Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

00557464

Digitized by Google

R. ISAACI ABARBANELIS

Lusitani.

Doctissimus, diuque à Christianis æque ac Judæis desideratus

COMMENTARIUS IN PENTATEUCHUM MOSIS

Editio Secunda Prima Veneta A. M. C. 5339 multo correctior,

Cum accessionibus marginalibus, indicibus necessariis, & punctis distinctionum, Judæis alias inusitatis, lectionem autem summopere juvantibus, summo studio & labore, ac propriis sumtibus, novis typis edente,

HENRICO IACOBO VAN BASHVYSEN

[illegible]noviense, S. S. Th: Doctore [illegible]emque ut & Philol: Sacræ [illegible]ll: Gymnasio Patriæ Professor[illegible] Eccl: Ref: majoris Pastore Ord:, & Co[illegible]ali.

BIBL. PALAT. VIND.

[illegible]OVIÆ

In Typograp[illegible] Editoris propria Orientali.

A. [illegible] MDCCX.

Digitized by Google

Digitized by Google

DEDICATIO.

Augustissimo atque Potentissimo

REGI

FRIDERICO, DEI GRATIA, REGI BORUSSIÆ,

MARGGRAVIO BRANDEN-BURGENSI,

Sacri Romani Imperij Archi-Camerario & Principi Electori;
Supremo Principi Arausionensi & Neocastellensi; Magdeburgi, Cliviæ, Juliaci, Montium, Stettini, Pomeraniæ, Cassubiorum, Vandalorum, & Megapolis, nec non in Silesia & Crosnæ

DUCI,

BURGGRAVIO NORIMBERGENSI,

PRINCIPI

Halberstadij, Mindæ, Camini, Vandaliæ, Suerini, Raceburgi & Mursij,

COMITI

Hohenzolleræ, Ruppini, Marcæ, Ravensbergi, Hohensteinij, Tecklenburgi, Lingæ, Suerini, Buræ & Leerdami, Marchioni Vehræ & Vlissingæ,

DOMINO

Ravensteinij, Rostochij, Stargardæ, Lauenburgi, Butoviæ, Arlayæ & Bredæ, &c: &c: &c:

Regnum Latissimum, Subditos voluntarios, humiles & obsequiosos, felicitatem tandem æternam!

Digitized by Google

DEDICATIO

AUGUSTISSIME ET POTENTISSIME REX, DOMINE CLEMENTISSIME.

Testantur Historiarum monumenta Persarum Reges nemini ad jubar Regiæ Majestatis aditum permisisse, nisi donis instructo *, quibus etsi rarò Regum opes ampliari poterant, tamen submissionis explicationem continebant. Quare ipse etiam Rex Regum & Dominus Dominantium, idem observari voluit, quando nemini accessum ad Thronum in sanctuario Symbolice habitantis sine oblationibus concessit, unde & ipsum nomen Sacerdotum originem traxisse indubium est.

Idem mihi imitari liceat, POTENTISSIME REX, cui ut Sabæa Regina, sapientiam Tuam, prorsus Regiam & SALOMONÆAM adire volupe est; Ut non sine donis ad pedes AUGUSTISSIMOS me devolvam: Donis quidem, at non *Regiis*, auro argentoque coruscis, aut Gemmis rutilantibus, sed quales à Philosopho expectari possunt, qui omnia ut de Simonide Græcia dixit, secum portant *, id est literariis, non nisi literis condito palato sapientibus.

Donis exiguis, sed Deo gloriosis, utpote soli gloriæ Dei illustrandæ natis, & inde non nisi iis acceptis, quorum cor occupavit cœlestis sapientiæ amor, & omnis Sophiæ studium.

Quæ POTENTISSIME REX omnia, si non longe plura, Tibi esse, quasi propria, & à GLORIOSISSIMÆ MEMORIÆ PARENTE cum sanguine & vita communicata, non nisi is negabit, qui Historiarum nostri ævi est plane ignarus. Quis enim fando exprimere possit, vel entheam illam pietatem, vel omnis sapientiæ amorem, quam in SERENISSIMO PARENTE, & ipsa Tua MAJESTATE diu Eruditorum calami, imo ipsa Europæ Archiva & Diaria, cum universali fama omnium, uno ore exclamarunt, ebuccinarunt, edixerunt?

Quæ causa est POTENTISSIME REX, quod Salomoniani illius: *Ut rugitus leonis juvenis est indignatio Regis; ut ros autem super herbam, benevolentia ejus* * haud ignarus, Tuam MAJESTATEM, sustinere nõ verear, meæ licet tenuitatis probe conscius, quia quod mihi & dono meo deest, Regiæ Tuæ virtutes, sapientiaque mansueta literis facta, quod illiteratis Regibus defuisse, Historiæ produnt *, abunde compensabunt.

Imprimis ubi cognoveris causas quæ me eo impulerunt, ut hunc li[illegible]um NOMINI TUO AUGUSTO inscribere conatus fuerim & occul[illegible] [illegible]asi stimulo actus debuerim.

Quarum præcipua est, SPLENDORIS TUI merita totius ORBIS admiratio, parvi PROTESTANTIUM gregis protectio, sedula ut Regni, ita non minus Religionis & literarum in REGNO TUO propagatio, in quibus ostendis, FELICEM ESSE POPULUM CUJUS REX PHILOSOPHATUR, vel ut Salomo: BEATAM REGIONEM, CUJUS REX NATUS EST CLARISSIMIS * imo REGEM simul memorem esse debere, se Cœli SUBDITUM esse, ita ut quemadmodum Majestas ipsi cu[illegible]tum, ita SUBJECTIO COELI amorem suorum, imò Cœli tandem pe[illegible]rennem gloriam tribuat.

* Ælianus L. I. Cap: 31. * Phædrus L. IV. fab: 21. * Prov: XIX: 12. * egregie & docte servante Bacone Verulamio de Augmentis scientiarum L. I. p. m. 17. edit: Lugd: B: 164[illegible]. * Eccl: X: 14.

Digitized by Google

DEDICATIO

Nec minus eo me permovere debuit, ſacrum illud juramentum, quo TUÆ MAJESTATI me honoratiſſime devovit, ALMA BONARUM ARTIUM MATER, ACADEMIA TEUTOBURGICA, quando ſub TUO UMBONE Doctorales honores, quos nullibi quam in Regia Academia capeſſere volebam, mihi nuper decrevit: Quo ipſo ut à TE ſic ad Te eſſe debui.

Ne jam dicam BEROLINENSIUM BIBLIORUM Dedicationem GRATIOSE acceptam, & merita privilegia quibus Editoris Typographiam, ut & Hallenſem illam Celeberrimam ampliare viſum fuit, animum mihi addidiſſe talia hic audendi, & forte exemplo fuiſſe, ſimilia impetrandi. Ut ita non tantum BIBLIA illa, ſed etiam inter primos BIBLIORUM COMMENTARIOS, hic ipſe BIBLIORUM TUORUM FILIUS, ex REGIARUM TYPOGRAPHIARUM filia natus TUO NOMINI inſcribi debeat.

Et quid prætereàm Fautorum vellicationes, uno ore affirmantes, tantum eſſe MAJESTATIS TVÆ erga literas & literatos favorem, ut ad neminem juſtius, quam tantum Novi Teſtamenti Heroem, in edendo veteris inſtrumenti laudatiſſimo Interprete, eoque magni quondam *Alphonſi* Luſitaniæ Regis Alumno, confugiendum ſit, cui ut jam pridem TABERNACULI Moſis SCIAGRAPHIAM, à me erectam & calamo deſcriptam ac cum Antitypo Chriſto collatam his monitoribus dedicaſſem, ita jam non tantum Tabernaculi, ſed totius etiam Choragii Levitici elegantiſſimum ſcriptorem, nova methodo, in nova Typographia, novo exemplo editum, merito conſecro.

Tu igitur, POTENTISSIME REX, humile hoc ſervi humilliſſimi opus, CLEMENTISSIME in fidem tuam accipe, librumque Tuo nomine ornari patere, qui Dei gloriam unice enarrandam ſumſit, & ſcopum non male aſſecutus eſt, ut non male magni nominis ſcriptores *Conſtantinus Lempereur, Johannes Cocceius, Jacobus Altingius*, Theologi maximi ante me, & nuper *Johannes Mayerus Harderovicenſis Profeſſor* aliique, de eo judicarunt, prout in præfatione exequar prolixius.

Ut enim inter illos REGES REX MAXIME in Cœlo adſcriptus es, qui *omnem gloriam in templum Dei inferunt, & coronas coram Agno deponũt*, atque in Te impleatur quod dictum eſt per Jeſaiam Vatem Regio ſanguine ſatum; *& erunt Reges nutritij tui & fæminæ Principes eorum nutrices tuæ*; * Ita non immerito quod Chriſti Regnum illuſtrat, TIBI præ omnibus commendatur: qui in Regno ejus magna geris, ita ut nec Tui immemora ipſa ſacra Vatum oracula putem. Certe ſi magnam & elegantem modernæ Hiſtoriæ partem occupas, atque ſingularia Orbis & Eccleſiæ fata ſacra Volumina nobis pandant, ut facta tua præclara nulla ſilebunt luſtra, nec edax poterit abolere vetuſtas; non dubitare debemus quin & TUA REX AVGVSTE fata ſint, ut præviſa, prædeterminata, ita & ad conſolationem Eccleſiæ prædeſcripta. Quapropter cum res ipſa loquatur, ne in adulationis ſpeciem incurram, quæ longe á me abeſt, teſtimonia ipſa prætereo.

Quæ cum ita ſint, accipe humile venerationis ſignum, á ſervo humillimo pio ſtudio ante pedes AVGVSTISSIMOS depoſitum, teſſeram fidelitatis ipſius in evolvendis ijs omnibus, undecuque demum ſint, quæ aliquid

* Ieſ. 49: 23.

Digitized by Google

aliquid lucis Sacræ Scripturæ afferunt, æque ac Salomo non Judæis tantum, sed etiam Gentibus in Templo Dei ædificando usus est. * Et ut facis VIVE porro DEO & ECCLESIÆ, & ut spiritualis JOSAPHAT pomeria Regni & Ecclesiæ simul extende ad Indos & Saramantas usque, ut per te *Reges oceani accolæ & insulani munus reddant, Christo, Reges Schebæ & Sebæ donarium offerant, denique incurvent se honorem exhibentes ei omnes Reges, & omnes Gentes serviant ei,* * *lingant inimici tui pulverem pedum Tuorum* * e contra bene sit Amasijs tuis, accidat verbo illud Tibi omne, quod in mundo felicem, & in Cœlo beatissimum reddere possit.

Me autem & opus hoc vere aureum, hominis ut Judæis placet Regia Davidis prosapia nati, mihi doctissimi semper visi, & inde á me aucti, politi, & usibus Christianorum accommodati, protege contra malorum hominum insultus, & Tibi persuasissimum habe, me nulla in re hujus mundi, futura expectans, & invisibilia cernens, majorem gloriam & augustius gaudium reponere, quam ut dignus habear, qui sim,

*I. Reg: V. * Psalm: LXXII: 10, 11. ibid: vers: 9.

AVGVSTISSIME ET POTENTISSIME REX
MAGNÆ ET PERPETVÆ MAJESTATIS TVÆ.

Dabam Hanoviæ ipsa die resurgentis maximi Regis, Christi Jesu, quæ erat 20. Aprilis MDCCX:

Obsequiosissimus cliens, &
Devotissimus servus

Henricus Jacobus Van Bashuysen Doctor.

PRÆFATIO

Tandem aliquando B. L. post multos labores exantlatos, curas superatas, tædium devoratum, calidas sæpe ad D. O. M. effusas praces, edo in lucem & tecum communico partum trium, & fortè plurium annorum.

Desideratissimum sapientissimi Orientalis, Magni ABARBANELIS Commentarium, in primum Orbis & Ecclesiæ scriptorem, à quo, Veterum Orientalium in Biblia Sacra Commentationes, post alios Viros doctos, ex tenebris eruturus, jure incipio; Si Deus vitam, sanitatem, & literati Orbis favorem, si non augere, saltem conservare velit, per alios ejusdem Gentis Commentatores Biblicos perrecturus, donec totam sacram scripturam V. T., similibus rarioribus Commentarijs exornavero. Quo facto propria cogitata, in Biblia auxiliante Deo dabimus.

Prolixum autem & odiosum foret, causas omnes enumerare, cur his similibusque operibus, propriam propriis sumtibus instruxerimus Typographiam; Aut ea recensere fata, quæ ab ortu & progressu, Typographiæ nostræ, ab invidis & malevolis passi sumus.

Hoc solum recensuisse sufficiat, non defuisse qui apud ipsos PROCERES, institutum sanctissimum & simplicissimum, invidiosum reddere ausi fuerint, ac si res periculi plena sit, Judæorum scripta cum Orbe literato communicare; Unde sicubi inter edendum sumtuosissimum hoc opus, propter has illasve magni operis remoras, quæ præter spem non paucæ fuerunt, alia scripta Iudaica minoris momenti ne aut pecuniæ dispergendæ, aut operarii fame enecandi fuerunt, imprimenda susceperam, eo conatus in majori opere reprimere studuerunt, quod minora illa innocentissima, vel sublestæ fidei, vel inutilia esse clamaverint, ut ita vires meas per cuniculos frangerent. Quibus tamen PROCERES longe sapientiores extiterunt, meliorem in me collocantes fidem, atque HANOVIÆ nostræ Typographiam hanc rebus Academicis nostris, imprimis quantum ex meam Professionem, Theologiam nempe scripturariam, & Literas Orientis concernunt, proficuam, non inviderunt, sed potius, me haud raro suffulciendum sua Benevolentia putarunt, pro quo favore publice hic gratias ago.

Unde tandem opus cœptum, sine damno, ut puto, ad colophonem perduci potuit. De quo jam ne limites ordinariæ Præfationis supergrediar pauca attexam.

Atque unde melius quam à nomine Auctoris nostri incipiam, quod utpote non punctatum à varijs varie exponi consuevit, sunt qui legunt *Abarbinel*, vel etiam *Abirbinel*, alijs interim *Abrabanel* aut per v in fine *Abravanel*, vel *Abrabaniel*, vel tandem *Abarbanel*, quæ lectio Judæis usitatissima est, legentibus. Taceo quod Doctissimus Saubertus *Barbanellam* eum vocari posse putaverit. Quam ego omnem Disputationem otiosorum hominum & corticem magis lambentium quam frangentium & nucleum desiderantium esse semper arbitratus sum; quod si verò aliquid eligendum sit, legerem vel *Abarbaniel* vel *Abarbanel*: prius ex Auctoris præfatione in Prophetas posteriores, posterius ex consueta Judæorum lectione, & ipso antiquissimo Titulo elegantis illius editionis Auctoris in Pentateuchum quam secuti sumus, ubi non legitur אברבנאיל *Abarbaniel*, per Iod, sed אברבנאל *Abarbanel*; imo cum nomina sint signa rerum, cur non notissimo nomine quamlibet rem, & ita Auctorem nostrum compellaremus? quod ut dixi est *Abarbanel*, unde illud retinendum, nec aliquid mutandum esse putavi. Imo laudo Clarissimum Philologum æque ac Theologum Joh: Coccejum Virum alias accuratissimum, qui nunc *Abarbanel* nunc *Abarbaniel* legit, quasi indifferens ipsi sit, quomodo vocetur, modo quid dixerit constet, dum alij sæpe nominis novam lectionem sustinere conantur, ut sibi & alijs sapere videantur, cum interim Auctorem vel non legerint, vel, saltem non satis intellexint, imo ne quidem ejus lectionem tentarint, prout fumi venduli solent. Præstat certè rebus succi plenis, quam istiusmodi apiculis Grammaticalibus se devovere.

Originem ejus si spectes, fuit Hebræus, ex Hebræis, patrem enim agnoscit *Isaacum Ben Geath*, quem allegat in Zach: Cap: XI. fol: 293. Col: 4. edit: Lipsiensiis. Qui si Judæis credas ex ipsa familia Davidis, adeoque tribu Juda ortum traxit. Unde & ipse haud raro se נשׂיא i. e. *Principem*, hoc est ex Principum sanguine concretum appellitavit. Quicquid sit sive ex sanguine, sive educatione, aut singulari ingenij raritate, elegantissimam culturam sibi acquisivit, & inter magnos sui seculi merito recensendus venit.

Vitalem auram debet *Olyssiponi Lusitaniæ*, ut notarunt Actor: Lips: Collect: ad Ann: MDCLXXXVI. p. 529. Ubi cum Anno mundi 5197. sive à nato Christo 1437. in lucem editum esse scribunt. Gaudebat favore Aphonsi V. Regis Lusitaniæ, cui successerat Filius Johannes II. sub quo persecutione cum tota sua Gente pressus in Regnum Castellæ confugit, tandem etiam Hispania pulsus in aulam Ferdinandi Regis Neapol: confugit, cujus successorem Alphonsum II. in Siciliam comitatur, post cujus obitum Corcyram abit.

Tandem Monopolim & Venetias deveniſſe ibique inter alia hunc librum פירוש התורה i. e. Comment: in Pentat: anno ætatis 59. elaboraſſe ſcribitur.

Poſtquam verò Venetias perveniſſet, & *lites* (ut volunt Actor: Lips: Edit: l. c. p: 531.) *inter Venetos & Luſitaniæ Regem ob aromatum mercimoniam motas, componere aggreſſus eſſet ibidem obijt, relictis tribus filijs, quorum unus Chriſtianam fidem Ferrariæ ſuſcepiſſe, & de nomine Ducis illius urbis Alphonſum cognominatum* ferunt. Sepultus Paduæ A. M. 5269. Chriſti 1509.

Libri quos edidit ſunt Commentarij in Pentateuchum Moſis, Prophetas priores & poſteriores, (ut Judæi vocant)

(a) מעייני הישועה - - - *Fons ſalutis,*

Hoc eſt Commentarius in Danielem, Titulo ex Jeſ: 12: 3. ſumto vid: Buxt: Bibl: Rabb: p: m: edit: Franeq. 97.

(b) זבחי פסח - - - *Sacrificia Paſchatis*
(c) נחלת אבות - - - *Hæreditas Patrum,*
(d) משמיע ישועה - - - *Vera ratio ſalutis,*
(e) ישועת משיחו - - - *Auxilium Meſſiæ,*
(f) צדק עולמים - - - *Juſtitia ſeculorum,*
(g) ספר ימות העולם - - - *Chronicon Mundi,*
(h) עטרת זקנים - - - *Corona Eruditorum,*
(i) מפעלת אלקים - - - *Opera Dei,*
(k) להקת נביאים - - - *Collegium Prophetarum,*
(l) ספר שמים חדשים - - - *Cœlum novum,*
(m) מרכבת המשנה - - - *Currus Miſnæ,*
(n) ראש אמונה - - - *Capita fidei*

Vid: Zemach: David: ex edit: Vortij p. m. 151.

De quorum Editionibus paſſim conſuli poſſunt Viri Docti.

Hoc unum memorandum adhuc eſt, nullam unquam elegantiorem Libri Judaici extitiſſe editionem, quam ſecundam editionem, A. noſtri in Prophetas priores, poſtquam enim prima rara evaſerat, denuo recuſus eſt cura Nobiliſſimi D. Abrahami Chriſtophori Plazii Conſil: Auguſt: Reg: Pol: & Conſulis Lipſienſis meritiſſimi. & Clariſſ: Lipſienſium Prof: & paſtoris D. Dan. Pfeifferi, & Doctiſſ: *Friderici Alberti Chriſtiani* proſelyti, de qua ſuo merito prolixe Doctiſſ: Cenſores Lips: ad AC MDCLXXXVI, quo Lectorem remitto; Quæ ſalivam nobis movit ad edendum eo pede noſtri Commentarium altero rariorem in Pentateuchum Moſis, quo præſtantius monumentum Abarbanelis nuſpiam extitit, ut mirer Clar: Viros, non hunc potius, quam alterum Abarb: Commentarium edidiſſe; Quod ego compenſare ſtudui, Tomo operum Abarbanelis hoc ſecundo Lipſienſi, liceat ita loqui, præfixo jam Tomo primo, eadem methodo, & figura deſcripto, perrecturus ſi commodum Lectori Phil. Ebræo videatur, ad Commentarium in Prophetas poſteriores eodem modo elucubrando & imprimendo, donec ad rariora opuſcula minora Abarbanelis ſupra nominata, & quæ alia forte alicubi latitarent in Muſæis Virorum Doctorum, pergere detur, quorum communicationem his expeto, beneficij hujus non tantum publicam mentionem injecturus, ſed & ſoluturus quod æquum eſt, quæ itaque IV. Tomum Abarbanelis ſupplebunt.

Licet IV. ille plura ſit contenturus, quæ cum T. II. & III. imprimis vero noſtro, non ſint convenientia, ſed Chriſtianis ſæpe ridicule oppoſita, verum etiam ab Hackſpanio & alijs ſatis refutata.

Nam quod alibi de Grotio pronunciarunt Viri Docti, & in noſtro præcipue veraſcit, *ubi benè nemo eo melius, ubi male nemo pejus* ſcripſit, & id quidem in eodem fere cum Grotio errandi genere, nempe extenuanda perſona Meſſiæ.

Ex quo Lector videt falſum eſſe, quod quidam ab exordio Typographiæ meæ de impreſſione mei operis dixerunt, illud plurima contra Chriſtianos habere, cum nuſpiam magis odium Chriſtiani nominis, quam in hoc ipſo Commentario noſtro texerit. Ut quodcunque de eo dici queat, non melius diſcas, quam ex harum rerum ut expertiſſimo ita fideliſſimo & digniſſimo Judice Celeberrimo illo Jacobo Altingio, quo major vix extitit Theologus, in epiſtola ad Cl: Samuelem Andreæ, quando loco à paucis obſervato, ſaltem ab encomiaſtis noſtri non allegato ita infit, † de hoc ipſo Commentario, quem non niſi præmeditato edimus & proprijs ſumtibus impreſſimus: *Poſtremus iſte* (ſcilicet Abarbanel) *inter Rabbinos fere eminet, ſcriptor accuratus, ſed idem Chriſtianis infeſtus, quos aperte ſatis adoritur, præſertim in Prophetis poſterioribus, nam in legem non declinat ad iſtas controverſias. Cel: Buxdo*

† Epiſtola XXVII.

magni eum fecit, unde tot dissertationes ex ipso excerpsit. Et sane quemadmodum Clar: Pococke præfationes Maimonidis vulgavit, eodem modo Abarbanelis in lucem dari, aliquod foret operæ pretium. Quod ultimum Cl: Altingij desiderium supplevit Vir immortalitate dignissimus, Cl: Campeigne de Veille, qui non solum Præfationes ipsas A. nostri in singulos Mosis Libros edidit, sed etiam elegantissima veste Latina donavit, unde quis adeo ineptus esset, ut non vel me tacente colligeret, summum & Theologum & Philologum consummatissimum justum Abarbaneli pretium & statuisse, & alios statuere docuisse.

Unde non defuerunt ex sua Gente qui eum allegantes Divinis titulis passim ornarent, saltem שר & נשיא *Princeps* ac כולל *perfectus* haud raro audit, prius quia ex tribu Juda, Genere Davidis fuisse defendere conantur, posterius quia consummatissimum Doctorem agnoscunt.

Sed præstat hac de re Christianos audire, quorum agmen ducat, Magnus ille & Theologus & Philologus, doctissimus Lempereur qui *sic eum laudat, ut ceterorum Judæorum omnibus præponat*, verba sunt doctissimi & diu Celeberrimi Crenij, † & certe sic est, nam ita sonat de eo Lempereurij encomium non immerito à Cl: Crenio allegatum, & exscriptum, † *Abarbanelis sententiam adscribere non gravabor, eoque libentius, quo autorem istum, omnibus commendatiorem reddam, quia ex ipso plura, quam ex omnibus Hebræorum Doctoribus, addisci possunt; quippe si quid in sacris litteris obscurius sit, feliciter* (nisi quum contra veritatem Christianam cum suis obnititur) *enarrante.*

Clarissimus Coccejus ita de eo † *inter ceteros vero Rabbinorum Commentarios statuo non postremum esse, qui studiosis sacræ φιλολογίας commendari possit, Commentarium Isaaci Abarbanelis Hispani, sive Abarbanielis malis in Prophetas cumprimis, qui ante annos viginti septem Amstelodami editus est. Primo, quia facilis est ejus phrasis. Deinde quia copiosus est, & veterum recentiorumque opiniones liberaliter recitat. Inter quæ sunt quædam prisca Catecheseos, quanquam ipse ad ea non attendit. Tum quia libere ab alijs dissentit, & fortiter aliquando suos populares confutat. Præterea, quia operam in eo sumit, ut Christianos expositores refellat. Scire autem oportet, quid in nostrorum interpretationibus desiderent Judæi, ubi hæreant, in quo cæspitent; Ut scandala, de via removeri possint, & veritas eo clarius, & cum majori φανερώσει demonstretur. Accedit, quod sæpe ea dicit, quæ nobis possunt esse usui.*

Ex Augustanæ Confessionis Theologis qui in Domino obiverunt, unum instar omnium allegasse sufficiat, Magnum illum Sebastianum Schmidium qui eum *diligentissimum & accuratissimum cohærentiæ Scripturarum scrutatorem vocat* †.

Inter nostri temporis ejusdem confessionis Doctores, idem de ipso non semel in scriptis publicis & ipsis sæpiusculis quibus me honoravit literis de eo judicium fert, Magnus Literarum Orientis Phœnix Cl: Joh: Henr: Majus, & qui ipsius vestigia premit, ejusdem nominis & dignitatis dignus Hæres, מעיני ישועה translator fidelissimus, & disputationis de vita & scriptis Abarbanelis Præses doctissimus, juxta cum alijs infinitis, quos allegare chartarum angustia & temporis charitas vetat.

Pontificios Doctores non minoris nostrum fecisse, dicant nobis doctissimus de Muyss, Richardus Simon, & judiciosissimus ille Polyhistor Abricensium Episcopus † aliique.

Agmen claudat, Pater hujus studij optimus, indefessæ diligentiæ, acris judicij, & raræ humanitatis ille noster JOHANNES MAYERUS, qui omne punctum tulit in his literis, ad cujus solius tribunal provocabamus instar omnium, in Programmate de Edendo Abarbanelis hoc Commentario, alijsque Orientalibus Libris, ante hos duos annos & quod excurrit publicato, qui laudes A. non tantum dicit, sed etiam opere probat in lucidissima illa expositione gemini סדר עולם quando in hæc verba erumpit: *Inter ceteros vero Hebræorum interpretes ingenij subtilitate & eruditione excellit Don Isaac Abarbanel, qui verè dici potest desiisse nugari, quod de Maimonide olim dixit Scaliger. Nemo δυσνόητα & ἄπορα, quæ insolubilia dici solent, felicius solvit Abarbanele, quo nomine ille optime meretur de sacris litteris. Si Philosophus Theologo-Politicus & Simonius ea legissent, non tot movissent dubia; nemo tam docte & expedite Hebræorum ritus tractavit. Nemo, quod absque invidia dictum velim, nexum Historiarum & Prophetiarum tam accuratè ostendit; nemo unquam tot doctas dissertationes nobiscum communicavit, de Tabernaculo, de Templo, de ætate Samuelis, Saulis & Salomonis, de unctione Regum & Sacerdotum, de Prophetia Danielis & aliorum, quæ nulli unquam, vel Judæorum, vel Christianorum interpretum in mentem venerunt, verè εὑρετὴς expeditissimus rerum inventor, ut non sine ratione aliquoties gloriari potuerit, hoc ante se neminem vidisse, hæc dubia neminem solvisse, quemadmodum Philosophus veritate aliqua inventa dicere consuevit:*

desine

† In Animadversionum Philologicarum Parte XV: p: 131. † Commentario ad Cod Talm: Middoth: C. V. Sect. 2. p: m: 174. ed: Lugd: B: 1630. in 4. † Tom: VI. operum Epist: 113. † Comment: in Jerem: XLVIII: 37. † Huetius in Dem: Evang: passim.

Desine mirari. Accedit, quod Abarbenel sæpe omnes reliquorum Rabbinorum sententias proponere & examinare soleat, ut in hoc uno videas omnia. Si Munstero, Fagio, Vatablo, Drusio & alys Criticis hunc inspicere licuisset, quantam nobis lucem dedissent in suis Commentarys? ET POSTPAUCA H: M: in eo quoque laudandus est. A-
„ barbenel, quod non auctoritate pugnet, sed re & ratione veritatem exquirat, libereque
„ suam ubique sententiam eloquatur: quemadmodum in prologo commentarij librorum
„ Historicorum, ubi agit de methodo interpretandi, se interdum veterum & recentio-
„ rum interpretum opinionem adoptare, sæpe vero ubi illi sinistram petunt, in partem
„ dextram discedere, & ubi ad dextram declinant in sinistram partem abire, profitetur.
„ Nimiam brevitatem R. Salomonis & Aben Esræ improbat, hujusque & R. Mosis Nach-
„ menidis ænigmata, quibus Lectorem tentant, respuit. R. Levi Gersonidem inanem
„ laborem suscepisse putat, quod in notis ad libros Historicos ubique usus ex textu elicu-
„ erit; quum ipsa Prophetarum verba usus practicos satis clarè repræsentent; suam au-
„ tem methodum, qua dubia per quæstiones & responsiones, capitibus & lectionibus præ-
„ missas exponit, ideo commendat, quod magnam attentionem excitent & rerum inqui-
„ sitioni occasionem præbeant. ET TADEM merito pergit NB. NB.

„ Si ergo eorum industria non est contemnenda, qui in patrum illustratione operam
„ suam posuerunt, & ex iis catenas fecerunt, ego certe non video, ubi melius meæ horæ
„ subcisivæ occupari potuerint, quam in vertendis & illustrandis tot quæstionibus, & dis-
„ sertationibus Abarbanelis, quæ à nemine hactenus sunt observatæ & productæ, si plures
„ occupati fuissent in iis eruendis, & pro locis communibus & prolixis commentationibus
„ Magistrorum auxiliis breviter sensum & nexum exhibuissent, fortassis locupletiores essent
„ res Christianæ; quod ipsum V. Cl. in literis ante semestre ad nos datis, de Specimine Bi-
„ blico & Abarbanelis suam sententiam exponens, pluribus professus est, cum prolixa ap-
„ probatinoe scopi nostri.

Pluribus encomiis Auctoris nostri merito abstineo, cum *vinum vendibile hedera non opus habeat*, atque res ipsa satis sit ostensura, nihil utilius nos Reipublicæ literariæ efficere potuisse, quam edendo hoc ipso Auctore, & quidem Tomo hoc primo, tum quia nullo amplius pretio ex Judæorum manibus extorqueri poterat, tum etiam quia ipsius Stylus delectat, & res ipsæ non sine judicio selectæ in eo inveniuntur.

Unde miror hunc ipsum Commentarium semel tantum lucem vidisse, Venetiis A M C 5339. saltem nos aliam nunquam vidimus editionem, allegatur quidem alia adhuc anno MDCIV. ibidem edita, in disp: sub Præsidio Cl: Maij fil: nuper Altdorfi habita, quam, nunquam vidimus, & communicatam vellemus, si existat, certe si invenissemus contulissemus cum priore, quo beneficio nobis negato, sola pulcherrima illa editione Veneta 5339. tanquam Archetypo usi sumus, ita tamen ut non cœco impetu, sed ratione duce ejus vestigia presserimus; eam 1 ab erroribus mundando, quorum plusquam sexcentos, eosque notabiles e medio tulimus, 2 Columnarum margini loca S. S. & Talmudis, ad quæ provocat A. addendo, & priora in fine operis Indice I. in commodum Lectoris recensendo, Hebraice quidem quia non scribimus Tyronibus, & Biblia Hebraica in ipsis Marginalibus secuti sumus. 3. Commatis, Semicolis, Colis, Signis interrogationis, & Punctis Textum interstinguendo, in commodum Lectoris minus exercitati, & delicium exercitati, prout idem factum in editione supra Laudata Lipsiensi in Prophetas priores. Quod hactenus Judæis non fuit in usu, sed ita placuit cordatioribus, ut non dubitem, plures idem institutum, in magnum commodum suæ & Christianæ rei esse imitaturos, prout literis ad nos scriptis non obscure significarunt.

Et utinam ipsum Talmud ita interpunctatum ederetur, sic evanesceret facile suspecta illa ejus difficultas quæ sola fere consistit, in difficultate initij Quæstionum & responsionum, seu objectionum & solutionum, ut brevi ostendemus in versione nostra utilissimi ut ego defendere sustineo libelli judaici, à paucis cogniti aut intellecti, quem סוגיות התלמוד *formulas Talmudicas* (male enim verteretur ex Lexico *de utilitate Talmudis*) vocant.

4 Etiam II rerum Indicem eumque quo communioris usus esset, Latinum, subjungentes, ne quid aut ornatus aut laboris operi nostro desit. Quod etsi Abarbanelis, tamen hoc modo, quasi nostrum factum est. Quomodo præstaret veteres edi, quam exscribi, aut vetera majoris momenti perdere, & nova minoris momenti evulgare.

Quæ jam omnia si talia sint, qualia videbit ipse Lector, atque tandem 5. nitidissimo charactere, descripta, putem me non vulgarem usum & Judæis & præcipue Christianis præstitisse, in evulgando hoc opere: Nec minorem opem collapsis fere hoc seculo literis Orientalibus ferre, quod Typographiam his literis inservientem, Privelegio Celsissimi & Illustrissimi Comitis PHILIPPI REINHARDI Comitis ac Domini nostri Clementissimi erexe-

rim

rim, ex qua ipsa BIBLIA HEBRAICA HANOVIENSIA, quorum duo specimina, unum Notarum, alterum Textus & Notarum edidimus, & passim Academiis Celeberrimis judicandum transmisimus, mox prodirent, si viri docti sui scriptiones, a me expetitas sine quibus id operis non incipiam, ut in Præfatione Spec. I. indicavi, ad me mitterent, in ea qua opus est copia; Nam aliis inserviendo consumi sufficit, & non opus ut etiam sumtus perdamus: Qare si non mittentur ad ea pergam quorum sumtus mihi certiores sunt, quam BIBLIA quorum plurima dantur.

Interea, ut hactenus, ita porro id agam ut per has privatas occupationes meas, publica nihil detrimenti capiant. Cum ipsa illa me in literis Orientis instructiorem, & meos exercitatiores efficiant. Et quicquid molior, scripturæ illustrandæ unice inserviat & ad eam manuducendum Auditores meos.

Quibus quid commodius, quam domi meæ, omnia ea videre posse, quæ Academiam Theologico Philologicam absolvunt?

Imo quæ via brevior, quam si jam per Abarbanelem meum, & notas Psalterio meo subjunctas per Pelagus Rabbinicum cum ipsis natem?

Donec sine hoc cortice natare, & ad ipsum Talmud mecum, aut cum aliis pergere possint.

Certe ut summo studio Abarbanelis Commentarium hunc præstantissimum edidi, ita dubium non est, quin ille, qui hæc aliaque edidit, ederque porro, is sit, cujus personam sustinet id est fidelissimus, ut hujus ita reliquorum scriptorum Judaicorum explicator, & ita Dux viæ & Comes fidus per amplum iter Orientis, & ut per Orientem, sic quoque ipsam Theologiam quæ Orientis opem postulat.

Quare B. L. his utere mecum, & benevolum porrò de me scriptisque meis judicium fer, & crede me totum Deo, Ecclesiæ, Academiæ, studiis, devotum esse, & quicquid molior non mihi, sed soli Deo adscribere, cui sit, LAUS, HONOR ET GLORIA, in secula, seculorum Amen.

Dabam vel potius deproperabam Hanoviæ ipsis Nundinis Vernalibus Francofurtensibus a. d. 20. Aprilis MDCCX.

הסכמת הגאונים הרבנים המופלגים מופתי הדור יצו :

הסכמת הרב המאור הגדול כבוד מוהרר נפתלי הכהן נא אב"ד ור"מ דק"ק ורנקפורט דמיין יע"א

המפורסמת [illegible]

[illegible]

הסכמת הרב המאור הגדול ה"ה כבוד מהור"ר שלמה נרו׳ אב"ד ור"מ של קהל הקודש הספרדים בק"ק אמשטרדם :

ויען [illegible]

[illegible]

הסכמת הרב המאור הגדול ה"ה כבוד מהור"ר יהודה ליב זצ"ל אב"ד ור"מ של קהל הקודש אשכנזים : בק"ק אמשטרדם :

בהיות [illegible]

[illegible]

הסכמת הרב המאור הגדול ה"ה כבוד מהור"ר משה נרו׳ אב"ד ור"מ פה ק"ק העגא

הנה [illegible]

[illegible]

פירוש התורה

מחכם חשלם

דון יצחק אברבנאל

זצ"ל

ירד כמטר על גז להצמיח ציצים ופרחים בחמשה חומשי תורה ויצא
תלחם עם כל אשר לא יעלה על שמים שיאה גם פריו יתן
בעתו להבין ולהשכיל בה דבר אמת לאמתו :

נדפס

[illegible]

ועתה [illegible] הענריך יעקב מבאפהייזן [illegible]

[illegible] בהענויא [illegible]

[illegible]

הענויא

ותהי ראשיתו והתחלתו בחדש תשרי

שנת תע לפ"ק :

שלחן ערוך

ספר בראשית

פרשת בראשית

בראשית ברא אלהים עד יום אחד. ראוי לעורר בפסוקים האלה שאלות:

השאלה הא' בפסוק בראשי' ברא אלקי' וגו' והיא שאם בא הכתוב לספ' סדר הבריאה ומהו אשר קדם בה, היאך יאמר שבראשונה ברא את השמי' ואת הארץ, כי הנה בהם יוכללו הנבראים כשמיו' / עליונו' ותחתונו' ואם כל זה נברא בראשונ' ומה הוא אשר ברא אחר כך? והמפרשים פירשו זה באומרם שלא בא הכתוב לספר סדר הבריאה, אבל מלת בראשית היא סמוכה ויאמר בראשית ברוא אלהי' את השמי' ואת הארץ, והארץ היתה תהו ובהו וזה דרך רש"י והרא"בע ונמשך אחריהם הר"לבג, ואם לא שהי' סובר נורית שכתובי' כאומר יהי אור ויאמר הכתוב לדעתו בראשי' ברוא אלהי' את השמי' ואת הארץ והיות הארץ תהו ובהו וגו' ויאמר אלהים יהי אור. ואין הפירוש הזה בכללו נכון אצלי, לפי שהתחייב ממנו שלא זכר הכתוב בתחלה ושל הכוונה הראשונה בריאה לשמים ולארץ, שהוא עקר פנת השלום ואמונתו. ואם תאמר שאין בזה כלום, לפי שהזכיר אחר כך בריאת השמי' בעשות הרקיע, הנה כאומר לארץ שלא נזכרה בה עול בריאה. גם שיקשה עלי' שאחר שכתוב שהארץ היתה תהו ובהו קודם שיזכור שהיתה נבראת, ובמדרש שכתוב שבנני הארץ והמי' והרוח והחשך קוד' שיזכור בריא' השמי' וקודמי' להם, לכן אמר אבנ עזרא שהשמי' והארץ שנזכרי' בפסו' הוא על הרקיע שהוא לדעתו גלגל השמש ועל היבשה הנגלית. ואמנם לדעתו שלא נזכר במעשה בראשי' דבר מהעליוני', אלא מהיסודות והמורכבים. ולפי דרכו זה אין לנו בכתובי התור' פרט על בריא' העול' בכללו, כי אם על בריא' העול' השפל בלבד, והוא תנגד אלו לפי שהו' דב' התכוני' בעלי השכל, והוא דבר מכחיש בתורה' האלקיו' ותכונתיו' קדמוניו, ושהם שהתנו הכתוב הנבראים השמים והנפרדים, גם לכל פה מהולדו' שהן קנה, לפי שבוב' שהכוני' ובריאם אלהי' כמה המכם המחברי' לוה קדו' ואשרי שהוא חונו מקבל בתפלתו'. ונראה לאמר שלו' השפל' בכללו מתחלם, מה לנו לעשות עמו בפי' הפסוק הזה כי אין לנו לדבר בם עד מיני שים שמתגלה.

והנה הרמב"ן קבל שבא הכתוב לספר עת הבריאה, ופתב שברא הק"בה שאין מוחלט כיום הראשון לבד שני חמרים, חמרי נברא, במצוי' בשמים, ועמהן המשלי הראשון שנקרא בפלוסופי', ושאמר מהם עשה אחר כך כל הדברי' העליוני', ושהחומר עשה כל הדברי' התחתוני', ושעל שני החמרי' הנבראים האם אמר בראשי' ברא אלהים את השמים ואת הארץ שהם אשר נבראו בתחלה, ומהגדולים' אחרונים נרצה אומר שאר הפתרונים כלם, והבר קדמוני במ', קדמוני מפרשי התורה, וגם הגאון ר' אברהם בן ר' חייא בספר המגלה המספרו חלק המגלה אשר עשה והו' טעמו כמו שאמר אשר זה, אבל כפי הענין שומר זה יבא, כבר שמתיו בנה ספיקות. ראשון כי אין אומר הכתוב, שברא בזה השמים והארץ בעבור שברא שהם החמרי' בלבד, בהיות היולי דבר בשמים והדרוה הא חלק היותר פחות שבו. ואיך יקרא השמר שהוא בפשוט, נבם שבצמח, הפעלם המורכב מחומר וצורה שהוא שמים וארץ. וכל שכן שיקרא' כן בכ"א הידיעה השמי' והארץ, שלא תפול כי אם על הדבר הגמור הנודע וידוע אצלנו, לא על החומר הנעלם הנסתר, אלא עשר נגזרותיו רבא לו כחו, ושני שאיך יאמר שהיה גבראו' שני חמרים בשמי' בלי צורה, והיו נכללי' זה עם זה, כי הנה ההבדל יבא מצד הצורה והחומר שאין לו צורה כלל בהיולי, לא יומיר כי הבדל. ושלישי שהפלוסופים היה שבכם לא יבאר ויוכלל מזה שבכם יעליוני' כי הם' בגזרותם. נבראו יש מאין במעשה בראשי'. ולמה אם כן לא זכר בכם הכתוב בריאה כי אם בכלל במאמרי' כבר, בכתב' כ"ד נמר' הפרטיות, כי הוא אינו דעת אמתי, ונפרש בגזרה האנושית שבעלי עלתם חלה, וגם כ"ד שאינו שבם בהיולי, כל שכן שירושן זה מתורת הגלגלים כי בין שיהיו נפשות כמו אותם בכליהם בגדלם אי אפשר לומר שהיו בכם בהומר ושבהרסיתם ולגזרתם כי הנה מ"ל קבלו על מה שנברא במא' ויהי בראשו', נקיות בבריאה בעליוני' נבראו בעצם' בבריאה, ובפני זה לא נבראו השמי' עמהם במים והנבדלים ובעלי נורה, כי אם בבריאה עם נורותיה'. והמתחיל שהמפרשים הקדמונים האלה, מי הכניסם בזה הרחק, לכתוב שבבריאה ראשונה היו כמ' ים ובלי נורות. ושהם נתנו אחרי כן בדברים, כלם, ואם נראה להיות בבריאה בדברים כלם במורכבים בשלמות כלם מפני שהביאו הפלוסופים מחבר הוא בכם כיוצא בהוים השבעיות, והלהלו יתאימו, בנה הם באר להבינה, לפי שראו שהדבר לא תפול הנמצא בטבע אלא בחלק בטבע, ויקבלו גם כן שהדבר לא תפול

יתבאר סדר הבריאה שם ספורו' אלו כתובי' במלת ברא

הסדר, ולכן שומרנו לסבות הטבעי בזה שהיה במה, הנה האמנו בין ההוויות והעדר. לא כאלה חלק יעקב, כי האמנו באמון שהתהו בטבע לא דבר, אבל אחרי ההעדר הגמור, ואין לנו אם כן להביא הוויה קודם, הבריאה הראשונה. וכבר השתדל רבינו נסים ז"ל בדרושותיו לזה, שתי הנות. האחת שדבר קצת לפרש שהיה הראשונה כפי האפשרות השכל, ולא לברוא דברים רבים יחד, ולכן ברא חמר אחד משותף עמהם יתפשט השפלי' כלם, וכן חמר אחד ששמנו יתפשט העליוני', מפני שהגרמים הגלגלים, לא הותה אפשרית שתפול בחמר הארץ. והשנית שהיה שהבריאה חמר אחד משותף לכל הדברים השפלים בדי שיהיה בהם קצת המתמעטים ומ"כ כיון שהבריאה בשכיל' ולא היה זה, אלא בהיות חמר אחד משותף לכל אשר בארץ. והסבות האלה אינן הכרחיות, לפי שאם ירצו שנאמרו על הדברים השפלים, שיתחייב היות בהם חמר משותף, ומפני ההויה והפסד, ושמפלת מזון האדם, וזה יעשה בעליונים, שאין בהם לא הויה והפסד ואינם מזון לאדם ומשתה שהצרך אליה' אם כן חמר אחד משותף, כל שכן שאי אפשר שיברא בהם היסודות שהרכב עם צורותיהם ושם יהיה חומר משותף, לכל ההויה והנפסדים, ולתקון האדם, ההקשר קנה ברא' הרא' ד' יסודות שהאין בבריאת חמר אחד אלא שהדעת הוא שהוא בכח על כל שבהיה השבעי' כפי דרשי הפלוסופים לא על התורה שהיא האלהית השוללת בדעת התורה. ואם כוונתי שאין בגזירות חמר קודם, ושכן בתוהו שאר הנבראים שם שהוא כחמ', בלתי ראוי כפי הענין בתורה ואחרי הבר לומר שברא חמר אחד בחמר, שכן בשמי' העליונים והתחתונים כלם, שהיות שני חמרי' נבדלים זה מזה ושבלי נורה, ובשעת בנה הבריאה יש מאין, בדרך שהכנים האלה. ואין לומר שאמר שבהיות חמר אחד משותף לעליונים ולתחתונים, יתחייב שיהיה גם כלם נפסדים, או כלם הווים ונפסדים, כי זה ידבק בהיות בשבעית השתלשלות. ועוד לומר שהדברים המשותפים בחומר אחד, יתחייב שיתחלפו בטבעותם המבדלות, או בלתי נפסדות, ולא בבריאה הראשונה שהשלמת, שהיתה כפי הרצון, לפי שכבר יוכל לומר שברא השם יתברך חמר אחד בתחלה, ונתן לקצתו צורה ושבת קיום ועמידה בעליונים. ולקצתו צורה ושבת שתשנה הוות והפסד, כי בהיות הבריאה הראשונה כפי הרצון השם, כל דבר לא יכחד מן המלך, וכמו שאמרו במסכת תענית* פ"ו דף כ"ה שאמר לשמן שידליק, יאמר לחומץ וידליק, לפי שטבע הדברים אינו כ"א כפי מה שגזר רצונו יתברך, ובהיות החומר ההוא שברא ראשונה מוכן לשאת שבות לקבל אחת בורת, כאשר השמים יתברך בקנתו צורה קיימת, נתקיים בה החומר ההוא, ולא ישתוקק לצורה אחרת זולתה בעליונים, ובהשפלים על קצת אותו חומר צורות היסודות, ישתוקק החומר ההוא מפני פחיתות אותן הצורות לצורה אחר צורה, לשלילות הסדרים, ומפני זה היה עם צורות היסודות אוכיות מהם סבות ההפסד, מה שלא ימצאו כן בשמים. אלא שכל זה ראוי שירחקו מבעלי האמונה התוריות, כי הם מדרכי הפלוסופים, ומה לתבן את הבר, ומפני זה פירשו הרבנים האלה דאקו ענו. ושפרשי האומות פרשו הפסוק הזה בדרך אחר, והוא שהתורה זכרה ענין הבריאה הראשונה בכלל, באמרו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, שהוא רמז לכל הנמצאים עליונים ותחתונים, שנזכרה בריאתם בכרה, ואחר כן התחיל בפרטות, איך היתה הבריאה שהיא במלאכת הימים, באמרו והארץ היתה תהו ובהו, ולפי זה הדרך לא יאמר לנו ספק, למה לא אמר הכתוב בבריאת שמים וארץ ויאמר אלהים, ולמה לא אמר בבריאתם ויהי כן, לפי שזה הפסוק הראשון הוא דרך כלל, אבל כאשר כל זה נכתוב בדרך הפרטים. וגם זה הדרך אינו נכון, לפי שלא הזכירה לנעתם מיכור אחר זה בריאת הארץ, ולא בריאת שאר היסודות, כי לא יאמר על אחד מהם יהי כן, אלא ויהי כן אבל אמר והארץ היתה תהו ובהו, ואין זה לשון הבריאה, וכן, ורוח אלהים מרחפת, איננו לשון בריאה לא לרוח ולא למים, ואם אין בתורה עדות על בריאת היסודות, שכן לכל מהיסודות, אם כן לא עשה מורה שהפירושים האלו כלם בפסוק הזה לא יתכונו:

השאלה הב' למה לא נזכרה במעשה בראשית בריאת המלאכים הרוחניים, בהיותם אלוהי' של עולם, והשלך הראשון והמעלה העליונה, כלם כאשר כתוב שבכנו לאחים השמשיים, שאין הם מכלים בכלים ממשיי, כי אם הנה הראשונה זה שהוא לבד יקנה הגלגלים כלם, והיה הכרח שתתנוצץ לשרי, ולמכות אחר. שהנה זה שלכד שהוא שקר כפי הבנין שאמרתי, הוא בהיותו כפי התורה, שהרשה מציאות המלאכים בספור הלכות,

מה לזה לא נזכר בריא' המלאכים כת"ב

מהנעת הגלגלים לגלגלים · והיא דביר הגלגל, נקנו לשמות מבריא ומיכאל, וקבלו חכמי' ז"ל שהם נבראו בתחלת הבריאה, וביתר הדברים הנבראים כלם, שהרי כתיב הללוהו כל מלאכיו · כי הוא צוה ונבראו, ולכן אמר בתורה ויכלו השמים והארץ וכל צבאם, כי בכלל צבא השמים, הם השכלים הנפרדים אותם,
מלכים א' כב · יט וכיון שאמר ראיתי את ה' יושב על כסאו, וכל צבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו שהם המלאכי', ועליהם אמר ישעיה ע"ה אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי, אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי · ותרגום יונתן זכר ישעים ג"כ פרקי עצמו' שפעל לו, מקום המלאכי' בשם פרקי', לפי שהיה אלהות' [illegible] ואין א"כ כבמות [illegible] · והנה הנרדי' השמיעים, קראה התורה בשבור עצמותם, אבל עכ"פ העידה בכלל בריאתם · ויקשה א"כ, למה זה לא זכרה גם כן בדרך כלל בריאת השכלים הנבדלים, כמו שבני ראשונה במלכות, וכי שבתי את כל כלי האומרים בדבר זה, ראיתי שרש לא דבר נוה כלום, אך אמר ורוח אלהים מרחפת על פני המים, כמה שכתבו עוד באויר ומרחף ברוח פיו של הקב"ה ומאמרו ע"כ · לא ידעתי מה זה כמה שכתבו אשר זכר הרב, האם הוא שם לקבוץ המלאכי', ומה הוא להם באויר, ולמה לא בא בהם בריא' · אמנם הרב כפי כבר הודעתיך מכוונתו, שלא בא במ"כ דבר זה הנביאי', ושאין זה דעת התור' האמיתית, והרמב"ן כתב ז"ל, ואם תבקש בריאה למלאכים שאינם גוף, לא נתפרש בתורה, אבל אם תזכה ותבין סוד בראשי', ולמה לא הקדים לומר אלהי' ברא בראשי', תדע כי על דרך האמת יגיד הכתוב בתחתונים, וירמוז בעליונים, ומלת בראשית תרמוז בחכמה ע"כ · ור"ל שבראשית, תורה על ספירת חכמה
משלי ג' יט שהיא ראשית הבריאה, כמו שאמר ה' בחכמה יסד ארץ, ויפרש מלת אלהים על המלאכים, ויהיה פירוש הכתוב הזה, שבראשית שהיא חכמה עליונה, ברא רוצה לומר אציל יתברך, שלא בא בכתוב הזה, ג' מדרגות מהנמצאים שהם אלהים, רוצה לומר המלאכי' הרוחניי', והשמים שהוא שם לכל הגלגלי', והארץ שהוא שם השפלים כלם, שהם שלשת חלקי הבריאה השכלי, הגלגלי, והחמרי השפל הזה, ולכן לא אמר הכתוב אלהים ברא בראשית, לפי שהיה אלהים כמו זה כפירוש נברא, ולא בורא, וכן פירשו רבי' כאן · וגם כדעת כזה אינו נכון, לפי שבכל מעשה בראשית, נזכר שם אלהים שבא לבורא יתברך, ואין א"כ יפורש שם אלהים הראשון שבתחלת התורה, על המלאכי' שנבראו', ושם אלהים שבשאר הפסוקים על הבורא, שהוא השם יתברך, לא נכרת כל אלהים שבא בו"כ על המלאכים, ושם הם הנבראים, והוא תנוכה אחד, כי על הסבה הראשונה יתברך, בתחוסה הבריאה כלם נעצם, שלו אמרתי לא לשום דבר מנבראיו, גם שכבר זה הפירוש יסתר כתות שם התורה, שיאמר בראשית ברא, ולא יזכור מי הוא הבורא ועם היות שבשביל המבררין אשר נוה בשאר הפסוקים, אם יפרוש
תהלים ל"ו ב' בנקרים כי לא סגר דלתי בטני, אינו ראוי שנבלבל בפסוק הראשון שבתורה, שהוא עקר אמונת חדוש הבריאה · ועוד כי אם היה אלהים שבכלל הנבראים, היה ראוי שיאמר בראשי' ברא את אלהים את השמים ואת הארץ, כי את הוא סימן הפעול, ולכן היה ראוי לסמוך מלת אלהים אם היה נבראים, כמו שסמוך לשמים ולארץ · ואחרי ראותי כי אין תשובה בפי שלשת האנשים האלה, שלשים הם אתנו מפרשי התורה, שבתי אל לבי אלה אל גדולים שבטי [illegible], כי הם ידעו דרך ה' · וראיתי בבראשית רבה שאמרו אימתי נבראו המלאכים, רבי יוחנן אומר בב' נבראו, שנאמר המקרה במים עליותיו, וכתיב עושה מלאכיו רוחות · רבי חנינא אומר בחמישי נבראו, דכתיב ועוף יעופף על הארץ, וכתיב ובשתים יעופף · אמרו שם בין על דעתיה דרבי יוחנן בין על דעתיה דרבי חנינא, לא נברא ביום הראשון כלום, שלא תאמר מיכאל היה מותח בדרומו, וגבריאל בצפונו, והקב"ה ממדד באמצע, אלא אני ה' עושה כל, נוטה
ישעיה מ"ד כ"ד שמים לבדי, רוקע הארץ מי אתי · ואומר אני שבדעתם שלא נמצאת המלוכה, כי אין ספק שבראו הקב"ה שמים וארץ ביום ראשון ואור וחשך, קודם בריאת המלאכים לדעת רבי חנינא, אך שהראיה שהביא אינה מחוייבת, רוצה לומר שבעבור שאמר עושה מלאכיו רוחות, אמרו המקרה במים, אמרו שנבראו בשני · כי הכתוב כן באומר אמרו יסד ארץ על מכוניה, והיה לדעת שלא נבראת בראשון · ונגד [illegible] פסוק שהביא רבי חנינא, לא תכחיש שנבראו בשני, כי אם שנבראו אחרי הרקיע, ושפור שיהיה זה בג' או בה' או אחר כן · ואמנם שדברי רבי יוחנן יקשה גם כן, אין שיהיה [illegible] קודם בריאת המלאכים · והראיה שהביא, היא נורה [illegible], וידוע שלא קבלה מרבנו, עד הלכה למשה מסיני, כיון שהוא חולק עליה, ולכן לא קבלה הרמב"ן · גם הטעם שנתנו שנים שלא נבראו בראשון, כדי שלא יאמרו שעזרו בבריאת העולם, אין לו הכרח לדעתם [illegible] כן, היה ראוי [illegible]
[illegible]
תהלים כ' [illegible]

שיתקיים דבר זה בק"בה האור [illegible] אחר זו לבנות כך כשבראו הקדוש ברוך הוא, ואמר אין שום בריאה יכולה להשתמש בו אלא אני, הה"ד ונהורא עמיה שריא, וכבר פירש הר"לבג היאיר הזה על זאת דבור הכוונה, לבוכים ממנו שאין אפשר שיפרדו על האור המיוחד, כי אין יחידו בו שבנדילו הקב"ה לעצמו, ושאין שום בריה יכולה להשתמש בו, אלא שאמרוהו על האור הרוחני השכלי · וכן תמצא שב"ר חלקו רבי יהוד' ורבי נחמיה, חד אמר האורה נבראת תחלה, ואחר כך שמים וארץ, וחד אמר שמים וארץ נבראו תחלה ואחר כך נבראת האורה · ואין ספק שלא היו חולקים באור הגשמי, כי אין יסבול סדע' שיהיה האור המוחש נברא קודם שנברא הגלגל, כי הכוכב הוא מתפשט באויר, המניע המשפט, ויאיר על הארץ, ואם [illegible] לא היה גלגל ולא שמש ולא ארץ ולא אויר, אין יהיה נברא האורה, אלא שהיו דעתם ודבריהם באור ההוא, על השכלים הנבדלים [illegible] גם כן שם [illegible] כי האור הזה כפי הפשט, על השכלים הנבדלים והוא כענין דבר [illegible] שלקרא אותם מלאכים או שרפים או בשם אם כדרכו, וקראם אור [illegible]
[illegible]

ונפסק כיון שיכה אחר זה :

השאלה הג.

[illegible] אמרו בגמרא פלוגתא בברית העולם [illegible] שהמלאכת האור היתום · [illegible] הא' שהמלאכת כל יום ויום [illegible] ויהי כן, ולמה אם כן לא אמרה התורה ביום הראשון גם כן כראשית אמר אלהים יהי שמי' וארץ [illegible] כבריאת [illegible] כראשית [illegible] גם שנברא קודם [illegible] ויאמר אלהים יהי רקיע, ויאמר אלהים יהי מאורות [illegible] [illegible] בראשית ברא אלהי' [illegible]

לבנות

לסבת שכתוב, ולהעתיק לא לנו שאין אלהים ברא בראשית, כראיתו בגלגל. והשכונה שלא נאמר בבריאת שמים וארץ יהי כן, כמו שאמר נספר בשמים:

השאלה הד׳

מהו ענין והארץ היתה תהו ובהו וגו׳ וכבר ידעת מה שפי׳ בו הרב המורה בח״ל פ״ב ע״ וכמה אחריו פירשו, וכלל כוונתם בזה, שבא הכתוב הזה להודיענו אחר שזכר בריאת שמים וארץ, שהארץ הנה אשר זכר שנברא, היתה כוללת היסודות הד׳, ארץ מים אויר ואש, ולכן זכר בזה השמים והארץ, שתכונה בו יסוד העפר והחשך שהו׳ יסוד האש כי האש היסודי הוא חשך ואין לו אור, כיון נראה בלילה, והוכיחו הרב המורה שהחשך הוא האש, מפסוק כ״ה כי בשמעכם את הקול מתוך החשך, והאש וההר בוער באש, ולכן תאכלנו * שם
דברים ד׳ לג לא ושם נגמ׳. ורוח אלהים שהוא יסוד האויר, על פני המים שהו׳ היסוד המימי, והדעת הזה אינו אמתי בעיני חכמים. מהם שהכתו׳ אומ׳ והארץ היתה תהו ובהו וחשך על פני תהום. ואם היה שם חשך נאמר על יסוד האש, אין כאן אותו לתהו׳ קודם זכרון המים והאויר, שהו׳ בחלוף הסדר הטבעי. ומהם שהחשך אינו האש, והכתובים שהבי׳ הרב לראיה שיאמר על האש שם חשך לא יעידו עליו כלל, לפי שהם׳ מבוא׳ במעמד הר סיני על הענן והערפל, שהיה בבית האש הנראה שם נאמר, וזה ענין כשמעכם את הקול מתוך החשך, לפי שהיה הקול האלהי כאלו יוצא מתוך החשך אשר שם, ואין זה האש מאיר ודבריו שמעת מתוך האש. אבל היו שם ב׳ דברים מתחלפים, האש הגדולה נראית בהר לעיני בני ישראל, והענן והערפל החשך סביב בבינו, והקול היה יוצא מכולם כאמרו הענן החשך, ונדקו אם כן שני הכתובים, ולא נאמר חשך על האש, ולא אש על החשך, ויעיד
דברים ה׳ כ״ב על זה אמרו * את הדברים האלה דבר ה׳ אל כל קהלכם בהר מתוך האש הענן והערפל, שהוא החשך שהיה סביב האש, וכן כל חשך שהוא לבסוף תכליתו אם לא נוסף, הם ב׳ דברים האור והחשך לא דבר אחד. וזה שכתב הרב שהאש היסודי הוא חשך, כי אלו היה מאיר היה נראה בלילה. אין יכולת שבמציאות אין הדבר כן, כי הוא אינו חשוך ואינו גם כן מאיר, אבל נכון בבהירות ולא יתפעל מהיותו בלתי מאיר, שיהיה חשך כי הנה האויר אינו מאיר ולא יתואר שהוא חשך. ואם היה חשך, היה מחשיך לבני אדם, גם שיסוד הארץ עדין לא נקרא בשם מיוחד, שהרי ביום השלישי נאמר ויקרא אלהים ליבשה ארץ, ולכן הארץ הנזכרת כאן, הוא שם כולל את הפשוטים. וכאשר הוא אינו נראה חשך כלל במתלקחות בעבים אשר תחלנו, הוא מפני עכירות האויר שהוא, ואינו כן באש היסודי כי אינו מכוון נזכר עב ועכור. ויש מהקדמונים שאמרו שאין שם יסוד האש, אבל על כל פנים אינו מגיע על הגלגל, הוא אויר ונלקח מתחלפים באיכיות, בספות ויתרון כפי קרבתו אל הירכו, אל המקיף, לא שיתחלפו במורפ׳ וכלם הם בהיריים, לא מאירים, ולא חשוכים. וזהו באמת הדעת היותר קרוב למושכל. כמו שהתבאר אחר זה ואף אותם שחשבו שיסוד האש הוא בלתי נראה מהאויר, אין ספק שיאמרו שהוא יותר בהיר ובספירו׳ ממנו, ולכן יתראו בו הכוכבים בלילה, ולשמש ביום, כי כל מה שיתרחק מהארץ ויתקרב אל הגלגל יוסיף בהירות וספירו׳, וכל זה יורה שלא כאמ׳ בפסוק הזה חשך על יסוד האש. ומהם אמרו וחשך על פני תהום, כי הנה תהום, הוא עומק המים, ומקום האש אינו סמוך אליו, כי הוא על האויר, לא על המים שגלו׳ אמצעי. וכבר נתחכם הרב המורה בזה הספק, וכתב שהיות החשך שהוא האש על האויר, והאויר על המים, היה אם כן החשך על פני המים באמצעות האויר. אבל זה מאמר בטל הוא, כי התורה לא באה להודיע הבבות הרחוקות בדבר, אלא הסבות הקרובות ואם היה החשך הוא האש, היה ראוי שיאמר וחשך על פני הרוח, כי הוא מקומו הטבעי בלי אמצעי, לא על פני תהום, ואם על ידי אמצעיים, אלו דברי תורה גם כן בוכל לומר שיהיה החשך על פני הארץ באמצעות האויר והמים, שהם א׳ ב׳, אין החשך שם האש. וכן בענין הרוח שפירשו הרב על יסוד האויר, אינו כן, כי הנה לא מצא׳ בכל הכתובי׳ שיקר׳ רוח היסוד האויריי בשמו, אלא הרוח הנושב שהו׳ מורגש, כמו שנ׳ בספר המאמרות, ולו שאר הדברים שזכר׳ שהכתוב בשם רוח כמו שיתבאר, ואם לא כן אלא שהיה הרוח שנזכר כאן יסוד האויר, יקשה למה ייחסו אל האלהים באמרו ורוח אלהים מרחפת, ולא ייחסו אל ככה שאר היסודות שזכר. והפסוקים שהבי׳ הרב שקראו לכוכבים שם׳ על האויר, ורוח נכח שם ה׳ נשבה נרדף וזולתם, כלם על הרוח הנושב נאמרו, שהוא המתנועע ולא על יסוד האויר שהוא נח במקומו ושפני זה כלו לא נהה דעתי לפרש בזה הפסו׳ זכרון הד׳ היסודות, ולכן מעול השאלה למה לא נזכרה בריאתם בפסוק׳ בראשי׳ בהיותם יסודות הדברים השפלים, ומהו גם כן ענין זה הפסוק, כי הנה אמרו על פני תהום על פני המים, אינו לשון בריאה, כיון שלא נאמר בהם יהי כן כמו שנאמר על שאר הדברים שנבראו בו:

השאלה הה׳

מה הוא האור שנזכר כאן בפרשה במו פשט הכתוב, ומה ענינו, ואת׳ ידעת שהרב המור׳ ז״ל פי׳ גם כן וכל התלמידים דרכם, שהנו שהאור שנזכר כאן הוא האור עצמו המאורות שנבראו בשמים. ובוי׳ קבלה, דלו׳ ר״ת שבירם התורה לתמיות וזהו דעתו גם כן, וגם הרמ״בן זכרו בשם יש מפרשים, אולי שלא דעה בדברי הרב המורה, ולכן לא יקשו אלו. ועוד תמוה

תראה שגם בספרי הנזכרה בגללו אנשים שבעים ממוקים כדעת הזה כי הנה בתוספות קבלתם אמרו שהיו׳ הראשון נבראו עשרה דברי׳, ומהם בכללם האור. ושקפו שם ואור ביום ראשון את ר״י והכתיב ויתן אותם אלהים ברקיע השמים, ובכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום רביעי, ואמרו בסוף הסוגיא בתכלית, אור שנברא בו ביום ראשון אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו, דברי רבי יעקב, ושכבר אומרי׳ הן הן המאורות שנבראו ביום ראשון ולא תלאן עד יום רביעי, עד כאן. וזיקה שפסוקו של זה המאמר, שקבעו החכמים בית מגדרים שיבו׳ האור הזה מושכל ראה לשכלים הנבדלים, וקבעתם בין מאנשים שביעי האור הזה, וכבר ביארתי כמלאכת המחיצות ראוי לשוב במאמר האור. בפרשה הזו על השאלה׳. ואמנם שדעת שבכי שהוא היות האור מוסף, ראוי לאמרו כפי מה שדרכנו הרב המורה ותלמידו. ואומר שהרב וכלל המפרשים שהלכו דרכו, ושכבו שבבריאה השמי׳ בתחלת שבריא׳ בבריאת ב׳ המאורו׳ והתחלת שם אור האו׳, שאינו אלא כבינון המעשים שכבים השאיר בגשם השפירי, וזהו שנזכר כאן בפרשה. ואומר בו כי טוב, לפי שבמציאות וטוב יש הפכו והנושא. והבדיל בשם בין האור ובין החשך בתנועת הגלגל, אשר עשה הבדל שביעי במורה, לפי שבהם מקבילי׳ הקבלת המנהג והסתדר ומקריאת שם לאו׳ יום ולחשך לילה, הוא בפני שהמשי׳ כי כמהות כם מוכחים, ואת יסבו עבריו׳ בלא לאור יתברך, לפיתו סבה ראשונה לכל הדברי׳, וכלם שמם האור והחשך בהקף הגלגל הכולל עומרם להערב, ושם נבראו לשניהם יום אחד, רוצה לומר יום ההוא שהשכבה כאמרם בן כ״ד שעו׳. ומזה שאמר ראשונה ערב ואח״כ בקר, ויראה שמאמר הגדול בעת ההפשטה שבגלגל נקבע בגבה עשרו האור את הליבשה ומרדת שהוא, כי׳ חשך מתפשט על השלך סגלגל שעליו הוא אח״כ ורב על פני כל הארץ. ולדעתו זה לא נברא האור בעצמו, לא שבאמר נברא הגלגל, כי שם מתנועע ומתנועעת נמשך האור. ולפי שיקשה על הדעת הזה, מה שנראה בתורה שבריאת המאורות ביום הרביעי, השגת הרב המורה להשית עליו כפי הנראה מתוך דברים באמרו פ״ל פ״ב שנזכר, פיום הראשון נברא הגלגל והמאורות והאור שבכלל כיום. הכתוב ברביעי, בגלות ונראתה פעלם׳ בבריאות הנמשים לפי שלא מכיר אלא בדרישת הפשט, והמאור לא ירד כי אם בהפעלת אדים מן הארץ, ושבנום שמים מגיע שהאור המוסד לא שבח קודם זו דבר, לא נגלגל אלא במאורות ולא באור הבאתו מגם. וזה שברא׳ מדברי הרב, ודעתו בזה כפי מה שבלינו בעת שמרבה בספרו. ונשאר הרב כוה, הלוהו מאמר שברתי, כן הן המאורות שנבראו ביום ראשון ולא תלאן עד יום רביעי. אולי גם הרמ״בן לזה עמוד כיון, כשאר הדעת הזה כשם יש מפרשים, ונראה שאמר כמותו ז״ל, ואם כן ירמוז הכתוב לאמר יהיה ברביעי, אחרי היות המאורות ברקיע השמים ע״כ. ורצה לומר שהאור הנזכר ביום הראשון, הוא עצמו אור המאורות, שנזכר ברביעי אלא שבראשון נברא הכתוב על העתיד להיות ברביעי. והדעת הזה בכללו, הנה הוא מכחים עדות כתובי התורה, ושמועות וסותר דברי רז״ל מה מפנים. ראשון שהכתוב אומר, ויאמר אלהים יהי אור ואם לא נברא האור בפני עצמו, אלא שנתפרסם בתנועת הגלגל, מה יהיה ענין המאירה כזאת, כי האור לא נהיה אלא נברא בעצמו, והכתוב לא אמר שיתנועע הגלגל, אלא שיהיה האור. כ״ש שאם כבר נברא הגלגל בבריאתו לא היה צריך שיגוה בשם בתנועתו, כי הוא מטבעו יתנועע בבכרח ובתכמו׳ הוא בתנועת בחוקת. וגם יהיה א״כ מאמר יהי אור וגו׳. עם שהנה הכתוב אומר יהי מאורות ברקיע השמים, ויעש אלהים את שני המאורות ויתן אותם אלהים ברקיע השמים. והמאמרים האלה, כלם מורים שבכל היותם ידבר לא על הגלות, ספעולותיהם. גם שאם על הגלות הפעולות אמר, היה ראוי שיוסם לכולן, שבו נראו בשמים, לא על היום הרביעי. וכבר פסק אחד מסכים עמו לכתוב על זה, כאומר אמר, ולאמר שיש לדברי׳ שנוא׳ שמם עין לנבשם ומציאות מושכל בכבם הפועל אותו, ושביום הראשון אמר השם יהי אור, לפי שאמר אל לבו והסבים בתכמתו לבראו, וברביעי נראו בפעל, ושלכן לא נאמר ביום הראשון ויהי כן, לפי שלא היה אז בפעל, אבל אמר ויהי אור ר״ל שיהיה האור בפעל כבא עת שיוצאו. וכן ויבדל אלהים, שבסכמתו רצה להבדיל האור מן החשך לא שהיה או דבר שזה בפעל, כי הנה לא יצא אל הפעולה, רק ביום הרביעי. וזה נ״כ במאמרין אינו בנוכון ולא אמתי, לפי שמאמר יהי אור א״א לפרשו אלא על היותו ומציאותו בפעל, לא על הסכמת הלב, כי מלת יהי מורה על הויה שהוא מציאות בפעל, כמו יהי רקיע יהי מאורות. ועוד שא״ר ר״ל בפסוקים המורות נברא בעולם, והראשון שהוא עלם יהי אור. ואם לא נברא דבר בפעל, אינו א״כ שאמרו׳ שבהם נברא העולם, כי שאר המאורות עם כלם נפעל. ועוד שהיתה יתברך באור קודם היותו ושלמותו במחשבה לברא אותו, לא היה ראוי לכתוב ולא ליחסו למלאכת היום הראשון, כיון שקודם לכן פעור ויתן בב״ש, אם אפשר לאמרו, שהיה בבריאה בכללם, וכל שכן מכה ידוע ומושכל לפניו יתברך שלמות במחשבתו לבריאות. ואין אם כן ביום ההכלת האור, קודם היותו לומר היום תחלה. ועוד שאין יחוס יתגשם ביום הראשון מושכל, ויתעצב אשר היו׳ מוגשם בפעל, ולמען הכתובים מה בכלם מגלי שלוש כלל, ולמה זה נאמר שלא שני המאורים על האור, אחד משם כאשר שלא במחשבה לבריאות, שאמר כשנברא בפעל ולא

אלא כמו כלכד משאר הדברי' שנבראו / כ"ש שתהיה ההכנה לעשות ביום א' והעשיה נפעל אחר כך שלשת ימים / הקצור קצר הכח האלוי מלברוא עוד כשהספקים נמשכו על בריאתו. ועוד שאם היה שאמר יהי אור מאמרו השם כלכו / מה יהיה ויהי אור / כי עם היות שלא אמר ויהיכן / יקויים הוא שיהיה ויהי אור שהי' נפעל . שאם לא נאמר כן / יהיה ויהי אור מותר והכפל נמור. ועוד כי אם ביום הראשון לא היה שם אור נמצא נפעל / איך היה או ערב ובקר / ונאמר ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד. וכמו נאמר בכל ימי בראשית / אלא אם יאמרו שהיה הכל מדומה או מושכל / ולא דבר נפעל / ושאר סדור העולם כלו בדמיון. ואין אפיקורוס' גדול מזה ובכל זה תמה מיוחד שדברי שכם בזה לדעת הרב אין נבם ממש / ובכלל עוד נכפל עוד. ועוד יקשה על הרב הטורה שלישית / אמרו ויבדל אלהי' וגו' / כי הנה ההבדל הזה אם היה מתנועת הגלגל / לא היה הכתוב מיחסו לשם. כלא תראה שבבריאת המאורות אליהם ייחס האור / כמ"ש ולהבדיל בין האור ובין החשך / כי הם היו המבדילים באמת לא הש"י. ועוד הודעתיך פעמים / שהתורה לכנות הקרובות מיחסת הדברים / לא לרחוקות / לפי שאין נידועות הסבות הרחוקות שלימות ידיעה. ותתיחס הספקים האלה כלם / אין טעם למשתיים שאמר הן הן המאורות שנבראו ביום ראשון / ולא תלאן עד יום רביעי. כי הנה שאמר הרז' מבאר / שבפעל נבראו המאורו' ביום הראשון / ושלא נתלו ולא שמשו בתנועותיהם והאירם עד הרביעי . איך יסכי' זה עם הראות הפעולות / או שאר הדמיונות אשר אמרו ואתכם סוה סותר לדעת הז"ל / מבואר ממה שאמרו בב"ר / רבי לוי בשם רבי חמא ב"ר חנינא / שלש בריות היה הקדוש ברוך הוא בורא בכל יום ויום. בראשון שמים וארץ ואורה. בשני רקיע ומלאכים וגיהנם. בשלישי דשאים ואילנות וגן עדן. ברביעי חמה ולבנה ומזלות. בחמישי עופות ודגים ולויתן. בששי אדם וחוה ורמש . כי הנה ביארו שביום הראשון נבראת האורה בכלל ומציאות / כמו שנבראו שמים וארץ / ושברביעי נבראו המאורות ובכלם יוכיח / שהאו' הוא איננו אור המאורו'/ ומה הוא אם כן מבינו מי יתן ואדע.

השאלה הו'

למה בבריאת האור לא נאמר ויעש אלהים / ולא ויהי כן / כמו שנאמ' במלאכת שאר הימים / כי הנה ביום ב' בענין הרקיע / אחר שאמר הכתוב יהי רקיע / נאמר ויעש אלהים את הרקיע ויבדל וזה נאמר שם ויהי כן. וכן ביום הד' אחרי שאמר יהי מאורות / אח ויעש אלהי' את שני המאורו' / וגם נאמ' ויהי כן. וכן במלאכ' שאר הימי' אחרי המאמ' הראשון / פעם יאמ' הכתו' ויעש אלהי' ופעם ויהי כן בלבד / אבל בבריאת האור / לא נאמר ויעש אלהים את האור / ולא נאמר בו ויהי כן / ובמקומו אמר ויהי אור שאינו בדרך לשון התורה במעשה שאר הדברי'.

השאלה הז'

באמרו וירא אלהים את האור כי טוב / ויבדל אלהים בין האור ובין החשך / ויקשה זה מפני' ראשונה / מפני מה לא אמר בבריאת האור וירא אלהים כי טוב בכתם והשלם / כמו שאמר במעשה שאר הימים ; ושנית שזה ענין ההבדלה הזאת שיחס אליו יתברך / כי הנה המציאות הוא נבדל מההעדר בעצמו / ואינו צריך מבדיל / לפי שהאור הוא מציאות / והחשך הוא העדרו / ושני המקבילי' א"א שימצאו יחדו ושלישית / מה ענין אמרו שלפי שהיה האור טוב / הבדיל בינו ובין החשך / כאלו אם לא היה האור טוב לא היה מבדיל ביניהם / ויהיו שניהם שבת אחים גם יחד / והוא שקר כי הקנין וההעדר א"א שימצא האחד / כי אם בבטול השני וסורו. ורביעי' / שהפסוק איננו מסודר כראוי לפי הבריאה ממנו / לפי שהיה לו לומר ראשונה ויבדל אלהים בין האור ובין החשך / ואחר כך וירא אלהים כי טוב / ר"ל שהיה האור והבדלתו מהחשך דבר טוב ונאות / לא שיאמר שראה את האור כי טוב ואחר כך ויבדל .

השאלה הח'

באמרו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד . ויקשה זה משלשה פנים / אם ממה שזכר הערב קודם הבקר / בהיות היום קודם בטבע וידוע ללילה / לפי שהערב יתחייב מהעדר אור היום פאת הארץ ונח בגלה / ולכן לא יעלה זכר ראשונה בריאת האור / ואחר כך אחר שהבדיל השם בין האור ובין החשך . ואם ממה שאמר ויהי ערב ויהי בקר ולא אמר ויהי לילה ויהי יום / או ויהי חושך ויהי יום / ולא ויהי ערב ויהי בקר . ואם מאמרו יום אחד ולא א' יום ראשון / כמ"ש בשאר הימי שני שלישי רביעי חמישי ששי.

השאלה הט'

וזכר אם ... נבראו כל

היא מה שזכר הרב המורה' והפליג והגדיל בעניינה' ויהי' בזה שנוצרו הימים הראשוני' הדברים הנזכרים / אחד שני שלישי / אם לא היתה עדין בנזכרת התנועה הגלגלית / הימי' אשר גם בתפרד הזמן / אם היה שברביעי נבראו המאורות . והרב אם לא יהיה חסר להשיג לזה / שמן היום הראשון נבראו המאורות והתנועה הגלגל / וכן נעדרו הימי' הראשונים כאותו אופן עצמו שנעדרו האחרוני' / לפי שכל בריות בראשית נבראו כאחד העליונים והתחתונים / וכמו שאמרו ז"ל את השמים ואת הארץ . את השמים / לרבות תולדותיהם . ואת הארץ / לרבות תולדותיה . ואמרו גם כן / שכל מעשה בראשית בקומתן נבראו לצביונן נבראו / ר"ל בשלמותם ויופים ואמרו ג"כ שהשמים וא' והארץ נבראו כאחד / שנאמר קורא אני אליהם יעמדו יחדו . ויקשה ע"ז הרב / שלא היו מלאכות נבדלות בשבת הימים / כי ביום אחד נעשה שהכל נברא בכל אחד / אבל נזכרו אותם הימים במעשה בראשית לרמוז על מדרגות הנמצאים שנעשו כפי הסדר הטבעי .

ולא ספרו ימים ממש / ולא קדימה ואיחור / לדבר על דבר חוץ שנברא במעשה בראשית. אבל שהיו דברים שאחרי בריאתם כאותה שנה שנברא הכל / נתגלו ונראו פעולותיהם אחר כך / וזה גם כן היה ענין יסוד הימים / ר"ל להראות פעולות מה שכבר נברא / וכמו שזכרתי ידעתו כאמורות למעלה בשאלה הב' . ויעזר מזה שהמשילו לזה הענין / לזורע זרעים כבת אחת בארץ / שיצמחו אחר כך בימים מחולפים / זה ליום אחד וזה לימים . והו דעת הרב / והיה זה מגלו כיד גדול מסודות מעשה בראשית . והעיר מאד בהעלמתו כמו שתראה מדבריו שם. והולך רכיל מגלה סוד הרל"בג / וגם הנרבוני ושאר מפרשי כ... והפת שרשיו דעתו גלו את סודו . וקודם שאגיד דעתי בזה / אודיעך שגם בדברי חז"ל ימצאו מאמרים יותר גלויים בדעת הזה / כי הנה בב"ר אמרו רבי יהודה ורבי נחמיה רבי יהודה אומר / ויכלו השמים והארץ וכל צבאם בזמנם. אמר ליה ר' נחמיה והא כתיב אלה תולדות השמים והארץ בהבראם / מלמד שביום שנבראו בו הוציאו תולדות. אמר ליה ר' יהודה והא כתיב ויהי ערב ויהי בקר יום שני יום שלישי יום ד' יום ה' יום ו'. אמר ליה ר' נחמיה כמלקטי תאנים היו / כל א' וא' לקט בזמנו. רבי ברכיה על הדא דרבי נחמיה / ותוצא הארץ דבר שהיה פקיד בידו עד כאן . וכן אמרו במדרש תנחומא / רבי יהודה אומר בששה ימים נברא העולם / וכתוב במעשה יום יום . רב נחמן אמר ביום הראשון נברא כל העולם / שנאמר תוצא הארץ / דבר שהיה מוכן שבראשית עד כאן . ונראה מזה שהיה דעת רבי נחמיה ורבי ברכיה ורב נחמן / שכל הדברים נבראו בבת אחת ביום הראשון / כדברי הרב המורה . ולכן ראוי שנחקור / אם הדעת הזאת כפי מה שזכרו הרב הוא נכון וישר אם לא . ואם היה שאינו אמיתי ולא ישר / איך כיוונו עליו חז"ל במאמריהם אלה / או מה היתה כונת מחלוקתיהם בזה . ואומר שדעת הרב מין מיוחד מורתו הוא שקר מבואר . ויתבאר זה מפנים . הא' שהכתובי' בספור הבריאה / מעידים ששה פעמי' ויהי ערב ויהי בקר יום כך / ואיך יכחיש אותם איש בעל תורה / לומר שלא היה שם ספור ימים ולא ערב ובקר / אלא שהכל נברא בבת אחת / האין זה הכחש' הכתובי' והכזבתם ; והב' כי הרב א' כי ספור הימי' היה לרמוז על מדרגו' הנמצאי' / והוא עצמו מונה אותם שהם ו' מדרגות . הא' האור והחשך . והב' השמים . והג' המים והארץ . והד' הנוזלים . והה' הב"ח . והו' האדם . וכתב בסוף דבריו שם / וכן לא הכתוב בא"כ על זה הסדר בזה / לא מסר דבר זה . ואתה תראה שלא הסכים' מלאכת הימים / עם המדרגות אשר זכר / לפי שהשמים והמים יחדו ליום אחד / לא לשני ימים כדרכו / וכן הב"ח והאדם שעשה הרב שתי מדרגות / לא הם בב' ימים כי אם ביום א' . והחשך בב"ח הימים והארציים / שעשאם הרב מדרגה אחת מיוחדו להם שני ימים . ויותר קשה מזה / שבא ייחד יום ד' לבריאת המאורו' / ואינה מהמדרגו' שזכר הרב / ולא העיר דבר על זה והסתיר פניו ממנו . מה תהיה שיורה / שלא היו הימים מורים על מדרגות כמו שאמרת . והג' הוא מה שאמרו במשנה / בעשר' מאמרו' נברא העול' / ומה ת"ל / והלא במאמר אח' יכול להבראות (אבות פ"ה) ופשט' הזאת אין חולק עליה / והיא מורה שלא נבראו הדברי' כלם יחד / ולא במאמר א' כי אם בעשר' מאמרו' שנזכרו בששת הימי' יום ליום יביע אומר / וכ"ש בעשר' הדברו' כי ששת ימי עשה ה' את השמי' ואת הארץ ; והד' כי אם גבהים שהיו ימי המלאכה כמ"כ ששה כמספרם כמשפט / הנה א"כ לא יהיה ביום השביעי יום תנופה ושביתה / כי לא נאמר שבת ביום השביעי / אבל שביום הראשון פעל ועשה הכל / וכן ביום ב' גם כ"כ נח ושבת מהמלאכה / אם היה שהכל נברא יחד . לא שתמת הענין הוא. מה שמורה פשט הכתובי' מהבדל הימים והבדל הדברי' שנבראו בהם והבדלת הערב והבקר אחת הוא . וכמה יש מאמרי חז"ל / מאמתי' הדעת הזה . ומפשוטי הכתובי' / אם מה שאמרו בב"ר שלש בריות היה בורא הקב"ה בכל יום / והוא המאמר שזכרתי למעלה . ואמרו שהם ג"כ / כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ . ג' דברים או עקר בריאתו של עולם / ושהם ג' ימים / והוציאו שלש שלש תולדות הארץ בראשון / כדברי ב"ה . ושתה ג' ימים / והוציאה ג' תולדו' / אילנות ודשאים וג"ע . רקיע בשני ושהה ג' ימים / והוציא שלש תולדו' / חמה ולבנה ומזלות . הים בשלישי / ושהה ג' ימים והוציא' ג' תולדו' / עופות ודגים ולויתן . ר' עזריה לא אמר כן אלא ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים / שני דברים הללו הן הן עקר בריאתו של עולם / ושהו ושלש ג' ימים / ונגמר' מלאכת ברביעי / שמים בראשון ככ"ש ושהו ג' ימים ונגמרה מלאכתם ברביעי במאורות . והארץ עקר בריאתה היה בג' / שנ' ותוצא הארץ / ושהתה ג' ימים ונגמרה מלאכתה בששי באדם / שנ' אנכי עשיתי ארץ ואדם עליה בראתי ע"כ . ראה גם ראה / איך ביארו בזה המאמ' הבדל הימים ונספר' / והבדלי הדברי' שנעשו בהם מאין חולק עליו . וגם אותם המאמרי' שהביא הרב המורה / ושהבאתי אני ג"כ לפנות דעתו / כשתעיינו לא תמצאו סותרים לזה כלל. כי הנה מה שאמרו שכל הדברים שנבראו כמ"כ בקומתם נבראו ובצביונם נבראו / אין הכוונה שנבראו כלם בבת אחת / אלא שכאשר נברא כל דבר ביומו / נברא על תכלית שלימותו . וכן אמרם הן הן מאורו' שנבראו ביו' א' / לא נתלו ברקיע עד הרביעי . כבר פירו באלופי הימי' והפעולו' / שבראשון נבראו המאורו / ולא נתלו ברקיע עד היום הד' . וכן אמר' שהשמי' והארץ נבראו כא' / לא כוונו שהם וכל תולדותיה' נבראו יחד / לא שנבראו שניהם באח' ביום הראשון / ונשאר שימו' לנעשו שאר הדברי' / ואתכם מחליק המכוף

שזכרתי

אלה הם

השאלות אשר מצאתי בפרשה הראשונה הזאת / וראוי לפרש פסוקי הפ' הזאת / באופן יותרו השאלות האל כולם .

[illegible]

בראשית

[illegible]

ברא

[illegible]

השאלה העשירית

[illegible]

אלהים

אבל שלא הפכו שמות הקדשים ידו״ל ואלדים את הפכים נקדים ואיזור
כשלא שקריאם, כי פה שכאיור ס׳ אלד ס אתה פעלות ד״א אלהים נכון׳
כסכנו · כן כאחר אלדים ר״י אלי״ ולא תמצא כתהפכות כלל ? כסאר
ספירות והכנויים · והכבלה ה״נ · כי כמו שלא יקדם לשם המפורש שם אחר
כלל, כי לא נאמר נכאות י״י ולא שדי י״י · או מכון י״י · כן לא יקדם לשם
אלדים שם אחר, כי לא נאמר נכאות אלדים או שדי או אל או מכון אלדי׳,
ואולם זה שגינא תכון ורחום י״י , יתכבר אלת המציאות , כאלו אמר
מכון ורחום הוא יי׳ · והכבלה הד׳, שכאשר יכוק שם תאר זה, לשם המפורש,
הנה לא יסיף לא כאותיות שם אלדים אינ , כמו י״י רחום ומכון יי׳ אדי
נכאות · י״י אלדי ישראל וזולת זה ואולם כשיכאנו נכאות , יתכבר אלת
אלדים נסכרם, כמו י״י נכאות שמו כא · והכבלה הה׳ שעם המפורש , ככר
נקד ננקוד אדים, ויקרא נקריאתו · אבל לא ינוקד שם אלדים ננקוד שם
המפורש כשום פנים · הרי לך כוה ה׳ כנולות, כמאמר לשם אלדים , וא
היא הכקדמה הראשונה · ההקדמה הב׳, כיא, שמות האלהות גם כאשר
אלפה, אל אלוד אלדים, או אלהי, כי מבין שניהם אחד, ר״ל אדים ואדי,

כבחלה קדם / ואינו כן אלא שכוונתו הראשונה היא לאל ית' / ואמר כן
שואל לגלגלים / ואמר כן שואל למלאכים ואח"כ שואל לנפשות שבנו אדם /
ובעבור שהאלהות הקדושה שכל אנשי העולם שיודו ראשונה שהוא המשפיע
הראשון והיכול שהוא העילה יותר שכבוד אדם והנבראים הם האלהות / ואמר אדני
אבר כם ... / למה היה שם אלהים
בלשון רבים / ... שמבין אלהים בכל הכחות כלם / כי התחלה
עיקרה אלהות ... אלהים ... כלם
הם ... ולכן נקראו אדם כל אשר ... כלומר שהל

[illegible]

הוא נקרא גם כן השכל המושפע ממנו ית' אם / להיות כלם כניצוצות היוצאות מן האל הראשון הוא ית' ונקראו גם שרפים שהוא כמו רשפי א"ש כלם כשב נוס לפרידות' לרשפי אש' / ועל זה יאמר בפסוק שיר השירים רשפי' רשפי אש שלהבת' יה • ושלשת נבואות חז"ל רא"ה הבנה כיוצא בזה / וירא מלא"ך ה' אליו בלב' אש מתוך הסנ' • ובדברי ישעיהו / ויעף אלי אחד מן השרפי ובידו רצפה ותרגו' יונתן ובפומיה ממלל לפי שהאש והצרם' כאשר בנבדל' הוא כלו כנוי להשכלת' / ובדברי דניאל נקראו גם כן מפני זה / שכינן דינור' ראה גם ראה / איך כי' מורגל כנוי בכנויו' / לקרא הנבדל בא' אש וכן יתבא' אחרי זה / שב' כן הם מפתי' מכני' אות' בשם רוח / להיות האש והרוח שני היסודות הקלים / והבלתי מוחשים מכל היסודות / ולא כנו אותם בשם מים ולא בשם ארץ / לגסותם אבל כנו הנבראי' השמיי' בשם מים / כמו שיתבאר אחר זה / מפני ספירות' ותנועת' התמיד' / ולכן אמר רב' שמי' אש ומי' ר"ל שמי' הוא שם לאש שהם השכלי' הנבדלי' / ולמי' שה' הגלגלי' / וכבר זכרו חז"ל שהנשמו' האנושי' השכלי' נבראו עם המלאכים הרוחניי' / כי הם נאמ' מטבעם / וגם הם נכללו בשם שמי' ולכן היה נר אלהי' נשמת אדם / כי היא גם כן מכלל שהאש ומכלל השמי' / ובעבור זה אמרו במגי' שהיו בערבו' נשמו' ורוחות שעתידין להבראות / הנה נתבאר מזה כלו על מה נאמר שם שמים בפסוק הראשון הזה • ואמנם מה שאמרו גם כן ב"ר בפ"א שהבריות משתוממי' מכס ולא עצמו בתכונתו שענין הגלגל בתנועתו בתמידית בלי הפסק ומהבדל במהותו והנעתו קשה על השכל לצייר / ולכן ישתוממו עליהם בני אדם • ואמנם שחקים וכסא / באמרו בלי ספק על הנרמזים השמימיים • אבל מפני שהמספר שפסלו אותו השמי' בתנועותיהם / לכן יחם: אותם הכתובים פעמים רבות לשמים ואל השחקים / ואל הכסא באמרו • נמה שחקים ממעל • אותו שבו כסא ואלהים / וכמו שיתבאר אחר זה והנה השמים שנזכרו בפסוק הזה הראשון / אם הוא כלל הכדורים השמימיי' או הוא הגלגל העליון המקיף בכל / הנה יבא ביאורו בפירוש פרשת הרקיע :

ביאור מל'

הארץ גם בשם ארץ אשר בפסוק ראשון הזה / התחלפו דעות המפרשי' כי הנה הרא"בע כמשפילו לראות במעשה בראשית / פירש הארץ ארץ שבזה הפסוק על יסוד העפר / הכבד והשפל שביסודו' כי היא לדעתו ארץ תהילים ופעל דבר אחר / אם לא שתבל נאמ' על החלק המיושב שבארץ כ"מש' תבל כ"ס י"כ ושלוחה אתה יבדתם • וארץ על כל כינה המגולת ממים / המיושבת ובלתי מיושבת • וכתבו המדקדקים שנקרא יסוד העפר ארץ / לפי שהגלגל רץ וסובב אותה • ואינו נכון אבלי שיאמר ארץ בזה הפסוק / על יסוד העפר בלבד / לפי שיתחייב / שלא נזכרה בתורה בריאת שאר היסודות / וכמו שזכרתי בשאלה הד' • ולמה זה תולה הארץ מן כמיני הגשם / לכתוב בריאתה סמוך לשמים / ולא עשה כן לשאר היסודות • וגם לא יתכן שיאמר / שנקראת ארץ מפני שהגלגל רץ וסובב עליה / כי על שאר היסודות הוא רץ וסובב גם כן / כ"ש שארץ הוא מרכזם / ולכם תכונה בשם זורה על המרוצה / שלא תפיל כה מפני שרץ הגלגל עליה / כי הוא היה ראוי שתקרא וארץ ארץ / לא הזרכו הכה / שעליה עסבוב • אמנם הר"מבן ושאר המקובלים שהגביהו עוף / בביאור זה / פירשו הארץ אשר בפסוק הזה / על הכינויים הרוחניים גם כן • ומהם אמרו / שנאמרה על הספירה הנקראת אצלם ארץ החיים ארץ חפץ • ומפני זה כתב הר"מבן / שמים וארץ שבפסוק הזה / רומזים לחק"בה ושכינת עוז • וכבר ראיתי למעלה שאין ראוי לקבל זה בפשט הכתוב / לפי שלא יאמר א"כ בתורה / עדות לבריאת השמים וארץ ופירושם • ולכן יחוייב / שהכתוב יתפשט על פשוטו • אבל הרב המורה / לקח לו דרך ממוצע בין שני הקצוות האלה / והוא שעשה ארץ הנאמר כאן / נאמר על ד' היסודות אש ואויר ומים ועפר / אשר הם בתוך הכדור השמימיי / ושתקר הכתוב זה בשם / הוא על זה הכללות עם היות / שאח"כ קרא יתברך ארץ ביחוד / ליסוד העפר / כמ"ש ויקרא אלהים ליבשה ארץ / וזהו באמת הדעת האמיתי / לא שהיו היסודות נבדלים בעת הבריאה הראשונה / כי הנה אחר כך נבדלו כאשר הימים / כמו שיתבאר / אלא שנבראו יחד / והיו כלם בערבוביא / ויקרא כללותם ארץ • ולפי שהרב / לא הביא ראיות / לשיאמר בכתוב שם ארץ על כללות היסודות / ראיתי אני להביאם לקיום דעתו • אם ממה שנאמר במעשה בראשית תדשא הארץ • תוצא הארץ נפש חיה הגומר וידוע שאין ביסוד העפר לבדו די / להוציא מורכב מזגם / אם לא מערוב היסודות כלם / אשר קרא בשם ארץ • וכן בדברי אדונינו משה / אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וגומר • אלהי השמים ואלהי הארץ וגומר • ודומיהם / אע"פ שיפורשו / אלא שהשמים הוא רמז לעליונים / והארץ לתחתונים כלם / לא ליסוד העפר בלבד : ובדברי אדונינו דוד ע"ה השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם / ואין ספק שלא אמר הארץ על יסוד העפר לבדו כי הנה גם העופות שהם באויר / והדגים אשר במים / בידיהם נתנו / וכמ"ש ורדו בדגת הים ובעוף השמים / אלא שאמר והארץ נתן לבני אדם על כללות התחתונים • ולכן באמרו רוקמתי בתחתיות ארץ שזה מורה שיש ארץ שהיא תחתיות / והוא יסוד העפר וארץ שאינה תחתיות / שהוא כללות שאר היסודות / ולכן הוצרך לאמר ולומר בתחתיות ארץ • וראיתי בדברי אבן כספי בשרשיו ענין ממור אבלי

והוא שארץ משורש רצץ / מלשון מתרפס ברצי כסף • את מי עשקתי ואת מי רצותי • עשוק ורצוץ • ושלכן נקראו היסודות כלם מלשון ארץ / שהוא מלשון דוחק ורצוץ / מפני שהיסודות כלם / דחוקי' בתוך הגלגל / רצוצי' ומתבוססי' ומתערבים זה בזה בתנועותיהם / ושה"אלף בשם ארץ היא נוספת / ושזה הענין הוא רץ מלא כל את החיים • כי לא לקלים המרוץ וגבורים • לפי שזה שיתנועע במרוצ' ותכיפו' / הוא רוקן ונשבר כאויר נשברת כמוכו • הנה א"כ כפי זה הדעת / שם ארץ נאמר בכלל על כל היסודות / ובמלאכ' היום בו / נאמר ביחוד על יסוד העפר • ונמצאו גם כן ביסודות אשר כלל בשם ארץ / ושלשה ענינים • הא' הוא בשפל' והיותם למטה מהגלגלים • והב' שהם מורכבים שעליהם יסובו • והג' שהם דחוקים בתוך הגלגל / רצוצים ומתפוצצים זה בזה •

ביאור מלת תהו ובהו

תהו ובהו שני דרכים מפורשים / יסבלו שני השמות האלה ולמציאם מצינו סמך וראיה בדבריה' ז"ל הא' הוא שתהו ובהו הם שני שמות נרדפים / מורים כאחד על הניגוד' בחסר הגבול / וסוגם בהתדר• נלוה כתב הרא"בע / שהיה תהו אם בהו / כלומר ששניהם מורים כדרך אחד על השמוך ואליו נטה אונקלו' בתרגומו צדיא וריקניא / ורבים מהמפרשי' יבארו גם הם כן מזה הדעת היה מי שפי' תהו לשון תוהו / ושהמ"ם בו נוספת כמו שאמר ריקם מים ושהיה ענין הכתוב / שהמאל' בבריאה / שהיתה הארץ כלה מכוסה מים • שהוא התהום • ובב"ר רבי יהודה ברבי סימון ורבי חנינא שניהם פירשו תהו ובהו כך / כאדם שהותה הארץ תוהה ובוהה / כאמרת העליונים והתחתונים נבראו כאחד ועליונים נזונים / ותחתונים אם אינ' יגעים אינם נזונים / או העליונים חיים והתחתונים מתים / וזה הדרך הראשון • והדרך הב' הוא להר"מבן / שהבדיל בין התהו ובין הבהו / ופירש תהו על החומר הראשון שקראו היוני' היולי / שלהיותו קשה הציור כשנתפ' קראו תהו מלשון תוהה על הראשונו' • ופירש בהו על הצורה כלומר בו הוא שבה יהיה הדב' מה שיהי' • ופירו' הפסו' לדעתו הוא שהארץ אחרי הבריא' היית' תהו / כלומ' חומר שאין בו ממש / כי היה לדעתו נברא תחלה • ובלבד הק"בה אחר כך בו צורה / ועשה אותו בהו • ובתא' בעל ספר יצירה עשה מתהו ממש ויעשה שלא איננו ישנו • וגם לדעת הזה / יש סמך ממה שנא' בספר הבהיר / אמר רבי ברכיה והארץ היתה תהו ובהו / מאי משמע היה' שכבר היית' / ומאי תהו / דבר המתהה בני אדם / ומאי בהו / שהתהה תהו ונודע בהו / דבר שיש בו ממש דכתיב בו הוא • וכבר הביא הרמ"בן זה המאמר בעזרתו • אבל תמה אני איך לא הביא גם כן מאמר אחר / שמכבר שם / שהוא מבאר יותר מזה הענין ח"ל מאי דכתיב גם את זה לעומת זה עשה האלהים / עשה תהו ושם מקומו ברע / עשה בהו ושם מקומו בשלום דכתיב עושה שלום ובורא רע • כיצד רע מתהו ושלו' מבהו ע"כ • הנה ביאר שתהו / נאמר על החומר שממנו יתהוו המקרים והרעות כלם / ובהו על הצורה שממנו השלום והשלמות כלו • אלו הם שני הדעו' / היותר נכונים בפי' השמות האלה • אמנם היות השלישי מהפירוש / שתהו נאמר על החמ' ובהו על הצורה / כמו שפירשו הר"לבג במורה נבוכים / כי הנה אלו' באלו' בעצמם / ונאמרו בספר הבהיר / יסכימו לדעת הרב המורה • ואמנם מה שהביא הר"לבג ראיה ממאמרם ז"ל תהו / זה קו ירוק / שמקיף את העולם • בהו אלו אבנים מפולמות / ושם שקו הירוק העולם הוא הצורה המובלת כמו שקו הבנין הוא נורה אשר נחה בו / והאבנים הם החומר / ושקראום מפולמו' ר"ל בעלמו' ובפתרו' / מלשון פלוני אלמוני / לפי שהחומר הראשון הוא מפני נעלם ונסתר / וקשה הציור כלומר הוא כאמ' מהר"לבג / קו תהו ואבני בהו / לפי שלא אמרו חז"ל קו ירוק / אלא על הפוח' / והנה המשילו אותו בקו להיותו בלתי נמצא בפועל / והשכל ימור על מציאותו • וכן הוא החומר / גם שהוא מוכן לקבל הצורות / ונדמה לקו שבוטה הבנאי קודם הבנין / מוכן לייצוב האבנים עליו • ואמרו שהוא ירוק / להגיד שאינו לבן ולא שחור / אבל הוא כו שא מקבל הכל / וכמו שהירוק איננו תכלית הגוונים / וגם איננו נעדר מהם / כן ההיולי / איננו נמצא בפועל ואינו נעדר בהחלט / אבל הוא ממוצע בין המציאות והעדר / כירוק בין הלבן והשחור • והראיה על אמתת זה / מה שאמרו בסוף אותו המאמר / שהמשילו התכם הנזכר / ולא זכרו כי לא יכול לו ליסבו על פי דרכו / והוא אמרם תהו זה קו ירוק שמקיף את העולם / שממנו יוצא חשך / וזה א"א לפרשו על הצורה כי אם על החומר / שממנו יוצא החשך / והמכבון והרע כלו • והאבנים המפולמות / לפי שהם עיקר הבנין / השאילן לצורה / שהיא מעמדת את הדבר ובעבור שהיה חומר הראשון בכל הנמצאים אחד / וסבירות האלום כורבות / לכן אמרו על החומר קו ירוק בלשון יחיד / ועל הצורות אמרו אבנים בלשון רבים • ואין פי' מפולמות / בעלמות ונסתרות / כמו שחשב / אלא אבנים גדולות / אבנים יקרות / מוקות ובריאות / שהוא משל הבאות לצורות / וכן הוא כראה נראה דפסחים / שהביא דגים מפולמים / ונפרק איזהו מקומן כאמר / מביא פלוקי אבנים מפולמות • ופירש בו בעל הערוך / בריאות לסות ומוקות • ולכן לפירש מפולמות / לשו' כמו דגים מפולמות שנכינו לגיס / תכף שכינורו / וענין זה / שאין אות' האבנים כאבנים אשר אתנו / שוררות תמונתם לעולם / כי הם לאות אחד / יוכח ממחבר הזה בנקלה / והוא אמרם שם / שהם ומוציאים מים ר"ל שאותם הצורות / יכינו את החומר לקבל צורות אחרות / כמבין

המים

פמו׳כינרדי׳ אלו אמר אלו · הנה א״כ יתפולתו/שם לשחק ולהתפלא להעל׳ ·
ונעבור שהיו נורות הלות על הפומר או היו נכה נו כדעת ר׳ רלכן אמר ,
פאותם הלכני/הם שוקפו׳ בתהום/כי הנרה נשית׳כמום׳/והיה נו נכה ,
לא ה זומר בנורה/ונבר הורגל לומר בדבריו׳ לאמני׳על הנוריות/כמאמר
האלה׳ררני עקיב׳ כשתניעו לאבני שיש מהור/אל תאמרו מים מים/שקרא
אבני שיש שהור/לנורות הככבלית/לא לזויר הראשון/וכמו שיתבאר בפרש׳
הרקיע׳ והנה התבאר מזה/כבטול דעת הר״ל בנאוקיו׳ דע׳שני כדעו׳ הראשוני׳ ·
ונכר יורה על אמת פירוש זה נפלת תהו עד׳ הכתוב/כי ישעיהו אמר ,
שלם ותהו נחשבו לו · ואחר׳ לתהו והבל/כשי כליתו · וכן כנברה קרי׳ תהו ·
לא תהו בראה , לשבת יצרה · לא אמרתי לזרע יעקב׳ תהו בקשוני · ושלו
בתהו/ואמר ר׳ אחרי התהו/אשר לא יועילו ולא יצילו/כי תהו המה כנוי
לש״כ/וכן רהו ותהו · נוטה צפון על תהו · מופשי ארץ כתהו שמה · וכתהו
ילל ישימון · כי בכל אלו לא יורן בם תהו/אח על הדב׳ כהלתו׳ לתכ׳ בשלמו׳ ,
והוא חסר בסרפו ·

מאמר חלא והחשך
[illegible]

המים

בראשית ברא אלהים וגו'

מרחפת

[illegible]

פר' בגבולה ... [illegible]

והארץ היתה

[illegible]

זה שכתובו / ונקרא שם הכדור פני המים / לפי שטפיותו היותר נגלה הוא אשר ראוי שיכונה בשם פנים / וכמו שביארתי בפסוקו / וכאשר ביאר הכתוב שהיו העליונים והתחתונים כולם בלתי נגלים / ולא היה בעולם אור עדין / אין הקדוש ברוך הוא הגלה ענינם באור ובאולמת אור היום. והאמנם כל' המפרשים הוא שתהו ובהו שניהם מורים על הפחיתון / ושבא הכתוב הזה להודיע שהארץ שהיא כוללת ד' היסודות / כשנבראת היתה שוממה ומרבה / גם היתה מכוסה מים / ואולי שלזה אמר כה תהו ובהו / שתהו כנגד התהום שהיה כל הגיל' בלי מים / ולא היתה עדין המים כלל / גם לא היה כה אור המשמש על פני אותו תהום / כי עדין לא נבראו המאורות / ולכן רוח אלהים שהוא כנוי לרצונו ולגזרת שכינתו היתה מרחפת ומשפעת על פני המים / אם המים העליונים / כדי לברוא אחר כן הרקיע מהם / ואם המים התחתונים להקוותם ולגלות היבשה / ולפי שהיה צריך לעשות כל זה בימים נבדלים / אמר יהי אור להבדיל בין ימים / זהו פי' הפסוק הזה לדעתי. ויש מי שפירש עליו שכנוי תהו הוא עומק המים / ושפני' הם לחשך כדרכו / ובעוד שלא נתגלית היבשה נקראת הארץ בשם תהו לתשכתה / וכן קרא הכתוב מרבו הארץ אבן אופל וצלמות. ובספר איוב כתוב ומכלן דשמן הוא עפר / שנ' ואחשך מי יכסה. ואמרה תורה כי כמו שעומק המים קבל גזרת החשך / כן עליוני המים קבלו גזרת הרוח / שהו ורוח אלהים מרחפת על פני המים שהם הפנים העליונים / כיוצא אלוהו סופר / א' ראשון / נתן כו גזרת לחלק התחתוני גזרת מים ולעליון גזרת רוח / ולתחתון גזרת החשך / ויתפב הרוח אל האלהים / לגדלי כי הוא הגדול שביסודות וגם לדקותו. ואיננם למה לא זכר כאן כפי זה הפי' יסוד האש / והנה הוא לפי שהיה דעת הקדמונים שאין שם יסוד האש / אבל הוא היסודות שלשה ארץ ומים ואויר שלוק באיכותיו זה עם חום / ולכן כמנהגו שיתפרנו שלשת היסוד' / והיה זה כזה / ושיתהוו בעלי חיים בכל אחד מהיסודות ההם כארץ ההולך / ובמים הדגים ובאויר העוף. ואיננם ביסוד האש לא נמצא כ"ם / כי לא תתהוה שם חיה / ולכן זכרה התורה שלשת היסודות המוחשים / שאין מי שיכחיש מציאותם / ולא דברה מהאש / להיות ענינו מסופק ובלתי מציאות / וכבר יבאר זה יותר אחר כך. ולכן כשנזכרו היסודות בדברי הקדש לא נזכרו כי אם שלשתם / ארץ ומים ורוח / תראה

ע' ד"ב כ"ט זה בישעיה שאמר מי מדד בשעלו מים וגו' וכל בשליש עפר הארץ וגו' מי

כ"ד כיאר תכן את רוח יי'. וכן באיוב באותם הפסוקי' כי הוא לקצות הארץ יביט.

ויאמר אלהים

יהי אור ויהי אור / הכונה בזה בשם שהתחיל הענין הזה האור / שהקדוש ברוך הוא בתחלת הבריאה כשברא את השמים ואת הארץ / לא רצה לברוא מיד את הכוכבים לכנה שלאחר כפי' הפרשה הרביעית / ולכן הוצרך לחדש אור אחר ישמש אותם הימים הראשונים בעוד שלא נבראו המאורות / והיה נודע אותו אור לשער בו את הימים / שבהם נתיחדו המלאכות במעשה בראשית דבר יום ביומו / כי היו בלתי ימשע ולא נבדל לא באור ונ' כיון נברא האור על מפעל בראשי' שבת זהו אחר שהעבר' הגיע / כיון שהאור בא אחר זה זמן יגדל שהאור הוא קנין / והחשך העדר / ולכן אמר המשפיע הראשון יהי אור / והגאון רב סעדיה כתב / שלשון אמירה בכ' במעשה בראשית / הוא משלה לרצון האלהי שרצה נהיו וכן כתב הרב המורה. אבל הרמב"ן ע"ה הקשה על זה / שהיה ראוי לומר ויאמר אלהים להיות אור לא ויהי / עד"ה בהיות כל אחד מבר' בנכיתו / לעשות כרצון אלהים ויהיה. והר"י יצחק כתב שהוכחת הדברים לכוונת הקריאה אמירה / וגם זה בלתי נכון / כי אם היה כן היה ראוי ויאמר אלהים יהי אור / מורה על יציאת האור לפעל / מה שיהיה עלין אמרו ויהי אור / כי יהיו שני המאמרים יסכם אחד ; ולכן אחשוב שלשון אמירה בזה ככפור האלהי / ורמז על גזרת שכינתו כי כמו שאדם באמירתו יגזור על מה שירצה / כן הוא יתברך גזר כשכינתו והיה זה או זה / וזה ענין יהי אור שגזר שיהיה וימצא בעולם אור בפועל. והתבונן שבשם האור / בכל שכתוב שתי הדעות שאמרו חכמים באור הזה כמו שזכרתי למעלה. אם זה שאמרו שהיה אור משכל לא מוחש לכל זה / אמר יהי אור. ואם מה תראה שלשון יהי / לא נאמר אלא על דבר מחדש נברא בפעל כמו יהי רקיע / יהי מאורות / כי יהי / כמו שלשון הויה מגלות אין לכל. ונאמרו ויהי אור / בשל הדעת השני שאמרו שהיה זה אור המאורות / או שאמר בשם שיתאם עם או דבר מזהיר / כדברי הר"ן / כי הנה לא אמר ויהי דבר מאיר / אלא ויהי אור / מגיד שבתחלה אור באויר / אבל לא כתחדשו או מאורות / ולא עם ונבר מאיר / אחר כי אם היה נברא / או המאיר עם האור היה תולה הויות בגופו / שהוא המאיר / לא נתקדם שבו / שהוא האור / אבל שיה באמת זה האור איכות מתפשט באויר / בלתי מושפע מהיסודות נשם מאור נברא / כפי הרצון האלהי / לא יחדר / כיתר הדברים שנבראו ביום הראשון / ולא נתחדש האור ההוא בתנועה / ולא מפאת תנועה אבל נמצא והיה לשמשו כיאור השם / וכמו שהעיד עליו המגיד למלך הכהר / ולכן נזכר כאן פעמים בשם אור יהי אור / ויהי אור / את האור כי טוב / ולא אחר כן ביום הרביעי / אלא יהי מאורות / והיו למאורות / לפי שבכאן לא היה אור מושפע / שם כשנבראו המאורות המאירים. ולזה יקשה על המפרשים / שיברא השם הגלגל מבלי כוכבים / או הכוכבים מבלי אור / והאור מבלי נושא מאיר / אחרי שהתנועה השלימה לבריאת העולם אשר הסדר / והמנהגת הדברים לא הסדר / היפלא מיי'

דבר לעשות אותות ומופתים בשמים ובארץ / ריזה מקשה כמו קריב / ובזו כענפים / הנה א"כ מה שאמר ויהי אור / מורה על גזר בשם שיתקדם בהויות אור / והאור ויהי אור / ובאור שלא כחה מתחלה ובבריאה הואת מגשם מאיר / לא שהאור נלכד בתקרה ונתפשט באויר ע"ד הפלא. והנה לא אמר ויהי כן / לא ויהי אור / לפי שמאמר ויהי כן מורה על ההתמד' ועל הקיום / שנשאר כן תמיד במציאות. ובעבור שזה האור לא עמד אלא עד היום הד' / לכן לא נאמר בו ויהי כן / אבל אמר ויהי אור / שנתחדש האור ההוא ונגלה בשם מאיר וכבר זכרתי שמאמר השם / כן כן מאורות שנבראו ביום הראשון / ולא נתלו עד היום הד' / אינו כיותר טוב / כי הוא נראית / כיון שנבראו ביום הראשון נכם בגלגל / תרעיתי שמילאם הכדור ותנבך לפועל / ואולי שהיה דעתו שביום ראשון נברא הגלגל בפני עצמו / והמאורות בפני עצמן / ובדברתי בשלו המאורות בגלגליהם / ביהיה דעת האומר הזה / שהכוכבים אינן חלקי הגלגל / ושהיה הגלגל קנום ויחול את כדעת חז"ל / גם אפשר לפרש כדבריו / אך שבודה שהיו הכוכבים נגלגלים / באור הכוכבי ובניניהם לא היו מאירים / מפני שלא היתה היבשה נגלית / כי כבר התבאר בספרי הטבעיות שאין מאיר בהויות / גם קשה בארץ ולכן היה יש אוקינוס שוטף / לפי שהגשם אע"פ שיהיה שם ... הנה לביטה אז בשם בלתי שויר תמונתו / לא יאיר / ובהיות בתחלת הבריאה המים יכסו את היבשה / לא יקבל הבאת כנון השמש להאיר / ולא נתהפך הם המבכות מיוחד / מפני המים / ואולי שלזה האור ויושך על פני תהום / שהוא היה דעת הזאת / שהיה שם חשך מפני התהום / שלא היה יתהפך המנון השכה נמוס / ולכן היה בלתי מאיר / ומפני זה הוצרך יתברך להמציא האור הראשון לשמש אותם הימים / עד יקוו המים שהיה ביום הג' / שאז מיד בראותו יצא ביון האור / ונתהפך על הארץ היבשה / והארץ באורה מכבודו. כן ראוי שיובן הדעת הזה לא ולא כמו שפשט הרב המורה / והורה בזה בשאלה הב' שלא היה האור הוא מושכל / ולא אור השמש אלא אור נברא לשעתו / להבדיל בו ימי בראשית / והורה בזה גם כן בשאלה הב' / שלא נאמר בענין האור ויעש אלקים / לפי שהיה יקרה בלא גשם / והיה האור בלי התדמה גשם / ולכן לא היה ראוי לומר בו לשון עשייה / שהיא מיוחדת לבעלי הגשמים / כמו שיתבאר א"כ / גם לא נאמר בענין זה האור ויהי כן / לפי שלא בא מיד מציאותו / ונפסק סדר אלה שקודי יאמר דעתי עוד באור הזה.

וירא אלהים

את האור כי טוב / ויבדל אלהים בין האור ובין החשך. זכר הכתוב שראה המשפיע הראשון ית' / שהיה טוב האור לשער בו את הימים / לפי שבהיות הדברים בחשך תמיד / לא ישוער זמן והבדל ביניהם / כללות אבל ראה גם זה שאם יתמיד האור לא יפסק ולא ישוער ג"כ הבדלי הזמן ולזה הוצרך להבדיל בין האור ובין החשך כשהבדיל את האור שיתמיד עד ... קמוץ / יפסיק ...וכן שיתמיד החשך ... ג"כ עמו ... שהאור הוא זמן היום והלילה הוא זמן העדרו / וכלו אמר הכתוב / שלא גזר השם על הפסק האור / ושבותו / להיותו בעינו דבר רע / אבל כשפך שראה את האור שהיה טוב להבדיל הזמן ולשער הימים באותם גזר על הפסקו / והבדיל אלהי' בין האור ובין החשך כאות' שבפסוקי' כדי לקרוא' לאור יום ולחשך קר' לילה / כי זה היה תכלית האור שהו להבדיל ימי בראשית ומלאכותיהם / ואמר תדע שההבדיל שהבדיל השם בין האור ובין החשך / לא היה הבדלה מפני גמרה / כמו שכתב הרב המורה / כי כבר הבדל הקנין מההעדר / לא יוסם הכתוב לש"י / כי הוא הבדל הדבר בעצמו אבל הבדל זמני שהאור ישמש ביום ולא בלילה / כפי הפסוקים שנזכר בו / וכבר דרשו שני גדולי עולם / רבי יוחנן ור' שמעון בן לקיש הבדל' הזאת / כזה הלשון / שהיו' הק' ה לאור יום תהא תחומך / ולחשך לילה תהא תחומך / כמו שכא' בכ"ר ונכלל ג"כ באמרו ויבדל אלהים בין האור ובין החשך / שעשה האור פעמים נבדלים ערב ובקר ע"ל שיהיה ערב בסדרה / וכן הבדיל בין החשך פעמים נבדלי' ... בקיעת האו' ... ולזה אמ' ויבדל אלהי' בין האור ובין החשך / שהבדיל בין כל אחד ואחד הנבדלים בעצמם / ולזה לא אמ' ויבדל אלהים האור מן החשך אלא בין האור ובין החשך / והנה התבארו ההבדלים האלה / בפסוק ויהי ערב ויהי בקר / וכבר זכרתי שלא היה זה ההבדל בתנועת גשם מה / או מפני תנועת גשם / לא שהאור הוא כמאמר אלהי שיה את שמש ... כן זה ... מן האור אשר היה בו ... ענין בראיה שנזכרה במעשה בראשי' וירא אלה' / וירא אלה' / בכל ספר כן / שבמו באור ענין שכוונת הדברים לפעל / תקרא אמיר' / כן קיומם תקרא ראיה / כענין ראו' באורה וראיתי אני דקהלת. ותראה שלהם / וראה אני דברי דומין כהשגת ניסין / וירא אלקים והסכים עמו רבינו נסים. אבל איננו נכון כפירושו אני יותר במקום שתאמר לשון ראיה על הקיום / והראיות שהביא על זה / הנה יכון כעוברים / כי בראיה שהביא בדברי קהלת / או בדברי כתובה / ובמשנה תיסין / איננה מורה על הקיום / אבל כהיות הוא / מורה על ההכרה בדבר / מה כו שני הכראות לכד מה / ולסופרת / שכאשר יכרים האדם סכן האור על האור / ואומר ראה אני / או נראה לי / שהוא כך / ובכם הוא כל לשון ראיה שבא במעשה בראשית / כמו שאכתר בכוונת וכן בענין האור / בא הכתוב להודיע שעם היות האור שהוא שנברא בלתי קיים / כי היה עתיד להיות קצת ימים / והיה מקרה בלתי נושא / ועתיד להפסק מהרה / ... כי ...ואולי ... שלא ... האור שהוא עם שלם בעצמו / ... לא שהיה הדבר כן בעיניו כנברא / כי ...

אלא בעצמותו / שהיה האור ההוא טוב ונאות / כפי הצורה המלאכה והכלל היומים / ולכן נזר בריאתו / וגם מה שפירשתי בזה / שהתורה השלימה הו' שלא אמר הכתוב בענין האור / וירא אלהים כי טוב כלשון כתבתי / כמ"ש במעשה שאר הימים / אבל אמר וירא אלהים את האור כי טוב / לפי שלא היה טוב בעצמו / שפני שלא נתמיד / אבל היה טוב לכלליל הימים / עם היות שיפסק מהרה / ושהכלל שהבדיל בין האור ובין החשך / היה הבדל בזמן ובמקום׳ · והנה בסוף אלה הקודי האור בחשך ובאור / שנזכרו בפסוקי׳ האלה / דעת אחר כפי העיון הדק ויעויין שם :

ויאמר ענין הקריאה למפרשים

ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה / ויהי ערב ויהי בקר יום אחד · שהגלה בפסוק הזה בהורה באותו פ"ל ש"כ כנזכר / שכל מקום שנזכר במעשה בראשית ויקרא אלהים לכך כך הוא / להבדילו מענין אחר שנקרא גם כן בזה השם / והסכימו בזה שכלל שמו הרמב"ן והרל"בג ורבינו נסים וזולתם / ולכן אמרו שבעבור שהחשך שנזכר למעלה וחשך על פני תהום / היה יסוד האש לדעת הרמב"ן והרב"נ גם כ"כ / או היה יסוד הארץ לדעת הרל"בג / או ערב היסודות לדעת רבינו נסים / ואין בן החשך שהבדיל בשם מן האור / כי הוא העדרו / לכן אמר שקרא השם לאור יום ולחשך קרא לילה / כדי להבדיל החשך הזה מהחשך שנזכר למעל' / וכן פירשו באור הקריאות הכלל כבזה הדרך הזה · ואין כן דעתי / כי הנה החשך שנזכר למעלה והחשך שנזכר פה / ענין שניהם אחד / שהוא העדר האור / ושאר הדעות בחשך / שם חשך ולא אור · ולכן לא אקבל אותו הכלל שעשו הרב בקריאות האלה / והכבר יורה על בטולו / אמרו ויקרא אלהים לאור יום / האם נזכר למעלה אור או יום אחר / שיהיה צריך השם שהוא הוצרך עתה לקרוא את האו' יום · וגם לא יסבול הכלל ההוא / אמרו ולמקוה המים קרא ימים / כי הנה כפי דעתם שנזכרו הארבעה היסודות בפסוק השני למעלה / אין ספק שהמים שנזכר באמרו ורוח אלהים מרחפת על פני המים הם עצמם המים אשר בימים / וזה הצריך אמר גם בשם הכב· ולכן אומר בסבת הקריאה ועניינה / שבעבור שהיתה בריאת האור הראשון והפסקו בחדה קטנה / הכין להנהגת הזמן ולסדר הימים / לכן קרא יום' לאור יום / שנתן לו אותו השם מפאת תכליתו / שה׳ לעשות יום / ולחשך קרא לילה / שהוא הלשון שלילה / כאלו היה מלה מורכבת לא לה / ר"ל שאותם הדם ותכנה בהחשך ובו / לא יהיה לה אור ומה היה תכלית החשך / כדי להפסיק האור / שבהפסקתו ישוערו הימים והגבלותם / ומפני זה באומר במאורו' ולהבדיל בין היום ובין הלילה / כלומר שהבדל' ביום ובליל' שהיה עושה האור הראשון בהפסקותיו / היא עשיה יעשו המאורו' בתנועותיהם' / וזהו ויקרא אלהים לאור יום / כלומ' שהאור הראשון לא היה ראוי לקרא' יום / לפי שהיום הוא דבר בחשך משאור והחשך / ואינו האור בעצמו בלבד / אלא שהקב"ה גזר שיקר' אותו האור יום / כענו' שעשה הוא עדת היום / ושיקר' לחשך לילה / מפני שעשה ידרת שעדר האור / שבאותו ששכנו' והוי לא היה אור · ואת היה סבת הקריאה הזאת / ומשם הכתוב אל האלהים / וכן שתבארו שאר הקריאות כל אחת במקומה · והנכם אמרו ויהי ערב ויהי בקר יום אחד / כתבו המפרשי' שהאור הזה כשנברא' ביום הראשון / השקיעו הקב"ה בעדת לילה / ושאחר כך הוריעו לאור בעדת יום / ושלזה נאמר ויהי ערב ויהי בקר יום אחד / שהערב קודם הבוקר : וכן כתב בעל ספר הכוזרי / שהיה אור וגו׳ לעתו / והיה לילה ליום / והלך הסדר להקדים הלילה ליום · ואין צריך / כי הנה לא אמר הכתוב ויהי ערב על אותה שקיעת האור / אלא על החשך הראשון שהיה כשנאמ' אמרו בריאת שמים וארץ קודם בריאת האור הזה / כמ"ש וחשך על פני תהום / וכבר כתב הר"אבע / שנקרא ערב בלילה / שמפני שבו יתערבו הצורות / שנה אם כן בראשונה היה שם חשך / והאור בא ונהיה אחריו / ושניהם עשו יום אחד / והימים שלא נזכרים ונעשים בשבתות ומועדי השם / שתחלתם מהלילה עד סוף היום הזה הבא אחריה / כי כן היה גם כן / כראשונה חשך על פני תהום / ואח"כ יהי אור ויהי אור · ואמר מערב עד ערב תשבתו שבתכם / וכן גם היה ג"כ במעשה הערב / לפי שמשם היה תחלת היום לילה ויום · ואמנם יש מהמפרשי' אמר כאורו האור / ושתקנו לנו' כי תחלת היום הוא הבקר / עשנו הוא בסוף הליל' שאחריו / ושזה ענין ויהי ערב ויהי בקר / לפי שהבדל' יקנה השם את כליתו ואת כל מה שאליו יתנועע / ולכן היום יקרא ערב / לפי שתכליתו וסופו הוא הערב / והליל' תקרא בקר / לפי שסופו ותכליתו בבקר / וכאן שנכרו בפי' הפסו' כוס / וזה כלו שגיאה מבוארת / כי הנה הדבר לא יקנה השם מתכליתו / אלא בהיות התכלית ההוא גם מתמיד עליו / אבל אם הוא תמיד בתנועתו / לא יקרא הדבר בשם מה שיהיה אחרית / כי הנה הימים לא יקראו שנה / מפני שהיא תבא אחריהם · ולא השנה תקרא הימים מפני שהוא יבא אחריה · ולדברי המפרשים האלה / היה ראוי שיקרא הלילה יום והיום לילה / וכל דבר בשם השני הבא אחריו / ועליהם נאמר הוי האומרים לרע טוב ולטוב רע / שמים חשך לאור ואור לחשך / שמים מר למתוק ומתוק למר · וגם יתחייב אליהם / אמרי שהיום השלם הוא כ"ד שעות / והיה השני מהם יום ההוא / ושני האחר הוא לילה / שלא יקרא היום השלם הזה בשם יום אחד ויום שני וכדומהו / אלא לילה אחד או לילה שני / שהוא החלק האחרון / כי הם לילה ויום ושהוא כשהיה באורה והחשך הזה שראוי שיאמר הכתוב / ויהי ערב ויהי בקר לילה אחד לא יום אחד / אלא שהם כלו שהם ושבוש הדעת

ישעי' ה' כ'

כי הנה כפי הסדר הטבעי / הלילה היא תחלת היום שיבא אחריה / כמו שהסדר הקודם להויה / הוא תחלתה / ולא הנעדר שיבא אחריו · ולזהם לזה לא אמר הכתוב ויהי לילה ויהי יום / ואמר ויהי ערב ויהי בקר · הוא לפי שהערב והבקר יתפרשו מהדרגות עלות השחר ושקיעתו / כפי הדרגות תנועות הגלגל חלק אחר חלק / ולפי שלא יפשט חושך שהאור הנברא' ביו' הראשון לא היה ערב ובקר / כיון שלא היה כפי תנועת הגלגל / כי לא זרח ולא שקע בהדרגה / ונתכף שהיה מתפשט האור ההוא / היה בחצי היום כגלות השמש בגבורתו / ונתכף שהיה מתחיל להסתלק ולהפסק / היה נעדר לגמרי כחצי הלילה · הודיענו הכתוב שלא היה נעדר כן באותו האור / אבל שהיה בו ערב ובקר / כי היתה זריחתו בהדרגה / וכן שקיעתו מעט מעט בהדרגה / וזהו אמרו ויהי ערב ויהי בקר במקום ויהי לילה ויהי יום / ר"ל שהיו האורה והחשכה באות בהדרגות / וכמו שכתב רבינו נסים · ואומר אני שלכן אמר יום אחד ולא יום ראשון / לפי שלא הודיענו זה בלבד ביום הראשון / כי אם בכל אחד מהימים באופן אחד שוה ובתכלית בית השנויים האלה / והערב והבקר שאור · והיה זה כן / לפי שרצה יתברך / שיהיה זה ענין הימים בכל ימי בראשית / ולא יהיה הבדל בכל הג' ימים ראשוני' שהיה האור הזה / לשאר הימי' האחרוני' שהיה בהם אור השמש / אבל בכלם יהיה ערב ובקר באופן שוה / לפי שהי' באופן האו' הזה בזריחתו ושקיעתו בהדרגה מעט מעט / כימים הראשונים כמו שיהיה אח"כ בימים האחרונים / כפי תנועות הגלגל / כי כן הבורא השוה ענינם בהשערם בכלם מבלי חלוף / ולכן בכל ימי בראשית נאמר בלשון אחד / ויהי ערב ויהי בקר יום כך · ולתוספת עוד אני בזאת הער' ושכן' שענין אחד אמרתי / והוא שבכל יום ויום מימי בראשית נתחדשו שני דברים לא אחד / כמו שאמר הר"אבע · כי הנה ביום הראשון נתחדש האור והפסקו שהוא החשך / וכנגדם אמר ויהי ערב ויהי בקר / שיהיה הערב על החשך / והבקר על האור / וכן בכל אחד ואחד מהימים נעשו שני דברים / א' בהדרגת הבקר / ואחד בהדרגת הערב / והיה שאלו' בכל אחד מהם · גם אמנם לזה מוכר הכתו' יום אחד / שבו נבראו הדברי' שהוא הנזכר / והיה שמפני זה יום אח' פונות לו ל' ולהעמקה כי נברא בזה · וא"ל דרשו בב"ר יום של אחד / שהיה הקב"ה יחיד בעולמו / ואמרו זה לדעת האומרים שנבראו המלאכים ביום שני / והרמב"ן כתב כזה טעם אחד / והוא שמפני שלא היה עדין יום שני / לכן לא אמר יום ראשון / כי הראשון מצטרף לשני / והוא ג"כ טעם נכון לפי ענינו · וגם מה שפרשתי בזה / הותרה השאלה הט' / שהיא למה זכר הערב קודם הבקר / שהוא לפי שהערב רומז אל החשך / שהיה על פני תהום / קודם שאמר יהי אור ולזה אמר ויהי ערב ויהי בקר ולא אמר ויהי לילה ויהי יום / שהוא כדי ללמדנו שהיה אותו אור ראשון זורח ושוקע בהדרגה · גם פרשו בערב ובקר לשני הדברים שנתחדשו בזה היום / אור וחשך / ולזה נאמר יום אחד ולא יום ראשון לכל א' מהטעמים שזכרתי :

למה אחד יום א' ולא יום ראשון

ועם מה שפרשתי בזה / לא ישאר מקום לספק הששי / שהוא איך יתגלגל סדר האור בענינו / והוא בזה שזכרו הימי' הראשוני' אם לא היתה עדין תנועת הגלגל / לפי שהיה האור שהוא הראשון איכות מתפשט באויר כרצון בוראו / והיה קוצבה שנו היה היום / והיה נסתלק ונפסק והיה קצוב שהוא לילה / ושיו באור הזה הדרגות בקר וערב וכמו' / ובו אח"כ נשערו הימים והשעות והרגעים / כמו שנשערו הימים האחרונים הטבעיים בתנועת הגלגל / כי הנה היה אור האורות דומות אותו אור ראשון בזריחתו ושקיעתו · ואולי שלזה כוונו חז"ל באמרם / אור שברא הקב"ה ביום הראשון / אדם צופה ומביט בו מסוף העולם ועד סופו / כלומר שהיה באופן כך שכל האדם יכול להביט בו משעור הזמן / לא כלבד שאותם הג' ימים ששם / כי אם גם כן ימים ושנים עד סוף העולם · ולהיות האור הזה בריאה אלהית / העלו מעלתו / באמרם שגנזו הקב"ה לצדיקים לעתיד לבא / ר"ל שלו תבא האומה בתכלית השלמות / כ"כ שלא ישתמשו בנבראים / וגם לא במאורו' כפי הסדר הטבעי / אלא בדברי' נסיים / ובאלהים על דרך ההשגחה והרמז בפסוק השמש / כאור הראשון / והוא ענין שאמר שכינה · והיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים · וראיתי בדברי הנביא רבי אברהם ברבי חייא בספרו שנזכר / שזכר באות הפרש' שמשם שעשי' אור ושני פעמים חשך / ושהיה זה לרמוז לשבע האלפי' / והנה פעלות אותו השבוע / שם ס' / ולכן באמר שם אור ורמזו אליהם ה' פעמים בפרשה · · ה' / הוא השבוע המגיע אל הגלגלים שנבדלים / וכנגדן אמר ויאמר אלהים יהי אור · והב' הוא השבוע המגיע אל הגלגלים כשהניעו ית' אותם בתנועה הכוללת הראשונה / ועליו אמר ויהי אור · והג' הוא השבוע המגיע בגויים בבנואותיהם / ועליו נאמר וירא אלהים את האור כי טוב · והד' הוא השבוע המגיע לשכמים האלהיים / אמר בו ויבדילו בין האור ובין החשך / ועליו נאמר ויבדל אלהים בין האור ובין החשך · והה' / הוא השבוע המגיע לנשמות אחר המות / אם נשאר ואם נכרת / ועליו נאמר ויקרא אלהים לאור יום ולחשך קרא לילה · כי הנה אמר האומות האלהיות והטעמים הנזכרים התורניים / ושמו יום כנזכר ג"ע וחשך האומות הגוזרות והטעמים המגונים / ושמו לילה בשם גיהנם · ואמנם החשך שנזכר למעלה בפסוק השני / הוא רמז לזמן שאין בו מיחוס ולא מציאות / כי אם כדעת האדם אלהים דברי הנביא · בכל צורות הטבעים הנפרדים ובין האור /

חגיגה ב'

ישעיה ל'

אין ספק שהם דברי פי חכם חן · כי הנה עם היות שהכתוב כפי אמתתו אחד / אינו רחוק שירמוז עוד אל דברי' אחרים / שהם מכלל השכליי' שהיו שם למעלה · ובאשר עתה להשיב לשאלה הח' שהיא למה לא נזכר בכל מעשה בראשית שם המפורש / יו"ד ק"א וא"ו ק"א יו"ד / אלא אלהים / ועם הח' בשאלה כוללת בכל מעשה היום / הנה אומר כאן בתשובתם בכלל / כי הנה מה שביארתי בפירוש שם אלהים הנה שם יו"ד / הוא מורה על מהותו ועצמותו ית' / ושם אלהי' / מורה על השפעתו האמיתי' והשגחתו באלהותו · ושהנה זה במעשה בראשית שהוא ספור השפעתו בבריאת העולם / נזכר שם אלהים המורה על השפעת הראשון / והיכול המושל בכל שכמו' כלם · ואמנם למה נאמר בפרשיות מאמרי ויכלו / נזכרו השמו' הקדושי' כאומן אחד · הנה אחקור עליו כל דבר במקום שיאות אליו : סנ' לנכרו ושם אלקים במד"ר

ויאמר אלהים יהי רקיע בתוך המים

עד יום שני · ואמנם השאלות הנופל' בזה שבפסוקי' כפי הוראת פשוטיה ודעות המפרשי' בהם / הם אלו שאזכור ·

השאלה הא' מהו ענין הרקיע הזה הנעשה ביום השני / אחרי שהיו השמי' כבר נבראו ביום הראשון ומה הם המים אשר עליו · ואתה דע לך שהדבר הזה נפלא מכוסה ורבה / ודעות חלוקות בין אחרונינו שבימינו הפילוסופי' והמפרשי' ותפוצותיו כפי מה שראיתי נגדריך הם ה' דעות / כמספר הפעמי' שנזכר שם רקיע בזאת הפרשה / ואני אזכרם לך פה ואעיר על ספקו' שמתחייבי' אליה : ודע שיש אלינו פסוקים עדים להעיר על אמת' הרקיע · כמו מה שהיא מתורה שאמר בבריאת' העופות / ועוף יעופף על הארץ על פני רקיע השמי' · וכמו מ"ש שהאורות במאורות / יהי מאורות ברקיע השמי' · וכמו מ"ש יחזקאל שאמר ודמות על ראשי החיה רקיע כעין הקרח הנורא וגו' / ואמר ומעל לרקיע אשר על ראשם דמות כמראה אבן ספיר דמות כסא · וכמו הכ"ד / שאמר ומעשה ידיו מגיד הרקיע / הללוהו ברקיע עזו וגו' / וכמו מ"ש ורבי יוסי כזוהר הרקיע / ושאמר איזהו רקיע שנברא בשני / זה רקיע שעל ראשי החיות וגו' וכמו הנ"ל אמרם בבראשית רבה היכן הם נתונים חמה ולבנה / ברקיע השני · וכמו מה אמרם שם יהי רקיע תגלד טפה אמצעית / ונעשו מים תחתונים ומים עליונים · וכמו מה אמרם ז"ל מהארץ ועד הרקיע מהלך חמש מאות שנה / וכ"כ מהארץ ועד הרקיע / ומן הרקיע עד המים העליונים / ושאר המאמרים הדומים לזה · וכמו הב' אמרם וכ"ד · בשני נברא מן העליונים יהי רקיע · וכמו מ' אמרם שם נטל הקב"ה כל מימי בראשית / ונתן חציים ברקיע / וחציים באוקיינוס / ואמרו שקצות הרקיע / דבוקים במים אוקיינוס. והנה הדעת הה' אשר יסכימו בו כל ישרי העדה הוא הקדוש והאמתי ואשר שלא יסכימו בו כלם / אינו אמתי לפי שכל' יעידון תידון על אמתת זה הדרוש · ואחר הקדמתי לך זה / אספר דעות המפרשים בענין הרקיע : יחזקאל א' כ"ה חגי' י"ב

הדעת הא' הוא שהרקי' הנזכר כאן הוא הגלגל העליון המקיף בכל / ולא כמו קצת מקדמוני חכמי אומו' ואמרו שזה הרקי' שעל ראשי החיות שראה יחזקאל הנביא' ושזכר רבי' ר' אליעזר בפרקיו / ושעליו דבר המשורר באמרו ומעשה ידיו מגיד הרקיע / הללוהו ברקיע עזו · אבל הדעת הזה הוא בלתי נכון / לפי שאם היה הרקיע אשר זכרה התורה בפרשה הזאת / הוא הגלגל הראשון / איך יהיו המים אשר עליו כמ"ש ויבדל בין המים אשר מעל לרקיע · ועוד שאיך יצוייר שיהיו הגלגלי' התחתונים נבראים ביום הראשון / שעליהם אמר בראשית ברא אלהים את השמי' / ושהגלגל העליון המקיף בכל נברא אחר כן ביום השני · גם יכחיש הדעת הזה מה שאמר הכ' שאמר בעוף על פני רקיע השמי' / כי העופות לא ישוטטו בגלגל הראשון וגם מ"ש הכ' שהמאורות / שהם אינם נתונים בגלגל העליון המקיף · ושאמרו יהי רקיע תגלד טפה אמצעית ונעשו מהם מים תחתונים ומים העליונים · שלא יצדק זה על הגלגל הראשון · וגם מה שאמרו שאין מהלך מהארץ ועד הרקיע ההוא / כמהלך מן רקיע לרקיע · וגם מה שאמרו לפי שהמים היסודיים / אינם נתונים תחתיהם בגלגל הראשון / שהנה אם כן הדעת הזה / בלתי מתקבל כפי עדות העדים ·

הדעת הב' הוא שהרקיע הוא כאמור על כללות הגרמים השמיימים / כי הם כלם יקראו כמו' אחד ורקיע אחד / ולזה יראה שנטה רש"י במאמרו שם השמים שנבראו ביום ראשון / אלא לחים היו ונקרשו בשני · ולכן פירש יהי רקיע יחזק הרקיע מדברי ב"ר הוא כמו שיתבאר · ולזה גם כן נטה הר' אבן עזרא בפסוק / ופירש הכתוב שאמר השם · שראותו אחר עליון שנברא ביום הא' / לדעתם יקרא הוא הרקיע / שהוא שכדור השמיים כלו · וגם הר' לוי בן גרשון שדעת ברקיע הוא · שכבר יסברו שניהם לדעת הזה שמה שא' הכ' ושב לפי שהעוף יעופף נגד העולם / כנגד הגלגלים והמאורות קם כשם · וגם כמו מ"ש אשר מדברי יחזקאל / שהרקיע שראה היה מכלל הגלגלים / וגם העדים נ"ח · אבל יפילו לדעת הזה ספקות / הא' שאם היה הרקיע כלל הגרמים השמיימים / מה הם המים אשר עליו / כי הנה לאלה אין מים יסודיים / ולא גלגלים שנקראו בשם מים / והגלגלים לא נקרא אותם הכתוב בשם מים / כמו שיתבאר / ומה הם אם כן המים ההם · ואמר אבן כספי שהוא סוד שלא ניתן לביאור / וכהפך אמרת רבינו ניסים אבל אם הם לא ביארוהו / לא שמר ספק אם כן · והר' לוי אמר להתיר זה עם מה שהגיע ממציאות חומר בלתי שומר תמונתו :

ונאמר אם השיג לה"ר אבן כוה שכלות המדרי / הנה לה' רלב"ג השיג מכלל קניני / שזה הפרדו ממציאותו · כהכנתו חומר בלתי שומר תמונתו / כי כן הנה הוא נאמר בלתי שומר תמונתו / לפי שזה הדעת הנפסד / להאמין בריאת העולם יש מיש / וכמה שהנגדתי והבטלים [illegible] אליו בזה וכמו שביארתי בספר מפעלות אלהים · גם יקשה לזה הדעת / מאמר יחזקאל ברקיע / שהוא הכבד הנ' / כי ממנו יראה שלא יקרא רקיע כללות הגלגלים / לא הגלגל העליון אשר עליהם · וכמו מ"ש / ושמר"ל שאמר שזה הרקיע שנברא בשני / לא זהו הרקיע שעל ראשי החיות / ומזה יראה שאין רקיע שם נרדף לשמים · ויקשה עלה עוד מה מ"ש הר' / ואמרם ז"ל נטל הקב"ה כל מי בראשית חציים ברקיע וחציים באוקיינוס / א"כ גם הדעת הזה הכ' לא יתכן ·

והדעת הג' הוא שהרקי' הנזכר כאן / הוא גשם הקערורי מגלגל הלבנ' / שהו' שמבדיל בין המי' התחתוני' שהם בהויות ההפסדות / ובין המים העליונים שהם הגרמי' השמיימים / כי בהיות שם מים כולל לכל הגשמים עליונים ותחתוני' / והיה מבדיל עצמם בין הגש' העליון הנצחי לגשם השפל הנפסד / רצה ית' לתת ביניהם הבדל מקומיי ושם הגשמי' שכנגדו' לשפל' / והשמימי' שכנגדו' למעלה / ולזה שמם א' בקערורית גלגל הלבנה / להיות מבדיל בין העליונים / לתחתונים / שזו אמרו ויעש אלהים את הרקיע / שתקנו ועשאו שיהיה מתוקן שם / להבדיל ביניהם / וכבר ספר זה הדעת הר' יצחק ישראלי בספר יסוד עולם / א"כ פ"ע והב' ישתוות שמ"ש הכ' שהעוף יעופף / כנגד קערורית גלגל הלבנה · אבל הדעת הזה אין ראוי לקבלו / לפי שמי יאמר שבריאת הגרמי' השמימיים כלם הגלגלים נשם שמי' בניסבה ליום הא' · ובריאת שטח קערורית גלגל הלבנה בתיום ליום השני / שאם נבראו מבלי שטחי' מקיפי' בהם / ובלי תכלית · ונלא כל דבר נברא בנפשו השמי' / כראשון היו / ואין ספק שהשמי' יקיפו בכל א' מהם' גבנוני וקערורי / ואיך יצוייר אם כן שנברא גלגל הלבנה ביום הא' בלי שטח קערורי ועוד / שכבר מי' הגשמיים' נבדלים הם והשפלים בטבע ובצור' וגם בכו קום ובמעלה / כיון שהיו העליונים' מקיפים / והתחתוני' מוקפים / ומה היה א"כ הצורך בהבדל המדש הזה / שהבדיל בבריאת השטח ההוא · גם שהקשה לי אחד / שעל השטח הקערורי שהוא מקרה בלתי עומד בעצמו / יאמר הכתוב יהי רקיע / ויעש אלהים את הרקיע / אבל שכן שהעדו' מכחישים את הדעת הזה מאד · אם מה שהמאורות נתנו ברקיע השמים / ואינם בשטח שהוא הקערורי מגלגל הלבנה נבדד · ומה שהרקיע שזכר יחזקאל שהוא ראה אותו על ראשי החיות / לא תפתח בשטח קערורית גלגל הלבנה · וכן הם מה רז"ל שאמר איזה הוא רקיע שנברא בשני / זהו הרקיע שעל ראשי החיות · וכן מה מדברי דוד / לפי שהדעת הזה שלא ייחס ספור כבוד הא' ומעשה ידיו לשטח השפל שבגלגל הלבנה / ולא אמר עליו הללוהו ברקיע עזו / כי אם על הגלגלים והצבאות / וכל שכן העדים האחרי' / כלם מדברי רז"ל / שאי איפשר שיאמרו על השטח ההוא בשום צד / כמו שהוא דבר גלוי ונגלה בעיניך / והנה א"כ / לכל העדים יעידו נגדו · וגם מה שא' הראשון / לא יעיד על הדעת הזה כאמרו בעוף שיעופף על פני רקיע השמי' / אם יעופף פניו על השטח / לא יפורש רקיע כי אם על גלגל הלבנה כלו / לא על שטחו בלבד / והנה מבואר :

והדעת הד' הוא / שלא נאמר רקיע אלא על האויר / שהוא נחלק לג' חלקים / כמו שנתבאר בספר האותות · החלק הא' העליון והוא הסמוך ליסוד האש / מקבל חומו מאד / עד שישרפו שם ויתם / ולא יתילדו בו מפני זה עננים ומטר / כי אין שם קור שיקפיא / ושם יתילדו הכוכבים בעלי הזנבות · והחלק הב' הוא האמצעי / ואינו כל כך חם כראשון / ולכן יתילדו בו העננים והמטר / כי הוא לא המעני רחוק מהתכונה / והאדים נפלאות מה יתקררו ויתעבו המים · והחלק הג' / הוא התחתון שהאויר הקרוב אלינו / והוא חם להתהפכות בנין השמש העכה ביסוד הארץ / אשר הוא כנגד הוא ספירתו / והחלק הזה האחרון והאויר / יאמר הדעת הזה שנקרא שכתוב רקיע / והיה מבדיל בין מים למים / רוצה לומר בין המים היסודיים שתחתונים / שהם מים בפועל / ובין המים אשר בכח / שהם בחלק האמצעי שבאויר / שיתילד בו המטר / ולכן קראו גם כן מים / ואמרו בעלי הדעת הזה [illegible] שאלו הם המים שזכרו ז"ל / שהיו תלויים באויר / ובפירותיהם כנשמים · הנה א"כ המים התחתונים / הם המים היסודיים שהם בפועל · והרקיע הוא חלק התחתון שבאויר הקרוב אלינו · והמים אשר עליו / הוא החלק האמצעי שבאויר / שהוא מים בכח / שבו יתילדו מי המטר · ואמנם החלק העליון שבאויר / אינו מים לא בכח ולא בפועל · ואמרו שעליו אמר רבי עקיבא "כשתגיעו לאבני שיש טהור / אל תאמרו מים מים / ר"ל שלא יאמרו שהחלק העליון מהאויר הוא מים / לא מים בכח ולא מים בפועל / כי הוא דבור מקרים / לכן אמר ב' פעמים מים מים · ויסתייע הדעת הזה / מדברי הכתוב הראשון והעוף / לפי שהוא מעופף באויר הקרוב אלינו / לכן אמר בו על פני רקיע השמים · וגם דברי מה שה' שנטל הקב"ה כל מי בראשית / ונתן חציים ברקיע וחציים באוקיינוס / לפי שהמים בפועל / הם באוקיינוס / ואשר בכח הם ברקיע האוירי ההוא · ואמרם שקצות הרקיע דבוקים באוקיינוס זה לא יצדק כי אם באויר שקראו רקיע / לא בגלגל / וזה היה דעת החכמים / ואמריהם בפיהם ירננו סלה / אבן תבנון / ואבן כספי / ואבן לטיף והרבנו / ונלבלבו ומפרים מלכות אלה / קיימו וקבלו הדעת שעליהם

אל תאמרו חגיגה דף י"ד

ואל ורעם אמונה קיימת · לא כן אנכי עמדי / שהדעת הזה בעיני הוא שוא ודבר כזב · ואעידה לי עדים נאמני' מן התורה ומן הנביאי' ומן הכתובי' ומאמרי חז"ל / לפי שיורו כולם שהם כנו כראשונה לאמיתו · אם העד הא' / שהמאורות הם ברקיע השמים / וגם כתבו · לא בחלק האויר הקרוב אלינו וכבר חשב הר' אבע להנצל מהם מקושיא זה / באמרו שייחס הכתוב המאורות לרקיע השמים / לפי שבו יראו · אבל זה נאמר דרך ויוף והשאלה · לפי שהכתוב אומר בבריאת יהי מאורות ברקיע השמים / ויתן אותם אלהים ברקיע השמי'. והוא המורה שהם נתונים בו / לא שיראו באמצעותו / כי הנה באמצעי / עם היותו המובדל הקרוב לנו / אינו נושא אותם / כי אם הדבר הגדולה / אף כי בכל חלקי האויר שבין השמי' והארץ / נראים המאורות / ולמה יוחסו א"כ לרקיע / שהוא החלק התחתון בלבד · וכן העד הב' יחזקאל / שאמר ודמות על ראשי החיות רקיע / ואמר ממעל לרקיע הזה' / כמראה אבן ספיר דמות כסא / ואם תאמר לפרש זה על חלק האויר התחתון · והנה בעלי הדעת הזה / לא פרשו החיות על הגרמי' השמים / ויתחייב א"כ שהרקיע שהיה עליהם שיהיה דבר מהעליונים לא חלק האויר אשר אתנו / וכן העד הג' / שאמ' דוד השמים מספרים כבוד אל / ומעשה ידיו מגיד הרקיע / וכתב הרב המורה / שהספור וההגדה אחת / באמר על ההשכלה / והנה הפסוק הוכיח והוכיח / שבין הנראים השמיים היים משכילים / ואיך א"כ נוכל לומ' שהרקיע הוא האויר התחתון / הקרוב לבני אדם / השוכן אתם בתוך טומאותם / האם תהלים קן
האויר שהוא מגיד כבוד השם / והנה הללו אל בקדשו / הללוהו ברקיע עזו / שבאמר בקדשו / לגלגלים הגבוהים / וברקיע עזו / על הגרמים השמיים ובגבורותיו / על העולם השפל כלו / אי אפשר לפרש הרקיע שזכר שם על חלק האויר / וכן העד הה' מס"רא / איזהו רקיע שנברא בשני / זה רקיע שעל ראשי החיות / שבהכרח יפורש על דבר יותר מעולה מן החיות / לא על האויר · ומן העד הו' מה"ש בב"ר / שהיה ולבנה נתונים ברקיע השני / ואין לפרשו על האויר / כל שכן שלא יצדק בפי זה בדעת העד הז' / שאמרו בב"ר בשעה שאמר הקב"ה יהי רקיע / גלדה הטפה האמצעית ונעשו השמי' התחתונים / ושמי השמים העליונים · והרב המורה / כתב זה כמאמר גלדה טיפה האמצעית / לפרשו על האויר / והמורה סוף היות שהוא ונעשו ממנו שמים תחתונים / ושמי השמים העליונים / לפי שלא יכול לא לפרשו על האויר / כי אין בו שמים / ולא שמי השמים · וכן העד הח' שאמרו שמהארץ עד דף י"ג
הרקיע / מהלך ת"ק שנה · ובמסכת °חגיגה / שעביו של רקיע / כעבי מה שבין הארץ לרקיע / ושאר המאמרים שזכרו על זה / האם אפשר לפרש הרקיע הנזכר בהם על חלק האויר התחתון / והנה הוא מגיע לארץ ודבק בה / ואיך יהיה א"כ עביו' שפנוי שביניהם מהלך ת"ק שנה · : ואין ספק שבכר כראק הרב המור' בספקות האלו כי לא נעלמו ממנו וכתב להנצל מהם / באמרו פ"ל מ"ב ח"ב / ושבני זה השתוף / יקרא ג"כ השמים האמתיים רקיע / או רקיעים / כמו שנקרא הרקיע האמתי בשם שמים / ע"כ · רנה בזה / שהרקיע עיקר הכונתו הראשונה / הוא על החלק התחתון מהאויר / אבל שבעבור שנקרא הרקיע האוירי בשם שמי' / כמ"ש ויקרא אלהים לרקיע שמים / שהוא לדעתו האויר / " ט"ס שנקרא ג"כ השמים האמתיים בשם רקיע / ומזה המין / יהיה הרקיע שנזכר במאורות / ובדברי יחזקאל ובדברי המשורר ובדבריהם · ואתה רואה / כמה מהחולשה יש בטעם הזה / כי הנה האדם נקרא שמו כן מלשון אדמה / ולא יתהפך שתקרא האדמה בשם אדם / וכן שאר השמות שבגזרו מדברים אחרי' / ולא יקראו גם הם בשמם / ולכן הקושיא במקומה עומדת / לאם קרא החלק מהאויר בשם רקיע / ובשם שמים / וכן יקשה לדעת הזה העד הט' / והוא מ"ש בב"ר אלה תולדות שמים וארץ / כלפי מעלה הדבר אמור / שכל מה שאתה רואה / תולדות שמים וארץ הם שנא' בראשית ברא אלהים את השמי' ואת הארץ / בשני / ברא מן העליונים / שנאמר יהי רקיע · בג' / ברא מהתחתונים / שנאמר תדשא הארץ · בד' ברא מן העליוני' / יהי מאורות / שבה נאמרו בזה שהיא הרקיע שנברא ביום השני / מן הגרמי' השמיי' / כמו המאורות שנבראו בד' לא מהאוי' שהו' מהתחתוני' וכל זה / יורה שיור' שהדעת הזה הוא שקר כזוב · אינם הראיו' שהביאו בעלי זה הדע להעזר / והם הנה בפי הפשט · אוכיח שלא כוונו למה שפירשו עליהם · והתייחס מהאנשים שאיים הם אתנו . הרב המורה / והר' אבע / איך טובעו כדע הנפסד הזה / כסבה קלה ונלוזה / ואין הביא אלין הכרח מוטעה בהו להמנע אבל מציאות מים עליונים ממעל השמים / כאלו לא יאמר שם מים אלא על המים התחתונים היסודי אשר אתנו / ואין הדבר כן / כי הנה ימלאכו שם מים כאמרי על הנבואה / והכמות התורה/ כמו שנ הוי כל צמא לכו למים / ועל הגבורה היוכלת / כמו הכבי' ימלא ופעל פ"ד
עליהם את מי הנהר העצומי' והרבים את מלך אשור ואת כל כבודו / עד שמכונו שם מים כאמר עלו מים עד נפש · עזבו מקור מים חיים / כי עזבו מקור מים חיים את יי' / ודע שלא כבו הכבאי' את האל ית' ותורתו וגבור' המלכים בשם מים / בנסיכת נעמותם / כי אם לדמיון מן הדמיים / ובכה היה להם לפרש / המים אשר מעל לשמים / הנה התבאר גם כן גם הבבל ושקרות זה בדעת הב' ·

והדעת הה' הוא שהרקיע הנזכר כאן הוא גוף כדורי חזק נעשה ביום ב' בתוך יבוד המים / והוא קבוע מיוזע בכלל העולם / ומים קבועים עליו / ומים אחרים תחתיו / ואלה שבני אדם לא ירגישו בו / וזה היה דעת רב סעדיה גאון / וגם מהכמי

המוני' אמרו כן · אבל בדעת הזה אין ראוי להאמינו בו / כיון שאין המציאות מאמת אותו · ולא בא עליו מופת / והם כאשת דמיונות בני אדם / שבאשר יקשה עליהם לדעת הדבר / יעשו להם דמיונות בוזבים לשכך את האוזן להסיר מעליהם תלונות הספקות / ולכן כתב הרא"בע על זה אמר הגאון על הרקיע דברים אשר לא כן · ואחרי שמששת הדעות אשר זכרתי בענין הרקיע / הם בלתי אמתיים כפי הכתובים ודברי חז"ל / תשאר השאלה ומה א"כ ענין זה הרקיע והמים אשר עליו מי יתן ונדע · :

השאלה הב' ויהי מבדיל בין מים למי' / כי הנה אחרי שאמ' הכתו' יהי רקיע בתוך המים / מה יאמר הוא שאותו רקיע יהיה מבדיל בין מים שעליו / למי' שתחתיו / שאם לא כן / יכנס גשם בגש' :

השאלה הג' באמרו ויעש אלהים את הרקיע / אחר"ל שזה אחד מהמקראות שהרעיש בן זומא את העולם / ויעש / אתמהה / והלא בדבר יי' שמי' נעשו · וכתב הר"מבן / שלא היה הרעשתו על לשון ויעש בלבד / שהרי בראיתי ובששי כתי' ג"כ ויעש / אבל היה בענין דעת הרמ"בן
שבשאר הימים אחר האמיר' / כתוב מיד ויהי כן / אבל כאן כתיב אחר ויאמר אלהים / ויעש אלהים / וזאת היתה קושייתו · אולי היה לו בזה פירוש בסתר / ולא רצה לגלותו בענין הרעש / אלה הם דבריו · ואחרי שכן וזהו לא פירשו / תהיה אני למה זה כירש הר"מבן כפי פשוטו של מקרא / ענין ויעש אלהי' את הרקיע / בהיות שבבר אמר יהי רקיע · ועוד למה לא באמר ויעש אלהים ביום כראשון ולא בשלישי ולא בחמישי / ולכד באמר בשני ובד' ובו' / והלא מעשה יי' היו כל מלאכת ששת הימים · וגם נוכל לומר שלא הרעיש בן זומא את העולם / בעבור שהפסוק ויהי כן בא אחר העשיה / ולא תכף לאמירה כדברי הרב הנאמני / שאם היה הדבר כן / היה מרעיש על פסוק ויהי כן / לא על פסוק ויעש / כל שכן שהוא ביאור הרעשתי / באמרו ויעש את זה / והלא בדבר יי' שמי' נעשו ואם על זה הרעיש עולמו ראוי לדע' שהלא הרעישו ג"כ בויעש אלהי' את שני המאורו' ובויעש אלהי' את חית הארץ·

השאלה הד' באמרו ויבדל בין המי' וגו' / וזה כי לא יתלם / שהבאומר שהמבדיל בין מים למים הוא האל ית' / או הרקיע עצמו / שבכחו ותכונתו קדש והבדיל הנורות / במי' אשר תחתיו / והלבישו לקנתו צורת אש / ולקנתו צורת אויר / וכן לשאר היסודות / ושכן הבדיל המים אשר מעל לרקיע / בענינו וצור' / שכל זה פעל הרקיע במה שתחתיו ובמי' שעליו / כפי קדבתו ורחקו / כמו שפירשו רבינו נסים · וכמו התפא' בפי' שזה · והנה אם יהיה ויבדל מוסר לאל ית' / יהיה נאמת מאמר מיותר/ לפי שאחרי שאמ' יהי רקיע/ויהי מבדיל / היה די כשיאמר ויהי כן / ויעש אלהים את הרקיע כן / ויהיה צורך בהשבות וברון ההבדל / וכיחסו אליו ית' / בהיותו דבר נעשה מעצמו בהתהוות הרקיע בתוך המים / ואם נפרש ויבדל על הרקיע שהוא היה המבדיל / ג"כ יהיה מאמר מיותר/ כי כיון שאמ' יהי רקיע בתוך המים / ויהי מבדיל / לא היה צ"ל ויהי כן / שהוא לדעת' עדות על מציאות הדבר בפועל / כמו שגזר השם / כל שכן שהענין בענינו קשה לציירו מאד / לפי שעם היות שהרקיע יחדש כוח שתחתיו / הבדל צורות בתכונתו / איך יושכל שיחדש ג"כ כוח שעליו הבדל צורות / כי העליון בתנועתו / יתכן שיפעל כוח שתחתיו / להיותו בכחו / אבל לא שהתחתון היכונב / יחדש צורות ושנויים בכבתו אשר עליו :

השאלה הה' באמרו ויהי כן וזה שאם לא הכתוב זה להודיע שנ' לפועל הדבר כמו שגזרו השם והי · כבר ידענו זה ממכנו ויעש אלהי' את הרקי' / מה יהיה אמרו עוד ויהי כן כ"ש שבשתכב הפסוק הו' בענין הרקי' / חמה שב' כיומי' האחרי כי הנה ביו"הג באמ' ויהי מאורו · ואחריו ויהי כן ואח"ז באמר ויעש אלהים את שני המאורות / באלו פסוק ויעש / הוא פי' איך היה / ובכה ביום הו' באמר ויהי כן / ואחריו פירש איך היה / כן באמרו ויעש אלהים את כל חית הארץ / אבל בענין הרקיע נשתנה הסדר הזה / שאמר הכתו' יהי רקיע / ואחריו אמר ויעש אלהים את הרקיע / ואחר זה אמר ויהי כן ·

השאלה הו' באמרו ויקרא אלהים לרקיע שמים / והוא כי אם היה שיובאויר היומיי הבולל עשה בתוכו ית' הרקיע / והיה אם כן הרקיע טבע ממוצע בין העליונים והתחתונים למה זה נקרא שמים בשם העליונים / ולא נקרא בשם התחתונים / או היה ראוי לקראו מים שהוא שם כולל למקור אשר ממנו מוצב :

השאלה הז' למה לא נאמר כי טוב ביום השני הזה ובב"ר אמ"ל למה לא על זה מעמים ומתלפים / והם אמרו / כי בו נברא גיהנם / וכן הוא כתוב בפרקי רבי אליעזר / ומהם אמרו שבו נברא סוב בתם המחלוקת · ומהם אמרו שלפי שלא נגמרה מלאכת המים / לא נאמר שבו כי טוב / ונאמר ביום הג' שני פעמים כי טוב / אחת לגמר מלאכת המים / ואחת לבריאת הדשאים / והוא כמו שכתב הרב המורה בדעת היותר מתקרב אל הפשט · אבל הקושיא במקומה עומדת / לפי שמלאכת יום השני היתה עשיית הרקיע / וההבדלה בין מים למים / ר"ל להבדיל העליונים מהתחתונים / ושני הדברים האלה נגמרה מלאכתם בשני והיה ראוי מפני זה לומר בו כי טוב · ואמנם הגלות גיהנם / הוא מלאכה אחרת / מחולפת מכלל מים מיום שנעשה בשני / וגם ראוי לשאול מאין להם לחז"ל שנברא גיהנם בשני / או המחלוקת / כי הנה אחר דידן או אור גיהנם לא יאמר עליהם שם מים / ומהו השתוק שימצא לזה הפסוק · **והנני** מפרש הפסוקים באופן יותרו כל השאלות ·

ויאמר אלהים יהי רקיע עד ויהי ערב ויהי בקר יום שני.

הרקיע והמים אשר עליו, כמו שאמרו הדעות האחרונים, שזכרתי בשאלה הא' ר"ל להיות הרקיע גלגל [illegible] או היותו דבר נברא בתוך ימות המים, אין ראוי לשים עליהם לב, כי הם המכחישים הפסוקי' ודברי חז"ל וכן שלשת הדעות הראשונות [illegible] כלליותם יחד [illegible] הגלגל העליון [illegible] גלגל [illegible]

[illegible]

כסברו את הרקיע באמצעות תנועתו / שבדיל את יסוד המים ולמעלה מפני קדרות הלבנה / נגד את סאור תחתיו / מקיף את יסוד המים / והמים מקיפים את הארץ כלה / כי הגלגלים בתנועתם הבדילו היסודות כל אחד במקומו המבעי. ובן הבדיל הקב"ה בין המים אשר מעל לרקיע / ואין פירושו שהבדיל [illegible] / כי אם שהבדיל בין המים העליוני' שנים / הבדלים גדולים / באמצם הגלגלים אשר עשה בשמש הרקיע / וידעת [illegible] באורו בפסוק ראשון מאות הפרשה / ויהי מבדיל בין מים למים / איננו ההבדל אשר א"כ באמרו ויבדל אלהי' בין המים וגו' / כי הנה ההבדל שבפסוק הראשון / הוא הבדל דבוק / שהיה בכדור הגדול הראשון / ר"ל הבדל חלקיו זה מזה בהעשה הרקיע מתוכו / אמנם ויבדל אלהים בין המים הם שתי הבדלות אחרות מצד זה יתברך / אחת בהיות המים התחתונים שנים / אלו מאלו / ואחת בהיות העליוני' הרקיעיים שנים או מאלו / [illegible] על אחת מה / שאחר שכתב באמתו פסוק ראשון ויהי מבדיל בין מים למי' בלמ"ד / אבל בפסוק הזה לא אמר לא ויבדל בין המים אשר תחת הם לרקיע / ובין המים וגו' / ומפני שהם הבדלות אחרות כשנים / והפרש בזה השלם הכל. והנה אחר שכתב ויהי כן / אחרי אמרו ויעש אלהים את הרקיע / להגיד שאותו ויעש' והבדל' שעשה [illegible] בעליונים ובתחתונים / [illegible] קיים יעמוד / ולא כתכלה מתוך כל הימים / עם מה שהוסיף בהבדלות שבשנה [illegible] / כי זהו הכוונה תמיד באומר ויהי כן / ר"ל שהתמיד והקיום / והתורה בזה השלם [illegible]. והנה אמר שכתוב ויקרא אלהים לרקיע שמים להגיד שעם היות שהגלגלים הרקיעיים נבדלו מהכדור העליון / ובעם לכם [illegible] מחולפי' מיוחו / שמפני זה היה בלתי ראוי לקראם שמי' / כמו הכדור הגדול [illegible] / כי הנה [illegible] קרא לרקיע שמי' / וענין הקריא' הזאת היא שכל הגלגלים יתיחדו בכדור הכולל / ועם כל הבדליהם יתאחדו כאיש אחד / ראשו הכדור העליון הראשון / וסופו גלגל הלבנה התחתון / גם שיתאחדו כלם [illegible] / שכל הגלגלי' יתנועעו עם הגלגל הראשון בתנועה היומית / ולכן קרא את הרקיע בשם שמי' שהוא שם הכדור הראשון שמתוכו [illegible] / [illegible] לא להבדילו [illegible] כדברי הרב המורה / אלא להגיד שבעי הגלגלים והתאחדותם עם הגלגל הראשון והתורה בזה השלם [illegible] / ובעבור [illegible] הגלגל בעבור שיכוכב [illegible] / כי עדין לא [illegible] הרקיע עד היום הד' לכן לא נאמר כי טוב ביום השני / לפי שבעבור הגלגלים בלי המאורו' והכוכבים . גם שלא נשלם הכלל היסודו' כלם / עד היום הג' שנקוו המים / ונגלית היבשה / והתורה בזה השלם [illegible] . ולפי שהיום השני [illegible] / כנגד שני הבדלי' / הבדל העליוני' והבדל התחתוני' / כמו שביארתי / לכן אמר ויהי ערב ויהי בקר יום שני / שיהיה הבקר להבדלי העליונים / והערב להבדלי התחתונים . ואמנם מה שדרשו ז"ל שביום השני נברא אור דגיהנם / ואור [illegible] והמחלוקת / יש טעם לדבריהם לפי שבם [illegible] ויבדל אלהים בין המים אשר מתחת לרקיע / כמו שפרשתי אני / שהבדיל את היסודות זה מזה / [illegible] / ויפעלו בתוך [illegible] / [illegible] / שלא היה לאמר [illegible] . וזה א"כ נברא המחלוקת / [illegible] / [illegible] על ספר המורה [illegible] / [illegible] / כי נשלמו [illegible] א"כ מכל דבריהם [illegible]:

ואחרי פירוש הפרשה הזאת ותשובת שאלותיה / על צד [illegible] ולהשכיל מה שביארתי בענין הרקי' / עם דברי חכמי' שהעידו נעימתנו תורה נביאי' וכתובי' ואחרי ח"ל כי [illegible] הענין [illegible] / אין ראוי להסתכל בו / כי זה הוא מ"מ [illegible] מעשה בראשית . ואומר שהרקיע הנזכר בענין התנועה על פני רקיע השמים / איננו סותר למה שביארתי / כי [illegible] בלתי גלגל הלבנה / שהוא תכלית הרקיע . וזה שנו' [illegible] על פני רקיע השמים / ולא אמר על רקיע השמי' לפי [illegible] לא יגיע לקערורית הגלגל אבל יעוף לשאל פניו / כלומר בלבד [illegible] סביב לארץ / שהוא פני הרקיע [illegible] / ובן במאורות אמר [illegible] ויתנם ברקיע השמים / לפי שהם בגלגלים אשר בתוך הכדור / שהם כלם נקראים רקיע / והסתכל אמרו ברקיע השמים / ולא אמר בשמים לפי שהם [illegible] בלא ביסוד על הכדור הראשון המקיף בכל / ורקיע השמים הם הגלגלים שהם בתוך אותו כדור ראשון / ואמנם [illegible] / הנה הרקיע הנזכר בדברי יחזקאל הוא הגלגל השמיני / בעל הכוכבים הקיימים / ועליו [illegible] על ראשי החיה רקיע וגו' / כי החיה [illegible] בפסוק [illegible] / הוא [illegible] / בכלל גלגלי שבעה כוכבי הנבוכים / והרקיע אשר עליהם / הוא הגלגל השמיני / כי כיון שכל הגלגלים נקראו רקיע / [illegible] היה ראוי שיקרא ג"כ השמיני [illegible] / [illegible] על ראשיהם / [illegible] רקיע [illegible] / [illegible] ומתחת לרקיע אשר על ראשם [illegible] / ועל דמות הכסא דמות [illegible] / [illegible] הגלגל העליון שהוא [illegible] / [illegible] בן

הרקיע [illegible] / [illegible] ובכל [illegible] / צריך שתבין לפירוש [illegible] / [illegible] לא כן [illegible] הרקיע על הגלגל הראשון / [illegible] / [illegible] הגלגל [illegible] הגלגלים [illegible] / [illegible] ספר [illegible] / [illegible] הגלגלים [illegible] / [illegible] / [illegible] / הגלגלים ברקיעים [illegible] / רקיע [illegible] / [illegible] הרקיע / [illegible] הגלגל [illegible] / [illegible] / הרקיע [illegible] / [illegible] מפני [illegible] / [illegible] הראשון המקיף בכל / [illegible] / [illegible] על הקב"ה הרקיע / שהוא שם כלל הגלגלי' אשר [illegible] / [illegible] על הרקיע [illegible] / לפי שנאמר בהם ויעש אלהים את הרקיע [illegible] / שהרקיע הם הגלגלים [illegible] בכל הארץ יצא קום / [illegible] / [illegible] / ובן [illegible] / [illegible] השמים [illegible] / הנה קרא [illegible] / ואם [illegible] / [illegible] / כי הוא [illegible] / על גלגלי כוכבי [illegible] / [illegible] / כל [illegible] / על השכלים הנבדלים [illegible] / הגלגלי' [illegible] / [illegible] / על גלגלי [illegible] / [illegible] השמים אשר מעל השמים / [illegible] / [illegible] / [illegible] כל כוכבי אור / על [illegible] / [illegible] / [illegible] / אשר [illegible] / [illegible] / [illegible] השמים ר"ל השמים הרקיעיים [illegible] / [illegible] / הנה [illegible] / הוא על הגלגלים אשר בתוך [illegible] / [illegible] והמים אשר מעל לשמים / שהוא הכדור המקיף בכל [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / ושמש [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] השכלים הנבדלים / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / ובן הגלגלים [illegible] / [illegible] רקיע . [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / על גלגלי שבעה כוכבי [illegible] / כי לא [illegible] / [illegible] / ובן בדברי דניאל והמשכילים יזהירו כזהר הרקיע / [illegible] / [illegible] / שלא [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible]:

דניאל י"ב ככה [illegible] / שלא [illegible] רקיע / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] אחד מהם:

ואמנם [illegible] / לא [illegible] / לא בענין הרקיע / [illegible]

פרשה ד' [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] רקיע [illegible] / הרקיע [illegible] /

תהלים ק"ד [illegible] / [illegible] / [illegible] /

איוב ל"ז [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] בענין הרקי' / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] בענין הרקיע / ר"ל [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] הרקיע / [illegible] / הגלגל הראשון / כי [illegible] ביום הראשון / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / בין הכדור הראשון ובין היסודו' / [illegible] / [illegible] / ושמי השמים [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / שהרקיע הוא [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / יהי רקיע [illegible] / הרקיע [illegible] / [illegible] / [illegible] הרקיע הוא הגלגל [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible]

ונעשה

[illegible]

שלא היה זר אלא נשם כפני עניו / והאור עומד תחתיו / ותחת האויר המים שנברא / כגלגל הלבנה ,הוא נשם כפני עצמו / ותחתיו יסוד האש והאויר ותחתיו יסוד המים · ושם חר ומרא ורב אשר תסבו / שלא היה הבדל בין העליוני והתחתוני מקומי / כי אם בטבע ובמהות ולכן לא ראוי ליחס לא למטה ולא לגלגל הלבנה בלבד / אלא שהמי העליוני שהם הגלגלי כלם ושכעם נוורתם / הם נבדלים מהתחתוני והוא כתרי כמלא דבריס / ר"ל שני לוחות רוחו לשני הרקיעי / כדעת האומר שני רקיעים הם / ולכן עשו המשל בשני לוחי אשר בנם / ולחשל מזו / כפרדוא חזו / כי כן נקרא הרקיע האחד אשר תחתיו / ולפי שאלו כלם סהו משלים בלוחות הנשר / ומפני האור והמים אשר תחתיו / ראה הדע' האחרון שלא היה המשל הזה כאות בנדרים השמים לבאות בלוחות גופים ישרים שמיים / ולכן עשה משלו בכפי דספיפי שהם הכוכבות בעגולים הנכנסים זה בזה / כי כן הוא אחד מה ענין הכדורי השמיים · הנה התבאר שדברי ר' עקיבא ודברי ר' יהושע / מסכימים לכל גד לכל מה שביארתי / ושכלם בעלמנים סוד מחרים ודרשים / לא ביסוד האויר / כי לא היה זה מאכות הפרדס · כן ראוי שיובנו דברי הקדושי' האלו בענין הרקיע והמים אשר עליו / ולא כדברי האחרונים

[illegible]

ויותא שכמים וסודותם · והנה שלאכפי בנגלה ענין הרקיע והמים אשר עליו / והאחרי' ז"ל שדברו בו / להיותם דברים עמוקים מאד / ועניניהם זרים כפי פשוטיהם / נשתבשו חכמי ישראל נכלו בהם בדעות בלתי אמתיות / וכעניינם נלו פנים שלא כהלכה ואכני הלאתי אחרי ה' ·

ויאמר אלהים יקוו המים

עד יום שלישי / והנה השאלות אשר ספרתי בפסוקי הפרשה הוא השאלה ·

השאלה הא' באמרו יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד / והיא כי הנה המים אינם כלם במקום אחד / כי הם הימים והנהרות והנחלים / וכמו שאמר ולמקוה המי' קרא ימים בלשון רבים / והיה ראוי שיאמר א"כ יקוו המים מתחת השמים אל מקומות ·

השאלה הב' למה זה קרא הקב"ה ליבשה ארץ / בהיות שם ארץ כולל לכל הד' יסודות / והיה ראוי לקראה אדמה / או יבשה או עפר / שהם שמות פרטיים לאותו יסוד / לא ארץ שהוא שם כולל ליסודות כלם / כי השמי' הכוללי כמו שאמרו הפלוסופי' לא יודיעו מהות הדב' ואמתתו וכן לייקו המי' קרא ימי' / ולא קרא להם מי' / שאין ראוי שיקר' הפרט בשם הכללי ·

מה קרא ליבש' ארץ

השאלה הג' למה זה לא זכרה התורה שנקוו המים ונראת' היבשה ואין לך שתאמר שלא זכר באחרה ויהי כן כי הנה במלאכת שאר הימים שנא' ויהי כן / כאומר שלכדו אין נעשה הדבר / אם ברקיע / אחר שנאמר ויעש אלהי' את הרקיע / ואם במאורות / ותוצא הארץ דשא / ובמאורות ויעש אלהים את שני המאורות / ואם בחיות / ויעש אלהים את חית השדה / ולמה בשמים א"כ במקוה המים ·

[illegible]

השאלה הד'

למה לא אמר במים כי טוב

[illegible]

השאלה הה'

[illegible]

השאלה הו'

[illegible]

ויאמר אלהים יקוו המים

[illegible]

שפירשתי בפרש' הש' הראשון, שנפרדו היסודו' בצורותיהם לא שחזר כשכי להולידם ממנו, כי לכן אמר כאן ותראה היבשה, כי כבר היתה נבראת ונשלמות, ולא נעשה בה עתה כי אם הראותה בלבד. וג"כ הרשו יקוו המים, ישמש מהם לשים, כד"א וקו ינטה על ירושלם. רמז בזה מה שכתבו המכמי', שהמראה' היותר נפלאות על שמוש העולם, והוא שהמים עם היותם איוב ל"ח ח' הים הגלית היבשה כאמרו ה' לאיוב * איפה היית ביסדי ארץ, או מי שם ממדיה, כי תדע או מי נטה עליה קו וגו' ויסך בדלתים וגו' וירמיהו אמר ירמיה ה' כ"ב * שמעו נא זאת עם סכל ואין לב עינים ולא יראו, אזנים ולא ישמעו, האותי לא תיראו נאם י"י, אם מפני לא תחילו אשר שמתי חול גבול לים חק עולם לא יעברנהו. הנה על זה אמר ג"כ יקוו המים, יושם להם קו שלא יבאו מיכו לכסות עוד היבשה. ואמנם אמרו אל מקום אחד, אין ענינו שיהיו כל המים מקובצים במקו' אחד, פרטו שנגבל אף שלא יהיו מתפשטי' בכל הארץ והיו נאמרו אל מקום אחד, הים שהוא המקו' המיוחד למים וכבר זכר הפלוסוף בספר האותות שיש לכל א' מהיסודות, מקום כולל, ומקום מיוחד ושהכולל הוא שטח גלגל הלבנה המקיף בכל היסודו', והמקו' הפרטי המיוחד ליסוד, הוא אשר אליו יתנועעו חלקי היסוד ההוא, ושהוא הים ליסוד המים כי, כל הנהרות והנחלי' ממנו, ואליו ישובו כמאמר רוח הקדש' קהלת א' ז' * הנחלים הולכי' אל הים, ולכן אמר כאן אל מקום אחד, ר"ל אל מקום מיוחד, כמו נוי אם בארץ שפירושו מיוח', והענין כלו שיתקבצו המי' במקו' מיוחד והוא הימים והנהרות כלם, שהם מקום מיוחד לים, והורתה השאלה הא', ולהורות על התמדת גלוי היבשה אמר ויהי כן, ר"ל שכן היה תמיד החלק מהיבשה נגלה מהמים. והנה קרא יתע' ליבשה ארץ, בהיות השם ההוא נאמר על כללות היסודות, לפי ששם ארץ, כמו שביארתי בתחלה נאמר בענין הראשונה ליסוד השפל וזרכו הגלגלים הסובבים ושהוא רחוק ורגון מהיות היסודות כלם כערך אל העליונים הסובבים, אותם שפלים רחוקים ורגונים בתוכם, נקראו כלם בשם ארץ. ובהיות יסוד העפר היותר שפל, היותר רחוק ורגון מכל היסודות, כפי ישבו והיותו התרכז האמתי לכן קרא אותו ביחוד ארץ, כי הוא היותר ראוי בשם הזה, מכל היסודות. אבל למקום המים קרא ימים, ולא קרא מים, לפי שלא היו המים היסודיים יותר ראויים בשם מים, מהמים העליונים' כי הנה העליונים נקראו מים, בלשון שוי, כמו שביארתי, והוא א"כ שם משתף בענין וראשונה לעליונים', ולא נאמר על שתתופי', לא בהשאלה, ולכן למקוה המים קרא ימים ולא מים והותרה השאלה הג' מהפרש'. והתבונן, כמה מהחכמה באה, בקראו' המים היסודיים בשם ים, והוא שדרשו כאמר במקום הנזכר שהשם הזה ים מלשוני', הוא ערוב חלקים תרגיים, כשרפי ומכימון השמש, כמו הים ושעריו יתילד המליחו' עד שימצאו ים הוא קצת המי' יותר מלוחי' מקצתם, כפי קרבת הים אל הארץ השרופה, מן השמש שולח שמנה, אחר עשב ויתערב בים, כמו שאמרו בים המנכרת אשר בארץ פלשתי', שמ"א סיחיה שום דבר שם לשון המרירות הבמלות בו, ומפני זה קראו השם ים, שהיו"ד רמז לינם', והמ"ם לשום בר"ת להודיע שכל המי' אשר אתכו, יש בהם חלקים מהיבש' מתערבי' בהם, והתבא' מזה, שלא היתה שקריא' הזאת מכני שתוף השם, כמו שכת' הרב המורה אלא להגיד שנעי הדברי', איך הסכימו לשמות אשר קרא להם אלהים ית'. והנה אמר וירא אלהים כי טוב על זה, להגיד שעם היות שטבע כזה עלבון ועוות ליסוד המי' שלאכפו להקיף ולכסות את הארץ כמו שהוא טבע היסודות, להקיף העליון כמה שתחתיו, שלא יספני זה היה הפועל ההו רע בענינו, כי הנה כפי התכלי' אשר אליו נתכוון. ראה השם שהיה זה פועל טוב, ונאות. ולכן גזר עליו: ולפי שהארץ היית' כבר נבראת, והפועל הזה לא נתחדש בה מציאות דבר, כי אם הראות' והגלות', לכן אמר הכתוב שנקוו המים, כי לא יאמר בריא', אלא בבריאת דבר מה, והותרה בזה השאלה הששי. ולפי שהיו ביום הזה שני מעשים, האחד הגלות היבשה בהקוות המים, והשנית שיתהוו על הארץ ויהיו' בריאות הדשאים והצמחים, לכן נאמר בו שני פעמי' כי טוב אחת להגלות היבשה ואחת לצמחים והותרה השאלה הד':

ויאמר אלהים

עד ויהי ערב ויהי בקר יום שלישי. כדי שתעמוד על כוונת הפסוקי' האלה, ראיתי להודיעך בזה שני דרושי' עיוניים, כפי מה שביארים חכמי הפלוסופי'. הא' מהם הוא, שמדרגות ההויות המתחדשות מהרכבת היסודות, הם ה'. המדרג' האחד הם האדים הנתכים מהארץ, והמים בהתנועע' עם השמש, ולא לא יותכו ולא יצאו כי אם משני יסודות שהם הארץ והמים. והב' היא הרכבת הדברים הנולדים מהאדים. לפי שהאדים ההם או ישארו בבטן הארץ, או יעלו באויר, כפי המבוכי והדקות שבהם. ואם יעלו אל האויר, יתהוו שם כפי איכות' וכמותם, וכפי המקום אשר יעלו בו דברים מחולפי', כמו הכוכב הדולק, הברק והגלד והכפור והברד השלגי' והרעמי' השלג והחום' והטל וד' וזולתם. או אם האדי ישארו עצורי' בבטן הארץ. יהיו מהמי סבת הרעש, ויתילדו מהם המתכו' והנפרי', ויתהוו האבני' והכסף המי'. שהוא התחלה לכל מיני המתכי' שנעשה, העופרת והבדיל והנחשת והוויוס הברזל הזהב והכסף. ושתי המדרגו' האלה מההויים, הם מסדר המציאו' מאד, לפי שהראשו' היא קרובה מטבע המי' והארץ שהולידום. וגם השנית לפי שהיא כבעלי נפש, לא תמונה ולא כוחות ולא ווחית ולא מרגשת, ומורגש בתכלית בכל המורכב ובכל חלקיו בשוה, ויקר החלק בשם הכל, כי הוא כלו מתדמ' בשם, גם שבעלי חיות בו חמר ראשון, ולא התעלפו איברי' וחלקי' נבדלים בצורה. ולא יתהוו זה מזה בהויה שנתעות, לפי שאין בהם כח מגדל ולא יוליד כמוהו, שהוא מיוחס ומיוחד בבעלי נפש, והרי מכני זה שתי המדרגו' האלה בתכליות אחרון, קרוב לטבע האדים והמשכים הנולדים, ולטבע הארץ והמים עצמם. והמדרגה הג' מהמורכבים, היא מדרגת הצומח, שהם בעלי נפש, שבכלל המזונה והגדול וההולדת במינם. ושהזכה ושעבודה לארבעת הכחות, מושך ומחזיק ומעכל ודוחה, ושהמשי' כלם לא יחולו בנוחם כי אם בשרשים, שבעבורו ישלח שרשותיו אל תוך הגהרות ואל המקומות הלחים, והנצמי' יתהוו זה מזה, ולמשי' בהתחלות, ישובו חלקי המתפי' לדבר שממנו' כתהוו, והוא הזרע, ובעל' ההויה בכח, ותמונו השורש שהוא מקום הלב בחיים, והנמצאים לא יולדו אלא מדבר שנו בכח היחוס והתנויר, ונקרא הזרע אשר בנמצאים, בהדרגת סבתם בג"ם. והמדרגה הד' מהמורכבים, היא מהב"ם החיים, שנקרא בשם הנפש המרגש ונכללות יחד, אשר היא המדרגת המיוחד לבעלי המרגשת, כוללת שמוש והמתנועע ברצון, והמדרגה הה', היא שהרכבה האנושית, כוללת הכחות והמרגש, ונוסף בה שילכו מהלך שלימות הצורות זו לזו, עד השכלות שלימות, וזה הדרוש הראשון. ואמנם הדרוש הב' הוא, כמה הוא הפועל שנותן והמשפיע הצורו' במורכבים השפלים. וזה כי לא יעלם, אם מה שכל הצורות הם מכח השמי', ואין שם שכל נבדל נותן אותם ממנו, או שיהיו כלם מפועל נבדל שהוא חוץ לחומר השתפו', ואין שום צורה מכח השמי', או שנאמר שקצת הצורו' מפועל נבדל, וקצתם הם מהכחות שחומר וכמו. ומקר, שהאמ' שכל הצורו' מכח החומר, לפי שהצורות האנושיות המשכלת איננה מכח החומר, ולא מתערבת עמו, וכמו שהתבאר בראיו' ברורו' בספר הנפש. גם אמר הנפשו' מחשות ומרגשת, ימשכו בהכרח לפועל נבדל, כמו שביאר תמס"טיוס באמרו' הגרשם כאשר סה"לף תמ"סה. ומקר שיהיו ג"כ כל הצורות מפועל הנבדל, לפי שהוא נמצא סגול שכל, א"א שישפיע צורה שלא יהיה בה הענה מה שכלי', ומציאות אנחנו כנימוי' ג"כ, ולכן הדומם והנצומח שאין להם הענה ולא הרגש כלל, לא יבאו מהנבדל, ויאמר א"כ שקצתם הם מהנבדל, וקצתם מכח החומר, ואמנם מה שהם אלה, מי יתן ואדע. וכבר נמצא לנו דעות מחולפו', כי פעם יאמר שנקשרו לספר הנפש, שהשכל הפועל הוא נותן הצורו' בבעלי הנפש כלם. ופעם יאמר' בנפש' בעלי חיי', שמהם לאלו הסוים אינו שכל, אבל כח נפשיי כמו הזרע, ושהיסוד אותו כח נפשיי, הוא הנבדל, כמאמר ה' והמ"ע, כתב שהנפש המהוה הוא בזרע, ומתילד מבעל הזרע ובהדמו' המחמי' ושבז' איננו נבדל, כי שים ב"ר כ"כ בבניך בדרוש הזה, שהיה מתבטל ממנו אל כד, פוסק על שתי השמועות בלתי קיים באחד מהם, אך באות בזה דעתו בכל ספריו, שהנפש השכלית היא מפועל הנבדל, ואיכה בכח הזרע. וכאשר ראיתי דעות הפלוסופ' ישימו ספקות רבות, לכל אחד מהם ראיתי לי דרך אחרת, כפי מה שהוריני כתבי הקודש מתורה והנביאים, והוא שהמה המדרגות הראשונו' מהמורכבי', ר"ל מהויות האדים והמעשים, והדברי' המתילדי' מהם באויר, והויות המחצבים והמתכות המתהוים בבטן הארץ, כורתיהם הם מכח החומר והשונת היסודות, ולזה היתה מולדתם מדרגה ספרה ושפלה, קרובה מטבע הארץ, והמים בלתי צריכה אל פועל נבדל חיצון, וכבר יעיד על זה אמרו ואיד יעלה מן הארץ, שייחס העלות האדים איוב כ"ח והויתם אל הארץ ואל מתכות והדומים, ואמר איוב כי יש לכסף מוצא ומקו' לזהב יזוקו. ברזל מעפ' יוקח ואבן יצוק נחושה. כלומ' שהת המתכות כלם מטבע הארץ, ומשכה היו צורותיהם. אמנם צורת הצומח, להיות רבות הכחות והפעולו', איכה מכח החומ', לא מתכונות הגלגלי' והשפעת הכוכבים, ולכן אמ"ז"ל, אין לך כל עשב ועשב מלמטה, שאין לו מזל ברקיע מכה אותו ואומ' לו גדל, ולא אמרו בזה בכ"מ המורגשי', לפי שהמזל המוחס ביחוד, היא מהגלגלים, עד שאמ"ז"ל שמספר מיני הצמחים כמספר מיני הכוכבים, וכיוון שזכר הרב המורה. ואמנם זה נאמר ביוסף מבורכת י"י ארצו ממגד שמים מעל ומתהום רובצת תחת וממגד תבואת שמש דברים ל"ג י"ג וממגד גרש ירחים. איננו צורות הב"ח, אינם מכח החומר ולא מתנועות הגלגלים, אבל הם מפועל השכל הנבדל, שקראוהו שכל הפועל, ולכן היו בהם הנגות חושיות ודמיוניות, ונמצאו בב"ח ערמומיות ותחבולות, שהם כלם מפועל הכוונה, אבל הנפש השכלית, כמו שאיכה מכח החומר, כן איכה מהשפעת הגלגלים, ולא גם כן מהתיכות השכל הפועל, אבל היא מהאל יתברך עצמו (וזו דעת הרב בספר הכוזר) כי הוא אשר ברא הנפשות בתחלת הבריאה בחפשה הראשית, כפי דעת האמתי, אחר שאין בנמצר, כאשר נבראה השלאכי' הרוחניים, להיות שנפשות משכעם השכלי, ולזה נאמר בתורה ויפח באפיו נשמת חיים, והנביא ישעי' אמר מאמר זה, כי רוח מלפני ישעיה מ"ג ז' יעטוף ונשמות אני עשיתי, רוצה לומר שהרוח החיוני שהוא הנקרא ביחוד רוח, כמ"ש ורוח כל בשר איש, אותו החיוני הוא מהשכל הנבדל שהוא לפני השם, כמו שתרגם אנקלים ומפני לא יראו על השכלים הנבדלים, אחר ודקדוקו לא יתחזק, וכמו שביאר הרב המורה. אמנם הנשמות שהם השכלי', אותם באמת אני עשיתי. וכבר כתב הרמב"ם שלא תמצא בכתוב כי אם על השכלי', מה שנ' אמרו אני עשיתי בלשון עבר,

[illegible]

יהאלהים / השפעיים בק"נ נפשו / ואמר כן מודרך שהוא הסבעית /
באומרו בתיבת פרושת השונים בנ"ם לשכל נבדל / שהוא לשכיו ית' /
והנשמות השכליות / שהוא תמיד ממנו יתברך / ובזה נגמרתי ממה
הדרוש השני :

ואחר ביאור שני הדרושים האלה / אומר בשני הפסוקים ותמונת
שאלותיהם / שהשפיע הראשון יתברך / אחרי שגזר
בקוות המים והגלות היבשה / גזר על מהרכבות סיוצאו בה / כי לא בתה
בריאה / לשבת יצר' / והנה לא זכר היות האויר והעפר' והגפרי' שהיו ילדים
שהם באויר / לפי שהם משכנו הארץ והמים בלבד / ולא נ"ב מהדוממים
והמתכות / לפי שהיסודות שספיקו בכמותיו' להולידם / ולכן לא נאה על

[illegible]

עם זה בשאלה הו' שלפרנוס :

ויאמר אלהים יהי מאורות וגו' עד יום רביעי
בפרשה בואת שאלות :

השאלה הא' למה זה נבראו המאורות ביום הד' / בהיות שאור
הראשון נברא / כי אם היה כמו שכתב הר"ן / שהנה
שאור כראשון כל שבעת ימי בראשית / ראוי לשאול / ולמה אם כן נבראו
שהמאורות בד' / בהיות שהם מאור כמות משמש / ולא היה ראוי שיבראו / כי

[illegible]

שהראשון אלא ג' ימים בלבד / שכן תאמר בשלש / ולמה עשה ית' בכם
שאמר שנבנד בתוספת שהוא / לא היה יותר מג' ימים / והיה ראוי אם
שיבראו המאורות ביום הא' / ולא ימסרך כלל האור הראשון / או שיהיה
כל שבת הימים כאופן זה / כשופן יבראו המאורות :

השאלה הב' מה היה שלא נאמר לשון יהי בכל מעשה בראשית
כי אם בשלשה / יהי אור / יהי רקיע / יהי מאורות /
ובשאר ההויות לא נאמר לשון ויהי / אלא תדשא הארץ / ישרצו המים / תוצא
הארץ / ואם היה שלשון הויה והמציאות / למה זה לא נאמר בכל מה

[illegible]

שנתהוה ביום ראשון · ובכלל השאלה הזאת / למה אמר יהי בלשון יחיד / והמאורות הם רבים · ובב״ר שבני אנשים / שלהיות אור בעליונים כלו כאחד תפשתם / והוא המאיר לכל נכח תפלה ומגורי מסה / כאמר בבקשתו / בלשון יחיד יהי מאורות / וכתיב מארת חסר / לרמוז לשמש בלבד / ושלזה כיון רבי יוחנן שאמר בב״ר לא נברא להאיר / אלא גלגל חמה בלבד / אבל יקשה למה אמרו בלשון רבים / והיו לאותות והיו למאורות / כי תמיד יכנה אותם בפרשה בלשון רבים :

השאלה הג׳ באמרו ברקיע השמים / והוא כי התורה פעמים קראה לגרמים השמימיים בשם רקיע / יהי רקיע ויעש אלהים את הרקיע שב׳ על הגלגלי׳ / וכמו שפירשתי · ופעמים קראם בשם שמים / וכמ״ש ויקרא אלהים לרקיע שמים / ולמה א״כ קראם כאן בשם מורכב משם רקיע שמים :

השאלה הד׳ באמרו להבדיל בין היום ובין הלילה / כאלו עד היום הד׳ שבו נבראו המאורו׳ / לא היה בעולם הבדל יום ולילה · ואינו כן / כי באור הראשון נאמ׳ / ויקרא אלהי׳ לאור יום ולחשך קרא לילה / ובכל יום ויום נאמ׳ ויהי ערב ויהי בקר · וכת׳ הרמ״בן / שהאור שנברא ביום הראשון / היה מאיר ימים ג׳ / וכאשר נעשה הרקי׳ בשני / נפסק אותו אור ונתכנס ומאיר ביסודו׳ כמתחלתו׳ · וכאשר נבראת הארץ בשלישי / היה כמו חשך בלא אור / ועתה ברביעי רצה השם שיהיו המאורו׳ מגיעים באורם בארץ / וזה טעם ברקיע השמי׳ להאיר על הארץ · ואינו נכון שהכתו׳ אומר בכל יום מהראשוני׳ / ויהי ערב ויהי בקר / והיא הוכח׳ שהאו׳ הראשון שמש כל אותם הימי׳ בתוכן שוה ומתדש׳ · גם שלמעל׳ מהרקי׳ לא היה צריך אור / כי לא היו שם הויות אחר האור הא׳ / ולא לאור ההוא יתברך היה צריך · כ״ש שבהיו׳ האור למעל׳ מהבריאה ברקי׳ / יעבור ברקי׳ ויאיר למטה ביסודו׳ / כי כן גם היום השמש יעבור אורו למט׳ בשלשת הגלגלי׳ אשר תחתיו ובסבי ספירותם / והיה א״כ האור הראשון בהיותו למעלה מאיר בארץ כבראשונה :

השאלה הה׳ באמרו והיו לאותו׳ / וזה כי הנה המאורו׳ הם סבות פעולות לדברי׳ אשר בכאן · אם בהויה והפסד כפי טבעם׳ / ואם בשאר העניני׳ כלם / כפי דעת משפטי בעלי הכוכבי׳ · ואיך יאמר הכתו׳ א״כ / והיו לאותו׳ / כי הנה האותו׳ הם המורי׳ על הסבו׳ ואינם הסבו׳ עצמם · ואולי שלכונה מכחש׳ זוה / פי׳ הרא״בע והיו לאותו׳ לדגמי׳ · אבל אינו נכון כפשט הכתוב · וגם בעיני לא יתכן כמו שאמר · גם אמרו להבדיל בין היום ובין הלילה בלשון יחיד / אינו מסכים עם אמרו / והיו לאותות בלשון רבים · ויש מפרשי׳ להבדיל על השמש / והיו לאותות על כל הכוכבים / ובתנו הכתוב לשעורין · ורבינו ניסים פי׳ / להבדיל כל א׳ מהמאורו׳ / אבל הירח והכוכבי׳ אינם מבדילים :

השאלה הו׳ היא / שאם בא הכתוב להודיע התועלות / שיעשו המאורות והכוכבים בשפלים · למה לא זכר התועלת היותר עצמי מהם / והוא הרכבת היסודו׳ והתהוות ההויים / שידוע שהם הפועלי׳ בזה בחית / אם בנמצאים מיני תבואות שיש ואם באדם שיולידהו אדם והשמש ושאר הככבים בתנועותיהם / והוא הדין לשאר נ״מ :

השאלה הז׳ באמרו / והיו למאורו׳ ברקי׳ השמי׳ להאיר על הארץ / והוא כי הנה כפסוק הזה / יראה מיותר כלו / אם אמרו והיו למאורו׳ ברקי׳ השמי׳ / אחרי שכבר נאמ׳ יהי מאורו׳ ברקי׳ השמי׳ / ואם באמרו להאיר על הארץ · כי זה כבר נאמר / ובאמרו להאי׳ על הארץ / על מה נאמר אחרי כן ויהי כן :

השאלה הח׳ באמרו שני המאורו׳ הגדולים / ויקשה זה מב׳ פני׳ / אם מזה שקרא שניהם גדולים / ועוד אמר סותר לזה / את המאור הקטן לממשלת בלילה · ואם כמו שאמרו אנשי מדות / כל שאר כוכבי לכת הם יותר גדולים מגלגל לבנה · ואיך קראה אם כן הכתוב גדולה כנגדם :

השאלה הט׳ שאתה תראה שזכרה התורה ו׳ תועלו׳ / מהמאורו׳ בשפלים · הא׳ להבדל הזמן / להבדיל בין היום ובין הלילה · הב׳ והיו לאותו׳ · הג׳ ולמועדי׳ · הד׳ לימי׳ · הה׳ ולשנים · הו׳ להאיר על הארץ · ואמנם במעש׳ לא נזכרו מהם כי אם שנים / להאיר על הארץ / ולהבדיל בין האור ובין החשך · ולמה א״כ לא זכר שאר התועלות מהאותו׳ והמועדי׳ והימי׳ והשני׳ · ועוד למה לא נזכר׳ באמיר׳ / ענין הממשל׳ שנזכר במעש׳ · וגם יקשה באמיר׳ ובמעש׳ סדר זכרון התועלו׳ האל׳ / שבאמיר׳ זכר הימי׳ אחר המועדי׳ שהם התקופו׳ / ואח״כ השנים / והיה ראוי לזכור הימים והמועדי׳ והשני׳ · ואם במעש׳ זוכר בראשונ׳ האורה הבו׳ באמיר׳ באחרונ׳ / וזכר באחרונ׳ ההבדל הבו׳ באמיר׳ בראשונ׳ / וכל זה הוא זר כפי הסדר הטוב והישר

השאלה הי׳ הוא הספק שהוקשה לראשונים כלם איך יתכן שיהיה תכלית המאורות בבריאתם / בעבור אלו הנמצאים להאיר על הארץ וגו׳ / כי הנה יתחייב מזה / שיהיה הגשם השמימיי הנכבד בעבור הנמצא השפל הנקלה / והוא שקר / וכבר ביארו הנביאי׳ פלאי מעלת
תהלים האדם / באמרם * מה אדם ותדעהו בן אנוש ותחשבהו · אדם להבל דמה
קמ״ד ג׳ ימיו כצל עובר · אף כי אנוש רמה ותולעה · והנה הרב המורה בפי״ב
איוב כ״ה / ובפ׳ נ״ג מ״ג הרחיק מאד היות תכלית השמים / מפני הדברים אשר בראן וזכר גוף גבהי השמים ופלאי גדולתם / לצואה שאין יחס וערך לאדם עם הגרמים הנכבדים ההם / כ״ש שאר השפלים · ופירש מאמרי התורה / להבדיל ולהאיר שאין ענינם שנבראו / לזה המאורו׳ על הכוונה הראשונה · רק לבאר טבעם והדברים הנמשכים אליהם על הכוונה השנית · ושהוא ע״ד מה שאמר באדם / וירדו בדגת הים / שאין זה תכלי׳ האד׳ שבעבורה נברא / אבל הוא דבר נמשך לטבעו · וזה ג״כ דעת [illegible] בלאהית · ואין כתב ג״כ הרלב״ג / ושאר המפרשים והמחברים כלם · וגם עתה בשול הדעת הזה כפי הפשט / והבא׳ לפסוקי התור׳ שאומרת אין הבדין ראיה לראיה שהביא הרב לפי שבבריאת האל׳ לא נאמ׳ / נעשה אדם לרדו׳ בדגת הים / שתורה על הכנה התכליתיית · אבל אחר וירדו · ולכן ישבול מה שפירש בו הרב · / שהוא כפור מה שיימשך לטבעו ואינו הבדל · אבל במאורות לא נאמר ויבדילו ויאירו / אבל אמר להבדיל להאיר / והוא המורה שזהו התכלית שבעבורו נבראו / ולא יצא א״כ הרב מהספק אשר נכנס בו׳ ·

והנני מפרש פסוקי הפרשה באופן יותרו השאלות כלם :

ויאמר אלהים יהי מאורות וגו׳ עד ויעש אלהים את שני המאורות ·

ממה שביארתי למעלה / שהגלגלים הבנה לזה נברא הגלגל העליון על המדרגות הנבדלות / ועם ד׳ היסודות ביום הראשון · להיותם התחלות להוים כלם · ושהיה התהוותם אחר הקפ דר הגפור · ושנברא אז האור / כדי להבדיל הימים והלילות / בעוד שלא היו שם מאורו׳ · ושנבראו שאר הגלגלי׳ המקבלי׳ ביום הב׳ לפי שנתהוו מגלגל הראשון · ולכן לא נבראו הם אז / לפי שהיה הראשון מיוסד לבריאת ההתחלות יש מאין בלבד · ושלא נבראו אז עמהם המאורות כדי שלא יחשב שהתנועותיה׳ יתנו המים ובתגל׳ היבשה / והאור׳ והצמחת נתהוו בנפלאים · האמנם נבראו המאורות ברביעי / מפני שהיו עתידים להתהוות · כמיני הדגים והעופות · ונפשי החיה והבהמה · ורצה יתברך שהיה אור המאורות בברקי׳ / לפני הנ״מ והתהוותם · כי כמו שהיה צריך אליהם בנותם לשיהיו בו / ולכן נברא קודם אליהם / כן היה הנבראי׳ לקיום אור המאורות · וזה מפני היום כנמשך מאורם ומתנועותם / שבו יראו ויכירו בנ״מ ויעשו פעולותיהם · כיון שהאור הראשון לא היה קיים כי לא היה בו תנועת גשם ולא בפין נכון / שהם בנות היום · ולכן היו הנ״מ צריכים לאור המאורות / לא להתהוות׳ הראשונה · כי כן לא קצרה יד השם להמציא במעשה בראשית הסוים כלם שבלי בנות שבעתו / אבל לקיומם והתמדת׳ ופרים ורבים אחרי היותם נמצאים / היו צריכים בהכרח לאור המאורות וקיום · ומפני זה רצה יתברך לעשות המאורות בד׳ / ובזה כוון בשלם בא׳ · ואמנם מה הוא אשר נעשה ברביעי בענין המאורו׳ / באם נעשו הכוכבים מבלי גלגליה׳ או איך היתה העשייה הזאת · דעתי הוא שהשמש והירח והכוכבים אינם אלא חלקים מגלגליהם / והגלגל כלו הוא משכנו אחד כי הוא פשוט ימלי מרכבה · והנה הא׳ יתברך ברא ביום הא׳ / האור ההוא מתפשט באור׳ כמו שביארתי ועשה בשני הגלגלי׳ המקיפים כלם ספיריים לא מאירים כלל · ועתה ברביעי רצה יתברך לתת מאותו אור בכבד / שכבר נברא בראשון / ולקבצו בחלקים מוגבלים מאותם הגלגלים / באופן שנתקים שיהיו החלקי׳ ההם בפיריים / ויהיו מאירי׳ ומזהירים מתקבץ בהם באור ההוא בפעם ויותר · והוא אמרו יהי מאורות ברקיע השמים / ר״ל מהגלגל ויוקבע בגרמים השמימיים אותו אור ראשון / לא בכלם אלא בחלקים מוגבלים ורשומים מהם / כפי רצונו יתברך / ולכן אמר ברקיע השמי׳ בלשון סתמי / ולא אמר בכל רקיע השמי׳ / וכבר שער הרמ״בן כדעת האמיתי הזה · אם לא שחשב / שמהאור הא׳ נתהוו הכוכבי׳ שהם גשמי׳ מאירי׳ / ואין הדבר כן / כי האור ההוא היה עקר / ואיך יתהוה ממנו גשם / אבל האמת הוא כמו שפירשתי / שלא נעשו בא׳ הד׳ גלגלי׳ ולא חלקי גלגלי׳ / כי כלם כבר נבראו בשני · אבל היות׳ חלקי׳ הגלגלי׳ בד׳ בנבדלות החלקי׳ שבו נעשו מאירי׳ / ואינו רחוק אצלי שבעצם או החלקים ההם מהגלגלי׳ יות׳ מקויים / משאר חלקי הגלגל · וכבר כתב הפלוסוף / שהכוכבי׳ הם יותר מקשי׳ משאר חלקי הגלגל / וזה טעם יהי שב׳ באו׳ וברקיע ובמאורו׳ כי לפי שיאמ׳ מלה / יהי באו׳ הראשון / ובאותם הכתו׳ בא׳ יהי בדברי׳ המתייחסי׳ אל אם ברקיע שהיה נעשה א״כ · ואם בחלקי הגלגלי׳ שנקבע האו׳ בהם / וזהו יהי מאורו׳ / ר״ל יהי האו׳ הראשון ההו׳ ברקיע השמי׳ / כדי שיהיו החלקי׳ שיתנ׳ בהם מאורו׳ · אינם כשאר ההויות / שלא נתיחסו לאותו אור ראשון / לא נאמ׳ בהם לשון יהי · הנה א״כ לשון יהי / נאמר בגרמים השמיי׳ שההיות והתחדשו׳ יות׳ עצמי ונבנד בהם · אם בנושא נפשי עצמו יהי רקיע / ואם בנשוא נפשי עצמו יהי אור · ואם בתנו׳ הנשוא כנושא יהי מאורו׳ · ולכן נא׳ יהי בלשון יחיד ומארת חסר / לפי שהאור הראשון הוא אשר נגזר להיו׳ בחלקי הגלגל · וכבר יורה על אמתת מה שפירשתי במעשה המאורו׳ / מאמ׳ בעל המשורר / דע״ה בשיור תהלי׳ קל״ו
הודו לה׳ כי טוב כי לעול׳ חסדו · ר״ל שראוי שיודו ויפארו ויתברך / לפי שהוא הטוב והכל במופלא / וע״כ מפעלת מתמיד שלעולם חסדו · ר״ל בבריאת בראשית הפעול׳ · והתחיל בשכלים הנבדלים באמרו הודו לאלהי האלהים / שהם נקראים גם כן אלהים · וע״ד הסברה כמו שביארתי · ואמר על הגלגל הראשון המקיף בכל / הודו לאדוני האדונים · שהוא אדון על כל הגשמים בתנועתו היומית · וקראו אדונים בלשון רבים / לאותה הכנה שזכרתי למעלה / שנקראו השמים בלשון רבים · ועל מעשה שאר הימים אמר לעושה נפלאות גדולות לבדו / שהנפלאות הם יש מאין / עם היותם ע״ד הפלא / ועל הרקיע שנעשה בשני ונקרא השמי׳ אמר לעושה השמים בתבונה וגו׳ · וכנגד הגלות היבשה שנעשה בג׳ /

אמר

אשר ברקיע הארץ על השמים · ובנגד היות המאורות שמשמשים כו' / אמר לשמש אורים גדולים · ויאמר עוד אורים ולא אמר מאורות / לפי שהם היו היות המאורות מלאכת הגלגלים / או חלקי גלגלים / לא אורים שנקבעו בחלקי הגלגל שכבר היו · וגם יהיה מפרשתי עליה את הכתובים הנאמר בכ' · והתבאר זה אלא אמר מאורות על השמש / והירח. לבדו / לא ג"כ על כל שאר הכוכבי'. ע"א א' וכן אמרו "בעזרת דשמיא' והיה קם ל' לאור כוכבים כמו אור · ואמנם לפם לא נתנם אותם יחד בשלא בכל הגלגלים / כי אם בחלקים מיוחדים מהם · ולמה היה הגלגל אשר כוכב אחד / והגלגל אשר כוכבי' רבים · ואמנם סמוכים וגלגלים זה בזה · ואמנם נרחקים ברחוק אחד ויותר · הנה זה כלו הוא / שהם שיורים היות כתנה שפעולות פועל בכוונה ורצון / שעשה ככל אשר בעצתו · כי הנה ילאה השכל סלכוש לתת טעם טבעי קיימות / וכיון שזכר הרב המור' · ואמנם באמרו ברקיע השמי' / אין פירושו ברקיע שהוא השמי'. תהלים ס"ט בדברי שנפרשתי · אבל מפני שהגלגל כתם' נקרא ג"כ רקיע / כמ"ש "לרוקע ישעי' מ"ב ה' הארץ על המים "רוקע הארץ וצאצאיה · הוצרך הכתוב לבאר אי זה הרקיע / שבו היו המאורות · ואמר שהו' הרקי' של מים / לא הרקי' האחרי'. והנה לא אמ' / יהיו מאורות בשמי' · לפי שהגלגל הראשון שיקיף בכל · נקרא שמים ואין בו המאורות · אבל אמר ברקיע השמים / ר"ל ברקיע אשר נתן השמים בתוך את / שהם הגלגלים המוקפי' שבבריאה נעשו · כי כנס ר"ל בחלקיהם / את בשנת האור הככבד הראשון ההוא / והחלקי המאורי' ההם / יהיו המאורות · וגם זה כותרה השאלה הב'. ואמנם אמרו / להבדיל בין היום ובין הלילה / אין ענינו שלא היה הבדל ביום קודם לכן · לא שיהבדל שיהיה עושה האור הראשון / כפי עניותו ושפעתו בחם והבדל מזרחת בבוקר והער' שפי' עושה כפי מדרתו את ע"ד הפלא · שכאן והלאה ימשך אותו הגלגל בתנועתו שהגדיר / בהיות האור כשוא וקבוע בחלקיו · והיה תכלית שהמאורו להבדיל אותו שהוא א' המאורו' / ולא לאור שהם / כמו שחשבו המפרשי' · אבל הוא שחר לרקי' שזכר / שבהיות האור כשיא וקבוע בחלקיו / יהיה הרקיע ההוא בתנועתו / מבדיל בין היום ובין הלילה / ולכן אמ' להבדיל בלשון יחיד · והותר בזה השא' הב' / והנה בתיבת הבדל' באות ברקיע ופעלת המאורו' לפי שבהיות החלק המאור שהו' השמש למעל' מהאופק / יאור ויהיה יום · ובהיותו למטה מהאופק יעדר אורו ויהי' לילה · באופן שיהיה הבדל' כולו / ג"כ לירח ולכוכבי'. לפי שיום ולא הבורה לא יתגלו / כמו שהתגלו אור שמשי הכוכבים / כי הנה בהי' אמלם היות שעת הראות השמש על הארץ / עד השקיעה / ויתר הזמן הוא אמלם לילה / ואינו כן אבל התורה / כי היום אמלה כל הזמן אשר יהיה אור בארץ כשעת אור השמש / אף שלא יהיה על האופק · ולא יורה זה / ר"ל מבין לילה אלא שער הכוכבים / שכאשר יראו כבר סר אור השמש מעל הארץ כמו היום / והוא תחלת הלילה · ולזה אמרו שיום התור לכל דיעה / הוא מתחלת השחר עד צאת הכוכבים · וכמו שכתב הרמב"ם / שעה ושליש שעה קודם זריחת השמ' יהיה בתוך אור / וכן אחרי בואו שעה ושליש שעה לא יהי' לילה · שמבני זה תולה הכתוב הבדל היום ברקי' שהתנועה בסבוב / שהראו' בשמש ואורים והכוכבי' · ועוד כלל באמרו / להבדיל בין היום ובין הלילה · שהמאורו' ישמו הבדלים בין חלקי היום עצמו / ובין חלקי הלילה עצמו / כשיהיו חלקיה' שנתיים ושלשים כפי המעלה והמידה מן היום ומן הלילה / וגם כפי שנות יהם ככסיבת האחרת' ממשלי' בכל שעה ושעה / כפי בעלי המשפט. והבדל הזה סוברם שתורה במאורו' / הוא התועלת הראשון בהיותם · והתועלת הב' בהם / הוא אמרו והיו לאותות ולמועדי' ולימים ושנים · שכבר ראות כמה התחלפו דעות המפרשי' בפסוק הזה · והם שבכל לאור בו הוא / שהתועלת הזה הוא שכך הכוונה והשכד / וכ"ש שכמעט יתנות יסוד האש / והירח יסוד המים · וכיוצא שאר הכוכבים הנבוכים ויוסיפו האויר / והכוכבי' הקיימים שבגלגל השמיני ינוחו הארץ / וכמו שביאר שזה התורה ס' יח"ל · והתועלת הזה לא היה באור הראשון / כי הוא לא היה מסוב ולא מגיע שאר היסודות / אבל בהגיע זה בהתנועות המאורו' · ולכן אמר כאן / והיו לאותות / כי הברכת היסודו' הם אותות / על פעל מבוררים בפעולתם · וגם יכלול לאותות לקיות המאורות וליקוי הכוכבים / שהם אותות עליונות / כמ"ש ירמי' י' ב' ומאותות "השמים אל תחתו · והנה קרא לסבות אותות / לפי שהם אותו' לחמשיבי' בעולם / מן השמש או הקור ושאר האיכיות / והנה יוכלו בני אדם לשפוט מהם · כי כאשר כתב ד"ה שכיוון בין יתחברו השמש וכוכבי' אחרים / הניעים יסוד האש ומשתיכו' ענם מועלג / ילך לו האור לשבת ביותתו הקרו' / להבגל ירצעת האם כנו' · ולזה אמר לאותו' / שהם אותו' על כוונתו' טעמים / והותרה בזה השאלה הג' · ובאמרו ולמועדים / רמז לד' תקופות השנה / שהם מועדי' שיתחלפו בהם איכיות האויר ושאר הדברי' כפי התחלו' / אשר יעבור השמש בהם כאותם תקופות והמועדי' · ובאמרו ולימים / רמז לאורך הימים וקוצרם / שהוא גם כן מתכונות המלוכים · והוא גם כן סבת השמוש ותגבורת היסודות אלו על אלו · ובאמרו ולשנים / ירמוז שפעולת המאורות יתחלפו השני' / גם כן כשתהיה שנה אחת שמעה או גשומה / ושנה אחרת שנת בצורת / ושאר החלופים שיהיו בשנים / ואולת התנועות השמימות ותנועת המאורות · ויותר נכון בעיני הוא / שבאמר התורה לבאר שאין הכוכבים השמימיים פועלים הדברים הנפלאים והפלאות עצמם וכמם / ר"ל נעוקרי העולם ובחוזרות בני אדם / כמו שיחשבו בני סתכנס · כי הפועל האמתי הוא הא' יתברך / ובמעשיו והכוכבים ומהמלותם בשנוריהם ומתפיהם יורו ויבארו / מה שיגזור הרצון האלהי ובחכמתו

להיות בעולם השפל / משקרות והשנויים לימים ולשנים / כפי שמשך האלהי המצוייר בשקיעתו את' · ולכן אמר שיהיו הכוכבי' והמאורו' לאותות / על מה שעתי' להיות בגזרת שמם / ולמועדי' אשר יקרו בהם אותם השנויים והחזורבות · ויכוין עוד במועדים ד' תקופו' השנה / שבעשו ימפלת בטבע השמש לצפון ולדרום / ויכוין עוד מועדי השדשי' / שסבתם שלבנה בתנועת השמש' · ואמר ולימועדי' תנועת הגלגל הראשון היומי / היה שילך השמש עמו ויסבב על הארץ כלו בכ"ד שעות / שהוא יום שלם / שבהאירו על הארץ יהיה יום / ובהתעלמו יהיה לילה · ולשנים בתנועה המיוחדת לשמש שיסובב כל המזלות י"ב מזלות בשס"ה ימים שהיא שנה תמימה / ושכבר כבר זכרון הדברים האלה שגלה כה מים ודברים שייחסו לכוכבי לבם / שכנגדם אמר והיו לאותות · שהכוכבים הנבוכי' שיסבבו' הם אותות לבם תהלים ס"ט סבקב"ה רוצה לעשות בעולמו / ולשון "ואראו ושבי קצות מאותותיך · ויש שהכניעו לו' השמשיות / שייחסו על הכוכבי' שבגלגל הח' הנקראים מזלות · שכנגדם אמר ולמועדי' שהם ד' תקופו' השנה / שהם כפי רבעי הי"ב מזלו' שבאותם / שכלה קשת אריה הם מזלות האש · ותאומי' לבי מאזנים / הם מזלות האויר · וסרטן עקרב ודגים / הם מזלות המים · ושור גדי בתולה / הם מזלות הארץ · ואמר אשר זה ולימי' ושנים / כנגד פעולת הגלגל הראשון היומי / שהוא יהוה הימים בתנועתו ומחזורם לימערב · הנה א"כ זכר פעולת המאורו' עליונים לעולם / ולכן נזכרו הימי' אחרי המועדים וקודמי' לשנים / וגם כללה התורה התועלת השני מהמאורות והכוכבים / שהו' כפי פעולת הבורא ונסבתם בשכלים / והותרה בזה השלשי' · גם נכון לפרש והיו לאותו' ולמועדים ולימים ושנים / שאמר לאותות על שכבותו שלשות / ושבתות לבבוא שבם אותו' על בריאת עולם בששת ימי' / וביום השביעי שבת / והוא אלפין אות שב' בשבת · ואמר ולמועדי' על חדשי ולבבכים ולשון "עשה ירח תהלי' ק"ד למועדי' / שהם ד' רבעי הירח / כפי שהלך סירם נ"כ המזלות · ע"כ כלל המועדים מועדי השנה ותקופותיה / כפי שהלך השמש במזלותיהם / הנה א"כ ולמועדי' הם התקופות הד' שרקיות ומסיבות · ואמר ולימי' כפי שהלך הירח / ושונה אל שנקודה שבו היתה בראשונה בנגדם אחד / זה כפי הימים · ואמר ולשני' כפי תנועת השמש / עד שובו אל הנקוד' שהלכה שתחיל / שנה תעלם השנה · וכבר ראוי הו"ל לפי זה כאמרם בכ"ר והיו לאותות אלו שבתות / ולמועדי' אלו מועדי' / ולימים אלו ראשי חדשי' / ולשנים זה קדוש שנים · ואמנם אמרו עוד / והיו למאורו' ברקיע השמים להאיר על הארץ / הוא התועלת השלישי מהמאורו' / שהוא לענין האור / ופי' הפסוק הזה אצלו הוא · שהמאורו' לא לבד יתנו אור לארץ וכל יושביה / אבל גם ברקיע עצמו יאירו בשיתנו אור זה לזה / כאשר תאמר השמש ללבנ' ולשאר הכוכבי' : כוכבי' גם מן שהכוכבי' הקיימי' שבשמים יתנו אור קצתם לקצתם · והוא אמר והיו למאורו ברקיע השמי' / ר"ל שברקיע עצמו יאירו זו לזו / ואחריו זה כלו להאיר על הארץ / כדי שכלם יאירו בה · והאורה הוא לצורך בנ"א / כי בלתה לא יוכלו לקום בבתים איכם / ובבריאה מכוונת והוא א"כ להבדל · והותר' עם זה / השאלה בו' · ואמר ויהי כן / להגיד שכן היה תמיד התועל' האלה / מתמידים בעולם השפל מהמאורו' / כי הוא הגורם במאי כן :

ויעש אלדים את שני המאורות וגו' עד סוף הפרש' / כפי מה שבארתי לעיל / לא נאמר ויעש אלדים לא כדבר שיש חלוף בעצם במורות הנבראים · שלפי שהיו הכוכבי' / הבדל בפלא בגדלם והדרם ומנכם · אמר בענין שפעלם השפיע הראשון ברמזו · וקר' את שני המאורו' שמש וירח גדולי' כער' שאר הכוכבי' שהם כלם קטנים מהם · ואין זה בבחינת גשמותם / כי אם בענין האור שבהם והירח הם היותר מאירי' משאר הכוכבי' כלם · ועם היות שיש בין זה גדול באור / שהשמש הוא המאור הגדול / והירח הוא הקטן ממנו · הנה קרא שניהם גדולים בענין האור בערך שאר הכוכבי' כלם / כמו שכתב הרא"בע / כי כן נקראו שלשת בני ישי הגדולים / עם היות שאליאב הבכור היה הגדול מאחיו · והנה אמר שיהי' השמש המאור הגדול לממשלת היום / ר"ל שתהיה ממשלתו ביום / ופעולתו יותר בראיות בתולדת ובויות הדברים ביאורים והיבחני' · ושירח המאור הקטן להיות ממשלתו בלילה / וזה ביצירות ובנבראים ותוספת הלחות ובטול הפירות הלחים · וזה ענין בממשלה שזכר הכתוב כאן / ר"ל כח השמש לפעול באורו ותנועת גלגליו / יסוד האש והאויר ביום · וכירח בתוספת הלחות בלילה / עם כפי בעלי משפטם / תהיה ממשלת הכוכבים במולדת בני אדם · ולפי שעשם הקדוש ברוך הוא כמו המאורות הגדולים והכוכבים אלופיהם ואלופי שלפיהם / מה שאין בכם יכולת לדבר · ישם אין יתברך עמיותו / כי הוא מה שיורה על היות המעשה הזה כפי הרצון בכאוס · והותרה בזה השאלה הח' · ואמנם אמרו אחר זה / ויתן אותם אלהים ברקיע השמים · כתב הרמב"ן שזה יורה / שלא היו המאורות והכוכבים מתוך הרקיע / אלא מוכנים וקבועים בו כמסך כזה לדעת חז"ל / שאמרו גלגל קבוע ומזל חוזר · אבל הרב המורה כתב / שהוא דעת כולל / ושנוה בזה חכמי האומות את חכמי ישראל · ולפי שלא תחשוב שלאבדון חכמת חכמינו בשלו באותו דעת · ראיתי להודיעך מה שראיתי בדרוש זה / כפי קדמוני הפילוסופים · והוא שכל יכולו פילוסוף קדום / בכבר שנעו הכוכבים שהוא כבד יקר אחד / אבל חכמי האומות כתב דברים זה שהכונם בין השמים והארץ' ילכו שבעם כוכבי משכנם / באיזוע האור וביניהם רסק עב / ובאיתנותם ולך

כשם שגדול ושיכול משול / לא כנגד השמים והארץ · אבל גם ככוכבי
הנבוכה בשמים / כי הוא שהכבה אותם ובונן לכם אחד · ומי שיעיין בו /
ראוי ביותם שהוא כמו כל העולם ונמצא והשכינה באלהי / אמר לשבע
כוחשבלים הגדול את הכל / ראוים ונמצא כל הדברים כפי מה שדרשם מר
פאותיו אמ"רז עד כאן · והנה נראה בדעת סוד/נשמרת פסוק והמכו' לנו
כתב פילוס"ני מלמדו מתלמידי ארסטו וגדול מגדולים שחבר ספרי בכל
הפלוסופיא · כי הוא כתב במאמר אלה מן המאמר' חלקי הגלגלים / אלא
קבועים בהם / אבל מן הכוכבי' הנמצאי' שהלכים באויר בין השמי' והארץ /
והגלגלים הם נחים לא מהלכים עד כאן · וזה דעת אשר הדעת הוא
מקובל נחים בהם / ולפעמים היה הדבר בספק אבל קנאם · ושכלתי בב"ר
מצות לוה גדולה · שכתוב שם פרשה שוית נדברם כמאורו' / אמ' ר' שמעון
בן יוחאי אין אנו יודעין אם פורחים הם באויר · ואם שפין הם ברקיע ·
אם מהלכי' כדרכן הדבר קשה מאד וא"א לבריו' לעמוד עליו / הנה רואה
שהיה הדרוש היה מסופק מאד אצלם / ולכן אין ראוי לפסלים שאמר שהיה
דעת חז"ל כסל / ושבחו חכמי האומות חכמי ישראל · אבל אני כפי' שפרשם
נמשכתי על דעת אר"סטו / שהכוכבי' הם חלקי הגלגלי' / כי אותו הדע'
ראיתי נדרך לפני יותר ברעו' ויותר מרוחק מהספקו' / וכפי הדעת שהוא
אשר ישר בעיני / ישוב פירו' ויתן אותם אלהים ברקיע השמי' / שנתן השמש'
הראשון את המאורו' ברים ומגלי' בפעלתי' ובתנועתי' / ושוא חלצון ונתון
אותו על כל ארץ מצרי' · ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרים · ראה נתתיך
אדים לפרעה · שענין הנתינה היא / השימו' והמסעם' באותם חלקים
הרקיעיים להאירו על הארץ שהוא התכלי' המיוחד במאורו' / מפני האור
אשר שנתן בהם · ועוד נתן בהם כח למשול ביום ובלילה בחיוב ונמסכד /
שהוא תכלית האחר / שכלל באורו וכיון לאותו' ולמועדי' ולימי' ושני' · ועוד
אחר התועלת השלישי מהבדלי הזמן / ועליו אמר ולהבדיל בין היום ובין
הלילה · הנה א"כ כל זה שנזכר באיור' / נזכר במעשה כי הממשל' היא מה
שאמר והיו לאותות · והשלישית היא הבדלה הט' · והנה אמר אחר זה / וירא
אלהים כי טוב / כל הדרך שפירשתי למעלה / להגיד שהנה עשה הקב"ה /
הפלוסים הגדולים אשר ימצאו בין שני המאורות ובין הכוכבים / ולא עשה
כולם באופן שוה ונתדמה / לפי שראה בחכמתו שכן היה הטוב והמועיל /
שאם היה השמש גדול מזה שהוא / או קרוב לארץ יותר מהם שהוא / היה מחיד
יותר מדאי / עד שהיה אורו שמור הראות / והיה חמו מופלג עד שהיה
מפכיר במו הגלף המיושב בקץ · וכן אם היתה תנועת השמש שנמשל'
אלא / יותר מתנועת / היה מספיד כרוב שום לארץ שמגיעת השמש במקום
הטובות · ונכשתיו היה נפסד מחוזק הקור / לארץ שמגיעת השמש במקום
הדרומיות · וכן אם היתה תנועתו יותר מהירה / כי בכל זה בלם ותאוני
השפע לו"י / כפי צורך כל יושבי תבל ושוכני ארץ · וכן השנין באמר
הכוכבים / ועל זה כלו נאמר וירא אלהים כי טוב / שראתה חכמתו שהיה
טוב להיות הדבר כן ולא בהלופו · ונגיד הכתוב אלא בהלוף שראה שהקד'
והערב בריכתו / להיותו שם המאורות / לפי שהיה מהאור הראשון נשים
הראשונים · בי כל הימים היו כזה שוה בשוה · והנו ויהי ערב ויהי בקר יום
רביעי / ומהם שערב לאדם ולכוכבים הנראים בה / והבקר לשמש כפי
מה שפירשתי :

והנה נשאר עתה להשיב לספק השמיני שאמרתי · והוא איך יתכן
שיהיו המאורו' והכוכבים נשאר הנראי' בשמיי' שהם / בעבור
האדם ולצורך שבצרי' השפלים שהם פחותים ונבזים בערכם · ואני אשיב
להם כא' שב' דרכים · הדרך הראשון הוא כפי דעת חז"ל / שהאדם משלים
נפשו השכלי' בכבד מן הנברא' השמיי' / וזה כי יסוד העולם ושנקנה בו הוא /
הנחשים הבלתי' שהם / הם המכוללים הנחשים בשכלם · והיה באמת
בקדם' משובקת מאד / לא כא עליה מושג ולא משגה שבראשי' · כי הנה מה
שמשגו אנשים בזה מתנועותיהם המאירות / ושוכם אל המקום היתבונת
שבלי שינוי / וששנו שום מורה שאין תנועת' שנתיים · היא הבוחנ' שאינם
שכלי' / כי אין מתנועת בעל שכל לבר אח' / ולא יחדל / שאופן אשר מהכוי'
ונתפרק' צריכה גדל שאין לו חקו' מיוחד ולא מהו מונבלת · אבל כלשת
אבות מד נכפר הקבלה מהדעת הוא · ויותר בכן ונתיישב הוא שתנועתם
הבנהגו' לשים שנית הורכו / הוא שנעית שי' כתנועה הישרה ליסודות
השמוכי' לא שהוכרו א' השקיף ולא המשקיף א' השרכו או שתפי' תנועתם
שכם שתנוע / שינוע' תמיד מבלי מנוע · והנה הרב המורה הוכיח / שהשמי'
חיים ושכלי' בראיות תוריות · וכאשר תעיין בהם תמצאם דקו' ושדופו'
קדים את כלם ישא רוח · כי הנה השמי' מספרי כבוד אל / הוא באמת לשון
השגה ונבו מביאר ואמר / אין אומ' ואין דברי' וגו' בכל הארץ יצא קום וגו' ·
ובברכת הירח לא כוונו אלא על התמדת תנועותיה · וכן אמר שראיות
שהביא בדבריהם ז"ל / אין באחת מהם הכרח כלל · וכן קיימו וקבלו חכמי
האומו' בהתפלספות / שאין השמי' חיים משכילי' · אבל הם גשמי' שנתייחס
ותנועותיה' שבעת' אישם ולאותם' דשוקי' ממנו / ולא נוכל לשאת שנתם
בשלמות · ונביא' השבין כן / לא יהיו הנברא' השמימיי' גדולי המעל' / והאל'
שמם וגבוה · ואין שתבה מגדל' בברי הרב שפור · כי הנה היותם שקטן /
בבנד שכל עני הלבבן הרמי' והנשאי' / כמה שהו' בעל פי מדגים · ולא שמני
שהשמי' קיימו' עומדי' / ובני אדם בדרך דשא יכלון · כי הנה הנשמ' השכלי'
שבאדם היא נצחית / והשמים עתידים להפסד כפי הקבלה האמתית /

ובאשר השמש' * והשמש יתן חיים שהם יולדו ואותם עמוד · וגם
השמים יהיו יותר ארוכי העמידה והקיום / שהאדם כבריאתו גופו ובנשמת
אין בזה עקר מהעלה · כי הנה השבוע והאל יהיה כבלי כלים שהאדם /
ואינם שמגי זה כבדים ממנו · והולך ספור מהלוס והולך יעתרו שניים
לאלפים ולשלום / והם כמות יום מן המשרכבי' · גם לא בחות השמים נראה
על עולם / והאדם בארכו השגל · כי הנה היסודות שקלים הם למעלה
מהמורכבי' / ואינם נכבדים מהם · אם כן השעלה והכבוד / וכן השמיים
והכונן / כלו דבק בנפש · ובהיות האדם נברא בצלם אלהים ונמצאו הנשמה
שהגה הרוחניים / אינו באיכות כמות וגודל / כי הוא בעל נפש יקרה מן
השמים · ולכן אינו מהגשל / היותו תכלית השמים והמאורות להאיר על
הארץ / ולפעול הבריות השפלות בעבור האדם · והסכים לזה אמרו בב"ר /
אמר רבי לוי בשם רבי שמעון בן מנסיא / תפוח עקבו של אדם הראשון ·
היה מגלגל חמה · ואל תתמה · בנוהג שבעולם / אדם עושה שני דסקרין
אחד לו ואחד לבן ביתו / של מי הוא עושה נאה / לא שלו · כך אדם הראשון
נברא לתשמישו של הקב"ה / וגלגל חמה נברא לתשמיש הבריות / עד כאן ·
הנה נראה שקושיות מאמריהם ז"ל קיימו וקבלו / היותו תכלית הגלגל
בעבור הדברים שבכאן / ושנפש האדם היא משבע הרוחניים · ואז היה
בעלה מה כפי הדרך הראשון :

והדרך הב' שתנועת הגלה היות הוא / בעבור שהגלגלי' הם חיים
משכילים ומגיעים' · בעבור עצמם · ותנועותיהם הם
לשנות הלימות' / כדברי הפלוסוף · אבל אמו' שהכוכבי' שבהם אינם בעבור
עצמם / ולא בעבור גלגליהם · לא מפני הדברים אשר בכאן / לפי שהגלגל
הוא שמים · ואין בו דבר נכה / והכוכבים אשר בו הם כחלוקי' רבים · ואלו
א"כ מבואר / מה הדבר שייב הפלוסוף · וא"א שכ' שהגלגל היותם ·
כי הוא שבע אחר שמים ואת רש' ואין בו הרכבה כלל / ואין יתכן בחלקים'
שלומים כמרמי' אשר כלה · גם לא נוכל לומר שהכוכב בגלגל הוא כלי אליו
שאמר הוא בעל נפש / שהאיוב שיהיה גם שכעני כלי · וזה שהכנים · ראשון
שבלי הכבלי כמה / שם קרר שהרכבה לאומר שהכלים שהם הורכב בעוני
באמת / כלו שאמר שיהיה שבבד השכן לשם עלם / והמשו השכן הקר וחלם ·
ושתה שבכן שמם והיכה · ושתשל השכן הקר והיכה · ושו כו אלה שכלים
מתחלפי' / בהתחלפו' שליהו' אשר בו · ואם שיהית בו שכלים לשמו' פעולתו /
ושו היחים לשמו / ושרגלי' ללכת והשנים לשתן המזון / וכן שאר האברים
כפי דרכי פעולותיהם / לשמירת החיים הגוף · אבל הגלגל אינו מורכב
מהשבים / כי הוא שמים ואינו צריך אם כן אל כלים שפני השביו / אם לא
שיעוררו שליאותו · כי אין בעצמותו דבר נכה / כמו שהוא בב"ה שיצטרך
למזון / להחליף שמירת מה שנתך ממנו / ולברוח מהמזיק שיצטרך שפני זה
לכלים מתחלפי' · ובין שאין דבר מזה בגלגל / בתחייב שאינו צריך לכלים ·
ועוד שאם היו הכוכבי' כלים לגלגל / מאשר הוא בעל נפש / יהיו בכל אישי
המין בשפט' אשר נמצאי' אחד / ובגדל מתיחסם לגוף · כמו שאמר הלב שלא
ימצא באדם באמצע גופו / ובאדם אחר בראשו או ברגלו / ולא ימצא באים
אם' לב אחד / וכאמר לבבות הרבה · ואלה הכוכבי' נמצא הדבר בהלוף זה ·
כי נמצ' בגלגלי' מהם שאין בו כוכב כלל · והגלגל השמיני שבו כוכבי' לאלפי'
ולרבבות / קצתם באמצע הגלגל / וקצתם אצל הקוטבי' / וקצתם במקומות
אחרי' ממנו · ושאר הגלגלים לא ימצא בגלגל אחד / כי אם כוכב אחד · וגם
שאמר שאינו בכל הכוכבים באיזו / כי לקצתם יש יותר מעצמם / ולקצתם אין
ואחר כי אם מעלתם · קצתם מהרם אדום / וקצת' מהדם לבן / וקצת' בצרה
אחרת / והפלוסו' שלא אינם משבע הגלגל / כי הוא שמים ומתדמ' החלקי' ·
ואחר שידענו הפלוסו' מהכרתי ומלאם הרבה / הם כלם ככוכבים בתכלית
השלמות לפעול ולהשפיע בדברים אשר כאן / ואלו היה השפעה דבר מה
מהות / היה נפסד סדר החיים / וכמו שביאר הרלב"ג במאמר השב
בהיות מתלמידתו · ולולי אם כן שנאמר / שהם היות מאין הגלגלים
ותנועותיהם מפני הדברים אשר בכאן · שהנה הכוכבים שבהם / הם
באמת בעבור השפלים · ואין בזה גנאי ולא קושי / כמו שביארתי בטעם
המאורות · והוא אלה נבראו ביום הד' / לא גלגלים ולא חלקי גלגלים / כי
כבר היו נבראים כלם באמי · אבל ביום הד' / השמש והתקבץ ונתקבע מן
האור הראשון / שנברא ביום א' / באותם החלקים המיוחדים שבגלגלים /
ואותו אור שהשפיע שם הקרוב ברקיע הוא / היה להאיר על הארץ ולהבדיל
וגו' · ולא נאמר א"כ שנברא שנעם השמימיי שבכבד / בעבור השפל הנקלה ·
אלא שהאור ההוא היה בעבורו / והאור הוא מקרה באויר · ולכם לא יהיה
אותו מקרה שבגלגלים / בעבור עצמות השפלי' · ואין זה / אלא כמי שיעשה
מגדל גם פיר שבבור בית מקדש מלך לתכלית ברכות / והיה בולטת בה
להאיר לעוברי הדרכים בהם / שהולכי' בשך · כי הנה לא נאמר שהיה
המגדל והבית הגדול ההוא בעבור הולכי הדרכים / אלא שנקבע שם הנר
בעבורם · ובבר כתב הרלב"ג בזה / אבל מעור אלום · כי הוא כתב בסוף
כפי' מה' שספרו ח"ל / ובאמר שאף על פי שנודה שהיות הכוכב בעבור
השפות / הוא שקר · שנה לא ימצא היות דבר שהכבד בעבור השפות / אבל
הוא דבר נמצא כאן / ובזה האופן היה שהכבד השפיע בשפות והשלים
אותו עד כאן · ועל זה שאמר משפט אותו כל אנשי השעין · לפי
שנהיות שהגלגלים חלקים הכוכבים / הנה יתחייב שהספק בשיעם
בעבור השפלים / שהוא שיהיה הגלגל כלו / כי זה שהוא עקר בכל יחוד

סקר

מקור בחלק · אבל לדעתי שלא היה התכוונה לאמירת חלקים מהגלגל , אלא לתנועות המאור הראשון בהם ואיננו מה שיקשה שיהיה אותו אור מסקנת שם בעבור השפלים האלה · וכ"ל שעל זה הדרך הבינו חז"ל הכתוב "אם לא בריתי יומם ולילה , חקות שמים וארץ לא שמתי · שלא אמר הכתוב , אם לא בריתי שמים וארץ לא שמתי , אבל נאמר אם לא בריתי , שהיא לדעתם התורה שנקראת ברית , יומם ולילה שהם חקות שמים וארץ לא שמתי , כי אותם החקים המשכים מהאור ההוא , בה בעבור הסבה שהיא שלמות האדם , לא שמים עצמם · וזהו הדרך השני ירמיה ל"ג

והדרך השלישי הוא מסכר כיאור הרב המורה בפרק ע"א חלק ראשון , והוא האמת בעניינו שהעולם בעניינו הוא מתאחד כאיש אחד · וכמו שבגוף האדם ימצאו אברים ראשיים , ואברים שהם תפשיטים , צריכין בעמידתם להנהגת הדבר הראשי שיגבירם כן הוא העולם כולו , שבו חלקים ראשיים , הוא הגלגל המקיף וחלקים שהם תחת יד הראשיים , צריכים להנהגתם , והם היסודות ומה שמורכב מהם , וכמו שהלב ... שהוא הלב מתנועע תמיד , והוא התחלת כל תנועה שתמצא בגוף כן הגלגל המקיף והנהיג לשאר חלקי העולם בתנועתו , והוא ששלא לכל מתהוה במותיו המשכים בו , וזהו שהאריך בו הרב המורה דברי פי חכם חן ושכל טוב · הנה א"כ העולם עם היותו חלקיו מתאחד קניתו בקנינו , ואפי' שחלק שנכבד ממנו ימשך גולך זה , אלא מה שהוא למטה ממנו במדרגה · כי הנה בחיבור השמימי הנכבד , ימשך אל אשר פה שלא לפנו' ומ' ארבע הארץ , כי היה העולם כלו במדרגה האיש שהי השלם שהו' אחד , עם רבוי אבריו וחלוף שבעיהם לסיבות קשורים זה בזה , דבקים ומתאחדים קנינם בקנינם · ושהני זה ושנים החלק הנכבד מהם , שהוא הלב על אשר מהאברים הפשות יש , כהולידו סרוח הסוגי , ושלמו אליהם לעמידתם · וכן הכבד בשלום שיהם המיחן , ושכם אשר בו רוחנו · וכן המוח של הפנים והתנועה , ולא יתחייב מפני זה שיהיה הנכבד בעבור הפחות · אבל שהנכבד יקיים ויתמיד הפחות , ושמרבו להיותו חלק מן המעולה , ושהולה"כ שאר אבר מה בהשלמותו ושלמותו · כי הנה הוא אשר סהוא הלב והכבד סרים והכנדים בו יותר שלם , ונכבד בשלותו בהיותם תחת הכלל · עם הגמר והנהרכים כל דבר בשלמותו , והויתו הסר יהיה · כן השמים וכל צבאם ושם השכלי הנבדלים שהם מניעיהם ומורפיהם , ישפיעו על זה שמניאות השפל עם רעות חלקיו בגודל המעולם בעבור שהם חלק מהעולם בכללו להעמידו ולהוציא האון האפשרי כפי חקו · ולא יתחייב מזה שיהיה הנכבד בעבור הפחות · שיהם נאמת בוא מבוכם , אלו היו חלקים זה מזה , ובלתי נקשרים יחד · אבל אחרי היות העולם כלו מתאחד ונקשר כאיש אחד , הנה השפלים הם חלק מהעולם הכולל , העליונים ישפיעו על השפלים להתקשרם עמהם · ולא נאמר שהעליונים הם בעבור השפלים , אבל הם כלם בעבור העולם · ובזה האופן יוסר הספק והערעור הזה · הלא כתבתי לך שלשים בתשובת השאלה שהרובה שוית , בשומנות ודעת כלם ככופים לאבין ויסרים למוצאי דעת מבלאשר תמצרם ותקבנם כלם והיו לאחדים בידך , אין ספק שהמוט הספולה ויהם לא במהרה ינתק · וזהו מה שרציתי לבארו פה :

ויאמר אלרים וגו' עד ויהי ערב ויהי בקר יום חמשי · ושפרתי בפרשה הזאת שאלות :

השאלה הא' באמרו ישרצו המים שרץ נפש חיה · וזה כי הנה כל הנוצר וכל החי כפי דעת הפלוסוף , מורכבים מד' יסודות · ולא"א שהמים בהיותם יסוד פשוט , ימציא שיבי ב"ח מושלם הרכבת שאר היסודות , ואיך יאמר אם כן הרכבת הנמשל אל הארץ שנאמר תדשא הארץ · והדגים למים , שנאמר ישרצו המים , כי לא היה המים לבדם , ולא הארץ לבדה יוציאו הדגים ולא הצומחים · ויקשה הדבר יותר בדגים , לפי שיסוד האש א"א שיכנס בצורות אב תחת המים , להתרכב שם עם שאר היסודות כי בהכנסו בתוך המים , תכבה צורת האש ושכנו קודם ההרכבה והערוב , ולא ישאר האש בצורתו כמורכב :

השאלה הב' בבנין העוף , שיאם הויתו למים , ויודע שהעוף לא נברא במים , ולכן איננו גדל תמתים ומשתדר בו הוא יסוד האויר כפי קלותו , והארץ כפי גשמותו והמעט שבו הוא מהמים , ואיך אם כן נתייחסה אליהם בלנגד הויתו , כי הנה כפי גשמיות העוף , היה ראוי שיאמר הויתו בשגיעם שאר ב"ח שכינסה , לא עם דגי הים · ורש"י פירש העוף , כגון זבובים ויתושים · בשקנים כגון נמלים ופרעושים ותולעים נמפושים · ובבריאות כגון חולד ועכבר וכסומא וכיוצא בהם , וכל הדגים · ואיננו כמון , כי לפי זה תחסר בכתוב יצירת העופות :

השאלה הג' למה לא נאמר ביום הזה ויהי כן , כמו בשאר הימים , ויש אומרים כפי דעת רז"ל שבעבור שהתנינים הגדולים לויתן ובת זוגו נבראו ביום הה' , לא עמדו ולא נתקיימו כי יחיד הרג הנקבה ומלחה לצדיקי לעתיד לבא · אשר בזם לא אמר בו ויהי לפי שהמסורת לא שמו לפניו המשנע לכן לא נאמר בהם ויהי כן · וכבר פירוש רבינו נסים שאיננו מספיק , לפי שא"כ לא היה ראוי לאמור בו כי טוב · ושר' אבן ורב"ג כתבו , שבעבור שסבר מברא אדי את התנינים וגו' לא הוצרך הכתוב לומר ויהי כן , שהוא המאור שבור הדבר כית שאיורו · וגם זה איננו טוה לי · כי הנה בית הד נאמר ויהי כן , וג"כ ויעש אלדים את שני המאורות ובן באחי · גם כי שתי שם מבוארתי , פעמים

אמר ויהי כן איננו מורה על יציאת הדבר לפועל , כי אם על התמדתו :

השאלה הד' באמרו ויברא אלדים את התנינים · והוא כי לא היה זכר בענייני לשון בריאה אמורה על התחדשות הדגים כמו שזכר בברואים הקודמים ושאר היסודות · ושהנו המפרשים שהמבני גדלם נאמר בהם בריאה · ואיננו כן , כי הנה ויברא אלדים איננו חוזר לתנינים בלבד אלא גם כן לכל נפש · החיה והעוף , שעל כלם נאמר בכתוב ויברא אלדים :

השאלה הה' באמרו בדגים ויברך אותם אלדים לאמר פרו ורבו , והוא כי למה יוחדו הדגים והעופות בברכה זו , ולא זכר אותה בחיות השדה והבהמות , שלא נאמר בבריאתם ברכת פרו ורבו , ורש"י כתב שמפני שהאדם מחסרים אותם בני אדם ואוכלים אותם , הוצרכו לברכה ואף בחיות היתה צריכה , לא שמפני הנחש שעתיד לקללה לא ברך את החיות · ויש על זה שני ספקות , אחד שהנה הדשאים והצמחים אוכלים אותם בני אדם , גם החיות והבהמות יותר ממה שיאכלו בני אדם מהדגים ולא היו צריכים לדבר יתקולל ועכ"ז לא נאמרה בהם ברכה · והב' שהאמר נתקללו בהם בשלא , ואין אוכל ממנו , ואמר בו ברכה פרו ורבו והוא סתירה שאין זו מכתו · והנני מפרש פסוקי הפרשה באופן יותרו השאלות כלם :

ויאמר אלרים וגו' עד ויברא אלדים את התנינים · כתמלפו דעות המקדימים הרבה במה הם היסודות הנכנסים בהויה שהם חלקי המורכב' · ויהם אמרו כפי מה שנא בראשון מספר השמע הטבעי שהוא אחד , והיה דעתם שהוא יסוד הארץ , ושאר הפשוטים אין עוזרים לא יסודות בהויה · ויהם אמרו שהיו שנים ר"ל הארץ והמים , כי משניהם יתהוה גשם המורכב המחושב ויהם אמרו שהם שלשה , רבו שהם הארץ , כי היא עקר הגוף , ובעבורה היה הגשם על הארץ · והמים שאבלתי תערובת אלפות , לא יתערב העפר וכל שכן בחי שהויתו ותקיים בלחותו · והאויר שמפני קלותו ותולדות הרוחות במורכב , א"א שיהיה בלתו , ולכן היו חלקי החי נ' · איברים כנגד הארץ · ולחות כנגד המים · ורוחות כנגד האויר · ואר"סטו סבר שג"כ היה הכרחי בהויה יסוד רביעי והוא האש · כי בשומו יתמזג המורכב וגרם , הוא לענין הבשול · ואין תהי' ההויה והבשול ובלתי חום נדול , כי חום האויר לא יספיק לזה והיו אם כן יסודות ההויה ד' · ויש על זה ספקות עצומות , ואין זכרונם בזה המקום · אבל אומר לך בכלל , שחום השמש באמצעות תנועותיו ובנוגיו המשתנכים במים ובארץ וכו' אויר , הוא באמת המחמם והממזג בותן ה יציאות והמיים כמו שבו , ואינו מפסיד · ואחרי שאין נורך להכנים יסוד האש בהויה , כיון שהחום השמשי הוא באמת המבשל והממזג והמהוה , יתחייב אם כן שאין האש חלק בהויה , ולא יסוד במורכב ושהיסודות המורכבים הם לבד ג' הארץ והמים והאויר · ולכן תמצאם מעורבים וקרובים זה לזה · כי הנה בבטן הארץ יש מעינות ונהרות' ונמצאים בנקעה ובהר · ונמצאו בנקבי הארץ וחלליה אויר רב , עד שמפני זה יהיה רעש בארץ בעתים רבות , וכן ימצאו בתוך המים חלקים ארציים מעורבים בהם ואויר רב בכל בהם , והוא מה שיסבב הסערה בים בעתה , ולכן אמר תדשא הארץ דשא , כי יתערבו בה מיה המים והאויר אשר בתוכה ובחום השמשיי יתמזגו · ולכן ישרצו המים שרץ נפש חיה , כי ימצאו בתוכם חלקים ארציים אויריים , שמהם כלם יתילדו הצרים והדגים · ומפני זה נמצאו ג"כ בינשה הולכים , וכמים ג"כ הדגים ובאויר העופות , שלשת יסודות בהרכבות , אבל בתוך האש לא יתולד ב"ח כלל · כי הבל' מנדרא שאמרו שתתילד בתוך האש במורכב אשר בלאן , לא ביסוד האש : ומפני זה היה דעת הראשונים , שאין שם יסוד האש אלא שבין הארץ עד הגלגל היה כלו אויר נחלק לחלקיות כפי קרבתו למרכז הארץ או למקיף · וכבר זכרתי זה למעלה , וזה באמת היה דעת בתורה האלהית , והנה אמרו ישרצו המים · כי בידוע הוא שלא יכנס האש תחת המים להתרכב שם בתולדת הדגים · ואם על"כ נצטרך להכניס יסוד רביעי בהויה , לשבר כח שני היסודות הקרים , מים וארץ כדברי אר"סטו · נאמר שיספיק האש תחת המים מעורב ביסוד האויר וכזה יתרככו ארבעתם והותרה בזה השאלה הא' · וראוי שתדע שבב"ח הזוחלים' ימצאו ד' מדרגות מהויה' · הא' היא מהזוחלים' שיתילדו מהעפוש יתלי זכר ונקבה · והב"ח אשר בלא שם זכרי המיני' בחים מהכרח החומר , ולא יולידו בדומה · ומפני שחבורם לא בוכרה הויתם בתורה , כמו שלא נזכרה בה בריאת הדוממים והמתכות שלחבורם לא היה ראוי שתתלה בהם האמירה האלהית · והמדרגה הב' היא מהב"ח המתהוים מחבור זכר ונקבה , אבל באמצעית בנים שעושים וזונחים מעצמם חוץ מהם ומתילדו מהם אחר כן הדומים להם , ונשכללתם הואת יחנה בהם חלוף רב · כי יש מהם שיולד בעלי ביצה שלמה , והם הדגים כמו שזכר הפלוסוף · ויהם בעלי ביצה שלימה כעופות · ולהיות המדרגה הזאת משתתפת בדגים ובעופות להולדת דומיהם באמצעות בנים , אם שלמים ואם בלתי שלמים · לכן בכללה בריאתם ביום הה' בזה · ונזכרו , ראשונה השרץ והדגים שהם בעלי ביצה בלתי שלימה · ואחריהם העופות בעלי הביצה שלימה , להיותם יותר נכבדים מהם במדרגתם · והמדרגה הג' היא מהב"ח הנולדים מחבור זכר ונקבה , ויולדו בשלמותם בבטן הנקבה מבלי שיולידו ויוציאו בנים אך יניקם · והם החיה והבהמה והרמש ההולך על הארץ שבה תחבר זרע הזכר עם זרע הנקבה בעת ויונס , ויתהפך זרע הזכר פועל , אל רוח ונקב זרע ונקבה שיתפעל תחבם בעוכו , ומצייר ויהיה

יאמר בזה הם יסודות שהה' הורכ' כל פשוטים

ויאמר אלהים תוצא וגו׳

השאלה הא׳

השאלה הב׳

השאלה הג׳

השאלה הד׳

השאלה הה׳

השאלה הו׳

השאלה הז׳

ויברא אלהים

השאלה הח' באמרו זכר ונקבה ברא אותם. וגם זה קשה, אם שלא אמר באדם לבדו, כאשר הוא כאמור הב"ה, ולא נזכר זה זכר ונקבה ברא אותו, למה לא השאיר הוא, ולא נאמר בכלם אם לאיזה ואם זכר ונקבה ברא אותו, ואם שלא ברא אותו או זכר ונקבה כי הוא בכל לבד בראשונה, ואם כן בשעת האשה הנלקחת, ולא היה א"כ זכר ונקבה בתחלת בשעת הבריאה, ואם שכתוב הוא שנאמר בכל בלשון רבים ויולדו זכר ונקבה ברא אותם ויברך אותם. ושם בלשון יחיד בצלם אלהים ברא אותו:

השאלה הט' בברכת פרו ורבו שנאמר באדם, כי האמר שנאמר הב"ה לא היתה ברכה, ולא נאמרה כמו שאמרתי, למה זה נאמרה באדם:

השאלה הי' באמרו, הנה נתתי לכם את כל עשב וגו' ולכל חית הארץ וגו' את כל ירק עשב לאכלה. והוא כי כבר פירשו שהאדם יאכל ג"כ את עשב השדה כחית הארץ ובעוף השמים, והחיה והעוף ג"כ יאכלו כל עשב זורע זרע ועשב ובמאורם כאדם, וגם מפרי העץ לפי יהיה לאכלה, ואין א"כ בא יתרון המאכלים באופן בתחלת הבריאה האדם נבדל משאר האלהי:

השאלה הי"א למה זה לא נאמר בבריאת האדם וירא אלהים כי טוב, כמ"ש באחר הדברים שנבראו דבר יום ביומו, והיות האדם בחירתו ותכלית טוב ויותר שלם מכל יצורי הטבע, ואין לספק בזה שהשיבו * רז"ל לחסרונותיה, שנכלל במ"ש וירא אלהים את כל אשר [פסחים דף נ"ד ע"א]
עשה והנה טוב מאד, כי זה על שכלל כאחר, וכמו שאלביר הכללות שבוא נאמר כי טוב נופל על כל פרטו ופרטו, למה זה א"כ לא נאמר באדם בפרט, כמ"ש שפסוק האחר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, יראה מיותר, לפי שהם מלאכת כל יום היתה טובה בעצמה, הנה שכל הנאמר שהוא טוב, כי אין בכלל לא יש שהוא בפרטו, ושאינם מורכבים בדרך שפת בנת שיקבצו המורכב בדרך ושלמות שלא היו בפרטים ושא הנאמר:

השאלה הי"ב למה לא זכר הכתוב בספור בריאת האדם, שקרא הקב"ה את שמו אדם, וזה דבר נזכר בכתוב אחרי זה, שנ' זה ספר תולדת אדם זכר ונקבה בראם, ויברך אותם ויקרא את שמם אדם ביום הבראם. ואם נאמר ביום נקרא כן, למה זה קצר הכתוב שלא זכרו כאן:

והנני מפרש הכתובים באופן יותרו השאלות כלם:

ויאמר אלהים תוצא הארץ וגו' עד ויאמר אלהים נעשה אדם. אחרי שזכר הכתוב בפרשה של מעלה היות הב"ה המימיים, שרץ ודגים ועוף. זכר שאחריהם בפרשה הזאת החיות הב"ה הארציים, ההולכים על הארץ, ואמר תוצא הארץ נפש חיה למינה, כי הנה אמר תוצא הארץ, להגיד שלא היו הב"ה כצמחים שהם נולדים בבטן הארץ דבקים ומחוברים בה, ובהעדר דבקותה ימותו, לא היו נפסדים. ואין כן הב"ה, שאמר תוציא אותם הארץ, והם נפרדים ממנה ויחיו. גם לא יהיו כדגים שאינם חיים כ"א בתוך המים, ובהוציאתם משם ימותו. ואמנם הב"ה הארציים. תוציא אותם הארץ מן ממנה מבית המים. ואמרו נפש חיה ר"ל בעלי נפש חיה. וזה שדרשו * רז"ל תוצא הארץ, תוציא דבר [ב"ר פ"ז]
שהיה מופקד אצלה מיום ראשון, אין עניינו כמו שאמרתי, שנבראו כל הדברים בפרטיות ביום הראשון, לא שאז נבראו התחלות כל הדברים, ונתן אז כחם הקב"ה בם להוציא תולדותיה, כמה לא דברו. ואמר הכתוב שזו הבריאה בנפש חיה, ואמר שהם ג' חלקי הב"ה. הא' בהמה שהוא שם לב"ח האוכלים את עשב השדה כחמורים או כבקריים, כאשר תאמר מן הבקר ומן הצאן איל וצבי ויחמור וזולתם. והב' הוא הרמש, וקראו שכתוב רמש האדמה, שהוא כל הולך על גחון, כמו הנחשים והעקרבים ושלשם. וקרא רמש, מפני שהוא רומש ומתנועע בגופו על הארץ, ולפי שברמישתם הוא מפני ברמיסתם, ברמוז הכתוב לכנות בשם רמש ורומש כל הב"ה המתנועעים, כמ"ש ותגוע כל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה, שאתם יוכללו שבריאתם ביסוד נקרא רמש שמים, או רמש האדמה, לפי שהוא נגרר בכל גופו על האדמה. אבל שאר הבהמה והעוף, נאמר בהם רומש על הארץ, פר"ל מתנועע בארץ, וכבר זכרתי שהנולדים מהעפוש, לא נזכרו כמ"כ לפסדונם. והג' הוא חית הארץ, שהוא הטורפות ונאכלת שאמר כ"ם כאריות וכדובים ואבי ערב שמתול והכלב. ובכלל א' מאלו הג' חלקי אמר למינו, להגיד שנבראו שם זכר ונקבה לקיום המין. ר"מ בהמה על שאינם, ושם על הארץ, בין שאוכלת עשב הארץ או שנזונת מטרפה. ואמר אח"כ ויהי כן, להגיד שנבראו ית' בית קיומו ויהיו קיימי לעולם כל המינים ההם, עוד כל ימי הארץ. ולכן אמר שאחר ויעש אלהים את חית הארץ וגו', ר"ל שעשאם בפועל, כמו שגזרה חכמתו אותו. והנה יחשב שעורם עשייתה לא אל ית' למלאכיו שבורת המלאכים כח נשפעת מהשכל הנבדל, ואיכה שכם באחר, ולא מהשפעת הגלגלים בגזרה הנופשם, וכמו שביארתי. ואמנם נאמר בגורם המתנועעת לשון עשייה, ולא לשון בריאה, כמ"ש בדגים, לפי שהגולדים המרגשי' כמו שכתבתי למעלה בהתחדש בשמים הראשונים שקבלתו אותם בבריאה הראשונה יש מאין, ובמציאות' הראשון כמהותו. אבל כאשר נשפע שבית כב"ם אשר בארץ, לא נאמ' בה לשון בריאה, לפי שלא נתחדש אז בהם המינים, כי כבר היתה מושפעת קודם זה בדגים ובעופות, לכן לא אמר כאן לשון בריאה כי אם עשייה. גם יורה מאמר ויעש אלהים, על שתשלומם הטבעים שיש בקומי הנפשם ופסיה והרמש בעצמם.

כי יש ויהבכם' קטן בגדר מעמד, וגדול בגדל וכפעל. וכן שהאדם יש קטנם במתנו וגדולם כאחרים. וברחם קטן כגולם, וגדל כבמו הבריאה. ולפורש על הפלוף הגדול, אמר ויעש אלהים כי אם כפלטיהם הנמצאים שעשם זכר ונבר. והנה אמר וירא אלהים כי טוב, להגיד שמם שורה בתחלת הדעת שהמה המחויות והרעים השוקקים השוערים כשמשם, וגם כשבשת שגלה שהם פועל רע לא טוב. הנה לא היה כן, כי הנה הם שבראם ראה בחכמתו העליונה שהיה מציאותם טוב ומועיל, אם להיותם שלמי שבטבעם לתקנם נכם באויר. ואם מפני התועלת שיעשה בבשרם, לענין התרופות כפי איכויותיהם וסגולותיהם, ובכלל שהיותם ומציאותם יותר טוב מהעדרם, ולכם שהיה השומר שמת מן היותו, כמו שביארו הטבעיים והותרה בזה מה שפירשתי כזה, השאלה הח' מהפרשה:

ויאמר אלהים נעשה אדם וגו' עד ויברא אלהים את האדם בצלמו. תחלה אפרש שתי שנית בבריאת האדם באחרונה. בראשונה כפי סדר הצורות, וזה שהצורה הראשונה היא מוכנת לשנית במדרגת הגוף הכח והשכל, והשנית היא מגבלת ומשלמת לראשונה במדרגה הצורה. וכן השני עם השלישי, וביאור זה כי הנה צורות הנמצאות ר"ל הנשמות קודמות לגוף הגשמים שלא תמצא כי אם באחרונה, וכן הנשמה למרגשת, והמרגשת לשכלית, כי לעולם הצורה הקודמת תשנה הצורה השנית אחריה, ולזה השכלית היא מגבלת ומשלמת ומכללת את הקודמת אליה, וזה שהוא דבר מה כמו שהגבל הוא במדרגתו כבה. וזה שבה הוא כמו מגביל הוא פועל ושלימות, ולכן היה כב"ה המדרגות הבבה כאותם כמו הכח ומדרגת הקושר אל המרגשת, וכן המרגשת אל המשכלת, ומפני זה גם כן נבראו ראשונה הצמחים ואחריה הב"ה, לפי שהנפש הצומחת שבהם אל המרגשת ונבראת המרגשת, קודם הצורה השכלית, לפי שהנפש החיונית המרגשת הוא כמוה לשכלית, כי היתה קודמת בבריאה בקדום והאחור, כפי סדר המציאות. ונברא א"כ האדם באחרונה, להיותו תכלית ההויה ותכלית האחרונה והשלמת מכל הצורות, והם קודמות אליו כבכרם, כאשר קודם הכנה לפועל וההכנה לצורה. וכבר העידו רז"ל על הטעם הזה, באמרם * כל [בסוף פ' ויקהל גם בראשי' פרש' י"ט]
הנברא אחר חבירו שליט בחבירו. והסבה השנית היא, שאופן השתלשלות הבריאה מהראשון ית', וכבר ידעת מאמר הקדמוני, שכל הבריאות שבגלגל מהאל ואליו ישובו, כדרך שהעגולה שהתחלתו היא הא' ית' וסופה ויסוד שהוא ג"כ ית', לפי שבזו שוכר העליון שהוא ית' פועל וצורה ראשונה לעולם, והוא תכליתו האחרון, והנה נייר העגולה ההיא, כי הם יורדת מלמעלה למטה עד התכלית. ומשם עולה מלמטה למעלה, אל המקום שהתחילה ממנו, והיתה התחלת העגולה הא' ית' ואחריו מדרגת השכלים הנבדלים, ואחריה מדרגת הגרמים השמימיים, ואחריה מדרגת ב' היסודות הקלים אש ואויר, אם שם מים בצורה. ואחריהם ב' היסודות הכבדים, מים ועפר שהם סוף ירידת העגולה במעלה ושלמות. ומשם תתחיל לעלות מהבסוס שהם היסודות משם אל המורכבים הראשונים, שהם המחצבים שהם יותר נכבדים מהיסודות. ואחר המחצבים הצמחים הצמחים, שהם יותר נכבדים מהמחצבים. ואחר הצמחים בשלמות הב"ה המרגישים, שהם יותר נכבדים מהמחצבים, ואחריהם בשלמות בסוף העגולה האדם, והוא אם כן הקרוב אליו יתברך והדבק בו מצד האחד בקורבת השכלים הנבדלים אליו, ומצד האחר. הנה התבאר שהיות האדם נברא באחרונה מורה על עלוייו ומעלתו, להיותו בסוף העגולה אשר בו אלהים קרובים אליו, והוא אליו יתברך במדרגת השכלים הנפרדים ממנו. וזה יתבאר ביום הראשון היו הבריאות ביום ששי האחרון, כי כמו שבראשון נבראו השמים, שהם הצורות הנבדלות, והגשם הנכבד שבאחר שם לאין, כנה ביום הששי אשר היה בראשית, נברא האדם בעל נשמה שכלית תוך כבודו נכבד מכל המורכבים יצורי חמה, וזו כאלה כעגולה הרצויות מנה כל הנמצאים שכליים וגשמיים גבלים שהיו ביום הראשון, ושניהם אלין ביום הששי. וכבר ביאר האלהי רבי אליעזר הגדול פרק שלישית, למה שנברא אדם בששי, כפי זה שכתב בספר הזהר בפרשת בראשית, שרבי אליעזר ורבי עקיבא תלמידו היו אזלי בארחא, אמר ליה ר' עקיבא רבי מפני מה לא עשה הקב"ה את האדם אלא בששי, א"ל מפני שלא יהיה פתחון פה לאדם שהוא סייעו בכל מה שנברא, אלא עד דהוו אזלי, קם רבי אליעזר ונקין רישיה ופני ידוהי על פומיה ובכי, א"ל רבי עקיבא מפני מה אתה בוכה, א"ל על העולם ... עקיבא ... ארכה גלותם יתמשך, ושא לא יקום בר נש דעתיד למיטה עד ... ביומא, עד ... ולא כאלפיות ... כתקוף תשובה ... ותשבח ... ויזכה ... והנותר בירושלם קדוש יאמר לו, ובגיבבן נאמר * יהי כבוד ה' לעולם ישמח ה' במעשיו ע"כ. הנה כאשר שנברא האדם בששי לרמוז ששמים דבקנו יבוא כאלף הששי. והותרה בזה כפי הסבות האלה השאלה הב' ז': [תהלי' ק"ד ל"א]

ואמנם למה לא נתייחד יום בפני עצמו לבריאת האדם, הנה מלבד מה שיפול בתשובתו הטעם שנתן הש"ס רבי אליעזר הגדול שזכרתי. הנה ראוי לתת בו עוד שתי סבות אחרות כאשר שכמו שבארתי, הטעם לא להודיע באופן הבריאה מדרגות הב"ם [טעם למה לא נתיחד לבריאת האדם יום בפני עצמו]

הב"ם ולכן כתב שהם הב' נבראו בשתופות עם הנים שבשתתפו בנולדות דומיהם כאומנות בנים שהוציאו מגופם לתוך נבדלים מהם, וכן היה ראוי שניים הבאי והיה האדם נברא עם הב"ם, לסיום כלם משתתפים בהולדת דומיהם בבטן הנקבות עד שלמותם. ולכן לא נתיחד יום לבריאת האדם וכלל עם שאר ב"ח ביום הו', להשתתף עניניהם בהולדת הדומה כמו שאמרתי, והסבה הב' היא שכל אותם הנמצאים שנתיחד יום לבריאתם, היה מבני מעלה קיימת במנהגת נהם בפועל ולא נפרד מהם. אבל האדם אינו כן, כי לא נולד שלמותו עמו בפועל הוא בפירוש במעשיו, ויכול להמשך אחרי שכלו להיותו כעליונים או אחרי חמרו ויהיה כבהמה נכחדה, וכמו שאמר ז"ל אדם זכה [ילקוט שמעוני דף ע"ד]
עולם נקרא, ואם חטא יאבד, ר"ל שאם ימשך אחרי יקיר שכלו, ואם יאביד חמרו יהיה כם שכלו. ולכן כדי לגרוע בראו ביום א' עם שאר הב"ח ישבים אלם, ונרשם בספירות ובליונם, שלא ישגו בדעתם שם אינו בשבעיהם כי במות זה כן מות זה ורוח אחד כולם להם, ומותר האדם מן הבהמה אין בענין הגוף כי הכל הבל, אבל בשכל כי אינו אחד בשכל השכלי אשר במולכן יתפוק להתרחק מדרכיהם הפחריים, ולהדבק בשכלו, כי בזה יקנה שם ותפארת לנפשו ואם לא יעשה כן יהיה סופו כבהמ' וכפרס, כמו שהיתה תחלת כלם יחד ביום א'. ובכל זכרו הקדמונים, שמפני זה היו הב"ם כבלתי מדברים, שביהם כלפי הארץ פונות למטה, לפי שמעפר היה ואל עפר ישובו. והיו הנבדלים פניהם וכנפיהם למעלה. וב"ם פניה וכנפיה פרודות מלמעלה. אינם האדם עשהו הטבע בגב הקומה ובכח באמצע לא למעלה ולא למטה, לפי שלמותו תלוי בבחירתו, ואם ירצה ישא פניו ויהיה מהעליונים, ואם ירצה יפיל פניו ויהיה מהתחתונים. כמשל כבהמו' נדמו, ועם זה כותרה השאלה השלישית משאלות הפרשה.

ונגה שאמ' נעשה אדם, אין ראוי שיאמר שהוא מענין עצה ומחלוקה, כי האל ית' יפה שכמה לאמרו למשיחין, ואינו צריך עצה ולעתו, אבל כתב כדבר כן, להודיע שכבר' האדם כאחתונה גדול נסכתה רבה. ולכן לא יהיה אותו לארץ. אמר בו תוצא הארץ, כמ"ש בב"ם אבל יתם ינירתו לעצמו, לפי שבעשה כבאתם שם פרטית במלאכה והתבוננות גדול. ואמרו נעשה אדם בלשון רבים, ומענין בצלמנו כדמותנו, אפשר לפרשו כאחד מג' דרכים. הדרך הא' הוא, שאמר נעשה לפי שהארץ הזכיר' בכל סבה שבתן [יבאר מלות נעשה אדם בצלמנו כדמותנו]
כח את שאר ית' מכל שבה' פי, כמו שהמניה שאר הב"ם, ובכוה' ית' השפיע כו הכחות השכלית, והם א"כ לארץ הוא גוף האדם וכחותיו הגשמיים. ויסם אליו ית' נפשו המשכלת, וכ"ש וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה. ולכן אמר"ו בב"ר
[ב"ר פרש' ו'] תוצא הארץ נפש חיה למינה, אמר רבי אליעזר זה רוחו של אדם הראשון, ר"ל שהיה רוחו החיוני מכלל החיים שהוציאה הארץ, ומפני זה אמר נעשה אדם, כי אלו אמר אעשה אדם, או יהי אדם, היה אפשר לחשוב שהארץ לא השתתפה בו, אבל שהוא כלו שכלו. ואלו אמר תוצא הארץ, היה נראה היותו כלו חמרו, כמאמר הב"ם שהוציאה הארץ, אבל אמר נעשה אדם, ר"ל אני והארץ נעשה אדם מורכב מחלק חמרו מן הארץ, ומחלק שכלי אשר אתן בו. ולכן אמרו ג"כ בצלמנו כדמותנו מפני האדם בצלם שניהם, אבל בבחינות שונות, כי במה שהוא בעל גוף, יהיה בצלם הארץ ומשבע בתמונתו. ובמה שהוא בעל שכל בשם מדברות משגת המושכלות, יהיה בצלם אלהים ומשבע בנורות הנבדלות. ובעבור שלא תחשוב היות האדם בצלם אלהים, ע"ד האמות והדיוק, אמר אחריו כדמותנו בכ"ף הדמיון, כלומר אין בצלמנו ממש, אלא כפי הקרוב לדמיון, כי כבר תבא הכ"ף לאמת על מה שאמר בדרך ההגבה, ולא בדרך אמות הדמיון. כאמרו כמו שלשת אלף רגלי. כעפרים איש. ויהיה הכדמות, על היותו בצלם אלהים, כי מי בשחק יערוך לה' ידמה לה' בבני אלים, אף כי בפעם בצלם אדם. ובם בשכלנו ובכחנו, אינה אין בסבה הראשונה ית', אבל כאמ' בו בצלם אלים, ע"ד ההשערה, והוא אמרו בצלמנו כדמותנו. ואמר אלהים האדם בצלם אלים כדמותו, היה ראוי שיאמר כ"ש כלם, ובכל פניו יהארץ לבניהם ולבתון לבנ' עצמם, כי תחלת הגלם ההוא כך שיהיה ר"ל העולם והשלמתו בכל הנפלאים במו שכשהר לא ימשך ענין הגלם כמה שראוי אלו ומתחם היותו בשקיעות משמר, לא די שלא ישלוט בבהמות ובחיות, אבל ישפך ממן ככהמות ישולם
[סנהדרין כג.] כמו שדרשו ז"ל אין חיה שולטת באדם עד שנדמה לו כבהמה שנא' אדם
[דף ל"ח ע"ב] ביקר בל ילין נמשל כבהמות נדמו. וכן אמרו וירדו בדגת הים, וזכה ורדו
[תהלים מ"ט י"ג] לא זכה ירדו לפני גירתו. והוא הדרך הראשון מהפירוש. והמשיל בו פ"ר יוסף קמחי, ובעבור אחריו הרמב"ן ז"ל בג והפלוסו רבינו נסים.

והדרך הב' מהפירוש הוא, שאמר הקדוש ברוך הוא נעשה אדם כנגד השכלים הנבדלים, כי בעבור היות האדם בעל נפש משכלת משבע הנבדלים, אמר ית' כנגדם, הנה הבהמות והדגים והעופות הבהמות והחיות והרמש הוציאה אותם הארץ והמים, להיותם מטבעם, אבל האדם בבחינת שכלו לא יהיה כן כי אני ואתם המלאכים נעשה בבריאתו, לא הארץ והמים ולכן כתיב' אותם לבריאתו, ואמר אלהים נעשה אדם, ולא נכללה בריאתו בבריאת הבהמה והחיה, ואמר נעשה אדם בלשון רבים, הפיות הנפש המשכלת משבע כמתכנים בהם, שלא הפירוש נעשה רם יוכר לבנו ג"כ את אדם זה אנו ענין שלם, הנה ראיתי למפרשים קצר גדול בביאורו, וגלם כינוי גבורו שכלם הוא הבה השכלי. אשר בו יושכל המושכלות

במדרגת בשבח התורה בפסו' הראשון מספרו והעבודה עשרו להם. ואין ספק שבשתלל הרב שמה, להרחי' אחרי ההגשמה אותו יתברך ולא ביאר שם כל' על בצורה המינוי, אשר בה ית' נפשם הרב', ושבה זה שהוא. והוא הכח השכלי, לא מקרה בתמונה ובתא' אבל בכוף הפר' שכל את ידיו כאמרו וכאשר יוסף האד' בענין שבו נר וכו' שכיאר שם שלא יאמר כאד' שהוא בצלם אלים. להיו' נפש הרוחני' המשבע השכלי' הנבדלי', גם לא נבחין בשגתם בעצמה, אין במה שהשכל האדם וידיעתו לא ישתתף בו שום, ולא יד ולא רגל ולא כלי, ומזה הנר השולל תדיה להבנ' הככד'. ולכן את' הרב שם עוד וז"ל ואם אינו דמיון באיות, אבל לבריאה שהדע תחלה, כלומר שהיה הדיוני כהוא בלתי אתיתי להיותו בשלילה, וזו דעת הרב ופריתתו בזה דקה מגו לפי שדעתו מיוסד ומנוי על שהשם האנושי, היא הבנה כזה ונפבר בכע' אלהם כדר, כמו שביארו הרב בפרקי' מספרו. ומפני זה לא כלל שתהיה נפש האד' שהיא הכח המשבע הנבדלי אשר הם בפועל. והוא ירך מבני זה לפרש ענין הצל' על שלל' השם והכלי כהשג' ומכוח' כל' שאין ואם הירשל' שבנידה בתורה מספרי' ולא האנושי' הזאת אבל מה שראוי שב' בענין הגלם הוא שלשה דברים הראשון הוא שכבר נאמר הבורא יתברך כלבד הוא פועל הפועל' ותכליתו והוא גם כן צורתו. וידוע שא"א שיפעל הפועל אלא בכח' בציורו ודעתו, ואופן פעולתו. שהם היה הק' כה בורא פעול' פועלו ומקבלו, ותפוש מיעלו בו סדרי הנמצאו' כלם וכיופם' כיון שהם יוצאים ונשפכים ממנו. והנה יוכר השלמות והצורה' הכוללי' לנמצאים השפלי' הם ד' שהם המנינו' ר"ל צורות הנמצו' הנמיוה והרגש והשכלה. כי אלה כלם כיון שהם מושפעי' מאתו יתברך ימצאו' כולם בו, כי אין מי שיתן ויספי' מה שאין בו. וכמאמר המשור' הנוטע אזן הלא ישמע, אם יוצר עין הלא
[תהלים צ"ד ט'] יביט, לא שאין השלמיו' האלה נמצאו' בו יתברך בהיותו אוכן שהם ביונריו'. לפי שהם בם במדרגה ובכבוד והבדל גמור, כי הצמחים והמינילים בהם אלת הנימוסה, והנמיוסה ואלת הרגש, והחרגש ואלת השכל, גם ימצאו אלו השלמיו' בפרדי' או שלאכי שבה יש צמחי' שאין בהם שלמ' אחר אלת הצומח' כאמרו והדומה. ובעלי' ימצאו כם שתי שלמיו', שהם הצמחיו והנמיוסה בכשותה על הצמחו'. ובב"ם המרגישים, ימצאו ג', הרגש שהוא נשוא על הנמיוסה, והנמיוסה נשוא' על הצמחו'. אך באדם ימצאו כלם, השכל והרגש שהוא נושא והנמיה נשוא' על הנמיוסה, וכלם נשואים על הצמחו' והמקבל כל הצורו' והאחרו' ומכללו באדם כסדר ובמדרגה הכלל עצמי זה מזה. ובבורא יתברך ימצאו כל השלמיות האלה באחדות יותם אבל כל כד מבלי הכלל, ובכדר המדרגה, כי אין בו צמח כו אלת החיות, ואין החיות כו ולת הרגש, ואין הרגש בו ולת ההשכלה, ואין השלמיות האלה בו יתברך כאופן פרטי ולא מוגבל, כמו שהוא בנמצאים, אבל ימצאו כו יתברך בבחינת נפרד בולל פועל ומחייב ובורא אותם, ונמצאו בברואים בהבדלם ובעניינתם, כמו שימצאו הצורות בנושאיהם ומחדם המקבל אותם. הנה אם כן ימצאו השלמיות האלו כלם בציורו ודעתו יתברך, מאשר הוא פועל אותם, ונמצאו באדם בהיותו מקבל אותם, קבול גשמי, ולפי שלא היה נמצא שיתחברו בו השלמיות האלו כלם, דוגמ' במין אחד כאד' ולכן כאמר בו נעשו בצלם אלהים כי יוכללו בו כל השלמי' הנמצאי' בציורו יתברך והשפיעו על נמצאיו. ואולי היה גלם לשון צללים כמו שהכל הוא נפקק ונברא מהדבר העומד כנגדו ומתיחם אליו בכל חלקיו. וכן האד' הוא הפוקק ונרשם מהכיו' האלהי המשפיע על נבראיו. וכמו שהצל ישלך כנגד המאיר כנגדו, כן ראוי לאד' שיאמרו יי' צלך ובדרכיו. זהו הענין הראשון. והענין השני הוא, שגם נברא האדם בצלם אלים, לפי שיש בו דוגמת העולם בכללו. ובכל חלקיו שהושפעו מהסדור והיצירה האלהית, ויתבאר זה מצד כחותיו ומצד איבריו, כי שנה נמצא באדם הכח השכלי נאצל כבוא הנשפעותו, וכנגדו הוא הראש שהוא החלק העליון מהאדם, עד שהוא כמו שהוא כנגד העולם השכלי, וימצא בו הרוח החיוני בתנועה והרגש, ומושבו באמצע הגוף, כלב המתנועע תמיד נותן החיות והתנועה לכל איברי הגוף, והחלק הזה מהכחות והאיברים הוא כנגד העולם האמצעי, עולם הגלגלים שהם מתנועעים תמיד ונותנים לכל התנועות. וימצא באדם ג"כ הכח הטבעי בהזנה והגידול והתולדה בתאוה, ומושבו בכבד ובאשכים ושאר האיברים שבשפלי הגוף, וגם יתחברו תרכובת אליו, וכנגד החלק הזה מהכחות והאיברים, הוא העולם השפל, שבהם ארבעה יסודות, ומהם ההויה וההפסד וההוא הגידול וההולדה, וכמו שחלקי העולם כלם מתאחדים בגזרת המלאכה יתברך, שהיא השומרת והקושרת אותם. ככה באדם הנפש השכלית, היא השומרת והקושרת אבריו וכחותיו כלם, עד שיוכל שבה נקרא האדם עולם קטן, והעולם אדם גדול, כדברי הקדמונים, וכמו שכתב הרב המורה. הרי לך כמה שהיה האדם דיוקנו של הקב"ה וגלמו, כמו שמשכנו בו בצורת ובפעולות באופן כולל מאד. ולהיות האדם שזה כנגד בצלם אלהים, מה הנביאים האלהים נגלם ההוא מאזנים שבלחם במשמר העולם וברואותיו, כאלו במשמשים אלין יתברך בבריאתו, וכמו שדרשו בפסוק שמה הוגרים
[ב"ר פרשה ה] ומפני זה בין הכרובים בצורת אדם מצד היותם אליו בגלמו, ועליו כאמר שהיה אדם שנברא בצלם. וזהו הענין הב' הכולל ענין הצלם. והענין הג' הוא הצלם נאמר על ההשכלה בפועל, והנה אדם הראשון נברא בכח

במדרגה עליונה כמו שאמר שבראו ובשמו שסמכו בו / היתה משלם
שבכללים לא כן וסכלם וכמו שאמר הרב המור' כי אם נורה נפעל בכללת
ולכן כפי טבע השמנו וכפי מעלת השגת והשכלת / כאמ' בצלמנו כדמותנו כי
כי האדם בחיותו יודע דעת עליון / הוא בצלם אלהים כאמור · ומצד הנקבה
[illegible]

ויברא אלהים את האדם וגו' עד ויברך אותם אלהי' · [illegible]

[illegible]

ויברך אותם אלהים עד אם השמי · [illegible]

[illegible]

[illegible]

ויכלו השמים והארץ

השאלה הא׳

[illegible]

פסוקי ר״פ פ״ג

ב״ר פ׳ ח׳

קהלת ג׳ א׳

דב״ר פ׳ ט׳

[illegible]

לשומען נפשי / ולפי׳ זה גם פרל״בג / וקשה מאד ישוב הכתוב כפי כל אחד מהפירושים האלה :

השאלה הב׳ באמרו ויכל אלהים ביום השביעי / כי הנה בששי כלה את כל מלאכתו / דכתיב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי. ובשביעי לא נעשה בו דבר / עד שהספק זה תרגמו ויכל ושיצי ואין הכתוב תנוח פי פשוטו. והר״אבע כתב / שאמרו חכמים שהיו הימים נבראים / והבריאות היום הו׳ שלמה המלאכה / ואמר שהוא פי׳ תפל. ואמנם מה שכתב הוא לכבוד נעימתו / שבלי שהמלאכ׳ שהיה ביום השביעי / מלאכה הוא יותר תפל מכלי / כי הנה כלות המעשה איננו דבר נשכי עצמו / כדי שיוחס ליום אחד מיוחד / כי בהפסק המעשה הוא כלה / ואם בששי נפסקה כלה בהכרח :

השאלה הג׳ באמרו / וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו / כי הוא מאמר כפול ומותר / לפי שאחרי שאמר שכלה ביום הו׳ את מלאכתו / שהודיע הוא שבו שבת. ומה צורך אם כן בשני המאמרים כזה / ויכל וישבות. גם שבפסוק ויכל אמר / מלאכתו אשר עשה / ובפסוק וישבות אמר מכל מלאכתו / וכבר הרגיש הרמ״בן בקושי החלוף הזה / ופי׳ מלאכתו על מלאכת היום הו׳ שבגמרה סדם יום השבת / ושאמר מכל מלאכתו על כל בריאות שברא בששת הימים / ואיננו נכון :

השאלה הד׳ באמרו / ויברך אלהים את יום השביעי / ויקדש אותו / והוא כי מה היא הברכ׳ ומהו הקדוש הזה / ורש״י פי׳ על המן ומב״ר באו. אבל כבר כתב עליו הרמ״בן שאיננו נכון / כי איך תהיה הברכה קודם המעשה אלפים ות״ק שנה. גם אין לפרש הקדוש׳ והברכ׳ הזאת / כענין השומרי׳ את השבת לדעת הגאון רב סעדיה / בהיות על השבת יתבר / לא על שומריו. והר׳ אבע כתב שהברכה היא תוספ׳ טובה / שיתחדש בגוף ותרון כח בתולדה / ובנשמה יתרון שכל. והכל הבל גם הוא כמורגש. והרלב״ג כתב / כי ויקדש אותו נאמ׳ על מצות השב׳ שנתן הקב״ה על הר סיני לישראל / ואמר ויקדש אותו כלשון וכר / והנה לא היה זה ליותר מאלפים שנה אח״כ. ורבינו נסים פירש שהברכ׳ והקדוש׳ אחת הן / שברכו במה שקדש אותו / והוא באמרו וישבות ויקדש אותו / שבו שבת ממעשיו ובזה קדש אותו / ושקדושת השבת היא / שכל יום קנה טבע כדבר שנתהוה בו. והשבת קנה טבע מקיים כל התנועו׳ בגופיו׳ / והיה קדש כי בזה תגבר בו הנפש ויתחזק אורה כהשקט תנועות הגוף / שזהו מה שאמרו ז״ל באמרם שהיה נשמת נפש יתירה / וזהו קדושת השבת שלא תעשה בו הנפש בדבר חול כלל / רק בדברי׳ האלקיי׳ / ודברים כאלה טובים ונכונים׳ / אבל הכתו׳ אומ׳ ויברך ויקדש / שהם ב׳ דברי׳ לא אחת. וגם בהכרח שאמר וישבות ויקדש אות׳ / הם ב׳ ענינים לא אחת :

השאלה הה׳ למה קדש הקב״ה את השבת / האם מפני שבו העולם ומעשהו נבריאה הראשונה / ויותר היה ראוי שיקדש את ימי המעשה / שבהם היה החדוש והבריאה עצמה / ובפרט היום הראשון שנברא בו התחלות ההויה כלם יש מאין / שיקדש היום השביעי שלא נברא בו דבר / לא יש מאין ולא יש מיש. והמעשה והפועל הוא היותר ראוי לברכה / מהקדושה והשביתה והקנין מההעדר. ולזה א״כ בתקד׳ היו הו׳ / בעבו׳ השבית׳ / גם שאחר הימי׳ שלא׳ השביעי׳ היה א״כ שוים לו בקדוש׳ ובברכ׳ / כיון שבה׳ ג״כ שבת מכל מלאכתו / ולא עשה בהם כלל :

השאלה הו׳ למה זה נכפלו בפסוקי הפרשה האלה כאמר פעם לשון בריאה / ופעם לשון עשיה / כי הנה אמר מלאכתו אשר עשה מכל מלאכתו אשר עשה. וכאמר מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות. גם אמרו בסוף הפסוק מלת לעשות / היא זרה מאד / כי כבר נשלמה העשיה כלה בתורה על העתיד. וכבר ראשית רבה אמר / שכל מה שהיה לו לעשו׳ בשביעי / כפל ועשה אותו בששי / וכמו שכת׳ רש״י / ותהיה א״כ מלת לעשות מורה על העבר / והוא זר מאד. והרמ״בן כתב שאמר ע״ס ד׳ והוא כאלו אמר כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא לדים מלעשות / כלומר ששבת מלעשות עוד ואיננו נכון :

השאלה הז׳ למה לא נאמ׳ ביום השביעי הזה ויהי ערב ויהי בקר / כמו שנאמ׳ בכל ששת הימים / והנני מפרש הפסוקי׳ באופן יותרו השאלות כלם :

ויכלו השמים והארץ וגו׳ עד סוף הפרשה / בעבור שרבינו נסים הפליא עצה הגדיל תושיה והתפלספות גדול בזאת הפ׳ / ראיתי לזכור מה דעתו / ומה שנרא׳ לי עליו מהספקות / ואח״כ תסוף מלתי בפי׳ הפרשה. כתב כי כל נפעל מתנועע בהשתנות מה ראשון עלות ההשתנות ההוא / גם אחרי סור הפועל מהיותו רושם בו וכי הנה התרגגלות המונחת על הבנים לשבות חמרם / בשילאתו צורת אפרוח / אין הספק שאם תסור התרגגלו׳ מעליהם / באמצע הזמן המצטרך להיות מאפרות / שגם אחרי סורה מעליהם יתנועע יותר מבנו׳ הבי׳ / תנוע׳ מה בהשתנות׳ לקבל צורת האפרוח / עם היות שתהיה אותה התנועה מכרח להפסק הפועל / עד שיכשל רושמו לגמרי. אבל נצרך לזה זמן מה / כי לא תפסק התנועה הפיא תכף סור הפועל. וזה היה מעש׳ בראשי׳ / כי כאשר אמר השם תוצא הארץ / תדשא הארץ / ישרצו המים / הניעה הארץ והמים לשיקבלו חלקיהם צורת ההווים בהם / עם היות שכבר האלהי לא הניע / כי אם דבר יום באמת / כאלו תאמר הויה

כב״ה ביום הששי / הנה הארץ היתה מתנועעת מעצמה / לא מהכנת הפועל מחון / גם אחר הששי יום או יומים / אבל מיד שבכנס יום השבת / נתן הקב״ה למעשה בראשית טבע נח ושקט / למה שהפסיק תנועתם המתחייבת מעצמם / ועל זה נאמר ויכלו השמים הארץ וכל צבאם ויכל אלהים וגו׳ / ר״ל שנשלם ענין התהותם / אבל היו עדין מתנועעים מעצמם לסבה שזכרתי / אלא שהשם השקיט וכלה תנועתם ביום השביעי / מכל מלאכתו אשר עשה בששת הימים. ושאר הבריאות השקיט תנועתם בשביעי / כאמר שכלה מלאכתו ביום הו׳ לא בששי. והדיח שלא באות מאמרו ויכל אלהים ביום השביעי שפעל ועשה ביום ההוא דבר / הוצרך לומר עוד וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה / שהודיע בזה שאמר כיון באמרו ויכל / הוא ששבת מכל מלאכתו / כלומר שלא נעשה עוד מכל מלאכתו כלל תנועה / ולזה אמ׳ מכל מלאכתו / להגיד שלא שבת בלבד מהיות התנועה שהיה ביו׳ הששי. אבל מהתנועה שהתנועעה הארץ מאלת עצמה / כלה שבתה בשביעי וזה דעתו במלותיו :

ועם כל קשטו ויפיו והתפלספותו איננו נכון ולא אותי כעיניו / וזה מסבות / הראשונה במה שבטוח ההויה בלדות הראשונה שבמעשה בראשית / להמיה הטבעית אשר אתנו היום / כי זאת להיותה כפי הסדר הטבעי / מצטרך זמן מוגבל להכין החומר / ולכן יתנועע מעניו אף בעבור הפועל ממנו. ואין הדבר כן במעשה בראשית / כי לא נתהוו הדברים באמצעות הכנת החומר והמשך הזמן / כי בדבר ה׳ שמים נעשו / וכעת לא דברו שלו הגמורות במאמרים / ולא התנועעו עוד הארץ ולא המים מעצמם / כאשר הוא בהויה הטבעי׳. ושנית שגם בהויה הטבעי׳ / לא יקרא שיתנועע החומר מעצמו / לא כעוד שלא תחול בו הצור׳ / כי אז יתנועע בעות להכין עצמו לקבלה / אבל אחרי שתחול הצורה בחומר ונגמרה ההויה / אין ספק שלא יתנועע עוד החומר לא מכח הפועל ולא מעצמו / לפי שכבר הגיע לתכלית הכוסף אגל הטבע / שהוא לקבול הצורה / ולכן לא יתנועע עוד כלל / והנה כתב כ״ג / שכלו הצורות במאמרים דבר יום ביומו בתאם / כרצון הבורא. ולא יתכן לומר שהתנועעו עוד הארץ או המים מעניינים / כיון שנשלמה הויתם וקבלו צורתם. ושלישית / שהשבית׳ והכלות שזכר הכתוב כאן / יוחסו למלאכ׳ השם ומעשהו / כמ״ש ויכל אלהי׳ ביו׳ השביעי מלאכתו / וישבו׳ ביו׳ השביעי מכל מלאכתו אשר עשה / כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא. והוא המורה / שעל מלאכת השם ומעשהו נאמרה השבית׳ והכלות ההוא / לא על התנועה המכרח שהתנועעה הארץ מעצמה / כי היא איננה מלאכת השם ולא מעשהו / וכ״ש שאינה בריאה / שתאמר על התנועה היא שאין לדעת החכם כזה / ואין יכרע א״כ מאמר אשר ברא אלהים על תנועת הארץ מעצמה / וזה כלו יוכיח שהדרך הזה לא יתכן :

אמנם כנ״ל כזה / הוא שמלת ויכלו / וגם כן ויכל / הם מלשון ״ תכלי׳ שכלה מכליתים. ״ ויכלו בשנה ימיהם / כי כמו שמענין השות׳ כלא׳ ותשמר באמר / ומענין צורה תכינה ויגבר ה׳ אלד׳ / אין צור כאלהינו / ומענין הפועל / כל פעל ה׳ למענהו : כן מענין התכלית / כאמר ותכל להשקותו. ויכן שלמה את הבית ויכלהו / וכן הוא ויכלו ויכל. וכן דרשו בב״ר / ויכלו השמים והארץ / לכל תכלה ראיתי קץ. וענין הפ׳ הוא / שהנה השלמות והתכלי׳ / יהיה ממנו ראשון וממנו אחרון. והראשון / הוא קנין כבוד השלמ׳ והמעלה בהויה ההיא / שבעבור הוא מה שהוא / וזהו השלמות הראשון / שמגלו נגדר הפעלותו הכמש / כמהו שלמו׳ ראשון לנשם טבעי כליו. ואמנם התכלית האחרון / הוא הפעל שיעשה ההויה אחרי התהוותו / כפי טבע צורתו / כי הוא התכלית האחרון / שאלית כיון הטבע בהויתו / והוא שלמותו כשלם / וכבר ביאר הפלוסוף מלוף שני התכליות האלה / באמרו שהיה הראשון מהם תכלית ההויה / והאחרון תכלית ההוה / הנושא כהוא שיגדל ויעשה פרי מוליד כדומה לצורת מינו. והנה בבריאות בראשית / הגיע התכלית הראשון שהוא תכלית ההויה בכל אחד / לשתהוה בו / כי אז נשלמו הדברים הנזכרים בצורותיהם / והוא תכלית ההויה בהם. אבל התכלית האחרון / והוא התכלית ההוה לפעול ב״א כפי טבעו וצורתו / באמת לא הגיעו אליו הנבראים בששת ימי בראשי׳ / כי אם היות שקנו בהם הצורות שהשפיע בהם השפיע הראשון ית׳ / הנה הם / לא התחילו לפעול פעולתם מעצמם / על המנהג הטבעי שהוא תכליתם האחרון / שבעבורם נבראו עד היום הו׳ / שאז נרכס יתברך והתחיל כל דבר לפעול כפי טבעו. וכאשר תבין זה תפרש פסוקי הפרשה על בוריים. כי הנה אחרי שהשלים מלאכת היום הששי / אמר ויכלו השמים והארץ / כלומר הנה הכלל היוצא מספור מלאכת ששת הימים שנזכר / הוא שכבר קנו שלמותם ותכליתם / ר״ל הראשון הנזכר : השמים / שהוא רמז לכדור הראשון ולשכלים שנבדלים / והארץ שהוא רמז ליסודות העולם השפל / וגם כל העולם נכלם שנקרא השמים / הם הגלגלים שנקרא רקיע שנבראו בשני / והמאורות כלם שנעשו ברביעי. וצבא הארץ / הם המורכבים מהיסודות צומח חי ואדם. והכוונה שכלם קנו צורותיהם / והגיעו לתכליתם הראשון הנזכר / בימי הבריאה / כי על התכלית הראשון הוא / אמר ויכלו השמים והארץ וגו׳ / ולפי שהיה זה המאמר כללות / בתנאי מפרטות בסורי ימי הבריאה. להיותו יסוד למה שיאמר אחרית / ולכן לא נזכר בפסוק הזה שם הפועל / כי נכלל על מה שכבר נאמר בספור הימים / והותרה בזה השאלה הא׳ ואמר הכתוב / שאם היות שכלו השמים והארץ / וקנו שלמותם

מלאכת' הראשון ותכלית' הבריאה בשם היחוד' שכבר התכלית האחרון הוא תכלי'
כל ענינ' שהל לפעול פעולתו ונודעתו כפי טבעו וגזירתו בגבול' הדמיון וזה כאמ'
לא היה לנבראים שנבראו' אלא הגיע אל הגעה' היחוד' כי לא מצאו דכם מעצם'
על שהכנה שמנעה ויכל מהיו השמי' והשמים נאותו מנה שנבראו, ונגלו
פעולתו כרוחה. וכן הדגים והעוף כל תגלו שבת הימים. אחנם ביום
השביעי הגיע להם השלימות והתכלי' כי הוא התחיל כל דבר לפעול פעולתו
על זה נאמר ויכל אלדים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה ר"ל שכח' הם' נתן
שהשפיע הראשון יתברך למעשיו, התכלי' האחרון שבעבורו נבראו, ר"ל
שהפלא שעשים, וילידו דומיהם לשמירת מינם. ושבוי שאין כל הנבראי'
פליאו' כתמה, כ"א השוה כשבת כלבד לכן אמר בלשון שמתו כזה שמסו'
מלאכתו. לפי שהוא ויכל אלדים לבוראים ולנפשדי לבד בתלון, שהם אשר
התחילו ביום הו' לפעול ולהוליד מעצמו'. ונגד נלא מו' לאמת מה שביארתי
שהתכלי' הוא במה שתקנו ליל שבת, לומר אתה קדשת את יום השביעי
לשמך, תכלי' מעשה שמים וארץ. ואיך יהיה השבת תכלי' מעשה השמים
כמו שלי' שתנועות זה, ותכלית הארץ היקבל והיותה תנע' אם לא כזה הדרך
שביארתי, וגם לזה כוונו כמה שאמרו שנעשו שמי' וארץ כלום להגמ' העולם
שזה. וזה שפירשו ויכל אלדים מלשון כלה, כי הכל על שהתכלי' האחרון כאמ'
להיותו נכסף אלו יתברך ותרגמו ושמי' ויכל לענין אחד כתכונו. והותר'
בזה השא' הב'/ואמנ' אמרו עוד וישבות כא' השביעי מכל מלאכתו אשר עשה
בא להגיד שכאשר התחילה ההויה טבעי' נפסקה ההויה האלהי', שלא פעל
עוד יתברך דבר מהפעולה הנפלא' שפעל בששת הימים, כי זאת אנחנו
ההויה האלהי הראשונה נסו' היום הששי והתחילה ההויה השני' שהיא כטבעו'
נתפלת ביום הז' וזהו החדוש שהודיענו הכתוב הזה, ואינו א"כ מכחות
כי א"כ באו מכמה יוכות דעות המתפקרים, האומרים שספור מעשה
בראשית אינו כי אם רמז להויה הטבעית, ושלא יורה על החדוש מחולט
ונאו לעוות הכתובים לאותו דעת נפסד. והכתוב הזה בלי ספק מבוכו
סותרו, לפי שאם היה הדבר כן, לא היה ביום הז' נפסקה ונשבתת מלאכ'
ויאמר עוד שבת היום. ולא יצדק אמרו שבת ביום השביעי מכל
מלאכתו אשר עשה כיון שתמיד העולם כמנהגו הוא נוהג. שלא שעדות זו
נאמנה, שהיתה מלאכתו בריאה מוחלטת אם יתעדר גמור ביום הראשון,
ואם יש מיש, אבל לפי הרצון המוחלט וזולת היוכהנ הטבעי בשאר הימים,
והיא הבריאה שבתה ממנה ביום השביעי, ולא עשה ממנה עוד כל ימי
הארץ, ואם לא כדרך הפלא וכזו שאמר על זה אין כל חדש תחת השמש,
והותרה עם זה שפרשתי השאלה השלישית. ובעבור שבין' השביעי נתחברו
שתי מעלות, אחת שבת בו מבריאות העולם לפעול ההויה הטבעית כפי
טבעם וגזרותיהם, כמ"ש ויכל אלהי' ביום הז', ושנית שנגמרה ונשלמה
בסוף ששי המלאכה האלהית שהיתה כזולת הטבע, ולכן אמר ויברך אלהי'
את יום השביעי ויקדש אותו. כי היתה הברכה שבאותו יום שביעי והלאה
יפעלו בריות בראשית פעולותיהם בעצמם, כפי הטבע המסודר והמוגבל
בהם. והנה נתייחסה את הברכה ליום השביעי ולא לבריות, שכיון שהשבל
ונרעון הנברא, ייוחס כלשון הכתוב ליום שבעצמו בו, כמאמר הנביא * ירמיה כ'
ארור יום אשר יולדתי בו. *ויאבד יום אולד בו כן ברכת הדבר, מיוחס איוב ג'
ליום שהתחלה ר"ו, ושיה הקדוש שקדש והבדיל לכבוד ולתפארת, את יום
השביעי, בעבור שבכבכבתו נשלמה ונגמרה מלאכת שמים וארץ, כי כמו
שהאדם כשעושה מלאכה יקרה יעשה אחר גמירתה משתה ויום טוב, כן
אחר השלמת מלאכת שמים וארץ, בא השבת המקודש להורות על שלמות
המלאכה וגמרתה. הנה התבאר שזה שענין ויברך אלדי' הוא להוליד בריותה
דוגמת מה שנאמר בדגים ובאדם, ויברך אותם אלדים, וזהו ויכל אלדים
שענין ויקדש אותו הוא כנגד וישבו ביום השביעי כי הקדושה היא שהבדילו
והפרישו בקדושה ושלמות, להוראתו על גמר המלאכה האלהית
שבעשתה בששת הימים, והמנוחה והעונג, בא על זה, וזה טוב דרשה
שדרשו ויקדש מלשון קדושין, לפי שהיום ההוא נתקדש להיותו מיוחד
אליו יתברך בקדושתו, והותרה בזה השאלה הד'. וכן הותרה השאלה
הה' שהיא למה ברך וקדש היום השביעי שלא פעל דבר? ולא קדש את
הימים שפעל ועשה בהם, כי הנה היה זה לפי שהשביעי יורה על גמר
והשלימות מלאכת מעשה בראשית, וקודם לכן לא היתה נשלמת. ולכן
לא היתה שם מנוחה ועונג, ואין השבת אם כן מורה על ההעדר, כי
אם על מעשה יי כי נורא הוא, שנייר נשמת הימי' ועל ההויה הטבעית
שהתחילה באותו יום. ומפני שאמר הכתוב ויברך כנגד ההויה
הטבעית, שהיא התחילה, ואמר ויקדש כנגד ההויה האלדית שנגמרה
לכן ביאר הכתוב ונתן טעם על שניהם, ואמר על ויקדש דבוק ליה
כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא, ר"ל שהיה ראוי לקדשו, כיון שבו
נגמרה מלאכת הימים ההן, שנברא במעשה בראשית, שביום הראשון
נבראו התפלות יש מאין, ובשאר הימים נבראו הצורות יש מאין
ובת חדשו אשר שלא היו בעולם, וכנגד הברכה, אמר שלא לעשות
ר"ל שברך את היום השביעי לזה שנתן לבריותיו ביום ההוא ברכה
מעלייה להתייר אותם כתולדת דמיונם, והוא אמרו לעשות, כי נתן
להם כח כפרטים אשר ברא, לעשות כמותם. וכבר שאלה *תלמידיו לרבי פרשה
יהושע בנמה יום ברא הקדוש ברוך הוא את עולמו? והשיבה בששה ס"ח
ימים אחרים ועשה ויאלך מהו עושה, והשיבה רבי יהושע שהיה מזווג

זוגות ר"ל שבשבת שמים ברא ה' משה בארץ, תדרים שלא הוו קודם לכן,
משם ואילך הוא יודה אותם שאומר שהוא חוננים, להורות כמוסיף' בהדרגה
ובסוד והמרה כחיים, והותרה בזה השאלה השש' ומפני שלא היה ביום
השביעי מעשה אלא מלאכה מיוחדת במלאכות שאר הימים, לכן לא נאמר
בו ויהי ערב ויהי בקר יום שביעי, כמו שנאמר בשאר ימי בראשית, כי לא
היה השביעי דומה להם בענין המלאכה, ואולם הערב והבקר תמיד על
הזמן, והזמן על התנועה, אבל ביום השביעי, לא היה ראוי לומר שאין
המיוחד שתנועה. והותרה בזה השאלה השביעי. והמקובלי' אמרו שבשבי'
שהיה היום השביעי דומה לעולם הנשמות, לא נאמר בו ערב ובקר, כי
הוא כלו אור ולא ערב ואין כלל. ועד שהדבריהם ז"ל קראו השכר הרוחני
נפש שבת, וכמו שאמרו עולם שכלו שבת. *ואמרו מי שטרח בערב שבת, ע"ז דף ג'
יאכל בשבת. ומפני זה אמרו ששקולה מצות שבת כנגד כל המצות, לפי פ"א
שהוא רומז לשכר הנפשיי, שהוא שכר המצוות כלם. *וכב' ר"ל אמרו, מדרש פרשה י"א
שבת לפני הק"בה, לכל נתת בן זוג, ולי לא נתת בן זוג, אמר לה כנסת
ישראל תהיה בת זוגך, וכיון שעמדו על הר סיני, אמר להם הוו זוכרים
לאותו דבר שאמרתי לשבת, שכנסת ישראל תהיה בת זוגך הה"ד *זכור את שמות כ' פ'
יום השבת לקדשו. וכבר שטו אנשים שונים עמנו לפרש מאמר הזה על
השכל הפועל. ועל השכל אשר בכח. אבל כוונת השלמים שהם רחוקים
מהפירושים ההם, וגם בעני כולה בם. ואחרים פירשו שאמר שמנו שבשמות
נעשרת דברות, יש להם ביוך עם השכל, אלא השבת, שהשכל יואלהו
להיותו מורה על חדוש העולם, שלא תגיע הדעת האנושי לאמתו, ושעל
זה אמרה, ולי לא נתת בן זוג שהוא השכל שיגיד אלא מאמינה, ופירשה
התשובה, כנסת ישראל תהיה בת זוגך, לפי שהם ראו האותות הגדולות
שלותות, והמופתים אשר נעשו במצרים, המעידים על אמתת חידוש העול'
ושלות שבת מורה עליו. והמגנו בני הדרך שבארתי שהמקובלים, יהיה
פירוש המאמר הזה תגלו, שכל יום ויום מימי בראשית, היה לו בן זוג,
והוא הבריאה שנבראה בו, כי היה כזוגו אותם, ואמנ' השבת משני שלא נברא
בו שום דבר, היה מגלי שום זוג נברא מעתם ומיוחד לה, ולכן השיבו
יתברך כנסת ישראל תהיה בת זוגך, כי היא הכנה המיוחד לשבת לא
במירתו בפעל' טוב ולא בשבותו בו לפעול' רע אלא שכלו שבתיבי הכה ישראל יש
להם חלק לעול' הבא, ולכן הם בן זוג לשבת, שמורה עליו, וכמו שתקנו
בתפלת השבת, ולא נתתו יי אלדינו וכו' וכו', אלא כזה במורחת השבת
לאלת, כמו שכתוב לבני ישראל.

ונשאר עתה לחקור למה היו ימי בראשית ששה, וביום השביעי שבת טעם למה
שבת, כי הנה שבוים הראשונה האלהית, לא נבראה א' נברא
כחשבונו ומניים משני שבכת השמים והשמות כנגדו, כי בתחלת הבריאה השמי' העולם
והכורה והמקרים אשר בהם, כשלא נעת נא דברו, לא ביוים ממגלי' ואם בו' ימים
היה הק"בה יכול לברוא עולמו בפעם אחת, למה זה ברא בששה ימים, ומה ולא בפעם
ראה על ככה ומה הגיעו אלו. כי אם נאמר כדברי סדר המורה, ונמשך אחת
אחריו הרלב"ג, שהיה מספר הימים כמספר חלקי העולם שנבראו בהם, זה
נאמת לא יתכן, כי אם היה כן, היה ראוי שתהיה הבריאה כלה כפי מיני
הנבראים כמספרם כששם, והיה ראוי שיהיו ימים רבים לאלפים ולמאות,
לא כמספר הששה כלבד, ואם לפי אורות בראשית, היה ראוי שיהיו עשר'
ימים, כיון שבעשרה מאמרות נברא העולם, ולמה זה נא מאמר אחד ביום
אחד, וביום השני שתי מאמרות, וביום השלישי שלשה מאמרות, ולאיזו
כנה היו הימים ששה לא פחות ולא יותר מאות, הלא דבר הוא, ואין לנו
אופן להגיע לדע' כונת זה, כי אם בדרך רמז, כי הרמזו' הם תכלי' ענייני'
נפעלות האלהיות. והיותר נאות לזה הוא שהיו ימי בראשית כמספר הזה,
להעיד ולרמוז שיהיה קיומו של העולם ששת אלפים שנה, שיומו של הק"בה
אלף שנים, וביום השביעי יהיה הפסק ושביתה, ועל זה נאמר *כי ששת שמו' כ' י"א
ימים עשה יי את השמים ולא אמר כי בששת ימים, להודיע שגזרת מלך
היא, שתעמוד מלאכת שמים וארץ ששת ימים, וביום השביעי תשבות.
ולרמוז לזה נ"כ באה מצות השבת והשמטה והיובל ושאר השביעיות כלם. ואני
כבר ביארתי במאמר השביעי מספר מפעלות אלהים, איך ראוי שיובן הדע'
הזה שיתהפך העולם, אם בהפסד השמיטה, ואם בהפסד היובל, ושהוא נכון
ויושר כפי העיון, ומאותת כדברי התורה הנביאי' והכתובים, ומקובל
מדברי חז"ל בכמה מקומות, וגם שבשי קדמוני הפלוסופי' היו מאמינים
בו. ולכן יורה פירושו שנברא בכל יום מששת ימי בראשית, על
מה שעתיד להיות בכל אלף מששת אלפי העולם, שכבר כתב זה הרמב"ן
בפי' התורה. והנה קדמו בו בתחלה רבי אברהם בן חייא הנשיא
בספרו, אבל בין דרכיהם מתחלפים. ואשר ראיתי בדרך כל אחד
מהם כספקות, בחרתי אני בזה דרך אחר יותר נאות ומתיישב אצלי, וכל
דרך איש ישר בעיניו. כיצד ביום הראשון נברא האור, ובא אחריו
החשך: והיה זה רמז לאדם הראשון שהיה בג"ע, ואהבת השם ועבודתו
ונהגה עמיה שרא בקיום, וכיום ההוא בא החשך בחטאו, ונגרש משם,
גם היה האור הראשון, רמז לאדם בצדקתו וישרו, ובא אחריו החשך
קין בנו. גם היה האור רמז למעלת שת וזכותו, ובא אחריו חשך
אנוש. שהתחילו לעבוד ע"ז כנזכר בדבריהם ז"ל, שכל זה היה ביום
הראשון. וביום השני היה רקיע בתוך המים, והבדיל בין המים העליוני'
לפים התחתונים, בבות הארץ כלה תהו. אז היה הבדל בין בני
פליונים

העליוני׳ תמים / כפי כל אחד מהפירושי׳ שזכרתי / והיה זה רמז לאמרכם שנולד באלף השני / בהיות כל העול׳ כלו תהו ובהו ואחונו / והיה הבדיל בין המי׳ העליונים בין האחונו׳ האומתיות לגוים המתאבנים לאמונת הכוזבות · וביום השלישי נראית היבשה והולידה והצמיחה · כן באלף הג׳ בהיות ושני הגלולים נגלות כעופר כמו׳ אדירי׳ ובנאו מחנרי׳ וביניאות תשם נראית׳ ונתפרסמה האומה הקדושה / ונתנו בה בקבלת התורה על הר סיני / עץ החיים ועץ הדעת · ולפי שבאלף השלישי הזה קבלו ישראל שתי סובות עלויות הנבואה והתורה / לכן נאמר ביום השלישי הזה שתי פעמים כי טוב · וביום הרביעי נבראו המאורי׳ השמש והירח והכוכבי׳ / וזה רמוז לבית ראשון ולבית שני / שהיו שניהם באלף הרביעי / כי עם היות שנבנה הבית הראשון בסוף האלף השלישי הנה רוב עמידתו היתה באלף הרביעי / והוא המאור הגדול המאי׳ לארץ ולדרי׳ עליה בנבואה / ובשכינה ובדוב הקדש / אורים ותומים ואש מן השמי׳ / הארון והכרובי׳ / ושאר הקדושות שהיו בו שבעבורם היה לכל בני ישראל אור במושבות׳ · והמאור הקטן היה רמוז לבית שני · והכוכבי׳ הם רמוז למלכים ולנביאים / שהיו בבית ראשון / ולאנשי כנסת הגדולה שהיו בבית שני / והיה כל הטוב אשר היטיב השם לעמו והמעלה אשר הגיעה אליהם הכל היה בזה האלף הרביעי עד סופו שאז תשכו מאוריהם בחרבן הבית · וביום החמישי אשר ישרצו המים שרץ נפש חיה · ועוף יעופף / וכנגדו היו באלף הה׳ אשר בו חרבן הבי׳ שני יושבות בארץ הנכרי׳ / פעם זה ופעם זה ואין דיים
מיכה ז׳ נכר ובעבנין שאמר ותעשה אדם כדגי הים / כראש לא מושל בו · והנה שרץ
ד״ר הים רמוז לאותן האומות אשר לרגזיין ושטיבתן בזגות ובריה ורביה / נמשלו לשרצי׳ · ועוף יעופף על הארץ רמוז על המלכים / אשר עוד היום הזה מנוויר על הנה שלהם נשר מעופף גדול הכנפי׳ · והתנינים הגדולי׳ שנבראו בזה היום הה׳ / הם רמוז לקיסרי׳ ומלכי האדום הגדולי׳ והעצומים שהיו מולכי׳ בכפה / וכופשי תמסיקים שאר המלכים והם אותם שנבראו באלף הה׳ · וביום הששי / נבראו הבהמו׳ והחיות והאדם באחריתם / רמוז לאלף הששי שבו מלכי האדומים היה כל אחד מהם מושל במקום / לפי שבכר יצא תמחת המלכות מסולה בכפה · ובריאת אדם באחרונה / הוא רמוז לאשיח צדקינו שיבא באלף הששי / ולכן נאמ׳ בבריאתו פרו ורבו ומלאו את הארץ / וכבשוה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובבהמה ובכל הרמש הרומש על הארץ · שכן ישראל בזמן גאולתם עם היותם נשארים מעט מהרב׳ / תהיה ברכת י״י עליהם להפרות ולהרבות אות׳ ויכבשו את הארץ הקדוש׳ / וירדו וימשלו בדגת הים ובעוף השמים ובכל החיה הרומשת על הארץ / ולפי שאז יתברכו תבואות
יחזקאל ל״ו ארץ ישראל כאמור הנביא ואתם הרי ישראל ענפיכם תתנו וגו׳ לכן נאמ׳ לאד׳
ל״ו ח׳ הנה נתתי לכם את כל עשב / זורע זרע אשר על פני כל הארץ ואת כל עץ אשר בו פרי עץ זורע זרע / לכם יהיה לאכלה וכבר זכרתי למעלה מה שאמר ר׳ אליעזר הגדול לרבי עקיבא תלמידו / בהיות המלכים בדרך שנבראו אדם בששי/ רמזו למשיח בן דוד שיבא באלף הששי ולא בסופו:
ואחרי מה שביארתי בענין זרת ושביעת שבת היומי׳ / במה שביארתי לך ראיתי להעירך על מאמר אחד שאמרו בב״ר כללו בו הקדושי׳
בראשית רבה הכם מטעמים אשר ביארתי והוא אמר שם ר׳ שיליה לר׳ ישמעאל ברבי יוסי אמר ליה שמע מאליך מהו ויכל אלהי׳ ביום השביעי את ידה / והלא ביום השביעי לא נעשה דבר / אמר ליה כזה שהוא מכה בקורנס על הסדן הגביהה מבעו׳ יום והורידה משתחש׳ · אמר ר׳ שמעון בן יוחאי בשר ודם שאינו יודע לכוין עתיו ורגעיו ולא שעותיו· הוא מוסי׳ מחול על הקדש משי׳ כפק׳ אבל הק״בה שהוא יודע רגעיו עתיו ושעותיו / נכנס בו כחוט השערה · גניבא ורבנן גניבא אמר משל למלך שעשה לו חופה וציירה וכיירה / ומה היתה החופה חסרה כלה שתכנ׳ לתוכה / כן מה היה העול׳ חסר שבת · ורבנן אמרו למלך שעש׳ לו טבעת מה היתה חסרה חות׳ שלי כך מה היה העול׳ חסר שבת· וזה א׳ מן הדברי׳ שאנו לתלוי היולך / ויכל בששי וישבת ביום השביעי ע״כ · והכוונ׳ בדעות השלמים האלה היא שר׳ שאל איך נאמר ויכל אלהים ביום השביעי / כי הנה נשמי כלתה המלאכה לא בשביעי / ורבי ישמעאל גם אביו השיב על זה / שבששת הימים נעשתה המלאכה האלדית שקדמה אליו · ולכן עשה משלו / כמי שהוא מכה בקורנס על הסדן / כי מהידוע כי ההגבהה בקורנס הוא ענס המעשה ועקר הפעול והפורש / כי האדם יגביהנו למעלה בכח ורוע׳ כנגד טבעו / שהוא כבד וגדול · אבל שהורדה היא נעשית מעצמה / וכפי טבע הברזל היורד למטה לארץ והתנועה הטבעית ההיא אשר בירידה / היא היתה תכלית ההגבהה שנעשית כנגד הטבע בכח וזרוע הפועל · כן היה הענין באמת שמלאכת ששת הימים היתה ההגבהה / ר״ל מעשה אלהים הגדול והנורא בכח הבק״ה / והיא היתה הפעולה אשר כנגד הטבע היורד על כח הפועל הבק״ה · וביום השביעי היתה התנועה הטבעית / שהיא היתה פעות הדברים כפי טבעם וענייתם / והיא היתה תכלית הפעולה הענותה אשר כנגד הטבע שנעשתה ראשונה · אם כן רבי ישמעאל נשה בדבריו אלה / לזה שביארתי כפי הפשט שויכל אלהים ביום הז׳ שהיתה מלאכת ששת הימים אלדית / לא כפי המנהג הטבעי / ולא כפי טבע הפועל אותה בהנהגת הברזל למעלה / כנגד טבעו כפי כח הפועל / וביום השביעי התחילה ההויה הטבעית / שהיא תכלית הראשונה האלדית אשר דמה לירידת הקורנס כפי טבעו · אמנם רבי שמעון השיב לשאלה בדרכים מדרכי ההסכמה מטבע הזמן והעתה / ר״ל

שהעתה שהוא תכלית הזמן העובר / הוא עצמו התחלת הזמן העתיד / ולזה איננו מהבטל שיאמר ויכל אלהים ביום השביעי / לא שבאותו עתה שהשלים מלאכתו שהיה סוף הששי / אותו עתה עצמו היה התחלת השביעי / וזאתה בשוה נדק אמרו / ויכל אלהים ביום השביעי / כי הוא ית׳ לא היה צריך להוסי׳ מחול על הקדש משו׳ ספק · ואמר גניבא ששון כדרך המיקיצו׳ / שהיה יום השבת רמוז לעולם הנשמות ולשכר הרוחני · ולהיות שכר העולם ההוא תכלית העול׳ הזה· לכן נאמר ויכל אלהים ביום השביעי / כי עם העול׳ הרוחני שמור׳ עליו היום השביעי / נתן תכלי׳ ושלמ׳ לכל מלאכתו כי כל מה שקדם׳ התכלית הוא בעבור התכלי׳ · והוא אמרו מה היתה חופה חסירה כלה · כן מה היה העולם חסר אלא שבת / לא שבת וגו השלים והלה רבו׳ / ר״ל שהיה השבת מורה על העולם הרוחני בכלה שכל החופה נעשת בשבילה · כן העולם הזה נעשה בשביל קנין העולם הבא · ורבנן לקחו להם הדרך שזכרתי שהרמז / והוא ששת ימי בראשית רומזי׳ לאלפי קיום העולם ועמידתו / והיום הרביעי מורה על שביתתו · ולכן אמרו שהיה העולם כטבעת בעגולו ותמונתו / ושחפצו שלא ישוב אדם שהיה העולם קדמון בקדמו׳ בנתו / לכן היה השבת / כי הוא מורה על בטול העולם ושביתתו / והיה א״כ השבת חותמו של הקב״ה / כי הוא המורה שלוי׳ הארץ ומלואה / הוא בראו והוא יפקידהו ברצונו / כי הוא כלו כחומר ביד היוצר · הרי לך מבואר / שכל מה שכתבתי בביאור פרשת השבת ובחינותיו / שיערו אלה החסידים ראשונים במשליהם וחידות׳:

אלה תולדות השמים והארץ

וכו׳ עד לשמור דרך עץ החיים · הנה בפרשה הזאת הגדול׳ בכמות ובסודותי׳ / שיערתי שהנה חלקי׳ · האח׳ הוא בהקדמת׳ תחלתו / אלה תולדות השמי׳ וגו׳ / עד והשקה את כל פני האדמה · והשני הב׳ הוא בספור יצירת האדם תחלתו / וייצר י״י אלהים את האדם / עד ויהי האדם לנפש חיה · והחלק הג׳ הוא בספור הגן ונהרותיו תחלתו · ויטע י״י אלהי׳ עד לעבד׳ ולשמר׳ · והחלק הד׳ הוא בכמו׳ מה שצוה השם לאד׳ תחלתו / ויצו י״י אלהים עד מות תמות · והחלק הה׳ הוא ביציר׳ האשה ועניה עם אדם תחלתו / ויאמר י״י אלהי׳ לא טוב היות האדם / עד והיו לבשר אח׳ · והחלק הששי הוא בחטא אדם תחלתו והנחש היה ערום עד הנחש השיאני ואוכל · והחלק השביעי הוא / בעונש אדם והאש׳ והנחש וקללותיה תחלתו / ויאמר י״י אלהי׳ אל הנחש עד כתנות עור וילבשם · והחלק הח׳ הוא חגרוש האד׳ מג״ע תחלתה הן האד׳ היה כאחד ממנו עד לשמור את דרך עץ החיי׳ · והנני מעיר השאלות אשר שערתי בכל פסוקי הפ׳ הזאת וחלקיה / אח״כ נבקש דרך אל דרכים נאותים / וראויים לתשובתם עם פירושי הכתובים :

השאלה הראשונה בפי׳ אלה תולדות השמים והארץ / ויקשה הכתוב הזה מג׳ פנים / הא׳ שלא ידענו מה הן התולד׳ שזכר הכתוב בכאן · ואם נדרשם על מלאכת ששת הימי׳ שנזכרת למעלה / כדברי רש״י והרא״בע והרל״בג / יקשה הענין בעצמו׳ כי לא היה צורך בידיעה הזאת · ויקשה עוד באמרו בהבראם ביום עשות י״י אלהי׳ ארץ ושמים / כי זה על מלאכת היו׳ הא׳ נאמר / לא על מלאכת שאר הימי׳ שהם התולד׳ / על שמפני זה הוצרך רש״י לומר שהכל נברא ביום הראשון / וכבר זכרתי מה שיש בדעת הזה מהכחשת הפסוקים / וגם שאם היה הפסוק הזה כיום מה שכבר נזכר בספור מתולדות השמים והארץ / הנה ראוי שיכתב למעלה בסוף היום הששי קודם פרשת ויכלו / לא שיכתב כאן בתחלת זה הספור בפרשה פתוחה / ואם תפרש תולד׳ השמי׳ והארץ על הויית האיתר וסמית שיזכור אחר זה / כמו שפי׳ הרמ״בן / יקשה אמרו וכל שיח השדה טרם יצמח עם וא״ו העטף שיורה היותו ענין אחד / ולא ביאר בתולדות אשר זכר · ויקשה בפסוק הזה מלת בהבראם שאין לה ענין / לפי שאם כא הכתוב להורות הזמן / היה די באמרו ביום עשות י״י אלהי׳ ארץ ושמים / ומה ענין אמרו עוד בהבראם / ומ״ז דרשו בהבראם בה׳ בראם / ואינו לפרש כ״ר פשוטו של הפסוק באתי · ויקשה שלישית שבפסוק הזה יקדים ראשונה פרס׳ שמים לארץ / באמרו אלה תולדות השמים והארץ / ואמר כן יקדים ארץ לשמים / באמרו ביום עשות י״י אלהים ארץ ושמים :

השאלה הב׳ בפסו׳ וכל שיח השדה טרם יהיה בארץ · והוא כי למה זה הוצרך הקב״ה להודיע / מה שלא היה בעולם מהשיח והעשב קודם שהמטיר השם / והיה די שיאמר שאחר שהמטיר השם על הארץ הצמיח שיח לבהמ׳ ועשב לעבודת האדם / אבל הודעת מה שלא היה קודם מציאות הדבר / אין ספק שאינו כי אם העדר מציאות דבר / ולא עכינו שאמר הכתוב כן בהיות דבר אחר / להיות לכל דבר סגולתו שמכן נמשך :

השאלה הג׳ היא / איך יאמר הכתוב הזה / שבמעשה בראשית לא נגמרה מלאכת היום הג׳ בהולדת הצמחים / לפי שלא היה שם מטר ולא אדם לעבוד את האדמה / וכאומרם בב״ר שעמדו הדשאים על פני קרקע ולא יצאו עד שהמטיר / כי הנה זה ר״ל בדרך שחסר בהוית הצמחים ינלך בהויה אשר בטבע / אבל בהויה הראשונה האלדית אין ספק שבלי מטר ואדם צמחו הדשאים / כמו שתבלי זכר ונקבה והגמת הגנים נתהוו הדגים והעוף בחמישי / וב״ח בששי / כ״ש שיזכור בספרו מהיות הדשאים האדם בהברית היוצר / ואין הדבר כן / כי המטר הוא באות סבה עלויות בהויה הטבעית · אבל האדם לעבוד את האדמה איננו בכרתי בהויה׳ הטבעית / כי גם בלעדו יתהוו הדשאים

הטבע

והיום השבת עליו · ועוד שאין אחר שהיה שיסוד והוא שנא' כאן ממלאכת ביום הו' · והנה הכתוב הזה מעיד ששני דברי' קדמו לגשמי המטר והאדם, שנאמ' כי לא המטיר י"י אלהים על הארץ ואדם אין ואם כן שהיה האדם גם כן ממלאכת ביום הו', והוא שקר מבואר, כי נפשי נברא, גם שהיה ראוי שיכתוב הכתוב הזה למעלה ביום השלישי :

השאלה הד'

באמרו ואיד יעלה מן הארץ, והוא כי אם היה שכבר שלא היה עדין אדם לעבוד את האדמה לא המטיר השם, למה זה יעלה האד להשקות את פני האדמה, כי היה א"כ פועל בטל עד שמפני זה פי' הגאון רב סעדיה כתי' שם מספר חסר ופרש"י כמו ולא יעלה מן התהו ולא אד יעלה, ר"ל שאמרו ואדם אין מושך עצמו, ואחר עמו כאלו אמר ואדם אין ואין אד עולה מן הארץ, אבל פשט הכתוב איננו סובלו, ויוקשה הכתוב הזה ג"כ שאין לו משפט, כי לא נאמר מה היה טרם היה השיח בשדה, וטרם יצמח העשב · ורש"י פירש שלת טרם שלשון קודם, ויאמר שפירושו עדין לא היה, וכאלו נסמך לאונקלוס שתרגם עלת טרם עד לא · אבל אין הדבר כן, כי הנה אונקלוס תרגם כל טרם שבתורה עד לא, טרם ישכבו ואנשי העיר, טרם אכלה והנה רבקה יוצאת וכלם אלו הם לשון קדימה, כי הקודם לדבר כאשר קודם היותו, וכל טרם שתרגם כן הוא כפי משפט שאמרנו, הנה א"כ טרם יהיה בארץ · טרם שמא אבל אונקלוס ואבל האמת שעניני לשון קודם לדבר אחר, ונקבו אם כן בפסוק הזה המיון והמשך לקודם הסוף :

השאלה הה'

באמרו, וייצר י"י אלהים את האדם עפר מן האדמה · ויוקשה זה מב' פנים · הא' מה ענין יצירת האדם אבל יצירת כדשאים · ורש"י כתב ואדם אין, ולא היה מי שיכיר בטובתן של גשמים, עד שבא אדם והתפלל עליהם · אבל זה דרך דרש, והאמת כי הנה אחר הדברים הטבעיים אשר ברא אלהים, לא הוצרך אדם להתפלל עליהם, ולמה א"כ יתעכב היוסד עד שיתפלל אדם עליו · ושנית שיצירת האדם ובריאתו כבר נזכרה למעלה, ולמה נשנה כאן ספורו, ושז"ל קראו ספור בריאתו שנזכרה ביום הששי בריאה ראשונה, והספור הזה יצירה שנית · ומי יתן וידעתי ואמצא מה ההבדל הזה, ואם היו לאדם שתי יצירות הבריאה על דבר רבי אליעזר בנו של רבי יוסי הגלילי כתב, שנזכרה בריאת אדם בי"ם הששי דרך כלל, וכאן נזכרה בדרך פרט, והוא דעת המפרשים כלם, אבל עדין תשאר השאלה, ולמה הוצרך הכתוב לספר בריאתו לדרך כלל ודרך פרט, והיה די באחד מהם, אף כי לא מצאנו כזה בבריאת שאר הדברים לזכרו דרך כלל ואחר כן דרך פרט :

השאלה הו'

באמרו ויפח באפיו נשמת חיים, והוא שאחרי שזכר הכתוב כאן יצירת האדם, למה זה לא אמר שנברא בצלם אלהים ודמותו, כמו שאמר למעלה ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו זכר ונקבה, וכן בפסוק זה ספר תולדות אדם בדמות אלהים עשה אותו, אבל כאן כשזכר יצירתו זאת לא זכר בו יתרון ומעלה, כי אם שהיה גופו עפר מן האדמה, ונשמתו נשמת חיים, ככל יתר בע"ח הידועים שהם גוים כזה :

השאלה הז'

באמרו, ויהי האדם לנפש חיה, כי כמו שכתב רש"י אף בהמה וחיה נקראים נפש חיה, ומה היתרון שנתן לו בזה עליהם · ואיכם מה שתקן בו רש"י שנשמתו של אדם חיתה מכלם מפני שנתוספה בה דעת ודבור והוא יספיק, כי אין שלמות הנפשות במות ויתר, ואין הנפש האנושית יותר חיה מנפש החיות, אבל הן בכללות באמת כענין ובמין, והר' אבן עזרא פירש שהלך האדם חיה כחיות ולא כתינוקות, והיא באמת יתרון מעט ומדרגה שפלה לאדם שתהיה לאיהירות תנועתו לכ"ח · ואונקלוס תרגם לנפש חיה לרוח ממללא, וכן פירשו הרמב"ן בן נפש חיה שתהיה חיה מדברת כלתי ייחוד, לא נפש ברית, אבל כל זה איננו שוה לי, אחר שהכתוב קרא לכל בעלי חיים נפש חיה :

השאלה הח'

בספור הגן, והיא כי לא ימלט הדבר מחלוקה, אם שנאמר שהיה מטע הגן וצמיחתו בימי בראשית ממלאכת היום הג', כפי"ש · ב"ר ובפרקי רבי אליעזר ג"כ · ויוקשה למה לא נזכר ענינו במלאכת יום ג, ונזכר כאן אחרי פרשת ויכלו, כי אף שנפרש ושלשה זכירות וכנר נטע וכנר נטה, כדרך הרא"בע, עדין תשאר השאלה למה לא נזכר כל דבר במקומו כסדר ראוי והגון, ולא נצטרך לדרוש הספיקים, או שנאמר שאחרי שבת ימים פשה, הנה ויקשה לנו אמרו ויטע י"י אלהים, ויצמח י"י אלהים, כי אחרי שבת ימי בראשית שבתה המלאכה האלהית, והארץ עשתה מעצמה והולידה והצמיחה, ולכן לא היה ראוי שיזכר הכתוב הנטיעה והצמיחה הזאת אליו יתברך, כאשר היתה מכלל הבריאה הראשונה שנתיחסה אליו שיהיה כפי דרכנו :

השאלה הט'

באמרו, ויצמח י"י אלהים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל ועץ החיים בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע · כי הנה אחרי זכרון כל העצים שהצמיח השם ועץ החיים ועץ הדעת בכללם, על כלם היה ראוי שיאמר בתוך הגן, כיון שכלם היו שם, לא שיאמר על עץ החיים לבד, שהוא בתוך הגן ועץ הדעת טוב ורע שנזכר אחריו לא ידענו אם היה בתוך הגן אם לא, לא שהאשה בדברה לנחש אמרה ומפרי העץ אשר בתוך הגן מורה שבתוך הגן ג"כ היה עץ הדעת, ולכן יוקשה למה לא אמר הכתוב בתוך הגן על שניהם יחד, ואמרו בלבד על עץ החיים :

השאלה הי'

בענין הנהרות, והוא שאמר בראש שבראשון סובב ראשונה הגיד הארץ שהיה בה · כמ"ש הוא הסובב את כל ארץ החוילה, והדברים שמצאו שמה, באמרו אשר שם הזהב וכו' · ואמנם בנהר השני שהוא גיחון · והשלישי שהוא חדקל, וזכר הארץ לבד שסובבו כמ"ש הוא הסובב, את כל ארץ כוש הוא ההולך קדמת אשור, אבל לא זכר הדברים שימצאו שם · ואמנם בנהר הד' לא זכר הארץ שיסבוב, ולא הדברים שימצאו בו, אבל אמר כלבד ובנהר הרביעי הוא פרת :

השאלה הי"א

למה זה בענין הגן, יחס תמיד הדברים אליו יתברך ויטע י"י אלהים גן, וגו' ויצמח י"י אלהי' וגו' ויצו י"י אלהים וגו' · ויקח י"י אלהים · ואמנם בנהרות לא יחס אליו דבר מהם, ואמר לבד ונהר יוצא מעדן וגו' :

השאלה הי"ב

נסה שזכר הכתוב שתי כעמי' שהונח אדם בג"ע, כי הנה ראשונה אמר ויטע י"י אלהים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר, ואמר שהשלים זכרון הגן והנהרות, אמר ויקח י"י אלהים את האדם וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה, וכם שני המאמרים כאלה אמר הוא בלי ספק · גם אמרו שנברא אדם לעבוד את האדמה ושהונח בגן עדן לעבדה ולשמר', הוא זר מאד, כי לא היה זה תכלית בריאתו והנחתו שמה :

השאלה הי"ג

בענין עץ החיים ועץ הדעת, והוא כי איך יתכן שיהיה העץ ההוא נותן לאוכליו חיים נצחיים, כי הנה המזון ידמה לנזון, ואם כל המורכבי' מהיסודות הם נפסדים בהכרח, איך עץ החיי' בהיותו נפסד בעצמו יתן לאוכליו נצחיות, ואכל וחי לעולם · וכן עץ הדעת איך יסכול השכל שבעץ ההוא בהיותו צומח כסדר הטבע, וכ"ש שהשכלה יתן לאוכליו דעת ותבונה · כי הנה הדעת לא יקנה אותו האדם, כ"א במחשבה ועיון, ואיך א"כ היה נקשר בעץ ההוא להשכיל זה באמת אבלי כלתי מבואר :

השאלה הי"ד

במה שצוה השם לאדם שלא יאכל מעץ הדעת, כי הנה מה שהוא שלמות האדם לא ימנעהו השם העליון, כי הוא ית' לא ימנע טוב להולכים בתמי', וידיעת הטוב והרע הוא שלמות האדם, ואיך א"כ מנעו ית' ממנו · ואם אמרנו שהיתה אכילת העץ ההוא מזקת בהיותו עץ הדע' רע הנה א"כ היה ג"כ מועיל מהגד שהיה עץ הדעת טוב, ולמה א"כ מנע את הטוב בעבור הרע, ויותר היה ראוי לתקנו באופן שאת הטוב יקבל ואת הרע לא יקבל, אם היה בעץ ההוא בכללו רע לא טוב, ולמה זה הצמיחו השם בתוך עץ הגן, והיה בזה כותן מכשול לפני עור, ואין זה מפועל הטוב והמטיב יתברך, ואף שנפרש עץ הדעת טוב ורע על ידיעת המפורסמות כדרך הרב המורה, עדין תשאר השאלה, ואיך אסרו הקב"ה בהחלט, כי הנה האדם כפי טבעו וכפי הכרח האשה והבנים ואנשי מדינתו, יצטרך בהכרח לדעת ההנהגה בפרט שיות בטוב והרע והשכל המעשי, הוא יהנהגה המדינית, ואיך הרחיקו השם :

השאלה הט"ו

באמרו כי ביום אכלך ממנו מות תמות · ויוקשה המאמר הזה מב' פנים · הא' שזה המאמר מורה שאם לא חטא אדם לא היה בן מות, אלא נצחי כאשר תבנה החרום, וטבע יסודו והרכבתו מהיסודות יכחש זה, כי כל מורכב נפסד בהכרח, וזה שהוא הכרחי טבעי' אין ראוי שיאמר שהוא העונש לחוטא, גם שאם לא היה זה כן היתה המ הגדולה שבקללותיו, ואין אם כן לא נאמרה בתוכם, אבל נהפך כי נאמר בהם כי עפר אתה ואל עפר תשוב, שהוא היותו מתחלתו היה נפסד · והאופן הב' מהקושי, הוא שזה המאמר לא נתקיים, כי הנה לא מת אותו ביום שאכל ממנו ואם עשה תשובה היה ביטול יוכל הקללות, כי אין דבר עומד בפני התשובה, אף שלא זכר הכתוב דבר תשובתו · ואמר מות תמות, ויורה על כפילו לא שיהיה בן מות כדברי הרמב"ן :

השאלה הט"ז

באמרו לא טוב היות האדם לבדו כי מי זה אמר שיהיה אדם לבדו, שהוצרך ית' לומר שאיננו טוב, והנה הכתו' העיד שזכר ונקב' ברא אותם, ולא עלה א"כ במחשב' להיות האדם לבדו, כ"ש שמציאות האשה היה להכרח המין, ולא היה אפשר להיות בלתה ואיך אמר אם כן אעשה לו עזר, כאלו האשה לעזר בבריאת לא להכרח :

השאלה הי"ז

באמרו ויצר י"י אלהים מן האדמה כל חית השדה וגו' והוא כי מה ענין זה לכאן ? ואם בא הכתוב לספר יצירת האשה, למה זה זכר בתוך ספורה קריאת שמות לכל בע"ח, שאיננו מהדרוש, אף שיצירת בע"ח כבר נזכרה ביום הששי, ומה צורך להשנותם פה, וכמו ששאלתי ביצירת האדם, ויקשה בכלל זה שאם בא הכתוב לספר שאם כלום שמות הדברים כפי הסכמתו, למה אמר בלבד חית השדה ועוף השמים, ולא זכר יסודות וצמחים דוממים ומתכות ושאר הנמצאים מניינים ומקרי', שהיה ראוי להניח להם גם כן שמות :

השאלה הי"ח

באמרו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו, כי הנה נפש חיה הוא שם כולל לכל בשר, ולכן שם מוסב לאין תלת מין · ויוקשה גם כן מאמר לא בפסוק הזה מן מיוחדו הראוי, כי הוא בא קודם ויקרא האדם שמות, והיה מהראוי שאחרי זכרון קריאת השמות, יאמר שכל אשר יקרא לו האדם הוא שמו גם כי לא יסכים עם זה סופיה דקרא, שהוא ולאדם לא מצא עזר כנגדו, כי איך יסכים בפיה ובכלה וכעוץ בקנה, ראויה בצורת אדם ובצורתו בשלמות ...

השאלה הי"ט באמרו ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם ויישן כי למה זה יהיה התרדמה הזאת לאדם? ולמה אמר תרדמה ולא שינה או תנומה / והיה לו לומר ויהי בעת שנת אדם / כי ידוע כי האדם ישן בטבעו לתכונות כחותיו והוא היה פועל טבעו / למה ייחס לה' / כי הנה לא נתייחסו בכתובי הקדש לה' הדברים / כי אם לחיותו שנה קרוב' בנפלאות.

השאלה הכ' בבריאת האשה מן הצלע / ויקשה זה מהפנים. הא' למה לא נבראת האשה כאותו אופן שנברא אדם / וכמו שנבראו נקבות הב"ח עם זכריהם / ובפרט שהצלע שהוא' זר האדם והבני למה לא אמר בה לשון בריאה' ולא לשון יצירה / אלא לשון בנין ויבן · והג' / שאלו שכמו שאומרים / אם הצלע ההוא היה' ממספר צלעותיו של אדם כהכרחי' בבנין גופו / או נוספת עליהם / ואם היתה מהצלעות ההכרחיות / הנה יתחייב שאחרי שנלקחה ממנו נשאר חסר אבר שהכרית כל ימי חייו / והוא זר מאד בפועל האל' · ואם אמרנו שהיתה הבריאה נבראת הצלע ההיא יותרת ונוספת באדם על שאר צלעותיו ההכרחיות / יתחייב שיהיה אדם נברא זר ובלתי שלם אצל הטבע הנקר' בלשונם יתו"סין / כיון שהיה בו אבר כפול ומותר / ויהיה זה גנות בפעולת האלהות / שהוא ראוי שתהיה פעלותו בלי תוספת ובלי חסרון / וכמו שאמרה נכונים בבריאה ·

השאלה הכ"א בפסוק זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת · וגם זה באומר יקשה מפנים · הא' שהיה לו לומר זאת האשה עצם מעצמי ונומר / ולא זאת הפעם · כאלו היתה לו בראשונה אשה אחר' בלתי הגונה לו / ובזאת הפעם מצא אשה כלבבו · והב' אמרו לזאת יקרא אשה / היה לו לומר אדם' / כי היא נבראת מהאדם / כי כן היה שמו לא איש · ויקשה ג' אמרו שהיות האשה לוקחת מעצמיו ובשרו היה ראוי שיגזור שם שמו / כי רבות מנקבו' הב"ח יקראו בשם הזכרי' שלה' כמו פרה משור וסוסיא מסוס / וכבשה מכבש ואילת' רבים / עם היות שלא נבראו כנקבו' ההם מצלעו' הזכרי' שלה' · ומה שהשיב' [ב"ר פרשה י"ח] בזה א"כ וזהו שבין "אמר ז"ל מכאן שנברא העולם בלשון הקדש ואלו בפחות ובנרדים / היו כלם מועתקי' מלשון אחרת ללשוננו הקודם ·

השאלה הכ"ב באמרו על כן יעזוב איש וגו' והוא כי מה הטענה שנאמר שהיתה זוג עצם אדם ובשרו / לכן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו / כי הנה זה מבדק באדם / לא ימנע בשאר אנשים הראשונים ששנו כאלף דור / ושכור הזה עם הכן הוא סבעו / בכל זמן ובכל איש / כי הם אמור אחד / ואין כן האשה ושאר הנולדים בעולם בכל יום :

השאלה הכ"ג באמרו ויהיו שניהם ערומים ולא יתבוששו / והוא כי אם ספר הכתוב זה לשבח אדם ואשתו קללה תחשב לו / לפי שכבר היה להם חסרון גדול / שלא ידעו לכסות איברי המשגל · ואם נאמר זה לגנותם / יקשה שהם עדין לא חטאו / ולמה זה יספר הכתוב בגנותם :

השאלה הכ"ד בפסוק והנחש היה ערום / והוא שלא לכד יראה מהספור / שהיה הנחש ערום מכל חית השדה / אבל גם מאדם ואשתו היה הוא יותר ערום / כיון שהטעם בערמותו ויקשה גם כן למה התחיל דבריו בלשון אף כאלו קדמה שיחה אחרת / שאמר כמוסיף עליה / אף כי אמר אלהים / מה שלא נזכר בכתוב אלא אם יפורש כדברי בעל ספר העקרי' / שהלת אף / היא מלשון סדון אף כאלו אמר אף ושמתה יש לי על זה / והוא רחוק מכוונת הכתוב / עם שתסתור בו המלה הקודמת / או הכינוי / שהיה לו לומר אף יש לי / כי אמר אלהים לא תאכלו :

השאלה הכ"ה כמה שאמר הכתו' שהנחש דבר והשיא והדיח לאשה והיא דבר מתמיה מאד / כי הנחש לא היה בעל נפש אלא היה מדבר א"כ איך השיא והדיח / כי הנחש והסרסור איננו אלא כתיב' ענה והתעלבה כדבר שהיו עם השכרות ורשויות מועבו' המשה לגדע · והנחש כענה והתעלבה כמשכים מהכם השכלי / כמו שביאר אפלטון' בספר המדו' · ואין להשיב שהיה הנחש בתחלת בריאתו בעל שכל / ושאם השכל נוטל ממנו אותו באדם כמו שכתב הר"א"בע / לאלוק כבוד לברסום כי הנה הכתוב ספכיעו תחת סוג הבלתי מדבר / באמרו והנחש היה ערום מכל חית השדה ולמה יהיו כולם סוג אחד · ועוד שאם היה הנחש משכיל ומדבר / ובחטאו שללה ממנו ההשכלה והדבור ואולם הזה הכתוב מזכירה בתוך קללותיו כי היא היתה ראויה הגדולה שבהם · גם אין להשיב במה שכתב הגאון רבינו סעדיה / ונמשכו אחריו חכמי האומות / שהשטן היה מדבר לא הנחש ושכן היה השטן מחזק על כלשם שהיה לא נבראה מעצמה / אבל מלאך ה' דבר בפיה כי אלו היה מדבר כן / לא היה הנחש חוטא ולא נענש · ובאיות שכן מדבר בפי נחש / הם כאחת דברים בלתי מתמידים אבל הבל השם משפה תמונתו' · גם אין לומר שהיה דבור הנחש על דרך נס כי לא יעשה ה' נסים ודרך שלא לתכלית רע · גם שלא אמר הכתוב כשבין שנחש ויעשה אלהים את פי הנחש כמו שאמר באתון בלעם בעבור שהיה על דרך פלא :

השאלה הכ"ו מי הגיד לנחש דבר השם ומצותו לאדם / אשר צוהו לבלתי אכול מעץ הדעת / ומאין באת לשם שכוונה הואת / שלם היה מעורר או קוסם קסמים ושוכן

ושכונס והמכשף או איך הכירה שלא היידועה שכתלגו' סואת / ואיך שבונה סאמ' דברי הנחש וכפנוכו / שאם היתה היא מכירה שכוף כמדו ומקדש' או היה הנחש קודם כבוצה שלא כתלא ונבג באכבלותו וסכינה האשה מתוך הראיות בונכנו / כמו שכתב נ"כ הר"אבע באמת כל זה הוא דבר סגול לפי ספרותיו' שלא עסוק להשכל / ומי שאינו משכיל אתנו דוחו :

השאלה הכ"ז באמור הנחש והאשה עוביה' והייתם כאלהי' יודעי טוב ורע / שיהם ידועת הטו'והרע לאלו'והם כתרג' אנקלוס רברביא / אין יקום לו שזו לא היו כשגל'רברביא כשאמר עליה' כן / אף כי רז"ל אמרו והייתם כאלהים יוצרי עולמות / ואם כיתה ידיעת הטוב והרע מהמפורסמות / שנאסרו לאדם מפני מעלתו / איך תפול שאל יתברך ידיעתה הכוח ·

השאלה הכ"ח באמרו ותרא האשה כי טוב העץ למאכל ונחמד העץ להשכיל · והוא כי איך ראתה האשה כל זה / אם עדין לא אכלה ממנו ולא נגעה בו ועוד שאם האל יתברך אמר כי ביום אכלך ממנו מות תמות והנחש אמר לא מות תמותון / למה זה האמינה האשה דברי הנחש / ולא האמינה דברי השם · ומה הראיה והמופת שבשה הנחש לאמת דעתו / שהיה טוב העץ למאכל ולא רע כדבר השם · והנה אנחנו לא נאמין לנביא אשר ידבר בשם ה' לקיים מצותו / כי אם בעשותו נסים ונפלאות לאמת נבואתו / ואיך א"כ האמינה' האשה בדברי הנחש אשר דבר כנגד מצות השם וביטול דברו / מבלי ראיה ולא מופת / והוא שתמיה מאד :

השאלה הכ"ט באמרו ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי ערומים הם / שהיה ראוי שיאמר ויתבוששו כי ערומי' הם / וכמ"ש ויהיו שניהם ערומים ולא יתבוששו / כי לא נתחדשה להם ראיה / ולא ידיעה / שהיו ערומים מגלי לבוש / כי ידעוהו היו אותו תמיד / אבל נתחדשה להם הבושה / שלא היתה להם עד כה ·

השאלה הל' למה שנתחבא האד' ואשתו א"כ בשמע' את קול ה' אלהי' היה יודע האדם ולא זכר הכתו' שיראת אשתו והנ' בהנת שלא בידוע היה שיקרא אותה האל / ואם היה דעתו לצאת לדבר עמו / למה נחבא' · ואם רצה להסתר מלפניו ושלא יראהו/למה מיד שקרא יצא מבלי בקשה ולא חפוש/ובכלל הבקשה הוא' למה נתחבא/הלא ידע אדם מה שאמ' ראש המשוררים "אנה אלך מרוחך ואנה מפניך אברח · אם אסק שמים שם אתה ואציעה וגו' : [תהלים קל"ט]

השאלה הל"א בתשובת אדם לאלהים / על מה שאמר לו איכה / שהשיבו את קולך שמעתי בגן ואירא/כי ערום אנכי ואחבא' · וזה כי למה לא השיבו הענין/כי הוא היתה התשובה ההגונה למאמר איכה · ולמה אמר ואירא' כי ערום אנכי/והיה לו לומר ואבוש כי ערום' אנכי ואחבא · ועוד כי איך אמר שהיו ערומים / והנה כבר עשו להם חגורו' ומה היתה טענתו בזה / כיון שקודם זה היו ערומי' ולא נסתתרו כי שאר הב"ח הם ג"כ ערומי' ואינם מתחבאי'/ הרי לך בזה ה' נדרים מהטענות בתשובת האדם / והנה לא הוכיחו הקב"ה עליהם בהיותם דברים גלוי' ומבוארי' :

השאלה הל"ב במאמ' השם מי הגי' לך כי ערו' אתה/כי הוא ירא אותם בשל / לפי שיוכל אד' להשיבו שהו' שעיניו ראיתי וידעתי/ולא היה צריך לאד' שיודיעהו אחר וזה מכלל התוכחה' שאד' שבלו מגי' יפוב בית / אם הוא ערו' או מלובש · גם שהאומר הגה מי הגיד לך וגו' הוא בלתי הגון/כאלו ייחס בעיניו ה' שלא יבא אדם לכלל דעת/אם הוא ערו'אם לא ·

השאלה הל"ג למה לא שאל יתברך לנחש מה זאת עשית / כמו ששאלו לאדם ולאשתו / ובג"ר "אמר רבי יונתן מכאן שאין מופכין לחסית / אבל זה דרך דרש הוא · ואם נאמר על היות הנחש בלתי משכיל / לא נכלל במאמר ולא בגדר המצוה / ולכן לא שאלו אז / יקשה ולמה אם כן נתקלל ונענש · [סנהדרין דף כ"ט ע"א]

השאלה הל"ד בקללות הנחש ועונשו שהם כפי הנראה דברים טבעיים / נמשכים מטבעו וצורתו המינית / ואינם עונש ולא קללה / לפי שאחרית טבו / אם עלוו גאמר ארור אתה / הוא כפי טבעו / וכן מצינו ב"ח אחרים ומשים מהם ארסיים ומזיקים לבני אדם ואינם ארורים / כי עב"ח מציאתם טוב והעדרם / כמו שאמר הפילוסוף / וכן על גחונך תלך / איננו עונש / כי אם טבע / וכמה מהדגים והשרצים יש שאין להם רגלים · ויהיה יש שרגלים להם רבים מאד / וקצתם להם כרעים / וקצתם אין להם כרעים כלל כי התמונות האלה נמשכות לצורותיהם המיניות / וכפי שכרם פעולותיהם / כמו שנזכר בספר ב"ח / אם כן על גחונך תלך איננו בנחש קללה ולא עונש / כמו שאינו בתולעים שהולכים / ולדגים שהם שאין להם רגלים / ולא מהפיך וקוקסת / ואין מקום לדרוש הנה / ככמו אלו הסגולות / כמו שלא יודרש עוד כ"ש למה ילך זה בשתי רגלים / וזה בארבעה / וככה באמת שאמר בנחש ועפר תאכל / אין ראוי לייחסו לעונש / לפי שהוא מזון מיוחד לנחש / שהוא מזון/ שבו יתקיים התכתו / כאופן מיוחד מציאתו ומה שזה דרכו הוא מזון שבעו לא עונש · וכן איבת הנחש והאשה מרעה / הוא דבר מחויב כפי הטבע / להיות הנחש ארסיי / ושכתו ונגד לטבע האדם וכל דבר שהוא להפכו ויתנגדו / יחייב האיבה בטבע / וכן הוא ישופך ראש והוא תשופנו עקב / הוא דבר מחוייב כפי הטבע / לא על כן העונש / לפי שהאדם נגד הקומה / וכאשר יהרוג לנחש / יכהו על

[illegible]

השאלה הל"ה [illegible]

השאלה הל"ו [illegible]

השאלה הל"ז [illegible]

השאלה הל"ח [illegible]

השאלה הל"ט [illegible]

השאלה המ' [illegible]

[illegible]

השאלה המ"א [illegible]

השאלה המ"ב [illegible]

אלה הם [illegible]

ואחרי [illegible]

ואומר [illegible]

אמונת חדוש העולם מקובלת אצל כולנו · אבל בספורי ענין גן עדן וחגורת
הנחש / ועץ הדעת / ודברי הכרובים / שלאו לבו להוציאם מידי פשוטם · אם
מפאת הסברא השכלית / ואם מפאת הראות מסעדות דברי חז"ל / כמו
שאבאר · וכבר ביאר הרב זה בסוף פ"כט מ"ב ובפ"ל שאחריו / כי הנה
בפ"כט הביא בסופו שתי הקדמות / ובראשונה אמר שכל מה שנזכר במ"ב
בתורה / אינו כלו כפי פשוטו / וכו' ואמר עוד ז"ל ובביאור אחרו מתחלת
הספר ועד כאן / כבוד אלהים הסתר דבר / ואחריו זה / אשר נזכר שם
שברא ביום הששי ע"כ / ובפ"ל אמר ז"ל וממה שצריך שתתבוננהו אשר /
זכרו בריאת אדם בששת ימי בראשית / ואמר זכר ונקבה ברא אותם / ושתם
הבריאה כלה / ואמר ויכלו השמים והארץ וכל צבאם · ושתח פעם אמר
לבריאת חוה מאדם / וזכר עץ החיים ועץ הדעת / ודבר הנחש והספור
ההוא · וזכר שזה כלו היה אחר שהושם אדם בג"ע / וכל החכמים הסכימו
שזה כלו היה ביום הששי / ושלא נשתנה ענין כמה שנים אחרי ששת ימי
בראשית / ולזה לא ידחק דבר מן הענינים ההם / כמו שאמרנו שעד עתה לא
היה טבע גם לדברים / ועם זה / כבר זכרו חכמים דברים אמתיים לך /
מלוקטים ממקומותיהם / ומעירך ג"כ על דברים כמו שהעירו הם ז"ל / וכו'
שכן ראוי כמעיין שפירשנוהו / שלא היה דעת הרב היות כל מ"ב משל /
כי אם קצתו / וסכל מה שנזכר בפעמים ששת ימים מבריאות שמים וארץ
והנמצאים כלם / ובריאת האדם ואשתו עד סוף פרש' ויכלו / אין בהם משל
כלל / כי היה אלו שכל כפשוטו / ולכן פרקים שכאותו פ"ל ג"כ בכל מה
שביאר הרב במלאכת ששת הימים / לא עשה פירוש כזריו / שלא ראה כלל /
אבל עשה כמשל / כי הוא השתדל השתדלות גדול לקיים אמונת חדוש
העולם / וקבל הפסוקי' כלם כפי פשוטיהם · אמנם ענין הגן והנחש וגן
עדן יחשוב הרב שאינו כפי פשוטו · והנה הביא לזה ראשונה קצת
מדברי' בענינים והמכונות / כמו שהעירותי במאמר ה"ג וי"ד וכו'
וכו' וכו' ולא וה"לו שהמה מורות על הענין / מה שיורה
בתוכו כפי פשוט · ומתור שלשית / לא מורים כונתו / ולא משכל
בכונתות אלו / ולכן היה מן הראוי שיעורר מה שכ' אלו באופן מביא אל
המושכל ולא אל הכסל והכונה / וגם מצא הרב לזה הוראה גדולה בפסוקי
התור' והוא שכיון כי נזכר' בריאת אדם ואשתו שנ' זכר ונקבה ברא אותם /
ואח"כ חזר ונזכר לאחר כלם ונשלם הספור כלו עם פרשת
ויכלו / ולכן כל מה שנזכר אח"כ בבריאה השנית / שהוא ככפל מבואר / ועם
שליף גדול / באופן יצירת האשה / היה ראוי שכנגד היתור והככפל הזה
יוכיח עם היות פשטו והענינו מבוארים הדברי' ההם באופן אחר מן השכלים /
כדי שלא יהא חולק על המושכל / ולא יותר על מה שנזכר ביום הו' · והנה
נמשך הרב ג"כ מדברי חז"ל / אם במה שאמרו בב"ר על ויכלו השמים והארץ
מתחלת הספר ועד כאן / כבוד אלהים הסתר דבר ומכאן ואילך כבוד
מלכים חקור דבר · פרשו בזה שכל מה שנזכר במלאכת ששת הימים /
אין ראוי לעמוד בו בורה ורמז / אלא לקחו כפי פשוטו / עם היות שלא ידענו
אופן הבריאה ואמתתה / וזהו הסתר דבר / ומכאן ואילך ר"ל הבריאה שנזכרה
שנית / וענין גן עדן וספור הנחש / הם בכלל חקור דבר / לפי שיש בהם
עיון / ואין החקירה בהם / וכמה פירשו משל כלל / ולכן אמר הרב שאמרו
חכמי' בזה שהם אחר בזכירה שנית / והוא אשר עשה לעצמו משל · וממה
שנזכר לבד בריאת חוה מאדם וענין הנחש וכנפו / ענין שלא עשה הרב לעצמו
משל כגן ולא נבראו / כמו שעשה הרלב"ג והרל"בג / כי זה כלו יסמוך הרב
כי הוא כפי פשוטו / אלא במאמר הדברים שנזכר עמם פירוש · גם נתעורר
מדברי חז"ל שאמרו שזה כלו היה ביום הששי / כי זה יורה שהיה דעתם שלא
נעשה בפועל / כי לא יתכן שביום הששי נברא אדם והושם בג"ע / ושם
נרדם ונלקחה צלעו ונבנתה ממנה אשה ושאלו ונתעוררו שניהם / ושם
אדם / כי זה כלו בזמן מ"א שעות ביום אחד / אלא שהיה כל זה דבר מושכל
ומשוכה · וגם עוד העירו / אמר שאמר ביום הששי לא היה דבר
מגשם / ויתכן שזה בלתי אפשר ביום ההוא / ואמר ששי לא היה / אלא ג"כ
לא היה ולא נבר' / לא למשל היה / ולסוכי עוד שזה ענה אבל דברותינו משל
ולא כפשוטו / אמר הרב · וגם זה כבר כתבו חכמים דברים אמתיים לך
מלוקטים וכו' / ר"ל עם היות שאמרו שכל זה היה ביום הששי / אל תחשוב
שלאמתתו כן / ושפירשו הכתוב כפי פשוטו / כי הנה אמרו עם זה דברים
אחרי' שנבאר' שאין שכתב כפשוטו · והוא אמרם שאדם וחוה נבראו באחדה
עם אחורי' גב לגב / ושנחש היה רכוב / ושהיה כתמור גמל / ושהיה רוכבו
סמאל / ואמרו ג"כ הוא נחש הוא שטן הוא יצר הרע · ואמרם שאין עמו' היה
מהלך ת"ק שנה / וכן מה שאמרו' שהיה מזכר שם הרב / שכלם יעידון
ויורון שהיו ענינים שענינים באלה כפי הנזכר' לא כפי פשוטם · ובלבול' אם
הרב ומעירך ג"כ דברי / כמו שהעירו הם / כלומ' שאין חז"ל מקרו בדברי'
כלם ועשו בהם נגיעות · גם אני לא אמנע מי להעיר / כי מקום שהיו לי
אבותי להתגדר בו · הנה א"כ / לא יתפרש לרב מהי' הכתובי' באלה פ"ד
הסדרים כולם פשוטם / שהיה בתורת שנורא / לא לצורת מורות ומוקיים
בסמוכותיו · שלא גם כן במלאכת ששת הימים כמ"ב / בי יוסף לפירוש
הבריה והשכלה בפרשה האחת לבד / ומפני שלשת הסבות שזכרתי / ר"ל
היות הספור דבר זר / לא יסבלהו השכל / וכאלו הוא נגבל הכונות /
והוקשות הכתובים בכבל הפור יצירת אדם ואשתו / והטעות · ובכו
שהעירו ז"ל · ואמר הרב שיהיה הספור הזה כספור העולם / ברלא

ועקב והשכינות מראה יחזקאל / שיודע הוא שלא היה שלם הוא אדם עד
לגבוה / ולא בהיות שוכב / שלא כתובות בספרי הקדש / מהם מימים ולא
ידענו דבר / כספור היגיל וספור סדום ועמורה · ויש ספורים שהם כלם
רמז / ואין בהם הגדה פשוטה כלל / כבלם וכמ"ש אשר זכרתי · ויש ספורי'
שפשוטיה' היה בגדר האמתית / ורמזיהם / הם ג"כ אמתיים / רומזי' לענינ'
אחרים / כבארות יצחק עשק שטנה רחובות כי לפי דרך הרמ"בן פשוטיהם
היה הגדה אמתי' / ומה שקרה ליצחק בספירת' / ג"כ ירמוז על הב' בתי' /
עשק בית ראשון שהתעסקו בו שלמה ושריו · ושטנה הוא רמז לבית שני /
שבנה עזרא וכתבו עליו שטנה · ורחובות הבית העתיד שהוא ירחיב השם
את גבולנו · ויש מן הסיפורים שחלק מהם בגדר אמתית / וחלק מהם רמז
ומשל / כספור הזה / כפי דעת חז"ל / ואמנם מהו הדרך והכורה שיורה עליו
הספור הזה / ואיך יתקשר עם מעשה בראשית מה שלפניו / ועם הפרשיות
שלאחריו / הנה יתבאר זה כלו כאשר אבאר הפרשה הזאת כלה / כפי דרכי
והשכל / ודי בזה מה שהתגלגלות לראשונים :

ואשר שלמיתהו אני בדבר הזה / הוא הרב המורה נבוכים / ושם החוקרים'
כ"ל שהפרש' הזאת ראוי שתאור כלה כפי פשוט' / והשכל' ימנה /
א"כ לפרש' על דרך ההסתר / וכפי שרמזו המורה או הרמ"בן · כי רמ"בן ממני
הדבר הזה / לפי שפתק כמה דבר משה שנרדו פשוטי הכתובי' / שכן היה
יקרה · ואם בבלם יעקב ושמות יחזקאל כשיוצאו מדרך הפשט / יש מקום לזה /
לפי שהכתו' לא העיד שהי' שהלם בפועל / לא שראה אותם יעקב כחלומו ·
וכן שיות יחזקאל ביאר הכתו' שראה אותם במראות אלהי' / אבל במה שהתור'
העידה על הויותו לא בחלום ולא במראה' / כי אם בספור פשוט / עדות י"י
נאמנה / שכן היה או בפעם / ואין לנו לומר שלא היה ולא נברא אלא לחשל
היה / כי יכוי' זה הכחשת הכתובי' והכונת / אבל כן אמרתי דרך שהלך בלך /
לא כפם יבין ושאול מפשט הכתובי' / להצדיקם ולאמתם / אך אמנם נאמת
שהלכד כפשט הזה / שהנה נכתב אותו ספור בתורה ללמדנו בו עוד
חכמה ודעת ויראת י"י · ומזו הודיענו הכבלא הביאה לתורת האדם
על כל מנורי השכלות והמושכלו' / כי יש בהם שיכונו לגנלה / ואין בהם
דבר לגרוע אמר / ושם שיכונו אל האמות השכליו' · והיה הפשט
הפשוט דבר רק ואין בו חיים · ולא הסתורה אשר עם השם אותם
בן / אבל הפירושו שעתם / הוא אמת / וכוון היות / והכרתו היה
מכחם עליהם / ובבר זכר הרב שעורים בהקדמת ספרו / ושם אלו
שאמר שלמה / תפוחי זהב במשכיות כסף / דבר דבור על אפניו · ואין לא
יסתרם ספור הפשט' ג"כ כדרך הנסתר פנימי / והנה חז"ל הרבו בהם הורמיז'
והרמזי' · ובעלי הקבל' פירשו כל הדברי' הכתובי' דונמא לדברי' עליוני' ·
וכתב בזהר' הזוהר בפ' בהעלותך / ר' שמעון בן יוחאי אמר ווי לההוא בר נש
דאמר דהאי אורייתא' אתיא לאחזאה ספורי' בעלמא / ומלי דהדיוטי / דאי
הכי / אפי' בזמנא דא אנן יכלין למעבד אורייתא' במלי דהדיוטי / בשבחא
יתיר מכולהו / אי לאחזאה מלי דעלמא / אפי' איכון קפסרי דעלמא / אית
ביניהו מילין עילאין יתיר. אי הכי נזיל בתריהו / ונעביד מנייהו אורייתא' /
אלא כל מלי דאורייתא כי מלי נוסח · תא חזי עלמא עילאה ועלמא
תתאה בחדא מתקלא אתתקלו / ישראל לתתא / מלאכי עילאי
לעילא / מלאכי עילאי כתיב עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט / בזמנא
כד נחתי עילאה בשעתה דנחתין לתתא / מתלבשי בלבושא דהאי עלמ' / ואי
לא מתלבשין בלבושא דא / לא יכלי למיקם בהאי עלמא / ולא סביל לון
עלמא / ואי במלאכין כך / אורייתא' דברא לון וברא לעלמין כלהו / וקיימי
בגינה / כיון דנחתא' להאי עלמא / אי לא דמתלבשא' בהני לבושין דהאי עלמ' /
לא יכיל עלמא למסבלא / ועל דא האי ספורא דאורייתא לבושא דאורייתא
איהו מאן דחשיב דההו' לבושא איהו אורייתא' ממש ולא מלה אוחרא / תיפח
רוחיה / ולא יהא ליה חולקא לעלמא דאתי / בגיני כך אמר דוד גל עיני
ואביטה נפלאו' מתורתך · מה דתחות לבושא דא אורייתא' · תא חזי אית
לבושא דאתחזי לכולי' / ואינון טפשין כד חמאן לבר נש דאתחזי להון שפיר' /
לא מסתכלן יתיר / חשיבו דההו' לבושא גופא / וחשיבו דגופ' נשמת' / כגוונ'
דא כהאי גוונא אורייתא' אית לה גופא / ואלין דאורייתא' דא איתקריין גופי
תורה / הא גופא אתלבש בלבוש' דאינון ספורי' דהאי עלמ' / טפשין דהאי
עלמא לא מסתכלין / אלא בההוא לבושא דאיהו ספורי דאורייתא / ודידעי
יתיר / לא מסתכלי בלבוש' / אלא בגופ' / דאיהו תחות ההוא לבוש' / חכימין
עבדי דמלכ' עילא' אינון דקיימין בטור' דסיני / לא מסתכלין אלא בנשמת' /
דאיהו עיקרא דכולא אורייתא ממש / ולעלמא דאתי זמינין לאסתכלא
בנשמתא דנשמתא דאורייתא · איהו עתיקא קדישא / דכולא אחיד דא
בדא / עכ"ל / הנה ביאר השלם הזה משל נכבד מאד / שיש בתורה שלש
בחינות מה שיבחן באדם / כי כמו שהאדם הראשון שנראה בו / הוא לבושו
וכליו / שמתוסף בו / ואין זה עצמותו ומהותו / כי הנה יש תחת לבושו / גוף
האדם עצמו ובשרו / ויש שם עוד נשמה אנושית / יקרה היא מפנינים /
נאצלת ונקשרת באותו גוף / ושלשת הדברי' האלה באדם נבראו' / ר"ל הלבוש
והגוף והנשמה · ככה בתורת השם / יש ביאור המלות והענינם / שיתיחסו כמו
לבוש / שהרגשה משלה לאחיו' / ויש שם ענינים עוד / שיורו עליהם המלות /
מהם הספורים גופי תורה · ויש שם עוד רמזים הפנימיים / שהם כמדרגת
הנשמה והצורה / וכמו שלא נוכל לשכחים באדם / הויות הלבוש / והויות
הגוף שנשא אותו / כן לא נוכל לשכחים בתורה שלשת הענינים האלה /

סבנת

[illegible]

אלה תולדות השמים והארץ וגו' עד סוף הפסוק.

[illegible]

וכל שיח השדה וגו' עד ויהי האדם לנפש חיה.

[illegible]

שלין בדברים האלה מרצונו הפשוט, נעשו ביום הששי, שלא התחילה עדין ההויה הטבעית, ולכן נתיחסו אל האלדים וייצר ה' אלדים ויטע ה' אלדים, הנה הוצרך המטר ליצירת גוף האדם ולצמחי הגן, בהיותם נבראים בששי בכלל ההויה האלהית, ושלא היה מהויה טבעית שנצרכה אל המטר. ולא הוצרך ג"כ לצייר גופי הב"ח שנבראו ביום ההוא, קודם ירידת המטר, ולא ג"כ לצמחי' ולאילנות שנעשו בשלישי, מבלי מטר. הנה היתה הסבה בזה כלו, לפי שלמעלת גוף האדם וליוקר הגן לא רצה הקב"ה שתהיה הויתם כלה מכח הארץ כדרך מים שיצאו בו, וכב"ח שנעשו בששי, אלא שיתחברו ביצירת גוף האדם והגן כח הארץ וכח עליון למטר השמים ישתו מים, לכן לא נעשו שני הנמצאי' החשובים היקרים האלה האדם והגן, עד שירד הגשם על הארץ, ונתחבר הכח עליון עם התחתון, ולא היתה עם כן ירידת המטר אליהם, להיות סבה טבעית, כי אם מפני הגדלת במעלה ושלמות, והנה לא נזכר כל זה בפרשת היום הששי, כי אם בריקום הזה, לפי שראה הכתוב לזכור ענין הגן וענינו בתוך ויתיחס לפעולת אדם ועבודתו שנמשך ממנו ולכן בא הכל בפרשה הזאת, ואפשר לפרש ג"כ בפסוקים האלה, שרצה הכתוב לספר מעלת הגן, ולכן אמר שלא היו עדין דשא ועשב וצמחי הארץ בהויתם הטבעית. בעבור שהיה חסר מהם הסוג שהוא המי' המתערב עם העפר שהוא מזון הצומח בטבע. והיה ג"כ חסר האדם הצריך לגן להיות עובד אדמתו, ולכן תקן השם שניהם, אם להמטיר המטר, כי העלה אד מן הארץ ואם לענין האדם, וייצר יי' אלדים את האדם עפר מן האדמה שנברא ממנה, כדי שנפשו יחמול וירחם עליה ויסתדל לעבדה, והוא אמרו לעבוד את האדמה שחוזר כפי זה לאד', והכלל היוצא מהפסוקים האלה, הוא להודיע שלא היה ראוי לאדם להתגאות לזכור משפחתו ובית אביו, כי האל יתברך יצרו עפר מן האדמה ולא היתה לו א"כ הבנה הראשונ' מהסבה המשפחות ולזה לא אמ' הכתוב כאן מיצרו בצלם אלדי' ובדמותו, כי לא היתה כוונת הכתו' בזה לספר בשבחו כי אם להודיע שפלותו, ומדרגתו כפי גופו וחמרו ואמנם אמרו ויפח באפיו נשמת חיי', הוא רמז לצורתו האנושי', כי כמו שכת' הרא"בע בפרש' נח, שם נשמה לא נאמ' כי אם על נשמת האדם השכלית, ולהיות א' בנושא רבת בכחו' קראה נשמת חיים, שתכלול כל מיני החיי' הנמצאה שהוא חיות מה כמו שזכר הפלוסוף, והפרנס שיקרא ג"כ חיות, והתשכלה שהוא החיים הנצחיי', וכמו שיאמר הרב המור' נסתוף שם חיים. והיה א"כ נשמ' חיים רמז לנפש הכוללת הכחו' כלם, והותרה בזה השאלה הו'. ואפשר לפרש נשמת חיים, כמ"ש הפלוסוף שחיי' האד' נהם חיים נכחיים נמשכים אחרי התאות החמריות ומהם חיים מדיניים, נמשכי' אחרי השכל המעשי המדבי' ואם חיים אלהיים והם נמשכים אחרי השכל העיוני כבני האלדים. וכאלו אמר הכתוב נפח האלדים באדם נפש בחירית, על כל מיני החיים האלה ואמנם הצלם רבי שמעון בן יוחאי פירש בכתוב הזה כי גם אחד ובנו, אמר תא חזי מה דעבד בר נש דהא קב"ה יהיב ביה נשמתא קדישא לאחזא יתיה בעלמא, ואיהו איתקדר במתנתיה ואיתהפך הוא נפשא דבעירא דאיתמ' עלה תוצא הארץ נפש חיה עד כאן. ולפי דעתו זה, ר"ל לפרש שהאל יתברך נפח באפיו של אדם, שהוא חסד להכנסת הנפשיה בקרבו נשמת חיים רוצה לומר נשמה מטבע השכלים הנבדלים, שהם חיים וקיימים בעצמם, כלו אמר נשמה מטבע החיים הרוחניים, ואעפ"כ הוא ברשעתו, לא רצה לבסו' אחריה, ולעשו' כמעשה הרוחניים ההם אבל עשה עצמו כאחד הב"ח הבהמיים, שקראם הכתו' נפש חיה שהוא נמשך אחריהם כפי חמרו, והוא אמרו ויהי האדם לנפש חיה, והוא הבהמות, והיא על דרך *אדם ביקר בל ילין נמשל כבהמו' נדמו ועל זה אמר שלמה *אמרתי אני בלבי על דברת בני האדם לברם האלדי' ולראות שהם בהמה המה להם, והותרה בזה השאלה הז'. תלי' מ"ט קהלת ג' והנה הרעים הרא"בע את העולם, באמרו בהרבה מקומות מהפרושה"א האדם יש לו סוד, וכוונתו שאם העצם הפרטי, לא יאמר בה"א הידיעה, כי לא יאמר האברהם [illegible], ולכן ראוי שנפרש האדם הנזכר תמיד בזאת הפרשה שהוא שם המין, ושעליו דברו הכתובים, לא על אדם הראשון הפרטי, ואני משיב עליו שאדם הראשון היה עצם ראשון ומצאת מינו, והיה שם זה מין, ליה שלא היה במנא ממינו, כי אם הוא ומהגד שהוא מינו, דבר הכתוב כראוי לכנותו בה"א הידיעה, האדם כמו שמש שלא יאמר על שנים הואיל הפרטי השמשי, ולו שם למינו עם היו' שלא ימצא ממנו רק הפרטי לבדו, ולכן יבוא בה"א הידיעה השמש יצא על הארץ וזרח השמש ובא השמש וכן השעיר על זה האופן

ויטע יי אלדים גן בעדן וגו' עד כי ביום אכלך ממנו מות תמות, עתה יספר הכתוב כי לא היה לאדם גם כן הבנה אנושית לפעול, שהוא רוצה מקום שדר בו, אבל היה בהפך, כי האל יתברך נטע גן בעדן, שהוא מקום ידוע ונכבד ושמו מורה עליו עדן. ואמנם אמרו מקדם, כתב הרא"בע שנטע אותו לצד מזרח. ויותר נכון הוא, מה שתרגם אנקלוס מלקדמין, כי היה הגן מקום בארץ נברא בתחלת הבריאה, כשאר חלקי הארץ, ונטה ביום השלישי, נטע השם שם ברצונו הפשוט את הגן. ואין הכוונה בנטיעה שהביא האילנות ממקום אחר ונטעם שמה. אלא שכל הגן ועניניו היו נגד מחשבתו מעשה ידיו להתפאר, לכן נתיחסו לאל יתברך ענייני הגן להיותו מכלל הבריאה הראשונה, כשאר הדברים שנעשו בששי, והותרה בשאלה הט'. והטעם של שראשונה הוא, שהיה הגן תחת קו השוה, ששם שווי הימים והלילות והתנגדות [illegible]. והנה הרב המורה והרא"בע בעלי הסוד' יסכימו כולו במציאותו, וגם שבחו מן אשר לא מבני ישראל היה, אומרי' בעניינו, כמו שכתב הר' אבן, [illegible] וישם שם את האדם אשר יצר הודיענו הכתוב שני דברים, האחד שלא נברא אדם בג"ע, כי אם חוץ ממנו, ואחר שנברא שמו הקב"ה שם. והב' טעם היות שהאדם והגן שניהם נבראו ביום הששי, כמו שביארתי, הנה ראשונ' נוצר האדם ואח"כ נוצר הגן אשר הושם שם, ומפני זה אמר הכתוב ראשונה וייצר יי' אלדים את האדם. ואח"כ ויטע יי' אלדים גן בעדן מקדם וישם שם את האדם אשר יצר. ולא כדברי המפרשים שאמרו שהגן נוצר בשלישי, והאדם וכו' והודיע הכתוב שלמות הגן באמרו ויצמח יי' אלדים מן האדמה כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל ועץ החיים בתוך הגן וכו'. ומזה למדנו, שלא פשה אדם ברעב, ובצמא ובשאר כל לאוי נפשו כי ירעב, שהוא הכנס השלישית המוציאה לפעול. כי שם האל יתברך ספק לו כל צרכיו בתוך הגן בהנחתו שמה כל מיני העצים המועילים והמהנים לאדם. אם לראיה כהוסכית, ושאר הפרדים היפים. ואם לאכילה, להיותם מזון לאד'. ואם לשמירת הבריאות וקברת החולי בתרופות, כפי האיכות והכמות אשר נתם שהכל היה בגן, ועל זה אמר ויצמח יי' אלדים מן האדמה, שהוא פירוש הנטיעה האמורה למעלה, כלומר שלא הביא אותם האילנות ממקום אחר לנטוע אותם שם, אבל מן האדמה הציא הצמיחם. כל עץ נחמד למראה, רוצה לומר כפי יופיו מתכו לכן תמצא אדום מזוגו וירוק ושאר המראי', והיה שם ג"כ כל עץ טוב למאכל, ר"ל ערב לחך ומועיל להנאה והיה ג"כ שם עץ המי' לענין התרופו' לשמה הבריאות ולהשיבה כשורה. ואמרו אשר זה בתוך הגן איננו בלבד אלא לכל עץ נחמד למראה וטוב למאכ' ועץ החיים שהיה כלו בתוך הגן לא יצטרך אדם לצאת משם לבקש דבר מהצריכים אליו חוץ לגן, כי הכל היה בתוכו. ואפשר לומר כי בתוך הגן יחזור לעץ החיי' בלבד, מגיד שהיה באמצע הגן, כמו שתרגמו אנקלו' לפי שאין החיים אלא בשווי ענינים מהאיכיות. ואמנם עץ הדעת טוב ורע לא אמר שהיה בתוך הגן, עם היותו שם אם לפי שלא היה באמצעות כעץ החיים. אבל היה בסיבוב או קרוב לקצהו כי הוא היה מטבע קצה הקלנה, לא מהאמצע. ואם לפי שהכתוב בא לספר מעלת הגן, בהיות כל הדברים הטובים והצריכים נמצאים בתוכו. אבל עץ הדעת לא היה שלמו' לגן היותו בתוכו, ולכן לא נאמר בו בתוך הגן, והותרה השאלה הט'. ולפי שכמו שיצטרך האדם למאכל יצטרך גם כן למשקה המים, להעכרת המזון, ספר הכתוב שגם בזה ספק הקב"ה צרכו של אד' בגן, כי היה נהר יוצא מעדן והיה עובר בתוך הגן להשקותו, ושיה הנהר ההוא ג"כ גדול ופנוס, שמשם יפרד והיה לארבעה ראשי'. שם האחד פישון שנקרא כן לרבוי מימיו, ואלשון ופשו פרשיו. וכתב רש"י שהוא נילוס. ושכמי האומות אחרים שאינו כן וקוראין לפישון גאנקי, ואמרו שחוילה הוא ממזרח הודו, שגאנקי סובב את כל ארץ הודו, ובתוך החול שלו, ימצא הזהב, ואמרו ג"כ שהנהר הזה יתחלק לעשרה נהרות, ויכנס בים, ושהוא רחב מאד ושגבר ביותר על המים, הוא שמונה מילין. ועוד אמרו הקדמונים מהם, שכורש מלך פרס שלח פרש א' עם כפינ' אחת לראות ענין הנהר הזה, והיה נחלק לת"ס נהרות. וגיחון אמרו שהוא נילוס, הגדול מכל נהרות העולם, והוא הסובב את כל ארץ כוש ומצרים. וכאשר יכנס השמש במז"ל סרטן, יגדל כ"כ שיעלה וישקה את כל ארץ מצרים. ואמרו שמי הנהר ההוא מטבעם להכרות הנשים מאוד ושהעקרות שמשתנה מהן תלדנה. וחדקל קורין ת"ינרי. שהו"ם להיות אחת מהירו' התרונה מאד, כי כן מימיו רבים במרוב עמוקה, ולכן נקרא שמו בלשונכו חדקל ר"ל חד קל בתנועתו, והוא הסובב את כל ארץ ארם' וכיוא והסיריאה. ואמנם פרת הוא הולך בתוך בבל, ומולך אותה לשנאין לפי שהוא עובר בתוך העיר והולך ונכנס בים סוף. ואחרים אמרו ג"כ כי הוא עולה ומשקה את ארץ בבל, כמו שנילוס משקה את ארץ מצרים. והודיענו הכתוב משלמות הגן, שמלבד היות המאכל והמשקה שם בשלמות גדול, הנה גם ספרת פישון שהיה עובר בו היה מנו' שם הזהב הטוב והבדולח ואבן השהם. והיה אם כן לאד' התענוג העושר והכבוד בגן, והנה לא זכר מה היה נמצא בשאר הנהרות, לפי שלא נמצא בהם לא זהב ולא אבנים טובות ומרגליות כמו שנמצא בפישון. גם כי גיחון היה סמוך לירושלים, כמו שנאמר בהמלכת שלמה, והורדתם אותו אל גיחון, וכן חדקל נזכר במראות דניאל, ונהר פרת היה גבול ארץ ישראל לצד בבל. ולהיותם נהרות ידועים, ולא נמצא בם דבר נדרש לכן לא זכרם הכתוב והותרה בזה השאלה הי'. ובעבור שהיו ענייני הנהרות חלק מיסוד המים, ולא נעשו או ברצון פשוט, כאשר נעשה הגן לכן לא ייחס הכתוב ענינם אל האלדים, והותרה בזה השאלה הי"א. והנה חזר הכתוב לאמור ויקח יי' אלדים את האדם וינחהו בג"ע להודיע תכלית הבאתו שם, כאלו אמר והנה לקח יי' אלדים את האדם וינחהו בג"ע, זה היה כדי לעבדה ולשמרה ואמר לעבדה בלשון נקבה לפי שהגן נאמר בלשון זכר ולשון נקבה, כאשר כתב הרא"בע, והיתה העבודה שיאכל מהעצים שהותרו לאכילתו, והשמירה שלא יאכל ממה שהוזהר עליו כאלו לנסות אותו בא האלדים, לדעת היושר מצוותיו אם לא, ולכן הכניסו שמה. ואולי שאמר לעבדה ולשמרה, על נשמת חיים שאמר למעלה שנפח בו. כי בהיות האדם בג"ע מבחר המקומות

ונפשה שנאמרים / והחשובה שכאלה לאת והמשקים / היה בלתי סרוד כדבר
זה / כי אם בהשלמת נפשו / וזהו לעבדה ולשמרה · וכן דרשו רבי אליעזר
לעבדה ולשמרה על התורה · ור"ע ויקח י"י אלהים את האדם ויניחהו בג"ע /
שהוא כמוך עם וינו / כאלו אמר וכאשר לקח השם אלהים את האדם ויניחהו
בג עדן / או נוה עליו מכל עץ הגן וגו' כפי כל א' מהפירושים / והותרה
בזה השאלה הי"ג · ויגלה זה / שגם כן לא היתה לאדם הסבה הד' לפשע /
שהיא להתיילדות הטבעם והבלתה / כי הוא בילדותו נולד רש / ופונה לגן
נכרת · והקב"ה לקחו והקימו מעפר דל / והניחו בג"ע לעבדה ולשמרה /
לא להיות שם אדון ובעלים · ואמנם מה היה ענין עץ חיים ועץ הדעת / כבר
ידעתי דעת חז"ל שאדם הראשון אם לא פשע / לא היה מת / ועם היות
שלא נתיסר זה בעיני הרלב"ג · הנה כלא' אינו נמנע / כי כאשר יודה שעץ
החיים היה מאריך ימי' להיות אדם שנים רבות ועבורות אחד / מי המונע
שישיב לחיותו ולכיותיו עד שיתמיד בחיים ולא ימות · כי אין הכוונה שהי'
אדם נצחי בטבעו כאחד מבני השמים / שיהיה נמנע בו ההפסד · אבל
היה נצחיותו בחסד אלי / שהכין עניני חייו / כאותן יוכל החלום והנגל מכל
פנות היות / אם מהתנועות מהכבאה והבריאה ושאר הפגעים / בהיות
בהנחתו ויתברך דבקה בו לשמרו בכל דרכיו · ואם מהתנועות הגופיו' שאם
בעצים רבות שבות החולי והחות / בזה שהניחו בג"ע כלו שאנן ושקט נח /
לא יגן יפה ויפה / ואם מהסבות האויריות המתהפכות מהקיץ והחורף
על האדם / בשמם אותו בחכמה הישוויות תחת קו השוה שלא יתהפך שם
האויר התהפכו מאד / כמו שזכר א"ס / ולפי שהזוונות וכמיזות / גם כם
כפי איכותם וכמותם / ישכנו אליו' בגוף האדם / לפי שהוא בהכרח יצטרך
אל המזון / לא תורת זה שיתך מלחויותיו בגופו ע"י האויר והחום הטבעי /
ושאר הדברים · וידוע שהתמורה בלתי שוה ובאותה / לזה שיתך / כי אין
הבשר והלחות שנעשה מהמזון / כבשר והלחות שנברא עם האדם בתחלת
יצירתו / עד שיהיה זה סבת הזקנה לפי שבשר האדם וליחותיו ישובו לו
נכריים נולדי' / רובם מהמזון / ובשיבנה זה / תבא המות טבעית / כי הוא
כמו מי שיתן בחבית יין מים קיים / בכל יום / תמורת היין שיוציא משם /
שאין ספק שבהתמיד זה ישוב כל היין מים / ותפסד צורת היין / ולכן כדי
להציל הקב"ה את האדם מן הזקנה ומן המות הטבעות / נתן לו בתוך הגן
את עץ החיים / כי היה פריו כל כך נאות למזג האנושי / שבאכילתו ישוב
הבשר והליחות כמו אותו שניתך ממנו / מבלי חלוף / ולכן נקרא עץ החיים
גם שהיה מונע התכת הגוף / ובזה היה מאריך הימי' ומתמיד אותו · ואמנם
עץ הדעת טוב ורע אינו אומר שהוא היה לכח המוליד כדברי הרלב"ג / לא
שהיה אילן ממש · שכפי איכותו וסגולתו / היה מרבה באכילתו / תאות
המשגל / ונקרא עץ הדעת / מלשון וידע אדם את חוה אשתו / וידע אלקנה
את חנה אשתו / ואמנם מ"ש הנחש והייתם כאלהים יודעי טוב ורע / ואמר
ית' הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע / אינו סותר לזה / כמו שפשט
הרמב"ן וכמו שיתבאר כפי שכבר ביארתי הזה נחקיים · אבל מה שכתב הרב
ההוא / שהיה כוון בעיניו שאדם קודם חטאו לא היה בו בחירה ורצון / כי
היה עושה הדברי הראויים בטבעו / כשמים וכל צבאם / מבלי אהבה ושנאה
ושהאילן ההוא היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו / בדבר או בהפכו לטוב
או לרע / ואינו הוא דעת זר ובלתי מתקבל / לפי שהאדם בטבעו הוא בעל
בחירה ורצון כי מהותו מורכב מחלק חמרי ומחלק שכלי / היה לו בהכרח
שכן רצון ובחירה לעשו דבר או הפכו · וכמ"ש חז"ל והנה טוב זה יצר הטוב /
מאד זה יצר הרע / הנה לומר שכל טובו ושלמותו של אדם / היה בהיותו
בעל בחירה והיכולת / על הטוב על הרע כפי יצרו / ואם לא היה כן / לא היה ב"ר פרשה ט'
אדם / ולא היה מצוה אותו הקב"ה מכל עץ הגן אכול תאכל / ומעץ הדעת
טוב ורע לא תאכל ממנו / כי לא תפול הצואה / אלא למי שיש לו בחירה ורצון
אלא שהאמת בזה הוא מה שזכרתי / שהיה עץ הדעת ההוא מעורר ומרבה
בתאות המשגל / וידוע שהיות המעט ממנו דבר טוב להוליד כדומה · אבל
בהתרבותו / היה רע מאד ומזיק ומפסיק האדם מהשלמות · ולכן קראו הכתו'
עץ הדעת טוב ורע / כי תחלתו ומיעוטו הוא טוב / ורבויו רע / ומפני זה
לא נקרא כשם יקו' עץ הדעת רע וטוב אלא טוב ורע הטוב ראשונה והרע בסוף · ולפי
שתחלתו ומיעוטו הו' טוב · ורבויו אין ספק שיהיה בו אחרונ' / והנה לא אסר
הכתוב ממנו לאדם הראיה / ולא ג"כ הנגיעה והמשוש כי זה היה מועיל לו
מאד להזדווג עם אשתו ולהוליד כדומה / ויעשה אותו לתכלית טוב ובאות
בדרך טבעי / לא ע"י תאוות בהמי ושטיפה והפלגה בחרפת מום המשוש /
ולכן היו שניהם האדם ואשתו ערומים ולא יתבוששו / לפי שהיו אברי
ההולדה אצלם כידי' וכרגלי' ושאר האיברי' הצריכי' לתשמישו של אדם בדרך
טבעי · ולא היה גלוי הערוה בלתי מגונה אצלם להעדר הבחירה והרצון כ"א
לפי שלא היו משתמשים אותה לערוה / אלא לאכר טבעי כמשא לתכלי' טוב ·
אבל אסר ית' לאדם האכילה מזה העץ · לפי שאכילתו מביאהו להפלגת
התאוה ורדיפת הפועל המגונה לשם עונג בהמי / ולא לתכלית הגון
ונאות / שכלי / כי האכילה לגמרי / ובפוק המזון ממנו עד שיתהפך הגוון
אליו / זה לבדו כאשר על האדם מפני רוב המזון / שאין רע יותר גדול
ממנו · הנה התבאר ענין עץ החיים ועץ הדעת / והותרה בזה השאלה
הי"ג והתבאר ג"כ למה נבחר עץ הדעת בגן / אם היה דבר רע ולמה אסר
אכילתו מהיות הדיעה מפועל השכל יהוא טוב / שהיה זה לפי שראיתו
גם נגיעתו היה טוב / ומועיל בהולדה כדומה ומאותו כד ובסיבה נכרא
בתוך הגן / אבל אכילתו המביאה אל ההשתקעו' והתאוה אל המשג' המגונה
לא היה שלמותו / ולכן נאסר עליו אכילתו / כי לא היה ענין העץ ההוא
שתחלי' אכילתו את האדם בהשגותיו וידיעותיו / לא עיונו ולא מחשבות לפי
שהאדם שלם נברא בפעולו' שכלה ולא היה ג"כ חסר ההכנה לפעל המשגל
ותאותו / כמו שכתב הרלב"ג שלא היה חסר רק טוב ורע בכו' אחד לבדו
שרבה בזה על המשג' / כי הנה גם מתחלה היה יודע כל הצריך לשלמותו וקיומו
אבל היה הדע' בזה פרטיו בטוב ורע המשגל / והיה א"כ ענין המזונה לאדם
שלא ירדוף אחרי שיבו' תאותו בזימה / והותרה בזה השאלה הי"ד / כי על כן
נאמ' במאמר מכל עץ הגן אכול תאכל / כלומ' אכול מהם מה שתרבה פעמים
רבות אבל מעץ הדעת · שתחלתו ומיעוטו טוב / והרוב ממנו רע / לא תאכל
ממנו · כי האכיל / הוא ענין ההשתקעו' / נוסף על שאר השמושי' האמורים ·
וזה כענין הרופא / שיתן ביד החולה תפוח מרקחת מעשה רוקח / לבקשו
בעבם רוחניותו / או להמשישו / שיזהירנו שלא יאכל ממנו פן יזיקנו כי לא
נעשה לאכילה / וכאלו אומר לו די לך לענין הכרח ההולדה בריאה ובנגיעה
ובראיה · אבל האכילה כהשתקעות אל כענין המשגל / והפתנו' עם הגוון
אליו / לא תאכל · ונתן הסבה בזה באמרו כי ביום אכלך ממנו מות תמות /
ר"ל הנה ההפלט מהמזו' והתמיד' בחיים א"א שתקנ' אותו · לא בהשוא הפעולו'
והאויר' והתנועות / ולכן בשתבא מדרך השמי' ותשה להפלג' המשגל באכיל'
העץ תבטל ההשואה המחייב' החיי' ותבא להתכה נוספת / ותמות בהכרח ·
ומזה תדע / שלא נאמ' זה על צד העונש / כי אם על צד הייעוד וההודע' מה
שיהיה / ולכן אינו מבקשו / אם לא נזכר בתוך הקללו' ואמרו ביום אכלך
ממנו לא יורה על היום הפרטי שיאכל שאז ימות מיד · אלא שמיום שיאכ' ממנו
יהיה בן מות נכון לחמדי רגל · ואולי שאמ' מות תמו' על המות הטבעי' ועל
המיתה המקרי' / שבחטאו יגורש מן החקו' ההוא / ותסור ממנו השגח' השם ב"ר פרשה
והיה נרדף מהמקרי' כל מוצאו יהרגהו · ומז"ל אמרו שביום אכלך ממנו /
נאמ' על יומו של הקב"ה / שהוא אלף שנים · וכן היה שמת אדם תוך אלף שנה
שנברא וכמו שאמרו לבריהם אמר זה · והנה / יתבאר עוד כפי הפרשה הזאת'
שגם זה היה מהקללו' שקללו השם כמ"ש עד שובך אל האדמה כי ממנה
לוקחת וכמו שאבאר / והותרה בזה שפירשתי בזה / השאלה הט"ו משאלות
הפרשה · ולמדנו מדברי הנביא הזאת / שלא חטא אדם מפני סכלו' והעדר'
ידיעה / שהיא הסבה הב' כי הנה הקב"ה גלה את אזנו והודיעו את אשר
יקרה לו אם יחטא ·

ויאמר יי אלהים לא טוב היות האדם ענ' עד סוף הפסוק

כבר הכתו' כי בסבת
חטא אדם בסבת האשה שעשאה לו הקב"ה לעזר והיתה כנגדו עשה אותה
לסותו / והיא יצאה לרעתו / בשהפיתה והדיחה אותו מטובו ושלמותו ולכן
אמר שבתחלת בריאת אדם בששי אמ' ית' לא טוב היו האד' לבדו ובהאמרת
זה כלל שני עניני' הא' טעם היות תכלי' האדם שישלו' בנפשו המשכל' ובכח
האשה יהיו לו מונעי' גדולים להשגת השלמו' השכלי / וכמו שכת' הרב המורה
פל"ד ח"א / והב' ראה הבורא ית' שלא היה טוב לשלמו' האדם היותו לבדו לפי
שיצטרך מהיותו גשמי לתקן מזונותיו / וצרכי ביתו / ואם האדם יתעסק בזה
יוסרו בו ומנו ולא יוכל להשגת שלמו' נפשו · לכן היה מהראוי לעשות לו עזר
כנגדו / והיא הנקבה שתעבדהו ותתקן לו צרכי הבית והמזון / ובזה האופן
תהיה גם היא הכרחי' בענין שלמותו · ואמר עזר כנגדו לפי שטעו' בכתם
הוא הדומה לדבר / כי עזר הרופא / הוא מרופא אחר ועזר החייט מחייט
אחר כיוצא בו · אך אין אם היה העזר לאדם אדם אחר זכר כמוהו / לא ירויח
בזה כלל / כי גם הוא יצטרך לעזר אחר שיתקן ויכין צרכיו ומזונותיו כדי
שיהיה לו פנאי להתעסק בשכלו / ולכן ראוי לעשו' לו עזר שיהיה כנגדו
ר"ל מקביל לו באופן זה והיא שתהיה כפעולותיה העזר מקבילו' לפעולו'
האדם · כי הנה העזר שהיא האשה תתעסק ותתעסק למעלה / בהתעסקה
בתקון המאכל / והאדם יתעסק בו לבטל מכלי · ובזה הדרך היתה האשה עזר
לאדם שהיו פעולותיה כנגד פעולות ומקבילו' אותן · והענין הב' שכלל זה
המאמר הוא / טעם היות נקבות הב"ח אין להם חברה עם זכריה ב"א לענין
הזווג / לא שאר' ימים ולזולת זה אין לנו יחס אם זה · כי הם רועי' על ידיה'
עדר עד' לבדו / והנה ראה ית' שלא היה טוב שיהי' כן האדם ונקבתו / ר"ל שיהי'
כ"א מהם לבדו בלתי מתחברי' ולא נעזרי' זה לזה / לא לענין המשגל לבד כי
האדם לפי טבעו / צריך מאד אל חברת האשה / לא לבד להוליד בנים / כי
אם ג"כ להיות לו עזר בתשמישיו / וזהו לא טוב היות האדם לבדו · אעשה
לו עזר כנגדו / ר"ל כנגד צרכו אשר לו · וחכמים ז"ל א"ר אבהו כתי'
זכר ונקבה בראם / וכתיב ברא אותו / אלא בתחלה עלה במחשבה לברא
שנים ולבסוף לא נברא אלא א' · והמאמר יקשה מאד / שהרי בסוף שנים
נבראו אדם וחוה לא א' · אבל בתחלה עלה במחשבה לברא שנים אדם
בפני עצמו / ואשה בפני עצמה / ומבלי שעזר זה לזה / כאמר הר"ס / שזה היה
אפשר להיות / והקב"ה לא עשה כן / כי לא ברא אלא אחד ומצלעו ברא
את האשה / א"כ שניהם א' · וכתב האפוד בסוף הב' פ' שכ"ף כנגדו הוא
כ"ף הדמיון / וזה כי כנגדו המיוחד ממנו הוא לפניו / כמו אך נגד ה' משיחו ·
ואלו אמר אעשה לו עזר כנגדו / יחשב שהיה הכוון שהעזר שתהיה לפניו
ואין זה הצריך מהאשה לבד / אבל שתמיד לפניו ולאחריו / תהיה לאדם
לעזר ולהועיל בכל צרכיו ולזה אמר שתהיה לו עזר כנגדו / שר"ל כאלו
היא לפניו תמיד · והנה אדם כבר מצא בב"ח עזר כנגדו כאשר שיפשט

אתנגדותו אליהם ולפניו, כמוס אשר רכב עליו ומולתו. אבל חוולת זה, לא ימצא יהיה עזר שיעזרהו תמיד לפניו ולאחריו, כאלו הם תמיד נגדו, וזאת כי נחה חז"ל הקשה להם, אמרו עזר כנגדו, לפי שהבינו מלת כנגד מלשון התנגדות והפכיות, והיו א"כ הפכיים עזר וכנגד, ולכן דרשו: זכה עזר, לא זכה כנגדו. ומי יתן ידעתי איך יתקיים שאם לא זכה יהיה כנגדו, כי אפשר שלא תהיה עזר ולא תהיה ג"כ כנגדו, שלא תהיה בה תועלת ולא היזק, ויראה שאם לא תהיה עזר תהיה כנגדו. אלא שהיה דעת', שטבע האשה הו', שתהיה נגד האדם ומזקת לו, כיון שכשמר הוא מקריב לנזר', ולכן מי שזכה תהיה לו האשה עזר, כי כוונתו יכשל הק' בה שטבע האש המתנגד לאלהיות בעזרו, וכמ"ש ברכות ה' דרכי איש אויביו ישלים אתו, אבל אם האדם לא זכה ישא כל דבר לטבעו ותהי' האשה כנגד לו כי היא טבע ומהות. הנה התבאר הפסוק הזה והותר הספק הי"א

ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה וגו' עד לא מצא עזר כנגדו, ענין קריאת אד' שמות לכל הב"ח, ראוי לעיין בו, יאמר כי כבר זכר בעל ספר הכוזר והוא האמת, שהלשון האלהית הנבראת לאדם הק' כי לאדם, ושמה על לשונו ובידו, והיא בלי ספק הנאותה מכל הלשונות והנאותה לקריאה ויותר מכלם, אבל סה פוקים הנה יראה, שאדם הראשון הבין השמו' לבניו, ושהוא היה המחדש והפועל ללשון הראשון, ומפני זה כתב כאלו שהאדם כבר היה מלומד הנורא יתברך, ולשבסות אותו נח האלהים כהביאו לפניו הב"ח כפייה, לראות מה יקרא להם ר"ל אם יפתח כהם שמותיהם היה שלמד ממנו ית', ושזהו אמרו וכל אשר יקרא לו האדם וגו' הוא שמו, ר"ל הוא שמו שקרא לו הקב"ה בלמוד הלשון לאדם הנה הכם על זה שתי ראיות, הא' שאשר לא אמר הכתוב שקרא שמות כ"א למיני ב"ח, וידוע שהם המלך העשי' והעבנים', ולא קרא שמות לאחר העבנים' כלם, לא שחייתי ולא יכירו עתכות, והותיים, ומיטיבי, ולכל היקרים שבתשעת המאמרות, ואלות כטבעיים, שהלשון כוללת כל זה, והוא מזה שיורה שלא היה זה הנחת לשון והשאית, ושים שאמר הכתוב בסוף הענין, ולאדם לא מצא עזר כנגדו שאין ענין לזה עם קריאת השמו' והדע' הזה עם היותו דבר דבור על אופניו, עדין יפלו בו ספקו' מהם, שאם היה הדבר כן היה ראוי להכתב וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו, אחרי ויקרא האד' שמות. ולא היה שכבר כן, כי יאה סכתי קודם אליו. ויהם כי זה היה בזה מן הנפסין שיתפשה האדם לאדם בקריאת השמות, אם היה שכבר למדו בהם, כי ידוע הוא שיקרא אותם האד' בשמו', ולכן יראה שלא היה אדם מלומד בפרטיות הלשון. אבל ביותר נכון לומ' הוא שהקב"ה ברא הלשון והנהיל סדריה הכוללים לענפי הדברים, ולידיעה האלהית בהם, וכאשר יצר את האד' בגליו, הנה כיון שהשפיע בו הדעו' האמתיו' האלהיות, מבלי לימוד ומקריה ושמוש כלל, ככה השפיע והטביע בנפשו שרשי הלשון והוא ההפכית בטבע, לאותן ידיעות אמתיות אלהיות, ולהמונאים כענים, וכתן כאחד כח טבעי, להורות על כל נמצאי העולם, הרשומים בנפשו בק לו' ותנו' הרשומים בנפשו בטבע, כדי שיוכל כד תבכי לשון האדם לשכחתו ית', ושמיהם ישכיון לטבע הנמצאי' כלם. ותלכד זה, דבר מזו הקב"ה בראות הלשון והשפיע לאזניו קול גברא בנזם, מתנע אליו, והוא ישבי שהיה לו כבר הלשון בטבע, ומשמע הנין לשון האזכריו, ובתלמוד מהם לדבר בלשונו, כאופן שהיו הדבורים האלהיים בדבר אתו, והוא ימי א תומן הכח אל בפועל, כי כמו שעם היו' המכה' אמתית טבעית בטבע האדם כבר תגיע לו בפועל ע"י הלמוד והתעמר מה שלמד. ככה הלשון הזאת בהיות' מתחלת הבריא' מוטבעת באדם מה' שי הנה הגיעה אליו בפועל ע"ד הלמוד, ודברו אליו ית' ראשונה. כי מזמנו הדבור האלהי בשמע, לקח האדם דרכי הלשון ובדריה, והוכן לאדם אחר כן, וכרנונו והיה א"כ יצירת דלת הלשון באדם, ככח ובפועל מהא' ית', ונדקו אחרין שהיה הלשון נבראת מוכנו ושהוא לאדם לאד' בדברו אתו אבל לא ידבק אם נאמר אלהיו ית' ע"ד ההסכם הבנאה, לכח לזה קרא כך ולזה קרא כך כפרטיות מנדך ג"כ אמרנו שאדם הראשון פועל הלשון מאליו, לפי שהביאוהו מכמו שהטביע בו כוראו והוציאו לפועל, כהשמיענו לו קול האלהי בדבור וקול מוחש אבל לא יצדק אם נאמר שאדם הראשון הבינו כפי רצונו והסכמתו, כמו שה זכיאי האומות כחרכיתם, שאר הלשונות ההסכמיות, מבלי שיהיה להם כדר הא' ית' טבעי, עם הדברים הנמצאים והידיעות האמתיות האלהיות הלשון הזה נבראת מאנו ית', לכן דבר בו לאדם הראשון לקין, ולנח ולאבות הקדושים, ובו נתנה התור', ונאמרו הדברות בהר סיני, ונכתבו בלוחות הנה זכר השם עם משה התורה כלה, אלה נמלה, כדי שיכתוב אותה על ספר. ואחרי הדברים והאמת האלה, ראוי שיפורשו הכתובים בזה הדרך. שאחרי שיצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה וגו' והיא הכיאם כאשר יהו, וכתן בכל מין צורתו ומהותו המיוחד, הביאם אל האדם, לראות מה יקרא להם, ר"ל אם יסכים דבורו הפעליו, לדבור הנברא מאלו ית', כפי מה שהטביעו בו באופן מתיאם ובאות בטבע לשהיות הד' רים. ואפשר לפרש ויאמר הלשון קינין ואסיפה שקבנס ואסף אותם לפניו, והיא הלשון בשליחתו אל הגוזר ימים אמרו.

ר"ל יזכור הענין לפיר שזה בבריאות רבה, אמרו בענין קריה ° רבי תאנן בן זכאי כבר כתיב ויאמר אלהים תוצא הארץ נפש חיה וגו', ומה ר"ל ויצר ה' אלהים כל עוף השמים ... אמר להם לקלן לבריאה, וכתן

לכנום, כאלו רדתאה בי יתגור על עיר ימים רבים. סנה בכני הפלג שוב על מה שנולדתי כזה, והותר בזה הספק הי"ו. וכבר הכתוב משייו אדם שקרא ב"ח אותם השמות שהיו ראוים אליהם נאותות בלשון, והוא אמרו וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו, ר"ל כל נפש חיה אשר יקרא: הם השם הוא שמו, כפי טבעו ושרשי הלשון האלהי, וככר אמרו ז"ל כמה יפה הי' חכמתו של אדם, היתה בקריאת השמות האלה ער שלא הגיעו המלאכים אליה, כמו שאמרו בב"ר סם אמת בבראשית רבה, והוא מאמר ארוך, מורה שלא היתה קריאת השמו' בנ' הסכמיות וברצון, לא כפי הוראת טבעיהם, והצמיות שהם בזה הדרך, הם הנדרי' שזה כית הוראת הטבע', לא בשמות הייסכמיו'. והנה בהבא: ושד הכתוב כל חית השדה וכל עוף השמים, ולא זכר הבהמה, ובקריא' השמות זכר הבהמה ג"כ, לפי שבענין ההבאה, הוצרך ית' להביא החיה והעוף: לפי שלא היו נמצאים כם עם האד', לא הבהמה שהיתה נמצאת עמו. אבל בקריאה השמות, קרא לבהמה לחיה ולעוף כלם. האמנם ויקרא האד' שמות הנזכר אחרי וכל אשר יקרא לו האדם, לא בא להודיענו שקרה השמו' כדמיון שלא להודיע שכאשר קרא האדם שמות לכל מיני בע"ח ההם, והכיר טבעיה', לא מצא בהם שום טבע נאות ומתים לטבע האנושי, לשיאל לו העזר הנרי' אין. והוא אמרו ולאדם לא מצא עזר כנגדו. שלא מצא בהם נקבה שתהיה ראויה להעזר ומינה, בשרותו כאלו היא נגדו ולפניו כי זה היה תכלי' הכונה בב"ח לפניו. ומפני שלא רצה ית' לתת לו אשה אחרי שירגש אדם בנקבה ומספר ולא ימצא בכל מיני הב"ח נקבה כאותה אליו, אז יעשה השם אותה מבשרו ומעצמיו. ולכן לא זכר בקריאת השמו' היסודות והאבנים והדגים, כי אם מיני הב"ח שבינשמה שהיה אפשר לחשוב שימצא בהם עזר אליו להזקק עמו. ונשלמה בזה תשובת השאלה הי"ח. ונתבאר שלא אמר הכתוב וגו' שם יקרא לו, ולא אמר גם כן וכל שם אשר יקרא לו האד' וכו' לכבר הפסוקי' שאלה כאופן אחר גם כן, והוא שאמר השם שאם אדם יקרא לשבתו ויקרא לעצמו ג"ם בלתי מדבר יורה שהוא כאותו נושא. אל המורגשות כאותו אשר קרא וקרב אליו, כשאמרו ז"ל לא לכנס הלך ורזיר אכל עורב אלא שהוא יוכנו, והוא אמרו וכל אשר, יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו ר"ל כל אדם, שבחר בחכלתו ובדירה לו. והנה ידם קרא שמות לכל הב"ח והכיר טבעיהם, אבל לא ראה בהם נקבה נאותה להזדווג אליו, והוא אמרו ולאדם לא מצא עזר כנגדו, כי להיותו נוטה לגד שכלו, לא בחר לו מחריות הב"ח. ולזה כוונו ז"ל כאמרם שבא אדם על כל חיה ובהמה ולא נתקררה דעתו בהם. כלומר שלא כדעתו והתבוננותו על טבעיהם ומהותיהם ולא נתקררה דעתו שיהיה מזוג ומגורו כמגור מזון ובתוך הב"ח עם נקבותיהם, ולא מצא ההכרח היכך יתברך להוציא את האשה מצלעו ובשרו:

ויפל יי אלהים תרדמה ונו' עד זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי. ספר הכתוב שסבב הקדוש ברוך הוא שתפול תרדמה על האדם והיא השינה העמוקה יאחד כאופן שלא ירגיש בלקיחת הצלע, והיה הצורך ללקחה באותה התרדמה אם כדי שלא תתנוה בעיניו בראותו הויתה מתגוללת בדמיה. ואם כדי שלא ירגיש בכאב בדוק מבורו, ובשרו עליו יעלה וגם כדי שתבואהו שמחה בתאוות ויהיה כמוצא מציאה טובה, שתגל נפשו בבואה אליו בהבת נעת. והנה יסב התרדמה הזאת לאלהים, לפי שכמו שזכר הטבע בהיות האד' אוכל מזון מופעם, לא תהיה שנתו עמוקה כי ברוב המאכל ונסותו ושתת היין תעייף באדם השינה וישכב וירדם. ולפי שבנין היה אוכל כפי הצבוע למזון יצע יתפר לא היה ככון לשינה עמוקה, וכל שכן תרדמה ולכן ייחסה הכתוב אל האלהים כי הוא אשר עשה זה ברצונו, לא כפי המנהג הטבעי. והותרה בזה השאלה הי"ט. והנה ראה ית' לברא את האשה מצלע האדם, ולא עשאה בפני עצמה כנקבות שאר הב"ם, והאדם לפי שנקבותיהם אינם מתחברות לזכרים, ולא נכבשות ובשמעות אליהם אלא לענין המשגל בלבד להיותם נפרדות מהזכרים, והנה אין להם עמהם. אמנם נקבת האדם, הוצרכה להיות לו עזר בעשיית צרכיו ובתקון מזונותיו, ועניני ביתו ולכן היה ראוי שתהיה נכבשת ונשמעת אליו בכל אשר יצוה עליה, ובעבור זה הוצרך להיותה חלק מגופו כי החלק יתחבר לכל ויאהב אותו וינק כעדו, ולכן לקח השם אחת מצלעותיו של אדם ויבנה בשר בגופו של אדם תחתיה, וזהו ענין בנין האשה. כמו שאמר ויבן יי' אלהים את הצלע. ובב"ר אמרו ויסגר ב"ר פרשה בשר תחתיה האיש מסור ביד האשה בין טוב ובין רע. ובן דרשו י"ם ויבן מלשון בינה שנתן בינה לאשה יותר מהאיש, דתנינן בת י"א ויום אחד, נדריה נבדקין, בת י"ב שנה ויום א' נדריה קיימין. והאיש בן י"ב שנה ויום אחד, נדריו נבדקי', בן י"ג שנה ויום אחד, נדריו קיימים. והנה לא ברא את האשה מן הרגלים שהוא החלק היותר שפל, כדי שלא תהא נעיניו כשפחה, ולא ברא מן הראש כדי שלא תהא בעיניה כגברת הבית, אבל ברא מן הצלע שבאמצע הגוף, לשתהיה כבית כמותו. וכבר כתבו טעמים אחרים כפי דרכם בכל א' מהאיברים, והנכון הוא כפיני, שנית שנברא אדם, נברא בו אותו צלע נוסף על כלמותיו המוכרחיות לבנין גופו, ולא היה תשבי זה יותר ולא דבר כשל. כי הנה יש דבר שהוא יותר אבל האיש הפרטי, והוא הכרחי כפי המין, כמו הלחות הזרעיי שהוא יותר בכי האיש. והטבע יאהבנו ויסעדהו לענין ההולדה להשארות המין, כן היה אותו צלע נוסף כפי

אדם והכרתי להולדת כולם / ומותרת נוה השאלה פה׳ / ואין ספק שהיה הצלע הזאת שלקח מהאדם מעורב בבשר / ואותו צלע כשבא כאשה שענינו׳ והבשר כמשפט הבשר · כאמרם לפי דרך שנעי לא היה אשר שיתילדו הראשים לכ מום ובכל גם הגידים השריינים והעורקים לא יתבשר / ולא שמגנם כלבד / לכן יסב הכתוב יצירת האשה מאותו צלע / אל הרבין האדי ויכלתו / כאמרו ויבן י"י אלהים את הצלע אשר לקח מן האדם לאשה · שבר כשביכה לשון בנין ולא לשון בריאה לפי שלא היה בתבנית ברייה יש מאין / ולא לשון יצירה / כי לא היה ניורה ציור מחודש / כי כבר נעשת בריית אדם וציורו / אבל אמר בה לשון בנין כאלו הוא עשה מלאכתו יי · בהכנו את הבית והעצים והאבנים שהיו לו קודם לכן / ואמר ויביאה אל האדם כפי יושבתו / כי תשב כראותו אותה שהביאה מגד אחר / כאלו היא ספת שבכבו׳ ובחיות / שהביאו לפניו לקרא שם · אבל מיד הכיר בתבניתה אשר זאת הפעם עצם מעצמיו ובשר מבשרי / רוצה לומר הפעם הזאת היתה הנקבה הזאת עצם מעצמי ובשר מבשרי / אבל מכאן והלאה לא יהיה כן כי לא תהיה האשה עוד בלקיחת מצלע האיש · * אבל ר׳ פירש רבי שמואל בר נחמן מגלגלותא / פרצופין / כלא דתיאה ולגלע מחבן / וכן פירשו פרש"כם · וזהו הוכיח הרלב"ג לפרש / שבהא׳ האדם ישן ברא הקב"ה לצדו פמון אליו את האשה / ויסגור בשר תחתיה / רוצה לומר בגופה של האשה / שאדם כשראה אותה כן נוחה אין נתיבריה אפרם / אמר שהיתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו / אבל שלא נעשה מחלק גופו · ואינו נכון / כי כאן אמר זאת הפעם עצם מעצמי ולא את׳ דומה / לא שהיא היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו ממש · ואמר על כן יעזוב איש / שזה מעיד שזאת פעם ראשונה שיתה האשה חלק גופו של אדם / ומשביאתו שלא / יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו · עד שכבר * אמרו / ששאלו את רבי יהושע בן לוי מפני מה האיש יוצא ופניו למטה / והאשה יוצאת ופניה למעלה אמר לה האיש מביט למקום בריאתו שהוא האדמה / והאשה מבטת למקום בריאתה שהוא צלע האיש אשר הוא למעלה · הנה ביאר שמצלע האיש נבראת · ולא אמר ר׳ שמואל בר נחמן מגלגלותא פרצופין / להכחיש אמתת הכתוב / אלא פשט שלא נעשתה האשה מהצלע שהוא עצם בלבד / כי אם מצדו של אדם בשר ועצם וגידים ושאר האברים אשר בצדו / וזהו פי׳ עצם מעצמי כפי פשוטו · אבל * בבראשית רבה דרשו אמרו זאת הפעם ואמר רבי יהודה בר אמי בתחלה בראה לו וראה אותה מלאה ריריין ודם / והפליגה ממנו / וחזר ובראה לו פעם שניה / בה"ד זאת הפעם עצם מעצמי / זו היא של אותה פעם ראשונה / א היא הפתידה להקיש עלי בזוג / כד"א כעמון זהב ורמון / ואת היא שהיתה מפעמתני כל הלילה / הנה פרשו המבין על פי אלא פעם לשתי היצירות / אבל אין הכתוב יוצא ידי פשוטו :

לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת

כבר כתב ראש הדברים מחולם שהוא קדש / רבי יהודה הלוי בספר הכוזר אשר חבר / והביאו נ״כ הרא״בע שהבנור אדם מאדמה / ואשה מאיש / וקין מקניתי / ושת משת לי אלהים ונח ינחמנו / ופלג כי בימיו נפלגה הארץ / ואלה השמות שהם נגזרי׳ מהפעולו׳ שאות שהם בלשון העברית / ואין כן בשאר הלשונות תלקח ראיה שהלשון הראשון שדברו בו אדם הראשון ואשתו וכל זרעו ודורותיו עד הפלגה היה לשונינו הקדש / הנקרא לשון עברית · והודו בזה גם חכמי האומו׳ כמו שכת׳ אסף יהם בספ׳ קראו עיר אלהים / והביא לאמתו הסכמה עצמה שעשו ספר הכוזר והרא״בע / וכבר קליוס בזה מז״ל שאמרו * בב״ר לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת / מכאן שנברא העולם בלשון הקדש / ר׳ פנחס בן חלקיה בשם ר׳ סימון מה כשם שנתנה התורה בלשון הקדש / כן נברא העולם בלשון הקדש / שמעת מימיך גיני גיניא / אנתרופי אנתרופיא / גברא גברתא / אש ואיש אשה / ליתה שהלשון נופל על הלשון ע״כ · והנה נתנו גיניא אנתרופי אנתרופי הם שמות יוכיחו לאיש ולאשה · אמנם גברא וגברתא, הם שמו׳ תאריים להם · ורנו בזה שבלשון יון לא יקראו לאיש שם נגזר מהאשה / ולא לאשה שם נגזר מהאיש / כי הנה לא קוראו׳ גיניא / וגם היום כיונו׳ קוראים אותה גיניקא · אבל לא יקראו לאיש גיני · גם האיש הזכר נקרא אצלם אנטרופי / והוא אנדרוס שקורין היום / ולא נקראת האשה בשם נגזר מהאיש אנטרופיא · א״כ לא״כ אם שם האשה משם האיש / ולא שמו משמה / אבל נקר׳ האיש אנטרופי והאש׳ גיניא · וכן בלשון ארמי קורין לאיש גברא ולא יאמרו לאשה גברתא / שלא אומתא או כיקבא · עלמה זה נשתנה הענין בלשון העברית / שבנזר שם האשה משם האיש / וכבר זכרתי בשאלה הא׳ כיוב ויפול בטעבה הזאת / והספק שכבר יאמר אומ׳ שאתנ׳ התור׳ ונברא העולם בלשון אחרת / ובעתקו השמו׳ עם הגזרי׳ שבגזורו מהם בלשון עברית · והמשל שהביאו מהארמי והיוני / אינו מחויי׳ שיהיה כן בכל שאר הלשונו׳ / גם שכבר מצינו בשאר הב״ם שמות הנקבות בגזרים משמות הזכרי׳ / ואולי שמפני זה לא הביאו הרא״בע לומר שהיתה זאת הסכמה מסויימת / אבל אמר שהוא קרוב לומר היות הלשון הראשון לשון הקדש / ומפני היות השמו׳ שלה בגזרים מהפעולות · ומה שנראה לי בזה הוא / שהסעבה הזאת היא מוכרת בכרכו / ומחויב לומר שהלשון העברית אשר בידינו היום / הוא הלשון שדברו בה הדורות הראשונים / תכלית שמות הפרטיים כעצמיים האישיים, שהם נגזרים מהפעולות והמשמות הכוללים / לפי שהשמות העצמיים הראשונים / שהם שמות פרטיים / אשר לאיש ואיש מבני אדם אמנם מופעתקים מלשון אל לשון / אבל כלמדו אופן ותכונה שקראום בהבחנתם הראשונה / יקיימם ויקראום שאר בלשונו׳ הנעתיקו׳ בפוריהם / יען לי שבנזר האופן כלל / כמו שתראה ששמו׳ הקיסרים והפלוסופי׳ הקדומים / שכמו שהיו בארצותם בגוייהם / ככה נקראו בכל הלשונות שהועתקו בהם ספוריהם וחכמותיהם / אם יוני / ואם מצרי / ועברי ולאטיני · וגם בלשוננו הקדש נקראו בלשונם מבלי חלוף · וכן שמות האבות והשבטים שהיו בגזרי׳ מפעולו׳ בלשוננו / כשהועתקו ספרינו בלשונות האומות / ונעתקו הפעולו׳ / ככה השמו׳ הפרטי׳ לא הועתקו / ויקראו אותם תמיד יצחק יעקב ראובן שמעון ואלהם / כמו שנקראים אצלנו · וזה ענין פשוט ומוסכם בכל הלשונות / שכל מעתיק ומתרגם כבר יעתיק הספורים והפעלו׳ והשמו׳ הכוללי׳ / אבל לא יעתיק שמות האנשים הפרטיים / עד שמפני זה לא ימצא יחס נכרות בלשונו׳ המעתיקי׳ / בין שם האיש הפרטי ללשון הענין שבגזר ממנו · כלא ראית שתרג׳ אנקלוס * ותקרא את שמו משה / ותאמר כי מן המים משיתהו / וקרא שמיה משה ואמר מן מיא שלתיה · שלא תרגם שם משה / ותרגם משיתהו / ולכן אין יחס ללשון משה ללשון שלתיה · וזה לנו להביא ראיה מן המעתיקים והמתרגמים / והנה התורה נוה עדות נאמנה שהיא בספרה הענינו׳ בעבריים / וזכרה שמות האנשי׳ הפרטיים מהאומו׳ כאשר היו בלשונותם / ותרו רבותינו ז״ל בלעם בלק סיחון עוג פרעה פוטיפר אסנת פענח ופוטיפרע וזולת׳ הרבה / שלא הועתקו שמו׳ האנשי׳ הפרטיי׳ בשום נד / והסכמה בזה / שבואר שהיא להיות תולדות האיש הפרטי מיוחד באומתו לא באומה אחרת · והיות ותמיד נקרא בשמו כפי הבחנתו הראשונה / יכירו וידעו כל השומעים כל לשון שתהיה / מי הוא זה ואיזה הוא אשר ידברו ממנו · ואם היו מתרגמי׳ השמות ההם / לא היו מיחסי׳ דבר לאמרו בבירור · ומפני זה אם היה בלשון הראשון שבה נברא העולם / פ״ה נקרא פלג / בשם פלף / והיתה בגזרה שבימיו נפלגה הארץ / ויאמר שהשם שהועתק / זה המאמר ללשון העברי׳ הנה עם היות שהעתיק מלת נפלגה / ויגשם במקומ׳ נפלגה / לפי שהיה שם פועל כולל לא היה ראוי שיעתיק שם פלף הפרטי בשם פלג, כי שמות האנשים הפרטיים לא יועתקו / והיה א״כ נשאר שם פלף כלשון שהונח בו, ולא יהיה השם מלשון הגזרה · ואמרו שלהם ראוים כלשון העברי׳ ששמות האנשי׳ הפרטיי׳ / הם בגזרי׳ מהפעולו׳ בלשון נופל על הלשון / כאמ׳ מיארו׳ / ושת משת לי אלהים / ודומיה׳ / יתחייב בהכרח ללשוננו זאת העברית שהיא היתה הלשון הראשו׳ שדברו בה אדם וזרעו / ובזה נתבה התורה · ולהיות זאת הטענה הכרחית ומסויימת ולא קרובה, כמו ששב הרא״בע / עשו מז׳ לטעבת׳ זאת / ועל לזאת יקרא אשה, כי מאיש לוקחה זאת לפי ששם אשה כפי הבחנתה הראשונה / הוא שם העצם פרטי מיוחד לחוה / נגזר משם איש / שהוא פרטי / לראוו לבו אם אדם ואם ב״מ לא דבר אשר ראוו · וענין הכתו׳ לזאת הנקבה / ראוי לקרא אשה / ולא לנקבה ב״ם אחרת / לפי שלזאת קרה הדבר בגדול הזה / כי מאיש לוקחה זאת / ולכן ראוי שתקרא אשה / בלווי ברשית ומיוחדת / כיון שהיתה חלק מאיש ברשו ראוו / ולא נבראת / בצלע או זרוע אחד / ולזה ראוי שתשתתף אליו בשם פרטיותו / האמנם נקראת א״כ כל נקבה מהמין האנושי בשם אשה / לא בדרך בגזור כמו שהיתה הבחנתו הראשונה / כי אם לזכרון חוה / שהיתה אם כל חי / ולהיותה אם היתה / נקראו כל הנשים בשמה / אף שלא קרה להן מה שקרה לה · והיה זה בשם אדם / שהונח ראשונה לאדם הראשון / לפי שהוא לנדו כשנעשה מאדמה / ונקראת הארץ אדמה / כעניר שהעפר הפשוט הטוב הוא אדום / ואדום הוא בגזר מן דם · אבל שאר האנשי׳ הבאים ממנו / נקראו אדם על שם אדם אביה׳ הראשון / שהי׳ אב היחב אע״פ שהם לא נעשו מארץ אדומה כמוהו / ובזה ענינו באמיה / מפני שתביהם הזקן נקרא ישראל / כי שרה עם אלהים ועם אנשים ויוכל · ויהודה נקרא כן / מלשון הפעם אודה את י"י / בניהם שיצאו מחלציהם / נקראו ישראל ויהודה · כן היה הענין בשם האשה שנקראת גם כן חוה / מפני היותם פרטית חלק מאיש פרטי ותנתן כל הנשים אחריה / להקרא בשמה בשם אשה · ואמנם בשאר המינים אשר שם הנקבה / נגזרת משם זכר כמו פרה מפר / קרה זה / לפי שאין שמות יהם פרטיים לאותם הב״ם הראשונים אבל הם שמות מיניים כוללים / שיתשתפו בהם הזכר והנקבה / להשתתפם בעצמות המיניי / ולכן תמצא שבכל הלשונות המיוסרות / יש שם אחד מיניי לאדם / והוא כולל לזכר ולנקבה / מבלי שיהיה חלוק ביניהם · ומלבד זה יש שמות פרטיים לזכר האדם לבדו / ולנקבתו לבדה / ומשלמים זה מזה · כלא תראה כי בלשון יוני / יקראו למין האדם הכולל כשם · ומלבד זה יקראו בפרט לזכר אנטרופוס / ולנקבה ני״ט · וכן בלשון ערב יקראו למין האדם / בכלל שכולל לזכר ולנקבה אנס״אן / ולאיש הזכר יקראו בפרט רג״ל / ולנקבה יקראו בפרט מר״א / או אנ״סה · וכן בלשון רומי יקראו לאדם המיני או״מו / ויקראו לזכר בפרט בי״רו / אנ״מו קולו / ולנקבה יקראו מול״יר / או פימ״ינא · ובלשון ארמי יקראו לשם אדם אינש בכלל / ובפרט גברא · ולנקבה איתתא או נוקבא / ובכלל שבכל הלשונו׳ / יימצא שם כולל למין שהוא לזכר ולנקבה / שהוא במדרגת הסוג / ושמות מיוחדים לזכר בפני עצמו / ולנקבה בפני עצמה שהוא במדרגת ההבדל · וכן בלשוננו הקדושה יקראו בשם למין האדם בכלל כולל לזכר ולנקבה אדם / כמ״ש ויקרא את שמם אדם ביום הבראם · וזה הדרך בב״ם נקרא פר פרה / סוס סוסיא. כבש כבשה / לפי שאלו שמות המינים שיתשתפו בהם הזכר והנקבה / יען אין להם שמות פרטיים

בבני אדם / ולכן יתחלפו / ונבדל הזכר מהנקבה בקלות השנוי / באופן
שאותיות השם המיניי / הבאה להבדילם / והלכד זה שיש בלשון האדם שמות
פרטיים לאיש ולאשה כפי פרטיותו / שלא ישתתף בהם הזכר עם הנקבה /
אולם בלשון העברית / שנקרא איש ואשה לאדם הראשון ולחוה / שמפני
שנעשי' האשה מצלע האיש / ולכן כנוי שמה משמו / כאשר כנוי נוכח מגופו /
וכאשר תבין זה / תראה חכמת רבי פנחס ורבי סימון שאמרו שתשעת מיניין
גיני גיניא / אנטרופי אנטרופיא / גברא גברתא / שלא עשו שלום מהשמו'
הכוללים למין האדם בלשונו' ההם / אלא מהשמו' המיוחדי' לזכר ולנקבה /
שלא ימצא בשום מקום שם האיש הזכר המיוחד לו כפי זכרותו / וכפי
פרטיותו / דומה לשם הנקבה המיוחד לה / אלא בלשון הקדש / שבלבד השם
הכולל לזכר ולנקבה שהוא שם אדם / נמצא עוד לנקבת האד' שם נגזר משם
הזכר / אשה מאיש / כמו שאמ' הראשון / ולא נעש' כפי הסדר הראוי והמנהג
הטבעי / אלא מפני ענין שקרה בה"כ / שנבראת חוה מצלע אדם / וכאלו היתה
מזה אבר מאבריו / וחלק מגופו / ולכן נקרא בשם נגזר מפרטיותו / וכמו
שאמר זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי / לזאת יקרא אשה / ולכן לחזק
זה הקדושים שנברא העולם בלשון הקדש / לפי שהמצא בו זה הגזרה מה שאין
שאר הלשונות / מורה שזהו השם שקרא אדם לחוה אשתו · הנה התבאר מזה
שלשוננו הקדושה / היא היתה הלשון הראשונה שדברו בה בני אדם · וכבר
ביארתי זה לתעלה שהש"י בראה וסדרה לאדם · והותרה בזה השאלה השב"א
בשלמות גדול / עם ביאור המאמר הזה לחכם שזכרתי :

על כן יעזוב איש וגו' עד ולא יתבוששו · שחכמי האומות פירשו
על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו בענין
הנשואין · שתעזוב האשה את אביה כשתנשא לו / ויעזוב האיש את אמו
מהדבק אליה אבל ידבק באשתו / ויתאחדו כאלו הוא בשר אחד כי הנה
בדורות הראשונים לא נאסרו האחיות לאחים / ולא שאר העריות / כי אם
האם לבן / והבת לאב · ואולי שלזה כיון רש"י במה שכתב רוח הקדש אומרת
כן / לאסור עריות לבני נח · וכן אמרו בפרק ד' מיתות על כן יעזוב איש
את אביו ואת אמו / אחות אביו ואחות אמו / רבי עקיבא אומר אביו /
אשת אביו / אמו / אמו ממש / ובאו שם ע"ו דעות / וכפי פשט הכתוב / כלם
רחוקים מעניינו / שהוא איננו מדבר אלא מאהב' האדם וחשקו לאשתו / שיהיה
כ"כ שיעזוב את המולידי' אותו / כדי להתחבר עמה / והכתוב א"כ כאלו
ידבר / שיעזוב את אביו ואת אמו / לא כאשה שתעזוב את אביה מהנשא
אליו / ולא ג"כ שאר הדעות · ופרש"י והיו לבשר אחד / הולד הנוצר על ידי
שניהם / ששם נעשה לבשר אחד · וכת' עליו הרא"בע שהוא רחוק / ונרא' לי
שהוא קרוב ויפה מאד · ולפי דרכו יאמר' הכתו' כן / שאמר אדם זאת הפעם
אהבתו עם אשתו / היתה לסבה מוקדמ' להיות עצם מעצמי ובשר מבשרי
עד שלזו תקר' אשה כשמו הפרטי / כלו' שהיא כבשר אחד · אבל מכאן והלאה /
תהיה האהב' בין איש לאשתו לסבה אחר' / והיא סבת הדבקות שיעשו בוולד
אשר יולידו / והוא אמרו על כן יעזוב איש / שאין מלת על כן מורה לתכלית /
אלא לסבה שיזכיר אחריו / והיו לבשר אחד · כי הכתוב פעמים יביא הסבה
קודם המסובב / ופעמים יזכור ראשונה המסובב ואח"כ יבאר סבתו · ועל
דרך זה באמר כאן על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו ·
וביאר הסבה למה יעשה כן / באמרו והיו לבשר א' הוולד · הנה א"כ אהבת
אדם ואשה ההורים הראשונים / היתה מפני הדבקות שקדם · ואהבת
שאר האנשים עם נשותיהם / הוא מפני הדבקות שיהיה אחריהם בבן
הנולד · אמנם כפי פשט הכתוב פשוטו / יבואר שאמ' תורה שמפני היות
הדבר יוצא / שנעשה בתחלת הבריא' / להיות האשה נעשית מגוף האדם
ובשרו · הטביע הקב"ה לזכרון זה טבע בכל יוצאי חלציו של אדם שכל איש
מהם כשישא אשה / יעשה כמעשה אביו הראשון / כי כמו שהאדם לא נשאר לו
אהבה עם האדמ' שהיא אמו / ולא עם המטר שירד עליו / ונתערב בה בענין
תולדתו / שהוא היה במדרגת האב המוליד / ועזב אהבתם ודבק באשתו /
כן כל יוצאי חלציו יעזוב את אביו ואת אמו ודבק באשתו כאלו היו בשר
אחד / לזכרון אביה' הראשון ואשתו שהיו מבשר אחד · ובפרקי ר' אליעזר
לזאת יקרא אשה / ר' יהושע בן קרחה אומר / על שם בשר ודם נקרא אדם /
ומשקה לו עזר / נקר' איש / והיא אשה / מה עשה הקב"ה / נתן שמו ביניה' /
אם הולכי' הם בדרכיו / הרי שמו נתון ביניהם ומציל אותם מכל צרה · ואם
לאו / הרי אני נוטל את שמי / והם נעשים אש / והאש אוכלת אש / כי אש
היא עד אבדון תאכל · הנה בזה שחבור האדם מתחלתו לעזר ולהועיל /
והוא השם שביניהם כלומר היו"ד שבאיש והה' שבאשה · וכשבבה האשה
לאש / שורף לבעלה במה שהביאתו לחטא / ובזה שייחס התורה הספור הזה
בבריאת האשה / שהיה בה לה כיון / שאם מצא אדם תבית ומדים באשה
שנבראת אלו / לא היה זה בטבע / ולא כראוי / כי היא היתה עצם
מעצמיו / והיה ראוי שתהיה נכנעת אליו / ולא תבית אותו / והוא גם
כן לא ישמע אליה / כי החלק ראוי שיהיה נכנע אל הכל / ולא בהפך / וזהו
כנגד הסבה השנית / והותרה עם זה השאלה הכ"ג · ואמנם אמרו אחר
זה ויהיו שניהם ערומים ולא יתבוששו · בב"ר פירשו יתבוששו מלשון שש /
אמרו שלשה הם שלא התיינו שלשתם שש שעות / ואלו הן אדם הראשון ·
וישראל · וסיסרא · אדם הראשון ולא יתבוששו / לא באו שש שעות והוא
(שמות ל"ב) בשלומו · ישראל * וירא העם כי בושש משה / שבאו שש שעות ולא בא
(א' שפטים ה' כ"ח) משה · וסיסרא * מדוע בושש רכבו לבא / שבכל יום היה לבוא לבא
בג' או בד' שעות / ולא בא הוי ולא יתבוששו · אמנם כפי הפשט אפשר
לבאר הכתוב הזה מענין שלמעלה / רוצה לומר שהיתה אהבת אדם ואשתו
כ"כ שהיו שניהם בעיניהם לבשר אחד / עד שהיו שניהם ערומים ולא
יתבוששו / כי כמו שהאיש בהיותו יחידי / לא יבוש מעצמו / אף על פי שיהיה
ערום / ככה להיות שניהם כאיש אחד ובשר אחד / לא היו מתביישים זה
מזה / לגודל אחדותם ודבקות' · ואפשר לפרש עוד שבעבור שזכר למעלה /
שהיה אדם הראשון שלם בכל הדברים הצריכים אליו / אולי יחשוב אדם
שהיה חסר הכבוד בהיותו ערום מבלי לבוש / ושמפני זה הכריחו בא לכלל
חטא / לכן אמר הכתוב שאדם הראשון לא היה חסר בזה דבר / כי הנה
הלבוש בין האנשים הוא לפי שיתבוששו בהיותם ערומים / אבל הם לא היו
כן / כי בהיו' שניהם האדם ואשתו ערומי' / לא היו מתבוששי' ולא נכלמי' /
כי הבושה בדברים אשר כאלה / איננה אלא לפי הסכמת בני אדם / ובמקום
שאין המנהג ללבוש / לא תפול בושה בערום ולא זכרון · וזה כנגד מאמרם
בפרקי ר' אליעזר / מה היה לבושו של אדם קודם שחטא / עור צפורן / וענן
כבוד מכסה עליו / וכיון שאכל מפירות האילן / נפשט עור צפורן מעליו /
ונסתלק ענן כבוד / וראה עצמו ערום ע"כ · רצו בזה שיש שתי תכלי' בלבוש /
האחד להגין על הגוף מהפעלות החום והקור החזק · והב' מפני הכבוד /
כי חרפה היא לנו ללכת האדם ערום ויחף ונגלה ערותו / עד שמפני זה
אחשוב שנקר' לבוש מלשון בושה / לפי שהיה בעבו' יתבייש האדם בלבושו /
אם להיותו ארוך / או קצר יותר מדאי / או לצורתו / או לגוונו / או
לפחיתותו · ואמר שאדם הראשון קודם חטאו לא היה צריך ללבוש / כי היה
עור בשרו קשה כצפורן / בלתי מתפעל כלל מהאיכיות המוחשי' / וגם בהיותו
ערום / לא היה בוש ונכלם / כי היה ענן כבוד חופף עליו כל היום · ואיברי
המשגל לא היו אצלו ערוה כי אם כעיניו וכידיו וכרגלי' ושאר איברי הגוף ·
אבל כשחטא יכסה את עורו בדרך מלאכותיי / נעשה עורו דק ובשרו רפה /
מתפעל מן האויר המתהפך באיכיותיו · כי הנה בהתחדש לו המלבוש
המלאכותיי / נתחדש לו צורך הלבוש / והוא אמרו שנפשט ממנו או עור
הצפורן / והוסר ממנו ענן הכבוד / לפי שנהפך עיונו המדעי / והשית
נפשו ברדיפ' התאוו' / בנה מה שלא היה מגנהו קודם / בעבור שנצל' מעליו
ענן הכבוד שהוא השלמות השכלי · ולפי זה נזכר בה הספור הזה בהקדמת
חטא אדם שיזכור אחריו / והותרה בזה השאלה הכ"ג :

והאדם היה ערום וגו' עד ויעשו להם חגורות · שלשה היו
שהדעות בפלאי ממנו / בענין ספור הנחש
ודבריו · דעת האומרים שבתחלת הבריאה היה הנחש בעל שכל ודבור
והולך בקומה זקופה / ושבחטאו הוסר ממנו שכלו ודבורו ונקצצו רגליו / כי
זהו כלו הכחשת טבעי הדברים ומהויותיהם / ולא נזכר זה בתוך קללותיו
בהיותה המעותה מכלם · ודעת האומר שהנחש המדבר היה השטן / שנראה
לאדם בצורת הנח' / כמו שכת' הגאון רב סעדי' וזולתו / כי הם נאמת משמנו'
אין שאין בהם ממש · והדעת הג' מהרב המורה והמעתיקים בבאוריו / שבפשט
הכתוב הזה איננו כלום / אבל שהוא רמז מן המליצה הטבעית והאלהית · כי
כבר הודעתיך שאין ראוי להכחיש ספור אחד בכללו / שיעידו עליו פשוטי
כתובי התורה · ולכן דעתי בענין הנחש ותוכן הספור הזה · אגיד לך פה
שהוא יסוד הפרשה הזאת ואמתתה / והוא שהנחש לא דבר כלל אל האשה ·
ולא האשה אליו / כי לא איש דברים הוא / ולזה לא אמר הכתוב בענינו
ויפתח י"י את פי הנחש / כמו שאמר באתון בלעם / ששם נתבאר שהיה
דבור האתון בפשוטו ועל דרך פלא / באמר ויפתח י"י את פי האתון /
אבל בנחש לא אמר שפתח את פיו / לפי שלא דבר כלל / לא בדרך טבע ולא
בדרך נס / אבל היה הענין שהיא ראתה את הנחש שהיה עולה בעץ
הדעת / ואוכל מפירותיו / פעם אחר פעם / ולא היה מת ולא ניזוק בדבר
מה / והאשה משגחת בזה ומקשה בעצמה כאלו היתה מדברת עם הנחש /
וכי הוא בעלותו בעץ ובאכלו מפריו / היה אומר אליה לא מות תמותון ·
אף היא במחשבתה תשיב אומרה עליו / והוא ע"ד מלפנו מבהמות
ארץ ומעוף השמים יחכמנו / כי היא עשתה התחכמות' ומקורתה ממעש'
הנחש / והם הם הדברים שיחס הכתוב אליו · ואל תקשה עלי מ"ש הכתו'
ויאמר אל האשה / כי הנה האמירה ההיא תגיבה הוראת פעולתו / וזה
(איוב י"ב) משנה היא ממנו · והוא מלשון * שאל נא בהמות ותורך / ועוף
(פס' ז') השמים ויגד לך · או * שיח לארץ ותורך / ויספרו לך דגי הים · וכן
אמר במקום אחר שאול אמר לא כי היא / ומה אמר אין עבדי · * אבדון
(איוב כ"ח כ"ב) ומות אמרו באזנינו שמענו שמעה · ודוד אמר הללו את י"י מן הארץ תנינים
וכל תהומות / וידוע שהדברים האלה אינם בעלי שכל / ולא ידברו ולא
יאמרו / ולא יספרו ולא יהללו / אלא שמתוך פעולותיהם כשיתבוננו בהם
בני אדם / הם ידברו ויהללו ויספרו / כאלו הדברים עצמם יספרו' ויגידו
להם אותם האמירות והלולים / ולזה באמר בתחלת הספור הזה והנחש היה
ערום מכל חית השד' · ולא היתה ערמתו ידיעה / והשכל ושכבו בנאיות /
אבל היה בעלותו בעץ לאכול לשבעה מפריו / מה שלא היו עושים שאר חיות
השדה / ולכן לא זכר העוף כי אם חית השדה / ומפני זה / לא באמר
גם כן מן האדם / לפי שלא היתה ערמתו בהשכל ובדבור כמוהו / כי אם
בבקשת מזונו יותר מכל חית השדה · ואמר אשר עשה י"י אלהים /
להודיענו שעשה אלהים את הנחש בזה ערום מאד / בהשגחה פרטית /
כדי לנסות בו את האשה והאדם / כמו שיתבאר כי בעלותו שמה ואכלו

מפרי

שפרי הגן / שהתבונה האשה והשלים ונתנה בעצמה · כאלו הנחש אומר
אלהים כל זה שנזכר הנה / א"כ אותו שיש שהנחש הבין כל הרעה הזאת /
ושמשיה התקן על ידו / אבל לא שנזכר בפועל כלל · ואמרו אף כי אמ' אלהים /
כתב רש"י שהלא אף ששמע מה · אמר שהוא אמר לכם אלהים לא תאכלו מכל
עץ הגן / ויקשה לפירושו שלא כן / והרא"בע כתב שזה היה סוף ספור / כי
דבר דבריו / ובסוף אמר כל שכן כי אמר אלהים לא תאכלו וגו' / ושעקר
א"כ ספר מן הספור · ולפי דרכם שדבר הנחש / יותר ראוי לפרש / שהיתה
כוונתו לומר אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן פן תמותון / לא מות
תמותון / כי יודע אלהים / שהאשה נבהלה לתקן דבריו / כאמרם חכמינו ·
בדרך נסיון / ואמרה לו כאשר ששמע הנחש שאמר לא תאכלו מכל עץ הגן /
אין הדבר כן / כי מפרי עץ הגן נאכל / אבל מפרי העץ אשר בתוך הגן / אמר
אלהים לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו / פן תמותון / ואז גמר הנחש דבריו /
שהיתה כוונתו לדבר לא מות תמותון · ואמנם כפי מה שפירשתי בענין
הנחש והתחבולות האשה / נראה לי לפרש הפסוק הזה באופן שני שנים ·
הא' הוא שהיתה כוונת שאלת הנחש או האשה כמוה / לומר מפרי עץ הגן
נאכל / ושם הכתו' תשלום דברי בעל כנפי / אף כי אמר אלהי' לא תאכלו מכל
עץ הגן / וספר הכתוב שיש ג"כ ראשית שהסביבים האשה על זה / כאמרו
ותאמר האשה אל הנחש / ושם לבאר מה היתה עקר שאלת הנחש / ותשוב'
הנחש / אם כאמרו מכל עץ הגן נאכל / כאלו אמ' שכתוב אח"כ שאסר עליכ'
מפרי אכילת העץ הזה הנה אסרנו באשים בתשובתי ושקרבו לא כמוס אלהי' /
כי מפרי עץ הגן נאכל · וכאלו היה תשובה אמרה לו ואיך תשאם זה אתם
הנחש הבריה / הלא ידעת כי אמר אלהים שלא נאכל ולא נגע בעץ הזה פן
נמות / ואיך אתה מתפייס בנפשך לאכלך ממנו ולגרום בך הרעה ותמות /
וזהו הפי' הראשון · והפירוש השני שהפסוק הזה הוא / שגזרת הכתוב היא
לא תאכלו מכל עץ הגן / ושכתבו אף כי אמר אלהים / רוצה לומ' מה שאמ' לכם
הנה אתם לא תאכלו מכל עץ הגן / ושיהיה נזה למה שא' בו בתחלת הבריאה /
את כל העץ אשר בו פרי עץ זורע זרע לכם יהיה לאכלה / שהם כל מה שנאמ'
לכם או נמסר לאכילה / מפרי העצים / הנה פרי עץ הגן לא נמסר לכם /
שלא בכלל כמה שאמר לכם יהיה לאכלה / והיתה תשובת' על זה / שגם פרי
עץ הגן מותר לכם / זולתי פרי העץ האחד אשר בתוך הגן / שהש"י אמר לכם
שלא יאכלו ממנו / לתועלת' / כדי שלא ימותו / שכבר באורתי שהיה כל זה
משכנות האשה אשר שמעה מפי הנחש ונבהלה / כפי מה שראתה ממנו
בעלותו בעץ / ואכילתו מפריו · והותר עם מה שפירשתי בזה השאלה
שכ"ד / שלא דבר הנחש ולא היה תמורת הדברים כדבריו / שלא ידע דבור הנחש
ותכונותו לאדם / אבל האשה עשתה מעצמותיה / ממה שראתה בעלייתו
ואכילתו · ואמנם למה נענש ונתקלל א"כ הנחש / הנה יתבאר מעתה אחר
זה · והנה הוסיפה האשה באמרה ולא תגעו בו / שלא נאמר לאדם / ולא
צוה עליו / לפי שהיא חשבה שהאדם לא יתקרב ולא יחוש אליו כל היום ·
ותשנה לבעלותה / שהעץ"ה אשר עץ הדעת באולה תאות שמגיע לאדם
בהמלט / לא באכילה ותגיע אל הגוף המובדל / ולא בנגיעה ותחוש אל
המגע הטבעי וכבלות ממנו / ולכן אמר שלא תאכלו ממנו ולא תגעו בו ·
ויאמר ראתה שהנחש נגע ואכל שפעם היה עולה ואוכל ואין לעולם / עשתה
בתחבולה כאלו הנחש בתשובתו השיב אליה לא מות תמותון / כי יודע אלהי'
וגו' · ופי' זה באמת כך הוא / שאסור אכילת עץ זה לאדם לא ולא אם שנאמ'
שמחזה הנחש לתועלת אדם שלא יוציאו אותו פרי באכילתו מרע ומיתתו ·
ואם שנאמר שאסרו עליו / לפי שלא רצה האל שיושען אדם באכול הנבנה
הזה · ואמנם לתועלת אדם והצלתו מן המות לא שאסור אסור / כיון שהנחש
אכל ממנו ולא מת · ושאמר א"כ שהנה התבוא מן האלוקה / והוא שהיה כמו
לתועלת האל / לפי שהעץ הזה יתן כח להוליד בני' ובנות / ולפיכך' נאמר
שלא היו בעולם / ושיה שעלה גדולה ומיוחדת לא יתן שברא והמציא עולם
אחר שלא היה · ולכן אסרו / וכדי שכבודו לאחר לא יתן / צוה לאדם שלא
יאכל מזה העץ המביא להולדת ולהמציא / ושיה לפי זה פי' כי יודע אלהים
אלא שהוא אחד משתמשי כי / כלומר לא מות תמותון / אלא שיודע אלהים
שביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם והיית' כאלהים · ורצו בנפקחו' פעיני' /
שהיה האדם' מעיין בדעתו ובינתו הכבוד שלפניו כאשתו / כי ישב הוא / אבל
עתה כאכלכם מהעץ / ונפקחו עיניכ' לפנות בדברים המוחשים הגשמיי' /
ולא יתבודדו תמיד בהשגת השכליות / וכאלו היה אומר לו ואל תעשו
מיהיה זה לכם · שסדרון ידיעה / אבל בהכך שתהיו כאלהים יודעי טוב
ורע · רוצה לומר כאלהים שמוציאי בידיעתו נמצאים בפועל / שגבים
מיוחדים כן אתם תולידו בנים ובנות / שהם טוב אחד המוציאות / משתמשים
מהם רע יגזר הכל והסרה שיש בגדולם · והנה אמר זה בלשון ידיעה /
לפי שהאלוה יתברך בהיותו יודע עצמו ממציא כל הנמצאים · וכן האדם
בהיותו יודע את אשתו / ימציא ויוליד את בניו שלא היו / ועל זאת הכוונה
אר"ז"ל כל אומן שני לברייתו / מן העץ אכל וברא את העולם · והייתם
כאלהים בוראי עולמות · ובפרק י"ג מפרקי ר' אליעזר אמר הנחש אל האשה
אין מצוה הזה אלא עין רעה כי בשעה שאתם אוכלים ממנו תהיו כמותו /
בוראים עולמות · והכוונה כלה מה שביארתי · ובכמו האומות פירשו /
והייתם כאלהים יודעי טוב ורע / כלומר כמלאכים לאהוב אם / כי אם שאתם
תדעו מהו הטוב והתשובה / ומהו הרע ותרחיקהו / ואלו שנתברכו
לגמרי כלל / כי תדעו לאלה העולם / שלהתגלגל ולא [illegible] שלום

אחר / כי הוא יודע טוב ורע בהולם / ועושה כרצונו / ולא כמה שאמר ה'
אבל לא אמר שיהיו אלהים ממש / ושיתר' כזה השאלה הכ"ו · ונעבור עם
הספור הזה עם היותו מיושם לנחש / הוא כלו כפי אמתתו מחשבת האשה
ומעשותיה / לכן ביארו הכתו' באמרו ותרא האשה כי טוב העץ למאכל ·
כי הנה לא אמר ותשמע האשה לקול הנחש / ולא שהאמינה לדבריו / לפי
שלא דבר אליה כלל · אבל שהיא ראתה בעצמה ובמחשבתה כל זה שנזכר ·
והפסוק הזה הוא בלי ספק עדות ברורה על מה שביארתי / רוצה לומר
שלא דבר הנחש אל האשה ולא האשה אליו / אבל שהיה כל השאה ומתן
הזה מחשבות האשה / כפי מה שהתעוררה משעשה הנחש ואכילתו מהעץ
ההוא · ורש"י כתב כי טוב העץ למאכל להיות כאלהים / וכי תאוה הוא
לעינים ונפקחו עיניכם / ונחמד העץ להשכיל יודעי טוב ורע · והרד"ק
פי' כי טוב העץ למאכל / ואינו כפי האמת · וכי תאוה הוא לעינים' / שבו יאיר
אור עיניו · ונחמד העץ להשכיל / כי בו ישכיל למעוד · וקרוב לזה כתב
רבינו נסים בדרשת בראשית · שהאשה לא ירדה לסוף הענין / שלקחה
הדברים כפשוטן / שהיה טוב העץ משיב המות להשגות הגוף / ושהם
גם אינו כן / לפי שכבר כתבו שהנה פי' שבו' מן הנחש / שהשגתי' המפורסמי'
והטוב ראשם נמצאים באות לגוף / שכל מה שיהיה משיש ערב בטעמו ובאותו
ברוחו / אי אפשר שיהי' בכלל שוי המות · ולכן בראותה שפרי העץ ורוחו
ותאות מעיניהם עם המין האכילה / שהנה בדבריה שאי אפשר שיהי' שם מיתה /
שלא יתקבר כפיו / ואין ספק שיהי' שהשפה נודק כפי טבע הפרי ומזג הגוף
שלא היה ממלשו ומסכרו / כי אם ממתיק אותו / אלא שבמתיק אותו / היה
משלים שכמה / ולפי זה היות האדם בן מות / כאשר כפי תשובה / אבל שגגה
היה על אשר כפר אמות העיני' המפורסמי' וכמו שאמרו שרב בזה · וכבר
יקשה למפרשים אלה כלם מה שאמרתי באות / רוצה לומ' שאין ראתה כל אם
האשה · כי אם עדיין לא אכלה ממנו ולא נגעה בו / שאין ידעה כי טוב העץ
להיות כאלהים / כדברי רש"י / או שאינו כם המות כדברי הרד"ק / ורבינו
נסים · אלם שמפני שהיה מראהו טוב / כמו מה מסמני המות שהם לבנים
ומוים / ולא אמרו הפסוק' מה שאמר רבינו נסים לענין שתאר והמרא' / כי
אם בענין הטע' והריח / והיא לא אכלה ממנו ולא הריחה בו / כי לא נגעה
בו / אלא שהאמת שברור הוא / מה שביארתי / שהיה העץ טוב למאכל / כיון
שהנחש אכלו ממנו היה שמן חלקו / ואכלו בריאה · ושהיה גם זה תאוה
לעיני' / כלומ' יפה אף בעינים כמראהו / שיתאוו אותו העינים / וראתה עוד
שהיה נחמד להשכיל / רוצה לומ' שהיה ראוי שימשך לאדם מעץ ההוא / כדי
שיבא להשכיל ולדעת טוב ורע / כי אחרי שנקר' שמו כדברי השם עץ הדעת ·
מורה שתבא באכילתו הידיעה · וכאשר ראתה כל זה מעצמ' ומחשבתה / אז
היא מעצמ' לקחה מן העץ ותאכל / ותתן גם לאישה עמה ויאכל · כי נתבו'
היות ענין העץ ההוא לפרט' התאוה למאכל / ושנה כי היתה צריכה אכילתו
לשנים' כי התאוה צריכה בפועל המקבל · והתבונן באמרו ותקח מפריו /
שהיה ראוי שיאמ' ותקח ממנו / או שהיה עשתה ק"ו / אם העץ עצמו / שנשא
הפרי / הוא בעצמו טוב למאכל / ותאוה לעיני' ונחמד להשכיל / עם כל גשמות
העץ / כל שכן וק"ו שיהיה טוב הפרי שהוא מה שנבחר מהעץ והשלם שבו · גם
שהנה שבמצוה האלהי / לא היה על הפרי / כי אם על העץ / שנ' ומעץ הדעת
טוב ורע לא תאכלו ממנו / ולכן אמר ותקח מפריו ותאכל / שלא אכלה
מהעץ / אלא מפרי שלו · והותרה עם מה שפירשתי בזה השאלה הכ"ט · ובא
הספור הזה להודיע טעות האשה ושיתה' טעות' שעלו מקריות על הנחש
שלדים לשכינתה / ולכן נתקללה · וזה לסוד כלה לאית פלספים המוקרים
נמשכים על החנות האלהיות / וכוסים למקירותיהם / ומעוותים תורת השם
ומצותיו / שהוא כאחד ורוח ועון פלילי · ושפ' הכתו' שהיא' בנפש' רוחה / לא
ספרה דבר ממעכותיה לאדם / אין נתנה לו לאכול כאו הוא בכוס תמתיה /
מיעמה מנותב / והוא גם כן לשכלותו / לא שאלה למה עברה את פי ה' והיא
לא תגלה / אבל מיד כשנתנה בידו אכל ממנו ואז נפקחו עיני שניהם
רוצה לומר לעיון באמרי שמשגל ותבונתו כי הסתפקו הדבקו / והשגנה
השכלית מאין כה / ונפקחו עיניהם להסתכל בתאוה ובגודל לבב בדברים
המגונים / וידעו כי ערומים הם / כלומ' שאז הכירו וידעו כי חרפה היא להם
בהיותם ערומים מבלי לבוש / ושתדלו לקחת מן העץ כדים לתפור עלי
תאנה / ולעשו' להם חגורו' / לא שנכנוסו' שם בו' את כל הגוף / כי אם חגורו'
לבד לכסות בשר ערוה / כי זה שעשו להם לכסות ולא תפארת · * וכבר ראשי' פרשה י"ט
רבה עלה תאנה עלה שהביאה תאנה לעולם · ירצו שהיתה' ברע ההוא טעמו
סתרים הראשונים בפשלם / הביא תאנה ומות לבני אדם כלם והתבונן ·
אמרו ותפקחנה עיני שניהם וידעו כי ערומים הם / שאין הכוונה כדברי
יוסף בן גוריון / שהיו אדם ואשתו קודם לכן בלתי יודעים
בנפשות · כי הנה אדם יגיד שמות על הקודם כרוך בוא היה / ושלם
בהשתלמות השכלי · גם אינו כדברי רש"י שהיו יודעים קודם לכן
בטוב ולא ברע / כי הנה ידיעת שני ההפכים אחת היא · אבל אמתת
הענין הוא / כמו שיתבאר אחר זה / שאדם ואשתו קודם שחטאו / היו
יודעים הטוב והרע בהכרח יודעי / והיו לפעם ומשכילים להתבונן כפי
ברואו והכנתם בתשלום השכל / לתכלית שהאדם לבד · ואמר שאחר
שחטאו וידעו הטוב והרע בהכרח מוחשי אחרי / לפי שנטבעו כמות יהם
בגשמיות יותר כבדים כבדור שמשי השכלי / ותמשמשים נהפכה בתאותם /
ושני זה מסרו לא שהיו לארוכה בהשתמשים בשכל / ובוערים ולא גבים

כפי

[illegible]

וישמעו את קול ה' אלהים

[illegible]

ויאמר ה' אלהים אל הנחש

[illegible]

ר"ל הנחש, איננו מדבר בשם עמו / שלא נשאר עליו, כל זה עלפין כי מזה
אחר ויהי, אחר ויבא ערוב ודומיהם / שמביאים הבאים, וזה טוב אחרו /
כי עשית זאת / שזה יעיד ויאמת מה שביארתי לך שהנחש לא דבר ולא הביא
שטנו', אבל היה סבה לכל הרעה הזאת / כפלותו כמין נאכלו מפריו . ולכן
קללו על מעשהו / באמרו כי עשית זאת / ולא על הסתה והדברים כי לא
דבר כלל . והנה קללת הנחש / לדעתי היא אחת בלבד / ויתשבו ממנה שאר
הדברים הרעים שזכר בפיוט הכרדי . וזה / כי הנה הנחש נתקללה יצירתו /
היה כון תשבה השדה כשאר הבהמה והחיה / ונהיות מזונו כן / היה טבעו
ומזונו כמזון שאר החיו' כקרוב / כי בנאן ירמה טבעו למזונו . וידוע שהחיו'
ההנהגות המאכלות ירק דשא אינן רעות ולא מזיקות / עד שמפני זה אמר
הנביא ויעד לזמן הגאולה ברות השלום "ואריה כבקר יאכל תבן לא ירעו ישעי' ס"ה
ולא ישחיתו וגו' / ויען החיות הטורפות הן נחנות והנטר לא תשבה הארץ
ולכן הן מזיקות' כי ילמדו לטרוף טרף אדם יאכלו / והשור והשה בבהמ' ועזי'
איל ובני ויחמור ושאר הבהמות שיאכלו / עשב הארץ לא אז יגם אותם שהם
לא רע ולא מזיק . כן בתחלת הבריאה היה טבע הנחש ומזונו בלתי רע
ובלתי מזיק / אמנם כאשר כפרטתו לא נסתפק באכילת העשב שמנן
שאכלו, ועלה בענין לאכול מפריו נתקלל כשא"הק' כם טבעו ומזונו ותפאת
מפריו, ועל זה נאמר ארור אתה מכל חית השדה / כי היתה ארירתו שלא
יאכל הירק עשב כמוהם / אבל יהיה מזונו עפר האדמה / ויפשן מזה שעל
גחונו ילך / לפי שעפר יאכל כלומר ולא תעלה עוד על פני השדה / אבל
יהיה מוכן כלכת העפר / ובעבור זה תלך על גחון שמוך לעפר הארץ כדי
לבקש מזונך שמה / ואם האשה הסכלה רצתה להדמות אליך באכילת העץ
ההוא ולהתערב עמך במזון אחד / הנה כאשר יהיה מזונך ארור משאר
ומפריו / ימשך בהכרח איבה בינך ובין האשה ובין זרעך ובין זרעה / בהיות
מזונך בקצה המנגד לאוכל האנשי' שהוא סוג קרוב למזון אחד / ומזה הנחש
לעפר ויהיו רעות מזונו בקצה האחרון, עד שמפני זה הסתנגדו' השונוי הוא
ישופך ראש / ר"ל שהאדם תמיד ישתדל להרגך / ולכן יכה אותך בראש/כי
כן יעשו הנחשים לא כשיכו אותם כאחד גופם כי עוד יוסיפו סרה / אלא
כשיכו אות' בראש / כי אז יתבטל החיות מהם בכללם . ואתה תשופנו עקב
ר"ל שתנשך האד' בעקבו / שהוא שאחריו גופו היותר קרוב אליך . הנה
התבאר שחלוף מזון הנחש שנתחלף והשתנה אחרי חטאת אדם / כמסבה בו
קללת ארור אתה מכל הבהמה ומכל החיה / בהיותו מזונו זולת אדני המזון
שהשאר מכל וחסא' מזונו ויפשך הה"עפר לאחרונה' כמשך הלוכו על גחון הקרוב
לארץ לבקש מזונו שם שהוא העפר . ולכן לא יעלה עוד בעץ הדעת לאכול
מפריו כמו שעשה / ושהיות מזונו בקצה המנגד למזון האדם / נמשכה האיבה
וההשנאה ביניה' להרגו ולהמשי' האחד לאחר . ובעבור זה כלו נתפרש בנחש
אחרי חטא אדם / לפי שבא בתקלתו על ידו / לכן היה ענינו קללה שקללו
השם והנתרה בזה השאלה הל"ד וכבר אמרו במסכת יומא ר' אמי ור' אסי
זרק פ' יך חד אמר אפילו אוכל כל מעדני עולם / טועם טעם עפר . וחד אמר אפילו
טועם כל מעדני עולם / אינו מתישב עד שיאכל עפר . והנה הדברים
כלם אמתיים כי לקרבתו לסבעפר אין ראוי שתתישב דעתו: כי אם בו
להדמותו והתיחסו אליו . ונשראוי שאפי' יאכל כל מעדני עולם יטעם טעם
עפר / כי כן יקרה לבעלי החוג הבלתי שוים / כמו מי שיגבר עליו האדום'
שהמזונות המתוקים ימררו בפיו . ואחר כל זה נתיישב העולם על טבעו
והנחש על ענינו ומזונו / שנתפרש בו / ונעשה כל זה בו מנהג טבעי :

ולאשה אמר עד והוא ימשל בך / אחרי שקלל את הנחש קלל את
האשה . והנה לא אמר לה כי שמעת לקול הנחש
ותאכל מן העץ אשר צויתיך לבלתי אכול ממנו / כמו שאמר לאדם ; לפי
שהנחש לא דבר אל האשה כלל / כמו שביארתי ולא נתן לה לאכול וגם זה
מעיד ומוכיח על אמתת מה שפירשתי בזה . גם השם לא דבר אותה דבר/
כי אם קודם בריאתה כאמר ויצו י"י אלהים על האדם וגו' / אבל היתה
ראוי' לעונש להיותה עצם מעצמיו ובשר מבשרו / ושמפני זה היתה גם היא
בכללת בזונתו ואזהרתו / והיה ראוי שתענש' היא כמעשה בעלה ועל אחד
שעשו ויאכל ממנו, לא שהנ' ילמד ממנה ויאכל מיד'/ ושהיה היא סבת חטאו/
ושותפ' בזה השאל' הל"ה . ואמנ' בענין קללת' אמנם שהית' כפי שהיא מדה כנג'
מדה כמו שהיתה קללת הנחש / כי לפי שהאשה אכלה מעץ הדעת טוב ורע
ונתנה לאדם לאכול ממנו כדי לרבות המשגל / אמר וי' ויתברך אליה אין
ספק שנאמרה כזה לא' / מג' תכליות . אם לבקש ערבות המשגל ותענוגו .
ואם לענין הולדת הבנים . ואם כדי שילוה אישך אליך ויאהבך . ולכן
קללה כנגד שלשתם . כלומר אם בקשת תענוג וערבות / יהיה בהפך
שהרבה ארבה עצבונך . ואמר זה לפי שלאכי הנשים ומלאיהם ותרבו
מן לאכי האדם / שמצי שלשת מותם השגעי / וכמו שכתבו הטבעיים
שלפי זה לא אמר הרבה ארבה עצבונך על עצבון ההריון / או העקרות
כמו שפרשו אנשים / אלא על העצבי' והכאבים שהאשה משותדת אליהם
יותר מהאיש . ואם נקשת לרבות המשגל להיות אם הבנים שמחה
לא יהיה כן / כי הנה ארבה עצבונך והרונך / ודוע שתלד בעצב עלדי
בנים / ורמז בזה על עצבי וכאבי ההריון והלידה / וגם על צער גדול
הבנים / שג"כ נכלל בלשון הלידה, כמ"ש וילדו על ברכי יוסף . וכן דרשו
פרש' כ' בב"ר עצבונך זה צער העבור / והרונך זה צער העדוי . בעצב זה צער
הגדולים . עלדי זה צער הלידה . בנים זה צער גדול בנים ; ורמז לומר
מכל ענייני הבנים בם גדר . ואם נקשת זה כדי שאישך ידבק אליך ויאהבך ,
הנה לא יהיה כן / כי תמיד אל אישך תהיה תשוקתך / והוא ימשל בך / ולא
ברחמי' א"כ דבר . והדברי' האלה נתפרסו אחר החטא/שהאשה לזה שנעשית'
עצם מהאדם ובשר מבשרו היה מהנה כמונו / ולא היתה היא הקבר בשום
השגעי ולא רבת הכאבי' ממנו . אמנם מפני הקללה נשתנה מזגה אל הקור
ונתחדשו בה מזה רוב החליים והכאבי' / ולכן כאשר קללתה הרבה ארבה
עצבונך . אמנ' אמרו והרנך / נראה לי כפי הפשט שאמר להרבה ארבה כי
הוא מושך עצמו ואחר עמו כאלו אמר והרבה ארבה הרנך / וכבר זה אמרו
שהאשה קודם החטא היתה מוכנת שתלד פעם אחר פעם . ולא עוד כי כמו
היה די ליסודו של עולם בהיות האנשי' חיים תמיד ובלתי מתים שאם לא היה
כן אז שיולידו בנים ובנות בכל יום לאין סוף / הנה לא תוכל הארץ שאת
אותם / אבל אחרי החטא שנעשה האד' נפסד ומת נגזרה החכמה האלהית
שתלד האשה פעמי' רבות / כדי שהאדם ימותו קצת' ויחיו קצתם / ויתמיד
קצת' . ובזה הדרך היה רבוי ההריון / נמשך מן החטא והקללה . ומהיו' האדם
נפסד ומת / ולזה אמ' והרנך בעצב תלדי בנים ר"ל הרב' ארבה הרנך ומזה
ימשך שיהיה לאכך גם ומכתך אנושה / כיון שבעצב תלדי בנים ובמקום
שהיית עתידה לסבול צער ההריון פעם אח' בלבד / תרבה פעמי' כמספר
הלידו' . ומזה תדע שאינו מכלל הקללה בעצב תלדי בני' / כי הוא דבר
טבעי שהאשה תסבול כאבים עוקי' בעת הלידה / אבל היתה הקללה רבוי
ההריונו' והלידות שאיהם ימשכו רבוי הכאבים / ובכלל ג"כ באמרו ואל אישך
תשוקתך / שאם היות שבלי הלידה עצומים / והיה ראוי שהאשה תפרד
תפרד מבעלה / כי אין מבשר בנפרט שהיה מקללתה אחרי שבמא' באוכל
בזה השכיל לתאות המשגל שלא תוכל להפר' ממנו / אבל עם כל צער שסבל'
ותסבלו הלידה וגידול הבנים / לא תמנע אחר כן מהמשגל כי תמיד תשתוקק
אליו . ודומה לזה אמ' במלין סוף פ"ב דרשו בנקודת בשמי'ן / שהדמות שבכרו'
מורה שתסבלנה' שקללות שקללת' האמכי' ושבכי' עוזרו . מפרתם מתבקשת
לבעליה מלהבנה שנשק' . ועל זה נאמר כאומר אחר בעצב תלדי בנים ואל
אישך תשוקתך והוא ימשל בך וכן פירושהו בב"ר /אמרו ואל אישך תשוקתך
כשעה שהאשה יושבת על המשבר אומרת איננו נזקקת לבעלי שעתם /
והקב"ה אומר לה תחזרי לתשוקתך אל אישך . ולפי שהיא אומרת איני
נזקקת לבעלי חייבת קרבן כשעה שתבא למקדש . הנה התבאר קללת
האשה והותרה בשאלה הל"ו . ור"ש כתב ואל אישך תשוקתך
לתשמיש / ואע"פ כן אין לך רשות לתבוע בפה / אלא והוא
ימשול בך . והרמב"ן הקשה עליו ואמר שזו מדה יפה בנשי' לא קללה . ותחשבי
שתשלת מורתו אין קושיא עליו / כי הנה הוא ז"ל נכרך המונח שפילן דרשו
כן / והוא ימשול בך תלמד שהאשה תובעת בלב והוא תובע בפה זו מדה
טובה בנשים ולא נפלם מעיניהם ו"ל שהיה זה מכלל הקללות ואיך לא יהיה
זה קללה . כי הנה עם היו' ההפרד מהתענוגי' הגשמיים שלמו' לאדם / אין
ספק שזה לא יהיה לו שלמו' כל עוד שלא יפרד מהם בבחירתו / אלא להיות
תשוקתו תלוי ביד מי שגדל ממנו ושלשלומו לא יוכל להשיגו / ולכן קללה
תחשב לה ולא שלמות . והנה ראה רש"י כי מה שלא תתבע האשה פועל
המשגל בפה ויתכעבו הוא איננו לתעלתם / כי מאין לה זה השלמות ולא
ומנה לחיים / אבל הוא מסרון ופחיתות לה שלשפלות ערכה לא ימשוך לבם
לתת' לבעל'שגדל ממנה שבכה עמו / כי מי יאמר לגדול ממנו שיעוק לתבעו
כדי להועיל לו / ואין מאמר האשה לבעלה שיתן כמו איבה . ואמנם החיים לא
ינקם שהאי' רק מה שהוא תועלת לה/ולכן יתמוך לבו בגדול ואף שיהיה בזו
לאשה / ים לא ידו לומר לה עשי זאת איפה כי המשגל יגוה לעבדו שיעבדהו
כרצונו . סוף דבר שהיות האדם משתוקק לדבר שהוא בכל ימשול עליו איננו
משלי כא רע כלל / כיון שיוכל להשיגו והמסרון כלו הוא כהשתוקקו מה שאיננו בידו
כה להשיגו / וכמ"ש תאות עצל תמיתנו .

ולאדם אמר וגו' עד כתנות עור וילבישם . אחרי שקלל את
הנחש / שהיה המסית הראשון כזה / ואת האשה
שהיתה הסבה האמצעית / בא לקלל את האדם שהיה העושה בפעל
ובאחרונה / ואמר לו כי שמעת לקול אשתך ותאכל מן העץ וגו' / להגיד שאבי
החטאים גדולים עשה . הא' ששמע לאשתו והכבד אליה , במקום שראוי
שהוא ימשול בה / כי היא נתנה לו לעזר ולהועיל / לעבוד ולשמור / לא
פרשה כ' להכשילו ולכוונתו שיאכל מהמוזהר והאיסור . ובב"ר אמרו לדברי אשתך
לא נאמר אלא לקול אשתך / ורמז בזה שאתה עליו בקולה / ושפתרם
והרעשתה / אבל אדם כאלו היה מושלת עליו . ובוא אמרה עוד שם
שהיתה מיללת עליו / מה אתה סבור שאני מתה ואתה תנשא לאחרת .
והפשע הב' שעבר על מצות השם / באכלו מן העץ אשר מנו לבלתי
אכול ממנו / ועשה א"כ מה שמותו אשתו / ולא עשה מה שצוהו בוראו /
ושמפני זה השביעו בשתי קללות / אבל אינך השתם שנזכרו בשאלה הל"ז /
כי אם אחדות כלו השם . הראשונה היא ארורה האדמה בעבורך .
הב' בעצבון תאכלנה כל ימי חייך . הג' וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת
את עשב השדה / שכל זה קללה אחת היא . הד' בזעת אפך תאכל לחם .
הה' עד שובך אל האדמה / והכוונה בזה היא / אם הראשונה / כי הנה
האדם בהיותו בגן ע"ה / ארץ אשר י"י דורש אותה תמיד / לא יחסר כל
בה . ועתה בהסתו יגורש משם / והאדמה אשר ישב עליה / תהיה בימיו
ארורה בעבורו / שתעשה פשה ינא מם / ותמעט תבואה / באשה / שמפני
[illegible]

[illegible]

ויאמר יי' אלהים הן האדם

[illegible]

ויהיה האדם כבהמות מעמיד לנפשו / ושמא כן יהיה שילך לעבוד את האדמה / ר"ל שיתן חלק לחמרו וגופו / כשהם הוא בשר · ויגרש את האדם / כלומר שגרשו מהעיון התמידי הפשוט / אבל נותנו שיאחז בזה וגם מזה אל ינח ידו / וכדי לפניאו לגמרות / השכין מקדם לג"ע / שהוא שם מורה על ההשכלה / את הכרובים / והם כחו המחשבי והשכלי שבאדם / עם היות שכחם בלתי עומד כשם / לכנת להם הפרכת המתהפכת / והוא הדבקות אשר יש לו עם הנפרד / וזה כלו לשמור את דרך עץ החיים שישמרו אותם האד' / באופן שיקנה מעץ החיים וחי לעולם / מה היה שלא לשמור מלשון ואביו שמר את הדבר / שהוא ענין התקוה והתוחלת בנכסף · ואולי לזה אמרו * בב"ר א"ר אבא בר כהנא ועתה פן ישלח ידו מלמד שפתח לו הקב"ה פתח של תשובה · אין ועתה אלא תשובה / כמה דתימא ועתה ישראל מה ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה / ובעבור העיר * הרב המור' לפירו' הזה / בהקדמת ספרו / באמרו ז"ל ואפי' האור ההוא הקטן אשר יזרח עלינו איננו תדיר / אבל יבוא ויעלם כאלו הוא להט החרב המתהפכת / וכתב עליו הכרובים בפירושו / לאמתו תקו' / כי במחשבה והשכל יקח מעץ החיים / פן ישלח ידו אם יכה / שהכונה איננה עומדת תמיד / לסבת ההיולי המתהפך ללבוש / ע"כ רבה שהכוונים לקנין עץ החיים / אינו הלהט / את הכרובים / שהם העוזרי' אותו כי במחשבה השכל / יקח מעץ החיים · ופי' פן ישלח ידו / שלא היה כתם ירא מזה / לא כאומר אולי יזכה לזה / ושלהם הוא הפחדי המובנת · וגם הרלב"ג בפירושו לפעור כספך לדעת זה הממשך מה · כלא כתבתי לך דרכי הפירושי' אשר ראיתי בפסוק הזה ליישב דעת הרב המורה בפירושו :

האמנם כשנעיין כדעתי זה מבלי הסכמה / כמאהבו בלי ספק / כלו ותיישב מטענות ראשונות / שהם סותרות הכלה והתנוגה מיוחד לאפורסמו' / כדברי הרב / אין הדבר כן כטוב ורע / כי אין טוב ורע שמות נרדפים למגונה ולנאה / כמו שאמר / אבל טוב ורע / הם שני' כוללים לאמת ולשקר / ולנאה ולמגונה · יען כי הטוב הוא האמת בלי ספק · והשקר הוא הרע · וכבר כתב הפלוסוף / שהטוב והמציאות / והפכו העדר / ולכן הוא הטוב בכללם / הוא האמת / המצוייר בנפש / כמו שהוא במציאות חוץ לנפש · והרע בכללם הוא השקר · והכלת נגזר · שאין במציאות שפכים עמו · והנה הרב לא הביא ראיה כלל מכתבי הקודש / שטוב ורע יאמרו על המפורסמות / אבל הביא מבלי ראיה שנאה ומגונה / הם שמות נרדפים לטוב ולרע / והעתנם / לבחוכים שלא יאמר נאה ומגונה בדברי העיון / אלא במפורסמות / ואנחנו נאמר / כי אין נאה והמגונה שמות נרדפים לטוב ולרע / ולכן טוב ורע אינם מיוחדים למפורסמות · ובספר איוב כתב ארוס"ס / שהטוב והרע ממנו / בשכל המעשי / וממנו / בעיוני / שהוא האמת והשקר / וכן הוא האמת ולכן נקרא הש"י טוב / והשכמה טובה / והדבקות באלדי טוב / ותמונות לתורה כם בטוב והיושר בעיני אלהים / ויודעת הטוב והרע / תיוחס למלאכי אלדים / כמ"ש * כי כמלאך האלדים / כן אדוני המלך / לשמוע הטוב והרע · וכמה מהראיות אבל להביא על זה / אם לא מיראת האריכות / אלא שהטוב והרע / יש ממנו / עיוני ידועי לבבד / וממנו ידועי שמעשי / והראשון יתחס לשם ית' · והשני יותם לבני אדם · ואחרי הודיע אלדים אותך את כל זאת / יקל עליך להתיר מה שהוקשה לרבי המורה / באמרך שאדם הראשון קודם שחטא היה יודע הטוב והרע / והאמת והשקר / כי שלם היה בשכלו העיוני והמעשי / אבל היתה ידיעתו כהסכמת שכלית לא כזדים חושיות חמריות / ובזה היה מתדמה לעליונים / וידיעתו לבריאות שבהם שהוא כאכול העץ עזב שמוש שכלו מידעי ונכסר כשמו' פשוטו בחמריו / ורדף אחרי תאות מושגלשכל טוב מכל זה / ורע מכל זה / כמו שבארתי / ולכן אחר שחטא / קנה ידיעה חושיות חמריות / ואבד ידיעה שכליות רוחניות / וכדי כזיון וקצף / זו היא התשובה כנאות לקושי' ההיא כפי פשוטו הכתובים / ומאמת בעצמו / ועל זה אמר כאן הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע / ר"ל לא היה אדם חסר בתחלת בריאתו / ולא בלתי יודע הטוב והרע / כי הוא קודם שחטא היה כאחד ממנו בדומיו / ביודע הטוב והרע / לפי שהיה יודע אותם בידוע שכלי כמונו / לא חמריים וחושיים כאשר בבהמות כדמיו / ולזה כיון רש"י כמה שכת' הרי הוא יחידי בתחתונים / כמו שאני יחיד בעליונים / ומה הוא יחידתו לדעת טוב ורע · וגם הרי"ח בן יהודה יודע הטוב והרע / כיא מנה אדים וכו' / כי רוח

פרשה כ"א / ר"ל ענין כם לבוכל באמת הזה · * ובב"ר דרש ר' פפוס הן האדם היה כאחד ממנו / כאחד ממלאכי השרת / אמ' לו ר' עקיבא דייך פפוס / אמ' לו את מה אני מקיים הן האדם היה כאחד ממנו / אמר לו שנתן לו הקב"ה לפניו שני דרכים / דרך החיים ודרך המות / ובחר לו דרך אחרת · הנך רואה שר' פפוס הבין הכתוב הזה כפשוטו / שאדם הראשון קודם שחטא היה כאחד המלאכי' / לדעת טוב ורע · ור' עקיבא דחהו / שאין ראוי להמשיל בהדמות והשווי בין הבורא והנברא / כא' מן הנבראי' לפני הבורא / ולכן תקן הדברי' שהן האדם היה כאחד מהעליונים / בידיעת הטוב והרע / לפי שהיה יודע אותם בידוע שכלי / ולא היה נוטה כי אם בטוב / כדרך העליונים / ושהיה נתן לפניו שני דרכים / הא' של חיים וידיעה שכלית כמו החיים הרוחניים · והשני של מות ידיעה חושיות חמריות כבהמות · והוא בחר דרך אחרת / ר"ל ממה שהיה לו בראשונה / שהיא כהשתמשו בחמרי / ונטה נוטה מדרך העליונים / לזה אמר המשורר אני אמרתי אלדים אתם ובני עליון כלכם / שהייתם קודם החטא · אכן כאדם תמותון לפי חטאם · והמאם להתבונן משימותיו דבריו / לא

כמהלם רמוזי' אותם פעמים · כי כאשר תרגם והייתם כאלדים כרברביא / לא כיון על המופשט מההיות השכלי' / כמו שפירש עליו הרב המור' / שאם היה כן / היה לו לתרגם כדייניא / כמו שתרגם אלהים לא תקלל · והגישו אדוניו אל האלהים / שמאיר תרגם דייניא לא רברביא · אבל רברביא / אבלו הוא שם לעליוני' הרוחניי' / כי כן תרגם / כראות פני אלהים / כמיחזי אפי רברביא / שאין ספק שאמרו על המלאכים שוכר שרא / כמ"ש ויפגעו בו מלאכי אלהים / וכאשר לא תרגם הן האדם היה כאחד ממנו לדעת טוב ורע / הוקשה לו שנשוה ויחס הכתוב ידיעת האדם בטוב והרע / לידיעתו ית' / בהיות מדרגתיהם בידיעה רחוקות מאד / מבלית השתוף / ולכן תרגם שהיה האדם יחיד כעלמא מפני שכלו / ושמזכו רוצה לומר מהיותו יחיד בידיעתו והשכלתו / היה לו לדעת טוב ורע באותו אופן שלם / שהיה יודע אותו בראשונה / לא שהיה כוונתו באמרו מיני' לדע טב וביש אחר החטא / כי אם קודם לו / ויתכן כ"ז הטעם הבל"ם · כי הנה לא אמר הכתוב הן האדם היה כאחד ממנו לאכול מעץ הדעת טוב ורע · לפי שלא נדמה לעליונים לאכיל' החושיות / כי אם בידיעה השכלי · ואחר שעתה שלא נסתפק בידיעת הטוב והרע / כי אם באכילת העץ ובמשושו החמרי / כבר יצא מן השוה והשלמות / שהיה משיג לו חיים ארוכים או נצחיים / ולכן אין ראוי שיאכל עוד מעץ החיים / כי אינו מתיחס למי שירדוף אחרי התאוה / ולכן וישלחהו י"י אלדים / לפי שלא היה עוד נצרך לשבת במקום ההוא אחרי אכלו מאכל אשר אכל / אבל שילך לעבוד את האדמה / ושלוחו עזות כרין להוציאו משם / שהרי לא נולד בתוכו אלא מן החוצה · ומשם בא אליו / ולכן היה מן הראוי שיגרש ושילך לעבוד את האדמה שלוקח משם · וספר הכתו' שלא אמ' הקב"ה לאדם בהיותו בגן / שהו' יגרש אותו משם / אבל שלחהו לעבוד את האדמה / וכאשר יצא מהגן לעבוד עבודתו / כשאר מגורש משם / כי השכין השם קודם הגן מכל צדדיו / את הכרובים ואת להט החרב המתהפכ' / באופן שלא יוכל לשוב שמה / והיה זה / כמו שמקרה לאדם שנהיית איש ורב בביתו / ורצה להוציאו משם / ושלחהו מפני כבודו חוץ / ובגאותו יסגור הדלת בעדו / ויאמר לו לך מעמנו · ככה עשה השם ית' לאדם / שלחו לעבוד את האדמ' / ובהיותו חוץ לגן / גרשו שלא ישוב עוד שמה / והוא רב השאלה הח' · ופי' דרך הר"א אבע / ויגרש את האדם / והיה דבק עם וישכן / רוצה לומ' וכאשר גרש את האדם השכין את הכרובי' וגו' · ואמנם מה היו הכרובי' האלה / ומהו להט החרב המתהפכ' · כתבו קצת המפרשי' שלהיות מקום ג"ע / תחת קו השוה / היה שם חום מופלג מן השמש / עד אשר לא יוכל אדם לשבת שמה / ולא יעבור בו / ואותו חום מופלג ככה קראו להט החרב הוא רומז על היות באותו מקום חום מאוד מכנסים בו / מפני חום מהתהפכות שימם שם כיכון השמש / ואמרו שהכרובי' / הוא רמז לגרמי' השמימיים המסיבים אותו חום מופלג בתנועתם · אבל הדעת הזה מכחש א"כ / ואחר שהיו' ראוי שיהי' תחת קו השוה / ישוב יותר טוב משאר המקומו' / ושאין בכחמ' השמש שם שורף / כמו שפירשו כהתיכת הבכמים והקורבה לנו יודקו דבריו כאמת / כי הנה היום הזה הולכים אניות רבות ממלכות פורטוגאל / אשר בקצה המערב / לארץ כוש / ועוברים תחת קו השוה / ומצאו שם ישוב בני אדם / וארץ זבת חלב ודבש / כמו שהוא מבואר מכלם · ויש שמקשים כאמונות שאמרו שהיה ג"ע תחת ראש פישון / ושלהט החרב המתהפכת / הוא פי הארץ הפתוחה בהר אשר שם / שיוצא תמיד ממנו אש / כראה כלהם / שהכרובים הם המזיקים השמימיים כמו שזכרתי · אבל כפי פשט הכתוב נראה לי שלא אמר כרובים על הגרמים השמימיים / ולא להט החרב על התהפכות כיכון השמש ואור / ולא על האש היוצא מן ההר · כי כרובים הם כפי המתרגם כרוביא · וכבר ביאר הרב המורה שהכרובי' הם בצורת דמות בני אדם / כי כן היו הכרובי' שבמקדש כדמות נערים / עד שהקשו חז"ל על פסוק פני האחד פני הכרוב / ופני השני פני אדם · ואמרו אדם וכרוב אחד הוא / ותרגמו אפי רברבי ואפי אטרי · וכפי זה יאמר הכתוב שכאשר גרש הקב"ה את האדם מג"ע · השכין מקדם לגן / ר"ל במקום מושבו את הכרובי' / כלומר שסדרו בנים שבולות לו קין והבל / כי הם הכרובי' אשר השכין כשושבו קדם הגן / והגרו' שראה בשיו אהבני' / והמות והכדור בבנות / והוא אמרו ואת להט החרב המתהפכת / כי הנה נפר גדול בבית שקפן עליו / ולהט החרב שבאה ביניהם / המתהפכת מפה אל פה · כאן הרגו את הבל / וכאן הרגו את קין / וזה כלו בא עליו לשמור את דרך עץ החיים / כלומר להרחיקו מארץ החיים ולהביאו אל המות · והותרה בזה השאלה הח"א · ובב"ר אמרו שאדם הראשון [illegible] / וכיון שראה שנקנסה עליו מיתה / ישב בתענית ק"ל שנה / ופירש מן האשה ק"ל שנה / והעלה זרזין על גופו ק"ל שנה / ודרנו כאלה פיני התשובה / שהיה המענית מיוסד אל השכל / אשר לא יתגאל בפת בג המלך וביין משתיו / שבעבור ינא לחפשי' · והרחק מהאשה / היו יסורין על ממעט לה / וזרזין על בשרו היה / לקבל מלקות / וזה שמשך בתחלתו ונמשך אחרי המושכל · והנה נשאר עתה להשיב על השאלה הי"ב האמרנה / והוא למה בששת ימי בראשית נזכר תמיד אלדים לבד / ובאן נזכר תמיד י"י אלדים / אם לא בדברי הנחש ודברי האשה / שתמיד זכר שם אלדים לבד בשלם · נשם הנכבד / וזה ענין מאמרם ז"ל / נזכר שם מלא / על עולם מלא / וגם אמרו סגור בפי הרי"א בנע בבית מקומות / ולא באורו באשר מכם · ורואים כאן מהמפרשי' שבבראשי' עד ויכלו / נזכר שם אלדים לבד / לפי שבתיבת שבת / לא היה מדין לבעבד / אבל היה די בפועל הגרמי' השמימיי' בקראם

אלהים וכן הענין · והנה והולך בבריאת אדם · שהוא מלך שופט הנבראים השפלים · והשכל נפרד לתת צורת אדם · ולכן הזכיר שני השמות יחד יי'
אלהים · ואחר שהיה לו כן ימינו מחר לא הזכיר אלא השם המיוחד כי כבר
היה השם והולך ההוא מוכן לעולם · ואין צריך שם לא כתיבת הצורה ולכן
די בזה השם האחד שהוא כנגד השכל הנפרד · והתחתונים כלו ודעתי
אלא לומר · כי לא תרם שם אדם על הנבראים השפלים · אלא שם המיוחד
על השכל הפועל · נותן הצורות גם הגשמים השפלים גם השמים צריך פועל
הגלגל בהכנת המוחד ופועל הגדול בגתינת הצורה אבל הנ"ל נוס הוא
מכל פועל ואין יש לו כסברת נזר וגוזם כולל בשכלו · בעבור אותו נזר
ופועל פעולתו והכוונה והנה' כמו שהוא יתברך עשה מסדר פלקיו הנשמיי'
בפועל · הנה שם יתברך הוא המכיל ותורת צורות כל הנמצאות כי הוא
נימוס ומורה מוכנת לכלם · ומולת הבחינה היה שם בן ד' אותיות · שם
העצם · כי זהו עצמותו ודיעתו · וזהו מורה נקרא שם אלא על עולם
אלא · כי שם בן ארבעה אותיות · הוא שם אלא לפותנו נזר כללי לכל
הנמצאים · והנה לא נזכר השם ושני ברואות · לפי שעדין לא נברא אדם ·
ולא היה בעבור זה הפועל אלא שנגלות אדם לא היו הנבראים ברון גשלמים ·
אבל הזכיר שם אלהים · והוא ראוי למפרים כמו שביארתי · אמנם בואת
הפרשה אחרי בריאת אדם · שכבר הפועל אלא מפל הנמצאים שנתודו לפני'
עד שגלו הנגנים · נזכר עם שם אלהים השפלים · שם בן ד' אותיו' · שרוצו
לומר והכיוונם שכולל הולדה · לך הוא לסיבת דעתם קלם · וכן הנה
לפסרונו ולפברין שגבותיו · בשכתם שהם כמרו · לא שניתו לשכן שבין
הצור והכיוונם שכולל · מורה עליו שם בן ארבע · והרי שם אלהים כלכד
השפלים · שמאכם לפס זה נפרדו בני אדם נזכר השם המיוחד לבדו ·
הנה ונבא' שם · והו הפר השלום הע"ב · ושסבר אשר לעלך הכור עליו'
ב' מספרו · שהם אלהי' שם יהו"ד ינהגו שפלות המקבלים · כי יהו"ד הוא
כמו הקור סיבת הנבראים · והגופים שהוא אור נוקב · וכן שם יהו"ד המיוחד
לבהגנת ישראל · שם אלהים הוא אור אשם בלתי מיוחד למקבל אלם
וכו שם שנראה לו נפי' הפרשה מסודרת הואת · כפי עדות פסוקי הכתובי'
מבלי הכבתם ולא הכוונת המשכל · ואומנם כתכות · עם ספר הע"ב
שאלות הכוללות הבעירותי הבבתים · והוא אבלי פירו' כאשר ואחשי דבר
לבור על אמנו והיה שתועלת בספור הזה כלו · לסודיע ולדעת כי רע
ומר לעבור על מצות יי' ולהתרחק האדם מן הדברים שהם שלמותו
לעור אחרי לב מורה שמנות לון · כי זה שהוא מות לעולם · ושהוא חטא
הראשון אדם · ואולי גם כן בכל דור ודור יבוא את האדם שהולך
בדרכי למות הנוגרים קודם ומנו · ולהפסדות אחרי מותו · וראוי בזאת
שיהיה שהקדם' סואת · לפיתוס בתפלת תורת אלהים · וראוית למבואריו ׃

אך אמנם זהו פרשו אשר ירשו הלוי ששמור הזה ׃ שלבד אמונות
שטוסו · כבר שהעתקו מ חכמי ישראל וידעתיו · וכפי'

פרשה ר"ע גם יעבים ׃ אם הראשונים שהלכו בו בדרך דרש · אמרו · בבראשית
רבה ר' יוסי ברבי חנינא דרש באדם הראשון · עם אדם הראשון · הכנסתיו
לג"ע · שנאמר ויקח יי' אלהים את האדם · וצויתיו שנאמר ויצו יי' אלהים על
האדם · ועבר על צווי · שנאמר ותתן גם לאישה עמה ויאכל · ודנתי אותו
בגלוחין · שנאמר וישלחהו יי' מג"ע · ונתרחק אותו בגרושין · שנאמר ויגרש
את האדם · וקוננתי עליו איכה · שנאמר ויאמר לו איכה · איכה כתיב ·
הושע ו' כן כבה הכנסתים לארץ · שנאמר * ואביא אתכם אל ארץ הכרמל ·
שמות כ' וצויתים שנאמר * ואתה תצוה את בני ישראל ׃ ועברו על צווי שנאמר
דניאל ט' * וכל ישראל עברו תורתך · ודנתי אותם בגלוחים · שנאמר * שלח מפני
ירמיה ט"ו וילכו · ודנתי אותם בגרושין · שנאמר * מביתי אגרשם · וקוננתי עליהם
סוטה ט' איכה · שנאמר * איכה ישבה בדד וג"כ · והנה זה שהוא שכל זה מקרה לאד'
איכה א' הראשון · היה סימן לבנים · ובעבור מר' יוסי ברבי חנינא קבר ברית
הוה · ותפקו לו דבריו · שויתי ראוי לברית שהיו להפליגה ׃ ואומר שהם
היות כלל האנשים בני אדם · ושהם הכח האומה הישראלית בפרט · שהן
מקר שהן ושהוכשר בהם עד שהתכוונו בקריאת שאומה הואת אדם · שנאמ'
יחזקאל ל"ד * ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם · ואמרו ז"ל אתם קרויים אדם · ושאינם
רואים · אין כדיום שבין האומה · לשבין אדם אנישם ׃ אדם יצרו אלהים עפר
מן האדמה · ויפח באפיו נשמת חיים · כן בהיות ישראל בהנלים כגוים
שבעלים הקים שם ששפר זל · ונתן להם התורה שהיא נשמת חיים ·
ושמו הקב"ה בגן בעדן מקדם · כן בהבדל שלגן נחום · בהפרידו בני אדם ·
נתנו בארץ הקדושה · ובחרם בירושלם הבנויה · שהיתה כגן יי' שכבה אשר
נטעה וגילו · אדם לקחו האלהים וינחהו בג"ע · כן לקח את ישראל מכור
הברזל ממצרים · והכניסו בגבול קדשו הארץ הקדושה · ושהיא ירושלם עיר
הקדש · שבעיר מוריי' אלהיך בה · ובגן שהיה שם כל עץ נחמד
למראה · וטוב למאכל · כן בהיות בארץ הקדושה · שהם ושעורה וגפן
ותאנה ורמון זית · שמן ודבש · כל עץ טוב למאכל · שהיו בתוך הגן עץ
החיים המיוחד לאדם · ושהכינו לחיים נצחיים ועץ הדעת טוב ורע ·
שנאמר עליו · כן בארץ ישראל · היה עץ החיים · והוא בית המקדש
הטהור והמכוון · והיה גם כן שם בקרב השכינה · שהעבודות ורות ·
שהם מוכרחים בתת כל עץ רענן · לשוריד המכשות · שהלוים שוכות
עלמות · והיה בהם ובם · כאשר היה הוא מבין להשקות את הגן · כן כפר
שהשם היה ירדן שמשקה שם · להשקות את הגן · שהיה ארץ ישראל ·

כנל מסובות והשבלמות ׃ אבל אמרו משם יפרד והיה לארבעה ראשים ·
דרשו רז"ל על ארבעה מלכיות ׃ פישון בבל · גיחון מדי · חדקל יון · פרת
ארץ רשע · מהיות רשעו · שהוא מכבר הטבעה והסבבה לטוב · שהוא יצא מעדן
מכוכה הראלית · להשקות את גבוהות חרמתו הקדושה · כן כהטובה
ישראל · משם יפרד המשפט השפעותיו · והיה לארבעה ראשים · שמלכו עליו
עלים לבבם ולספריתם · וכמו שלקח יי' אלהים את האדם ויניחהו בג"ע
לעבדה ולשמרה · כן לקח את ישראל ויניחהו בא"י לעבדה ולשמרה במצות
עשה ומצות לא תעשה · כפי שפעם אדי הארץ · וכמו שצוה יי' אלהים תאכל מן
מכל עץ הגן אכל תאכל וגו' · כן צוה הש"י שיאכלו מטוב הארץ · אבל שלא יעבדו
אלהים אחרים · שהוא עץ הדעת טוב ורע · כי טוב ואמת וגבלו' הוא כמ"ש ·
ובתוכם גשיכם לעולם הבא · וכמו שנתן לאדם אשה עזר · להיות לו לאשה
ולעזר · ושהיא היתה לו לפוקה ולמכשול · כן בני בני ישראל שהיו עבדים
ירמיה ב' ד"ם ונכרים · שאותו זרע קדש · שם השיאו את ישראל לעבוד ע"ז וגו"ם *
ושנים עבדים כוונים למלכת השמים · וגם לאלהים במכמתו · לבין שמו את
לבם · וכמו שנאמר * ויעבו את דרכיהו כל מלכי' מורעו' · כי מקטרות
סם ע"ד מ"ג כמיהם לאלהים אחרים · וכל הנשים עומדות וגו' · שדבר אשר דברת אלינו
בשם יי' · אינגו שומעים אליך וגו' · הנה א"כ היה ענין זה אצל אדם · היון
לבתיהם אבל בעליון ׃ וכמו שהנחש השיא את האשה · ושהיא השיאה את
בעלה · כן הכנענים יושבי הארץ אשר לא גרשום בני ישראל · השיאום לעבוד
עבו"ם ׃ וכמו ששמעו אדם ואשתו קול יי' אלהים מתהלך בגן · ונתחבאו ·
והוכיחם על חטאם · ככה ישראל שמעו קול יי' על ידי נביאיו · בהיותם בגן
בארץ הקדושה · והיו מלעיבים ומבזים אותם · והוכיחם האל על חטאם
בפני' רבים ׃ וכמו שקללם קללה ראשונה על גחונך תלך · ועפר תאכל כל
ימי חייך · ועל האשה · כן הכנענים נגרש ראשונה מן הארץ · ואיש אחר
ומקולל השאר האומות · ואלכו על גחונם מן הארץ · וחשבי עבודתם אכלו
עפר · ובאלהים האורה כתם וכין בני ישראל תמיד ׃ וכמו שנתקלל האשה
בעצבון · כן נתקללו בנות ישראל בעצבון וגלויה בגלות · כמו שבאה עליהם
השוא ובצום ועלו במלחים · וכמו שנתקלל אדם ארורה האדמה בעבורך ·
כן נתקללו ישראל · שנתקללה ארצם ויקון ודרדר תצמיח ׃ וכמו שבסוף קללת
אדם · באמר עד שובך אל האדמה · אשר ממנה לוקחת · כן בסוף הקללות
באמר והשיבך יי' מצרים · כי שבו לגלותם אשר לוקחו משם ׃ וכמו שגלה
שם את האדם מג"ע בעונו · וגרשו משבת · כן גלה וגרש את ישראל מארצם ·
וכמ"ש ר' יוסי בר חנינא · וכמו שהשכין לג"ע את הכרובים ואת להט החרב
המתהפכת · לשמור את דרך עץ החיים שהגיעו כמו שבארתי · לשמור
ולקוות שישוב אדם ויאכל ממנו בהראשונה · ככה נתן הורבן ירושלם כשעת
שם שכינה · וכגגנו הארץ והכרובים · לשמור את דרך עץ החיים · ראוי
לומר לקוות שבגל ישובו בני ישראל · ובקשו את יי' אלהיהם · ויושבו
הכרובים לחיים · ולכם שבינה למעמדם כבתחלה · זה דרך הכאות
כפי הדרש · להיות ספור זה מקרה לאדם שיהיו לישראל בניו · ואתם שיוויק
עוד אבלי בראו כזה · הוא מה שאמ' לך פה · הנה מקום ג"ע אמרו הראשונים
שהוא תחת קו השוה היום · כמו שביארתי ׃ ושיום שכיום זה אחד · לפי
שהיום הוא מן דברים שנתם עם הארץ · שוהלכים לאותו מקום אשר תחת קו
השוה היום · ולא מצאו רמו לענין הגן ההוא · וכבר ראיתי דעת חכם אחד
שהכתי דורנו זה · שהגע שהגן נשרף ויגם · וכי לא נברא אלא לשבת אדם בו
ובאשר גורש משם · נשתק ממקומו · והביא על זה ראיות חזקה' מהכתובים ·
ואני אומר · שלא היה כבן תחת קו השוה היום · אבל שענין היתה הארץ ·
אשר נקראת אח"כ ארץ ישראל · ושם נטעה הגן · ואחרי שחטא אדם וגירש
משם · הנה הקב"ה לקדושת המקום שהוא ומעלתו · מינהו עליו שמקדשו
וירושלם עיר הקדש · ולכן הוא עליו עינו יי' בה · ושם גם אוכן שבוגנו
ובהשפעתו · ואמרו על זה חכמים ז"ל במקומות רבים · אדם ממקום כפרתו
ירושלמי נזיר פ"ז נברא כר"א · שאמר אדם ותשובה לו אמר הקב"ה הריני בורא ממקום תשובתו
בראשית רבה פרשה י"ד ממקום כפרתו · הלואי ויעמוד בו · ונפרקי דר' אליעזר אמר ויגרש את האד' כ"ד
ויצא אדם וישב לו חוץ מג"ע · בהר המוריה · שמשערי ג"ע סמוכים אל הר
המוריה · משם לקחו · ושם החזירו · שנאמר לעבוד את האדמה אשר לוקח
משם ע"כ · וידוע כי בהר המוריה · נבנה בית המקדש כמו שהיתה בדברי
הימים · והסכים עם זה הקבלה ז"ל · שאדם הראשון ושם אשתו · נקברו
במערת המכפלה אשר בחברון · אחר שהשמוך לירושלים שהוא מקום הגן
ולכן השתדל אברהם לקנותו למקום קבורתו · והשתדל יעקב להקבר שם ·
לפי שהי' מקובל אצלם ששם נקברו אדם ואשה · וזה כלא' שהגן גדול הוא לגמרי
לו עליו ולמעלה כי אחד · כי גם בירושלים שהלכו וגבר ותג הר כרות פרת
וחדקל וגיחון כמו שנזכר לעולם · הנה הגיה מעצם הדרש שהוא ראוי ומגן
ונברא אלהים · ואמרם המקובלים שהו דומים בספור הזה · כלו עם אמונת
שגם הכתובים · שם אמרו למעה גן עדן ולמעלה גן עדן · למטה ד' נהרו'
ולמעלה ד' נהרו' שהם הארבע מאולו' שארבע חוכות ואין בחכמי להאריך
בדבריהם · כי לא לדעתי סכמת הקבלה ודעת המקראים לא חרש ׃

אבל בדרך חכמה מחקרית · הנה נקטו אחרוני מחכמינו
דרכי' בספור הזה · והראשון שהם הוליכו

בו · היה הרב המורה בספרו · ואחר"כ בפירושו לתור · אבל כלא דבריהם
באופן כל כך מסתור · כאלו התהלכו על הנפלי' בירחו ורמז · ובנעים
ובלכי נכתבים · מה שר"נ · ורגיל מגלה סוד · ואומר שסודות כלם כמו

יזכנותיו · שלזה נתגלגלו בראשי הספור הלוך רב / כי אלה פרט הבורא קנה הגן והנהרות כפי פשוטי הכתובים / ולא נטה בהם רמז וגזרה כלל / אם יעבור הסכלות לומר כעדן גן אלהים היה / כגן אלהים כרמסים, לא די אל פנאותיו / כל עקר כגן אלהים לא דמה אל יפיו שכל זה יעיד על אמתת מציאות הגן / וגם הנהרות להיות מפורסמים בידיעות כפי בני אדם ל' כנהר נהרות קולם · אבל כי ניר אדם בשכיבה והירידת האשה מן הצלע / ועץ הסקוי' [illegible] והכפם / ודבריו לאשה ודברי האשה עמו / ואכילת העץ ושלוחו [illegible] להם סרב כל זה יתשוב הרב / שאין הדבר כפי פשוטו / אבל נכתב ללמדנו דברים נפלאים והשכליים · והרבי לא כן נראים לקם לו דרך אחרת שאין עץ ועניו והדרתיו / ושאר הדברים כלם / כם כפי הנראה והרמז · אבל ענין אדם ומעבר שהודם והכין האשה ממלעו וכן וישמעו את קול ה' הכל היה כפי פשוטו ואין בו רמז כלל · והנה הרלב"ג עם היותו פוס שלפח בענין הנה דעתו בזה כפי רמיזותיו כולל שני הדרכים דרך הרב ודרך הר"לנג כי הכל נזדמן ואין בו דבר כפי פשוטו · ואין ספק שלדעת הרב יתחייבו ספקות כי איך יהיה האדם שנזכר באות הפרשה רמז לשכל והאש' לאחד מכחותיו כדרכו והיה הכל משל וגזרה ונ"ע והנה' שלהם שם אדם יהיה כפשוטו · ואיך יהיה כל שם אדם שנזכר בפרשה ההיא [illegible] האדם לנפש חיה ובשאר כאומרים על המורכב · וגם שהוא שם מין לפי דעת הרב כשתוף שם אדם · וכן אמר הרלב"ג שמ"א האדם יש לו סוד · אבל שאר [illegible] הוא השכל והאשה שהכינתו והוא הפתי' · ואם היה שם הא' היה יורה על השכל איך יאמר שהוא על המורכב [illegible] ואין החומר

יש נ' [illegible] השכל / אך כי יצירת חומר אדם ונפשו כבר נזכר בפסוק * וייצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויפח באפיו נשמת חיים שהם שני חלקיו חומר וצורה ומה היה אם כן נצרך שנאמר שהאדם והאשה לא [illegible] לא טוב היות האדם לבדו / כי איך יאמר שאין טוב היות השכל לבדו בלי החומר / שאם לא יהיה כן / לא יהיה שכל אדם / כל שכן לדעת הרב המורה / [illegible] והכבה בגוף / ואיך [illegible] ועוד כי איך יהיה ענין [illegible] / שאם להודיע שאין החומר [illegible] לגזרת האלהות / כן הוא ענין כל שאר [illegible] אבל חומר יתייחד לצורתו / ואיכו [illegible] לצורה אחרת · ומה יהיה ענין התרדמה והצלע ולאמר [illegible] / כי אין ספק שלא יפול דבר מכל [illegible] השכל עם החומר / ולא [illegible] על כן יעזב איש · ואולי [illegible] זה · [illegible] הרלב"ג [illegible] נאדם ונוה / עם היות שלא זכר הסכנות האלה · ועוד שאם היה [illegible] אדם כדרך [illegible] / לא כפי פשוטו / איך יהיה פי' ותפקחנה [illegible] עליהם / הכל כפי הפשט · כי [illegible] כלל / [illegible] שאר הדברים / ואם היה הגן והנהרות וכל עץ נחמד למראה וטוב למאכל כפי הפשט / איך יהיה עץ החיים ועץ הדעת אשר בתוך הגן / [illegible] לא כפשט · והדברים כלם נקשרים [illegible] / ואיך יתן הרב דבריו לשעורים / זה פשט / וזה גזרה נגלת · גם דרך הרלב"ג [illegible] כי [illegible] הוא כפי פשוטו / [illegible] כפי פשוטו · [illegible] האדם ואשתו בגן / [illegible] / [illegible] כפי פשוטו · ואם היה [illegible] / [illegible] לאדם [illegible] · [illegible] הד' נהרות לשכל הפועל / ולשכל ההיולאני / [illegible] הם דברים בלתי מתישבים / כי הכתוב קרא לארבעתם ראשים [illegible] / ואיך יסתפק השכל [illegible] · גם שמפרשי הספור יפלו ספקות / כי אינם מבינין [illegible] / והוצרכו [illegible] להשיב על זה שאינם רומזים כלל / אבל [illegible] / [illegible] הם [illegible] / כי הנה בדברי תורת משה / שלא היו [illegible] / לא יתכן [illegible] שאלו הדברים [illegible] / כ"ש [illegible] אינם [illegible] והם אתם נריכים לפניו · אבל [illegible] כאשר לא [illegible] [illegible] כפי [illegible] · סוף דבר / [illegible] [illegible] / אין [illegible] עליהם [illegible] כפי פשוטה / [illegible] כפלי כפליים / שהפשט אשר כרנו ממנו :

ולכן יותר נראה לי כוה נכון ויותיישב דרך הספור הזה / כפי הפשט [illegible] אגיד לך בזה / [illegible] אחרי דעת הרב / [illegible] אחרי שאר הדעות / [illegible] / [illegible] לפרשים אשר [illegible] ואתחיל [illegible] הפסוקים [illegible] / [illegible] אחרי [illegible] / [illegible] כפי פשט הכתוב / וכפי [illegible] / כי הוא [illegible] נכון כפי [illegible] · ואומר [illegible] העולם השפל / כי הנה [illegible] כנן · [illegible] הגן [illegible] / לפי שהעולם השפל היא בתוך [illegible] / והוא [illegible] תכלית כל [illegible] · ואחר מקדם / [illegible] / [illegible] [illegible] / והוא סבת כל [illegible] העולם השפל · ואמרו וישם שם את האדם אשר יצר לרמוז אל חין האדם ואין [illegible] כלבד / אלא [illegible]

כפשטי הפסוקים / והדרך בריאתו ותכליתו / [illegible] הפסוקים כנראה כעדן / ולכן [illegible] / [illegible] ויותר יקרים · ואחר ויצמח ה' אלהים בגן כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל / להודיע שברא הקב"ה בעולם השפל כל הדברים הצריכים להכלתו ולמזון גופו / ולהיותם דברים [illegible] לצורך הגוף / [illegible] האדמה · ואחרי [illegible] הספיק הגם לגופו כל מה שהיה צריך לו / זכר מה שהכין לשלמות נפשו השכלית ג"כ / והוא אמרו ועץ החיים בתוך הגן / כי עץ החיים הוא הכח על קניית המושכלות העיוניות / והדעות האלהיות שבהם יזכה האדם עם החיים הנצחיים [illegible] · וכן אמרו [illegible] לשמור את דרך עץ החיים / כ"ו דורות קדם דרך ארץ לתורה / שנאמר לשמור את דרך עץ החיים · דרך / זה דרך ארץ / ואח"כ עץ החיים שהוא תורה / הנה

משלי ג' ביארו שעץ החיים רומז לידיעות האלהיות / וכן ש"ה * שאמר עץ חיים היא

שם ח' למחזיקים בה * כי מוצאי מצא חיים / [illegible]

לכן אמר שהיה [illegible] עץ החיים ועץ הדעת טוב ורע / כי עץ החיים הוא הכח על קנין המושכלות / לכן אמר שהיה בתוך הגן / להודיע שהוא תכלית הגן / [illegible] · ועץ הדעת טוב ורע היה לצורך [illegible] / [illegible]

איוב א' [illegible] * איש היה בארץ עוץ / [illegible]

[illegible] הדעת טוב / [illegible] ברע / [illegible] השכל / [illegible] מן האדם / [illegible] / [illegible] [illegible] / [illegible] / [illegible] [illegible] / [illegible] עץ החיים [illegible] / [illegible] עץ החיים [illegible] / [illegible] [illegible] עץ החיים [illegible] [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] עץ החיים [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] [illegible] / [illegible] [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible]

קהלת ג' העולם / ולא ישרדו בני אדם [illegible] / [illegible] * את [illegible] בעולם [illegible] / [illegible] · ואם [illegible] / ולא ילמד [illegible] הדעת / [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] / [illegible] להשקות את הגן [illegible] / [illegible] לארבע ראשים / [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] / [illegible]

תהלי' כ"ו [illegible] * כי אתה [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] / [illegible] הדעת טוב / ואמרו ויצו ה' אלהים על האדם · [illegible] / [illegible] · [illegible] ולא אמר אל האדם · [illegible] מכל עץ הגן אכל תאכל / [illegible] / [illegible] / [illegible] טוב ורע / [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] / [illegible] לא תאכל ממנו / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible]

[illegible] * [illegible] [illegible] לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע [illegible] :

אותם תכלית השכלי / ובפי אמרו מה יעשה האדם ואתה תשיבנו עקב / ר"ל שהאדם יכה את הדמיון בראשו / ר"ל בתחלתו / והדמיון ישופנו עקב / רוצה לומר בסוף כי בסוף ימיו יגברו עליו הדמיונות / עד שזה כנגד שיהיה נפסקת עבודת הגויות הנכרים ימים קודם מותם / לתגבורת הדמיון בהם · ולפי שהאשה היא נמשכת בטבעה אחרי המושכל / כי אם אחרי הדמיון / לכן קלל אותה שהיא תתקשר לתאוות הגופניים / ותשוקתה תהיה תמיד על בן ברכה / וגם בדבר שיותר כאשר אלה שהם הבנים / תהיה עצבה תמיד / אם בהריונה ואם בלדתה אותם / ואם בגדולם / ואם טבע האשה להתעסק בתנא' ובכלים / גם זה לא יעלה בידיה / כי היא תהיה נכנעת לבעלה והוא ימשול בה · וכן יהיה הטוב והרע / לא בידה · ולאדם אמר שכיון ששמע בקול אשתו להתעסק בתפורשות שם היה האדמה ארורה בעבורו / כי להיות מורכבים בעבור האדם והיא תכלית האדם להבין שלמות נפשו / הנה כמו שכאשר יזכה האדם תהיה מבורכת מי' ארצנו / ככה בהשחיתו תכלית בריאתו תקולל חלקתו בארץ / והמבלה שמשך לקנות תהפך לו ליגון ואנחה · והוא אמרו בעצבון תאכלנה כל ימי חייך / כי והוא טבע מפורסם שיהיה האדם לחיים רבים מבינין / ונאמר זה באמרו וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את עשב השדה / כלומר שישפל בעבודים הפחותים · ואותו הטבע ערמות שיגיע אליו / יהיה בעמל רב / וכפי דרך הרב המורה יפורש וקוץ ודרדר תצמיח לך / שלהיותו טרוד בידיעת הפורסמות יעלו בדעתו בתמונות מגונים ותמונות כוזבות / שהם קוץ ודרדר בעיון / ולכן ישפל מהם העיון בהאלם / ויתעסק בדברים הפרטיים הפחותים / והוא אמרו ואכלת את עשב השדה · ואמר בסוף הקללות / שאחרי שהדעת האלהי אינם יותאמרו שיותנו כאשר בראו / ישוב אל האדמה אשר ממנה לוקח כבין גופו / והוא אמרו ואל עפר תשוב / והנה אמר הכתוב שקרא אדם שם אשתו חוה / להגיד שהכתה לא היתה יחוד שכמה / אלא להיותה דברניות וגופניות נמשכת לפרטים / כאלו היא היתה אם כל חי מתיינת בטוב וברע אשר ימצא אותם כל הימים · ואמרו ויעש י"י אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור וילבישם / להגיד שכאשר נתעסקו בידיעות המפורסמות כאו לכלל המלאכות אשר הם חלק המעשי / ולעשות מלבושים וכלים מכלים שונים ללבשם · וכפי דעת החכמים בעלי הרמזים האלה / כתיחסו כל אלה הדברים לשם / עם היותם דברים נעשים כפי שהגבת הטבעי לשיותו יתברך סבה ראשונה לכל · ואמנם מה שכתוב אשר זה הן האדם היה כאחד ממנו וגו' / ר"ל לפרש ע"ד הרזו הוא שאינו וכרק העונש שקבל אדם / אלא מה שהשיגים הק"ב ברוב חסדו לבדר חיי האדם והנהגתו / כאופן שלא יאבד התפורסמות / ולא ישכח שלמותו הנפשי / וכאמרם ז"ל על זה אמרו "פתח לו הקב"ה פתח של תשובה / ובכיוון שאדם בעת הבריאה אכל תחלה מעץ החיים ואחר כן אכל מעץ הדעת / אבל תולדותיו ורבו ספם אמר כתיב שנכסף זה / ב"ר פרשה כ"א כי עיר פרא אדם יולד אין לו מושכל כלל / ותחלת התחושת המולד ופינוק הוא באכילת עץ הדעת ולקיחת הערב והמועיל והמגונה והנאה / ואח"כ כאשר יתן אליו השם לב לדעת / אז ישתמש ויתעסק באכילת עץ החיים השכליי' / ועל זה אמר כאן הן אדם היה כאחד ממנו / ר"ל בראשיתו והתחלתו היה כאחד ממנו משכיל תמיד / אבל בשנכנס היה לדעת טוב ורע / ולכן גם עתה שכן הוא מתחיל בעץ הדעת אולי ישלח ידו ואכל גם מעץ החיים / בהשכילו כפי שלמות נפשו וחי לעולם / באופן שיהיה כזה וגם זה אל ינח ידו · ולכן הנכיל וסדר לו הקדוש ברוך הוא מה שיעשם לתולדותיו ראשונה / לא רק נגפו שיהיה עץ הדעת טוב ורע · ושבית לנרכי נפשו לקנין המושכלות / וזה נשלח אותו מג"ע לעבוד את האדמה אשר לוקח משם / רוצה לומר שנתן לו כח והכנה לאותה עבודה שהיא בידיעת הטוב והרע / כפי הצורך והראוי · ויהיה לפי זה וישלחהו לא מלשון גרושין / כי אם לשון יכוי ויכולת / כמו "כי למחיה שלחני אלהים לפניכם · וזכר שכאשר יעבוד את האדמה יהיה מגורש מהעיון / כי תרי קלי לא משתמעי ברכות י"ח ס' והוא אמרו ויגרש את האדם / רוצה לומר שגרשו מהעיון בהיותו עובד אדמה · וזכר עוד מה שהכין לו תקנת המושכלות / באמרו וישכן מקדם לג"ע את הכרובים ואת להט החרב המתהפכת / לשמור את דרך עץ החיים · כי הכרובים כפי זה הרמז / הם הכח הדמיון והמחשבי · ולהט החרב המתהפכת / הוא השפע הנשפע על השכל ההיולאני · ושהכין כלו שהם לאדם תועלה לזה / לשמור את דרך עץ החיים / ר"ל להניע לתכליתו שבעבורו נברא לראות באור החיים · וכבר ביאר הרב המורה שזה דעתו בכרובים בסוף פ"א ח"ב / וכן ביאר שזה דעתו בלהט החרב המתהפכת בהקדמת ספרו כמו שזכרתי / ובעבור שהיה קנין המושכלות קשה לאדם בקושי גדול / שסברת שהרז שהזו הנררב בלהט החרב המתהפכת / והיה גם כן מוכן אל ההתעסקות בידיעת הטוב והרע / עד שחסבי זה התחלפו דעות בני אדם / קצתם יאמרו שהטוב הוא הערב והרע הפכו · וקצתם יאמרו שהטוב הוא המועיל והרע הפכו · וקצתם ישימו הטוב הכבוד והקלון הפכו · ולכן כשרצה הקדוש ברוך הוא לזכות את ישראל / הכינם להם ביחוס עורו להצליחם באמונת התוריות ע"ד הקבלה / שבין שיהיו עתה למחזיקים בה / ולהגדיל ולהדר ידיעת הטוב והרע כפי הכמות והאיכות הראוי לו / שלא יתעק ולא יעכב השלמות הנפשי / שזה היה תכלית הספור שבכל זה שבא בתחלת התורה / כי הנה אחרי שספרה בריאת העולם ואדם הראשון / תחילתו זכר שבא שלמותו ואיך ביקרו לו בחכמת השאלות והטבעיות / לגיידנו צורך בתורה האלהית ובאמונות הנפלאות והיעסקיות באמונה הקדושה / ששמי שיש לו לאדם רע מנעוריו / ויתעסק בתפורסמות יותר מן הראוי / יחסר מידיעת האמתיות / אם לא שהתורה עזרתו והצילתו מכל זה · וכבר כמו הקדמונים בכל זה באמרם / ויעש י"י אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור / רמז לתורה האלהית הכתובה על גוילים של עור / ולכן אמרו "בב"ר שבספרו של רבי מאיר פרשב"ן כתוב כתנות אור שרמז בזה לתורה האלהית / כי נר מצוה ותורה אור / וכן תרגם אונקלוס לבושין דיקר / כי המלבושים והכתנות ששם היו אור מאיר לנשמתם ולכבות את תאוותם בטוב וברע / ולפי זה יהיה אמרו וילבישם שלשון ורוח לבשה את עמשי / צדק לבשתי וילבשני / שהדבק בו שהתעניות והדבקות בתורה · והחכמים לזה אמרו ג"כ בב"ר ינחק רבה אומר / בגדיו של אדם הראשון היו חלקים כצפורן ונאים כמרגליות / פירוש ג"כ על כתנות האור הקדוש התוריי שיש בהם חלקים כצפורן · כחלק שיראה שאין בו תועלת / כצפור ותינוק היתה פלגש ודומיהם / אין הדבר כן / כי אותם הספורים כאשר יתבונן על אמתתם הם נאים כמרגליות · ופה נשלם מה שראיתי לבארו ברמזי הספור הזה ע"ד המחקר / והשלמתי פרושו בכל הספור וחלקיו בקצורו / ואין ספק שכבר יפול עליו שם לוית ספקים / שאני כמו רך נדר ישבנו בשם כפי מה שאמרו במסכת חגיגה בדרישה במעשה בראשית בשנים ואף כי לכתנו על ספר בהקהלות ורבבות עם ישראל / ואין אם כן התנצל מהיותי שולח פי ולשוני בדברים שבשם אותם עתיק יומין / ולהיות רכיל מגלה סוד / אבל התנצלותי אכאחד לעיני כל בעל כנף / שאם לא קדמוני חכמים בגלוי רב וביאור רחב בגזרות והרמזים בספור הזה / לא הייתי פוצה פה ומצפצף · אבל אחרי שראיתי הרב המורה והרלב"ג נלו ספח והרלב"ג ושפרשו ספר המורה ופרשו פי' התורה לרלב"ג וגם יתר המפרשים בגלוי גדול מגלי הטלם / כלל שתו בשמים פיהם / וביארו הסודות ההם כנפשם לעין כל / ולא מצאו דרך אל הרמזים / כי אם בהכחשת פשוטי הכתובים / וגם הרמזים ההם אשר עשו היו דרכיהם עקשים ונלוזים במעגלותם · קנא קנאתי לי"י אלהי הצבאות ולכבוד תורתו / ובדי לפרים מכשול מדרך עמי / אחרי אשר כבר נתפרסמו הרמזים ושלל הכסוי ונגלו הסודות בדרכים לא טובים / כי שלאתי חלין בניקתני רוח בשני / אמרתי עת לעשות לי"י ולכבוד תורתו אפרש הפסוקים כלם על פי פשוטם / בבלי בפק ולא ערעור ושאלה · ולמי שירצה להעמיק עוד בהם רמזים וגזרות שדעיות / בארתי בהם דרך שלולה מסוללת מהספקות והזרויות / שיתחייבו לאשר קדמוני בזה / להוכיח כי ישרים דרכי י"י וצדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם :

והאדם ידע את חוה אשתו וגו' עד זה ספר תולדות אדם ·

והשאלות אשר יפלו בפסוקי הפרשה הזאת כפי מה שאפשר הם אלו ·

השאלה הא' למה יחס הכתוב לידת קין והבל ושמותיהם לחוה ולא לאדם / ואתה רואה שבשאר הראשונים תמיד כתיחסו הבנים לאבותיהם ולא לאמותיהם / אבל בקין באמר ותהר ותלד את קין / וכן ותוסף ללדת את אחיו את הבל שיחס שניהם אליה ולא לאדם אמנם שת ייחסם אליה ראשונה ותלד בן ותקרא את שמו שת / ואחר הכתוב ויקרא לאדם ויולד בדמותו כצלמו וגומר :

השאלה הב' למה זה ביאר הכתוב טעם שם קין באמרו קניתי איש את י"י / וכן בשת כי שת לי אלהים זרע אחר / אבל בהבל לא באר שום למה קראתו כן · וכתב הרלב"ג שאולי קראתו כן להיותו קטן בגופו להיות שניהם תאומים / ואינו נכון כי אם היה כן שניהם היו קטנים ולא שאחד מהם בלבד / ג"ש שתשתירהו התורה ולא תגלה טעמו מפני זה / כי לא היה בקטנותו גנות כלל · וכתב עוד שאולי קראתו כן / בעבור שראתה בנבואתם שיהיה הבל ימיו וחיות מהרה · ולא ידעתי מי שם לשונו אשה נביאה · שאם מפני רשעתה זכתה לנבואה :

השאלה הג' למה זה נעשה הבל רועה צאן / כי הנה קין בהיותו עובד אדמה היה כן הראוי / כדי שישבעו לחם / אבל הבל אם לא הותרה להם אכילת הבשר / מדוע בחר לרעות צאן ולא יאכל משנה / והנה הכתוב עשה מלאכת הבל יותר נבחרת ממלאכת קין / עד שמשני זה עם היות הבל הוא הקטן / ספר מלאכתו ראשונה / ומלאכת קין באחרונה / באמרו ויהי הבל רועה צאן וקין היה עובד אדמה :

השאלה הד' למה זה התעוררו קין והבל להביא מנחה לי"י / והנה אדם כפי פשט הכתוב לא הקריב קרבן / וגם שת בנו וחנוך ומתושלח ושאר הראשונים הטובים היושבים בלבותם לא הקריבו קרבן / ואיך בא לקין והבל להקריבו כי אם גם הקריב שיה לתודה לשם י"י על כלתו :

השאלה הה' למה לא שעה השם אל קין ואל מנחתו / כמו ששעה אל הבל ואל מנחתו / האם היה שנוי שהיתה מנחת הבל מבכורות צאנו ומחלבהן / ומנחת קין פרי האדמה בלבד / ולא"ל שהיה זרע השבח בבר שאינו ראוי להקרבה ולפני סמכתו וגלגל שיכון לנו לנחום / וכן שאל בתורה ובסדר הקרבנות יוכיח :

השאלה הו' מיה שאמר הכתוב ליה חרה לך ולמה נפלו פניך / כי אין חכיתנו על זה וידוע / כי כל מה שיהיה האדם יותר חסיד ונכבד ראוי שיקשה עליו יותר כשלא יקבל חלבו ואהית עבודתו / כ"ש בקבלו מנחת אחיו הקטן ממנו / כי קרשה היא לו · ובנוסף על זה מעלה גדולה / כל העושה מעשה ומתביים מוחלין לו על כל עונותיו :

השאלה הז' למה הרג קין את הבל / כי הנה הוא לא עשה עוון רעה האם בעבור שהביא מנחה / הנה קין התחיל להביאה / והבל הביא גם הוא / ואם בעבור שלא שעה השם אל מנחתו / הנה הבל לא היה לו בזה אשמה / כי הוא אולי היה רוצה ונומר שיקבל השם מנחת קין גם כן / והיה לו לקין להתרעם מהשם שלא קבל מנחתו לא להרוג את הבל שלא פשע לו :

השאלה הח' באמרו קין גדול עוני מנשא / כי אם אמר זה על גודל עונשו / לא צדק בדבריו / כי הוא בהיותו שופך דם אחיו / היה ראוי שגם דמו ישפך / ואיך אם כן היה מתרעם מהגלות והנדוד · וגם לא ישכל מי צאו יהרגהו / כי בהיותו רוצח ובעתיד היה חייב מיתה / ולמה אם כן התרעם מגודל עונשו ולמה הבטיחו השם ונתן לו אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו / ומה היה האות ההוא :

השאלה הט' באמרו לכן כל הורג קין שבעתים יוקם / וכן אמר לימך לנשיו כי שבעתים יוקם קין / והוא למה התחיל הקב"ה בעונש ההורג את קין שיוקם שבעתים / ולא התחיל הכל בעונש קין שהרג את הבל · ואם יורנו שפירוש הכתוב כי לשבעה דורות תלקח הנקמה מקין / כדברי רש"י והרא"בע / יקשה הדבר אם לדברי רש"י שפירש שיעמוד לימך מבני בניו ויהרגהו / כי הנה למך לא היה שביעי לקין כי אם ששי קין חנוך עירד מחויאל מתושאל ולמך · ואם כדברי הרא"בע שהיתה הנקמה שזרעו של קין נמחה במבול / יקשה גם כן כי הנה שת נולד שנים רבים אחרי קין / ומיה ייחסו ועד המבול ט' דורות שהם שת אנוש קינן מהללאל ירד חנוך מתושלח למך נח / ואיך נתקיימה א"כ הנקמה בדור השביעי :

השאלה הי' בדברי למך לנשיו שאמר עדה וצלה שמען קולי נשי למך האזנה אמרתי / כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי · והוא כי מה היה האיש והילד הזה שהרג / האם היה קין ותובל קין בנו כדברי המדרש / יקשה אמרו לפצעי לחבורתי שיורה שקבל עליו עונש / ועוד אמר אחר שיארכו לו השם עד שבעים ושבעה דורות / ויהיו א"כ בנו ונכדו / כי כפי אורך הזמן אין לזה עונש כלל · ואם לא הרג שום אדם / ובדרך תמיהה היה אומר האם הרגתי איש / כמו שפירשה שנשה אליו הרי"ן כן בפירוש הפסוק הזה / מה יהיה אם כן ענין אמרו ולמך שבעים ושבעה / כי אם לא הרג לא יהרג בשום ענין · והנני מפרש הפסוקים האלה באופן יותרו השאלות האלה כלם :

ואקדים בפי' הפסוקים האלה להודיעך / שהרב המורה יפרש ג"כ ענין קין והבל ושת ע"ד החידה והרמז / כי הוא כתב פ"ל פ"ב ח"ל / ומאה שצריך שתדע ג"כ ותעורר עליו אופני הסכמה בקריאת שמות בני אדם קין והבל / והיות קין הוא ההורג את הבל בשדה / ושהם ימדו אבדו / אע"פ שהאריך לגונם ושלא התקיימו מציאות אלא לשת שנאמר כי שת לי אלהים זרע אחר / הנה כבר התאמת זה עד כאן · אבל הרלב"ג כתב בפירושו לתורה / וז"ל וכבר טפו יותר קצת גדולי החכמים האמתיים ועשו ניזורים בענין קין והבל ושת / והפליגו בזה ביצת התורה / כי ראוי שתדע שאין ראוי שיעשה [illegible] בדברי תורה / אם לא במקומות אשר יסוייע בהם הבחינתו כפי הפשט / ואם היה הספר מכיר נגד האנושי / הנה תפול התור' בכלל ולא ימשך ממנה התועלת המכוון בה / וזה מבואר מאד עד שאריכות בזה יותר עד כאן · ונראה מדבריו שחשב שהרב המורה והמפרשים אחרים בדרך הזה / יבטיחו השתלשלות סדורו / ולכן אמר שיפסד בזה דעת התור' וכן הוא בלא ספק דעת מפרשי התורה כלם · ועם האמת שהם לא עשו על זה טענה כלל בבעור הרב / הנני טוען בזה ה' טענות / להוכיח שענין קין והבל ושת / באו ע"ד המשל והרמז / ולא היה ולא קרה דבר מזה הפשו' / ואח"כ אשיב עליהם ואוכיח שפשטי הכתובים אמת ויציב וקיים / ושהרב זה דעתו ג"כ עם היות שהוציא מזה הספור למודים ע"ד הרמז והנסתר · הטענה הראשונה ממה שכתוב אחר תשלום זאת הפרשה / זה ספר תולדות אדם וגו' ויחי אדם ק"ל שנה ויולד בדמותו כצלמו / ויקרא את שמו שת · ומשם והלאה בזמן השתלשלות הדורות / ונראה מזה ששת היה בן אדם הבכור / ושקין והבל לא היו בעולם / שאם לא כן תפול השאלה למה נזכר לידת שת שתי פעמים / אם כמ"ש הרב ביצירת אדם שנזכרה שתי פעמי' / אחת כפי פשוטה / ואחת ע"ד · הטענה הב' שאתה תמצא שבתולדות אדם לקין והבל / לא זכר הכתוב לכמה שנים הולידם / וכן הולדת קין את חנוך וחנוך לעירד ועירד למחויאל ומחויאל את מתושאל ומתושאל את למך / שלא באמר בשום אחד מהם בכמה שנים הולידו / ולא כמה ימים היו ימי חייהם / ולא שהולידו בנים ובנות / כמו שבא זה כלום בפרשת זה ספר תולדות אדם באותם הדורות / וזה יורה שהתולדות שנזכרו בפרשה / לא היו תולדות אמיתיות · כאותם שנזכרו בפרשת זה ספר תולדות אדם / אבל שבאו התולדות האלה על דרך המשל והרמז · הטענה השלישית / שאתה תמצא בפרשת אלה תולדות השמים והארץ / ובפרשת והאדם ידע / שתמיד נזכר שם אדם בה"א הידיעה · וישם שם את האדם אשר יצר · ויקח ה' אלהים את האדם · ויצו ה' אלהים על האדם ובן כלם · אבל בלידת שת והלאה / לא נזכר שם אדם בה"א · וידע אדם עוד את אשתו / זה ספר תולדות אדם · ויחי אדם · ויהיו ימי אדם / שבלי ה"א הידיעה · וזה יוכיח שהפרשיות שאין שנזכר בהן האדם בה"א הידיעה / נאמר על האדם הכולל במינו / לפי שה"א הידיעה לא תפול על שם הפרטי כמו שזכר הרא"בע · והיה אם כן הספורים ההם משל · אבל בפרשת זה ספר תולדות אדם / שזכר שנתנו שאדם הראשון בפרטי / כפי פשוטו לא זכרה ה"א הידיעה כלל · הטענה הד' ממה שמצאנו בדברי הימים / כשבא לספר השתלשלות הדורות · אמר אדם שת אנוש קינן מהללאל ירד / ולא זכר קין והבל והוא המורה שלא היו ולא נבראו אלא למשל היו · כי עם היות שמתו קין והבל בחיי אביהם / היה ראוי לזכרם / כמו שזכר בני יהוד' ער ואונן ושלה · ובבני אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר / עם היות שמתו נדב ואביהוא · והטענה הה' היא מדברי רז"ל שאמרו בב"ר שביום הששי שנברא אדם ונכנסת האשה בהיותו בגן / בו ביום הרתה חוה וילדה קין והבל / ושלש תאומות שנולדו עמהם / פרשה כ"ב
שעלו שנים למטה וירדו שבעה · ואיך יתכן שהרתה וילדה חוה את בנים ההם ביום אחד כלו בשעה אחת / ואם נעשה זה בדרך הפלאה בבריאת אדם מן האדמה וחוה מן הצלע / איך לא זכרתו התורה וזה יוכיח שהוא ענין משל / כי כמו שדברי חז"ל בעץ החיים ועץ הדעת ודברי הנחש הביאו להרב המור' להוציא הפשט ולעשות כולו כאותו הספור / כמו שנזכר למעלה / כן דבריהם אלו הביאוהו לומר כן בענין קין והבל · אלה הן הטענות שאפשרתי לטעון / כנגד ספור קין והבל · אבל אין ספק אצלי שהרב המור' לא כן יחשוב ולבבו לא כן ידמה / כי אם שפשט הספור הזה היה כמו שנכתב / ויולד אותם בפועל עוד ירמוז הספור הזה לענינים מדעיים / וזהו שאמר הרב שכלו אופני הסכמה בקריאת שמות בני אדם קין והבל / וספור שהרגו והנדוד / כי לא יתכן הרג מבני זה שלא הוא בעולם / אבל שהיה ענינם כענין אביהם שיצירתו אמת / כמו שנזכרה במלאכת היום הו' / אבל ספור ענינו היה משל וכוונו לזרעו בני אדם ועניני שלנו · כן יאמר בענין קין והבל / שהי' ענינם ספור' כמו שנכתבו ושנולדו זה זה בו רמז וסימן לענייני בני אדם בכלל · והן אני משיב על הטענות אשר אני עשיתי · שאחרי שהעידה התורה האלהית שהיו ונקרו הדברים האלה מחוייב הוא שנאמין שכן היו / וכן אדעו במציאות · האומנם נזכרה לידת שת שתי פעמים / לפי שהראשונה בכרה מורה מה שקרה לבני אדם קין והבל מילדותם ועד יום מותם / ולידת שת שנולד אחריהם · ואחר כך לקח לו לבאר השתלשלות הדורות בפרשה עצמה זולתי ספור אחר / והיא פרשה זה ספר תולדות אדם · והתחיל מלידת שת / כי מזכו כשתעכו הדורות וכאילו תמצא בכתוב שכתו' אחר זה בסוף זה הסדר / וכן כן מהם שהאת שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת שנזכר זה בסוף השתלשלות / ואחר כך כשבא הכתוב לספר מאורעות נח וקורותיו / התחיל אלה תולדות נח נח וגו' ויולד נח שלשה בנים וגו' · וכמו שיתבאר במקומו · וכן ביצחק זכר הכתוב לידתו ומילתו / ואח"כ כשבא לספר קורותיו מזכר ואלה תולדות יצחק בן אברהם אברהם הוליד את יצחק · וככה בפרשת ויגש כתיב אלה שמות בני ישראל הבאים מצרים וגו' / ובפרשת ואלה שמות כשרצה לספר גלותם וגאולתם / חזר לומר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו' וזו היא תשובת הטענה הראשונה · ולשנית אומר שבעבור שקין והבל לא נתקיימו / ובני קין וזרעו היו זרע מרעים בנים משחיתים / לא הוצרכה תורה לספר ימי חייהם ולכמה שנים הולידו / ושאר הענינים שזכר בשאר הדורות / בבני שת הטובים · וכן תמצא ביצחק ועשו שספר הכתוב שהיה בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה / וכמה שנים חי ומיתתו וקבורתו / ולא נזכר דבר מזה בעשו / לפי שהתורה תרשום בספורי הצדיקים ולא בפרטי הרשעים · ולטענה השלישית אומר שגם במלאכ' היום הששי בבריאת אדם נזכר בה"א הידיעה שנאמר ויברא אלהים את האדם בצלמו ואינו מקורות / לפי שעם היות אדם שם עצם פרטי לאותו אדם הראשון שהיה התחלת מינו / הנה הוא היה גם כן שם המין / כמו שכבר ביארתי והוא כענין השמש אצלנו שהוא שם עצם פרטי לאותו כוכב גדול האורה / והוא גם כן שם מינו עם היות שאין מאותו המין זולתו / לכן נאמר ויברא אלהים את האדם והאדם ידע את חוה אשתו / והשאר כלם בה"א הידיעה / בעבור שקודם שהוליד בנים היה שם אדם שם לאותו עצם פרטי בשם המין גם כן / אבל אחרי שנולדו קין והבל / לא נזכר עוד שמו כי אם אדם בלא ה"א הידיעה · לפי שאחרי שהוליד דומהו במינו נשאר שם אדם שם עצם פרטי לא שם המין / ולכן לא נזכר עוד בה"א הידיעה / ועם זה יוכיח שלידת קין והבל וקורותיהם היו כפי פשוטו / כיון שקודם תולדותם נקרא אביהם בשם מינו האדם להיותו לבדו המין · ואחר שהבנים נולדו לו / לא נקרא כי אם בשם פרטי אדם · גם נוכל לומר שבעבור שפרשת אלה תולדות השמים והארץ ופרשת והאדם ידע את חוה אשתו היה בספורים ההם פשט ורמז מסכים לאדם וכללותו / ולכן נזכר שם פעמים תמיד בה"א הידיעה האדם / להעיר על הרמז הכולל למין כלו · אמנם בפרשת זה ספר תולדות אדם / שאין בה רמז כלל / והיא כלה כפי פשוטה על אדם הראשון נזכר תמיד בשם אדם / ולא בה"א הידיעה · ולטענה הד' מדברי עזרא בדברי הימים אומר / שלרשעת קין ולתמרון הבל לא רצה לזכרם / והתחיל השתלשלות בדרך ישר / אדם שת אנוש / וכן תמצא לא זכר דבר משלבי.

שמלכי ישראל לרשעתם / ולא ענין תפארת המקום ולא ענין כח שבט ואורש בשני / ולא ענין התפללם עם אחיו / ולא מאמר דברים רעים שלא זכרם / עם היות שבכר תולדות יהודה ואהרן למעלתם ולמעלת מלכותם · ולפעמים שם שנזכרו פ"אל אחד / שכאשר לומר שקין והבל ואחיותיהם / כלם היו שבכת שהם אדם נוטי לאכילת עץ הדעת כמוס · ולכן אמרו שנולדו בגן עם שלו לגותיהם על רמותם בימים הממונים שם / ואמרו שנולדו כלם בכרס אחד · גם איננו רחוק אצלי שידע את חוה אשתו קודם צאתה מן הגן / ושבולו הרתה עם קין והבל תאומי ואחיותיהם / כי איננו זר אצל שמכה שתלד האשה ד' או ה' תולדות / גם עד שבה אמרו שכשי כרפואה שם אספר וכ"ם בת שלש סבריאה שהיתה ברכת השם עליהם / והם אדם וחוה בבריאה כבן עשרים שנה וקומתם ונכיותם וכחם גדול ורב כיד המלך שבריאם· ושבני יעצו של עולם / הנה יתברך שתלד חוה בנים ובנות רבים בכרס אחד · כי כמו שסבל נולד שלמים ואחד מבלעם / שלא כמכה ששכיני / כן הבנים אשר הולידו פרו ושרצו שלא כדרך שבעי אבל אין ספק אצלי שהם היו שריונים כבן בלתי יום / הנה לא היתה להם י"ל לידת פסס נ"כ כי היתה לידתם מין משנן לארץ אשר גרו בה כשנולדו משם · הנה הם כאחד הוא כלו מבירו השרפה הולת כפי מושם מה דבר דבור על אבות · ואין כבנות ספק ולא שבכה / ולכן סכני שבעו אותם כפי השוכ / ולאוחר נ"כ שמנינים כדברים שורעיים / אשר יורו עליהם בדרך סריו והסיון / כמו שפירשתי בפרשה של מעלה :

והאדם ידע את חוה אשתו וגומר [illegible]קם קין אל הבל אחיו ויהרגהו · הנה סוה אשת מדינים

שבעלה באכלת מעץ הדעת כמלו תאות משגל / ולכן מיד שאכלו משנו הוא ידע את חוה אשתו / וישם פירש רש"י וכל מה שנאמר ידע אדם שלא היה קיים בחיים / משתדל להוליד כרוסם לקיים מינו / וכדי שתרכו בני אדם בעולם / כי לא תבא בריאה לשבת יצרה / רנה הקב"ה שלאותה ביום ראשונה שבא אדם על חוה בגן עשר משני תאומים / והדעת נותן שהם שאמרו בהדרס שנולדו עמהם תאומות / הוא היותם / שלום לא כן שאין כלאם להם נשים · והנה שניכו תולדות קין והוא היתה לו בסברם / וכתב כספרו בלשות שתאומות קין שהיתה אשתו היתה שמה קלמ"אנה / ותאומות הבל שהיא אשתו היתה שמה בלב"ירח / ודברי יוסיפון הקדמוניות / ואולי שבתאומות ובבנים הלא / כבלל בוה שאמר בכתוב בפרשה זה ספר תולדות אדם / בספר תולדות אדם שאין רואשי שת ויולד בנים ובנות / רומז אל קין והבל ובת אחיו אשר נולדו עמהם כי אדם לא הוליד כ"א ג' בנים ג' בנות / קין והבל ושת ותאומותיהם / ונדקו א"כ דברי המדרש שאלו שנים לשטה וירדו שבעה / ולא נאמרו עליהם האחיות יפני יסודו של עולם / ובעבור שקין והבל נשו לשבע איש בתשובם לאותרי שתאומות שלידעת שהוכרתי לכן כתיובו שבהם אל חוה ולא לאדם אביהם / כ"אם ותהר ותלד את קין ותוסף ללדת את אחיו את הבל / ולאכם עבין מת אחך יושם בכתוב לאחות ואין יושם לאבות / ג"כ יתבאר אם ג בעקומו / והורם בזה השאלה הא' · ובב"ר אמרו והאדם ידע את חוה אשתו / לא שמכם בריה קודם אדם הראשון ובאו ודע אין כתי'כאן / אלא והאדם ידע הודיעו לבל דרך ארץ · דנו בזה שלומם כיולד ראשונה שידע אדם את חוה אשתו / היתה נבחרות יותר מבל שלדר ב"פ · והנה אמרה חוה כשילדה את קין / קניתי איש את ה' · ופתב רש"י ומ"ר כשברא אותי ואת אישי הוא לבדו בראנו · אבל בזה אנו שותפים עמו · והר' אבן כתב שאמרה הבן הזה יהיה קנין לה' / כלומר בעות ישאר כקיומינו לעבדו · ולי נראה שאמרה כן להתפאר / שלום בפעם הראשונה היתה נקנת נעמרות ממלים עתם קנאתו ובשר מבשרו / עתה נעשה האיש קין מן האשה הוא אשר כבורת האל יתברך ואין שתלם א"כ עוד לגבר על בנקבה / כאמרו שהאשה יצאה מהאיש / כי הנה גם עתה יולדם האיש מן האשה / וזהו קניתי איש את ה' שיסבב אותו לעבודה ולא לשבת · ומזה שאמר ותוסף ללדת את אחיו את הבל / ולא אמר ותהר עוד ותלד את הבל / יורה כשניהם היו מהריון אחד כדבריהם ו"ל / אם לא שקין יצא ראשונה ואחריו ילדה את הבל · שאמנם לאם נקרא שמו הבל קלבד מה שזכרתי / סבבר כתבו בזה המפרשים והבקעות שיפלו עליו · הנה באחיות נשתכנו ואמרו / שהיה שמו אבל כאל"ף / ואחרו שמתורה קראתו כן יבכי שאדם וחוה בת אבלו עליו ימים רבים / והוא סעות שנואר כי הבל הוא כ"הא ולא כ"אלף · והנכון בעיני שקין לקח לו אומנות לעבוד את האדמה / לפי שלא היה ירא אלהים ולא שגג לקללת ארורה האדמה בעבורך / שנאמרה לאדם אביו · גם שראה שביה כנוטה המדרגה הראשונה המדרגות הקיים / ואמר שביה האדם עפר ואל עפר תשוב / כשר לבקש לו עבודת האדמה / להיותו בדרך אשר הדברי'הטבעיים והקניני' הגשמיים / ולכן נקרא קין מלשון קנין · אמנם הבל להיותו נדול הלב רודף אחר הכבוד והשררה נעשה רועה צאן שהיא ורודה ב"נס / שהוא יותר נכבד מהבונות / ולכן היה שר וגדול בתיהם ומנהיגם כבאות דשא ורביצים על מי מנוחות ינהלם / כרועה בשוב / ולזה נקרא הבל כי הכבודות והשררות הבל היה ויעשה רעות רוחים · וכרי שהיו שניהם קין והבל בני חוה והכתן א"כ שמם אמת ונלה / כן היו מלאכותיהם שפועל השכל השעתי וידיעת הטוב והרע / אשר בעבורה אסם לאכול ממנו · והיה קין הבכור שינא ראשונה כמו שהקנינים יקדמו לפי המדרגה והקניינים יקדמו צורך אל הכבוד /

לפי שבהתחלותם יהיה האדם נבבד / והנה התורה הלאכית נתנה טעם אחת לקריאת שמותיהם / במה שאמרה ויהי הבל רועה צאן וקין היה עובד אדמה / ובכי הכתוב יהיה כן ויהי שהוא של הילד השני הבל / כבעבור שהיה רועה צאן יתעסק בבהמה והשררה שכלו הבל ורעות רוח / וקין היה זה שיה לא משני שאמרה אמו קניתי איש את ה' / אלא לפי שהיה עובד אדמה ומרבה בקנינים / שיורך יחד הסבשות האלה התורה קראתם / לפי תכונות אומנותיהם / ושלא נכתוב טעם שם הבל / כמו שבא טעם שם קין / והותרם בזה השאלה הב' שלא אמרה קניתי איש את ה' לתת טעם לשם קין / כי אם לבאר בבורה ומעלת' שיצא ממנה איש / ושמות קין והבל נקראו כאחרו ממי שבל רועה צאן / והותרה ג"כ השאלה הג' / שבוא שמות כשר הבל בהרלה צאן / בהיות אכילת הבשר בלתי מותרת להם / שהנה הוא זה לבחות בהתעסקות בפני המדרגים שהיא מדרגה נכבדת מהנועשות / גם שהיה הבל מתברכם בשמה ואלב ממרבים בהבלות מהבמד מהעור למלבושו / לפיותו נכבד מבל בית אביו · והנה שביא קין ג"כ מנחה לה' לא לשודה לו על הכלשתם כאומנותם / אלא לפי שהתמדה בניהם קטטה / שהיה קין אומר שמלאכתו ואומנותו היתה יותר טובה ונבחרת לפני ית' להיותו עובד אדמה / שנתן לחם לבל בשר / והבל אלמנו יתברך אלה / ושוא לא יתברך איסם / ושמא מעלה גדולה · גם שבה בעבודתו מיני דגני' והשרין וירק עשב שהוא ערבות רב / והבל זה היה ג"כ מפרי האדמ' מנחה השמן / שנו יבכה האל ערוחיו / ולרמוז זה או"ל מרע השמן הקריב · גם שהיו שקניניו דברים הבראוים לצורת האדם / ובהיות שברוי להשגת שלותו / ולא היתה כן מלאכת הבל / כי הוא כלה בדברים יתרויי את כל זה ישא רוח · והבל היה אומר להפך זה שאומנותו יותר נכבדת מאומנות קין / אם מפאת הכונה שהוא הפי המדרגים ומלאכ' קין היה גוממ· כ"ש שהאדמה נתקללה בעבור אדם וקין וידרך עובדיה / אבל לא נתקלל מדעה הבאן / ולכן הביא מבכורות צאנו ומחלביהן / לכוד על שלמותם וברכתם / עם שהיה בכם דברי' טובים לאוכל מלבד השער / ר"ל השחט והלב וענו כבשים ועזים · ומלבד זה היה ענין ההנהגה והכבוד שוב כעצמו / עד שנקרא הקב"ה רועה ישראל / והאבות הקדושים ודוד המלך כלם היו עת ידין להיות רועי צאן / ולא יקרא אחד מהם עובד אדמה / ולהיות הקטטה הואת ביניהם איש איש על מלאכתו / אמרו ירא ה' ויושפטו · ולכן הביא כל אחד מהם מנחה לה' מפרי אומנותו / כדי שידעו מהם את אשר לו ואת הקדוש יקריב אליו בשלום לא מן השמים / על שהמנחה היותר נרצית אצלו / אז כתבו ברכה מעולת כדבר הברכה / כמו שכתב הרלב"ג · הנה שנבאר שזה טעם המנחה הואת והותרה השאלה הד' · זוכר הכתוב שעשה הקב"ה אל הבל ואל קין ואל מנחתו לא שעה / והיה זה אם שירד אש מלפני ה' ותאכל את המנחה / כמו שהי' בקרבן בם / ובשמיני למלואים / ובחנוכת הכהנים / שהאש שלמה שהיא הלות הענבי שהורה על הרצון האלהי / או שעשה הקב"ה אל הבל שנתן ברכה בפרי הצאן / ואל קין ואל מנחתו לא שעה / שלא נתנו בשמים טלם והארץ לא נתנה יבולה / ולא היה זה להיות מנחת הבל טובה ממנחת קין / אלא שרצה יתברך שהיתה כוונתו של הבל לרדוף אחר השעל' והשכל / ויען ההנהגה והכבוד הוא מכוון ומוסיף לשכל / גם שהמנחה הוכיח את האדם שבל מדה טובה / ולכן היה הבל נכבד בשבעו שר ושופט על מלאכתו ומנהיג אותו · אבל קין היה עובד אדמה שבעו נוטה אל החמרי / אשר קלל השם מנקם המלאכות ודברים מקריים כאלו כמעשה כענין עבד לאדמה / ולקניינים הנהמיים ולא חושב עליהם · גם שהקניינים יגלו הכבוד הם סבת כל הפחיתות / כי שתקם המון ולא ישום אל הכבוד יבא לידי גנבה וגזל / ושאר המדות הפחותות / הנה אם כן היתה מעלת קין על הבל מבוארת אם מפאת נושא מלאכותיהם / ואם בהתעסק קין בדברים המלאכות שבל היום יחרוש בשדה לזרוע ישתם וישדד אדמתו / והבל היה מנהיג הדברים כפי השבע מבלי מלאכה ותעשיה · קין היה נבהל להון מבלי הבטה אל הכבוד / והבל בורח מכל הפחיתות ונוקם כל העולם / ולכן ושעה ה' אל הבל שנתן והנאה בתבואתו שנבבדת שהיה בן חורים / המועלה בכל דרכיו / ואל מנחתו שהיתה מפסי החורגים כולד כפי שבעו מבלי מלאכה כלל · ואל קין כפי רוע תבואתו ואל מנחתו שהיא עבודת מלאכותיים לא שעה / והותרה בזה השאלה הה' · וספר הכתוב שחרה לקין ויפלו פניו / ר"ל שחרה לו על היות אומנות אחיו הקטן טובה מאומנתו כאלו היה שר ושופט ומושל לפני השם / וקין כעבד נרצע לפניו / ונפלו פנית יואמר פרסם הקב"ה רוע תבואתו / כאלו הוא אומר גרם לעבות ולבושה / והבל מטבו כמלך בגדול · והקב"ה הוכיחו עליו באמרו למה חרה לך ולמה נפלו פניך / הלא אם תיטיב שאת / כלומר למה חרה לך על השפטי / ולמה נפלו פניך כמתביים ומתקנא באחיך / כי הנה הרשות והיכולת בידיך להתגדל עליו בשלום ובשלוה / אם תטיב את לבבך בהשלמת נפשך / ולא תהיה כל היום עובד אדמה / והוא אמרו הלא אם תיטיב שאת / כאלו אמר אם תעשה הטוב והישר בעיני ה' אלהיך / יהיה לך יתר שאת ויתר עז על הבל אחיך / וכזה הורונו שגם הבל לא היה שלם כראוי / כי לא היה נמשך לענינים השכליים העיוניים אלא לענינים המדיניים הספורסמים / ואם לא תיטיב / תהיה ותדבק המלה / לא תכבר אבל הבל אחיך ובעיניו / כי גם שלא יהיה בעולם אדם אחר זולתך / יהיה לפתח חטאת רובץ / והוא המפרון והחטא שידבק בך מצד השכל היצר הרע אשר הוא בקרב האדם / ועליו אמר ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו /

כי השומר יכיר את האדם לשמה / אבל הוא כפי שכלו והבל לשמור עלית אם ירכב · הנה הנראה מתוכחת השם לקין / היה כדי שישיב דרכיו ויפלים כנגו / והמפרשים כלם כתבו בזה · והרלב"ג פי' כנגוף לפשעו / אלא אם תטיב הלא שיאת החטאים סרים / והארץ תתן יבולה / ופי' הרלב"ג ואליך תשוקתו / למה חרה לך שקבלתי זה הבל והוא אחיך הר לשמשתיך / ואליך תשוקתו / ואתה אם תרצה תמשול בו / כמו שימשול הגדול באחיו הקטן ממנו · והנה שנתעורר קין להרוג להבל / לפי שכבוד היה קטן ממנו / היה ראוי שיהיה נכנע אליו / לא ימשול בו / וכאשר ראה שכבר לו אחוזות מרים והנכבה בלבו / אמר האלק תהלך עלי אם תמשול תמשול בי / גם שהבל שיהיה ימנע מעולם ג"כ ממנו / והוא ימשול בו וזרעו בזרעו תמיד / וכדי להסיר עלו מעל צואריו / גם כדי שיהיה זרעו יורש כל הארץ / ולא אחים יורשים הבל כדונו · והנה שמע קין את כל דברי השם שאמר לו הכל שהיה' אשר הבל שר על האדמה ויגבר עליו וימשול בו / כי י"י הדפו בנטותו אל מנחת הבל · וכאשר ישרנו ויאמר קין לבדו מושל בכל הארץ ולא ישא השם פניו אליו בהכרח / כיון שאין אחר אין בארץ לעבוד עבודתו · והסבר אחר לשלך הכוונה שעל ארץ ישראל נפלה הקטטה בין קין והבל / מי יירשנה ומי יעשה ישוב בשקר' אותו לו וזכה לה לסדרן כעבין האלהי / והיה ולזה הקליפה וגם זה סבבים נגד זה למה שביארתי · וכתב יוסיפון שהיה הבל בן שלש מאה שנה כשנהרג / וזה פי' הפסוקים האלה לדעתו · ורבינו נסים כתב שקין לסיבתו הבל אחד בדרכי השם כות עבודה עליו עם שפיכו / לא ידעתי השומר אחי אנכי / שהבל עבד הבלותו ומה שלא שעה אל מנחתו / לא היה מצד עונו וחסרונו / אבל היה בסבת הבל / כי הנה ארבו היומים כל א' בלשונו ולא נתעורר הבל להקריב קרבן כי אם אחר שראה את קין מביא מנחתו / שלא נתעורר גם הוא להביאה / ושמצה זו לסבת מנחתו נעינו השם ולסתכל עליו עם היותו קטן ממנו / ולכן שניא שהבר אותו ומעלותו' לבעבו לא תהיה מנחת קין כערכת / כמתוקם אל מנחתו / ולזה כאמר מקץ ימים ויבא קין מפרי / ובפירוש שבא / כדברי הרמב"ן · והודיע בזה שלסוף שנה תשובה אחר שהתבונן קין בעבודת האדמ' שהיא מפרי האדמה מנחה לשם · ולא נתעורר כל השנה ההיא הבל להביא מנחתו / אלא בראותו שהביא גם הוא קין / וכאשר ידע בהיותו ולחבותו / הביא גם הוא מנחתו בגדלה ומובחר ממנו / כדי להקשותה ולהשבית מדרגתו לפני השם · ויורה על זה גם כן אמרו והבל הביא גם הוא מבכורות צאנו / כלומר שנתעורר על מה שעשה קין ולזה חרה לקין מאד כי חרה אפו על אחיו / בחשבו שכבר היתה מנחתו מקובלת ורצויה / אם לא שהיא מנחת הבל היותר חשובה שהוכה אליו · ולכן הוכיחו השם למה חרה לך / ר"ל כחשבך שהבל הוא הגורם / ולמה נפלו פניך ע"כ הקנאה שאין השבון כאשר דמית / שהנה אם תיטיב מצד עצמך תשא פניך ולא תכנם / לא תתבושש בעולם ולא יוכל אחר לבנות אותך / אבל אם לא תיטיב אלא תהיה פעולתך מצד עצמך לפתח חטאת רובץ / ר"ל שסורך לא יפרד ממך ואינך צריך לאמר שיגרום שסורך / כי ינדך יסיתך / ועל היות שהוא סובל הפסולת / אמר ואליך תשוקתו ואתה תמשול בו · והכוונה כלה שלא היה הבל מנחתו הבה לבלא קבלת מנחתו של קין / לא שהיא בעצמה לא היתה ראויה ולא מוכנה להתקבל · וגם שהודיעו הש"י כל זה / הנה לא שככה חמתו של קין / והוא אמרו ויאמר קין אל הבל אחיו / ויהי בהיותם בשדה / והאומרים היו שהשיבו בדברים להרשיעו שאמר' אליו לא שאמר לכם כנא בשדה · וגם בכך הוא שאמר לו כל מה שהוכיחו השם / כדי שיתשוב הבל משרה כבר שבררתו אתו / וכן היה כי לא נשמר וכאשר שלא בשדה יחידי שבלי אבין שרבו / וזהו דרך שרב בזה כפי' הפסוקים האלה / וכזה ישב אף כעים והשבים ככל א' שהזכרים האלה השאלה הב' :

ויאמר יי אל קין אי הבל אחיך ע' ויודע קין את אשתו ·

עד סכתו' שהשיב הקב"ה את קין והשכנים על דמי הבל אחיו שספך / וכדי ללכדו בדבריו ויהיה פי כסיל מחיתה לו / שאלו ראשונה אי הבל אחיך / כאלו יתברך לא היה יודע הדבר כלו / והוא בסכלותו השיב / לא ידעתי השומר אחי אנכי · והנ"ר שלש ספלות שהוא קין כאותו יום · אחד שלא הלאין תרי יהוה שלא לו במוכיחם אותו · שני שהרג את הבל אחיו · ושלישית שכחש והכחים לומר / לא ידעתי השומר אחי אנכי · ובר השתות שאל זה השיבו יתברך / מה עשית קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה / כלומר ומה קול הצעקה הזאת צלאבי דמי אחיך אשר הרגת צועקים אלי מן האדמה אשר קברתו שמה / בראשית ד' ודייקו רז"ל באמרו דמי אחיך בלשון רבים / ודרשו דמו ודם זרעותיו / ר"ל שהיה עתיד לעולם ראוי לשתייה משיבים / כי אדם כבר השבים שלא להוליד עוד / כמו שיתבאר ולכן אמר השם לקין שלא שפך דם איש אחד בלבד / אבל כמה סכי ישוב העולם הרג ואבד ורב' ופי' שעשה קין שעשים הרעה להבל אחיו שלא היה יודע שהיכן נכסו יהלום / ולכן אמר קול דמי אחיך בלשון רבים על דמו ודם זרעו הבא והבא / והנה שהשיגתו השם כאמרו ארור אתה / אמר שהיא יותר מן האדמה שכבר נתקללה על עון אדם · ויותר נכון מה שפירשו בו הרא"בע והרמב"ן / שקללו שיהיה לו תמיד ארור מן האדמה אשר כבר גם / כי לא תתן תבואתה ופירותיה פריחה שבגדם וגם שיבואו אותה לעבודה לא תגלים ולא תוסיף תת כחה לו כאמר שיהיה כתנקמה עתה · ואמר אשר פצתה את פיה לקחת את דמי אחיך לבד ד

שהוא שפך את דמו וכסהו בעפר / ולכן היתה הגזרה שתתקלל האדמה באופן שתגלה את דמים ולא תכסה עוד את הרוגים / כי כיון שנסתר דם הבל שבסתרה בעפר הארץ / היתה הגזרה שכל מה שישפך בארץ ושאריתם ושמותם יהיה נגלה / כי הדם ישקיף את הארץ ומפירות הארץ היא מארה בפירותיה וכמ"ש הרמב"ן · ושמם אמרו נע ונד תהיה בארץ / וכתב הרמב"ן שפשוטו כוה לפי שענוש הרוצחים הוא הגלות · ואיננו נכון / כי שאו ענש הגלות נשנה ולא כאמר בקין · ויותר נכון לפרש ארור אתה מן האדמה כי תעבוד את האדמה לא תוסף תת כחה לך וכר מה שיתסף לו הוא יהיה נע ונד יהיה בארץ / לפי סיבוד ונוע ממקום למקום לבקש למצא ארץ טובה לבטוח במה ולא ימצא / כי האדם שהיה נודד הוא ללחם איה / שנה א"כ היתה סוף קללת קין שאמרו שהאדמה שדרשו בעבודתו שהי' אל זנום בלתי מרגיע שתעבודה עוד לבאות את השם לרחוי · ואמנם אמרו קין גדול עוני מנשוא / כתב רש"י שדברי אדם שגדול כ"כ עוני אשר שהיתי שלא תוכל שאתו לסבול אותו · וכפי דרכו יהיה מ"ם מנשוא / ת"ם שיתרגן ואמר שלם יותר גדול עוני / מזה שהוא כח מנשוא ויכפרים שלך / * יגדל נא כח י"י כבליסם / כי גדול הוא מכח נשוא / ופרה"כ פירש נשוא במדבר י"ד עוני מלסבל עונם / כמו * כי לא אלם מן האלוקי · אם יקדך מן · י"ז ויגדל עון בת עמי וחלומם · ונראה לי שאין הדבר כן · שלא ימצא בכתוב בראשו' ס"ו עון כלומר על שעשה / ופריאות שהניח שלא הם הרג ויחתו לך ס"ו כפשוטו כפי הראוי / שלא נאמר בהם עון על העונש כי אם על הפשע · ולכן היותר ראוי שיהיה פירוש גדול עוני מנשוא / כפי' הרמב"ן שהודה קין ודוי אמת והודה על גודל פשעו אשר עשה / באמרו גדול ונפנס עוני אשר שעבתי בהריגת הבל אחי / מנשוא ומלסלוח לי / בדין אתה י"י יושר שתספיק שאמרו כן גרשת אותי היום גו' / אינו כמתרעם על גודל הגזרה והעונש אבל הבינו שהיה ראוי לענשו היות שלא בנגזרה עליו / כאלו אמר י"י צדיק כן גרשת אותי מעל פני האדמ' / ורצה בזה למקום מושב אביו / שהוא האדמ' שנבראת ממנה נברא גופו / ולהיות אותו מקום מיוחד בדבקות בשבינה כי הוא היה מקום עובד השם / כמו שיתבאר לפעלה / ולכן אמר ומפניך אסתר והוא עונש שני שלא יהיה מוכן להשגחתו הפרטית / כמו שהיה עד כה אבל יהיה בהסתר פנים · והרמב"ן כתב ומפניך אסתר שלא אוכל לעמוד לפניך להתפלל / ולא להקריב קרבן ונסכים / כי נגעתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי · ועוד אמר עונש שלישי / שהוא נגזר עליו באמרו / והייתי נע ונד כלומר שאין רעה גדולה מזאת / ולכן בדרך תפלה אמר / והיה כל מוצאי יהרגני / כלומר יהי רצון מלפניך שכל מוצאי יהרגני / ותצא נפשי ותכרת עוני / כי מלבד זה איני כשגם כראוי · והמפרשים אמרו / שהיה מתרעם שבהיותו נע ונד בארץ יהיה כמופקר לכן כל מוצאו יהרגנו / ושלא כשנב בית' שהם שבנגד עליו שסדרו · ולכן היתה תשובת השם / לכן כל הורג קין שבעתים יוקם / ושם שני מאמרים / הא' כל הורג קין / והוא מקרא קצר / כאלו אמר יהיה ענשו כך וכך / שלא פירש ולא פרש הכתוב · והשני אמר שבעתים יוקם / ר"ל אין רמזי מיתת קין עתה כעבוני / אבל שתהיה מיתתו בתלית עד ז' דורות / כאלו אמר לשבעה דורות יוקם דם הבל מקין · או מחו' כל הורג קין / על דרך קריאה כאמר כל הורג מיתנו נורתי ודברי / והוא שקין לשבעתים דורות יוקם ממנו ולא כעת · וזה כלו ע"ד מה"ל וכן הוא / כמו שיעיד עליו מאמר למך לנשיו כאמר יתבאר / וכן כתב הרא"בע · קין שבעתי' יוקם שבלקח נקיתי ממנו לשבעה דורות / והיה זה שמעני ישובו של עולם / כדי שיתעסק בפריה ורביה ויתמיד הישוב בעולם / והתלאות בין בני אדם · ורבינו נסים פירש / לכן מגזרתי עליך להיות נע ונד בארץ / ומי שיאמר לך לעמוד עמך / לכן ישמע זה כל הורג קין שבעתים יוקם דמו שמהורג אותו אמר · כי יש שפסק לעמוד באמן שבלי שירים / כושם בגזרת שלך מי שמלם בו ידו יוקם נקמה רבה / לפי שמלא ידו בעלויו שלל כריתו אבל כפי זה שפרשתי שהיה קין שמכה ובוסף למות / והיה אומר מי יתן כי כל מוצאי יהרגני : אמר השם כל הורג קין שבעתים יוקם / כלומר כיון שקין אתה בוטא למות / לכן אני גוזר שלא ימות עתה / אבל שיהיה לקבל ענשו / והנה זה כל הורג קין להיותו כאמר ותגבר לכוונת האלהית / שבעתים יוקם דם קין ממנו / ולכן שם לו אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו · והאות הוא שנתן פחדו ומוראו על כל בע"ח / שלא יגעו אליו ולא יזיקוהו · ובב"ר כאו דעות הרבה על האות הזה / לפי שלא נתפרש בתורה / והתישב מהם הוא שהכלב שהיה שומר צאנו של הבל / היה הקב"ה לשומר גופו של קין · ושכתי' האות כתבו / שהיה' האות רעם האיברי שהשיל הקב"ה בגופו של קין / שהוא עולי כשבבי השמים / והבכית היו הב"ח יראים ונרחקים ממנו / ואין ספק שהיה הקלל' הזאת לקין קללה גדול' מקללת אבות / לפי שהם היו מתמכרים בתקלל' האדמ' / שהם לא היו נע ונד תמיד בארץ כמו שנ' לקין כי אדם ישב בארדוס שבבר גם כלו / ואמנם נשקם ולא הורק מכלי אל כלי / אבל קין כפי שכתוב בו ויצא מלפני י"י פרוסק ושולל מהשגחתו / וישב בארץ נוד ר"ל שהיה תמיד נודד · וכספר פרקיים כתוב / שהלך קין בארץ כורש · ואולי שלכן נקרא שמו מלשון נדוד / והוקרם כמו שביארתי שהאלה הב' שאמר קין גדול עוני מנשוא והסבר אמר לגמור / שהיתה קללת נע ונד תהיה בארץ / שיהיה מגורש מהארץ הקדושה / כי גם ישב אדם בגלותו מגן עדן · ואלים כאמר ויצא קין מלפני י"י / שהיה בורח מארץ

ישראל

ישראל הקדושה שמם הנכולם · וכן כתב הרב המורה בגאולה פס׳ אם
לדעת מי שפירש שבעתים יוקם, כאמר על עונש דם קין, כדי שלא יהרג
מיהו ויקבל ענשו בעולם הזה · או שלהיותו נע ונד בארץ כמות הולך
כ׳ דורות, היה ראוי שלא יפגע בו יד, כי מי ישלח ידו במשיח ונמוס מאתו
יה׳, כ״ש לדעת האומר שהרג קין את השכל ונחשב בו שאו אבל זרעו יהרג
שהיה ראוי שכנו וזה שיתארכו כאשר עד כאן שליטתו וענשו, כמבין •
בפרוח רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד · ואמנם תהלים צ״ב ח׳
לדעת מי שפי׳ כל הורג קין שבעתים יוקם עד ז׳ דורות תלקה הנקמה
בקין כידי לאך בתקיימה בתורה, לפי שבשבעה הם האדם, הא ואמנם
אדם קין הנה עירד מחויאל מתושאל לאך שהוא הדור השביעי, ואף שלא
תרנה לאבות הדורות כי אם תקין היתה נקמתו וזה לפי שכבר נולדו בני
לאך כשנהרג קין, וגם היו הדור הזה וכן לדעת הר׳ אבא שכתב שהיה
נקמת קין בשכיחה כל זרעו במי המבול, היו שבעה הדורות משנון
ונפלאת בזמן המבול, לפי שבני לאך אולי שלא שלחו בנים, ולכן לא
נתפרשו בתורה, וכבר הסכימו על זה הר״מבן והותרה השאלה הט׳ :

וידע קין את אשתו וגו׳ עד וידע אדם עוד את אשתו, ספר

הכתו׳ שקין אחרי שהרג שנסע ויהיה
ופרידו בארץ כמו׳ הבל אחיו, כ״ש כשיתו מוגרש ממקום מושב אדם אביו
השתדל להולית בנים להשתכר עמהם, והוליד חנוך ויהי בונה עיר ויקרא
על קין, כי עזב מלאכת האדמה מפני קללתה, ולקח לו מלאכה בבני׳ · ואמנם
לא אמ׳ שכתוב ויבן עיר לא ויהי בונה עיר, שלפי שהיה בונה אותם בכללם בראשית ד׳ י״ז
למקום אחר ואחר ובונה בעיר ההיא וכשגמר שלא יתלונן על הבונה באלהים
קרא שם העיר כשם בנו חנוך, כאלו הוא היה הבונה והיושב בעיר לא קין
כי נע ונד היה בארץ · וכתב יוסיפון ששם העיר חנוכיא, ואמנם רצה
שהובן הספור שקצר הספור בשמות הדורות שנולדו לקין, כי לפי שהיו
אחריהן לסכריהם, לא היה ראוי להאריך בספורם, גם כי אותן התולדות
לא נכתבו, אלא לזכור לידע לאך שהרג את קין, וגם להגיד שמבני לאך
היו המתחילים במלאכו׳ שיזכור · וכבר אמרו בב״ר שעירד ומחויאל ומתושאל
ולמך, כלם מתו על הכמספה המעירה לבוא עליהם במי המבול, וכבר
כתוב שלמך לקח לו שתי נשי׳, להודיע שבזמנו היה אחר כולהם על עריות
כי כלם אכלו מעץ הדע׳ טוב ורע אכול ושכוב ומותר, ולכן לא נהסתפק
למך בלקחו אחת, כמו שהסתפק אדם והבל וקין, אבל לקח לו שתי נשים
והיה שמשם אלו שכלקם על ידיהם כמו שיזכור · ובב״ר אמרו שהיתה אחת
שהם לתשמיש, ואחת לפריה ורביה, אבל הכתו׳ יגיד הנה שמשתיהן הולידו
בנים, והתכוונן כי אשת קראה את שמות בניה מלשון הבל, כאשר שיהיו
דומים אליו בכבודו ואיכותו, והאחרת קראה את שמו מלשון קין, כאלו
כוונה שיהיה כבעל מלאכת האדמה כקין · כי עדה ילדה את יבל, הוא היה
אבי יושב אהל ומקנה, ר״ל שהם היו שבכלל היו רועים, רואה כאן הנה יבל
לקח איכותו, וגם הוסיף כי מלאכתו היה שהתחיל לעשות אהל לשמירת
מלאכת המקנה · ומפני שהשתתף עם זה הבל באומנו׳ מרעה הצאן, לכן
נקרא שמו יבל מלשון הבל · וכתב יוסף בן גוריון בספר הקדמוני׳ שהיה יבל
הבדיל את הרחלי׳ מן העזים והבדי׳ מן הטלאי׳, והיה עושה עדר אבל בנגע
כבשים עדר לבדו · והעזו׳ עדר לבדו, ושלזה אמר אבי כל יושב אהל
ומקנה · ואמנם אחיו נקרא שמו יובל הוא היה אבי כל תופש כנור ועוגב
ומלאכה הזאת יעשו אותה אחד הרועים להתענג בה, וגם זה היה מכלל
אומנות הבל שרודף אחר הכבוד והסדר׳ להתענג בנועם הנגונים ולזה נקרא
גם זה יובל שמשתתף עם הבל, כי הנגונים אשר המנוח הוא לענין החרעה
והכבוד · ואמנם צלה ילדה את תובל קין, שהיה לוטש וחורש ר״ל שהיה
מחדד כל נחשת וברזל, כי הוא כאמר בלשון לוטש והוא היה ג״כ חורש,
ר״ל פועל אותם ומוציא מן הארץ הברזל והנחשת, כי מפני גבורתו והיותו
איש מלחמ׳ בטבעו, המציא כלי זיין למלחמ׳ · והנה נקרא תובל קין, לפי
שקין היה רוצח, וזה היה עושה כלי להשחית חרב וחנית לשפוך דם, ולכן
נתיחס אל קין הרוצח · וכתב יוסיפון כי הוא הנזכר שמהלויות׳ תובל קין
נכפשים על הברזל והנחשת, לבד יובל אחיו מלאכת הנגון, והיה אבי כל
תופש כנור ועוגב, שהתנועות מקולות הברזל, לפי תנועות הנגונים ·
ואחותו נקראת נעמה, לפי שהמציאה ענין הנעימות והנגון הפה, ולזה
פירשו בתרגום ירושלמי ואחתיה דתובל קין נעמה, היא הות מרת קינין
וזמירין, אולי שכיון לומר שהיא המתחילה לעשות השירים, כי כאשר יובל
אחיה היה מנגן היתה נעמה עושה שירין וקינו׳ להסכי׳ עם אותו נגון, לא
שהיה ר״ל שהיה קולה ערב לשות׳ שרת בשירים · ובב״ר אמרו שנעמה זאת היתה אשת פרשה כ״ג
נח ושנקראת כן מפני שהיו מעשיה נאים ונעימים · ומן הנראה שאינה
אשה שהולידה שהנה גם בנות, שאם היה כן היה ראוי לגל הפעולה זוכרה
קין והבל, אלא שהיתה אשה אחרת שבאה בם בראשונה, ואתה קודם
המבול אבלי בנים · ומפני שהיתה צדקת הזכיר׳ כאן הכתוב · והנה הזוכרת
שלשה הבנים האלה בשמות יחסם מלשון כליה יבל ויובל ותובל, לרמוז שכלם
יבואו לבלוי והשמדה במבול · ואמנם אמר למך לנשיו עדה וצלה שמענה
קולי, לא שנהרגו בכתוב שזה שתוס ואלו, ולא לפרשו יפה, אלא כמו
שפירשו רז״ל · ומצאתי ספורו גם כן בספרי הרומיים, כי שם לקחו
הסברים האלה מדברי יוסיפון שכתב בספר הקדמוניות · והוא שלמך היה
סומא והיה יוצא השדה למה מה, אם להתענג בהנהגת השרים הולם לנורך

השורות ללבוש, ונער קטן נוהג בו ומוליכו בשדה, וכשראה הנער החרסון
את קין שהיה מתכסה בתוך עצי השדה, כדמה לו כדמות מערותיו שהיה
הוא ואמר ללמך כראותו אותו למשוך בקשת כנגד אותו כי כאשר הוא שם,
ולמך משך בקשת והכהו, וכאשר קין כמיתתו נשא קולו הכיר שם למך והנער
לראות מהו, ויראו שהיה קין זקנו ונחרה אפו של למך על הרגו אותו והנה
בקשת אשר בידו על ראש הנער בעבור שהטעתו ליורו שהיה חיה משונה,
וכאש׳ הכה את הנער הרגו ג״כ, והיו נשיו פורשות ממנו, כאומרם שהיה
רוצח שהרג שתי נפשו׳, יחד את זקנו קין ואת הנער המוליכו בדרך · והוא
מלה ספירון בדברים כאמרם, שמען קולי האזנה אמרתי וז׳ תפרדו כי כיון
שאתם נשי ואני בעליכן, כי אם איש הרגתי שהוא קין הוא לפצעי, כלומר
אני אקבל ענשי, ולא אתם, ואם ילד הרגתי הנה הוא לחבורתי ולרעתי
ולא לרעתכם, ואם כן מה תריבון עמדי להרגני כריבכם די לי בצערי,
כי שבעתים יוקם קין, כלומר שידעתי שעתיד הקב״ה לקחת נקמתו
שקין לשבעה דורות שבשלי וכי · או שינקם ממני נקמה רבה שבעתים,
על שהרגתי את קין · אבל תדעו לכם, כי כאשר ינקם השם ממני על
עון הזה, לא יענשים אותי לבדי, כי בכל העולם כלו יהיה עמי, רומז לפי
המבול שיבא על כל הארץ, וזהו אמרו ולמך שבעים ושבעה דורות שיהיו
מבני אדם כלם עמי במבול · וכבר היה ספר מה להפעלת ברעה הבאה,
אשר תהיה לכל בני עולם · ושהיה אמרו שבעים ושבעה ספר ב״ית כמו
בשבעים ושבעה ע״ד כי שמת ימים עמם · ולפשר שאמר זה ג״כ להודיע
לנשיו, כי כמו שהוא היה עתיד לקבל את הדין, על אשר הרג לקין ולילד,
כן יהיו הוא עתידות לקבל ענשן ודינן, על הרעה אשר עשו משלחות
אותו · והותרה בזה השאלה הו׳ · ומה שז״ל דרכים אחרים בזה
הפסוקים האלה, שלמך לא הרג את קין ולא את הנער, אבל שהיו
נשיו מתפרשו׳ ממנו מפחדם ממי המבול מיראה ורעה, או שתבא נקמת
קין בבניהם, ושהוא דור שביעי לקין, ושלכן פייסן למך בדבריו והוליך
אותם לדין לפני אדם הראשון, וכמו שנתפרש בב״ר :

וידע אדם עוד את אשתו וגו׳ עד זה ספר תולדות אדם,

אמ״ל שאדם הראשון פירש מן
אשתו, עד שהוכיחו שלא כמו למך, ולא שוב לדעת אותה, וכבר יורה על
אמונת זה אמרו וידע אדם עוד את אשתו, כי הוא שהודיע שעזב אותה,
וחזר ושמש בה לקיומו בניים · והנה סבת הפרשו ממנה, לאמר שהיה יודע
שאלו, כי כבר ראה שאשתו הרגתו, והיא סבה גרומה ג״כ באכלה מעץ
הדעת שהביאה לו אות המות, לכן אמרו שידע אותה ביאה ראשונה שידעה
שכם אותה אכיל׳ רעה ההיא, בהקרר׳ דעתו ואיום בפועל שהגונה היא,
ולכן פירש שהאשה בעונותיו אותה, ואולי לא רצה להוליד עוד · אבל אחר
שהרג קין להבל ויצא קין ואשתו מפני אדם, ונשא׳ אדם יחיד שבל תבני׳
חזר אחד, הוצרך להתחבר לאשתו מפני שבלו תולדותיו לא הוליד את שת,
ואין ספק שנולדו עמו בנות תאומים, כי כבר אדם כמו שכתב יוסיפון הסכים
את שת בנו, שלא יקחו להם נשים מבנות קין הוא וכל זרעו, כי היה יודע
בחכמתו שהיה עתיד זרעו של קין להיות כיוסה במי המבול, והנה אמר
הכתוב ותקרא את שמו שת, כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל וגומר,
להגיד שהיה כאשר ילדה את שת חשבה שיהיה הוא כמוהו לשלמה ותכונתה
בנפשה אחרי ספורכתו, כמו שהיה הבל, ולכן קראה את שמו שת,
ואמרה שהאלהים שתו ונתנו אליה תחת הבל, שיהיה שת הולך בדרכי הבל
לרדוף אחר הכבוד והשררה כמוהו, ולכן יחסה לידתו לעצמה וקראה את
שמו שת אבל אדם שידע בחכמתו שלא יתדמה שת לעצמו אלא ותכונתיו
ולא ילך אחרי ההבל והכבוד המדומה ויהבל כהבל, וגם לא יהיה
עובד אדמה ורודף אחרי הקנינים הגשמיים כקין, אבל יהיה כלותו
כבלא השכלי של אדם כיושר אחרי הענין השכלי והשלמות הנפשיי
האמתי הקיים, קרא שת לפי שראה שיהיה יסודת העולם, שיהיה
שמירותו קיים ועומד לא כהבל נפסד כאשר אחיו, ולכן לא אמר אדם
כמו שאמרה הוה שמש אלהים את שת תחת הבל, כי היה אבל אדם
מרוחק מאד ענין שת מענייני הבל, כ״ש מענייני קין · ואמנם אמרו ששת
הוליד את אנוש, ואז הוחל לקרוא בשם ה׳ · פי׳ ע״ז שהוחל מלשון חולין,
שהתחילו לקרוא את שמות בני אדם ואת שמות העצבים בשמו של הקב״ה
לעשות ע״ז, ולקראן אלוהות, וכמו שהביא רמ״ה במדרשו והר״אבע
פי׳ לשבח, שבימים ההם החלו בני אדם להזכיר את השם ולכוון תפלותיהם
ותפלות יהם לשמו · והוא באמת הנראה מפשט הכתוב · ואין ספק על זה
מה שכתב הרלב״ג, שכבר היו מכירים תנועות של אדם והבל ושת, ואיך
יאמר כי בימי אנוש התחילו לעבוד ולהכיר מציאתו · כי הנה לא אמר הכתו׳
אז הוחל לדעת את ה׳, כי אם לקרוא בשם ה׳ ור״ל שבימי אנוש התחילו
להתפלל לקרוא בשם ה׳ בכל מעשיהם, לפי שהם היות שקודם לכן בימי
אדם והבל ושת היו משתדרים בהויות שאל הנה לא היו קוראים ומתפללים
אליו, כי בימי אנוש התחילו בזה, ואולם במשך לקינן ובן יורד אל דור
ונהפכו דברי הרז״ל כמו כפי הפשט · וכבר הביאו קצת ז״ל הדבר הזה
בנוסח היוסיפון עצמו · אמרו בב״ר ויקרא את שמו אנוש, בשאלן קויה אבא
כהן ברדלא · אדם שת אנוש ושתק, א״ל עד כאן בצלם ודמות ומכאן
ואילך קינן קינטרין · בכה כיאר אבא כהן ברדלא, שהיה אנוש בכלם
התמוה אבות כמו אבות, לא שעבד ע״ז, אולי יאמרו ש״ל שהיה אנוש שהיה

מקנא

וירא שמים ואנשי דורו האלו לקרא בשם ה' לעבוד ע"א · וזהו מה שראיתי בפי' הפרש' הזאת כפי פשוטו / והספור הזה מועיל לבעלי האמונה באמיתת חכמה נגדים · הראשונה ליסד אמונת חדוש העולם בספור האדם שנברא ראשון באיכות · וגם אשתו ובניו ומה שקרה להם שפרטיות אלו יאמת הדבר · ושנית לדעת איך נתחדשו המלאכות השלמות בבני אדם ומי היו הראשונים שמצאו אותן · ושלישית לדעת שהשגחת הש"י בעולם נדבקה ההשגחה האישית באדם ובניו להוכיחם וליסרם ולגמול אותם כפי מעשיהם / אם בעונש לקין ולמך על רשעת' שפי' מן כלהות / וגם זרעם הקיאה אותם הארץ ויבאו רשעים מתוכה בימי המבול · ואם לשכר כשת וזרעו וכח ובניו שניצלו בצדקתם והושבת העולם מהם · ורביעית לידענו מזה הספור כמה ראוי שנתרחק מהקנאה והכעס / אחרי שבעבורם הרג קין להבל אחיו והוא וזרעו נמחו מן העולם · וכמה מהדעות האמתיות והמדות המשובחות ילכד אלה שלמדנו מהספור הזה :

האמנם בדרך הרמז נוכל לומר בספור הזה / שכל מה שקרה לאדם הראשון / היה סימן לבניו שיולדו מאלביו / שהקב"ה נתן בנפשי האדם ג' מינים מהענינים · הא' כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל / והוא רמז לדברים הטבעיים שבעולם השכל הצריכים לאדם / כאלו תאמר בני חיי ומזונו ושאר ההצלחות הגופיות · והב' עץ הדעת טוב ורע / הרומז אל המפורסמות כנאה והמגונה בעסקים האנושיים הכוללים מהם ברכה המלאכות · והג' עץ החיים שהוא רמז אל ההשגה העיונית / שהיא תכלית האדם ושלמות נפשו באמת · ככה נראה לזה היו לאדם ג' בנים כנגדם קין והבל ושת · כי קין היה עובד אדמה משתדל בתבואת הפירות והדברים הטבעיים / כנגד כל עץ נחמד למראה וטוב למאכל · והבל היה רועה צאן מתעסק בהנהגה כפי הנאה והמגונה הטוב והרע כנגד עץ הדעת · ושת היה נוטה לידיעת האמתיות והשלמות הנפשי והעיוני לקנות החיי' הנצחיים כנגד עץ החיים · וכבר זכרו הפילוסופי' שחיי האדם הם כאחת מג' אופני' / אם חיים בהמיים נוטים אל התאוות הגשמיות מהמאכל והמשתה והמשגל / כדרך הבהמות והאנשים עובדי אדמה · ואם חיים מדיניים כפי המעלה היותה בהנהגת האדם עצמו וביתו ואנשי מדינתו בהסתפקות כיושר כצדק ומשפט ומישרים / ומזה הכת הם המלכים ויועצי ארץ שופטים ושרי הגבא · ואם חיים שכליים אשר הם כפי העיון השכלי והחקירה האלהיית / והנה קין היה בעל החיים הבהמיים עובד אדמתו · והבל היה בעל החיים המדיניים / שר ושופט כרועה עדרו ירעה · ושת היה חיים שכליי' / כי נחה עליו רוח אלהים רוח חכמה ובינה · והנה כלאור מהספור הזה / שעל שלשת דעות קין והבל ושת / נמשכו כל כתות בני אדם בעולם · שכת מהם תמשך לשכרת קין / שלעבודת האדמה ואכילת פירותי' ומשרה היא הצלחתם והעקר · ומזה המין הוא המון כל עם הארץ בעלי אומנות ועובדי אדמה · ושכת השנית תקנא לשבתני המדינית ותחשוב להרגם / וכמה פעמים הרגום כאשר עשה קין להבל · וכת אחרת תמשך לשכרת הבל ותחשוב שההנהג' והכבוד הוא העקר ויסכנו עצמם על זה כאשר עשה הבל · ומזה הכת היו המנהיגי עיר רבה השופטים והיועצים והמלכים שבכל דור ודור / והפרנסי' שעומדים על עמם כשהיו עוסקים לשם שמים ותפני' היוצלה · והיתה בלי ספק יתרה הכת הזאת השנית / טובה ושלמה מהא' / לפני אדון כל הארץ כמו שמנחת הבל היתה לפניו יותר רצוי' ממנחת קין · וכת תמשך לשכרת שת / ותחשוב שעבודת האלהים עקר / ושלמות החכמה הוא תכלית האדם / ותאמר שכת הזאת הקניני' ועבוס הסדרי' והכבודות / ותאמר כי הפסד יאבדו ולא יהיה להם קיום והשארו' / כמו שאבדו קין והבל וזרעם מן העולם / אמנם השלמו' הנפשיי הוא הנשאר אשר בוחנת / והנמשכות בשת שבזכותם הושבת העולם · הנה א"כ היה ענין אדם באשתו ובבניו רמז וסימן לכל בני העולם בחייהם וכאותם במעריכם ושלמות' / ויתבאר ג"כ אחר זה שבני בנו היו סימן לזה / כי בכל א' מהב' היה אחד חכם ואחד רשע ואחד תם · ומזה נלמוד תורת האדם / וכמה ראוי שישתדל יותר בימי חייו לדע וישכיל / שבשכרון המעשים ושלמות החכמה תתקיים ותשאר נפשו בנצחיי' מבלי הפסד ולא השחתה :

זה ספר תולדות אדם ביום ברא וגו' עד סוף הסדר ושאלות אשר יפלו בפסוקים / הם אלו :

השאלה הא' באמרו זה ספר תולדות אדם / כי אין זה התחלת ספר / שיאמר עליו זה ספר · והיה ראוי שיאמר אלה תולדות אדם / כמו אלה תולדות כמו אלה תולדות השמים והארץ :

השאלה הב' באמרו ביום ברא אלהים אדם / והיה כי אמרו זה ספר תולדות אדם / בהכרח יפורש על כל התולדו' שנמשכו בדורות / ואיך יאמר שכתוב א"כ שכלם נולדו ביום ברא אלהים אדם / ורש"י פירש שלמד שביום שנולד אדם הוליד / וכן הוא בב"ר * אבל זה לא אמרו ב"ר פרשה
אלא על קין והבל ותאומותיהן / וגם לא נזכרו כאן בפרשה כי אם שת / ולא כ"ב
הולידו ביום שנברא / כי אם בהיותו בן ק"ל שנה / ואיך נתן א"כ ביום ברא אלהים אדם :

השאלה הג' מה ראה הכתוב לומר באמצע הזה / כדמות אלהים עשה אותו זכר ונקבה בראם / ויברך אותם ויקרא את שמם אדם / כי הנה כל זה כבר נזכר בפרשה של מעלה / ולא היה צורך משנה לענין השתלשלות הדורות · וגם מה ענין אמרו אחרי כל זה ביום הבראם / ושאלה שהוא כבול ומעטר / אשר שכבר אמר ביום ברוא אלהים אדם :

השאלה הד' מה אמרו בשת ויולד בדמותו כצלמו / כי אם אמר זה על דמות הגוף ותואר איבריו / הנה לא היה זו מעלה גדולה לשת / וגם שאר הבנים יהיו כן · ואם אמר בדמותו כצלמו על השכל / הנה אין האדם מוליד את בנו בשכלו / כי השכל לא יתיחס בנולד / אלא אם נפרש שנולד שהוא מענין לחוד ונכסים לידת שת / ואין כפירה גדולה מזו / וכבר נלכד בזה הגרונגי בפירושו לספר המורה :

השאלה הה' מה היתה הסבה באריכות ימי הראשונים שנזכרו בתורה / ולמה קיו השנים בהם הולכים ומתמעטים אשר באחרונים בשני הדורות · והנה אזכור אח"ז בבאור הדרוש דעת הרב המורה / ודעת הרמב"ן בענין הזה :

השאלה הו' בענין חנוך שנאמר בו ויתהלך חנוך את האלהים אחרי הולידו את מתושלח שלש מאות שנה / כי אם יאמר זה על צדקתו ויושרו / כלומר את האלהים התהלך כן / למה תלה ענינו בלידת מתושלח / ומה ענין אמרו שלש מאות שנה / ולמה לא נאמר בו וימת / כמו שנאמר בשאר הראשונים / ואם נפרש ויתהלך חנוך את האלהים שמת ורומז שנה אל האלהים אשר בתנה קטנה אמרו אח"כ ויתהלך חנוך את האלהים ואיננו כי לקח אותו אלהים · ועוד שלמה זה יוצא מן חנוך שנקראת מיתתו בשם הליכה ולקיחה / ולא בשם מיתה :

השאלה הז' למה זה בכל א' מהראשונים שנזכרו בזאת הפרשה באמרו ד' מדעות · האחת זכרון הבן שהוליד · והשני לכמה שנים מחייו הוליד · והג' כמה ימים ושני חיה אחר שהוליד · והד' כמה היו כל ימי חייו / כי קודם ההולדה בין אחריה / כי הנה היה די בשמכור לכמה הוליד / וכמה שנים חיה / ומזה לנו לדעת לכמה שנים הוליד וכמה שנים אחרי ההולדה · ואחרי שהזכיר כל זה / מה צורך להוסיף עוד מספר ימיו אשר חיו / כי מאליו הוא / אם כבר ידענו לכמה שנים הוליד / וכמה שנים חיה אח"כ / והנה בדורות שלאחר המבול לא נזכר כל זה :

השאלה הח' מה ענין אמרו בסוף זכרון כל א' מהראשונים האלה וימת / כי הנה באמרו ויהיו כל ימי פלוני אשר חי כך וכך שנים / יובן שהוא מת / ולמה הוצרך עוד לומר וימת / אף כי בתולדו' אשר יזכור הכתוב משם עד אברהם / נזכרה התולדה שהוליד כל א' מהם / ולכמה שנים הוליד / וכמה שנים חיה אחר שהוליד / אבל לא נאמר בשום א' מהם וימת :

השאלה הט' בקריאת למך את שם בנו נח / לאמר זה ינחמנו ממעשינו וגו' / והיא כי איך הגיד ללמך שבנו זה ינחמם ממעשיהם ומן האדמה אשר אררה ה' · ורש"י כתב שעד שלא נולד נח לא היה להם כלי מחרישה / והוא הכין להם · אבל עדין יקשה מי הגיד ללמך אביו שכן יהיה ? והרא"בע כתב שידע למך כל זה ע"י אדם הראשון כי נביא הוא / אבל זה לא נזכר בכתוב · וכתב עוד או שידעו בחכמת התשובה · וגם זה לא יתכן / שאם היה יודע אותה חכמה / למה זה לא ידע שיהיה המבול בימיו וירע בנחמה מחנו / כי הנה הכוכבי' יותר יורו על תבנורת היסודות / ממעל דבר אחר · וקרוב לזה הדעת מהר"א הכ כתב הרל"בג / ויקשה אליו דבר זה :

השאלה הי' מה הם בני האלהים / ומה הם בנות האדם שנזכרו בפרשה / וידוע שכלם זכרים ונקבות הם בני אדם הראשון · ורש"י פי' בני האלהים על השרים והשופטים ובנות האדם בן בנות האדם / וכן * בבראשית רבה / אבל עדין יקשה למה קראן פה בני אלהים · פרשה כ"ו
והרא"בע כתב שבני האלהים היו יודעי דעות אלהיות / וידעו ממערכות הכוכבים / ונראו בחכמתם בנשים הראויות להוליד בנים חזקים ולקחו' · ואלה דברי רוח הם · ובפרקי ר' אליעזר פירשו בני האלהים על המלאכים · שנקראו נפילים שנפלו ממקום קדושתן מן השמי' / והזכירו זה ג"כ בספר יונית / אבל הוא כפי העיון הטוב דבר בלתי מתקבל כמו הכתו' כי המלאכי' הרוחניים שהם נבדלים מכל חומר / ואין להם כחיה ג... ולא אפשרו' שנא' ואיך בהיותם שכלים נבדלים ישנו טבעם וישובו אנשים או שרים בתברך קנת / אלא שדברי חז"ל יש להם סוד ואינו כפי הפשו' / וכבר היה זה צריך אל פירוש ואינו מזה המקו' · ואם יפרשו נפילים על הענקים / בענין שהיו מפילים לב הרואה אותם מפחדם / עדין תשאר השאלה מהיכן באו ומאין הענקים ההם בדור ? והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם :

ואומר שהאל יתברך הודיע בתורתו לישראל עם קרובו ג' אבות והתחלו' אנושיות שהיו להם · אחת והיא הראשונה והכללית / היה אדם הראשון / וכלו ספוריו בסדר בראשית · והשנית שהיא יותר מיוחדת היא נח / וכלו ענייניו וספוריו בסדר תולדות נח · והשלישית שהיא יותר מיוחדת / היא אברהם / והתחיל לזכור מעשיו וספוריו בסדר לך לך ונמשכו בשאר הסדרים שאחריו · ואמנם ערך השתלשלות האלה ואופן שהיחסותם אל האומה / ידמה לשתלשלות הכחות שיעשו מהאותו' איש האדם וקיומו / שהם ג' ראשיות הזנה והמרגשת והמשכלת · והיה ערך אדם הראשון אל האומה / כיסוד הבוחסת שאישי האדם · וגם היה בערך שהיולדת המרגשת אך · ואברה' אבינו הוא במדרגת הכח האנושי' המדברת בו / והיה אדם וגם ואברהם זה אשר זה בגבוליה' / כמו שבבנין יצירת הולד האנושי יקדם כח הזנה שובר בפלוסו' · והעובר יהיה כחיים הראשוני' במדרגת צמח / ואין לו שום פעולה נפשיית / כ"א קבול המזון כי לפי שעדין נעדר שכלים שעיניים

אין

Google

אי׳קנו נורא אחרת זולתי שלוסלת / ושוא לא כלפר המבואים ולמות ח׳ יום
שככר הנסיירו בו סכלים סכנפשיים / תמול עליו בורא אחרת יותר עליהם
כוא הבורא הסיונית אשר תכלול פעלו׳ הברנם והחיות עם פעולות הטובה
באופן יותר משובח · ואחרי נחר יצירתם בחיות סכלים כלם על צלמם /
תמול בו הבורא האנושית המשכלת שתכלול פעולת המשכלת עם פעולת
שאר הבורות כלן באופן יותר שלם / וראוי שנבאר עתה אין ידמה ענין
אדם הראשון אל האומה כענין הבורא הצומחת אל אופי האדם הנתהוה ·
ואומ׳ שכאשר עניני אדם הראשון וספוריו / נמצא בהם עשרה דברים מורי׳
על היותו כערך האומה נמרת הבונה אל האיש הנתהוה / והם מולדתו
ושמו ויצירת אשתו וברכתו ומאכלו ומקו׳ מושבו ומלבושו ומשלו ועונשו ובניו
אם כמולדתו / לפי שבזה היה האחד מן השדה / כי כמו שהעץ והצמח נולדים
מהאדמה / ככה אדם הראשון נברא ממנה · ואם מפאת שמו שנקרא אדם /
נגזר מהאדמה / להיותו נוצר ממנה כצמחים · ואם מפאת יצירת אשתו /
כי כמו שנהלקח ענף מענפי העץ / וינטע ממנו עץ אחר ונגדל מפרשי׳ ופרש
ככה מצלע אדם נבראת האשה · ואם מפאת ברכתו / לפי שא׳ פרו ורבו ומלאו
את הארץ / כי צמיחת הפרי והסולדה בדומה הוא מפעולות הנפש הצומחת
כאלו הוא תכליתם · ואם מפאת מאכלו / לפי שנתן לו לאכול כל עשב וכל
עץ זורע זרע כאלו האומה היה דומה למזון / ולא נתן לו בשר כ״א לאכול / כאשר
נתן לנוח להיות המאכל מתייחס לאוכל אותו · וגם בתחלת בריאתו נתן
לנסכנה באוכל / להיותו הפועל היותר כאות לו · ואם מפא׳ מקום מושבו
שהיה הגן מקום נטיעת העצים בעלי פרי / כמו שנזכר בפסוק · ואם מפא׳
לבושו / כמו שא׳ ויתפרו עלי תאנה ויעשו להם חגורות / כאלו נתכסו בעלים
כענפי הפרים · ואם מפאת משלו / לפי שהיה כענין הנפשים ולקיחת המאכל
שהם / שהוא פועל שכפה הצומחת להוציא ולגדול ולהולדה בדומה / שהם
פעולותיה / ולא ניתן לאד׳ שנוה אחרת / כ״א על ענין המזון והוצר׳ המאכל׳
שהצומחים בהם / והיה משלו מאכל המזון אשר הוזהר עליו · ואם מפאת
ענשו / לפי שהיה בקללת האדמה קוץ ודרדר / ואכלת את עשב השדה · ואם
מפאת בניו / שהיו שלשה קין והבל ושת / לפי שהיו הוא שבצמיחה ויכללו ג׳
כחות · הראשון הוא הזונה ומתחיל כנוחה מתחל׳ בריאתו עד סוף כלותו
והשני כענין הגדול ושמשו הזומן / ויותר שהם מינוסף לתכלית השתכם
עדי שהאות התוספ׳ ינדל גוף הצומח בכל מרחקיו / ופעולת הזונה מגדל
לפעולת הגדול כשנה / ותתמיד אחרים ומן יותר ארוך · וגם׳ הוא שהולדה
בדמו׳ שלא שבא כי אם אחרי הגדול ויהיה מסאחרו והכנתו׳ לדבר כמינו כלו
מפאת שהעולם הזה · ולזה כלו ידמה שבין בני אדם / כי קין נולד ראשונה
דומה לפעולת הזונה שמקדם כשנה ובזמן לאחר הפעולות / ולזה היה
עובד אדמה וקונה אחוזות הנכס · והבל נולד אחריו / מורה על פעולת
הגדול שמתאחר לפעולת הזונה ובבריאתו יחד כימי קין והבל יחד / כמו
שתפסק פעולת הגדול על כני השנים ובשנים · ושכן שת׳ הוא מורשה אל
הפעולה הג׳ / שהיא ההולדה המאוחרת מאחרים כמינו / כי ממנו נושבת
העולם / ולפי שמין ההולדה בדומה כבר הראו אחרי זמן הגדול ויעמוד
בקיומו להתמשכות לקיומם המין אמרה שת כי שת לי אלהים זרע אחר תחת
הבל / כי הרגו קין · וגם שכיון שהבל שלים מותו / לא יעמד שלישית
הנכחות השנה והגדול אלא שההולדה בדומה / כי בו יתקיים המין / ככה
לא נשאר זרע כלל מהבל / וגם לא מקין שבשם ורעו בימי המבול / ונשאר
אך נח ובניו זרע שת שבהם נתקיים המין · הנה אם כן שלשת בני אדם
ירמזו לג׳ כחות / של הנפש הצומחת הדומה אליו · ולהיות אדם כערך
צורה הצומחת שכוללת לכל כחותיה / לכן היה הוא עשרה ושבקר הראשון
אשר ממנו נמשך האומה הישראלית / וכן שאר אומות המין האנושי
שהיו כלם כענפים אליו · והוא כנוע · והשרש אשר יצאו ממנו
כלם · ולמנה אין נמצא שהעולם הזה הוא כח אל הבורא
הצומחת הזוכרת · ותבאר בתחלת תולדות נח · וכן יתבאר
בתחלת סדר לך לך איך היה אברהם בעולם הב׳ דומה אל הבורה
המשכלת · ואחרי כתבתי הקדמה הזאת האמתית בעניינה / כוללת
הספקות הדורות אבאר הפסוקים ·

זה ספר תולדות אדם

וגו׳ עד ויקרא את שמם אדם ביום הבראם · הנה

בתחלה הפרשה הזאת נאמר זה ספר תולדות אדם / ולא אמר אלה
תולדות אדם לבניו · ראשונה לסדרם ובלכתם מקדם עד נח
והולכת בשמות שיהם ושנותם ימם שמבינים / ואם שסיפור אדם
ואשתו וקללותיהן / ואם ספור קין והבל ושת ומדרגותיהן כפיים
גם את זה לעומת זה עשה האלהים · ונכתב בתורתו להיותו
מקדם ושבעה מבריאת לכללות התורה / והם כלם תולדות
השמים והארץ · אבל מכאן ואילך שתחלה התורה כענין יותר פרטי
והוא לספר תולדות אדם / ר״ל אותם שעברו דורות שהיו ממנו עד
נח · ואמר כן שספר נ״כ שתולדות / מנח הנה עד אברהם · וכן שספר
אחרי תולדו׳ אברהם ורעו / והם שלשת התחלו׳ שאמם אשר זכרתי
בהקדמה שתחלה הפרש׳ הזאת זה ספר תולדו׳ אדם · כי ספר מלשון
ספור / כאלו אמר כאשר עניני שנת העולם בכללו הרבה כבאורים
שסכרו / ובספר תולדות אדם הראשון כאלו שזה זה בספר אחר / כי כל
מה שקדם לזה היו תולדות השמים והארץ / וגם הוא ספר תולדות
אדם · וזה כתב נ״ב בתחלתו / ושוא שבבאת זה תולדות השמים והארץ
ופרטם והאדם ידע את חוה אשתו / כאותם הספורים שלבד פשוטיהם שהם
אמת כפי מה שקרו הדברים / יש עוד רמזים וענינים לאין האנושי כלו /
ושכר פרטי / ושמיון שהוא נזכר תמיד שם אדם בם״א שידיעת שאדם / כמו
שזכרתי להיות מורה על שמין נ״כ · ואמם מכאן ואילך / נשאר שהתגלגלות
הדורות מאדם ועד נח / והם תולדות ממש כפי פשוטיהם / כי אין בהם רמז
ולא סימן לדבר אחר / עד שמהם זה נזכר תמיד בפרטם שאת שם אדם
שבלי ס״א סידים ולשעור שכל שם אדם שפרטי פרשה זו באמרו שתולדות
אלה / לא כדרך רמז על האדם הכולל המינו / ומפני זה התחילה הפרשה
הזאת זה ספר תולדות אדם רוצה לומר שזהו ספור משם שבלי רמזים / ולא
נזכר שתולדות אדם פרטי הראשון שנברא במינו / ואולי שלזה כוונו במה
שאמרו בב״ר / זה ספר תולדות אדם / אלה הם תולדו׳ ואין הראשוני׳ תולדו׳
ומה הם אוהות · רמז כוה / שעניני קין והבל שנזכרו למעל׳ / היו רמוז לכחות
ושבעתי בני אדם / אשר בנו כנם אוהות / אבל התולדות באלה אשר נזכרו
בפרשה / היו תולדות ממש · גם כיון זה שבתוב כוונה עליונית / והו׳ להבדיל
בין התולדות שנזכרו בפרשה של מעלה הקין והבל / ובין התולדות שיזכר
בפרשה הזאת / שאותם של מעלה היו תולדו׳ טוב שבוסים לטבעת נרדיפת
הסותרות והמתפורסמות / ולא היו הם תולדות אדם כפי טבע שלמותו / אבל
התולדות שיזכר כאן / היו תולדות אדם ולא תולדות מזה / לפי שהם
האנשים שנזכרים בהשתלשלות הזה אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת /
כמו שיתבאר / וכדי להבדיל בין הקדש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור /
אמר כאן זה ספר תולדות אדם · וכן אמרו בפרק מוסין שהם · אמר רבי
אליעזר בן עזריה / כל אותם שנים שהיה אדם בנדוי הוליד שדין ורוחין
ולילין / שנאמר ויחי אדם מאה ושלשים שנה / ויולד בצלמו כדמותו שת / אבל
ועד השתא לאו בדמותיה אוליד / וכן אמרו בפרקי רבי אליעזר מכאן אתה
למד / שלא היה קין לא מזרעו ולא מדמותו / ולא נולד כדמותו עד שנולד
שת · ולא סיתם כוונת שהלמים האלה בשדין ורוחות דמות כוונות שהיו
לאדם ביתים ההם / כמו שמשנ הדרכ התורה / שאם היו בן ותמוה שהיתה
שולדת שת שבשלם אדם כמוהו / ומשב דמות אמתיות קיימות · ורצו זה
לשמות שהם בהשתלשלות תולדה / כי תפרט׳ האלה היה כלם כפי פשוטם ·
אבל אמרו שדין ורוחין ולילין על הבנים והבנות שהוליד אדם קודם שת /
כי היה קין מד כפי רשעתו ומעשיו · והבל היה רודף רוח כחדיפת השכנה
ושאיר והכנסה / והם אותם שנולדו מהם היו הלילין להיות כלם בנים
ובנות תולדות מזה / ולא תולדות אדם כמו שהיו שת וזרעו · והנה רבי נם
שהלה שלשה · ולמנם אמרו ביום ברא אלהים אדם ברלם לו מאיכו שהוא
לספור תולדות אדם / אבל כאשר בא לספר השתלשלות הדורות / התחיל
מאדם עצמו שהיה ראשון שמין ולא היום / ואמר זה אמר בדמות אלהים
עשה אותו / ר״ל שלא היה אדם בתולדותיו כי לא נולד מאיש כמוהו /
אבל בדמות אלהים עשה אותו / שבלי תולדים אחרים · והודיע גם כן
שבאותו יום שברא אלהים אדם / שיד עשה אותו בשלמות שהכתם בדמותו
כאלו אמר באותו יום שברא אלהים אדם / לא נולד עוד פרח / אבל
בדמות אלהים נשכלו וידעתו עשה אותו / וגם כן באותו יום שברא אלהים
אדם / ברא גם כן את אשתו וברכם / וזהו אמרו זכר ונקבה בראם
ויברך אותם · וזה שבא אמרו עשה אותו / כלשון יחיד / עם
היות שאמר זכר ונקבה בראם ויברך אותם ויקרא את שמם אדם
בלשון רבים · כי שנה בלה בוה שסדיקות השכלי מאלדי / שבאמר
על שהזמנה הוליכם כשוע / קנם בבריאתו אדם כלבד / לא שוה
אשתו / כי שוא אמר בעצמו בדמות אלהים / עם היות שלענין
השורים מכיוה זכר ונקבה בראם / הנה לענין הזכרים בכלל מיתה
לעור ולסותול זה לום קרא את שמם אדם / וכמה שבילדותי
למעלה · ולמנוב שאמר ויקרא את שמם אדם ביום שבראם / לפי
שהאדם יקרא בן כאומה / כשהוא בדעתו שכלו ובגוו · ואם קודם
שלמותו יקרא אדם / שהיא כבשמות הנה אמר לו על זה / עד שספיק כהם
לא יקראו את הילד הקטן אדם עד שיגדל ויושלם / ויאמרו שנעשה אדם /
ולפי שאדם וחוה אשתו כמו שאמרו ז״ל נבראו כבן עשרים שנה שלמים /
בגופיהם ואיבריהם ובדעתם / שלבד שהכתם שבתכמה כאדם / לכן אמר
שכתוב ויקרא את שמם אדם ביום שנבראם / רוצה לומר שבאותו יום
עצמו שנבראו / לא קראם נערים ולא ילדים / כי אם אדם / לפי שהיו
שלמים בגופיהם ובנפשותיהם ושכליהם כלם / ותמצא נפש שהיתה
נוה בתחלה שכ׳ ושנ׳ ·

ויחי אדם מאה ושלשים שנה

וגו׳ עד ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה / הנה

שכתו׳ שאל׳ הראשון / אחרי שידע את חוה אשתו כאותה ביאה ראשונה
שבא אליה ככה באכילת הפרי / וילדה לו את קין והבל ותאומותיהן
ונתפקח בעונש לבלתי שינגאל עוד במשרתה שמשל / כמו שזכרתי
למעלה / ועמד כוה ק״ל שנה שלא הוליד / ואחר כך בשראה את הבל מת
וקין וזרעו מקוללים / הוכרך לשוב ולהזדווג לאשתו להקים זרע של
ברכה לישובו של עולם / כמו שהיתה גם כוונתו רמזים והמשיו לשם
שמים שהפיק שם בניו / ונולד כדמותו בצלמו / ולא אמר זה על תבנית
הגוף והתאר / כי רמות שזה אבל שנולדים דומה בכללות אבריהם
ותולדותיו

למולידים אותם, אבל בעבור שהתפלה אדם בדמותו וצלמו מבלי הלוי, ינח מהנדוחים אלא באותו צלם ודמות אשר נתן בו האלהים, כי היה בו קנין לו, ובחכמתו ותבונתו בתרמם לאנוש, שבעתם יכול האדם להיות יותר כבוד של הק״בה. ועל זה כאומר ויולד בדמותו כצלמו. ר״ל ויולד בן שיגיע בדמותו וצלמו של אדם השכלי והמעלתו. ולכן נקרא שמו שת, שלמון קיום ושתל, שלמון כי בתנו יסודן לפי פרום בשלמותו, כי זה ויולדו ית קיום בעולם, ולכן לא נאמר כזה בקין והבל, לפי שלא היו כדמותו וצלמו של אדם, שלא היו עתידים להתקיים, אבל היה אחריתם להכרית, והוא רש כוס כשאלה כו׳. ונראה לבאר עתה בספורי כהורות הראשונים האלה, בי דרושים גדולים כולם, וצריכים להתיר השאלות שהולכי כתבונם:

הדרוש הא׳

על היה ענין אורך שני האנשים הראשונים האלה, שהוא כשלא מאד והרחוק שהסבכו מספר אשר עמנו ענוד היום. כי יחן שסקר שבלא שהיה מן לאדם שנה אחד ולא אשר אכסנו היום הזה, שאם היה כענין כן, היה מטות האנשים ההם עם אלף כחין לימות האנשים האלו זה שקר. וכבר השנו קצת שקבעו הדורות, שלא היו השנים באותם לדורות שנות שמש, אבל כח מדוי לכבה משלחת שניכה בה״ב חלות כב״ס יום בקירוב, ושנלכה נ״כ נקרא שנה שלמון שנות, לפי משורת שנות למקום ששתהילה שנו. אבל פרעת הוא כאו יכואר, לפי שאם היה הדבר כן ותקיות מיזורשו כל השנים המספורשים בפרשיות אלו על שנכן א׳, ויימנך זה שמגלגל מגלת אם יהיה כן ס״ב שנה, אם היו מדשי לבנה שהיה א״כ כן יותר שנים שלפים ספורים כשהולידו אותו, וכוה כשנין כהולידו את מתושלח בן ס״ה שנה, אם הוי ירחיים היה הוא כן חמש שנים וחמשה חדשים, וכן נאמר שהולדו מבגרשם נה שכתו שמלא הוליד כנעלוש, אם היו שנים חמשים היה כן ג׳ שנים וחמשה בחולי נביים, וכן כשאר הדורות, וזה כלו כלא יתכן שיהיו האנשים מולידי כנים וכנות בילדותם, קודם נמוסת שליהם כן שתי שנים וחמשה או ס׳ מבנשים. ולא לדע אם הקצור הזה הוא יותר כמנע. או האריכות מבראה באיהם כפי פשט הכתובי׳. ועוד כי שנת המים בת ששמו לפרתם, והוא אברהם קע״ה שנים, ואם היו שנים ירחיים, היה כל ימיו י״ה שנה, וכאמר עליו ויגוע וימת אל שיו זקן ושבע. ושמו שר ק״כ שנה, שאם היה כן עשרה שנים חשיים בחייו, ועוד שאם היה הדבר כן כל ושמו השנים בלידת האדם הזה מוקיה האדם שנעים שנים חשיים, ואם בגבורות שמוני׳ שנה, לא שכל זה אוף ושכלות ושעתד לכבת שלמה, כי התורה קראם שני׳ לשנים השמשיות, ושפתה ירח לחדשים ותקראם חדשים לא שנים. והוי כשלם חדשים שפוע הוא לכם ראש חדשים, וכזה רבות מספר. ופרק התורה כתב במ״ש א״כ, כי לא היה אורך השנים אלה רק לאחדים הנזכרים בתורה שאר בני אדם בדורות ההם, אין קיום הגלי׳ שטבעיים שהודנליי׳ אלליכו ושהיה אריכות הימים שהם לאותם היחידים, אם מפני שהנהגה והמזונות אשר כדרך הפלא. וכתב עליו הרמ״בן ששם תברי רוח, כי לפה יהיה הנס בהם, והם אינם נביאים ולא צדיקים וטובים שיעשה להם הנס, אף כי דור אחר דור ותקן הטבעה והמזון אשר אלריך שיהיה כאלו נפלאים משאר בני דורם, והיה אפשר שלאנשים אחרים תתנתו כמוכ הנהגה שהיה ויאריכו ימיהם נ״כ, ואין לא תניעת שמצאר כנהגה בשוכה שהיה לאמר שכל בני גם אשר המבול, כי ענין כח יומם מולבים ומתמעטים דור אחר דור. והיה שמעו זה דעת הרמ״בן נוב שאדם הראשון כהיותו מעשה ידיו של הקב״ה, היה בתכלית השלימות בגוי ובכח ובקומה, ושאף שנקנסה עליו מיתה, היה השכתו לחיות זמן רב, ובאשר בא המבול על הארץ, נתקלקל עליהם האויר ולכן אותם הלך ומעט, כי עד המבול בא חייהם כאורך כאלו, וחכם שם יותר מאלף. ואחכם שם שנולד קודם המבול, היה שם מאות שנה, כי הועיל לו הכחו שבו נולד והזיק לו האויר שנתקלקל, וכבית כנולדים אחר המבול נתקצרו חייהם, שנו לארבעה מאות שנה, ונראה שהיה זה עד דור הפלגה. וכאשר משל עליהם שנוי אוירים בפלגה, נתקצרת עוד ימיהם. ואחכם בדורות אברהם יצחק ויעקב, היו על הרוב ק׳ או מאתים שנה, כאשר הזכיר הרמ״בם בתשובתו. אבל שהרחיקו׳ אותם, לפי שהיתה י״ח תוספת ימים, היו קמים יותר מזה. כי הנה בהמה תמה על יעקב לזקנתו, ושוא הכלית לבני ימי אבותיו, כמ״ש ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי. זהו דעתו. ולפי שכתמה אדם מודד מודדין לו, לכן כתב הרמ״בן תמהנו לגבל דברי הרב המורה, ככה אשום אני לקשיל קפליך ליה, שתעורר רבינו נביא שבלמתו שלמותו, לבטל דעתו ממה שאמר ג״כ, כאמרו שלא היה המבול מקרה שנשנה, כי הוא בא על כל המגפה, וכאשר קלו בני אדם עשם ושתבור השם רוח על הארץ, היה ראוי שישוב העולם לטבעו הראשון, כיון שהיה הכל כבדק ושמפט ולא מקרה קרה. ואם כיהם דבר שוה לטבע, שאמר שראוי שיהיה כמכך, כי אשר שנעם המופלג יולכך האויר יותר, וגם כי כל המבל אויר מופלג. כמורת הראוי שישאר האויר יותר גם ויותר בריא, כאשר נמכך אחרי שתם אשר ראינו בעינינו, וזה לכבות שכבויות עב״ל. ונראה לי שדעת הרב המורה בפירושנו, שלא נבון וקיים מאד ובריא אולם, והספקות שהעיר עליו הרמ״בן אינם כלום, וכן אומר שדעת הרמ״בן בטעם אריכות הימים, הוא ג״כ נכחד ונעלם, שאין בכל מה שתפשו רבינו בסים דבר שיתכלכו כאשר אבן איפורא, כמו שאמר, וזכח לנו אם כן שתי סבות לאורחות כדרוש הזה, וכנני מבאר

אותן אחת לאחת. דעת הרב המורה הוא, שהדורות הראשונים בהסכבת כהם לאריכות ימי חייהם, שהיה הנהגתם טובה במאכל ובמשתה, והשבעיות היו הנהגתם שוכה במאכל ובמשתה, כפי הספוק מבלתי יתרות, כי הנה הם בדורם לא היו אוכלים בשר, ולא היו שותים יין, כי כל זה היה התחלתו בימי נח, אבל היו מסתפקים במאכל הצמחי׳ והעשבים ושתיית המים. וידוע בספרי הרפואה, כי המזונות כל אשר יהיו יותר פשוטים יאריכו יותר ימיהם, וכל אשר יהיו יותר מורכבים יוסיפו הרס ושתחבר לזה ג״כ ענין השכל, שהוא באותו הזמן יותר היה של אדם, והם לא בא להוסיף בו כלא תרומה, כי לא היו מולידים כי אם לזולת שנים, אם יותר או קרוב לזה, ומפני ההנהגה הטובה ההיא, היו מתעתדים לאריכות ימי חייהם, כי קבלנו ולמדנו שאדם אביהם ספירש ק״ל שנה מן האשה, ואכם שמנות לא אכל ובשר ויין לא בא אל פיו. ואחכם השטן, לא כמרב באותה ההנהגה הדקה. כי כמו שהיו מקדרים בשלמה שהיא תמיד בעליה, כן לא היו יכולין לבטל כשר שהסכמה ההיא, ובעבו שטוחים נוחים, ויוקפו להם נשים מכל אשר בחרו, והיו ששכרים בעבור זה שירלעו המאכל והמשתה יתר מהראוי, להחליף תמורת מה שאיתך כחותם. והיתה רוע ההנהגה ששנית שבתחלה בבני אדם שכלם כלמות, שסרעו מקרבת השמים. ולכן לא היו מאריכין ימים כימיהם הם, שלא תראה שנם היום ימצאו בני אדם יתמורם בהנהגה הדקה, עם כאלו יאכלו ויחיו כאשר ישתו, ולא יתנו לאחר, וכל זה אם יתנו שבולות קשם, ואם להאריך ימים לשכל והתמלאים. אבל רוב בני אדם ושמונים, לא תבורו בהנהגה הדקה שהיא כי אם לאלות כעשם כירועכו, ולכן כשרו בדרכיהם ובמקולותם כשם שמנם, וזו היא ההנהגה והמזונות שזכר הרב המורה, שם כבה אריכות ימי הראשוני׳, והיא הסבה השנית. ואחכם שסכה שלמות שוכר ושהיא בדרך הפלא, אין כוונת הרב שלעם שפלא כהוא לזכות אותם האנשים היחידי׳ לבטל מהות כחם ולחיות, לא שרצה הקב״ה להאריך ימי חייהם ע״ד הפלא והכוונה לזכות את המין האנושי כלו, וזה לשני תכליות. האחד להרבות אנשי המין, כדי להתיישב מהם העולם שהיה חתולת הארץ אותם, כי לא עתה נבראה לשבת יצרה. והיה הנאמת כבה אותו יום עלויות לקיום קבעת הבריאה הראשונה ושלמותיהם. ושתכלית שני הוא להשלים את המין האנושי בידיעות והסבתות, אשר הם שלמות האדם, ותכליתו האחרונה, והוא כלו אפשר שיגיע לו השלמות ההם בזולת כבשתכות, ואז היה שעור השנים כלם כשעור שיהיו היום הזה, היה ששים השנים שרם שתכוונו בשבע הכינותיו. ואולקו את שלמות ההם שכאמם כמון הארץ הזה, כאו שבורם שמצוות ושנעי הדברים השבעיים והסדרים ושלמות הכוכבי׳. ולכן מצאנו שהורח את על מין האנושי, כשאין כח באנשים המיוחדים ההם שיחיו ימים באורך הכפלא, כדי שיקום בחקירות ההם והכשרתם יבואו ונינאו כלו אחרים למלאות מקצתם, ולא תהיה ההכנה שהמציאה הבורא יתברך בבריאת אדם על זה לבטלה. ואותם אחרי שבלמו פירותו בחקירות ובשיונו שהראשונים ההם, נתקצרו חייהם, מפני שהיו בני אדם כשיוכי׳ בחכמתם על מה ששמעו הראשוני׳. ולזה כבנא בספרי חכמת הכוכבים שחכמה הרבה יחסו אותיות לכשיתות הראשוני׳ והר״מ פרשה כ״ו

הל״בב. ובבר כבלא אמ״ל בב״ר אומר הורש על זה, לפיה וירא בני האלהים ולמה קורא אותם בני האלהי׳, ר׳ שמע׳ ב״ר סימון בן לקיש תרויהו אמרו, שהאריכו ימים בלי צער ובלי יסורין, ר׳ הונא בשם ר׳ יוסי אומר, כדי לעמוד על התקופה ועל החשבונות ועל המזלות. הנה באורו שהיו בני אלים אותם היחידי׳ מספר שכתוב ונקבו בשמות, ושנקראו כן להיותם בהשגת הכוחות, וקראו לבני אלים, ומעולם נקה׳ אל זה האורך שבפלא שמחו׳, כדי לעמוד על מעלות הכוכבי׳, לפי שידוע שמכין בשנים שהיה הרבה כלקח זכן כמאה, כמו שנתבאר הראשונים. ולא לפי שהיה הוא וקיום המוזיקות אורך כפלא, והיה א״כ הפלא הזה, לא בעבור אותם היחידי׳ אלא בעבור המין האנושי כלו. זהו שהבאתי שסבה שנתן הרב המורה בדבר הזה, שהיא סבה ושלה. ואתם השבה השני אשר נתן הרמ״בן, היא ג״כ אמת וצודקת, כשתוסיף עליה דברים צדיקים וטובים. והוא שאדם הראשון מעשה ידיו יוצר, ואין ספק שהגוף בשמי׳ נשמו וחומו הרבבתו ותכונת איברים ושאר אריגתם וכחותם כיותר שלם שבשנים שיכנסם הטבע. ועד שבעבור זה כהתגבלו כשיטנות שיהיה עתיד לבטקי׳ ולהשלם שמיעות. ואף שנקנסה עליו בשבוא מיתה כן יום, שכנה היה נאמר בשלמו והכן לחיות זמן רב, אם כבי מזון גופו ושלמות כחותיו, ואם כבי תכונותיו, שלא היו כי אם לדברים כגופים ושתיות שמים כפשוטי׳, ולא היה שוא ובני דורו שותים כמה, ולא יאכל מכם יותר מאשר, שלא עם שנה ושכנשים שכה ולתעלם. וכאשר כמל האדם לרוב, והשחית כל בשר את דרכו, התחברו כתם דברי׳ רבים, אם בפיסוק והמותר בזוהר ובמאכל ובמשתה שהמזון להם. ואם לשאר דברים אשר קלקלו עירות הכבוד, וכאשר בא המבול נתבלבל האויר ונתבלבל מזל הארץ חבר שהיה, והוא מפני זה המזונות לשום לשום כוסף ובהסילו לאכול בשר ולשתות יין, שכבר שתהו כן שנים, ואף ר״ו הרב כתם ושתו ולפו כן היין, וזה כלא היו נולכו ימיהם מפני זה שלוך ומסור, לפי שנולאום בנופים והמזונות בתרבה שמעם, ונתקצרו שמים, ושוא פרעה מתוספת מדור אל דור, לפי שמלאה עם רוע מזגו בשהיה מולידן בן, והכן ההוא הולך באורך אשר ירש מאביו ואמו, בשולדה עוד ויבוש ברם בהכנתו בהרעות הרעה בעלמו, אין ספק שמנו זה שיהיה יותר

שלום היה רפוי להרבה מאות, הנה א"ל ג' סבות נתמכרו לקצור הימים לפי הדעת הזה. הא' להתרחקם מהמקור הראשון, כי בהיות אדם הראשון שלם ביצירה כמו שהוא רב כיד היכל שבראו היה התא ובניו והדורות הקרובים אליו כגודם קדם עמהם. ומוקם שמור ביצירתם, אבל כשנתרחקו הדורות כמו שנתרחקו מאותו מקור ראשון כן נתרחקו מאורך הימי' כמשך תמכו. והסבה השנית, מפני מי המבול, שעם היות שלא ע"נ הטעם כדברי רבינו נסים, ושאמר עכרו היה רחוק סיבה האויר וכו', הנה לא יוכל להבקים שנתקללה האדמה ושלשה טפחים ממנה נמחו, ונתחייב מזה שגם המזונות הנמצאים לא נשארו בכחם הראשון, ולא היה כנה עוזת הדין כלל, כי די לנו לבא ולבנות איתלסה מן המבול. ואולי שכן רצה הקדוש ברוך הוא, שיקצרו ימי האנשים, ושם לאדם גבול הימים, לאמור עד פה תבא ולא תוסיף וכמו שאמר אחר זה, הנה אם כן מפאת טבע הארץ אחרי המבול קצרו הימים ג"כ. והסבה הג' היא, על זוללות המזונות שנתחדשו בבני אדם, כי מלבד מפרין כח הנמצאים אחר המבול, נשאו בני מינים כאשר קודם לכן, בעבור שנתקלקלו יותר, שהם עתה אוכלים הבשר תקצר ימיהם ותרבה כלם יותר מהראוי, ושתיית היין מביא אל הגילוי' והמלחמות הרבה, כי מפני זה אמר שלמה אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר למו. ונוסף על זה שנתוספה זמה בעולם, וקודם היות האדם בן עשרים שנה יוליד בנים ובנות, והניאוף תקצר הימים בלי ספק מכלה הלחות ומכבה החום הטבעי. הלא תראה עדות המלך בהיותו בן שבעים שנה, כסוהו בבגדים ולא יחם לו, ולא היה זה מאיכות ארוך זקנתו, כי כמה מהאנשים יותר זקנים ממנו, הם מוקים ובריאים ומולידי' בנים אבל היה שנדעך אש הטבעי ונתקרר כמו בהיותו בנערותו רודף אחר הנשים, ולכן בתחלת זקנתו היה באותו קצה מהקור המופלג. ושלמה בנו שאמו כתמעי אביו, והוסיף עליהם כהנה וכהנה, נתקצרו עוד ימיו, ומת בן נ"ב שנים, לפי שכאשר נתפשטה רוע ההנהגה באדם ונשחת מזגו, והבן הנולד לו תאותו יחד נשחת כשהוסיף עוד לשבוע בעניניו הרבה בפשעותיו והפסדו. ומפני זה היו הימים הולכים ומתמעטי' בדורות ההם, עד שנתיישב הטבע בגבול הימים, וכמו שאמר כל ימינו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו הגה ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו'. כי הנה על הדורות הראשונים שהיו הימים הולכים וחסור, אמר כי כל ימינו פנו בעברתך כלינו שנינו כמו הגה. ועל הטבע שנתיישב בגבול הימים אחד, ימי שנותינו בהם שבעים שנה וגו', והנה נתבאר עוד אחר זה ויצא לנו מזה כלו, שדברי אלו שני הרבנים הר"מבן והר"אבם שניהם כאחד טובים, ואלו ואלו דברי אלהים חיים, עם מה שהלכתי נעלם ונותרה השאלה הב'. תהלי' צ"ם

הדרוש הב'

בוא לדעת, למה זה בכל אחד מהיחידים הראשונים האלה, זכר הכתוב בכמה שנים הוליד בן, וכמה שני' חי אחר שהולידו ונזכר אחר זה כמה היו ימי חייו ואומר בסבת זה שהכתוב כיון ראשונה, להודיע הסתעפות הדורות מאדם הראשון ועד נח, ולכן ביאר שהיתה ההשגחה האלהית באותם הראשונים כלם, שלא היה בהם עקר ועקרה, כי כלם הולידו. וגם לגודל ההשגחה, היה תחלת הולדת כל אחד מהם בן זכר לא בת, כדי שיהיה שמור השתלשלו' הדורות מאיש לאיש ומפני זה ביאר הכתוב בכל אחד מהם שהוליד, כי לא היה בו עקרות, וגם שהוליד בכר ושהוא בן זכר לא בת. ועוד הודיענו בעניני תולדותיהם כלל גדול אחד והוא שבהיות אדם הראשון אב לכלם שילידו בדמותו, היה תכפלת שכל מי שקדם בהולדתו קודם ק"ל שנה שהוליד אדם את שת שנעשה פרס מן האשה עד שהולידו, הנה כל מי שהוליד בן קודם זה הזמן שהוליד אדם את שת, קצרו ימיו מימי אדם. ומי שנתעכב ושהאריך ימים שלהוליד יותר מאדם, קודם שהוליד את שת, ארכו ימיו ממנו והסבה בזה שהמשגל בתחלת ימי האדם, מכלה הלחות השרשי ומקצר ימיו. הוא אשר זכרתי שהמשגל במהירותו כפי האדם וכהפלגתו, מקצר ימי חייו. ומפני זה אדם שעמד ק"ל שנה שלא ידע את אשתו, הוליד את שת שלם וצדיק, ואח"כ בח' מאות שנה שחיה עוד הולי' בני' ובנות, כי לא נפרד עוד מאשתו את שרמו כנה לקין והבל ולתאומותיהן, כמו שפירשתי למעל'. ומפני שמשל ברוחו ונפרש ק"ל שנה מהאשה, לכן היו כל ימי אדם אשר חי תשע מאות ושלשים שנה, כי ארכו ימי חייו לסוב הנהגתו במשגל. ואמנם שת מיהר זמנו אל האשה יותר ממנו, כי בהיותו בן ק"ה שנה הוליד את אנוש, ומפני שמיהר בזה כ"ה שנים מאביו אדם, לכן חיה אח"כ שמונה מאות שנה ושבע שנים שהולי' בהם בנים ובנות, ולא נפרד עוד מהאשה, כי תמיד היה מוליד ובזה היו ימי חייו תשע מאו' וי"ב שני' כי כמו שמיהר זמנו קודם אביו כ"ה שני', ככה קצרו משנותיו מימי אביו י"ח שני'. ואמנם אנוש מהר זמנו קודם אדם להולדת שת מ' שנה, שבהיו' אנוש בן תשעי' שנה הוליד את קינן, ואח"כ בשמונה מאות שנה וט"ו הוליד תמיד בנים ובנות כי לא נפרד מאשתו, והיו מפני זה כל ימי חייו תשע מאות וחמש שנים, כי כמו שמהר זמנו מזמן אדם אביו לפת ארבעים שנה, כן קצרו ימיו מימי אדם כ"ה שנים. ואמנם קינן מהר עוד זמנו, והוליד את מהללאל בהיותו בן ע' שנה, ואחר כן בשמונה מאות וארבעי' שנה, שחי עוד, הוליד בנים ובנות, כי לא נפרד מהאשה והיו ימי חייו מפני זה תשע מאות ועשר שנים, כי מפני שמהר זמנו קודם מזמן אדם להולי' שת, קצרו ימי חייו מעשרי' שנה. וכתב יוסף בן גוריון בספר שני שספרו, אליכסנדרוס בא בארץ פרטואקין מלויו קים

ושמצא שם בני אדם דומים לנשים ואוכלי' דגים חיים, ומדברי' בלשון יונית, ושאמרו לו שבתוך אותו האי, היה קבר איש מלך קדמון ושמו קינן בן אנוש, שהיה קודם המבול מולך על כל העולם כלו, והיה חכם ומבין בכל החכמות ומבין ומושל ברוחות ובשדין, ושהוא ידע בחכמתו שהיה הקב"ה עתיד להביא מבול על הארץ, וכתב את העתיד להיות מזה, על לוחות אבן. וכתב עוד כתכתבו והוא, שביאת הגיע הקב"ה שליטו של עולם, ושכן עשה ביום אנוש בן שת בן אדם הראשון, וראה אליכסנדר את הקבר ההוא ואת לוחות אבן אשר שם, והיה הכתב כתב עברית. ושכתב כל זה אליכסנדרו באגרת ששלח לארסטוטילי רבו ותלמידו הגדול, עד כאן. והוא באמת עדות גדול לסבת הדרוש, וגם לאמתת מה שכתב ר' ני, שהיות הלשון הראשון שדברו בו הדורות הראשונים, הוא הלשון העברי, והמכתב אשר כתבו בו, מכתב אלהים הוא. ואמנם מהללאל מהר עוד זמנו שהוליד את ירד בהיותו בן ס"ה שנה, ואח"כ בשמונה מאות ושלשים שנה הוליד בנים ובנות, כי לא נפרד עוד מאשתו, ובעבור זה היו כל ימי חיי מהללאל שמונה מאות ותשעי' וחמש שנים, כי מפני שמהר זמנו לזמן אדם להולדת שת ס"ה שנים, קצרו ימיו משנות אדם כ"ה שנה. ואמנם ירד משל ברוחו ואיחר זמנו ל"ב שנים יותר מאדם, עם היות שנשאר שנים אשר בהן הוליד בנים ובנות, כי לא נפרד עוד מאשתו. והיה שכרו כי מפני אשר איחר זמנו יותר מאדם ל"ב שנים, נתן אלהים שכרו מדה כנגד מדה, שכן חיה יותר ממנו ל"ב שנים. ואולי שלכן נקרא את שם בנו חנוך, לחנוך אותו בשכנות ובדרך הקונה הזאת. ואמנם חנוך לא עשה כן ולא הלך בדרכי אביו בזמן זווגו, כי הוא הוליד את מתושלח מהרה בהיותו בן ס"ה, אבל אחרי זה אם הכתו' ויתהלך חנוך את האלהים אחרי הולידו את מתושלח. והמאמר הזה מורה שקודם הולידו את מתושלח, היה רודף אחר תאות המשגל, ולכן מכר ממנו, אבל אחרי שהולי' את מתושלח, הלך את האלהים, ר"ל שנדבק בעבוד' הא' ושלמה נפשו יותר ממה שהיה בראשונה קודם לידת מתושלח שלש מאות שנה, אבל עכ"ז לא נשנה ולא נפרש מהאשה כאדם וזקנו, כי תמיד כל אותם שלש מאות שנה הוליד בנים ובנות. וכאשר ראה ית' שהיה חנוך הולך אחריו ומתדבק בו, והיה עם זה מתחבר לאשתו ומוליד בנים ובנות, ראה בחכמתו העליונה שהרבוי הנשים והבנים, היו מונעים אותו מהשלמות אשר היה מבקש, ולכן המיתו קודם זמנו. והוא אמרו, ויהי כל ימי חנוך חמש וששים שנה ושלש מאות שנה, ובהיותו מתהלך את האלהים ומתדבק בו ואיננו, כי לקח אותו אלהים. והנה נזכר בחנוך מיתה שם אלהים, ולא שם בן ד' אותיות, להעיד שהיה מתבונן בבריאות העולם שנתייחס אל אלהים, ולכן היה מתגדל ומדקדק באלהים בורא העולם. והנה חיה שס"ה שנים כמספר ימות שנת החמה, אם לרמוז שהיו תכונותיו ומעשיו לעבודת יוצרו כאומר מהלך החמה. ואם להודיע שמתוך תכונת הגלגל, הכיר חנוך מציאות הסבה הראשונה. ולכן נאמר בכתוב כאברהם כהתהלכות את האלהים, לפי שהם ענינים מגיעות האל שכל מהלך השמש, הנעשה באותו מספר מהימים. ולפי שהיתה מיתת חנוך מתוך הדבקות בשם, כמו מיתת אם קטן אבל לא גדול, שנתפשט להנות באם הגדולה ותאוה כאם הקטן, ולא יוכל לפרידת ממנו, לכן נאמר בו ואיננו כי לקח אותו אלהים, ר"ל שנדבקה נשמתו בעליונים ונפרדה מהגוף, הנה אם כן זכר הכתוב בזה קוצר ימי חנוך, כמו שמהר זמנו, אבל ביאר שלא היה הקצור ההוא מגיעי בסבת המשגל, כי אם שעשאו הקדוש ברוך הוא כן לטובתו, שמזיך ענינו בדבקותו ושלימות נפשו קנה לענינו חיי העולם הבא. ולכן לא נאמר בו וימת, כמו שנאמר בראשונים, להודיע שלא היתה הפרדת נפשו מגופו מיתה, אלא חיים נצחיים לה. וכן אמרו בב"ר תשעה נכנסו בחייהם בג"ע, והראשון שזכרו מהם הוא חנוך, להעיד על שלמותו. אבל באמרו שם דעות אחרו' בזה, אמרו שהיה חנוך פעם צדיק פעם רשע, אמר הקב"ה בעוד שהוא בצדקו אסלקנו. ולא ידעתי מאין להם זה, אם לא מפני שנלו לרשעתו מהירות זמנו והיותו מוליד בנים ובנות תמיד, ולא נפרד מן האשה בהיותו מתהלך את האלהים ודבק בו, וזהו אמרם פעם צדיק פעם רשע. הנה התבאר למה נאמר ב' פעמים ויתהלך חנוך את האלהים, והותרה השאלה השלישית. ואמנם מתושלח להיותו צדיק גמור, כמ"ש ר"ל במתון ואיחר זמנו עד קפ"ז שנים מיומו שהוליד את למך, עם היות שאח"כ בשבע מאות ושמונים ושתי' שנה שחיה עוד, הוליד בנים ובנו', כי לא נפרד מאשתו אחרי שבדתו איש ואכל, עכ"ז בעבור שמשל ברוחו ולא קרב לאשתו מהרה כאחד הראשוני', היה שכרו אתו שהיו כל ימי חייו תשע מאות וששים ותשע שנה, כי כמו שהוא במתון ואיחר את זמנו יותר מאדם נ"ז שנים, ככה האריך ימים עליו ל"ט שנים. ואמנם למך איחר ובמתין זמנו גם כן, בהיותו בן קפ"ב שנה הוליד את נח, והיה אחריו שבלי הפרדו מאשתו חמש מאות ותשעים וחמש שנים, ותמיד הוליד בהם בנים ובנות. עם היות שבזה כפי הראוי שיתוספו ימי חייו יותר מימי אדם, מפני זה לא היה הדבר כן, כי היו כל ימי למך שבע מאות ושבעים ושבע שנה, והיתה הסבה בזה אולי שנתקצרו ימיו לפתע, כדי שלא יראה בגזרת המבול שהקדוש ברוך הוא בצוותו ובנות גם בנו שלקו קודם זמנו, כדי שלא יראה ברעה אשר ימצא את עמו. ואמנם גם עשירו מיס' בדורותיו, משל ברוחו יותר מכל אבותיו בשני דברים. האחד שהכתוב זכרו שנשא אל אשה עד היותו בן חמש מאות שנה, ולא הוליד שלשה בנים. והשנית שאחר

ס' יוסיפ"ב

ב"ר פרשה כ"ה

ס' יוסיפ"ב

שהולידם

בהולידם נפרש מהאשה ולא הוליד עוד / ואין ספק שהיה כל זה מפחד
המבול / שבהולידו בנים ובנות הנה היה יתאבדו לבטלים ויהיו מהם כמו
ע"ב שקרה לבנות לוט שמתו בסדום ונספו בעון העיר / לפי שהיו לוט כחתנן
באיבי מעפלת · ואמנם כאלים ראה שאם ירבו / אולי יהיו רשעים כבני הדור
ואף שלא יהיה / אולי זכותו לא יספיק להציל את כלם / ולכן כדי שלא
יוליד עוד מאותם השלשה בנים · וכן היה בב"ר שם שעם כל דורו של נח
הוליד לנח לפאתים / גם הוליד לת"ק שנה שלא אמר הקב"ה אם רשעים
הם / אין רואני שיולדו בניו / ואם צדיקים הם אטרות עליו ועושה כמה
תיבות / לכן הקב"ה שעיזבו / והוליד לת"ק שנה · ואפילו יפת שהיה גדול
שהם / לכן שהמבול לא היה בן מאה שנים לתוצאו' · שכן שעידו עליו שהוא
באיסור הולד / כי לגנאו / אבל לא אמרו כמה שלא הוליד אח"כ / גם קודם
המבול והכרה בכל אמת היה · ולאמר אחר המבול / כאשר ראה כי חשות
שם בנו / ומה שהשם נגדו ושקללו אותו כבני אלה רצה להוליד עוד בל יקיף ·
ונעבור שנה כנה את יצרו בתפלה נכריתו ש"ק שנה / שמילו האלדים שעו
המבול והארץ והיו תשע מאות ותשעים שנה / שהם יותר מחיי אדם עשרים
שנה / והיה הסבר אם שעם אחד כפי הדור/ כענין שהיו רבים מהשני' כלה
אחר המבול שנתקללו הדורות שהשנים שלם ונקרו השנים / שמה שביארתי
בדרוש הראשון / והב"ו גם מפני שלמותו ארכו לו הימים · שזה השני אחר שכל
זה / כדרך המאחרים כלם / שאחר כשמור ההשתלשלות בדורות ההם · ואם
כמה שנאמר בכל אחד מהם לבעל שנים הוליד / שהיה זה כדי לבאר תכונת
כל אחד מהם בשקדים עליו לזווג האשה / או בשמתינו ואיחורו לו · ואם
נמה סופר גם שכן אשר נולד ראשונה / להודיע כמגמת השם עליה' להיותם
מתולדי העולם ושרשיו / שלא היה בהם עקר ועקרה / כי כלם הולידו וגם
בן זכר כתחלה לא בת / שמפני שלמות היסם שהיו זוכרים · וגם שאחד מן
הנולדים האלה לא מת ולא נגמר או נפסק אין רואה / כי כלם היו ונתקיימו כי
תמיד היה ה' עלאך שהוא להם מקלם · עוד ביאר הכתו' כמה שנים היה כל
אחד מהמסודים האלה / אחרי הולידו את בכורו היותר על כלם / ושהוליד
בהם בנים ובנות / להודיע שלא היה א'מהם שאחרי הולידו את בנו נפרד
מאשה / כי תמיד אחרי תחלת' זווג והולדה היו מתמידים בה ומולידים
בנים ובנות / שלבד גם מנח מן · ואחרי הולידו שלשת בניו / נפרד מאשה
שלא הוליד עוד · עוד זכר שכתוב בכל אחד מאלה / כמה שנים חי בכללות ·
אם להודיע שמשה ר"ע כי כוונה היה בארוכות ימי חייהם / ואם כדי להודיע
שכל מי שקדם בהוליד מן הזמן שהוליד אדם את שת / קצרו ימיו מן הימים
אשר חי אדם הראשון · וכל מי שאיחר הולדתו יותר ממנו / היה יותר
ממנו / ואין להקשות על זה שאמר לא ענינו הענבה והמפרש שום קצוב
אשר בכלם / כי הנה הדברים הטבעיים לא יפעלו בשוה בכל נושאיהם /
כי אם כפי הכנת המקבלים / והיינו הרואות אנשים רבים יאכלו דבר
אחד מהיום והזיק / ולאחר יזיק לשעתו / ולאחר עד כדי ימים / ולאחר
יותר או פחות מזה / לפי שכל זה משך בטבע / כפי הכנת הנושאים
המקבלים · כן היה הדבר ביסודים הראשונים / שזכרה שתולדם בשעורים
האלה / שכל מי שהקדים זווגו ממנו אדם וקנו כהולדת שת / קדמה מיתתו
למיתת אדם וקנו כפי מספר השנים · ומי שאחר זווגו / גם אחרה מיתתו /
אבל בשלמו בקדימה והאיחור הבוא נפחות ויותר / כפי הכנותיהם /
ושיתרה כמה שביארתי בזה בשאלה הו' בשלמות נדעל ׃

והדרוש הג' לעם זה נאמר בענין ספור כל אחד מהראשונים כאשר
ויחיו / שלבד מה שביאר מספר ימי חייהם / שמתנו
נדע שהכוונה היא / ומה בא לאשמועינן / שלא נאמר כן בדורות שהנה ועד
אברהם / ולאמר בשנת זה / שהנה מעט אנשי הקדמים בשיות כלה מאדם
ועד נח / כלם היו צדיקים ושלמים / אם מאדם שנואר מזה שאחז"ל שאמרו
עירובין שאח' עד בתשובה / וקבל עליו נזופין ונפרש מהאשה שנים רבות ·
דף י"ח ולאמנם שת הכתו' שהיה בצלמו וכדמותו שהוא כלם צדיקים / ולכן שהמת
משכו העולם · ולאמנם אנוש שמו מעיד עליו / שהוא מענין אנושות / שהיה
איש חיל רב פעלים / וכמ"ש ואתה אנוש כערכי · כלם אנשים ראשי בני
ישראל המה · אנשי שם · וביאורו על שם הוחל לקרא בשם ה' / שהוא לפי
פשט הכתוב לשבח / כמו שאמרתי · וגם שיפורש לגנאי כדבריהם ז"ל /
שהם לא אמרו שאנוש עצמו הוחל כזה / ולא שהיה עובד ע"ז אלא שבימיו
התחילו בני אדם לעבדה · וכן קינן שהיו מלשון קנין / לפי שקנה שם טוב
קנה לעצמו דברי תורה · וכן מהללאל / שהו יורה עליו שהוא מהלל לאל ·
וכן ירד כמו שפירשתי / שענין שמפלה משפל ברוחו וכבש את יצרו / כמו
שביארתי · וכן חנוך הכתוב מספר בשבחו / שהתהלך את האלהים כמ"ש בגם
ע"ו ב"ר ונאמרהם · וכן מתושלח · אחז"ל שהיה צדיק גמור / ואמנם למך צדיק היה
וכו' · כמו שיראה מדבריו / באומרו זה ינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו מן
האדמה אשר אררה ה' · עד שמפני צדקתו / הקדים השם מיתתו / לבל יראה
ע"ו שם במי המבול · ואמנם נח הכתוב מעיד על חסידותו וצדקתו ובעבור שהיו כל
אלו צדיקים ושלמים / רצה הקב"ה שביאר מי המבול לשטף כל הארץ / שכל
אלה ימותו קודם בואו / כאומן שימותו בשלום יבואו על משכבותם / ולא
ימותו עם אנשי רשע · ולזה נאמר בשנת שש מאות שנה לחיי נח ומבול
היה · והגיד שאפילו מתושלח שהאריך ימים יותר מכלם / מת זמנו וקנו
קודם המבול / וכמ"ש חז"ל כי לימי עוד שבעה אנכי ממטיר / כי היו שבעת
ימי אבלו של מתושלח · וכדי לספר על זה / אמר שכתוב בכל אחד מהיסודי'
האלה בסוף באורו ויחי / להודיע שכל א' מהם מת בעתו בכבודו על מטתו
ולא נשטף במי המבול · ואולי שלכן אמר / ויהיו ימי פלוני ופלוני' שנה והאריך
לדור שנת המבול ק"כ / עד שימותו אנשי השלשלת כלם / אשר נקבו בשמות
מאדם ועד נח / מלבד שכתב הזמן כפי שיפיקו בתשובה לדעת אנקלוס / כי
שנה עם היות שלא היו היסודי' ההם במדרג' כ"כ מהשלמות / שיהיו ראוי'
להנצל מהמבול בנח / ע"מ לא היו ראויין לידון במי המבול כיון שהם לא
השחיתו את דרכ' כדור ההוא · ובעבור שהיו' ואת השתלשלות ויחי
שכלם' ביסודים האלה / לכן מנאה שדורות שנזכרו אחרי המבול שנה ועד
אברהם לא נאמר בהם ויחי כי לא היה צורך בזה בכרך / ונתוסף בזה התלמוד
השמינית · ואמנם מה שאמר למך בתולדות נח / זה ינחמנו ממעשנו / כבר
ראית כמה נדחקו בזה דברי המפרשי' / והכוון בעיני הוא / שהנה קללת
אדם שנגזרה שהקב"ה עד מתי ויהיו / כמ"ש כל ימי חייך עד שובך אל האדמה
ואדם הוליד את שת בן ק"ל שנה/ושת הולי' את אנוש בן ק"ה/ואנוש הולי' את
קינן בן צ' שנה / וקינן הוליד את מהללאל בן ע' שנה / ומהללאל הוליד את ירד
בן ס"ה שנה / וירד הוליד את חנוך בן קס"ב שנה · וחנוך הוליד את מתושלח
בן ס"ה שנה · ומתושלח הוליד את למך בן קפ"ז שנה · ולמך הוליד את נח בן
קפ"ב שנה / שהם כלם אלף וחמשים וששה שנים · הנה אדם היה תשע מאות
ושלשים שנה / ונמצא שזה שאחרי מות אדם ק"כו שנה נולד נח / והיה א"כ נח
בהשתלשלו' הדורות שהוא הראשון שנולד אחרי מות אדם הראשון · ולכן
כשנולד נח אמר למך אביו / הנה שבני זה נולד ראשונה / אחרי מות אדם
ושובו אל האדמה ונתקיים שמתו אבל הקנוסה אל הארץ / ושהוא לבן תחשיע
שלום שנאמר שיהיה שינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר
אררה ה' בעבור אדם / כיון שכבר אדם מת / והוא היה הראשון מן הדורות
שנולד אחרי מותו · ואמר מן האדמה אשר אררה ה' / ולא אמר אדוני להגיד
שהיתה הנחמה ראויה / לפי שלא כאשר קללת הארץ שהיה בבריאה הראשונה
מיוחסת לאדם · כי אם א"כ בעבור אדם ספלת ה' שהוא עדת הרקמים
גרמת על נפש אדם ותולדות שלו / ובאלו אמר מן האדמה אשר אררה ה'
כמזוכר שם ה' בכפורים / שהוא אם בעבור שמת אדם / ואם בעבור קין
ושהוא נקללה ויתם הכוונה ושנוסה שאה לגם להיותו כשנאמר כל · גם
יתכן לומר / שלמך ידע בחכמה או בנבואה שנח בנו בזכותו ובצדקתו ינצל
ממי המבול ובעבורו יתישב העולם שינצלו שלבין / ולכן אמר זה
ינחמנו ממעשינו שהוא רמז אל שאלת הדור ומעשיהם ומעצבון ידינו /
שהוא רמז למבול · ופירוש באמרו מן האדמה אשר אררה ה' / שלא
אמר זה על קללת אדם ולא על קללת קין / כי אם על קללת המבול
שהיתה גדולה מכלם · ובכר ירה על זה / שאמם לא שמנה בכל א'
מהדורות האלה שנאמר ויולד בן אלא בלמך / כי בכלם נאמר לא נזכר שם
בן / והיה זה לפי שנח נבנה העולם / כי בן הוא מגזרת בנין וגם היה
שבנין אשר בו נתקיים העולם · ובב"ר אמרו עוד וכי בנוח היה למך ע"ו ב"ר פ"ג
אמר רבי שמעון בן יהוצדק / מסור היה לאדם / כשנאמר לו ארורה האדמה
בעבורך / אמר לפניו רבש"ע עד מתי / אמר לו עד שיולד אדם שהול מהול
אתו · וכיון שנולד נח כן אמר זה ינחמנו / השעירו כוה אל הדעת הראשון
שזכרתי אני שהית' קללת אדם על ידיה נח/לפי שלא אחרי מותו אף שהי'
בענין תיאות המבול נקלה שהנה' לנגד אדם ידע בתפלה את אשתו כאותו
יום שנברא / וגם לא ידעה עד היותו כחמש מאות שנה / והוא אדם שנולד
המבול רוצה לומר שהיה כובש את יצרו / ולא הוסך בערלתו / כאדם
בתחלת בריאתו · והתורה עם מה שפירשתי בזה בשאלה הב' ׃

ויהי כי החל האדם לרוב עומד עד וירא ה' כי רבה רעת
האדם בארץ · כבר ידעת מה
שכתבו בזה / ושנו בפרקי רבי אליעזר / ותמלא בגמרא / בענין בני
האלהים שהם מלאכים / ואם נאמר לשלוה הכתוב אין ספק שהיתה כן
כדעת מה היה שלא אכללה ושמם לענין הפרשה כלם / שאמר וירא ה' כי
רבה רעת האדם בארץ/וינחם ה' כי עשה את האדם ויאמר ה' אמחה את
האדם / שכל זה א"א שיתיישב במלאכי' / גם כי פרעת היה / ותבואתם מה
להם שנת קיום / רוצה לומר מיוחד שנת הנגדל להיות מהרי · ודברי
שמפיתו וכרונם לברכה נאמת / יש להם סוד ואינן כשמעותן כמו שלקחום
האומות · ולכן ראוי שיפורשו הפסוקים האלו / באופן שיהיו עם המושכל /
לא באופן אחר · ונראה לי לפרשם באחד מב' דרכים / הדרך האחד שקרא
בני האלהים / אותם שהיו מבני שת / כי מפני שלמותו וצדקתו וכוונתו אלדו
בעצמיו / נקראו בניו בני האלהים · ואמנם בנות האדם / היו מבנות קין
כי מפני שהיה אביהם עובד אדמה נקראו הם בנות האדם · ואמר הכתו'
שכאשר החל האדם / שהוא שם כולל למין האנושי / לרוב על פני האדמה /
ובנות יולדו להם/שם מפני שהיו בנות להשתתם · כאשר שנתרבו האנשי'
שהם ונכפי רבויים שלך לגמ' ופרצו פרץ / ולא שמרו בבנותם ואחיותם
ואחדותם · וזה' שבנות יולדו להם / כלומר שבתחלה לא היו כמזלות אלא
נקבה אחת לזכר אחד / כמו לאדם וקין ואחותו / ולכן השאר / ומפני זה
לא היתה להם שכנה כזה לנשא · אבל כאשר בנות רבות יולדו להם / שהיה
כל אחד יכול לקחת נשים הרבה להוליד בנים רבים / או נתפרצו בזנות /
וזו היתה כנת שלמם / ויאמר שהיו בנות רבות / אמרו ובנות יולדו להם /
לפי שלא נאמר בלשון אחד על האישות / כי אם על הרבות / וכן שאין
בלשון בני אדם / שיאמרו שבת נקבית היא ואם / או שבת שבולה מזורת

שם כשאמר. שלדעתי הגשמים והמבולות , ומספר שכתוב אין נמסך בריכותם , ויהי שראו בני האלהים את בנות האדם , ר"ל יודע קין או מאחר זרע שיהו , ולא ששנו בת מי כנה , אבל כראותם שהיו טובות כלומר יפות בתואר , היו לוקחים אותם לנשים , והיו נושאים אותם שכלי בכסה אשה וכה היתה , ואם היתה שבויה או בעולה , כי אם היופי נחרו לכם . שבר כאמר כבתולות כבתוב לשון טובות על היפות שבע פרות בטובות . שמעלם קרואן יפות מראה . וכן כאומר כאדונים והכה הוא שב מאד מאוד , ואין ספק שהיה השלם כנס גדול , לפי שתכלית האדם הוא להשלמת נפשו , והסברים הגשמיים הם מונעים גדולים לזה , כהיותם כנגוע וכנוחפי , והם שמכה מגור רב לשלמות כהיותם כפי הראוי . ולזה ראוי שיתגדל האדם מבלות מה שאפשר , כשיכסר כוונת האשה שיקח לעצמו אשה הגונה בת טובים , כדי שתוליד בנים מוכנים לשלמות , לפי שהטבע שמולידים בנגוע נבולדים יהם , והמדות הטובות יעברו מן האבות והאמהות לבנים , ואם ינהג שמו בטבעו שהוא הכנה למות והוא קנוי מטבעת הבריון , ואם כדרך הלמוד שלמדו כולם והאם לבניהם ויחנכום יקטנותם . ויספני זה הזהירו ז"ל שלא יזדווג אדם עם אשה שלא הגונה לו , והפליגו בזה עד שאמרו ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם , לא מצא בת תלמיד חכם ישא בת גדולי הדור , שלא ישא אדם בת עם הארץ , שהם שקץ ובנותיהם שרץ , ועליהם נאמר ארור שוכב עם בהמה . ואחרים מי שתכליתו התענוג הגשמי יבקש אשה יפה , אע"פ שתהיה בת עם פחותה בת מי שיהיה , כדוק או רשע או עם הארץ , והאנשים הפחותים כן , אין ספק שהתענוג הגשמי הוא שלמותם האחרון , והיה ראוי מפני זה שימחו מן הארץ , כי לא ישלימו לכל דבר . ולכן פרסמו התורה ספורם וגנותם , כמ"ש ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו . כי לא היו בוחרים כאבות ובאמהות , כמו שמנו חז"ל . ואין ספק שזה היה להם , מפני שהכלם כבהמה ממש , כי שוא בתכליתו נבראו נגם נגוד , וכשלם עם הבהמות , ולפעמים שתענה אחריהם כאופן שלא יוכל להתגבר על היצר , ולהתקומם כנגדו , ועל זה אמר לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר , כלומר אין ספק שרוח השכלי שהוא רוחי אשר נתתי באדם לא ישפוט בו תמיד , ולא יהיה מושל ושופט כל הימים , לפי שהחומר ישפוט וינהיג גם כן פעמים רבות , לפי שגם שרוח שהוא בשר כמו שכתוב הוא בשר , וקורא את שרוח בשר , לפי שפעולותיו נמשלו כבשר . ואין לו פעולה שוללת כהתחברו בבשר , ולכן אין ראוי שידין ויחום בשיוויו , כמו שראוי בכל , כי הנה יתגבר השכל עם ההתמדה במחשבה , כיון שכאורך הימים אפשר לשכל שישתכל הרוח ולא תעמוד כנגד שיטת כ"א שמונה על השלמות . ולכן היה אחר כאות , שיהיו ימיו הגבהים כפי טבעו להיות ק"כ שנה , ר"ל שאם לא תאריכו שנה מוגבלת , יהיה זה הגבול שיהיה לא יותר . ואין ספק כמו שאמר הפלוסוף , שיש לכל מין ומין מהמינים זמן קצוב להיות א"א שיעבור ממנו . וכבר ראוי שיהיה מות האדם שמוגבל בין רב למעט ק"כ שנה , אמר עם שיהיו ימיהם שבעים שנה , לפי שלא השגתנו שנה מוגבלת , כמ"ש וישב בן מאה ועשרים שנה במותו ולא כהתה עינו ולא נס לחה , ועל זה כאמר לבן קרבו ימיך למות , כי היותם הקורבה שהיא הגזרה שנגזרה בכלל על בני אדם . ובן אהרן הי' קכ"ג שני' , שהם בכלל ק"כ שנה . ואין להקשות על זה , מה שהקשה הרא"בע , שאחרי זה חיו בני אדם גם והאבות יותר מק"כ . כי לא היתה הכוונה בגזרה הזאת , שמיד ולדורות יתקיים האנשי' להיות זה השיעור המסכים . כי אחר יתכן שיעתקו השנים מן הקצה אל הקצה מעט מעט , עד שילך חיות בני אדם מוספר והיום הולך ומתמעט בהסרון נדירה מתמדת , עד שיגיע אל התכלית הזה , ושם יעמוד שהטבע האנושי לא יוסיף , עם היות שהוא אינו שכל החכמים מיחסו אליו , אם שהאדם בשלא ינהגו מונע מסבות שמניעות ומביאות , יהיה גבול חיות שהטבעיים כפי למודו שגרשו ק"כ שנה , אם בקדוש אותו גבול לא יותר ממנו . שכבר ותקיימו שנות החרות שהכהנה בדברים אחרים , לאדם שימשכוהו ומהרים אליהם , ועל זה נאמר ימי שנותינו בהם שבעים שנה , שדבר כנגד הרגיל לא כפשוטו , כי הנה אנחנו רואים אנשים כי יחיו ק' שנה , עם יותר מזה , ובכה אמרו הפלסופי' , שעם היות ימי האדם קצובים כפי הטבע הכולל , הנה לא ימנע אחד מהם שיקח תהיה טבעית לכליון הלחות השרשי , עם כלם ימותו תרות בהכנה ומיבוי החליים ושאר הסבות . וראיה לי שאם יהיה אדם רודף אחר תאוות נפשו , והוא די לו במיני הימים האלה ק"כ שנה , ואם ירדוף אחרי התאוות הנה מי שמוסיף קיים יוסיף בעצם . גם שכהיות מוסף קצר , וחבור האדם יום מותו ויפסד חיותו וישוב אל ה' וירחמהו , כי יתפעל יותר מהמות הקרובה אליו , שסובבת בהיותה רחוקה ממנו שנים רבות . ושהאדון בשלמות האנושי יתעורר בה אם ויכו להשיגו , ולו היה אלף שנים הנה ולכן בריה ולאמר לו תמיד כן תהיה היום גדול , ובעבור כל זה כלו ראה יתברך להגביל שנות חיי האדם כזה הזמן , ובלא כאשר וכיו ימיו מאה ועשרים שנה , ונקדים אמרו הזמן שאחר שם שמה קודם שכולל שכאמר בשגם הוא בשר , שמשנים ובאשכנים של משה . כנודע לנו לזה שכיאורתי שמשה היה ק"כ שנה כמספר שנזכר בפסוק הזה , כי כל הימים המסוגרים לאדם בשגם הוא בשר שמם אלה ועשרים שנה היה משה . ולכם אמרו הנפילים היו בארץ , ובא להודיע שבני האלהים היו מושכים שהכל הולך כתולדה אחר האב , ולפי' שהיתה האשה גרועה , הבן יתפלל כאביו , שהכל הולך אחר הגבורה , והאב בן אותם והאם מוסר שתפעל , ויקבל שהצורה בה שיתן לה , ונפש הכלו כוחני שמקבל יקבל כפי טבעו , והשאר הנכבדת כמו יעל באומר פשית תכונת העלה . ולכן כשיתחבר האדם הפעולה עם האשה בפחותה לא יהיה הבן מתולדה כאביו , אבל יהיה כנופל ושפל ממדרגתו כפחת זה , ומפני זה ביאר כהיות שלקחו להם בני האלהים את בנות האדם לנשים , הנפילים היו בארץ שבא כנגדם אשר הולידו שהם נופלים ממדרגת אבותיהם ולא כלכד כמין ההוא אבל בכל מין שיבואו בני האדם הנכבדים אל בנות האדם הפחותות כלי ספק יולדו להם רוצה לומר הנפילים שוכר . וכזה האופן יתבאר הישככתו' ויכלו ממדרגותיהם . ולפי שקרא אותם בני האלהים ביאר הכתוב שלא היו בני האלהים ממש , אלא שנקראו כן לחוזק וגבורת' ולפרסום שמם כנוים , והוא אמרו המה הגבורים אשר מעולם אנשי השם וכל זה מורה שהאנשים הנכבדים ההם עשו בחירות גדולה בשקיבתם בזימה , כהלך גדול ורב שישא אשה בת נבל שאין ספק שיורה זה על היותו סטוף בזימה כהפלגה , הנה . נתבאר ענין הנפילים שזכרה התורה , שהם אשר נולדו לבני אלהים כשישאו מבנות האדם שלקחו להם מתשפחה יגונה ונקלה . זהו הדרך הראשון בפירוש הפרשה הזאת . והדרך השני הוא שקרא בני אלהים אחריכי הימים שנזכרו בפרשה , פדעת הדרש , כי בעבור שהיו חייהם ארוכים מאוד , הושאל להם שהם בני האלהים , להורות על קיומם והתיחדם כעליונים , ואין ספק שהיו גבוהם ואיבריהם גדולים חזקים ויפים , כי הטבע שהכינם לחיות הימים המופלגים ההם יכין אותם בגופם כזאת ההרכבה הצריכה אליו . והנה גבוהם שהיו גדולים ועצמותם לא עשו כייצאה אבותיהם כנדק ובסרון המעשה כי כראותם בנות האדם הפחותים , שהיו ימי שנותם שבעים . ואם בגבורות שמונים שנה שהיו טובות ויפות לענין השכל , היו לוקחין אותם אליו כאשה לנשים , והיה זה המעשה , לפי שבני האלהים היו חזקים בגופם חזקים בטבעם כפי טבע אבותיהם , כי היו מאורים בכבוד וגובה גדול וחזק והנשים היו קטנות וחלושות רפויות החום מושפעות ההרכבה , שלכן היו חייהם קצרים ולא יכלו לעמוד זמן רב , והיו אם כן הכשות הבועלים מתאכרים בלתי מתיחסים אל הכשות הנפעלות והמקבלות , ולכן אף השם שדה בהם , כי היו ממלאים כמדם ומחלישים את זרעם . ואמר לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר רוצה לומר אדם נקין בשכלו לא תעמוד נקם כליים , לפי שדנתי אותם לכף זכות , ושמרתי שמורם הניאם לפעמים כמו שכתוב כי יצר לב האדם רע מנעוריו , ואין ראוי שיהיה כן תמיד , כי הנה רוחי ונשמתי רוח אלהין קדישין המושכת כל הארץ , לא ידון באדם לעולם בכל דור ודור , כאמרי בשגם הוא בשר , כלומר שגם היות תכלית שכלו ונשמתו לא היה ראוי שישלם אל תכליתו , לפי שחיבבו שכל לבד , כי גם הוא בשר וטבע גברו משפילו , וכמו שכתוב כי הוא ידע יצרנו לא היה מפני זה ראוי לכליון , אבל עתה שהאדם השחית וקין כבו השחית יותר מזה , ולא בזה הדור הזה עם היותם בני האלהים הוסיפו להשחית ולקין ודור ודור רק רע כל היום , עד שאיפול עוד יהם ולזה גזר שיהיו ימיהם מאה ועשרים שנה , שהוא כדרך התתרתם שכתן להם זה הזמן , אולי יוכרו וישובו , ואם לא ישובו יהיו כנפסד כולו , הנה נתבאר שלא ידון היה שגורת דין ושלא רוחי , כפי זה הפי' , ואמר לא ידון , שהוא גורתו ושכמעו על דרך רוח אל שפלותי ובשמת שדי תחייני . והיה שענין הכתוב שלא ידון ולא ישפוט ברוח שאלדי באדם לעולם בכל דור ודור שפטה על זכות , לומר בשגם הוא בשר , ושבשאור שבעיסה מביאו לחטוא לפעמים משונם , כי הנה בדור הרע הזה אין ראוי לדון אותו כבם , ולכן שאלים דינו לאחר ועשרים שנה . ורבינו נסים פירש , דראוי שענין כמה , שלבו והגשל ברוחו שלוכד עיר . ועניינו שאמר השם שלא ידון קנאו בענין האדם השפט עולמו שבלי תכלית מן יתגבר , מה בשגם הוא בשר , רוצה לומר שגם היות שנתתי בו נשמה שכליות , שבבחינתה היה ראוי שלא ימשל בבה אינו שכל שמם לבד , כי גם הוא בשר , וטבע גופו ובשרו מביאו לחטוא , ולכן יהיו ימי שנותו שלא שמביאו בפסלו מאה ועשרים שנה . וקצתם אמרו הנפילים היו בארץ עניינו , שגם אחרי שגזר זה השם ית' עליהם לא נמנעו מפני בי עדין היו מתחטאים ומולידים כנפילים , לפי שגם היות שלא היו לוקחים בני האלהים את בנות האדם לנשים כבראשונה להשחית השם , הנה אחר"ו לא נמנעו מבוא אליהם בזנות והיה שלום עם ביתם , לפי שילדו להם , כאמר ויולדות בנות האדם תולדות מתייחסות אליהם , והוא אמרו וילדו להם , וכן הוא בבראשית רבה , והיתה מעמדת במור מחצה כנה , ונהניים הוא עם מלך , ובזה נודע לכל שמגו את דברו העברו על תוכנות , ואלה הם הנודעים אשר זמן תורה כמה שהגבורים אשר מעולם אנשי השם . ויותר נראה לי לפרש נפילים שלמן או כנפל שמן , לא יהיה שנקרא כן בעובר כשיולד קודם זמנו הגמול כמי הטבע , שהוא לא שבעה חדשים או יותר לפי שנפילתו אותו , והנה היו שכיארתי בני האלהים היו גדולים וחזקים בגופיהם , ובנות האדם היו קטנות דקות ונדופות קרים , כיסם אליהם ומפני זה כשהיו באים בני האלהים גדולים על בנות האדם קטנות והיו מתעברות מהם , היה העובר שמתהוה מהם , כנגסנה גדול וחזק כטבע האב המוליד , ולא היו הנשים לקטנותן יכולות לסבול בבטן העוברים הגדולים ההם , כל שכן בעת הלידה , והיו מפילים אותם קודם לעתם , ועל זה נאמר כאן שהנפילים היו בארץ בימים ההם , כי היו לא קודם עת לנשים שיפילו העוברים מפני גדלם . ומה שאמר כן בכל

דור ודור כאשר יבואו בני האלהים הגדולים והחזקים אל בנות האדם הקטנות ואולד להם שיולדו נפילים כמו שזכר · ואמר טעם היותם נפילים שלא בשאיפתו נגדלים כבטן אמם, לא כיו שמפני זה מלומים ורפים, כי הנה אלה מפני מתק האבות, אף על פי שיצאו נפילים היו הגבורים אשר מעולם אנשי השם · וכבר יורה על אמיתת הפי' הזה, מה שאמרו המרגלים גם ראינו את הנפילים בני ענק שהיו נפילים מבטן אמותיהם קודם זמן הלידה, להיותם בני ענק הגדול והחזק, ולכן לא יתבוש אל האם, כי אם אל האב וכפי כל אשר מהדרכים האלה הותרה השאלה הו' :

וירא יי כי רבה וגו' עד סוף הסדר · זכר הכתוב שהאנשים הפסולים האלה בנפשותם, לא נתנו אל לבם התראות השם, ולא שבו מדרכם הרעה · וזכר שהוסיפו על חטאתם פשע כל הימים, ושראה יתברך שהיתה רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבותיו לא היה פונה, כי אם לרע כל היום · וכבר זכר המדיני בספר המדות, שהפושע במעשה לבד יש לו תקנה ותקוה לרפואתו, מאחר שיש לו התחלה בריאה שהוא השכל · אבל הרשע שלא לבד הוא מקולקל במעשה אבל גם בתאוה ובשכל שהם התחלות המעשים הם נפסדים כי אין לו עוד תקוה, כי כמה יושע איכה, ולזה אמר הכתוב שראה השם שהיתה רבה רעת האדם בארץ, במעשה וגם בתאוה ובשכל היה כל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, כי הנה היתעורר באדם הפרסים כל אשר יוסיף בפשע יתחזק יותר ברעתו כי בהתמדת הפעולות יתחזק הקנין, והוא אמרו רק רע כל היום, שבכל היום היה מוסיף ברשע, ולכן נחם י"י כי עשה את האדם בארץ, אמנם למה אמר כי עשה את האדם בארץ, ולא אמר כי עשה את האדם בכללם · וגם כן למה נזכר השם הנכבד בן ד' אותיות, תחיל' זאת הפרשה בהיותו מורה על הרחמים · הנה כוונה היא, שהודיע הכתוב שהיתה רבת רעת האדם בארץ, רוצה לומר בכחות הארציות שבו השגת היותו מצד כחות החמרי, והרע נמשך כל בפשעו · ולכן במדת הרחמים כדי לרחם על הגלם השכלי שהיא הנשמה הטהורה אשר שם באדם, ראה שלא היה נכון שתתקשר ותתחבר עוד עם החומר העכור, ואם כן לא עשה זה יתברך שהשחיתו את הגוף וחמרו, כי אם מאהבתו וחמלתו על הנפש השכלית, ולכן נזכר באות הפרשה שם הרחמים עם היות שנראה שהפורענות ועונש · והאנוש בספור שזכר את המבול ודינים, וזכר שם אלהים המורה על מדת הדין · ומפני זה אמרו ר"ל שפורענות הרשעים הופכת מדת רחמים למדת הדין, ר"ל שהרשע שיענשו יהיה כ"כ עד שיסיר' השם, לא שהשחיתו אותם לבד, שזה יהיה במדת הדין, אבל מצד רחמיו על נפשותיהם שיפרדו מהגופים הרשעים ההם, או להציל מהם הצדיקים'. ולזה נאמר כאן וינחם י"י כי עשה את האדם בארץ, רוצה לומר שנחם ממה שהדביק הנשמה השכלית, הנודעת בת מלך פנימה בארץ שמורת היות כי ראוי היה להתחבר כפי עליונותה לחומר יותר נכבד ממנו · ולזה המשילו ר"ל לאיש שנכר גורם יפה כברזל שלו עשאה בכסף היתה יותר טובה ממנה הנה א"כ לא נחם השם ממה שברא את האדם בכלל, אלא ממה שבראו בארץ, והנה התיר הכתוב לשון נחמה בש"י כדי לברוא שהיות בו מדע ידיעה ובכלות דבר קודם היותו, כי הנה האדם כשיעשה מעשה שלא ינא לו כמו שחשב יתנחם עם נכלותו, כמו שאמרו החכמים, היודע נדע כי יאמר הביאו את אחיכם · ובלעם אמר חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך · אבל האל יתברך, שהכל גלוי וידוע לפניו קודם היותו, היה יודע ענין אדם שכן יהיה, ולכן לא התנחם בחדוש ידיעה ולא בסכלות מה שנתחדש אלא שנים · וענין ההתנחמות הזה הוא כשיובן כפי אמתתו בערכנו לא בערכו ית', והיה זה כמו שיקרה לאדם נוטע עץ עושה פרי שיתגדל בו ויגדלהו, ואחר כך יקצץ ענפיו לקחת ממנו שנים שלשה בדים קטנים להבריך בנטעו או בגזע זולתו, שאין ספק שכאשר יעשה זה לא נשתנתה מחשבתו וידיעתו ויהיה שהיעתה בתחלה, אבל נשתנו מעשיו, שעד עתה היה טורח ועמל לגדל אותו עץ ועתה קוצצו ומאבדו · והרואים יחשבו שבאה תוהה ושנתחם על מעשיו, ואינו כן, כי לכך נתכוון בתחלה וכן היה יודע שיהיה · כן היה הענין בזה שהש' יתברך לא נחם מאשר ברא את האדם והמציאו, ולזה לא אמר וינחם י"י כי ברא את האדם, אלא כי עשה, ולא אמר נחמתי כי בראתים, אלא כי עשיתים, לפי שתחלת הבריאה היה ידוע לפניו, שלא היה כח בנבראים אשר מעפר יסודם שיגיעו אל שלימות אם לא כשיתגלגלו עליהם כל אותם הגלגולים שנזכרו בספורים האלו, כדי שיצאו מהם שנים שלשה גרגרים לחיות מהם זרע על פני כל הארץ, הנה א"כ ענין ההתנחמות שנ' בו יתברך אינו שנחם השם לברא את האדם, אלא על מה שעשה אותם כלומר שתקנם ברבוי גדול, כי במעשה והגדול שעשה בהם נר' ענין ההתנחמות, אבל בערכנו כרואים מעשיו, שהוא בורא וקוצץ מה שבנה, אמנם אצלו יתברך אין שם לא נחמה ולא שנוי רצון ולא חדוש ידיעה, כי גלוי וידוע היה לפניו שכן יהיה הכל, ועל מנת כך עשה ותקן כל מה שעשה, ואמנם אמרו ויתעצב אל לבו, כבר ראיתי דברי הרב המורה פ"כט ח"ב שענג ויאמר על הכעס, גם כן על המרי : ושכפי הענין סרא סין ויאמר הכתוב בזה שהש"י כעס עליהם לרוע מעשיהם ושאמרו אל לבו להגיד שלא אמר זה לזולתו · ושכפי ענין אמרו פירש ויתעצב אל לבו, שמרה האדם רצון השם, כי הלב יאמר על הרצון ואינו נכון בפשט הכתוב, והנראה לי בזה הוא שאין הכונה שנתעצב השם אל לבו, כי כל ענין שיכוין לתיבת אל, הוא מורה על הדבר אשר עליו יתעצב · וע"כ לא נאמר על החרי שחרו ועצבו באנשים רבון השם שא"כ היה ראוי שיאמר הכתוב ויתעצב את לבו, כמו והמה מרו ועצבו את רוח קדשו ימרוהו ויעציבוהו בישימון · לא ויתעצב שהוא מהתפעל · אבל פי' הכתוב, שהק"ב התקצף ונכעס על לבו של אדם, רוצה לומר על היותו רע כל היום, כמ"ש למעלה ויהיה ויתעצב עזר אל השם והוא מלשון כעס, ואל לבו שהוא על האדם כי בעבור שאמר וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, נתעצב ונתכעס הק"בה אל לבו של אדם, כלומר בעבור שהיה לבו של אדם רע כל היום · אמנם לפי דרך ח"ז"ל, בעבור שהיו המלאכים מקטרגין בבריאת אדם, והקב"ה מדעתו ורצונו הפסוק נראו דברה תורה כלשון בני אדם, שנתעצב אל לבו, רוצה לומר שנתרעם על עצמו, למה זה עשה את האדם ויהיה ענין העצבון אצלם כפסק השפע והשגחה שהיה משפיע ומשגיח בבני אדם והבכו ישית י"י בעצביו, שהוא מושך השפע אליהם, ולזה אמר ויאמר י"י אמחה את האדם אשר בראתי, כלומר עד עתה הייתי משפיע בהם ברכה ברבוי עד בלי די, ועתה יהיה העצבון שאמחה אותם · והיה זה לפי שהברכה כשיתפשט בכל העולם, ויהיה כלה אי אפשר שיתוקן כמו שיתוקן אחים האחד בשיתפשט, וכבר יבחנו דעת הרב המורה שכתב שלא אמר זה לזולתו, כבזון ויאמר י"י אמחה וגו' כי כיון שנתן להם זמן ק"כ שנה לשוב בתשובה, ראוי היה שיגלה את אשם להוישרם, כי לא יפסק בזמנו היום, כי אם בשובו מדרכו וחיה · ולכן יהיה ויאמר י"י אמחה מלפרת לאתונלת ולא ולא יגלה למסירי הדור, כדי שיתחייבו ויחרו לבם ויודיעום את אשר יקרה אותם באחרית ימיהם · והנה אמר אמחה את האדם אשר בראתי, לפי שהאדם היה החוטא והראוי לעונש לא הב"ח, שאין להם שכל, אבל יקשה מה שאמר מיד מאדם עד בהמה עוף, כי נראה מזה שבהמה ורמש ועוף גם מכלל האדם · אלא שכיון הכתוב לומר שכל הדברים האחרים נבראו לתכלית האדם, וכאשר יאבד התכלית ראוי לאבד כל מה שקודם התכלית · ומפני זה כאשר המלים הגזרה אמחה את האדם, אמר שג"כ הב"ח שנבראו בעבורו יאבדו באבדת · וכן אמרו בב"ר משל למלך שעשה חופה לבנו סיידה וכיידה וציירה, כעס המלך על בנו והרגו · מה עשה המלך נכנס לחופה והתחיל לשבר את כל הכלים, אמר כלום עשיתי אלא בשביל בני, בני יאבד וזו קיימת, לפיכך מאדם עד בהמה ועד רמש ועד עוף השמים, ועם היות שהגזרה כוללת, הנה נח מצא חן לעשות מזה השם חסד, ולהצילו מזה המבול, וזה לפי שהיה מרוחק מפשעי דורו, והגיד עוד בזה שלא נגזל בזה המשפט, כי לא היתה מדרגתו במדרגת ג"כ, אלא כדרך חסד שמצא חן בעיני י"י · וכן דרש בב"ר אמר רבי אבא בר כהנא כי נחמתי כי עשיתים, ונח מצא חן אפילו נח שנשתייר מהם · לא היה כדאי אלא שמצא חן בעיני י"י · ונוה בשלום מה שראיתי לפרש בפרשיות הסדר הזה בכלל מעשה בראשית הנפלא ומבינו, והתהלה לאל שהאלל בתוספות שהביאני עד כה בידיעת סודות תורתו והישר לפני דרכו :

מדרש אבי' דף ע"ט

פרשת אלה תולדות נח

אלה תולדות נח נח וגו' עד וידבר אלהים אל נח לאמר צא מן התיבה · ואמנם השאלות הנופלות בספור הזה, כפי פסוקי שכתובים, הם אלו :

השאלה הא' אחרי אשר ספרה התורה בסוף סדר בראשית תולדות נח, כמ"ש ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת, מה ראתה לזכרו שנית כבאן · והרמב"ן כתב, שכתב פה ללמדנו שלא היה נח ככל אבותיו שהולידו בנים ובנות, כי הוא לא הוליד, רק את שם את חם ואת יפת · ואינו נכון, כי כיון שלא אמר הכתוב בו ויולד בנים ובנות, כמו שנזכר בכל אבותיו ידענו שלא הולידם, ומה שנלמוד ממה שכתוב כאן, נלמד ממה שכתוב למעלה ולא יפלא אם כן שיכפל ויותר :

השאלה הב' במה שנכפל בכתוב ובדין השחתת דור המבול, אמר ותשחת הארץ לפני האלהים, וירא אלהים את הארץ, והנה נשחתה, כי השחית כל בשר את דרכו, שהוא כפל מבואר · גם אמרו וירא אלהים את הארץ, והנה נשחתה, יראה שאין ענין לו, הלא ידענו שהקב"ה ברוך הוא מתכוון שכתו משמים ורואה את הכל :

השאלה הג' באמרו והקימותי את בריתי אתך, ובאת אל התיבה, כי הנה לא נזכר עד הנה שכרת השם ברית לנח, ואיך יאמר עתה שיקיימהו, ועדי מפני זה כתב הראב"ע כמתנבא, שהשם כרת לשעבר ברית לנח, ואם לא נזכר בפסוק · גם כתב שאולי אמר זה על ברית הקשת, ונמשך אחריו הרמב"ן בזה, ואינו נכון, כי ברית הקשת נתחדש אחרי צאתם מן התיבה, וכאשר לנח ובניו וכאן אמר והקימותי את בריתי אתך ובאת אל התיבה, והוא מורה שנכרת מקודם ביאתו לתיבה היה הברית הזה שנזכר כאן :

השאלה הד'

השאלה הד׳ במה שיראה סתירה בכתובים בספור הכנסם בתיבה, כי הנה ראשונה אמר ומכל החי מכל בשר שנים מכל תביא אל התיבה, ואמר מהעוף למינהו שנים מכל יבואו אליך להחיות. ואחרי אמר זה אמר מכל הבהמה הטהורה תקח לך שבעה שבעה איש ואשתו, גם מעוף השמים שבעה. ורש״י כתב שנים שנים כלם היו והנה הבהמות היו שנים. ואינו נכון, כי איך יזכור הכתוב מה שבא לפנות, ולא יזכור המנין האמיתי שבא מהם, והר״מ כתב ששנים שנים באו מאליהם אל התיבה, ולא הוצרך נח לצוד אותם, ושבעה שבעה היו להקריב מהם קרבן, ולא נזר השם שיבואו אלה מעצמן להצמד, אבל שיצודם נח ויקחם, דייק הרב זה מאמרו שבעה שבעה תקח לך, ושנים הר״ן הפי׳ הוא שלד אחד, אבל לא נ״ל כן, שכבר כתיב בשנים שנים תביא אל התיבה, והוא דומה לאמרו תקח לך; ועוד כי למה תנוד השם שיבוא השבעה שבעה לא ינוד השנים שנים, האם לא היה תכלית מצותם הקרבה לגבוה ששנים מתנין כעדו, כמו להחיות זרע, כל שכן הר״ם אותם עיקרים בתכלית השלם, כי אין כאן תבונה; ועוד כי בספור המעשה לא נזכר לקיחה ולא ספור שבעה, אבל אמר שתי פעמים שבאו אל נח שנים שנים, מבלי שבין נודה ולא לקיחה כלל:

השאלה הה׳ במה שנזכר סתורה שתי פעמים ביאת המבול, ולכמה שנים היה לנח בן וביאתו בתיבה, כי הנה אמר ראשונה ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים על הארץ. ויבא נח ואשתו וגו׳. ושוב ואמר עוד, בשנת שש מאות שנה לחיי נח וגו׳ בעצם היום הזה בא נח וגו׳. והרא״בע כתב שבראשונה נאמר שנח התקרב אל התיבה, לא שנכנס לתוכה, ובשנית ביאר שבא ונכנס בה. וכבר כתב הרמב״ן שאינו נכון, כי לשון שביאה שזה בתיבתם, גם שבע״מ ובפנומות לא יצין הקריב לתיבה. ואחרים יש פירשו הרמב״ן, הוא לדעתי יותר רחוק מן הנכון, כפי הבנת הפסוקים:

השאלה הו׳ במה שנכפל זה הספור שהיה המבול ארבעים יום, וזה שבראשונה אמר ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה, ואחר כן שב לומר ויהי המבול ארבעים יום על הארץ וירבו המים, וכוא כפל מבואר בפסוקים:

השאלה הז׳ במה שנכפל וכרון רבוי המים ותגבורתם, כי הנה אמר וירבו המים וישאו את התיבה ואמר ויגברו המים וירבו מאד על הארץ, ותלך התיבה על פני המים. עוד אמר והמים גברו מאד מאד על הארץ, והיה די באחד מהם:

השאלה הח׳ באמרו ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום, ויזכור אלהים את נח וגו׳, ויסכרו מעיינות תהום וארובות השמים ויכלא הגשם מן השמים, והפסוקים האלו מורים שבסוף הק״נ יום נפסקו הגשמים ונסכרו התהומות, ומה שיהיה א״כ תגבורת המים בק״נ יום, אם לא היו בהם גשמים, והר״ן כתב שבאלו הק״נ יום, היה משתנה האויר והארץ לפיה מכח הכבנה שבמאורי׳ בהם שמגשמי׳ שדקדקו אותם והכינום לפתח הכך לשים. ושפעה אותה רוכב בלום, כי השתנו האויר לחים, הוא ענין הגשמי׳, שכבר נפסקו כארבעים יום, ואם כל הק״נ יומים היה מתהפך האויר לחיים תמיד, הוא א״כ יורדים הגשמים מבלי הפסק, כ״ש שהכתוב לא זכר דבר מן האויר, אבל אמר ויגברו המים על הארץ, ואין זה ענין התהפכות האויר:

בראשי׳ ר׳ **השאלה הט׳** במה שבא בזכרון החדשים שנזכרו בספור המבול, כפי מה שפירשו ז״ל בב״ר ובסדר עולם, והביאם רש״י בפירושיו ונמשך אחריהם הרמב״ן ג״כ, והם כי בתחלה אמר בחדש השני בשבעה עשר יום לחדש ביום הזה נבקעו כל מעיינות תהום רבה, והחדש השני הוא מרחשון, שהוא שני לתשרי שבו התחילה השנה, ובו נברא העולם לדעת רבי אליעזר, ובזה החדש השני התחילו לרדת הגשמים, והתמידו מ׳ יום, ומצא שבכ״ח בכסלו פסקו, ומאשר אמר הכתוב ויגברו המים ק״נ יום, למדו שבין אחרי ימי הגשם שהיו המים מתגברים בכם בכל יום, ושלמו בסיון חדש אחר, ואחרכ ע״ם שכתוב אחר זה ותנח התיבה בחדש הז׳, אמרו שהוא חדש סיון, ושלא נקרא שביעי באותו ערך שנקרא השני, אלא שביעי לכסלו שבו פסקו הגשמים. ואמרו א״כ שבחדש העשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים, פירשו שהוא חדש אב, ושלא נקרא עשירי כערך תחלת השנה כחדש השני, ולא להפסקת גשמי׳ כחדש הז׳ אלא עשירי למרחשון שבו התחילו הגשמים לרדת. וכתב רש״י שמכאן נלמוד שהיתה התיבה משוקעת במים י״א אמה, כי המים היו גוברים על ההרים ט״ו אמה, ושחרו מאחד בסיון עד א׳ באב שהם ס׳ יום, לששים יום, הרי אמה א׳ לארבעה ימים, ובכה עשה רש״י על זה כלו טענותיו כמו שכתוב בפירושו. ואחרי החדש הי״א והחדש הב׳ שנזכרו בפרשה לחרבות המים וליבשות הארץ, אמרו שהם כערך תחלת השנה. הנך רואה שעשו בחדשים האלה ג׳ התחלות מתחלפו׳, כי מהם ימנו לירידת גשמים, ומהם להפסקתם, ומהם לתחלת השנה, ומי ישמע לדבר הזה שנזכרו בפרשה חדש שני ושביעי ועשירי ואחד עשר, ולא יהיה משפט כלם א׳, ומתיחסים להתחלה אחת ידועה. ושבר התרעם הרמב״ן מזה, והתבלבל מהיותו חולק על דעת חז״ל. וכתב עוד שהטענה שכתב רש״י מהתיבה, שהיתה משוקעת במים, שאותן ששרון שזה בכל יום איננה טענה, כי אין כל ההרים שוים בגובה המים, אבל יחדרכם שיחסרו בתחלה אמה אחת לד׳ ימים, ושחסרו בסוף ד׳ אמות לכל יום אם׳, מהורים זה מענין הכתוב; וכבר השיג הר״ן לכתוב על זה, באמרו שהיה המבול כדרך כם, שלכן לא יסתיר טענו למענין שכתוב אשר נסתר, אבל סין שבכאן אין הדבר כן, כי עם היות ביאת המבול כדרך כם יבושת המים והפסקתן, הי השתנה שיהיה בדרכה כפי ששכב שטבעו; ואחרכם נמה שהמתחיל סדר הנשמי לתקן ולהסכים כל מכיני החדשים כדרך א׳ ליצירת עולם, שיהיה לראות כאחת, אבל צדיק יתאחיבו לו ספקו׳ גדלות, כי הוא כתב שכבר שהתיב׳ ביום י״ז לחדש הז׳ שהוא סוף ימי התגבורת גם לדעתו, ונמשך לומר כבברם, שביום ההוא התגבור העביר אדים רוח על הארץ, ונפתח אמת חסרו כל הט״ו אמות שגברו על ההרי׳ הרמי׳ ותנח התיבה. ואם״כ בעשירי באחד לחדש, שהם ע״ג ימים, נראו ראשי ההרים, ולא הלך א״כ המסרון בהדרגה, וזה כלו הפך מה שהביא ראשו׳ לדבר יחדו, שהמים בתחלה יחסרו מעט, ולבסוף יחסרו הרבה, וכ״ש למה שכתב שהרי אררט הם בשפל המדור להיותם קרובי לבבל, ויתמרך הרב לומר שאותו יום עצמו שהיה סוף תגבורת, חסרו לפי שעה כל הגובה המופלא ההוא אשר הם ט״ו ולמעלה כל ההרים הגבוהי׳ אשר תחת כל השמי׳, עד שתנוח התיבה על ראשי הרים היותר שפלים, ואחר זה יחסרו מעט מעט; וכן אומר שזה שכתב הרב עוד, ואולי כאחד שהיה החסרון כו׳ לחדש הו׳ גדול מט״ו אמה, וקודם לכן נראו ראשי ההרים הגבוהי׳ לא הרי אררט, ויקר מקרה התיבה שהיתה בהרי אררט כחדש השמיני ונחה. לא יתכן לכלו, עם מה שכבר פירש בפסוק ויגברו המים על הארץ חמשים ומאת יום, כי הוא עשה ראיה מוקת מאשר לא אמר הכתוב ויחסרו המים בחדש שלפני, ויהיו המים הלוך וחסור עד החדש הז׳ ותנח התיבה, כמו שנראה בדבריו:

השאלה הי׳ למה לא נזכר בפסוק, תכלית שליחות העורב, כמו שנזכר תכלית שליחות היונה, כי הנה ביונה כתיב וישלח את היונה מאתו לראות הקלו המים מעל פני האדמה, אבל בעורב לא אמר וישלח את העורב:

השאלה הי״א למה נשתנה ענין היונה אלנח, מענין העורב, כי הנה ביונה כתי׳ ולא מצאה היונ׳ מנוח לכף רגלה, ותשב אליו אל התיבה, כי מים על פני כל הארץ, וישלח ידו ויקחה, ויבא אותה אליו אל התיב׳. ואולם בעורב אמר ויצא יצא ושוב עד יבושת המי׳ מעל הארץ. ולמה לא אמר גם כי מים על פני כל הארץ, ולמה גם לא שלח ידו ויקחהו ויבא אותו אליו, כאשר עשה אל היונה. ואמנם חז״ל נגעו בענין העורב, שלא עשה שליחותו, אבל היה רבוא נשוב כשרא׳ שבקש אל התיב׳ כי חשק לשוב ולדבר אל בת זוגו, וכבר אמרו שהיה העור׳ רע מעללים, כ״ר בלשה משמש בתיב׳, עורב וחם וכלב, וכלם לקו חם יוצא דרכו, והמשמש ימשך על פניו:

סנהדרין פ׳ חלק

השאלה הי״ב מה ראה נח אחרי שנחה התיבה בחדש הז׳, והיה ידוע מזה שחסרו המי׳ לאמרנו, לא יכלה להיות נמש עליהם, ובחדש הי׳ נראו ראשי ההרים, מה ראה שלא פתח מיד את חלון התיבה ושלח את העורב, ומתחסה אם ז׳ יום משנראו ראשי ההרים עד שפתח את חלון התיב׳, ושלח את העור׳, ומתמהמה עוד ז׳ ימי משלח את העורב עד ששלח את היונה, וכן בין שליחות לשליחו׳ היונה עמד שוב ויוחל ז׳ ימים, ומי יתן ואדע שאין לו לעשו׳ שבכלו׳ האלה כמתנם, ואם נעשה זה במקרה או כשפוע׳ או בחכמ׳. ולו מה שספקו׳ שראוי שנעיר על זה בדברי הספור הזה, והבני מפרש הכתובים באופן יותרו השאלות כלם:

אלה תולדות נח וגו׳ עד ותשחת הארץ לפני האלהי׳. אחרי אשר בסדר בראשית ספרה התורה תולדות ענינו אדם הראשון, בראשי׳ התחלת מינו, באה לספר בסדר הזה, ענינו נח ותולדותיו, להיותו התחלה׳ הב׳ למין האנושי, כמו שיתבאר אחר זה בפרש׳, ועם היות שכבר נזכרו למעל׳ תולדת נח ובניו, הנה נזכרו כאן פעם שנית, לשתי סבות. הא׳ לפי שבסדר בראשי׳, לא נזכר נח ותולדותיו, כמו שכבר כל א׳ מאבו׳ השלשלת שנזכרו שמה. ולזאת עשה ענינו נח ותולדותיו, רצה שכתוב לפרשה שספור בענינו לפני שיתבאר אחר זה, ולכן אמר שבספר ענינו בכלל האחרי׳ כספר תולדות אדם, חזר לספר אותו בספר בפני עצמה להיות נח התחלת המין וראשיתו, הענין בדמות וערך אדם הראשון, ולכן התחיל הפרש׳ אלה תולדות נח, כמו מראש לספר ענייניו. והסבה הב׳ היא, כי בעבור שאמר למעל׳ ונח מצא חן בעיני ה׳ שבכל מין האנושי, התחיל לבאר איך היתה שכתו, וספר שלמותו בטבעו ושלמותו במינו, שלא היה לו כי אם ג׳ בנים בלבד, להודיע שכלם נכללו עמו. ושתרם בזה המאמ׳ הא׳. והרא״בע פי׳ שפירוש תולדות, קורות הדברי׳ שקרו לו שנזכרו בפרשה. וכ״כ על אלה תולדות יעקב יוסף. והקשה עליו הרמב״ן, כי אין האדם מוליד קורותיו, רק לאמר יחוסי מולידים, אבל זה איננה קושיא כלל, כי שנה לא נתייחסו הקורות לאדם כיחוס המסובב לסבתו, אלא כדרכת יחוס הקנין לבעל הקנין, כי תולדות פרשו ולד, והחיים לא ילד, אבל כיוונו התולדות שנולדת לו, ולכן כשיפורשו תולדות על הקורות יהיה ענינו הקורות שיקרו לו; ואמנם אמרו איש צדיק תמים לאמור שהם שני תוארים, האחד שהיה צדיק שמכבד עם הבריות במשפט ובצדקה, לא נשום כאנשי דורו. והב׳ שהיה תמים בעל תבונה אליהו, כלתי נוטה בשכלו אל הדברים המגונים כבני הדור. וכן אמרו בב״ר הלכה תמים בדרכיו צדיק במעשיו, ובכר כל זה לשניד שבכל הדורות שהיו שם שהארץ ימים רבים ונמצא חיות הרבה

[illegible]

עשה לך תיבת עצי גופר וגו' עד נח אתם ובל נוסף אל התיבה

[illegible]

ותשחת הארץ לפני האלהים וגו' עד עשה לך תיבת עצי גופר

[illegible]

סנהדרין ק"ח

ב"ר ל"ג

ב"ר ל"א

[illegible]

מים / ושמירית התתעבות / ולפי שכבר לא השמידם שנה עליהם סדורי
בראשית / ונכלל ב׳ כוכבים מכימה והביא מבול לעולם · ר׳ יהושע אומר אותו
היום י״ז באייר היה שהזל כימה שוקע ביום ומעיינות מתגברות / ויתעך
מעשיהם שנה הקב״ה סדורי בראשית וכו׳ · הנה על דעת שניהם
נשתנו להם בענין המבול סדרי בראשית שהוא המנהג הטבעי היסודי ·
וביאור הכתוב זה שהתחייב המבול באמרו להשחית כל בשר אשר בו רוח
חיים / שבזה יכלול האד׳ ובעל שאר הב״ח / כי אחרי שהכל נברא בשבילו הנה
בהספדו היה ראוי שיספדו ג״כ שאר הב״ח / כמו שביארתי בסוף סדר
בראשית שאמר שאזר הכתוב כל אשר בארץ יגוע / לאמרו ז״ל שהדגים לא
היו במבול והפסוק אלא הוא כל אשר בחרבה מתו · ואם היה שכל אשר בארץ
יגוע / יתחייב שגם נח ובניו וכל אשר אתו בתיבה שאינם בארץ / כי אם על פני
המים / לא גוועו ולא מתו · והוא אמרו בתוספת ביאור והקימותי את
בריתי אתך ובאת אל התיבה / ר״ל שבבואם אל התיבה ואינם על הארץ
ינצלו מהמבול / ושאמר אתה ובניך ואשתך ונשי בניך רצה לו שיהיו
אסורים בתשמיש המטה / כי עת צרה היא / וגם הודיעו שבזכותו ינצלו
כל אנשי ביתו ואנשי הטיים אשר אתך · ואמנם מהו הברית שאמר
אמר והקימותי את בריתי אתך / הנה הר״ן שהכוונה ההבטחה שהמבול
הוא הברית / שכרת לו להצילו / לא זולת זה · ואינו כן / וביאור דבר
גזה הוא / שהאל יתברך בתחלת הבריאה כמו שפירשתי בסדר בראשית /
שם חק וגבול לים / ושם היות טבע המים כפי מקומות היסודות / לכסות
הארץ / שלא יהיה כן תמיד / אבל יהיה מגולות בחלק מה מהיבשה / ויגור
הב״ח ואדם / שא״א להם מבלעדי זה וזהו שאמר בפירוש יקוו המים ·
שנה דבר אנשי המבול כאשר עברו את חקם / והפרו את גבולם ובריתם /
ראה הק״בה להפר ג״כ מהם את בריתו / שהגלות היבשה / וכבר ידעת
שחוקי הבריאה הראשונה נקראו ברית / כמ״ש אם לא בריתי יומם ולילה ירמיה ל״ג
חקות שמים וארץ לא שמתי · את ברית היום ואת ברית הלילה / כי ברית
הוא ענין גבול / כמו וכרת אתך · ובאלו אמר השם לנח / שהברית והגבול
אשר שם לים שלא יכסו את הארץ / אין ראוי לשמרו לאותם הרשעים / כי
כמו שהם הפרו את בריתי / אף אני אפר את בריתי ואת אמונתי ותסורו
מהם ואסיר את גבול המים ושטף ועבר / אבל הברית והחסד הזה / אקים
אתך כי אחרי שבריתי היתה אתך החיים והשלום / גם אני ברית שלומי
לא תמוש מאתך / וכי מעבור המים לא ישטפוך / כאמרו בתיבה שנה
תמלט עד יעבור זעם / ואמר כן תתהלך בארץ לארכה ולרחבה / כי לך
אתננה שנה א״כ והקימותי את בריתי אתך הוא ברית גלות היבשה ויסוד
הב״ח בה שזה יתקיים לכם ולזרעכם ולכל הב״ח הצריכים אל בני אדם וכוס
תמאר שלא תיתום / ולא תעבור כל בה / וזה צריך באה התחלה כב׳ ואמנם
ביאר שנוהו על שנים שנים מיני הב״ח / וא״כ אחר שבעה שבעה / הכוון
הוא / שאין פי שנים שני מיני׳ שני ב״ח לא יותר / אבל ששרם מהם שני
והנלקחים תמיד / זכר ונקבה / ושם אשר קרה שנים הודיעו שהיו איש ואשתו
ובואו אל התיבה באופן שיחיו זרע אח״כ על פני כל הארץ / ולא פירש לו
כאן כמה מן הבהמות השם יקח / אלא שבבורתו יתברך / בואו אל התיבה
שניהם מבלי נידה / אבל הפי מכל בשר ואין התנוף שנים מכל / שהם הזכר
והנקבה / והתבונן כמה כלל זה היסודות כי שנה נקבות הב״ם / אין הולכות
תמיד משוכרות עם זכריה׳ / אבל יתחברו לבד בעת הזווג / ואמר איש
ואשתו כל אשר לדרכו שבו / ואין האדם בלבד הוא שמתחבר תמיד עם נקבתו
וכמו שביארתי בפסוק לא טוב היות האדם לבדו / ולמורך התיבה באו וכו׳ /
שיבואו משוכרים זכר ונקבה / לא אחד ולא שנים בלבד / אבל רבים מכל
מין / כדי שיקח כל אחד כרצונו · ולפי שאמר שהם יבואו מעצמם / והוא לא
יצטרך לנקחם ולצוד אותם נותן שלכך ישתדל בלקיחת המזון הצריך אליהם
כי עם היות שהב״ח טורפים / ואכן שמכבר / הנה נוה יתב׳ שלא יאכלו בתיבה
כ״א הזרעים והכלאים׳ / כדי שיתבטל ודמם וזרעם / כי סוף כמו שפירשתי
בספר ישעיהו / שאכל הבשר מוליד אכזריות סיבה ונשך אף / ואכיל שכן
המשכים תבשלם / כמו שנראה מה״נם שניותיהם שיאכלו מעשב האדמה /
ושלמים הם אתכו / ושאמרי גם את הדגן והכלכים שור כבא אוכלים הבשר /
ולכן יעד הנביא שאריה כבקר יאכל תבן ושכיך להם לא ירעו ולא ישחיתו ישעיה י״א
אבל זה נאמר כאן והיה לך ולהם לאכלה · ובכל עוד נוה שאמר / שיבנים
עמו לתיבה מכל מיני המאכל׳ והמעדנים / לפי שכבוד המבול נספדו המילנו׳
ובצאתם משם / יהיה להם זרע לזרוע / כדי שלא יאותו ברעב · ועל זה נ״כ
נאמר והיה לך ולהם לאכלה / ר״ל אחרי צאתו מן התיבה · ואין ספק שהודיע
השם לנח ויום יציאתו בתיבה ושבעה מיני כל הב״ח ושאכל / וכן אמרו נב״ר
שבנים עמו ואורו׳ לצולין סנוונות לבהאים וכוכי׳ לבעיקיות · ואמנם כאשר
צוה ית׳ לנח אל התיבה / לא פירש לו מאיזות הזוגות שנאות איזו מן הטהורות
יקח שבעה שבעה איש ואשתו · ואשר לא טהורה היא / יקח שני זוגות
בלבד · ואין ספק שהיה גם יודע ומכם בטבעות הב״ם / כמו שהיה ג״כ בקי
בעבודת האדמה / ומתוך שלמתו ידע והבדיל טהור מטמא / שהוא כפי
טבעם / והנה צוה לקחת רבים מהטהורים / לפי שהיה עתיד להתיר להם
אכילתם / גם שמהם יקריב קרבן / ולכן זה הטהורי׳ יהיו שלמים ושקטים
בתיבה / ואין כן בזרעם׳ / שהם הבלתי טהורי׳ שלא ידעו אלו בטבם והרשע׳
בים בגרם · הנה התבאר שאין סתירה במספרי הב״ם / והותרה השאלה
הט׳ · וספר הכתוב שעשה נח ככל אשר צוה אותו אלהים / וזה היה בשמירת

התיבה ואסיפת המזונות שאסף שהם כחות רב אכל דבר :

ויאמר י״י לנח בא אתה וכל ביתך אל התיבה וגומר עד ויהי
המבול וגו׳ / כפי הנראה שהכתובים / הדבור הזה
בא לנח ז׳ ימי׳ קודם המבול / כי כן כתוב כי לימי עוד שבעה אנכי ממטיר
ובמסכת ר״ה פלגו רבי אליעזר אומר שהחדש השני הנזכר כאן הוא מרחשון /
שני לתשרי שבו נברא העולם · ור׳ יהושע סבר שהוא אייר / שני לניסן שבו
נברא העולם / ולפי שהמחייבים ז״ל הוכין למבול כר׳ אליעזר / אתמך פי׳ הפרש׳
כלה לדעתו / לפי שעד ר׳ האחת עד יציאת מצרים היה תשרי ראשון לחדשי
השנה / וכן תרגם יונתן בן עוזיאל ירחא דאיתקרי כתן / הוא החדש השביעי /
ירחא דמתיקון קרבן ליה ירחא קדמאה / ובכן הוא ירחא שביעאה ומכילתא
אמרו החדש הזה לכם ראש חדשים ולא שנה בו אדם הראשון / כי הקדמוני׳
כלם / וגם היום רוב האומות מתחילין השנה מתחלת החורף / עד שיבאו
המצרים / שלזכר אותו הכם / נוה יתברך שיהיה החדש ההוא ראשון לחדשי
השנה · והנה ספר הכתוב כאן / כי כאשר נשלם בנין התיבה / ובאו ימי
הפקודה / שבעה ימים קודם המבול / נוה יתברך לנח שיבא אל התיבה /
ושאמר אמר כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה / ולא אמר תמים / מורה
שביכם שאר אחד / כמו שפירשתי לחלה / אבל חז״ל למדו מזה שמזכירין
קצת שבחו של אדם בפניו / וכולו שלא בפניו · והנכון בפי׳ הפסוקי׳ האו הוא /
בא׳ מב׳ אופני׳ · הא׳ כפי דרך חז״ל שאמרו שבא אתה וכל ביתך / וכן ויבא
נח וגו׳ / הוא הביאה שאמרו שבא בתיבה / ובסגר בה · וכפי זה ראוי לפרש
הפסוקים / שבראשונה באמרו תורה בדרך כלל / שבא נח ובניו ונשיהם אל
התיב׳ מפני מי המבול שהיה המבול / ושביו זה בהיות גם כן שם יאהום שנה
ובג״כ באו אל התיבה כל מיני הב״ם · ולפי שבא׳ זה בכלל / ולא ידענו באיזה
עת השבה ובכמה ימים בקדם / ואם היה קודם שלשת הז׳ ימים / או אח״כ
ואם היה קבוץ האנשים והב״ם כלם אל התיבה בימים רבים / או פעמים /
לכן הוצרך הכתו׳ לבאר כל זה / בפרשיות גדול / ולכן היה פרשיו׳ הספורי׳
ההם מוסיף כמה ואמונה בהם · ולכן אמר אחרי שספר הענין בכלל /
ויהי לשבעת הימים / ומי המבול היו על הארץ · לבאר שהתקיים הדבור
האלהי בהם / כמו שביאר · עוד ביאר שהדם וביום באמרו בשנת שש מאות
שנה לחיי נח בחדש השני / בשבעה עשר יום לחדש / ואמנם מ״ם למעלם
והמבול היה יום על הארץ / וביאר זה גם כן באמרו ביום הזה נבקעו כל
מעיינות תהום רבה / וארובות השמים נפתחו וגם המעיינות והארובות
הם המבולים / כי אין מעיינות בתהום / ולא ארובות בשמים · והענין
הוא שעלו המים מתחת לארץ שהוא נקרא תהום / ועלו / וכן ירדו גשמים
רבים מלמעלה / והוא המבול · וספר הכתוב שהתמיד זה מ׳ יום ומ׳ לילה /
שלא הפסיק כלל · ואמנם שהכניסם לתיבה / אם היתה בימים רבים / או
פעמים / הנה ביאר זה / באמרו בעצם היום הזה בא נח ושם וחם ויפת /
בניו ובל המים / והוא פועל מעצם אחד / שביום אחד נכנסה כל המשפחה
הרבה ההיא / ואמנם׳ נבו׳ ובנו׳ טהורים וטמאים׳ שהרמש והעוף והחיות וכו׳ /
שהיו בלתי שאר שימצא כל זה ביום א׳ / עם נפש חיה ולעבות / אם לא
נעזר בא לזה רצון הוא קבצם / ולפי זה הדרך יהיו הדברי׳ המאמרים / ואין
שבכל בפרט׳ / ומה שאמר הראשון ואחם שאחר שכן הוא / שאמרו יתברך
לנח / בא אתה וכל ביתך אל התיבה · אין הכוונה שיכנס בתוכה / אלא
שיבא שיהיה שעמים רבות / הוא וכל בני ביתו באותם ז׳ ימים / והוא כאלו /
כמו עלה אל הר העברים וגומר · וראית אותה ונאספת אל עמך במדבר כ״ז
וגו׳ שכאמר למר׳ עה בכרשת פנחס / שאין כוונתו על עלייתו שאמרוה י״ג
ובדברים אשר ראה בסוף ימיו / כי שם נאמר בסוף הדברים / וכאשר
גם זווג ככר / כי שלא נאמר כן בפרשת פנחס · וגם היות שכאמר שם
ויעש משה כאשר צוה אותו אלהים / ואין הכוונה בזו עלה וראה את הארץ
ומת או שמת / כי כמה דברים נעשו אח״כ · אבל היה ענין שצווה
שהוא שיעלה שם פעמים רבות / ויראה את הארץ תמיד / לפי שהיה
עתיד למות שמשכוכו מעבד בקוקם ב״שם · כן היה ענין מאמר הזה
לנח / שיבא אל התיבה הוא ובני ביתו / ויכין שם מזונותיהם וכל צרכיהם
עם היות שלא יכנס׳ עדין עת המבול / כי לימים עוד שבעה ימים · וכן
ציוה שיקח מכל הבהמה הטהורה באותם ז׳ ימי ההכנה והתכון ז׳ וז׳ איש
ואשתו / ומהבלתי טהורים יקח שנים / זוגות איש ואשתו / כי היו באים
רבים לפניו / והוא יקח שהיותר יפים ובאים כרצונו ואמר שיהיה זה לחיות
זרע על פני כל הארץ / כי זהו התכלית / לא לאכלם בתיבה · ואחר
שספר כל ההכנה שבעה / שיקח מן הטובים היה לו לסיים עלאות / כי לימי׳
עוד שבעה ימטיר על הארץ · וכפי הנראה עם הז׳ ימים / היו השלמים
הק״ן שנה שנתן להם לשובתו אליו · אבל ח״ל אמרו אלו ז׳ ימי אבלו של
מתושלח / שאיחר הק״בה את המבול לכבודו / עוד ז׳ ימים אחרי הק״כ שנה ·
ואמרו ויעש נח ככל אשר צוהו י״י עניינו אלי שהיה בא אל התיבה פעמים
רבות כל אותם הימי׳ / והיה מכין בה הדברי׳ הצריכי׳ לדרכו / וכל זה היה
קודם התחלת ירידת מי הגשמים · אבל בניו ואשתו ונשי בניו לא עשו
כן / ולא באו אל התיבה מפני שנות השם / לכן לא באו ויעש גם ובניו וביתו
ככל אשר צוהו השם · ואמנם כאשר התחילו באותם ז׳ ימים לרדת גשמים
עם היות שלא היו רבים / שמרו בני נח ונשותיהם / ולא באו אל גם אל
התיבה באותה ביאה שראוי שהיה בתוך הז׳ ימים / ועל הביאה הראשונה
שהוא אשר הכתוב גם כן שם אלות שנה נח שבול היה בוא על הארץ / כי

הנה לא אמר כאן הקדש ומי הפרס ולא התיבות נבקעו ונפתחו ארובות השמים, כאשר אמר בראשונה, אבל אמר שהשבעת ימי ההכנה כלה, היה המבול מים על הארץ, ר"ל לא מבול המלכות, כי אם מים מעפשים מימנו, ולא ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התיבה מפני מי המבול, ר"ל מוראת המים שהתחילו לרדת · אבל פי' רז"ל אמרו שאף נח מקטני אמנה היה, שלא נכנס לתיבה עד שהגיעו המים לקרסוליו, ואם היה הדבר כן לא ידעתי איך כנוהו הכתו' צדיק תמים אלא שפשט הכתובים כפי מה שפירשתי · ונספר הכתוב, שהב"ה בא אל התיבה ונוח, כאשר צוה אלהים לנח, ושהכניסם לה' ימים עובר כמה ומי המבול היו על הארץ · והתבונן שלמעלה אמר והמבול היה מים על הארץ, לפי שלא היו מים רבים, ואמנם בכאן בבואם בהשראנה, אמר ומי המבול היו על הארץ לפי שאמר שז' ימים כבר היו המים נראים [illegible] מן המבול, מה שלא היה ככה קודם לכן · ולכן הנה שהכתוב לאמר, בשנת שש מאות שנה לחיי נח בחדש השני י"ז לחדש, ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה, להגיד כי בתחלת שבעת [illegible]

ויהי המבול ארבעים יום על הארץ

[illegible]

ויזכור אלהים את נח

[illegible]

ב"ר ל"ב

ב"ר ל"ג

בראשית ר' ל"א

ב"ר ל"ג

בראשי' פ' ל"ג

סנהדרין פ' חלק

בראשית פ'

להוציא את העורב, ואולי שהיה באותו חלון אחר מאירם, כשכבין הארובות שהיו אלהיו לשום באלונות, שבו די להכנס האור לבית ולראות מה שבחוץ, והוא פתוח אין יוצא ואין בא. וכבר שלקו בב"ר על שבין הנזכר אם היה חלון או אבן טובה מאירה, ובשני כוונות שניהם דברו בכונה, שהיה גם חלון, וראה שם גם ההרים מבלי פתיחה, אבל הוצרך לפתחו כדי לשלח עליונית בו את העורב. והנה לא אמר הכתוב ששלח את העורב לראות הקלו המים, לפי שלא שלחו לזה בתכלית, אלא לראות אם נשארו בתים מבדלים ואדמתיות, כי אם יקנן העורב, והוא יצא כל הארץ שריבה, אין בית ולא קיום שום דבר בעולם לקנן בו, סור כנגד התיבה, והיה יצא ושב עד יבושת המים מעל הארץ, כי תמיד היה קרוב לתיבה, עד שהגיע בה שחנה. והנה א"כ לא נשאר העורב משך, לפי שלא יצא מנוח אשר ישכן בו, וכבר אמרו שהנח העורב שדירתו אצל בני אדם, ולא נכנס לתיבה, לפי
סנהדרין שהעורב בפי זה * שאר"ל בתפלר לנח ואני בתיבה, וכבר כתבו המפרשי'
ק"ח וכרוהו ז"ל שבני העורב כשילד ואינם לבנים, והעורב שונא שבני זה
שאינם בנה ויברח מהם, ולא יקנם ולא יתן לחם, ושאל זה כאמר לבני
חולין ל"ט עורב אשר יקראו. ואמרו * ככין לעורב צידו. הנה שהניחה לא סר
ס' העורב אל התיבה, ולא נתאחר כי לקנן, חוצי שלא כתקרב אל התיבה אבל היה הולך תמיד סביב. ואמנם היונה שלחה גם לראות הקלו המים, לפי שהיא תנוח על ראשי האלונות, ובעבור שלא היה דרכה לנוח על ראשי ההרים מנוה, כיון שאין אילן שם, לכן בפעם הראשונה לא מצאה היונה מנוח לכף רגלה, ושבה אל התיבה כי מים שם אין לו, שהמה עבה וזרוק, לא תוכל לשבת על הריסותי, ומשני רבות הצריך נח ללקחה, ויבא אותה אל התיבה. אבל העורב לגרותו הקשוי הנכסי, מאן בשמים, ורוב היחיים והכיעו ללכת שבה אל מי כרעונו. ואחשר אמר הכתוב ויחל עוד שבעת ימים אחרים, לידגו שבין שליחות העורב לשליחות היונה הראשונה, עברו שבעת ימים כי לכן כאמר בפעם השנית שבעת ימים אחרים. הנה כתב אמר וזה לזה שלא נם בראשונה את העורב, ונזה באמר כנ לראות הקלו המים, ההוא לפי שלא חזרו אלא לראות אם נשארו ההרים שאין יושב ובתים שאין אדם שם יקנן העורב, ולזה זה לא סור אל התיבה, והותרה השאלה הי'. והנה היונה בפעם הראשונה, כאשר לא מצאה לה אילן ולא עשב למאכלתה, ולא כית ושבת נג לשבת בה, שהוא המנוח לכף רגלה, שבה אל התיבה. והנה עלי זית טרף בפיה, כאומר שני דברים בקשתי, המדור והמזון, ומצאתי המזון רע ומר והמדור איננו, לכן שבה אל התיבה. ורבותינו ז"ל שלקו בדבר
ב"ר פרשה ל"ג בב"ר * מהיכן הביאתו, מהם אמרו מהר המשחה הביאתו שלא ירדו גשמים על ארץ ישראל, וכמו שכתוב כדברי יחזקאל הנביא, בן אדם אמור לה את ארץ לא מטוהרה היא ולא גשמה ביום זעם. וכן אמרו בפרקי ר' אליעזר, ארץ ישראל לא ירדו עליה מי המבול מן השמים, אלא נתגלגלו מן הארצות ונכנסו בתוכה. ר' בירי אומר, נפתחו לה שערי גן עדן והביאתו, וכ' מדעו' כאלו בלבי המספיקים. אם הא' לפי שאף שנודה שלא ירדו גשמי המבול בארץ ישראל, אין ספק שהיתה המים שנתגלגלו עליה משאר ארצות, הם כמקרים שבשערי האילנות. ואיכה מן כדין הוא דרך דרש, ולכן שהראה לו מדרך כנגפם, שמעת שנראו ראשי ההרים, כמצאה שזה שנגפו זית ברכה, מהיו נפים על פני המים, וכשיבשו ראשי ההרים בהיות שם הארץ לחה ורטובה, ואותם שהנכתבו שבכנסו כמטן שהודיע בארבעים או בששים יום, שורשו נשמו ונגמו לין, ושמם לקחה היונה העלה זית שהכיאה בפיה. ואמנם בפעם השלישית שלחם, כבר יצאה ארץ כשובל, לנוח כף רגלה לשוכנת כרצה ואשריים, ולכן לא שבה עוד אל התיבה. הנה התבאר ששת שליחות היונה כסדר ראשי וכנון, והותרה השאלה הי"א. ונשאר עתה לבאר ידוע כאומר גם ארבעים יום שפתח התיבה על שלח העורב: אלא אמר כך בין שליחות העורב ליונה, ובין שליחות היונה בין זה לזה, כמאמר שבעה ימים, ואומר בשכתו שנם בבראשי ראשי ההרים, שהמתין עוד ארבעים יום כפי שבעתו, יען היו השכמות כלם בארבעים שמנות קדושי עליונים ונתגלגל הכוכב עליו, ושמתגלגל לד' רבעים, ואשם כנשכו בד' יסודות, וכן כנועי שהודכני'ל', הדומם והצומח והחי והמדבר, והיו יחי יצירת הולד ארבעים יום, ונאמר הרביעיות ומספר הארבעים במשך שהם, זה יסודו ושרשו, ולכן ישב מרע"ה בהר ארבעי' יום וארבעים לילה כל אותם הפעמים שישב שם והלכו המרגלים בארץ ישראל ארבעים יום, ונפרש ארבעי' שנה במדבר, והימים האלה נזכרו' ונעשו' עד שיום הזה, ידי שנה בשנה ורצון האלהים. ובעבור שראה גם שבתי יום הספות הקדוש כרוך ...לות במבול, ובסוף מ' יום ראש ב' על הארץ, כתאמר אותו כמספר של מ' יום, כששנו שבסופם יראו התגלו' האילנות, שיחלו בעופו' מנוח אשר ייטב להם כאשר יקננו, לכן פתח החלון ויאשר לא ראה דבר טוב שישב, שלח את העורב, וכאשר לא ראה ממנו דבר, שלח את היונה פעם אחר פעם מו' לז' ימים, והיה זה לפי שזה המספר מהיותו שלמו שהלבנה שהוא מתגלת בתנועת היום ובספרונם, עד שהים בו קורתים כשנה כשמרתו העבר בנעמו, ומספרין לשמתו, ובפי זה שהיה ...רגש שיש שולם סליחתו. ואתם ...ד' רביעיות שתלגל הקיף בשלימותו, שהוא שנם שלם. והעיד הכתוב שכאשר נערו הנדיק כן היה, שנשנית שם ...ות ות' שנה לפי כם נחדש האחד כאמר לחדש, חרבו המים מעל הארץ, והתגלגלם שאותם. ולכן בשהרנים בכונב מאוד יותר, הקיר

את הכבש התיבה, וראה והנה חרבו. ואין פירושו אבל שחרבו המים אלא אין חרבו פני האדמה, נשאיתה כלה טיחה ושרטה, שבלי ב"ם ולא נטפים, ולא שגל גבוה ולא שושם נבורים, כי זה שחרבן אשר ראה בחדש על פני האדמה, ושב בו בשמשיות הארץ שגולה. הנה שהיה לשה אחר כרעם ושים לא ישנגו, ולכן שנתחסה עוד שבע ימים אחרים, כאמר השנו בכ"ז בו שלו יבשה הארץ. והומר שמכה כלמות שרים יבשת ושחון, ונשארו כיבואתה כשנתו. ולו שזהו השם לצאת מן התיבה, והיה אם כן שיום שבכבם עד צאתו מהנה שכה שמשיות תקיפם, ונשארה ימים. הנה שינאמר בשפור שם כלו, ואותרו הספקות שנתאלו בו. והנה לימדנו הספכו הזה ידיעים יקרים מאד. האחד שכתו אשר השפור שנשה כראשי', למדנו דעות אחריות כחכמי' שמאלו את הכוכבים והתנועו' עגומה, ויבלתם העולם, אשר הוא היבור שעליו ינגה שלמות האדם והצלחתו. הנה השפור שמנגל הזה, למדנו ידיעתו בשעשה בני אדם והשגחתו בהם, ושכר ובעונש, שהוא אל אמונה בדין ושפר. והתבאר גם כן ממנו ית' שנגה בני אדם, ויודר עמהם ומודיעם מה שיהיה:
הב' שכתו שספור שעשה בראשית בהויית העולם, למדנו יכלתו לשפוך את העולם כשבו אל האין כשהיה. הנה הספור הזה שפוחר הקב"ה לאתם אלוהו של עולם, כל בני העולם השפל הזה הם לנו עדות ברורה, כי הוא אשר עשאו, ובי שכל הנשגה יראו, כי שטים תמיד על שספור, והשפעה על המים. והנה השפר העולם וכלותו, הוא
בראשית פ' ח' דבר המקובל כאומה. וכבר כתב הרא"בע שעל כן כאמר * עוד כל ימי הארץ זרע וקציר, שכלל שימים לה עת תשבר בו. ושם הרל"בג שאין
כ"ב השפנה הואת מוכרחת, מפני שכתוב כימי השמים על הארץ. ואני
תהלי' ק"ב שמינו, שעל שניהם יבא הפסוק, וכמ"ש * לפנים הארץ יסדת ומעשה
כ"ו ידיך שמים המה יאבדו ואתה תעמוד:
הג' שלא כרעות שהאל על התכנת השמבי, שיתוש אין משמיני שבגלגלי' שמים ותולדות סיבו, כמו שהיה שעגב כן שירה שבת שיהיה אשר שמבו' המבול בהלק שהגלה מן הארץ, ואחרי כן יחרבו המים, והארץ הזמן יתרונו היבודות, ושם שהפסוק שמכו מין, ומן ששב"ם מבלי הולדת זכר ונקבה. והוא שקר שנואמר בו שפנה לא יספיק לזה. ולכן רמז ית' בארכם בקיום אלו המינים הנולדים מזיכם, מינים שבם זכר ונקבה בתיבם:
הד' שלמדנו בספור הזה שהענים שנזכרו בשבעה כראשית ובפרשים האלו, כלם מם כאחת שנים שתמים, בן י"ב חדשים כל חדש והיה ג"ל כל חדש שלשים יום. ראיה זה שנואמר שהו"ג חדשים שהתחיל ואין המבול שנכנס נח בתיבה עד צאתו ממנה שהיה שנה תמימה:

וידבר אלהים אל נח צא מן התיבה

וגו' עד ויפתו בנו גם וראיתו לאחל:
נפרשם הואת כפי שמוני הכתובים שאלות:

השאלה הא' באמרו וירח י"י את ריח הניחח, כאלו שהתפעל שהקרבנו', ושבני אותו בשת רוח שמתאוה לבנה, הנהל
עירובין ס"ה ע"א י"י להשנות עם זה, והוא זר מאד. ונאמרה"ו ז"ל * כל השותה פתה היינו על שנורו יש בו דעת קונו שנ' וירח י"י את ריח הניחוח וגו'. ואם לא כן תאלף ושודיעני, איזה זכות עשה לשם, שבעבורו נתן להם אות ברית הקשת, והנה זכותו של נח לא הספיק לכון על בני דורו, ואיך עתה הספי' לכנן על הבאים אחריו עד סוף העולם, אלא אם היה יסודו הקרבנות:

השאלה הב' באמרו ויאמר י"י אל לבו ואם מכון אלבו, ואם שבינו שלא נגלה לנח ולבניו, כדי שלא יוכיחו לעשות כנפשם. שלא יבא עוד מבול לעולם, כדברי שהמפרשים, יקשה כי זה היתה בשעה הזה: והנה עיד הודיעו להם וכרת עליו בברית ואות הקשת:

השאלה הג' באמרו לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעוריו כי הנה לא יכלם השיות השתנה הואת נודקת אם לא, ואם היא נודקת, למה לא שבר בואת נתקלה עד דור המבול, ולא ישניחם בהשתנה בוללת, כיון שיצרם רע מנעוריו. ואם איננה נודקת, ונדון נתפסם המבוגיסם, למה לא ישנגו גם כן בכל עת ובכל זמן כשיות אנשי' עושי רשעים וחטאים לה' מאד:

השאלה הד' למה נתן טעם לשלא יקלל בעבור כי יצר לב האדם רע מנעוריו, אדרבא שהיא הכונה' שמפני זה ראוי לקללם ולהשחיתם: והנה בסוף סדר בראשית אמר וירא י"י כי רבה רעת האדם בארץ וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום וגו' ויאמר י"י אמחה וגו' הרי לך שזה עצמו רעת שיצר סבה לקללה ולהשחתה, ובכאן עשה רעת היצר סבה לשלא יקלל, ואיך יהיה דבר אחד סבה לב' הפכים יחד אחד:

השאלה הה' באמרו ולא אוסיף עוד להכות את כל חי, והיא היא הקללה אשר כבר נזכר, ורש"י הוצרך לומר שהכפל הוא, כי הא הכנופה שנשבע שעבור מי נח עוד על הארץ, אבל איני רואה כן לשון שבועה. והרא"בע כתב שאמר לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם, כנגד קללת האדמה שבימי אדם הראשון, ושאמר לא אוסיף לשחת כל בשר, כנגד השחתת המבול, ויפה כיון אם לא שיצטרך לפרש לב האדם בכללו, ובעבור האדם על אדם הראשון בפרט', ולזה נכון שבכאן אמר ונח בה להשכנות התלכות:

השאלה הו' מה ענין עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וגו' / כי הפסוק הזה יראה שאין ענין לו בכאן / כלא ידענו שהתקופות תמידיות בכל שנה ושנה · ומ"ש המפרשים שהמבול לא היה זרע וקציר / ושנוי קור וחום / והבדל יום ולילה / ושהבטיחם שלא יהיה עוד / איננו נכון : כי כמה פעמים יבוטל מהשנה הזריעה והקציר והשתנו התקופות ממקום אל מקום :

השאלה הז' בברכות שברך השם את נח ואת בניו / כי הנה מלאכו ... כי ברך את אדם כבר לכל המין / ולמה חזר וברך את נח ואת בניו : ומה אם פרו ורבו ואם ומוראכם וחתכם · והמפרשים אמרו שאחרי שפשע אדם / הוסרו הב"ח מעליהם פחד האדם ומוראו / ולכן הוצרך גם לברכה זו : ואין לנו עדות על זה שאמרו / אבל ענין התיבה יורה ההפך / שהיו נכנסים לנח בשובה ונחת / ולא נזכר בתורה שהיה זה צורך נס · והר"ן כתב שעשה השם לנח / כמו שעשה לאדם בהיותו בדרום קדשה בערכו / ואינו נכון / כי לא עשה כן לאברהם :

השאלה הח' למה הרשה השם לנח באכילת הבשר / ולא עשה כן לאדם הראשון ולא לשאר הדורות שבאו אחריו : ואין ראוי להתכחות עם מה שכתב הר"ן / שבעבור כמעט נמחו מן המבול / ולכן הוצרכו לאכול בשר : כי הנה כאשר ארכו הימים שבו לבריאותם / אף כי האדמה היתה טבעה שמנים / והצמחים אשר תגדיל / היו יותר טובים ממה שהיו קודם המבול :

השאלה הט' באמרו אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו · כי הנה הנפש היא בשאר גדם / לא הדם בנפש : ואחכם מה שפירש הר"ן אך בשר בנפשו שהוא דמו / לא תאכלו שהוא בעוד שהדם חיה הנפש לדעתו / והוא בלתי דעת ככבד אין ראוי לתלותו על לב :

השאלה הי' באמרו אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש שופך דם האדם וגו' / כי הבחי' הזה שלא יהרגו איש את אחיו / לא היה מונחם לאותו זמן ותקום כיציאתם מן התיבה : ולא כאשר שהיה זה בעבור שהתיר להם הריגת הב"ח / להזהירם שלא יעשו כן איש לאחיו / כי הנה הב"ח יהרגו לצורך האכילה לא האדם · ויקשה עם זה אמרו מיד איש אחיו / שהוא מאמר בלא צורך / לא נזכר הקב"ה בזה מלבד התקופות כמו שכתב בדל"בנ · גם יקשה כפל שופך דם האדם : וכן מלת לנפשותיכם עד שבא הר"ן ופירשה לגופותיכם והוא זר מאד :

השאלה הי"א בפסוק ואתם פרו ורבו כי כבר צוה השם למעלה על הבריאה והמבול : והמפרשים כתבו שאחד לברכה ואחד לצווי וכבר הקשה הר"ן על זה / כי שניהם לברכה :

השאלה הי"ב ויאמר אלהים לנח ואל בניו / כי אם היו המאמרים האלו כלם דברי השם / למה לא באמר בזה תחלת פרשה והתחלת דבור / ויאמר אלהים / וכלם היו מאמריו : ויקשה ג"כ למה לא הדבור הזה בפרט לנח ולבניו / ושאר הדבורים כלם נאמרו אל נח לבד · : ולדברי המפרשים שנאמר ולבניו ע"י אביהם / מה צורך אל בניו / כי הנה כל שאר הנאמים היו כן / ר"ל שנאמרו לנח לבדו והוא אמר אותם לבניו :

השאלה הי"ג בכפל הדברים שבאו בדבור הזה / אם בקיום הברית / שאמר ואני הנני מקים וגו' / וחזר לומר והקימותי את בריתי וגו' / אם כמ"ש מלת אתכם פעמים רבות / הנני מקים את בריתי אתכם : ואת כל נפש החיה אשר אתכם · מכל יוצאי התיבה והקימותי את בריתי אתכם · הרי לך ד' פעמים מלת אתכם · וכתב הר"ן שבא הכפל לביאור / ושלא כאמר ברוב דברים לא יחדל פשע / כי מה שכתב באר יפה בפעם אחת אין צריך לכפול אותו :

השאלה הי"ד באמרו באמצע הדברים / ויאמר אלהים זאת אות הברית : ואם היה עדיין המדבר הוא האל יתברך ומאמריו מדובקים ומקושרים בענין / מה צורך אם כן שיאמר באמצע הדבורים / ויאמר אלהים וידוע שהוא אחרים !

השאלה הט"ו בענין אות הקשת / שנתן הקב"ה לנח ולבניו להבטיחם שלא יבא עוד מבול / והוא כי הקשת הוא דבר טבעי / יתילד מהכאת השמש והכאת בגוים כדבר הלא / כמו שראינו אותו מתהוה מהכאת ניצוץ השמש על כלי המים / שיתרשם שם השמש בענולו ובמראיו / והוא ענין הקשת / ועליו אמר הנבי' כמראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם / עד שא"ל שהקשת הוא מ' מהדברים שנבראו ערב שבת בין השמשו' / ומה א"כ אות הברית הזה שנעשה לנח ולבניו להבטחה : והרא"בע כתב שאולי נתחזק אז נצוץ השמש ואורו · ומי יתן ואדע והיה לבבנו זה / כי הוא לא כן ידמה / ולבבו לא כן יחשוב שיתחדש דבר אחר הבריאה לא נגרס השמשיו / ולא בכבודו / שהוא מקדים לכך בו · והר"ן כתב ואשכנו על כרחנו נאמין לדברי כינוי / שמלבם השמש באויר הלם / ויתילד הקשת / כי בכלי היום כשישים נגד השמש / יתראה מראה הקשת / וכאשר נכפול עוד בלשון הכתוב / נבין שהענין כן / כי אמר את קשתי נתתי בענן / ולא אמר אתן / ומלת קשתי / תורה שכבר היה לו קשת וכו' · והיא דעת הרב כזה / שלא נתחדש שם דבר / אבל שלקח השם לאות ענין הקשת שכבר היה מתחלת הבריאה ושהוא כמו עד הגל הזה והמצבה / ושבע הכבשות אשר הם לעדה / וכן הוא דעת הגאון רבינו סעדיה / וכבר הרחיקו הרא"בע / וראוי להרחיקו כי הנה הברית והאות מגתן שלא בכל מקום / א"א שיבוא כי אם בהתחדש שום דבר יהיה משם והלאה לאות / ומה שהיה כבר היה / ואיך יהיה אות · ואחכם העדים שהביא הרב לגבר זה / כמה יעמדו כנגדו / לכי שהגל והמצבה / או נעשתה לשעתה / להיותה אות בדבר / וכן השבע כבשות שהביא לבדם להיותן לאות / ועד כי אכלי מזה דבר טה / ... א"א שיבוא שם אות ואיך לא יהיה הקשת כן :

השאלה הי"ו כי לפי דרך הכתובי' / לא היה זה בכאן ולא בשום זמן אחרי שטעמו הוא לזכור דבר אחד / ושבועה / הכה היה מחויב שיראה הקשת בעתו : בזמן שיהיה העולם ירא ונחרד יותר מהמבול / אחכם מהידוע הוא שהקשת אין עינינו להראו' / רק נזכר' שנכר' אדם בנוסו' שלא יהיה מבול על הארץ / לבד שבהיו' ענן על קצת הארץ / ועל קצתה זורח השמש / שאז נראה הקשת / כמו שביארו הפלוסופים / א"א שיהיה גשם שוטף ומבול / אבל על חלקה אחת ימטיר ועל חלקה אחת לא ימטיר / אבל בשיעוריו כל השמים עננים / א"א שלא יראה שם קשת כלל / בהלבים שמים קדרות / ועל כל הארץ תשכון עננה ואז ביראו בהמיר ארץ ואותותיכם לא ראינו שהוא הקשת / כי הנה לא יראה בהיות העננים כוללים על כל הארץ / ומה יועיל אם כן האות הבלתי נראה / ושהוא הברית והבטח' כזו :

השאלה הי"ז באמרו וראיתיה לזכור ברית עולם / והוא כי חלילה לאל שישכח אל פיתן / שנזכירנו שום דבר / כי אין שכחה לפני כסא כבודו : והכתוב הזה מורה כאלו לא היה כאות הזה אלא תקון / מפני השכחה / שלא תפול בדבר במוכסם · ויקשה עם זה הכפל הכמוא בענין הקשת / שאמר את קשתי נתתי בענן / ונראתה הקשת בענן / והיתה הקשת בענן / ולפי כאשר כן שלשתם אחד הוא ופסוק והיתה הקשת / הוא היותר מוכפל ובלתי צריך :

השאלה הי"ח באמרו בסוף הפרשה ויאמר אלהים אל נח זאת אות הברית / כי אם א' זה על אות הקשת / כבר נזכר ונאמר למעלה זאת אות הברית : ומה צורך בהשבות הזה ואם אמרו על אות אחר / ומה הוא מי יתן ואדע / כי הכתוב לא זכר אחר זה דבר / ואם מי שפירש שב' זה לפי שהרא' לו הקב"ה את הקש' באצבע / אבל ג"כ יכול לדרוש זה מה שאמר למעלה זאת אות הברית / ומה הועיל הכפל הזה א"כ · שה כן השאלות הנופלות בדבור הזה / והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו כלם :

וידבר אלהים אל נח צא מן התיבה וגו' עד ויברך אלהים את נח · כבר הכתוב / טעם היות שראה נח אחרי שהסיר את מכסה התיבה / שחרבו המים מעל הארץ / ונשאר בתבה כפי טבעה הנה א"כ לא יצא ממנה / לא הוא ולא אחר מכל אשר אתו בתיבה / עד שצוה השם לא מן התיבה / כי כמו שקדמו צוה לבא בה / כך צוהו לצאת ממנה · וכמו שנח היה ראשון לבאים לתיבה / ואחריו כל אדם יתסוף / והב"ח ג"כ אחריהם · ככה היה ביציאה / הוא ראשון ובניו אחריו / והב"ח אחריהם ומז"ל אמרו שהתירה להם ביציאתם תשמיש המטה / והוא כמו שכתב הר"ן שנ' צא אתה ואשתך ובניך ונשי בניך מעורבים האנשי' עם הנשי' / ולא כסדר הנכנסת' לתיבה / להתיר להם התשמיש אשר נאסר מפני שהיתה מקשרת נח ובניו שלא להזדווג עוד עם נשותיהם / מיראתם שילדו לבהלה / ומועד המבול אחר / לכן יצאו כמו שנכנסו / נח ובניו בפני עצמם / והנשים בפני עצמם / ולא כמו שצוו איש ואשתו / וכסבר הכתו' שהב"ח יצאו למשפחותיה' / ואין פירושו שפרו ורבו בתיבה / ולא שיצאו איש ואשתו כלם מיים / כדברי המפרשים / כי אם להודיע שלא נתערבו אלו ואלו ביציאתם / אבל יצאו למשפחותיה' משפחה ומשפחה / ומין ומין בפני עצמו · וכם כשיצא וראה את העולם חרב / ושנחלו השם ברחמיו וברוב חסדיו בהצלתו / בנה מזבח והעלה עליו עולה / מכל הבהמה הטהור' ומכל העוף הטהור / להיות' באמת היותר משובחים כפי טבעם / ונכון הוא / שמר מה שכתבו את התורה / קראם בן טהורי' / אבל גם לא בחר בהם / כי אם בהיותם יותר מובחרים בטבעם / והיה תכלית הקרבן ההוא / להודות לי"י על כל אשר עשה עמהם להצילם · כאומר ממך הכל ומשלך נתנו לך · ואחכם אמרו וירח ה' את ריח הניחוח / ויאמר י"י אל לבו / איננו כמנין ומדובק / שכאשר הריח את ריח הניחוח / אמר כן / ושבעבור הקרבן / התעורר לעשות אותו כדר שלא יהיה מבול עוד לעולם · אבל וירח י"י את ריח הניחוח הוא תשלום ספור ענין הקרבן שזכר / כלומר שהריח ה' ריח ניחוח קרבן נח / וקבלו ברצון ונעתר לו האלהים · ואמר זה כאחד ענין אחר בפני עצמו / כמה שהתחיל ויאמר י"י אל לבו לא אוסיף עוד לקלל / וכמ"ש ז"ל / כל המתכת בייבו של הקירו וכו' הוא דרך נחות ותלונה / לא כפי פשט הכתובי' / כי הנה לא עשה ית' הבטחה שלא יבא מבול לא בזכותו של נח / ולא בעבור קרבנו / וכמו שיתבאר / והותרה בזה השאלה הה' · וענין הכתוב הזה יש לו לפרשו כאחד מב' פנים · הא' שכאשר ראה ית' המונם בהוא שהיו המונם ארצה / והב"ח שהפלה עליהם גם קרבן / רחם השם על האדם / ועל הב"ח בכלל / ואמר בלבו שהוא ראוי לסבלתו העליון / שהכה בענין המבול קללה הארץ כענייה הסמוכה גדולה / וכמ"ש ז"ל · שאף ב"ר כ"ם הארץ נ' טפחים של מחרישה ביומתו וקבלו ג"כ השמש רבה / הב"ח שמתו במבול / ולכן נח כתב שכך את רוחו לפני י"י ותחכמו רחם בם ב"ה על הארץ ועל הב"ח / והסכי' בלבו וענתו העליון / לבות אתקונו בשיסתם לפני בני אדם כדרך אמרת מהמונשים · ושעם שעם כפי פשעם / לא כדרך כליה כוללת כאשר עשה במבול / והוא אמרו ויאמר י"י אל לבו ודברה תורה בלשון בני אדם / כי כמו שבני אדם גם בני איש במחשבותיה' ונעתם ושכיותם בלבם לעשות

[illegible]

ויברך אלהים את נח ואת בניו

[illegible]

שהרגתם לאכילה / כי בצלם אלהים עשה את האדם / רוצה לומר ואין ראוי להשחית צלם נכבד כזה / מה שאין כן בב"ח שלא נבראו בצלם · והוה ידע שאמרו נכרת' אך בשר בנפשו דמו / רוצה לומר בנפש החיונית המרגשת / שהיא הנמשכת בדם / ונתייחסה אל הבשר / כמו שכתוב בסדר אחרי מות / כי נפש הבשר בדם היא · ואמנם אמרו ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש / הוא רצה לנפש המשכלת / והיא אשר אמר עליה כי בצלם אלהים עשה את האדם / כי הנפש ההיא המשכלת נבראת בצלם / ולהבדיל בין נפש לנפש / אמר בבעלי חיים אך בשר בנפשו דמו / רוצה לומר נפשו המיוחדת לו מצד המרגשת / ובאדם אמר אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש / כלומר בשכת נפשותיכם המיוחדות לכם שהיא המשכלת / כי אמר ל' לנפשותיכם תחת בעבור / כמו וישאל דוד לשלום יואב · אמרי לי אחי הוא · ואמר פרעה לבני ישראל · הנה שתבארו הפסוקים אלו והותרה השאלה הי' · ואמר ופרו ורבו כל עוד שיתרבו / אלא שיש הפרש תספק דם האדם / שאם ידרשנו לנקום נקמתו / כי לא יותר לשום נער כאדם כמו שהותר לו בבהמה / ושבין זה הוא הסבתיו הטבע לכל מיני הבורגת אדם / מיוחד טבעם / באופן שכל מצבם מן השמים / והוראה לרוב עניניכם · אבל אתם ורבו אין זה לברכ' כלפי אשר זה / ואתם פרו ורבו שרצו בארץ ורבו בה · ענינו אבל בראות תולדה מכל הדברים / כאומרו ומוראכם וחתכם יהיה על כל מחשבותיכם / והקנאה כל העניני' אין ראוי שתמנעו עצמכם מן ההולדה / אבל שתרבו לבנותיכם · ואמר עוד לפרט / שהוא סוד לענין קין והבל / כלומר והלכך מה שאמרתי לכם בענייניכם מצד עצמכם / לא תהיו כמו בקצוות ודרכים בין אחים / כשיתכם מיוחד משונה כחקי אחד / ואתם לא תעשו כמעשה קין והבל / שלכמתם משנים כחקים אחד / כשהבה כאיסם מקשה ומוריכם / אבל אתם פרו ורבו / ולא כמו מעשה הבל / שלא הוליד / שרצו בארץ / ר"ל שתגודלו בה שפה אחת / כל אחד לבדו / וכל א' יבא כמוהו / אלא תהיו בניכם לא קנאה אלא תפרדו / ותהיו רבים וגדולים בארץ / ולא תספרו איש את אחיו / והותרה בזה ספירשתי בזה השאלה הי"א :

ויאמר אלהים אל נח

עד 'את קשתי נתתי · שנשאלו ע שהיו נח לא נתפשו בדברי סאל

ובברכותיו / כי לפרו שם היות שהתפשטו ממכ"ם שלא יחיתנו / והתן לבו לפני האל / והזהירו שלא יהרוג איש את אחיו פן יתעסקו שלא יכלה מבל המין לזמן למשחת כל בשר / כיון שאין איש בארץ שיעשה טוב ולא יחטא כל מין / ולכן אין ראוי שבחוד ובולד לבהלה וריק · ומפני זה שירא משבצות / הוצרך לדבר לבם ולבבם / כי עם היות הבנים כלם מוכנים לבריאה / הנה כאשרנו 'אביהם שבעולם ה"ו עליהם / הכינם איש / כאומן שהכו כלם לשחות זכרו / זה טעם ויאמר אלהים אל נח ואל בניו / כי היה זה הדבור בפני עצמו / שהוא נפרד ומחובר עם הקודם · והיה הדבור הקודם השאול / כבר נפסק / ולא הדבור הזה שהם לבד ולבניו יחד כדי להבטיחם מעבור מי המבול עוד על הארץ / והותרה בזה השאלה הי"ב · ואמר ואני הנני מקים / ר"ל אחרי אשר הבטחתי אתכם מהכ"ם ומעשיכם / הנני מבטיחכם מעתה / והודעם שקיום הברית והבטחתם ההיא' על זה / יהיה עליכם / ועל כל נפש חיה שלא יפסדו עוד במי המבול / ונתן הסבה / למה יגלגל הכ"ם בבריתו זה / ואמר שהיה זה מ"כ ביחידים / כמ' לפי שהכ"ם עם תשועתו של אדם / בריכין אלו עלו / ועל זה אמר ° אשר אתכם בעוף ובבהמה ובכל חית הארץ · והב' הוא מפני שיצאו אתם מן התיבה / והיה ראוי מפני זה שיכנו עמכם בברית ועל זה אמר אתכם מכל יוצאי התיבה / כלומר מפני שהיו אתכם בתיבה ובינותם בה שנה / והנה הקיום הזה / הוא הסכמתו והבטחתו שאמר הנה לא אוסיף עוד נגוע עוד מי נח עוד על הארץ · והנה עוד הברית והקימותי את בריתי אתכם / להודיע שהם היותו עת' הבטחה לכל אדם / אבל מיני הב"ח שהמבול / הנה הקמ' הברית / עמהם עם האדם לבדו / כי לא יתנו לאל יתב' שיכרות ברית עם הב"ח הבלתי מדברים / לא עם האדם שהברית בכלהו / והעבר עשהו מועלת לכל הבעלים אלו / והוא אמרו והקימותי את בריתי אתכם / וביאר ענין הברית באמרו לא יכרת כל בשר עוד ממי המבול · והשתכל שבזה ביאר שני ההפסדות שזכרתי למעלה / שעשה המבול בכ"ם ובארץ עצמה ובירותיה' / ועל זה אמ' כאן ולא יכרת כל בשר עוד ממי המבול / ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ · הנה שתבאר שאין בכל בשבועות הקיום / אלא בשלת אתכם / והותרה בזה השאלה הי"ג · ואמנם אמר אחר זה ויאמר אלהים זאת אות הברית / ענינו אצלי / שאם ונבאו כמשיכו בדבור השם ובהסכמתו / שלא יבוא מבול עוד על הארץ / ונתן דעתם / אבל בפסוק אותו דבור / לא בקשו עליו אות כלל / כי יודעים היו שהיה האל יתברך קיים באמרו · אבל האל ית' שהן לאהוב צדקו / נתת להם עליו אות אחת / ולכן הוא שנתנו דבר דבור אחר שהוא מענין הקשת / והוא אמרו ויאמר אלהים זאת אות הברית / כאמרו שאני נותן לכם אות על מה שהבטחתי אתכם / והוא הקשת שאתן בענן / והותרה בזה השאלה הי"ד :

את קשתי נתתי בענן

וגו' עד ויאמר כבר נח היונאים מן התבה · כבר ראיתי קצור דברי המפרשים והולכם

בטעם אות הקשת ועניינו · ולא נכחד שה"ר הזיטיב לראות כענינו מכל אשר קדמוהו / כי הוא כתב שהקשת שעם יתילד מאור השמש / ושעם באויר הדק ומתחלת הבריאה היה נראה הקשת / אבל באויר ולא בענן / כי שם מה שעננים כל כך מקום מן התרחלויות / שהגמו השמש לא היו יכולים להפריד בין אלקים' לא בקשתי גדול / לפיהם בגופי' אחד של שבע השעברה' ומתפרדן מן אחד הסבולם מן הארץ / והיה כתבן בזה / שהעננים' היו מחוברים תמה / ומפני זה ישמירת דבני אחד מקושר · וכשרצה הקב"ה על הארץ / אז הטבע העננים והכניעם של פרקות / כאותן שיתרסם בהם שיראה הקשת / שהוא תמונת שמש השווה כנגד הענן / כדי שיהיו קלי הסבובה ומוכנים ליסוד / ועל זה אמר ההתוב את קשתי נתתי ° בענן ונראתה הקשת בענן · לפי שכבר היתה הקשת בעולם מתחלת הבריאה / והיתה נראית באויר ואותם שבתעלם בבריית הזה / שלא שתהראה בענן וזה דעתו · וכבר קדם סבים רבות כדעת הזה אחד מחכמי האומות · ואמנם יסוד דבריו הוא רעוע / לפי שאם היתה הקשת בעולם מתולדת האויר כלה / ופעם בענן / מתחלת הבריאה היתה הקשת נראית באויר / ועתה אחר הברית נתרסמ' בענן · מי יתן וידעתי נבראות הקשת היום / איך ידעת ויזכר / אם היא בענן ובחוץ הברית / או אם הוא באויר הלח כפי טבעה הקודם / ואיך תהיה א"כ ראיית הקשת מעתה / וברית הברית / כי אולי היא באויר כמו שהיתה נראית קודם המבול / והכתוב אומר ונראתה הקשת בענן / ר"ל שיראה הכל שהקשת בזה ובזה יורת אופה הזכ' הזה · וכבר עמד הר"ן להשיב על הספק הזה / באמרו שנתרסמה' הקשת באויר / אינו טוב ודומה להתרסמות' בענן · ושון הכבוד שבעתו אין הדבר כן / כי יש ענן דק מענן אחר / ויתחלפו העננים בזה אלופי רבי / בשמו' ויתר · והאויר הלח / הוא כמו הענן הדק ואפשר לא כראה' אלא שיראה הקשת / ואני אספר שכשר' אם הוא בענן דק / או באויר לח / כ"ם שבמ' האומות האויר כפי עצמו / אינו מקבל צורת הקשת / אלא כמה שהוא מעורב מהרכב מהאדים העולים מן הארץ / ובזה הוא ענין הקשת בעבמו · ולכן התורה לא נתנה בזה סימן להבדיל בין קשת האויר / לקשת הענן / אבל אמרה ונראתה' הקשת בענן / שלא לא היה בו ספק כלל · ומפני זה כ"ל שאין הדבר כדבריהר"ן / שלא נתחלת הבריאה / כיון האדים העולים מן הארץ מבנים / ונשוי אור / לפתוח הארץ המבנות בבריאה' גבוה שאמרו ואד יעלה מן הארץ והשקה את כל פני האדמה' / ר"ל שאד אחד בכמות שמנה / היה משקה את כל פני האדמה / ולרבוי העבים ועביים / היו העננים סוח ולדי מים כל כך עבות וגסו' / שלא היו יכולין במוני השמש לעבו' בהם / עד שלא היה מתרשם ויראה הקשת / לא באויר / ולא בענן / ולכן לא היה שום השמש ובכוחו יכולין לגלות עליהם ולדקדקם / ולהתיך קצת לחותם / והיו מפני זה משותדים לבריאה מבול לעולם / ובאשר רבה הגשם על הארץ אחרי שנת כל העננים הקודמים במבול / ושרו את האדים / ודקדק העננים כ"כ / עד שבאו השמש ועברו בהם / ותתוך כן מתרשם הקשת בענן / שהוא שיקבל שלמה לאות התרשמות / ולא יוכלו עוד להוריד גשם שוטף על הארץ / וזה מקשה על זה שאמר ר"ל מפסקת נבראה בין השמשות / כי והו ענינו יורה על מה שפירשתי · לפי שכל הדברים שאמרו שנבראו בין השמשות / לא נבראו בפעל / אבל היו עתידין להעשות בזמניהם / כמו אילו של יצחק / ושמיר / ופי הארץ / ופי האתון / ושאר הדברים שזכרו / שאין ספק שלא היו בפועל מתחלת הבריאה / אלא שגזר הקב"ה אז בכחתם / שיולידום ויוציאום למציאה' כל א' בזמנו / וכן היה הקשת / כי לא היה בפועל בענן / כי אם אחר המבול / ועל זה כתו' את קשתי נתתי בענן והיה לאות ברית וגו' להודיענו מדקדק את העננים כ"כ / שתתרשם בהם תמונת השמש כאומרנו בעניניה · והודיענו עוד שאות' מראות הקשת שנרשמ' בענן / והיה ברא' לתושבי הארץ / כי ענין בענן יראו את הקשת / ויבטחו בי"י / שהוא זוכר את בריתו / והוא אמרו והיה בעננו ענן על הארץ ונראתה הקשת וגו' וזכרתי וגומר / והנה מראות הקשת כמו שביארתי / אינה כי אם תמונת הקשת שנרשמת בענן ממראה הבהמי' / והנה בקריאת קשת / לפי שתמונה' שהיא בבריאה / הוא חצי עגולה. רוצה השמש שלמעלה' מן הארץ / כי חציה האחר / הוא למטה מן הארץ במה שהתגלה במבולות / והיא נמשל' בענין קשת גבורים / ואמר שהשם עזר שבו' בנוין בשם קשת / כי בזה שהודענו' כלם היו קוראים לבבואות השמש פנים / ולשמש קשת הא' / לפי שהשמש / יתראים בגבורה' שבו' בבריאת השניים מקשת הגבור / ובכח יפעל השמש והפסדו בכל הארץ / גם נביאי הקדש קראוהו כן / ° אשר שמש ישלכו · ועל כגן השמש כאויר / כאמ' ושמש וירח עמד זבולה / ומפני' לא"ז והשמש השמש לא יכבה / כי בגבורת השמש יכה השם בגלוים / בעבור נפוי קשתו · ולמשר שכל השמש עצמו / אשר הבנוי אליו עדיו תעור קשתך כי השמש יתלה הדברים באורו / ובזאת הבחינה יקרא קשת / עם היות שבמראת הנבואה יקרא' שמש / כלומר השמש ועוד · והכתב כלפי מה בענין הקשת ג' פסוקי' / הראשון את קשתי נתתי בענן / ובזה הודיע כמו שביארתי / שדקדק העננים בשמש / עד שיקבלו רושם תמונת השמש / כי זה היה ענין הברית באות / שמשם והלאה תמיד יהיו מקבלים העננים הנכונים / לשמש התרשמות תמונתו בהם / שזה סוד גדול בברית / והותרה בזה השאלה הט"ו · והפסוק הב' באמרו והיה בעננו ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן / ובזה והשכוים בכל שיאמר בזה / שהודיעם שאות התרשמות הנעשה בענן / יראה לבעלים לעיני יושבי הארץ / וזה יהיה בעננו ענן על הארץ / ר"ל בשהתעבה האויר הקרוב אל הארץ מן הענן / שאז להיותו מטבע הענן / יתרשם התרשמות הקשת בסוף אשר בענן אליו / עד כנוגע אל הארץ / שאז לקורבתו / ואלום הענין בו / כי מראות הקשת הם ב"כ רחוקים ודקים / שלא יתרשם בהם מראות כמיוע' רחוקות מן הארץ / כאותו העננים העליונים / אשר נאמר בהן הכ' שאמר / כי

הקשת הי' רמ' שם לא יראה ליושבי הארץ, אלא כשבנני ענן, ר"ל כשהאויר מתעבן, עד הגיעו לארץ שלא יתראה הקשת בכלל. והפלוס כי ענין הראיה אבל זה יבלל באמרו והיה בענני ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן. וכיון עוד כי אמרו והיה בענני ענן, שלא יהיו עוד עננים מוללים על כל הארץ כי אז א"א שיתראה לנו הקשת, אבל יהיה חלק מהארץ מעונן, וחלק בלתי מעונן, לפי שאז הנראות בנקביות הענן, ותתראה בו עיינות הקשת, כי יתכתב כסבעיות, והוא אמרו והיה בענני ענן על הארץ ר"ל שתהיה זה ים שענן קנתי לא כולל, ובזה יהיה האות הזה מתייחס לענייני בני אדם, כי כמו שראה הש"י בקבלת המעשה ובאלה לא ישתתף מין האדם כלו כמשה לא כולל, עם היות שיחטאו קצתם כבוד', ובכוונתיה כבה יהיה ענגם קנתי בארץ, ולא ארץ, בענין השמר על חלקה אחת תמטר, וחלק חלקה לא תמטיר עליה, לא כולל ומשותף לכל הארץ, והוא אמרו ולא יהיה עוד המים למבול לשחת כל בשר. וכבר אמ"ז שבדורו של ר' שמעון בן יוחאי ור' יהושע בן לוי לא נראתה הקשת. ואמרו כזה, שהם היו מגינים על דורם ומצילים אותם מהעונש היסודי מפאת העננים, ולכן לא היו מתפשטים העננים לשראות הקשת בהיות על הארץ, לא שיכשו הימים בעננים המלוכני' שלמי נראה. שפסו' הנ' הוא, אמרו והיתה הקשת בענן וראיתיה לזכור ברית עולם וענין הפסוק הוא אלא הוא לבאר ענין הקשת בהיותו בלתי נראה מיושבי הארץ, ולא כאומ' מ"ש שלא תראו הקשת כמו שאמרתי, ונראתה הקשת בענן, לא תפשו מפני זה שתהיה בראיית בענן, ושבעבור זאת הברי' אינן שמר כן, כי ידוע תדעו שתמיד יהיה הקשת בענן, ר"ל כרשמת אותה תמונה בעננים העליונים כשוכנים בחלק השני מהאויר הנכתמי' לשרש, ועם היות שלא תראו אותה כשלא יתענן הענן על הארץ לרחוק, הנה אנכי רואה אותה, והיא תמיד לנגד עיני, לזכור ברית עולם, ר"ל מפני זכירת הברית שתמידי שברתי אתכם, והוא אמרו וראיתיה לזכור ברית עולם, ולפיכך שראיה והזכירה לש"י, דברה תורה כלשון בני אדם, והכוונה כלם, שתמיד תהיה הקשת בענן גלויה ונראית אל השם, עם היותה בלתי נראית אצלינו תמיד, כדי שבזה יתמן קיום העולם התכול לעד, ולא יסתור זה מ"ש הכתו' כשראה הקשת אשר יהיה בענן ביום הגשם כלכד לא תמידי כמו שפירשו כי הנה הכתוב לא אמ' ביום הגשם על מראהו הקשת בענן, אלא על מראהו סמוך ראייתו, ולזה אמר יהיה שהוא מוזר למראה, שהו' לשון זכר ולא אמר תהיה, כמו שהיה ראוי לומר על הקשת שהוא לשון נקבה ואמרו וראיתיה, והוא בא לתנשם נראה, שראייתה בענן הוא תמידית אך אתכם תראוה ביום הגשם, ובשלשון גשם לא תתראה לנו, וזה תוכן הענין הזה ואמתתו. ואתם לפרש וראיתים שהוא במקום ותנאו אם והראיתים וכן פ' רבי המורה, עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה עתה הודעתי, וכמדרש שירה כי ידע י"י דרך צדיקים שאליה דרך צדיקים לעולם, כדי שילמדו ממעשיהם הטובים, ויהיה לש"י לזכור ברית עולם, במקום בעבור, כמו שזכרתי למעלה, ותכן הפירוש כן הוא, שמפני שיתמר בכתוב הקשת בענן ותהיה בראיית ויזכור הברית בא אתה לזכור שבגילוי הקשת וראייתה, אינו סבת שאברון כאלו שלא..., אבל כהפך שהברית הברית לפניו תמיד, הוא הסבה לשתהיה הקשת ותראה בענן, והוא אמרו והיתה הקשת בענן שהוא מ"ש את קשתי נתתי בענן וראיתיה, שהוא מ"ש ונראתה הקשת שני הדברים ר"ל היות הקשת בענן, והיותה נראית, שהיא כאמת הוא לזכור ברית עולם כלומר בעבור שאני אזכור ברית עולם, אדקדק ושלוש העננים כל כך, באופן שתתראה בהם תמונת הקשת, וזרה אותה בני עולם. ואולי אלוה אמר"ל בהסתכל בקשת, כל שלא חס על כבוד קונו, רוצה הוא שלא בא לעולם, כי זהו מפני שהוא כאלו הקב"ה מוזכר מהקשת. הנה התבאר שאין כפל בפסוקים האלה, ונותרו בזה השאלות הי"ו והי"ז. ואמנם אמרו בסוף הדברים ויאמר אלהים אל נח זאת אות הברית גלאו השפרשו' אתם כו שפט. ונראה לי לפרשו כא' שב' פנים, הא' שאמר הקב"ה לנח זאת אות הברית אשר הקימותי, הוא בני ובין כל בשר אשר על הארץ, ר"ל לכללו המין שלא יבא עליה עוד לשם כבלל, אבל אינו לארץ פרטית, או ישמח פרטי שכבר כפול ארץ פרטי יאסר על רשעי' פעמים. והאופן הב' הוא, שהדבור הראשון אמ' השם לנח ולבניו, בקיום הברית והתנאים, ושם נתפייסו בו כמו שפירשתי. ולכן לא בא אליהם שנבואתם עוד כי לא היו מוכנים אליה. והאל ית' כשן אות הקש' לזכור הברית בפני עצמו לנח בלבד לפי שהוא היה המוכן לקבל הנבואה פעם אחר פעם לא בניו. ולפי שלמעלה אמר ויאמר אלהים זאת אות הברי' ולא פירש התורה למי נאמ' אותו דבור, אם לנח ובניו בראשון, ואם לנח לבדו ובי לא שמש התורה כ"א לבאר ענין שאות לכן אמרו שתי' הדברים וענין שלום, שהודיע הכתוב שזה אמרו הדבור שאות הקשת נאמר לנח ר"ל לנח ולא לבניו ולזה שוב לומר כאן ויאמר אלהים לנח זאת אות הברית כלומר שהאלהים כשאמר שאות הברית לנח לבד היה. הנה התבארו הפרשה הזאת על כוונתה שבלי ספק ולא כפל כלל והותרה השאלה הי"ח. ונכנס אלה פקודי, אזכור עוד דעתי בענין שנזכר כאן והנה בא כל ספור השכול בשם אלהים, לא לבד לפיותו מדת הדין כדברי המפרשים כי הנה שכתוב אומר וירא י"י כי רבה רעת האדם בארץ ונאמר, וינחם י"י ונאמר ויאמר י"י אמחה את האדם, וגם אם כן יאמר הנסתר והמכול בדרך הרמזים, אבל היה זה, לפי שהם אלהים מורה על היכולת שהעולם התבונה שזה סוד שבריאתו בראשונה בשם אלהים [illegible] לשהרמה על

סיבולת האולם ובואתו שם ענתו, כא ספור הספר המבול, להודיע שמי שברא את העולם לא נזכר, הוא אשר השחית והפסיד את העולם השפל במי המבול, וכאמרו אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא:

ויהיו בני נח היוצאים מן התיבה וגו' עד ויהי כל הארץ שפה אחת. ואשאל השאלות שנופלות בפסוקי הספור הזה כפי פשוטיהם, הם אלו שאזכור:

השאלה הא' מי היה הגדול משלשה אלה בני נח שזכרה התורה ומי הוא הקטן שבכלם, שלא היה שם בכורה ושם הקטן הכם, והם האומרים, כמו שהכתוב אומר שם ושם ויפת. ויקשה על זה אמרו אחי יפת הגדול. ויקשה ג"כ שנזכרו תולדות שם באחרונה. וגם יקשה על זה מה שכתוב שנח היה בן חמש מאות שנה כשהתחיל להוליד בנים, ושם היה בן מאה שנה כשהוליד את ארפכשד שנתיים אחר המבול כמו שמעון עליו רמ"י. אם אמרנו שהיה יפת הגדול, ושם אחריו, וגם היה הקטן שבהם כדברי חז"ל נג. יקשה למה בכל המקומות יקדים הכתו' את שם ושם אחריו, ויפת באחרונה, והרמב"ן כתב שהיה הגדול יפת ושם אחריו והקטן שבהם היה חם, וכא אם כן כלם נכתובים שלא כסדר:

השאלה הב' אם היה שם חטא בכבוד אביו, כמו שהעיד הכתוב למה זה נתקלל כנען בנו הקטן, והיה ראוי שיקולל חם החוטא, כי בנים לא יומתו על אבות. ומה שאמרו בזה שכי לא קלל את חם בעבור שברכו האל עם שאר אחיו, אינו ג"ר פרטם מספיק, כי הנה עבד עבדים יהיה לאחיו, איננה קללה שתהיה סותרת לברכות שברך השם לנח ובניו. גם ש"ס רבותינו נ"ם שהיה כנען דומה לאביו במדותיו, ולכן קללו במקומו, אינו נכון, כי לא היה ראוי שיקלל את הבן שלא חטא, בעבור היותו דומה לאביו החוטא ולא יקלל את החוטא עצמו, כי הקללה נמשכת אחר פועל החטא, לא אחר הדמות:

השאלה הג' בכפל שבא בקללה הזאת, כי הנה אמר ראשונה ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו, ושלש ענין העבדות, באמרו ברוך י"י אלהי שם ויהי כנען עבד למו. ושלש באמרו יפת אלהים ליפת וישכון באהלי שם ויהי כנען עבד למו. והרי לך שקללו בעבדות ג' פעמים, והיה די באחת מהם:

השאלה הד' אם בא הכתוב לספר תולדות יפת ואמר שהיו לו ז' בנים גומר ומגוג ומדי, למה זה ספר תולדות גומר ותולדות יון בלבד, ואמר עליהם מאלה נפרדו איי הגוים בארצותם איש ללשונו למשפחותם בגוייהם. ולא ספר דבר מתולדות מגוג, ולא מדי ולא תובל ולא משך ולא תירס שהם רוב בני יפת? ובכלל ובכר כל האומות האלה לאחתם בנחלות בארצותם לגוייהם ולמה אם כן שתקה התורה שלספר תולדותיהם.

השאלה הה' בספור תולדות חם, כי הנה זכר הכתוב שהיו לו ארבעה בנים, כוש ומצרים ופוט וכנען. וביאר תולדות כוש וכנען ומצרים, ולא ספר דבר מתולדת פוט? ואין לך שיאמר שהיה פוט עקר ולא הוליד, כי הנה שנביא אומר בכלואת כוש פרס ולוד ופוט [illegible]. וכן דניאל זכר פוט אצל מצרים והוא המוכיח שהיה אומה ידועה, ולמה לא זכרה התורה את תולדותיה? יחזקאל ל' ה'

השאלה הו' ראיות שבכל המשפחות האלה כמו שזכרה תולדותם, הנה זכרה הארצות שנתיישבו בהם, כמו שאמר מבני יפת מאלה נפרדו איי הגוים, וכן בבני כוש ונמרוד ותהי ראשית ממלכתו בבל, ובכנעני אמר ויהי גבול הכנעני וגו' ובבני כוש אמר ויהי מושבם ממשא וגו' אם כן למה זה במצרים זכר תולדותם, ולא זכר דבר ממושבם ומהארץ שנפלה בחלקם:

השאלה הז' באמרו ולשם ילד גם הוא אבי כל בני עבר אחי יפת הגדול, והוא כי מה ראה שכתב לבאר גם שהיה אבי כל בני עבר, והיה אחי יפת הגדול, כי הנה שכתוב אומר ששם הוליד את ארפכשד, וארפכשד הוליד את שלח, ושלח הוליד את עבר, ומה צורך אם כן ליחסו כאן שהיה אבי כל בני עבר, ולא יחסו לו המשפחות אחרות מכל משפחות בניו? וכן מה צורך היה להודיע שהיה אחי יפת, ולא אמר שהיה אחי חם וכיוצא לא נאמר כוש שהוא אחיו של שם:

השאלה הח' כיוה שספר בתולדו' שם, שהיו לו חמשה בנים עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם. והתחיל לפרש תולדות ארם שהוא החמישי, והקטן שבהם, ואחריו זכר תולדות ארפכשד שהוא השלישי שבהם, ולא זכר דבר מתולדות שאר הבנים עילם ואשור ולוד, והוא מה שלא? כי הנה אשור אומה ידועה היא אשר בלבנו ואשר דבר לנו. ועילם נזכר בדברי הנביאים פעמים רבות, וכן לוד נזכר בדברי יחזקאל ולמה אם כן לא נזכרו בתורה תולדותיהם. והנני מבאר הפסוקים באופן יותרו כל השאלות כלם:

ויהיו בני נח היוצאים מן התיבה וגו' עד ואלה תולדות בני נח וגו'. נתפלגו המפרשים בשלשה בניו של נח מי היה הגדול, ומי היה הקטן שבהם, וכלם הסכימו שהיה יפת הגדול שבכלם, מפני שכתוב ואחי יפת הגדול, ובשאר הם חלוקים, כי רש"י והרמב"ן כתבו שנולד שם אחר יפת, וחם באחרונה, מפני שכתוב וידע את אשר עשה לו בנו הקטן, שאמר

על שם, וכן בפרקי ר' אליעזר ... עם נתנה לפני ...
כמו ושלם ... והרל"בג ... נולד אשר יפת ... בלשונם ...
הוא הקטן שבהם, ואין דעתי כמוהו עם אשר ... הללו, לפי ...
... מבני נח, ... נולדו בכור אחד, ... שנולדו
בסדר בראשית, ... ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם
ואת יפת, ... לא נכר ... לפני ... וכן ...
... ויולד נח שלשה בנים את שם את חם ואת יפת ...
... שם וחם ויפת ... ויהיו בני נח היוצאים מן
התיבה שם וחם ויפת ...
... סדר תולדות ... שם ... חם ... ויפת
... שם ... הבכור,
... שם ... בכ"ב ... היות אל
... כי ... שנה ... המבול ...
... שנה ... המבול, ויהי כשנולד
... בן ... אחר המבול, לפי ...

[illegible]

ואלה תולדות בני נח וגו' עד בני יפת. ... בסדר בראשית, ...

... לספר ... בראשית ...
... ראשון ...
...
...

[illegible]

הפרנסית והמדברית היא השכלי'. וכמו שביארתי איך היה ערך אדם הראשון אצל ג' זויה ביום ההתחלה הבוראת אל איש האדמה / וכן אומר עתה שהיה נח כדמות ההתחלה הפרנסית / וככר יורה על זה הדמוי בשורי עניניו בעשרה דברים · הראשון מפאת תכונתו / שאמר הכתוב כי את האלהים התהלך נח / שיורה היות טבע אלהותו / בהיותו מתנועע תמיד לעבודת בוראו / כי הפעולה היא תנועת החיים · אמנם אדם נאמר בו ויניחהו בג"ע כי היתה המנוחה ראויה אליו בתנועה לנח · והוא מפאת השלמו המשכל השכלי, כי שאר בני אדם השחיתו בנפשותם והוא נשאר תקוה / וגם מצא חן בעיני יי' ובהם ומי לפועלם/והחייה אשתו ובניו ונשי בניו / ומאלה נפצה כל הארץ / והוא היה ג"כ סבת החיים האנושים ומקורם · השלישי מפאת היותו מחיה ומושיע ומציל מיתת מכל בהמה מכל בשר שנים מכל איש ואשתו להחיות זרע על פני כל הארץ / ובאלו היה א"כ התחלת החיים וסבתם / לא לבד במין האדם אבל גם בכל בע"ח בכל למיניהם · הד' מפאת מקום מקלטו שהוא התיבה / כי הנה האדם היה יושב על פני הארץ / כעץ פרי שיונק מארץ שרשו / וגם נמלט על התיבה שעשה מעצי גופר / כמו שהגן התיבה יחול על הגופים ויכסה עליו / והיה גם התיבה בתוך הג' מבול שהיה האדם כגן בתוך הגנים · הה' מפאת קרבנותיו / כי להיותו שומר ומושל ראש הב"ח / והושיע' כאשר יצא מן התיבה בנה מזבח ויעל עולות מה"ב לפניו · הו' מפאת מאכלו/ושהותר לו מאכל הב"ח/כמו שהותר לאדם מאכל

בראשי' ט' ה' בנפשים / להיות המזון ההוא דומה ומתייחס לגוון אשתו כמ"ש * כל רמש אשר

ג' הוא חי לכם יהיה לאכלה כירק עשב נתתי לכם את כל · הז' מפאת אזהרתו שהזהירו האל על שפיכת דם האדם / כמו שהזהיר לאדם הראשון לאכול מכל עץ הגן / והזהירו שלא יאכל מעץ הדעת/להיותו כמוהו/כי האדם עץ השדה יודע דעת/ככה התיר לנח הריגת הב"ח לאכול/והזהירו על האדם להיותו חי חמיכו · הח' מפאת הבטחתו שהבטיחו השם על החיים/וכרת עמו ברית

שם י"ב לבל תהיה עוד מבול לשחת כל בשר / וכמו שכתוב זאת * אות הברית אשר אני נותן ביני וביניכם ובין כל נפש חיה / ולכן בענין הברית הזה / זכר שכמו'את יד ובין כל נפש חיה/להגיד שהיה גם התחל' החיים ככה אצם / קונה ושומרת אותם · הט' מפאת בניו / שלא מראה שהיו לנח שלשה בנים כמו שהיו לאדם / והיו זה לפי שהיו האל' כמו שכתבנו בהכתי' בס' ג' / אם חיים בהמיים הנוטים אל התאוות הגשמיות מאכל ומשתה ומשגל כדרך הבהמו' ועובדי אדמה · ואם חיים מדיניים / שהם בני הנאה והמעל' בהנהג' האדם עצמו / וביתו ומדינתו / בהכנת חקות ויושר המשפט · ואם חיים שכליים / אשר הם בפי העיון השכלי והחקירה המדעית · והנה חם הוא היה המורה על החיים הבהמיים / ולכן ראה את ערות אביו ולא חס על כבודו / כאיש בער לא ידע מעלת כבוד אב ואם ונגלה ערוה · והיה יפת מורה על החיים הנאים / כפי המעלה והמוסר והכבוד / ולכן התעורר לכסות ערות אביו הוא ואחיו שם / ופניה' אחורנית / וערות אביהם לא ראו / ואמנם שם היה מורה על החיים המדעיים / כי היתה מלאכתו דרישת החכמות וחקירתה כמו שאמ"ול מדרשו של שם · ולכן אמר הפסוק על שלשתם כפי מה שהם

שם כ"ז מורכבי * יפת אלהים ליפת וישכן באהלי שם ויהי כנען עבד למו · כי הנה יאמר ליפת היופי והכבוד / והתכונות והאחרות / שהם בדברים האפוריים / ויהם לשם שישכון הקב"ה באהלו ובמדרשו / כי יי' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה · וכן תרגם אונקלוס וישרי שכינתיה במשכנא דשם · ועל חם אמר ויהי כנען עבד למו / ר"ל שכנען בנו ביותר אהוב אל חם / יעבוד לשם וליפת · לפי שכיון שזכר הפלוסוף בספרו שהנהגת המדינה / לפתו' תאות השררה והאדנו' נשבעו'/ולעובדי האדמה/תאות המעדנים והשרות/ אשר לכני זה נקרא כנען / מלשון כנענים כמו שפירשתי / כי החיים הבהמיים עובדי' לחיים הנאים / ובכנעי' לחיים השכליים · ונקרא חם / אם לכי שחם לבו בקרבו לרדוף אחר תאוותיו / ואם להיותו שחור ומבוער ככושי עורו ובתולדו ובתולדותיו / כי חם הוא מגזרת וכל חום בכשבים ר"ל שחור /

טעם לפה כהפך יפת היפה בצורתו ובמבטיו · וגם נקרא כן / להגדלת שמו / כי

נקרא שמו כבוד חכמי' יגדלו / ושם הנבחר' אשר מעולם אנשי השם בחייהם ובמותם ·

שם חם ואתה תראה איך בשלשה בנים נתגלו' שלשת המדות האלה / כאומות הבאות מהם /

ויפת והם כי מחם / באו כוש ומצרים ופוט וכנען / שהם כלם עד היום שבועדי המראה / וגורתם שחורות כעורב / שטופים בזמה / ונמשכים אחר התאות הבהמיות / חסרי השכל והידיעות / ובשללי המדיניות / ומעלות המדות והגבורה · ואמנם בני יפת / שהם באו היונים והרומיים / הם באים מעשיהם של אומה זו והכהנים / ומלכיות ואופני הנהגתם / ובגבורותיהם / וכלם יפי תאר ויפי מראה / כמו שאמר אדמו ענם חכמיהם · ואמנם בני שם / עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם / נמצאו בהם החכמי' המחקריו' באומתם / כי היהודים והכשדים והאשורי' הם ממציאי החכמות הלמודיות / ואשר חקרו ראשונה בחכמה הטבעית והאלהית · וככר חקרו רז"ל השתלשלות החכמה / ממדרשו של שם / אל מדרשו של עבר / ומשם אל אברהם אבינו / ומאברהם באו בבני ישמעאל ובני קטורה חכמת הכשוף / והטבעים הכשמרים / והאצטגנינות ושאר החכמות המחקריות / והם אשר הביאו אותם למצרים /

בראשית כ"ה וכמ"ש חז"ל * ולבני הפלגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות שמסר להם שם טומאה / שרצו בשמות הטומאה כל חכמה וידיעה אשר לא תבא בדרכי הנבואה האלהית / הנקנית מכל בית ועשות · ואמנם בני יעקב / הם אשר הביאו החכמות לרומיים וליונים / בני יפת / כאשר מלך עליהם נבוכן אלכסנדרוס / אשר מכמו אחד אחד בסבות האצטגנינות ושאר החכמות / ומפני זה לא נמצאו החכמות באומות אחרות מבני יפת / ואלתי באלה הנתים יונים ורומיים / אשר כמון ההוא היו לעם אחד / ושפה אחת היתה לכלם · ועל כלם בגבוה שהיו על הארץ / גבהה חכמת בני ישראל / וכאשר כבוד יי' עליהם זרח / וכאורו ראו אור החכמות והשגתם / והיו כלם

דברי' ד' ו' זרע קדש למודי יי' / וכמו שהעיד עליהם אדון הנביאים / באמרו * רק עם

ב"ר פ' ל"ט חכם ונבון הגוי הגדול הזה · וכתב ב"ר בספר הקבלה בסופו / שעל אבו"מאד / שכתב שהיתה החכמה ליונים נגנבה מבני ישראל / וכתב ז"ל שאין ספק שהיו החכמות נמצאות מקדם בבני ישראל / ומשם למדום הכלדיים / כי בעבור שנמצאת בהם הנבואה / היתה השלמתם בחכמות בשלמות מאד / וכו'ע עיין משם שאמרו ארוך · התבאר מזה שבשלשה אלה בני נח העירו כפי ענינם ותכונותיהם / על שלשת אופני החיים / ושורשם אחריהם / עשו מעשה אבותיהם ותכונותיהם בידיהם · והעשירי הוא מפאת תולדותיו / והוא כי כמו שמענין החיים והכרתם יספתו עם האדם כל מיני הב"ח · ככה גם להיותו התחלת החיים האנושיים / היה התחלה משותפת לכל אומות מין האדם כלם · הנה התבאר מזה כלו / למה היו בני נח ג' לא פחות ולא יותר / ולמה נקראו בשמות אלו שם וחם ויפת / שהיה כל זה מהשגחת העליון דעים / להיות שלשת בנים האלה / סימן לזרעם אחריהם / ואות מורה על ענינם / וזה נודע בהקדמה הזאת כלם :

בני יפת וגו' עד ויהי כל הארץ שפה אחת · כתב הר"ן שהסבה למה למה זכרה התורה תולדות קצת בני יפת ולא זכרה תולדו' קצתם / וכן בבני חם ובבני שם זכר קצת תולדו' מהם / והשמיט קצתם / הוא לפי שהיתה חלוקתם כפי חלוקות הלשונות / והענין מוכיח כן לפי ששמות בכל א' מהם ואמר איש ללשונו למשפחותם בלשונותם כי לא יחלק אותם אלא כחלק הלשונות / ועל זה הנה / היה מקובל אצל חז"ל שהלשונות הם ע' · ובוא כזה הדרך / הנה יפת נחלקו בניו ובני בניו לי"ד לשון / לפי שהכתוב מונה בני יפת שבעה · ובני גומר שלשה / ובני יון ארבעה / הרי י"ד ספר מהם ב' / כעד גומר ויון / כי ככר נמנו בכם בניו / ונשארו י"ב · ועל זה הדרך תמנא בבני חם עשרה / כשתסיר ג"כ נמרוד לאומה ולשון / כי כן היה / אלא שלסיבתו מנאו בבני מנאו · ותמנא בני מצרים ששה ז' / כי פלשתים וכפתורי' יצאו מכסלוחי' / ונשארו כסלוחים אומה כמו שהעבר'ר · וכן תמנא בבני כנען עשרה / ובבני שם תמנ' כ"ח / והיו כלם ע' · ונכר תמנא שכפר הכתוב עשרה משפחות בלשון רבים / והם כתיים ודודנים ולודים ועמשכים / ויראה שכל א' מהם היו שתי משפחות ושתי לשונות / לא כי מפני שהיה מלוך כלשון ביניהם מעט / מנאם כאחד / ולאשר תוסיף עשרה / התמצאים מגד כבל על העמים / והיו שבעים / והם השבעים לשון כמוזכר תמיד בדברי חז"ל / וראוי שיהיה שרשו יוצא מן הפרטיות האלו · אם הם דברי הרב / להכריח קבלת רז"ל מפאת הכתובי' / וככון הוא · אבל ע"ד הפשט / ראוי לפרש שנזכרו בספו' הזה שיצאו מנח ע"ב אומות / ושאר הבני' שנזכרו בכתוב / ולא נזכרו להם תולדות / אין ספק שבנים היו להם / אבל לא נעשו אומות בפני עצמן / ונגררו ונטפלו לאומו' אחרות / ולכן לא קנו שם שמות בפני עצמם / והותרו בזה השאלה הב' והג' · וכן אמר שהזכיר בכל אחת מהאומו' כאלם ארץ מושבם / ולא הוזכר כן במצרי' / שמפני שהיה מושב מצרים ידוע לישראל איננו עשם / שנקראת הארץ על שם מצרים בן כנען / והיו כל בנית סביבות מצרים / וגם ארצם נשים / כי כן מנינו

יחזקאל ל' י"ג לפתרוסי' ארץ פתרוס / שהיא ממצרים / כמ"ש * ונתתי יראה בארץ מצרי' והשימותי את פתרוס וכן במצרים אמר והשיבותי אותם ארץ פתרוס / על ארץ מכורתיהם / וכן לוד וכל עדיו סביבות מצרים היו / ושמם ושם ארצם אחד / וככר כתב זה הרמב"ן ז"ל והותרה בו השאלה הד' · והנה ספר שכתוב מבני יפת בני גומר ובני יון / ואמר עליה' מאלה נפרדו איי הגוים / להגיד שקרה לבני גומר ולבני יון / מה שלא קרה לשאר אחיהם מבני חם ושם / והוא שבני גומר ובני יון / לא ישבו מחוברי' יחדיו בארץ מושבותם זה אצל זה / אבל ישבו נפרדים זה מזה / מפני שהיו שוכנים באיי הים · וכתב הר"ן שבעבור זה לא אמר הכתוב בסוף ספור תולדות יפת / אלה בני יפת כמו שאמר אלה בני חם / אלה בני שם / כי היו בני חם ובני שם מקובצי' ומחוברי' בארצות / אבל בני יפת היו נפרדים זה מזה בשוכנם אחד · והנה בבני חם אחרי שזכר האומות שיצאו מהם ללשונותם / אמר וכוש ילד את נמרוד / ולא מנאו בכלל שאר הבני' / והיה זה / לפי שרצת' התור' להגיד ענינו / והוא שעד אותו הזמן היו בני האדם כלם שוים במעלת' / להיות כלם בני איש אחד / ונמרוד זה התחיל

בראשית י' ט' להתגב' ולמלוך על אנשי דורו / ועל זה נאמר הוא * החל להיות גבור בארץ ר"ל מושל ומושל בה / ואמנם אמרו עוד הוא היה גבור ציד לפני יי' / כבר ידעת מה שפירשו בו חז"ל / שהיה צודה דעת הבריות בתחבולותיו · ואני חושב שהיה צודה גדול מהחיות / ונגד הגבורות שעשה בני אומנ' שהתחבולה להשתרר על עמו / גם השתרר · הא' שעשה עצמו גבור ציד צודה החיות וכובש אותם / וכראות בני אדם שהדובים והאריות היו נכבשים לפניו עם כל חוזקם / היו הם ג"כ יראי' ממנו ונכנעי' לפניו / וזה אמרו הוא היה גבור ציד לפני יי' / פי' לפני יי' / תחת כל השמים לא היה גבור ציד כמוהו / עד שנשאר בפי בני אדם למשל ולמליצה / עד זמן כתיבת התורה כנמרוד גבור ציד לפני יי' · והאפשר שהיה נמרוד מעלה עולה ליי' מצידו / כדי להתקרב ולהראות את עצמו עובד אלהים / כי כזה יאסוף לב העם

ויתר אחריו / ועל זה אמר גבור ציד לפני ה'. ומלשון הכ' שהתחלת ממלכתו הוא
שעשה בארץ מגדלים ומבצרים בגבורת מוקים אחד / למשול עמם על כל הארץ
כי בהיותו יושב במגדל עוז / תפול אימתו ופחדו על כל יושבי המישור / ועל
פס י' זה נאמר * ותהי ראשית ממלכתו בבל / כי עשה שם במדינות הפוקות אשר
בנה / מושב מלכותו . ואיזכם אמרו מן הארץ ההיא יצא אשור / פי' הר"מבן
שהוא / כמו מן הארץ ההיא יצא נמרוד למשול בארץ אשור / ושם בנה את
נינוה ושאר המדינות הגדולות אשר זכר / והיה אמרו יצא אשור כאמרו יצא
לאשור / ובקובו לפלשתים אדרעתו"ר ל' לאלפשה לגדרה והאומם המספרי'
הקדומים כתבו / שאשור בן שם התגבל במלכות ממיר יאלם / והיה שם עם
בני שם / ובכדי שלא להיו' אשר בבוני המגדל / הלך אשור משם לארץ אחרת
ועל זה באמ' מן הארץ ההיא יצא אשור ושהארץ הראשונה נקראת מידי"אה
שאשור . וכתבו המספרים ג"כ שנמרוד זה עשה עבודה אלוה בבבל / וזה יוצא
בל / ועל שמו נקראת המדינה בבל / ובמאמר הנביא ופקדתי על כל בבבל .
ואמרו שנמרוד היה ענק / ושהתייעץ עם המ"מקו אחרי מות / להפליגו על
כל בני שם / כי היה מוק בכח מאד / והתחיל לחלק על בבל בתרמה /
והיה נקרא בלשונם תגול ומוזן המין האנושי / ונדמה בני אדם / ושנמרוד
זה היה בבוני המגדל / וכאשר בלל השם לשונם וראה שלא היו מכירים דברת
הלך משם אל פרס ולמד את הפרסיים לעבוד את האש / באמרו אליהם
שהאש הוא אלוה גדול / וכפי עניינים אחרים ספרו ממנו . וכנה
בבני כנען וכר שכתוב בכאן עשרה עממים / ושם שנתנו לאברהם אבינו /
אבל נשתנו בימי אברהם / כי כאן ככתבו בשם שקראום אביהם בימי הולדם
פס כ"א ואחרי שנפרדו בארצותם לגוייהם נקראו בשמות אחרים / אולי לקמום
מהארץ אשר גרו בה / כמו שכתב הר"מבן . ואולם אמרו ולשם ילד אבי
כל בני עבר אחי יפת הגדול כתב הר"מבן שבעבור שאמר ספור תולדות
שם זכרו באחרונה / אמר אל תתמה שבעבור שזכרתי תולד' יפת ותולד'
חם ולא זכרו עדיכה תולדות שם / שלא היו לו בנים / ושלהיות אחי ועיוני
תמיד / לא בזרוע לאשה / אין הדבר כן כי לשם ילד גם הוא / ושאמרו אבי
כל בני עבר / אין הרצון על עבר בן שלח בן ארפכשד הנזכר בפרש' אלא שהיה
אבי כל בני עבר הנהר / מקום אברהם / ואינו נכון / כי מה צורך באמרו
ולשם ילד גם הוא . להודיע שהיו לשם תולדו' אחרי שזכרה התור' תולדותיו
וגם אמרו שהיה אבי כל בני עבר הנהר היא כאומר' הודעה שאין בה תועל'
ולמה לא זכר תרח ושאר הארצו' שהם ג"כ בניו של שם / כ"ש שהכתוב לא אמר
אבי כל בני עבר הנהר / אלא אבי כל בני עבר / והוא עבר בן שלח בלא ספק .
והנראה לי בזה הוא שבעבור שהיו לשם בנים ובני בנים רבים ובן היו לו אחים
יפת וחם ובניה' לכן רצת' התורה להגיד שתכונ' שם / ויושר תכונתו ולא היתה
אהבתו תלויה באחד מבניו ולא מבני בניו / כ"א בעבר בן שלח בן ארפכשד
ובכל זרעו / כי אותו ראה צדיק לפניו / ועבר שכיח הוא ליום / יושב אוהלים
ומדרשות כיעקב . ושכמו כן לא היתה אהבתו עם חם ולא עם בניו אלא עם
יפת גדול המעלה והשלמות / וכאלו לא היו לשם בנים אחרים כי אם בני
עבר / ולא היה לו אח כי אם יפת / והנה אמרו ולשם ילד גם הוא אבי כל
בני עבר / ר"ל לשם גם כן יולדו בנים הרבה / כמו שנולדו לשאר אחיו / אבל
עם כל זה לא היה בעיניו כי אם אבי כל בני עבר / שלהם היתה אהבתו הרבה
אם על בנים / כאלו לא היה אביהם של שאר הבנים . וכן בענין האחים
כאלו היה אחי יפת בלבד / וגם אחיו הגדול / כי האח הגדול ירחם על אחיו
הקטנים כאלו הם בניו / וכן היה שם אחיו הגדול של יפת בלבד / כי כן היה
בעיניו באהבתו אותו / וכל זה לאות שאשר בניו ושאר אחיו לא היו נחשבים
אצלו לכלום / ועם זה שפירשתי בפסו' זה הותרה השאלה הט' :

וראיתי אני שמבני שלשת השלוחים / לפנוד לך מה שמצאתי
בדברי המספרי' הקדומי' מארצות האומו' האלה / שזכרם
התור' בתולדו' בני נח והעמי' שיצאו מהם / כפי שמו' שקראו לשם פלטינ' יפ.
בנם יפת אמרו תורה שהיו לו ז' בנים / הא' גומר הבכור / וממנו יצאו
הגומרי"ם / שהיו היוונים קורין גלא"טי / והארץ גלאמ"יא היא בסוף ארץ
ספרד / והיא הנקרא' היום גאלי"זיא / כי היה כמו שכתב יוסף בן גוריון /
בני יפת נפלו כל ארץ ספרד . שבן השני היה מגוג / ויצאו ממנו האומ' שקראו
היוונים סיט"י וקפו"טי / שבת ספקו אשר כן באו"סטריא וגרפת וספרד שמבו
באו . ובן הג' היה מדי / ובעם היוגא ממנו היו מודי"אם ממלכות מדי /
אשר בין הפי"רסיא ובאשורי"אה . ובן הד' היה יון / וממנו יצאו היוני' ובעבור'
נקרא הים העובר שם / ים יו"נו / וארצם בכ"ף הנקר' אס"יא הקטנה / ובתוך
קרי"טא וקפרי"אס שהיום קורין ארק"יא . והבן הה' הוא תובל / וממנו יצאו
הספרדיים כלם / וכן כתב יוסף בן גוריון שבני תובל שם ישבו בפי"סא
המדינה / אשר באיט"ליא ובגרפת על נהר פי"נא / ובכירנסי"ניא על נהר
ליר"אל / שבני תובל נפלו לשם ארץ ספרד / ובעבור כן היו נקראים אנשי
ספרד טובאלים ר"ל אנשי תובל ושמלת . והבן הו' הוא משך / וממנו יצאו
אנשי קאפדו"קיא"ה שקראו היום ק"רמאניה / והוא הלבוא אשר קרוב לתרסו"ס
הגדולה / ונהר פרת עובר בתוכה . והבן הז' הוא תירס / וממנו יצאו אנשי
טרא"קיא / אנשים אכזריים / והיא בארץ טוס"קאנה / ומשם היו שלכיות
רומי"א ולומבר"דיא ואשכנז בן גומר / וממנו יצאו עם סרמאטי"אם
שהיונים קורין רו"גנו / והם שוכנים ביותר שפל שמה"לנדי ביותר / והיא
ארץ קפא"דו וחבלי הירות . ותוגרמה בן נ"כ שאשכנזים והם כשודי"מקי
בני פלאגוניאה ובני המא"טי . והבן הב' לגומר הוא ריפת / שמם יצאו אנשי

פאפלאגוניא"ה אימור"יאלי / והיא באסייא הקטנה . ובלו ששם היו
באיטליא ויון / ואח"כ באו"ניא"ליאני לקחו מעמם / ונשארו במקומם / והם
נשארו בגרפת / היא כרוננ"יאה ובירנס"ניא הקטנה . ובבר כתב יוסף בן
גוריון שבגדים מספ'ות היו שם ובגרמה / שהם כלם הפך יונ' והם בלשייאם
הקטנ' / והם היו הטורק"ים / אלישה בן יון קראוהו היוני' אינ"ואלי / ואמרו
היא קרובה לארץ איטל"יאה / ק"ה סיצ"לין / והיא בלו סוסי' ליאה . תרשים
אחיו / שממנו יצאו התרסיים / והיו שקדם קורין אותם טל"מי / והיא בין
האסי"אה הקטנה ובין סוריי"אה / ושבני תרשים באו ובם ישבו בסוסק"אנה
ולומבא"רדיאה / והם השלורי"בסינו והסילא"ניסי והאומוניאי ושאר
המדינות שבאותו מקום . כתים אחיו / זה קנה לאו סוסי"נא שהיום
קורין אותה ניפ"רי / ומשכתי' יצאו האיסלי"אני והדר"מאני . דודנים אחיו /
התיישב באי רוד"ם ובת' א' משבטי אלומ' מרוב יפת בניו ובני בניו באלו עד
פסא"רו / סדר שבעל"יגיה / ודרשו קילו' כי מבני אוקי' כום בבני האסי"אה /
ובבל האיירופא / ועד יום אנשי אבי בבירס"אלייאה / שהם קק"ה מעוזת /
תחת ע' לשונות . כוש יצאו ממנו הכושים השחורי' / ושוכני האיתו' ויאה /
שהיא בסוף מהאוריטא' ניאה / ארץ גדול' כנגד המזרח / כמו שכת' יוסיפון .
מצרים שממנו יצאו עם המצריים . פוט כתב יוסיפון שממנו יצא עם ליבי"אה
שבאפרי"קא / ושבראשונה היה נקרא שמו פו"ט / ואח"כ לקח השם מאחד מבני
בניו / ליב"יא / ולכן נקראת ארמו ליב"יאה . כנען בן רביעי לחם / התיישב
בארץ כנען / ואח"כ לקחוה העברים . סבא בן כוש באו ממנו הסבאים /
שהם אנשי ארא"בי"אה / והיא באסי"אה הגדולה שמחלקת בין ארץ מצרים /
ובין ארץ כנען . חוילה בן כוש / שממנו יצאו העמי' הנקראי' גיטו"ליס השוכני'
באפרי"קא . סבתה בן כוש ממנו יצאו הסא"בי"טיים / שקוראין היונים
אסטאב"רי . רעמה וסבתכה בני כוש / אמרו שבאו' מהם עמי' שהסי"אופיאם
השוכבים לצד המזרח . לודים בן מצרים / שממנו יצאו עם לידי"אה שהיא ארץ
אחת באסי"אה הקטנה ואחרים אמרו שהם התישבו בארץ המור"יאה :
נפתוחים בן מצרים / ולהבים וכפתורים ופתרוסים / לא ידענו מהם ני בם
שנכריה ונבלבל את המגול' . כסלוחים פלשתי' הם מארץ פלשת / והיא בצי"ר יאם'
בסוף ארכי"אה / ושם מדינה שנקראת פלשת / ועל שמה נקראו כלם
פלשתים . עילם בן שם / שממנו יצאו הפרסיי' והגוי הנקרא' אלאמי"נום . אשור
בן שם / התיישב בסורי"אה / ועל שמו נקראת כן / וכדי שלא להיות בבוני
המגדל / הלך משם לארץ אחרת / כמו שפרשתי למעל' בפסוק מן הארץ ההיא
יצא אשור . לוד בן שם / נקראו על שמו עם הלודי' . ארם בן שם / שממנו יצאו
הארמיים . והמדינה הגדול' היא דמשק . ארם הבוכר / הוליד ד' בני' א' הוא
עוץ שהי' התחל' בעם טרא"קוניטא / שהי' ארץ בין פלשתי"כ' / ובין המיר"יאם'
ושם היה איוב . הב' חול / שממנו יצאו אנשי ארמיני"אה . הג' גתר / שממנו יצאו
הנקראי' באקטרי' . הד' מש שממנו יצאו מא"אוני / וכתב איסידו"רו שהאומ' שלו
התישבו אחר המבול / ובלבול הלשונות בארץ מזרח עד אסי"אה / שהם ע'
המזות / והם תחת כ"ב לשונות . ארפכשד ממנו יצאו הכל"דיים . ובעבור
נקראת ארצם כלדי"אה / והיא בחלק האסי"אה בסוף ארוכ' יאם . והיא בלה
ארץ מישור / משרת המזות / והמדינה הגדולה שבה היא בבל . שלח כתב
יוסיפון שממנו יצאו עם סרמ"אטי / שהיום קורים היהודים אונ"דרי . עבר ממנו
יצאו העברים / ובעת בלבול הלשונו' / נשארה הלשון שהיא מקדם מדברי' כל
העולם בעבר ובביתו . פלג בימיו נתיישבה ארץ הנשים / שהיא הוא בחלק
האיירו"פא על איטרא"לס יאה / ונקראה בחלק האסי"אה . יקטן / בימיו התחילו
המלכים לבנות סביבות / והתחילו האנשים לעשות בתים לאכילה / וכאותו
זמן התיישב סביבי ישוב גדול / וגם כזמן ההוא התחילו להלחם האנשי' הנקראי'
פלאז"גי / והמלכה שבשטים ובכמו רוב באס"ייאה / וגם נתפשטו לכבוש את
סבוסס"יאה . ושם אחז"ני / פירושו כלי פר / שכן היה שהנהגם לברו' את הפר
מפני הקשת . שרוג בימיו התחילו למלוך אנשי סי"ריאה כפי היוסיפון וגיטו
את נמרוד / ומלך אחריו נינוס בנו / ולפי שבת עבד על מות אביו עשה לכבודו
צלם בדמותו וכלמו / והיה עושה שם לפניו . ומי שהיה חייב מיתה והיה בורח
אל הצלם / היה שנוצר . והשתחוו בני אדם לעבודו / ובאורך הימים קראוהו
בשמות משתלפים שהם קראוהו בל והם קראוהו בעל / והם קראוהו בעל
פעור / והם קראוהו בעל זבוב / ואף בימי דניאל היה הצלם הזה . נחור בימיו
היה מלכות סיציל"יאני / והתחיל עד זמן עלי הכהן / שהיו בו כ"ה מלכים
המוסרי' / ובזמן תרח ע"כ שנים ובו מה שראיתי לכתו' כדבר הזה / ובזה דברי'
אחרי כתבו על זה ושהזכרתי מפני יראת האריכו / גם שאין בם תועל' רב :

ויהי כל הארץ שפה אחת עד אלה תולדות שם . ענין דור
ענין דור הפלגה הפלגה / נבוכו בו המפרשים
סדסים גם ישנים לדעת מה טעם ומה תועלתם שבעבורו נתחייבו לספור
ההוא / ומבלבול הלשונות ופזור הארצות / ואיך היה מעשם אותו העונש
לאותו החטא . וכבר באו על זה המדרשי' / אבל בלתי מתיישבי' על פשוטו של
מקרא . כי הנה לדברי האומר שהיתה כונת' לעלות לרקיע ולהלחם ברוכב
שמים / יקשה מאד / איך יסכימו כל בני עולם בשטות / ודבר נמנע כזה .
והנה היו נביאים נח ושם ועבר / וגם אברהם משכילי' עם / והיו חכמים
משכילי' / ואם היו כלם שוטים / הנה א"כ לא היו ראויי' לעונש / אבל שיושב
שמים ישחק אליהם כ"ש שהוא ית' מעיד על אפשרות נאות לפעל מחשבתם /
בראשית י"א א' כמ"ש * ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות . ולדברי האומר שכפרו
בעקר וקנו כשיעור' / יקשה מאד איך הספיק ענשם בבלבול לשונם ופזורם

[illegible] שלא עברו, ושנתפשטה בכל כבשה. ואין ספק שהם נקראות מ"ל כאבות [illegible] ורשוים [illegible] [illegible]. גם שם שלאחרו [illegible]
[illegible], שהיתה [illegible] [illegible] ההיא, [illegible] [illegible] [illegible]
על הארץ [illegible] עליהם [illegible] ע. [illegible] היו שם [illegible]
[illegible] בהם, ובלם היו [illegible] אל [illegible], ואין לא [illegible]
[illegible] גם [illegible] על הארץ, [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] לא [illegible]. ועוד [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] היתה [illegible]
[illegible], לא [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible]. [illegible] אר"ל [illegible] נקרא [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] לבנות [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], אף כי [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], ולא
[illegible] [illegible] [illegible] להיות להם [illegible] לארץ, כאשר [illegible] [illegible] להעבר
[illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], כי לא [illegible] [illegible] לא [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] לטוב להם, אם [illegible] [illegible] את הארץ [illegible]
[illegible]. או [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] הארץ, [illegible] [illegible], או
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] את [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible]. גם [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible],
[illegible] קודם לזה [illegible] [illegible] מן [illegible] [illegible] [illegible] כלם [illegible] [illegible],
[illegible] [illegible] [illegible] הארץ, גם שם [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] לא [illegible] [illegible] ולא [illegible] [illegible], עד [illegible] את [illegible] ואת
[illegible], [illegible] [illegible] [illegible] לא [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], כי
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] כל הארץ

[illegible]

ורנוכם, בלא בלבול לשון, והנה קנונם קודם לכן, לא היה נכנת אחדות השפה בלבד, כ"א שיבאו מן הכתוב ונשארו שזה, ומפני קורבתם ואהבתם לא נפרדו. אבל אמתת זה הענין הוא, שכל עוד שהיו האנשים ההם מסתפקים בדברים הטבעיים שהיו אומרים אבל הכל, היו פעולותיהם ודבוריהם כלשון בכוללת. אמנם אחרי אשר רבו לשבות ימנהג הטבעי, ולעשו חפצם בדברים אחרים מלאכותיים להשתמש מהם הוצרכו לברוא אלפים שמות ופעלים לאלה הענינים אשר נחרו, מדשים מקרוב באו לא שערום אבותיהם. כי הנה קין ובניו עם היות שהתעסקו במלאכות, והיו בונה עיר, כלם כפו מהו מן כלהות שמתו במי המבול ולא נשאר בידו של נח ובניו דבר מהם, לפי שנבדקת׳ שאיקו בדברים הטבעיים לא זולת זה, והיתה לשונם תמיד לשון אדם הראשון השלימה. עוד שבוני המגדל בחרו בדרכים המלאכותיי׳ המתקניים נפשם שבנה שאו ירכונם עשו בלבול לשונם. האמנם שכל השם אשר עשו, ולכן על א׳ מכני משפחתו היה מניח לכל דבר אשר יעשה שם לרצונו, מחולף לאו שיניחוהו בני משפחה אחרת, ונתערב אלו השמות שהיו שכמו״ם ותדשי׳, המתחלפים בכל משפחה ומשפחה עם הלשון הראשון שהיתה להם, נתבלבלו הלשונות ונתרבו, ונתחלפו כפי חלופי המשפחותיה׳ וזה הבלבול והחלוף בלשונות היה סבת פרודם על פני כל הארץ. ואין לך שתאמר אם היו אלה המלאכות המותריות, וגם הקנין במדינה ובעיר רע בעיני ה׳, איך לא אסר אותם לישראל אח״כ, כי הנה התשובה בזה מבוארת, שכאשר ראה יתברך שאדם וכל יוצאי חלציו ככר נשקעו בתאוות המלאכות המותריות, ונשבעו בהם, לא אסרם על עמו, כי נכנה והכנים באותם הדברים המלאכותיים בכף המשר ובדרך נאות, לא תנובה, והיה זה כענין המלך שהיה נמאם עלינו בעיני השם, אבל כאשר ראה שע״כ נבחרו בו, נתן שתהיה בחירתו ע״י נביאיו ושיהיה מקרב אחיהם, וכתב מהתנאות התלויות בענין המלך, וכמו שיתבאר במקומו. אמנם כל הימים אשר הלכו בני ישראל במדבר על פי ההנהגה האלהית, תראה שלא כפק עם המלבוש והמאכלים, ומכני כבוד ולא בדבר מלאכותיים, וכ״ש שמלתך לא בלתה מעליך ורגליך לא בצקה ובבואם אל ארץ נושבת, הכינם לשכתם בכל שימושי מלאכותיהם המופרכיות. הנה התבאר מזה זה היה חטא דור הפלגה ופשעם ושהיה ענשם מתיחס מדה כנגד מדה על עונם:

וכאשר תסתכל בדברי המדרשות חז״ל על זה, תמצא כפי סכמתם שכמעט לדעת הזה שביארתי, כי הנה

במכילתא אמרו הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים, אמר ר׳ ירמיה בן אלעזר נחלקו לשלש כתות אחת אומרת נעלה ונשב שם ואחת אומרת נעלה ונעבוד ע״א. ואחת אומרת נעלה ונעשה מלחמה. את שאומרת נעלה ונשב שם הפיצם ה׳. וזאת שאומרת נעלה ונעשה מלחמה, נעשו קופין ורוחין ושדין ולילין. וזאת שאומרת נעלה ונעבוד ע״א שם, בלל ה׳ שפת כל הארץ ע״כ. העירו בזה שמלאכה האנושית, הן נערכות אל הטבע בג׳ אופני׳ כי יש מהם עוזרות אל הטבע לעשו׳ מעשהו כעבודת האדמה ומלאכת הרפואה ודומיהם, ועל אלו אמרו שהיו אומרי׳ נעלה ונשב בשמים, ר״ל שישתתפו עם הנרקים השמיים, שהם הפועלים הטבעיים ויעזרו אותם וידמו אליהם במלאכותיהם, ושעל אלה נאמר ויפיצם ה׳. כי הנה כרבות השם הדברים הטבעיי׳ המספיקים אל עצמם לא יצטרכו אל עזר המלאכה, כמו שהיה בתחלת הבריאה. ויש מלאכות שהן מתחלפו׳ חרות לטבע, לפי שימצאו דברים שאין לטבע מבוא בהם, כרוכה מלאכות המעשיות והלבוש, ובנין הבתים ועשיית כלי זיות וזולתם. וכנגד הכת ונעבוד ע״א, שכמו שהשמים פועלים בזה השומר פעולות טבעיות בכה כמה יעשו פעולות זרות מהם, ובלתי נמשכות אחריהם, ושעל אלו נאמר כי שם בלל ה׳ שפת כל הארץ, לפי שבסבת המלאכות האלה הזרות הוצרכו לשמות זרים ומלינות זרות, וזה היה בלבול לשונם כמו שביארתי. והאופן הג׳ מהמלאכות, הם ההפכיות והמתנגדות לטבע, כמלאכת האמן לתעלה והורדת האש למטה, וכזה גם כן באנשים בקשת הצדדות אלו עם אלו, והשתעבד אלו לאלו, לפי שהטבע עשה את בני אדם חורין ושוים בתולדות׳. וכנגד הכת הג׳ הזאת, היו אומרים נעלה ונעשה מלחמה בשמים, ר״ל שמלחמתם׳ ונגדו ומלחמו על הנהגת הטבעי. ועל אלו אמר שהם נעשו קופין ושדין ורוחין ולילין, לומר שהאנשים אשר באלה הם מלאכי חבלה, בורסים הנהגת הטבעי ומשחיתים אותו. אבל רבי נתן אמר אחרי אותו כמאמר כנוכר כלם לשם ע״א נתכוונו, ר״ל שכל שלשת מיני המלאכות שכוונה גם כן אמרו שם והוא כנגרתא אמר רבי יוחנן ° מגדל שליש נשרף שליש נבלע שליש קיים. כי השליש הנשרף, היה כנגד הכת המרשעת האומרת נעלה ונעשה מלחמה, והם בעלי המלאכות המתנגדות לטבע. והשליש הנבלע, הוא כנגד הכת האומר׳ נעבוד ע״א, שהם בעלי המלאכו׳ הזרות שבבלעו בבלבול הלשון, כדברי רבי ירמיה, על זה הכת נאמר ° ויפץ לשונם, כי ראיתי חמס וריב בעיר. ואמנם השליש קיים, הוא כת האומרת נעלה ונשב שם, שהם בעלי המלאכות

סנהדרין ק״ט

תהלי׳ נ״ה פלג

המעוררות לטבע, ונמשכות אחריו, כי לקורבתם עם הענין הטבעי יתקיימו בו. ועל זה הדרך אמרו שם גם כן, וראשו בשמים לשם ע״א נתכוונו, שיהיה ראשם בשמים, ותרב פיה בידה, לגלחם בשם הנכבד כביכול. כוונו בזה, שהיתה עבודתם זאת זרה וכענין הטבעי האלהי אשר הכין להם די מחסורם. ולפי שרדיפת המלאכות המותרות מחריב׳ ומספיק ההכרחי והמנהג הטהור הטבעי האלהי, לכן אמרו שהיה חרב ביד אותם ע״א, כי החרב הוא כלי מלאכותיי נעשה להפריד הדברים הטבעיים. וגם לזה ענינו רמוז כאמרם שם גם כן, דבי רבי שילא אמרי, אמרו נבנה לנו מגדל ונעלה לרקיע, ונבקיענה בקרדומות, כדי שיזובו מימיו ר״ל שהיתה מחשבתם לעשות מלאכות ותחבולות כדי להוריד שפע הנרקים השמיים על מלאכותיהם וכליהם. והנה לא פירש הכתוב חטא זה בדור הפלגה כמו שפירש חטא דור המבול, לפי שפשעם היה בכר כפועל החמס והגזל והשחתת הדרכים אשר חטאו ודור הפלגה היה בעשותם לבד, לזה שבחרו לבנות העיר והמגדל, שיתשבו מינו הדעות כלם וזה באמרו וירד ה׳ לראות את העיר ואת המגדל, כי ירד לסוף ענינם וראה מראשית אחרית. גם שחטא דור המבול, כיון שמכו אם חטא ואם הרבה בכל דור ודור. ולכן הוצרך הכתוב לפרשו, להיותו תוכחת מגולה לדורות בבאים לרשעים שבהם, כדי שלא יחטאו כזה עוד. אבל חטא דור הפלגה שהיה בבחירת המלאכות המותריות ובישיבת העיר נמשך בכל הדורות, כמו שאמרו חז״ל העולם לעשות. ולפי שנעשה בכל בני אדם כבתר, לכן לא היה תועלת לתוכחת הדורות על זה, ומפני זה לא פירש הכתוב חטאם, וזהו שדרש רבי אלעזר על ודברים אחדים, אל תקרי אחדים, אלא אחודים, מעשה דור המבול נתפרש, ומעשה דור הפלגה לא נתפרש, ופירוש אחודים סגורים ומוחבים, כי כן פירוש ותכנור הדלת אחריו, ודבר אחד נתרגמו. הנה התבאר מזה, בקנין ידיעי, ומעשה מלאכות העיר, ולא להמשכם אחרי הדברים הטבעיים בשדה, שהיה זה סבה לרעות רבות, ומפני זה נפוצו ונתבלבל לשונם, ואחרי הודיע אלהים אותך את כל הדעת והכוונ׳ הזאת, בכללות הענין הנה אכי לא אלך לפרש פסוקי הפרש׳ כפי הדרך והכוונה הזאת:

ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים המפרשים אמרו שאמר שפה אחת על שלות לשון הקדש, שהיו מדברי׳ כלם

ענין בלבו׳ הלשון

כמו שאמר עוד ודברי׳ אחדי׳ לפי שגם אנשי שפה אחת ככר יתחלפו באופן דבוריהם והנעותיה אבל אלו כמו שהיו מסכימי׳ בשפה אחד כן היו מסכימי׳ באופני דבורה והנעתו, ואינו נכון, כי לא יקראו אופני הדבור דברים מ׳ הנה דברי׳ תאמר על הדברי׳ המדוברים והנודעי׳ מן לכבס, לא על הנפו׳ המליצה והדבור, גם שאופני הדבור ותנועותיו הם מתחלפים בכל איש ואיש כפי טבעו וידיעתו. ואיך יהיו א״כ אחדים בכל אנשי העולם. ובכוון אלו שאומרו׳ כלשונות יה׳ יתחלפו, אם לא בן נפוציה, כי יש אומה שתשתמש יותר מהגרון בקולותיה ואומה שתשתמש יותר מהחך ואחרי׳ יותר מהשנים והשפתים, ופלא כאמר ויהי כל הארץ שפה אחת, שאופן נפוצם ושמושם בכלי הדבור ופק לות, היה אחת לכלם. ואם שיתחלפו בקריאת השמות לדברים ולפעולות, באופן שלא יבינו אלו לאלו, כמו שהוא בלשון היונית עם הרומי ועם הספרדי׳, שלא ישמעו איש שפת רעהו, והם משתמשי׳ באופן ובנפנוף, ועל זה אמר ודברים אחדים, והיותר אמתי אצלי בזה הוא שהוא היה שפה אחת, ר״ל לשון אחד בכל בני אדם הנבראת במעשה בראשי׳ כוללת לכלם, ושכן היו הדברים הנקראים אצלם אחדים לכלם בשוה, כי לא היה לאדם פרטי נפלה, ולא דבר אחד פרטי לשמושו, כי הכל היה אחד כולל ושוה לכולם כמו הלשון. ואמנם בשבשו לחדש המלאכות בבנין העיר והמגדל, הבירו ענין מן האחוה, ונעשו הקנינים, והבדלות פרטיות, ובא לידי חלוף ויחוד מתוך מדתם לקחת וליחם כל אחד לעצמו דברים יוחדים, ולומר שלי שלי ושלך שלך, עד שמפני זה נפרדו איש מאחיו. ואמר בדברי הרא״ב פ׳ ינגיד הכתו׳ שלא בכעו מנגד מורח כביהראו׳ לכבל לב״ע ולמקום מושב האבות הראשונים, אשר היו נוסעים לנגד מערב הפך מה׳ שנוהג בטבעי הקדום, להשתחש ולהסתפק בדברים הטבעיים שהכרסים, וילכו אחרי ההבל ויהבלו, בבקשת הדברים המלאכותיים, שלא אלהות תאוות׳ המותריות ומפני ברזה השרידו שכלם מידיעת האמתיו׳ האלהיות, לכן דרשו שהכיעו מקדמונו של עולם. ואמרו אי אפשי בו ולא באלהותו. ואמרו מימצאו בקעה בארץ שנער, שהיתה ארץ מישור רחבת ידים והיא ידועה גם היום שמידה ברבאות רבות לא יימצא בו הר ולא אבן כלל, ולפי שראו מושב הארץ ההיא טוב ומשיק את כלם, ישבו שם ונסדו לעשו׳ עיר גדולה ולשבת כלם בה, כי ראו אותו מישור נכון להשפיע כל צרכי העיר הגדולה ההיא, ובבר היה שם הבקעה ההיא מיין לשוכם מבער שבכעסו רשעים מחנה, ולפי שלא היו אבנים מצויים באותה בקעה, כמו שזכרו מפיהם ויאמרו איש אל רעהו נכנה לבן לבנים, ומה טוב אמרם לשון הבה, לפי שקידם לבן כשהיו משמשי׳ בדברים הטבעיו׳ כל א׳ מונח אותם ולוקח די מחסורם מבלי שיאלו זה לזה שיתנהו לו אבל בעשותם במלאכות ולימוד כל אדם דברים לעצמו, הוצרכו להעזר איש

מ׳ פ׳ ב״ר ס״ח

נרעבו

ברעתו / ולפיכך אמרו הבה נלבנה לבנים · ולפי שהיו שורפי׳ אותם הלבני׳ באש / כדי שיהיו חזקים / ולא ימסו במים ובגשמים / אמרו ונשרפה לשרפה ר״ל אותם הלבנים · ואפשר לומר שבעבור עבודת הסיד לטוח בה / אמרו ונשרפה לשרפה / כי הסיד נעשית מחלקי האדמה׳ המתגבר ידוע / ולכן׳ כמוסי׳ שאינן ראוים לבנין / ואמר אמרו בלשון הכפל נלבנה לבנים ונשרפה לשרפה · תם אחכם לבני׳ בלשון רבים / ואח״כ בלשון יחיד ותהי להם הלבנה לאבן והחמר היה להם לחומר / ולא נזכר׳ עשיית החומר ראשונ׳ / יתכן לפרש שהם נועצו לעשות במלאכה שני דברי׳ הצריכי׳ לבנין / ר״ל הלבנ׳ והסיד הנקרא חומר · ולפי שהיו לבנים ומהלבנים על ידי שריפה / לכן אמרו על שניהם הבה נלבנה לבנים ר״ל נלבן הסיד והלבנים / וכנגדם אמרו גם כן ונשרפה לשריפה / כי היו שתי שרפות / אחת ללבנים ואחת לסיד · ואמר ותהי להם הלבנה לאבן על הלבנים / ועל הסיד אמר והחמר היה להם לחומר שביארתי בזה שהמקום ההוא היה דבר טבעי / כי שולחם הלבנה במלאכה והמקום הזמיר הטבעי / עשו במלאכה החומר שהוא הסיד / או השיש / כי היתה כל כוונתם להשתמש בדברים המלאכותיים / ולעזוב הטבעיים · ובאשר ראו שהצליחו במעשה הפעולים / ליסודות הבנין ומלאכותיהם / אמרו איש אל רעהו הבה נבנה לנו עיר / ומגדל וראשו בשמים ר״ל שיעשו להם עיר מושב ומגדל בתוך העיר / גבוה מאד עד לב השמי׳ / וביארו תכלית שני הבנינ׳ האלה / אם המגדל באמרם ונעשה לנו שם / ר״ל שכמו שהש״י בבנין שמים לרום אשר עשה / קנה שם טוב / כמ״ש הלא אלוה גובה שמים / כן אנחנו בבנין זה המגדל הגבוה / נקנה לתהלה ולשם ולתפארת / ואולי לזה אמרו וראשו בשמי׳ / שתעלתו וראשיתו יהיה להם במדרגת השמים אצ׳ ית׳ / והוא ע״ד מ״ש הנחש לאשה והייתם כאלהים / כמו שפירשתי שם · וביארו תכלית בנין העיר / באמרם פן נפוץ על פני כל הארץ / כלומ׳ שבהיותם בשדה ופוזרו אנה ואנה / אינם נכונות להם דירת קבע בעיר / אף שילכו אל השדה לצרכיהם / יראו המגדל מרחוק ויתישבו כנגדו / וישובו לערב ויהיו כולם מכונסים בעיר / ולא היו בזה חטאי׳ כמו שחשב הרמב״ן / לחשוב שתספיק עיר אחת לכל בני עולם / כי שם נועצו לב יחדו כמו הצריך להם / ולא חשבו לדורו׳ שיקומו אחריהם׳ / כי אמרו שהבאי׳ אחריהם׳ יוכיחו לבנות בעיר / או יבנו עיר אחר׳ והם חשבו לעצמם בלבד / ונשבו לדמות בניהם ומלאכת׳ לבנין האלהי׳ / ולמלאכתו שעשה בעולמו / בהיות העיר שעלה במדרגת הארץ / והמגדל רם ונשא כנגד השמים על הארץ · ואפשר שרמזו באמרם וראשו בשמים / שיהיה התחלת וראש בנין המגדל נעשה ידועה / כפי המנהג בבאות השמיים / כדי שיתקיי׳ ימים רבי׳ / כי בזה האופן היו עושי׳ מלכים ויועצי ארץ הבניינים / על פי התכתבר השמיים / כדי שיתקיימו זמן ארוך · ולא תראה שנתקיי׳ בנין המגדל הזה / עד היום בהיותו הבנין הראשון שנעשה בעולם אחר המבול / ולא נתקיימו בנינים אחרים גדולים מאד שנעשו בעולם אחרי כן / אלפים מהשנים · ואמנם העיר / שלא נשארו לבניינה שעה כאותה שמיית / לא נתקיי׳ בניינה ויחדלו לבנות העיר · וכבר הכתו׳ שירד י״י לראות את העיר ואת המגדל אשר בנו · וכבר נאמר דרך המורה שהודיע׳ האלהים / בהתדבק בשכלים / תבונה בירידה / והענין שהשגחתו העליונ׳ ראתה בגדר הרעות שימשכו מזה בקבוצם בעיר / ואמר אשר בנו בני האדם כמנסק / ותלעת עליהם / איך דיזו בני אדם אשר בעפר יסודם / לעשות דברים מלאכותיים בדמות בדברי׳ הטבעיים אשר ברא אלהים / וכוון עוד באמרו אשר בנו בני האדם / שמעשה אבות יעשו בני׳ · כי כמו שאדם הראשון לא הסתפק בדברי׳ הטבעיים / כן עשו אלו / וכן דרשו במכילת׳ דלאו בני חמרי ובני גמלי / אלא בנוהי דאדם קדמאה · העירו למה שביארתי / שהיה קשה הבלג׳ דומה לחטאת אבינו הראשון · וכבר בכתבת תפסו׳ באמרו הן עם אחד ושפה אחת לכלם / כלומר הנה זה בהיותם על מנהגם הטבעי / היו עם אחד ושפה אחת היתה לכלם / שהיתה אחדותם לא חסרו דבר מצרכיהם זה אלפים שנה · וזה החלם לעשות / ר״ל עתה יתחילו להתעסק במעשי׳ מלאכותיים ע״ד היותר בלי צורך / ואין ספק שיתוסף זה להם / לעד שיתוסף תמיד׳ כי ההכרחי הטבעי מספיק מאד / והמלאכותי אין לו גבול ותכלה / וזהו לא יבצר מהם את אשר יזמו לעשות / כי במלאכות יוסיפו המחשבות כל היום וכל הלילה · ואפשר לפרש לא יבצר מהם אשר יזמו / שאמר יתברך ועתה אחרי זה הטעות הוא בתחלה / האם אינו ראוי שינגד / ויבדל מהם כל אשר יזמו לעשו׳ בבנין זה העיר והמגדל אשר בנו / באמת ראוי שיש למנוע מהם המלאכ׳ כזאת אשר בחרו בה / ולכן הבה נרדה ונבלה שם שפתם · ונראה שכתב עורר באמרו הבה נרדה / כי הנה כבר ירד השם / שנ׳ וירד י״י וגו׳ · ועוד למה בא הדבור הזה בלשון רבים נרדה ונבלה · ואם לנית דינו אחר שירדו עמו / היה לו לזכרו בראשונה / ולומר וירד י״י וכל קדושים עמו · ועוד יש לשאול / למה זה קראם שתפם עמו בבלבול הלשון / באמרו ונבלה שם שפתם / ולא בענין הפזור / באמרו ויפץ י״י אותם משם בלשון יחיד / ועוד כי איך באמ׳ שהשם ובית דינו עשו בבלבול הלשון / והנה אח״ז אומר כי שם בלל י״י שפת כל הארץ ומשם הפיצם י״י / שיורה שהכל נמשך ממנו לבדו · והנראה לי באמת זה / הוא שהשגחת ענין המגדל / ומה שימשך ממנו / והפעתו והפקידה עליו / הכל מיוחס לש״י / כי הוא יודע תעלומות לב / והוא שופט כל הארץ / לתת לאיש כדרכיו / אך בבלבול הלשונו׳ במספרו׳ דברו׳ הם׳ שאומר בשפה שהיא׳ אחת לכלם · והב׳ בהירת לשונו׳ שחולקו׳ לכל אומה / ולכן במספרו שרי מעלה עם השם / כדי שבה י״י ושלגם מלשונה ומיוחדת בהם בפקודתם / ושרי מעלה

ושוכנו בהם להכרית אותם / ולהשפיע עליהם הגלו׳ / כל א׳ מהם על אומה מיוחדת / בלשונות זה׳ לארצותם · וביאור זה / שהעולם השפל / הוא מנהג ומוכנת מהגלגל׳ העליון / שכל א׳ מהשכלי׳ משפיע על א׳ מהגלגלים ואם כוכב או מזל / או שר משרי מעלה / וכלם מושפעי׳ מהגלגל׳ הראשונה / וכמ״ש אשר חלק י״י אלהיך אותם לכל העמי׳ / וזהו שאמרם ז״ל שרו של אש שרו של רוח דברים ד׳ י״ט
ואמרו אין לך עשב מלמטה / שאין לו מזל ברקיע מכה אותו / ואומ׳ גדל / אך אמנם מין האדם / להיותו בכלם שגדי׳ היה ראוי להיותו מיוחד להשגחתו ית׳ מבלי אמצעי כלל / וכן היה בלי ספק בהיות האדם מתוקן שבלותו השכלי / אשר בעבורו נברא / אבל בסורו מדרך האלהי׳ / וסיר ממנו הש״י השגחתו והשגחתו / ויתנכו ביד א׳ משרי מעלה / ולא א״א לאדם שיצא לאור השלם עליון׳ שהית׳ מיוחדת לו בהיותו תחת השגחת האלהית / אבל ינוס לתכלית׳ אחרות נופלים ממנה / כפי מדרגת ומעלת מנהיגו · והנה בימי הראשוני׳ עד דור הפלגה / כל המין האנושי היו משתמשים ומונהגי׳ ממנו ית׳ בלי אמצעיים / מבלי אמצעי / אם לטוב אם לרע / ולכן היו תמיד נפלאים בהם אנשי׳ שמי׳ וידועי׳ בתוכם׳ באהבת האלהית׳ באדם ושם ועבר ומתושלח לכך כם ודומיה׳ / והיה נשא בהם ההנהגה הטבעי׳ השמש שלא בקשת הבורא / והמלאכו׳ המדומו׳ / וגם זה היה להם שפה אחת / והיא שנברא הקב״ה לאדם הראשון / אתכם נכבע׳ מקדמונו של עולם / וכולם שהתנהג הטבעי עד רדתם אחרי המלאכו׳ ותועבות האליליות / ובבנין העיר והמגדל / ירד י״י לראות את מעשיהם / לפי שהוא היה עד הנה המשגיח באמת בהם · ואמר כיון שלא נסתפקו בהיותם עם אחד ושפה אחת / וזה החלם לעשות / שעשה מלאכות דמיוני׳ / אסתיר פני מהם ומהשגחתם / ואפקידם בידי שרי מעלה / והוא אמרו כנגד השרי׳ האלו / הבה נרדה / כלומ׳ נלך עמי להשגיח באומו׳ המין האנושי / שכל אחד מהם ישגיח באומה אחת / וכמו שמעלה מעלה בשמים באשי׳ / ככה תשולל יוכם בלשון המקודש באלהים / באופן שיתחלקו ללשונות חלוקות / והסבתו אחתם / מיוחדת ומיוחדת להשגחת השרי׳ האלו׳ / וכמו שהלשון הקדש היא מיוחד׳ להשגחתו ית׳ / ואמרו׳ אמרם ז״ל במסכת סנהדרין אמר רב מגדל עשתה אש בלמוד / ענינו התעסקות בני אדם בבנין המגדל ועניני המלאכותיי׳ / וטרדת שכלם בהם / היא היתה הסבה שנשתכח מהם לשונם / ותכלית׳ אשר למדו / וכאמר המקום ההוא מקום מוכן לפורענו׳ עד שבגלות יהודה שמה / כמו מאמר׳ שבה שיבו בבבל / עד שהרשה אותם כמעט לשוב ולבנות ירושלם / נשתכח מהם רוב תורת׳ ולשונם / כמו שכ׳ בספ׳ עזרא /
ובניהם חצי מדבר אשדודית / ואינם מכירי׳ לדבר יהודית / וזה בלא ספק נחמיה י״ג כ״ד
שגעה של בבל גרמו / כי הנה בגלותינו זה / שבארץ קרוב לאלפים שנה בקצוות המערב / לא קרה לנו כן / כי לא נשתכחה ממנו לשון הקדש / והוא מזה שיורה שהמקו׳ גרם / עד שאמ׳ רב יוסף בבל בורסיף / סימן רע לתורה / כי שם בלל י״י שפת כל הארץ / ר״ל שכמו שבבבל נתבלבלו הלשונו׳ ונשתכח׳ החכמה והידיעה׳ האלהית בדור הפלגה / כן באמר אותו שבא באותו מקום / להשכיח הלשון המקודש / והתור׳ האלהית מבעלי׳ / בכל דור ודור · ולפי שהיו שם בדור הפלגה אנשי׳ צדיקי׳ וטובי׳ / כמו שם ועבר ואברה׳ שלא הלכו בעצת רשעי׳ / ובדרך חטאי׳ לא עמדו / ונשארו על מכונם הטוב / ושפוכ׳ השכנו את עקבים בהכמה האלהית / והשתמשו׳ בלשון המקודשת שבלם ופרשו בבלבולם ועזבו אותה / כאנשי דורם / לכן לא נבתלק מהם השגחתו ית׳ / והפלא י״י חסדו לו אברהם וזרעו אחריו / להיות לו לעם סגול׳ מכל העמי׳ / ולזה אמר הבה נרדה ונבלה שם שפתם / כי עתך הקב״ה עצמו בזה עמהם / לפי שהוא לקח לו להשגחתו והנהגתו אומה אחת / והיא אברהם וזרעו / עם הלשון המקודשת שנשארה בידם / כמו שכל אחד מהשרים לקח אומה ולשון מיוחדת להשגחתו והנהגתו · וזהו שאמרו בפרקי רבי אליעזר / אמר רבי שמעון קרא הקב״ה את שבעים שרים הסובבים כסא הכבוד / ואמר להם בואו ונבלבל לשונם בעולם / ונבלבלם לשבעי׳ אומות ולשבעים לשון / שנאמ׳ הבה נרדה ואומר אין כתוב אלא נרדה והפילו גורלות / ביניהם שנאמר בהנחל עליון גוים / ונפל גורלו של הקב״ה על אברהם ועל זרעו / שנאמר כי חלק י״י עמו יעקב חבל נחלתו · הנה הסכימו דבריהם האלה רז״ל לכל מה שפירשתי בפסו׳ הזה / ובאו דבריו על דרך דברה תורה בלשון בני אדם / והתבאר מזה / שערוב השמות והמליצות והסבכות ע״ד הדבוק עם הלשון המקודשת ובלבולה / היה בסבת המלאכות המותריות אשר בחרו להם · באותם ימים הכתוב בלבול הלשונות לש״י / לפי שבהיותם יחדו באותו הבנין / היה אפשר קרוב שיסכימו כלם יחד בעשות המלחמות בהם עליהם ועל ביניהם / באופן שהיתה לשון המעורבת משיב אחת גזוה לכלם · ולכן בכת שלף הסכמותיהם עד אשר לא ישמעו איש שפת רעהו / ואם י״י בזה את המגינה / כדי שיפרדו איש מעל רעהו ויפוצו על פני האדמה · ולכן נתייחס הכל לש״י / כמ״ש כי שם בלל י״י שפת כל הארץ ומשם הפיצם י״י · ונשארה הלשון המקודשת לשם בן נח / ובאשר עבר / שבעבורו נקרא לשון עברי / ולאברהם שהיה בן בנו של עבר ותלמידו / כי כמו שאדם הראשון היו לו ג׳ בנים / ובתוך עשרה דורות עמדו בלבות המבול / ולא נשאר מהם כי אם נח / שהיה דור עשירי לו מזרע שת בנו השלם · ככה נח היו לו ג׳ בנים / ובתוך עשרה דורות / מאלו נעדרו כלם מהאלהות שלא ידעו והידיעה האלהית והלשון המקודשת / ונשאר כל זה בלבד באברהם שהיה לו עשירי מזרע שם בנו השלם / והיה אברהם לבדו / אם כן בענין האלהות בני פעין האנושי כלו / ונשאר בני האדם כלם בקליפה / כמו שזכר בסבה

לפלך

לאלך הכושי ולכן זכרה התורה כאן תולדות שם שהיו עשרה דורות מנח עד אברהם, ונראה שימותם בדור הפיוגי דורו של פלג היה ענין הפלגה, כמ"ש כי בימיו נפלגה הארץ. והרד"ק פירש שהיה זה בתחלת ימיו של פלג ושלכן נקרא כן שהיה נכון משה שנה הפלגה אשר היגול, ואינו נכון, אלא שהיה הפלגה בסוף ימי פלג, שהיו בכחו בלא מאות שנה אחר היגול, ונקרא פלג, אם שראה עם בחכמתו כעתיד להיות וכיאות תפלג הארץ, ולכן נקרא כן, או שקראוהו כן לסבה אחרת. וכאשר ראו שבימיו נפלגה הארץ, אמרו שמו הורה על זה וכמ"ש עשו הכי קרא שמו יעקב ויעקבני לא שנקרא כן מפני זה, אלא שכאשר היה המעשה, יחשבוהו אל שמו, שאילו היה שמו. או שכאשר נפלגה הארץ, או קראו שם פלג לזכרון המאורע, וזכר אחר עליו אמרו שם פלג, כי בימיו נפלגה הארץ, ר"ל כי כאשר נפלגה קראו שמו כן ושאין השמות היתה קריאתו נאותו שם להורות על זה:

בראשי' כ"ז ש"ס

ואלה תולדות תרח
ונו' עד סוף הסדר. והנה ראיתי לשאול בפרשה הזאת שאלות:

השאלה הא' במה שירלה מהספור הזה שתרח ובניו היו דרים באור כשדים, וכמ"ש וימת הרן על פני תרח אביו בארץ מולדתו באור כשדים. ואחר ויקח תרח את אברם בנו ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען, וכן הוא דעת רש"י שכתב בפרשה שרה אכית אבי ומארץ מולדתי, מבית אבי, מחרן ומארץ מולדתי, מאור כשדים, והוא קשה מאד, כי הנה הכתוב אומר בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם. ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר יורה שם היתה לעולם ישיבתם לא באור כשדים, כי ארץ כשדים ושנער, היו לבני חם, ותרח ובניו היו מבני שם, ואין כתישבו בארץ, ולכן נקרא אברם העברי ולא הכשדי. וכאשר שלח את אליעזר לקחת אשה לבנו ליצחק, אמר לו כי אל ארצי ואל מולדתי תלך, ושהוא לא הלך לאור כשדים, כי אם לארם נהרים שהוא חרן, וכבר תפס הרמב"ן בדעת הזה בכאה ראיות, ואין ספק שנלדק כל אחרי כח. ואמנם דעתו הוא שתרח היה מחרן, ושהוא בא עם אברם בנו, קודם לידת הרן לגור בארץ כשדים, ושם נולד הרן וימת שם, וזה טעם בארץ מולדתו, שחוזר להרן לא לתרח. ושאחרי כן יצאו תרח ואברם בנו מאור כשדים, ללכת ארצה כנען, וחזרו לחרן ארץ מולדתם והתעכבו שם, ובהיותם שמה באה הדבור אל אברהם לך לך ונומר, ושלא הזכיר הכתוב דבר מנחור, לפי שהוא היה תמיד בחרן ולא בא עם אביו ואחיו לאור כשדים, והנה כללות דעת הרב, וכמה באריך בו בואת הפרשה, ובפרשת לך לך, ובפרשת חיי שרה. ואינו נכון בעיני, מפנים הא' שהוא יכיח הכתוב ברנונו, שאין להם זכר בכתוב כלל, ר"ל שבא תרח לבדו עם אברהם לחרן לגור בארץ כשדים ושם נולד הרן ונקבר שם, ואין רמז בדבר מזה בכתוב: הב' שהיה ראוי לדעתו שיאמר הכתוב ששבו תרח ואברהם לחרן, כי כן ראוי שיאמר כיון ששב לארצו שאבותיו היו שם מעולם: הג' כי הנה הכתוב אומר ויקח אברם ונחור להם נשים, וזה יורה שהיו יחד במקום אחד ונשאו נשים כאחד, ואיך יתכן זה אם היה נחור בחרן, ואברם באור כשדים: הד' שע"כ יצטרך הרב הנאמן להודות כי תרח עזב ויזן רב באור כשדים עד שהוליד את הרן, ועד שהרן הוליד את לוט, כי הנה כשיצא תרח משם הוליך את לוט עמו, וזה יהיה אם כן יותר משלשים או מ' שנה, ואיך יצדק אם כן אמרו בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם כי באור כשדים היו זמן רב. והה' כי הכתוב אומר אני י"י אשר הוצאתיך מאור כשדים. וכתוב אחר אומר ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר, והרב אומר כי הוצאתיך אינו כמו לקחתי, ושהוצאתיך מאור כשדים היה על הצלת אברהם מכבשן האש, שהשליכו בו נמרוד, כמו שזכרו חז"ל, אבל אם היה זה כן, לא יקשר עם זה אמרו לתת לך את הארץ הזאת, כי לא היה נס ההצלה בעבור זה כי אם מפני צדקותו וצדקתו, ולמען אשר יצוה את בניו ושמרו דרך י"י ונו' זה מה שירדה שנם דעת הרב הנאמן בלתי נכון, ולא מתישב בדבר הזה:

השאלה הב' למה זה זכר הכתוב כאן שהרן הוליד את לוט בהיות הרן הקטן שבאחים, ואם לא זכר הכתוב כאן נפרט תולדות שאר האחים, ובכרם נחור שהיו לו בנים רבים למה זה זכרו להרן הקטן שבכלם: והנה זכר שנשאו להם נשים אברם ונחור, היתכן שתזכור ראשונה תולדות הרן הבן הקטן, קודם שתזכור נשואי אחיו הגדולים, גם כי ספור תולדות הרן אין צורך לזכרם במקום הזה:

השאלה הג' מה ראתה התורה לספר שמת הרן בארץ מולדתו והנה בכל שלשלת דורות הבריאה, וזכר הכתוב בכל אחד מהם וימת, אבל לא זכר הכתוב היכן מת, אם בארץ מולדתו ואם בארץ נכריה, כי אין ההודעה ההיא ממה שיצטרך אליה:

בראשי' י"א

השאלה הד' באמרו ותהי שרי עקרה אין לה ולד, כי עם היות שנצטרך להודעה הזאת במה שיבא מספורי אברהם ושרה, הנה במקום זה שבא הכתוב הזה לספר תולדות תרח, לא היה מקום להגיד דבר מזה, כיון שלא זכר תולדות נחור:

השאלה הה' למה לא זכר הכתוב סבת יציאתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען, וגם היות שהשאלה הזאת קלה, אין ספק שסבה מה היתה שם, כי איש זקן עם רוב בניו לא יעתק מארצו רק לסבה ידועה. והרמב"ן כתב כי יצאו משם בהצלת אברהם

שנכבשן האש, לגרות שן המלך העריץ ההוא. וזה בלאות מספיק ע"ד המדרש, אבל מ"מ יקשה למה לא פרשה התורה הנה שמם הזה ותסיבת פרסם על זה לפי דעתי הם בלתי מספיקות, ונראה לתת בו טעם בפי פשט הכתובים, תכלכיו דרך הדרש:

השאלה הו' אם היו ג' בנים לתרח, אברהם ונחור והרן ולא הכתוב לספר ענייניהם, ואמר שהרן מת והיכן מת, וזכר שאברהם שבנואו אביו מאור כשדים והוליכו לחרן ומשם נוהו השם ללכת ארצה כנענה, לא זכר דבר מנחור היכן נשאר או היכן הלך: אלה הן השאלות הנופלות בפרשה, והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

אלה תולדות תרח
ונו' עד סוף הסדר. היותה מתישב בענייני ענין אור כשדים שאינו ארץ כשדים, לא שם מקום כשדים בעבר הנהר, ומלכות ארם ומשמו עבר הנהר הוא. והנה נקרא כן אור כשדים אם מפני שבשיעורו מולך בבבל, שמשם יצא לאשור שהיה מבני שם, כמ"ש מן הארץ ההיא יצא אשור כדעת סי' המפרשים, והנה מקומות בארץ ארם, ויכללם היה זה שנקרא אור כשדים בעבור שבכבשוהו כשדיו כמו שכתב הרמב"ן, וכבר כתב הרא"בע שפי' אור, בקעה, ותוהו על כן באורים כבדו י"י, ויהיה ענין השם בקעת הכשדים שבתחבשו עליו לשבול אלו ולבנו בו. ואם לשכת האש, שביבה בו אברהם במצות מלך כשדים. והיותר נכון הוא מה שכתבו חכמי האומות, שהיו הכשדים במקום ההוא עובדים את האש ואת השמש המולך עליו ולכן קראוהו אור כשדים. סוף דבר יהיה מה שיהיה היה אור כשדים ומשמו עבר הנהר, ולזה אמר הכתוב בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, שהוא שם המשמו, ויורה על זה, אמרו ויבואו עד חרן. שאלו היה חרן במשמו אור, היה הכתוב אומר ויבואו עד חרן אשר בעבר הנהר, אבל לא הזכיר שם הארץ והמשמו, לפי ששני המקומות אור כשדים וחרן, היו בארץ אחת, ובזאת לא ועם זה יסתלקו הספקות כלם ונותרה השאלה הא'. והנה כונת כל הספור הזה, אינו להגיד קורות תרח ומאורעותיו כמו שכתב הרמב"ן, אלא להודיע איך בסבת מה היה שיצא אברהם אל ארץ כנען, כי היות הארץ אשר בחר י"י בה לנחלה לעבדיו ומושבי שמו, והוא אמרו אני י"י אשר הוצאתיך מאור כשדים, ר"ל שסבבתי ויצאתך משם, לא שנוהו לצאת מאור כשדים כדבור לך לך מארצך כמו שחשב הרמב"ע, כי אם היה הדבר כן, היה הכתוב מפרש שיצא משם במצות השם, לא במצות אבות ובהנהגתו. והנה הגיד הכתוב איך נתגלגלו הדברים שיצא מאור כשדים והוא עם היות שכל בני שם היו מולידי' בהיותם בן ל' שנה או קרוב לזה הנה תרח לא הוליד עד ע' שנה, והיה זה רע בעיניו. עוד ראה שאבותיו הרבו התולדות, כמו שנאמר בכל אחד מהם ויולד בנים ובנות אבל תרח פירש ר"י ולדת ולא הוליד כ"א שלשה בנים, את אברם ואת נחור ואת הרן ולכן לא נאמר בו ויולד בנים ובנות כמ"ש בכל אבותיו. ונתוסף על כל זה שהרן בבכרותו אחרי שהוליד את לוט מת על פני תרח אביו, ר"ל בפניו, כי בעבור אל בנו שנכון רב לפי שמת בחייו, ולא הניח רק לוט ילד קטן ואמר שמת בארץ מולדתו לפי שלהיות דבר זר וכנגד הטבע מות האדם בבחרותו ובעודו כמו היה אפשר שיחשב כי אולי מת הרן לסבת יוקר מארצו אל ארץ אחרת כי בהעתק מארץ אחת אל ארץ אחרת, מתנגדת אליו בטבעה, יחלה או ימות, כמו שזכר אב"ם לכן אמר שמת בארץ מולדתו, והוא יותר מתמיה ופירש ואמר באור כשדים, לפי שתרח חשב שהמקום ההוא גרם לו כל הרעות האלה, ושהיה אולו של אור כשדים רע ומתנגד אליו. הנה התבאר למה זכר כאן הכתוב שהרן הוליד את לוט, שהיה זה להגיד שמת הרן בבחרותו כשהוליד בן אחד לא יותר, ושמת בארץ מולדתו והוא כנגד הטבע, שבם יהיה האדם יותר בריא והותרה בזה השאלה הב' והג'. ועוד זכרה התורה התעוררות אחר שבא לתרח, והוא שנשואות שאברם ונחור לקחו להם נשים, שם אשת אברם שרי ושם אשת נחור מלכה בת הרן, וביאר הכתוב מיד שלא היה אותו הרן בן תרח ואחי אברהם, כי הוא לא הוליד רק לוט, אבל היה הרן אחר אבי מלכה ואבי יסכה. הנה היתה שרי עקרה אין לה ולד, וגם זה רעה רבה היא בעיני תרח, שמשלשה בנים שהיו לו, האחד איננו, שמת בחייו בחור וטוב, והבן השני אברם אין לו ולד, ובזה היתה תקותו קרובה להכרת, ואין רעה גדולה ממנה אבל הנכורים אשר מעולם אנשי השם ואין ספק שאברה' לא נשא אשה בבחרותו כי תמיד הלך בה חדעה אל רעה עם מלך הארץ, וגם העם שהיו אחרים נגדו שהיו אפיקורוס לאלהיהם, אבל בטעם אומר שלקח את שרה בהיותו בן ארבעים שנה והוא היה בן שבעים וחמשה כשיצא מחרן כדבון השם, ולכן פרש לתרח כי ארכו הימים לאברהם שהיה בשוי, ולא הוליד וחשב תרח שהמקום מושבו אור כשדים היה גורם לו כל אלו הרעות, על כן התעורר לצאת משם ולעשות שנוי מקום, וללכת אל ארץ כנען שאוירה טוב, להיותה ארץ הרים ובקעות, עד שלגוב מוגה, היו שם בני הענק, ולכן כשראה הרן מת, ושרי עקרה, לקח תרח את אברם בנו ואת שרי כלתו לא מאהבתו אותה, אלא להיותה אשת אברם בנו, גם שלא היה יודע אם היה אברהם העקר, או אשתו היתה עקרה, וכדי לשנות מזלם, הוציאם מהמקום הרע ההוא אור כשדים והוציא גם כן את לוט בנו בכורו ועלה בן ימות גם הוא באבותיו בדרך הבנים ידמו לאביהם במותם והיתה המחשבתו שיצאו מאור כשדים ומולדתו ג"ב. הנה התבאר למה זכר הכתוב כאן עקרות שרה, שהוא להודיע שגם זה העיר את

תרח לצאת משם / ומותר בזה השאלה הד' וג"כ מותר הששי' הה' כיה שזכרתי / שהכתו' שאמר שהית יציאת תרח מאור כשדים · ועל דעת מו"ל שרי היתה בת הרן אחי אברם · ואחרו יסכה זו שרה / והיה לוט א"כ אחיה של שרה / שניהם בני אחיו של אברהם · ואולי שלזה לא זכר הכתוב בת מי היא / כמו שהי' כאשת נחור / ואם הדבר כן · ראוי לומר שהי' הכתוב שהרן הוליד את לוט / לפי שהיה זכר נשאר במקומו / ולא חשש לזכור תולדות הבנות · ואין ספק / שכאשר יצא תרח ואברה' ושרה ולוט יצאו מאור כשדים / הלכו עמו כל בני ביתו וגם בני נחור / אבל מפני שלא נתכוונה היציאה בעבורו / לא זכרו הכתוב / ושנכרו האחרים שבעבורם יצא / אבל ידענו שגם הוא הלך לחרן / שנא"ם אל ארם נהרים אל עיר נחור שהוא חרן · והותרה בזה השאלה הז' · והגיד הכתו' שכאשר באו לחרן / ראו שהיה מושב הארץ ההיא טוב / וכן נתעכבו שמה / וזהו אמרו ויבואו עד חרן וישבו שם / וכאשר ראה ית' שתרח לא היה הולך לארץ כנען / ונתעכב בחרן / ואברה' היה מתעכ' ג"כ בעבורו · הוצרך לצוות את אברהם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך כמו שיתבא' · הנה שתבאר כמו שאמרתי שאין הכוונה בספור הזה להגיד קורות [illegible] / אבל להגיד סבת יציאתם מאור כשדים / ולכן לא נזכרו הפרטים כפי הסדר והזמן שקרו / כי הנה הקדי' להגיד מיתת הרן לנשואי אברם / ועקרות שרה / לפי שהיתה יותר רעה גדולה לאביו מבלי תקון / וזכר הדברים ככי מה שספירו את לב תרח לצאת משם / וכל זה היתה הסבה מאת האלהים בסבת צאת מרחוק לעזוב ארצו ומולדתו · כי אם לא היה יוצא תרח מאור כשדי' / אולי היה קשה בעיני אברהם לעזוב ארצו ומולדתו · אבל אחרי שיצא משם עם אביו וכל בני ביתו / ובהיותם גרים בחרן / והיה קל בעיניו ללכת משם אל ארץ כנען / וגם זה היה מכלל הסבות · ואח"כ אמר ויהיו ימי תרח חמש שני' ומאתים שנה וימת בחרן / ולא נכתב כן בכל תולדות שם · להגיד שגם היות שתרח נדרו לבו ללכת ארצה כנען / שנם לא נכתב שזה שפטו שהפסיקו המות / ולכן לא יכול להגיע אל מבוקשו / כי הנה תרח היה חמש שנים ושבעים שנה / והוא היה בן ע' כשהוליד אברם / ואברם בן חמש שנים ושבעי' שנה בצאתו מחרן / ונמצא שזה שהיה בחרן ששים שנה / לאחר שיצא משם אברהם / וזה יורים שהוא עצמו שתרשל מן ההליכה אל ארץ כנען / ועל כן בא שמוי לאברהם לך לך מארצך / ונשאר תרח עם נחור בנו בחרן / וזהו פירוש הפרשה הזאת על בוריה · והר"ן כתב שנכתב כאן ומתי שרה עקרה / להודיע מדוע לקח תרח את אברהם ואשתו ולוט בן הרן / ולא יצא עמהם נחור בנו / מפני' זה מפני שלוט היתום היה סומך על שלמנו / ואברה' ג"כ מפני שלא הוליד / לא חלק רכוש לעצמו / אבל נחור עזב אביו ואמו ודבק באשתו · ואמנם יצאתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען / עם היות בזה מן הקושי לעזוב ארצו ומולדתו · הנה היה בסבת זה / מה שאירע לאברה' באור כשדים עם נמרוד / כמו שקבלו רז"ל · ואמרו ויצאו אתם · שלא ויצאו / שב אל לוט ואל שרי / ואתם / שב אל תרח ואל אברם / כי לוט נלוה אל תרח וזקנו / ושרי אל אברם · ודרך הרב בפירוש הפרשה הוא דרך אחר / ורוב השאלות שהערותי / לא תפרו בו ונתבארו במקומם / ועבין שגם אזכר עליו בפרשת לך לך · וכל דרך איש ישר בעיניו ותוכן לבות ה' ע"ה :

פרשת לך לך

כבר זכרתי ונסדר בראשית ונסדר נח ג"כ / שתורת התורה האלהית שלש התחלות באומה הישראלית / הראשונה והוא היותר כוללת היה אדם הראשון / ובא ספור ענינו בסדר בראשית / כי הוא היה לאומה כענף באמצע לפי · והתחלה הב' היא שיותרת היה נח / ושוסר ענינו בסדר נח / והוא היה כענף לאומה / כמורה המדרגות לפי / וכן אומר עתה שהתחלה השלישית היותר מיוחדת / היה אברהם / ובאו ספורי ענייניו בסדר הזה / ובסדרים הבאים אחריו / והיה ערכו אל האומה / כערך הצורה האנושית המשכלת לפי דרכך · וכבר יורו על זה עשרה דברים אמרים מספוריו · הא' מפאת המנוח שנוה בה / לך לך מארצך וממולדתך ומבי' אביך / כי כן שהנפש המשכלת תעזוב הדברי' החמריי' שהחרן והקרוני' / כדי להתעסק באלהות' [illegible] · הב' מפאת המלכי' שנגמ אברהם / כי כמו שהד' מלכים נכנעו את הה' / ואברהם משל בכלם / כן ד' איכיות הראשונים / מושלים כמושים המשה / והצורה המשכלת תמשול כמושים ואחיכיות כלם · השלישי מפני באחוז הקניינים והממונות / כמ"ש הרימותי ידי אל ה' וגו' אם מחוט ועד שרוך נעל / ואם אקח מכל אשר לך / כי כן דרך הנפש המשכלת / שתבזה הממונות והקניינים הגשמיים / ותרים ידים אל ה' להדבק בו · הד' מפאת קריאת אברם בשם י"י [illegible] · ויתן שם ויאמר לו"י ברוך אל עליון ויקרא בשם י"י · ויקרא שם אברם בשם י"י · כי כן דרך הנפש המשכלת / להתבודד בא"ה ולהדבק בו בכל מה שאפשר · הה' מפאת בניו / שהיו לו שני בנים / א' מהגר המצרי' / וא' משרה הגבירה / וכן הצורה האנושית / מתחלק לשכל מעשי ולשכל עיוני / והוא השכל המעשי / נולד מהמצרי / כי בבחינת הדברי' החמריי' המצריים / הוא מגרות ושפחות · ואמנם השכל העיוני היה בן שרה הגבירה / [illegible] ואמנם הוא הסדרים האלהית / וכמו שהשכל המעשי / קודם בזמן לשכל העיוני / וכ"א היה ו"ל / י"ג שנה קדם יצר הרע ליצר הטוב / שבא"ם לבית [illegible] כן ישמעאל קדם י"ג שנים ליצחק בן שרה · הו' מפאת המילה / שצוה השם לאברה' שיכרו' את בשר ערלתו / להתרחק מהתאוות היותרות / כי כן ראוי לנפש המשכל' להרחיק הערלם והמותרו' הגשמיי' מגלה · הז' מפני שגלה השם אל אברה' בחלומי מראה / והודיעו הדברי' העתידי' להיות / אם מהד' מלכיות / ואם מענין [illegible] / כי כן הנפש המשכלת תראה את האלהים ותשיג את אלהותו ומוכר מעשיו / ותוכה לדעת העתידו' בדרך נבואיי / ולכן תמצא שלא נאמר לאדם ולא לנח וירא אליו י"י / אלא לאברהם / כיון שלא תויחס ההשגה האלהית אל הנפש הצומחת / ולא לחיונית / אלא לנפש המשכלת · הח' מפאת מה שאמר' שרה לאברהם * כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק / ואמר לו השם כי ביצחק יקרא לך זרע / כי כן השכל העיוני / הוא לבד ק"א י' [illegible] הנצחיו' והחיי' המאושרי' · אמנם השכל המעשי בן האמה / לא יירש נצחיות כלל / כי יפסד בהפסד האיש / ולכן ביצחק יקרא לך זרע אשר יירש את ארץ החיים / לא בבן האמה · הט' מפאת העקידה * שעקד אברהם את יצחק בנו ורצה לשחטו / לקיים דבר השם / וכן השכל העיוני / שעקידה כאשר בהשכלותיו והקשתו יסור מדרך התורה והאמונה / יעקוד אותו אדם על גבי מזבח השם / ומכניעהו לקבל תורתו ואמונתו · הי' מפאת נשואי יצחק / שצוה אברהם לאליעזר שלא יקח אשה ליצחק כי אם ממשפחתו ובית אביו / וכן ראוי שהשכל העיוני / לא ישים תכלית עיונו בחכמות חצוניות / שהם כאשה זרה [illegible] / אבל תהי' בתורת י"י חפצו / כי היא היא אשר הוכיח השם להבית [illegible] / והיא ממשפחתו ובית אביו · הנה [illegible] הדמוי' [illegible] אבינו אברה' [illegible] וזרעו ואומתו / בערך [illegible] באדם · וכבר ידעת היה בנפש המשכלת שלש מדרגות זו למעל' מזו / [illegible] נקראת [illegible] / [illegible] שכל נקנה · והג' שכל בפועל · [illegible] / כי הנפש המשכל' / בראשונ' בהיות' בכח לקנות הידיעות והמושכלות / ומוכנת להבנת האמתו' / תקרא שכל היולאני ר"ל [illegible] / שטבעו לקבל המושכלות כדמות [illegible] ההיולי / [illegible] בראשון לקבל צורו' הנכבדו' · ונקרא ג"כ שכל נפעל / והוא מן הכח אל הפועל / כקנין הידיעות והאמתיות / ואז יקרא שכל נקנה או שכל [illegible] · ואחרי שיעלה בזה יתר למעלה יותר עליונה משלא ושלא / הוא מדרגת הדבקות האלהי / ויהיו כל מושכלותיו יחד / בהבינתו את עצמו / כי הוא יתעלם בידיעת כללות [illegible] / וישיגנו לסבות הראשונות כמעט הראשון ית' / גם נקרא שכל בפועל [illegible] / ואצלינו יקרא שכל נבואיי · וראוי שתדע עם זה / שהנפש המשכל' בכללה / תתחלק לעיוני ומעשי / בכל אחת מהמדרגות / ובכל א' המעשי / הוא כדמות כוללת העיוני / ובכל הנפש ממנו / כי שילך השכלי / הוא נפרד מן הנפשות [illegible] / [illegible] בפעולתו בענייני הגוף כפי [illegible] / והנה אין כן השכל המעשי ממנו / שהוא בתלות' בדברים [illegible] הגוף / לא [illegible] על פי השכל / ולכן נפסד בהפסד הגוף · אם במדרג' הראשו' שהוא השכל ההיולאני יש שכוון / שהוא החלק המעשי ממנו / [illegible] המעשי [illegible] שלמותו' בכח / כך [illegible] בפעולות [illegible] · ובמדרגה שהוא השכל הנקנה / יש [illegible] שהוא המעשי ממנו / כמו שהשכל הנקנה / שהוא קנין הידיעות האמתיות בכח [illegible] הוא קנין הפעלות [illegible] / ולכן נזכרו יחד בכתוב דעת [illegible] · ובמדרגה השלישית הנבואיי יש בנבואה [illegible] / שהוא החלק המעשי ממנה / כמו שהשכל בכלל הנבואיי / הוא שלמות הכונה הרוחנית [illegible] / שהמעשי ממנו' הוא [illegible] בעתידות בדברי' פרטיים [illegible] / והיושרת בהנהגה השלימה ועבודה [illegible] · והנה בדמות שלשה מיני השכל [illegible] לאדם השלם [illegible] באומה שלש התחלות [illegible] / וכם אברהם יצחק ויעקב / כי אברהם היה דוגמת ההתחלה הראשונה / בדמות השכל ההיולאני [illegible] שהשגת הדברים [illegible] / והשגת האלהיות / גם אל הדבקות האלהי והנבואיי [illegible] / [illegible] / והוא ביצחק בן הגבירה שרה / והלך המעשי נפסד / והוא בן האמה ישמעאל / כי המעשי כלה [illegible] / שהוא [illegible] · ואמנם יצחק / היה דוגמת השכל הנקנה / ולכן היה עולה תמימה / ונאמר לו אל תרד מצרימה / והוא קנה השלמות בכח העקידה / וגם הוא כחלק לגבי / לחלק הקנין המעשי אשר [illegible] / ולקנין המעשי אשר [illegible] / [illegible] עמו [illegible] · ויעקב הוא דוגמת השכל [illegible] שהוא תכלית השלמות / וכן שם יעקב [illegible] / [illegible] אל השכלית · ולהיות בזה מדרג' הנבואה והדבקות [illegible] / [illegible] לכל [illegible] / עם שהתחלה ראשונה ית' / ראה יעקב כלל [illegible] · ובמדרגה [illegible] אמרו ז"ל / [illegible] על אברהם / ולא על יצחק אלא על יעקב / שנ' והנה י"י נצב עליו אמר ר' שמעון אין [illegible] על [illegible] / [illegible] / כשהיה [illegible] אברהם [illegible] ארץ [illegible] זרע / שנ' ולזרע יצחק [illegible] · לא יעקב [illegible] שנאמר קדש ישראל לי"י ראשית תבואתה [illegible]

בראשית

ענין העקידה

אשי' ר"א ג"ס

בכך עליו, כי אשרי מי שיעקב נחלתו: הנה כאשר נשלם כללות מה שאמרתי לך, כי יחסו עבודת הארץ לאברהם, שהוא הכנת השמירה והכונה' האלהית, ויחסו הזריעה ליצחק, כי הארץ מקבלת הזרע ותקבלנו בטחוש, כמו שהכונה השכלית מקבלת המושכלות, ויחסו ליעקב כרי התבואה, שהוא תכלית / ובו כל הזריעות והשמירות יחד / אשר נרמזו בקניית המושכלות ע"י החקירה, ולמות כרי התבואה, הוא כנגד מה של מדרגת הדבקות, שבכרי התבואה יתאספו ויתקבצו כל גרעיני השדה עם כל רבויים ככה בהגעה אשר שהדבקות, יתאספו כל המושכלות הפרטיות יחד באופן אלהי נעלה מאד. ונראה היות כל זה נטבין השכלי, כאשר סמך כה לא נכנ אלא על הכרי שהוא יעקב, כי הוא ביחוד השלים מדרגת הדבקות לאלהים. ומראית הכלל / היתה כרי שבה יתיחדו הידיעות הכוללות כלו מה יחדו יחד נשכל הנאצל / ... גם כוללת המדרגה הפלך השכלי המדעי / והפלך המדעי / היו שבניו של יעקב קראם מן העבירות / וקראם מן השפחות. ובכר ידעת שהספורי' האלה גלם היו / וקרו כלם כפשוטם לאנשים הרשומי' ההם / וראשי בני ישראל המה. כאשר בלתי ... לקודמים ... בשבחת המעלות / ובעבירתי האומה, ויתעבו שהאבות הקדושי' ההם נכרא בגורת המעלות השכלי / וכמ"ש חז"ל האבות הם הם המרכבה. ושה הכל נדרש כדרך אמתיות / היה עם פשט ... וגם ... שהם / ... שכתבו הקבלה והמחקרים עוב / ברוממם התאמנים לעליונים והלא דברי אלהים חיים. ואמרו להנגלה הואה / תשוב לפרש הפסוקים על פי אמתת ופשוטם / ואעיר ראשונה עליהם שאלות כדרכי:

ויאמר י"י אל אברם לך לך

עד אשר הדברים האלה היו דבר י"י אל אברם במחזה ובכר יפלו ספקות ושאלות בפסוקים ובספורים האלו כפי פשוטיהם:

השאלה הראשונה באמרו לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך, כי הנה ארצו אשר נולד בה, היה אור כשדים / והוא כבר יצא משם, כמו שנזכר למעלה: ובכר הודעתיך שאין מקום למה שכתב הרמב"ן שהנזכר פה נאמר לו באור כשדים / שהוא שקר מבואר: אבל רש"י פירש על זה שהרחיקו מתרחק עוד / אבל בהיות אביו שבחרן לא יצא משם, לא יכול עליו לפרש הרב התרחק עוד / ולכן אמר וצא מבית אביך. ואיננו נכון / כי שכתוב השוה שהליכה מהארץ וממולדת וממבית אביו / ועל כן יתחייב שעל כלם יפרש בשוה התרחק עוד / או על כלם יאמר יציאה משם. גם שלשון לך לך לא יפול על התרחק עוד / אלא יציאה משם, ותאמר א"כ הקושיא שכבר יצא משם:

השאלה הב' למה אמר מארצך וממולדתך ומבית אביך / וידוע שכלם היו בחרן / והיה ראוי שיאמר לו לך לך מחרן / או מארצך אשר אתה יושב בה / כי כיציאתו משם מבואר הוא שיכלול מולדתו ובית אביו אשר שם: כי בכוונה הכללי ימצא הפרטי בהכרח:

השאלה הג' למה זה לא ביאר הקב"ה לאברהם שילך היום אל ארץ כנען / וסתמיהו ממנו ולא הגיד לו אנה ילך / אבל אמר אל הארץ אשר אראך. והנה כשיצא עם תרח אביו / היה ללכת ארצה כנען / ולכן לא תהיה ההליכה הזה דבר זר וקשה אצל אברהם / וכמו שראה שהעתיקו / שהוא מתנאתו ללך משם. ורש"י כתב שלדברי המדרש היה זה כדי להרבות בעיניו / והוא ספק שלום אבל בלתי מספיק:

השאלה הד' באמרו ואעשך לגוי גדול וגו' / וספק למה זה יתנה אבל ספורי' אלה / ומה זכות מצא בו שבעבורו נתן לו כל הספר הזה, כי הנה שכתוב לא ספר קודם לזה דבר מצדקת אברהם / כמו שספר הנה שהיה איש צדיק תמים: גם לא באר לו השם שהיה כל זה מלבד שבעולם שהיה עתיד לבאות. ושז"ל אמרו שהיה זה מכלל הנסיונות / ולא ידענו מה הנסיון הזה / אם עליו נתנו לו כל הגדולות האלה:

השאלה הה' למה זה לא הודיעו האל יתברך התכלית האמיתי בהלוכ' הואת / ואם היה התכלי' כדי שאברהם יפרסם אלהותו בעולם / ויכוח את בני אדם שישמרו דרך י"י, כי אין ספק שהיה ראוי שיאמר לו כשם בניאו', או ביאור דבר זה בצווי בהליכה / אף כי בכל המקו' אשר יזכיר את שמו יוכל אברהם לקרוא בשם י"י / מכלי שיצא מארצו:

השאלה הו' מה ענין אמרו והיה ברכה / כי אם היתה הכוונה שתחול הברכה בו / או שיהיו הברכות בתוכות בידו הרי כתוב ואברכך ואגדלה שמך / ואברכה מברכיך וגו' ונברכו בך / ומה צורך בכל כך יעודים שהברכה / ג"ם שלשון והיה ברכה הוא לשון נוזר / ואיננו כמו ברוך מהיה מכל העמים:

השאלה הז' באמרו ונברכו בך כל משפחות האדמה / לפי שאין ראוי לפרשו שיתברכו בו / כאמר ישימך אלהים כאברהם, שאם כן היה ראוי לומר ויתברכו / לא ונברכו, ואם פירשנו שיהיו כלם מבורכים בעבורו, יתחייב שכל בני עולם יהיו מבורכי', והוא שקר / כי הכתוב אומר כי לא ישאל אבינו מקרב הארץ:

השאלה הח' באמרו וילך אברם כאשר דבר אליו י"י וילך אתו לוט, והוא כי טוב אשר זה נאמ' ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו וגו' והנה' באיזה מצד' הספורי' האלה הוא כפל ויותר גם שלא אשר יראה שהתכי' זה את זה / באמרו וילך אתו לוט / יורה שהוא מתנדב הלך עם אברם. ואמרו ויקח אברם, יורה שהוא לקחו והכריחו עמו:

השאלה הט' באמרו ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן. והוא כי מה צורך להודיע כמה שנים היה לאברהם בצאתו מחרן: ואם היה להגיד כמה שנים ישב בארץ כנען / עם שאין בזה ג"כ צורך / בכר כתוב מה"ש אשר נת' / ויקח עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען, ובאמר אשר זה כי בן ק' שנה היה כשהולי' את ישמעאל / וכן עשה כשהוליד את יצחק:

השאלה הי' אם הקדוש ברוך הוא אמר לאברהם אל הארץ אשר אראך / איך התעורר הוא מעצמו ללכת ארצה כנען קודם שיודיעהו אנה ילך / ובאיזה מקום תהיה מנוחתו: ויקשה עם זה אמרו והכנעני אז בארץ שהרא' שאין לו צורך בספור הזה. גם כי להבין אומר והכנעני והפרזי אז יושב בארץ / והם היו מבני חם / ובותר לזה כאמר ומלכי צדק מלך שלם / שהיה מלכי צדק מזרעו של שם מולך בירושלם מישב ארץ כנען:

הש' הי"א באמרו ויבן שם מזבח לי"י הנראה אליו, והיה כי שם נ"ל הנראה אליו / כאלו יש י"י אחד זולת הנראה אלא שהוכרך לפרש כן: גם למה לא נתן לו הודאה על יעוד הזרע ועל ירושת הארץ, שאמר לו יתברך לזרעך אתן את הארץ הזאת / ולמה לא כאמ' כבנין המזבח הראשון הזה ויקרא בשם י"י, כמו שאמרו בבנין השני הזה בשני:

השאלה הי"ב מה ראה אברהם אחרי שהלך אל ארץ כנען כאשר דבר אתו אלהים / ושם נראה לו השם הנכבד / להודיעו שהוא הארץ אשר הוכיח לשבתו עליה / ויעדו בו יעודים טובים: למה זה יצא משם ללכת מצרים מפני שאפשות רעב: והיה לו לבטוח ביום אשר נוה לנאת שארצו / שברעב יפדנו ממות / וכמ"ש הנה עין י"י אל יראיו למיחלים לחסדו / להציל ממות נפשם ולחיותם ברעב. וכבר כתב הרמב"ן שאברהם חטא בזה / ושעל זה החטא נגזר גלות מצרים / והוא דעת רחוק מן ההקש השכלי / כמו שיתבאר אחר זה:

השאלה הי"ג במאמר אברהם לשרה והרגו אותי ואותך יחיו אמרי נא אחותי את למען ייטב לי בעבורך / ומי האיש השכל' שיבחר בחיי' עם קלון בחרב כזה / ויבקש תועלת והטבה בחיי אשתו שוכב עם אחרים: ויותר ראוי היה שיבחר במות לבלתי עשות נבלה / גם באמרו ואותך יחיו, הוא הוא' קשה / לפי שיראתו לא היתה אלא שהוא יהרגוהו על דבר אשתו / לא שהוא יחיו אותה / ולכן היה לו לומר בלבד והרגו אותי:

השאלה הי"ד בתוכחת פרעה לאברה' / והוא כי הנה יראה שעשה בדבריו ב' תרעומות / מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך היא / והנה שהרי אברהם לא אמר לו כלום, ולכן אין מקום לתרעומת השני שאמר למה אמרת אחותי היא / והם כדמות סותרים זה את זה: גם ג"כ שבראשונה אמר מלת לי לא כן בשני וקשה עם זה / למה לא השיבו אברהם כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה, כמו שאמרו לאבימלך בהיותו שוה ואנשי ביתו יראי שמים / בה"ש שגוי גם נדיק תהרוג, והשם הוא לו בנדקתו / מ"ש גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית זאת:

השאלה הט"ו כמה שדבר השם לאברהם אחרי הפרד לוט מעמו / שא נא עיניך וגו', כי את כל הארץ וגו' ושמתי את זרעך וגו'. והוא כי אם כה הדבור הזה כלו / לכפיתו על רבוי זרעו ועל ירושת הארץ / הנה על זה כלו / כבר הבטיחו למעל' בתחלת ארץ ראשונה / ואמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת / ולמה א"כ הבטיחו כאן על מה שכבר הבטיחו למעלה / וידוע שהבטחה הראשונה כאן כוללת קצרות לזרעך אתן את הארץ הזאת / ובהבטח' הזאת הארץ הרבה / אם כנענין הזרע / ואם בירוש' הארץ:

השאלה הי"ו בספור מלחמת המלכי' / כי לא ידענו מה הכונה אשר מהספור הזה, ומענינ' המלכים אלו לאלו / ומספרם ושמותם: ואם היה להודיענו ענין לוט שהלך סדום, היה לו להזכיר לבד שבדר לעומר והמלכי' אשר אתו באו להלחם עם מלך סדום ועמורה ובוכחום / ויקחו את לוט / ושהוגד לאברהם כי נשבה אחיו / ומה שעשה על זה:

השאלה הי"ז בספור מלכי צדק וברכותיו / ואיך נכנס בתוך ספור המלכים / כי הנה שכתוב אומר ויצא מלך סדום לקראתו וגו', וקודם שהזכיר הכתוב מה שדבר מלך סדום לאברהם / ומה שהשיבו / הכניס ענין מלכי צדק / ואחריו ספר מ"ש מלך סדום אל אברם / ויותר ראוי היה שיספר ענין מלך סדום שאלתו ובקשתו / ושאלתו בפני עצמו / וענין מלכי צדק וברכותיו אשר זה בפני עצמו / גם בדברי אברה' למלך סדום, ולא תאמר אני העשרתי את אברם, יראה שהוא נשוא פנים נאה עשאו נדרך רם, כי הוא קנה הכל במשפט וצדק / ולמה יכיעהו. אלה הם השאלות שהעירותי בספורים אלו / והנני מפרש הפסוקים האלה באופן יותרו כל השאלות:

ויאמר י"י אל אברם לך לך

עד ואעשך לגוי גדול. כבר ביארתי לתחלה שכת ויצאו תרח ובניו מאור כשדים כפי פשוטי הכתובים / אבל לפ"ז אמרו ... שמה ומפני ענין אברהם שהשליך לכבשן האש / והציל משם / ואחרים כאלך מן ישב עוד עליו פרון אשר יצאו משם / והוא ג"כ דעת רש"י והרמ"בן ... נשר ... והנה הרא"בע ... להמוציו / באמרו שלא היה הדבר כן / היה הכתוב מספר אותו / אם לפנות נדקת אברהם שהכה ... על קדושת השם / והוא יותר מכפיל ... שמקדש. ואם להודיע ...

ר"ל כי נראה שזה, שבשביל את אברהם אחיכו מתוך האש שלא נודע לא תרגם' ואונקלוס לא כוכל להכניס שדבר שזה כללו, אם משני קבלת רז"ל שקיימו וקבלו אותו בכתב מקיים שהרוג שלשת יחנו מכם. ובגלל לא נאמר בפסוק' ולא משני שהתורה מעידה עליו בנגד זה, כמאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים, עם היותו יאמר מכל הפירוש, וכמו שכתבתי למעלה גם ועוד עליו מה שכתוב בספרי האומות הקדומות, כמו שכתב הרב המורה פכ"ט ח"ג שמצא בספר עבודת הנכסיה נוה סלמון. ואמנם אברהם שהגדל בטבעו כשמלך עם ספון ואחר שהוא עושה כלתי השמש, שמנו עליו כך וכך וזכרו בסבבות יהם יום שהוא מגואל כגלה מפעלות השמש, ואמר להם אברהם לדברים אבל הוא הגרוע מיד הפונה כו, אח"כ זכרו משגיותיו ע"ש ונסמך הענין וזכרו שהמלך שם אותו בבית הכלא, ושמה התמיד לשמות לכנען עליהם ימים רבים ושהוא בבית כלאו ושלא כפשר המלך שיכנס עליו מלכותו ויסיר בני אדם לאמונתו, וגרשו מקצות מזרח, אשר שלקח את כל אשר לו וכו'. וכבר נמצא שמכים לזה, כמו שכתב הר"מבן שאברהם נסכה נבואה. והיות סדבר כ"כ מפורסם, אין נאבל להכחישו בכללו, כי כמו שכתב הפלוסוף המפורסם אצל הכל, שא"א שיכזב כלו, ולכן זה שלא יאמר כענין הוא שכל ארץ ארם מגבללה אור כשדים ועבר הנהר, שם שכת בנ"אבל, שהיו מאמינים כמו שאמר הרב המורה, שלא היה אלוה אשר נעלה אלא הכוכבים, וכשמש היה האלוה הגדול מכל האלים, והיו מאמינים עם זה שהיה העולם קדמון שבלי התחלה ותכלית. וכאשר התחכם אברה' אבינו חרם עליו אור האמת, הגיע מדרך שם פלספותו ואיכות אמונתו, לקיים ולאמת שבכח השמים והכוכבי', היו סבות אמצעיות לשם שיפעלו לא סבות ראשונות ושהיו עליהם נבכרם כבם ראשונה הוא הפועל והסבה הראשון שהם. כי כנה אחרי שהגרמים השמימיים כלם הם גשמים ומתנועעי' תמיד יתחייב לסם שיהיה להם תנועה מאתן גבול, והיה אברהם עושה על זה מופתים וטענות חזקות, וכמ"ש בגמרא משל לאחד שראה בירה דולקת אמר לומי שהולך עמו מהם שאין מנהיג לבירה זו וכו'. ולזה כוונו ז"ל שהיו מרגלית תלויה בצוארו של אברהם, שכל חולה שהיה רואה אותו מיד נתרפא וכמן שמת, תלאה בגלגל חמה, ר"ל שהיה עושה מופתים וטענות למאמר כזה, והיא המרגלית שהיתה תלויה בצוארו נכסיו, שכל חולה מאמונות כחבות, שהיה רואה אותה ומעיין בה, מיד היה מתרפא, כי ידיעת האל ואמונתו היא הרפואה האמיתית לנפש. וכאשר מת אברהם, שהיה מלמד להפוגל, נאמר למוד ונעלמת כי מתנוע' בגלגל, שהורה על היותו מגבול כמו שאמר הכתוב השמים מספרים כבוד אל ומעשה ידיו התלוים בגלגל חמה. וכן היה אברהם מקיים שהיה העולם מחודש ופועל אותו ית' ברצונו בחלי ובראיות ענוות על דעת קדמותו. ולכן היה מרגליתא בצואר של עליון, רוצה לומר כנה עליונה לשמים, קונה שמים וארץ ומשם אלהותו שלך בפרסום על אמונת דורו, ושם בבית הכלא, וגם שם היה פותח שבכותיו, לקיים אמתת אמונתו, כי היה נלבו בלא כועבר, ואין כפק שהיה דיכו נשרופתו כי היה יסוד הכל ממשלת השמש, ואבל המלך ספסדו יספוד אמונתו, שלא לנפשו. ולא היה זה כאות למלך, כי אם מאת אלהים, שהעיר את רוחו לעשות כן, כי לא מלך בית ה' לבל אשר יספון יסבו. ושבל זה כאמר אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים כלומר משני היותו יגיאתך, לא מאת המלך. ומפסים לזה הוא מה שכתוב בספר עבודת הנכסיה, ומה שכתוב שאברהם נסכה בבוכה. ואינו רחוק אבל מה שאמרו שאותו כפר שפלל המלך כל אשר לו וגרשו מארצו. כי הנה הכתוב מורה עליו, במה שלא אחר ביציאתם מאור כשדים שהוציאו כל רכושם ועבדיהם, כמו שכתב כשיצאו מחרן כראה שהלכו ריקם, וסרם הלך עמו מפני הסבות שנזכרו בפרשה. וגם ע"ש ז"ל שנעשה לו נס להצילו מכבשן האש, ר"ל להחיותו בדין לשרוף. והיה זה גם כנסתר בהערת לב המלך לגלותו. וכבר כתב הר"מבן שקיום לזה הדעת, במה שכתוב שאין העולם אם כהיו כזה נס נסתר בהערת לב המלך. ואם נס נגלה, שהושלך בכבשן ויצא משם. האמנם למה לא נתפרש זה בתורה שהיא קושיית הרא"בע, כבר אמרו שאברהם לא התעורר בראשונה לפרסם ולקיים דעתו בדבר השם. ולא מצאנו שעלה בנבואות, שלא מכה את פלספותו ואמונת יונתו, וכאשר מקדמוני הפלוסופים, שהיו מקיימי' דעות יפות ומופתים שסבבו לקיימם ובטולים לדעת הבורא. שלא כתבה לכם לתקם, ולא נכתבו ענייניהם בתורה שלא דברי נביאי השם, ושכירתו הדבקי' בו שהם שמעו בעבודתו. של תאמרו לא מעיינם ושכלם. ואמנם שלא כאמרו ז"ל, שאמרו שאברהם בן שלש שנים הכיר את בוראו שנ' עקב אשר שמע אברהם בקולי, ומנין עקב בגמטריא מאה שבעים ושתים, כשיהיה כשהלך. ובמקום אחר אמרו שהיה בן מ"ח שנה כשהכיר את בוראו, וראוי לבית ליישב ולשני המאמרים האלה. וכבר נוכל לומר שבן שלשה שנים יעתק הנער מהיונקות, ויכיר בקרובים ואוהבי ביתו, כאלו אמרו ע"ד המליצה שכאשר התחיל לו הכרת השכלית, בתוספת דעתו, והוכן להכיר את בוראו, אבל היותר נראה הוא, שהם רמזו לומר שאברהם בהיותו ערל קודם המולו, הכיר את בוראו, והוא יתחייב אחר, שכנו הערלה בשם שלש שנים, מפני שהכתוב אומר שלש שנים יהיה לכם ערלים, כי להיות שלש שנים מן הערלה, כאילו אמרו כדרך מליצה ונמצות שלש שנים יהיה על הערלה, כאלו אמר בהיותו ערל הכיר את בו ראו. ולשמם בבני דיוק הבנים אמרו שכן מ"ח שנים הכיר בוראו

שכן היה שנותיו בעולם, וכאלו אמר שהיה ערלה אברהם שקרה שם הכיר היה אלדים עוסקים בארץ, אבל היה זה כלו משכלו ודעתו, לא מכח הנבואה. כן אמת, שלעשר שכלו של אברהם ושלמות שכיתו בעשה מוכן לחול עליו שפע האל הנבואי, ואחרי שקבלו, וכרה התורה הספורים המסוגיים שעשה, רוצה לומר אחר שנראה אליו האלהים ודבר אתו, לא מה שהיה קודם לזה. וכן לא זכרה התורה הנס שנעשה לו בהצלתו, לפי שלא היה נס נגלה, כי אם נס נסתר, שהעיר השם את רוח המלך לפוטרו מעונש השריפה, והנה אנשי דורו כי היו אומרים שלא היה נס כלל, אלא המלך יחמדו שיספיד אמונתו שלא לנפשו. לכן לא נכתב זה בתורה כי אין דרכה לכתוב הנסים הנסתרים, כי אם המפורסמים והנגלים, כי אין הנעשה בהם. הנה התבאר זה כלו, שאין ראוי להכחיש קבלת רז"ל כזה שאין עוכה עליה מפאת קושיית הרא"בע, ושאינו רחוק שתהיה יציאת תרח מאור כשדים גם כן בעבור זה עם שאר הסבות שזכרתי בפירוש הפרשה, ושאחרי שקדימו בפירוש הזה, אבא לפרש הפרשה:

הנה ראה שתברך שתרח עם היות שיצא ללכת ארצה כנען התעכב ושם ישב בחרן ימים רבים, ובסבתו היה אברהם יושב שמה ושלהיותו מוכן לשלמות גדול בעבוד האלהית ומדרגת הנבואה, היו לו שם ג' מונעים גדולים מלהגיע אליו. הא' הארץ שהיה יושב בה, לפי שכל ארץ קדם היתה מלאה כשפים ועוננים, והיו כומרים כמאמרו' האלוה ית' וכן ת כי מלאו מקדם, ועוננים כפלשתים ולכן אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו וקסמי' כוזב, ולשעם שם היה מלכתחלת סגה הארץ, היה מונע גדול לשלימות אברהם, ולהדבק אל האלהים בהיותו שם. והמונע הב' היה מולדתו ומכירתו, שהיו כלם עובדי ע"א, וכאשר ראה מה שקרה לאברהם באור כשדים שהשכבה על שעבותיו, והמשפחה היו מונעים אותו לדבר עוד בענין האלהות ואותם, כשכרם יפיק רצון, ואמנם המעודים סביבו. המונע הג' היה אבית תרח ובמור אחיו, כי היה תרח כמ"ש ח"ל עושה צלמי' ועובד אותם וכן היה נחור, וכ"ש בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים, ואברהם היה כנו וכבלם מתגעגע בהם ומלהוכיחם על שבושי אמונתם, ומיתה א"כ בכתרם יוצא אליו מאד, ומונעת אותו כל דבקות אלהי, ומפני זה כלו, נוהו ית' לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך. ואין פי' כפל לך לבנא אתן ולסותיך כדברי רש"י, וכמו שדרשו על פסל לך הפסולת יהיה שלך כי שם ראוי לדרוש קבעבור שלא ביאר הכתוב תועלת בפועל הלוקות. כבל אבל כאן שכתב' אשר התועלת הגדולות שימשכו מהליכתו, כמו שאמרו ואעשך לגוי גדול וגו', מה ג"ל לו בהיות לך לך, שתהיה ההליכה להנאתו ולטובתו, גם מה שכת' שה"כן שכן דרך הלשון אילכה לי אל הגדולי', ולך לך אל ארץ המוריה, איננו ככן, לפי שכלנו נכתב' לשון ההליכה לפני' ולמעלה, ואבל כפל לך ולא לו לך נא ראה את שלום אחיך. קום לך אתם. לך שובו. לך אל מרעה עם מדבר. וכאלה רבו מספר, יחלי כפל. ולכן ראוי שנ' שהכוונו בכתוב בכלה שהוא לענין זה, כי הכה ולך לך אל ארץ המוריה, ענינו שילך שם לבדו, וילי בעריו וכן מעה. ואלכה לי אל הגדולים. ענינו אלך אני, לא עם אלו אחרים, וכן ענינו בכאן, שאמר השם לאברהם לך לך ר"ל לאיטך כהליכה, שהלכת מאור כשדים לפי שהיתה עם אביך ואחיך, אלא שתצא בארצך שהיא עבר הנהר, ובכל ארץ קדם, אבל שאתה לבדך תלך ותצא ארצך עם שיהיה כאותה הלימוד, וממולדתך שהם אוהביך, שגודלת נתגדלת ביניהם, והוא שלשון גדול, כמו וילדו על ברכי יוסף. ומבית אביך, עם היותו קשה בעיניך לעזוב את אביך בזקנותו, כי כלם צריך שתעזב, כיון שהם לא ידעו דרך ה'. הנה התבאר, שלא אמר מארצך על אור כשדים שכבר יצא משם, אלא על עבר שנקרא שהיה ארצו בכללו, והתנדב כוה שתלה של'. ועוזר מארצך וממולדתך ומבית אביך, להעירו על המונעים שהיו לו בישיבתו שם, ושהרבה כוה בשלה כו'. ולפי שהפליא ה' שהיה לו, והפרידו מאוהבת מולדתו ואוהבו, ורצה שלא ידעו שם לאיזה מקום היה הולך, כדי שלא ילכו שם אחריו, לכן לא באר לו שם המקום אשר ילך אליו, ואמר לו אל הארץ אשר אראך, ר"ל כי בהתהלכו, יביאה אותו אל המקום אשר יבחר בו. ואולי רמז לו בזולת ארצך, ששם יגלה אליו האלהים, כי היא הארץ הראויה לנבואה ולמראות אלהים, לא הארץ אשר הוא יושב עליה, ושהדרך גורם השלם כו'. וכבר זכר הסבר לבחור, שכנבואה היתה מעולה מיוחדת בארץ הקדושה, ושכל מי שנתנבא שלא בה נבא לא כה גו נבורים שלא תראה, כי שופק אברהם מארצו כאשר הגלים, והיה ראוי להדבק בענין האלהי, והיה לב הכשלם הכיה אל המקום אשר עבור השלמתו, והיה זה כמו שיעשה עובד אדמה אילן שפריו טוב במדבר, ושעתיקו אל אדמה נעבדת, כדי שיעלים בה פריו שפע ויגדלו שם, כאופן שיטב פרדסו אשר הוא עתה ויגדל, וירבה אשר שהיה מעט, וכן היתה הנבואה בארץ של אברהם בארץ כנען, רבו הגשים הנביאים, כל ימי עמדם בארץ כנען, עם הענינים המעוררים והטהרות והעבודות וגו', ראה אין הטיר הזכם שאלהי כוה, על העקרים שזכרתי בדבר הזה:

ואעשך לגוי גדול וגו' עד ויצאו ללכת ארצה כנען: בעבור שאמר השם שילך ויעזוב את ארצו ואת מולדתו ואת בית אביו, ראה יתברך שבבד ירפה בעיניו זה, מפני התועלות הנמשכות מאת שהארץ והמולדות והבית האלה, ולכן השיבו

בפניו ותברך בגנדם אם כנגד בית אביו . שהוא האין רשיון לוכ , ואמר
ואעשך לגוי גדול , שבניך יהיו יקרים אלך מהלא ומאה , וכנגד מולדתך
שיקשה בעיניך עזיבת שהושבים אשר מגדלות עמהם . ובעבור שהם
יבירוך ויברכוך ואגדילך להתפאר , אמר ואברכך ואגדלה שמך . כלומר
אל תחוש לברכותם ולכבודם , כי מכבדי אכבד וברכת ה' היא תעשיר ,
ולכל זה מעשיך יקרבוך ותברך ותתפאר שמך . ועל זה אמר והיה
ברכה , רוצה לומר שיהיה אתה בכל מקום שתשב שמה , היום ברכה ושמח על
מעולך . וכנגד ארצך שיקשה בעיניך עזיבת הארץ שנמצאת לך , אמר
ואברכה מברכיך , ר"ל אל תחוש לארצך זו , שכל אנשיה מקללים אותך ,
להיותך מרוחק מאמונתם , ומפני שהם נהרגים לגוייהם , מכבתה מלך
... [illegible] ...
אבל כשתלך משם אל הארץ אשר אראך , שמך הגדלתי לך , ואשר
אברכה מברכיך , כאשר מברכים , שיהיה נמשכת מברכתי אותך , ואם אויב
אשר יקללך , אני אאור אותו , ששוה יותר מקללם , ואמר מברכיך בלשון
רבים , ומקללך בלשון יחיד , להגיד שיהיו מברכיו רבים , ומקלליו יהיו
... [illegible] ...

ויצאו ללכת ארצה כנען

... [illegible] ...

לפי׳ שנראה אליו / ואין ספק שזה נשלם לו לאברם / ע״כ לא בנה אל שארץ אשר הראך / כי לא נראה אליו ומראהו מראות אלהים.

[illegible]

ויהי רעב בארץ עד ולאברם היטיב בעבורה.

רעב בארץ כנזכרת / היטב לאברם בה / והיא ארץ כנען

[illegible]

ולאברם היטיב בעבורה וגו׳ עד וגם ללוט.

כלם הוא / שבעבור שבחה לפרעה

[illegible]

וסגולה יותר בנקנה בכסף וזהב / כן ירדו בנית מצרים וזמני הרעב ושרפם
ומצרים שבו אותם / ושם נקם נקיתם בנגעים גדולים / עד שהוציאו נכסם

[illegible]

ולאברם היטיב בעבורה, לפי שהיה לו לומר ויתן פרעה לאברם צאן ובקר
וגו'. כמ"ש באבימלך, ועוד כי לשון וייטב לו יורה שהיה לו כן בזמן שעבר,
לא שנתנו לו עתה אף כי לא היה כבודו של אברהם שכבר שיתנו לו מתנות
על דבר אשתו, ולא עבר כ"כ זמן משנלקחה שרה, עד שנתנם פרעה לאת
היתנות שהם יחד, גם כי אברהם לא רצה לקחת רכוש הרבה, שהיה שלו
כמו הדין קנוי בכבוד גדול, ואיך יקח מתנות פרעה שנתן לו על קלונו
וחרפתו. ולכן אחשב שלא הכתוב בזה לספר גדולת שרה, ומה שעשה עק"בם
בעבורם, והודיענו שעם כ"ה כולל ב' השבחים באומרו אחד, ומזה נדע
ונכיר שהוא פועל השבחיי כאשר, כמו שרבן, שאליו הפועל הפועל, כי
הוא לא יפעל רק דבר אחד והסך אמרו שני השבחים, ועל זה אמר ולאבר'
היטיב בעבורה, וזולת היטיב אליו שם אל פרעה, אבל שם אל הם"ה הנזכר
בפסוק שלאחריו ויאמר שהוא יתברך נהשגחתו בעבור שרה, עשה טוב ורע
בנושאים מתחלפים, כי הוא הטיב לאברם בעבורה, ויהי לו צאן ובקר
וגו', ר"ל קודם זה ויקם זה לשרה, ע"ד מ"ש בפרק שובב אין הברכה
מצויה בביתו של אדם, אלא בשביל אשתו שנ' ולאברם היטיב בעבורה.
וכמו שבעבורה היטיב לאברהם, כן בעבורה מנגע ה' את פרעה נגעים
גדולים על דבר שרי וגו' ר"ל בעבור'. שנה א"כ ברך את אברהם לגדלו,
ונגע וקלל את פרעה להגלו, והנה את שרי כאן לאשת אברם להגיד
שנעשה עמו כל החסד הזה בעבור שרי אשת אבר'. וספר הכתוב שפרעה
הוכיח לאברהם, באומרו מה זאת עשית לי, למה לא הגדת לי וגו'. והכריח
שפרעה בהרעם על אברהם שתי תרעומות על הנגעי' שנגעם בהם והיה
בידו של אברהם למנעו משם ועל זה אמר מה זאת עשית לי, ר"ל אתה
היית סבת הנגעים בשלא הגדת לו כי אשתך היא ובסיבתי עשיתה לך מהקף
הלקיחה, ולא היו באים הנגעים וזהו שעם לו שם אמר שתי פעמים, מה
זאת עשית לי, למה לא הגדת לו. ועוד דוחה לא באומרו למה לא הגדת לי,
אם מחדת הלויתר שהיא אשתך לשלולי' אותך פן יהרגוך, הנה היה ראוי
שתגיד לו בסתר שהיא אשתך כי אני מלך ולא רוצח, ולא יאמר למלך כליעל
ולא שהיה מהאדנו לקחת אשת איש אחר לאשה, וזהו התרעומת הראשון.
ובב' הוא אמרו למה אמרת אחותי היא, ר"ל אם שתסיבני על התרעומות
הראשון ושהיה לו לשאלו אותך, כלומר כן היותי עושה, לא שאתה אמרת
אחותי היא לכל אדם ובהסיכותי על אותו קול עד שמשכתי ללוקחה לאשה לא
אחר שלקחתי, לא שהיה בלבו ללוקחה לאשה, ואין דרך המלך לקחת לעבדו
אשה והיא בעולת בעל. ואמר זה להודיענו שהביא עליו קלון מה מידו ושרפ'
דבר, שהאשה שהכנס בביתו ולזיווגו לשם אישות, ישיבה ויתנה לאיש אחר
ותבעל לאיש אחר, כמ"ש אישכונות לאחבר הזדע כאת אל פלגם אבי, כי
לקח זה לפרעה בהיות אביו חי, כ"ם אם היה בחיו. ובן שלמה החות את
אדוניה אחיו על אשר שאל את אבישג לאשה, וא"פ שהמלך לא ידעה ובכר
היה מת, כי היתה האשה שבת ישראל נמוס כד למלך, אסורה להשתמש ממנה
שום אדם, ולכן אמר פרעה למה אמרת אחותי היא ואקח אותה לי לאשה.
ואחרי שהשיב שתי השרעומות האלה, אמר בסוף דברית הנה אשתך קח ולך
ר"ל ועתה שכלת שלשה הואת אל ביתי, ושצריך אני להשיתה בעבור
שהנגעים אשר תקבתני על הקלון השונה אלי מזה, אין לכן תקנה אחרת לא
שם קח אשתך ולך מכאן, ולא תעמוד עוד בארץ מצרים, פן תגלה חרפתי
בכל יום, שיאמרו זאת היתה אשת המלך, ועתה היא אשת הדיוט. והנה
בשמעו שעבועיו של אברהם, ולא אמר כי אמרתי רק אין יראת אלהים
במקום הזה כמ"ש לאבימלך, לפי שעם היות זה התנצלות על אמרו אחותי
היא, אין ספק שלא היה בו התנצלות על התרעומ' הראשון מזה שלא אמר
למלך כמו לבינו, כי היתה אשתו, והתורה כזה השאלה הי"ד. וכדי שלך
ממצרים ולא ימכיחהו שם, נוה עליו פרעה אנשים שישלחו אותו ואת אשתו
ואת כל אשר לו, שלא יקחו ממנה ולא יהרגוהו, ולא יקחו את אשתו בכחתו
שנודעו ולא בעבור הנגעים שנגעו בשבילו. ויצא לנו מזה הספור כי רבות
מחשבות בלב איש, ועצת ה' היא תקום, כי הנה אברהם חשב להמלט
ממצרי' כמו רעבון, וחשב להציל את אשתו בענינו ויחשבו לו שמגיעי' לאותן
אשר משה שחשב שבמצרי' לא יוא שלו ולא שקט, אבל כמו שהבכם, בן יוכח
ספם במיום ממסיום, ושב אל ארץ כנען בכל כרשומם בלבלו חל ויברך
לשם לשובה, כי הנה עין ה' אל יראיו למיחלי' לחסדו. ואחכם בענין אשתו
ראה שלא הועילה עצתו, ותוקח שלשה בית פרעה, עכ"ו ש לאביו ונוה לה,
ועל ששל והשן מדרוך, באתכעות הנגעים שנגע את פרעה ואת ביתו על
דבר שרי. והנה לא העיד הכתוב שפרעה לא קרב אליה כמו שהעיד בענין
אבימלך, לפי שהכתוב ספרם שלא לקחה פרעה ולא שכב עמה, ותבלי' מה
שהיה, שהוא שנלקחה שרה ונכנסה בארמונו כמ"ש ותוקח האשה בית פרעה
אבל לא שקרב אליה כי לא נלה עליו עד שנגעו השם אבל אבימלך שכתוב
ויפלח אבימלך מלך גרר ויקח את שרה, הוצרך הכתוב לומר שא"עם
שלקחה לא קרב אליה. והנה אמר ויעל אברם ממצרי' הוא ואשתו ולוט עמו
הנגבה, להגיד שבשא של לוט, כי כאשר שב אברהם בדרך אשר הלך בה,
מפני יסורת הכמוק בעבור אשתו, והכיות לוט עמו, ושבלי ספק והרעב
על פני כל הארץ, הנה לוט לא רצה להשאר במצרים, אבל כראותו אברה'
הולך, הלך גם הוא בעקבותו, כי בחר להסתופף בצלו ברעב ובחבה,
שלשבת כלתו בארץ מצרים. וספר הכתוב, שאברהם כבד מאד במקנה
בכסף ובזהב, ושכל הקנינים ההדושים, כי בריתו מצרים הקנתו

פרק בארץ, אבל בכסף ובזהב לא הרויח כלל, די לו כאשר לממתתו הרבה ממנו
בית אל, עד המקום שהיה שם אהלו בתחלה. והנה כל עוד שישב במצרים
לא נכנה הנבואה ולא קרא בשם ה', כי היתה הארץ ההיא גלולי' אבל בבואו
הארץ נגה היתה עליו שכינה כראשונה וקרא בשם אלהיו כמשפט אלהי הארץ:

וגם ללוט ההולך את אברם ונומר עד ויהי בימי אמרפל.

עתה יספר הכתוב איך נפרד לוט מאברהם, ואיזו סבה היתה הפרדתם והוא שבאשר ראה סבת הפסוק ית', שהוא לא רצה להפרד ממנו, סבב סבובי' אחרים להפרידם, לפי שהיה לוט באחת כהיותו בחברת אברהם, מוכע דבוקו בכלדים, ויזיק לשכינת נבואתו, ולזה ספר, שגם ללוט היה צאן ובקר ואהלים ועבדים רבים וכנגדו לכרם ולאור, ללוט ההולך את אברם ירמוז שאין לוט אח' אבל היה להודיע שאברהם הכלה ללוט במקנהו ורכושו, לא היה משלת עצמו, אלא בעבור שהיה הולך את אברהם ומן ברכתו יתברך גם הוא, ושלבמות רכושם רב של אברהם ושל לוט לא נשא אותם הארץ, כי היו שניהם צריכים כבר ברחבות ומקום גדול למקניה', ולא היתה הארץ ההיא סובל"כ כ', שלכד זה היו מחזיקים אנשי הארץ למקניהם והיה זה סבה, שלא יכלו שניהם לשבת יחדיו, ושהיה ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט, כלומר אלולא נדלו השקוים גשה לו ואשכה, ובהיות מקנה אברהם במרעה טוב, היו הרועים רועי לוט לשכבים מקניהם שיהיה היה סבת הריב ביניהם, וא"ל אחרו שהיו רועי לוט רועי' רשעים כמו שאמרו', ורועי אברהם מוכיחי' אותם על כך, והנה מתוך לשון והכנעני והפרזי אז יושב בארץ, להגיד שהיות המריבה ההיא סבב לסבה' שמלת הכנעני והפרזי שכבר נתיישבו בארץ ההיא. ואולי כתוב באבותים רבו עברם ומקניהם של אברם ולוט, ומריבתם על מרעה הארץ, אמר לא להם, יכבשו שדי פרב, ויגלו כל אשר להם, ומתוכי זה הוצרך אברהם לומר אל לוט אל נא תהי מריבה ביני וביניך, כי הנה אברהם לא רצה לגלות שבל פניה ולנבוזר נא, אבל אמר לו בלשון רכה ותחנוני' כנה מריבת הרועים, בהכרם שתבא מריבה ביני וביניך, כיון שאנחנו אדוני המקנה, ואף שלא תעבור המריבה שהרועים עניים, הנה הוא ג"כ בלתי ראוי, כיון שאנשים אחים אנחנו, ושלי שלך ושלך שליא והמריבה על המקנה בשרעה, תורה ולזה יאמר, ונעשה אהבה ביניהו, ויהיו זה סבה להבאישנו בעיני יושב הארץ כנענים והפריזי האלה, כ"ם שאין הכרת בזריבה הזאת, כי ישבת מגדות המקום ומהיותנו שכונינו בתרעה אחד, הלא כל הארץ לפניך, הפרד נא מעלי ובחר לך כרצונך, אם לבד ימין ואשמאילה, ר"ל אלך אני לבד שמאל, ואם תקח לבד שמאל ואימינה ר"ל אקח לבד ימין, ובזה הא שנים לו גם לך יהיה מקום רחב למקנה ובשונה ובמת איש על מקוויו ימח כסלים. והנה לוט היה לו להשיבו לא אהבה ומכורתך, ואתה אדוני עשה כענין המקנה והמרעה כרצונך, אם שיבחר אברהם ראשונה, כי לו משפט הבכורה. אבל לוט לא עשה כן, כי מיד הודה בפרידה, ובראותו ככר הירדן שהיה כלה משקה קודם ששחת ה' שהוא כ"מ' שחית שבהרות משקים אות ובארץ מצרים שנילוס ישקה אותה בכל שנה, ולא יחסר עשב בה, לקח לוט את הארץ שהיא יושבת לוט שהקדמר' למשנה הקדומ' שהיה לו עם אברה' עוקרותו של עולם כדבריהם ז"ל, ושב בערי הככר פעם כה ופעם כה, ובזה הדרך נפרדו איש מעל אחיו, ר"ל אברהם ולוט בהיות אהבתם אדוקה, כאלו היו אחים ונשאר אברהם יושב בארץ כנען, כי כבל שם שלמי הארץ אשר נתן לו השדי' ולוט ישב בערי הככר ויאהל עד סדום, כי אע"פ שהיו אנשי סדום רעים וחטאים, לא נמנע לוט משלשבת שם אליהם. ובעבור שהם אנשי כנען היו בתשובתם רעים וחטאים, לכן הוסיף הכתוב באנשי סדום מאד, כי הם היו רעים מאנשי כנען מאד. והכר באומר שהנאה ומוקאל רעתם, באמרו הנה זה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה ותגבהנה ותעשנה תועבה לפני. הנה באומר שהיו רעים לבריות, וחטאים לשמים, זה באמת הורה על רשעת לוט, שבחר כמועיל למקנהו, ולשכינת סדומים, ולא שם אל הטוב אל השלמות מחברת הצדיק אשר עזב, ומקום אשר דבר המלך ודתו מגיע, ומהתחברו לרשעים שבסדום. ולפי שאברהם בהפרדות לוט הרגיש בצער ועגמון, מפני הקורבה שהיתה ביניהם, ושלא נשאר לו זולתו שכל בית אבות לכן באתהו הנבואה לנחמו, ולדבר על לבו ולבשרו ברבוי זרעו ובירושת הארץ, כי הנה עם היות שבאותה הראשונה יעדו על זה, כמ"ש לזרעך אתן את הארץ הזאת, הנה להיות אז לוט בחברתו, באתהו הנבואה שהיא בדברים קצרים ושלות מתבעות, אמנם אחרי שפרד לוט ממנו, אז באתהו הנבואה מבוארת ורחבה מכ"יה. גם באה לו הנבואה הזאת, לפי שלוט בחר בערי הככר מפני ארץ טובה ורחבה, ולכן הוצרך ית' לנחם את אברהם, ולהודיעו שהכלים כולם לו בכתבתים, אף בשלא שבחר עליו, כמ"ש שנאמר לחוטל זה אמר שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה ונגבה קדמה וימה. כי את כל הארץ אשר אתה רואה, לך אתננה ולזרעך עד עולם. ולפי זה הוא ישב בארצו ובנחלתו, ולוט ישב בשל אחרים, ולפי שלא היה עדין לאברהם זרע, אמר לו ושמתי את זרעך כעפר הארץ, להורות על רבויים, ומפני זה, קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה, רוצה לומר רעה בכל מקום שתרצה מהארץ הזאת, כי לך אתננה לעתיד, אם שיהיה את ככה מורה על ההוה, שמיד היה בותן אותה אליו, ובזה הנסיונו שהכנעני והפרזי לא ומכעוסו. אמר הכתוב שעם היות שאמר

ית' לאברהם קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה · הנה תראה כענינת זות ולא
עשה כן ולא נסע על הנה אבל נשה אהלו ובתים באלוני ממרא אשר בחברון
ויבן שם מזבח לה' להודות לשמו על מה שיעדו בנבואה הזאת · הנה התבאר
ביאור הנבואה הזאת / ולאיזו סבה באה לאברהם והותרה השאלה הט' :

ויהי בימי אמרפל

ונומר עד אחר הדברים האלה היה דבר ה' אל אברם במחזה לאמר · הסיב
הר"ן לראות בפירוש הפרשה הזאת · ואני אתנהלה לאטי / ואספר דרכי
קיתו על פי דעתי / [illegible] · ואומר שהכתוב
יספר שבימי אמרפל מלך שנער / אריוך מלך אלסר / כדר לעומר מלך
עילם / ותדעל מלך גוים / ארבעה מלכים אלה גבורים אתם אשר היו מלכים
כלם בתחומות מלכות אשור / עשו מלחמה את מלך סדום ואת מלך עמורה /
ומלך אדמה / ומלך צבויים / ומלך בלע היא צוער שלא זכר שמו כמו
שהוא נזכר / ולהיות מלכותו דבר מועט / לא חשש לזכור שמו / והיו
חמשת המלכים ההם / מולכים במקום ערי הככר אלה היו כנגדם אחת /
כנגד ארבעת המלכים האחרים / המלחמים גם · ואמנם אמרו כל אלה
חברו אל עמק השדים / אין הכוונה שבאו שם למלחמה · אלא שהיותם
לוחמים אלו עם אלו / הסכימו כדי לעשות שלום ביניהם / להתחבר כלם
בעמק השדים / לעשות שם שלום / [illegible] שלומו על תנאים
ידועים / ומכלל שיעבדו חמשת מלכים [illegible] / את כדר לעומר
כי הוא היה הגדול מארבעת מלכים הלוחמים גם / ועל זה נאמר שתים
עשרה שנה עבדו את כדר לעומר / [illegible]
וזכר [illegible] חמשת המלכים ההם סדום [illegible] / [illegible]
בריתם ומרדו בכדר לעומר / ולא עבדוהו / והוא אמרו ושלש עשרה שנה
מרדו / [illegible]
[illegible] י"ג שנים כלם
[illegible]
[illegible] שהשועבדו למלך אחר [illegible] הכתוב
[illegible] / אלא [illegible] אבל [illegible] לעשות עוד /
והוא / שארבעת [illegible] בא כדר לעומר והמלכים אשר אתו / להלחם
עם מלכים אחרים / ולא עם מלכי סדום וחבירותיה ההם / אלא להכות
את הרפאים / שהיו יושבים בעשתרות קרנים / ואת הזוזים שהיו בארץ
הם / ואת האימים שהיו בשוה קריתים ואת החורי בהררם שעיר / רוצה
לומר שהכה בהר שלהם שעיר [illegible] / היא קדש /
והכו גם את כל שדה העמלקי ואת האמורי / [illegible] היה דעתם
להלחם במלך סדום וחבריו / [illegible] / [illegible] / מלך
סדום ומלך עמורה [illegible] / [illegible] ארבעה מלכים
[illegible] / [illegible] ויצאו אליהם ויערכו אתם
מלחמה בעמק השדים זה היה תכלית [illegible] / [illegible] כארבעתם
בריתם [illegible] / [illegible] מלחמה בעמק השדים
[illegible]
[illegible] כל הארץ [illegible] לדרכיה
[illegible] / וכמו שאמר [illegible] המלכים / [illegible]
פסוק כ' ט' לפעמים כמו שאמר הנביא * על שלשה פשעי [illegible] ועל ארבעה לא אשיבנו
על [illegible] מלך אדום לשיד · לכן [illegible] חמשת המלכים [illegible]
[illegible] / ויען כי היה עמק השדים בארות בארות
חמר / [illegible] / לכן [illegible] מלך סדום ומלך עמורה / [illegible]
[illegible] / [illegible] מלך סדום ועמורה ויפלו
[illegible] / והנשארים [illegible] המלכים [illegible]
[illegible] · וכאשר [illegible] לארבעת
המלכים / [illegible] על ארץ סדום ועמורה / ויקחו את כל רכוש ואת כל
אכלם כי לא [illegible]
היה בכלל / כמו שאמר ויקחו את רכוש סדום / [illegible]
ויקחו את לוט ואת רכושו בן אחי אברם / להגיד שאמרפל שהוא נמרוד
כדברי חכמינו ז"ל / כי כן היה מלך שנער / [illegible] את אברהם
מאד / [illegible] לקחת את לוט ואת כל אשר לו / כי [illegible] כי הוא יושב בסדום
ולכן [illegible] עם כל רכוש סדום [illegible] / [illegible]
בעבורו / כי היה שקול בעיניו כנגד כל השבי / והנה אמרו והוא יושב
בסדום / [illegible] / ולא
[illegible] / בעבור שלוט היה יושב בסדום / ובעבורו
[illegible] / והנה [illegible] מן המלחמה / [illegible]
ויגד לאברם העברי / שהיה שוכן באלוני ממרא האמורי [illegible]
[illegible] / אחי אשכל וענר / [illegible]
[illegible] / גם כי הוא היה [illegible] / [illegible] המלכים
אשר [illegible]
[illegible] אברהם כי נשבה אחיו / [illegible] לא היה אחיו / כי בן אחיו
היה / אלא [illegible] / כדי [illegible] קורבתו /
יותר [illegible] אחיו · [illegible]
לו [illegible] / ולכן התאזר אברהם להלחם עם אנשים
מועטים עם אלו הד' מלכים [illegible] מלחמות / [illegible] מלכים [illegible]
[illegible] ילידי ביתו / [illegible] / [illegible] / [illegible]

ונרדף אותו · ולפי שהיו אנשים מועטים / התחכם בשני דברים האחד
שלא בא עליהם ביום / כדי שלא יראו מיעוט אנשיו · והב' שחלק הן אנשיו /
[illegible] / כדי [illegible] שמלכים
רבים [illegible] / הבאים עליהם / משם ומשם / [illegible]
[illegible] ויחלק עליהם לילה / הוא ועבדיו ויכם · [illegible]
[illegible] / עד חובה שהוא משמאל לדמשק / והפלא
מהר"ן / אשר כתב כי בין אלוני ממרא אשר בחברון / ובין דמשק מרחק רב / א"א
לעברו בלילה אחד / [illegible] שהיתה הרדיפה ימים רבים · או שקפצה
לו הארץ בדרך נס · ואין צורך / כי לא אמר הכתוב שרדפם עד דמשק /
אלא עד חובה / אשר היא משמאל לדמשק / וכבר יהיה חובה רחוק מאד
מדמשק / ועם זה [illegible] / כי אין ספק שבלילה אחת נעשית
[illegible] / ונקמת היום שאחריו / רדף ושב עם הרכוש / והוא אמרו וישב
את כל הרכוש וגם את לוט אחיו ורכושו השיב / וגם את הנשים ואת העם /
[illegible] לוט [illegible] וגם את לוט אחיו ורכושו
היה זה לפי שהיה לוט ורכושו [illegible] / כי אלה היו עקר
[illegible] / [illegible] את הנשים / להגיד [illegible]
שהיה לו [illegible] / [illegible]
[illegible] ויזכור הכתוב שיצא מלך סדום לקראתו אחרי שובו מהכות המלכי'
והיה זה / כדי לכבדו ולשמחו באותו הנצחון / על אשר הכה את אויביו ·
[illegible] / אם לפי שקוה לשאול ממנו / אחרי אכלו
ואחרי שתו / כי לא היה ראוי לדבר עמו בעסקים / [illegible]
ממלחמה קודם שיאכל · ולא שלא היה דעתו של מלך סדום לשאול ממנו
דבר [illegible] / [illegible] שמלכי צדק
מלך שלם / יצא גם כן לקראת אברהם / והוציא לחם ויין לאנשיו העייפים
במלחמה / שאברהם נתן לו מעשר מכל / [illegible] / הכיר מלך סדום
בנדיבות אברהם / [illegible] / ולכן התעורר לשאול ממנו תן לי הנפש
כמו שכתב הר"ן · והנה נקרא מלכי צדק כהן ומשרת לאל עליון / על
כל אלהים יתברך / [illegible]
איש צדיק [illegible] / [illegible] / לא הזכיר השם
המיוחד / ואמר [illegible] ברוך אברם לאל עליון
קונה שמים וארץ / כי [illegible] שאברהם היה מקיים [illegible]
[illegible] / לכן ברכו באותם
[illegible] / באמרו ברוך אברם לאל עליון / רוצה לומר עליון על השמים
ושמי השמים וקונה שמים וארץ / [illegible]
שהשמים והארץ [illegible] / וכן ברך את האל יתברך
באמרו וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך [illegible] הקדים את אברהם
קודם ברכת השם / [illegible] / שהתעורר אברהם [illegible] למלחמה הזאת /
ואחר ברך את השם שעזרו / והצליח במלחמתו · אבל חכמינו ז"ל בנדרים
אמרו שחטא בזה · והנה אברהם נתן למלכי צדק מעשר מכל / להיותו
כהן לאל עליון / [illegible] אשר הוציא לחם ויין / [illegible] יעקב
וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך / וכאשר ראה מלך סדום / שאברהם נתן
למלכי צדק מעשר מכל [illegible] / אמר [illegible] תן לי הנפש
והרכוש קח לך / רוצה לומר [illegible] / תנה אותם על
ידי [illegible] / [illegible] אינו ראוי
שתתן אותו לא למלכי צדק / ולא לשום אדם / כי הוא ראוי לך / אחרי אשר
קנית אותו בקשתך · ואין ספק שלא שאל מלך סדום הנפש והרכוש קח לך /
על נפשות סדום ורכושו בלבד / כי אם גם כן על נפשות ורכוש עמורה / כי
הכל נחשב לו כאחד / וכן אברהם בכל השיב לו · ואמנם תשובת אברהם
הרימותי ידי אל ה' ונומר כתבו המפרשים שהוא דרך שבועה / שהוא כמו
וירם ימינו ושמאלו השמים / וישבע בחי העולמים / וכן הוא דעת הר"ן
[illegible] / כי [illegible]
השמים [illegible] שבועה / וישבע בחי העולם · וכן כי אשא אל
שמים ידי / [illegible] ואמרתי חי אנכי לעולם / שהוא לשון שבועה / אבל
[illegible] אל ה' לא [illegible] לשון שבועה · ועוד שאין בפסוק הזה [illegible]
[illegible] אם אקח מכל אשר לך / [illegible] / כאלו אמר אם
אם אקח מכל אשר לך / [illegible]
[illegible] / והיה ראוי שיאמר אם [illegible]
אקח / מכל אשר לך / [illegible] שאין כאן נדר ואין כאן שבועה / אבל
[illegible] אברהם [illegible] / [illegible]
[illegible] / ולא יתן [illegible] שאין ראוי לתת
לו / [illegible] / [illegible] הרימותי ידי אל
ה' אל עליון / כלומר לענין קבול החסד והמתנה / [illegible] אל ה'
ואקבל כל מה שיתן לי / כי הוא אל עליון קונה שמים וארץ / ולכן עם
ה' החסד והמתנות / לתת לי / וממנו אקח / לא ממך מלך סדום / [illegible]
[illegible] ואם אקח מכל אשר לך דבר קטן או גדול / הלא לא תאמר
היום או מחר / אני העשרתי את אברם / אין ספק שתאמר כן / [illegible]
[illegible] / כי אם [illegible]
אני העשרתי את אברם [illegible] / ולכן [illegible] / שלכך לא לקח [illegible]
[illegible] / לפי שהיה דעתו שלא ליהנות משום אדם / כי אם מאת האלהים
[illegible] / [illegible] / ולא

ב"ר פ"מ"ג להציל את לוט · ואמנם אמרו עוד , בלעדי רק אשר אכלו הנערים וגו' ,
אמרו בב"ר על פסוק שנזכר בספר שמואל , שאמר דוד לאנשיו כי כחלק
היורד למלחמה , וכחלק היושב על הכלים , יחדו יחלוקו , ויהי מהיום ההוא
ומעלה , וישימה דוד לחק ולמשפט בישראל עד היום הזה · אמר רבי יודן
ומה מהיום ההוא ומעלה , והלא אין כתיב כאן , אלא ומעלה , ממי למדו
מאברהם זקנו , שנאמר בלעדי רק אשר אכלו הנערים , וחלק האנשים אשר
הלכו אתי , ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם · והוקשה לי המאמר הזה ,
לפי שאברהם לא נתן חלק מהבזה ליושבים על הכלים , שלא הלכו עם
לחלצם , אלא לאנשים שהלכו עמו , וגם"כ וחלק האנשים אשר הלכו אתי ,
ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם , ואין א"כ למוד מזה , לתת חלק
לאנשים שלא הלכו עמו למלחמה , אבל ישבו על הכלים · אבל האמת הוא ,
כי ענר אשכול וממרא לא הלכו עם אברהם למלחמה , כי הכתוב העיד ,
ויחלק עליהם לילה הוא ועבדיו ויכם , וזה יורה שלא היו עמו במלחמה , כי
אם עבדיו , לא ענר אשכול וממרא שהם בעלי בריתו , ולא עבדיו , וכמ"ש
בתחלת הספור , ויבא הפליט ויגד לאברם העברי , והוא שוכן באלוני
ממרא האמורי , אחי אשכול ואחי ענר , והם בעלי ברית אברם , הוא להודיע
שהיה שכן אצלם , ובעלי בריתו ואוהביו בשמירתם , לא שהלכו עמו
למלחמה , ולזה אמר הכתוב אחריו , וישמע אברם כי נשבה אחיו , וירק
את חניכיו · והנה ילידי ביתו , הם בני אמהותיו , ונעריו וחניכיו , הם
האנשי' השכירים , שהיו בביתו לעשות מלאכתו , ולקח אברהם אותם ילידי
ביתו וחניכיו שהיו כלם עבדיו , והלכו עמו להלחם במלכים , ועל זה אמר
אברהם למלך סדום בלעדי , רק אשר אכלו הנערים וגו' , ר"ל שבחלוקת
השבי השלל , היה ראוי שיהיה ד' חלקים · החלק הא' לאברהם אשר הכה ·
והחלק הב' לנעריו ילידי ביתו , והיה זה ג"כ לאברהם , לפי שמה שקנה
עבד קנה רבו · והחלק הג' לחניכיו והם השכירים אשר היו במלאכתו ואשר
הלכו עמו למלחמה · והחלק הד' לענר אשכול וממרא , אשר לא הלכו שמה ,
אבל ישבו על הכלים · ואברהם אמר למלך סדום שלא לקח , ושלא יקח לעצמו
כלום , וזהו אמרו בלעדי , כלומר לא יגע עדי דבר מזה , וגם החלק ילידי
ביתו אשר שלא יקח כלום , כי אם מה שאכלו כבר , וזהו אמרו רק אשר אכלו
הנערים , לפי שהיו עבדיו · ואמנם חלק החניכים לא הזכיר מהם , לפי
שאברהם לא היה רשאי כפי הדין לקחת מהם חלקם · וכן חלק ענר אשכול
וממרא היושבים על הכלים , וזהו שאמר וחלק האנשי' אשר הלכו אתי , ר"ל
חניכיו השכירים , וג"כ ענר אשכול וממרא שלא הלכו , שגם אלו ואלו יקחו
חלקם · והיה לפי זה , החלק יוצא מעצמו , ואשר עמו , כלומר חלק האנשים
החניכי' אשר הלכו אתי , וחלק ענר אשכול וממרא , כלם יקחו חלקם · הנה
א"כ פסק שני החלקים הראשונים מהמלקוח , ולא פסק שני החלקים
האחרים · שנאמר מזה , כדעת רבי יודן , ענר אשכול וממרא שנשארו
על הכלי' , לקחו חלקם בשוה מהבזה , ולכן אמר בדוד מזה למדו , מאברהם
זקנו שהיה ענינו כזה , דומה לענין דוד , וכבר שהיא רש"י דבר זה מזה
בפי' הפסוק , אבל לא הרגיש באמתת הענין הזה כראוי · הנה שנתבאר מן
ספור המלכים האלה , דברים תועליים · א' שהורה אשר עשו מלך סדום
וחבריו , שלא היה סבה להשחיתם ורעתם , כי יש אלהים שופטים בארץ ,
ולכן ראוי שירבה תבא בלבם , וקשתותם תשברנה · והב' להודיע מעלות
אברהם בחזות , שהיו באלו כהם כמו בחדעות · אם בגבורה , שהיה אמיץ
במתניו ועצם , להלחם בארבעה מלכים בעת נצחונם · ואם בתבונתו
בתחבולות מלחמה , כמו שביארתי בפסוק ויחלק עליהם לילה · ואם
באהבת הקרובים , שהיא מדה נכבדת , כמו שזכר הרב המורה , שלכן
הסתכן עצמו להציל את לוט , בהיותו אחיו לפניו , בסבת פרידתו · וכתבו
המפרשים הקודמים , שהיה לוט בשבעה ובגלל אברהם , והשיב את הרכוש
למלך סדום , בן שהוא שנה , ומהם ולא ענין שיתעכב , שיתנו אלא אל
אמונתו · והוא סבלות נחוה בפיהם , כי השנוה לדבר אשר כיוצא , כמו
שיתבאר במקומו · ואם בעדות הצדקות וגודל הלב שהיה לו , כמו שיראה
מהספור הזה שעשה עם אבימלך , ומה שעשה עם מלך סדום · הג' שלמדנו
ב"ר פ"מ"ב מכאן שה מ"מ * בב"ר , אמר רבי אבין כשם שפתח בארבעה מלכיות , כך
אינו חותם אלא בארבעה מלכיות · ונגד עם , ויהי בימי אמרפל מלך שנער ,
זה בבל · אריוך מלך אלסר זה מדי · כדרלעומר מלך עילם זה יון · ותדעל מלך
גוים זו שהיא מכתבת ומגייסת בכל העולם ע"כ · רבו כזה , שאירע כל
שהיה זה לאברהם , להודיעו כי ד' מלכיות עתידות למשול בעולם , בבל
מדי יון , והרביעית שמולכת על גוים רבים , וכמו שאברהם התגבר על ד'
המלכים האלה , והשיב את הרכוש , כן באחרית הימים , יתגברו בני זרעו
על המלכיות האלה , וישיבו כל הרכוש , נמשך לדעתם האמיתי , שכל מה
שאירע לאבות , סימן לבנים , וגם מה שביארתי בפסוקי הפרשה הזאת
ועניניה , ויתרו השאלות י"ג וי"ד ·

אחר הדברים השאלה וגו' עד ושרי אשת אברהם לא ילדה ·

הפרשה הזאת היא גדולת הערך ,
והפעולה , ואני בעיוני בה מימים רבים , ראיתי לשאול בה מאו"ב א' והן הם :

השאלה הא' באמרו היה דבר ה' אל אברם במחזה והוא שפעמים
רבות קודם זה כתוב שהיה נבואה לאברהם , אבל
לא נאמר בלשון המדרגה הנבואית , כי היא עיקר שנבואה או כמו ,
[illegible]
אליו אתודע , בחלום אדבר בו · ומראה , ומחזה , שכל אחד , מזה ראוי
שיוודע לפרשיו , לאן שהנבואה הזאת שהיתה לאברהם , בחזה בחזיון , כי
ידיעת זה בלתי צריכה לענין זה : ומה שנוסף לנו שהנבואה הזאת
בחלום , או בהקיץ , אחרי אשר היה דבר ה' :

השאלה הב' באומר השם לאברהם , אל תירא אברם אנכי מגן לך
שכרך הרבה מאד , כי למה יירא ומה יש לו לירא ,
שהוצרך להבטיחו עליו : ומז"ל אמרו שהיה דואג שמא קבל שכר מצותיו
בעולם הזה בנצחון המלכים , ושהיה גם כן ירא על הנפשות שהרג , ולזה
כתב הר"ן , ושעל זה הבטיחו אל תירא , שכרך הרבה מאד · אבל לא יפול
בזה לשון יראה , כי הוא לא ככה שכל אשר עשה , ולעבודת אלהיו עשה ·
ויותר היה ראוי לבטוח לקבל שכר שלא יראה שמא יספנו :

השאלה הג' בתשובת אברהם שאמר ה' אלהים מה תתן לי כאלו
לא היה ביד השם מה לתת לו , דבר יותר גדול משכר
פרי הבטן , והוא עקר , כי הנה השגת השלמות והשכר הרוחני הדבק בנפש
הוא יותר גדול ויותר נכבד לאין שעור , מהזרע וירושת הארץ · ויורה עלה
ענין העקידה , שהלך אברהם לעקוד את יצחק בנו יחידו , לתקות השכר
הרוחני · ויקשה ג"כ כפל הכתוב שזכר · ויאמר אברם שתי פעמים ,
בהיות הדבור אחד ומדובק : ולכן היה ראוי שיאמר ויאמר אברם ה' אלהים
מה תתן לי , הן לי לא נתת זרע וגו' , והר"ן הרגיש בספק הזה , וכתב
שהמאמר הראשון , היה לענין השכר שלא היה צריך לו יותר רכוש , כיון
שהיה ערירי בלא בנים · והמאמר השני שאמר , שבמאמר האלהי הנזכר
שאמר לו לא כאלה שכסית הארץ בנפשו יותר צריך אין מהרכוש , ולהיותם
שני ענינים , באו עליהם שתי אמירות , אבל זה בלתי מספיק , כי כוונת
תשובתו כוללת שני ענינים , אבל לומר על שניהם פעם אחת ויאמר , כ"ש
בהיותם שני הענינים ענין אחד כמו שאמרנו :

השאלה הד' באמרו הן לי לא נתת זרע , כאלו היה אברהם יודע
שבטבעו להוליד , ושהשם מנעו ממנו , לכן היה
מתלונן עליו , ואין הדבר כן · כי אברהם עקר היה כמו שנו' , וג"כ השם
אמר השם בארץ , ולא שהגביל לו זמן שיוליד , לשיאמר שעבר זמן הבטחתו ,
ולכן יקשה למה נתרעם אברהם הן לי לא נתת זרע , כאלו היה כבר הבטיחו
בו · והר"ן כתב שהיתה תלונתו זאת , שלא נתן לו ביעוד השם ברכת
הזרע , ולא שהבטיחו עליו · ואינו נכון כי כתיבת הדבר , שאמר על הבטחת
הדבר לעניות , לא על היעוד והבטחה , כ"ש שאמרו שכרך הרבה מאד ,
כבר יוכלל בו יעוד הזרע , כי הוא מן מיני השכר , ויקשה עם זה למה
שיתן הקב"ה עתה זרע לאברהם עד היותו בן מאה שנה , ושרה בת צ'
שנה , ולמה לא נתנו אליהם בנערותם :

השאלה הה' באמרו ובן משק ביתי וגו' , והנה בן ביתי יורש אותי ,
והוא כי למה זה קרא לאליעזר בשם בן , היה לו לומר
ומשק ביתי , שהוא המשק ליעזר , וכן והנה משק ביתי , או שהכתוב בן ביתי יורש
אותי : אבל שם בן אינו ענין לבית , ולא נאמר באליעזר שם בן , כי אם
במקום הזה , כי כאשר שלח אברהם לקחת אשה לבנו , לא קראו כי אם זקן
ביתו , ולא קראו בן ביתו :

השאלה הו' באמרו והאמין בה' , כי זה מורה שבאשר בעשרתו
אשר היעודים שעברו , לא שהאמין בה' כמו שהאמין
ביעוד הזה · וכן יש ענין ויחשבה לו צדקה , כי גם שהוא לפרש"י , שהפירוש
שאברהם האמין שבצדקת ה' יעשה זה , ולא בזכותו , עדין יקשה למה אמרו
בזה היעוד בלבד , ולא אמר כן בשאר היעודים שנאמרו לו על זה :

השאלה הז' אמרו ויוצא אותו החוצה , ואם היה כל זה במראה
הנבואה כדעת המפרשים , מה היה הצורך לומר
שהוציאו לו מחוץ שאוהל לחוץ , לאמר לו הבט נא השמימה , אף כי לא זכר
הכתוב שהיה באהל , ולא היה הענין שראוי להודיע , שיצא המקום אשר אל
מקום אחר , והיה די שיאמר ויאמר לו הבט נא השמימה , כי אולי נראה לו
לו שהנבואה ולא באהל : ואולי שהענין זה אז"ל * הוציאו מאצטגנינות שלו · שבת קנ"ו
ואם אמרנו שהיה זה בהקיץ , תזמין וידעתי אם היה ביום או בלילה , כי
א"א שיהיה ביום , כמ"ש וספור הכוכבים , כי אינם נראים ביום , ואם היה
בלילה יקשה אמרו ויהי השמש לבא :

השאלה הח' באמרו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים , כי אם
לא להודיעו שהמדבר אתו היה האלוה' , היה ראוי
לומר זה בתחלת הנבואה , כמו שכתיב במשה וידבר אלהים אל משה , ויאמר
אליו אני ה' , וארא , ומה היה לו להזכירו כאן אחר דברי האל , ותשובת
אברהם אליו , בהיותו יודע שהאל הוא המדבר עמו , וכמו שהשיבו ה'
אלהים מה תתן לי · ויקשה עוד עם זה למה אמר אשר הוצאתיך מאור
כשדים , ולא זכר זולת אחר : ובכר הרגיש הר"ן בספק הזה , וכתב שזה
הכתוב להודיעו , שהשכר אשר יעדו עליו , שהוא ירושת הארץ , לא עושר
ונכסים אחרים , והוא לתת לך את הארץ הזאת לרשתה , אבל זה בלתי
מספיק , כי עם היות סוף הפסוק מכוון לזה , הנה תחלתו אני ה' אשר
הוצאתיך מאור כשדים , יקשה עכ"פ כמו שאמרתי ואין כנגדו [illegible] דבר
בתשובתה :

השאלה הט' במה ששאל אברהם במה אדע כי אירשנה והוא
הספק אשר העירו המפרשים , למה לא שאל על

הזרע

הרע, ושאל על ירושת הארץ. והרמב״ן והרלב״ג והר״ן פירשו שאלתם הספיקו שיעוד הזרע הזה, היה להטיב לאברהם בלבד, ולכן לא שאל עליו, כי ידע בעצמו שלא יחטא ויפסידהו. ויען שהיעוד הטוב לא יחזור, וכאמרם ז״ל, כל יעוד שיצא מפי הקב״ה לטובה אפילו על תנאי לא חזר בו. אבל בירושת הארץ, עם היותו טוב לישראל, היה רע לכנענים, ואולי ישובו בתשובה כאנשי נינוה, ולכן שאל עליו אות ברית שיתקיים הדבר עכ״פ, ולא תמנע ירושת הארץ בזכות הכנענים, ולא לחטאת בני ישראל. ואפלא מהחכמים האלה שלשתם כמו אתנו, בהסכימם על הדעת הזה, כי היעוד עם הברית, ובלתו לא ימנע הזרע בזכות ובתשובת המקבלים, ויחטאו בתשובתם, האם בעבור הברית הזה אשר עשה אלהים לאברהם, נמנעו בלתי התשובה מיושבי הארץ, או לא יקבלה השם מאתם, חלילה לאל מרשע, ושדי מעול כי כל דרכיו משפט: ברכות ו׳

השאלה הי׳ למה שאל אברהם אות על ירושת הארץ עתה כשראה האות, ולא קודם לזה, כשאר היעודים שהבטיחו האל ית׳ עליה. וכבר התחכם הר״י בן ניקטוליאה בפירוש הגדות של כבת ספשה, להשיב על זה, ואמר שקודם זה היעוד, לא יעד הקב״ה לאברהם, כי אם לבלע על נתינת הארץ, אבל כאן הבטיחו על ירושתה, ושהירושה היא שיתייחדו בניו בה לבנה בנאים, ולא ינחו ממנה מפני עבירות שיעשו, ושלזה שאל במה אדע כי אירשנה, ר״ל באיזה זכות יתיחדו בירושתה, ושהשיבו יתברך בזכות הקרבנות יתכפרו עונותיהם ויירשו את הארץ. ולאשוב שיזכירו רש״י ז״ל דייקו, שכתב במה אדע כי אירשנה, הודיעני באיזה זכות יתקיימו בני בארץ. ואמר לו הקב״ה בזכות הקרבנות, והדעת הזה אצלי הוא הבל ורעיות רוח, מד׳ טענות, הא׳ שגם ירושה לא יורה בנצחיות ונתיידה, כי אם שיירשנה היורש ויאחר, בלי התבוננות אם יתמיד בה אם לא. וכמו ותורישני עונות נעורי, אשר יורישך כמוש אלהיך אותו תירש. ויותר תורה הנתינה על נצחיות, כאו הדבר ניתן בנתינה גמורה, ולא ישאר עניה לנותן כלל. הטענה הב׳ שאחר קודם זה, כנבואה שבאה לאברהם אחרי הפרד לוט מעמו, יעדו יתברך בארץ ובנצחיות הנתינה באומרו לך אתננה ולזרעך עד עולם. ויאמר עד עולם יורה הנצחיות, והוא כמו ועבדו לעולם אתה אל וכן פירשו הרמב״ן. ג׳ הטענה השלישית שאם היה היעוד כאן על ירושת הארץ ר״ל בנצחיותה, ולא לזרן על נתינתה, ועליו היה הברית, היה אחר בסוף הדברים ביום ההוא כרת י״י את כ״ג אברם ברית לאמר לזרעך נתתי, היה ראוי לומר לזרעך הורשתי בלשון ירושה, ולא בלשון נתינה. הטענה הד׳ שאם אברהם שאל על נצחיות בארץ, ועליו בא הברית, איך א״כ לא נתקיים אם כן, שעם כל הקרבנות בא נבו׳ והחריב בימי ירושלם, וגלה יהודה מעל אדמתו. ועד היום לא אמר אדם שגלתה יהודה על בטול הקרבנות, אלא על העבירות, שהיו בידיהם ע״א וג״ע וש״ד, ובטול שמיטות, וכל זה מורה שהדעת הזה איננו כלום, ותשאר השאלה בתקפה:

השאלה הי״א באמרו במה אדע כי אירשנה, והוא כי אם כיון לשאול לו אות, היה לו לומר כמו שאמר חזקיהו, מה אות. גם שלא תמצא שנתן לו האל יתברך כאן עליו גם וכלא, אם לא נקח אות על חוזק וקיום שיירשנה, לא יגרום חטא זרעו או תשובת יושבי הארץ כדברי המפרשים, הנה בזה לא תפולם ידיעה, והיה ראוי שיאמר השבעה לי כיום, או כרתה נא לי על זה ברית, כי מלת במה אדע, לא תיכן על קיום הברית, כיון שלא נמשך שיש ידיעה שלא היתה לו:

השאלה הי״ב באמרו עגלה משולשת ועז משולשת ואיל משולש ותור וגוזל, ויקשה למה לא היו התור והגוזל משולשים כמו הבהמות. כיון שיהיה פירוש משולש כדברי רש״י והרלב״ג והרמב״ן, שהיו שלשה מכל מין מהם, או שיהיה משולשת כבן שלש שנים, וכדברי הראב״ע והר״ן, היה ראוי שיהיה מהתור והגוזל שהוא אפרוחי יונים, שלשה שלשה כפי הדעת האחד, או שיהיו בני שלשה חדשים, או שלשה שבועות, כפי הדעת האחר:

השאלה הי״ג כמו שאמר ויבתר אותם בתוך ואת הצפור לא בתר. ואם הברית היא הבתירה, כמו שאמר העגל אשר כרתו לשנים, ויעברו בין בתריו, והיה שכל הבהמות והעופות האלה, באו לתכלית הברית, למה לא בתר כלם באופן אחד. ג׳ וראוי שתדע שבענין הזה באו שני דעות, ועל שניהם העיר רש״י, האחד שנוה רמז לקרבנות שיעשו ישראל מהמינים האלה, שבזכותם ירשו ארץ ויכבשוה, ולזה נמשכו שאר המפרשים כלם. וכפי זה הדעת אמרו בב״ר הראהו הקב״ה שמבדילין בעולת הבהמה, ואין מבדילין בעוף. ואין הדעת הזה כפי פשט הכתובים אצלי, לפי שלא זכו ישראל לירש את הארץ בזכות הקרבנות ולא נזכר זה בפסוק כלל, כי אם מפני שבועת האבות, ובזכות התורה שקבלו בהר סיני. ג׳ והקרבנות היו על הכוונה השנית, כאמר הנביא כי לא דברתי את אבותיכם וגו׳ ואמר לא על זבחיך אוכיחך וגו׳, וכמו שזכר הרב המורה בפל״ב בח״ג, ובהיות זה כן, איך נאמר שנתייחד הזה, ויודיעהו שבזכות הקרבנות ירשו את הארץ, וכ״ש שיבאר לו פרטי הדינין, ושאין הבדלה בעוף. והדעת הב׳ זכרו רש״י והוא מדברי המדרש גם כן, ולא נמשך אחריו אדם, שבעגלה רמז לאומות, כמ״ש כי סבבוני פרים רבים. והאיל רמז לפרס, כאמרו

באיל אשר ראית בעל הקרנים. והעז רמז למלכי יון והוא הצפיר השעיר שזכר דניאל, ושנמשלו ישראל ליונה שהיא נוכחת בגוי הכלט, ולפיכך בתר הבהמות, רמז שיהיו רשעים שהאומות, כלים והולכים, והצפור לא בתר שיהיו ישראל קיים לעד. וגם הדעת הזה כפי מה שהבינותו, בלתי מתישב בפסוקים. לפי שאם נרמזו האומות כלם בעגלה, לא היה אם כן צורך לא באיל ולא בעז, לרמוז ליון ולפרס, כיון שהם מכלל האומות. ואם בא לרמוז על אלה ביחוד, מפני שהרעו לישראל, תשאר השאלה ולמה לא עשה כן רמז לבבל ולא שהחריבו בית ראשון ובית שני, והיו ד׳ חיות כמו שראה אותם דניאל, וכמו שמו לפנים דרשו ואימה חשכה גדולה נופלת עליו שירמוז להם. ויקשה עוד על הדעת הזה, למה לא נכתוב העז קודם לאיל, בהיות שפרס הנרמז לאיל, קדם בזמן לעז הנרמז ביון. וגם יקשה מה ענין התור, ומה יורה, אחרי שהגוזל הוא בן היונה רמוז לישראל. ועוד כי אם אברהם ביותר התור והגוזל, מה לנו שיבתר אותם או לא, כי הנה בהרגו אותם, יורה שיכלו כבהמות, וכלם מודים שהרג, וכאמרו הראה לו הקב״ה שמבדילין בעולת בהמה, ואין מבדילין בעולת העוף, ולא יאמר זה אם לא שהמיתם, כי החיות והעופות המואר הוא, שלא תתכן בהם ההבדלה. סוף דבר שתי הדרשות האלה, לא יתישבו כפי סדר הפסוקים והוראתם:

השאלה הי״ד באמרו וישב אותם אברם, ואם זה מוזר לעיט אשר זכר, והוא לשון זכר, היה לו לומר וישב אותו אברם, ואף שיהיה פירוש שם המין, היה ראוי לו לזכרו בלשון יחיד. ויקשה ג״כ מה היה התועלת בשהשיב אותם לשלא יאכל העיט את הפגרים, אחרי שנשארו שם תמיד בשדה, ועוד מעט הלך אברהם אל ביתו, ונשארו הפגרים מאכל לעוף השמים ולבהמת הארץ:

השאלה הט״ו בסבת גלות מצרים, שאמ׳ ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו׳ והנה ביוסבת בדרים באו על זה שלש דעות. האחד לר׳ אבהו אמר מפני מה נענש אברהם אבינו ונשתעבדו בניו ר״י שנה, מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים, שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו. והב׳ לר׳ שמואל, מפני שהפריז על מדותיו של הקב״ה, שנא׳ במה אדע כי אירשנה. והג׳ לר׳ יוחנן שאמ׳ מפני שהפריש בני אדם מלהכנס תחת כנפי השכינה, שנא׳ תן לי הנפש והרכוש קח לך. והנה הדעות האלה כלם תלבד מה שיש בהם מהחולשה, כבר יבללם ספק עצום, והוא שאברהם שחטא לא נענש כלל, כמ״ש ואתה תבא אל אבותיך בשלום, תקבר בשיבה טובה, ונענש עליו הזרע השלישי, והד׳ מהמתי פליו, על לא חמס בכפיו, ועל כיוצא בזה נאמר, אבות יאכלו בוסר ושיני בנים תקהינה. ואחכם מה שאמרה תורה פוקד עון אבות על בנים, הוא לבד בחטא ע״א, וכשאוחזים מעשה אבותיהם בידיהם, לא ע״ב בעונש שיענש בנים בעון אביהם שלא נכשלו בם בו. ויקשה עוד למה היה הגלות הזה במצרים, יותר מבשאר ארצות. וכבר נתבונו זה שעשיים והם אלופים יחד. והנה הרמב״ן גם הביא בזה דעת רביעי, כמו שזכרתי למעלה, שאברה׳ חטא בירידתו למצרים, ובצאתו מהארץ הנבחרת, אשר צוה לבא שמה, ובהביאו אשתו הצדקת למצרים באותו נסיון מפחדו שיהרגוהו, ועל החטא הזה, נגזר על זרעו הגלות במצרים, וכמו שזכרתי למעלה, והנה ישתהו הספק הקודם, שיהיו בני אברהם שלא חטאו נענשים בחטא אביהם, ולא נענש החוטא עצמו, ומלבד זה כבר תפש עליו הר״ן: באמרו שהיה כל זה לאברהם מכלל הנסיונות, שנתנסה ועמד בכלם, ואין מתשוב לו לפשוע. גם כי אם היה חוטא בזה, לא היה שונה בגלותו באמרו בארץ אשר לא לך אחיתי היא. ואמרו נכתב שבתבי מהמחברים הביאו בזה דעת חמשי, והם הר״ן והר׳ אשתאלי תלמידו בספרו אור י״י שכתב הר״ן, שלא היה גלות מצרים על חטא כלל, כי אם להכניע לבותם של ישראל, כדי שיהיו ראוים לקבלת התורה, ושהוא זה מכלל יסורין של אהבה. והר״ר אשתאלי כתב שהביאם הקב״ה למצרים כדי להראות שם מופתיו, באופן שיתבאר להם יכולת השם, ולא ישאר בלבם שום ספק, כי היתה ארץ מצרים מלאה כשפים, ונתברר שיהיה כי פעולות השם לא היו ע״י כשוף, כי אם בכח היכולת הבב״ת, וכיון ש ולמען תספר ונאמר וידעת כי אני י״י. ספק השוה על שני הדרכים האלה הוא, שהיה גלות מצרים חסד והטבה לישראל, ולא עונש על חטא כלל. וגם זה איננו שוה לי, כי היה יסוד הדעת הזה שזכר הר״ן, מסופק מאד, וכבר אמ׳ ז״ל אין מיתה בלא חטא ואין יסורים בלא עון. וכתב הרב המורה בפכ״ד ח״ג שזהו דעת האומה לא ח׳ חליפו. וגם הרמב״ן בשער הגמול אמר כן, והרחיק מאד שיבואו יסורין בלא עון, והנסיון שטוען הרב שהוא מענין היסורין, כבודו במקומו מונח, איננו כן, כי עם שיהיה בכלל הנסיון, הוא מה שלא יגיע לבעל הרע והיסורין, אבל שיהיו מעותדים לבא ולא יבאו, כענין העקדה, ואפילו שנודה זה ביסורי האיש הפרטי, שיבואו להטיב לו באחריתו, באמת אין ראוי להאמינו באומה אחת, שתבא לידי גלות ועבדי פרך בלא עון קודם. ועוד יקשה לשני הדרכים יחד, כי אם היה גלות מצרים גזרת השם לטובתם של ישראל בלי חטא ועון לא היה נחשב לחסד אלדי שהוציאם מגלות ההוא, כי אם הוא ית׳ ברצונו הגלם למצרים על לא חמס בכפם, היה עול גדול אלא יוציאם משם, ואע״פ שכתוב שהגלם כדי להטיבם באחריתם, הנה אין ראוי שיחשב החסד בהוציאו משם, כי אם בהטיב להם אחרי הוציאם, והנה התורה הגדילה החסד הזה שעשה ית׳ עם ישראל בהוציאם ממצרים, ויחסהו אל זכות האבות, כמ״ש כי שאל נא לימים ראשונים אשר היו לפניך וגו׳, ולא

שנשה אלפים וגו' ונשאת כי אהב וגו' · ועוד כי הנה התורה זכרה שהוליכם במדבר לתען ענותם לנסותם להטיבם באחריתם, אבל לא זכרה בשום מקום שהגלם במצרים לענותם ולנסותם להטיבם באחריתם, כ"ש זה שאמרו שהגלות ההוא היה להם הכנה טובה לקבלת התורה, ולקנין האמונות האמיתיות, אינו כן כי אדרבה, שלמדותם אלהי מצרים ובלבביהם, כמאמר רבי הלכה, כמו שזכרה יחזקאל, פו ילכו בכסף וברכו את הדגה · ואחכם בתכה ראו ובשנם סנרים, והם במצרים היו עובדים ע"א, כמו שאמר יחזקאל הנביא · ותמיד במדבר היו מסופקים בד"י ובמשה עבדו, עד שמפני זה סנרכו לתות כלם במדבר, וכמ"ש עד תום כל הדור אנשי המלחמה היוצאים ממצרים אשר נשבע ד"י להם לבלתי הראותם את הארץ, וכבר היה אפשר שיהיו אליכם הנסים הגדולים בהיותם במצרים, בזולת גלות ועבוי, שמהם יכירו וידעו כי ד"י הוא האלהים אין עוד מלבדו, הנה א"כ הגלות הוא בהיותו על ענין זו בזולת שאין ישתהו בספקות מגונות :

השאלה הי"ו

באמרו ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה וגו', והנה לא מצינו בכל נבואות אברהם שיזכור הכתוב הזמן ועת השמש אשר היה עליו השפע, ולא היה בהגבלה הזאת צורך כלל · וכבר התעורר הר"ן על זה, וכתב שהגביל הכתוב בעת השמש, שנד מראה הקב"ה שיתעבר לפיד אש בין הגזרים אחרי שיחשך לגמרי, למה שאמר האש וזרע ועבר בנסך הלילה, שמוראתם ביום, וכאמר אל נראה בסיהרא, אבל זה שאמר הרב, יצדק בפסוק שאמר ויהי השמש באה ועלטה היה, והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה · לפי שזכר שם שהיתה העברת לפיד האש בלילה, להיותו יותר נראה, ולא יצדק דבר מזה בזה הפסוק ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברהם, לפי שלא נזכר בפסוק הזה העברת לפיד האש, אלא זה שנאמר לאברהם ידוע תדע וגו', ולענין ההודעה הזאת לא היה צריך הגבלת העת :

השאלה הי"ז

באמרו ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, והנה לא נשתעבדו במצרים כי אם ר"ו, כמנין רד"ו שנה · והענוי היה לבד פ"ז שנה, ואיך אמר א"כ ית' ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה ? ועוד שהכתוב אומר ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרי' שלשים שנה וארבע מאות שנה, ובתוספו א"כ בעבודתם ל' שנה · ועוד שאם היה הגלות קצוב וגזור ת' שנה, איך באמר בפרשת ואלה שמות ויאנחו בני ישראל מן העבודה ויזעקו ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה, ויורה שעל צעקת' נגאלו לא להיות זמן הקץ נשלם · ורש"י כתב שהנות השעבוד התחילו משנולד יצחק, שהוא היה התחלת הזרע, והל' שנה היו מעת גזרת בין הבתרים, עד שנולד יצחק, והוא מדברי בעל סדר עולם · וכבר זכרתי לתעלה שזה הדעת כבר, על שאמרו שיצא אברהם מחרן, הוא לשם וישב שם חמשה שנים, ושעל הפעם השנית שיצא נאמר ואברם בן חמש שנים ושבעי' שנה בצאתו מחרן · שכבר כתבתי שם שיש סייע לזה מהפסוק · והרלב"ג כתב שארבע מאות שנה שנה שנולד יעקב, והקב"ה מהר את הקץ והביאם קודם זמנו שיעור, והוא כאמת דעת זר :

השאלה הי"ח

באמרו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי · וקשה מלת וגם, לפי שלא נזכר בזאת הנבואה דין, כי אם לענין המצריים ? ורש"י כתב לרבות ד' מלכיות, שגם הם כלים, לפי ששעבדו את ישראל · ואינו נכון, לפי שלא נזכרו אותם המלכיות בפסוק הזה · והרמב"ן כתב, שמעתו, אע"פ שעל ורעך גזרתי שיהיו גרים בארץ לא להם, ועבדום וענו אותם, הב"ו אשפוט את הגוי, ולא יפטרו בעבור שעשו גזרתי וגם זה בלתי נכון, כי רבוי וגם, יחזור לנדונים, לא לענין הגלות והגזרה כדברי הרב :

השאלה הי"ט

באמרו ואתה תבא אל אבותיך בשלום, כי הנה אבות אברהם היו עובדים ע"א, ואיך יאמר ית' שיבא אליהם, כי הנה נפשו לא נקבר עם גופם ונפשו, חלילה לאל מהיות במחיצתם · וכתב רש"י לתקן זה, למדך שעשה תרח תשובה, אבל זה לא נזכר בפסוק, כ"ש שלא אמר אל אביך, כי אם אל אבותיך, ואם תרח עשה תשובה, שנה אבותיו לא עשאוה, והנה יעקב אמר ושכבתי עם אבותי, שהיו צדיקים, ואין כן אברהם עם אבותיו :

השאלה הכ'

באמרו ודור רביעי ישובו הנה, ואם היה שכל בן ימי דור, הנה לא באו לירש הארץ בדור רביעי, לא ושבו, ויצחק יעקב ויהודה פרץ וחצרון וכלב שבא לארץ, והוא דור ששי לא דור רביעי ? ורש"י כתב לאחר שגלו למצרים, ישהו שם ג' דורות, והדור הרביעי ישובו לארץ הזאת, שהרי בארץ כנען היה מדבר עמו, וכרת ברית עמו, וכתיב לתת לך את הארץ הזאת לרשתה, וכן היה שבנין, יעקב גלה למצרים, צא וחשוב דורותיו, יהודה פרץ חצרון כלב שבאי הארץ וגו' · וכתב הרמב"ן שאינו נכון, ולא ביאר לנו זה לא היה נכון אלו, ואחשוב, לפי שלא נזכר בפסוק גלות מצרים לשיאמר הדור' ההם, כי אם מגזרת הזרע, ועוד שאם ימנו הדורות מזמן מצרים, היה ראוי שיהיה הראשון יעקב, ואחרי ששם ירד שמה, ויהיה אם כן דור ששי הבא אל הארץ, לא רביעי · ודעת הרמב"ן בן האה, שהדור הרביעי, היה לאמורי יושב הארץ · והנה שנות גם הוא, כי לא נזכר בכתוב הכנעני, לשיאמר עליו ודור רביעי, גם אחרי ישובו הנה, לא יסבול פירושו בשום צד :

השאלה הכ"א

באמרו, כי לא שלם עון האמורי עד הנה, שיאמר שזה עורה שלא נגזר על ישראל גלות הארבע מאות

סכה לסיתם ראוים בהיותם עובדים כל אותו זמן, גם לא להיות צריך כל אותו הזמן לסובלתם · אלא מפני שעדין לא נשלם עון האמורי לשגברשון מארץ ובתתהו ישראל במצרים, עד תום העון ההוא לאחרי והוא זר מאד כפק שיאשר האלהי · שיעכבו ישראל בגלות מדין לגלא הכה, עד אשר יפנו הכנענים ראוים לענשאיותר טוב היה שיעמדו ישראל בארץ כנען בשבם ובעת בהאבותיהם עד אותו זמן, וכ"ש שאמר כי לא שלם עון האמורי ויחזם שלא היו עדין חטאים, ואם היה כן, איך נגזרה עליהם הגזרה קודם שחטאו ויהיה גזרת ישראל תגזרת הכנענים, שהיהם בלא קדימת חטא, אשר לא כדת וכמשפט הראוי · אלו הן השאלות שראיתי ונערתי בפרשה הזאת ושם שראית מדברי המפרשים בהם, ונשה כפי סברתי יתפרק בישור והנני יפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם כפי ואתתן :

אחר הדברים האלה

היה דבר י"י אל אברם במחזה לאמר אל תירא אברם, אנכי מגן לך שכרך הרבה מאד · ירצה שאברה' אחרי שנצח המלכים, והשיב את הרכוש לחלך סדום, היה ירא מאד ממה שעשה נגד המלכים, פן יבואו עליו ויכוהו, כי הבקיאו ראוים לגדולי הנפש ויושב אשר שהיה עד עתה הולך בתום ילך בטח עובד אלהיו אין שטן ואין פגע רע, ועתה נזקה סבת העוכד ושעתה יצטרך לסיות כשפר תמיד כל היום וכל הלילה, ששים גבורים סביב לו, כלם אחזי חרב מלומדי מלחמה, איש חרבו על ירכו מפחד, מה בלא ספק פעל תחוב, אף כי ידיים אשר לא נוסה ללכת באלה, ויסיו תמיד שיות תלויים מנגד · וגם בספק אם הטיב, בהשיבו את הרכוש למלך סדום, אכיו שזה ונשאו רעים ומשחים לי"י יחלד · ואולי היה יותר טוב להביא את הרכוש לביתו ולעתו לאכול את השוחד את ראשו · שנה בעבור היות שתי המחשבות האלה בלבו של אברם, אמר לו ית', אם לראשונה אל תירא אברם אנכי מגן לך, ר"ל שלא יירא מהמלכים, ולא מהצבאים, כי הוא ית' יהיה לו מגן להושיע, ולא יצטרך לגבורים שיסמכוהו, כי מלאכת יגנו לו, והוא יהיה תמיד מגן אברהם · ואמנם לענין הרכוש שהשיב אמר שכרך הרבה מאד, כלומר שסיבות במה שהשיבות את הרכוש אל מלך סדום כי הנה שכרך הרבה מאד, הלא הוא כמנם עמדו שתים באוצרותיו והעיקר פרס מהלך גדול, אין ראוי שיקבל דבר מוצא יאמר אשר, כי שהכה היה לו שכר שכתוב שהיה הדבור הזה במחזה כפי מה שאמר לאחת מפני סבות · האחד כפי דרך הרב המורה להעיר על ענין גדול מענייני הנבואה, והוא שבפעמים תהיה נבואה מדובקת ואחת, ולא תהיה מתדמה וסוה בחלקים, אבל תהיה התחלתם ממדרגה וכה ובהירה, שהוא המחזה והמראה מסכל אחד, ואח"כ ירד הדבר מדרגות כפעולות השוק, שנמשך להוק שעל המדמה, ותבוא הנבואה באופן אשר יותר גם ועב ממה שהתחילה, ואמר הרב שכן היתה מראות בין הבתרים, שבתחלתה היה מחזה, והיא מהין העלם שכסיו בנואה ואח"כ בשתקע ושב חלום, ועל ההתחלה הזאת אמ' הכתוב היה דבר י"י במחזה, ועל ההשתקעות ושוב חלום, אמר ותרדמה נפלה על אברם · ותראה זה מדברי הרב ריאה, ראשונה ב"פכא מ"ה וכאמרו ש"שכנם"מה פ"ב שספרו על שמפני זה באותו פע"ס, במדרגות הנבואה סוכר שזה, כנים התחלת המראה הזאת יחשדרנה הט', וסופה בכום המדרגה הט', כי לא היתה המראה הזאת כלה לדעתו, ממדרגה אחת באופנם אין יסיה זה שמשעלה ובהיבא הנביא אל מעלה עבה ונפסה אח"כ מדכן ויבא להגבא במדרגת מטה, שנם אין באורו ראוי לזה שמקום ויצטרך אל ביאור דק · זהו האופן הראשון על פי דרכו הרב המורה ונרשמת · והב' הוא שכפי דעת הרב המורה, היתה הפרשה הזאת כלה במראה הנבואה, ר"ל הדברים שדבר לו ית' והוצאה אותו לחוץ, והבטת השמים וספירת הכוכבים, ולקיחת העגלה האיל והעז והתור והגוזל, והבתירה והפרסה, והעברת תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים והדברים שנאמרו בנבואים, שכל זה נראה לו שהיה כן אבל לא נעשה דבר מזה בפעל ובהקין במציאות, וכמו שכתב הר"לבג וגם שאר המפרשי' ויראה מדבריה' שהם נוטים לזה · אבל פשטם הכתובים יראה לי, שאין הדבר כן, אלא שבתחלה היה דבר י"י אל אברם במחזה, וכאמר לו, והוא השיב דבריו, והנבואה הייתה בתמידה, עד אמרו ויקח לו את כל אלה, לפי שאמרו שנאמר קחה לי עגלה משולשת כפסקה אותה נבואה, ויקח אברם, ובפועל ובהקין, לקח את כל אלה ויבתר אותם בתוך וישב אותם · ובעת שנבטר עוד באתם נבואה שנית בחלום, והוא אמרו ויהי השמש לבא, ותרדמה נפלה על אברם, ואם על ותרדמה' שב נבואה ובאותה נבואה שנית, הודיעו ית' אחרית העון והגלות והדורות, ואם כן הקין אברם ראשונה' הכניות כהוא בפעל ובהקין ראה תנור עשן ולפיד אש עובר בין הגזרי' שהוא סגרי' הנבראת עמהום שם הבא הבוא לשיניו, והו דעתי בכללות הפרשה הזאת, והקבתה, ויותרו שם בזה' שאלות הראשונות, שלכן זכר הכתוב שהיה דבר י"י אל אברם במחזה לפי שאחר הדברים לא היה נראה, כי אם בהקין, ושהיה ירא מהמלכים :

ויאמר אברם י"י אלהים

עד ויוצא אותו החוצה, שמחים רבות יקרה לאדם הענו, שיבנם ויכלם מלשאול שאלם מאדוניו בסירוש, ושאלה ברמיזות, ואם האדון לא יבין רמיזותיו, או לא ישיב עליהם, או יצטרך השואל לשאול בבאור שני אותם שאלה בסירוש · ותראה זה בסדר ראשי השבטים בבני גד ובבני ראובן שבקשו לשאול ממשה עבר הירדן בימי' ותחנ', כשאמרו עטרות ודיבון וגו', הארץ אשר הכה י"י לפני עדת בני ישראל ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה ·

ולפ"ז כלא בפסוק אחר עם פרשה פתוחה בנביאים, ויאמרו אם מצאנו חן בעיניך, יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזה אל תעבירנו את הירדן. ויקשה אם כן היה הפסוק הזה גזרת הקודם, למה אמר בזה הפסוק השני ויאמרו, ולמה בא בין שניהם פרש' פתוחה. והיתה תשובתי שהם כראשונ' אמרו שאלתם ברמז, באמרם ארץ מקנה היא ולעבדיך מקנה. כאומר ראויה היא לנו ושתקו, כי בושו מהם כבלתי ישאלוה בפירוש, ומשה שהבין כוונתם ויתנכר להם. ומשה אדוננו, עם היות שהבין כוונתם עשה עצמו כאלו לא הבינה, כדי שיצטרכו לשאול שאלתם בפי' כדי להוכיח' עליהם. וכן היה, כשראו שמשה לא הבינם, הוצרכו לשאול פעם שנית בפי' וזהו ויאמרו יותן נא את הארץ הזאת לעבדיך. ולכן באה שם שתי פעמים מלת ויאמרו והובדלו בפרשה ביניהם, ואז הוכיחם אדון הנביאי', האחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה. וכן ראוי שיפורשו מאמרי אברהם אלו, שהוא שרצה להשיב ברמז לשני הדברים אשר כלל המאמר האלהי, כי כמ"ש לו שכרך הרבה מאד, השיבו מה תתן לי, כלומר מה השכר שיהיה לי לעניני כי העושר והרכוש אשר תתן לי, יהיה לאליעזר היורש אותי, ולא יועיל לי דבר, וזהו מלת לי, כלומר מה הדבר שתתן שיהיה שלי. ולמה שאמר לו אל תירא אברם, השיבו ואנכי הולך ערירי, רוצה לומר הנישא ורואה י"י אני שירא מאויביו, ראוי שישב בבית סגור ומסוגר, ולא יצא משם אנה ואנה ואם יצא, ילוהו גבורי כח עושי דברו, ואני איני כן כי אצטרך תמיד ללכת מגוי אל גוי, פעם כאן, לראות את שלום הצאן ולהבקר ירדן אברהם ופעם לעבוד עבודתו. יצא לפעלו ולעבודתו עדי ערב. והכרם אלך יחידי כי אין מי שילך עמי לשמירה ועזר וזהו כיון באמרו ואנכי הולך ערירי, רמז להליכתו תמיד בודד וערירי, שהוא כלי בנים כדבריהם ז"ל, ולפי שלא אמר תתברך ולמה לא ילך אליעזר עמך שהוא במדרגת הבן, השיבו ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר, רוצה לומר והבן אשר לי אליעזר, שהוא מדמשק, ואינו ממשפחתי ומבית אבי, הוא מנהיג הבית, ולכן לא ימיש מתוך האהל ולא יוכל ללכת עמי, כי הוא המסדר כל עניני הבית, ויהיה משק, מגזרת על פיך ישק כל עמי. והנה ראה אברהם, שאלו היו לו בנים שהיו, לא היה הולך ערירי, כי כחצים ביד גבור, כן בני הנעורים, אשרי הגבר תהלים קכ"ז
אשר מלא אשפתו מהם לא יבושו כי ידברו את אויבים בשער. אבל סיים דברו אברהם ברמיזה לפני אדוניו. ואין ספק שאחרי דבריו אלה שתק לראות מה ידבר בו, ומה ישיב על תוכחתו. והש"י ראה שמחשבות לבו ולא השיבו דבר, עד אשר יתבאר דבריו בביאור מפורש, כי כמ"ש ש"ל הקדמון ברוך הוא עם אחד לא פעלתם של צדיקים, וכאשר ראה אברהם שלא השיבו יתברך, חזר לדבר פעם שנית בביאור, ולא ברמיזות, באמרו הן לי לא נתת זרע, כי להיות זה דבור שני כפני עצמו, אמרו הפסוקים שהנך לומר שנית ויאמר אברם ובניו, אם אתה אלדי רמה, שלאמר עוד דברי לו מעני שהן לי לא נתת זרע וזהו כי ואנכי הולך ערירי שאמרתי. ולא היתה כוונת אברהם לספר רעם על שלא נתן לו בנים כפי טבעו אלא שאחרי שהנה יעדם לתתם לו על דרך חסד, שהיה ראוי שיתנם לו בנבואתו, באופן שיהיה לו לעזר ולהועיל כי כחצים ביד גבור כן בני הנעורים, ובנו אם לו באחרית ימיו, מה כשרון לו מהם. ואמר גם כן מ"ש ברמז מה תתן לי, באמרו והנה בן ביתי יורש אותי, רוצה לומר כי לא יספק ברכוש ושכר, אחרי שאליעזר עתיד לירשו, ולא לאברהם יהיה העושר, וכן אמרה תרש אותי בלשון הווה שרצה בו שאליעזר מעתה הוא יורש כל נכסיו וכאשר ימות אברהם ישאר הזרע אשר יתן לו האלהים, נער ורך, ולא יעצור כח כנגדו, וישאר כל עבדו אם כן ביד אליעזר, ולזה אמר והנה בן ביתי יורש אותי, להעיר על שהיה אליעזר בן שבית שירש אותו כבן שירש את אביו, ולא היה בן אברם' כי אם בן ביתו, ובן משק ביתו שהיה זה כלו מפני שלא באו הבנים בנערותו. הנה אם כן שני הפסוקים האלה, ענינם אחד, אם לא שדבר אברהם כראשונ' ברמז, ובשני בביאור, ולפי שעל השכר ברכוש, בא דבור שכרך הרבה מאד, הבין אברהם שנשכר בנופני דבר אלוי האלדים, שהוא מחין ברכוש אשר החזיר למלך סדום, ולזה השיב עליו, ולא דבר מהשב' שנפשו כדעתו, שלא כאו' עליו שכרך הרב' מאד, מאבר שכבר פעם שנית שלא השיבו ית' על הדבור הראשון, הנה על הדבור השני שהו דבר, בתפלתו שים דבר י"י באמן, בלי עכוב כלל, והוא אמרו והנה דבר י"י אליו שבא אליו התשובה במהרה, לא יירשך זה, ר"ל הנה הקושי אשר עליו יסובו כל דבריך הוא שאין לך בנים בנים, ושיבואו באחרית ימיים שמתך למיתתך ובעבין שיהיה אליעזר יורש ביתו. אל תירא ואל תפחד מזה, כי לא יקום ולא יהיה כן, וזהו לא יירשך זה ר"ל אליעזר, כי אם בן מעיך אשר יצא ממך, הוא יירשך, וכזה בנסיון שיולד לו בן בזמן שיהיה, וישאל אדם שלם כעת מותו של אברהם ולא יצטרך לאפוטרופוס, ובזה הדרך יהיה הוא היורש, ולא אחר, והנה לא רצה הק' ב"ה לתת לאברהם זרע, כי אם בזקנותו, ובזקנות שרה אשתו, לפי שאם היו מולידים בנערותם, אולי היו חושבים שהיה בטבע כדרך כל הארץ אבל בראותם שהיו זקנים באים בימים ולא הולידו, והתפללו עליו כל הימים, הנה בהיות אברהם בן מאה שנה, ואחרי שקבל ברית מילה שהתלוי כלי ההולדה, ונכרה, שאז היה הדבר חוץ מכל האדדים מנגד הטבע, ושרה בת תשעים שנה, אז נתן לו הבן, כדי שיכירו וידעו שהיה בחסד השם והשגחתו ושלא כפי חוקה הטבעי, ויאמרו מאת י"י היתה זאת, היא נפלאת בעינינו. הנה התבארו הפסוקים האלו והותרו השאלה הב' והג' והה' :

ויוצא אותו החוצה ויאמר הבט נא השמימה וספור הכוכבים אם תוכל לספור אותם ויאמר לו כה יהיה זרעך והאמין בי"י ויחשבה לו צדקה. חשבו המפרשים כלם שהוציא הקב"ה את אברהם מאהלו ונתנו בהבטת השמים לספור הכוכבים, אשר יספרם הקב"ה וכנגדם לשם להביטו, וכך יהיו שכן יתרבה זרעו. ואני אחשוב כזה כיון יר' את תנ בנים. כי שאמרו ויוצא אותו החוצה, הם מדברי השם את וחוזר לכך על לשון אברהם, שהוא יוציא את אליעזר מירושת הבית לחוצה, והוא על דרך לא תהיה אשת המת החוצה לאיש זר, ואמר אשר יצא ממעיך הוא יירשך, והוא יוציא אותו החוצה ר"ל את אליעזר מירושתו, והיה לפי זה ויוצא אותו כמ' את, כמו ויוציא כמ"ש לא, כי מה שיוצא מכל הרוב כמ"ש לא תשב הו"או עם העתידים, ירדה על העבר, וה' שפת תורם על העבר, ועם העתידים בהפך, כבר כיונה שלוקח כבתוב, כמו והשבות את הכשרי' שהוא שב אל עם העבר, ואינו יתהפכו לעתיד, אבל ישאר עתיד כאות שהוא כאלו אמר ויוציא אותו החוצה. ואמר שאמר לו ית' זה, קודם שיאמר אשר והוא הבט נא השמים וגו'. וכבר יורה על היותו ענין אחר מחולק מהראשון מה שנזכר לו מלת ויאמר באמירה בפני עצמה. והפך הב' מהפירוש הוא, שהוציא הא-ל ית' את אברהם השינה וממשכבו, שהיה חושב שיהיה בן ביתו יורש אותו, כי כאשר השיבהו האל שלא יירשנו זה כי אם הבן שיצא ממעיו הוכנעה לבו של אברה' בדבר השם והבטחתו וכזה הוציאו השם מאותה מחשב' שהיתה לו. ואין לך מה אחר כי לשון יציאה נופל בהעתק ממקום למקום גשמי, על פי, כי כבר פירשו חז"ל ויוצא אותו החוצה, צא מאצטגנינות שלך. והנכון הג' מהפירוש הוא שיוציא אותו החוצה, הוא כפשוטו התורה וכגיד הכתוב, כי כראשונה היה דבר י"י אל אברם במחזה, והשיבו א"כ לא יירשך זה, ואחר כן כפסקה נבואתו, והקיץ אברהם, ובהיותו בהקיצה, הוציאו השם חוץ לאהלו אשר היה שם בעת מראה הראשונה, ולא באתהו נבואה אחרת, והוא ויאמר הבט נא השמים, שלהיותה נבואה אחרת בא כאן מלת ויאמר ג' וכאמר כה אני י"י אשר הוצאתיך, והיה הכורך בהפסק הנבוא' הראשונה והוצאת אברהם מהאהל לשדה, לפי שהיה עתיד להראות לו שמים מעוד בין הבתרים, אשר א"א שיהיה בהקיץ, כ"א בהיותו בשדה, וזהו דרך אשר בסלוק הנבואה הזאת, שמה שנראו לפעלה. שהם בכל א' משפירושי האלה אשר שיובן ויוצא אותו החוצה, והותרה השאלה הו'. ואמנם אמרו והאמין בי"י ויחשבה לו צדקה, אפשר לפרשו לא על היעוד הזה כדברי המפרשים, אלא שאברהם היה מאמין בי"י ביעודים הראשונים שאמר לו ית' על הבטחת הזרע, וירושת הארץ, כי מפני שאמר כאן י"י אלדים מה תתן לי, והן לי לא נתת זרע, שעורר השערים שלא אמר זה לסיבה מספקת ביעודים שאלדים שנאמרו לו קודם לזה חלילה, אלא לשאול מהשם שיקדים לתת לו הזרע שהבטיחו עליו ולא יתנהו לו באחרית ימיו כמו שפירשתי. ולכן אמ' והאמין בי"י, ר"ל שאברהם בכל מה שאמר כאן, שהיה מאמין בי"י ובכל מה שיעדו, ולא היה מספק בדבר מהנבואות, אבל היה כפעם שהיה חושב שיעשה הש"י מה שיעדו עליו כצדקה. ואין פירושו כדרך חסד, כמו שאמר הרמב"ן אלא שיתן לו האל זרע ע"כ להיותו צדיק ושלם ומשרים, שיתן לו בנים ע' כיון שהיה איש תם וישר, ושהוציאו שאמרנו מ"מ כן, כמ"ש לך לך ואעשך לגוי גדול, וצדקה הוא כמו צדק, וכמשה משפט וצדקה ביעקב אתה עשית. ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו. והרב המורה בסוף ספרו פירש שם צדקה כדרך חסד. אבל לדרך איש ישר כתינוו. והנכון בעיני שמלת והאמין אינה לשון עבר, כי אם לשון עתיד, כמו והאמין קולי, כי הנה האמין הוא עבר, וזה לא יתפרש לעתיד ולכן אמר שאמרו והאמין בי"י וגו' יאמר כורע הנזכר למעלה, שאמר כה יהיה זרעך, ובניו שאותו זרע יאמין בי"י, ויהיה י"י לו לאלדים. וביאור זה כי הנה באמרו הבט נא השמימה וספור הכוכבים, לא כיון בלבד שיעין רבוי הכוכבים, אלא שיכיר בשמים, רוצה לומר בעניניהם ובגלגליהם. ומלבד זה עוד וספור הכוכבים, אם תוכל לספור אותם ועל כל ענינו אשר יניס בשמים, אם כה יהיה זרעך, ולא גם זרעך ימנה כמ"ש לפעלם, אבל מאמר אמר כה יהיה זרעך, יורה שעל דמויים רבים אמרו. וידוע שהעיד הקב"ה לאברהם, שהאומה הישראלית תתדמ' לשמים בכמה בחינות. הבחינה הא' כי כמו שהגלגל בכללו הוא בפירות ככבד בנשמות וגם שלקים ממנו שאישיסיהם הפלך מוכר שהגלגל שהוא הכוכב ככה האומה הישראלית, תהיה נבדלת אליה ונבדלת, כיתעה לבנת הספיר, וכבר ונגלו כה פרשת מנפלאי' מסם הבנין אים הספירים המרו' אשר י"י קורא, ושם יותר מעולים מאשר אנשי האומה, ושם המאירים לארץ ולדרים עליה, וכבר העיר על הבחינה הזאת דניאל ע"ה באמרו והמשכילים דניאל י"ב ג'
יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד. הבחינה הב' כי כמו שמספר הכוכבים הוא גדול ונעלם מאד, וקשה לא גמרא על האדם להבנילו, מפני רבויים, כמ"ש מונה מספר לכוכבים. כן האומה הישראלית תתרבה כ"כ שיקשה מנינם ולא יוכל הסופר לספור אותם ואם היות שמ"ש שאול ודוד, הוא זה מפני המלחמה. אבל לא מנו לעולם אנשים נשים וטף וזקנים. ושתי הבחינות האלה, הן לקוחות ממעלת השמים, ומכמות הכוכבים, ועל שתיהן אמר כה יהיה זרעך. ר"ל באיכותם ובכמותם. ועם היות שהתחכמו אנשים לדעת הכוכבים, והפליגו שהם אלף וכ"ב כנה וזה היה בנבוכים מראים, לא נגלתי בראים, כאשר כלתי אשר שיובלו בזמן. והבחינה הג' היא, שהגלגל לא יתנועע

סכלת

מפלת כשדים כי אם מהכרע כנדל' סוף ממנו / וכבר ביארו אחרוני הפלוסופי'
שהסבה הראשונה יתברך הוא מניע הגלגל העליון / בלי אמצעי וכבר
הביאו הרב המורה בפ' נג ח"ב / ועם היות שכתב סותר לזה בפ"ד ח"ב /
אין שם סתירה לפי דעתי / כמו שביארתי במאמר פרטי וקנים אשר
לי / והתורה האלהית אמתה הדעת הזה / באמרה רוכב שמים בעזרך ובג'
אמר סלו לרוכב בערבות · והנה האומה הישראלית תדמה לגלגל בכמה
כוונות / לפי שכל תנועותיה נסמכות / ויהיו מתנועת הגלגל / ר"ל כפי מה
שצוה ית' / והוא המניע אותה / באמת לתכליתו והוא כל שעשועיו / וכמו
שהיה הגרם השמימיי מתדבק בגלגל בציורו שתמידי / ככה יהיה כל איש
מזרע אברהם באמונתו וביראתו דבק תמיד באלהיו / ולכן השפיל ועבץ (?) בתלותו
אליו ואמרו לשמש ולירח ולאחד עשר כוכבים / בהיותם מתנועעים בהכנעתו
ית' השמים · והכוונה הד' היא / שכמו שהשמים הם מהללים שבנות האלהי' /
בציורם ודעתם / ככה האומה הישראלית / מכין שיר האלהות / מתיחד
תהלים קט"ו בהלול ושבח האלהי שאמתי · ואמתו שלום כיון דוד / באמרו * ברוכים
אתם לי' עושה שמים וארץ / ושאר הפסוקים / ר"ל שישראל / הם המברכים
והמהללים את ית' כמו שמים וארץ אשר ברא / וכאשר הדימום, באמרו השמים
שמים לי' והארץ נתן לבני אדם ר"ל שהם מיוחדים להלל ולשבח לפניו והארץ
נתן לבני אדם / להללו כשמים / אבל אין כל בני אדם זוכים בזה / כי הנה
הרשעים הסכלים בחייהם קרואים מתים / ולא המתים יהללו יה ולא כל יורדי
דומה / שהם הפושעים בנפשותם · אמנם אנחנו בני ישראל הנבחרים
תה' ס"ט בנפשותינו שלא נהיה כן אלא נברך יה מעתה ועד עולם · ועל זה אמ' ג"כ *
השמים מספרים כבוד אל והתמיד אמרו תורת י"י תמימה / ר"ל שהתורה
מתדמה לנושא הגלגלים ושניהם / ועל שתי הכוונות האלה ר"ל הפלוסופית
והרבניית / שהם תכלית דבקות הגלגל לגבהו ופעלו / אמר ית' לאברה' והאמין
בי"י / ר"ל שזרעו יהיה מאמין בי"י ודבק בו תמיד / והוא מכוון אשר פעמים
והלאות שם י"י · הכוונה הה' היא כמו שהגלגל מתנועע תנועת כוכבית
... חלקיו / אם בעליה ואם בירידה / למעלה או תחתיו / ובלא כפי כח
המניע / כמו שבמאורות השמים יהיו בלקים והבתתר אורם / ופעם יהיו
לאור על הארץ / ככה האומה הישראלית / תהיה פעם במעלה ורומה /
וישבה תחתיה בהדר י"י · ופעם תרד מטה בשפלות ושעבוד מלכיות ופעם
תהיה כאשר יאור אלהי עליון / ופעם כד יאור סמך במעריביה / וכבר
העיד ישעיהו הנביא על הכוונה הזאת באמרו / כי כוכבי השמי' וכסיליה'
לא יהלו אורם / חשך השמש בצאתו ונו' / משל לשפלות ישראל וגרתם /
ועל גאולתם ותשועתם אמר / והיה אור הלבנה כאור החמה ונו' וכמו
שהביאו הרב המורה פ' כ"ט ח"ב והכוונה השישית היא כי כמו שהגלגל
עם היותו מתנועע בתנועה סבובית הנה לא יתנועע בתנועת ההווה
וההפסד אם היה מתקר' תנועה כי הוא נצחי ובלתי נפסד / ועם היות לו
התחלה זמנית בבריאתו / אינו מתפסל שיהיה נצחי / ובלתי תכליתו / וכמו
שזכר הרב המור' פ"כו ח"ב / ככה האומה הישראלי' עם היותה בתתנת מטוב
לרע / ומסורת לשעבוד / הנה לא תפסד ולא תכלה במחוק הגלות שנאמר לא
שלחתים ולא געלתים לכלותם ונו' · וישעיה אמר כי כאשר השמים החדשים
והארץ החדשה אשר אני עושה עומדים לפני נאם י"י כן יעמוד זרעכם
ושמכם · ואמר אני י"י לא שניתי / ואתם בני ישראל לא כליתם · והנה על
שתי הכוונות האחרונות האלה / שהם עיקרה לאומה לעתיד שישתנה
הגלגל במעלה ושפלות / ושלא תפסד ותכלה בשום פנים / אמר ית' לאברה'
ויחשבה לו צדקה · ועם היות ז"א ויחשבה שתומם / ישמו שעמים בלשון
עתיד / כמו והאברים בשמתי / ר"ל שזרעו בעתיד / תהיה ההשגח' השמימית
בצדקה / ועל פי מעשיהם אם לשכר ואם לעונש / והותרה השאלה הח':

ויאמר אליו אני י"י אשר הוצאתיך עד ויאמר אליו קחה לי עגלה משולשת · כבר
אמרתי שהתשלמות הדרושים בענינם / יבוא אמירות מסודסות ולכן עם
היותו ית' מדבר לאברהם / תמיד אמר אליו אני י"י אשר הוצאתיך מאור
כשדי' ולפי שעד עתה השיבו ית' לענין ... שלא יהיה איעור יורש אותו
ב"א בנו היוצא מחלציו · ועתה רצה ית' להשיבו על מה שהיה עם ומה אוכי'
ואם היה שיבואו עליו ויכוהו מכה רבה אע"פ שלא ימותו / מה יועילוהו הבני'
שיבואו בסוף ימיו · הנה להשיב על זה / להיותו מכוון מתחלף הדרוש אמר /
באה עליו אמירה אחרת / באמרו ויאמר אליו אני י"י אשר הוצאתיך מאור
כשדים / רוצה לומר אל תירא כל כך מהמלכים / שיתנקמו עליהם בבוא
לעזריך במלחמה / שאשמור אותך ובנותך / הלא אנכי י"י אלהיך אשר הוצאתיך
מאור כשדים ובהיות שם בסכנה יותר עצומה מזו / ואם אני אני הוא אשר
הצלתיך משם / ושמרתי אלך כבר כנודד אותך / מה מכלי בניך ובנותיך מי
היוצא בג"כ עתה אהיה מגן לך / ולא תצטרך לעזור הבנים ולמלחמות ואם
כפרשנו כדרך המפרשים אמר אני י"י אשר הוצאתיך מאור כשדי' לתת לך את
הארץ הזאת לרשתה / אם יאות על פי דברי לתכלית השמים / אין ספק
שלפי השתדלך מכל רע / לשמור את נפשך כי על כן באת בכל קורתי / ואם
... לך · גם אשמר לפרט שאין האל ית' בא להשיבו על מרכוש אשר
אמר ר"ל השכר אשר מתעתיך באמרו שכרך הרבה מאד / אינו שכר קנבתו
לך עתה / כי גם בשמים שהשמתיך בדברי כלל / שהבטחתי לתת לך את הארץ
הזאת לרשתה ולבן יורש עבר / וארץ כנפרת כמוך / אשר בתתי לך לנחלה
לא היה לך לקחת מרכוש מלך סדום / ובזה תמה התשובה האלהית לאברהם

והותרה עם זה השאלה הט' · ואמנם מאמר אברהם י"י אלהים במה אדע
כי אירשנה · יראה לי כי אברהם לא שאל אות / ולא ברית וחוזק על ירושת
הארץ / כי כבר יעדו עליה פעמים / ולא עשה אם ספק בדבור האלהי / ואיך
יעשהו עתה / אבל ענינו / שאברהם ראה שהאל ית' ביעודים הקודמים ,
פעמים אמר לו שיתן את הארץ הזאת לזרעו / כמו שאמר ביעוד הראשון
לזרעך אתן את הארץ הזאת / ולא פירש לו מה הזרע אשר יירש הארץ / שאם
יהיה בנו / או בן בנו / או אם אחרו על שלשים ועל רבעים / או יהיה עוש
שכד לאלפים לדורות / שלא יתקיים לו היעוד ואחרי הפרד לוט מעמו / אמר
לו יתברך כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך / והוא אמר
הוא סוגה שדימיון על אברהם תהיה ירושת הארץ / ומידו תשאר לזרעו אחריו
וגם נאמר לו שם קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה / וגם זה
עניינו יורה שאברהם יהיה יורש את הארץ · וכאשר אמר לו ית' כאן אני י"י
אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה נתחזק הספק
אצל אברהם ואם יהיה הוא יורש את הארץ / וכ"ש בראותו בעצמו הזלכים ,
שנדמה לו שעת למעות לי"י זאת אברהם יורש עבר ארצות או אם יתכנו כל
היעודים האלה על הזרע / שזרעו יהיה יורש את הארץ / לא אברהם בעצמו
ולכן אמר במה אדע כי אירשנה / וכי במקום הזה / ישאל על הזמן / כמו כי
תבואו אל הארץ · כי ימצא בקרבך · ומאמר אדוני אלהים במה אדע וא"ש
מתי אירשנה · לא כפרש מלת כי / במקו' אם / ויאמר במה אדע אם אירשנה כי
אני בעצמי / או יירשנה זרעי אחרי / ושאל זה מפני ששנה ביעודיו / שכבר
יורו היות אברהם היורש / ופעם יורו היות זרעו היורש ולא הוא / והאות
המורה על היות זאת כוונת אברהם בשאלתו / תשובתו הוא מה שהשיבו ית'
עגלה ורצו / והיה תכלית דבריו / ודור רביעי ישובו הנה שהודיעו שהדור
הרביעי מזרעו יהיה יורש את הארץ · ואם היה שלא שאל אברה' כ"א כריתת
לחוק על ירושתו / היה ראוי שעליו ישיבנו השם / לא בחשבון השנים
והדורות שיעברו על נחלת הארץ / אם היה שלא בקש עליו / הלא שבריתת
הוא מה שפרשתי / שאל אברהם מתי תהיה ירושת הארץ / אם בימיו / ואם
בימי בנו או בכבו / או באחר זמן / ולכן אמר במה אדע כי אירשנה / כי רצה
לדעת מה שלא ידע עדין / והוא זמן תכלית הירושה והנחלה / לא מה שכבר
הודיעו שירשנה / ועם מה שפרשתי בזה שאלה האחת בלא ספק / והותרה
השאלות הט' והי' / וכדי להודיעו תשובת שאלתו / זה קחה לי עגלה
משולשת ונו' / והיותר נכון אצלי בשאל הזה / הוא שמנו סנים · כי אמת
שעגלה ועז ואיל / משל לשלשה אבות שנרשו היתה / אברהם יצחק ויעקב
שנמשלו בשלשת הבהמות / לפי שרבוי שבהמות הטהורות המוכנות והבריות ל'
כן מן הצאן ומן הבקר ומן הבאן / לפיהם שבא דוגמתם / בשמלו אליהם האבות
הקדושים / ומפני שבאו מהם זרע רב ועמים רבים וראוי היה שיומשל אברה'
לעגלת בקר / לפי שנאמר בו ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר / ויצחק
היה ראוי שיומשל לאיל לפי שנעקד במקומו בהר המוריה / שנאמ' ויקח את
האיל ויעלהו לעולה תחת בנו · ועז היה משל ליעקב / לפי ששם על ידיו
עורות גדיי העזים בעת הברכה / כמו שאמרה לו רבקה אמו / וקח לי משם
שני גדיי עזים · ואין להפלא מאשר לא באו על הסדר / שהאיל שראוי לנסמך
בא באחרונה / שפעמים בכתוב נזכרו לא כסדר תולדותם / אמר וזכרתי
את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור
והארץ אזכור / שזכרם בחלוף תולדותם · והנביא אמר * כי אברה' לא ידענו וישראל ישעיה ס"ג
לא יכירנו / וסמך יעקב לאברהם / וכן נאמר כאן שנזכר יעקב אצל
אברה' לפי שן מן הסבירה שלשתם עגלה ועז ואיל / היו משל לשלשת האבות /
ולכן אמר בכם משולשת משולש / לא להיותם שלשה מכל מין / ולא שיהיו בן ג'
שנים כדברי המפרש' / אלא שהיו אותו שלוש האבות / שרשי סיום משולשי'
בקדושה / והודיעו ית' בזה / שאברהם בימיו / לא בנו ולא בן בנו
יירשו את הארץ / ולזה בתר אותם בתוך / לרמוז שימותו כולם קודם הירושה ·
ולזה עוד שיקח לו תור וגוזל / והוא משל לבני שבתים אחרים שיהיו אשר
בן לישראל וה אם ז' / והם משה ויהושע / ועליהם אמר ואת הצפור לא בתר
רוצה לומר שאברהם לא בתר את אלה ולא פרתם / והיו תמיד קיים בידו /
לרמוז שמשה ויהושע בירושת הארץ / כי הוא כבש ארץ סיחון ועוג ויהושע
אחרית כבש וחלק את הארץ לישראל · ולהפלים סריח בזה אמר שירד העיט
על הפגרים / ירמוז שבאו שעבודות הדורות / ואכלו את העגלה והעז והאיל
והבו רצו למיתם / כמו שפתר יוסף לשר האופים ויאכל העוף את בשרך
מעליך · ואמרו וישב אותם אברם / אינו שור לאיל שהפגריהו / שלא יאכל
את הבהמות אשר בתר / כמו שפירשו המפ' מבן כי אם לתור ולגוזל אשר ·
ואמר שבהיות בתר / וירד העיט עליהם ואכלם · ואת הצפור משה כולל
את התור ואת הגוזל / לא בתרם וישב אותם אברהם / ר"ל שהפגרים באור
פיום על פני השדה / רומז שמשה ויהושע הנמשלים בהם / הם יירשו ארץ
וסוף יעברו ארצות ויהיו כצפור השמים / ולכן נמשלו בהם · וזה האופן
הראשון מבריאתו / והמשל בכללה סיים · והאופן בכ' כוח / שהיו כוה לשלש'
הנביאים רועי ישראל שהוציאום ממצרים / והם מרים אהרן ומשה שלשתם
נבאו והוציאו בני ישראל מארץ מצרים / ולזה זכר ראשונה העגלה / רמז
למרים / והעז רמז לאהרן והאיל רמז למשה · וכבר ימנו כבגדיהם /
דברים ית' רמו לבהמות האלה / ולזה אמר משולשת משולש / לרמוז שהיו אחים
והיה השום משולש מהם / כאלו אמר כמו שהוא אחותו שלוש / והאיל
שהוא אחותו שלוש / והעגלה שהוא אחותו שלוש / והעבור שהיו שלשה

הנביאים

הנה כיוצאים האלה, שהיו שנזכר יפלו ושם ימותו, ולא יכנסו לארץ אחר שנקבר אותם בתוך, ושירד העיט על הפגרים, שהוא משל לאלה היות המושל בכל תר ונזה רמז למיתתם. ואמנם התור והגוזל היה רמז ליהושע ולאלעזר הכהן, שניהם יכנסו לארץ אחד מהם שוטר ומושל, ואחד כהן לאל עליון, ולזה לא בתר אותם ולא הרגם, וישב אותם אברם, שהפריחם כאשור, כאמרו * נפטר שניים ודבי כיס עובר הרעות ימים. הנה יותרו בכל אחד משני הספקות האלו שאלות י״ב וי״ג וי״ד:

ויהי השמש לבא וגו׳ עד ואתה תבא אל אבותיך בשלום. דעת כל המפרשים שהגיד הקב״ה לאברם בכאן

שגזרה שגזר על זרעו גלות מצרים והקשו רבים על זה, שאם היה הגלות בגזרה, היו המשעבדים אותם מוכרחים במעשיהם, ומקיימים גזרתו ולא היו א״כ ראויים לעונש, אבל סבורים מזה ג׳ והרמב״ם השיב השאלה הזאת בספר המדע, והיתה התשובה כי לא היה אלא גזר השם על איש פרטי שישעבדם ויענם, אלא על הכלל, ולזה נפרע השם מן המשעבדים, ומן המענים הפרטיים ההם, כ״ש שהמצריים הרעו לישראל יותר מהנגזר. ובר׳ מכן זה דן ואחרים שבאו אחריהם השיגו עליו, ואמרו שהגזרים הכוללים, אין מציאותם אלא בפרטים ואם היתה הגזרה שיהיו גרים בארץ לא להם, ועבדום וענו אותם והכל נתקיים במצרים, ולא בארץ אחרת אם כן שיהיה היתה כוונת הגזרה האלהית בגזרתם. ויאמר בעל העיקרים, שהגזרה הידיעה והבחירה את הרעה ואת עניו לשעבד בהם, ושכל זה שעשו היה בכלל [illegible] גם כי הכתוב לא אמר הכבי ראייתו את זרעך בגלות, ולא [illegible] הגליות והגאולה להחזיק [illegible] אותם [illegible] היה דעת הר״ן שגלות מצרים לא היה עונש עון כלל, שלא נגזר עליו גזרה מאת השם, ושאמר ידוע תדע כי גר יהיה זרעך, היא הגדת העתיד, שהגיד לו שזרעו ירד מצרים [illegible] ושאחרי מות [illegible] השבטים שהיו [illegible] עליהם באותם, בניהם וזרעם יתגלגלו בגלגולי מצרים [illegible] השגחת השם, ובהיותם בלתי [illegible] יתגברו עליהם המצריים בזדונם ורשעתם, כמו שתתגבר [illegible] וכן היה עד שנעקו אל ה׳, וישמע תפלתם וזכות אבותיהם, הצילם מהם והוציאם ממצרים. [illegible] היה גלות מצרים, [illegible] ברשעת הגוים, ולכן היו המצריים חייבים לעונש ומכות רבות. ויציאתם מהם, היתה בהשגחה כללית וכנגד הטבע [illegible] מיד [illegible] לא בחיל ולא בכח אנושי. כ״א בניסים ומופתים אלהיים, [illegible] לבנו [illegible] לייתברך, על כל הטובה אשר הפליא לעשות עמנו, וזו כלל דעתו. והדעת הזה א״כ נכון [illegible] לפי שבזכות אברהם יצחק ויעקב אין ספק שהיו בניו וזרעם מושגחים, ולא נכון [illegible] כ״ש כי [illegible] ענין הגלות הזה מתגלגל בסבות [illegible] כמו שיראה [illegible] יוסף [illegible] ולשר האופים [illegible] ושאר השבטים כלם [illegible]
[illegible] בתורה והדין [illegible] * [illegible]
[illegible] שבגלות גם כן היה בדין [illegible]
והדין [illegible] * במדרש
אמר רבי יהודה ראוי היה יעקב אבינו לירד למצרים בשלשלאות של ברזל ובקולרין, ועשה הקב״ה [illegible] שירד שם, [illegible] יוסף, [illegible] יעקב מצרים, [illegible]
[illegible] ולכן [illegible]
[illegible] הקב״ה [illegible] התנאים [illegible] שבין הבתרים כי גר יהיה זרעך. ואמנם [illegible] היה הגלות בגזרה, לא היו המצרים ראויים לעונש [illegible] ולא ענו אותם [illegible] וגזרתו [illegible] יהודה בן [illegible] ולכן [illegible] כנים רעים [illegible] לך [illegible] ישראל. אבל [illegible] והחרתם הרעה, [illegible] רחוקים [illegible] לעונש [illegible] וכבר [illegible] ובאו [illegible] בתוך [illegible] וכבר [illegible] לבנו [illegible] ולא כן ירמה [illegible] ולכן [illegible] כל [illegible] ולבן [illegible] על כרי גודל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו [illegible] וכן [illegible] [illegible] ישראל [illegible] הראשון אכלו מלך אשור, וזה האחרון [illegible] מלך בבל, לכן כה אמר ה׳ [illegible] הנני פוקד אל מלך בבל ואל ארצו כאשר פקדתי אל מלך אשור. וכאשר [illegible] בספר [illegible] כ״ש כי הנה [illegible] לא [illegible] מצרים. על אשר נשתעבדו בישראל, אלא על [illegible] ולכן [illegible] כדבר השם [illegible] רבות [illegible] עליו. וגם שולחתם, לא הם הסבות [illegible]

והתכות אשר כלו, לא היו כ״א כפיתו חספו לכפתו, גלתי שלמס [illegible] הם כלו שגלות מצרים היה בגזרת השם. ואמנם לא [illegible] לאברהם [illegible] את זרעו בארץ לא להם, לפי [illegible] בין הבתרים [illegible] לא כיון הקדוש ברוך הוא אלא להודיע לאברהם מה שהיה קודם זה גזור לבניו. ולכן אמר [illegible] עד סוף כל הדבר מה שהיה עתיד בגזרתו לבא על זרעו, קודם שיתואו לרשת את הארץ:

ואחרי ההודאה שגלות מצרים היה בגזרה ובגזרה אלהית לא [illegible] אם שהיה [illegible]

אברהם או זרעו. ואם שיהיה הגלות גזור לא על [illegible] כ״א [illegible] ההשגחה האלהית, [illegible] מה שדעתי [illegible] בכל אחד מדרכי הדעות האלה, [illegible] הספקות אשר [illegible] ולאומר [illegible] שהיה גלות מצרים על חטא ועון קודם: אין ראוי [illegible] אברהם [illegible] חלילה לו [illegible] ושיותר ראוי [illegible] יעקב, כי הנה התורה העידה שהם חטאו חטאה גדולה, [illegible] את יוסף אחיהם, [illegible] אותו להמיתו. [illegible] ויכבשו אותו [illegible] שמכרו אותו למצרים [illegible] היה [illegible] שחטאו, [illegible] ולא [illegible] היה [illegible] הדין [illegible] ולפי [illegible] שמכרוהו להיות עבד [illegible] היה ראוי [illegible] ויהיו עבדים [illegible] הם ובניהם וזרעם [illegible] גם יוסף אחיהם ובניו וזרעו. ולפי [illegible] את יוסף אל הבור, היה [illegible] ולפי [illegible] ידיהם ירד יוסף למצרים. היה ראוי [illegible] ירדו הם לגלות מצרים, ולפי שהיה [illegible] בהיותם בכנען, ובלכת יוסף לדעת את שלום הכנען, היה [illegible] למצרים, [illegible] * לגור בארץ [illegible] באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך. ויען [illegible] גם יוסף [illegible] [illegible] על אחיו [illegible] יעקב [illegible] הכתונת [illegible] ליוסף [illegible] בין אחים, [illegible] את יוסף לדעת שלום הצאן, [illegible] יעקב ויוסף [illegible] גם הם [illegible] אבל [illegible] היה [illegible] הדין [illegible] שיעקב לא נקבר במצרים ולא נקבר [illegible] יוסף, כי את יעקב העלו בניו ונקבר במערת המכפלה ועצמות יוסף העלו ישראל [illegible] ממצרים וקברו אותם בשכם. [illegible] השבטים נשארו במצרים כי [illegible] ממנו [illegible] מן [illegible] ישראל [illegible] מוסיף [illegible] ויקח משה את עצמות יוסף [illegible] יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם [illegible] השבטים [illegible] לא [illegible] ולא [illegible] שיעקב ירד למצרים [illegible] יוסף [illegible] * אל תירא מרדה מצרימה וגו׳, אנכי ארד עמך מצרי ואנכי אעלך גם עלה, [illegible] לפי שהוא [illegible] נקי [illegible] היו [illegible] על [illegible] ואמנם [illegible] עם [illegible] רבו [illegible] עם אחיהם, [illegible] כי [illegible] רבו [illegible] [illegible] להשמית [illegible] בין טוב לרע. ואמנם [illegible] השבטים וזרעם, [illegible] גלות [illegible] אבותיהם, [illegible] ואמנם [illegible] כי הנה השבטים [illegible] הגלות [illegible] וכבר כתב הרלב״ג [illegible] ועונש הבנים [illegible] ולפי שהיה משפט האלהי [illegible] על שלשים ועל רבעים, לכן אמר יתברך [illegible] שהוא [illegible] כמו שאמר. הנה [illegible] גלות מצרים [illegible] בהבנת [illegible] על עון [illegible] יעקב [illegible] יוסף אחיהם, [illegible] לראות את שלום הכנען, [illegible] הכנען, [illegible] הכנען, [illegible] את יוסף על [illegible] הכנען. וכאשר [illegible] לאדם יתברך לעשות [illegible] [illegible] את [illegible] מן הכנען. והנה [illegible] הכנען [illegible] [illegible] שיהיה [illegible] קודם [illegible] כי הנה [illegible] להודיע לאברהם [illegible] אשר [illegible] בניו את הארץ, ולמה [illegible] [illegible] בני [illegible] אחריו, [illegible] הודיע [illegible] לאברהם, [illegible] יהיו [illegible] על [illegible] ולא [illegible] כאן [illegible] לפי [illegible] להודיע [illegible] הארץ [illegible] זאת זו. [illegible] רש״י על פסוק הנה אנכי [illegible] לפניך [illegible] החפטים, [illegible] לראות, [illegible] כי לא [illegible] שכפי דעת הרב [illegible] ולא כתב [illegible] לדעתו, וכן היה [illegible] באברהם [illegible] * [illegible] * [illegible] [illegible]

נפלה על אברם / לא להודיע שאברם נתבהל אלא שהל׳ מנוחת השם אלקים׳ שנגלה עמו ויפול / ועוד תהיה שיכתב אותם כתוך / ושיפרים התור והנחל. כי אין ספק כי על כל זה נאמר ית׳ כיון שנפלה אברהם / ולכן אחרי אשר הקין מלכותו / עשר מעבודה ונתגל כל היום ההוא אל הבא אלא בהשגות מראה בנבואתו / ועל מה יורו / ונכנסו השם להתעסק ולהתבודד ולעיין כדבר / עד עת ערב ויהי השמש לבא קרוב ללילה / ואברהם לא ידע ולא הבין בשראל כלל מעצמו / עד שנפלה עליו תרדמת י״י ושכל גדולה / כאלו לבו אמר לו שמעת רעה היא / והנה גדולה כזה עליו / ולא נתיישב שתשכתגודל / - בא לו הדבור האלהי ידוע תדע כי גר יהיה זרעך / כאלו אמר לו המשכה ושאימה אשר תרעשת בלבך / תרמוז בגלות קשה שיבא לזרעך בארץ לא להם / ר״ל בארץ כנען / אשר יותר לתתה לו / ויהיה וגם מפיהיה לך זרע עד סוף ארבע מאות שנה / ושימותו ראשונה האבות או השעבוד׳ אשר השיל באותם הבהמות / ובזה הודיעו שיעבדו אותם ארבע מאות שנה משיהיה לו זרע / עד שירשו זרעו את הארץ - וכעבור שהיה הגלות הזה בדרך דין ועונש על חטא השבטים / כמו שזכרתי / לכן אמר וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי / ר״ל כמו שהיה דן את השבטים על מה שעשו וחטאו במכירת אחיהם / והתגישה עלית גלות / ככה גם כן דן אנכי את הגוי אשר יעבדום מפני אכזריותם / וכונתם הרעה / והיה א״כ מרבה שנים לשעבדים יותר מדאי / וכמו שאמר הרמ״בן : ואחרי כלין יצאו מהגלות ברכוש גדול. ומו האופן הראשון מן השכר בגלות מצרים / והותרו כפי מה שפירשתי בפסוקי׳ האלו הפעולה הם׳ ז׳ וי״ו וח״ם. ואמתם דבריהם ז״ל שאמרו על וישלחהו מעמק חברון / וראוי היה יעקב אבינו לרדת במצרים בשלשלאות של ברזל / אבל לפרסם כבוד [illegible] סיבוב האלהי שאמר לאברהם / נתגלגלו הדברים כמו שנתגלגלו / ומה היתה העצה העמוקה של אותו צדיק להקבר בחברון / ר״ל הבורעה שהודיע אותו בחברון / ושלכן היה ראוי שירד יעקב למצרים בשלשלאות של ברזל / כדי שירדו בניו שהיה כמו שנגזר עליהם כמשאם - ואמנם מבין הארבע מאות שנה / הוא כולל לגרות ולעבדות ולענוי. ואמר ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם / והיה זה כימי יצחק ויעקב שהיו גרים בארץ כנען / בהיות׳ בידי אדונים אחרים. גם יצא זמן אמר / שזרעך יהיה בעבדות - והיה זה בהיות השבטים בחדרים שהיו שם עבדים לפרעה / וגם יצא זמן שיענו אותם / והיה זה אחרי מות השבטים שנולד מרים. עד שיצאו ממצרים שהיו כמו פ״ו שנה / וכל זה ר״ל הגרות והעבדות והענוי / יהיו ארבע מאות שנה / והנה לא פירש לו כמה יהיו שנות הגרות / וכמה יהיו ימי הענוי וכמה ימי השעבוד / ולא סכתם / לפי שלא היה מענין המאמר / כי אם להודיע שלא הגיע עדין זמן ירושת הארץ / כי אותה היה מנחיל אברהם אבל השלשים שנה שנתוספו בגלות הזה כמו שנזכר בפרשת בא אל פרעה / עבינם שהגזרה האלהית היתה ארבע מאות שנה בדבר השם / וכשגלו היה עוליהם ממצרים / אם לא שישראל הוסיפו לחטוא גם בהיות ע״א ובעבודות אחרים / ולכן נתארך גלותם שלשים שנה / לא שכם הגזרה כי אם כדבר שלום המועדם / וכבר ביאר הנביא יחזקאל באמרו ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע יעקב / ואודע להם בארץ מצרים / ואשא ידי להם לאמר אני י״י אלהיכם : ביום ההוא נשאתי ידי להם להוציאם מארץ מצרים אל הארץ אשר תרתי להם וגו׳. וימרו בי בית ישראל / ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרי׳. ואעש למען שמי וגו׳. הנה כלו יורה שהם חטאו בגלולי מצרים ושקוציהם / ולכן נמשך גלותם יותר מהגזרה / והיה נמשך יותר ויותר / אם לא שנתקו אל השם וזעקו בתפלה ובתשובה ותעל שועתם אל האלהים / ויזכור את בריתו [illegible] / וירא אלהים את בני ישראל ר״ל שראה שהיו בתשובה וידע אלהים / וכתב הרמ״בן / שלמה יקשה הדעת הזה [illegible] היה שכם / אחרי שראינו שנתעכבו ישראל במדבר ג״כ מ׳ שנה / ולא היה זה בכלל הגזרה כי אם כענין המרגלים / והותרה עם זה השאלה הי״ו :

ואם נאמר שהיה גלות מצרים גזור מלפניו ית׳ / לא על צד העונש ובעבור חטא / אלא לתכלית אשר פרשתי השכמה בעלייתה / ומ״ד שהטעם והמחבר / יהיה ענינו כפי מה שאמר / והוא שהאומה היא בקדושת [illegible] להשגה והשפעת האל / זרע אברהם שהיה עתידי׳ להיות יושבי הארץ הקדושה / היה ראוי שיהיו אנשים ראשונה גולים ומשועבדי׳ בענוי רב / קודם שיוסדו לסגלה אלהית ויקבלו תורתו ויזכו בירושת הארץ / דוגמת מה שקרה לאברהם אבינו כשיצא מארצו / שכמו שזכרתי למעלה / ולפי שבכל [illegible] שהעדר קודם להויות / והכסף קודם לכרים . וראה ית׳ שלא היה ראוי שבני ישראל בהיותם בארץ כנען במנוחה ונחת שלוים ושקטים על שמריהם / יבחרו וידעו אמונת אלהותו / ויקבלו תורתו . גם כי לא יהיה ענין [illegible] כשיהיו שמחים בגדולות [illegible] מצריכים להקדים לקבל האמונה [illegible] / ולכן כשביארו [illegible] ישראל בגלות מצרים . והא אם יצר ישראל וצרכם / ואם [illegible] כבוד השם . אם עבר ישראל / כדי לצרפם כצרוף הכסף / כי הנה [illegible] לקבל הדבור האלהי / ושצרך בחכרים להסיר שתזכו כל סוחה [illegible] / ולזכך נפשו מכל דעה ואמונה נפסדת / וכמו שיכניסו באש את הכסף ואת הזהב לצרפם ולהבדיל מהם כל תערובת רע אשר בהם / כן יצטרך העם והאומה להגיע לכבוד׳ [illegible] / כדי להסיר מהם כל חסרון / [illegible] שלא תראה [illegible]

שבנוא מצרים / ר״ל שאינה [illegible] בגאולה [illegible] / [illegible] לגאולה דבקותה אחר * והבאתי את השלישית באש וצרפתים כצרוף את הכסף ובחנתים כבחון את הזהב / הוא יקרא בשמי ואני אענה אותו / אמרתי עמי הוא והוא יאמר י״י אלהים. ואמר עוד מלאכי ומי מכלכל את יום בואו ומי העומד בהראותו / כי הוא כאש מצרף וכבורית מכבסים / וישב מצרף ומטהר כסף וטהר את בני לוי / וזקק אותם כזהב וככסף והיו לי״י מגישי מנחה בצדקה. וכן אומר שנשיו השבטים בניהם וזרעם בתוך הכנעני והאמורי / ראתה חכמתו העליונה שקודם שיתדבקו בם לדבקות הקדוש האלהי / יבואו בגלות ובענוי / כדי שיתצרפו ויתבררו ויתלבנו בו / ובהיותם בכור הסמוך והגיאם משם / יהיו ראויים לקבל התורה והאמונות / ולרשת הארץ הקדושה / ולהתדבק בשם ההנהגה האלהית בלי אמצעי. [illegible] בגלותם במצרים / לפי שהיו המצרים עובדים כל צבא השמים / וכל אחד מהם היה מאמין [illegible] / ואם יראו בני יעקב בגלותם [illegible] באחרונה בקרב [illegible] / [illegible] לכל [illegible] השמים [illegible] אליהם . אבל אם יראו אחרי גלולי מצרי׳ ואלהותם / [illegible] יאמרו שהוא בעבדות [illegible] / [illegible] בגלות י״י ודבקותו / [illegible] היה בכת גלות מצרים [illegible] ישראל כפי [illegible] הדעת . ואמנם כפי האל ית׳ וכבודו / לפי שהיו רוב העולם כופרים במציאותו / [illegible] שלא היה אלוה אחר אלא הכוכבי׳ ומי שהיה [illegible] בהנהגתו / [illegible] / והם היו מלכיהם יכלתו שב״ם / וכדי שידע העולם אמיתות [illegible] הזאת / ראה ית׳ להביא את עמו בחירו בגלות מצרים / להיותה הארץ היותר נטבעת בכל הכשוף והאמונה׳ הכוזבות / [illegible] / כדי שיראו כלם [illegible] וענוים / והקב״ה על יד נביאו היה [illegible] עמי [illegible] והמצרים לא ישמעו בקולו / ולא יראה בקרבם את מופתיו ואת אותותיו / ובזה יתפרסם בעולם אמתת מציאותו והשגחתו ויכלתו / ולכן תמצא שבמכות מצרים באמר [illegible] תדע כי אני י״י / [illegible] פנת מציאותו [illegible] / ואח״כ באמר למען תדע כי אני י״י בקרב הארץ / שהיא פנת ההשגחה . ואח״כ אמר בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ / שהוא פנת היכולת / והיה תכלית התמד האלהי / שבשביל יתברך נעשה הוה / כדי שיתאמתו באמונתם שלשה פנות האלהיות האלה . וידעת היום והשבות אל לבבך / שמה שזכרתי עד הנה בתשובת השאלה הזאת / כפי זה הדרך . שגלות מצרים היה בגזרה מאתו הש״י / לא בדרך עונש ולא על חטא קדם / ושהיה לשתי תכליות / הא׳ כדי לצרוף את בני ישראל ולהכניסם בקרב מצרים הבוערים / לראות שימאסו באמונתם / כמו שהיה ראוי לצרוף ולכן שמשם היה מוכן לקבל התורה / ולרשת את הארץ / ולהדבק בו ית׳ / ועיין כמו מה שהעיד הכתוב יחזקאל [illegible] במצרים וילכו ויעבדו אלהים אחרים אשר לא ידעום / לא שערום אבותיהם / היה משיסבם שלא יבאו לידי גלות עוד / [illegible] שלא היה הגלות הזה בדרך עונש . והיתה בגאולה משם כמו [illegible] / ועל זה באמר אנכי י״י אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים . לא יהיה לך אלהים אחרים על פני / ר״ל אחרי אשר הוצאתי אותך מארץ מצרים / אשר באת שם לצרוף ולהכשיר אמונתך / ולהשתכנת מסיר וטוסח / [illegible] בדרך אשר הוצאתיך משם / [illegible] לך שלא תשוב לכסלותך עוד / ולא יהיה לך אלהים אחרים על פני / ר״ל אחרי שיחדתי אותך להכשרת / כי אם תעשה זה / לא אכלה לעצך . ואמנם התכלית השני הוא / כדי שיתפרסמו בעולם [illegible] האלהיות באמונת ישראל / ולפי שזה היה לטובת ישראל [illegible] י״י ושם בגולתו / שיזכו לקבל תורתו ולרשת את ארצו הקדוש׳ / לכן זהו הצד היה ג״כ הגלות הזה והגאולה ממנו חסד עליון / לפי שנסבבתי לקחם משם לו לעם / וז״ש [illegible] משה * או הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות באותות ובמופתי׳ / ואמר ותחת כי אהב את אבותיך ויבחר בזרעו אחריו / ויוציאך בפניו בכחו הגדול ממצרים להוריש גוים גדולי׳ וגו׳ . וידעת היום והשבות אל לבבך / וגו׳ שהעיד בפסוקי׳ האלה לכל מה שביארתי / וזאת היתה העצה עמוקה שהודיע השם לצדיק הנקבר בחברון / ולפי התכליות שבגלות האלה / היה ראוי לרדת יעקב אבינו בשלשלאות של ברזל ותותרו בדרך הזה [illegible] כל הספקות שהעירותי בזה הדרוש :

ואתה תבא אל אבותיך בשלום וגו׳ עד ושרי אשת אברם / הודיע הקב״ה לאברהם שבהיותו לא ירש את הארץ / ע״כ בימיו לא יהיה הגרות והעבדות / כי הוא יהיה בימיו [illegible] / ולפי שאדם [illegible] לכל [illegible] ונקברו במערה בחברון / ועוד שהקב״ה לאברהם ובאורו שיקבר עמהם שמה / ועליהם אמר ואתה תבא אל אבותיך כי יקבר עמהם שם . ולפי שאדם [illegible] / ועל [illegible] כי הרגו קין / [illegible] שהוא יבא אליהם ויקבר עמהם בשלום / ובשיבה טובה / עם היות שהם לא [illegible] בשלום ובשיבה טובה / [illegible] ודור רביעי ישובו הנה / הנה כפי הדעת הראשון שהיה גלות מצרים [illegible] שחטאו השבטים במכירת יוסף / והיה ענינו כי יפקוד האלהים עליהם עונם ועל בניהם על שלשים ועל רבעים / כמו שאמרתי / ואח״כ יהיה ית׳ [illegible] / בהיותם אוהביו ושומרי מצותיו / והיה הדור הראשון ע״ד משל יהודה / שהיה במכירה / ופרץ וחצרון וכלב שהוא הדור הרביעי / והיה מבאי הארץ . ואמנם כפי הדעת השני שהיה סבת גלות מצרים לצרף ולברר הקהל הנבחר מהשבטי׳ / להתדבק באל ית׳

ושני הדורות באותו האופן שיצאו מן השבטים, שהם היו הקהל הנזכר עד דוד הרביעי, כאלו תאמר יהודה ופרץ חצרון וכלב. ואמנם אמרו כי לא שלם עון האמורי עד הנה, בא להתיר לאברהם ספק אפשר שיסתפק על זה, שהוא כי אם היה שאברהם לא חטא ולא יצחק בנו ולא יעקב בן בנו, והארוך ג"כ לא נעשה כי אם לקהל השבטים וזרעם, למה זה לא ירשו אברהם ויצחק ויעקב את הארץ, ואחריהם יענשו בניהם אם חטאו או ירשו בכור הגלות כפי גזרת החכמה האלהית. הנה להשיב על זה, אמר ית' ודור רביעי ישובו הנה. ר"ל הסבה אשר בעבורה לא תהיה ירושתם עתה, היא לפי שלא שלם עון האמורי עד הנה, ולא הגיע עדין הזמן לשיסתלקו הכנענים משם, הנה א"כ אברהם יצחק ויעקב לא ירשו את הארץ, לפי שלא שלם עון האמורי, ובניהם לא ירשוה אחריהם עד דור הרביעי, בסבת החטא או הגזרה. וכבר ידעת שהידיעה האלהית בעתיד, לא תכריח טבע האפשר, ולא תבטל הבחירה האנושית. והותרו עם מה שפרשתי בזה השאלות הי"ט כ' וכ"א. וסדר הכתוב כפי זה שביארתי, שאחרי כל זה הקיץ אברהם מהנבואה השנית הזאת, ואז בפועל ובהקיץ ראה תנור עשן ולפיד אש, כלומר' עמוד עשן גדול, כאלו הוא יוצא מאת תנור ובתוכו לפיד אש מתלקחת, שאותו אש ועשן שבתוכו היה עובר בין הגזרים, שהם בין הבתרים שהעגלה והעז והאיל שבתר בתוך, והוא הברית שנכרת עמו. והנה אברהם לא עבר בין הבתרים כדרך כורתי הברית, וכענין זה שנאמר העגל אשר כרתו לשנים ויעברו בין בתריו, לפי שאברהם לא נתחייב בברית הזה בשום דבר, אבל הקב"ה הוא לבדו יעדו, ולכן עבר העשן והאש האלהי בין הגזרים. והאש והעשן שזכר הכתוב פה, היא השכינה המוחשת שנראתה
שמות כ"ד בהר סיני, כמ"ש * ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני
י"ז ישראל, והענן, הוא העשן, וזה ענינו היה האש היורד על העולה ועל
בראשית הזבחים בימי משה ובימי שלמה, כי הוא מורה על הברית ועל הרצון
ט"ו י"ח והדבקות האלהי, וזהו אמרו ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית וגו', כי עם היות שאברהם שאל לבד מתי תהיה ירושת הארץ, באתהו התשובה והברית כולל הזמן, וגם כן כמות הארץ אשר תכלול המתנה האלהית, מנהר מצרים עד נהר פרת, ונהר מצרים איננו נילוס, כי הוא נקרא יאור לא נהר, א"כ הוא שיחור, כי משם עד נהר פרת, היה גבול ארץ ישראל. ואמרו ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית. ענינו אז כשהודיעו הזמן, הודיעו גם כן כמות הארץ וגבולה. ועם היות שביעודים הראשונים אמר לזרעך אתן ואתנה בלשון עתיד, הנה עתה אמ' נתתי בלשון עבר, שמפני הברית היתה כל הארץ נתונה לו, ועל שני הדברים נכרת הברית:

ושרי אשת אברם וגו' עד ויהי אברם בן תשעים שנה. וכבר יפלו בפירושי פסוקי הספור הזה שאלות:

השאלה הא' באמור שרה הנה נא עצרני ה' מלדת, כי מי הגיד שלא היתה עקרה בטבעה אלא מאת השם? ואיך תפול על זה מלת נא שהורה על הזמן ההוה:

השאלה הב' באמרה אבנה ממנה, וכתב רש"י בזכות שאכניס צרתי לביתי ואבנה בכך? כי מה זכות יהיה לה בזה, ולמה אחרי כן שלחה מביתה וגם הנער עמה:

ספ ט"ז ג' **השאלה הג'** במה שאמר הכתוב * מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען ומה ההגבלה הזאת? והמפרשים אמרו שהוא המועד הקבוע, שאם לא ילדה האשה חייב לישא אשה אחרת, אבל זה דרך אסמכתא הוא, ואברה' לא התעורר אליו מעצמו, כי אם שרה:

ספ ט"ז ה' **השאלה הד'** באמור שרה * חמסי עליך ישפוט ה' ביני וביניך, כי הנה אברהם לא הרע עמה, לא בלקיחת הגר כי היא נתנה אליו, ולא במה שהקלה בכבודה:

השאלה הה' איך זכתה הגר המצרית למדרגת הנבואה בדבור המלאך, והרב המורה כתב בפ"מ ח"ב וז"ל מזה שהקדימנוהו מבואר שהמראה לנבואה, ושתוף שם מלאך, תדע שהגר המצרי' איננה נביאה, ולא מנוח ואשתו, כי זה הדבור אשר שמעוהו או עלהו בדעתם הוא כמדרגת בת קול אשר זכרוהו החכמי' תמיד, והוא ענין שילוה לאיש שאינו מוכן וכו', וכוונת הרב מבוארת, שהיה זה מפועל הדמיון, ואם היה הענין כן, יקשה מאד איך באמרו לה כל העתידות שנזכרו, וכל שכן למנוח ואשתו שהעיד הכתוב בהם ראיה:

השאלה הו' למה נכפל בכל דבור ודבור ויאמר לה מלאך ה', ולא נמשך דבור המלאך כלו יחד באמירה, וכבר נתעוררו על זה המפרשים:

ס **השאלה הז'** באמור המלאך * אי מזה באת ואנה תלכי, כאלו לא היה המלאך יודע זה, והמפרשים אמרו שהוא כדי לכנס עמו בדברים, והוא טעם תפל מבלי מלח:

השאלה הח' במה שאמר לה המלאך ראשונה הרבה ארבה את זרעך, ואחריו אמר לה הנך הרה וילדת בן, והיה ראוי שתקדם ההודעה בלידת הבן, ואח"כ שירבה את זרעו ממנו.

השאלה הט' באמרו וקראת את שמו ישמעאל, כי שמע ה' אל עניך, וידוע שהשם לא נתן לה הבן למה ששמע בעניה, כי אם בעבור אברהם, כי עניה לא היה אלא אחרי שהרתה ממנו, כל שכן שהגר לא קראתו ישמעאל, אבל אברהם קראו כן:

ספ **השאלה הי'** באמור הגר * אתה אל ראי הגם הלום ראיתי אחרי ראי, כי אם היה כי אל ראי ראה אותי יקשה אמרו אתה רואה אותי, ונתן הסבה וגם הלום ראיתי, ואם יהיה כי ראי שראיתי אני, יקשה גם כן אמרו עליו הגם הלום ראיתי: והנני יתפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

ושרי אשת אברם וגו' עד ויהי אברם בן תשעים וגו'. זכר הכתוב ששרי אשת אברם היתה עצובת רוח על אשר לא ילדה, והתבונן אמרו לא ילדה לו, כי לא היה עצבונה להעדר הבנים לנרכה, ולהיות אם הבנים שמחה, אלא מפני שכל תאותה היתה להוליד בן לאברהם, כדי שישאר בעולם זרע קדש ממנו, ואין ספק שהיתה יודעת ביעודים האלהיים, שיעד השם לאברהם לתת את ארץ כנען לזרעו, ולכן היתה נכספת להוליד בן לאברהם, שיתקיימו בו היעודים, והוא אמרו לא ילדה לו, וזהו אמרה לאברהם הנה נא עצרני ה' מלדת, לפי שהיא ידעה זה שיעדו השם לך לך מארצך וגו' ואעשך לגוי גדול, וכהכנסו לארץ, אמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת, וכן בשאר הפעמים בכלם באו יעודי הזרע מכוונים לאברהם, ולא נזכרה היא בהם, ובראותה כי כבר ישבו בארץ כנען עשר שנים, ונתיישבו בטבע הארץ, ועכ"ז לא הולידה, שפטה בעיניה שהמניעה היתה מצדה, לא מצד אברהם, כי אליו היו היעודים, ושאם ישא אברהם לאשה אחרת, תלד לו, כי הנה הקב"ה ממנה היה מונע ההולדה, לא מאברהם, והוא אמרו עצרני ה' מלדת, ובוא נא, עתה, ר"ל עתה שישבנו כ"כ שנים בארץ כנען כדבר השם, ולא נתקיים ואעשך לגוי גדול, אין ספק כי בשלי העדר תגדול הזה, שעצרני ה' מלדת, ואין רצונו שיהיה הזרע ממני ולכן בא נא אל שפחתי ואולי אבנה ממנה, ר"ל שהבן אשר תלד הגר על ברכי, אני אגדלהו ויהיה לי לבן לירש, ואולי אבנה הגדול, יהיה לי כאלו יצא ממעי, וזה ענין אולי אבנה גם אנכי ממנה. והותרו עם מה שפירשתי השאלה הא' והב'. והנה שרה בחכמה חשבה שלא אישה ויכזב ביעודיו, ושעכ"פ יקח אברהם אשה אחרת להוליד בנים. ואם תהיה אשה נכריה, תשתרר עליה גם השתרר, ובעצבתה נרעה גם כעס. ולכן הקדימה לקחת מבעלה, שלא יקח אשה אחרת עליה. אבל שיקח את הגר שפחתה, כי ממנה יוליד, ולא יהיה לה מזה עלבון, והוא אמרו קח נא את שפחתי, ואין נא במקום הזה אלא לשון עתה, ור"ל קח מיד עתה, ואל תאחר, ולהיותה שפחתי, הבן אשר תלד, אבנה גם אנכי ממנו, להיות בן אמתי, וכבר אמרו ז"ל, הגר שפחת שרי שהיתה שלה מנכסי צאן ברזל שנתן לה פרעה, וידעה שלא היה אברם רוצה לעשות, ושרי הכביר עליו, ונתנה עליו בקולה וצעקתה, עד שנתרצה וישמע אברם לקול שרי, לדברי שרי לא נאמר אלא לקול, כלומר לקולות ולויכוחים שעשתה עמו על זה. והותרו הב' שאלות ראשונות. ואמר וישמע אברם לקול שרי, ולא אמר ויעש כן, להגיד שלא עשה אברהם כן מתאותו לבנים, ולא כדי שיתקיימו היעודים האלהיים, כי הנה כל כוונתו בזה לא היתה, אלא לעשות רצון שרה ולשמוע בקולה, ולכן לא מהר אברהם לעשות הדבר, עד אשר שרי לקחה את הגר המצרית, ונתנה לאברהם, לא לפלגש כי אם כדרך אישות, והוא אמרו לאשה. ואמנם אמרו ותקח שרי אשת אברם, וידועה היתה שרה, ולמה כינה הכתוב אותה עתה כך, אלא להודיע טעם שנתנה את הגר לאברהם, שהנה שרה לא נתייאשה ממנו, ולא הרחיקה שרה מאצלו, כי תמיד היתה אתו כאשתו לכל דבר, כאשר היתה נאמנה אתו. ולמד הכתוב התנצלות על אברהם למה עשה את הדבר הזה, באמרו מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ כנען, ר"ל שבראותו שיעדו השם שיתן לו זרע בארץ כנען, ושעמד שם עשר שנים ולא הוליד, חשב בלבו כמחשבת שרה, שלא היה הרצון האלהי לתת לו זרע ממנה, ולכן לקח את הגר, שעם היותה מצרית כושית עורה, הנה להיותה שפחת שרי, נתפייס להוליד ממנה כדבר שרה. והותרה בזה השאלה הג'. והנה הגר בראותה עצמה אשת אברם, ושהרתה ממנו, מה שלא הרתה שרה, הקלה בכבוד גברתה, ולא היתה רוצה לעבדה, כאלו נמר השם בה ויפר ממנה, עד ששרה אמרה לאברהם חמסי עליך, ולא היתה כוונתה שאברהם היה חומס אותה, אלא שכל החמס והרעה הנעשה לשרה מאת הגר, היה מוטל עליו ליסרה ולהענישה כראוי, לפי שאני נתתי שפחתי בחיקך, וכבר היא במדרגת אשה כמוני, ולזה לא אוכל ליסרה, ומוטל עליך לשתיסר אתה אותה, ואם כה לא תעשה, ישפוט ה' ביני וביניך, שאנכי עשיתי טובה עמך, ואתה מונע המשפט הראוי לפי כבודי. ואברהם השיב אלו הייתי אני מונע את הגר שלעבדך, והייתי מכבדה כאשה בעולת בעל, היה לך לומר חמסי עליך, אבל אין הדבר כן, שהנה שפחתך בידך, ולכן אין חמסך מוטל עלי להענישה, אבל הוא מוטל עליך. ועשי לה כטוב בעיניך, שלא אמנענה ממך והותר' בזה השאלה הד'. והנה שרה ענתה את הגר עד שברחה מפניה. וכתב הרמב"ן ששרה חטאה בזה, וגם אברהם שהניחה לעשות. ואין הדבר כן, כי כבר כתב המדיני, שתקון המונע מדה פחותה, הוא בהטותו והכריחו לצד המנגד, כמו שיקרה לישרי המקלות המעוותות שיטו אותם לצד המנגד, באופן שכאשר ישארו בטבעם, יעמדו באמצע. וכן שרה כאשר ראתה את הגר בגאון וזדון רב, ענתה אותה ושעבדה בה בקושי יותר ממה שהיתה רגילה, וכל זה לתכלית טוב כדי להשיבה אל הממוצע, והוא כפורע מחבר, ברחה מפניה דרך המדבר. ואמנם היה

שנראה לה / והדבור אשר משם / אין ראוי שנאמר שהיה המלאך ההוא נביא / כי איך אפשר שיאמר שנבואה הרבה ארבה את זרעך / שהכתוב קראו יי' אל / כמ"ש ותקרא שם יי' הדובר אליה אתה אל ראי׳ וכן אין ראוי שנחשב שהיה כל זה מפועל הדמיון / כי אי איפשר שתהיה השפחה קנות כה ל"כ ענוס / שתשמע דברים מחודשים ומגדת העתידות רבות הכן · ומנין הבת קול שזכרו חכמינו ז"ל / לא היה דבר דמיוני / ולא בהתנבאות שלילה לכם עוד / אבל היה קול מוחש / מגיע לאזניהם כרצון הבורא ית' / והוא כדמות שאר הנפלאות / וכזה הקול שהגיע לשמואל בתחלת נבואתו / כך היה · והנה ראתה הגר את המלאך בצורת איש מוחש / והיא מדרגה מכוונות המוחשת ז' ולכן לא פרדה ממנו · והנה לא זכתה לזה הגר לא מפאת עצמה / כי אם בזכות אברהם / כדי להשיבה אל ביתו / ושלא תפיל העובר אשר בקרבה / ולכן היו דברי המלאך אליה קצרים / דבר אחר דבר / כי אם היתה שבה בדבור הראשון / לא היה מוסיף לדבר אליה עוד · אמנם כשראה המלאך שלא הספיק הדבור הראשון / הוסיף גם את השני גם את השלישי גם את הרביעי · וזה טעם מה שאמר בכל דבור ודבור / ויאמר לה מלאך יי' / מפני שהיה נפסק הדבור בכל פעם ופעם / גם שהמלאך עשה טענות מתחלפות / ולכן באה אמירה בכל אחת מהן / וכזו שאמר / והותרו בזה השאלות הב' והג' · והנה אמר הכתוב וימצאה מלאך יי' על עין המים במדבר / להגיד שנראה אליה מלאך יי' בדמות איש / ולא הרגישה בשבותו / אלא מפאת דבריו ומעלליו / וביותו משיב על מחשבותיה כאשר הם בלבה / ולזה לא פרדה ממראיתו / כמנוח ואשתו / כי הם / היתה חרדתם מפני שראו המלאך עולה בלהב המזבח / אבל הגר שלא ראתה דבר מבהיל / לא חרדה · והנה המלאך אמר לה ראשונה / הגר שפחת שרי אי מזה באת / ואנה תלכי / ר"ל איך לא יעלה על לבך שאין ראוי / שתצא בית אברהם עשיר ונדיב לבא אנשי אותך / ואנה תלכי במדבר השמם הזה / התמצאי בו בית נכבד כבית אברהם / הכיסי וראוי נגמל שם שמשכנו כמוגנות / ונגלה מה שאלית תלכי · והיא השיבתו מפני שרי גברתי אנכי בורחת / ר"ל אמת אמרת שאלות הבית אשר ממנו יצאתי / כי הוא בית נדיב / ושלמות אברהם ככל שביכיו ז' ואנכי בורחת מהבית / ולא מחסרון הבית / אבל מפני שרי גברתי / כי עם היותה גברתי כמו שאמרת / לא אוכל לסבול ענויה / ומפניה אנכי בורחת / לא מפני דבר אחר / והותרה השאלה הו' · ואז הודיע המלאך להשיבה / שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה / כלומר אחרי שאת מודה שהיא גברתך / אין ראוי שתתנשאי עמה ותשתוו אליה / אבל שתתעני תחת ידיה / ואז ייטב לך · והנה הגר / לא נתפייסה בזה / ועמדה ולא ענתה עוד / אבל חשבה בלבה ששרה היתה מקנאה בה להריגה / ושתמיד תענה / כדי שתפיל הולד ולא יהיה לאברה' ממנה ולד / והמלאך כדי להסיר המחשבה הזאת מלבה / אמר לה הרבה ארבה את זרעך אשר לא יספר מרוב / ר"ל שתיראי שתפילי זרעך ותמותי כי עתידה את להיות אם עמים רבים / והגר גם בזה לא נתפייסה / ולא רצתה לשוב / כי אמרה אולי שיהיה רבוי זרע אחר כך שהריון אחר / אבל עכ"פ שהריון הזה יפול מענוי שרה / אם לא כן שתה · והמלאך ראה מה שבלבה ומחשבתה / ולכן השיבה שלא הבן הזה הנלדה בן / וקראת שמו ישמעאל / כי שמע יי' אל עניך / ר"ל אל תיראי משימות הולד אשר בקרבך / ואל תיראי מהתמדת הענוי / כי את תלדי בן ותקראי את שמו ישמעאל בלדתו / לפי שכבר שמע אלהים את עניך / וזה ההבטחה שלא תתמיד בענויה / ושלא ימות הולד / אבל שיולד חי / ושמו יורה שכבר שמע אלהים בעניה / והיותה נשובה ונשמע / ועם היות שאברהם קרא לו ישמעאל / אין ספק שקראו כן / לפי שהגר ספרה לו מה שאמר לה המלאך / ושלא קראו ישמעאל / אלא מפני כרוממה שמעים / והותרו בזה השאלות הח' והט' · ואמנם אמרו והוא יהיה פרא אדם ידו בכל וגו' / הנה דעת המפרשים / היה זה בשורה רעה אליה / שמספרן ישמעאל והיותו לבסוף משוטט ומושמם / ואיתו בכך / ואיך יגיד העתידות הללו המלאך להגר / ובזה אין בשורה טובה / ואיך ישיבם זה לשוב משמכה לבית אברהם / ולכן נראה לי כי המלאך הזכירה מעלת הבריאה לולדה / למה זה יצאת מבית אברהם ובשרה לבית במדבר השמם / כאמרו והוא יהיה פרא אדם שהוא דרך משל ומליצה לאומר והבן אשר תוליד / כאם יהיה פרא אדם / ר"ל אדם מדברי / כמו

ובפירש כ' הפרא שאינו בכנים בישוב בני אדם / וכמו שאמר פרא למוד מדבר /

נ"ד באות נפשה שאפה רוח / כאם יהיה בכך פרא אדם באמת / לא יהיה כן / כי ידו יהיה בכל ויד כל בו / ועל פני כל אחיו ישכן / כלומר שיהיה מדיני מבעל חברה / נשא ונותן עם כל אדם / ולפני כל אחיו בני קטורה ישכון / אבל לא יהיה פרא אדם מדברי / ואיך א"כ את הגר תניח מבית אברהם אביו / ותמיתיהו במדבר השמם / כאם שם תלדי / כאם שם תגדלי בכן / כאם שם תלך בכבוד ולא תולא / ומפני השמחה הזאת המוקה / נתפייסה הגר ושבה אל גבירתה · והנה הגר / לא ענתה דבר על הדברים אשר הגיד המלאך אליה / אבל אשר הכתוב ותקרא שם יי' הדובר אליה אתה אל ראי / כי אמרה הגם הלום ראיתי אחרי רואי / והפסוק הזה הוקשה מאד על המפרשים / וכאמת יש בו מקושי / אם במה שאמר ותקרא שם יי' הדובר אליה בשם המיוחד / ואיך יתכן שהשם הראשונה ית' דבר אל הגר / גם שהמורה השכינה / ותקרא ויורא אליה מלאך יי' לא יי' בעצמו · ויקשה עוד מי הגיד להגר שהדובר אליה היה אלוה / כי אין ספק שראתה אותו בדמות איש / ואם לא היה כן לא היתה טענתו בחושיה / ואם כמ"ש הגם הלום ראיתי אחרי רואי / ופירושו שהמפרשים באופנים רבים בלתי מתישבים בשלות הכתוב · ומה שראוי שנאמר בזה / כלו הוא שהנבואה כלה / בין שתספר באמצעי / או בלי אמצעי / תמיד תיוחס לאל ית' לפי שהיא מאתו וברצונו / וגם מפני זה יקרא המליץ בשם שולחו לפעמים · ומזה הצד אמר כאן ותקרא שם יי' הדובר אליה · ואולם מלת רואי / אפשר לפרשה לשון פועל / כאלו אמר רואה אותי · או שיפורש מלשון פעול / שראיתי אני · ואלו יפורש מלשון פועל / יהיה ענינו שהגר התפלאה מאד / לא מצורת המלאך ומראהו / כי לא זכר הכתוב שהיה נורא מאד / כמ"ש במנוח / אבל נפלאה מאשר כל מה שהיה בלבה / היה המלאך משיב עליו כאלו היה המלאך רואה מחשבותיה ולבה / והוא אמרה אתה אל ראי / ר"ל אתה אל הרואה אותי · וכבר ידעת כי על מחשבות הלב יפול לשון ראיה / וי"י יראה ללבב · וכן ראיתי אשר דקהלת · ונתנה טעם למה קראו אל ראי / באמרה הגם הלום ראיתי אחרי רואי / כלומר האם גם הלום ראיתי אני דבר נפלא / אחרי שהוא רואה מחשבי / באמת לא ראיתי דבר אשר תמה שהוא דואג / כי כ"כ היה בוחן לבי וכליותי · ואפשר לפרש זה גם כן באופן אחר / מה שתאמר בחכמים / ששכלנו א"א שישיג דבר מהנבדל / מבלי שיורד עליו אור הנבדל והשפעתו / כמאמר המשורר באורך נראה אור כי באור הנשפע ממנו ית' על שכלנו / נשיג אורו ושלמותו / ולפי שהגר לא ראתה את המלאך / עד שהוא ראה אותה תחלה / וקראה בשמה / לכן קראו אל ראי / ר"ל הנה אתה האלוה אשר ראית אותי תחלה / ונתנה טעם לדבריה באמרה הגם הלום ראיתי אחרי רואי / ר"ל ואמנם קראתיו כן / לפי שאם אני ראיתי זה הדבר האלהי / לא היתה ראייתי / כי אם אחרי רואי שהוא ראה אותי / וכיון שראותו אותי היתה הסבה לשאני ראיתי אותו / ראוי שהוא יקרא הרואה ראשיתי / כי הוא הרואה אותי באמת / לא אני אותו / עד שמפני זה קרא אברהם או הקורא / לבאר ההוא שם היתה המראה / באר לחי רואי / ר"ל הנבדל הנמצא שראה אותי / והוא באר שעומדם בין קדש ובין ברד · ואם נפרש מלת רואי מלשון פעול / שראיתי אני / לא יהיה ענינו שהגר זכתה בבית אברהם וכתם לראות מראות אחרות כדברי המפרשים / כי רחוק הוא תכלית מאד / אבל יהיה ענינו שהיא התעוררה ונבהלה שמראה ההיא / שזכתה לראות את מלאך אלהים בדמות אדם / מגיד לה כל אשר בלבה / על כן אמרה אתה אל רואי / שראיתי אני עם היותי שפחה בלתי ראויה לכך / ולפי שאמר רואי בלשון הזה / נתנה טעם לזה באמרה הגם הלום ראיתי אחרי רואי · כלומר שראתה המראה ההיא פעם אחר פעם / רוצה אל הדברים המתחלפים ששמעה מפי המלאך / שהנה אותם בלשון ראיות / על דרך וכל העם רואים את הקולות · הנה התבארו הפסוקים האלה / והותרה השאלה הי' :

ויהי אברם בן תשעים ותשע שנים

וגו' עד ויאמר אלהים אל אברהם /

והנה יש בפסוקי הפרשה שאלות :

השאלה הא' למה התחילה הנבואה הזאת ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים / ולא מצינו בשאר הנבואות שיזכור הכתוב לכמה שנים היתה נבואת אברהם ואם נכתב זה להודיענו לכמה שנים נמול / הרי בסוף הפרשה נאמר בפירוש ויהי אברם בן תשעים שנה ותשע שנים בהמולו בשר ערלתו / ומה צורך אם כן לזכרו כאן :

השאלה הב' מה טעם המראה הזאת / כי הנה הקב"ה כבר יעד לאברהם בזרע וירושת הארץ / וכרת ברית עמו על כל זה / במעמד בין הבתרים / ומה צורך אם כן במראה אחרת · והרמב"ן נדחק לומר שנתוסף בברית המה / מה שאמר לאחוזת עולם / שמורה כי שאם זרעו יגלו מן הארץ ישובו אליה · ואינו נכון / כי למה יביא כל המראה והדברים האלה ושם אל שדי כדי להוסיף מאמר קטן / על היעוד הקודם / אף בהפרד לוט מעמו נאמר לך אתננה ולזרעך עד עולם / והרב עצמו כתב שם / שזה מורה על הנצחיות / וכפי האמת מאמר לאחוזת עולם / או לך אתננה עד עולם / הכל אחד הוא :

השאלה הג' באמרו אני אל שדי / והוא כי למה כינה האל ית' ברך עצמו בשם הזה במראה הזאת / ולא במראה אחרת / ובין שיהיה פי' שדי / שיש די באלהותו כדברי רש"י / שהוא עצמו מה שפירש על דרך הסודה / שמורה על היותו מחויב המציאות · או שיהיה פי' שולל המערכות לעשות רצונו / כמו שכתב הרא"בע בשם הגאון / עכ"פ לא היה צורך לזכרו כאן / וכן מה שכתב הרמב"ן שמודיעו שהוא מתקיף המגנה מזלו / כאומן שיוליד / אין ענין לו / לפי שקודם זה הבטיחו פעמים / והבטיחו כי יי' / ולא נזכר שמה שם אל שדי :

השאלה הד' באמרו התהלך לפני והיה תמים / גם שאמר שום יודע שלא היה אברהם הולך לפני השם / כיון שתמיד הוא הורה עליו / ושהיה שמר מצותיו / ולכן ינוחו שיהיה תמים · ורש"י כתב שהיה שלם בכל הנסיונות / ויקשה שלא נאמר כן בשאר הנסיונות / והר"אבע פי' שלא ישאל למה המילה / אבל לא מצינו שנאמר כן לאשה בתמים מן המצות / ולא בחקים / ואברהם שלם היה וקורא בשם יי' :

השאלה הה' למה ניעוד הזה שיעדו ראשונה בא' שדי / לא הנסיונו שא על רצוי הזרע / ולא זכר לזו דבר מירושת הארץ / ושני הדברים השמורים תמיד בנבואותיו יחד וכן אחר שאפל על פניו

הנסיונו

...שיהו בורא וכאן :

השאלה הו' באמרו ויפול אברם על פניו וידבר אתו אלהים, כי לא הגיעו לנו נפילת אפים בנבואה מנבואותיו, כי אם בנבואה הזאת בפעמים, ורש"י כתב, מפני שהיה ערל לא היה יכול לעמוד מפני השכינה, והר"א בגללם נופל וגלוי עינים, אבל יקשה עליו שלא נזכר כן באחד מנבואותיו קודם שימול, והרמב"ן כתב שנפל על פניו לכוין לבו ולהתפלל על ישמעאל, אבל לא פרש לנו טעם מה בכאן, ולא באחד מנבואותיו ותפלת ישמעאל, ואיך המקומות לא התפלל עליו אלא בנבואה, שאמרו זאת כשמדבר לידע יתכן :

השאלה הז' אם הנבואה הזאת וידבר אתו אלהים, שהוזכרת עם הקודמת, ומדוע אמר את לא, ואם מתחלק אחד, איך אמר ויפול על פניו וידבר אתו אלהים? ואם היו נבואות מתחלפות, לא ידענו מה ענין בראשונה, באמרו ואתנה בריתי כי אם על המילה, ואין לנו כאן ברית אחר זולתה, שיפול עליו ואתנה בריתי :

השאלה הח' באמרו ולא יקרא עוד את שמך אברם, שהקורא את אברהם אברם עובר בלא תעשה, ולמה לא אמר כן ביעקב, שאמרו בו ג"כ לא יקרא שמך עוד יעקב, כי אם ישראל יהיה שמך, ואמרו בקבלתם לא שיעקר שם יעקב ממקומו, אלא שיהיה שם ישראל עקר ויעקב טפל כדאיתא בברכות :

השאלה הט' בכפל הדברים שאמרו על הברית הזה, כי הנה ראשונה אמר ואתנה בריתי ביני ובינך, ואמר והקימותי את בריתי ביני ובינך, ואמר אני הנה בריתי אתך, ואמר ואתה את בריתי תשמור, ואמר והיתה בריתי בבשרכם :

השאלה הי' בכפל קבלת האלהות שבאה בנבואתו, כי הנה ראשונה אמר להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ואחר כך אמר והייתי להם לאלהים :

השאלה הי"א באמרו ויאמר אלהים לאברהם ואתה את בריתי תשמור, והוא כי אחרי שהיה הדבור מדובר באחד, ואומר אחר זה זאת בריתי אשר תשמרו, והוא ויאמר אלהים שהוא יותר ואלא מבין :

השאלה הי"ב איך תקרא המילה ברית, שאם נאמר שהיא תזכרת הברית, בן שמונת ימים, וכרתה ברית עם בורא העולם, והוא לא ניתקיימו אינו כן ראה, ולא כשאר ברית בלבד, אף כי שכתוב פעם וקראה ברית ופעם יקראה אות ברית :

השאלה הי"ג מה טעם מצות המילה, אחרי שכל השלמיות כלולות בן ההשגות השכליות להם, ויש לנו מכלים יותר ויותר בכבוד, ולמה שביאר הרב המורה בס' ג' מ"ט שהמילה היא דומה לתקון המדות, ולא תקון הדעות :

השאלה הי"ד אם היה המילה שלמות, והערלה דבר מאוס שלפניו ית', כמ"ש בב"ר אמר רבי אלעזר בן שמוע ואיכה כה רצה וכו', למה זה לא נוצר בה אדם בראשון שהיה יוצר כפיו של הק"בה, ולמה נולד האדם ערל, ולא נולד כמו שכ"ם שנתגלגלתם אין להם ערלה :

נדרים ל"ב

השאלה הט"ו בכפל הפסוקים שבאו במצות המילה, שראשונה אמר המול לכם כל זכר, ואמר ובן שמונת ימים ימול לכם, ואמר עוד ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית, ואמר והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם :

השאלה הי"ו בכפל הדברים שבאו במילת מקנת כסף וילידי בית, כי הנה אמר ראשונה המול לכם כל זכר לדורותיכם יליד בית ומקנת כסף מכל בן נכר אשר לא מזרעך הוא, ואחר כך אמר שנית המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך, ובמסכת שבת אמרו שיש יליד בית שנימול לאחד, כמו שמפורש שם, ואם כן הוא כמ"ש פרש"י כפשטו, שהכניס ואתה אברהם המול ימול ילידי ביתך ומקנת כספך, ואמנם מה שכתוב גדולים, ובמה דיבוקים כל הפרושים האלה מצות השתנותם :

קד"ש

השאלה הי"ז במוצא שיעור ית' לבלתי נמול שהוא הכרת, כי הנה עונשים, ראוי שיהיה ענינם לטובת, ואיך נתיחס הכרת שהוא אכזריות כהנם לרשות כמ"ש גם בספר המדע, עם המילה שהיא אות ברית, איך שהשמר לא בתנה ענוש אלא על המוגבר על מצות לא תעשה, ענוש שבית נרות, אבל זה שלא מהל, לא עשה שום דבר רע, אבל חדל לעשות כשמו, בהיותו חסר ונכסל, ולמה אם כן יענש עליו עונש חמור ככרת, והנני מפרש פסוקי הפרשה באופן יותרו השאלות האלה כלם :

ויהי אברם בן תשעים שנה עד' עד אני הנה בריתי אתך. שנראה לי בפי' הפרשה הוא, כי אחרי היות אברהם נפתל בין הבתרים, וכבר הודיעו השם שבטחותם הורש, והלאים אליו, שכל מה שנעשה לאמרי הוא לברית ישמעאל, חשב אברהם שהוא הוא זרעו אשר יירש את הארץ, ובעבור זה ראה ית' לדבר אתו בזמנו ועל המילה, כדי להודיע שהוא המוכן הראוי שיוקדם ללידת הזרע הקדוש, ושיולד בקדושה ובטהרה, ולכן לא יצא לידת יצחק ובאתו וטהרו, מדובק לחמת המילה, להיות הכוונה גדולה אלת, ובא בזה הודיעו שישמעאל לפי שלא היה בסדרי כיסורם ונולד אחר שנתיכוו, נולד קודם הברית בגזולת, אבל יצחק לא היה כרכן באשר שיהיה נולד כי אם באחר יקודם, ולכן אמר שהוא שיהיה וקדוש, לא תכפר מיזרות. ולפי שהיה ענין המילה קשה שלו, שיתקנת אברהם ותולדתו, ראה ית' להודיע בזמן רבה כנבואתו, ולדבר לו דברים מעולים, כדי שאברהם יקבל עליו המילה, בדרך כמו אדם שבדבר קשה ישאלו אותו בקשה, ולא בגזרות השומע, וירכו עלות תרים, והנו שאברהם לאהבה, ומשני זה הוא סקדי שכתוב ויהי אברם בן תשעים ותשע שנה, להגיד שהיה אברהם כמו שנה בלי שהכן לדבר ההוא כי הוא קרוב למאה שנה, בהיותו כלכך זקן, שיה זה קשה שלדת בנים, כי היה הזקן כמו שכתוב הלמאה שנה יולד, וכמו שאמר אם ב"ב שלכן שהוא יולד, ב"ש כשאליו שלכר המולד, בכונות המה שהערלה שנולדה כן ומלא זה, דבר לו ית' לאברהם ענין המילה ברמיזה, באמרו אני אל שדי התהלך לפני והיה תמים, ר"ל בהיות אשר אני עתיד לצות אותך, אולי יהיה בעיניך שני ספקות, הא' שאתה זקן ומלא להוליד, והב' אם תמול שלכר המולד בהם בריתך, ולהשיב על זה אמר אני אל שדי, כלומר שאיכנו ושלא כל דבר, אני אל שדי בשפי לתת לך כח להוליד בנים, עם כל זקנתך ועולמת הברית. והספק הב' הוא שאולי יאמר אברהם, שאם יתקן הלא נסרו אשר נולד עמו, יהיה חסר ויעדר בעל מום, ולהשיב לזה אמר התהלך לפני והיה תמים, ר"ל עם היותך מהול יהיה אתה שלם ותמים, כי אין השלמות האלהית תלוי בשלמות הגשמיות רבותי. ואין האדם שלם או חסר, כי אם בשביל רוחו, לא עברו על ממותיו, ולכן התהלך לפני כעבד נאמן לפני רבו, כאלו עיניו ולבו תמיד עליו, ובזה תהיה תמים ושלם. ואפשר לפרש התהלך לפני, שיהיה אברהם משל ודוגמא לכל העולם, ולכן יהיה הולך לפני האל ית', קורא לבשם השם ית' ככרוזא הקורא לפני המלך. ואין התהלך לפני מיותר כאלו התהלך עם, כי הלכות לפני יורה על היותו מבית נגד השם, דרך כאן את האלהים התהלך נח, שהוא שהיה נמשך לרצונו ונתברך, לא שהיה מתיר לפניו ... כי אם יודע שבנבואה שאלו אשר אמר לו בראשונה והוא אמרו ואתנה בריתי ביני ובינך שהוא ענין המילה, שעוור על זה, אמרו ואתנה וכו', וארבה אותך במאד מאד, לרמוז שיצחק יהיה נולד אחריה, כאלו אמר שלא ראית אחר שנולד ישמעאל, שעבר י"ג שנים, ולא הולדת עוד, בהיותם נערים שנים והוכבת לתולדת אחרי ברית הברית, לא יהיה כן, כי אז ארבה אותך בהולד יולד ומם זה שפירשתי נוס הותר השאלה הא'. למה שקרא אותו בשם שדי, למה שהוא מורה על השפע והשלמות, ואמרו שהוא התחלת שכחו שאחריו יש זכרון כשהוא מנהג כל סדר השעה, והוא לבטר מה שאני זה בשם זה בשמות אלה יאמר קום כשינוי, וסותרה גם כן שאלה הב', כיון שבירכתי סמם שהערלה היא, ולא כמורך שזה שבירתו כי ברית בן בשם שבדל בין הבתרי' שאמרו לאברם על הזרע, ועל הארץ, ובגללו אינו הבדל בהם, לא שבנבואה הזאת אשר היתה בין הבתרים, להודיעו שלא מתקיים יעקב וזרעו וירושת הארץ בישמעאל, כי אם ביצחק שנולד לו אחר הברית, וגם אמר לזרע שבוה שבנואם הזאת, להודיע לאברהם שזה שיוזה על בין הבתרי' הוא על ידי זרעו ימול לשכינתו, ושהמילה אות עליו ואתנו גם כן שזאת שנ', למה כיאם שבנואה הזאת כאל שדי, ספוא להסיר הלב, ספק הזקנה והולכת המילה לענין ההולדה, כי אין מספר ביד השם להושיע, והתיר ג"כ בשאלה הג', שאמרו התהלך לפני והיה תמים, שהוא להסיר עלנו הספק הב' שיהיה בברית המילה בעל מום. והרמב"ן פירש והיה תמים, שיקבל נפשו מזה לעשר מומנו, בין שיהיה קל או קשה, מדברי הרא"בע הוא, וכן הוא רב המילה הב', שבכבודו זה סולת עוד רבוי הזרע, ולא ירושת הארץ, לפי שבחסדו ית' כוה המולה, היה לענין הזרע שיולד אחר הברית, וגם הדברים האלה שמפקה כבודו, ובשאר אברהם בתשובה רבה לדעת מה זה ועל מה זה, א"ל ית' אני אל שדי וגו' והיה תמים, ומה הם הספקות אשר עליהם אמר אותם הדברים, ומה והיה הברית, המחודש אשר אמר עומד לפניהם, ולכן ויפול אברהם על פניו להתבונן ולהתחשב בדבר ההוא באופן שלא יתרפאו, הדברים החדשיים שמוטעים נעוצים, ולא בלבם לא נבואה אחרת. והוא אמרו וידבר אתו אלהים כמי מה שא"ל בראשונה נפלאות, והותרה בזה שאלה הו' והז'. והרמב"ן כתב שענין ויפול אברהם על פניו הוא, שהשתחוה לפני השם וקבל על עצמו לעשות מצותו, והיה מוסיף ע"ד בני אדם, שכאשר ישמעו דבר אדוניהם יפלו על פניהם כדבר ושודים בו, וגם כמכן הוא ומדברי הרלב"ג הוא :

אני הנה בריתי אתך עד' עד ואתה את בריתי תשמור. אמנם ענין הברית הוא הקשר והקיום בין ב' אוהבים, שבלא' שהם יצוה עצמו לעשות לחבירו שיהיה עליו באותו ברית. הנה בברית שכרת נעשה בין הבתרים, התחייב הקב"ה לתת לו זרע של קיימה, ולהנחילו את ארץ כנען, ואולם אברהם לא התחייב לדבר כלל, והוא אמרו כאן אני הנה בריתי אתך. כלומר אשר בכר קיימתי וכרתי ברית לעשות עמך טובה רב, לזרעך אחריך, והוא והיית לאב המון גוים, על שיהיה זה אני אתנה את שמך, ואחר שלא יקרא עוד שמך אברם, אלא אברהם, כי הוסיף הה"א במאד, לרמוז על שמך הרב אשר יהיה, ואין ספק שהשם אברם הניח לו תרח אביו כשנולד, להתכבד שיהיה אברהם מכבד ומעולה באומתו, כי פירוש אברם הוא אב רם. ואמר עתה כמניהם, כמו ונשמתי לאב המוהנה, ולכן הוסיף בו ית' אות הה"א באותו על המילה, לא לרמוז שיהיה אב המון רם, כולל רבוי הזרע והגבורה ג"כ, ואז שיהיה פרט אחר אברהם, שיור שאמרו שיחול את אבר הבולט מלו, באותו היה אומר שבתון בוכר, ונמשכו בבוראו כאלו, לא הסיר הקב"ה ממנו מרים, כמו שמפ'

הי"ת שם פרי במצבה אותו • והר"ן כתב שבאמר בשמו פרים לרמוז לו והפרתי אותך / שבאמר כאן / שאמנם היה בקריאת אברם עובר בלא תעשה לא כן בקריאת יעקב / לפי שבאו שם אברהם בא אליו עם הברית / בדרך כל ברכה לאתגייר / שהוא שם אחד משם שמים / ולכן הקורא שם אברם שהיה לו קודם המילה / עובר בלא תעשה כי הוא השם שהניח לו תרח / ולא כן ביעקב / שלא קנה שם ישראל מאותו כד נביאים / אבל יעקב הוא שמו שהניחו לו אביו ויצחק כצדקותו / וגם ישראל קרא לו שהמלאך מפני שררתו / ולכן ראוי שלא יעקר שם יעקב ממקומו / אלא שיהיה שם יעקב טפל / כפי מעלת יצחק שהניחו וגם ישראל עקר / כפי מעלת המלאך שהניחו • ועוד ושנאמר זה כענין יעקב / והותרה השאלה הח' • ולפי שיעדו בברכו זרעו אמר לו שתהיה מעלתו ויתרונו בזה בג' דברים • הא' בכמות זרעו / והגבלת רבוי ועל זה אמר והפרתי אותך במאד מאד • והב' שיצאו ממנו גוים מחולפים ושונים זה מזה / ירמוז לישראל ואדום וישמעאל / והאומות שיצאו מבני קטורה / כי עם היות שלא קבלו המילה אדום ובני קטורה כמו שנוי' שמלכותם שכם ברכת אברהם היה / ולזה אמר ונתתיך לגוים • והג' ועוד לא לבד בריבוי כמותו, כי גם במעלתו וגבהו שיהיו ממנו שרים ומלכי' ועל זה אמר ומלכים ממך יצאו • ואחכם אמרו והקימותי את בריתי ביני וביניך, שהודיעו יתברך שתדבק השגחתו והשגחתו באברהם ובזרעו הנמשכים אחריו / שלא אמר והקימותי את בריתי על המילה / אלא על הדבוק והשגחה שיהיה להכנתו שלא ימסרם לכוכב ומזל / ולאמר והקימותי את בריתי ראשונה / ביני וביניך ובין זרעך / ר"ל נצחותך והמשכה לדורותם באותו דבר שיהיה לברית עולם / ר"ל נצחי ותמידי / והברית הוא / להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך / ר"ל שתדבק השגחה באברהם כל ימיו וגם כן תדבק בזרעו בכלותו ובאותו / מה שאם אחריך • והודיע עוד / שיתן לו ולזרעו את ארץ כנען / כי עם היות שלא נתנה לאברהם בימיו / הנה שמתנה אלא כעתה ראשונה / ולאברהם זכה גם נכה כמתנה / וזרעו [illegible] / גלה אמר ונתתי לך ולזרעך אחריך כי שם [illegible] / ואמר לאחוזת עולם / לבאר שמהיה דין [illegible] תמיד [illegible] מן הארץ / עוד ושבו אליה / כי תהיה נחלתם תמיד לאחוזת עולם • ובעבור שראשונה [illegible] / ואמר כך נדבקות השגחה והאלהות וא"כ בירושת הארץ / והיה אפשר שיחשב / שדבקות השגחה כבראשונה יהיה עם זרעו / קודם ירושת הארץ / כפי סדר הפסוקים / לכן הודיעו כי לא יהיה כן / כי [illegible] זרעו [illegible] את הארץ / ואמר כך תדבק בהם השגחה / לא להיותם [illegible] לארץ / כי הפסוק [illegible] / גלה שם לומר והייתי להם לאלהים

כתובו'י בלא אמר אשר סיעדו בדבקות השגחה באחרי להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך / והכם תדע לך מתי יהיה זה / אחרי שזרעך אחריך יירשו את ארץ מגוריך / אז אהיה להם לאלהים לא קודם ואולם נאמר [illegible] האלהות קודם ירושת הארץ / לפי שאמר ראשונה הודיע כי כן קודם בזמן / ואמר כך להיות להם לאלהים / וזה היה במתן תורה בסיני / ואמר כך ירושת הארץ אבל הדבוק האמתי / היה [illegible] הארץ / ואמרו [illegible] עליהם • הנה [illegible] הכלל בפסוקי הברית [illegible] עד כה • והותרה השאלה הט'. [illegible] כן בפסוקי דבקות האלהות / לפי שראשונה הודיעו [illegible] • ובפסוק השני הודיעו מתי יהיה / והותרה השאלה הי' :

בראשית ר"מ' **ויאמר אלרים אל אברהם ואתה את** בריתי תשמור וגו' עד ויאמר

אלהים לאברהם אבל פרי אותך • אחרי שהודיע ית' לאברהם מה שהוא מוטל עליו לעשות [illegible] הברית שכרת עמו בין הבתרים • זכר עתה מה שהיה מוטל על אברהם וזרעו לעשות לשית קיומו גם [illegible] / כי [illegible] האלהים / [illegible] / ולא יקוימו כי אם [illegible] כאן [illegible] / ויאמר אלהים לאברהם ואתה את בריתי תשמור והותרה בזה השאלה הי"א / כי עם היות [illegible] כלם מדובקות / לא [illegible] / כי כאמר הודיעו מה שמתחייב ית' לעשות [illegible] הברית אשר [illegible] אני הנה בריתי אתך • וכאשר רצה להודיעו מה שהוא מוטל על אברהם ועל זרעו לעשות אמר ויאמר אלהים אל אברהם ואתה את בריתי תשמור / רוצה לומר אחרי שהתחייבתי לך [illegible] אתה גם כן תתחייב לי / ותשמור בריתי אתה וזרעך אחריך לדורותם [illegible] הדורות [illegible] הברית אשר יעשו אברהם וזרעו / והוא העולם / והוא ואת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריך וגו' / [illegible] אמרו ביני וביניכם [illegible] בריתי ביני וביניך לפי [illegible] / לא אמר ביני וביניך [illegible] על אברה' אבל עתה על המילה / שהיה אברהם [illegible] / להדבק בשכינתו [illegible] באברהם [illegible] / להיות ברית [illegible] ביני וביניך • [illegible] אין ידע אברהם [illegible] יקום במול [illegible] / אלא המקום [illegible] מקום

מדרש רבה פרשה מ"ו [illegible] ערלתו [illegible] מקום [illegible] פרי / [illegible] מקום שעושה פרי / ישראל [illegible] ע"ד [illegible].

בתרגומו עצמיים / ודבריהם כלם טובים ונכוחים / אבל תשובת השאלה האמת היא אצלי / כמה שיקל / לפי שהדברים שבאו בבריאות ראשונה בתורה [illegible] / וע"כ [illegible] לפי שלא נאמר להם שמך כלל / וכן כאשר הקב"ה קרא לאברהם בבואתו את המעשה אשר יעשה / אין ספק שקרא שפירש המקום אשר ימול [illegible] גם כי כבר ביאר לו [illegible] / [illegible] כלם [illegible] אחרי אשר [illegible] / ולכן [illegible] על [illegible] ברית [illegible] / [illegible] קדושה / כי קדושת אותו [illegible] / כ"א [illegible] לעבודת האל / [illegible] ולנקבות שכלם כולה כאותה קדושה / הנה א"כ הברית הוא בכרת [illegible] עם כל זרעו / וגם היות [illegible] / אינו כי [illegible] לא בפירוש [illegible] / הנה אבות ודורות [illegible] בבריות ולא [illegible] / הוא [illegible] / ... נכרת עם כל זרע אברהם בכלל ובפרט • והותרה בזה השאלה הי"ב • ונמלתם את בשר ערלתכם [illegible] ערלה [illegible] / אלא [illegible] / כי [illegible] אחרי [illegible] לכם כל זכר [illegible] המילה / [illegible] ונמלתם / [illegible] לכם [illegible] ונמלתם את ערלתכם / ר"ל [illegible] / כי [illegible] ערלה [illegible] כמותר [illegible] / [illegible] / כי [illegible] / [illegible] / [illegible] אדם / [illegible] א"כ [illegible] ... את בשר ערלתכם • והיתה לאות ברית ביני וביניכם / ר"ל [illegible] / כי אתם זרע ברך ה' [illegible] / ...

[illegible]

וזקנים

ומקנת כספך / ר"ל אע"פ שהם נכרים / ואמר שהם יליד ביתך ומקנת כספך / ראוי שיהיו נמולים ולא יהיו ערלים / כי מדרך השלם שישלים כל הקרובים אליו / ושפני זה אמר כאן בספק נכנוי / אבל בפסוק של מעלה / לא אמר יליד בית ומקנת כסף / בלי כנוי / לפי שבא הפסוק השני הזה / לתת טעם על הראשון · הנה התבאר מזה שאין כפל בפסוקי הפרשה ותותרו בזה השאלות הט"ו וי"ג / ואמרו והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם איננו יותר וכפל / אבל ענינו אגלה בעבור שזה למעלה ראשונה בזרע אברהם / שיהיה להם הברית הזה לעולמי עד · ואמר זה נוה על מילת העבדים / יליד בית ומקנת כסף / ואמר והיתה בריתי בבשרכם / ליחד לאברהם ולזרעו ברית י"י וקדושתו בבשרם להתקיים בהם היעודים האלה / ואמר שרמז בזה ג"כ מנחות פ"ג לה"ם ז"ל / כמדרש * שלי' לחנכם על השמיני / על שמילה שבי"ח בפסיני / כשנכנס דוד לבית המרחץ וראה עצמו ערום וזן המצות / כנסער / היה בשתכל במילתו · / שירה · כי הנה רמז לתת טעם לזה הוכחת הזכו' מה סו' פסוק שמנל / ורדיפתו כבשר האדם / ולא הספיק שיהיו' אות לוה בבגדו / כאלו תאמר בטליתו ובתפליו ובמזוזות ביתו · ואמרו שהיתה הסכמה כזה / שאם היה האות בבגד / כבר יפשיטהו האדם / ואם בבית כבר יצא ממנו / כדוד במרחץ / שבלי זאת ברית קדם / על כן צוה במילה / כדי שלא ימצא האדם שבלי אותו אות / ועל זה אמר והיתה בריתי בבשרכם · ואמנם אמרו וערל זכר אשר לא ימול וגו' / לא אמרו על העבדים / אלא על בני אברהם / ולכן בשכן לאמרו * והיתה בריתי בבשרכם / כי באשר לא ימול אדם מזרע נדרים פ"ג אברהם / תהיה נפשו נכרתת מעמיה / והם השכלים הנבדלי' שאמר בנפשות הזכות והטהורו' / מכן שטכעה / והיה זה לפי שפתגנם בשלוה / הוא כפי מה שיראהו ששנוי / ולוה שיש מצום השפלל את הברית בסקילה / כאשר סהוא כופר בפנת יחוס המילה / שתור' עליו השנת / והוא כולל כל התורה ונסיה / וכמו שאמרו שסקולה שנת כנגד כל התורה · כן שאמר ברית המילה / כיון ששוא עדות על היות שנמול מיוחד להשגחה אלהית / והוא הוציא עצמו מן הכלל כבר נעקר / כי אמרו שלא רמה להתחבר אל עם הברית / ולהכנס תחת כנפי השכינה / ולהתדבק באלהי ובהשגחתו / אין ראוי שלעולם הבא יכנס עמהם בקהילתם / ולא שיקבל השכר · וכן אמרו * במשנה והמפר בריתו של פירקי אבות פרק ג' אברהם אבינו / אין לו חלק לעולם הבא · ואמרו ג"כ שאין נמול יורד לגיהנם / ולכן תקנו לומר בברכת המילה / על כן בשכר זאת אל חי חלקנו צורנו צוה להציל ידידות זרע קדש משחת / למען בריתו אשר שם בבשרנו וכו' / ועל זה אמר שהכתוב את בריתו הפר / ונותרה בזה השאלה הי"ו :

ויאמר אלהים לאברהם שרי וגו' עד סוף הפרשה · ואם לו בן שלום :

השאלה הראשונה
אם הנבואה הזאת אחרת / אלת הקודמת שברית המילה ושתלפת ממנה / או היא אחת ומדובקת עם הראשונה / שבלי הפסק ביניהם · ואם הוא שתלפות ונפסקות זו מזו / כדברי המפרשים / איך לא אמר הכתוב על הראשונה ויכל אלהים לדבר אתו / ויעל אלהים מעל אברהם / כמו שנאמר בסוף הנבואה השנית · ואם שכל הנבואה אחת מדובקת שבלי הפסק / למה לא בא כאן בהתחלתה פרשה פתוחה / ולמה אמר בהתחלה ויאמר אלהים לאברהם / אם היה כל הדבור אחד :

השאלה הב'
באמרו כי שרה שמה · ואיך היה שמה שרה / אם לא שיקראוה אתה כבה / והנה כאברהם לא אמר כן / אלא והיה שמך אברהם · ועוד כי הנה באברהם הוסיף בשמו אות אחת / ולא הסיר אותיות ממנו כלל / אבל בשרה לא עשה כן כי אם הוסיף בה ה"א / והסיר משמה יו"ד שרי :

השאלה הג
באמרו וברכתי אותה וגם נתתי ממנה לך בן וברכתיה / וקשה שלא נגם שאיננו דבר זולת הברכה / ושלא נתתי בלשון עבר / והיה ראוי שיאמר אתן / ויקשה עוד אמרו וברכתיה / אחרי שכבר אמר וברכתי אותה שהוא כפל :

השאלה הד'
למה נפל אברהם על פניו / כי הנה דברי השם שאמר לו פה / לא היו ג"כ מתומים ומתמיהים / שיצטרך להתבודד ולעיין בהם שאמר / גם אין ראוי לומר שנפל על פניו להעלים את השחוק / כי לא יפלא מי"י דבר / והוא ידע מה במחשבה :

השאלה הה
איך ספק אברהם ביעוד האלהי / ויצחק כשלעיג ממנו / ומה שתקן האנקלוס לתקן / וחדי / והשתדל הרמב"ן להוכיח שהיה נשוק של שמחה / לא של לעג / לא יספיק / כיון שבספק אמר הלבן מאה שנה יולד / ואם שרה וגומר :

השאלה הו
באמרו הלבן מאה שנה יולד / כי לא היה פלא שיוליד הבן מאה שנה / שעדין לא הגיע לשני סליפי ימיו / ואמרו זה שלא אשתו ותגני קשורה :

השאלה הז'
באמרו לו ישמעאל יחיה לפניך / כי למה יחות מה טעם לשיתפלל עליו שיחיה / גם שאמר לפניך הוא זר / כי אם היה פירושו ביראתך כמו שפי' רש"י / הנה אין ראוי להתפלל עליו / כי הוא מיוחס לבחירת אדם גם פירוש הרמב"ן שיתקיים זרעו לעולם / איננו מתיישב ביחיה לפניך :

השאלה הח'
מה ענין אמרו אבל שרה אשתך / כי אם כפרש שלא אבל על אות לקיום הדבר / יקשה אמר שיראה שהיה

אברהם מספק בדברי השם / והוצרך לומר לו שיהיה אמת הדבר / ואם היה מספק בדברת / הנה השוון אשר עשה לו באמרו אבל יהיה / כי הנה לא יאמין בשנית יותר ממה שהאמין בראשונה · ואם אמר אבל לשתים אנשכו אי אפשר לפרשו בלשון אמת / כי לא היה שם מי שיספק באמת :

השאלה הט
למה נכנס כאן זכרון הצלחת ישמעאל וזרעו ושם בפרשה כלה בלידת יצחק תספר / ומה לנו בענין ישמעאל שאיננו תבניתנו :

השאלה הי
שה"ש על יצחק * והקימותי את בריתי אתו לברית עולם ולזרעו אחריו / וחזר ואמר שנית ואת בריתי בראשית ר"ם אקים את יצחק וגו' והוא כפל ויותר מבואר לעין כל :

השאלה הי א
באמרו ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם / כי אם היה ויכל לדבר אתו שנפסקה הנבוא' ממנו / למה זה אמר עוד ויעל אלהים מעל אברהם / כי אין ענינו זולת זה / ר"ל שנפסקה הנבואה / ושני המאמרים ביום אחד :

השאלה הי"ב
למה זה בתחלת פרשת ויאמר י"י אל אברם לך לך / נזכר תמיד השם המיוחד בכל הספורים / ובמאמר כאן שבתוספת / שבלו שיזכיר שם השם אלהים ואמנם בפרשת המילה מן ויפול אברהם על פניו וידבר אתו אלהים / ובפרשת תולדו' יצחק נזכר תמיד שם אלהים / ולא נזכר שם המיוחד שום פעם · ואמרו זה שב הכתוב תמיד בשם המיוחד / מן וירא אליו י"י באלוני ממרא / וראוי להת נותן בזה מאמר :

השאלה הי"ג
מה שנזכר במולת המילה / שני פעמים בעצם היום הזה · כי הנה אמר כל זכר באנשי בית אברהם / וימל את בשר ערלתם בעצם היום הזה · ואח"כ חזר לומר בסוף הפרשה בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו / וכל אנשי ביתו וגומר :

ויאמר אלהים לאברהם שרי אשתך
וגו' עד אבל שרה אשתך · שתבאר

לי שאין זו נבואה אחרת נבדלת מן הראשונה / אבל שתיהן אחת ומתדבקת ויפול אברהם על פניו וידבר אתו אלהים / אני הנה בריתי אתך וגו' / והיא מקושרת ומתדבקת עד ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם / כי על כל הנבואה בכלל / אמר ויכל לדבר אתו / לפי שאז נשלמה הנבואה כלה / ושזר אמר שהלכה למול אברהם וכל בני ביתו כמו שנאמר / האמנם כפי דרושי הנבואה הזאת / היא מתחלקת לג' חלקים / ולכן יפסקו חלוק הדרושים' / נאמר בכל חלק מהם / כי הנה בחלק הא' מספר בו שם שהיה עם הקב"ה מכח הברית / אמר וידבר אתו אלהים לאמר אני הנה בריתי אתך · ובן בחלק הב' שהודיע בו מה שהיה חובה על אברהם לעשות ממצות המילה / אמר בתחלתו ויאמר אלהים לאברהם ואתה את בריתי תשמור · ובן בחלק הג' שהיה בענין שרה ובשורת הבן אמר שלך / ובאתי בלד / בא בתחלתו ויאמר אלהים לאברהם שרי אשתך / ושני שבעת הדרוש שהוא בתחלת שתמשכה / וסוף שנעשה / בלידת יצחק / באה בו פרשה פתוחה / ואמרה כפני ענינה / ונותרה בזה השאלה הא' · והיה שאמרו ית' שרי אשתך לא תקרא את שמה שרי / כי שרה שמה / ר"ל שרי כיון שהוא אשתך / ראוי שתהיה שותפת עמך בכל הטוב אשר יושב לך / כי הוא מעמך ובשר מבשרך ולכן כמו שנשתנה שמך למעלה ולכבוד / כן ראוי שגם תשתנה שמה ג"כ לכבוד / והוא אמרו / כי שרה שמה / והנה שם שרי מורה לה כבית אביה / ותאמר שהיא גברת לאיש מיוחד / כאלו תאמר לבעלה / אבל שרה הוא שם כולל / ר"ל גברת כוללת להמון גוים רבים · והנה אמר כי שרה שמה / לפי שהיא בכללת ביעודים שיעד הש"ית' לאברהם שרבוי הזרע / ושאר הטובות / ובהיותם שלים עליו / כבר שלו עליה / כי הנה כאשר האדם עולה לגדולה / גדל אשתו עולה עמו · ואפשר לומר עוד / שהשם שרי וכל שם שהוא על משקלו / שלא יהיה בו הי"וד בנוי / הוא שם זכר / כמו אכבנאי סיני שנאי חביתאי כלי וכן כלם / היה כפי זה שם שרי מורה על עקרותה / ושכביכול איננה נקבה / כיון שאין לה ולד / וגם רז"ל אמרו שלא היה לה אבר ההריון / ר"ל האם שבנשים / ולזה שנה הקב"ה שמה וקראה שרה / לפי שהה"א בסוף התיבה מורה על הנקבה · והרמב"ן כתב כי שרה שמה / שאברהם היה מסופר מצוה בגופו / ולא היה ראוי שיקרא אברהם עד שיקבל הברית / ושלזה אמר בו לא יקרא שמך אברם והיה שמך אברה' / כיון שבשלם בגופך / אבל שרה לא היתה חסרה דבר / כי בבר היתה שלימותה עמה / והש"י לא שנה את שמה עד שישנה את שם אברהם בעלה / כי היא לא היתה צריכה אל תוספת שלמות בגופו / והוא אמרו כי שרה שמה כי היא שקבל אברהם את הברית / היתה שרה / וגם נכון הוא · ונותרה עם מה שפירשתי השאלה הב' · ואמרו ית' אשתך / שלא שבשמתכם עמו סרה לכבוד ולסדר' / הנה תשתתף ג"כ ברבוי הזרע / והוא אמרו וברכתי אותה · וזכר שהברכ' היא יתהיה במה שיתן לו ממנה בן / ר"ל שהלכה שנתתי לך בן שכבר אתן / ג"כ לך ממנה בן / שפרושו הברכ' שאמרתי שברכתי' / היא שנתתי ממנה לך בן / עם היותך זקן ממנה / ויהי' שלא גם / פרכה על ישמעאל / ואין ספק שהיה זה לשרה ברכה רבה / כי כבוד המלכה היא שתלד בן למלך / יען תתקשר ותתרב' ביניהם האהבה · והנה אמר נתתי בלשון עבר / כהיו' הדבר עתיד / וכן בישמעאל אמר הנה ברכתי אותו שכבר / להגיד שהיה הדבר כבר גזור לפניו ית' / והדב' יצא מפי המלך / ומי יאמר לו מה תעשה · ואמר' אמרו עוד וברכתיה והיתה לגוים מלכי עמים ממנה יהיו / לפי שהמלכ' או אשת חיל עטרה בעלה לבעלה / תתברך בשתי דרכים / אחת שתאמר בעלה שיאהבה /

ובאומר לאם כי עתם יאמנו אומי · וכו' ואמר כבן אשר תלד יהיה מולך על ארצה, או משגל בכל עשרה ובכסיה, שהוא תועלת ונסיסה גדולה אליה ולכן אמר כאן שתי ברכות כענין שרה, וברכתי אותה וגו' · וברכתיה וגו' · והותרה השאלה השלישית · וזה הודיע הק"בה לאברהם, שכל זה מיעדו וזרעו ורעו, וקיומו לגוים ומלכים שכל יתקיים בשרה ובזרעה כי אליה היתה הכוונה, ולכן אמר בה גוים ומלכים כמו שאמר לאברהם · ונכה נפל אברהם על פניו, ר"ל כדי לעיין ולהתבודד בדבר הזה היאך יהיה, אפשר שתלד וכר בזקנותם, בן מאה בזקנותו, והתבודדותו נחק, כי לא שרה אמו בבשורת הבן בעבור ישמעאל בנו, כדעתו שבכן אשר ילד ונביאנו שמוקם ירושתו ובכותו אבל עכ"ו נחק ונשא אברהם כבשורה, באמנם אמר בלבו בהתבודדותו שי יתכן שיהיה כן, אבל הוא כאמת כנגד הטבע, ווהו אמרו הלבן מאה שנה יולד, ובל זה שפירשתי הוא ע"ד האמת ופי' הרמ"בן שהיה השחוק שחוק של שמחה, ואף שלא יהיה כן, אינו מבטל שאברהם בהתבודדותו כזה הענין נחק, כאלו הדבר אינו אפשרי כדרך הטבע, ולכן עשה טענותיו על זה, הלבן מאה שנה יולד ואם שרה ונו' · והתבונן כי הוא עשה בטענותיו תמיהה אחת הלבן מאה שנה יולד, אבל בשרה עשה שתי תמיהות, האחת ואם שרה · והשנית הבת תשעים שנה תלד · וענין זה שהבא הזקן יהיה תולדתו בקושי, ועל פי הטבע אמנם יהיה כשיהיה שאשה בחורה שתכנת לקבל, וכן הזקנה אם תוליד, יהיה על פי הטבע והורות שלא יהיה לא תבחור שוק הכח והחום, אבל בהיות שניהם זקנים באים בימים, איך תתכן בהם ההולדה, בהיות הכח הפועל חלוש, ושהמתפעל יותר חלוש ממנו, ויהיה לפי זה שעור שבתות כן הלבן מאה שנה יולד, כלומר מנדי הדבר קשה, בהיותי בן מאה שנה שיולד, אבל כבר יעבור זה בנערה אחת אבל לא שרה שיש בה שתי הטענות האחד וכבר ענתה ר"ל שהיא עקרה, והוא אמרו ואם שרה כידועה נעקרות · והשנית שהיא זקנה בת תשעים שנה, והיה אם כן הדבר בלתי אפשרי, כפי מה שכתב הטבעי מצד הפועל שהוא אברהם, ובנפשרות לשרה, ומצד הכשרות לאברהם, ולא היה אברהם בזה מספק בייעוד האלהי, שכאשר לו הקורא שתלד לו בן, ושכל הייעודים יתקיימו בו, אלא שבחקירתו והתבודדותו בזה אומר שהוא בלתי אפשר כפי הטבע, ונשאל אם כן שיהיה פועל אלהי ע"ד הפלא והנס, ומפני זה נתחדש לו ספק בישמעאל, לפי שבו היתה השגחתו שיתקיימו הייעודים, וכאשר ראה שיעדו שמה יתברך בבן אחר, ושלא יהיה כדרך טבעי כי אם בפליאה רבה, וידע עם זה שהקדוש ברוך הוא לא יעשה נס, כי אם לצורך ולהכרח רב, שנו שזה ישאר אחד מב' דברים, אם שהיה יודע הקדוש ברוך הוא שישמעאל עתיד למות מהרה, ולכן היה מכין בן אחר לעמוד תחתיו, או אם לא ימות, שלא היה רצונו יתברך שיתקיים בו הברית והייעודים מירושת הארץ והדבקות האלהי ושאר הטובות שיעדו להם, ולכן יתן לו בן אחר לקבלם, ומפני זה התחנן אברהם ואמר אל האלהים לו ישמעאל יחיה לפניך, ואיך בדרך שאלה ובקשה, רוצה לומר אי זמן וידעתי אם ישמעאל יחיה, או עתיד למות מהרה כמו שתורה עליו לידת בן משרה ואם יחיה לפניך, רוצה לומר אם יהיה בבריתך, כמו שידעתני על זרעי, כי זה המורה שלא לפניך, כמו שפירשתי על התהלך לפני · הנה התבאר למה נפל אברהם על פניו שהיה להתבודד בדבר הזה, אם היה אפשרי כפי הטבע אם ע"ד נס והותרה השאלה הד' · ושאברהם לא ספק בייעוד האלהי ולא נחק בו, אם משיותו ע"ד הטבע, ואם לא היה מאמין בו, לא היה מתפלל על ישמעאל, ולכן לא הוכיחו השם עליו · אבל בכפן שנוהו שיקרא את שם בנו הנולד לו יצחק מפני אותו נחוק, כי הוא מורה שתהיה תולדתו כנגד הטבע וכמ"ש כל השומע יצחק לי, שידוע שלא אמר אותה שימשה שינחק על יעוס אמונה, כי כבר היה נולד, אלא שהיה הנחוק מורה על לידתו כנגד הטבע · ואמנם שחוק שרה ותוכחתה יתבאר במקומו · והותרה בזה השאלה הה' · ויתבאר גם כן התר השאלה הו' · שהבין מתחילה שעשה אברהם הלבן מאה שנה יולד, שהיתה כראוי כיאם יתברך כפי הפועל, לכם המתפעל אשר בשרה שהיתה עקרה ובת צ' שנה, וכן הותרה השאלה הו' ואמרו לו ישמעאל שנתחדש לו ספק בענינו, מפני יעוד לידת יצחק מפאת הנסיבות אשר זכרתי ·

אבל שרה אשתך וגו' עד סוף הסדר · השיב הק"בה לשאלת לו ישמעאל יחיה לפניך באמרו אבל שרה אשתך

כאומר, אברהם אתה מטעת שכל השתה אשר יעדתי לך לעשות לך יהיה לבעבורך, ולכן בהיות לך ישמעאל בכך, ספקת שתהיה הולדת יצחק ללא צורך, עד שחשבת זה שאלת אם יחיה ישמעאל ואם יהיה לפני בבריתי · דע כי אין הדבר כן, כי שרה ראוי שתלד לך בן, ובמו שאתה בהולדה, כן תהיה היא, והנה ישמעאל אינו בכה, ולכן מפאת שרה היתה הולדת יצחק הכרחי' אע"פ שלא ימות ישמעאל, אותו הבן אשר תלד שרה יקרא יצחק, לפי שתהיה תולדתו נחוק לכל אדם ותמה ונפלא, וזה שנה לו הנחוק שנחק, להיותו כמו שפירשתי יוצא מהטבע, ושלא יכרון אותו נחוק יקרא כן, וזהו אבל שרה אשתך יולדת לך בן, ואת אחרת מגדך, אבל מצד שרה הכרחי הוא הבן והודיעו שבו יתקיים הברית, לפי שבתחברו בזכות האב והאם וזהו והקימותי את בריתי אתו לברית עולם ולזרעו אחריו, והותרה בזה השאלה הז', שאמנם להכריח זלב אברהם ספק מיו ישמעאל, ולהשיב לשאלתו שאל שיוכלל גם הוא בברית, השיבו זה' ולישמעאל שמעתיך

והכותך ונעבירך הנה ברכתי אותו, ר"ל ינא דבר מלכות שלבני אבורך, והודיעו שנקלת שברכות שיעדו בהם יבורך ג"כ ישמעאל כי כמו שבאת לאברהם והפרתי אותך במאד מאד, כן אמר בישמעאל והפרתי אותו במאד מאד, והנה אמר לאברהם ומלכים ממך יצאו, ואמר על ישמעאל בזקנו' זה, שנים עשר נשיאים יוליד, כלומר שלא יתן עליו הוד מלכות, ושלא יהיו מונו מלכים חשובים כנעון כמלכי יהודה וישראל אבל יהיו נשיאים לאומות כארנותם · כל אחד נשיא לארנו, ואם אמר לאברהם ונתתיך לגוים, הנה ג"כ אמר על ישמעאל ונתתיו לגוי גדול רוצה לומר שלא יצאו ממנו גוים מתחלפים ככמו ישראל ואדום אבל יהיה כלכד לגוי אחד גדול אחד, וכוס שודיעו שבזכותו ומפני אהבתו יתן לישמעאל החלק הזה מברכותיו, אבל שאר הדברים מירושת הארץ והתיחדות ההשגחה וההנהגה האלהית, הנה זה יעשה ליצחק כי עמו יקים את הברית אשר כרת את אברהם ולזרעו אחריו לא עם ישמעאל, לפי שאומה אחת תהיה כלכד חלק י"י ונחלת בריתו, לא שתים וזאת תהיה האומה שתצא מיצחק, ולכן אמר לומר ואת בריתי אקים את יצחק, ר"ל הנה רבוי הזרע והנשיאים והגוי הגדול אעשה לישמעאל בעבורך, אבל קיום הברית לא יהיה כי אם ליצחק, לפי שתלד לך אותו שרה, ויתחברו בו זכות האב והאם, מה שאינו כן בישמעאל שאין לו זכות האם, והנה אמר למועד הזה בשנה האחרת, לתת לו אות שלידתו תהיה בנס, כי למועד הזה אשר יעדתי בו לשנה האחרת תהיה לידתו וזאת המורה שהכל הוא כפי רצוני · הנה א"כ הפסוק הראשון והקימותי את בריתי אתו לברית עולם, בא להודיע שביצחק יתקיים הברית, אבל לא היה שם שיהיה מיוחד שלילתו מישמעאל, אמנם באמרו עוד אחרי יעוד ישמעאל ואת בריתי אקים את יצחק, משמע שישמעאל לא יכנס בה אלא יצחק לבדו והותרו בזה השאלות הט' והי' · והנה אמרו ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם · כתב הר"ן מאחר שהראות זה הפסוק נראה לו שהיה כחוג בנבואת שנם אחרי שהיה נפלה דבור השם לנביא, לא היה נפרד ממנו, תכף אשר כלה לדבר אתו עלה מעליו, כדי שיוכל אברהם להשלים את המילה והדעת הזה אינו מוכרח אצלי, וגם טבע הנבואה לא יתנהו, ואין ענין הכתוב כן · אבל ענינו שבעבור שהיה אברהם מתחנן לבקש על ישמעאל, לכן יודיע שהקדוש ברוך הוא כלה לדבר את הדברים שזכרו למעלה, עלה מעליו והפסיק נבואתו ממנו, באופן שלא נשאר מקום לאברהם להשיב עוד על דברי השם, ולהפציר בעד ישמעאל כמו שהתפלל לעשותו, וזה טעם אמרו אחרי ויכל לדבר אתו, ת"ם עוד ויעל אלהים מעל אברהם · והותרה בזה השאלה הי"א · ואמנם למה נזכרה בנבואה הזאת כלה שם אלהים, ולא השם המיוחד · הנה הסבה היא שבמראות אברהם ובפוריו, וכן בענין בין הבתרים, נזכר תמיד השם המיוחד, להיותו מורה על הרחמים, כי כן היו כל הדברים ההם בחסד וברחמים, אבל בפרשת מילה ובשורת לידת שרה, נזכר תמיד שם אלהים, להיותו מורה על הדין ועל משפט האלהי שהדין נותן נשאי כורתי ברית, שיעשה כל אחד מהם המוטל עליו, ולכן אמר וידבר אתו אלהים לאמר, אני הנה בריתי אתך, שזה היה מן הדין,
בראשית י"ז בין שנכנס בברית · וכן * ויאמר אלהים לאברהם ואתה את בריתי תשמר
כן היה הדין והמשפט, שאברהם יעשה המוטל עליו כמו שהוא בעל בריתו וכן מפני שלמות שרה וחסידותה, היה מן הדין שיזכרה השם ויפקדה לתתה בזרע קדש, ולכן אמר בענינה ויאמר אלהים לאברהם שרי אשתך · וגם אברהם מפני שנראה לו מהדין שישמעאל להיותו בנו יתקיימו בו הייעודים שיעדו השם על זרעו, אמר הכתוב ויאמר אברהם אל האלהים לו ישמעאל יחיה לפניך, כדרך דין ומשפט לתת לשרה חוקה ומשפטה, לא כתחנות ויאמר אלהים לאברהם אבל שרה אשתך ונומר, ובסוף הדברים לזאת הסבה בתנים, אמר ויעל אלהים מעל אברהם · הנה התבאר שלכן נזכר שם אלהים בכל הנבואה הזאת, ובכל חלקיה, לפי שהיו הדברים על צד המשפט והדין · ומכאן והלאה שהיו הדברים על צד החסד והרחמים, נזכר השם המיוחד המורה עליו, והותרה בזה השאלה הי"ב · וספר הכתוב זריזות אברהם והשתדלותו לקיום מצות השם, שמיד כשנפסקה נבואתו, עשה כאשר צוה מבלי עכוב כלל, והנה התחיל המילה בישמעאל בנו, כמו שאמר ויקח אברהם את ישמעאל בנו, להיותו בנו יחידו, כדי שישאר אנשי הבית יקחו ממנו משל ודוגמא לעשות כמעשהו, ואחריו מל כל ילידי ביתו והם בני שפחותיו שנולדו בביתו, מפני שהיו קרובים אליו, והוא היה להם לאב · ואחרי כן מקנת כספו שהם העבדים אשר קנה שלא היו כ"כ אדוקים עמו כמו ילידי ביתו, וכל זכר מהם מל את בשרם, ועם היותם רבים מלו בעצם היום הזה, הוא היום שנצטוה אברהם על המילה, והנה זכר מספר שנות אברהם ושנות ישמעאל כשנמולו, להגיד טעם היות אברהם זקן כבן מאה שנה, וישמעאל בנו עם היותו רך ונער לפני אביו מפונק ומבוער, פורע שוסר פרא אדם בן י"ג שנה שמפני זה הלא לזקנתו והבן לנערותו, היה שראוי שיפחדו מפעל המילה, מגודל הכאב וליציאת הדם משלישה הכח, ושיה מפני זה דבר הבנין שלא יהיו גם הם חולים עם כל אנשי הבית יחד ביום אחד כי בהיותם כלם חולים, איך ישמשו אלו את אלו, ואולי יבוא זה אל המות · ולכן היה יותר טוב שימתינו אברהם ובנו יום או יומים לראות איך יפול דבר מהחולים מאנשי הבית, ואנכה אברהם העניין בכם ואחר כך ימול בשר ערלתו · הנה הוא בצדקתו לא עשה כן, כי היה בטחונו באל כל כך גדול, ותשוקו למלאת מצותו כל כך עצום, וגם כל

בני

שני ביתו הם שלש מאות ושמונה עשר בן / ושמונים כשמונה / שכלם כאלו בעצם היום הזה / כענין כלומר, כלם נמולו ביום אחד / וזה טעם ואחרי שבית בעצם היום שהוא נמול אברהם / כי בפסוק שלמעלה זכר שכל בני בית נמולו בעצם היום הזה / אבל כאן הגיד שבעצם היום הזה שבו נמולו אנשי ביתו ומקנת כסף ונמול אברהם גם כן / שבו ביום שישמעאל בנו וכל אנשי ביתו ילידי בית ומקנת כסף כלם נמולו אתו / ולא היה אחד מהם שי' תברא לעשות לאברהם כמהו / הנה לא שמו המדיק כדבר שהדריך לו / כערך קיום דבר השם ובמהירות מצותו / והותרה בזה השאלה הי"ג וזה נשלם ביאור הפרשה הזאת :

פרשת וירא אליו

וירא אליו ה' וגו' עד ויסע משם אברהם ארצה הנגב · ובפסוק הזה ראיתי כפי המנהג הכתובים שאלות :

השאלה הא' מה טעם המראה הזאת שנראה השם לאברהם / כי הנה לא ידענו גם לא דבור ולא מצוה כלל / ומה שאמרו שבא לבקר את החולה / אבל לדעתם יקשה הפסק הפרשה / כי היה ראוי שיכתב זה ליוצלה בספור מעשה המילה · ; והרמב"ן כתב ואל תמה להפסק הפרשה / כי שכבר זכר / אבל למה לא כמוס / והנה עוד הבין המשכיל באמת שהפסוק בעצמו שהפסק · ויקשה עוד איך לא ביאר הכתוב שבא המראה הזאת לבקרו ולכבדו / והוא עקר הדבר כלו :

השאלה הב' מה טעם אמרו באלוני ממרא והוא יושב פתח האהל כחום היום / כי מה נצרך לדעת באיזו מדינה או עיר או ישב היה בשכונות הנבואה / ואם היה פתח האהל או בתוכו או בחדר / ואם היה יושב או עומד או שוכב / ואם היה כחום היום / או באיזו שעה אחרת משעות / כי כל זה היה בלתי הכרחי לענין הנבואה · ; והרמב"ן כתב שהודיע שכתב שהיה באלוני ממרא / כדי שנדע המקום שבו נמול · ואיננו נכון / כי מה זה ר"ל לדעת באיזה מקום נמול / לא היה צריך שכתוב להודיענו / כ"ש שלא יתייחס עמות שהראה באלוני ממרא שנמול שם / והיה ראוי שלמעלה בספור פעל המילה יזכור באיזה מקום עשאה :

השאלה הג' באמרו וישא עיניו וירא וגו' ויקשה שבפסוק הזה אם אמרו שני פעמים וירא וירא / ואם הם המלאכים עלה וירץ לקראתם / כי נכנסים עלה חדרה שהיו כאים ונקבים / ואמרו וירץ לקראתם / מורה שהיו הולכים לדרכם · וכבר העידו לזה נכבא כתרא וכמו שכבתו רש"י :

השאלה הד' באמרו אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך וגו' / כי אם הוא לשון יחיד / ואם זה כנשאלת שהגדים שכרם כלשון רבים נכנים עלה וירץ לקראתם / וכן אמר אל ורחצו רגליכם והשענו לבבכם והשענו / ובאומר הוא כלבד דבר כלשון יחיד אל נא תעבור / ומה שאמר"ל לגדול שבהם אמר / יקשה כי מי הגיד לו שזה הגדול / ולמה שאר המלאכים לא אמרם גם כן כלשון יחיד לגדול שבהם / או לכל אחד מהם כדברי הרמב"ן · ואם שזה דבר קדש / כנגד השכינה שנגלית לו / יקשה כשאמר כי אם נא לבקרו / למה זה ומתין עוד וכבר נתבקר :

השאלה הה' באמרו כי על כן עברתם על עבדכם / כי למה אמר לכם כי על כן עברת עלה לאכול / וכדי כאיזו ויקשה · ; והמפרשים פרשו כי על כן אשר שעברתם / ואיננו נכון / כי לשון כי על / והוא עתיד בכתובת הסבה / כמו על כן לא יאכלו בני ישראל / על כן כלה איננו הכרח שלא · על כן תקרא תורה · וגם אותם הסבות רש"י ז"ל פירשם באמת :

השאלה הו' באמרו ויקח נא מעט מים / כי הנה שלא כא לשון בקשה לא יפול כזה · גם אמרו מעט מים הוא זר / כי בית שלא אמר מעט כלחם / לא היה ראוי לומר מים · גם והשענו ירצה שאין הבין לו כי למה זה ישענו תחת העץ / ולא יכנסו באהל או בבית :

השאלה הז' מה ראה אברהם לטרוח את כל הטרחה הזאת על שלשה אנשים עוברי דרכים / אם בעבדו אותם בעצמו / כמו שאמר ואקחה פת לחם · ואל הבקר רץ אברהם והוא עומד עליהם / כאלו לא היו בביתו משרתים עושי רצונו / והנרך לעשותו הוא בעצמו / ואלו בביתו מי"ח אלף עבד / שלבד מבגדים וכסף והכפתורים / שלמה יצטרך הוא בעצמו בביתו זקן ושלש כאכל לעוברים ולשבים · ואם תגדל הסעודה הזאת / שלש סאים קמח סלת / ובן בקר רך וטוב לשלשה אנשים / וכ"ש שלא היו שלמים בני בקר / להאכילם שלש לשונות בחרדל כדבריהם ז"ל / ואם כן ובמה לעוברים ושבים / כאור וסכלות יחשב לו / ולא משלת הנדיבות ואין ספק כי לא יסכן י"י באלה :

השאלה הח' בבשורת השלוק על לידת שרה / שהיה כבר הודיע הקב"ה לאברהם זה / ובעלו למועד הזה בשנה האחרת / ומה נורך עתה כבשורה הזאת שנית · ; ואל"כ מכוונת אותה הבשורה לשרה / שבה השלוק לאברהם אמרה / כי מה הזאת שמכל פיה שרה

אתמקו / אלא אמר בקרבה לאמר אחרי בלותי היתה לי עדנה / ולא אמרה אלהים / ולאן הספק שאברהם הגיד לשרה הנבואה שנאמרה לו על זה / נבאמונה על השלם · ואין לקבל דברי הרמב"ן / שכתב שלשרה השלוה לא אמרה אלהים / כי הנה לנורך שבה שמה וישרי לשרה / היה דברם שיגיד אליה שבכו ולרעתם / כ"ש בהיותם בשורה טובה :

השאלה הט' למה הוכיח השם את שרה על אשר צחקה / ולא הוכיח אברהם כשצחק / והשגל שהגדיל הרמב"ן בין שחוק לשחוק / הוא פשוט וסכל / כי באמת שניהם אחד והדברים שדברו שניהם אמרים שם · ; ועוד למה הוכיח על זה לאברהם על ענין אשתו / ולא הוכיח לשרה עצמה עליו / ואיך כחשה שרה לאמר לא צחקתי / כאלו לא ידעה כי כל לבבות דורש י"י / וכל יצר מחשבות מבין :

השאלה הי' באמרו המכסה אני מאברהם / והיה כי הנה לכם סדום הקב"ה ענין הסגול / ולא כלך בשליחות שלו / שלא עשה שבנות על שרצה להודיעו אותו / כאשר עשה כזה על אברהם / ומה ענין כי ידעתיו / אשר יוקשה על כל המפרשים ליסבו :

השאלה הי"א בדברי השם זעקת סדום ועמורה כי רבה / ארדה נא ואראה / כי הנה יראה שהיה נדבר / לפי שאמרו זעקת סדום ועמורה כי רבה / ירצה שידע באמת שכת מלאה בקעם / ואמרו ארדה נא ואראה / מורה שהדבר בספק אם עשו אם לא ; ואיך היה הדבר מסופק לנגד יתברך / וינטרך לחקירה ודרישה / והנה כל דבר לא יכחד מן המלך / ידע מה בחשוכה ונהורא עמיה שרא :

השאלה הי"ב באמרו ארדה נא ואראה / כי מהו ענין הירידה והראייה הזאת המיוחסת אליו ית' / ולמה בענין הסגול לא נאמר כזה ; אלא וירא י"י כי רבה רעת האדם / גם שאין כבתוב שהם נורדה / כי אם נודעו הוא סלת כלה / היה ראוי שיאמר כלה שמעם / לא כלה כלבד / גם שאמרו ואם לא ארעה ירצה שאין ענין לו / כי כין עשו אם לא עשו / הנה לה בעבורם סידינה :

השאלה הי"ג למה זה באו המלאכים סדומה / ואם לשחתם / והנה שם לא עשו כהשמעת דבר / שהכתוב יעיד כי י"י המטיר על סדום ועל עמורה את הגפרית / וכמו שהגדיל הקבלה לא הוצרכו בה מלאכי / והקב"ה בעצמו הפך כפי רשעתם / כן היה ראוי להיות בסדום / ואם נאמר שבאו המלאכים להציל את לוט / גם זה לא יתכן / כי יותר לפרסם היה יכול השם להצילו / בהעיר את לבבו לצאת משם / והנה את נח הציל מן המבול ע"י נבואתו וגו' / ולמה לא עשה כן ללוט / בנבואתו ע"י אברהם לאמר לו צא מן המקום הזה / כי הנני משחיתם את הארץ :

השאלה הי"ד בפסוק ויפנו משם האנשים וילכו סדומה וגו' / כי הנה נכנס זה הפסוק בין דברי השם / ותפלת אברהם / והמפרשים פירשו / עודנו עומד היה מתפלל תמיד / ויקשה לפי זה אמר זה כתוב ויגש אברהם ויאמר / מורה שלא התחיל להתפלל · והרמב"ן כתב שהודיענו הכתוב הזה / שהאריך אברהם כ"כ בתפלתו אל השם / שיתן לו רשות לדבר לפניו / שבאו המלאכים סדומה / ואם כ"כ נתן לו רשות לדבר / ויגש אברהם ויאמר האף תספה / והוא פירוש זר מאד / לפי שהמלת עומד סמוך לפרש שהיה מתפלל זמן רב שיתן לו רשות להתפלל / וכן לא יתכן / כי אין הקב"ה יתנהג עם אדם שלפתפלל לפניו / אף כי אמרו ויגש אברהם ויאמר / מורה שלא התחיל להתפלל ; ועוד שיתכן לפרש שהעידה הוא לשון תפלה / והנה תקון סופרים יכחישנו / שאמרו שהיה ראוי שיאמר וי"י עודנו עומד לפני אברהם מה יורה שאין עמידה תפלה :

השאלה הט"ו מה היתה תפלת סדום ובנותיה שכל הייתו כעונש הוסלג כזה / אם מפני ששאלו את המלאכים לדעת אותם / ככה עשו בני הגבעה ומעשה בנייפין/ולא הפך השם את ארצם / גם שהכתוב איננו מעיד שהיו מנהגם לעשות הגבלה ההיא בכיום ; וגם שהנביא יחזקאל הזכיר עונם / לא יאמר אלא שהיה גאון ושבע לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה / ולא זכר דבר אחר / והנה הרמב"ן כתב להגדיל את הכל כין ענין אנשי סדום לענין אנשי הגבעה באמרו שהיתה אשה פלגש / אשר עבו כלבם ושכבו שם · ואני כבר כתבתי בפירושי לספר שופטים שאין הדבר כן / כ"א אנשי סדום שאלו את האנשים לבדם / ולא עלה בידם / כי לא עשו פועל כלל / גם אנשי הגבעה שאלו / ובפועל שכבו את האשה עד שהמיתוה בנבלתם ולמה נגדל הפעל עונש סדום · ודרשים אחר וגדל עון בת עמי מחטאת סדום · ויקשה עוד מה ראה הקב"ה לעשות ולהמטיר סדום ובנותיה על עונם / ולא עשה כן לכל גוי בארצותם בגוייהם / להיותם רשעים כאלה / ויותר מזה לא ירד השם לראות מעשיהם ולא הפך את ארצם כמהפכת סדום ועמורה :

השאלה הי"ו באמרו ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע · שהוא כאילו ידע אברהם שהיה רצון השם להמית צדיק עם רשע / והנה שהוא ית' אמר לו ארדה נא ואראה וידוע שלא היה זה כי אם להבדיל צדיק מרשע / ולמה אם כן אמר אברהם חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט :

השאלה הי"ז באמרו האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים / והוא כי הנה ואת שאלה אחרת היא כי הוא בתחלה אמר האף תספה צדיק עם רשע / ושאל כדי הצור הצדיק שאלתו לדבר אחר רוצה לומר שישא לכל העיר בעבור

החמשים צדיקים / ויקשה על זה אמרו חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט / כי זה לא היה מעיקר המשפט / שישא עון כל העיר בעד חמשים צדיקים אלא חסד גמור :

השאלה הי"ח מה ראה אברהם לעשות שאלתו ובקשתו בדרך משפט ודין / בדעתו שהיו אנשי סדום רעים וחטאים לי"י מאד / ואם כן היה שואל על דרך החסד והרחמים / כלא בא לבין העם הזה כגודל חסדך : ומה טעם להרויח בדרך משפט / ולמה לא התפלל ביחוד על לוט בן אחיו / והתפלל על אנשי סדום ומה לו ולהם :

השאלה הי"ט ולמה אמר חלילה לך שתי פעמים / והרמב"ן כתב שהראשון היה למדת הדין / והשני למדת הרחמים / ומה טעם השופט כל הארץ שבוא י"י / וסראיה ויגבה י"י צבאות במשפט / ומבריו דמוקים ידעתי / כי הנה שם י"י הוא על הרחמים / ולא ייוחס אליו המשפט והענוש / כי אם בבחינת חסד ורחמים : אבל זה אם הוא קבלה כפי הרב בדרך שכתבנו המקובלת / נקבל אותו :

השאלה הך' בשאלות ששאל אברהם / והיא למה זה התחיל בחמשים / וסיים בעשרה / ולא עלה ולא ירד מהשעורים האלה . ורש"י כתב ששאל חמשים לחמשה כרכים / שהיו כלולים ככר הירדן עשרה לכל כרך / וארבעים להציל ארבעה כרכים / וכן ל' לשלשה כרכים / ועשרים לשנים / ועשרה לכרך אחד / ושנקט מה' ע"י צרוף וכו' / ויקשה לדעתו אמרו אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר ולא תשא למקום / ונשאתי לכל המקום / שיורה שעל מקום ועיר אחת היה מתפלל / לא על חמשה : ועוד הקשה עליו הרמב"ן שיהיו אם כן השאלות האחרונות ללא צורך / כי ידוע שישאר היחס / אחרי שכבר הודה ית' להציל כל כרך בעד עשרה . ויקשה עוד לרש"י / אמרו באחרונה אל נא יחר לאדוני ואדברה אך הפעם / אולי ימצאון שם עשרה / ולמה יחרה אפו / והנה עשרה לכרך אחד הוא כמו חמשים לכל הכרכים . ודעת הרמב"ן הוא / שתמיד בקש בעד כל החמשה כרכים בכל המספרים שאמר / אבל קשה הוא בעיני מאד / שישאל בעד חמשים / ויחסר וימעט עד עשרה לכל הכרכים / והוא עוות גדול / ואין לאמר כך בפניו כלימה / לשאול מאת אדוניו / שיצילו שני אנשים כרך אחד / שהכיל חמשת אלפים / או עשרת אלפים איש / ואם כשר בעיניו הדבר / למה לא שאל ג"כ על ה' צדיקים בעד כל הה' כרכים / ויהיה צדיק אחד לכל כרך וכרך :

השאלה הכ"א בשנוי לשונות דברי אברהם בשאלותיו אשר שאל / כי הנה בשתי מהם לקח רשות לדבר / באמרו הנה נא הואלתי לדבר וגו' / והיא בשאלה הב' והה' / ובשאלות האחרות אמר אל נא יחר לאדוני ואדברה / והיא הג' והו' / ובשתים האחרות לא אמר כלום / לא הנה נא הואלתי / ולא אל נא יחר לאדוני / והם הא' והד' / ולמה לא בא לשון כל השאלות בשוה / ולמעלות היה ראוי שבתחלת דבריו בתחנוניו לדבר / יאמר הנה נא הואלתי לדבר אל אדוני / ולמה אם כן נשתנו דבריו בכמה מן השנויים :

השאלה הכ"ב בשנוי לשונות תשובות השם לאברהם / כי הנה על הראשונה שהחמשים צדיקים השיבו ונשאתי לכל המקום בעבורם / ועל הב' השיבו לא אשחית אם אמצא שם מ"ה . ועל הג' השיבו לא אעשה בעבור הארבעים . וכן על הרביעית לא אעשה אם אמצא שם ל' / אמנם על החמשית ועל הששית השיבו לא אשחית בעבור העשרים / ולא אשחית בעבור העשרה . הנה אם כן בג' מהם אמר לא אשחית / ובשתים אמר לא אעשה / ובאחת והיא הראשונה / לא אמר לא אשחית ולא גם כן לא אעשה / אבל אמר ונשאתי לכל המקום :

השאלה הכ"ג מה תועלת תגיע בתורה האלהית להודיענו את כל התפלה ואת כל התשובה הזאת בהתפלל אברהם על סדום ובנותיה / כיון שלבסוף לא הועילה כלום / והנה במעט דברים נשא המלאך את פני לוט לבלתי הפכו עיר אחת / ולמה לא עשה כן השם לאברהם לנשוא פניו גם לדבר הזה :

השאלה הכ"ד באמרו וילך י"י כאשר כלה לדבר אל אברהם / ואברהם שב למקומו / כי הנה לא מצאנו בשאר נבואותיו בהפסקתם שיאמר וילך י"י . ואמנם בפרשת המילה אמר ויכל לדבר אתו / ויעל אלהים מעל אברהם / אבל היה זה לפנה שנראית שם / ולכן יקשה כאן אמרו וילך י"י כאשר כלה לדבר :

השאלה כ"ה באמרו ויבאו שני המלאכים סדומה בערב / והוא כי אחר שהיו בסיפור אברהם כי קראם תמיד אנשים / אבל בספור לוט פעמים יקראם בשם אנשים / ופעמים בשם מלאכים : ורש"י כתב שבשהשכינה עמהם / קראם מלאכים / אבל הפסוקים לא יורו עליו / כי באמרו * וישלחו האנשים את ידם ויאמרו / ויאמרו האנשים / וכן ויחזיקו האנשים בידו / כלם ממעל אחד / ולא א"א שנאמר שהיתה שכינה עמהם בשקראם מלאכים / ושלא היתה שכינה עמהם בשקראם אנשים : עראיות
י"ט וי"ד

השאלה הכ"ו באמור לוט הנה נא לי שתי בנות / כי אם היתה כוונתם לכלות רגל עוברי דרכים מארצם / מה יתרון עם בנותיו / כי לא אותה היו מבקשים : וגבר התמיהה מ"ל שראה שלא היה הכוונה מתונה אצלו / אמרו בב"ר בנוהג שבעולם אדם מוסר עצמו על בנותיו ועל אשתו / והורג או נהרג וזה מוסר את בנותיו / אמר לו הקב"ה לעצמך אתה משמרן :

השאלה הכ"ז באמור אנשי סדום ללוט / האחד בא לגור וישפוט שפוט / כי הנה דברי לוט לא היו בדרך משפט כאשר אמר אליהם / אבל כלשון רכה ותחנונים אמר אל נא אחי תרעו וגו' / ואיך אמרו וישפוט שפוט :

השאלה הכ"ח בשאלת לוט למלאך הנה נא העיר הזאת קרובה / ותשובת המלאך לו הנה נשאתי פניך וגו' מהר המלט וגו' . וזה כי איך נשא פני המלאך לבלתי הפכו את העיר / ויותר נכון היה שיתעכב שם עד שלום יתכל לנפשו / להמלט ההרה להחיות את נפשו / משישא פניו לבלתי הפכה את העיר אשר גזר י"י להפוך באפו ובחמתו : ועוד כי למה לא יהפוך את סדום עד בוא לוט צוערה / והיה די שיצא לוט מסדום וילך לדרכו / ובלכתו משם יהפוך את הערים :

השאלה הכ"ט מה טעם ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה / כי כבר הגיד הכתוב שהכל נעשה בעבור לוט / ע' שהוציאוהו מן העיר ונשא פניו לבלתי יהפכו את העיר צוער / ומהו א"כ ענין הכתוב הזה :

השאלה הל' מה ראו בנות לוט לעשות הנבלה ההיא לשכב את אביהן / ואיך אמרו ואיש אין בארץ לבא עלינו . שלא ידעו שצוער לא נהפכה בעבור אביהן / ואין ספק שימצאו שם אנשים להזדקק אליהן : ומה ראו על ככה ומה הגיע אליהן / שלא נקחו בעלים ראוים אליהן / ותשכבנה את אביהן :

והנני מפרש פסוקי הפרשה הזאת באופן יותרו השאלות האלה כלם . וראשונה אפרש הנראה כפי דרך המדרש / ואחר כך הספקות שיפלו עליו / ואם כן אפרש כפי הפשט כאשר עם לבבי / ולא אתעסק עם בפירוש שהראה הזאת כדרך הרב המורה / ולא להשיב על הקושיות שהקשה עליו הרמב"ן / לפי שאינו ראוי שתלות למקום הזה / ואם תמצא טעם בסוים בפירוש שהורה שהתעלתי לעשות / שם אחר הענין על אמתתו :

ואומר ע"ד המדרש שיהיה ענין המראה הזאת . שנראה השם לאברהם כדי לבקרו בחליו ורפאותו משמילתו / ויהיה לפי זה הכתוב מקושר עם מה שלמעלה בפרשת מילה שנאמר בעצם היום הזה וגו' . להודיע שבאותו יום וירא אליו י"י כאלוני ממרא / ר"ל שבאותו היום גם כן שנמול / נראה אליו האלהים / ולזה לא אמר הכתוב כאן וירא י"י אל אברהם כמו שהיה ראוי לומר בתחלת נבואה / אלא וירא אליו י"י לפיכך מקושר עם הספור הקודם / ותהיה תכלית המראה / להודיענו כי רבה האלהים את המילה / כמו שנאמר במשכן ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד י"י אל כל העם / כי מפני שהתגלותם במצות המשכן זכו לראות שכינת השם . וכן לאברהם מפני מצות המילה אשר עשה נראה השם אליו כבוד השכינה / וכמו שאמרו * בב"ר רבי לוי פתח וגו' ואיל / לשלמים / ומה אם זה שהקריב שור ואיל הרינו נגלה עליו וברכו / אברהם שמל עצמו לשמי עאכ"ו . שהנה ביארו שהמראה הזאת לא היתה לו לדבר דבור כלל / אלא לבקרו מחליו . ולי נראה כפי דרכם שהיתה תכלית המראה לרפאתו ולפוקו מחלי המילה / ולזה אחר הכתוב הנראה אליו באלוני ממרא / והוא יושב פתח האהל כחום היום / ר"ל שלהיותו חולה ושלום הכאות מפועל המילה / והיה בהכרח שכעס מפני שלא מצא מזון / בהיותו באלוני ממרא / מקום בלתי מיושב ומגולה לנגד השמש / היה אברהם יושב פתח האהל בעת חום היום / כדי שינוח כמו השמש בהתחממו . וכן אמרו בב"ר * כחום היום שהשמש יפה לחכות / ונשר שכתוב שנאמר נראה אליו האלהים / מיד ורפא עליו שמש צדקה ומרפא בכנפיה / והכין לו הקב"ה שראה אליו ג' מלאכים / בדמות אנשים שבאו אליו / א' לרפאתו / ומיד בשראה אותו נתרפא / וא' לבשר את שרה ואליו אחר כבוש / וא' להפוך את סדום / כי אותו שרפא את אברהם / הציל את לוט / והנה כראותם את אברהם חולה וחלש / ואין איש מכל בני ביתו אצלו / כי נטפלו עמו / עד שאברהם עם כל חליו וחולשתו / הרגיש כשנשאו עיניו וראה אותם / ורץ לקראתם והביאם לסעודה / ואל הבקר רץ אברהם / ובמפרט ונמרגה כאיש גבור כדי חולה / עשה כל העבודות בעצמו / וכן התאמץ ישמעאל בנו / כמ"ש ויתן אל הנער וימהר לעשות אותו . ולהיות כל בני ביתו חולים כחולים / והאהל מלא מהם / הוצרך לומר למלאכים יוקח נא מעט מים / ר"ל ע"י אחת משפחותיו / ורחצו רגליכם כי אין איש נכון לרחוץ . והשענו תחת העץ / כי אין מקום באהל לשבת שם מפני החולים / ולכן הוצרך שאברהם בעצמו יעשה כל העבודה הזאת / לבני חסרון משרתיו בעבור חליים / וא"כ היתה רפואתו בתחלה ושלימה / שהיה עומד עליהם תחת העץ / והלך עמם לשלחם / שכלום יורה שרפאתו מפני שכינה נתרפא / וזהו המלאך . ואחר הכתוב שכבר השם עוד הודיעו אותו ענין סדום / כאלו עשאו איש סודו ובעל בריתו / ושהציל את לוט בזכותו . ושפקד את שרה והגדילו בעיני אבימלך ונדריו / ושאר הדברים כלם שסופרו בפרשה להודיענו שבזכות אברהם היה שכרו אתו ופעלתו לפניו . הנה שתכלית טעם המראה הזאת כפי המדרש / שהיתה לבקר את החולה ולרפאתו מחליו / ואמנם ראה מסדר ספוריו לעשות הפסק בסדר הזה שכאן / כדי להפסיק בין מה שקרה לאברהם בהיותו ערל / שהוא עד סוף סדר לך לך / ובין זה המקרה לו אחרי היותו בעל ברית לאלהים / והוא תחלת הסדר הזה וזה לזה . וזהו מה שראוי שיאמר בזה כפי דעת המדרש / ונשוב לפרש עתה הפרשה ע"ד הפשט :

וירא אליו י"י באלוני ממרא ואומר שטעם המראה הזאת ותכליתה ע"ד הפשט [illegible] להודיע

מדרש רבה פרשה מ"ח

לא די לו לאברהם רשעת אנשי סדום ועמורה, והכליה המעותדת לבא עליהם, ועל כל ערי הככר, כדי שילמד אברהם מהגזירה עליהם להיותו אב הנכרים מוסל ומוכן כל אדם . וגם כדי שילמד ויוכיח את בניו ואנשי בריתו ושמרו דרך ה', כדי שלא יבא עליהם כמהפכת סדום ועמורה ולוט המשל שכתוב וירא אליו ה' באלוני ממרא שבראה אין להודיעו זה והכתוב הזה מקושר עם ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה כי רבה, שבראה אין ואחר לו כן . והותרה עם זה השאלה הא' . ואמנם פרט הכתוב שנראה אליו באלוני ממרא, ושהיה יושב פתח האהל, ושהיה כחום היום, להודיעו ענין נכבד אחד במעלת אברהם ותקיעתו באלהים, והוא שכבר כתב המורה בפ"נ ח"א ש"נ שהשכלות היו דבקים תמיד באלהים, לא תתפרד מחשבתם ממנו, אפי' בעת התעסקם בעניני העולם, והיה זה לגודל שכלם, להתבונן בשכלי ובגשמי יחד, ובהיות מתעסקם בדברים הגשמיים, היה מסודר תמיד כפי השכל כי לא היו אוכלים רק לקיום הגוף, להיותו שכרם השכל כהנהגת פעולותו וכן שאר הדברים הגשמיים על שהקים הוא, וכבר כתב הפלוסוף שכל זה שיתעלו השכלים הנבדלים, יכללו יותר רבים באחדות, יותר נכבד עד הכבה הראשונה, שתכלול הכל באחדות שלם בתכלית . ואם אינו יתנהגו שיוכל איש שלם השכלי כל כך, שיכוין בעת הזה להנהיג דברים המתחלפים, ובהיותו משקיף על הענינים האלהיים יבוא ג"כ בגוף ובכחותיו בעת אחת . ואין לא, והנה כמאמר דומה לזה בכבוד הנפש, שיוכל אדם שיראה וישמע ביחד, אלא שזה בשני חושים, וכן אינו רחוק שהשכל אדם שלם יפעל שתי פעולות, להיותו יותר מעולה מהכחות והנפשיים כ"ש בהיות שתי הפעולות בלתי מתגברות זו לזו, עם היותן מתחלפות, וזה היה ענין אברהם ומדרגת שלמותו אחרי שמול, שברוחם הוא אשר שם ככשרו בהיות לדבק בשם הנכבד ולזה כאמר כאן וירא אליו ה' באלוני ממרא, כי הנה קודם זה בהיותו ערל בשר, לא היה מגיע אלא רום נבואתו, שלא בעסקי' הגשמי, ואמנם בהכנות ידועות (ובבטול החושים בחלומות או במראות וכו' אחר שמול היה כ"כ דבק באלהות, שבהיותו באלוני ממרא מקום עסקיו ומושבו, ובהיותו יושב פתח האהל שיעברו אליו אנשי העיר ויראוהו ויראה אותם, וכ"ש שהיה בחום היום ככבוד, בהשתמשו היום לעסקים שלו עם בשיות אדם יצא כל איש לפעלו ולעבודתו ושכנו עוד לעניני עסקיו . אז באתה הנבואה, יען ובכן הסבות ההן מעיקות כל אדם מהדבקות, לא היו מפסיקים דבקות פרטי, וזה טעם כל פרטי הפסוק הזה וזה שסמך אחריו שנשא עיניו וירא והנה ג' אנשים נצבים עליו וירץ לקראתם, ולא הפתיק שילך השם מעליו כמו שהיה עושה עד הנה, כי הנה עשה אברהם כל המעשים ההם בלי הפסק, ובהיותו עם אותם מעשי' הפעל והקנין, ולכן באמנם המעשים ההם, תמצא שבאו לו דבורים מהש"י, כמו שאמר ויאמר ה' אל אברהם למה זה צחקה שרה . ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה וגו', הנה המעיד על כל זה בסוף המעשה הזה, באמרו ויפנו משם האנשים וילכו סדומה, ואברהם עודנו עומד לפני ה' . ר"ל שעם היות שעשו כל המעשים האלה בפעל ובהקין עדין היה אברהם עומד בהתבודדותו ולא סר ממנה, ולגודל הענין הזה ומעלתו, אמר עודנו עומד לפני ה' . ולא נצטרך עם זה לפירוש אונקלוס עד כאן משמש בצלו, ולא יקום פירוש הפסוק בזאת בזולת מקומו, והוא שכתבתי בזאת ויתבאר עוד אחר זה . וכבר כתבו ז"ל לענין הזה באמרם, שבהיות אברהם ערל היה נופל על פניו ולא יכול לעמוד בפני השכינה, וכיון שנ' נכלל שנופל וגלוי עינים, ואחר שמול היה מקבל פני שכינה והוא יושב פתח האהל, והותרה כפי זה שפירשתי בזה השאלה הב':

וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים ראוי שתדע שקבלת המפרשים קיומו . וקבלו שהשכל הנבדל מאומר, לא יושג בחושים, כי החוש לא יקיף ויבין רק בגשם בעל המרחקים והשיעורים, ומזה אחר הוקשה עליהם לפרש ספור האנשים האלה שנראו לאברהם ולזה שהיה בעירה שכבואה, אם מפני עדות הכתובים שמעידו שאכלו והלכו ועשו מעשים בפועל ובהקין אצל אברהם, ובפרט בספורי סדום, שלא היו לוט ואנשי סדום נביאים', והכתוב מעיד, שכבר נפסקה נבואת אברהם קודם ביאת המלאכים לסדום, כמו שאמר * וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם ואברהם שב למקומו, שהוא בראשית י"ח ל"ג
קודם שיתחיל שספור מעשה סדום, היה בפועל ובהקין, לא במראה הנבואה לכן יתפני זה כלו, כמו המפרשים ההם, לא' שמתי כתות יתדעות בענין האנשים האלה, כי מהם אמרו שהיו אנשים ממש, שבאו לבשר את שרה, ולהציל את לוט מתוך ההפכה והוא דעת הרא"בע והרלב"ג גם כן . ומהם אמרו שהיו מלאכי עליון ר"ל שכלים נבדלים, שבדרך פלא התלבשו בגוף ובשר, ולכן נראו אל אברהם ושרה ולוט, וכן היה לדעתם המלאך שנראה להגר . ואשר נראה ליעקב כהאבק איש עמו, וכן נראה למנוח, וכן סוסי אש ורכבי אש, שנראו לנער אלישע, שבכלם היתה הטבה שוויות לדבר מוחשם והוא אשר יקרא אצל המקובלים גלוי עינים, וזהו דעת הרמ"בן . והנה הדעת הראשון שהיו אנשים נביאים, הוא מקור שבואר, לפי שלא היה בזמן אברהם אלא הוא כ"ש שיהיה גדול ממנו, ושלוש אליו לבשרו, ואם היה נביא אשר בארץ, היה מפורס בעל מעלה כאברהם, וסיפר התורה מספרתו . ועוד מדברי האנשים ההם מורים שהיה בם כח מלאכות ואלהות אם מהם שאמר אחד מהם לאברהם שוב אשוב אליך, ואם היה המדבר שוב נביא, היה ראוי שיאמר כה אמר ה' שוב ישוב אליך, או כמ"ש אלישע למועד הזה כעת חיה את שונמית בן, לא שיאמר בן אדם שוב אשוב אליך כעת חיה, ואולי ימות ולא ישוב עוד לביתו, גם יורה שלא היו אנשים ממש ואולי שהכו בסנורים את אנשי סדום, ומי הנביא אשר יעשה כזה מעצמו, והנה באלישע כתיב שהתפלל אל השם ה' הך נא את הגוי הזה בסנורים' לא שהוא מעצמו יכה אותם . גם יורה שלא אמרו כי משחיתים אנחנו את המקום, הנה כשאתי פניך גם לדבר הזה, לבלתי הפכי שהם דברים שלא יפלו על הנביא, כי המשחית אליו יתברך תייחס כמ"ש וה' המטיר על סדום . וגם שכתב הרלב"ג לתקן זה שכבר שהלכו ומשה ואהרן עשו את כל המופתים אין לו זה מענה, כי משה ואהרן כמה פעמים בידיהם המופתים ולכן כתיבתו אליהם . ואין הענין כן בכאן שלבו ובלי זה יעיר שהם היו מלאכים רוחניים, ולא נביאים ולכן הגדיל הכתוב לומר באברהם והוא עומד עליהם תחת העץ ויאכלו, ובלוט ומצות אפה ויאכלו, להיות כלא באכילה בספק . ואמנם הדעת השני שהתלבשו' דעתי נוטה לקבל אותו, אבל הן עוי, שהוא המקובל יעבכני, איך יאמין ויבין ההתלבשות הזה, האם יאמר שהשכלי' הנבדלי' יתלבשו בגופות בעלי בשר ועצמות וגידים ליסוד ויסוד' בתואר בני אדם, ושלא יהיה דלן הכם, אלא שבבני אדם שהיה נורא אנושים, ובאותם ההתלבשים נורה נבדלות אלהיות, אם זה היה כוונתם, ותשובה שהיה שהם לבשת שהיות אותו גוף, וההפשטת שהתלבשו בהוא ויהיו בעבד ומיתתם, וזה א"א שיהיה כי הנה תתחייב השאלה והגוף ההוא, שנתלבשו בו המלאך אחרים אותו שהאם, מי אביו ומי אמו שהולידוהו . או אם נתהוו מהיסודות הראשונים כגוף אדם הראשון, לא יהיה כבריאה ראשונה . וכן בהפשטם התלבשות ההוא, איך לא נמצאו אותם הגופות פגרים מתים על פני הארץ, זה באמת דבר שלא יכילהו הדעת, כל שכן שהכתוב מעיד שהמלאך שנראה למנוח ואשתו עלה בלהב המזבח השמימה, האם בעלה עמו בלהבה אשר לגם בארץ . וזה מי שאמר שהמלאכים יתלבשו בגופים אוירי', ושיתעבו בקרבתם לבני אדם, ואז יראו, ובהפשטם יתדקדקו ויפרדו בגופות שהם אויר . וכבר יקשה לכל הדעות האלה ספק חזק כמו שאמרו שיהיו גופות ההלבשים מבשר ועצמות, או אויריים מתעבים, היה זה לא יראה אותם כל אדם, ויראו אותם אנשים ידועים, שלא תראה שאלישע התפלל על נערו, ה' פקח נא את עיניו ויראה ויפקח ה' את עיני הנער וירא, והנה ההר מלא סוסים ורכב סביבות אלישע . ואין ספק שהיה לו להתפלל שיתראו הגופות ההם לא שיראה אותם הנער, כי בהיותם גופים ממש, לא היה הנה בראייתם, צ"א ובנסיתם . וכן נאמר בדניאל והאנשים אשר היו עמי, לא ראו את המראה . ואם הם גופים ממש מעבים באויר או אויריים מתעבים, כמו שיראה אותם הנביא, כן יראה אותם כל אדם כי בהיות כמושם כנגד הפנים, כל מום ימונעם, וזה שנראה לי בזה בכוון ואמתי כפי עדות הכתובים, ויושר הסברא, שלא שאברהם ולוט וכן המהר כלם, בראות ראו אנשים או סוסי אש ורוכבי אש, והם לא היו במציאות אבל לא היה זה מפעל הדמיון, במתקדשים והנפשים כי מתשבות היו באמת אותן הנראות לעיניהם אלא שהק"בה הראה אותם לעיניהם בהיותם מתעסקים בעניניהם, כדרך כל אדם, ולכן התפלל אלישע ה' פקח נא את עיניו, כי היה הנה שאלדים, שבעיניו יראה דברים שאינם במציאות, כאלו הם במציאו' בפועל נגד עיניו . וזה ג"כ ענין וה' השמיע את מחנה ארם קול רכב קול סוס, לא שהיו שם סוס ורכב, אלא ששמעו באזניהם כשגם אותם הקולות מוחשות, כאלו היה שם רכב וסוס . וגם אתון בלעם ראתה את המלאך מפני זה ענינו, ולכן לא היו רואים אותן סגרות או שומעים אותם הקולות, אלא אותם הנביאים או אנשים שרוצה השם להראותם, או להשמיעם אותם אליהם לכונה מיוחדת . ולכן קראוהו גלוי עינים, כי לא היה הפלא, כ"א בראות מה שאינו במציאות . וכבר כתבתי אופני הנבואה ומדרגותיה כפי הענין בתוריו שלמה, ושיש מהנה מין עליון, והוא שיחול השפע על השכל לבדו, מבלי השתתפות כח נפשי כוחת, שיחה מדרגת אדון הנביאים ע"ה, והיא שרוי כמו יגדלה השפע ההוא מהשפע הבוא למטה בשפע', ושיש מהנבואה מין אחר, והוא שיחול השפע על הכח הדברי, ועל הכח המדמה שניהם יחד וזהו המין מהנבואות שנביאים כלם והוא הנבואה שהיתה נביאים בהרות החורה כלבד, ושיש בה מין מהנבואה, הג' והוא שיחול השפע על החושים הגשמיים, וישיגו דברים שאינם שוקם במציאות, והיא הנקראת אצלו נבואה מועט, ולכן לא יושיג החושם הזה, אלא מי שהכל עליו אותו השפע, וזהו שהיה הוא מה שנאמר במעמד הר סיני וראיה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל ר"ל שלעיניהם לבד היה נראה כן . אך אמנם השפע הזה לשיקרא שפע נבואיי שלם, יתחייב שיחול על כח הנביא מעלה, ויתפשט ממנו אל כח המדמה, ומשם יעבור אל החושים החיצוניים, אמנם ירגיש הנביא ההוא כלבד באותה השגה חושית, לא לבתגברות דמיונם והולשת שכלם, כמו שיקרה לנכפים ולמתקדחים ובעלי המרה שחורה, אלא בהשתמשות חושיהם בשלמיות וברותות . ובעיניים לא יחול השפע ההוא על השכל ולא על הדמיון, אלא על החוש לבדו ואת עיתה מדרגת נער אלישע, שראה סוסי אש ורכבי אש בגיכן, וישמעו מחנה ארם ששמעו קול רכב קול סוס, כי הם לא היו נביאים, כיון שהשפע לא חל על שכלם, אבל אך זה ע"ד פלא מפני הצורך להצלים נביאיו, או תשועת עמו, הראה והשמיע אותם הדברים ההם כאלו הם במציאות בפועל, עם היות שלא היה הדבר כן . והנה אברהם אבינו ראה מלאכים בדמות אנשי'

נשיא עצותו נבואת חוזות , יען שנית סמוך לגבלו ובכח דמיונו יחד ,
נראים לחושיו המחכימים , ולכן באמר בו וירא אליו ה' ונאמר וירא והנה ג'
אנשים וירא וירץ לקראתם , כי הראשון לו ראיה שכלית , וראיה דמיונית ,
וראיה חושית , ולכן נזכרו שם ג' ראיות , והנבואה הוחזקה כולה , לא
תבא בכלל הסתומים , כי אם בהסתמתם . אמנם לכן אנשי פרוס , ראו
הדברים המופלאים ההם כפי ידם ולא היו נבואים , לפי שלא על הפשט
על שכלם , אבל היו כבעל אלישע ומשם אחר . ואמנם ש"פ ה"ל אברהם
שהיה כמו יפה נדמו לו כדמות אנשים , לוט שהיה כמו רע , נדמו לו בדמות
מלאכים . הלא הנורם יתאות בו , שהיה אברהם רגיל בנבואתו
לראות מלאכים , לא הפליא מראייתם ונדמו לו כאנשים , כי היה כמו
טוב . אבל לוט שלא היה רגיל כ"כ , נדמו לו כדמות מלאכים , לפי שהפליא
מראייתם מאד . ואין דבריו נכונים אצלו , לפי שכלם פעמים רבות יקראם
אנשים , ולפעמים מלאכים , יקראם מלאכים , ויתעריב א"כ אחד טוב ורע ,
והוא שקר . והרל"בג כתב שהיו מלאכים שלא נבואים כלא תאמר שם והנבר
שהיו בזמנו , ושלא באו לאברהם אלא לבשר את שרה ולכן לא יתאמרו אבל
אברהם בשם מלאכים , כי לא היו שלוחי' אליו כי הוא היה גדול משם בנבואתו
אמנם אבל לוט נקראו מלאכים , לפי שהיה גדולי' ממנו , ושלום אר"ל אברה'
שהיה כמו יפה , נדמו לו כדמות אנשים וגו' , אמר ביארתי בשמות

[illegible]

ר' אלה זכני שהרגיש בהם שהיו אנשים גדולים, שלוחי האל, ושרתיו עושי
רצונו, ושזהו רב כח השאלה הט':

ויאמרו אליו איה שרה אשתך

עד' עד מקומו משם המלאכים. ספר הכתוב
שאלו המלאכים לאברהם איה שרה אשתך, כי לפי שלא יצאה שם לעמוד על
סעודתם, הראו שנכנס כמסתפקים, מה היה לה נער, או חולי, שיכלו
הם לתקנו, ואברהם השיבם הנה באהל, ר"ל הנה היא מסתתרת באהלה,
כי אין לה בן לצאת ולבא עמה, כדרך הגבירות היוצאות הנעריהם לשוק,
ועל זה השיב מה שהשיבם, שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה אשתך,
ר"ל אחרי שלא ראית שארוה ואתבשר את שרה אשתך, הנני נותן בשורתה
אליך במקומה, והוא שוב אשוב אליך כעת חיה, ר"ל כעת שהיא יולדת,
שמות א' כי שלש חיה תאמר על היולדת, וכמו שאמרו המילדות את פרעה * כי
י"ט לא כנשים המצריות העבריות, כי חיות הנה בטרם תבא אליהם המילדת
וילדו, כלומר שהיו כשנפקין יולדות בנקלה, עד שמפני זה קראו חז"ל
פרק חס פיס * אחרי נשמכת יולדת והקיה פנעול את הסנדל. אמנם סר' ונכתב,
ביאורי דף שבעבור שאז היה אברהם וכל בני ביתו חולים מהמילה, אמר כעת חיה,
ע"ב ר"ל שאז יהיו כלם חיים ובריאים, ואינו נכון, כי גם אישה אמר לשובכיות
כעת חיה, ולא היה לה חולים בביתה. ועם לא מצאנו בכתוב מיעוט המלאך
לאברהם כמו שיעדו. אולי בכלל כי ה' פקד את שרה, כאשר כתבו המפרשי',
כי הוא שב פקדו ואמנו, ונתן לה כח ללידה. וב"ר דרשו הפסוק על הסעודה
שעשה אברהם בלדת יצחק, שאז שבו המלאכים בדמות אנשים, ובודאי
בסעודת אברהם, עם היות שלא נזכר בפסוק דבר, לא תהיה סעודה,
ולא תשובת המלאך בה, ועל זה דרשו כן תעשה כאשר דברת, כאשר
דברת לעשות עתה, והביאם לדרוש כן, מה שכן תעשה, ולא אמר כן
עשה, שכן דרשו בפסיקתא, גם הסכות תעשה, אם עשית כן עבשיו,
יהי רצון שתעשה כן לסעודה שלאחרת, וכמו שכתב הר"ן. ואמר הכתוב ושרה
שומעת דברי המלאך, כי היא היתה אל פתח האהל, והוא אחריו, ר"ל
ופתח האהל היה אחר המלאך. הנה התבאר מזה שהבשורה הזאת היתה,
כדי שתתבשר שרה מפי המלאך, כמו שנתבשר אברהם על זה מפי הקב"ה,
ושהיה דעת המלאך לבשרה בפניה, אבל כאשר ראה שהיא נסתרת,
ושהודיעו אברהם שהיא באהל, שהיה סמוך אליהם, כמ"ש והוא אחריו,
הבין שלא היה רוצה אברהם שאדם ידבר עם אשתו, ולכן הוצרך לתת
הבשורה לאברהם, עם היותה מכוונת אליה, ושזהו רב כח השאלה הט'.
והנה הקדים הכתוב להודיע, שהיו אברהם ושרה זקנים באים בימים, כדרך
הקדמה ידועה, לדברי שרה וצחוקה, שהיו שניהם זקנים באים בימים.
ואמר זה לפי שהם זקנים, ואמר על התמלאות הישישות והזקן, וכאשר
התבאר אלא באים בימים, הורה שכבר כבכנו סרבה בימי הזקנה, אבל
שבע ימים, לא יאמר כי אם על הישישות הגדולה, שהם כ"כ שבעים
מהימים, שכבר יקוצו בחייהם, ולכן אמר כאן שהיו אברהם ושרה זקנים
ובאים בימים, ושמפני זה חדל להיות לשרה אורח כנשים, שהוא דם הנדות,
והוא סבכם שלא היה רואה שקנ"כ לתת לה ולד, לא היה נפסק דם נדותה,
כי ידוע שיתילד הצורה, ולכן צחקה מדברי המלאך, לא בפיה כאוק מפורסם,
כי אם היה כן, לא היתה יכולה להכחישו, אבל צחקה בקרבה, באומרה
בהמשבתה בעצמה, אחרי בלותי היתה לי עדנה. וכתב הרא"בע כי הוא
כמו תהיה לי עדנה, אבל הנכון לי שלא היתה שהוא לשון עבר, וגם יקשה
איך קראה לדם הנדות עדנה, כי הוא באמת צער וענוי גדול לנשים, לא
עדן. ועדנה אינו מלשון זמן. וגם אמרו ואדני זקן, אין לו ענין עם
טומאת ודם הנדות, כי מבואר הוא שלא היתה הטוב"ה כתכנת, כיון
שהרבעים או ששים שנה אם"י, הוליד בנים מקטורה, ומפני זה כלו, נראה
לי שהיתה, הוא לשון עבר כפשוטו, ושעדנה אמרה על הזמן שנקרא כן,
מפני שיתעדנו בו האכר והנקבה, ולכן אמרה שרה בתמיהה, וכי אחרי
בלותי היתה לי עדנה כמוה כתחלה, כי כבר חדלתי להיות לאיש ומאות
בראשית וקנתי, * וגם אדני אברהם הוא זקן, ואולי שלא יתפקן לגשת אל אשה,
י"ח י"ב ואם אין כאן זווג, איך תהיה כאן הולדה זה בלתי אפשר. ואין ספק שהיא
לא חשבה שהיו אלה מלאכי עליון, או שאמרו זה במלאכות י"י. אבל חשבה
שאמרו זה בדרך ברכה לאברהם, להיותם אוכלים על שלחנו, ולכן צחקה
מדבריהם כי לא האמינה להם. והנה המלאך הודיע לאברהם, אמר לו
מה שרה כעת הכוח היתה צוחקת מבשורתו, והוא אמרו ויאמר י"י אל
אברהם למה זה צחקה שרה, היה אומר המלאך, ונקרא כן בשם שולחו.
והמבין מהמאמר על הנבואה הכוח. והנה לא הוציא הש"י לאברהם בהכנסן
על היותה כוח, והאמים לשרה, מפני שאברהם כבר שפרסמתי שזה, נחק
שהדבר בלבו, ר"ל שהיותו בדרך טבע, אבל האמין שיהיה בדרך נס, ולכן
נקרא שם יצחק על ישמעאל, ולכן לא האשימו עליו יתברך, גם כי היא היתה
בפעם הראשונה מכנתוק, והש"י שעביר ראשון ראשון, ואין ספק שהגיד
אברהם אז מה שאמר לו, לשרה, להודיעה ענין מצות המילה, ולאיזו
תכלית כנסה בה, שהוא כדי שיוליד את יצחק בקדושה ובטהרה, וכן
הודיעה שנוי שמו, ושנוי שמה, שכל זה היה מפני לידת יצחק, ולכן עתה
כאשר שרה שמעה דברי המלאך, לא היה ראוי לה שתצחק, כי כבר שמעה זה
מנבואת אברהם, ואם היתה זאת הפעם הראשונה ששמעה זה, לא היה ראוי
לה שכה, כמו שלא תפש את אברהם, אך בעבור שכבר שמעה זה בדבר

הנה פעם אחרת מפי אברהם, היתה אשמתה גדולה, שכראה שלא
האמינה בראשונה, ולא לשנים אחת. ובעין שדברי המלאך היו משכימים
עם דברי השם לאברהם, היה לה לחשוב כי דבר י"י הוא, כ"ש שאברהם
הודיע ג"כ, כבר ראו כאנשים השיגו גדולה וגם אלהות, ולכן עשו להם כל
מה שעשו, ולמה אם כן עשתה שהיו דבריהם כברכת הדיוט, והוא הדבר אשר
דברו י"י. ולכן הוכיח למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי.
אין פי' לאמר כיוו שפירש"י לאמור לאחרים, אבל פירושו ומוכנו האמתי
ככל מקום לאמר, כאומר כאלו אמר למה זה צחקה שרה בקרבה ומחשבתה,
כאומרה האף אמנם אלד ואני זקנתי, ושדל להיות לי אורח כנשים ומאני,
שכלו בכלל בשם אורח. ואמרה האף אמנם, שהם שתי מלות מורות זו לזו
להורות על השגות היעוד הזה אליה. והנה לא אמר ואדני זקן כמו שהיא
אמרה, להורות שכל ההיתבעות שהיה בדבר הזה, שהיה היא, לא מצד
אברהם, כי הוא מצד עצמו אפשרי היה שיוליד אשה אחרת. ואין ספק
שתשאר בזה שרה עם כל הכירותה ונבואתה, שמפני שלבוש סוף דעתן של
נשים קלה, ולכן שהאריכה את', כי להיותה נסתרת באהל, אחר המלאך
שהבשר בשם שולחו לאברהם, למה זה צחקה, ואני זקנתי, שהפלא מי"י
דבר, ואולת היפלא חשב לפרשה שלשון העלם וכמו ונפלאו ויתעלם, או
שלשון פלא וגם. ואם יפורש מלשון העלם, יאמר היפלא ויעלם מי"י דבר
ממה שחשבה שרה, ר"ל שחדל להיות לה אורח כנשים, ושלא תהיה לה
עדנה, כאלו לא נעלם ממני דבר מכל שפגותיה, ושב"י הבשורה
תתקיים, כי עכ"פ למועד אשוב אליך והנה כן. ואם יפורש היפלא מלשון
פלא וגם, יאמר היש דבר נמנע מי"י שלא יוכל לעשותו כרצונו, לא כאשר
ולכן אע"פ שחדל להיות לשרה אורח כנשים עוד תתעבר ותלד למועד
שאמרתי, ואע"פ שאתה בעצמך מקולות אליה מפני זקנתה, עוד תנוכן
בטיבה. לא תרחיק כפי' הזה שהבי' ת"ס מי"י, כמו שכתב הרא"בע שהיה לו
לומר היפלא אל י"י, כי הנה תרגם הזה ענינו כאו אמר היפלא מכח י"י דבר,
אלא כל הדברים אפשריים בחקו, ואין הדבר פלא, כי אם בערך האנשים
שרואים אותו שעושה כולת המנהג הטבעי. ואין ספק שאברהם הוכיח
את שרה על זה, עם היות שלא ספרתהו התורה. להיותו דבר ידוע
ומבואר מענינו, אבל ספר הכתוב שכחשה שרה לאמר לא צחקתי כי יראה,
ומאמר כי יראה הוא ספור התורה, שבעבור כי יראה שרה מאברה', כחשה
ואמרה לא צחקתי, והיא השיבה לא כי צחקת, לא היה כן, אבל צחקת,
ותהיה תלות כי בראשונה משמוש דהא, ותלת כי השני תלשון אלא. וכא
הספור הזה להגיד ענותנותה של שרה, שלא השיבה פנים לפוק שהתבם
בפני אברהם, שחדל להיות לה אורח כנשים, ושכוונתה מקודשת אליה, כי
שרפה שזה לה לאמרו, אבל כחשה ואמרה לא צחקתי, בעבור שיראה
ונכלמה מהגיד לפני אברהם מה שהיתה אומרת בצחוק וכב"ר אמר"ל שהיתה בזיון
תעניותיה ... לו. והכניא וסמיכו היה יחפים אנשי דורו שלא היו
מכחישים ומשיבים הרעים, כמ"ש * ושסתם כבלום הניחה לא כחו, ישעי' נ"ט
הנה שתבאר הכונה למה צחקה שרה, ולמה נתפשה עליו, ולא נתפשה
אברהם כאשר צחק, ולמה זה כאחרה תפיסתו' לאברהם והותרה השאלה הט':

ויקומו משם האנשים

עד' עד נעקת סדום ועמורה כי רבה. הפשר לפרש שכאשר קמו המלאכים
משלחנם, השקיפו על פני סדום, ר"ל שנתנו עיניהם בו, והכרו ביכיהם
כדת מה לעשות כפי שליחותם, ואברהם לא ידע שהיה משרים איהם והוכע
אותם מלדבר לפניו, כי שיה מהלך כתחום נדיק, ולא אמ' הקב"ה למלאכי'
הפה, המכסה אני מאברהם ונאמר, כאומר אין ראוי לבחול מלדבר בענין
סדום בפני אברהם, כי ראוי הוא שידע סודי מפני הסבות שיובור, ולו
בפני אברהם אמר למלאכים כהם זעקת סדום ועמורה כי רבה. ארדה נא
ואראם כמו שיתבאר. ואם אמת היה הדבר כזעקה הבאה אלי, הנה או
אתם המלאכים עשו כלה, ר"ל עשו אתם כליה והפסד השלוחי בסדום
ועמורה, אשר שלחתם שמה. ואם לא, כלומר שאין הדבר כאשר כמו
כצעקה, אני אדעם מה אעשה להם להעניעם כפי רשעתם, אבל לא יושיע
ככליה מוחלטת, והיה לפי זה הפרדס מלת עשו, כמו לרעים לנוכח,
שיעשו כלה, עם היות שהנקוד יתנגדו, שהיה ראוי להיות נפסק פת"ח,
וכפי זה כאשר נזה הבם זה למלאכים. פנו משם והלכו לסדום לעשות
שליחותם, ואברהם עודנו עומד לפני י"י שמוע דבריו שאמר למלאכים,
עם היות שלא היה השם ידבר עמו אלא עם המלאכים, וגם אברהם לדבר
נמס שלא הורשה ויאמר האף תספה, וזה קשור הפסוקים שלו כפי הדרך הזה'
משפירש. והיותר נכון הוא, שהמלאכים אחרי עשו השליחות הראשון
לבשר את שרה, קמו משם ר"ל משם, כי האחד שנבשר אינבו, לפי שהמלאך
הלך לו כשעשה השליחות, כדברי רש"י, ולכן כאשר והלאו שני המלאכים
סדומה, והם אשר השקיפו עליה לרעה, כי היו נושאים וכותבים איך יעשו
המות בגואם, ואברהם לא היה יודע מזה דבר, ולא שאלם אנה ילכו, ואנה
פניהם מועדות, אבל היה הולך עמם לשלחם וללוותם בדרך, וכראות השם
שאברהם ברוב ענותנותו לא שאל מהם דבר, ראה ית' להודיעו אליו, והוא
אמרו המכסה אני מאברהם, כי אמר כן אל לבו, או לפמליא שלו. והנה
לא אמר הכתוב וילך עמם אברהם, אלא הולך בלשון הווה, לפי שהכתוב
הזה היא קשור עם מה שאחריו ושעורו, ואברהם בהיותו הולך עמם לשלחם
אמר י"י המכסה אני מאברהם, ר"ל שלא היתה ... מאברהם לגמרי

ויאמר ה' זעקת סדום

בלשונם ירידת המכה, כמו שמצאו שלשתם המפרשים כלם, לא בכוונת
פקידת הרשעים, שהפקידה ההיא מבקש האל ית' נהמצאות בעניני בני
אדם כפי פעלות', תכונת הירידה, וזה הדרך באמר הכתוב ארדה נא ואראה
שירידה במוכה לראיה, ואם היתה הירידה מיוחסת לירידת המכה, לא
אמר ואראה, אלא ארדה נא ואעשה כלה. אבל אמתת הענין הוא שאמרה
הירידה על פקידת הרשעים שלא נמצאים לפניו ית'. ואמנם אמרו כפי דעתנו
שקדם הוא, להודיע שהדין הירידה איננו שנוי בעצמו ית', כי הגלות הצדיק
והשיבת הרשעים, הכל הוא כפי דרכו, אבל איננו רצון מעצמו, ולא
שמתכה', אלא רצון קדום בעצמו, הנה התבאר שאין בדברי הרב דבר
בפעל ונקם כדרש הוא, שדבריו מהכחישים מכאן ומכאן. וכאשר עיינתי
בספרי הקדש, ראיתי שלא ייוחס לשון ירידה אליו ית', כי אם לא חד' כוונות.
האחד כשירד האור הנבראה במקום מיוחד, אחר אשר ירד עליו י"י באש.
וירד י"י לעיני כל העם. וירד י"י בענן לא קרעת שמים ירדת ותושיעם.
והב' תמשם הירידה אליו ית', משפט הדבק הפנת' תוכלן בלתי מושכת אליו
ומזה היה אנכי ארד עמך מצרים, וארד להצילו מיד מצרים. ולא נאמר כזה
בארץ ישראל, להיותה ארץ קדושה. הג' להשגחת שגיאות נבואה, כי כפי
מעלות האדם, היה ירידה לדבור כאלו לדבקות נבואתו, וכמוהו וירדתי
ודברתי אתך שם, וירד על הכרובים. והד' שפקד על הרשעים ולהעניש
את הפושעים, ובשאמר הכתוב * פה אדם ותדמה ונוה כמון וירד י"י
לראות את העיר ואת המגדל. הבה נרדה ונבלה שם שפתם. ארדה נא
ואראה. וזה שמים וירד. כי משיך ותרד. כן ירד י"י צבאות לצבא על הר
ציון. הנה י"י יוצא ממקומו. וירד ודרך על במתי ארץ. ונמסו ההרים. ואין
בכל כתבי הקדש לשון ירידה מיוחסת אליו ית', כי אם בפסוקים האלה אשר
זכרתי לך פה. ובהשגתיהם, תמצאם אל' יתד' הכוונות אשר זכרתי, ר"ל
המעלות השכינה. או הדבק ההשגחה בארץ בלתי קדושה. או פרות הנבואה
על הנביא, או פקידת הרשעים והמשפט לבני אדם, ושם הכולל לכלם,
הוא שהשגחה האלהית מהיר הרב המורה שירידת הענין, וההשקפה בדבור
פשוט ותבוט. והנה בפקידת הרשעים אשר ארדה נא ואראה, עם היות
ידיעתו בלתי צריכה אל דרישה וחקירה, אם לפי שהתורה תדבר כלשון בני
אדם, כאמרם ז"ל, או שרצה הא' ית' לתת מקום לאברהם אבינו לשאת
עליהם, כדי שידעו ששדי השם כי לא תמנו, בהיות נמצאים בהם חמשים
צדיקי' או לפחות עשרה, ולכן לא אמר לו שהיתה הגזרה כבר נגזרה עליהם,
גם לא הודיעו שהיו כלם רשעים אין עושה טוב אין גם אחד, כדי שלא
יתרשל אברהם מהתפלה והבקשה, אבל יתפלל עליהם כל מה שאפשר :
והודה לו יתברך על שאלתו ובקשתו בפעם אחר פעם, וזהו וזה אמר זעקת
סדום ועמורה כי רבה, ואין ספק שכפי סדר הלשון היה ראוי שיאמר הכתוב
זעקת סדום ועמורה רבה, וחטאתם כבדה מאד לא כי רבה כי כבדה, כי
הנה מלת כי, לא תפול בזה כשאמר כיתב. אבל ענין הכתוב הוא, זעקת
סדום ועמורה ר"ל זעקת העשוקים העניים והאביונים שעושקים, הכם
בעבור שרבה, וחטאת' נענו' שכבדה מאד, לכן ארדה נא ואראה הכצעקת'
הבאה אלי, ר"ל אם בפועל הם עושים, כמו הצעקה הבאה אלי עשו, ואם
הדבר כן, עשו כלה, כלומר הם עשו כלה לנפשם, ואם לא, ר"ל שאין הדבר
כמו הצעקה אדעה מה אעשה להם והעניש כפי פשעיהם, אבל לא כליה.
ויאמר לפרש אדעה שלשון יסורין, כמו ויודע בהם אנשי סכות. ונעקב
דרכיו ידע. והרל"בג כתב ואם לא אדעה שהדבק בהם ידיעתי, והשגחתי
לבצילם. ויותר נכון בעיני כדבר הזה, שלא אמר הכתוב ארדה נא
ואראה על השכינה הראשונה ית', אלא על המלאכים הרוחניים שירדו מן
השמים ובאו לסדום, ונקראו בשם שולחם, כמו ויאמר י"י למה זה צחקה
שרה, שהם דברי המלאך, ונאמר על ביאת המלאכים סדומה, לראות ולדעת
מעשיהם את ענין העיר, ארדה נא ואראה, והיה זה לפי שאנשי סדום כמו
שהתבאר אחר כך, תקנו ביניהם שלא יעבור אדם בארצם, ולא יכנס אכסנאי
בבתיה' כדי לעכב מהם מלעשות צדקה לעניי', ולבלות רגל עוברי דרכי'
מארצם, ועל זה אמר יתברך זעקת סדום ועמורה כי רבה, שהיו צועקים
עוברי דרכים והעניים מתקנתם, ולכן שלח הקב"ה את מלאכיו שמה,
לנסות בכוון ובכוונה אם כמו כפעל אנשי סדום את אשר תקנו לעשות,
ומה שהסכימו עליו, אם לא כי היה הדבר תלוי בגזירתם, והיה זה מורך
ביאת המלאכים שמה, באמרם לא כי ברחוב נלין, ואמר כי בשביתים
אכסנו, לפי שהיה כל זה כדי שינסו העסיקו אם יגיעו לפעל תועבה תקנה
והסכימה רעה שעשו, אם לא, ועל זה אמר ארדה נא ואראה הכצעקתה,
ר"ל שילכו המלאכי' לראות אם אנשי סדום ישימו לו כפועל על מה שהסכימו
ותקנו, וכפי הצעקה, ובמלאכים אינו מהנמצא מה שהיודעו, כמו שאמר
המניע אליהם, וכמו שאמר בפסוק כי עתה ידעתי, כי ירא אלהים אתה.
והנה לא נאמר בענין דור הפלגה ארדה נא ואראה, לפי שהיתה המחשבה
בפעל כבנין וקיום והשחתת הדרכים גלוי ומפורסם, ולכן אמר כאם וירא
י"י כי רבה רעת האדם בארץ. אמנם בענין סדום, לפי שהוצרך לעשות
נסיון בענייניהם, אם יעשו כפעל הנבלה, כמו שהסכימו לעשות', לכן נאמר
בהם ארדה נא ואראה. ומאמרו בזה שפירשתי בזה השאלה הי"א והי"ב וכו':

ויפנו משם האנשים עד' ועד ויגש אברה' ויאמר. הנה המלאכי'
כשראו את אברהם מתבודד בנבואתו,
שתא אמרו ל', פנו קמם והלכו לדרכם לסדום, ולא דברו לו ולא לקחו ממנו
רשות כנהוג לרעתם, שלא יתרו לו ישרידוהו משבעותו מנבואתו, כי לא
יוכל אברהם להתבודד בה, שלכוון בתפלתו כהיותם עם עמו. כי גם
מלאכי רחמים הם, והפנים כהכלות עם ... כדבריהם ז"ל, ... שאברהם
תמיד היה בדבקות עם השם, גם בהתעסקו בענינים הגשמיים, אין ספק
שלא יהיה חשבת באותו דבקות מה שיהיה בהם בהסתלקו מהמורגש לגמרי, וגם
שהיה בשכנ', כי נפשו השכל כלל לו, שוכה לבד א', יותר ויותר ממה שהיה
לפני כדרין, ולכן הבינותו המלאכים והלכו להם, והוא כמו זה וידע הבין
סדום מהם, וכבר עבו אנשי' משם, ולא היה לו עסק גשמיי, ובזה ויאמר
האף תספה. וזה התבאר שאחרו ואברהם עודנו עומד לפני י"י, שהיה
עשם הכיות ופרידת המלאכים ממנו, לא הפריד דבקותו ולא הפסיק
נבואתו, אבל עדין היה לפני י"י, שזהו אמרו שהיה אומר לו הענין סדום
ועמורה, וכאשר הבין הדבר והאנשי' הלכו להם, או נגש ויאמר האף תספה.
והשתדל כאן השאלה הי"ד. ור"לוי שנאמר עתה מה היה משלות סדום שלא
כתחייבו כליה. וזה היה משלות אנשי הגבעה שלא נתחייבו בה, כי הנה
מה שכתב בו הרמב"ן לא ישר בעיני, וכבר זכרתי בספר מפעלים,
ואחר שגורש הדבר הוא מה שזכרו ז"ל * בב"ר כאשר בא לגור, אמרו ללוט
בראשית רבה פרשה נ"ן דין פתחו ראשונים, ואתה בא לנעול. ר' פנחס בר ר' אומר, כך תקנו אנשי
סדום ביניהם, כל אכסנאי שבא לכאן יהיה שוכבים אתו, ונוטלין ממונו
ממנו, ר"ל שמפני שהיתה ארצם טובה ורחבה שמנה כגן י"י, לא יחסר כל
בה, והיו באים שמה עניים רבים, והם היו חוששים כבדקה, לכן תקנו
לכלות הרגל מביניהם, שלא יבא אדם לארצם, וכמו שכתב הרמב"ן, ועל
יחזקאל ט"ז זה אמר הנביא * הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם, ושלות
השקט היה לה ולבנותיה, ויד עני ואביון לא החזיקה. ובן אמרו באבות
ארבע מדות באדם, שלי שלי ושלך שלך זו מדת סדום, כי היו מודרים הנאה
מכל אדם ולפם. ולפי שבם זה היו להם מדות אחרות רעות מאד, אמר
ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני, ואסיר אתהן כאשר ראית. ולאשר שהיו
ותעשינה תועב' לפני, על מה שתקנו שישכבו עם האכסנאי שיבא לארצם,
כי היא התועבה הרבה שהסכימו לעשות, ובן אר"ל שהיו בהם כל מדות
רעות, אבל נגמר דינם על אותו עון שיד עני ואביון לא החזיקו, כי עם
היות שאר הגוים בארצותם עושים צדקה וחסד לעניים, אנשי סדום היו
רעים וחטאים לי"י מאד, למנוע כל דבר צדקה שהענוי' והאביונים. וכבר
כתב הרמב"ן שהעונש סדום למעלת ארץ ישראל, לפי שהיא היתה נחלת
י"י, ובכלל שארץ שכת יהודה לסבבתו, ושנתן לאברהם ולזרעו, ולכן לא
יכלה שהארץ ההיא לסבול רשעת הגוים היושבים עליה ותועבותם, וכמו
שקאה את כל שאר הגוים אשר בארץ כנען מפני תועבותם, כן הקדימה
וקאה אלו שהיו רעים וחטאים לשמים ולבריות, ובעבור שהיה שתגאו בטובת
ארצם והשכנתם, היה העונש שהפכה ארצם נגפרית ומלח לא יעלה בה
כל עשב, עד כל ימי הארץ, עד שנשאר עניינה לאוחל ולסביבה, לאות לבני
מרי, כמהפכת סדום ועמורה. ואמר נדע שאנשי הגבעה שנו עם הפלגש
לא היו חייבים כליה כאנשי סדום, עם היות שנשאו את האיש לדעת אותו.
כמו ששאלו את האנשים אנשי סדום לדעת אותם, וזה הד' בחינות. האחת
מפני שאנשי סדום היתה תקנתם והסכמתם לכלות את הרגל מהם, ולא
ילך איש עני ואביון לגאול אוכל לנפשו, ויען רמו להפסיד הקנין המדיני',
ומעשה הצדקה, נתחייבו כליה, אבל אנשי הגבעה לא כוונו לדבר מזה.
והבחינה הב' שאם כענין הכללם, הנה אנשי סדום נקבעה כפי תקנתם
הקבועה, והדת אשר הקימו וקבלו ביניהם. ואנשי הגבעה נקבעו כן לא
שיהי' זה דת ענשיו, ולא שהיה כן מנהגם, אלא שכלות תאותם עשו זה אותה
פעם בלבד. והוא שהפרש שיש בין הרשע והפושע, שהפושע יעקם הדבר
מכח תאותו, לא בהסכמת שכלו, לפי שהתאוה בו נפסדת, אמנם שכלו אינו
נפסד, והוא שנקרא אצל הפלוסופים בלתי כובש את יצרו. אבל הרשע הוא
שהתאוה והשכל שניהם בו נפסדים, ולכן הרשע בלתי מתחרט לעולם, כי
אין לו שכל שיתעורר בו על זה, והנה לא יוכל כמוס נר להתרפא. אמנם
הפושע כאשר יעבור הפועל החטא, ית חרט מיד מעשה ויוכל לתרפא,
להיות שכלו בלתי נפסד. הנה אנשי סדום היו רשעים יען מה שעשו, לא
היה מתגבר' התאוה, כי אם להיותו תקנת הציר ודתה, בהסכמת שכלם
הנפסד. אמנם אנשי הגבעה היו פושעים שגברה בהם התאוה אותה שעה,
ועשו מה שעשו לא שיהיה זה חק ומשפט ביניהם חלילה. הבחינה השלישית
היא, שמה שעשו אנשי סדום נכללו בו כל אנשי העיר, וכמו שאמר ואנשי
העיר אנשי סדום נסבו על הבית מנער ועד זקן כל העם מקצה, כי
כאמרו מנער ועד זקן כל העם מקצה, יורה שאיש לא נעדר. אמנם בגבעה
לא היה כן, כי לא עשו אותו מעשה רק אנשים מיוחדים שהם, לא כלם,
וכמ"ש והנה אנשי העיר אנשי בליעל נסבו על הבית, כלומר קצת מאנשי
העיר אותם שהיו בני בליעל, שכלל שלא היו כלם מוים כדבר, ולכן נזכר
בפקידת פתאום, ובעבור זה שאלו שאר האנשי' שיתנו להם אותם האנשי'
הפושעים להענישם. והבחינה הד' שאנשי הגבעה לפי שהיה מעשם לבד
התגברות התאוה, נתפייסו כשנתנו להם הפלגש והתעללו בה, כי תאותם
היו מבקשי' בענין ההוא, ולא שאלו את האיש אלא כדי שיתן את האשה,
אבל אנשי סדום לא נתפייסו בשתי בנות לוט שהיה נותן להם לפי שלא היו
חפצים רק לעשות הנבלה לאנשים, כדי לבלות את הרגל מביניהם. ומהנה
תרגעת בחינות אלו, כי אנשי סדום חייבים כליה, ולא כן אנשי הגבעה,

כי

[illegible]

ויגש אברהם ויאמר

[illegible]

ר״ל לא כליה ולא השחת׳ / כלל שעשה לסדום לבד בזכות הבקשה שאמרת ·
ומפני שאברה׳ לא יבקש עוד נחשב׳ יקחון מזה / כשבקשה מיד גבורתו · והוא
שאמר וילך ה׳ כאשר כלה לדבר אל אברהם / כי לא נתן לו מקום לבקש עוד ·
וכן אמרו בב״ר * הסניגור הזה כל זמן שהדיין מסביר לו פנים / מלמד זכות ברא״שית רבה פרשה מ״ט
עומד הדין כשתתק מיד הסניגור / כך ואברהם שב למקומו / הציוו על מה
שפירשתי · וענין למקומו / ר״ל שב למדרגתו ודבקותו שהיה בו תמיד /
והוא מלשון מקומך אל תנח · ואין ספק שהמספרים האלה אשר בקש אברהם
עליהם / היו נכבדים וקדושים בעיניו / לפנה מאבנות / ולכן זכרם / ולא
זכר מספרים אחרים / כי הנה התחיל בחמשים / להיותו מספר קדוש / כמו
שביארתי / ולכן לא זכר מספר ארבעים וחמשה / כי אם כדי להתחיל
החסרון בדבר מועט / לראות אם יודה לו בו / אבל זכר אחריו מספר
הארבעים / להיותו מספר קרוב אליו / ואולי שגם כן נזכר בו / לפי שיצירת
הולד מ׳ יום / והיה המספר ההוא קדוש מאד / כי לכן עמד משה בהר נכל
זאת מהמצודים שישב שמה מ׳ יום / וגם היותו אחר מ׳ יום / קבל התורה /
ורחם הגשם על הארץ / כמו שביארתי שם / ואמנם מספר הל׳ / מלבד שהוא
שמספר הקרוב אליו במדרגה בעשיריות / הנה יוכל לומר עוד שהיה בו גם
כן / שהוא כנגד ג׳ עולמות הרוחני והשמיי והשפל · והשלשים / עשרה
מדרגות שכלים נבדלים · והשמיי עשרה גלגלים עם גלגל השכל / ובעולם
השפל עשרה טבעים / גם כן ההיולי והצורה והנשמות / הד׳ יסודות הדומם
הצומח החי המדבר המורכבים מהם והיו אם כן בג׳ עולמות ל׳ מדרגות
מהמעלות · ואמנם מצד העשרים / מלבד שהוא המספר הקרוב במדרגת
העשיריות / כבר יוכל לומר ג״כ שבאין אל ה׳ דורות שהיו מאדם ועד נח /
וי׳ דורות שהיו מנח ועד אברהם / לומר שבזכותם ימן עליהם · ואמנם מספר
העשרה באחרון / הוא כנגד עשרה שכלים הנבדלים / ובזה העשיריות
הקדושות / עד שאמרו בתוספת מגלה שאין דבר שבקדושה בפחות מעשרה /
ותשמש שיהיו בדבר הזה טעמים אחרים / וגם אלה איננם אלא ע״ד אפשרות
ונדרש / כי לא יכונו לומר הדרוש יותר מזה · והותרה עם מה שפירשתי /
השאלה הכ״א מהספר שבאמת בדברי אברהם בשאלות / שבתחלת דבריו לא אמ׳
הנה נא הואלתי / מפני שהיה אז מלין כפי המשפט / ועל סדום בלבד / לא
על דרך הרחמים / אבל בשנית / אמר הנה נא הואלתי / ועל השאלה ג״כ /
לפי שאז התחיל תחינתו ובקשתו ע״ד החסד / ועל מאות הצרים בלבד /
כפי מה שבעבור הקב״ה בתשובתו הראשונה · ואמנם בשאלה הד׳ / אחר אל נא
יחר לאדוני / לפי שבתכלית מהמגוש הרביע / ומזה שאל קודם לזה ·
ובחמישית אמר הנה נא הואלתי / מפני שאז התחיל להתחנן על עיר סדום
בלבד / והיה כולג אברהם זה הלשון / בשהיה מתנה שאלתו ובקשתו מכלל
העירים / לאות מהם / או בהפך / והאחרונה לפי שהיה סובר ומפליג
בבקשתו / והתחנן לפני שהיה דבר מגונה / אמר אל נא יחר לאדוני והותרה
ג״כ השאלה הכ״ב מחסרון לשון / תשובות השם שאמר בראשונה / ונשאתי לכל
המקום / לומר שיכפר לכל הכרכים · ובשנית אמר לא אשחית / ליפוי כח /
שאם ימצא שם מ״ה / לא יעשה עמם השחתה גדולה או קטנה / אבל בשלישית
וברביעית אמר לא אעשה / להודיע שלא עשה עמם כלל / ובשתים האחרוני׳
אמר לא אשחית / לפי שהיתה כונתו על עיר סדום בלבד / לא על כל
הכרכים כמו שהיה דעתו עד הנה · ואמר שבסדום בלבד / בעבור הק׳ או
בעבור העשרה / לא יעשה דבר / לא כלייה ולא השחתה · והר״ן כתב /
שבראשונה אמר ית׳ אם אמצא בסדום חמשים צדיקים / ונשאתי לכל המקום
בעבורם / ר״ל שיעבור על משפטם / ולא ישחית הכל ולא החלק / אבל על
הה׳ שיצטרך בהם נחשו אל הקב״ה / אמר לא אשחית / ר״ל שלא ישחית
לגמרי / אבל יענישם ביסורין / אבל כאשר בקש אברהם להציל ד׳ כרכים
במנין הארבעים / שלא נצטרך לצרוף / אמר לא אעשה / כלומר אין צריך
לומר שלא אשחית / אבל גם לא אעשה בהם שום דבר רע / וכן ענה לשלשים /
כי כן ראוי אחר שהיה מספרם שלם לשלשת הכרכים ההם / אבל לעשרים
ולעשרה אמר לא אשחית / טעם היותו מנין שלם מבלי צרוף אחר / שאינו
עולה כי אם למעוט הכרכים / לא יספיק שלא יעשה בהם דבר / אבל
שלא ישחיתם / ולפי׳ כתב רש״י ועל תעשה כבר נקי ולא מנקה / ר״ל שכבר
בקש אברהם על הצרוף / ולא מצא שהצרוף יספר במנין שלם / כיון שכבר
נתרצה במספר השלם לכפר הכל / וע״י צרוף לא נתרצה לכפר / אלא שלא
להשחית / ותשאר שלא שעשרה איכו מועיל רק לעבור השחתה / ידע
שתשעה ע״י צרוף לא יספיק לכך / או שענינו שלא הפך אברה׳ לבקש רחמי׳
לתשעה ע״י צרוף הקב״ה / לפי שכבר הודה לו שמנין המ״ה / והוא ידע שזה
שנתרצה בעשרה / יתרצה לתשעה ע״י צרוף / וכל זה לפי דרכו של רש״י / וכן
הותר׳ השאלה הכ״ג / שהועילנו הספור הזה / להכיר ולדעת שמשפטי ה׳ אמת
צדקו יחדו / בהפיכת סדום ובנותיה / שאלו היו נמצאים בה אפי׳ י׳ צדיקים /
היו נצולים / וכן הותרה השאלה הכ״ד מאמ״ו וילך ה׳ כאשר כלה לדבר אל
אברהם / שהנה הוצרך לכתוב זה / להודיע שלא נתן הקב״ה מקום לאברהם
לבקש עוד / ולא שיפחית ויחציע עוד במספר הצדיק׳ / האמנם היה בלבו
את להציל את לוט מתוך ההפיכה / עם היותו צדיק בצדקתו בזכות השם :

ויבואו שני המלאכים סדומה וגו׳ עד השמש יצא על הארץ / כאשר כלה השם לדבר אל
אברהם / מיד באו שני המלאכים סדומה / ולזה הרמיז שהכתוב קראם
אנשים תמיד / אם לא בשני מקומות / הא׳ באמרו כאן ויבואו שני המלאכים

סדומה · והשני באמרו ויאיצו המלאכים בלוט · ואין ספק שבמקומות שבא
מעשה אנשים / שקראו אנשים / ובמקומות שעשו מעשה אלהים / נקראו מלאכי׳
ולכן כתב הר״ן / שכאשר באו לסדום / קראו מלאכים · כמו שנאמר
במנות ומלאכת גורל ידל · ולמי מפני שהמלאכים האלה שלחם השם לסדום
לשתי תכליות / הא׳ לעשות הדין מהשחתת אנשי סדום כמו שזכרתי · והב׳
להציל את לוט ולהוציאו מסדום בחזקת היד בחמלת ה׳ עליו / ולכן נקראו
בשני המקומות מלאכים / כי ויבואו שני המלאכי׳ סדומה בערב / לפי שהיה
לענין הדין · ואמר ויאיצו המלאכים בלוט מפני שהיה לענין ההצלה ·
ושאל ג״כ שאמר ויבואו שני המלאכים מפני שהלכו מהלך רב בזמן מועט
ולכן קראם בשם מלאכי׳ ולא בשם אנשים / כי הם הלכו בבית אברהם בחום
היום / ועל האהל באלוני ממרא / וקמו והלכו לדרכם / ובאו
סדום בערב / שהוא קרוב למהלך שני ימים / וזה מורה שבאו בדרך ההוא
כמלאכים / לא כאנשים הולכי דרכים / ובמדרש בזה השאלה הכ״ה · ולא
אמרו דרך ה׳ כן שהיו מרחיקים בנסים שיהיו מלאכי׳ אנשים גדולים / והיה
נתן כבוד מלאכות וקרא שהיה לוט יושב בשער העיר / ובאמרם ז״ל שנתמנה
שופט עליהם ולכן היה יושב בשער העיר · וירא לוט ויקם לקראתם / קום
קראתם וישתחו אפים ארצה מפני מעלתם · וזכר הכתוב שהיו שנים / לפי
שהמלאכי׳ שבא לבשר את שרה / הלך משם עם אליעזר / כמו שזכרתי / והנה
אמ׳ לוט שיהם הנה נא אדני סורו נא / להודיע שהית׳ כבוד להם כראוי
בעיר ההיא / ויותר אם יעברו משם ללכת בדרכים שלם בחזקת סכנה
הן / ולכן ראוי שיסורו אל ביתו לאן כי טוב לנו שם מפני כבודו והיותו
שופט העיר / לא יכולו אנשי העיר להתעולל עלילות ברשע / והוא אמרו
הנה נא אדני · ונא הוא לשון עתה / ר״ל הנה עתה אדני ראוי שלא תלכו
בדרך עוד / וגם שתסורו מכאן / כדי שלא יראה אתכם אדם / ותבואו
אל בית עבדכם בית בטוח / וגם תלינו ותרחצו רגליכם והשכמתם / בבקר
הבקר והלכתם לדרככם / כדי שלא ישגיחו בכם אנשי העיר לרשעתם / כי
אין ראוי לשבת פה כאור היום / וכן אמרו * בב״ר עקמו עלי את הדרך / שם פרשה נ״ן
כדי שלא תהיו נראים באין אצלי / כי גם הוא ירא ממה שהיה / אבל הם
השיבוהו לא / כי ברחוב נלין / ר״ל לא נבא בביתך / אבל ברחוב נלין / והיה
זה כדי להבחין בנסיונות רשעת׳ · ולפי שאם לא הפציר בלוט כמו שהפציר
בלוט / אמ״ז ממכן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול · אבל לוט שלא היה
יודע מכוונתם בלום / סבר גם מאד עד שבאו לביתו / ולא עשה להם לוט
משתה ומצות אפה ויאכלו / כי לא הספיק בזמן להחמיץ / והם באו בערב ·
ואז״ל שפסח היה / והנה לא בשר הכתוב ענין משתה וזה שאכלו שם / לפי רש״י
שלא היה נצרך לסעודה שעשה להם אברה׳ / אבל הודיע שהם טרם שכבו בראשית י״ט ג׳
ואנשי העיר אנשי סדום כלם מקטנם ועד גדולם / נסבו על הבית / ר״ל
שהקיפוהו מכל הצדדין / כדי שלא יצאו משם בהסתר / ויקראו אל לוט איה
האנשים אשר באו אליך הלילה כי ידעו כי היו שמה / ולא המתינו לפרוע עמהם
עד אור הבקר כאשר תשב לוט / אבל טרם ישכבו באו לתבעם לאותו פועל
מגונה / כי היתה כונת׳ לבזותם ולנבלם / כדי שיתפרסם מעשה מתנם הרעה
אשר יעשו / ולא יבואו עוד זרים אל ארצם / ואם לא היה כן / לא היו מזכירי׳
ביאה ההיא קודם שכיבתם / ולוט יצא והתחנן לפניהם אל נא אחי תרעו
הנה נא לי שתי בנות / ר״ל שאין דינכם עם אלו / כאשר הוא אחד מהעם /
והוא אשר שפט הכיוחם / לא כאנשים אשר ידעו איזהו דבר / לכן קיים עליו
לתת להם שתי בנותיו ולא ישא חרפה ובזוי ולתו · וכ״ל כיון אשר היו בתוך
אנשי העיר מתני לוט לוקחי בנותיו / אם להם זה / לפי שידע שהם לא יכנו
בדבר זה / ויבילו את בנותיהם מהאיש ההוא / ושאר אנשי העיר לא יצאו
אין כעבור כעליון קלון כזה בעיניהם ובזה יתארך הענין / ובין זה יבלו
האנשים · ואמרו כי על כן באו בצל קורתי / יהיה פירושו שהוא כראוי
בנאותו / כי על כן באו האנשים האלו בצל קורתו לדעת׳ / שהוא היה איש
נכבד ושופט כל הארץ / ואתם לא תחללו את ביתו / אבל יהיו שמה
בוטחים ובטוחים / וכאלו אמר בעבור כבודי / כי ע״כ בעבור שלא תעשו
להם דבר רע / באו בצל קורתי / כי אין ביתי בית אכסניא לקבל האורחים /
אבל שבאו האנשים האלה שבבואם אל ביתי / יהיו נצולים כמי שנכנס בבית
שר וגדול לבטוח שמה / ואת היתה ללוט עצה מוקה לתת שתי בנותיו /
כי היה מוטל עליו חיוב הכבוד שישתדל כל זה בהשתדלות / להציל האנשים
האנשים שבאו לחסות תחת כנפיו / והוא מנהג כשרים ואנשי המעלה /
ולכן לא היה מאמר מגונה בדברי רז״ל כ״א הבריחי לאדם נכבד כמוהו /
והנה הרשעים ההם לא קבלו דברי לוט / ואמרו לו גש הלאה / ר״ל כמו
ויחנו של תגע בנו / ואמרו עוד כנגדו האחד בא לגור וישפוט שפוט / עתה
נרע לך מהם שבמאמר הראשון גש הלאה היה לדחות דבריו / ובמאמר השני
היה לתת הסבה בדחיית כלום האחד בא לגור בינינו והוא לוט / ואם ראוי
שישפוט שפוט ויגזור כבר ושופט עלינו בדבר טוב / לא יהיה כן אבל בהפך
עתה נרע לך מהם ונעשה לך יותר רע / ממה שנעשה להם · ואמנם מה
המשפט אשר יעשו להם בדבריו והוא ממה שאין רק לאנשי הב׳ של תעשו דבר
שחשבו שהיה זה מעשו גוף דין שבאום בד לא יקים ולא יהיה ולא ישכון לוט
שלאנשים האלה יעשו דבר / ולכן הושיעהו שפוט · ושאמר לומר שהם אמרו
שלוט היה האחד שבא לגור בתוכם / עוד שנתמנה שופט עליהם / והוא אמרו
האחד בא לגור וישפוט שפוט · ואם היה כן הדם ראוי שעתה נרע לך מהם
בלקחנו את בנותיך / שזאת איננו ראוי שיהיה / ולכן זה / כי עתה נרע לך

קסם / כאומר בתמיהה · וכפי כל אחד מהפירושים האלה / הותרה השאלה הב"ו · והנה המלאכי' בהיותם בגזרת השם' / שלחו את ידם והביאו את לוט אל הבית / כדי שלא יתעללו בו הרשעי' ההם / כמ"ש עתה נרע לך מהם / והכו בסנורים את האנשים / באופן שלא יוכלו למצוא הפתח / וכאשר כבר [illegible] נשארו מרשעת אנשי העיר / אמרו אל לוט עוד מי לך פה חתן / וכבר ראית דברי רא"י בפירושו ומה שתפשו הרמב"ן · ולפי דרכי / אמרו המלאכים ללוט / אחרי שראית אותך מן [illegible] / עוד מי לך פה / ר"ל מה תקוה יש עוד לשבת בעיר הרעה הזאת / אבל חתן ובניך ובנותיך וכל אשר לך בעיר / הוצא מן המקום הזה / כי עם היות שלא היו ללוט בנים הזכרי' / הנה אמרו לו בניך ובנותיך / לדבר כמלות / כאומר בנים ובנות וכל אשר לך בעיר הוצא מן המקום / כי ידוע תדע כי משחיתים אנחנו את המקום הזה / ר"ל שהיו שלוחי השם לעשות הכליה [illegible] האלו / שהם בטעת ההשחתה / [illegible] לדעת חז"ל / שאמרו שהאחד היה משחית והופך את סדום / והאחד היה מציל / ויקשה אמרו כי משחיתים אנחנו / וכבר [illegible] להבין [illegible] עליהם הרמב"ן · ואין דבריו כלום / כי יש לבם [illegible] שאמרו שהמציל היה ג"כ משחית / לפי שבזכות לוט בסדום / היתה מתעכבת ההשחתה / ונמנעת בעבורו / עד שיצא משם / וכאשר הציל המלאך אותו / [illegible] ההשחתה' / והרי הוא משחית / ולכן נמנה גם הוא בכלל המשחיתים' / כי כבר יאמר על מסיר המונע / כאלו הוא הפועל [illegible] הקורה / אשר הסיר את הבית / עם היות שהבי' נפל מפני כבדותו הטבעי / ועל זה הדרך נעשה / כאומר ויאיצו המלאכים בלוט / כי לפי שהיתה הצלת לוט מעכבת ההשחתה / היה המלאך המשחית גם הוא מחר בהצלת לוט לפי שבהצלת זה לא היה יכול להפוך ולהשחית את סדום / ולכן הוציאו אותו שניהם מהעיר / אבל יאמר כן אשר אמרו ללוט המלט על נפשך / כי היה זה למלאך המציל / וכמ"ש הר"ן · ואמר כי גדלה צעקתם / לומר שגדלה צעקת העניי' ועוברי דרכים / שהיו עשוקים מהם / כי הצעקה בצעקתם / כבר ישוב אל הפועל / ופעם אל הנפעל / כמו ושמחתים בבית תפלתי / וכאשר שמעו את המלאך / והנה לוט האמין לדבריהם וידבר אל חתניו לוקחי בנותיו לצאת מן המקום / אבל הם לא האמינו ויהי כמצחק בעיניהם / ומפני זה גם כן התחייבו כליה [illegible] / ולכן בעלות השחר / האיצו המלאכי' בלוט לאמר קום קח את אשתך / והנה קראם פה מלאכים / לפי שגלו לו העתיד / והודיעו אמתת הענין כמלאכי שדי' [illegible] בכבלתו והיותו כישן לילה ואפלה לא הודיעו לו לצאת / כי לא ירצה ללכת בדרך אבל בהיות השחר עלה / הודיעו לו לאמר קום קח את אשתך ואת שתי בנותיך הנמצאות / ר"ל שהיו נמצאות עמך בבית / ושלא יחוש לנשואות / כיון שבעליהן רחקו ממנו · ואמרו פן תספה בעון העיר / עניינו שלא יספה בעבור עוני העיר ורעתה / לפי שהיתה [illegible] / והעיר [illegible] אשר רבה / ויתמהמה [illegible] רצות להשחית הכל / [illegible] מבחין בין טוב לרע · או יהיה בעון העיר / בעונש העיר / כי בעבור שהיה העונש משתלשל מהעון / נקרא העונש בשם עון · ולפי שלוט היה מתעכב / וגם מפני פחדו / לא היה יכול לנוס / [illegible] לכן החזיקו בו המלאכים וביד אשתו ושתי בנותיו ויוציאוהו [illegible] · והנה החזיקו המלאכי' בלוט / כדי להכריחו לנוס על פליטת נפשו / כדי שימלט שמה בתפלת אברהם / כי ידע שעם לוט ובנותיו [illegible] צדיקים אשר אברהם [illegible] ·

והגיד הכתוב שלא לצדקת אשת לוט ובנותיה החזיקו בהם ויוציאום / אלא בחמלת יי' עליו [illegible] לאשתו ובנותיו · וכתב הרמב"ן נב"ר / [illegible] אל לוט [illegible] לבנות על בית לוט / [illegible] · ותהי נציב מלח / ר' יצחק אמ' על שחטאה במלח / [illegible] המלאכי' אל לוט / [illegible] והולכת אל כל שכנותיה [illegible] מלח [illegible] לנו אורחים / [illegible] אנשי העיר / ע"כ ותהי נציב מלח · וכבר יורה על צדקת לוט לבדו / ממה שאמר כהוציאם אותם החוצה המלט על נפשך אל תביט אחריך ואל תעמוד בכל הככר כי העיר לו / שלא תהיה ההפכה [illegible] בלבד / כי אם ג"כ בכל ערי הככר / ולא דברו דבר מזה לאשתו ולא לבנותיו / לפי שלא היו ראויות לזה / ואין צורך לדברי הרמב"ן [illegible] אל תביט אחריך [illegible] / ע"ד לא תוכל [illegible] · והנה כאומר המלאך אל תביט אחריך / כתב רש"י [illegible] / [illegible] לראות בפורענותם · והרמב"ן כתב כי [illegible] / [illegible] הצדקים / [illegible] / ולכן היתה אשתו של לוט נציב מלח / כי [illegible] / כאשר ראתה גפרית ומלח היורד על סדום [illegible] · ואין דבריו [illegible] / כי הנה אנשי צוער לא כן / ולא נעשו נציב מלח / גם שלא היתה [illegible] טבעית [illegible] [illegible] שאמרו [illegible] לסדום [illegible] / [illegible] אל לוט הביטה מאחריה / לראות [illegible] בנותיה [illegible] / [illegible] נציב מלח [illegible] וכתב ג"כ / [illegible] המלאך המשחית עומד בין השמים ובין הארץ [illegible] / כמו [illegible] / ולכן [illegible] ללוט [illegible] · והנה [illegible] [illegible] / [illegible] בני ישראל / אבל לא אמרו שם / [illegible] · ע"ד [illegible] / שהמלאכי' [illegible] ללוט המלט על נפשך אל תבט אחריך / לפי שהיה לו [illegible] רבה / כי היה [illegible] / [illegible] אשר לו דבר / לכן אמרו לו [illegible] / המלט על נפשך / כי [illegible] לך [illegible] / ואל תביט אחריך לנכסים ולרכוש / כי כלו נאבד בלי תקוה / ואל תעמוד בכל הככר / [illegible] / תציל דבר מכל אשר לך / כי אין עוד תקוה בדבר הזה · ויהיה א"כ אל תביט אחריך / שלא יחוש לבנות נכותיו ולא לאשתו ולא לנכסיו אשר נשארו שם / לא שיזכור עליו ההבטה בעיניו / כי למה יאסור לו זה / [illegible] / ולכן לוט לא בקש על נכסיו ורכושו / ולא על בנותיו וחתניו הנשארים בסדום / אבל בקש בלבד המלט את נפשו / באומרו שלא יוכל להמלט ההרה כ"כ במהירות / כי ירחק ממנו הדרך / והוא בפחדו לא יוכל ללכת ברגליו / כי לא [illegible] ללכת [illegible] לא יהיה לו מקו' להמלט אלא בצוער הקרובה שהיתה עיר קטנה [illegible] · ורז"ל אמרו [illegible] הרעות / ועל זה אמר פן תדבקני הרעה / [illegible] / אבל כפי [illegible] זה שפירשתי הוא הנכון · ואמר הלא מצער היא / להגיד שהיו בה אנשים מעטים / ולכן לא תהיה רעתם רבה / כל שכן [illegible] עמהם / [illegible] להצלתה / ובהיותה קרובה יוכל ללכת שמה / והמלאך השיבו הנה נשאתי פניך גם לדבר הזה / לבלתי הפכי את העיר אשר דברת / מהר המלט שמה / והדברים האלו כלם / היו דברי המציל / כי למה [illegible] להציל את לוט כפי דעת חז"ל / והיה בו כח לעכב המלאך המשחית לבלתי הפוך דבר עד שיציל לוט / [illegible] לבלתי הפוך את העיר שבקש / לפי [illegible] ההיא [illegible] לא היה עושה כן / כבר היה הופך אותה · ואמרו כי לא אוכל לעשות דבר / אין הכוונה שלא יוכל להפוך את הארץ / כי הוא לא היה ההופך והמשחית / אבל עניינו שלא יוכל לתת רשות למשחי' שיהפוך וישחית / עד בא לוט לצוער מקום הצלתו / כי [illegible] לא כלתה שליחותו / ולכן [illegible] ולהמלט שמה / [illegible] כפי דרכי / שני המלאכים באו להפוך את סדום / ולהציל את לוט / ולכן היה אומר כל א' מהם / [illegible] / כי לא אוכל לעשות דבר / כי [illegible] לא היו כוחות [illegible] / אבל היו מלאכי עליון [illegible] שליחותם / [illegible] / [illegible] תדע שלא אמר המלאך אל לוט הנה נשאתי פניך לבלתי הפכי את העיר אשר דברת בדרך ספק / [illegible] / ועם לוט [illegible] / יהיו בה [illegible] צדיקים / [illegible] עשרה / ויספיקו להציל את העיר / [illegible] המלאך [illegible] / [illegible] נשאתי פניך גם לדבר הזה / [illegible] פניך להצלתך / יספיק ג"כ להציל את העיר [illegible] / [illegible] אברה' / [illegible] / כי לא אוכל לעשות ההפכה עד בואך שמה / לפי [illegible] על כל ערי הככר [illegible] / ולכן אמר לא אוכל לעשות דבר עד בואך שמה / [illegible] ותבא ההשחתה על [illegible] / או [illegible] עליה ג"כ [illegible] · [illegible] עם מה שפירשתי [illegible] :

השמש יצא על הארץ וגו' עד וירא עשן הכבשן · הנה [illegible] התורה הזמן אשר בא לוט בצוער / באמרה שהיה כשהשמש יצא על הארץ [illegible] · [illegible] / להודיע שהיתה צוער קרובה לסדום / וכמ"ש לוט [illegible] / ולכן בהיות שיצא מסדום כמו השחר עלה / הנה כשהשמש יצא על הארץ / כבר היה בצוער · [illegible] / להודיע שעם היות שאמר הכתוב וה' המטיר על סדום וגו' / הנה לא היה כענין המטר / ולכן לא נתקדרו השמים בעבים / ולכן [illegible] / [illegible] גפרית ואש / כי [illegible] / [illegible] / ולכן [illegible] / [illegible] גפרית ומלח / [illegible] / [illegible] / [illegible] הנפלאות [illegible] · ואמר ויהפוך את הערים / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] סדום [illegible] · [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] אל לוט / כי אם אל סדום [illegible] / [illegible] לוט [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / כי [illegible] / [illegible] ותהי נציב מלח [illegible] / כי [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] נציב מלח / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] סדום [illegible] / [illegible] / [illegible] על פני סדום וגו' · [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / ויד

ואלה כי כבר ירד רש״י מן המים על הערים ההם / וכבר נמצא בדברי הרמב״ן קרוב לזה / וכתב עוד בפירושו ויהי בשחת אלהים את ערי הככר / שענינו שגם היות שלא הועילה תפלת אברהם להמלט סדום ועמורה / כי כבר הספיק ורלה הכל בשחת עכ״ז הועילה תפלתו וזכותו כי נמלט לוט בעדו / לא שמצד עצמו היה ראוי לכך / אבל ענין הפסוקים המקשה לי עכ״פ לפי שהיה לו לומר וילך אל המקום אשר עמד שם את פני ה׳ / לא שיאמר וישכם אל המקום כ״ש כי למה הלך אל המקום ההוא / ואולי לא היה גבוה לראות משם את ארץ הככר · ויותר קרוב היה שיצא אברה׳ לשוח ית׳ איך נפל דבר / ולכן יותר ראוי לפרש שאמרו וישכם אברהם בבקר אל המקו׳ ענינו שגם בבקר כשהקיץ תשבתו אל מדרגתו ודבקותו בהתבודדות אל המקום אשר עמד שם את פני ה׳ / כי המקום יאמר על המדרגה כמו שפירשתי למעלה / ובהיותו בזאת דבקות והתבודדות / השקיף ושוטטה מחשבתו על סדום ועמורה / ועל כל פני ארץ הככר / וראה בנבואתו והנה עלה קיטור הארץ כקיטור הכבשן / כי הנה הנביא יראה כל התמונות בו ית׳ / כמו התראה בהיותו בביתו · ואז ראה ג״כ בהתבודדותו ובנבואתו בשחת אלהים את ערי הככר זכר את לוט ובזכותו שלח את לוט מתוך ההפכ׳ בהפוך את הערים אשר ישב בהם לוט · ואתה תדע שהפסוק הזה ויהי בשחת אלהים וגו׳ אינו כפול / כ״א היה כן / יקשה מאד ענינו / לפי שכבר נזכרה הצלת לוט / אבל הוא נקשר עם הפסוק שקוד׳ וישקף על פני סדום ועמורה / והכוונה שבאשר השכים בבקר אל מדרגת התבודדותו / הבין וראה שסדום ובנותיה נשחתו ובעבור ההשחתה / הציל את לוט בזכותו ולא שקט לבו / כי אולי זה היה מצטער מאד על אבדת אחיו ברואותו הפכת סדום / והיה מתפלל עליו אל האלהים / או היה שולח מלאכים לדעת את שלומו / או מקונן על אבדתו / אלא שהענין כלו כמו שפרשתי / ואל יקשה עליך אמרו ויזכור אלהים את אברהם והוא היה הרואה / כי כן כתיב כמי לאך הלוכה אמרתי והתבונן אמרו בהפוך את הערים אשר ישב בהן לוט / שהוא להודיע שהיה ראוי לוט להיות נענש עמהם / אחרי שנפרד מאברהם ונתחבר עם הרשעים / אלא שזכר השם את אברהם ובזכותו נמלט / והותרה עם מה שפרשתי בזה השאלה הכ״ט · וזכר הכתוב שעלה לוט מצוער וישב בהר הוא ושתי בנותיו עמו / להגיד שהיה מפחד כ״כ שחשב שגם צוער תתהפך / להיותה מערי הככר שנגזרה עליה הגזרה ועם היות שהמלאך נשא פניו בענינה / חשב שהיה זה לשעתו עד שימלט ההרה ולכן ירא לשבת בצוער וישב בהר / וגם ירא לשבת בהר ההוא נגד השמים / פן ירד עליו גפרית ואש / ולכן ישב במערה להחבא בה · והנה לא הלך לוט אל אברהם בדעתו שגם נפשו בכפו להמלטו מיד ארבעת המלכים / לפי שטוב מאברהם שעות יתרונו וכ״ך לשבת בערי הככר / ולכן כאדם קץ בחייו / נתבייש ללכת אל אברה׳ עני ודל / ובחר לשבת במערה / ופתה את בנותיו לאמר שצוער כשיבואו חונה / נהפכה שהיא לא נמלטה אלא בעדו כדי שיתישב בה / אבל בנותיו חשבו שנהפכה ג״כ וגם שכל העולם נשפט עם סדום ובנותיה / כי היה ההפכה כללי כמבול / והמקרין שלא יביאו לארץ פן תמותון כלומ׳ · והמה היו כיונות טובות אין לב / והאמינו לדברי לאוליבת רשען / ולזה אמרה הבכירה אל הצעירה אבינו זקן ואיש אין בארץ לבא עלינו כדרך כל הארץ / כי חשבו כי צוער גם היא נהפכה / ושבן נהפך העולם כלו / ולא עשו לפי כן מה שעשו מפני כיעורן / כמו שכתב הרמ״בן / אלא שחשבו שהיה העולם חרב · ושאמר לפרש ואיש אין בארץ לבא עלינו כדרך כל הארץ / שמפני שראו נבלת הסדומיים / חשבו שכל העולם כלו כן / והוא אמרת לבא עלינו כדרך כל הארץ לכך השכימו להשקות את אביהן יין ולשכב עמו לחיות ממנו זרע · וכבר שבחו הפועל הזה במסכת נזיר ובמסכת הוריות /
עם היותו מגונה · ואמרו ° לעולם יקדים אדם לדבר מצוה / שבשכר נזיר דף כ״ג
לילה אחת שהקדימה בכירה לצעירה / זכתה וקדמתה ד׳ דורות למלכות · ואין ספק שחשת הריונם עד עת לידתן / ידעו האמת מאנשי העולם / לכן כל אחת קראה בנה מורה על אמתת הענין / להבדיל אלמנו הזונות / כי הבכירה מואב כלומר מאביה והצעירה העלימה יותר הענין / וקראתו בן עמי / וכבר יורה הכתוב שלוט אע״פ שלא הרגיש בשכיבת הבכירה הרגש שלם / כבר הרגיש בה ברגע מה / ולכן נקוד על ובקומה · אבל הצעירה שמאתו כ״כ בנתעה / שלוט לא ידע בשכבה ובקומה ומפני זה הבכירה לא חששה של גנות אביה / וקראה בנה מואב / כדי שנדע שלא התעתה מזה וכו׳ / אלא מה שחפצה ותפגר אנשי העולם / אבל הצעירה להיותה יותר צנועה בענין / היתה ג״כ בקריא׳ שם בנה כמו שביארתי / וכמו שכתב רבי בפירושו · וכתב הספור הזה להודיע קורבת שתי האומות האלה עמון ומואב עם ישראל / ושעל כן צוה ית׳ לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה׳ על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ובמים וגו׳ וגם לשנדע שרב שתי נשים יקרות שבאו מהם / והותרה בזה השאלה הל׳ :

ויסע משם אברהם

וגו׳ עד וה׳ פקד את שרה · ויש לשאול בפרשה הזאת שאלות :

השאלה הא׳ למה יצא אברהם ממקום מושבו בהיותו בתוך נחלתו / וישב שמה שלו ושקט אצל אשכול וממרא בעלי בריתו ואוהביו / והרחיק נדוד ללכת אל ארץ פלשתים גררה / מקום אשר לא ידעוהו ולא שמעו את שמעו / כמו שנראה מלקיחת אשתו :

השאלה הב׳ מה ראה אבימלך לקחת את שרה בהיותה זקנה בת צ׳ שנה / כי אפילו שהיתה יפה בבחורותה / כבר שרה נעשית רחוקה / ואיננה ראויה עוד לזה כמ״ש אחרי בלותי היתה לי עדנה :

השאלה הג׳ למה לא נגע הקב״ה את אבימלך בנגעים על דבר שרה / כמו שנגע את פרעה / והוכרח לדבר אליו דברי שלום ואמת :

השאלה הד׳ איך אבימלך בהיותו מושל מקפיד על שפת שקר כמו שיראה מזה שנצטוו / ונכה לתפלת הנבואה בנביאי ה׳ הקדושים : והנה הרב המורה כתב שלא היה זה שבא לו נבואה כי אם התעוררות ברצון השם / או חלום נודע אבל הכתובים מורים חלוף זה :

השאלה הה׳ למה זה לא הזכיר הקב״ה לאבימלך בחלום הלילה / השמר לך מדבר עם שרה מטוב עד רע כמו שאמר ללבן / והיתה שרה בעולת מלחמה כבשבה ולאברהם מלוחה נטה :

השאלה הו׳ באמור השם הנך מת על האשה אשר לקחת והיא בעולת בעל / כי איך היה חייב מיתה אם לא נגע אליה / כמו שהעיד הכתוב / ואם לא בעבור הלקיחה עצמה היה ראוי מיתה / איך אמר לו אח״כ ועתה השב את אשת האיש כי נביא הוא וגו׳ / ואם אינך משיב דע כי מות תמות :

השאלה הז׳ בתשובת אבימלך הגוי גם צדיק תהרוג / כי השם לא דבר לו אלא על עצמו / ואיך השיבו על עמו : וחז״ל אמרו שאמר אתה נבקך כי כן עשית לדור המבול / והר״ן כתב שאמרו ולא לט בריכה לו מאד / ולכן היו מיראים תלוי׳ בחייו / ואין בכתוב דבר מזה / כי השם אמר כי הבאת עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה ענינו אם היו נחטאים בה / וכמו שאמר דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך / הוא על בני ביתו / לא על בני עמו : בראשית רבה פרשה נ״ב

השאלה הח׳ באמרו השם השב אשת האיש כי נביא הוא ויתפלל בעדך / כי מה תוספת היא לאבימלך שיהיה אברהם נביא או לא / לענין השבת אשתו / ואם אבימלך לא חטא לו כי לא נגע אליה למה יתפלל עליו :

השאלה הט׳ למה אמר אברהם לאבימלך כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה / ואיך היה לו זה / והנה לפרעה לא אמר כזה בהיות כי המצריים רעים וחטאים לה׳ מאד / ומה ראה בזה פלשתים לומר כן :

השאלה הי׳ למה זה אמר אבימלך לאברהם הנה ארצי לפניך וגו׳ / והיה לו לשלחו מארצו כמו שעשה פרעה / כדי להרים מכשול מדרך עמו / פן יקח איש אחר את אשתו ויביא עליו ועל ארצו חטאה גדולה :

השאלה הי״א באמרו הנה נתתי אלף כסף לאחיך הנה הוא לך כסות עינים לכל אשר אתך ואת כל ונוכחת שלא התפרסם כלם ליתנו / ולא זוכר מה דעתו ימים לבחירת המקטר :

השאלה הי״ב באמרו כי עצור עצר ה׳ בעד כל רחם לבית אבימלך / והוא מה שהקשה הרמ״בן / כי אם לוקחה שרה ביום אחד / ובלילה ההוא בא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה / ובבקר השיב את שרה לבעלה / באיזה אופן עצר ה׳ בעד כל רחם / וזה נסתפק עם מה שפירשו ז״ל / שהיו סתומים כל נקביה׳ אבל הרמ״בן כבר תפש עליו מתלות הלדה ° וכן באמרו בעד כל רחם שלא נאמר בעדות כי אם על לידת הבנים והנה מה שאמר הרמ״בן בשים בה אבימלך / הוא רחוק מאד ואינו מעיד · ובגוי מספר הכתובים באופן יותרו השאלות כלם :

ויסע משם אברהם

וגו׳ עד וישכם אבימלך · ספר הכתוב שאחרי מהפכת סדום ועמורה / נסע אברהם עם ביתו וכל קנינו מאלוני ממרא אשר היה יושב שמה / והלך לו בארץ הנגב ונתיישב בגרר · והנה היתה נסיעתו לדעתי מפני שהיה המקום קרוב לצוער / ומאלוני ממרא היה רואה את כל ארץ הככר וכ״מ וישכם אברהם בבקר וגו׳ וישקף על פני סדום ועמורה וגו׳ / לכן כאשר נהפכה כל הארץ / לא רצה אברהם לשבת במקומו / כי היה רואה שם הככר סביב אליו / ודאג בו עליו / גם שכבר אל לוט שאשר רכשו / וכל אשר לו / ומלבד לזה שמכריח סדום ועמורה ארץ רעננה ודשנה / היו מביאים משם מחיות לכל סביבותיה / וכאשר נשחתו ונהפכו היו אברהם והיושבים במקומו חסרים מהמזונות / ולכן נסע משם · ואולי שאברהם כיון ג״כ לזה כנה אליפית / והיה שרבים טעו שלא יקרא עוד את שמו אברם כי אם אברהם / ויודע שבמקומו לא יוכל אברהם לשנות את שמו / כי כל בני אדם יקראוהו כמנהגו הקודם / ולכן כשנכרת עליו ימי תחילה / נעתק משם ובחר בדרך ללכת לדרך רחוקה אשר לא ידעו אדם שם / כדי שבשם אברהם שמו אשר יקראו לו / והוא לאמרו שכרת משם / ומפני שבאשר השחית השם את סדום ואת עמורה / קללו הארצות ונתבהלה מהכנות מכירתו · ומשם אמר שבעו להתרחק מלוט שיבא עליו שם רע שבא על בנותיו / וכמו שביארתי במ״ה והותרה בזה השאלה הא׳ · והנה אמר אברהם על שרה אשתו / שהיתה אחותו / כי ירא פן יהרגוהו עליה כמ״ש כשהלך למצרים · ולפי שלא היה מכיר תכונת אנשי הארץ / התחכם לומר כן · אבל אבימלך שהיה מולך בארץ ההיא / צוה לקחת אותה / ואין ספק שבהיותה בת צ׳ שנה כפי

הטבע / לא יתאוו אותה אנשים · אבל הש״י כשגזר בלידתה שיבה נופתה
באופן שחזרה כנעורים / עד שכל רואיה / יתאוה לבחורה ביופיה ובנערותה /
וכמו שכתב הרמב״ן · וכבר כתב הכונה כהלשונה הק׳ / שקרה זה לשרה עם
אבימלך / להודיעה שלא יפלא מה׳ דבר / כמ״ש המלך על זה / כי הנה
בראותה שראוה שרים / משקוה מלכים כאלו היא נערה יפה / לא זקנה /
כאשר היא אמרה / תביל שרה זה כבלאות תורים דעים והר״ן כתב שלקח
אבימלך את שרה / לא מפני יופיה אלא מפני שהיתה אחות אברהם / להתחתן
בו מפני מעלתו · וגם כמו בן רמ״ו · והותרה בזה השאלה הב׳ · והנה לא נגע
הש״י את אבימלך על דבר שרי כאשר נגע לפרעה כשלקחה / לפי שלא יאמר
בלבו של אבימלך שנשתוה עם אברהם ושרה על נגעיו / כיון שהוא שהדין
לשבת בארצו / אבל במצרים שהיה רצון השם שיצא משם / נגע את פרעה
נגעים גדולים / באופן שיאמר לאברהם הנה אשתך קח ולך / והותרה
בזה השאלה הג׳ · הלוכם בא הדבור אל אבימלך עם היותו בלתי ראוי
והגון לכך / לכבוד אברהם ולגרם / והוא כדי שידע אבימלך מעלת
אברהם ונבואתו ויגידו לכל אנשי ארצו ויגדל בעיניהם / וידעו כי הוא
ואשתו וכל בני ביתו מחנה אלהים · ובעבור זה גם כן לא הודיע הקב״ה
לאבימלך קודם לקיחת שרה / האמר לך ולדבר עם שרה מטוב עד רע / כי
רצה ית׳ שיבא הדבר הזה לגמרין לתועלת אברהם ולאדירת ביתו · וגם יש
לומר בזה סבה אחרת והיא שכאשר הלך אברהם למצרים לא היה עדין
במדרגה כך יתחלקות / לשיבאו מלאכים את פרעה בנגעיו / ולכן הציל את
שרה ע״י נגעים שנגע את פרעה / אבל אחרי שעמד בין הבתרים והמילה
גדלה כ״כ מעלת אברהם לפני השם / שבזכותו ובעבורו ראתה הגר את
מלאך ה׳ ובא מלאך השם אל אבימלך בחלום הלילה על עניינו / והותרה בזה
השאלה הד׳ והה׳ · והנה אמר הנך מת על האשה אשר לקחת והיא בעולת
בעל / להודיעו שהיה חייב מיתה מפני ב׳ דברים / הא׳ מפני שלקחה בחזקה /
ושלא ברצונה / ובין שתהיה פנויה / ובין שתהיה אשת איש / לא היה לו ללקחה
שלא ברצונה / ועל זה אמר על האשה אשר לקחת · והב׳ מפני להיותה אשת
איש / והוא אמרו והיא בעולת בעל / כי היו בני נח מוזהרים ומוזהרי׳ על הגזל
ועל אשת איש / ושהוראתם זו היא מיתתם · והנה הגיד הכתוב שאבימלך לא
קרב אליה / ועם כל זה לא השיב אבימלך / אשר אדני אלהים למה אמות זה
שפיתי / כי אני לא נגעתי אליה / אבל כיון לומר מתשובתו / הלא שהיה שוכב
עמה / לא היה ראוי לענוש / כיון שהוא אמר אחותי היא / והיא גם היא אמרה
אחי הוא / ולזה אמר בתחלה הגוי גם צדיק תהרוג / ופירושו אבלי / אם אתה
ענושה לי שתמיתני על זה / בזאת גם תענוש דבר שהוא יותר אך ממנו / והוא
שהגוי שהוא צדיק תהרוג אותו על לא חמס בכפיו · והירושלמי תרגם הגוי /
גבר עמורן / עם שלא ע״ד תענוש גוי אחד / ולפי זה / על עצמו אמר הגוי גם
צדיק / וחלילה לך מעשות כדבר הזה / כי הנה אברהם עצמו אמר לי אחותי
היא / ואין לומר שעשו כמצב מי בכחוק / כי היא גם היא אמרה אחי הוא /
ואם שניהם יפרדו זה מזה / וכתמו הלישנות שביניהם / הרי היא פנויה / אם כן
בתם לבבי ובנקיון כפי עשיתי זאת / כלומר אף שאשכב עמה / ולזכי מחויב
להחזירה לו · וכבר שהיה הלישנות שהיה נוהג בבני נח / כל מין שירצו לעמוד
יחד איש ואשתו / אבל כאשר אביהו מגשיהם / שהיו רוצים להפרד / היתר
הלישנות לגמרי / כי אין להם גרושין בכתב * וכמ״ש בפרק ד׳ מיתות מדיומתי סנהד׳ פרק [illegible]
והתורה ומפרשה ראוה כמוך / והוא הוכיח שהיה לבבו ישר / והתשובה שבבב
היה גלוה בעצמו · אבל השם השיבו / גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך עשית
זאת / ר״ל שלא היתה כוונתך לזנות / ולכן גם אני כייפתי במאמרך כמה
שחשכתי אותך מחטוא לי / כי על כן לא נתתיך לנגוע אליה / והיה זה / לפי
שמבע חוטו כח תאות המשגל / והלאה אותו בזכר הזנות / אבל לא הורה לו
שהיה התשובה כונה / כיון שלקח אותה בחזקה ולא כרצונה / וכן אמרו
בתנחומא / זכות בא״ת / ועקרת כותת / ולכן עתה השב אשת האיש ·
וא״ת שלא ידעה / או שירע מזה מפני אשר שבכבת עמה / אין הענין כן /
כי נביא הוא וידע אמתת הענין / כפי מה שהיה / ואם תענה זה / עם היות
שמענת בענין הלקיחה שהיתה בחזקה / הוא יתפלל בעדך וחיה / שאז עם
שאמר על התיים / והענין שלא ימות / כמ״ש בו אחרי שהוא שב בתשובה / וגם
שיהיה מחליו שלקה בחכימת כח המשגל וכטולו / ואם אינך משיב ומודך
ומתחלל בה לבלתי שלחה / דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך / כלומר
בניך ובנותיך / לפי שתהיה יחיד בדבר לא שוגג · והר״ן פירש / שאמר כי
נביא הוא / להודיעו שעם היות שיזכה בדין עם איש אחר / באמרו שבבריתם
מורים על השבירה והגרושין / לא תוכל לריב עם אברהם / כי נביא הוא /
ודברי שלאין שום שיצדק מן הכוונה / שאמרו שתם אדום / ומה שכתבתי
נראה יותר נכון / והותרה השאלה הו׳ והז׳ והח׳ :

וישכם אבימלך בבקר וגו׳ עד וה׳ פקד את שרה · ספר הכתוב שהתפלל אבימלך מחלומו
מאד / עד שבהשכמת הבקר קרא לכל עבדיו / והודיע להם החלום ההוא
אשר ראה / וייראו האנשים מאד / ואין ספק שהיה ספק יראתם / מה שראו
ממכבת סדום ועמורה בארצם קרוב / שלזה רגז ויראו מאד · וכן אמרו
בב״ר / אמר ר׳ חנין לפי שהיו רואים עשנה של סדום עולה ככבשן האש / בראשית
אמרו תאמר אותם המלאכים שהלכו לסדום באו לכאן / לפיכך וייראו רבה פרשה
האנשים מאד / לפי שאבימלך כבתחבן בחלומו שם היה דחוי / אחר ידבר / נ״ב
עם היותו בתכלית הכבוד / או שם היה ענין אלהי / ולכן קרא לאברהם

לדעתו מלאתו ענין אשתו / כי שתה יסתור על לא את החלום · ויאמר לו מה
עשית לנו ומה חטאתי לך / ובפסוק זה אמר במאמר שני / והוא ויאמר
אבימלך אל אברהם מה ראית כי עשית את הדבר הזה / ורלאי שכתב עוד למה
כי שני מאמרים / ושני אמירות / ולא היה הדבור ההוא כלו מדובק
בפעם אחד · אבל אמתת הענין הוא / שאבימלך התחיל להוכיח את אברהם
בדברים קשים / באמרו שבזלה מזה שבעה באמרו על אשתו שהיא אחותו /
שהיה מסוין להכשילו / כדי להנקם ממנו / ועל זה אמר מה עשית לנו ומה
חטאתי לך / ר״ל מה המכשול והרעה אשר עשית לנו / ומהו החטא שחטאתי
לך / שבעבורו הסכמת להביא עלי ועל ממלכתי חטאה גדולה / כלומר
אשת איש / ולא שאמר זה על עצמו / כי להיות המלך כמו כללית לכל עמו /
כמו שזכר הפילוסוף / היתה הרעה הבאה מגעת לכל מלכותו / ולא מפני
שחטא שחטאו זה / תהפך כל מלכותו כמהפכת סדום ועמורה · ואמר לו
עם זה / מעשים אשר לא יעשו עשית עמדי · להודיע שאברהם ג״כ חטא כנגד
כבודו / בהיותו סבה שתלקח אשתו / כי הוא בזוית מכלל המעשים אשר לא
יעשו לאנשי שם ואוהבי הכבוד · ור״ל בא פירש חטאה גדולה / שהם ג״ע
דומה לענש סדום ועמורה שהיה קרוב · והנה אברהם כלומו אחת מלך
פלשתים זות / כשמתחו סענותיו / בשתיקו ולא השיב לו דבר / ואבימלך הבין
שהיה אברהם ירא וחרד מתוכחתו הק׳ / ולפי׳ חזר לדבר לו בנחת רוח
בדבור אחר / והוא אמרו ויאמר אבימלך אל אברהם מה ראית כי עשית את
הדבר הזה / ר״ל אם ראית שר וגדול בארצי שהיה לוקח הנשים בחוזק / או
שמעת עלי כי עשיתי כן פעם אחרת / כי הנה בלי ספק סבה מה הצריכך
לעשות זה · והיה אם כן המאמר הראשון מאבימלך / תוכחה / והמאמר השני
שאלת הסבה · ואברהם השיבו / כי אמרתי רק אין יראת אלהים במקום הזה וגו׳ /
ר״ל שלא עשה זה להנקם ממנו ומארצו חלילה / לא מפני שחטא שלא תהיה
יראת אלהים במקום הזה / כלומר בכל הארץ ההיא / כי אחרי שראה כל מה
שהלה מסדום ועמורה בענין בני ארץ / היה חושב על כל שאר המקומות
אשר בסביבותיהם / שלא היתה יראת אלהים על פניהם / ולכן ירא פן יהרגוהו
על דבר אשתו / ולהתנצל אמר אחותי היא · ומלבד זה אמר כי היתה אחותו
על דרך האמת / בת אביו / ולא בת אמו / ולזה היתה לו לאשה / כי העם
מבני נח לא היתה אסורה / לא האחות בת האם / ועם היות שרה לא היתה
אחותו / אלא בת אחיו / לא היה מכזב בזה / כי היה מנהגם לקרוא את בן האח
אח / כמו שקרא אברהם את לוט אחיו / והוא היה בן אחיו / ככה קרא את
שרה אחותו להיותה בת אחיו / כל שכן שהיתה סומכת אברהם לפנים את
אבימלך בדברים / כמו שכתב הר״א נכ׳ · והנה אמר עוד ויהי כאשר התעו
אותי אלהים / להודיעו שלא התחיל אברהם עתה לעשות כן / להיות בעיניו
אלהו רעה מכל הארצות אשר ישב בהם / וגם לא היה אומר אחותי היא כדי
להפרד ממנה / ולגרשה מאחיזות / כי הנה מעת יציאתה מבית אביו / כמאמר
לומר כן / והוא לזה טוה שאמרו במצרים ועכ״ז לא נפרד ממנה / וגם בארץ
כנען היו שנים כן / ולא לקחו את אשתו / כי היו שואלים אותו אם היתה
אשתו / שלבד שהיא אחותו / והיה אומר כן / וככה היה ראוי שישאלוה בנגר /
ואמר כאשר התעו אותי אלהים / לפי שכל הגולה מארץ מולדתו ומיתו יושב
במקום קבוע / והיתו יודע אנה ילך / יקרא תועה / כמו שפי׳ רש״י · וכאשר
ראה אבימלך דברי אברהם טובים ונכוחים / כתאות אלו שכל זה שרלה
במלאתו דבר אלהים הוא / ולכן שלא לו חרון כאן וכבר ועבדי ושפחות / כדי
לפייסו / והשיב לו את אשתו / והותרה בזה השאלה הט׳ · והנה אמר אבימלך
לאברהם הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב / לענין לספרתי לך · וכבר
שהרחיק עליו בענין פרעה / והוא שהיה ענין קנות אל המלכים / שה אמר
אשר שכב עמה המלך / אין ראוי שישכב עמה שום אחר / כי פרעה היא למלך
וכמו שכתב בירושלמי שכתות על אשר שב את אביהו הבוהית אשר מות
דוד לאשה / עם היות שהגיד הכתוב שהמלך לא ידעה / והיה הדבר ההוא
כל כך זר בעיני שלמה / שאמר לאמו על אשר שאלה ממנו זה כנגד שרוכיה /
ושאלי לו את המלוכה · ומפני זה אלו היה אבימלך שוכב עם שרה / היה בלי
ספק מקפיד שלא תתגלגל עוד לארצו / ועל שכן בחייו ובארצו / והיה אבימלך
מוסר נפשו למות / ולא ידעה לשום אדם לגבת אליה / ואף
שיתן לו כסף וזהב / הנה מפני זה הודיעו הכתוב / שאבימלך כדי לאברהם
שלא קרב אליה ולא ידעה / נתן מתנות לאברהם והשיב לו את אשתו / ואמר
לו הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שב / כי תהיה זאת ראיה מוכחת שלא
שכב עמה / כי לולי זה / לא היה מסכים המלך עצמו בידיו · ומכבד את המוכי׳
אותו · כי הנה פרעה נתן לאברהם סיגלו מיד מארצו / לא בלבד כטעם
המוכרי׳ שהיו שופטים כמוה כמוני השופטים / אלא שכבר ישב על שרה
שלקחה פרעה לעצמו / וכדי שלא יאמר אדם בהיותה עם אברהם / אתמול
היתה אשה לפרעה / ועתה היא נבעלת להדיוט / לכך מפני כבודו / שלחה
מארצו · אבל אבימלך לפי שלא נגע אליה / עשה באופן שלא ימנע לו מזה
קלון / באמרו לאברהם שישב בארצו בטוב בעיניו / כדי שיתפרסם לכל בני
שער עירו / שלא שכב עמה ולא נתייחדה לו / ובזה הותרה השאלה הי׳ · ואם
פי׳ ולשרה אמר הנה נתתי אלף כסף לאחיך וגו׳ · וכבר ראית דברי המפרשי׳
בפירושו כמה מתחרקים ישינו לכל אחד מהם · ומה שנראה לי בו יותר
נכון הוא באחד מב׳ פנים · הא׳ כפי מה שביארתי שכאשר נתן אבימלך
המתנות לאברהם / ואמר לו שישב בארצו / אמר לשרה הנה נתתי אלף כסף
לאחיך / כי כל הדורות העבדים והשפחות והבקר שנתן לו / והמתנה סבה

הוא לך כסות עינים / שבזה לא יאמין אדם שאנסתי לך / כי אם הייתי קרב אליך לא הייתי נותן מתנות לאחיך / להיות שלך / שבו הייתי הורגו כנכנסי בך / ולכן תהיה המתנה שנתתי לך כסות עינים / ורלוים מוכחת על שלא נקיה מכל עוון · ואת הראיה היא לכל אשר אתך שהם אנשי ביתך / ואת כל ר״ל וגם לכל אשר בני אדם ישמעו את הדבר הזה / ונוכחת ר״ל שתהיה מוכחת על דבר זה · כי בשמעם שנתתי מתנות לאברהם / ושאתה עמך ישבו בארצי / יכירו וידעו באמת כי לא התגוללתי בך · והנה הב׳ מהביאורים האלו / שאמ׳ הנה הוא לך כסות עינים · שאומר הזהב כסף שנתן לאברהם / יהיה לקנות להם כסות עיני׳ / לך ולכל אשר אתך בבית / והאנשי׳ / והכסות עיני׳ / הוא המכסה שהנשי׳ מכסים שתהיו לאות על פניהם / ר״ל זה דרך יאמר / כאומר יותר דבר מוסר שנתתי לאברה׳ / הנה הוא לך לקנות ממנו מכסה / וכסות עינים לך ולבניך / אבל תעשה כן מעם / שתכין ותלבשי / ואת כל ונוכחת / כלומ׳ עם אשר בני אדם תהיה נוכחת / אלא תאמרי עוד לאחי הוא כמו שאמרת בארצי מן יקרתך לכון / ואלו כל שנתו ושנת דיתרגיסם כיכלו / והיתר׳ עם זה הבאת כי י״י וסם הכינו אחת על אברהם ש האלהי׳ ושבלותכם׳ תפלתו / ורפא את אבימלך ואת אשתו ואמהותיו וילדו · והמסו׳ הוה חלוק הוא / שאין מלת וילדו מוסר לכלם / שלא באת׳ רפואות אבים כך שהוסר׳ לו כח להוליד / לפי שכבר יכנס עמכם מה המגל׳ / כמ״ש על כן לא נתתיך לנגוע אליה · ואמנם לאשתו ולאמהותיו רפא ג״כ / לפי שכבר יצלה גורם מלבניו ית׳ בעת שבלקיחה שרה שאבימלך לא יוליד עוד / ואשתו ואמהותיו לא תלדנה עוד · ואולי שכבר נסתמו עבעיהם ותאניהם לכן / כי הטבע בידו ית׳ כאומר ביד היוצר / וכאשר התפלל אברהם עליהם / הסיר הנגע מעליהם · ורפא את אבימלך בתת לו כח להוליד / ולנשיו ולאמהותיו כח שתלדנה / כי היתה הרפואה הזאת / כפי העצירה שנגזרה עליהם / והיה ענשם זה / מדה כנגד מדה / כי רצה אבימלך בלקחו את שרה / היה מונע את אברהם מהוליד את יצחק ואת שרה מהוליד אותו / כמו שיעלם הולדים / ולכן לקו שלא יוליד אבימלך ואשתו ואמהותיו / שלא תלדנה עוד / ואולי שזה רמזו לנו ב׳ זכרו על כל בעדך ורפה / כי התולדה ותולדם הם החיים והבריאות / והפך הוא המיתה לו · והתורה נתה הם הה״ב :

וי״י פקד את שרה עד ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה וגו׳ / הנה ראיתי לשאול בסבור הזה שאלות :

השאלה הא׳ בכפל וי״י פקד את שרה כאשר אמר ויעש י״י לשרה כאשר דבר / וה״ה פירש פקד את שרה על ההריון / ויעש י״י לשרה על הלידה / ואינו נכון , כי אחר שילדה / כידוע שתלד · והיה כן כתב שפקד עניינו זכר / והוא לשון כפול כנקודות / כמ״ש ויזכור אלהים את רחל · ולפיכך ויזכרה י״י · וגם זה אינו נכון / כי שרה לא היתה נשכחת לשיצטרך לומ׳ גם שזכרה / כי הנה מלאך ידעה שתלד / והגביל בה המועד שתלד בה / ולא היה אם כן נה שכחה · גם כי לשון פקד אין ענינו זכר / והנה פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים / ולא היו נשכחי׳ שום / וכל שכן העשוי להם בכל יום / אלא תפול בו השגחה :

השאלה הב׳ באמרו ותלד שרה לאברהם בן לזקוניו / והלא היינו יודעים שילדה אותו לזקוניו / כמו שיאמר אחר זה ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק · והיה אם כן אמרו כאן לזקוניו דבר מיותר ואין לו טוב כלל : ?

השאלה הג׳ מה שבקשה הרלב״ג / למה לא קרא אברהם שם בנו יצחק ביום הולדתו / וקראו בן ביום המולו / והנה שם הוא המוסכם והמוסכם עם הבריות / וזאת הענינים בישראל תמיד / ולמה זה איחר לקרא שמו ביום הולדו : ?

השאלה הד׳ באמרו ואברהם בן ק׳ שנה בהולד לו את יצחק בנו / ויקשה זה למה שידענו זקנתו / כי היה מוהל בן צ״ט שנה / ובלא לו זו שלימות השנה בשנה האחר תלד שרה / כ״ש שכ׳ הנבו׳ שהיה מולת מקומו · ד׳ לאחר וכרון השם והמילה / והיה כראוי לנכתו כמוך ללידה : ?

השאלה הה׳ באמרו צחוק עשה לי אלהי׳ כל השומע יצחק לי / ולא זכרה דבר מאברה׳ בהיות הברית והצחוק בזקנו ג״כ / כמ״ש שלכן אולה שבה ילד / ואם שרה הבת תשעים שנה תלד / שהם המגישים מכל שניהם : ?

השאלה הו׳ מה שאמרה מי מלל לאברהם / וזה אם מפני שבא היודע המאמר בולת מקומו / וגם לפי שלא היה לה לומר מי מלל לאברהם / כי הקב״ה והמלאך ג״כ / כל אחד מהם מלל זה לאברהם / וה׳ כתב שמי מלל הוא לגנאי / כמו לה׳ בזה וכמו׳ בן הגיע שלא מגד מלת מי כי אם לבזיון / מי אבימלך / מי שכם / מי דוד / מי בן ישי · ותתהי מזכריו / שכלה שכה אלו יחום עיניכם / וראו מי ברא אלה · מי ילד לי את אלה · והם מי גדל · מי וזה בא מאדום · מי זאת העולה כמו אחר ורבים כאלה : ?

השאלה הז׳ למה עשה אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק / ולא ביום הלידה / או ביום המילה כמנהגנו היום · ורד״ק כתב שזה כדומה לו שכבר היה בריא וחזק ויוצא מסכנות התינוקות / ואינו נכון כי אברהם ידע שיצחק יבריא ויחזק / והאמין בי״י כי ביצחק יקרא לו זרע : ?

השאלה הח׳ למה זה בקשה הצדקת שרה לגרש את ישמעאל מבית אביו בעבורה / שידעת שלא בהיא אוהבת אותו כאשר את בן יצחק : ?

השאלה הט׳ למה זה בקשה שרה שיגרש אברהם ג״כ את האמה הנה / כי אם שישמעאל חטא בדברו מצחק / הגר מה חטאה / והנחם שנתנה שרה אחלין הירושה לישמעאל כתיבם / לא לבנה אמו / כל שכן שהשכים הקב״ה נזם / באמרו לאברהם כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה : ?

השאלה הי׳ למה זה קרא מלאך אלהים אל הגר והדבר עמה / והיא לא היתה ראויה לנבואה / והנה הסבה הראשונה שדבר לה המלאך היה לבורך אברהם לבשורה שביתו מבריתו / אבל כאן היה כי ישקה אלהים את עיניה כמו שנהה ותרא הבאר / ותשק משם את הנער / ואם הדבור על אודות הנער שהיה בן אברהם / למה לא דבר המלאך לנער עצמו שכבר היה בן י״ז שנה או יותר / ודבר לאמו המצרית · והנני מפרש פסוקי הפרשה באופן יותרו השאלות האלה כלם :

וי״י פקד את שרה תגו׳ עד ותרא שרה את בן הגר המצרית בעבור שאמר למעלה כי עצור עצר י״י בעד כל רחם לבית אבימלך על דבר שרה אשת אברה׳ · סמך אליו וי״י פקד את שרה / ר״ל לאשריה עצר י״י / ולה שהיתה עקרה / פקד אותה שתלד · והו״ל שהתפלל בעד זוגתו / נענה ראשונה לעצמו · וכן היה אברהם / בעבור שהתפלל על אבימלך פקד י״י את שרה אשתו · ולשון פקד הוא בלשון ניקור והשגחה / כמו פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים · כי יפני אדם חוטאים שאולי ית׳ לא היה משגיח בהם / אמר לכם כן · וכמוהו ויפקוד שמשון את אשתו בגדי עזים · י״י כבר פקדיך · עד שפעמי זה / יקראו המשגיחים פקידים / והממונים אותם יקראו פוקדים · ופי׳ הפסוק כמה שהמלאך אמר בכם הזה / שוב אשוב אליך כעת חיה / ושכן הנביאה והגילה / היה המשגיח שיתן לו שרה בן / כי הפעל מורכב מהייות הפועל / והיות המפעל כלן / היה הפועל כלן / ולזה כאומר ויהי י״י את יהושע · ויהי י״י את יוסף / להיות שוכתו והשגחתו עמו / וזה וי״י פקד את שרה / שהשגיח בעניניה ומה שיעד לה / ולפי שיש פקידה לטובה ופקיד׳ לרעה / כמו שאומר וביום פקדי ופקדתי / סמך לפרש כאן / שפקידת שרה היתה כהבטחת י״י לה כאשר דבר / שנתן לה הבן אשר יעדה בו · ולזה לא זכר שפקד את אברהם / לפי שהתקול והאריכו הוא בזה / גם שהיה הדבר הזה יותר זר וקשה בבחינת שרה / ממה שהיה בבחינת אברהם · ולכן אמר לפרש וי״י פקד את שרה כאשר אמר נתת לה ורע / ויעש י״י לשרה כאשר דבר / שילדה בן זכר / ולא בת / ונקרא שמו יצחק / כי זהו מה שדבר אליה · ואמנם בבחינת אברהם / אמר ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקוניו ר״ל שילדה לו עם כל זקנתו / והבן הטוב׳ / וזה טעם אמרו לזקוניו שלא אמר זה לבאוס הזיון אשר בו ילדה / כי אם להגיד שג״כ נעשה לו הזכר הזה והפקידה האלה בבחינת זקנתו · ולפשר זה ג״כ להגיד שיהיה לו יצחק בן זקוני׳ / והוא בבן המועיל לאביו העובד אותו · והמבריך לו לזקונותו וכו׳ על הפירוש הזה / אמרו למועד אשר דבר אתו אלהים · כי זהו הזמן שבו תלד / לא זה שאמר לזקוניו / והתורה בזה אתו הם זכות הב׳ והג׳ · ובספר הכתוב שעשה אברהם בזה ב׳ דברים / הא׳ שקרא שם בנו הנולד לו יצחק / והתכוון אמרו הנולד לו אשר ילדה לו שרה / כי הנה כלו אתי המדעות הטנה / להודיע שמתי בחינות קרא שמו יצחק / אם בבחינת זקנתו שישחק ויצחק עמו / ועל זה אמר הנולד לו · ואם בבחינת שרה לזקנותה / ועל זה אמר אשר ילדה לו שרה · ואם לא נכרתהו בן / יהיה כנבון שהוא יותר רב׳ / כי אין בספק שהיה ראוי שיאמר כלבד ויקרא שמו יצחק · והדבר הב׳ שעשה הוא שמל אברהם את יצחק בנו · ואמרו בן שמונת ימים / נראה לי שיאמר לשני הדברים יחד / לקריאת השם / ולהכנסתו בברית / ששני הדברים עשה בהיות הילד בן שמונה ימים / ונתן הסבה על זה כלו / באמרו כאשר צוה אתו אלהים / כי הנה בזה כ״ף הדמיון נופלת כאשר / לא להודיע איך עשה זה / אלא שבשביל שבעבור שצוה אותו אלהים / ולומר זה / להגיד שגם היות יצחק הביא והיה אחד מכל אביו / ובפני שבא לו שלא מצותו הענין / שבעבור זה היה ראוי שיפחד מלהמולו בבכנת המילה בהיותו רך וילד / לפני אמו הנה אברה׳ לא חשב זה לכלום / במהרך קיום מצות האל שבזו בקריאת שמו ובמוט׳ המילה / והוא אמרו כאשר צוה אותו אלהים · והר״ן כתב שביום שנולד קרא שמו יצחק / לפי שהבטחה עליו / ותלידתו הגיע אין מזמנה שהיה / אבל המילה היה ראוי לשמונה ימים / והמולו בן · וזה שכתבתי יותר הוותר נכון · והתורה בזה השאלה הג׳ / והנה סמך לזה ואברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק בנו / לא לקרא שמו שלמעלה ממנו / שאף על פי שהיה בן מאה / על אז בן זקוני׳ זה לשמונה ימים / כדי לקיים מצות בוראו · ואמר תמיד בפסוקים האלו מלת בנו / כמוסיף עם יצחק / להורות כי היה בבניו היה כבן המבכר / לא ישמעאל כמו שיספר ולפשר לפרש עוד / שזה הפסוק היה סקירה לכשר שבוה של שרה ותפלתה / כי עם היות שאברהם קרא שם בנו יצחק בבחינות עצמו ובבחינת אשתו / כמו שבארתי / והיה אברהם בן מאת שנה בהולד לו את יצחק / שהיה זמן רב בזקנו שתלדהו / הנה היה לא יחשב הוויה הצחוק על אברהם כלל / כי אם לעצמות / באמרה צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי / כלומר שלא היה צחוק בבחינתו / כי אם בבחינתה · ולפשר שבכל כל השומע יצחק לי / לומר שילעגו מזמנה ויתמיהו שזקנה עם בשורת המלאך / והתורה בזה השאלה הד׳ והה׳ · ולהמכם ותאמר מי מלל לאברהם / שהיו מלי / שכבר ראתה שרה שאלתה הלידה על

שהגדיל השם לעשות עמה מפני שאם האמין לא חלב כדרכה להניק את בניה, כי זה ע״ד הטבע יולדו נשים הזקנות, שיספיק החלב לתת מהם דם מותר לעובר, והטבע עצמו לבדו מזונו דם שיולד ממנו מזון לנולד. לכן גם זאת אלא שהיו לה שדים ממקום, אבל שדים גדולים להניק, ואמרה ומלאך, אמר מי מלל לאברהם הניקה בנים שרה, ר״ל מנה הלידה והנקה קודם עליה לאברהם, אבל ההנקה לא אמר, ולא קודם, והוא מי מלל לאברהם, אלא אמר השם, ולא מלאך, ולא אדם במלל לאברהם, שתהי׳ אשר תניק בני׳ שרה, שנה שילדה בן לזקוניו. ואין ספק שהמלמד הזה עשה השם לכבוד יצחק, שלא יניק משדי נשים נכריות מבנות כנען. או יהיה פי׳ כי ידעתי, מי מלל לאברהם הניקה בנים שרה, עם היות שמלל לו שילדתי בן לזקוניו, ולרמוז מנס הזה, אמר הכתוב ויגדל הילד ויגמל, כלומר שעם היות חלב שרה דק ומעט כדרך הזקנות, הנה גדל הנער ויגמל, כי לא נפסק חלבה עד נגמל אותו, ובעבור אותו נס הנפלא, עשה אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק כדי לתת תהלה לאלהיו על הנס הזה, ולכן לא עשה משתה על הלידה ולא על המילה, לפי שכבר יעדו עליו, אלא על הגמול וההולדה וההנקה שלא נאמר לו. והיתה בזה הגמלות כו׳ וכו׳. ואין כתוב, שבעבור שהתינוק היה מעותד להסכנות בעוד שהוא יונק שדי אמו, לא עשה אברהם המשתה אלא ביום הגמל אותו. וזה שכתבתי לפי הפשט היותר נכון:

ותרא שרה וגו׳ עד ויהי בעת ההיא. זכר הכתוב שראתה שרה את ישמעאל מצחק, ונראה בעיניה שלפי שהיה מצחק מחשבתו שהיו שניהם ביום הגמל את יצחק, וזה קשור המפורשים, ולכן לא באה בינים מרפה, ונראה לשרה שבין שלא יירש בן האמה עם בנה, מה שבנוק שהבן בביתה להלביש על מקומה, וחשבה שיגרש אותו אברהם מביתו, וילך להתגדל בארץ אחרת, ולהיותו נער, אמר׳ שתלך אמו עמו לא לגרש אותה בביתותה, ולא על חטא שחטאה, כי אם שתלך עם בנה להדריכו באשר ישבה. והפי׳ מה הוא כפי המפרשים. אמנם הנכון בעיני הוא, שבהיות יצחק יונק שדי אמו נגבול סכנות התינוקות, לא בקשה שרה שיגרש את האמה ואת בנה, לפי שאין ספק שיקשה על אברהם לגרש את בנו הגדול ישמעאל איש גדול, ושלם בקומתו, בעבור הספק שהוא ביצחק בינקותו, בחלב בקטנו, אבל אחרי שגדל יצחק בגופו, וקומתו, והיה בחזק כל אדם, היה ראוי שיחזיק בו אברהם כבן יחיד ויצוה את הנשים, וידבק בספרי, ומפני זה כשראתה שרה את בן הגר, כלומר בן השפחה, כי לכן לא קראו בן אברהם, כי אם בן הגר לגנותו, שהיה מתגאה בבית כבן יחיד בבית יורשתו, כאשר היה קודם לידת יצחק, ושהיה אהוב וילד נעימי אביו, ושכל בני הבית היו מכבדים ומהדרים אותו כאשר היתה בחזקה אתו, ושבה על זה ושבה שהיה ראוי שיהיה יצחק המיוחד, וישמעאל יעבוד אותו, ולפי שישמעאל היה כבר מוחזק בבית, ומבנים רבות, והיה לא תוכל לגרשו מחזקתו, לא ישר בעיניה שישב עוד בבית, והנה הקפידה על זה, לפי שילדה אותו הגר לאברהם, והיה לאמר שיאמר ישמעאל כאחרית הימים שגם הוא היה בן לאברהם, ושהיה ראוי שיהיו שניהם שוים בירושה, כי מכבדים אל אברהם היו, ובהבדלתו שניהם היו בנים ושוים, וזה טעם אמרו אשר ילדה לאברהם מצחק, כי מלוותה נודעת שילדה אותו הגר לאברהם, היה מחשבתן בירושה. ואמר כן כתב שגרש הגר לא היה מכוון של עצמו, אלא בעבור הבן, ואמר כי לא יירש בן האמה, אבל וכר בגרשו את הגר גם בן, כי לא יוכל הנער לגרש את אמו ושוב את אמו ואת. ונראה שאין הדבר כן, כי שרה ג״כ כוונה לגרש את הגר מן הבית, כמו שכוונה לגרש את ישמעאל, והיה זה, לפי שלא היתה הגר פלגש לאברהם, לא היה ראוי שתשב בביתו עם אשתו הגבירה, אבל שתשב לבדה בבית אחר, וילך אדם אליה בחשבו, ולכן אם היא תשב תמיד בבית ותהיה שם, או את אברה׳ כדיית, הרי הוא בחזקת אשת גמורה, ויחשבו בניה כבניו, ומפני זה אמרה שרה גרש את האמה הזאת ואת בנה, כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק ר״ל שאין ראוי שיירש בן השפחה הפלגש, כבן הזאה הגבירה כשום. ואם היה כדברי מרז״ל, היה ראוי שתאמר גרש את בן האמה הזאת ואת אמו, אלא כשם שגברה היותר משון ננת הוא, הוא גרש האמה. ואמרו כי לא יירש בן האמה הזאת, הוא טעם לגרש האמה, והוא המעשם שזכרתי, שהיתה מולדת לשם, והיה אתו בבית אשר הוא קובע בו דירתו, היא בחזקת אשתו גמורה, ויראו בניה גם הם יורשים הנחל כמותו. אבל בהשיבה שהיא פלגש לא תשב בביתו, ולא יירשו בניה, רק מה שירצה לתת להם אביהם במתנת ידיים, וכן עשה אברהם שנא׳ ולבני הפלגשים אשר לאברהם, נתן אברהם מתנות וישלחם וגו׳. ואין ספק שכלל בהם ישמעאל, אם כן כמו לו מתנות בחייו, ולכן אמר פלגשים בלשון רבים, שהם הגר וקטורה, שלותם נשים היו, וישמעאל גם כן בהיותו והיה בקטורתו. הנה א״כ גרש האמה יותר הכרחי, ואם היה מגרש הבן ויעזור האם בבית, למה תגרש והוקית הבן, אבל כיון שאמה נשיאה גמורה היתה לאביו, והראויה דירתה תמיד בבית, ויאילו הבן מפעם אחת רואה, כי גם בני הגבירות יוצאים מבית אביהם שבודים רבות, וילכו למרחקי ארץ. והנה עד הנה לא הקפידה שרה בזה, כי חשבה שלא תלך, והיה רצונה ותשובה שירש ישמעאל כל הבית, ולכן רצתה שתשב הגר וישמעאל בנה בביתם. אבל אחרי לידת יצחק, חשבה למה שתשאר להיות אחרי מות אברהם כמנין ירושת נכסיו, ולכן כתוב דמשה [illegible], גרש את האמה הזאת ואת בנה, כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק. ר״ל שם נני שאלה מגבירי, והוא השותי. ושם יצחק המבי׳ אליהו והעלתו בכלתו דבריו, שעלף ישמעאל. וזכר הכתוב שירע הדב׳ בעיני אברה׳ מאד, על אודות בנו, והנה גלה גם כ״כ היה בעיניו רע גרוש האמה, עם היות שלא היה בעיניו רע מאד, לא על אודות בנו, מפני שהיה בנו, כרחם אב על בנים, אבל הש״י בוחן כליות ולב, שראה שאלת שרה ובקשתה, שהיתה טובה וראויה, אמר לאברהם אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך, כי בעבור שהוא על שניהם כתבתב, על הנער ראשונה ושניה, ועל האמה בשניה, סומך לבארו על שניהם, וזכר הנער ראשונה, כי הוא העקר, ועל הענין הזה, אמר לו כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, ר״ל הגר שפחת שרה היא, ולכן אם היא שפחה לגברתה, שמע בקולה, ולענין הנער אמר לו, כי ביצחק יקרא לך זרע, והוא הבן האמתי לא ישמעאל. וכתב הרלב״ג שהיתה כונה השם לגרש את ישמעאל, כדי להפרידו מעל יצחק, בעבור שלא ילמד יצחק ממעשיו הרעים. והודיעו, כי גם את בן האמה לגוי גדול, כלומר שאף היותו בן האמה המצרי׳ שהנה עיני הבחירה יהיו עליו בעבורו ובכותו, ויגדל ויהיה לגוי לכח, ואמר לו זה, כדי שלא ירע לו הליכתו, כי כאשר הוא הולך, ה׳ עמו. הנה התבארו הפסוקים כולם ושתרה השאלה הו׳ וכו׳. וזכר הכתוב השלמות אברהם, שלא מרדר על שאמר קונו, אבל השכים בבקר לשלחם, גם לא נתן להם כסף וזהב, שתהיה זה כתורת ירושה, כי אם לחם ומים, כאשר יתנו לעבדים, ולקחו את הילד, אין ענינו שגם את הילד ג״כ על שכמה עם הלחם והמים, כי הוא היה בן י״ז או י״ח שנה, ואין ישימהו על שכמה עם הלחם והמים, אבל פירושו שנתן להם לחם ומים, ושם הלחם והמים על שכמה אל הגר, ועל הילד ג״כ, שכיהם נשאו על שכמיהם הלחם והמים. והר״ן כתב שלהיות ישמעאל פרא אדם, לא ישמע לקול אביו, ואברהם לא מסרו בכל׳ ולתתו על שכם הגר, וצוה לה שתוליכנו המדבר, כי הנה להיותו פרא ללמוד מדבר, שם יערב לו, ולא ישוב לביתו, ולכן נתן לו מים. ואם לא היה להוליכו המדבר, לא היה צריך אל מים, כי הם נמצאים בכל דרך בלולה. וזכר הכתוב שטעתה הגר במדבר, ומפני שטעתה, כלו המים מן החמת קודם בואם למדבר, שהיו הולכים שמה. ובכלות המים מן החמת, והוא הכלי אשר בו המים, נתעטף הנער בצמא, כי כמו שאמר כבר ישמעאל, הגרר יותר קשה לסבול הצמא. ונראית הגר מלוכת הנער בצמא, ושנה שיהיה מת, ולכן השליכה את הילד תחת אחד השיחים, והם האילנות שהיו שם, כדי שלא יכהו שם השמש, והנה נתרחקה ממנו כמטחוי קשת, כי אמר׳ אל אראה במות הילד, והיתה בוכה עליו, אבל להיותה מכרית, לא שמע אלהים בקולה, ר״ל שלא התעורר לרחם עליה, כי אם על הנער, ועם היות שהנער לא היה קורא ולא צועק, הנה אמר וישמע אלהים את קול הנער, ע״ד קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה, כי היותו של צמא היתה הצועקת. כן הדוחק והצער שהיה לישמעאל, זו היה הקול ששמע אלהים ולכן שמעה המדבר האלהי מה לך הגר אל תיראי כי שמע אלהים את קול הנער באשר הוא שם, כלומר מה לך הגר שתבכין, הלא תכנת מיתת הנער בצמא, אין הדבר כן, כי עם היות שלא ישמע אלהים בקולך לרחם עליו ונושעך, הנה שמע אלהים את קול הנער באשר הוא שם, מהנער והדוחק. ואמר באשר הוא שם, שלא שמע קולו להצילו בבית אביו, אלא להבין ו״ה עליו באשר הוא שם, בהיותו במדבר, והר״ן כתב שהודיע אותם, שלא תצטרך ללכת משם לבקש מי׳ כי בתוך ההוא יהיה נמצא. והנה בלא הבור׳ הזאת לגבר בשמו ועבדו, כדי שלא תתירא מהנער ומשמעו, כי גרשו הגר שגרש בעבור שרה גבה וקלקולחיהם שתאכל׳ עליו ותחייבה, ואולי שתחשבה שעוטה שהשליכתה תחת אחד השיחים, באשר שם שבו אביו, למה תשבע עליו הוא יותר ממנו, והאל כן היתה בוכה וצועקת על רוע מזלה, וכותרתו על שרה, והנה את׳ שמה תמיד את ישמעאל, ונם שתשב לפרש את ירושת ישמעאל לבית אביו, או ישמעך שרה לשוב לבבו עליו, כי לא יכיחו מהולא וכבוד במדבר, לכן כה המלאך להב׳ את ישמעאל בעיני הגר ולבנות, ולזה אמ׳ קומי שאי את הנער והחזיקי את ידך בו כי לגוי גדול אשימנו ובכל [illegible] לקיים מה שנ׳ לשרה על ישמעאל בנו, שאין מנוח בעיניו. והנה א״כ כמו שרה ובעבודה, ראתה הגר את המלאך במע׳ הראשונה, כדי להשיב אל ביתו, ובעבורה נלא הגבולה לאהלך, ובעבורה ג״כ בלא עתה לבשר לגדולת בנו, ומותר עם זה השאלה כו׳. ואמר ויפקח אלהים את עיניה ותרא באר מים שאין ראוי שנאמר שעם אותו באר נבראו, כי לא תפסק ושתה של הגר ולא על ישמעאל אביהם להם גם ענם שמעה לשרל במדברה אבל היה בארץ ההיא מלא באר, ולא היתה הגר רואה אותו, והנה זה את׳ מעי׳ והדריכה לבקשו ולמצוא אותו, וזהו ויפקח אלהי׳ את עיניה ותרא באר מים, כי ראתה הבאר כפי שהיה שם, וראתה תדיעה שהוא המים שם ג״כ לא היה אלהים פקח, כלא׳ נעבוק [illegible] שהיא ידיעה, לא על ראות עין. וכוונתו היתה מה שזכרתי, שהציל השם את הגר, עד שחזקה בלבה ודרכה והלכה הבאר. וזכר הכתוב, שהיה אלהים את הנער הזה, לקיים מה שאמ׳ עליו לשרה ושב במדבר הזה, ויהי רובה קשת, כי מאביו היה מתפרנס אחרי שלא היה [illegible] אביו שלא כלום, ולכן היו בניו בני קדר, עד היום יושבי במדברות אנשים פראים, ולקחה לו אמו אשה מארץ מצרים, כי נשא למצריים ולא לשוב אל [illegible] הכבוד. והנה כל המאמר הזה כלו בגם אלהים, בענין ישמעאל, עם היות שמפקידת שרה כאמרו וה׳ פקד את שרה כאשר וגו׳,

לפי

לפי שדרכו שהמעשה ונמצא היה כלו כמדת הדין :

ויהי בעת ההיא וגו' עד ויהי אחר הדברים האלה · ספר הכתוב והתחברות אברהם כשרדו / שאבימלך שר הצבא / ואולי שלכן נקרא אבימלך / לפי שלצדקתו ויושרו היה אבי עמו / וכפי ממשלתו היה מלך עליהם · ואמנם פיכל שר צבאו / ושמו המתפרסם שהיה שם אדם / שר צבא אבימלך / שבניהם באו אל אברהם / ר"ל אבימלך ופיכל לאמר לו זה הדבר · ולדעתי שהלך אבימלך ולקח עמו כל שרי צבאותיו / שהיו רבים / או משרתיהם / להראות לגדולתם / אשר ופיכל שר צבאו שהיה שם אדם / שלא ספר כל שרי צבאותיו ומשרתיהם / הלכו שמה אל אברהם · ואין ספק שהיה אברהם עם מקנהו יושב אז בגרר / וכמ"ש בסוף זה הספור / ויקם אבימלך ופיכל שר צבאו וישובו אל ארץ פלשתים שהלכו שבאו מן העיר / אל אברהם / לדבר עמו כל ההצעות האלה · והנה אמרו לו אלהים עמך בכל אשר אתה עושה אחר בכל אשר אתה עושה לרמוז אל ג' הצלחות שבאו אליו בשנים ההם / הא' בנצחון המלכים · והב' הצלת אשתו מבית מלכים לבסוף ולהסתלקם · והג' בתת לו אלהים זרע קדש בעת זקנתם להיותך נס מרעים · ועל כל זה שיבא המלך המושל בכל הארץ / אל בית אדם גר בארצו לשאול ממנו שיכרות לו ברית / ועל כל זה / אמרו לו אלהים עמך בכל אשר אתה עושה · ולפי שהבינו זה שזרעו יירש את הארץ / שאלו ממנו השבועה לו כשיהיה הנה אם תשקור לי ולניני ולנכדי / כלומר שלא יקח את ארצו מידו ולא מיד בנו / ולא מיד בן בנו / ואמרו אחר כחסד אשר עשיתי עמך / תעשה עמדי ועם הארץ אשר גרת בה / ר"ל שכאשר לא גרשתיך / ולא עשיתי עמך רק טוב / כן אתה לא תעשה עמנו רק טוב · ואם טוב אמרו השבעה לי באלהים הנה / שרמזו אל המקום אשר היה בו אברהם שאמר זה כדי לכבדו / לפי שהבאים / אין ראוי שיכרתו / כי אם שילך הקטן אל הגדול לכרות אתו שם / ואבימלך כדי לכבד את אברהם / רצה שיהיה שמכבן / שיבוא הוא בארצו אל המקום אשר היה בו אברהם עם מקנהו / לכרות עמו שם את הברית · ואמר עם תשקור לי לפי שבהיות אוהבים / כאשר ישלמו רעה תחת טובה / יהיה משקר והורד בזוהמתו · והנה אברהם השיבו אנכי אשבע ממנו כשמרתי / שפירושו אנכי אשבע כדבריך / ואשבע על כל מה שאמרת · אבל פירושו אבל שאברהם לא רצה לישבע / אלא על עצמו / לא על בניו ונכדיו / כי היה יודע כי זרעו יירש את הארץ / ואיך ישבע על מ"ש לו השם לכן אמר אנכי אשבע / כלומר אנכי כנגד עצמי אשבע / לא כנגד יוצאי חלצי · ובעבור שאבימלך שאל זה ממנו כלוה כאוהב כאמן / הוכיחו אברהם על באר המים אשר גזלו ממנו עבדיו / שלא היה זה מדרך האוהב ואבימלך השיבו / לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה / וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום · שרצה בזה / שאינו לא כזה לעשות כן לפי שהוא אוהבו / וזה אמר לא ידעתי מי עשה את הדבר הזה / וגם אתה לא הגדת לי כאשר קרה הענין / ליסר את הגוזלים / וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום מפי אנשים אחרים ולכן אין עלי אשם בדבר הזה · והנה אברהם רצה לתת לאבימלך חליפין כנגד הבאר ההוא / כדי שלא ישאר לו עליו זכות כלל · וזה בשבע כבשות אשר היו לו ובעבור שהיה בזיון וקלון לאבימלך שיקח מאברהם דבר מועט כזה ולכן לקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך / ויכרתו שניהם ברית אחים · ואחר זה / הציב אברהם את שבע כבשות הצאן לבדהן / וכאשר שאלו אבימלך מה הנה שהציב לבדנה / השיבו כי את שבע כבשות תקח מידי / בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת · כלומר הנה הצאן והבקר שנתתי לך / מנחה שלום לאדוני / אבל שבע כבשות האלה לבדנה תקח מידי בדרך חליפין כנגד הבאר / בעבור תהיה לי לעדה כי חפרתי את הבאר הזאת / ושהוא שלי ואע"פ שעבדי אבימלך היו מתעוללים עלילות ברשע נגד אברהם / כאומר שחפר את הבאר ההוא ונטלו רשות המלך ולכן נתן לו אברהם שבע הכבשות / כדי שיסתלקו מעליו כל ערעור שיהיה להם לו על זה עד שמפני זה קרא לאותו באר שבע / לפי ששם נשבעו שניהם / וגם ששם כרתו שניהם ברית כבאר שבע · והרב בעל כתב שבשבעה עיקרי שבעה ורצוי לדעת למה נקרא שבועה מלשון שבעה / ומן למה הציב אברם שבע כבשות האלה עלא מספר אחר / ואולי שהיה זה מפני שהאומות ההם בזמן ההוא / היתה אמונתם בשבעה כוכבי לכת והמשמשותיהם עליהם / ולכן היו נשבעים עליהם / ונקראת מפני זה שבועה מלשון שבעה / ואברהם מפני זה / לבטל של אבימלך אל לבו מפני דרך אמונתו / הציב שבע הכבשות לבדנה ונשבעו שניהם בשבע האלה ר"ל כ"ש שכל מי שיעבור עליה / ישפטו עליו הכוכבי' ומשמרותם וגם עליהו (?) הגוזן שקראו השבוע והקרים כיצד / כלומר הוא שבועה מפני שבע כבשות שהציב אברהם לבדנה / ובאמת ולכן נקרא כל קיום / שבועה לזכר אותו שבועה / שכרתו ברית שניהם · כלומר אחרי שבעו כל זה / שבו אבימלך ופיכל אל ארץ פלשתים / לשבות בארותם / ואברהם נטע אשל בבאר שבע / ויקרא שם בשם ה' אל עולם ר"ל שהיה הבנה הראשונה שהכאת / הוא אשר ברא את העולם / והוא אחד אלא היה / והיה מפרסם ומקרא זאת שם בהיות שבר אברם בארץ פלשתים ימים רבים ועכ"ם לא נתפס לקרא בשם אלהיו והיה האשל ממה שכתב הר"ל (?) בג / אילן גדול אצל הבאר / להיות ממנו צל על הבאר כי כן היה לו במקומו ומורה / כמ"ש ויהי סימן אשל עליה תחת העץ וישכנו לפי שבהיות העץ היו אוכלים תחת העץ / להתלונן בצלו / ולהיות הדרים אשר תחתיו חיים וקיים · ונקרא ממשלה עולה על ... ג"ר פרשה ג"ד
ויחד ... אשר פרשה כהם כ"יעמדו הוא ...

ויהי אחר הדברים האלה עד ויהי חיי שרה והנה שערתי כבתו ... שאלות :

השאלה הא' למה התחילה התורה בספור הזה ויהי אחרי הדברים האלה / כי כיון שכתב הספור הזה אחרי הספורים הקודמים כבר ידוע הוא שהיה אחר הדברים שזכרו גם שאינו כמו כן בשאר הספורים :

השאלה הב' מה היה תכלית הפועל הזה והעקידה / כי הנה לא ימלט הדבר מחלוקה / אם שהיה לבחון הא' לבורא ידיעה לב אברהם וכשתו / ואם שהיה לנסות את אברהם / והוא המטוסה והוא דעת הרמב"ן / והמפרשים אחריו הר"ן והר' אפודי / שנתנו שלא היה זה כנוסין בחון הש"י / לא נסיון לאברהם שהוא מתנוסה / והוא מצוה נגלה לפועל אברהם / כדי שיוציא זה שבכח אל הפועל / מהיראה והאהבה אל השם / כדי שיקבל שכר יותר גדול / מעשה שיעשה בפועל / ממה שהיה ראוי לו ממה שהיה בכח · ואם שהיה לנסות יצחק / לפי שהיה מפשט כבן וקרוב ונוטה לתאוות ומדיוניות הגדות / ויתרגל / מהבין החיות ויתהדל בעבודת הש"י / והיה מפני זה חייב מיתה / וכדי שיוכל ויושב אל הדרך הנכון / שה השם שיתנך ע"ג המזבח ורצה אביו כללו רוצה לשוחטו / כדי שבזה יכנע לבבו הערל · עד שאמרו אנשי' / שהיה יצחק מתולן חולדים / והיה ראוי מפני זה לשוחטו / וכדי להראות שהאהבה שה"י / מה הש"י בפועל ההוא / ואם שיהי' תכלית העקידה בכוונת הגולים והאומות / כדי שילמדו כל בני אדם שראוי לירא את השם ולהכבדו ממה שעשה אברה' אביו עם בנו יחידו / והוא תכלית שאמר הרלב"ג כאשר הגיעו לבעל העקידה / והנה יתבאר / שא"א שיהי' העקידה לבחון הש"י / לבחון ולבחינת לבב אברהם וכוונתו / ולא ג"כ לנסות אברהם עצמו / ולא לנסות יצחק ולא לנסות הגוים / ואשר אם כן טורח העקידה בבלי תכלית / ובטל הבטל ע"פ ואמנם שאינו לבחון הש"י / הוא מבואר / לפי שהוא יודע כל הנסתרות ובוחן כליות ולב / וכל דבר לא נכחד ממנו טרם היותו / והיה הבחון והנסוי א"כ בלתי מועלים ממנו · ועוד שאם היה הוא ית' צריך לבחינה יתחדש' אתחדש' לו ידיעה אחריו / ויהיה זה מביא לשנוי בו ית' חלילה · ועוד שיתחייב שיהיה אחר ידיעתו אשר אשר שהיה קודם שידעהו / וזה הוא שקר / כי הוא הכולל מכל השלמות / ואינו אפשר' בדבר מה / ואמנם שלא היתה העקידה לנסות אברהם / מבואר ג"כ לפי שאין לידיעתו ית' / התלות כלל בפעלו הבחירי אין לנפשו / אבל כן כתלות בידיעתו / לפי שהם קנו תכליותו חומו / והיו מכליו' / מפני שהוא יודעם / לא שידעם בעבור שהיו נמצאי' / וכמו שהתבאר בחכמות האלהות / והביאו הביא התורה במ"כ ח"ג · ועוד שאם לא היה פועל העקידה נבין בזה השם / כי אין מצוה נודע' לבלתי אברה' / לא היה הבחון' שיהם הבחון ההוא לה"י / והאלהי' נסה את אברהם / והיה לו לומר שאברהם כנגנה / שיכן היות אברהם מנוסה / אבל שאין יתקב"ה מנסה מה שאין כן באמת נסה את אברה' / שיהיה הודעתו ית' מגבה אותו · ועוד / שאיך יאמרו שהיתה המצוה הזאת / כדי שיראו הגלדים שהיתה נבחרת ונצה לפועל / כי הוא לא שחט בפועל את יצחק בנו / ומי יודע אם היה מתחיל לשחטו בריאותו ספת דם / אם היה מתחרט וחכמת רחמיו / ולא יצא דבר לפעל / וזה טורח לפעל הבחין שהיה אשר ויתן שיהיה עקוד' לבן היתה בכח / וכשאמרת ג"כ בכח יתבלו ספק גמור / ואין הבדל מן היותה בכח קרוב / או היותה בכח יותר רחוק · לפיכך הבכר והתוחלת · ועוד שאם היה תכלית העקידה מצוה נחמדה לתועלת אברהם ושלמותו / איך אמר א"ל תשלח ידך אל הנער וגו' כי עתה ידעתי וגו' שזה הורה יראתו שלא נוסה בפעל הזה כי אם לדעת ממנו / לא בעבור הפעל בעצמות שלל כלומר לא ישלח ידו אל הנער / מפני שידע כי ירא אלהים הוא · הנה מכל זה נראה שלא היתה העקד' מצוה לתכלית אברה' ושלמותו · ואולם שלא היתה לבחינת יצחק להדריכו ולהשלימו / ראיה נ"כ מפני שיצחק היה שלם מבטן המולידים אותו / ולא היה נוטה לתאות מדיניות ככר פורש בדברי בתולת הזה / ואיך יתכן שבן יחיד / אמר לאברהם עליו כי ביצחק יקרא לך זרע / יהיה כלה ותצות דרכיו / ואם היה כן / איך לא נזה לאברהם שייסרהו וילמדהו באורח משפט / וזה טורח שיעלה לעולה ולא ישחטו · ועוד שאם היה זה תכלית העקידה / איך אמר בתחלה והאלהים נסה את אברהם / ואיך לא אמר הכתוב שהוכיחהו לאברהם על זה / לומר שהיה ראוי לבחנו אם לא בחמלת ה' עליו · ועוד שלא יתכן / לו אברהם ידע סבת זה משפט שהיה לנסות את יצחק / או לא ידע / ואם ידע איך אמר והאלהים נסה את אברהם / כי הוא לא נתנסה כזה בהיותו יודע שהיה כלו תחבולה לנסות את יצחק / לא לשחוטו / ואם לא ידע אברהם זה / א"כ לא הגיע ממנו תועלת / כי מי הגיד ליצחק כי זה סבבה לו כדי ליסרו / ואולי היה הוא חושב זה הפועל לאכזריות גדול / ומשבות משלמתו · ועוד כי אם היה התכלית תועלת יצחק / מה ענין אל תשלח ידך אל הנער / כי ידעתי כי ירא אלהי' אתה / כי אם שיהי' ירא אלהי' / ראוי לנסות את יצחק אם יצחק לא ינוסה · הנה א"כ

לתכלית

לתכלית המוכר / היה הפועל הזה עלה נעשה. ואם היה יצחק חייב מיתה אין מעבור ביד השם להמיתו / או להכניסו לשערי מות בתחלואים ויסורים / וישוב מקשותו וישוב אל ה' וירחמהו / לא שיצוה לאב באכזריות כזה [לשחוט] את בנו. ואמנם שלא יהיה תכלית העקידה בבחינת הרוח' והשתופים כדעת הרב המורה / שהטיל שתנים / אם מפני שלא נאמר בתורה כזה / ר"ל שידעו האומות זה הפועל הנכבד / כיון שנעשה במקום נסתר לא ידע איש / ולא ישב אדם שם / ואף לנעריו לא רצה להראותו ולגלותו / כ"ש לאחרים. ואמנם שהשגה ישמעו אמונת בחוק אברהם / מאחר שלא עשה זה הפועל / אבל ישמעו האומות הנה אברהם עם היותו קורא בשם ה' ושכבור לשחוט את בנו לא רצה לעשותו / ושם במקומו איל אחד ויתעסק מזה אלא בפני האומה / והוא הפך הכוונה / ואמנם שיאמר שתכלית היה לתקן ידעו הרואים מעלת אברהם / איך אמר כי עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה / כי הנה לא"פ שהשם ית' ידעו / הנה האומות שבעבורם נעשה זה הפועל / עדין לא ידעוהו / כיון שעדין לא יצא לפועל. ואמנם שאם ית' כבר ידע זה / ר"ל מעלת אברהם / ולא טוב בפועל הזה לא מפני האומות כדי שיהיה פועל אברהם יודיע כל בני אדם שלמות האמונה ויראת האלהים בזה הפועל / לא די שלא יחייב לרואים להמשך אחר מעלת אברהם בעבודת אלהיו / אבל בהפך שיאמינו בזה שהיה אברהם מכשף ומעונן / ושהיה מעובדי הבעל / ושהיה רוצה לשרף בעבודת המולך / כי איך ייחסו הרואים הפועל הזה למצוה ולמעלה אלא מנהג אחד לכללות. והנה אחר לאכזריות ויצא לנו מכל זה / שאין טועל בפקידה לאחת מן התכליות האלה. ואם סיבה לנוסך הא / להבחין לבבות ולידע מה שלא היה יודע / ולא לנוסך אברהם לתועלת שלימותו ולא לנוסך יצחק ומזכותו / ולא לנוסך הרואים להשלמת' א"כ לא מצאנו תכלית הפועל הזה הנפלא / והיא השאלה הב':

השאלה הג' למה נאמר בתחלת הספור הזה / והאלהים נסה את אברהם / והיא כי הנה זכרו ח"ז י' נסיונות שנתנסה אברהם אבינו / ובאחד מהם לא נאמר בתחלתו והאלהים נסה את אברהם / אלא בזה / בהיות כלם נסיונות:

השאלה הד' באמרו קח נא את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק ואין נא אלא לשון בקשה / ואיך בא הכנוי הזה הנה בלשון תחנה / ומה ענין את בנך את יחידך ומה אשר אהבת את יצחק / והיה די שיאמר את יצחק כי ידוע היה. גם כי יצחק לא היה יחידי לאברהם אלא לאמו / והישמעאל מהלין פתחו פיהם בבכלותם לומר שישמעאל היה הנעקד / שהוא היה יחיד לאביו ולאמו קודם לידת יצחק:

השאלה הה' באמרו על אחד ההרים אשר אומר אליך כי למה לא פירש לו האי / כמו שפירש לו הארץ באמרו לך לך אל ארץ המוריה? וחז"ל אמרו ליתן לו שכר על כל דבור ודבור / אבל זה דרך דרש הוא:

השאלה הו' אם היה השם צוה לאברהם בביאור קח נא את בנך את יחידך את יצחק / והעלהו שם לעולה איך חז"ל אמרו לכם לדרוש במסכת תענית על אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי / אמרו ולא עלתה על לבי / זה יצחק בן אברהם:

השאלה הז' למה כאשר יתברך שיעשה הפועל הזה בהר המוריה כמ"ש אל ארץ המוריה / ולא גבילתו ולא בפירוש הזה אמנם אלא אמרו כמוחו ערכו / כבר היה אפשר לבחנו שיעשהו לשמור ימים או יותר / כדי לתת לו מקום להתיעץ עליו? וגם מה ענין ולך לך / כי לא נוכל לפרשו להנאתך ולטובתך:

השאלה הח' למה הזכיר התורה בספור דברים שאין בהם תועלת כמו וישכם ויחבוש את חמורו / ומה לנו שחבש הוא בעצמו או לא / ושהוליך עמו נערים / אם לא / ושאמרו לנערים ושאמר יצחק ותשובת אביו / ושכלל זה אמרו שתי פעמים וילכו שניהם יחדיו:

השאלה הט' ביאור החמור והנערים אליו / ויחבוש את חמורו ויקח את שני נעריו אתו / וחז"ל אמרו שזה החמור הוא שרכב עליו מרע"ה / ושעתיד לרכוב עליו מלך המשיח / והוא מאמר צריך אל ביאור כי רחוק וקרוב הוא לנמנע / לשיפורש כפי פשוטו:

השאלה הי' למה הוליך אברהם מביתו עצי עולה / כדעתו שהיה הולך להר המוריה / אשר שם עצים הרבה / וכתב הרמב"ן / שאין כל העצים כשרים לקרבן / ולכן לקח אברהם מביתו הראוי אליו. ואינו נכון שאף שנודה שאמרה אחר כל התורה הנה דיני עצי הקרבן לא נתפרשו בה ואיכה מכלל תרי"ג מצות לשיאמרם / כל שכן שנאמר הקודם עצים כשרים יהיו נהגרם:

השאלה הי"א מה היה צריכת הנה האש והעצים ואיה השה לעולה כי קנה אף שלא היה מכיר אש ועצי' אם היה שהולך הוא להקריב קרבן / ישאלהו ואיה השה לעולה / כי בכל מקום ימצאו עצים והאש יעשה במלאכה בהכאת אבן באבן / ואולי שהאש והעצים היו לצורך אחר / לא לקרבן / גם אשר שיעשהו במקום ההוא ובקר ויקחוהו משם:

השאלה הי"ב למה לא שאל יצחק זה / ר"ל הנה האש והעצים ואיה השה לעולה / כשהיו נשאר מכיתם / כ"ש ביום השלישי אחרי שאמרו לנערים / ולמה זכר האש והעצים ולא זכר המאכלת?

השאלה הי"ג למה לא ביאר אברהם ליצחק בשאלו ואיה השה לעולה אמתת הענין כאשר הוא כי הוא היה נעל

שכל והשלמות ויראת שמים / ולא יורה את פי אביו ומצות אלהיו / כ"ש לדעת חז"ל שאמרו שהיה בן ל"ז שנה / כמו שיורה עליו הכתיבת הפרשיות שהיה יכול להמלט מהפועל ההוא / ואף שלא יהיה כי אם בן י"ג / או כ' שנה / כמו שהיה ראוי לשאת כל עצי עולה / כמו שפי' הרא"בע / בידוע הוא שאם הוא לא היה רוצה בפועל ההוא / לא היה נעקד / ובדין היה יכול להמלט ממנו לפי שהאל ית' לא דבר אליו / ולא נוח לאביו שיאמר לו דבר מזה במכות השם / ובהיותו יודע אמתת הדבר ורוצה בו / היה הפועל הקדוש הזה מיוחס לשניהם / לא לאברהם בלבד / בהיות יצחק נושא על שכמו כל עצי עולה / ומוסר נפשו על קדושת אלהיו:

השאלה הי"ד באמרו אל תשלח ידך אל הנער / והיא כי לא יתלם אם שהשי"ת כוונת השם כשאמר לאברהם והעלהו שם לעולה / שישחוט את בנו כדין העולה / ושרפה / וישקה על זה אין יותר בו וכוה שלא יעשה לו מאומה / לא איש אל ריבות והשכוי כתנע בזקן / למה זה אם בקשתה את דבריו / ואם היתה כוונתו כמו שפי' רש"י והעלהו שם לעולה להעלותו ולא לשחטו / א"כ איך טעה אברהם ולא הבין דבר השם ויקח את המאכלת לשחוט את בנו / ואם היו הנביאים טועים בהבנת נבואותיהם / יהיה זה ספק עצום בחק הדת / ודרכי הנבואה? והרב המורה כתב בפ"כ ח"ג שהעקדה מורה על אמתת הנבואה בלב הנביא:

השאלה הט"ו באמרו אל תשלח ידך אל הנער ואל תעש לו מאומה / כי אם לא ישלח ידו בו / בודאי לא יעשה לו מאומה / ומה צורך בכפל הזה:

השאלה הי"ו באמרו כי עתה ידעתי / כי איך יתכן חדוש ידיעה בו ית' וכבר ביארתי שימשך ממנו שנוי בזקן יתברך בספקון במה שלא ידע / והשתלמות בידיעתו / גם כי להיות ידיעתו הוא עצמותו / יתחייב שישתנה עצמותו חלילה. והרב המורה כתב כיתור זה כי מלת ידעתי כמו הודעתי / וזה יכפיק אלו היה מסדר התורה והנבואה בלתי יודע דרכי הלשון / אבל איך יכתוב משה רבינו ע"ה כבוד הלל במקום הודעתי / שהוא פועל יוצא לשלישי מבנין הפעיל / ידעתי שהוא פועל עומד מבנין הקל / והוא רחוק גדול. ואמנם הרמב"ן והמפרשים אחריו אמרו שהיה אברהם עד עתה ירא בכח / ועתה עם המעשה ירא בפועל / וכבר כתבתי הספקות המתחייבים לדעת הזה:

השאלה הי"ז במאמר המלאך עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה והיא למה היו נוי העקדה מהשם הנכבד והמלאך היה נא מהמלאך / ולמה לא בא במאמר הנזור כלם בשם ה'? ועוד שעתה מורה על ההוה / וידעתי מורה על העבר / והיאך יכבימו שתי המלות יחד / ועוד שהפועל הזה לא יורה על מעלת היראה אלא על מעלת האהבה לכן היה ראוי שיאמר כי אוהב אלהים אתה / ולא יאמר כי ירא אלהים אתה:

השאלה הי"ח מה עשה עתה אברהם שידעו ממנו כי ירא אלהים הוא. ואם בבנין המזבח ועריכת העצים ושאר ההשתדלויות / הלא קודם זה עשה אברהם עבודות יותר מורות על יראתו אם ביציאתו מארצו / והפלתו לכבשן האש ושאר הדברי'. ואם ידיעת שהיה ירא אלהים / לא היתה מפני מה שעשה / לא מפני מה שהיה בלבו לעשות / הנה קודם לזה היה השם יודע יראתו בלבבו / ולא נתחדש לו עתה דבר / גם לא עשה עתה מעשה שתתלה בו היראה:

השאלה הי"ט למה נפרשה קודם שהגיע פעל העקדה / כוכר תמיד שם אלהים / והאלהים נסה את אברהם. אל המקום אשר אמר לו האלהים. אלהים יראה לו השה. ואחר הפעל הזה / נזכר שם ה' ויקרא לו מלאך ה'. ה' יראה. בהר ה' יראה. מלאך ה'. כי נשבעתי נאם ה'. ואין להקשות מן ירא אלהים אתה / לפי שהיראה תיוחס אל מדת הדין / שיירא אדם מדינו:

השאלה הכ' מהיכן ידע אברהם שהאיל שראה שם / היה להעלותו עולה תחת בנו / והנה לא נאמר עליו. ואולי שהיה מאדם אחד שיצא תגלגו / ובא שמה / או שהניחוהו שמה הבעלים לכונת מהכנות / והיה אם כן מעלה עולה מן הגזל:

השאלה הכ"א באמרו ויקרא אברהם שם המקום ה' יראה כי הנה ה' יראה איננו מורה פוסק שהיה לו לומר ה' ראה לפי שירא' מורה על העתיד / ואין לפרשו שירא' מה שיאמר היום / לפי שכבר הא' שמלת יראה היא בא"ת בה שיורה על ההסכק וג"כ שיאמר בהר ה' יראה קושר. והאונקלוס פירשו מענין תפלה כמו ויקרא בשם ה'. ואינו נכון / כי איך אמר ויקרא אברהם / על המקום ההוא / ולא די לנו זה הנער / אלא שתרגם מלת שם שהוא נגרי / כאלו היא כק מן / שתרגם תמן כאשרעה לא? ואם יפורש שהתפלל אברהם' ש"י שנאה כדי שיזכור זה היום כזה הפעל שעשה יקפה מולד קרא' השם למקום ההוא / שאין ענין לו / גם כי היה ראוי שיקראהו בהר ה' יראה לא ה' יראה / כי יראה הוא כפעל / ויראה הוא כפעל / כ"ש שלא תכינו שנקרא המקום ההוא לא ה' יראה ולא בהר ה' יראה ובדברי הימים בא שנבנה שם בית המקדש / אבל לא קראו שם אלא הר המוריה / לא ה' יראה:

השאלה הכ"ב למה בא לאברהם הדבור שני והמלאך כי נשבעתי וגו' / ולא השלים דבריו כלם בפעם אחת / והוצרך לקראו שנית מן השמים / והנה היעודים האלה היה ראוי לומר אותם בראשונה / כשאמר אליו אל תשלח ידך אל הנער:

השאלה הכ"ג באמרו יען כי עשית את הדבר הזה וגו' / כי ברך אברכך וגו' / כאלו זכה אברהם בברכות ההם מפני הפועל הזה אשר עשה / ואין הדבר כן כי כבר יעד השם לאברהם בכל הברכות האלה עצמם במעמד בין הבתרים / ושם נתחזקו לו יותר בברית מילה ? וזה הדבר שבתחלה נתנה לו / ואיך נאמר שבשכר הפועל העקדה . ואם כן כתוב בתורה זה / שנתחדש כאן על היעודים ההם השבועה שנשבע כאן על העקדה / ולא נזכרה בהקדמות הקודמות האחרים אבל אין זה מקום לו מפני שהדין . הנה שביעודים הראשונים נכרתה עליהם ברית / והברית הוא יותר חזק משבועה / כי השבועה אין בה כי אם דברים / והברית יש בו דברים ומעשה רשום . והנה הכתוב אומר לאחר מכן הקים אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים כאשר נשבע לאבותיך / ולא נזכרה בעניני האבות שבועה / אלא שהיה הברי' בכלל השבועה / ולכן נקרא ברית אלה / מפני קיומו / כמו שאמר לא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת ואת האלה / כי מי כמוך ... אשר נשבעתי וגו' / ולא תמצא לשון שבועה בדברי כם / אלא ברית / ואמר נשבעתי / מפני שדברי בה השבועה / והנ' שלשון השבועה הוא לא בא שבועה על קיום היעוד אלא על כבוד היעוד שאמר כי נשבעתי בי נאם ה' כי יען אשר עשית את הדבר הזה כי ברך אברכך . ואם היתה השבועה על הברכות / היה ראוי שיאמר יען אשר עשית ונאמר . כי נשבעתי בי נאם ה' כי ברך אברכך ולא תהיה השבועה על הברכות / גם כי אלת כי לא תפול בזה : בראשית כ"ב

השאלה הכ"ד מה ענין אמרו יען אשר עשית את הדבר הזה / והנה אמר ולא חשכת / והנה הם דברים כפולים ענין אחד / כי הדבר אשר עשה / הוא שלא חשך את בנו והיה א"כ אחד מהם כפל ומותר ולמה בא הראשון בלשון עשייה והשני בלשון שלילה . ויקשה עוד אמרו עקב אשר שמעת בקולי / שהוא עצמו יען אשר עשית ?

השאלה הכ"ה באמרו וישב אברהם אל נעריו ויקומו וילכו יחדו אל באר שבע / וישב אברהם בבאר שבע . והיה לו כי היה די באמרו ויקומו וילכו אל באר שבע / שר' לבאר וכנעריו אבל מלת יחדו מה ענינו בכאן / כי הוא ונעריו אינם נעדרתם יחד לבד אמר וילכו יחדיו . ויקשה ג"כ אמרו וישב אברהם אל נעריו / ולא זכר יצחק / והיה לו לומר וישב אברהם ויצחק אל נעריו / כ"מ ואני והנער נלכה עד כה ונשתחוה ונשובה אליכם / ואמר וילכו שניהם יחדו עד שבם הוא לבקש אבנים לפרש / שהיה הפסוק כלו במלות הכוללות ואין הדבר כן סוף שיתבאר . ומה שאמר שתכנה אברהם באמרו ונשתחוה ונשובה אליכם / ואם לא שבו שניהם / לא נתכנה / אבל הודות הוא שניהם שבו / ויקשה אם כן למה לא זכר הכתוב שבה יצחק והנני אפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלו כלם :

ויהי אחרי הדברים האלה עד וישב אברהם בבאר שבע . הנה ההרצאה הזאת היא כל קרן ישראל וזכותם לפני אביהם שבשמים / ולכן היא שגורה בפינו בתפלתנו כל היום ומפני זה ראוי להאריך בה הבנין והחקירה יותר משאר הפרשיות . וראיתי דברי המחברים והמפרשים בענין זה . וגם אחד מחכמי הדור כתב עליה חבור מיוחד תשובות ושאלות ספרים . ולכי אלך אחרי הקודמים ואקטה בשבלים / ואת הטוב אקבל מדבריהם / ואת הרע הבלתי נכון בעיני לא אקבל / ואליו אתן ... / כפי אלהי הטובה עלי / וראוי לבאר ראשונה תכלית העקדה . ואמנם שהראשון כמו שנזכר בבשרות עכשיו לא זאת הבנוני והשגרכאות בהבלותו יתרון הדעת טוב ורע / ובשבורו שאכל מתכלית עץ הדעת והוא שמקרה לו כפי שקרה כל היום לזרעו בהיותו רחוק מעץ החיים שהוא הדבקות בו יתברך / ויאכלו וישבעו ויבחרו הדעת טוב ורע שעיקרי העולם הזה / והבחירתו / עד שמפני זה נגרש מבואו האלהית לאחות דור באותו מן העולם / ובשום יומו בכתות / ובאר מחוייבים מבאר בצדקתו ובכח במעשה ובטובת גמולותם / והגריעו מההשגות האלהי / עד שנהנה באבות לבנות את עולמו / והיה אחריו בזמן ההוא / אברהם אבינו אשר בצדקתו בחר והאמין / ובאר עלתו ותכלית העולם בכללו שבא לבאר תכליתו / והנה היה הראשון מעיד על תכליתו יתברך בתוספת שכלו / ופרסם תכליתו בעולם / כמו שאמר ויקרא שם אברהם בשם יי' ואמרו ז"ל / עד שבא אברהם אבינו / לא היה שם שקרא להקב"ה אדון שבאמר אדני אלהים מה תתן לי / רש נכה / אלא בא אדם בעולם שפרסם היותו יתברך אדון כל העולם / ומגלה ומכירו בורא ומנהיג / ולא אברהם / כי הוא עמד על זה מצד עיונו / ומפני זה / גבה תכליתו שיהיה זרעו הנבחר מיוחד לעבודתו / ומכל שאר העמים / כמו שהיה אדם הנבחר מכל יצור נוצר / ולזה היה ראוי שתכלית הנמצא מצד האלהי היה העבודה לאל יתברך / וזה שלם בזרע אברהם / אשר בארו היה ראוי אליו / והיה אזה שלם אשר שמוא ידריכם בדרך הנכון / והוא מה שיקרא הבנים / כמאמר התוקיר ראוי שיתאר במה שנוחב חסדו ולכן נקרא השם שחנן שכינה לאברהם / להיות ראש הטוב והתחלת כלותה / להיות נולד בדרך זה / לא בדרך טבעי / כי אם בפועל אלהי . ומפני שבין אדם הראשון וזרעו / הוא יותר מאלות המזבח באור התאוה שירדוף האדם בכבות והמהותכל והשתתה ותרבות וקטטות לכן טרה התכונות הטבעית / שאהל אברהם קודם לידת יצחק / באופן שנולד יצחק בקדושה ובטהרה / ושהיו זרעו יהיו בלתי שאוטים בטיוב / בהיותם מתחטים בתאותם אל שלך / וכן כתב אחריו נבי . וברוך השם אשר לא נתננו אילות שטה שיהול אברהם קודם שיתאר שרה / להיות זרע קדש על כי . ולזה

יחויב בהכרח / שיהיה יצחק הנולד מוטבע בשלמות רוח היושר ולב הזוכה הנכונות לעבודת הש"י / לא לאברהם / אשר אלא היה בעת הלידה מוטבע בשלמות ההוא / כי היה צדיק בן רשע . ולהיות יצחק אבי היושב היה ראוי שבו יעשה עקדה את זרעו מן יצר לב אדם רע מנעוריו כדי שתולותו העת והאלוה יחדו לש"י / ולא ישוב לאחרי שרירות לבם הרע / וזה אמנם ישלם כשיעשה את יצחק אבי היושב קרבן לש"י / שבו תהיה תולדתו מוכנה על היותו הוא וזרעו בלתי כשתכלות הבאות / שכבר הוא כשל כבאות / והוא היה כבבד / אבל יושאל עליו הלזון מותר ומשל שהוא השכל / כי בהכנות מזמנו קרבן יהיה שבטו כלה / ורוצה כראוי לכלום / כיון שבעתה יסבת / אבל אמנם השלמי' בלותי יהיו לו מגד שכלו / אשר הוא לו כמדי בלתי יוקבל ההשבעה / ולזה ראוי שיהי' כשיעשה לשכלו שהוא הנבחר לא לנוף שהוא כפתו / ויושב מזה שיהיה השנה הזה ה' בהכנתו כפי שכלו להיות ההכנה כפי השכלה שיש' טובות והבד הטבע ואבד כחות הגרפים הגופניים / כי הקשר והדבקות אשר בלדם עם השם / הוא בהכנתו כפי שכלו / ולזה יתחייב שבהיות יצחק עולה תמימה / כבר נתרצה לשם / ותוכר מתכלית הכחות הגופניות ומבל זרעו / כלו נקרבו כלם שזה אחרי שבלם / היו גם כבר כעת הקרבן . וכבר העיר רב חסדאי ז"ל בוזאת שבוה ביאור / שזה היה בכונת תכלית העקדה וברכתה / מפני זה היה ראוי שיזכור לנו הש"י בעת גרותינו עקדת יצחק / כיון שבעקדתו נקרבנו כלנו כמו שאמר כתוב / וראוי שנודם גם אנחנו בשכר אותו הפועל המכבד אף שלא נגמר הפועל ולא נשחט יצחק / שאין בספק שלא היתה כוונתו ית' כשנוה להעלותו עולה שישחטהו / שא"כ לא יהיה לו זרע שירים הש"י הכוון / שבשפרותו כיון זה פועל . אבל כבר נשלם התועל' מצוון כוונתו קרבן / אשר שהגיע יצחק לתכלית האחרון מן החיות ושכבר הבשיע כל כחות נפשו מעליו / ויושם לנח / ונתגבר שכלו אשר מכיר היותו נכרי בלא ספק כי כח השגת והתועלת לשלמות נפשו יותר מהבשתם כיון שאלו נשחט לא היה יורגש בשלמות שהשיג כלל ולא היה מכוון היותו ראוי ליהנות אחרי השכל / אבל כשלא נשחט / כבר היתה בדבר ושם לאברון בין עיניו / כדי להתנהג אח"כ בזאת ההנהגה ובזאת שלמות רבים / להיותו כמשך אחר ואת ההנהגה . הנה התבאר מזה / שתכלית העקדה / ואמנם הוא למה שנסה ה' מזה באברהם מפני שלמותו בעצמו / שיהיה זרעו נבחר לעבודתו . וזה לא היה אפשרי אלא כשתוכר מזמנו ובאות הבחם / שהכוונ' על זה / ר"ל כשיוסר וזה בתוכו עולה היותה שהוא יצחק / והיה הש"י תכלית העקדה לברכה / לא בכוונת האלהית / ולא בכוונת אברהם / אבל בנעשה תועלת כלל זרעו אשר נבערה יהיו זרע קדש / ויבאו מזאת מדרגות הכחות הגופניות / ויהיו מוכנים ומוכתרים והש"י לבדו / ובזה יתכן שיחד השם היעודים שיעד לאברהם / שיהיה זרעו מוכנה והכן בש"י / לא כולתו והוא והייתי להם לאלהים / והמה יהיו לי לעם / כי אין בספק שאשר יעד הק'ב'ה בכל זה / היה בלבו שיעשה אברהם פועל העקדה / אשר בו ישלם קיום היעודי' לבניו / ובהיות זרעם לעולם שמכנסו ויקום הברית ביניהם וזה שיוכללו לעבודת הש"י ביחוד / וכבר כתבו קצת מאחרי מורה על כללות הדעת הזה . ואמרו בדרשה ואת אחר הדברים האלה אחר דבריו של שטן . אשר שטן לפני הק'ב'ה / מכל סעודה שעשה אברהם לא הקריב לפניך לא פר ולא איל / אמר הק'ב'ה / כל אותה סעודה שעשה לבנו / אלו הייתי אומר לו לשחטו היה עושה / מיד והאלהים נסה את אברהם . וכבר התפרסם מאמר רבי שמעון בן לקיש שאמר הוא שטן / הוא יצר הרע / הוא מלאך המות . וידוע שהשטן הוא הכחות הגופניות ... אדם הראשון / ויאמר בכלל הכח התאוה אשר בנו / אשר הוא מביא אותנו אל ההפסד / ואחר המשתוקקות המוכנה לחזור אל הבורא / והוא הדבר הרחק מזה המוסר / ובעד זה שהוא מוסר אותנו מהשגת השכל / אל המשתוקקות התאוות ולכן נקרא שטן / שהוא משטה אותנו מהדרך הישר / בהיותו מוציא הרעות ומחטא כל מדות מגונות והוא הנקרא יצר הרע . ושהוא משחית ומונע אל ההפסד / נקרא מלאך המות . ולכן אמרו באותו מאמר שהיה פועל העקדה לבטל דבריו של שטן . ואמנם אמרו שדבר השטן מכל סעודה שעשה אברהם הכוונה בו שעשתה אברהם היה מהדברים הגופניים / לא מהשכליים ולכן היטיב השם יתברך עם העקדה שהוא מורה מתכלית השכל / והבאתו מהאל ית' והשלמתו מהשתעבד אל החומר . ואחרי הקדמות השאלות הנה אבא לפרש פסוקי הפרשה / מוליכים כלם אל היסוד הזה : סנהדרין פ"ט

ואומר שמפני שקדם לספור הזה / שנתן האל ית' לאברהם על מצות המילה / ובבר שחי השם אותו / שהם כלם הסבות אל הבן אשר יולד לו / ושילדה שרה בהיות אברהם בן ק' שנה / והיא בת תשעים שנה / וגם לאחר שנולד יצחק בדבר השם / גרש את ישמעאל / ובאומר לאברהם עליו כי ביצחק יקרא לך זרע / ושם א"כ את אבימלך ואברהם שנשבע לו שלא ישקר את זרעו / ובשלמו זה שאיו לא נכרו יקחו את ארצו לבקשתך העקדה הזאת / אמר ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם / שזה הענין בזכות הדברי' האלה שקדמו / ושכבתך שיהיה שהיה מצות העקדה דבר זר ויקשה מאד נוחיתה כמו שאלה היא . והנה הענין הזה אין ענינו הבדיקה כדי שידע האל מה שלא היה יודע כי כל הדברים גלויים לפניו תמיד אבל והאלהים נסה / הוא מגדלת נס ורוממה עליו אשר כענין יי' כי הנה הפועל הבא השם שנשה אברהם בדבר השם / שעמד לפני עמים / כמגדל רם ונשא / אשר נוים ידרשו ויביטו אחריו . וכן אמרו מדרש בתנחומא שגדלו כנס להתנוסס

מפני קוצר הלב · כמבין אחר נבוך / דמלון אחר דמלון / בשביל נבוכתם בשביל גדלם ככה הוא בל בפיוה / וכ"כ למה / מפני קוצר הלב / והנה זכר הנה החורה הלמודים שהובאו / שלמדנו ממעשה העקדה · הא כמה היה גודל אהבת אברהם לשם ית' שלא די שעזב את אביו וארץ מולדתו ומשפחתו במצותו / ומסר נפשו לפולי סולה והכנעת בזקנתו לקיים דברו · וגרש את ישמעאל אשר אהב / במאמרו / אלא שגם יצחק שניתן לו בזקנתו הוליכו להמיתו / מפני מצותו / ומזה נדע עד היכן הגיעה אהבת השם ויראתו / כי הנה ענין זה שעשה אברהם לא נראה לו לא כמיתת ... / ולא כמיתת נפש כי הוא ... מכל מה שאפשר שיהיה במציאות · והלמוד השני הוא / איך הלמידנו הנביאים ... שלא ישוב אדם שהיו מסופק כלל בדבר אשר יראו / אבל היה דינו אצלם / כדין ... המושגים לחושי' והראיה על זה / היות אברהם מסכים לשחוט את בנו יחידו אשר אהבת נפשו אהבו / כאשר צוה עליו / ואע"פ שבאה המצוה ההיא בחלום / או במראה הנבואה / שאלו היו הנביאים מסופקים בדבר שיגיעו במראה הנבואה לא היו מסכימים לעשות מה שיחלכתו הטבע במראה הגדול הזה מספק / וכמו שהאריך הרב בזה / דברי פי חכם חן באותו פ"כ בח"ג המורה · ורצוי להוסיף עליהם עוד למוד שלישי / יורה עליו ענין עקידה והוא אמונת השארות הנפש והשכר הרוחני / שאלו לא היה אברהם מאמין אמונה קיימת בשכר רוחני / לא היה מסכים לשחוט את בנו יחידו / כי אין ספק כי הוא לא עשה הדבר הגדול הזה מפחד השם שיענישהו / או ישרפהו / כי מה שפגע בחייו ובמותו / אחרי שבנו היה אותו שיהרגהו בידו / אבל היתה תקותו בשכר אשר נפשו שיגיע לו אחרי מותו / בשכר שיעלה בנו עולה / כי בעבורו יזכה באור החיים הנצחיי שהוא טוב מחיים ותכלית / הנה א"כ / והלמודים נסה את אברהם עניינו שבמעשה הזה שצוהו לעשות / סכהו וגדלו ופאר דגל ונס לכל העמים / כי עם היות שלא היו עם בני אדם נסיון העקדה / הנה אחר שהעיד עליו הקב"ה בתורתו / עדות יי נאמנה / וכל בני אדם מודים ומאמינים באמתת הספור הזה / כבא בעינינו ראינו המעשה הזה כי נורא הוא / ולכן התקיימנו ללמוד ממנו ולהתדמות לו לעבוד את יי בכל לבבנו ובכל נפשנו / כמו שעשה אברהם · ואפשר לומר עוד בפי הפסוק הזה / שבעבור שהיה פועל העקדה דומה לנסיון ולבחינה / רצה הקב"ה ללמדנו שלא לנסות את אברהם בא הפסוק / ולזה אמר בתחלת הספור / ויהי אחר הדברים האלה / ר"ל אחרי שעברו כל הדברים שזכרנו מפעלות אברהם בדרך ... והתבוננות הש"י עליו בתכלית מה שאפשר לנודע, והאלהי' כבר נסה את אברהם / ונודע לו אשר לבבו ותום שכלו ונקיון כפיו / הנה אח' זה כלו ... שאמר לו ית' קח נא את בנך את יחידך וזה טעם ויאמר והאלהים נסה מלת על ענין ראשון אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם / אמר לו קח נא את בנך / ועם כל זה מדרכי האלהות התורה המלה הנ' · ואין לומר שאמר ... עם ... כמו וידבר יי אליו / ויקרא ... והנה ... יי ... או באותם ... רבה בלשון ... / כמ"ש ... כי זה אות הוא ... או מוכחה לדבור ... / או קריאה / אבל במליצה מוכחה לזה / היא ... לנקוט לה ענין כמתוב / וכן אותה המלה הנ' · שבעבורה נסיונות שהתנסה אברה' אבינו כדבריהן ז"ל לא באה כתחל' אותם והאלהים נסה את אברהם שלא כזה / לפי שאותם לא נעשו לתכלית נסיון אלא כדי שיעשה אותם הדברים המצווים והנכונים בעצמם / והוא כדי שישאל את חברו שילוה לו מנה / שהוא צריך אליו אל פרנסתו / כי הנה אף כי הוא לא ישאל כדי לנסות / הנה הנשאל שבחבירו הוא מנוסה / שאם ילוהו מה שהוא שואל לו יורה שהוא נדיב לב / והההפך בהפך / והוא א"כ מנוסה והשואל אינו מנסה / כי לא כיון לנסיון · וכן הש"י כשאמר לאברהם לך לך מארצך וממולדתך / לא צוהו / אלא כדי שיכנס לארץ הקדושה / וידבק בה תמיד / ולא כיון לנסותו / עם שהיה אברהם מנוסה עם פ / ולפי שלא היה התכלית האלהי המכוון באותו צווי לנסותו / לא נכתב בו והאלהי' נסה כמו שבעקדה / בעבור שהיה תכליתה לנסות אברה' לגדל ונס / שאלו גוי ידרשו ולהשוב שזהו דעת הרב המורה בענין העקדה המיוחס על אמתתו · ורצוי היה ליחס השם יתגדל במעשה העקידה / ולא בדבר אחר מפני מעלת המעשה הנפלא הזה / על כל שאר המעשים אשר עשה אברהם ושבעבור שהוא היה מנוסה גם בדרך הנסיון והבחינה / וה' נה לא היה מנסה / כי לא יעלם דבר לפני כסא כבודו / לכן דקדקו ז"ל באמרם עשרה נסיונות נתנסה אברהם / ולא אמרו נסה השם את אברהם / כי לפי שזכות השם לעשות לא הפעולות / נמצא אברהם מנוסה בעבורם / אבל הק"בה / לא היה מנסה בדרך בחינה / אלא שנתן לו כח להתנסות כמו שאמרתי · והתבונן באמרו ויאמר אליו אברהם ויאמר הנני / כי הנה לא אמר לו אברהם אברהם פעם אחר פעם כמו שאמר המלאך / לפי שכפל השם מורה על החסידות / וכדי שלא יאמר שהיה זה פועל בהלב / והדומה ענינו / לכן אמר לו בנבואתו פעם אחת אברהם כשואל אם הוא מוכן לעשות מה שיאמר לו אבל הצדיק השיבו הנני / כי עם היות שלא ידע מה שיצוהו / אם יכבד עליו אם לא / הנה חייב עצמו עכ"פ לעשותו / אף שיהיה בו מן הקושי שיעור רב והוא אמרו הנני כלומר הנני מזומן לכל מה שתאמר · ולזאת אמרו קח נא / לפי שפרש אלא כוזה / מלשון עתה / ואפשר לפרשו מלשון בקשה ותחנה · ואם יפורש מלשון עתה / יאמר הגיע העת הראוי להתקרבות אל יי / כדי ליחד יצחק ולהשיגו להשגתו העליונה / ולכן קח נא / רוצה לומר קח עתה את בנך והעלהו שם לעולה / כי זהו העת הראוי לכך · ואם יפורש שלא מה מלשון בקשה / יורה ענינו / שלא נגזר זה עליו בגזרה הכרחית / שלא היה מגזרת הדין / שיעלה בנך / אחרי שכבר הבטיחו כי ביצחק יקרא לך זרע / אבל היה מבקש זה ממנו דרך תחנה · ואמר את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק / להעיר על האהבות אשר בספק היה ראוי שיעורר בדבר / או יתפלל עליו / אם להיותו בנו / שמפני זה היה ראוי שיהיה התפלה והתחנ' יותר מזה שיתפלל על אנשי סדום / ואם להיותו יחידו / וקראו יחידך / לפי שהוא אחד אימנו / והיה ישמעאל אשר נגרש מביתו / והרי הוא כאלו לא היה / ובעבור יצחק יחיד לאביו ויחיד לאמו · ואם לאהבתו אותו / והיתה נפשו קשורה בנפשו · וכבר זכר הפילוסוף / שהאהבה כשתהיה ליחיד תתחזק מאד עד שמפני זה אחרי שאמר יי אחד / בא הפסוק ואהבת את יי וגו' · ואם מפאת עצמו יצחק שהיתה לידתו בדרך נס / והיה ישר תואר ויפה מראה / ומינו כלה לאדבות / ושעליו נאמר לו כי ביצחק יקרא לך זרע · הנה א"כ ארבע הסבות האלה שהיו לאברה' לבלתי שחוט אותו פועל / או לבקש עליו רחמים הזכיר הקב"ה לאברהם עליהם / ונכתב כל זה / להודיע שעם היות שבא הצווי הזה בדרך תחנה ובקשה / באמרו קח נא ושהזכיר ית' על כל הסבות האלהיות לבלתי שחוט הוא / הנה עם כל זה / לא הרהר אברהם אחר מדותיו / ולא בקש עליו / אבל בהשכמה ובזריזות גדולה נזדרז על מצותו /
בראשית רבה פרשה נ"ו וכבר העירונו על זה * בב"ר אמר אברהם לפני הקב"ה / גלוי וידוע לפניך / שבשעה שאמרת לי להעלות את יצחק ע"ג המזבח / לא היה לי להשיב ולומר אתמול אמרת לי כי ביצחק יקרא לך זרע / ועכשו אתה אומר לי והעלהו שם לעולה / ח"ו לא עשיתי / אלא כבשתי יצרי לעשות רצונך וכו' / כי הנה העירו על מה שאמרתי / והתורה המלה הזו / והנה טעם לו שילך אל ארץ המוריה / ושיעלהו שם לעולה על אחד ההרים אשר יאמר אליו / לפי שרצה ית' שתהיה העקדה בארץ המוריה / באותו המקום עצמו שהיה עתיד להבנות המזבח בבית עולמים / וכבר נזכר בדברי הימים / שבנה המקדש בהר המורי' / גם מפני שאדם הראשון נברא מאותו מקום / ושם ישב כשגורש מג"ע / וכמו שזכרתי בסדר בראשית / ושם נח גם כן בנה מזבח / ומפני זה היה ראוי שבאותו מקום שנברא אדם וחטא ונגרש מפני חטאו / שם יהיה יצחק נקרב לעולה תמימה / גם שמפני שלא היה המכוון בזה הפועל שישחט יצחק / אלא שיגיעהו עד שערי מות · ולכן רצה השם שזה הפועל / שיעשה באחד מן ההרים / שהם רחוקים מן הישוב / כדי שלא ידע אדם כלל מזה הפועל / כן יהיה לאברהם קלון גדול / שבעבור לשחוט את בנו / ולא שחטו / כי יאמרו שלא שחטו / מפני שנכמרו רחמיו על בנו / כי מי יאמין להם שצוהו המלאך שלא ישחטהו / ומפני זה היה הצווי האלהי לך לך אל ארץ המוריה / שילך לבדו הוא שמה / ולא ילך עם אחר אתו / למען לא ידע הדבר לאנשי הארץ · וכמוהו פסל לך ר"ל שיהיה הוא הפועל · וכן שלח לך אנשים / ר"ל שהוא ישלחם / ולא ידע כל העם ... כמו שהיה בסוף / ואין ספק שבארץ המוריה היו הרים הרבה / ולא הודיעו השם באיזה הר יעלה / כדי שלא ידע שום הולך ביחוד / וילכו עם אנשים אחריו / וכדי שיצטרך להכנע שבית על סתר / והנה יהיה לו יותר זמן להתיעץ ולהתחרט / אם לא יאמין בדבר · ולמנוס זה שדרשו במסכת תענית / ולא עלתה על לבי / זה יצחק בן אברהם הוא / להגיד שלא היתה כוונה האלהית לשחוט יצחק / ושאמרו בן כתורע הקב"ה אותו / ונוה שלא ישחטהו / כי הנה מתחלת הענין / לא כיון ית' על שחיטת יצחק · וכן אמרו במדרש כשאמר לו הקב"ה *
שם פרשה נ"ג כי ביצחק יקרא לך זרע / לא איש אל ויכזב / כשאמר לו קח נא את בנך / ההוא אמר ולא יעשה · רצו בזה / שאין המאמרים האלה סותרים / ושניהם יתקיימו / כי היתה הכוונה האלהית / שיגיע יצחק עד שערי מות / וישאר כאלו מת ונצל מן העולם / כי בזה תשלם הכוונה כמו שאמרתי · ולמען מה היתה מחשבת אברהם בזה / אין ספק שהיתה כוונתו באמת ובתמים / להעלותו עולה כליל ליי / אבל אין כוונת האומר הגלדי וצווי / הנה יבא ביאורו אחר זה / והתורה השלמה תה' וגו' וגו' :

וישכם אברהם בבקר עד ויקרא אליו מלאך יי · יראה שהיתה הנבואה הזאת לאברהם בחלום הלילה

מזה שאמר וישכם אברה' בבקר והנה זכר הכתוב כל הפרטים האלה מהמעשה להודיע שלא היה מעשהו כמעשי בלדם הבורח את עצמו / אבל במתון ובנחת נדול ג' ימים בלי חרטה · והנה הש"י אמר רגע אחד אעלה בקרבך וכליתיך / וכן ואכלה אותם כרגע / להגיד שלא יתאפקו רחמיו לעשות
שם נ"ה בהמשך הזמן / שלא כרגע פתע פתאום אבל אברהם כבש רחמיו כל אותם הימים / בעשותו כל המעשים אשר יעשה מבלי חרטה / וחורה לאחור / ולזה נאמר וישכם אברהם בבקר כאיש מהיר במלאכתו / ולאהבו לעבודתו הוא עצמו חבש את חמורו וכן אמרו בבראשית רבה / אמר רבי שמעון בן יוחי וכי לא היו לו כמה עבדים לחבשו / אלא אהבה מקלקלת השורה · ואמר ויקח את שני נעריו / כי הוליכם כדי שיצחק לא ירגיש בדבר למה היה מוליכו עמו וגם כדי שיטעינו את חמור טוען העצים / כי לא יוכל יצחק לשאת אותם על שכמו שלשת ימים · ומטעם הענין / אפשר גם כן לפרש שהשכים אברהם בבקר / כדי שלא ירגישו אנשי העיר שהיה הולך בדרך / כי להיותו בניה אלדים בתוכם / ילכו אתו / וישקיו לדעת אנה הוא הולך / ומה זה הוא הולך / ומפני זה עצמו הוא חבש את חמורו / כי אם היה מצוה לעבדיו לחבשו / היה מתפרסם הדבר עניו / ונשמע קולו בעיר ·

ולזה

ולזאת גם כן חבש חמור ולא נגע / שהיו חורים בלוקחיו לרכוב על הנחלים / וכמו שיראה משבין אליעזר עבד אברהם בנערי יצחק · ולא ידעין שיראה אדם הגדול שבם / והכירו אותו על אברהם אין כמו שיתפרסם' שהוא רוכב לבדו בדרך רחוקה / אבל החמור / יחשבו שהיה חבוש לאחד מעבדי הבית / להביא עצים או דבר אחר הצריכים אל הבית ולאחר מכן אמרו ויקח את שני נעריו אתו אולי לזה הטעם בעצמו / שכדי שלא יתפרסם הליכתו / לא קראם / ולא אמר הביאו עמכם ללכת בדרך כדי שלא ישאלו אנה / ויגלו אנה הולך / והנכון אולי לקחתם עמו / שלא קראם כולו עמי / אבל לקחם ויהיו עמו בידיו / והם הלכו אחריו · ולאחר שני נעריו המיוחדי' לו לשמשו / והנהלים עמו תמיד / לא יכירו מחנו / וזה כלו כדי שלא ירגשו הדבר / ולזה בעצמו בקע עצי עולה הוא בעצמו ולא צוה לשמשו / כדי שלא יתפרסם הדבר · ולאחר מכן אמרו נכבדי אליו / ר"ל לפי שהם אחיו המיוחדים הרבה בבית / קמתם לרכוב עליהם / וקרבתם לשמשן / ולאברהם לא רצה לרכוב אלא חמור אחד / שהיה מיוחד אליו / כדי שלא ירגשו משמשי הבית / כי כל א' מהמשרתים יש לו בהמה מיוחדת בבית לעבוד עבודתו / אותה ירכוב בכל יום · ולאחר החמור המיוחד לבעל הבית / לא ירכבהו אדם כי לא ישתמש בו · ולפי שהיה אברהם כיוה כובש את יצרו / והנהיג שבע החמור / כמו החכמים ז"ל ע"ד המליצה לדרוש / ויחבש את חמורו / שחבש והכניע את החומר / והיה שכלו / כי בזה יוכל ללכת אל המקום אשר אמר לו האלהים · ולפי שהיה אברהם מתחלה בשלמות חומרו / והשם רכיבו בכתיבות התורה שכתבה ע"י שכלים ראיתי / לפסוק והשם והמה על פניו ועלך המשיח יהיה תכלית כל תאוה המיוחד / לכן אמר ז"ל במליצת זאת החמור בעצמו שחבש אברהם / הוא אשר רכב עליו משה / הוא אשר ירכב עליו מלך המשיח / ר"ל שזהו החומר שהכניע אברהם תחת שכלו / והכניע ג"כ משה רבינו / בקבול התורה / והכניע ג"כ מלך המשיח לתתו שלמים בתכלית השלמות [illegible] / ותכלית לשלמות חומרו / [illegible] · ולאחר מכן אמרו ויבקע עצי עולה [illegible] שהוליך אברהם מביתו עצי העולה / כדי שירגיש יצחק בדבר ויאמר אליו / הנה האש והעצים ואיה השה לעולה / והיותר נכון אולי / שאברהם לא לקח עצי עולה מביתו / [illegible] ששאל בנו / הנה האש והעצים ואיה השה לעולה / אבל אחרי שירד מביתו עם נעריו והם בנו בדרך / בקע עצי עולה ושם אותם על החמור / [illegible] יצחק בנו אל המקום אשר אמר לו האלהים / כי לא נבל לבו / ולא כשלה [illegible] / עד השלישי [illegible] ג' ימים באר המוריה [illegible] / לראות [illegible] ויהי ביום השלישי [illegible] ר"ל ביום הג' בהליכתו באר המוריה / [illegible] המקום המיוחד / כי רצה כבר שכלו / [illegible] לפניו ית' והוא דרך נבואה · או שראה ענן קשור על ההר כדברי רז"ל ולזה אמר אל נעריו שבו לכם פה עם החמור כי המקום מרוחק / [illegible] כדי שלא ירגישו בדבר · [illegible] כדי שלא יחשבו שהיה לו לעשות דבר גדול ויתעכב שם / [illegible] לכן אמר שבו לכם פה עם החמור / כי אני לא אתעכב / אבל מיהרה תשובתי אליכם / ולכן ראוי שלא תלכו למקום אחר כלל / כי אולי אבוא ולא אמצא אתכם / וג"כ לא תעזבו החמור שילך לרעות בשדות אלו / אבל יהיה מזומן עמכם / לרכוב עליו / [illegible] / והוא אמרו ונשתחוה ונשובה אליכם / והודיענו הכתוב בזה / [illegible] צדיק נתקיימו / [illegible] שנתקיימו דבריו בהשתחויה ובשובה אליכם · [illegible] שבו לכם פה עם החמור / [illegible] אבל החמור לא יוכל לעלות אל ההר / כי הוא גבוה ותלול / ואין בו דרך סלולה / [illegible] · מפני שהחמור לא יוכל לעלות אל ההר · [illegible] לכן אמר שבו לכם פה עם החמור · [illegible] ובשום על יצחק בנו [illegible] לעשות קרבן [illegible] ג"כ [illegible] עמו החמור / [illegible] · ולאחר מכן ויקח בידו את האש ואת המאכלת / [illegible] / ואין דרך בני אדם להוליך מאכלת בידו / [illegible] על מתניו / אלא שהיה אברהם עושה כל זה / למען ירגיש יצחק בדבר / בראותו האש בידו והמאכלת / [illegible] / כדי שידע [illegible] / שהם הולכים לעשות קרבן / [illegible] ולכן אל יצחק אל אביו / הנה האש והעצים ואיה השה לעולה · [illegible] ויאמר הנני [illegible] / ולזה אברהם [illegible] ר"ל [illegible] להקריב קרבן ואיה א"כ השה לעולה / כי ידע יצחק [illegible] שלא

שיהיה [illegible] שהיה אבינו [illegible] עצים כמו אלה להקריב קרבן עולה לי"י / ומפני זה שאל הנה האש והעצים / ואיה השה לעולה · והתבונן [illegible] יצחק / [illegible] / וזה שהוא [illegible] לא ימנע [illegible] / או [illegible] בני אדם [illegible] · או אין [illegible] הולכים לישוב כלל / ואם [illegible] הולכין לישוב / [illegible] ג' ימים [illegible] / כי שם בכל מקום שיגיע / [illegible] עצים והאש / ולא יתכן שבכל מקום [illegible] עצים ולא ימצא אש · ואם אין אנו הולכין לישוב / ומפני זה [illegible] האש והעצים / [illegible] / ולכן שאל כנגד שני צדדי החלוקה / הנה האש והעצים / ואיה השה לעולה / כלומ' בהכרח אין [illegible] הולכים לישוב כיון [illegible] האש והעצים [illegible] / ולכן [illegible] כיון [illegible] להעלות עולה / [illegible] / ויתחיל במה שאינו עיקר שהם העצים · והנה לא הקשה ג"כ יצחק מהמאכלת כמו שהקשה מהאש והעצים / לפי שדרך בני אדם להוליך בדרך [illegible] מאכלת מפני [illegible] / או מפני החיות הרעות / ומפני זה לא הקשה יצחק מהמאכל' · ולאביו ענהו אלהים יראה לו השה לעולה בני / [illegible] · כאומר אל תתמה בני [illegible] לעשות אותך עולה / ואתה תהיה השה [illegible] / ולא תהיה לי [illegible] / כי הדבר הזה אין אני עושה [illegible] / לא במצות השם [illegible] / ואין אני [illegible] / כי האלהים [illegible] / והשה [illegible] / כמו כן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה [illegible] · וספר הכתוב / שאף היות שידע יצחק [illegible] / [illegible] לא נמנע ללכת לדרכו ולא ברח / [illegible] / וילכו שניהם יחדיו [illegible] לאברהם ולא ליצחק / הוא [illegible] / הוא יותר קשה / [illegible] עם היות [illegible] יותר גדול [illegible] / לא היה [illegible] לא [illegible] / ולא [illegible] עוד / אבל [illegible] / [illegible] כל ימי חייו / יומם ולילה לא ישבות / ולכן היה ראוי [illegible] לאברהם /

כתובות פרק אלו נערות

ולא ליצחק [illegible] יותר קשה · [illegible] כתובות / [illegible] / לא היו יכולין לעמוד בנסיונם / והיו עומדים [illegible] / אבל [illegible] / להיות [illegible] / [illegible] על קדושת השם / [illegible] אברהם יותר גדול / [illegible] גדול [illegible]

קדושין פרק א'

אם לא [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] כי אם יצחק היה יודע [illegible] / [illegible] יותר [illegible] של יצחק [illegible] / [illegible] יותר גדול / [illegible] / [illegible] / [illegible] שלא ידע [illegible] / כי הוא לא גלה [illegible] / [illegible] / [illegible] / ויבן [illegible] / הנה יצחק [illegible] את החמור / [illegible] / [illegible] / [illegible] את העצים [illegible] / [illegible] / [illegible] ויאמר [illegible] / [illegible] כי אלהים יראה לו השה לעולה בני / [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] / [illegible] · ויבא [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / ויערוך את העצים / [illegible] / [illegible] / ויעקד את יצחק בנו / [illegible] / [illegible] / [illegible] /

כאלו הוא נקרב שחט אבל לא עלה על לבו ששחטו / כי איך יצייר בנפשו שיצוה הא-ל ית' על זה / ואם אברהם יעשה בריאות פ"כ גדול ויורה על זה / אלא וכבר הכתוב שם אברהם אש על המזבח כתורת העולה / כמו שנאמר בפרשת העולה / ונתנו בני אהרן הכהנים אש על המזבח / וערכו עצים על האש. ואולם אברהם לא עשה כן, כי לא נתן אש על המזבח / כדי שיצחק לא יחוש בשריפתו / אבל בנה את המזבח וערך את העצים / ועקד את יצחק בנו / וכל זה מבלי אש / והיה דעתו לשום האש אחר שישחטהו / ועם כל זה היה כן מן הדין / אבל היה מפני שזה היה מתנהג יצחק שהיה טועה דמיוני / לעשות אותו דוגמת עולה / לשיאמר שכבר נתלשו אל השדים / אבל כאשר שלח אברהם את ידו אל המאכלת לשחוט את בנו / ר"ל שגם ידו השמאלית על צואר יצחק / להכין הסימנים לשחיטה / כדרך שוחטי הבהמות / ושלח ידו הימנית לקחת את המאכלת לשוחטו / או הרגיש יצחק בכוונת אביו בזאת / ומפני זה נתייחס פעל העקידה כלו לאברהם לא ליצחק / ולהיות זה דעת חז"ל / קבעו בתפלת דעני לעניי / לומר דעני ליצחק על גבי מזבחו / לפי שבהיותו שוחט ע"ג המזבח הרגיש בכוונתו ובגזרתו / ולזו קרא אל אלוה ויענהו / כי להיותו נעקד / לא יוכל לברוח ולא להשמט / ולכן קרא לאלהיו שיצילהו / ובאתה בזה השאלה הי"א והי"ב והי"ג :

ויקרא אליו י"י וגו' עד וישא אברהם את עיניו וירא / כתב הרב המורה בפ"מ ח"ג שבכל מקום שנזכרה ביאת מלאך או דברו / שהוא במראה הנבואה / או בחלום על נבואה / יהיה בהם / או לא יבאר הכל שוה ושוה · ואנשים מבני עמנו כתבו על זה / שכיון הרב בו לענין עקדת יצחק / שכיון שנזכר שם שמיעת דברי מלאך הכל / היה המעשה הזה מתחלתו ועד סופו במראה הנבואה / ושלא עבר דבר ממנו בהקיץ · בצרתי משמוע / נבהלתי מראות / אנשים מבני ישראל / וכתבו על ספר האפיקורסות הזה / ויסכו לבב / הדעת המגונה הזאת / כ"כ רחוק מכוונתו / כי אם היה המעשה הזאת כלו במראה הנבואה / מה והתהלדים נכה את אברהם / כי הנה יראה האדם בחלום דברים רחוקים / וגם נמנעים / ואיך יצדקו א"כ דברי הרב שכתב פ"כד ח"ג שזכרתי למעלה / מהלמודים שלמדנו ממעשה העקדה / כי אם לא היה דבר ממנו בהקיץ / לא נלמד ממנו דבר / ויהיו א"כ דברי הרב סותרים זה את זה / אבל קרה זה למעייני הספרים האלה / לקוצר דעתם ומיעוט הבנתם בדברי הרב / כי הוא לא אמר שבכל דבר שנזכר ראיית מלאך / או שמיעת דבריו / יהיה הספור ההוא כלו במראה הנבואה / אבל אמר שראיית המלאך / או שמיעת דבריו / או המעשים שיעשה המלאך עצמו / הוא במראה הנבואה לא בהקיץ / לפי שהחושים הגשמיים לא יראו את המלאך / ולא ישמעו את דבריו / אבל פעולות בני אדם ומעשיהם / מי המונע שיהיו בהקיץ / הלא תראה שספר הכתוב מה שקרה לאברהם עם לוט / ונאמר אחריו וי"י אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו וגו' · וכן אחרי מלחמת המלכים / בא לו דבור אל תירא אברם / ואחר המאורים / וכן אחרי שנאמרה לו מצות המילה / נאמר ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו וגו' / וגם אחריו נאמר וירא אליו וגו' / ומליצו שיעקב בשלחו מנחה אחיו / והכינו את המנחה לשלום עשו / ראה את המלאך ויאבק איש עמו / שהיה לדעת הרב בנבואה / כדי להבטיחו מיראת עשו / וחזר הספור להודיע גלגל ביאת עשו / הנה אחר שיחשוב הרב בכל אלה שכל הפעולות ההן היו במראה הנבואה / ושלא קרה לאברהם עם לוט מה שקרה / ועם המלכים מה שמספר / ושלא מל אברהם ולבני ביתו / ושלא שלח יעקב מלאכים לעשו ושלא ירא ממנו / לפי שמצאנו בסוף דבור השם / או המלאך על אותו ענין · הדעת נותן שהרב לא כן יחשוב / ולבבו לא כן ידמה / אבל שדעתו באמת הוא / שראיית המלאך או שמיעתו / והמעשים שנזכרו שעשה המלאך בעצמו / הם במראה הנבואה / אבל הספורי' והמעשי' שלא נתייחסו אל המלאך / כי אם לאיש מן האנשים / לא יאמר הרב שאליה לו שהיו במראה הנבואה / עם היות שבאו בתוך הספור נבואות / ודברי מלאך / כיון שהפעולות ההן שנזכרו בספור / אינן מהמלאך / כי אם מבני אדם / וכן הענין בעקדה לדעתו / שבשם אמר לאברהם בחלום הלילה / קח נא את בנך את יחידך וגו' / וישכם אברהם בבקר / ובעבור אותה נבואה / עשה כל המעשים שנזכרו בספור בפעל ובהקיץ / וכאשר שלח ידו ויקח את המאכלת לשחוט את בנו / או בא אליו דבור המלאך שהיא נבואה לדעתו / לאמר אל תשלח ידך אל הנער / ובהקיץ מאותה נבואה / ראה את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו / ואח"ז אמר נבואה אחרת שנית לאמר / בי נשבעתי וגו' / והנה אם כן הספורי' והפעולות מעשה אברהם בהקיץ / ודבורי המלאך בנבואה / לדעת הרב / ובזה האופן יתקיימו דבריו באותם שני פרקים אשר זכרתי / אין בהם נפתל ועקש · וגם יורה על שזה דעתו מה שכתב פמ"ה ח"ב במדרגות הנבואה / וז"ל המדרגה הא' שיראה המלאך מדבר במראה / כאברהם בשעת העקדה ע"כ: הנה גילה לנו דברי הרב באמרו בשעת העקדה / שגלה דעתו בזה שבאותה עתה שעקד את בנו / שמע דברי המלאך / אותם הדברים היו בנבואה / לא מה שעשה קודם זה / ולא מה שעשה אח"ז · ולדעתי היתה הנבואה הזאת לאברהם כששמע את דברי המלאך / נבואה מוחשת / שהיא מין מחודש בנו זה כמו שזכרתי למעלה / ר"ל שהגיע לאזניו קול מורגש מאת י"י מן השמים / ולא היתה א"כ נבואה דמיונית / ולכן לא נצטרכה אל בטול החושים / כי בהתעוררות חושיו / שמע והבין אותו קול / ובאה מעמיו · והנה היו דברי המלאך לאברהם אברה' כבפעל השם / לפי שהיה כמצוע בין יצחק ובין המות / ולכוין הדבר ולמהרו מוכיעת הזמן / אמר אברהם אברהם אל תשלח ידך / והנה הוסיף לומר ואל תעש לו מאומה / לפי שבראשונה צוה אל תשלח ידך אל הנער לשחטו / ולפי שאולי יחשב אברהם לעשות שום רושם בגוף יצחק לקיים הדבר / כדברי חז"ל / ולכן הוסיף לצוותו עוד ואל תעש לו מאומה / כי להיות יצחק עולה תמימה / לא רצה ית' שיעשה בו מום כלל / ולא כגע וחבורה ומכה טריה · ואמנם למה היה הספר במצות האל ודברו / שבראשונה צוהו והעלהו שם לעולה / ועכשיו אמר לו ואל תעש לו מאומה / הנה אין ספק שמתחלה לא היה רצון השם שאברהם ישחוט את בנו / אבל צוה אותו והעלהו שם לעולה / כיון בו דבר אחר · וכתב הר' יונה המדקדק בס' הרקמה / שהתחכם הש"י לנסות את אברהם / מבלי שישנה את מאמרו בבני התחכמויות / האחד מצד הנוי / שלפעמים יבא לשיתגולל עליו הכשיה / לא שיעשהו עכ"פ / והוא כמו והשקית את בית הרכבים יין / ויהיה לפי זה אמרו והעלהו שם לעולה / התגולל והתעסק בהעלותו לעולה / לא שיעשהו בפועל / כי זה היה המכוין אצל השם לנסו' / לא מה שהבין ממנו אברהם · והב' אמרו לעולה / לפי שהל"מד תשמש מקום תחת / כמו ותהי להם הלבנה ללבן / והחמר היה להם לחומר / והיתה כוונתו ית' שיעלהו אל אחד ההרים / תחת העולה / כי יהיה תמיד לפניו כקרבן עולה · והנה הש"י שיבין אברהם והעלהו שם לעולה / שהיא לא ל' מורה על הפעל / והיא לא היתה כן / אלא במקום תחת · והר"ל ג"כ כתב שלא ל' לעולה / תשמש במקום בעבור / ושהיתה הכוונה האלהית שיקח את בנו ויוליכהו עמו שמה / להתחנך בעבודת האלהות / ולראות העלאת העולה / ועל זה אמר והעלהו שם לעולה / ר"ל שיעלהו באותו הר בעבור העולה שיעשה שם / כדי שילמד לעשותם כן · ואברהם הבין שהכוונה שיעשהו ממנו העולה, וזה היה הנכון אם יבינהו כפשוטו הראשון / אם יבקש אלו פירוש / וכאשר אברהם לקח את המאכלת לשחוט את בנו / הודיעו המלאך שלא הבין כוונתו האלהית / כי לא היתה לעשות עולה מיצחק / כי אם לחנכו בעבודת הש"י / ולזה נשא אברהם ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו · ואין דבריו נכונים בעיני / וקרוב לדברי הר' יונה הוא / מה שנראה לי בזה / וענינו שהכוונה האלהית היתה / שאברהם יחשוב בלבו שהיה רצון השם שיעשה את יצחק עולה כליל לפניו / כדי שאברהם יסכים על זה בכל לבבו ובכל נפשו / מיראתו מלעבור על מצות אלהיו / ובזה יעקוד את יצחק ע"ג המזבח / וישלח את ידו לשחטו כרצוי מקבל / ובזה אע"פ שבפעל לא תעשה השחיטה / בעבור הפועל ההוא / יהיה לפניו ית' כאלו נקרב עולה / ונחשב כליל לי"י / ובעבור זה ישאר יצחק מיוחד לגבוה / והוא וזרעו מיוחדים להשגחתו ית' / בלתי מסורים להנהגת המערכים השמיימיים ושאר הכחות / וכדי שאברהם לא ידע כוונתו האמתית / דבר לו דברים סובלים שני פירושים / ואברהם יבין האחד / והקב"ה יכוין באחר · והנה אמר' והעלהו שם לעולה / אפשר שיובן לא"ד לעולה / שהיא מורה על הפעל כדברי הר' יונה / וכן הבינו אברהם · אבל הקב"ה שלא היתה כוונתו אלא שהלמ"ד היא תשמש במקום כ"ף / כמו להעלות עולות על מזבח י"י תמיד לבקר ולערב / ולכל הכתוב בתורת י"י · ויהיה כן המאמר / שיעלה יצחק כעולה / לא שישחטהו ויהרגהו כלל · או יהיה פירושו שאמר לו בראשונה והעלהו שם לעולה על אחד ההרים / ונשאר לפי שיעלה לעולה באמרו אשר אומר אליך / כלומר ותעלה שם לעולה הדבר אשר אומר אליך / רומז אל האיל · והוא כמו ותפתח ותראהו את הילד / ולפי זה / לא יחסר אשר אומר אליך / למה שאמר על אחד ההרים / אלא על כנוי והעלהו / וכבר יורה שהש"י לא הודיעו לאברהם בזה כי יעלה עולתו / לפי שהיה בידו להעלות עולתו באחד ההרי' שבאלו האמורים כבנו · הנה אם כן לא צוה השם את אברהם שישחוט את בנו / ולכן לא שינה את דברו באמרו ואל תעש לו מאומה / כי נצח ישראל לא ישקר ולא ינחם / ולכן דקדקו חז"ל באמרם ולא עלתה על לבי / זה יצחק בן אברהם / ואחר המאמרים אשר זכרתי / ראוי להעיר איך פעל אברהם ולא הבין דבר השם / כי מאת י"י היתה זאת / וכמאמר הנביא וי"י העלים ממני ולא הגיד לי / והותרה בזה השאלה הי"ד והט"ו · ויש מי שפירש / שהשם צוה לאברהם לעשות את יצחק בנו עולה / לא להיות הכוונה אמת כן / אלא כדי שיתגדל הצדיק במעשה הנורא ההוא / ובזה יגיע תועלת גדול ליצחק בהגיעו עד שערי מות / ובהכניע אמרו / והתיחדו הוא וזרעו להתיחדו ית' / ובזה יתגלה הפועל הזה לצדקה לאברה' / ואם היה יודע אברהם ויבין אמתת הכוונה האלהית / לא היתה נחשבת לאברהם העקדה לצדקות / ולא ליצחק לקרבן עולה / ולא ישוב התכלית המכוון להוציא את יצחק וזרעו ממשלת הכוכבים השמיימיים והשגת השכל / וכאלו רצה הקב"ה להטעות את אברהם במחשבתו / ולהעלים ממנו אמתת כוונתו / מפני התועלת שהיה נמשך מזה / אבל הכוונה האלהית לא נשתנתה בשום צד / כי קודם העקדה ובשעת העקדה תמיד / היה רצון האל שלא ישחט אברהם את יצחק / וגם זה דרך נלוז ונכון הוא · וכאשר ראה ית' כי לא יתקיים כלום / כי אם כלה ממנו / ושלא היה הדבר תלוי אלא בהולכת הסכין / שלח לו מלאכו וקראו מן השמים בקול גדול ומהיר / ואמר לו אברהם אברהם / והוא מאמרו הנני / כי ספק שהיה הדבור על ענין העולה / לזרוז בשעת המעשה / ולזה השיבו הנני / כלומר הנני עושה מצותך / ועומד בעקידה מוכן אל אותו פעל / ולזה ענהו המלאך אל תחוש שבאתי לזרזך על השלום המעשה / אבל באתי למנעך ממנו / וזהו ואל תעש לו מאומה · ואמנם אמרו כי עתה ידעתי כי

ירא אלהים אתה / צריך לו ביאור / ומה שנראה לי / הוא בז' מב' אופנים ·
האחד שאברהם לא היה יודע תכלית זה הפועל / ולמה יבקש השם שיזבח
הבחון יהרוג את בנו בידו אחרי שנוי מהאכזריות שעור רב מאנשי כשדים /
מצד היות האדם נברא בצלם אלהים וכו' שהוא לד בדרך כס / שישחט וישפך
דמו כמים · ואם מצד הזירוז שיהיה זכיו אשר הולידו למאה שנה / ואחו בת
צ' שנה / והנה אברהם הכני' לעשות זה הפועל המצווה אליו / עם כל זרותו /
ולא הירהר אחר מדות השם לחקור ולידע למה זה ועל מה זה / לפי שדרך
העובד האמתי שלא יבקש טעם למצות אדוניו / וזאת כונתו שאמר רונה
בכך / ולא זו היה מחויב זה כמ"ש להיותו בורא על כל / בתכלית מה שאפשר /
ולהיות יראת הדבר / כאשר שתהיה כפי מעלת הדבר אשר ממנו תהיה
היראה / הנה ראוי שתהיה מצות הש"י בתכלית מה שאפשר ובשהיא כן / אין
בו כנים דבר בעולם למנוע מעשות מה שתנזור לעשות אותה / כי לא היה
דבר יכול לנגד ולמנוע אותה / לא תהיה אותה היראה בתכלי' מה שאפשר /
אחר שיש דבר בעולם יותר חזק מן היראה / מנגד לה / ולכן היה מן ההכרח
שירא אלהים האמיתי / לא יהרהר אחר מדותיו כלל / וגם יאמר לו הש"י
לעשות דבר שהוא זר ומשכל מאד / יעשהו עכ"פ מצד היראה שיש לו מאת
הש"י / שאין ראוי לעבור על מצותיו / ומזה הצד שהיה בעל העקידה זר מאד
מסכל / שישחוט האב היוצא את הבן היחיד אשר לו / הסכים אברהם עכ"פ
לעשותו מאין פונה אם הדבר ראוי או בלתי ראוי / ולכן נכון מזה הפעל
היותו ירא אלהים · והנה להיות מעלת היראה אמיתית תכלית כל התורה /
ותכלית מה שאפשר לאדם להשיגו מן השלמות / כאמרו ועתה ישראל מה
ה' אלהיך שואל מעמך כי אם ליראה / היה אברהם מתייקר להשלים הפועל
ההפלא מעולת יצחק / כדי להגיע אל זאת המדרגה / ממעלת היראה
האמתית / ולזה אמר לו המלאך אל תשלח ידך אל הנער / כי עתה ידעתי /
כלומר אתה חושב שתכלית זה הפעל הוא לכוונתך / אם אתה ירא אלהים
יראה אמתית / ר"ל שתעשה דבר זר לשכל מצד יראה / ולכן אתה רוצה
להשלים הפועל / שיתברר היותך ירא אלהים / לא תעשה כן ולא תגמור
הפועל / כי אין הכוונה בו הנבחן הזאת / כי כבר ידעתי / ועתה אני יודע
בכל האופנים שזה / כי ירא אלהים אתה / ולזה אמר מלת עתה / שחוזר על
הזה / וידעתי שחוזר על הענין / כלומר בכל עת אני יודע / וידעתי / כי
ירא אלהים אתה / ולכן אין צריך שתעשה דבר זר לשכל מצד יראתך / ומזה
ולא חשכת את בנך את יחידך / ר"ל ידעתי שלא חשכת בלבך בנך עם היותו
יחידך / ממני / מצד שאני המצוה · וזה הדרך הראשון · והאופן הב' הוא /
שהדברים האלה היו מהמלאך שדבר אל אברהם בשם האלהית / אל תשלח ידך
אל הנער ואל תעש לו מאומה / ונתכם אמרו עוד כי עתה ידעתי וגו' / הם
דברי המלאך / שהוא מעצמו אמר / לא בשם השם / ולכן לא אמר נאם ה' כמו
שאמרו בדבור השני · ולפי שיש במלאכי מיעוט ידיעה / כמו שיקנו להם שבעה
תפלת כנתם / לכן צריך באמרו עתה ידעתי / כי בתחלה לא היה יודע האמת /
ויהיה פירוש הכתוב / כי אני המלאך / עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה /
שהפלג' עצמה / בהיות כי עד עתה היית כן בסוד / ולכן לא חשכת את בנך
את יחידך מלהעלותו עולה / ראתה ממני / ועוד ליר זה · יאמר כי עתה
ידעתי כי ירא אלהים אתה / ממני / כלומר יותר ממני / אחרי אשר לא חשכת
את בנך את יחידך / ואמר זה לפי שהמלאכי' יקראו יראי אלהים / כמו שאמר
אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו · והיראי על לפי מלת ממני /
המלכה חוזר אל לא חשכת / כי הנה למטה אמר כי אז אתה אמר בני יען אשר עשית את
הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך / ולא אמר שם ממני / לפי שפירושו
הוא כמו שפירשתי / והיה כאות לאחרי כן אל היראה / ולא כדבור השני ·
והנה אמר כי ירא אלהים אתה / לפי שהיראה השלימה היא לגמרה / ענינה
וענין היראה אחד הוא · ואברהם מיראתו מאלהיו לא הרהר אחר מדותיו /
וכפי כל א' מהדרכים האלו / היתרה המלה הי"ו · וגם היות שהדבור
הזה כלו / לא בשם אלהים / ליחס הדברים כלם אל השם הנכבד / הנה
בנבואה הזאת היו הדברים בשם המלאך / לפי שהיתה זאת נבואה מוחשת /
והיה ענינה בהקיץ / והנבואה המוחשת היתה לאדון הנביאים מרע"ה
מהשגה הנבואה ית' / אמנם לכל שאר הנביאים ולאברהם לא היתה אלא
ע"י מלאך / ואמנם שקרא הכתוב מלאך אל הקול שבשמים שהוא מלאכות
ה"י / והיתרה המלה הי"ו / וכן היתרה המלה הי"ת / לפי שכל המעשים אשר
עשה אברהם כמצו' השם / ותכלית עבודתו ויראתו / לא היו כראוי' לכלום
בערך פעל העקידה אשר עשה · להסכים בלבו לשחוט בידיו את בנו יחידו /
מבלי הרהור / אחר מצות השם / ולא תפלה אליו להשיבו מדבורו / כי טבע מתנגד
שכלו על מאמרו / ובשלם בדעתו שזה מאמר הוא בכבוד / והשכל הוא כנגדו /
ונשאר לעד · ולזה עמו הזכיר קודם שנעשה פועל העקד' תמיד שם אלהים /
אשר פירושה בעל הכחות / ובכללו כוח המלאכי' והגרמי' השמימיים שיש להם
כח והנהגה בשפלים / כמו שאמר אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים ·
ויצחק קודם שנעשה עולה היה תחת ממשלת הבחירת ההם / ולכן נזכר
בספור קודם העקידה מלת אלהים / אבל אחר שנעשה הפעל · כבר היה תחת
ממשלת הש"י ביחוד / ולזה נזכר מאז והלאה שם יו"ד · המורה על השם
המיוחד מחויב המציאות / והיתרה בזה המלה הי"ט :

וישא אברהם את עיניו וגו' עד סוף הפרש' בהיות שאברהם
לא היתה כונת השם שיעשה את בנו
עולה / היה קשה שתהיה ביאתו אל המקום ההוא לבטלה / ובנין [illegible]
ועריכת העצים אלא רכלית / ונשא עיניו לראות מה יעשה / וראה שהיה שם
איל אחר נאחז בסבך בקרניו · וכתב רמב"ן שאחרי שאמר לו המלאך אל תשלח
ידך / ראה את האיל שהיה נאחז / ואף שתרגם אונקלוס ויקף אברהם ית
עינוהי בתר אילין ותוא · ולפי מדרש הגדה אחר כל דברי השכינה והמלאך
ועשות אברהם / אבל זה וזה אינו מתיישב על הלשון / והנכון הוא / שנשא
עיניו והנה איל / ר"ל שראה אותו הולך ורועה שמה / ואחר כן ראה אותו
נאחז בסבך בקרניו / והיו אם כן שני נסים / מה שבא האיל מבלי היות נראה
בכל הזמן ההוא · והנס האחר שבהיות שראהו רועה כרצונו / מיד כפתע
ראהו אחר כך נאחז בסבך בקרניו / ולכן התבונן בענינו ושהב שמאת ה'
היתה זאת / ומפני זה לקח את האיל ויעלהו לעולה / והוא אמרו אחר נאחז /
שפירושו אחר כך ראהו נאחז · ואפשר לפרש אחר נאחז / שהיה נאחז אחר
המזבח / כאלו השם אחזו שם לזה / ואמר תחת בנו / להגיד שלא עשאו
קרבן תודה להודות לש"י על שהציל בנו / אלא שעשאו עולה תמורת יצחק
בנו / כי היה בדעתו לגמור הפועל / וכאשר לא נגמר חשב שהיה מחוייב
לתת במקומו כופר / ותמורת זה במקום זה / זה תמורת זה / כי התמורה /
לא תכתן אלא על הדבר שהיה אדם מחויב לעשותו ולא עשאו · הנה היתרה
המלה הב' / שידע אברהם שהאיל שראה שם / היה להעלות עולה / לפי
שראהו בתחלה בלתי נאחז / ומיד אחר זה בפתאו' ראהו נאחז בסבך בקרניו /
או נאחז אחר המזבח / ולזה בא מלת אחר בוקף גדול שלא יאמר שפי' הסבו'
אחרי שנאחז בסבך בקרניו / אבל פירושו / שבשעה ראה את האיל / ואח"כ
ראהו נאחז בסבך / והוא כמו אחר תעבורו / שפי' כמו / לא מחברת · ולכן
הזמין אברהם שלא בא שם האיל במקרה / ולא שנברח מן העדר / שאם כן
איך ראהו בלתי נאחז / ונאחז בשעה אחת / והאיל הזה / לא כאמר אברהם
קהל המאמינים שנברא לשעתו לא מדבר / שאם כדרך כם ומכון אלהי לא לשם
תהעדר שהיה בו / או שהיה איל מדברי / שאין לו בעלים / והמדינו קהל
שזה להעלותו עולה תחת יצחק / וזהו מ"ש ז"ל במשנה דאבות / שזה היה א'
מן הדברים שנבראו ע"ש בין השמשות / ר"ל / שעלתה לו במחשבה / לעשות
אותו הנה בעת הצורך / וכבר ביארתי אותו מאמר לפירושו במסכת אבות ·
ואמנם אמרו ויקרא אברהם שם המקום וגו' / כתבו המפרשים / שלפי שלא
נדר אברהם המצאה האות כאשר עם לבבו / קרא שם המקום ההוא על שם
מה שהיה בלבו לעשות / כי היה מנהג הנביאים ועובדי האל / לקרא
למקומות שנעשו שם דברים רשומים נסים / שמות מורים עליהם / וכמו
שקרא משה שם המזבח ה' נסי / מפני הנס שנעשה לו שם במלחמת עמלק ·
ויעקב קרא למזבח אל אלהי ישראל / להורות שהש"י הוא אלהיו / וקרא
למקום בית אל / כי שם נגלו אליו האלהים · וכן אברהם קרא שם המקום
ההוא ה' יראה / והכוונה בו שהוא רואה מה שהייתי אני היום בלבי לעשות /
לולי שמנעני המלאך · והלא מחשבתי / כבר ה' יראה לעולם כי שם בניתי
את המזבח / ועשיתי כל המעשי' הרמוזים / על כן דבר לו המלאך שנית כי
נשבעתי / ר"ל שיתפרסם בעולם גודל צדקתו / והפלגת הלאתו בעולם /
עד שהכל יכירו וידעו / כי יען אשר עשית את הדבר הזה / בא לגדל ולמשל
אתה וזרעך · ומהם אמרו שקרא אברהם שם המקום ההוא ה' יראה / לפרסם
התועלת המגיע מהפועל ההוא / שבזכות זה / הש"י ביחוד יהיה משגיח
ומהגיהג בינתו וכולנו · ונראה לי לפרש לפי' הזה / לפרש אשר יאמר היום
בהר ה' יראה / שהרמב"ן בו / שיאמר היום / מכאן והלאה שורשו ויצחק בהר ה'
יראה / שהוא ראוי לשכר הנבואי / שאכיב אליו כל זרעו / כמו שאמרו בזכות
כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא / והשכר ההוא נקרא הר ה' / כמו שאמ'
מי יעלה בהר ה' / וכמו שוכר הגב התורה בספר המדע · ואפשר לפרש
מלת יראה / ויאמר היום / שאלהים יראה / הם כלם עתידי' במקום עבר
כמו ככה יעשה איוב כל הימים / כי כאשר אברהם ראה את האיל / אמר את
הדברי שאמרתי היום בדרך לבנו ומשיה / ליצחק בני / אלהים יראה לו השה
לעולה / נראה שהשם הנכבד ראה זה המאמר שאמרתי אני / וקיימו בזה
השה שנתן לפניו / וזהו ה' יראה אשר יאמר היום / ר"ל ראה מה שאמר
היום / שאמרתי אני ליצחק בהר ה' יראה השה לעולה וקיים דבר עבדו /
וזהו בהר ה' יראה · שהראה אותו ליעתה · והר"ל בו פירש שקרא אברהם
שם המקום ההוא ה' יראה / להורות על מעלת המקום / והוא מוכן
לשיזכן בו השפע האלהי / וזהו הר המוריה אשר שם בית המקדש / ושאמר
אמר על זה בהר ה' יראה / ר"ל שבעת מתן תורה / היו קורין האנשים
אותו ההר בהר ה' יראה / לא ה' יראה / וכמו שקראו אברהם · אבל אל
זה אינני שוה לי / כי הנה לא ומצינו שקרא המקום ההוא בשום זמן לא ה'
יראה / ולא בהר ה' יראה / ומפני זה כ"ל לפרש ויקרא אברהם שם המקום
ההוא / שאינו קריאת שם / אבל הוא כמו ענינו / תפלה וצעקה / שקרא ונצעק
אברהם אל אלהיו / כי הוא השם הנכבד המשגיח והמשפיע במקום ההוא /
רוצה לומר שהיה עתיד לתת שכינתו במקום ההוא / והיתה תפלתו וצעקתו
אחרי שהעלה את האיל / ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה / רוצה
לומר ה' אלהים יהי נא תמיד / להורות מה שאמרו היום הזה / אבל
בני אדם / והוא שלא עקדתי את בני / ושכל כוונתי היתה שזה ודבר כזה /
רבינו על זה ראיה / באמרו בהר ה' יראה / כי לא נאמר שם בנך / כי
אם איל אחד / לא יצחק / והיה תכלית תפלתו ותחנתו / שלא ימנענו
מהעלות את יצחק / גם אחר האיל / כי לולי זה / לא תאזן כוונתו ורצונו
בעבודתו · ומפני זה בא לו דבור שני מהמלאך / ואמר לו יען אשר עשית

את הדבר הזה ולא חשכת את בנך את יחידך / שאותה פעולה חשובה תמיד לתת לחתו לעולם / לכן בשבר זה נשבע ה׳ כי ברך אברכך וגו׳ / והותרה בזה השאלה הכ״ו והכ״ב / שבעבור זה לא הדבור השני המלאך / ולא יאמרו יחד עם הדבור הראשון / והנה אמר ויקרא אליו מלאך מן השמים / להגיד שהיתה נבואת אברה׳ מהשכל הנבדל המיוחס אל השמי׳ / לא מהכחו׳ ורוחות העולמ׳ שנתייחסו לארץ / שהדברים האמורים בזה על אלהים שכנים ביסודות / ולפי שהיה הדבור מלאך / לפי׳ הנבוא׳ הזאת מתמצעת בקול מגיע לאזניו / לכן אמר בי נשבעתי נאם ה׳ / כלומר שבשם אלהיו היה לאות׳ הנבואה הזאת / ואין הכוונה ביעודים האלה שבזמות מקדם עתה לאברהם / אלא להודיעו תכלית כוונתו ית׳ / לבאות זה הפועל / שאין ספק שהיה אברה׳ נכנע לדעת שזה ועל מה זה / לכן הודיעו שהיה צריך רב לזרעו במעשה ההם / כדי שיתקיימו היעודים שנגזר כאותן לאברהם בין הבתרים / וכאשר נשוה על העולה / כי אותם היעודים אשר ייעדו בהם / היו לפניו יתברך על תנאי / שיעשה הפעל הזה / שלא ימנע את בנו להעלותו ע״ג המזבח / כי כשיגיע אותו עד שערי מות בידיעת האלהים / חכה בכל הפעולות המכוונים ההם / וכאלו אמר לו דע לך אברהם / שאין התכלי׳ בזה הפעל המכוון / שלא שיתיחד זרעך לנבואתי / כי בי נשבעתי / שבשם אלהי קיים / כך הדבר הזה קיים / כי לפי שעשית זה הפעל / תוכה לכל היעודים שאמרתי לך / כי ברך אברכך / כי כאשר יעד בהם לאברהם / אין ספק שהיה בלבו ית׳ לבוא לאברה׳ לבסו׳ זה הפעל / אשר באמצעותו ישלמו היעודים / ואין זה / שלא סרפה שבעבע לרעות חולה אחר / ולא פירש לו בעת השבועה במה יצרפהו / ואחר שרצה לקחת ממנו אם תשובתו / מה שהוא בורדו היה בלבב העומ׳ לשנאתו כשנשבע לרפאתו / ואם לא / לא היה נשבע לרפאתו / ואם כן / אין מכאן מקום יסוד כלל / ולא שבועה / לא הודעה / שתכלית העקדה / היה קיום היעודים / ואין לספק איך תלה קיום היעודי׳ בעשיית זה הפועל / אחר שקדם לכן נשבע ונכרת ברית לקיימם / לפי שמחשבה היה בלבו לבוא אל זה הפועל / וידע שכן ישמע אברהם / והוא כשוש החוט שוכרתי / והותרה בזה השאלה הכ״ג והכ״ד / והתבונן היעודים האלו שנאמרו כאן / כי הנה הם אלו מכוונים / כנגד הרעות וההפרכות שהיו מתחייבות לאברהם בשחיטת בנו / האחד / כי הנה אם היה שוחט את בנו / היה מתחייב כליון הזרע שהיה תלוי ביצחק / והב׳ / שיאבד ירושת הארץ / כי אם לא יהיה לו זרע / לא יוכל לירש / והג׳ / שיהיה לאברהם קללה בין העמים / אשר ישחוט שחט את בנו יחידו / ולזה כשרמם השם עליו / יהיה הכל בהפך / והוא כי ברך אברכך / והוא כללות הברכות / ובאמר והרבה ארבה את זרעך / כנגד ואבד הזרע מן הברכות / באומרו כנגד כליון הזרע / והרבה ארבה את זרעך / ר״ל לא פעם אחת / לא פעמים הרבה / והנה עשה שני דמיונים בזה / ככוכבי השמים / וכחול אשר על שפת הים / להגיד שהחכמים והנביאים והחסידים שבהם / יהיו ככוכבי השמים בזוהר ומעלתם / והמון העם יהיו ברבויים כחול אשר על שפת הים / וכנגד הרעה הב׳ שהיתה מתחייבת לבא עליו בשחיטת בנו / והיא שיאבד ירושת הארץ שהיה מקוה / אמר עליו ויירש זרעך את שער אויביו / ר״ל שאויביו והם העמים / לא יעצרו כח להלחם בזרעם / אבל יכנעו נשברים להם גם / ואפשר יהיה כ״כ מושלם ובטוח / שיבוא על הערים ויירשם / וזהו ויירש זרעך את שער אויביו / וכנגד הג׳ שהיא קללה / שהיו מקללים אותו העמים אם היה שוחט את בנו / אמר והתברכו בזרעך כל גויי הארץ / והודיעו שלא היה הדבר הזה בעבור חכמת השכל / עם היות שהוכרח בנסיון / שלא עקב אשר שמעת בקולי בענין העקידה / שהמצוה אותה שמיעה והכנעה אשר ראיתי בך קודם הנסיון / היית ראוי לכל הדבר הזה / כאשר ידעתי אותך / ואברהם לא נתפתה בדברי המלאך שאמר לו אל תשלח ידך אל הנער / ואמר יש עבד שמוחה בדברי רבו / רבו אמר והעלהו שם לעולה / ועתה אומר ואל תעש לו מאומה / אבל לא שבא בקו׳ ה׳ יראה / ולא המלאך / לכן אמר שבית בי נשבעתי נאם ה׳ / ואמנם הדברים שאחרי זה / וישב אברהם אשר שבועה זה הפועל / אל נעריו / ולא מצד שבא יצחק עמו / אחר שהזכיר אותו גם כן בהליכה / כמו שאמר וילכו שניהם יחדו / ויען לו של השוק׳ / והוא לפי שהספור כתוב / שבה אתנה כאותם ג׳ ימים שהלכו בהר המוריה / ואברהם הלך עמו לא ועבדי עולה ומאכלת / והשיב את הנערים והחמור / והלך הוא ויצחק בנו עם הם והמאכלת והעצים / ואין ספק שנשאר על זה ... / והשאיר בלבו / אולי היה רוצה אברהם לשבת עם יצחק / ולכן אברהם ... תכלית הענין הזה / והתפלה המוסף לו מיתו / שהוא שמחה גדולה / יותר מהיום שנולד בו יצחק / יותר שהיה עתה יותר שלם / ויעודיו יותר קיימים / וכדי לשמח את שרה / ולהגיד לשרה מעליה / שלא את יצחק ממקו׳ המזבח / שילך לחברון בדרך אחר / כדי להגיד לאמו את מעשה ה׳ כי נורא הוא / ולשמחה בכל הטוב שהטיב / ויצחק הלך משם לחברון בדרך ישר / ואברהם שב למקומו / שהלכו בהר המוריה עם ב׳ הנ׳ / ובא אליך מפני זה הדרך / ולכן הלך אברהם עם נעריו אל באר שבע / המקום הנכבד אשר ... לחיות עם הנערים / ויצחק הלך לחברון אל אמו / וכן על זה קבע דירתו / שלא מצאה שרה בחברון / אמר הכתוב ויבא אברהם לספוד לשרה / ולא זכר שבא יצחק / ולפי שהיה מוכרח לבשר להם ממנו ומגידתו / לבשר לאמו הבדיקה / אבל הוא היה עם אמו בחברון / ואברהם בלבד / כי הוא היה שבא מבאר שבע מקום מושבו / ואמנם אמר על אברהם ונעריו שהלכו יחדו / מפני שהלכו בלב א׳ / יען אברהם בשמחו הגיד להם כל הענין כאשר היה /

ולכן הלכו יחדו כלם בלב א׳ ורצון אחד / ואמנם כשבאו / לא הזכיר הכתוב יחדו / לפי שלא היה לב אחד ודעת אחד להם / כי הם לא היו יודעים מה בלבו של אברהם כשבאו / והותרה בזה השאלה הכ״ח / ואמנם אמרו ויהי אחרי הדברים האלה ויוגד לאברהם / כתב הרד״ק / שמלשון הכתוב נראה / שלא ידע אברהם מלידת בן / מכל בני נחור / עד היום / ואם היתה פקידתם בימי בחרותם / לא היה אפשר שלא ישמע עד היום / כי אין מרחק רב בין ארם נהרים לארץ כנען / אבל נעשה להם נס / ונפקדו בימי הזקנה / והוא טעם הנה ילדה מלכה גם היא / וכתב הר״ן עליו שלא ידע מה תקן הרב בזה / שהרד״ק יטעון לומר שבעבור שלשים שנה / שעת הולד עד נבואתו / עד שבתואל הקטן הוליד את רבקה / ואם בשלשים שנה לא ידע אברהם מהנכסל דבר / כן אפשר שעלה היותו ב׳ או ג׳ שנה / והנה דעת הר״ן / שבריאות בכאן / והנה יצחק כדברי חז״ל / והשיר הכתוב / שהוגד לאברהם שגם מלכה אחות שרה ילדה גם היא לנחור אחיך בנים / והראוי שנתחתן בהם / כי כבר נולדה רבקה שבנינו / והיא היתה בשורה לאברהם מצד אביה / שהיה אחיו / ומצד אמה / ושקר הכתוב היא בשביל רבקה / אבל אחרי שהוצרך להזכיר / הזכיר כל בני נחור / להודיע יחוסם ושבחם / שהיו ראוים ליזדווג בזרעו של אברהם / וכמו שאמר כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך / והדברים אלה שמונים ובנותיהם הם / כי רחוק הוא / שבאותן שהוגד לאברהם בפעם אחת כי מלכה גם ילדה מלכה את כלם / ולא ידע מהם עד עתה / ויותר נכון לומר שבאשר נפקדה שרה / נפקדה אחותה מלכה עמה / כדברים ז״ל / שהגיד ידעו זה ונבית אברהם כמשפט האלהים / אלא שאמר זה ויהי אחר הדברים האלה / הוא דרכו דרכי אחר הדברים האלה והשלדים נסה את אברהם שאמר לתעלה / כי כוונת הכתוב להגיד / שאחרי שנולד יצחק לאברהם / ונגרש ישמעאל מביתו / והתכבד עם אבימלך / קרו ב׳ דברים / האחד / העקדה שהיה בה יצחק בשעת העקידה / והאחר הוא שאמרו לאברהם בשעת גמרה / ולכן נאמר הלשון כענינם ויהי אחר הדברים האלה / ואין הכונה בכאן / שאחר העקדה הוגד לאברהם זה / אלא שאחר הדברים האלה וילדות יצחק / וגרושי ישמעאל וברית אבימלך / הוגד לו זה / לבנין בנותיו של יצחק / כי בענין בנותיו לבנין עקידתו / לפי שבשבילו היה זה / ותהיה אם כן הפרשה הזאת כהקדמה לאברהם זקן / וספור הכתוב ויוגד לאברהם / וכבר הוגד לאברהם שילדה מלכה גם היא כשנולדה רבקה לבתואל וגו׳ / ואת קמואל וגו׳ / ואת כשד / ובתואל ילד את רבקה / באומרו שהיה עם משפחה גדולה ממולדתו ומבית אביו / ולכן שלח שם אברהם / לקחת אשה לבנו ליצחק / והנה נשלם פירוש הסדר הזה / ותהלה לאל אחד ואין שני לו :

פרשת ויהיו חיי שרה

ויהיו חיי שרה עד ולאברהם זקן בא בימים וגו׳ בספור הזה שאלות :

השאלה הא׳ מה זה שאמר הכתוב / למה נכתב שנה בכל כלל וכלל / כי הנה מצינו ביעקב שאמר ויהיו ימי יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה / ובמשה בן מאה ועשרים שנה / ולמה נכתב אם כן לא כאמר כן / שלא שנה בכל כלל וכלל / ושהוסיף לומר שני חיי שרה / וגם באברהם כאמר שני חיי אברהם אשר חי / ומה שהשיב עליו הרמב״ן דרך דרש הוא :

השאלה הב׳ באמרו ותמת שרה בקרית ארבע היא חברון / ויבא אברהם / כי הנה אברהם היה בבאר שבע / כמו שאמר בפרשה שלמעלה / וישב אברהם בבאר שבע / ואיך אם כן היתה שרה בחברון / והיה אברהם בארץ פלשתים / והיא בארץ כנען / ולמה בחייהם ובמותם נפרדו / עד שהוצרך אברהם לבא מבאר שבע / כמו שכתב הכ׳ לספוד לשרה :

השאלה הג׳ איך ספר הכתו׳ שבא אברה׳ לספוד לשרה ולבכותה / ולא זכר מן יצחק דבר / אם בא עם אביו שמה / אם נשאר לבדו / והלא היה ראוי לבא לספוד לאמו ולבכותה כמו שבא אביו :

השאלה הד׳ בדברי אברהם אל בני חת תנו לי אחוזת קבר / ואם היה דעתו על מערת המכפלה אשר בשדה עפרון / מה לו עם בני חת / והיה ראוי שידבר עם עפרון לבדו ויתפשר עמו / ואם ישנה את הכל / וקהל בני חת מה להם ולצורה הזאת :

השאלה הה׳ באמרו ועפרון יושב בתוך בני חת / ויען עפרון החתי את אברהם באזני בני חת / כי אם היה עפרון בתוך בני חת / בידוע שדבר באזניהם / ולמה אם כן אמר הכתוב באזני בני חת לכל באי שער עירו / שהוא כפל ויתור :

השאלה הו׳ למה אברהם בשאלה הראשונה שאל אל בני חת / לא פירש שהיה רוצה לקבר בכסף מלא / ולא פירש זה כי אם לבני עפרון / ואולי שאם היה זה מפורש בראשונה / היה יותר קל להבאות :

השאלה הז׳ מה ראה אברה׳ לשאול קבורה מיוחדת לאשתו / והנה קברי אלהים הם / ומה איכפת לו שיקבר פה או פה / או לא יקבר / והנה בכל מקום ישוב העפר אל הארץ כשהיה / ומה שם לה

בקש קבורה מיוחדת · וכתב אחד מחכמי האומות, שאין לבקש לגוף המת קבורה, לפי שלא יחלוט מהיותו מרגיש, או בלתי מרגיש · ואם היה מרגיש, אין נצר גדול מזה · ותוסב אם כן שלא יקבר · ואם איננו מרגיש מה לו שיקבר פה או פה · או יאכלוהו החיות ?

השאלה הח׳

מה ראה אברהם לשאול המערה אשר בשדה עפרון, יותר ממקום אחר מכל הארץ הה״א לקבורת אשתו, והנה כל הארץ היא ארץ כנען, ובכל מקום מוקטר מוגש לשמה :

השאלה הט

מה ראה עפרון אם אברהם היה שואל ממנו מערת המכפלה אשר בקצה שדהו בלבד, לתת לו השדה והמערה אשר בו, ומה היה צורך לתת לו יותר ממה ששאל ממנו ?

השאלה הי׳

בהכפל שני הפסוקים הקיום, כי הנה אמר ויקם שדה עפרון אשר במכפלה אשר לפני ממרא, השדה והמער׳ אשר בו וגו׳, וחזר לומר שנית בסוף הפרשה, ויקם השדה והמערה אשר בו וגו׳ · ? והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם :

ויהיו חיי שרה

עד ויאברהם זקן בא בימים, רש״י נתן טעם למה נכתב שנה בכל כלל וכלל ע״ד הדרש, שהיתה בת מאה, כבת עשרים לחטא, ובת עשרים כבת שבע ליופי, וכן כתב בשני חיי אברהם · והקשה עליו הרמב״ן, שהרי בשני חיי ישמעאל נאמר, בשני חיי אברהם, ולא היו שוים בתכונות · ועל דעתי מה שהיו דורשים חז״ל בשרה, לא דרשו אלא מפני שאמר שני חיי שרה שכללם והשוה אותם · והרמב״ן כתב עליו, שיסבור רש״י שגם באברהם לשון יותר, אלא כאמר כמוהו בישמעאל, כמו שאמר ואלה שני חיי אברהם והוסיף לומר אשר חי · ולי נראה, שעם היות שהפסוקים רבים בזה יזכירו שנה בכל כלל וכלל, תמיד היה הלשון ההוא לשבח מה · ומה שנאמר בשרה, כן היה להודיע שהיו לשרה מאה שנה בבחרותה, כי הנה לתשעים שנה ילדה, והניקה את יצחק וגדלתו, והרי היא עד מאה שנה, כאלו היתה בחורה במעשיה, ועשרים שנה שהיו לה אחר כן, היו שנות הזקנה עם האמות הכח, ושבע שנים האחרונים, היו ימי הישישות, ואלו הם נכללים חיי האדם אשר זכר אב״ע, ולפי שכלם מהבחרות והזקנה והישישות היו שנים בטובה, לכן כלל אותם באמרו שני חיי שרה, כי ימי הטובה הם, אשר יקראו ביחוד חיים, לא ימי הרעה והצער · ורז״ל פירשו שאמר זה בשרה, להגיד שלא נתקצרו ימיה, אם כלם היו שני חיי שרה כפי טבעה, אמנם באברהם באמר אלה שני חיי אברהם אשר חי, ואמר וה׳ עם ס׳ שנה היה לו לחיות, ולא חיה כי אם קע״ה, לפי שנתקצרו ימיו ה׳ שנים, כדי שלא יראה לעשו יוצא לתרבות רעה, וה״ה חז״ל שעקב היושב ובוסר שנות הצדיקים, והתורה עם מה שאחרתי בזה התלה הה׳ · והנה אמר ותמת שרה בקרית ארבע · להגיד שעם היות אברהם בבאר שבע, באתה שרה לחברון לבקש מנוח אשר ייטב לה שמה, כדי שיבא אברהם אחריה עם כל רכושו, כי היא הלכה ראשונה לשתבקש בית ונחלה לבנן אברהם, ויקפצה עליה שם המיתה, והיתה ביאתה מבאר שבע, לפי שרצה אברהם לשבת בארץ כנען הקדושה, ולא בארץ פלשתים, ולכן שלח שם אשתו ראשונה · וגם יתחייב שבאשר ראה אברהם שהוא ושרה היו זקנים באים בימים, חשש שמא ימותו מהרה, ולא היה להם אחוזת קבר בארץ כנען, ולא רצה להקבר חוץ תמנה, ולפי שהיה מקובל אצלו שהיו אדם וחוה נקברים במערה, שלח את שרה שמה לקנות את המערה, כדי שלא יתגלה עפרון ברצותו אברהם שואל אותה לחבירה, והיא בנותה לחברון מתה, והיצרך היא לבא מבאר שבע לספוד לשרה ולבכותה, וקרית ארבע, היא שם מקום, כמו שכתב רש״י · ובעלי הגירה שאמרו שהיתה הצדקת מיתה טבעית, מהפרדת בנין המזוזות בה, ובלשון לזותה הארש״י, וזה נרמז באמרו ותמת שרה בקרית ארבע, ר״ל שמתה בהפרדת הארבע חלקי היסודו׳, שהרכבת היא קרית ארבע, ועיר קטנה בתו שקראה החכם · ולפי שהיה יצחק עם אמו בעת מותה, כי לא נפרדה ממנו, לכן נאמר ויבא אברהם, כי הוא לבדו בא מבאר שבע · וכתב הרמב״ן דעות אחרים ולא ישרו בעיני, והותרה בזה השאלה הב׳ והג׳ · ואמרו ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת לאמר · יתשוב שבאשר מתה הצדקת ובא אברהם לבכותה, נתקבצו אנשי העיר ללוותו בעת הקבורה, ולהכנע מההספד והבכי והאופלן, כדי לכבדו, ואז קם אברהם מעל פני מתו שהוא מוטל על פני הצדקת, עיניו על עיניה, ופיו על פיה ובוכה ונועק על פרידתה, כי היתה מיתת הזאת הראשונה על האדם, כברית עצם מעצמיו ובשר מבשרו, סנהדרין ד״כ וכמ״ש חז״ל כל שמתה אשתו ראשונה בימיו, כאלו חרב בית המקדש בימיו · וכי אלכסנדרי אומר עולם חשך בעדו · רבי יוסי אומר פסיעותיו מתקצרות · רבי אבהו אומר עצתו נופלת · וזכר הכתוב שאברהם שבשר באחו, וידבר אל בני חת גר ותושב אנכי עמכם, ר״ל עם היותי גר מארץ אחרת, תושב אני עמכם, כי דעתי לישב פה, ולכן אם תתנו שמי בזאת רוח שנה אני עמכם תסר פעמים אחרות, כי שכנים אנחנו · ונתחזם בשאלתו בשאלו דבר מועט, והראה ענותו שהיה שואל אותו מפני לחוץ הצורה, ויאמר אמרו ותנו לי אחוזת קבר עמכם, כי היה מתכנס להיות להם קברות אים לבית אבותיו · ובקש מהם שיתנו לו מקום קבר לאחוזת עולם כאחד מהם · ואמר שלא היה שואל זה אלא כדי לקבור את מתו מלפניו · והם השיבוהו אל תאמר שאתה גר ותושב, כי נשיא אלהים אתה בתוכנו, יען נשאך הגדלים, והוא עויק בכל אשר אתה עושה, לכן במבחר קברינו קבור את

מתך, באמר לך מבחר קברות היותר נבחרת שלנו, וגם קבור מתך עם מתינו, כי איש ממנו לא יכלה ולא ימנע את קברו משתקבור את מתך שמה · ואין ספק שאברהם היה חפץ במערת המכפלה, מפני הקבלה שהיתה בידו שנקברו בה אדם וחוה, וזה שכתוב שאותם הזכות הראשונים נקברו שמה, כן היה ראוי שיהיו ויצחק ויעקב ונשיהם אבות האומה, שנבראו בכללה הארץ כלו, שיהיו נקברים שמה יחד · ולפי שעפרון לא היה יודע דבר מזה, הוצרך לבקש את מערת המכפלה בדרך תחבולה, בשאלו ראשונה מאת בני חת אחוזת קבר, וכאשר השיבוהו בהיות עפרון בתוכם, כמו שהעיד הכתוב שאמרו לו איש ממנו את קברו לא יכלה ממך, אחרי שקם אברהם וישתחו לעם הארץ על דבריהם הטובים, לפי שהיו שוגרים בו שיקבור את שרה כדי שלא יטה נכבד ונתכבד, אמר עליו אם יש את נפשכם לקבור את מתי מלפני, ר״ל כמו שאתם אומרים שעשה, פגעו לי בעפרון בן צוחר, ר״ל חלו פניו שיתן לי את מערת המכפלה אשר בקצה שדהו, כי להיות עפרון עשיר ונכבד, התכוונו אלי שלא ירבה לחבור כאלתו לשוב אדם, ולכן צריך שתחלו פניו על זה, ואיני שואל אותה במתנה, כי אם בכסף מלא אתנון שיתנה לי, וכל זה כדי שיהיה לי בתוכם לאחוזת קבר · בלומ׳ ולא אצטרך להוליך את המת לבאר שבע שיש לי שם קרקעות, והודיעם בזה שלא ימאנו לקבור מתו בקבר אדם אחר, כי לא תהיה תפארתו בזה, גם שלא היה טוב בעיניו לקבור אשתו הצדקת, בתוך לאנשי ארץ כנען, המתועבים במעשיהם · ואין ספק שאם היה יודע עפרון מה המערה והנקברים בה, לא היה מוכר אותה מרשותו בשום צד, ואם היה אברהם שואל אותה ממנו בפנים בפנים בראשונה, היה עפרון אומר בלבו מדוע שואל זה את המערה הזאת בפרט, היה אומר הלא דבר הוא, ולא היה נותן אותה · ולכן התחכם הצדיק לשאול ראשונה מאת בני חת, ולדבר לעפרון אחרי התגלגלות הדברים, ובפני כל עם הארץ, כדי שיתביש ולא יאמר מהדבר הכללי אשר אמר לו איש ממנו את קברו לא יכלה ממך · וכן היה שעפרון יושב בתוך בני חת, ואמר לא אדוני שמעני, ר״ל אדני רוצה שיפגעו בי אנשי העיר, כי אחפוץ לעשותו בעבורך, לא בעבורים, ואמר לא אדוני, ר״ל לא יפגעו בי אדני, אבל שמעני השדה נתתי לך והמערה אשר בו לך נתתיה, כלומר הנה המערה מבלתי השדה, אין ראוי שתהיה לבית הקברות, כי יהיה כאין לשדה, ויהיה השדה כהפקר, בהיות המערה שלך אבל השדה, והמער׳ אני רוצה נתת לך, וזהו נתתיה לך לשון עבר, לומר שמצת שרחו שואל מכבי את אחוזת קבר, נחר בלבו לתתה לו, ולכן שאל ממנו שיקבור מתו מיד כי הכל שלו · ואמר זה בעיני בני חת לכל בני שער עירו, להיות שיהיו כלם עדים בדבר, כי לא יחזור מאמירו, ולא יחל את דברו, והותרו בזה השאלות הד׳ והה׳ והו׳ · כי הנה השאלה הראשונה את בני חת, לא אמר בכסף מלא, לפי שלא היה דעתו לקחת מהם דבר, כי אם מעפרון, ואין זאת · ואם התחיל את בני חת, היה כדי להביא את עפרון לדבר, ושאל מערת המכפלה, מפני שהיה מקובל אצלו שהיו אדם וחוה קבורים שמה · והנה נקראת כן, מפני שהיה בית ועליה על גביו כדברי רש״י, או שהיו שתי מערות זו על זו, כדברי הרא״בע · ואמר הכתוב הזה שענה עפרון החתי את אברהם באזני בני חת, להגיד שלא חשש להם, ולא להחונם, כי אם לגאות פני אברהם · והנה אחרו וישתחו אברה׳ לפני עם הארץ, אין פירושו שהשתחוה להם, כי אם שהשתחוה לעפרון לפניהם, כי הוא אשר עשה עמו החסד, לא לבני חת · וכאשר ראה אברהם שעפרון נדר לתת לו השדה והמערה, השיבו באזני עם הארץ, כלומר בפני כל העם כדי שיתביים, ולא יחזור אחור, אך אם אתה לו שמעני וגו׳, ר״ל אם אתה עושה עמי החסד הזה ולא בני חת, לו שמעני כי אם אתה אחרת שכבר נתת לי השדה והמערה, גם אני נתתי כסף השדה, ר״ל נחרתי בלבי לתת את כסף השדה, ולכן קחהו ממני, ואז אקברה את מתי שמה, כי לא ארצה לקברה שם עד שיהיה השדה שלי בפרעון שלם · ולפי שראה עפרון שאברהם היה רוצה לתת את הכסף קודם הקבורה, ועדיין לא נתברר כמה יהיה, ענהו ארץ ארבע מאות שקל כסף ביני ובינך מה היא, ואת מתך קבור כלומר למה תמהר לתת לי את הכסף, כי אין הדמים ב׳ כ גדול שנכל ואין לא תוכל לתתו, ואני לא אקבלהו, שהוא ארבע מאות שקל כסף, אולי שקנה אותה בכך, או כפי מנהג הארץ כך היה שוויו, או שהריבה את ערכו ברצותו את מתקו · והיה תכלית דבריו ואת מתך קבור, ר״ל אל תתעכב בעבור הכסף, כי אחר כך תתנהו, אבל אברהם לא עשה כן ששמע של עפרון והכין שנתנו בעבין במה הכסף, ונתנו לו מיד כמו שדבר באזני בני חת, שמפני זה לא חזר מדבריו, בהיותו באזנו פומבי · ולפי שעפרון לא יתבייש לקחו באזני פרסום, וגם שלא יתעכבו לבדוק את הכסף ולשקול אותו נתן אברהם את הכסף לאזני העיר, ולא הוצרך לתתו לעפרון · והוא אמרו עובר לסוחר, כי הסוחר הוא החנוני, ואז נתקיים שדה עפרון אשר במכפלה במדבריו, השדה והמערה וכל העץ אשר בשדה, לאברהם בדרך קניה, לעיני בני חת שהם היו כלם עדים בה, ואחר זה שכבר היתה המערה של אברהם, קבר אברהם את שרה אשתו בתוכה המערה הנזכרת, וזכר שתי תכליות בקבורתה שמה, הא׳ אמרו היא חברון בארץ כנען, שמשם נקברו אדם וחוה · והשני שהיתה בארץ כנען הקדושה · ולאמר אמרו זה ב׳ שנית ויקם השדה וגו׳, יש לפרש בשניהם, בראשונה כתקוף השדה והמערה מעפרון מפני הקניה והכסף שנתן בעדו, ואח״כ נתקיים שנית מפאת החזקה שלקח אברהם בקבורת שרה, ולכן טעם

הכתוב כשוק לו אחרי כן קבר אברהם את שרה / כי זה היה המקום הנבחר מערת המכפלה · וגם כדי לומר שהיה סוחר בארץ ההיא / שלא יוכל אדם לעשות קברים ושדה בית הקברות / אם לא ברשות אנשי העיר / ושבי החזקה / ולכן נזכר כאן ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחוזת קבר מאת בני חת / ולא אמר מאת בני עפרון / כי היתה הכוונה שנתקיים ברשות אנשי העיר לאחוזת קבר / והותרה בזה השאלה הט' והי' · למה עפרון נתן המערה עם השדה / וכן השאלה הי' שהכפיל פסוקי ויקם השדה · ואומנם כהתר השאלה / היה ראוי לדבר בענין הקבורה בכלל / והברכה בקבר מיוחד בפרט · ואומר שהיתה הקבורה הכרחית / והכרחה לאדם / אם מצד נפשו / ואם מצד גופו / ואם מצד המורכב מגוף ונפש · אם מצד גופו / לפי שגוף האדם יתעפש מהרה / כי כמו שהוא יותר טוב בחיות מכל שאר המורכבים / ככה כשיחסר ממנו החום / יתרחק יותר מהמזג מכל שאר החיים / והוא כענין המאכלים שהיותר טובים בחיים / כשיהיו דבר מעופש בעת המות / יזיקו ויבאשו / יותר מהמאכלים הבלתי טובים / ולכן היה גוף האדם בעת מותו יתעפש יותר מהרה ויבאיש ריחו / יותר משאר ב"ח במותם / ובעבור שלהתירות עפושו והסרחתו יפסיד האויר ויזיק לבני אדם / גזרה התורה בתלוי לא תלין נבלתו על העץ · ראה' ולא תטמא את אדמתך / הנה אם כן מצד הגוף והסירות עפושו במות האדם / מוכרחת הקבורה / כדי שלא יזיק לבני אדם · ואומנם מצד הנפש / לפי שהיתה לנפש רק הנאת חלקי המורכב למקורות / אשר חוצבו משם / כמ"ש וישוב העפר על הארץ כשהיה / והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה / שאמר כזה / שא"א תשוב הנפש למקום מנוחתה' / כי אם בהבטת הגוף על חומרו לגמרי / ולכן * אמרו ז"ל כל י"ב חדשי גופו של אדם קיים / ונשמתו של אדם עולה ויורדת / לאחר י"ב חדשים הגוף בטל / והנשמה עולה / ואינה יורדת / ומפני זה היתה הקבורה צריכה כדי להתיך את הגוף / ולהשיבו אל עפרו / באופן שהרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה · ואומנם מצד המורכב / הוא בבחינת כבודו / ובכיבוד / שבחיות האד' בשמותה שדית מתואר / והוא נתון לשכינה / כמו שזכר החכם למלך המשל / במשל החכמה והדבוק האלהי והאור המושלו' אשר לו בחיים / הנה אחרי מותו יקבל קלון ומחיד וחרפה רבוצה / בהיותו מושלך ארצה כפגר מובס מטוב והמלך טוב ממנו הכלב החי / והרי בזיון וקלון לצלם אלהי' אשר נברא בו / ולזה חכמתו ולזה כבודו / ולזה ממשלתו והולכתו / עד שמפני זה / לא רצה הית' שירשו בני ישראל את הארץ במותו / עד שמת משה ושאר בנו · ונתקדם זה יותר מזה / שלא ראה אותו אדם במותו / ולא ידע איש את קבורתו / לולא הכבוד במניחה כדי שלא יתבזה בעיני רואיו במותו / הנה מפני זה הוכרחה הקבורה לאות בבחינת כבודו / כדי שלא יראה אותו אדם בנבזותו ונולו ונפשו · הרי לך מה טובת · כוללות לצורך הקבורה בכלל / לכל אדם כי ימות באהל · ואומנם לקבורה פרטית שיהיה לכל אדם / אין ספק שיש בו מהכבוד והמעלה שיוכר / וידוע קבר הנכבד והמעולה / ולזאת זה הענין הלז · וכבר נכתב בשאול עם היותו מלך ישראל / נקבר עם אבותיו / לפי שירד ממלכותו וחזר להיות ככל אבותיו · אבל דוד שנשאר במלכותו / לא נקבר עם אבותיו / והוא שנאמ' וישכב דוד עם אבותיו ויקבר בעיר דוד / כי לא נקבר עם אבותיו / לפי שנפרד מהם / ולכן נקבר בציון עיר דוד / כי גם ישבו בקבריהם כבודות לבית דוד · וזה מורה על מעלת הקבורה הפרטית · ומלבד זה / הנה הסבה האמתית בזה היא / שכמו שהנשמות בעולם הרוחני / לכל אחת מהן לה מדור בפני עצמה כפי מעלתה / כן ראוי שהגוף לכל אחד לעשות לו מדור בפני עצמו · ואין ראוי שיהיה גוף הצדיק מעורב לגוף הרשע / כמו שלא יתחברו נפשותיה' בעולם אחת מהשכר / או מהעונש בעולם הנשמות / גם כי יש בארץ מקומות יותר נאותים לקבורה / ממקומות אחרים / אם לטבע הארץ שיותך בה הגוף יותר מהרה / שהארץ אוכלת / שהוא הצריך לגלות הנפש ולכפרתה יותר מהרה / וכמ"ש וכפר אדמתו עמו / ואם לקדושת אנשים שנקברו בה / וכשהיה הארץ ההיא כתיב

שבת קנ"ב

מלכים ב' י"ג כ"א

ב' על כפר תורה / בקדושה ובטהרה · פלא תהלה מה שנאמר * במלכים שנקברו איש במערות / ומפני נגיעה שאם נקבר אלישע / וילך ויגע בעצמות אלישע ויחי ויקם על רגליו / כי לא רצה ה' שיגע עצמו של האלהים כאדם הדיוט · ולכן השתדל אברהם לתת קבורה לשרה אשתו / ולא רצה לקברה בקבר אחד מאנשי העיר / כי ימצאו עמהם עצמות הקדושה / עם עצמות הכנעני' המתועבי' במעשיהם / כמ"ש כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו / וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו · אבל בקש קבורה מיוחדת לצדקת בארץ ישראל הקדושה / ובמערה ההיא שיודע שהיא מוכנת לקבורת אבות העולם ואמהותיהם / וכן צוה יעקב בצואתו את יוסף אל נא תקברני במצרים / וכדי שנלמוד מעלת ארץ ישראל ומפרט מערת המכפלה / וכמה ראוי לאדם שישתדל בקבורת המות / ולאיזה ליקבר במקום קדוש / נכתב הספור הזה בתורה וזו היא תשובת הט' והי' :

ואברהם זקן

עד ויוסף אברהם ויקח אשה · וראיתי ג"כ בפרשה הזאת שאלות :

השאלה הא'

באמרו ואברהם זקן בא בימים / כי הנה היה זה בהיותו בן ק"מ / כי הוא הוליד את יצחק בן מאה שנה / ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה / ואיך יאמר עליו הכתוב בהיותו בן ק"מ שנה / ואברהם זקן בא בימים / באותו לשון שנאמר עליו בהיותו בן צ"ט שנה קודם שנולד יצחק / ואברהם ושרה זקנים באים בימים / והיה ראוי שיאמר כאן שהיה זקן ושבע ימים / או בא בימים יותר / להגדילו ולהפליג שהיה בזקנה יותר ממה שהיה בן צ"ט / למה שהיה בן ק"מ : ויקשה ג"כ מה שאמר וה' ברך את אברהם בכל / שהיה לו לומר בעושר ובכבוד ובזרע / לא בכל בלבד / עד שהוצרכו לדרוש חכמינו וכתבו לברכה / ואמרו שלא היתה לו בת / ר"מ בת היתה לו ובכל שמה :

בראשית רבה פנ"ט

השאלה הב'

איך נתיחס הקדמת הזאת לאמרי יצחק הלא המבי' שהיה אברה' זקן בא בימים עשיר ונכבד ומבורך לקח אשה לבנו בהיותו בן מ' שנה שהיה כראוי גם בהיותו בן פ' שני ומעשר לאם / היה בנו נשא אשה בהיותו בן מ' שנה / והיה אם כן ראוי שיאמר ואברהם זקן בא בימים / ויצחק בן מ' שנה / כי היה הספור לאמת זה לא אלמתו :

השאלה הג'

מה ראה אברהם שלא צוה את יצחק בנו לא תקח אשה מבנות כנען / כמו שצוה יצחק ליעקב / וצוה אותו לאליעזר עבדו / שהשביעו לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני / הלא היה יצחק קטן בשנים / או חסר דעת / והרי בן מ' שנה היה / שבם ויראת שמים היה ולמה הוצרך לעבד / השמר לך פן תשיב את בני שמה / רק את בני לא תשב שמה / ולא הוסיף על זה לצוות עצמו / כ"ש שאף שירצה העבד להשיב את יצחק שמה / לא ירצה ולא שמע אלי אברהם ויראתו בזה / כי הוא היה שקול חכים / לא לאליעזר / ואיך תלה הדבר כלו בו ולא בעצמו ולא בבנו :

השאלה הד'

באמרו שים נא ידך תחת ירכי ואשביעך וגו' / וכן אמר בפועל וישם העבד את ידו תחת ירך אברהם אדוניו וישבע לו · והוא שבין הירך עם השבועה · והר"י כתב שהשבועה היא בנקיטת חפץ כאלו תלמ' ספר תורה או תפילין / והמילה היתה אצלו מצוה ראשונה וחביבה והשביעו · והוא דעת רחוק מאד / כי לא שבע אדם על אחת מכל מצות ה' / כאלו תאמר על החזקה / או על הסכה / או על הלולב / כ"ש על המילה שהיא נגלי / כ"ש להיות הנושא מגונה · והר"א כתב שהיה זה מנהג בארץ הודו / ששים העבד את ידו תחת ירך האדון / כאלו הוא ברשותו ואין אכבודו אין הדבר כן / כי מנהגם הוא שהאדון ירכב על סוס / והעבד אשר יקח לו מקדם / ישים ידו תחת רגלו / וירכב האדון בסוסו / והעבד רץ לפניו / והוא סימן עבדותו / אבל לא נמצא דבר כזה :

השאלה הה'

למה צוה אברהם שלא יקח אשה מבנות הכנעני / הלא מפני שהיו עובדים ע"ז / גם בעבר הנהר היו כן / וזה הועיל בתקנתו · והנה אם יצחק צוה ליעקב כן היה מפני הנביון / שראה שהיו מורות רוח לו ולרבקה / ולא נסה בזה אברהם / ומדוע הצדיקים ולא הרחיק את בנות בתואל ונחור / שהיו רעים וחטאים מאד ואמותיהם כאנשי כנען / וכ"ש שאמר אשר אנכי יושב בקרבו * וגם כי דרשוהו על ענין אשכל וממרא / והם היו אנשים טובים ובעלי בריתו ולמה זכרם :

השאלה הו'

במאמר העבד / אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי / והוא שהיה לו לומ' אולי לא תאבה האשה ללכת אל ארצה / או לומר לבא אל הארץ הזאת / לא לומר אולי לא תאבה ללכת אחרי :

השאלה הז'

בלשון ההשיב אשיב את בנך · פן תשיב את בני שמה רק את בני לא תשב שמה · כי הנה לא יאמר לשון תשבה כמי שלא הלך שם לעולם · והר"א כבר כתב שאמר לשון תשובה שהיה משם שורש השקר · ואינו נכון / כי מהלך הבן לא יצטרך שורש הלא / כמו שלא יצטרך לעבור דורות / אבל הבינה תאמר תמיד בבחינת אדם שהלך שם פעם אחרת :

השאלה הח'

באמרו ה' אשר לקחני מבית אבי / והנה כי למעלה אמר ה' אלהי השמים ואלהי הארץ / וכאן אמר אלהי השמים בלבד · והר"י כתב שבבחינת אברהם בארץ / היה אלהי השמים ולא היה אלהי הארץ / לפי שלא היה עדין שמו מורגל בפי הבריות / אבל בבחינת העולם הזאת כבר היה אלהי השמים ואלהי הארץ / שהרגיל אברהם שמו בפי הבריות · ואינו נכון / כי לענין שלא הוזכר לפסוק אמר בלבד אלהי השמים / וכמו שליחות המלאך כבר היה שמו מורגל / ולא כאמר כן לענין לקחני מבית אבי : והר"י כן כתב שבבחינת אשר לקחו משם לא קראו אלהי הארץ / כי לא היה אלהי הארץ ההיא / אבל בענין ארץ ישראל אמר אלהי הארץ / כ"ד כי לא ידעו משפט אלהי הארץ / וכתוב * וידברו אל אלהי העמים / וח"ז שכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה / וכבר ישבתי הספק אשר כתבתי למ"ה :

כתובות פרק ב' דיני נחל

השאלה הט'

באמרו ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן ונומר / והוא על מה זה הודיע אברהם לעבדו עתה / אם שיבדו האל יתברך בירושת הארץ / ומה הייתה אשר לו עם המות הזה / הלא תבא שיהיה יצחק בנו מעכבו ירוש את הארץ / ולכן לא יבא ויחזה ואין כבר כאמר לו בועד בין הבתרים ודור רביעי ישובו הנה / וזה לו כאן אבל ירושת הארץ :

השאלה הי'

באמרו ונקית משבועתי זאת / כי מה היה הצורך שיהיה נקי ממנה / הלא היה לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני / וכן הביאו רש"י שכתב וקח לי מבנות ענר אשכול וממרא · הנה יקרה אם כן מאד / איך התיר יצחק לזוג עם בנות כנען הארור שיותר טוב היה שיתחתן עם בנות ישמעאל או לוט / וכמו שכתב הרמב"ן : ואם היתה השבועה לקחת אשה לבנו ממולדתו / כמו שאמר ולקחת אשה לבני משם / ואיך אם לא תאבה האשה יהיה העבד נקי / כי מה יועיל לבנות ואין אשר המתלות אנם :

השאלה הי"א בתפלת אליעזר אלהי אדני אברהם הקרה נא לפני היום, כי לא מצינו זה המנהג לתפלות הצדיקים, ולכן התפלל לפניו, איך הלך לפניו בקרי, ויחסו להזמון ולמקרה, והם דרכים הפכיים, וזה שאיש צדיק בדרך התפלה, אינו מקרה, ולא הזמון, וכבר יראה שהלך בזה לקסמות כחשים. ורז"ל כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם, ויונתן בן שאול אינו נחש ׃

השאלה הי"ב באמרו הנה אנכי נצב על עין המים, כי זה הבחינה בדאת, וזהו הנשים שואבות בן שהתנבות מים לכל עובר ושב, כי המים כמו שכתב הרב המורה נתנם הטבע חנם, כאשר בארתי ׃ ועוד כי מה צורך לומר הנה אנכי נצב על עין המים, והלא כתיב ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים, ולמה חזר לומר הנה אנכי נצב על עין המים, והוא כפל מבואר ׃

השאלה הי"ג באמרו אותה הוכחת לעבדך ליצחק, ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני, כי מה הבחינה הזאת לבחנם אלות קטן כזאת, שהיתה אשה נבחרת ליצחק, והנערה ראויה לאברהם, והר"י כתב ראיה היה שהיא גומלת חסדים, וראויה היה להכנס בביתו של אברהם, וכבר כתב עליו הרא"בע שאינו נקשר יפה, גם שתמיד תגמל החולה אין שוה יסוד מוכר לגו, מוקח בו מעט מים ׃

השאלה הי"ד בספור תיאור ייחוס רבקה, באמרו אשר ילדה לבתואל בן מלכה אשת נחור, והיה גם היה אמרה שהיתה בת בתואל בן מלכה אשר ילדה לנחור, והיה ראוי שיאמר בת בתואל בן נחור, כי הנה הייחוס האמתי, לא שיהיה ייחוס אותה תמיד לאמה הראשונה ׃

השאלה הט"ו למה נתן אליעזר לרבקה הנזם והצמידים, קודם שידע בת מי היא, ואם היה ספק לו נשואה ואם מוכנה ללכת אחריו ואם לא, עד שאמרו חז"ל שאליעזר שאל שלא כהוגן, ונתן לו כהוגן, ואם היה שנתן זה כהוגן, למה כשספרו הענין לאחיה ולאביה שנה הענין, ואמר כי שאל אותה ואומר בת מי את, ואח"כ שמתי הנזם על אפה ׃

השאלה הי"ו למה נכתב בספור אליעזר כפל בספרו אותו לבתואל ולבן, ומה תועלת בכפלו, והיה די שיאמר ויספר העבד את כל אשר עשה לאדוניו, וכל אשר קרהו עם רבקה, לא יותר מזה, וכבר התעוררו חז"ל על זה כמו שיתבאר, ולמה שנה אליעזר בספור השבועה שהשביעו אדוניו, כי במקום שהשביעו אל ארצי ואל מולדתי תלך, אמר אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי, ואם שלא זכר אליעזר רק את כי לא תקח אשה ׃ וגם שינה בספור באמר בעת הבחינה אותה הוכחת לעבדך ליצחק ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני, ספר אותו כלבד היא האשה אשר הוכיח י"י לבן אדוני, וכן שנויים אחרים שיבוארו בפסוקים ׃

השאלה הי"ז באמרם מי"י יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב, שנראה ראוי כי מי"י יצא הדבר, ומה שיהיה כן, למה לא יוכלו לדבר טוב להסכימים לרצון האלהי, וזה ענין הנה רבקה לפניך כאשר דבר י"י, ומהי דבר זה, סוף דבר שתשובתם בלתי מדוקדקת ׃

השאלה הי"ח אם הם אמרו תשב הנערה אתנו ימים או עשור אחר תלך, ואליעזר אמר אל תאחרו אותי, ועם זה אמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה, למה לא שאלו מרבי לשבת אתנו ימים או עשור או לא, כי הנה היה מקום המחלוקת, ולא שאלו לה התלכי עם האיש הזה, כאלו היו שואלים אותה, אם היא רוצה ללכת עם יצחק אם לא, וכן הבינו רש"י שכתב מכאן שאין משיאין את האשה אלא לדעתה, והלא כבר אמרו לו הנה רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן אדוניך, וכבר נתן העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים לרבקה, ומגדנות נתן לאחיה ולאמה, איך היו עתה שואלים את פיה אם היה רצונה להכנס לזה, והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו כל השאלות ׃

ואברהם זקן עד ויאמר הקרה נא לפני היום, הלא תמיד נכתב בא בימים, רק נזכר עם זקן, ולא יתהפך, לפי שנזכר אחיה זקן בלי בא בימים, ודוד זקן, ויהי כי זקן יצחק, והמלך דוד זקן, ורבים כן, והענין הוא שהזקנה יש לה תחלה וגוף ואמצע, ותכלית. תחלה בלבד זקנה, והגוף אותה זקן, והסוף נקרא ישיש, או שבע ימים, או זקן ושבע ימים. ואמנם האמצעי שבין אלו הקצוות והוא רוב הזמן, יאמר זקן בא בימים, ר"ל נכנס בימי הזקנה, ויש מי שנכנס בזקנותו יותר משאר רוב העולם, ויש מי שנכנס בתחלתה, ולכן נקרא אברהם בן ק' שנה, ושרה בת צ' שנה, עליהם ואברהם ושרה זקנים באים בימים, שבהיותו בן ק"מ, כאמר ג"כ ואברהם זקן בא בימים, כי תמיד היו כולותו אחזכי מהזקנה, אבל בהיותו בן מאה שנה, היה יותר קרוב לתחלתה, שהיותו בן ק"מ, כי היה קרוב לסופה, וזהו נקרא בא בימים, כן בימי הבחרות, באומר גם כן על הנער בימי נעוריו, כי כל עוד יהיה הנער, וזה אמר ג"כ על הילד בן ג' ירחים, ותפתח ותראהו את הילד, ונאמר עוד בהיותו בן י"ד שנה, כמו שנאמר בישמעאל וישמע אלהים את קול הנער, קומי שאי את הנער, וזה אמר נער על בנימין בהיותו בן ל' שנה, שנאמר והנער יעל עם אחיו, ועל יהושע בהיותו קרוב לששים שנה, ויהושע בן נון נער, והיה זה כלו, לפי שהבחרות לא נשער בשני האדם, כי אם זמן הנערות והבחרות, שכלו נחשב כאחד, כל עוד שהטבע מתגדל ומתחזק, לפי שהבחרות יש בו מדרגות המתוחות והילדות והבחרות, בגדול והקטנות בגמירה, כן הזקנה יש בה מדרגות כמו שאמרתי. הנה אם כן, אין קושי מה שכתוב ואברהם זקן בא בימים כמו שאמר בהיותו בן ק' שנה, כי בכל השנים האלה, היה נכנס בזקנותו עין בתחלת הזקנה ובסופה והם בדרך הגונה, עד שלא יקרא זקן בא בימים. והנה לפי הכתוב הזה, שאברהם היה בזה שנעשה זקן, רצה לומר כי בא בימים, ובכל אותם השנים מהזקנה, ותכלית הימים, ברכו, כי עם היות שבנעוריו ובבחרותו בהיותו באור כשדים, מצאוהו צרות רבות ורעות, הנה אחרי שנכנס בזקנה, ובהיותו בן ע"ה שנים שאז יצא מחרן והלאה היתה ברכת י"י בכל אשר לו, וזהו העושר והכבוד והבנים הנולדים לפניו, ועל זה נאמר וי"י ברך את אברהם בכל, ר"ל בכל ימי הזקנה ותכלית הימים אשר זכר, ואמנם השאלה הזאת, והנה הקדים הכתוב לזכור זה בענין נשואי יצחק, להודיע הסבה אשר בעבורה השביע את עבדו עליו, כי ראה עצמו זקן מאד, ולא ידע יום מותו, ולכן רצה לצוות שלא ימות, וקרא אליעזר אפטרופוס לפי שהיה זקן ביתו המושל והמשגיח בכל אשר לו, כדעתו שיצחק ילך אחר עבדו, וא"כ להגיד שאברהם זקן בא בימים, והיותו עתיד אחר נבלת כחו ומשלו, שהיו הגדולה בברכת השם, לא היה יכול ללכת בעצמו אל ארם נהרים להביא אשה ליצחק מהם, ולכן הוצרך לשלוח עם את אליעזר, לצוותו ולהשביעו עליו כמו שאמר, ולכן לא היתה שיבתו ליצחק, כי לא היה רצונו שאחר ילך משם, והשביע את אליעזר שילך, גם כוונת הכתוב לומר, שאברהם בבואו בזקנה, לא נתן עיניו בממון ובנכסי הזמן הרבה אל ביתו, כי הוא היה זקן בא בימים, ולא היה חושב כלל להרבות המונות, וי"י ברך אותו בכל ימי זקנתו, ולא היה חסר דבר, ולכן שם לבו לאליעזר שלא יקח אשה מבנות כנען, לפי שיתנו לו מתנות ולא שילך לארצו ולמולדתו לקחת שם אשה מבלי כלום, והותרה עם זה השאלה הט' ועם' ואין ספק שידע יצחק הענין כלו, והיה מתרצה ועושה כן, אבל כשיהיה הבטוח והגדולה לעבדו, בעבור שהוא ילך שמה, כדי שיעשה מעשיו באמת ובתמים לא בגאות. והנה אמר לו שים נא ידך תחת ירכי ואשביעך בי"י, לפי שאברהם מתייחד להכרתת השם ית' ומצא שבכם לברית מילה, ולפי שהוא היה עתיד להשביע את אליעזר בי"י אלהי השמים ואלהי הארץ, ר"ל שנבנה הראשונה שהוא למעלה מן השמים והשמים, לא כדעת הפרסים, שהשמש והירח והכוכבים הם אלהות מושלים מבלי אלוה ראשון עליהם, ושהוא ג"כ אלהי הארץ, ר"ל משגיח בה, לא כדברי האומרים עזב י"י את הארץ, ולכן אמר לעבדו שים נא ידך תחת ירכי ר"ל זכור תוספת הברית מילה אשר קבלתי מאתו, וכיון שהמבין כן הוא, ולכן מיוחדים להנהגתו ית' ולכן אשביעך בה' והוא אם האחד, שהוא אלהי השמים ואלהי הארץ כי כדי להעיד על הברית זה, ואמנם יאמר לו כן, והותרה בזה השאלה כד' לא שיצוהו שיקח בידו אשר המוגל, כי חרפה היא לו, לא שישים את ידו תחת הירך הקדוש עליו, כלומר זכור הברית. והנה צוהו לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני, לפי שכנען היה ארור מפי נח, והוא היה מבני חם המוטב, ולא רצה שיתערב בנו וזרע ברך י"י עם זרע המקולל הארור. גם שאחר כך יעד לתת את הארץ לזרעו שהיה מבני שם, ושיהיו הכנעים בני כנען משנה, ואם היה יצחק נושא אשה מבנות כנען, כבר היו יורשי את הארץ כנעניים, ולכן אמרם עליו, וכר"ן בדרשותיו, כתב כזה ענין אשר שר ונכון הוא, כי המדות והתכונות אשר בתולדה, הם על ב' פנים, האחד, שיבואו הגשם בגוף ובנפש כמדות וכיוצא, והם, אשר יבאו הגשם בנפש בלבד כמותו, והנה אותם שיבואו הגשם בגוף ובנפש הם, אשר יבאו רשומם של הבנים המשתלשלים מהם, כמדות והבקיאה והלמוד והדיעות והמידות והשכלים שאין יבואו הגשם בנפש, ויהיה שאין עבירות, ובגוף, לפי שהוא יפעלו כליות, כמו שהליות יבאו תמונה כמדות, כי כמו שבאשר יהיה דם הלב חמה, יהיה האדם כעסן, כן מי שיכעס, יגבה דם לבו חמה, הנה אם כן, אותן המדות יתייחסו הטבעיים הגופיים, ולזה יחשב עניינם לבנים, והם רעות אנשי כנען. ואמנם הדברים שנשים הגשם בנפש בלבד, והם האמונות עם היותן טובות ורעות, לא יתפשטו בבנים, לכן לבן ובתואל עם היותם עובדי ע"ז, לא היה מקפיד שיעבור הדבר לבניהם, ולכן בחר בהם אברהם, והרחיק בנות הכנעני, ובעבור שהיה אברהם שוכן בתוכם עבר אשכול וממרא, והם היו בעלי בריתו, ועשירים אדני הארץ, ודאה שאליעזר יוכל לקחת אותם מאד, והם קרובה בנכסם, יחשב שאיש אליעזר אדוני יעשה כן אברהם לאהבתו אותם, ומפני מתנות שיתנו לו, עשה ירדה את יצחק בנו להתחתן עמהם, אם לרוב עושרם שיתנו לו, ואם כי בקרבם הוא יושב, ויצטרך לבריתם, לכן הבליט בדרך כלל, שלא יקח אשה לבנו מבנות כנען, ופרט עליהם עוד, באמרו אשר אנכי יושב בקרבו, רמז לענר אשכול וממרא, כאשר אמר. כלומר, אע"פ שאנכי יושב בקרבו, והוא נהל אותי בעושר וכבוד, אליהם נטה בכבודו ומתנתו, ויותר אחשוב שתלך אל ארצי ואל מולדתי, שאם אמשמע, ולקחת אשה לבני ליצחק, ר"ל אשה מבלי נכסים ומבלי ביתה לא דבר, כי הנה אע"פ שלא יתנו בה כלל, ותהיה נכרית מארץ אחרת, היא היא האשה אשר הוכיח י"י לבני, להיותה מבני שם ומשפחתי, או לפחות מילדי, שבעבור זה תהיה בטבעה ותכונת לטבע בטבע בני, ולתכונתו, וזו היא תכלית הכוונה, ר"ל המשכת הדבש ולא תהיה כטבעיהם, והותרה בזה השאלה כה'. כי לכן באמר בתחלת הספור וי"י ברך את אברהם בכל, להגיד שלא היה חפץ בלקחת כלות נכסים, כי עשיר הוא לו, אלא באשה רבת המעלות כמו שבארתי. והנה העבד אמר לו אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי ונחזור, ולא היתה כוונתו כמו מה שאמרו, לבעבור אם כן שיש את

יצחק לאחר בארץ הזאת בעבור האשה / כי כבר היה יודע שיאמר שארץ כנען קדושה והנבחרת בעיני אברהם / ובעבור זה אין מחוץ כונות הילדים ראוי יאמר להתישב שמה מבלי אשתו · ויצחק לא היה יכול להשיב את אביו · ויתברך יחד בעבור אשתו · גם לא יתכן מיתוב העבד שלא יוכל שתרצה להנשא ליצחק / להיותו בן אברהם כמו שהילדים רואים את כל מעלתו · אבל היתה טענת העבד עם היות שתרצה האשה להנשא ליצחק / כי מי האשה אשר תתרצה להנשא לו / אולי שתרצה שילך גם יצחק ללקחה ולהביאה מבית אביה ולא תרצה לבא עם העבד מפני כבודה / ולזה אמר אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת / ר"ל לבא עמי מבלי בעלה / ואם עד הארץ הזאת · ההשב אשיב את בנך / ר"ל שתרצה שאחרי שאבכי הנשואין והקדושים / אבא אליך ואשוב שמה עם יצחק אל אותה הארץ אשר יצאת משם כלומר לקחת את אשתו / ולשוב אל ביתך / כי זהו העיקר / ולכן אמר בזה לשון השבה לפי שבנבואות שיאמר מיתוב ללכת גם עם יצחק / היה מקום לומ' בן והשתרה השמר לך פן וגו' · והנה אברהם לא קבל טענתו / ואמר השמר לך פן תשיב את בני שמה / ר"ל לא יום אחד ולא שני ימים / אפי' רגע שילך בני שמה / ולכן השמר לך שתשיב אותך את בני שמה / כי היה כמעט ארץ כנען טובה / ואנשים רעים · וארץ חרן רעה / ונשיא אנשיה טוב · ואין ספק שהיה ראוי לומר שתשוב עם בני שמה / שלא מפני שהשבה היתה טפלת בענין אליעזר אמר לו כן · והנה אברהם שתי טענות / אל אחד ישגיח מתוך שנתו להישיב לשניו דרכו / ולשנים מתוקנו הזאת / ואשר לקחני מבית אביו ומארץ מולדתי / ובעת המורה שלא ירצה שישוב שמה לא יותר ולא בנו / אפילו שעה אחת · והשנית אשר דבר לי מעידים רבות ונשבע לי ר"ל במעמד בין הבתרים לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת עד שמפני זה היה מחוייב לשבת תמיד בה / ואיך אם כן יצא בנו ממנה / כל שכן שקנתה ואולם אותה / ובעבור היה שלא תמיד / לא היה יכול לצאת מארצו הקדושה · ואם שאין ראוי לעשות בנשים רעות / אין ראוי לעשות בשמה טמא ולשוב המבנות האלה / שתבלל הבדיק לשלחו שישלח מלאכו לפני אליעזר ויצליחו / כאופן שיקח אשה משם לבנו כאשר עם לבבו / והנה אמר בתפלתו זאת / י"י אלהי השמים / ולא אמר אלהי הארץ כמו שאמר למעלה / לפי שהיתה תפלתו זאת בענין אלהות המלאך / ואין השמים ישלח מלאכו לא מן הארץ / לכן אמר באלהות המלאך / אשר בלבד י"י אלהי השמים / והותרה בזה השאלות הה' והו' · ולפי שהוא לטענות אליעזר השיב אם לא תאבה האשה ללכת אחריך כמו שאמרתי / ונקית משבועתי זאת / והשבועה היא מה שאמר לו כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק כי אחרי שילך העבד בשליחותו ויעשה כל השתדלותו / אם האשה לא תאבה ללכת עם אליעזר / הרי הוא נקי מהשבועה / כיון שכבר הלך שמה / רק בין שתאבה או לא תאבה / את בני לא תשב שמה / והותרה השאלה הז' · והנה ספר הכתוב שעשה העבד שבועתו / כמו שצוהו אדוניו · וכדי להגביר הטעם אלפו / השתדל מיד לעשות שליחותו בחייו / ולא יקוה עד מותו · ולכן לקח לעצמו עשרה גמלים ומכל טוב אדוניו / מבשמים וכלים ומכלים שונים / ומגדנות שאין עליהם / וילך אל ארם נהרים / הארץ שהיו בה קרובי אברהם · והמבריך עד לומר אל עיר נחור / להגיד שהלך שמה בעבור שהיה נחור דר בלותו מקום / כי תמיד היה רצון אברהם להתחתן בורשו / והברכך הגמלי' מחוץ לעיר מחוץ לבאר המים / והיה זה לעת ערב שהוא עת צאת השואבות' ואמר זה / לפי שהנשים השואבות מים / לא ישאבום כאשר השמש זורח על המים / כי אם לו שתחוממים [illegible] / גם שיהיה לנשים טורח גדול ללכת עם חום היום בהיות השמש בגבורתו / ולכן ישאבו המים אם בבקר קודם שהשמש יצא על הארץ / או לעת ערב אחרי שקיעתו · והנה הבריך שמה הגמלים לפי שרצה שהעבר שפחות אברה' שעכבתה על באר המים / והבריך בטעם אל באר שבע / ולכן נתעכב אליעזר מחוץ לבאר המי' לעשות גם כדיכתו :

ויאמר י"י אלהי אדוני אברהם [illegible] עד [illegible] ותגד · [illegible]

מצות גדולה / שזה שכתב בספרו בתלמות / שהדברים המקריים לא תקיף בהם הידיעה השלמה / ולא תפול בהם הידיעה לגמרי לפי שאין להם סבות מוגבלות מוגדרות / והנה כתבי הקדש מעידים הרבה על מקרות דעתו · ולכן ראוי שנאמר שספר יקרה דבר אחד מקרי שענין האדם אשר יקרהו ויודיען אליו / לפי שלא ידע מתוכו ולא מסבותיו ולא יחשב לו השתוח באותו מקושל התבונה / עם היות שהאדם לא ידעהו / אבל יחשוב מקרה הוא · והכתוב מעיד על אמתת זה / כי הנה העבד התפלל י"י אלהי אדוני אברהם שיבאים בעניניו ויצליח דרכו / ואמנם שבעבור לאיתו בלתי יודע מתוך הדבר ומסבותיו / אמר הקרה נא לפני היום / כי לפניו ובעצמו היה מקרה / ובעבור יתברך היה השגחה / ומפעל רצוני מסודר · וכמוהו בדברי עשו כי הקרה י"י אלהיך לפני / כי לפניו היה מקרה ולהיותו מפעל האל היה השגחה / והיותו גם תפול בו הידיעה האלהית והבדה לגבייו שרם היותו · ואמר שאלתי הדבור הזה במקום אחר · והנה העבד / לא תלאו לבו לבעבור את השם המיוחד / ולאמר י"י אלהי השמים ואלהי הארץ / וכמ"ש אדוניו / לפי שהעבד בעצמו שאינו ראוי לזכרו / אבל אמר אלהי אדוני אברהם / כי הוא היודע בטובו / והיתה תפלתו שיזמין לו ויקרהו ביום הזה עד שוב / כלומר שלא יצטרך לחפש בפתחי הכנענים בעיר הזו [illegible] לו בנות להנשא / והיה [illegible] אשה אלא שיהיה [illegible] לו ויזמן לו ויקרה לפניו זה הבחורי

לו / ושיהיה דבר שבו יעשה חסד עם אדוני אברהם / כי בהיותה אשר ירצה י"י היא תתהלל / יעשה חסד בלי ספק עמו / והנה עשה בקשתו / באמרו הנה אנכי נצב על עין המים וגו' / ושכן מבחינה הזאת / שבהיותו נצב על עין המים / היה נקל אליו לכסוף קורתו ולבחור לבקשה באופן / והיו אנשים רבים עמו / ועם"ז ועשרה הגמלים אשר אתו / שיכלו להשקות את הגמלים / והמוכנים היו להביא שותם כלי להשקותם בו / כי אין ספק שלא יקח לעבד תמיד נערה שתשקה אותם / ולכן אמר הנה אנכי נצב על עין המים / ואיני צריך לאיש שישקני מים / ובנות אנשי העיר יוצאות לשאוב מים שמה / ואינני מכיר אחת מהנה / והיה הנערה אשר אומר אליה ר"ל שאבחר בה בדרך הדיון / הטי נא כדך ואשתה / והיא לא תשיבני הנך נצב על עין המים שתה משם / ולמה תצטרך לכדי / אבל תאמר שתה וגם גמליך אשקה בהיות לי אנשים וכלים להשקותם באות זה מורים על רוב [illegible] ורחמה ונדיבותה / וגם כן על טוב שכלה שתבנה ותתבונן שאלו [illegible] שאלתי לא זה / אם להיותו אנשים נכבדים / ולא נכון ללכת בזולה לשתות מי באר ולהשקות את הגמלים / או שיש לנו אולי או כבר אחרת להתחכמנו ממנו / וגם יורה על נדיבות לבה וטוב תכונתה כי מי שיהיה נדיב בדבר מועט כש בידו יורה על תכונת נדיבותו אשר בו / כמו שיורה לעשיר מתנה רבה שיתן / ולזה אמ' אותה הוכחת לעבדך ליצחק / ר"ל להיותה אירה וחריפה כנבונה ולתת לכל דבר זקני · ולפי שעדין לא היה יודע אחיו משפחה תהיה / ואם היא נכונה ובכירה / או אם מדנים או חנה לכן אמר עוד ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני / ר"ל אחרי שתמצא המדינה הזאת / אדבר עמה / ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני / ואם היא ראויה לבנו אם לא · גם אמר זה / לפי שאברהם כל ימיו היה מכבד אורחים ומאכילם ומשקה אותם / ולכן בהיות כלתו זאת גבו נדיבת רוח כמוהו / יהיה חסד גדול לאברהם / שלא תהיה לו מריבה בביתו עם כלתו בעבור האורחים שיבואו שמה · ורמ"ה פי' ובה אדע / מפרש תפלה · שיתחברו בה עם זה / אשר מתכוונים שבחן אברהם בהם / שהם היותה ממשפחתו / כנועה יראת י"י היא תתהלל / והותרו בזה השאלות הי"א והי"ב והי"ג · וספר הכתוב שהיה מהגנות רב י"י / שטרם כלה העבד לדבר המדינה הזאת / והנה רבקה יוצאת כי לא יבאו נשים אחרות שתשתכנה בהם המדינה / והנה אמר הכתוב אשר ילדה לבתואל בן מלכה אשת נחור אחי אברהם / בעבור שהיו בנים לנחור מפילגשו ושמה ראומה / לכן יחס בתואל למלכה / אבל העבד אמר ותאמר בת בתואל בן נחור / כי תקן הדבור בדרך מוסר / ואמר ג"כ אשר ילדה לו מלכה / להגיד שהיה בת הגבירה / והותרה בזה השאלה הי"ד · וספר הכתוב שהיתה רבקה טובת מראה מאד / בתולה ואיש לא ידעה / ושלא נתעכבה בטבעה אל הענין בדברי שיחה ובטלה עם שאר הנשים / כמנהג הבנות היוצאות לשאוב / אבל בהגיעה לעין / מיד ירדה ותמלא כדה ותעל / ולפי שלא התעכבה כלל / הוצרך העבד לרוץ לקראתה / ולא אמר לקראתה / ולא אחריה / ירצה שהעבד היה יושב בין העיר והעין / והיא יצאה מהעין ללכת אל העיר / והוא רץ לקראתה / ותאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך / ועם היות שהיה לה לומר / ולמה לא הלכת אל העין לשתות / או לבעבור אותה מפני שמה / ולא אצטרך לבא עד כאן ולשוב לעין / לא דברה לו מזה כלל / אבל אמרה בכבוד גדול שתה אדוני / ולא נתנה את כדה בידו לשתות / אבל ותורד כדה על ידה שהוא מורה יותר גדול והשקתהו וכאשר כלתה להשקותו / אמרה מעצמה גם לגמליך אשאב / ובעבור שהגמלים שותים מים הרבה / אמרה עד אם כלו לשתות / כי לא תשאב לא על המשל / ולא על הטבע · והתבונן שהעבד אמר וגם לגמליך אשקה / והיא בדעתה ובחכמתה לא אמרה כן / אלא גם לגמליך אשאב / ר"ל איני יודעת אם ישתו אם לא / אבל אני אשאב להם מים / ישתו אם ירצו / וכן עשתה / שבמהירות ובזריזות גדול שבה לבאר / ותשאב לכל גמליו · והאיש משתאה לה / מחריש לדעת וגו' ר"ל שהיה נבהל מזריזותה / ודעתה ונדיבותה והיה מחריש שלא אמר לה כלום / לדעת ההצליח י"י דרכו אם לא / ויהי זה / אם תשוב לכל הגמלים כאשר היתה הסכימה / וגם היא אמרה · וכאשר כלתה להשקותם / לקח האיש נזם זהב ושני צמידים על ידיה / ולפי דעת רש"י / נתנם לה קודם ששאלה בת מי את / ויהיה זה / לפי שרצה העבד לתת לה שכר עבודתם / וכאשר ידע שכפי המפורסם ודעשיה היא הנוכה ליצחק / תקן לה המתנות האלה / בעבור מה שהתחילה לעשות · אבל כפי הרמב"ן והוא היותר נכון / ראשונה שאל בת מי את / ואח"כ נתנם לה / ולכן לא אמר הכתוב ויתן לה / אלא ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים על ידיה / ר"ל הכינם להיות להיות על ידיה / ושאלה בת מי את / כאלו היתה שאלתו לענין הכינם / והיא השיבתו על ראשון ראשון / בת בתואל אנכי / כמו ששאלתי / ועל אחרון אחרון / גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ללון / ר"ל כמו שנתתי לך המים / אתן לך גם תבן גם מספוא וגם מקום ללון / ואז נתן לה מתנות כמו שכתב הרמב"ן / וכן כתב בספורו האחרון / ואשאל אותה בת מי את וגו' / ואח"כ ואשים הנזם / והותרה בזה השאלה הט"ו · והנה העבד הודה לה' / יען הנחהו לבא בית אחי אדוניו / ולא הלך בבית אחר / ולא נכשל בדבריו בלקחו אשה אחרת / והנה הכתוב הזה שגבה אליעזר / שיצו מדרכי האמורי / ושיצו מכלל לא תנחשו / לפי שכל נחש האסור הוא נחש שהשכל שיצו מורה עליו / כי מה שיאמר האדם מדרך ההבנה / אין בו נחש / ואין זה אלא כאומר אם ישאיר לאחר / לאתו לדעתי · והנה אליעזר היה יודע שכל מעשי יצחק

ותרץ הנערה ותגד וגו' עד ויען לבן ובתואל

ויען לבן ובתואל עד ויוסף אברהם ויקח אשה וגו'

לומר האם תרצי ללכת עמו כלבדו / ותאמר אלך ולא תרצי שיאחר ימים עשור אחרך לכבוד ולתפארת / כי מפני שמהם מתחנן יותר ללכת כיהגמתם לא עם אליעזר לבדו כחולת כל קרוביה / והיא השיבה אלך ר"ל עמו כלבד שם / ולא אצטרך לחברה אחרת / ולזו וישלחו את רבקה ולא רצה אחד מהם ללכת עמה ללותה / בעבור תשובתה / אלא מניקתה שהלכה עמה כפי המנהג / וקראתה הנזלה הי"ז · ואמנם כתבו לה ברכה מעלייה שאמרו לה אחותינו את היי לאלפי רבבה / ויירש זרעך את שער שונאיו · כי הנה ברכוה בב' דברים / הא' ברבוי הזרע / את היי לאלפי רבבה · והב' בכבודו ומעלתו / והוא ויירש זרעך את שער שונאיו · ונראים הדברים שהם דברי אל חי שמם אותם בפיהם / כי כזה הלשון עצמו נאמר לאברהם בשעת העקדה / ויירש זרעך את שער אויביו / וספר הכתוב מהירות רבקה וזריזותה / שהיא ועמה קמה וקראה את נערותיה / ותרכבנה על הגמלים שהביא אליעזר / ותלכנה אחריו · ואמנם העבד לא נשא את רבקה אחלבו / והוא אמרו ויקח העבד את רבקה וילך · ויספר הכתוב שיצחק בא מבא באר לחי רואי היינו חושבים שהיה דר שמה / לכן אמר שהיה יצחק בא מבא / מורה שהיה הולך שמה לראות את שלום הגר / או לברוך אחד / ואמר לבא אשם והוא אמרו ויצחק בא מבא באר לחי רואי · שבא ושב מהליכתו שהלך שמה לברוך שמה / כי הוא יושב בארץ הנגב / ואמר לבינו / וידמה / שהיה שם הגר אשר היה נכון שבע / והיה הנה בית תפלה לאברהם / ויצחק הלך שם / וחז"ל אמרו שהלך שם להביא את הגר להשיאה לאברהם / והוא לדעת מי שאמר קטורה זו הגר / ואין כמו הכתוב כן כמו שאמרו · והנה כבא יצחק · יצא לשוח בשדה לפנות ערב / וכבר אמרו ז"ל והוא הלמות שלמה / הוא לשון תפלה / ורלוי לבאר למה היה יוצא להתפלל לפנות ערב / עד שקבלו חז"ל שאברה' תקן תפלת שחרי' ויצחק תפלת מנח' ויעקב תפלת ערבי' · והכונה בזה שהקדמוני' היה ענינם ולאמונת' שהמכים שהכוכבים הם אלהי עולם אין עוד לבדם / ושהשם הוא האלוה הגדול לפי שפעולותיו בזה העולם השפל הם מתורכבות תכלית הסדרים ואחריו הירח ושאר הכוכבים / ולכן שמו האבות הקדושים להתפלל בג' זמנים המתים / שיתגלה לאנשים שהשם הוא המתנועע / והמעתק המקום גלוי ומפורסם אחד / וזה כי בעת הזריחה והשקיעה והוריחה / יתבאר תכלית הבאור / שהשם הוא המתנועע / כי הוא זורח ביום אחד / ואלת מקום זריחתו ביום שני / וכן הענין בשקיעה / ולזה הוא מבואר שזריחת השמש ושקיעתו יורה על שהשם מתנועע / ושיתחייב שיהיה לו מניע / ולכן אברה' תקן תפלת השחר להורות לאל מניע הגלגל בתנועתו היומית המחייבת זריחת השמש בכל יום · ויצחק תקן תפלת המנחה בעת שקיעת השמש / לפי שאז יתגלה כחו / והוא חזה שיורה שאין השמש הוא האלוה / כי לא יתכן בשוה שיחזק פעם / ויחלש פעם / ולכן היה מתפלל לאל המשקיע אותו בהכנתו / ויעקב בחר להתפלל אחר שקיעת החמה / כמ"ש ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש לפי שאז יראו כוכבים רבים / והשמש נסתר / וזה מורה שיורה שאין אחד מהם אלהות / כי לא יתכן שתעלם ממשלת העולם האחד במספר / אלהות רבים / כי ההנהגה בדבר אחד במספר מחייב שתהיה מסודרת מאלוה אחד במספר / ולזה יתחייב שיהיו הכוכבים עלולים ממעלה אחת / וכבר זכר זה הרלב"ג בפירושו לתורה בתועלת הי"ג מזה המקום · וכפי הפשט יתכן לפרש / ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב / שהיה הזמן קיץ / ולפנות ערב יתקרר האויר / וירגילו בני אדם מבתיהם לשדה לדבר זה עם זה / ולראות בזיבי הגמל · וכן יצא הוא ומתכוין לדבר / ולהתעסק שם / מלשון שיחה ותעסק רוחני / וישא עיניו וירא והנה גמלים באים / כי להיות קיץ רב / לא הכיר את אליעזר / ולא את הנערה / אבל כלבד ראה הגמלים והלך לקראתם / ורבקה אשר ראתה את יצחק שהיה בא לקראתם / ויצא מהדרך לנגדם בלכתו בשדה לבדות / ידעה כי הוא בא לראות ולקראת לבאם לשלום / או להכניסם לביתו ללון / ולכן ותפל מעל הגמל · ואין פירושו שהתחיסה עצמה לארץ כרש"י עד"כ היתה נופל' ... לא טושה מעליו · ואונקלו' תרגם ואיתרכינת / כמו שתרג' הטי נא כדך · שפנו מלשון הטיה · אבל פי' הכתוב שהטתה עצמה לצד אחד מעל הגמל אשר היא רוכבת עליו / להסתיר פניה מכבוד בדרך כבוד / וכמוהו ויגלשו כמוהו כן אחריו / ויפול מעל המרכבה לקראתו ויאמר שלום / רק שאין ענינו / לא שהשפיל עצמו במרכב' לשאול לו לשלום · וכן יאמר אלישע לגחזי / כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך · לא יהיה רצה לשקלוב ואל הגמל כמו על הגמל / שנפלה על פניה להסתירם / וכבר כתב זה הרמב"ן / ולכן שאלה את העבד מי האיש הלזה ההולך בשדה לקראתנו · והרלב"ג כתב שהשבוע בזה הלשון מוקדם וכבר אמרה ואין צורך · ובאשר ספר העבד ליצחק את כל אשר קרהו / ורלוה שהכפי' הבחלו' אליעזר עם טוב ההודאה / וגם כן עם שכל הבגנתה / הצורף שהכיר בה ממעלותיה / הביאה אל אהל שרה אמו / ויראה שנעת אמתה / לא כמו עוד אהלה כי אחרי לא תבא אשה אחרת באהל הגבירה / וכאשר באתה רבקה / הביאה יצחק לאותו אהל של שרה / כי ראה בצדקתה וכשרון מעשיה / כדמות מעשיו של שרה אמו / ולכן אהבה והתנחם בה / והכניסה לאהלה / ומפני זה הוצרך שכתוב לומר ויאהבה :

ויוסף אברהם ויקח אשה

וגו' עד סוף הסדר · ראיתי לחקור על הפרשה הזאת דברים ששה שאלותי בם · השאלה הא' שהנה יראה מתחלת הפרשה דבר זר מאוד / בהיות אברהם ימים ושבע ימים / לקח אשה והוליד ממנה ששה בנים / הלא כלומר מפני שראה יצחק ויצחק את רבקה אשתו כשלקחה / עבר עליו רוח קנאה / ולקח גם הוא אשה כבנו והוליד ממנה / ויצחק לא הוליד מעשרים שנה אחר שלקחה / הנה זה בלחות יהיה לאברהם קדוש ה' פועל מגונה / ובלתי מתכים לשלמותו / וכדין כאמור עליו ויוסף אברהם / כי היה זה תוספת ויותר · וחז"ל אמרו שחזר לקחת את הגר / והיא עצמה קטורה / מפני שהיתה מקוטרת במעשיה וכמו שכתב רש"י / ולאמות שהביאם לזה / להוציא בזרות הפועל הזה / שלא לקח אשה חדשה / אבל חזר לקחת את הגר שכבר הוליד ממנה את ישמעאל · אבל זה כמזה / והנה הכתוב אומר בפי' ולבני הפלגשי' אשר לאברהם נתן אברהם מתנות / וזה מורה שפלגשים רבות היו / הגר וקטורה / עם היות שחז"ל אמרו פלגשם כתיב / שהיתה פלגש אחת / אין ספק שמלת הכופר הבין לאותת הדבר כמקומו · אבל אמונת אבי' בדבר הזה / שהש"י הגביר את כח אברהם לעשות כן לסבות · הראשונה / לקיים דברו אשר אמר ונתתיך לגוים / כי אב המון גוים נתתיך / וזה יורה שהיו מתייחסין לבלת ממנו גוי' רבים / ואומות מתחלפות זו מזו / ולכן הוצרך לקחת את קטורה / כדי להוליד ממנה את האומות / אשר זכר / לקיים היעוד הנלדי שע"כ שהיה זקן / שזהו שנאמר בספר הזרע זרעך / ולמנת שתנה ידיך / והסבה שנית / להודיע שגם היות שלאברה' קדם שכיוצ' אמר הלבן מאה שנה יולד · כי היה דבר זר בזקן מולד · הנה אחרי מות המילה החליף כח / העלה אשר כבשרים / ובזקנתו וישישותו לקח אשה והוליד בנים רבים / להודיע שקנויי כח יתלשו בו · והשלישית מפני שהוא היה מתנבא לאמר / שגם הוא היה בן אברהם / וכבר אמר היתה אשתו כשרה / ולכן יהיה יורש כמבחר כמתוק ולכן כבה השם שאחרי מות שרה יקח אשה אחרת קטורה / ויוליד ממנה ששה בנים כי טוב יותר פרי של ישמעאל / להיותם כלם בני אברהם כמוהו · ואמם היה יותר ראוי שתחשב לאשת אברהם / מאחר שלקחה אחרי מות שרה / מההגר שהיתה בחייה ושפחתה / ולכן כראות ישמעאל שנתן אברהם לבני קטורה מתנות / ר"ל בתורת מתנה / לא בתורת ירושה / וישלחם מעל יצחק בנו / יקבל הוא עצמו את הדין להיותו כאחד מהם · והסבה הרביעית להודיע שגם המחטפרש יש מהמות הראשון / אל הזוג השני / כי הנה אברהם בבחרותו / לקח אשה ממשפחתו בת אחיו · וכן בזוג יצחק בנו / להיותו זוג ראשון לא לקח אשה מבנות הכנעני / אבל שלח אל משפחתו ואל בית אביו לקחת אשה לבנו · ואמנם בזוג השני שעשה אברהם לעצמו / לא חשש לדבר מזה / כי הנה לקח אשה ושמה קטורה / ואין ספק שהיתה מבנות הכנעני / או פלשתי / או היתה מצרית / ולא היתה ממשפחתו ולא מארצו / לפי שלא קפד בזה / כי אם בזוג הראשון שלו / ושל יצחק בנו / שפלא מות הצרית / לא בזוג הב' שעשה לעצמו · והסבה החמשית / כי הנה ראה אברהם להוליד בנים בזקנותו כדי להראות את יצחק בנו שאהבת עולם אהבו / והאמין כי ה' שבו יקרא לו זרע לא בבן אחר כי הנה עם היות / שבני הזקוני' יאהבם אדם יותר מהלו הבנים הראשונים / כל שכן בהיות אמם מתה / הנה אברהם לא היה בן מבני הזקונים שנתן לו כל אשר לו / אלא ליצחק / להיותו עקר ביתו ועקר זרעו · ויורש הבטחותיו / ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות / וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי / בדומן שלשנת מותו / לא כאשר לנגד עיניו ולירש ביתו עם כי אם יצחק · והסבה הששית / והוא שצריך לאדם שיתן לאחד שלא תהיה קטטה בין בניו / אבל ישתו בעניניהם / בדומן שלא תפול ביניהם לא קנאה ולא מחרות / ואין ספק שישמעאל היתה לו שנאה רבה עם יצחק / מפני שבעבורו גורש מביתו / גם להיותו בן שרה אשר גרשה אותו מהמשפחה בטלבו אביו / ומפני זה רצה אברהם להוליד בנים אחרים / כדי שיגרשם מביתו ומארצו / כאשר ישמעאל / כי בזה תכלית קנאת ישמעאל / ויחשוב שגרושו לא היה כלבד מבולת שרה / אלא שמאת ה' היתה זאת / שישאר יצחק עקר הבית ויורש אותה הארץ / ולא אחר / ולזה כאמר ולבני הפלגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות / וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם · ואין ספק שאלו שגם לישמעאל נתן מתנות / כי הוא מכלל בני הפלגשים · ולכן כשמת יצחק וישמעאל אחים ורעים / ונתכבד ישמעאל יותר מבני קטורה בשהוא עם יצחק קברו את אברהם / וזה שלא זכו בני קטורה לכבוד / וגם בזה היתה מיתת אברהם בשיבה טובה / שראה את ישמעאל ויצחק שלמים ומוסכמים באהבה רבה · והנה ספר בזה מיתת אברהם / לא מפני שמת בזה הפרק קודם שהוליד יצחק את בניו / כי הנה אחר זה מת / אבל מפני כלן כדי להשלים ספורו / ויזכיר אחר כך ספור יצחק לעצמו · והדרגה הנזכר שנזכר בו במקום הזה הוא / שהכתוב זכר במיתת אברהם שלש לשונות / ויגוע וימת ויאסף אל עמיו · וכן במיתת ישמעאל ויגוע וימת ויאסף · וכן ביעקב אמר ויגוע ויאסף אל עמיו / והוא עצמו אמר הנה אנכי מת בקברי · וכן באהרן קדוש ה' כאמר יאסף אהרן אל עמיו / ויראו כי גוע אהרן ויראו כל העדה כי גוע אהרן · ואמנם במשה אדונינו כתב הכתוב לשון אסיפה / ולשון מיתה / שנאמר ומות בהר אשר אתה עולה שמה / והאסף אל עמך / אבל גויעה לא כאמר בו כלל / וראוי שנדע על מה יורו שלשת הלשונות האלו גויעה ומיתה ואסיפה אל עמיו / כי רחוק הוא שיהיו שלשת הלשונות שמות נרדפים / כי למה לא נסתפק הכתוב באחת מהם אחרים בהם וזכר שלשתם · ואם כאו כל שלשת הלשונות / למעלת וקדושת המת / למה לא נאמרו שלשתם בישמעאל / כמו שנאמרו באברהם / ובאהרן שנזכר · וזה אשר ז"ל שגוע העונה / אבל על כל זה שלא הספק לך הוא

ענינו לענין אברהם ויצחק ויעקב הקדושים · ולמה כיוה לדוגמתנו שהיה גדול מכולם. לזה כאמרו לא שנים מהם / מיתה ואסיפה / ולא נאמר בו לשון גויעה · ולמה שאמנהו כנה כזה / שבהיות האדם מורכב משני חלקים חלק חמרי וחלק נפשי שכלי / בא בענינו שלשת הלשונות האלו ר"ל הגויעה כנגד הגוף / והאסיפה כנגד הנפש / והמיתה כנגד המורכב משניהם · ותיאור זה שהנה במיתת האדם והפסד הרכבתו / יקדם בהכרח הכבוי המחייב המות כולו תאמר התכת לחותו הגרמיי וכבוי חום הטבעי / והבחינות האלו גופו שכלי / באופן שהצורה והנפש תפרד משם בהכרח / והענין הזה שהוא בענין הגוף נקראת גויעה · ואמנם המיתה היא הפרדת חלק המורכב / ורוב הספר של הלכן בהסיה ואחר תשוב אל האלהים אשר נתנה / ומפני זה יבא תמיד כשיזכור בכתוב מיתה וגויעה / הגויעה ראשונה והמות אחריה ויגוע וימת / כי הגויעה היא הכאת הגוף אל ההפסד / והסבות המחייבות אותו בהכרח / והמיתה היא ההפסד עצמו / והפרדה שבאה בגוף / ולכן כאמרה גויעה בזקני ישראל ז"ל אין גויעה אלא בצדיקים / וכן אמרו כל מי שנ' בו גויעה / מת מחולי מעים / לפי שהיא תאמר בענין ותלונה על המיתה הטבעית הבאה בזקנת הזלד / שבצדיקים זהו אליו / כמ"ש תבא בכלח אלי קבר כי לא תבואם מיתה מקרית / ולא כרתית / ועל חולי המעים כחולי מעים המביא אל המות · ואמנם האסיפה / הוא בענין אל הנפש שאחרי הגויעה / תבא המיתה / ואחר המיתה הנפש תאסף אל עמיה / והענין של עמיה הוא שתדבק בעולם הרוחני בנפשות אשר כמלה / ולכן באמרו שלשת הלשונות האלה באברהם יצחק ויעקב ואהרן / לפי שבכלם מפני זקנתם קדמה הגויעה / ואין ההבנה אל המות / והסבות המחייבות אליו בגופותיהם / והמיתה שהיא הפרדת הרכבתם והאסיפה אל עמים / לענין נפשם שנאספה ונתדבקה בעולם הרוחני / לשאר הנפשות צדיקי ישראל וחסידיהם · ואמנם ישמעאל לפי שמיתה היתה טבעית · זקן ושבע / כאמר בו ג"כ ויגוע וימת · ואמנם בענין נפשו כאמר ויאסף אל עמיו / כלומר עם נפשות האחרים / והאלהים אשר כמלו באמונתו ותשובתו · ואמנם בשרה שמיתה בו לשון מיתה לפי שנפרדו חלקי הרכבתו ולא נא' בו לשון אסיפה לפי שנאספה נפשה בנפשות האבות הקדושים הגבורים אשר מעולם אנשי השם / שהם היו עמיו באמת / אבל לא נאמר בו לשון גויעה / לפי שלא נפסד חומו ולא נתר גופו וכמו שהתורה העידה עליו לא כהתה עינו ולא נס ליחו כי לא נתחדשו בו סבות מחייבות המות / אבל מיתתו היתה ברצון בוראו · וזהו תדע שהקדושים האלה מפני מעלתם / וכמה התורה בהם שלשת הלשונות האלה ויגוע וימת ויאסף אל עמיו · ואמנם נשאר בדורות הראשונים / וזכר בכל א' מהם וימת / כי לא רצה הכתוב לספר בהם כל החלוקות האלה שהגויעה והאסיפה והמיתה / וכלל הכל באמרו וימת · וספר הכתוב שאחרי מות אברהם ברך אלהים את יצחק בנו / להגיד כי הוא ירש את ברכותיו / עם היות שאברהם לא רצה לברך את יצחק לפני מותו כמנהג שאר האבות / ואמנם הסבה בזה תתבאר בסדר תולדות יצחק / אבל הברכות / כי הנה עם היות שלא ברכו אביו / הנה הש"י ברכו והשפיע בו כל ברכות אביו אברהם / ואמר ויברך אלהים / ולא זכר השם המיוחד / לפי שצריך שיצחק יתברך במקום אביו בשלמותו / וזכר שישב עם באר לחי רואי · וכשזכר שרצה הכתוב לספר ענייני יצחק ותולדותיו / הקדים תולדות ישמעאל / ושהיו שנים עשר נשיאים ולא מלכים · וזכר ג"כ בפרשה הזאת תולדות בני קטורה / וכן תולדות ישמעאל בקיצור גדול / כי לא היתה הכוונה כי אם להתחיל בהם / והתחיל בתולדות יצחק והשתלשלות זרעו / כמו שיתבאר וזה כולם מה שראיתי לבארו מהסדר הזה :

פרשת תולדות יצחק

ואלה תולדות יצחק עד ויהי רעב · והנה יפלו בספור הפרשה הזאת שאלות :

השאלה הא׳ באמרו אברהם הוליד את יצחק / אחר שאמר ואלה תולדות יצחק / והוא כפל מבואר : ורש"י כתב מהחדש מטעם הכפל הזה / שהוא לו שיקבען של יצחק דומה לאברהם אביו · ור"א ז"ל אמר שבעבור אברהם / הוליד את יצחק · לא בהיותו נקרא אברם · ועם היות כל זה אמת / לא היה ראוי לכתוב כיוקים הזה אלא באמר כולד · והרא"בע כתב שאברהם גדל את יצחק / כמו ילדו על ברכי יוסף / והוא באמת הדרשה מיותרת / כי ידוע שאהרן גדלו ולא תרח אביו וכר אבן כתב שאמר הכתוב להתחיל פרשה הזאת / ומפני זה היה ראוי שיאמר הכתוב אלה תולדות אברהם הוליד את יצחק :

השאלה הב׳ ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו / והוא למה זה נתעכב יצחק מלקחת אשה עד היותו בן ארבעים שנה / והנה אמרו חכמינו ז"ל בן י"ח לחופה / כל שכן בהיות אברהם זקן ונתאב לראות את זרעו / שהיה לו לחותו בעמדותו / באופן שיראה את בניו קודם מותו ? אף שבבר טדה כי כשנים ביד גבור כן בני הנעורים ורז"ל אמרו שנתעכב עד שתהיה רבקה בת שלש שנים / שהיא נולדה אחר העקדה / ויצחק היה אז בן ל"ז שנים / אבל זה דרך רחוק מאד / כי איך יתכן

שבת ג' שנים / תלך אל המין ותשקה את כל הגמלים / והשיתה אם כן היתגים שכפר הכתוב / אבל הענין יפלם לשונה אחרת :

השאלה הג׳ באמרו ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה היא / וזה כי מי הגיד לו שהיתה אשתו עקרה / ואולי שהיה העקר / והיה לו להתפלל על עצמו / ואם היה שניהם התפללו זה על זה / כדעת חכמינו ז"ל למה לא אמר ויעתר להם ? כי עם היות זכותו של יצחק עדיף / לפי שהיה צדיק בן צדיק / אין ספק שגם לרבקה מפני צדקתה אפילו שהיתה בת רשע / היה ראוי שיעתר אליה השם :

השאלה הד׳ בדברי רבקה א"כ למה זה אנכי / כי הנה יאמר א"כ היה תולדה מתקדמה קודמת ואין בכתוב הזה דבר יפול עליו לשון א"כ / ורש"י כתב אם אם כן גדל הצער / למה זה אנכי מתאוה ומתפללת על ההריון ? והרא"בע כתב שאלה לנשים אם ידוע להם ככה / ואמרו לא / ועל זה אמרה א"כ למה זה אנכי והרמב"ן כתב למה זה אנכי בעולם / ויותר שאחות / אבל לכל הפירושים האלו העיקר יחסר מן הספר :

השאלה הה׳ בתשובת השם שני גוים בבטנך וגו׳ כי הנה עם היות בבטנה שני עוברי / עתידין לצאת מהם שני גוים המתחלפים לא יתחייב שבעבור זה יתרוצצו / כיון שבהיותם בבטני אמם אין להם בחירה ודעת / ואין בהם מחלוקת הגוים / ודרישת המפרשים בזה / לא היתה צריכה לענין השאלה וכמה מהנשים תהרנה תאומים / ולא יתרוצצו ?

השאלה הו׳ מה ראתה החכמה האלהית שתלד רבקה התאומים האלה נבדלים לשותם ? והנה יצחק וישמעאל היו ראשי גוייהם / אבל לא היו תאומים בבטן האחד כי האחד היה בן שפחה / והאחד בן הגבר / ולמה לא היה כן עשו ויעקב והוכרחו להתהוות יחד בבטן רבקה / ואם היה הכרח היותם תאומים מדוע היו ברבקה ולא בשאר האמהות ?

השאלה הז׳ למה ספר הכתוב תכונת גוף עשו ותולדתו כאומרו שהיה אדמוני כלו כאדרת שער / ולא זכר תכונת גוף יעקב / והיה ראוי שיאמר ויעקב איש חלק או לבן / או כדומה לזה ?

שאלה הח׳ באמרו וידו אוחזת בעקב עשו / כי ירחה זה רחוק יולד קרוב לבחינתו / לפי שאם היו התאומים שניהם בשליה אחת / היה זה אפשר וגם רחוק / כי הולד שכן אין יוצא בעקב / והנביאים הוכיחו על זה / בבטן עקב את אחיו / אבל כפי הכתוב שהתאומים הם בשני שליות / כל אחד בשליא מפני עצמה נפרדת ונבדלת מהאחרת / ואיך א"כ אחז יעקב בעקב עשו / והם לא היו במחיצה אחת ?

השאלה הט׳ אם היה יצחק אוהב את עשו / להיותו בנו בכורו ולפי שהיה עובד אותו ומאכילו מצידו / למה זה לא היתה רבקה אוהבת גם כן אותו / כי הסבות שהיו ליצחק היו ג"כ לרבקה ?

השאלה הי׳ באמרו על כן קרא שמו אדום / והוא כי הנה עשו לא נקרא אדום / מפני מה שאמר הלעיטני נא מן האדום האדום הזה / אלא מפני שיצא אדמוני / ואיך אם כן אחר שנעשה צריך לנזיד עדשים באדום כאדום / בהיותו מאכלה אחרית לנזיד עדשים קראו כן / והיה סגו שהבנו כנה עצמית / לא יבינו לו כנה מקרית ?

השאלה הי"א אם היה יעקב תם וישר / איך מלאו לבו לומר לאחיו הגדול ממנו / שימכור את בכורתו בנזיד עדשים / ואין ראוי לאיש ירא אלהים וסר מרע / שיתן עינו במה שאינו שלו כ"ש שיונה אותו כדברי לקנות ממנו את בכורתו / בנזיד טוי / כמו שאמרו נזיד עדשי' · ואם היה עשו איש סכל / היה ראוי שיעקב יהיה איש אוהב השלום ולא יונה אותו / כי עם היות שמדה שבחן החרוץ לא היה הבכור נוטל פי שנים בנכסי אביו כי הוא דבר שחדשתו התורה השלימה / כדברי הרמב"ן / אין ספק שלבכור היה מעלת כבוד שהכתיב יכבדוהו / ולמה של מי יהיו שימכר כבודו בלא תועלת / וגם שא' שלא היה המחיר נזיד עדשים / אלא כסף וזהב / עדין יקשה הבזוי והתלונה שנתלונן בו הכתוב / שהיה בא עשו מן השדה והוא עיף / ובוזה ממנו לאכול / ואו ברצותו שהיה עיף ויגע בראנו ובכורתו / הנה אל ממנו מכרה כיום את בכורתך לי / וספר הכתוב אח"ך על הבזיון הזה ?

השאלה הי"ב מה הועיל ליעקב קנין הבכורה הזאת / כי הנה אם היה קנין הבכורה ליטול פי שנים בנכסי אביהם באמת לא נתקיימה פתח / כי הוא ברח מפני אחיו ונתגרש מביתו ולא נשאר שום מנכסי יצחק / לא חלק בכור / ולא חלק פשוט · ואם היתה הבכורה לענין העבודות הנפשיות / אין ספק לה' בחירות האלה ואין הבכור יכול להעביר לפי שירצה / בכור או פשוט / הלא כיון אפרים והוא הבכיר על מנשה הבכור / ואת דוד על אחיו הגדולים ממנו / ומה צורך בבכורת עשו / והנביא אמר אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם / הלא אח עשו ליעקב / ואוהב את יעקב / הלא תלה הדבר באהבה לפי שרצה / לא בבכורה ?

והנני מפרש פסוקי הפרשה באופן יותרו כל השאלות האלה כלם :

ואלה תולדות יצחק בן אברהם עד [illegible]

אחרי שזכר הכתוב תולדות בני קטורה אשר ילדה לאברהם / ותולדות ישמעאל בנו / גם כן בא לספר תולדות יצחק · והנכון שאלה תולדות / כולל לסבלת הבנים ולתולדותם שקרו לו / ולכן אמר אברהם הוליד את יצחק / להגיד שבהיותו ושרש ליצחק / כנדמה לאברהם / באופן שהם הוכיחו / כי אברהם הוליד

אם

את יצחק / להודות עניני האב ותולדותיו / לעניני הבן · כי הנה אם אברה׳ לקח אשה ממשפחתו / יצחק גם כן לקח אשה ממשפחתו · אם אברהם לקחה בבחרותו בן מ׳ שנה / כמו שביארתי שם / גם יצחק לקחה בן מ׳ שנה · אם אברהם ואשתו שניהם היו עקרים / גם יצחק ואשתו היו עקרים · אם אברה׳ הוליד ראשונה ישמעאל הרשע / ואח״כ יצחק הטוב / כן יצחק הוליד תחלה עשו הרשע / ואח״כ הוליד יעקב איש תם · אם אברהם הוליד ישמעאל פרא אדם מדבר / ובורח תמיד / ויצחק יושב אהלים / כן יצחק הוליד עשו יודע ציד איש שדה / ואחר כך ויעקב איש תם יושב אהלים · אם אברהם אהב את ישמעאל עם כל חסרונו / כן יצחק אהב את עשו · אם אברהם גרש מביתו את ישמעאל לא הרגו אלא מברכת השם / כן יצחק גרש את עשו מברכתו ומירושתו בברכת השם · אם אברה׳ בנו הקטן ירש את ברכתו / ויעודי ירושת ארצו / ככה יצחק יעקב בנו הקטן / זכה לזה עניינו · אם בימי אברהם היה רעב / ג״כ בימי יצחק היה רעב · אם אברהם הלך אל גרר לגור שם / כן יצחק · אם אברהם הלך אליו אבימלך ופיכל שר צבאו לבקש הבטחתו · כן יצחק הלך אליו אבימלך ופיכל שר צבאו לבקש בריתו ושלומו · אם אברהם אמר על אשתו אחותי היא / והוכיחו אבימלך על כך / כן יצחק · אם אברהם נתברך במקנה צאן ובקר / כן היה יצחק גם כן · אם אברהם חפר בארות / כן יצחק · הרי לך הדמיונות האלה ורבותם / שהיו ביניהם שבעבורם אמר אברהם הוליד את יצחק / שנתדמה אליו בקורותיו · והרמ״בן כתב שהוא כדברי הר׳ לבנג / שפי אברהם הוליד את יצחק / שהוא היה עיקר תולדותיו / ומה שכתבתי הוא היותר נכון והגיהו׳ עם מה שביארתי בשאלה הח׳ · וספר הכתוב שעם היות שאברהם הוליד את יצחק והיה חשב לראות בנים לבנו / הנה יצחק לא לקח אשה עד היותו בן ארבעים שנה / והיה זה לפי שכיון ראשונה להשלים את עצמו בשלמות האנושי / קודם שיוליד בדומ׳לו כי הנה עם היות שחז״ל בן י״ח לחופה, לא אמרו זה / שלא שהודיע כי בהיותו בן י״ח שנה כבר הוא בעל כח ראוי להוליד בנים / אבל לא אמרו שאז יקח אדם אשה · כי הנה האשה כשיקחה אדם בבחרותו / תטה את לבבו ותכניעהו יותר מדאי / לא ולמד תמיד עם נשיו / שהנה היו בשוכריו / ושלמה כי נשיו הטו את לבבו ולא היה שלם עוד / והנה אמרו הראשון / אחר האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל / ולכן אמר ראש הכוסף׳ קהלת ז׳
לא במשותו ° ומוצא אני מר ממות את האשה / אשר היא מצודים וחרמי׳ לבה / אסורים ידיה / טוב לפני האלהים ימלט ממנה / וחוטא ילכד בה · ולהיות לקיחת אשה סבה עצומה / בריך בינע אלדי והתישות השכל ותשוקה רבה להשלם חמוקשיה / וכבר אז״ל שלכן אמר הכתוב מי האיש אשר בנה בית / ומי האיש אשר נטע כרם / ומי האיש אשר ארש אשה / לפי שראוי לאדם שראשונה יתעסק בתקון הבית ובנינו / ואחר כך בנטיעת הכרם ובאחרונה בלקיחת האשה / הנה מפני זה נתעכב יצחק מלקחת אשה עד ארבעים שנה / כדי שיעבור תגבורת הבחרות / ותכבה רתיחת דם הנערות / ותשות התאוה / ויהיה לו החומר היותר לאהבה / יותר מוכן לקבל צורה שלימה / וכבר אמרו חז״ל / שעשו עשה סוף לקחת אשה בן ארבעים שנה / להראות עצמו כשר
בראשית כ״ה והותרה בזה השאלה הב׳ · ואמר שלקח לו את בת בתואל הארמי / להגיד שלא נתעכב מלקחת אשה עד אותו זמן / מפני שלא מצא אשה בארץ כנען / שלא כדי לקחת בת בתואל / לא מפני שלמותו / אלא להיותו מארצו / והוא אמרו מפדן ארם / וגם כן היה זה מהסבות הם׳ / לפי שהיא היתה אחות לבן הארמי והוא הוכיח בזה להנצל עמו יעקב כברחו מפני עשו אחיו כמו שיתבאר / ולכן סבבה סבת הסבות / שיקח יצחק את אחותו / כדי שיקח יעקב את בנותיו / כמו שיוסף אחר זה / וזכר הכתוב שרבקה אחרי שבא את לא נתעבר׳ שנים רבות / ויצחק חשב שהיתה עקרה והביאו לכתוב זה / מפני שהם׳ אמר לאברהם אביו / כי ביצחק יקרא לך זרע / וגם כשאמר לו בפירוש / אבל שרה אשתך יולדת לך בן וקראת את שמו יצחק / והקימותי את בריתי אתו לברית עולם ולזרעו אחריו / מכלל שהיה עתיד להיות לו זרע / ומפני היעודים והדברים האלה / גם שהיה יצחק עולה תמימה / ואיך יהיה בו מום העקרו׳ נגר אומר בלבו / שאשתו היתה העקרה / שאולי רצה השם שהוא יוליד בנים מאשה אחרת / לא מרבקה / ולכן ויעתר יצחק לי״י לנוכח אשתו / רוצה לומ׳ שהתפלל ועשה רצוי לפני השם לנוכח אשתו / שיהיו בניו ממנה ולא מאשה אחרת / והגיד הכתוב שאף שנה תלה ליצחק ולרבקה לשניהם יחד / כי היו שניהם עקרים / אם ליצחק שתהיה לו העקרות בטבע מסבת אביו ואמו שהיו כן / ולכן אליו נתרצה השם שיוליד / ואם לרבקה כי היא עקרה גם כן / ולכן אחרי תפלתו כאמור ותהר רבקה אשתו כי מכח התפלה נפקדו שניהם אחד להוליד / והוא להריון / והיה א״כ עקרות יצחק בטבע והוליד בנים היה מפועל ההשגחה הפרטית שעליה היו היעודים לאברהם / ולכן ויעתר / הוא לשון תפלה ורצוי והותרה בזה השאלה הג׳ · והר״ן כתב שענין ויעתר לו י״י שהיה סבעה והחליף מזגה והכינה כליה ותשמישה / ואחר כך קבלה ההריון בטבע כי ההכנות / כריסות שהברם בלוקן מה בחוצה הבנים / כמשך הזה לדעתו / שרבקה היתה העקרה לא יצחק / ומה שכתבתי הוא היותר נכון · וזכר הכתוב שהתרוצצו הבנים בקרבה / והיתה הסבה בזה לפי שהיו עשו ויעקב מחות כל אחד מנגד לאחיו בגשמי / כי עשו היה אדמוני כלו כאדרת שער / מורה על רתיחת דמו ורוב שכיותו / והיה אם כן נוטה אל הרציחה והגזילה · ויעקב היה הפך זה במזגו ועניינו / כי הוא היה איש חלק / לא אדמוני / והיה גם כן איש חלק / קרוב לגוד בליותיו /

בלתי מעלה עשן / והדברים המתנגדים בטבעם / כל אחד יקימם כנגד חברו / ולכן היו מתרוצצים כי הבקום / לא יוכלו להתנגדות טבעיהם וכיה נוה ורוח גדול / לפי שהתאומים תמיד יתדמו בתוארים ובתכונות ובמדות לפי השתוות בריאתם בריאם / ובשוף ובורע האב והאם / וגם לפי המערכה / ואף שמודה שלא נולדו שניהם ברגע אחד / אין ספק שלא יהיה מרחק הזמן ביניהם רב / עד שינגד מערכת האחד / למערכת האחר / וכ״ש להיות לידת שניהם כאחד / שמורה על היות הריון שניהם כאחד · ועשו ויעקב בהיותם תאומים איך יהיו מתנגדים במזגיהם ועניניהם ומערכותיהם / וכל זה מורה שלא היתה לידתם כפי הטבע בהחלט / אבל שמורה שם רצון אלהי לעשותה באופן שהוא המתנגד / להיותו אות ומופת לזה שיהיה באחרית וכמו שכתב הר״ן · והנה רבקה לזה שידעה מפי יצחק כי נביא הוא / מה שנעשה בתפלתו / ושהשם נעתר לו / כי הוא היה עקר ג״כ כמוה אמרה א״כ למה זה אנכי / ר״ל אם הייתי אני לבדי עקרה לא יהיה מהרית התרוצצות הבנים בקרבי / מפני שנוי מזגי והתחלפות טבעי בהריון / אבל אם ה׳ זאת הוא שיצחק גם כן הוא עקר / ויעתר לו ושנה שיכה / ומזגו התליף / כיון ששנינו מזגי וטבעי / אם כן למה היה הריון · כי בלבד / כי היה ראוי שיצחק יתנים סבער בגופו השתנה והחליף / לא בגופי בלבד / וזהו אמרה אם כן למה זה אנכי / שחוזר למה שאמר למעלה / ויעתר לו / והותרה בזה השאלה הד׳ · ואמר ותלך לדרוש את י״י / לפי שידעה שהיה כל זה מפלאת ההשגחה / לכן דרשה אלא המשגיח עליה · ורש״י כתב שהדרישה הזו היא לדעת מה תהיה בסופה וכן הוא האמת · ותפשו הרמ״בן כאומרו שלא מצא דרישה את השם רק לתפלה · ונראה ששכח ° ויאמר המלך אל עובדיו לכו דרשו את מלכים ב׳
ולך לקראת איש האלהים ודרשת את י״י מאתו לאמר האחיה מחלי זה · וכתב גם כן דרשו בבעל זבוב אלהי עקרון / שהדרישות האלה אינם להתפלל כ״א לדעת העתיד · ואמנם למי דרשה רבקה המודעה כולם / אומרי שהיא לא היתה נביאה / וחז״ל אמרו שהלכה לדרוש בבית מדרשו של שם ועבר / ושם אמר לה בשם י״י שני גוים בבטנך ויותר נכון לומר שהלכה אל אברהם שעדין היה חי / לדרוש את י״י מאתו / והוא השיבה בדבר השם שני גוים בבטנך / רוצה לומר שהיו שני שהרון תאומים בבטנה / ונראה לי שהודיעה של׳ סבות היו לה בהריונה · הא׳ לפי שהיו שני גוים בבטנה / רוצה לומר שעם היותם בני אב אחד ואם אחת / צדיקים ועמים / הנה לא היו הבנים כן / כי הם יהיו מתחלפים בטבעיהם ודתיהם ואמונותיהם / כשני גוים מאומות שונות / וכאלו האחד מהם היה מזרע בקצה המזרח / והאחר משבני בקצה המערב / ועל זה כפי התחלפות טבעיהם ועניניהם / אמר שני גוים בבטנך / כי לפי שהלידה / ומבטן ומהריון נבדלו / אמר שהם בבטן היו כשני גוים / ובעבור זה היו מתרוצצים / כי לא יוכלו להתחבר במקום אחד · והסבה הב׳ היא / ושני לאומים ממעיך יפרדו / רוצה לומר / ולא תחשוב שיהיה אחד מהבנים האלה עקר / כלומר וכלתי אביו / כי הם יהיו רבי הזרע והבנים / ומהם יתנשאו לאומים רבים · כי הנה גוים אשר כפי האישות בחלוף טבעיהם / ולאומים אשר כפי הבאות ממכוני וזרעם / והוא מלשון וברב עם הדרת מלך ובאפס לאום מחתת רזון / ולפי שהיתה הסבה הראשונה שוכר מחלוף טבעיהם / אמר שני גוים בבטנך / כי בבטנה היו כן · ואמנם בסבה הב׳ שהיא מכד רבוים / אמר ממעיך יפרדו / כי אחר שיפרדו ממנה ויהיו לאומי׳ יתרבה זרעם / לא כבטן / וכאלו אמר להיותם התחלות לגוים רבים ועצומים / מבטן יתרוצצו / כי קצר המצע מהשתרע / והיה קטן המקום ההוא / להכיל לאומים עצומים כמוהם · ורז״ל אמרו שהכוונה בלאומים מלכיות / ואין לאום אלא מלכות · והסבה הג׳ היא / ולאום מלאום יאמץ / ר״ל כי שניהם מלבד שיהיו מתחלפי הטבעי והדתות / והם עמים ומלכי׳ רבים / הנה עוד יהיו מריבים זה עם זה תמיד / כי לא ישכימו זה עם זה באהבה ואחוה כקרובים / אבל יהיו תמיד במריבה / פעם יגבר זה על זה / ופעם יהיה המכה מכונת / והגבוה ישפל / וכזה יהיה תמיד ביניהם ריב וקטטה · ולכן הם מתרוצצי׳ עתה רמז לזה שיעשו אח״כ בארצות גוייהם · והסבה הד׳ היא / ורב יעבוד צעיר / ר״ל שמלבד שלא הספת עוד תתחברה שמה סבה אחרת לקטטה / והריב בין שני הגוים האלה / והוא שהרב יהיה משועבד לצעיר / והוא הפך הראוי / ולכן יתעבר הרב לבא מהשעבוד ההוא ולהתגבר על הצעיר כפי הדרך הטבעי / והצעיר ישתדל למשול בו כפי ההשגחה העליונה / כי הרב ישתדל בכח הגופני / לפי החומר / והצעיר בכח נפשיי / כפי השכל / ולכן זה התריבה תוקד גם תמיד לא תכבה · וכבר כתב הר״ן / שלכן היה עשו וזרעו ראשית פריצו · ורז״ל אמרו שלא החרבה לא נתמלאה צור / אלא מחורבנה של ירושלים · ואמרו כשזה קם / זה נופל שחייב זה בזה ולא בזאת אחרת / לפי שהיה את עשו ליעקב / בן כמורה כמוהו ולכן תרע עינו בזרעו / ובכן אמר יתן דופי · ושבראותו שיעקב בחר לו זה ואהבת עולם שאהבו / ובחר את ארצו / ואת עשו שנאתי / וישם את הרריו שממה כאומר הנביא / שהברית תפול הקנאה בנבו וזרעו / יען וביען הקנאה לא תמצא / כי אם בין השוים / וכל שכן בין האחים שהם שוים מכל כל · ואמנם שלא הציחים / וגם בני ישמעאל ובני קטורה / שהיו מבני אברהם כבר ידעו כי ביצחק יקרא לו זרע כי הוא היה בן הגבירה / והם בני הפלגשים ואברהם בחייו שלחם מעל יצחק בנו / ולכן לא תרע עינם בירושת ישראל / ולא ירעו ולא ישחיתו קדש י״י אשר אהב / וזה שאין כן בעשו וזרעו / כי להיותם שוים באחוה תפול הקנאה שוה / וכל עוד

שיגבה

שינה ידו על עשו / ויתנשא על אחיו / כי הוא הבכור / ובגלינו יתגבר /
בזאתו גם שבני יורש עבר כמוך / והלא זה את לכ:נו / כ"ש שזכי הבכור ולא
שפטו היתרון והבכורה / וכאשר ירש יעקב יגבר על עשו וזרעו / כפי הטבת
הבנחה ושפע הברכה העליונה / ומזה יתחייב שחוש עשו / בתוך מהתנשאות
יעקב תמיד ורב יעבוד צעיר / אבל חוש יעקב לא יחשך כענים ויתנשאות
עשו / כי הוא יהיה במוצו ועל בד הענים / ולזה אחר הכתוב ואלה המלכים
אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך מלך לבני ישראל / כי מגד שבימים ההם לא
היה מלך על ישראל / ולכן מלכו אותם המלכים באדום / כמו שראינו שאחר
שקם דוד למלך / חרבה מלכות אדום / וגם דוד על עליהם נציבים / ונמשך זה
מ"ב ח' עד ימי יהורם אשר בימיו ולכתו בדרכי אחאב / כתוב בו * בימיו פשע
אדום מתחת יד יהודה / וימליכו עליהם מלך / ואמנם בבית שני / הורקנוס
שב אותם עומדים בירושלים והכניסם בברית מילה / ובימי אגריפס כאשר
נלכדה ירושלים · באו גדודי אדום לעזור את יהודה / וכל זה מוכיח / כי
כל הימים אשר הכחיש השם קרן ישראל / נתן אדום תחתיו / לקיים מה שנא'
לבדקת ורב יעבוד צעיר / וגם זה היה כנת הרצון והגזרה אלה · האמנם
בא הכתוב הזה בגזון בלתי מוכרח / שפעמים יר זה יותנו שהרב יעבוד
לצעיר / ופעמים יובן אותו שהרב יעבוד הצעיר להודיע שכן יהיה / כי כהיו'
ישראל רד עם אל / וגם קדושים נאמן / עשו הרב / יעבוד הצעיר יעקב /
וכאשר ישראל יפשע מקרית עז בתשעו / תרגו כאזן תחת עבד כי ימלוך ·
הנה הגזרה התשובה הגדולה הזאת ונהיתה מתי זכות לגאלה הה' :

וימלאו ימיה ללדת וגו' עד ויזד יעקב נזיד · זכר הכתוב שעם היות רצון הבנים בקרבה גדול / והיותם שנים בבטן אחד מהרצון הראשון שהיה לה / הנה בהגעת השם / לא הפילה רבקה את בניה / ולא ילדה אותם לשבעה חדשים / אבל כאלו היה ללדת / והיא לוי הוא תשעה חדשים / האמן שהבין הטבע לתשלום הוית העובר · ואז בלידתה בתאמתה הבנו זה שנאמרה לה / כי הנה היו תאומים בבטנה / והנה כתב תומים · והרא בע כתב שהוא כמו תאומים / ויחסר אל"ף הבורא / כמו אם לא שריתך לטוב · אבל ראוי לתת טעם למה נכתבו תומים ולא תאומים / ויראה שהיה זה להודיע שהיו שני העוברים ההם תומים ותמימים בתשגיהם / זה לצדקו / וזה לרשעו / כי כל א' היה בקצה ההפלגה / ולזה קראו תומים מלשון תמימות והשלמה בענייניהם וחז"ל אמרו שבמקום אחר כתיב תאומים / שהיו שניהם צדיקים · אבל שנה כאן / מפני שאחד צדיק / והאחד רשע / וספר הכתוב שיצא הראשון וקראו בו כינויים שנים / הא' שהיה אדמוני / וזה מורה על תגבורת האדומה בו · והב' שהיה רב השער כאדרת / וזה מורה על האדים העשנים היתרים בו / והיה אם כן אדומיי שחוריי / שהם היותר רעים שבמזגים כלם בבני אדם עד שא"רז"ל שאדמוני מורה על היותו שופך דמים / אלא היה מתלקו של אחדים · אבל יעקב לא נראה בו מין תגבורת ליחה / ואיכות מהאיכיות / ולכן לא זכר בו אות ולא סימן כלל / והיה זה להעיר ולהגיד / שעשו היה טבעו ומזגו נוטה לרציחת הדם ורבויי זרים / אשר זה כלו מחה שיוני אהו בתשלותיו אל הכעס והאכזריות / ושאר המדות המגונות / ולכן קראו עשו מלשון מעשה כאלו הוא עשוי / כי שהיותו נולד עם רוב השער / נראה כלו עשוי והשלימו הטבע בעניני גופו כאלו כבן שנים / ולכן אחר אחר זה ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם / להודיע שלא היה עשו אדומיי בטבעו מצד זרע אביו שהיה תם ואדומיי אחד / כי הוא בן ששים שנה היה בלדת אותם / וכבר עברו עליו ימי נערותו ורתיחת דמו / ולכן נזכר כאן הפסוק הזה / להתנצלות יצחק בהולדת עשו כפי רוע טבעו · ואמנם יעקב היה איש תם בלתי נוטה לזיבות זר ומופלג / וכריחתי למעשה מהמעשים / אלא לעשות מה שנגזר עליו שכלו / וכמו שאז"ל הרשעים מסורים ביד יצרם והצדיקים יצרם מסור בידם / אבל זכר הכתוב שידו אוחזת בעקב עשו / והיה עם היות שניהם בבטן שליות ירלה שנפתחו שתיהם ברגע אחד ושניהם שני העוברים יחד אל פי הרחם לצאת / והנה הקדים עשו לצאת / ואז אחז יעקב בעקבו שהיה בשעת היציאה / היה זה אלי לרמוז על כוונת דברים משה · האחד להודיע שהיה יעקב ראוי לצאת ראשונה / כי הוא בתחלה מטפה ראשונה בדבריהם / ולפי שקדם עשו לצאת / היה יעקב אוחז בעקבו לעכבו שלא יצא לפניו כי הוא הבכור כפי האמת / והיה רוצה לצאת ראשונה / ובזה רמז מה שהיה אחר כך שיעקב יקח את בכורתו / וכבר הציירו כאלדם על הרמז הזה וכמו שכתוב בפירושו · והב' להגיד שכן יהיה תמיד אדום וישראל קשורים זה בזה / כשזה קם / זה נופל וכמו שאמרתי / ושמתמלא אמם היו שוכנים ובלאחים זה בזה / והג' להודיע שיהיה יעקב אוחז בדברים שהיה עשו דש בעקבו / כי הוא היה בוחר בדברים הגופיים / ומטה ומואס הדברים הנפשיים / ויעקב היה אוחז בדברים הנפשיים / אותם שהיה עשו מטה אותם ודש בעקביו עד שמפני זה נקרא יעקב לא עקב בלבד כמו עשו / כי הנה נתוספו בו אות היוד / שהיא מאותיות הקב"ה / ולפי שהיה דבק בו תמיד · ואולי שלזה כיונו ר"ל באמרם ויקרא שמו יעקב / הקב"ה ברוך הוא קראו כן · והד' לרמוז שכאשר יהיו ימים רבים שיהיו יעקב וזרעו תחת רגלי עשו נולים ומשועבדים אליו / לזה גם כן / היתה ידו אוחזת בעקב עשו / כאלו הוא תחת רגליו · והה' לרמוז שתחלת יעקב האחרית ואחיזתו האחרית מכל
עובדיה א' המבין / את עשו / וכמו שנאמר * והיה בית יעקב אש

בית יוסף להבה ובית עשו לקש / ודלקו בהם ואכלום וגו' · ואחר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו / ולכן התחלת אחיזת יעקב כאחיזה ונפילת עשו בעקבו / שהוא אחרית גופו וסופו / לרמוז שיהיה יעקב מושל בהיות עשו בעקבו וסופו ומחשלתו · ולזה כוונו חז"ל באמרם בעקב עשו / כיון שאין זה מפסיק לנזור מלכותו / עד שזה עומד ונוטלה ממנו · והיתה עם זה ספירתי הגאלות הו' וה' · והנה ראתה החכמה האלהית / שתהא רבקה שני תאומים / התחלפי הטבעים עד האופן / כפי מה שאמר לג' סבות · האחד טבעית / והוא שרוב הבנים ידמו במזגיהם ותכונותיהם למולידים אותם / או לאבות הראשונים שלהם / וכמו שכתב החבר למלך הכוזר שיש מבני אדם שלא ידמה לאביו כלל / אך הוא דומה לאבי אביו כי הטבע והדמיון ההוא יהיה נטמן / וכמו שגלה להרגשה / כאשר היה נטמן טבע עבר בבניו / שלא נתדמו לו עד שגלה באבריהם בן בנו / שנתדמה לו ע"כ · והנה שהדמות יצחק ורבקה / היו שהם שני טבעים מתחלפים / רחוקים זה מזה תכלית הרוחק / טבע אברהם יצחק היו אמיתים / רחוק היושר והכושר / וטבע לבן ובתואל / עובדי ע"א ורודפי דמים ותרמית / והנה לא נטה ית' שיתערבו ויורשו שני הטבעים ההם / כי יהיה היוצא מהרכבתם אם צדיק ורשע בלבד / או בינוני / לא צדיק ולא רשע / ולא בחר ה' בכלה · ולכן רצה שיתאחו שני עוברים בבטן רבקה / גרמים כבדוק הכסף בכור הברזל / כדי שיפרדו ביניו / חלק אחד מהזרע אל עבר אחר / והחלק אחר יהיה נקי מהפסולת ויצא לה מאתר / ונפרד האחד יעקב לתומו / שהיה מתדמ' בטבעו לאביו ולאבי אביו / ועשו לרשעו / שנתדמה לאחי אמו ולאביה בטבע לבן ובתואל · אבל כשיעקב בלקח את בת לבן / לא היה כן / לפי שכבר נזדכך טבעו בבטן רבקה שהיה יתאוטו זרע ארמי / ולא הוצרך להזדכך עוד· ואולי להעיר על זה / אמר הכתוב אברהם הוליד את יצחק · ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו לאשה · שזכר אביה ואחיה / שהיו בכת מזג עשו / כמו שיזכור בפרשה · והסבה השנית היא ההשגחיית מפאת האחד / ועניינה הוא / שהנה בגוף האדם ויתר הב"ח / הרחים הטבע בעורת כולו / כדי לזכך המזון המגיע לאברים / לבדר ג' עכולים / אחד בכסעות / ושם נתבשל כבחה הטבעית שיאכל לכל נפש / ויוציא הדין ממנו וישליך את הפסולת / והזך המעים שהוא הפרש · והעכול הב' הוא בכבד / שיעכל שם אותו החלק שהגיע האסטות / וישלחו בשולשלים / ויבדיל שם הליחה הטובה הראויה להיות מזון האברים / והבלתי טבעית שאינה ראויה להזנה / וישלחה למשכנים ולתוכו זאת שיחד להם הטבע · כמו אל השחורה / והמרה לאדומה / ואולתם · והעכול הג' הוא / בפיות העורקים ובאיברי עצמם / לכל א' כפי טבעו · והוא עכול יותר משובח ויבלי מותר רב / כמו שהתבאר בחכמת הטבע / והנה הענין הזה יתברך לזכך הזומה הנבחרת / המיוחדת לדבקות שבכתוי / בג' מקומות ראשיים · והיה זכירתם בערך האבות / בעלת העכול הראשון / שבו נתבשל ונזדכך ראשונה / והבדיל הח"ק הטוב שהוא יצחק הראוי להזנה · ושאר בני הפלגשים היו כמדרגת הפסולת / וגם חם מעל יצחק כנו · והיה יצחק כמדרגת הכבד / שבו נזדכך עוד הזרע וזכך יותר שלם / ונבדלו בו וברבקה אשתו החלק חלק ליחה טבעית טובה וראויה / והוא יעקב וליחה רעה בלתי טבעית מחלייה הוא עשו · והיה יעקב בערך העכול השלישי / שזכך עוד את זרעו וטהרו בשלימות גדול / ונתן לכל אחד מהאברים שהם בניו הי"ב חלק מהזרע והטבע הטוב / כי כמו שיצא מן העכול הג' מזון לכל האברים / אם לאברים הראשונים כפי מעלתם / ולאבר כפי ענינו / ולשבט כפי הראוי לו / ולגנים ולאחוכים / לכל דבר כפי הראוי אליו · כמה השפיע השם על בני יעקב נוכחותו / לכל א' כפי הראוי לו כפי מעלתו / וכבר זכר החבר למלך הכוזר / שהראשונה היה אל השפע האלהי על יחיד אחד מיחידי האדם / הוא היה הפרי / ושאר בני אדם היו כעלים וקליפות / עד שבאו בני יעקב שחל על כלם השפע / והוא היה הסגולה / שזכה ראשונה לדבקות האלהי / להיות כלם נבחרים בשלמות האלהיי / וראויים אליו / וזו היא הסבה השנית · ואמנם הסבה הג' היא / ההשגחיית מצד המשפט / ועניינו שהנה הקב"ה לתת ליעקב בכורתו גר ואויב ברוך בעקבו / וקשור עמו / כדי שיהיה בכר הטורד ההוא עשו שבט אפו / וכלי זעמו על ישראל / ולכן הטביעו בטבע מתנגד אליו / כדי שכשפשע ישראל ועונותיו יהיה עשו נכון למועדי רגלו / ונולד עמו בבטן אחד / כי זה יהיה כנגד אליה / ולשטנה התמדת ביניהם / כמו שבארתי / ולכן לא היה דבר מזה בשאר האומות / לפי שהיה די בשונא אחד ושבט טעם אחד כנגד יעקב / וכבר הציירו דברי חכמי' ז"ל על הסבה הזאת / מטורף שהיה גלוי לפניו ית' שעשו וזרעו יהיו רעים וחטאים / ולכן הטביעם באופן שנשאו איש את אחיו / לשמן הרחק את עשו מעל לגבול ישראל / ומחשבות השם עמוקו לאין חקר / ולכן לא נבין אחריתן · והסבה הג' הזאת / כבר שאר כה הראן · הנה התבאר מה שאמרתי למה היו עשו ויעקב תאומים בבטן רבקה · והיותה כזה היה אלה הה' · וזכר הכתוב שכאשר גדלו הנערים כל א' נמשך לתענוגיו ולטבעו / כי הנה עשו להיותו אדמוני רב השער / יתם מזגו כמו שזכרתי לתגבורת האדומה והאדים השחוריים / כן היה איש יודע ציד כי הטבע בעלי האדומה / להיותה דקי המחשבות והתחבולות / וכן היה הוא יודע ציד בנכלים ובתרמיות · ומאשר היה שחוריי / היה איש שדה שגא חברת האנשים / ונפרד מקבוץ כמנהג האנשים השחוריים ההרים · ואמנם

יעקב היה איש תם לא מתחכם ביותר / ולא בעל ערמומיות / ולא היה איש שדה / אבל יושב אהלים מתבודד בחכמה ובשלמות הנפשיי / וכמ"ש חז"ל שהיה לומד בבית מדרשו של שם ועבר / והיה תמיד בבית אברהם וקנו לשמוע בלמודים / ואפשר לפרש יושב אהלים / כמו שפי' הרב"ע על אהלי המקנה שהיה ספק יעקב להתעסק באבותיו ויצחק אביו במרעה הצאן והבקר / ועל זה אמר יושב אהלים · והנה יצחק אהב את עשו / לפי שהיה בנו בכורו והוא לא היה יודע מה שנא' לרבקה ורב יעבוד צעיר / ולכן חשב שעשו יהיה יורש כל ברכותיו וירושת הארץ / גם שנראה לו שעשו היה אוהב לבו כנגוד' כפי מה שהיה מספר לו מעניני צידו וגבורותיו עם החיות / ולהורות שאל זה באמר ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו · שבפיו אומר לעשו שהיה תמיד מספר גבורת צידו / והמתרגמים פירשו שהיה עשו מביא ציד לפיו של יצחק וח"ז על שהיה מאכיל אותו כדברים · ואולי שכל הדברים היו אמת / ושלכן שיתכנה ביה · אבל רבקה אוהבת את יעקב / מפני שנאמר לה מפי השם שהוא יהיה עקר הבית / ושהרב יעבוד לצעיר ולכן הסכימה דעתה עם דעת המקום ברוך הוא / להיותה אוהבת את יעקב / לא שנאה יצחק את יעקב ולא שנאה רבקה את עשו / אלא שיצחק היה דעתו שעשו יהיה עקר ביתו ויעקב טפל לו · ורבקה חשבה בהפך שיהיה יעקב יורש הבית ויורש מעלתו / ועשו עבד לו כמו שנאמר לה והותרה השאלה הט':

ויזד יעקב נזיד וגו' עד ויהי רעב בארץ / עתה יספר הכתוב ענין הבכורה שמכר עשו ליעקב / כי בהיות שיעקב עשה נזיד אחד / אם לעצמו / ואם להאכיל אביו ואמו / וקרה מקרה שבא עשו מן השדה עיף ויגע / ונראה שלא הביא ביום ההוא ציד ולכן לא היה לו לאכול / ושאל מיעקב הלעיטני נא מן האדום האדום הזה כלומר אני אין בי כח ללעוס ולאכול / מפני עיפותי / אבל אתה בידך הלעיטני / והשלך תוך פי מזה הנזיד אשר עשית להשיב את נפשי · ואמרו על כן קרא שמו אדום / אין פירושו שמפני האמירה הזה נקרא עשו בשם אדום / כי עשו לא נקרא אדום אלא מפני מראהו שהיה כלו אדמוני כאדרת / אבל פירוש הכתוב הוא שמפני שהיה עשו עיף / קרא הנזיד אדום / באמרו הלעיטני נא מן האדום האדום הזה / כי מרוב עיפותו לא היה יודע מה היה הנזיד ההוא / ולא יוכל לשאול עליו / אבל קראהו בשם מראהו אדום / וזה כנ"ל כמו בנגע מראהו · ואתה כנכון שריה והותרה בזה השאלה הי' · והנה באמר יעקב על זה מכרה כיום את בכורתך לי · ראוי לעשות כאחר השאלות הנופלות עליו שני באורים · האחד מה היתה כוונת יעקב בקנין הבכורה מעשו / אם בעבור תועלת הירושה בנכסי אביו / או מפני הכבוד שיכבדוהו אחיו או אם היה לתכלית וכוונה אחרת · והשני מה הטעם אשר נתן יעקב לעשו אחיו בשאלו ממנו שימכור את בכורתו / בהיותו אומר תמונה אחד כפי הנראה · ואומר בענין הבאור הראשון / שיעקב ועשו לא חשבו על הבכורה לענין ירושת הנכסים / כי הנה עם היות יצחק מלא ברכת יי' / כמו שהעיד עליו הכתוב / ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד / ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה ויקנאו אותו פלשתים / ולא כדברי הרא"בע שחשב שהיה עני ודל · וכבר השיב עליו הרמב"ן / הנה הבנים לא היו חוששין על ירושתו / וגם לא היתה חמדת יעקב בבכורה / מפני הכבוד שיכבדהו עשו כאשר יכבד הצעיר לגדול / כי זה כלו הבל ורעות רוח / ודמיון כוזב / ויעקב קראו אח"כ אדני / וקרא את עצמו בערכו עבד / כמ"ש כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב · אבל היה השתדלותו בזה / כדי לירש את ברכת אברהם אשר ברכו יי' / שהיא בהתיחדו בהשגחה בו ובזרעו בירושת הארץ שנתן מתנה / כי היו שני היעודים האלה באחד / כמו שנאמר בפרשת מילה / והקימותי את בריתי ביני וביניך ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם והייתי להם לאלהים · וזה היה ממונו ועשרו של יצחק שירש מאברהם אביו וזה יהיה הממון הנשאר והסגולה שיוריש לבניו / לא שאר הנכסים צאן ובקר ושאר הטובות והכבודות המדומות · והנה יעקב חשב בלבו שהירושה האלהית הזאת / לא היה אפשר שיזכו בה שניהם יעקב ועשו אחיו יחד / יען לא היו מטבע אחד / וטבעיהם ומדותיה' היו בתכלית החלוף וההרחקה זה מזה / ושיתחייב מזה ג"כ חלוף גדול בדעותיה' ואמונותיהם · ויעקב היה איש ירא את יי' במצותיו חפץ מאד / ולכן ראוי לירש היעודים האלהיים / אבל עשו היה איש רע מעללים / אין פחד אלהים לנגד עיניו · ולא היה מאמין בהשגחתו / ולא חפץ בדבקותו / ואיך יהיה א"כ יורש הירושה האלהית כיעקב / והיה כצדיק כרשע / כעובד אלהים כאשר לא עבדו · ומפני זה כלו היה מן ההכרח שאחד מהם בלבד ישב על כסא אברהם ויצחק ויירש את יעודיהם הטובים / והיה נופל בלבו של יעקב ספק עצום / האם יירש אותם עשו להיותו הבן הבכור ליצחק / ושעליו נאמר וקראת את שמו יצחק והקימותי את בריתי אתו לברית עולם ולזרעו אחריו / או אם יהיה יורש אותם היעודים יעקב מפני צדקתו ושלימותו / כי הנה היות שניהם יורשים אותם יחד / לא יתכן בשום פנים / להיותם כאחד הטמא והטהור יחדיו / ובהיות הספק הזה אצל יעקב בענין ירושת דבקות ההשגח' ונחלת הארץ שיעד הקב"ה לאברהם / אם יירשנה עשו הבכור בבכורתו ועם היות בליעל / או יעקב לשלמותו וצדקתו / חשב יעקב להתחכם לקנות מעשו את הבכורה / כדי שיתיחדו בו כל [illegible]

בראשית י"ז

יחד · ר"ל שלמות המדות / והאמונות שהיו בו / ותפלת הבכורה אשר קנה מעשו / והיה בלבו של יעקב שלא היה בזה עלבון לעשו / כי הוא לא היה מאמין באותם היעודים / ולא חפץ בגאולת ירושה / וכמ"ש ולמה זה לי בכור' והיה יעקב ירא שמא מפני רשעת עשו / יעביר הקב"ה אומה כחלה וירושת ברית כלה לבני ישמעאל או אל אחד מיוצאי אברהם / וכדי שלא תסבב התמורה ההיא והירושה בקדושה מבית אביו / אמר בלבו מוטב שאזכה אני בה בקנין הבכורה / מעשו כבכורתו / ממה שיפסיד אותו אביו / וגם לי גם לו לא תהיה · והרלב"ג כתב שהיתה כונת בקשת יעקב הבכורה / לפי שהיה במנהגם לברך את הבכור בשעת מות ברכה נכבדת / ולכן היה מתפחד יעקב שיניח אביו יד ימינו על ראשו שהוא הבכור · ואין כפי אבל שחוקת אבל יעקב ההשגחה הזאת שזכרתי / מה שידע שבשעת לידתו יצא ידו אוחזת בעקב עשו / שאמר ג"כ ע"ז כמו שביארתי / וזה הביאור הראשון בענין הזה ואמנם הביאור השני הוא שיעקב אמר לעשו הנה הבן הבכור הוא עומד במקו' אביו / ועליו מוטלת הנהגת הבית במקום אביו / בהיות האב הולך וזקן / ולא יוכל להנהיגו שאז הבן הגדול הוא אשר ימלא מקומו בתתו טרף לביתו וחק לאחיו הקטנים / כמו הם בניו / ואתה עשו איך עשה כן / שאתה הלך תמיד בשדה / ואיך יושב בדבר מהבית ואיך הוא כשר ונשאל מן השדה ואני נער קטון וחלש / ואצטרך לעבוד את אבי בחליו / ולעשות ציד שיאכל ולא די לי כל בנער הזה שלא שנם אתה תבא מן השדה כדות עשו / ובכל שאלני תבקש ממני הלעיטני נא מן האדום האדום הזה כאלו מוטל עלי להבין להכין מה שתאכל / בהיותי הצעיר / כאשר הייתי עושה אם הייתי הבכור ואתה הצעיר / שהייתי מבקש מזון להאכילך / ולא היה מוטל עליך כ"א עלי · לכן כיום לך אם תרצה להיות בכור / עשה הנהגת הבית וקבלת במקום אביכו / ויהיה כל העול מוטל עליך · ואם לא תרצה לקחתו הנה לי את הבכורה / ואני אעשה את הכל / ואתן לך לאכול כמו שיתן הבכור לבני' וזה ענין מכרה כיום את בכורתך לי / ר"ל כמו שהיום הזה הכל מוטל עלי כן יהיה תמיד / ואני אשא אני שבנטל עול הבכור בהנהגת הבית / ואתה לא תחוש מזה / והייתי נקי מכל עול · ויש מפרש כיום / כעת הזאת בן יקרה לך עיפות פתאום / ומתוך תמות בכורתך וגם לי גם לך לא תהיה והנה עשו התבונן בלבו ואמר גם אני לא בחרתי ללכת בדרכי אבותי שתפארתם לשבת בית / ואני פרא לאדם מדבר / על המעונות אריות תמיד בסכנה / ואם הגעתי מעשה אמתי ואומנות / וזה בנגע כי אקרא בכור להבא כי הבכורה הזאת לא תהיה לירושת הנכסים / כי הנה אנכי הולך למות / וקודם שימות אבי תמיתני חיה מן החיות · וגם אם היה לפני הטוב הנכסי' איני מאמין בהם / ולא ביעודי אברהם א"כ למה זה לי בכורה / ר"ל באותם ליעקב שמאמין בהם וקורבת אלהים לו / טוב לו תמכרך / לא לי שאם הכלי טובים בעיני · ולכן אמרו ז"ל שעשו כפר בתחיית המתים באותו היום / לפי שתשובתו זאת היתה בנויה על העדר אמונ' / בדברי האל ויעודיו · ולכן כדי שלא יתחרט / כי הרשעים מלאים חרטות / כמו שזכר החכם / השיבו יעקב השבעה לי / ר"ל השבעה לי שתמיד תאמר כיום הזה שאמרת בעינ' הבכורה לי ואז נשבע לו · והיה שבועתו אם בחייו ואם בחיי אביו / וימכר את בכורתו ליעקב · והמכירה אולי שהיתה שעזב יעקב כל נכסי אביו אשר בארץ שלא יקנה מהם / לא בחייו ולא אחרי מותו / כמ"ש כי במקלי עברתי את הירדן הזה שיורה שלא קבל מנכסי אביו כלל / והיה זה לפי שנתן אותם לעשו בקנין הבכורה / או שקבל יעקב על עצמו הנהגת הבית כלה ותקנת צרכיו והכנתם / ולכן היה שמיד נתן לעשו לחם ונזיד עדשים כאשר יתן הבכור לצעיר לאכול · והעידה התורה שלא התחרט אותו רשע ממה שעשה / כי הנה אכל ושתה ויקם וילך / ויבז עשו את הבכור' / ועל זה בזה בלבו הבכורה / ולא חזר לומר מכרתי טעות הוא / ואין ספק שהיה עשו בעת המכירה הזאת בן ט"ו שנים / ולא נתרעם ממנה / עד שברך יצחק ליעקב שאמר את בכורתי לקח / שהיה אז בן ששים שנה ויותר · הנה נתבאר מזה / שלא קנה יעקב את הבכורה / כי אם לענין היעודי' האלהיים / לפי שראה שעשו אינו מאמין בהם / ולכן התיר לו ללקח ממנו / ברצותו שלא תפסק הברכה ותרחק ממנו / והועילה לו הבכור' הזאת / כי בעבור זכה לברכ' אביו / כמו שיתבאר אחר והובטח היה שיעקב וזרעו יירשו ירושת הארץ / ובדבקות ההשגחה האלהית / וקיימתי בזה השאלות הי"א והי"ב · והרמב"ן כתב שבכלת זה היה / שאותו יום מת אברהם כדבריה' ז"ל ושיעקב בשל את הנזיד להברות את אביו באבלו / ועשו לא היה שם בשעת הפטירה / ולא ידעה עינו · ולא נשבר לבו בקרבו על מות האיש הקדוש / אבל בא כשבר לב ומכה את אחיו מתעסק בהבראת אביו האבל / ולא חשב לכל זה דבר / ובקש מיעקב שילעיטהו מהנזיד ההוא · ובראות יעקב שאחיו היה בוזה אביו ומשפחתו / קנא קנאה גדולה / שיהיה כל כבוד בית אברהם ויצחק תלוי בנבזה וכולו / ולכן אמר לו / אחר שאנכי מעלה על ראש תפארתי כבוד אבי ואמי / בהיותי הצעיר ואתה הבכור / איך תבזה כל זה לכלום / מכר כיום את בכורתך לי / ואסבול אני עול הבכור בכבוד המשפחה / ואתכבד עליו / ואתה כמו שלא תשא כבודם / כן לא תתכבד עליהם / וזאת היתה כונת מכירת הבכורה גם כן הוא:

ויהי רעב בארץ עד ויהי כי זקן יצחק · והנה יש בפרשה הזאת גם כן שאלות:

השאלה הא' באמרו מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם / כי מה צורך לזכרו כאן / והיה ספור [illegible]

שנשאו שהיה הרעב הזה אחר שהיה בימיו, בהיות כן זה לזה כמו מאה שנים. וכר' מכן כתב כיתבנכת, אולי שלא היה רעב בעולם עד שבא אברהם, ולא ידענו מאין היה לו זה:

השאלה הב' אם היה שיצחק מפני הרעב, הלך אל ארץ פלשתים להתגורר שם, למה הוצרך יתברך להזהירו שלא תרד מצרימה, כי הוא לא היה הולך שמה, ולמה אמר לו שכון בארץ אשר אומר אליך בלשון סתום, ויותר ביאר מה היא, באמרו גור בארץ הזאת:

השאלה הג' באמרו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות וחזר לומר שנית ונתתי לזרעך את כל הארצות האל והוא כפל מבואר:

השאלה הד' למה זה אמר יצחק על רבקה אחותי היא, והלא ידע מה שקרה לאברהם בחקום ההוא על כדומה לזה, ויודע שהבכו לותו, גם כי אחרי שלא לוקחה ולא נעשה עלוה גם לא היה ראוי להוכירו:

שאלה הה' למה זה נראה הגבואה ליצחק כבואו בבאר שבע ואמר לו שם האלהים אל תירא כי אתך אנכי וברכתיך, ולא נאמר לו כן פעם אחרת, ועוד כי מתי ירא שהוצרך להבטיחו אל תירא:

השאלה הו' בתשובת אבימלך שאמר לו יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם. שהוא השיבו ראה ראינו כי היה י"י עמך, וכאמר תהי נא אלה ונכרתה ברית, שבעבור זה לא היה ראוי לשלחו מאתם, ואם שלחוהו מדוע שבו אליו:

השאלה הז' באמרו ויקרא אותה שבעה, על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה. כי כבר שמה אברהם נקרא כן על שם השבועה שנשבעו שם אברהם ואבימלך, ואין יאמר שנקרא כן מפני השבעה הזה, והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו כל השאלות האלו כלם:

ויהי רעב בארץ וגו' עד ויהי כי זקן יצחק. כבר כתבתי שהיה רעב בארץ ואמרו מלבד הרעב הראשון, עכינו שהוא ושם עתה לא היה רעב בארץ כנען, והוא אמרו מלבד, כאלו אמר אחרי הרעב הראשון. ואמר זה להגיד שיוים שהיה רעב בימי אברהם, עוד לא היה רעב אחר כל ימיו בארץ כנען, כי כ[..] השם את כל הארץ בעבורו וכדי שלא יצטרך לרדת מצרים ימכני ולשבות רעב, כמו שעשה בראשונה וכדי שיכירו וידעו כל יושבי תבל ושוכני ארץ, שבזכות והיה שובע שמחות בארץ, קרא השם לרעב תיכף אחרי מות אברהם וזהו ענין סמיכות הספור והכרעת האל. והותרה בזה השאלה הא'. והנה יצחק לבקש לחם לפי הטף, הלך אל אבימלך מלך פלשתים אל גרר. אולי שהיה אהבו ויקירם, או שהיה אבימלך זה שהיה בימי אברהם ולכן הלך להתלונן בכללו. ולפי שהיה בדעתו אם ידביקהו הרעב לרדת מצרים. כאשר ירד אברהם אביו כי היה קרוב משם וקלה לרדת שיה דרך ארץ פלשתים. כי קרוב הוא. הוצרך הוא יתברך להזהירו אל תרד מצרים, כלומר אף על פי שחכין ירדשם, לך אין ראוי שתר' שיה כי את' עול' תמימה, ואין ראוי שתצא חוץ, אבל שתשכון בארץ אש' אומר אליך, ורמז לארץ כנען כי היא נחלת י"י, אבל לא פרשו לו מיד כי לא הי' נורך בו באותה שעה, והוא ע"ד על אחד ההרי' אשר אומר אליך באמרם עתה לנורך הרעב גור בארץ הזאת, ואל תירא ואל תבהל מעובר לחם, ולא מאנשי הארץ כי אנכי אהיה עמך ואברכך ולא תחסר כל בה. וכפי דרך קנית אברפיס היה דבור אל תרד מצרימה בהיותו בארץ כנען, קודם בואו אל גרר, ואינו בכון, כי הוא אמר לו גור בארץ הזאת וזה מורה שבגרר באמ' לו. ובשע' שאני אומר לך הירידה למצרים, ומתיר לך הגרות בארץ הזאת, הוא לפי כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל, וזה יהיה כאשר אקים את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך, ואם כן בהיותך עומד בארץ הזאת לא תהיה יוצא חוצה לארץ. ולא יקשה עליך היעוד הזה, בחשבך כי בניך הם מתי מספר ואיך יירשו את כל הארצות האלה, כי הנה אני ארבה את זרעך ככוכבי השמים, והוא הרבוי בכמותם ומעלתם. וגם לא יקשה זה בעיניך מפאת מלכי הארץ ושריה שהם רבים ועצומי', כי הנה עם היות רבים הגוים האלה ממך תדע באמת שאתן לזרעך את כל הארצו' האל, ולא תפוש גם כן לשנאתם ואיבתם לזרעך, בהיות יורש את ארצם. כי הנה אף על פי שזרעך יירשו את ארצם יתברכו בהם כל גויי הארץ. ואמר לו שלא היה מיעדו בכל הטובות האלה שכר ושלך עקידתו בגרר, וכדי שלא ירד מצרים. כי הנה כל זה כבר גזר מימי אברהם, עקב ששמע בקול י"י וישמור משמרתו מצותיו חקותיו ותורותיו. ואמנם שאמר לו עקב אשר שמע אברהם בקולי, על מה שאמר לו לך לך מארצך וממולדתך וגו' ואמר וישמור משמרתי על הנדיבות אשר עשה עם מלך סדום, באמרו הרימותי ידי עם מחוט ועד שרוך נעל וגומר או שאמר וישמור משמרתי משמר' אמונתו בהיותו קורא בשם י"י, ומפרסם אמונתו לעיני העמים. ואמר מצותי על המילה, ומה שצוה שיגרש את ישמעאל. ואמר חקותי, על העקדה שעקד את יצחק, ואחר כך עקר את האיל במקומו, שהיה אצלו כל זה חקים וגזרת מלך. ואמר ותורתי, על לקוחי יצחק אשה מבנות אבא, שלא מבנות כנען, ועל המתנות שנתן לבני הפלגשים וישלחם מעל יצחק בנו שכל זה עשה כפי התורה והדין האלהי. הנה התבארו הפסוקים האלה יגלי בכל כפי ענין הספור, והותרו בו השאלות הב' וג'. והנה יצחק כמצות השם, ישב בגרר, ואנשי המקום שאלוהו על דבר אשתו, כי כבר היו מלומדים ממה שקרה לאברהם, שלא לבנוע באשה נכריה אשת איש ולכן שאלוהו אם היא אשתו, ומ"ש לאשתו, ולא שאלוהו על הבנים, כי אולי בני אשה אחרת הם. ויצחק לא כחש ולא הודה, אבל אמר אחותי היא, כי מאשר היתה קרובה אלין ממשפחתו ומבית אביו, הותר לו לקחתו, שהיא אחותו, והנה עשה זה יצחק תכמתו, שאמר כן יהרגוני על רבקה כי טובת מראה היא, והיה דעתו שאם ירצו ללקחה ילך אל המלך ויודיעהו שהיא אשתו. אבל אנשי הארץ עכו"ם לא מלאם לבם לקחת את רבקה, לא להם ולא למלך כי היו נשמרים בכבר מענין שרה, מיה שקרה לה עם אבימלך, וכאשר ארכו הימים לשבת יצחק בגרר, לא יוכל לשמור ולהתעלם תמיד, כי שכר ית על אח' כדבר מה ימים או עשור עלא יוכל להתעלם שגיסרנו שלא יתגלה מנפשו, ולכן השקיף אבימלך בעד חלון ביתו, אם במקרה, ואם במתכוון, וראה את יצחק מצחק באיש עם אשתו, ואין ספק שלא ראה אותם עושים משגלם, שהיה משום כיון שפי' רשי כי איך יעשוהו כנגד החלון, אבל ראה אותם מנשקים ומהתלים והיה לו שמה מן הקרוב והדביקות, מה שלא יתכן שיהיה לאדם עם אחותו, ולכן הוכיח את יצחק באמרו אך הנה אשתך היא, ואיך אמרת אחותי היא. אבל יצחק כל דבר לא כחד מן המלך, והגיד לו אמתת הדבר, ונמשך לו מזה כבוד גדול, שצוה לכל עמו הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת. ולכן נזכר כאן הספור הזה, להודיע שגם בזה שעשה יצחק בדעתו בטעות, ושלא בהתכוון, קנה כבוד בגרר, לקיים מה שנאמר לו ואהיה עמך ואברכך והותרה השאלה הד'. ואחרי שזכר הכתוב איך נתקיים מה שאמר לו השם ואהיה עמך, זכר איך נתקיים לו גם כן מה שאמר ואברכך, הוא שיצחק מפני הרעב, זרע בארץ ההיא, כעוב' אדמתו לשבוע לחם, וימצא בשנה ההיא, רוצה לומר שלא היתה שנה טובה, אלא שנת רעב, ועכ"ז מצא בתבואתו כ"כ מהברכה, שהיות מאה פעמים יותר, ממה שבע' כנפשו שימצא לו באופן שנוה ברכו י"י. ומז"ל שהוקשה להם מדוע מדד יצחק תבואתו, בהיות שאין הברכה שורה לא בדבר המדוד וכו', אמרו שהוכרח למדוד, כדי לתת ממנו מעשר, כי כבר התחיל אברהם לתת למלכי צדק להיותו כהן לאל עליון, ויעקב אמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. וכפי הפשט מדד יצחק תבואתו, כדי לדעת ברכ י"י ואהבתו אותו, אבל אין לחשוב שנוה הספיק מעלתו ובכודו בהיותו עובד אדמה, מה שלא עשה אברהם אביו, כי הנה נתכבד יותר בזה, והוא אמרו מיד ויגדל האיש וילך הלוך וגדל, וגם אין לחשוב שבעבור שנתעסק בעבודת האדמה, עזב מרעה הצאן והבקר שירש מאביו, לא היה כן, כי גם מהמה לא הניח ידו, והוא אמרו ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה, רוצ' לומר עבדים ושפחות שיעבדוהו. ובעבור זה קנאו אותו פלשתים לרוב הצלחתו בכבוד, ובעבודת האדמה, ומקנה, וכל זה נכלל במה שנאמר לו ואברכך. ואמנם לקיים מה שנאמר לו עוד כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל, ספר הכתוב הענין שהבארו, ויציאתו מגרר, ומה שהלך אלה אבימלך לבקש אהבתו, כאלו הוא היה אדוני הארץ. והסתכל בספור הזה, איך יורה עליו השרש, כי הנה זכר הכתוב, שעם היות שכל הבארות אשר חפרו עבדי אברה' בימיו סתמום פלשתים וימלאו' עפר, ויראה שהיו גומות גדולות שמתקבצים שם המים להשקות העדרים, והם ברשעתם סתמו אותם כדי שלא יהנו מהם רועי יצחק, וילכו משם לחסרון המים, ומלבד זה, אבימלך אמר ליצחק לך מעמנו, כי עצמת ממנו מאד רוצה לומר שלרוב מקנהו לא היה מקום ליקנה הארץ גם כי כל המספר שהיה בארץ היה כא לידו, הנה יצחק הלך משם, אבל לא נתרחק מן העיר, כי הנה ישב בנחל גרר מחוץ לעיר, ולא כמו שכתב רש"י שהיה בנחל רחוק מהעיר, כי לאמר שבגרר כתיב', נרא' שהיה קרוב אליה אבל ישב שם על כרחם, ולא עוד, אלא ששב וחפר הבארות אשר חפרו בימי אברהם, כי אלה הם שסתמום, וכדי להתגבר עליהם יותר, קרא להם השמות שקרא להם אביו, להודיע שלא היו חדשים אבל היה בותם הבארות אשר כב' פתחו, בשמותם, שבכח ידו היה עושה זה, וגם חפרו וחזאו באר מים חיים וזה מורה שאמרים לא היו מים חיים כי אם נוזות, כמו שפירשתי, ואף על פי שרועי גרר רבו על אותו באר מים חיים, באמרם לנו המים, באמרם שמי הבאר היו באים שם מן הנחל, ולכן היה מיבאר מן העיר, כמו עם הנחל, הנה עכ"ז נשאר הבאר ההוא עם רועי יצחק, עם היות שהתעשקו עמו עליו. וכן חפרו באר אחרת, ועם שגם כן רבו עליו, נשאר עמו, וקראהו שטנה, לשנאתם אותו, עד שכאשר חפרו הבאר השלישי, לא רבו עליו ולכן קרא שמה רחובות, כי אמר יצחק הרחיב י"י לנו ופרינו בארץ, כלומר אף על פי שגלגלוני מאתם בעל כרחם ירשנו לנו השם בארץ הזאת, וזה טעם כל הספור הזה שנכתב כאן, שלא הגיע בו הרמב"ן תועלת ולא כבוד ליצחק. וכבכם לבארו, על דרך כבוד לבית קדשנו ותפארתנו ולדעתי יש כבוד גדול ליצחק, ולכן נכתב פה. ולפי שכל הדברים עשה יצחק כגודל לבב כאלו הוא היה אדון הארץ, ולכן בבואו בבאר שבע נראה אליו השם, והבטיחו אנכי אלהי אברהם אביך אל תירא. רוצה לומר אני שנתתי לאברהם אביך כח לנצח את המלכים, ואני הנותן לך כח לעשות חיל, ולכן לא תירא מאנשי גרר, ולא יעכבן שבארות ששעיתה, כי אתך אנכי בכל אשר תעשה. והנה באם אליו הנבואה הזאת בבאר שבע, לפי ששם מה י"י לאברהם על העקדה, ושם שבו בבואם יחד העוריה, ומפני זה באותו יריוה יקרש נראה לו האלהים, ולזה

גלוי עצמו כנה שם יצחק חכם ומקרא כשם י"י, זכר לחכם שבעקד עליו, ולמה שאמר אברהם אבינו י"י יראה אשר יאמר היום וגו'. והותרה השאלה הס' והד' לכן כתב שכנס הקונם כדי שתתיילדו שבגולה שמה. ולקיים מה שנאמר ליצחק כבגולה בולת קרה שבמקום שיצחק היה ירא שאבימלך ואנשי גררו, פן יבואו עליו ויכוהו על ענין הקנאה והבארות/ בכבו אל שם מתנאים באו אליו מגרר אל באר שבע, שהיה יושב שם, רוצה לומר אבימלך ואחוזת מרעהו, שהוא כלל השרים רעי המלך, ופיכל שר צבאו, כי לא באו אליו בחיל כבד כיד המלך, אלא כמתיעצים, כי כן ראוי למי שיבקש שלום מחבירו, שלא ילך אליו בחיל וכח כמכפירו. והנה יצחק כאשר ראם, אמר אליהם מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי, ר"ל אם באתם לקברני כאויבים זה בלתי אפשר, כי אתם שנאתם אותי, ואם באתם לפי שאתם צריכים אלי בדבר מה, יקשה למה תשלחוני מאתכם/ ויושב שאמרו שם לתלונת גרוכם. והם השיבוהו ראה ראינו כי היה י"י עמך. כפי דרך המפרשים היה אומרם לכנו שנכנוך שהיית מתעשר מטוב הארץ ונאמר לכו, ולזה שלחנוך אבל עתה כבר ראה ראינו כי היה י"י עמך, ושברכתו זה שלך, ולא תגלנו, ולכן תהי נא אלה בינותינו, ונכרתה ברית עמך אם תעשה עמנו רעה וגו'. ורז"ל אמרו ראה ראינו ראה באברהם, ראינו בך. ראה כאכין שהיה בונה מזבח ומקריב קרבן, וראינו בך, שאתה בונה מזבחות ואוהו מעשיו שלא הלך אבימלך אבל יצחק עד שבנה מזבח וכן דרשו תהי נא אלה בינותינו. האלה אשר הייתה בינותינו בימי אביך, תהי נא גם עתה ביניכו וביניך, ודרש כמין קוש. אבל כדרך הפשט אמר אמרו בינותינו בינינו וביניך, שהוא לשון כבל נראה שהם אמרו ליצחק שלא שלחוהו מפני שנאה כמו שאמר, אבל מפני שראו שהיה הפשט עמו, וראוי שתשוב אלה שבינותינו ביניהם, ושמעו שאם יעשו דבר טוב בעיר, יתפרסם הדבר מאד, וכדי כאין יקנא אליהם שיכבשו גאלה עם איש נכרי כנא אל תרבה מעסקים ממנו, ולזה אמרו לו שילך לו מן העיר כדי שינאו אליו, ותהיה האלה בכפר ביניהם ואיש לא ידע מזה דבר, ווהו אמרם ונאמר תהי נא אלה בינותינו אבל תהיה בסתר ביניכם ותוך לא בתוך העיר לעיני כל. והותרה בזה השאלה הז'. והיותם השבועה אם תעשה עמנו רעה באשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב ונשלחך בשלום אתה עתה ברוך י"י. וכו'. ובשגגה שלא היה הכל כך עונתו ותהלתו בעיניהם, שהיו יראים שמנה פן יקום על הארץ ויאלוך בה. ולפי שיצחק היה מתרעם מפני שאמר שלמוהו מאתם לכן אמרו לו כאשר לא נגענוך ונשלחך בשלום, רוצה לומר שלא לקחנו דבר מכל אשר לך אבל שלחנוך בשלום, וגם עשינו עמך טוב, כי אין ספק שאתה עתה ברוך י"י יותר ממה שהיית כשבאת לארצנו ואם מורים שקבלת קנאה וסכנה בארץ הזאת עם היותה מלאת פלשתים, ולכן אין ראוי שתעשה רעה עם הארץ אשר גרת בה, ונתברכת בתוכה. והרמב"ן פירש לא נגענוך, כענין האשה, שאמר כל הנוגע באיש הזה ובאשתו. ועשינו עמך רק טוב, לשמור כל אשר לך ונשלחך בשלום גם בקנינך, שלא לקחנו מן העושר אשר עשית עמנו, ונשלחך עם כל אשר לך לשלום אתה עתה ברוך י"י. ואין לנו ידיעה לעשות עמך רע, אבל תשתכ' בהם ותשוב לארצנו, ונשוב לך נגזל וזה שפירשתי הוא היותר נכון. והנה יצחק קבל מאתם שבועתם, ויעש להם משתה, ונשבעו איש לרעהו, ונזכר הכתוב שבאותו יום בפניהם באו עבדי יצחק ויאמרו לו מצאנו מים, ולפי שהיו בבאר שבע שנשבעו השבועה, קרא שם העיר באר שבע עד היום הזה. וכתב הרמב"ן שנסתפק זה אצלו הוא היות זה הבאר שכרה אברהם ונתן לאבימלך שבע כבשות הצאן לעדות כי בהיותו פלשתים עם פלשתים, וישב יצחק ויחפור אותו, ויקרא לו כשם אשר קרא לו אביו, ועל כן שם העיר באר שבע, על שם הבאר שקראוהו כן האב והבן, כי שם נשבעו שניהם. ולפי דעתי נכתוב הוא שאין שכינו שנשתה נמצא קראו יצחק כן, אבל יאמר על כן לדבר דומה למה והוא משבועת אבימלך ואברהם נקרא שם הבאר ההוא באר שבע, רוצה לומר בימי אברהם, כי ויען הקדוש ברוך הוא שבאותו מקום שנשבעו אברהם ואבימלך, נשבעו גם כן יצחק ואבימלך עמם, והותרה בזה השאלה הז'. ואמנם סיפר לנו הכתוב כשוא עשו להגיד שרשעתו ורשעת נשיו בעם היות שאבימלך ואחוזת מרעהו ופיכל שר צבאו באו ליצחק לבקש אהבתו ונכבדוהו כדבריהם נראיתם מועילות. הנה בני עשו לא עשו כן כי להיותם חכמות בתי היו מורת רוח ר"ל כלא חקן היותה מרת רוח ליצחק ולרבקה ולא היו מתביישות ממנו ולא מרבקה, כאשר גרר ומלכה. גם היה מרשעת עשו, שלא היה חושש בירושתו, ומיכר אותו כראוי לכבוד אביו ואמו. ושיצחק לא שמו לכלכו כאהבתו את עשו, אבל שמשה לו רבקה. ואולי גם זה היותה לעשות מה שעשתה בברכות כמו שיתבאר. וכתב זה גם כן להודיע החלוף הכבל' שהיה בין זרע יעקב לזרע עשו, כי כל אחד מאבותיהם היו כמו שנזכר משבעים, טובים ורעים ומתחלפים תכלית החלוף, ואחד מאבותיהם היו בני עשו פוגעים ומורדים, כמו שהיו אמותיהם מורת רוח, והיו בני יעקב בתכלית השלמות כאמותיהן:

ויהי כי זקן יצחק

עד סוף הסדר. והנה שערתי בספור הזה ובפסוקיו שאלות:

השאלה הא' מה ראה יצחק לברך את עשו, והלא אברהם אביו לא ברך אותו בעת מותו, ולא ברך אדם את שם, ולא כח את שם, ואם הכבכים יצחק אם כן מה הדוחק, לברך את זה וכל שכן בהיותו רשע:

השאלה הב' אם היתה כוונת יצחק ורצונו להשאיר ברכה קודם מותו למה יברך עשו בלבד ויניח את יעקב בלא ברכה, והלא שניהם היו בניו. והיה לו לברך שניהם, כי הנה יעקב לשנים עשר שבטים שהיו לו לכלם ברך, וכאשר רצה לברך את בני יוסף, לשניהם ברך, ומשה ברך לכל השבטים גם כן, ולמה לא יעשה כן יצחק, והסיל קנאה ואיבה בסבות ברכתו בין שני בניו:

השאלה הג' למה תלה ענין הברכה במותו, כמ"ש הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי, כאלו היה אסור ודבר מגונה לברכו קודם אותו הזמן והלא בכל זמן היה ראוי שיברך את בנו ובכל יום שהכהן גדול הי' מברך את ישראל, כן אמת שיעקב בעת מותו ברך את בניו ומשה גם כן ברך את ישראל לפני מותו, אבל ראוי לתת טעם לזה כי מספקת:

השאלה הד' במה תלה ברכתו באכילת מטעמיו, כאמרו ברכה על זה כמו לעשו, שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי ציד ועשה לי מטעמים והביאה לי ואוכלה בעבור תברכך נפשי בטרם אמות. והנה יעקב ברך את בני יוסף יברך גם כן את כל בניו, אבל לא תלה ברכתו באוכל אשר יאכל, ולא גם כן משה רבינו בברכו את ישראל:

השאלה הה' מה ראתה רבקה להסיר את הברכה מעשו בהיותו בנה הגדול ולו משפט הברכות, ולמה השתדלה כל השתדלות להסיר מעשו את הברכה, שהיה אביו חפץ לברכו, ומשלום מדני לא לעזור ולא להטיל בין אחי, כי אם נסתר יבוא וקנאה רבה ונבלה:

השאלה הו' איך חשבה רבקה שהברכות שיתן יצחק ליעקב בחשבו שהוא עשו, יועילו ליעקב בהיות כוונתו לברך את עשו ולא ליעקב, והנה הכל הולך אחר הכוונה ורז"ל אמרו לענין נדרה אשתו ונשמע שנדרה בתו, נדרה בתו, ושמע שנדרה אשתו, שהרי זה יפור ויחזור ויפר כי הדברים שנאמרו לאיש אחד בחזקת איש אחר, לא יועילו כלום, ואיך א"כ חשבה הצדקת ויעקב ג"כ שהברכות המכוונות לעשו, יועילו ליעקב שלא מנה על לבו של יצחק לתתם לו:

השאלה הז' למה רצה הש"י שיתן יצחק ליעקב הברכות בחשבו שהוא עשו, ויותר טוב היה שיודע ליצחק שיברך את עשו, ושיעקב יקרא לאל כמו שאמר לאברהם, ושיצחק בכוונתו יברך את יעקב מדעתו ובכוונה שלימה:

השאלה הח' הוא הספק שהעיר עליו ראשונה הרא"בע וכר"לנב וחברו הר"ן נ"כ ובעיניו אם הברכות בכלל הם נבואה פשוטה, והגדת העתידות, או אם תפלה ובקשת רחמים על המבורך, לסבה עליו מהכבלאם והטוב מה שירוה הנבואה. ויש לכל אחד מהצדדין ספקות עצומות, כי אם היו נבואה פשוטה, והגדת מה שיהיה, יקשה למה חרה לרבקה, ולמה עשתה כל התחבולה ההיא, והנה מה שגזר השם יקום, ומי יפר, ולמה צעק עשו וחרד יצחק חרדה, כי אם היו הגדת העתידות מה לכו שיאמר אותם ליעקב, או לעשו. ומה ענין גם אחין כשרמה ויקח ברכתך? ואמרו הן גביר שמתיו לך. ואמרו את בכורתי לקח, כי הנה יצחק לא עשה דבר מעצמו, אבל הגיד העתיד להיות ויעקב לא עשה בו דבר, ישוב הספק ההוא. ואם אמרנו שהברכה היא בקשת רחמים על המבורך, יקשה מאד כי מי שכנע יצחק שהתפלל בכבוד עשו, שלברך אותו בברכות אשר ברך ליעקב, וכל שכן שלדעת עשו כתבנן, ולמה חרד חרדה גדולה, ותפלתו אל אקו תשוב. סוף דבר שענין אלו הברכות מבוכך נקשה מאוד:

השאלה הט' אולי ימושני אבי, והיה כי איך לא חשש להכר הקול שה"א להכנל ממנו, וחשש לימוש שאולי לא ימושהו, ומה תשובת רבקה עלי קללתך בני, האם יקח אדם קללת חבירו בשירצה:

השאלה הי' בבלבול דברי יצחק, כי הוא נכתב רק לשונה אם היה עשו אם לא, ובהיותו משער בספקו זה הקול קול יעקב והידים ידי עשו ברך אותו, כמ"ש ויברכהו ואחר כך חזר לומר ולשאול לו אתה זה בני עשו, בהיות שכבר אי"לא אבכי עשו בבורך, ואמר שהריח ריח בגדיו אחר שכית ויברכהו:

השאלה הי"א למה זה היו כל הברכות האלו הטובות גשמיות, ולא זכר בהם דבר נפשי, ולא מירושת הארץ, ולא תמה שנשבע לאברהם אביו? ובכלל השאלה הזאת למה שתקיל הברכות בו"או בעסק, ויתן לך האלהים, ורז"ל אמרו יתן וישוב ויתן, שכתבו טעם לו"או, והנה פשט הכתוב לא יסבלהו:

השאלה הי"ב בחרדה שחרד יצחק כשא שרה אפו על ברכו יעקב, ומיד אמר גם ברוך יהיה, שזה יורה שברכתו ברך אותו. ומה ענין אמרו מי איפה הוא, מי, הורה שאול מי הוא זה ואי זה הוא, ומאמר איפה, יורה ששואל באי זה מקום הוא:

השאלה הי"ג בדברי עשו ובקשותיו וכי הוא' ראשונה ברכנים אבי אבי, וא"כ אמר הלא אצלת לי ברכה וא"כ אמר הברכה אחת היא לך אבי, ואם הוא ברכת יעקב בחשבו שהיא עשו, איך יאציל לו ברכה:

השאלה הי"ד למה לא אמר לו יצחק כראשונה כשאמר ברכני גם אני אבי, מה שהשיבו על השנית, הן גביר שמתיו לך, כי הוא הטובה הראשונה שלא יברך אותו גם כן. ואמרו בשנית, ומה ענין אמרו ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים, אחרי הן גביר

השאלה הט"ו באמרו וישטום עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו, כי היה לו לומר על אשר לקח ברכתו בחרם, לא על זה שברכו אביו, ומה ענין ויגד לרבקה את דברי בנה הגדול ותשלח ותקרא את יעקב בנה הקטן, שלא ידענו שהיה עשו בנה הגדול, ויעקב בנה הקטן, שלמה זכרה כאן:

השאלה הי"ו בדברי רבקה עד אשר תשוב חמת אחיך, וחזר לומר עוד עד שוב אף אחיך ממך, שהוא כפל מבואר, ומה ענין ושכח את אשר עשית לו, והלא היה ראוי שיאמר מה שעשה הוא. ויקשה עם זה אומרו למה אשכל גם שניכם יום אחד וכי אם יהרוג עשו ליעקב, מי יהרוג עשו, ואיך תשכל שניהם:

השאלה הי"ז אם היה ספק כלו מעשו שהיה יהרוג את יעקב, איך לא אמרה רבקה אותה הסבה ליצחק, והביאתו לדבר אשר באמרה אם לוקח יעקב אשה מבנות חת וגו' למה לי חיים, ויצחק כשמע זה שלחו, לא בעבור השמירה אשר הנה יעקב בספק המות שיה, לא כבואין:

השאלה הי"ח אם רבקה נתנה קום ברח לך אל לבן אחי חרנה למה צוה יצחק קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי אמך, ונפשטה כאמר וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי כדברי אחי וזה ענין אחרו אחי רבקה אם יעקב ועשו, שלא ידענו כל זה:

השאלה הי"ט ביתור הפסוקים ופיתום בלתי נראה שאמר הכתוב וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב, וחזר לומר בברכו אותו וחזר לומר וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם, וכבר אמר כל זה

השאלה הכ' באמרו וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו. כי זה כבר נכלל במ"ש למעלה וירא עשו כי ברך וגו', ועוד כי למה לא אמר בעיני אמו, בהיותה יותר מקפדת בזה מ"ש בעיני אביו, והנה ספרו הפסוקים באותן ותרו השאלות האלה כלם.

ויהי כי זקן יצחק עד ויאמר יעקב אל רבקה אמו. ברכה שם משותף, יאמר בפי המברך והמבורך, כי הנה יש ברכ' מהבור' ית' לברואיו, ויש ברכ' מהברואי' אליו יתברך, ויש ברכ' מהברואי' קצת לקצת. והברכה שהיא מהבור' לברואיו אין ספק שהי' השפע והטוב שהוא נותן ומשפיע עליהם ובמעלותם לא הודאה, אמר וה' ברך את אברהם בכל שהשפיע עליו טובת הברכה. יברכך ה' פשוט. ברכת ה' היא תעשיר ודומיהם. והברכה שהיא מהברואים אליו ית', איננה השפעה ולא הטבה, כי הם מקבלים ממנו, לא משפיעים וגומלים עליו, אבל היא הודאה והלול ודרך שבח וברוך זה את ה', ואהבת את ה', תמיד תהלתו בפי. ואמנם נברך זה מעתה ועד עולם הללויה כלם לשון הלול והודאה ושבח. והברכה שהיא מהברואים קצתם לקצתם, איננה השפעה ולא הטבה, גם איננה הלול ושבח אבל באמת היא הבקשה למבורך בתפלה ובקשת רחמים אליו ית', ושיוסיפו עליו ברכתו, ולזה נאמר בברכת כהני' כה תברכו את בני ישראל אמור להם. יברכך ה'. ר"ל שברכת הכהנים לישראל היא אמירה ותפלה לה' שיברכם ויאמר. יאר פניו אליהם ויחנם, ישא ה' פניו להם וישם להם שלו'. ותכלית אמ' ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. ר"ל שהם יתפללו עליהם, כי הוא שימת השם עליהם, אבל האל ית' הוא אשר יברך אותם בהשפעתו ; לא הם. ואחרי שידענו זה, נאמר עוד שכיון שיוצא מהקב"ה לאברהם להיות זרעו לבניו, ולירושת הארץ הנבחרת, והיה ראוי שכל האומות בעולם, ושהנה תמיד בכן היורה אותם הסגולות והיעודים, והיושב במקומו בכם, כי בזה תתגלגל האומה כשרואלי ידוע, והנבלאו ובנו' לא תת שם. ולכן ברך יצחק לבניו ויעקב לבניו לפני מותו הבורך את בית ברכו, שם יקבלו היעודים האלהיים, וכשאחים אליהם מולת. ואם אברה' לא ברך יצחק, היה זה משני שהקב"ה כבר גלה ונבחר שיצחק יהיה היורש את יעודיו וברכותיו, וכמ"ש כי ביצחק יקרא לך זרע. ואת בריתי אקים את יצחק. ונוה לאברהם שיגרש את ישמעאל בנו, ולכן לא הוצרך אברהם לברך את יצחק ולהכריעו במקומו בברכותיו ויעודיו, יען כבר נתברר זה בדבר האלוה ית' נבר'. אבל יצחק שהיו לו שני בני' עשו ויעקב, ולא פורש שמי מהם יהיה יושב על כסא אברהם, ונראה אותם בתכלית החלוף שעשו היה לו יתרון הכנעי להיותו בכור ממנו רחם וראשית אונו, ויעקב היה לו יתרון בכלי נפשותיו ובדעותיו, הנה באשר ראה הצדיק שהקב"ה לא פירש מי מהם יהיה יורש יעודיו וברכותיו, הוצרך הזקן לפרשו בברכותיו, ולכן התעורר אל הברכ' עוד בהכרם, ושלה אותו באמרו הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי לפי שהיה מהראוי שקוד' מותו יבאר מי ישב על כסאו אחריו ובחייו לא היה הכבוד הזה, כי אם אחרי מותו, ולכן אמר שאה יום מותו. ואמנם לא לאמר פתאום, ועם היות קטטה בין בניו. עשו ויאמר שהוא הבכור לו משפט הגדולה האלהית הזאת. ויעקב יאמר שהוא מיוחס עם היותו קטן מיוחס אל ירש את הבית, כן הוא ירשנה ולא עשו. הנה כדי לסלק הספק הזה, השתדל יצחק לברר מי נברך בברכותיו. ובמדרש בכבר אמ' חז"ל, כבר ישפט משלי המדרש הפלרים, ושאברהם שמר לברך את יצחק מפני ישמעאל, אבל אל ה' ברכו, והוא ברך את יצחק אחרי מותו. ואני לא ייסב בדבר על טעמו כאשר יראתם הנה השאלה הא'. והנה לא ראה יצחק לברך את שני בניו יחד, עשו ויעקב להיותו מכירם יעודי אברהם וברכותיו נדבקות בהשגחה ובירושת הארץ, לכי שראה אותם בתכלית החלוף בטבעים, במדות, ובמעשים, ולכן היה משפט הבכורה בכם בן א' ובכן ב' וספק לראשון, ויוכלל בכללותו כי

כאשר יעקב כבר את שני בני יוסף, לפי שמנשה ואפרים שניהם, והיו שניהם צדיקים וטובים. ואמנם על שאר הבנים, אמר לו ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו, על שם אחיהם יקראו בנחלתם. הנה לא ברך ולא פירש כי אם הראשונים, לא הנשלים אליהם, וכן ברך את י"ב בניו לפי שהיו כלם ראויים כאחד, וכלם היו ירושי אלהים אנשי אמת, ולא ברך בניהם, שהיו לשבת אבותם גדולים, לפי שלא היו כ"ב ראויים והיו נשלים ונגררים כתוך אחיהם: וכן מה"ש לפני מותו לא ברך אלא השבטים בשמותם להיותם ראשים ולא בקנו בשמות בניהם. הנה יצחק רצה לעשות כבניו, כאשר עשה אברהם בבניו, לשיהיה הראש הוא עשו בנו הגדול כי אחרי שהסבה הקדימה, לו משפט הבכורה, והיה בדעתו לברכו שיהיה הוא בברכת אברה' לרשת את הארץ, ולהיות הוא בעל ברית לאלהים' ובכלל עשו וברכתו, ברכת הוא ברם הבית, ושכל יעקב אחיו הצעיר ממנו, אבל לא ברכו בפני עשו, והותרה בזה השאלה הב'. אך אמנם מפני שראה עשו בעודו אשר בלתי הולך בדרכי השם, רצה לפייסו ולהכינו לקבל הברכה בתפלתו, והם בפיסת דל בדבר שמת נגזר אביו. בהכינו לו מצידו ומאכילו מטעמים כאשר אהב, ונדרש לו בדברי' שהמה טובה, כדי שנאהו ונכות והוא ראוי לרכב ויהיה ראוי לברכה. וחר"ן כתב פה על זה, כדי לשמח לבו ונפשו ותתעורר לשבח ולהשפיע עליו, ושזה היה ענין וצורך המאכלות שהיו כמתכונים הלבבים, לא שיקשו סבר על נבואותיהם, וגם נכון הוא. והיה זה שיהיה, אין ספק שמתעורר לזה תפלת הצדיק ובקשתו לעת הנא, כי תפלות הצדיקים מקובל' יותר בשעת היות, להיות יותר נתדבקי' בבורא, וכמ"ש אכין נוה לפני מותו, וחז"ל אמרו שזה לקיום דברי המת, ולכן היו האבות כלם מברכים בשעת מותם, כדי שתקובל יותר ברכתם והותרה עם זה השאלות הג' והד'. ואין ספק שהיה לו ליצחק להתבונן במעשה עשו ורשעתו, ורשעת נשיו, שהבנים אשר עלדהם ידעו להם לרוע. והיה לו להתפלל אל האלהים יודיעהו לאי יברך, אם לגדול כפי לידתו, או לגדול בשלמותו, אבל התנצ' מקלקלת השורה, ולאהבתו את עשו, שמקי בבנו בחלא ראה טובה במעשיו. ואולי עליה נאמר ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות, שעיניו שכלו ושכלו, כהו בהשגת עשו, ולא ראה, ולא התבונן במעשיו הרעים. ובמדרש אמרו° דרש ר' שמלאי בר פפי דבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, כל הנפלאות והמחשבות שעשית, לא עשית אלא רבה פרשת לטובתינו, שלמה כהו עיניו של יצחק אבינו, אלא כדי שיבא יעקב ויטול ב"ס את הברכה. כי שכהו עיניו מהשיבם, ואני אומר כי גם עיני בשיכתו כהו בזה. והנה רבקה שמעה בדבר יצחק את עשו, עם היות שיצחק סגלים מהם, ולא הגיד לה. ומפני שהיא ידעה בדבר ה' שרב יעבוד צעיר, והיא בדעתה שהבני זה שיעקב יהיה עיקר הבית וראשו, לא עשו, חששה שלא עשו יתברך מפי יצחק, ותהיה ברכתו יתאחר כה כנגד יעקב, ותרבה ביניהם הקטטה, ולכן לא חששה לרצון יצחק, כי אם להסכים עם האמת והיעוד שנאמר לה. גם ראתה שבשו עשו היו רעות וחטאות, והוא לא היה יוסף בידיהן, ואיך יהיו בניהם יורשים הדבקות האלהי והארץ הקדושה, לכן השתדלה בדבר הזה בתחבולתה, שכאשר תפול רוח ה' על יצחק, לברך המעומד בין ידיו, ישים הבר בפיו ויגידו את אשר יעשה, כפי הצווי לפניו. ואין ספק שלא הגידה רבקה ליצחק לעולם הנבואה אשר נאמרה לה, ורב יעבוד צעיר, שאם לא כן איך היה עובר יצחק את פי ה' והיה לא מגלה. אולי שהנביאותה שהלבבה לדרוש את ה' בלי רשותו, שהלויה אותו, או שאמרה אין צריך להגיד נבואה לנביא, כי הוא גדול ממני. גם עשה לא רצתה לומר לו כן בעבור לי מאת השם קודם לידתה, שהשדה אולי שאהבת יצחק את עשו, לא יברך את יעקב, ויגיע הבל כידי שמים, והיא רצתה שיתברך יעקב עכ"פ מפי אביו בכבודו ובלב טוב, לא שם בכוונת מאת השם, ולו כתבכו עליונות, וכזה שכתב הרמב"ן. והיה בזה דעתה, כמה שהוא האמת, שאין הנבואה פועל' בנואתה אבל היא כלי לבד אליה, כמראה הזכוכית שתאיר כפי השעור שבה בה מקבטמי' באומר הנביא רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני, ר"ל שהשכל ויגבש על לשונו בנבואה, ואין לו בחירה בהם כלל, ולכן יצחק בברכותיו לא יהיו הדברים מאתו, לא מב"מו, והוא יסדר וישי' את הדברים בפה לברך את יעקב, ותהיה השבין בזה, דומה לדברי הטבעיי' שאם שורש היותה בוכנת לזרוע שם ונטעו לקח וזרע מעורי' אין ספק כי הארץ תוני' מעורי' ולא חטי'. כן אין הדבר תלוי בכוונתו, כי אם בזרע הנזרע והאדם הוא כלי בזריעתו, ואין כן הענין בספר הנדרי' שהנדרי' בשאלה לפי שהאדם בהפועל פעולתו ולא כלי בתואת פעולה, ושכן יהיה יצחק בברכות הקל כלי לבצע הרצון האלהי וגזרתו, ולכן השכימה הצדקת בתחבולה הזאת, אשר עשתה לקיום דבר השם, וגזרתו אשר גזרה אליה, והותרה בזה השאלות הה' והו'. והנה לא רצה הקב"ה שיברך יצחק את יעקב על כרחו ולגרש את עשו אשר אהב מברכתו, כן יתעבר הזקן ימים רבים, ולא יוכל לבכתם, ולא תמלא כי הנבואה בא' בברכות' ותכלל בזמן יצחק ויען אין נבואה שורה מתוך עצבון', ולכן הבוקר שהיה יברך את עשו, כדי שיברך יעקב בשמחה ונחת לבב. והסבות שהגב זה שהביא עבות תרשנן, לפת איננה בין שני האחים האלה, כדי שיהיה עשו שנא אחיו ושונא אל הקב"ה, ליבר בו את ישראל בגיהנם, וכבר זכר זה הר"ן בדרשותיו, והותרה בזה השאלה הו'. ואמנם בספר השאלה הז', כבר שפט הרא"בע שהיו

הכתוב כשוק לו לאמר כן קבר אברהם את שרה / כי זה היה המקום הנבחר
מפאת החזקה · וגם נוכל לומר שהיה המובחר בארץ ההיא / שלא יוכל
אדם לעשות מכרוו והודאת בית הקברות / אם לא ברשות אנשי העיר /
מפני החזקה / ולכן נזכר כאן ויקם השדה והמערה אשר בו לאברהם לאחוזת
קבר מאת בני חת / ולא אמר מאת בני עפרון / כי היתה המכירה שנתקיים
ברשות אנשי העיר לאחוזת קבר / והותרה בזה השאלה הט׳ והי׳ · למה
עפרון נתן המערה עם השדה / וכן השאלה הי׳ והכפל פסוקי ויקם השדה ·
ואחרי כן קבר אברהם / כי ראוי לדבר בענין הקבורה בכלל / ונגרכה
בקבר מיוחד בפרט · ואומר שהיתה הקבורה הכרחית / ונגרכה לאדם / אם
מפאת נפשו / ואם מפאת גופו / ואם מפאת המורכב מגוף ונפש · אם
מפאת גופו / לפי שגוף האדם יתעפש מהרה / כי כמו שהוא יותר שוה המזג
מכל שאר המורכבים / ככה בהיותו חסר מהצורה / יתרחק יותר מהשווי מכל
שאר החיים / והוא כענין האילנות שהיותר פרים בזמן / כשיפסד דבר מהפש
בכף האדם / יסור ויבלה מהשווי / יותר מהאילנות הבלתי פרים / ולכן היה
גוף האדם בצאת הנפש ממנו יתעפש יותר מהרה ויבאש ריחו / יותר משאר ב״ח
בחייתם / ובעבור שלאחרית עפושו והפסדו יעבור האויר ויזיק לבני אדם /
באתה התורה בהלנתו לא תלין נבלתו על העץ · ואמר ולא תטמא את אדמתך /
הנה אם כן מצד הגוף והאירות עפושו במות האדם / הוכרחה הקבורה כדי
שלא יזיק לבני אדם · ואמנם מצד הנפש / לפי שהמיתה היא רק השבת
חלקי המורכב למקורות / אשר הורכבו מהם / כמ״ש וישוב העפר על הארץ
כשהיה / והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה / ארמו בזה / שאין לשתשוב שבת קנ״ב
הנפש למקום מנוחתה / כי אם בהבדלת הגוף אל מקום לנשמה / ולכן אמרו ז״ל
כל י״ב חדשי גופו של אדם קיים / ונשמתו של אדם עולה ויורדת / לאחר י״ב
חדשים הגוף בטל / והנשמה עולה / ואינה יורדת / ומפני זה היתה הקבורה
כריכה כדי להתיך את הגוף / ולהשיבו אל עפרו / באופן שהרוח תשוב אל
האלהים אשר נתנה · ואמנם מצד המורכב / הוא בבחינת כבודו / והכיבוד /
שבהיות האדם כמתנה שלא נחשב / והוא הקין לבכירה / כמו שהזכר הזכר
לאלהך הכבוד / בעבור החכמה והדבוק האלהי ושאר המעלות אשר לו בחיים /
הנה אחרי מותו יקבל קלון ותמיד ונבזה ורמוס / בהיותו מושלך ארצה
כפגר מובס כמות והולך שוב ויאמרו מכלב מתי / ובדי בזיון וקצף לגלם
אלהים אשר נברא בו / והיה חכמתו והיה כבודו / והיה ממשלתו ושלטונותו /
על שמפני זה / לא רצה ית׳ שיראו אנשי ישראל את אהרן במותו / שלא ראה
אחיו ולאשר בנו · ונתקדש זה יותר מזה / שלא ראה אותו אדם במותו / ולא
ידע איש את קבורתו / לולא הסבה כמבואה כדי שלא יתבזה בעיני רואיו
במותו / הנה מפני זה הוכרחה הקבורה לאות סבה בבחינת כבודו / כדי שלא יראה
אותו אדם בפגריתו ובלאו ועפושו · הרי לך שלש סבות · מולדות לצורך
הקבורה בכלל / לכל אדם כי ימות באהל · ואמנם לקבורה פרטית שיהיה
לכל אדם / אין ספק שיש בו מהכבוד ומהמעלה שיזכר / וידוע קבר הנכבד
והמעולה / ולאמרו מה הבין כלו · וכבר נכתב שאול עם היותו מלך ישראל /
נקבר עם אבותיו / לפי שירד ממלכותו ומהיות ככל אבותיו · אבל דוד
שנמשך מלכותו / לא נקבר עם אבותיו / והוא שנאמר וישכב דוד עם אבותיו
ויקבר בעיר דוד / כי לא נקבר עם אבותיו / לפי שמסורת לאלמנו / ולכן נקבר
בבית עיר דוד / כי גם ישבו נקבריהם כבלות לבית דוד · וזה מורה על
מעלת הקבורה המיוחדת · ומלבד זה / הנה הסבה האלהית בה היא / שבמה
שהבנתו בעולם הרוחני / לכל אחת שמי שלא יחזור בפני עצמה כפי שלמות /
כן ראוי שהגוף לכל אחד לפעמו לו מדור בפני עצמו · ואין ראוי שיהיה גוף
הצדיק סמוך לגוף הרשע / פשה שלא יתחברו בפעולתיה בשכל אחת שהזכרו /
או והפשע בעולם הנפשות / גם כי יש בארץ מקומות יותר גאותים לקבור /
ממקומות אחרים / אם לטבע הארץ שיותן בה הגוף יותר מהרה / הארץ
אחרת / שהוא נבריך לגלות הנפש ולמבריתה יותר מהרה / וכמו שכבר
לדיעתו שמו / ואם לקדושת מקום שקברו בה / וכשמות הארץ ההיא כתיב
מלכים ב׳ י״ג באל כפר תורה / בקדושה ובטהרה · הלא תראה מה שסופר · במלכים שקברו
איש במערכות / ומפני גדודי אדם בקבר אלישע / וילך ויגע בעצמות אלישע
ויחי ויקם על רגליו / כי לא רצה הש״י שינגע עצמו איש הנשים באדם הרשע ·
ולכן השתדל אברהם לתת קבורה לשרה אשתו / ולא רצה לקברה בקבר אחד
מאנשי העיר / פן יתערבו עצמות הקדושה / עם עצמות הכנעניים והתועבי׳
במעשיהם / כמ״ש במשנה תורה ימן הגרים אשר ישבתם בה לא תעשו / וכמעשה
ארץ כנען אשר אני מביא לכם שמה לא תעשו · אבל בקש קבורה מיוחדת
לצדקת בארץ ישראל הקדושה / ובמערה ההיא שיהיה לזכרון לקבורת
אבות העולם ואמהותיהם / וכן עשה יעקב בצוותו את יוסף אל נא תקברני
במצרים / וכדי שבלמוד מעלת ארץ ישראל ובפרט מערת המכפלה / וכמה
ראוי לאדם שישתדל בקבורת כבוד / ולייחד ליקבר במקום קדוש / נכתב
הספור הזה בתורה וזו היא תשובת הט׳ והי׳ :

ואברהם זקן עד ויוסף אברהם ויקח אשה · וראיתי ג״כ בפרשה
הזאת שאלות :

השאלה הא׳ באמרו ואברהם זקן בא בימים / כי הנה מה זה
בהיותו בן ק״ם / כי הוא הוליד את יצחק בן מאה
שנה / ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה / ואיך יאמר עליו הכתוב
בהיותו בן ק״מ שנה / ואברהם זקן בא בימים / באותו לשון עצמו שנאמר עליו
בהיותו בן צ״ט שנה קודם שהרה שרה / שנאמר ואברהם ושרה זקנים באים
בימים / והיה ראוי שיאמר כאן שהיה זקן ושבע ימים / או בא בימים מאד /
להגדילו ולהגבילו שהיה בזקנה ובהיותו בימים בן צ״ט / למה שהיה בן ק״מ :
ויקחה ג״כ מה שאמר וה׳ ברך את אברהם בכל / שהיה לו לומר בעושר ובכבוד
ובזרע / לא בכל בלבד / עד שהוצרכו ז״ל לדרוש תמיהות ובדרשם לברכה / ואמרו
שאמרו שלא היתה לו בת / ור״מ בת היתה לו ובכל שמה :

בראשית רבה פרשה נ״ט

השאלה הב׳ איך כתיבת השקדוה הזאת לעותי יצחק · הלא מפני
שהיה אברה׳ זקן בא בימים עשיר ונכבד ומחויב לקח
אשה לבנו בהיותו בן מ׳ שנה שכבר באה גם בהיותו בן ע׳ שני ויותר לכתב /
היה בנו נושא אשה בהיותו בן מ׳ שנה / והיה אם כן ראוי שיאמר ואברהם זקן
בא בימים / ויצחק בן מ׳ שנה / כי הוא הסבה לזווגו הוא לא זולתה :

השאלה הג׳ מה ראה אברהם שלא צוה את יצחק בנו לא תקח אשה
מבנות כנען / כמו שצוה יצחק ליעקב / וצוה אותו
לאליעזר עבדו / שהשביעו לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני / הלא היה יצחק
קטן בשנים / או חסר דעת / והרי בן מ׳ שנה היה / שכם ויראו אדם היה
ולמה הזהיר לעבד / השמר לך פן תשוב את בני שמה / רק את בני לא תשב
שמה / ולא הזהיר על זה ליצחק עצמו / כ״ש שאף שירבה העבד להשיב את
יצחק שמה / לא יאבה ולא ישמע אליו אברהם ויצחק בנם / כי הוא היה שקול
הבים / לא לאליעזר / ואיך תלה הדבר כלו בו ולא בבנו ולא בכנו :

השאלה הד׳ באמרו שים נא ידך תחת ירכי ואשביעך וגו׳ / וכאומר
בתועל ויקם העבד את ידו תחת ירך אברהם אדוניו
וישבע לו · ומה ענין הירך עם השבועה · ומה שכתב שהשבועה היא בנקיטת
חפץ כאלו תפלין או ספר תורה או תפילין / והמילה היתה אלו מקום ראשונה
ותכונה והשביעו · והוא דעת רחוק מאד / כי לא ישבע אדם על אחת מכל
מצות ה׳ / כאלו תאמר על הציצית / או על הסכה / או על הלולב / כ״ש
על המילה שהוא נגלי / כ״ש להיות הנוגע מגונה · והר״א כתב שהיה זה
מנהג בארץ ההיא / שישים העבד את ידו תחת ירך האדון / כאלו הוא ברשותו
ותחת ממשלתו אין הדבר כן / כי מנהגם היה שהאדון ירכב על סוס / והעבד
אשר יקום לו מהדום / שישים ידו תחת רגלו / וירכב האדון בסוסו / והעבד רץ
לפניו / וזה סימן עבדותו / אבל לא נמצא דבר בירך :

השאלה הה׳ למה צוה אברהם שלא יקח אשה מבנות הכנעני /
הלא מפני שהיו עובדים ע״ז / גם בעבר הנהר היו
כן / וזה הועיל בתקנתו · והנה אם יצחק צוה ליעקב כן היה מפני הנבזון /
שראה שהיו מורות רוח לו ולרבקה / ולא כשה צוה אברהם / ומדוע הרחיק /
ולא הרחיק את בנות בתואל ונחור / שהיו רעים וחטאים מצד אמונותיהם
כאנשי כנען / וכ״ש שאמר אשר אנכי יושב בקרבם · ובג״ר דרשוהו על ענר
אשכול וממרא / והם היו אנשים טובים ובעלי בריתו ולמה אסרם :

השאלה הו׳ באומר העבד / אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי /
והוא שהיה לו לומר אולי לא תאבה האשה ללכת אחריה /
או לומר לבא אל הארץ הזאת / לא לומר אולי לא תאבה ללכת אחרי :

השאלה הז׳ בלשון ההשיב אשיב את בנך · פן תשיב את בני שמה ·
רק את בני לא תשב שמה · כי הנה לא יאמר לשון שיבה
במי שלא הלך שם לעולם · והר״א כבר כתב שאמר לשון שיבה שהיה שם שורש
העיקר · ואינו נכון / כי ההולך שם לא יצטרך שיחזור / כיון שלא יצטרף לעבר
דורות / אבל השיבה תאמר תמיד בבחינת אדם שהלך גם פעם אחרת :

השאלה הח׳ באמרו ה׳ אשר לקחני מבית אבי / וזה כי למעלה
אמר ה׳ אלהי השמים ואלהי הארץ / וכאן אמר אלהי
השמים בלבד · והר״ן כתב שבהיות אברהם בחרן / היה אלהי השמים ולא היה
אלהי הארץ / לפי שלא היה עדין שמו מורגל בפי הבריות / אבל בהיות הנעלם
הזאת כבר היה אלהי השמים ואלהי הארץ / שהרגיל אברהם שמו בפי
הבריות · ואינו נכון / כי לענין שלא תלאו לשבוך אשר בלבד אלהי
השמים / ובזמן שליחות הזאת כבר היה שמו מורגל / ולא כאמר כן לענין
לקחני מבית אבי : והרמב״ן כתב שבעבודת אשר לקחו משם לא קרא
אלהי הארץ / כי לא היה אלהי הארץ ההיא / אבל בארץ ישראל אמר
אלהי הארץ / ע״ד כי לא ידעו משפט אלהי הארץ / וכתיב וידברו אל
אלהי השמים / וח״ז שכל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה /
וכבר ישנו הפסק אשר כתבתי לרמ״י :

כתובות פרק ב׳

השאלה הט׳ באמרו ואשר נשבע לי לאמר לזרעך אתן וגומר /
והוא על מה זה הודיע אברהם לעבדו עתה / ומה
שיעדו האל יתברך בירושת הארץ / ומה הייחס אשר לו עם אותו הזה / הלא
יחשב שיהיה יצחק בנו משבטו יורש את הארץ / ולכן לא יצא משנה סרי ספר
באומר לו שהעמיד בין המצרים דור רביעי ישובו הנה / ומה לו כאן אבל
ירושת הארץ :

השאלה הי׳ באמרו ונקית משבועתי זאת / כי מה היא השבועה
שהיתה נקי ממנה / הלא היא לא תקח אשה לבני
מבנות הכנעני / וכן הבינו רז״ל שכתב וקח לי מבנות ענר אשכול וממרא ·
הנה יקח אם כן מאלו / איך התיר יצחק לזווג עם בנות כנען הלאה ויותר
טוב היה שיתחתן עם בנות ישמעאל או לוט / וכמו שכתב הרמב״ן : ואם
היתה השבועה לקחת אשה לבנו ממולדתו / כמו שאמר ולקחת אשה לבני
משם / מפולל היה שאם לא תאבה האשה יהיה העבד נקי / כי מה יוכל
לעשות ואין אחר השתדלות אשם :

השאלה הי"א במה שאמר אליעזר אלהי אדני אברהם הקרה נא לפני היום / כי אם כיון זה הענין לבחינת השם / אלבן התפלל לפניו / איך הלך לפגוע מקרי / ויאמר לאדון ולמקרה / ואם [illegible] מה שהוא בדרך הנחוש / אינו מקרה / ולא הזדמן / וכבר יורה שהלך בזה לקראת נחשים · ואמרו ז"ל כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם / ויהונתן בן שאול אינו נחש : חולין פרק כל הבשר?

השאלה הי"ב באמרו הנה אנכי נצב על עין המים / כי מה הכוונה הזאת / והנה הנערים יוצאות בין שנותנות מים לכל עובר ושב / כי הדברים כמו שכתב הרב המורה נתגלגלו בהגבלת הזמן / כאשר באו ? ועוד כי מה צורך לומר הנה אנכי נצב על עין המים / והלא כתיב ויברך הגמלים מחוץ לעיר אל באר המים / ולמה חזר אם כן לומר הנה אנכי נצב על עין המים / והוא כפל מבואר :

השאלה הי"ג באמרו אותה הוכחת לעבדך ליצחק / ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני / כי מה הבחינה הזאת [illegible] מילות קטן כזאת / שהיתה אשה נבחרת ליצחק / והשקתה העבד לאברהם / ורש"י כתב ראויה היא שתהיה גומלת חסדים / וראויה היא להכנס בביתו של אברהם / וכבר כתב עליו הרמב"ן שאינו נקשר יפה / גם שתמיד תשאר השאלה איך עשה יסוד חזק לזה / שיקח בת [illegible] מים ?

השאלה הי"ד בספור אמור ביחוס רבקה / בת אשר ילדה לבתואל בן מלכה אשת נחור / והיה גם כן ראוי לומר שהיתה בת בתואל בן מלכה אשר ילדה לנחור / והיה ראוי שיאמר בת בתואל בן נחור / כי זהו היחוס האמתי / לא שיהיה מיחס אותה תמיד לאמה הראשונה ?

השאלה הט"ו למה נתן אליעזר לרבקה הנזם והצמידים / קודם שידע בת מי היא / ואם היא פנויה או נשואה ואם תאבה ללכת אחריו ואם לא / עד שאמרו ז"ל שאליעזר שאל שלא כהוגן / ונתן לו כהוגן / ואם היה [illegible] שאינו כהוגן / למה שמסרו הענין לאחיה ולאביה [illegible] ואמר ראשונה ושאל אותה ואומר בת מי את / ואח"כ אמר ואשים הנזם על אפה ?

השאלה הי"ו למה נכתב בספור אליעזר כפל בספרו אותו לבתואל ולבן / ומה תועלת בהכפלו / והיה די שיאמר ויספר העבד את כל אשר עשה לאדוניו / וכל אשר קרהו עם רבקה / לא יותר מזה / וכבר כתבו חז"ל על זה כמו שיתבאר / ולמה שנה אליעזר בספור השבועה שהשביעו אדוניו / כי במקום שהשביעו אל ארצי ואל מולדתי תלך / אמר הוא ללבן אל בית אבי תלך ואל משפחתי / ואם שלא נזכר אליהם רק את בני לא תשב שמה ? וגם שינה שבשעת שאמר נוסח הבחינה אותה הוכחת לעבדך ליצחק ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני / ספר אותו כלבד היא האשה אשר הוכיח ה' לבן אדוני / וכן שנויים אחרים שיבוארו בפסוקים :

השאלה הי"ז באמרם מה' יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב / שנראה דבר כי מה' יצא הדבר / וגם שיהיה כן / למה לא יוכלו לדבר טוב להסכימם לרצון האלהי / ומה ענין הנה רבקה לפניך כאשר דבר ה' / ומה דבר זה / סוף דבר שתשובתם בלתי מדוקדקת ?

השאלה הי"ח אם הם אמרו תשב הנערה אתנו ימים או עשור אחר תלך / ואליעזר אמר אל תאחרו אותי / ועל זה אמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה / למה לא שאלו תחלה לשבת אתנו ימים או עשור או לא / כי הרי היה מקום המחלוקת / ולא [illegible] עם היום הזה / כאלו היו שולחים אותה / אם היא רוצה ללכת עם יצחק אם לא / וכן הביא רש"י שכתב שאין משיאין את האשה אלא לדעתה / והלא כבר אמרו לו הנה רבקה לפניך קח ולך ותהי אשה לבן אדוניך וכבר נתן העבד כלי כסף וכלי זהב ובגדים לרבקה ומגדנות נתן לאחיה ולאמה / איך שוב עתה שאלו פיה אם היה דעתה [illegible] להכנס לזה הנה בפירוש הפסוקים בזולתן יותרו כל השאלות ?

ואברהם זקן עד ויאמר הקרה נא לפני היום / ולא מצינו בכתוב בא בימים / רק מחובר עם זקן / ולא יתהפך / לפי שכבר מצינו זקן בלי בא בימים · ודוד זקן · ויהי כי זקן יצחק · והמלך דוד זקן · ורבים כן / והענין הוא שהזקנה יש לה התחלה וסוף ואמצע / והתחלה תקרא בלבד זקנה / והאמצע [illegible] זקן / והסוף נקרא ישיש או שבע ימים / או זקן ושבע ימים · [illegible] אמר ויאמר זקן בא בימי' / ר"ל כבר בא בימי הזקנה / ויש מי שפירש [illegible] ויש מי שפירש [illegible] / ולכן נקרא אברהם בן ק' שנה / ושרה בת צ' [illegible] ושרה זקנים באים בימים / ובהיותו בן ק' / כאמר ג"כ ואברהם זקן בא בימים / כי תהיה [illegible] / אבל בהיותו בן מאה שנה / היה יותר קרוב להתחלה / ובהיותו בן קל"ז / כי היה קרוב לסופה / וזה נקרא בא בימי' / בן בימי [illegible] / כאמר שם נער על [illegible] / כי כן [illegible] / ואמר ג"כ על הילד בן ג' חדשי' / ותפתח ותראהו את הילד / ונאמר עוד בהיותו בן י"ד שנה / כמו שאמר בישמעאל וישמע אלהים את קול הנער · קומי שאי את הנער · ונאמר נער על בנימין בהיותו בן ל' שנה / שנאמר והנער יעל עם אחיו · ועל יהושע בהיותו קרוב לשבעים שנה / ויהושע בן נון נער · והנה זה כלו / לפי שהכתוב לא שמר בימי האדם / כי אם זמן הנערות והבחורות / שכלן נקשב כאחד / כל עוד שהגבע [illegible] / לתמורה מעט מהתוכן · וכמו שהבחורות יש בו מדרגות מתפשטות / והילדות והנערות / וגדל והבחורות בבחירים / כן בזקנה יש מדרגות כמו שזכרתי · הנה אם כן / אין קושי במה שכתב ואברהם זקן בא

בימים כמו שאמר בהיותו בן ק' שנה / כי בכל הפנים האלה / היה בנבואו [illegible] בהתחלת הזקנה וסופה ויש בזקנה אמצע' שבכלם יקרא זקן בא בימים · ויהיה פי' הכתוב הזה / שאברהם היה כמו שעבר זקן / ולא כ"כ בא בימים / ובכל אותם הפנים הזקנה / ונושא הימים / ברכו / כי עם היות שבנערותו ובבחורותו בהיותו באור כשדים / ותלוהו צרות רבות ורעות / הנה אחרי שנכנס בזקנה / והוא בהיותו בן ע"ה שנים עד יצא מחרן והלאה היתה ברכת ה' בכל אשר לו / והיה העושר והכבוד והדבוק האלהי לפניו / ועל זה נאמר וה' ברך את אברהם בכל / ר"ל בכל ימי הזקנה ונושא הימים אשר זכר / והותרה השאלה הא' · והנה הקדים הכתוב לספר זה בענין אשת יצחק / להודיע הסבה אשר בעבורה השביע את עבדו עליו / כי ראה עצמו זקן מאד / ולא ידע יום מותו ולכן ראה לעשות שלוח [illegible] / והנה אליעזר [illegible] לפי שהיה זקן ביתו והמושל והרודה בכל אשר לו / בידעתו שיצחק ילך לאחר [illegible] · וה"ר כי להגיד שאברהם זקן בא בימים / והיותו [illegible] עבדיו ורכושו / לא היה יוכל ללכת בעצמו אל ארם נהרים לחתן זה מפני חולשתו ומפני טרדתו / ולכן נצטרך לשלוח שם את אליעזר / [illegible] ולהשביעו עליו כמו שהשביעו / ולכן לא היתה [illegible] ליצחק / כי לא היה רצונו שהוא ילך שמה / והשביע את אליעזר שילך · גם כיון הכתוב לומר / שאברהם [illegible] לא נתן עיניו בממון ובטובי העולם הבאה אל ביתו / כי הוא היה זקן בא בימים / ולא היה חושב כלל להרויח המתנות / וה' ברך אותו בכל ימי זקנתו / ולא היה חסר דבר / ולכן צוה לאליעזר שלא יקח מבנות כנען / אף על פי שיתנו לו מתנות / ולא שילך לארצו ולמולדתו לקחת משם אשה [illegible] כלום / והותרה עם זה השאלה הב' וה"ג · ואין ספק שידע יצחק הענין כלו / והיה מתרצה ומסכים בו / אבל [illegible] להודיע לעבד / בעבור שהוא ילך שמה / כדי [illegible] ובתנאים לא בגזרות · והנה אמר לו שים נא ידך תחת ירכי ואשביעך בה' / לפי שאברהם נתייחד להנהגת הש"י מעת שנכנס לברית מילה / ולפי שהוא היה עתיד להשביע את אליעזר בה' אלהי השמים ואלהי הארץ / ר"ל בכוונה הראשונה [illegible] לא כדעת [illegible] והכוכבים היו אלהות [illegible] / והוא ג"כ אלהי הארץ / ר"ל [illegible] / לא כדברי האומרים עזב ה' את הארץ / לכן אמר לעבדו שים נא ידך תחת ירכי / ר"ל זכור תזכור הברית מילה אשר קבלנו אני [illegible] / ואנו מיוחדים להנהגתו ית' / ולכן ואשביעך בה' [illegible] שהוא אלהי השמים ואלהי הארץ כי כדי להעיר על הברית [illegible] ואמר לו כן · והותרה בזה השאלה הד' · [illegible] בידו אשר [illegible] / כי [illegible] / לא שישים את ידו תחת הירך [illegible] עליו / כלומר זכור הברית · והנה צוה לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני / לפי שכנען היה ארור מפי נח / [illegible] ולא רצה [illegible] ברך ה' עם הארור [illegible] · גם שהקב"ה יעד לתת את הארץ לזרעו שהיה מבני שם / [illegible] בני כנען [illegible] · ואם היה יצחק נושא אשה מבנות כנען / היו יורשי את הארץ כנענים / ולכן [illegible] עליו [illegible] כתב [illegible] כי המדות והסגולות אשר בתורה / הם על ב' פנים / [illegible] הנפש [illegible] / [illegible] ולכן יקרא אותם [illegible] / [illegible] ולכן [illegible] הנה [illegible] / [illegible] ולכן לבן ובתואל עם היותם עובדי ע"ז / לא היה [illegible] ולבן כתר [illegible] אברהם / והרחיק בנות הכנעני / ובעבור שהיה אברהם [illegible] / והם היו בעלי בריתו / [illegible] אדני הארץ / והלא שאליעזר [illegible] / [illegible] / והנה [illegible] אליעזר [illegible] אל אברהם [illegible] / [illegible] שיתנו לו / [illegible] את יצחק [illegible] / ואם [illegible] / ואם כי [illegible] / לכן [illegible] כלל / שלא יקח אשה לבנו מבנות כנען / [illegible] באמרו אשר אנכי יושב בקרבו / [illegible] / [illegible] כלומר / אע"פ שאנכי יושב בקרבו / [illegible] / [illegible] ויותר [illegible] שתלך אל ארצי ואל מולדתי / [illegible] / ולקחת אשה לבני ליצחק / ר"ל אשה [illegible] לב דבר / כי הנה אע"פ שלא יתנו לה כלל / [illegible] / [illegible] לבני / להיותה [illegible] / [illegible] / [illegible] ר"ל [illegible] / והותרה [illegible] השאלה הה' · כי לכן באמר בתחלת הספור וה' ברך את אברהם בכל / להגיד שלא היה חסר בשאלת נכסים / כי [illegible] / שלא [illegible] כמו שביארתי · והנה העבד אמר לו אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי וגו' / ולא היתה [illegible] / [illegible] אם ישיב את

יצחק לדור בארץ ההיא בעבור הגזרה / כי כבר היה יודע אליעזר שארץ כנען קדושה ונבחרה בעיני אברהם / ושהוא יצא מחוץ מבנות הכלדים ורוצה יותר להתישב שמה מבלי מולדתו • ויצחק לא היה אפשר שיעזוב את אביו • ויתרחק ממנו בעבור אשתו • גם לא יתכן שיחשוב העבד שלא תאבה האשה להנשא ליצחק / להיותו בן אברהם בעיני האלהים ורואה את כל מעלתו • אבל היתה טענת העבד עם היות שתרצה האשה להנשא ליצחק / כי מי האשה אשר תתפתה להנשא לו / אולי שתרצה שילך גם יצחק ללקחה ולהביאה מבית אביה ולא תרצה לבא עם העבד מפני כבודה / ולזה אמר אולי לא תאבה האשה ללכת אחרי אל הארץ הזאת / ר"ל לבא עמי מבלי בעלה / ועם עד הארץ הזאת • ההשב אשיב את בנך / ר"ל שתרצה שאחרי שאבוא הנשואין ואקיימם / אבא אליך ואשוב שמה עם יצחק אל אותה הארץ אשר יצאת משם כלומר לקחת את אשתו / ולשוב אל ביתך / כי זהו העיקר / ולכן אמר בזה לשון השבה לפי שבמחשבת אליעזר שישוב ללכת שם עם יצחק / היה מקום לומ' כן והותרה השאלה הב' והג' • והנה אברהם לא קבל עצתו / ולזה אמר השמר לך פן תשיב את בני שמה / ר"ל לא יום אחד ולא ימים / אפי' רוצה שילך בני שמה / ולכן השמר לך מהשיב משם את בני שמה / כי היה בעיניו ארץ כנען טובה / ואנשים רעים • וארץ חרן רעה / וטבע אנשיה טוב • ואין ספק שהיה ראוי לומר שישוב עם בני שמה / אלא מפני שהתשובה היתה כוללת שענין אליעזר אשר לו כן • ונתן אברהם שתי טענות / על אמרו ה' ישנים מחסן(?) שבתו להישיב לבנין דרכו / ולהצלים מכוחו הזאת / ואשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתו / והוא המורה שלא ירצה שישוב שמה לא הוא ולא בנו / אפילו שעה אחת • והשנית ואשר דבר לו שבועים רבות ונשבע לו ר"ל במעמד בין הבתרים לאמר לזרעך אתן את הארץ הזאת עד שמפני זה היה ראוי לשבת תמיד בה / ואיך אם כן יצא בנו יחידו ממנה / כאלו שאבד חזקתו והולם אותה / והוא היה שלא תחזיקם / לא היה יכול לבאת מארצו הקדושה • ועם שאין ראוי לשבת בבנים רבות / אין ראוי לשבות בשעה אחת ולבלתי הסבות האלה / התפלל הצדיק לאלהים שישלח מלאכו לפני אליעזר ויצליחו / כאומן שיקח אשה אשר לבנו כאשר עם לבבו / והנה אמר בתפלתו זאת / ה' אלהי השמים / ולא אמר אלהי הארץ כמו שאמרו למעלה / לפי שהיתה תפלתו זאת לענין שליחות המלאך / ומן השמים ישלח מלאכו לא מן הארץ / לכן יחד שליחות המלאך / אמר בלבד ה' אלהי השמים / והותרו בזה השאלות הח' והט' • ואמנם לטענות אליעזר השיב אם לא תאבה האשה ללכת אחריך כמו שאמרת / ונקית משבועתי זאת / והשבועה היה מה שאמר לו כי אם אל ארצי ואל מולדתי תלך ולקחת אשה לבני ליצחק כי אחרי שילך העבד בשליחותו ויעשה כל השתדלותו / אם האשה לא תאבה ללכת עם אליעזר / הרי הוא נקי משבועתו / כיון שעשה הלך שמה / רק בין שתלכנה או לא תלכנה / את בני לא תשב שמה / והותרה השאלה הי' • והנה ספר הכתוב שעשה העבד שבועתו / כמו שצוהו אדוניו • וכדי להגדיר ממנו אלהו / השתדל מיד לעשות שליחותו בחייו / ולא יקום עד מותו • ולכן לקח לעצמו עשרה גמלים ומכל טוב אדוניו / מכסיותו וכלים מכלים שונים / ומגדנות שעם עליהם / וילך אל ארם נהרים / הארץ שהיו בה קרובי אברהם • והוצרך עוד לומר אל עיר נחור / להגיד שהלך שמה בעבור שהיה נחור דר בתוכו מקדם / כי תמיד היה רצון אברהם להתחתן בזרעו / והוצרך הגמלי' מחוץ לעיר מחוץ לבאר המים / והיה זה לעת ערב שהוא עת צאת השואבות' ואמר זה / לפי שהנשים השואבות מים / לא ישאבום מבאר המים וירוה על המים / כי הם לו מתיחדים מאד / גם שיהיו לנשים טורח גדול ללכת עם צאת המים בהיות החמה בגבורתו / ולכן ישאבו המים אם בבקר קודם שהשמש יצא על הארץ / או לעת ערב אחרי שקיעתו • והנה הבריך שמה הגמלים לפי שרצה שהנער שבות אברה' בבנותה על באר המים / והגריה כמעט אבל בבאר שבע / ולכן נתעכב אליעזר מחוץ לבאר המי' לעשות גם פריכתו :

ויאמר י"י אלהי אדוני אברהם

הגיעה עד ואתן שבעה ותגד • שעה הכל"ב

מצות גדולה / מזה שכתב בספרו במלחמות / שהדברים המקריים לא תקיף אותם הידיעה האלהית / ולא תפול בהם הידיעה לגמרי לפי שאין להם סבות מוגבלות מסודרות / והנה כתבו חקים מעידים הרבה על אמיתת דעתו • ולכן ראוי שנאמר שבספר יקרה דבר אחד מקרי שבעקך האדם אשר יקרהו ויודעו אליו / לפי שלא ידע מתחילתו ולא יחכה לו והוא באמת חוצעל המבוחה / עם היות שהאדם לא ידעהו / אבל יקחוב מקרה הוא • והכתוב מעיד על אמתת זה / כי הנה העבד התפלל ה' אלהי אדוני אברהם שיצליחו ויגלים דרכו / ואמנם בעבור להיותו בלתי יודע מחמת הדבר ובוראו / אמר הקרה נא לפני היום / כי לפניו ובעיניו היה מקרה / ובעבור ישבוך היה בהגזרה / ומבל רצוני מתולדו • וכמוהו בדברי יעקב כי הקרה י"י אלהיך לפני / כי לפניו היה מקרה ולהיותו משפל הגלגל היה מנגיה / ואמתתו בד תפול בו הידיעה האלהית והגזרה לגביו טרם היותו • וספר שיורשתי(?) הדרוש הזה במקום אחר • והנה העבד / לא תלאו לבו לבחור את העם המיוחד / ולאמר י"י אלהי השמים ואלהי הארץ / וכמ"ש אדוניו / לפי שאברהם בשבועתו שלאו ראוי לומר / אבל אמר אלהי אדוני אברהם / כי הוא כיודע שבוע / והיתה תפלתו שיזמין לו ויקריהו ביום ההוא דבר טוב / כלומר שלא יתעכב לשבת כשתי שגרים בעיר מי ומי שיש לו בנות להנשא / ושם שם שלא שלא שהיום ההוא יזמין לו ויקרה לפניו מה שרצוי

לו / ושיהיה דבר שבו יעשה חסד עם אדוני אברהם / כי בהיותה אשה יראת י"י היא תתהלל / יעשה חסד בלי ספק עמו / והנה עשה בתפלתו / באמרו הנה אנכי נצב על עין המים וגו' / והבין שבתפלתו הוא / שבהיותו נצב על עין המים / היה בקל אפשר לבחון קומתו ולראות בצורה במעין / והיו אנשים רבים עמו / ומה"ש וגמלי האנשים אשר אתו / שיכלו להשקות את הגמלים / והמתכונם היה להבחין עמהם בלי להשקותם בו / כי אין ספק שלא יקדו לשאוב תמיד נערה שתשקה אותם / ולכן אמר הנה אנכי נצב על עין המים / ואיני צריך לאיש שישקני מים / והנה אנכי סביר יכולות לשאוב מים שמה / ואינני מכיר אשת מהנה / והיה הנערה אשר אומר אליה ר"ל שאבחר בה כדרך הדיון / הטי נא כדך ואשתה / והיא לא תשיבני הטי נגב על עין המים שתה מהם / ולמה תטריחך לבדי / אבל תאמר שתה וגם גמליך אשקה בהיות לי אנשים וכלים להשקותם בזאת זה מוכיח על רוב ודיותה ואריכותה / וגם כן על טוב שכלה שתבחן ותתבונן שאינו כמה שאלתי לא זה / אם להיותו אנשים נכבדים / ולא כביתו ללכת בזאת לשתות מי באר ולהשקות את הגמלים / או שיש לבו אולי או כנה אחרת לבנמבעמו ממנו / וגם יורה על נדיבות לבה וטוב תכונתה כי מי שיהיה נדיב נדבר מועט אשר בידו יורה על תכונת הנדיבו אשר בו / כמו שיורה לעשיר מתנה רבה שיתן / ולזה אמ' אותה הוכחת לעבדך ליצחק / ר"ל להיותה נדיבה ודרשה בשכינה ולתת לכל דבר מקו • ולפי שעדיין לא היה יודע אחיו ומשפחה תהיה / ואם היא נכונה ונבירה / או זולת חורבים או זונה לכן אמר עוד ובה אדע כי עשית חסד עם אדוני / ר"ל אחרי שאשה הנדיבה הזאת / אדבר עמה / ובה אדע כי עשית חסד עם אדני / ואם היא ראויה לבנו אם לא • גם אמר זה / לפי שאברהם כל ימיו היה מכניס אורחים ומאכלם ומשקה אותם / ולכן בהיות כלתו זאת בעלת נדיבות כזה כמוהו / יהיה חסד גדול לאברהם / שלא תהיה לו מריבה בביתו עם כלתו בעבור האורחים שיבואו שמה • וזה"ש פי' ובה אדע / שהוא תפלה • שיתחברו בה עם זה / אשר מתנהגים שמהן אברהם בהם / שהם היותה ממשפחתו / בנועם יראת י"י היא תתהלל / והותרו בזה השאלות הי"א והי"ב והי"ג • וספר הכתוב שהיה מהגנות הב"י / שטרם כלה העבד לדבר המדיבה הזאת / והנה רבקה יוצאת כי לא יצאו נשים לאחרות שתחתגו בהם המדיבה / והנה אמר הכתוב אשר ילדה לבתואל בן מלכה אשת נחור אחי אברהם / בעבור שהיו בנים לנחור מפילגשו ושמה ראומה / לכן יחס בתואל למלכה / אבל העבד אמר ותאמר בת בתואל בן נחור / כי תקן הדבור כדרך מוסר / ואמר ג"כ אשר ילדה לו מלכה / להגיד שהיא בת הגבירה / והותרה בזה השאלה הי"ד • וספר הכתוב שהיתה רבקה טובת מראה מאד / בתולה ואיש לא ידעה / והלא נתעכבה בבואה אל המען כדרכי שחוק ונבלה עם שאר הנשים / כמנהג הבנות מיוחלו' לשחוק / אבל בבואה לעין / מיד ירדה ותמלא כדה ותעל / ולפי שלא נתמהמהה כלל / הוצרך העבד לרוץ לקראתה / ויאמר אמר לקראתה / ולא אחריה / ירצה שהעבד היה יושב בין העיר והעין / והיא יצאה מהעין ללכת אל העיר / והוא רץ לקראתה / ויאמר הגמיאיני נא מעט מים מכדך / וגם היות שהיה לה לומר / ולמה לא הלכת אל העין לשתות / או לא אוכל שתות מפני שמה / ולא אמשוך לבא עד כאן ולשוב לעין / לא דברה לו מזה כלל / אבל אמרה בשמת גדול שתה אדוני / ולא נתנה את כדה בידו לשיתה / אבל ותורד כדה על ידה שהוא טורח יותר גדול ותשקהו וכאשר כלתה להשקותו / אמרה תמבמות גם לגמליך אשאב / ובעבור שהגמלים שותים מים הרבה / אמרה עד אם כלו לשתות / כי לא תשאב לא על הגמל / ולא אל המשקה • והתבונן שהעבד אמר וגם לגמליך אשקה / והיא בדעתה ובחכמתה לא אמרה כן / אלא גם לגמליך אשאב / ר"ל איני יודעת אם ישתו אם לא / אבל אני אשאב להם מים / ישתו אם ירצו / וכן עשתה / שבחכמתה ובמהירות גדול שבה לבאר / ותשאב לכל גמליו • ואליעזר היה משתאה לה / מחריש לדעת וגו' ר"ל שהיה נבהל מחריצותה / ודעתה ונדיבותה והיה מחריש שלא אמר לה כלום / לדעת ההצליח י"י דרכו אם לא / והיה זה / אם תשאב לכל הגמלים כאשר היתה המדיבה / וגם היא אמרה • וכאשר כלתה להשקותם / לקח האיש נזם זהב ושני צמידים על ידיה / ולפי דעת רש"י / נתנם לה קודם ששאלה בת מי את / והיה זה / לפי שרצה העבד לתת לה שכר טורחה / וכאשר ידע שהיא ממשפחתו ושהיא ראויה הגונה ליצחק / תקן לה המתנות האלה / בעבור מה שהיתה לבעלה • אבל לפי הרלב"ג והוא היותר נכון / ראשונה שאל בת מי את / ואח"כ נתנם לה / ולכן לא אמר הכתוב ויתן לה / אלא ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים על ידיה / ר"ל הראוים להיות על ידיה / ושאלה בת מי את / כאלו היתה שאלתו לענין הליכה / והיא השיבתו על ראשון ראשון / בת בתואל אנכי / כמו ששאלתי / ועל אחרון אחרון / גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ללון / ר"ל כמו שבתתי לך המים / אתן לך גם תבן גם מספוא וגם מקום ללון / ואז נתן לה המתנות כמו שכתוב אחר כן / וכן כתב בספורו השלישי / ואשאל אותה בת מי את וגו' / ואח"כ ואשים הנזם / והותרה בזה השאלה הט"ו • ונתן העבד הודאה לש"י / יען הנחהו לבא בית אחי אדוניו / ולא הלך בבית אחר / ולא נבהל בדבריו בלקחו אשה אחרת / והנה הענין הזה שנעשה לאליעזר / איננו מדרכי הנחוש / ואינו מקבל לא תנחשו / לפי שכל נחוש האסור הוא במה שהשכל איננו מורה עליו / כי מה שיעשה האדם מדרך הסבה / אין בו נחש / ואין זה לא כאומר אם ישוב לאחור / שרצה אדוני / והנה אליעזר היה יודע שכל מעשי יצחק

בין המגורים / ונפסדו בלשה אשר תפול בגורלו ולכן אמר ונער שהלשה אשר תהיה יותר שלימות המדות / היא הראויה ליצחק / ובמה ידע זה / אם לא שתהיה נערה בלתי רבת השנים / ותהיה לה אולי ימים / שאין דבר זר וקשה לתת עולה ושורש כזה לנערה קטנה ושא"כ ינכר עליה שלימות המדות כ"כ / עד שלא תהיה לפחלה / ויקל בעיניה לבריה לא ידעה / וזה כולות מורה תכלית שלימות מדותיה / שהיא ראויה לבוא על גורל הצדיקים / כ"ש שלא עשה מעשהו העבד בסמוך על אותה בחינה בלבד / שלא לקח הבחינה ההיא לבדה / ואח"כ חקר והיה נבחנה בת מי היא / ומה משפחתה / והנה א"כ עניינו ומשפט ישר כפי הסברה / לא כיחוש / ולכן התירו חז"ל כיחוש אשר כזה באומרם כל ניחוש שאינו כאליעזר עבד אברהם / וכיונתן בן שאול / אינו נחש / כי כנה וכוח שני הצדיקים האלו / לא להיותם מנחשים נחמרים / שלא בלקחו הם סימן לאמונתם / אבל היו כפי הסברה הישרה כאליעזר / וכן הענין ביהונתן שבקש לעשות גבורה עצומה להכות עם נכרי עם רב / וגם לעצור מקום כח / כמו שהעיד הכתוב שהיה עולה על ידיו ועל רגליו / וכשעלה לעשות הגבורה הגדולה ההיא / בקש לדעת אם הם אומרי לב או פחדנים / כי אם היו אמיץ לבם גבורים / לא נכה עצמו / ואם יפחדו שיפחדו / ר"ל שידע שהם נבהלים פחדנים / וכאשר ישמעו תרועת יהונתן / אשר שיפלו זה כנגד כמו שהיה / והנה מפלתם / והנה בזאת לא היה נכלל בחוש לו / כי אם בחכמה שכל יונתן של עם לוי היה / וכת"ש כל נחוש וכו' אינו נחש / הכוונה בזה / שכל נחש מהכמותי שלא יסמך עליו האדם כמו שהיו מאמינים כדבר מותר / ואינו נחוש אסור. אבל כאשר בדרך עצמו בחכמה / לא היה תולה מעשיו כאותה בדיקה / ואולם מה שאמרו ר' יוחנן בדיק בינוקא / שבכלה שהיה סומך מעשיו עליו / אין זה אבל הכחוש / אבל אות כד נכונה / כפרק קמא דבתרא מיום שחרב בה"מ ניטלה נבואה מהנביאים / וניתנה לנערים ולשוטים / וכמו שביארתי הכ"ך הענין הזה בדרושותיו / ולזה החכמים הרא"ם בבפ' שמדע הלכות ע"ז פי"א / כיון על אמתתו / ולא כדק הרא"בד בזה שהשיג עליו / ואמנם לא זכרנו פה לירכות הארכות. ועם זה התיתרה השאלה הי"א שהעירותי :

ותרץ הנערה ותגד וגו' עד ויען לבן ובתואל. זכר שרבקה רצה והגידה לבית אמה / כמו שהנבות הדרכה לאמותיהן יותר מלאביהן / וכאמרה כדברים האלה / ר"ל שאמרה שהגידה כל מה שקרה לה עם אליעזר / וגם כן מה ששמעה שאליעזר שהיה מתפלל אנכי בדרך נחני י"י בית אחי אדוני / שמזה ידעה שהיה איש מבית אברהם / אם בנו / ואם משרתו / ולכן לבן אחיה / כן לקראת האיש אל העין / כפי הכתוב סבבות אשר הביאוהו לרוץ אליו / שהם שתים / אחת אחרת המתנות שראה לאחותו / והשנית כששמע את דברי רבקה אחותו לאמר כה דבר אלי האיש / שהדברים היו מ"ש אנכי בדרך נחני י"י בית אחי אדוני / שהבין לבן מזה / שהיה האיש הזה מבית אברהם / כמו שאמרתי / אם בנו / ואם משרתו / ולכן בא אליו במרוצה / ואמר בא ברוך י"י למה תעמוד בחוץ / והדברים האלה מורים שהיה כבר יודע שהוא היה איש מבית אברהם / ולכן הוכיחו למה תעמוד בחוץ / כלומר ראוי היה שתלך אל ביתינו מפני הקורבה / וכן כיון שבא האיש הביתה רחצו לאליעזר. ואמרו ויפתח הגמלים רוצה ללבן / כי הוא אשר נתן תבן ומספוא לגמלים ומים לרחוץ רגלי האנשים / כי רחוק שיהיה אליעזר נותן מים לרחוץ רגליהם / הפסוק אם כן הוא אלון / ויבא האיש הביתה / הוא אליעזר / ויפתח הגמלים הוא לבן / וכמוהו ויעברו אנשים מדינים סוחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור / שהמושכים והמעלים היו אחיו / לא המדינים סוחר / וכמו שכתב הרמב"ן. והנה העבד כאשר שמו לפניו לאכול / לא רצה לאכול מיד אצלם / עד שהשכים הצווין / כדי שאם לא יקבלוהו בדבר / יצא מביתם פת אום / ולא יאכל לחם רשע / והוא אמרו / לא אוכל עד אם דברתי דברי / וגדול הבית השיבו דבר. והתבונן בדברי אליעזר וספורו / ואמנו תדע למה נכתב הספור כפול בתורה שהכוונה היה זה להראות חכמת אליעזר וטוב דעתו / בדברים אשר כבר מדברים אשר קרו / מהם שספר להם / והוא אומרם נאדרם / יפה שיחתן של עבדי אבות / מתורתן של בנים / שאמרו כמה גופי תורה ניתנו ברמיזה / ואלו פרשת אליעזר כפולה ומכופלת. שרמז בזה / שכפלה אותה פרשה / להראות העניים והסדרים יופי שיחתו של אליעזר עבד אברהם / אם כמה שנינה בדבר אדוניו / והבתיר קצתם כפי הצורך. ואם נחלוף מהדברים שקרו כינו לבינה / שהכל עשה יפה נפתו בחכמה ובדעת / ולא היה יוסר לדעתו / שלא כהכסל של הפרנסיות. והיתה התחלת דבריו עבד אברהם אנכי / כלומר אל תחשבו שאני בנו או קרובו מבני לוט / כי אני איני אלא עבדו / ואמנם תראו כמה גדולה היא / שיש לו עבד אשר כמוני / והוא אמרו וי"י ברך את אדוני וגו' / וכדי לעורר החזר ולהגדיל ענין יצחק אמר ותלד שרה אשת אדוני בן לאדוני אחרי זקנתה / והודיע ג"כ שנתן לו כל אשר לו / להיותו בן יחיד לבני אחיו ולבני אביו / ובזה תודע מעלת יצחק מצד אביו ומצד אמו / ולכן ראוי שכל אשה מתרצה להנשא לו / ואם למה לא נשא אשה עד עתה כאשר הוא זקן. ידעו כי אדוני השביעני לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני / שאם הוא היה רוצה כ[ל] זונים ובתולות היו מתנים לו הלשה היותר נבחרת שבארץ / אבל הוא השביעני אל בית אבי תלך ואל משפחתי / וזהו השנוי הראשון שעשה אליעזר / שבמקום שאמר לו אברהם אל ארצי ואל מולדתי תלך / שינה העבד ואמר אל בית אבי תלך ואל משפחתי / כדי שיראו שהיה אברהם מסכן מאד בקרבתם / וכן עשה שנוי /

שני / שבמקום שאמר לו אברהם י"י אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי וגו' ואשר נשבע לי וגו' / הוא לא זכר דבר מזה / פן יהיה להם לחרפה / שלקחו השם מארצם להיותה רעה בעיני אדוניה / וגם שלא היה ראוי לגלות להם יעוד ירושת הארץ / אבל אמר להם בלבד / י"י אשר התהלכתי לפניו ישלח מלאכו וגו'. גם עשה שנוי שלישי / והוא שלא זכר מה שאמר לו אברהם רק את בני לא תשב שמה / פן ירע בעיניהם הדיבה שהיתה לו עם הארץ אשר גר בה / ולכן אמר בלבד והיית נקי מאלתי / ואחר שספר להם מצות אדוניו ודבריו / ספר להם עוד מה שקרהו עם רבקה / והדברים בדרכיה שינה גם כן דברים / כי במקום שאמר אתה הוכחת ובה אדע כי עשית חסד עם אדני / לא אמר העבד דבר מזה / שלא בלבד היא האשה אשר הוכיח י"י לבן אדוני / כי מפני כבודו של אברהם / לא רצה שיהיה ענין אשת בנו תלוי בו. וגם עשה שנוי חמישי / שבמקום שאמרה רבקה גם לגמליך אשקה / לפי שלא היתה יודעת אם ישתו אם לא כמו שפירשתי / אמר הוא לגמליך אשקה / לפי שכבר ידע זה. וכן עשה שנוי ששי / שבמקום שרבקה אמרה בת בתואל אנכי בן מלכה אשר ילדה לנחור / אמר אליעזר בשמה מפני הכבוד / בת בתואל בן נחור. וכן עשה שנוי שביעי / שבמקום היו שאלתיו אחרה גם תבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ללון / לא זכר אליעזר דבר מזה / פן יאמרו שהיתה דברנית ומספרת מה שנשאלת. ואם היה שנתן הנזם והצמידים ראשונה / ואח"כ שאלה בת מי את כדעת רש"י / הנה זה שנוי שמיני / שהחליף הסדור באומרו ואשאל אותה ואומר בת מי את / ואח"כ ואשים הנזם וגו'. גם עשה שנוי ט' / שבמקום שהיתה תפלתו בעת הבחינה והבטחון / ברוך י"י אלהי אדני אברהם אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אדני וגו' / לא זכר זה בספורו / כי חשש שלא יחשבו שהיה כבוד אברהם תלוי בזאת בנו / כמו שני אמרתי. ועוד עשה שנוי עשירי / שבמקום שבתפלתו אמר אנכי בדרך נחני י"י בית אחי אדני / אמר בספורו אשר הנחני בדרך אמת לקחת את בת אחי אדני לבנו / כי לא ר"ל לנו שהיה החסד והאמת להתאכסן בביתם / אבל לקחת משם האשה / ואם לא ירצו / יצא משם ולא יאכל פת לחם מאלהם. הנה תמצא עשרת שנויי הלשה שעשה אליעזר בספורו / כמו של בתורה. ואמנם אמר אשר לא עזב חסדו ואמתו בלשון שאלה / ולא אמר כלשון חיוב / אשר עשה חסד ואמת עם אדוני / לפי שהקב"ה אמר לאברהם לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך / כי לא רצה שיתחבר עם קרוביו ובית אביו / אלא שיתפרד מהם / ועתה נבקש מהם אשה לבנו / היה אפשר שלא יתחבר בהם כה להיותו כנגד מצותו / ולכן יעדה מלעצו שזה חסד ואמת כה. ולכן היתה הודאת אליעזר והלשה מהם אשר לא עזב חסדו ואמתו מעם אברהם כפועל כזה / והיה סוף דבריו אל בתואל ולבן / ועתה אם ישכם עושים חסד ואמת את אדני / הגידו לי / ר"ל חסד אל אמת / כי הוא חסד כפי תאריו ומעבנו / והוא אמת בערכבם כפי הצריך לכם ולכבודכם אם תדברו כן אלהכם / הגידו לי / ואם לא תגידו לי גם כן / ואפנה על ימין או על שמאל / ורש"י פי' על ימין מבנות ישמעאל / ועל שמאל / מבנות לוט / שהיה יושב לשמאלו של אברהם / וזה כ"ר הוא. ולפי פשוטו כפי המשמע / שאמר על ימין או על שמאל / לאמר שיצא מיד מביתם / ויתאכסן בבית אחר מן העיר / ויבקש תמה ותמה / לקחת אשה מכל בנות העיר ויעזוב אתכם / כי זה מה שיעיר לכם עוד לעשותו.

הנה התבארו הפסוקים האלו והותרה בזה השאלה הי"ו :

ויען לבן ובתואל עד ויוסף אברהם ויקח אשה וגו' / ספר הכתוב שלבן ובתואל אביו / ענו לאליעזר / וזכר ראשונה לבן / אולי שהיה יותר חכם מאביו / או שהיה הכבוד לזכור ראשונה כמ"ש ז"ל דיני נפשות מתחילין מן הצד. ואמרו מי"י יצא הדבר לא נוכל דבר אליך רע או טוב / ר"ל אם היה הדבר בבחירתנו והיה הדבר בידינו אם רע כמיאון / או טוב כרצוי / אבל הדבר כפי הנראה מההשגחה העליונה מי"י יצא / והוא גזור לפניו / ואינו א"כ בבחירתנו / ולכן לא יאות לנו להשיבך / אלא שהנה רבקה לפניך קח ולך עמה / ותהי אשה לבן אדוניך כאשר דבר י"י / והדבור / הוא גזרתו שגזר בדבר / כי הוא יתן ורי יפר / והותרה בזה השאלה הי"ז / והעבד כששמע דבריהם והסכמתם / השתחוה לאלהים / שממנו יצא הדבר / ונתן לרבקה כלי כסף וכלי זהב ובגדים / ואמנם לאחיה ולאמה נתן מגדנות. והמפרשים כי הוא נגזר מפרי מגדים / והענין שנתן להם פירות מובחרים שהיה מביא מדמשק / מארץ ישראל / והנה זכר שנתן לאחיה ולאמה / ולא זכר אביה / לפי שלכבודו לא נתן לו כלום / וגם לא אם הוא לגבהם / ולכן לא היו נכללים אחיה ואמה / שאמרו לאחרות תשב הנערה אתנו ימים או עשור / כי לא יצא זה מבתואל / שלא מלבן ואמה שבעבור שלא נתן להם מתנות כי אם פרי מגדים / עשו השמחה הזאת / כדי להוציא מאליעזר כסף או זהב. ומז"ל אמרו שבתואל היה מעכב בנשואין / ובא מלאך והמיתו. והיתה התשובה תשב הנערה אתנו ימים או עשור / ר"ל שנה שלמה / או עשרה חדשים / כדברי רש"י / להתקשט בתכשיטיה / שהם חדשים בימות החורף / ושנה חדשים בבשמים ובתמרוקי הנשים / ואחר תלך היא מעצמה / כי אנחנו נוליך אותה שמה. ואליעזר השיבם אל תאחרו אותי / ר"ל הנה אני לא אלך מכאן / אלא עמה / ואם תאמרו שאתעכב פה עד אותו זמן שבזה יהיה היזק גדול / ובמה יודע ליפה כי י"י הצליח דרכי עם המצות האלה / גם שאדוני יצטרך ממנו / ועל כן שלחוני ואלכה לאדוני. והם אמרו נקרא לנערה ונשאלה את פיה. לדעתי לא שאלו ממנו אם היתה רוצה ללכת עם בן אברהם / אבל הצירו בפחן כלבה / שאמרם נלכה עם האיש הזה / כלומר

כלומר

כלומר הלא תרצי ללכת עמו כלבדו, והלא אחיך ואמך, או תרצי שאחר ימים כנזכר אותך לכבוד ולתפארת, כי חשבו שבזה תחשוק יותר ללכת בזמנם לא עם אליעזר לבדו בזולת כל קרוביה, והיא השיבה אלך ר"ל עמו כלבד שך, ולא אצטרך לחברה אחרת, ואז וישלחו את רבקה ולא רצה אחד מהם ללכת עמה ללוותה, בעבור תשובתה, אלא מניקתה שהלכה עמה כפי המנהג, וקיתרה הנזכרת פי' א'. ואמנם כתבו לה ברכה מעליא שאמרו לה אחותינו את היי לאלפי רבבה, ויירש זרעך את שער שונאיו. כי הנה ברכוה בב' דברים, הא' ברבוי הזרע, את היי לאלפי רבבה. והב' בכבודו ומעלתו, והוא ויירש זרעך את שער שונאיו. ונראים הדברים שהם דברי אל יי' ששם אותם בפיהם, כי כמו הלשון עצמו נאמר לאברהם בשעת העקידה, ויירש זרעך את שער אויביו, ובספר הכתוב מוריות רבקה ופרידתה, שהיו מעליה קימה וקימת את נערותיה, ותרכבנה על הגמלים שהביא אליעזר, ותלכנה אחריו. האומנם העבד לא רכב את רבקה עמו בגמלו, והוא אמרו ויקח העבד את רבקה וילך. ואומר הכתוב שיצחק בא מבוא באר לחי רואי היינו מושבים שהיה דר שם, ואין לומר ויצחק בא מבוא, מורה שהוא הלך שמה לראות את אלוניו הבאין, או לבורך אמר, והוא לבוא שם. והוא אמרו ויצחק בא מבוא באר לחי רואי, שבא ושב שמה שהלך שמה לבורך שמה, כי הוא יושב בארץ הנגב, וחוזר לבירו, וידוע, שהיה שם הואיל ואשר היה בבאר שבע, ושהיה שם בית תפלה לאברהם, ויצחק הלך שם, ואז"ל אמרו שהלך שם להביא את הגר לבעלה לאברהם, והוא לדעת מי שאמר קטורה זו הגר, ואין פשט הכתוב כן כמו שאמרתי. והנה בבא יצחק יצא לשוח בשדה לפנות ערב, והנה אל"ז וכו' והיא הייתה שלמות, והוא לשון תפלה, ורצוי לבאר למה היה יצחק להתפלל לפנות ערב, עד שקבלו חז"ל שאברהם תקן תפלת שחרית ויצחק תפלת מנחה ויעקב תפלת ערבית. והסבה בזה שהקדמונים היו עובדים ומשתחוים לשמש ולכוכבים כי אלהי עולם אין עוד לבדם. ומהם היו האלוה בגדול לפי שפעולותיו בזה העולם השפל הם מפורסמות תכלית הפרסום ואחריו היה הירח והכוכבים, ולכן בזמני הזריחות הקודמים להתפלל לו ע"כ אותם העתים, שיאמר לאנשים שבשמש הוא מתנועע, ובנעתק השמש נגלוי ומפורסם אליו, וזה כי בעת הזריחה והשקיעה והחציה, ינכור תכלית הבהור, שבשמש הוא מתנועע, כי הוא מורח ביום אחד, ושלמת מקום אריחתו ביום שני, וכן העניין בשקיעה, ולזה הוא מבואר שזריחת השמש ושקיעתו מורה על שהשמש מתנועע, וממילא שיהיה לו מניע, ולכן אברהם תקן תפלת השחר להודות לאל מניע הגלגל בתנועתו היומית המחייבת זריחת השמש בכל יום. ויצחק תקן תפלת המנחה בעת שקיעת השמש, לפי שלא יתלה כשר, והוא מחה שיורה שאין השמש הוא האלוה, כי לא יתכן באלוה שיחול בשנוי פעמים, ויתלה פעם, ולכן היה מתפלל לאל המשקיע אותו בהכנעתו, ויעקב בחר להתפלל אחר שקיעת החמה, כמ"ש ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש לפי שאז יראו כוכבים רבים, והשמש נסתר, ומה שזה מורה שאין אחד מהם אלהות, כי לא יתכן שיתגלם המנהיג העולם האחד במספר, שאלהות רבים, כי ההנהגה כדבר אחד במספר יחויב שתהיה מסודרת מאלוה אחד במספר, ולזה יתחייב שיהיו הכוכבים עלולים מעלה אחת, והנה זכר זה הרלב"ג בפירושו לתורה בתועלת הי"ג מזה המקום. וכפי הפשט יתכן לפרש, ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב, שהיה הזמן קרוב, ולפנות ערב יתקרר האויר, ושאלו בני אדם מבתיהם לשדה לדבר זה עם זה, ולראות בדברי הכלל. וכן יצא הוא וחבריו לדבר, ולהשתעשע שם, שלחן לשיחה ותתעסף דותי, ונשא עיניו וירא והנה גמלים באים, כי להיות המחרק רב, לא הכיר את אליעזר, ולא את האשה, אבל בלבד ראה הגמלים והלך לקראתם, שרבקה אשר ראתה את יצחק שהיה בא לקראתם, וירע הדרך לנגדם בלכתו בשדה לנוחות, ידעה כי הוא בא לראות ולקרא להם לשלום, או להכניסם לביתו ללון, ולכן ותפל מעל הגמל. ואין פירושו שהשתיטה עצמה לארץ כמ"ש יא"כ היתה נופלת והוא לא טוטה מעליו. ותרגמו ותרגם ואיתרכינת, כמו שתרג' הטי נא כדך, שהטתו מלשון הטיה. אבל פי' הכתוב שהשתה עצמה לבד אחד מעל הגמל אשר היא רוכבת עליו, להתחיר פניה מכסוי בדרך כבוד, וכמוהו וירא כעון רק אחריו, ויפול מעל המרכבה לקראתו ויאמר שלום, רק שאין פירושו, לא שהשפיל עצמו מהרכב ליואל לו לשלום. וכן אמר אלישע לגחזי, כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך. או יהיה דעת ותקלוב מעל הגמל כמו של הגמל, שנפלה על פניה להשתחוות, וכבר כתב זה הרמב"ן, ולכן שאלה את העבד מי האיש הלזה ההולך בשדה לקראתנו. והרמב"ן כתב שהפסוק הזה האחרון מוקדם וכבר אחרה ואין צורך. ובאשר ספר העבד ליצחק את כל אשר קרהו, ורצה שהספור התדלו' ליעזר עם טוב הדרוך, וגם כן עם טובם ההשגחה, שלורך שהביא בה משעליתיה, הביאה אל אהל שרה אמו, ורצה שעשת אמתה, לא כמו שוד שהלכה כי אמרו לא תבא אשה אחרת באהל הגבירה, ובאשר בראתה רבקה, הביאה יצחק לאותו אהל של שרה, כי מפני צדקתה והתורון מעשיה, נראה בעיניו שהיא שרה אמו, ולכן אהבה והכניסה בה, והמכינה לאהלה, ומפני זה הוכיח הכתוב לאמר ויאהבה:

ויוסף אברהם ויקח אשה וגו' עד סוף הסדר. ראיתי לחקור על הפרשה הזאת דברים אחרים

שלישי נם. הא' הוא שבשר ירלה בתפלת הדעת דבר אי ילד, ובזקנם אברהם ושם ושבע ימים, לקח אשה והוליד ממנה שבה בנים, הלא שלא מפני שראה יצחק ששמח את רבקה אשתו כשלקחה, עבר עליו רוח קנאה, ולקח גם הוא אשה כבנו והוליד ממנה, ויצחק לא הוליד מאשרים שנה אחר שלקחה, הנה זה בלתי יהיה לאברהם קדוש יי' שיעל מעוגה, ובלתי מסכים על שלמותו, וכדין כאומר עליו ויוסף אברהם, כי היה זה תוספת ויותר: וחז"ל אמרו שחזר לקחת את הגר, והוא עצמה קטורה, מפני שהיתה מקוטרת במעשיה, וכמו שכתב רש"י, ולמשוב שכולם לא, להמפרש טעם הפועל הזה, שלא לקח אשה חדשה, אבל שחזר לקחת את הגר שכבר הוליד ממנה את ישמעאל. אבל זה נכתב, והנה הכתוב אומר כפי' ולבני הפלגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות, ואם אמרו שפלגשים חסרות הי', הגר וקטורה, עם היות שחז"ל אמרו פלגשם כתיב, שהיתה פלגש אחת, אין בפשט שמורה הספור הבין אמתת הדבר בנקודות. אבל להשיב אני ברוני הזה, שהש"י העיר את רוח אברהם לשבות בן לפנות, ראשונה, לקיים דבר אשר אמר ונתתיך לגוים, כי אב המון גוים נתתיך, וזה יתכיים שבהיו מתיך לבאת ממנו גוי' שבים, ולאומות מתקלבות זו מזו, ולכן הוצרך לקחת את קטורה, כדי להוליד ממנה את האומות, אשר זכר ולקיים כיעוד האלהי לכ"פ שהיה זקן, משום שכאמור בבקר זרע זרעך, ובערב אל תנח ידיך, והשנית, להודיע שגם היות שלוקח קודם שנים לאחר הלבן מלה שנה יולד, כי היה דבר א' בוקנו יולד, הנה אחרי מיתת האשה הוליד כזו, ומעלה יותר בשנים, ושקימתו ושישתו לקח אשה והוליד בנים רבים, להודיע שקדו"ל ישלישו כח. והשלישית מפני שישמעאל היה מתגבא לאמר, גם הוא היה בן אברהם, וכבר אמו היתה אשתו כשרה, ולכן יהיה יורש בנכסיו כיצחק, ולכן בנה השם שאחרי מות שרה יקח אשה אחרת קטורה, ויוליד ממנה ששה בנים, כי בזה יעבר פיו של ישמעאל, להיותם כלם בני אברהם כמוהו. ולזאת היה יותר ראוי שיתחייב לגמור אברהם, אחרי שלקחה אחרי מות שרה, ומפני שהיתה בחייה ושפחתה, ולכן נראות שיחסל שנתן אברהם לבני קטורה מתנות, ר"ל בתורת מתנה, לא בתורת ירושה, וישלחם מעל יצחק בנו, וקבל הוא עצמו את הדין להיותו כלוקח ממש. והנה הרביעית להודיע מאוד שהספרים יש אמונות הראשון, אל המון המוני, כי הנה אברהם בבחרותו לקח אשה משפחתו בת אחיו, וכן בצוות יצחק בנו, להיותו זרע ראשון לא לקח אשה מבנות הכנעני, אבל שלח אל משפחתו ואל בית אביו לקחת אשה לבנו. ואמנם בצוות הבני שבעה אברהם לעצמו, לא חשש לדבר הזה, כי הנה לקח אשה והיא קטורה, ואין בפשט שהיתה מבנות הכנעני, או פלשתי, או היתה מצרית, ולא היתה ממשפחתו ולא מולדתו, לפי שלא חשש בזה, כי אם בצוות הראשון שלו והבל יצחק בנו, שעליו סבת הברית, לא בזווג הב' שעשה לעצמו. והנה החמשית, כי הנה רצה אברהם להולי' בנים בזקנותו, כדי להראות את יצחק בנו שאהבתו עולם אהבו, והמשלחם בני' שהן יקרא לך זרע לא בבן אחר, כי הנה עם היות, שבני הזקוני' להם אדם יותר משאר הבנים הראשונים, כל שכן בהיות אחים מזה, הנה אברהם לא היה בן מבני הזקונים שנתן לו כל אשר לו, אלא ליצחק, להיותו עקר ביתו ועקר זרעו ויורש מחמדתו, ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות, וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי, באופן שלשנאת אחיו, לא נשאר לנגד פניו ולירוש ביתו כי אם יצחק. והסבה הששית, שהיא שצריך לאדם שיתגדל מאד שלא תהיה קשה בין בניו, אבל ישתו מעניניהם, באופן שלא תפול ביניהם לא קנאה ולא מחלוקת, ואין בפשט שישמעאל היתה לו שנאה רבה עם יצחק, ומפני שבעבורו גורש מביתו, גם להיותו בן שרה אשר גרשה אותו מהשתתפם בנחלת אביו, ומפני זה רצה אברהם להוליד בנים אחרים, כדי שינגדום ויבטלו חלקו כאשר ישמעאל, כי בזה תמעט ... חלק ישמעאל, ויחשוב שגרושו לא היה בלבד מפאת שרה, אלא שהשם יי' היתה זאת, שישאר יצחק עקר הבית, ויהיו אותם כולם ולא שאר, וזהו כאומר ולבני הפלגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנות, וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם, ואין בפשט שלכן גם לישמעאל נתן מתנות, כי הוא היה מכלל בני הפלגשים, ולכן נשארו יצחק וישמעאל אחים ורעים, ונתכבד ישמעאל יותר מבני קטורה, באופן שעם יצחק קברו את אברהם, והם שלא וכו בני קטורה לעשותו. וגם בזה היתה מיתת אברהם בשיבה טובה, שראה את ישמעאל ויצחק שלמים ומוסכמים באהבה רבה. והנה ספר בזה מיתת אברהם, לא מפני שמת בזה הפרק קודם שהוליד יצחק את בניו, כי הנה אחר זה מת, אבל סופר כאן כדי להשלים ספורו, ויזכיר אחר כך ספור יצחק לעצמו. והדרוש השמיני שנחקור בו במקום הזה הוא, שהכתוב זכר במיתת אברהם שלש לשונות, ויגוע וימת ויאסף אל עמיו. וכן במיתת יצחק ויגוע וימת ויאסף, וכן ביעקב אמר ויגוע ויאסף אל עמיו, והוא עצמו אמר הנה אנכי מת בקברי. וכן באהרן קדוש יי' נאמר ויאסף אהרן אל עמיו, וימות אהרן, ויראו כל העדה כי גוע אהרן. ואמנם במשה אדונינו כתב הכתוב לשון אסיפה, ולשון מיתה, שנאמר ומות בהר אשר אתה עולה שמה, והאסף אל עמיך, אבל גויעה לא נאמר בו כלל, וראוי שנדע מה יורו שלשת הלשונות האלו גויעה ומיתה ואסיפה אל עמיו, כי רחוק הוא שיהיו שלשת הלשונות שמות נרדפים, כי למה לא נסתפק הכתוב באחת מאתים מהם וזכר שלשתם, ואם בשלשתם כל שלשת הלשונות, למעלת וקדושת האבות, למה לא נאמרו שלשתם בישמעאל כמו שנאמרו באברהם, והוא שנאמר זה אחז"ל שבעה תשובה, אבל על כל זה שוה הפסק אין השואה

פניו לענין אברהם ויצחק ויעקב הקדושים · ולזה כשמת משה רבינו שהיה גדול מכלם, לא נאמרו בו שלשה שמות / מיתה ואסיפה / ולא נאמר בו לשון גויעה · ואשר אחשבהו בזה הוא / שלהיות האדם מורכב משני חלקים חלק חמרי וחלק נפשי שכלי / באו בכתובים שלשת הלשונות האלו ר"ל הגויעה כנגד הגוף / והאסיפה כנגד הנפש / והמיתה כנגד המורכב משניהם · וביאור זה שהנה במיתת האדם והפסד הרכבתו / יקדם בהכרח הבטול המתייחס' המות כאלו תאמר התכת לחותו השרשיי וכבוי חומו הטבעי / והשתנות מזג גופו הכללי / באופן שהצורה והנפש תפרד משם בהכרח / והענין הזה שהוא בערך הגוף נקראת גויעה · ואמנם המיתה היא הפרדת חלקי המורכב / ושוב העפר אל הארץ כשהיה והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה / ומפני זה יבא תמיד בזכור בכתוב מיתה וגויעה / הגויעה ראשונה והמות אחריה ויגוע וימת / כי הגויעה היא הכנת הגוף אל ההפסד / והסבות המתייחסות אותו בהכרח / והמיתה היא ההפסד עצמו / וההפרדה שבאה בסוף / ולכן באמרה גויעה נוקבי' ואמר ז"ל אין גויעה אלא בצדיקים / וכן אמרו כל מי שנ' בו גויעה / מת מחולי מעים / לפי שהיא תאמר בעצם וראשונה על המיתה הטבעית הבאה באחרית הזקן / שהצדיקים זכו אליה / כמ"ש תבא בכלח אלי קבר כי לא תבואם מיתה מקרית / ולא כרתית / ועל החולי המוח כחולי מעים המביאים אל המות · ואמנם האסיפה / הוא בערך אל הנפש שאחרי הגויעה / תבא המיתה / ואחר המיתה הנפש תאסף אל עמיה / וענין אל עמיה הוא שתדבק בעולם הרוחני / בנפשות אשר כמוה / ולכן באמרו שלשת הלשונו' האלה באברהם יצחק ויעקב ואהרן / לפי שבכלם מפני זקנתם קדמה הגויעה / והיא ההכנה אל המות / והסבות המביאות אליה בנפשותיהם / והמיתה שהיא הפרדת הרכבתם והאסיפה אל עמם / לענין נפשם שנאספה ונתדבקה בעולם הרוחני / באשר הנפשות צדיקי ישראל וחסידיהם · ואמנם ישמעאל לפי שמת מיתה טבעית · זקן ושבע / נאמר בו ג"כ ויגוע וימת · ואמנם בענין נפשו נאמר ויאסף אל עמיו / כלומר עם נפשות החברים / והקרובים אשר כמוהו באמונותיו ומעשיו · ואמנם במשה ע"ה נזכרה בו לשון מיתה לפי שנפרדו חלקי הרכבתו ונאמ' בו לשון אסיפה לפי שנאספה נפשו בנפשות האבות הקדושים הגבורים אשר מעולם אנשי השם / שהם היו עמיו באמת / אבל לא נאמר בו לשון גויעה / לפי שלא נפסד מזגו ולא נתר גופו וכמו שהתורה העידה עליו לא כהתה עינו ולא נס לחו כי לא נתחדשו בו סבות מחייבות המות / אבל מיתתו היתה ברצון בוראו · ומזה תדע שבקדושים האלה מפני מעלתם / זכרה התורה בהם שלשת הלשונות ההמה ויגוע וימת ויאסף אל עמיו · ואמנם בשאר האומות הראשונים / זכר בכל א' מהם וימת / כי לא רצה הכתו' לספר בהם כל החלוקות האלה מהגויעה והאסיפה והמיתה / וכלל הכל באמרו וימת · וספר הכתוב שאחרי מות אברהם ברך אלהים את יצחק בנו / להגיד כי הוא ירש את ברכותיו / עם היות שאברהם לא רצה לברך את יצחק לפני מותו כמשפט שאר האבות / ואמנם הסבה בזה תתבאר בסדר תולדות יצחק / אבל הברכות / כי הנה עם היות שלא ברכו אביו / הנה הש"י ברכו והשפיע בו כל ברכות אביו אברהם / ואמר ויברך אלהים / ולא זכר השם המיוחד / לפי שעדין שיצחק יתברך במקום אביו בשלמותו / וזכר שישב עם באר לחי רואי · והנה שרצה הכתוב לספר ענייני יצחק ותולדותיו / הקדים תולדות ישמעאל / ושהיו שנים עשר נשיאים ולא מלכים · וזכר ג"כ בפרשה הזאת תולדות בני קטורה / וכן תולדות ישמעאל בקיצור גדול / כי לא היתה ההשגחה האלהית להרחיב בהם / והתחיל בתולדות יצחק והשתלשלות זרעו / כמו שיתבאר והנה בשלם מה שראיתי לבארו מהסדר הזה :

פרשת תולדות יצחק

ואלה תולדות יצחק עד ויהי רעב · והנה יפלו בספור הפרשה הזאת שאלות :

השאלה הא' באמרו אברהם הוליד את יצחק / אחר שאמר ואלה תולדות יצחק / והוא כפל מבואר : ורש"י כתב המדרש בטעם הכפל הזה / שהיו מליזין על יצחק ודומה לאברהם אביו · וי"א שלאחר שקרא לאברהם / הוליד את יצחק · לא בהיותו נקרא אברם · ועם היות כל זה אמת / לא היה ראוי לכתבו במקום הזה אלא כשנר נולד · והרמב"ן כתב שאברהם גדל את יצחק / כמו ילדו על ברכי יוסף / והוא באמת סברא מיותרת / כי בידוע שהוא גדלו ולא תרח אביו והר' אבן כתב שחזר הכתוב להתחיל מראש היחס / ומפני דרכו היה ראוי שיאמר הכתוב אלה תולדות אברהם אברהם הוליד את יצחק :

השאלה הב' ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו / והיא למה זה נתעכב יצחק מלקחת אשה עד היותו בן ארבעים שנה / ובפר' אמרו חכמינו ז"ל בן י"ח לחופה / כל שכן בהיות אברהם זקן ומתאוה לראות את זרעו / שהיה לו לזווגו בבחרותו / באופן שיראה זרע בניו קודם מותו : ואף שסבר טרה כי בשנים שיד נטור כן בני הנערים וחכמינו ז"ל אמרו שנתעכב עד שהיתה רבקה בת שלש שנים / שהיא נולדה אחר העקידה / ויצחק היה אז בן ל"ז שנים / אבל זה דרך דרש הוא / כי איך יתכן שבת ג' שנים / תלך אל הבאר ותשקה את כל הגמלים / והשתא לא כל היעמים שבספר הכתוב / אבל הענין אלם לשונה אמרת :

השאלה הג' באמרו ויעתר יצחק לה' לנכח אשתו כי עקרה היא וזה כי מי הגיד לו שהיתה אשתו עקרה / ואולי שאיש העקר / והיה לו להתפלל על עצמו / ואם היה ששניהם התפללו זה על זה / כדעת חכמינו ז"ל למה לא אמר ויעתר להם : כי עם היות תפלתו של יצחק עדיף / לפי שהיה צדיק בן צדיק / אין כמוהו גם לרבקה מפני צדקתה אפילו שהיתה בת רשע / היה ראוי שיעתר אליה השם :

השאלה הד' בדברי רבקה אם כן למה זה אנכי / כי הנה מאמר אם כן הוא תולדה מהקדמה קודמת ואין בכתוב מה שנ... יפול עליו לשון א"כ / ורש"י כתב אם כן גדול צער העיבור / למה זה אנכי מתפללת על ההריון : והרא"בע כתב ששאלה לנשים אם ילדו להם ככה ואמרו לא / ועל זה אמרה א"כ למה זה אנכי והר' אבן כתב למה זה אנכי בעולם / ומוטב שאמות / אבל לכל הפירושים האלו העיקר חסר מן הספר :

השאלה הה' בתשובת השם שני גוים בבטנך וגו' כי הנה עם היות בבטנה שני עוברים / עתידין לבא מהם שני גוים מתחלפים לא יתחייב שבעבור זה יתרוצצו / כיון שבהיותם בבטן אמם אין להם בחירה ודעת / ואין בהם החלוף ההוא / וידיעת העתידות ההם / לא היתה צריכה לענין השאלה וכוונה מהנשים המרגשות תאומים / ולא יתרוצצו :

השאלה הו' מה ראתה החכמה האלהית שחייבה שתלד רבקה התאומים האלה נשיאים לאומות : והנה יצחק וישמעאל היו ראשי גוייהם / אבל לא היו תאומים בבטן האחד כי האחד היה בן שרה / והאחד בן הגר / ולמה לא היה כן עשו ויעקב והגרסם להתהוות יחד בבטן רבקה / ואם היה הכרח היותם תאומים מדוע היו ברבקה ולא בשאר האמהות :

השאלה הז' למה ספר הכתוב תכונת גוף עשו ומראהו באמרו שהיה אדמוני כלו כאדרת שער / ולא זכר תכונת גוף יעקב / והיה ראוי שיאמר ויעקב איש חלק או לבן / או כדומה לזה :

השאלה הח' באמרו ידו אוחזת בעקב עשו / כי ירצה זה ריחוק יותר קרוב לבחינה / לפי שאם היו התאומים שניהם בשליא אחת / היה זה אפשר וגם רחוק / כי הילד הרך איך יאחז בעקב / והטבעיים הוכיחו על זה / שבבטן עקב את אחיו / אבל כפי הכתוב האמתי / התאומים הם בשני שליות / כל אחד בשליא בפני עצמה נפרדת ונבדלת מהאחרת / ואיך א"כ אחז יעקב בעקב עשו / והם לא היו בשליא אחת :

השאלה הט' אם היה יצחק אוהב את עשו / להיותו בנו בכורו ולפי שהיה עובד אותו ומאכילו מצידו / למה זה לא היתה רבקה אוהבת גם כן אותו / כי הסבות שהיו ליצחק היו ג"כ לרבקה :

השאלה הי' באמרו על כן קרא שמו אדום / והוא כי הנה עשו לא נקרא אדום / מפני מה שאמר הלעיטני נא מן האדום האדום הזה / אלא מפני שיצא אדמוני / ואיך אם כן אמר בעבור שקרא לנזיד עדשים האדום האדום / בהיותו מראה אחרית לנזיד עדשים קראו כן / והיתכן שבו כנה עצמית / לא יניקה לו כנה מקרית :

השאלה הי"א אם היה יעקב תם וישר / איך מלאו לבו לומר לאחיו הנרעב ממנו / שימכור את בכורתו בנזיד עדשים / ואין ראוי לאיש ירא אלהים וסר מרע / שיתן עינו במה שאינו שלו כ"ש שיונה אותו בדבר לקנות ממנו את בכורתו / במחיר בזוי / כמו שהוא נזיד עדשי' · ואם היה עשו איש סכל / היה ראוי שיעקב יהיה איש אוהב משפט ולא יונה אותו / כי עם היות שבודאי שבזמן ההוא לא היה הבכור נוטל פי שנים בנכסי אביו כי הוא דבר מחדשו התורה האלהית / כדברי הרמב"ן / אין ספק שלבכור היה מעלת כבוד שהאחרים יכבדוהו / ולמה זה יקח מאחיו שימכור כבודו בלא תועלת / וגם שנ' שלא היה המחיר נזיד עדשים / אלא בכסף וזהב / עדין יקשה הסדר והגלגול שנתגלגל בו הדבר / שהיה בא עשו מן השדה והוא עיף / ושאל ממנו לאכול / ואז ברצותו שהיה עיף ויגע ברעב ובצמא ושאל ממנו מכרה כיום את בכורתך לי / וכבר הציר הר"ן על הספק הזה :

השאלה הי"ב מה הועיל ליעקב קנין הבכורה הזאת / כי הנה אם היה קנין הבכורה ליטול פי שנים בנכסי אביהם באמת לא נעשתה עצתו / כי הוא ברח מפני אחיו ונתגרש מביתו ולא נוטל שירש מנכסי יצחק / לא חלק בכור / ולא חלק פשוט · ואם היתה הבכורה לענין העבודה האלהית / אין זמן לה' בחירות האלהיות התעבור בידו להיטיב לאי שירצה / בכור או פשוט / הלא ברך אפרים ושם הצעיר על מנשה הבכור / ולא יורד על אחיו הגדולים ממנו / ומה צורך בבכורת עשו / והנביא אמר אהבתי אתכם אמר ה' ואמרתם / הלא אח עשו ליעקב / ואוהב את יעקב / הלא תלה הדבר באהבה לאי שירצה / לא בבכורה :

והנני מפרש פסוקי הפרשה באופן יותרו כל השאלות האלה כלם :

ואלה תולדות יצחק בן אברהם עד וימלאו ימיה ללדת · אחרי שזכר הכתוב תולדות בני קטורה אשר ילדה לאברהם / ותולדות ישמעאל בנו / גם כן בא לספר תולדות יצחק · והכוון שלא תולדות / שלא להולדת הבנים ולתולדותם שקרבו לו / ולכן אמר אברהם הוליד את יצחק / להגיד שכל תולדותיו וזרעו ליצחק / כנדמה לאברהם / באופן שהם תכליתו / כי אברהם הוליד

את יצחק / להדמות ענייני הלא וקורותיו / לענייני הבן · כי הנה אם אברה׳
לקח אשה ממשפחתו / יצחק גם כן לקח אשה ממשפחתו · אם אברהם לקחה
בבחרותו בן מ׳ שנה / כמו שביארתי שם / גם יצחק לקחה בן מ׳ שנה · אם
אברהם ואשתו שניהם היו עקרים / גם יצחק ואשתו היו עקרים · אם אברה׳
הוליד ראשונה ישמעאל הרשע / ואח״כ יצחק הטוב / כן יצחק הוליד תחלה
עשו הרשע / ואח״כ הוליד יעקב איש תם · אם אברהם הוליד ישמעאל פרא
אדם מדבר / ועודה תמיד / ויצחק יושב אהלים / כן יצחק הוליד עשו יודע
ציד איש שדה / ואחר כן ויעקב איש תם יושב אהלים · אם אברהם אהב את
ישמעאל עם כל חסרונו / כן יצחק אהב את עשו · אם אברהם גרש מביתו
את ישמעאל לא מרשעו אלא מרצון השם / כן יצחק גרש את עשו מברכתו
ומירושתו ברצון השם · אם אברה׳ בנו הקטון ירש את ברכתו / ויעודי ירושת
ארצו / ככה יצחק יעקב בנו הקטון / וזה לזה סבתו · אם בימי אברהם היה
רעב / ג״כ בימי יצחק היה רעב · אם אברהם הלך אל גרר לגור שם / כן
יצחק · אם אברהם הלך אליו אבימלך ופיכל שר צבאו לבקש הבטחתו ·
כן יצחק הלך אליו אבימלך ופיכל שר צבאו לבקש בריתו ושלומו · אם
אברהם אמר על אשתו אחותי היא / והוכיחו אבימלך על כך / כן יצחק ·
אם אברהם נתברך במקנה צאן ובקר / כן היה יצחק גם כן · אם אברהם
חפר בארות / כן יצחק · הרי לך הדמיונים האלה וזולתם / שהיו ביניהם
שבעבורם אמר אברהם הוליד את יצחק / שנתדמה אליו בקורותיו והר״מבן
כתב שהוא כדברי הר׳ לבג / שפי׳ אברהם הוליד את יצחק / שהוא היה עקר
תולדותיו / ומה שכתבתי הוא היותר נכון והותר׳ עם מה שביארתי בשאלה
הח׳ · וספר הכתוב שעם היות שאברהם הוליד את יצחק והיה חפץ לראות
בנים לבנו / הנה יצחק לא לקח אשה עד היותו בן ארבעים שנה / והיה זה
לפי שרצה ראשונה להשלים את עצמו בשלמות האנושי / קודם שיוליד
כדמ״לו כי הנה עם היות שאז״ל בן י״ח לחופה לא אמרו זה / אלא להודיע
כי בהיותו בן י״ח שנה כבר הוא גמל כח ראוי להוליד בנים / אבל לא אמרו
שאז יקח אדם אשה · כי הנה האשה כשיקחה אדם בבחרותו / תטה את לבבו
ותכניעהו יותר מדאי / כי ולמד תאותן עם כחיו / שהנה היו כשוכריו /
והשלמה כי נשא הנו את לבבו ולתה נבקש עוד / והנה אביו הראשון / אמר
האשה אשר נתת עמדי היא נתנה לי מן העץ ואוכל / ולכן אמר ראש החכמי׳
לא נמצאתו * ומוצא אני מר ממות את האשה / אשר היא מצודים וחרמים לבה / קהלת ז׳
אסורים ידיה / טוב לפני האלהים ימלט ממנה / וחוטא ילכד בה · ולהיות
לקיחת אשה סבה עצומה / בריך כיוע אלדי ותשובות השכל ותבונה רבה
להשלים ותוקפים / וסבר אר״ל שלכן אמר הכתוב מי האיש אשר בנה בית /
ומי האיש אשר נטע כרם / ומי האיש אשר ארש אשה / לפי שראוי לאדם שראשונה
יתעסק בקנין הבית ובניו / ואחר כן בנטיעת הכרם ואחרונה בלקיחת
האשה / הנה מפני זה נתעכב יצחק מלקחת אשה עד ארבעים שנה / כדי
שיעבור תגבורת הבחרות / ותכבה רתיחת דם הנערות / ואז יהיה השכל /
ויהיה אז החומר היוצא להשלדה / יותר מוכן לקבל צורה שלימה וכבר אמרו
חז״ל / שנבו עבה טה לקיחת אשה בן ארבעים שנה / להראות עצמו כבר
והותרה בזה השאלה הב׳ · ויאמר אלקים לו את בת בתואל הארמי / להגיד שלא בראשית
נתעכב מלקחת אשה עד אותו זמן / מפני שלא מצא אשה בארץ כנען / אלא כ״ה
כדי לקחת בת בתואל / לא מפני שלמותו / אלא להיותו מארצו / והוא אמרו
מפדן ארם / וגם כן היה זה מהשגחת הש״י לפי שהיא היתה אחות לבן הארמי
והוא הוכיח השם להגגל עמו יעקב בבריחו מפני עשו אחיו כמו שיתבאר /
ולכן סבבה סבת הסבות / שיקח יצחק את אחותו / כדי שיקח יעקב את
בנותיו / כמו שיוסף אחר זה / וזכר הכתוב שרבקה אחרי שנה את לא נתעבר׳
שנים רבות / ויצחק חשב שהיתה עקרה ובכיתו לנכוח זה / מפני שהש״י אמר
לאברהם אביו / כי ביצחק יקרא לך זרע / וגם כאמר לו בפירוש / אבל שרה
אשתך יולדת לך בן וקראת את שמו יצחק / והקימותי את בריתי אתו לברית
עולם ולזרעו אחריו / מכלל שהיה עתיד להיות לו זרע / ומפני היעודים
והמאמרים האלה / גם שהיה יצחק עולה תמימה / ואיך יהיה בו מום העקרו׳
בה אמר כלבד / שאשתו היתה העקרה / שאולי רוצה השם שהוא יוליד בנים
מאשה אחרת / לא מרבקה / ולכן ויעתר יצחק לי״י לנוכח אשתו / רוצה לומ׳
שהתפלל ונשא רנה לפני השם לנוכח אשתו / שיהיו בניו ממנה ולא מאשה
אחרת / והגיד הכתוב שהקב״ה נתרצה ליצחק ולרבקה לשניהם יחד / כי
היו שניהם עקרים / אם ליצחק שתהיה לו העקרות בטבע מסבות אביו
ואמו שהיו כן / ולכן אליו נתרצה השם שיוליד / ואם לרבקה כי היא עקרה
גם כן / ולכן אחרי תפלתו כאמר ותהר רבקה אשתו כי מכח התפלה נפקדו
שניהם הוא להוליד / והיא להריון / והיה א״כ עקרות יצחק בטבע והולידו
בנים היה מפועל ההשגחה הפרטית שעליה היו היעודים לאברהם / ולשון
ויעתר / הוא לשון תפלה ורבוי והותרה השאלה הג׳ · והר״ן כתב שענין
ויעתר לו י״י שמיה טבעה והחליף מזגה ובנית כליה ותשמישם / ואחר
כן קבלה ההריון בפועל כי ההכנות / בריאות שהכרח בזמן זה בתוספת
הבנים / נמשך הרב לדעתו / שרבקה היתה העקרה לא יצחק / ומה שכתבתי
הוא היותר נכון · וזכר הכתוב שהתרוצצו הבנים בקרבה / והיתה הסבה
בזה לפי שהיו עשו ויעקב ממות כל אחד מנגד לאחיו לנגדי / כי עשו היה
אדמוני כלו כאדרת שער / מורה על רתיחת הדם ורוב עכירותו / והיה אם
כן נוטה אל האדומה והשפיכה · ויעקב היה הפך זה במזגו ובנפשו / כי הוא
היה איש חלק / לא אדמוני / והיה גם כן איש תם / קרוב לגמור בשלימותו /

בלתי מעלה עשן / והדברים המתנגדים בטבעם / כל אחד יקימם כנגד
אחנו / ולכן היו מתרוצצים כי הקטן / לא יוכלו להתנגדות טבעיהם והיה
בזה ורות גדול / לפי שהתאומים תמיד יתדמו בתוארים ובתכונות ובמדות
לפי השתוות בריאתם ברחם / ובזמן ובזרע האב והאם / וגם לפי המערכה /
ואף שעדיה שלא נולדו שניהם ברגע אחד / אין ספק שלא יהיה מרחק הזמן
ביניהם רב / עד שיגגד מערכת האחד למערכת האחר / וכ״ש להיות לידת
שניהם כאחד / שהורה על היות הריון שניהם כאחד · ועשו ויעקב בהיותם
תאומים איך יהיו מתנגדים במזגיהם וטבעיהם ומערכותיהם / וכל זה
מורה שלא היתה לידתם כפי המנהג הטבעי / אבל שהיה עם רצון אלהי
לסבות נאותות מהוא המתנגד / להיותו אות ומופת למה שיהיה באחרית
וכמו שכתב כ״ק · והנה רבקה למה שידעה מפי יצחק כי נביא הוא / מה
שנענה בתפלתו / והשם נעתר לו / כי הוא היה עקר ג״כ כמוה אמרה א״כ
למה זה אנכי / ר״ל אם הייתי אני לבדי עקרה לא יהיה מהמות התרוצצות
הבנים בקרבי / מפני שנוי מזגי והתחלפות טבעי בהריון / אבל אם זה אות
הוא שיצחק גם כן הוא עקר / ויעתר לו ונפקד שינה / ומזגו החליף / כמו
שינה מזגי וטבעי / אם כן למה היה הארכון · כי בלבד / כי היה ראוי שיצחק
יהיה הנער בגופו המשתנה והחלף / לא בגופי בלבד / וזה אמרה אם כן
למה זה אנכי / שחזור למה אחר למעלה / ויעתר לו / והותרה בזה השאלה
הד׳ · ואמר ותלך לדרוש את י״י / לפי שידעה שהיה כל זה מפאת ההשגחה /
לכן דרשה מאת השם עליו · ורמ״י כתב שהדרישה הוא היה לדעת מה
תהיה בסופה וכן הוא האמת · ותפסו הרמ״בן באמרו שלא מצא דרשה מאת
השם רק לתפלה · ונראה שטח * ויאמר המלך אל שואל קח בידך מנחה מלכים ב׳ ח׳
ולך לקראת איש האלהים ודרשת את י״י מאתו לאמר האחיה מחלי זה ·
וכתב גם כן דרשו בבעל זבוב אלהי עקרון / שהדרישות האלה אינם להתפלל
כ״א לדעת העתיד · ואמנם למי דרשה רבקה תהודלא הודא / לאחרי שהיא
לא היתה נביאה / ורז״ל אמרו שהלכה לדרוש בבית מדרשו של שם ועבר /
ושם אמר לה בשם י״י שני גוים בבטנך ויותר נכון לומר שהלכה אל אברהם
שעדין היה חי / לדרוש את י״י מאתו / והוא השיבה בדבר השם שני גוים
בבטנך / רוצה לומר שהיו שני שעברן תאומים בבטנה / ונראה לי שהודיעה
אל׳ בסבת מה לה בהריונה · הא׳ לפי שהיו שני גוים בבטנה / רוצה
לומר שאם היותם שני זה אחד ואם אחת / צדיקים ורשעים / הנה לא היו
הגוים כן / כי אם יהיו מתחלפים בטבעיהם ודתיהם ואמונותיהם / כשני
גוים מאומות שונות / וכאלו האחד מהם היה יהודי בקנה המזרח / והאחר
אשכנזי בקנה המערב / ועל זה כפי התחלפות טבעיהם וענייניהם / אמר
שני גוים בבטנך / כי לפי שתלידה / ומזמן ההריון נבדלו / אמר שהם בבטן
היו כשני גוים / ובעבור זה היו מתרוצצים / כי לא יוכלו להתחבר במקום
אחד · והסבה הב׳ היא / ושני לאומים ממעיך יפרדו / רוצה לומר / ולא
תחשוב שיהיה אחד מהבנים האלה עקר / כאביו וכאבי אביו / כי אם יהיו
לבני הזרע והבנים / ומהם יתנשאו לאומים רבים · כי הנה גוים יאמר כפי
האיכות בחלוף טבעיהם / ולאומים יאמר כפי הכמות מרבוי זרעם / והוא
מלשון ובאפס לאום מחתת רזון / ולפי שהיתה הסבה הראשונה זוכר חלוף
טבעיהם / אמר שני גוים בבטנך / כי בבטנה היו כן · ואמנם בסבה הב׳
שהיא הבר רבוים / אמר ממעיך יפרדו / כי אחר שיפרדו ממנה ויהיו לאנשי׳
יתרבה זרעם / לא בבטן / וכאלו אמר להיותם התחלת לאומים רבים
ועצומים / בבטן יתרוצצו / כי קנר היכנע מהשתרש / והיה קטון המקום
ההוא / להכיל לאומים עצומים כמוהם · ורז״ל אמרו שהכוונה בלאומים
מלכיות / ואין לאום אלא מלכות · והסבה הג׳ היא / ולאום מלאום יאמץ /
ר״ל כי שניהם מלבד שיהיו מתחלפי הטבעי׳ והדתות / והמה עמים ולאומי׳
רבים / הנה עוד יהיו מריבים זה עם זה תמיד / כי לא ישכימו זה עם זה
באהבה ואחוה כקרובים / אבל יהיו תמיד במריבה / פעם יגבר זה על זה /
ופעם יהיה המוכה מכונה / והגבוה ישפל / ובזה יהיה תמיד ביניהם ריב
וקטטה · ולכן הם מתרוצצי׳ עתה רמז למה שיעשו אח״כ בארצות לגוייהם ·
והסבה הד׳ היא / ורב יעבוד צעיר / ר״ל שמלבד שלא תהיה עוד מחברה
שמה בנה אחרת לקטטה / והריב בין שני הגוים האלה / והוא שהרב יהיה
משועבד לצעיר / והוא הפך הראוי / ולכן יתעצב הרב לבלתי שהם עבוד ההוא
ולהתנגד על הצעיר כפי הדרך הטבעי / והצעיר ישתדל למשול בו כפי
ההשגחה העליונה / כי הרב ימשול בכח הטבעי / לפי החומר / והצעיר בכח
נפשיי / כפי השכל / ולכן לא תהיה המריבה ביניהם תמיד לא תכבה · וכבר
כתב הר״ן / שלכן היה עשו ורשו ראשים בריבו · ורז״ל אמר אם לא היה הריבה
לא נתמלאה צור / אלא מחורבנה של ירושלים · ואמרו בזה קם / זה נופל
שחייב זה בלחם ולא בשתיה אחרת / לפי שהיה את עשו ליעקב / כן כמדה
כמוהו ולכן תרע עינו באחיו / ובן אמו יתן דופי · ובגרלותו שיעקב בחר
לו יה ואהבת עולם אהבו / וברך את ארצו / ואת עשו שנאתי / ושם את
ארצו שממה כמאמר הנביא / שבסבת תפול הקנאה בגבו וזרעו / יען וביען
הקנאה לא תהיה / כי אם בין הגוים / וכל שכן בין זה מיום שהם גוים יחד
כל · ואמנם שלא הבינים / וגם בני ישמעאל ובני קטורה / שהיו מבני
אברהם כבר ידעו כי ביצחק נקרא לו זרע כי הוא היה בן הגבירה / והם
בני הפלגשים ואברהם בחייו שלחם מעל יצחק בנו / ולכן לא תרע עינם
במחשבת ישראל / ולא ירצו ולא ישחיתו קדש י״י אשר אהב / מה שאין כן
בעשו וזרעו / כי להיותם גוים באחוה תפול הקנאה ביה / וכל עוד
שיגבה

שונה ידו על עשו / ויתנשא על אחיו / כי הוא הבכור / ובכחלנו יתגבר / באחרו גם אבי יורש עבר מזוק / והלא זה את לבלבו / כ"ש שאין הבכור ולא שמפע היתרון והגבורה / וכאשר ירש יעקב נגבר על עשו וזרעו / כפי ההשגחה האנושית ושפע הברכה העליונה / ומזה יתחייב שאחו עשו / כמשך תהיה תשלומת יעקב מאוס ורב יעבוד צעיר / אבל אתה יעקב לא ימשך כששם והיתה שלמות עשו / כי הוא יהיה כשנעו ועל כל היצונים / ולזה אמר הכתוב ואלה המלכים אשר מלכו באדום לפני מלוך מלך לבני ישראל / כי אחר שאחים היהם לא היה מלך על ישראל / ולכן מלכו אותם המלכים באדום / כמו שראיתו שאיך שקם דוד למלך / וחרבה מלכות אדום / ושם דוד עליהם נציבים / ונמשך זה עד ימי יהורם אשר כחטאו ולכתו בדרכי אחאב / כתוב בו * בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה / וימליכו עליהם מלך / ואחרם בבית שני / הורקנוס שב אותם שומרים כיהודים והכניסם בברית מילה / ובימי אגריפס כאשר נלכדה ירושלים · באו גדודי אדום לעזור את יהודה / וכל זה מוכיח / כי כל הימים אשר הגיעו השם קרן ישראל / נתן אדום תחתיו / לקיים מה שנא' לצדקת ורב יעבוד צעיר / וגם זה היה כנת הגמון והמשיר עלה · האמנם בזה הכתוב הזה כ... בלתי מוכרח / שפעמים יר זה ופעמים ישרב יעבוד לצעיר / ופעמים יובן מיתנו שלרב יעבוד הצעיר להודיע שכן יהיה / כי כהיו ישראל כד עם זה / ועם קדושים בזמן / עשו הרב / יעבוד לצעיר יעקב / וכאשר ישראל יפשע מקרית עז בחטאו / תרנו הזקן תחת עבד כי ימלוך · ... התשובה הגדולה הזאת ושהיתה מתי זכות לשאלה הה' :

וימלאו ימיה ללדת וגו' עד ויזד יעקב נזיד · זכר הכתוב שעם היות רכין הבנים בקרבה גדול / והיותם שנים בבטן אחד מההליכין הראשון שהיה לה / הנה בהשגחת השם / לא הפילה רבקה את בניה / ולא ילדה אותם לשבעה חדשים / אבל כמלאו ימיה ללדת / והמלוי הוא תשעה חדשים / האמן שהכין הטבע לתשלום הויות העובר · ולא בלידתה נתאמתה הנבואה שנאמרה לה / כי הנה היו תאומים בבטנה / והנה כתב תומים · והרא"ב כתב שהוא כמו תאומים / ויחסר אל"ף הבורא / כמו אם לא שריתך לטוב · אבל ראוי לתת טעם למה נכתב תומים ולא תאומים / ויראה שהיה זה להודיע שהיו שני העוברים ההם תמים ותמימים במעשיהם / זה לצדקו / וזה לרשעו / כי כל א' היה בקנה ההשלמה / ולזה קרא תומים ... תמימות והשלמה בעניניהם זה וזה אחרו שבתיאור כאחד תאומים / שהיו שניהם צדיקים · אבל שנה כאן / מפני שהאחד צדיק / והאחד רשע / וספר הכתוב שיצא הראשון ונראה בו כי שנים / הא' שהיה אדמוני / וזה מורה על תגבורת האדומה בו · והב' שהיה כל השער כאדרת / וזה מורה על האדים העשנים המתרבים בו / והיה אם כן אדמוני שעורי / שהם היותר רעים שבמזגים כלם בבני אדם עד שח"זל שהאדמוני מורה על היותו שופך דמים / אולי היה מתלקו אל חדים · אבל יעקב לא נראה בו כיון תגבורת ליחה / ואיכות מהאיכיות / ולכן לא זכר בו אות ולא סימן כלל / והיה זה להעיר ולהגיד / ששני היה שכעו ומזגו טובה בתיאות הדם וכמוה הדם / אשר זה כלו מתה מיוני זהו בשעלותיו אל הכעס והאכזריות / ושאר המדות המגונות / ולכן נקרא עשו מלשון עשיה כאלו הוא עשוי / כי שהיותו נולד עם רוב השער / נראה כאלו נעשה ונשלם הטבע בעניני גופו כשן בן שנים / ולכן אחר אחרי זה ויצחק בן ששים שנה בלדת אותם / להודיע שלא היה עשו אדמוני בטבעו מצד זרע אביו שהיה תם ולא אדמוני אחד / כי הוא בן ששים שנה היה בלדת אותם / וכבר עברו עליו ימי נערותו ורתיחת דמו / ולכן נזכר כאן הפסוק הזה / להתבונות יצחק בהולדת עשו כפי רוע טבעו · אמנם יעקב היה איש תם בלתי נוטה לאיכות זר ומופלג / ושרתיו למזגה ממוצעים / שלא לעשות מה שיגזור עליו שכלו / וכמו שאמרו ז"ל הרשעים מסורים ביד יצרם והצדיקים יצרם מסור בידם / אבל זכר הכתוב שידו אוחזת בעקב עשו / והיה עם היות שניהם בבטן שלוית ירכה שבתוך שתיהם כנגע אחד ושניהם שני העוברים יחד אל פי הרחם לצאת / והנה הקדים עשו לצאת / ולזה אחז יעקב בעקבו שזה נשמת הענין זה / היה זה אבל בראוי על כוונות דברים קשה · האחד להודיע שהיה יעקב ראוי לצאת ראשונה / כי הוא כתהוה מטפה ראשונה כדבריהם / ולפי שקדם עשו לצאת / היה יעקב אוחז בעקבו לעכבו שלא יצא לפניו כי הוא הבכור כפי האמת / והיה רוצה לצאת ראשונה / ונראה מזה מה שהיה אחר כן שיעקב יקח את בכורתו / וכבר העירו בזה במדרש על הרמז הזה וכמו שכתבתי זה רם בפירושו · והב' להגיד שכן יהיה תמיד אדום וישראל קשורים זה בזה / כשזה קם / זה נופל וכמו שזכרתי / ושמכאן אמרו היו שוכבים ונלחמים זה בזה / והג' להודיע שיהיה יעקב אוחז בדברים שהיה עשו דש בעקבו / כי הוא היה בוחר בדברים הגופיים / ומשוה ומואס הדברים הנפשיים / ויעקב היה אוחז בדברים הנפשיים / אותם שהיה עשו מבזה ואותם ודש בעקביו עד שמפני זה נקרא יעקב לא יעקב בלבד כמו עשו / כי הנה כתוב בו אות היוד / שהוא מאותיות הקב"ה / ולפי שהיה דבק בו תמיד · ואולי שלזה כיוונו רז"ל באמרם ויקרא שמו יעקב / הקדוש ברוך הוא קראו כן · והד' לרמוז שאשר יהיו ימים רבים שיהיו יעקב וזרעו תחת רגלי עשו נולים ומשועבדים אליו / ... לזה גם כן היתה ידו אוחזת בעקב עשו / כאלו הוא תחת רגליו · והה' ... שתחלת יעקב האמתית ואחריתו האחרית תבלי כפבן / ... עשו / וכמו שיעד הנביא * והיה בית יעקב אש

ובית יוסף להבה ובית עשו לקש / ודלקו בהם ואכלום וגו' · ואמר ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו / ולכן התחיל מתחלת יעקב באחיזת תחלית עשו בעקבו / שהוא אחרית גופו וסופו / לרמוז שיהיה יעקב מושל בתכלית עשו בעקבו וסופו ואחריתו · ולזה כוונו חז"ל באמרם בעקב עשו / כיון שאין זה מפסיק לגאור מלכותו / עד שזה עומד ונוטלה ממנו · והותרו עם זה שפירשתי השאלות הי' והי"א · והנה ראיתי החכמה האלהית / שתהר רבקה שני תאומים / והתחלפו הטבעים כזה האופן / כפי מה שאמרו לב' כנות · האחד טבעית / והיא שרוב הבנים יתדמו בתוניהם ותכונותיהם למולידים אותם / או להורים הראשונים שבהם / וכמו שכתב החבר למלך הכוזר שיש חכמי אדם שלא יתדמה לאביו כלל / אך הוא דומה לאבי אביו כי הטבע והדמיון ההוא יהיה נטמן / וכמו שכרלה להרגשה / כאשר היה נטמן טבע עבר בנביו / שלא נתדמו לו עד שגדלה כאבריהם בן בנו / שנתדמה לו ע"כ · והנה שהדתות יצחק ורבקה / היו בהם שני טבעים מתחלפים / רחוקים זה מזה תכלית התרחק / טבע אברהם יבור הצדיקים / ורוע היושר והטוב / וטבע לבן ובתואל / שכבר ע"א מחלים שני רשעים ורמאים / והנה לא רצה ית' שיתערבו ויורכבו שני הטבעים ההם / כי יצא היוצא מהרכבתם לא צדיק ורשע בלבד / או בינוני / לא צדיק ולא רשע / ולא כחר י"י בזה · ולכן רצה שיתאחו שם שני עוברים בבטן רבקה / ברופים כצרוף הכסף בכור הנרול / כדי שיפרדו בינה / חלק אחד מהרוע אל עבר אחר / והחלק אחר יהיה נקי מסבול ונקי לאלהים / ונפרד האחד יעקב לתומו / שהיה מתדמה בטבעו לאביו ואבי אביו / ועשו לרשעו / שנתדמה לאחי אמו ולאביה מטבע לבן ובתואל · אבל ניעקב כלקח את בת לבן / לא היה כן / לפי שכבר נזדכך טבעו בבטן רבקה שהיה מאותו זרע ארמי / ולא הוצרך להזדכך עוד · ואולי שלהעיר על זה / אמר הכתוב אברהם הוליד את יצחק · ויהי יצחק בן ארבעים שנה בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו לאשה · שזכר אביה ואחיה / שהיו כבת אח עשו / כמו שיזכור בפרשה · והסבה השנית היא השגחיית מאת האל / ועניינה הוא / שהנה נעקף האדם ויתר הב"ח / התכים הטבע נגזרת גורלו / כדי לזכך המזון המגיע לאיברים / לסדר ג' עכולים / אחד כאצטומכא / שבו נתעכל ככה הטבעי מה שיוכל לכל נפש / ורוב המין מהנו ויסלק את הפסולת / והרך המעים שהוא הפרש · והעכול הב' הוא בכבד / שיעכל עוד אותו המין שהניח האצטומכא / ויגלהו כשלשלם / ויבדיל גם הליחה הטובה הראויה להיות מזון האברים / והבלתי טבעית שאינה ראויה להזנה / וישלחה למשכים ולתוגדות שיחד להם הטבע · כטחול לשחורה · והמרה לאדומה / וזולתם · והעכול הג' הוא / בעיות העורקים ובחיבורי צמתים / לכל א' כפי טבעו · והוא עכול יותר מעובה יכלי מותר רב / כמו שהתבאר בחכמת הטבע / וככה השגיח הא"ל יתברך לזכך האומה הנבחרת / המיוחדת לי בקיות שכינתי / בג' מקומות רחשים · והיה זרותם בעיך הזכיות / בעלית העכול הראשון / שבו נתעכל ונזדכך רחלה / ויבדיל הזרע הטוב שהוא יצחק הראוי להזנה ושאר בני הפלגשים היו כמדרגת הפסולת / וגם מה מעל יצחק כמו · והיה יצחק במדרגת הכבד / שבו נזדכך עוד הזרע וכין יותר שלם / ונבדלו בו ובבטן רבקה אשתו הזרע חלק ליחה טבעית טובה והראויה / והוא יעקב ושליחה רעה בלתי טבעית מזולתה הוא עשו · והיה יעקב בעיך העכול השני / שזכך עוד את זרעו וטהרו בשלמות גדול / ונתן לכל אחד מהזכרים שהם בניו הי"ב תורע והטבע הטוב / כי כמו שיצא מן העכול הג' המזון לכל הזכרים / אם לאברים הראשונים כפי מעלתם / ולאשר כפי ענינו / ולעצב כפי הראוי לו / ולעצם ולמחוכים / לכל דבר כפי הנאות אליו · ככה השפיע השם על בני יעקב נשמותו / לכל א' כפי הראוי לו כפי מעלתו / וכבר זכר החבר למלך הכוזר / שהסגולה היה אל השפע האלהי על יחיד אחד מיחידי הדור / והוא היה הפרי / ושאר בני אדם היו כעלים וקליפות / עד שבאו בני יעקב שהוא על כלם השפע והוא היה הקהל שהוא ראשונה לדבקות האלהי / להיות כלם נבחרים בשלמות האנושי / וראוים אליו / וזו היא הסבה השנית · ואמנם הסבה הג' היא / ההשגחיית מצד המשפט / ועניינו שרצה הקב"ה לתת ליעקב בכורתו ברוחי כרוך בעקבו / ויקבור עמו / כדי שיהיה כבר הטורד ההוא עשו בבטן אמו / וכלי ועמו על ישראל / ולכן הוכיעו כטבע מנגד אליו / כדי שבמפשע ישראל ועונותיו יהיה עשו כבין למועדי רגלו / ונולד עמו בבטן אחד / כי זה יהיה כנה אל איבה / ולשטנה המתמדת ביניהם / כמו שבארתי / ולכן לא היה דבר מזה בשאר האומות / לפי שהיה די בשונא אחד ושבט נגע אחד כנגד יעקב / וכבר הציעו דברי הנבי' זיס על הסבה הזאת / שמורק שהיה גלוי לפניו ית' שבניו וזרעו יהיו רעים וחטאים / ולכן הוכיעם באופן ישכלו איש את אחיו / למען הרחק את עשו מעל לגבול ישראל / ומזכות הש"ם עינוי לאין חקר / ואכתוב לא כבן אחריתן · והסבה הג' הזאת / כבר שער בה הר"ן · הנה התבאר מה שאמרתי למה היו עשו ויעקב תאומים בבטן רבקה · והותרה בזה השאלה הה' · וזכר הכתוב שכאשר גדלו הנערים כל א' נמשך למעשיו ולטבעו / כי הנה עשו להיותו אדמוני רב השער / יחכם מזגו כמו שזכרתי לתגבורת האדומה והאדים השחורים / כן היה איש יודע ציד כי מטבע בעלי האדומה / להיותה דקי המחשבות והתחבולות / וכן היה הוא יודע ציד בנכלים ובמרמות · ואמר היה איש שדה / היה איש שדה שוכה מברת הלסטים / ונפרד ממקומם כמנהג האנשים ההריים · אמנם

יעקב

יעקב היה איש תם לא מחודד ביותר / ולא בעל ערמימיות / ולא היה איש שדה / אבל יושב אוהלים מתבודד בחכמה ובאלהות הנפשיי / וכמ"ש ז"ל שהיה לומד בבית מדרשו של שם ועבר / והיה תמיד בבית אברהם זקנו לשמוע מלמודיו · ואפשר לפרש יושב אוהלים / כמו שפי' הרמב"ן על אהלי המקנה שהיה אופן יעקב להתעסק כאברהם ויצחק אבותיו במרעה הצאן והבקר / ועל זה אמר יושב אוהלים · והנה יצחק אהב את עשו / לפי שהיה בנו בכורו והוא לא היה יודע מה שנ' לרבקה ורב יעבוד צעיר / ולכן חשב שעשו יהיה יורש כל ברכותיו וירושת הארץ / גם שראה לו שעשו היה אוהב לבו בגבורו' כפי מה שהיה מספר לו מעניני צידו וגבורותיו עם החיות / ולהורות על זה כאמר ויאהב יצחק את עשו כי ציד בפיו · שבפיו אומר לעשו שהיה תמיד מספר גבורות צידו / והמפרשים פירשו שהיה עשו מביא ציד לפיו של יצחק וח"ו של שהיה ירמה אותו בדברים · ואולי שכל הדברים היו אמת / והמלאכו שיתכוונו ביה · אבל רבקה אוהבת את יעקב / מפני שאמר לה השם שהוא יהיה עקר הבית / ושהרב יעבוד לצעיר ולכן הסכימה דעתה עם דעת המקום ברוך הוא / להיותה אוהבת את יעקב / לא שישנא יצחק את יעקב ולא שתשנא רבקה את עשו / אלא שיצחק היה דעתו שעשו יהיה עקר ביתו ויעקב טפל לו · ורבקה חשבה בהפך שיהיה יעקב יורש הבית ויורש הצלחתו / ועשו עבד לו כמו שאמר לה והתורה השלמה תמ' :

ויזד יעקב נזיד תו' עד ויהי רעב בארץ / פתח יספר הכתוב ענין הבכורה שמכר עשו ליעקב / כי בהיות שיעקב עשה נזיד אחד / אם לעצמו / ואם להאכיל אביו ואמו / וקרה מקרה שבא עשו מן השדה עיף ויגע / ונראה שלא הביא כי אם צידה ולכן לא היה לו לאכול / ושאל מיעקב הלעיטני נא מן האדום האדום הזה כלומר אני אין בי כח ללעוס ולאכול / מפני עיפותי / אבל אתה בידך הלעיטני / והשלך תוך פי מזה הנזיד אשר עשית להשיב את נפשי · ואמרו על כן קרא שמו אדום / אין פירושו שמפני המאמר הזה נקרא עשו בשם אדום / כי עשו לא נקרא אדום אלא מפני מראהו שהיה כלו אדמוני כתועלת / אבל פירש הכתוב הזה שמפני שהיה עשו עיף / קרא הנזיד אדום / באמרו הלעיטני נא מן האדום האדום הזה / כי מרוב עיפותו לא היה יודע מה היה הנזיד ההוא / ולא יוכל לשאול עליו / אבל קראהו בשם מראהו אדום / וזה כמ"ש גו"ל כמו בנע מרתו · אמתך כגפן פוריה והתורה בזה השלמה הי' · והנה כשאמר יעקב על זה מכרה כיום את בכורתך לי · ראוי לעשות בזה השאלות הנופלות עליו שני באורים · האחד מה היתה כוונת יעקב בקנין הבכורה מעשו / אם בעבור תועלת הירושה בנכסי אביו / או מפני הכבוד שיכבדוהו אחיו או אם היה לתכלית וכוונה אחרת · והשני מהו הטעם אשר נתן יעקב לעשיו אחיו באכלו ושתו שימכור את בכורתו / בהיותו מאמר מגונה מאד כפי הנראה · ואומר בענין הביאור הראשון / שיעקב ועשו לא חששו על הבכורה לענין ירושת הנכסים / כי הנה עם היות יצחק מלא ברכת יי' / כמו שהעיד עליו הכתוב / ויגדל האיש וילך הלוך וגדל עד כי גדל מאד / ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה ויקנאו אותו פלשתים / ולא כדברי הרמב"ן שחשב שאיש עני היה · וכבר השיב עליו הרא"בן / הנה הבנים לא היו חוששין על ירושתו / וגם לא היתה חמדת יעקב בבכורה / מפני הכבוד שיכבדהו עשו כאשר יכבד הצעיר לגדול / כי זה כלו הבל ורעות רוח / ודמיון סוב / ויעקב קראו אדוני אדוני / וקרא את עצמו בערכו עבד / כמ"ש כה תאמרו לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב · אבל היה בתחלתו בזה / כדי לירש את ברכת אברהם אשר ברכו יי' / שהיא בהתיחדו בהשגחה בו ובזרעו בירושת הארץ שמתחלף מהנה / כי היו שני היעודים האלה
בראשית יז' באחד / כמו שנאמר בפרשת וילכה / והקימותי את בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחריך לדורותם לברית עולם להיות לך לאלהים ולזרעך אחריך ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם והייתי להם לאלהים · וזה היה ממונו ועשרו של יצחק שירש מאברהם אביו וזה יהיה הממון הזה שמור והסגלה שירש לבניו / לא שאר הנכסים הצאן והבקר ושאר הקנינות והגבורות החמריות · והנה יעקב חשב בלבו שהירושה האלהית הזאת / לא היה אפשר שיזכו בה הוא ועשו אחיו שניהם יחד / יען לא היו מטבע אחד / ושכנותיהם ומדותיה' היו בתכלית החלוף והמרחקה זה מזה / ושיתחייב מזה ג"כ חלוף גדול בדעותיהם ואמונותיהם · ויעקב היה איש ירא את יי' בתכליתו אפן מאד / ולכן ראוי לירש היעודים האלהיים / אבל עשו היה איש רע מעללים / אין פחד אלהים לנגד עיניו · ולא היה מאמין בהבטחתו / ולא חפץ בדבקותו / ואיך יהיה א"כ יורש הירושה האלהית כיעקב / והיה כצדיק כרשע / כעובד אלהים כאשר לא עבדו · ומפני זה כלו היה מן ההכרח שאחד מהם בלבד ישב על כסא אברהם ויצחק וירש את יעודיהם הטובים / והיה טפל בלבו של יעקב ספק עצום / האם ירש אותם עשו להיותו הבן הבכור ליצחק / ושעליו נאמר וקראת את שמו יצחק והקימותי את בריתי אתו לברית עולם ולזרעו אחריו / או אם יהיה יורש אותם היעודים יעקב מפני צדקתו ושלימותו / כי הנה היות שניהם יורשים אותם יחד / לא יתכן בשום פנים / לאמנם כאחד השמש והשומר יחדיו / ובהיות הספק הזה אצל יעקב בענין ירושה דבקות השגח' ונחלת הארץ שיעד הקב"ה לאברהם / אם יירשנה עשו הבכור בבכורתו והוא איש בליעל / או יעקב לשלמותו וצדקתו / חשב מחשבות לקנות מעשו את הבכורה / כדי שיתיחד בו כל שיתנבות הענייני האלהי' יחד · ר"ל שלמות האדות והאמונות שהיו בו / ומעלת הבכורה אשר קנה מעשו / והיה בלבו של יעקב שלא היה בזה עלבון לעשו / כי הוא לא היה מאמין באותם היעודים / ולא חפץ באותה ירושה / וכמ"ש ולמה זה לי בכור' והיה יעקב ירא מאד מפני רשעת עשו / שיעביר הקב"ה אותה נחלה וירושה שהיא כלה לבני ישמעאל או אל זולתו מיורשי אברהם / וכדי שלא תאבד הירושה ההיא והירושה הקדושה מבית אביו / אמר בלבו מוטב שאזכה אני בה בקנין הבכורה / מעשו ברצונו / ומשנפסידה שנינו אנחנו / וגם לי גם לו לא תהיה · והרלב"ג כתב שהיתה כונת בקשת יעקב הבכורה / לפי שהיה נהוג בזמני' ההם לברך את הבכור בשעת המות ברכה נוספת / ולכן היה מקפיד יעקב שישית אביו יד ימינו על מנשה שהוא הבכור · ואין ספק אצלי שחשקה אבל יעקב המחשבה הזאת שזכרתי / וזה שידע שבעת לידתו יצא ידו אוחזת בעקב עשו / שהור' ג"כ ע"ז כמו שביארתי / וזה הביאור הראשון בענין הזה ואמנם הביאור השני הוא שיעקב אמ' לעשו הנה הבן הבכור הוא עומד במקו' אביו / ועליו מוטלת הנהגת הבית במקום אביו / בהיות האב חולה וזקן / ולא יוכל להנהיגו שזה הבן הגדול הוא אשר ימלא מקומו בתתו טרף לביתו ומזון לאחיו הקטנים / כאלו הם בניו / ואתה עשו איך עושה כן / שאתה הלך תמיד בשדה / ואיך אתה חושב בדבר מהבית ואביך הוא כאלו מת ובטל מן העול' ואני כנער קטון וכו"ב / ואצטרך לעבוד את אבי בחליו / ולעשות נזיד שיאכ' ולא די לי כל הצער הזה אלא שגם אתה תבא מן השדה כדרך שבול / ובתוך האוכלי' תבקש ממני הלעיטני נא מן האדום האדום הזה כאלו מוטל עלי להבין לפניך מה שתאכל / בהיותי הצעיר / כאשר הייתי עושה אם הייתי הבכור ואתה הצעיר / שהייתי מבקש ממך להאכילך / ולא היה מוטל עליך כ"א עלי · לכן כאמר לך אם תרצה להיות בכור / עשה הנהגת הבית וברכה במקום אבינו / ויהיה כל העול מוטל עליך · ואם לא תרצה לקחתו הנה לי את הבכורה / ואני אעשה את הכל / ואתן לך לאכול כמו שיתן הבכור לבני' וזה ענין מכרה כיום את בכורתך לי / ר"ל כמו שהיום הזה הכל מוטל עלי כן יהיה תמיד / ואני אשא אני אסבול עול הבכור בהנהגת הבית / ואתה לא תחוש מזה / והייתי נקי מכל עול · ז"א מכרה כיום / כעת הזאת מן יקרה לך עייפות פתאום / ועמך תמות בכורתך וגם לי גם לך לא תהיה · והנה עשו התבונן בלבו ואמר גם אני לא בחרתי ללכת בדרכי אבותי / שתפארתם לשבת בית / ואני פרא לאוד מדבר / על מעונות אריות תמיד בסכנה / ולכן הנחתי מנשה אבותי ואמונות' / וזה כנגע כי אקרא בכור להם כי הבכורה הזאת לא תהיה לירושת הנכסים / כי הנה אנכי הולך למות / וקודם שימות אבי תמיתני חיה מן החיות · וגם אם היא לעניני האמונה הנפשיי' אינני מאמין בהם / ולא ביעודי אברהם א"כ למה זה לי בכורה / ר"ל באמת ליעקב שמאמין בהם ומקוה ישועת אלהים לו / טוב לו תנתנה / לא לי שאם הבלי' כוכים בעיני / ולכן אז"ל שעשו כפר בתחיית המתים באותו היום / לפי שתשובתו זאת היתה בנויה על הצדר אמונ' / כדברי הנ"ל ויעדיו · ולכן כדי שלא יתחרט / כי הרשעים מלאים חרטות / כמו שזכר החכם / השיבו יעקב השבעה לי / ר"ל השבעה לי שתמיד תאמר כיום הזה שאמרת בעזיב' הבכורה לי ואז נשבע לו · והיתה שבועתו אם בחייו ואם בחיי אביו / וימכר את בכורתו ליעקב · והמכירה אולי שהיתה שעזב יעקב כל נכסי אביו אשר בשאר שלא יקנה מהם / לא בחייו ולא אחרי מותו / כמ"ש כי במקלי עברתי את הירדן הזה שירצה שלא קבל מנכסי אביו כלל / והיה זה לפי שנתן אותם לעשו בקנין הבכורה / או שקבל יעקב על עצמו הנהגת הבית כלה ובקשת צרכיו והכנתם / ולכן היה שמיד נתן לעשו לחם ונזיד עדשים כאשר יתן הבכור לצעיר לאכול · והגידה התורה שלא נתחרט אותו רגע ממה שעשה / כי הנה אכל ושתה ויבז את הבכור' / וע"ז בזה בלבו הבכורה / ולא חזר לומר מקח טעות הוא / ואין ספק שהיה עשו בעת המכירה הזאת בן ט"ו שנים / ולא נתרעם ממנה / עד שברך יצחק ליעקב שאמר את בכורתי לקח / שהיה אז בן ששים שנה ויותר · הנה התבאר מזה / שלא קנה יעקב את הבכורה / כי אם לענין היעודי' האלהיים / לפי שראה שעשו אינו מאמין בהם / ולכן התיר לו ללקחה ממנו / ברצונו שלא חפץ בברכה ותרחק ממנו / והועילה לו הבכור' הזאת / כי בעבור זכה לברכ' אביו כמו שיתבאר אחר זה / ובעבור היה שיעקב וזרעו זכו בירושת הארץ / ובדבקות ההשגחה האלהית / והותרו בזה השאלות הי"א והי"ב · והר"ן כתב שבשבת זה היה / שאותו יום מת אברהם כדבריה' ז"ל ושיעקב בשל את הנזיד להברות את אביו באבלו / ושעשו לא היה שם בשעת הפטירה / ולא ידעה עינו · ולא נשבר לבו בקרבו על מות הזקן הקדוש / אבל כשבא כספר לו ומצא את אחיו מתעסק בהבראת אביו האבל / ולא חשש לכל זה דבר / ובקש מיעקב שילעיטהו מהנזיד ההוא · ובראות יעקב שאחיו היה בוזה אביו ומשפחתו / קנא קנאה גדולה / שיהיה כל כבוד בית אברהם ויצחק תלוי בעשו אלא ובוזה / ולכן אמר לו / אחר שאנכי מעלה על ראש תפארתי כבוד אבי ואמי / בהיותי הצעיר ואתה הבכור / איך חושש כל זה לכלום / מכר כיום את בכורתך לי / ואסבול אני עול הבכור בכבוד המשפחה / ואתכבד עליו / ואתה כמו שלא תשא בעולם / כן לא תתכבד עליהם / ובזאת היתה כונת מכירת הבכורה וגם נכון הוא :

ויהי רעב בארץ עד ויהי כי זקן יצחק · והנה בפרשה הזאת גם כן שאלות ·

השאלה הא' באמרו מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם / כי מה צורך לומר כן / והנה [illegible]

שנשנה שהיה הרעב הזה אותו שהיה בימיו, בהיות בין זה לזה כמו מאה שנים. וכפי שכן כתב כמקובלה, אולי שלא היה רעב בעולם עד שבא אברהם, ולא ידענו מאין היה לו זה:

השאלה הב' אם היה מיצחק מפני הרעב, הנראה ארץ פלשתים להתגורר שם, למה הוצרך יתברך להזהירו אל תרד מצרימה, כי הוא לא היה הולך שמה, ולמה אמר לו שכון בארץ אשר אומר אליך כלשון סתום, ומיד ביאר מה היא, באמרו גור בארץ הזאת:

השאלה הג' באמרו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות, וחזר לומר שנית ונתתי לזרעך את כל הארצות האל והוא כפל שנואר:

השאלה הד' למה זה אמר יצחק על רבקה אחותי היא, והלא ידע מה שקרה לאברהם במקום ההוא על כדומה לזה, ומדוע שנה באולתו, גם כי אמרו שלא לנקמה ולא נטמא עליה גם לא היה ראוי להזכירו:

שאלה הה' למה זה באתה ההבטחה ליצחק בבואו בבאר שבע ואמר לו בפעם ההיא אל תירא כי אתך אנכי וברכתיך, ולא אמר לו כן בפעם אחרת, ועוד כי מה יירא שהוצרך להבטיחו אל תירא:

השאלה הו' בתשובת אבימלך שאמר לו יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם. שהוא השיבו ראה ראינו כי היה יי' עמך, ונאמר תהי נא אלה ונכרתה ברית, שהדבור זה לא היה ראוי לשלוח אותם, ואם שלחוהו מדוע שבו אליו:

השאלה הז' באמרו ויקרא אותה שבעה, על כן שם העיר באר שבע עד היום הזה. כי הנה בימי אברהם נקרא כן על שם השבועה שנשבעו שם אברהם ואבימלך, ואיך יאמר שנקרא כן מפני השבעה הזה, והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו כל השאלות האלו כלם:

ויהי רעב בארץ וגו' עד ויהי כי זקן יצחק. ספר שהיה רעב בארץ ואמרו מלבד הרעב הראשון, שכיונו שמיום ההוא ועד עתה לא היה רעב בארץ כנען, והוא אמרו מלבד, כאלו אומר אחרי הרעב הראשון, ואמר זה להגיד שמיום שהיה רעב בימי אברהם, עוד לא היה רעב אחר כל ימיו בארץ כנען, כי נתן השם את כל הארץ בעבורו וכדי שלא יצטרך לרדת מצרים מפני תלאות הרעב, כמו שעשה בראשונה ובדי שיכירו וידעו כל יושבי תבל ושוכני ארץ, שבזכותו היה שבע ושמחה בארץ, קרא השם לרעב מיד אחרי מות אברהם וזהו ענין כוונת הספור והפרש' כאן, ובזה הותרה גם השאלה הא'. והנה יצחק לבקש לחם לפי הטף, הלך אל אבימלך מלך פלשתים אל גרר, אולי שהיה אוהבו מקודם, או שהיה אבימלך זה שהיה בימי אברהם, ולכן הלך להתלונן בצלו. ולפי שהיה בדעתו אם יתניקהו הרעב לרדת מצרים, כאשר ירד אברהם אביו היה קרוב משם וקלה לרדת משם דרך ארץ פלשתים, כי קרוב הוא, הוצרך הוא יתברך להזהירו אל תרד מצרימה, כלומר אף על פי שאתה ירא שם, לך אין ראוי שתר' שיהיה כי את' עול' תמים, ואין ראוי שתצא חוץ, אבל שתשכון בארץ אש' אומר אליך, ורמז לארץ כנען כי היא נחלת יי', אבל לא פרשו לו מיד כי לא היה מוכן בו באותה שעה, והוא ע"ד על אחד ההרים אשר אומר אליך. באומנם עתה לצורך הרעב גור בארץ הזאת, ואל תירא ואל תפחד מהיושב לשם, ולא מתושבי הארץ כי אני אהיה עמך ואברכך ולא תחסר כל בה. ובפי דרך קבלת חכמים היה דבור אל תרד מצרימה בהיותו בארץ כנען, קודם בואו אל גרר, ואינו נכון, כי הוא אמר לו גור בארץ הזאת והם מורה שבגרר באמ' לו. והטעם שאני אוסר לך הירידה למצרים, ומתיר לך הגרות בארץ הזאת, הוא לפי כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל, וזה יהיה כאשר אקים את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך, ואם כן בהיותך עומד בארץ הזאת לא תהיה יונה מונה לארץ. ולא יקשה עליך היעוד הזה, בחשבך כי בניך הם מתי מספר ואיך יירשו את כל הארצות האלה, כי הנה אני ארבה את זרעך ככוכבי השמים, והוא הרבוי בכמותם ומעלתם. וגם לא יקשה זה בעיניך משאת מלכי הארץ ושרים שהם רבים ועצומים, כי הנה עם היות רבים הגוים האלה מכל מקום באמת שאתן לזרעך את כל הארצות האל, ולא תשוש גם כן לשנאתם ואיבתם לזרעך, בהיות יורש את ארצם. כי הנה אף על פי שזרעך יירשו את ארצם יתברכו בהם כל גויי הארץ. ואמר לו שלא היה מיעדו בכל הטובות האלה שכר ושלם עתידות בגררה וכדי שלא ירד מצרים, כי הנה כל זה כבר נגזר מימי אברהם, עקב אשר שמע בקולי וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי. ולהשגת שאמר לו עקב אשר שמע אברהם בקולי, על מה שאמר לו לך לך מארצך וממולדתך וגומר. ואמר וישמור משמרתי על הנסיונות אשר עשה עם מלך סדום, באמרו הרימותי ידי אל יי עליון קונה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל וגומר, או שאמר וישמור משמרתי שמור משמר' אמונתו בהיותו קורא בשם יי', ומפרסם אמונתו לעיני העמים. ואמר מצותי על המילה, ומה שצוה שיגרש את ישמעאל. ואמר חקותי, על העקדה שעקד את יצחק, ואמר כן עקד את הזיל במקומו, שהיה אלו כל זה חקים וגזרת מלך. ואמר ותורתי, על לקיחת יצחק אשה מבית אביו, ולא מבנות כנען, ועל שמתנות שנתן לבני הפלגשים וישלחם מעל יצחק בנו שכל זה עשה כפי הבורא והרצון האלהי. הנה התבארו הפסוקים האלה יכלי כפל כפי ענין הספור, והותרו בו השאלות ה"ב וג'. והנה יצחק בקרות השם, ישב בגרר, ואנשי המקום שאלוהו על דבר אשתו, כי

כבר היו שלומדים מה שקרה לאברהם, שלא לבנות באשה כבריה אשת איש. ולכן שאלוהו אם היא אשתו, או אם אחותו, ולא שאלוהו על הבנים, כי אולי בני אשה אחרת הם. ויצחק לא כחש ולא הודה, אבל אמר אחותי היא, כי מאשר היתה קרובה אליו ממשפחתו ומבית אביו, הותר לו לקראתו אחותו, והנה עשה זה יצחק מפחדו, שאמר פן יהרגוני על רבקה כי טובת מראה היא. והיה דעתו שאם ירצו לקחתה ילך אל המלך ויודיעהו שהיא אשתו. אבל אנשי הארץ עכו"ל לא מלאם לבם לקחת את רבקה, לא לבם ולא למלך כי היו נפחדים כבר מענין שרה, ממה שקרה לה עם אבימלך, וכאשר ארכו הימים לשבת יצחק בגרר, לא יוכל לשמור ולהתעלם תמיד, כי כבר יתעלל אל' בדבר מה יהיה או עמור ולא יוכל להתעלם שניסרכו שלא יתגלה תגמובו, לכן השקיף אבימלך בעד חלון ביתו, אם במקרה, ואם בהתכוין, וראה את יצחק מצחק כאיש עם אשתו, ואין ספק שלא ראה אותם עושים המעלם, ושהיה שמשם כמו שפי' רש"י כי איך יעשוהו כנגד החלון, אבל ראה אותם מנשקים ומחבקים והיה לו עמה מן הקרוב והרמיזות, מה שלא יתכן שיהיה לאדם עם אחותו, ולכן הוכיח את יצחק באמרו אך הנה אשתך היא, ואיך אמרת אחותי היא. אבל יצחק כל דבר לא כסה מן המלך, והגיד לו אמתת הדבר, ונתמך לו מזכו כבוד גדול, שצוה לכל עמו והשביע באלה הזה ולאשתו מות יומת. ולכן נזכר כאן בספור הזה, להודיע שגם כשם שעשה יצחק בדעתו בטעות, ושלא במתכוין, קנה כבוד בגרר, לקיים מה שנאמר לו ואהיה עמך ואברכך והותרה השאלה הד'. ואמרו אחר שכתוב איך נתקיים מה שאמר לו השם ואהיה עמך, וכר איך נתקיים לו גם כן מה שאמר ואברכך, הוא שיצחק מפני הרעב, זרע בארץ ההיא, כעונ' אדמתו לשבוע לחם, וימצא בשנה ההיא, רוצה לומר שלא היתה שנה טובה, אלא שנת רעב, ועם כל זה מצא בתבואתו כ"כ מתברכה שהיה מאה שערים, רוצה שעם כנסו שימצא לו באופן שנוה ברכו יי'. ואח"ל שמוקשים לכם מדוע מדד יצחק תבואתו, בהיות שאין הברכה שורה לא בדבר המדוד וכו', אמרו שאברהם למדוד, כדי לתת ממנו מעשר, כי כבר התחיל אברהם לתת למלכי צדק לסימנו כהן לאל עליון, ויעקב אמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. וכפי הפשט מדד יצחק תבואתו, כדי לדעת ברכת יי' והכבתו אותו, אבל אין לחשוב שבזה השפיל מעלתו ובכודו בהיותו עובד אדמה, מה שלא עשה אברהם אביו, כי הנה נתכבד יותר בזה, וזהו אמרו ויגדל האיש וילך הלוך וגדל, גם אין לחשוב שבעבור שנתעסק בעבודת האדמה, טוב מרעה הצאן והבקר שירש מאביו, לא היה כן, כי גם ששיה לא הניח ידו, וזהו אמרו ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה, רוצה לומר עבדים ושפחות שיעבדוהו, ובעבור זה קנאו אותו פלשתים לרוב הצלחתו בכבוד, ובעבודת האדמה, ומקנה, וכל זה בכלל מה שנאמר לו ואברכך. ואמנם לקיים מה שנאמר לו עוד כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל, ספר הכתוב הענין שהבאתי, ומאילתו מגרר, ומה שהלך אל אבימלך לבקש אהבתו, כאלו הוא היה אדוני הארץ. והסתכל בספור הזה, איך יורה על זה הפרט, כי הנה זכר הכתוב, שעם היות שכל הבארות אשר חפרו עבדי אברה' בימיו סתמום פלשתים וימלאום עפר, וידמה שהיו בארות גדולות שהתקנים שם המים להשקות העדרים, וגם כדסעתם סתמו אותם כדי שלא יזכו מהם רועי יצחק, ומלבד זה לחסרון המים, ומלבד זה, אבימלך אמר ליצחק לך מעמנו, כי עצמת ממנו מאד רוצה לומר שלרוב מקנהו לא היה מקום למקנה הארץ גם כי כל העושר שהיה בארץ היה בא לידו, הנה יצחק הלך משם, אבל לא נתרחק מן העיר, כי הנה ישב בנחל גרר סמוך לעיר, ולא כמו שכתב רש"י שהיה הנחל רחוק מהעיר, כי לאשר שבגרר כתיב, נראה שהיה קרוב אליה. אבל ישב שם על כרחם, ולא עוד, אלא ששב וחפר הבארות אשר חפרו בימי אברהם, כי אלה הם שסתמום, וכדי להתגרר עליהם יותר, קרא להם השמות שקרא להם אביו, להודיע שלא היו חדשים אבל היה פותח הבארות אשר כבר סתמו, בשמותם, שככה ידו היה עושה זה, וגם חפרו וגלו באר מים חיים וזה מורה שהבארים לא היו מים חיים כי אם גשמים, כמו שפירשתי, ואף על פי שרועי גרר רבו על אותו באר מים חיים, באמרם לנו המים, באמרם שמי הבאר היו באים שם מן הנחל, ולכן היה מיבאר מן העיר, כמו עם הנחל, הנה עכ"ז נשאר הבאר ההוא עם רועי יצחק, עם היות שהתעשקו עמו עליו. וכן חפרו באר אחרת, וגם שגם כן רבו עליו, כבאר עשו, וקראוהו שטנה, לשנאתם אותו, עד שאשר חפרו שבאר השלישי' לא רבו עליו ולכן קרא שמה רחובות, כי אמר יצחק הרחיב יי' לנו ופרינו בארץ, כלומר אף על פי שפלשתים שונאים בנו כרחם ירחיב לנו השם בארץ הזאת, וזה טעם כל הספור הזה שכתב כאן, שלא הגיד בו הרמב"ן תועלת ולא כבוד ליצחק. והנכם לבארו, על דרך כמו' לבית קדשנו ותפארתנו שלדעתי יש כבוד גדול ליצחק, ולכן נכתב פה. ולפי שכל הדברים עשה יצחק בגודל לבב כאלו הוא היה אדון הארץ, ולכן נבואו בבאר שבע נראה אליו השם, והבטיחו אנכי אלהי אברהם אביך אל תירא. רוצה לומר אני שכרתי לאברהם אביך גם לבנה את הפלגשים, ואני הבתן לך גם לעשות חיל, ולכן לא תירא מאנשי גרר, ולא ממגין הבארות שגשים, כי אתך אנכי בכל אשר תעשה. והנה באה אליו הנבואה הזאת בבאר שבע, לפי ששם נגה יי' לאברהם על העקדה, וגם שבו בבואם אחר השעורים, ובעבור זה באתו שהיה יקנה נראה לו האלהים,

ולזה צוה בכל זה שם יצחק מזבח ויקרא בשם ה׳, זכר למזבח שנעקד עליו, ולמה שאמר אברהם אבינו ה׳ יראה אשר יאמר היום וגו׳. והותרה השאלה הה׳. והד׳ לכן כתב שנכנס המזבח כדי שתתמיד לו הנבואה שמה. ולקיים מה שנאמר ליצחק בנבואה הזאת קרה שנתקיים שיצחק היה ירא מאבימלך ואנשי גררא, פן יבואו עליו ויבוזו על ענין הקנאה והכחשו, הנה בא שהם מעצמם באו אליו מגרר אל באר שבע, שהיה יושב שם, רוצה לומר אבימלך ואחוזת מרעהו, שהוא כלל השרים יועצי המלך, ופיכל שר צבאו, כי לא באו אלא כאיל נגד כיד המלך, אלא כמתרצים, כי כן ראוי למי שיבקש שלום מחבירו, שלא ילך אלא בשפל וכמו כמבקשים. והנה יצחק כאשר ראם, אמר אליהם מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי, ר״ל אם באתם לקברתי כאוהבים זה בלתי אפשר, כי אתם שנאתם אותי, ואם באתם לפי שאתם צריכים אלי בדבר מה, יקשה למה תשלחוני מאתכם, ומושב שאשיב שם למלאת צרכיכם. והם השיבוהו ראה ראינו כי היה ה׳ עמך. כפי דרך המפרשים היה אומרם אכפנו שנכבוך שהיית מתעשר מטוב הארץ ונאמר לכו, ולזה שלחנוך אבל עתה כבר ראה ראינו כי היה ה׳ עמך, ונתברכת גם שם, שלא מהלכנו, ולכן תהי נא אלה בינותינו, ונכרתה ברית עמך אם תעשה עמנו רעה וגו׳. ורז״ל אמרו ראה ראינו ראה באברהם, ראינו בך. ראה באביך שהיה בונה מזבח ומקריב קרבן, וראינו בך שאתה בונה מזבחות ואוהו מעשיו שלא הלך אבימלך אבל יצחק עד שנכנס המזבח וכן דרשו תהי נא אלה בינותינו. האלה אשר היתה בינותינו בימי אביך, תהי נא נעשית בינינו וביניך, ודרשו כמן קום. אבל כדרך הפשט שאמר אמרו בינותינו בינינו וביניך, שהוא לשון כפל. נראה שהם אמרו ליצחק שלא שלחוהו מפני שנאה כמו שאמר, אבל מפני שיראו שהיה בהם עמו, ונראה שתהיה אלה ושבועה ביניהם, ושבועו שלא יעשו דבר פוב בעיר, יתפרסם הדבר שלא, ובדי כזיון נקנה אליהם שיבכשו באלה עם איש נכרי בגלל אשר נס המשפט ממנו, ולזה אמרו לו שילך לו מן העיר כדי שינצל אליו, ותהיה האלה בסתר בינינו וביניכם ואיש לא ידע מזה דבר, וזהו אמרם ונאמר תהי נא אלה בינותינו אבל תהיה בסתר בינינו וביניכם ולא בתוך העיר לעיני הכל. והותרה בזה השאלה הו׳. והיתה השבועה אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך כל כך עוצמו וגדולתו בעיניהם שהיו יראים מתנה פן יקום על הארץ ויעלוך בה. ולפי שיצחק היה מתרעם שהם כאשר שלחוהו מאתם לכן אמרו לו כאשר לא נגענוך ונשלחך בשלום, רוצה לומר שלא לקחנו דבר מכל אשר לך אבל שלחנוך בשלום, וגם עשינו עמך טוב, כי אין ספק שאתה עתה ברוך ה׳ ונותר ממה שהיה בהנא לארבכה וזה מורים שקבל קנאה והשנאה בארץ הזאת עם היותה מאת האלהים, ולכן אין ראוי שתעשה רעה עם הארץ אשר גרת בה, ונתברכת בתוכה. והרמב״ן פירש לא נגענוך, בענין האשה, שאמר כל הנוגע באיש הזה ובאשתו. ועשינו עמך רק טוב, לשמור כל אשר לך ונשלחך בשלום גם בקנאתנו, שלא לקחנו מן הממון אשר עשית עמנו, ונשלחך עם כל אשר לך בשלום אתה עתה ברוך ה׳. ואין לאל ידינו לעשות עמך רע, אבל תשתכל הבית ותשוב לארצנו, ונשוב לך גמול. וזה שפירשתי הוא היותר נכון. והנה יצחק קבל מאתם מנחתם, ויעש להם משתה, וישבעו איש לרעהו, וזכר הכתוב שבאותו יום בעניהם, באו עבדי יצחק ויאמרו לו מצאנו מים, ולפי שהיו בבאר שבע בשבועה, קרא שם העיר באר שבע עד היום הזה. וכתב הרמב״ן שהפסוקים אלו הוא כאות זה הבאר שכרה אברהם, ונתן לאבימלך שבע כבשות הצאן לעדה כי פלשתים סתמוהו עם הבארים, וישב יצחק ויחפור אותו, ויקרא לו השם אשר קרא לו אביו, ועל כן שם העיר באר שבע, על שם הבאר שקראוהו כן אבותיו וזקנו, כי שם נשבעו שניהם. ולפי דעתי בכתוב הזה אין שבועה שנשבע ועתה קראו יצחק כן, אבל יאמר על כן לדבר דומה לזה והוא שבועת אבימלך ואברהם נקרא שם העיר ההוא באר שבע, רוצה לומר בימי אברהם, כי עניין הקדוש ברוך הוא שבאותו מקום שנשבעו אברהם ואבימלך, נשבעו גם כן יצחק ואבימלך עמו. והותרה בזה השאלה הז׳. ואמנם סמך לזה הכתוב ספור נשואי עשו להגיד מרשעתו ורשעת נשיו שעם היות שאבימלך ואחוזת מרעהו ופיכל שר צבאו באו ליצחק לבקש אהבתו וכבדוהו כדבריהם כיראתם מזעמו, הנה נשי עשו לא עשו כן כי להיותם מבנות החתי היו מורת רוח, ר״ל כלא אמן היתה מרת רוח ליצחק ולרבקה ולא היו מתנהגים עמו ולא עם רבקה, כאנשי גרר ומלכה. גם היה מרשעת עשו, שלא היה מוחה בידיהן, ונזכר אותן כראוי לכבוד אביו ואמו. ויצחק לא חשש לכל זה באהבתו את עשו, אבל חששה לו רבקה. ואולי גם זה היותה לעשות מה שעשתה בברכות כמו שיתבאר. וכתב זה גם כן להודיע החלוף הנפלא שהיה בין זרע יעקב לזרע עשו, כי הם מצד אבותיהם היו כמו שנזכר חטאים, טובים ומתים מתחלפים תכלית החלוף, ונגד אמותיהם היו בני עשו פושעים ומורדים, כמו שהיו אמותיהם מורת רוח, והיו בני יעקב בתכלית השלמות כאמותיהן:

ויהי כי זקן יצחק עד סוף הסדר. והנה העירותי בספור הזה ועניניו שאלות:

השאלה הא׳ מה ראה יצחק לברך את עשו, והלא אברהם אבינו לא ברך אותו בעת מותו, ולא ברך אדם את שת, ולא נח את שם, ואיך החכים יצחק אם כן בזה הדוחק, לברך את זה וכל שכן בהיותו רשע:

השאלה הב׳ אם היתה כונת יצחק ורצונו לבאר ברכה קודם מותו למה יברך עשו בלבד ויניח את יעקב בלא ברכה, והלא שניהם היו בניו, והיה לו לברך שניהם, כי הנה יעקב לשנים עשר שבטים שהיו לו לכלם ברך, וכאשר רצה לברך את בני יוסף, לשניהם ברך, ומשה ברך לכל השבטים גם כן, ולמה לא יעשה כן יצחק, והטיל קנאה ואיבה בסעודת ברכתו בין שני בניו:

השאלה הג׳ למה תלה ענין הברכה במותו, כמ״ש הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי, כאלו היה אסור ודבר מגונה לברכו קודם מותו הוזקן, והלא בכל זמן היה ראוי שיברך את בנו, וכבר ויסכם גדול כי מברך את ישראל, כן אמת שיעקב בעת מותו ברך את בניו ומשה גם כן ברך את ישראל לפני מותו, אבל ראוי לא נזה ממנו ושם הספקת:

השאלה הד׳ למה תלה ברכתו באכילת מטעמיו, כאשר הרבה על זה כמו לעשו, שא נא כליך תליך וקשתך וצא השדה וצודה לי ציד ועשה לי מטעמים והביאה לי ואוכלה בעבור תברכך נפשי בטרם אמות, והנה יעקב ברך את בני יוסף וברך גם כן את כל בניו, אבל לא תלה ברכתו במאכל אשר יאכל, ולא גם כן משה רבינו בברכו את ישראל:

השאלה הה׳ מה ראתה רבקה להסיר את הברכה מעשו בהיותו בנה הגדול ולו משפט הברכות, ולמה השתדלה כל השתדלות להסיר מעשו את הברכה, שהיה אביו חפץ לברכו, והשלום מדבר לא לעזור ולא להועיל בין אחים, כי אם בשקר וכזב וקנאה רבה ולבטלה:

השאלה הו׳ איך חשבה רבקה שהברכות שיתן יצחק ליעקב בחשבו שהוא עשו, יועילו ליעקב בהיות כוונתו לברך את עשו ולא ליעקב, והנה הכל הולך אחר הכוונה ורז״ל אמרו לענין נדרים אשתו וסבור שנדרה בתו, בתו וסבור שנדרה אשתו, שדי זה יפור ויתיר כי הדברים שנאמרו לאיש אחד בחזקת איש אחר, לא יועילו כלום, ואיך א״כ חשבה הצדקת ויעקב ג״כ שהברכות המכוונות לעשו יועילו ליעקב שלא עלה על לבו של יצחק לתתם לו:

שאלה הז׳ למה רצה הש״י שיתן יצחק ליעקב הברכות בחשבו שהוא עשו, ויותר טוב היה שיכוון יצחק שיברך את עשו, ושביעקב יקרא לו זרע כמו שאמר לאברהם, ושיצחק בהכוונתו יברך את יעקב מדעתו ובכוונה שלמה:

השאלה הח׳ הוא הספק שהעיר עליו ראשונה הרא״בע והר״לבג והרי״ר נ״כ ועניינו אם הברכות בכללם הם בנבואה פשוטה, והגדת העתידות, או אם תפלה ובקשת רחמים על המבורך, להביא עליו ההצלחה והטוב מה שירצה המברך. ויש לכל אחד מהצדדין ספקות עצומות, כי אם היו בנבואה פשוטה, והגדת מה שיהיה, יקשה למה חרה לרבקה, ולמה עשתה כל התחבולה ההיא, והנה מה שגזר השם יקום ומי יפר, ולמה צעק עשו וחרד יצחק חרדה, כי אם היו הגדת עתידות מה לנו שיאמר אותם ליעקב, או לעשו. ומה ענין בא אחיך במרמה ויקח ברכתך? ואמרו הן גביר שמתיו לך. ואמרו את בכורתי לקח, כי הנה יצחק לא עשה דבר שנכר, אבל הגיד העתיד להיות, ויעקב לא עשה בו דבר, ויחוייב הענין ההוא. ואם אמרנו שהברכה היא בקשת רחמים על המבורך, יקשה אחד כי מי שבע יצחק שהתפלל כנגד עשו, ולברך אותו בברכות אשר ברך ליעקב, וכל שכן שלדעת עשו כתבנו, ולמה חרד חרדה גדולה, ותפלתו אל מקום הטוב. סוף דבר שענין אלו הברכות מסופק וקשה מאד:

השאלה הט׳ אולי ימושני אבי, והוא כי אין לה טעם לספר בקול שא״א להכל מסתת וסשם לחשוש שאולי לא ימושהו, ומה תשובת רבקה עלי קללתך בני, שאם יקח אדם קללת חבירו בסירלה:

השאלה הי׳ בבלבול דברי יצחק, כי הוא נסתפק ראשונה אם הוא עשו או לא, ובהיותו מספר בספקו זה הקול קול יעקב והידים ידי עשו ברך אותו, כמ״ש ויברכהו ואחר כך חזר לומר ולשאול לו אתה זה בני עשו, בהיות שכבר אמר לא הכיר עשו ברורך, ואשר שהריח ריח בגדיו אחר שנית ויברכהו:

השאלה הי״א למה זה היו כל הברכות האלו מסובבות בגשמיות, ולא זכר בהם דבר בנפשיי, ולא מירושת הארץ, ולא מהם שנשבע לאברהם אבינו? ובכלל השאלה הזאת למה התחיל הברכות בו״או ויתן לך אלהים, ורז״ל אמרו יתן ויחזור ויתן, שכתבו שהם לא״אל, והנה פשט הכתוב לא יסבלהו:

השאלה הי״ב בחרדה שחרד יצחק כשראה אפו על ברכו יעקב, ומיד אמר גם ברוך יהיה, שזה יורה שנרמנו ברך אותו. ומה ענין אמרו מי איפה הוא, מי, מורה ששואל מי הוא זה ואי זה הוא, ומאמר איפה, יורה ששואל באי זה מקום הוא:

השאלה הי״ג בדברי עשו ובקשותיו, כי הוא שאל ראשונה ברכני גם אני אבי, וא״כ אמר הלא אצלת לי ברכה, וא״כ אמר הברכה אחת היא לך אבי, ואם הוא בכרית יעקב בעשנו שהיה עמו איך יאציל לו ברכה:

השאלה הי״ד למה לא השיב לו יצחק בראשונה כשאמר ברכני גם אני אבי, זה שהשיבו על השנית, הן גביר שמתיו לך, כי הוא המובן באמת שלא יברך אותו גם כן. ואמרו בשנית, וזה ענין אמרו ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים, אחרי הן גביר

השאלה הט"ו באמרו וישטום עשו את יעקב על הברכה אשר ברכו אביו, כי היה לו לומר על אשר לקח ברכתו בערמה, לא על מה שברכו אביו, ומה ענין ויגד לרבקה את דברי עשו בנה הגדול ותשלח ותקרא את יעקב בנה הקטן, שלא ידענו שהיה עשו בנה הגדול, ויעקב בנה הקטן, ולמה נזכר כאן:

השאלת הי"ו בדברי רבקה עד אשר תשוב חמת אחיך, ועוד לומר עוד עד שוב אף אחיך ממך, שהוא כפל מבואר, ומה ענין ושכח את אשר עשית לו, ושלא היה הענין סבה שעשה, ואיך ישכח שנאה אלה. ויקשה עם זה אומרו למה אשכל גם שניכם יום אחד, כי אם יהרוג עשו ליעקב, מי יהרוג עשו, ואיך תשכל שניהם:

השאלה הי"ז אם היה הסבה בלכתו שמה פחד יהרוג את יעקב, איך לא אמר רבקה אותה סבה ליצחק, והביאתו לדבר אחר באמרה אם לוקח יעקב אשה מבנות חת וגו' למה לי חיים, ויצחק כשמוע זה שלחו, לא כשמוע משטמת אחיו והנה יעקב בשמוע שמעת היה, לא כשמועו:

השאלה הי"ח אם רבקה צותה קום ברח לך אל לבן אחי חרנה למה צוה יצחק קום לך פדנה ארם ביתה בתואל אבי אמך, ושמואל באמרו וילך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי כדברי אמו ומה ענין אחי רבקה אם יעקב ועשו, שלא ידענו כל זה:

השאלת הי"ט ביאור הפסוקים ויראו בלתי נראה מאמר הכתוב וירא עשו כי ברך יצחק את יעקב, ויאמר לא בברכו אותו ויצו עליו לאמר וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם, וכבר אמר כל זה:

השאלה הכ' באמרו וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו, כי זה כבר כבלל כמ"ש למעלה וירא עשו כי ברך וגו', ועוד כי למה לא אמר בעיני אמו, בהיותה היותר מקפדת בזה כמ"ש בעיני אביו, והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כלם.

ויהי כי זקן יצחק עד ויאמר יעקב אל רבקה אמו. ברכה שם משותף, יאמר בפי שנתברך ושמתברך, כי פעם זה ברכ' שהבור' ית' לנבראיו ואינם ברכ' שהנבראו' אל יתברך, וזה ברכ' שהנבראו' קצת לקצת. והברכה שהיא שהבור' לנבראיו אין ספק שהיא השפע והגמ' הטוב הנמשך מאתו ית' אליהם, כמו ויברך אלהים את נח ואת בניו. וזהו ויברך ה' את אברהם בכל שהשפיע עליו טובת הברכה. ויברכך ה' אלהיך. ברכת ה' היא תעשיר ודומיהם. והברכה שהיא מהנבראים לבו ית', איננה השפעה ולא הטבה, כי הם מקבלים ממנו, לא משפיעים עליו ולא מטיבים אליו, אבל היא ההודאה והלול ודרך שבח ויברך דוד את ה', ואהבת את ה', ונאמר תהלתו בפי, ואנחנו נברך יה מעתה ועד עולם הללויה כלם לשון הלול וההודאה ושבח. והברכה שהיא מהנבראים קצתם לקצתם, איננה השפעה ולא שבחה, וגם איננה הלול ושבח, אבל באמת היא תפלה לתבורך בתפלה ובקשת רחמים אליו ית', ושענה השפעת עליו ברכתו, וזהו כאמר בברכת כהנים כה תברכו את בני ישראל אמור להם, יברכך ה'. ר"ל שברכת הכהנים לישראל היא אמירה ותפלה למה שיברכם ויאמר' יאר פניו אליהם ויחנם, ישא ה' פניו לכם וישם לכם שלו' ובסופה אמ' ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם. ר"ל שהם יתפללו עליהם, כי הוא ית' ישפוך הטוב עליהם, אבל האל יתברך הוא אשר יברך אותם בהשפעתו, לא הם. ואחרי שידענו זה, באמור עוד שהכון שיתבר הקב"ה לאברהם לבניו וזרעו להשפעתו, ולירושת הארץ הנבחרת, והיה ראוי שכל זה לאבותינו כפותו, וזה תמצא שכן היה אותם ההבטחות והיעודים, והיושב בתקומו בהם, כי בזה תמצא להם הנחה כשהיו ולדי ידוע, ומוכלל אחריו ובניו' לא תת שבו. ולכן ברך יצחק לבניו ויעקב לבניו לפני מותו כמבורך לא היתה ברכ' הם מקבלי היעודים האלהיים, ומשיאים אליהם מעולם. ואם אברה' לא ברך יצחק היה זה מפני שהקב"ה כבר גלה ובחר שהוא יהיה יורש את יעודיו וברכותיו, וכמ"ש כי ביצחק יקרא לך זרע. ואת בריתי אקים את יצחק. ומה לאברהם מהרם את ישמעאל בנו, ולכן לא הוצרך אברהם לברך את יצחק ולהכריזו במקומו בברכותיו ויעודיו, יען כבר נתבררו זה בדבר האלוה יתברך. אבל יצח' שהיו לו שני בני' עשו ויעקב, ולא פורש מפי הגבורה מי מהם ישב על כסא אברהם, וראה אותם בתכלית החלוף שעשו היה לו יתרון שהוא לחזותו בכור פטר רחם וראשית אונו, ויעקב היה לו יתרון שבא בחכמתו ובדעותיו. הנה כאשר ראה הצדיק שהקב"ה לא פירש מי יורש יעודיו וברכותיו, שנברך הוקן לפרשו בברכותיו, ולכן התעורר אל הברכ' עוה הזכרים, ותלה אותו באמרו הנה נא זקנתי לא ידעתי יום מותי לפי שהיה מכיר' שקול' מותו יבחר ויגיד מי ישב על כסאו אחריו ובחיו לא היה הבכרם כזה, כי אם אחרי מותו, ולכן עשה שלא ימות שמו או לספר פתאום, ותאמר קשה בין בניו. עשו יאמר שהוא הבכור לו משפט הגאולה הבכורה, ויעקב יאמר שהוא שהנסה עם תומו וקטן מישמעאל ירש את הבית, כנהוא ירשהו ולא עשו. הנה כדי לסלק הספק הזה, שהירושה רצונו לבררה בברכותיו. ובמדרש נתבו שם' אחר, כשיאו הצרים והאורים, והאברהם פחד לברך את יצחק מפני ישמעאל, ואל על ה' דרכו, והוא ברך את יצח' אחרי מותו. ואני לוסד הדבר על פשוטו כאמרי, ואמרו ר"ה בזה השאלה כא'. והנה לא ראה יצחק לברך את שני בניו יחד, עשו ויעקב לשירשו שניהם יעודי אברהם וברכותיו בדבקות השכינה וירושת הארץ, לפי שראה אותם שני הפכים בתכלית החלוף בטבעים, בחכמה, ובאמונות, ולכן היה מסופק אם יהיו בכם כמו א' ובן ב' ושפל לראשון, ושכלל בכלותו כי

סנה יעקב ברך את שני בני יוסף, לפי שמנשה ואפרים היו שניהם צדיקים ושוים. ואמנם על שאר הבנים, אמר לו ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו, על שם אחיהם יקראו בנחלתם. הנה לא ברך ולא פירש כי אם הראשים, לא הנטפלים אליהם. וכן ברך את י"ב בניו לפי שהיו כלם ראשים באמת, וכלם היו ירואי אלהים אנשי אמת, ולא ברך בניהם, שהיו לפנות מגמות נפולים, לפי שלא היה בה"ב ראשים והיו נטפלים ונגררים בתוך משפחתם: וכן מר"ע לפני מותו לא ברך אלא השבטים בעצמם להיותם ראשים ולא בקצה השבטים בניהם. הנה יצחק רוצה לעשות כבניו, כאשר עשה אברהם בבניו לפי שהיה מכיר שראה הוא עשו בנו הגדול כי אחרי שהשבע הקדושה, לו משפט הבכורה, והיה בדעתו לברכו שיהיה הוא בברכת אברה' לנחול את הארץ, ולהיות הוא בעל ברית האלהים ושכלל עמו וברכתו, בהיות הוא מרם הבית, ויעקב יעקב אחיו הנזכר עמו, ולזה לא ברכו בפני עשו, ושהרה נה הטאלה הב'. אך אמנם שהבני שראה עשו כמודד אור, בלתי הולך בדרכי השם, רצה לסייעו ולהכינם לקבל הברכה בתפלתו, וחס בשיתפלל בדבר שמת גבור אביה בשביאו לו מצידו ויאכל לו מטעמיים כאשר אהב, ובכם לו בדברי' השבה מוסר, כדי שבאותו זכות וחזות רצה יהיה ראוי לברכה. והר"ן כתב שנה על זה, כדי לשמח לבו ונפשו ויתעורר לפניו ולהשפיע עליו, ושם היה ענין ומרץ השתכות שהיו בתפיסתם בנאים, לא שיקחו שכר על נבואותיהם, אם נכון הוא. והיה זה שיהיה, אין ספק שתעורר לוה תפלת הצדיק ובקשתו לעת הנא, כי תפלות הצדיקים מקובל' יותר בשעת שמות, להיות יותר מתדבקי' בחמרם, וכמ"ש אבין מה לפני מותו, ומ"ל אמרו שנוה לקיים דברי המת, ולכן היו מאלות כלם מברכים בשעת מותם, כדי שתקובל יותר ברכתם והותרו עם זה השאלות הא' והב'.

ואין ספק שהיה לו ליצחק להתבונן במעשה עשו ורשעתו, ורשעת נשיו, שהבנים אשר עלבם ידעו להם לרעה. והיה לו להתפלל אל האלהים ויודיעהו לאי יתברך, אם לגדול כפי לידתו, או לגדול בפעולתו, אבל האהב' שקלקלה השורה, שלא הכיר את עשו, שהקי נפשו בשלא ראה טובה בשמעו. ואולי שלזה באמר ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות, שעיני שכלו וכוונתו, כהו בענין עשו, ולא ראה, ולא התבונן במעשיו כראוי. ובמדרש אמרו' דרש ר' שמעון בר פזי רבות עשית אתה ה' אלהי נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, כל הנפלאות והמחשבות שעשית, לא עשית אלא רבה כדי למוכחינו, שלמה כהו עיני של יצחק אבינו, אלא כדי שיבא יעקב ויטול ג"ם את הברכה. פי' שכהו עיניו בעשיית, ואני אומר כי גם עיני בשכלו כהו בזה. והנה רבקה שמעה בדבר יצחק את עשו, עם היות שיצחק העלים ממנה, ולא הגיד לה. ומפני שהיא ידעה בדבר ה' שרב יעבוד צעיר, והיה בדעתה שבנו זה שיעקב יהיה עיקר הבית. וראתה, לא עשו, שנשה שלא עשו יתברך מפי יצחק, והנה ברכתו תתאחז כח בגבור יעקב, ותרבה ביניהם הקטטה, ולכן לא חשבה לדבר ליצחק, כי אם להשכים עם אלות והיעוד שנאמר לה. גם ראתה שבשני עשו היו דעות ושאלות, והוא לא היה חושב בדינן, ואיך ישיו בניהם יורשים הדבקות האלהי והארץ הקדושה, לכן השתדלה בדבר הזה בתקותה, שכאשר תחול רוח ה' על יצחק, לברך העומד בין ידיו, ישים דבר בפיו ויברך את אשר יעשה, כפי הנזר לפניו. ואין ספק שלא הגידה רבקה ליצחק לעולם הנבואה אשר נאמרה לה, ורב יעבוד צעיר, שאם לא כן איך היה עובר יצחק את פי ה' והיה לא תגלה. אולי שהנביאות שהלכה לדרוש את ה' בלי רשותו, שהעלימה אותו, או שאמרה אין צריך להגיד נבואה לנביא, כי הוא גדול ממני. וגם עתה לא רצתה לומר לו בן הגיד לי שאת השם קודם לידתה, שפחדה אולי שאהבת יצחק את עשו, לא יברך את יעקב, ויגיע שבל בידי שמים, והיא רצתה שיתברך יעקב עכ"פ שפי אביו בכפיו ובלב טוב, או שם סבות מאת השם, ולו נתבכו עלילות, וכמו שכתב הרמב"ן. והיה בזה דעתם, כמו שהוא האמת, שאין הנבואה פועל בגזרתה אבל היא כלי לגזר אלה, כמראה הכוכבים שתאיר כפי השעור שנא' גם מקבלי' כאמור הנביא רוח ה' דבר בי ומלתו על לשוני. ר"ל שנשאל, ותבא על לשונו בנבואה, ואין לו בחירה בהם כלל, ולכן יצחק בברכותיו לא יהיו הדברים מאתו, לא מכ"ש, והוא יסדר ויורה את הדברים בפיו לברך את יעקב, וחיה הענין כזה, דומה לדברי הטבעיים שאם הזורע היתה כונתו לזרוע שעו' ונטעו לקח חרע מעורי' אין ספק כי הארץ תוצי' שעורי' ולא חטי'. כי אין הדבר תלוי בכונתו, כי אם בזרע שנזרע, והארץ הו' כלי נוראה, ואין כן ששבין בספר הנדרי' שנדרתי בשאלה לפי שאדם בהפועל פעולתו אלא כלי כאותה פעולה, ושכן יהיה יצחק כברכות שהקבלי' לפנע' סרכון האלהי ונגרתו, ולכן השכינה הכרוקה בתפלה שהיא, אשר עשתה לקיים דבר השם, ונגרתו אשר נודע אליה, והותרו בזה השאלות הה' והו'. והנה לא רצה הב"ה שיברך יצחק את יעקב על כרחו, שלגרש את עשו אשר אהב שיברכתו, כן יתעבב בזקן ימים רבים, ולא יוכל להכחס, ולא תפול בו הבואה בת הברכות ויתגלגל יצחק, ואין הנבואה שורה מתוך עצבות, ולכן הביאו לשבוע שהיה מברך את עשו, כדי שיברך יעקב בשמחה ונשמת לבב. והשכיח שהבב זה שהיה עבות ערמוני, לנוע אינה כין שני האחים התלה, כדי שיהיה עשו שנה אחו ושמם ועשו של הק"בה, ליכר בו את ישראל כשיבואו, שכבר זכר זה הר"ן בדרשותיו, והותרו בזה השאלה הז'. אמנם בסתר השאלה הח', כבר השב הרא"בע שלוא

בברכות תפלה, ושיננוהו במקום השאלה· והנה התשובה מזה שכאמר כזה הוא, שמה שאמרו שהברכות הם דבר מורכב מהתפלה, והגדת העתידות שהכהן יראה העתיד להיות, ויתפלל אל השם שיגיע כמוהו, וידמה הנוק שנשתברך ממנו, וזה באמת בלתי מספיק, לפי שנשאר לחלק בין ברכות הצדיקים שאינם יודעים העתידות, לברכות הנביאים היודעים אותם· והנה ברכת הכהנים לא היתה עם ידיעת העתיד, גם כי יצחק יקשה למה לא התפלל על עשו שיצליח יותר מיעקב, ולמה לא אמר לעשו שהיו דבריו הגדת העתידות ושהוא לא עשה דבר בברכתו ליעקב, ועל כן אין לו לשנוא אותו, ולא להתרעם נגדו, כי כאשר דבר מלך שלטון· אבל אמתת הענין הוא הוא, כפי מה שביארתי למעלה, שהברכות האנשים אלו לאלו, בין שיהיו נביאים, או חסידים ואנשי מעשה, אינן אלא כונת הנפש למבורך, ותפלה לה' יתברך, שישפיע עליו השפע, וזה לפי שהשפע העליון נשפע על המקבל בהדרגות ואמצעיים, וצריך שיהיה המקבל מוכן אליו, וכבר לא יהיה המקבל מוכן מצד עצמו, ויכינהו המברך בתפלתו, ויהיה המברך הכח האמצעי בהורדת השפע ההוא, ולזה היו המברכים סומכים ידיהם על המבורכים, כדי להכינם לקבל השפע והטוב ההוא, וכאלו הנביא או הצדיק ההוא נגזר להמשיך השפע על ידו, וכמ"ש קח לך את יהושע בן נון במדבר כ"ז
איש אשר רוח בו וסמכת את ידך עליו, והנה יצחק לפי שהכיר וידע שהיה עשו בלתי מוכן לקבל השפע האלהי כפי מעשיו, רצה שיתגדל בצידתו ויאכלה כדי שיהנה ממנו ותתברך נפשו בו, וקודם מותו יברכהו, כלומר יתפלל עליו אל השם ויכינהו באופן שיקבל את הטוב מאת האלהים, כאשר נשבע לאברהם, וכאשר בא יעקב ועמד על רגליו, והצדיק סמך את ידו עליו והכינהו והתפלל עליו בדבקות עצום, ידע שכבר חל עליו השפע האלהי, ושלא נשאר בו כח להסיר שעליו השפע שכבר נשפע· כי המברך איננו אלא כלי· ונשתמש בו כלי, איך יחזור השפע שכבר נעשה, והוא כמו מי שעושה צנור להכנס אחר כניסת המים, שאף שיסתלק משם הצנור, לא יחזור המים שכבר נכנס, ולזה חרד יצחק חרדה גדולה ויאמר מי איפה הוא וגו', כלומר אין בידי להפסיק ולהסיר השפע ההוא שכבר נשפע על ידי· וזהו אמרו ולך איפה מה אעשה בני, ר"ל שכבר הגיע לו על ידי כפי הכנתו, כל השפע ההוא, ואין כח בידי להפסיקו ולהסירו ממנו· ובעבור שהיתה יודעת כל זה הענין בברכות, השתדלה שיתברך יעקב, וצותה אותו שיעשה גם כן מעשה עבודה לאביו, ושיעשה שני שעירי עזים, ויתן לפניו לאכול, באופן שהוא יתפלל עליו על אותה העבודה, ויכינהו מתוך תפלתו וזכות. ומוסיפה בדבריה ואברכך לפני ה' ושלא אמר יצחק לעשו שלא תהיה הברכה ההיא קלה בעיניו, כי לבריאות סמוכה למיתתו תהיה לפני ה' ולדבקותו, ולכן יהיה כחה רב כיד המלך· ואם יתברך עתה מלפני השם, תתקיים בו ובזרעו לעולם, ואין לעשו תקוה לפניו· כי בכוונתו מוכן מעצמו ותוכף שכנתו בכח ברכת אביו, ויפול בו השפע, ומי ישיגהו, וכבר הספקים כנגד נגד זה, ב"רן והנמשכים אחריו, ואם לא השלימוהו כזה האופן, והותרה השאלה הו':

ויאמר יעקב אל רבקה וגו' עד ויהי כאשר כלה יצחק. הנה יעקב בצדקתו, פחד מאד שלעבור המורא שראוי בכבוד אביו ולכן אמר לאמו הלא ידעת שעשו אחי איש שעיר ואנכי איש חלק, ואף על פי שאבי אינו רואה, אולי ימושני בדרך מקרה, שיקרב אותי אל עצמו לנשק לי, או לשום ידיו על פני בדרך חבה, כאשר יעשה האב לבנו, וימצאני חלק ויכירני, ויאמר כי אני מכחש בו ומתעתע בעיניו, ויהיה זה סבה שיקללני, ולא שיברכני, רוצה לומר כי סבה עתה אע"פ שיברך את עשו, אפשר שגם כן יברך אותי ברכה מה, אבל אם אעשה זה יקללני ולא יברכני כלל· והנה לא חשש יעקב לענין הקול, כי אם למשוש השעירות והחלקות, לאחת מב' סבות· אם מפני שלא יצטרך לדבר אל אביו כלל, כי אמו לא צותה לו שידבר דברים לאביו, אלא שיביאם לפניו לאכול, ואם מפני שיוכל לשנות את קולו ולהדמותו לקול עשו, כי יש אנשים יעשו זה במלאכה· או שהיו עשו ויעקב דומים בקול, ושזה שאמר הקול קול יעקב, איננו אלא שהיה בלשון רכה, כמו שפשט רש"י· או משפט כמו שכתב הפילוסוף בספר הנפש, שיש לחושים מוחשים ראשונים כמו השחור והלבן, ושיש שניכרים לראות, והקול אצל השמע, והשמוש והקור או השעירות והחלקות, למשוש וכן לאחרים· וכאלה המוחשים הראשונים לא יפול הטעות בשום פנים· ויש בהם מוחשים שניים, כאלו תאמר שזה הרואה או המדבר, שזה פלוני, והמספר והתנועה, ובהם כבר יפול הטעות, כמו שההולך בספינה יראה את הארץ מתנועעת· ולכן לא היה הקול אצלו את ענינו, אלא המשוש, לפי שהיה מוחש ראשון, והכרת האדם בקולו הוא מוחש שני, ורבקה השיבתו עלי קללתך בני, ולי בפירושו שני פנים· הא' שאמרה אם אביך יקלל, הנה לא תהיה קללתו אלא למי שעשה זה, ואתה ששמע מדבריו לעשות זה לא עשית דבר, אלא ששמעת דברי ואני שעשיתי ואני עשיתי הכל, ולכן עלי תהיה קללתך, וכדי שתנצל מקללתו, עתה שמע בקולי ולך קח לי, רוצה לומר עשה זאת איפה בני לענייני, לא לאביך, ובזה לא תנצל בקללתו· וזהו פשט ולך קח לי· והפן השני הוא שרבקה ידעה שאם יצחק ובכוונתה לא היה לקלל שום דבר, כדרך תפלה, להביא עליו גזרות רעות ורעות, אבל מה שיעשה בעת הכעס ההוא, שיחרף ויגדף בדברים למי שיכעיסהו, גם הנוחים נקראים קללה, כמו שאמר והוא קללני קללה

בעברה, והכתוב העיד שאמר לו הנה כי איש מדנים ואיש הבליעל ולכן שם
אמרה רבקה בפסוק יקלל אותך לא תהיה קללתו כי אם עלי, ואמר לך כן כפום הגדרות, שלא ידעתי שאתן השוטה יעבור כזה, ואם כן עלי תהיה הקללה, שיתן לך בחרפו ובגדפו אותי, ולכן לא תמנע ממני, ושמע בקולי· והותרה בזה השאלה הז'· וכבר הכתוב שעשה יעקב כדבר אמו, ושהלבישתו אמו בגדי עשו שהיו עמה בבית, והנה אמר הכתוב עשו בנה הגדול ויעקב בנה הקטן, להגיד שעם היות עשו בנה הגדול, ורוב האוהבים יאהבו בבכור בנם הגדול, היא לא עשתה כן כי בדעתה, רצון השם ועזרתו עשתה כדי שיתברך בנה הקטן ולא הגדול, ויבא את המאכל לאביו, ולפי ששאלו מי אתה בני, הוצרך יעקב לדבר ולהשיבו אנכי עשו בכורך עשיתי כאשר דברת אלי וגו', והוצרך רש"י לפרש המלות האלה, כדי שלא יאמר שקר, וכו' יעקב לאביו כמ"ש לו, ואני אומר שאחרי שקנה יעקב הבכורה מעשו, והוא אמרם לו ברצונו, היה בידו לומר לאביו אנכי עשו בכורך, כי הוא היה כבר הבכור, ונקרא בשמו, ואם יצחק כוון זה שאמר לעשו, כדי לברכו מאחר שהוא הבכור, היה ראוי להתקיים הכל ליעקב, ולזה לא נצטרך לומר אנכי עשו בכורך, כי לו משפט הבכורה, ואין ספק אצלי שיצחק כוונו לכל דבר, אם היה הוא עשו או יעקב, ולכן הקשה לו ראשונה, מה זה מהרת למצוא בני, כאלו היה חושב שלא הלך לצוד בשדה, והוא השיבו כי הקרה ה' אלהיך לפני, שהיתה כוונתו שהקרה לו את אמו, שהיתה צידתו בזה, ויצחק לקח הדברים בפשוטם לענין הצידה· עוד ביאר לו הספק יותר מגולה, באמרו גשה נא ואמושך בני האתה זה בני עשו אם לא· וכאשר הרגיש בחוש המשוש שהיו ידיו שעירות כידי עשו, אמר הקול קול יעקב, והידים ידי עשו, ולפי שהיה נבוך, אם יאמין לאות הקול, או לאות המשוש, לכן אמר הכתוב ולא הכירו כי היו ידיו שעירות עם היות שהוא הרגיש שהיה הקול קול יעקב, הנה לא כן אמרת שהיה יעקב, ולא הכירו באמתות· ואמרו עוד ויברכהו, אין ענינו שברך אותו בפועל, אלא שגמר בלבו לברכו, וכדי לבחון עוד בחינתו, שאלו פעם אחרת, אתה זה בני עשו, כדי שיכירהו בדברי תשובתו, ויכירהו עוד בקולו· אבל יעקב השיבו מלה אחת בלבד, ולא האריך בדברים אבל אמר בלבד אני· ואז הזקן האמין יותר בחוש המשוש, ולהיותו מוחש ראשון, משמוע הקול שהיה מוחש שני, כמו שביארתי, ולכן שאל את המאכל ויאכל וישת, גם אחרי המאכל מפני הספק שהיה בלבו, אמר לו גשה נא ושקה לי בני, והיתה כדי להריח את בגדיו, ובשמשם גם בזה חוש הריח, אם ריח בגדי כריח שדה אשר ברכו ה', כלומר אם אין זה עשו, כאשר בו דומה לו בענינים ראה כי ריח בני זה כריח שדה, וזה יורה שברכו ה', ר"ל לבנו זה, ושהיה האלהים לברכה, ולכן ויברכהו בפועל, אחר שזה כלו שיצחק היה מסופק אם המתברך היה עשו, או יעקב, ועם כל הספק ברך, והוא הראיה, שלא היו הברכות ההן נתונות בטעות ושלא ידעת, כי כבר היה יצחק מסופק אם היה יעקב, אבל שהשם שם בפיו והעיר רוחו לברכו, ושמסכי אותו הספק ברכה הדיוטות השם, ועם זה הותרה השאלה הז'· ואמנם מה היו הברכות האלה, אין ראוי שיהיו בלבד אותם שאמר הכתוב ויתן לך האלהים וגו' שלא יעזרו הברכות ההם שיהיה המתברך בעל בריות גלדים, מיוחד להצלחת הנמשך ושיהיה הוא יורש את הארץ כפלאת ה' ... כלו בכלל כמ"ש ויברכהו ומברכיך ברכתם, היא ברכת אברהם, וכמ"ש ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו, ולא פירש במה ברכו, לפי שסמך על מה שתורה שם שברכה שאמרת בראשו של אברהם· וכן אמר יצחק ליעקב, ויתן לך את ברכת אברהם, וכן אמרו כאן ויברכהו, כולל הברכות הנפשיות הנכבדות, ואמרת אלהים לאברהם בגלוי אשר ויברכהו והברכה היא הירושה ושבירך השם לאברהם שברך השם ליצחק אחרי מות אביו· אבל בעבור שבטוחו ... קנין ... והשמירות ... שיצחק ברך את בנו בטובות האמתיות שהן ברכת אברהם, הוסיף לברכו עוד בטובות הגשמיות, ולכן אמר בפסוק בו"או העטף ויתן לך האלהים וגו', ר"ל ועוד יתן לך האלהים הטובות האלה שאזכור· ואפשר לומר עוד בזה שיצחק פתח בברכתו בטל השמים, לרמוז על ההשגחה האלהית והדבקות העליונה והוא אשר קרא טל השמים, ע"ד או"ל טל שעתיד הקב"ה להחיות את המתים ובאמרו ומשמני הארץ, רמז לארץ ישראל, שהיא ארץ זבת חלב ודבש, קראה משמני הארץ, וברכו גם כן בברכת אברהם, שהיא סיבה לדבקותו והשגחתו וירושתו את הארץ הנבחרת, והיתה ברכתו בו"או ויתן לך, לפי שחוזר למה שאמר ראה ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה', רוצה לומר אשר ברכו ה' לבני זה, כמו שפרשתי, ולכן יתן לך האלהים שתי הטובות ההן האלהיות אשר נתן אלהים לאברהם, שהם מטל השמים ומשמני הארץ, כי לקחת ההשגחה שפע עליון, והגם ירד האש ה' מן השמים, קראה טל השמים· ואמנם למה אמר משמני הארץ ומטל השמים, לבועה אחרת, כמו שיתבאר, וכפי כל אחד מהדרכים האלה, כתיישב זה הענין, והותרה השאלה הי'· ואם נפרש השמים וכן הארץ כפשוטן, הנה ברך אותו בברכות האלה, אשר יבור על ומשמני הארץ ורוב דגן ותירוש, והוא"ל דברי אשר זכר, ולפי שרבה הוקבל ברכת כזה מדה כנגד מדה, על זה נעשה לו שם באכילתו, וזה כי הוא שכר הדברים שהקריב לפניו, וראה שהיה בהם מים לרחוץ את ידיו קודם המאכל, וגם למנביל לתבשיל המטעמים, ובשר דגן ושמן ובגדי עזים והלחם אשר עשה לפניו, והיין שהשקה אותו, והעבודות והכבוד אשר עשה לו· ובנגדן ברכו

כי כעבור השדה / אמר ויתן לך האלהים מטל השמים / רוצה לומר כל מה שתבורך בארץ המוסר / יתן לך האלהים אותו / וזכר הטל / לפי שהם מים של ברכה / כדבריהם ז"ל. וכנגד הבשר / אמר ומשמני הארץ / רוצה לומר שיתן לו הא-ל ארץ טובה ורחבה / זבת חלב ודבש. ועל הלחם שהביא לפניו / אמר ורוב דגן. ותירוש / אמר על היין. ואמנם בעבור העבודה אשר עבד לפניו. אמר יעבדוך עמים וישתחוו לך לאומים. ולא די הזרים / אבל גם בעבדך קרוביך תהיה תמיד שר ואדון / והמאמר הזה מורה / שהיה יצחק חושב שהיה יעקב / ולכן אמר לו הוה גביר לאחיך / ר"ל אם אתה יעקב / עם היות שאתה הצעיר / תהיה אתה גביר לאחיך הגדול ממך / וישתחוו לך בני אמך והם לבן וכל בית בתואל או אמר בני אמך / על כל בני האמהות שבני הבנים הרי הם כבנים. ואם היה עשו המתברך / מה צורך שיאמר לו הוה גביר לאחיך / כי בידוע שהיה בכור כשיהיה גביר / אלא שהיה בדעתו ובלבו ואמר איני יודע אם אתה עשו / או יעקב אבל תהיה מי שתהיה / הוה גביר לבני הקרובים אליך מצד האב / וישתחוו לך הקרובים מצד האם / ומי שיערער בברכתי ארור יהיה לעד / ומי שיקיימנה יהיה ברוך / וזה טעם הברכות שאלה כוה המוכן. והנה נתן יצחק ברכותיו בשם אלהים / כמו שאמר ויתן לך האלהים / ולא בשם המיוחד / וכן אמר אחר כך ליעקב ואל שדי יברך אותך ונאמר ויתן לך את ברכת אברהם אשר נתן אלהים לאברהם / להגיד שהיו ברכותיו תנאיות / כפי הכנת המתברכים / ובהיותם טובים וישרים בלבותם / יזכו להם / ואם לא יהיו כן / לא יחולו עליהם / וגם מזה הצד לא היה אפשר שתחול ברכת אברהם ויצחק על עשו / לפי שניתנה בשם אלהים / המורה על מדת הדין / ואם היה זכאי / היה מן הדין שיקבלה / ואם לא לא תחול עליו / כי פלס ומאזני משפט לה' בדבר הזה / ולא לפניו חנף יבא :

ויהי כאשר כלה יצחק ונו' עד וישטום עשו את יעקב / ספר הכתוב מטוב הודאן יעקב / שלא בא עשו בבית יצחק אוכל סעודתו / ולא בהיותו מברך אותו / כי אלו בא אז / היה מערער ומערבב הדבר כלו / אבל בזמנו גדול כאשר כלה יצחק / ויצא יעקב מפני אביו / ועשו בא עם מטעמיו כאשר נזכר / וחז"ל אמרו שבעוד יצא יעקב אשר הפתח / וכאשר בא עשו את הדלת להכנס שם / היה זה נכנס / וזה יוצא / וז"ש אך יצא יצא / והנה יצחק / שאלו מי אתה / אולי שחשב שהיה עשו הראשון שכבר נתברך / ושבא יעקב אחריו לשיברך אותו גם כן וכאשר אמר לו אני בנך בכורך עשו / נתאמת ליצחק שכאות אשר ברך היה יעקב / כמו שנסתפק בו / אבל מיראתו את עשו בנו / שהיה רשע ובליעל וזוני / הראה עצמו כאלו לא נסתפק בו מעולם / ולכן חרד חרדה גדולה / ולא הכיר לעשו דבר מהספיקות אשר עשה / ואמר בתמיה מי איפה הוא הצד ציד / רוצה לומר מי לבו פה איש יודע ציד / שהלך והביא אלי / כי אין לבנו בנים יודע ציד בלתך. ואולי אמר מי איפה הוא כלומר מי הוא / ואיפה הוא כי עתה היה כאן ועתה הוא נעדר. ואם תאמר שהיה איש ציד ממון / איך הביא אלי את בידו לאכול / כי זה לא יוכח כי אם לאחר זמן. ועוד אני רואה פליה פליאות / והוא אמרו ואוכל מכל / ר"ל שאני זקן כבד כבחי' / ועושים לי מטעמים / כדי שאם לא אוכל מזה / אוכל מזה / אבל עתה אכלתי מכל המטעמים / יותר מן המורגל לאכול. ועוד כשנתי בזה פליאה רביעית / והוא שנעשה כל זה במהירות כהרף עין / בצידה / ותיקון המטעמים / והאכילה / והוא אמרו בטרם תבא / רוצה לומר מהירה / ואחר כל הדברים האלה כודמנו / ואברכהו כאשר היה עם לבבו / ידעתי בני ידעתי / שיתקיימו בו ברכותי בהכרח / כי לא לחנם נתחברו כל הענינים האלה / אלא שהיה דבר גזור מאת האלהים. וזהו אמרו גם ברוך יהיה אינו תפלה / כי אם היה מתפלל שיבורך יעקב / היה עשו מתרעם עליו / אבל אמר זה כשופט על הדברים אשר זכר. והנה עשו / למה שראה חרדת אביו / הבין שהיה מתפרש שהברכה אשר ברך / אבל לא הבין דבריו / ושסב שהותה כונתו באמרו גם ברוך יהיה / שהבין שהמתברך הראשון הביא גם כן ציד / ועשה ג"כ מטעמים כמותו / והיה דינו גם כן שיתברך / שהותה החרדה / לפי שהיתה כוונת יצחק בתפלה לברך את עשו כלבד / ועכשו בהכרח יתברכו שניהם / ולכן אמר לאביו ברכני גם אני אבי / כלומר כיון שאנחנו שנינו עשינו את העבודה הזאת / נהיה שנינו מבורכים / אע"פי שאני בכורתי היה ראוי להיות יחיד בברכה. ויצחק השיבו בא אחיך במרמה ויקח ברכתך / רוצה לומר בני / לא הבנת דברי / כי אין כונתי להכריח שתהיו שניכם מבורכים / אלא לאחר שזה כבר ציד / היה אחיך יעקב שבא במרמה לפני ויקח את הברכה שהייתי רוצה לתת לך / והיא ירושת הארץ ונבואת השכינה והברכה אשר נתן אלהים לאברהם / ואם הוא כבר לקחה / איך תוכלו שניכם בה / ועל זה אמר עשו שני מאמרים / אחד בהתרעמו מיעקב / הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמים כלומר שמו מורה עליו / שהוא לשון עקבה ומרמה / שנדבר הוה עקבני ורמה אותי פעמים / שהם שני פעמים / שבכורתי לקח בגנבותו / ועכשו שבא לעקבני / שלא לקח הבכורה אלא לזכות בברכה / וזה שאמר ויעקבני זה פעמים / כלומר בדבר הזה שני פעמים. והמאמר השני אמר כנגד אביו / וזהו ויאמר הלא אצלת לי ברכה / והוא כמשיב את אביו / שידע יעקב כי אי אפשר שלא יכירהו בקול או במשוש וכיון שרצה לברכו ברכת הבכור / אי אפשר שלא אצלת סוס ברכה לתת לו בבואו / ועל כן אמר לו יצחק הן גביר שמתיו לך / רוצה לומר היעלה על לב אדם / שגם שיהיה רצוני לברך את יעקב / ושהייתי גוזר שיהיה לך לגביר ואדון / אם הייתי מכירו / זה בלתי אפשר / אלא חשבתי שאתה היית / ולכן הייתי נותן לך האדנות / אבל גם זה יורה שהיות י"י היתה זאת / מפני שנתת לו בכורתך / כי זה לא היה יודע יצחק עד אותה שעה / כאלו אמר אם אתה נתת לו את הבכורה / מן השמים הוכיחו שיהיה לך גביר / וכל שאר קרוביו שהם בני עשו / יהיו לו לעבדים / ואלבד אתה ברכה פתוחה / ברכת אברהם שנתתי לו / גם שהכתיו כלומר נתתי לו לעזרים וסומכים את ברכתו / שיהיה לו רוב דגן ותירוש. ולך איפה מה אעשה בני / כלומר שכם אתה / ודע נא וראה מה אוכל עשותו ואעשה לך. ואמנם תשובת עשו על זה / הברכה אחת היא לך אבי וגו'. פשטו המפרשים שהוא בתמיה / כלומר וכי הברכה היא לך / שלא תוכל לברך כי אם ברכה אחת לאיש אחד. ברכני גם אני בברכה אחרת / זולת אותה שברכת אותו. ולדעתי הוא מאמר בניחותא / מודה אני לפניך / שהברכה העקרית שהיא ברכת אברהם / אחת היא לך אבי / ושא"א לחלקה ליעקב / וכי היא היותה כלה שלך / וכיון שנתת אותה בכתם ליעקב / תפי לו / אבל תאמר דברים שהשכת אותו / ברכני גם אני אבי / כי הם יקבלו הפחות והיתר / ותוכל לתת לי מכלי הכר מעכו מה שנתת לו. ואז הזקן אמר לו הנה משמני הארץ יהיה מושבך. וכפי המפרשים ברכו שתהיה ארצו שמנה ודשנה / ושיהיה גבור חיל בחרבו / אבל לא כנגד אחיו / כי אותו יעבוד / וכאשר יחטא זרע יעקב / יפרוק עלו מעל צוארו / וזהו והיה כאשר תריד כפי אונקלוס / ואני חושב / שהזקן הודיעו בזה ד' עתידות גדולות / האחד הוא שבה משמני הארץ יהיה מושבך / והתכונן שלא אמר יהיה ארצך / אלא יהיה מושבך / ועדו שעם היות ארצו הר שעיר הר שמם / כמ"ש בנביא הנה מכה שזרעו יתיישב בארץ שמנה ודשנה / שתמיד ירד עליה טל ומטר לשובע. וגם נתקיים היעוד הזה בזרעו לימים הבאים / וכבר ביארתי זה בביאור דברי בביאורי לספר ישעיהו בפרשה קרבו גוים לשמוע / ובהוכחת ישעיהו שלכדו חז"ל בכמה מקומות / ויתר דברי המספרים שכתבו דברי הימים לעמו / והנודע הכנות היא. באמרו ועל חרבך תחיה / יעדו שיזכה להתיישב בארץ שהיא כבשו ובגבורת חרבו / ובכלל שאמרו שימלכו בני אדום שהם ימשלו בכל העולם / כאותן שעל חרבם ימשלו מאותה הארץ שיתישבו בה. וגם זה נתקיים כמו שנודע מספורים. וההודעה הג' היא באמרו ואת אחיך תעבוד / רוצה לומר שזרע עשו יהיה משועבד ונכנע לזרע יעקב / כי בהיות בארצם הטבעית / יעבדו לזרע יעקב / ונתקיים זה כל ימי דוד ושלמה ורחבעם ואביה ואסא מלכי יהודה / שלא היה מלך באדום אלא נציבים / מתחת ידי מלכי יהודה. עד שיהורם מפני חטאתיו / פשע אדום מתחת ידו / וימליכו עליהם מלך. וגם בימי בית שני / נשתעבדו האדומיים לישראל / כמו שזכרתי במקום. וההודעה הד' היא אמרו והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך / ותריד הוא כמו תמשול, ואמר כאשר תריד ותמשול באומות משמני הארץ / אז תפרוק עול יעקב מעל צוארך / כי לא תהיה עוד משועבד אליו / כמו שהיה בהר שעיר שהיא ארץ אדום עצמה / וגם זה נתקיים. באמנם באחרית הימים / יפארו בני אדום לשעבודם / ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו / ולכן תמצא באולתינו דבקה עם פרקן מזה / ובזהו השאלות הי"ג הי"ד.

וישטום עשו את יעקב עד סוף הסדר. בשל הכתוב שבשאר גלה עשו איבה גדולה / ורצה משטמה על יעקב / ואמרו על הברכה אשר ברכו אביו / אמסוב שמור לשו / ויורה על הברכה אשר ברך אביו לעשו / כי שמפני שיצחק ברכו ועל חרבך תחיה/והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארך / חשב עשו כי בחרבו ינקום נקמתו ויפרוק עלו מעל צוארו / ולכן בעבור הברכה אשר ברכו אביו שמה בעיון / וחשב משכנו להרוג את יעקב / ואמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את יעקב אחי. אבל עניינו שעשו לא היה רוצה להעציב את אביו במות יעקב אחיו / ולא גם כן עד אחרי מותו. כי אולי במות יצחק / יברח יעקב / ולא יוכל להרגו ולכן חשב שיקרבו ימי אבל אביו ומיתתו / ובשעת המות בהיותו נוסע / שלא יפרד יעקב משם ויהיו כלם מתאבלים כיותינו / אז יהיה לו זמן מוכן להרגו / וזהו יקרבו ימי אבל אבי / ולא אמר ימות / כי היה דעתו לעשותו באותה שעה שאדם לא יתן את לבו שאחרים אוהבים יקרבו ימי אבל אבי שלא אמרו על מיתת אביו אלא שעכ"פ רצוני שיקרבו ימי אבלו / שאת אבל על בני יעקב / כי הוא יהרגהו ואז יתאבל עליו אביו. ועם היות שהוא היה נוקם ונוטר בלבו / אין ספק שגלה לבו לאחד מאוהביו / כדברי הרא"בע על ויוגד לרבקה / ואמר בטתו כזה בנה הגדול / ויעקב בנה הקטן לגלות שבין עשו שעם היותו בנה הגדול / היה חפץ שיקרבו ימי אבל אביו / כדי להרוג את יעקב עם היותו אחיו הקטן / שהיה לו לרחמו ולרחם עליו בהיותם אביו / והמתרס בזה השאלה הט"ו. ולזה אמרה רבקה ליעקב / הנה עשו אחיך / מתנחם לך להרגך / רוצה לומר מתנחמין ובהתראה שעשו אחיך / מכין לך על מיתת אביך היא להרגך / ווה מתנחם לך. או יהיה פירושו / הנה עשו אחיך מסביר לך פנים כאלו כבר התנחם מהברכות / אבל אין זה אלא כדי להרגך / ושלא תשמר ממנו ותבטח בו / ושלכן יברח משם וילך בית לבן אחיה / שלבן היה גבור וגבור חיל ויהיה לו לחסה ולמשגב / ויצילהו מעשו / אף שילך שמה אחרי ולפי שעשו בעבור שידע איך נעשה הענין כלה ביום לו מצה שהוכה עם אמו ועם יעקב אחיו / ולכן אמרה הצדקת עד אשר תשוב חמת אחיך / רוצה לומר שהיה לו חמה על עניניה. ולא זו בלבד תמתין / אלא גם כן עד שוב אף אחיך ממך. או אמרה עד אשר תשוב חמת אחיך על הברכות, ועד שוב אף

אחיך תמיד ושכח את אשר עשית לו בענין הבכורה · ולפי שיעקב היה אמיץ לבו בגבורים / כמו שנראה מגלילת האבן / שהיו צריכים כל הרועים לגללה / והיה אומ' אם יבא עשו להרוג אותו, שהרגהו אמו לומר לו / למה אשכל גם שניכם יום אחד · ר"ל שאם תמיתהו יהרגוך בניו, וזו התרת השאלה הו"ו · והנה רבקה לא רצתה לגלות ליצחק אמתת הדבר משטמת עשו / והיותו מתנכל להרוג את יעקב, מפחדה שיצעק בגדה ויקללהו שהוא כוונה כל פרעה כזאת / ונגלה הדבר בגדול כזה, כשלשה תדנים בין אחים אבל שנאה מפני השלום / ואמרה לו ענין הנשואין / שלא יקח יעקב אשה מבנות כנען, כאשר היה הדבר בקורא ליעקב וזהו שלא יקח אשה מבנות כנעני / ושילך בית בתואל אבי אמו / והנה הדריכו ללכת אל בתואל לפי שהיה זקן / ובענת זקנה אשה הראויה לפי כבודו / אמנם רבקה שהיתה בוטחה בהליכת יעקב / כדי לברוח ממשטמת עשו / וזהו שילך אל לבן שהיה בחור וגבור / לא אל בתואל אביה שהיה זקן / וכן עשה בפועל / ולפי שיעקב לא היה בידו נכסים וממון ולא שכרת אנשים ללוותו בדרך / ולכן ברכו אביו ברכות מתיחסות לענינו / באמרו ואל שדי יברך אותך / זה בענין הנכסי' / ויפרך וירבך זה בענין הבנים, ואמר לקיים לו או כאותה שעה הברכה אשר נתן לו באמרו ויתן לך את ברכת אברהם וגו' / לרשתך את ארץ מגוריך אשר נתן אלהים לאברהם · וכדי שלא יחשוב מנדם יעקב מפני עשו שדם אדום / אמר הכתוב שהלך פדנה ארם אל לבן בן בתואל הארמי / כי לבואו בחור / הלך אלא במצות אביו, גם מפני שבוא ישים שלום ביניהם / לבהיותו אחי אמו אם יעקב ועשו / כי מפני זה היה לבן טוב הקורבה לשניהם / ואם היה הולך בבורח / היה הולך למקו' אחר, שלא היה לעשו בו יד ושם · והותרה בזה השאלה הו"ז והי"ח / וזכר הכתוב שלא הרגיש עשו בהליכת יעקב / שהיה בבורח ממנו / אבל מה שהלך לקחת אשה / וזהו וירא עשו וגו' / והנה ענין הפסוקים כלמם זכר הברכה פתי פעמים · כלו' שעשו ראה כי ברך יצחק את יעקב / רוצה לומר כשהגיה לו הפעמים, כמו שנזכר למעלה, ושמע בהיותו מבורך כן לבניו / שלח אותו פדנה ארם לקחת לו אשה משם / ושהיה זה בברכו אותו עתה בעת הליכתו / שצוה אותו בצוותו אותו לא תקח אשה מבנות כנען · וראה גם כן ששמע יעקב אל אביו ואל אמו / והלך שם לקיים מצותם / כי גם זה מכלל וירא עשו / ואינו ספור המאורע / כי אם מה שראה עשו · וראה עוד עם זה ששמעו כפי הדין / לפי שראה שהיו רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו / ולא זכר אמו / לפי שאינו חושש לאמו בעבור מה שעשתה כנגדו / לברך יצחק את יעקב · ובראותו עשו כל הדברים האלה / חשב בלבו שבעבור נשיו הפסיד ברכותיו / ושהיה היותו בעוכריו גם אביו / ולכן הלך אל ישמעאל לפי שהיה בן אברהם / ולקח את מחלת בתו לאשה / וגם בזה שכל ידיו / לפי שאם היו רעות בנות כנען / ובעבורם הפסיד את ברכותיו / הי' לו לעזוב אותם / והוא לא עשה כן / אבל לקח את מחלת בת ישמעאל לאשה על נשיו והוסיף בנשי' / שלא גרע ברעה / והותרו עם מה שפירשתי בזה / השאלות הי"ט והכ' האחרונות · והנה נשלם פירוש הסדר הזה / ותשבחה לאל אמן :

פרשת ויצא יעקב

בעבור שמסדר הפרשיות / לא עשה בסדר הזה בכלל פרשה / להתחברות הספור והתאחדותו / ראיתי אני לחלק מלאכת הפי' בזה / לחלק זה כפי ענינו / לשלשה חלקים / הא' בספור הליכת יעקב אל בית לבן / עד ושכנו עמו לעבוד עבודתו / וזה יתחיל מתחלת הסדר ויצא יעקב מבאר שבע / עד ויעבוד יעקב ברחל · והחלק הב' בישיבת יעקב בחרן / בעבדו את לבן בעד נשיו וצאנו / מתחלת ויעבוד יעקב ברחל / עד וישמע את דברי בני לבן · והחלק הג' בספור בורח יעקב לארצו / ושובו מבית לבן / מתחלת וישמע יעקב את דברי בני לבן / עד סוף הסדר · והנה זה הכוללת בהודעה שיעקב בהליכתו אל בית לבן / ובישיבתו שמה / ובבורחו משם אל ארץ מגורי אביו / תמיד לוהם כהשגחה האלהית / והיה י"י עמו / לא עזבו ולא הרפהו / אחר המלקים האלו / אבל בגבורות י"י אלהים לפרש החלק הראשון ואעיר בו על הספקות והשאלות כדרכי ·

השאלה הא' למה זה נזכר שם מקום ג' פעמים בפסוק אחד / ויפגע במקום ויקח מאבני המקום וישכב במקום ההוא · והיה ראוי שיאמר ויפגע במקום / ויקח אבנים וישם מראשותיו וישכב שם / לא שיכפל שם מקום · ?

השאלה הב' מה היה תכלית מראית הסלם / כי אם להשכילו וללמדו דברים עיוניים מדעיים בא האלהים / ולמה לא הראה כזה לאברהם וליצחק בכל הנבואות שנבאו / ולמה הראהו בכל הנבואות ההם בהיותו בדרך עיף ויגע / ויותר ראוי היה להראותם לו בבית אביו / או בהיותו אל שם ועבר / בהיותו שם בשובה ונחת / ומה הקשור אשר בהם עם הנבואה שנאמרה לו שם · ?

השאלה הג' באמרו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה / והיא שלא נאמר היעוד הזה על יעקב כאומו ופרטיותו / ואמרו ופרצת / כי הוא לא פרץ לכל רוחות העולם / ואם על זרעו נאמר זה / איך אמר ופרצת / היה לו לומר והיה זרעך כעפר הארץ ופרץ וגו' ·

השאלה הד' באמרו אם יהיה אלהים עמדי / כי איך היה מספק יעקב בזה שנאמר לו בנבואתו / והרי נאמר לו כאותה שעה והנה אנכי עמך / והוא אומר אם יהיה אלהים עמדי / וכאשר לו ושמרתיך / והוא מספק ואומר ושמרני / ונאמר לו והשיבותיך / והוא מתנה במספק ושבתי בשלום אל בית אבי · ?

השאלה הה' איך נעשה יעקב בנדר הזה עובד על מנת לקבל פרס באמרו אם יהיה אלהים עמדי ושמרני ונתן לי לחם ובגד / או יהיה לי לאלהים / שמכלל שאם לא יעשה לו כל זה / לא יהיה לו לאלה' / ולא יעבדוהו / ולא עשה אברהם ויצחק כן / אבל נתנסה כמה פעמים ועמד בנס · ?

השאלה הו' באמרו והאבן הזאת אשר שמתי מצבה / יהיה בית אלהים / וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך / כי הנה לא קיים זה ולא מצאנו שעשה שם בית אלהים / ולא שנתן מצאנו ובקרו מעשר לי"י כל ימיו · ?

השאלה הז' בספור הבאר והרועים / והאבן שעל פי הבאר / ונאספו שמה כל העדרים / וגללו את האבן מעל פי הבאר / והשיבו את האבן על פי הבאר למקומה / כי מה התועלת שלמדנו מהספור הזה בתורה / או בדעות / ולמה נכתב בתורה כל הספוריות האלה / והיה די בשיאמר שראה שם רחל / ושנשקה ונכר לה ·

השאלה הח' כמה שאמר לבן ליעקב אחר שספר לו כל הקורות אותו / שהשיבו כלכד אך עצמי ובשרי אתה / והיא תשובה קצרה / ושבלי ענין כפי הנראה / וכבר היה יודע יעקב שהוא היה עצמו ובשרו / בן אחותו רבקה / ומה הודיעו באומר הזה מחדש ·

השאלה הט' למה זה בחר יעקב ברחל / בהיותה הקטנה / ולא בלאה שהיתה הבת הגדולה / ואין ספק שהיה מהוגן לתת הבכירה לפני הצעירה / האם מפני שהיתה רחל יפת תאר ויפת מראה / שקר החן והבל היופי / ואם מפני שעיני לאה רכות / האדם יראה לעינים / וה' יראה ללבב / ולא היה ראוי ליעקב שיהיה נוטה לדברים האלו ·

השאלה הי' בתשובת לבן ליעקב טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר / כי הנה בתשובה הזאת לא אמר לתתה לו / גם לא שלא לתתה לו ולמה לא אמר לו אינו ראוי / אבל קח לך את לאה שהיא יותר טובה לך · והנני מפרש הפסוקים / באופן יותרו השאלות האלה כלם ·

ויצא יעקב עד ועד וישלום והנה כלם סובב הרנה · עם היות שלמעלה בסוף סדר תולדות יצחק / כתוב וישלח יצחק את יעקב / וילך פדנה ארם וגו' / הנה בעבור שספר אחריו מה שעשה עשו בנשיו / לכן הוצרך לספר עניני יעקב וקורותיו בבית לבן / ואיך לקח שם נשים והוליד שם בנים / ובתעסר קור והראה ואמר ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה · וכתב רמב"ן יצא ללכת לחרן / וכן פירושו הגאון רב סעדיה / כמו שזכרו הרא"בע / והוא כתב שאינו רק כמשמעו / ושב לבאר מה שקרהו בדרך · ונראה שהאנשים האלה שלמים הם אתנו / ששנו שבאמרו וילך חרנה / הגיע לחרן / ואינו כן / כי ההליכה תאמר לתנועה / וכל עוד שהאדם מתנועע / יקרא הולך למקום / וכשיגיע שם / יקרא בא / כי הביאה היא תאר להגעה / וההליכה לתנועה · ואם כן הפסוק כפשוטו / שהתנועע יעקב לחרן / ובהיותו הולך שמה / ויפגע במקום / ושהזכיר יציאתו מבאר שבע / להורות על סבת הנבואה הזאת / וההבטחה שהבטיחוהו השם / וזה שהיה קשה על יעקב צאתו מהארץ הנבחרת / ועזיבת אביו המוכן לדבקות והשלמות הנפשיי / ולכן היה מתפלל ושבתי בשלום אל בית אבי / והיה י"י לי לאלהים / ר"ל שלא יהיה כן בהיותו חוצה לארץ / ולכן זכר הכתוב עתה שיצא יעקב מבאר שבע / שהיה שם בית אביו / מקום מוכן להשגחה / וילך חרנה חוצה לארץ / מקום לבן ומלאו אנשים רשעים / לכן היה בלבו ספק על יציאתו זאת / ולפיכך רצה הקב"ה להבטיחהו בעזירה / ובהשבה אל בית אביו · והנה יעקב להיותו מצטער ביציאתו / לא היה רצונו לבא בעיר מושב ללון / ולא לשכב במטה / אלא ללון בדרך / כהערב היום / וספר הכתוב שקרה ליעקב הדין טוב / והוא שטעה בדרך / ובהיותו טועה ויפגע במקום / ר"ל באותו מקום ידוע הר המוריה שנעקד שם יצחק אביו · כמ"ש עליו וירא את המקום מרחוק / ויקרא אברהם שם המקום ההוא י"י יראה / שעליו אמר כאן ויפגע במקום כדברי רש"י / ולשון פגיעה / תבא פעמים רבות על מה שיבא לאדם במקרה שלא כיון אליו כמ"ש כי תפגע שור איבך / הנה להודיע שבא במקרה באותו מקום הנבחר / באמר ויפגע במקום · עוד אמר וילן שם כי בא השמש / להגיד שהיה ראוי לו שילך עוד / כי גם בלילה ילך האדם בזמן הקיץ / גם בכתוב לא יבוא כבא השמש / אלא בלילה / ועכ"ז לן יעקב מיד כשבא השמש / והוא המורה שבן השמים הנהיגוהו שמה / עם מאת י"י היתה זאת שנתעכב ללון שמה / עם היותו קרוב אל הזמן הראוי ללכת · עוד הודיע ענין שלישי / שעם היות המקום ההוא והעיר לא / בתוכה לשם / כמ"ש ואולם לוז שם העיר לראשונה · הנה יעקב לא רצה ללון בעיר / ולא לשכב בבית / ובדמשק ערש / אבל בשדה לקח מאבני המקום וישם / ר"ל אחת מהם מראשותיו / וישכב במקום ההוא / והוא המורה שגם בזה / מהשמים הניעוהו והפילוהו אלה / ונראה שזכר במקום ההוא / ר"ל בפרטי / אשר בו היה המזבח שנעקד יצחק עליו / ושאותם אבני שבבנה מזבח / שם מראשותיו / ולכן אמר ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו וישכב במקום ההוא / ר"ל המיוחד שזכרתי: ולהעיר על שלמות ההודמנויות הטובים האלו / שקרו לו בדרכו ובהדרכתו לראות המראה או החלום שראה / נאמר בפסוק הזה שם מקום ג' פעמים · ויפגע במקום / ויקח מאבני המקום / וישכב במקום · והותרה בזה השאלה הא' · או אפשר עוד לומר / שכיון הכתוב בזה לרמוז ולהודיע / שיעקב

היה

שזה הראשון שהתחיל להבדיל בית המקדש, ובמ"ש שהמדר אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב, אם אבא באהל ביתי וגו' · עד אמצא מקום לה' וגו' וכו' יפגע ליעקב, לפי שהוא הבדיל המקום ההוא, ויקרא לבנוס, ועל זה אמר ויפגע במקום, ר"ל במקום שהיה עתיד להיות בית עולמים, כמ"ש כי אם אל המקום אשר יבחר ה' ולפי שהיו עתידין להיות ג' בתים באותו מקום, נ"ס הבית אשר בנה שלמה, והבית אשר בנו עולי בבל, והבית שעתיד להיות יבנה ויכונן, לכן אמרה התורה כאן שלשה פעמים שם מקום, כי על הראשון אמר ויפגע במקום וילן שם כי בא השמש, שהראה בזה שבאותו המקום יבא השמש נר ואור שמן בעריפתו, כאמרו בית מקדשנו ותפארתנו · וכנגד הבית השני אמר ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו, לרמוז שהבית השני לא ימצא בתוכו האלהות כלכך בשלמות, כי יהיו שם מאבני המקו', ולא כל אבני המקום · וכנגד הבית השלישי שעתיד להיות, אמר וישכב במקו' ההוא כי בו תהיה השכינה והשלמה האמתית, אשר בזה נכלל שלשתם · הנה א"כ זכר כל מה שקרה ליעקב באותה לילה, להגיד שהיה סימן מה שקרה לו עם בניו, למה שקרה לזרעו. וא"כ, בענין מקום בית המקדש, כי היה כמ"ש חז"ל, כל מה שאירע לאבות סימן לבנים · והענין כלו, שיצא יעקב מבאר שבע מקום אביו, שהיה לו שם הכנה רבה לעבוד את ה', אם להיותו בארץ הנבחרת, ואם לסיבתו אצל אביו כנביא וצדיק ומשלם ביראת אלהים · וילך חרנה, שהבנד לו בשני הפנים האלה וכדי להודיע כי אין שעבור בית השם להראות את כבודו ואת גדלו, בכל מקום אשר יזכיר את שמו, פגע באותו מקום, והראה לו כל העתידות הנפלאות האלה ·

ויחלום והנה סלם עד ויקץ יעקב משנתו. המראה הזאת שהגיעה ליעקב, ראוי שנדע מה ענינה והוראתה וכוונה

ראוי' גם דעות חלוקי', הא' הוא למו"ל הרב ר' ... ז"ל בפירושו, ושבינו ושהודיענו את הכבוד הזה מעלת ארץ ישראל על כל שאר הארצות, כי כשנער שהיה יעקב יוצא משם, כדי שיכסוף תמיד לשוב אליה, והודיעו בזה מעלתה, שהמלאכים העולים לאדם בארץ הקדושה ההיא, אינם המלאכים העולים אותו חוצה לארץ, ולכן ראה אותו סלם, ומלאכי אלהים עולים ויורדים בו, להודיע כי באותו מקום עלו לשמים מלאכים שלוו אותו בארץ, וירדו בארץ אחרים לשמור אותו בחוצה לארץ · וכמה מדרשות דרשו במראה הזאת, אמרו רבנן פתרין קראי בסיני, והנה סלם זה סיני כמשמעו · מוצב ארצה, דכתיב ויתיצבו בתחתית ההר וכו', וכן דרשו אחרות דרשו עליהם · והדעת הב' הוא לר' אליעזר הגדול בפרקיו, שהראהו הקב"ה בזה ממשלת ארבע מלכיות ומעלתם וירידתם, ולזה ראה הסלם מוצב ארצה · וראשו מגיע השמימה, להודיע שאין השרים ישפטו ממשלותיהם, והמלאכים שראה עולים ויורדים, הם שריהם, כמו שנאמר בדניאל שר מלכות יון ושר מלכות פרס, שעלו כמעלת ממשלתם, וא"כ ירד ממנו, והבטיח ליעקב שהוא יהיה עם זרעו בכל אשר ילך ביניהם, ויצילהו מידם, ושמרתיך וגו', וכיון שהביאו הרמב"ן בפירושו · והדעת הג' הוא, שהביא הרא"בע בשם רב שלמה הספרדי, שהסלם רמז לנשמה העליונה, ומלאכי אלהי' מחשבות החכמה, והדעת הד' הוא להרמב"ן עצמו, שכתב שהראהו בנבואתו שכל אשר נעשה בארץ, נעשה על יד המלאכים, והכל בגזרת עליון, כי המלאכים אשר ישלח בארץ לא יעשו קטנה או גדולה עד שיתיצבו לפני אדון כל הארץ לאמר לפניו התהלכנו בארץ, והנה כל הארץ יושבת שלוה ושקטה, או שלחה חרב ודבר, ולא ינוח אותם לעשות גם כרצונם, והודיעו שהוא וזרעו לא יהיה ביד המלאכי', אבל יהיה חלק ה', ויהיה עמו, תמיד ישגיחנו, ולא יעזבהו להתנהג ע"י המלאכים, להיות מעלתו גדולה משאר הצדיקים, שנ' בהם כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך / והדעת הה' קניתו בדברי הרא"בע · ואין ספק שיש בו כיוצא שהספקות, איננו מזה המקום · וכפי דרכו, היה ראוי שיאמר יורדים ועולים, כי מלאכי עליון ראשונה ירדו, לדעת מה נעשה בארץ, ואח"כ יעלו להודיע לאלקים יתברך, ואח"כ ירדו שנית לעשות כאשר דבר עליך · והדעת הו' הוא לרב המורה שכתב בהקדמת ספרו מאמרו שהנה סלם יורה על ענין אחד · ומוצב ארצה יורה על ענין אחר · וראשו מגיע השמימה יורה על ענין שלישי · והנה מלאכי אלהים יורה על ענין ד' · עולים יורה על ענין ה' · ויורדים יורה על ענין ו' והנה ה' נצב עליו יורה על ענין שביעי · וכוונת הרב בזה, שהסולם הורה על אחדות הנמצאות, והתקשרם זה בזה, והיותם כלם כאיש אחד / ואמרו מוצב ארצה / יורה על ענין ההויה וההפסד, ... ואמרו וראשו מגיע השמימה, יורה שהגלגלים מושפעים והעליונים, ומניעים אותם בהויה וההפסד, כפי התנועות השמימיות, ומפאת ההויה וההפסד, נודעו שכלות המלאכות ההם · ואמרו והנה מלאכי אלהים, יורה על מניעות הגלגלים הנבדלים המניעים לגרמים השמימיים / כי כל התנועה, יש לו מניע, ואמרו עולים, יורה שיש למלאכים שכל עליון · ואמרו ויורדים, יורה שיש בהם עלולים · כי כל זה נכלל בסלם, וא"ש בגז"ל · ואמרו והנה ה' נצב עליו יורה על מציאות הסבה הראשונה, החופפת כמדרגה אחר כל ההקדמות והידיעות האלה · ולדעת הזה נטה הרלב"ג בפירושו שם המקום · והדעת הז' שמצאנו גם כן לרב המורה בפ"ו ח"ב מספרו, ובפ"ט מאמרו דברים מה, וראה שהיתה הכוונה בזאת להודיע השם ליעקב, שהסבה הראשונה ית' הוא מניע הגלגל העליון, ולזה הראהו הסלם המורה על התקשרות הנמצאות כלם, שפלים ועליונים, ושהיה ה' נצב עליו, ר"ל על הסלם ההוא הכולל השמים ומה שבתוכם מניע אותו, ומנהיגו, ושהמשילו בסלם, לפי שבו יעלה כל מי שיעלה / לדעת ולהכיר אמתת מציאות האל ית' ושכינת תנועות הגלגל, כמו שביאר בפ"ט ס"א · ושירש הרב והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים, בו על הנביאים שכבר נקראו מלאכי אלהים, כמו שביאר בפ"ו ח"ב · שהם בהשגתם עולים, ואח"כ ירדו בהספקות הנהגתיהם / להנהיג את העם, עם שזה יבונה ירידה, כמו שביאר בשתופו · והדעת הח' הוא גם כן לרב המורה, והביאו בפ"י ח"ב כי גם פירש הסלם הזה על העולם השפל בלבד · וכבר פירש דעתו בזה, אמרו וראשו מגיע השמימה, כי שאמר אשר מגיע / מורה שמגיע עד השמים, ולא שיכנס בהם ומלאכי אלהים על היסודות הד', שבני' מהם עולים, אם באויר, ואם בארץ / והם האש והאויר / ושנים מהם יורדים והם המים והעפר הכבדים · או שהם מלאכים ד' כחות השפעים הדומם והצומח החי והמדבר / ... מה"ס בהתבונן, כמה מעלות היו בסלם ארבעה · הנה אם כן ... לרב המורה נמצא ג' דעות מהפירושים, ואינו מזה המקום לסכסך ... הדעת היותר ישר ואמתי מהם, אבל יקשה לי מאוד / שרבים מדבריו אלא סותם ההכנה שהשיג בזה יעקב בנבואתו, כי אם מחקרים עיוניים, כי הנה השגה הזאת כפי כל א' מהפירושים שפירש הרב / ישיגוהו שכמו כן בהשתלמותו שכלי מיוחד בנביאים · ואם דעתו שכן היתה מדרגת יעקב בזה שחקרים עיוניות לא בנבואית כמשמעות מפרשי ספרו / שאלמדו בזה הוא, יקשה עם שהעידה התורה ויחלום / חדוש הוא בחלום לא ימצאו החכמות כפי הענין והמחקר, וכמו שכתב בספר ... ונודע כי החלום הוא מיוחד למעלת הדמיון והרכבותיו, לא למחקר השכלי ומופתיו · גם ראיתי לאמר שכמו הדור האחרונים, דעת שהיכי בזה, והוא שהראהו הש"י במראה הזאת, שהתנועות הנפשיות בהיותם נשעני או בגוף לא יהיה בהם קיום ולא התמדה, כי טבע הדברים ההם הוא, שישתנו בקלה, ולזה הראהו הסלם הרומז אל מדרגות הטובות הזמניות, והיה מוצב ארצה, כי שרש ומקור הטובות ההם, ושהיה וראשו מגיע השמים/ בכלל עולם ההויה וההפסד, אבל לא יעלו לשמים, לא יגיעו עליהם / והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים / הם האנשים המעלים במעשיהם, שהם עולים במדרגות העושר והכבוד · וקראם מלאכי אלהים לפי שהדברים ההם נפלאים בגודל ומעלה, וישבו לאל כמו שבארתיה ... שלהיות האל גדול על כל גדולים, יתיחסו בו כל הדברים הגדולים אבל זכר שאותם שהיו עולים / היה רואה אותם יורדים, כי לא יתקיימו זמן רב בם ורעם באותם הטובות / שהם משתנות בטבעיהם, ויושיתם בתמורה וההפסד · ולפי שיעקב אולי יחשוב שכן יהיה ענינו וענין זרעו, הראהו שלא יהיה ענינו כן, כי הנה ה' נצב עליו, ר"ל על יעקב, ובזכותו ובזכות אברהם ויצחק אבותיו / יהיו זרעו קיימים ואת מדרים בהגליותיהם אשר יעדם · אלה הם דברי החכמים בפי' מראות סלם · והנה יתחייב אליהם ספק אחר שלא יפלט ממנו איש / והוא מתחייב המראה הזאת בלתי מתיחסת לענין יעקב שהיה בורח מפני עשו אחיו, שטמו שיהרגהו על הברכה אשר ברכו אביו / והמראה אשר ראה, לא מתיחסת לזה כלל / אלא להראות שהמלאכים אשר לווהו בארץ, לא ילווהו חוצה לארץ, או מעמד הר סיני / או ממשלת ד' מלכיות / ... או שהשגת מחשבות השכלים, והנהגת העולם ע"י המלאכים, ושאר השכלות מקשור הנבראים והתנועה שראינו/ וד' היסודות שזכר הרב בפירושיו, או שאר הדברים הזמניים שזכרתי, כי הנה כל הדברים האלה עם היותם ... לא היו מתיחסים ליעקב, ולא מצינו שהראה אותם הש"י לאברהם ולא ליצחק, ולמה זה רצה להראותם ליעקב · כ"ש שלא היתה המראה הזאת מתיחסת לזמן, ולא למקו' שהגיע לו שם, ר"ל בדרך בבריחתו בלילה בהיותו לן על אחת האבנים משם מראשותיו, ויותר ראוי להראותם לו בהיותו יושב אהלים בבית אביו, או בהדרשו של שם ועבר, לא בהיותו לילה ואפלה, ובהיותו בורח בשם ללון ונפשו זה כ"ל לפרש המראה בדרך אחרת מתיחסת ליעקב, ולזמן ולמקום ההוא, ... פירושי החכמים והמפרשי' אשר זכרתי / ולכן תבוא לדעתי זאת התכלית סותר ישר ומקרב לשכל · ואומר שיעקב כשפחד מן עשו ... ונתבכר / אולי שכבר היה מתירא מזה שמכן עמו בלקיחת הברכות, באמרו אולי ימשני אבי והייתי בעיניו כמתעתע והבאתי עלי קללה ולא ברכה / ולכן פחד יתברך בראותו לאותו מקום ... / ... והראהו במלות נבואת אלהות קיום הברכות אשר ברכו אביו ... ... שבין היעודים האלהיים, שיעד הקדוש ברוך הוא לאברהם שלשה מיני דבקות ... ובזרעו, וירושת הארץ הקדושה ורבוי זרעו, וגם אשר נכללו בברכות יצחק לכן בואת המראה בקיום כל זה ליעקב מהאל ית', כי הוא הראהו ראשונה סלם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה, להודיעו שבמקום ההוא יבנה המקדש, ושם יהיה המשכן ... השכינה העליונה אשר יעד לאברהם על זרעו, כאלו היה שם סלם מוצב ארצה, וקראו בקרב הקדשים, וקראו מגיע השמימה, שמשם ירד בו השפע האלהי והשגחתו על אותו מקום מיוחד ומקודש / ... שהיו עולים מקום שבו מקום מקדשו לשמי ה' יהיו מלאכי אלהים עולים ויורדים בו / ... מלאכי עליון ... · שהם עולים עם רוח הקרבנות והתפלות שמתפללים

במקום

במקום ההוא / וירדים להודיעם ולהצילם ולהשפיע עליהם טובות. כיד
המלך / ולהורות על עולם הדבקות ומעלת ההשגחה / אמר והנה י"י נצב
עליו על יעקב / מדבק השגחתו בו / כמו שאמר לאברהם והייתי לכם
לאלהים, והמשיך ואמר אני י"י אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק / רוצה לומ'
הנה המקום הזה אשר הכינותי הוא לדבק שכינתי והשגחתי בהשגחתך /
כמו שיעדתי לאברהם וליצחק. והנה אמר באברהם מלת אביך / להגיד
שהוא יורש כל יעודיו כאלו היה אברהם אביו והוא היה כמו בנו לא ישמעאל
ולא עשו ולא בני קטורה / כי ביצחק יקרא לך זרע / לא בכל / וביצחק
לא הוצרך לומר כן / לפי שהוא כבר נתן לו הברכה וירושת היעודים ההם /
כמו שנזכר, והרי שביאר לו בזה שהוא מקיים כיתר כל יעודי אברהם, והברכה
אשר ברכו יצחק / והיתה אם כן המראה הזאת מתיחסת לענין יעקב /
ולמקום ההוא / ונותרה בזה השאלה הב'. וכנגד הכת הב' מהיעודים שהוא
ירושת הארץ, אמר לו הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך /
כאלו אמר אל תתעצב יעקב שאתה שוכב על הארץ ואין לך בית ואין בכות
בקרבה / כי הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה / וזה תנחומים / על כי
כל אדם יתכנס בהיותו על סלהנו ועל מטתו במעט מהמקום / ובלבד שלא
יפרוץ הסל אחרים, והנה אמר לך אתננה / להגיד שלא נתנה כבר בב"ד של
מעלה / ותהיה זכותו וירושתו יהיו בה בניו וזרעו. וכנגד הכת השלישי
מהיעודים / שהוא ברבוי הזרע / אמר לו והיה זרעך כעפר הארץ / גם בזה
ירמוז שלא יתעצב בהיותו יחידי שלא קרוביו / כי עוד מעט ירבה זרעו
ויהיה רב כעפר הארץ / והודיעו עם זה שלא יצטער על גלותו בדרכים /
כי לא היה אפשר לשבת בבית אביו כל ימיו / אבל היה עתיד לפרוץ הוא
ועקב עמו / וגם בניו אחריו / בגלותו לחרן ולשכם וגם למצרים עם
בניו, אלא גלה לו שהיה עתיד להיות גולה שהיא טובה לארץ ויפרו שם זרעו
בשפלות במצרים / ועל זה אמר לו והיה זרעך כעפר הארץ / רוצה לומר
רבים ובשפלות, ופרצת ימה וקדמה את' כוונתך עם זרעך בלכתך מצרי' /
אבל באחרית הגלו' ההוא / ונברכו כל משפחות האדמה ובזרעך / שיאמרו
ישימך אלהים כיעקב שיצא ממנו עם רב. ואמר כנגד אומלי שאמר ופרצת
ימה וקדמה וצפונה ונגבה, כדי להודיעו שיהיו לו י"ב בנים כחלקים לד' רוחות
לד' רוחות העולם / ואמר על זה ופרצת / להגיד שגם היותם כ"כ רבים /
עתיד יקראו בשם יעקב / ובשם ישראל יכנו אותם / כאלו הוא יעקב יהיה
הפורץ לכאן ולכאן וזהו ידע יעקב שהיה עתיד לקחת / ד' נשים ולהוליד
י"ב בנים / שהם ג' לכל צד / שהם ימה וקדמה וצפונה ונגבה, שכל זה נכלל
בופרצת / והותרה השאלה הב'. ואחרי כן מקיים בו הקדוש ברוך הוא כל
ברכות אברהם ויעודיו / וברכות יצחק אשר ה' ברכו / בהשיבו שלא יירא
מעשו ולבן, ולזה אמ' לו אנכי עמך / כלומר ולזה אל תירא מעשו. וכנגד לבן
ודומי ארצו / אמר לו ושמרתיך בכל אשר תלך, כלומר אע"פ שתצא מהארץ
הקדושה המושפעת / אל תחשוב שתהיה נעזב מהשגחתי / כי אני אשמרך
בהשגחתי בכל מקום אשר תלך שמה / וגם תחזור ותשוב לארץ שנבחרת
הזאת, וא"ם והשיבותיך אל האדמה הזאת / כי גם תהיה השמירה וההשגחה
שלימה / וכאלו אמר שיהיה עמו ושמירה, כדי להשיבו אל הארץ הקדושה.
והנה נתן הסבה בזה שלא הכנסה הקדושה / כי לא אעזבך עד אשר אם
עשיתי וגו' כלומר כי לא לא אוכל לעזוב אותך / עד אשר עשיתי ואקיי' את
אשר דברתי לך, והפסוק הזה מסורס / כי לא אעזבך עד אשר עם עשיתי לך
את אשר דברתי, והוא אשר דבר / ויעד לאברהם מרבוי הזרע וירושת הארץ
ודבקות ההשגחה / וכאלו אמר שהוא מוטל עליו יתברך מצד זכות האבות /
שיהיו שבועתם קיים / כן יצטרך בהכרח שתקוים ההבטחה / ואם יעזב
אותו, אולי יחות באשר ילך, ולא יוכל אחר כך לקיים הבטחתו ולכן יצטרך
בהכרח להיות עמו בכל אשר ילך / ולשמרו ולהשיבו אל אדמתו:

ויקץ יעקב משנתו עד ויעבוד יעקב ברחל וגו'. ספר הכתוב
שהקיץ יעקב משנתו משתומם כשטה אחד /
ואמר בכונתו מדבר גדול נראה לו בחלומו. ולכן אמר אכן יש י"י במקום הזה
ואנכי לא ידעתי / רוצה לומר אני הייתי חושב שלא תהיה קדושה ודבקות
השגחה אלא במקום שהיו אבותי [illegible] כאלו תאמר באר שבע
אבל אני חושב שאם עתה לומר שיש י"י במקום הזה מקודש ומושפע מצד
עצמו, שם היום שאין כאן אבותי והיה אומר זה לגבות כונתו / שאין ספק
שלא קנה המקום הקדושה אלא מצד האנשים / אם אברהם ויצחק שהם
נעקד על גבי המזבח / ואם יעקב עצמו בזכות המראה שראה שם / ואם
משום ישראל שהיו עתידין לבנות שם בית המקדש לעבוד את י"י אבל
יעקב תלה שכל בקדושת המקום, ולכן ירא ואמר מה נורא המקום הזה
זה / וזהו אמרו מה נורא המקום הזה. ואחר כך אמר אין זה כי אם בית
אלהים כלומר [illegible] שאמר אין שם אנשים [illegible] יתקדש המקום הזה אין
כאן אם כן סבה אחרת לקדושתו, אלא שהוא עתיד להיות בית אלהים, וכיום
זה המקום מיוחד לבית אלהים / לפי שזה שער השמים / כלומר מוכן להורדת
השפע מלמעלה / ע"ד ש"א רז"ל בית המקדש של מעלה מכוון כנגד בית
המקדש של מטה. ואחר כך נדר נדר ואמר אם יהיה אלהים עמדי / אפשר לומר
שיעקב לפיות אלא השתדר כנבואתו, וכשהשכם אם היה מגיעו חלום כנבואה,
או אם היה חלום דמיוני מבלי נבואה. וגם היות שהרב המורה כתב א'
מ"כ כתב שיעקב הרגיש בעצמו שהיה החלום נבואה ממש / ולכן אמר אכן
יש י"י במקום הזה / שהחלים כשאמר שהיתה השגחתו בנבואתו [illegible] ואין
[illegible] ביסוד לא אמר על חלומו שהיה נבואה / אלא על המקום
שהוא שהיה מקודש ומושפע / ולא יתפרש שזה שהיה חלום כחולם שיהיה
נבואה. ולפי ברשיך זה, והנה בשמואל נאמר שטרם ידע את י"י וטרם
יגלה אליו דבר י"י / היה קורא אותו י"י והוא היה חושב שעלי קראו / ולכן
אין להרחיק שיהיה יעקב מספק בחלומו אם היה נבואיי אם לא / בהיותו
בתחלת נבואתו, ומפני זה נדר את נדרו / ואמר אם יהיה אלהים עמדי.
והרמב"ן כתב שלא אמר אם יהיה אלהים עמדי בספק, אלא שכן הוא דרך
הלשון / כמו עד אשר אם עשיתי. אם יהיה היובל לבני ישראל / והיותר נכון
אצלי, כי מפני שאמרו לו בחלומו יעודים לענין זרעו ויעודים לענין עצמו,
רצה לעשות בשיבה בקרובים אלה כאן / ואמר אם יהיה אלהים עמדי
ושמרני וגו' ונתן לי הכרחי בלבד והוא לחם לאכול ובגד ללבוש / לחם כר
ומים לחן ובכסות / אחת שיהיה / ושבתי בשלום אל בית אבי / והם הדברים
אשר הבטיחו במראה לעצמו / כי הנה לחם לאכול ובגד ללבוש, נכלל במה שאמר
והנה אנכי עמך. הנה אם יתקיים זה ולא יגרום החטא למנעו / הנה אז
אדע שאותר היעודים שנאמרו על זרעי, יתקיימו בהכרח / והם והיה י"י לי
לאלהים רוצה לומר שתרבה השגחתו בזרעי כאשר דבר לו. וגם שהאבן
הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים לעתיד לבא / ושם יביאו
מעשרותיהם בניו וזרעו / וזהו וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך / שזה על
זרעו כאמר [illegible] והאבן הזאת שזה נתקיים כשבנו מפדן ארם, שכ"א
קום עלה בית אל וגו' ויצב יעקב מצבה וגו' / ואינו נכון / כי לו עשה כעבור
זה המצבה / איך לא נתן המעשרות, אם כיון הנדר נתקיים / כי כלו היה
באמת. הנה נתבאר שלא היה יעקב מספק ביעוד הש"י אלא מפני שהיה
בחלום / ולהיותו בתחלת נבואתו / ספק אם היתה נבואה אם לא / או שמא
יגרום החטא. וכן אמרו בבראשית רבה / רבי הונא בשם רבי אחא והנה מס
אנכי עמך, אם יהיה אלהים / אלא מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה.
ושלא אמר יעקב זה בנדרו כמתנה פרס על עבודתו / אלא לבעבור שיכון
ביעודיו / ושלא אמר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו על עצמו, אלא על זרעו,
נותרו השאלות הד' והה' / והנה אמר וישא יעקב רגליו / לפי שהיה כ"כ
חשקו לשבת במקום ההוא בעבור המראה אשר ראה שם / וזה מפני שיהיה
בית אלהים ושער השמים / שלא יכול לזוז עצמו משם / והוצרך להכריח עצמו
ללכת משם לדרכו / וזהו וישא רגליו / שהכריח אבריו להלוך ממקום ההוא.
ורש"י פירש שנתבשר בבשורה טובה והכניס נפשו בשמחה / נשא לבו את רגליו
ונעשה קל ללכת / מב"ר ונכון הוא. ואחר כך אמרו וירא והנה באר בשדה /
וכל הספור כתב הרמב"ן / שנכתב הספור הזה / להגיד שקווי י"י יחליפו
כח [illegible] / כי הנה יעקב אחינו בא מן הדרך והוא עיף
ויגע, ויגל את האבן לבדו, שהיו צריכים לגללה כל הרועים שבכל העדרי' /
וכבר היו שלשה עדרים רובצים עליה / ולא יוכלו לגללה. וידמה שהיה
חסרון מים בארץ ההיא / ולכן היה על פי הבאר האבן הגדולה לשמור המים /
ובהשקותם את הצאן היו משיבים את האבן על פי הבאר לשמירה / האיכם
למה נכתב בתורה כל הספור ההוא / כבר התעוררו רז"ל על זה / ואמרו
שהבאר ירמוז לבית המקדש / ושלשה עדרי צאן רומזים לעולים לרגל שלשה
פעמים בשנה / כי מן הבאר ההוא ישקו העדרים. שמשם היו שואבים
רוח הקדש. ונאספו שמה כל העדרים / באים מלבא חמת עד נחל
מצרים / וגללו את האבן שמשם היו שואבים רוח הקודש / והשיבו את
האבן מקומה לרגל הבא. ואחרים דרשו וירא והנה באר בשדה / זה ציון.
והנה שם שלשה עדרי צאן / כהנים לוים וישראלים. כי מן הבאר ההוא ישקו
העדרים / שמשם שמעו עשרת הדברות. והאבן גדולה על פי הבאר זו
שכינה. [illegible] עמו רמזים אחרים. [illegible] הדרך הזה מן הרמזים / כ"ל
לדרוש הדבר הזה בב' אופנים אחרים. האחד הוא שיעקב כשניעו שמה /
ראה את הבאר בשדה עם אותם עדרי צאן / כמו שזכר הכתוב / ולקח
סימן טוב לעצמו בזה / שהבאר רומז לש"י שהוא הנקרא באר מים
חיים / כאלו היה דבק בו וקרוב אליו בהכנסו לעיר / כמו שיעדו הש"י /
והנה אנכי עמך / וראה שלשה עדרי צאן רובצים עליה / לרמוז אל שלשת
האבות אברהם יצחק ויעקב עצמו שהיו כמרכבה אליו יתברך / כי מן
הבאר ההוא ישקו העדרים / שמהשפעתו ישקו ויתברכו כל אשר להם /
ושבו שהאבן הגדולה אשר היא על פי הבאר / תרמוז אל האבן אשר שם
מצבה / ושאמר שיהיה בית אלהים / כי היא האבן אשר מאסו הבונים
היתה לראש פנה / והיא היתה על פי הבאר / שבהשפעתו ועל דבר פיה
תתקיים בית י"י / ושהיה מגודע לו שנאספו שמה כל העדרים / הבנין
שאומות העולם עתידין להתאסף על ישראל לשפטם / ושם יגללו את
האבן מעל פי הבאר / כלומר שיחריבו בית המקדש / והשקו הצאן
מיתעברו אבטוטיהם משם / וראה עם זה שישיבו את האבן / רומז למלכי
פרס שיבנו הבית. וכאשר ראה יעקב הדבר הזה עשה בלבו סימן / לזה
שנאמר לו / שיתקיים עכ"פ בנין י"י העתיד להבנות למקום שישב
שמה. ושאר הדברים שזכר הכתוב בדבר הזה / הם מענין הספור / אבל
מזה שראה בראשונה / עשאו סימן לבניו. זה סימן הראשון מהרמז. והדרך
השני הוא / שכאשר ראה יעקב הבאר בשדה / לקח ממנו סימן טוב
לנשואיו / מפני שכן עשה אליעזר עבד אברהם על הבאר בנשיאה ובנשיאת
לנשואי יצחק, והיה דעתו שאותו באר היה סימן לאשה, וכאומר עליה עת
מים מבורך והחלים מתוך הארץ / שאחר זה על האשה. ושלשה עדרי
צאן רובצים עליה / רומז לאברהם ויצחק ויעקב עצמו / ששלשתם לקחו אשה
מאותה באר שהיא בחרן / כלומר מאותה משפחה ידועה / כי מן הבאר ההיא

ישקו העדרים, והאשה סובלת תולדותיהם, והאבן גדולה שהיא על פי הבאר, משל שהיה רמז לעקרות, שהיה בכל האמהות, שהיו כאותה שפחה נכבדת, שרה ורבקה, וכן היו רחל ולאה, כמו שיזכור, כי העקרות היה האבן שעל פי הבאר הסותמת אותו, שלא יוציאו משם מים, אבל שנגד לו שהאספו שמה כל העדרים וגללו את האבן, ולקח זה לסימן שכל האבות בתפלותיהם וזכיותיהם הסירו ובטלו העקרות ההוא, אבל עם היות שבוטל בשרה, עדין נשאר ברבקה, ועם היות שבוטל ברבקה, בזכות אברהם ויצחק, עדין נשאר בלאה ורחל, כי תמיד היתה שבה האבן על פי הבאר למקומה. ויספר זה כאשר הרועים ספרו הענין ליעקב, והוא הבין משם היותו לענייניו, כראותו את רחל נתן בלבו ללקחה לאשה, ויגל את האבן, רוצה לומר שגם הוא יסיר משכה את העקרות, וישק את הצאן, רוצה לומר שיוציא משכה בנים. הרי לך מבואר הדבר הזה שהיה כפשוטו, ושיעקב לקח משנו סימן אם לענין דבקותו באלהים, כמו שיעדו אז לענין נשואיו, והותרה בזה השאלה הה'. והנה שאל יעקב אל הרועים הידעתם את לבן בן נחור, לפי שכונתו היתה לשאת משם כאשר צוהו אביו, לא עם בתואל, שהיה זקן, ושבו לבן נחור, כאמרו הידעתם את לבן בן נחור, לפי שלהיות נחור גדול בבית, ואחי של אברהם היה, לכן נתייחס אלא עם היותו אבי אביו, ולא לבתואל אביו. ושאל יעקב אם היה לו שלום, כי פחד יעקב שאם היתה לו מריבה בעירו, ואיך יבא אל ביתו, כי יוסיף כמו הכם מן הפחת, ויפול אל הפח. וכאשר ידע שלום לו, וראה את רחל כמו שבאת שמה, גמר בלבו שהיא האשה הוכיח ה' לו, כי שם על באר המים, הוכיח את רבקה אשת ליצחק אביו, וכן שם על המים, הוכיח את רחל לו. ולכן כהראותו את גבורתו, גלל את האבן מעל פי הבאר והשקה את צאן לבן להיותו אחי אמו, ולא זכר הכתוב שהשיב את האבן למקומה. כי כשהרו שמה שאר הרועים להשקות את צאנם, והם השיבוה, או שעשאו יעקב לדעת, מפני היות השני שזכרתי שהסיר העקרות, ולא שבה עוד להיותה בבנותיה, ולכן תמצא שלא היתה אשה מנשי השבטים עקרה, שאין ספק שלקחו להם נשים משם, לפי שיעקב אביהם גלל האבן ולא השיבה למקומה על פי הבאר. והנה נשק יעקב לרחל והודיעה, שלא נשקה מפני תאוה, ולא תקחהו לגנאי, כי אחי אביה הוא, כלומר קרוב אני אליה, כי הנה הקרובים מאד, יקראו אחים, כמו כי אנשים אחים אנחנו, וכמו שפירש כי הנה היה בן רבקה. האמנם בכה, לפי שלא היה בידו נזמים וצמידים לתת לה כמו שנתן אליעזר לרבקה, כי לא בא הוא שמה כאשר בא אליעזר עבד אברהם בשלום ובעושר, והוא היה בורח, ולכן לא נדבק בידו מאומה. °ומז"ל אמרו שרדף אליפז בן עשו אחר יעקב במצות אביו, ומפני שנתגדל בין ברכי יצחק לא רצה להרוג את יעקב, אבל נטל ממנו כל אשר היה מוליך בידו שנתנה לו אמו. והנערה רחל רצה ותגד לאביה, ולפי דעת רש"י אמה כבר מתה. ואפשר שבעבור שהיתה הקורבה והאחוה עם אביה, ולא עם אמה הגידה לגואל לאמה. אבל רבקה הלכה לאמה, כדי להראותה הנזם והצמידים אשר נתן לה. האמנם לבן לא חשש לפתנות, כי אם לקורבה, ולכן הלך לו בשמחה רבה ויחבק לו וינשק לו, ויעקב ספר לו כל הדברים, רוצה לומר מה שקרהו בענין אחיו עם עשו, ועם אביו בברכות, ושעשו היה מתנכם לו להרגו. ולכן אמר לו לבן אך עצמי ובשרי אתה, רוצה לומר עם היות אתה ועשו שניהם בני רבקה, אחרי שידעתי אמתת הדבר, דע לך שעצמי ובשרי אתה, לא הוא ומי שיעשה כן יהיה כמעט כעצמי ובשרי, אמת היתה ליעקב בטחון גדול למה שבא שמה, והותרה בזה השאלה הו'. ורמ"ה כתב שמפני שלבן לא ראה ביד יעקב כלום, אמר לו ליעקב אם אין בידך שום דבר, לא היה ראוי לי לקחך בביתי, אבל אך עצמי ובשרי אתה, ולכן שבה עמדו חדש ימים. ואחר עבור חדש ימים ויעקב בבית לבן, אין ספק שהיה מתעסק בענין צאנו, אמר לו לבן הכי אחי אתה ועבדתני חנם, כאמת אין זה ראוי, לכן הגידה לי מה משכורתך אשר תרצה ממני, לא המשכורת אשר אמר לו שהיה רגיל בשכירות, אלא שהודיעהו מהו השכר אשר ירצה שיתן לו בעד עבודתו. ויעקב השיבו לא אקח מבית שכר, כי איני שכיר יום, אבל אעבדך שבע שנים חנם בעבור רחל בתך הקטנה, כי לאהבתי אותה, אעבוד את העבודה הזאת לך. והוסיף בהודעם ברחל בתך הקטנה, כדי שלא יתן לו את לאה כמו שעשה. והנה בחר יעקב את רחל לאשה, לא לבד מפני יפיה, כי אם מפני שהיא היתה הנעירה בבנותיה, כמו שהוא היה הצעיר בבני אביו. ובעבור שאותה הוכיח השם לו בבואתו על באר המים, כמו שהוכיח רבקה ליצחק בהודיען בזה כאמתו מקום, ולכן שאל את רחל, גם שעיני לאה רכות, ויש שתהיינה עיניה בוכיות אביו, ובעבור זה כלו, בחר לקחת את רחל לאשה, לא את לאה והותרה השאלה הט'. אבל לבן חשב בלבו שאם יכניר ממנו שיקח את לאה, לא יספיק בידו לעשותו. ואולי שהבין זה יכרת יעקב משם, לא יקח לא זו ולא זו, ולכן הוכח אותו בדברים, באמרו טוב תתי אותה לך מתתי אותה לאיש אחר, כלומר מה השכר הזה אשר שאת על עבודתך שאתן לך את רחל לאשה, כידוע הוא שעתידה היא להנשא לאיש מבלי עבודה, ומי הוא זה ואיזה הוא שיהיה טוב ממך לתתה לו, ולא אבחר יותר לתת אותה לך, אם כן אין זה שכר כי אם עבודת חנם, אבל שבה עמדי ואני אתן לך את שכרך, ובדברים האלה כלא הודה לו בפירוש שיתן לו את רחל וגם לא כפר ממנו, כי חשב לעות מתיכן, ובזה נתן לו שאלותו ומשם לבן מבוקשו. והותרה עם זה השאלה הי':

 עד וישמע את דברי בני לבן לאמר וגו' המלך הב' מזה הספור, ויש בו גם כן שאלות:

השאלה א' באמרו ויבא גם אל רחל ויאהב גם את רחל מלאה. והיא מה ראה יעקב שלקח שתי אחיות בחיים? ולא עוד אלא שלקח גם כן שתי שפחותיה, וכן ארבעה, ואין לומר שהתורה בכי כם לא היה אסור ללקחם, ולא שהיה זה נאות לארץ, כי הנה זה הענין בעצמו יראה שהוא מגונה, וראוי להרחיקו, ולא תראה שאדם אבינו הראשון לא לקח לו אלא אשה אחת, וכן נח ובניו כלם, וגם לא לקח לו כי אם אשה אחת, וכן שם ועבר, ואברהם לא לקח לאשה כי אם שרה, ואם לקח את הגר, היה בעצת ובהרשות הגבירה, לפי שלא היו לה בנים, ויצחק אביו לא לקח לו אלא רבקה, ולמה לקח אם כן יעקב שתי אחיות ושתי שפחות:

השאלה ב' באמרו ויאהב גם את רחל מלאה, מה שמורה שאהב גם את לאה, והנה זה הפך הכתוב באמרו כי שנואה לאה, והיא אמרה כי שנואה אנכי, ומה שיסבול שלאה אהובה היתה, אלא שבערך רחל היתה שנואה. ואין הדבר כן, כי לא יקרא האדם שנוא בהיות אחרו נאהב ממנו, כי הנה גם בבנים יאהב האדם את זה יותר מזה, אבל לא יסכים לאחד מהם. ועוד שרז"ל אמרו כיון שהכינה שהכיר רמאות, כתן דעתו לגרשה. °כיון שילדה אמר לאמן של אלו אני מגרש, והוא מה שיוכיח שהיה שונא אותה ומבקש לגרשה כאמת, ואיך אמר אם כן ויאהב גם את רחל מלאה, כי לא תכיכו שאהב את לאה אבל שנאה. והרמב"ן תירץ ששעתו וגם אהב את רחל, רוצה לומר שבא אל רחל, וגם אהב אותה ויהיה אם כן מרבה מעל לאשה, ואינו נכון, כי הרבוי תמיד יהיה ממין הקודם, אהבה עם אהבה, לא אהבה עם ביאה. ועוד שעדין יקשה איזה מרך היה ברבוי הזה, כי אין הנה רק תוספת פועל האהבה, אבל פועל הביאה לא ויאהב בביאה זו. ושב הרמב"ן כי ספק גם להורות שעם היות לאה הראשונה, ודרך האיש לגמור אהבתו באשתו הראשונה, הנה יעקב היה אוהב את רחל מלאה, ואין מקום לזה כלל, כי דרך האיש לאהוב את אשתו הראשונה הטבועה אצלו, ולאה לא היתה מכוונת אצלו, כי הוא חשב שבא אל רחל, ואדרבה שאהבה הראשונה היא מתקיימת יותר. והיא את רחל שאהב ראשונה, וכ"ש אחרי שהכתה לאה תכבד רמאות, ונשאר מזה הספק במקומו:

השאלה ג' בכונת הכתוב בשמות השבטים, כי הנה שם ראובן היה לו הנה כאמור לאה כי ראה ה' בעניי. אבל בשמעון, למה אמרה כי שמע ה' כי שנואה אנכי, כי זה כבר נכלל בראה ה' בעניי. גם כי הראיה היא יותר מהשמיעה, עד שאמרו במכלת שתשמש לשון ראיה על כל פעולת החושים, כמו שאמר וכל העם רואים את הקולות ראה ריח בני, ואין כן השמיעה, ואם היה זה בשלמות בראשונה בשבולד ראובן, לא יצדק דבר ואמר עליו שמע ה' כי שנואה אנכי, ואין השכלה דבר שישמע:

השאלה ד' למה הגידה שילוה אישה עליה בבן השלישי, ולא בראשון ולא בשני, כי אם לא היה לו בן, אין ספק שבבן הראשון ילוה אל אשתו, לפי שהבן הראשון לעולם יותר משיחו, כי בו ישתנה האדם מעקר לא מוליד, ומלא אב, לאב. וכן ידוע בתמדת משמשתו וזרעו ואמנם בשאר הבנים לא ישתנה הדבר, כי אם בכמות ויתר:

השאלה ה' במה שאמרה בבן הד' הפעם אודה את ה', ולא על השני גם לא על השלישי, אלא ברביעי, וחייב אדם להודות על כל טובה שיקבל מאת השם. °וחכמים ובראשם לבראשית אמרו שהיו האמהות יודעות שהיו עתידות ללדת י"ב שבטים, וכן היו ד', והשכה לאה שתלד שלשה, וכן כל אחד מהאחרות, ולכן כאשר ילדה הבן הד', אמרה הפעם אודה את ה', כי כתן לי יותר מחלקי. ואם היו האמהות נביאות יודעות כמה היו עתידין להיות מנשי בני ישראל, יהיה הדרך הזה נכון, ועם ב"ז נריך לבקש בזה ישוב כפי הפשט:

השאלה ו' במה שאמרה רחל דנני אלהים ותקרא שמו דן, וכן אמרה נפתולי אלהי' נפתלתי עם אחותי וגם יכולתי, כי לא פירשה הדין ההוא אם היה לזכות או לחובה שעליו קראו דן, גם מאמר נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי, הוא קשה הביאור, ועל מה יורה ומה עניינו אבל שפחתה שבעבורו קרא שמו נפתלי:

השאלה ז' למה לאה נתנה את שפחתה לאישה, והיא משכלת בנים היתה כרחל אחותה, או כשרה אמנו, שהוצרכה לעשות כן כמו שעשתה כן מפאת ההכרח, ואין דרך הנשים להרבות נשים לבעליהן, ולמה קראה בן שפחתה גד ואמרה בא גד, ובמסורת בגד בלא אלף, ולמה יאשרוה בנות על שנתנה שפחתה לאשה, אדרבה ראוי שיגנו אותה על זה כיותה מתנבלות לה ולבניה להרבות בני השפחות. ומה המניע שעשתם והעבודה שעבדה את האלהים בזה, שבזה נתן שכרה עד שקראה את בנה שילדה אחרי כן יששכר, לאמר נתן אלהים שכרי:

השאלה ח' במאמר לאה עתה ילוני אישי, כי שבו הגמול בזה, וכבר אמרה בבן השלישי עתה ילוה אישי אלי, ואמרה יזבלני אישי, ומהו הגמול שלבד האהבה והגלות שכבר אמרה, ולמה לא אמרה כי ילדתי לו בן זכן בנים, אלא ששה ובזבולון, כי

כי בלוי אמרה כי ילדתי לו שלשה בנים. ובזבולון אמרה כי ילדתי לו ששה בנים, ונשאר הספק למה לא אמר כן גם לבנה ויששכר אשר בן חמשי ובזבולון ותלד בן ששי, ולמה באחרים לא נאמר כן בן שני בן ג' כן ד' אלא באלה:

השאלה ט' במאמר יעקב ללבן תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אותך בהן, כי הנשים כבר נתנם לאשתו בביתו והבנים בניו הנה, מה לו לשאול אותם לבן שיתנם אליו, ואם אמר זה לשאול ממנו רשות ללכת, כדבר אשר נברך מנהר שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי, אבל שא' הנשי' והבני' יראה דבר שבלי צורך ובזה יצא שבר על ריב לא לו:

השאלה י' במאמר לבן אם נא מצאתי חן בעיניך נחשתי ויברכני ה' בגללך, כי הנה מאמר אם נא מצאתי חן בעיניך, אמרה שהיה שואל ממנו איזה דבר, ואחרי נחשתי וכו' הוא הפך מה שכבר היה, ולא יפול עליו הניחם כן. גם אחרי עוד נקבה שכרך ויקמם מאד, כי הוא לא היה שואל אלא נשיו ובניו, לא שכר אחר, ואיך השיבו לבן עליו ולמה הוסיף עלת ויאמר נקבה שכרך, כי הוא היה תמיד מדבר:

השאלה י"א באמרו אתה ידעת את עבודתי ונו', ועתה מתי אעשה גם אנכי לביתי, כי הנה לבן כבר הודה שהיתה שברכ' בגללו, ומה' ששבו נקבה שכרך ומה תועלת לשנות עוד אתה ידעת את עבודתי ונו', ומה ענין מתי לענין זה, אחרי שהוא רוצה לפרעו משעבודו. גם שכאשר הוסיף לומר לו מה אתן לך, השיבו לא תתן לי מאומה:

השאלה י"ב בענין המקלות הפקלות אשר בגו' ושם בשקתו' המים והוא דרך רמאות, אין ראוי לעשותו לגר שבאנשים, כ"ש לאבי אבות ומה ענין והכבשים הפריד יעקב שהתקשו המפרשים בפירושו, כמו שתראה בדברי רש"י והרמב"ן ומה שכתב הרד"ק עליו:

ואבוא לפרש הפסוקים האלה באופן יותרו השאלות האלו כלם:

ויעבוד יעקב ברחל שבע שנים [illegible]

[illegible]

אשה, לא תהיה אלא לבוא הסגולה, והנה מתבטל כמאמר באים בטול ... [illegible]

[illegible]

אשר על זה כאמ' ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה· ומזה כלו ירצה שהיות בני יעקב ראשונות בנים י"ב כנגד מזלות לארבעה תלויים לא היו במקרה ועל כן ספרתין, כי אם כהשגחה עליונה מאת אשר נתכנו עלילות·

ועם מה שביארתי בזה תותר השאלה הב' עם ביאור הדרוש הזה·

וירא יי' כי שנואה לאה עד ויולד ראובן כי יעקב לחר מפיס ונו' הנה האמהות היו כלן עקרות

כיון שגרלאם מעכין שרה ורבקה ורחל, ומה שנאמר בלאה ויפתח את רחמה מורה שגם היא נטבעה עקרה היתה· והיה זה כדי שיכירו ויראות הקדושי אשר הם כתפלת האומה הנכרת בהשגחה, לא בטבע, כדי שתהיה האומה מושגחת מתחילה ועד סוף, ולכן אמר הכתוב שגם לאה היתה עקרה, אלא שמפני שהיתה שנואה בעיני יעקב, כשנים ההם בעיניה ופתח את רחמה מיד כשבאת ליעקב, ואמנם רחל נשארה בעקרותה, כי לא נפקדה מאת הש"י לאותה הסיבה, לפי שהיא היתה אהובה ולא שנואה כלאה, והכתוב יש מורים בזה שלאה לא נתפללה על הריונה כי לא נתעכבה מלולד זמן, אבל מיד כשבא יעקב אליה הרתה אבל הש"י פקדה מעצמו כראותו שהיתה שנואה שנעלם, כדי להקריבה אליו, וזה טעם וירא יי' כי שנואה לאה, אבל ברחל כתיב וישמע אלהים אל רחל, להגיד שהתפללה לפניו· ולכן אמר הדין פתח את רחמה· ואפשר לומר שלאה היתה בטבע עקרה, ורחל לא היתה כן· ושהש"י לפי שראה ששנואה לאה, ושרחל לא השתדלה לקרבה אל בעלה, ולהשיבה אליו להיותה אהובה היה מהמשפט האלהי שלאה שהיתה עקרה פתח את רחמה להוליד, אבל לרחל שהיתה ראויה להולדה, עשה כהפך עקרה, רוצה לומר עקר אותה, וכדרך השמתי כבר יי' נגד רעתה, ג"ם ורחל עקרה, רוצה לומר ולרחל עקר אותה הקב"ה· והנה השמות ידוע שקראה לאדם מסבירו, אם במעשים אם בדבור, אם בשתי הדרכים כאלה תבא השגחה המשפטה לאמהות, ויעקב היה שונא את לאה, בשתי הדרכים רוצה לומר במעשים, כי לא בא אליה רק בדרך מקרה, וכן כאשר בעניניים היה מתנכר עמה בדרך שנאה, וכן היה מורה תמיד שנאתו בדברים, שתמיד היו נכעס ונגערה, ומפני זה כשנולד ללאה הבן הראשון קראו ראובן כי אמרה כי ראה יי' בעניי, ראה במעשים שיעקב עושה לי· שהם מורים על שנאתו אותי, ועתה יאהבני אישי, רוצה לומר במעשיו· כיון שבי נלבד יקיים התכלית המכוון באשה, ויורה שעם זה הוסיף יעקב שנאתו עמה אבל הש"ם תמיד היה מדבר עמה בנגרה וכעס ובזיון· ולכן כשילדה הבן השני, קראו שמעון, ואמרה כי שמע יי' כי שנואה אנכי, רוצה לומר עם היות שבעלי לא היה עושה עמי מעשה שנאה, תמיד היה מדבר עמי דברי שנאה, מהו שם ששמע השם, ולכן נתן לי הבן השני הזה, ועתה כבר סרה השנאה, ולא תשאר לא בדבור ולא במעשים, וזה טעם ויתן לי גם את זה כי שלם נסתלקה להסיר השנאה כראשון, ולזה לא הזכיר גם את זה צואתו מן הבנים, כי כל אחד נולד לסבה מיוחדת, ואלו השנים נולדו להסיר השנאה לגמרי, שבמעשים ובדבורים· ולפי שבהסרת השנאה נצריכה שנים לפתקיה האהבה, כי לא כסור זה יבא זה לפי שלא כל בלתי שנוא הוא כאהוב, לכן אמרה שנולד הבן השלישי שנעשה האהבה ביניהם וכין בעלה והוא אמרה הפעם ילוה אישי אלי כי כפעמים הראשונים בסרה שנאתו ומפני בלידת ראובן ושמעון לא יותר שנה אבל עתה ילוה ויתחבר אלי בדרך אהבה, כי ילדתי לו שלשה בנים, רוצה לומר כי שנה אברהם לו הוליד רק ב' בנים וגם מב' נשים שרה והגר, ויצחק הוליד גם כן ב' בנים, אבל אני ילדתי לו שלשה בנים ששנ' יתר משה שרצה להוליד, כי הוא היה בדעתו להוליד בני כאביו ואני אביא ואני עשיתי יותר מהם, והעבור שהיו שלשת הבנים האלה ראובן ושמעון ולוי מתייחסים לאהבתה עם בעלה, אם להסיר את השנאה שביניהם, ואם לתת התקשרות האהבה ונמשך ביניהם לכן כללם שלשתם במספר אחד, ואמרה כי ילדתי לו שלשה בנים, שהפעולות שזכרה, לא היה כסבת לוי בלבד, כי אם בסבת שלשתם, ולכן אמרה כי ילדתי לו שלשה בנים, והנה אמר על כן קרא שמו לוי להגיד שראובן שמעון, לאה קראה שמם, אבל לוי קרא שמו יעקב כי הוא כשמוע השבים עוזים שילדה אליו· ואפשר לומר עוד שראובן בא להסיר השנאה שבמעשים, ושמעון כדי להסיר השנאה שבדברים ולוי בא כדי להסיר השנאה שבלב והמחשבה, ולכן אמר ילוה אישי אלי, שילוה אליה לדבר עמה ותבא יתחבר כאיש עם אשתו באהבה אמנם· ולהיות שלשתם להסיר השנאה שבמעשים והדבורים והמחשבה, אמרה כי ילדתי לו שלשה בנים שברכם כלשכבי בחונה בתולדתם, ועם מה שפירשתי בזה תותר השאלה השלישית והד'· ולפי דעת חכמינו זכרונם לברכה היה יעקב יודע, וגם כן שפיותיהם עתידין לצאת ממנו י"ב שבטים בחלקים ל"ד דגלים ושיהיו מד' נשים, לכן אמרה לאה עתה ילוה אישי אלי כי ילדתי לו שלשה בנים, רוצה לומר ועתה אין לו פתחון פה עלי, שהרי נטלתי חלקי בבנים, ויתכן מדע זה שמה שאמר לו כתרלות הבלם, ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה שהוא רמז לד' דגלים בי"ב בנים כמו שאמרתי למעלה· והאמנם אמרה בבן הרביעי הפעם אודה את יי' ואפשר לפרש שהיתה בוכה שבני הראשוני' ירצה שנת לידתם, שהיה מהשגחת הש' ורשמו על כל מעשיו, כי כן דרכו לרמז על העניינים' אבל עתה שנשל' השיכון שאני אהובה, אודה את יי' ואמנם שבח והודאה שלמה על עצמו, כמו שכתב כוס ישועות אשא ושם יי' אקרא, ולכן אודה את יי' ולכן לא הוכירה טעם כלל בזה הבן, ולא זכרה כי מנין הבנים· וביותר נכון לפרש, שלאה כראותה נפר השבור ונער גדול בנים, ושיו לה כבר

שלשה·· כאשר כלו יתן הד', קנה בו, כי שיתה גבר אהובה, ואין שנה בבנים יותר, ולכן אמרה הפעם אודה את יי', כאומר זה יספיק לי, וכמו שכתב הרלב"ג ולכן עמדה מלדת, וכי היתה בזה כמעט סונה· והנה זכרה לאה תמיד בדבריה שם יי', ולא שם אלהים, לפי שבית כל המעשים אשר עשה עמה דרך רחמים, לפנים משורת הדין שאתה שרלה מאחרי שילדה לאה ארבעה הבנים האלה, שמפני שהיתה שנואה, ומן הוא והנלאה תלדנה כל האמהות שני בנים, לכל אחד מהם שנים לבלהה וזלפה ולגבירות כאחרונה שנים שנים גם כן, והולידה רחל כאחרונה להיותה יותר אהובה· והנה זכר הכתוב שרחל לא התפללה אל האלהים על עקרתה, אבל כאשר קנאה באחותה, אמרה ליעקב הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי, ושכן זה כאומר שהיה לו להתפלל אל אלהים על עקרתה, כמו שהתפלל אביו על רבקה ואם הוא יעשה כן, שאין ספק שגם כן תוליד היא בנים כמו שילדה רבקה, שהיתה גם כן עקרה, ואם לא יעשה כן הרי היא כמתה, כיון שלא ישאר ממנה זרע אשר יירש ארץ, לא שהיית ענמים בנער ובאהב לב, ויעקב הוכיחה על זה, באמרו התחת אלהים אנכי אשר מנע ממך, כלומר שם תרעומתך עליו, היה לך להתפלל אל יי' נכחה לנכחה והוא יפתח רחמך ויתן את שאלתך, אבל אני מה אוכל לעשות, כי אני היה גם כן עקר והוצרך להתפלל בעדו ובעד אשתו ואבל שתה ממך יהיה, ולא ממני, ולכן אם את תשמרי אל אלי, יעתר אליך ואומר בזה שם אלהים, ולא שם יי' לפי שהיה בן מן הדין ראוי להיות, וכמו שהיה גם כן אמרה דנני אלהים, וכמו שאמר, והנה רחל נתנה שפחתה שרה בכבודה לזה, שנתנה הגר שפחתה לאישה, וגם בר התעשה שבוא ילדה, ולכן גם היא נתנה את בלהה שפחתה ליעקב, והוא קבלה ממנה להפיק רצונה, לא להיותו משתוקק אשר נכלמים על עריות, וכאשר ילדה בלהה בן, קראתו רחל דן ואמרה דנני אלהים, וגם שמע בקולי, ולכן השני אשר ילדה קראו נפתלי, באמרה נפתולי אלהים נפתלתי עם אחותי גם יכולתי· והנה זה לפי שהיא ראתה בלבה שמפני שמאתה נמנעה מלהוליד וישבה עקרותה אל ההבנה שם האלהות· ולא לטבעה ולא למקום· ומפאת היתה שלא קבלה בניו יתברך בתפלה כמשפט העקרות· ולכן אמרה דנני אלהים בשעה שלא נתן לי בנים, כי בדין ומשפט הוא· ולכן זכרה שם אלהים בדבריה, לא שם יי' כמו שזכרה לאה, אבל עכ"ז שמד עשה עמי, והוא גם כן שמע בקולי ותפלתי למלאת קנית משאלותי, ונתן לי את הבן הזה וכן אמרה כנגן האחר נפתולי אלהים וגו', הפסוק הזה אצלי הוא מסורס, שלו אמרה אלהים נפתולים נפתלתי עם אחותי, כלומר עקשות גדולים בתעקשתי ונפתלתי עם אחותי לאה, גם יכולתי להמשיכה ולהשוותה, והיתה עלוכה תחתי, ולכן נמצא גם כן מזמני הלידה, הרי שבוא שנדיקת הגדקת הואת הדין על עניה, והודתה בשעה ובשאלתה ליי', ועם זה עשתה תשובה והתפללה על עצמה· ומפני זה זכר הכתוב שזכר אלהים את רחל וישמע אליה כשנתן לה בנים, ורש"י פירש דנני אלהים ונפתולי בדרכים אחרים, ומה שכתבתי הוא היותר נכון, והנה הזכיר הכתוב בכל אשר שמני השפחות בן ליעקב, להגיד כי הוא מסן ומזרע כזה, ואינן נקרא לו בן האמה, רק בן יעקב כבני הגבירות היותיחסות אליו, וכמו שכתב הרמ בן· אבל לזה בשרשם כי עמדה מלדת ושאחותה נתנה את בלהה שפחתה וילדה בנים ליעקב: היה מהכם ביניהם שהבנים ההם כלם יהיו בחלק יי' ואין פרעיתו נתנה את זלפה שפחתה ליעקב להוליד ממנה בנים, לפי שהיו האמהות יודעות מפי יעקב בדבריהם ז"ל שעתיד הקדוש ברוך הוא להעמיד לו י"ב בנים שבטי יה, ושיהיו מארבעה נשים, ובראותה שכבר היו לה שלשה בנים, היו לאה ורחל ובלהה שפחת רחל ששבה בלהה כי אולי ברביעית תהיה אשה נכרית, ומפני זה בחרה לתת לו את זלפה שפחתה, כדי שיהיו רוב בני יעקב ממנה ומשפחתה, שהיא ברשותה, ולא תתגבר עליה אחותה, ובעבור זה עשה אלהים ליעקב, כי היו עיניו ולבו תמיד על מה שאמר לו בחלום הסלם, והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת וגו' כמו שביארתי, ולכן קראה זלפה שם בן הראשון גד, ואמרה בלבו כא גד, ר"ל עם היות שעמדתי מלדת זה ימים רבים, הנה עתה בא ומזל הגדול כי גד עניינו המזל שגר לתת לה בנים כבראשונה, ולבני קראה שמו אשר, ואמרה באשרי כי אשרוני בנות, רוצה לומר באשרי אני את זלפה, בעבורו אשרוני בנות, לפי שעשיתי זה לשם שמים, ולא פשעתי לקנות הנשים, ואפשר עוד לומר בזה, שלאה בראותה ענוה בסור' בריאה ושובה, מדורות לבעלה ולא הרתה, כבעם בפעם, נתנה אל לבם שהוא זה בשאלה, והוא שבהיות זלפה שפחתה קטנת השנים שלבכם שפחת רחל, והיתה בלהה כבר נתונה אשה ליעקב, וילדה לו שני בנים, ונאה מזה שכלל השפחות, נצא כית שמיקר נשי הבית וזלפה שהיתה יותר ראויה לזה, היתה עומדת בשפלותה וקל גם יוסכת ומתאוננת על שלא היה בידה לתקן, ולכן נתנה לאה את זלפה שפחתה ליעקב לאשה· ובעבור שזלפה נתנה ללאה בעת שופתה, כדי להבעלים יצחק הראשות, שהיה לבן שופט לו נתתו לו את לאה כמקום רחל, ולכן נתנה לה את השפחה הקטנה, כדי שיחשוב יעקב שהיתה כלאה עם רחל, וכמ"ם ז"ל והביאו רש"י בפירושו לכן לאה לרמות בו הקריאה את בן זלפה הראשון גד ואמרה בא גד וכתיב חסלי מלא, לרמות שבגניבת לבן ורמאותו נתנו את לאה במקום רחל, בזה פעם

ולפה

שפה כי בזה הגידה שהגידם׳ וספור המעשה כלה שפוה בהריסם לתת אותו ליעקב וכדי להסתיר הענין קראו גד לא בגד / אבל נכתב בגד כפי רצונו / ונקראם שכן בשני אשר ואמרה כי אשרוני בנות / לפי שראויה היתה לשבח ולהלל על השקפתה בזה להבירה שלבון מספקתה / ולא תרע עינה שלבעניינה בנדם · ובכל אחד משדרבים האלה בותרה השאלה הג׳ ׃

וילך ראובן בימי קציר חטים

וגו׳ עד וישמע יעקב / כפר הכתו׳ איך שכם לאה ללד׳ בנו׳

הנה פרשתן בנם שלא בשדה דודאים / והם היכרוחים / שלהם צורת ראש וידי׳ בצורת אדם ׳ והביא אות׳ אל לאה אמו / אולי שידע ראובן שהיו מסוגלות להריון נשים / ובעבור שלאה היתה מסתוקקת אליו הביאם אלי׳ / ורחל שאם שמנה שיתן לה מהם / והוא השיב המעט קחתך את אישי ולקחת גם את דודאי בני · ואמרה זה לפי שהיה יעקב כראותו שלאה עמדה מלדת כבר שפסקה לגמרי ממעט בואו אצל׳ והיה מיחד שכיבתו אצל רחל שהית׳ בחורה ממנה ׳ ועדין לא ילד׳ ושיש׳ שנפה שתהר / לכן אמרה לה לאה / המע׳ קחתך את אישי לשתהר, שבוא מתמיד להיות בעבור זה עמה ולא עמי כאשר היה בראשונה / ותרצי גם כן לקח׳ גם את דודאי בני כדי שתהר יותר במהר׳ · ורחל השיבה לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך / כי נשבר בדודאים / השכיבה עמם שישכב עמה בלילה ההיא · ולפי שכל אחת מהן בירות הכף היתה בנית בפני עצמו והיה מנהגן שיעקב בבית אשר ישכב הלילה שמה היה עושה סעודתו / לכן יצאה לאה ואמרה לו אלי תבוא / כלומר אל ביתי, תבוא לסעוד כן בלילה הזה כי כן הסכמתי עם אחותי תחת דודאי בני · ונכרה התורה כמה הועילו הדודאים לשתי האחיות / ולכל אחת מהם / אם כבנולתם שלא היותם קרים כדברי הרמב״ן אולי בסגולה יועילו בהריון הנשים / כי לכן היתה רחל שואלת אותם ולאה מעכבת מלתתם לה לגנם את המעט כאן שמשב הרמב״ן / כי הנה עם היות הריונם בדרך הסגולה לא יתכפתכני זה שלא וכתיבתו בדברים הרפואיים ואולי זה, לא היה נכתב הספור הזה בתור׳ שלא לצורך׳ ולכן איור שבאותם הליל׳ הרתה לאה׳ אבל הגידה התורה שמכח תפלתה ששמע אלהים אליה הרתה גם ילד׳ בן חמישי ליעקב / ויקבה זה לשכר אלהים / שכפי דינו נתן לה תחת נתנה שפחתה ליעקב / ולכן קראתו יששכר / והכן כאשר אשר ילדה עוד קראו זבולון / באמרה זבדני אלהים אותי זבד טוב / הפעם יזבלני אישי / כי ילדתי לו ששה בנים ותקרא שמו זבולון ובכל זה מורה וזאת ע״ש מז״ל שכתבתיו׳ / כיון יודעת שהיה יעקב עתיד להעמיד י״ב בנים / ויהיו לד׳ דגלים כל דגל ודגל שלשה בנים · וכבר הודעתיך שאמשוב שידע יעקב זה במה שאמר לו והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה שהם ד׳ רוחות הדגלים / ולכן כשילדה לאה את לוי / אמרה עתה ילוה אישי אלא כי ילדתי לו שלשה בנים ר״ל שהיה דגל שלם · וגם ע״ש מז״ל כשילדה את יהודה / אמרה הפעם אודה את ה׳ / לפי שהתחילה ללדת קנין דגל אחר / וכאשר ילדה את יששכר שמחה עמו / והיה שכרה / כי קרובה מלאכתה להשלים / בעשותה דגל שני / לכן היה שבוה בו וחומר בן חמשי / וכאשרבת אחרה בן ששי / ואמרה זבדה השם זבד טוב / ר״ל חלק טוב / ועתה יהיה זבולה שלם עם בעלה / והזבול השלם הוא הבית והעליה על גביו / כי הבית והזבול כאחד / בנוי לתלפיות / וכן בזה שני דגלים / זה על זה / והוא זבול נאה ובכבוד מאד · והוא מה שאמר עתה יזבלני אישי ר״ל יעשה כל זבולו ודירתו ביתו עמי / כי זבד וזבול בכל אחד / כיון שילדתי לו ששה בנים שהם שני דגלים / ואתה תראה שעל כן לא עשתה שכין הבנים רק בלוי / שאמרה כי ילדתי לו שלשה בנים / שהוא דגל שלם / ובזבולון כי ילדתי לו ששה בנים שהם שני דגלים והותרה בזה שפירשתי בזה השאלה הה׳ · אבל מפני שהכוונה בם עם נבואת בנות הרוח להיותם בנים / וגם ששבה שבשם נותן לה בני רחל עם בניה / ושלכן ילדה שפה כנגדה / ובנגד אחותה / לכן נאמר אחריו ואחר ילדה בת ותקרא את שמה דינה / כי הנה כל ארבעת האמהות תלדנה תמיד זכרים לא נקבה כלל / אם לא לאה בפעם הזאת שילדה בת / ומפני שבאה לה ע״ד העונש / קראה שמה דינה / ואולי שבפתה ברוח הקדש שבזאת היתה לה עונש / תחת אשר ריחתה את יעקב בבשוחים / ובעונשה הנדקת הזאת בענין דינה בתה עם שכם / ולכן קראה שמה דינה וכן היתה ואמנם לענין מה ששבה, שהיו בניה אותם שהגיל הפס מרחל אחותה / זכר הכתוב מיד / שזכר אלהים את רחל וישמע אליה / שכבר התעוררה להתפלל לפניו / ויפתח את רחמה וילדה בן · ולפי שבכתה בלימה פניה על עקרותה / אמרה אסף אלהים את חרפתי / ר״ל שלא תתבזה עוד חרפתי בפני הבריות אחרי שילדתי· ואמנ׳ לא קראה שם בנה / כי אם יוסף / שפעם שיוסף י״י לי בן אחר / וגם זה מורה / שהיו האמהות יודעות כמה בנים היה יעקב עתיד להוליד / כי בעבור שרחל ראתה שכבר ילדה לאה ששה בנים / ובלהה וזלפה ארבעה / לא היו משארים לרחל להוליד אלא שנים / ולזה אמרה על יוסף יוסף י״י לי בן אחר / ר״ל להשלים מנין הי״ב העתידין להיות כלם · ובעבור שיעקב עשה עקר בשיו רחל / להיותה הבת הקטנה מתיחסת אליו / שהיה הנעיר בבני אבית / משב בלבו שבבן אשר יצא ממנה / הוא יהיה יורש ברכות אביו אשר נתן לו במקום עשו ולזה כשנולד יוסף אמר ללבן שלחני ואלכה אל מקומי ולארצי / או״ל שראה שנולד ששנו של עשו / שכאמר והיה בית יעקב אש וכו׳ יוסף להבה / ובית עשו לקש וגו׳ / ולפי שלא יאמר לבן שלא נתן לו בנותיו להוליך אותן לארץ אחרת / כי אם לשבת בחרן תמיד / לכן הוכרך יעקב לבקש ממנו רשות / באמרו תנה את נשי ואת ילדי אשר עבדתי אותך / ר״ל בעד הנשים / כלומר שלא עבדתי אותך במתנה לשבת פה / כי אם בתקנת דבר לעצמו להוליכו עמו כאשר ילך / ומה שאמר עוד כי אתה ידעת את עבודתי אשר עבדתיך / ר״ל שהיתה עבודה מבוררת בעבורן מבלי שום תנאי אחר / ולכן אין לך לערער עליהם, כיון שהרויחם במשכר הזה בל כך· ואין ספק שהיתה כוונת יעקב לא בלבד על הנשים / אלא על הנכסים שהרויח שיה / שלא ישלחנו משם בידים ריקניות / כי מי הוא אשר ישא את בנותיו / ולא יתן להם נדוניא / מתן בתותן כמוהר הבתולות / והותרה בזה השאלה הו׳ · ולכן מאשר הבין כוונתו / שהיה ללכת / השיבו אם נא מצאתי חן בעיניך נחשתי / ר״ל עם עתה אמצא חן בעיניך שתעשה מה שאבקש ממך / אדע שנחשתי כיוה שחשבתי שברכני י״י בגללך / אבל אם לא אמצא חן בעיניך לעשותו / אחשוב שאולי גרם להתברך / ושלא היה שברכ׳ בגללך / שאם היתה בגללך / היית עושה שאלתי ובקשתי / ואמר הקדמ׳ הזאת / אמר לו נקבה שכרך עלי ואתנה / כלומר פירש כמה צריך להיות שכרך מכאן ולהלן מדי חדש בחדשו ומדי שנה בשנ׳ ואתנה ועכ״פ לא תעזוב אותנו · אבל יעקב ראה בדבריו שהיה פוטר עצמו מלתת לו כלום, בעבור מה שעבד עמו י״ד שנים שעברו / שהיה מבקש הבטחת השכר לעתיד / ולא בעבור העבר כלו · ולזה השיבו ראשונה בעד העבר / ושניה על העתיד, כי על מה שעבר / אמ׳ לו אתה ידעת את עבודתי אשר עבדתיך / ר״ל כמה זמן עבדתיך שהיו י״ד שנה / וידעת ג״כ את העבודה והברכה שהיתה בו / ומ״ש ואת אשר היה מקנך אתי כמה היה מקנך בשבא לידי / כי מעט אשר היה לך לפני ויפרוץ לרוב / ומזה יתבאר שברך י״י אותך לרגלי / רוצה לומר בסבתי ובגללי / והיה הכונה שבכלזה שהיה ראוי שיתן לו מתנה טובה בעין יפה על מה שעבר · ואמנם למה שאמר לו נקבה שכרך שהוא לעתיד / השיבו ומתי אעשה גם אנכי, כלומר אם שנים רבות אעבוד באשכן / ואני כבר זקן, מתי אם״כ אעשה גם אנכי לביתי / כאשר עשיתי לביתך עד היום הזה · ולכן כשראה לבן שכונת יעקב / והודה ולא בוש לשני כללי מאמריו / ר״ל שראוי לפרוע לו כל מה שעבר / כי בידוע היה שלא לבד הנשים היה עבדו / כ״ש ברוב הברכה שהיה בנאכו / ולזה אמר לו מה אתן לך / ר״ל בעד העבר / ולא הוסיף לענור כו / שישב עוד עמו / כי ראה כי הדין עמו באמרו ומתי אעשה גם אנכי לביתי · וכאשר ראה יעקב שהוא כבר היה מודה מכח טענותיו / שהיה ראוי לפרעו על מה שעבר / ושראוי שיתפרד מחברתו לעשות לביתו / אמר לו אבל עתה שאתה מודה במה שראוי / אומר לך שלא תתן לי מאומה ר״ל על העבר, ועתה שלעניין העתיד אשובה ארעה, ולכן אמשוך ואמרי אני מוחל לך על העבר / ורוצה לעבוד עמך בעתיד / אם תעשה לי הדבר הזה שאומר לך / כי איני שכיר יום לשתתן לי שכר שכיר / וזה הדבר אם תעשה לי / אעבור בכל צאנך היום והסר משם כל שה נקוד וטלוא וכל שה חום בכשבי׳ וכן אסיר כל נקוד וטלוא בעזים, היה שכרי, ר״ל מה שיולדו מאותם המראו׳ המוכרות מכאן והלאה / אם מעט ואם הרבה / הוא שכרי בלבד / וענתה בי צדקתי ביום מחר / כלומר אם היום או למחר תבא לראות שכרי אשר קניתי לי / לערער ולדקדק להכיר מה עמדי / כל אשר תמצא שאינו נקוד וטלוא בעזים / וכן אותן המראות / וה״ה חום בכשבים שהיו בעזים שתי מראות / ובכשבים ג׳ / וכדברי הרמב״ן או שהיה שכרו בלבד בכשבים החום, שהו׳ השחור או האדום, בשימנאו זה כן / אני מודה שגנוב הוא אתי / אבל אם לא ימצא שם שלא זה / תענה בי צדקתי שעשיתי כהוגן / ולא לקחת ויאמר לך דבר ולכן לא תהיה לך עלי שום טענה במקום רב למעט · והנה לבן חשב להבו׳ תנאי כי אותן המראות ולא יתן מהן ולא מהכנאחרו׳ דבר ליעקב ושהצאן הלבנו׳ על היותם / אוליד נקוד וטלוא וחום / לפי שהטבעי הנולדים / מתיחסים על הרוב לטבעי מולידיהם / וכאשר לא היה במולידיהם נקוד וטלוא / היה מחויב שלא תלדנה הצאן נקוד וטלוא / באופן שיצא יעקב משם בחסרון בשכר פועלו ולכן קפץ ואמר הן לו יהי כדברך / הלואי שכבר יהיה נעשה זה וגם אמר הן לו יהי כדבריך / לפי שבו יהי רצון שיצא הדבר ברצון כפיך / ויהי׳ לך שכר הרבה / כי אני אשמח בזה / כיון שהוא ברכת י״י עליך · וידמה שהתנו ביניה׳ שיובל יעקב להעמיד בזה בכל מיני השתדלו׳ שירצה כאשר שכת׳ הרמב״ן ועם מה שפירשתי הותרה השאלות הז׳ והח׳ · ומכר הכתו׳ שכן נעשה הדבר כמ׳ הבוא / שהסירו כל נקוד וטלוא התישים ובעזי׳ / וכן כל חום בכשבי׳ ויתן אותם לבן ביד בניו · והפריד אותם לבן דרך שלשת ימים משאר הצאן הנותרות / שהיו נשארות ביד יעקב · והנה הרחיקם כ״כ לבן כדי שהצאן הנותרו׳ ביד יעקב / לא יראו את העקוד והנקוד והטלוא שהיו בצאנו / ולא החום שהיו בכשבים ולא יהיו נזקקי׳ לו אלו / באופן שלא יולדו בצאן יעקב שו׳ נקוד וטלוא / ויצא יעקב מזה בידים ריקניות · וכאשר ראה זה יעקב כוונת לבן הרעה בזה / בהרחיקו את בצאני הנקודי׳ והטלואים, ובכשבי החומי׳ מהצאן שבשארה בידו כדי שלא תהרבה מהם / השתדל לתקנו מצד המקלות שפצל בהם פצלות / ומקום הפצלות היה לבן / והקליפה היתה שחורה / · והית המקלות א״כ נקודים וטלואים / וישם אותם בשקתו׳ המים שדרך הצאן שיתאמו שם / והיו הנקבות ההם כופלים באויבהם, כאלו היו הצאן עקודי׳ נקודים וטלואים / כי הנקבות פועלים בליחות / וכמ״ש הרופאים / שהדמה הדברים האדומים תעורר הדם · ובשחורים תעורר השחורה · וידוע שלא שם המקלות האלה כנאן לבן / רק בשתלה / כדי שיהיו בהם זכר מהמראות ההן המוכרים משם · וגם זה בעבור מה שעשה לבן מהרחיק

הצאן כמוכרות עמם / כי היה ישלו לאת נגם כיחמים / כדי שלא יאמר יעקב מאתי הם / ולא שירחיק אותם עד שלא יראו הצאן הנותרות אותם ולא ילדו כמהם / כי לולי זה לא היה עושה יעקב דבר מהמקלות · אבל כשילד הצאן מעט מזער עקודים נקודים וטלואים / עשה ההתחלות אחר / והוא שהבדיל העקודים נקודים וטלואים / ושמה אותם עדר לבדו / ומשם והלאה לא היה שם המקלות בצאן לבן / אבל היה שם אותם לפני העדר שלו / כדי שלא ילדו לבנים / אבל ילדו כדומה להם / וזהו אמרו והכשבים הפריד יעקב / שהוא דבק עם מה שלמעלה / שאחר ותלדנה הצאן עקודים נקודים וטלואים / יאמר שאותם שנולדו עקודים נקודים וטלואים / הפריד יעקב הכשבים שנולדו / והיה הולך העדר שעשה מהם לפני הצאן / וז"ש ויתן פני הצאן אל עקוד / ואל כל חום שהיה נולד בצאן לבן / כי שת אותם עדרים לבדם / ולא שתם על צאן לבן מעורבי' עמם / פן יקנא לבן / כאמרו שהיות העקודים והנקודים בתוך כלנו / היו הצאן מולידות כזה התולד · ואמר והכשבים בתם / לפי שנבוך על מה שנבר כאמר / והתנאי מהתחלות וכל חום בכשבים · ועם היות התנאי הראשון כזה / הנה היה יעקב נוהג מנהג חסידות / לפי שבהעטיף הצאן לא ישים המקלות / כמו שהיה משים במקושרות וכבר זכר הרמ"בן שבצאן המקושרות הם הצאן אשר בוכרים שהם הולכים תמיד אחר הצאן / לא יתפרדו מהם לרוב תאותם / ולשון ונפשו קשורה בנפשו · או המוקדם שהיו בהם / קשורים זה בזה / והעטופים / הם החלשים העטופים ברעב · וזכר זה / שאם היה יעקב נותן המקלות לעטופות / יתקלקלו מאד מפני חולשתם / והיו כל הצאן עקודים נקודים / אבל יעקב לא שם המקלות / כי אם למקושרות לבד / מפני קשים / ולכן היו העטופים ללבן / והקשורים ליעקב / שאלמלא כן כלם היו ליעקב / עד שבזה הדרך שעשה שש שנים / גדל יעקב בצאן ועבדים ושפחות · והרמ"בם כתב שהצאן המקושרות / הם אותם שתחלה בניהן / ותלדנה ולדות חזקים ובריאים / וקשורים באיבריהם בחוזק / ובאלה בלבד שם את המקלות · ואמנם בהעטיף הצאן שהיה בתשרי / לא ישים המקלות / וקראה עטיפה / לפי שהולדות ההם הם חלושים מלשון בהתעטף עליהם נפשם / והנה כלומר היו העטופים שתלדנה הצאן בתשרי ללבן / כי לא היו שם מקלות · והקשורים והם שתלדנה הצאן בניסן / והם בריאים וחזקים / היו ליעקב מפני המקלות · הנה אם כן כפי הכתוב נזה שעשה שני מיני התחלות / אחד מהמקלות / ואחד מהנהיג עדר העקודים לפני הצאן / כדי שיחמו מהם / ושלא היה ענין המקלות תמידי / אלא בתחלת חדש ניסן בלבד / לשותם את זמנה או / לא בתשרי / ולכן לא הרגיש לבן בדבר הזה / וגם הרועים לא היו מרגישים בו / כי איך יתנו לב למקלות שיוכיחו כאחד בניסן / ולא בשום זמן אחר · הנה התבארו הפסוקים האלו / ולמה עשה יעקב ענין המקלות / שכבר היה זה לסבות · הראשונה / כדי שיפרע לבן העבודה אשר עבד לו כי"ד שנים הראשונים · והשנית כדי שאלו / תקינה בנותיו המוהר והנדוניא הראויה לתת להן · והשלישית / לפי שהתנו ביניהם שיהיה זה שכרו על עבודת שנים האחרונים · והרביעית כי מפני ההערמה שעשה לבן בהרחיקו דרך שלשת ימים מהצאן הנותרת ביד יעקב / הותר ליעקב לעשות בחקותיו תחבולת המקלות והותרה עם זה השאלה הי"ב :

וישמע יעקב את דברי בני לבן

וגו' עד סוף הסדר ויש בפסוקי' האלו י"ו שאלות :

השאלה הא' למה שלח יעקב לקרא לרחל וללאה השדה לדבר אלין / על ענייני אביהן / ולא בא לדבר איתן בבית לבתיהן / ולמה לא אמר אליהן מה ששמע מדברי בני לבן / אלא בלבד מה שהיה רואה בפני אביהן / בהיות ששני הדברים ההם הכינו את לבבו / לצאת מן הארץ ההיא :

השאלה הב' במה שאמר להן שאביהן החליף את משכורתו עשרת מונים / וכן אמרו יעקב ללבן בהתוכחו עמו / ויראה שאין הדבר כן / כי משפטו היה חזק / אם לעבודו שנים כנגד כל אחת מנשיו / ואם אח"כ בענין הצאן / ולבן הסכים בו לו יהי כדברך :

השאלה הג' מה שאמר לנשיו שראה בחלום העתודים העולים על הצאן עקודים נקודים וברודים / ושכן אמר לו המלאך / כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך / והנה לא זכר דבר ממעשה המקלות אשר עשה / ויראה שלא ראה דבר מהמראה ההיא אשר זכר / אלא שבינה אותה מפני השלום :

השאלה הד' בתשובת רחל ולאה העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו וגו' כי איך מתייחסה התשובה הזאת לדבר אשר דבר אליהן יעקב / והוא התרעם מפני לבן שהיו כבוח רעים ויתנכל אלא שמע כנגדו בענין הצאן / וכן השיבו שלא יתן להן עוד אביהן מנחלתו :

השאלה הה' באמרו ויגנב יעקב את לב לבן הארמי על בלי הגיד לו כי בורח הוא / כי איך גנב את לבבו בעבור שלא הגיד לו את אשר הוא עושה / האם הגיד לבן ליעקב גם את כל מעשיו / ואם היה מגיד לו / כידוע שלא יקרא בורח / לא דיספר כי בורח הוא / שלא הלך :

השאלה הו' במה שצוה יתברך ללבן השמר לך פן תדבר עם יעקב מטוב עד רע / וזה כי את הטוב לא היה ראוי להזהירו ממנו / אלא הרע בלבד · ועוד שאחר עבר לבן על דבר השם כמבואר במה שאין טוב או רע / כל שכן שהתלים רבים וקשים היו לא עוברים :

השאלה הז' בדברי לבן מה עשית ותגנוב את לבבי ותנהג את בנותי וגו' · ולא נטשתני וגו' כי למה שאלו מה עשה / והוא כבר היה יודע כל המעשה / ואם אמר מה עשית ותגנוב את לבבי ותנהג את בנותי / למה חזר לומר ותגנוב אותי ולא הגדת לי / וחזר לדבר בבנותיו · ולא נטשתני לנשק לבני ולבנותי / והיה כפל מבואר וכ"ש עתה הסכלת עשה / שאם בסכלות עשו / כבר היה לו התנצלות :

השאלה הח' באמרו יש לאל ידי לעשות עמכם רע וגו' / כי למה הודיעו לבן אזהרת השם ונזה יגנה לבו אל יעקב ויתחזק עליו / וחושב היה שיגאה שלחסידותו לא הרע עמו אליהם :

השאלה הט' באמרו ועתה הלוך הלכת כי נכסוף נכספת לבית אביך למה גנבת את אלהי / כי כבר אמר שהלך בחפזון / והלך בשעה שכבר נכספה נשמתו / ואם עתה כנה נמוכה בהליכתו / ומה ענין זה לגנבת התרפים / והיה לו לומר ועתה למה גנבת את אלהי / לא הלוך הלכת כי נכסוף נכספת וגו' :

השאלה הי' במאמר יעקב ותשובתו / כי אמרתי פן תגזול את בנותיך מעמי / ולא דבר לו בבנים ולא בצאן / בהיות עליו עקר המחלוקת / ולמה היתה תשובת יעקב אל כל כך בקוצר / ולא כ"כ האריך בדברים ובספור מעשיו / והוא אמרו ויחר ליעקב וירב בלבן / כי אלו כראשונה לא חרה לו / ויותר טוב היה לו לומר כל זה בתשובה הראשונה הזאת :

השאלה הי"א איך נתפתתה רחל לגנוב את התרפים אשר לאביה / באם חשבה להרחיקו מע"ז כדבריהם ז"ל / באמת בהלות גדול יהיה זה לה / בחשבה כי לעת זקנתו כתו תסה את לבו / ועם היות שגנבו ממנו התרפים / יעשה לו אלהים אחרים פתחים / או אם חשקה בהם רחל לעבדם כאביה / זה לא יתכן שאלה ותם :

השאלה הי"ב בדברי יעקב מה פשעי ומה חטאתי כי דלקת אחרי · כי הנה החטא והפשע כבר אמרו לו / באמרו למה נחבאת לברוח ולא הגדת לי / ולא נטשתני לנשק לבני ולבנותי / ויעקב הודה לו בו / אבל אמר כי יראתי כי אמרתי פן תגזול וגו' / ואיך שאל עתה מה פשעי ומה חטאתי :

השאלה הי"ג באריכות דברי יעקב בריבות / ואמרו שתי פעמים שישב עמו עשרים שנה / כי הוא אמר זה עשרים שנה אנכי עמך / וחזר לומר שנית זה לי עשרים שנה בביתך / והוא כפל מבואר / גם כי זכר דברים אין בהם צורך :

השאלה הי"ד במאמר יעקב ופחד יצחק היה לי ולמה לא אמר אלהי יצחק / ואף כי אין הקב"ה מייחד שמו על הצדיקים בחייהם / כבר אמר בתחלת הסלם ואלהי יצחק / אם להיותו כמות / או לכבוד אחרת / אבל פחד יצחק מה שנשבע עליו / באמרו וישבע יעקב בפחד אביו יצחק :

השאלה הט"ו במה שהשיבו לבן הבנות בנותי / והבנים בני והצאן צאני / כי הנה אמרו הבנות בנותי / ידוע היה / וזה בא לאשתמועינן · ואמנם באמרו והבנים בני / איננו צודק / כי הם בני יעקב / וכן הצאן אשר היה / אחר שקנאו בשכרו / ולא היה א"כ ללבן / ומה ענין אמרו ולבנותי מה אעשה לאלה היום וגו' :

השאלה הט"ז אם עשו גלעד לענין הברית / גל אחד שקרא לבן יגר שהדותא / ויעקב קראו גלעד / למה זה יעקב עשה מלבד זה מצבה / והזכירו לומר עד הגל הזה · ועד המצבה / והיה די בגל בלבד · ומה ענין המצפה שאמ' לבן והמצפה אשר אמר יצף יי' ואם היה דבר שלישי / מלבד הגל והמצבה / או למה כינה אותה בלשון אחר מצפה / ולמה אמר אם אני לא אעבור אליך / ואם אתה לא תעבור אלי את הגל הזה לרעה / שכפי דרך המפרשים / היה לו לומר אם אני אעבור / ואם אתה תעבור / בלשון חיוב / לא בלשון שלילה : אם היה הברית / שלא ירעו ולא יחטיאו זה את זה / והנני מפרש הפסוקי' האלו באופן יותרו כל השאלות כלם :

וישמע יעקב את דברי בני לבן

עד ויען יעקב ויאמר ללבן

זכר הכתוב שג' סבות הניעו ועוררו את לב יעקב לצאת משם / ולשוב אל ארץ מולדתו / הא' ששמע את דברי בני לבן אומרים לקח יעקב את כל אשר לאבינו / ר"ל / כי בראותם שנתרבו צאן יעקב ברוב / שגם הוא קנה עבדים ושפחות וגמלים וחמורים / כשלוף בזה / כדי להתעיב / פן יהיו רעות בעיני לבן / היו אומרים הנה רכל באבינו מאביהו היה / והוא לקח את כל אשר לאבינו / ומהם שאמר הדברי' אשר קנה / ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה / העבדים ושפחות וגמלים וחמורים / שזה היה לכבוד ולתפארת / ועם היות דבריהם דברי נערות / כבר אז"ל מילי דיעקב כשוקא / או דלכוס או דלידיה · והסבה השנית היא שראה את פני לבן והנה איננו עמו כתמול שלשום · וכבר זכרו חכמי הטבע / שהאות היותר עצמי באהבה או בשנאה / הוא הפנים / לפי שהשנאה בקשי גדול ובכבדות רב / יכביד פניו לשונאו · והאהבה בפניו יורה אהבתו לאוהבו · והסבה הג' שגלה הנבואה ליעקב / ואמר לו שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך / כי באמת שאמר לו עתה ולא קודם לזה / מורה שהיה צריך לו לצאת משם / ולא ישב עוד במחברת לבן / ולפי שיפחד יעקב / ויאמר איך אלך וישמע לבן והרגני / לכן אמר לו ואהיה עמך / ר"ל בהליכתך אהיה עמך ואשמרך מידו · גם אמר לו זה / להבטיחו שלא יירא מעשו אחיו · ולכן כשתעשה זה אמר תהלים שגם הבנים שהתנו ביניהם שישבו בבאנו ל

סוטה סוף פרק ס'

ומכבר לקח לבן את כלכלו מיד יעקב / והוא היה רועה את כלכלו אשר קנה בלבד • ומפני הסבות האלה / שתעורר יעקב ללכת משם • אבל בעבור שלא היה לו כח ללכת / אם לא ברצון נשיו והסכמתן ודעתן הוכרח לדבר על לבן / ופחד מלדבר כזה בשיר / פן ישימו בניו אשר בבית / או בני לבן אחיו כלים ומכבדים תמיד אבל מחיותיה / ובהתפרסם הענין ישכבהו לבן בעבורו' ע"כן שלא שאין שיבוש לדבר עמו בשדה • והנה קרא לראשונה' לרחל / ואחריה ללאה / לפי שהיתה עקר הבית עם היותה הקטנה • והנה לא ספר להם יעקב דברי בני לבן / פן יאמרו אל תחוש לדבריהם / שהם דברי נערים שאין בהם ממש • אבל אמר רואה אני את פני אביכן כי איננו אלי כתמול שלשום / וזה מורה שעד עתה היתה לו אהבה עמי / ועתה הוא שונא אותי / וחושב עלי רעה ואם עד כה לא עשה עמי רעה / הוא מפני שאלהי אבי היה עמדי / ובזכותו הוא מציל אותי מידו / אבל על כל פנים מחשבתו רעה כנגדי • ואתנה ידעתן כי זהו על לא חמס בכפי / כי אני בכל כחי עבדתי את אביכן כל השנים שעברו • ואביכן התל בי והחליף את משכורתי עשרת מונים • והיה זה כי כאשר היה רואה לבן שהיו יולדות נקודים / והיה שכרו כפי תנאי יעקב / היה מחליף שכרו / ואומר שלא יהיו לו בעתיד כי אם העקודים / ובשעה שלא תלדנה הצאן עקודים / וכאשר רואה שיולדות עקודים / היה מחליף מתכלי בטלואים או היה אומר לנקודים וכן היה מחליף אותו מנגע לנגע ואם קצר הכתוב בספור המאורע אין ספק שכן היה / כיון שיעקב אמר כן ללבן בפניו / ולא כחש / ואמנם אם כן בזה שתי השאלות הראשונות • ואמר שעם כל החמס שהיה לבן עושה לו / הנה האלהים יתברך עשה כל הדבר הצריך בעניינו / והציל מקנה אביכן / ויתן לו / והיה זה במה שראה בחלומו בעת יחם הצאן כאלו היו העתודים העולים עליהם כלם עקודים כדי שיולידו הצאן ולדותן המראות / ותם המלאך שדבר בו הודיעו ואמר לו כן • והנה המראה הזאת שאמר יעקב כאן / אין ספק שכך ראה בחלום נבואיי והשיב לראות הרבה / כמה שכתב שבחלומו חלום הראהו מלאך האלהים ענין המקלות / והודיעו שיעשה כן / והוא אשר זכר שראה שאמר לו המלאך / כי הנה נמסר בהכלאתו והולדות התולדות / והנחת השם בו ובעניניו • ואמר עוד שגם אמר לו המלאך שיזכור הנדר אשר נדר / שילך לבית אביו לקיימו / והותרה בזה השאלה הג' • ורחל ולאה השיבו ליעקב / אם תכלית דבריך הוא שנתרצה ללכת מהארץ הזאת / ולמה לא נתרצה בו / האם לתקוות התועלת מהירושה / אשר נקוה לירש בבית אבינו זה אינו / העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו / באמת לא • או אם תקוה ההליכה עלינו כדי שלא לבעור מפני אהבתו אותנו / גם זה אינו / כי הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו • ואם תכלית דבריך הוא לעשות התנצלות על הצאן אשר הוצאת / גם בזה אין ראוי לך שתתנצל / כי בידוע הוא כי מלבד שבירותך / כל העושר אשר הציל אלהים / השומם הפאותי מאבינו / בדין ובמשפט היה לנו ולבנינו / כיון שמכרנו ואכל את כספינו / ולכן כל אשר אמר אלהים אליך עשה / ר"ל בענין הליכתך / הנה א"כ היתה תשובתן נכונה ומתיחסת לשאלתו / והותרה השאלה הד' / וכאשר ראה יעקב כוונת בנותיו רצוים / נשא אותן ואת בניו על הגמלים / ונהג את כל מקנהו אשר רכש בפדן ארם / לבוא אל ארץ כנען • ואמר זה / להגיד שלא הלך כבורח מכין נכסיו קטנה ומעטה בזמן הליכתו / אבל כל אשר לו הוליך עמו / והיה מתהלך לאטו לרגל המלאכה / כאלו לא היה לו מעיק ומונע מהליכתו • ובחר ללכת כשהלך לבן לגזוז צאנו / כדי שלא ירגיש לבן בהליכתם אלא אחרי שיהיו רחוקים משם מהלך רב / ולזה נמצא לקחה רחל את התרפים / שהיו כלי הקסם אשר לו / כי קוסם היה / והם על צורת אדם / כמו שכתב במיכל בת שאול / והיו הצורות ההם נעשות בשעות ידועות ויתעורר בהם כח הדמיוני אשר לקוסם / וישמע בדמיונו כאלו קול נמוך מדבר / ומודיע הדברים הנסתרים אשר תשוקתו בהם ומחשבתו / לא שהצורה ההיא תשמיע תדבר / כי הדבור באמת לא יהיה כי אם בכלים הטבעיים / שאם השם בטבע המדבר • והנה גנבה רחל אותם התרפים מפחדה שיקסום אביה וידע אנה פנה יעקב / ולכן התחיל לבן לחפש אותם ולקסום / שיודיעוהו מה יעשה יעקב בבניו / והתבאר מזה ענין התרפים / והותרה השאלה הה' • ואמנם אמרו ויגנוב יעקב את לב לבן על בלי הגיד לו / שאמר לי לפרשו על אחת מב' פנים • הא' שאמר שגנב יעקב את לב לבן מבלי הגיד לו דבר / ממה שנזכר לשעבר ר"ל דברי בניו ושפניו אינם עמו כתמול שלשום / כי הנה במה שלא הגיד לו יעקב דבר מזה / בו גנב לבו ולא הבין אם היה רצונו לברוח / וזהו כי בורח הוא • והב' כי השמיענו יכולת יעקב וערמומיתו לעשות מעשיו באופן שגנב את לב לבן / עד שאפילו לב לבן לא עלה בדעתו ולא הגיד לו כי בורח הוא / ר"ל שהיה רוצה לברוח / כי להיות כי לב האדם לפעמים יגיד לו מה שיהיה מכח הדמיון שילוב • הנה יעקב נסתתר בעניניו באופן שלבו של לבן לא הגיד לו כי בורח הוא • והג' שהודיע הכתוב הזה שהסבה לשגנב יעקב את לב לבן בזה הוא מפני שלא הגיד לו כשבא מבית אביו כי בורח הוא מפני עשו / שלא הגיד לו דבר מזה / לא שבא מפני הקטט' שהיה ביניהם / ובעבור שלא הגיד לו כי בורח הוא מפני עשו / בשם לבו שלא יברח ג"כ מלפניו / והותרה בכל א' מהפרושים השאלה הו' • והנה הוגד ללבן ביום הג' מהבריחתו / שברח יעקב ולקח אחיו וקרוביו עמו וירדוף אחריו דרך שבעת ימים / לפי שכאשר ידע הליכתו / היה ביום הג' / ומאז לבן לקחת את אחיו / והלך אחריו באופן שכאשר השיגו כבר היה ביום

השביעי / ודרך הדרך הוא דרך אחד / לפי שהיתה כוונת לבן להרע עם יעקב הוכרח הש"י לבוותו ולהוכיחו בחלום הלילה / שעם היותו בלתי ראוי אליו / הגיעתהו ההתעוררות האלהי לכבוד יעקב / באמרו אליו השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע • וכי' זה הוא אולי שהאדם כשיוכיח את חבירו / יוכיחהו באחד מב' דרכים / אם בהתחיל בדברים טובים / ויתמם ויסיים בדברים רעים כאלו תאמר האלהים יודע שאהבת עולם אהבתיך / אבל בעבור מה שעשית לי / הריני לך אויב אכזרי • ואם שיתחיל בדברים רעים / ויסיים בטובי' כאלו תאמר למה עשית עמדי דברים רעים כאלה נבזה ונקלה / אבל עכ"ז לא אשוב מאהבתך • ולכן הוכיחו השם ללבן אם תרצה להוכיחו מרע טוב / שתתחיל בדברים רעים / ותסיים בטובים / הנה מה טוב ומה נעים • אבל השמר לך מדבר עם יעקב באופן האחר / שהוא מטוב עד רע שהתחיל בטוב ותסיים ברע / כי הכל הולך אחר החתימה / וכן עשה לבן / שהתחיל עמו בתוכחת מגולה / וסיים באהבה מסותרת / ולא עבר א"כ על אזהרת השם / והותרה השאלה הז' • והיתה תוכחת ליעקב מה עשית וגו' / ידעתי בפסוקים האלה הוא שלבן אומר ראה שבהיות יעקב בהפלגה רבה / היה חושב אולי עשה שום תחבולה כי מגלתי כראה לו שא"א שילדו כל הצאן עקודים נקודים וטלואים אבל לא ידע דבר מזה בבירור / ולא נתגלה לו אמתת הענין / אלא שדרך סברה שהיה חושב שאיזו תחבולה היתה / וכאשר ראה שברח / נתאמת אצלו עוד החשד ההוא ושהפחדו כן ידע מה שעשה / היה בורח / ולכן בתוכחתו אמר מה עשית / ר"ל יהיה ההוא והמעשה שעשית שבעבורו הוכרחת לברוח ועשית בזה שני דברים מגונים / האחד [illegible] / שגנבת את לבבי והב' בענין בנותי / שנהגת אותן כשבויות חרב / שהוליכות אותן מבלי כבודי / ומבלי בנות קרוביהן / ואחר לבאר שני הדברי' האלה / ועל גנבת לבבו אמר למה נחבאת לברוח כלומר למה הלכת בהחבא / ולא הגדת לי דבר מן הליכתך / כי אני לא הייתי מעכב אותך / אבל אשלחך בשמחה ובשירים בתוף ובכנור / כמו שהאלהים את הכלות עם בעליהן / וכנגד ענין בנותיו אמר / ולא נטשתני לנשק / ר"ל איני אומר שאהבת את בנותי כשבויי' חרב בעבור שהם הולכות בעל כרחן / אלא במה שלא נטשתני לנשק לבני ולבנותי / כי קרא את בניו ובני לבני שהולדו על ברכיו והיה תכלית האמורה כשואל ממנו מה הדבר אשר עשה נגלה שבעבורו הוכרח לברוח וללכת שלא מדעתו / ולהבליט ממנו בנותיו / כלומר אין ספק שלא עשית כל זה מבלי סבה ולכן תגידה לי מה עשית • ולפי שלא אמר יעקב שעשה בסכלות ותשו' הגונה / אמר לו עוד עתה הסכלת עשה • והוא אצלי כאו בתמיהה ר"ל האם אתה הסכלת עשה / ותאמר שבסכלות עשית כל זה / באמת איננו אמת כי חכם אתה מתחילה / ושוחן עמוק אתה במחשבותיך / ואיך עתה א"כ בדבר הזה לבד הסכלת עשה • הנה א"כ עשה לבן הבריחה / טענה חזקה על משא ושאנו על יעקב בגדו • עוד עשה על זה ג"כ טענה אחרת / והוא אמרו יש לאל ידי לעשות וגו' / ור"ל יש יכולת ומשפט בידי / שעל זה כאו גם לי ולא די כחו והגיעו אחריו אלהים / לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אמש אמר אלי לאמר השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע • וזה מורה שהאלהים יודע שעשית שום פשיעה כנגדי / והיה ראוי לי לעשות עמך שום רע בעבורה / ולכן הוכרך להזהירני שלא אעשה כן ואם לא היית חייב בדבר / לא היה צריך לצוותו • עוד עשה על זה טענה ג' והוא אמרו ועתה הלוך הלכת / כי נכסוף נכספת לבית אביך / למה גנבת את אלהי / ר"ל ועתה ידעתי אחר ידעתי שתהיה תשוקתך שנכסוף נכספת לבית אביך / כמנהג הנערים / וכדרך הבנים אבל אע"פ שיהיה הדבר כן / ותחבולת לברוח כדי שלא יעכבוך / ולמה גנבת את אלהי והם התרפים שהייתי קוסם בהם / אין זה אלא שגלות ופחדת שאם יגידו לי מה שעשית לי / ולכן הוכרחת לגנוב אותם / כי אין ספק שאין אתה קוסם / ולא תבחר בהם לדעת העתידות כמוני / כי אתה נביא וכוונת יאמר ליעקב מה פשעי • הנה אם כן כל הטענות האלה עשה לבן לבאר מהם שיעקב עשה פשיעה רבה נגדו בענין הצאן / עם היות שהוא לא היה ידע אותה / והותרו בזה השאלות הח' והט' והי"א :

ויען יעקב ויאמר ללבן וגו' עד סוף הסדר / הנה יעקב השיב • ללבן דברים קצרי' מבלי כעס ותוכחה מפחדו שימצא התרפים ביד אחת מן הנשים / ויתפש כגונב נגב כי ימצא / אמר לו בלשון רכה / כי יראתי כי אמרתי פן תגזול את בנותיך וגו' ר"ל לא נתכוונתי אני לברוח מפני פשע וחטאת שעשיתי / כי כל יגיע / לא ימצא לי עון אשר חטא / ואמנם הלכתי בהחבא' מיראתי שמאהבתך את בנותיך / יקשה עליך לתתן מאתך / ותגזול את בנותיך מאתי והנה אלה הבנות כבנות / לפי שהיה לו נשים נשואות עליהן / כלומר את בן ירכה / ולא כנשים / כי הם היו בני יעקב ומה לו ולהם / וגם לא זכר גזל הצאן / מפני שלא יפתח אדם פיו לשטן • ולכן לגזול את הצאן היה מתבייש / לא לבנותיו / ולענין התרפים / השיבו עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה / ר"ל אני לא גנבתי אותם ואיני יודע אם נגנבו אחד מהם / אבל אני מסכים שאותם שימצאו בידו לא יחיה עד שנכבדו' אותו כדין כדין גונב נפש • וחז"ל פירשו מלשון קללה ומפלג ר"ל שמיתתה היה / כיון שמתה רחל בדרך אל דרים אחרים • ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם כי אלו ידע לא היה מקלל / כי ידע כי לגם שהיה מתכוונה / ובכוונתה קללה מתה רחל בדרך ולבן טרח לבקש התרפים / ולחפש כל האהלים למצא אותם / כי חשב שהם יגידו לו אמתת הדבר / על מה היה יעקב בורח וכאשר חפש ולא מצא / או מצא יעקב מקום לריב עמו / ולזה באמר ויאמר

ליעקב

ליעקב ויחר בלבן כי בתחלה כאשר שמע דברי׳ אולתו מן ימצאו התרפי׳
והכבם בלישה פניו / לא נתכעס ולא ענה מריבה / אבל כשמצא ולא מצא
חרה יעקב אלא שגנבו לו התרפים / אלא שהוא גם לו עלילות דברים לרדוף
אחריו / ולכן אמר לו אי זה בפריצה הזאת / מה פשעי ומה חטאתי כי דלקת
אחרי / כי מפני שלבן היה אומר אותו מה עשית / כמו שביארתי מה המשא
שבזה / שבעבורו היה בורח / לבן השיבו יעקב מה פשעי ומה חטאתי כלומר
מהו הפשע והחטאת אשר אתה מחפש עלי / כי לולא אלהי אבי לשלחתני
ולכן דלקת אחרי / כי הנה הדליקה והרדיפה אשר עשית / לא היה כאשר
לבושתה / שלא לאות אלא כבות / הלוא / אם הייתי אני גנב / והייתי בורח
עם כספך או והב שגנבתי מביתך / לכן תרדוף אחרי לקחת אותו / אבל זה
אינו / כי הנה משמשת את כל כלי / מה מצאת מכל כלי ביתך / של עולם
שמי כנגד / שים כה כל נגד אחי ואחיך ויוכיחו בין שנינו / ועל אם דלקת אחרי
מפני שאני חייב לפרוע לך דבר מכל הונך אשר עבדתי בצאנך / גם כן אין
זה אמת כי זה עשרים שנה אנכי עמך / רחליך ועזיך לא שכלו
כמו שאני בתחלה / והנה אמרו הלא אשר ארחליך ועזיך לא שכלו בכל
עשרים שנה / ולא את טורף לאחוז מהם בכל זה הזמן / וזה ש״ב / כי מהכרח
יאמרו קנתם / הלא אשר שלי באך לא אכלתי / גם כן זה בלתי אשר
שי בהיות לי נשים ובנים שהכרח שיהיו כאלה הבשר מן הצאן / כי הקטני׳
לאיש ולאכם כאחים לזון עוד / גם כן טרפה שהיה בא הארי והזאב
אל הגדר והיה טורף בשה / זה בהכרח הוא שיקרה פעמים בזמן הלז הזה
וגם היות כל זה דרכו של עולם / הנה הולך הוא בא שואלה לא הבאתי
אליך / אנכי אחטנה / כדרך הרועים להודיע לבעל אותו שנות / ואחנם
שביהם שאכלתי / אנכי אחטנה / כלומר הייתי פורע אותה / ולא היה
מעותך לא לך / ואם היה הגרפה מידי תבקשנה / בשמירתה / כין גנבתי
גנובתי יום / שאם אינה על חמה ביום / או גנובתי לילה / שלא היה
יכולה שמירתה מה שטורף בחשך לילה ואפלה / הנה א״כ זכר יעקב שמירתו
הנפלאות / והטורפה וכנגד שלמם אותה מפני שמענה מידי תבקשנה /
מפני זה היה לי סכנת שלמה פורב / וקרח בלילה / לפי שלא אוכל רענן
ללא שינה מן הצאן / ותדד שנתי מעיני / לשמור את הנדל / ונוה הביאים
לחשוב על מה שדלק אחריו / בהיותו בלתי חייב לו דבר מכל הונו שהיה
עמו בידו כי היה פורע תמיד יותר ממה שהיה חייב לפרוע / ואל אשקלים
פרנס אבי שמענה מידי תבקשנה / הוא אבין מן הכיבה מן ידי את נבית
כ״ל באם שנה בהצאן / היה נזה ממנו כפי הצאן החושבה / לא כפי
שלמות והוא לא כדת / והמלבי אם תאמר שדלקת אחרי בשכור שלא שמרו
שני ואתם הצאן הגדולה / ולכן רדפת אחרי לבוא מטבותיכו / אין בשמו
גם כן כמו / כי זה הצאן אשר לי עמך / זה לי עשרים שנה בביתך / עבדתיך
י״ד שנה בשתי בנותיך / ושש שנים בצאנך / וזה הצאן שנשאר בידינו
לעקרה / אם לא נמה שחלפת את משכורתי עשרת מונים / כמו שנזכר
למעלה וא״כ לא דלקת אחרי אלא לגזול את אשר לי / ובאמת כן היית עושה
לולי אלהי אבי אברהם ופחד יצחק היה לי / בסוד כשם העקידה שגלה
שהלכות ביד אביו לבושה / שאותה וכוח שמרה לי / כי עתה אתה כפי
שהותך ריקם שלחתני היום כזה / אבל את עניי ואת יגיע כפי / שאבלבכתי
עבדותיך / ראה אלהים ויוכח אמש / במה שברכני בשכר עבודתי / במה
שהוכיחך / השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע / אבל זה אחר ג״כ ויוכח
אמש / כמשיב לו על מה שאמר לו ולאלהי אביכם אמש אמר אלי ר״ל על זה
הוכיחך האלהים / לא לביותי שוה לך כמו שאמרת הנה התכלו הבטוקי׳
אלו / והותרו הגאות י״ב ר״ג ח״ד / ולבן השיבו לאמר אמר לו קודם השמש
כי ירלתי כי אמרתי פן תגזול את בנותיך מעמי / ועל זה שהיה אומר שלא
דלק אחריו להיותו חייב לו בשום דבר / כאמרו הבנות בנותי והבנים בני
והצאן צאני / ר״ל אם ירלת מה זכינם / אשר היה לך לירא מהבכים / ויותר
שהצאן שהבלות הלאני / כי הכל בנים ובנות / ולכן היו שלי / והיה לי ללקח׳
אבל אם תאמר כן / מה אעשה לבנותי היום / ולבניהם אשר ילדו / אשר
עשיתי וחסיתי וגדלתי / ואהבתי אותם כבנותי ובני / ואיככה אוכל
ואראה ישלחו בחוסר כל / רעבים גם צמאים / ולכן נכרתה ברית / ואשר
אמרו / שהיתה תשובת לבן ליעקב / לא רדפתי אחריך לשום מאותן הסבות
אשר זכרת / אלא לקיים בינינו שלום / כדי שתטיב בנותי ובניהן אשר
ילדו בתואר אשר עשית בביתי / ולא ישוב על נשים נכריות וילדי נכרים והם
שאמר הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני / ר״ל כי אהבתי יפלא הכל /
ולבנותי מה אעשה לאלה היום / או לבניהם אשר ילדו / כלומר מה התנאים
והחוקים אשר אעשה לאלה היום / כדי שישלח הבכבים להם / ולכן נכרתה
ברית / ומה שפירשתי ראשון / הוא היותר נכון / לפי כנגון הפרשה / והיותר
כשלה הנ״ו / ולפי שלא יוכל לבן לעבות על זה דבר יותר קיים / כ״א ברית
השבועה ליעקב בדעתו שהיה ירא את ה׳ / לא יעז לבוא כנגדו / לכן
אמר שברית יהיה עד ביני וביניך / ולקח יעקב אבן וירימה מצבה / כדי שיצבע
עליה / ועשאה זכרון למצבה אשר נצב / כמנהג מתחלת העולם / ואמר אח׳
זה לאחיו כלומר בניו ורעיו של יעקב הוליכו אתו שיעשו גל מאבנים /
שלום ובין אהבה ביניהם / ואכלו שם על הגל לא על המצבה שהיתה
לגבוה כי היה מזבח ביניהם / שהאוכלים להם על אבן אחד / ישבנו לאחי׳
כאחים / ואולי שעל זה כאמר מגרים כתבו יד זכור לשבוע להם / והנה
אמר לבן שגלה הזה עדי לשני אלכלו שם / שבן יהיו תמיד אחים זה לזה /
ולזה קראו לבן בלשון ארמי יגר שהדותא / ויעקב קרא לו בלשון הקודש גל
עד / ומפני זה נקרא המקום אשר שכת שם שם גלעד / כמו שכתוב רש״י / ולפי
שאל שלוכים הגוים והאומה / שאיהם היו גם כשני עדים בברית האומה / לכן
אמר לבן בלשונו בשון / וגם יעקב קראו עד הגל הזה / ואחנם אמרו עוד
והמצפה אשר אמר יצף ה׳ ביני וביניך / ירלה שהמצפה היה המצבה שזכר /
וכלו שם הגל יהיה עד והמצבה שהיה המצבה תהיה ג״כ עדות / ועד שאין כח
יבים וירלה בינינו / כאשר נכתר איש מאת רעהו / שתמיד נהיה ונתמיד
באהבתנו ואחותינו / ורש״י כתב שהמצבה היה אשר כתב הגלעד כמו ש
ויעבור אם מצפה גלעד / והיותר נכון אצלי / שהמצבה היה הגל / כי מפני
שנעשה גל של אבנים גדול / והיה הגל ההוא אם לאוכל עליו לחם / ואם
שיהיה מצבה שיעשה האומה הזה / לכן נתן שמם לשניהם / אם להיות כד
כאכילתם שם / אמר הגל הזה יהיה עד ביני וביניך וגו׳ / ואם היה כדרך
מצבה / אמר והמצפה אשר אמר יצף ה׳ / ר״ל ואם היה מצבה / יצף ה׳ ביני
וביניך כאשר נסתר איש מרעהו / וזכר שהיה ענין הברית / אם תענה את
בנותי ואם תקח נשים על בנותי / כי לפי שראה שלקח יעקב את שתי השפחות
על לאה ועל רחל / חשב לבן שזה יקח נשים אחרות עליהן / ולכן השביעו
עליו / ואחנם אמרו עוד ויאמר לבן ליעקב הנה הגל הזה / והנה המצבה וגו׳
ישבו המפרשי׳ שהיה הברית / אם לבן יעבור את הגל ללכת להרע ליעקב / ב״ר פרשה ע״ד
ואם יעקב יעבור ללכת להרע ללבן / ויקשה לפירוש אמרו אם אני לא אעבור
אליך / ואם אתה לא תעבור אלי בלשון עולם / כי היה לו לומר אם אני אעבור
אליך / ואם אתה תעבור אלי בלשון חיוב / והרל״בג פי׳ אם אני שאני לא
אעבור אליך ואתה לא תעבור אלי את הגל הזה לעשות רעה / ויקשה לו אמר׳
שלא אם / ויקשה לו עוד אמרו ויאמר לבן ליעקב / כי הנה לבן עצמו היה
המדבר / ולמה אמר ויאמר לבן ליעקב בהיות הדבור כלו מחובר / גם בהיות
מתפרדים איש מאחיו / רחוק מאוד היה שילך הא׳ להרע לאחר / ולכן נראה
לי לפרש שלא היה בריתם שלא יבא להרע את חבירו / אלא שלא יתחייבו בכל
רעה פרה ומקרה לאחד מהם / שהאחד יבא לעזור ולהציל חבירו / כדרך
האחים האוהבים / שלא לברית יעלו / ולכן אמר שלבן השביעו בענין בנותיו
כמו שנז׳ עשה עוד עמו תנאי אחר / ולכן אמר פעם ויאמר לבן ליעקב עד
הגל הזה ועדה המצבה / אם אני לבן / לא אעבור אליך את הגל הזה לעזרך
ואם אתה יעקב לא תעבור אלי את הגל הזה לרעה / ר״ל להיות רעה לאחד
ממנו שהא׳ יבא לעזור ולהציל לחבירו / ולכן אמ׳ אם אני לא אעבור / ואם
אתה לא תעבור בלשון עולם / כי יהיה זו הגל והמצבה עדים על רשעתו /
ויהיה כפי זה הפי׳ לאמתי לאחרו לרעה / כמו עוזר אומר לבעליו לרעתו /
ספירוש בו שהוא עוזר לו / כדי שלא יבא רעתו ובזה התורה הגדולה הי״ד
הלוחמה / ואחנם אמרו אח״ז אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו / אלהי
אביהם / ר״ל שבעו ביניהם דיינים / אלהי אברהם / מצד יעקב / אלהי נחור /
מצד לבן / אבל יעקב לא רצה לשבע בהם יחד / כי אין ישבע באלהי נחור /
אבל נשבע בפחד אביו יצחק בעקידה / והלו נשבע בעקידתו / ולאחר הברית
זבח יעקב זבח גדול בהר במקום ההוא / ויקרא לאחיו לאכל לחם / והיא
סעודת אשר עשה להם / ולא קרא ללבן ומיו / מפני כבודו / כמלו אבל
בכבודו / והכל שלו כמו שכתב הרמ״בן / אבל קרא לאחיו של לבן / והם
הלוני׳ שבאו עמו ואכלו ולנו שם בלילה ההיא דרך חבה ואהבה רבה ובבקר
נתפרדו איש מרעהו / ולבן נשק לבניו ולבנותיו וישב למקומו / ויעקב הלך
לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים / ועבין זה שאמרו שאחר שנפרד ממנו לבן והבחל
מחנו טרדת התנאי ועצעורי לבן / שב לאיתנו הראשון / ונראו לו בנבואתו
מלאכי אלהים / כמו שראה אותם בתחלת הסולם / ועליהם ויאמר מחנה
אלהים זה / ולפבר לומר שראה אין בדרכו כנבואה מופלגת / כמו שבארתי
בתחלת הנבוק וירא אין ה׳ / מלאכי אלהים והביר מיד שמחנה אלהים היה זה
כלומר שלומי השגחתו ובעלי מלחמתו / ולכן קרא שם המקום ההוא מחנים
ר״ל שנתחבר מחנה אלהים למחנה של יעקב / ומוכן המאמר הזאת יתבאר
בתחלת פרשת וישלח / ובזה נשלם מה שראיתי לפרש בזה הסדר :

פרשת וישלח יעקב

וישלח יעקב מלאכים

ונאמר עד ויבא יעקב שלם / יש לי לשאול בפרשה זאת גם כן שאלות ואלו הם :

השאלה הא׳ במה שזכר לפעלה מהפרשה ויפגעו בו מלאכי אלהי׳ והיא כי מה היו המלאכים ההם הלא היו מלאכי עליון שנראו לו בנבואתו / כנה לא מלאכו שאמרו לו דבר ויקרא ג״כ לשון ויפגעו בו שהיה ראוי לומר ונראו לו / ואם ראה אותם מחנים לשמירתו מעבו / איך היה מפחד מאחיו ושלים אשר אתו / ולמה לא נראו לו להבטיחו מלבן / ואם היו גבורים כדברי כלאבג / למה באו / ומה אמרו לו / כ״ש שבירים ההם לא היו מודעים כגבורים אחרים רק יצחק ויעקב :

השאלה הב׳ לאיזה תכלית שלח יעקב המלאכים האלה כי הנה הכתוב זוכר המתת ושליחה להגיד

ושכבר לקח לבן את נקדו מיד יעקב / והוא היה רועה את צאנו אשר קנה לבדו · ושמפני הסבות האלה / התעורר יעקב ללכת משם · אבל בעבור שלא היה לו כח ללכת / אם לא ברשות בעליו ושהבין ודעתו הולך לדבר על לבן / ושחד אלהדבר מזה בעיל / כן שמעו בניו אשר בבית / שבני לבן אשר היו כאיש והכבדים תמיד אבל אחיותיה' / ובהתפרסם הענין יעכבהו לבן בערומי' לבן אלא שיכן ציווהו לדבר עמו בשדה · והנה קרא לאשה רחל / ואחריה לאה / לפי שהיתה עקר הבית עם היותה הקטנה · והנה לא ספר להם יעקב דברי בני לבן / כן שאמרו אל תשוב לדבריהם / שהם דברי נערים שאין בהם ממש · אבל אמר רואה אני את פני אביכן כי איננו אלי כתמול שלשום / וזה מורה שעד עתה היתה לו אהבה עמדי / ועתה הוא שונא אותי / וחושב עלי רעה ואם עד כה לא עשה עמי רעה / הוא מפני שאלהי אבי היה עמדי / ובזכותו הוא הציל אותי מידו / אבל על כל פנים כוונתו רעה כנגדי · ואתנה ידעתן כי אני על לא חמס בכפי / כי אני בכל כחי עבדתי את אביכן כל הזמנים שעברו · ואביכן התל בי והחליף את משכורתי עשרת מונים · והיה זה כי כאשר היה רואה לבן שהיו ילדות נקודים / והיה שכרו כפי תנאי יעקב / היה מחליף שכרו / ואומר שלא יהיו לו בעתיד כי אם העתודים / כאשר אלא תלדנה הצאן עקודים / וכאשר רואה שיולדות עקודים / היה מחליף התנאי בטלואים או היה שוה לנקודים וכן היה מחליף אותו מפעם לפעם ואם קצר הכתוב בספור הפרטים אין כמו שכן היה / כיון שיעקב אמר כן ללבן בפניו / ולא כחש / והותרה אם כן בזה שתי השאלות הראשונות · ואמר שעם כל החמס שהיה לבן עושה לו / הנה האלהים יתברך שפט כל הדין הנוגע בעניננו / והציל מקנה אביכן / ונתן לו / והיה זה במה שראה בחלומו בעת יחם הצאן כאלו היו העתודים העולים עליהם כלם עקודים כדי שיולדו הצאן אותן הסגולות / וגם המלאך המדבר בו הודיעו ואמר לו כן · והנה הסגולה הזאת שעבר יעקב בצאן / אין הכונה שכך ראה בחלום בגופו ושישב לראות הכל / במה שכתב שבחלומו שלום הראהו מלאך האלהים ענין המקלות שהודיעו שיעשה כן / והוא אשר זכר שראה שאמר לו המלאך / כי הנה נתקבל בהבלתו את ראות התולדות / והשגחת השם בו ובעניניו · ואמר עוד · אנכי האל בית אל / שיזכור הנדר אשר נדר / שילך לבית אביו בשלום / והותרה בזה השאלה הג' · והשל' ולאה השיבו ליעקב / אם תכלית הדרך הוא שנתרצה ללכת מהארץ הזאת / ולמה לא נתרצה בו / ואם לתקות התועלת מהירושה / אשר נקוה לירש בבית אבינו זה אינו / כעוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו / באמת לא · או אם תקוה ההליכה עלינו כדי שלא לבעת מפני אהבתו אותנו / גם זה אינו / כי הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו · ואם תכלית הדרך הוא לעשות התכלות על הצאן אשר הרויח / גם כזה אין ראוי לך שתתבלבל / כי בידוע הוא כי הלבד עבודתך / כל העושר אשר הציל אלהים / השופט האמיתי מאבינו / בדין ומשפט היה לנו ולבנינו / כיון שמכרנו ואכל את כספינו / ולכן כל אשר אמר אלהים אליך עשה / ר"ל בענין הליכתך / הנה א"כ היתה תשובתן בכונה ותיקונה לתפארה / והותרה השאלה הד' / וכאשר ראה יעקב כוונת בניו כגרים / נשא אותן ואת בניו על הגמלים / ונהג את כל מקנהו אשר רכש בפדן ארם / לבוא אל ארץ כנען · ואמר זה / להגיד שלא הלך כבורח אבל בכבוד ושפע בזמן הליכתו / אבל כל אשר לו הוליך עמו / והיה מתהלך לאטו לרגל המלאכה / כאלו לא היה לו מעיין ויוצא מהליכתו · ובחר ללכת בהלך לבן לגזז צאנו / כדי שלא ירגיש לבן בהליכתם אלא אחר שיהיו רחוקים משם מהלך רב / ולזה עשתה לקיחה רחל את התרפים / שהיו כלי הקסם אשר לו / כי קוסם היה / והם על צורת אדם / כמו שכתבו במיכל בת שאול / וכי הצורות ההם נעשות בשעות ידועות ויתעורר בהם הכח הדמיוני אשר לקוסם / ויחשוב בדמיונו כאלו קול בתוך מדבר / ומודיע הדברים הנסתרים אשר מושכם בהם מחשבתו / לא שהצורה היה מעצמה תדבר / כי הדבור בצורות לא יהיה כי אם בכלים הטבעיים / שאם השם בטבע המדבר · והנה גנבה רחל אותם התרפים מפחדה שיקסום אביו וידע אנה פנה יעקב / ולבן בהתדל לבן למצא אותם ולקסום / שיודיעוהו מה יעשה יעקב בבניו / והתבטל מזה ענין התרפים / והותרה השאלה הה' · ואמנם אמרו ויגנוב יעקב את לב לבן על בלי הגיד לו / אפשר לי לפרשו על אחת משתים · הא' שאמר שגנב יעקב את לב לבן מבלי הגיד לו דבר / ומזה שנוכל לקבלה / ר"ל דברי בניו ושפניו אינו עמו כתמול שלשום / כי הנה במה שלא הגיד לו יעקב דבר מזה / כי בטח לבו ולא הבין אם היה בלבו לברוח / והם כי בורח הוא · והב' כי הספיקה חכמת יעקב וערמימותו לעשותו באופן שגנב את לב לבן / עד שאפילו לב לבן לא עלה בדעתו ולא הגיד לו כי בורח הוא / ר"ל שהיה רוצה לברוח / כי להיות כי לב האדם לפעמים יגיד לו מה שיהיה מכח הדברים שיראה · הנה יעקב נכתר בקעשין באופן שלבו של לבן לא הגיד לו כי בורח הוא · והב' שהודיע הכתוב הזה שהסבה לגנוב יעקב את לב לבן כזה / הוא מפני שלא הגיד לו כשבא מבית אביו כי בורח הוא מפני עשו שלא הגיד לו דבר מזה / לא שבא מפני הקטט' אשר ביניהם / ותכונתו שלא הגיד לו כי בורח הוא מפני עשו / בטח לבו שלא יברח ג"כ עכשיו / והותרה בזה א' מהפרושים השאלה הו' · והנה הוגד ללבן ביום הג' מהליכתו / שברח יעקב ולקח אחיו וקרוביו עמו וירדוף אחריו דרך שבעת ימים / לפי שכאשר ידע בהליכתו / היה ביום הג' / ואמר לפרן לקחת את אחיו / ולבן אחריו באופן שכאשר השיגו כבר היה ביום

השביעי / ודרך הדרך הוא דרך את אלפי שהיתה כוונת לבן להרע עם יעקב הבדיל ית' לגזרתו ולהזהירו בחלום הלילה / שעם היותו בלתי ראוי אליו הנבואה בהתעוררות השדי לכבוד יעקב / באמרו אליו השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע · ופי' זה הוא אולי שהאדם כשיוכיח את חבירו / יוכיחהו באחד מב' דרכים / אם בהתחיל בדברים טובים / ויחתום ויסיים בדברים רעים כאלו תאמר האלהים יודע שאהבת עולם אהבתיך / אבל בעבור אשר עשית לי / הריני לך אויב אכזרי · ואם שיתחיל בדברים רעים / ויסיים בטובים כאלו תאמר אתה עשית עמדי דברים רעים כאדם נבזה ונקלה / אבל עכ"ז לא אעזוב אהבתך · ולכן הזהירו השם ללבן אם תרצה להוכיחו מרע אל טוב / שתתחיל בדברים רעים / ותסיים בטובים / הנה מה טוב ומה נעים אבל השמר לך מדבר עם יעקב באופן האחר / שהוא מטוב עד רע שתתחיל בטוב ותסיים ברע / כי הכל הולך אחר החתימה / וכן עשה לבן / שהתחיל עמו בתוכחת מגולה / וסיים באהבה מסותרת / ולא עבר א"כ על אזהרת השם / והותרה השאלה הז' · והיתה תוכחת ליעקב מה עשית וגו' / ידעתי כפסוקים האלה הוא שלבן אמר ראה שנתרצה בזה יעקב בהפלגה רבה / היה חושב אולי עשה שום תחבולה כי מבלתי כראה לו שא"א שיולדו כל הצאן עקודים נקודים וברודים אבל לא ידע דבר מזה בבירור / ולא נתגלה לו אמתת הענין / אלא מדרך ההכרה שהיה חושב שאיזו תחבולה היתה / וכאשר ראה שברח / נתאמת אצלו עוד החשד ההוא ושמפחדו פן יודע מה שעשה / היה בורח / ולכן בתוכחתו אמר מה עשית / ר"ל מהות החטא והפשע שעשית שבעבורו הוצרכת לברוח ועשית בזה שני דברים מגונים / האחד בערכי / שגנבת את לבבי והב' בענין בנותי / שנהגת אותן כשבויות חרב / שהוליכות אותן מבלי כבוד / ומבלי לוית קרוביהן / וחזר לבאר שני הדברי' ההם / ועל גנבת לבבו אמר למה נחבאת לברוח כלומר למה הלכת בהחבא / ולא הגדת לי דבר מן הליכתך / כי אני לא הייתי מעכב אותך / אבל אשלחך בשמחה ובשירים בתוף ובכנור / כמו שמשלחים את הכלות עם בעליהן / וכנגד ענין בנותיו אמר / ולא נטשתני לנשק / ר"ל איני אומר שנהגת את בנותי כשבויי חרב בעבור שהנה הולכות בעל כרחן / אלא במה שלא נטשתני לנשק לבני ולבנותי / כי קרא את בניו בני לפי שנולדו על ברכיו והיה תכלית מאמרו כמו אל תמנו מה הדבר אשר עשה בגדו שבעבורו הוצרך לברוח וללכת שלא מדעתו / ולהצילם ממנו בנותיו / כאומר אין כאן שלא עשית כל זה מבלי בינה ולכן הגידה לי מה עשית · ולפי שלא אמר יעקב שטעה בסבלות ויש הבנה / אמר לו עוד עתה הסכלת עשה · והוא אבלי כאת כתיבתה ר"ל האם אתה הסכלת עשה / ותאמר שבסכלו עשית כל זה / באמת אינו אפס כי חכם אתה מדניאל / ועמוק עמוק אתה במחשבותיך / ואיך עתה א"כ בדבר הזה לבד הסכלת עשה · הנה א"כ עשה לבן הבריחה / טענה חזקה על חטאו ופשעו של יעקב בגדו · עוד עשה על זה ג"כ טענה שנית / והוא אמרו יש לאל ידי לעשות וגו' / ור"ל יש יכולת ומשפט בידי / שעל זה כאמ' בם שלדי כחו והגיעו אלהיו של האלדים / לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אמש אמר אלי לאמר השמר לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע · זה מורה שהאלדים יודע שעשית זה פשיעה נגדי / והיה ראוי לי לעשות עמך שום רע בעבורה / ולכן הוצרך להזהירני שלא אעשה כן ואם לא היית חייב בדבר / לא היה צריך להזהירני · עוד עשה על זה טענה ג' והוא אמרו ועתה הלוך הלכת / כי נכסוף נכספת לבית אביך / למה גנבת את אלהי / ר"ל ועתה ידעתי אחר ידעתי שהיה תשוקתך שבכסוף נכספת לבית אביך / כמנהג הבחורים / וכדרך הנשים אבל אע"פ שהיה הדבר כן / והחבאת לברוח כדי שלא יעכבוך / ולמה גנבת את אלהי והם התרפים שהייתי מנחש בהם / אין זה אלא שיראת ופחדת שהם יגידו לי מה שעשית לי / ולכן הוצרכת לגנוב אותם / כי אין בפנך שאין אתה קוסם / ולא תבחר בהם לדעת העתידות כמוני / כי אתה נביא וכעת יאמר ליעקב מה פעל אל · הנה אם כן כל הטענות האלה עשה לבן להכריח מהם שיעקב עשה פשיעה רבה בגדו בענין הצאן / עם היות שהוא לא היה יודע אותה / והותרו בזה השאלות הח' הט' והי' ·

ויען יעקב ויאמר ללבן

וגו' עד סוף הסדר / הנה יעקב השיב ללבן דברים קצרי' מבלי כעס ומריבה מפחדו שימצאו התרפים ביד אחת מן הנשים / ויתפש בטענת גנב כי ימצא אמר לו בלשון רכה / כי יראתי כי אמרתי פן תגזול את בנותיך וגו' ר"ל לא כתכוונתי אני לברוח מפני פשע ומעולות שעשיתי / כי כל יגיעי / לא ימצאו לי עון אשר חטא / ואמנם הלכתי בהחבא מיראתי שאהבתך את בנותיך יקשה עליך לתתן אותך / ותגזול את בנותיך מאתי והנה תלה הענין בבנות / לפי שהיה לו בענם טענה עליהן / כי זה את בן ירכה / ולא בבנים כי הם היו בני יעקב ומה לו ולהם / וגם לא זכר גזל הצאן / מפני לא יפתח אדם פיו לשטן · ולבן לגזול את הצאן היה מתכוין / לא לבנותיו / ולענין התרפים / השיבו עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה / ר"ל אני לא גנבתי אותם ואיני יודע אם נכנס אחד מאלה אבל אני מפן שאותם שימצאו בידו לא יחיה עוד ושכמי אותו כאן כדין גנב נפש · וחז"ל פירשו מלשון קללה ותפלה ר"ל שימיתהו השם / כיון שפנה אל אלהים אחרים · ולא ידע יעקב כי רחל גנבתם כי אם ידע לא היה מקלל / כי ידע כי לשם שמים נתכוונה / ובזכותה קללה מתה רחל בדרך ולבן גודרו לבקש התרפים / ולחפש כל האוהלים למצא אותם / כי חשב שהם יגידו לו אמתת הדבר / על מה היה יעקב בורח · וכאשר חפש ולא מצא / שמצא יעקב מקום לריב עמו / ולזה כאמר ויחר

ליעקב

ללקחת ויהי בלבקירי נמלה כלומר שהיא רבלה מולדתו מן ימצאו בתרפי' והככה כליהם פניו / לא נתכעס ולא עשה מריבה / אבל כשחפש ולא מצא אז יעקב אלא נגנבו לו התרפים. אלא שבאו אם לו עלילות דברים לרדוף אחריו / ולכן אמר לו מה פשעו וחטאתו . מה פשעי ומה חטאתי כי דלקת אחרי / כי מפני שלבן היה גוזל אותו מה שעות / שזו שביארתי מה שהשבע אבות / שבעבורת היה בורח . לכן השיבו יעקב מה פשעי ומה חטאתי כלומר ומה פשעי וחטאתי אשר אתה חושב עלי / כי לינם משקר ותכתני לבעות' אלמה דלקת אחרי / כי הנה הדליקה והרדיפה אשר כזאת / לא היה ראוי לעשותה / אלא לגנוב מאלה גנות הלוחד / אם הייתי אני גנב / והייתי בורח עם ממך או וכו גנבתני מביתך / לכן תרדוף אחרי לקחת אותו / אבל זה אינו / כי הנה משות את כל כלי / מה מצאת מכל כלי ביתך / אל תכלם שמרי כבוד / שים כה נגד אחי ואחיך בפרהסיא . ואבל אם דלקת אחרי מפני שאתה חייב לפרוע לך דבר מכל הממון אשר עבדתי במלאך / גם כן אין זה אמת כי זה עשרים שנה אנכי עמך / ואתם אמרו רחליך ועזיך לא שכלו כמו שאלי בתרים / ואיל אילי הצאן אשר ארליך ועזיך לא שכלו כבל עשרים שנה / ולא את טורף לאחד שהם מבל זה הזמן / וזה א"א / כי במכורות יומו וקרתו / הלא אמר אלי כזכו לא אכלתי / גם כן זה כלתי אשר מהבורות לי נשים ובנים עבורם שמרים כאכל המשאר בין השלום / כי הקטנו' לשים ולכם כאותם לשאון שוב . גם כן טורפה שהיה כל השרי והדל והשלג של השדה והיה טורף בהמה / והבכורה הוא איקה שמרים באין אלא הוא ואם היות כל זה דרכו של עולם / הנה הולד הוא מהשוכלה לא הבאתי אליך / כוח אני אחטנה / כדרך הרועים להודיע לבעל אותו שות . ואתם מבהמה אחלתי / אנכי אחטנה / כלומר הייתי פורע אותה / ולא היה השמירך / לא כך . ואם היה הטורפה מידי תבקשנה / שאתה גנובתי / כן שהיה גנובתי יום / שהוא מוטל עלי לשמרה ביום / וגנובתי לילה / שלא היה ראוי שאתבעהו מה שאטרף כיושן לילה ותוליה . הנה א"כ זכר יעקב היותה והכל כלות / והטריפה וכנגד שלשתם אמר אנכי אחטנה מידי תבקשנה . ומפני זה היה לי תמיד שלשלה חרבה / וקרח בלילה / לפי שלא שמו רמץ ולא עשה חן ביני / ותדד שנתי מעיני / לשמור את העדר / ושזה הנזכיר להשיב על מה שדלק אחריו / בהיותו בלתי חייב לו דבר מכל הממון שהיה אצלו ביחו כי היה טורף תמיד יותר ממה שהיה חייב לפרוע . אבל אנקלוס פירש אנכי אחטנה מידי תבקשנה / דהוא אגיאן מן חובלא מן ידי את בעית ר"ל שאם טעה בחשבון / היה נוטה מה כפי החשבון המוסכם / לא כפי האמת וכוח לא כתב . והשלישי אם תאמר שדלקת אחרי בעבור שלא שמתי לפי ואתה החשבון מכולו / ולכן רדפת אחרי לברר חשבונותינו . אין בישנו גם כן טוב / כי זה החשבון יש לי עמך . זה לי עשרים שנה בביתך / עבדתיך י"ד שנה בשתי בנותיך / ושש שנים בצאנך / ומה החשבון שנשאר ביניכם לדקדק / אם לא כמה שהחלפת את משכורתי עשרת מונים / שזו שנאמר לשמעתה / א"כ לא דלקת אחרי לא לגזול את אשר לי / ובאמת כן היית עושה לולי אלהי אבי אברהם ופחד יצחק היה לי / שמהו נפש העקידה שהאלה כח יכולת ביד אביו לשוחטו / שזולתה זכות עמדה לי / כי הנה עתה ריקם שלחתני ריקם שלמתני היום הזה / אבל את עניי ואת יגיע כפי / שאכלת כחי עבדתיך / ראה אלהים ויוכח אמש / במה שברכני בעבור עבודתי / במה שהוכיחך / באמור לך מדבר עם יעקב מטוב עד רע / אבל זה אמר נ"כ ויוכח אמש / כמשיב לו על מה שאמר לו ואלהי אביכם אמש אמר אלי ר"ל על זה השיבך האלהים / לא להיותי מוטא לך כמו שאמרת הנה התבארו הפסוקי' אלו / והותרו השאלות י"ב י"ג י"ד . ולכן השיבו לבן אמר לו קודם השבועה כי ידעתי כי אמרתי פן תגזול את בנותיך מעמי / ועל זה שהיה אומר שלא דלק אחריו להיותו חייב לו בשום דבר / כי אמר הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני / ר"ל אם ירצה הוא השבטים / יותר היה לך לירא מהבנים / ויותר מה אין שהבלת מבלגני / כי הכל בנים ובנות / וצאן כיס שלי / והיה לי ללקח' אבל אם עשה כן / מה אעשה לבנותי היום / ולבניהם אשר ילדו / אשר שמרתי ורביתי וגדלתי / ואהבתי אותם כבנותי ובני . ועכשיו אוכל שלחתי בשלום כאוסר כלי / רעבים גם ערומים / ולכן נכרתה ברית . ואמר לברר / שהיתה תשובת לבן ליעקב / לא רדפתי אחריך לקחת ממון הבנות אשר זכרת / אלא לקיים ביניכו שלום / כדי שתזכה בנותי ובניהן אשר ילדו נשמר אשר עבית בביתי / ולא יושב בנים נכריות וילדי עברים וזהו שאמר מבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני / ר"ל כי מבניתי יבא הכל / ולבנותי מה אעשה לאלה היום / או לבניהם אשר ילדו / כלומר מה התנאים והחוקים אשר אעשה לאלה היום / כדי שישאו שמכבים לבם / ולכן נכרתה ברית / וזה שביארתי רלבג' / הוא היותר נכון / לפי סגנון הפרשה / והותר' השאלה הט"ו . ולפי שלא יוכל לבן לבטוח על זה דבר יותר קיים / כ"א ברית מבוטח ליעקב בדעתו שהיה איש תם ירא את ה' לא שיו לבוא כנגדו / לכן אמר שברית יהיה עד בינו ובינו / ולקח יעקב אבן וירימה מצבה / כדי שתהא עליה עשה זכרון לחתנה אשר עשה / כמנהגן ויאכלו הכלם / ואמר אח' כוה לאחיו כלומר כבניו ועבדיו של יעקב שהוליכם אחו שיתנו גל מאבנים / שלום וסימן לעבה ביניהם / אכלו שם על הגל לא על המצבה שהיתה לגבוה כי היה עשה ביניהם / שאוכלים לחם על אבן אחד / ויעשו לאחי' כאחים / ואולי שכל זה כאמור מכרים כנגוד שאמר לבבות לפסים . ואמר אמר לבן שבגל הזה שזולתי אכלנו שם . ובן יעקב אמרו לשמים זה לבה / ולזה קראו לבן בלשון ארמי יגר שהדותא / ויעקב קרא לו בלשון הקדש גל עד / ומפני זה נקרא המקום אשר שכנו שם גלעד כמו שכתב רש"י . ולפי שגל האבנים היה והמצבה / שניהם היו שם כמו עדים בכרית השלום / לבן אמר לבן כלומר לבן / וגם יעקב קראו עד הגל הזה . ואמנם אמרה עוד והמצפה אשר אמר יצף ה' ביני וביניך / ירצה שהמצפה היה המצבה שאמר / ושם את הגל יהיה עד והמצבה שהיה החונה תהיה ג"כ עדות / ועל שאין בה יבים וירלה ביניכו / כאשר נכתב שם פסוק הבאה / שתהיה נביה ונתפרד כשמכלתנו ומחותיכו / ורש"י כתב שהמצפה היה אשר בהר הגלעד כמ"ש ויעבור את מצפה גלעד והיותר נכון אצלי / שהמצבה היא הגל / כי מפני שעשאו גל של אבנים גדול / והיה הגל ההוא אם לאכל עליו לחם / ואם שיהיה מצפה שיצפה לראות משם / לכן נתן טעם לשניהם / אם להיות עד בשביל לחם שמה / אמר הגל הזה יהיה עד ביני וביניך וגו' . ואם היה כדרך מצפה / אמר והמצפה אשר אמר יצף ה' / ר"ל ואם הוא מצפה / יצף ה' ביני וביניך כאשר נסתר איש מרעהו . ומה שהיה ענין הברית / אם תענה את בנותי ואם תקח נשים על בנותי / כי לפי שראה שלקח יעקב את שתי האחיות על לאה ועל רחל / חשש לבן שמא יקח נשים אחרות עליהן / ולכן השביעו עליו . ואמנם אמרו עוד ויאמר לבן ליעקב הנה הגל הזה / והנה המצבה וגו' שאמר המפרשים שהיה הברית / אם לבן יעבור את הגל ללכת לפרוע ליעקב / ואם יעקב יעבור ללכת להרע ללבן . ויקשה לפירוש אמרו אם אני לא אעבור אליך / ואם אתה לא תעבור אלי בלשון שלילה / כי היה לו לומר אם אני אעבור אליך / ואם אתה תעבור אלי בלשון חיוב . והרל"ב פי' אם אני שאני לא אעבור אליך ואתה לא תעבור אלי את הגל הזה לעשות רעה . ויקשה לו מאמר' אלה אם / ויקשה לו עוד אמרו ויאמר לבן ליעקב / כי הנה לבן עצמו היה המדבר / ולמה אמר ויאמר לבן ליעקב בהיו הדבור כלו מדובק . גם בהיות' מתפרדים איש מאחיו / רחוק היה שילך הוא להרע לאחר . ולכן נראה לי לפרש שלא היה בריתם שלא יבא להרע את חבירו / שזה שלא יתחייבו בבא רעה מהם ותוקף לאחד מהם / שהאחד יבא לעזור ולהצילו הרעה / כדרך האוהבים כנאמני' / שלא לעזרה יבלי . ולכן אמר שלבן השביעו בענין בנותיו כמו שכבר עשה עוד עמו תנאי אחר / ולכן אמר מהם ויאמר לבן ליעקב עד הגל הזה ועדה המצבה / אם אני לבן / לא אעבור אליך את הגל הזה לעזרך ואם אתה יעקב לא תעבור אלי את הגל הזה לרעה / ר"ל להיות רעה לאחד ממנו שהאחר יבא לעזור ולהציל לחבירו / ולכן אמר אם אני לא אעבור / ואם אתה לא תעבור כלשון שלילה / כי יהיה זה הגל והמצבה עדים על השבועה . ויהיה כפי זה הפי' הלואי אמרו לרעה / כמו שוסר שמור לבעליו לרעתו / שפירושו בו שהוא שמור לו / כדי שבו יבלה מרעתו ובזה תותר השאלה הט"ז האחרונה . ואמנם אמרו אח"ז אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו / אלהי אביהם / ר"ל שאלו ביניהם דיינים / אלהי אברהם / מצד יעקב / אלהי נחור / מצד לבן . אבל יעקב לא רצה להשבע בהם יחד / כי איך ישבע באלהי נחור / אבל נשבע בפחד אביו יצחק בעקידה / והלא נשבע בעקידתו . ואחר הברית זבח יעקב זבח גדול בהר במקום ההוא / ויקרא לאחיו לאכל לחם / והיה שמעודה אשר עשה להם / ולא קרא ללבן ואחיו / מפני כבודו / כאלו אבל ברכותו / והכל שלו כמו שכתב הרמב"ן / אבל קרא לאחיו של לבן / והם הלוקחי' שבאו עמו ואכלו ולנו שם בלילה ההוא דרך חבה ואהבה רבה ובבקר כשנפרדו איש מרעהו . ולבן נשק לבניו ולבנותיו ושב למקומו . ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים / והנה זה שאחרי שנפרד מאצל לבן ונפטל' ממנו פרדת השנאה ותרעומות לבן / שב להיותו הראשון / ובאו לו בנבואתו מלאכי אלהים / כמו שראה אותם בתחלת הסולם / ויראם ויאמר מחנה אלהים זה . ואפשר לומר שבאו אליו בדרכו כנגד אלה מחנות / כמו שביארתי בתחלת פסוק וירא אליו ה' . מלאכי אלהים והכיר מיד שמחנה אלהים היה זה כלומר שבאו לבניתו ובעלי מלחמתו / ולכן קרא שם המקום ההוא מחנים ר"ל שנתחבר מחנה אלהים למחנהו של יעקב / ומעתק הפרשה הזאת יתבאר בתחלת פרשת וישלח . ובזה נשלם מה שראיתי לפרש בזה הסדר :

ב"ר פרשה ע"ד

פרשת וישלח יעקב

וישלח יעקב מלאכים ונו' עד ויבא יעקב שלם . ויש לי לשאול בפרשה זאת גם כן שאלות ואלו הם :

השאלה הא' במה שנזכר לתחלה מהפרשה ויפגעו בו מלאכי אלהי' והיה כי מה טיב המלאכים ההם הלא הם מלאכי עליון שבאו לו בנבואתו / הנה לא הגידו שאמרו לו דבר וקשה ג"כ לאין ויפגעו בו שהיה ראוי לומר ונראו לו / ואם ראה אותם חייבים להגביהו ממנו / איך היה מפחד מאחיו ומאנשים אשר אתו / ולמה לא נראו לו להצילו מלבן . ואם היו נביאים כדברי הרלבג / למה באו / ומה אמרו לו / כ"ש שנביאים ההם לא היו נודעים נביאים אחרים רק יצחק ויעקב :

השאלה הב' לפי תכלית שלח יעקב המלאכים האלה כי הנה הכבוד אומר כמות והמלאכים להגיד

לאדוני למצא חן בעיניך / שהיא תשובת השאלה ג"כ / כי לא יחשב ... חן בעיניו ؛ בהגידו גר עם לבן ונהיה לו שור וחמור ؛ ורש"י כתב ואשלחה להגיד לאדוני / להודיע שאני בא אליך למצא חן בעיניך / שאני בשלום עמך ומבקש אהבתך · ולא ידעתי טעם בשליחות הזה / ולמה יצטרך לומר לו זה ע"י שלוחים אלא פנים בפנים / ומה הפחד אשר בוא לבקש יעקב אשר יחפץ לו ומבקש אהבתו · אבל הראב"ע והרמב"ן כתבו ואשלחה להגיד לאדוני שיש לי שור וצאן לבקש כל מה שתבקש ממני / וזהו למצא חן בעיניך · וגם זה איננו טעם כולו לשליחות / כי יאמר עשו ולמה לא בא הוא בעצמו לומר לי זה / וכבר תמצאו * שז"ל על השליחות הזה / ודרשו עליו ותופש באזני כלב / עובר ומתעבר על ריב לא לו · ואם היה יעקב מוכרח לעבור דרך ארצו של עשו כמו שכתב הראב"ע / יותר טוב היה לשלוח שם אנשים ... [illegible]

[illegible]

השאלה הג'

בדברי השליחות / אשר כה תאמרון לאדוני לעשו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ואחר עד עתה / כי מה תועלת ... [illegible]

השאלה הד'

איך לא ספר הכתוב אם אמרו המלאכים דברי יעקב אל עשו ומה ענה אותם · והרמב"ן חשב שלא קבלם עשו / ... [illegible]

השאלה הה'

בירות יעקב ופחדו כמ"ש וייראו יעקב מאד ויצר לו · והנה הש"י בהבטחת השלום הבטיחו והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך / וגם עתה ... [illegible]

[illegible]

השאלה הו'

[illegible]

השאלה הז'

[illegible]

בתחנה אחד / לא בבנים / ולכן בלא לאה וילדיה והשפחות וילדיהן ... ובנם באחרונה / ... [illegible]

השאלה הח'

בתפלתו ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם / ... [illegible]

השאלה הט'

באמרו קטנתי מכל החסדים ומ' הצילני נא מיד אחי וגו' ... [illegible]

השאלה הי'

באמרו וילן שם בלילה ההוא ויקח מן הבא בידו מנחה ... [illegible]

השאלה הי"א

במה שצוה יעקב לעבדיו / כי יפגשך עשו אחי ושאלך ... [illegible]

השאלה הי"ב

[illegible]

השאלה הי"ג

[illegible]

השאלה הי"ד

[illegible]

השאלה הט"ו

[illegible]

השאלה הי"ו

[illegible]

השאלה הי"ז

[illegible]

השאלה הי"ח

[illegible]

כונת כרב כוונה / יקשה למה קרא שם המקום פניאל / כי ראיתי אלהים / והוא לא ראה דבר בשעת המאבק / ולמה אמר ותנצל נפשי / הואיל ותפני הדברים שיראה האדם במלאכו יפחד מהמות ? ולמה כאשר זרח השמש היה צולע על ירכו / אם לא קרה לו דבר במאבק ובכר [illegible] על כ"ת על זה בפרשת וירא אליו · ואם כאומר שהיה במאבק כל זה / יקשה מי הגיד ליעקב שהיה מלאך באמר שראיתי אלהים פנים אל פנים / אולי היה אדם כמוהו :

השאלה הי"ט במאמר יעקב לעשו קח נא את ברכתי אשר הובאת לך וגו' / וזה כי אם אמרו על המנחה אשר שלח לו ביד עבדיו / מה אמר לו ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך / וזה כ"ל לו שאת על זה עצמו קח נא את ברכתי אשר הובאת לך :

השאלה הכ' בתשובת יעקב לעשו / כשאמר לו אציגה נא עמך מן העם אשר אתי / ויאמר למה זה אמצא חן בעיני אדוני כי זה המאמר יראה שאין ענין לו / לא שאלתם ויענם עמו / ולא בענין זה · ועוד למה זה אמצא חן כי ראוי היה שימצא חן בעיני אדוני / ובעבור המנחה שנתן לו :

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו כל השאלות האלה :

וישלח יעקב מלאכים וגו' / עד ויירא יעקב מאד ויצר לו · הנראה אלי / שיעקב כאשר נפרד מלבן / לא היה יודע שהיה עשו באדום / כי לא ידע זה היה נוסע מאליו / וכאשר הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים / שבעבורתו נראו לו כאלו היו מלאכי אדם בשם ושוגגים אותו בדרך / ומסבבים אותו / וראה יעקב שלא באו אלא בבטלה ... / לא דבור / ולא הבנה אמרת / אמר בלבו מחנה אלהים זה / כלומר שנראו לו שכיו באים להציל מכה מוכנת לפניו / ולכן קרא שם המקום ההוא מחנים / כי שם באו מלאכי אלהים / להגן ולהציל את מחנה יעקב / ומזה ידע יעקב שאל בדרך / אשר נבואות / והיה עשו קרוב אליו / כיון שהקב"ה שלח מלאכיו לשמור פיו שלא יתנלהו / ולזה הוצרך כרסו לו אותם המלאכים / להודיעו כי הכים אשר אתו יתאמר עם עשו · ולאשר עוד לפרש / שהיו המלאכים אשר פגעו בו שומרי הדרכים / ושנים פרשים בוסרים או מלכים / שראה אותם או אתים שעברו עליו / והוא נלוו את אותו והגידו לו שהיה עשו בדרך שעיר / באותו דרך שהיה הוא הולך / ושפגשו בו בבארים / לכן קרא שם המחנה מלאכי אלהים / כי היו נבואתו כמלאכי אדם מחליפים כדברי הבריכו לו בשמירתו / וכן אמרו ז"ל על ויפגעו בו אים והכה תועה בשדה / שהיה מלאך / לפי שהדריכו והביאו בדרכו / וכמה קרא יעקב למלאכים ההם מלאכי אלהים / כאו שלוחם האלהים להשגיחו / ובעבור שנתחברו אתו והמנה / ולהיות שנים עם מחנהו / קרא שם המקום ההוא מחנים / וזה טעם ויפגעו בו / שהוא הלשון כמשמ' למה שיפגע האדם בדרכו / שהיתו בלתי מכוון אליו / והותרה השאלה הא' · וכאשר ידע יעקב שהיה עשו בדרכו / וקרוב אליו / הכרים בדעתו לשלוח לו מלאכים / והם אנשים שיאמרו לו ותחזו / כדרך שלוחות לבקרו / ולתת לו שלום · והיתה כוונתו בשליחות הזה / לא מתאבות הה' / כי כאשר ידע שהיה עשו שר וגדול בשעיר / אדון כל שדה אדום / וגם שכאשר ידע בואו מארץ רחוקה / ויחגה להראות לפניו / ולומר לכל / שהוא אחיו / שיהיה לו בזה כבוד כאשר יעקב לפני כל עמו / כראותם אחיו בא ומשוט בארץ ומתהלך בה / כעובד כאורח נטה ללון / עבד וגם סוחר על השדים / ויבוא בעיניו / להיותו הולך גר כאורח ותויר אל עיר / כאשר מקום / הנה מפני זה שלח יעקב להודיעו קודם שיראה לפניו שלא יחשוב שלא שהלך בדרך ויחזור היה לעבור בקלה / כי הוא שב תמיד עם לבן אחי אמו / שמפני הקורבה היה לו לכבוד ולתפארת בעבודתו אותו · וגם לא יחשוב שיבא לפניו כעני ודל ערום ועריה / לשאול מתנה ממנו / כי הנה היה לו שור וחמור צאן ועבד ושפחה / ושהיה מודיע לו כל זה על ידי שלוחיו / למצוא חן בעיניו כאשר ילך לראותו / ושיקבלהו כבבר פנים יפות / כי כראוי הוא להיות אחיו / כפי כבודו וכפי עשרו · וז"ש וישלח יעקב מלאכים לפניו / שהיה עקר השליחות להגיד דרכו ולכבודו / כשיבא הוא בעצמו עם כל עשרו וכבודו / לראות את פני אדון אחיו · ומזה לקח השליחות / לפי שהיה עשו בארץ שעיר שדה אדום / שהיה שם מושל הארץ / והיה ראוי שבמקומו ותלונו יתנבא לו בדברי שלום ואחוות · ואין כונתו שלא שם זה וגם כן כיון בשליחות הנזכר' כדי לבטל את השנאה / כי אם הוא תמיד שוקט ובוטח בארץ שעיר מקום מושבו / ויבא ממנו ולא לבו לאריב / אבל אם ילאו שהוא יושב חוץ לגבול הארץ שהיה יעקב הולך בו / יגלו את אותו לאחים מסוח / כי ללחום בו בא / וזה טעם ארצה שעיר שדה אדום / שבזה אותם שבם ילכו ומה ידעו כל זה / אבל אם לא ימצאוהו בארץ שעיר שדה אדום / לא ירדפו אליו כלל / כי אין ראוי להתקיף את האויב להיותו במקום בלאתו ובגלגלו / מן ישתבחו לאורך לב · והביאתו כל כבודו שבר מרכם שהוא שוכב לו / ומבקש היותו / ולכן אין ראוי לדבר לו כלל · והנה צוה את שלוחיו כה תאמרון לאדוני לעשו כה אמר עבדך יעקב / כדי להשכיל בלבם שלא היה שלם עליו השליחות הזה מפני אותו לבו ושנאתו ממנו / אלא מפני שהיה אדונו / כי הוא אחיו הגדול ממנו / וישוב לו לאדון / ולכן הזהירם שיאמרו לו כה אמר עבדך יעקב / כלומר אין הדברים האלה ממני / אבל הוא בעצמו שלח לומר לך כן · ואמר עם לבן גרתי / [illegible]

דרו / ומעיר אל עיר / ועבד שנים כעלים ובגנים / אין הדבר כן / כי תמיד גר ונתישב בבית לבן / לא כתישב עם אדם אחר בעולם / והודיע שיבו קיים / גם לך / כי לבן אחי אמו הוא / ואדם גדול ונכבד כארצו הוא והנזכר' בביתו / כמו שיאכל בבית יצחק · והנה הבי' ז"ל בו תבנות הראשון / שאמר הכבוד אלא יעקב ומכו גבאי להעלותו בהיותו אחיו · והכנה בבבות השני שבשבר שישוב שאמר ויהי לי שור וחמור כלומר אל תחשוב שאני בא אליך ג' כי ואליון ושואל לחם / להתעבר בארצו כי הנה יש לי קנינים נשארים הרבה עבדים ושפחות / עושר וכבוד אשר שם שלמות האדם בחיים ומכיים האלה ויהי לי שור וחמור וגו' / גם הכון כדברי הרד"ק · והנה שלחתי להגיד כל זה לאדוני ע"י שליחות כדי שאמצא חן בעיניך / כשאלך לראותך / ולא אקל בעיניך / כי יחשב שתמצא שהם לדרים האלה / תדע מעניני / עד שאמצא חן בעיניך בבואי לפניך / ותראה שהם לדרים הלכו / ולא הגיעו לארצה שעיר שהם אדום לדבר לו / כי כבר מצאו את עשו בדרך / וכפי כוונת יעקב אינם לא היה ראוי לדבר לו דבר / ולכן שבו אל יעקב ואמרו לו באנו אל אחיך אל עשו ר"ל לא באנו אל ארצה שעיר / אבל באנו אל עשו לפי שהוא בדרך שכר בא לפניו / כמו שאתה הולך לקראתו / וארבע מאו' איש כאדם נכבד וגדול / ולכן לא דברנו לו דבר מן השליחות / כדי שלא לעבור על מצותך / ובם מה שפירשתי בזה הדרך / יותרו השאלות הב' והג' והד' · והדרך השני כבאור זה הוא / שיעקב רצה להכביר ולב עשו שאלתו על ענין הבכורה והברכות ולכן שלח אליו מלאכיו להשתעבד לפניו / כמו שאמרו ז"ל שיעקב תבן בשעיר לאדוני הגדול מתגרה שיכבדהו ויעבדהו כלבו · והנה שלח שלוחיו שילמו לו של שלמו כי עם היותו בלתי צריך ללכת שם / היה שולח מלאכיו ושלוחיו לארץ שעיר מקום מושבו לבקרו בביתו בשלמו · והנה לא הלך יעקב בעצמו / כי לא יוכל לבוא בכנים וטפו / ולכן ללכת לארץ שעיר / היה ראוי לשלוח שלוחים שעבריו · וצוה אותם לאמר כה תאמרון לאדוני לעשו / ר"ל שלם יענו בדרך לפני עשו / יאמרו שהם לבנו לאחיהם / עבדיו ומשרתיו עומדי לפניו / או שאינו שלוחים הולכים אליו / כי כזה יענה כמודים / ולא יהנהגם לפני לחיים ומראה אשר עמו · וצוה אותם שיאמרו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי / ר"ל כה אמר יעקב שהוא עבדך לא נגור ונדול כמו שחשבת / עם לבן גרתי / והודיעו בזה שלא היה כל הזמן ההוא נודד ונלגניו על ברכותיו / כי אם היה נודד לא היה הולך אצל לבן / שהיה קרוב אליו גם כן / והיה עשו ללכת שמה כמוהו / אבל הלך שמה לקחת אשה מבנות אביו / וזהו עם לבן גרתי · גם הודיעו זה לתכלית אחר / כאומר אם תאמר שאין לי / דע לך שלא היה מכח הברכות שברכני אבי / אלא שעם לבן גרתי / לא יום אחד ולא ימים אלא עשרים שנה / וזהו ואחר עד עתה · ושכ"ו דבר מעבד כרוחתי / שור וחמור צאן ועבד ושפחה / אבל דבר מלך מוכח / ולא יראה כל זה לבניו לאדוני למצוא חן בעיניך / כאשר תדע שלא הועילו לי הברכות ולא הרווחתי דבר מכחם / אלא מכחי ומיגיע כפי · ובבר נפה הר"י לדרך הזה בגבלות עניני / עם היות שלא פירש הפסוקים כן · ובשר שכתוב שבו המלאכים אל יעקב / ואמרו לו באנו אל אחיך אל עשו וגם הולך לקראתך · והנראה מהמאמרים / שלא היו יודעים חשבות עשו שיעקב ולכן כאשר באו לו והגידו אליו שליחותם / הוא השיבם הנה הוא הולך לקראתו · ומכנו שהיה הולך לכבדו / ומפני זה שבו אל יעקב · ואמרו לו באנו אל אחיך אל עשו / כלומר למה תקראהו אדוני / והוא אינו אלא כאח טוב נאמן / כי הנה גם הוא הולך לקראתך / ר"ל / לא די שקבל שליחותך / אבל גם הוא בעצמו הולך ובא לקראתך לקבל אותך וארבע מאות איש עמו לכבודך · אבל יעקב שהיה יודע אמתת הדבר ושנאתו לבבו / לא נתפתה בזה / ויירא יעקב מאד מביאתו / וידבר לו מה' מאות איש שהיה מביא עמו / כי ידע כי למלחמה הוא בא / ושאתה בכל א' מהדרכים האלה שאלת ב' וג' וד' :

ויירא יעקב מאד ויצר לו וגו' עד ויבו את הראשון כי יפגשך וגו' · פחד יעקב ויראתו ממנו / לא היה מחולשת אמונתו / ובטחונו בישעדו / כי בזאת לבו כנחש בי"י / אבל היה פחדו כדרך הטבע האמתי / שבראבכנו למלחמה יפחד מהמות / ויתנה בכבבנה / אבל מפני היותם יושבי החיים / ופחד המות היתה וכמו שכר המלוסוף בספר המדות / והי' שבבנם למלחמה יחשבו שלא ימות / לא יקרא גבור / כמו שהי' ציון כדקה להגבות המעון בעיניו / לא יקרא גדוב / כי לא עשה זה לגודל נדיבתו / אלא מפני היותו חבוש את המעון / ולכן ראוי לגבור שיתעכב מן המות / וזכ"ו יבחר בם אחד התעלם / ובבדיע שיעקב שמיון / אבל תכבה שמדד התעלם · וכן היה ענין יעקב / כי אם היה בלתי ירא / ולא מפחד ממכו שיהרגנו / ויאכלת את כחו ובניו · הנה בלבותו אליו לא היה מודה אל בטחונו בשם ית' ובחסדיו · כי יסים סומך אליו לבטחונו שיתגבר עמו כלם · אבל עתה שאמר בבאתו אותו / וידע והכבירו / אז אמנם היותו אשר ליעקב התפלל אחר / כי ראה ופחד ושכ"ו שאלו התפלות את הבא המשתרר אשר לו כמו ארלו לבעל מלחמה / נגזר גם על מותו / והתאמן והלך לקראת אחיו / וזה באמת הראוי להקדים המזון בבגבורתו / ותוספת ביסוד מלכיו / ואין זה / אלא כמו מי שירצה לשבר ים / ... מן [illegible] אבל שבלו כבוד [illegible] / את הבית הראוי לרדוף אחריה אבל עשה מחנה / שאין כמון שכם לא דרך אחרי התלוה שהיה לא היה לו דרת בבטיה מחנה / וכ"ש לא [illegible] מפני לבטל [illegible] לכה א"כ פחד יעקב / [illegible]

היה מפלת שכלו להבטחתו ביסודיו / כי אלו לא היה בוטח / היה מבקש סופנים אחרים להצלתו מהבריחה / או הלכיפה לעיר דלתים ובריח / וכן זה וזה / שלא אל יצחק אביו בשמוע אליו עשו · והוא לא חפש לדבר מזה / אבל לן בלילה ההוא במחנה / כי לא ירא ממנו / והלך כנגדו / כי היה בוטח בה' וביסודיו / וזה הדרך הראשון בהתר הספק הזה / וסבר כמאז שכליתו דומה לו כל היום / שבהיות חולה / חכם אחד יודע בטבעו / יבחר לקחת כוס המשלשל / ידע בודאי שיועיל לו בהרקתו / ושב"ז יתעצל ממנו ושכחו / תבחר עפרת נברו בלקיחתו · כן היה פחד יעקב כפי חפצו ולמוכנתו והכרותו / כפי שכלו ולמוכנתו · ושפני שהיה יעקב בוטח ביסודיו / לא הוצרך ית' להבטיחו עוד ולחזקו / לאמר אל תירא יעקב כי אתך אני / לא מפני שהיה פושע בברית שכרת עם לבן / ולא בדבר אחר / כמו שחשב הרמב"ן / שלילה חס / כי יעקב תמים היה בדרכיו / אלא שהוא לא היה מסתפק בהבטחתו · ולכן לא הוצרך להבטיחו עוד / ובזהו כמה שפירשתי נוה שאלה ה' ו' · ולפי שראוי לכל אדם שלא יתרפה ביום צרה / אבל שישתדל בהכנות הראוי' לשיגיע לתכליתו ושלא יסמוך בחסדיו על הנס / וחבלי השתדלותו / לכן זכר הכתוב כל מה שעשה מההשתדלות בזה · אם ראשונה / שחצה את העם אשר אתו / והצאן והבקר והגמלים לשני מחנות · והנראה לי בזה הוא / שיעקב עשה שני מחנות מכל העם אשר אתו / והצאן והבקר והגמלים ואשר המקנה · אבל לא שם נשיו וילדיו כי אם במחנה האחד מהם בלבד / ושהפריד אותם המחנות מרחק רב זה מזה / גם עשה בזה התחבולות אשר / שהעביר המחנה האחד מהם / רוצה לומר אותו שהיו בו נשיו וילדיו / את מעבר יבוק / והוליך אותם אשר בנחל / שהוא הצד האחר / ומה שהיה מחשבתו שיבא עשו / כי עשו היה אשר שיבא מהצד האחד מהנחל / או מהצד האחר ממנו · ויעקב עם המחנה שלא היו בו נשים ולא ילדים / מהצד שהיה יותר אשר וקרוב כפי מחשבתו שיבא עשו / והמחנה האחר / שבו היו הנשים והבנים / העביר בלילה מעבר הנחל והניחם שם / בחשבו שאם יבא עשו אל המחנה האחת היותר קרובה כפי מחשבתו / והיא אשר לא היו בו נשיו וילדיו / שבשיתעסק עם העם אשר בו שילחמו עמו / לבלבל את המקנה ולגזול את הרכוש אשר שם / ואולי ישוב בזה כל רכושו / ואין לו דבר אשר ולא בו / והנה יעבור זמן / שתהיה המחנה האחר אשר בעבר אשר שם הנשים והילדים לפלטה / כי יהיה להם פנאי לברוח / או לא יתן לב עשו אליהם / ושם היו עקר הבית / לא הרכוש / ולפי שהיה יעקב מפחד שמא יבא עשו מהצד האחר של הנחל / ויפגע במחנה הנשים והילדים / הפך רצונו / הוצרך להציל תקותו לשני אופניו ויציל אותו מחנה העקרי מיד עשו / כי ירא אותו פן יבא והכה אם על בנים / שבם היו כלם · והמחשבות האלה כלם לטובה על יעקב / שבשב שיבא עשו מהצד שהיה שם מחנה הנשים והילדים / בלוכן שיגיע את כלם / והתקום שהיה בבר שכן יעקב שיקח עשו ויגזול המחנה האחד הבלתי עקרי / ותשפיק בו / לא היה הדבר כן / כי שני המחנו' היו לפליטה / לקיים רבות מחשבות בלב איש ועצת ה' היא תקום · הנה התבאר מזה שגם כשעשה יעקב שתי המחנות / ושלא העביר הנחל כי אם אחת מהם / אותו שבם נשיו וילדיו / והאותה מחנה פגש עשו / ושניהם יחד היו לפלטה / ואחר כך כאשר עבר עשו לדרכו / התחברו המחנות והיו לאחדים בידו של יעקב / והותרה בזה השאלה הז' · והשתכל בדברי התפלה / ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם וגו' / כי כאשר נודע אל יעקב פחד ובפחדו ממנו / והחנים הנביאים נגדו / אמר יעקב כפי שכלו ולמוכנתו והבטחתו לעצמו ולגופו / אל תירא ואל תחת / כי יש ה' בקרבנו / ואיך יעשה לי אדם / לכן לא אמר ויתפלל / ולא ויצעק / אלא ויאמר יעקב / כאלו הוא אמר לעצמו כן / והוא ישיב אמריו / והיו דבריו מכוונים נגד יתברך / אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק / ר"ל שבזכות אבותיו / היה ראוי שיושיעהו הקב"ה מצד כפי הדין / כי אין ראוי שאבותיו אשר התהלכו לפניו / ילכו לריק ויתעם לבהלה · ואחרים הכיר עצמו / אמר ה' האומר אלי וגו' · כי כבר היה יעקב מדות הרחמים / לא מדות הדין / שלא יכפיק וכחו לבן · ואחרים אמרו קטונתי מכל החסדים וגו' / שאמר לעבור את מעמם / למה ישאל מדות הרחמים / ולא מדות הדין ככל אבותיו / ואמר שהיה זה / לפי שקטון הוא מכביל / שיבקש מדות הדין / כי זכור היה שנתקלו עסוקי ודל עבר את הירדן / ועכשו היה לו כ"כ מהרכוש שבשה ממנו / שני מחנות כמו שאמר · אבל ביותר כמן אשר / הוא זוכר הבטחתו שהבטיחו יתברך בבלותו מבית לבן / והוא האומר אלי בדבריו והביע אמריו / שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך / כי עם היות שלא נאמר אם אלא ואהיה עמך / הנה יעקב זכר דברי כמאמר / כפי מה שהבין / שהיה ואיטיבה עמך / שיחשב שכבה המטובה הולת / אין ראוי שיבוטל שהיתה ברכות הקנינים / צאן ובקר ועבדים רבה / כי כבה שכבר היו לו מהטובות האין יותר מן הראוי בחסדו · והוא קטונתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך / והכל / כי במקלי עברתי את הירדן הזה / ועתה הייתי לשני מחנות / וכמו אחר מהמקנרתי כ"ס / שבעניני ישאר לי שתי המחנות · הנה אם כן / אין המטובה שיבא לשני הקנינים / כי מה יתן ומה יוסיף לי עוד / לכן הצילני נא וגו' / כי זאת תהיה המטובה האמיתית בשמירת בני ונשי · ושאמר עוד לפרש שהוא כוון לבקשתו כמ"ש / ר"ל כיון שאתה הבטחתני ואיטיבה עמך / ואין ראוי לפרש על טובת המוער והקנינים יהיה כא מסבך לקיימו בשמירת בני ונשי / כי כבה שתה הייתי לב' מחנות / והם שתי המחנות אשר עמדי / ולכן

לא אשאל ולא אנסה את ה' שישמור שניהם / אבל שאלתי ובקשתי היא שתצילני נא מיד אחי מיד עשו / שלא יבא כה / כי ירא אנכי אותו / ר"ל כי ירא אנכי אותו המחנה / פן יבא עשו עליו / ולא בהמות יכני / כמו שיכה האדם את הלוס הרוכבת על הבנים או על האפרוחים או על הבנים / כי כבה אשיב אני נשי עליהם / ואם יהרוג אותם / אותי יהרוג ראשונה / ואין יהיה הדבר הרע הזה · ואתה אמרת בהולדת העולם / אתה אמרך מכל יבקתי / אמרת היטב איטיב עמך / ושמתי את זרעך כחול הים אשר לא יספר מרוב / ולכן עליך מוטלת שמירת המחנה הזה שאני בו / כי אם ימותו יתקיים / גם כן יהיה כבני כמו שיהיה בי · הנה התבאר למה זכר יעקב ראשונה ההבטחה האחרונה / שהיה מפני שבזה / היה יותר קרוב / ושלא יוכל אדם לומר שכבר נתקיימה · והנה לא זכר מה שנאמר לו בתחלת העולם / והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך / והשיבותיך אל האדמה הזאת / לפי שחשב יעקב שכבר נתקיימה בו / ושכבר שב אל האדמה / כי הוא כבר היה בגבול ארץ כנען כדעת הרמב"ן / אבל שכנו זכר אותו יעוד / ואתה אמרת היטב איטיב עמך / שבכלל כמה שנאמר לו שם / כי עם היות שלא נאמר לו שם בזה הלשון / הנה בכלל כמה שנאמר לו והיה זרעך כעפר הארץ וגו' / והנה אנכי עמך / והתבאר ג"כ מאמר קטונתי מכל החסדים וגו' / והותרו שאלות ח' וט' · והנה אמר לא זו וילן שם בלילה ההוא / לבאר תכליות / הא' להודיע בטחונו של יעקב / שלא ברח ולא נאסף אל עיר בצורה ומבוצרת / כי בהיותו בוטח באלהיו / לן שם בלילה ההוא / בהיות עשו קרוב אליו / ולא ירא ממנו · והב' לבאר שבאשר כלו תפלותיו / שקט בלבו שיענהו השם או כמת נרדמו / כאשר שם בחזיון לילה / ויחזקהו בהבטחתו ויודיעהו / את אשר יעשה / ולכן לן שם בלילה ההוא / והכין עצמו לנבואה / אבל לא נגלה עליו אז האלהים · אולי שהיה זה בעבור שלא התלבש לנצח / ושהשתעבד אליו / באמרו כה אמר עבדך יעקב · ולכן עליו עבר ויתעבר על ריב לא לו · גם שאשר שבתיהם לו שם / כמה שחנה את אנשיו וחלקם לשני מחנות / כאלו היה מעבור ביד השם להושיע שניהם יחד / וכמו שהיה / ודומה זה / וגם מפני שיעקב ישאל שכבר הדורון / שהיה נכון בעיני האלהים לתתו לו / לכן לא הגיד אחריו עוד · ומפני זה לא באתהו הנבואה בלילה ההוא / כאשר באה לו בלילה אחריו וכמו שיתבאר / והותרה בזה השאלה / והנה ראה יעקב לשלוח מנחה גדולה לעשו / כדי לשחדו במתנתו / וכדי להראות לו את כבוד עשרו / כי בהיותו שולח מנחה כזאת / מורה שיהיה רכושו רב / ולמעני עשיר רבים · גם נתכוון שהיה ראוי לתת לעשו מתנה מכאן ועד / על הבכורה אשר מכר לו / כי בעבור הבכורה לא נתן לו אלא לחם ונזיד עדשים / ולכן לקח מן הבא בידו מנחה לעשו אחיו / ר"ל אם כפי מעלתו שהיה עשו שר ונחל / ואם להיותו אחיו / ולהתנצלותו ממה שלא בא לו דברים אחרים יותר יקרים מזה / לאמר מן הבא בידו / כי כן דרך שולחי מנחה / שיאמר שלא ישלחוה כפי כבוד השר שהוכלה לו / כי אם מהבא בידו ובמה שמצא · והנה שלח הזכרים עם הנקבות כמספרם כמשפטם / כדי שירבה עשו ויבקש שיהיה הדורון תמיד קיים לכבוד ולתפארת / ולא יערב בם מקנה אחר / וככה יהיה הדורון תמיד לפניו / ואולי שלח השם ברכה בבהמות ההן ויתנו לרוב / וגם תמיד הלחוב בין אחים / והדי שבשו ישמר תמונת המחנות המהודרת שבמכה ורבה / צוה יעקב את עבדיו וריוח תשימו בין עדר ובין עדר / כדי שיהיה שמות לעיין בוחנים ההם / עם שביעת עינו של רשע ·

ויצו את הראשון וגו' עד ויותר יעקב לבדו וגו' / לפי שהכין בכוונתו / כיה מורה שמוכתם היה שלוחה /

לכן הזהיר יעקב את הראשון כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה / ואין הכוונה שישאלהו השאלות האלו כלם יחד / למי אתה ואנה תלך ולמי אלה לפניך / שיהיה הוין השאלה כמקום זו / והקנין אחר המחלוקת / כמו ומחלל סכינו ואמו / כי חשב יעקב שאלו היו שאלות ראויות לשאול ספי הנתא / והזכירם שבהיותו שואל אחת מהשאלות האלה / שישיבו כל מה שאמר לעבדך ליעקב / מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו / ונוה את הראשון שיאמר והנה גם הוא אחרינו / כדי לשבר את הדורון / כמאמר ולא בלבד היא המנחה · וכן צוה את השני / גם את השלישי / שיאמרו כלם / והוא כדבר הזה תדברון אל עשו במצאכם אותו / רוצה לומר כאשר ישאל לכם השאלות שזכר · והיה המחשבת יעקב בגודל האלות / מה שאמר שמפני שאולי היה ירא אם היתה כוונת עשו להרגו ולהלחם בו / אם לא עשה זה הכנסין מהמנחה / ולא צוה את עבדיו שיוליכוה אליו ויתנוה לו / אבל שילכו לדרכם לפניו / ואם הוא יבחר בשאלת הקן עשר / מורה שחפצו ללקחה / והזכירו לבעליה עשו / ואז יאמרו לו מנחה היא שלוחה וגו' ויתנוה לו · ואמנם אם שיו ברצונו ולחזור / לא ישאלם דבר בראשונה שהיה נבדל מהם / אות היא שמוכנתו רעה / ולהליכם הוא בא כנגדו / ולכן צוה שלא יתנו לו דבר / אבל יעברו לפניו / וילכו לדרכם / ואין מעבור ביד השם מחשיב / וכן היה שלא ישאלם דבר / ולא נתנו לו את המנחה כלל / עד שאחר כך שאל ליעקב מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי / והותרה בזה השאלה הי"א · ואמנם אמרו עוד ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו / שכינו כפי שהזכרים / שבזה את הדורון ושאני ובזה מהולכים אחרי העדרים / מדברים שאלה תדברון אל עשו במוצאכם אותו / והם מה שאמר שישיבו לו בשאלם / הנה לומר שאין לשאול לשאלה

בענין הדברים / שלא שתהיה זאת התשובה / וזה כדברים האלה ולא דעתי כפי הדרך שזכרתי / יהיה ענינו שאת הראשון גם כשישאלהו ויפגשהו שאלותיה ומשר. אבל אם לא ישאלהו דבר / יעבור ולא ידבר / כי הנה הראשון אשר היה עם המנחה / יאות לומר הוא מנחה / היא שלוחה / לא ההולכים אחריו • אבל אם לא יתנו את המנחה / כמו את השני גם את הג' ולא זכר ההולכים אחר העדרים / שהם מעצמם ידברו אל עשו כמצאם אותו כדברים אלה שזכור / והם גם הנה עבדך יעקב אחרינו / ר"ל לא תחשוב שיעקב ברח מפניך / פוחד ונפחד / כי כמו שאנו באנו לפניך עם המקנה הזה / ככה גם הוא אחרינו / ובזה ידברו לו כלל מהמנחה / אבל יודיעוהו שאינו ירא ממנו • וזה טעם ואמרתם ר"ל אל תפחדו ואל תיראו מלומר לו כן • והנה לא צוה כזה את הראשון / לפי שאליו היה מוטל ענין המנחה / ועל האחר הדברים המעורבים כפי ההזמן • ויתפאל לבאר עוד באלה הפסוקים כי יעקב חשב שלא היה ראוי ונאות להזכיר את עשו במנחה / והדברים רכים / במועתו שאינו מפורסם לו / כי זה מורה על פחדו ויראתו ממנו וחרדת אדם יתן מוקש • והנה אם היה עשו שקט בארץ שעיר מקום מושבו / כדעתו שיעקב הולך לדרכו / לא היה מורה כזה שינה ושנאה עליו • אמנם בידיעתו שבא לקראתו / כששמע את אחיו / וארבע מאות איש עמו / כבר היה מפורסם לו לאויב / ושגלה שהיה רצונו להלחם בו • ולכן התחכם לגלות את המנחה לבקש ממנו / אבל להורות שהוא לא היה יודע שבא לקראתו לבקש לו אלא שהיתה מחשבת יעקב שעדין עשו היה בשעיר / ומשם בילתו שיהיה כלוהט • ומפני זה צוה את עבדיו ההולכים עם המנחה / שיאמרו שהיו מוליכין המנחה לשעיר אל עשו כאשר לא היה דעתו של יעקב כשהלכה שהוא היה בדרך ושימצאו שמה שאינם מכירים את עשו כשיפגשו אותו ושחושבים שעדין הוא בשעיר • וחשב יעקב / כי הוא בראותו את המנחה שעל את המנעים לפי כם תשב ילכו / ושישיבו אותו מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו / ר"ל בשעיר הוא שם / כי יראו עצמם כאלו אינם יודעים שהוא עשו / וזה טעם לאדוני לעשו בלשון נסתר • ואמר לעבדך ליעקב / כי בראותו אותו שר וגדול / אמרו בדרך מוסר לעבדך ליעקב כי לכל אדם גדול ראוי לומר כן • ומפני שחשב שאולי כשיהיו ונגע ללבו לא ישאם דבר הוצרך לצוות עוד כדבר הזה תדברון אל עשו כמוצאכם אותו / ר"ל שאף עם שלא ישאלם עשו דבר / הם מעצמם יאמרו אליו כדברים האלה / והוא זה שכבר אמר מנחה היא וגו' • כי הנה / כי ע"כ ישנו כדברים ההם באזניו • והנה אמר עוד ואמרתם גם הנה ונומר להודיעם שאחרי שידברו מענין המנחה זה שצוה אותם / יאמרו לו עוד מעצמם באמירה שנית / גם הנה עבדך יעקב אחרינו • והיה זה כדי שיכיר בו ויראו אם יתאדמו פניו / ויתבלבל בשמעו שהוא בא אצלו • וכדי שיבינו פשיט בדבר / צוה אותם שגם פעם שנית יאמרו זה אחרי תשלום המנחה / וזה ענין ואמרתם / לפי שהוא אמירה שנית שיאמרו • ואמנם אמרו כי אמר אכפרה פניו במנחה וגו' • כבר ראית דברי המפרשים בו / שהקבלו חשב אכם דברי התורה שתגלות כנגד יעקב / לומר שלא לשנו המנחה / ופירש אכפרה פניו / תלבון פני' בנושי רע • ופניה לא היו לה עוד / שהוא לשון כעס • אבל ואחרי כן אראה פניו / אולי ישא פני / פירש אותה תלבון פני שתש • והרלב"ג בעכן דעתו שהם דברי התורה • אמנם הרמב"ן חשב שהם דברי יעקב ושהם תפילות / וכמה מהספקות יתחייבו לדעתו / וכלה לי לפרשו כפי כל אחד מהדרכים / באופנים אחרים / כפי מה שפירשו הם אם כפי הדרך האחד שהם דברי התורה שבאה התורה לתת טעם מדוע שלח יעקב את המנחה / ושם המנחלים ההם שאם ישאל יתנו לו • ואם לא ישאל / שיאמרו לו עוות / שגם הוא הולך לקראתו ולא ירא ממנו ולכן אמרה התורה כמה יעקב שלח את המנחה / והתנה לשלוחיו שיתנוה לו אם ישאל / כי אתה תעבור לפני שאמר בלבו וחשב אכפרה פניו ואבטל רוגזו במנחה ההולכת לפני / ואם ישאל בעדה / מורה שיאמין בה / ואם יקבלה לא יכוין להרגני • ואמנם צוה שאם לא ישאל כן / שלא יתנו לו את המנחה / ושיאמרו לו תמיד שיבא אליו / לפי שיעקב היה אומן לבו בגבורים • ואחר אין כפתן ואחרי כן נכברת אראה פניו / ר"ל כשתראה פנים אל פנים במלחמה והוא יושב שאני אבא ואכבול פני כשעבו שיהרגני / ואולי יהיה בהפך / שהוא ישא פני ובכעי / ויקבל הרעה ממני כי לי"י המלחמה / ובידו להושיע / לאבד. ויהיה לפי זה כל לשון פנים / שבא בפסוק זה / אכפרה פניו / אראה פניו ישא פני / כלם לשון כעס • אמנם כפי הדרך השני / יהיה פירושו / שגם אלה דברים שצוה יעקב שיאמרו שלוחיו לעשו מדרך המוסר / שאין כפתן שהיו עליו מוצאות ונשע / כאלו כה לאמר פני אדוניו זה עבדים שנה / שלא אלא את המנחה הזאת כמו שהמביא קרבן על חטאו / כי אמר אכפרה פניו אשר לו חטאתי / במנחה ההולכת לפני / ואחרי כן אראה פניו ואולי ישא פני / שאולי שירצה לראות את פני עתה / כי מזולת המנחה אינני ראוי לראות פני מעלתו / ולא שמעלתו ישא פני / אחרי שנתאחרתי כל כך בראייתו / ופירושו לפי זה הפנים הנזכרים בפסוק הזה כלם פנים ממש לא לשון כעס • ויהיה אם כן כל זאת הדבור דרך מוסר ופיוס עם מחילה / וכפי מה שפירשתי בכל אחד מהדרכים האלה בפסוקים הותרו הם אלות י"ב וי"ג • ואמר בכתוב שעברה המנחה על פניו / לפי שהוא צוה אליהם שילכו לפניו / ולא יתרחקו / והוא ילך כיוצא אליהם / לא דרך חסד / כמו שפירש' על עברה לפני / אלא כמנצח אחריהם כי חשב יעקב ללכת הוא לבדו / לראות את עשו בפתע לקבול המנחה / כדי שיתגלגל

בשחקה / ולא יעבור על מחשבתו / באופן שלא ישכח כל השבע / ולא יעבור את הרכון / ואמנם אין כלילה ההוא בחזקה / היותר עקרי ואהוב אצלו שהם נשיו וילדיו / כי החזקה האחר כבר הרחיקו מאם בלילה ההוא ולהבתיב הענין לקח את נשיו וילדיו / ויעבירם את הנחל / כי אמנם היה כל כך נפשו קשורה בכנעם / כי לבדו הוא עבר את מעבר יבוק / לראות כשבאו הימים כי יותר נכה לבקן עצמו שלבקן אותם בזמן הצנרה / ועל זאת ההעברה הראשונה / אמר בלשון יחיד ויעבור את מעבר יבוק ואחרי כן בראה שהיה המעבר כשוה / לקח אותם אחד אל אחד והעבירם ועל זה אמר שנית ויקחם ויעבירם את הנחל / כי לקחם על זרועותיו והעבירם שם • ואמנם הרכוש והמקנה אשר לו כמו זכה ההוא / לא העבירו יעקב בעצמו / כמו שהעביר את הנשים ואת הילדים / אבל העביר הכל במובחר על ידי עבדיו / ועל זה אמר ויעבר את אשר לו / שהעבירו על ידי נחי כל עבדיו והותרה השאלה הי"ד :

ויותר יעקב לבדו

עד ויאת עביו וירא • צריך לבאר ראשונה הענין הזה על פי הפשט והותל הנגלה / ואחר כך אתחיל במה שיורה הרמז עליו • זכר הכתוב שיעקב נשאר יחידי שמה / כי הוא אחרי שהעביר את נשיו ואת ילדיו חזר לבוא על המעברת כל אשר לו / והיה שם / עד שעבדיו העבירו הכל / ומפני זה נשאר לבדו מעבר הנהר / וזה ענין מה שאמרו ז"ל שחזר על פכים קטנים / כי היו בעיניו כל הרכוש כפכים קטני' כיתר הנשים והבנים / ובהיותו יחיד שם / ראה איש אחד שנאבק עמו / והתמיד בעמל ההוא עמו כל הלילה עד עלות השחר / והיה ההתאבקות הזה / בדרך האנשים שמתאבקים זה עם זה בידיהם ובזרועותיהם לראות איזה יגבר / כי ויאבק הוא כמו ויתעפר לשון אבק / שמעלים אבק ברגליהם / או ענינו ויתקשר / או ויתחבק כדברי המפרשים • ולפי שהגבורים / בהתאבקות הידים יגברו / או ביכולת ועצמות שיקחו את המנגד בזרועותיהם ויפילוהו ארצה / או ינצחו עליו בערמה / שיכו ברגליהם ברגלי המנגדים או בשוקיהם / באופן שיכשלו ויפולו ויקרא זה בלשון עם לועז כגנ"ב קדליי"א / לכן זכר שראה האיש ההוא שהאבק עמו שלא יכול לו / ר"ל שלא יכול עם יעקב להפילו ארצה בעצמו וגבורתו / כי היה יעקב אמיץ ממנו / ולזה בקש לנה ערמה ותחבולה לנגוע בכף ירכו של יעקב / באופן שיכשל יעקב ויפול לפניו / וזהו אמרו ויגע בכף ירכו ותקע כף ירך יעקב בהאבקו עמו / שענינו כמו שפירש הרד"ק שסרה כף ירך יעקב ממקומה / והיה מכח יעקב כל כך שעם היות שתקע כף ירכו / לא נפל ולא נפרד האיש ממנו / אבל תקע ירכו בהאבקו עמו כלומר בהיות על כל פנים יעקב מתאבק ושהאבק עמו כי לא יכול המלאך לא להפיל יעקב ארצה / ולא להפרד מבין זרועותיו ומידי אביר יעקב ובאשר התארך הזמן כל כך שכבר עלה עמוד השחר אמר ליעקב שלחני כי עלה השחר / רוצה לומר ואתה צריך ללכת לדרכך / כי עשו יבא במהרה / על כן להכין אתך ולטובתך / שיעבך שתשלחני ותלך לדרכך • אבל יעקב השיבו לא אשלחך / כי אם ברכתני / וענין הברכה הזאת הוא / שיודה שהוא היה מנוצח ממנו / ויעקב היה מנצחו / כי זאת היא הברכה בין המתאבקים / או שיפילהו אחד את חבירו ארצה / ולא הוא הנגבר עליו / או שחבירו יברכהו ויודה שהוא גבור ממנו / שאז אין צריך התאבקות עוד וילך לו / וכן עשה זה האיש המתאבק עם יעקב שם / שאמר לו מה שמך / ואמר לו לא יעקב יאמר עוד שמך מלשון עקב כי אתה המחזקת עלי בזרועותיך / אבל תקרא ישראל / כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל / רוצה לומר כיכולת וכח גדול שרית ומשלת עלי להחזיקני בעל כרחי / ולא בערמה כמוני נגברת עלי / ואמר עם אלהים ועם אנשים / לפי שהוא היה מכלל האלהים / ר"ל מלאך עליון כפי האמת ומכלל האנשים כפי הנראה / וזה גלה לו שלא היה איש כהלם / כ"א מכלל הנבדלים • או שאמר כי שרית עם אלהים / שזה שנגברת עלי ועם אנשים / עם אחיך עשו כשיקח את ברכתו / ויכולת לעשות כל זה • והנה ראה יעקב ג"כ שזולת שמו גם כן לפי שהאשר ידע שהוא מלאך אלהים / כשבפה ונם כלתה נפשו לדעת אם נפקד עליו מלאך של רחמים / או מלאך אכזרי ישולח בו / ולכן לא אמר למלאך מה שמך כמו שהוא אמר אליו / אלא בלשון מוסר וכבוד / אמר לו הגידה נא שמך ר"ל בבקשה ממך אדני / שתגיד לי שמך / והמלאך השיבו למה זה תשאל לשמי / וכבר אמר זה / לפי שדרך המלאכים כשיבואו ויתראו זה את זה שיהיה השמות משתעבד וכפוף למי שיקרא אותו / ובאשר יתן לו המלאך רשות ללכת לדרכו / הנה השמות יודיעהו שאז / כדי שיוכל המלאך לקראו בכל עת שירצה / והי' השמות חייב לבא לפניו כשיקראהו ולזה אמר המלאך שמה יעקב היה שואל שמו לזה התכלית שיוכל לקראו כשירצה / והוא יבא לפניו כעבד לפני אדוניו ויען לא יאות זה כמלאכי עליון כי אין שמם כבני אדם / לכן אמר לו למה זה תשאל לשמי / הלא חכמת שלכה במקראי זה בלתי אפשר ולכן ברך אותו שם לומר כי לא יבא עוד אליו לברכו פעם אחרת • או שאמר לו זה כלומר התאוה שאני אגלה את שמי כאשר אני שניתי שמך / אין זה • וכמו שפירשו למה זה תשאל לשמי / כי אין לך בידיעת שמי תועלת / יען כי אין היכולת בלתי לי"י לבדו / אם תקראני / לא אענך ומברכתך לא אוסיפך / אבל עתה אברך אותך / כי כן עשיתי גם כן הוא • והיא שפירשתי בזה שאלת השאלות הט"ו והי"ו • ואמנם אם היה הענין הזה במראה הנבואה או בהקיץ / כבר ידעת דעת הרב המורה בזה בח"ב פ' מ"ב

היה

שהיה זה כלו במראה הנבואה / והיתה הנבואה הזאת כלל ופרט / כי בתחלה ספר בכלל שיעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים / ואחר כך ספר / איך קרה זה בפרט / ואמר שנותר יעקב מאלהים לבדו / וענין המלאכות הראשון והשניה / כנגעו ידידי כליה [?] / ויאבק איש עמו זה היה ענין הנבואה • והנה הרמ"בן הקשה עליו ואמר / אם היה זה במראה הנבואה / איך נבקר היה צולע על ירכו / ואני כבר כתבתי בו אותו כפק אין התימה ממה שיקשה / לפי שכבר נראה התפעל כלי הנפש מהדמיונים / שהם יגיעו כלי הנפש להנפשה מה / הלא תראה שחלום החולם ... שוכב עם אשה / ואותו חלום יראה קרי כאלו היה עושה אותו פועל בהקיץ / ואמר / שאחז נופל ממקום גבוה ויתנועעו ... כלם תנועה חזקה בשינה / עד שיקיץ מאותה תנועה / וכל זה נראה מן הפועל לכן לא ירחק שבהיות יעקב בחלום נבואתו רואה ההתאבקות ההוא ונגע בכף ירכו התפעל כל כך טבעו / ומפני הרושם שנשאר בו דמיונו באותו חלום / שהבלים הגופים כמנעו בזה / ונשאר צולע על ירכו וכמו שזכרתי שם / וכן זכרו הר"לבג במקום הזה גם כן • הנה אין זה ספק על הרב המורה • אבל אני תמהתי על דעתו ספק אחר יותר עצום ... / והתימה מהרמ"בן איך לא הרגיש בו • והוא שאיך יאמר הרב שהמראה הזה כלל ופרט / והנה מה שאמר ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלהים / ואמר מחנה אלהים זה / היה במקום שנקרא מחנים • ואותם ההתאבקות שהיה בפרט / היה במעבר / והם שתי מקומות נבדלים זה מזה / ויתחייב ממנו שלא היו הענינים שנעשו בהם אחד אלא מתחלפים ואין המראה א"כ כלל ופרט כמ"ש • ולזאת הרל"בג כתב ג"כ שהיה זה במראה הנבואה / אבל ערב בזה דברים אחרים שהם בלתי מסכימים / בהיות הדבר נבואיי / וזה שהוא כתב שהיה להתאבקות הנראה בעת השינה ג' כונות הא' שיורה הדבקות שהיה ליעקב עם זה המלאך והבינות מה שנשתמש בו משכנתו בהקיץ להמציא תחבולות להציל מכחו אם יבא עליו להכותו • והב' כדי שנתחדש לו כשיגע בכף הירך / ויאמר הנבואה הגלויות / באמרו שכבר יתעורר הדמיון מהדברים כ"כ שיתפעל מהם הטבע / כמו ... המתפלים ... חזקה ... על ... הנוגעת / והמשל ... בדבר קר / שחלום שהוא נכנס במים קרים / או שירד עליו הקרח והכפור • ואם יגע בדבר חם / שחלום שהוא באש או שהשמש מכה עליו / ומה שידמה לזה / ולזה כשיגבר ... ויתעורר לבעלת / שחלום שהוא שוכב עם אשה / וזה מבואר בעצמו • והנה כשיתחדש לאדם כאב בעת השינה בסבה טבעית / או מקרית איזו שתהיה / יחלום שהוא ילחם עם איש אחר / והכהו במקום אותו הכאב • ובהיות הענין כן כבר אפשר שקרה ליעקב שהעתיק אשר יחשוב בהעברת כל אשר לו בנחל ומקום המים ההם / שנתחדש לו כאב מה בכף הירך בעת השינה / ולכן נדמה לו בחלומו / שהתאבק עם איש / ותקע כף ירכו בהאבקו עמו / וזה דעתו בחלומותיו • ואתה רואה שדעתו ... / כי לא היתה המראה נבואיית / לא כתחדש לו מהקור והנחל שלקה בהעברת הנחל / והכאב שבירך שבא ... / ואם היה מזה כפי הטבע לא יפול דמיון הנבואה / אלא שכונתו היא בהיות הסבה הראשונה ... הסבות / היו הסבות ... ולא מלבו • ואמר שהאבקו ... / הוא שזה קרה ליעקב בהקיץ / ולא בחלום / ולכן אמר הכתוב ויותר יעקב לבדו / ולא היה בחלום / וזה לו שיהיה יחידי / או בחברה / אלא שהוא בהיותו שם יחידי נראה לו בנבואה מוחשת ... על הדרך אשר זכרתי בפרשת וירא אליו ה' / שהיה איש מתאבק או מתקשר עמו / ששתדל להתגבר עליו ולהפילו ארצה להרגו / ולא יכול לו / וכמו שבואר במראה / ושז"ל אמרו שהיה זה שרו של עשו • ואין ראוי שיובן מדבריהם ... שר בשמים / כי הנה יתחייב שיהיה כן לכל איש ואיש / ויהיו א"כ המלאכים ... כמספר האישים אשר עברו / ושיעברו עד כל ימי הארץ • אבל דעתם כדברי הרמ"בן שיש לכל עם ועם שר ומזל בשמים / ולאומות אדום אשר עשו התחלתה / היה שר ג"כ / כמו שנזכר בדניאל שר מלכות יון שר מלכות פרס • ואותו שר המיוחד לזרע עשו ואומתו / אמר שנראה הלילה ההוא ליעקב / והיה זה בהקיץ בנבואה מוחשת / ותכלית הנבואה ההיא היה להבטיח את יעקב שלא יירא מעשו אחיו / ולכן הראהו מתאבק עמו כאדם רוצה להתגבר עליו / תם להמיתו / ולא יכול לו / לפי שהקדוש ברוך הוא לא יספיק בידו / ולא יניחהו להרע עמו • והראהו שנגע בכף ירך יעקב שהוא רמז לזרעו / שכבר יוכל להרע לזרעו / כי הירך יאמר על הזרע / כמ"ש יוצאי ירך יעקב / והודיעו שיבא זמן שיגע בזרעו של יעקב ויכניעו בהדבקו עמו ר"ל כל עוד שיהיה זרעו של יעקב בתוך בני עשו / אבל שכבר יבואו ימים שישלול זרע עשו רשות והגלה מזרע יעקב / ויאמר שלחני כשכבר הגיע רשות עלות ... / וזה יהיה כי עלה השחר / וזה יהיה לזמן הגאולה העתידה שיעלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו / וכבר תמשל הנביא הגאולה בשחר וזריחת השמש / כמו שאמר ועליך יזרח ה' וכבודו עליך יראה • ושישראל יכביד עליו ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני • ושהברכה היא מ"ש ... ההודאה בברכות יצחק ... • הנה התבאר שזה הנבואה הזאת ליעקב / שהיה כלה להבטיחו שלא יירא מעשו / כי הוא לא ירע עמו / רק זאת שירע עם זרעו עד עלות השחר / רוצה לומר עד ישוב השחרירות והגלות / והוא זמן הגאולה העתידה • וכבר יורה על אמתת מה שאמרתי / רוצה לומר היות המראה הזאת בהקיץ דברים • ראשון שקרא יעקב שם המקום פניאל / ולא היה אצלם קריאת שם למקום / אלא מפני פועל זר ומקרה שנעשה שם / לא מפני שחלם חלום וקרה לו במקום ההוא חלום • ובעבור שבמראה ההיא נספרו שני דברים מבהילים / והם המראה שראה המלאך בהקיץ / והסבה שהיה עם בהאבקו עמו / לכן נתן טעם לקריאת שם לאותו המקום מפני שניהם והוא אמרו כי ראיתי אלהים פנים אל פנים / רוצה לומר בהקיץ לנגד עיני וזהו כנגד המראה • ותנצל נפשי / וזהו כנגד הסכנה שנצל ממנה / ועוד שיורה על היות ההגנה ההיא בהקיץ / מה שאמר ויזרח לו השמש והוא צולע על ירכו / ר"ל שמאותו הסבה נשאר יעקב כל כך ... / שלא יוכל להתנועע כלל / וגם זה יורה שלא היה בחלום / כי הנה בחלום עם היות שכבר יתפעל האדם התפעלות חזקה מהדמיון בכליות הזרע / ובחום האיברים / הנה לא יעשה מזה התפעלות חוזק כבטול התנועה / אלא שהיה זה בהקיץ • והנה יעקב לא היה יוכל להתנועע ולזוז ממקומו מפני שנתקעקעה ירכו / אבל כשזרח השמש ... / ... יעקב ... עליו שמש צדקה ומרפא / והלך עם היותו צולע על ירכו וז"ש ויזרח לו ... ב"ר פ' ... השמש ... וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה • ואמר על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה / לבעבור שלפרסם ולזכור תמיד ענין המראה הזאת שראה יעקב ... בעיניו / צוה ישראל ... שלא יאכלו בני ישראל החלק מגיד הנשה ההוא אשר על כף הירך / כי ההוראה ההיא ... / כמ"ש ז"ל בפרק גיד הנשה • והנה כתב ... יעקב כ"כ מהמראה הזאת / לפי שהיתה בהקיץ / וראה עצמו כמו שזכרתי בסכנה רבה עם האיש שהתאבק עמו / וקם עליו להרגו • אבל אשר ... שראה בחלום / ואין האדם מתפעל ... מחלומותיו / ... מה שראה שהגלות העתיד לבא על זרעו / ביד בני עשו ואדום • וגם בראותו תכליתו שהוא עד עלות השחר / וכי כל מה שקרה לו היה סימן לבניו עד הגלות / וכמו שאמר הנביא ע"ה ביום ההוא נאם ה' אוספה הצולעה והנדחה אקבצה ואשר הרעותי ושמתי את הצולעה לשארית והנהלאה לגוי עצום / ומלך ה' עליהם בהר ציון מעתה ועד עולם / ... כמה שכתבתי בזה השאלה הי"ו והי"ט: מיכה ד'

וישא יעקב עיניו עד ויבא יעקב שלם • זכר הכתוב שכאשר זרחה השמש והוא צולע על ירכו שמאורעות שראה / וזה שנשבע בו / עד ... לזה / / ראה והנה עשו בא ועמו ארבע מאות איש / וראה שלקח לו הדרך / בזמן שבא אבל מחנהו אשר שם יעקב מעבר הנהר עם נשיו וילדיו והוא עמהם וכאשר ראה יעקב שאין השלום מלבו לבני עשו / ... ובטח גם כן ... אשר ראה שלא יזיקהו עשו / ולכן לא התקין עצמו למלחמה / כי ידע שלא יוכל לו עוד / ולא יתנהו השם להרע עמו אבל הכין נשיו וילדיו ללכת להשתחוות לפניו / ... • ויחץ את הילדים על לאה ועל רחל ועל שתי השפחות / רוצה לומר שגם עם כל אחת את ילדיה / כדי שלא ילכו כל הילדים יחד / פן ישלוט בהם עין הרע • ושם השפחות עם ילדיהן בתחלה / ואת לאה וילדיה אחר כך / כי היה אחרון אחרון חביב / ולכן היה רחל ויוסף אחרונים • ואמנם יעקב עבר לפני כלם כי הוא היה העקר / גם כדי שיהיה עמו בהשתחוות נשיו וילדיו / ויוכל להגיד לו מי הוא כל אחד מהם • והנה השתחוה יעקב שבע פעמים עד גשתו אליו / כעבד לפני אדוניו / וכאשר ראה עשו רוב הכנעתו ושפלותו ... רץ לקראתו ונכמרו רחמיו עליו / ויפול על צוארו וישקהו ויבכו כי בהיות יעקב משתחוה לפניו / נפל עשו על צוארי יעקב וישקהו ויבכו שניהם ... / ... והבנים ... שלא ראו איש את אחיו • והנה שאל עשו על הנשים ועל הילדים מי אלה לך / כי חשב כי היו מהם נשיו ובניו / ומהם קרובי נשיו / ... / אבל יעקב לא זכר ... / אלא מהילדים בלבד / באמרו אשר הילדים אשר חנן אלהים את עבדך והיה זה לפי ... יעקב / לומר שהיו לו ד' נשים / פן יקנא עליו עשו / ... הגדיל ... ברכת אלהים / ולא ... אשה אחת או שתים / ולא אני עשו הרשע / לא לקחתי כי אם שלשה נשים / ... עליהם ומפני זה לא הגידו כי אם מהילדים בלבד / ... הנשים נשיו / ... בניו • ואחרי שבאו כל הנשים עם ילדיהן להשתחוות לו / שאלו מי לך כל המחנה הזה אשר פגשתי / כי הוא לא ראה ... יעקב ורכושו / רק המנחה / וחשב שלא היה לו יותר מזה / ולכן ... יתנהג לעולם אדם יהיה מי שיהיה • והנה דבר עשו בזה ... דבריהם / באמרו אשר מי לך / או מה ענין כל המחנה הזה אשר פגשתי ... / כי הוא לא ... כי מנחה היא שלוחה / כי הוא לא שאל עליה ... אותה • ויעקב השיב למצא חן בעיני אדוני / ועשו השיב יש לי רב אחי יהי לך אשר לך / רוצה לומר / איך חשבת כי אני ... • ... לתתו לי לתועלתי / יהי לך ... / אין לי צורך ... / לכן יהי לך אשר לך • ויעקב ענהו ... / אין ... לבורך המקבל אותו / כמו מי שנתן מנחה לפני / ... לו ... / או שהוא לתועלת הנותן עצמו / כמו המקריב קרבן או מנחה לשם יתברך • ואני לא שלחתי אליך המנחה מפני ... / כי אם מפני ... / ... אם נא מצאתי חן בעיניך / ר"ל ... יאמר אדוני כן ... ולתועלתך • ... מנחתי •

[illegible]

ויבא יעקב שלם

וגו' עד ואלה תולדות עשו הוא אדום. וראיתי בפרשיות האלה גם כן שאלות.

[illegible]

השאלה הא'

[illegible]

השאלה הב'

[illegible]

השאלה הג'

[illegible]

השאלה הד'

[illegible]

השאלה הה'

[illegible]

השאלה הו'

[illegible]

השכם / למה עשו זה / שהיה מפני שטמאו את דינה כדברי הרא"בע / הנה בזמם שאמור שאין בו טורח / הלא ידעו שלא זה כמשפט הכל :

השאלה הז' מה ראו אנשי העיר לקבל עליהם שמר המילה ובזה / בעבור פיתויהם יעקב ובניו מבנותי דינה / ולא בעבור שכם יקח אשה כרצונו / והיה ראוי שיאותו לחמור ולשכם בנו / אם יש את נפשך לקחת את דינה / קחה אותה לך / והרי היא לך בביתך / ואם יצאה לך יעקב ובניו / כ"ש אחרי אשר שכבת עמה / שבנים עבדינו כבעיר כוס / ללא תועיל :

השאלה הח' למה עשו בני יעקב נקמתם ביום השלישי / ולמה היו בני העיר בהיותו יום יותר כואבים / והנה ביום השלישי למילת אברהם שהיה זקן / היה יושב פתח האהל והכניס האורחים / ואל הבקר רץ אברהם ועשה כל אלה המעשים / והוא יושב עליהם תחת העץ והלך עמם לשלחם / וזה יורה שאין הכאב מתחזק ביום השלישי / אבל היה כבר כבריאות בענין המילה :

השאלה הט' למה באו בני יעקב על החללים / ושללו את העיר / ובנשי' וכסף בזו / והנה הנקמה כשתהיה על תקפה אין ראוי שיתערב בה דבר מטעם הממונות / הלא תראה מה שצוה הש"י לשאול במלחמת עמלק / והיתה העיר ועד אשה ועד יונק משור וגו' / וכן בימי מרדכי ואסתר / כתוב ובבזה לא שלחו את ידם / כי היה כל זה כדי שלא יחשב שמפני החמדה היו עושים כן / לא לתכלית הנקמה / וככה היה ראוי לבני יעקב לעשות בהריגתם / לא לשלול שלל ולבוז בז :

השאלה הי' בתשובת בני יעקב אביהם לאמר להם עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ אר"ל שלא היה להם להרוג את כל אנשי העיר / כי אם שכם העושה בלבד / שהשיבו הכזונה יעשה את אחותינו / ופרשו בו המפרשים הכוונה ראוי שיעשה שכם את אחותינו / כי זאת התשובה מחייבת להרוג את שכם / והנפש המושלת היא תמות / אבל לא לאנשי העיר :

השאלה הי"א למה אחר יעקב מלשלם את נדרו / עד שהוצרך הש"י להודיעו לו קום עלה בית אל / ולמה אמר לו ושב שם / ויעקב לא ישב שם / כי אם זמן מועט / ולא יאמר עליו ושב שם . ולמה יעקב בספרו המצות אל ביתו ואל אנשי ביתו / שינה הדברים שנאמרו לו / כי במקום שאמר לו הש"י ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך / אמר הוא לאל העונה אותי ביום צרתי :

השאלה הי"ב מה ענין ותמת דבורה מינקת רבקה ותקבר וגו' במקום הזה / שנכנס הפסוק הזה בין ויקרא למקום אל בית אל / ובין וירא אלהים אל יעקב / כי אין ספק שנבואתו לזה / בנה המזבח וקרא שם השם / ולמה כ"כ בכה על דבורה / ואין ספק שהיתה זקנה עד מאד / ולמה אם כן הגדילו עליה הבכי והמספד / עד שקראו מקום קבורתה אלון בכות / אף כי לא מצאנו זכרון המינקת הזאת לא בבית רבקה / ולא עם רחל ולאה :

השאלה הי"ג באמרו וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם וגו' / כי הנה בנבואה הזאת יפלו שאלות / אם כבר היה יעקב בבית אל / למה לא אמר הכתוב אל יעקב בבית אל / ואמר בבואו מפדן ארם / ולא אמר אנה הנראה לו זה : ב' למה ברכו לא יקרא שמך יעקב כי אם ישראל יהיה שמך / וכבר ברכו הברכה הזאת המלאך במעבר יבוק . שלישית באמרו גוי וקהל גוים יהיה ממך וגו' שהנה אחר זה לא הוליד כי אם בנימין לבד / ואיך נתקיים כל זה . ד' באמרו לך אתננה / ולזרעך אחריך אתן את הארץ / והנה הארץ לא נתנה לו :

השאלה הי"ד באמרו ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו / כי הנה לא מצאנו כזה בכל אשר הנבואות שבאו ליעקב / לא בחרן / ולא בבית לבן / ולא במקום אחר / כי כאשר נבואה נשלמה / ידוע ומבואר הוא שנסתלק מעליו הנבואה . גם אמרו במקום אשר דבר אתו / ישלה שאין בו טורח / לכן כתב רש"י לא ידעתי מה בא ללמדנו :

השאלה הט"ו במה שאמר הכתוב ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן / ויסך עליה נסך וגו' / ויקרא יעקב שם המקום וגו' / כי הנה כאשר יצא יעקב מבאר שבע / בחלום הראות הסלם / הציב את האבן מצבה / ויצק עליה שמן / ויקרא את שם המקום ההוא בית אל / ולמה א"כ קרא אותו עתה פעם אחרת בית אל / עד שמפני זה כתב הרא"בע / שזה בשור מה שעשה יעקב בפעם הראשונה / לא עתה . ולא ידעתי לדבריו למה נכתב כאן כל זה / וכבר נכתב במקומו . והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כלם :

ויבא יעקב שלם עיר שכם וגו' / עד ויצא חמור אבי שכם . שכם הידוע / שהנקראה הוא / שהיה קרוב לחברון קרית הארבע / כי הנה בהיות יעקב יושב בחברון / היא קרית ארבע / היו בניו רועים את הצאן בשכם / ומדעות נותן שלא יהיה בעיניהם אלא דרך יום / או פחות / ולכן שלח יעקב לראות את שלום אחיו ואת שלום הצאן / להיותו קרוב למקום אביו . ושכם המקום אשר ענו את דינה / שם מכרו את יוסף / שהיה גם יצחק / ויקנה על זה מה אמרו ז"ל / שהיה שכם מקום מוכן לפורענות / שם ענו את דינה / שם קלקלו השבטים / ושם נחלקה מלכות בית דוד

כל הארץ ההיא / ובתחלת המאמר / סבב יעקב בבואו מפדן ארם / ושם קרה ענין דינה בשלם / שהיה עיר שהמאו שכם / ומשם הלך יעקב לבית אל / ומשם לחברון / שהיה שם יצחק אביו / והיה קרוב משם מקום אחד שנקרא ביחוד שכם / שאותו מיוחד עם עמו / ושמה היו רועים בני יעקב את צאן אביהם / כי ענין דינה / קרה בעיר הנקרא שלם בתחלה / וקנה מקום שכם / ובני יעקב היו רועים בקנה האחר היותר רחוק מאותו מיוחד / ומפני שהיתה מקומות המיוחד בשם שכם / אר"ל שהיה מקום מוכן לפורענות / ולזה אמר עיר שכם אשר בארץ כנען בבואו מפדן ארם / כי היה המאמר הזה בארץ כנען / והקנתו / שהיה יוצא פדן ארם / קרה ענין דינה / והקנהו המגדל שהיה בתוך לחברון / היו רועים בני יעקב / והותרה בזה השאלה הא' ולמה ויחן את פני העיר / להגיד שהתחברו סבות לענין דינה / הראשונה שיעקב חנה את פני העיר סמוך אליו / ובעבור זה / הלכה דינה לראות בבנות העיר / ואלו לא חנה יעקב כל כך קרוב לעיר / כי אם הרחיק משם במקום גלגו / לא היתה דינה יוצאת / ולא קרה אותה מה שקרה . והסבה הב' / שקנה יעקב את חלקת השדה אשר נטה שם אהלו מיד חמור אבי שכם / והכתוב הזה מורה שראשונה נטה יעקב אהלו בשדה ההוא / וכאשר פרעו עליו הבעלים / קנה אותה חלקת שדה / כי לא רצה להשכירה אלא לקנותה / ויקן קנלה מיד חמור נשיא הארץ / ומחייב שיקנה אותה בדמים יקרים / כי נשיא הארץ לא ימכור שדהו לאיש נכרי / כי אם בתתו לו יותר ומחיר הרבה . והנה לא היתה הקניה מיד בני חמור / כי הוא לקנותו לא הלך שמה לעבות המכירה / אלא בניו / ובסבת זה הלכו בני חמור אל אהלי יעקב / וראו שם את דינה / ואין ספק שדברו עמה וחשקה נפש שכם בה / וזה גם כן היה סבה אל מה שנמשך / כאשר יצאה היא לראות בבנות הארץ / ומפני זה כלו נכתב המאמר הזה כלו / והותרה השאלה הב' . וכבר כתב הרא"בע / שיעקב נתעכב בעיר הזאת שנים רבות / כי דינה בת שבע שנים היתה בבואה לשם / ושמעון ולוי נערים היו / ולפי שיעקב בבואו שם נכנס לארץ כנען הארץ הקדושה / ומלבד זה / קנה שם חלקת השדה ונעשה בעל קרקע על אדמת הקדש / לכן הציב שם באותה חלקת השדה אשר קנה / מזבח להודות לה' אשר נתנו כרחמיו וכרוב חסדיו / להביא אותו אל ארצו / ולהצילו מלבן ומעשו / ונתן לו אחוזת קרקע בארץ הקדושה . ולמזבח אמרו ויקרא לו אל אלהי ישראל / אין ענינו שאלי שקרא למזבח אל / אלא שעל המזבח קרא לאלהיו / והצילו ופרסם שעל הכל הוא אל אלהי ישראל / כי אלהי ע"ז הם רבים / לפי שהמשלים עליהם הגלגלים ומניעיהם / שהם שרי מעלה / אמנם על ישראל אינם מושלים / וכלבד יתעל עליהם אל אחד / הוא אלהי ישראל / לא מזל ולא כוכב ולא מלאך / שעל כן נקרא ישראל / שנרו הוא אל העליון / ואין עמו אל נכר / וזהו אמרו ויקרא לו אל אלהי ישראל / שקרא ופרסם על אותו המזבח שאל / והוא האל המיוחד / הוא אלהי ישראל / לא אחר / וחז"ל דרשו ויקרא לו אל אלהי ישראל / שאלהי ישראל קרא ליעקב אל / והענין שקראו ישראל שר עם אל / הרי שקראו בשם אל . ואולי שגם ענין המזבח / היה גם כן סבה לענין דינה / כי כאשר בנה יעקב את המזבח / באו כל בניו וכל בנותיו לאסוף שם מן השלמים ומן הזבחים / ובאו אנשי העיר לראות בחנוכת המזבח / ושכם ראה שמה את דינה ותשק בה / וכאשר היא יצאה לראות בבנות העיר / נמשך מה שנמשך / והותרה בזה השאלה הג' . וכבר הכתוב שיצאה דינה בת לאה אשר ילדה ליעקב / לא לגנאי כבנותיה שהיתה יצאנית / בת יצאנית כדברי רש"י / כי הנה לאה צנועה היתה / עד שלא בא לישועתה / לא הכירה יעקב כשבא אליה . ומה שיצאה ליעקב לאמר אלי תבא וגו' / אל פתח ביתה יצאה / ולשם שמים נתכוונה / אבל הכתוב הזה בא לספר שבח של דינה / שלא קרה לה זה להיותה יצאנית בטבעה / כי היא היתה בת לאה המלומדת לשבת בית / כי רחל היתה רועה את הצאן ולאה לא היתה יוצאת החוצה . גם יודיע אותנו שהיתה בת יעקב יושב אוהלים / ואם היה אביה צנוע / כל שכן בתו / וזה יורה שלא יצאת לכוונה רעה ת"ו / אלא לראות בבנות הארץ / לא אמר באנשי העיר / וגם לא בבני העיר / אלא בבנות העיר / ר"ל לראות בבנות העיר מה לבושיהן ותכשיטיהן / יען לא היה בבית יעקב אם נערה בלתה / והיא רצתה ללמוד ממנהגות העיר / כדרך הבתולות / והותרה עם מה שפירשתי השאלה הד' . ואין ספק שלא יצאה דינה יחידה לבדה / מבלי חברת איש או אשה / עם היות שלא זכרו הכתוב / להיותו דבר מבואר בעצמו / וכמ"ש ויצא מנה לקראת אותו / וידוע שלא יצא הוא לבדו / אבל אמר הכתוב וירא אותה שכם בן חמור החוי נשיא הארץ / להגיד שלהיותו בן נשיא הארץ / בחזקה עשה זה / ולא חשש לחרי שבא עם דינה / ולא יירא מיעקב ובניו . ואמנם אמרו ויקח אותה וישכב אותה ויענה . כבר ראית מה שפי' רש"י / ששכב אותה כדרכה / ויענה שלא כדרכה / והוא מגונה מאד / ואיך ידבר בגנותו הנבלה הזאת . והרא"בע פירש שבעבור שהיתה בתולה / אמר בה ויענה / ובעבור היות הענוי מבעי' / הרי הוא בכלל וישכב / ולמה יזכירהו הכתוב ואין בו טורח . אבל אמתת הדבר / ששכם עשה שלש רעות / האחד ויקח אותה / שלקחה בחזקה בהיותה עוברת בשוק / והכניסה לביתו באונס / וזו מגונה / שאף שיקחה לשם נשואין / לא היה ראוי ללקחה באונס . והשנית וישכב אותה / ואל בתוליה . והשלישית ויענה שלא שכב עמה ברצונה / כי אם באונס ובצער גדול / והכל זה באמר בשלשתם ויענה . ואולי אמר וישכב / לפי

שהמגל

מאותה לא תצא בפתע / ואף שתהיה תחלתו בטוב / הנה יהיה סופו בזיון / על כל פנים להיותו תענוג טבעי / וכבר זכרו בנזיר / כי בזאת מה לפני רבי ואחרה לו כבעלתי בזוכב / והיה לפי שיהיה כבוד רבי בזוכם תחלתו וסוף / שאף אותה אם התענגה בבעילה הראשונה / כי לא תהיה אנוסה לפי זה / ותהיה אסורה לבעלה / והיא הסיבתו שאם בא אדם ונתן לתוך פיו ביום הכפורים דבש בזוכם / הלא יוחזק לחטאו · והנה היה התענוג הטבעי / לא יוסר עם הזוכם / אשר הוא בבחינת הרצון / ולכן הגיד הכתוב שכח דינה / שעל גודל נערה / כמנע ממנה התענוג הטבעי בפועל המשגל / והוא מה שרצה באמרו ויענה / שגודל הנער המיוחד לכח בטובי / הציק בצמה מהתענג קצת כמונגו הטבעי / וכל זה יורה על שזו דינה בקיה מצון הוה / ולולי זה אין בספק שהיה הונים אותה ביום בואם על החללי כשבאו בבית שכם / והיו בוזזים הטרף והתפלת / אך שנתברר אצלם היותה אנוסה בהחלט · ולפי שהזכה תחלתה בפועל המשגל מתנבל / או תחלת הפועל התנוכה הזאת / עם הגלות הפועל בהכרח / וכמו שקרה לאמנון עם תמר / העיד הכתוב שלא היה כן ענין שכם עם דינה / שאחרי ששכב עמה / עם היותה בעל כרחה / דבקה נפשו בה / וזה לשתי סבות / האחת להיותה בת יעקב הרשום בגלות / ולזה / לא די שלא שנאה / אבל גם כן דבקה נפשו בה · והב' מצד דינה עצמה שהיתה יפת תאר ויפת מראה מאד · ועל הראשונה אמר ותדבק נפשו בדינה בת יעקב / כי זכר בה יעקב / להגיד שלזה אהבה ביותר / ועל השנית אמר ויאהב את הנערה / שאהבה ב"כ מצד עצמה / והנה דבקות הנפש / הוא כמות גודל האהבה / כי לא תפרד צורת הדבר הנאהב / מנפש האוהב ודמיונו · ולפי שדינה היתה מצטערת על אנסה ועל בתוליה / והדרה / היה שכם מדבר על לבה דברי שיחה / נדרים ונדבות למלאת רצונה / כדי שתאהבהו ותפתון בו · ומפני זה אמר שכם לאביו קח לי את הילדה הזאת לאשה / ר"ל שיקחנה מאביה ומאחיה :

ויצא חמור אבי שכם וגו' עד ויאמר אלהים אל יעקב · כבר הכתיב שיעקב שמע ענין דינה / ועם היות שנגע עד נפשו / הנה החריש / לפי שבניו היו בשדה עם המקנה / ולכן החריש עד בואם כדי להתיעץ עמם בדת מה לעשות / כי לא רצה יעקב לקראם / ולא הודיעם עד בואם / פן יתפעלו יותר מדאי / אבל החריש עד בואם לזמן הנהגת אבלם לבא / וחמור אבי שכם / למה שראה שלא התפעל יעקב מהדבר / חשב / או שלא היה יודע אותו / או שלא חשש אליו / כי דרך נשים לו / ולכן יצא לדבר אתו על הנשואין / כי הנה להיות חמור זקן ונכבד / לא יצא מביתו כי אם לסבה חזקה / וזהו ויצא חמור וגו' / ובהיות חמור עם יעקב מדבר אליו על זה / קרה שבאו בני יעקב מן השדה / ולזה הוכרח חמור לדבר לכלם / ר"ל לאב ולבנים יחד · והנה זכר הכתוב שבני יעקב בבואם / שמעו את הדבר / או שבאו מהשדה כשמעם את הדבר הזה / כי זהו אחד מהספוקים שאין להם הכרע / כמו שא"ז"ל בירושלמי / אם באו מן השדה כשמעם ויתעצבו / או שבאו מהם כששמעו את הדבר שזה / ואמר שהתעצבו ויחר להם מאד / מפני אלה הסבות שזכרתי / כפי' ויקח אותה וישכב אותה ויענה · כי הנה כנגד הלקיחה שלקחה שכם את דינה בחזקה / והביאה אל ביתו / אמר כי נבלה עשה בישראל / ר"ל כי לבת ישראל לא היה לו ללקחה בזוכם / כי היה לה גואל ונושאים / אביה ואחיה / והזוכם הזה / היה נבלה בזרע ישראל אביהם וכבודו · ואמנם כנגד מה שאמר וישכב אותה / אמר לשכב את בת יעקב / ר"ל שלא היה ראוי לשכב עם בת אדם גדול כיעקב / ולא לבתולה מבלי נשואין · ואמנם כנגד ויענה / אמר וכן לא יעשה · כלומר שאשכיבה / לא היה ראוי לעשותה בזוכם ושלא ברצונה כמו שעשה זה / כי היה אסור לשכב עם אשה בתולה / אם לא בדרך נשואין ולכן אמר וכן לא יעשה · ואפשר עוד לומר טוב / שהעצבון והחרון אף / הם שתי תנועות מתחלקות לגדר · כי העצבון / הוא עם כניסת הרוח לפנים / והחרון הוא עם יציאתו לחוץ לבקש הנקמה / ולכן נתן הכתוב שתי סבות / אחת לעצבון ואחת לחרון אף · כי הנה העצבון / היינו שלא יתעצב אדם לרוע חלקו אלא למה שיקרה למה שלא יבוקש עליו נקמה / ועל זה אמר כי נבלה עשה בישראל לשכב את בת יעקב / רוצה לומר שהתעצבו מהקלון הנמשך לאחיותם לבית אבותם בזנות דינה / או להיותה נבעלת לערל / לכן אמר לשכב את בת יעקב / כי אין שכיבה שתהיה לה עם ערל / היה להם חרפה · ואמנם כחרון אף / היה להם עם שכם לפי שעשה אותה בזוכם ובחזקה / בהיות זה דבר בלתי נהוג אצלם / ועשה גם כן עם אחותם מה שלא היה ראוי ביניהם כפי מנהגם לעשות / ועל זה אמר וכן לא יעשה / רוצה לומר שלא היה מנהגם לשכב עם אשה כי אם בדרך נשואין / לא בבעילת זנות / ויהיה אם כן וכן לא יעשה / כמו לא יעשה כן במקומנו · והרמב"ן נתפש על זה / שהכנענים היו שטופי זמה / ואין נאה עונה בלל / כי הנה עם היותם כן בטבעם / מי המונע שיהיה הדבר אסור כפי דתיהם ונמוסיהם · הלא תראה שרבים הם זונים בטבעם / עם היותו דבר אסור בדתם / אם כן / העצבון היה כפי אמונתם ודתם לשכב עם ערל אחותם · והחרון אף / היה כנגד שכם על הזוכם אשר עשה טמא · ובהיותם בזוכו ענבת ובעצב / הנה חמור שבשכם לא היו יודעים אמתת הדבר / אמר אליהם שכם בני חשקה נפשו בבתכם ונומר / ר"ל עם היותי נשיא הארץ / ואין כבודי להתחתן עם

אלהים כבדים רוצה לומר / הנה שכם בני חשקה נפשו בבתכם / ואיש רביב לא יוכלו לכבות את האהבה / ולכן אני חפץ שיקח אותה לאשה / ואתם תנו נא אותה לו לאשה / ר"ל שיעשו החתן מיד קודם שיתחרט / וכאלו היה יודע אותם נוח לכבודם · ואמר שיעשו מזה / אלא לבד יעשו החתן הוא / כי גם תתחתנו אחרים ירצו / וזהו והתחתנו אותנו / בנותיכם תתנו לנו / ואת בנותינו תקחו לכם · והנה אמר זה הלשון תקחו לכם / מדלתו שיגיע ענין שכם בחוקיהם / שלקיחה תצעזו בחזקה / ולכן אמר ואת בנותינו תקחו לכם / שכאשר תרצו / תקחו מבנות הארץ בחזקה / כמו שלקח שכם את דינה / כי לא נקפיד על זה / ולא לכם לחזן החתן עמנו / לומר שאין אלם מכאן / ואיך ישאו כאן בנותיכם / כי אתנו תשבו / והארץ הנה לפניכם / ר"ל אם תרצו להיות מתושבי העיר ומכניה / אתנו תשבו כמושב העיר / ואם לעשות סחורה / שבו וסחרוה / ואם להיותכם עובדי אדמה ורועי צאן / האחזו בה / קנו קרקעות ואחוזת שדה וכרם / כי זה כל האדם היושב בארץ הזאת · והנה שכם / לא נתפתה עם דברי אביו / שאמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם / לפי שכראה שאחר הזקן היה בוקח אותה / לא להיות הדבר טוב לעצמו / גם פחד אולי חמור אביו אל יתן ליעקב מוהר גדול לבתו / כי היה מנהג אלם בימים ההם לתת האשה מוהר לבעלה / כמו שאמרו בנות לבן / העוד לנו חלק ונחלה בבית אבינו / הלא נכריות נחשבנו לו / כי מכרנו / ומפני זה / דבר שכם אל יעקב וכל בניו / ואמר אמצא חן בעיניכם / ואשר תאמרו אלי אתן · ואמנם בענין המוהר / והם המבלגות מלבושים ותכשיטין הראוים לתת לה כמוהר הבתולות / אשר תאמרו אלי אתן · ואם אני ישאל מכם נדוניא רבה מפני כבודו / להיותו נשיא הארץ אלה פניכם שאתם תרבו מוהר ומתן לאחותכם / ואני אפרענו בכבוד / כמו שתאמרו אלי / ר"ל אם תרבו שאפרע הכל / או חצי / או השליש / הכל אפרע כרצונכם / כי אני רוצה שתתנו לי את הנערה / כי איני מקפיד במוהר / כי בנערה אני חפץ / לא במוהר / וזהו אמרו הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי וגו / ויהיה אמרו עלי / כמו ועלי לתת לך עשרה כסף שאמר באבשלום / כלומר הרבו מוהר ומתן לאחריותי / ועלי לפרוע אותו / כל אשר תאמרו אלי · וזה הפירוש מתיישב בפסוק הזה יותר מכל מה שפירשו בו המפרשים · והותרה בזה השאלה הה' ·

ואמנם אמרו ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם · חשבו המפרשים / שמרמה היתה שימולו כלם ויתנו לו את דינה / כי לא היה דעתם לעשות כן אלא כדי שבהיותם כואבים יבואו עליהם להרגם כמו שעשו / ושאמרו אשר טמא את דינה אחותם / הוא מאמר התורה / לתת הסבה למה עשו הערמות והרעה ההיא / שהכה היה זה על אשר טמא את דינה אחותם / ואינו נכון / כי אם שמעו אליהם להמול כל זכר / למה לא יתנו את דינה אשר טמא הדרת / לבן נשיא הארץ / ועם מי יוכלו להשיאה שיהיה יותר ראוי / ויהיה נכנס בברית ישראל ודתו · ויעקב ששמע דבריהם ושתק / איך היה במרמה ההיא / ומה צורך שתודיע התורה שעשו זה מפני שטמא שכם את דינה אחותם / כי ידוע הוא / והספור מגולה בזה · אבל היתה המרמה / שהם רצו לענות אל שכם ואל חמור בתשובה אחת / עם היות דבריהם אל חמור ושכם בדרכים שונים / והקדימו ופרטו שכם אל חמור / כי הוא היה העקר / ואליו כונו לחרף ולגדף בעצם / ובאופן שלא יורגש מאד / כי נשיא הארץ היה · ואמנם ויענו וידברו / לפי שאמרו לשני דברים / האחד לענות לשאלת הנשואין · והב' לחרף אותם / עם שיכו מענין התשובה · והוא החרופין / באמרו וידברו אשר טמא את דינה אחותם ר"ל שהודיעוהו בדבריהם שכמה ששכב את דינה אחותם / טמא אותה / כי היתה שכיבתו אצלם טומאה / והנה גלוי זה / באמרם לא נוכל לתת את אחותנו לאיש אשר לו ערלה / כי חרפה היא לנו / שבאמרו חוה שהיה חרפה אצלם ששכב שכם עם אחותם · וכן אם הוא בדרך אישות היא חרפה / כ"ש בדרך זנות · והנה אמרו אשר טמא בגמם / לרמוז אל שכם / ולכן הקדימו וכרכוהו בתשובה / והיה דעתם שלא ישמע איש אליהם להמול / וכדי ששכם יבין דברי החרפה והעולה שישמו אליו / וזהו יכבם הריב ביניהם ויקחו נקמתם / וזהו ויענו במרמה / כי תכלית ענינם היה לחרפו · והיותר נכון בעיני בזה הוא / שהם ענו במרמה / כיון שלא אמרו לו בהחלט שיתנו לו את דינה בהמולו לאשה / אבל סדרו דבריהם באופן שיוכלו לעשות כל מה שעשו מבלי חלול דבריהם ושקרות באמונתם / וכמו שאבאר / ולפי שחמור אמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם / כאלו לא היה ביניהם כי אם אהבה וחשק בלבד · לכן קודם התשובה זכרו אשר טמא את דינה אחותם / ר"ל אל תאמר חשקה נפשו אחר היות שטמא אותה / כי כבר ידענו אמתת הדבר · ואחר שהסירו מעליהם הכונת הדברים שבקש חמור לעשות להם / אמרו בתשובת השאלה לא נוכל לעשות הדבר הזה / לתת את אחותנו וגו' ר"ל לא נוכל בעצמנו לתת את דינה אחותנו לאיש אשר לו ערלה / כי היא לנו חרפה וקלון גדול / אך בזאת נאות לכם וגומר / והסתכל בדבריהם שהשיבו וערמתם / כי הם לא אמרו אך בזאת תאותו לנו / אם תהיו כמונו להמול וגו' / את דינה נתן לשכם / כי לא יצא מפיהם שיתנו את דינה / אע"פ שיהיה שכם נמול / לפי שכבר טמא אותה בהיותו ערל / אבל אמרו בדרך כלל / ונתנו את בנותינו לכם / אך בזאת נאות לכם / ר"ל שתהיו תועלת והנאה לכם אם תהיו כמונו להמול במילה / כי תהיו אלהים כמונו / ובהתחלקים שהשפך הודה / וזהו נאות לכם · ואלבד התועלת

שיתחתן אליכם ומאת הדבר בעצמו / ממה שיתחתן אליכם מזה תועלת אחד / שאת בנותינו נתן לכם / ואת בנותיכם נקח לנו . ועוד יתחתן זה תועלת שלישי / והוא שנשב אתכם והיינו לעם אחד . הרי שנתנו להם שלשה שיתלו / ויהיו שלמים בשמים / ויבאו מתוכים ביניהם / וישבו בארצם / שהם תועלות כוללים / אבל בכל זה / לא אמרו שיתנו לשכם בפרט את דינה אחותם לאשה / אבל בהפך / שאמרו בתחלת דבריהם לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את אחותינו וגו' . כן אמרו שבתחלה אמרו / ואם לא תשמעו אלינו להמול / ולקחנו את בתנו והלכנו / כי לא נשא פנים / שן יאמרו עליה כל הרוצה אותה נבעלה לשכם . הנה אם כן בתחלת הנאומים / דברו גם בפרט / אבל לא בשמיעתן / כי היה דעתם טוב שאם ימולו יתנו אותם כמו שאמרו ואם לא ימולו / יהיה התכללות להם מאמר והשכם בשלא יתנו לו את דינה להיותו ערל / כי חרפה היא לנו / יען היה חמור נשיא הארץ וראוי להתגבל עמו בשאלה / אמנם חמור ושכם / עמם כחלב לבם / לא ידעו ולא הבינו דבריהם ודרכיהם / וחשבו שאם המילה לא ישאר עוד מעכב בדבר דינה / ולכן הסכימו להמול / ובהגדלות גדול לא אחר הנער לעשות הדבר / ר"ל להסכים ההסכם עם אנשי העיר כי חפץ בבת יעקב / ר"ל מפני אהבתו / וזה לא היה להיות שכם פחות בעיניו כמתכב כי הוא הנכבד מכל בית אביו / שהיה נשיא הארץ / אלא שהיה יעקב כל כך חשוב בעיניו / שלא כמתנה מעצות בעבורו כל דבר . ואמר לפרש ולא אחר הנער לעשות הדבר על המילה / שהוא במהירות / על רצונה את עצמו / בחשבו שבזה יתן לו את דינה לאשה / לפי שחפץ בבת יעקב / ושבזה יז רצונה / עם היותו נכבד מכל בית אביו . והוא היותר נכון / והותרה השאלה הד' / ואחר שמל את עצמו / בא לדבר עם אביו אל שער עירם / ואמרו להם האנשים האלה שלמים הם אתנו . והתבונן בערמת דבריהם עם אנשי עירם / כי לא הגידו להם שהיו עושים זה כדי שתנתן את דינה לשכם לאשה / וגם לא הודיעו אותם היותה לוקחת שהיה מעולל / מפני ששכב שכם עם דינה / אבל בהפך שמפני שלא יאמרו אנשי העיר שאיש אחד יעשה שכם כמה שעשה ועל כל העדה יהיה קצף להכריחם להכנס בברית מילה אשר לא ידעו . ואמרו חמור ושכם האנשים האלה שלמים הם אתנו / ר"ל לא תחשבו שאנו דורשים זה מפני מה ששכב שכם / כי כבר פייסנו עמהם בשלום / ואמרו זה לפי שחשבו שבין שנמול שכם / לא היה ספק בגבורתו ובלאותו / אבל יהיו חמור ושכם נבו אורחים זה לתועלת הארץ ותוכו . לפי שיעקב ובניו ועמו ישבו בארץ ויסחרו אותה / והיא לכל אחד מהם תועלת רב / ובפרט להם שיאמרו שיעקב ובניו יאכלו את טוב הארץ / ולא תוכל הארץ לשאת אותם כי הנה הארץ רחבת ידים ויש בה לתבואה ולגרים עליה די והותר / ומלבד זה יעמחתו בהם כי יש אתם בנים ובנות / אך בזאת יאותו לנו האנשים לשבת אתנו להיותם לעם אחד בהמול לכם כל זכר כאשר הם נמולים / ר"ל שאחרי שיעקב ובניו הם נמולים / איך יהיו לעם אחד עם אנשי הארץ / אלא בהיותם כמוהם / כי בהיותם מתחלפים במנהגיהם . אלה נמולים ואלה ערלים / לא תחדל הקטטה והנדודים ביניהם / והיו אם לא נמולים שיחזרו להיות ערלים / לא ישאר התאומות / אלא להמול לכם כאשר הם נמולים / ואם כן / הסכימו גם כן בתאוות הממונות / באמרם מקניהם וקנינם וכל בהמתם הלא לנו הם / ר"ל הלא ידעתם שאלה הם עשירים מאד / והם מתי מעט / ואנחנו רבים / בהכרח כל אשר להם ישאר בידינו זה בשבירות בית ושדה / וזה במתנות / וזה בגניבות או בגזל / ואם ירצו לצאת / נקח כל אשר להם / באופן שלסוף כל עשרם לנו הוא ונלבד שבאות כלנו אלה לאלה / כדי שיתמידו לשבת בארץ . והנה כשמעו כל אנשי הארץ לעשות זה / אם להספיק רצון אדוני הארץ / ואם בתקותם להיות להם כל קניני יעקב ובניו / ולכן נמולו כלם / זה נכון כמו שכתב הרל"בג / שבני יעקב מלו אותם / והיו בוטחים שלום לרפואתם . ואמנם אמרו ויהי ביום השלישי / שאחר שאינו שלישי למילתם / כי לא ימתו בני יעקב כ"כ לנקום נקמתם / אבל היה יום ג' למעשה דינה / כי מיד ששכב אותה / דבר לאביה לתתה לו לאשה / ושיבותם בני יעקב בענין המילה וביום הב' נימול שכם / וביום ודבר אל שער עירו וביום הג' נמולו כלם / וגו ביום בהיותם כואבים מהמילה / שאז נמולו כלו שמעון ולוי נכתיהם / ויתכן כמו שכתב הרל"בג / שהיו בוטחים לרפואתם / ובטחו שלא תשאר ביחד אחד מהכאבים והמכאוב / והיו חושבים אותם כאוהביהם / אבל יודע הדבר / והיו סוגרים הדלת אחריהם והכו את הנשים ואת הטף שלא יכבשו איש כדי שיבואו החולים כשיכתם מן הרן יושבים / ובזה הדרך עשו / עד שהרגו כל זכר קודם שירגישו בדבר . ואין ספק שהית' עיר קטנה ולכמי גה מעט / ולכן יכלו שמעון ולוי לעשות את הפועל / וכן הרגו את חמור ואת שכם בנו אבל דינה לקחו אותה מביתו / כי מפני שהיתה לטובה וחושבת על לקיה הנישואים ולא המיתוה / והנה הותר להם לעשות זה / לפי שבני נח היו מוזהרים על העריות ועל הגזל / ושכם גזל שכב עם דינה ועינה / ואנשי העיר לא מיחו בידו ומפני זה היו כתפשי בלותו ממנה ולכן היו כלם חייבי מיתה / ולפי שבאשר נמולו היתה דעתם ומחשבתם על קניני יעקב לקחת את כל אשר לו / לכן באו בני יעקב לבזוז את החללים ויבוזו את העיר / ואת כל אשר להם / ועשו להם כאשר זממו לעשות לקחו נשיהם וטפם / כדי שלא ישאר להם שם ושארית להגיד בשרים אשר סביבותיה / ובזה נתבארו כמה שזכרתי בזה השאלה הו' והז' . והנה יעקב לא ידע דבר מזה ולא הסכימה בניו והסכמות'

בהריגה / ומכל כל שכן אחר חילו ולכן תפש את בניו על המעשה הנבלה שמאז אשר יעשו כנגם נכסם והיתה ההסכמה בזה שפלות הכינות / ר"ל בכינות הנז' שהם הכנעני והפריזי שהיו עם כל / והוא אמרו עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ / ר"ל אתם עשיתם שעכרתם אותם / ודינו כן / אבל עכרתם אותי / לא עם או שכבר מתו שלא ביום הארץ שהם רבים / ואני מתי מספר ר"ל אנשי' מעטים שבקלות יוכל אדם לספור אותם / ונאספו עלי והכוני אני ושאריתי / והשמדתי אני וביתי / והבית נשמדים כלנו / וזה התועל בנקמה אשר יעקם אדם מעצמו . אבל בניו השיבוהו / הכזונה יעשה את אחותינו . ופירשו בו המפרשים הכמו זונה יעשה שכם לאחותינו / ואין זו תשובה מספקת לדברי הזקן / אבל הרל"בג כתב בשם אביו פי' נפלא והוא שבני נח כמו שוכח וגו' / לא היו מוזהרים על הזונות המופקרות / כי הותרו אצלם / אבל היו מוזהרים על העריות / שלא ישכב אדם אלא עם אשתו המיוחדת לו / או עם זונה מופקרת / ואם לא היו מענישים אנשי העיר ההיא והורגים אותם / יחשב שהיתה דינה זונה מופקרת / ולכן שכב שכם עמה / וכמו אין בארץ שופט בידו / ולכן היה מהכרח אחד מפני דברים / אם שיעשו יד לפגל דבלי קלונם / או שיהרגו כל זכר / כ"א יהרגו את חמור ואת שכם בלבד / יעמדו עליהם כל אנשי העיר ולכן הוצרך להיות הדבר כולל אם הכלל / ואם הנקמה כדי שלא תאמר דינה כזונה מופקרת / שאין הורגים עליה / וכלל דבריהם שאל הקלון ההוא היו מתחייבים להוסיף עליהם נמכרה / כי המות בכבוד / טובה מחיי החרפה והבוז / וכבר הסכים לזה המקום בה / כמה שעשו / כי היה חתת אלהים בכל הערים אשר סביבותיהם / ולא רדפו אחרי בני יעקב והותרה בזה השאלה הט' . והנה נכתב מספור הזה ללמדנו כמה היה גדולה ברת הבת / שיעקב שלח לו י"ב בנים ולא קבל החרפה והקלון / והמכה שקבל בעד בת אחת שנולדה ביניהם . ולהודיע גם כן כמה יגיע לאנשי התפלה והכבוד / שום חרפה וקלון שיעשה להם / שישימו נפשם בכפם להכחתן הם ונשיהם ובניה' וכל אשר להם . כדי להסך' מאויביהם . ולהודיע עוד כמה ראוי לבנים להכבדות אחותיהם כאהבתם אבות ומלתי כיתם המאנה / ולכן אמרו ז"ל רבותינו ז"ל שמפני מה שנעשה נגדי אל זאת הבושת / כך עשו רבותינו לא תנא / רבנן אמרי לא תנא בראשית הרבים / ומפני שאמת כלים נה / שלא נתנו תכשיטין לאשה / אלא כדי שתהא מתקשטת בהם בתוך ביתה / שאין נותנים פרצה מפני הגנב כ"ש מפני הגנב / מו"ש כל כבודה בת מלך פנימה :

ויאמר אלהים אל יעקב קום עלה בית אל ושב שם ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברחך מפני עשו אחיך וגו' עד ואלה תולדות עשו הוא אדום שהיא י"ג ליעקב

בעבור שהיו בניו בצרה / והמקום ולא מאם כי הוא היה מקום סכנה / ואין כוחים על הכבוד / ויעלה בית אל הוא לו זה . ואמרו ושב שם עניינו שם תשב לבטח . וכאן לא תשב / כי המקום הזה מוכן לפורענות . והנה אמר ועשה שם מזבח / להודיעו שאם היה ראוי לעשות מזבח לא מפני שהראה לו בבריחתו מפני עשו אחיו / לא כשלום עיר שכם שעשה שם מזבח מנותו / ובאו אמר ושב שם / ולא תשב כאן / ועשה שם מזבח / ואם תעלה עולותיך / לא בכאן / וכיון עוד ית' בנוי הזה / כי מפני שיעקב נתעכב בשלמה מהיות הגר ואם היה סבלו הרבה בגלותו / או חלום נבואי כתב / ומפני מעלת הדיוק והאדם שהותו עד שמספק זה עשה נדרו אם יהיה אלהים עמדי בזמן / כמו שפירשתי שם . לכן הודיעו ית' בזה המאמר / שנבואתה היה / ולכן ילך שמה לקיים ולשלם את נדרו / ויעקב מיד התעבר לו זה / ואמר לביתו אשר עמו הסירו את אלהי הנכר / כלומר אני ידעתי כי יש בידכם כלי ע"ז הרבה / ומזה שלקחתם בעיר הזאת / הסירו אותם מכם / כי הם תשמישי ע"כו"ם / ולהיכנס רשויים למקום קדוש / וכן הטהרו והחליפו שמלותיכם בטהרה ונקיון ונקיות ונעלה בית אל / והנה כריכה כל ההכנה הזאת / לפי שלעשה שם מזבח לא העונה אותי בעת צרתי / ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי עריתו בעת צרתי / אותו יום שהרגו בניו כל אנשי העיר / ואמר ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי / על שהצילו מלבן ומעשו / שהיה אלו מהם בדרך אשר הלך חוצה לארץ . ואמר לפרש לאל העונה אותי ביום צרתי / על המלאך שנראה לו במעבר יבוק / שהוא היה יום צרתי מירא' עשו / ועל עניני לבן / ומעשה שכם / אמר ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי . והנה לא אמר לאנשי ביתו נבוא' ענין עשו כמו שאמר לו ית' בבריחך מפני עשו אחיך / לפי שכבר היה בשלום עמו / ולא היה בכבודו של יעקב לומר שבני פום אדם שהיה בורח מפניו / לא שהלך בבית לבן לקחת לו משם אשה כמו שצוהו אביו . והנה יעקב לא יאמר אלהים את נדרו / כי הוא נדר לאביו יעקב ושבתי בשלום אל בית אבי והיה ה' לי לאלהים והאבן הזאת וגו' / שאחרי בואו אל בית אביו / היה מחוייב בנדרו / לא קודם זה / ולכן כוונתך יתברך עתה לבואו קום עלה בית אל / ר"ל אל תתעכב עד בואך אל בית אביך / קום עלה מזה ושב שם / כי שם יאות לך לשבת / לא במקום הזה / והותרה בזה השאלה הי"א . ואז ר"ל אמרו / שאמר לו השם יתברך בזה שבעבור שאחר את נדרו / נתעקר מעקבו . וזכר הכתוב שנדקת כל בית יעקב / שכלם נתנו בידו את כל אלהי הנכר אשר בידם ואת הנזמים אשר באזניהם / שהיו תשמישי עכו"ם / וכדי שלא יהנו עוד מהם / טמן אותם יעקב בסתר תחת האלה אשר עם שכם / ושם ישארו / ושם נשארו / ולא כדבק בידם מאומה מן החרם והמקום ההוא / ובהיותם נקיים מזה / נסעו משם / והיתה מהגנות בשם עליהם / שבזמן יהתם אל הערים אשר סביבותיהם / באופן שלא רדפו אחריהם . ויבא יעקב לוזה אשר

בארץ כנען / שאמרו כיון בית אל הם דברי תורה / ושזה המקום שקרא יעקב בית אל ויבן שם מזבח ויקרא למקום בית אל / כי שם נגלו אליו האלהים · ורש"י כתב שעכינו אל / בבית אל / ויזכר אות בי"ת בתחלת התיבה / כמו כי ששת ימים ונכון הוא · אבל יותר נכון אצלי מה שכתבתי למעלה / שקרא ופרסם לכל בני אדם / שמקום השגחת השם והשפעתו / הוא בית אל / ולכן לא אמר הכתוב שקרא זה השם לאותו מזבח שבנה שמה / אלא למקום ההוא / שפרסם וקרא שם בקול גדול שמקום ההוא היה בית אל / כי בעבור שהוא היה מתנבא נבואות הכלם לא היתה נבואיית / כמו שביארתי / ועכשו בתחלת אבל מהשם יתנבא אבותיו היתה המראה ההיא / לכן בנה שם המזבח / וקרא ופרסם שמקום השם ושוכנו / באמת היה בית אל / כיון שגם בפעם הראשונה היה במראות הכלם / נראו אליו האלהים · ואמר נגלו לשון רבים / לרמוז על מלאכי אלהים שראה בעולה מלאכים עולים ויורדים בכלם · וזה אמרו ויקרא למקום אל בית אל / רוצה לומר ויקרא בקול גדול ופרסם שמקום ההוא בית אל כיון שגם נגלו אליו המלאכים האלהיים שם · ואמנם אמרו ותמת דבורה מינקת רבקה / הוא להודיע שמתה שמה שהק' ית' יראת י"י הי' כי לא היה גוזר שלבניו ית' מיתה והספד בני יעקב ובניו / כלה כשמתה במיתת דבורה / ונשה כרבים שכפנו לדברי קבלה / שאמרו שמתני שרבקה אמרה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם / שלחה דבורה אצלו לפדן ארם / להוציאו משם ולשוב אל אביו / כי היא היתה זקנה חכמה / או אחרי שבאה דבורה עם רבקה / שבה אל ביתה ואל ארצה / ועתה באה עם יעקב לראות את גברתה כדברי הרמב"ן / ובבואה עם יעקב מתה בבית אל / כאשר בנו המזבח / ונקברה שם בשפולי ההר / שהיה מקום אלהי וקדוש · ובעבור שהיתה אצלם נכבדת מאד / בכו עליה / גם דברי ההגדה נכונים הם / שמה ידע יעקב שמתה אמו / ולפי שלא היו במותה אחד מבניה ולא מבני בניה / לא זכר הכתוב ענין מותה וקבורתה כמו שזכר ביצחק / ולכן בכו יעקב ובניו / על כלם ועל מניקתה יחד / וקראו שמו אלון בכות / וכן אמרו ז"ל באלה הדברים כנה פרשת כי תבא שמה מוכה במיתת רבקה / אמרו אלון יצחק קרא / אברהם מת / יצחק יושב בביתו ועיניו כהות / יעקב הלך לו לפדן ארם / ועשו רשע / ימרוד לירושין כיואלה דהא כדין יתקין את עשו הוציאו מטתה בלילה / ולכך לא פירש הכתוב מיתתה אלא מן הצד / כה"ד ויקרא שמו אלון בכות שתי בכיות / כה"ד וירא אל"ה אל יעקב ויברך אותו / מה ברכה ברכו ברכת אבלים ע"כ · ובאמת היה ליעקב שיבכה עליה / כי אהבה גדולה אהבתו / ולא זכתה לראות פניו בבואתו וכמו שכתב הרמב"ן ועם זה הותרה השאלה הי"ב · ואמר הכתות שחזר אחר שבנה המזבח בבית אל / ובגלה שם את שלותיו / באמת הנבואה / כי בבית אל חיד נראו אליו האלהים · ולפי שראה שתי מראות באותו מקום / אחת בהלכו בפדן ארם / ואחת בבאו משם / כי עדיין לא הגיע עדין יעקב לבית יצחק / עדין היה בא / לכן אמר הכתוב כאן עוד בבואו מפדן ארם / כי באמרו עוד / הודיע שהיו שם שתי מראות / ובאמרו בבואו מפדן ארם היה להבדיל המראה הזאת / מן המראה האחרת שראה שם בהליכתו אל פדן ארם / והנה היתה המראה הזאת / להודיעו דברים · א' לקיי' מה שאמר לו המלאך כשנאבק עמו / לא יעקב יאמר עוד שמך / כי אם ישראל / כי בעבור שראה המראה ההיא בהקיץ ובצורת איש / כמו שפירשתי / הוצרך ית' להודיעו בנבואה שאותן שבן יהיה / וא"כ בפעם הראשונה בחלום / קיי' לו הקב"ה הברכה שברכו יצחק אביו · ועתה קיים לו בנבואה זולת הברכה שברכו המלאך / והוא אמרו ויאמר לו אלהי' שמך יעקב / לא יקרא שמך עוד יעקב / כי אם ישראל יהיה שמך / לא הוצרך לתת טעם הדבר שכתב המלאך באמרו כי שרית עם אלהים וגו' / כי אלא היה מיוחס המאמר ההוא / לפי שהתאבק עמו ולא יכול לו אלא יתב' / כי הנה המלאך קראו ישראל / מפני כי שרית · והקב"ה קראו כן / לפי שהיה שר בעצמו / והיה דבק בא"ל תמיד · וסבב כיאלתי בכלל לך לך אבל ולא יקרא עוד שמך אברם / למה שה' הקורא אברם שעבר בלאו / לפי שבעיקר שם אברם נתחלף / וכן שם שרי / ולא בעיקר ג"כ שם יעקב מעיקרו / אלא היה זה לפי שגם אברם וגם שרי / כמו שאות הוכיחו להם ראשונה / ושנתנו כאשר נכנסו בברית אלהים במצות המילה / ולכן היה ראוי שיעזבו שמות העוללה ויקחו שמות הקדש / ולא תזכרנה ראשונות / אבל יעקב לא היה כן / שיצחק אביו בהכנסו בבריתו של אברהם אבינו קרא לו יעקב / ושם קדוש וטהור היה / ולכן לא היה ראוי שיעקר שם יעקב מעיקרו / ומפני שם ישראל שקראו המלאך לאותה הסבה / לא שיעקר בשני השמות יחד / השם יעקב טפל / כי הוא כפי הטבע וכפי תפלת יצחק שהכניסו / ושם ישראל יהיה עיקר / שהוא כפי השם / וכפי מעלה המלאך שהכניסו / ואולי שלזה אמרו ז"ל יעקב אבינו לא מת / ולזה אמר כי אם ישראל יהיה שמך / ר"ל נוסף על יעקב / ועוד הודיעו בנבואה זולת הודעה שנית / ועם היות כן רבו בניו בפדן ארם / עדין לא השלים מנינם / כי עוד יוליד לו בן אחר / ויתוספו בבניו אחרים · וע"ז אמר בלשון אזהרה מעודכת / ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה / כלומר אני אל שדי שני כח לכל אשר אחפוץ / אין מעצור עוד בידי להרבות את זרעך ולהגדלם במעלה וכבוד / ולכן פרה ורבה / כי עדין גוי וקהל גוים יהיה ממך / ורמזו אל בנימין שנולד אח"כ / וע"כ אמר גוי / ולשבי בני יעקב שנולדו אח"כ בארצות ומעון יהיו לגוי / ועליהם אמר וקהל גוים / כמו שבילדו הארון בעת מותו / ואמנם בענין המעלה אמר ומלכים מחלציך יצאו / ר"ל שיהיו מלכים מהבנים שעדין לא נולדו /

כי הנה עם היות שהיו מלכים כוללים דוד ושלמה / ומלכי יהודה כפרוצים שבשבט יהודה / הנה ג"כ משבט בנימין שעדין לא נולד / היו שאול ואישבשת / ומאפרים שעדין לא נולד / היו רוב מלכי ישראל אשר בשומרון · ועוד הודיעו הידעה השלישית בענין ירושת הארץ שלא תהיה לקצת בניו אולת קצת / כמו שהיה בבני אברהם ובבני יצחק / שכלם לא ירשו ארץ / אלא יהיו כל בני יעקב / ועל זה אמר ואת הארץ אשר נתתי לאברהם ליצחק וליעקב / לך אתננה / ולזרעך אחריך / אתן את הארץ / ור"ל / שכ"ד של מעלה ישנה דבר מלכות מלפני / שלך אתננה / כלומר ולא לעשו ולישמעאל / ואמנם בפועל ובחזקה בשלמות / לזרעך אתן את הארץ / והכר השוו כל בניו בירושת' וזעו / והותרה השאלה הי"ג · והנה נתקיים ונתאמת ליעקב כל מה שנאמר לו במראות הכלם כי הנה אנכי עמך / נתקיים בקריאת שמו ישראל / שהיה שם עמו ובשמו · ומה שנאמר לו שם והיה זרעך כעפר הארץ / נתקיים בבני' שהוליד / ובגויים וקהל גוים העתידין להיות לו / ומה שנאמר לו שם הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך / נתקיי' לו כאן באמרו לך אתננ' ולזרעך / וכל זה להודיעו / שמראות הכלם היתה בלי ספק נבואיית מאת י"י · ואמנם אמרו ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו / אתנו' שיעקב כאשר שמע יעוד הזרע וירושת הארץ / התעורר לדעת מאד מה שנראהו לו במראות יצחק / בהתקע כף ירך יעקב ר"ל מחה שיעשה זרעו של עשו לזרעו של יעקב / האם יהיה על ירושת הארץ / או באיזה אופן יהיה / והיה דעתו לשאול עליו מהשי"ת ע"ד במה אדע כי אירשנה / שאל אברהם / אבל השם לא רצה לגלות עוד מזה / ולכן פתאום כשהאלים ליעדו / נעלה מעליו השפע הנבואיי ולא ראה עוד / וכבר פירשתי על זה הדרך ויכל לדבר אתו ויעל אלהים מעל אברהם · ואמנם כשזכר המראה שראה יעקב / לפי שלא כיון לראות במופלא ממנו / לא באמר בהם ויעל מעליו אלהים / אבל אמרו עוד במקום אשר דבר אתו / איננו חוזר לדעתי אל ויעל מעליו אלהים / אלא לכל המראה הזאת / שהנביא אמר בתחלתה וירא אלהים אל יעקב עוד בבואו מפדן ארם / וזכר מה שנאמר / ולא ביאר באיזה מקום היתה המראה הזאת / לכן בסופה אמר במקום אשר דבר אתו / ר"ל שראה יעקב ונאמר לו כל זה / במקום אשר דבר אתו השם / כלומר בפעם הראשונה / שבמקום שראה את המראה הראשונה / ראה עתה את המראה הזאת / והותרה השאלה הי"ד · והנה נזכר שם אלהים בכל זה הספור והנבואה / להגיד שמפני המשפט והדין האלהי / כוה השם כל זה · ובעבור שראה המראה הזאת באותו מקום / דוגמת מה שנעשה בראשונה / כמו שבפעם הראשונה הציב מצבה ויצק שמן עליה / כן עתה הציב מצבה באותו מקום עצמו שדבר לו הא"ל פעמים / ויסך עליה נסך / רוצה לומר מים או יין / כדי לרחצה ולטהרה / ואח"כ ויצק עליה שמן / כמו לשון המשחה / שבו ימשחו כל כלי בית י"י · וכמו שבפעם הראשונה מפני המראה הנבואיי שראה שם / קרא למקום ההוא בית אל / כן עתה בעבור זה / קרא שם המקום בית אל והוצרך לעשות זה שתי פעמים / לפי שבפעם הראשונה היה יעקב מסופק / אם היה החלום ההוא נבואיי / אם לא / לכן עתה שנתאמת לו היותו נבואיי / עשה המעשים ההם כולם / תחת אשר בראשונה עשה אותם מספק / והוא הנאלים יעקב וקיים את נדרו שנדר שם / כי הנה קבל אלהות הש"י / אם נשבם כשקרא על המזבח אל אלהי ישראל / ואם נראה ג"כ במזבח שבנה לעבודתו · וכן מה שנדר שהאבן יהיה בית אלהים / וקיימו במה שקרא למקום ההוא בית אל / ויצוק שם שמן לציין / שגם יהיה בית אלהים / ואין בפסוק שבן האלים מה שנדר מהמעשר שנתן / לפי שה' נרמז אליו כדברי הרז"ל ע"א וה ג"כ דעת בעל המפרשים / והותרה בזה השאלה הט"ו · וזכר הכתוב שאין טוען שלימה בעולם הזה / כי הנה כנסוע יעקב / משם מבית אל ביעודיו וברכותיו והגלותיו / אלבן ומעשו ומהכנעני שכם / קפץ עליו רוגזה של רחל / שמתה בדרך בלדתה את בנימין · וספר הכתוב למה בקרא שמו כן ואחר שמפני שהמילדת אמרה לה אל תיראי כי גם זה לך בן לכן ידעה רחל שהיה בן זכר · ובצאת נפשה קראתו בן אוני כלומר בן צערי ואבלי / אבל יעקב לא רצה שיקראו לו שם רע / לפי שזה בלבד נולד לו בארץ הקדושה / ופירש בן אוני / שהוא מלשון כח / כמו ראשית אוני / ולכן קראו בנימין / כי כל הימין הוא היות חזק / וכמו שכתב הרמב"ן / ולפי שלא יכול יעקב להוליכה לחברון / כן יגיעה הכבד ועטים גדול באורך הדרך / קבר אותה בדרך אפרת / ולכבוד הציב מצבה גדולה על קבורתה ר"ל על קברה / כדי שיודע לכל שנקבר' שמה אשה גדולה · והנה קבר אותה יעקב בדרך / ולא בבית לחם שהיה קרוב לשם כמות מיל / כמ"ש הרמב"ן מירושלם / שהיה טוה צר רחיה / לפי שצפה יעקב שעתיד בית לחם אפרת / להיות בחלק יהודה / ולכן לא רצה לקברה שמה / רק בדרך בגבול שהוא מבנימין בית אל / וכן אמרו בספרי / רחל בחלקו של בנימין מתה וכמו שזכרו הנה · וספר הכתוב שכנת טרחיו ליעקב בדרך הזה / כי כמו שבתחלה הגליו דרכו עם לבן ועם עשיו / ועם אנשי שלום עיר שכם / כן בשובו עליו אח"כ דלנות רבות / ראשונה בנפתו מיתת אמו כי נגע' עד נפשו / ושנית מיתת רחל אשר אהבת נפשו אהבה · ושלישית שראובן שכב את בלהה פלגש אביו / ויש לרז"ל דעות בזה / יש מי שאומר ששכב עמה ממש / ויש מי שאומר שבלבל יצועיו / כדי שלא יוליד עוד / כי להיותו בכור / עשה זה / מפני שהי' הוא ראוי לקחת בנכסי אביו · גם אמרו שלא עשה ראובן כן / אלא לכבוד אמו / בעבור שאביו אחרי שמתה רחל / היה מיחד משכבו עם בלהה / להיותה שפחת רחל · ויהי אך שישים / הנה

שמעון כששמע הדבר הזה / וידמה שבלהה ובניה נלוו אליו / הנה הוא לא כיון שיוציאו את ראובן מביתו / ולא הוציאו מכלל בניו / אבל יתנחל עמהם / אבל הסירו ממנו על פשעו / וזה מורה שלא היה כ"כ מגונה כמו שיורה עליו פשט הכתוב / האמנם עברתו אחר הזקן / ובסוף כשל מזכו סבסורה מדה כנגד מדה / אבל הודיע הכתוב בזה / שמספר היו בני יעקב שנים עשר / כי לא נולד לו אחר כך בן / ולכן הדבר הזה לא עשה פגם במשפחה המקודשת / וזהו שאז"ל שהיו שוים כלם בקדושה / ולפי שרצה הכתוב להשלים ספורי יצחק / ואחריו כתוב עשו / כדי שיתחיל אחריו ספורי יעקב / לכן סיפר כאן שבא יעקב אל יצחק אביו וראהו ושמח בלבו / ושמת יצחק וקברו ע"י בניו בשיבה טובה / כי עם היות שלא מת אלא י"ב שנה אחר מכירת יוסף / הנה הזכיר הכתוב כאן מיתתו / כדי להשלים ספורו ולהתחיל ספורי תולדת בניו וכמו שכתב הרמב"ן:

ואלה תולדות עשו וגו' עד סוף הסדר · לפי שהשלים הכתוב ספור יצחק / נעתק לבאר ספורי בניו ותולדותיהם / וזכר ראשונה ענייני עשו ותולדותיו ובניו וקורות אותם מן המעלה והכבוד · ולכן הודיע ראשונה שלקח שלשה נשים / את עדה בת אילון / והיא בשמת בת אילון שנזכר' למעלה / ובנית אהליבמה בת ענה והיא יהודית / שנזכרה ג"כ למעלה / והשלישית בשמת בת ישמעאל / והיא מחלת גם מחלת / כי היו להם שני שמות כדברי הראב"ע · ורש"י כתב כנוי שמותיהן כדברי המדרש / וזכר הכתוב מן הבנים שנולדו לו אתם בארץ כנען / ושמפני יעקב אחיו / לפי שלא יכלה ארץ מגוריהם לשאת אותם מפני מקניהם / יצא מארץ כנען ונתיישב בהר שעיר / וזה מורה שהלך עשו אל הר שעיר / אחרי שבא יעקב אל אביו · ולא אם מה שנזכר מהליכות יעקב אליו לארצה שעיר שדה אדום / ואמרו עד אשר אבא אל אדוני שעירה / מורה שקודם בא יעקב אל אביו / כבר היה עשו בשעיר / ולכן ראוי שנאמר ליישב שני הפסוקים / שקודם בא יעקב / היה עשו שגור ללכת בשעיר / מבלי נשיו ומקנהו / כי תמיד היה בארץ כנען / ואולי היה שעיר ארץ ציד / ולכן היה הוא ואנשיו בלבד יושב שמה / להתעסק בצידו / וכאשר בא יעקב אל אביו / היו שניהם עם כל רכושם ומקניהם בארץ כנען / עד שמת יצחק וקברוהו בניו · ולפי שהיה מקניהם רב / ולא יכלה הארץ לשאת אותם / עשו כאהבתו את יעקב / בהיותו בארץ כנען / בדעתו שהיה יעקב חפץ בה ועתיד לירשה / והלך הוא ובניו ומקנהו לשבת דירת קבע בשעיר / וזהו מה שזכר כאן מהליכתו עם נשיו ובניו ומקנהו / ולכן חזר הכתוב לומר ואלה תולדות עשו אבי אדום בהר שעיר / שנולדו לו שם והם בני בניו / כי בניו כלם נולדו בארץ כנען / האמנם כשרצה לזכרם / התחיל מן אליפז בנו בכורו / ורעואל מאחיו / עם היות שלא נולדו בשעיר / כדי לזכור אחריהם בניהם אשר הולידו שם / אמנם בני אהליבמה נזכרו כאחיהם לבד / שנולדו בארץ כנען / ונזכרו פה / להגיד שעלו לגדולה להמנות באלופי' כמו שיזכור · ולא נזכרו בניהם / אולי שלא הולידו או שהולידו נקבות · והנה זכרה התורה התולדות ההם / להודיע מי הם שנכללו במצוה אשר בזה השם לא תתעב אדומי כי אחיך הוא · אבל עמלק שהיה גם כן בן אליפז מפלגשו תמנע / עם היותו נכלל בלא תתעב אדומי להיותו בן אליפז / מפני שבא להרע לישראל מבלי סבה / צוה השם למחות שמו כמו שיתבאר · וכוונ' התורה כוונה שנית בספור תולדות עשו / להודיע שהיו בני יעקב י"ב כלם קדושים וכתובם י"י · אמנם בני עשו / רובם היו ממזרים / כי הנה אהליבמה בת ענה בת צבעון / היתה ממזרת / שבא צבעון על כלתו אשת ענה / וילדת אהליבמה · וגם קרח ממזר היה / ותמנע גם כן היתה ממזרת כמו שהוכיחו חכמינו ז"ל מהפסוקים · עוד בא הספור הזה להודיענו כמה מהגדולה והכבוד קנו בני עשו להיותם מזרע יצחק / ומגזע אברהם / ועל זה ספר הכתוב האלופים שהיו מבני בניו בארץ אדום / וגם אלוף הוא מלשון גדולה / ומעלת אדנות / ומפני שקודם בא עשו אל אדום / היו שמה אנשים גדולים בני שעיר החורי / שהיה אבי אומה קדמונית / ומשל עליהם עשו / לקיים מה שנאמר לו ועל חרבך תחיה / לכן זכרם הכתוב גם כן כאן · וכתב ג"כ הממזרות שהיה בהם / כמו שכתב רש"י עד שמהם היו מרכיבים הבהמות בזולת מינם / והם נ"כ מצאו את הימים במדבר / וברעותו את החמורים / כי הכיר בטבעיהם שהיו קרובים בטבע החמורים לסוסות / והרכיב' והולידו / עם היות שבשאר בעלי חיים / אין מין מוליד בזולת מינו / והענין שהיו הממזרות כל כך מתפשט בהם / כי גם בבהמות היו עושים כן · האמנם אמרו ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום / הוא להגיד שלא די שהיו מבני עשו אלופים בארץ אדום / אבל גם מלכים מלכו מהם שמה / אבל לא היתה מלכותם מתמשכת מאב לבן / כמלכי יהודה / וכמלכי האומות היום בארצותם לגוייהם / כי הם היו ממליכים שמה אנשים מפוזרים מטה ומטה / כפי מה שירצו / וחז"ל אמרו שאלו המלכים היו הם שמונה וכנגדם מלכו בני יעקב מלכים מאדום כל ימי שמונת מלכים / והם שאול ואישבשת דוד שלמה רחבעם אביה אסא יהושפט / ובימי יהורם פשע אדום מתחת יד יהודה / וימליכו עליהם מלך / ובימי שאול גם כן כתיב אין מלך באדום נצב מלך · ודעת הרמב"ן שכל העירות שזכר הכתוב במלכי באדן / הם מארץ אדום דכתיב בצרה ארץ התימני והשאר · ואין כן דעת רש"י / שהוא כתב שבצרה הוא מבני מואב / שנאמר על קריות ועל בצרה / ולפי שהעתידה מלך אדום / עתידה ללקות עמהם / ומדברי

המדרש הוא · ואני אומר שהם היו ממליכים אנשים סוחרים נעריהם אם מארצם / ואם נכרים מארץ אחרת / ולכן נאמר במלך הראשון ושם עירו דנהבה / לפי שהיה אדומי / אבל במלך השני לא נאמר בו ושם עירו / אבל נאמר בו שהיה מבצרה · לפי שהיה נכרי מבצרה / וכן השלישי היה נכרי מארץ התימני / ולמה לא נאמר בו ושם עירו / וכן השאר מי שנאמר ושם עירו / היה אדומי / ומי שלא נאמר בו כן היה נכרי · האמנם נאמר במלך האחרון שם אשתו / ולא נאמר כן בשאר המלכים / לפי שהיה אחיו עשיר גדול / עד שבעבור זה נקרא מי זהב / שהיה הזהב בביתו כמים · ומפני שבשת בו המלך ההוא / נפסק מלכותו ולא היה נהם עוד מלך · והאמת מה שכתוב אחר זה ואלה שמות אלופי עשו למשפחותם / כבר פירשו ענינו שלאחר שמת הדד / נפסקה המלכות מבני אדום / ושבו להיות אלופים · וכן מבואר בדברי הימים / וימת הדד ויהיו אלופי אדום · וכתב הרמב"ן שלכן כתב למעלה אלה אלופי עשו וגו' / כאן אמר אלופי בני עשו למשפחותם למקומותם / לפי שהראשונים כלם היו אלופים / אחים יושבים בעיר אחת / וכלם היו מושלים יחד עליה כנשיאים / או כראשי בתי אבות / אבל אלה האחרונים / היו אלופים למשפחותם במקומותיהם / שהיה אלוף אחד בכל המשפחות / ובכל המקומות כל ימי חייו / ואחרי מותו / היה קם אלוף אחר כולל / גם כן כדרך המלכים / אם לא שלא ישבו על כסא מלכות · ויותר כראוי לי לפרש / שהיו האלופים האחרונים האלה למשפחותם במקומותיהם / רוצה לומר אלוף אחד על משפחה אחת / ועיר אחת / ואלוף אחד על עיר ומשפחה אחרת / וכל אלו היו לפני התורה קודם מר"עה · והכלל העולה מזה הספור הוא שעשו מפני ברכות אביו / זכה לגדולה / ולהיות מבניו אלופים ומלכים בכחם ובגבורתם / לקיים מה שנאמר לו ועל חרבך תחיה / והיו בבניו ממזרים רבים / וכמו שאז"ל ואהליבמה ילדה את יעוש ואת יעלם ואת קרח / וזה ר"ל כי אני חשפתי את עשו / כ"ל כמין אחר קליפת שבליה / והכל כך למה גליתי מסתריו / לגלות את הממזרים שבו / וכו' אמנם בבני יעקב מה כתיב בהם / ואלכי נטעתיך שורק כלו זרע אמת · ובזה נשלם פירוש זה הסדר · והתהלה לאל אשר עזר על כל יכול · אמ"ן

פרשת וישב יעקב

וישב יעקב בארץ מגורי אביו וגו' עד ויהי בעת ההיא וירד יהודה והנה ראיתי

בפרשה הזאת ספקות הרבה אזכור מהם היות עשרים:

השאלה הא' באמרו וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען / והוא כי הנה כתב למעלה ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק / ולא נזכר עוד ויבא אל נסע משם / ונודע אם כן שישב שם / ומה בא ללמדנו וישב יעקב וגומר: ועוד למה אחרי שאמר בארץ מגורי אביו חזר לומר בארץ כנען · הלא ידענו שיצחק לא יצא מארץ כנען כל ימיו · והרמב"ן כתב לתקן זה כי לפי שזכר למעלה שעשו הלך לו אל ארץ אחרת / ולקח לו אחוזת עולם / הנה יעקב לא עשה כן / אבל ישב גר בארץ מגורי אביו / כי רצה שיתקיים בו כי גר יהיה זרעך / ולדבריו היה ראוי שיאמר הכתוב ויגר יעקב / כי יצחק לא נקרא גר באשר שם נולד / ושם ישב כל ימיו / והגר הוא הבא מארץ אחרת כמו גר ותושב אנכי עמכם / לגור בארץ באנו:

השאלה הב' באמרו אלה תולדות יעקב יוסף / כי אם נפרש תולדות על הקורות כדברי הראב"ע / כבר הקשה עליו הרמב"ן / כי אין האדם מוליד קורותיו רק לימים מועטים שיולידו / גם כי אין צורך בזה המאמר / והיה ראוי שיאמר וישב יעקב וגומר / ויהי יוסף בן י"ז שנה: ועוד כי כל מה שנזכר בספור הזה אינם תולדות וקורות יעקב / כי אם קורות בניו / כספור יהודה ותמר ובניו / ועניני אשת פוטיפר / והמשקה והאופה / ולכן אומר שהם קורות ראוי שייוחסו לבניו / לא ליעקב / ומה שפרש"י אלה של תולדות יעקב / אין ראוי לקבלו / כי יסתר הכתוב / ואין לפרש תולדות כהרמב"ן על יוסף ואחיו / כי כבר נזכרו למעלה תולדות יעקב / רוצה לומר בניו בשמותם כלם אחד לאחד / ובפרשת ויגש הזכיר פעם אחרת יחוס בניו הבאים מצרימה / ולמה יזכרנו עוד פעם אחרת · ועוד שאם בא לבאר היחוס / למה אמר אלה תולדות יעקב יוסף והיה לו להתחיל מראובן ולזכרם כלם:

השאלה הג' באמרו יוסף בן שבע עשרה שנה היה רועה את אחיו בצאן והוא נער וגומר / כי אם בא הכתוב להודיע שבניו בעבור שהיה קטן / ושהיה עם י' רועה את אחיו בצאן / הרי יששכר וזבולון היו כמוהו בבנים / והיו רועים / ועוד שאחרי שזכר שניו בדקדוק / למה אמר והוא נער / ורש"י פי' שהיה עושה מעשה נערות מתקן בשערו / וגומר ואם היה כן לא היה אוהבו אביו / ולא היה מכנהו בבן זקונים / והתרגום אומר בר חכים / גם שלדברי הכל היה ראוי שיאמר והוא נער / והוא היה את בני בלהה וגומר · ופירוש אונקלוס אין לו ענין / כי לא

מלאנו

יהיאכו כתנות לבן נער על הגדול · והרמב"ן פי' והוא את בני בלהה / כי
להיותו נער היה עם בני השפחות / כי להם טוב יותר להם שמרתיהו
וישמרוהו / וגם זה אינו נכון / כי יאמר בכתוב שלא והוא / גם כי יהיה
יותר יאחרו והוא נער / כיון שכבר ביאר שהיה בן י"ז שנה : ?

השאלה הד' איך אמר הכתוב שיוסף היה רועה את אחיו בצאן · והלא הכתוב אמר אחר זה הלא אחיך
רועים בשכם / לך ראה את שלום אחיך / והוא מזה שיורה שלותה
הליכה היתה הפעם ראשונה שהלך אל אחיו בצאן / ולזה תעה בלכתו /
כי לא נסה ללכת בזה / ואם היה נזכר ואיך היה אם כן רועה את
אחיו בצאן : ?

השאלה הה' באמרו ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם / והיא
כי לא יעלם מהיות הדבר והשמועה ההיא שהביא
אמתית / או בלתי אמתית / ואם היתה אמתית כפרש"י / למה קראה
דבה / כי הנה בלשוננו לא נאמר דבה / כי אם על הכוזבת / ואם
אמתית היתה / איך אמרו ז"ל שנענש על זה / והלא ראוי שיקבל עליו שכר
גמולתו / אין ספק / שיהיה ... מהצדיק · ואם היתה הדבה
כוזבת / איך אמר ויבא יוסף / היה ראוי שיאמר ויבא יוסף / כי הוא היה
מוציא הדבה מעצמו / ויקשה גם כן איך יעקב היה אוהב אותו בהיותו
מלשין כוזב / ומוציא דבה הוא כסיל / והיה לו ליכרו עליו / גם שהיה יעקב
עובר על היותו מקבל לשון הרע :

השאלה הו' באמרו וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקונים
הוא לו · כי למה זה אהבו יעקב מכל בניו / האם
מפני שנולד לזקנתו / והוא פי' בן זקונים כדברי רש"י והרמב"ן ע"ה כל
בניו נולדו בזקנתו / אחרי שהיה בן פ' שנה ויותר · וגם בנים רבים אחרים
נולדו לו בזקנתו / קרובים לשנות יוסף / כשבנימין נולד / כמו שהקשה
הרמב"ן שבנימין נולד אחריו / ועוד כי ענין אמרו הוא לו / כי אם שיהיה
בן זקונים נולד בזקנתו / או שיהיה בר חכים כדברי אונקלוס / הוא
היה בעצמו בן / לא ביחס אליו / כי אינו תואר צרופי לאחר / כמו או בן
אדון / או עבד / שהוא אם היה בן נולד לזקנתו / אבל הבל היה בן /
לו לבד אל אביו / ואם היה חכם / בעצמו היה בן / לא אל אביו בלבד /
כל שכן שהאהבה האמתית והאלהית / כל שכן לשלם כיעקב אבינו / לא
תהיה כי אם מפני המעלה והחכמה לא להיותו נולד לעת זקנתו / ולכן
היה ראוי שיאמר כי בן חכם הוא לו / לא בן זקונים / כי אין ספק שהיה
יוסף בן חכם ולכן הכספו עליו העתידות בחלום ותכן בפתרון החלומות
וכן אמרו ז"ל שמסר לו אביו כל חכמתו ולמה לא זכר זה בכבוד אהבתו
אותו : ?

השאלה הז' באמרו ועשה לו כתונת פסים / כי איך יתכן שבעל
הגדולה שגדלו אביו באהבתו אותו / היה שעשה
לו מלבוש כזה / והוא מחזה שיות לתינוקות / לו לבחורים הנחמדים
והמשכילים בכל חכמה / ואיך קנאו בו אחיו על זה / עד שאמרו חז"ל
דרך אגב / שלא ישיב אדם קנאה בן האחד / ושמנם שבשביל הלבוש הזה
נתגלגלו הדברים וירדו למצרים · והנה אחיו היו רועים כל הצאן
והמקנה הרב אשר לאביהם / וכל מה שאלו להם בשכם / והכרח הוא שיהי'
מהם עושר רב לעשות להם גם רכב גם פרשי' כ"ש כתונת פסים אם ירצו :

השאלה הח' למה יעקב הטיל קנאה בין האחים בהיותו אוהב
את יוסף מכל בניו / ועשה לו כתונת פסים
ויעקב חכם היה ורואה את הנולד / ואיך לא ראה שיקנאו בו אחיו / וממנו
יוצא ביניהם ריב ומדון ושנאה / הלא תראה כמה כיוה של שנאת האחים
ממה שעבר בינו ובין עשו אחיו / ואיך לא ירא מזה : ?

השאלה הט' למה שנאו אחיו את יוסף / האם מפני שאותו
אהב אביהם מכל בניו / ומה לו לעשות עוד /
ויוסף היה מתפעל ונאהב / ויעקב היה האוהב : והיה ראוי שישנאו את
אביהם על אהבתו אותו באדירותו יותר מדאי / לא את יוסף הנאהב ·
ועוד שאיך יפול טה ענין השנאה / ויותר היו ראוי שיקנאו / כי השנאה
היא על הכוון שיעשה לחבירו ברצונו / אבל הקנאה שיקנא בגדול ממנו
בזאת מעלה / או כבוד / כל שכן שזה דבר טבעי / שההיות לאדם בנים
יאהב לאחד מהם יותר מהאחרים / אם מפני היותו צעיר לימים / או
חכמה או מעלה שיראה בו יותר מאחיו / ואיך יהיה אפשר שיהיו לו
י"ב בנים ויאהב את כלם בשוה מבלי חלוף / זה אי אפשר / ולמה אם כן
ישנאו את יוסף על זה / והיה ראוי שיתגדלו להשתלם יותר ממנו / לא
לשנא אותו / ואם מפני חלומותיו / הנה לא היו בידיו חלומותיו לחלום
כרצונו / אף כי כעקר בידינו דברי חלומות אינן מעלין ולא מורידין כי
אם ידברו : ?

השאלה הי' למה זכר שנאוהו אחיו על האהבה שאהבו אביו
ועל החלום הראשון שחלם ועל פתרונו וזכר בזה
ג' פעמים לשון שנאה / ולא זכר ששנאוהו תחת היותו מביא דבתם רעה
אל אביהם / שהיא היתה סבה יותר מספקת לשנאה / כי יבלימם
אביהם על דבריו / כי אין ספק שייכרם אביהם על הדבה / וידעו
שיוסף הוא הביא הדבה ההיא / וגם על החלום השני לא זכר ששנאוהו /
אלא ויקנאו בו אחיו / ומה ענין ולא יכלו דברו לשלום שזכרו אינו דבר
עמו ?

השאלה הי"א איך יוסף בהיותו חכם ונבון / היה מספר
חלומותיו לאחיו / לדעתו שהיו שונאים אותו
ולא יכלו דברו לשלום / האם לא ידע שיוסיפו עוד שנא אותו בשמעם
שאפים ארצה ישתחוו לו / ואין סכל כזה אשר נפיו ושפתיו יקנה
אויבים את נפשו / כל שכן את אחיו ובעלי בריתו : ?

השאלה הי"ב בכפל הדברים שבאו בחלומות / כי הנה
בחלום הראשון אמר ויחלום יוסף חלום ויגד
לאחיו ויוסיפו עוד שנא אותו · ובאשר ספרו אליהם / כאמר שבית
ויוסיפו עוד שנא אותו / והוא כפל מבואר · גם בחלום השני כאמר
ויחלום עוד חלום אחר ויספר אותו לאחיו ונאמר / ואחר כך אמר ויספר
אל אביו ואל אחיו ולמה זכר אחיו שני פעמים ?

השאלה הי"ג באמר יעקב הלא אחיך רועים בשכם לכה
ונאמר / כי מה היום ימים שלא ישקב לבקרם
ואיך לא ירא מהם שיזיקו ליוסף / כי אין ספק שהיה יודע בשנאתם אותו /
ויוסף עצמו איך לא ירא ללכת אצלם / והוא רואה שלא יכלו דברו
לשלום · ומה היות היותר גדול על שנאתם אותו / ולמה יזכיר הכתוב
מה שהיה תועה בשדה / ומה ששאלו האיש מה תבקש / ומה שהשיבו / ומה
התועלת בידיעת הפרטים ההם ?

השאלה הי"ד אחרי שעלה רוח רעה באנשים האלה להרוג את
יוסף אחיהם / והראותם שמלוך ימלוך עליהם
או למשנה אחרת / איך נכבלה עצתם ונבערה חכמתם / לבקש תחבולות
ופרופוסיות להמיתו / וכמ"ש ויתנכלו אותו להמיתו / היה להם להמיתו
בסתר ולקברו / ואיך שלחוהו למצרים / והגידו לו שם ואחרית / טוה
היה מקום להתקיים חלומותיו כמו שהיה / ולא עוד / אלא שכרלו קלי
הדעת / שבתחלה אמרו לכו ונהרגהו ונשליכהו באחת הבורות ואיך כדי
דבור קבלו עצת ראובן אל תשפכו דם / ועוד מעט קבלו עצת יהודה
לכו ונמכרנו לישמעאלים ?

השאלה הט"ו מה היתה כוונת ראובן אל אחיו באמרו אל
תשפכו דם השליכו אותו אל הבור ונאמר / כי
מ"מ לא היה יוצא בזה מהסיבות דמו / ומה ההבדל בין שפיכתו בידים או
בגרום שיספך / כיון שכבר היו נחשים ואיך אמר כשובי אחיו הילד איננו
ואני אנה אני בא / שזה היה מגלה שהיה דעתו בראשונה להצילו ולהביאו
אל אביו ?

השאלה הט"ז בדברי יעקב ואבלותו / כי הוא אמר כתונת
בני והוא מאמר קצר / שהיה לו לומר כתונת
בני זאת / כיון שהיה משיב על מה ששאלוהו הכר נא הכתונת בנך היא אם
לא · ועוד למה אמר חיה רעה אכלתהו טרוף טורף יוסף ויקשה כפל
טרוף טורף אחרי אמרו חיה רעה אכלתהו ?

השאלה הי"ז באמרו ויקומו כל בניו וכל בנותיו לנחמו
ונאמר ויקשה זה בראשונה לפי שאין דרך
המתנחמים שיהיו בנים ובנות / כי הם מכלל האבלים והמתנחמים /
אבל ראוי שיהיו אוהבים ורעים מחוץ · ושנית כי למה קמו כלם לנחמו
הקטנים עם הגדולים / ויבואו האבלים על הבנים / והיה די שיבאו בניו
הגדולים לנחמו / לא הקטנים ולא הבנות כלותיו · ושלישית מה ענין
אמרו כי ארד אל בני אבל שאולה / ולמה היה נצער על יעקב גדול ופנים
כל הימים אשר כדאי ממנו כדאי יוסף / ולמה היה אבלו גדול כ"כ והוא יותר
מדאי מתקפה בו / כי"ש וימאן להתנחם / וכי דבר כפלא הוא להפקד
אחד מבני אדם / וכל שכן להיות לו י"ב בנים / למה יפלה הפלגה
עגמה כזאת על אחד מהם במותו / ומי הלא אשר לא יצדיק עליו מלכות
שמים על הרעה בנולה ? ולא עוד אלא לכבד יעקב הכתבן ממנו רוח
הקדש כל הזמן ההוא / עד ששמע שיוסף עודנו חי כדבריהם ז"ל / על
זה אמר כפי המתרגם ותחי רוח יעקב אביהם · וקשה עוד מזה מה
שהכתבים בזה דעת עליון / ולא דבר ולא הוכיח ליעקב עליו / ולא הודיעו
אמתת הענין · וגם חז"ל הפליגו לומר שכללו אחי יוסף את הקדוש
ברוך הוא עמהם כביכול / וככה עליהם / ודעת המדרש הוא זר מאד /
כשיובן כפשוטו שבחיות אחד מבניו בחייו לא יהיה מבני העולם הבא ·
ורביעית מה ענין ויבך אותו אביו / כי אחרי שאמר וימאן להתנחם בידוע
שבכה / ולמה אמר אביו כלא ידענו שהוא היה הבלתי מתנחם :

השאלה הי"ח אחרי שפרשה התורה זכרונות יהפכם הנדול
הזה שעשו בני יעקב / איך לא פרסמה העונש
שקבלו עליו / ולא עוד אלא שאמרו ז"ל שהוא יתברך היה עליהם ושלא מלך
לסבך לו הדרך ללכת שם כדי שיניע לידם · והנני מפרש הפסוקים באופן
יותרו כל השאלות האלו כלם :

וישב יעקב בארץ מגורי

אביו ונאמר עד ויעקב אהב את
יוסף · הפסוקים הראשונים
האלה נראה לי לפרשם על אחד משני פנים · הראשון ראוי שיקדם לו
ביאור שתי מלות שהם בתחלת הפסוק / והם וישב / ומגורי / והנה ביאר
הרב המורה / שלשון ישיבה יאמר כפי הנחתו הראשונה על ההתמדה
והמנוחה בענין מה כמו שכניס ולאחה ויסבה תחתיה · ויאמר עקרם

בבית חמיהם · ולהכם חמרי חלבד וזה שורה על לבן גרתם / והוא בביתם תאורן זרות · הנה יותר גם כן על לבן פחד ומגור · כמו לא תגורו מפני איש · ואשר יגורתי יבא לי · אבל תגורתי הגלבי תגור מסביב · ומגורותם אביא להם · ורבים כסה · ע״כ באו לבן חגר וקשמה · אל תתגר בם · לאה תתגרה ברעה · ומתגרת ידיך אני כליתי · וחזה מי גר אתך עליך ישל / כל יום יגורו מלחמות יגוריהו בחרונו · ויהיה לפי זה כי הפסוק הזה אמר שב יעקב ונשתקע בהתמדה בארץ מגורי אביו / ר״ל פחד יצחק אביו / בין יעקב ועשו וקטטתם / וכאלו יעקב נתדמה באלו התמורות לאביו יצחק / כי כמו שאביו יצחק נוקטתו בכל עמל עשו ויעקב והשטותם · כן יעקב בכל קטטת והשטות בניו · וכמו שיצחק היה בכת קטטת בניו באהבתו את האחד יותר מן האחר · ככה יעקב היה סבה במריבת בניו במה שאהב את יוסף · וכמו שיצחק סבל פרידת יעקב ממנו עשרים שנה בבית לבן / ושתים שנים בדרכים כמו שביארתי · כן יעקב סבל פרידת יוסף ממנו כ״ב שנה · וכמו שיעקב עם היות שהלך מבית אביו עני ודל וכמ״ש כי במקלי עברתי את הירדן הזה / ועבד שם את לבן / הנה במקום שהלך שם טרח ומגורה ועבד / נתעשר ונתגדל / ככה יוסף במצרים שגורש שם ונמכר לעבד / נתגדל ונתעשר · וכמו שיצחק קודם מותו ראה את עשו ואת יעקב באהבה ובהשכמה / כן יעקב קודם מותו ראה את יוסף ואת אחיו בהשכמה ובאהבה רבה · וכמו שיצחק מת בשיבה טובה וקברוהו בניו יחד · כן יעקב מת בשיבה טובה וקברוהו בניו יחד · וכבר אמרו ז״ל בבראשית רבה קצת מהדמיונות האלה / זה נשטם / וזה נשטם / זה אחיו מבקשים להרגו / וזה אחיו מבקש להרגו / אבל אין דבריהם דברי / כי הם רצו לעשות דמוי · מיעקב ליוסף / ואני דמיתי יעקב ליצחק אביו / גם הוכחתי זה מפסוק וישב יעקב בארץ מגורי אביו / ואין זה עניכם · ולכן אומר שבעבור שנתדמה לאביו ליצחק בכל הדברים האלה ודומיהם / אמר הכתוב וישב יעקב בארץ מגורי אביו / כי נתישב ונשתקע בכל הפחד והקטטות שהיו ליעקב בבניו / עם היותו בארץ טובה / והיא בארץ כנען / ועל זה אמר מיד אלה תולדות יעקב יוסף / ר״ל התמורות שהיו לאביו שמה / אלה עצמם היו תולדות יעקב / ר״ל קורותיו הבאות עליו כי נתדמה לאביו בכל המאורעות ההם · ואחרי שאמר זה בכלל / ספר איך היה כל זה בפרט / והוא אמרו יוסף בן שבע עשרה שנה וגו׳ · ויגא וזה שלא אמר תולדות יעקב / על בלהה שנזכר בפסוק / אם על הקורות אותו שנתדמו למגורות אביו / ולכן נתייחסו אל יעקב · ומה שהקשה הרמב״ן שאין האדם מוליד קורותיו / אינה קושיא כי הנה הדבר ייוחס אם אל הפועל אותו / כאמרנו זה הבית לפלוני / ר״ל שהוא פעל אותה / אם אל מי שהיה לו קנין / וא״כ שלא בנאה / והנה המקרים נתייחסו אל יעקב / לא מפני שהולידם / אלא למה שהוא היה שהשיגוהו וקרו לו · והוא הפן הראשון שבפירוש באלו הפסוקי · והפן השני הוא / שבא הכתוב הזה להגיד שיעקב בהיותו חונה בארץ ובדרכים עד בא אל בית אביו / התחיל תמיד בקנין המעות [illegible] / ולהרבות במקנהו / כמ״ש הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה / אבל מיד שבא אל בית אביו בארץ כנען / להיותו מקום מוכן לעבוד את ה׳ מפני נדרים / שם שגר שם גר אביו אברהם ואביו יצחק / ושם מצא הארץ קדושה שהיא ארץ כנען הארץ הקדושה / אשר בחר ה׳ בה / ולא רצה להתחיל עוד בקניני העולם / ובהרבות מקנהו / רק להתישב שמה ולהתבודד בחכמתו כמעשה אביו · ובניו שהיו בחורים להפסים אחרי הקנינים / להתישבות עבדים / [illegible] לרעות הצאן כאשר היה הוא עשה קודם לזה / ועל זה אמר הכתוב וישב יעקב / רצה לומר שנתישב ולא רצה לצאת עוד מעירו / לרעות את הצאן כאשר בראשונה [illegible] זה שמה להיותו מגורי אביו / כי שם גר וכתב דירתו נתונם · וכן אבותם שבזקנתם נתפרשו מעסקי העולם והקנינים / והבדלו לעבוד את אלהיהם / ולהכין עצמם לנבואה ושפע האלהים / וגם כן להיות זה בארץ כנען / ארץ אשר ה׳ דור׳ אות׳ ועל זה היה נדרו ושבתי בשלום אל בית אבי / והיה ה׳ לי לאלהים / כלומר שבאשר אשוב לבית אבי לא אתעסק עוד בענייני העולם כי אם בעבודת אלהי / ועל זה אמר למעלה ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון / אשר גר שם אברהם ויצחק / כי לא אמר זה להודיע שהיה המקום ההוא חברון כי ידוע היה / אך להודיענו שבא שם לזאת הכונה / ר״ל להתבודד שמה / ולעזוב ענייני העולם / כאשר עשו אבותיו בזקנתם / ואין ספק שהיה חברון בלתי ראוי לרעיה / כפי מה שאמרו [illegible] כי היא ארץ חלמיש / ואין מרעה לצאן אשר להם / [illegible] הזכירו בניו ללכת לרעות את הצאן בשכם הרחוק מחברון / אבל יעקב בחר במקום ההוא / מפני הכונה להתבודדותו / וישובו / ולא חשב לצאנו / ולכן בחר בכלל בארץ כנען / לא בחרן ולא בדרכים / ובחר בפרט בחברון / להיותו ארץ מגורי אביו / כמו שביארתי / ובא אם כן הכתוב הזה לספר במעלת יעקב / שעם היות טבע בני אדם כל עוד יגדל עשרם ילבו אחריו / כמ״ש אוהב כסף לא ישבע כסף / הנה יעקב לא היה כן / כי עזב [illegible] קניניו והבלי העולם / והתישב בארץ מגורי אביו בארץ כנען / [illegible] כ׳ הכונות אשר זכרתי לדעת את ה׳ · ולפי שמטבע העולם שיתגדל להבלים [illegible] / וכ״ש [illegible] אלא ישכל הסופל / לא נסבנם [illegible] / לזה אמר אלה תולדות יעקב יוסף / והתולדות כאומר על הגדול והלמוד בדעת ובחכמה / וכמו שביאר הרב המורה במקום אם ילד׳

אבל מי שלמד אחר והבינו / כאלו שילדו / ולכן נקראו תלמידי הנביאים בני הנביאים / כי אחר שכבר יקרא תולדות האב להיותו מהות נפשו / יותר ראוי שיקרא התלמיד בן להיותו מהו׳ נפשו / ר״ל מחייה מן הכח אל הפועל / ועל זה אמרו ז״ל אלה תולדו׳ אהרן ומשה / שלא הזכיר רק תולדות אהרן / אלא שקראם תולדות משה / לפי שלמדם תורה / ולפי זה יאמר שעם היות ליעקב בנים רבים לבד יוסף / היה דומה אליו בשלמות שכלו ודעתו · והוא לבדו היה תלמידו / והוליד בו דעת וחכמה ומוסר והבין שאר בניו / כי הוא היה עמו תמיד / וכמ״ש חז״ל / שכל מה שקבל יעקב משם ועבר מסר לו / ולכן נאצל בו השפע הנבואיי ורוח אלהין קדישין / והיה אם כן יוסף בלבד תולדות יעקב / כי בו בלבד היו גדוליו ולמודו · כי עם היות בניו כלם שלמים ומן רבים / הנה ביוסף כלה עוד נחלו וחכמתו ושלמותו · והותר בכל זה שפרשתי / בכל אחד מהפנים האלה השאלות הראשונות הא׳ והב׳ · וספר הכתוב השלמות יוסף בשכלו ומדותיו / באמרו יוסף בן שבע עשרה שנה היה רועה את אחיו בצאן / ר״ל שהוא היה כ״כ נבון ומשכיל בכל דבר / שגם בהנהגת הצאן והצריך אליהם היה הוא הרועה / ומדריך ומנהיג ומלמד את אחיו / כי לא באומר כאן היה רועה להיותו רועה צאן / כי גם שאר אחיו לא היו רועי צאן בעצמם / אבל היו מנהיגים את הרועים אשר תחת ידיהם / ויוסף עם היותו קטון השני׳ בן י״ז שנה / היה מטוב שכלו וכחו והבנתו שהוא היה רועה / כלומר מנהיג ומלמד את אחיו בענייני הצאן / כי אע״פ שהוא לא היה הולך עם הצאן / היה מבין ויודע בדברים הצריכים אליהם יותר מכל אחיו / והיה רועה תלמין מנהיג ומלמד ומדריך / כמו רועה ישראל האזינה נוהג כצאן יוסף · גם ספר מעלות מדותיו שלא היה מתגאה בשכלו בדעתו / כי הוא היה נער ר״ל משרת את בני בלהה / ואת בני זלפה / שהם הפחותים מכל אחיו / כי לא די שהיה משרת את הגדולים בני לאה הגבירה / אבל גם אל בני השפחות היה מתגדל ומשרת / ולא היה מתגדל בכבודם / ולא היו בעיניו כבני שפחות / אלא כאלו היו בני אביו כן היה מכבדם ומשרת אותם / והיה אם כן בדעתו ומנהיג את הגדולים / מדריכם ומיעצם במה שיעשו ובהשתדלותו ומשרת גם את הפחותים שבהם / והתבאר אם כן מזה טוב ומעלות סובות [illegible] יוסף / התבונה והשתדלו׳ [illegible] והשפלות / וכלם באות מיוסדות [illegible] / ולכן היתה [illegible] ענוי לחכמי הדעת / כי הנה היודע מהות האדם ותכליתו וערכו [illegible] וחסרונו [illegible] / לא יתגאה / [illegible] ואמנם אמרו ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם / בא להגיד גם כן השלמות [illegible] אל יוסף / שהיה [illegible] אחיו [illegible] בדרותיהם / ולכן לא היה מספר לאביו / [illegible] טרם / כי [illegible] לא יקרא דבה רעה / ולא״כ היה [illegible] / ולכן לא אמר ויבא יוסף דבה רעה אבל אמר וגו׳ / להגיד כי בעבור שהיה עם אביו [illegible] / [illegible] בשוקים וברחובות שהיו אומרים בנות [illegible] / אותה דבה [illegible] / היה הוא מביא אל אביו / ולא היה [illegible] / ולא שכן [illegible] אומרו אל אביהם / כי אלו היה מספר אותה בשוק / היה בכלל מספר לשון הרע / ואמנם יוסף לא היה מביאה כי אם אל אביהם [illegible] / [illegible] אמר אל אביהם [illegible] / ולא יהיה [illegible] בכל הארץ ולא לתכלית אחר להראות עצמו בפני אביו צדיק · ואחיו רעים וחטאים / אבל חז״ל יחסו זה ליוסף לחטא / לפי שהיה מביא לאביו הדבה הרעה / ואולי שלא היתה אמת / ולכן אמרו שנענש עליה · ובפי דבתם אמר אבל הלמדים / כי מה שהיה שומע היה מגיד לאביו / [illegible] מגיד [illegible] ... שהיתה ליוסף אהבה עם אחיו / ולא היה מתגדל בתקנתם [illegible] אביו ולא כונתו הפחותים [illegible] / למען יש כמו כן ולמדנו עוד שהיה אוהב השלמות / ומואס הדברים הפחותים · וכבר כתב הרב המורה כי יש נוי מהמעלה / כמו שאמרו [illegible] רעך · וכן ויקם יוסף חוצה / כי היה [illegible] והרשע בטבעו · ולהיות יוסף שלם בשכלו ומדותיו ובענוונותו / [illegible] לאחיו [illegible] לאביו / היה תולדות יעקב יוסף / כי נתדמה לאביו בשלמותו ונראה בו [illegible] אביו [illegible] ולמודו בו [illegible] :

ויעקב אהב את יוסף

וגו׳ עד וילכו אחיו לרעות / בא הכתוב הזה להודיע שהיתה אהבת יעקב ליוסף מפני חכמתו ושלמותו / לא מפני שהוא בנו · לפי שאהבה אשר היא תמיד לבנים היא מצד הדמיון ולכן תמצא בכ״מ שאין להם שכל · ואם היתה אהבת יעקב ליוסף מצד שהוא בנו / היה ראוי שיאהב את שאר בניו יותר ממנו / כי האהבה היא כפי הדבר האהוב ולכן נאמר לאהוב ה׳ את בני׳ ... אחד לבדו / אבל היא ע״ה אהב את יוסף מכל בניו / וזה מורה שהיתה אהבתו אותו אהבה אמתית / אהבה שהיא תלויה בדבר שהוא חכמה ושכל / והיא אהבת הטוב במה שהוא טוב · ואמרו כי בן זקונים הוא לו / ענינו שבעבור שלמעלה ספר הכתוב את יוסף שהיה מתגדל ... / ... את בני בלהה ואת בני זלפה כדרך הנערי׳ שהיה אפשר שיחשב לו זה בגנות ... / ולא היתה ... לבדיקת המעלה אשר היא בפי הנביאים ... / לכן הגיד הכתוב שלא היה כן כי לא היה יוסף בכל דרכיו ובכל ... / ... אבל ... / ר״ל בהיותו עם אחיו ... / ובהיותו אצל אביו הזקן / היה בן

זקונים הוא לו, השוכה ובפת ומתיקות, כחכמת הזקנים, מה טעם כי בן זקוני' הוא לו ר"ל עם היות בלבה ונבוני ולבם היה בגרונו וערכו ומעינתו אבל אביו, היה בן זקונים, ולפי שהיו פעולותיו מסודרות כפי הזמן והזקנים, נראה שהיה חכם בכל מעשיו, ולכן אהב אותו אביו מכל בניו. ואם לזה כיון אונקלוס באמרו בתרגום ארי בר חכים הוא ליה, באמת כן אמרו טעם זקונים, לא טעם נערים שבניהם שהנער, לרפואת סבעם ומעוט התבוננותם בדרכי השכל, סיבה לראות כפי הפסוק הזה כלומר. והכלל שלא היה יוסף לבניו על כבד הפעולות, גם לא היה [illegible] במעשים, כלתי [illegible], כי הסקם לא יוכל, אבל היה שלם השכל פועל כבסירה כפי התנוכ, פעם הזהירות, ופעם ההתיישבות, וכן כשאר המדות, ולכן אהבו אביו אהבת המעלה והטוב, ועשה לו כתונת פסים, כי לפי שהכיר בו היותו גדול הערך מאחיו, רצה שיהיה כן מלבושו כערך של מלבושי אחיו כבגדי קדש לכבוד ולתפארת, וכבר הזהירו ז"ל על מלבושי החכמים, שיהיו נקיים וטובים. ואמרו תלמיד חכם שנמצא רבב בבגדו, חייב מיתה. ואמרו אסור לתלמיד חכם לילך במנעלים מטולאים, וזולת זה הרבה. ולזה רצה יעקב אבינו שיהיה לכיון ראוי לבוש מעלתו בגדי משי, לא וזולתו מאחיו, כי היו המלבושים בימים ההם נערכים כפי מעלת האיש, וכמו שהיה במצרים שאין עבד לובש בגדי שרים, ולכן הלביש פרעה ליוסף בגדי שש, והנה א"כ כתונת פסים היא לאות מעלתו, והותרה בזה השאלה הג' והד' והה'. ואמנם אמרו ויראו אחיו כי אותו אהב אביהם וגו', ראוי לתת טעם בשנאתם את יוסף. בעבור שאהבו אביהם. ונראה לי בזה אחד מב' טעמים, הא' הוא שהם כראותם שהיה אביהם אוהב ליוסף מכל בניו אחרים שהיו לא נתנו לב לחשוב למה הנה יוסף מן בעוכרי אביו יותר מכלם, והם לא היו משערים מעלתו וחשיבותו, כי לא ישער הפתות מעלת החשוב לעולם, ולכן חשבו שהיה מכבד את יוסף בעבור שהיה מלשין אותם, ומביא דבתם רעה אליו, אין ספק שהיה יעקב מוסר לבבו על דבתם רעה, ושלא יאהב אליהם מי המגיד אותו כל זה, כי לא נכון לאב להטיל שנאה בין האחים. אבל הם כראותם שאותו אהב אביהם מכל בניו חשבו שהסבות, שבעבור שהוא מגיד לאביו את כל מעשיהם הרעות נעשה הוא עושה לו את כל הכבוד הזה. טעם שני הוא שכתבו הזקנים שבאו כולם כבית, ואינם רואים יש בעשה באחים [illegible] אחד לשמוע עדות, שכבר אחר את המגידים אותם אליו בעבור שמגיד לו עניני ביתו וכבית, כי לא בענבי היו המלשינים תמיד אהובים לשרים ולגדולים. וכן בני יעקב לא כבנה משבו על יוסף, שאהבו לא שהיתה סבת אותו בעבור שאהבו אביו, לא בעבור הסבה אשר בגללה אהבו אביו. והנה הכתוב גלה אמתת הדבר, באמרו ויעקב אהב את יוסף כי בן זקונים הוא לו. ואחיו לא סברו בשלמותו והיותו בן זקונים, כאשר ראו כי אותו אהב אביהם, חשבו שהיה עושה מלשינות, ולכן וישנאו אותו, והיה השנאתם אותו כ"כ, עד שכאשר היה יוסף נותן להם שלום, לא יכלו לשמוע דבריו ולהשיב על שלומו וזהו ולא יכלו דברו לשלום, כלו' אחר להשיב לו על שלוות שהיה מקדים להם תמיד, וזהו הטעם הב'. ואמנם הטעם הג' בזה הוא שבני יעקב חשבו כראותם שאת יוסף אהב אביהם מכל בניו, שלא בלבם כי הוא היה עקר הבית, ויורש עבר, ולזו הטעם הבכורה, כי הוא סבן הבכור לאהובה. והיות כלם כנרכו כבני השפחות, וחשבו כי כמו שאברהם עשה עקר כל בניו יצחק, ויצחק עשה יעקב עקר הבית, ויורש הברכות ונחלת הארץ, וזה בדמם אל כר מעיד. כבה בבית יעקב אביהם, אחד יהיה היורש הברכות ונחלת הארץ הקדושה, וזה יהיה יוסף, והמה ידחו מעליו, ושלזה אהבו אביהם מכל בניו, וגם לזה עשה לו כתונת פסים כשר גדול הבית, ומסר לו כל מה שלמד משם ועבר, ולכן וישנאו אותו ותשמטו בעלי פנים, כמו שהשטום עשו ליעקב, על הברכה לזה, והותרה בזה השאלה הב'. ואמנם ויתיחדו הכתוב שלא היתה השנאה כלה בעת הראשונה שכבר הנה נתגלה שנאו אותו בלבד, שלא יכלו דברו לשלום, כמו שפירשתי, אבל כאשר ספר להם חלומות המורים על הגדלה והמלכות עליהם, או כפסוק אבלם הומשבה הסיח, והוסיפו עוד שנא אותו. ולזה ספר היוסף עם היותו רואה שהיו אחיו שונאים אותו, לא היה הוא שונא אותם, והיה מקדים לתת להם שלום, ואף על פי שהם לא היו משיבים לו על שלומו הוא היה מתחבר אליהם ומספר להם חלומותיו, וזהו אמרו ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו, ואין פירושו שהגיד אמתת החלום להם, אלא שהגיד שחלם חלום, והיה רוצה שיפתרוהו לו, וזה כדרכן החולמים שיספרו חלומותיהם לאוהביהם, ולכן אמר להם שמעו נא, ויאמר להם שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי, כי בתחלה הגיד להם שחלם, ועתה יספר להם ענין החלום [illegible]. ובעבור שהם היו שונאים אותו ולא יכלו דברו לשלום, וראו שעכ"ז היה מגדר לדבר עמהם, ורוצה להגיד להם חלומו, ולכן היו שונאים אותו עוד על השנאה שהיו שונאים אותו, וזהו אמרו קודם ספור החלום ויוסיפו עוד שנא אותו, כי כאשר אמר להם חלם, נראה להם שהוא היה מגדר לדבר עמהם בדרך חנופה ושקרו', ולכן הוסיפו בשנאתו, כי היה הדרך בנאות לבני השקרים, להתרחק מהם יותר קטנה או גדולה, וכת"ב שלמה בפה חנף ישחית רעהו ובדעת צדיקים יחלצו. ואמנם יוסף שהיה בקי בחלומות, ומצור היה שחשבו עליו, לא היה שונא לדבר טוב, ולכן מלה הגיהם שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי, והנה אנחנו מאלמים אלומים וגו', כראשו בחלומו שה' אלמות, ויתבכרו לו וינחו להשתחוות לו. והנה

שהעניינים כללו השלום. ראשונה באמרו והנה אנחנו מאלמים אלומים שהיה מעלתו עם ה' אלומות. ושנית שלא תהיה מעלתו מאתם כשיקימוהו עליהם מושל ומושל, אלא שהוא תעשהו [illegible] לגדולה, כמ"ש והנה קמה אלומתי. ושלישית שתמיד במלכותו זמן רב, כי פעמים שהם מלך במצרים, מה שלא נמצא באדם שתמיד בו המשלה כ"כ. ועל זה אמר וגם נצבה מקום המקום, ולא נפלה, אבל נצבה בעמדה זמן רב ורביעית שהם יתעלו ויסבבו סבות ודרכים רבות להפיל אותו ממעלתו, או לשכב שלא יעלה אליו ולא יעלה בידיהם. וזהו והנה תסובנה אלומותיכם ותשתחוינה לאלומתי. ר"ל את השתעשו סבוני [illegible] להשתדלותם לחבות מעלתי, כדי שלא תשתחוו אלי, ולא תבלו [illegible], כי לבסוף סוף ותשתחוינה. והה' גלה בזה שהם נכפפים הראשונים גם בתבות, לא השתחוו לו, כי לא הכירוהו, אבל השתחוו לאלומתו, ר"ל למרכבתו [illegible] בידו, כי בעבורה באו לפניו והשתחוו, לא בעבור שהוא יוסף, את כבמשיכת שלמותו. והוא ותשתחוינה לאלומתי. כי השלום הה' כוה [illegible] שקרה לו עם אחיו קודם ההכרה, והנה אחיו הבינו בכללות פתרון החלום, ולכן השיבוהו המלוך תמלוך עלינו, ר"ל כמו שחלמת והנה קמה אלומתי וגם נצבה, יורה שמלוך תמלוך עלינו כי לשון קימה יאמר על המלכות, כמו ויקם מלך חדש על מצרים, הקים בני עבדו. וכמה שאמרת והנה תסובנה וגו', יורה שמשול תמשול בנו בחזקה, כי ההשתחויה זה יורה, אם משול תמשול בנו. אחרי שאמרת והנה תסובינה אלומותיכם, יורה שבחזקה ובעל כרחינו תמשול בנו, וכן כתב רש"י המשל תמשול בנו בחזקה. והמפרשים פירשו המלוך תמלוך עלינו כרצוננו, שנמליך אותך עלינו. אם משול תמשול בנו על כרחנו. ואמנם ראוי שהחלום יהיה מורה על גדולה ומלכות יוסף או יהשתחום, שהיה רצון אביו להושיבו בביתו ובירושת הארץ, ולכן שנאו אותו על חלומותיו, כמו שישנא האדם לאלוף המות, לפי שיורה שלפניו שימות וכו', ועל דבריו, שהספסקו' שהיה שבה בתעל' הסגה. ולאמר לומר שסגדוהו שהוא מעצמו היה ממציא החלום שהוא, כדי לספכתיהם, ולזה אמר ועל דבריו. או שהיה מוסיף בדברים, ושהבי זה היו קורין לו בעל חלומות שהוא היה עושה אותם ברצונו והוא הנאמר כבן נתינו. וספר הכתוב שחלם יוסף חלום אחר, שהשמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לו, והנה זה היה רמז השמש ליעקב, והירח לביתו. והכוכבים לאחיו. ואמר משתחוים לו, לפי שהחלום הראשון הגדה, שיבאו אחיו קודם שיכירוהו להשתחוות אליו על ענין התבואה, וכמ"ש ותשתחוין לאלומתי. והחלום השני הנה גלה שבעוד ילכו אחרי שיכירוהו אותו להשתחוות לו, לא לאלומתו, כי אם לו כיון שהוא יוסף אחיהם, והיה זה כשהלכו עם אביו, וזכר הכתוב שראשונה ספר זה החלום השני לאחיו בלבד, וגם לא ענוהו דבר, אולי שלא הבינו ענינו או ששמעו שהחלומות הולכי' אחר הפה [illegible] לו החלום הראשון, אם מלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו, ולכן לא רצו לפתור החלום השני, ואמנם החלום השני ספר אותו לאביו, מה שלא עשה בראשון, לפי שראה כי הדברים נוגעים לאביו, כמו שכתב והנה השמש והירח וגו', שהיה השמש רמז לאביו, ולזה ספר אותו לו, ואביו הבין שהוא [illegible] בו, [illegible] הבוא נבוא אני ואמך ואחיך להשתחוות לך ארצה, כלומר [illegible], והשלוחות [illegible], ואם לא, איפה איה אמך שהיא כבר מתה. וא"כ קשה החלום הזה [illegible] אין זה אלא נתכה לב, [illegible] על משכבך [illegible]. ולפשר עוד לפרש הנה כבה וגו' [illegible] יעקב [illegible], [illegible] לבנות ומה אמר הנה [illegible] והמכוונה [illegible] אחיו, [illegible] להשתחוות לא היה כבר מתה. וכן [illegible] אחיו [illegible] [illegible] להשתחוות לך ארצה [illegible] את הדבר [illegible] [illegible] לו את אשר הוא [illegible], אבל אחיו בסבות השלום [illegible], [illegible] הבנה, [illegible] ולא כדבר; [illegible] ולכן ויקנאו בו אחיו כי הקנאה ולא השנאה [illegible] להורות להם אהבתו, [illegible] כל אשר בלבו. וגם להורות [illegible] היה אביו מסבה, לא היה לבוש [illegible], אלא [illegible] היה, [illegible] ויגב [illegible] גם כן, [illegible] ולא היה כדבר כן, אלא כבסך [illegible] לבזותו, וכיוצא בזה [illegible] ::

וילכו אחיו לרעות את צאן אביהם בשכם וגו'. עד ויקרע יעקב שמלותיו. ספר הכתוב שאחי יוסף כשנאתם אותו, הלכו לרעות את צאן אביהם בשכם, [illegible], לא ילך רגיל בעיניהם לבניו לאביהם דבתם, ולא ירגישו [illegible] אביהם אלא [illegible] וזה [illegible] שאולי הוא ילך שמה יום אחד, ולא [illegible] לו [illegible]. ואולי [illegible] שבנו [illegible] לרעות בשכם עיר [illegible], כדי [illegible] אביו את יוסף ילך שם ויהרגוהו, [illegible] ויהם יאמר [illegible] ביהם, ולכן ספר [illegible] את יוסף, לאמר לו בדרך [illegible] אלא אחיך רועים בשכם, ואמנם [illegible] בבית [illegible], [illegible] לך [illegible] ויראה את [illegible], כי [illegible] בני, ולמה יהיה לך זה [illegible] עליהם. [illegible]

ר"ל אנכי מבקש כדרכיך / ואז כשראה אביו את תשובתו נתבהל ונוסר , אחר אינו ספק שאמה כביתשב שסה עם הצאן שלא / שמת ילך שמה לראות את שלו' אחיך ואת שלו' הצאן / אולי שמפני היותם בשכ' / יבואו מהסביבות עליהם ויזיקום / אבל מיד השיבני דבר / ותשוב לעמוד לפני / ולא תשאר עמהם / וגם לא הכתב אותו / לונזו מחברון עד עמק העיר / וישלחהו מעמק חברון ללכת לשכם · ובעבור שהיה יוסף נבון וחכם מבין דבר מתוך דבר ובימנת שולתה היא / וכר הכתו' מה שקרה לו בדרך / שמצא אותו איש אחד שיוסף היה תועה בשדה כמבקש אותם / וישאלהו האיש לאמר מה תבקש כי נראה לו כמבקש דבר מה / שאמנם בכה תחת שאלתו מועק / כי הוא שאל ממנו מה תבקש ר"ל התדע שתבקש טובה לעצמך / או אולי תבקש רעה ויוסף לקח הדברים כפשוטים / כי שלא יחנפ תמה שנוהו אביו / ואמר את אחי אנכי מבקש / כי חשב כי מתוך שאלתו שהיה מכיר בו / ומ"מ יכיר את אחיו / הגידה נא לי איפה הם רועים / כי א"א שלא ראית את עדריהם בדרך אשר באת בו· אבל האיש השיבו כפעו מזה / כי אני שמעתי רועים אומרים נלכה דותינה / ודאי הם אחיך אשר תבקש וגם כאומר בזה רמז לו האיש / בעבור שהוא אמר את אחי אנכי מבקש / שבבעו מהיותם אחיו / והיה לנכם לטרפה / ומה הוא אם כן תבקש / ולפי שהיה כ"כ מהסימין בדבריו / אמרו ז"ל שהיה גבריאל / שאמר לו מה שהיה עתיד לבא עליו ברמיזות / ויוסף חכם היה / ואין ספק שראה את הרמז בדבריו / אבל עכ"ז לא שב אחור דרכו פן יעבור על מצות אביו / גם שהקב"ה היה מדריך אותו להביא לתכלית הגזרה והסכמתו / ולכן לא פשט מן הסימנים ההם· הנה א"כ שלח יעקב את יוסף לראות את שלום הצאן / ומפני שהלכו לשכם / וירא משכם שתם· ולא נתן אל לבו מיעוט רעה לאסף / כי ידע שהוא לא הרע עמהם לעולם / ולמה יזיקוהו / ויוסף לא נמנע מללכת / כדי לקיים מצות אביו / והותרה השאלה הי"ג·

זוכר הכתוב שכאשר ראו אחי יוסף אותו מרחוק / ויתנכלו אותו להמיתו / רוצה לומר שבקשו ביניהם נכלים וערמומיות / להכחידו מן העולם / להסיר דעתו מעליהם / כי כלם הסכימו להסיר מעליהם אדנות וממשלת הבעל הכוח· אמנם היו מחולפים באיזה אופן יסירוהו מעליהם / כי מהם אמרו שיהרגוהו בחלום / וכל זה אמר ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות הלזה בא / רוצה לומר העושה החלומות מעצמו כשפנו / הנה הוא בא / ועתה לכו ונהרגהו ונאמר / ואז נראה איך יתקיימו חלומותיו / כי היה דעתם של אלו שהחלומות שהיה מספר יוסף / לא חלם אותם מעולם / אבל שהוא מדומה ונוהג לבנו / ממציא אותם החלומות / והו"ל שהיו אלו האומרים ועתה לכו ונהרגהו / שמעון ולוי / ויש להם מענה / כי הנה / ראובן ויהודה / לא היתה שנאתם שלימה / ובני השפחות / היו קטנים ונפחדים אצלם / והוא היה סבור אצלם / לא יעברו כסלומר דבר בזה / נשאר אם כן שהיו שמעון ולוי / כי מפני שנאתו שכם הרגו בחללים דמו להרוג שם גם את זה· ואמנם לענין אביהם / אמרו שישליכוהו באחת הבורות / ויאמרו חיה רעה אכלתהו / ואביו יאמין לזה / ובפרט בראותו את כתונת הפסים / כי יאמר אלו הרגוהו לפסים / היו נוטלים הכתונת ומוכרים את נבלת גופו / אבל מאחר שהניחה הכתונת ולא הגוף / חיה רעה אכלתהו· אמנם ראובן היה מדעת אחר / כי הוא אמר אליהם אולי שהחלומות מאת האלהים / ואיך תבטלו רצונו וגזרתו / למה אתם עוברים את פי ה' והוא לא תגלם / ולכן לא נכנו נפש / ולפי שאחיו לא היו מקבלים טענתו לשיפסר בלא כלום / הוצרך לדבר אליהם שנית / והוא אמרו ויאמר אליהם ראובן אל תשפכו דם / רוצה לומר אל תשפכו אותו בידים / כי דבר רע הוא הוא לשפוך דם נקי / ואם הוא נקי מזה אשר חשבתם עליו מהחלומות אבל השליכו אותו אל הבור הזה אשר במדבר / ויד אל תשלחו בו / רוצה לומר שלא תשליכו עליו אבנים להרגו / והיה דעתו אצלם בזה / שבזה תראה אמתת הדבר / כי אם בדרך נס היו חלומותיו / הוא יצילהו משם בדרך נס כנכנסו הנחש / ואם לא שם ימות בנפש מדם / והיה אם כן כפי זה הדרך נסיון גדול בזה / ואמנם העידה התורה עליו / שהיתה כוונתו להצילו מידם להשיבו אל אביו / כי תאמר שהוא לאביו באלו את זכותי אבית / חשב שבזה יתקן את אשר עותו· והנה אחיו קבלו ממנו שענה הישועה הזאת / להיותם כפי הנסיון / ולכן בא יוסף אליהם / הפשיטו ממנו את כתנתו / והוא כתונת הפסים שהיה עליו· והמפרשים פירשו את כתנתו· את החלוק הפנימי למור· וכתונת הפסים היא אשר עליו / והשליכו אותו בבור ערום· ואינו נכון שאם כן היה ראוי שיאמר ויפשיטו את יוסף את כתונת הפסים אשר עליו / ואת כתנתו / כי אין ספק שראשונה יפשיטוהו כתונת הפסים שהיה למעלה / קודם שיפשיטו ממנו החלוק / שלא שלא הפשיטוהו לבד כתנתו המיוחדת למעלה / והיא כתונת הפסים אשר עליו / וישליכו אותו הבורה / שהיה רק ואין בו מים / כי אם היו שם מים היה נטבע ומת / ומה הכוונה אשר יפתר· וספר שאכזריותם שישבו לאכול לחם בשפה אחים / לא ראובן / כי הוא לא היה שם כמכירתו / ובהיותם אוכלים / ראו ארחת ישמעאלים באה מגלעד / כי נגלה משם / הכירו שהם ישמעאלים / ועל הדרך שבאים בו / ידעו שבאים מגלעד / כי כן היה מנהגם להביא גמליהם דרך נכאת וצרי ולוט משם למצרים / וכן משנו יהודה ואחיו / שאמרו לכו ונמכרנו לישמעאלים / אבל כאשר נתקרבו אצלם / הוסיפו עוד ידיעה והכרה בהם / כי אע"פ שהיו כבר יודעים שהם בכלל ישמעאלים / הכירו בבואם שהיו בפרט מדינים / שהם מכלל הישמעאלים / ושמו מדין / ולכן נקראו כאן ישמעאלים ונקראו גם כן מדינים / כי שני שמות היו להם / בכלל ישמעאלים / ובפרט מדינים / וכן כתב הראב"ע / שהמדנים נקראים ישמעאלים / וזה יותר נכון ממה שפירש הרמב"ן שהיו הסוחרים מדינים / והגמלים היו של ישמעאלים· והיו דברי יהודה לאחיו מה בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו· רוצה לומר הנה אחרי שהשלכנו את יוסף בבור / הרי הוא כמת / כי הבור ההוא מושב ארוכות נשים(?) / איך ינצלהו משם / ואין שם הכנה להתנדר הנסיון כדברי ראובן / וידוע שהאדם ההורג את האדם / לא יהיה כי אם לאחד מג' סבות / אם לקחת ממנו כסף או זהב / או דבר שבידו· ואם לשנאתו אותו / אם הוא אויבו· או להתפאר עליו / שגבר עליו והרגו· והנה בהריגת יוסף אין לנו אחד משלש אלה· אם לממון / מה בצע מה ממון / בפרט שנרויח בהריגתו· ואם לאיבה ונקמה ממנו / הוא אחינו כי אחינו בשרינו הוא / והרי הוא כאלו נקם הנקמה מעצמינו ומבשרנו· ואם להתפאר בהריגתו / גם זה לא יפול כאן / כי אנחנו בהכרח נכסה את דמו / רוצה לומר מפני אבינו / וא"כ מה תועלת בהריגה הזאת / טוב שנמכרנו לישמעאלים / ולא להרגו בידינו / ולא בבור אשר השלכנוהו / כי אחינו בשרנו הוא / והיתה כוונת אמרו / שאם מי"י יצא הדבר כאשר חלם / שם יבוא לו / רוממות והצלחה יעמוד לו באשר ילך / ואם החלומות השוא ידברו / תתהפך ממשלתו ומלכותו לשפלות ועבדות עולם / שהוא תכלית ההרחקה / כאלו אמר וי"הסב בעיניו ישמח / ואנחנו לא נעבור על דברו / ולא נשא לאבינו בהריגת בנו / וישמעו אחיו וקבלו עצתו ומשכוהו מן הבור / ומכרוהו להוריד מצרימה· ולפי שלא היתה כוונתם במכירה / כי אם להרחיקו מבית אביו / לא למעות הכסף שכסלו ממנו / לכן מכרו אותו בעשרים כסף / שהיה דבר מועט כמו שכתב רש"י· וכאשר שב ראובן מן המקום אשר הלך שם / ולא מצא את יוסף בבור / חרד חרדה גדולה / כי חשב אם שאכלוהו שם חיות רעות מבין ונבוא(?) ינבה / או שאחדם שבם ענוסם העלוהו והרגוהו / ולכן קרע את בגדיו / ואמר הילד איננו ואני אנה אני בא· ופירוש זה הוא כך אצלי / הילד הזה עם היותו נקי מעון איננו / שהרגתם אותו ואני אנה אני בא· שגם כן היום או מחר אם אשב כמכירתכם / יהיה כדעתכם ותהרגו אותי / ולמה אני בא לשבת עם אנשים רשעים· ואין ספק / שהודיעוהו אמתת הדבר שמכרוהו לישמעאלים להורידו מצרימה / אבל לא נתקררה דעתו של ראובן / שהיה בדעתו להשיבו אל אביו / והותרה עם מה שפירשתי בזה / השאלות הי"ד וה' טו· ואמנם כאשר ראו שנעשה הדבר / נתיעצו לענין אביהם / ולכן שחטו שעיר עזים ויטבלו את הכתונת בדמו / וישלחו את הכתונת / ר"ל שבחרו מהם עמו כה מתיכות בדמות שיבי חיות(?) / שלשון בשלא יעבורו / ויביאוהו אל אביו / כי הנה באו כלם עמה כמתאבלים על מניאותה(?) / ולכן שאלו ממנו הכתונת הכך היא אם לא· והזקן הכירה ואמר כתונת בני וגו', בלי ספק / ואמרו שמצאתם את כתנתו ולא מצאתם את גופו / אין ספק שחיה רעה אכלתהו / והיא אכלה בשרו ועצמותיו / ועזבה כתנתו ואמנם בתכלית הזקן איך לא תמצאו ממנו עצם / שלא דבר שבל גופו כלו / ועל זה היה אומר עם היות שחיה רעה אכלתהו / איך אפשר שטרוף טורף יוסף / כאלו כלגנבת(?) אחת נטרף ראשו על כרעיו ועל קרבו / שלא נשאר ממנו דבר· ומאשר לא אמר הכתוב כתונת בני זו / אלא כתונת בני בלבד נראה לי לפרש הכתוב הזה שיעקב היה אומר כנגד הכתונת ואומר כתונת / אין ספק שהיו בגרגרת הזה שתי בחינות בחינה מצד שהוא בני / ובחינה מצד שהוא יוסף / כפי שלמותו וחכמתו ומדותיו· ולכן עם היות שבבני חיה רעה אכלתהו יכילא הספיק ובותי לאמרו ולכן מצד שהוא בני אכלתהו חיה רעה / הנה הוא מן הצד שהוא יוסף ר"ל בנוסף בשלמו' השכל והמעלה / איך יתכן שטרוף טורף יוסף / ושלא נדבקה בו ההשגח' האלהית / זה בלי ספק שאין ראוי להאמינו / ובזה הותרה גם השאלה הי"ו :

ויקרע יעקב שמלותיו ועו' עד ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו · עם היות שיעקב שתי בחינות היו לבנעדו(?) ואבלו / הא' מצד שהוא בנו / שאלה כשבע ונשער על מות בנו· ואם מצד שלמותו ובעצמו / וכר הכתוב שלא קרע שמלותיו וגם שק ואפר במתניו והתאבל ימים רבים / אלא מאשר הוא בנו / להיות כנגד השבע שמות(?) הבן הקטן בשיי אביו הזקן / ולזה התאבל על בנו במה שהוא בנו ימים רבים· וחז"ל אמרו שהיו כ"ב שנים שעברו משנעדר מאביו עד שראה אותו / ובכבר אחז"ל שהקיבר בניו בשיו מוסלים לו על כל עונותיו / וזה לפי שנתנה עליו הבכת השבטים והיו בזה עונש לכל עון / ולכן / התאבל יעקב על בנו ימים רבים / כי מצד שהיה בנו עשה זה / לא במה שהוא יוסף· כי לא יתאבל הקטן על הגדול כי זהו האופן מן האבל הגדול / ולפי שהוא היה מתאבל עליו / אומר אוי לי בני / אוי בני כדרך העת אבלים והמצטערים· ולכן קמו כל בניו וכל בנותיו לנחמו כי לקחו בזה בימין רגש

לנחמם

תילה· בגרס' לק'

לבניהם ׳ שהלא ואלו שהיה משגיח על בנו ומחליפו יתרון אליהם גם כן מרעה, בראותם שהיה הוא מתאבל ומצטער על בנו, כאלו לא היה לו בן אחר, ומי שיש לו בנים רבים, אין ראוי שיתאבל על אחד מהם כשלגם ׳ שאמרו ז"ל *כל המתקשה על המת יותר מדאי, על מת אחר הוא בוכה.

מועד קטן כ"ז

על זה קמו כל בניו וכל בנותיו שהם בניו ובנותיו שקראו בנות, כמו שאמרו בבראשית רבה *לנחמו, כשהיו בנין ענין אליהם הרעה, שהיותו מתקשה יותר מדאי על זה, ומאן להתנחם, רוצה לומר שלא נתן אל לבו לשמוע טענות הנחמה, ובמן שהם לא, להיות דעתו כנגד שוכנת שהנהגה, שדרכו של עולם שירד הבן על אביו אבל על קברו, אבל לא שירד האב על בנו אבל לקברו, הוא שאמר כי ארד אל בני אבל שאולה, רוצה לומר שהם ראוי כי ארד אני זקן, אבל על בני שנעדר שאולה, שהוא ראוי לקברה זה בלאות שבת לוי' וכנגד טבע שהוא, שהיא יתאבל על הבן, ואשר שהשלי' להם אבל עליו כמה שהוא בנו, שמתאבל עוד כפי הנהגה הטבעית, והוא הפלא שלמותו ומעלתו, על זה אמר ויבך אותו אביו, רוצה לומר שכל שהיה בנו קרוב שלמותו גם מן ואמר בהתנחמו, אבל הדבר שהוא נעלמו,

בראשית רבה פרשה פ"ד

בראשית רבה פרשה פ"ד

כי שנים, ככה אותו אביו. ואז"ל *דרשו הפסוק הזה, על יצחק אביו של יעקב, שבכה עליו, רוצה לומר על יעקב שהיו צרותיו, כי נכנסם עד בכאו. שאמר לפרש עוד וימאן להתנחם ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה, באומן אמר, והוא כי עלה ה' במקום הזה, ושהם כלבבן דלעולם, שהוא אחד מד' למנות שהפורים אלה כי בכתוב, כמו שאמרו ז"ל *ותכויאם רע"ו. שלפי שכל בניו וכל בנותיו היו מנחמים את יעקב,

שם

על זה היה הוא משיבם איכה אתנחם ואבלי, כאלו אמר על בני אבל שאולה, כלומר שנה שלא שתנחם על בנו כשירד על קברו אבל, ומכה שוה ויאלו נחמו ואנחם, אבל אני שלא אדע קבורת בני, שלא אוכל ללכת אבל על קברו, שהוא השאול, איך אפשר שאתנחם. וז"א שהגד ירדת שהיה לא קבל ההתנחמות מהם, יען ראה שכשנותיו. ולא יתאסף שכשרו ויסיר אותו מלבו, יוסיף כאב לשכחתו וכאב רבה, ולכן מאן להתנחם, לפי שהיה גורם כאבלות כמו זה שאולה, שלא ישכח לאדם עליו אבל אחר כשרים ימים, וזה אינו קריאת עבר, אבל היה כוונם דלוייה ודאי שהוכה, והפוסה כהכן זה, פורע חוסר, והוא כפורת שהוא אינו קורעו, ושלא אמר *אינו לם שמרו לשכחה מידי

איוב פ"ג

שמאבה שני ואבלתם. יגורתי כל עצבותי ידעתי כי לא תנקני, ופירושו שנאמר. והנה שכתוב שלעבין נחמה, שהוא רכים ונשמים, אבל לעבין שבכה אבי לבדו ככה אותו, כי אחז והסיבם לא היו עוזרים בבכיה, ומה ויבך אותו אביו. והנה כשלגם אבלות יעקב שהוא מקום עיוני רב, אבל אומת הענין כך הוא, כי שנה שקדם שרך הוא שתקון בנין אלהות השכלים, דעבת העולם העליון השמימיי, והיה אברהם בעולם השפל, כערך הגלגל העליון המקיף והראשון לכל הגלגלים, כי כמו שהוא מתנועע תנועת עולם שהיא ממזרח למערב, והניעו שהכל הראשונה יתברך, כפי הדעת האמתי. כן אברהם הניעו שאל יתברך, כמה שנה לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך, ואמר לו התהלך לפני והיה תמים. ועל זה אמר הכתוב על אברהם *מי העיר

ישעיה מ"א

ממזרח צדק יקראהו לרגלו, וכמו שהגלגל העליון מוליך כל שאר הגלגלים בתנועתו, עם היותם מתנועעים תנועות אל צד אחר. כן אברהם העיר והניע כל בני העולם, והוליכם בתנועתו הקדושה, עם היותם מתנועעים מעצמם ובעבודותיהם ואמונותיהם בתנועות האחרות השונות. וכמו שאחריו לאעלה שכל גלגל ככבו, כמו גלגל אחר אשר בו אפודת המזלות הכוכבים כל העולם, כן יצחק אביו כולל יעקב שבו היו י"ב שבטים, שהיה כנגד בית ישראל, וכן ראה יוסף השמש והירח וי"א כוכבים משתחוים לו, לפי שהיו י"ב שבטים כנגד הי"ב מזלות שבשמים, וכמו שבעולם כבדור השמשי עם גלגלי שאר כוכבי לכת, שלמה שהם, למעלה מגלגל שמה, שלמה לשבעה שהם, ע"כ אמר כל, כן בעולם השפל היה ע"י שבעה אנשים שנזכרים אחרי יעקב אבינו, והם לוי וקהת עמרם ומשה ואהרן דוד ושלמה. והיה משה השמש באמונתם, כמו בין שאר הכוכבים, והיו נביאיהם וחכמיהם ככוכבים אשר בגלגל המזלות, מאירים ואורם הוא כפי שלמותם, וכמו שאמר *והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע, ומצדיקי הרבים ככוכבים

דניאל י"ב ג'

לעולם ועד. והרע"ה גם כן מאורם והמשילים כן, באמרו *והנכם היום

דברים פ"א

ככוכבי השמים לרוב. ולמעלה מלכות בית דוד ובנותו והדרו, אשר השוירר וכאלו כמהם כנגדו. שבעבור שהיו הי"ב שבטים כערכים לי"ב מזלות, שהיה המלך שלמה לפשול פרנסת בית מלכותו, שנים עשר נצבים, כאומן שכל השבטים יתפרנסו בנכה אחת, כמו שהשמש עובר כל המזלות בנכה אחת, ועל זה אמר ולשלמה שנים עשר נציבים על כל ישראל, ובלכלו את המלך ואת ביתו חדש בשנה, וכבר ביארתי, שעל זאת הכוונה באמר שהם גם השמש והמאור שהכוכבים עומד, ויאמר לו כה יהיה זרעך. והכניס עשרים אחר שהכים לה, כי כאשר השמים החדשים והארץ החדשה אשר אני עושה, עומדים לפני נאם ה'. כן יעמוד זרעכם ושמכם. ורמזים אחר נותן טעם לומר שהם, שקיות ירח וכוכבים לאור לילה ומזור, אם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים. ועל זה אמרו, שהיתה השגחתו האלוהית לבנות את ביתו י"ה, על מורת העולם השמימיי, עד שהיה שבין קריאתו יתברך בשם אלהי ישראל, בקריאתו בשם אלהי השמים. ולכן אמרו ז"ל אלהות בן כן מהרכבה, ומה שהוא, כי הוא שלא תוויר עליו השגחות בכללו, רק בפרטות וקיום כשלמים השמימיים, שהם עקרי העולם והשתלשלותם, ככה לא היה אפשר שיושג השגחה והשלמות באומה שלה, אם לא בהיות השלמות שבכללו' בראשונות בה, על תלם, ועל קיום שלמותם, ובשמה שהם בכנים בעבודתם, לויים כהכנים, וישראל בתמידם, כנגד שלשה חלקי המשך העולם, שהם הגלגל השכלי, והיתכונעת השמימי, והשפל בהוה ונפסד, ובהעדר אחת משלמותם תבוללת כהם. לא אפשר שיעלם ויעמוד הבנין.

שה"ש רבה

הנה התבאר מזה שהיות בני יעקב י"ב, היה דבר הכרחי, כדי שיהיו כערכים לי"ב מזלות, ושלימות המספר היה דבר עקרי בתנאיות השלמה,

מלכים י"ח ל"א

וכנגדם היו י"ב אבנים בחושן, ונאמר *ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו בבואו אל הקדש לזכרון לפני ה' תמיד. ובאליהו

שמות כ"ח

כאמר *ויקח אליהו י"ב אבנים כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר ה' אליו, ישראל יהיה שמך, שלם כנה שלא היה נופלכם שם ישראל, כי אם בהיות בניו י"ב, וזה שהם שהורים כהרו כל ישראל, בשלמם כנשמה, ויבנו בנו גדול, *ויאמרו לשם ה' אלהי ישראל היתה כזאת בישראל להפקד היום שישראל שבט אחד. ומפני זה היה נער יעקב כל גדול בהפקד יוסף שתוק בניו, שאבם בשם כהם, לפי שבכל אחד מבניו, יתקלקל כל הבנין, ותפסד צורת המספר שהערך ההוא, כאלו תאמר שנהפקד האחד מהעשרה, יפסד העשרה ויעקרו, לפי שהצורה העשירית, אי אפשר שתפול בתשעה, ולהיות וכן הכמים זכרונם לברכה באמרם שיען זה היה שסוד בידו של יעקב, *שאם לא ימות אחד מבניו בחייו שלא יורד גיהנם, רוצה לומר שהיה שלימותו בשלם שלם ונכבד, והפך זה כשנתלקה שחנו מבנולם בל אותם שבים, ועבורים שבה שלא ידע שיוסף, ובאשר אמרו לו עוד יוסף בני חי, באמר ותחי רוח יעקב אביהם. שבאור שזה סתר השאלה הי"ח. והנה שכן בכתוב לוה השתרים שכרו אותו אל מצרים, להגיד שיעקב היה נוכח עליו כאלו יוסף מת, שבטל מן העולם, והוא לא היה כן, כי המדנים מכרו אותו אל מצרים לפוטיפר סריס פרעה שר הטבחים, רצה לומר גדול על כל הסורגים האנשים במנות המלך, שהיה אדם גדול, וכיון שכתב פרשה ן, ויהי יוסף יושב בביתו שוכן ושקט, ושם במשך לו שבתו בבית הסוהר עם שר המשקים ושר האופים, שמשם היה שעלתו אבל פרעה כמו שיתבאר. והנה נבאר עתה לבאר סתר השאלה הי"ט כאשרונם, והוא אם היה שהיה המעורר שנע בני יעקב כאן, איך לא פרטם גם

בראשית ל"ז כ'

כן שענם שקבלו עליו. וכבר חשבו אנשים שהיה שהיה כל השוגם שכרתו גזר שלשבו יתברך, שירד יעקב ובניו מצרימה, ולכן לא שאלו בני יעקב כמה שעשו, ולא היו אם כן ראוים לעונש עליו ניסת יותר בדעת כמו שאמרו ז"ל ושלושה *יצחק שברך והלא שברך כבר, שנאמר ויעלו בכנב ונודר אלא שענה בחוקה של אותו צדיק הקבור בחברון, לקיים מה שנאמר כי גר יהיה זרעך. ואחרים גם כן ז"ל ראוי היה יעקב אבינו לירד במצרים בשלשלאות של ברזל וכו', ואחרים אמרו שורים על זאת הנודם, שלא שבאמר יכן הדעת שזה בנם שאמן שכל התכנכנו אם, והיה בלי ספק סותר פנת הבחירה האנושית לגמרי. ולכן מה שראוי שיאמר בזה כפי הענין הטוב, שאם שהכלית הכולל כפי הבור' האלהית הוא הגזרה, אמנם הדברים הפרטיים שמיוחדים אלו הם מגזרים באריים כאחד, כי היה אפשר שימשך אותו תכלית הגזר לגבי יתברך בלופנים רבים ומתחלפים. ולא ישית הסברה לאמר שבם כאלו תאמר שירידת יעקב ובנים מצרים לגור שם היה אפשר שימשך באופנים ותחלפים, כלם אפשריים כמו כפועלים אותם, ולכן היה מה שמכרו אחי יוסף בגדו, זכרים אפשריים, לא מוכרחים כעצם, ועם שאמרו ז"ל באותם שאחרים אמר וכרעו, שזה גבשכת התכלית, ולכן נענשו באשלמתה שמהם שנרק מרת בין המערים כלבד, כן וכרו אבל ראוי היה יעקב לרדת למצרים בשלשלאות של ברזל, שרגנו שבמיאם שמה כלבד, לא שאר שהעשים שהיו באחי יוסף. וזה שכאמר אנשנו באשמות וכשמירם היה במעשים האפשריים. ובני שדברים אחת, ולכן אמר אני שבני יעקב נשא ענשו כנגד יוסף אחיהם, שאלו חטאו ונכשלו עליו, ואפשר לומר שבענשו כגלות מצרים כאלו השלו, כשמניאלותי נעמנד בין כנתריס אבל יהיה תדע כי גר יהיה זרעך וגומר. אבל בפרשת חקן, לאמר גם סתר מכי הספק הזה, ואולם שהם פרטים התורה עגנם, כמו שבכאן פרשה שהם ובמורה השאלה הי"ט:

ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו. וגומר עד ויוסף הורד

מצרימה וראוי לשאול בפרשה הזאת גם כן שאלות:

השאלה הא' באמרו וירד יהודה מאת אחיו והוא שלא ירד, ונכנס

והנה הכתוב לא פירש אנה ירד לגור שם, והודיענו שנעור שעיר בגלל עם שאליו, אמר ירד שמה, כמו ויוסף הורד מצרים, ואל ארץ מצרים. וכן כלם וכאן נזכר הירידה יהודה מאת אחיו ולא ביאר אנה ירד, וגם אמר וירא שם יהודה בת איש כנעני, ולא ידענו אנה ראה אותה, ואנה לקחה, ועלה זה המקום קרה כל הסיפור הזה :

השאלה הב' למה לא זכר שם אשת יהודה כמו שזכר שם אביה ששמו שוע, וגם רעהו שמו חירה, וגם שם כלתו נזכר בכתוב שהיא תמר, ואיכה אשת יהודה לא נזכר שמה לא בגבולים, ולא בשותה אלא בת שוע :

השאלה הג' למה זה כנה השלישי שנולד ליהודה, שלה, ונזכר שם המקום אשר נולד בו, כזיב, כמו שאמר והיה בכזיב בלדתה אותו ובשאר הבנים ער ואונן, לא זכר הכתוב שם המקום שנולדו שם :

השאלה הד' מה היה העון ער וחטאתו אשר זכר הכתוב שבעבורו נתחייב מיתה, ואמר כלבד ויהי ער בכור יהודה רע בעיני י"י וימיתהו י"י, שלא פירש מה הדבר היה רע בעיני י"י. ואם באונן ביאר הכתוב חטאו ושחת ארצה לבלתי נתן זרע לאחיו. וירע בעיני י"י כרעתו של אונן, ונאמרה אם כן השאלה, למה לא פירש הכתוב בער כמו שפירשו באונן :

ברלשי' ל"ס ו'

השאלה הה' למה אמר יהודה לאונן והקם זרע לאחיך, והוא גם הוא בן אחר שכתוב וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע, ואם כן ידע זה אונן ואם שחת ארצה לבלתי נתן זרע לאחיו, איך לא יקימהו לגבמות והם' וכתב שבן יקרא על שם המת, ואם לא היה בזה מניעה אחרת, לא היה משחית ארצה, כי ברוב האנשים יקראו לבניהם על שם אבותם :

השאלה הו' במה שאמר יהודה לתמר כלתו שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני, כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו כי למה שלשה מיתתו, אם היתה מעותדת להנשא לשלה, ושומרת יבם בביתו ומקוה עד שיגדל, ועוד איך היה מגדל תקנה לשלא ימות כאחיו והם עד ואונן גדולים היו, ועם כל זה מתו ומי הודיע שיהיה כן שלה אחרי שיגדל, ולכן היה לו להוסרה ולדחותה לגמרי, ולא יתן לה את שלה שיגדל פן ימות :

השאלה הז' למה עשתה תמר ההיא הנה, להנצל לפתיה, אלו שפני פרותה כי גדל שלה והוא לא נתנה לו לאשה, היה לה להנשא לאדם אחר, ומי הכריחה את יהודה שיתן לה בנים זה אחר זה :

השאלה הח' באמר יהודה הוציאוה ותשרף, כי מי שמו שר ושופט בדבר הזה, שהוא במהירות מבלי שיחקור שהביאום הוציאוה ותשרף, ואיך שנאמר שהיה אז שופט כל הארץ, לא היה לו לשפוט בזה, כי אין קרוב נוגע בדין כ"ש לעצמו :

השאלה הט' באמר יהודה צדקה ממני, כי הנה הוא לא דבר כלל, וגם היא לא עשתה מזה טובה, ואיך צדקה היא אם כן תמר ממנו כדבריהם, וכמו שפי' רש"י אם היה אלא דברים כלל, גם שהרב אלא שכתוב, בפיוסו שנזכר שאמר צדקה בדברים, שממני היא מעוברת. ואולי עם היות, שיהודה שכב עמה, היתה היא מעוברת קודם לכן מאדם אחר, ואיך צדקה א"כ בעברתן, אם שלא היה ראוי לה להכשל בכשל העברתן, ולא צדקה אם כן במעשיה. וזה שכתב הרמב"ן שהיתה תמר צדקת, ויהודה פושע, כשלא נתן לה את שלה בנו, הנה זה איננו צדק לתמר, כי עם היות שיהודה עשה לה עול, היא לא צדקה בעשותה מזה, ושלא מדעתו, גם שלא היה יהודה מצווה לתת לה את שלה אבל היה ראוי שיתום פן ימות גם הוא כאחיו :

השאלה הי' באמרו כי על כן לא נתתיה לשלה בני, שהוצרכו המפרשים לפרשו, כמו על אשר לא נתתיה. ולפי רש"י יקשה אלת כי, שאומרו שהיה צדקה בדבריה איך יהיה כי על כן לא נתתיה וגו', והנני מפרש פסוקי הפרשה באופן יותרו השאלות כלם.

ויהי בעת ההיא וירד יהודה וגו' עד ויוסף הורד מצרים. כתב הרמב"ן שזה הספור הוא היה קודם מכירת יוסף, וכתב עוד, להכריע בין מעשה יוסף בדבר אשת אדוניו, למעשה אחיו, ולא נתפן הרב"ן כן, ויש להם שטנה על זה, ואמר שאלו כשירד יעקב למצרים, היו בניו לפרץ, והנה אונן א"א שישא אשה ונשחת ארצה אם לא שיהיה לפחות בן י"ג שנה, ועוד שיהיו תגדל שלה כאשר ראתה תמר, והולידה פרץ, והוא לא יהיה כשהולידו את בניו פחות מי"ב, ואיך יכיל כל זה כ"ב שנה שעברו משנמכר יוסף, עד רדת יעקב מצרימה. אבל איך דעת שאר המפרשים, שאחרי מכירת יוסף קרה כל הספור הזה, אולי ואמרו שירד יהודה מאת אחיו אחרי המכירה, וראה שם בת איש כנעני, ולקחה והוליד בניו. ונראים הדברים לפי שלא נפרד יהודה מחברת אחיו, כי אם מפני מכירת יוסף, שנעשתה בעצתו והבילו שמחות, ואין ספק שהיה ראוי לספר אחרי מכירת יוסף, ויוסף הורד מצרימה, אלא שראתה התורה להפסיק עם ספור יהודה לשבות. ראשונה להגיד שכ' שהשלשלת היו למלכי ישראל ולמלכי יהודה, כי יוסף היה שלשלת למלכי ישראל נשכר בנים אפרים ומנשה שילדה לו המצרית, ולכן היה מלכותם בלתי אמתי ושקר. ויהודה היה השלשלת למלכי יהודה שהיה ומלכות ביחוס, שלך הפרץ משני בנים שילדה לו תמר, כי היא היתה כנוגה לגיות משנה מלכים קדושים, מעלת מלכותה, ואם היתה זונה בתו של שם כדבריהם ז"ל, לכן היה מלכות אמת וי"י, קודם ומתמיד לעד. ושנית להודיע צדקת יהודה, שנפרד מאת אחיו בעבור זה שראה שלבוראם הנבל יוסף לצרתו, עד שגם כמה אחר שהשוך סבתו דלו / הבילו את נבזירתו לצברי ע"כ שלא יוכל לראות ברעה אשר מצא את אביו, ואלו נפרדו, ועם היות שנפרד משם הנה לא עזב את אביו שלעבדו, כי תמיד היה יהודה בן כבוד את אביו, עד שהיה כאחד הרעב, הולך עם אחיו לשבור אוכל ממצרים לבית הזקן, כמו שנראה מן הספורים שיבואו בפרשת ויהי מקץ, כי עם היותו נבדל מאחיו, הנה תמיד היה חוזר על בית אביו לעשות צרכיו, ולעבוד בכל לבבו. והנה שלישית ראתה התורה לספר ענין יהודה, שבני ער וירד וירעו כל בני אדם שהיות האמרות הש"י על בני יעקב נרבתה, עד שלא מת אחד מכל בני בניהם, עם היות דבר שכבר שמעותו רבים מהולידי בנקבות, ושנערים והבחורים כנערות, שנבערותם ג"כ, אבל לא היה מונע של אחד י"י שבעיותיהם ויעלכם, באופן שלא נעדר מהם איש, ואותם שני בני יהודה אשר מתו, לא היתה מיתתם כנגדם ענין מה שעשו כנגד יוסף, אלא לעונם ער ואונן כעונם רעי' וחטאים לי"י. והכוונה הש"י על יהודה, בהקים שני בניו שמתו, נתן לו שני בנים תאומים צדיקים, ולכן נזכרה הירתה ער ואונן כהכרה מקיימות להעיר על זה. ונכר יורה על היות ירידת יהודה מאחיו קרוב לזמן מכירת יוסף אחרי אמרי והמדנים מכרו אותו וגו'. ויהי בעת ההיא וירד יהודה מאת אחיו, ולא היתה הירידה ההיא מקומית, ממקום עליון למקום תחתון, אלא שעזב חברתם כענייני הנזה, וכמו כה עם איש עדולמי ושמו חירה, שפני מחברתו עמו, היתה ירידת מעלה. כענין הפגרה שהיה לו עם אחיו לכן אמר וירד יהודה מאת אחיו. ואמר ויטר שהתחבר עם אחיו, ויט עד איש עדולמי להתחבר עמו. והותרה בזה השאלה הא'. ואמר שכתוב אח"כ נשואי יהודה, שראה שם בת איש כנעני. ופירשו סוחר הכנענים, ולכן היו בניה רעים וחטאים. או שהיה בנה כי סוחר, כדברי התרגום, באמרם כעיר הכתוב שהיה שוע, ר"ל נדיב לב, ואולי שלא נזכר יהודה לבת הון עמו, שנתן לו נכסים הרבה, ולאשה ששם האשה היתה בת שוע, ע"ד בת שבע בת גדיו, ולכן לא ביאר הכתוב שמה לפי שנזכר נודע אל שאמרו שהיתה בת שוע. וע"כ אמר אח"כ ותמת בת שוע אשת יהודה, כי כן שמה, והותרה השאלה הב'. והנה ילדה בת שוע שלשה בנים ליהודה, והיה בתוכם לבדים, להקראו שמות על ענינם. וגם עם היות שלא כיוונו כן בעת שקראום כן, ולפי שהיה היוצא מכלם, כאשר ג"כ הוא כנו היום, שהבן הגדול ראשונה אבי יכוה לו השם, והשני, אמו קורא לו שמו וכשלישי היה יקראהו כשם, לכן אמר והיה בכזיב בלדתה אותו, ואמר על הראשון ויקרא את שמו ער, שיהודה קראו, והוא כוונתו היותם ער ומשיר ושמעל במעשיו, לא כבר וגרדסה שלשון עוררת נכוית ך אבל רוח הקדש הביאו לקראתו כן, לפי שהיה ערירי, גבר לא יצלח בימיו ועל כן בשני אמר ותקרא את שמו אונן, ר"ל שאמו קראתו אונן שלשון אונות הקודש אמר כי תקרא שמו אונן, כי כשמו עליו תתאונן ותתאבל. והמכם שבן בג', היה ראוי כפי זה הדרך שאביו יקרא את שמו, ולא היה כן, כי קראה היא שמו שלה, וזה היה מפני כי יהודה היה בכזיב בלדתה, ולכן להעדרו משם, קראה אמו את שמו, ואין ספק שקראתו שלה, שלשון שלום או שהוא אבין נכזיב, כי שלו וכזב הכל אחד כענינו, אבל רוח הקדש אומרת שלה וכזב יהיה ענינו, שעליו יכזב יהודה את תמר באמרו שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה, ולזה נזכר כזב הכן עם המקום, והותרה בזה השאלה הג'. ואז"ל דרשו שמותם כענין אמר, ער, שהוער מן העולם. אונן, שהני' אנינות לעולם. שלה שפסקה. ואמר הכתוב שהיה ער רע בעיני י"י, כאלו שלישו שמו שהיה רע. והנה היה חטאו, שלא רצה שתהר אשתו ותכר ונבלה, ואולי כדי שלא ישחת יפיה ויתנסף הדרה, היה מונע עצמו פרי בטן, וכת"ם ז"ל, ולהיות המעשה הזה כותר ויתנגד לכוונה האלהית, שהיא להרבות זרע יעקב על פני האדמה, כדי שבזמן מועט יוכו לירש את הארץ לכן המיתו השם. וכבר זכרו חז"ל, שהדין נכון כי המבטל פריה ורביה חייב מיתה, שהרי הם מצווים על פריה ורביה, ולחוזרתם זו הוא חייבתם, ולזה לא יוכו ער רע בעיני י"י וימיתהו י"י. כי יאמר שאל ה' בעל הרעיון, כל זרע אברהם, היה שבן להרבות זרעו, ולכן השית את ער שהתנגד רצונו. במוכותרם השאלה הד': והנה ביימים שקדמו התורה היה מנהג היבום כוהג בבני נח, לכוונה שנזכרת כדברי רז"ל, ולכן צוה יהודה לאונן בא אל אשת אחיך ויבם אותה והקם זרע לאחיך, שאותו תתיחס אליו, ותהיה אשתו, לא בנו, על דרך האמת, וכן הבנו אונן, באמרו כי לא לו יהיה הזרע, לפי שהיה שנולד אחיו, לו בנו, ועם זה הבנתם אונן, שלא שלם מצות פריה ורביה על שהם, כיון שהזרע איננו לעצמו, כי לא יקרא על שמו, אלא הוא להקים זרע לאחיו, ושלא היה שמה לפריה ולרבות לעולם, ואמרו שלא ימות גם הוא כאחיו אם לא ישכב אותה, היה שוכב אותה, ושחת ארצה, כמעשה ערעו אחיו היה משחית, ולא יחשב לו לעון ולפי שגם זה מות שמנגד לכוונה האלהית, היה ג"כ מעשהו שהמיתו השם כאחיו והותרה בשאלה הה'. והנה אמר יהודה שבניו לא מתו כעונם, ושהיה עונם משכב מכעורותם ויקוצר דעת, לכן אמר לתמר כלתו שבי אלמנה בית אביך עד יגדל שלה בני, ר"ל אם תשבי בביתי, לא אוכל לשמור את הנער שלה ממך, וישכב אותך בנערותו, ואולי ימות לכן גם הוא כאחיו שהיו נערים בעלקותו מות חי"ב שנים, אבל כן שבי אלמנה בית אביך, ותפרדי ממנו כעוד שהוא נער, עד יגדל שלה בני, לא

[illegible]

ויוסף הורד מצרים וגו' עד סוף הסדר

[illegible]

השאלה הא'

[illegible]

השאלה הב'

[illegible]

השאלה הג'

[illegible]

השאלה הד'

[illegible]

השאלה הה'

[illegible]

השאלה הו'

[illegible]

השאלה הז'

[illegible]

השאלה הח'

[illegible]

השאלה הט'

[illegible]

השאלה הי'

[illegible]

ויוסף הורד מצרימה וגו'

[illegible]

רצוני. השלום שהבית. מלת יחידה על הרנתבני אדם / ועל מאמרם /
[illegible] היה [illegible] הכל תחת ידו ובביתו / ושר בית הסוהר ימצא תחתיו.
[illegible] כי [illegible] עבד [illegible] / תמיד היתה יראת אלהים לנגד עיניו /
[illegible] ה' לנגדו תמיד / ועל זה אמר ויהי ה' את יוסף / שהיה
תמיד לנגד עיניו / ובעבור זה היה איש מצליח בכל אשר יעשה והיותר
[illegible] / שזכר הכתוב שלשה תארים גדולים / שעשה הקדוש ברוך הוא
[illegible] הראשון / כי עם היותו עבד ורוחו עבד / היה השפע
[illegible] תמיד עמו / באופן שכשמעו חלום היה פותר אותו כפי מה שעתיד
להיות / ולא היה אפשר שיהיה זה בתבונה ודעת פשוטה / ובכח משער
[illegible] / כי מה שיהיה זה / פעמים יגיד האמת / ופעמים לא יגידוהו /
[illegible] אלהים יתברך בו / ומלתו על לשונו / ומפני כן לא היה נופל
דבר מדבריו ארצה. גם היה רואה תמיד חלומות צודקים להשגתו /
ועל זה אמר ויהי ה' את יוסף. והשני הוא שהיה מצליח בכל ענייניו
[illegible] / ועל זה נאמר ויהי איש מצליח / שבכל אשר יפנה יצליח. והג'
שבהיות דרך השרים שיקנו עבד להביאו בעבודתם בשדה. ועל שכן
המצרים את העברים / מפני שנראים להם להיותם אוכלי בשר / הנה
הנה היה יושב עמו בבית אדוניו / להביאו בביתו כמצרים אשר אם יגיע לו /
ולא שלחו השדה לעשות שם. ועל זה אמר ויהי בבית אדוניו המצרי
ולהיותם המצרים נבדלים / אמר בכל אחד מהם ויהי / והותרה בזה השאלה
הזאת. וכאשר ראה אדוניו כי ה' אתו / ר"ל שהיה בו דעת עליון ויראת שמים
ובאלו יועצו בענייניו / וראה כל כך החסד הגדול שכל מה שהוא עושה ה'
מצליח בידו / מצא יוסף חן בעיניו. ואמר עוד לפרש וירא אדוניו כי ה'
אתו וכל אשר הוא עושה ה' מצליח בידו / שפעמים הסוחרים ירויחו ויצליחו
בסחורתם. אבל יהיה זה מתוך הזרמות שיעשו / כמו שאמרו כנען בידו
מאזני מרמה לעשוק אהב / אבל יוסף לא היה כן / כי היה ה' אתו / ולנגד
עיניו תמיד / לא יעשה עולה ולא ימצא בפיו לשון תרמית / ועם כל זה ה' מצליח
בידו. ועל כן הצליחו אדוניו להדרגה / כי עד עתה היה משרת בבית אדוניו /
לא בביתו / כי לא בא החדרה לפני אדוניו לשרתו / ועתה הגדיל עבודתו
[illegible] / שהיה משרת את פני אדוניו / ר"ל מלבישו ומאכילו /
וזהו וישרת אותו / והב' שהפקידו על כל הבית / שהוא הפקיד וממונה לכל
עבדי הבית לעשות כל אחד העבודה הראויה לו לעבוד. והשלישי / שכל
אשר לו נתן בידו / כי שמו שומר אוצרותיו וממונו / והיה מהמנית השם /
שאלו הפקיד אותו בביתו ועל כל אשר יש לו / ויברך ה' את בית המצרי
בגלל יוסף / ולא די שברך ענייני הבית שהיו ביד יוסף / אבל גם היתה
ברכת ה' בכל אשר יש לו בבית ובשדה / שאע"פ שלא היה ביד יוסף להיות
פקיד כולל. וכן זכר שעשה את פוטיפרע דבר אחר / והוא שעזב כל
אשר לו ביד יוסף / רוצה לומר מבלי כתיבה ומבלי שום חשבון / וזהו ולא ידע
אתו מאומה / כי הנה למעלה אמר ויפקידהו על ביתו וכל יש לו נתן בידו
בדרך האוצרות / שמכם היה יודע אדוניו מה בבית / והיה נותן לו חשבון
מיודים ימימה / אבל אחרי שראה הצלחתו ויושרו / לא ידע אתו מאומה שלא
היה שואל ממנו חשבון כמנהג המפקידים / וזה טעם ויעזוב / ואמרו כי אם
הלחם אשר הוא אוכל / ענינו שכל עשרו ונכסיו עזב בידו מבלי חשבון /
זולת הלחם אשר אדוניו אוכל / כי זה לא היה ביד יוסף בהיותו עברי / ולא
יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם / וכמו שכתב הר"אבע. ואין בכל
א"כ בפסוקים / והותרה השאלה הב'. ואחרי שספר הכתוב ליוסף באשר
ה' אתו והיותו מצליח / אבל כן נשא חן בעיני אדוניו / בא לספר עוד
בהיותו יפה תאר ויפה מראה / שבעבורו מצא חן בעיני אשתו. ולפי שמפני
רבות מעלת האיש והיות הכל מביטים אליו / תבוא אהבת הנשים אותו /
לכן אמר כאן ויהי אחר הדברים האלה / כי מאשר נעשה שר ופקיד על בית
אדוניו / והוא יפה תאר ויפה מראה / חשקה נפשה בו / ואמר ותשא אשת
אדוניו את עיניה אל יוסף / להגיד שהיא כמתחננת אליו מאהבתה אותו
ונשאה אליו עיניה / ע"ד אליך נשאתי את עיני / ואמרה לו שכבה עמי / כאלו
אמרה לו אחרי שאתה מושל בכל הבית / משול גם בי. וימאן יוסף ויאמר
אל אשת אדוניו וגו' / [illegible] אמר / שאין בלבו להיותו [illegible]
להודות [illegible] לאשת אדוניו / [illegible] להוליד בנים [illegible] / [illegible] זה
שאין בלבו / אמר אליה שמניעתו [illegible] / הן אדוני וגו' / הנה
בזה / שהאדם אשר יחטא / לא יחטא אלא לאחד מג' / אם בעבור התועלת /
ואם בכבוד / ואם בערב / ואני אין לי בתועלת הזה דבר [illegible] / אם בתועלת /
כי הנה אדוני לא ידע אתי מה בבית וכל אשר יש לו נתן בידי. ואם בכבוד
איננו גדול בבית הזה ממני / ר"ל בבית המלך שאפשר שיהיה הוא גדול
ממני אבל בבית הזה איננו גדול ממני. ואם בערב / ולא חשך ממני מאומה
כי אם אותך / [illegible] באשר את אשתו / [illegible] / ולא
בדבר אחר / ואם לא נשאר לו כי אם אותך [illegible] / ואיך אעשה
הרעה הגדולה הזאת [illegible] / כי [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
ולכן [illegible]

לא היה שומע דבריה / מן ימתפתה / והוא המגרת / ושכבת כמנהג הנבריות
כמנהג גם והמי על הארץ / והשרים כשיבואו לדבר עמהן / ישכבו עליהן על
אותם המצעות וגם ידברו עמהן והנה היא היתה אומרת ליוסף שישכב על
המצע שהיא אצלה לשתדבר עמה / והוא לא רצה להתקרב אליה / וזהו
אמרו ולא שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה / וכאשר ראה שהיא לא היתה
מקבלת התנצלותו / שתר לשום אזנו ולא ישמע עוד אל דבריה /
וכ"ש שלא יקרב אליה במקום שיבתה. ולכן כשהציקה אותה חוזק האהבה
והוא לא היה בכר שומע דבריה / תפשתהו בבגדו כי חשבה כי אחרי שהגיע
פניה לה חזק בו / שעם מלבוש אותה ולומר לה איני רוצה אותך. והוא
לפחדו שמא יתפתה בדבריה ותחניה / ברח מפניה ויצא החוצה / ולא
התאמץ לקחת בגדו מידה / כדי שלא תחזיק בו ותשקה לו / וזהו ונס. גם
לא רצה להוציאו מידה בכחו הגדול / מפני שהיתה גברתו / והכירה אותו
מעליו / כי היה בגד יתעטף בו כמעיל וכניף / כמו שכתב הרמב"ן. והיא
בראותה שעזב בגדו בידה ויצא ערום החוצה / וכן לא יעשה / חשבה בודאי
כי אם יבא אדוניו ישאלהו מה זאת [illegible] להתגלל עצמו על כתנו
ערום לחוץ / כשיספר לו אמיתת הענין ותגלה רעתה נקל / וזה טעם ויהי
כראותה כי עזב בגדו בידה וינס החוצה / כי אם לא נס החוצה / או לא עזב
בגדו בידה / לא היתה חוששת אותו שיתגלה הדבר / כמו שלא גלהו עד
עתה / אבל לפי שנס החוצה ערום מבלי לבוש / ידי שיראהו [illegible] וכ"ש אדוניה
יתעורר לשאול ממנו מה זאת / והוא בהכרח ישיב כאשר המאורע / ולזה
הערימה היא מפני התשובה שלא יתגלה אנשי הבית ופרסמה הדבר באמר'
ראו הביא לנו איש עברי / ר"ל ראו אתם מה עשה לי בעלי / הביא לנו איש
עברי [illegible] המצרי' / והפקידו על ביתו / והוא בראותו זה / מלאו
לבו לצחק בי / על דרך [illegible] עבדו וגו'. והותרה בזה השאלה הג'.
ואין ספק שאדוניו אל יוסף למה שראה שה' אתו / לא האמין לדברי אשתו /
שאם היה מאמין היה ראוי שיהרגהו / אבל עכ"פ הנה התפעל מזה / ושמו
בבית הסוהר / שאם לא היה עושה זה. היה לבזת בהיות אשתו אומרת כן /
ואם היה מאמין היה נותן לה לב לבנו תחתיו. ח"ו ויהי כשמוע אדוניו את
דברי אשתו / כי לא התפעל מהתשובה / לפי שלא האמינו / ולא נ"כ מהבגד
שנשאר בידה / כי אין ספק [illegible] את יוסף / והוא כפר לו האמת / שלא
שסתורה קנרה בזה / להיותו [illegible] / לכן לא אמר ויחר
אפו על יוסף / אלא ויחר אפו בלבד / כי חרה אפו במה שדברה אשתו / ומה
לעשות לה / ואשתו סוררת כך היה הדבר / ולכן חשב לשומו בבית הסוהר /
שהי' הסוהר מתחת ידו / ובביתו לשבת שם / עד יעבור זעם [illegible] לא נתנו
ביד עבדי השוטרי' להוליכו בחרפה ובוז בבית הסוהר כמנהג / אלא אדוניו
בעצמו לקחו בידו והוליכו שם מאשר יקר בעיניו / וזהו ויקח אדוני
יוסף אותו ויתנהו אל בית הסוהר. גם לא שם אותו במקום אשר האנשים
הפחותים אסורים במכות שופטי העיר / אלא במקום אשר אסירי המלך
אסורים / לפי שהיו בבית הסוהר חדרי' ועליות [illegible] / יוסף
בחדר ההוא אשר בו אסירי המלך השרים הנאסרים בתנועתו אסורים. ואמרו
ויהי שם בבית הסוהר / ענינו שנשאר שם / כי זה יהיה עונשו לשבת שם ימים
כרצונו / ולא עונש אחר / ואמר ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד / לפי שאם
אדוניו שהיה שר וגדול / אמר וימצא חן בעיניו. ואמנם עם שר בית הסוהר
שהיה אכזרי ולא יחמול ולא ירחם / כי כן יאות לאומנותו / שבכל היום
ישתתף עם אנשים רעים וחטאים / ויחם [illegible] / [illegible] בעיניו / ולזה
אמר ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד / כי זה היה דרך נס / כפי רוע טבעו /
עד שנתן שר בית הסוהר את כל האסורי' ביד יוסף / כי הוא היה פקיד על
שמירתם [illegible] / ולפי שהאסורים הללו היו בבית הסוהר ישבו
אומנות' כדי להרויח דבר. והיה [illegible] אנשים [illegible] לקנות מהם
מעשה ידיהם / פן יוכלו לברוח / לכן היו עושים הם כל [illegible] ביד
יוסף / וזהו וכל אשר הם עושים / הוא היה עושה / כי היו עושים הכל על
ידו. ורש"י כתב שהכל נעשה במצותו ורשותו / ואין ספק שהיה [illegible] ליוסף
ריוח [illegible] / לכן אמר אין שר בית הסוהר רואה את כל מאומה / שלא היה
מבקש אם יקבל ריוח בזה אם לא / וזכר שהיה כל זה מפאר בית הסוהר עם
היותו [illegible] באשר ה' אתו [illegible] היה נותן חנו לפניו
והב' שכל אשר הוא עושה ה' מצליח / ומפני הצלחתו היה חנו לפניו תמיד:

ויהי אחר הדברים האלה חטאו וגו' עד סוף הסדר. [illegible]
בפסוק הראשון [illegible]

[illegible] משקה מלך מצרי' והאופה לאדוניהם / ולא אמר כאן שר
המשקים / ולא שר האופים / אלא משקה ואופה. ואמנם בפסוק הב' אמר
ויקצוף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים / הנה [illegible]
כאן סריסים ושרים / ולא בפסוק הראשון / ולכן חשבתי שהיו בבית פרעה
[illegible] / כמו [illegible] / [illegible]
שר המשקים / ואחד שר האופים / וכל אחד מהם היה ממונה על אותה
אומנות / והוא בעצמו [illegible] / [illegible] את אדוניהם
בידיהם [illegible] / לא יעבדו אותו
השרים בידיהם / אבל [illegible] / [illegible] האנשים הם
[illegible] אותם [illegible] ידיהם / [illegible]
לפי שאם [illegible] / [illegible] למלך
כי המלך [illegible] / [illegible]

ויקצף

ויקח לשלוח יד במלך / לא יענש המלך אלא החוטא בלבד / כי אם אשר
אשר הכניסו במקומו / ולזה ספר הכתוב שחטאו משקה מלך מצרים והאופה /
ר"ל שהמשקה הקטן שהיה נותן אותו יום הכוס בידו / והאופה הקטון /
שהיה נותן המאכל לפניו אותו יום / חטאו למלך / אם כששבו לתת לו
כס היות / או כשלת והייתה שיקרא חטא לאלבות / והנה פרעה לא
קצף עליהם / כי הם אולם ותהו כששבו לו / אבל קצף על השרים שהכניסו
אותם במקומם לעבוד / וזהו ויקצוף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים /
שהיו משקים רבים תחת ידו / ועל שר האופים / שהיו האופים תחת ידו .
ומפני שהיו שרים ונכבדים / לא נתנו אותם בבית האסירים הפחותים /
אלא שמום במשמר / ר"ל במקום שיהיו נשמרים שמה שלא יברחו / וזה
בבית שר הטבחים / ונבדל מבית הסוהר / שהוא היה אדון בית הסוהר /
וקרה ששמו אותם באותו חדר שהיה יוסף אסור שם / ולכן הפקיד שר
הטבחים אותו ונוה שישרת אותם במשמר ההוא / והיה שמה ימים / ור"ל
שהיו שם י"ב חדש ותמיד היה יוסף משרת אותם / כאשר יאות לכבודם / רש"י
כי שרים גדולים היו / והותרה בזה השאלה הב' . והנה אמר ויחלמו חלום בראשית
שניהם שבפעמים יקראם חלום אחד / ולפעמים יקראם שני חלומות מ"ד
מתחלפים / לפי שהם חשבו שהיה ענין אחד שוב בחלומותיהם / ושיהיה
הפתרון אחד בשניהם / אם לטוב ואם לרע / כיון שנתדמו שניהם / בהיות
האחד שלשה שריגים / והאחר שלשה סלי חורי / וגם שני החלומות היו
משמשים בענין פרעה / אם האחד שאמר וכוס פרעה בידי / והאחר אמר
ובסל העליון מכל מאכל פרעה / ומפני זה כפי מחשבתם אמרו ויחלמו חלום
שניהם / ר"ל ששניהם חלמו חלום אחד בענינו ופתרונו / עם היות המשל
באותם החלומות מתחלפים / והנה אמר איש כפתרון חלומו המשקה והאופה
להגיד שהיה החלום מתיחס לענין החולם / כי הנה המשקה חלם בענין היין /
וכוס פרעה בידו . והאופה חלם במעשה האופה / מאכל פרעה / הנה
א"כ היה החלום כפתרון חלומו ר"ל כמשל המכוון בו / ומזה תבין שלא אמר
המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר / להודיע שמותיה'
ועניניהם / אלא להגיד שהיה החלום מתיחס לפתרונו / ולענין המשל בו .
חבר המשל והפתרון אשר באותו חלום / באמרו המשקה והאופ' / כלומ'
שהיה חלום המשקה מתיחס למשקה / וחלום האופה / מתיחס לאופה / וגם
היה מורה החלום שהיה משקה / וכן האופה / למלך מצרים וא"כ היה מורה
אותו חלום / על מה היו שניהם אסורים בבית הסוהר / לפי שבחלום היה
נזכר אומנות המשקה / וכן אומנות האופה / והיה נזכר בכל אחד מהם ענין
פרעה / שהיה היותם שהיה אופנו עניניה כאשר הם אסורי' . הנה א"כ / כי
הנה מאמר המשקה והאופה אשר למלך מצרי' אשר אסורים וגו' / לא לתאר
עניניהם / אלא להודיע שכל זה נרמז בחלומותיהם / ובזה יהיה נזכר
פתרון / והותרו בזה השאלות הג' והד' . וספר הכתוב שבא אליה' יוסף בבקר /
לפי שיוסף היה משרת אותם / וענין שרות את האסורים בהיותם שרים /
ידוע שלא יהיה רק בהכין מאכלם / ויביאו מאתם / ולבישם וכיוצא בו /
ולכן בא אליהם יוסף בבקר / כמנהג העבדים המשמשי' שיבואו בבקר בבקר
לאדוניהם בעתם / להכין להם המלבושים ולתת מים לרחוץ ידיהם ופניה' /
והנה ראה אותם זועפים / וחשב בלבו אולי שהיה זה בהיות אותם בלתי
מוכנת כראוי / כי אלו היו האנשים האלה הדיוטים / לא היה מתפעל מזה /
אבל בהיותם סריסי פרעה / היה מן הראוי להנהיג בכבודם / על כן שאל
אותם מדוע פניכם רעים היום / ר"ל שלהיותם סריסי פרעה / והוא היה
ממונה לשרתם במשמר ההוא / הוצרך לשאול להם כן / והותרה השאלה
הה' . ואמר מלת היום / כלומר עם היותו מן הדין שלהיותכם אסורים /
יהיה לכם לב רע ופנים זועפים / הנה לפי שראיתי שנוי ליום הזה
על שאר הימים / שהייתם אסורים / לכן שאל מדוע פניכם
רעים היום / ר"ל הוא נפרש יותר משאר הימים . והם השיבו חלום חלמנו
ופותר אין אותו / ר"ל אין פנינו רעי בשבילך / ולא בשביל שחתך כיסוף
הזה / אלא מפני שחלום חלמנו / שהיה דעתם שהיה חלום אחד / ולהיותנו
במשמר / פותר אין אותו / שאם היינו חוץ מכאן / היינו מבקשים פתרון
מחרטומי מצרים ופותריהם . ויוסף השיבם הלא לאלהים פתרונים / רוצה
לומר טעות היא בידכם / לחשוב שיפלא פתרון החלומות במלאכה וחכמה /
ואין הדבר כן / כי יוכל משל אחד / לרמוז על נמשלים רבי' / ולכן רחוק היה
שהפותר יפתור אמת תמיד / ומפני שהם דברים כחנים / דעו כי הלא
לאלהים פתרונים / ר"ל לא יוכל אדם לפתור חלומות בחלמות / אם לא
בהיות רוח אלהים נוספת בו / כי בזה רוח הקדש יגידו הנצלם / לא מצד כחו
המשער בלבד / ולכן ספרו נא לי / אולי יקרה י"י לקראתי / ודבר מה יראני
והגדתי לכם / כיון שרוח היא בלבם / ונשמת שדי תבינם / והנה ספר שר
המשקים ראשונה חלומו / כי הוא היה היותר נכבד וגדול מהם / ולכן אשר
הוא בכתוב ראשונ' . והנה יוסף שאר בחלומו ראשונה דברים . האחד אמרו
והנה גפן לפני / כלו הוא היה נמשט ונדחק על היין שחטא עליו . והשני /
ובגפן שלשה שריגים / ואין ספק שעל המספר הזה / היו פניו זועפים / לפי
שחשב שזה מורה שיעבור משפטו באחד מג' ענינים מקטנים . אם שיהרגהו פרעה /
ואם כאשר לא יהרגהו / שיגרשהו מביתו / ומכל אשר לו / ושלישית אל ארץ
אחרת עני ודל לעולם . ואם כאשר נחמלת הנם עליו / שיגלה מכל זה /
שלפחות יסירהו ממשרתו ומאומנותו / לא יעמוד עוד לפני המלך . ושלשה
מיני העונשים האלה / היו מורים שלשת השריגים . והשריגים כפורחת
עלתה נצה וגו' / ונדמה לו שזה מורה על המהירות הגדול שיהיה בדין הזה /
כיון שנדמה לו שהיא כפורחת / שנפתע עלתה נצה הבשילו אשכלותיה
ענבים . והד' שראה הוא / שהיה כוס פרעה בידו ושחט את הענבים ונותן
ולא ידע אם היה מורה זה על העבר / שהיה עושה כן / או על העתיד . אמנם
יוסף אמר לו ששלשת השריגים אינם מורים על שלשת מיני העונשים / כמו
שחשב / אלא על שלשת ימים / שבהם יגמור דינו / שהיו מורים על מהירות גמר
הדין / ולכן לא פתר דבר במה שאמר והיא כפורחת / לפי שזה היה מורה על
המהירות / כיון שכבר ביאר בעוד שלשת ימים / לא היה צריך לדבר עוד
במהירות / ואם תשאל כמו ששאל הראב"ע / מי הגיד ליוסף שהיו שלשת ימים /
ולא שלשה חדשים או שנים . תכי"ה בן מילך / שרוח הקודש היה מיישר את
יוסף במה שפתר / לא כמו המשער בלבד / כמו שזכרתי / והודיעו / שכבר
יוכל מכל שלשת מיני העונשים שחשב / וכנגד הראשון שהיה ירא שיהרגהו
פרעה את ראשו / אמר לא ישא פרעה את ראשך / וישא הוא מלשון ישא י"י
פניו אליך / ר"ל יכפר וישא העונש מראשך שלא תמות . או יהיה ישא פרעה
את ראשך . שיכבד אותו וישא את ראשו למעלה וכבוד / ולפי שזה לא היה
מורה על המיתה / לא אמר את ראשך מעליך / כאשר אמר לשר האופים .
וכנגד הב' / אמר והשיבך על כנך / רוצה לומר לא תהיה מגורש מביתך
ומארצך / אבל בהפך שישיבך על כנך / והוא ביתך ובסיסך וכנגד השלישית /
אמר ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו . וזה ביאר לו
שזה נרמז במה שאמר והנה גפן לפני / וכמ"ש ואשחט את הענבים / רוצה
לומר / שישוב להיות משקה למלך ויתעסק ביינו / הנה אם כן במה שראה
שהיתה נותן הכוס ביד פרעה / בא יוסף לפתור לו פתרון טוב / שישוב
לאומנתו כשהיה . ובהתחזק עוד יוסף בפתרונו / אמר כי אם זכרתני אתך
והזכרתני אל פרעה וגו' / ולפי שאמרתי לך שני יעודים . הא' שתשוב לביתך
ובסיסך . והב' שתשוב לאומנותך לפני פרעה / ותשא יין ותכבד לפניו / אתן
לך רמיה על שניהם . אם לראשון כי אם זכרתני אתך כאשר ייטב לך / רוצה
לומר לא לפני המלך / אלא כי אם ייטב לך מביתך ומאומנך ויהיה לך כל כך
מהטוב / שתוכל לעשות עמדי חסד כלומ' מביתך ומשלך . ואם כנגד השני
אמר הרמיה שתשוב בין המלך כבתחלה / כי אם תזכירני אל פרעה / תוכל
להוציאני מן הבית הזה . ואין לך שתאמר שלא יוכל המלך להוציאני מכאן /
להיותי עבד פוטיפר / או מפני החטא שחטאתי לו / כי גנב גנבתי מארץ
העברים / ולא הייתי עבד כתוב מתחלה בין האדונים / והארץ העברים
ומצרים / שוכבים הם / ומימיו כ עבד מתחלה / כי אם גנוב / ולזה אינני
משועבד כפי הדין / וגם פה ר"ל בבית פוטיפר / לא עשיתי מאומה מהרע /
לשמו אותי בבור / כי כל מה שאמרה' אשתו כזב הוא / ומפני זה יוכל המלך
כפי הדין להוציאני מכאן / אם אתה תזכירני לרחמיו . וספר הכתוב אשר
האופים כאשר ראה שיפה פתר יוסף את חלום שר המשקים / הגיד גם הוא
חלומו / והכתוב הזה יורה שאר האופים היה כואב בקרבו והיה ירא לספר
חלומו / בפחדו שיהיה פתרונו רע ומר עליו / אם לא שראה שיוסף טוב
פתר לשר המשקים / והיתה מחשבתו שחלום שניהם אחד היה / ולכן אמר
לו אף אני בחלומי / שרצה להשוות חלומו לשר המשקים / אבל יוסף לא
שראה בחלומו / שפרעה לא היה אוכל מהמאכל אשר על ראשו ולא היה נותן
אותו המאכל בידו כשר המשקי' / ושעוף השמים היה אוכל אותו מעל ראשו
נגר אותו בפתרונו / שהשלשה מספר הסלי' עם השריגי' / היה להורות ג"כ על
שלשת ימים / שבה יגמר דינו ע"פ פרעה ולכן כמו בחלומו ג"כ פרע' / אבל יהי'
לרעתו / כי ישא פרעה את ראשו מעליו / ותלה אותו על העץ / והנה ראה ענין
התלייה / במ"ש שיאכל העוף את בשרו מעליו / כי זה זה שיפול בתלוי .
והעיד הכתוב . שכאשר פתר להם / כן היה / כי הנה ביום הג' לחלום שהיה
יום הולדת את פרעה / עשה משתה לכל עבדיו / וזכר פרעה את השרים /
שיפרעו לו על שלאנו בכבודם / והזכרנו לעבוד ביום ההוא שר המשקים
ושר האופים בעצמם / מפני כבוד המשתה / והשמחה ותולדת המלך /
ויבוקש הדבר ויחקר / שהיה שר המשקים נקי מעון כי המשקה שהיה במקומו /
לא מכירו לו עון אשר חטא / ולכן החזיר אותו לאומנתו על משקהו / ונתן
את הכוס באותו המשתה על כף פרעה . ואת שר האופים / לפי שנמצא בו
שיושב במקומו פשע המרדה והבגידה / צוה לתלותו כאשר פתר להם יוסף
וגם שר האופים אשר במקומו . כי היה המשתה ביום תקופת שנת המלך /
ולכן היה עושה בו כבודו לכל סוחריו / ונתן להם מתנות כדברי
הראב"ע . ואין ספק שהיה יוסף יכול לפתור החלומות ההם כפי הכח
המשער והאומד / כאומן אשר / ואין בדקו דבריו / ואין היה ג"כ מתוק
בדעתו / שכן יהיה / בהיות הענין מחויב האפשר / אם לא שיהיה פותר
אותם כפי השפע האלהי השופע עליו / וכח רוח הקדש שיהיה חל עליו /
היה צריך אז ולשונו / להגיד עתידות ההם בפרטיותם / וכבר יתבאר
זה עוד היטב / אצל חלומות פרעה / ואמנם אמרו ולא זכר שר המשקים
את יוסף וישכחהו / כתב רש"י שלא זכר אותו באותו יום שיצא / וישכחהו
אחר כך / ולכן הוצרך להיות עוד אסור שתי שנים / וכמו שאמרו אשרי
הגבר אשר שם י"י מבטחו ולא פנה אל רהבים ושטי כזביהם / אלו הם
המצרים הנקראים רהב / שנאמר אזכיר רהב ובבל לידעי . והרמב"ן
פירש כי אם זכרתני אתך / אם תזכרני כאשר ייטב לך / שתוציאני
מכאן בעדך / או אם תזכרני להיות אתך כאשר ייטב לך / והזכרתני
אל פרעה / שתשאל ממנו שיתן אותי לך לעבודתך ואתו כבן

בתלות

נשאלת הכתות / ויאמר נכון לפרעה / כי אם זכרתני אתך / נשמות כיון חושם כאחד הדברי' / באשר ייטב לך לעשותו / ולמחו אות וכרון כחותמך ובלבושך / לא תוכל לעשות עידי יכבד שתזכירני אל פרעה / והוצאתני מן הבית הזה · ואמר זה / לפי שהוכחתי הוא מהכחות הטבעיות / אשר אין אדם שליט עליו · ואם ישכח מה יש לו לעשות / ולא יהיה לו לאצור בתחבולה / להיות לו לזכרון / ואמר הכתוב שלא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו / להגיד שלא שם לו הדיון כמו שנקט מהם / ולכן שכח אותו ולא דבר עליו אל פרעה / וכתב הרלב"ג שלא זכר בפה / וישכחהו בלב · ואם כונתו שלא זכרו בפיו אל פרעה / היה ראוי שיאמר ולא הזכיר / כמו שאמר והזכרתני אל פרעה / אבל פירושו היותר מתיישב אצלי / שהוא חוזר לבתי הבדיחות שאמר לו יוסף / כי אם זכרתני / והזכרתני אל פרעה / לכן אמר שלא זכרו לעשות עמו חסד / ולא תת לו כלום מהיותו · וישכחהו מלדבר עליו אל פרעה · ואתה הרו"כ השאלה הא' והי' · והנה נשלם פירוש הסדר הזה והתהלה / לאל על כל יכול אמן כלה :

פרשת ויהי מקץ

בעבור שסדר' הפרשיו' לא נשא הגדל בסדר הזה / לתקפתי' הפטור / שהרתי' אני להקל פירוש הזה / לכן זה הסדר לג' חלקים · האחד בפתור חלום פרעה / ומה שפתר לו יוסף ודרך מעלה אותו לגדולה / ומה שעשה בשבע שנות השבע בתחילתו / ויהי מקץ עד ותכלנה שבע שני הרעב לבא · ואחר כך בשבט שני הרעב וביאת אחי יוסף לפניו לשבור אוכל / ומה שקר' לו עמהם בתחלתו / ותחלנ' שבע שני הרעב / עד ויקחו האנשים את המנחה / והלך השלישי / במה שקר' לאחי יוסף עמו / כשהביאו את בנימין תחלתו / ויקחו האנשים את המנחה וגו' עד סוף הסדר / והנני מתחיל בחלק הראשון / ואעיר על הספקות והשאלות אשר יפלו בו כדרכי · ומפני שעקר הספור הזה הוא בחלומות ופתרוני' / ראיתי להעיר בזה הדרוש / ראשונה / שאלות כוללות / ואחר כך בפסוקים שאלות פרטיות :

השאלה הא

אם החלומות כלם הם משפע העליון והודעתו אם לא ? ואם תאמר שהחלומות כלם שישלחו בני אדם הפועל בהם / הוא השכל הפועל / או הגרמים השמימיים המשפיעים על הכח הדמיוני לבד / כמו שביארו החוקרים / הנה יפלו על זה ספקות · מהם / מה שיורה עליו הנסיון בכל יום / שיחלום אדם פעמים רבות חלומות שאין להם ענין כלל / והם מהרכבות הדמיון / מכירתו ומתהפך בתחבולותיו / פעם מפני המאכ' / כי כשיתגבר הדמיון / יחלום כאלו ישליכוהו בגו אתון נורא יקידתא / וכשיתגבר עליו הלבנה / יחלום שנפל במים אדירים וכדומה לזה / עד שכבר ייקרו הרופאים / פעמים אותות בחליים מפאת החלומות · ופעמים שיחשוב שיתעסק האדם ביום יחלום בלילה / וכמו שאמרו ז"ל בפרק הרואה / אין מראין לאדם אלא מהרהורי
ברכות נה לבו · אמר רבא תדע לך / לא מחוי לאיניש לא דקלא דדהבא / ולא פילא דעייל בקופא דמחטא · אמר ליה קיסר לרבי יהושע אמריתו דחכימיתו טובא / אמר ליה מאי דחזינא בחלמאי · אמר ליה חזית דאתו פרסאי ושבו לך / ורעו בך שקצי בחוטרא דדהבא / הרהר כוליה יומא ולאורתא חזא ·
וכן אמר שאול לשמואל מלכא מה יחלום / והרהר בו כל היום / וחלם כן שם נו
בלילה / וכל זה מורה שהחלומות אינם משפע עליון / כי אם מהרכבות הדמיון עצמו / כפי הליחות והמחשבות / עד שמפני זה אמר שלמה / כי בא החלום ברוב ענין / וקול כסיל ברוב דברי' · שאם החלום גם כן רודף לכסיל · ואמר כי ברוב חלומות והבלים ודברי' הרבה · ושעיה אמר כי כאשר יחלום הרעב והנה אוכל / והקיץ וריקה נפשו / וכאשר יחלום הצמא והנה שותה
ירמי' כג כח והקיץ והנה עיף ונפשו שוקקה / כן יהיה המון כל הגוים · וירמיה אמר הנביא אשר אתו חלום יספר חלום / ואשר דברי אתו ידבר דברי אמת /
זכריה י' ב מה לתבן את הבר וגו' / ואמר אל תשמעו אל חלומותיכם / וזכריה אמר כי התרפי' דברו און וחלומות השוא ידברו הבל ינחמון · והפסוקים האלה כלם מורים / כי החלומות הבל המה / ודבר שאין בו ממש וכן כדברי חז"ל דברי חלומות אינן מעלין ואינן מורידין / ובפרק הרואה אמרו שכל החלומות הולכים אחר הפה · ואם היו משפע עליון / איך יהפך אותם פה הפותר כרצונו / אלא שהחלומות עצמם אין בהם דבר אמת / ואם אמרנו הנגד מכנגד / כ"ל שהחלומות השוא ידברו ושקר הזה / והנביאים דברו' ג"כ יפלו על זה ספקות · מהם הנבחן / שעינינו הרואות בכל יום אנשים שחלמו דברי' עתידין / ויבאו כלם לפועל ויתקיימו / ומפני זה כתב הפילוסוף בחוש והמוחש / שהיה דעת הקדמונים שהנבואה תבא מהאלו / והחלומות מהמלאכים / והקסם מהשדי' / והנה התורה העידה שבאה הודעה אלהית לאבימלך בחלום הלילה / על דבר שרה / וכן ללבן על דבר יעקב · והנה
דברי' יג ב הכתוב ענין החלומות לנבואה / באמרו כי יקום בקרבך נביא או חולם חלום · ונדעין עצה לנביאי' מלחמת שוא בחלום / גם שאמר' חז"ל מפסר אדם לחברו נחמה בחלומו / וכן נתקיים החלום ההוא · וענין שאול שאמר אלהים עשה מכם בחלומות / גם באורים גם בנביאים · ואליהו שאמר כי בלאת יחכר אל / ובמתים לא יורה החלום בחזיון לילה וגו' / ויהאל אחר מיעד טוב / ומכירם / חלומות יחלומון · וזה מורה שיורה / שהחלומות הם משפע העליון / והודעה אלהית / וכמו שנראה מחלומות שר המשקים ושר האופים / ומחלום פרעה ומחלומות נבוכדנצר / שכלם נתקיימו / להיותם הודעות אלהיות / וכמו שאמר יוסף את אשר האלהים עושה הראה את פרעה · ודניאל אמר לנבוכדנצר ברם איתי אלהא בשמיא
גלי רזין / והודע למלכא מה די להוי באחרית יומיא · ומפני זה אמרו ז"ל דניאל ב' כ"ח
שהחלום אחד מששים בנבואה · ובגמרא ירושלמית רבה אמרו שנובלת הנבואה חלום / שהורו בזה שהיו החלומות השפע ממין הנבואה / עם היות שיתלבשו בפחות ויתר / וכמו שכתב הרב המורה בפ"לו ח"ב · ולהיות דעתם זה הבנו החכמים בתרגום / וכמה שיורו / וכמו שבא באותו פרק הרואה ·
אמרו הרואה נהר בחלו' יצפה לשלום / הרואה קנה בחלום / יצפה לחכמה / ברכות נ"ו
אין מראין לאדם אלא לפי שהוא ירא שמים בכל נפשו · וכן דרשו על מה שיורו דברים אחרים הרבה · ומה שבי' אמר החולם אותם / והוא כי אשר פרך אחד / אבל יורה בכלל / היות החלומות הודעה אלהית על העתיד / הנה א"כ יש לנו בדרוש הזה מערכה מול מערכה / מהספקות המכוונין כפי דברי הפלוסוף ודברי חז"ל ::

השאלה הב

כשנודה שיש בחלומות הודעה אלהית / מי הוא הפועל אותה באמת / כלם הוא השכל הפועל שישפע על הכח הדמיוני / וכמו שהוא דעת קצת המפרשים / והמבין אחריו הרב המורה באותו פרק הנזכר למעלה / או אם ירדע זה במלאכות נבדלים השמימיים / שהם הפועלים הקרובים בזאת ההודעה / והוא דעת הרלב"ג פ"ו ב מלחמותיו · ואם אמרנו שהשכל הפועל לפי שהוא יקנה השכלות באדם / ומשגיח בשמירתו / הנה המשפיע בחלומות ההודעה שהם מכל הסדור הכולל אשר בו / ושבזה תגדל הנבואה מהחלום / ר"ל שהנבואה יחול שפע הנבדל עם השכל ההיולאני / והכח הדמיוני יחד / אבל בחלום יחול על הכח הדמיוני בלבד / וכדברי הרב בפל"ו ח"ב · הנה כשנניח זה / יתחייבו עליו ספקות עצומים · מהם / שאיך יודיע השכל הנבדל הדבר הפרטי / במה שהוא פרטי / עם היות שאין אצלו כי אם הסידור הכולל · ומהם / שאיך יודיע הנבדל מתי יהיה הדבר לכמה ימים / או שבועים או שנים / כמו שנראה בחלומות / בהיות שהנבדל אינו נופל תחת הזמן / ואין בסדור הכולל הבחנה אצלו / הגבלה זמנית / ואיך יתן אותה אם כן · ומהם שאיך יודיע השכל הנבדל הדברי' המקריים / שיראה האדם בחלומו / כי הנה מהבד שהם מקריים / אין להם סדור ולא הגבלה / ואמרנו שהיה הודעה מוגבלת בדברים המקריים / הוא מאמר סותר נפשו / לפי שמה שהוא בקרי ובהזדמן אין לו סבות יסודר מהם / ויודע שבזה מה שיורה בחלומו' הם הדברי' הפרטיים והדברים המתחדשים על צד המקרי והזדמן בהגבל' זמנית ? והנה א"כ להתיר הספקות האלה כתב / אם לענין הפרטיים / שכמו שהשכל הנבדל יתן הצורות כוללות / ויקבלם החומר מקבל פרטי / כן הענין בזה / רוצה לומר שהוא יתן בחלומות הסדור הכולל / אבל הדמיון יקבלהו פרטי · ולענין הדברים המקריים / הגליט המאמר אלא יתכן שתהיה זאת ההודעה שבחלום ובנבואה / בדברים שהם בקרי ובהזדמן / ומשם לקח רבי משה הנרבוני / מה שכתב שבבא המאמר וע"כ האומר אחר שהוא לא אל שכתבו האותיות לאמיו / כי הדברים ההם להיותם מקריים / לא ידעם בנבואה / אבל הדברים האלה / אין להם מקום ולא ענינה / לפי שהתכליות הפרטי / יושפע מהסדור הכולל מצד טבע החומר / אשר ימנה לו מקרי' / כתייחד בהם איש איש כפי היותו כפרטי / ובהיות הענין כן / הנה יהיה מכליות אלו המקרים / אשר היה בהם / האיש פרטי / מאות המיוחד / ואול' בזאת ההודעה שבחלו' / מי יתן ואדע מתי בתחלתו / בכח הדמיוני אלו המשפיים והמקרי' הפרטיים / הלא תהיה לתדמה הנה / לא יקנה אותה לא מחוש ולא מהשכל · ועוד שאלו הדברים אשר תהיה בהם זאת ההודעה / הם נעלמים מעיני לאה כלים / וכמוהו זה כלים / ואם היה הגזור בהם בכח הדמיוני מצלותו / היתה ההודעה בזאת מגעת תחלת סבה פועלת / וזה שקר · ואמנם מה שאמר בענין המקרים / אלא תתכן בהם זאת ההודעה / הנה הכתוב מעיד על הפך זה / ובכל מ' ממנו / עד בדבר / ואין ראוי שנכחיש המוחש בחלום מבספקותיו ? ולמה שהביא פניו הנרבוני לומר / שבבא המאמר הגיד שאול לגאולתו מוכתו האתונות / מי יתן איפה ואשאלהו / ומה יאמר במה שבשבר גם בלכתך היום מעמדי / ומצאת שני אנשים עם קבורת רחל בגבול בנימין בצלצח / ואמרו איך נמצאו
שמואל א' י' האתונות וגו' / וחלפת משם והלאה ובאת עד אלון תבור / ומצאוך שם ג' אנשים עולים אל האלהים בית אל אחד נושא ג' גדיים / ואחד נושא שלשת ככרות לחם / ואחד נושא נבל יין / ושאלו לך לשלום ונתנו לך שתי לחם / ולקחת מידם · אחר כן תבא אל גבעת האלהים אשר שם נציבי פלשתים / ויהי כבואך שם העיר / ופגעת חבל נביאים יורדים מהבמה / ולפניהם נבל ותוף וחליל וכנור / והמה מתנבאים / וצלחה עליך רוח ה' והתנבית עמם / ונהפכת לאיש אחר / והיה כי תבאנה האותות האלה לך וגו' / ואמר גם ויבאו כל האותות האלה ביום ההוא · הלא אפשר שבבא המאמר היה מגיד כל הפרטים האלה שמואל הנביא / זה מכת המגמע בלי ספק / אלא שהגיעוהו בנבואה וכן יגיעו דברים מיין זה בחלום · הנה אם כן מגדר הפרטי' והזמן והמקרי והזדמן / אין ראוי שנאמר שהשכל הפועל הוא פועל ההודעה

שהודעה היא בחלומות , כפי הסדור הכולל אשר בו · ואין ג"כ שנאמרו שהפועל הקרוב בהודעה הזאת , הם הגרמי' השמימיי' שע' היות שיודעו הדברי' הפרטיים העתידי' להיות , לא כפי החנכ שנולד בו , שמפני זה יהיו פעולותיו ומחשבותיו מסודרות מהם , עדין יקשה איך יודעו הדברי' הנופלים במקרה גמור , ובדרך הזדמן וכבר השתדל הרלב"ג לבאר , איך יודעו הגרמים השמימיים הדברים המקריים , שהוא מצד שהם כלים משתתפי' בשמירת האדם והנהגתו , עד שמחשבותיו ופעולותיו מסודרות מהם , והם יורו שיהיה האיש ההוא מוצלח וטוב המזל , ויזדמנו לו מקרים טובים , ולאיש אשר יהיה בהפך , וזה כפי החנכ שהיו הגרמים השמימיים בשנולד זה הפרטי · אבל מאמרו בזה בלתי מספיק , לפי שעם היות שהמערכה השמימית , תורה על זה האיש שיקרו לו מקרי' טובי' ומוצלחי' או בהפך אין ספק שלא תורה על פרטיות המקרי' ההם כאלו תאמר שישתדל האיש ההוא לחפור חפירה למצא מים , וימצא זהב וכסף ונחשת , כי פרטיות המקרים א"א שתקיף ולא תורה עליה' המערכה בשו"כ , ואלה הם רוב הדברי' שיודעו בחלומות · ואלו היו הדברי' המקריים בפרטיות מסודרי' , ומוגבלי' מהמערכה , לא ימצא כאן אם כן דבר אפשרי מצד עצמו , אבל יהיה כל הדברים אשר אלינו מחויבים לגמרי: ואיך נכחיש טבע האפשר , או טבע החלומות , והנה כל אדם עד לעצמו שיחלום דברים פרטיים בשמותם ומכויהם , וגם שכפי דעת הפלוסוף כמו שכתבתי , לא יחלום אדם חלומות כוללים לעמים , ומלכיות ואומות אחרות , כי אם פרטיים מגיעים לחולם או לקרוביו אוהביו ועמו · וגם יאמר שלא יחלום אדם דבר לזמן רחוק ושנים רבות , כי אם לזמן קרוב · וכבר כתב הרלב"ג עצמו שהסגולה בענינות החלומו' היא , שיהיו כלם בדברי' העתידי' להיות תכף , וכל זה ממה שיורה שאין המודיע בהם הגרמים השמימיי' ולא ג"כ השכל הפועל בכלל ובהחלט

השאלה הג' בפתרון החלומות בכלל , והיא אם יאמר פתרון החלומו' אל חכם המשער והאומד בלבד , כמו שחשבו הכל כופ'

אם הוא מדרכי הנבואה , וחזון מעירה , או אם ע"ד המקרי וההזדמן בלבד · ואם אמרנו שהוא בכח המשער בלב' שהפותר יחשב מהשהיה אפשר שתהיה כפי החלום שספרו אותו וכאשר נעתק הדמיון ממנו ושיבי' זה כמו שישוב בדב' אחר , ויעתק בדמיונו אל זולתו , עוד ממנו אל זולתו , עד שישכח מה שהיה חושב בראשונה , שהנה יהיה דרכו בצוירו אל ההתכה , כשיעיין בדמיון אחרון ויזכור הסבה שהביאתהו , וכן מזה לזה , עד שיגיע אל הדמיון הראשון , שכן הוא ענין הפות' הנה בשבכיאנו כן , יקשה על זה מאד קיו' דברי הפותר , כי הנה בהיותו על זה הדרך , יתחייב שבל המעט יתקיימו דבריו וכבר הודה זה הפלוסוף ; וכתב אבו"חמד בטבעיות וז"ל , ובעבור שהיו המעתיקו' הדמיוניו' בלתי בתלו' במין מיוחד , נרשמו אחכני הבחינה הפתרון , והיות המחלפת בענינים והאישים , והמלאכות ופרקי השנה , ובריאות הישן וחליו , ולא יודע זה , אלא במין מהכרא , ולכן ינכר כי השגוש עכ"ל ואיך לא , כי הנה הרבנו המדמה במעט שהסב"בת , ואין יוכל הפות' לשער הדמיון בשנעתק לדמיון אשר בתוך השינה , אם לא ע"ד המקרי , וכב' כתב ג"ר ב"מב חסוס ותמוס , שמתנאי הפותר שיהיה יודע בקיום אשר יכללו האותות , והמקים שיוחדו לכל אומה , כי האותות יתחלפו בזה כפי הטעם והרגל' ואמונתם , ואם הדבר כן , איך ידע דניאל לפתור חלום הגל' אשר חלם נבוכד נצר מלכיו' האדם' , האם היה יודע כל מקיה' , ומנהגיה' ומנעיהם של פרס , ושל יון ושל רומי , ושל המלכות הרביעי' שנכלל כל זה בחלום ההוא : וכן ר' ישמעאל שזכרו בפרק הרואה ° ש"אל בן דמה שנגזרו לו

נות נ"ו שני לחייו , ופתר לו שני גדולי רומי יעצו עליך רעה ומתו · והוא שא"ל שהיה משקה אחן זית לזית , ופתר לו אחיו בא אמו לא דמסיף ליה ככבא , אמ' ליה בר ישראל נבכת , וכאלה רבים מהפתרונו' שזכרו שם שפתר ר' ישמעאל ,

נות נ"ו מה שאין שניע הכוס המשער עליהם · ° וכן רבינו הקדוש שהגיד לו בר קפרא שחלם שנשבר חוטמו , ואמר לו חרון אף נסתלק ממך , אמר ראיתי שני ידי שנחתכו , ופתר לו לא תצטרך למעשה ידיך · אמר ראיתי שני רגלי שנקטעו , ופתר לו על סוס אתה רוכב · אמר ליה חזית דאמרין לי באדר מיתת וניסן לא חזית : ופתר לו באדרתא מיתת ולא אתית לידי נסיון · כאלו יעלה על לב שהשערה ואומד ע"ד ההתכה היו כופלים אותם השאלו' בדברים הנפלאים האלה מן הפתרונים , והיו כלם מתקיימים ; והנה המראות והמשלים ההם היה אפשר שיורה ג"כ על ענינים אחרים , ומי הביאם לכפויק בפתרון אשר עשו מאלתו · ואם היו הפתרונים שהכח המשער , איך אמר יוסף הלא לאלהי' פתרוני' אלהים יענה את שלו' פרעה · ודניאל יחס פתרונו גם כן אל האלהים · ואיך יאמרו ס"ל ברואה זה יורה כל זה , ואולי שנעתק מענין אחר ולא יורה עליו ; ויקשה מזה מה שהגיד

נות נ"ה רבי בנאה שהיו בירושלים כ"ד פותרי חלומות , ° והלך אצל כלם על חלום אחד , ומה שאמר לי זה לא אמר לו זה , וכלם נתקיימו · ואם היו כלם פותרו כפי הכח המשער , והתחלפה בספרת' זה מזה , אין נתקיימו כל ; ויותר מזה , מה שאמרו שם שבר הדיא היה משפר חלמי , ומאן דיהב ליה אגרא מפשר ליה לטב , ולמאן דלא יהב ליה מפשר לגריעותא · ואביי ורבא חלמו שניהם חלו' אחד , ולאביי דיהיב ליה זוזי פתר לו לטב , ונתקיי' , ורבא שלא נתן לו כלל פתר לו לרעותו חלום עצמו ונתקיים עד שאמרו זה אמרו שהחלומות הולכים אחר הפה , והיה ראוי שיהיה בהפך , שהפתרון ילך אחר החלו' כיון שרוא' יבוססה בו ; הנה מכל הצדדים האלה יראה שאין

פתרון החלומות בתלה בכח המשער · ואם נאמר שרוח היא באנוש , ונשמת שדי תבינם , ושהפתרון הוא מן מיני הנבואה , הנה כנצרך להודו' שיוסף ודניאל ורבי ישמעאל , ורבינו הקדוש ובר הדיא , וכל הכ"ד פותרי חלומות , שהיו בירושלים , היו כלם עם ה' נביאים , והוא בהפך מדעת חז"ל ודבריהם ; ועוד שאם בדרך נבואה ידעו הפותרים אותם העתידות , מה להם עם החלומות , והיה להם להגיד נבואותיהם כנביאים לא כפותרים , וכשאמר ירמיה הנביא , אשר אתו חלום יספר חלום , ואשר דברי אתו , ידבר דברי אמת , כ"ש שהפותרים לא יתנבאו משוהם בעת שיפתרו החלומות , כנביאים בעת נבואותיה' , ואו היה הפתרון כפי הנבוא' האמת' של הפותר , לא היה חז"ל מפליגין מאחריה' , מי שיחלום כן , מורה על כך כי הנה ידיעתו תהיה בנבואה , לא זולת · ואם אמרנו שהפתרון הוא כפי הרצון ומזל הפותר , לומר מה שירצ' לפי שירצ' , כבר הדיא · שיגיאתו לפמ' הוא במקרה , וע"ב הבודות' יקשה מאד היאך היו מתקיימי' הפתרוני' ההם כלם , כי הנה מה שבמקרה לא יתמיד , וידוע שיוסף ודניאל , וכן אותם שבאו אחריהם בפתרוניהם , לא נפל מכל דבריהם ארצה , הוא המורה שאין זה במקרה ובהזדמן ·

השאלה הד' בפתרונים שפתר יוסף , בשרם שאליהם נבון לפכ' ונבון , וכי רוח אלהין קדישין ביה , והיא כי הנה ירא'

שכל שכלי' , וריק שצריקים היה פותר אותם חלומות , כמו שפתר אותם יוסף , וביאור זה , כי הנה שר המשקים ושר האופים ידע מסך מאסרם , על מה היה , ורעה שהם חלמו חלומות מתייחסים לעניניהם , אם שר המשקי' בענין היין , שהיה נותן לפרעה , ושר האופים מהמאכל שיאכל פרעה , ויאמר ראה שבר המשקים חלם , ויתן את הכוס על כף פרעה , שעד שישוב למשמרתו , ונתת כוס פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו , והיה א"כ הפתרון הוא עצמו החלום , ומה הסבה אחרת זה ; ואמנם שר האופים שלא ראה שהיה לוקח פרעה מאכלו מסליו , אבל בהפך שהיה רואה שהיה אוכל אותם העוף מהסל מעל ראשו , פתר לו שיהי' תלוי , ויאכל עוף השמים בשרו , כי כן יקרה לתלוים , לא לנקברים תחת הארץ · הרי לך שהחלומות האלה לא היה בהם לא השער' ולא פתרון , כי הם היו מבוארי' בעצמ' · ואמנ' ענין שלש' ימים שהגביל , כבר הורה על המהירות , בחלום שר המשקים , אמרו ובגפן כפורחת עלתה נצה הבשילו אשכלותיה , שנעשה כל זה בפתע , ולכן ספר שלשת השריגי' שלשת ימים הם · ואמנם התקיים , שיהיו כן בשר האופי' שלשת הסלים מורים עליו , וקרוב הוא , שהיה יודע יוסף שבשלשת ימים יעשה פרעה משתה , יום הולדת אותו , שהיה זה דבר מפורסם , ושבהכרח או ידין אותם , אם לטוב ואם לרע · ומה א"כ הסבה שבאה בפתרון החלומות האלה , שהוצרך לומר הלא לאלהים פתרונים ; ואמנם חלום פרעה מבואר מעצמו שלא היה צריך אל פתרון · לפי שידוע שהפרו' היפות והבריאות , מורה על שנים שבע הרבה בארץ , ויאכלו ויתעדנו בו והוא השבע · והרעות , מורות בהפך על הרעב · וכן השבלים הטובות , מורות על רבוי המים בארץ , ועדן הפרות ודשנותם והוא השבע · והרעות מורות בהפך על הרעב · ומפני שלתבואה יצטרך המים והקציר , היה הכל חלום א' מהפרות לחרישה , ומהשבלים לקצירה · ומפני שהיה מספר הפרות והשבלי' שבעה שבעה מורה בהכרח שיהיו שני שבע שבעה , ושני הרעב שבעה גם כן , ומה החכמה ורוח הקודש שנמצא בפתרון זה , והנה כל עובד אדמה יפתור אותו כן · ומי לא ידע בכל אלה שהפרות הטובות והשבלים הטובות מורים על השבע , והרעות מורים על הרעב · ואיך נואלו שרי צוען חכמי יועצי פרעה , מהבין הדבר הפשוט , ומה ראה פרעה מפני הפתרון המבואר הזה בעצמו , לעשות ליוסף יקר וגדולה , ולקרוא נבון וחכם וכי רוח אלהין קדישין ביה ;

השאלה הה' בדברי שר המשקים לפרעה , אם באמרו את חטאי אני מזכיר היום , והוא לא נאסר כי אם

על חטא אחד , לא על רבים , ואם ויתן אותי במשמר אותי ואת שר האופים שזכר אלא אותי שתי פעמים ; ואם באמרו ונחלמה חלום בלילה אחד אני והוא , והם היו ב' חלומות לא חלום אחד ; ואם באמרו איש כפתרון חלומו חלמנו · וכן איש כחלומו פתר · ואם אמר זה להגיד שצדק בפתרונו , הרי כתוב אחר זה , ויהי כאשר פתר לנו כן היה , ומה ענין אמרו אם כן איש כפתרון חלומו , איש כחלומו , פתר ;

השאלה הו' אם היה חלום פרעה אחד כאשר אמר ליוסף , וידוע נחלק לשני חלקים הפרות והשבלים , עם יקיצה

בנתיים , כמו שאמרה תורה ויישן ויחלום ; וכן הקפיד הוא ענינו על זה בספור חלומו כמו שאמר ואראה רע כאשר בתחלה ואיקץ ·

השאלה הז' למה התחיל יוסף לומר חלום פרעה אחד הוא , את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה , והיה ראוי שיתחיל

בספר החלום , הנה שבע שנים באות וגומר , וקמו וגומר , ואחר כן יאמר חלום פרעה אחד הוא , ועל השנות החלום וגומר ; ומה ענין את אשר האלהים עושה וגומר , כי זהו ענין כל החלומות הצודקים , שהגבול יודיע לאדם לתכלית השגחתו ושמירתו , בדברים שיהיו , ולמה בכל זה באמר את אשר האלהים עושה הגיד , את אשר האלהים עושה הראה , ושניהם כח אחד ;

השאלה הח' בעצת יוסף , ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם

שסיתכה כי שלא כשנה הראות בדרש אלא שאלו, וכמו שכתב הרא״בן כלוימן לאלך כת נכון, ודעתו הוא שהיה זה מכלל הפתרון אבל זה לא יתכן, שאם כן היה אומר זה בתוך דברי הפתרון כשהוא אומר ונשכח כל השבע, בידוע שכבר השלים הפתרון, ובנתינו טעם על הכפלת החלום; ועוד שאם היה זה מכלל הפתרון לא היה אומר בלשון בקשה, אז עצה, אלא בלשון ספור כמו׳ שהפתרון; ועוד שאם היה מכלל הפתרון, איך אמר וייטב הדבר בעיני פרעה׳ והנה לא יאמר זה אלא על העצה, ולא על הפתרון;

השאלה הט׳ בדברי העצה, שאמר ירא פרעה איש נבון וחכם וגו׳ יעשה פרעה ויפקד פקידים, כי כשאמר הוא שופר כפשו, לפי שאם יעשה כל זה פרעה בעצמו, מה יפקד פקידים, ואם היה עושה ידו, מה צורך אל היות הנבון וחכם, ואם שיהיה הנבון וחכם עושה כל זה, יהיו שיעשה פרעה; ועוד כי איך אמר ואמם היה לו לומר קיבצו שמור אל הפקידים מכר, ויותר קשה מזה כלו, שלא נזכר בכל זה ספור שהפקיד פקידים לא פרעה ולא יוסף;

השאלה הי׳ מה ראה פרעה שאמר לעבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו. ושאמר לו אין נבון וחכם כמוך, שפתאום אדון לכל ביתו ומושל בכל ארץ מצרים, טרם ידע אם נצדקו דבריו אמת הדבר לפותר כאשר פתר אם לא, כי הנה שר המשקים לא עשה דבר, כאשר פתר לו פלונו לטובה, ואולי לא יהיה הדבר כמו שפת׳ אחינו לפרעה׳ ולמ״א״כ גדלו קוד׳ היכה ברב׳ וכתן לו אמם ומתני האורן;

השאלה הי״א בדברי פרעה, הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו, והיא כי מה טעם ומה צורך שיהיה רוח אלהים בו וה׳ לא היו צריכים אלא לאיש נבון וחכם; ועוד כי הנה שהאלהים הודיע אותו את כל זאת היה ראיה שיש בו רוח אלהים, אבל לא שהוא נבון וחכם, כיון שלא ידע זה מעצמו בדרך חכמה ותבונה, אלא בדרך נבואה, ומה ענין אמרו אחר כך אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת אין נבון וחכם כמוך, ואם היה יודע זה בדרך חכמה, היה לו לומר אחרי מידעת את כל זה, אין נבון וחכם כמוך, לא אחרי הודיע אלהים;

השאלה הי״ב בדברים שדבר פרעה אל יוסף, והם שאמת ממנו לו כזה שלש׳ מאמרי׳, האחד ויאמר פרע׳ אל יוסף אחרי הודיע אלהים. והב׳ ויאמר פרעה אל יוסף ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרי׳. והשלישית ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה ובלעדיך וגו׳, ויקשה למה באו כזה שלש אמירות, ולא כאשר באמירה אחת; ומה ענין ראה נתתי אותך, האם היה זה דבר בעולם שיכסרך אל ספקון, שבעבורו אמר לו ראה;

השאלה הי״ג במה שאמר ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים כי אחר ככה׳ כזה השאמר׳ שלא הוא כדברי המתרג׳ שהכנסו דורי ארעא, וזה בלתי נכון לפי שהיה ראוי שיאמר תחלה שכלו שני השבע, ואחר זה יאמר שקבנו אנשי האר׳ לקמצים, כי בלתי הגון שיזכור קבוץ התבואה קוד׳ שיהיו מכילות, ועוד כי איך אמר אחר זה ויקבוץ את כל אוכל שבע שנים, והלא כבר קובץ, והיה לו לומר ויקבוץ את כל האוכל הזה;

השאלה הי״ד באומרו ליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב, כי למה יחס תולדות בני יוסף לקודם בא שנת הרעב, ותרך הדרש ידוע. אבל לבאר הדבר על פשוטו באתו, גם שהי׳ ראוי שיכת׳ הפסוק הזה למעלה סמוך לאמרו ויתן לו את אסנ׳ בת פוטיפר׳ לא אחרי שנבר שכבר יוסף את בר שני השבע, ושם אותו בערים; ואחר שבאר ענין החלומות והפתרונים בכלל ובפרט כאשר ישים האלהים נפי. ואפרש הפסוקים באופן יותרו הספקות האלו כלם.

ואומר שהחלומות אין ראוי שנאמין שהם ממין אחד ומפועל אחד, אבל כאשר שהם ממין, או מסוג נבדלים ומסלפים כענינם כי הנה יש מין מהחלומות, שהם כלם דמיוניים ומפועל הכח המדמה שהוא מצעתו מרכיב הרכבות וחדושי דמויים, ובמין הזה, אין בו שום יסוד כלל, ואלה הם החלומו׳ הבאי׳ מהמאכל והשיכות, ומרקי הענה ואותי הגולחיים ובריאותם, או שליים כמו מחכרתם, הם כלם חלומו׳ שאין בהם אחד בחלומות שאומר׳ הב״ח כבת ויבת כועמ׳ במין מהחלומו׳, ואמר שלמה כי בא החלו׳ ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברי׳ כי ברוב חלומו׳ והבלים. וכן ישעיה אמר כי כאש׳ יחלו׳ הרעב׳, וירמי׳ א׳ תשמעו אל חלומות יב׳ כי כל׳ ודומיה׳ קהלת ה״ב
על החלומות הדמיוניים שאין בהם ממש כלל ידברו׳, ולכן אמר זכריה כי התרפים דברו און, והחלומות השוא ידברו, ונתכוון כי לא אמר והחלומו׳ שוא ידברו, כנזור על החלומות בכלל שהם שקר וכזב, אלא מחלומות השוא, והם הדמיוניים, כמו מדברי׳ ומספרים אותם, ובאמרו והלומו׳ שוא, מבדיל׳ מחלומות הצדק, ועל חלומות הדמיוני׳ הרקים ההם אמרו ז״ל ״אין דברי חלומו׳ לא מעלין ולא מורידין ודאי שיאמרו. גם כן שהמלכים אמר הכתו׳, עם היות בזה שאמר כוונה אמרת כאמת, את כאשר אמר זה. ויש מין אחר שנים מהחלומות שהם צודקים ומפועל בהם הם הגרמים השמימיים, כי בהיות הנפש נחה עבור עסקי החושים, בהשתלק המנה שהוא המשכ׳ בשה שמכיאו החושים אליה, תוכנה לקבל רשם השמימיים העליונים, וישגבו בנפש שהשמות בענינים השמיים מטורות הדברים, כ״ש זה שנתיהם למושקת הנפש ושומרות משכנת, ובפי שפנבת אותם הגוף׳ ההם נגדם הוא האדם באותו דברו׳, בהשבעת כורם והדאם את לפרעה אמרת תקבל אותה בתשלק הענך ענין בתיכן׳. אבל זה שתהיה באמת ממני פראות בראשית רבה פ״ס

ינוע באמרת נפוס, והחלומות אשר בא״ם, שהם מפועל הגרמי׳ השמימיים והודעתם, אותם שהדברי׳ שקרי זה, כי אם שהדברי׳ הם ידין לגו כפי מה שמודיע מהגרמי׳ השמימיים, על האדם כפי מכנם בעת מולדתו, גם על מה ובה כפי מולם. והחלומות כאלה ומנה הבוק נגם, כפי מה שהגור שאמר׳, סוגיהם. אליהו החלומות נודקים, נזכרו בתורה ובדברי הנביאי׳ ובספר נדעון על מה ששמע מהחלום, שהיה מספר האיש לרעהו בתחנה ואוניו אם היה מזה המין החלום הזה. ובפרעה שאול בזה שלא ענהו השם בחלומות, וגם אמר שבלום אמר אינו כי בחזות ידבר א׳ בחלום חזיון לילה וגו׳, ״כי הנה הנרמים השמימיים לשמירת האדם והכנתו, ישפיעו שהודעות אלה בחלומות. ואחשוב שעל זה המין אז״ל שהחלום אחד מששים לנבואה. ושהיה כתלת הנבואה שלום, לפי שהודעתם הינבעת מהגרמים השמימיים בחלום, יש לה ערך מעט עם הנבואה, כלו היא נפילה נפישי׳, ולהיות סודעה כלתי נשלמת בערך הנבואה האלהית, קראוה נובלת הנבואה ויש הנה מין שלישי מהחלומו׳, והם המגיעים לאדם משפע ההשגחה האלהית, ע״י שכל כבדל יהיה השכל הפועל אם מציאתו, כאשר אמרו הפלוסופים, או שכל אחר, ולכן יודעו במין הזה מן החלומות והדברים העקריים והקדם גמור, והדברים הפרטיים, ובהגבלת זמן, לפי שהידיעה האלהית מקפת כפרטים, והשגחתם מהיה כפי ידיעתה, והדברים שהם מקריים אליהם כפי ענמס, הן לטוב הן לרע, הם נמשכים מהשגחתו יתברך, כי כפרטם שיקבלום, הם דברים מקריים, מפני שלא אליהם בלי כחנה, אבל נערך הפועל אותם. הם דברים מוגבלים ע״י השכר לעבדיו, או עונש לעוברי רצונו, ומזה המין מהחלומות הצודקים, אמרה התורה ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה, וכן ללבן על השגחתו יתברך על אברהם ושרה, ועל יעקב השפיע אל אבימלך ועל לבן בחלומותיהם מה שהשפיע. ואחשוב שהחלום ששמע גדעון, מזה המין היה, שהשפיע השם יתברך על האיש מה שיחלום כן, וגם על שפותר שיפתר לו כך, כדי להחזיר את גדעון בהצלחת מלחמתו. וגם מה שאמר שאול שלא ענהו השם בחלומות לא באורים ולא בנביאים, שיה מזה המין, שכלם היו השפעות נבואיות שהיו ברכות עבירות אמרו בפרק הרואה רבה דפי, כתיב בחלום אדבר בו, ״וכתיב וחלומות השוא ידברו, לא קשיא כאן על ידי מלאך, כאן על ידי שד. רוצה לומר שזה שכתוב בחלום אדבר בו, שוא החלום המושפע שהוא ע״י מלאך, והחלומות השוא, הם מפועל הכח המדמה בהרכבותיו ובאיו, והוא אמר בינה רבה נמס עד. ולא תחשוב שהחלומות הצודקים האלה, אם המושפעי׳ מהגרמים השמימיים, ואם המושפעים מההשגחה האלהית, יהיו כלם קם ונקי, שלא יתערב בהם דבר מאותרי הדמיון, כי עם״ה הכח המדמה תמיד משפע ההשפעה עליו, אין החלם שיתערבו בו דברים דמיוניים, שלכם מכלל השפע. ״כבר זכרו ז״ל במקום הנזכר אמרו, לא שלא סנה מתקיים כולה, אלא שלא ביאה מתקיי׳ כוליה אמר ר׳ שמעון בן יוחאי כשם שאי אפשר לבר בלא תבן, כך אי אפשר לחלום בלי דברים בטלים, אמר ר׳ ברכיה חלום, אע״פ שמקצתו מתקיים, כלו אינו מתקיים. הנה התבאר מזה שאין החלומות כלם ממין אחד, ולא מפועל א׳, אבל שיש מהם חלומות השוא, מקורה מפלוסוף חלומות דמיוניים, שהפועל בהם הוא הכח המדמ׳ לבבד, ולא יפול בהם פתם כלל ממון. ושיש מהחלומות הצודקים מין אחד שהפועל בהם הם הגרמים השמימיים, לפי שהיתרת ההתחוות אשר תגיע באיש אחד טוב או רע, כפי מה מולדתו, הוא אשר תשפיע בחלום הודעה מדרכת ומיוסדת לפעמים מקרים בגרם השמימי׳ ההוא, והפועל הזה, לא יודיע דברים מקריים, כי אם השמודדים ומוגבלים ומוצאת המערכה. ושיש גם כן מין שלישי מהחלומות, שהפועל והמודיע בהם, הוא ההשגחה האלהית, כי בהיותו יתברך יודע דרכי בני אדם בפרטותם, ומשגיח בהם לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, יהיה מהשגחתו להודיע מה שיעשה. אם לעבדיו הנביאים בנבואה. ואם לשאר העם בחלומות נודקים, ובמין הזה מהחלומות, יודעו הדברים הפרטיים והדברים המקריים, מקרה גמור בהגבלת זמנית, כיומים ובמנים, כפי ידיעתו המקפת על כל זאת, והיא תכלית ההודעה הזאת, והשגחתיו לישר בני אדם למקבלו יראת אלהים, ויכירו וידעו מה הם הדברים שהוגבלו מאתו יתברך, על נד השכר, או העונש, ועל המין הזה, אמר באמת שופו, כי בחזות ידבר א׳ וגו׳ בחלום בחזיון לילה, אז יגלה אזן אנשים וגו׳ להסיר אדם מעשה וגו׳, יחשך נפשו מני שחת וגו׳, והנה במינים מהחלומות הצודקים אחד מפאת המערכה השמימית, או ההשגחה האלהית, בכתרים ובפתאום יותר הנמשכים, לפי שהדמיון בבעורים ובפתאים בלתי יסודי, ולכן יקבל השפע שהוא קבלי ערבות והרכבת מזרות, אשר יעשם הכח המדמה כאנשים המשכילים, לטרדתם כל היום בדברים שיתעסקו בהם. ואם יקשה במיכין ליהם השפע האניע בחלומות הצודקים, לגרמים השמימי׳, מצבי פרטיותם, אמר מעתה שהחלומות הם מבני מינים נגלה מין חלומות הבא הדמיוניים, שהפועל בהם הוא הכח המדמה לבד. ומין החלומות הצודקים שהפועל בהם הוא ההשגחה האלהית, והוא דעת הרמב״ם במ״נ מחום ומזום שהחלומות הצודקים, הם משכל. והנבואים הם יתנו בכח המדמה והרכבות, ולכן כתיבתו חלומי יוסף וחלומות פרעה, ונבוכד׳ נאצר ית׳ באומרו אשר האלהים עושה הראה את פרעה. וכן דניאל אמר אלהין נבוכד נצר לשוה ית׳, ובמ״ש כרם ואתאני שבא בחזיוה גלי רזין, והודע למלכא

[illegible]

ואמנם הפתרונים

[illegible]

בחות לא כפי הכונה האמתית / והותר גם מה שנשאלתי בזה בשאלה הד׳:

ויהי מקץ — וגו׳ עד ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי. ספר הכתוב שמקץ יוסף שנתים ימים / שהם שתי שנים אחרי שיצא שר המשקים מבית הסוהר / ולא זכר את יוסף וישכחהו / קרה מקרה שפרעה / והוא שם התואר לכל מלכי מצרים / שכן נקראים כן / חלם פרעה / שראה לו שהיה עומד על היאור / כי כבוד ארץ מצרים תמיד מן היאור / ושמנו וכח השבע או הרעב בעבור עלות נילוס להשקות את הארץ / או בהעדר עלייתו / לכן ראה בחלומו הפרות עולות מן היאור / והנה ראה אותם יפות מראה ובריאות בשר / כי יפוי המראה / ומראה הגוף שהוא הנושא במוחש ראשונה לפנים בריאות / הורה על הבריאות ושבע שבע / והפכו / ולכן סמך ליפות מראה / ובריאות בשר / ורעה את מרעיתה באחו / שהוא שם הפשט כנודע סמך לטוב / כמ״ש היגאה גמא בלא בצה / ישגה אחו בלי מים. וראה ג״כ שבע פרות אחרות עולות אחריהן ומגלו / השבע מן היאור שהם לשבע היאור להורות בלתי עלה להשקות את הארץ / שזה כנגד הרעבונות רעות מראה / ודקות בשר / שזה מורה על העדר טלות ודקות הבשר / ותעמודנה אצל הפרות הראשונות על שפת היאור לסבת שיבא הרעב אחרי השובע שלפי הפסק בכל זה נשבר היאור / ושהפרות הרעות תאכלנה את הפרות הטובות / ושתבואנה ברעב וכ״כ שאותו הרעב עד שכנ׳ שתבואנה הקיץ ששכחתי אכל אחר ויקץ פרעה / ויחלום שנית כי כבר השקיים קרא חלום שני. וראה שבע שבלים עולות בקנה אחד / בריאות וטובות / ר״ל שהיו רבויים כל אות השבעה בריאותם וטובתם / בלי הפסק / וכן שבע שבלים דקות ושדופות קדים / רוח קדים שנקרא כן / שפני שלא מזרח / ושמיר השבולים / כי צומחות אחריהן / ותבלענה אותם השבלים הדקות / את שבע השבלים הבריאות והמלאות שראה ראשונה / ולא ייקץ פרעה / אלא ראה שהוא חלום עוד. שהוא חלום ואמר והנה חלום / להגיד שהיה החלום כ״כ מסודר / שהיה נראה לו בחלומו / כאלו היה הדבר בהקיץ / אבל כאשר הקיץ פרעה / אז הכיר והבין בעצמו שהיה חלום מה שראה. והנה אמר ויהי בבקר ותפעם רוחו / לא להגיד שנשב בחלומו כל הלילה עד הבקר / אולי שחלם חלומו כאשר נשבה / וכאשר לא חלם עוד בבקר / או ותפעם רוחו כי הנה הם פעמות פרוח / שהו קרוב מהיה סמוך לקיצתו / אבל בו׳ ויהי בבקר אבל / שהוא סמוך לויקץ פרעה / ר״ל ויקץ פרעה והנה חלום / ויהי בבקר ותפעם רוחו / כי נתבלבל מהחלום / אחר / והם פגרו ח״כ בחלום ב׳ פגמים פרים על אחותי שא׳ פתרו בבלא. ושנ׳ שהיה בבקר אחרי מבת החרים בעלים שהשתוממה על סמות / שאם החלום יותר רודף עכ״ם בהלבוש בשם השינה. וכן אמרו בפרק הרואה / שלשה חלומות מתקיימים / חלום של שחרית וכו׳ וב׳ שם פעלות חלום / ותפעם רוחו כאלו פרנים בתוכו / שפשע בנפשו מלא בחלום / ולכן שלח פרעה ויקרא את כל חרטומי מצרים / והם היולעו׳ בדברים העתידים / ואת כל חכמיה ר״ל היודעים בהשגבינות השמים / ובפתרון חלומות / ויספר פרעה בעצמו להם את חלומו / ואין פותר אותם לפרעה / והפסוק הזה מורה / שלא היו פותרים אותם לפניו כלל. אבל פו״ל דרשו שלא היו דעתו מתיישב על פתרונם. והדבר הזה קשה / כי לשם לא תתיישב על לבו פתרונם שתיושב בלבו פתרון יוסף / ופרעה לא היה יודע אמתת הפתרון / שכמה ידע אותם / אלא היו פותרים אותו כרצוני / ושפתרון יוסף היה אמתי. אבל זה / מקום באורו כוה אחר זה כאשר הכתוב כזה וגו׳ / ואמנם פרעה סבבת פעם קורא החלומות בלה כלשון רבים / כמ״ש ויחלום פעם שאומר ואין פותר אותם לפרעה / ופעם קורא שניהם חלום אחד / כמ״ש וייקץ פרעה והנה חלום / ויספר פרעה להם את חלומו / ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי. בחלומי. הנני עומד וגו׳ וארא בחלומי וגו׳ ולכן אמרו שפרעה פרש׳ בעצמו שהם כולם חלום אחד / ולכן היה מספר אותו תמיד בלשון יחיד / אבל החרטומים שבו׳ היו שני חלומות / כמו שחלם אותו בשני פעמים / ובשתי מקומות ויקיצה בנתיים / ושהוא היה סובר בעצמותו שהם אחד / וכאשר ראה שר המשקים / שהיה קרוב למלך / מה שקרה לו ולשר האופים עדות בפתרון חלומותיהם / ראה להזכיר את יוסף לפרע׳ כדי שישלח בעדו לפתור את חלומו. ולכן אמר לו את חטאי אני מזכיר היום / אמר לבד כלשון רבים / לפי שהיו שנים / בפשע בפשעי / שבעברו קצף המלך עליו ושם אותו במשמר / ולפיכך / חטאי כנגד יוסף / בעבור שזכרו וישכחהו. ושפני שהיה רוצה לשבח את יוסף בפתרון החלומות שחלם לו ולשר האופים / ספר ברבריו המשקים שהיה אשר מיפה על זה / ואמר הם ערבות לאדוני המלך / שבעבור שהוא פתר את חלומו לטובה / וחלום שר האופים לרעה בה שכולם שבני שידע שלא היה כי ענין אשר פשה / ושר האופים שהיה ראוי לשבח / אין הדבר כן / כי פרעה קצף על עבדיו / כלומר קצף על שניהם בויוד / ולא ידע בעבור מה שהלכו בנקי וזה בפשע. גם אין ראוי שתשבח שהלוק מקומות ובשבר שהיינו בבית אחד בבית שהוא לפתור חלומי לטובה / ולשר האופים לרעה כלא עוד שהיינו אני ובכרו אחד לשלם ולשר האופים בתוך הבני׳ אין הדבר כן / כי שנינו ישבנו היינו במקום אשר במשמר / וזה אמרו ויתן אותי במשמר בית שר הטבחים / ר״ל שהשר נתן שניהם בשמת המלך / אותי ואת שר האופים / כלומר שנינו / ובמקום אחד / ונחלם אחד לשנינו בשתיים. גם אין ראוי שתשבח פתרון שבעבור דברי הפתרון שהיו משונים בלתי שוה חלום שלנו כמות שלבנו את שמר וראה כן נכון / ומי

עלום בזמנה כנדק / והיה כן / עד שהוא ואמרו לפותרים אחר הבכנה׳ שחלום שיראה בכך ויום שבשם / יהיה כן לבכך ויום יהיה כן. כי בהם חכמנו חלמנו בלילה אחד אני והוא / ר״ל שאינו חכמנו חלמנו חלום שהיה נראה בשניהם לפי הם דומים וקרובים / שהיו חלום אחד / ועם כל זה פנים משונים ולהבדיל בזה / זה לשלום / וזה למ׳ / גם אין ראוי שתאמר שהכיון לאותם הפתרונים כם בשני עת ומשוללות / שהלך לשאול ולדע׳ מן שביעותו / לא פתר לנו / אין הדבר כן / כי הוא היה שם אתנו / אתנו ונגד מגד / והוא נער אינו יודע בהשערות / גם הוא עברי שעבר הנהר / ואינו יודע מנהגי ארץ הזאת / גם הוא עבד לשר הטבחים / ואין ידע שעבל עניני השרים / אשר בשער המלך / ונס׳ וב׳ ונספר לו / לא לתכלית שפתרון כי לא משכנוהו לכך / אלא שבעבור שלא היה אתנו אדם אחר / ספרנו לו כמו שיספר האדם לחבירו מעניניו / בשלא יהיה לו איש אחר לדבר עמהם / כם פתר לנו את חלומותינו / לא כדרך משל ונמשל כמנהג הפותרים / אבל איש כחלומו פתר / שהיה הפתרון כמשמעו החלום / כי אני שראיתי חלום שהיו את הכוס על כף פרעה / שהוא פתר כן / ונתת את הכוס על כף פרעה / וכן לשר האופים / שחלם והעוף אוכל אותם מהסל מעל ראשי / פתר לו שהדברים כפשוטם / ואכל העוף את בשרך מעליך / והוא איש כחלומו פתר / שהיה שלא בדול כפי שבע החלומות / ובקיוו לחדשים בהם. ובכר שהכל שהיו דברים שבכל שעשה פעמותים / ולא פי׳ כן כי כאשר פתר לנו כן היה. ויוסף הכוכר / אותי השיב על כני בפתרונו / שאמר שאשוב על כנו ואותו שר האופים תלה בפתרונו אשר פתר לנו / שהיה תלוי על עץ. ויאמר שר המשקים לא שבחו לפרעה בהגבלת שלשת הימים שאמר יוסף בפתרונו / בראש שלשה אולי יאמר המלך אין זה מן הפלא. כי אולי היה יודע שבשלשת הימים השבוע האלה יום הולדתו / ולא היה מקויים פתרון שלכתיבתם. ולכן לא זכר לו לזכר זה שר המשקים. והנה פרעה הפסל שספר שר המשקים הזה שוהה לשנה / להביא את יוסף לגדולה / ולכן שלח מיד לקרוא את יוסף ויריצוהו מן הבור שהוא אסור שם / ויגלח מפני כבוד המלכות / ויחלף שמלותיו אלו שהגבהו לו שר המשקים / או שנתנו לו מבית המלך / ומורה עם זה שהתרתי בזה השאלה הששית:

ועתה ראה שהפעלות האלהים / שכל אלה בוחנם גדולות עד אין חקר / שוהה ברעות והטוב / כמו שאמר אני אמית ואחיה וגו׳ / כי הנה תמצא שנסדר וישב ומקץ / ספר הכתוב עשרה דברים שהכאיבו על יוסף / ובסדר הזה ספר עשרה דברים שבאו לו מהם׳הגבה׳ כנגדם. הראשון / שהם כתוב שיוסף היה שבוי ונמצא מחאו / וכאן כתוב שהיה אוכל מן המרים פרעה ובכל מצרים. הב׳ שם כתוב ששנאוהו על עניני החלומות / וכאן כתוב שאהבוהו על עניני החלומות. הג׳ שם כתוב ויפשיטו את יוסף את כתנתו את כתונת הפסים אשר עליו / וכאן וילבש אותו בגדי שש / ושם רביד הזהב על צוארו. הד׳ שם כתוב שהשליכוהו לבור הרים / וכאן וישלח פרעה ויריצוהו מן הבור / ויגלח ויחלף שמלותיו. הה׳ שם כתוב שיוסף היה נמכר / וכאן כתיב שהיה מוכר / שנ׳ וכל העם באו מצרים לשבור אל יוסף. הו׳ שם כתיב שהלך יוסף אל אחיו / ובטרם יקרב אליהם התנכלו אותו להמיתו / וכאן כתיב שהלכו אלה אחיו / ובטרם יקרבו אליו ויתנכר אליהם. הז׳ שם כתיב שנתפרד מאחיו / וכאן כתיב שנתקבצו לפניו עמו. הח׳ שם כתיב ויוסף הורד מצרימה ביד הישמעאלים / וכאן נתנו אותו על כל ארץ מצרים. הט׳ שם כתיב שנאלתו אשת אדוניו שכבה עמי ולא רצה / וכאן שנשא את אסנת בת פוטיפרע לאשה. הי׳ שם כתיב שלא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו. וכאן זוכרו ושבחו אל פרעה הנה אם כן עשרת הדברים האלה שנזכרו בסדר הזה / הם תכליות לגזרות יוסף ותלאותיו / והוא המשיב / שמשיב עליון כלא הרעות והטוב / ספרה שהוא שקרה ליוסף / היה הכנה וההצעה לכל הטוב / והעולה שקנה במצרים:

ויאמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי וגו׳ עד ונעם ירא פרעה. אמר פרעה אל יוסף חלום חלמתי / לפי שהיה דעתו תמיד שכל מה שראה היה חלום אחד / ואמר ופותר אין אותו / לא לדעתו / ואם נבשלם / שלא במכוון לפתור כלל. ואמר ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתור אותו / שהיינו אולי שתשמע חלום לפתור אותו כפשוטו / בבלי עמות כנמשל והמשל / שזהו היה הדבר שהבין׳ שספר שמהו שר המשקים / ולכן לא אמר תשמע לפתור חלום / אלא תשמע חלום לפתור אותו / כלומר / לפתור אותו כמות שהוא על פשוטו. ויוסף השיב בלעדי אלהים יענה את שלום פרעה / ר״ל שאין ראוי שיקרא הוא הפותר כי אם הש״י / וכמ״ש לפריסים הלא לאלהים פתרונים / ועשה כל זה שבעבור שהוא כמשה על ידי פועלים רבים / ואמנם שיעשה מבלי קנינה / כמו בקנות השיח / שזה כלי / לא פועל / כי הפועל שהוא אחד יר׳ שכונ / ראוי שיהיה ייחסו אל המסובב / ישם הכרתי / ואם לא יהיה כן / לא יהיה שבח כאמתו / וזהו שאמר בלעדי / ר״ל הש״י שבלעדי / יוכל לענות את שלום פרעה / ולכן הוא השומע החלום לפתור אותו / לא אני / כי אני נחש כלי / וזה ענין שכלי / שאמר שיפעל בפועל כלתו / וא״א שיוחס הפועל אל הכלי אלא לנוגע שכלי שלא יאמר המגרה גרם את האדם. כי אם שיאמר המגרה גרנו / והנאמר שבכאן היתה אור הפתרון על השכל כו / והמחים הנעלים לשמות שהאורות במנעם עם שבחון הבקרים / וזה טעם ויען יוסף / כי היה זה תשובה שהשיב על מה שאמר לו תשמע חלום לפתור אותו. והנה שבר

פרעה חלומו ליוסף, ושינה דברים מועטים, לא נמשכו ממנו דלות, כמו שינה יהודה לתמר, ואם מה שהוסיף לבאר נתבאר לקרבנה ולא נודע כי באו אל קרבנה, שהוא מן קרבו, וכבר שכתוב במקום ה', ושאין נאמ' אם כי נורך המבין. והנה יוסף ששמע החלום, הבין ברוח הקדש אשר בו הדברים אשר בהם נשתנו הפרטיים, שהם שלשה ההקדמות שזכרתי למעלה, והודיע לפרע' שהענין כלם הוא כהפך מה שחשבו, כי הם חשבו שהיו שני חלומות, א' מהפרות וא' מהשבלים, ויוסף אמר שאין הדבר כן אלא שחלום פרעה א' הוא מהפרות והשבלים ביחד שהיו הפרות סימן לחרישה והשבלים סימן לקצירה, כמו שכתב הרמב"ן. ואמנם היקיצה שהיתה בנתיים סימן שנכפל החלום פעמים רמז שהוא בשפע שנשפע עליו, ושאלתה רעדה פקיון, ומביאות זה יסוד שנות החרטומים, ושפרעה שם מקפיד כמבין פרע' אחד הוא. והקדמה הב' שקבלו החרטומים, היא שהיו הפרות והשבלים משל לדברי' אחרי', וכי היו ממקומו הדמיון והמשל בחלום, וגם זאת הודיע יוסף שבעת נידם, שלא ראה פרעה בחלומות דמיונים ולא מקויים, אלא הדברים שהשביע הק"בה בחלומו, והוא מה שראה מבלי משל ומדמות, זה אמר את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה, ר"ל הגיד לו הדבר כפשוטו, כאשר הוא עומד אותו משבע ופרעה אשר יזכור, לא משלו. והקדמה הג' שקבלו החרטומים, הוא שהיה חלום פרעה מיוחד ומתייחס לעצמו בפרט, ושהיה לו מן קרית או תכף, ויוסף הודיעו שאין הדבר כן, כי הוא מורה על שנות הרעב והשבע הכולל את כל ארץ מצרים ושאר ארצות, ושאינו דבר מיוחד לפרעה, וגם שהוא דבר לשנים רבות, וז' שני' שבע שני' השבע ושבע שני' הרעב, וזה אמר שבע פרות הטובו' שבע שנים הנה, ושבע השבלים הטובות שבע שנים הנה, וביאר שאין שני השבע שבעה ושבעה, כי החלום אחד הוא, עוררו אם כן הפרות הטובות והשבלים הטובות, על שבע שנים שהשבע בלבד. וכן שבע הפרות ושבע השבלים הרקות, הורים על שבע שני רעב. ואמנם אמרו אמר זה, הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה את אשר האלהים עושה הראה את פרעה, שלא היה חלומו מגיע מיוחד ומתייחס לעצמו בפרט, מכח התבודדותו, כחלומות של כבוד כנר, שמפני שטושה מחשבתו בזה שיהיה לורעו המלכות והממשלה, אשר הוא קנה בימיו, רעיוניו על משכבו סליקו וראה כלם, ולא היה כן חלום פרעה, אבל מבלי התבודדותו, ולא מושכות ממשכתו, הגיד אליו האלהים מה שרצה לעשות במולאו, שהיה זה א"כ ענין כולל למלכיות ולארצות, ולא פרטי לך. והנה רנה הק"בה לפראותו ולבא ירו לך להיותך מלך, תוכל לתקן מרע שנראה בו, שזהו הוא הדבר אשר דברתי אל פרעה אשר האלהים עושה הראה את פרעה, וביאר שהוא אשר ראה אותו, והוא שבע שנים באות שבע גדול בכל ארץ מצרים ונאמר כי כבר הודיע לו הרעב שעתיד לבא, כדי שיתקנהו, והראה לו שני השבע להודיעו שבזה יתקן הרעב, וכבר זכרתי שיוסף באר לפרעה שהשבע יהיה בלבד בארץ מצרים, לא בשאר הארצות, ובעבור שמצב בגנים היה שבע מפני נילוס שהוא עולה ומשקה את הארץ, הודיעו שבשבע יהיו שני פרטיו' לא כלבד בבקיעות השמוכים לנילום, שהוא עולה ומשקה אותם, ויקומו שבע שני רעב אחריהם, להגיד שיקומו שבע שנים אחרים רנופים אחריהם מבלי הפסק, שבכלם יהיה רעב בכל הארצות, ולכן לא אמר כרע' בארץ מצרים, כמו שאמר בשבע, לפי שבשבע יהיה פרטי שם, אבל הרעב יהיה כולל כל הארצות. וכבר פשר הרמב"ן שראה יוסף מה שספורי החלום אכלו הטובות לא אמר שעשרו שם כי אכלו ארץ, ולא היה פרעה אנס הרעות אחרי אכלו. ואיננו נכון בעיני, כי אם כה אמר שהם נכרות, שם אמר שבלים, אשר הם מורים בענם על השבע, ועל הרעב, להיותם מורים על הקציר, גם לדעת הרב. ועוד שהנה שם על שפת היאור אכלו הפרות הרעות את הטובות, וזה רמז שבנות הרעב יאכלו שם את שנות השבע, אלא שהאמת הוא שאו, מה שכתבתי למעלה, שיוסף ידע זה מכח רוח הקדש אשר בו, כמו שידע דניאל את חלום מלכם ופתרונו. ואמר ונשכח כל השבע בארץ מצרים וכלה הרעב את הארץ, להגיד שלא ישאר בארץ מצרים רושם מהשבע, ר"ל בגופה ובבהמתה, כי תשאר הארץ עיפה מבלי מים, ולכן יבואו שיכלה הרעב את הארץ. ואמנם אמרו אמר זה ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב ההוא אחרי כן, יראה שהוא כבד מאוד, אבל עניניו אלו לאיתנה הראשון, באופן שגם שירדו גשמים, לא תראה גם הברכה שהיתה בראית בזמן השבע, ובכת זה, כי כבד הרעב מאד, ויעשו שבוי כאר', לא יסור בקלות, וגם אמרו ביאת המים, וזה טעם אמרו אחרי כן, כי יבוא שב אל אמרו מפני הרעב ההוא, ולא יתכן שיסוב אל השנעני הפיו בכל, אמרו שאמר ונשכח כל השבע כמו שבארתי, שיזה יודע שאין הוא מעיבם, אבל השכחה היא בעניות הארץ בגופה, שתתיבש כלכך עד שכח משנ' כל לחות, ויהיה לפי זה אמרו ולא יודע השבע בארץ כפשוטו ר"ל שלא יהיה השבע נכר בעניות הארץ עופה, אמרו מבור מן הרעב, זהו כלעת השקדון אמרו בפסוקי האלה. ולפי שיוכל פרעה לספקות, אם

היה החלום אחד, למה נשנה בלילה אחד ולא ראה יחד הפרות והשבלים יחד ויקיצם ביניהם, לכן אמר יוסף שהיה זה להודיע כי היה הדבר נאמן ונכון ומהרה האלהים לעשותו, וכן פי' הרמב"ן שהיה שנוי השנות החלום אל פרעה פעמים בלילה אחד, שמהר האלהים לעשותו, ולפי דעתי וכראותי שנאמר שהיה די בשבלים, כי הם מודיעים הרעב בלחם, ונכפו גם מפירושי בפסוקים האלה, שהם רו שחלום הוא ומה:

ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם

וישיתהו וגו' עד ויאמר פרעה אל יוסף ראה.

בעבור שהגיד יוסף לפרעה את אשר האלהים עושה הראה את פרעה, שהיו תכלית מה שהודיעו בחלומו מהרעב, כדי שיתקנהו ולא תכלה הארץ ועמה מפני זלעפות רעב, והודיעו עוד שממהר האלהים לעשותו, לכן הודיעו שעתה ראוי שתקיים עצת אלהים בתקון הדבר הגדול, ועתה ירא פרעה ר"ל עתה שידעת כל זה, עתה תגלי שכיב עוד כזאת, אחרי נייך, ולכן ראה ובחר לך איש נבון וחכם, ר"ל נבון במעלו המדות ויהי חכם בשכלתו, כי היו שני המעלות ההם צריכין בענין הזה, אם התבואה לכיות כמו שהם מהשווים יתקין התבואה שיכור דבר ממש במצרים, ויורדו עליו הקססות, ויוסרך עליו מפני זה אדם נבון, לדעת פשר דבר, ולגבל את עם המצרים בדבר הזה בסכחה, חן ושכל טוב, ויוסרך ג"כ התבונה בקנית התבואה בשני השבע בזול, שלא יתיקר השער, ותמכירתה גם כן בשני הרעב, ובתת לזכרים באופן ראוי להם לפי מספר, והשאר למכור לשאר הארצות ויאסוף בין פתק למלך ויהיה ג"כ שיהיה בכם יודע בטבעי הדברים, כדי שתתקיים התבואה במצרים, שהיא ארץ לחה ג"כ שיהנשב' בפרנו עיה דברים המתקיימים אותה, כמו שזכרו בב"ר. ואמר לו שהיה החכם הנבון ההוא, ישיתהו על ארץ מצרים, ר"ל לשר, כי לא יתכן שיעשן האמונות האלה, כי אם לאדם גדול שיהיה ממונה על כל הארץ ויהיה ירוכת נא' יתר פנים. הכן הא'ש'אמ' יוסף וא"ת איך תפס לתקן את הרעב הזה, כיון שאין למלך שטה באוצרותיו, הנה זה תוכל לעשותו בזה האופן שהם המלך מה שזכרתי, שישית איש נבון וחכם על כל ארץ מצרים, והוא יפקד פקידים, וחמש, ר"ל שיהיה החכם והנבון ישום עם כל כל הארץ, שיתנו עובדי אדמה בשני השבע חמש התבואה, כששית לפרעה, והוא וחמש את ארץ מצרים, ר"ל שיעשה האיש חכם ונבון את כל התבואה ולכה בכותו כבוא, עוד שיקבצו אותם הפקידים, את כל אוכל השנים הטובות הבאות האלה, והנה זה כשיקנו אותו ממעות המלך, לסיות שבע גדול בארץ מצרים, תהיה התבואה בזול מאד, ובפרט בחקום שנולדה שם. ואמרו ויקבצו את כל אוכל, ענינו כל הנאמר כשער, שכל, לא שיקבצו כל התבואה מבעליה, ולא ישאר להם מה לאכול, ואמר שהוא מספיקם, ושיקנו למלך, אחר שלא ישאר כלה ותעיד אל עיר, כי תהיה כזה בוראה רבה כשעיר והבנא ם, וגם ימרה אף העם עליה כשאות אכלו בר., אבל יצברו הפקידים ההם קנית אותה תבואה בעדים שיקנו אותה שמה, ותהיה תחת יד פרעה, רוצה לומר באוצרותיו ורשותו, שלא תהיה ביד אדם מספיר, וכזה יתקיים העם שלפי שיהיה אוכל בערים לאכרו שידרו, רוצה לומר מקנת האוכל ההוא יהיה בערים, והשאר יהיה כשאיר, והוא אמרו אוכל בערי' והשיירה תהיה בעבור מצרים, כמו שיתבאר, וביד אותם הפקידים כמו מלך. שאמנם צריך להרבה רבה בפקידים, שלא יכניסו ידם בתבואה, כי פי ומי יהיה באופן בהיות הבר בידו בשני הרעב, ועליהם באמר והיה האוכל לפקדון לארץ. ושכן אמרו לפקדון, שענינו שיהיה הבר מוחזק ומונח, כתואר פקדון, כי כמו שהפקדון אין ביד המפקד לשלוח בו, כן יהיה אסור לפקידים ההם לשלוח יד בתבואה הזאת, שהיא אצלם בתורת פקדון, וזה טעם הלמ"ד לפקדון, שלא אמר שיהיה האוכל פקדון בארץ ביד אנשים, אלא ביד הפקידים שהוא יהיה בידם לפקדון, לשבע שני הרעב אשר תהיינה בארץ מצרים, כי לתועלתה נעשה ירושיבה, ראוי ויזכרם וזה, ושנשאיות לכל שאר הארצות, ושלא אמר עוד ולא תכרת הארץ ברעב הארץ בכלל, שכולל לשאר הארצות, והוא הפלגה' כפירוש הפסוקים האלה. והכן בסיפור, שאמר יוסף לפרעה שהדבר הזה היה כ"כ גדול ומכורח שאין ראוי לשתו' עליו אלא או איש חכם ונבון שיהיה ממונה על כל הארץ, אם יעשה פרעה כאומר ישבהו פרעה בעצמו, או שיעשה זה פרעה בעצמו, כי הוא נבון וחכם ומלך בכל הדבר הזה, ולכן הסמיך למלך, ואמר לו כן יעשה שלא בעצם שאין צריך שתפקיד פקידים בכל ארץ מצרים. ויהוא בצורת נבנים לפי שנקר בצאינה היא כמוש, שיוכל לומר בפקיד, כן קנלתי בסוס לנבוז, ולזה אמר ועשו כבוד פרעה, שבעינן קניית התבואה אחד שהפקידים יעבדו כבר, אבל יגבר אותו ונשיהיה בנבורי תחת יד פרעה, כי אין ראוי שיהיה תחת יד הפקידים, וכאשר ושיב תחת ידיך, או יהיה ככחו לארץ, ולא עבר הארץ ברעב. וכפי זה, לא היו צריכים הפקידים, אלא כשיעשה פרעה הדבר הזה בעצמו, שלבדו לעשותו לא יוכל לגבת שם ומה, אבל כהיות על הפלגה שהיה איש נבון וחכם, לא היה צריך לפקידים.

וכן הבאור הראשון, שכל מי שיהיה ליוסף, לא לפקידים, ויקבץ את כל אוכל [illegible] יוסף בר ויתן אוכל בערים, וזהו הפירוש היותר נכון אצלי. [illegible] שהענין היות כלם. [illegible] לאמר שקודם שספקו והנה רוח הקדש שבו, אמר יוסף כל זה, כי הנה שכינה, לא יוכל לכבוש בכוונתו ולא [illegible] לומר עם פרעה, ובאותה היא עמנו, וכמו שאמר ירמיה, כלבי כאש בוערת, עוצר בעצמותי, ונלאיתי כלכל ולא אוכל, ובכלל שהתחברו לו כאן שלש סבות, האחת, להיות השכינה רוח הקדש, כאשר יואל כלב האדם [illegible] ולא יוכל לכבשו, וכמו שכתב סדר [illegible] בפרק שזכר, ובפרט שהיותו לתועלת הכללית. והשני, שכוס היה שאלות מה שאמר את אשר האלהים עושה הראה את פרעה. והג', שכוס היה שאלות ענין הפתרון. והותרו בזה [illegible] השאלות הי"ח והי"ט. והנה וכבר שכתוב וייטב בעיני פרעה. וכבר שאלתי איך ידע פרעה שהיה פתרון יוסף אמיתי, ושלא היה [illegible] כמו פתרוני החרטומים, וכמו שאמר אין פותר אותם לפרעה, שלא היו מתיישבים על לבו. אבל אמתת זה הוא, כי החלום [illegible] נודע, [illegible] עליו [illegible] החלומות, לא [illegible] בגלגל אלא [illegible] ויתקע אותו [illegible], ולכן כששמע אמר לחלום שהבין והאמת. מיד [illegible] החלום [illegible] בנפשו, [illegible] כי זה בענינו [illegible] החכם איזה דבר, שכל שכן [illegible] עליו [illegible] אמר [illegible] לו אחר שאמר אותו הדבר, מיד [illegible] בנבואתו [illegible] לא נתיישב בלב פרעה [illegible] וייטב הדבר שפתר יוסף בעיניו. ומפני זה אמר פרעה לעבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו, כי הבין לשם פרעה, ביודו מה שראה בחלום, כמו [illegible] נבוכד נצר כאשר הגיד לו דניאל את חלומו, אם היה כבר נשכח ממנו. ולכן לא יפעם האדם על חלום שחלם [illegible], אף על פי [illegible] לדעת פתרונו, [illegible] על חלום [illegible], כבר יפעם האדם, [illegible] ובכלל לא אוכל לדבר, שאין [illegible] ולא אדבר. [illegible] מי שירצה לזכור דבר מה שנשכח [illegible] להתנכר [illegible], ולכן כאשר נבוכד נצר ותתפעם רוחו לדעת את החלום, כי החלום [illegible], כדי שיבא לזכרו. וכן הוא הענין בכאן. ולזה שראה פרעה שיוסף [illegible] אמתת החלום, כמו שנעשה עליו, [illegible] עליו, לא כדרך הפותרים, ידע בודאי כי רוח אלהים בו, וכאשר עלה בדעתו [illegible] לעשות ליוסף שר וגדול על כל ארץ מצרים, [illegible] בין עבדיו [illegible] את פרעה עליו, ולכן הוצרך להתיעץ עמהם, כדי [illegible]

פסוק ל"ח יוסף, [illegible] שיהיה [illegible] כגדול הזה, ובא [illegible] אין [illegible] פרעה על [illegible] אלא [illegible] במלכים [illegible], [illegible] רוח קדש [illegible] ולכן אמר לעבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו, [illegible] בכל מצרים [illegible] כמוהו, וככל העולם, איש שיהיה בו רוח אלהים כזה, ואין ספק [illegible] הדבר [illegible] ויוסף [illegible] פקידים, [illegible] הפקידים, [illegible] ולכן הורה [illegible] רוח אלהים בו, כי [illegible] פרעה [illegible], לא [illegible] יוסף [illegible] כי לא [illegible] דבר [illegible], ולא [illegible] על [illegible] פרעה את יוסף [illegible] על כלם, כי היה עברי [illegible], [illegible] ומכס, [illegible] לא [illegible], [illegible] במצרים [illegible], [illegible] בו רוח אלהים [illegible], לא [illegible] המלכות. [illegible] עבדיו [illegible] בו רוח אלהים, [illegible], [illegible] יוסף, אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת, אין נבון וחכם כמוך [illegible] [illegible] אותך את כל זאת, אם כן [illegible] שאין נבון וחכם כמוך, [illegible] אלא על [illegible] כי [illegible] עם [illegible], ולא [illegible] אל [illegible] גדול, [illegible] מן [illegible], [illegible] כדרך [illegible] אתה תהיה על ביתי [illegible] [illegible] ההנהגות [illegible], [illegible] הארץ [illegible], [illegible] [illegible], ולכן [illegible] אתה תהיה על ביתי, [illegible] יוסף [illegible] כל [illegible] המלכות, [illegible] כל [illegible] ההנהגות [illegible] בית המלך [illegible], אתה תהיה על ביתי, [illegible] ביתי, ולא [illegible] המלכות [illegible] [illegible] כל [illegible], [illegible] המלכות [illegible] לו [illegible] רק [illegible] הכסא [illegible] המלך [illegible] לא יהיה לך. [illegible] השאלות [illegible].

ויאמר פרעה אל יוסף ראה נתתי אותך וגו' עד ותשליכה מצב מכי כרע: שלש דבורים הן אמירות אחר

פרעה אל יוסף [illegible]. [illegible] אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת, אתה תהיה על ביתי וגו' [illegible], [illegible] רק הכסא [illegible], [illegible] על כל [illegible] המלכות [illegible] על ענין [illegible] [illegible] ויאמר פרעה אל יוסף ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרים [illegible]

[illegible] לפקח [illegible], [illegible] ולקנות [illegible] כל [illegible] אלא, וזהו על כל ארץ מצרים, [illegible] והרעב, [illegible] כל הארץ לאסוף התבואה ולצבור אותה. [illegible] לפי [illegible] לו [illegible] ויכין והכם לעשות [illegible] אותו [illegible] על זה, והוא [illegible] רוצה לעשות זה [illegible] להפקיד פקידים, אבל אתה [illegible] והנבון כמה אלהים, נתתי אותך על כל ארץ מצרים לעשותו, ולזה [illegible] לתת לו את [illegible], אמר כי [illegible] כל הכתוב [illegible] המלך כדי שהוא יוכל לכתוב [illegible] ויתן [illegible] לבושו בגדי שש, אשר הם בגדים [illegible] לשרים, וישם רביד הזהב על צוארו, ר"ל שפרעה [illegible] כמו כידוע רביד הזהב על צוארו של יוסף, שהיה זה מורה על גדולתו [illegible] [illegible] אשר יקים המלך, וירכב אותו במרכבת המשנה ר"ל במרכבה המיוחדת למי אשר הוא שני למלך, כי היה למלך מרכבה מיוחדת לו לעצמו, ושהוא שני למלך [illegible] שירכבו את יוסף [illegible], [illegible] ר' סוסים. ולאשר אמר הכתוב במרכבת המשנה אשר לו, ולא אמר במרכבת [illegible], [illegible] מרכבות מיוחדות לעצמו, והוא ירכב [illegible] ולא אמר במרכבת המשנה אשר לו. [illegible] לפניו אברך [illegible] כל הארץ, [illegible] לבחור [illegible] [illegible] היה [illegible] המלך [illegible] נותן אותו [illegible] על כל ארץ מצרים. [illegible] הוא יקר [illegible] וכן ונתון אותו גם כן יקור. [illegible] רשות לכל אדם [illegible] לו בברך, וכן [illegible] נותן לו [illegible] על כל ארץ מצרים, ולכן לא יערער אדם [illegible]. והנה [illegible] פרעה כל זה [illegible], כדי [illegible] יוסף [illegible], ולא יערערו עליו להיותו עברי [illegible], [illegible] יוסף [illegible] על [illegible], [illegible] על דבר [illegible] אלפי אלפים, [illegible] פרעה [illegible] אליו. [illegible] ויאמר פרעה אל יוסף אני פרעה, [illegible] לומר אל [illegible] המלכות [illegible] הארץ, כי אני פרעה [illegible] דבר [illegible] שבלעדיך לא ירים איש את ידו ואת רגלו, כלומר לא לעשות [illegible], ולא ללכת [illegible] רגלו, [illegible] בכל ארץ מצרים. [illegible] לזה [illegible] פרעה ליוסף, [illegible]. ולפי [illegible] על המצרים [illegible] עליהם [illegible] פרעה [illegible], [illegible] שם [illegible] ולא הספיק [illegible], אלא [illegible] לו לאשה את אסנת בת פוטיפרע [illegible] גדול במצרים, כדי [illegible] אשתו, [illegible], כי [illegible] לא [illegible] יוסף על ארץ מצרים, כי [illegible] על ארץ מצרים [illegible] גדולתו [illegible], [illegible] קרבו [illegible] אתו, [illegible] יוסף [illegible] בעמדו לפני פרעה מלך מצרים, [illegible] מלך מצרים, לא היה [illegible] לפניו [illegible] עברי, [illegible] היה [illegible] בבור [illegible], [illegible] אלהים [illegible] לפניו. [illegible] מקבלים [illegible] מצרי, [illegible] לפני פרעה לא היה [illegible] לדבר [illegible], אבל [illegible] ללכת בכל הארץ, [illegible] לו [illegible], אבל [illegible] עליו [illegible] מלפני פרעה [illegible] בכל ארץ מצרים [illegible] [illegible], [illegible] מלפני פרעה, ולא [illegible] אדם עליו, כי [illegible] היתה לא [illegible] מלפני פרעה. [illegible] הארץ בשבע שני השבע [illegible] אלו, [illegible] את התבואה [illegible] השנים, [illegible] ארץ מצרים [illegible] בשבע שני השבע, [illegible] התבואה [illegible] לקמצים לא [illegible] כאשר [illegible], [illegible] כל [illegible] הארץ, כי [illegible] יוסף שאמר לפרעה [illegible], כי [illegible] רבה [illegible] לקמצים, אלא [illegible], [illegible] קבץ יוסף את כל אוכל [illegible] לומר כל האוכל שהיה נמכר [illegible], [illegible] על מה [illegible]. וזכר [illegible], [illegible] אותו [illegible] [illegible], כדי [illegible], אבל [illegible] בערים, [illegible] זה [illegible] עיר ועיר, כי אוכל כל עיר, [illegible] אלא בעיר [illegible], [illegible] אוכל [illegible] העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה [illegible] כי, [illegible] העיר אשר סביבותיה [illegible] לעיר, [illegible] אשר נתן בתוכה, [illegible] לאוכל העיר [illegible] הרעב, אבל [illegible] מן [illegible], לא היה נותן בתוכה כי היה [illegible] למצרים [illegible] המלך, כי שם [illegible], [illegible] יוסף [illegible] [illegible], [illegible] המצרים, [illegible] שהיה [illegible] בר לבר [illegible], [illegible] לבני [illegible], וזכר הכתוב, שהיה הבר [illegible] אשר קבץ יוסף, [illegible] ויאם [illegible], כל [illegible] לו [illegible], כדי [illegible] הכל [illegible] לספר, אבל [illegible] לספור, [illegible] כלל, [illegible] [illegible]. והנה [illegible] ליוסף [illegible], [illegible] אותם [illegible] [illegible], [illegible] בכל מצרים, [illegible]

עשוק בקבוץ התבואה ובנגזירה, הנה ביום ששמח לבו בלדתם, היה מעלה את זכרון בית אביו, ואחוז ארצו על ראש שמחתו, ולכן קרא לבן הראשון מנשה, ואמר כי נשני ושכחני אלהים את כל עמלי, שהיה בעבדותי, אבל נסמכות אני כשנפרדתי מהם, והרי אני כשכח מהם, וכאלו נתן הודאה על הטובה, שנשהו אלהים את כל עמלו, ועל כל הרעה באמרו ואת כל בית אבי. והבן השני קרא אפרים, כי הפרני אלהים בארץ עניי, שהיה קורא מצרים עם כל ממשלתו שמה, ארץ עניו, להיותו נפרד מאביו, ומהארץ הקדושה, ולזה נזכר כאן הספור הזה, אחרי ספור התבואה, להגיד שלא נשכח מבית אביו ומארץ מולדתו, עם כל הגדולה והגבורה והתפארת שהיה לו, ועושר התבואה אשר בידו, ובזה הותרה השאלה הי"ד:

ותחלינה שבע שני הרעב ונו' עד ויקחו האנשים את המנחה. ויש בפסוקים אלו ט"ו שאלות:

השאלה הא' באמרו ותחלינה שבע שני הרעב ונו', ותרעב כל ארץ מצרים, ויצעק העם אל פרעה ללחם ונומר, כי אם היה זה בשנה הראשונה, או בתחלת השנ' השנית לרעב, ואיך היו ככר המצרים צועקים אל פרעה ללחם, ואמר להם לכו אל יוסף ונומר ואיך לא הספיקו שבע שני השבע יותר מזה:

השאלה הב' באמרו וירא יעקב כי יש שבר במצרים והוא אמרו הנה שמעתי כי יש שבר במצרים, ומה הכפול הזה, והנה מצרים הוא[ה] גדולה, ולכת התבואה מאד מעיר, כ"ש בהיותם בשנים שהיה שם שבע גדול, ובידוע שיהיה שם שבר, אם מעט ואם הרבה, ומה הוא השמועה אשר שמע יעקב אבינו, ומה ענין למה תתראו שהקשו המפרשים בפירושו:

השאלה הג' למה ירדו אחי יוסף עשרה לשבור בר במצרים, וכתב הכתוב טענה למה לא הלך בנימין עמהם, והיה די שילכו שנים או שלשה מהם לשבור אוכל לכל בני ביתם, ומדוע הלכו כלם יחד, כי הנה מה שיעשו כל העשרה יעשו שנים מהם:

השאלה הד' למה התנכר יוסף לאחיו ודבר אתם קשות, והלא היה זה לו עון פלילי, בהיותו נוקם ונוטר כנחש. והם אם חשבו עליו רעה, אלהים חשבה לטובה, ומה לו להנקם אחרי עשרים שנה. והמפרשים חשבו, שהיה עושה זה כדי שיתקיימו חלומותיו ותנאו עוד להשתחוות לפניו כל אחיו הי"א כמו שהם י"א כוכבים משתחוים לו. ואינו נכון, כי לא היתה הכונה בחלומו שישתחוו לו כבריותם והשתחויה גמורה, אבל שיגבר עליהם אחד, והראיה שהכה לו בהתמהה לו אביו. ועוד כי בהיות יוסף הוא השליט על הארץ כבר משתחוים לו, אף שיכירוהו. ואיך אם כן המופיעים ברעב ואין מחרנס בדרך דחוקה, ובניהם ונשיהם מצפים עולים להם, כל שכן אביו הזקן שבע רעב וגלה דאגות, איך לא חמל עליו והרבה צער על צערו כשאסר שמעון:

השאלה הה' באמרו ויכירם ויתנכר אליהם, ואומר שנית ויכר יוסף את אחיו והם לא הכירוהו. וכתב הרמב"ן כי בתחלה הכירם לא בתלמות, וכשנשאלם מאין באתם והשיבו מארץ כנען אז נכרר לו שהם אחיו, ואינו נכון, כי אם בתחלה היה מסופק שהם אחיו, למה התנכר אליהם מספק, כל שכן שאמרם שהיו מארץ כנען, לא היה האות גדול כי אפשר שיהיו אנשים אחרים דומים להם מארץ כנען, ואלו אמרו מחברון, היה זה אות יותר גדול לענין ההכרה, לא מארץ כנען בכלל:

השאלה הו' באמרו ויזכור יוסף את החלומות ונומר ויאמר אליהם מרגלים אתם, כי מה ענין החלומות אצל אומר מרגלים אתם שיראה שבסבת מה שזכר שהחלומות אמר להם כן, ומה ענין אמרו אשר חלם להם, כי החלומות לא היו בעבם וראשונה להם, כי אם לו. והרמב"ן כתב שזכר את החלומות, וראה שלא נתקיימו עדין, והשתדל בקיומם, כי ידע כי מה"ש יתקיימו, וכבר כתבתי שלא היה קיומם בהשתחויה הגשמית, כל שכן שאף שיכירוהו, יתקיימו בהכנעם והשתחויתם לו מפני גדולתו. ועוד שקיום החלומות, היה מוטל על הקב"ה, לא על יוסף המושל:

השאלה הז' איך אמר עליהם מרגלים אתם מבלי שענה כלל, מוכיח מה הראות, כי הנה השלים בכל הארץ, לא ועשה על מעשם, כן ישכחוהו אנשי הארץ עליו, ויבשנוהו לתעול יוסף. ואם עשאו בדרך עלילה, ובתואנה היה מבקש לנערם, מה רעה שבסבר בעלילה הזאת מזולתה. והרמב"ן כתב, כי אמר להם לא באו אלו אנשים מארץ כנען לשבור אוכל, וזה לא יתכן שהרי הכתוב אומר וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען. ואין לומר שהם היו הראשונים שבאו, שהכתוב אומר ויבואו בני ישראל לשבור בתוך הבאים, ואין הכונה אלא בתוך הבאים מארץ כנען והנה כפי דרך

בראשית רבה פרשת צ"א

שנכנסו בעשרה פתחים, והיה הכל מיושב, אבל הכתוב לא זכרו, בהיותו עקר ענינו בהבנת הספור הזה:

השאלה הח' כי יראה שלוף גדול בדברי יוסף ובדברי אחיו כוה, לפי שהוא אמר בראשונה מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם, שהם שני ענינים נבדלים, והם השיבו בבר אחד בלבד, לא היו עבדיך מרגלים, ומערות הארץ לא זכרו כלל. ושנית עוד ושנו עליהם לא, כי ערות הארץ באתם לראות, ולא אמר מרגלים אתם, אשר בך פור ואמר הוא אשר דברתי אליכם לאמר מרגלים אתם, ולא הזכיר ערות הארץ, ואם מרגלים ורואות ערות הארץ הם דבר אחד, והיה א"כ כפל מבואר בדברי יוסף, מרגלים אתם, את ערות הארץ תנומר:

השאלה הט' איך ביארו שלא היו מרגלים, מהיותם בני איש אחד, אדרבה כי האחים נועדו יותר נבקלה לעשות רע, כי יכנסו זה בזה שלא יגלו את סודו. ומה ענין אמרו עוד כנים אנחנו, לא היו עבדיך מרגלים, אחרי שכבר אמרו לא אדוני ועבדיך באו לשבור אוכל ונומר:

השאלה הי' במה השיב יוסף על דבריהם, לא, כי ערות הארץ באתם לראות, כי הוא לא השיב כנגד טענה, גם לא השיב על טענתם, שהיו בני איש אחד וכנים, אבל אמר כמתקצף, לא כי ערות הארץ באתם לראות, והם מה חדשו במה שאמרו לו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו, כי הנה לא חדשו בזה, אלא אמרם והנה הקטן את אבינו ומה הראיות אשר בזה לסתור מרגלים, יותר ממה שהיה להם בזה שאמרו ראשונה כלנו בני איש אחד נחנו:

השאלה הי"א בנרות שאמר יוסף על כל זה, הוא אשר דברתי אליכם מרגלים אתם, שזה שיאמר יורה שהכח שאמרם היה מוכיח זה, ואינו כן, כי הם לא הוסיפו בזה על מה שאמרו בתחלה, ולמה לא אמר זה על מאמרם הראשון:

השאלה הי"ב באמרו בזאת תבחנו, חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבא אחיכם הקטן הנה, ומה הבחינה לאמת מענה אם היו מרגלים אם לא, כאלו בהיות להם אח קטן, לא יוכלו להיות מרגלים, ועוד שאיך אמר ליוסף לישבע בחיי המלך, אשר גדלו כמוה ודבר כזה:

השאלה הי"ג' למה רצה לעכב אחד מאחיו עמו, כאלו חשב שלא ישובו אליו עוד, והנה הרעב בקרב הארץ שבעבורו ובואו בהכרח, וכמו שהיה, שמהכרח הרעב באו עם בנימין לא בעבור שמעון. והנה אם לא ישובו, ישלח יוסף להודיע לאביו כי הוא חי, וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים, ושיבא אליו כמו שעשה:

השאלה הי"ד' למה בכל שלשת הימים שהיו כלם באסורי לא ספר הכתוב שהתאשמו את עצמ' כלל, וביום הג' כאשר הוציאם יוסף ודבר עליהם, באמרו זאת עשו ושבו את נפשכם, ואז התודו עונם, ואמרו אבל אשמי' אנחנו, ומה ענין אבל אבל אשמים אנחנו, ור"ש אשמים שלשון שממה, ויקשה אמרו על כן באה אלינו הצרה הזאת:

השאלה הט"ו' באמרו ויען ראובן הלא אמרתי אליכם ונו' כי הנה מלת ויען, לא תפול יפה באמרו, אחרי היותו מסכים עם דעתם. ומה טעם בדברי ראובן אלה, ומה התועלת בזכרון מה שכבר עבר, ומה ענין וגם דמו הנה נדרש, וחז"ל אמרו דמו, וגם דם הזקן אביו, אבל יקשה אין לא זכרו, והוא היה העקר. והרמב"ן הרבה בזה פירושים, לפי שמלות הכתוב הוקשה לו ליישבם על אחד מהם:

והנני מפרש הפסוקים האלו, באופן יותרו כל השאלות כלם:

ותחלנה שבע שני הרעב לבא ונו' עד וירא יוסף את אחיו ונו'. הנה שכבלתו שבע שני השבע, התחילו שבע שני הרעב, כי לא היו ביניהם שנים ממוצעים בתבואה, אלא אחרי שבע שני השבע, שהיה נילוס עולה ומשקה את הארץ בשפע רב, ותכרכו התבואות טובה מאוד, מיד בשנה אחרת, לא עלה יאור מצרי' ולא השקה השם הארץ, ובעדרה תבואות הארץ ההיא, בשנה ההיא, וכן אחר השנים, שלא היה בהם חריש וקציר. והוא אמרו ותחלינה שבע שני הרעב לבא כאשר אמר יוסף, כי הוא היה הענין שבו יתאמתו דבריו, ואמר שהרעב היה כולל לכל הארצות, לא לארץ מצרים לבד, כמו שהיה השבע, ולכן עם היות שהיה רעב בכל הארצות, הנה בארץ מצרים היה לחם מאשר אגרו המצרי' בשני השבע, ובמוסף מזה שבאו מכל הארצות לארץ מצרים לשבור' אוכל, והמצרי' היו מוכרים אותו לנכריים לאהבת הממון, וגם לאנשים שיעלה נילוס בשנה האחר' והרוה את האר' ובזה אוכן מרוב השיירות שהיו מוציאי' את הלחם מכל עיר ועיר ותרעב כל ארץ מצרים, והוא אמרו ותרעב כל ארץ מצרים. ואמרו ויצעק העם אל פרעה ללחם, אין ענינו שיתן להם לחם, כי עדין לא היו צריכים לזה, אלא שבאה הרבים צעקת ערבון היתה לבא איכם נעקו אל פרעה ללחם, ר"ל לתקון הלחם כלו, מאחר לכרוז שלא יוציא אדם לחם מן האר', כמו שבאו מכל הארצות בזמן הרעב, ופרעה דחם אותם בדברים, באמרו לכו אל יוסף אשר יאמר לכם תעשו, כי הוא היה ממונה על דבר התבואה בכלל ובפרט, ולא פרש הכתוב מה עשה על זה יוסף, לפי שלא עשה בו כלום, כי היה דעתו שימכר ישיש משם הרעב לבא, הכל תחת ידו, ושיבואו מכל הארצות לשבור, כי לפלך אין טוב בזולת זה לשבור את האוכל שלו, ולאסוף משם הרבה וגם ליוסף יראה הדבר בתקנתו, שיבואו לפניו אחיו כמו שהיה, והיה ליוסף בזה התגלות גדול ביוקר ערך האוכל, לפי שכבר מכרו המצריים הפסה שלהם ביוקר לנכריים, והוא הלך בעקבותיהם לענין היוקר. והוא אמרו והרעב היה על כל פני האר', וגם במצריים, וכבר לא היה למצריים בר לשבור לנכרים, ולו פתח יוסף את אוצרות המלך, ובתמלם

ויאמר / ר"ל ויעבור למצרים / והלשון מתחזק הרעב / ויכל הלבלות באו לשבור ויוסף / כי סבר לא היה כ"א ממכר אחד / לא היה משביר בכלל לכל יונה ובא · וכבר כתב הרא"בע / שהכתוב הוה מכורם / וכל הארץ באו אל מצרים אל יוסף לשבור / והותרה עם מה שפירשתי בפסוקים האלה השאלה הב'· ולמכם אמרו וירא יעקב כי יש שבר במצרים / אין ענינו שהיו שם לחם / אלא שהיו שם מוכרי תבואת המלך / כי שבר הוא שם / כאמור על התבואה הנמכרת / וכמ"ש לשבור אל יוסף · וישבור למצרים / ויאמר ששמע יעקב כי במצרים פתחו אוצרות המלך / והיו מוכרים חטה לכל ההולך שמה לשבור / והוא כי יש שבר במצרי' ר"ל שמוכרי' שם השבר לנכרי' הבאים לקנות אותו / ולאמר לבניו הנה שמעתי כי יש שבר במצרים / למה תתראו / שראה יעקב שהיה מכירת השבר במצרים / וראה שהסוחרים הולכים שמה ומביאים משם התבואה / ובניו לעצלתם / לא היו רוצים ללכת שמה / והיו קונים מהסוחרים התבואה שמביאים משם ביוקר רב / ואמר להם למה תתראו / שתראו עצמכם עשירי' שאינכם חוששים ליוקר החטה / וככבדים אתם / אלא תרדו לשם להביא האוכל לבתיכם / לא תעשו כן / רדו שמה ושברו לנו משם / ולא מתבזים לאכל הזאת / ובזה נחיה ולא נמות ברעב / כי צריך האדם להשפיל עצמו להברות החיים / ואינו קלון אליו · ותתראו / הוא על לשון מתעשר ואין כל / מתרושש והון רב / ר"ל מראה עצמו עשיר / ואינו כן / מראה עצמו עני / ואינו כן / וכן תתראו מראים עצמכם עשירים / ובעלי כבוד כפי הזמן / והותרה השאלה הב'· והנה הלכו אחי יוסף אלא מדעתם / אבל בעלי כרחם / מפני חמלת הזקן / לשבור בר במצרים / וקראם פה אחי יוסף / להעיר שמהשמים היה כל זה / שירדו שמה להשתחוות ולהכנע ליוסף כיון שהלם / והנה תסבינה אלומותיכם ותשתחוין לאלומתי / כי עם היות כפי תבונתם ללכת לשבור בר כדרך האחרים / הלבי המאירות / השגיח הקב"ה בניסם זה / להיותם אחי יוסף / וגם בנימין היה הולך עמהם / לקיים מה שאמר וי"א כוכבים משתחוי' לי / אם לא שלא רצה הזקן לשלחו מן יקרתו אבל / כי להיותו אחיו של יוסף בן אמו / שמו יעקב בן יקרתו אסון / כי היה חולה בחיים / ובבנים רבים · ואמר עם אחיו / להגיד שלא נמנע יעקב משלוח בנימין עמהם להיותם שונאים אותו / כי באמת לא היה כן / כי אחיו באמת ובאמונה היו / אבל מפני שאמר כן יקראנו אסון · והנה הרעו' הבאות בסבות ידועות ובהשתנות / יפילו בהם האדם / כי הם יבואו מחלאים ורפואות לרפאות / אבל האסונות הבאות / מה יפילו בה האדם · והנה באו כל עשרת בני יעקב לשבור אוכל / כראה לי / שמעת שמכרו את יוסף / הכניעו עצמם מן האחוה / ולא היו נבוכים כלם על שלחן אביהם כראשונה / אבל כמו שיהודה ירד מאת אחיו וכן עשה כל אחד מהם אחרים / שהיה לכל א' בית בפני עצמו / שהיה מתפרנס משלו / ולכן הלכו כלם לתת כל א' שבר לביתו · ויאמרו עם ויבואו בני ישראל לשבור בתוך הבאים / ירדה שהוא יותר / לפי שכבר אמר וירדו אחי יוסף וגו' · אבל להגיד שלא ירדו שם ברצונם / אלא מצות אביהם / ומפני ולעצבות רעב / והכרחיות ולהיות הרעב בארץ כנען / ועכ"ז היו מתחבאים עצמם מהיות נכרים · ח"ו לשבור בתוך הבאים / והותרה בזה השאלה הג'· וספר התורה ממשלת יוסף וגודל השתררותו / כאמרו ויוסף הוא השליט על הארץ / הוא המשביר לכל עם הארץ / ר"ל שעם היות יוסף הוא לבד השליט על הארץ / הנה הוא בעצמו / לא הפקידים / היה משביר ומוכר השבר לכל עם הארץ / בקטון כגדול / והיה זה לסבות / ראשונה / כי היה השבר משא אחד / כי היו חיי האנשים תלוים בו / ופרעה עזב הכל בידו / ולכן אין ראוי שיעזבהו יוסף ביד בני אדם אחרים · ושנית / כי כמו שאחיו השפילו עצמם לבא לשבור בתוך הבאים להיות הרעב / ככה הוא השפיל עצמו להשביר ליוקר הלחם והכרחיותו · והג' / והיא אשר כיון אליה ראשונה / היא לדעת היובא ויבוא כי את אחיו היה מבקש / לראות אם יבואו אחיו לשבור אוכל / שאז היה ראוי שיהיה הוא המשביר / כי הוא יכירם / לא אחר שיפקיד בדבר / וגם זה מורה אמתת מה שאמרתי למעלה / שהבר אשר שם יוסף בערים / היה הכרך למכור ליושבי העיר לאכלם / והמשאר היה מכין למצרים / וגם היו אוצרות המלך / וגם היה משביר יוסף לעם הבאים מכל הארצות / אשר באים לשבור אוכל / וכן היה / שבאו אחי יוסף לפניו וישתחוו לו אפים ארצה / ובזה נתקיים חלום האלומות הרומזים לתבואה:

וירא יוסף את אחיו ויכירם עד בזאת תבחנו חי פרעה · כפי הכתוב שראה יוסף את אחיו ויכירם / ולפי שהאדם יכיר את חבירו בא' מב' פנים / אם בצורתו / אם בקולו ודבורו / לכן אמר שיוסף בהיות הפרדו עליו ארבע ועשרים שנה / ולא ראה את אחיו / הנה כאשר באו לפניו / הכירם בכן הראשונה מההכרה / והיא בראיית פניהם / כי נזכר מתמונתם / ומפחדו שגם הם יכירוהו בראיית פניו / התנכר אליהם / ואולי כסה פניו בצניפו כמו שכתב הרא"בע · וגם השתנה קולו בדברו אתם קשות / בהתרעם ורגז בזעקה / כדי שלא יחושו לגם להכירו / אבל ישתדלו להשיב לדבריו · והשבר שלא היה התנכרותו דבר אחר / אלא שדבר אתם קשות להבהילם / כדי שלא יהיה להם שאת ולא מנוחה להכיר בו · והנה אמר להם מאין באתם / שכלל בזה ב' שאלות / האחת מאין הם / והאחרת / למה באו / ולזה לא אמר מאין אתם / אלא מאין באתם / כאומר מאין אתם / שבאתם הנה / ולכן השיבוהו מארץ כנען לשבור אוכל / כאומר מארץ כנען מקומנו / ומ"ת מי הביאנו עד הלום / דרך כ"כ רחוק / הנה ההכרח הביאנו לשבור אוכל · ואחרי שדברו לו אחיו זה / לא הכיר אותם בשאלות / מצד קולם ודבורם / והוא אמרו עוד ויכר יוסף את אחיו / כי אז בשאלה לו ההכר / אמנם הם לא הכירוהו כלל / לא במראה פניו / ולא בקולו ודבורו · והתנכרות / ודבור הקשות שעשה יוסף לאחיו / נראה לי בעניינו שתי סבות · הא' כי יוסף היה חכם ומלא מדע / וידע כי למחיה שלחו אלהים לפני אביו ואחיו / כי מה' היתה מסב' שימכרוהו אחיו / להביא עליהם ועלית חמת המשל ולזה אחיו לא היו ראוי' לענוש על מכירתו / ר"ל שונא היתה כונתם אם ומכרוהו אבל עכ"פ היו ראוי' לעונש מה מצד מחשבתם הרעה / כי מי שחשב להרע לחבירו במעשה מה / והועילו בו / הנה עם היות שלא יענש כפי מחשבתו הרעה / כיון שלא יצא לפועל כבר / יענש על מה שכיון להרע לו / כי מצד כבר נעשה הרע המכוון אליו · ואם לא יצא לפועל / לא כצדקו ויושר לבבו היה / והוא הגד / היו אחי יוסף ראוים לעונש כפי מחשבתם / לא כפי מה שנמשך ממנה / ולזה התנהג יוסף עמהם והיה כנגד מדה / כי לא הרע עמהם בפועל / אבל כנגד מחשבתם / כמו שהם לא עשו לו רע / אבל נצרו אותו בחשבם להרע לו / והולידים מזה לטובה · והנה אחי יוסף חטאו כנגדו / במה שחשדוהו לרכיל / ומביא את דבתם רעה אל אביהם / ולזה שנאוהו ולא יכלו דברו לשלום / בחשבם שהיה מדבר אליהם לשלום / כדי לרגל עניניהם · ואם שהשליכו אותו אל הבור / שהיה שם אסור / ולא יוכל לצאת וללכת אנה ואנה / ואם במה שנתנוהו לעבד לישמעאלים ההולכים מצרים · ולכן הפך השם בידו · שהענישם כדומה לדברים ההם בעצמם · כי הוא העליל עליה' שהיו מרגלים / תחת מה שאמרו כנגדו שהיה רכיל / ומוציא דבה / וג"כ אסר את שמעון לעיניהם / תחת מה שהשליכוהו אל הבור / ואם בלקחו אותם לעבד / כלם שעיני כלם תלוים היו בו / בצוותו היה הכוונה הא'· והסבה השנית היא שיוסף ראה עצמו בכתר המלכות יחד / במה שעשה עם אחיו · וחשב בזה הסכין א' מב' סבות / הא' שלא יגלה עצמו אליהם / ויתנהג עמהם כמו שהם התנהגו עמו / ר"ל במכירתו' שמה ובטף אף / לבקש נקמתו מהם אבל הדרך הזה לא ישר בעיניו / מפחדו מהצעירים ובנים / שאתה לשבור השבר / יבואו רבים שלא מארץ כנען · ואולי יכירוהו / וגם אחיו עמהם / אולי בהתנכלו בו / יכירו אותו / ויהיה לו חרפה בין המצרים בהיות הדב' נודע מפי אחר / לא מפיו · ועוד כי איככה יוכל לראות את צער אביו / ולא ישתדל להכיר אהבתו אליו / בהיות לאל ידו / גם כי היה ירא אלהים ואיך ירע לאחיו · והדרך הב' הוא אם יגלה עצמו אליה / וייטיב עמהם בשבתם בארץ כנען / ולא יביאם לארץ מצרים / וגם זה הדרך לא היה ישר לפי שיהיה נכון להכין פניו כל איש רע ובליעל / לאמר שהיה מארץ כנען / והיו לו שם אב ואחים / והיה שלא שם יושן המלך ושנת · והיה כי תקראנה מלחמה בין מצרים וכנען / יהיה יוסף בסכנה עצומה / כן יאמרו שהוא מגלה את אדון קרוביו שם / ומודיע כנגד המצרים / ולזה לא ישר בעיניו גם הדרך הזה · ולזה חשב דרך שלישי / והוא להביא אביו ואחיו וכל ביתם למצרים · ולכלכלם שמה / אבל כשהפך לו טוב / אולי יקנאו בו אחיו פעם שנית / וישובו להרע כאשר עשו בראשונה / או יתפללו זה לזה / כאשר אנשים לא לאלו / וכדי שדין יתקף אליו / לראות אותם בקלקולם לנגד עיניו / ואולי שלא יפגעו בו הכבוד הראוי למעלתו · ומפני הספקות אשר ראה בדרך הזה / רצה לנסות אם בכוון / לדעת אם כ"כ שבשלא רצה אותם שבו את תכונותיה' / ואם נתחרטו מזה שעשו כנגדו / וגם זאת תשובה קיימת היא / ולכן הכניסם כאומר אליה' מרגלים אתם / עד אשר ראה שעשו תשובה שלימה / כמו שאמרו אבל אשמים אנחנו ונומר · הנה שתי הכוונות האלו / כיון יוסף בהתנכרו לאחיו / ובדבר אתם קשות / ובהביאו אותם במשמר הזה / והותרו בזה השאלה הד' וה'· והנה אמר ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם / להגיד כאשר ראה יוסף את אחיו משתחוים לו / זכר את החלומות שחלם מהאלומות / שהיו משתחוים לאלומתו / וי"א כוכבים משתחוים לו / וראה אותם מתקיימים · גם זכר את החלומות / וכאשר ראה שהראשון נתקיים בהם / רצה לדעת אם היה עדין אביו ובנין אחיו קיימים / כדי שהשני יתקיים גם כן / ולזה בא אליהם בזאת העלילה / כדי שיוציא דבריהם ויגיד מאביו ומאחיו / אם הם חיים אם לא / וזה אלו / לדעת אם החלום השני היה אפשר כ' שיתקיים / ושיבא אביו ואחיו כלם למצרי' / כי בזה היה תלוי התכפרן יוסף · ואמר את החלומות אשר חלם להם · לפי שהיה ענין החלומות ההם ופרסם / לא להודיע הגדולה / אלא להודיע לאחיו שלא ישנאוהו / כי הוא עתיד למשול עליהם ושם ישתחוו לו / ולכן היה מכסה לה' את חלומותיו / כדי שיתנו לבם אליו / כי חלומו' נבואיים היו / וזה שעם אשר חלם להם להכירם מעניות להודיעם האמת / ולפי שהם לא חששו להשכיל הכיסוי עוד שנאו אותו / עד שבאו למכרו לעבד / לכן גם הוא זכר את החלומות אשר חלם / כדי להודיע האמת / ולא קבלוהו כדי להעניש עליו / ולכן העליל עליה' ר"ל אני יודע כי אומנותכם להיות מרגלים / כי כמו שהם חשדוהו ברכיל ומרגל דברי / כך חשד הוא אות' כדומה לזו / והותרה בזה השאלה הו'· ואמרו מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם לראות / ר"ל בפעל לשון / אבל עניינו שהם היו מרגלים לאחר· מרגלים / כי היו בקיאים ושהבנים באומנות הזאת · וגם עתה באת המצרים במצרים / אמצרות סתרן באת לראות · והיו אם כן אומנים במלאכה הזאת וגם באותה שעה היה קשה לאומנותם בידם / כי מרגלים כמו את אשר מורה

על

על מקנין • ולפי שהיו נכונים על בנלה האחרונה / כי היה ביתה יותר
עקרית / כאשר הוא שם / כי גם שיהיה אומרתם מרגלים כמו שאמר / הנה
אם סותה שבה לא באו לנה אינם שייכי בשום כלל / והנה אמרם לא אדוני
ועבדיך באו לשבר אוכל / ר"ל / אין הדבר אדוני כמו שאתה אומר שערות
הארץ באנו לראות / כי הנה עבדיך באו לשבור אכל / והאחרי' והאמתות
ובכל כלי מגדינו / שעידו עליו • ולפיכם למה שאחרת שהיה מלאמותנו
להיות מרגלים / אין הדבר כן / כי כלנו בני איש אחד נחנו / ולכן כל א'
יכל להעיד על כלם שבני ע"כ אנשי אמת ובכוד אנחנו / לא היינו עבדיך
מעולם מרגלים / ולא נמצא אמתות נבוה • מסוק סה / מלבד הספרתנו
ולמסר עוד לפרש / שבזו בה הרלמר ב' טענות להתנצלותם / הא' כלותם
כלנו בני איש אחד נחנו / ואיך יעלה על הדעת שבאו כלנו להסכנם
בסכנה עצומה כרגול הארץ / ומי הוא איש אשר ישלח לבניו כלם כדבר כזה /
והלא אין אדם שולך את בניו כלם למשפה / ומפני מרלית סנין / כל שכן
שיבאו כלם בסכנה / אשר כמשע ביניהם ובין המות • והב' כי האומנות הזה
לא ימצא כי אם בלטנים רקים ופוחזים • אשר נחלתם נרמונות העגיל
ובגיבותיה / לא ישימו להם לב • אבל אנחנו אין ענייננו כן / כי כנים
אנחנו / ולאנשים תמימים • ואמר תדע שלא היו עבדיך מרגלים ועולם יוסף
כשומם לו / כי ערות הארץ באתם לראות • ר"ל אינו יודע עתה אם הייתם
מרגלים פעמים אחרים / אם לא / כי דיה לצרה בשעתה / אבל זה שהפגע'
היום לבי אומר אלי / שלא בזויתם כלכם יחד / רק לראות את ערות
הארץ / והנה שאמר לא כי את ערות הארץ / יש לפרש עלת לא / ור"ל אין
הדבר כמו שאמרתם / שהייתם כלכם בני איש אחד / ושבאתם בלבד לשבר
אכל / כי רחוק הוא שיהיו לאדם עשרה בנים כלם זכרים / והנה הוא אשר
אמרתם / אמנם כי את ערות הארץ באתם לראות / ועדי לשבות תכלית
בואתכם / כאתם פה לשבור מעט אכל הוא / להיות זה לכם כסות עינים •
ואז הוסיפו להתחזק עוד בטענתם ולאמר / אל יפלא אדני מהיותנו כלנו
בני איש אחד / כי באמת תדע שבנים עשר עבדיך אחנו / שהם יותר ממספ'
בני איש אחד בארץ כנען / לא בני אם אחת / אבל בני אב אחד / שהוליד
בנשים מתחלפות / ובעבור האחד ממנו / והוא היותר קטן את אבינו / כי אין
בו כח עדין לבוא ולבא בדרכים / והוא צריך שמה אבל אבי לשמשו / כי הוא
היותר צריך אליו / והאחד איננו במציאות / ואמרו כל זה להיות דבריהם
כי זה דרך המדברים / כשישימו ספק בדבריה' / יזכרו הפרטים / כדי להוכיח
כי אמות אמת / ולא ימצא בפיהם לשון תרמית / והכלל שאם היו כלם בני
איש אחד / ואיך יכניסם אביהם בסכנת הרגול • והנה יוסף השיבם / הוא
אשר דברתי אליכם לאמר מרגלים / כלומר לפי שעד עתה / לא היה יודע
היותכם כלם אחים / לא היה קשה אצלו / שיבואו כלם לשבור אכל / כל א'
לעצמו / אבל עתה שאמרתם לו שהיו י"א / ושבאו עשרה מהם לשבר אכל /
ושנשאר לו שבנו יהודה / כי איך תכית א' שהיו י"א אחים / לא יבואו שנים
מהם / או שלשה לכלם / ויספרתם לבא השבירה / זה מורה באמת / להיותם
כתפסים בבואתם / היו מתכוונים אותם המתגלויות • גם אמרם שהאחד
איננו עוד שהלך נ"כ לרגל / ולא שב עוד לביתו ולכן מתוך דבריהם / אתם
מה שחשב עליהם ראשונה / שהיו מרגלים / וכן היה ענין האח האחד שאיננו /
ולכן היו בלבם מבית אחד אשר בו י"א אחים / הי' מכם / כי א"א לומר כי
בעבור האכל באו / והוא אמרו / הוא אשר דברתי אליכם לאמר מרגלים
אתם / ועם מה שסיפרתם בפסוקים האלו / סותרו השאלות הו' והט' והי"ח •
בזאת תבחנו ונו' עד ויצו יוסף וימלאו את כליהם בר • הכרואה
שבעו הכתוב / שאמר להם יוסף בזאת תבחנו /
כלומר יבא אחיכם הקטן הזה שאמרת / ובו אדע אם כלכם בני איש אחד /
ואם תמימים / ועל מה באתם פה / כי להיותו נער קטן / אחקור ואדרוש
אותו היטב / ואולי להודות בו / כמנהג לפי תומו / כי לא ידע להבין עקרים
כמוכ' ומפני זה / כאשר ראה את בנימין שהיה אדם גדול / ולא ילד / אמר
יוסף אליהם / הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם • אלהים יחנך בני / כי גם
אתה תוכל לזייף דברים כאחד מאחיך • גם אפשר שלא אמר בזאת תבחנו
על ביאת בנימין / כי לא היה בזה בחינה כלל / והיה לו לומר בזה תבחנו אבל
פירושו כלומר / בזאת מרגלים אתם / ותמיד הייתם רגלים באומנות
הזה / ולפי שלא באתם כלכם עכשו מתפעמים לידי בדיקה ובחינה / השבעת
אבן יהיה תמיד / ולא יהיה כן / כי בזאת תבחנו / ר"ל בזאת הפעם תבחנו /
ואני אחקור ואדרוש בעניניכם / כי חי פרעה כי מרגלים אתם / ולא תצאו
כי אם בבא אחיכם הקטן • ולא ישלח אני כבדו / וגם לא ילך אחד מכם
להביאו / פן ימיתהו לדבר דברי סכנים / אבל שלחו מכם ותדרשו איש אחד
שיקח את אחיכם הזה / ואתם האסרו / ר"ל שיהו עצמכם במאסר / ויבחנו
דבריכם בהאחקור ואדרוש עליכם / ועל מעשיכם / האמת אתכם / ר"ל
באמת שאמרתם שכלכ' בני איש אחד בארץ כנען / ושכנים אתם / שאנשי אמת
ונכבדים / ואם לא ר"ל אם לא נמצא הדבר כמו שאמרתם / חי פרעה
כי מרגלים אתם / שאין ספק אם כזבתם בדבריכם / שבלא דבר הוא / מה
שאמרתם נו שהייתם מרגלים ובסוף הפי' הזה / אין ענין שלא מכם אחד
שילך אחיכם להביא את בנימין / שאם היה כן / היה ראוי שיאמר שלחו אחד
מכם • ועוד שלמה יספר אחד מכם / ואולי שאחד יהיה חייב מיתה / אלא
פירושו שלחו מכם / מבדכם / איש אחד שילך לארצכם / ויקח את אחיכם /
ולכם לא אמר ויקח את אחיו / לפי שבלוקח לא יהיה אחיו / ונוזה תבין שלא

נשבע יוסף חי פרעה לשקר / כי הוא נשבע ב' פעמים / האחד באמרו
בזאת תבחנו / חי פרעה אם תצאו מזה כי אם בבא אחיכם הקטן הנזכרת'
תרלה / שלא אמר אם תצאו מזה עד בא אחיכם הנה • אלא כי אם בבא /
ר"ל חי פרעה אם תצאו מזה / כ"א בשתודו ותסכימו לבא אחיכם הקטן
הנה / גם שכל כלם / ואמר אם תצאו מזה / כלומר שלא יצאו כלם עד בא
אחיהם / וכן היה שבשאר שמעון עד בואו • והשבועה השנית / היא שאמר
חי פרעה כי מרגלים אתם / שפירושו ויאמנו דבריכם שאמרתם / שכלכם בני
איש אחד / ושכנים אתם / ואם לא שאין הדבר כן / חי פרעה כי מרגלים
אתם / אבל ודאי יאמנו א"כ אינכם מרגלים / והתורה השלמה הי' ב"ויכחידם
לעשות כשבועה שהיה מתקום לישבע על שקר / היה אומר חי פרעה / והוא דרך סס
דרש / וכי על דרך האמת / אין ראוי לייחס פחיתות כזה ליוסף גדול השלמי' /
בכל מה שיאמר שלמות / בהיות פרעה כלבו ולשונו • והנה אחרי יוסף לא
ענו אותו דבר / כי נבהלו מפניו / ויוסף נתן לשום אותם במאסר שלשת
ימים / אולי שהיה מנהגם כמצרים / כמו שאנו היום בארצות ספרד /
לאסור המואשים / עד שלא יתברר הענין / שלשה ימים כי בהם יצא הקול /
ויבואו עדיה / אם לזכות / ואם לחובה / ואחר עבור אותם שלשה ימים
ותקירת הענין / יפטרם / או ימיתום / ולכן יוסף לא המתין השלשה ימים /
אבל ביום השלישי / תגלה שהם / אחרי דבר הג' בין השפטים / ואמר להם יוסף
שהאלהים אני ירא / ואני מהנה שלמותו כלן / אם כנים אתם שבה / ותפשו ולא
תמותו / וביאו שמדעתכם ונבונכם אם כנים אתם / אחד מאחיכם פה יאסר
בבית מאסרכם / ר"ל ישאר פה בבית הזה אשר אתם נאסרים בו / אבל יאסר
כי אתם לא הייתם כאסורים / יען היה רחוק שתבריחו כלכם / ואמנם איש
אחד / בנקלה יוכל לברוח / ולכן יאסר שם / ואתם לא תתעכבו פה / אבל
תכף לכו הביאו שבר רעבון בתיכם / ואלי עבור הביאו אלי את אחיכם
הקטן / ויאמנו דבריכם / ר"ל לא יהיה עוד לחקירה ודרישה אחרת / כי אני
אתן אמונה לדבריכם שאמרתם / שאינכם מרגלים / ולא תמותו / כי עתה
אני אם הייתי חוקר בדבר הזה / ודורש אותו / הייתם חייבים מיתה / כי
בחלקת ילמוד האדם שמעיד את ה' וכור בזמרי פיו / ויתחייב מיתה והנה
התנה לאמר / אם כנים אתם / לא שאם / אם אינם אומרי בדבריהם ויגיד
לו / והוא ירחם עליהם / ולא יכנסו בסכנת הנביון / אולי אחיהם הקטן
יכחיש דבריהם / כי לא ידע לקיים הכזב • ואמר ויעשו כן / להגיד שבחתנו
בזה • ואמרו שבן ישמו לבם אליו כי אם לא דברו עמהם • והנה השתדל יוסף
כל ההשתדלות הזה / שיביאו את בנימין לפניו • ראשית / לראותו כי הוא
היה אחיו בן אמו / ונפשו קשור בנפשו / והיה יושב בלבו / אם המיתוהו אחיו
או מכרוהו / כאשר עשו לו / ולכן טוה לראותו • והב' / כדי להעליל עליו
עלילת הגביע / ולראות אם אחיו ישתדלו להציל באותה כאחים / או אם
יעזבוהו בשנאתם אותו / להיותו בן אשה אחרת • והסבה השלישית היא /
שרצה יוסף בביאת בנימין / כדי שיקחוהו לעיניהם לעבד / ובזה יתקיי' שבעתם
עד כשר / כמו שיתבאר בענין הגביע / ובין כך ובין כך קיים אשר אמר יחד ויהם
על עלילה היותם הכירות / כמו שהם עשו אותו סבור / ומכרוהו על עלילה
הכזב / שהיה מרגל ומלשין לאביו / כי היה כל מעשיו אל יוסף / להכניסם
עם היותם כפי הראוי / מדה כנגד מדה / לטוב להם לכפר על עונותם / לא
לנקום מהם / כי גם הוא הנשאר אחר כך כנצרים / והנה • ונפרש כשאירע
דברי תשובתם / והם אם באמרם אבל אשמים אנחנו ונו' / כמו שהם אמרו
שמכרוהו בתחנונו ובמצטעו בצערו / ונזה הגיע עלינו לצעירנו • ואמרם
אחרים אבל אשמים אנחנו כרצה לי לפרש כאח ונ' פני' הא' היה שטענו
דברי יוסף / ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם / הבינו שהדבר היה
ירא אלהים / להיותו מרחם על נשותיהם ובניהם / אבל היה לא עמהם
קורבה / וגם להיותו ירחם עליהם בהיותם בארץ זרות / כי לא ירחם
האדם על מי שלא יכלה אלא על מי שירצה בבניו בצרה / וגם להיותה נשה
עמהם חסד ורחמים מבלי דרישתם / ולא בקשתם ממנו / ולכן נתנו אל לב'
להתוודות את עצמם / כלא ריחמו הם על אחיהם כמו שזה היה מרחם על
הזרים / ולא ריחמו הם עליו בראותם צרת נפשו לעיניהם / כמו שזה מרחם על
מה שאינו הולה / ולא ריחמו הם עליו בהתחננו אליהם • כמו שזה עתה היה
מרחם / על מי שלא היה מתחנן אליו דבר • ונזאת הבחינות האלו / כמו
כם / באמר אבל אשמים אנחנו על אחינו / והיא הראשונה • אשר ראינו צר'
נפשו / והיא השנית / בהתחננו אלינו ולא שמענו ולכן באה אלינו הצר' הזאת /
לאכזריותנו / והצדיקו עליהם את הדין • והוא הבן האחד שהזכירום • והב' /
שהם נתחלה בכרלו הגל המפורסם / שהיה יוסף עושה אליהם / שאבו
שבראשיתו והנהגתו היה שונה בן / והנה כאשר שמעו את דברי האיש הא'
הגדולים אני ירא / והדקו עמנו ושוב דבריו / שבטו בתשובה / והוא זאת שבת
שהיה לבו היה מה' אומרי' / שהיה דרך מקרה והשגחה בני ישראל לכן אמרו
איש אל אחיו אבל אשמים אנחנו / ר"ל לא מקרה נגע בנו אבל הוא עונש
על גד הנבואה / להיותינו אשמי' על אחינו יוסף / כי כמו שאנו הגדנו בידינו
מכרנו אותו / ובתגבורת לאויבים / ככה נפשי אותו אותנו / כזה עלינו
הכתב כוזה / שנקמך לנו בבוררתנו / שנינו לנו בדיר עונ כי
זה הלכת שבענו עתה / דומה למכוריות אשר עשינו לפי שהם עשה היום /
לא היה מחשבה לאנשים יכירים ונכונים / אלא כמחשבה המסוררים / המוגים
עצמם בזה שיעשו / ולכן קראו עצמם אשמים / מלשון אשם ושגגה / כי נעשה
כבלי דעת • ומכן הבלתי מהפי' הזה / שהם היו מתאחרים זה עם זה

איך לקבל בעלבון הזה, על דבר שלא היה בעולם, שהיותנו מרגלים, לכן ענו אלו לאלו, אין הצרה הזאת על ענין המרגלים, אבל הוא על ענין אחר, והוא שהיינו אשמים על אחינו, וכאנשי' נעדרי השכל, ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו, ולא שמענו, על כן באה עלינו הצרה הזאת, שהמושל איננו שומע בקולנו, עם היותו ירא אלדים. ולפי שהם היו קוראים את עצמם אשמים ושוגגים במכירת יוסף, לכן ענה ראובן על דבריהם ואמר למה תקראו עצמכם אשמים ושוגגים, כי מזידים הייתם, הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד, ר"ל שלבד האסור, עוד שאמר הוא ילד בחטאיו ודבריו, התריתי בכם שלא תחטאו בו, ולא שמעתם. ולכן לא לבד יבקש האלדים מכם עון האסור, אבל גם דמו ששפכתם במכירתו, הנה הוא היום הזה נדרש, ר"ל גם דמו מצד שהוא בעצמו, לא מצד שהוא אח, הוא נדרש. או יהיה פירושו שאמרו כמה שראו צרתו ונערו בהתחננו אליהם, ולא שמעו, שאלבד הנער שלעבדוהו בידיהם, גם כמו שיתכן שהמיתוהו שם, הנה נדרש דמו, שלבד הנער, ומכין נדרש הוא, כי איננו עדין פרוע, ולכן הוא נדרש ומשפט האלהי להפרע. ואין ספק כמו שכתב הרמב"ן שכל הדברים האלה דבר אליהם ראובן בעת המעשה, וקצרה התורה במה שאין בו צורך. ואמנם אמרו והם לא ידעו כי שומע יוסף, כי המליץ בינותם, אפשר לומר שעם היות שבא המליץ עם יוסף לדבר אתם, הנה אחרי שדבר איתם, הלך לו, ולכן בהיותם מדברים בינם לבין עצמם, לא ידעו כי שומע יוסף, לפי שתמיד היה רגיל להיות המליץ בינותם, ולכן לא נתנו אל לבם שהיה הוא שומע, ר"ל מבין דבריהם. וי"מ שכאשר כלה יוסף לדבר אל אחיו באמצעות המליץ, קם המליץ והלך, ויקרב אליהם לדבר על לבם ולבו דברים טובים, דברים נעימים על נפשם, והם היו בינותם כנעני' ובלשון כנעניכם, וכאשר דברו כדברים האלה, לא ידעו כי שומע יוסף, לפי שהמליץ לא היה או שאו להליכו, כי הוא היה בתוכם ידבר עמהם, ולא היה בין יוסף וביניהם, כפעם בפעם, וכאשר ראה יוסף תשובתם, ואיך היו מתחרטי' ממה שעשו כנגדו, וזה פני מהם ויבך, ולשון ויסב מקיפו פניו אל הקיר, וישב אליהם וידבר אליהם, ר"ל דברי חנות ותנחומים, ובעבור שראה אותם מצטערים, איך יתנו בידיהם אחד מהם להאסר, ואולי לא יסכימו מי מהם יהיה, לכן הוא עשה לקחו מאתם לבלק את המחלוקת, שלא כוריהם הישעו בתתו אותו בידו, והנה אסרו לעיניהם, שיראו אותו בעיניהם, ולא יוכלו להושיעו, כי כן עשו הם, כאשר ראו שמכרוהו ואסרו את יוסף לעיניהם, ולא חמלו עליו. והנה לקח את שמעון, כי הוא היה גדול בפושעים, כי ראובן אמר אל תחטאו בילד, גם שמעון היה אשר אמר לכו ונהרגהו, כמו שביארתי שם, ואין ספק שיתרצה בזה שמע יוסף, ידע שראובן לא חטא במכירתו. הנה התבאר למה רצה יוסף שישאר שמעון במאסר, ולאסרו לעיניהם, שהיה בכל להעגישם על פשעם, ולא תהיה להם זאת לפוקה, ואולת ו"ז היה לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו, והותרו בזה שפירשתי השאלות הי"ג והי"ד והט"ו:

ויצו יוסף וימלאו את כליהם וכו' עד ויקחו האנשים את המנחה.

בעבור שהיתה כוונת יוסף לנערם, לא להרע להם כמו שאמרתי, ולהראות זה להם באחרונה בשהתודע אליהם, רצה שיתנו להם צדה לדרך, ועוד וימלאו את כליהם בר, להוליך לבתיהם, ומפני שלא יתעכבו שיהיו צריכים למכור הכסף הצריך להביא לקחת בר אחר, צוה גם כן להשיב כספיהם איש אל שקו, אבל לא הודיע להם זה, כדי שיראו כנער ונפחד מזה, וכל זה כמו שאמרתי, מדה כנגד מדה, כי כמו שהם חשבו להרע לו, הטיבו לו, ואח"כ לא חטא, רק במחשבה, כן יתנסו, לא בפעל, כ"א במחשבת. והנה בלכו האנשים עם שברם, ויפתח האחד את שקו במלון, לתת מספוא לחמורו, וירא את כספו שהיה בפי אמתחתו, ותרדנו אחד כלם, ואמרו מה זאת עשה אלדים לנו, ר"ל מה זאת שעשה' אלדים לנו, האם הוא טוב שבדרך שכחה שכח האיש, ולא לקח את הכסף, או אם רע, שבוכו להתגולל עלינו, ולפי שלא ידעו אם היה המקרה ההוא להם טוב או רע, אמרו מה זאת עשה אלדים לנו, ואין ספק שאמר אחיהם שיפתחו שקיהם לראות, אם היה שם כספיהם, אלא שבאו שבא בית יוסף בשוויו הכסף באחד מהם במקרה, שיהיו קרוב לפי השק, ולכן מצאו בשפתחו כי היה בפי אמתחתו, ובאחרים העמיקו לשים את הכסף יותר למטה בתוך השק, ולכן לא מצאו כלם את כספם במלון, כפי אמתחותיהם, אמנם בביאתם כאשר היו מריקים שקיהם, ויהי הכסף כלו לכל איש צרור כספו בשקו. ואין להפלא מאשר הכתוב יאמר פעם שקיהם, ופעם יאמר אמתחותיהם, כי שקים הוא שם להם לענינים, ואמתחת הוא גם להם מפאת הבר אשר ישאו בהם, והכל דבר אחד. וי"מ השקים, הגדולים אשר בהם יביאו את השבר, והאמתחות הם השקים הקטנים שמכניסים בהם החמורי' המבלי' וכל כלי תבואת ... ונם החמורי' בהם את כספם' וחזוכם, והכניסים אותם לתוך השק הגדול ליותר שמירה, ומפני זה יאמר פעם בכתוב שהיה הכסף באמתחת, שהוא המקום המיוחד, ופעם שהיה בשק, שהוא המקום הכולל אותו, ובבוא יעקב ספרו אל אביהם מדבר האיש אתם קשות, ויתן אותם כמרגלים את הארץ, אבל ספרו בספור הענין, כי לא הגידו לו ששם אותם במשמר שלשת ימים. ולא שאסר את שמעון לעיניהם, אבל אמרו בהקיצו אחיכם האחד הניחו אתו. אבל זה להקל בקרבת הענין, כדי שלא יתקשה בשלוח את בנימין עמהם, ולכן לא ספר הזקן לדבר, אבל כאשר הריקו שקיהם, ומצא כל אחד מהם כספו, או היא והכנו' שמר קראם, וירעהו, בחשבם שכמו שאדני הארץ התעולל עליהם עלילות כרעם, באמרו מרגלים אתם, ובשומו שם' באמתחותיהם כסם יתעולל על בנימין, בהלכו שם, ולכן ברתם נגד בניו בכלל, באמרו אותי שכלתם, יוסף איננו, ושמעון איננו, ואת בנימין תקחו, עלי היו כלנה, כלומר למה לא יקרו המקרים האלה לכם ועל בניכם, כי אם לי ועל בני, כי עלי היו כלנה הצרו'. והנה ראובן השיבו על תורת אבי האדון הארץ כי באמת ירא אלדים הוא, ולא יעשה רעה כלל לבנימין, ואם לא אשיב בנך, את שני בני תמית אם לא אביאנו אליך, לכן תנה אותו על ידי, ואין ספק שטעה בזה על ראובן, לומר את שני בני תמית, כי איך יתכן שיעקב ימית את שני בניו אשר נדל על ברכיו, אבל אמר כל זה, כפתחון על הבטחתו. ויעקב לא רצה להתוכח עם ראובן, לומר יעשה האיש או לא יעשה, ולכן הניח ונשא יראת אדוני הארץ, וראה לסכנת הדרך, ואמר לא ירד בני עמכם, כי אחיו מת, והוא לבדו נשאר מבני אמו, וקם רעב החולה, ויודע אני שיקראהו אסון בדרך, ואיך תוכלו להצילו מזה' הפגעי' ותהיו אתם מורידים את שיבתי ביגון שאולה, ומה תרויחו בזה. ואין ספק שהיה זה מסנו תואנה, כדי שלא ילך הנער, כי הוא לא ירא מן הדרך אלא מהאיש אדוני הארץ. אמנם כשהכבידו הרעב, וכלו לאכול את השבר אמר להם אביהם שובו שברו לנו מעט אוכל, ר"ל שישובו למצרים, וישברו מעט אוכל לעצמו, שלבד מה שישברו כל אחד לעצמו, או אמר לו יהודה העד העיד בנו האיש, ר"ל אדוני הארץ לא תראו פני בלתי אחיכם אתכם, לכן אם ישך משלח את בנימין אחינו אתנו, נרד' ונשברה לך אוכל, ואם איננו משלח לא נרד. והנה יעקב ראה שטענת י"ב צדקו אחיו אנחנו, לא היתה מכרחת, ולא צריכה להתגלותם, כי מה ענין זה לעלילת המרגלים, ונשב מפני זה שהם כאנשים דברנים, אמרו לו זה שלא היה שואל אותם, וזהו אמרו למה הרעותם לי להגיד לאיש העוד לכם אח, כי שאל את נפשו שלא היה מבקש כשאלו אותו, והם לא ידעו להתגולל תקופות, ודבריו בנהותם את שנם שאלת' כדבר, וזהו אמרו שאול שאל האיש לנו ולמולדתנו לאמר העוד אביכם חי, היש לכם אח, ר"ל לא אמרנו לו שיהיה לנו אח לענין המרגלים, אבל קודם לכן, ומפני שהוא שאל לנו עליך, ועל משפחתנו הגדנו לו על פי הדברים האלה, הידוע נדע כי יאמר הורידו אלי, כלומר האם יעלה על הלב על ענין העלילה יאמר הורידו אלי, ואין אדם כותב על מה שלא עלה על לבו, ואולי שכוונו למה שהוכרחו לומר, ולהשיב על שאלותיו. ולא אמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפנו, ר"ל שלחה, כי הנער עדיף, הנה אנחנו אם נשב פה ולא נלך, בודאי נמות כלנו ברעב, אתה והנער וכל אנשי ביתינו. ואם ילך הנער עמנו, אין האסון ברור וידוע, כמו שהוא אם לא נלך ולכן מוטב הוא שילך, ושלא ילך, וז"ש שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם אתה גם טפינו, כלומר אבל אם לא ילך עמנו, אם נשבנו פה ונמתנו. ואיש מזומן אנכי ערב עמי, הנה א"כ, בשבתנו כאן ברורה מיתות, ואם ילך ספק לא ימות', ואין אני נותן בני בערבון כדברי ראובן אחי, אבל אנכי אערבנו ומידי תבקשנו, אם לא הביאותיו אליך והצגתיו לפניך בכל הימים, ר"ל לימים פנימיים והצגתיו קיו' תמיד' וחטאתי לך כל הימי'. כי לולא התמהמהנו בכתבתך, כבר היינו שבים זה פעמים בשלום ובמישור, אין אסון ואין פגע רע. והנה יעקב קבל דברי יהודה ולא קבל דברי ראובן, שהיתה טענה מכרחת טענת יהודה, ומפני סכנת הרעב: אבל התקין עצמו לדורון ולתפלה ולמלחמה, וצוה אותם שיוליכו מנחה לאיש ההוא, וכסף משנה יקחו בידם, רוצה לומר הכסף הראשון, שאולי לא משגגה, ועתה ידרוש אותו מהם, וכסף שני לשבור עתה את האוכל, ויוליכו עמהם כי יען בחכמת האיש והתפלל אל האלדים באמרו ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש, והורה הזקן בתפלתו, שהוא לא יתפלל, רק על הרע שהגיע אליהם, בהיות אחיהם הולכים ומתפרסים, כי בנחמתנו, כבר אין לו בפחה כלל, וזהו ואל שדי יתן לכם רחמים, רוצה לומר היכול על הכל, המספיק לכל דבר, יעשה עמכם חסד, שיתן לכם רחמים לפני האיש שהוא ירחם עליכם, כי איש הוא ויתפלל תפלתכם, ולא אמר כי הוא יתברך ירחמם, כי חשב אולי לא היו רחמים אליו, ולא אמר ג"כ יתן לי רחמים, כי איך ירחם האיש השלים עליו, והוא איננו רואה אותו, אבל אמר יתן לכם רחמים לפני האיש, שימלא כו אמר ורחמים, באומן שישלח עמכם אחיכם' שהוא שמעון ואת בנימין, ואמרו ואני כאשר שכולתי שכלתי, ענינו, כל זה אני מתפלל בבקשתכם ולשמחתכם, כי בבקשתי אני רוצה להתפלל לפני שאני כאשר שכלתי, רוצה לומר מיוסף שכלתי מבלכם. עם מות שאני כי לא אמר ואשר שכלתי שכלתי, כמו שאומרים אשמר וכאשר אבדתי אבדתי. אבל כאן כנגד מ"ש יתן לכם רחמים וישלח אתכם:

ויקחו האנשים את המנחה וכו' עד בוא הבקר, ויש בספר הזה גם כן שאלות:

השאלה הא' בברכת יוסף לבנימין אלדים יחנך בני, כי מה ענין הברכה הזאת, והוא היה בן ל"א שנה, וכבר היו לו עשרה בנים, ומפני שהבנים היה ליוסף עליו, בכתוב שנים או עם שבים, ולמה קראו ג"כ אחיכם הקטון וגו', וברכו אלדים יחנך, והיה לו לומר שלום אתך:

השאלה הב' מה טעם ותוצלם בספורו, וסימו לו לבדו ולהם לבדם, ולמצרי' וגו', כי לבני ענין אמונה הוא צריך לבאר יום ההוא

...

מנהגם / וגם אחרי היתה ההשבה הגדולה באמרם ותועבה היא למצרים ׃

השאלה הג׳ אחרי שכבר הכניס יוסף את אחיו ונכבדו אותם / לקח נקמתו מהם ושהביאו לפניו את בנימין שהיה עמך לראותו / ושנתקיים חלו״ת כוכבים משתחוים לו / והלא תכונו נשלמתם ואחיו אכלו עמו ושכלים עמם׳ למה זה עוד הביאם בנסיון אחר שהגביע בכל שכן לבנימין שלא הרע עמו / והיה אחיו בן אמו ׃

השאלה הד׳ למה צוה יוסף לשים כסף איש בפי אמתחתו / ואת גביע הכסף באמתחת בנימין / כי הנה בגביע היה צריך לעשות העלילה / אבל הכסף לא היה צורך בו / כי עוד מעט היו מתיראין לשוב ולהתגולל עליהם / ולא יתן להם כסף אחר כרמוננו ׃ אבל עתה אין ספק שהיה שימת הכסף מיותר ושקר עלילת הגביע / כי יהיה מקום לאחים לומר / אם בנימין לקח את הגביע בגניבה. הכסף שמו בפי אמתחתו, מי ויחד עם הגביע / לא שהכל היה עלילה. והרמב״ן כתב ששמו הכסף לעיניהם / ושאמר אליהם שהאדון היה עושה עמהם חסד על עמלם / אבל זה לא נזכר בכתוב / אבל הכתוב שאמר ואת גביעי הכסף תשים בפי אמתחת הקטן / ואת כסף שברו / מורה שהגביע והכסף הושמו כאחד ושניהם בסתר ׃

השאלה הה׳ באמרו קום רדוף אחרי האנשים והשגתם ואמרת אליהם וגו׳ / וקשה כי מה ענין והשגתם הלא ידענו שאם לא ישיגם / לא יאמר אליהם דבר / ומה בא להודיענו אם כן השגתם ׃

השאלה הו׳ באמרו והוא נחש ינחש בו / וכן אמר יוסף הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני / ומהו הניחוש הזה. ור״ל אמרו שהיה מנחש בגביע / שבו הוא ואומר והוא הבכור / והוא השני לו / וגם היו מסתכלים שהיה מניח לו כדרך נחש. אבל כפי הפשט יקשה איך על דעת הזה, הלא ידעת כי נחש ינחש איש אשר כמוני / כי למה יכחישו אין הניחוש מהל׳ בשרים / לא אשר שיכחש בגביע / גם כי אין זה פעל הניחוש / כי אם הקסם / לפי שענין הניחוש / הוא כפי דבריהם ז״ל / פתו נפלה מפיו בני הפסיקו בדרך / והדומים. שלוקח האדם לסימן / שלא ילך בדרך ההיא / וגם אמרו אע״פ שאין נחש / יש סימן. והראב״ע פירש נחש ינחש / כמה אתכם בו / אם אתם גנבים / ולזה השלוים עינו שהגביע כאשר לקחתם אותו. ואיננו כן / כי נחש איננו נסיון / ועוד שהיה לו לומר נחש ינחש אתכם בו. וגם לפירושו יקשה / הלא ידעת׳ כי נחש ינחש איש אשר כמוני והפי׳ שיאמר שיעשה הוא / ע״ש כי הראב״ע בשם ר׳ יונה / והוא נחש ינחש בחושבו לעשותם עליו / והוא הדרך ידע שגנבתם אותו. אבל עם כל זה יקשה גם לזה הפירוש / אמרו הלא ידעתם כי נחש ינחש איש אשר כמוני. ועוד כי המנחש / איננו יודע הנסתרו׳ / כי הוא מלאכת הקסם׳ / לא הניחוש כמו שאמרתי. ואיך יגדל רוע הספקות מפני זה / באמרו הדעתם אשר עשיתם ׃

השאלה הז׳ בדברי העבד / גם עתה כדבריכם כן הוא / וגזרתו הנה לא היתה הגזרה כדבריהם / כי הם אמרו אשר ימצא אתו מעבדיך ומת / וגם אנחנו נהיה לאדוני לעבדים / והעבד כשאמר כדבריכם כן הוא / שזו מן הדין אמת לא היה ראוי שיאמר עליו אשר ימצא אתו יהיה לי עבד / ואתם תהיו נקיים. כי זה לא היה כדבריהם. וכבר ראיתי דברי המפרשים וספקותיהם בזה ׃

השאלה הח׳ למה אחרי שהעבד אמר ואתם תהיו נקיים / אמר יהודה לומר הננו עבדים לאדוני / גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו / כי הנה במקום שהכה לא היה לו לעמות לעצמם מן העונש / עם מי שהתקיף עונו. ומה ענין אמרו גם אשר נמצא / כי הוא היה העקר / והיה לו לומר הננו עבדים לאדוני גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו / או עם אשר נגב הגביע. ובהביני מפרש הפסוקי׳ באופן יותרו השאלות האלו כלם:

ויקחו האנשים את המנחה וגו׳ עד ויוסף לא יכול וגו׳ / הנה הכתוב סבלו אחי יוסף עם בנימין למצרי׳ / שצוה יוסף לאשר על ביתו / שיביאם הביתה לאכול עמו בצהרים. הצהרי׳ / שהיא סעודת הבקר / אבל לסעודת הערב ובעשה מלאכת המלך / היה אוכל בצהרים / לא כבקר ושם בא ג׳ ראה שהובא בית יוסף ייראו להכנס בשכבם שעל דבר הכסף השב באמתחות׳ בתחלה היו נקראים לבא שמה / להתגולל עליהם עלילות ברשע / כאו תאמר שהם גנבו אותו הכסף / או שהלכו ולא פרעו בתחלה והנה אמרו לקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו / לא כדברי הרב המורה / שהשם ענה למצרים / לא לבני אמתם שאלו היה לו יוסף / בתכו עניניהם לאח׳ / ואת הכת של בחורים עם חמוריהם / וקח מוכים לבו לעבדו׳ ולעשות כי דרך עבודת עם החמורי׳ היה ולכן ויעלילו עליה׳ דבר הכסף ומפני זה ראה שטוב להודות לו ענין הכסף / קודם שידבר בו / כי חרה זה על הכתוב אשר סגרו לו ענין הכסף אשר פגשו / אמרו בשובנו בהשקלו בלום׳ הם שלא סברא שזה שמה היה הכסף שלנו. לא כנתנהו בכסף אחר. אבל שהחזרנו השלום / שלא אמר שאחר שהם כלבד מצא כספו בשקו בחלוף שבפתם שיאמ׳ האיש למה לא שב הוא כלבד עם כספו חפשי / לכן אמרו שכלם מצאו בפיהם שם / ולא היה ראוי שיוחשו כלם / שהנה רעבון בניסם / ולכן הלכו לדרכם / ודעתם / שיביאו בשובו לשבור אכל / והראיה לזה כי הביאו עוד כסף אחר / ואמרו לא ידענו מי שם כספנו באמתחותינו / להעיר

שלא היה עלילה. אבל האיש השיבם שלום לכם אל תיראו׳ ר״ל לא קראתי אתכם להתגולל עליכם על זה / אלא לשלום ולאכול עם האדון. אם כסף מצאתם / הנה לך׳ ההגדה כי בראה שהדרך גם נתנו לכם יען אני לא ידעתי מזה דבר / לפי שכספכם בא אלי. ולפי שהם היו רוצים לראות את שמעון אחיהם / שלא ראוהו זה ימים / ושלא היה נאסר כמו שנזכר למעלה / והכל כאיש שלא יבחר בהכניסם אותם לבית שהאוכר לראות את שמעון / וזהו שלא יאחרו שם / ולזה כדי להסיר ספק מלבותם / הוציא אליהם את שמעון׳ ר״ל שהשאיר אותו. וזה עשה שהיתה כוונת שמעון לאמרו שלום לכם אל תיראו / ולזה וכר שדברו אין פתח הבית / כי חשבו שיאסור אותם שמה׳ ולא ירצה לשמוע איהם ולזה דברו אין קוד הכנסם שם. וזכר הכתוב שבא יוסף הביתה / ושהביאו לו את המנחה / ושהוא שאל אותם שלום אביכם הזקן / ר״ל אוכי ידע מעולבטוקבתו / לא שם שאמרתם אחיהם השיבו שלום / ועדנו שישתחוו ויקדו וישתחוו לו עם היות שכבר נגד שבא זה לפניו השתחוו לו / שזכרנו להשתחוות עוד שנית / באמרם כן כן להתפלל על שאלך על שלום אבינו / כי אין אנחנו ראוים לכל הכבוד הזה. והנה ראה את בנימין / אבל היה שם אחיכם הקטן אשר אמרתם / ונראה באמרו אלהים יחנך בני / והנה זה / אבלי כן הוא / שיוסף ראה את עצמו איהם / שכאשר אמרו לו בתחלה שהיה להם אח אחד ילד זקונים קטן / שבגלל שהיה בכח יראים או פסח / ולכן גם להביאו / כדי שידע שהוא שלו לפי תואר אמת עניכם / ושמפני זה עתה / כשראה אותו אדם גדול בקומה ונער כלם כנגדו וצבאותיהם עליהם של אם שקראוהו ילד זקן / ולזה אמר בתמיהה / הזה אחיכם הקטן אשר אמרתם / שהייתם קוראים אותו קטן / באמת גדול הוא ואיננו קטן / ולפי שלא יוכיחו מין כרת כמה שכבם שלא על גדלה. אמר אלהים יחנך בנה ר״ל אלהים יברכך ומשמרך שלא יגיעך כנף שמיני ונגעי / וגם זה הותר השאלה הא׳. ואמר כראות יוסף את בנימין שהי׳ כירח ושדמעו / לא שמע ולא ראה נכמרו רחמיו אל אחיו / נכמרו רחמיו עליו ויבקש לבכות / ר״ל שבקש מקום לבכות ולבכות כסתו / שלא הרגיש ויבכו שמה. כי הנה כשבקש לבכו׳ על אשר שמעו ולא בקש מקום שיוכל לבכו׳ / אבל גם כשיתו עמהם / היה פניו שמם נבכה שאם שירדו דמעיו בהסכו פנים לגד אחר / אבל כאן רצה לבכות הרבה / ולזה בקש מקום מיוחד / שלא יראוהו אדם בו / ויצא מיד. וישם לפניו לאכול לו לבדו / כי אין ראוי לאדם שיסב לפניהם את מושל יחד עמו בקערה / כי חרפה היא לו. ולאחיו אכלו בני יעקב לבדם והמצרי׳ האוכלים על השלחן יוסף לבדם / לפי שהמצריים לא היו אוכלים בשר / ובני יעקב היו אוכלין אותו / ולכן צוה יוסף לאשר על ביתו / טבוח טבח והכן כי אתי יאכלו האנשים בצהרים / וזהו אמרו כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם / כי תועבה היא למצרים / ר״ל שהיתה התועבה מפני שהעברים אוכלי׳ בשר / ולמצריים היתה תועבה אכילתו / והנה שם לחם הנזכר הנה הוא כולל לכל מאכלי׳ שיהיו להם. ואמר הכתוב שצוה יוסף להושיבם לפניו הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו / ותמהו האנשים איש אל רעהו / איך ידע יוסף את שנותם / כי שלושים אחרי שבאו יעבדו כנעריות / לא יוכר בהם מי הוא גדול משנותיו שנה או שנתים / ולזה תמהו איש אל רעהו / והותרה השאלה הב׳. וראוי עתה שנא׳ כסדר השאלה הג׳ / למה רצה יוסף להכניס את בנימין אחיו בגזרת הגביע. וכבר ביארתי למעלה לשתי סבות / האחד שרצה לשלם אל אחיו מדה כנגד מדה / וזה שמצאו כנגדו / כי שם שיקבלו עונש מידה הפך עונותיהם / שיקבלו בידי שמים / והנה הם עשו נגדו שלשה עלבונות / האחד שהרגיזו רכיל ומרגל והביאו דבתם רעה אל אביהם. והב׳ שהשליכוהו אותו הבורה / והג׳ שהתנכלו להמיתו ומכרוהו לעבד עולם / אף לא הרעו לא כי שם עם שמעו לא השיבו עשתכמו שאמ׳ ואתם חשבתם עלי רעה / אלהים חשבה לטובה. וכן עשה יוסף איתם / כי הוא תפס ראשונה מרגלים אתם / כנגד מה שהעידו הם שהיה רכיל ומרגל / ואסר את שמעון לעיניהם ושמו כאילו בבור / כנגד מה שהשליכוהו בבור. וכנגד מה שהתנכלו לעבד / נזה לקחת את בנימין לעבד בעלילת הגביע. והנה השכים שיושם הגביע באמתחת בנימין ג״כ / להדמות אלה / כי הוא היה בן רחל כמוהו / ואותו שאלו יעקב לראות את שלום אחיהם ואת שלום הצאן. וכמו שהם לא עשו לזה ונתנוהו למדינים לעבד עולם / כן יוסף לא עשה לזה שלא אביו את בנימין לשלום אחיהם / ונתן אותו בחששם לעבד. וכמו שלא נתקיים מה שהם עשו כנגדו / אבל נהפך לטובה / ככה לא נתקיים מה שעשה יוסף כנגד בנימין / ונהפך הכל לטובה. הנה היה כל זה מדה כנגד מדה וזו היא הסבה האחת מאחת השתי׳. והב׳ כי הנה עם כל הנסיון שעשה יוסף לאחיו בעלילת המרגלים / עוד נשאר ספק בלבו / שאם היה להם אהבה עם בנימין / או אם היו עדין שונאים את בני רחל אחיו / ולכן רצה להביא את בנימין בפרט בנסיון הגביע / לראות אם ישתדלו להצילו. אבל עשה עם זה / אולי יחשבו אחיו שהיה אמת / שבנימין גנב את הגביע / כמו שרחל אמו גנבה את התרפים לאביה. ואולי מפני זה יאמרו שכפה הטומאת היא אמות / ולא ידרשו בעדו בכל כחם / לא הצלתיו אותו / כי אם לבעת מדות המעשה / הנה מפני זה / צוה יוסף לשום גם בגביע / כסף שברו ג״כ בפיהם של כלם / שכיון שנמצא שם / שלא היה מאשים בנימין ושמעתם כיום מעלילת האדון / נגדיעתם זה / אם ישתדלו עליו / וישתדלו להצילו מעבודתו / וידע שהם אוהבים אותו / והיה בעיני יוסף בעלי תשובה גמורים / ויתנחם אליהם וייטיב עמהם / כמו שעשה. אבל אם היה יעזבוהו

לעבד

לעבד יודע שעדין היו מודים בגנבה / ויתכן לומר שלא יוסף לא הודו ונתנו
אותם גם · הנה התנצל טרם כפיו ענין הגביע / ולמה היה פורש בגבי [illegible]
ולמה היה כספם באמתחותם / והותרו בזה השאלה הג' והד' · ח"ו שלא
את אמתחות האנשים אבל כאשר יהלכו אתם ר"ל שלא יתן בשקיהם כבר
שהיה בעסק התבואה / שלא שיהיה אותם בכלי אחד / כל אחד ואחד
את / והשיבו כסף איש בפי אמתחתו / רוצה לומר כל הכסף שהביאו /
את כסף השבר / ולא כסף אחר / כאשר שים באמתחותיהם · ובפי דרך
הרמב"ן / ר"ל לפרסם שהיה הדבר מתן אלהים דרך נס · על שאלתם ושאלת
הגביע אשר הביאו לאדון הארץ · ולכן השבו כספם באמתחותם / ואת גביע
האדון שהיה לו / שהיה שותה בו תמיד / שים באמתחת בנימן עם כסף
שברו [illegible] · אבל כפי מה שביארתי למעלה הכסף גם כן
היה מבלי ידיעתם / לאותה כוונה שזכרתי · · · והנה הכתוב שהבקר אור
והאנשים שלחו המה · ואמר המה וחמוריהם / להגיד שלא היה הדבר
כאשר חשבו / שנתן האדון לו אשר על ביתו / עיניהם בהם וחמוריהם /
לקחת אותם לעבדים לעבוד ולאכול / כי הנה מבלי עסוק בשבועות הבקר
שלחו המה וחמוריהם · והנה היתה יראתם בבקר השכם / לפי כוונת כי
צוה יוסף לצאת ענין הגביע / ותשיגתם / והשתדלו להם בבקר / כדי שלא
יתנשו המצריים באותו עונש · ולכן אמר / כי מיד כשיצאו העיר / קודם
שירחיקו מן העיר / יוסף צוה לאשר על ביתו קום / רוצה לומר מהרה רדוף
אחרי האנשים האלה והשגתם ואמרת וגו' / ואמר והשגתם · לפי שהגנב
האנשים הרודפים אחרי הגנב / שהם ילכו בעקבים בדרך אשר ילכו בה /
שרדפתם גנב אחד / שגנב למלך כך וכך / כדרך התפוסה · לכן הזהיר יוסף
לאשר על ביתו שלא ירדוף אחריהם בעקבה וקולות להביאם גם / אבל
שירדוף אחריהם / וכאשר ישגם / או יאמר אליהם / לא לעזם אשר / אלא
לפם בכבוד / למה שלמתם רעה תחת טובה / כי היתה כוונת יוסף / שידבר
אליהם בסתר / ולא בפרסום [illegible] · והנה האנשים
בגניבות המה / את בעיניות · הא' כשגנבו גביע אשר הוא שותה בו / כי הנה
האדם [illegible] גנב / אין ראוי לגנוב בבית המטיב / שהוא בדיו
בשתו אתנו ועל זה אמר למה שלמתם רעה תחת טובה ? ר"ל יוסף השיב
אתכם / וכבד אתכם / בשומו אתכם על שלחנו / ואתם שלמתם לו רעה / כי
אחד מכם גנב את גביעו · הב' [illegible] שגנבת דבר אותו שהיה
[illegible] סגולות גדול לגנוב הוא לגנות דבר
כזה · ועליו אמר הלא זה אשר ישתה אדוני · והנחיבה הג' [illegible] כמה שעשו /
לפי שגנבו דבר שהאדון [illegible] יותר מכל ארץ /
והוא אמרו כי כזה ינחש בו / ולכן אמר הרעותם אשר עשיתם / ר"ל
בגנבה הזאת אשר עשיתם לא עשיתם אותה [illegible] אבל בחסך / כי בכוונתה
הרעותם ר"ל שלא ידעתם לעשות אותה כתקנה / וענין נחש ינחש [illegible]
שמועה שיוסף נחש ינחש / ויקח היין בו / כמו שהוא ענין הכתוב · וכמו שאמרו
בו ° בית [illegible] / מותר לעשותם [illegible]
אם אין בזה / יש בזה [illegible] · ועל זה הדרך היה כתוב יוסף הלזה / שהיה דעתו
שיום שמתה בגביע ההוא גדלה מעלתו [illegible] · ואמר זה להגדיל תעלוס /
ולהתנצל [illegible] על הגביע [illegible] שאין זה לצורה
אלא לפי שהיה שותה בו / [illegible] גדלה מעלתו [illegible]
בקניית אדם הגביע הזה / ידיעה לו בנחושו שיקח לו מעלתו וגדולתו ·
אלא מראה אבל כוונת [illegible] / על אשר שתה בכלי בית האלהים
לפי שלא היה ראוי לאדם לשתות בכלי בית האלהים / כי זה תורה שהיה
[illegible] / ורוצה לקחת גדולתו ומעלתו / וזהו הכתוב / והותרה בזה
שביארתי שאלה הו' · והנה לא הזכיר [illegible] הנביא / אבל דבר עליהם
כללו בידוע שהם לקחו הגביע / ולכן אמר הלא זה אשר ישתה אדוני בו ר"ל
אלא זה אשר לקחתם / הוא אשר ישתה אדוני בו והם השיבו כאנשים אשר
לא היו יודעים על מה מדבר / ואיך נגנוב מבית אדוניך כסף או זהב ·
והיתה תשובתם למה ידבר אדוני כדברים האלה וגו' / הן כסף / ר"ל למה
תבקש בעלילות האלה עלינו [illegible] כי הן כסף וגו' · והוא ק"ו מנ'
[illegible] / שהמוצא דבר [illegible] / [illegible] לקחו אותו /
כמו שהוא [illegible] אדם אחד · והב / [illegible] הזדם [illegible] /
[illegible] / [illegible] וגו' [illegible] / [illegible]
[illegible] · ולזה אמרו הן כסף אשר מצאנו ר"ל שהיא
[illegible] / [illegible] קונים [illegible] מארץ
כנען / שהיא ארץ אחרת / ואחר ימים רבים / ואיך נגנוב שהוא יותר
[illegible] / [illegible] / כסף או זהב /
שהוא יותר [illegible] כדי להיות צדקתם [illegible]
אשר ימצא אתו מעבדיך ומת / וגם אנחנו שלא ימצא בידינו / נהיה לאדוני
לעבדים / והעבד השיבם גם עתה כדבריכם כן הוא וגו' ופירושו מבלי יותר
[illegible] / אבל לפי שהם צדקו
[illegible] / לכן השיבם העבד / כמו שאמר שהיה
[illegible] גם עתה [illegible] כדבריכם כן הוא / ר"ל
[illegible] / אבל [illegible] אחד [illegible]
[illegible] / [illegible] הגביע [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] לבית הג

לאדון · ואתם בכתריכם [illegible] / שלא ידעתם מזה דבר / תהיו נקיים כי
בלי ספק / הבלבלות מכם / נקיים אתם בעיני · ולפי שתלה הענין בבנימין
וזה שאלה / [illegible] בגדול החל ובקטן כלה
ומצא הגביע באמתחת בנימין / ואין ספק שבני יעקב הכירו וידעו שהיה כל
זה תואנה / ולכן שבו למצרים לבית יוסף / והוא אמר להם מה המעשה אשר
עשיתם / הלא ידעתם / ר"ל מה הפעל הגונה אשר עשיתם / הלא ידעתם
כי נחש ינחש איש אשר כמוני / כי ישים בנחשו גדולתו בדבר זה / והשיב כאשר
ראו שכלל כלם בגנבה / באמרו אשר עשיתם / הוצרך לדבר בעד כלם ·
ואמר מה נאמר לאדוני / מה נדבר ומה נצטדק / ר"ל / בדבר הזה / אפשר
לתלות הגנבה כך / שאתה גרית לעשות כל זה / אבל מה נאמר לאדוני
בזה / ומי יוכל לדון עם מי שתקיף ממנו · או אפשר לבררת שהמעשה נקיים
בפי העבדים / [illegible] / לא לך ולא לעבדיך / ולכן
אמרו ומה נצטדק / אבל כיון שאין אנחנו [illegible] בדבר הזה / הבלי את על
אדוני לאמר / ולא לאשר על ביתו / כי אין דבר יוכל ממנו / ולא חותנו /
אבל האלהים מצא את עון עבדיך / ר"ל שדינו [illegible] / בדק במעשינו ובמעשה
[illegible] חייבים לפניו / ועל כן בזה אינו הגנבה הזאת וכאמר
האלהים מצא את עון עבדיך / רמז על מכרם את אחיהם יוסף לעבד ומבלי
חמלה / והמבטר אותו עון הגנבה / שמצאו הכל מדה כנגד מדה ולכן הננו
עבדים לאדוני / תחת אשר מכרנוהו לעבד / ולפי שהם היו מודים באותו
עון שלא בבנימין / לכן אמרו גם אנחנו שנעשה בעבדים · גם אשר נמצא הגביע
בידו / להתחברם עמנו / עם היותו נקי מאותו עון ורמזו ג"כ באמרם זה /
שבנימין לא גנב הגביע / חלילה לו / עם שנמצא בידו / ולכן עמו התחברו
בכלם [illegible] / כי כמו שהיו הם נקיים כן היה הוא נקי / ומפני זה /
לא אמרו אשר גנב הגביע / אלא אשר נמצא הגביע בידו / כי כפי הזאת /
כלנו נקיים ממנו / אבל נמצא בידו בדרך [illegible] / ולזה לא קבלו היותם
נקיים מכלתו / שאם יהיו כלם חייבים או כלם פטורים · ויוסף השיבם חלילה
לי מעשות זאת ופירושו אבלי כי למה שהם בדבריהם רמזו שהיה כל זה תחבולה
ממנו ותואנה נמרצת / וכמ"ש מה נאמר לאדוני כמו שפירשתי / אמר יוסף
חלילה לי מעשות זאת / ר"ל זאת התחבולה שאמרתם עלי · ולכן גזר ואמר
האיש אשר נמצא הגביע בידו / יהיה לי עבד / כלומר איני יודע אם גנבו
אם לא גנבו דילי שנמצא בידו / ולכן יהיה לי עבד / תשלומי מיתתו שהיה
חייב בה כיון שנמצאה הגנבה בידו / ואתם עלו לשלום אל אביכם / כי איני
מאשים אתכם / ולא אתקף עליכם תואנות · הנה התבאר מזה כלו שאחי
יוסף הכירו בדבריהם / שהיה ענין הגביע / תחבולה ממנו ושלא היו רוצים
לגנות בפני הדין היותם פטורים / ובעבור זה / לא טענו מענין הכסף /
והותרו השאלות הז' והח' :

פרשת ויגש אליו יהודה

ויגש אליו יהודה וגו' עד ולא יכלו יוסף להתאפק לפני כל הנצבים עליו / וראיתי להעיר בפסוקי פרשה זאת גם כן שאלות :

השאלה הא' בפסוק הראשון ויגש אליו יהודה ויאמר / כי מה ענין זאת ההגשה / והלא יהודה היה מדבר עמו קודם זה / ולפניו היה עומד / ואין הגשה / ולמה הגשה / גם כן ומה ענין אמרו באזני אדוני / כי בהיותו מדבר עמו / היה מדבר באזניו ופירש רש"י יכנסו דברי באזניך / ולא מצינו זאת המלה בלשון אשר כזה · ר' באזני בני חת · ואשר לא באזני העם · גם כי מלת כי מחוברת לאמר / לא לבקשה / והבקשת דבריו באזניו / ומה ענין בי אדוני :

השאלה הב' באמרו ואל יחר אפך בעבדך ונאמר / כי למה יחר אפו על בקשתו ותחנתו / והכחינו וכרונם לברכה אמרו / ° שדבר אליו קשות / שהיה כל זה תחבולה ממנו / ולמה אמר אדוני שאל וגו' כמו שפירש"י / וכן ותאמר אל עבדיך הורידהו אלי ואשימה עיני עליו / וכי זו היא שימת עין וכולו / אבל פשט הכתובים הוא כמו שכתב הרמב"ן / לעורר רחמי יוסף / ולמה אם כן יאמר ואל יחר אפך בעבדך / והנה קודם זה כבר דבר עמו דברים אחרים / ורמז לו על התחבולה / באמרו מה נאמר לאדוני / כמו שפירשתי למעלה ולא אמר כי אחד מהם ויגש [illegible] ואל יחר אפך וכל שאר הדברים :

השאלה הג' באמרו כי כמוך כפרעה / כי מה ספק במאמר הזה / ולא כאמר כן בשאר הפעמים שדבר אליו

והמפרשים כתבו שאלת כי תמיה בלשון אף על פי / כמו כי עם קשה עורף הוא / רפאה נפשי כי חטאתי לך · והענין הזה / איננו אמיתי כי תמיד מלת כי מבאת לתת טעם והדלות [illegible] / כמו שדים כדבר שכלם בתינת טעם / כפי הפירוש האמיתי בהם :

השאלה הד' באמרו אדוני שאל את עבדיו לאמר / כי אין הפסוק כזה אמתי / והיה לו לאמר / שאם להם מרגלים אתם והם השיבו להתנצלותם אחרו ענין אביהם ואחיהם הקטן / כי הוא לא שאלם דבר זה / והיאך הגיד ענין יהודה לפני אדוני האדון לאמר מה שלא היה :

השאלה הה' באמרו שולת ענין והאריך יהודה בכל הספור הזה / והנה לא שהדברו לגואל

את ראשי יוסף / ולאמר שהם מוכרחים' בהבאת בנימין לאביו / כמ"ש הרמב"ן / היה די שיזכור שלא יוכל אביו לעזוב את בנו / ועזב את בנו ומת / וערבותו עליו / לא כל שאר הדברים שזכרו / שלא היה בהם צורך לענין זה :

השאלה הו' באמרו ואומר אך טרוף טורף / כי אם היה מספר הענין כמו שקרה / היה ראוי שיאמר ואמרתי אך טרוף טורף / ר"ל שאז כשיצא יוסף מאתו / אמר יעקב כן לא שעתה היה אומר זה :

השאלה הז' באמרו ועתה כבואי אל עבדך אבי וגו' / כי יראה שאין בפסוק הזה גזרה / באמרו ועתה כבואי וגו' / והיה כראותו / ולא זכר מה יהיה לו / והיה לו לומר והיה כבואי אל עבדך אבי / והנער איננו אתנו ומת :

השאלה הח' באמרו ועזב את אביו ומת / והיה כי לפי תאמר מלת ומת / הלא לנער שימות כשיעזוב את אביו / או לאביו שימות כשיפרד הנער ממנו : ואם חוזר לאביו / היה ראוי שיאמר לא יוכל אביו לעזוב את בנו / ועזב את בנו ומת . ואם חוזר לנער / הנה היו דבריו שקר מבואר / כי בנימין היה בן ל"א שנה / ולמה ימות בעזבו אביו / כיוסף שדי למו כ"ב שתכלית הספור כלו / הוא להצטער על אביו לא על הנער :

השאלה הט' באמר כי עבדך ערב את הנער / וזה כי המאמר הזה / איננו נקשר היטב עם אמרו והורידו עבדיך וגו' / וזה ענין כי איך אעלה אל אבי / והנער איננו אתי / כי הנה יתחייב מזה / שילכו שניהם יחד יהודה ובנימין / והוא כותר לישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדוני / ורמ"ה כתב / שהוא נקשר עם ידבר נא עבדך / שהוא התנצלות על היותו מדבר יותר מזולתו / מהאחים / ואיננו נכון / כי האחים המדברים לשר אחד / פעמים ידבר האחד ופעמים ידבר האחר / ויהודה שבחו / אז' מצאתו ליוסף מבלי התנצלות / מה נאמר לאדוני וגו' . והרמב"ן כתב / שהוא קשור עם והורידו עבדיך / כי אמר שאנחנו הגורמים מיתת הזקן וגו' / ולדבריו היה ראוי שיזכור והורידו עבדיך / אחרי זכרון הערבות / כי בבואו בלא הנער וימות בעדו :

השאלה הי' באמרו כי איך אעלה אל אבי וגו' / כי הנה הוסיף בזה תלונה / לאמור אחרי דברו בזה חוקה מלד / והוא הערבות / כי הוא בזה חוקה מכרעת אותו על זה / אבל פן יראה ברע אשר ימצא את אבי / הוא נער / אבל איננו הכרח לתורה :

השאלה הי"א ולא יכול להתאפק לכל הנצבים עליו / כי אם היה ענינו כדברי רש"י / שלא יכול לסבול שיהיו המצרים נצבים עליו / ורואים אחיו מתביישים בהודעו להם / היה ראוי שיאמר ולא יכול יוסף / לא ולא יכול : ואם ענינו כדברי הרמב"ן / שלא יכול להתאפק לכל הנצבים עליו / שהיו מחלים פניו למחול לבנימין / הנה ראוי שיאמר שלא התודע יוסף אל אחיו / רק מפני שבכרתו בו המצרים / וזה לא יעלה על הדעת / כי כמו שביארתי כבר / השלים להענישם מדה כנגד מדה / והיה דעתו לבלתי התודע אליהם :

השאלה הי"ב בדברי יוסף לאחיו / אם באמרו העוד אבי חי / והכבר ידע מן דבריהם פעמים שלש שאבי חי / ואם מזה שאמר גשו נא אלי / והם היו מדברים' עמו ומה צורך בהגשה / וחכמינו זכרונם אם מ"ס ד'
לברכה אמרו * שהראה להם שהוא מהול / ואם מזה שאמר שנית אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה / הנה שהוסיף בו מלת אחיכם / ושנה לומר אני יוסף : ואם באמרו ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם שהיה ראוי שיאמר ועתה אל תעצבו ואל תכלמו / גם כי מתחלה אמר כי מכרתם אותי הנה / ועתה יאמר כותב לזה / לא אתם שלחתם אותי הנה / כל שכן שכל אלה תנחומים של הבל הין / כי הם מדעתם מכרוהו להרע לו . ואם קרה מקרה שהגיע טוב מהמכירה / הנה העושה במקומו עומד / ואין אדם נדון על המתחייב ממעשיו במקרה / כי אם על המתחייב בעצם ובכוונה / כי מה שבמקרה לא יעלה ולא יוריד :

השאלה הי"ג למה חזר לומר וישלחני אלהים לפניכם / אחר שאמר כי למחיה שלחני אלהים לפניכם / ומה ענין לשום לכם שארית בארץ להחיות לכם לפליטה גדולה / כי אין בזה ענין השארית / והפליטה הוא מותר / אחרי שאמר לשום לכם שארית בארץ / ולמה אמר לא אתם שלחתם אותי הנה / כי האלהים / כי הוא מותר כיון שזכר כבר פעמים :

השאלה הי"ד באמרו והנה עיניכם רואות / ועיני אחי בנימין / כי פי המדבר אליכם . והיא כי למה הבדיל בנימין מהם בזה המאמר / ולכלם היו עינים בזה / ומה ענין כי פי המדבר אליכם / כי לפי פשוטו / וגם כפי תרגומו / יקשה מאד ענין זאת הראיה / ואיך יקשר זה עם מאמר וכלכלתי אותך :

השאלה הט"ו למה יוסף בכה על צוארי בנימין / והוא בכה על צוארי אחיו אשר הם אחיו / הוא בכה על צואריהם / אבל הם לא בכו על צואריו / וראוי לשאול הבכיה הזאת :

השאלה הי"ו בדברי פרעה / אמור אל אחיך זאת עשו וגו' / ואתה צויתה זאת עשו קחו לכם וגו' / כי למה הוצרך פי פרעה לענין העגלות / ולא לדבר אחר / וכמו שאמר ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה . ואמרו וירא את העגלות אשר שלח יוסף / ולמה היה הכבוד הגדול הזה בענין העגלות / והיותם על פי פרעה ולא בדבר אחר :

השאלה הי"ז למה הוצרך הקב"ה לדבר עם יעקב אל תירא מרדה מצרים / כי הנה הוא לא היה ירא מזה / וקודם זה הדבור / אמר אלכה ואראנו בטרם אמות / וכבר נסע לדרכו / כמ"ש ויסע ישראל וכל אשר לו :

השאלה הי"ח בספר בני יעקב שבאו אתו מצרימה / כי בבני לאה אמר הכתוב / כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש / ולא תמצא שהם כי אם ל"ב . ועוד מנה כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירך יעקב ששים ושש / והם באמת כפי המספרים שנמנו / שבעים / וכפי המספר האחדי / מאותם הפרטים / הם ס"ו / ועם שני בני יוסף הם ס"ט / לא שבעים . והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלו כלם :

ויגש אליו יהודה עד ולא יכול יוסף . כפי דרך חכמינו זכרונם לברכה / רצה יהודה להוכיח במשפט את יוסף / מהעלילות שהעליל עליהם . ואחנם כפי הפשט אחשוב אני / שהיתה כוונת יהודה לעורר רחמי יוסף / שיקח אותו לעבד עולם / וישלח את בנימין / מפני שיצא ערב להשיבו אל אביו / כדי שלא ימות הזקן מדאגה מדבר בנימין בנו . ולפי שלא יאמר יוסף שהיה זה תחבולה מיהודה / כדי להוציא את בנימין מתחת ידו אם לא היה אות בעבור אביו ואהבתו את בנימין / לכן זכר לפניו הענינים אשר קדמו להוכיח מהם / שמתחלה ידע יוסף אהבת הזקן את בנימין / ומעתה ידע / שלא היה יהודה מחדש מלבו הטענה הזאת בעבור אביו / ומפני שהיה יוסף שליט על הארץ / לא יעשה עול ממשורתם / וכמ"ש חלילה לי / כי האלהים אני ירא / ושב יהודה שאין ראוי לדבר אליו בפרסום בפני הכל / שיקח אותו לעבד תמורת בנימין / כי היה זה עול גלוי / שיפטור את החוטא / ויענש תחתיו את הנקי / והוא כבר אמר האיש אשר נמצא הגביע בידו הוא יהיה לי עבד / ר"ל הוא / ולא אחר . ומפני זה הוצרך יהודה לדבר אליו בקשת התמור' והחלופי' בסתר / ובלאט / שישמעהו הוא לבדו / ולא ידעו ולא ישמעו ממנו הזרים שיושבים בבית / כי היה זה כמו שנודר שוחד על המשפט / שצריך שידבר אותו בלאט ובסתר / וזה ענין ויגש אליו יהודה / כי הוא היה נגש' יוסף מאחי' כנים שמה / והוא היה הדבר על ענינו . וכאשר רצה לדבר מענין החליפין / נגש אליו לדבר עמו בלאט / וזהו ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני / ר"ל עתה ידבר נא עבדך דבר בסתר באזני אדוני / ולא באזני כל העם אשר בבית / ולפי שהיה לו לדבר בענין ערבותו / שהיה מיוחד אליו מכל שאר אחיו / לכן אמר בי אדוני / ר"ל בי אדוני הנער והענין הזה / נעצם / ועל כן ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני לבדו / שלא ישמעו ממנו אדם אחר . ועל הדרך הזה פירשתי / ויגשו אליו בני גד ובני ראובן / כי רצו לדבר אליו בסתר / ומשה פרסם מה שאמרו לו באותה הגשה . ולפי שאין מדרך המוסר / שיגש אדם הדיוט לדבר לאדון הארץ קרוב לאזנו / פניו כפניו / כאלו פיו על פיו / לכן אמר אל יחר אפך בעבדך / כי כמוך כפרעה / ר"ל אל יחר אפך בהגשה / וגם בבקשה הזאת מהתמורה / כי איני עושה זאת לבוזתך / כי בעיני כמוך כפרעה . או יאמר שאתה חשוב כמלך / וכל מה שתרצה תעשה / ומי יאמר לך מה תעשה / כי שופטי המדינות / לא יוכלו לשנות את דבר המשפט . אבל המלך עליו יעשה כרצונו / ויגלים / והותרו במה שפירשתי בזה הג' שאלות הראשונות . ואחנם אמרו אדוני שאל את עבדיו וגו' / ספור לפרש שהיה דעתו לומר / שמתוך תולדותיו ועלילותיו / הוכרח לומר כן / כאלו שלא כן . והיותר נכון אצלי / שהוא בתמיהה / כלומר האם אדוני שאל את עבדיו לאמר היש לכם אב או אח / באמת לא שאל / ואנחנו מעצמנו מבלי שאלתו אמרנו יש לנו אב זקן וילד זקונים קטן וגו' / וזה יוכיח שאין אנחנו מחדשים המאמר הזה / כי הנה אנו מעצמנו אמרנו זה / להיו' דבר אמתי ומבלי כזב / ומזה יראה שהיה הנער הזה אהוב מאד אצל אביו / כיון שמתחלה מבלי הכרח מעצמנו דברנו זה / ועוד שמפני מה שאמרנו / אמרת אתה הורידוהו אלי ואשימה עיני עליו / ומה צורך ואשימה עיני עליו / אין בעבור מה שאמרנו / שהיה אהוב אצל אביו מאד / לא יפרד ממנו שעה אחת / ועוד באותו המעמד אמרנו אל אדוני לא יוכל הנער לעזוב את אביו . ועזב את אביו ומת / ר"ל שהנער עצמו לא יוכל לעזוב אביו / לפי שידוע הוא / כי אם יעזוב את אביו / מיד ימות אביו . והנה באותה שעה גלינו לך אמתת הדבר / מהקשר בנפש הזקן בזה הנער / ואם כן איפה למה הבאתם אותו / הנה אדוני ידע שאתה הסבות את לבבנו אחורנית / שאמרת אם לא ירד אחיכם הקטן אתכם לא תוספון לראות פני . והנה לא זכרו לו תולדות המרגלים / כדי שלא יפתח פיו לשטן / ולא ישוב לדבר בה עוד . הנה התבאר שהיה הספור הזה לעורר רחמי יוסף על אביהם הזקן / ושבדק יהודה באמור אדוני שאל כפי כוונתו / והותרו השאלות הד' והה' . עוד הכניס יהודה ראיה מדברי אביו / שאהבתו בנער הרעב / באמרו שובו שברו לנו מעט אוכל / כי אמרו לו לא נוכל לרדת אם יש אחינו הקטן וגו' / לא נתרצה לתתו להוליך עמנו / אלא אמר אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי / רוצה לומר אשתי המיוחדת לי / שנים בלבד ילדה לי / כאלו היו כל האחרים כבני פלגשים . ויצא האחד מאתי / כלומר ולא ידעתי מה היה לו . ואחנם אמרו ואומר אך טרוף טורף / לחשוב שתמיד היה יעקב אומר / שחיה רעה אכלתהו / ולפי שהם מתרעמים מזה / והיו אומרים שהיה בזה סובל כזרים / והיה יוסף בטרף וחיה / לזה אמר כאן ואומר אך טרוף טורף / רוצה לומר אני בטוח

שתה לבתשובה בדבר מוה / אבל אומר כדבריב׳ מגוזף מורף / כלל הדברי׳ אלו ראויין עד הנה / והיא מה שאמרנו / וזה טעם ואומר - ולא תקחו גם את זה מעם פני / כי״א לי בשבועה שיקבלנו לבן / כי היה חושב הזקן שיהיה זה אחיו / ומיאמר שקבלו לבן כדרך / והורדתם את שיבתי ברעה שאולה / כי אתם אמרו תמיד שיאמר לא הלבן / וגם זו היתה עצבה יותר / להוכיח שימות הזקן אם לא ישוב הנער אליו / ושאמות שאדוו מצאתוי בדרך / והתורה הגלה זה / ואחרי ההקדמות האלה / הוכיח יהודה התולדה / באמרו ועתה כבואי והנה כלל / שהלא כבואי אל אבי / ישים לבל המתים / והוא כמ״ק״ו ושניגו / ועתה מה באומר / אם כבואי אל עבדך אבי / ר״ל כאשר באתי אל עבדך אבי / שם היות שלא הנער איננו אתנו / ועם כל זה היה לא כמו קשורה בנפשו / כאלו היו שני גופים בנשמה אחת / כל שכן וכל שכן שיהיה עתה בראותו כי אין הנער / באמת ימות הזקן / כי אין ספק שלא ירגיש אדם אהבתו אל בנו בהיותו עמו / כמו ירגיש כאשר ירגיש בהיותו נפרד ממנו כי או תתחזק עליו תשוקתו / ולכן עשה יהודה הק״ו הזה כבואי אל עבדך אבי / ר״ל אם כאשר באתי שמה / שעדיין היה הנער עמו / ולא היה אתנו / היתה כל כך נקשרת אהבתו אותו / כאלו נפשו קשורה בנפשו / וזה ישמה עצה כמבואר / שבראותו שאין הנער אתנו / בלי ספק ימות הזקן כאהבתו / והיה ודגנו הזקנים אותו בידינו / כמו שלקחנו הנער אתנו / והוא והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו ביגון שאולה / ובתורה כמה כמאות כו׳ והו׳ / ולפי שבשעבנות כלה שבעה יהודה / היה הוא ודאי עוים בדבר / ולא עוד לעבות שמנה אשרת מיוחדת אין מפלא הערבות / שערב את בנימין / שאליה אמר בי אדוני / ועל זה אמר כי עבדך ערב את הנער וגו׳ כלומר בעבור שעבדך ערב את הנער מעם אבי / לאמר אם לא אביאנו אליך וחטאתי לאבי כל הימים / שיהיה עונשו תמיד ונצחי / כל הימים / גם לאחר מותו / לכן עתה ישב נא עבדך תחת הנער עבד לאדוני / כי לכל דבר עבדות אני יותר מתוקן ומוכן ממנו / ואל ישמע אדוני אלך אמר אני להבאתו מה עבד עולם / כי טוב לי כי עוביתי בעבדותי / משאעלה אל אבי והנער איננו אתי / כאשר נתחייבתי בדבר / פן אראה ברע אשר ימצא את אבי / ויהיה לפי זה מאמר כי עבדך ערב את הנער / כנה / ועתה ישב נא עבדך / מסיבה / ולכן זכר הכנה ראשונה / והמסובב אחרי כן / והותרו עם מה שאירעתי / כוונם אות הם והי׳ / ובזה הגלים הכתוב לספר שאלם היקנ״ה אל חק אחי יוסף היה כנגד מדה / כל מה שעשו / ואם בתולדת המרגלים / ונמכר אחינו / ועבדות בנימין / כמו שביארתי / ולא נשאר להפרע רק מיהודה / שהיה היועץ במכירתו לעבד / ולכן הוכרח הוא לשעבד עצמו לעבד עולם / תחת בנימין בן אחיו / ובזה נשלם הפרעון כלו / וכאשר ביארתי שעשה יהודה בהכר נא למי החותמת / תחת מה שאמרו לאביהם הכר נא הכתונת בנך היא / אבל אין מנוס מזה כי אם מפן / כי כנה ליעקב אמרו הכר נא בבשורה רעה על מות בנו / וליהודה אמרו הכר נא למי בבשורה טובה / שיהיה לו בן או בנים ממנה / גם שמאמר הכתונת בנך / לא היה יהודה לבדו האומר / כי כל אחיו היו בזה אבל בענין הזה / היה העבדות עונש ליהודה / כי הוא היה היועץ במכירת יוסף לעבד / ולכן היה מכר עצמו לעבד למי שנמכר בעצתו :

ולא יכול להתאפק וגו׳ עד מהרו ועלו אל אבי . כפי מה שזכר הכתוב למעלה בפעם הראשונה / כששמע את אחיו אומרים אבל אשמים אנחנו על אחינו / נכמרו רחמיו / ויסוב מעליהם ויבך וישב אליהם . ובפעם השנית משראה את אחיו / נאמר וימהר יוסף כי נכמרו רחמיו אל אחיו / ויבקש לבכות ויבא החדרה ויבך שמה . וירחץ פניו ויצא ויתאפק ויאמר שימו לחם . אמנם בפעם הזאת הג׳ / שנתגלה עליהם רחמיו מהראשונות / כבר היה צריך להסב מעליהם / או להכתר בחדרו ולבכות שמה / ולהתאפק ולשוב אליהם / ולפי שלא יכול יוסף להתאפק ולעצור הבכי / לבאת מהם להכנס החדרה לבכות / נבכות כל הנצבים עליו / שבני ביתו / ומבית פרעה שהיו עוטרין אותו פנים ואחור / הוכרך לקרוא הוציאו כל איש מעלי / באופן שיצאו כלם ולא עמד איש אתו בהתודע יוסף אל אחיו / והותרה השאלה הי״א . והנה נתן יוסף את קולו בבכי / ואמר הכתוב וישמעו מצרים וישמע בית פרעה / להגיד שלא היה הבכי הזה בכי אהבה וחבה / כמו שנבכה אדם בראותו את אחיו שנפרד מהם ימים רבים / ולא היה יודע מהם דבר / כי הבכי הזה הוא אשר עשה אותו אחר כן כנשק אחיו . אבל היה הבכי הזה / להראות למצריים כי לו מעלה ויקר באחיו / כי לא היה צניעו עמהם כדרך הדיוטות שיעלה במעלה / שיתביישו בשירא אחיו או קרוביו / וכמעט שהוא קלון לו / לפי שאינם במדרגתו / והוא לא היה כן / כי אחיו נכבדים ומעולים / עד שבראותם אותו / בכה בהכנתו ותאותו להם / כמתלונן על זמן הפרידה שנפרד מהם / ולזה הרים קולו בבכי / כדי שישמעו מצרים העומדים מחוץ / וישמע בית פרעה / וידעו כולם כי אנשי מעלה שלמות הם / ושהיה יוסף מצטער על הפרדתו מהם / עם היותו מושל בארץ / ושהיה מתכבד בהם / ולזאת הבכה / כפרה התורה הבפור הזה והשמיעה הה״א / להודיע מעלת יוסף ושבחתו בכל מעשיו / ולולי זה / יהיה הכפור מבלי צורך . ולזה אמר להם אני יוסף העוד אבי חי / לא שיהיה שואל אם הוא עדין בחיים / כי כבר אמרו לו שהיה חי / והוא אמ׳ השלום אביכם הזקן / אבל אמר להם זה כדי להכנס עמם בדברים / כי חשב ראשונה בלבו כדי שלא יתביישו ממה שעשו / שלא נזכור להם ענין המכירה / אבל שידבר עמהם בענינים אחרים / ולזה התחיל מאביו העודנו חי / ואמר אבי / ולא אביכם / כלומר אבי האוהב אותו / העודנו חי / או אם מת בצער / או מתה בצער בנימין / שגידו לי האמת / והיה דעתו לשאול להם אח״כ על נשיהם וילדיהם וזקניהם וכל ענייני הבית / אבל לפי שהם נבהלו / ולא ענו אותו / ואולי יהיו מתודים בדבר / ויחשבו שאפי אנשים שמע זה הדבר / לכן הוכרך לספר להם הענין כלו / ולהסיר מבוה התשובה מעל פניהם / והוא אמרו אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה / ובזה נתן להם אות מספיק שהוא יוסף / שזכרון המכירה / כי בידוע שהם לא גלו סודם לאיש כלל . ולפי שלא ישבו שמאת המכירה הנה היה שונא אותם / לכן אמר אני יוסף אחיכם / כי היה עמהם באהבתו אותם / כמו היה האוהב שהל לב / וזה שלא כאמר את אחיכם כמאמר הראשון / ומפני שהמצריים העומדים חוץ לבית שיצאו משם / לא ישמעו ענין המכירה / כי היו מקשיבים לקולו בבכי / לכן אמר גשו נא אלי / כי הוכרך אל התנצלה / כדי לאמר להם מעשה המכירה בלחש / כי חרפה היא להם . ולפי שבעבור זה שמכרו אותו / היה ראוי שיחשבו שיהיה להם לאויב / על הרעה אשר גמלוהו / הוכרך לאמר אליהם ועתה אל תעצבו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה . ואין הכוונה באמרו כי מכרתם אותי הנה / שלא יעצבו על זה / אבל היה טענה למה לא יעצבו / ואמר אל תעצבו ואל תחרו ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה / כי למחיה שלחני אלהים לפניכם וגו׳ / ואין ראוי לאדם שיתעצב / אלא מהרע שיעשה / לא מהטוב / וזה הפעל כפי תכליתו / הוא פועל טוב / אם כן אין ראוי שתתעצבו ויחר לאפכם עליו . ותואר שכך היה זה להם למחיה / באמרו כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ / ר״ל כל זה הצער והרעה אשר כלתם עד עתה ברעב / היה בשתי שנים הראשונו׳ / שהיה בהם חריש וקציר / אבל מעתה . האומנם יש עוד לבא חמש שנים / אשר אין חריש וקציר כלל / ומה תעשו בהם / ולכן ההשגחה האלהית / בסבה כל זה שלחני אותי לפניכם לשום לכם שארית בארץ וגו׳ . ואמנם מה שטענה יוסף והוכיחתו כפי שה התאמרי׳ / ראוי לבארו / והוא שאין ספק שיש הנה קצת דברים נתייחסו אל המקרי וההזדמן / והם הדברים המקרין לאדם אשר לא כיון אליהם / ונמשכו לפעולותיו במקרה / כמו שהלך בשוק לבקש חובו / ומצא מציאה בדרך / שהמציאה ההיא תייחס אל ההליכה במקרה . אבל מה שאפשר שייוחס אל בנה שה / אין ראוי שייחס אל המקרי וההזדמן / כי הדברים המקריים / הם בלתי מוגבלים כפי סבותיהם / ולזה לא תפול בהם הידיעה קודם היותם / כמו שתפול בדברי׳ שיש להם סבות מוגבלות . וכבר התבארו שתי ההקדמות האלה במ״ב מהשמע . ואמנם מידוע ג״כ / שכאשר תכלית גדול בדבר מהדברים / אם גדול במציאותו וענינו / או גדול כפי הזמן ובכללות כפי אדם המקבלים אותו / יתחייב אבל הפלוסופי׳ / היות הדבר ההוא נפעל בהשכל / לא במקרי והזדמן / כי אי אפשר שיגיע תועלת הכרחי גדול במקרה / ולזה היינו פועל שכלי בהויות / כי נכרים יותר כהיה פועל מכוון / שתהיה החכמה מכוונת / על זה הדופק והמין על זה הדופק / וכן שאר אברים / שהם אברים נעשים כן לתכלי׳ פעולותיהם / כדי שתהיה באופן נאות / וזה יגזור שהפועל בו / הוא בעל שכל יפעל לאותו תכלית / וממך זה / שאם ימצא הנה תועלת גדול הכרחי בה דיות עם רב / אין ראוי שייוחס אל המקרי וההזדמן / אלא להשגחת הפועל השכלי . כי זה שזכר הפלוסוף מהדברים המיוחסים אל המקרי / הוא בצירוף אל הבחירות החלקיות / כמציאת הדבר בחוץ / בצירוף אל הליכת האיש חפיצתו / ולא יפול זה בדברים הגדולים המועילים לעם רב / כי הם תמיד מפועל ההשגחה / לא מהמקרה / כי תמיד יחשוב האדם שהם במקרה לסכלותו / בסבה האמתית אשר הייתו בעצם / לא יחשב שהיותו ע״ד האמת בהשגחה / לא במקרה / לפי שכבר יהיה דבר אחד מקרה וזמן / בערך האיש אשר יקרה לו / ויהיה דבר מוכנו ומכוון בערך הסבה אשר חייבה אותו . והוא כאלו תאמר שיצא אדם את בנו לרעות בשוק לקנות מהם פירות / ושם להלך לפניו דינר אחד של זהב / והלך הבן ומצאו / אין ספק שאלו מצא מציאותו / היה במקרי והזדמן בצירוף אל הבן אשר מצאו / והיה בעצמו מכוון אל האב אשר הניחו . וכן הוא ענינים רבות ענין האנשים במקריהם / כי בצירוף אליהם סבר ייחסו אל המקרה / כאשר לא כוונו אליהם ובאו אליהם חוצות דעתם / כי זה ענין ההזדמן / ואמנם בצירוף אל הש״י / הם מושגחים ומכוונים בעצם / והם לבב לו לתולתם על דבר השכר והעונש / וכן כתוב * שם מצעדי גבר כוננו ודרכו יחפץ תהלים ל״ו

יספן / ר״ל שיסבב השם שילך האיש בתוכו בדרך כך / כדי שישלם בו / וזה ד״ב

אמר הש״י אם לטוב ואם לרע . ואמר ג״כ * פלגי מים לב מלך ביד ה׳ משלי ד״א

לכל אשר יחפוץ יטנו . כי עם היות שהמלך בעל בחירה ככה / לפעמים יטנו השם להטיב / או להרע / כפי רצונו / הנה אם כן / יש בנו דברים מקריים מקרה גמור / והם פרטיים . ויש גם כן דברים מחוייבים / והם גם כן פרטיים . ויש דברים אחרים / שהם מושגחים בפרטים ומכוללים / כפי בחינותיהם . ואחרי ההקדמות האלה כלם / אומר / שכבר יאמרו אנשים שמעלת יוסף במצרים / שיוחס אל מכירת אחיו אותו במקרה והזדמן טוב . וזהו דעת רבי המורה פר״ח ח״ב / והיו כפי זה אחי יוסף / ראוים לעונש גדול / כי מה שהזמין יה טוב ממעשיהם במקרה / לא יפילם מעון / ויש להפליא אם כן / איך לא הודיענו הכתוב שהזמינם אביהם על זה / אם היה שידעו כפי דעת הרב ז״ל / ומפני הגדולה שהגדילה / שמסר יעקב את יוסף את כל התלאה אשר מצאתהו / ואמנם יעיד לו פלאות כלו / ואכ״פ היה להם לענות נפשם בצום ובכי על

שעם ובל תשלותו / ואם היו לפני המוזים / ולפי שבני ישראל / ולריך כח הכשר וזה ההתנצה שעשו בתורה / מבלי שיזכור שהוכיחם עליו הש"י ולא אביהם / וכבר מתו אבותם / שרוצה שבלוזן זה שבילתי בפרשה ההיא / היה דבר ה' על אבותם / שבל הגון היה כמו לגלות מצרים / כי איך יענשו הבנים בעון אביהם / ויותר רחוק זה מז"ל שאמר ר"ח היה נקרב על זה · והגדיל הכת המורם השעם הזה בס"מ ס"ג · ולכן זה שרלוי שיאמר שזה היה / שמכירת יוסף היתה מסובבת מהש"י / שהשגחתו עליו שיעלה לגדולה הזאת / ויותר / שהשגחתו על בני ישראל / כמ"ש להחיות עם רב לפליטה גדולה / ואם לענין הגלות והתולה / ולכן אחיו לא היו ראוים לענוש כלל / כי עם היות האדם בחירי במעשיו / הנה למעשים יש' הש"י יתברך בחירתו כמ"ש * לכל אשר יחפוץ יטנו / אמנם היו ראוים לענוש זה / אבל מחשבתם נענשים / כי היו שונאים אותו ומקנאין בו / והנגלגלו סובה ע"י חייב / וכאשר בחנו שהם סבבה בטבלת אותו / הגיע הקב"ה רצונם / שישיכוהו לגדולה' ענתו / כמ"ש לגמלים עשה צחוקה וכו' / ולזה / לא הוכיחם עליו ית' / ולא הלשימם יעקב אביהם / ולא יוסף ג"כ / כי ראו שהכל היה מתעלות שדים / ולכן נזכר הפועל ההוא בתורה / מבלי תוכחה עליו / וזהו מ"ש יוסף לאחיו ועתה אל תעצבו / כי הנה ביאר אליהם שלא היה החטאה אשר עשו / וזה שנמשך ממנו / דבר נמשך ע"צ המקרי ומפלת התולדון / כי בהיות שהולכו בזה כנה עצמית / והוא כל שאלתו לבניהם / אין ראוי ליחסו למקרה / כי אם לסותה סבה שדית / ובגזי ראים / שאין ראוי שיתעצבו עליו / באמרו כי מכרתם אותי הנה / כלומר כיון שמכרתם אותי הנה / אין ראוי שתתעצבו / ואל תחשבו שהיה זה במקרה / כי למחיה שלחני אלהים לפניכם והוא היה הסבה ולא המקרה · וכולו הודיעם / שהמכירה היה מפני הרעב / שכלם ירדו למצרים / ושאלו הקב"ה את יוסף / להיות להם שם למחיה / כדי שימצאו בבנתו כסבה לשיות בארץ / וזה פעם לפניהם · כלומר הלא ראיתם כמה מתמיל והבשר שניע לכם כזלו שנתים מהרעב שעבר / וזה יהיה כעוד חמש שנים / אשר אין חריש וקציר / שלא יהיה עשב לבהמות למזון מינם / הנה א"כ / תשערו הנזק העתיד / מן העבר / ולאמנם בהבנות השם / שלחני לפניכם / יתבר הנזק הזה מכם נכ' בחינות / האחת בבחינת הקניכם / ועל זה אמר וישלחני אלהים לפניכם לשום לכם שארית בארץ / ר"ל / כי אם לא הייתי כאן / היה מת כל מקניכם / ולא נשאר שארית ממנו / להצלר הנשבים / אבל בגלותו אשר שלחני שדים לפניכם / ישים לכם שארית ממשוכבם ומקניכם בארץ ר"ל בארץ הזאת כי בולת הארץ הזאת / לא ישאר לכם כלום · או אמר שארית בארץ / לפי שהם הוציאו בשני שבים ראשונים ממון ומקנה רב / ולכן אמר שבתחלת השם / ישאר להם שארית מהמקניכים הנלניים הם · והבחינה השנית / בבחינת עצמכם שאין ספק שתמותו אתם ברעב / אם לא שלחני כאם הנה / וזהו ולהחיות לכם / כי בהתמעט השבר במצרים / אין ספק שינוה המלך שלא יתנו לצרים / ולא יניחוהו מן הארץ · ואם תלאו שלא תחזו על קיימכם תמצאו לנשיכם וטפכם וכל אנשי ביתכם / שהם עתה רבים · ועוד חמש / יהיו עם רב / בלי ספק יהיו מתים כלם אם לא הייתי הנה / ולפי' אין זו הצלה קטנה / כי אם גדולה / וזהו ולהחיות לכם לפליטה גדולה · הנה אם כן בהיותה פליטה גדולה / אין ראוי שתיחסו / כי אם לש"י / השל על כל דבר / כי הפועל הגדול / מורה על הפועל השכלי / וכמו שבארתי / והתבאר מזה / שעם היות שכבר אמר ולהחיות לכם / הנה אמרו לפליטה גדולה / שינו כפל דברים / כי הוא בערך שהם וגם הם שהיו עתה / ועתידין להיות כל יוצאי יעקב / רבים יולדי / שלהיותם עם רב / היה פליטה גדולה / והרלשון היה בערך אל עלמם בלבד / ויבא גם כן מזה / שאמר וישלחני אלהים לפניכם / אינה שעבה בבני עצמה / כי אם ביאור מה שאמר כי למחיה שלחני אלהים / ואין בזה אם כן מותר / ולא הכפל כלל · והותרה כפי מה שפירשתי השאלה הי"ב ה"נ / ולפי שכבר אמר להם לומר / הן אמת שאין בה חטא לטובה / והוא שלחך פה / אבל אין ספק שהכוונו פשענו ודעינו במכירתך / לזה לפייסם / ולדבר על לבם / שאף כירלאתם אותו יתכנו כיולת אביו · אמר להם ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה / ר"ל עתה שראינו כל זה התכלית הגדול שהגיע ממכירתי / וסיה התכלית הגדול לא יגיע במקרה / כמו שאמר שבאותות לא אתם שלחתם אותי הנה / כי האלהים / כי הוא היה הפועל בזאת כמעשה הזה / לא אתם ואם היתה הדבר יחום עליכם בדרך קרי לפשלותכם ובבנה עצמית שהיה מחייבתו / הנה הוא כפי האמת / היה בעצם ובכוונה מהש"י / ואתם הייתם כמו כלים / בדבר להשלמת רצונו / וזהו אמרו בשלילה / עם היות שעד עתה דבר בדרך חיוב / ועתה לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים / רוצה לומר הוא אשר שלחני / לא אתם / וזהו תכלית השליחות / כדי שאהיה לאב לפרעה / ולאדון לכל ביתו ולמושל בכל ארץ מצרים · ובנה אמר שלשת התוארים האלה / לאב ולאדון ולמושל / לפי שהם כמו שמכירתו / שלא יהיה עוד לבן וקונים ליעקב אביהם / וכנגד זה שאיתו השם לא לבן / אבל לאב לפרעה / כי כמו שאב מכבד את הבן / כן יוסף היה מכבד את פרעה / כי כמו הם במכירתו / שלא ישב בבית אביו כארון / ואם רוצים בגדם כעבדים / וכנגד זה / שמהו השם אדון על כל בית פרעה / ר"ל הם הבירואו מביתו / והשם שמו אדון על בית פרעה · גם כיונו הם שלא ימשל עליהם / כמ"ש אם משול תמשול בנו / וכנגד זה שמהו השם מושל על כל ארץ מצרים / ועל זה תוכיח הכללת ההשגחה אלהית / וגם לא היה כל זה במקרה / כי אם מפעלות תמים דעים · והנה אמר לאב ולאדון ולמושל עם לא"ר / ולא אמר וישימני לאב ואדון ומושל / לפי שהלאומר תמאם לאדון / כמו ויהי לה לבן / ותהי לו לאשה / כי לא היתה כעתי אותה כצמם / כי לא היה לה שלב כבודה / כי שחזו לאדון לא כשהביגו אותו / ולאדון אדון בכל ביתו / כמ"ש אתה תהיה על ביתי / ולאדון מושל על כל ארץ מצרים / כמ"ש ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרים / כי כמו לראשלת ומחלת :

מהרו ועלו אל אבי

ונו' עד ויעלו ממצרים ויבואו וגו' / אחרי שהלים יוסף ספוריו / ודברי התנאים והנחומים לאחיו / התחיל בהגעת התכלית אשר כיון השם בשליחותו למצרים / והוא אמרו מהרו ועלו אל אבי / אחרי אשר שלחני לפניכם למחיה / והרעב כבד בארץ / אין ראוי להתאחר עוד / אבל מהרו ועלו אל אבי ואמרתם אליו בשמי / שמני אלהים לאדון לכל מצרים / לא שאני אדון / אלא לדמיון אדון מושל על כל הארץ / שאני עושה מפני כה / כאלו אני אדון עליה / ומפני זה איני יכול לבוא מכאן וללכת לראות פניך כבן יכבד אב / על כן רדה אלי אל תעמוד / כי הנה יגיעך תועלת בירידה / לא יגיעך מעלתה / כי להיותי מושל בכל ארץ מצרים / לא אוכל לעזוב ממשלתי וללכת אליך / ויותר נקל תבא אתה אלי על כן רדה אלי אל תעמוד · ואם יקשה אליך לשבת במצרים / לפי שתועבת מצרים כל רועי צאן / וגם כי מצרים בית … אלך הוא / ומי שיחפוץ במנוחה / והיות בניו ובנותיו כמוכר והרך ארץ / יש זה לשבת במקום מושב המלך / אבל עבדיו שלא יוכל מהם הגזל והחמס והכבלות / הנה לתקן זה / אני אעשה שתשב בארץ גשן בשיטה ובוית / אין שם ואין פגע רע / והנה יחשבו לך מזה תועלות · האחד / שתהיה קרוב אלי / ואוכל אני ללכת לראות פניך פעם אחת בשבוע · וזהו' / וישבת בארץ גשן אתה וכל אשר לך בניך ובני בניך וצאנך ובקרך · ולאמר זה / לפי שבהיות יעקב בחברון / להיות ארץ כנען בלתי רחבת ידים / היו הולכים בניו לרעות את צאן אביהם בשכם / רחוק משם / אשר התרחקו ממנו / היה סבה לכל מה שקרה מענין יוסף / אמנם בהיותו שם בארץ גשן יהיו בניו וכל מקנהו עמו / שם שתמצא שם עמו / כי היא ארץ גדולה ורחבה / לרעות בה את מקניהם / וזהו אמרו * וישבת בארץ גשן והיית קרוב אלי / אתה ובניך ובני בניך ברלשי' פ"ל וצאנך ובקרך וכל אשר לך / שאינו אומר אתה ובניך להיות קרוב אלי / כי מה טעם שיהיו קרובים אליו הצאן והבקר / אבל הוא חוזר לישיבת בארץ גשן / שישב שם הוא ובניו וכל אשר לו יחד / לא מפוזרים אנה ואנה / כאשר הם בארץ כנען · וגם ימשך לך מהיותך פה / תועלת שלישי / והוא וכלכלתי אותך שם / ולא אוכל לעשותו כן בהיותך בארץ כנען / כי אולי לא יחפוץ המלך בהתרחק עוד הרעב / שיוציאו בר ולחם ומזון מארצותו · וגם כשלחני אותו שמה / ילך בסכנה בדרכים / כי לפחות הרעב / יצאו לסטים לגזול בדרכים · אמנם בהיותך בארץ גשן / אכלכל אותך / וצריך אתה אל לכלכלה הזאת / כי עוד חמש שנים רעב / ואמרו פן תורש אתה וביתך וכל אשר לך / ענינו אולי / שאין ראוי ליעקב אביו שיחשוב לקללין / שיכלכלהו בנו / כי להכרח הרעב יביא לו זה / ואין כוונתו כלל אלילה / כי אם לא יעשה כן / יורש הוא וביתו · והמפרשים פירשו תורש תתמסכן / ולא יתישב לפירושם אתה וביתך וכל אשר לך / אבל הוא מלשון להוריש גוים גדולים / והוא כולל למה שאמר לשום לכם שארית בארץ / פן תורש מן העולם ברעב אתה וביתך וכל אשר לך / ר"ל הבנים ובני בנים / שכלם יוכיחו כל מה שלהם ברעב · ואחר זה אמר יוסף אל אחיו / שבל דבריו היו בלא צורך / אחרי שהם בעיניהם ראו הדבר כמו שהוא / ולכן ראוי / שהם מעצמם יעוררו לאביהם / בהגיד אמתת הדבר / אם שהוא עצמו יוסף / כיון שהם בעיניהם ראו פניו כי עם היות / שעד עתה לא נתנו לב להכיר בפניו ולהבינו / הנה עתה / אחרי שהודיעם שהוא יוסף / יכירו בפניו וידעו שהוא הוא / וכ"ש אחיו בנימין / שלהיותו אחיו בן אמו / תהיה תמונתו יותר חקוקה בדמיונו / וגם אביו מהסבה ההיא / יאמין יותר לדבריו · וגם כלל באמרו / והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין את כל כבודו ואת עשרו שהוא בפיו דבר אליהם כל זה / כי לא יהיו בדבר הזה עדי שמיעה / אלא עדי ראיה / ואמר שהוא לא רלה לספר להם את כל כבודו וגדולתו / אלא בדרך קצרה / ולפי שפיו המדבר אליכם / ומשום יהלך זו ולא פיך / אין ראוי שירחיב בכבודו · ושכלותו תרגם כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש / בלא מליץ / ואמר גם זה לכם לאות שאני יוסף / בדברי עמכם בלשונכם / כי המליץ שהיה בינותינו עד עתה / היה כדי שלא תכירו בפני שאני יוסף ולפי שראית ובחון המכיר' שהיה מיוחדת אליהם ולא לבנימין / כי לא ידע ממנה דבר / לכן ברשיה הזאת מהלשון שתף את כלם / והוא אמרו והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימין כי פי המדבר אליכם / כי באות זה כלכם שוים / ואולי בריך א"כ לספר אמרו לכן תגידו לאבי את כל כבודי ואת אשר ראיתם / בזומן שתורידו ותביאו את אבי הנה / ואחרי שקיים יוסף דבריו / התעורר לחבק ולנשק / ולהודיעם שלבו שלם עמהם בזהב ואהבה רבה ולפי שאהבתו היתה חזקה לבנימין להיותו בן אמו / בראשונה נפל על צואריו ויבך / לזכור הענין שבכלו זה על זה כל אותם הכ"ב שנה שהיו נפרדים / כי כן דרך האוהבים בהיותם נפרדים זה מזה … זה את זה / הנה יתעורר לעת ההצלחה והתחדה עם מכיריו ההרגשות / לפי שבל הפך / יזכור נהפכו / ואחרי כן נשק לכל אחיו ובכה עליהם / הקבב' שבכם על בנימין · ואם לא בכו עליו / לפי שהאדם יבכה מהרעה שהגיע לו מזולתו / ולא יבכה על הרע שבאה לו מעצמו / ולכן היו אלו הם הבוכים לא טובים /

ואחרי

ואחרי שאמר כל המעשה הזה ׳ והתישבות לבותם בדברי יוסף ׳ ורצו כי מאת האל היתה זאת ׳ דברו אחיו אתו ׳ ולא נבהלו מפניו כמו שעשו קודם זה ׳ וזה טעם ואחרי כן דברו אחיו אתו ׳ שהיה ראוי שיאמר ואחרי כן דברו אתו ׳ לא שכיחה כזאת הכתוב נשא אחיו ׳ להגיד שלא דברו עמו כבושים ׳ ולא כבעלי דינים מתאנקים ׳ אלא כאחיו כבני הבנים ׳ ועם מה שפירשתי בזה ׳ יותרו השאלות הד׳ והה׳ ׳ וספר הכתוב שהקול נשמע בית פרעה ׳ לאמר באו אחי יוסף ׳ ושיטב בעיניו ובעיני עבדיו ׳ וגם זה מהשגחת הש״י ׳ שלא יאמר אדם כלה אלו יאכלו את כל טוב הארץ ׳ ויירשו את עושר המלך ׳ אבל היה דבר יקר בעיני יוסף ׳ שהיה אהוב למלך ולשריו שמחו בבא אחיו ׳ וידעו מזה בית אביו ומשפחתו ׳ ולכן כאשר הגיד יוסף לפרעה ולשריו ׳ כי גנוב גנב מארץ העברים ׳ ושהיה אביו ואחיו יושבי׳ בא׳ כ׳ נ׳ שהיה שם ׳ אבל לא הגיד לנשים אדם דבר מזה כל׳ ׳ פן יסכלו אותם עליה ׳ ולכן היה משמח פרעה בבואם ׳ ורבה שיבואו אחיו ואביו כי אהבתו את יוסף עלכן אמר לו ׳ אמור אל אחיך זאת עשו טענו את בעירכם וגו׳ ׳ ר״ל אתה תצוה מעצמך ׳ ותהיה המסור לך מאמרי ׳ אמור לאחיך שאתה תצוה אותם שיטענו את בעירכם ׳ ולכו ארצה כנען ׳ וקחו את אביכם ואת בתיכם ׳ והודע להם שאני אתן להם את טוב ארץ מצרים ׳ והנה צוה על העגלות בפרט ׳ לפי שאותן היו העגלות מיוחדות למלך ׳ ולעבדי המלחמה ׳ ולא היה אדם רשאי להשתמש בהם בלי רשותו ׳ וכאשר יורה על זה מאמר המשורר ׳ משבית מלחמות עד קצה הארץ ׳ קשת ישבר וקצץ חנית עגלות ישרוף באש ׳ שהנה העגלות מכלי המלחמה ׳ ולכן אמר ואתה צויתה זאת עשו קחו לכם מארץ מצרים עגלות לטפכם ׳ ואמר ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה ׳ לפי שהיו העגלות ממרכבי המלך ׳ ולא יוציאו מן המלכות ׳ רק בדבר המלך עצמו ׳ עד שזה לקח יעקב לאות ולמופת על מעלת יוסף במצרים ׳ כמ״ש וירא את העגלות אשר שלח יוסף ׳ ואמר פרעה ונשאתם את אביכם וגו׳ ובאתם ׳ ופירש שאמר וקחו את אביכם ואת בתיכם ובואו אלי ׳ לפי שכבר שובה אשר שיבואו כלם ׳ כלומר לא אל יוסף ׳ כי אם אל פרעה עצמו ׳ כי הוא יתן להם את טוב ארץ מצרים ׳ ויאכלו את חלב הארץ וצוה אותם להכין העגלות עמהם ׳ לומר שיהיה אולם אותם לכבוד אביו ׳ בפרט כי להיותו זקן ׳ יצטרך לבא בהם הוא ונשותיו ובניו והטף ׳ ולכן אמר ונשאתם את אביכם ובאתם ׳ כי הוא העיקר אשר צריכין להביא ׳ כיון שיבא אחיו אשר נכבד כיוסף ׳ ולפי שלא יחשבו שהיה מכין בנשיאתם מפני ממונם ׳ אמר ועיניכם אל תחוס על כליכם ׳ כי יש לו די להעשיר אתכם עושר גדול ׳ והוא אמרו שנית כי טוב כל ארץ מצרים לכם הוא ׳ והתורה עם מה שפירשתי בזה השאלה הז׳ ׳ ואמר ויעשו כן בני ישראל ׳ להגיד שבאחרית הלכו להביא אביהם ואת בתיהם שמה ׳ ולא חסו על כליהם כמו שצוה פרעה ׳ ובכלל ויעשו כן שטענו את בעירם בר ולחם ומזון ׳ מלבד הצידה אשר נתן להם עם העגלות ׳ והנה לכלם יוסף שיהיו מלבושיהם לכבוד ׳ כדי שכל רואיהם יכירו שהם אנשים נכבדים ׳ ולכן נתן לכלם חליפות שמלות ׳ גם כדי שיראו אביהם בגלותו כן ׳ ולבנימין שמשר גם עמו נתן שלש מאות כסף ׳ כדי שיהיה מעות בידו לקנות הדברים שירצה לעצמו ולבניו וחמש חליפות שמלות ׳ כדי שבכל יום יחליף לבושו ׳ בהיותו מיוחד לפניו לכבוד ולתפארת ׳ ולאביו שלח כזאת ׳ פי׳ כזאת אשר ׳ ואינו מה שיזכור אחר זה ׳ שלא תה שזכר כבר שנתן לבנימין ׳ שגם קבלו לאביו כסף וחמש חליפות שמלות ׳ ומלבד זה ׳ שלח לו עשרה חמורים נושאים מטוב מצרים ׳ ועשר אתונות נושאות בר ולחם ומזון לדרך לצורך ביאתו שמה ׳ כדי שלא יתעכב בשום דבר ׳ ואמרו וישלח את אחיו וילכו ׳ להגיד שהיו אחי יוסף מצטערים כל כך על פרידתם ממנו ׳ שלא היו יכולין ללכת לדרכם עד שהוא שלחם ׳ ואמר להם אל תעמדו פה עוד ׳ והוא וישלח את אחיו ׳ או ירצה שלוה אותם וילך עמהם מחוץ לעיר ׳ ע״ד הולך עמם לשלחם ׳ וזכר הכתוב להודיע ענותנותו של יוסף ׳ שעם היותו השליט על הארץ ׳ היה מלוה את אחיו ׳ ואמרו אל תרגזו בדרך ׳ ענינו אל יהי ביניכם ׳ שכבר בא׳ יקבלו כעסו ולא רוגז בדרך שלא ימצא אתכם נזק׳

ויעלו ממצרים וגו׳ עד ואת יהודה שלח לפניו ׳ ספר הכתוב שעלו בני יעקב ובאו אל ארץ כנען ׳ כי עם היות קשה עליהם לעלות ממצרים להפרד מיוסף אחיהם ׳ הנה בעל כרחם עלו משם ובאו ארץ כנען ׳ לא מת אותם ללכת לבתיהם ׳ כי אם ללכת אל יעקב אביהם ׳ ולבשרו בשורה טובה ׳ חלף אשר עשו בתחלה בשורת טרף טורף יוסף זה ימים ׳ וזה טעם אביהם ׳ ויגדו לאמר ויפג לבו כי לא האמין להם ׳ כתב רש״י נחלף לבו מלהאמין ׳ לא היה פונה אל דבריהם ׳ ואין יהיה נתינת טעם לזה ׳ כי לא האמין להם ׳ כי אם שעצמו ויפג לבו כפי פירושו ׳ כ״ש אם לא האמין ׳ לא נחלף ולא נשתנה ממה שהיה בדעתו עד עתה ׳ והרמב״ן כתב ׳ שאין לבו מתוק כמו שהיה בתחלה ׳ כי זה דבר טבעי לאלוהי הטבע ׳ כאשר ישמע דבר פתאומי שיבא לחוץ הרוח החיוני ׳ ויתקרר הלב ׳ והפלא מהרב ׳ כי איך יהיה כבר לזה ׳ כי לא האמין להם ואם לא האמין ׳ לא התעורר הרוח להתנועע לבד אתן ׳ אבל פירוש הכתוב הוא כפשוטו ׳ שכאלו מתו ׳ לפי שלא האמין להם ׳ וזה כי בזוכרם ענין יוסף בנו ומותו ׳ שכבר טורף טורף זה כ״ב שנה ׳ ואמרם עתה שהיה חי ׳ והוא לא האמין ׳ נתעוררה אבלותו ׳ ונהפך לבו לקינתו ׳ כי נתחדש לו בשר מיתתו ׳ ויפג והלך לבו על העדרו ומותו ושבו סומם ׳ כי לא האמין להם שהיה חי ׳ ובראותם שלא היה מאמין לדבריהם ׳ ויגידו לו את כל דברי יוסף ומופתיו

[illegible]

אשר אמר אליהם במעשה שהיה בין זה לזה ׳ וגם זה ׳ וירא את העגלות שהיה זאת מוכן על מעלתו ׳ לפי שידע שלא יבאו כי אם בדבר המלך ׳ ורצה לומר שהוא חי ׳ וזהו ותחי רוח יעקב אביהם ׳ שזאת היא רוחו תחת היותו מעולף ׳ כי אמר הבעל וכדומה שנתחדש בו בבואם ובזכרון יוסף ושהוא חי ׳ כמו שאמר היה כן ׳ קרהו עלוף בהכנס הרוח לפנים ׳ ועתה מפני שמחת השמועה בה לחיצו אותה ׳ חיה רוחו ׳ והתעורר לצאת לחוץ ׳ כי זהו פעל השמחה ׳ שמניע הדם והרוח לחוץ ׳ והסתכל אמרו ותחי רוח יעקב אביהם ׳ ולא אמר ויפג לב יעקב אביהם ׳ כי היה זה להגיד שלא היתה כונתם להגדיל את רוחו להיותו אביהם שהם חייבים בכבודו ׳ לא להפיג לבו ׳ ולפי שהם אמרו אל אביהם שני דברים ׳ האחד שהיה יוסף חי ׳ והשני שהוא מושל בכל ארץ מצרים ׳ ואין ספק שהיו מאריכין בספור ממשלתו ועניניו ׳ כמו שאמר להם יוסף ׳ והגדתם לאבי את כל כבודי במצרים ׳ אמר יעקב רב עוד יוסף בני חי ׳ כלומר מה לי שיהיה אדון ומושל ׳ או שלא יהיה ׳ רב לי לדעת שהוא חי ׳ אלכה ואראנו ר״ל ׳ לא אלך שמה לראות את כבודו ואת גדלו ׳ ולא כדי שיכלכל אותי בשני הרעב כאשר אמרתם ׳ אבל אלכה ואראנו בלבד ׳ כי זהו תשוקת נפשי ׳ לא הכלכלה ׳ ולא דבר אחר ׳ אם לראותו בלבד ׳ והיה דעתו לשוב מיד לארץ כנען ׳ וזהו אלכה ואראנו ׳ שהוא ע״ד אעברה נא ואראה ׳ שהיה דעתו של משה לראות את הארץ ולשוב מיד ׳ כן אלכה ואראנו שלך לראותו ולשוב מיד ׳ וזהו בטרם אמות ׳ כאלו באחריות ׳ הוא וכל אשר לו ׳ ר״ל הצאן והבקר ׳ שכלם רצו לבא עמו לראות את יוסף ׳ והנה בא אל באר שבע ׳ להיותו מקום תפלת אבותיו ׳ וגם מפני שיצא משם ללכת לארץ כשלא [illegible] ׳ והיבטח ממנו יתברך על הירידה ׳ ולאמרם אמרו ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק ׳ ולמה לא זכר ג״כ אברהם כתב רש״י חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו ׳ ואינו נכון ׳ כי היה ראוי שיזכור אביו וזקנו ׳ וי״א לאלהי אבותיו ׳ והרמב״ן כתב ׳ שרמז בזה שאבותינו היו למדת הדין ׳ ואם לאלהי יצחק ׳ כי מדת הרחמים היה לאברהם ׳ ומדת הדין ליצחק ׳ וזה טעם ופחד יצחק היה לי ׳ והנה שנה הובתי למדת הדין למה שידע שעתה יתחיל הגלות ׳ וגם זה איננו נכון כי אין לו רמז בכתוב ׳ לא מהיות הזבחים מיוחדים למדת הדין ׳ ולא מהיות עתה התחלת הגלות ׳ וגם לא מהיות יצחק ממדת הדין ׳ והנה יצחק שנעקד על גבי המזבח ׳ נדבקה בו ההשגחה האלהית ׳ ונתייחד במדת הרחמים ׳ כמ״ש ה׳ יראה אשר יאמר היום ׳ ואמר ופחד יצחק היה לי ׳ כבר פירשתיו במקומו ׳ על אלה ואת השובה ׳ אבל כונת הכתוב הוא ׳ שיעקב חשב מתחלה לרדת לראות את יוסף ׳ אבל אחר אותה היה ירא מללכת מזה הארץ הקדושה המשגחת ׳ וידע שעם היות שאברהם ירד למצרים ׳ הנה אחר העקדה ׳ אמר הש״י ליצחק אל תרד מצרים ׳ כי הנה היתה ארץ מצרים מלאה טומאות ׳ ודרכים כזובים ׳ מתנגדים לשלמות השכלי ׳ והנה אברהם לא כוכב חוזה ׳ למה שעדיין לא נדבקה בו ההשגחה האלהית ׳ אבל אחרי שנמול ונעקד יצחק נתאחדה בזרעו ההשגחה העליונה ׳ להיות השם להם לאלהים ׳ והם יהיו לו לעם ׳ ולעבדו על הארץ הנבחרת ׳ אשר תמיד עיני ה׳ בה ׳ ולזה נאסרה ליצחק הירידה למצרים ׳ ומפני זה היה ירא יעקב מללכת מהארץ הקדושה ללכת חוצה ׳ עד שהוכרח ית׳ להבטיחו והנה אנכי עמך ׳ ושמרתיך בכל אשר תלך ׳ והשיבותיך אל האדמה ׳ והנה קבל על עצמו ׳ בשובו לעבוד את השם הנכבד שמה ׳ ולכן ׳ עתה שהגיעו הזמן לרדת מצרים ׳ בא לבאר שבע ׳ שמשם יצא כשהיה ירא לצאת מן הארץ ׳ כשהוכחם בהירידה ׳ ובא להתפלל שמה ׳ ולזבוח זבחים לאלהי אביו יצחק האומר אליו אל תרד מצרימה וגו׳ ׳ גור בארץ הזאת ואהיה עמך ׳ שמרמז שלא יהיה עמו בארץ אחרת ׳ והיתה כונתו לשאול רשות ממנו ית׳ לירד מצרימה ׳ עם היות שמנעו מיצחק אביו ׳ וזהו א״ל השם אנכי אלהי אביך ׳ כלומר עם היות שאנכי אלהי אביך ׳ שצויתי לו שלא תרד מצרימה ׳ אני אומר לך עתה אל תירא מרדה מצרימה ׳ כי הנה שני הענינים המתחייבים ׳ הם אמתי׳ ולפי שהיה יעקב ירא בירידה ואת ׳ שזה המצרים יתיתו בניו ובני בניו ויענוסים ׳ וג״כ היה ירא שזה להיות מצרים מלאה גלולים ׳ לא תדבק שזאת ההגנות השם ובנותיו ׳ כאשר היתה נדבקת עמו בארץ כנען ׳ על כן היה ירא ׳ אולי שימות שם ויקבר במצרים ׳ ולא במערת המכפלה כאבותיו ׳ והיה ג״כ ירא שלא ימות יוסף בחייו ׳ וישבע ברעות נפשו ׳ ותהפך לינון שירדתו ׳ לכן הובטח מה׳ להבטיחו מארבעת דברים האלה ׳ כנגד הפחד ׳ אמר אל תירא מרדה מצרימה ׳ כי לגוי גדול אשימך שם ׳ וזה גלה לו שלא ישובו מיד אחרי ראותו את יוסף כמו שחשב ׳ אבל שם יתעכבו ויפרו וירבו מאד ׳ והתבונן שלא צוה אותו שירד שמה ׳ אבל הבטיחו שלא יירא בירידתו שמה ׳ וכנגד הב׳ אמר אנכי ארד עמך מצרימה ׳ ר״ל שלא יאבד דבקותי והשגחתי ממך ׳ ולא אמר אנכי אורידך מצרימה כמ״ש ואנכי אעלך גם עלה ׳ לפי שהירידה היא מיעקב ׳ שבחר בה ׳ לא מהש״י ׳ אבל אמר שירד שם עמו ׳ כי תרד ותשפל השגחתו בהיותו במצרים ׳ וכלו אמר אנכי שזכרתי לאביך אל תרד מצרים ׳ אנכי ארד עמך שמה ׳ וכנגד היראה הג׳ ממקום קבורתו ׳ אמר ואנכי אעלך גם עלה ׳ שיעלה אותו משם ׳ להיותו נקבר בקברי אבותיו הקדושים ׳ וכנגד היראה הד׳ מחיי יוסף ׳ אמר ויוסף ישית ידו על עיניך ׳ כלומר הוא יסתום עיניך בשעת מיתתך שבשבת מה שהודעתי כי אשר של בני אבל שלפניה ׳ ס׳ לא יהיה כן ׳ ואמר לפרש ויוסף ישית ידו על עיניך ׳ [illegible] שלבותה ׳ ולא יצטרך [illegible] ׳ ויהיה זה מלבד סכות פנים ׳ וזה פירוש הפסוקים האלה כפי פשוטם ׳ ואמר לפרש עוד בהם ׳ שאלה היו כל

הבטחות האלה לענין יעקב בפרטיותו בלבד · כי אם לזרעו / כי יעודי האלוה / פעמים רבות יבואו בשם אביהם / כמו ואתה של תירא עבדי יעקב / ואלהם הרבה / וזה דבר גלוי / כי העם ככלל נכה בשם הראשון / ולכן אמר עתה ליעקב אל תירא מרדה מצרימה / כי לגוי גדול אשימך שם / ולא תחשוב שיהיה גביך והלעך ולא ישובו עוד אל הארץ הזאת / לא יהיה כן / כי אנכי ארד עמך מצרימה / רוצה לומר / שגם יהיו ההשגחות והאמרים מאתו ית׳ והוא על דרך עמו אנכי בצרה / וכן ° אמרו ז״ל גלו למצרים שכינה עמהם · ושל יקשה עליך זה המאמר בחקו ית׳ / שענין מאמרם הוא / שהשי״ת הוא נכר ונודע מצד יעכיו הזמיתניי והמשכלים / ובהיות האומה בכבוד והצלחה / תעלה מעלה מעלה / והכרת מציאותו ויכלתו בעולם / כי זה ראיה על שאלהים הוא אלהים חיים ומלך עולם / וההפך / בהפך / ולזה כשיגלו ישראל / הנה תתחשע הכרת וידיעת מציאות האל ויכלתו בפני הגוים / כי יאמרו אין אלהים בישראל / וכמו אמר דוד בענין הפלשתי / וידעו כי יש אלהים בישראל / ולזה אמר פה הש״י ליעקב על גלות מצרים / הנה בגלות אנכי ארד עמך מצרימה / כי כירידתך יש לי ירידה / לא בהחלט / וכפי ענתי אלילה / אבל בבחינת אנשי העולם / וכן ואנכי אעלך גם עלה / כי אעלה את זרעך משם / ובזה הודיעו / שיעקב לא יעלה ממצרים את בניו / ולא יוריכם אל ארץ כנען כמו שהיה במחשבתו לעשות · אבל השי״ת יעלה אותם אחר כך משם / וזהו ואנכי אעלך / וכאמרו גם עלה / ר״ל גם אעלה אני / כי יתפרסם מציאותי בעולם בהוציאי אותם מארץ מצרים / וכאמר יתרו / עתה ידעתי כי גדול ה׳ מכל האלהים / וזהו גם עלה / כי הוא פעל עומד / ואעלך / הוא פעל יוצא / וכאלו אמר גם אעלה / ואל תתמה על זה / כי המקור ישמש על העבר ועל העתיד / ועל הציווי / ועל הצווי יבי כמו שבבא כל ישראל / עניינו כאשר יבא / ככה גם עלה הוא גם אעלה · ולפי שיוסף היה הסבה המחילה הגלות הזה / אמר לו ויוסף ישית ידו על עיניך · ר״ל הוא יכנור עיני בחייתך / אלא בעיין בזה / ולא תבא ממצרים בחייך כפעטרו / כי בהספק לראותו / תביא את בניך שמה / ולהסתתך אותו / תשב שמה כל ימי חייך / ויוסף מזה הגלות / והנה זה שבזון ויוסף ישית ידו על עיניך / כלומר שהוא יתבע ממך זאת ההתיישבות והגלות בעתיד · הנה התבארו גם כפי זה הדרך / אלו הפסוקים / והותרה השאלה הי״ד · וזכר הכתוב שעם ההבטחות האלה אמר הש״י ליעקב במראה הזאת / קם יעקב / ובניו בשאותו מצרימה עם כל אשר להם · והנה ספרה התורה מספר בני יעקב ובניהם אשר ירדו מצרימה / כדי שנדע חסדי ה׳ עמהם / כי בשבעים נפש ירדו מצרימה / ויצאו משם כשש מאות אלף רגלי הגברים לבד מנשים וטף / והנה מה שמנה בני ●ה ל״ג / וכמוה ל״ג / כבר כתב הרב״ע על דרך הפשט / שמתה עמהם יעקב / וכמו שאמר בתפלה יעקב ובניו / כי הוא גם כן נכנס כאותו מנין · ואמנם מספר בני רחל היו י״ד / עם שני בני יוסף / כי עם היותם במצרים / ואיכם מכלל הנאים היו בכלל בני רחל / ולתעלת יוסף / כיכה אותה בלבד הכתוב כאן / בנות יעקב / ובזה האופן היו כלם ע׳ / ר״ל יעקב ובני לאה ל״ג / ובני זלפה י״ו / ובני רחל י״ד / ובני בלהה שבעה / ואם כן ע׳ נפש הם יוצאי ירך יעקב · ואמנם אמרו כל הנפש הבאה ליעקב מצרימה יוצאי ירכו וגו׳ / ששים ושש / הוא בלבד מספר יוצאי ירך יעקב כשבאו עמו מצרים שלא כמנת עמהם יעקב עצמו / אחרי שאמר יוצאי ירכו / ולא ג״כ יוסף ובניו / כי לא באו עמו / ולכן היו המשארים ס״ו / בני לאה ל״ב / בני זלפה י״ו / בני רחל שהם בנימן ובניו י״א / בני בלהה שבעה / אחר הם ששים ושש ואשר התחברו אליהם יוסף ובניו שהיו במצרים / ויעקב עצמו שהיה עקר הבית / היו כל הנפש הבאה מצרימה אם עתה / ואם בבואת יוסף שבא הוא כמצל / ובניו באו עמו בכח / היו ע׳ בשלמות ובדיוק / וכמו שאמרה התורה בשבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה / והותרה בזה השאלה הי״ח :

ואת יהודה שלח לפניו

וגו׳ עד סוף הסדר / ותחלת סדר ויחי יעקב / ורא״תי ג״כ בפ׳ הזאת ספקות ושאלות :

השאלה הא׳

באמרו ואת יהודה שלח לפניו את יוסף / להורות לפניו גשנה / כי הנה הם עדין לא היו יודעים דבר מישיבתם בארץ / כי היו צריכים לשאול זה מן המלך / כמו שעשו / ואיך ינקשו מיוסף שיורה לפניו גשנה ? וזה ענין ויבואו ארצה גושן / כי אם יעקב היה שולח את יהודה לפניו את יוסף / שיורהו ארץ גושן / איך קודם שהשיבהו יוסף דבר / באו שמה מעצמם ?

השאלה הב׳

אם היה שיוסף אמר אעלה ואגידה לפרעה וגו׳ למה הוצרך לצוות שיאמרו גם כן הדברים ההם מעצמם אנשי מקנה היו עבדיך וגו׳ / אם היה שיוסף עצמו כבר אמר לפרעה כל זה / וזה ענין כי תועבת מצרים כל רועה צאן / היאם בעבור זה יתנו לו מושב הארץ ?

השאלה הג׳

מה היה שיוסף לא אמר לפרעה / מה שאמר שהיה ר״ל לו / כי הוא אמר אעלה ואגידה לפרעה ואומרה אליו אחי ובית אבי אשר בארץ כנען באו אלי · והאנשים רועי צאן / והוא לא אמר אלא אבי ואחי וצאנם ובקרם וכל אשר להם באו מארץ כנען / והנם בארץ גושן / ולא אמר והאנשים רועי צאן וגו׳ :

השאלה הד׳

בדברי אחי יוסף שאמרו לפרעה / שזכר הכתוב שתי פעמים ויאמרו ויאמרו / והם ויאמרו אל פרעה רועי צאן עבדיך גם אנחנו גם אבותינו / ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו וגו׳ / כי הנה אמרו שנית ויאמרו הוא כפל ויותר :

השאלה הה׳

למה אמרו זה שלא צוה יוסף אליהם / כי הוא לא צוה אותם שישאלו מפרעה שיושיבם בארץ גושן / אבל שיאמרו אנשי מקנה היו עבדיך / ונתן הסבה למה יאמרו כן / שהוא בעבור תשבו בארץ גושן / שהיה מתכונת יוסף שפרעה יתן אליהם מעצמו אותו המושב / לא שישאלוהו ממנו בפירוש ?

השאלה הו׳

מה ענין מאמר פרעה אל יוסף אביך ואחיך באו אליך / כי זה לא היה חדוש אצלו / ויוסף עצמו הגיד זה אליו / ואיך יאמר פרעה להודיעו ליוסף / וזה הוא המוכך באותו מאמר ?

השאלה הז׳

במאמר יעקב לפרעה ימי שני מגורי מעט ורעים וגו׳ ולא השיגו וגו׳ / אולי שיהיה הוא יותר מאבותיו / ומי הגיד לו שלא ישיגו ימיו לימיהם ? ועוד למה אמר מלת מגורי / והיה לו לומר ימי שני חייו / כי מה טעם לימים עם הגרות :

השאלה הח׳

במה שאמרו המצריים ליוסף בשנה השנית ולא נכחד מאדוני כי אם תם הכסף ומקנה הבהמה וגו׳ · כי באמת לא יפול בזה חסד כלל / כי אם לא נשאר להם כלום / איך יכחדו ברכם ורעבון בתיהם ? וזה היה ענין מצרים שהיו לשנה כרעב / ובשנה אחת נשבו כל הרעב / עד שבשנה השנית כבר תם הכסף והמקנה / ולא נשאר להם כלום / ולמה נזכר בתורה כל הספור הזה המיוחד למצרים / ותק החומש והעבדות בעם ובעבדים ותק הכהנים / כי זה ראוי בספרי דברי הימים למצרים / לא בתורת האל ? והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלו כלם :

ואת יהודה שלח לפניו

וגו׳ עד סדר ויחי יעקב · בעבור שאמר יוסף לאחיו שיאמרו אל אביו בשמו / וישבת בארץ גושן והיית קרוב אלי / לכן כאשר בא יעקב מצרים / כוונו לבא בארץ גושן / ולחנות שם / ולהתכונת את יוסף במקום ההוא / וזהו אמרו כאן ויבואו ארצה גושן · ולפי שיוסף לא ילך לבקשו מון אל רן / שלא לפניו את יהודה בנו / להודיע לו שנה הוא / ולהורות לו את המקום אשר חונה אביו · וזה פי׳ הפסוק ואת יהודה שלח יעקב לפניו של יוסף להורות ליוסף גשנה / שהיה יושב שם אביו / לבא אליו לראותו / כי הוא כבר היה בארץ גושן הנה א״כ בא שמה ומפני שלא לו לומר יוסף / ובא יהודה של יוסף / לא להיותו אליו גושנה להיותה שם אלא להורות יהודה את יוסף / את המקום שהיה בו אביו בגושן / כי כבר בא ארצה גושן / והותרה השאלה הא׳ · וכאשר הודיע יהודה כי כבר היה אביו בגושן / אסר יוסף מרכבתו / כי לחריצתו לראות את אביו / לא צוה את עבדיו שיאסרוה לו / אבל הוא בעצמו אסר את המרכבה / ויעל לקראת אביו גושנה · ולפי שבא על המרכבה / ועל פניו המצנפת כדרך מלכי מצרי׳ / לא היה ניכר לאביו / וגם לאחיו / וכאשר הסיר המצנפת וירא אליו / ר״ל שנתגלה של אביו / אז ויפל על צואריו / ר״ל יעקב נפל על צוארי יוסף / ויבך על צואריו עוד / ר״ל שבכה עליו עוד / וזה שבכה קודם לזה בימי אבלו / וזה טעם עוד · ואז אמר ישראל ליוסף אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך כי עודך חי / ר״ל עתה אמות שמח וטוב לב / כיון שראיתי פניך / לא בעבור המחלה אשר לך / כי אם להיותך חי / כי זהו ראש שמחתי / לא דבר אחר · ואחרי שיוסף ראה לאביו ולכל ביתו / אמר אליהם אעלה ואגידה לפרעה / ר״ל איני רוצה להתעכב עמכם פה / לפי שצריך אני להודיע לפרעה ביאתכם / כי מוטב שאודיענו אני / ממה שידענו מפי אדם אחר · והנה לא אמר זה יוסף לאביו / אלא לאחיו / ולכל בית אביו / כי לא רצה שיחשוב אביו שהיה מושבו בארץ גושן בספק / אבל הודיעו לאחיו / והבטיחם שהוא ידבר אל פרעה / באופן שפרעה מעצמו יתן להם ארץ גושן להתישב שם כי רצה יוסף שלא יתודעו לרעות / ויעבדו את הרכבות / שאין ספק שאם היה יוסף מכן / היה מתנה את אחיו שרי אלפים ושרי מאות על ארץ מצרים / אבל רצה שלא יורו מאומות אבותיהם / שהיו מלאכה קדושה / ולכן יאמר הוא והם גם כן / שהיו רועי צאן הם ואבותיהם / כדי שישבו הם ואבותיה׳ בארץ גושן · ועם היות שאמר יוסף לאחיו כדי להבטיחם שידבר כל זה לפרעה / הנה הוא בחכמתו ראה / שיהיה יותר טוב שיתגלגלו הדברים באופן שפרעה עצמו יתן להם את ארץ גושן / ומבלי שיבקשהו הוא ממנו / ולכן צוה אותם / והיה כי יקרא אליכם פרעה ואמר מה מעשיכם / ר״ל אני אדבר עליכם / ואם לא ישיב על דברי כרצוני / אני אעשה שיקרא אתכם / כאשר ישאלכם מה מעשיכם / כי זה דרכו לשאול לאנשים הזרים / ואמרתם אנשי מקנה וגו׳ / ר״ל אנשים שהיה להם מקנה / לא אמר רועים / אלא אנשי מקנה / כדי שיחשוב אתכם כאנשים נכבדים / ולא יתן להם אומנות אחר / כיון שמנעוריכם אתם ואבותיכם לא תתעסקו בדבר אחר · ואמר שהיה בואר בזה / בעבור שישבו בארץ גושן / כי להיותם אנשי מקנה / ידיקום מלשבת במצרים / כי תועבת מצרים כל רועי צאן / והוא יצטרך שישבו בגושן / ואולי אמר כי תועבת מצרים / מלשון הן נזבח את תועבת מצרים / וכן תועבת בני עמון ודומיהם / ויהיה תועבת מצרים כמו אלוה מצרים / שהתורה קראה לאלוהיהם תועבה / וכאלו אמר שכל רועי צאן למצרים / כחוקת אלוה / ולכן יחלקו להם כבוד / ויושיבום בחיטב ארצם · והנה יוסף אמר לפרעה דרך כלל / אבי ואחי וצאנם ובקרם וכל אשר להם באו מארץ כנען / והנם בארץ גושן / ואמר זה / לראות אם יאמר פרעה מקום באות הוא להם / וישבו שמה · והכלל / כי עם היות שאמר יוסף לאחיו שיעלה ויגיד לפרעה / אחי ובית אבי אשר בארץ כנען באו אלי · הנה

הדבר לא אמר מלת לי / כן יעלה תמה בלב פרעה אחיו באים כדי שיכלכל יוסף מאוצרות המלך / אבל אמר באו מארץ כנען · ואמר ובהם וקנים וכל אשר להם / להגיד שהם היו עשירים ובלתי צריכים אליו לפרנסתם / הנה אם כן צוה יוסף הדברים כפי הצורך / וזהו שאמר לאחיו / שיהיה ר״ל לפרעה / למה שאמר כפועל בעבת המקנה והתורה נוה הגלות הב׳ והג׳ · וכאשר ראה יוסף שפרעה לא התעורר לדבריו לתת להם מושב בארץ גשן / לקח מקצה אחיו חמשה אנשים ומקבילים שנהם / והציגם לפני פרעה לבא להשתחוות לו וכאשר שאלם פרעה מה מעשיכם / השיבו רועי צאן עבדיך / גם אנחנו גם אבותינו / כי כאשר ראו עצת יוסף / לבלתי את אמר המלכות ולגדלו והכרזיותם לשבת בארץ גשן / לא לבד אמרו שהם אנשי מקנה אלא שהם רועי צאן / ושאין להם המלאכות האחרות / כי גם אבותיהם היו כן / ושתקו ולא אמרו עוד כלותו מאומר / בחשבם שפרעה שישם שיבו בארץ גשן / להיות ארץ הטובה למרעה הצאן והבקר · וכאשר ראו שפרעה לא השיב דבר על היותם או שהכרים לדבר דבור שני / ולשאול הדבר בפירוש והוא אמרו שבית ויאמרו אל פרעה לגור בארץ באנו ר״ל לא באנו לשבת פה זמן רב / כי אם להיות גרים שנה או שנתיים לפי שאין מרעה לצאן אשר לעבדיך בארץ כנען / כי כבד הרעב שם ולכן יהי נא יאהבך שישבו עבדיך ר״ל בזה המקום המועט / בארץ גשן · הנה התבאר למה שנו דבריהם ואמרת יוסף שאמר לפי שלא השיב פרעה על היותם / והנכרם לשאול בפירוש / ולמה באו על זה שתי אמירות / ויאמרו אל פרעה / ויאמרו אל פרעה / והותרה בזה הגלות הג׳ והה׳ · והנה פרעה הבין כוונת יוסף וכוונת אחיו אם בשאלה / אלא בלו מפני מרעה הצאן / כי אם להתחופף כבית יוסף / ולהתלונן בצלו / ואם כשיבא אחיו חפצים להתישב בארץ גשן ולכן לא נתן התשובה לאחי יוסף / כי אם אליו אמר אביך ואחיך באו אליך הנה לומר אל תאמר שבאו בעבור מרעה הצאן / כי לא באו כי אם אליך שתכלכלם ותשמרם ברעב / ולכן איני רוצה לתת להם אותו המושב שאלו אבל שאתה תתן אותו אליהם / כי אתה תראה להם את גדלך ואת יקר תפארתך כי ארץ מצרים לפניך היא / ובמיטב הארץ הושב את אביך ואת אחיך · ולפי שיוסף לא היה רוצה לשבות זה כי אם בדבר המלך / הוכרח פרעה לומר בפירוש / ישבו בארץ גשן / כי אותה הם מבקשים / ואם ידעת ויש בם אנשי חיל / ושמתם שרי מקנה על אשר לי · וזה הוכיח / כי לא היה דבר נתעב למצרים כל רועי צאן / אבל היו מתעבים אותם / שאם לא כן איך היה מקנה לפרעה · והותרה בזה השאלה הה׳ · ואחרי שפרעה הרשה לשבות עם אחי יוסף כל זה / הביא יוסף את אביו ויעמידהו לפני פרעה / להשתחוות לו ולברכו · ושאלהו פרעה כמה ימי שני חייך / שהכיר אלוי שאת כמה היה זקן אספרים אבל הוא כמתמיה מהפלגת זקנתו ושיבתו / והם כמה ימי שני חייך כלומר שמה הם רבים ונפלאים / והוא השיבו כמה לא תמהה ממני · ולזה השיב יעקב ימי שני מגורי / כלומר אין הפלגת הזקנה בו בין הבשר כפי רוב השנים / אבל היא כפי התלאות והצרות שעברו עלי / כי ימי מגורי ובריחתי / והיותי נע ונד בארץ / מקץ אלף / ולכן שלא ק״ל שנה / אבל היו מעט ורעים / ושם שאבותי היו גרים / גם כן הנה שנותי לא השיגו כטובה שהם השיגו אבותיהם / והותרה בזה השאלה הו׳ · והנה ברך יעקב את פרעה בתחלה כבואו לפניו ולבסוף כאשר נפטר ממנו · ויוסף כאשר שמע דברי פרעה בענין אביו ואחיו / הגדיל כוונתו כשהושיבם במיטב הארץ / ובהיותו מכלכל אותם לחם לפי הטף · ולא שתם מרוחות תמיד היה להם / עם היות שלחם אין בכל הארץ / כי כבד הרעב מאד / ותלה ארץ מצרים וארץ כנען מפני הרעב · והנה לא הביא יוסף את אחיו במלאכת המלך ושרותו / כמו שעשה דניאל לחבריו / שנאמר[1] ודניאל

דניאל ב׳ מ״ט

בעא מן מלכא ומני דניאל על עבידתא דמדינת בבל לשדרך מישך ועבד נגו / ודניאל בתרע מלכא · אם מפני שהיתה מלאכת מרעה הצאן יקרה בעיניהם / ורצויה לבעלי שרע ומכהניהם והיא היתה בידיהם נחלת אבותיהם / ורצה שאין לנו מזה · ואם שחשב שאם אחיו נכנסו במלאכת המלך / יקנאו בו וישתררו גם המה יותר מהראוי / ואם על כוונת השבי שנשה לא אביו בכבודו קמו עליו להרגו / כ״ש שיקנאו מהכבוד והממשלה / ולזה הרחיקם מהמלכות והסתפק בכלכלו אותם בעבור הרעב בהם · והיות מתישב בספור הזה הוא / שאמרו וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען / הוא בשני הרעב הראשונות שהרעב / ולזה היה ענין יוסף עם אחיו · ובאשר תם הכסף מהארצות הסביבות למצרים / כלו המיירו ותרעב כל ארץ מצרים / ובאו אל יוסף בתחלת חמשה שנים / אשר אין חריש וקציר / לאמר הבה לנו לחם ולמה נמות לנגדך כי אפס כסף · ואז אמר להם יוסף / הבו מקניכם ויכלכלם בלחם בכל מקניהם בשנה ההיא / שהיא הרביעית מחמשת שנים שלא היה בהם חריש וקציר ובשנה השני שהיא החמישי לשבע שני הרעב / אמרו המצריים ליוסף לא נכחד מאדוני ופירשו עם היות שתם הכסף והמקנה הנה לא נכחד מאדוני שאין נשאר אתנו לפרוע הלחם אשר תתן לנו והוא כמתקנה אותנו ואת אדמתינו / וכהיה אנחנו ואדמתינו עבדים לפרעה / ולמה נמות גם אנחנו גם אדמתינו / מוטב שיהיה הכל לפרעה ונחיה ולא נמות / והאדמה לא תשם / אבל תעבד · והנה יוסף בתחנתם ובקשתם / קנה כל אדמת מצרים לפרעה / ולפי שלא באו לבעלי קוקה בנחלותיהם / העביר את העם בערים / מקצה גבול מצרים ועד קצהו בעוק אלא באשר היה על אדמו / ואז אמר להם הן קניתי אתכם / ומנה

לאמר אשר קניתי אתכם ואת אדמתכם לפרעה אין ספק שאפי׳ אדמת הכהנים אין לכם בה זכות אדמתכם / כ״א הלחם אשר אתם אוכלים בעבדים לו / אבל אני אעשה זאת לכם לפנים מן השורה / הא לכם זרע וזרעתם את האדמה / והיה בתבואות / ונתתם חמישית לפרעה / ר״ל החלק החמישי מכל התבואה / וארבע הידות ר״ל וארבע החמשיות האחרות יהיו לכם לזרע השדה שנה בשנה / ולאכלכם ולאשר בבתיכם ר״ל והנערים העוזרים בעבודת האדמה / וכן לאכול לטפכם וכל זה אמר ושם זה בחוקם / שיהיו כבעלי בתים אחרי בוראי שלא יתנו רק כפי החוק שנותן כל עובד אדמה לאדוני אלהיהם / וידמה שלקח יוסף ענין החומש הזה ממה שהודה עצמו הוליא בשני השבע / ולקח את ארץ מצרים / ואין ספק שכלכל בתורה הזאת / שכל עוד שלא יהיה חרש וקציר / יתפרנסו מאוצר המלך / ולזה השיבוהו החייתנו / נמצא חן בעיני אדוני והיינו עבדים לפרעה / ר״ל החייתנו בגזרה הזאת כי היא טובה לנו מאד / ואתה עושה אותנו בזה אנשים חפשיים / אבל אנחנו נהיה עבדים לפרעה / על החסד והרחמים אשר אתה עשה עמנו / והנה נאמרו הספורים האלו בתחלת השנה השנית / אל משה השנים / היא השנה השביעית לרעב בכלל · ומשם והלאה / יתכן שפקד י״י את הארץ לברכת יעקב / כי עלה בלבו ובקשה את האדמה באופן שהוכילו כדי מחייתם והנה כתב כל הספור הזה בתורה לשבות · האחת / להודיע שמני י״י אל ירדיו להתעלם לעבדו / להיותם ברעב / כי הנה נהיות בכל הארץ רעב חזק / יעקב וביתו לגור ולשכן בשקט / ובהיות המצרים מוכרים כספם ומקניהם נכסיהם ואדמותיהם לבל בני ישראל היה לחם במושבותם / בלא כסף ובלא מחיר מקנה · והשנית שתהבנה שהם היה / שבהיות רעב בכל הארץ / ויוסף מכלכל את כל בית אביו / לא הלשינו עליו מפני דמים ומרמה / ולכלב בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו · להודיע שבני יעקב היו רואים בעיניהם מה המצריים ועלבונם / בהשתררתם בצרים מקצה הארץ ועד קצה שהיה זה להם נחמה על גלותם · והד׳ שהיה שראו את המצרים מקבלים על פניהם עול העבדות / מה שהוליאו מאדמתם / והיה חק הכהנים אחר כ וכם שפטים שעל מלכות / ואוכלים מבית המלך דבר יום ביומו / לא הרע בעיניהם כשנה הכם לתת החמש ללוים / וחושב בני לבניים / והיות בבני י״י אוכלים את פת בגו ומתנותיו תמיד והו פעם כל המפור הזה · והותרה בזה השאלה הח׳ · תם בזה ויגש אליו :

פרשת ויחי יעקב

ויחי יעקב בארץ מצרים תגמור עד ויקרא יעקב אל בניו ויש בפרשה הזאת גם כן שאלות :

השאלה הא׳ באמרו ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה · כי אחרי שאמר הכתוב שהיה יעקב בבואו למצרים בן ק״ל שנה / ועתה יאמר שהיה בכלל שבע וארבעים ומאת שנה / מה צורך היה להודיע שהיה במצרים שבע עשרה שנה / כי הוא דבר מבואר ממה שנאמר :

השאלה הב׳ למה צוה יעקב את יוסף בפרט על קבורתו באמרו אל נא תקברני במצרים / ושכבתי עם אבותי ונשאתני ממצרים וקברתני בקבורתם · והיה ראוי שיצוה זה לכל בניו בכלל / כי כלם הלכו לקברו / לא יוסף לבדו / וכן מצינו שאחרי שברך את בניו אמר להם בכלל אני נאסף אל עמי קברו אותי אל אבותי וגו׳ :

השאלה הג׳ מה שצוה ליוסף בענין קבורתו / מטעם כלמן שאלה אל נא תקברני במצרים / והוא לאמר לו שיית בלאן תחתיו / ושכבתי ממצרים וקברתני בקבורתם / והיה הטעם אם כן נכפל והתכפים זרים / ומה ענין אל נא תקברני / ואם כנ לשון בקשה / כבר אמר אם נא מצאתי חן בעיניך :

השאלה הד׳ מה שאמר יעקב ליוסף אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען ויברך אותי · והיה כי למה זכר לו המראה הזאת מתולדתו / ומה טעם שזכר בלוז בארץ כנען ובכל מקום עיניו י״י / ומה ענין ויברך אותי / והיה די שיאמר אל שדי נראה אלי בלוז בארץ כנען ויאמר אלי / ולמה תלה כאן באל שדי :

השאלה הה׳ באמרו ועתה שני בניך / כי מאין היה ליעקב שזותו יעוד שכאמר לו בלוז / היה על שני בני יוסף / ואולי היתה הכוונה הזאת על בני אחד משאר בניו שנולדו אחר כן ולא היה סר יעקב למגבל היעוד כאלו כזה / ולא כזה / כי הנה הכל תולך אחר כוונת השם / לא אחר כוונתו :

השאלה הו׳ באמרו ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו / כי אולי היה הילדים ספק נכנים אשר נולדו ליוסף אחרי בא יוסף למצרים כי בהיותם נולדים בין ברכיו היה ראוי שיתקיים בהם היעוד / יותר מאותם שנולדו קודם בואו שמה ואם היה שלא היו ליוסף בנים אחרים / מה היה זה המאמר / ואין לקבל דבריהרא״ב כן / שהיו ליוסף בנים אחרים / ולא זכרם הכתוב / כי יותר היה ראוי שיזכרם / ומה שלא זכרם / ומה ואם בת אשר ברים או עד ולא כן מכני יוסף

[illegible]

השאלה הז' במאמר ואני בבואי מפדן, כי אם היתה הכוונה בו כדברי רש"י, לתת התנצלות למה לא קבר את רחל אמו במערת המכפלה והיה מבוא שיקברנו אותה שמה, היה ראוי שיאמר זה למעלה, בשראה פנים שנוא על הקבורה, לא עתה בזכרו את הסבות שיחייבוהו לברך את בני יוסף:

השאלה הח' מה היתה הכוונה הזאת שנתן יעקב ליוסף בנו להקרא שני בניו שבטים כראובן ושמעון אם לענין הנחלה. ואם לענין הכבוד, להקרא אותם שבטים. ואם אמרנו שעשה שניהם שבטים, כדי שיחלו שני חלקים בנחלת הארץ, הרי כתיב לרב תרבו נחלתו, ולמעט תמעיט נחלתו, ומה היתרון אם כן אשר לו בזה, ואם אמרנו שהיה היתרון בזה להקרא שני בניו שבטים לכבוד ולתפארת כדברי רמ"י, הנה הכתוב אומר יקראו בנחלתם מורה שלענין הנחלה עשאם כן: ובגמרא אמרו לנחלה הקשתים לראובן ושמעון, ובביאור הפסוקים אוסר דעת הרמ"בן בזה, ואשיב עליו:

השאלה הט' במאמר יוסף לאביו בני הם, אשר נתן לי אלהים בזה כי מה צורך שיאמר יוסף לאביו שאותם הבנים נתן לו אלהים במצרים הלא ידע יעקב, כי בבא יוסף מצרים לא היה לו אשה ובני' ובוא עצמו אמ' ועתה שני בניך הנולדי' לך בארץ מצרי' ומה צורך לומ' בזה:

השאלה הי' באמרו ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו וישתחו לאפיו ארצה, כי אם היה שיעקב כבר קראם כמ"ש אלי ואברכם, ויגש אותם אליו, למה זה יוסף הוציאם מעם ברכיו קודם שיברכם ואחר כך להגישם אליו ויותר טוב היה אחרי שנגשו בראשונה, שיהיו שם עד ברכו אותם, ומה ענין ההשתחואה הזאת:

השאלה הי"א באמרו ויברך את יוסף כי הנה הברכה ההיא היתה לבנים, לא אל יוסף, וכמ"ש יברך את הנערים, ויקרא בהם שמי ושם אבותי, ואמנם אחר כך אמר ויברכם ביום ההוא וכן היה ראוי שיאמר בראשונה לא ויברך את יוסף:

השאלה הי"ב באמרו האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו ונומר האלהים הרועה אותי ונומר, המלאך הגואל אותי מכל רע. כי למה זה זכר כל התארים האלה, מהתהלכו אבותי לפניו, ומן הרועה אותי, וכולם הוא דבר אחד: ועוד כי מה ענין המלאך הנזכר כאן, האם היתה הנהגתו על יד מלאך, ולמה אמר יברך את הנערים בלשון יחיד, והיה לו לומר יברכו האלהים והמלאך:

השאלה הי"ג באמרו ויקרא בהם שמי ושם אבותי, כי הנה מנשה ואפרים לא נקראו בשם יעקב, ולא בשם יצחק, ולא בשם אברהם, ואיך נתקיימה אם כן ברכת הנביא. והרא"בע כתב שנקרא ישראל בשם אפרים, ונקראו זרע אברהם ויצחק: וכבר תפשו הרמ"בן בזה, שהכתוב אמ' בהם, והנה לא נקראו על ושם מנשה ודעתו הוא שיאחד אשם ושמו, ויהיה שם אברהם יצחק, ויעקב נזכר בהם לעולם, אבל כל השבטים היו כן, ומה היתרון הזה:

השאלה הי"ד למה ירע בעיני יוסף ויתמוך יד אביו וגו' אחרי אשר בירך את הנערים, כי הנה קודם הברכה היה ראוי שיעשה זה, אבל הוא שתק ולא מיחה בדבר עד ששמע ברכת אביו, ואח"כ עשאו, והוא תימה, כי לא היה טעות בשימת הידים אם לא בברכה:

השאלה הט"ו אם כבר בירך יעקב את אפרים ומנשה, למה חזר וברך אותם שנית לאמר, בך יברך ישראל, ואם היתה הברכה ההיא כוללת אליהם, למה זה לא ברכם בה בתחלה:

השאלה הי"ו באמרו ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך וגו', כי מהו השכם הזה האם הוא עיר שכם שנקברו בה עצמות יוסף כדברי רש"י, הנה בספר יהושע כתיב ששכם נפל בחלק בני יוסף בגורלו, ומה היתרון שעשה לו יעקב אם כן בזה: ואם כיון בשכם, חלק הבכורה שנתן לו, תלמוד ולעבדו שכם אחד, איך יאמר עליו אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי והוא אין ראוי שיפורש על כבוש הארץ, והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלו כלם:

ויחי יעקב בארץ מצרים וגו' עד וירא יעקב את בני יוסף. לפי שהיתה מחשבת יעקב וכוונתו ברדתו מצרי' לראות את יוסף ולשוב מיד לארץ כנען כמעט"ה והודיעו הכתוב שבעת שלא יהיה הדבר כן, כי הוא יתעכב שם עם כל ביתו, ושם ימות ויקברו בניו שמה, ולא יעלו משם עד שיעלה אותם הקב"ה, לכן הודיע הכתוב שעצת ה' נתקיימה, לכן אמר למעלה מזה וישב ישראל בארץ גשן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד. ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה, כלומר שלא שב יעקב אחרי ראותו את יוסף אבל ישב בארץ מצרים הוא ובניו ויאחזו בה לא כמו שלגור בארץ באנו, כי בה נאחזו, ולא היה זה לפי מחשבה על יעקב המיתה, כי הוא ישב במצרי' י"ז שנה, ועם כל זה לא שב לארץ כנען עד יום מותו וזהו כמו הכתוב כאן ביחוד כמה השנים היה במצרים, והותרה בזה השאלה הא'. וספר הכתוב שכאשר קרבו ימי ישראל למות והוא כמ"ש הרמ"בן שהרגיש בעצמו חליכת הכחות, ולזה שקרבו ימיו למות, אע"פ שלא היה חולה, קרא לבנו ליוסף, וצוה לבניו על ענין קבורתו, וזה מהלמוד לנו ולבנינו עד עולם, שלא יתאחר אדם לצוות כוונתו אחרית אליו, עד היותו קרוב למות, כי אם נבהלו עליו יסוריו, ונתקצו עליו תחבל, ולא יוכל

לברכ, ולא תמצא שכלו, מחשבת אליו לצוות מה שבלבו, אבל שיקדים אליו יצוה את ביתו, כמו שעשה יעקב שקודם חליו, קרא את יוסף לצוותו על קבורתו. והנה צוה זה ליוסף ביחוד, כפי דעת רש"י, ומפני שהיה היכולת בידו, שלא היה לגשר אחיו, אבל במדרש נתנו טעם בזה יפה מאד והוא שבעבור שיוסף שלא להביא את אבי מצריימה, והוא הביאו גם מדעתו, על כן צוהו שיחזירהו למקום שהוציאו משם, כאלו אמר כיון שאתה הבאת אותי מארץ כנען, ראוי הוא שאתה תשיבני אחרי מותי. ואני אבי כזה טעם אחר והוא שיעקב נפת נבואה קדש שעצמות יוסף אחרי מותו, ישארו במצרים, עד שיגאלו ישראל משם, ולמה שהוא יוסף ג"כ יבקש שישארו עצמות אביו ג"כ שם, כדי שיעלו עצמות שניהם ויהיו עצמות היוצק כנה, לשיעלו עצמו' יוסף עמהם. לכן צוהו על קבורתו שתהיה מיד אחרי מותו, ושלא תתאחר עד זמן הגאולה, ולזה אמר לו אם נא מצאתי חן בעיניך שים נא ידך תחת ירכי, ועשית עמדי חסד ואמת אל נא תקברני במצרים. כי הנה שימת היד תחת הירך היא להשביעו בברית המילה והמשוך לאותו מקום כמו שביארתי בהשבעת אברהם לאליעזר עבדו, או שכיון יעקב בזה, לרמוז שידיו ישאוהו ויוליכוהו משם, כי כן יעשו מוליכי המתים, שישימו ידיהם תחתיהם להוליכם. ואמר ועשית עמדי חסד ואמת, לפי שהיו ליעקב עם יוסף שתי בחינות, אם במה שהוא בנו, ואם במה שהוא שר ושופט על הארץ. ובבחינת גדולתו אמר ועשית עמדי חסד, ואמנם בבחינת היותו בנו, אמר ואמת, כי היה מחוייב כפי האמת הכבוד לצוותו, והיתה שאלתו אל נא תקברני במצרים, ושלא נא במקום הזה היא בלשון עתה, יאמר ידעתי כי ידעתי שבזמן הגאולה יעלו עצמותיך בני ישראל מכאן, אבל איני רוצה שעתה אקבר במצרים, ושאשים לו עצמותי פה. אבל שאלתי ובקשתי שלא עתה תקברני במצרים אלא מיד שאשכב עם אבותי, והוא רמז למיתה, מיד אתה תשאני ממצרים וקברתני בקבורתם, באופן שבשום צד לא זמן כב ולא מעט אקבר במצרים. ויוסף השיבו אנכי אעשה כדבריך, רוצה לומר מה שמוטל עלי ויהיה בידי ורשותי, אנכי בלא ספק אעשה כדבריך, יהי רצון מלפני הש"י שירצה פרעה לתת לי רשות ללכת, אבל מצדי לא אתעכב ולא אמנע, וזהו אעשה כדבריך. ובמדרש דרשו יפה הפסוק הזה, אמרו אבי, מאחר שאתה מתגדל כ"כ להקבר בארץ ישראל, גם כן אנכי אעשה כדבריך, שאצוה בשעת מותי, שיעלוני מכאן לשם ואעשה עם אנכי לעצמי כמו שאתה דברת לעצמך, וכבר כתבתי ענין הקבורה ותועלתה, אבל קבורת אברהם ושרה. ואמנם למה השתדל כל כך יעקב ויוסף גם כן שיהיו נקברים בארץ ישראל, יתבאר בסוף זה הסדר אבל השבעת יוסף לאחיו על קבורתו. ולפי שהחלך לא יעשה זה בידי יוסף, השביעו האמין עליו, וכבר הורגש את"כ לזה, שלא לומר לפרעה אבי השביעני לאמר והיתה תשובתו עלה וקבור את אביך כאשר השביעך, והותרו השאלות הב' וג'. ואמר הכתוב אחר הדברים האלה, כלומר בסוף אליהם, כי לא נתאחרו עליהם ימים רבים ויאמר ליוסף שאביו חולה. ומפני שהיה זקן וחלוש מאד, חשש שלא ימות פתאום, או אם בימים ההם לא היה אדם מתחלל מחליו, וכמו שאמרו ז"ל, שעד יעקב לא חלה אדם שיחיה מחליו, ולכן מיד ששמע בחליו הלך והוליך את שני בניו עמו, כדי שיברכם יעקב לפני מותו. וכן היה שכבואו התחזק וישב על המטה, ודבר עם יוסף, וברך את בניו, ואחר כן קרא לכל בניו וברכם, והשלימתו ברכותיו, ואחר ויכל יעקב לצוות את בניו ויאסוף רגליו אל המטה ויגוע וגו' והיא ההוראה שמת יעקב בנשיקה, בהיותו מדריך את בניו, והשלימו דבריו. והנה היו דבריו ליוסף, אל שדי נראה אלי בלוז וגו' לפי שהיה דעתו להסיר הבכורה מראובן, ולתתה ליוסף כמו שיתבאר, ואולי יראה זה מתכו עוות הדין ומשפט מעוקל. לכן הודיעו איך מהשמים בא הדבר הזה בלבו לצוותו וזהו אל שדי נראה אלי בלוז וגו' ר"ל ידוע תדע שבבואי מבית לבן, נראה אלי אל שדי, המורה על קיום ההבטחה, והיה זה בלוז, מקום מוכן לנבואה, וכל זה יורה על אמתת המראה ההיא, והנבואה ההיא, לא תחשוב שאמר לי על רבוי זרעי אחרי, אין הדבר כן, אבל ויברך אותי. כי אותי בפרט, היתה הברכה ההיא. והנה היה ענינה, שאמר לי הנני מפרך והרביתיך ונתתיך לקהל עמים ושלשת הלשונו' האלו מורים שהיו עוד שלשת בנים להיות נוספים בבני, וכנגד הא' אמר, הנני מפרך. וכנגד הב', אמ' והרביתיך. וכנגד הג' אמר ונתתיך לקהל עמים. ואין לומר שכ"ז על רבוי זרעי, כי מיד אח"כ אמ' לי ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריך אחוזת עולם. ומאשר בירושת הארץ נאמר שהיה לזרעי אחרי, מורה שמה שאמ' מהשלשת הבני', היה ברכה לי, לא לזרעי, שאם לא כן, היה לו לומר ונתתי את הארץ הזאת אחוזת עולם. אבל כיון שבארץ ביאר שהיה לזרעי, הנה א"כ ברכת הבנים היה לי, לא לזרעי. והנה אחר המראה ההיא, לא נולד לי אלא בנימין, ודבר אלהינו יקום לעולם. הנה א"כ נשארו ברכת יאמר, ששני בניך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה, לי הם, ועליהם אמר השם היעוד הזה. והרא"בע כתב שנתן יעקב הבכורה ליוסף, לפי שלא תמות לקו לבכור פטר רחם, וכיון שראובן לא היה ראוי לה, היתה ראויה ליוסף שהוא פטר רחם לרחל, כי כן וגם היו בני השפחות, ומאשר אמר הנני מפרך בתחלה, ידעתי שנאמר על אפרים כי כמו אפרים, מלשון מפרך. וכן אמר לו שם אני אל שדי פרה ורבה, שפרה, רמז לאפרים, כמו מפרך, ורבה, על מנשה, וזהו יעוד והרביתיך, שג"כ על מנשה, שהוא אחיו, והנה נראה לו ענין אפרים במות

לא שכן מנשה / לפי שמנשה להיותו בכור ליוסף / כבר היה ראוי לברכו ולא מתחדש בו דבר / אבל באפרים שלהיותו הצעיר מבניו / לא היה ראוי שיהיה ראש שבט / שהברכה הנפלאה להודיעו · שהוא יהיה שבט בפני עצמו וגדול מפני אחיו / ואמר הפני יוסף / על אפרים / אבל מנשה המפסק לאמר ובניתיך · ואת שהיו ונתתיך לקהל עמים / כאשר על בנימין · והנה ראה יעקב שהיה הכוונה ההיא על פני בני יוסף הנולדים לו קודם בואו למצרים ולא לאחר בניו · וגם לא על אחר בני יוסף / אם יוליד אח"כ לפי שא"כ היו הבני יוסף : ויוסף קרא לבנו אפרים כאלו מן השמים הורוהו לזה כדי שתתקיים בו מורשה ההיא · ולא קרא בן אחד מאחר בני בניו / ולכן גזר ואמר / ועתה אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי / ר"ל שיקראו שניהם שבטים בדגלים ובחלוקת המחנות / ובנחלת הארץ / ובשאר הדברים כלם / כאשר אפרים ומנשה כראובן ושמעון · גם כיון באמרו אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי ר"ל שיהיו כ"כ רבי המולודים אפרים ומנשה / כראובן ושמעון וכן אתה מוצא · שהיו פקודי אפרים ומנשה / יותר מראובן ושמעון והותרו השאלה הד' והה' · ואמנם ומולדתך אשר הולדת אחריהם · ר"ל אשר תוליד אחריהם כדברי הם' / לך יהיו רוצה לומר לא יהיו במדרגת בני / אלא במדרגת בני בני / כי הנה אפרים ומנשה יהיו כראובן ושמעון / אבל שאר אחיהם / יהיו במדרגת בני בנים / וזהו לך יהיו / שיהיו כבניך ולפי שלא יחשוב יוסף שאר הבנים יהיו נחשבים על שמו יהיו אם כן חכיתו ג' שבטים / אפרים ומנשה ויוסף לכן המנוח לגזור על שם אחיהם יקראו בנחלתם / אבל כיוסף אם כן תוכלל בשני שבטים אלו / ושאר בני יוסף / יהיו ראשי המשפחות בישראל / כמנוק ופלא תמרון וברכי בני ראובן · גם בזה הועילה ברכת יעקב ליוסף ר"ל / שאלו בני שלשים ליוסף / היו ראשי משפחות וחכם זה הדומה כמו שאמר למכיר / משפחת המכירי / ומכיר הוליד את גלעד / לגלעד משפחת הגלעדי אלה בני גלעד / איעזר משפחת האיעזרי ונאמר / ראה שלא כתוב בזה בשאר השבטים / רק בבני השבטים בלבד / והם הם מיוחדי הברכה / וזה שאם ומולדתך אשר הולדת אחריהם / שלא בלבד כאמור על שאר בני יוסף כי אם על כל תולדותיהם / עם היות שלא ישר זה בעיני הרא"בע / ואולי אלה כאמור ויראו יוסף לאפרים בני שלשים / כדי להודיע / שזכה ברכת אביו זכה לזה כי אלה הן התולדות שהוליד אחריהם והותרה בזה השאלה הה' · ואמנם אמרו ואני בבואי מפדן אשר לפרה, שאמר יעקב ליוסף וראוי לי לעשות לו היתרון הזה על אחיך / לפי שקבלת עלבון אמי בקבורת אמך שלא קברתיה במערת המכפלה / כאשר קברתי את לאה / וקברתיה בדרך אפרת / והיה זה / לפי שמתה עלי בדרך ולא יכולתי להוליכה שמה להקבר · ובעבור זה לבניך היתרון הזה · והיותר נכון אצלי הוא / שבאמר הנה / נתן יעקב ראיה מורת על עשותו אפרים שבט בפני עצמו / ולבד מנשה שהיה שבט בפיקוס יוסף אביו / ושיכן שאני בבואי מפדן מתה עלי רחל בדרך / והמקום שמתה בו הוא כברת ארץ לבא אפרת / וקבר אותה שם בדרך אפרת / והיה זה לו כיון גדול / שקברה ובשארה וזכירת רחל באפרים בן יוסף בנה כי אפרתה ואפרת / מורים על שם אפרים כמו שאמר ויסף · הנה אם כן עשה הזקן שתי ראיות / או אמור שעבות על עשותו את אפרים שבט בפני עצמו הא' אלמן מפרך · והב' מקבורת רחל בדרך אפרת · ואמנם זה התנכה שנתן יעקב ליוסף / בעשות את בניו שבטים / הנה יראו אצלי ג' דברים · האחד כי לפי שהיה ישראל בנוי על י"ב עמודים ערכם כמזלות ברקיע הי"ב מזלות נשרים ומעל וכפה הזקן ברוח הקדש / שעתיד שבט לוי ליבדל משאר השבטים לעבודת מקדש ה' / היה מחויב שיתוסף עוד שבט אחר להשלמת מקומו בשבטים ובכל שאר הדברים / להשלים מספר י"ב שבטי יה וזה לא היה אפשר / אלא בחלוק שבט אחד לשנים / וזהו משפט הבכורה / הנה אם כן לכבוד ולתפארת ולקדושה רבה היה ליוסף הדבר הזה · והב' לענין רבוי הפלגשים / כי הנה מברכת יעקב / שבני יוסף שהיו פקודים הרבה מראובן ושמעון · והג' והיא כחשבת מדות / הנה היא כענין נחלת הארץ / כי עם היות שנתחלקה לגורלותם / הנה היו שוה גורלות כאיזה אופן יירש כל שבט נחלתו / ואם היה יוסף שבט אחד / לא היה לו רק גורל אחד / ובהיותו שני שבטים / יהיו לו שני גורלות / שהוא יתרון גדול / ואם בהיותו שלשפן / יהיה לו חלק רב · והנה בזולתי בבירושי לבמפר יהושע / אך מתחלקה הארץ / והם בזולתי המלמות רב / השרש הזה שהוא רב הנבפקות הותרו בזה השאלות הג' והד' :

וירא ישראל את בני יוסף ונו' עד ויקרא יעקב אל בניו · זכר הכתוב שראה יעקב בדברו הדברים האלה / שהבנים נכנסים עליו / ולא הכירם / כי קמו עיניו מזקנו · ולכן שאל את יוסף מי אלה העומדים אצלינו / והועדים סודותינו / ויוסף כאשר שמע הדברים אשר גלה לו / אמר בני הם / אשר נתן לי אלהים בזה / ר"ל פי' בזה במצרים / כי בידוע שגם נולדו / לא בארץ כנען / אבל כיון לומר בני הם אשר נתן לי אלהים / בעבור זה השלחות / שהשגחתו אשר הודיעה לך כל הטובות והצלחות האלה היא עניינה סבה כדי שתתקיים ההבטחה שגלתה לי הבנים שהיה כפי מה שנתיעדת בחלום לו אשר אשר וכרת / והיה פי' אלת בזה / כמו וזאת הבנרכה כזה אל המלך · שאין בם אלא בזה כמו לאקים רק לענין ויוסף בישתה / וכמו שרמז הרא בן / ואז אמר יעקב קחם נא אלי ואברכם / ר"ל שיוסף יקחם / וישים אותם על ברכי אבא לברכם / ולפי שעיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות · כאשר יעקב

לכן הגיש אותם יוסף לנשקם ולחבקם / והיה השמחה הזקן / עד כאשר ליוסף ראה פניך לא פללתי וגו' · ר"ל ראות פניך לא הייתי מתפלל עליו להיותו כמו כי תפלת שוא / והגדיל ה' עמדי / שהראה לי גם את זרעך · ולפי שהיו אפרים ומנשה על ברכי יעקב / הנה יוסף שיהא לו לחשת כבד / ולפי שלא יעקב ולא יגע אביו · הוציאם מעם ברכיו וישתחו לאפיו ארצה כאומר לאביו תן תן לך על כל מה שאמרת / ובניתיך בי / ואז חזר להגישם אליו / ולשום כל א' מהם במקומו הראוי לקבל את הברכה / את אפרים בימינו שהיה משמאל ישראל / ואת מנשה בשמאלו / להיות מימין ישראל וגם אותם אל אביו / לא שהיו על ברכי יעקב הזקן כבראשונה אלא שהיו עומדים על רגליהם נגשים אליו לקבל ברכתו · והותרו בזה השאלות הט' והי' · ואין ספק שיוסף לא ירד לעומק דברי אביו בהקדים אפרים למנשה שחשב שהיה כונת הזקן לתנות את שניהם שבטים / לא שיקדים במעלה אפרים למנשה ולכן הוא הדריך את מנשה שיהיה לימין אביו / להיותו הבכור / והיד הימין היא גדולת הכח ומבחשלית / ולכן היה הימין / היא העיקר במעלות האדם וכו' אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד · ואמנם ברכות ה' שיתברך אפרים יותר / היה שלא חלה עליו יד שהלית מיוסף / ולא מיעקב / כי הנה יוסף שמו בימינו / לשמאל אביו / ואביו לא רצה להגיחו / אבל שלח ידו על ראש אפרים / עם היותו צעיר / ואת שמאלו על ראש מנשה / וגם הלוכן / היה אפרים תמיד לצד הימין / והיו שכל את ידיו / כי מנשה הבכור ופי' שכל כמו שכל כל את עצת אחיתופל ופתה המכלת עצה / כי הס' מן והשין / מתחלפים יאמר שכל את ידיו / כי מנשה הבכור / בזה שבם ידיו כן הראה כי ומנשה הקטן והצעיר מהם / ולא היו הידים יודעים שהיה מנשה הבכור · ואמר ויברך את יוסף / לפי שברכה הזקן לבניו / בזה שהם בני יוסף / ולכן תהיה ברכתם שוה / ומלי חלוף כמו שאמרים בני יוסף ומלי התחלפות · שהנה הברכה הלזאת שנתן להם י"ו חכ' / היתה כפי שלשם מהסבה שזכר ולכן עשה חלוף מאפרים למנשה / ולא בזאת / והותרה השאלה הי"א · והיתה ברכתו זאת / האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו / ואמר לפרשה שה וזה המבורך / המבורך בג' ענינים ראשיים לכל הברכות · הא' שיתישר ללכת אחרי ההנהגה האלהית הדבקה בנפש · והב' שיתברך בעניינים הטבעיים / כדי שלא יטרד ממלאכתו לבקש · והג' שינצל מהפגעים והמקרים הפוגעים מחוץ · והתפלל הזקן שהדברים האלה יהיו לכלם / על הא' אמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק וכו' שאברהם התהלך לפני והיה תמים · ובצלא הב' אמר / האלהים הרועה אותי מעודי עד היום הזה / שזני ופרנסני והצילני מכל מכה / וזה נתקן דברי רבותי שאמרו מעודי עד היום הזה / ותמורי כנגד ק"ל / זהה כנגד י"ז רבו שאלדי כלכלו כל ימיו עד שהיו במצרים / שהיו ק"ל שנה / והוא שבאו כלכלו גם כן במצרים י"ז שנה שחיה שם כי הנה מה שאמר יוסף בכלכלתו בל ימות בהם עצמו א"כ האל ממנו יתברך · ועל השלישית אמר המלאך הגואל אותי מכל רע / ובכל א' וא' אמר יברך את הנערים שיברך אותם בברכות האלה המיוחדות אליו יתברך ולמלאכיו · והיותר נכון מה שאני בעם / שהרבות הקדמונים היו מושגחים מאתו יתברך / לא מהמלאך וזה מבינו ובהן מלאך בהנהגתם / היה ע"כ הבלי שלוח ההשגחה / לא כמנהיג אותם / וכן תמצא שאמר אברהם לעבדו ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי / הוא ישלח מלאכו וגו' כי היה המשגיח באמת הסבה הראשונה ית' והוא ישלח מלאכו שהוא שליח הנהגתו לעשות רצונו · ולזה עניינו כוונו ח"ז / על משם הנה אנכי שולח מלאך לפניך מי שאמר את הזכות ישמור את הבנים / כי לא את' מי שהשגיח / אז מי שהנהיג את הזכות / אלא מי שאמר / שהוא פעל המלאך שלוח השגחתו ורצונו / ולזה אמר כאן הזקן / האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק / כלומר שהיו עובדים אותו שהוא עצמו האלהים הרועה אותי מעודי עד היום הזה / שהוא שלוח הגולים יתחבר עמי / כי הנה המלאך הוא הגואל אותי מכל רע שליחותם / אבל לא היה הוא הרועה אותי / והגלדים ההמה אותי הוא יברך את הנערים האלה / ויקרא בהם שמי ושם אבותי / ר"ל שיקראו בניו אל יעקב ואל כל אחד מהם יאמר / אפרים או מנשה / בן יעקב בן יצחק / בן אברהם כשאר השבטים / וזהו כראובן ושמעון יהיו לי / לא כמו בני השבטים שיתיחסו אל אבותיהם / ולפי שהגלה אותם כמנין השבטים היה ראוי שירבה שלשותיהם כבני שבטים שלמים ולזה אמר וידגו לרוב בקרב הארץ / וגם כיון בזה / שלפי שאמר ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק / שלא יהיו עקרים כאברהם ויצחק שיקראו בהם / אבל בהפך שירבו בבנים / והיו וידגו לרוב בקרב הארץ / שירבו בארץ כדגים בים ·· והותרו עם זה השאלות הי"ב והי"ג · והנה יוסף קודם ברכת אביו / לא השתדל להסיר ידיו להחליף ולהשיבם על בניו כפי ענינם / הבכור כבכורתו והצעיר כצעירתו / כמו שנשא אחרי הברכה לפי שלפניו כאשר שכל ידיו חשב שבברכותיו ישנה הסדר גדול מאפרים למנשה / ולכן הניח ידיו כפי ענינם אבל כאשר ראה שהית' הברכה שוה בשניהם / או היקפה אצלו למה זה שכל את ידיו / כי הנה ראה יוסף דברים מותרים / כי הידים שם אביו והסכה שניהם ואמר אם היו מתברכים שוים כפי ענינם / למה שכל ידיו / ואם היו מתחלפים / איך ברכם ברכה אחת / ולכן חשב יוסף שהיה אביו טועה בשמת ידיו / כמו ש הראו בן / ולזה ביד אביו / ואמר לא כן אבי כי זה הבכור / ורצה להחזיר שם ימינך על ראשו אבל הזקן השיבו · ידעתי בני ידעתי · ידעתי אני ידעתי ר"ל ידעתי

למה

לָמה שכלתי את ידי / וידעתי למה נתתי את הברכה הטובה לאפרים אם הברכה כמוהו / לפי שידעתי ברוח הקדש שגם הוא / ר"ל גם מנשה יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם הסיבה שהיו אביהם שוים ומתרבים במלכותם / נתתי עליהם ברכה אחת · אמנם אחיו הקטן יגדל ממנו / וזהו הטעם ששכלתי את ידי ושמתי הימין על ראש אפרים בהיותו הצעיר / והשמאל על ראש מנשה בהיותו הבכור / ור"ל ידעתי בני ידעתי מה שאמרת לי אחיך / והנה טוב שהיה יוסף מתרעם על יתרון הברכה שנתן לאפרים / כשחשבו שיעקב [illegible] מנשה הגדול כמו שקרה לו עם אחיו הגדולים שמתו בעבור כתונת הפסים שעשה לו אביו / ויתחסד מאתו מה שנתתי / ולכן השיבו ידעתי בני ידעתי מה שנתתי לך אחיך מקנאתם אותך / אבל עכשיו [illegible] לעולם תעמוד ולכן אחיו הקטן יגדל ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים · והנה התפעל הזקן מדברי בנו שהיה סותם בידו מעשה נבואתו / שלא שנה לברך אותם / לא כמוה כברכתו / אבל מסורה לאיש ראש [illegible] כפי מעלתו והוא ויברכם ביום ההוא לאמר / ר"ל לפי שהיתה הברכה עליהם נבואה / במה שהם בני יוסף כברכתו / אבל ברך לכל אחד בפני עצמו ולזה אמר כנגד אפרים בפרט ישימך אלהים כאפרים / וכיוצא אליו וכמנשה להגיד שלא תהיה ביניהם קנאה ולא קטטה / כמו שחשב יוסף כי שניהם יהיו תמיד מתחברים ומסכימים מן לטוב ועד לרע · ואמרו וישם את אפרים לפני מנשה / אין ענינו שהקדימו בלשון הברכה / כמו שפירשו רבים / כי מה שאמר הוא בכתוב ואמר יעקב לאמר אלא כוונת הכתוב שבהשגחה ובמה נשמית / שם את אפרים לפני מנשה / כי בניו ושם את אפרים ברגלו / ואת מנשה אחריו · והנה כתבו הנביאים לעשות השבטים המוזכרים כימין למה שיהיה / כמו שכתב הרמב"ן / והוכיחו מענין אלישע / והותרו עם מה שפירשתי בזה השאלות הי"ד והט"ו · ולפי שכל מה שעשה הזקן היה כבוד וחבה לבני יוסף / רצה לתת מתנה מה ליוסף עצמו מזולת בני / ועל זה אמר / ויאמר ישראל אל יוסף הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם / והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם · ואני הנה נתתי לך שכם אחד על אחיך / והשכם הזה איננו ענין הבכורה כי כבר עבר זה ואיך יחזור לזכרו עתה · גם איננו עיר שכם / כי הוא לא קנה אותה בחרבו ובקשתו / אבל שמעון ולוי הרגו כל אנשי העיר / וקללם עליו כמו שיבא / אבל ענין זה אצלי הוא / שהודיע הזקן ליוסף שתהיה קבורתו בשכם / כי כמו שהוא קבורתו במערת המכפלה שקנה אברהם מאת עפרון החתי / ככה יקבר יוסף בחלקת השדה / אשר קנה יעקב מיד חמור אבי שכם במאה קשיטה / ויהיו לבני ישראל לנחלה · והוא הודיע שעליו אמר הזקן אשר קניתי מיד האמורי ולפי זה לא יהיה קניתי / עבר במקום עתיד / אבל עבר ממש · ולא היה הקנין ההוא במלחמה / כי אם במאה קשיטה שנתן יעקב בעדו והודיעו שהיתה החלקה / אין היתה הנחלה הראשונה שהיה לו בעולם / לכן נתנה כבר שקנה זה והיתה שלו / לא הצעיר / אלא החלקה הזאת אשר כאן בחרבי ובקשתי / בהיות שאמר שזה במאה קשיטה לפי שיעקב היה איש תם וישר / ולא לקח רוחה ומכית בידו וכאשר בא שכם קנה את חלקת השדה בנכסיו במאה קשיטה / שאם היו חרבי וקשתו / כי הנה לא עשה כשמעון ולוי שנאמר ובקשתם יכו אדם אבל יעקב לא כמה לנכבת בזה / וחרבו וקשתו היה הממון ומה זה אשר פעל בו וגדלם / וכאילו חרב וקשת שהיו לו שכם המאה קשיטה קנה אותה חלקה · הנה התבאר שנתן ליוסף אותה חלקה בשכם לקבורתו אשר קנה מיד האמורי / דומה לקנין אברהם את המערה / וזה בשרו שכיון עצמותיו ממצרים עד גאולת ישראל / ולזה אמר הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם והשיב אתכם אל ארץ אבותיכם · ואני הנה נתתי לך שכם אחד על אחיך ר"ל / חלקת השדה אשר בשכם שתקבר וכמו שאמרו ז"ל על יוסף משכם גנבוהו / ולשכם השיבוהו · והותרה עם מה שפירשתי בזה השאלה הי"ו :

ויקרא יעקב אל בניו

ונומר עד סוף הסדר · וראיתי גם כן בפסוקים האלה שאלות :

השאלה הא' באמרו האספו ואגידה / הקבצו ושמעו בני יעקב · כי למה זה כפל שתי פעמים על קבוצם והאספם יחד ולמה בראשונה אמר ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים ובשנית לא אמר כן / אלא ושמעו אל ישראל אביכם :

השאלה הב' בתכלית הברכות האלה בכלל / וזה כי יש שיאמר שהיה תכלית יעקב בכולם הודעת לבניו / אלא לאחד מן תכליות או לכולם / אם שהיו ברכות ברכה ותפלה לשם כל המבורכים שיברכם / וכמו שאמר אביהם ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אותם ואם שהיה להוכיחם על מעשיהם המגונים אשר ראה בהם / ועל זה כאומר וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם · ואם שהיה להודיעם הדברים העתידי' לבא על זרעם · ואם שהיה להגיד להם שחלקם בארץ הכנענית · ואם שאמרו שביו דבריו לא נתכוונת ברכה / כמו שיראה מברכת יהודה וברכת דן ואשר ויוסף ובנימין שאמרו שאמרו ברכות ... ואם אמרנו שהיה להוכיחם על מעשיהם המגונים / כמו שיראה מברכת ראובן שמעון ולוי ויששכר ובנימין וזבולון וגד ואשר ויוסף ונפתלי אין להם תוכחה / כי לא ברכות והגדת העתיד · ואם אמרנו שהיה להגיד העתיד לבא / שהן מיראה מברכת יהודה ודן וגד ואשר ובנימין / יקשה מאד מה שאמר על ראובן ושמעון ולוי ונפתלי שאין בהם עתידות כי אם תוכחות · ואם אמרנו שבא להודיע נחלתם / שהוא מיראה מברכת יהודה שתהיה ארצו

יין הרבה · והוא לא חלוף ימים יבאו · ולאשר שהיה שנתן לאחיו ויגודנו / יקשה מה שאמר בראובן ושמעון ולוי ויששכר דן וגד ונפתלי יוסף ובנימין / שלא אמר בהם זה הדרך / וא"כ לאיזה תכלית היו הברכות האלה בכלל ?

השאלה הג' במה שספר בשמעון ולוי / אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל / כי הנה בלוי פרק אחרי שאין לו חלק ונחלה בישראל / כמו שאר השבטים / והוא מפוזר ומפורד בתוך השבטים אבל שמעון לא נמצא בכתוב שיהיה מפוזר בין השבטים ?

השאלה הד' באמרו לא יסור שבט מיהודה וגו' עד כי יבא שילה / כי הורה שתמיד יהיה בו המלכות ובאשר יבא שילה יוסר השבט ממנו / והנה איננו כן כי הנה שאול שמלך בראשונה משבט בנימין היה לא מיהודה · וירבעם וכל שאר מלכי ישראל לא היו משבט יהודה · וגם בבית שני מלכו החשמונים ובית הורדוס · ואח"כ נפסק המלכות בגלות לא משבט יהודה ומשאר השבטים / ואיך נתקיימו אם כן דברי הזקן ובנבואותיו לא יסור שבט מיהודה · גם אמרו עד כי יבא שילה / כינה שיאמר על דוד / כין שיאמר על מלך המשיח מהרה יגלה כפי דעת המפרשים / לא נתקיים / כי בבא דוד נתחזק המלכות לשבט יהודה ולא סר ממנו / וכן אין שכיאשר יבא משיח בן דוד יתחזק המלכות בידו לא שיוסר ממנו / ואין זה המאמר דומה במלת עד למאמר לא יתיצב איש לפניך עד השמידך אותם כי אחרי השמידו אותם / אין טוב ענין אל ההתיצבות לפניו / וכן עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך / כי בלאות כמיצחה את אשר דבר / שכבר יעשנו · והשתירה ההיא / ובפירוש הפסוק אזכור דעות המפרשים בו ?

השאלה הה' בברכת יששכר ודן / שלא יראה מהם אם ענינם לטובה או לרעה / אם שבח יששכר בנבטה שמו לסבול / או גינה אותו עליו / וכן בדן בדין עמו כאחד שבטי ישראל שהוא בזה שוה לכל שאר השבטים / ולמה אמר בו לישועתך קויתי יי' / ולא אמר כן משבט אחר ?

השאלה הו' באמרו בנפתלי שהוא יהיה אילה שלוחה הנותן אמרי שפר / כי מהו היחס שיהי' לאילה עם אמרי שפר הלא האילה תתן אמרי שפר בדבר / או למה התמיל לאילה ויחס לה אמרי שפר ?

השאלה הז' בסדר וכרון ברכות השבטים / כי הנה זכר זבולון קודם ליששכר והוא בחלוף תולדתם / וכן זכר גד ואשר בני זלפה שפחת לאה קודם נפתלי בן בלהה שפחת רחל · וידוע שדן ונפתלי נולדו ראשונה וגד ואשר אחריהם ?

השאלה הח' באמרו וזאת אשר דבר להם אביהם / ויברך אותם איש אשר כברכתו ברך אותם · והיה ראוי לומר אם שני דברים, הא' וזאת אשר דבר להם אביהם · והב' ויברך אותם ושניהם דבר א' לא שני דברים / ומה ענין אמרו איש אשר כברכתו ברך אותם כי ברכתו היא אשר ברך אותם / ואיך כינה הדבר לעצמו ובזה הוא דבר בלתי מובן ?

השאלה הט' בנבוי הספורים אשר נתן יעקב במערה בפקודם וקבורה / וממי קנאה / ומי שלא הניתנים בתוכם ושאר הדברים כלם שזכר בקבורה שיראה היותם יותר ולא מכך :

השאלה הי' במה שספר ביעקב ויגוע ויאסף אל עמיו / ולא אמר הכתוב בו וימת / עד שאמרו ז"ל יעקב אבינו לא מת ורצוי לדעת מה היתה כונתם במאמר ההוא / כיון שהכתוב אומר ויאמר ישראל אל יוסף הנה אנכי מת / ויוסף אמר בשם אביו הנה אנכי מת בקברי והם אמרו שבכך טוב לפני מתנו ואיך אמרו אם כן שלא מת ?

השאלה הי"א באמרו רק טפם וצאנם עזבו בארץ גשן / כי אם טרף בכתוב את שיתנו אילנו כארץ וגשני לקבור את יעקב ולספדו ?

השאלה הי"ב בפסוק וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגורן האטד / ויאמרו אבל כבד זה למצרים ואמר כי מה תועלת בספור הזה בתורה · וכבר ימצאו הפסוקים בגורן ויתרו השאלות האלה כלם ?

ויקרא יעקב אל בניו

ויאמר האספו ונומר עד יהודה אתה יודוך אחיך · אחרי שדבר יעקב ליוסף דברי בניו בסתר וברכם / קרא לשאר אחיו גם כן כדי שלא להטיל קנאה בהם · ולתשוב בכמה המאחרים האספו ואגידה לכם · הקבצו ושמעו / שיעקב רצה שקבצת בניו יקובצו בתוכחותו ודבריו / ואולי יהיו אתם שיוכיחם בדברים קשים התרחקו ולא קרבו לבניו / ולכן בראשונה אמר להם האספו ואגידה לכם / את אשר יקרא אתכם באחרית הימים / כדי שיחשבו שלא היה דעתו להוכיחם אלא לגלות להם דברים נתומים וחתומים לעתיד לבא וכל אדם יכסוף לדעת הדברים העתידים · ואחרי שנתקבצו כלם לא אמר אליהם הקבצו ושמעו בני יעקב / ר"ל כיון שאתם בני / אין ראוי שתקוצו בתוכחותי ואל יכבדו עליכם דברי / אבל הקבצו ושמעו בני יעקב / כי ר"ל זה הוא שתשמעו אל ישראל אביכם / כלומר מהגד שהוא ישראל שגבר עם אלהים ועם אנשים ויוכל שהוא אביכם / ועם זה הזהירם שישמעו גם לדבריו / לפי שיבא בהם יצוייר המליצה ודקות הדברים ומה שיתגלה / וגם מהלשונות הזרים / כפי מה שהגיעתהו הנבואה בשעת מותו · גם כיון באמרו הקבצו / שכלם יבואו בברכה / מה שלא זכו בני אברהם ויצחק כלם / והותרה בזה השאלה הא' · גם אפשר לפרש / כי מפני שהיה עתיד להגיד בברכותיו דברים עתידין לבא עליהם / וכן דברי תוכחה על מעשים

לכן לא אמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרי'
הימי' / ורמז לעתידות שיגיד בברכותיו / ועל ענייני התוכחה שיזכור ג״כ אמ'
הקבצו ושמעו בני יעקב / ושמעו אל ישראל אביכם • וחז״ל אמרו / שבקש יעקב
אבינו לגלות את הקץ / ונסתלקה ממנו שכינה / והנה כבר אמרו לוה / שאמר את
אשר יקרא אתכם באחרית הימים / כי כפי׳ הרמב״ן לדברי הכל אחרית הימי'
הם ימות המשיח אשר קוינו • ואין לא / והנה לא עד כי יבא שילה / שאין הכלל
שלמדנו על המלך המשיח • ועוד אמרו כמדרש שאמרו הקבצו ואגידה לכם
את אשר יקרא אתכם / רמז על פקידת בית שני / אשר כלמתו שמה / ושאמרו
הקבצו ושמעו בני יעקב / רמז על הגאולה העתידה / שאז יתקבצו מגליות
כלם / ושמעו אל ישראל אביהם וילכו בדרכיו / ונ״ד המצוה באחרית הימים /
מיוחד לביאה וזמן הקץ אבות באחרית הימי' כענין אשר העדנו • ואמנ' כבוונת
אלה המאמרים והברכות / דעתי כאשר יעקב בעת מותו רצה לבאר מאיזה
מבניו יצא שבט המלכות והיותו כולם בני לאה וידע כבר כנהגותיו ויתרונו
ויחם אחד / והיה ראוי שימלוך עליהם מהם / או מלך גוזר ויהיה / ולפי שלא
ישול ביניהם קטטה על מנוי המלך / רצה הזקן בעת מותו לבאר מאיזה שבט
מהם תהיה הממשלה והמלכות / ומי מלכים יצאו / ובעבור זה שבה מצוה
ושקירה בכל אחד מבניו כפי טבעו ותכונתו / מי הוא הראוי למלכות / כי
טבע הבנים אשר יולדו להם / ראה שהיה טובה למטע כלכות / והיה מגיד
המורים מהם כיצד בהם / כי טבע המקור ראוי שימשך במה שיסבב ממנו /
ולכן זכר בני הבחינה הזאת זכר בכל א׳ מבניו מצב תכונותיה בעצמם / ומצם
העתיד לבא על זרעם / לא לתכלית הברכה / ולא לתכלית התוכחה / ולא
להגיד עתידות / ולא לבאר מצבם בארץ / כי אם להודיע מי הם הראוי
למלכות ולגבורה אם לא / ופותרה המלה כנ׳ • ותחילה מראובן / כי הוא
הבכור ואמר בכורי אתה / ר״ל אתה הוא שאתה הוא הבכור בבני / והיית כחי
וראשית אוני / לפי שנולדת בבכורתי בהיותי במבחר כחי / ומפני זה יתר
שאת ויתר עז / ר״ל שהיה ראוי להיות לך יתרון במעלה ונשיא / כי שאת הוא
לשון מעלה / כמו הלא שאתו תבעת אתכם • וגם היה ראוי שיהיה אותו
בגלות עז / כלומר שאת ויתרון עצום מצד המלכות / והוא מלשון ויתן עז
למלכו / הלחמם מפני שהיית פחז כמים קל הדעת בלתי מיושב השכל / לכן
אל תותר / שלא יגיע לך לתת לך יתרון ומעלה על אחיך • והיה פחז מלשון עירם
פחזים דקדמו פוחז לארכא / והענין מהירות וקלות הדעת ומיעוט תבונה •
ואמר שהיה פחזותו עבירה שעלה משכבי אביו / ואז חללת אותם יצועי עלה
והם לשון / ואמר זה לפי שכאו שכתב הרמב״ן / כתכוון ראובן לבלבל את
בלהה מאביו / כדי שלא תלד עוד בנים ותתמעט בכורתו / על כן אמר לו
שהיה זה פחזות וקלות הדעת שהנג להרויח / ולא יוסף לו ממנו יתרון •
ובזה גלה לו הנביא / שראובן לא יהיה בכור לענין הנחלה והמלכות / וכן
כתוב בדברי הימים / ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל /
ולא להתייחס לבכורה כי יהודה גבר באחיו ולנגיד ממנו / והבכורה ליוסף /
הנה ביאר שזה הבכורה והמלכו שהיו ראוי לראובן • ומפני שרמז ג״כ בזה /
למה שמטו בני ראובן אח״כ / לקחת נחלתם בנחלה הארץ / אשר מעבר
הירדן / ולא הניעו לאחריהם • וכן דרשו ° חז״ל עליה כחלה מבוהלת
בראשונה / ואחריתה לא תבורך • ואמרו ג״כ בב״ב כפל לבאשתו בני ראובן /
הנה יצא מזה / שלא היה ראובן ראוי למלכות / לא מפאת תכונתו בעצמו /
ולא מפאת טבע בניו ותכונותיהם וכבר רמזו חז״ל גם כן בברכותיו דבר
מזה / שאמ׳ יחי ראובן ואל ימות / ויהי מתיו מספר / כי הנה התפלל עליו שלא
ימות / לפי שלקח נחלתו מעבר לירדן במקום סכנה / וגם מפני זה שמעו
לאביו / ומפני ששם אבלותיו / אמר ויהי מתיו מספר ואמר זה עשה מקילה
בשמעון / שנולד אחרי ראובן ובלוי / שנולד אחרי שמעון ותפש שניהם יחד /
לפי שהסבה אשר זכר בשניהם היא אחת / שזה ושמעון אחים אשר שמעון ולוי
אחים / כלי חמס מכרותיהם / ובאמרו אחים / הורה שהיו תכונותיהם שוות וכי
הם אחים בטבעם • ומפאר לפרש אחר כענין דינה • ואמ׳ ששמעון ולוי / הראו
ענין באחוה רבה לדינה אחות׳ / לנקום נקמתה / כי יחם לבבם על כבודה /
אבל כלי חמס מכרותיהם / היא זאת / אף לפי הענין / ראו
לפרש אם מענין מקח וממכר או מענין מחשבה ר״ל כל מחשבת וכל מכירת
וקניינם / או כל מחשבותיהם / היתה כי אם לעשות חמס וגזל / כלו מחשבותם
כלי חמס • ואמ׳ אל תבוא נפשי בסודם / מפני שלא גלו לאדם היוצא
שמו לאבי שכם / להביא בברית מילה כדי להרגם / ואל תחלה את כבודי /
אבי על כבודם / כי ג״ה הכתוב יעשה את יחודם / כי במה שאמרו כזה אל תבא
נפשי / והקהלם שנקהלו על אנשי שכם להרגם מפני כבוד / אל תחד כבודי /
ואמ׳ אל תבא אל תחד / כלומר דבר נגד נפשו וכבודו אל תחד כנפשי אל תחד כבודי /
לפי שלא הרגו אנשים ר״ל אם עשו אותו מעשה / בלי וכסיף על חלול כבודי /
היה להם להרוג את שכם בלבדו והייתי או מודה / כי בלבם הרגו איש האומר
אבל שלר הנשים אשר נעשו עבירות׳ ככנסי בברית האלהים למה הרגו אותם אין
כאן אלא באפם עברה / כי אנשי העיר לא חטאו כמו שאמרו שלא עקרו שור ר״ל
את העיר כלה כדי לנקל קנינה / כי היו כלי חמס מכורותיה׳ ושור הוא לשון
חומה / ר״ל חומת העיר / והכונה שהשחיתו העיר כבית המקדש ערו ערו עד
היסוד בה / ולבטל כל אשר נעשה ז״ל אמרו שהאריכום בזה על ענין יוסף
בשמעון ולוי היה אשר אמרו ועתה לכו ונהרגהו ונראה ונגרהו עקרו
שור שהוא יוסף / שהי׳ בר תבואה ומלשון ורב תבואות בכח שור • ומפני זה אמר
ארור אפם כי עז כמו שאמר עד לו • ולכן קלל עברתם וחמסם / כי כזה לא קלל

את כבוד האבות / אבל על כעסם לא אמר אשר כי עז / ועברתם כי קשתה /
גם יאמר שבעביר לא לבד על מעשה שכם / כי אם ג״כ על ענין שעשו אחיו
השבטים האחרים / וכמו שהרמב״ם ע קמתרם לעגל / גם נשיאם / וכן כלוים
את לוי בענין קרח ועדתו / שהיו בני לוי המקהלים על משה / ואמר והקהלם
אל תחד כבודי / כי בלבם הרגו איש / והוא כעסם / שהרגו כל אנשי העיר /
ואיש גם ממין / כמו איש יהודה / שלא הבדילו בין צדיק לרשע / אלא להרוג כל
איש וברצונם עקרו שור / או על ענין השטים / ועל מעשה קרח / ואולת אור /
הוא מלשון שוריו ולא קרוב / ולפי שבלעם כמה ברוח הקדש / מעלת ישראל
וברכה / ולא כשורר במקום׳ עקרו הנבואה הזאת / וברכתה / וכן קרח
ועדתו / היו ברצונם ורעתם לעקור נבואת משה / לכן אמר הזקן במליצתו
וברצונם עקרו שור / ר״ל ברצונם ובכוונת שקרו שור שהוא כמו לנביא מהלה
אם כל עם ולא משה בנבואותיהם • ולכן אמר ארור אפם / שבו הרגו את
שכם / ועברתם / ר״ל והעברה על מכות י״ על הכתו׳ כי קשתה / שג״כ היתה
אז קשה • ולכן אחלקם ביעקב / ר״ל שלא יהיו שמעון ולוי מחוברי׳ בגבולם אבל
לזה / גם לשמעון נברא אחלקם שלא יהיה לו ארץ נחלה כבני עצמו / אבל
תהיה בתוך נחלת אחר הבנים / כדכתי׳ ויהי נחלת שמעון בתוך נחלת בני
יהודה / והיו ערים מחולקים זה מזה • ועל בני לוי אמר ואפיצם בישראל / שהיו מ״ח
עיר ומגרשיהם בין גבול ישראל / והם ערי מקלט אשר לכלום אחיו מפוזרות
בתוך ארצו׳ כל השבטי׳ • והנה הוליד הזקן / שלא היו שבטי שמעון ולוי ראויים
למלכות / כיון שהיו כלי חמס מכרותיה׳ / ומלך במשפט יעמיד ארץ / וכן בצדק
ימלוך מלך ולא בחמס • גם שאיה והנם עתיד להיות מפוזר ומפורד / בין שאר
השבטי׳ ואין זה ראוי למלוך • וכבר שאל אחד / למה נענשו כלן דור עבירי
לראובן ושמעון ולוי על ענין אבותיהם / שהיות הבנים כדיק׳ ותוכי׳ / וכ״ש
בני לוי שנבדלו מכל שאר השבטי׳ / לעבוד את עבודת המקדש / ולא זכו כלן
יעקב בברכתו / אבל התשובה בזה היא / שברכות יעקב לא היו ממנו כפי
רצונו / כי אם היה כן היה נותן הכל ליוסף / כי אותו אהב יותר מיהודה /
וגם היה נותן שמה לבנימין / כי בן זקונים הוא לו / יותר מיהודה והוא קבר
בברכתו ודימהו לזאב יטרף / וגיתן יותר לדן שהיה בן השפחה / לפי שלא היה
בידו לא לברך כפי רצון השם • והנה ית׳ רצה שידיע הזקן / ויגלה כמו מלך
ראובן ושמעון ולוי ברוע מעלליהם / והמשפט אשר בנפשותם / כדי להשקיע
בנפשותם יראת גמול הרע / וסוה גורם הטוב • גם שלא היו מכל בני השבטי׳
בנים מכניסים / כמו שלא היו השבטים האלה / כמו שתראה בקרח ועדתו
שהיו בני לוי / ודתן ואבירם ורוב מאתים וחמשים היו מראובן / והמגפה
השטים כמו שאמרתי היו רובם משמעונים / ומתו ז מהם כ״ד אלף • והנה
לא זכר הזקן / דבר ממה שלוי שהיה עתיד לשרת במקדש / כי זה נמשך אחרי
ענין העגל / והתורה השלמה כנ׳ :

יהודה אתה יודוך אחיך עד ובולן לחוף ימים ישכון • אחרי אשר עשה
חקירתו לענין המלכו והנהגת בראובן ושמעון ולוי / וכר כנו
הרביעי יהודה / ולא שבלאות כפי עניניו ותכונותיו לו נאה הלדנות / ורלה
בבניו לו מלך • והנו יהודה אתה יודוך אחיך / ר״ל הנה ראיתי כן בני יהודה
ד׳ בנו׳ / שמהם את׳ לך מלות המלוכה על אחיך • הל׳ אידו בתהלכן אחיך / כי
אתה עם היות שאלכי׳ יותר מקהלים בנעלת אחים / תהם מקנאי׳ בורי׳
ובכבוי׳ / לפי שמפני שמוה יראה להם שהיה ראוי שיהיו שרים עצמו והגדול
שהם׳ יתגדל על האחר בהיות אחים • הנה אחי יהודה כלם היו נכנעי׳ לו /
ומודים בממשלתו / והוא אתה יודוך אחיך / כי לא היו מקנאים בו כמו שקנאו
ביוסף • והנה׳ / שאתה תהיה מצליח במלחמו׳ / ולכן לך ישות ללחום מלחמו׳
י״י / ועל זה אמר ידך בעורף אויבך / וכמאמר דוד ואויבי נתת לי עורף /
ר״ל שכל אויבך יכובו מפניך / ויפנו לך עורף / ואתה תרדוף אחריהם
ותשיגם / והוא ידך בעורף אויבך • ובעבור זה ישתחוו לך בני אביך / לא לבד
בני אמך / אבל גם בני אביך מכל בניו ישתחוו לך / כי רוב בני אדם יתאוו׳
לשרי הצבא בהיותם לוחמים מלחמותיהם / וכמו״ש ישראל לגדעון משול בנו
גם אתה גם בנך גם בן בנך כי הושעתנו מיד מדין / והנ׳ / שאין אתה משול
ומושל כשמעון ולוי / ולא פחז כמים כראובן / ועל אלה הסבות האלה / אמ׳ גור
אריה יהודה מטרף בני עלית / ר״ל יהודה / אתה הוא כמו הגור הקטן שאינו
טורף עדין / אבל הוא טורף כבוא / והוא מטרף בני עלית / כלומר׳ שכל טרף
וחמס אתה בני עלית / ובנקית עצמך / כי אין בלבך כלי חמס כשמעון ולוי /
וזו היא הסבה הנ׳ שאתה צדיק וישר מרוחק מכל חמס וטרף / ולפשר שרמז
בזה ג״כ לענין יוסף / שלא היה בעצתו להרגו / אבל אמר מה בצע כי נהרוג
את אחינו וגו׳ ולכן אמ׳ מטרף בני עלית ר״ל מטרף בני יוסף עלית שבלקחת
עצמך ממנו • והנכנה הנ׳ / היא שנתגלית בך מדת הקיום והעמידה בגבור׳
רבה / כאריה בנחל / ולא פחז כמים כראובן / והוא כרע רבץ כאריה
וכלביא מי יקימנו / ר״ל האריה הגדול והלביאה אמו / ומי יקימנו מרבצו עד
שיעלה ויטרף טרפו • הנה א״כ בחנתי המדות הנמצאות לאריה / שהם רבוץ /
ולקום מהם / בהבדלה בין השנה / ולא הבריחה • ומפני ד׳ הסבות האלו אמ׳
המלך והשר / שלא יסור שבט מיהודה / והוא שבט מושל שבטי מלכות • ואמרו
ומחוקק מבין רגליו / שאמר לפרש על משה׳ / שהוא המחוקק והמגיד חקים •
בעיר והעיר לאחרים • או יהיה לא יסור מחוקק / והמושל / כי הנה המחוקק
והמושל / הוא תמיד בין רגלי שאול למעט את שבטו • ואמרו עד כי יבא
שילה • מ״ה / מפרש׳ אותו על דוד כי שילה כמו בנו עד״ר המלכות׳ מיוחדת וגו׳ /
ואמרו כמו כנוס בנ״ב לא תגלב אמנו / לא תגלוד • ושלת יקהת היה לשון קבוץ

כמו שכתוב ליקהת אם ר"ל לאום הזקנה שהתקבצו בה רבים מהשבטי' כלומר שבט בנו של יהודה והוא דוד / אין יתקבצו רבים מהשבטים אלו יהיה שילה אם כיר וכן פירש המפרש ש"ב / ויפרשו עד כי יבא / כמו כי בא השמש · ויאמר כי יהיה תמיד המלכה והשררה ליהודה על אחיו / עד כי יבא שילה ויכלה משכן שילה / כי אז ישמעו ויתקבצו עמים אשר אפסי ארץ לו / ר"ל ליהודה שימלוך ממנו עליהם / וכן הוא אומר ויטש משכן שילה ויבחר בדוד עבדו · ובכן לפרש ולו יקהת עמים על יהודה / אלו יוסף עם רב / ר"ל שיהיו בני יהודה רבי' ביאור יושן / כמו ליקהת אם / ויש פסוק זה על משיח בן דוד / שבבואו / לו יתקבצו ויכנעו העמים אשר היו אויבים כלם · והנה מפני המפשט אשר בשילה כבר הזכרתי באור / וחז"ל בבני דרכים למתרגם ס"ז נב"ק דסנהדרין / באמרם לא ° יסור שבט מיהודה / אלו ראשי גליות שבבבל שרודים את עם · ומחוקק מבין רגליו / אלו בני בניו של הלל שמלמדין תורה ברבים / והדרך הב' שפירשו הגאונים ז"ל כלם עד מעמיד לגליות הנשיאים בלבד · ואמרו גם כ"ר ותילפרשו ג"כ / לא יסור שבט מיהודה זה כבוד מלכות / שנ' כבודך אלהים עולם ועד · לא יסור שבט מיהודה / זה משיח בן דוד / שהוא עתיד לרדות את המלכיות שנ' תרועם בשבט ברזל / ומחוקק מבין רגליו / כשיבא מי שהמלכות שלו / ולו יקהת עמי' תרמסנה וגו' / עד כי יבא שילה / כשיבא מי שהמלכות שלו / ולו יקהת עמי' מי שמקהה שניהם של עמים / שנ' ישימו יד על פה · וכפי זה הדעת כונת הרב' ברכותיו / שיהיה אחרו עד כי יבא שילה / כשיבא שילה · ואמנ' הרמב"ן הלך דרך אחרת בהתר הספק הזה / באמרו שהיתה כונת הזקן בברכה הזאת / שבהיות המלכות בישראל לא תסור מיהודה / ולא תעתק אל שבט אחר / כי כל ימי שתהיה המלכה בישראל יהיה יהודה המושל / והמלכים שמלכו אחרי דוד משבט אחר / היו עוברים על דעת הזקן וברכתו / כאשר אמר מלכי ישראל והחשמונאים ג"כ ונענשו כאשר הם המלכים ולא ממנו עשו שלא כדין רשעי' מבית חשמונאי ז"ק ולא יתנו עבודתו / מפני שמרדו בברכות יעקב בעלכ' מפני שלא היו משבט יהודה · ולפיכך נענשו על בני בניו / והמלכים מן בניו מפני שרום שלא יתמיד מלכו / ולכן המלכים משבט אחר שלא מיהודה שיהיה קיים במלכותו / וכמ"ש ואתן לך ולך כאשר ואקים במבטחי אשל מכונת ישראל להיות ביהודה שבט מלכות / לא יסור ממנו אל שבט אחר / ור"ש דוד וזרעו י"י לדוי ישראל כי מכל בית אבי להיות למלך על ישראל לעולם · כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי · כי רצה להמליך על כל ישראל · והוא היה תועלת בני ה שמולחים בבית אבי / שבהיו מתקיימו כלם לבבל בחרב אויביהם / עם היותם סמוכי עליון / וכמו שהאריך הרב בזה ויש ספק בזה גנתו / כי הנה לא יסור שבט מיהודה / איננו מצוה ולאזהרה לאשר היותם שלא יקחו ממלכתו / אבל בנה כבואה ויעוד עתיד / ועם היות שהמלכים בישראל עוברים על זה / עכ"ם נתבטלה הבטחת הזקן ולא נתקיימה וא"כ / שלא כאשר הוא ושלא יורין ר"ורי לבא' שעל אותו ומן מומש כיבא הזקן והר"ן במקו' הנו' דרך נאה דרך אחרת / והוא שכיבא הזקן בכאן על מה שיהיה בזמן שלמה בשפטם יו יתמלכו מלכי בית יהודה השבטי' האחרי' רחבעם בנה ולכן הגאונים אג"כם שלא לו מלך במלכות וכמו שבשם רק את כל הממלכה לא אקרע / שבט אחד אתן לבנך / למען דוד עבדי / ולמען ירושלים אשר בחרתי · והנה כל זמן בית ראשון היו מלכי משבט יהודה כי לא סרה ממלכה מהם זה ש' שהיו בישראל מלכים משאר השבטים / והמלכות שלו / אמר הרב שלינה קוט'ו / כי ברכת יעקב היתה שאחרי שיתחיל שבט יהודה למלוך לא תפסק ממנו וכך לאמר שענין החשמונאים לא היה מלכות כי אם שררה והיו פקידים למלך פרס גרנמי וזולתם · ובהיות ישראל בגלות אין מלך / ואין שר לא ממשה שבט יהודה שתשאר לו המלכות · ובפי הדרך הזה פירש ליוונה כבין לפרש / שילה תנורה וידבר אתו בשלי · ויבוא שם על הצל שהוא לשון בגיעה ועמן · ויאמר שלא יסור שבט מיהודה וגו' עד שיבא תנויו / שהוא כבא שלמה / שאחר זה יסור ממנו שבט המלכות שהיה לו על כל ישראל / אבל עכ"ז לו יקהת עמים / ר"ל שישארו עמו שני השבטים והוא יהודה ובנימין אשר כנה בשם עמים · והפירוש הזה עם כל מה שהלצתי בעדו איננו נכון / לפי שאין יתכן / שיבא סכבים בהברת המלכות מבית דוד / בחטאת שלמה / ולא יסור ראשונה שיהיה המלכות משבט יהודה או בדוד / · והנה אם כוה לא כונת שיהודה יקבה למלכו / איך יבא בהבטחתו ממנו · והנך המשתמשי' שבכ' הנה איננו כמו שאמר כי מלכים היו / לא פקידים לפרס ולמדי / וכי בם פרקו מעליהם / של היונים ולא היו נכנעים לפרסיים · ואולם עם החשמונים שבו שלום וברית אחים / אבל לא בהשתעבדם · וכאשר השבטי' בדרכים האלו כלם לשיבה רעלי / לדעת כולל לכל הדברים · ואומר שאני דורש שו"ל ודרש לך / והר"ן / אבל אחר אבלי ובאו היותר אמתיות מכל בלתה · והוא כי הנה יעקב אבינו / לא זכר מלכות בביאור כמו שפירשו עליו המפרשי' / ולכן התחייב אצלם הספק הנזכר / אבל אמר בשבט ר"ל כל מיני ממשלה והאכנה והרבה על יתר אחיו / ואת הממשלה אמר שלא תסור מיהודה ובשרתנהנה בו לפני מלוך מלך בישראל / שכבר יהודה היה גדול על אחיו בפי יעקב · ולכן היו מלכים אשר עמנו והעד ויאמר יהודה אל אחיו / ויפתשו אחיו ויאמר שלא יהודה לאמר העד העיד וגו' · ויאמר יהודה אל ישראל אביו שלחה הנער אתי ונקומה / ויצאו ישראל לשמוע · ולא הגיע למנות ראובן · וכן ויאמר יהודה לאחיו · וינא אלוי יהודה · ואת יהודה שלח לפניו ו"כ תמיד היה יהודה ראש לכל אחיו · גם לדגלים / היה דגל מחנה יהודה החונים קדמה · וכן במסע הנגלים אומר · דגל יהודה היה נוסע ברלשונה · והחנוכה קרבן נחשון בן עמינדב לשבט יהודה בראשון · וכשמנה שמות הלוקים שאמר יחלו הארץ לישראל עם אלעזר הכהן ויהושע בן נון / זכר ראשונה ליהודה כלב בן יפונה · ובמנות הנשיאות / גם הוא תמיד / יהודה יעלה בתחלה · וכן בחלוקת הארץ ובגלות / ראשונה ממזרח לבני יהודה · וגם בימי שאול / כשפקד העם בטלאים לתפאל את יבש גלעד ויפקדם בבזק / ואמר ויהיו בני ישראל שלש מאות אלף / ואיש יהודה שלשים אלף / כי הנה לא נמנה שבט יהודה בין שאר השבטים מפני ששלחו · וכן שנה כשפקד את העם לשלוח על עמלק / שלא מנה את יהודה מכלל השבטי' אלא הוא בעצמו ושאר השבטים כלם יחד וכל זה מורה / על היות לאותו שבט ממשלה על אחיו ועל זה נ"כ כאשר לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו שהוא המופת / אשר שם לרגלי הסר / או שקרא מחוקק / כלל הסופרים אשר היו משבטו · וגם עם היות ששאול נתמנה מלך תחלה היה השבט והשררה ביהודה בענין הברכה והשבח על שאר השבטים · וכאשר ניתן המלכות לדוד ולזרעו / נתקיים יותר / לא יסור שבט מיהודה · וכאשר בחטאת שלמה נחלקו המלכיות / עכ"ז נתקיים לא יסור שבט מיהודה / כי תמיד נשאר מלכות ליהודה / עם מעט ולא הרבה · וגם אחרי גלות יהודה מעל אדמתו לבבל נתקיים לא יסור שבט מיהודה / והוא שאמרז"ל אלו הם ראשי גליות שבבבל / כי לא היה דעתם שבגליות בלבד היתה הכונה הזאת' אלא שגם בם נכלל לא יסור שבט מיהודה · וגם כ נתקיימה הבטחתו בגלות בבל · וגם בזמן בית שני / עם היות החשמונאים מולכים ולפניהם ולאחרים / י"י תמיד היה בירושלים נגיד מיהודה / שהוא היה ראש לסנהדרין / לקיים מה שנ' לא יסור שבט מיהודה / וכמו שכתב יוסף בן גוריון · ולזה ג"כ באמר בדברי כניסת הדרכן לא יסור שבט מיהודה זו לשכת גזית שניתנ' בחלקו של יהודה · ומחוקק מבין רגליו / אלו זקני יעקב שהיו מורים הוראות בישראל בסנהדרי גדולה שהושיבו בלשכת הגזית בחלק יהודה שנ' והסופרים סופרים זקני יעקב נגמרו / שהנה בזמן בית שני אלו יוכללו בלא יסור שבט מיהודה ותהיה הכונה שלא יסור שבט הממשלה מלשכת הגזית / · והנה זה בהיותם בארץ · ומחוקק מבין רגליו שנ' אמר על החכמים שבגלות שלא יסור זה או זה עד כי יבא שילה / וכן היה הדבר / גם היום בגלות הארץ הזה עד ברכת / וגלות ירושלים אשר בספרד / אין ספק שהאישים והנגידים / אשר היו המלכים והקהלות מזמנים על בני ישראל היו כלם מזרע בית דוד לקיים לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו / כי היה רוב גלותנו אשר במלכי' ההם משבט יהודה / הנה אם כן נתקיימה ההבטחה ההיא בזמן ההצלחה / ובזמן הגליות עד היום הזה · ובכבר זכרו במסכת יומא / אמר רבה לא משתכח צורבא מרבנן דאורי / או משבט לוי או משבט יששכר / לוי דכתיב יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל · משבט יששכר דכתיב ומבני יששכר יודעי בינה לעתים / ולימא מיהודה נמי שנאמר יהודה מחוקקי · ועל זה הדרך יפורש ומחוקק מבין רגליו שלא יסורו מהיות חכמים מבני בניו של יהודה · ואמנם אמרו עד כי יבא שילה / אחשוב שהוא עד עם היות שפעמים תבא על הגבלה ותכלית / כמו ומעולם ועד עולם · עד אשר אבא אל אדוני שעירה · עד שעשו היום · והמשיכים הנה יבא פעמים אחרות / לא להגביל זמן אלא להפליג כענין / כמו עד כי תגדל לבשור · עד לב השמים · כי נגע עד השמי' משפטה · עד בכור השני ואלתם הרבה · ולפי שאמר הזקן / לא יסור שבט מיהודה / שהוא יעוד כולל לזמן ההצלחה ולזמן הגליות / כמו שפירשתי · אמר עד כי יבא שילה / ר"ל וכ"כ יתמיד השבט הזה / עד שכבר יבא שילה / שהוא בנו של יהודה והוא מלך המשיח ולו יקהת עמים ר"ל שיתקבצו ספרי' והאומות לעבדו / וכמ"ש כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה לקרא כלם בשם י"י ולעבדו שכם אחד · והיתה התחלת הזאת / שיתמיד בשבט הזה מימי יעקב עד מלך המשיח שהוא באחרית הימים / ולזה עצמו כוונו גם כ"ל לדרוש הפסוק הזה / על משיח בן דוד / לא שפירשו שעליו בלבד נאמר אלא אגם כן הוא נכלל בשעד הזה · והנה ק"ב הדרשה כלם אחת / עם שדרשו בסנהדרין / ומה שדרשו בב"ר / ולכן אני דרכים מה שתגע פר"ן · גם לא יפרשו מלת עד כי יבא שילה / מלון שיבא שילה / אלא כמו שפירשתי / והוא גם כן סוברת אנקלוס בתרגם עד דיתי משיחא / ולית יתכנשון עממיא ופותרים התלה הו' · וסוכם אמרו סוברי לגפן עירה וגו' · בתבנות על כן יהודה שתהיה רבת הכרמים / ומושכת היין מתערין / ורבת מרעה הבקר והצאן והעזים חלב ונבינה / עד שכבר יאכלו העיר שלו שהוא בן האתון לגפן אחד ויאכל משם כדי לשבעה / ויאסר בגפן האחד · ענבים לטעון אתון אחד / וכן ולשורקה שהוא גפן נטועה מחדש בני אתונו / וכבר כתבו המפרשים ש"ונ סוברי מיותרת / וכן יו"ד בני אתונו / וה"א עירה בנוקים ול"ו והעונן שיהיה כ"כ רבויין / עד שבמקום מים יכבסו ביין הלבושים אדם ענבים שהוא היין יכבס אדם כותה / ר"ל סותו / וכ"כ יהיה רבוי היין שיהיה חכלילי עינים וכן לבן השנים מרוב החלב שיהיה בארצו · ורז"ל פירשו הפסוקים האלה מהבנין על ישראל / ועירה על ירושלים ואין זקרה יובא מדי פשוטו וכבר הביאו רז"ל עתבם בן עם יעקב אבינו בברכת יהודה / שאמר ידיו רב לו ועזר מצריו תהיה / וכן אמר ואל עמו תביאנו / וכל זה להיותו ראש וקצין ומלך מתוך אחיו ולוקם מלחמותיהם :

זבולון לחוף ימים ישכון וגו' עד ויבו אותם ויאמר אליהם · אחר שביאר שיהודה היה ראוי למלכות ולממשלה ושלא היו כן שלשת אחיו הגדולים ממנו / זכר עתה שגם אחיו הקטני'

ששכנו

סנהדרין דף ה'

מיום / לא היה יש"ו מהם כהן למלכה ולמלחמת כוחה / וכך זבולן ויששכר קודם בשאר הבנים / שנולדו ראשונה מהם / להיותם בני לאה הגבירה / ולזה אמר זבולן בפי חלקי העתיד לים בנחלת הארץ / לחוף ימים ישכון / והוא ענינו יתעסק בסחורה ובפרקמטיא / והוא לחוף ימים / וירכתו על צידון יגיע עד צידון / כי זה יתעסק תמיד בסחור עם הצידוני · ויהיה שאולך והמובא אין ראוי שיהיה קודם כי הרבה היה לו / וכן אמר מרע"ה בברכותיו שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך כי לבריות זבולן חסב הים בלכיות אשר עליו שמח זבולן בצאתך / להגיד שאלו כמו היה לך שמח · ולפי שיששכר יהיה אוהב התורה · כמ"ש יעקב / אמר משה עליו ויששכר באהליך / ואמר הכתוב שאמר ששה כלם מסכימים למ"ש יעקב פה / והיה תכלית מאמ' הזקן שזבולן יהיה שמפני נוטה לסחורה ולכן לא תמות לו המלוכה ואמנם יששכר היה גם כן בלתי ראוי למלוכה / לפי שאבותיו והם יהיו עובדי האדמה / ולכן קראו חמור גרם רובץ בין המשפתים / כי בביתו לא ישכבו תליו / אבל היה כחמור עושה כל רובץ בין המשפתים / שהם מערכות האדמה לעבדה ולשמרה · כי המשפתים הוא לשון מערכה / כמו יי' ישפות שלום לנו · ואמר וירא מנוחה כי טוב / ר"ל שהיה יששכר אוהב המנוחה / לא עמל המלחמות / ואת הארץ כי נעמה / ויט שכמו לסבול / כמו ונעשה הסבל / ויהי למס עובד / ר"ל שהיו אנשי יששכר נותני מס למלך ישראל כדי שלא יצאו למלחמה / וכמ"ש הרא"בע וכמוה ליזוף זה ממה שיאות למלך · ויששכר לפרש / וירא מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה / שהיו מבני יששכר חכמי' כדבריה ז"ל / ולכן אמ' עליהם וירא וכו' מה כי טוב / כי המנוחה האמתית / היא הנפשית / והיא המנוח האמתי / וכן יהיו מהם עובדי אדמה רבים / לכן אמ' ואת הארץ כי נעמה ויט שכמו לסבול / ולא היה דבר זה ראוי למלך · ר"ל שרצה הזקן לומר הבדל בין זבולן שהיה יוצא למלחמה / ובין יששכר / שלא ירצה להלחם עם האויבים / אבל ירצה לתת להם מס / כדי שלא יבואו עליו למלחמה / וזהו להיותו רובץ בין המשפתים / שהם תחומי האויבי' · ולאחר שהשלים בבני לאה / כשהתחיל לדבר בבני השפחות / ולהוכיח אשר לא היה ג"כ מהם ראוי למלכות כיהודה / ועל זה אמר דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל / כי לפי שהמלך צריך שיהיה יושר באמונתו / וגבור במלחמותיו / כי זה שכם היום שהיה בדן / לא היו בו כאומן הראוי למלך / כי דן ידין עמו / אבל יהיה כאחד שבטי ישראל / לא שיהיה הגון לדון את השבטי' כלם וכי לא יגיע ענינו לכך עם בעצם הגבורה אין ספק שיהי' דן כנחש עלי דרך שפיפון עלי אורח / לא כאריה / כי לא יעשה גבורותיו ברוב עם הדרת מלך כיהודה / אבל דן יעשה גבורותיו כלם תלוי ולפעם אורין / שינשך את אויבו בדרך ויסיתהו / וזה אמר הנושך עקבי סוס / ויפול רוכבו אחור / כי לא יעשה דן כן / כמו יהודה ללחום עם אויבו פנים בפנים / אלא בדרך רמאות / כנושך עקבי סוס מאחוריו · ורמז בזה לשמשון שהיה עתיד להיות משבט דן / וכולו אמר הזקן ואני איני חפץ בתשועה אשר כזאת / רק לישועתך קויתי יי' שהיא בגבורה ובכבוד נגד האויב / ולא כתשועת שמשון / לא במספרו ולא בגבורותיו / ומתורה נוה השאלה הנ' · ואפשר לפרש הפסוקי' האלה בשבט דן / שיהיה ראש דגל / כאחד מן המיוחדי' שבשבטי ישראל / הן אמת שלא יגיע למדרגת יהודה / כי הוא יהיה למדרגת האריה / ודן במדרגת הנחש / הנושך עקבי סוס / ולזה היה יהודה נוסע בראשונ' / ודן באחרונ' / להגין על העם מן התיבות הבאי' אחריהם / לזנב את הנחשלים / ולכן המשילו לנחש עלי דרך ולשפיפון עלי אורח / שהם גם יתכנו וכנו באמצע עפי הדרך / מן יזכנוהו עוברי דרכים / ושניה רצונו לראות אם יבא מי שיזיקהו · כן היה דן / בהיותו מאסף לכל המחנות / מגן על ישראל / מנין מן האויבים / שלא יזנבוהו / ובכחו ישך עקבי סוס האויב / באופן שיפול רוכבו אחור / ולפי שהוא נוסע באחרונה / ושאר השבטי' כבא עליהם האויב / לא יוכלו לעזרו ולהצילו / אמר במלחמותיו תמיד לישועתך קויתי יי' / כלומ' איני מקוה לתשועה משבטי ישראל שיושיעוני / כי כבר נסעו הם בראשונ' / ונשארתי אני לבדי באחרונ' / רק לישועתך קויתי יי' שתושיעני · ומסכים לזה אמר עליו מרע"ה בברכותיו / דן גור אריה יזנק מן הבשן / כי המשילו כגור אריה כיהודה / אבל מ"ש שהבדיל ביניהם הזקן הבדל גדול / כאומרו יזנק מן הבשן / שבמקום מיוחד שהיה לו גבורה / לא במקום אחר · ולענין גד אמר גד גדוד יגודנו / ר"ל עתידין גדודי האויבים לבא עליו פעמים / עד שיהיה שבט גד גולה לאשור קודם שאר השבטי' / ועל זה אמר גדוד יגודנו · ואמרו / והוא יגוד עקב / ענינו / ואמנם כשיגוד הוא לאויביו יהיה בעקבם / ומפס לא בפניהם / וזה מורה על חולשתו שהוא בלתי ראוי למלוך · והנה הזקן המתיק מליצתו כל מה שאפשר / כי הוא אמר יהודה אתה יודוך אחיך · דן ידין עמו · גד גדוד יגודנו · הכל לשון נופל על הלשון · ואפשר לפרש עוד בזה / שהמתיק הזקן מליצתו / וכמה שמלת הכתוב הזה נדגדגית / ואין הב' כמו האחר / כי כאומרו גד גדוד / ר"ל שיהיה בעל גדוד ורב המשפחות / כאומרו הם מספר לגדודיו / כי הנה לא מצינו שבט שיהיו בו ז' משפחות כמו בגד / ואמרו יגודנו / ר"ל שיתחברו כלם בעבר הירדן / ולא כמנשה שנחלקה נחלתו / ואלת יגודנו / ולכן אמר אחת / והוא יגוד עקב / שיכנס באחרונה שבט זה לארץ · ואמר אשר לא ... ולמלחמתו / שלא כבלמ' ארצו / כשובי אדמה לא בשמנה המלכו' / כי איננו ראוי לזה / והוא אמרו מאשר שמנה לחמו / ר"ל כל תבואתיו ופירותיו הם כ"כ משובחים / שהוא יתן מעדני מלך / והנה הוא אם כן הגון לשבור את המלך / לא להיו' עצמו מלך / ועם מ"ש מרע"ה ברוך מבנים אשר / יהי רצוי אחיו / [illegible]

והוא ר"ל גד יתן לאשר מעדני מלך · ואמנם נפתלי הוא שנגד זבולן / כי הוא יתגדל תמיד בתכות אדוניו / כאילה שלוחה / שעולים עם הגבורות בארץ על אבן / ומסכים לזה אמר מרע"ה נפתלי שבע רצון · גם נפתלי יהיה פחות בעלי לשון וכחות המליצה / ועל זה אמר הנותן אמרי שפר · והיו זות הנא ראוים לעובדי המלכים / לא למלכים עצמם / והותרה בזה השאלה הג' · ר"ל שארץ נפתלי ממהרת לבשל פירותיה / ולזה יבאו מראשית כל פרי האדמה / ויקרא עליהם מקרא בכורים / וזהו אמרי שפר · והנה הקדים זבולן ליששכר / מפני שכמו שבר אורייתא / מנה הם יורים הם יותר נכבדים מעובדי האדמה / ולפי שהם דף הסבל / אבל בעלי מלאכות נמריקה · ואמנם עובדי האדמה / הם היותר יותרים מכלם / וגם כי אנשי מלחמות הם יותר נכבדים מעובדי האדמה / ולהיות זבולן יוצא הבוחרים / הקדימו ליששכר שהיה גוהם עובדי אדמה / ... לפני שזבולן היה תומך ידי לומדי תורה שביששכר · והקדים בבני השפחות דן / מפני מעלתו / שהיה ראשון המלכה / כי הוא נולד ראשונה / ואח"כ לבנות עניניהם / וכבר גד שהוא היה הבן הראשון לזלפה שפחת לאה · ואחרי כן אשר לאשר / שנולד אחרי גד / ונפתלי בן בלהה וכבר באחרונה / להיותו עם בני רחל נברתם / שהיו הנולדי' באחרונה / והותרה השאלה הו' · ואחר שהשלים בני לאה ובני השפחות / בא לבנות יקדימו גם בבני רחל ומתחיל ביוסף כי הוא הבכור שלה והפסוקי' הם קשי ההבנה מאד / והמפרשי' כלם לא הבינו בפירום / והנני אודיעך דעתי בהם / ואומר שהנה כלל הלשון בן פורת יוסף / בן פורת עלי עין לרמוז לשני השבטי' הבאים ממנו אפרים ומנשה / וגם לרמוז על שתי מעלותיו עצמיי' שהיו ליוסף · הא' שכבש את יצרו / כשאלה אשת אדוניו ממנו שכבה עמי / ועל זה אמר בן פורת יוסף / ר"ל לא טוענת יוסף מדגה שהיותו פורה ובלתי עולידי / כי הוא היה בן פרה רבה ובניו יוכיחו · והמעלה הב' / היא מכריבנתו השמלה / שכלכל את אביו ואת ביתו / ועל זה אמר בן פורת עלי עין / ר"ל כמו זה הוא כגפן שתול על פלגי מים / שיתן פרי הרבה / כן יוסף בהיותו על המשבר / היה כשתול על עין המים / ועל הלשון ההוא אמר לאמר כי בנות צעדה עלי שור / ר"ל כמו שהעיר כל אשת והם נכח לראותו ביופיו והיה שור מלשון אשורנו ולא קרוב · ועל הב' מכרינתו / אמר וימררהו ורבו וישטמוהו בעלי חצים / ר"ל אחיו שמכרו אותו / וישטמוהו כבעלי חצים המורי' בקשת לבקרות את האויב / וזה"ב ובנות צעדה עלי שור · ותשב באיתן קשתו / ר"ל כבש את יצרו שלשכב עם אדונתו / ועם כל הגבוה שגברו ושטמוהו אחיו / הכשיל שמה' איתנו ויפוזו זרועי ידיו בנדיבותו / והיה זה מידי אביר יעקב / ר"ל שהיו ידיו של יוסף כלם זהב מפז כשמרו / יותר מידיו של יעקב אביו / ובזמן שלשבתו אותו שפטו לו משם היה רועה ומכלכל אבן ישראל / ר"ל בית ישראל שהיה את כלבן דומם / ולא היה בהם איש מלמד / שהיה יודע לפרוש כלל / או שהיה אבן הראשה לכל בית / כי לפי שהית התחלת הבנין אבן הראשה בקרוא עקר הבית אבן / כמ"ש אבן מאסו הבוני' היתה לראש פנה · גם אפשר לפרש מידי אביר יעקב על הב' שיפוזו ומפזי ידיו בנדיבותו מידי הא' כי הוא אביר יעקב / כי הוא בוטחו אליו לבניכם · ואמר שבאו בבני הגליות האם / ר"ל היותו כובש את יצרו / ונדיב / ברכו עליה ברכות מתיחסות אליהם / כלומ' אם אתה כלכלת ושומרת את אביך / הנה יהיה שכרך מאל אביך ויעזרך · ואם אתה בירלת שדים כבשת את יצרך / ואת שדי ויברכך ימנך עוד באופן שכרם / באורח כנגד הפרנס' ברכות שמים מעל ברכות תהום רובצת תחת / ר"ל שארצו תהיה תמיד משורכת בגשמים ישנו גם את עולם · והארץ תתן יבולה / וכן אמר מרע"ה על יוסף ממגד שמים מטל / ומתהום רובצת תחת / וכנגד מה שכבשת יצרך / יהיו לך ברכו' שדים ורחם / יתן לך כח בנים ובני בנים לרוב / שדים כנגד רחם · ואמרו שיד ברכות אביך גברו על ברכות הורי / ענינו כאומר שאתה ברכתי ואת קבל שעניניך / כי הנה ברכות אביך אשר אני ברכתי אותך / גברו עלי ברכו' הורי / אברהם ויצחק שברכו לבניהם / לפי שברכותיה עד תאות גבעות עולם / ר"ל ברכתי התנחלו' / כמ"ש ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ / ורוב דגן ותירוש / אבל זה הוא תאות גבעות עולם ושכבשי' אבל הורי לא ברכו את בנים ברכתי הורע / ולכן היו ברכות אביך אשר ברכתי אותך / גוברים על ברכות הורי / לפי שברכותי היותי כמומר והנבים / והם זכות לבד שמר התנחלו' / ולא בנים · ואמנם ברכה שאני מברך אותך יתירה על ברכות הורי / תהי לראש יוסף ולקדקד נזיר / והמשכה שלאחיו שהוא יוסף · ונראה לי שבני' אלת פורת על כלל אמר בן המשיל שהוא יוסף בן הבנה המשוררת / על פני אחיו / ועל כל הבנות צעדה ביפיה / ע"ד ראוה בנות ויאשרוה · ומפני שאהבתי את יוסף בספת אחז שהיה בן פורת / ר"ל המשוררת לכן שאר בני / וימררוהו ורובו שכיר / קבלת עד שמו תרדתו כמו הסחורה / וכב ותשב באיתן קשתו / שהוא התחזק וגבר עליהם באחרונה / ויפוזו זרועי ידיו / ר"ל ויתפשטו זרועותיו לירות בקשתו / עד שגבר על כל בעלי חצים / והיה לו זה מידי אביר יעקב / שהוא הא"ל / כי ממנו כמקבל הדבר / כי משם רועה אבן ישראל / ר"ל משם את ההנהג' שהנהיג על בני ישראל / כי משם משכלכל ... / לגליותם ולכן נוסת כל זה ברכות שמים מעל וגו' כלם תהיינה לראש יוסף · והנה ביאר הזקן כל זה / להגיד שהיה יוסף שבשבט בני אחיו / והם מקבלים בו שנפגו וזה לא היה כלו' לגמרי כמו יהודה שיודוהו אחיו / וישתחוו לו בני אביו אהבת המלך תלויה באהבת עמו ולכנוס אליו עם הבנות האלה · ואמנם עם היות שלא רצה ... / [illegible]

[illegible]

ויצו אותם ויאמר אליהם

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ישתבח העוזר האמתי אשר עד הנה עזרנו להשלים פירוש ספר בראשית הוא יעזרנו חיל להתחיל ולהשלים פירוש כל יתר ספרי תורתו ונגלה בישועתו אמן · וכן יהי רצון :

ספר שמות

הקדמה

הנה לפי החכמה האלהית / להבדיל בספרים האלה / ולהניח בתחלה ספר בראשית / ואחריו ספר ואלה שמות / לד' סבות / הא' לפי שספר בראשית / נתיחד לספר המעשים / והתולדות שקרו לאנשים יחידים / היה הנזכרים / אשר מעולם אנשי השם / כאדם / ונח / ושם / ועבר / אברהם / יצחק / ויעקב / ובניו / ושאר יחידי סגלה . ואחר שהשלים ספורי ענייני אותם היחידים / בספר הראשון הנה / התחיל הספר הב' הזה / לבאר ולהגיד ענייני האומה הקדושה הישראלית בכללותה / אם במה שנמשך בגלות מצרים / ושעבודם הקשה / ואם שנגאלה משם במכות באותות ובמופתים וביד חזקה / ושקבלה תורת אמת חקים ומשפטים אלהיים בהר סיני / ושעשתה בית זבול ומשכן קדוש לאלהים / ושיתה(?) ביניהם שכינתו / וזהו כללות הספר הזה . הנה אם כן הספר הראשון / בא בספורי אנשים יחידים קדושים / אשר בארץ המה . והספר הזה הב' / הוא בספורי מעלות האומה בכללותה / וכפי זאת הבחינה / היה ראוי שיקדם הספר הראשון / ספר היחידים / והספר הב' הזה / ספר הכלל(?) / וזו היא הסבה הראשונה . והסבה הב' / היא שכוונת התורה האלהית / היתה בעצם / וראשונה להשלים עדת י"י ועם מרעיתו / בתורתו / ובמצותיו / ולהשלימה בשלמיות כלם גופניים ונפשיים . וכאשר רצתה תורת האלהים / לבאר מעלת האומה וקדושתה / התחילה לבאר מעלתה מצד אבותיה / להודיע שהיו זרע קדש ברך י"י / ושאין עם בני ישראל עמים מעורבים / ומפורדים / מקובצים יחד על דעת ודת אחת / כי הם לא היו כן / אבל היה כלם קדושים / וזרע אחד קדוש / ומתיחסים מאנשים רשומים . ולכן התחילה בספור הייחוס ההוא / מאביהם אדם הראשון / והגידה מבניו / אותם שהיו בלתי שלמים / להודיע שלא נמשכה האומה מהם / להיותם כקליפות / אלא מאת שהוא היה הפרי / המיוחד להיותו נבחר מאלהים / ובלדותו / וגם מבני נח היו רבים כקליפה / ולא נמשכה מהם האומה / רק מנח / שהיה הפרי / צדיק תמים היה בדורותיו / ומצא חן בעיני י"י / וממנו נמשכה האומה . וגם לא מכל בני נח נמשכה / כי היו חם ויפת כקליפות / רק משם שהיה הפרי הנבחר / ומבני שם / עבר / ומבני עבר / אברהם / שהוא היה פרי כעץ(?) חיים / ומבני אברהם / יצחק / שהאחר היו כקליפות / ומבני יצחק / בחר ביעקב / ואת עשו שנא . כי היה יעקב כמו הפרי הטוב למאכל / ונחמד להשכיל / ובניו י"ב / שכלם היו בחירת הפרי / ולא א' מהם כקליפה / והם היו הקהל וקהל(?) עמים רבים / כלם שלמים / אין בהם השפעה(?) האלהי הראשון בעולם . וכמו שביאר החכם לחבר(?) אכוזרי / הנה א"כ הספר הא' / היה ספר הייחוס / והספר הב' הזה / ... מעלות האומה / והוא ספר מעלות האומה / והספר הב' הזה / וזו היא הסבה השנית . והסבה הג' היא / שהנה ייחד הספר הא' / לספורי מעלות האבות וקדושת' ונבואת' / ולכן נתיחד ספר בראשית / לספורי אדם ונח ובניו וכל דורו כדי להגיע לספורי אברה' / שהיה יותר שלם מהם / ולכן נכתבו בתור' שלשה סדרים מספוריו / ולמעלת יצחק / נתיחד לו סדר א' / ולמעלת יעקב ובניו / נתייחדו שלשה סדרי' / ולספורי יוסף עם אחיו / באו שלשה סדרים / הרי לך כל הספר הראשון ההוא / המחולק לי"ב סדרים / בספורי מעלות האבות / ובעבור שהיה מרע"ה עיקר כנגד כלם / ועולה על גביהם במעלת הנבואה / בא בספוריו כל הספר הב' הזה / שנכללו בו י"א סדרים גם כן / כאשר נכללו בספר הא' / ספר בראשית / להודיע שעקול(?) הוא ספר מרע"ה בסדריו ופרשיותיו / כספרי האבות הקדושים ההם כלם יחד . והיה אם כן הספר הא' / ספר האבות / והספר הזה הב' / ספר מרע"ה / וזו היא הסבה הג' . והסבה הד' היא / שעיקר הכוונה כמו שכתבתי / היתה בספר תורת האלהים / להגיד איך לקח האלהים לעם מרעיתו / כל זרע בית יעקב / ומפני זה הוצרך כתוב התורה / לספר מעלת אברהם / שהיה אב היחס לאומה הזאת / ונגללו בספר ענין אדם / ונח / ושם / ועבר / שמהם נחצב הצדיק ההוא / וביאר מעמד בין הבתרים / ומה שנאמר לו שם / כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם / והברית שכרת השם עמו שמה / וברכות הזרע / וירושת הארץ / והשגחתו ודבקותו ית' בזרעו . ומשם והלאה / ספר איך נתגלגלו כל הדברים להתקיים הייעודים ההמה / וזה היה ענין יעקב ועשו / שהתקוטטו מן הבטן / וענין יוסף ואחיו / וירידת יעקב מצרים / שכל אלה היו סבות מקדימות לגלות האומה / וגאולתה . ואחרי שהשלים ספורי כל הסבות המקדימות / ההיה בספר בראשית / כשלם הספר ההוא / ובא אחריו ספר ואלה שמות / לבאר החלי המסובב / והוא גלות מצרים / והתרופה והתשועה שבאו אחריו / בגאולת העם ופדיונם / ושלמותם בסיני / ודבוק ההשגחה בהם / בשוכנות מלאכת המשכן / הנה אם כן היה ספר בראשית / ספר הסבות / וספר ואלה שמות / הוא ספר הגלות / והגאולה המסובבת מהן . ומפני זה קראוהו החכמים ז"ל ספר הגאולה / וזהו כלו יתבאר לך / באלון(?) חזקה(?) מופתי התורה והספקותיה / ובן הספק הסדרים / והתחלתה / וסופם / הכל מרע"ה עשאו מפי הגבורה / והכל מקבל פי' התורה אשר קבל . ואחרי הקדמתי זאת / בזה עיקר הספר הזה וערכו / אל הספר הראשון / כפי ארבעת הסבות האלה / הנה אסבר(?) בא אליך בפירושו בעז"ה :

פרשת שמות

ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה וגו' / עד ויאסף לים מבית לוי וגו' . ויש להעיר בפסוקים האלה ח' שאלות :

השאלה הא' מה צורך שיזכרו שמות בני ישראל במקום הזה / כיון שלמעלה בסדר ויגש / באמרו ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה / וזכרו הבאים כלם למשפחותם לבית אבותם במספר שמות . ורש"י כתב / שאע"פ שמנאם בחייהם בשמותם / חזר ומנאם אחר מיתתם / להודיע חבתם שנמשלו לכוכבים / שמוציאן במספר / ומכניסן במספר . ואלה דברי אגדה הם / והפסוק אומר כאן הבאים מצרימה / כמו שלמעלה . ושניהם אם כן היו בחייהם / לא במותם . ולא זכר(?) ... / ויוסף וכל אחיו / ולכן העיקר הוא אומר דורשי(?) . והרא"בע כתב שבעבור שזכר בסוף הספר שלמעלה / שראה יוסף לבני בנים שלשים(?) / הזכיר כאן הכתוב / שגם אחיו בדרתם היו מעטים / ופרו ורבו / וכתב עליו הרמב"ן שאינו נכון / ולא פי' למה . והנכון היה שכבר זכר למעלה / כל א' מהשבטים / ובניו / ובני בניו היורדים מצרימה / ואם א"כ כשנזכר זה יותר / ממה שזכר במקום הזה שמות השבטים בלבד / ושם שהיה די שיאמר / ובני ישראל פרו ורבו / להגיד רבויים / לא שיזכיר שמות השבטים בלבד . ועוד שלדעתו / לא היה ראוי להכניס את יוסף בתוכם / אחרי שם היה ראשית הדבור למעלה / וגם הפסוק ... דעתו . ודעת הרמב"ן ... / שבא הכתוב כאן לחזור ענין הגלות / ועת רדתם למצרים / לכן חזר אל תחלת הענין / שהוא מספור וכל נפש הבאה אתו מצרימה / וגם כתב ואלה שמות וגו' / ורוצה(?) הפסוק בעצמו / הוא שהחזיר כבן(?) / להודיע שאע"פ שהם שני ספרים / הספור מחובר ומדובק / וכזה הוא בספר דברי הימים / ובספר עזרא / שנזכרו השני פסוקים שהשלים ספר דברי הימים / ונשנית זאת לכורש וגו' / בתחלת ספר עזרא / להודיע דבקותם בספור ההוא . וגם דעת הזה איננו נכון / לפי שלא נדבקו שני הספרים האלה / שבסדר ויגש / ובזה(?) / אבל הבדיל ביניהם / כל סדר ויחי . ועוד שאין ההבדל / שיש בין שתי פרשיות המשוכות בתורה / כמו ההבדל / שיש בין ספר דברי הימים / וספר עזרא / כי הם ספרים נבדלים ונפרדים זה מזה / והתורה כלה ספר אחד ... / ואין צורך לכפול כאן / מה שכבר נזכר למעלה / אבל עזרא הסופר / רצה להודיע בתחלת ספרו / מה שהיה צריך לספורו / עם היות שכבר נזכר הענין ההוא / בסוף ספר דברי הימים / ועוד שהנה לא בא בפסוק הזה כאן / כמו שבא למעלה / כי שם אמר / אלה שמות בני ישראל / וזכר שמות בניהם / ובני בניהם / וכאן לא זכר תולדות הבנים וזרעם דבר / כי אם שמות השבטים בני יעקב בלבד . ואין לרב שיאמר / שעקר הכתוב בבניו ובני בנים / כי אם בא להגיד הבאים מצרימה / איך יזכור קצתם מבלתי קצתם :

השאלה הב' באמרו ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש / ויוסף היה במצרים / והוא מה שהקשה רש"י / וכלא ידענו שיוסף היה מצרי' והוא בא לאחריו(?) . ופי' שבא הכתוב להודיע צדקת יוסף / שלא גבה לבו / ולא רמו עיניו / מתחלתו שהיה רועה בצאן / עד סופו שהיה נגיד ומושל לאומים . וגם זה דרך דרש הוא / כי לפי זה יסבוהו(?) הכתוב במקום הזה / ולא בסדר ויחי ... / ובסדר ויגש בספורי ענייני ... / ולא נכון ... בסדר ויחי . והרא"בע כתב שענין הכתוב הוא / שהיו שבעים נפש עם יוסף ושני בניו שהיו במצרים / ואינו נכון / כי הנה לא אמר ויוסף ובניו היו במצרים / ושלשתן היו מן המנין / ולמה יזכור יוסף בלבד / ואולי בבא לחשבון שבעים נפש / גם שהיה לו לומר עם יוסף שהיה במצרים / לא ויוסף . או יאמר ויוסף היה במצרים / קודם ויהי כל נפש / ואלה שמות בני ישראל ראובן שמעון לוי וגו' / ויוסף שהיה במצרי' / ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש / כי הנה בסדר ויגש / כשזכר הע' נפש זכר יוסף בכללם / ואמר בני רחל אשת יעקב / יוסף / ובנימין / ויולד ליוסף בארץ מצרים וגו' / אבל כאן אחר שזכרם / וזכרון מספרם שאמר ויהי כל נפש וגו' . אחר מכלי(?) ענין ויוסף היה במצרים :

כמלה

השאלה הג' באמרו וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא · ובני ישראל פרו וגו' ויהי' כי אם בא הכתוב להודיע מיתתו יוסף ואחיו · ולכן המלך קם על מצרים לא ידע את יוסף והתנכר אליהם היה ראוי שיהיה · ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף · כיון אל וימת יוסף וכל אחיו · ולמה זה בא הפסיק ביניהם בפסוק · ובני ישראל פרו וישרצו · כל שכן שבסוף פרשה ויגש · כבר נאמר וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גושן · ויאחזו בה · ויפרו וירבו מאד ולמה א"כ כפלה כאן ההודעה הזאת שפרו וישרצו וירבו מאד וגו':

השאלה הד' באמרו הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו · כי א' היו כבר רבים וגבורי' יותר מן המצרי' איך היו יראי' פן ירבה · והלא כבר רבו כמו רבו · ועוד שאיך לא פחדו מהם שיקומו עליה' ויכבשו את ארץ מצרים וימשלו בה · אם היו רבים וגבורים מהם · ומה להם לומר והיה כי תקראנה מלחמה · כי גם מבלתה בהיותם בשלום היה ראוי שיפחדו מהם · גם יקשה אומרו ועלה מן הארץ · כי אם היו יראים מהם שיהרגום הנה מה טוב ומה נעים שיעלו וילכו מן הארץ · וכבר ידעת דברי המפרשים בפירוש ועלה מן הארץ · והספקות המתחייבות אליהם:

השאלה הה' באמרו וכאשר יענו אותו כן ירבה · וכן יפרוץ ויקוצו מפני בני ישראל · כי הנה האדם יקוץ בדבר המצער אותו בפועל · לא במה שיחשב בלבו שאפשר שירע לו · ואולי שלא יהיה כן · כי מה יועיל ענין הפחד והיראה · לא הנער והמניקה · והנה באמר ויגר מואב מפני העם מאד כי רב הוא · ויקץ מואב מפני בני ישראל · לפי שכבר הכריתו ישראל את סיחון ועוג וכבשו את ארצם ולפי שהיו ישראל בארץ מואב קצו מפניהם · ואין כן מצרים · כי הם היו חוששין אל העתיד · שאפשר להיות · ולא יפול בזה מלת ויקוצו:

השאלה הו' במה שצוה פרעה למילדות אם בן הוא והמתן אותו · ואם בת היא וחיה · כי הספק ברבוי הזרע יותר היה בנקב' מהזכרים · ולכן היה יותר טוב שימיתו כל נולד · בין זכר בין נקבה · או ימיתו הנקבות · ולא הזכרים · ואז"ל אמרו שפרעה היה מקפיד על הזכרים לפי שאמרו לו אצטגניניו שאחת מנשי ישראל היתה עתידה ללדת בן מושיעם · אבל אם היו המצרים יראים מזה איך לקחה בת פרעה א' מילדי העברים · וגדלו בבית המלך בהיכלי המלוכה ואיך לא מיחו בידה המצריים · ולא חששו שאולי יהיה זה המושיע את ישראל:

השאלה הז' בתשובת המילדות אל פרעה · כי לא כנשים המצריו' העבריות · כי חיות הנה · בטרם תבא אליהן המילדת וילדו · כי היתה תשובתן זאת מסורבלת השקר' · לפי שאם היה הדבר כן · לא יהיו לכן מילדות כלל · כיון שלא היו צריכות אליהן · ויקשה עם זה כפל הפסוקים · שהכתוב אומר ותיראנה המילדות את האלהים וגו' וייטב אלהים למילדות וגו' ואחר זה אמר וירב העם ויעצמו מאד ואח"ז חזר לומר שנית ויהי כי יראו המילדות את האלהים · ויעש להם בתים · גם שהיה ראוי לומר ויעש להן · בין שהן נקבות · לא להם כלשון זכרים · ומה הבתים האלה שעשה להן · ואז"ל אמרו בתי כהונה ולויה · ומלכות · ודרך דרש הוא:

השאלה הח' במה שצוה פרעה לכל עמו · כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו · כי איך לא פי' כל הבן הילוד לעברים · אם עליהם היתה הגזרה · ורש"י כתב מדברי אגדה שהגזרה היתה כוללת לעברים ולמצרי' שכל הבן הילוד ביום א' בלבד שאמרו אצטגניני פרעה שעתיד להיות נולד מושיע ישראל · באותו יום בלבד שאמרו · ושסופו להיות לוקה במים ולפי שלא ידעו אם היה עברי · או מצרי · לכן גזר בכללו' כל הבן הילוד באותו יום · והם לא ידעו שהיה עתיד משה מושיע ישראל ללקות במי מריבה · אבל כל זה רחוק הוא · מפשטי הכתובים · גם שאם היה הדבר כן · היה הכתוב מפרש שצוה זה על יום אחד בלבד:

והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות האלה כלן:

ואלה שמות בני ישראל וגו' עד וילך איש מבית לוי · הנראה אלי שאין כוונת הכתוב במקום הזה לספר שמות · וזה שכבר זכרם למעלה בס' ויגש בפרשת ואלה שמות בני ישראל ויורה על זה · כי שם לא באומר הבאים מצרימה עם יעקב · כמו שב' כאן · אבל באומר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו וגו' · כי היה יעקב מכלל הבאים · ומשלים שבעים נפש · אמנם בכאן לא נזכר יעקב בכלל הבאים · אבל אמר · ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב · ומלת את כפי המובן הנאות · הוא כענין הפעול כמו אשר מכרתם אותי מצרימה · והורדתם את אבי הנה · כי תמיד מלת את מורה על הפעול כדבר הזה · וגם היות שכת' הרד"ק שמלת את · היא כמו עם · כמו כרת יי' את אברם ברית · הנה אם היה הדבר כן אבל מפני שברית הוא מתחייב בב"כ לאברם' ולזרעו לא נתחייב לו · לכן אמר כרת יי' את אברם ברית · כי היה אברהם המקבל בברית ההוא · וגם יורה על זה שזכרתי · שהנה כאן לא נזכרו בני השבטים כמו שנזכרו למעלה בסדר ויגש וגם זה מורה שלא בא הכתוב הזה ללמדנו · מי הם הבאים למצרים · כי איך יזכור י"ב מהם ויעזוב [illegible] מהם שהם בני בניו של יעקב ע"כ א"כ לספר הבאים מצרימה · שאינו ענין במקום הזה · והרצון בו המביאים למצרים את יעקב · כי הנה בני השבטים · הביאוהו וסבבו ביאתו למצרים במה שהעירו את לבבו והביאוהו · אחר שהתודע יוסף אל אחיו שירד למצרי' לכלכל את אביהו מן ירא הוא וביתו וכל אשר לו · והתחיל ספבון הם עם

וזו גדולה וגלה · לפי שהפסוק הזה קשור ומחובר עם הפסוקים הקודמים · וכוונה בזה התחלת הכתוב שאמר · ושב יי' אלהיך את שבותך · כי הנה ישב הוא פעל עומד · ואמרו את שבותך מורה שהוא יוצא וכאלו אמר והשיב יי' את שבותך · כן אמר הכתוב כאן · ואלה שמות בני ישראל הבאים · ר"ל המביאי' את יעקב אביהם מצרימה · לפי שבאו שמה יעקב ובניו · כי כלם היו בבית אחד · ועל זה באומר איש וביתו באו · ר"ל איש שהוא יעקב וביתו שהם יוצאי יריכו כלם באו יחד · ולפי שבנימין היה גם כן אחד מן המביאים את אביו לרדת למצרים · לכן נזכר בנימין כאן בכלל המביאים אותו · ולפי שאמר איש וביתו באו · פי' הכתוב כמה היו נפשות ביתו של יעקב הבאים שמה · והוא אמרו ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש · ולהיות אמרו · ויוסף היה במצרים · ענינו אבל שגם כן היה אחד · ומיותר עמדו מהמביאים את יעקב מצרימה · יוסף בנו שהיה שמה · כי לפי שיוסף היה במצרים · שלח אביו לרד' שמה לראותו · והותרו בזה שפירשתי בזה שתי השאלות הראשונות · והנה זכר למעלה בסדר ויגש · בסופו וישב ישראל בארץ מצרים בארץ גושן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד · סמוך לזה ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה · והתחיל' גם בספר הזה שבימי יעקב שישב במצרי' פרו ורבו בניו · אבל בכאן הודיענו שאחר מות יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא · הנה לא פסק' הברכה מזרעם · כי הנה בני ישראל · גם אחרי מות הזקן ובניו כלם · וכל הבאי' מצרים פרו וירבו הבאים אחריהם · וכן א"ז"ל כשמתו וימת יוסף וכל אחיו · ואח"כ ובני ישראל פרו וישרצו ר' ינאי אומר כל אחת וא' ילדה ששה בכרס א' · והנה זכר בזה ד' לשונות · פרו · וישרצו · וירבו · ויעצמו · לומר במלת פרו · שלא היה בהם עקר ועקרה · כי כלם פרו · כעץ העושה פריו מדי שנה בשנה · וגם היו מולידים רבים בכרס א' · כדברי ר' ינאי · וזה אמרו וישרצו · שהיו כשרצים שילדו מהם רבים כיחד · ולהיות לפי שהתאומים לתולדתם · בסבת מיעוט החומר רבים מהם מתים בינקותם · והנשארים הנה הם חלושי הזון · רפויי ההרכבה · לכן אמר שלא היו אלה כן · כי הם רבו ר"ל שלא מתו בינקותם · אבל באו לסוף גדלם · ולא היו חלשים · כי הם עצמו במאד מאד ומפני רבויים נתמלאה הארץ מהם והותרה בזה השאלה הג' · ואמר הכתוב · ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף · ואין צורך לדברי הרלב"ג · שאמר שאותו מלך לא היה מזרע המלוכ' בעבור שנ' ויקם מלך חדש אשר לא ידע את יוסף · כי בכל מלך חדש יאמר קם · ואפשר שהיה שעברו אחרי מות יוסף ג' או ד' מלכים אחרי' · או יותר ושהיו כלם מזרע המלוכה · ומן הנראה' שהנה לא ידעו את יוסף · לפי שלא היה בימיהם · ואין זכרון לראשונים עם מה שיהיו באחרונה · ורצוי שתדע · שאין הפסוק הזה מקושר עם מה שנזכר למעלה · וימת יוסף וכל אחיו וכל הדור ההוא · כי הנה כבר בא ביניהם פסוק מפסיק · אבל הוא בא להתחיל התחלבות הרעות אשר יען מלך מצרים על היהודים לאבדם · שהיה כל זה בסבה · שהמלך ההוא לא ידע את יוסף · כי אלו ידעו · לא היה עולה בלבו שורש יעלו במחשבה הזה · ובמחשבת מוצה · ותחבולותיו · דרשו מלך חדש · שחדש עליהם גזרות של פורענות · אבל לא [illegible] אל דוכום אחר המלך שהלך אותו ושקעו את ראשו · עשה לזה כך · לאחר עושה לי · כך אמר יי' כה: שכמו אשר לא ידע את יוסף · לאחר לא ידעתי את יי' · ולכן אמר לעמו · הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו · ואין הכונה שהיו בני ישראל רבים עתה מהמצריים · אלא שהיה העם ההוא רב בכמותו ועצום ובעלי חוזק באבריהם · יותר מהמצריים · הנה אם כן מלת ממנו · איננו חוזר למלת רב · אלא למלת עצום בלבד · כי הם היו עם רב בכמותם אבל לא כל כך כמו המצרים והאנשים היו תקיפים וחזקים באבריהם יותר מהמצריים · ואפשר לפרש רב ועצום ממנו · שהיו עם בני ישראל בעצמם רב ועצום · והם היו ממנו · ר"ל ממצרים · כי היו עבדיהם ולכן היה ראוי שיחשבו שבעתיד אולי ירבה יותר · ובהיותו רב ועצום ממנו · תהיה כפי' ורבים ממנו · שב"ה מחקיר ישראל · וכאשר תקראנה מלחמה · ונלחמו יתוספו על השונאים הנלחמים בארץ ויל' חו במצרים · או לפחות יצאו מן לצלך מן הארץ · ללכת אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת · והוא אמרו ועלה מן הארץ · והמקום שיהיה עם רב ועצום והיה ממנו · כמו קנין כספינו · יהפך הדבר · כי יקומו עלינו ויעלו להם מן הארץ כבני חורין · הנה התבאר שכל פחד פרעה ויראתו היה מישראל שיעלו מן הארץ · ולכן השתדל בהם לבלתי עלות · והתבאר שלא היו יראים המצריים שיהרגום · כי הם היו רבים מהם · והותרה בזה השאלה הד' · ובעבור החכמו שהיה התרבותם לעבות בסבלותם · בהיותם סובלים עבודה הרבה · לא יפנו לפרות ולרבות · אבל לא עשו להם הפנויים כלם יחד · שאז זה אח"כ כי בראשונה באמר · וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם · ר"ל שקנו להם מסים וארנונית · שיפרעו להם מדי חדש בחדשו · ומדי שבת בשבתו · והשימו שרים על המסים ההם שהיו גובים אותם מהם וכזה היו מענים אותם בסבלותם · והמדרש דרשו למען ענותו בסבלותם · למען ענותו לפרעה בסבלותם של ישראל · אחרי כן הכבידו את עולם · כמו שאמר ויבן ערי מסכנות לפרעה · את פיתום ואת רעמסס · והמפרשים כתבו שערי מסכנות הן היו אוצרות למלך והדבר נותן שאין הנה אשר יען יוסף לפרעה לקבוץ האוכל ולאוצרו לשני הרעב · שאר היה במצרים שהמלך ישאר תמיד בכל שנה · משם הרבה לספקון לארץ · ובעבור שיוסף התחיל בענה הזאת · גזר אל וכנו שיעשו הערים ההם להיות אוצרות למלך · לצדיד התנסה · וזאת

היתה

היתה עבודה בגוף / שהוא דבר יותר מענה אותו מן השם / והגידה התורה / כי להיות ענינם מוסגר ממנו יתב' / היתה כל זאת ההנהגה בענינם / שבאשר יענו אותו ירבה / ובהיות רבים / היו פורצי' גדר / ובכבשי' בכרמי' ובפרדסי' / וגוזלי' מה שימצאו / וכן פורצים מקומו הדיינים / וגוזלים מהם הדגה / כמ"ש ובמכו את הדגה אשר כל כתובים מהם את המקוששי' וגו' / שהכל היה בגזל ובפרצה / ומפני שהיו פורצים גדר / ולא היו המצרים יכולים להשיב מהם מרבויי' / לכן ויקוצו מפני בני ישראל / כי קצו מפניהם / ומפני הפרצות שהיו עושי' בארץ / ולא אמר ש"כ ויקוצו / מפני הפחד שהיה להם על התמיד / אלא מפני ההיזק שהיו מקבלים כבר מהם בפועל / והותרה בזה השאלה הה' · עוד זכר / שעשו להם ענוי אחר / שכל מצרי שהיה לו עבודה בשדה / במלאכת שדה וכרם / או בית / היה לוקח יהודים / ומכריחם שיעבדו עבודתו / כאלו הם עבדיו / וזו קשה מכל הראשונות / שהיו בני ישראל כדבר הפקר / עבדים לכל אדם / ועל זה כאמר / ויעבידו מצרים את וגו' / וימררו את חייהם בעבודה קשה בחומר ובלבנים וגו' / ואולת פרך היא עבודה קשה / המשברת את הגוף / כמ"ש רז"ל ובמדרש אמרו / ובכל עבודה בשדה / בשדה היו עובדים / ולא בעיר / אלא שגזרו עליהם אנשים ילינו בשדה / והנשים בעיר / כדי למנוע הפריה והרביה וכו' / וכאשר ראה פרעה שכל הענויים האלה / לא היו מונעים מישראל הפריה ורביה / שגב דרך אחר להרגם / אבל בהצנע ובסתר / כי פרעה היה לו שיטה להרוג בפרהסיא העם הנקי' להתגורר בארצו / גם שבני נח היו אסורים על שפיכות דמי' / ולכן דבר עם המילדו' / וצוה אותן בילדכן את העבריות / וראיתן על האבנים שהוא המשבר / אשר תשב שמה האשה בשעת הלידה · וי"א שהוא כלי עשוי מאבנים על צורת שני סלקים / והאשה עומדת ביניהם · ואחרים אומרים / שהאל"ף נוספת / ויאמר בנים / כלומר אם הבנים · וצוה אותן שבסתר יגישו כנולד אם בן הוא וימיתו אותו / כ"ל שיחנקו אותו / כי זה בלי ספק תוכל לעשותו המילדת בנקלה ובהעדר אמו / סימן גדול מסר להם פרעה אם בן הוא פניו למטה / ואם בת היא פניה למעלה · ותשאל כמות שהיא / והוא אמרו וחיה / והיינו תרג' כמו שהיא אלה וזה / ואין הדבר כן / כי הנה סימנו טבעי / וחי כמו ואת תבכר שי · וכמו כי לא יראני האדם וחי · ולמה לא יהיה כן בנקבה וחיה · והנה ביזר פרעה שימיתו הזכרים / וישארו הנקבות / לפי שהנקבות תבטלנה למצריים ותמשכנה אחריהם / ואמנם הזכרים העבריים / הם גוללים כטבעם / ומקיימים בתכונותיהם / כ"ש שהתנא כלו היה נוכרי / כי הם אם ירבו ילחמו בארץ / ויעלו ממנה / ואין כן הנקבות / כי אינן בעלות מלחמה · וזה טעם הענוי הזה · והותרה בו השאלה הו' · והנה המילדות א"א שנאמר שהיו שתים בלבד / כי איך יספיקו שתי נשים לעם כבד ועצום כבני ישראל / ואין לומר שהיו שתים אלה שרות המילדות כלן / כדברי המפרשים כי היה ראוי שיקראם הכתוב שרות המילדות / כמו שר המשקי' ושר האופי' / ושר הטבחי' / גם כי מה הועיל פרעה בתקנתו לדבר זה לשרות ההנה / אם לא יצוה כן למשרתות שלהן / וגם שלא צוה לכן שתדרכנה זה למילדו' אשר תחתיהן / אלא שהענין כך הוא / שהיה מנהג במצרים שהיו כלות שתים מילדות / לצאות עם כל אשה שהיתה יולדת / והאחת מהן היה עסקה בהוצאת הולד / והשנית / ולכן נקר את שפרה / ע"ש שמשפיר' את הולד · והשנית / היה עסקה להחזיק ביולדת / ולפעותה בדברים / וקולות ותפלות / ולכן נקראת פועה / שלשון ביולדה אפעה / ואמר שדבר פרעה למילדות העבריות / ר"ל לשלשה / כי לא אמר לשתי המילדו' / אלא לפי שכל המילדו' שרבות ההנה דבר וצוה זה / ולכן היו מחלקות לשתי אומניות ההם / זה אמרו שם האחת שפרה / ושם השנית פועה · ולא היו עבריות / כי איך יבטח לבו בנשים העבריות שימיתו ולדיהן / אבל היו מצריות מילדות את העבריות / ר"ל עוזרות אותן ללדת / כמ"ש בילדכן את העבריות · והנה המילדות ההנה עם היותן מצריות / יראו את האלהים ולא עשו דבר / ממה שצוה אותן מלך מצרים / עד שמפני הוכיחן עליו / באמרו מדוע עשיתן הדבר הזה / ותחיינה את הילדי' / ר"ל / ואין הפסוק הזה כפל ענין במלות שונות / אבל אומרו מדוע עשיתן הדבר הזה / הוא שלא הרגו את הילדים כמו שצוה אותן · ולכן אמרו בלשון נעלם / מדוע עשיתן הדבר הזה / ואמרו עוד ותחיינה את הילדים / ענינו שלא די שלא הרגו אותם / אבל עוד שגדלו בקיומם / והכלכלתם / והזנתם כמו אתם מן הבטן / באופן שהנה החיו את הילדים בהפך ממה שצוה אותן · והמילדות השיבוהו להתנצל מזה באופן / כי לא כנשים המצריות העבריות / כי חיות הנה / ר"ל הנה לענין התיקון / והגדול בילדים / אין הנשים העבריות כנשים המצריות / שאינן יודעות מה שראוי לעשות לילדיהן / ומוטלות על המילדת / אבל העבריות אינן כן / כי חיות הנה / והוא מלשון איש חי רב פעלים / ר"ל נשים זריזות / ומשתדלות בעניני ילדיהן ומגדלות אותם · ויספר לפרעה / כי חיות הנה / שילדות מבלי מילדת / כמו חיות השדה / ולפי שהן מעצמן יולדות כבהמות השדה / כאיש יפר / לא יקראו למילדות / כי הן בעצמן מספיקות לזה / ואינן צריכות למילדת · ואמנם למה שהבאת עלינו אשם / על שלא הרגנו את הילדים / מה לנו לעשות על זה / כי טרם תבוא אליהן כבר ילדו · ואמר וייטב אלהים למילדות / וירב העם / להגיד שבדבר הזה עשה האלקי' למילדו' הטבה גדולה / ולעם גם כן / אם להן / שהיו היהודי' נותנין להן שכר כפול ומכופל / כי מפני שהיו עוברות פי המלך ומצותו / כדי להחיות את הילדים / היו היהודים אוהבים על הילדים מרבים להן שכר / וזה היה התשובה שהשיב העם להן / במה שנתן בלבן שלא שפכו דם נקי שבמשך תועלת לעם ג"כ / שמפני זה רבו העם ויעצמו מאד · ואמנם לפרש / וייטב אלהים למילדות / בהשגחתו עם היותן מצריות ובעבריות / הטה לבבן להטיב טוב / וכל זו הטובה אשר עשו בזה שהילדים היתה סבבה / וזה ענין וייטב / ר"ל שעשאן נשים טובות ומכירות בלבותן · וע"ד זה דרשו רז"ל / וירעו אותנו המצרים / שב אמר הבה נתחכמה לו שהרעו וירעו אותנו / עשו אותנו רעים ומשחיתים / וגנו אותנו כאלו היינו אנשים רשעים מורדים בארצם · ואמנם אמרו עוד / ויהי כי יראו המילדות את האלהים ויעש להם בתים · אמנם לפרשו מלשון כי בית יעשה לך ה' / שהוא רמז לעושר ולכבוד / יאמר שנתן למילדות ולכל אחת מהן בית נאמן / ובנים ובנות / והם בתים מלאים כל טוב · ומה שאמר הכתוב ויעש להם בתים מלשון זכר / ולא אמר ויעש להן בלשון נקבה / יש לפרש ויעש להם בתים על ישראל / שבסבת יראת המילדות את האלהים / ולא המיתו הילדים / נתרבו העם / והוא אמרו ויעש להם בתים / שירבו הבנים והבנות / והיו כאלו עשה הבתים · ואפשר לפרש שאין ויעש להם בתים חוזר להב"ה / ואינו מכלל ההגנה שנזכר למעלה / אבל שהוא כמו יקשור עם מה שכתוב אחריו / ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד וגו' · ויהיה ענין הכתוב כן / שכאשר התנצלו המילדות / שלא היו נקראות להוליד את העבריות במהירות וזריזות / אלא באיחור גדול / עד שמפני זה בטרם תבוא אליהן המילדת ילדו / הנה המלך לתקן זה / עשה להן בתים רשומות ומצויינות / שכל אדם ידע ויכיר זה בית המילדת / כדי שכל אשה בטרם תבוא חבל לה / תקרא את המילדת / וגם זה כשיתך מזה לכל עמו לאמר / שכששמעו קול תינוק בבתי המילדו' ילכו אחריהן / וכל הבן הילוד ישליכו היאורה / וכל הבת יניחו לעבוד ולמשא כמו שהספיקו / ותהי' לפי זה מלת להם / כמו להן / ורבים כתבו כזה · כמו ויצל אלהים את מקנה אביכם ויתן לי · ובעבור שבמשך ויצו פרעה לכל עמו לענין המילדות / לכן אמר שבתם כל הבן הילוד / ולא פי' מן העבריות / כי בידוע שעליהם היתה הגזרה · והותרה בזה השאלות ז' וח' · ובתנחומא אמרו / שהאצטגנינין אמרו לפרעה / ביום הזה נולד גואל של ישראל ילד / ואין אנו יודעים אם הוא מצרי אם לאו / באותה שעה כנס לכל המצריים / ואמר להם השאילו לי בניכם יום א' / שנאמר כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו / לישראל אין כתיב כאן / אלא כל הבן / בין ישראל / בין מצרי · הנה פירשו התורה היות מלת כוללת · ואמנם בפרקי רבי אליעזר כתוב / רבי ינאי אומר לא העבידו המצרים את ישראל / אלא שעה אחת מיומו של הקב"ה / פ"ג שנים ושליש שנה עד שלא נולד משה / אמרו החרטומים לפרעה עתיד נער אחד להוליד והוא יוציא את ישראל ממצרי' / והשיב פרעה ואמר השליכו את כל הילדים הזכרים ליאור / והוא מוליך עמהם / שנאמר כל הבן הילוד וגו' / ונמצא הדבר כל ג' שנים ושליש שנה / השליכו כל הבן הילוד לישראל ליאור עד שנולד משה / וכשנולד משה אמרו לו הרי נולד והוא [illegible] / אמר להם הואיל ונולד / מכאן ואילך אל תשליכו את הילדים עוד ליאור ע"כ :

וילך איש מבית לוי

וגו' עד ומשה היה רועה · ויש להעיר בפסוקים האלה שאלות :

השאלה הא' מה ראתה אם משה לשום את בנה בתיבת גומא / ולהשליכו ליאור הלא מפני שלא יכלה עוד הצפינו / ומה הועילה בתקנתה זו / כי הנה כל הרע שגזר פרעה לעשות לישראל היה / להשליך את הילדים ליאור / והיא אם כן בחרה ברצונה לעשות בידיה מה שגזר עליה הרשע / כיון שהיא בעצמה השליכתו ליאור / ואם בתחבולה במה ששמתהו בתיבת גומא / אין ספק שתחבולתה כל הבל היו / כי אם יבלע היאור את התיבה ימות הילד בתוך היאור / ואם יקחוהו אם ישליכוהו ליאור כמצות המלך / והיא לא ידעה שבת פרעה תלך שמה ותקחהו כמו שקרה / כי זה אפשר רחוק מאד היה ואיך נבטחה עליו :

השאלה הב' איך השבה בת פרעה לגדל את משה בבני' המלכו' / ואיך לא נתנו עליו לב יועצי מצרים והחרטומים / וכ"ש אם היתה התחכמותם לדעת שילד מושיע ורב מבני ישראל בימים ההם / איך ויסכימו כולו שרי צוען / חכמי יועצי פרעה / ולא אמרו מה לו לנער העברי הזה / להתגדל במשכבי המלוכה עם מלכים ויועצי ארץ :

השאלה הג' אם משה ע"ה נגדל בת מלך בבית המלכות והיה לה לבן / איך כאמר ויגדל משה ויצא אל אחיו וירא בסבלותם / כי מאין היה יודע משה שהיהודים האומללים היו אחיו / ואיך יצא מבית המלך להתחבר עם העבריים העסוקים בעבודת פרך / שכל אחד מהם אם יוכל / יתרחק מחברת / לכל ירא ברעתם / כ"ש הוא משה שלא היה מהם ולא מהמונם :

השאלה הד' כי אחרי שהרג משה ע"ה את המצרי למפני המוכה / איך תמה כאשר אמר לו הרשע כאשר הרגת את המצרי / ואמר אכן נודע הדבר / ואיך לא יהיה נודע כיון שהמוכה היה עד בדבר / ומה תועלת בעינן סה וכה וירא כי אין איש / והנה היה האיש הנצב לפניו / שאם כאמר שהרג היהודי ולא היה שם בשעת שהרג משה את המצרי / יקשה מאד מאין ידע הרשע כי משה הכהו :

השאלה הה' למה זה משה ע"ה קרא את שם בנו הראשון גרשום / כי אמר גר הייתי בארץ נכריה / ושם הב' קרא אליעזר / לאמר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה / וידוע שהחסד הראשון שעשה השם עמו / היה שהציל מחרב פרעה כבר ברחו מהמצרים / ואחר כך היה בארץ גר בארץ נכריה ·

ולכן

ולכן היה לו לקרוא את שם הראשון אליעזר לזכרון שאלהי אביו עזרו והצילו מחרב פרעה, ולכן יקרא גרשום בעבור שגר ונתגורר בארץ מדין :

השאלה הו' באמרו ויהי בימים הרבים ההם, וימת מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה, והיא כי למה זה תלה תשועתם במיתת מלך מצרים כיון שהם מן העבודה היו מוצקים והנה בחיי המלך היתה כבדה עליהם, ולכן בחייו היה ראוי להם לצעוק, לא בלבד אחרי מותו, גם שמלך מצרים ביום מ' מת, לא בימי' רבים ולמה יצעקו על מותו כי במות מלך חנף ורשע ישמח עם :

השאלה הז' מה ענין אמרו וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים כי הידיעה האלהית, והשגחתו בעצמו הוא דבר אחד, ומה צורך לכתוב כאן, אחרי שאמר וישמע אלהים את נאקתם, ואמר ותעל שועתם אל האלהים מן העבודה, ולאמר עוד וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים והוא כבר בכלל מ"ש שנה ובכלל תפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות האלה כלן :

וילך איש מבית לוי וגו', עד ויגדל הילד ותביאהו לבת פרעה וגו'. הנה לא זכר הכתוב כאן שם האיש ההוא מבית לוי, ולא שם הבת לוי ההיא לפי שהיה עתיד לזכרו בסדר וארא כי שם כתוב ויקח עמרם את יוכבד דודתו לו לאשה, והנה א"כ האיש הוא שהלך מבית לוי היה עמרם בן קהת בן לוי ושהוא אשר לקח מבית לוי, היתה יוכבד בת לוי אחות קהת דודתו של עמרם, אבל ראוי לבאר בזה מה שהוקשה על הרא"בע מהיות יוכבד אם משה בת לוי, כי הנה יתחייב מזה שתהיה בלדתה את משה בת ק"ל שנה ואיך יתכן זה, והוא פלא עצום, כי הנה שרה בזקנה מהיות ילדה בת צ' שנה להיותו דבר זר יוצא מן המנהג, ואיך תלד יוכבד בת ק"ל, אבל כבר השיב עליו הרמב"ן בסדר ויגש אליו והרבה בזה דברי חן ושכל טוב כפי דרכי התור' בעניני הנסים, ודרכי בני אדם בזקנתם. והכלל העולה מדבריו, ומאמר שב"ל שיאמר שזה הוא שהנה הזקני', בהתחבר לאנשי הזקנות תהיה ההולד' מהן דבר זר ורחוק, וקרוב אל הנמנע, אבל בהזדווג הזקן לנערה טובת מראה, לא תמנע ההולדה כי הכח הפועל אשר בו, די לפעול בהיות הכח המתפעל, בשזה המקבלת חזק וברוא שלם. וזה לנו להביא על זה טענות טבעיות, הביאו אל אברהם אבינו, שאחר כלבו כאשר הלבן ק' שנה ילד, ואם שרה הבת צ' שנה תלד. וכן היה כאשר הדבר רחוק וזר מפני התיחסות שניהם וזקנתם, והעלנו ראיתו שאחרי כן בהיות יצחק בנו בן מ' שנה כשנשא את רבקה, הוסיף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה, והוליד בנים הרבה בהיותו בן ק"מ שנה, ולא היה דבר זר ברחוק, לפי שהזדווג לקטורה שהיתה נערה. וכן כאשר בבדקן שלפנינו, שלוי בהיותו במצרים הוליד את יוכבד בזקנתו אשה בחורה חוכבת אליו והנה לוי היה בביאתו למצרים כמו בן כ' שנה, ולמה תהיה נולדת יוכבד פ"ו שנה אחר בואם למצרים, וע"ז נאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים, כפי פשט הכתוב ולפי שמשה היה בן פ' שנה בבואם מצרים יתחייב שתהיה יוכבד בלדתה אותו, בת כ"ו כ' שנה ולא היה טוב א"כ מסורות וההמוצאות כלל. ואמנם מה שאמרו ז"ל שנולדה בין החומות, הוא כאומר על בד הגזרה והרמז, ואיכו יותר היותים, ולבד כוונה התורה האלהית להודיע שנשואי עמרם עם יוכבד היו בגזרת עליון ובמאמר קדשין לפי שהאיש היתה דודתו של עמרם וכפי הבבל מתירי', לא היה דבר הגון שישא אדם את דודתו כמו שלא ישא את אמו כי הדוד הוא המושל בשפה, ואיך ישתעבד כדודתו, או כאחו, בהיות מושל עליו מיראה מלפניה אלא שלוי היה מולך ומוסר מן החסדים לעשות את המעשה הזה עם כל זה ותתן. והמשכיר אמרה תורה וילך איש, שתאר ענין זה כה' יכה בהיותו דבר זר ומתמיה. ורז"ל אמרו בפ"ק דסוטה וילך איש מבית לוי שהלך בעצת בתו. תנא עמרם גדול הדור היה, כיון שראה שאמר פרעה כל הבן הילוד וגו' אמר לשוא אנו עמלים עמד וגרש את אשתו עמדו כלם וגרשו את נשותיהם, אמרה לו בתו אבא גזירתך קשה מגזר' פרעה שפרעה לא גזר אלא על הזכרים, ואתה על הזכרים ועל הנקבות, פרעה לא גזר אלא בעה"ז, ואתה גזרת בעה"ז ובעה"ב, פרעה רשע הוא גזרתו ספק מתקיימת, ואתה צדיק וגזרתך ודאי מתקיימת, שנאמר ותגזר אומר ויקם לך עמד והחזיר את אשתו, עמדו כלם והחזירו נשותיהם וכו' והנה נתנו ח"ז בזה טעם למלת וילך, שאמר על מעשה רשום שעשה, והוא ע"ד מה שנ' באומר וילך ויקח את גומר בת דבלים, אלא כאומר וילך בלבד על התנועה המקומית, לא להעיר על מעשה רשום ומכוון שהתעורר לעשותו. ותאלת התורה גם כן, שהיו שניהם איש ואשתו מבית לוי משפחתו ומבית אביו להודיע שהיו שניהם עמרם ויוכבד מזוג אחד וטבע אחד שוים ודומים שזה תכלית ההצלחה בנשואין. והודיע עוד שלא נתעכבה יוכבד מללדת ימים רבים ככל הנשים הקדושות, ולא הוצרך עמרם ולא יוכבד להתפלל אל השם על ההריון אבל מיד שנלקחה, הרתה וילדה בנים, כי הנה אחותו שילדה את משה, ואהרן ומרים היתה גדולה מהם. ונקראת מרים לפי שכאשר נולדה החלו המצריים למרר חיי בני ישראל ואהרן נולד אחריה והוא היה גדול ממשה ג' שנים. ונקרא אהרן לפי שאחריו שנולד התחילו להשליך את ילדי העברים ליאור. הנה לא זכר הכתוב במקום הזה לידת מרים, ולא לידת אהרן, אלא לידת משה בלבד, מפני שכוונת הכתוב היתה לבאר לידת משה, וחייו ומעשיו ונפלאותיו. ולכן ייחס הבשר הזה אליו וגם ובחן אחיו כמפל לשפטיו ונזכר אחריו שאר בגרות, וכבר הפיתו, שאם פרעה אחרי שילדה אותו, ראתה כי טוב הוא ותצפנהו

כי הנה מפני מצות המלך ירלה מהמצריים שיכנסו בביתה, ויקחו ממנה את הילד להשליכו ליאור, ובכר היתה את יולדת אותו, אלא שראתה אותו כי טוב הוא כלומר שהיה יפה תואר ויפה מראה יותר מכל הילדים. ויתכן שראתה מראיו כמראה מלאך האלהים טרם שנולד וכתן אלהים בלבה, שהוא יהיה מושיע רב וגדול ואדון לעמו. ולכן השתדלה בהצלתו, ורז"ל אמרו בסוטה, ר' מאיר אומר טוב שמו, ר' יהודה אומר טוביה שמו, ר' נחמיה או' שהגון לנביאות, אחרים אומרים נולד כשהוא מהול, וחכמים אומרים בשעה שנולד משה נתמלא כל הבית כלו אורה כתיב הכא כי טוב הוא וכתיב התם וירא אלהים את האור כי טוב. ויש לעיין כמה חלקו החכמים האלה ור' מאיר מבין לו שהשם נקרא שמו טוב, ורבי נחמיה שאמר טוביה, מה יחדש על רבי מאיר שאמר טוב, כי הנה ענין שניהם אחד הוא, אבל הנשוב שהם זכרו בזה שתי דעות, הא' היא לרבי מאיר, שהבין הכתוב שאמר ותרא אותו כי טוב הוא, כמו וירא אלהים כי טוב, שהטוב נאמר על המצא ויהיה לדעתו ענין הכתוב, שיוכבד ראתה אותו כי טוב הוא ותצפנהו ר"ל שהיה בעל חי, והיה טוב תכונתו ומזגו מהוראת ואותו ולכן השכילה כדי להצילו ממות. אבל ר' יהודה שהוא הדעת הב' לא כמה דעתו בזה, לפי שאין ראוי לומר שלא ראתה יוכבד בבנה שלמות אחר, אם היותו נמצא בלבד, ולמה א"כ השכילתו יותר משאר הנשים לבניהן, בהיות כלם נמצאים וחיים ולכן אמר שראתה אותו ראוי לנביאות, ומפני זאת המעלה הנוספת שראתה בו על כל שאר הילדים השתדלה יותר על שמירתו. ואמנם ר' נחמיה לא נסתפק ג"כ בטעם הזה, לפי שאיך יתכן שראתה יוכבד, שהיה בנה ראוי לנביאות והנה ההכנות לנבואה, אם הם מזגיות, לא היה אפשר שתדעם ותדעם יוכבד, כי מי הגיד לה מזג מוח הילד וטבעו, ואם היו ההכנות הנבואיה שלמות המדות, ושלמות השכליות, גם זה היה בלתי אפשר שתדע יוכבד, אם בנה אשר ילדה יהיה חכם ובעל מדות אם לא, לכן בחר כבני מחייב בדעת ג' והוא שאמרו טוביה שמו, כלומר שעמרם אביו כשנולד הנער קראו טוביה כלומר טוב י"י שהוא רמז לגאולה, כמו שאמר ומזה אל י"י ואל טובו באחרית הימים, והנה הביאו לזה מ"ש כי טוב הוא, ודרש שם הוא, ע"ש הכ"ה, כמו שאמרו אני והוא, ובהיות טוב הוא מלה אחת, יהיה שמו טוביה, רוצה לומר טוב י"י המכבד. ומפני כיון השם הזה אשר קראו אביו השכילתו אמו בהשתדלות רב להצילו, ואמנם אחרים שהם הדעת הד', לא קבלו גם הדעת הזה, לפי שהשמות אם כפי ההסכמה ורצון בני אדם ואין תשוה בבדיקת כיון, והנה מקריות, להשתדלותה על בנה מפני השם שקראו אביו, ולכן סבר בדעת ד' והוא שראת אותו שנולד מהול שהיה זה סימן שיהיה קדוש לאלהים, ובדל משאר האנשים ונבדל מהם ולכן בראות זה התעוררה להצילו בכל מיני ההשתדלות, אבל חכמים שהם הדעת החמישי, התבונו שלא לבד הכונה הבדיקת, וזה שראתה בעיניה שלמות הילד לעתיד, בדברים הנסיים המוחשיים, שלא שכאשר נולד נתמלא כל הבית אורה, וכאלו הודיע הילדים בזה, שהוא יהיה אור של עולם בנבואתו, ובהודעתו ותורתו תורחנה על פני תבל, ובעל זה כאמר ותרא אותו כי טוב הוא שראתה בעיניה מפלאת האור ההוא והוא שהיה הילד טוב העולם ותכליתו ומאורו. הנה התבאר ענין כל אחד מחמשת הדעות האלה, עם היות שהם' בפירושם לא זכרו מהם, כי אם שני' והם שנתמלא כל הבית אורה, ושנולד מהול, כי הגואלים לא יפנו בעיניו ווסר הכתוב, אבל השתדלה להצפינו ג' ירחים, לולי שנראה בחוש יהוה להיותו על שלמות הנפלאות שהשל"י מהארבעה קדם אלהיו ותשמי מעלתו יושיע כל בנה בעולם הגדל, וברכת שדים מעל ברכת תהום רובצת תחת וכאשר לא יכלה עוד הצפינו והיה זה לפי שבג' החדשים הראשונים הצפינתו ולא נמצאה פתקתו, כי הוא היה בוכה ותוכן גבם לא יבכה. אבל אח"כ שנתגדל, אולי שהיה מוכן כילדים בחיתתם ושמע קולו כתון או שהמצרים היו נותנים על הריונה, ולכן לא יכלה עוד הצפינו ורז"ל אמרו שמשה נולד לששה חדשים ויום אחד שהיולדת לז' יולדת למקוטעים, ואולי שעל זה כאמר ותרא אותו כי טוב הוא לפי שהנולדים למקוטעים, הם שלמים ובלתי שלמי הבריאה, ולכן ראתה יוכבד בילד דבר ותמיה, והוא שעם היותו קצר ימים ושבע רוגז, נולד בן ששה חדשים ויום אחד היה טוב בחומו ויפיו ואיבריו ומזג הילדי' הנולדים כדרך אחריו לסוף תשעה חדשי' של הריונה ולמנס ג' חדשי' מתחלת הב' עד סוף הט' הצפינתו באופן שלא ידעו שהיה נולד, ואח"כ לא יכלה עוד הצפינו, כי הרגישו המצריים בה שכבר ילדה. ואין ספק שגם באותם ג' ירחים, היו בודקין אותה וכ"ש בתנאלהם שיאמרו לה איה הנולד אשר הרית ממנו, ותתן להם כיאות, או נגנב ולפי שלא יאמינו לדבריה ויחקרו עליה לא יכלה עוד הצפינו. והנה לא קרה דבר זה לאהרן, והוא לא הושלך ליאור, לפי שכשנולד עדין לא נגזר גזרת כל הבן הילוד. והנה יוכבד כדי להציל את משה בנה חשבה להצילו בתיבה אחת כמו שהציל בה נח מימי המבול אבל לא בצורה לעשו' התיבה מעצי גפר, כי אם בתיבה עשויה מגומא, שהוא עשב קל ורך יוכל אדם להביאו ככנפה תחת כנפי כסותו. ותחמרה בחמר ובזפת ר"ל שנעשים עם זפת תיבה בחומר, שהוא מין עפר לח כמו טיט אדום ויתכן היה זפת, ושמתה זה כדי שישכב הילד רך, ולא ימאן בקשי הגומא. גם שלא ימיקה שרב ושמש ולא יתקלקל מעבריו או יהפך על פניו. והשתמשו הכתוב בשניהם מקומות מהמדברים והאחרים טוענים לגדל הינוקים בני ר"ל שאנשים על שערים

בנחות עפר כדי שלא יזיקם המים האויר ובשיעבטו מאחיהם העצר / ויצליחם
יתם ויכליפו העפר / בעפר אחר / ויכליחום אתה ועתים אותם / כדי
לחזק עליהם ומעט זופת הכופר הוא כדי שלא יכנסו המים גם תתוך
התיבה · ואין ספק כי במכסה התיבה / היו נקבים לבורך האויר /
כדי שלא יחנק הילד ומזה אמר ותשם בה את הילד / להודיע שהיה
אותו שם ערום / כי היה זמן קיץ חם / ולזה כאמר ותפתח ותראהו את
הילד / ואמרה בת פרעה מילדי העברים זה / שראתה בו שהיה מהול /
ואלו היה מכוסה / לא היתה מכירתו מיד כשפתחה התיבה · ואמר
הכתוב ותשם בסוף על שפת היאור / ר"ל ששמה התיבה בסוף והוא מקום
קנה וסוף הגדל על שפת היאור / כי שם בשפת היאור במצרים מקום גדול
קנים ותוקים / אשר תשוף כנפת מהן / והוא הנקרא סיבר / ועל שפת
היאור הן נדלות / לא בתוך היאור / והנה באה הצדקת לעשות הפועל הזה
לסבות / האחת / לפי שראתה כי בהיות הילד בביתה היה המות בעולה
עיניה / ואין עוד מה חמו וגם שיב ולכל ביתה היתה סכנה אחת שתסבבתו
לפי שעברה מצות המלך · ולכן בהוציאה אותו מביתה / היה ההבדל מן
המות / ומאשר כי לא יודע בן מי הוא העלם / אם הוא עברי / או מצרי /
ועל הספק לא ימיתוהו / ואם ימן המות ינצל / הזמן יספיק כתוב זת האחת /
והנער ידע את דרו / ולזה עזבה המות ההבכרית / ולקחה תאמנרית ·
והשנית / ששמה התיבה בסוף לשפת היאור / כדי שיקל לעוברים לתופשה
אולי יחמלו ויחנכו / ויאספהו איש חונן / ויחמול עליו כמו שקרה · ואין
ספק שגם בחרה הצדקת לשומו במקום ההוא לבנה שלישית / והיא שאם עכ"פ
ימות בנה לא תהיה מיתתו לעיניה / וכמו שאמרה הגר על בנה / ותלך
ותשב לה מנגד הרחק כמטחוי קשת / כי אמרה אל אראה במות הילד וגו' /
ה"ה אחר שהוא כוונה להניחו במקום שיהיה מרוחק ממעבר בני אדם ומיות ובזיקי'
והדגים שביאור ג"כ · וגם טוב לאמר בזה סבה ד' והיא שהצדקת ראתה
בחכמתה · שאולי בגזרה נורא על בנה / שיהא מושלך ליאור / ולכן השתדלה
להשליכו שמה בזה האופן / כדי שתעבור עליו גזרתו / והאלהים ישוב מחרון
אפו / ואחרי זה ותתצב אחותו מרחוק לדעה מה יעשה לו · ° ובמדרש שמות רבה
אמרו / למה השליכו לשפת היאור / כדי שיהיו חוזים האצטרולוגין שכבר פ"א
הושלך מושיעם של ישראל למים / ולא יחפשו אחריו עוד / עד שהיום
ההוא והלאה אמרו שנתבטלה הגזרה / מפני שראו אצטגניני פרעה שכבר
לקה מושיעם במים · והותרה עם מה שפירשתי בזה השאלה האחת · והנה
כל הענינים האלה ייחס הכתוב לאם משה / ולא זכר בהן דבר מאביו / אולי
שכבר היה מת / או שלא היה שמה / או שהיה מהדבר / ולא רצה להשתדל
בעניינו / כי אמר אל אראה במות הילד וגו' / והוא הנכון · ואמנם אמרו
ותתצב אחותו מרחוק / הקרוב אצלי הוא / שאמר על מרים / שהיא
היתה אז כמו בת ע"ו שנים / כי לא תמיד תכין בנותיה כתובים · והנה
בת פרעה ירדה לרחוץ במימי היאור / כי היה הזמן חם / ולהיותה כבודה
בת מלך פנימה / בקשה מקום צנוע / שלא תראה ערומה / ולא תבוא
מקום הגון בנביעות קרוב למדינה כמקום הזה / ואמר שנערותיה היו
הולכות על יד היאור / אם לטייל / ואם לשמור / שלא יבא איש לראותה
בהיותה ערומה: ויען היתה התיבה בתוך הסוף / ובת פרעה לא יכלה ליכנס
שמה / לכן שלחה את אמתה שנשארה שמה / לפנים בקרבתה / שתקח
את התיבה / ולפי שנערותיה לא היו בעמדה / כי היו הולכות על יד
היאור / ונשארה בת פרעה לבדה עם אמתה / לכן לא ראו נערותיה דבר
מזה · וכזה האופן היה / הדבר כמו / בינה ובין אמתה / ולא נודע למלך מה
היה משפט הנער ומעשהו · והותרה בזה השאלה הג' · וזכר הכתוב שכאשר
פתחה בת פרעה את התיבה ראתה שהיה ילד / ר"ל קטן בשורתו ואיבריו /
והוא אמרו ותראהו את הילד בשני פעמים / ועוד אמר ראתה בו דבר
אחר / שבבכיתו היה כנער / והוא אמרו והנה נער בוכה / ועם הבחינות
האלה / קראתהו פעם ילד / ופעם נער / וגזרה מפני זה / שמילדי העברים
זה / שלפי שהיו בני ישראל עמוסים / יותר ממה שהיה ראוי למוכיהם / כמ"ש
ויענו במאוד מאד / לכן היה ילד ואבריו כנער / ואין בזה מזה כפל מום
כדברי רבי פתחיה בגזרות / כי עונם תבכיה / היה מעונם הכית / שהוא
שלמות / לא מרוחב התיצבי יותר מדאי שהוא מום · ואחותו מרים כשראתה
לקיחת התיבה / נתקרבה שמה לבת פרעה לראות מה תעשה בנער /
וכשמעה אותה דברי חמלה / לעוצם כמו שראתה בו יותר ממה שראוי לאשה
זכרת לפי טובתה ואמרה / האלך וקראתי לך אשה מינקת מן העבריות
ותניק לך את הילד · לא שתניקהו לה / אלא שתניקהו בזמן כזה / כפי מה
שראוי לילד שלך / כי כאשר יגדל הילד ויתעצם יותר שלהיותו מילדי העברי' /
יותר יועילהו חלב העבריות / מחלב מצרית או אשה אחרת / כי כמ"ש הטבעי'
מזון המזוהם / ראוי שיהיה לאשה שבתמונה עמו / ויישר הדבר בעיני בת
פרעה כדי שיגדל הילד ויתעצם כל מה שאפשר / ויהיה ביופיו ראוי לקחת
אותו לבן / ולכן אמרה לכי / ותלך העלמה / ותקרא את אם הילד / מבלי
שתגיד שהיא אמו / כי בת פרעה אולי לא היתה נותנת אותו לאמו בשביל
שלא תקחהו / ולכן ° אחז"ל שנקראת מרים עלמה / מלשון העלם / שהעלימה
שהיא אמו / ואמר הכתוב ותקרא את אם הילד / ולא את אמו / להודיע
שכוונתה רצון בת פרעה בשלמות / שלא בלבד קראה מינקת עבריה לאותות
הזמן / אבל לאם הילד עצמה שהיא כפלים כפלים כזותה להניק אותו ומאשר
בענביו / וזהו הנה לפי מבקשים האלה · ואמנם חז"ל פירשו על והנה נער בוכה /
כי שם / כלומר שהוא אחר שהיה כבר נער / ובוכה על לקיחת הילד /
ושומר אני שלהיעתם יהיה זה בכה / למה שאמרה בת פרעה מילדי העברים
זה / כי בראותה שהיה קטן כמו נער עברי בוכה על לקיחתו / שפטה היות הילד
עברי · ותאמר לה בת פרעה / הליכי את הילד הזה / והיה ראוי שיאמר קחי /
° וחז"ל פרשו זה על דרך שדרשו / שהוא כמו הא ליכי / הוא שלך / ואחרים
אמרו / שהוא כמו הא ליכי / שהראתה לה הילד עם כל אבריו בריאים ושלמי'
שככה תחזירהו לה / אבל על דרך הפשט יראה שצותה לה שתוליכהו לביתה /
ולא תפחד משום אדם / ותניקהו שמה בביתה / ואמרה והניקהו לי / ר"ל
שלא תתן לו החלב במאכלים ובכילות / כמו שראוי בתינוק / אלא בריאה / כמו
שראוי לבן שלי / וכן אמרה ואני אתן את שכרך / שלא אמרה ואתן / לראות
לה שבעבור היא תניקהו יותר מדאי כפי מה שראוי לבן שלה / ככה היא בת
פרעה תתן שכרה רב ביד המלך :

ויגדל הילד ותביאהו לבת פרעה וגו' / עד ויהי בימים ההם · ספר
הכתוב שאחרי שגדל הנער / הביאתהו יוכבד הצדקת
לבת פרעה / לאמר הא לך גברתי הנער אשר נתת עמדי · ואמנם אמרו
ותקרא שמו משה ותאמר כי מן המים משיתהו / ולפי שהשם והגזרה הזה הם
כפי הלשון העברית / והיא לא היתה מדברת בלשון יהודית / כי מצרית היתה
בגופה / גם לא יתכן שתשאל לנשים העבריות על שמו וגזרתו / כי מה לה לדבר
הזה / לכן השכל נותן שהיא קראתהו בשם מצרי / כנגזר ממלת המשיה בלשונה
הלשון / ואותו שם העתיקו כותב התורה / והתרגם בלשון הקדש בשם משה
וכן כתב הרא"בע / שמשה היה שם מתורגם / ושבלשון מצרי היה נקרא מוניוס /
כמו שהעיד שהוא כתוב בספרי הנבא / שהועתקו מלשון מצרי / ללשון קדר ·
ואם היה הדבר כן בשם משה / מי המונע לומר שזה בשם אדם וחוה / ואיש
ואשה / וקין ושת ונח ופלג / ושאר שמות העצם מהענינים הראשונים / שעם
היותם נגזרי' משמות הענינ' / יתכן שהיו מועתקים ומתורגמי' ללשון העברית /
מהלשון אשר דברו בו ראשונה / ולא תלקח א"כ מהם ראיה / על היות הלשון
העברית ראשונה ללשונות כלן / הנה נברא העולם / וניתנה התור' / כדברי
חכמינו זכרונם לברכה הקדושים / וכמו שפירשתי בסדר בראשית :

אבל זה אינו לפניית בשום לשון / ר"ל שיועתקו ויתורגמו שמות העצם
הפרטים / הנגזרים מהענינים מלשון ללשון / עם היות
שיועתקו הענינים / אשר מהם יגזרו / לפי שהיה זה מבוכה גדולה ומבלבלת
ענום / לא ינצחהו שום בעל שכל / הלא תראה שמי שיקרא ר"מ שמעון בלשון
עברי / כנגזר מלשון שמיעה יקרא שמעון / גם כן בכל לשון מהלשונות אשר
היה / או ערבי רומי / או פרסי יוני / או הודי ואלתו / לפי ששם העצם
הפרטי / לא יתורגם / ולא יועתק מלשון ללשון בשום פנים / גם אבל הענין
שממנו נגזר שם שמעון שהיא מלת שמיעה תתחלף אבל כל אחד מבעלי
אלה הלשונות / וזה הענין משוש ומוכרח בכל הלשונות / ולכן כל מעתיק
ספר ומתרגם אותו / יעתיק כל מלה ומלה מהענינים והסיפורים ובשמות
הכוללים / זולתי שמות בני אדם הפרטי' שלא יתרגמם בשום פנים / אבל יזכור
אותם בשמות שהונחו להם בראשונה וכן עשה אונקלוס / ושאר המתרגמים /
ולכן תרגם ותקרא שמו משה וקראת שמיה משה / ואמרת ארי מן מיא
שחלתיה / שהוא לא תרגם שם משה אבל תרגם מלת משיתהו / ולכן לא נשאר
שום יחס בלשון ארמית ללשון משה / עם לשון שחלתיה / כמו שהיה כהם
היחס וההדמות בלשון העברית / ומפני זה זכרה התורה שמות האנשים
הפרטיים / כפי מה שנקראו בלשונותיהם בראשונה / לכן יתרו ורעואל בלק
ובלעם בן בעור ועוג פוטיפר ואסנת בת פוטיפרע שהם שמות מלשונות
העמים / ואין ספק שהיו נגזרים בלשונותם / משמות ענינים שקנו / וכבר
כתב הרא"בע שצפנת פענח / שקרא פרעה שם יוסף / היה שם מצרי /
שפירושו מגלה עמוקות / ועם היותו שם ליוסף העברי / לא העתיקו
התורה לאמר / ויקרא פרעה שם יוסף / מגלה עמוקות / לפי ששמות
העצם הפרטיים / לא יועתקו מלשון ללשון / ואחר שהדבר כן / איך
כאמר שנתכנו בשם שהזכרנו מר"עה שהעתיקה התורה שמו המפורסם /
שנקרא בו מלידתו / אשר לא כדת אם היה שמו מוניוס כדברי הראב"ע /
ולמה לא עשתה התורה בו / כמו שהוא אומר ומעיד שעשה בעל לשון
קדר / כשהעתיק ספרי הנבא מלשון מצרית / שזכר שם מוניוס תמיד /
כאשר הוא בלשון המצרית / ולמה התורה לא תעשה כן / אבל בלי ספק
כל זה הוא טעות מיוחס להרא"בע / ושאר המפרשים / כי הנה אדון
הנביאים נקרא משה מתחלה עד יום מותו / ולא הועתק שמו / ולא נשתנה /
והטעות הזה קרה להם כחשבם / שמה שאמרה תורה ותקרא שמו משה /
יאמר לבת פרעה / ושהיא אמרה מצרית / בעדה כי מן המים משיתהו /
שרוצה לומר כי מן המים משיתי אותו / ואין הדבר כן / כי כל תי"ו הנקבה
הנזכר בזה הפסוק / היא כנוי לצדקת אם משה / לא לבת פרעה / כמ"ש
ותקח האשה את הילד ותניקהו / ותביאהו לבת פרעה · ועליה כאמר
גם כן / ותקרא שמו משה / ותאמר כי מן המים משיתהו / ופירוש הכתוב
כך הוא / שאמו של משה לקחה הילד ותניקהו / ואחרי אשר גמלתו /
הביאתהו לבת פרעה / שלקחה אותו לה לבן / וכשהביאתהו לפניה / קראה
שמו משה / ר"ל יוכבד הנזכרת קראתהו כן / כי היא אמרה לבת פרעה /
שהיא ובני ביתה היהודי / קראו שמו משה / ותאמר / ר"ל אמו של משה אמרה
לבת פרעה / כי מן המים משיתהו / כלומר גברתי / הלא קראתי אותו משה /
ע"ש המאורע שהיה לך עמו / כי מן המים משית אותו / ותדע ותשכיל מזה

מבחינת משיתהו / שהוא פועל עבר למדבר בעדו / עם כנוי הזכר / אבל הוא פעל עבר / לנקבה לנכח עם כנוי הזכר / וזה שקשים לדקדוק / שאם היה לשון למדבר בעדו / היה לו לומר משיתיהו עם יו״ד בין התי״ו והה״א / כי הוא כיון למדבר בעדו / ושניהם משיתי אותו / אבל הוא חסר יו״ד בין התי״ו והה״א / משיתהו / שפירושו משית אותו / והוא על משקל אשר לא יאמר כי ילדתני · לבבתני אחותי כלה לבבתני / שהם כלם לנקבה לנכח / ר״ל ילדת אותי / לבבת אותי · ולכן אין שם יו״ד אחר התי״ו / ולא תמצא חסרון יו״ד במדברים בעדם / בין זכרים / בין נקבות / כמו כי ילדתיהו · אם אנכי ילדתיהו · ואני עשיתיהו / לא מצאתיהו / על כן לא נתתיה · כל אלה מספרים המדברים בעדם / בכנוי לזכר / או לנקבה / וכלם עם יו״ד אחר התי״ו · ובנקבה בקשתיהו ולא מצאתיהו / וגם אנכי הגדלתיהו / שכלם נספרים המדוייקים עם יו״ד אחר התי״ו / לבאין המדברת בעדה · הנה התבאר מזה שלזה אל [illegible] / כי היא יוכבד אשר קראה את שם משה בלשון העברית / לא בת פרעה / הלא תמצא / ולא תורגם שמו אל משה מלשון מצרית / ללשון עברית / כדברי הרלב״ג / הנה לזה אל משה / אמר הכתוב / ותאמר כי מן המים משיתהו / שהיא אמרה לבת פרעה / הנה אנכי קראתי שמו משה בלשוננו העברית / לפי שאת משית אותו מן המים · ולשכם עדות הרלב״ג / שהוא בספרי הקבלה שהיו קורין למשה טוביה / שהוא כותר לזה / ותסבר שהיה על אחד משני פנים · האחד שטוביה הוא עצמו משה / כי הוא שם קרוב במובנו לשם משה / לפי שהוא [illegible] / ובזה כוונת הברייתא ראשונה על שם משה / והשני [illegible] / [illegible] / כי בזמן הלועזות קורין את [illegible] ועם היום [illegible] קורין לו [illegible] / והנה אין בו [illegible] / [illegible] / לפי שהיה [illegible] / ולכן לא ישתנה [illegible] לשון עם משה עם [illegible] / אלא בלשון העברית / ומה שהיה [illegible] / [illegible] / היה מהמבורים / אשר יקראו [illegible] / מלשון ללשון בהתחלפות לשון האומות / כמו שהיה מוזכר עם משה העברי אל לשון קדר בהתחלפות לשון מצרי / ואולי שהיה ג״כ בהתחלפות היונית / או הפרסית / או לשון אחרת / אבל אחד [illegible] / כשמות הענינים / כמו דרך המספר אלו / הלא תראה [illegible] / קורין עם משה מושים והיהודים קורין [illegible] / אפלטון / וקורין [illegible] / אלכסנדרוס / לפי שרוב שמות הענינים עם היותם אחד בכל הלשונות [illegible] מלשון ללשון / אם משה ושם [illegible] / לא [illegible] השמות / כי תמיד יקראום כפי הנחתם הראשונה / אבל [illegible] מהכתוב [illegible] / בכל [illegible] / וכן הוא הכנין [illegible] / [illegible] עם משה / [illegible] / [illegible] אשר עבר בהם · וכמו כמו [illegible] / שאומר לבבי [illegible] לי / בשם [illegible] בלשון מצרים הקדומה פירושו [illegible] / ונקרא כפי זה [illegible] / אבל המצרים / כמו [illegible] / משני הפלאות [illegible] / יוכיח שם כן [illegible] / לו שם [illegible] על שמו העברי / שהוא משה · ואולי [illegible] / [illegible] / שפירושו [illegible] גדול / או [illegible] / [illegible] כלו / שגם משה היה שמו העברי / שבשורה לו אחיו / וגם [illegible] / [illegible] המצרים הוא עם [illegible] וגודל [illegible] / [illegible] המצרים / [illegible] בן מ׳ שנה בעמדו לפני פרעה / והתפרסם [illegible] / כי כן קראוהו [illegible] גם כן בלשונם [illegible] / ויתן [illegible] / ועבד ה׳ / ודומיהם :

ויהי בימים ההם ויגדל משה / ויצא אל אחיו וגו׳ עד ויהי בימים הרבים ההם וימת מלך מצרים וגו׳ וידע אלהים. [illegible] היה משה בן כ׳ שנה כשהרג את המצרי ועבר מלפני פרעה / והלא מה שכתוב בדברי הימים אל משה / שמשר [illegible] / והקודם שנסע לארץ מדין / מלך בארץ כוש ארבעים שנה / ולקח עם אשה כושית / ואחר כך ירד למדין / ונשא את צפורה / והיה כמו בן שמונים שנה / ולא נולד לו גרשום / והוא היה בן פ׳ שנה נולד לו אליעזר בדרכו למצרים / ואלו היה הענין כפי מה שכתוב מספרי הכתובים / שהיה כשגדל משה ויצא אל אחיו והרג את המצרי / ברח למדין / ולקח את צפורה בבחרותו / וילדה לו את גרשום / אם כן איך התעכבה ללדת / כמו כ׳ שנה עד שנולד אליעזר · ועוד שהכתוב אומר ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור / ואם היה לו גרשום איש גדול / איך הרכיבו את כלם על חמור אחד / אך כפי שנראה מן האמת / שבניהם היו קטנים / ורוכבים עם האם על החמור / כי גרשום ישב מאחורי אמו / ואליעזר בתוך חיקה · האמנם קבלה חתורה כבסור מה שקרה לו בארץ כוש / לפי שכל מה שעשה משה כוש היה שבוד וחן / ולא היה אותו מלכות אשר כתר [illegible] / ולא הארץ אשר בשם דרכו אותה / והשם כתוב נה ואף עם כושי [illegible] / כמשל כבהמות כדאו / על כן לא נזכר דבר מזה בכתוב / כי אם מזה שקרה בארץ / ומצא הילדים / כי שם נתן ה׳ את הברכה חיים עד העולם / והיא היתה התשובה הגלדית לא בארצות כוש · ואמר ויצא אל אחיו וירא בסבלותם / לפי שהוא תמיד דבקה נפשו ביוכבד / אשר גדלתו ובנשיה / ואחרי שהתגדל ידע והם אחות עמינו / והוא מילדי העברים / עם היות שבת פרעה גדלתו כבן / ולכן היה יוצא אל אחיו העברים / שהוא אין לעיר / ובבני המלך / ומסביבו יושבין שם מלכות / והלך אל אחיו העברים / או אל אחיו הלויים / או היו אחיו אחיו ומקרובי עמרם ויוכבד / כי העברים בכלל נקראים אחים / ובכלל זה נאמר לא תגור · לא יגנב את עמו ואת אחיו ·

והנה עשה כמתחקים במעליו / וידע על כן את אביו ואת אמו / והכיר את אחיו / ושם לבו בקרבו לראות עניים / ולכן ירד מבית המלכות / והלך אל המצרים וירא בסבלותם · והתורה כזה המלה הנלשים · ותקצר נפשו בעמלם ובתחבר לזה שראה איש מצרי מכה איש עברי מאחיו על לא חמס בכפיו / ולכן התעורר לנקמתו · והריבה׳ פירש / ויצא אל אחיו המצרים / והנה פירושו כן / מפני שנ׳ וירא בסבלותם / כי לפי דעתו הסבלות שם אל המצרים הפועל אותו · ואינו דעת הכרחי / כי הוא לפעמים שם אל הפעול / ולפעמים אל הפועל / ופשוק הוא / שהכתוב יקרא את אל המצרי / ולא לאיש איש מצרי / רק למצרי / שנ׳ כי יחיך הוא / והנה משה יתגדל שידע כי הוא הכה את המצרי / ולכן ויפן כה וכה לדעת אם יש אדם שראה אותו ושיגדר ראה כי אין איש בותה ויניס זה שיעשה / כי אם הוא / והכה את המצרי ויטמנהו בחול / כדי שלא ירגישו בו שנהרג / שאם היה נראה הרוג על פני השדה היו מבקשין עליו דמו ומוקרין לאחר החקירה / וגם זה מורה על שלמות תכונת לבו ובכבודו / ותחו ראוין לבנו שהם היותו קטון הבנים יתחבר עם המצרים / לא נשא לבו מלבקש אחיו / ושם לבו וכבן נפשו בהריגת המצרי / לנקום נקמת בני ישראל · ויש ויפן כה וכה וירא כי אין איש שיגבה משה יתעבר / תבר לאחר רלה / שאין ראוי לגבותו / כי את לו להבקרה רגיה / ואולי שהמצרי יהרוג אותו · ועוד לאחר רלה שהלא המקולל בכן אל עמלן / לא יוכל ובמקום שאין אנשים / השתדל להיות איש / והוא אמרו ויפן כה וכה / שבן שתי הבחינות שזכרתי · וירא כי אין איש ר״ל שלא יקרא משה איש וראוין לבו בנגוחים / אם לא שיעקם דמי אחיו / ולכן ירד את המצרי והכה לא חשב משה שהעברי האחד יגלה הדבר / אחרי אשר הצילו מיד מכהו · ויצא ביום השני להריגת המצרי / וזה מורה שלא יצא לראות בסבלות אחיו / רק בשני הימים האלה / והאחד מהם הרג את המצרי ובשני ראה שני אנשים עברים נצים / ומריבים זה עם זה / והאחד בעל חמה רצה להכות את חברו דרך חמס שלא כמה עלוה קראו רשע לפי שהיה רשע בדינו / ושאלו למה תכה רעך / ולא אמר תכה / ולא אמר תבית / לומר שהמדים [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / ויקשה עליהם מה שאמר יתברך למשה / לך שוב מצרימה / כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך ובמנגרים [illegible] / כי נעשו ונעשו עשירים ושבו כמות / גם נכון לומר שדתן ואבירם עם היות שאמרו למשה זה שאמרו / ולא הלשינוהו למלך / ולא בקשו את נפשו / ולכן לא נכללו כאלו / כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך · והנה אמר זה הרשע למשה / מי שמך לאיש שר ושופט עלינו וגו׳ / לפי שרצה לחרפו ולגדפו / אם ראשונה / באמרו מי שמך לאיש / כלומר הלא אתה נער ונבער / ומי שמך לאיש ואין לבו בגבורים לעמוד כח כזה · ועוד מי שמך לאיש שר / הלא תשבת שאתה בן בת פרעה מזרע המלוכה / וזה הפירושים מי שמך לשר / כי אתה מכלל היהודים האומללים / ואף שנודה שאתה איש ואתה שר / עדין יקשה מי שמך לשופט בינינו / ע״כ אם כן כזה ג׳ כלליות הם׳ שחשבת עמוק איש ואתה נער · והב׳ שחשבת עמוק שר · ואתה עבד כקל ופחות · והג׳ שחשבת עמוק שופט בגיד ומבוה לאומים / ואתה רק שבך · הלהרגני אתה אומר · ר״ל הלא תדבר אלי כדברים האלה למה תכה רעך כדי להתקומם עלי להשתמש להרגני / כאשר הרגת את המצרי · או יאמר הלהרגני אתה אומר שאתה אומר ומשיב לבעל ריבי שיהרגני כמו שאתה הרגת את המצרי · וירא משה ויאמר / אכן נודע הדבר / ר״ל שהעברי האחד אשר הצלתי את נקמתו / והוא הגיד הדבר וכחשבו שהרשע ההוא ילך ויפרסם דבר לפני פרעה / וברח משה מלפני פרעה / ר״ל מאל הקוחות המלכות / והמדרש אמר אכן נודע הדבר שאמר שהיה תמה בהצרכו מה ראה הקב״ה לשעבד את ישראל יותר מכל האומות וכו׳ ר״ל / שלא ידע סבת גלותם שהיה יותר מכשפים בין שנים הלשים העברי ההוא / שנקם משה נקמתו גלה סודו והביאו לסכנה · והמדרש אמר שאמרו והלא אתה בן עמרם / ומי שמך לאיש שר ושופט עלינו שני לך ואשם זה אל פרעה / ועל זה ויירא משה ויאמר אכן נודע הדבר ר״ל נודע הדבר שהיה בן עמרם ולכן ברח מפני פרעה / כי שמע פרעה עליו / ויבקש להרוג את משה / ויברח משה כתו תמה ועל זה בקש להרוג את משה / לא על הריגת המצרי · והמורה כזה המלה הזו׳ / והנה אמר וישב בארץ מדין / וישב על הבאר / כ׳ פעמים וישב / לבאר שלא קרה הספור הזה / שעבירת מדין הוה כשברח מארץ מצרים / ובבואו בארץ מדין אבל הוא ישב בארץ מדין ימים רבים / ואולי אחרי שבא הארץ כוש סוף שבתו בדברי הימים אשר לו · ואחר כן קרה ביום אחד שהלך לו לשבת על הבאר / ואז קרה זה שקרה לבנות יתרו · והנה כשמשם שלשת הספורים האלה כלל / מהריגת המצרי / ומן השני אנשים עברים נצים / ומבנות מדין אחרי כמור / נגלה משה בבית פרעה / לא מפני שהיו רבים במין אחד / אלא להודיע מעלות משה ושלמותו / כי הוא נתגדל ראשונה בבית המלכות אשר לפרעה / כדי שילמד עבסיבי המלוכה ודרכי הנהגתה והמלכות אשר הוא משה שיעשן לבבו ויגדל את רוחו שמוסף לו מה שהיה לבו אורן בגבורים / לא היה יושבי כל והגע אל עול לא יוכל לא במצרים וגם לא במדין שהיה גר וגולה ולמדנו מזה שמשה היה בטבעו / ותכונתו / בריא ושר ומגדל הלב וזן המדות מרשיות אל הכביד / והמוסיפות אל תבונותיו כלות והנה אמר שבו לכן מדין ר״ל אחר היותו כהונו / או המגורת האלהית בכן הבית / שבו בסוף כבלותו כגדולתו והמעבכת שבוק משה

הפסוק • והנראה מלשון הכתוב / שלא היו בנותיו רועות הצאן / רק היו באות לדלות ולמלאות את הרהטים / עד שיבואו הצאן / ולא כרועות הצאן כי הרועים אחרים / והנה אמרו אל אביהן / ולזה אמר ותבאנה ותדלנה ותמלאנה את הרהטים / כי זה היה עסקיהן / לא לרעות הצאן / ולזה לא נאמר בהן כי רועות הנה / כמו שנאמר ברחל כי רועה היא • ויראה שהנערות האלה מפני צניעותן / היו מקדימות לבא / וממלאות את הרהטים כלן / ומשקות צאן אביהן בעת שתה / לפי שאם לא ימלאו רק עת שתה / והרועים ימלאו את השקתות כאחרות כלן / וישקו הם את צאנם / ישארו הנערות בין הרועים זמן רב / עד אשר ישקו כל העדרים / ואין דרך הבתולות בכך / ולכן הנה היו באות בתחלה / וממלאות את השקתות כלן מים / כדי שבעת שיבאו ישקו כל צאנן / והנערות תלכנה לבתן / כי זהו מהרתן היום בבא הזמן ההוא • ושהם הרועים רצו [illegible] / וחשבו כי מפני [illegible] להיות בנות הכהן / היו עושות כן / כאלו כל הצאן [illegible] כאשר בעיניהן / ולכן הרועים / אשר דלו הנערות את המים כתחלתן / ותמלאנה את הרהטים להשקות את צאנן / באו הם ויגרשום / ר"ל שגרשו את צאן הנערות מאצל הרהטים / כדי להשקות הרועים את צאנם / במים אשר הנערות דלו לצאן / ואין לפרש ויגרשום לבנות / עד שלא תדלנה / שאם כן היה צריך לכתוב ויגרשון / בנו"ן / סימן לנקבות / ועוד שכבר דלו ומלאו את הרהטים / אבל אמר ויגרשום / שהרועים גרשו את צאן הבנות מהרהטים / שלא ישקום המים אשר הנה דלו לצאנן / ומר"ע בראותו העול הנעשה בהם / שהיו עושים הרועים לאותן הבנות / קם משה הבורח שהיה יושב בו / ויושיען מיד הרועים / שלא ימנעו אותן / וישק את צאנם של רעואל ובנותיו / והיה זה כמה שהוכיח לרועים / שהדין עם הבנות / וכראוי שצאנן ישתו המים אשר הנה דלו • ואמר ותבאנה אל רעואל אביהן / אם לפי שהיו לו שמות הרבה / או לפי שהוא היה אבי אביהן / והנה שאל אותן מדוע מהרתן בא היום / כי בשאר הימים היו באות באחרונה / מפני הרועים המעכבים / והן השיבוהו איש מצרי הצילנו מיד הרועים / כי קראוהו מצרי / לפי שהיה מדבר בלשון מצרים • ויתכן שהיו המדינים יראים מהמצרים / כי מושלים היו בארצם / ולכן אמרו שהוא הציל אותן / באופן שלא יכלו הרועים / לגרש את הצאן ולהכות אותן / וגם דלה דלה לנו / ר"ל / שלא די שהושיע את המים אשר דלינו שלא יקחום הרועים להשקות את צאנם / אבל גם דלה דלה לנו מים אחרים / כי לא הספיקו המים / אשר דלינו [illegible] / [illegible] עלינו / פן לא יניחונו הרועים לדלות • ויתרו הוסיף את בנותיו / ויאמר למה [illegible] טובה עמו [illegible] / ולא קראו אותו לאכול לחם עמו • ויתכן שלא [illegible] / והוא [illegible] / והוא אמרו / ויאמר אל בנותיו ואיו / למה זה עזבתן את האיש קראן לו וגו' / וכתיב ויואל משה לשבת את האיש / כי מפני שהכיר בו רעואל לאכול מפתו • והנכון שכאשר דבר משה עם יתרו / והכיר בו טוב טעם ודעת / רצה לקחת אותו עמו מפני חכמתו / וזהו אמרו ויואל משה לשבת את האיש / כי לא חשב שזה מפני צפורה שלקחה לו לאשה / אבל הואיל משה לשבת עם יתרו / מפני חכמתו / ולזה כיונו חכמינו ז"ל בברכה נאה שאמרו במדרש / שמטה האלהים היה נטוע בפרדס של יתרו / ולא היה יכול שום אדם לעקרו ממקומו / רק משה / ועל זה נתן לו את צפורה בתו לאשה • רצו בזה / שעץ החיים אשר בתוך הגן / שהוא [illegible] לחכמת משה / [illegible] ידיעת האל / היה נטוע בפרדס יתרו ולבו ולא יכול אדם לעקרו משם / כי אם משה / ובו עשה האותות והמופתים / הנה אם כן הואיל משה לשבת עם יתרו בחכמתו / ויתרו נתן לו את צפורה בתו לאשה / מפני חכמתו של משה / ולכן [illegible] רבים / [illegible] לשלום • והנה קרא משה את שם בנו הראשון / אשר ילדה לו צפורה גרשום / והוא מלה מורכבת [illegible] גר שם / ר"ל שלא ידע אנה ילך / ואיך יעשה לו שם גר / רמז שהיה גר במקום ההוא • ואולי שהיה אל ארץ כוש / אשר גר שם בראשונה / ונראה לדבר / באומרו גר הייתי בארץ נכריה / ולא אמר גר אנכי • ויאמר / שיהיה הבן הראשון הזה / זכרון לגרותו אשר היה בארץ כוש / ולכן לא שם מלת אלהות בשם גרשום / כמו ששם באליעזר / לפי שבארץ כוש / לא היה בו דבקות אלהי / כמו שהרגיש בעצמו בארץ מדין • [illegible] לא קרא הבן הנולד לו ראשון אליעזר / לאמר כי אלהי אבי בעזרי / ויצילני מחרב פרעה / לפי שבמדין היה בורח מאימת מלך מצרים מות פרעה / והוצרך מפחדו / ללכת מגורי אל גרי / ושהלכה אל עם אחר / וגם שם לא היה בטוח / ולזה קרא לבן הראשון גרשום / [illegible] / שהמה [illegible] / ויאמר לו לך שוב מצרימה / כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך / אז קרא לבן הנולד לו במדין ההוא / אליעזר כי אלהי אבי בעזרי / ויצילני מחרב פרעה / כי מתו אותם המבקשים את נפשו / כבר ניצל מחרב פרעה / שלא קודם לכן / והותרה בזה השאלה הה' :

ויהי בימים הרבים ההם וימת וגו' / עד ומשה היה רועה • כתב הרא"בע כי מפני שהיה גר והמבשרים אשר קדמו שהיו [illegible] זה לזה כאן / אמר הכתוב ויהי בימים הרבים ההם / להגיד שכל זה קרה [illegible] / [illegible] משה מלפני פרעה / עד שבא [illegible] למצרים • וכ"ל שזה כבר נגלה אותו מהכתוב באמרו ומשה בן שמונים שנה ואהרן בן שלש ושמונים שנה בדברם אל פרעה • ואמרו במדרש מפני שהיו אותם הימים ימים של צער / קרא אותם הכתוב ויהי בימים הרבים ההם / וכן [illegible] ימים רבים / ולפי זה / על הימים שמת בהם מלך מצרים ויאנחו בני ישראל מן העבודה / דבר הכתוב הזה / ולא לפי שהיו ימים מועטים / קרא אותם ימים רבים / כמו [illegible] והתענגות בהיותם רבים / נר' כאלו הם מועטים / וכמו שאמר ויהיו בעיניו כימים אחדים • ואפשר לפרש לפי דרכם ז"ל שבימים הרבים ההם מות מלך מצרים / [illegible] ימים רבים כי כן ימלאו ימי החנוטים / בם על היהודים לכבוד המלך ולבכותו / כמשפט העבדים לאמר הוי אדון / והוי הודו והנה הם הביעו את דעתם [illegible] המלך ובכיתו / ויאנחו בני ישראל מן העבודה • ויזעקו זעקה גדולה ומרה על עצמם לא על המלך / ועל שועתם אל האלהים / לא ממיתת המלך אלא מן העבודה / ויותר נכון כי לפי [illegible] הכתוב מספור שעבוד ישר' במצרים / וענינם / כדי לספר בלידתו של משה ותולדותיו / ובריחתו אל מדין / רצה עכשו לחזור לספר ענין השעבוד והעבודה / ולהודיע ענין גאולתם / וחוזר אל הענין הראשון / וע"ז אמר ויהי בימים הרבים ההם ר"ל אותם שנזכרו למעלה שמתו בהם יוסף ואחיו / וכל הדור ההוא ובני ישראל פרו וישרצו / ומות מלך מצרים הראשון האוהב אותם / ויקם מלך חדש על מצרים אשר לא ידע את יוסף / וחדש עליהם גזרות קשות / כי בכל זה היו ימים רבים • וביותר אשר בעיני הוא שמלך מצרים / אותו אשר חדש עליהם אותם הגזרות הקשות / [illegible] כל המצר לישראל [illegible] מלך ימים רבים ושנים ארוכים וע"ז אמר ויהי בימים הרבים ההם / וימת מלך מצרים / כי אחרי ימים רבים שמלך מת / ולא יאנחו בני ישראל מן העבודה / כי בראותם שכל מלך חדש בקומו / היה מחדש עליהם גזרות קשות יותר מן הראשון / לכן כשמת מלך מצרים נאנחו בני ישראל מן העבודה / אם ליראתם מהמלך החדש שיוסיף עליה / ואם להתחנן לו שיקל עולם כי לא יכלו לסבלו • ועם היות נאקתם למלך הנה עלתה שועתם אל האלהים מכובד עבודתם / ושמע נאקתם / שהיו יוצאת מן הלב / מתוך הצער והמצוקה / ועם זה זכר אלהים את בריתו אשר כרת את אברהם / את יצחק ואת יעקב / ורצה שהגיע קץ וזמן גאולתם ועם היות שבני ישראל [illegible] / היו רעים וחטאים / לה' מאד / כי היו עובדים ע"ז במצרים / כמו שזכר הנביא יחזקאל / הנה השם ברחמיו וברוב חסדיו ריחם עליהם ועבר על פשעם / וזה פי' וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים / ר"ל שהשגיח אחד אחד שמע נאקתם / וזכר את בריתו והשגיח אשר ראה את בני ישראל שהיו עושים כמעשה ארץ מצרים בע"ז שלהם / ועכ"ז הכריע כף הזכות / וידע השם אותם / וריחם עליהם לגאלם כי לשון ידיעה תפול על הרחמים / להיות החסד והרחמים / נמשכין לידיעה / [illegible] יודע צדיק נפש בהמתו • והותרו בזה שתי השאלות הראשונות :

ומשה היה רועה וגו' עד וילך משה וישב אל יתר חותנו • וראיתי בדברי הספור הזה שאלות :

השאלה הא' אם היה משרע"ה רואה המלאך בלבת אש ולדעת חכמינו זכרונם לברכה / היה זה מיכאל והרא"בע כתב שהיה שר הפנים / ומשה היה אז מתחיל בנבואתו / איך לא תמה מראיית המלאך / ולמה לא סר לראות מזה כמו שתמה וסר לראות מדוע לא יבער הסנה / כי ראיית המלאך הנראה בלבת אש / היה דבר יותר מתמיה מהיות שהיה אוכל את הסנה / והנה מנוח כשראה המלאך שעלה בלבת אש [illegible] / ואמר ותפג [illegible] כי אלהים ראינו ויעקב גם כן נבהל מראיית המלאך • כמ"ש כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי / ויקשה הענין אם כן במשה / איך לא נבהל מראיית המלאך הנראה אליו בלבת אש / ולמה לא סר לראות בזה / ואין ראוי להשיב על זה שהיה כל זה בחזיון הנבואה / כי הנה [illegible] שיהיה הדבר כן / היה ראוי שיספר הכתוב שנבהל משה מראיית המלאך ההוא / ושהשתדל להבין ענינו כמו שספרה אם היה הדבר כן / כי הנה מראות אלה והסנה / היה כ"כ במראה הנבואה לדעת המפרשים / וספר הכתוב שסר לראות מדוע לא יבער הסנה / וכן היה ראוי שיאמר בענין מראיית המלאך ההוא :

שופטים י"ג

ל"ב

השאלה הב' איך אמר מרע"ה אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה מדוע לא יבער הסנה / כיון שהכתוב העיד תחלה / שאמר והנה הסנה בוער באש / ואיך אם כן [illegible] לדבר [illegible] : והמפרשים השיבו על זה / שבוער באש פירושו דולק / כדברי המתרגם • ומדוע לא יבער הסנה / פירושו מהפסד והשריפה / [illegible] מלשון ובערת הרע מקרבך / [illegible] כדרך השתוף בשני הפסוקים האלה / ועם היות שכתב הרד"ק שצריך נחות לשון הקדש לדבר כן • כמו רוכבים על שלשים עיירים / ושלשים עיירים להם / אין ספק שהוא מלה אחת בשני הכתובים / כי אין נחות הלשון / אלא בשמות [illegible] / לא כמה שאין בהם שתוף / כי אם קרובים בענינים כמו שנזכר : שופטים י' ד'

השאלה הג' באמרו וירא ה' כי סר לראות וגו' / אל תקרב הלום / ויהיה שבאמרו הזה / כמו בלתי מסכים עם תחלתו / כי הנה באמרו וירא ה' כי סר לראות / מורה שאם לא היה סר לראות / לא היה מדבר אליו / ובאמרו אל תקרב הלום / ובאמרו כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא [illegible] / מלמד שאלו היה [illegible] סר לראות / היה [illegible] על זה / לפי קדושת המקום ההוא / וכמו שהודיע המשורר באומרו מי יעלה בהר ה' ומי יקום במקום קדשו / [illegible] • [illegible] תהלים כ"ד

[illegible]

נלמת

[illegible]

השאלה הד'

[illegible]

השאלה הה'

[illegible]

השאלה הו'

[illegible]

השאלה הז'

[illegible]

השאלה הח'

[illegible]

השאלה הט'

[illegible]

השאלה הי'

[illegible]

השאלה הי"א

[illegible]

השאלה הי"ב

[illegible]

השאלה הי"ג

[illegible]

השאלה הי"ד

[illegible]

השאלה הט"ו

[illegible]

השאלה הי"ו

[illegible]

השאלה הי"ז

[illegible]

השאלה הי"ח

[illegible]

השאלה הי"ט למה צוה יתברך בכאן למשה שיעשה את הנסים ואת היד ואות מטה צור ולא נתן לו אותות אחרים ואין ספק שלא נבלו בחקירה? ועוד כי למה צוה שני האותות הראשונים האלה גם למשה עה' בתחלת הנבואה כי אם המאמין היה נבואתו בהיות השם מדבר עמו ולא היה צריך לאות ולמופת על זה. ושיהיו האותות היה כדי שיאמין העם שלא ראו את מעשה ה' כי נורא הוא אשר ראה משה עה' בסנה ולכן היה ראוי שיצוהו לעשות הנסים האלה כלם במצרים לעיני העם כמו שכתוב ויעש האותות לעיני העם. ויהי לרש כיבשת אבל למשה עה' בהר הסנה לא היה צריך לעשות המופתים האלה והנה כן העיר הספק הזה ומסתפק בתשובתו. עם מה שדרשו ז"ל שהיה זה רמז אליו שספר לשון הרע על ישראל באמרו והן לא יאמינו לי ושהצטרעו עליו בצרעת היד. אבל זה דרך דרש הוא וצריכין אנו עכ"פ לתת טעם בו על דרך הפשט:

השאלה הכ' מה היה שכנס הכתוב אחר יתברך למען יאמינו כי נראה אליך ה' אלהי אבותם אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב. ולא תמצא שיאמר כן בשאר האותות שזכר והיה די כשיאמר למען יאמינו כי נראה אליך ה'. ומה לנו לזכור בזה שהיה אלהי האבות אברהם יצחק ויעקב:

השאלה הכ"א באמרו והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האות הראשון והאמינו לקול האות האחרון והיה כי מה החוזק והאמות שהיה בנס היד שבעבורו יאמינו בו בהיותם מסופקים בנס המטה. ומה ענין אומרו לקול האות כי הנה האות לא ידבר קול. והיה ראוי שיאמר והיה אם לא יאמינו לך באות הראשון והאמינו באות האחרון. לא שיתלה האמונה בקול: ויותר קשה מזה אמרו והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות האלה ולא ישמעו לקולך ולקחת ממימי היאור ונומר. ואם הם היו מפקפקים ובלתי מאמינים בב' האותות הראשונים לחולשתם איך יאמינו באות השלישי שלא היה חזק כמותם. ומה שכתב הרלב"ג שהשנות האותות יורה יותר על אמתתם ועל הנביא שיעיד עליהם אינו מספיק כי זה יהיה כאשר כלם יקיימו הדבר ובכלם תהיה האמונה. אבל אם הכתוב שלא יאמינו בב' האותות הראשונים ושנים כמוה ודבר כזב איך יאמינו באות השלישי ויותר זר מזה שלא ענה יתברך שיאמינו באות השלישי ההוא והיה ראוי שיאמר אחר ולקחת ממימי היאור והאמינו לקול האות הזה האחרון:

השאלה הכ"ב מה ראה ית' לתלות האות בהשבת היד הטהורה של משה עה' מצורעת כשלג והיה יותר ראוי לכבוד שליחותו שישימה ספירית וכדומה לו. ועוד למה הוצרך לשומה בחיקו להצטרע. וכן להשיבה שנית לבריאות כמ"ש ויוציאה מחיקו והנה שבה כבשרו מורה שבהיותה בחיקו נתרפאת. וזה שלא היה כן כשנצטרעה דכתיב ויבא ידו בחיקו ויוציאה והנה ידו מצורעת כשלג מורה שאחר ההוצאה נצטרעה כדברי המתרגם. ולמה בזה א"כ להביאה בחיקו כראשונה קודם שנצטרעה כיון שכל עוד שהיתה בחיקו לא נצטרעה. והספק הזה כלו כבר העיר עליו הרב המדקדק באמרו אור ה' אשר לו:

השאלה הכ"ג אם היה שצוה ית' למשה עה' בכאן על שלשה נסים והזהירו בלכתך לשוב מצרימה ראה כל המופתים אשר שמתי בידך ועשיתם לפני פרעה. מה היה שעשה לפני הא' מהם שהוא נס המטה. והאחרון מהם שהוא נס הדם. ולא עשה האמצעי שהוא נס היד גם היה לו פרשה פ' ושלש אותות כנגד אמרו ראה כל המופתים אשר שמתי בידך. באמר על כלם. אבל רבים מהם כתובים כו כגמטריקון דצ"ך עד"ש באח"ב. אבל זה דרך דרש הוא. והרמ"בם כתב שהנסים האלו לא נכתבו משה לעשותן כ"א לעיני העם ומה שנעשה לעיני פרעה היו נסים אחרים שעשה כגוון פרטי מהם שבאו עליהם. כמו שאמר כי ידבר אליכם פרעה תנו לכם מופת. ואם היה כבר מסוה לעשותם לא היה צריך לצוותו על זה. והשתדל הרב לתת חלוף בין גם המים הנזכר בכאן. לנס התנין אשר עשה לפני פרעה. ואם יאמר זה גם מה יאמר בנס הדם שהיה גם אשר כמו שאמרת בתנין. ונסרנך דברי אלה שה"ג הנסים האלה. שנים מהם בלבד נעשו לפני פרעה כמו שבאו עליהם בכאן. ומה שנמשך יתברך לצוותו על עשייתם בשנת החיים הוא להודיע למשה מעלת הנסים אשר זכר כאן. לא זה יקדם על חברו. ולא זה יהיה לפנות בגבולתו ועוד זה יהיה מכלל האותות. ולכן אמר לו כי ידבר אליכם פרעה תנו לכם מופת. והתשובה ע"ז כבר תתבאר בפרשת הבאה. ולאמתם גם היות זכרו מכלל האותות:

השאלה הכ"ד באמרו והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות והלכו הנה אם האמונה תמשך בהכרח מפעל הנסים מבלי בחירה ורצון. אם לא. ואם תאמר שהנסים יכריחו דעת האמונה בהכרח מבלי בחירה ורצון. יהיה א"כ המאמין מוכרח על האמונה ההיא ובלתי בחירי עליה. ולא ינחל ולא יענש אדם על האמונות אשר אין לרצון מבוא בהן. והגמול והעונש נמשך אחרי הבחירה והרצון. ועוד שבזה יחסר ענין לפי שהיה האמונה בלתי מקבלת התוספת והחסרון כי חוקה לפי זה איך יאמרו שאמרה התורה ויאמינו בה' ובמשה עבדו. ועוד שבמקום בכבודתו אנכי דן שאלוק לאמר מאמין באלהי ישראל כמו שמשה הגדול מכני עיון וגם כן יאמינו לעולם וגם גדולי שאין משער. ואם אחר כן צדקו ויאמרו כבר תגענה אז שכל מבוא וגם קודם ונשתנו כמקומו:

על כנותו של משה עה'. ועוד שאלה שית שבמה כתוב בפרשת ראה אנכי כי יקום בקרבך נביא וגו' ונתן אליך אות או מופת ובא האות והמופת וגו' לא תשמע אל דברי הנביא ההוא כי מנסה ה' אלהיכם אתכם. וזה מורה שהנסים אינו מקנה אמונה בהכרח ולכן תפול הכוונה שלא לשמוע אל דברי הנביא ולא להאמין באותותיו. ועוד ד' כי איך תוסף האמונה מהנסים בהכרח בהיות הנס דבר מסופק בענינו. אם הוא נס אם לא. לפי שהפועלי הטבעיים יש מהם פועלים באיכיותיהם ויש מהם פועלים בכל עצמותה ר"ל בדבר שימשך לצורתם. והם הנקראים סגולות וטבעיותיהם נעלמות. ולכן אפשר שיסופק בפעולה הנסיית אם היא מזה המין אם לא. והוא דעת הרב בפ"א מהלכות יסודי התורה כמו שאמרנו שבת שהמאמין על פי האותות יש בו דופי שאפשר שנעשה הנס הוא בלהט ובכשוף וכולי. ואם ביאור הרב שאין הנס מקנה אמונה בהכרח. לפי שאם הנס הוא מסופק בענינו איך יהיה מקנה אמונה בהכרח. ועוד ה' שהתורה אמרה ראה נתתי לפניך היום את החיים דברים ל' ט"ו ואת הטוב ואת המות ואת הרע. ובחרת בחיים. והחיים והמות הם באמרים על הדעות. והטוב והרע על המדות. ואם היה אדם בלתי בחירי על האמונה איך יצוה ובחרת בחיים. ועוד ו' שהנה הקב"ה אמר כאן למשה עה' והיה אם לא ישמעו גם לב' האותות האלה. שיורה מהדברים האלה שהיה בידם בבחירתם האמונה מפאת הנסים ושאינה מחוייבת מהם בהכרח. והנה הצירותי בזה על ו' טענות. יורו בטול דעת האומר שהאמונה תהיה נקנית מפאת הנסים מבלי בחירה ורצון. ואם נאמר הפך היוצא לזה ר"ל שיש לרצון ולבחירה מבוא באמונות. לא תהיה א"כ מדרגת האמונה בשאר הדעות. וזה שהרצון לא שירצה. ולא שלא ירצה. והיה א"כ יכול האדם להאמין שני סותרים כרצונו זה אחר זה. וכן תמיד כשירצה. ואם היה שגדר האמונה לדעת הרב המורה הוא האמנת הדבר שהוא חוץ לנפש כמו שיצוייר בנפש. אין לה התלות ברצון. ולכן היה שבעת התורה יסוד האמונה האותות והמופתים. עד שבעבור הראשון שהוא העיקרי הוכיח הא' יתברך אמונתו מכח האותות. כמ"ש אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים ואליהו נ"כ כשהתוכחו עם עובדי הבעל אמר והיה האלהים אשר יענה באש מלכים ב' י"ח ל"ו הוא האלהים. וכתפלתו אשר היום יודע כי אתה אלהים תדעו כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה. כי לא מלבי. ועל זה הוא שיורה שהנס הוא באמת מקנה האמונה הכרחית. כלי בחירה ורצון: ולכן יקשה מאד מאמרו ית' והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האות הראשון ונומר' והיה אם לא יאמינו גם לב' האותות האלה. כי היתה האמונה הכרחית מכח האותות כמו שהוכחתי. והחקירה הזאת כבר התחיל בה הכונה וגם חקרה הר' חסדאי בספרו מאמר אור ה' שכתב. והוסיף עליו דברים החכם אברהם במאמר פרטי שעשה. אם האות יקנה אמונה. אם לא. ולפי כפי הפסוקים לא סבבו דעותיהם מירחת הארוכות. וכי לא יקרו כבורי. אבל תשוף מלבי כאמתת הדרוש והיתרה בספקותיו:

השאלה הכ"ה במאמרו ית' מי שם פה לאדם אם היא עמה עיקר התלונה. שידוע שיש בידו לעשות כרצונו. ושינו עשה. כי אם הוא ית' שם פה לאדם. למה לא שיוהו למרע"ה ואם הוא ישום אלם. אם כן מאתו היתה מניעת הדבור במשה. וזה כלו מזה שיחזק טענתו. ואינו תשובה אליה. ויקשה נ"כ אם היתה שאלתו על לשונו ודברי פיו ושפתיו. ועל זה השיבו השם מי שם פה לאדם או מי ישום אלם. למה הוסיף לאמר עוד או חרש או פקח או עור. כי לא היה במשה דבר מזה: גם כי סוף הדברים אמר ועתה לך ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר. ולא כי אם ישבה שאלתו ונקשתו אם לא. ואם היתה התשובה לתלות שאלתו היה ראוי שישיבהו הדבר אשר דברת אעשה. כי מצאת חן בעיני. ואם לא היה רצונו יתברך לתת את שאלתו. היה לו להשיבו אל תוסף דבר אלי עוד בדבר הזה. גם כי אמרו והוריתיך אשר תדבר. לא היה מענין הדרוש. כי משה עה' לא נקש על האמנה בבחור הדברים והתורות השכליות אשר ימצאו באלה. כי אם על פתיחת שפתיו. במה שאין הפה יכולה לדבר:

השאלה הכ"ו מה ענין תשובת מרע"ה כי ה' שלח נא ביד תשלח. ואם אמרו על עצמו שהיה רוצה לילך בשליחות. לא היה נשמע ממנו שהלכו תרגם ביד מאן דכשר. ותשלח רז"ל הרמז לשליחות ואפי' על אהרן שהיה רגיל בשליחו. כמבין למה שאמרו במדרש שהי' אהרן מתנבא במצרים. ולדבריהם יקשה אחרת ביד תשלח. כי שלח יד לא תאות טוב היה לו. והיה ראוי שיאמר שלח נא את שתשלח:

השאלה הכ"ז אם חרה אף ה' במשה על אשר היה מגדר בשליחותו. ומפני שאמר לו שלח נא ביד תשלח. איך אמר לו הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא. כי בזה היה מקים התלונה. כי אם אהרן דבר ידבר. הוא היה ראוי לשליחות. ומ"ש על שלח נא ביד תשלח לדעת רש"י. ואיך יתפייס מרע"ה עם מה שידבר אהרן:

השאלה הכ"ח באמרו ודבר הוא לך אל העם והיה הוא יהיה לך לפה ואתה תהיה לו לאלהים. כי אם היה אהרן משיג למרע"ה. תדול ממנו הנה עם היות שלוחותו עם הדבור. ויהיה למרע"ה לפה ולמתורגמן. איך יפול בזה שיהיה מרע"ה לו לאלהים. ואם יהיה זה לעבדו. או איך יפול במשה עם אהרן שם האלהות ועל...:

והנני מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות האלה כלן:

ומשה היה רועה עד וירא מלאך יי' אליו בלבת אש וגו'. למדתנו התורה האלהית בפסוק הראשון הזה ד' למודי' ישרים למוצאי דעת / הא' מהם הוא שמרע"ה לא באתהו הנבואה / ולא חל עליו השפע האלהי בהיותו בחצר בית המלכות / אצל בת פרעה / ולא בהיותו עם אחיו במצרים והתעסקו בעניניהם / וגם לא בכל הימים שהלך בארץ טוב בדברי הימים אשר לו / יען וביען היו הטרדות וההתגדלות ההנה / מונעות בלי ספק הדבוק האלהי / וכבר כתב הרב המורה בפרק ל"ו ח"ב והספרו שההכנה לנבואה / תשלם בג' ענינים / והם שלמות הכח הדברי בלמוד • ושלימות הכח המדמה בצירה • ושלימות המדו' בביטול המחשבה מהתענוגי' הגופיים / והכרעת התשוקה למיני ההגדלות הסכליות / שהן מונעות השלימות בלי ספק / ולכן כל זמן שמרע"ה נתעסק בעניני הכבוד והגדרו' / לא חלה עליו הנבואה האלהית / אמנם בהיותו רועה בצאן ובהן מורדים במדבר יחידי מתבודד / אז נגלה אליו האלהים • וכלה אמות רבה * או"ל יי' צדיק יבחן / ובמה בחנו / במרעה צאן / כדק לדוד בצאן / ומצאו רועה יפה / שנאמר ויקחהו ממכלאות צאן ובדק למר עה בצאן / ומצאו רועה • א"ל חייך שאתה תרעה את עמי / הרי ואתה היה רועה • כוונו בזה / שהיו האבות הקדושים רועי צאן לפי שהאלמים באותה מלאכה / הם הראויים והמוכנים להנהיג העם בשלם שבעניניהם / והיה זה / לפי שצדת יי' בצאן / והרועה אשר עדרו יפה במרעו יקנן סלאים / תסיקו יש צלות / יעבל לסבלתו על כתפו / ותדד שנתו מעיניו לשמור עדרו / הוא המוכן לרעות ביעקב / לנהוג כצאן יוסף / והוכיחו זה בב' עדים נאמנים • הא' אדון הנביאים ורצנם • והב' ראשון המלכים והמולכם / וכבר באמת זה בנביאי'

שמות רבה אחרים * וכמ"ש עמוס ויקחני יי' מאחרי הצאן / עד שזהו הנגד והכתובה / עמוס ג' ימושל הזה יתכרך ברועה / שנאמר רועה ישראל האזינה / נוהג כצאן יוסף / הנה הלמוד הזה בא באמרו ומשה היה רועה / וכבר כתבו האחרונים שענין הנהגת הצאן אחר המדבר / הוא תלונה שלימה להנהגת הבאות הפבעיות החיוניות / אחר הכח הדברים / אשר כל זה היה הדרכה ישרה לעלות אל הר האלהים / ולזכות ברוח הנבואה / כמו שנכתוב וירא מלאך יי'

שבת נ"ב אליו וגו' • והלמוד הב' הוא * מה שא"ר יוחנן שאין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר / אין רצוי שיובן שלא יחול השפע האלהי על אדם / אם לא יהיה עשיר רב הממונות / כי הרבה מאלו מהנביאים שלא היו עשירים / ואין רצוי שכתוב ברוח כעושר / שההסתפקות / והגבורה / כביאת היצר / וכבהיל דלבות אי זהו עשיר השמח בחלקו • אי זהו גבור הכובש את יצרו /

אבות כי הנה * בגמרא הכיחו הצובר / שמבול לך הסגולת יהא שלך • והגבורה / הוכיחו באמרו ומשה יקח את האהל / והיה אם כן העושר לפיפת הממונות כפשוטו • והגבור חוזק האברי' / ואמץ הגוף כמשמעו / אבל מאמר שהזכם הזה כיון למה שכתב הרב המורה בפרק ל"ו חלק ב' שאי אפשר מבלתי היות בנביאים ב' כחות חוקיות מאד / והן כח הגבורה וכח ההשגה / והשפיע השכל עליהם / יתחזקו בהכחות האלה מאד / עד שהגיע זה למה שידעת / והוא התגבר איש אחד בקנלו על מלך גדול / להציל אומה מתחת עבודתו / ולא יפחד ולא יירא כמ"ש לו כי אהיה עמך • ואומ' אני שלפנין זאת הגבורה / כתו * כי יהונתן באמרו גבור / ולבת היעצר / כמו באמת הכם / והם ב'

שמות ג' י"ב תנאים הכרחיים בחיל' הנבואה לדעת הרב • אבל אמרו עשיר / באמת אין ענין לו / ר"ל שיהיה תנאי הכרחי העושר לביאת רוח הנבואה על הנביא / ולא תהיה כוונת רבי יוחנן שלא תחול השפע מבלתי התנאים אשר יזכר כי אין מצטור ליי' מלתת רוחו עליהם / אבל רבה כמאמרו זה / שעם העושר והגבורה והחכמה / תהיה הנבואה יותר נראית במעלה וכבוד / יען וביען כבוד חכמים ינחלו / וכבל אין דלים נבר / וחכמת המסכן בזויה / ודבריו אינם נשמעים / ובאשר תמצא הנבואה עם התנאים האלה / יהיה הנביא מכובד ויתקבלו דבריו אצל העם / ולזה היה שהוכיחו מאנשי הגמרא ממר"עה / לא מאשר היה בתחלת נבואתו / כי אם מזה שהיה אחר כן בעת שהקים את המשכן / והבי' את הלוחות • ולפי שהיו התנאים האלה צריכים לנביא אצל העם / לא בתכליות הנבואה בעצמה / לכן הוכיחו חז"ל ממקום אחר / שיהיה הנביא גם כן בעל קומה / כי אלה ואלה / תנאים צריכים להגדת הנבואה בעיני האנשים / לא לתכליתה בנביא • והנה הורה הכתוב הזה במר"עה / שלא הגיע למעלת הנבואה מפני עשרו / כי הוא היה עני ורש / והראיה על זה שהיה רועה את צאן יתרו / כי מפני שלא היו לו צאן משלו / היה רועה צאן של אחרים / וכן נשכר עם יתרו / כשכיר יום לעובדו / והיותו באותה מדרגה בדלות / ורוח השם נוססה בו / והוא הלמוד הב' • והלמוד הג' הוא / שבהיות האדם יורד מנכסיו ומשתדל באופן שיצטרך לבריות / יותר טוב הוא שישתעבד לקרוביו / ויקבל מהם מתנה / ממה שישתעבד לנכרים ויקבלה מהם / ויותר קשה הוא שישתעבד לאדם גדול / ויהנה ממתנותיו / ממה שישתעבד לאדם פחות ובזוי ממנו שיצטרך לקבל ממנו מתנה • והנה התבאר ענין הקרובים מיעקב אבינו והשקה לשתו שכאשר אלתו ליעקב מפני שבו אחיו / לא שאלתו אותו כי אם לבית לבן אחי אמו / לפי שהשתעבד לקרובים / טובו מהכנה / ולכן אמר לבן ליעקב הכי אחי אתה וגו' / ואמנם שהשתעבד לאדם הגדול למדנו אותו מדוד המלך ע"ה / שבהיותו נרדף משאול / לא הלך כי אם אל אכיש מלך גת / לפי שלא רצה להשתעבד כי אם למלך גדול • וכמ"ש על עצמו / בכיצא נוה יהפת

תהלים נ"ט כבל אל תשיבני / והנה למדנו זה ממר"עה / שאמר הכתוב שהיה רועה את

צאן יתרו חותנו כהן מדין / כי בהיותו שהשתעבד לרעות צאן של אחרים לא עשאו כי אם לחותנו הקרוב אליו / שהיה במקום אביו / ובהיותו שר ונדול אדוני הארץ שזה פי' כהן מדין • והלמוד הד' הוא / שעם היות משה רועה צאן של אחרים / היה שם עיניו ותכוונו מרעה טוב לרעותו / כמו שיעשה אדם לעצמו / וזה ביאן באמרו וינהג את הצאן אחר המדבר / ר"ל כי להיות המדבר ארץ ערבה ושוחה / לא יעלה בה כל עשב / היה משה משתדל ומכוון להנהיג את הצאן אחר המדבר / כדי שבבואם דשא יאכלום על ידי מכורו יבהלם • ויז"ל אמרו / שבדי להרחיק עצמו מהגזל / היה מוליך את הצאן במדבר / שהיא ארץ הפקר • והמפרשים כתבו שזהו לירא מפרעה / הסכים להיות רועה צאן / כדי שלא יראוהו העוברים והשבים / והיה הולך במדבר להסתתר מפני אדם שלא יראוהו / ויגיע הדבר לאזני פרעה • ולדבריהם כלם היה ראוי שיאמר הכתוב וינהג את הצאן במדבר / ומאשר אמר אחר המדבר / מורה שהיה עוזב המדבר להיותו ארץ שממה / והיה נוהג את הצאן אחר המדבר באופן טובה ורעננה / לבקש מכוון אשר ייטיב לו / ולזה בא אל הר האלהים / כי עלה שהר לרעות שם ימצא שם מרעה טוב • והר האלהים נקרא כן בדברי משה / אם מפני שנדבק בו השפע לישנו' כמ"ש אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים / או שנקרא כן לגדלו / כטעם הדרי אל כהררי אל / ובהוא כמו ארזי אל / שמ' שם קראו כן / לפי שנגלה עליו האלהים / ובינו ובכתובים הר אלהים / והר יי' / וכפי אמתת הענין / הר אלהים הוא הר סיני / אשר ניתנה בו התורה בשם אלהים / כמ"ש וידבר אלהים את הדברים האלה לאמר • וכן שאמרה הסנה / נגלה הש"י עליו בשם אלהים / כמ"ש שם פעמים רבות אני אלהי אביך / אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב / ומסבות האלה נקרא ההר ההוא הר האלהים • ונקרא גם כן הר חורב / גם המדבר נקרא מדבר חורב / מפני היותו קרוב למצרים / ולא ימטר שמה / גם היאור לא יגיע שם להשקות את הארץ / ולזה היה המקום יבש / ובעבור שלא היה באותו מקום הר / כי אם זה נקרא הר חורב • ואין ספק שהיה ההר ההוא מקום רעבן לא ושין / ולכן עלה שם משה עם הצאן • ומשכים לוה הוא מה שאמר גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא • ואמנם הר יי' / הוא הר המוריה אשר נעקד שם יצחק / וכמ"ש בהר יי' יראה / ושם נבנה בית המקדש / ועליו אמר דע"ה * מי יעלה בהר יי' ומי יקום במקום קדשו • הנה אלה הד' למודים למדנו מהפסוק הראשון הזה:

תהלים כ"ד

וירא מלאך יי' אליו בלבת אש ונו' עד וירא יי' כי סר לראות / הנה התורה בפרק מ"ה ח"ב כתב / שמדרגות הנבואות כלן מיוחדות על ב' שרשים / האחד הוא שהפועל והמשפיע בהן תמיד הוא השכל הפועל / ולכן אין הפלא מאמרי הנבואות כלן על ידי מלאך • והשרש הב' הוא / בנוכחת הנבואה / שתהיה תמיד אם במראה ואם בחלום • ועל השרשים האלה כתב הרב שיספר הכתוב בנבואות / אחד מד' צורות / הצורה האחת / שיגלה הכתוב בה שני השרשים / ר"ל היות הנבואה מהמלאך ושתהיה במראה / או בחלום / כמו ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום וגו' / והצורה הב' היא בהפך זה / רוצה לומר / שלא יגלה הכתוב דבר מהשרשים ההם / לא היות הנבואה היא מהמלאך / ולא שהיתה במראה או חלום / כמו ויאמר יי' אל אברם / ויאמר יי' אל יעקב / והצורה הג' שיגלה הכתוב א' מאלה השרשים באותה הנבואה / והוא היות מהמלאך / אבל לא יפרש השרש הב' שהוא היתה בחלום או במראה / כמו ויקרא מלאך יי' אל אברהם שנית מן השמים • והצורה הד' היא שיגלה הכתוב היות הנבואה ההיא בחלום או במראה / ולא יגלה היותה ע"י מלאך / כמו היה דבר יי' אל אברם במחזה / וזהו דעת הרב ושרשו בנבוא' • ואני שכבר עשתה מאמר את הנזכר שבלה אתה מהסכמה / ואף זו מורה פיה / מאותן הצורות שזכר הרב • וכבר ישבו שהוא מהבור הראשונה / אחרי שנזכר בה המלאך והיתה במראה / כמ"ש וירא מלאך יי' אליו / כי אמרת וירא / מורה היות הנבואה היא מראה / וכן קראה מרע"ה בעצמו אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה • אבל עם כהתבלות הגזה בדברי הרב / והבנת פרקיו באמת / יראה שזאת לא כן ידמה / ולבבו לא כן יחשוב / ר"ל שאין המלאך הנזכר בפסוק הזה / הוא השכל הנבדל / משפיע הנבואה / כי הנה לפי דעת הרב ושרשיו / מרע"ה לא ראה מלאך במראה הזאת / ולא ד"א / בלתי היא השתנך בסנה / ואותו הלא בנה הכתוב בשם מלאך מתנה זה שיכונה ב"מ צ' בכיופת ואלו דבריו שזה ולשונו • אמר תחלה נביאים ירמו המלאכים כאלו הוא איש מן האנשים / והנה ג' אנשים וגו' • והם שיראוהו כאלו הוא איש נורא מפחיד / אמר ומראהו כמראה איש האלהים נורא מאד • והם שיראוהו אש / וירא מלאך יי' אליו בלבת אש עכ"ל • הנה גלה הרב בזה שהמלאך שזכר הכתוב כבאן / אינו רמוז לשכל הפועל המשפיע / כי הוא כאשר על הנש • והוא לדעתו ע"ד עוצה מלאכיו רוחות משרתיו אש לוהט • וכמ"ש שאותו פ' עצמו / שהיסודות יתוארו בשם מלאכים בדברי הנביאי' לפי שמם מלאך / כאמר על הגלים / עד שהכן המדמה / יתואר ג"כ בשם מלאך / כמו שהובא בראשית שזה / וירא מזה / שאמרו וירא מלאך יי' אליו בלבת אש / אין הכוונה שראה מזה רבינו ע"ה שהם צורת מלאך / כי אם לבר שראה הלהב דולקת בתוך הסנה / ובבר יורה עליו אומרו וירא מלאך יי' אליו בלבת אש מתוך הסנה • ואחר כמבאר מהו אשר ראה / וירא והנה הסנה בוער באש והסנה איננו אוכל / כי זהו מה שראה משה / וזהו המלאך שזכר הכתוב לא דבר אחר • ועם זה התורה לדעת הרב האלה הם' שהערותי

מפרעה לפי שעדיין לא ראה שאר צורת מלאך כלל · ולכן לא תמה משנו ולא
התחיל לראות ולדעת ענינה ׳ כמו שבר לראות ענין הסנה · ואין להקשו׳
על זה ממה שכתב הרב במקומו׳ רבים׳ שנבואת מרע״ה לא היתה ע״י מלאך
ולא היה לכחו המדמה מבוא בה ׳ ולכן לא היה מבהל כמשל וחידה ׳ לפי
שמראת הסנה היתה בתחלת נבואתו קודם השתלמו בנבואתו ׃ ואמנם מה
שכתב בשאר המקומות שמה. היה מבהל ע״י הכח המדמה ׳ היה אחרי
השתלמו בנבואתו ׳ ושבתו בהר מ׳ יום ומ׳ לילה ׳ שאז עלה בסוף קנה מעלה
נפלאה במדרגת הנבואה ׳ למעלה מהענין הטבעי · וזה מה שראוי שיאמר
בדבר הזה על דעת הרב המורה ׳ והוא בעצם הכתוב בלתי מתישב אצלי
מטענות · א׳ ׳ לפי שהכתוב אומר וירא מלאך ה׳ אליו בלבת אש ׳ ויורה
שהמלאך הוא בלתי האש ׳ כי אחרי שאמר הכתוב שנגלה בו ׳ מבואר הוא
שהוא זולתו ׃ וב׳ שלא היה נכון שכתוב שיאמר וירא אליו כ״א על הנבדל ׳ כמו
וירא אליו ה׳ באלוני ממרא ׳ אבל האש ׳ או צורה אחרת דמיונית לא נאמר
עליה וירא אליו ׳ כי אם וירא ׳ והנה כך ׳ וכן וירא ׳ והנה באר בשדה
וכאומרו בכאן וירא והנה הסנה בוער באש · וג׳ שהנה הכתוב אומר ויקרא
אליו אלהים מתוך הסנה ׳ ואלהים בכאן הוא המלאך שזכר למעלה ׳ ולכן
אמר בו מתוך הסנה ׳ כמו שאמרו המלאך בא הלשון עצמו · ואם נאמר
גם כן שאם אלהים נאמר על האש ׳ ושהאש קרא אותו ואמר לו אנכי אלהי אביך
זה נראה בלתי מקובל השכל הישר ׳ והוא המורה שהמלאך שזכר הכתוב שנרא׳
בראשונה בלבת אש בתוך הסנה ׳ הוא אשר דבר עמו · וד׳ שאם מרע״ה לא
ראה ׳ כי אם אש ׳ איך נאמר עליו ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים
והוא לא ראה אלהים ולא מלאך ׳ שיצטרך להסתיר פנים ממנו ׳ וכל זה
ממה שיורה שהמלאך שזכר הכתוב כאן היה שכל נבדל לא אש ׳ ולכן אמ״ל שמות רבה
שהיה זה מיכאל ׳ וענין הפסוק הזה ׳ הוא כמו מה שכ׳ במנוח ויעל מלאך ה׳ ב׳
בלהב המזבח · ואמנם מ״ש עוד וירא והנה הסנה בוער באש ׳ והסנה איננו
אוכל ׳ הוא ענין אחר ׳ כי ראשונה זכר שראה המלאך הנורא ׳ ועוד זכר שרא׳
עם זה ׳ כי הסנה שהיה בלתי נאכל ׳ וחשב שהמלאך היה בעת זה ׳ ולכן אמ׳
אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה ׳ ולא אמ׳ זה על האש הנראה אין כ״א
על המלאך אשר ראה ... אשר קרא המראה הגדול הזה · ואמנ׳ אמרו מדוע
לא יבער הסנה אינו פי׳ המראה הגדול שזכר ׳ אבל הוא ד״א נמשך ממנו ·
וכאלו אמר ומדוע לא יבער הסנה ׳ כי היה מר״עה חושב שאותה הצורה
הנוראה אשר ראה מהמלאך ׳ היתה מסבב׳ שלא יבער הסנה ׳ ולכן על צורת
המלאך ההוא שראה ׳ אמר אסורה נא ואראה את המראה הגדול הזה ועל
[illegible] הסנה שהי׳ בלתי נאכל ׳ אמ׳ מדוע לא יבער הסנה ׳ והיה [illegible]
[illegible] עמו ׳ ר״ל אסור׳ נא ואראה את המראה הגדול הזה מהמלא׳
ואראה עם זה מדוע לא יבער הסנה · ועם מה שפירשתי באה התורה השאלה
הא׳ · ואמרו מדוע לא יבער הסנה ׳ אין ראוי שיפורש על שאלת בנה ׳ כי
שאלת מדוע ׳ אינו נמשך ודבק עם לא יבער הסנה ׳ והמורה עליו הוא
שבעל הטעמים ׳ שם בשאלת מדוע טרחא לבורות שאינו נמשך עם לא יבער
הסנה ׳ ויהיה א״כ ענין [illegible] שפעמים רבות יגזור [illegible] דבר א׳ ׳
[illegible] הסכל כי האדם ההולך באניה בים ׳ יראה נעיכיו · כאלו תתנועע
הארץ · [illegible] יתנועע מקומם [illegible] ׳ והסכל [illegible] ׳ ויאמר לו
שהארץ [illegible] עומדת [illegible] ׳ ולא אשר יראה האדם
הוא הזאת ׳ כי הסכל יגזור ׳ שאי אפשר שתתנועע הארץ · והנה [illegible]
[illegible] עם היות שלא יבוא במוחשים הראשונים ׳ הנה במוחשים
השניים [illegible] ׳ כי פעמים רבות יראה אדם דבר א׳ שאלו הם ב׳
דברים ׳ [illegible] ׳ ופעמים [illegible] הדבר הא׳ ׳ [illegible] הם ב׳
דברים מתחלפים ׳ [illegible] ועל זה ׳ [illegible] פעמים הרבה ׳
[illegible] ׳ [illegible] ׳ שהדברים האלה כלם הם
מוחשים שניים ׳ שיפול [illegible] והטעות בהם · ולכן מר״עה בראותו ענין
הסנה אמר מדוע ׳ ר״ל מדוע הדבר הזה אשר ראיתי ׳ ר״ל שלא אוכל הסנה
ונאמר שהיה [illegible] ׳ והוא אומרו לא יבער הסנה ׳ ר״ל בטעות ראוי
לבחון שלא יבער הסנה ׳ כמו שהיה נראה לעיני ׳ כי [illegible] הוא ׳ [illegible]
[illegible] לפרש הפסוק כאופן אחר ׳ והוא שמה שראה משה בראשונה ׳ שהיה
הסנה בוער באש [illegible] בו ׳ [illegible] ויתפשט האש [illegible] ׳ כי כאוכלו
את הסנה [illegible] האש בכל הארץ ׳ [illegible] ׳ ולזה היה התימה מדוע לא
יבער הסנה ׳ רוצה לומר עם היותו בוער באותו מקום [illegible] ׳ מדוע לא
יבער עוד [illegible] ׳ [illegible] תמיד הולך ובוער כל אשר ידבק בו [illegible]
זה [illegible] בראשונה בוער ׳ [illegible] ׳ והנה הסנה בוער באש ׳
ואם כן אמר יבער [illegible] עתיד ׳ מדוע לא יבער הסנה ׳ כאלו אמר מדוע
אינו נמשך האש [illegible] ׳ והוא עומד תמיד ׳ במקום מוגבל ׳ ולא יזוז משם ׳
וכבל א׳ [illegible] הדרכים האלה התירה השאלה השנית ׃

וירא ה׳ כי סר לראות ויאמר · עד ויאמר ה׳ ראה ראיתי וגומר

הנה כאן נכפל כאן ג׳ שמות ׳ מלאך ׳ ואלהים ׳ ושם בן
ד׳ אותיות ׳ [illegible] יאמרו כלם על [illegible]
הפועל ׳ ואין הדבר כן ׳ כי עם היות שם אלהים ׳ יאמר על המלאך בפעמים
רבות ׳ הנה שם בן ד׳ אותיות לא יאמר בשום נד ׳ כי אם על הסבה הראשונה
ית׳ ׳ ואם אמר פעמים בדבר המלאך ׳ הוא להיותו מדבר בשם שולחו ׳
אבל השם ההוא תמיד יורה עליו ית׳ ׳ ולא יתשתף בו אחר ׳ וכן הוא דעת
הרב המורה באומרו פס״א ח״א שזכרתי כי [illegible] יאמר על [illegible]

בנבואות ׳ שם אלהים נרדף למלאך ׳ ואמנם שם בן ד׳ אותיות ׳ לא נאמר
אלא על הסבה הראשונה ית׳ ולכן ראוי שנאמר בכאן שאלהים ׳ הוא שם
המלאך שזכר ׳ ואומרו וירא ה׳ ׳ ענינו שראתה הסבה הראשונה ית׳ ׳ שמשה
סר לראות הדבר הנפלא ההוא ׳ וצוה למלאך שיקראהו ׳ ויאמר לו אל
שיזכור ׳ והוא אומרו אל תקרב הלום ׳ כי לפי שמר״עה היה סר לראות שני
הדברים הנוראים ההם ׳ שהם המלאך ׳ ואש הסנה הבלתי אוכל ׳ כמו
שפירשתי הוזהר על שניהם ׳ אם על ראיית המלאך ׳ אמר אל תקרב הלום
כי השגת הנבדל ׳ קשה על הבעל חומר ולענין אש הסנה ׳ אשר אתה משתדל
לדעת סבתו ׳ של נעליך ׳ כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא
הנה א״כ באה האזהרה על ב׳ הענינים ׳ שהיה משה סר לראות · ואין להאמין
מאמר יוספו חיים במקו׳ האחר ׳ שהיה ראוי לומר של נעליך כי דרך הלאת
לומר כן ׳ כמו ראובן שמעון לוי ויהודה ׳ שאם ירד עמד ונפלה ׳ וכמו שכתב
הרא״בע ׳ ואמנם בענין של נעליך ׳ פי׳ הרלב״ג ׳ של נעליך ׳ כדי שתרגיש
במה שתדריך בו והענין שיתבונן במראה הזאת היטב ׳ ולפי דעתי אין ראוי
שיפורש המאמר הזה ׳ כי אם כפי המשל בו ׳ כי הנה כבר כתבו החכמים
במדרשיהם רמזים רבים במראה הזאת מהם אמרו שראה השכינה בלבת
אש מתוך הסנה ׳ מאי שנא אנכי בצרה ׳ ומה שאמרו שלא להבטיח לגר עם
שלא ינוק בשליחות ההוא כמו שהסנה איננו אוכל בלבת אש המלאך כו׳ · ומהם תהלים נ״א
אמרו והוא היותר נכון שהראה הק״בה למר״עה ענין הסנה ׳ כמו משל על ט״ו
שפלות ישראל במצרים ׳ שהיה כסנה ׳ שהוא מין קוץ כי לשפלותו והיותו מן
[illegible] בעצי היער ׳ לא [illegible] לו ולא הדר יהיה דומה לענין ישראל במצרי׳ ושהיה
בוער באש ׳ להעיר על הגלות והצרו׳ שהיה כיכל ׳ ושראה הסנה איננו אוכל
להודיעו שלא יהיה כלה בין האומות עם כל תוקף צרותיהם ׳ והנה מרע״ה
בראותו זה ׳ היה סר לראות סבתו והיה מבקש בדבר סבות טבעיות [illegible]
ועל זה א״ל ית׳ ׳ של נעליך מעל רגליך ׳ כי הנעלים הם רמז למחשבות
והענינים הגשמיים ׳ שהיה משה חושב ודורש לדע׳ סבות הגלות וסבות הגאולה
כפי הסברה השכלית · והודיעו ית׳ כי אותן המחשבות היו בלתי מועילות ׳
בלתי נאותו כפי [illegible] כי היה הדבר ההוא השגחיי אלהי ׳ והם היו
[illegible] אבותיהם ע״ד פלא · ולא בסבה טבעית ׳ וגם גלותם היה מאת
ההשגחה ׳ ולא במקרה ׳ ועל זה א״ל כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת
קדש הוא ר״ל שהדבר ההוא בכללו ׳ לא היה טבעי כי אם אלהי השגחיי ׳
ולכן הוא תמצא שאמר המלאך ליהושע ׳ של נעליך לפי שיהושע כשנתנו עם
[illegible] עיניו והיה חושב מחשבות לכבוש את העיר וללוכדה ׳ והיה מבקש כל
תחבולות המלחמה על זה ׳ [illegible] כמחשבת ידיו ׳ כראה שיו המלאך
כאלו היה איש עומד לנגדו ׳ וחרבו שלופה בידו ׳ וכאשר יהושע שאלו הלנו
אתה אם לצרינו ׳ השיבו לא כי אני שר צבא ה׳ עתה באתי ר״ל אין הדבר
כמו שחשבת שאתה שר צבא [illegible] ׳ ובמלחמת העיר [illegible] ׳ עד שתשאלני
הלנו אתה אם לצרינו ׳ אינו כן ׳ כי אני שר צבא ה׳ ולא אתה ׳ ונטה ידו לו
שהעיר תלכד בדרך נס ׳ ולא בכחו וכורעו ידו ויהושע נפל על פניו ארצה
והודה לו [illegible] ׳ והיותו [illegible] ׳ ולכן [illegible] מה אדוני
מדבר אל עבדו ׳ רוצה לומר אתה תהיה נגיד ומצוה ׳ ושר הצבא ׳ ואני אהיה
כאחד העבדים ׳ ולזה א״ל המלאך של נעליך מעל רגליך רוצה לומר שאותן
המחשבות שהיה חושב בלבו ׳ לכבוש יריחו בדרך מלחמה אנושית ׳ יסירם
מלבו ׳ וכתן הסבה באמרו ׳ כי המקום אשר אתה עומד עליו ׳ קדש הוא ׳
ר״ל שתהיה לכידתה דרך פלא ׳ ולא במלחמה אנושית [illegible] מחשבת
יהושע טבעית לענין יריחו ׳ אמר בו נעלך בלשון יחיד ׳ אבל משה שהיו
מחשבותיו רבות בסבות הגלות [illegible] ׳ [illegible] לומר לו
בלשון רבים של נעליך מעל רגליך ׳ [illegible] מחשבות מר״עה כאמר לו
כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא ׳ ואמנם ליהושע לא אמר כי
המקום אשר אתה עומד עליו קדש הוא ׳ [illegible] בפרט · [illegible]
[illegible] מקום ׳ ע״ד הנה מקום אתי ׳ שהוא מקום ציון [illegible]
[illegible] ׳ כמו שזכר הרב המורה ׳ [illegible] ׳ מקום [illegible]
[illegible] ׳ [illegible] כאמרו אדמת קדש הוא ׳ כאלו אמר [illegible] אלהי [illegible]
הוא ׳ ואמנם אמרו ויעש יהושע כן ׳ לא נאמר על [illegible] ׳ כי אם
שלא התחיל עוד בדבר המלחמה בכבישת העיר ׳ כמו שצוהו המלאך ׳ [illegible]
[illegible] ׳ ר״ל שלא היה הנס דרך [illegible]
[illegible] ׳ עד שבאהו הדבור האלהי ויאמר ה׳ אל יהושע וגומר · הנה
[illegible] של נעליך נאמר על [illegible] המחשבות הגשמיות ׳ ולזה מה שאמר
לו אחריו אנכי אלהי אביך אלהי אברהם וגומר · רוצה לומר אני בהשגחתי
[illegible] גלותם [illegible] קיומם וגאולתם ׳ [illegible] ׳ ולא
גם כן מסבה טבעית [illegible] ויאמר ה׳ כי סר לראות וגומר
אל תקרב הלום ׳ [illegible] עם [illegible] כפי [illegible] ׳ [illegible]
[illegible] ׳ והתירה [illegible] ה׳ ׳ [illegible] גם כן [illegible] לא
השתחוה למלאך ׳ לפי שאין ראוי להשתחוות לו כי אם [illegible] דברים
כמו שעשה יהושע · [illegible] המלאך דבר למשה בשם שולחו אנכי אלהי
אביך וגומר · [illegible] ויסתר משה פניו כי ירא מהביט אל האלהים ׳ והוא
ענין [illegible] ׳ ולא נאמר במר״עה ויעש כן על של נעליך כמו
שנאמר ביהושע ׳ לפי שיהושע היה משתדל להלחם ביריחו ׳ והזהירו
המלאך ממנו ׳ ולכן הוצרך לומר ויעש יהושע כן ׳ [illegible] משה [illegible]
[illegible] ׳ ולא [illegible] מעשות [illegible] ׳ כי לא כוה בדבר [illegible] ׳ לא [illegible]

עד ויצא משה בן ותהיה בהם הפלגות ד' וה' :

והנה אמר אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב אם אלוה בכל פ' התורות , לבאר על מנין כבר , והוא שגלות מצרים נתחברו אלה כמות מכירות בדבר , הא' הנבואה שנאמרה בנעמד בין הבתרים לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך וגו' , הב' לידת יצחק שהיות בשנה התחילו שנות הגלות , ובלו הוא התחיל בו . והג' ירידת יעקב למצרי' עם ביתו ובניו , וכל יוצאי ירכו , כי הוא אליכם שמה , והמגיעים ביד מצריים , והיה הוא אם כן , כנה תנועת תכליתית בגלות , והנה הודיע מן נה בג' הסבות האלה כלן שהיתו היו מסודרות , וכל אחת מה' מהן היתה אלהית ומחשבתית ולזה אמר אנכי אלהי אביך , ביחוד על כל אחד מהאבות ופי' מי הוא הזה אשר כיון בדבריו ואמר אלהי אברהם שנאמרה לו הגזירה , כי מאז יתבאר היתה שאלתו במה אדע כי אירשנה כדי שיש' ידוע תדע כי גר יהיה זרעך , ועל נכ רכה באמרו אלהי אביך על יצחק , שהתחיל בגלות מן השעה שנולד , כי גם זה מאתו ית' היה , ועל זה אמר ואלהי יצחק , וגם כן פירש מה שאמר אלהי אביך על יעקב שהוא אשר אתם יהגלים הגלות בירידתו למצרים , ועליו אמר ואלהי יעקב , ר"ל גם זה מאתי היה , הנה אם כן באמרו ואלהי אביך בלשון יחיד , כיון על כל אחד מהם , ולהיות כ"ח מהם התחלה לגלות הוא בלשון יתחלף מאמר , אמר בכל אחד מהם אלהי אברהם אלהי יצחק אלהי יעקב , והותרה בזה השאלה הא' :

פרשה י"ג **ובאלה** שמות רבה אמרו , אמר רבי יהושע הכהן ברבי נחמיה בשעה שנגלה הקדוש ברוך הוא למשה , טירון היה בנבואה אמר הקדוש ברוך הוא אם אני נגלה למשה בקול גדול , אני מבעיתו , בקול נמוך , בוסר בנבואה , מה עשה אני נגלה עליו בקולו של אביו , אמר משה הנני , מה אבא מבקש , אמר לו הקדוש ברוך הוא , איני אביך אלא אנכי אלהי אביך , בפתוי באתי אליך , שלא תתירא ע"כ . רצו בזה שמר שנה לא הגיע בתחלת נבואתו לשלמות האמתה ולמעלה העליונה , שהגיע אליה בנבואתו אחר כך , לפי שלא קנה עדין ההכנה הראויה אותו השלמות , ולזה אמר שהיה טירון בנבואה , ר"ל ילד קטן ומתחנך בה ומפני זה אמר הקדוש ברוך הוא אם אני נגלה עליו בקול גדול , אני מבעיתו , רוצה לומר שאם ישפע עליו השפע בשלמות גדול , ובמדרגה עליונה מתגלגל הגעתו והיה נבעת , ומפתכל אמרם אם אני נגלה למשה בקול גדול אני מבעיתו , ואמרו ב' פעמים אני , כי הנה כיונו בזה , שהיה בספק בואם מפאת המשפיע , ומפאת המשפע עצמו . אם מפאת המשפיע , לפי שעדין לא היה ראוי לבבא מפאתו יתברך בלי אמצעות מלאך , כמו שהכה עליו אחר כך , ולכן אמרו אם אני נגלה למשה , רוצה לומר אני הסבה הראשונה , בלי אמצעי , אני מבעיתו , כי להיות המשפע ממני , יהיה נבעת ולא יוכל לסבלו . וגם יהיה נבעת מפאת המשפע עצמו , שהיותו במדרגה עליונה מאד , וע"ז א' בקול גדול , אני מבעיתו , שהיא בחינה שנית , ואמרם אמרו בקול נמוך בוסר בנבואה , הכוונה בו שאם ישפיע עליו יותר ממדרגתו' שאלום הצדיק , יהיה זה בוסר בנבואה ואולת בוסר הוא הלבון ובות ואכלו בוסר ובלוו שיהיה המשפע ההוא בלתי נשלם , וכדאמרם בניקום אחר בוכלת בנבואה אלום , ובינקין ומה בגמע ההוא , ולא יערב לפיו , אבל יהיה כבוסר ובאיו תקיהה , ויבעם בו ולא ילך בשלימות , ומפני זה רצה ית' לתת לו הנבואה הראשונה היות במדרגה אמצעית , לא עליונה מאד , כמו שבא אליו אחר כך ולא שפלה ופחותה במדרגת החלום . אבל נגלה לו בנבואה במדרגת המראה והחזיון , על ידי מלאך ובמשלים וחידות במראה מגבילים שהיו לפניו , והוא אמרם שנגלה עליו בקולו של אביו , כלומר שהיה נבואתו במדרגה שהיה רגיל לשמוע בה אביו ואבותיו אברהם ויצחק ויעקב והיה תכלית המאמר בפתוי באתי אליך שלא תתירא , רוצה לומר שמיד ברשונה היה הרצון האלהי להשפיע על משה מבואה עליונה למעלה מהמשבע , ומאתו ית' בלי אמצעי , אלא שלא הספיקה הכנתו לכך , ולכן הוצרך לבא אליו במדרגה בנבואה שלמות אשר שלמות , וכבר נמצא כמתובע' כמו וגדות על זה , כי שתה תחלה , שבתחלה אמר הכתוב וירא מלאך י"י אליו בלבת אש . אחר כך אמר ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה , כי אם בות הסם האש וזה למלאך , הנה עלתה מדרגתו מעלות הסם , ואחר כך אמר ויאמר י"י ראה ראיתי , ולפי שבתחלה ראה המלאך , אמר כן עלתה מדרגתו ושמע קול האלהים , אח"כ בתחלה יותר ודבר עמו השם הנכבד . וזכר הכתוב שמשה במעתו דבר האלהים הסתיר פניו , כי ירא מהביט , ומה אמר הנה יוכיח שגם היות שראה שני הדברים בורת המלאך , והיה בבלתי אוכל , שנה לא פחד ויבנו הכן אשר ראה , כי אם מהמלאך , ולכן הסתיר פניו כי ירא מהביט אל האלהים אבל לא מהביט אל המלאך , וזה הודיענו הכתוב , שלא נקם משה עוד מעשה וסבה שלימה על גלות ישראל , וקיומם בין האומות , ונגר לומר כי השפעת לאלהים היא , ובהכל מראתו וביחד , וזה ענין הסתרת פנים שזכר כאן ° ובאלה שמות רבה אמרו ויסתר ס

משה פניו , אמר משה אלהי אני עומד בבלון , ורבי יסתיר פני , רבי יהושע בן קרחה ורבי אושעיא , חד אמר , לא יפה עשה משה כשהסתיר פניו , שאלו לא הסתיר פניו היה מגלה לו הקדוש ברוך הוא מה למעלה ומה למטה מה שהיה ומה שעתיד להיות , ובסוף בקש לראות שנאמר הראני נא את כבודך אמר לו הקדוש ברוך הוא כשרציתי , לא רצית עכשיו שאתה רוצה אני רוצה שנאמר כי לא יראני האדם וחי . ונבני קפופלו אמר יפה עשה משה

הסתיר פניו , אמר הקב"ה אני באתי להראות לך פנים ולהלקת לי כבוד התהלות פניך , חייך שסופות זה תשב בהר ארבעים יום וארבעים לילה , ותהנה מזיו השכינה שנאמר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו ע"כ . ולפי שנבין מאמר זה הוא חולקים החכמים האלה והם היתה סיבת כל א' מהם ולפי שאמר רבי יהושע לא יפה עשה משה שהסתיר פניו , בהיות שנה לו ית' על תקרב הלום . והגדלת בזה הוא , כי המחלוקת בין שני החכמים האלה היה אם תבוא לבנו א' הסבה קדומת טבעית ולמודית , או לא תבוא בה כי אם הרצון האלהי בלבד , כלומר הידעת שזכר הנה שמורה בפרק ל"ב מ"ב ופים דעת ר' יהושע בן קרחה , שאין ההכנה תנאי הכרחי בנבואה , כי ברשות י"י יבא הנבואה , אע"פ שלא יהיו לו תנאי ההכנה שזכרו החכמים . ודעת ר' יהושע עם זה , שלא נה הלא ית' למשה שיסתיר פניו כי אם שלא יקרב הלום והיתה כוונת השם יתברך , שהנה לא יקום כמות שלימות מסודרות טבעיות כדבר , כי היה תלוי הענין כלו ברצון האלהי , ונאמן ע"ד שלא ומשה יקבל ממנו יתברך מה שיגלה לו מהחכמה והידיעה האלהית , ומשה לא יפה עשה כשהסתיר פניו ונתפס עצמו מהידיעה האלהית , ולא הכין עצמו לקבל ממנו יתברך מה שיתן לו ויסים פניו , כי לולי לא היה מסתיר פניו , היה מגלה לו הקדוש ברוך הוא סודות כעלמות מהדברים מהמתוני' ומסבליוני' והוא אמרו מה למעלה ומה למטה , ומה שיתחדש בעולם העתידים לפי שהיה הכל תלוי ברצונו יתברך , ולהיות זה בכוונת הגאולה , היה השם ממן לנותן בדקו , לגלות למשה אותות הנפלאים כלם , לכבוד ישראל גם שלא היה מוכן אליו . ואמרם אחרי מצאה הענין לא רצה הקדוש ברוך הוא לגמות למשה היסוד האלהי ההוא רוצה לומר להשפיע עליו מעלי הכנה קדומות ולכן כשבקש הראני נא את כבודך , לא השפיע עליו כי אם מה שהספיקה אליו הכנתו הלמודית , ומזה שיבטל טבע האדם בגם הוא נבר , והוא אמרו עכשיו שאתה רוצה , איני רוצה שנאמר כי לא יראני האדם וחי כלומר שהיה הדבר ההוא שבקש עליו תלוי ברצון האלהי . ואמרם רבי הושעיא אמר זה שעשה משה , לפי שהיה דעתו שהנבואה תצטרך אל הכנה קדומת בהתנבאו , והיקרה בהבנות השכליות , ומפני היותן בגלות במאמר דבר יחוד למשה שיקדם בהבנות המושכלות , כי כמו שהדעת שבשר ומזון האדם באה אשר בלתי מתייחס אליו , לקבל יותר ממה שכחו יסבול ולא די שלא יזון מה שבקש אבל גם זה שהיה בכחו רשומה להבין , לא יוכל עוד להבינו , כמו שהשכל באדם זה שאין לו ההכנה והקדמות להבין תשתבש הבנתו או ישות , כמו שכתב הרב המורה . ולכן משה בהיותו מתחיל בנבואה הסתיר פניו , כי לא היה מוכן אז לשלמות הגדול שבא אליו אחרי כן ומשם אמרו אני באתי להראות לך פנים , ותלקת לי כבוד , כלומר שהיה הרצון האלהי להשלימו בכל מה שיאפשר , פי אין כלות בצונו יתברך והוא אלק לו כבוד , כי כשהסתיר פניו להיותו בלתי מוכן , השיג מצבה מה שהיה להשלים אחר כך בנעלה העליונה , כי ההכנה האלהית , בשקה ואחה האדם בהדרגה , יעלה מעלה מעלה בשלמות גדול , והוכיח זה מישיבתו בהר ארבעים יום וארבעים לילה , כי שם היה השלימות הגדול , אשר לא תשוער אותו , למה שקדמו ההכנות הראויות אל המשמד ההוא , השם קנה קרן פניו מנחים , והכבוד בשיעור גדול . והלא כן דעות שני הרבנים האלה :

ויאמר י"י ראה ראיתי וגו' עד ויאמר משה אל האלהים מי אנכי ידעתי בתחלה הראות הוא , שלא ראה משה הבנה ומלאך בורות הנבואה , אבל מבואר כמשל והמליצות , ראה הסבה בואר בלא , והמנה לבנו אוכל , ונבעו בתעופות ומאתו , אל לראות והגיע לשמוע קול האלהי משה ענה אל תקרב הלום , ולפי שראה משה שהיה זה דבר שלא היה כבוד בשמיעו , לדעת מה זה ועל מה זה , לו סלחתו הנבואה והודיעו ית' מה מתרן הענין אשר ראה , וזהו ויאמר י"י ראה ראיתי וגו' , שהודיעו מה שהסנה הבוער באש אשר ראה , היה משל על עוני עם בני ישראל אשר במצרים , כי הם בגלותם כמשלים לבנה , והאש אשר ראה , היה משל על שונאים ולוחצים ומעניקם אשר הם מעניקים ומנגשיהם , והמה ברלה שהסנה איננו אוכל , יורה משל לנחולה , שהוא ית' ירד להצילם ולהעלות מהגלו' . והנה כלל הנבואות חזות הכל לבו מה שאמר שנה לא בכח של ידי מלאך , ולא בכח מתגלי וחידות וכי המלאך וזה והסנה הכל היו דברי שהיות במשלים לא בורות דמיוניות והנה אמר ראה ראיתי וגו' , ואת בנקתם שמעתי לפני מפני נוגשיו , הנה ביותר דקים ממנו , והיותר מתייסרים להבנות השכליות , כם יוזם הרלות , וזהו המעט , וכמו שא' במאמר המעמיד הבנחור אתה הראית לדעת וגו' , מן השמים השמיעך את קולו ליסרך , ועל הארץ הראך את אשו הגדולה , כי בב' החושים האלה בא השלמות בלותו הנכבד . וכן אמר שנה כאן בפתיחתו . וכן גם זה ראיון אותיות , ועשה גם שניהם . והודיע בגם למשה , שראה בענין הזה ב' דברים , הא' שהיו בארץ מצרי' בלחץ גדול כי היתה הארץ קשרת יד , ולא תוכל לשאת אותם , לפי שהיתה בארץ נותן שהיותם חומשים וירבו ויעצמו במאד מאד ולכן קשה חומש מהם תרע וע"ז א' ראה ראיתי את עני עמי אשר במצרים , ר"ל מפני הארץ . והב' הוא שהי המצרים לוחצים אותם , וע"ז א' ואת צעקתם שמעתי , ואמר מפני נוגשיו , להודיע שלא שמע צעקתם להיות נענשים אליו ומקרלים אל י"י אלהיהם אבל שהיו נועקים מפני נוגשיהם , לגודל הצער והמחוני' עליהם היו נועקים בעת צרתם , לא לאל ית' , וכבר אמר הנביא והמם לא שב עד המכהו וגו' .

ואמנם אמרו כי ידעתי את מכאוביו / כי שני דברים / האחד הצעקה שהיתה מאחריו לפני שידעתי את מכאוביו / וארד להצילו וגו' / ויהיה א"כ התחלת המאמר / כי ידעתי את מכאוביו כלומר ותורתו וארד להצילו עם זה והוא לחוץ / ולכן יותר נכון לפרש כי ידעתי את מכאוביו / בתיבת הסבה למה שאמר את צעקתם / שהיו צועקים מפני נוגשיהם / אחרי שהיהודים פעמים רבות יקראו בקול גדול / ויצעקו צעקה גדולה ומרה / על דבר מועט / ולכן אמר כי ידעתי את מכאוביו / כלומר ראוי לי לשמוע צעקתם לפי שידעתי שהיא צעקה אמתית / והמכאובים גדולים מהצעקה / ור"א שמפני שאמר בו ית' לשון ראיה / ולשון שמיעה / שלא יחשוב בו ית' להיותם הכנות חושיות גשמיות / הוצרך לומר כי ידעתי את מכאוביו / ר"ל הנה אמרתי שראיתי ושמעתי לפי שידעתי את מכאוביו / והידיעה הזאת היא אשר בשם ראיה / ובשם שמיעה / כלשון בני אדם · ואמר וארד להצילו מיד מצרי' / להשיב לב' התשוקות אשר אלה בהם / אם לצעקה / שהיו צועקים מפני נוגשיהם / אמר וארד להצילו מיד מצרים / ואם לגבורת ותשוקת הארץ מצרים בה / אמר ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ וגו' · והנה אמר אל ארץ טובה ורחבה / אל ארץ זבת חלב ודבש / להגיד שהארץ אשר יוליכם שמה / לא כארץ מצרים היא / כי מצרים היתה ארץ צרה וקצרת יד · אבל ארץ הכנעני תהיה ארץ טובה ורחבה / גם שהמצרים נתרפשו בבקר ובצאן ונתמעטו האילנות ופרי הגפן / כמו שנודע עד היום מענין הארץ ההיא / עד שמפני זה כתב הכתוב כגן י"י כארץ מצרי' · כגן י"י לאילנות / כארץ מצרים לירקות / לפי שבמצרים יש רבוי גדול מפרי האדמה / ומהדגים / ומיעוט בקר ומיעוט פירות האילן / ולכן אמר שיוליכם לארץ זבת חלב ודבש / שמורה המקנה / ממרבה החלב / ומורה האילנות ופרי' ממרבה הדבש / וכן אז"ל דבש של תמרים / ופירש מה הארץ אשר יוליכו בה הגליות האלה / ואמר אל מקום הכנעני / ר"ל והוא המקום אשר יושב עליו הכנעני / ויתר האומות שזכר / הנה נתבאר למה אמר ב' פעמים אל ארץ / שהוא להעיר על שני השלמויות האלה / ש"ל לא כפני עצמו / ולמה אמר עוד אל מקום הכנעני · והותרה בזה השאלה הט' · ואמנם אמרו אחר זה ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי / הוא כמותן טעם / למה לא גאלם עד עתה / אחרי שכבר עבר קץ הגלות / וזמן הגאולה / ותמו ד' מאות שנה / ואמר שהיה זה לפי שעד עתה לא היו ישראל צועקים אליו ית' / ולא שבו עדיין אבל היו מתעסקים [illegible] / ולא קראו ישראל לא דרשו / ואמנם עתה צעקת באה אלי ומפני שקראוני ושבו עדי [illegible] לענין המשפט שראיתי הלחץ אשר מצרים לוחצים אותם / ומורת הדין מחייבת להצילם / לכן הנני עתה שולח אותך להוציאם מתוכם וזהו ועתה לך ואשלחך אל פרעה / כלומר עתה שבאו [illegible] שתלך לפרעה ותוציא את בני ישראל ממצרי' · והותר' בזה השאלה הי' / והנה קרא הש' אותם עמי / ולפי שהיו עובדים ע"ז ומתגוללים בתועבות המצריים / כמ"ש יחזקאל הנביא / ומפני זכות אבותם / ועל כן כתב שיהיו לו לעם סגולה / והנה אמר ולהעלותו לפי שכל העולה מארץ מצרים לארץ ישראל יקרא עולה לגבה כפי העולם כי בהיותם במצרים נתגלגלו השפלות והפחת / שיציאתם משם היה ראוי שתקרא עליה :

ויאמר משה אל האלהים מי אנכי וגו' · עד ויאמר משה אל האלהי' הנה אנכי בא · דברי מר"עה אלה / שאמר לפרעה [illegible] אם לפני השם הלא אנכי איש תם ונקלה / וא"כ מי אנכי שאלך לפרעה בשליחות הזה · ואיך מפני להוציא את בני ישר' משעבודו בעל כרחו כי אהיה נבזה בעיניו / ואולי יכעס עלי ויהרגני / כענין שאמר שמואל ושמע שאול והרגני / וכן הוקשה אצלו שיהיה הוא המוציא את בני ישראל מארץ מצרים / כי הנה עם [illegible] הגדול הזה / ולא יתאמנו ללכת אחרי אל ארץ [illegible] / מה יכולת יש בידי להנהיג עם גדול כזה / [illegible] אחרי במדברות / [illegible] איך אוציא עם [illegible] / והם אינם ראויי' להיות [illegible] / ועל שני אלה השיבו ה' אם לענין פרעה כי אהיה עמך / ר"ל להצילך מידי פרעה ומידי עבדיו / כי מלך גדול אני על כל השדים / ולכן הוא יכנע לך ויפחד ממך / ואתה לא תפחד ממנו וכמו שבא רש"י / לא שלך הוא השליחות כי אם שלי / ולזה אמר וזה לך האות כי אנכי שלחתיך / פירשו על מראות הסנה / כלומר כראות אני להצילך מפרעה כאשר אתה רואה שאני מציל את הסנה מן האש / [illegible] שאמר לא תכבון [illegible] עמך שאמרתי כי הנה בהוציאך את העם ממצרי' תעבדון את האלהי' על ההר הזה / ויקבלו התורה על ידך / [illegible] ישראל · או שאמר זה להגיד שלא היו במצרים רעים וחטאים הנה בהיותם בסוף נ' ימים / יקבלו את התורה על ההר הזה / ויהיו ראויים לגאולה ולירושת הארץ / [illegible] · והוא הדרך [illegible] / שאמר מר"עה [illegible] בשליחות הזה / באמרו מי אנכי כי אלך אל פרעה / שאמר הלא אנכי [illegible] / והיה כל [illegible] / [illegible] מי אנכי כי אלך אל פרעה / וכן אמרו [illegible] לבני [illegible] העולמים / [illegible] / מי יכנס למקום [illegible] · הרי מי אנכי כי אלך אל פרעה / ועוד שנה קושיא אחרת על דבריהם / ש"ל והוצא את עמי בני ישראל ממצרים באמרו וכי אוציא את בני ישראל מארץ מצרים / כלומר ולמה תוציא את בני ישראל ממצרים · והלא היא ארץ טובה / ארץ מולדתם / [illegible] / אם תחפוץ לרחם עליהם / אנכי י"י המושיע כי אנכי ·

[illegible] / הנה אתה לבד פרעה לרחם עליהם / ולהעביר את שעבודם הקשה / [illegible] כאשר הם שם במצרים / כי אין צורך להוציאם משם · והש"י השיבו על שניהם / על [illegible] מפרעה [illegible] אמר כי אהיה עמך ר"ל אל תירא ואל תפחד / כי אני אהיה עמך להצילך / [illegible] כי אהיה עמך שאהיה / והוא המחייב המציאות / יהיה עמו [illegible] · ואמר וזה לך האות שתהיה [illegible] / כי אנכי שלחתיך ר"ל [illegible] / [illegible] לך את האות / שאהיה עמך / כי אחרי שלחתיך בשליחותי / מה יעשה לך פרעה / אחר שהיה האות על [illegible] / [illegible] ואמנם למה [illegible] תועלת יש [illegible] מצרי' [illegible] לא תרויח להם שמה / השיבו / שבהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה · כלומר תועלת גדול יש ביציאת ממצרים / שבצאתכם אל המקום הזה [illegible] תקבלו את התורה / כי הוא המקום הנאות אליו / [illegible] מצרים ארץ מליאה גלולים / ותועבות [illegible] / וזהו הדרך הב' · [illegible] הדרך הג' / שמר"עה [illegible] דייק בדברי הש"י / [illegible] שהיה עתיד להציל את העם מיד מצרים / וג"כ להעלותו אל ארץ טובה ורחבה / וגו' והודיעו עם זה / שהגאולה ממצרים תהיה על ידו / כמ"ש ועתה לך ואשלחך אל פרעה והוצא את עמי בני ישראל ממצרים / אבל לא א"ל שיעלם אל הארץ / [illegible] / אבל לא יזכה להכניס' לארץ / ויהיה הוא מתחיל במצוה ולא יגמרה / ועל כן היה משה נמנע [illegible] הדבר בעצמו / שהיה בלתי ראוי אליו / אם [illegible] פרעה [illegible] מי אנכי כי אלך אל פרעה / ואם [illegible] השליחות עצמו / באמרו וכי אוציא את בני ישראל ממצרים / ר"ל ולמה אוציאם משם אנכי / אם איש אחר יעלם ויכניסם לארץ / והש"י השיבו [illegible] כי אהיה עמך / אין ראוי [illegible] בהכנעת הארץ / אלא שאהיה עמך כתחלת הגאולה [illegible] למדרגה שבשום בריה לא יגיע אליה עוד / כל ימי הארץ / וזהו כי אהיה עמך / רוצה לומר שאהיה [illegible] יהיה עמך ותדבק בו מבלי אמצעי · ואמנם מה שאמרת מהיותך נבזה וחדל אישים / כן ראוי לשליחותך / כי [illegible] פרעה וכל מצרים [illegible] / [illegible] אותות / [illegible] על פי דבריו [illegible] וידעו שאנכי שלחתיך / [illegible] / שאהיה עמך / [illegible] לעיני ישראל יהיה זה אות גדול / שבהוציאך את העם ממצרים / לא תהיה [illegible] לעבדים / ולא [illegible] / תעבדון את האלהים על ההר הזה / כי יהיה גלוי [illegible] / [illegible] / הנה א"כ [illegible] / בלתי ראוי לשליחות גדול כזה / זה יהיה [illegible] / כי מאת י"י היתה זאת / [illegible] היה האות [illegible] / [illegible] / ולא גם כן [illegible] / אבל שיהיה האות [illegible] מי אנכי / [illegible] על פי דרכו ודבריו / ולא רצה לגלות לו ענין הכנסת הארץ עוד · והותרו בכל אחד מג' הדרכים האלה שתי השאלות / [illegible] כי הנה לא נמנע משה מלילך בשליחותו / להיותו בלתי חפץ בברכה ובהצלת עמו / אבל הקטין עצמו כראוי / לפני רבון העולמים בשעת [illegible] / לראות מה ידבר בו / [illegible] / כי כן היה [illegible] על דבר [illegible] / [illegible] בין הבתרים [illegible] / [illegible] :

ויאמר משה אל האלהים הנה אנכי בא אל בני ישראל וגו' עד לך ואספת את זקני וגו' · אחרי שהבטיח השם את משה שיהיה עמו להצילו מיד פרעה / לא רצה להפציר עוד [illegible] מצד פרעה ומלך מצרים אבל הקשה בענין ישראל / באמרו הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרתי להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם / ר"ל אחרי [illegible] הנה אני אבא [illegible] ואומר מה [illegible] שאלהי אבות שלחני אליהם [illegible] · והנה הם בלא ספק יאמרו לי מה שמו / הגיד נא לי מה אומר אליהם / כי אתה לא אמרת לי / אלא אנכי אלהי אביך [illegible] אלהי יעקב · ולא הזכרת השם המיוחד [illegible] · [illegible] אהיה אשר אהיה / וכבר ידעת דעת הרב המורה [illegible] / [illegible] · וכתב הרב [illegible] · והרמב"ן פירש מה שמו / אם היה אלהינו במדת הדין

[illegible]

לך ואספת

[illegible]

תהיה לכם התנצלות גדולה / לפני כל מי שיגנה פועלו זה / ומפני שכבר
גזרתם אותם כל כבשיכם / וגם מפני השעבוד שנשתעבדו בהם / ואין
התנצלות גדולה מזו · וגם על הדבר הזה כת' הרן שגור הנ"ה בו כדי שבשעתו
ירדפו המצרים אחרי בני ישראל / ויהיו נטבעים בים סוף ובכה כמוכה היא ·
הלמכה בידעד בין הבתרים / כבר כתו תם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי
ואח"כ יצאו ברכוש גדול / עלכן אין השאלה מהיו הדבר הזה להם חלף עבודת'
והנה נזכר כל זה כלו / עם שלא היה עדין מן המעשה / לפי שהיתברך יתברך
להודיעו למשה / כדי לגלות את אזניו / שלא יירא ולא יפחד מפרע' ומצרי'
כי לא ישכלו אותם / אבל יאהבום / ולכן בשעת המעשה לא דבר כא באזני
העם כי אז הגיעה השעה · והותרו בזה השאלות הי' והי"ו / והנה אמר ושאלה
אשה משכנתה ומגרת ביתה · והוא הדין לאנשי / וכן הוא הדין ששאלה נ"כ אשה
מאשה רחוקה מביתה / לא שדבר הכתוב בהווה / ואשר אמר השכנו לעשות
ככה / והנשים יותר מן האנשי' · ובמכילתא אמרו ושאלה אשה משכנתה / כי
לעזר הקפר אומר ד' מצות היו בידם של ישראל / שאין כל העולם כלו כדאי
להם / שלא נחשדו על העריות / שנ' ויצא בן אשה ישראלית / להודיע שבין
כל ישראל / שלא היה ביניהם אלא זו בלבד ופרסמה הכתוב · ולא נחשדו על
לשון הרע שנא' ושאלה אשה משכנתה / ככר היה בידם י"ב חדש / ואין אתה
מוצא בו מהם שהלשין על חבירו · ולא שנו את שמם / שכשם שיורדין כירידתן
ראובן ושמעון כך הוא אומר בעלייתן שנ' ויתילדו על משפחת' · ולא היה
בהן זנות / שנ' שבשם עליו שבטי שבטי יה · אם ה' בה מי מעיד כם שלא נחשדו
במצרים בזנות ולא החליפו את לשונם / שנ' פי אחיך לדים גר ושמם עלינו :

ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי וגו' / עד ויאמר משה אל יי' בי
יי' / אחרי שלמד הנ"ה למשה ענין אתו / ותכין
שליחותו שנה יאל לפגש יתברך / ויאמר הן אחרי שהזקנים ובני ישראל ישמעו
לקולו / ויבינו דברי משה שיאמר אליהם בענין חיוב המציאות אבל עדיין
ירצו שאאמת להם / שאתה הסבה הראשונה המחויבת המציאות / שלחתני
ושלחתני בשליחות הזה / כי אולי יאמרו שאני בעיוני / ידעתי שיש סבה ראשונ'
לכל / והוא מחוייב המציאות / וידעתי שהאלהים דבר לאברהם ליצחק
וליעקב / וכרת ברית עם אברהם להוצי' זרעו מזה הגלות / או שנשפע עליו
שפע כוכבי / או מזל מן השמי' אבל כמה יודע איפה שאני הוא הנביא והשליח
לגאלם / ובפרט שנראה אלי יי' שהוא המחוייב המציאות / ושאין אני מתפאר
במתת שקר ובכזוב שלא חלה עלי / כי הנה אנשי הודו / כמו שזכר הר"א בע
היו מאמינים במחויבות הסבה הראשונה / ומיחס המציאות / והיו כופרים
שמציאות הנבואה בבני אדם / וכל שכן שתהיה מהסבה הראשונה / וע"ז אמ'
והן לא יאמינו לי ולא ישמעו לקולי / כי יאמרו לא נראה אליך יי' כלומר
לא יאמינו לי שאני נביא / ולא ישמעו בקולי במה שאומר שדברת / לפי
שיקשה אצלם שהסבה הראשונה יתברך דבריה עמי / כי הנה נבואות גמורות
מאחד מהשכלים הנבדלים / היה אפשרי אצלם / אבל היותה מהסבה
הראשונה יתברך / יהיה קשה להאמינו / מפני הנעדר היחס אשר בין הפועל
ההוא / והמקבל את הפעל / והוא אמרו / כי יאמרו לא נראה אליך יי' / ש"י
שהוא הסבה הראשונה / השפיע בי מבלי אמצעי · והיה אמר הנה אינו כותב
שלא הורם מה שאמר לו ית' ושמעו לקולך לבנות · הא' כי שם נאמר על
שאלת ואמרו לי מה שמו / כמו שזכר הרב המורה · והשבית שכפה משה
ברוח הקדש העתיד להיות / והוא שמפני שהבשורה הטובה תערב לשומעה /
ישמעו בקולו / וילכו לפני פרעה לדבר שליחותם מתחלה / כל שכן בהיותו
דבר בקל / דרך ג' ימים בלבד · האמנם אחרי שפרעה ינער בהם / וישיבם
קשות / כמו שהיה / ויכביד את עלם מפני השליחות כמו שקרה / אין ספק
שכאשר יאמרו זקני ישראל ושוטריו אל משה ואל אהרן ירא יי' עליכם וישפוט
וגו' שאז יספקו בשליחותו / ויאמרו לא נראה אליך יי' ואתה בדית מלבך כל
זה / כי כראותם שאחר בא אל פרעה לדבר בגאולה הרע לעם / והצל לא
הצלת אין ספק שיאמרו משה בדאי הוא וגו' וכאמר כאן ג"כ / והן לא יאמינו
לי וגו' / שבכל זה שקרה להם עמו אחר הדבור הראשון / ומה שנמשך עליו /
ויהיה פירוש והן לא יאמינו לי / שאמרו משה כנגד עם בני ישראל כלומר הן
אמת שהזקנים ישמעו לקולי / אבל אחר הגם לא ישמעו ולא יאמינו לי וגו'
בכל מ' מהדברים האלה הותרה השאלה הי"א · וע"כ השיבו ית' מה זה בידך /
כלומר הנה השאלה הזאת אשר שאלת מהשאלות הטובות והמושכלות וכבר הודעתיך
קושט דברי אמת / אבל השאלה הב' הזאת מבדיקת הנביא ואמונתו / אין דרך
אחר לבחירה / כי אם בנתינת אותות ובמופתים מוחשים / כי לא יבחן
הנביא בייעודים רעים / או טובים / כמו שחשב הר' משה בפתיחת פ' השבנ'
כי הייעודים אפשר שיהיו חוזרים כפי הכנת המקבלים אבל תהיה בחינת
הנביא באמת / במעשים אשר ישנה בולת המנהג הטבעי / והיתה זאת
הבחינה אמתית / לפי שפעל האותות והנפלאות / הוא מיוחד לש"י כי הוא
אשר ברא הדברי' הטבעיי' / ויוכל לשנותם · וכמ"ש המשורר * לעושה נפלאו'
גדולות לבדו · ואמר * כי גדול אתה ועושה נפלאות / אתה אלהי' לבדך ולכן
היו המופתים מורים על אות טורא העולם וחדושו שהוא המשנה טבעו כרצונו
ושאין הדבר הזה נעשה ומסודר מתכונות השמימיים / וכפי המנהג הטבעי / כי לא
מי זה דבר שידוק / יתהוה יתלי וזה דבר שיזמן / כמו שהוא בפלאים · אלא
שהוא מעשה יי' כי נורא הוא / ולפי שהנביא הייעד עליהם / מורה שעיד
בכבוד יי' / ושהוא איש עמתו / ידע מה שברצונו לעשות ולכן היו הנסים
והנפלאות מופתים מורים על נבואות הנביא / והאות קרוב אל האלהי' וידוע ...

דעת עליון / אבל בעבור שכבר היו מהתרשומי' והחכמי' שעשו תנרים ויריס
חוץ מן ההיקש / כתרמה ומתחבולות / ואחיזת עינים · ולכן מפני תחבולות
החרטומים / אמר למשה מה זה בידך / כי לא נוח שיבקש דבר מחוץ לעשות
מופתיו אבל במטה אשר נותן בידו עשה כל המופתים והענין שהיה משה לו
בן פ' שנה / ומפני זקנתו היה המטה בידו להשען עליו גם היה רועה /
והרועים דרכם להנהיג במקלות אשר בידם / וגם דרך השלוחים ועוברי
דרכים להוליך בידיהם מטות / ומפני שלא היה נמצא דבר יותר מזומן בידו
מן המטה ההוא / לכן נעשו בו האותות · והנה נזכרו על המטה השליכהו
ארצה / כדי שיהא מונח לארכו על הארץ בצורת מטה / ויהי לנחש · שבדרך
פלא הבורא / שנב"א / והיה שנתעוררו מהמין המחויץ עד שנס משה מפניו · ונראה
שאחיו בוכבו / ויהי למטה בכפו והודיעו שלא היה הנס ההוא לעניני כל משה
כי הוא מאמין היה בנבואתו / אלא לעשותו לעיני העם · והוא למען יאמינו
כי נראה וגו' ואח"כ שלחהו על כף היטה / כיהו על כף היד · וכמו שהמטה /
כל עוד שהוא ביד משה / תמיד היה מטה / ולא היה נחש כ"א בהיותו על הארץ
ככה בענין היד כל עוד שהיתה בחיקו היתה בריאה ושלמה / אבל כאשר
הוציא מחיקו אז היתה מצורעת כשלג / וכשיבה אל חיקו שבה כבשרו כי היתה
היד הקדושה לנחש · והחיק הטהור ליד / מקיימות חיים ובריאים · ורמז
שבעיין כתנובה / למה נתיחדו ג' האותות האלה לבחינה הזאת · והנכ' בזה הוא
פ' מנ' דברים / הא' שזרע ה' / וגם ישראל היו מספקין מאד בגאולה מנ' כחינו'
הא' מבואת פרעה שהיה מלך עריץ / כוקש ומושל ליש' כנחש והנ' מפאת ש'
שנשטרעו כמעשיה' הרעים / ובע"א שהיו עובדים במצרים כמו שזכר הנביא
יחזקאל / והג' מכות את העם המצרי' / שהיו להוסי' להשחי' להרוג ולאבד את כל
היהודים / ומשליכים את בניהם ליאור · וכנגד ג' הבחינות האלה / בחר בג'
מופתים / כי כב הנחש / כתק לו לרמוז לפרעה שהיה נחש עקלתון / כנחש בריח
כמו שקראו הנביא / ולכן ניהית למשה שישליך המטה אשר בידו ארצה ויהי
לנחש / לרמוז לפרעה שלא היה תורע המלוכה כדברי הר"א בע אבל היה
מן יבש / ובהיותו על פני האדמה נעשה נחש עקלתון / וגם משה ונס מפניו כי
פחד ממנו שיהרגהו / וגם הוא בקש להרוג את משה / ונותו הש"י שיאחז
בזנבו / ולא יפחד ממנו · ומשה עם רוב פחדו / לא אחז בזנבו כמו שצוהו /
כן ישבטו בפיו / אבל אחז בו רק לו כ"ל כתמצעות גופו / להשמר ממנו / ויהי למטה
בכפו לרמוז שמשה יורידהו מגדולתו / וישביעהו הכנעה רבה / ויפת אלהים
ליפת / שמיעד בטעם הזה כפי מה שהגיד ממנו הר"א בע · הנה א"כ היה גם
הפך המטה נחש לרמוז אל פרעה / שהיה עץ יבש / ונהפך להם לנחש
במלכותו / ועוד ישוב להיות כ"א הנציב ביד משה / תחת חיפתיו · והנה
כאמר בנחש הזה למען יאמינו וגו' לא על נס הנחש בלבד / אבל הוא חוזר על
כל הנסים שזכר לו בכאן / להודיע שלא היו צריכין למשה לאות לו בנבואתו
אבל שהיו לצורך העם / כדי שיאמינו שמשה עבד נאמן לאלהים · והנה
הנס הב' מצרעת היד היה כנגד ישראל להודיעו שכמו שידו וכל גופו של משה
היה שוה ומזג / ובריא אולם / כך היו בני ישראל מפאת אבותיהם / כלם זרע
אמת קדושים לאלהיהם / וכמו שבהיות האצבע בארץ הקדושה / תמיד היו
בבריאו אבותיהם / ככה יד משה בהיותה בחיקו / היתה בריאה ושלמה
האמנ' כשהוציאה מחיקו / ויצא העם מהארץ הקדושה / ומהשכנים שכני ים
אבותיהם / כשנכרעו במעשיהם והוא אמרו והנה ידו מצורעת כשלג ואין
הכוונה והדמוי לשלג לענין הצרע' כי השלג לא יתפשט כי נצרעת אבל ענינו
שהמורע מפני רבוי הלבנ' הנכרית אשר בו / יתלבן בשרו יותר מדאי / ולכן
היו הנהרו לבנות / כיין לברע / וע"ז היה הדמוי בשלג לענין המראה · והנה
בזה רמז ליהושה שתיאם את חיקו / והוא רמז שיקרב את בני ישראל ויאמר דעת
עליון / ודרכי קדושה / ומיד ישובו לאיתנם וקדושת' ככל אבותיהם הקדושי'
ולזה כיון באמרו השב ידך אל חיקך וישב ידו אל חיקו והנה שבה כבשרו · ובעבו'
שהיה הנס הב' רמוז לענין פרע' והיו ישר' כלתי ראויים לגאולה עיוהם אותו
כב / מפני רשעתם לכן אמ' והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האות
הראשון ר"ל לדבר הנרמז אשר יורה עליו האות הראשון מהמעשה הנה יאמינו
לקול האות האחרון / שמיד ישובו ישראל ובקשו את יי' אלהיהם / והוא ירפא
משובתם / ויחזיר עטרתם ליושנה · ואם אמ' יאמרו שלרשעת לא ישובו אל יי'
ומפני זה לא יכנע לבב פרעה הערל / הנה אז נותן בזה תג ראש ולקחת
ממימי היאור ושפכת היבשה / והיו המים אשר תקח מן היאור והיו לדם ביבש'
כי זה הנס היה לרמוז שרשע' המצריים לא תתום ולא תבטל / עד קריעת ים
סוף / כי אז יטבעו בים / ויגליכם הים ליבשה כמ"ש ויראו ישראל את מצרים מת על
שפת הים · הנה התבאר מזה למה היו ג' הנסי' האלה / להבחין נבואת משה /
שהיה זה מפני שהיו מתיחסים לעניני שליש' / ושלא כנסו כאן זאת הנחש ואת
היד לצורך משה / כי לצורך ישראל כנטייה נחש · אבל עשה אותם הנ"ה כאות
שעה לפני משה / כדי ללמדו הנרמזים בהם / והיותם מתייחסים לעניניו ·
והותרו בזה השאלה הי"ט · והתבאר נ"כ שאמרו כבר הנחש למען יאמינו /
כי נראה וגו' / לא נאמר על אות הנחש בלבד / כי אם על כל הנסים שזכרו
כאן שנעשו ע"י המטה / כי מפני שנעשה באמצעות המטה ההוא האות הא'
שניתן למשה / והוא היה נס גדול / כמו שיתבאר / שעל ידו נודע כי כאשר
היה מודיע ה' לפני לי"י / לכן נעשו האותות כלן עם אותו מטה / וכמ"ש ואת המטה
אשר נהפך לנחש קח בידך וגו' / ואמר ואת המטה הזה תקח בידך וגו' ·
והנה אמר למען יאמינו כי נראה אליך יי' אלהי אבותם / וה"ש ק אמר עוד
אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב / להגיד שהאלה שעשה הנסים ונפלאים
לאבותיהם /

באלהיהם / הוא יצטרך להציל את זרעם / ויראה מופתיו כנגד אליליהם /
והיותר' בזה השאלה הכ' · וכן התבאר שאחר והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו
לקול האות הראשון / והאמינו לקול האות האחרון / להודיעו שבב' יספקו
בזה שיראו האות הא' תעניין פרעה כאשר כרית יכי אולי יאמרו שאין בני ישראל
ראויים להושע הב"ה בעבורם הנה הא' / להכניע את פרעה ראשי אליליו' /
ולכן יאמינו יותר באות הב' תצרעת היד ורפואתה / שאם יחטאו בני ישראל
י"י ירפא משובתם / יחיים ויקימו ויחיו לפניו / הנה א"כ כשיאמינו באות
הב' / יאמינו בא' / ולא יתהפך / ויהיה טוב אומרו לקול האות הראשון / כי
הקול הוא הדבר הנראה והמובן / וכבר יקרא קול / הגזרה האלהית / כמ"ש
בקול שדי קול י"י על המים · והותרה בזה השאלה הכ"ט · ומפני שגלות ישראל
ושעבודם / היה כצרעת מחזרת / תלנה הרפא / וגאולתם היתה רפואה
אלהית / ואמר ע"ה אחר אני אני הוא ואין אלהים עמדי / אני אמית ואחיה
מחצתי ואני ארפא / לכן ברמז גלותם בצרעת יד מרע"ה / וגאולת בבריאות
הטובה בבשרה / ואמר בה הבא נא ידך בחיקך / לפי שהחיק הוא אולי הלבוש
העליון / ובו ישא האומן את היונק / והרועה בחיקו ישא הטלאים / וכן מי
שידו לוקה יצילנה בחיקו / ורמז בזה שלא היו כל ישראל אשר במצרי' עובדי
עבודת אלילים חלילה / כי אם אנשי מועטים העושים כתועבה' / ולכן לא היה
לוקה בצרעת כל גוף משה / אלא ידו העוסקת כתועבה' שהיא לבד כמצורע /
והגוף כלו היה בריא / והיה צרעתה שהוציא בה / בהוראת לבנות / מיתרון
הלחה הלבנה שגלט בה פתאום' / וגם זה היה לאות ורמיזה / כי לא עשה זה
משה מדעתו / רק מרצון האל / כי לא יוכל האדם להצטרע מדעתו / ושהיה
מסרב בשליחותו / ובלתי שמח בו / ולא מתפאר עמו / וגם זה היה סבה
שיאמינו העם בזה האות האחרון / כי מי"י יצא הדבר / גם שהיו בה שתי
פליאות / הא' שנצטרע פתאום / והב' שנתרפאת פתאום / כי אין יכולת באדם
חכם לב לרפאת המצור' פתאו' / רק הקב"ה שלא תרא' כשאין החכמות אלא
יכלו לעמוד לפני משה מפני השחין / ולא להסתיר / וכ"ש הצרעת הנדבקת /
והותר בזה השאלה הכ"ב · ואין ספק שמרע"ה עשה לפני פרעה הנס הא' מאלה
שהוא נס התנין / והאחרון מהם / שהוא נס הדם / אבל לא עשה האמצעי /
שהוא נס היד / והסבה בזה הוא / לפי שנס התנין / היה רומז לפרעה כמו
שביארתי / וגם הדם ממימי היאור / היה רומז לקריעת ים סוף וטביעת
המצרי' בו / ומפני היות שניה' טובי' לפרע' ולעמו / עשאם לעיניו / השומע
ישמע והמשכיל יבין · אמנם נס היד / שהיה בצורך ישראל / ובצרעת עונותיה' /
ורפואת תשובתם · לא עשאו לפני פרעה / כי לא היה נוגע בו / והיה נגלוי
לישראל / ולא עבר משה בזה מצות השם / ראה כל המופתי' אשר שמתי
בידך / ועשיתם לפני פרעה / כי הנה מלבד אותו הצווי הכולל / כבר בא לו
צווי פרטי / על כל א' וא' מהפלאות אשר עשה במצרים / ולא לבד א"ל הב"ה
ראה כל המופתי' אשר שמתי בידך על הג' הנזכרי' / כי אם על כל הפלאות
שא"ל · ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו
ואחרי כן ישלח אתכם / כי שם הודיעו כל המכות שהיה עתיד להביא על
מצרים / והותרה בזה השאלה הכ"ג · לפי זה הדרך / לפי שהיו הנסים האלה
לאות נבואתו אל העם / וא"א שיראו כלם את האותות בעת עשייתם / אבל
ילמדו מפי השמועה / שקצת מהם ראו אותם כשנעשו / ולכן א' לקול האות
הראשון / לקול האות האחרון / שהוא הקול אשר יצא מתוכם מעשיי הנסים
בהיה / אבל על נס הדם לא אמר והאמינו לקול האות האחרון / לפי
שהתנבאותו היה מיוחד' והמלא' שיאמינו בו · ואולי שמר"עה מיהר בתשובתו
ולא נתן מקום לשה"בה / ישלים דבריו / כמאמר והיו לדם ביבשת / כי היה
דעתו לומר עוד ואז יאמין העם / אלא שמשה הפסיק הדיבור / באמרו בי י"י לא
איש דברים אנכי וגו' / וזה הדרך הא' בביאור האותות האלה · והדרך הב' / הוא
שהנה הקב"ה צוה למר"עה שיאמר לזקני ישראל ג' דברי' · הא' הוא אומרו י"י
אלהי אבותיכם נראה אלי · והב' / לאמר פקוד פקדתי אתכם · כ"ל שהבטיח
בעניינם לגאלם · והג' / ואמר ואת העשוי לכם במצרי' / שהוא לנקו' נקמתם ·
וכנגד ג' הדבורי' האלה לאותם / נתן לו את ג' הנסי' / כי כנגד הב' הא' / שאמר
להם שה' יהוא נראה אליו / לפי שמטה הנחש יהיה ראיה שהוא כביא השם
הנראה' אליו / כי מי זה מבלעדי י"י / נורא כחשו' ופגר' מתי' / בכמו תנינים /
וכמו אם הכני כי רוח מלפני יעטוף ונשמות אני עשיתי · אמנם האות הב' מהיד
בא על היעוד הב' · כי פקד י"י את עמו / ושזה מכתו ירפא כמו שרפא היד
המצורעת / וכמ"ש ראו עתה כי אני אני הוא / אני אמית ואחיה / מחצתי ואני
ארפא · אמנם האות הג' יבא לאמת העניין הג' / שיפקוד הש"י על מצרי' ועל
אלהיהם / אשר הם בוטחי' בו להשחית מימיהם / ומעתה יתנו הדין על העשוי
להם במצרי בלי ספק / ותהי' הכוונ' באמרו והיה אם לא יאמינו / לאמ' והיה
אם יאמינו לך לקול האות הראשון בכל עסק השליחות יאמינו לקול האות
הב' / לאמת פקד פקדתי אתכם / לפי שהוא מה שנסתפקו לאמרו ביותר
והוא מקובל בידיהם / והיה אם לא יאמינו האמונה גם בב' האותות האלה /
שיסתפקו בשליחות ובקיום הנבואה / הנה כאשר יראו האות הג' שאלקה
יאור מצרים לעיניהם / ידעו ויבינו כי יד י"י עשתה זאת / ושכל ג' היעודים
המה אמתיים / וכמ"ש אח"כ ויעש האותות לעיני העם / ויאמן העם וישמעו
כי פקד י"י את ישראל / וכי ראה את ענים ויקדו וישתחוו :

ואמנם היתר השא' הכ"ד איננו מחה שיקשה / לפי שכתבנו כלא שהאמו'
תמשך מפעל הנסים האמתיים / שאין בהם דמיה / ולא נד
מבדדי המילות / והתחבולות בהכרח / ומבלי בחירה ולכן יאמין האדם
בראותם / כי כמו שאין תבלי' התקדמות המופתית / יאמינו התולדה
בהכרח / וישוייר בנפש הדעת ההוא / שהוליד המופת שאי אפשר / אין עוד
מלבדו · ואין לרצון ולבחירה חבור בידיעה האמתי' / הנקנית מצד המופת /
לשיהיו' זאת או לא יהיה / כי הידיעה האמתי' / היא המוכרחת בנפש / עם מה
שהוא חוץ לנפש / כך היא כעניין הנסי' / שאותם שיראו אותם מתחייבים הכלי' /
יכריח בנפשו להאמין הבא הנס / המגיע אותם / ואין לך שאומר · שיתחייב
מזה שלא ינחל ולא יענש האדם על האמונות / כי הנה שאלות הנפש / אינו
כי אם בהבנו האמתיו' המושגות בידיעה וקבלה · והם השכר עצמו / גם כי
הנה האדם ינחל ויקבל שכר באמונות / להיותו שומע אל הנביא / ומאמין
בדבריו / ומבחין אותם כראוי שבהתעוררו גדול לדעת האמת ולהבדיל
הדבר / יקבל השכר / ועל העדרו / יקבל העונש / עם היות שהמדע אשר יקבל
מבג / יתקבל בנפשו מצד הנס והמופת / מבלי בחירה ורצון / לפי שהידיעה
וההבנה / לא תשפל בה הבחירה / שהוא התנגדו' הרצון / וגם לא תכריע לרצון
ולבחור / לפי שהוא למעלה מהם · והשכל / הוא מכריע הרצון בדברי המגביי'
המפורסמים / אך הרצון / לא יפעל בפעולת השכל העיוני / והשכל שהיא אשר
הדברים המדעיים שהם בעלי הסבות והבחירה והכרחיים בעצמם · ואמנם למה
שטענו / שיתחייב שתהי' האמונה בלתי מקבלת השנוי והתמורה / כבר בכן
הוא האמת / שבהיות הנס בחוזקי האמונה הנקנית ממנו / אי"א שתשתנה /
אבל כבר אפשר שיעשה הנביא נס / יראו אותו ויאמינו לדבריו / ואח"כ
יחשבו שעלתה בעניין הנס ההוא / או יחשבו שנעשה מאחזות ובתחבולה / או
כאלו דבר מכנד אליו / ולכן יתחלשו מאמונתם / ויחשבו שאין הדבר כמו שחשבו
בראשונ' · וכן היה עניין ישראל עם מרע"ה / שבתחלה כשעשה הנסים לעיניה' /
כאמר ויאמן העם / שהאמינו היות הדבר אלהי / ואמנם כשראו שכבד מפרעה
דרך ג' ימים / ונוה את העם ושאלה זאת מסכלותם וגוו' / קנו כלבם מחשבה
רעה / שמר"עה ממנותו היה עושה זה / ולא י"י פעל כל זאת / ולכן נתקשו
כעיו ביציאתם ממצרים / באמרם מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרי' / עד
שהוצרך לומר כשראו גם קריעת ים סוף / ויאמינו בי"י ובמשה עבדו · ואחר
יתן' כמעמד הר סיני / וגם בך יאמינו לעולם · ואמנם עניין המגל / לא היה
לתולדת בחזוקת הש"י / אלא לאמנם שהיה משה אמת / כמו שיתבאר · וכן קרה
ועד"תו לא פקפקו באמונ' · ואמנם מה שטענו מהרמב"ם / כי יקום בקרבך נביא /
תשובתו מבוארת במה / שאמר לא תשמע אל דברי הנביא ההוא ר"ל שלא תשמע
לדבריו / ולא תרא' אותותיו / כדי שלא תבוא להאמין בדבריו / הנה א"כ לא
בזה על האמונ' / כי אם על ההשתדלו' הקוד' אליה · ואמנם למה שטענו מהיות
הנבא דבר מסופק / נשיב כי בהיותו מסופק / לא יקנה אמונ' קיימ' / ולכן המאמין
ע"ס האותו' / יש בו דופי שלבו' שבנס ההוא כלהט ובכשוף / כמו שזכר
הרב / אבל בהיו' הנס בעיני הרואים יתבאר מהם אמתי / ואין ספק בו / למה
לא תקנה נפש הרואה אותו אמונה קיימת הכרית / כפי מה שראה ואמנם
מה שטענו ממה שאמר' תורה / ובחרת בחיים / שהו כאמ' על הדעו' האמתיו'
תשובתו מבואר' / ממה שזכרתי / שהבחיר' היא לשמוע בלמודי / ולבקש את
דברי י"י וללמדו כראוי · ואמנם הגעת האמונה או הדעת בנפש מצאת
הטענה השכלית / או הנס המורה / על פי חזקו ואמתתו / הוא דבר כמוכרח
אליו / ומגיע לנפש מבלי בחיר' ורצון · ואמנם למה שטענו ממ"ש הב"ה כאן
למשה · והיה אם לא יאמינו לך ולא ישמעו לקול האו' הראשון / והיה אם לא
יאמינו גם לב' האותי' האלה / אין בזה טענה / כי האמונה בזה / אם שלא ירצו
לשמוע דבר משה / ולראו' מופתיו / ואם שיעלילו עליה' עלילות כרשע להכני'
לנס על נפלאותיו / ולא דבר הכתו' שלא יאמינו בהיו' הנסי' הכרחיי' ומבלי
דחייה לעיניה' והי' מה שכ"ל בהיתר השאלה הזאת הכ"ד :

ויאמר משה אל י"י בי אדני לא איש דברים אנכי וגו' עד וילך משה וישב אל
יתר חותנו · לפי שראה מר"עה שהיה הכל המסור לעשו' עמו /
אותות ומופתי' למעלה מהטבע / התחנן לפניו שכמו שרפא את ידו / ירפא
את פיו ולשונו / והוא אמרו בי י"י / והמפרשים כתבו שהוא לשון תחנה / ולי
כר'שאלה היא כפשוט' / כאומ' לא תעשה הנס והאלה כדמה אשר בי"ד / אבל
עשה אותו כי / לפי שלא איש דברי' אנכי / ואני חשבתי שבזה' שרתה הנבואה
עלי כן אתה יכול שתקים עליו תעשה שלא כי לתיקון פי ולשוני / כמו שצריך
לנביא ההולך בשליחו' אשר כזה / שראוי שיהי' לו לשון מדבר' גדולו' לדבר אל
פרעה / ולדבר אל העם ולהנהיגם כמנהגי מלך / ואנכי רואה שלא היותי
דבר עם הנבואה השורה עלי / וה"א לא איש דברים אנכי גם מתמול גם
משלשום / גם מאז דברך אל עבדך / כלומר זה לי ג' ימים שדברת אל עבדך בכל
יום ויום מהם / ועדיין כבד פה וכבד לשון אנכי / כאשר הייתי ביתי חורפי /
שלא תקנת הדבורי ומום פי ושפתי / ואמר כי כבד פה וכבד לשון אנכי לפי
שהיה לו ערלה ויתרון בשר בשפתי' וכמ"ש הן אני ערל שפתי' ולכן היה כבד
הדבור / כי לא יוכל לפיצה באותיות בומ"ף / והיתה שאלתו ובקשתו / כאומר
עם הנפלאות האלה / תעשה בי ג"כ פלא אין מוציא הכורדים / לא כמשה ולא
כדיתי היותר כלבד · והנה הוכיח מרע"ה לבקש על פיו ושפתיו / לפי שהיה
עתיד כמו שהיה לדבר לזקני ישראל / ולדבר אל פרעה בעמים רבות / ורצה
שנאמר הוא לו להיות ערל / כבד פה וכבד לשון · וכבר שאל הר"ן בירושתו /
למה היה מרע"ה כבד הדבור / וערל שפתים / בהיותו שלם בכל המעלות
הנפשיים והגופיים / כמו שאמר אין מקדם בחן את משה בסיבתו · ולא
על חכם גבור ועשיר / וכלם משה / גם כי שם נביא / נגזר מלשון ניב
שפתים · והשיב לזה / כי סבות כתוב' וקבלה / דבר היות' גדול שיוכב בכת

קדם

לאדם יהיה ראוי לעם להתקלל אותו שיהיה כמו שאמר שפיר גלדית והנה
יפול כה שיה כפך ושמעו וכעסו כי ילדי מצרים החכמים הגדולות האותות
והמופתים, כדי שידעו ישראל שהתמצאות סבל הטבע, היו מפלאות כחק
היכולת האלהי. ולפי שהיתה מצרים מלאה חרטומים ומכשפים באר הש"י
לעשות שתי המכות האלה, כדי שיתברר לעיניהם שלא היו אותן המופתי'
כמו קסמיהם ולהטיהם, וכמ"ש בספר תהלות שאמרו "יוחני וממרא חרטומי מצרים
למשה אתה תביא תבן לעפריים עיר שכולה תבן, ושאל עה השיבם
לאמר ירקא ירקא אקלו, כלומר שלכן בחר הש"י לעשות שמה מופתיו בעבור'
היות מצרים מלאה כשפים כדי שיוכר ויוגדל הדבר האלהי, מהמזויף,
אלות הבנה עניה בהיות מרע"ה כשלם בכל השלמות, היכר ממנו
בהגנתה נמורה באות הלשון וקלות הדבור, למען לא יחשב שהמשיך לבות
בני ישראל אחרי תורתו בכח דבריו, ושכנע את המצריים ברוח שפתיו וכתב
הרמב"ן שמשה לא רצה להתפלל על תקון פיו ושפתיו, לפי שלא היה חפץ
בשליחות, ואם היה מתפלל עליו, היה הקב"ה עונה אליו ועושה בקשתו.
ודברי הרמב"ן נדקו בטעם הענין, ולזה כיון ית' במה שהשיבו ככאן מי
שם פה לאדם, ר"ל כי האלהות והצנרת הדבור בו, לא היה כלבד מפועל
הטבע, אבל היה דבר מוכנה מהש"י, מכוון ממנו לתכלית מוכרח, כי
הוא השם פה לאדם, והוא אשר שם אלם בכוונה והכנה, כי עם היות
שההעדר אינו מפעולת פועל, הנה האלהות במרע"ה היה דבר מוכנה,
ומכוון מאתו ית', וכבר העירו ע"ז בנ"ר "מי שם פה לאדם ר"ל אין אתה
פיס דברים אל תמוה, הלא אנכי בראתי כל פיות שבעולם ואני אלמתי מה
שחפצתי. והרמב"ן פירש מי ישים אלם, כאשר לאות אדם שוכר מי שם פה
לאדם, או מי ישום אדם אלם, והענין שכיון שלא רצה להתפלל עליו, לא
ירפאהו, וילך בשליחות בעל כרחו, והנה זכר השם עם זה חרש ופקח ועור
לפי שג' קנינים, או פעולות יש באדם, שהן יותר נכבדות מכל פעולותיו.
הא הוא הדבור, כי טה ידמה לבר אדן ועליו אמר מי שם פה לאדם ואמר
על העדרו או מי ישום אלם. והב' הוא כחוש השמע, שהוא מכין ומגן גדול
להבנת המושג. והג' הוא פועל חוש הראות, ולכן אמר על העדר חוש השמע,
או חרש. ועל העדר חוש הראות, או עור. ועל קנין חוש השמע וקנין חוש
הראות אמר, או פקח כי שם פקח אמר על השמיעה, כמו לפקוח אזנים ועל
הראות, כמ"ש פקח עיניך וראה, הרי שנזכרו בפסוק הזה, ג' קנינים דבור
ושמיעה, וראיה, וג' העדרים מהם, שהם אלם, וחרש, ועור, והנה אמר
מי שם פה לאדם, כנגד אהרן, שיהיה לו לפה, ואמר או מי ישום אלם על
משה. ואמר או חרש, על פרעה, כמ"ש ולא ישמע אליכם פרעה. ואמר או
עור, כנגד חרטומי מצרי', שלא ראו אור האמת, ולכן אמר על כלם, הלא
אנכי יי' שהכל מאתו ית' כי הוא יודע פשר דבר, והכל ממנו בהכמה. ולכן
השלים דברו, באמרו ועתה לך, ואנכי אהיה עם פיך והוריתיך אשר תדבר
ר"ל שאישר הדברים בפיך, באופן שלא תצטרך לבטא באותיות הכבדי' על
פיך, ועל כבדות לשונך, אבל תדבר באותיות קלות שבלשון, ובזה תהלם
הכוונה העליונה, ולא תהיה השליחות עליך למשא. והנה התרה בזה השאלה
הכ"ה. אבל מרע"ה, לא נתפייס בזה, והשיבו בי יי' שלח נא ביד תשלח,
ר"ל כמו שהיה בעיניך להפוך המטה לנחש, והמים לדם, וכי יחדל הרכין
היכולת, לתקן את אשר עות הטבע בפי ובשפתי ולא"ש בי יי' נתתי' כלומר בי
תענותי, תעשה טעמותיך לבלתי רפאותי, לכן שלח נא ביד תשלח, מי שיהיה
בו הלשון, וקלות הדבור, כי כן ראוי לשליחותך, כ"ש אתה צריך לשלוח
עמי אדם שידע הלשון טוב, ויותר טוב הוא שתשלח בידו השליחות כלו, ומה לי
שמה, ולמה אהיה עליו למשא, ויש כמתמע דבריו ג"כ, ששלא שליחותו ביד
יתר השלים, שעתיד להצילותם מארץ הכנעני, אחרי שכבר רמז לו שהוא
יוציאם ממצרי' כמ"ש והוצא את עמי בני ישראל ממצרי', ולא אמר שיעלם ויביאם'
לארץ. ולזה רמז ג"כ באמרו שלח נא ביד תשלח, כלומר שלח השליחות הזה
ביד אותו השליח שאתה עתיד לשלוח להכניסם לארץ וכבר העיר לזה רש"י
בפירושיו. ויתכן אמר ביד תשלח, ר"ל יותר נכון לפי שהיה כוונתו לומר לשלוח
את כי אתה הוא מתוקן פי ולשוני הייתי ראוי לשליחות והייתי שיר כאמן לשולחי
דורש טוב לעמי, ודובר שלום לכל זרעי, אבל אם אני כבד פה וכבד לשון,
ולא אדבר דבר לא לפרעה ולא לישראל, איני שיר נאמן שולח את איש עתי
הולך, וכתב בידו. בשליח הולכה שיתנו בידו כתב אחד להוליכו ממקום
למקום, שאין עליו לדבר כלל, לא לללכת שמה, ולתת מה שניתן בידו
ולכן אמר שלח נא בדה את עושה לי שליח הולכה, ולא שליח דבור, שלח נא ביד
תשלח, איש עתי שיתגלגל בידו מה שתרצה כאם לא יפתח פיהו כי אינו ראוי להיות
שליח יד לא שליח פה. והותרה בזה השאלה הכ"ו. וזכר הכתוב שחרה אף יי'
במשה והרב המורה כתב כפי דעתו שבכל מקום שנאמר בתורה ויחר אף
הכעס בכור ית' רק בענין שהפשוט הזה חולק עליו. וכבר אמרו חכמי'
שהיה חרון אף יי' במשה, על שסרב בשליחותו, למנוע למדו את העם
בידיעת האלוה ולהגדלם ממה שבתקנו באלילי המצרים, ולכן כתב
למשה זה, כאלו עבר ע"ש, יען מנע את עצמו מללמד את העם דרך יי'.
והרמב"ע כתב כי לא מצינו חרון אף יי' שלא תהיה בו. וכתב שי"א שגם זה
רושם בו ומנכרו יי' ויבקש המיתו, האמנם הוכיח למרע"ה, ואמר הלא
אהרן אחיך הלוי ידעתי כי דבר ידבר הוא, ר"ל היטבת לראות שכוונתי
שלא יהיה עמך איש יודע דבר, ונכון לכתב, ואולי לקחתיך ממני שיגדל עליך
ויבין שפתיו, ואמרת שלח נא ביד תשלח, והנה טעית באופן שאכל נכבודך

מדבר השליחות, כי בזאת אין עיני ולבי נחה, רק על אהרן הלוי אחיך, כי
הוא נודע בישראל על שבט הלוי, וידעתי כי דבר ידבר הוא, ולא יהיה פרק
בתוך בשליחות, ואל תחשוב שיקנא בכבודתך, כי הנה הוא יוצא לקראתך
וראך ושמח בלבו, והוא עם היותו גדול ממך, והיותו חכם מרשים, וכבון
לכם, לא ישוה שיך בשליחות, אבל יהיה תחת ידיך, שאתה תשים את הדברי'
בפיו, לא כפי כבודך הפשוטה, כי אם כפי מחשבתי העליונה, והוא אמרו
ואנכי אהיה עם פיך, ועם פיהו, והוריתי אתכם את אשר תעשון, והכל
יהיה אם כן מאתי, אבל הפעם, יבא ממני עליך בלי אמצעי, ואתה תשפיע
על אהרן, ואם כן סבוד השליחות כלו, יהיה תלוי בך, והוא יהיה כתורגמן
מחו ודבר הוא לך אל העם, והיה הוא יהיה לך לפה, ואתה תהיה לו
לאלהים. הרי שאתה במדרגת האלהים, בערך אהרן, והוא במדרגת הנביא
שבלשון שהולך ומדבר מה שצוה הש"י, אבל לא יהיה עיקר הדבר הזה בו כי אם'
בשפת יתר, לא כיועצי הכסלו' שתבחיך, וזה את המטה הזה תקח בידך,
אשר תעשה בו את האותות. כלומר המטה יהיה בידך, ואתה תעשה בו אותו'
וגם בזה תהיה לאלהים המחדש אותות ומופתים, ולא אהרן ויקותרו השאלות
הכ"ז וכ"ח. ובפר' רבי אליעזר, א"ר שמלאי בשכר וראך ושמח בלבו, זכה לחשן
המשפט על לבו. והאמר הזה צריך ביאור, מדוע נתייחס המעול הזה לאהרן
על טוב לבבו, בכבוד מרע"ה, יותר מכל מדות טובות שהיו בו, ולמה ייחסו
חשן המשפט לשכר הזה, כי הוא היה א' מח' בגדי כהן גדול, וא"כ ושם אם
מבא את כהונתו, לא בשכר שמחת לבו. והר"ן כתב בתשובת זה, שכל יחודיו
של הקב"ה, מדה כנגד מדה, כי יקנו המוני בני אדם שהאמין בפנת ההשגחה,
וידוע שהחשן לא היה מגיד עתידות, כי אם יגד האורים והתומים שהיו בין
כתפיו, והאורים והתומים, לא היו מכלל הבגדים, שהרי בבית שני היה בו
חושן, ולא היו בו אורים ותומים, ולכן תמצא שהאורים והתומים,
לא נזכרו בסדר פקודי בעשית הבגדים, כמו שכתב הרמב"ן, כי הנה
כתוב ויעש האפוד, ויעש את החשן, ולא אמר ויעש את האורי' ואת התומי',
לפי שלא היה זה מעשה האומני כלל, אבל מרע"ה לבדו נכנסה כתב', כמ"ש
בפ' ואתה תצוה, ונתת אל חשן המשפט, את האורים ואת התומי', ואם אם
תורה, שלא היו האורים והתומים מכלל בגדי הכהונה. וראוי א"כ לשאול,
למה זכה בהם אהרן הכהן, כי כמו שהבגדים במה שהוא כהן, תחייב שלא
הגדת העתידו', ולא עבודת המקדש, כן הכהן במה שהוא כהן, ראויה שלא
העבוד במקדש, ולא הגדת העתידו', לזה א"ר שמלאי שזכה אהרן לזה, בזכות
וראך ושמח בלבו, ר"ל שלא נתקנא למרע"ה אחיו הקטן ממנו, בגדולת
הנבואה בהיות שאהרן נבא ראשונה במצרים, ולכן היה שכרו שזכה להגדת
העתידות באורי' ובתומי', שהעתידות שיודיעו הם יהיו מורין, ולכן נקרא
משפט, כמ"ש ושאל לו במשפט האורי' ואמנם כוונת זאת המטה הזה תקח בידך
אשר תעשה בו את האותות, כתב א' מחכמי האומות, שנותן בך, להורות
שמשה שהוא מנהיג, היה ראוי שיאחזו בו השלמיו' כלם, שיורה עליהם המטה
והשבט, ולזה ישים יושר אורחותיו בהנהגה, יהיה המטה ישר בכפו, וזה
בהיות עיניו ולבו לשתיו, ויפלא מעגלותיו כלם ויאמר משפט לי"י, ואם
אם יעליכהו ארבה, כלומר שיחסך אל הסבודות ואל המעלות ואל התענוגים
הזרים', יהפך לנחש עקלתון, ויבא משפט מעוקל, ולכן כב מטה ומפניו
כי ירא מהמכשולות, והתבונה היא שהיה בזה, אבל הורהו, שהיה לא
מההכתכות ההוא, אינו רק עם היותו ישר העקוב, ולשוב לאישור,
והוא שלח ידך ואחוז בזנבו, שהיותר עקום מכל גוף הנחש, היא הזנב,
ובשיאחוז בו בכח אמין, ותישר בהכרח, הנה א"כ המטה שאר ביד מרע"ה,
יורה על ענינים ד'. הא', להשגיח עליו לתקוה והתעוררות, כמ"ש שבטך
ומשענתך המה ינחמוני. הב', להורות על קנינות ונגידות, כמ"ש שבט
מישור שבט מלכותך. ואמר שבט, למשול שבט מושלים. הג', להורות
למורים הבנע' ועבדות, וכמ"ש בשבט יכו על הלחי, וכי יכה איש את עבדו
או את אמתו בשבט, כי המטה והשבט, א"ה "שכשא הוי אשור שבט אפי,
ומטה הוא בידם זעמי. הד', לתקן הבורי', ולשומם באחדות, וע"ז נאמר
שני פרעה את בזוני, ואני ארכיב כמס יי' את השוכנת אבקם, ואת הנדם'
לאסיר, והרועה מכחיב את הצאן בשבט, כמ"ש רעה בשבטך. הה', להוכיח
ולייסר הפרים מדרך השכל, והמטים עקלקלות', בשבט ובגיעת החרדות,
כמ"ש ושבט לגו חסר לב, והכה ארץ בשבט פיו. הו' להורות כיושר נעליו
וגבעיותיו, והוא שבט הישר, שעליו נאמר שבט מישור שבט מלכותך, ואמר
מטה עוזך ישלח יי' מציון, ולהיות כל השליחות האלה, נכללים במטה
המנהיג ובשבטו, ציוה ית' למרע"ה, בעת שחיכהו לנגיד ומצוה על עמו,
ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות, ר"ל האותות הג',
שאמר לו או כלל המכות שנעשו במצרים ועל הים:

וילך משה וישב אל יתר חותנו עד סוף הסדר. ויש להעיר בפסוקי'
האלה גם כן שאלות:

השאלה הא' באמרו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים, ואראה
העודם חיים, כי הנה אמרו אלכה ואשובה, יורה
שהיה דעתו לדור עמהם במצרים בתמידות, כאשר היה באמנו אתם,
ובאמרו ואראה העודם חיים, מורה שהיה דעתו ללכת יחידי בדרך בקור,
כאדם הנכסף לראות פני אחיו ולחזור מיד,

השאלה הב' בפסוק לך שוב מצרימה, כי מתו כל האנשי' המבקשי'
את נפשך, כי הנה בהודעה הזאת, היה ראוי שיהי'

כמעלת

בתחלת שליחותו / כשאמר השם ית' לך ואשלחך אל פרעה מלך מצרים / כדי להבטיחו שלא ירא ללכת שמה / ואיך לא זכרו אם כאשת המלך' באר ביני / וגם לאורישו ממדין אחרי שבשל רשות מחותנו ללכת :

השאלה הג' בפסוק ויאמר ה' אל משה בלכתך לשוב מצרימה / ראה כל המופתים אשר שמתי בידך / ועשיתם לפני פרעה / כי הנה ירא' שהמאמר הזה מיותר / בלתי הכרחי / לפי שהשליחות לא היתה כי אם בשליחות האל ית' / ולעשות אותותיו בפרעה ובמצרים / ואיך ישכח ענין שליחותו / שיצטרך ית' להזהיר עליו / ראה כל המופתים וגו' / אף כי הדברים האלה כלם / היה ראוי שיאמר עליהם בשעת האזהרה / ולא אחרי שהרכיב את אשתו ואת בניו על החמור ללכת בשליחותו :

השאלה הד' מה ענין ויפגשהו ה' ויבקש המיתו / ועל מה בקש להמיתו / והלא שלוחי מצוה אינן ניזוקין / ואם היה זה עונש אלהי למשה / על שנתעצל במילת אליעזר בנו / כדברי חז"ל / ומה איפה עליו הכפור / איך כאמר עליו ויפגשהו ה' . ולשון פגישה . לא יאמר כי אם על הדבר שיבא שלא במתכוין / שלא ב' מקרי המזדמן / כאמרו פגוע רעה בכל כחם . והדברים האלהיים כלם בסדר ובהכנה / ואינם מקרי ופגישה / ועוד שאחרי עדין לא חלה עליו מצות מילה / כיון שעדין היה במדין / ואיך רצה ה' יתב' להמיתו על שנתעכב במילת תפלה / שהרי לא יתכן שימול אותו במלון ויצא לדרך :

השאלה הה' מה ענין מאמר צפורה כי חתן דמים אתה לי / ואחר שרפה ממנו אז אמרה חתן דמים למולות / ושני המאמרים האלה / ענינם אחד / והרי אם כן אחד מהם כפל מותר בלי ספק :

השאלה הו' למה נאמר השני כאמר למולות / ולא נסתפק לומר חתן דמים אתה לי / כמו שאמרה בפעם הראשונה / ולמה כאמר למולות בלשון רבים / והיה ראוי שיאמר למילה / והרלב"ג התחלל לבאר / שאמרו כבוכן מהמאמרים האלה / כמו כה יחיד / ואינו נכון :

השאלה הז' אם נזכרה בכתוב תשובת הליכת צפורה עם משה / למה לא נתפרשה גם כן חזרתה לבית אביה / אם חזרה מהדרך מאותו מלון שכר / בסבת מילה כדבריהם ז"ל / או חזרה ממצרים / כי נכנסה נכנסה לבית אביה כדברי הרלב"ג / ולמה לא זכר / אם הלכה עמו שמה / או שלחה משה / כי הכתוב לא כי' זה / כי אם אחר שלוחיה / בפ' יתרו אשר אלהים :

השאלה הח' מה רצה פרעה / באמרו לא ידעתי את ה' / וגם את ישראל לא אשלח / אחר שאמר מי ה' אשר אשמע בקולו / ואיך חזרו לומר אלהי העברים נקרא עלינו / והרי אמר שלא ידעו ולא ישמע בקולו / ולא עוד / שלא אמרו פן יפגענו בדבר או בחרב / מאי איכפת ליה :

השאלה הט' למה לא הרבה עליה' פרעה את מתכונת הלבנים / ושם עליהם בתוספת התבן / עד שאמרו נוגשיו / אתה קחו לכם תבן מאשר תמצאו / כי לא נגרע מעבודתכם דבר / ובזה הכתיבה / שלא יוכלו ללכת לקושש :

השאלה הי' על מה היתה צעקת משה / ואמרו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך / והלא כאמר לו ית' ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך וגו' / ושלחתי את ידי והכיתי את מצרים בכל נפלאותי וגו' / ואם הדבר שהודיעו לו קודם / על מה נפק לבו אל ה' :

והנני מפרש הפסוקים / באופן שיותרו השאלות כלן :

וילך משה וישב אל יתר חותנו וגו' / עד ויאמר ה' אל אהרן לך לקראת וגו' / אחרי שאמר השם כלבו / ללכת בשליחותו בשמו' השם / הלך משה מסיני למדין / ודבר עם יתר חותנו ליטול ממנו רשות לשוב למצרים / ואין ספק / שלא אמר לו דבר מענין שליחותו / ומה שדבר אתו האלהים / אבל אמר לו בלבד אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים / כלומר אלכה נא אל אחי אשר במצרים / ואשובה מיד / כי לא אתעכב שמה ימים רבים / אלא כדי לראות בלבד העודם חיים / כי בכתוב נכספתי לבית אבי ואחי / ולכן אמרה כי שמה ואלכה אתם / ואשובה אליך לאחור / והנה יתרו היה גדול המעלה / יען והשם חכמים ונבון למה / ולא רצה לשלוח בידו המליכה / כי חשב שלא יחזירנה משה / ולא ישמע בקולו / אבל אמר לו בלבד לך לשלום / ואין זה נתינת רשות ללכת / אבל הוא כמתרה בו / ואומר יהי רצון מלפני השם שתלך לשלום / כי בכל עת שיבאת במצרים לראות את אחיך / קמו עליך סבות / פעם אחת הכית את המצרי / פעם ב' הלשינו העברים / הנה אם כן / כבר אתה מזהיר / שבכל עת שתלך לראות את אחיך במצרים / תהיה אתם ריב ודין מהון לבלבל הלוך / ומי יודע אם לפעם כזאת יעלילו עליך עלילות נגשו / גם על הדרך אשר בסבות שמה / ועל זה כלו א"ל לך לשלום / בדרך תחלה / כלומר פעם / שתהיה הליכתך שמה לשלום וכאשר רצה יתברך / שיתרו היה מפחיד לבו של משה / מענין ההליכה / הסבותיו נהפך מה שדבר לו יתרו / וא"ל לך שב מצרי' כי מתו כל האנשים המבקשים את נפשך / ר"ל עד עתה אחרת ליתרו / שהיה רצונך ללכת למצרים / ולשוב מיד / אל מדין / ועתה לא תעשה כן / אבל לך שב מצרים בדרך תשובה מוחלטת / לשבת שם בתמידות / ולא תחוש לדברי יתרו / כי הנה כבר מתו כל האנשי' המבקשים את נפשך / ולזה כשראה משה זה / לקח את אשתו ואת בניו / וירכיבם על החמור · ולא יספר שאמרו

סמוכו / הוא גם פורק / שהולך ומחזיר הרבה / או שנספק יחזור אחר לבית אשתו ובניו / מחוזרי הארץ ההיא / כי הנה נפטרה לו / ולזה את אליעזר / והיתה הוליכה אותו בחיקה · ותנצים היה רוכב אחריה בחמור ההוא / ובזה הלוך שב למצרים · כי הנה ברשות היה דעתו ללכת יחידי / מבלי אשה ובנים / ועתה שהכניסו השם / לקח אשתו ובניו להוליכם שמה · והיתה זאת כוונה / שפה כוונה לחזק לבב ישראל / כי ידעו שהוא לחזקם בגאולה / עד שבזאת היה אף פרעה יודע / כפרו לבמרי בור' שה / ודמו שבלם יחדו תחת יד פרעה / לכן משה הביא שמה אשתו ובניו מקודם / להראות לישראל כי הוא בטוח מאד בגאולה / ואין לו פחד כלל מפני פרעה ועמו / כי אי שהוא מפחד מהסכנה / לא יביא כה אשתו ובניו הקטנים / והם לתכלית שיצאו כלם יחד בשעת הגאולה · וזכר / שלקח את מטה האלהים בידו / כי הנה קראו מטה האלהים / לפי שבאמצעותו יעשה מופתיו / ושם יחיה שבגו אישור / ומשה הכינותו לבאיו / ויאמר מה שהיות היות בידו ושם יעשה אדם לו / והנה השם כדי לאמץ עוד את לבבו / אמר לו בלכתך לשוב מצרימה וגו' / ר"ל / אל תבטח בחשב לענין המלך / כי איך צריך לזה / כיון שאני אהיה עמך / וגם לא תחשוב שבשבור שאתה תשוב מצרימה לחמיסר שמה / תצטרך להוסיף פני פרעה ועבדיו לפחד מן מפניהם / להיותך יושב בארצו / אין הדבר כן / אבל באמת / שבלכתך לשוב מצרימה לשבת שם בתמידות / ראה כל המופתים אשר שמתי בידך / והוא רמז לכל המכות העתידות לעשות במצרי' / כמו שא"ל והכיתי את מצרים בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבו / ועשיתם לפני פרעה אל תירא ואל תחת מפניו / כי אותך אני להצילך · ואמר אשר שמתי בידך / להגיד שאין הדבר תלוי בטבע / אלא ביד משה / שהוא הפועל אותם בכח השם / ואמר לא תחשוב שמפני זה שתעשה את פרעה ירא וירך הלבב מפניך / כי אני אחזק את לבו / לבלתי שלח את העם / לא לדבר כנגדך ולהתגולל בכבודך חלילה · אבל יהיה הדבר שהפך / שאתה תאמר כה / ואמרת אל פרעה כה אמר ה' בני בכורי ישראל / ואומר שלח את בני ויעבדני / וכיון שאת' ממאן לשלחו / הנה אנכי הורג את בנך בכורך / והם כל קושי הדברים האלה שתאמר אליו ותוכיחהו / הנה לא יענה כה לדבר איך תשוב עד רע · ובפרט ואמרו תגלה / למה קרא את ישראל בני בכורי · הנה כתבתי שהדברים האלה כלם / באמרו לשר' שה במקום הזה / שהם הדברים שאמרים כנגדו יתר חותנו / והותרו בזה שמרתי במפוקים האלה / ג' השאלות הראשונות / הא' והב' והג' שהעירותי בפרשה · ואמנם מה שכתב ויהי בדרך במלון ויפגשהו ה' ויבקש המיתו / בלותי חז ענין הא' / שב לענין לומר שה הליכת אשתו ובניו למצרים / כי יראה זה אליו סרוח המשבתו / והוגע התעודדותו בגאולה / ואין הדבר כן / כי כוונתו בזה היתה רצויה / והביאו לשם אותם / לאמץ לבבם של ישראל / ולהבטיחם בגאולה / ולא יפחדו מפרעה ומהמצרים / כמו שזכרתי · אבל תוכן הענין הוא / שהשגחתה היתה יורדת אל משה תמיד / והיה צריך לעמוד תמיד בהתבודדותו / ומחשבתו בשליחותו · ולכן כשבא במלון ונתעסק בעסקי ביתו כל אותו הליל' / ולא התבודד בעניני שליחותו ובבורותו תפלה / הנה כשבא עליו שוה הטבע / שהלו בלתי מוכן לנבואה / וז"ש ויפגשהו ה' / ר"ל שבא הנבואה עליו · ולבו ומחשבותיו היו טרודים בעסקי ביתו / ואשתו ובניו / ומפני שבאה בלתי מוכן לקבול השפע ההוא / היה עליו כבוד והמסכנה ההוא / ובפעם ההוא · וזהו ויבקש המיתו / לא שהיה כוונת הש"י להמיתו / כי אכן יכבד הוא / שלא שבא אותו השפע העליון / בהיותו בלתי מוכן / ולכן נבהל והגיע לשערי מות / וזהו * א"ר רבי יוסי / על שנתעסק במלון תחלה / ר"ל שהיה לו להתבודד ולשובה בנבואתו / שיום ליום יביע אומר ולילה ללילה יחוה דעת בהשכלות · ואין ספק שצפורה ילדה את אליעזר / בשבתו במדין / וכאשר א"ל הש"י מתו כל האנשים המבקשים את נפשך / כי משמח קראו אליעזר / ואמר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה / כמו שביארו ית' / ומדי לקיים מה דבר הש"י והבטיחו בשליחותו / שם לדרך ככוחו / ולא מל את בנו / מפני סכנת הדרך / והנה צפורה בבקיאתה ובחכמתה · חשבה כי אולי בעבור שלא מל את בנו / קרה הרעה הזאת / או שהיה מיתת משה / לפי שהיה מוליך אשתו למצרים / והיתה מסופקת איזו מהם היתה סבת מות משה / ולכן לקחה צור / שהוא אבן חלק חותך / שכורתין בה / מפני שלא היה לה איזמל / ולא תאר הסכין / ותכרות את ערלת בנה / ותאמר דילמא שאת' היית בעבורי חתן דמים / ר"ל חתן מת / ומפל מן המלאכה ואין חולק כנה בזה / כי עם היות שכרתה את ערלת בנה / תמיד היתה מסופקת / אם הסבה היתה אחרת ממה / ולא מצד הילד / וז"ש חתן דמים אתה לי ר"ל בעבורי / והענין שהיה את בעבורה / אבל כשראתה שעם המילה נתרפא / נגעה לרגליו של משה / והיתה אומרת שהם להחזיק המאמר שאמרה / לבד משה / ואמרה חתן דמים אתה לי / וירף ממנו / ר"ל המות · ועבר שהלך ההוא ממשה / אז אמרה בודאות אתה חתן דמים למולות / כלומר היום חתן דמים והכתובה מפני מילת הבכור שנכשלת מכוונתה עד כה / לא בעבורי כמו שאמרתי בראשונה / ואמר למולות בלשון רבים / לפי שלא ידעה אם מתחייב מיתה בעבור שלא מל את הילד במדין / קודם שיצא / או מפני שלא מל אותו גם במלון · ולפי שבשרה לא ידעה / אם היה העונש אשר בא לאחת מענין מילת הילד / או מפני שהיה מוליך אותה למצרים / לכן רמזה למולות מצאית / אם הילדה כבשבה את ערלתו אשם לשכחה / כבשבה של בית אביה כי ידעו שהסבות אל שבה פנים · להתבודדות סגולה · ולא ישמע

נדרים דף ל"ב

[illegible]

לכן לא נתפרשה בכתוב / והותרו בזה שאירשתי בפסוקים האלה / הם שאלות ד' וה' וו' :

ויאמר י"י אל אהרן לך לקראת משה וגו' / עד סוף הסדר · כבר השיגו / ...אשר כוה ה' למשה ללכת למצרים / כזה ... לאהרן /

[illegible]

ואהרן עם בני ישראל את ... ושמעו כי פקד ה' אותם, וכי ראה את עניים, ויקדו וישתחוו, ועתה כראות שהרבה להם פרעה העבודה, והיה בלבם גם כן לא יתרעמו, אם תמצא לומר, וזהו למה הרעות לעם הזה, כי אחרי שידעו את שמך, והאמינו בשליחותך ובייעודך, הרי הם עמך ובשליחותך, ולמה אם כן הרעות להם בדבר הזה. ואם אתה מבטיח עצמו שלא נתקיימה הבטחתו, וה"א למה זה שלחתני. ובי"א מ"ש למה הרעות, באמרו ומאז באתי אל פרעה לדבר בשמך הרע לעם הזה, כלומר שהנה לא הצלת את עמך, אבל אני מתרעם על שלא הצלת אותם, כי זה כבר הודעתני אותו לא על שהרעות לעם הזה, והנה השם ית' השיבו, אל תחוש לרעה ההיא, כי לא תתמיד זמן רב, עתה תראה אשר אעשה לפרעה, ותהיה והעונש על מה שהרע להם בזה, וכאלו הרעה ההיא עשה לעצמו, לא לבני ישראל, כי ביד חזקה ישלחם, והוא רמז למכת בכורות, ובאומרו יד חזקה שעשה בהם יגרשם מארצו, ולא ישלחם כנפש חפשה. הנה בזה התיר השם תרעומות של מרע"ה, בהודיעו אותו שהרעה אשר עשה פרעה כנגד בני ישראל, היתה למען הרבות הש"י אותותיו בקרבו, והותרה בזה השאלה הה' :

פרשת וארא

וידבר אלדים אל משה ויאמר אליו אני ה' וגו', עד ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר כי ידבר אליכם וגו', והשאלות הנופלות בפסוקים האלה הן אלו שאזכור :

השאלה הא' באמרו וידבר אלדים אל משה ויאמר אליו אני ה', כי מה ענין הדבור הזה, וכבר נאמר לו בסנה אנכי אלהי אביך וגו', ומרע"ה כבר ידע את אלהיו, ומה הצורך שיודיעהו עתה בדבור הזה אני ה' ולא ד"א. ועוד, אם וידבר אלדים נאמר על מלאך בראיה בסנה, כדברי המפרשים, שהוא היה המדבר, איך א"כ אמר על עצמו אני ה', והוא השם המפורש, שיאמר בלבד על הסבה הראשונה ית', ולא יתתף בו אחר, ואיך יאמר המלאך על עצמו, אני ה'. גם אמרו וידבר אלדים אל משה ויאמר אליו, הוא זר, כי באו שתי לשונות על ענין א', דבור ואמירה, עד שמפני זה אז"ל, שהדבור, הוא שדבר אתו קשות, על שהקשה לדבר ולומר למה הרעות לעם הזה, ושויאמר אליו אני ה' הוא ענין אחר, שנאמן לשלם שכר למתהלכי' לפניו באמת, והנה וידבר אלדים אל משה לפי זה הפי' הוא מאמר קצר, כי אין כל דבור לשון קושי. וכל כנויו מרע"ה, באו בלשון וידבר, ולא היו דברי קושי ותוכחה, גם אמרו אני ה', יראה שאין ענין לו, כי מי לא ידע בכל אלה, שהוא יתברך נאמן לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו :

השאלה הב' באמרו וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי, ושמי ה' לא נודעתי להם, כי הנה הכתובים מעידים, שדבר השם עם האבות פעמים רבות בשם ה', אם במעמד בין הבתרים לאברהם, אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים. ואם בפרשת המילה, וירא ה' אל אברהם, ואם כן איך אמר כאן ושמי ה' לא נודעתי להם. וכבר השתדל רש"י לתקן זה, באמרו לא הודעתי אין כתיב כאן, אלא לא נודעתי, לא ניכרתי להם במדת אמתיות שלי, שעליה נקרא שמי ה', שהרי הבטחתים ולא קיימתי, עכשיו לא נודעתי, לא ניכרתי, לענין הנסים והנפלאות, ולקיום הבטחותיו, ותגולו מלובש בספורים, כי הנה כל מה שהבטיח לאברהם וליצחק וליעקב, מהזרע ובטחון הדורות הכל נתקיים, ולתתם ירושת הארץ, כבר נאמר לאברהם, ודור רביעי ישובו הנה, ואין להם ע"ז אם כן תרעומת שלא קיים הבטחתו. וכבר נראה מדברי רש"י שתולת פי' המדרש בפי' הפסוק הזה :

השאלה הג' באמרו וגם הקימותי את בריתי אתם וגו', וגם אני שמעתי וגומ'. כי הנה מלת וגם, תוסיף על ענין הראשון, ומה ענין קיומת הברית לשם ה', שלא נודע לאבות, גם מה ענין שמיעת נאקת בני ישראל, לברית אשר כרת עם אבותיהם :

השאלה הד' באמרו לכן אמור לבני ישראל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים, והצלתי אתכם מעבודתם וגו', כי הנה ההוצאה אותם מתחת סבלות מצרים, הוא עצמו הצלתם מעבודתם, והוא עצמו גאולתם משם, ולמה אם כן עשה ג' דבורים בענין א', גם כי אמר וידעתם כי אני ה' אלהיכם המוציא אתכם מתחת סבלות מצרים, ולא אמר המציל אתכם מעבודתם, ולא הגואל אתכם. ויקשה גם כן, איך נתפשו כל הענינים האלה, ומה שייעד בראשונה, כמו שיורה עליו מלת לכן :

השאלה הה' באמרו ולא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה, ומשה עשה על זה ק"ו, הן בני ישראל לא שמעו אלי, ואיך ישמעני פרעה, והיה שהקושיא הוא, שיש על זה פרכה רבה, שנאמר מה לישראל שלא שמעו, מפני קוצר רוח ומעבודה קשה, תאמר בפרעה שאין לו קוצר רוח ולא עבודה קשה, לא ראוי זה כראוי זה :

השאלה הו' באמרו וידבר ה' אל משה ואל אהרן, ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים להוציא את בני ישראל וגו'. ומהו הצווי הזה שנתחדש עתה, כי זה עצמו כבר צוה בו מרע"ה ממצרים בשנה פעמים רבות, וכן אהרן, אין כאן שנצטוה עליו, ומה פרש הכתוב בזה המאמר :

השאלה הז' למה זכר הכתוב כאן יחוס ג' שבטים, ראובן שמעון לוי, בניהם ובני בניהם, ולא זכר דבר משאר השבטים, ואם תאמר שעשה זה לכבוד מרע"ה, היה ראוי שיזכור יחס לוי בלבד, וראובן ושמעון, למה לו לזכור כתיהם במקום הזה :

השאלה הח' למה זכר הכתוב בכאן שני חיי לוי, ושני חיי קהת, ושני חיי עמרם, ולא זולתם, ובמדרש אמרו, למה נמנו שנותיו של לוי, להודיע כמה היו ימי השעבוד, שכל זמן שאחד מן השבטים היה קיים, לא היה שעבוד, שנא' וימת יוסף וכל אחיו וגו', ואח"כ ויקם מלך חדש, ולוי האריך ימים על כלם, ושני חיי קהת קל"ג, ושני חיי עמרם קל"ז, ותמצאן זה אשר למדים על מושב בני ישראל ת' שנה שזה הכתוב, שלא בארץ מצרים לבדה היו, אלא מיום שנולד יצחק, שהרי קהת מיורדי מצרים היה, צא וחשוב כל שנותיו ושנות עמרם, ופ' שנים של משה, ולא תמצאם ת' שנה, והרבה שנים נבלעים לבנים בשני האבות, וכמו שהביא רש"י בפירושו, וידוע שאין המספר הזה של לוי קהת ועמרם מלמד אותנו הדבר הזה באמת, ומה צורך היה אם כן להודיענו זה :

שמות רבה פרשה ו'

השאלה הט' למה בא דבור אחר למרע"ה דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך, כי הנה זה נכלל במ"ש למעלה לו ולאהרן ויצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים, וידוע, שזה היה עצם השליחות, לדבר אליו את כל דברי השם ומה צורך היה א"כ בחזרה הנכפלת הזאת :

השאלה הי' באמר משה לפני ה' הן אני ערל שפתים, ואיך ישמע אלי פרעה. כי הנה זה עצמו כבר אמרו בעת שנשתלח בשליחות, שנאמר לא איש דברים אנכי וגו', וגם למעלה בתחלת הסדר באמר הן בני ישראל לא שמעו אלי, ואיך ישמעני פרעה, ואני ערל שפתים, ולמה אם כן זכר כאן פעם ג', ומה החדוש אשר חדשנו :

השאלה הי"א במה שהשיב השם, ראה נתתיך אלדים לפרעה, ואהרן אחיך יהיה נביאך, כי הנה זה עצמו כבר השיבהו, בעת שנשתלח על השליחות, שנא' והיה הוא יהיה לך לפה, ואתה תהיה לו לאלדים, ואיך לא הוכיחו ית' ע"ז לומר, הלא כבר דברת זה לפני, והשיבותיך תשובה נכונה, והודית בדבר, וקבלת ללכת בשליחותי, ואיך עתה תחזור לקטרג בדברים, ככלב שב על קיאו :

השאלה הי"ב במה שאמר ואני אקשה את לב פרעה, והיא השאלה שהרעישו', כלם נתקעו בה מאד באמרו' אם הש"י הקשה לבו, מה פשעו. ובפי' הפסוקים אזכור בזה דעת הרב המורה, ושאר המפרשי', ואגיד לך הספק המתחייב מהם, ועליהו תטוף מלתי. ובכלל הספק הזה, שבאו בכאן ג' פסוקים וענין שניהם א', ולא יחלצו מהיות אחד מהם מיותר, וכפל מבואר. והם, הא' ואני אקשה את לב פרעה והרביתי את אותותי ואת מופתי בארץ מצרים. והב' ולא ישמע אליכם פרעה ונתתי את ידי במצרים וגומ', שהמכוון בב' מהם, הוא המכוון באחר בלי ספק. והנני מפרש הפסוקים, באופן יותרו השאלות האלה כלן :

וידבר אלדים אל משה וגו' עד שהרשני בית אבותם. אין הכונה באמרו ושמי ה' לא נודעתי להם, שלא נגלה לאבות בשם. כמו שנגלה למרע"ה באותו שם ויותר, כי הנה מצאנו באברהם אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים, ובאמר ויקרא שם אברהם בשם ה'. וביעקב נאמר אני ה' אלהי אברהם אביך, ואין ג"כ הענין כמ"ש רש"י, שהרי הבטחתים ולא קיימתי, כי הנה ירושת הארץ לא הבטיח עליה בחייהם, כי אם שדור רביעי ישובו הנה, ולא היה להם א"כ מקום להתרעם עליו, והנה ייעד לאברהם בזרע וקיים הבטחתו, וכן לשאר האבות הבטיחם בדברי' וקיימם, גם אין לפרש ושמי ה' לא נודעתי להם על ענין הנסים שלא נעשו לאבות, ונעשו למרע"ה, מההפך המטה נחש, וצרעת היד, כדברי קצת המפרשים, שהרי כבר נעשו נסים רבים לאבות, אם לאברהם, באור כשדים, ועם פרעה, על דבר שרי, ואם בענין סדום ועמורה, והצלת לוט, וענין אשתו שהיתה נציב מלח, ואיך כאמר א"כ שלא נעשו לאבות ניסים, נסים רבים וגדולי' מאשר נעשו למרע"ה קודם הדבור הזה, אבל פי' הפסוקי' האלה לדעתי כן הוא, שבעבור שמרע"ה היה מתיאש מהגאולה, וכן ישראל כלם, כמ"ש ומאז באתי לדבר בשמך וגו', הודיעו ית' שהגאולה היתה מחוייבת, והכרחי' שתהיה, וזה מב' סבות, הא' מפאת הש"י ית' עצמו, לפי שלא נגלה לאבות באופן שידעו ויכירו אותו, והיה זה לפי שהיתה נבואתם ע"י אמצעי, ועם היות הדברים יוצאים מהמקור הראשון ית', הנה לא היה נודע וניכר אצלם שמע הסבה הראשונה, רק ע"י אמצעיים, ח"ש אני ה', וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי ושמי ה' ר"ל אני ה' סבת הסבות, ומחויב המציאות, הראתם בראיתי לאבות בשם אל שדי, וגם כן נראיתי אליהם בשם ה', כי פעמים נראיתי אליהם באותו שם גם כן, והיה לפי זה, אמרו ושמי ה', כמו ובשמי ה', כי יהיה בי"ת באל שדי, משוך עצמו, ואחר עמו, ובשמי ה', וכמוהו מאל אביך ויעזרך, ואת שדי ויברכך, שענינו, ומאת שדי כמו שכתב הרא"בע, וכן בזאת יבא אהרן אל הקדש, בפר בן בקר ואיל וגו', שהוא כמו בזאת, ורבים כבה, כן הענין בכאן, אני ה' וארא אל האבות בשם אל שדי, ובשמי ה', אבל עכ"ז לא נודעתי להם, ר"ל לא הייתי נודע וניכר אליהם, לפי שלא נבאו פנים בפנים, כי אם ע"י אמצעיים, ולא היה הסבה הראשונה. ועניינה, שהיתה

הגאולה

הגאולה הבריאית, כדי שיגיע ותשאר כל א׳ במקומו ומדרגתו ׳ יכנסו פנים בפנים, באופן שיכירו וידעו כבוד יי׳, ותדלג, מה שלא נהיה לאבות עד הנה, לפי שלא היתה כוונתם פנים בפנים. וזכר הסבה הב׳, באמרו וגם הקימותי את בריתי אתם לתת להם את ארץ כנען, ר"ל וגם יש סבה אחרת מחייבת הגאולה, והיא מה שנשבעתי וכרתי ברית לאבות על ירושת הארץ וקרא אותה ארץ כנען, לפי שעם היותם כוללת ז׳ עממים, כלם היו מזרע כנען. והוסיף לומר את ארץ מגוריהם אשר גרו בה, להודיע שלא נתקיים בהם ייעוד ירושת הארץ, כי הם אע"פ שישבו בה, הנה גרים, וע"ד גרות היו בתוכה, ולא נתקיים הייעוד אם כן בימיהם, וזהו ארץ מגוריהם אשר גרו בה. והיה א"כ בהקב"ה מחוייב להוציא את בניהם ממצרים, כדי להוריש את הארץ, לקיים שבועתו. וזכר הסבה הג׳ באמרו וגם אני שמעתי וגו׳, ר"ל, גם יש סבה ג׳, מחייבת הגאולה, והיא שאני שופט כל הארץ, ושמעתי את נאקת בני ישראל אשר מצרים מעבידים אותם, וראוי לעשות משפט וצדקה, יאמר על זאת הסבה ואזכור את בריתי, ואין פירושו הברית שכרת לאבות על ירושת הארץ, כי זה כבר זכרו, אבל הוא הברית שכרת עמו בין הבתרים, שבם נדר על זה, כמ"ש וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי ואחרי שזכר ג׳ הסבות האלה, הוליד מהן מה שהולידה, והתחיל מהאחרונה דסמיך ליה, לפי שהיא הראשונה שתתקיים בזמן, והוא אמרו לכן אמור לבני ישראל אני יי׳, כנגד הסבות כלן וג׳ כת היכולת, והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים. והצלתי אתכם מעבודתם, וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים, כלומר שמפני ששמע נאקתם וצעקתם, והושיעם ויוציאם מגלותם. ולפי שבמצרים היה להם הצער והצרה בג׳ מינים, הא׳ בסבלות החמות, כמו שאמר וישימו עליו שרי מסים למען ענותו בסבלותם לכן אמר על זה והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים, שהם החמרים. והב׳ העבודות פרך, שבנו ערי מסכנות לפרעה, והיו כל ימיהם בחמר ובלבנים, ובכל עבודה בשדה, גם לכל עם מצרים היו עובדים, וכנגד זה אמר והצלתי אתכם מעבודתם. והג׳ היה הריגת בניהם, שהיו משליכים אותם ליאור, שהיא הקשה שבכלם, וע"ז וגאלתי אתכם בזרוע נטויה ובשפטים גדולים, רומז למכת בכורות, ולקריעת ים סוף, שהיו במשפט ע"ז כמו שאמר יתרו, כי בדבר אשר זדו עליהם, הרי שהשיב בזה על הנאקה וצעקת העם. והנה זכר ראשונה לפי שהיא קדמה בזמן, רוצה לומר היציאה מעבדות מצרים. ואמנם כנגד מה שאמר אני יי׳ וארא, שהיא הראשונה שזכר, אמר ולקחתי אתכם לי לעם, והייתי לכם לאלהים, וידעתם כי אני יי׳ אלהיכם המוציא וגומר, רוצה לומר אחרי צאתכם ממצרים, תבואו להר סיני ותקבלו את התורה פנים בפנים ואז תכירו ותדעו את השם הנכבד, כי תכנהו ממנו בלי אמצעי, כמו שיתבאר, מה שלא זכו אליו האבות, וזהו וידעתם כי אני יי׳, ואמר המוציא אתכם וגומר לפי שצאתם ממצרים ונתינת התורה, שניהם היו בלי אמצעי. ואמר כנגד הסבה האחרת משבועת האבות, על ירושת הארץ, אמר והבאתי אתכם אל הארץ אשר נשאתי את ידי לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב וגו׳ שעם היות שלא נתתיה ירושה לאבות עצמם אתן אותה לכם מורשה, כלומר לא בדרך גרות, כמו הם, אלא בדרך ירושה וממשלה המלכית, והנה זכר א"כ ג׳ היעודים האלה, כפי סבותיהם, היציאה ממצרים בראשונה ומעמד הר סיני אחריהם, וירושת הארץ אח"כ, ועם מה שפירשתי בפסוקים האלה הותרו ד׳ השאלות הראשונות. ונשאר לפרש מה ענין שם אל שדי, שנזכר בפסוקים האלה. וכבר ראיתי דברי הרמב"ן, שכתב מפי הגאון שפי׳ שדי שאמר לעולמו די, ולא נחה דעת הרמב"ן בזה, ופי׳ הוא עליו שדי ענינו שודד המערכות ומנצחם כרצונו מפני שהדין בו. או הוא בדברי הנגיד רב שמואל, שפירשו מגזרת ותקיף, ושניהם קרובים בענין. האמנם עם השאלות, אין הלאות אתם, לפי שעם היות השלילות מכל האמצעות העליונות, הנה אין ראוי שיקרא שודד או משדד, כי ענין שודד הוא גזלן מעול וחומץ, כמו בשלום שודד יבואנו. ישלו אוהלים לשודדים. אם גנבים באו לך אם שודדי לילה. עבדיה א"ה
ואיך יכנה הכתוב את השם הנכבד בתואר מגונה אשר כזה. גם מגזרת אין ראוי שיאמר עליו ית׳, כי איננו לוחם עם שום בריה, ולא א׳ מבריותיו עושה עמו מלחמה לגבור עליו ויתגבר, אבל יכול ושלים מנהיג ומושל הם התארי׳ שראוי שייוחסו אליו בענין השמים, לא שודד ולא מגבר, אבל אמתת הענין הוא, מה שפי׳ בו הגאון רבינו סעדיה, שפי׳ שדי הוא מי שאמר לעולמו די, ואין ראוי להקשות מפאת השי"ן, שהיא במקום אשר, ואיך תפול בשם הנכבד כי הנה מצינו אהיה אשר אהיה, שבין שני השמות הקדושי׳ ההם, באה מלת אשר בשמה לאהיה הראשון, ככה ש׳ שדי נסמכה לשם הש׳, שי"ן שדי וענינו כמו אמר האל אשר אמר די, וענין זה, שהנה מה שהורה הוית העולם נברא ברצון חפץ, וכונת מכוון ושאינו ע"ד החיוב, הוא שיעור העולם, ושיעורי השמים וכוכביהם ומספרי השכלים הנבדלים, ומלאכי השרת, שלא היתה הגבלת שיעורם ומספרם, אלא דבר רצוני ממנו יתברך, וע"ז הפלם רבי אליעזר הגדול, שהיו השמים מתמתחים והולכים, עד שאמר להם די, ר"ל שלא היו השמים כאותו שיעור שהן מפאת החומר שנעשו ממנו, שלא הספיק ליותר מזה, אין הדבר כן, כי הפלא נכללו מדבר, ולכן היה איפשר להיותן נמתחים והולכים, ויותר גדולים ממה שהן, אלא שהאל יתברך רצה בחכמתו, שזה יהיה שיעור הגבלת אליהם, והוא אמרו עד שאמר להם די. הנה התבאר ששם אל שדי, ענינו האל שאמר לבריותיו די. גם כשן מה שפירשו בו אחרים, אל שדי, האל שדי לו במציאותו, כי הוא המחוייב לעצמותו ואינו מקבל מציאותו מסבה אחרת, כי הוא די לעצמו וכפי הדרכים האלה, ראוי שיכונה השם בזה, ולא כדברי הראב"ע, וספר הכתוב, שהגיד משה הדברים האלה לבני ישראל, והם לא שמעו אל משה מקוצר רוח ומעבודה קשה, וזכר שתי סבות, הא׳ קוצר רוח, ר"ל שקצרה נפשם בעמלם. והב׳ בעבודה קשה שהיו עושים, שלא היה להם פנאי אפי׳ לשמוע בשורות טובות, והיה א"כ הקוצר רוח בנפש והעבודה קשה בגוף. והנה לא אמר הכתוב שלא האמינו, כי מאמיני׳ היו שפקד יי׳ את עמו, אבל לטרדת נפש ועמל נפש לא היה להם פנאי לשמוע אל משה. והנה אחר אשר זה וידבר יי׳ אל משה לאמר בא דבר אל פרעה וגו׳, להודיע שבמקום הזה עלה מרע"ה לדבר עמו השם פני׳ בפנים, והוא אשר יאמר עליו וידבר יי׳ אל משה ולזה לא תמצא בלשון הזה בדבורי השם למשה, עד עתה, וגם בשאר הנביאי׳ לא תמצא וידבר יי׳ כמ"ש במשה, אלא ויהי דבר יי׳ אלי לאמר או ויאמר יי׳ אלי. לא וידבר יי׳. ולפי שהיתה זו מעלה רמה, לזה רמז אותה הכתוב כאן, וזהו שיבא אל פרעה, ר"ל שיכנס בהיכלו מבלי קריאה. ומפני זה שמה מרע"ה ק"ו זה, לענין באמרו הן בני ישראל לא שמעו אלי, ואיך ישמעני פרעה, ר"ל הן בני ישראל עם היותם מאמינים, לא שמעו אלי מפני טרדת נפשם ועמלם, ואיך א"כ ישמעני פרעה, שאינו מאמין בדבר הזה ויתחברו א"כ שתי סבות מונעות השמיעה, הא׳ תכלית השומע פרעה, שאינו מאמין לדברי, ולכן לא ירצה לשומען. והב׳ מצד המדבר המשמיע, לפי שאני הוא, שהייתי ערל שפתים, יקוץ משמוע דברי, וזהו הק"ו שז"ל והוא ק"ו אמתי שאם בני ישראל לא שמעו, בהיותם מאמינים, איך ישמע פרעה, עם היותו בלתי מאמין, ולכן לא תלה מרע"ה ענינו באמונה, כ"א בשמיעה. והנה באמרו וידבר משה לפני יי׳ לאמר, תגלה לנו כלל גדול בתורה, שאין הכוונה תמיד במלת לאמר, שיאמר אותן לאחרים, וכמו שהוכיח הרמב"ן בראיות ישרות, אבל ענינו זכרון אופן הדבור, כאלו אמר כאן וידבר משה לפני יי׳, באמרו הן בני ישראל וגומר. והותרה בזה השאלה הה׳. ואמנם אמרו וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן, ויצום אל בני ישראל, וגומר איפשר לפרש שאמר זה, כמ"ש אל השם בא דבר אל פרעה וגומר, אשר שלענין ישראל כשמה אהרן בותפות ולא לענין פרעה, שבכל היה מליץ בו, וע"כ אמר הן בני ישראל וגו׳, ואיך ישמעני פרעה, ואני ערל שפתים, ולכך הוצרך השם לתקן ענינו בב׳ אופנים. הא׳ במה שצרף אהרן עמו בשליחות כלו אם אל בני ישראל, ואם אל פרעה, כמו שזכר א"ל בתחלה, ולזה בא הדבור הזה אל משה ואל אהרן שניהם יחד. לא שיגבלו שניהם במדרגה אחת, אלא משה במדרגת מעלתו, ואהרן במדרגתו, אבל כי אם גם לענין פרעה יהיה אהרן שותף בשליחות, כמו בענין ישראל. והב׳ שצום אל בני ישראל ואל פרעה מלך מצרים, ר"ל שבני ישראל יטו אוזן לדבריהם, ויתחברו אליהם ויכבדום כראוי, וכן אל פרעה מלך מצרים, שיכבד ולא יקל בשולחי׳ וכזה ישמעו אליהם בני ישראל, וישמע אליהם פרעה, ויקבלו כלם את דבריה׳, בכל מה שיצטרך, להוציא את בני ישראל ממצרי׳, ויקרא אמרו ויצום, כמו כי הוא צוה ונבראו, הוא צוה ויעמוד, אני צויתי למקודשי. ואת העורבי׳ צויתי לכלכלך, הנה צויתי שמה אשה וגו׳ כי כל מה שיקבע השם בכל בריה מדבר ובלתי מדבר לעשות מפני׳ לרצונו הפשוט, יאמר עליו לשון צווי, וע"ז באמר כאן ויצום אל בני ישראל, ואל פרעה מלך מצרים, כלומר שנתן שנים הכבוד והמורא אליהם. והנכון אצלי עוד בפסוק הזה, שהשם צוה למשה, בלבד ענין השליחות, ודבר לאהרן בלבד, ג"כ עליו, ועתה בפסוק הזה דבר לשניהם יחד, וצוה שעשו השליחות, אם לבני ישראל ולפרעה, וכן הוא גם היום מנהג המלכים, כשירצו לשלוח שני שלוחים בשליחות אחד, גדול הערך, ידבר לכל א׳ ואחד כפי ענינו, תוקן הדבר וענינו, ואח"כ ידברו לשניהם יחד, ועוד אפרש זה באופן אחר. והותרה בזה השאלה הו׳ :

אלה ראשי בית אבותם וגו׳, עד ואני אקשה את לב פרעה, כמו שלכבוד אבותיהם, זכר הכתוב בסדר כת הדורות, הראשונים שקדמוהו, כן לכבוד משה ואהרן, זכר הכתוב בכאן יחוסן ויחס אבותיהם, ומ"ש אלה ראשי בית אבותם, שאינו חוזר לעם ישראל, כמו שחשב הראב"ע, שאם כן, היה לו לזכור כל השבטים, אלא ערכה הכתוב לזכור ראשי בית אבות משה ואהרן, כדי להודיע שאבותיהם כולם היו קדושים ידידי השם, וחושבי שמו, אברהם יצחק ויעקב לוי קהת עמרם משה ואהרן והנה לא התחיל בפסוק היחוס הזה מלוי בלבד, והתחיל מראובן, להודיע שלא היה שם מצוה כי לגבר, ולא נבחרו משה ואהרן לשליחות הזה מכל שאר בני ישראל, רק מפני שמצא אתם שלמות וזכות מזולתם ולכן בחר השי"ת בהם, ומפני זה שמה הכתו׳ היחוס מתחיל הבכורי׳, והתחיל מראובן, כי הוא הבכור, וזכר שהיו ראשי בית אבותם, תוקף ופלוא שמעון וכרמי. ועבר מהם, כי לא נמצא בהם איש ראוי והגון לשליחו׳, ולכבוד זה גם כן, לא מנה שני חיי שום אחד מהם, כמו שהוא המנהג בספורי התורה בשלמים כלם, על דרך ומ"ש שנ"ה ידע יי׳ ימי תמימים, ואח"כ הזכיר שמעון וראשי בית אבותיו, ימואל וימין וגו׳, ועבר מהם ג"כ, וכשבא ללוי אמר ואלה שמות בני לוי לתולדותם גרשון וקהת ומררי, ראה את לוי ראש היחס, בדרך לפניו לענין היחוס, ולכן דקדק לספר שני חייו, כמו שאמר ושני חיי לוי, כאלו אמר השם כבר מצאתי איש כלבבי, ראוי שיצא ממנו מלך ונביא. ואמר בני גרשון לבני ושמעי למשפחותם וגו׳, ולא הזכיר

מבני בני יצהר, כי לא היו ראשים אליו · ואמנם אמר ובני קהת עמרם ויצהר וחברון ועוזיאל ושני חיי קהת, כלומר והיו הנמשך אחרי אביו והיותו לו, והנה הוא ביחן שיותר כבניו כאורי' רכתה נפשו / וזכר ובני מררי מחלי ומושי, להורות שגם בהם לא חטא איש לענין הזה, ולכן אמר ויקח עמרם את יוכבד דודתו, ותלד לו את אהרן ואת משה, כי הם היו הנאמנים אשר בחר י"י בהם, ולהשיבותו גם מה כהניתיו / אמר כי ובני חיי עמרם וגו'· ואמר ובני יצהר קרח ונפג וגו'· ובני עוזיאל מישאל וגו'· ולא מנה בניהם, לאותה סבה שזכרתי, ר"ל שלא חטא בהם איש רשע והנה לפליאות הגדול הזה· ואחר כך אמר ויקח אהרן את אלישבע וגו' מפני כבוד הכהונה/ להודיע שהיו בניו יורשי הזכ, ומפני הזם ורצ כיון י"י· וכן זכר באלעזר בן אהרן לקוחי אשתו, לכבוד פנחס, כי פוטיאל היה אדם רשום בדור ההוא, אם מזרע יוסף כדברינו לו· ואם מבנות יתרו הכהן / ועם זה האלים ראשי הלויים, מפני כבוד הכהונה ההוא· כיון דבר כי מבני יעקב / כגדול היה, ולא נבחר לכהונה איש עוד לוי, ומבני לוי לא נבחר רק קהת, וגם לא מבני קהת, רק עמרם שאמנם כל בני עמרם שרתה בהם רוח הקדש, אלה וכו לכהונה לאלהות ולכהונה / ובהגליהו לבכר היחס הזה, אמר הוא אהרן ומשה אשר אמר י"י להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים, כלומר באופן הזה, נבחרו שני האחים האלה מזה, וזכרם כפי תולדות/ אהרן ראשונה בהיות הגדול ומשה אחריו, כפי סדר תולדתו, גם כפי זמני נבואותיהם· כי הנה אהרן נבא ראשונה במצרים קודם שתבא הנבואה למשה · ולפי שהיחס הזה, בא אחר הדבור שדבר ה' אל משה ואל אהרן, ויצום אל בני ישראל ואל פרעה וגו' לכן כאמר כאן אשר אמר י"י להם הוציאו את בני ישראל מארץ מצרים / רמז לאותו דבור שאמר לשניהם יחד / האמנם עם היות שאמר הכתוב הוא אהרן ומשה / והקדים אהרן כסדר תולדותם / וזמני נבואותיהם / הנה בענין הצלתם בעצמם / והדרגתם בנבואה, אמר הוא משה ואהרן, כי משה היה קודם בקדימת המעלה בנבואה/ ורמז לזה כן הכתוב בזה, כשני האחים האלה, שלא מעלו / הלא שניהם זכו לכבוד, ועל זה הוא אהרן ומשה אשר אמר י"י להם· והנה אמון לכבם / ועוד הם המדברים אל פרעה מלך מצרים· והנ' הגאלתם בגליותם, ועוד להוציא את בני ישראל ממצרים, הוא משה ואהרן, ר"ל לענין ההוצאה, היה העיקר משה / ואהרן היה כטפל עמו / ונמשך אחריו· והותרו בזה השאלות ז' וח'· ואמנם ואמרו אחר זה, ויהי ביום דבר י"י אל משה בארץ מצרים, ירצה שאין לו ענין, כי אין לו גזירה בכתוב הזה· ואם אמרנו שגזירתו היא מה שכתוב אחריו / וידבר י"י אל משה לאמר אני י"י דבר אל פרעה מלך מצרים, הנה למה יקרא הפרשה שבאה כבתים / ועוד / שלא יהי' ענין לאמרו ביום דבר י"י / וידבר / גם שכבר נזכר למעלה דבור כזה, ולא יצוה שתי פעמים עליו / איפשר לאמר בזה / שבעבור שאמר למעלה הוא אהרן ומשה, שהקדים אהרן למשה, מפני תולדתו / ומפני שנתנבא ראשונה במצרים / ואחר כך אמר הוא משה ואהרן / ר"ל / שהיה משה קודם לאהרן במעלת הנבואה, הוצרך הכתוב לומר שקדימת משה לאהרן / היה כיון דבר י"י אל משה בארץ מצרים / כי או נתחדשה במשה הקדימה הזאת / ומפני המעלה שנתחדשה לו אז בפועל, כי או התחיל משה לנבאת פני בפני כמו שזכרתי למעלה, ולכן משם והלאה התורה לזכור תמיד משה קודם אהרן, אע"פ שהוא אהרן ומשה, היה קודם שבא הדבור למשה במצרים, אבל מעת ההיא / היה משה קודם אהרן / ועל זה נאמר כאן ויהי ביום דבר י"י רוצה לומר ויהי זה היתרון והקדימה למשה / ביום דבר י"י אל משה בארץ מצרים, כי משם והלאה נתעלה מכיבוי של משה על אהרן וקדם אליו / ולכן בזה הפסוק פרשה / כי מפסיק הפרשיות / היה בלי ספק מורה"ה מפי הגבורה· גם אפשר לפרש בזה, שבא הכתוב הזה להודיע / שכל הדברים לא היו אז על ידו / ומשה היה מדבר אותם לאהרן / ויהיה לפי זה שיעור הכתוב כן / ויהי ביום דבר י"י רוצה לומר כאשר דבר י"י / הנה אל משה היה הדבור בארץ מצרים / כלומר לא לאהרן / כי למר"עה היה הדבור בלבד / והוא היה מגיד אותו לאהרן / ולכן הביא אחר זה הלכה למעשה / להודיע שכן היה בפועל / שדבר הש"י אל משה בלבד / אני י"י דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך, כלומר אני י"י אשר יצרתי עמך בסנה ואמרתי לך כי אהיה עמך / ומפני זה / דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך / אל תירא ואל תפחד ממנו / עם שמפני שהדבור היה למשה בלבד / ואליו לבדו היתה המצוה לדבר אל פרעה / חשב משה אולי שאין כח היה מצוהו שאת כלבד יעשה השליחות / ולא יועיל לו אהרן / והיה כל מ"ש לו במראות הסנה מהתחברות אהרן עמו / לבד לענין הדבור אל ישראל / כמו שאמר ודבר הוא לך אל העם ונומר / אבל הדבור לפרעה, היה בלבד למשה / הנה מפני זה הוצרך משה לאמר להחזיק בטענתו כאן / באמרו הן אני ערל שפתים / ואיך ישמע אלי פרעה / כלומר איך אלך לדבר לפרעה לבדי / בהיותי ערל שפתים / על כן כבד הדבור / שיגער בי פרעה / ולא ישמעני / ואז הוצרך יתב' להודיעו שלא היה כן דעתו / כי עכ"פ אהרן אחיו / גם לפני פרעה יהי' נביאו / וגם זה דרך נכון כיישוב הפסוקים האלה· אבל היותר אמתי ונכון כפשט הכתובים אצלי הוא / שמר"עה כשבא לו הדבור במצרים ואמר אל אבותם וגו' הלך בזריזות לבשר את בני ישראל בהבטחה הגדולה ההיא / והם לא רצו לשמוע אל דבריו מתוך גלותם / ומשה לא פרעה ולא התלונן מזה / אבל כאשר אמר לו השם שיתחיל בענין המכות,

ויבא לדבר אל פרעה בתחלה, שישלח את בני ישראל מארצו / כי שכבר יצאו להם זאת / יענה גם הכנם / אמר משה לא כמתקם על תיקון פיו ושפתיו / אלא כאומר לכבוד כבודו כי שלא ישמעני פרעה / כיון שישראל לא שמעו אלי· כי בני ערל שפתים / וזה"ו וידבר משה לפני י"י, כי לא כאומר ויאמר משה אל י"י, אלא שאמר לפניו / כי בהיותו מחשב בזה / היה כאלו דברו לפני יתברך· ואמנם אמרו אחר זה וידבר י"י אל משה ואל אהרן ויצום ונומר / יהיה כפי מה שפירשתי / שצוה לשניהם יחד ענין השליחות לישראל, ולפרעה / ולהיות המאמר הזה כולל, וכר אחריו היחוס כפר' אלה ראשי בית אבותם, ולפי שהדבור שאמר הש"י למשה שנזכר למעלה בא דבר אל פרעה מלך מצרים ונומר / וזה שאמר משה עליו / כמו שנזכר למעלה, בא שנה בקצור גדול / וגם לא נזכר מה שהשיבו יתברך למשה על תוכחתו, שאמר הן בני ישראל לא שמעו אלי / ואיך ישמעני פרעה, ואני ערל שפתים, לכן חזרה התורה לבאר / איך היה הדבור ההוא השם / ומאמר משה עליו, ותשובת הש"י למשה, שלא נזכר שמה / וז"ש כאן ויהי ביום דבר י"י אל משה בארץ מצרים, שזו א"ל אני י"י דבר אל פרעה מלך מצרים את כל אשר אני דובר אליך / שזהו עצמו הדבור של מעלה / ושאז אמר משה לפני י"י / הן אני ערל שפתים וגו' / ואיך ישמע אלי פרעה / רוצה לומר י"י אלהים אתה שולח אותי / ואת אהרן יחד / ואהרן תדבר ידבר / כי יש לו כח ע"ז / אבל אני ערל שפתים, ואיך ישמע אלי פרעה, אל אהרן ישמע / אבל לא ישמע אלי· והלא נביא גדול זה לי, שיהיה כאיש אשר לא שומע / ואין בפיו תוכחות / וזה המאמר הוא עצמו מה שנזכר למעלה, הן בני ישראל לא שמעו אלי· הנה כשנזכר קרה כל זה, שדבר הש"י אל משה, ושאמר משה לפני הש"י כל זה, הנה אז השיבו הש"י / ראה נתתיך אלהים לפרעה / ואהרן אחיך יהיה נביאך· ר"ל אין הדבר כמו שחשבת / שיהיה לך גנות גנאי / אבל בהפך שיהיה לך לכבוד ולתפארת / שלא תהיה אתה ואהרן שוים בדבר / כי אתה תהיה במקום אלהים בערך פרעה / כי כמו שהאלהים מכה אותו ומצוהו / ואינו מדבר עמו / כך תהיה אתה בערכו / ואמנם אהרן אחיך / לא יהיה בזה הערך / אבל יהיה אצלך כנביא המקבל השפע מאת האלהים, ומגיד אותו לבני אדם / כן אהרן יקבל הדבור ממך וידבר ויגיד אותו לפרעה / וע"כ אתה תדבר את כל אשר אצוך / כי איני מונע ממך כבוד שהאלהים / כי כל מה שאדם תדבר / ואהרן אחיך לא יהיה בזה המדרגה/ אבל הוא כנביא ידבר אל פרעה מה שתאמר אליו והיה אם כן מדרגת אהרן ודברו אל פרעה בערך אל משה, כיחס ירמיהו עד"מ כדברו אל צדקיהו, בערך אל השם, וכאלו נתן השם את טבעתו ע"י משה, ומסר לו כל הענינים, ו"א כל אשר בלבבך עשה, כאלו אתה אלוה כמוני, אני אתה עשיתי ואלהותי, ובסוף הדברים אמר ושלח את בני ישראל מארצו / כלומר וזה לך כתכונות האלה, די לך שישלח את בני ישראל מארצו, ואם יכבד לפניך לעשות תמותך בדברים מועטים / וזה יהיה לך כבוד ומעלה רבה, ולפרעה כדי כויון יחנף / הנה התבאר מזה כלו / שאין כאן ייתור בדבורים ומה שבא שתי פעמים דבר אל פרעה מלך מצרים / כי שניהם א'/ ושאמרו ויצום אל בני ישראל ואל פרעה וגו' / הוא לצורך כמו שבארתי / והותרה בזה השאלה הט' · והתבאר גם כן למה חזר משה פעם אל טענת הן אני ערל שפתים, בהיות שכבר טען זה במראות הסנה, כי הנה היה זה מפני שצוה הש"י לשניהם יחד על ענין השליחות / דבר אל פרעה ואל ישראל וחשב משה שיהיו שניהם שוים במדרגת השליחות / מה שלא כאמר לו כן במראות הסנה / והנה עם היות שכתב כאן ב' פעמים הטענה הזאת / לא באמרה כי אם פעם אחת, אם לא שהתורה זכרה בראשונה בקצור / ואח"כ חזר לפרשה בשלמותה והותר בזה השאלה הי' / וכן התבאר שזה שהשיבו הש"י כאן ראה נתתיך אלהים לפרעה / היה ראוי שישיבהו הש"י לפי שהודיעו מפני שצוה יתברך לאהרן עמו, שעניני השליחות יחשב שיהי' שניהם במדרגה אחת, ולהיות אהרן יותר לדבר צחות / ומשה ערל שפתי' / יהיה למשה חרפה רבה בזה, וחשב שהש"י יחסר בו / מה שלא כאמר לו במראות הסנה / שיהי' אהרן מתורגמנו, הנה לזה הוצרך יתברך להודיעו שבקדימה עכ"פ ושהוא יהיה אלהי לפרע'/ ואהרן יהי' בערך נביאו· והותר בזה השאלה הי"א שכבר הבין ראש המפרשי' רש"י ז"ל / קשור הפרשיות האלה / ופירושם בדרך אשר זכרתי כי הוא כתב ויהי ביום דבר י"י מחובר למקרא שלאחריו / וידבר י"י / הוא הדבור שנאמר למעלה, אלא מתוך שהפסיק הענין / בגמילות היחוס / חזר הענין עליו להתחיל בו / והוא נכון כל אמרי פיו אין בהם נפתל ועקש:

ואני אקשה את לב פרעה ונומר עד ויאמר י"י אל משה ואל אהרן לאמר כי ידבר אליכם פרעה· הספק הא' בזה הוא

מבואר / והוא למה הקשה הש"י את לב פרעה / ורצה להרבות מופתיו ומכותיו במצרים / והטוב היה שישמע בקולו כשבא משה אליו בשליחות / וישלח את ישראל ממצרים ולא יחרב / ולא ישתולל לבלתי שלחם· ואם היה שהש"י לסבה מן הסבות, הקשה את לבו / למה אם כן נתחייב פרעה לקבל המכות ההם, כמו שאמר ואני אקשה את לב פרע' והרביתי את אותותי ואת מופתי בארץ מצרים / ואמר בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו ואת לב עבדיו / למען שתי אותותי אלה בקרבו· והר' בגדול המיימוני בהקדמת פירושו למסכת אבות / ובספר המדע / כתב בתשובת זה / ואיפשר שיחטא האדם חטא גדול, או חטאים הרבה עד שיתן הדין לפני דיין האמת שיהיה הפרעון מזה החוטא על המעשים שעשה מרצונו ודעתו / והוגנים

[illegible]

התשובה הא'

[illegible]

התשובה הב

[illegible]

התשובה הג

[illegible]

מצוות

הכריזות שנה לישראל לגאולת ... פרעה ומולך כמלותו יתברך / הם כנה להקשות לב פרעון / ולאמן את לבבו לבלכם עם ישראל / והיה אם כן הש"י פועל בכל אלו הפעולות / אבל לא פועל קרוב בעצם וכראשונה כי אם פועל רחוק או פועל במקרה / לפי שהש"י היה פועל קרוב בעצם / למכות שירדו על פרעה / ולאותן הנסיות שנשה ישראל ... אלותן המכות / היו סבות קרובות עצמיות לקושי לב פרעה / וכן הנסיות לפרעון / והיה אם כן הש"י פועל רחוק / או פועל במקרה / לקושי לב פרעה / לקושי לב פרעון / ותמצא זה אמר הכתוב במקום הזה / ואני אקשה את לב פרעה / והרבתי את אותותי ואת מופתי בארץ מצרים / כי מרבוי האותות והמופתים / נמשך קושי לבבו / לפי שלא ישמע אליכם פרעה / ומפני רבוי האותות והמופתי והכבדתם / ולזה בא פסוק ולא ישמע אליכם פרעה וגו' / שהוא כיאור / שהיא קושי לב פרעה / שאמנם מודיע / שכאשרנגה ונתן את ידו במצרים / והוא רמז לשכת בכורות / ואז יוציא את בכאותיו / שהוא עם בני ישראל / מארץ מצרים בשפטים גדולים / ר"ל שיתפרו בזה יציאת העם משם / והבקיעה מאויביהם / בשפטים גדולים / והנה קרא לישראל כנאותיו לבאיד שהם שכינים לפניו כבנאות השמים / ואמנם אמרו וידעו מצרים כי אני י"י הוא לתת הסבה לזה הרבה באותות ההן / ואמר שיהיה זה / כדי שידעו מצרים כי אני י"י / ולא כמו שאמר פרעה מי י"י אשר אשמע בקולו. ונוס גלה שהיו במצרים הרבה חכמים כופרים במציאות האל ובהשגחתו ויכלתו / כמו שיתבאר אח"ז / ולזה באו המכות / מכוונת לאמת ולפרסם באמונות האלהיות הכמה. וזכר הכתוב שמשה ואהרן עשו כאשר צוה אותם יתברך / כלומר שאחר זה / לא טען עוד משה מערלת שפתיו / ולא נמשך עליו בשליחותו / ולא אהרן גם כן כי שניהם עשו כל מה שצוה השם אותם מה שאחד כולל לכל ענייני האותות והמופתים שיזכור. ובזה תותרה עם מה שפירשתי בזה השאלה הב'. ובפר הכתוב שהיו משה ואהרן זקנים באים בימים / כשהלכו בזה השליחות / כי אין ראוי לבוא לפני שער המלך בדבר שהוא נגדל אשר כזה / לבחורים אשר דמם רותח / כי אם לזקנים שבעם / והם היו הראויים לשליחות שהלכו בה :

ויאמר י"י אל משה ואל אהרן וגו' / עד ויאמר י"י אל משה כבד לב פרעה וגו' בפסוקים האלה שאלות ו

השאלה הא' למה בא הדבור בפעם הזאת למשה ולאהרן יחד לשניה' / והנה כל שאר הדבורים והמכות מגזר הש"י על מצרים / באמרו למשה לבד / ולמה אם כן בפעם הזה בא הדבור לשניהם יחד ?

השאלה הב' באמרו כי ידבר אליכם פרעה תנו לכם מופת / כי למה זה ישאל איש' זה פרעה / והנה לא היה שפק לשמוע דבריהם / ולא לראות את מופתיהם / וכמ"ש להם לכו לסבלותיכם / ואין אומר אם כן שפרעה ישאל אותם תנו לכם מופת / כאלו היה ספק בדבר ?

השאלה הג' באמרו תנו לכם מופ' / כי הנה גם הנחש קראו הכתוב למעלה אות / ולמה יקראהו כאן מופת. ורש"י אמר שהמופת הוא האות / ואני אמאר שאין הדבר כן / גם אמרו תנו לכם / הוא דבור בלתי מיושר / כי הם לא היו צריכים אל המופת / והל"ל תנו לו מופת ?

השאלה הד' באמרו ואמרת אל אהרן קח את מטך וגו' / והיא / כי הנה בפרשת הסנה / צוה הש"י למשה הנס הזה / ואמר לו שיעשהו במטה אשר בידו / ולמה אם כן שנה הדבר בכאן / ומה לעשותו במטה אהרן / וזה נמשך שיצוה משה כן לאהרן / ולא שיעשהו הוא במטהו / והרא"בע כתב דאף ע"פ שהוא אומר מטך הוא מטה משה שנתנו לו / והעד אומר אל אהרן קח את מטך ונטה ידך / וכתיב וירם במטה ויך את המים / ר"ל שאמרו במטה כמשמעו הנית / מורה שהוא המטה הידוע של משה ואינו נכון / כי למה ישנה הכתוב שאמר אמור אל אהרן קח את מטך / ולהיות מטה אהרן ידוע גם כן מתנין / והדם אמר בו בפתאות הבית / וירם במטה

השאלה הה' באמרו יהי לתנין / כי הנה למעלה בפרשת הסנה נאמר / שיהיה לנחש / ולא בירש יפת וקה / שכתב שהיה הנחש תנין / כי אין הנחש תנין ולא התנין נחש. והנה הרא"בן כתב מפני זה / שזה היה נס אחר / שלא גם הנחש מזכר שם / וככר כתבתי שאין הכתוב מוכל זה / שאמר ראה כל המופתים וכו' ?

השאלה הו' למה זה לא עשה התראה לפרעה בנס הזה / כמו שהי' בשאר הנסים / שקודם עשייתם היה מתרה משה בפרעה / ומודיע על ביאתם / ואומר בזאת תדע או למען תדע ?

השאלה הז' אם היה בעל הנסים ענין אלהי / מיוחד אליו יתברך. כמאמר המשורר כי גדול אתה ועושה נפלאות אתה אלהים לבדך / ונאמר לעושה נפלאות גדולות לבדו / איך אם כן חרטומי מצרים יכלו לעשות כמעשה י"י כי בורא הוא בלהטיהם וכשופיהם ? והנני אפרש הפסוקים / באופן שיותרו השאלות האלה כלם:

ויאמר י"י אל משה ואל אהרן וגו' עד ויאמר י"י אל משה כבד לב פרעה / הנה משה רבינו אמר לפרעה בתחלת שליחותו / כה אמר י"י אלהי ישראל שלח את עמי ויעבדוני / וכזה כלל אליו גלוי הורעתי שלשה / שיהיה אלוה במציאות ... כי על זה הורה שם י"י המיוחד / שהאלוה שהוא הוא המשגיח בבני אדם / עד שירבה בכבודם והשלישית שהאלוה המשגיח הזה / הוא אלהי ישראל בעל הכחות והיכולת שנב"ע / שבעבור זה / יעקב שנקרא ישראל / גיבור מכל אויביו / וישר אל

מלאך ויוכל / וכבר הורה גם כן ענין היכולת שאלהי / באמרו כן ישראל כדבר או בפרט / כלומר ואין מכילותו בידו. והנה פרעה כפר שלשתם. כי לענין מציאותו / אמר לא ידעתי את י"י / ולענין השגחתו ויכלתו אמר מי י"י אשר אשמע בקולו. ואמר וגם את ישראל לא אשלח. והיה זה לפי שלא היה עובר מחכם מחכמים / כי הם היו המצרים נגררים לפתיות שהיו מנהיגים בעולם השפל / אבל לא היו מאמינים במציאות שכל נבדל / והיתה אמונתם / שהעולם קדמון / נשהוא כמנהגו נוהג / ושא"א שיתנהג בטבע שמנהגו / לא כלו / ולא חלק ממנו / ואפילו לקצר כנף הנחלה / או להאריך בכנף שנגב / יש יו שנעבר כמנהג / שאם היה אפשר שיהיה השם נחלק שחלקי העולם / היה אפשרי בעולם בכללו שיתחדש וזה היו כוחרים מכלות הבריאה / כראותם שסדר הגלגלים לא ישתנה / ושכל תלוי בהול ושמיני הכוחות והכספרים / קיימים נמצאים / בהבהנת הטבע / ולאותם בעזבים למקרה / ולכן כיחשו בה' השגחות שמציאות הטבעו / וכ"ש שיהיה משנים כמה שנכאן. וכיחשו השכר והעונש / ולא שיתנו שינוס דבר מההבה שהטבע / כי היה אצלם שהלוס / שהוא הטבע הקדום. וכאשר בא משה רבינו ע"ה / ואמר לפרעה שלשת הסבות כוחרים לאמונתו / כפל בולל ביניהם / ר"ל בין פרעה ומשה היו כמו כשלשת הסבות / שלם במציאות השם בכבוד והשגחתו ויכלתו ובאה ביניהם הויכוח והמחלוקת בשלשת הדרשים הכם / כמו שיתבאר / שלפי שהמוכיח שמבינה עליו בראיות היא מופ' על מה שבעשות ראיותיו שלשלשתם. ועשה הקדוש ברוך הוא ראיותיו על כל זה / בדברים הבנויים אשר יעשה מולת המנהג הטבעי לשוריתםים לשמלה מן השבע ואדון שכנית את הטבע כרצונו / ומשדשו ומשנה אותו כחפצו / כי כמו שהדם נברא את העולם בכללו / לא ידבר / ככה ישנה מאדם חלקיו בכל אשר יתחפץ זה היסוד ובאו המכות כלם. וכמו שיתבאר. שאמנם פרעה ראה להקדים לבלוש המחלוקת הזאת / המחלוקת רבותי / והוא שמשה ואהרן לבואתם הם המדברים בשם י"י ראשונה / ואמנם שהם נביאים ושרים בשם דבר בם. ואמנם שכשפים פרעוניים אצפים / ומשאר המלאכות. ושפני שהיה זה בלב פרעה לבטותם בפרט כמ"שהיה ראשונה / לכן אמר הש"י למשה ולאהרן / להיות שניהם הולכים בשליחות הזה כי ידבר אליכם פרעה תנו לכם מופת וכולי / רוצה לומר אני ידעתי את הלוש ואת מחו / שירכש קודם אמות המכות האלהיות שתודיעו ואתם לפניו / שאתם נביאים / ועל זה אמר למשה ולאהרן / להיות הספק הזה כנגד לשניהם / כי ידבר אליכם פרעה תנו לכם מופת / רוצה לומר / כאשר ידבר לשניכם / ויאמר תנו לכם מופת רוצה לומר אני צריך שתתנו מופת / על מציאות השם / ולא על השגחתו ולא על יכלתו / אבל אתם תנו לכם / ר"ל על ענין נבואתכם מופת / כדי שאדע ואכיר שאתם נביאי האלוה / אשר אמרתם / והנה שתבאר שבא הדבור הזה אל משה ואל אהרן / לפי שהיה על ענין שליחות שניהם. ואמנם דבורי המכות שהיו מיוחדים למכות האלהיות / בא עליהם הדבור למשה בלבד / ולא לאהרן / כי לא היה הדבר הנוגע אלא בפרט. ולכן אמר כי ידבר אליכם פרעה / כי הוא יספק זה / והוא יאמר כנגדם ככה / תנו לכם מופת על ענינכם שהיותכם נביאים ושלוחים / לבטותם היה הספק בקרבם אם אין. והותרו בזה שתי שאלות הראשונות. והנה מצאנו בכתוב שם אות / ושם מופת / ושם נס / או מסה / שהכל אחד / וכמ"ש המסות הגדולות אשר ראו עיניך / האותות והמופתים וכולי. ושם פלא / כמו שאמר קץ הפלאות / ונקראו פעמים בשמות כון / כמו נפלאים מעשיך. ופעם בשמות מ"ם כמו תפלאות תמים דעים. וכבר חשבו אנשים שהם שמות נרדפים / ואמרו כלם על הדבר אשר יעשה השם כאלו הנהגת הטבעית ואין הדבר כן כי נכבר יאמר שם האות על הסימן / או זה שיהיה בדרך טבע / או בדרך הנסה ורכנן ולכן נאמר כאמורות / והיו לאותות ולמועדים. ועל הקשת ועל התפלה והיה לאות. ועל התפלין והיו לאות על ידך וכולי / ועל סימני הדגלים איש על דגלו באותות / עד שהכוכבים נקראו אותיות שהמכתב אותות / וכלשון אותות אלף אות בי"ת. והנביא ישעיה אמר הנה אנכי והילדים אשר נתן לי י"י לאותות ולמופתים בישראל / ולא היתה לידתם כנגד הטבע. ושם המופת / שבואר גם כן שענינו הראיה המופת שיביא אדם בדבר / ומזה הנה נקראו בחכמות הראיות העיוניות שמופת / מופתים / לפי שהם כמו מופתי האמונות ושורשו. ואמנם הנבואה שהיו בני ישעיה מופתים בישראל / ויחזקאל אמר אני מופתיכם / והיה יחזקאל לכם לאות. לפי שהוא ראיה ומופת וביתן מוכרם על מה שיהיה. ואולם הנס / כבר יאמר על הסימן והכסיבה / כמו שאמר בשכני י"י ונכני. לא תנסו את י"י אלהיכם ויאמר על הדגל / לא נסיתי ללכת באלה / ויאמר על הדבר שנרשם שהיתו הכלכו שהוא הנס / ונשא נס לגוים / סרש יגי אשר עומד לנס עמים. ואמנם הפלא / נאמר על הדבר שיפלא ממנו בני אדם / ומזה נאמר פלא יועץ / ויתרד פלאים / וגם על כל דבר נסתר יאמר כן / כי יפלא ממך דבר / לא נפלאת היא ממך. נפלאתה אהבתך לי / לפלא נדר / כי יפליא לנדור נדר / שהם כלם לשון פלא. ואין בזה דבר יוצא מהמנהג הטבעי. וזה כלו ממה שיורה שהשמות האלה אות ומופת / גם נפלא כבר יאמרו על דברים טבעיים / כשהיו נהפלאה שלכן בלשון רומי נקרא האות סניאלגופ נקרא דימוסטראסיון / ואמנם הפלא הוא הנקרא מרוא"ילייא כל יאמרו השמות כלה / על הנפלאות אשר יעשו הנביאים בזולת מנהג הטבעי אך בנסיבות שונות / כי הנה על הנסים שיש בהם זרות מופת כפי שורש

מנבע / יאמר גם זאת / להיותם מיוחדים בלתי יוחן האלוה׳ על דבר הברכה
נבבותם היו / והם בא זאת מה · והמופתים / הם הנסים החזקים היותר
דברי׳ י״ג ב׳ זרים אל הטבע / כמו שאמר׳ ונתתי מופתים בשמים ובארץ · ולזה נא׳
בנביא שקר / ונתן אליך אות או מופת · רוצה לומר ראיה חלושה / או ראיה
חזקה על נבואתו / ואמר ובא האות והמופת · ואמנם הנסים / הם היותם
חזקים ונפלאים מאד / ולכן נקראו נסים / לפי שהם כנס המורם למעלה
יואל ג׳ שאליו גוים ידרושו · *ולכן אמר המסות הגדולות אשר ראו עיניך שקראם
גדולות / כפי איכותם / ואמנם המופתים / הם המופתים היותר זרים וחזקי׳
מכלם / שיפלאו מהם בני אדם / והיו כבותם ועניינם נפלאים ונסתרים
ולכן תמצא בכתובים שם אחר והוא מורא / וכמו שאמר ובכל המורא הגדול
שהמורא שם נרדף לפלא / ושניהם ענין אחד / וכמו שכתבתי על זה לכן
שספרו בהם אות כסף אשר עשה · ואני כבר כתבתי זה בפירוש לספר ישעיה
בנבואת השנית : ואחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת / תדע ותשכיל /
שלשת הנסים שעשה הקדוש ברוך הוא למשה רבינו בהר סיני / קראם שם
שמות ד׳ אותות / כמו שאמר והיה אם לא יאמינו גם לשני האותות האלה / *ואמר
ויקח האותות לעיני העם / לפי שהיו באיכותם ראיות קטנות וחלושות בערך
שאר הנסים שנעשו במצרים ועל הים · אבל פרעה / *אמר אל משה ואל
שם אהרן תנו לכם מופת / לפי שהיה שבקש מהם שיעשו לו נסים חזקי׳ ונפלאי׳
שם ז׳ ט׳ ומופלגות / בשנוי הטבע / ועליו אמר להם / *שיבכי רוצה באות חלוש
אלא במופת חזק / אבל הקדוש ברוך הוא / צוה אותם שלא יעשו לו / כי אם
האות הקלוש ההוא / להיותו אות ומיוחד למשה בפני פרעה / וגם לפרעה
עצמו / וכל זה כדי שיכשל בו פרעה להקשות את לבבו / והותרה בזה השאלה
השלישית · גם לא רצה האל יתברך / שיעשה הנס ההוא לפני פרעה בתטה
של משה / כדי שלא יעתו בתעשהו על משה חרטומי מצרים / כי חרפה היא לו
אבל צוה למשה / שיאמר לאהרן שישלח את מטהו אשר בידו / כי בזה היה
מגלה עוד כח הנס ההוא / ומודר כבוד משה וכבוד מטהו · והותרה בזה
הד׳ · ולזה תראה / שאמר תני׳ שמיני צוה למשה על אות הנסים לעשות
אותו לעיני ישראל / היה לראותו להם / שכן יהיה ענין פרעה כתו בריח כתו
היה לרחוי דבר אחר · אבל בשבות הנס לעשותו במצרים לפני פרעה
יצא מיסודי מצרים שתנין תהום / והיה שכן יהיה מתהלים הנס לפניו / כי הוא אשר
בחרטומיו וחכמיו יתהלל לעשות כחכמתו / ובלע התנין ההוא / את תניניהם
כמו שעשו ויבלעו ולא ישתחוו לפני משה ומפני התורה והרמז הזה / כוח
יתברך שיהיה מטה אהרן לתנין / שהוא היוצא מן היאור / והותרה בזה
השאלה הה׳ · והמה שכללתי בזה / תדע למה לא באה התראה עם הנס
ההוא ולא נענה לאות הנבואות האלהיות בתוך מצרים / אלא לאות נבואת
משה ואהרן / והותרה בזה השאלה הו׳ · ואמר ויבוא משה ואהרן אל פרעה
ולא אמר ויבואו / בהיות שניהם כאן שהיה להגיד שמשה נכנס בחצר המלך
ולשונה ואהרן נכנס אחריו · והשליך המטה לפני פרעה בארץ / ולכן הלך משה
עמהם באותו המטה / וגם ההפך לתנין לפניו / והנה פרעה בראותו כה התנין
שכל שהיה זה גם מתחבולות הידים / שעושים בני אדם בחכמה לעשות
הנכנסים והחרטומים / על דרך שנראה הדבר בחלוף מה שהוא / או שהיו
משה ואהרן חכמים בחכמת הטבע / וידעו לברוא בריאה כזאת ולכן קרא
גם הוא / הוא רוצה לומר / כמו שמשה צוה לאהרן שיעשה הנס ההוא / כן
פרעה צוה גם הוא לחכמים / והם היודעים חכמת התולדות והטבעיות
הטבעיות : וכן למכשפים / וספר הכתוב שעשו גם הם / ויאמר / שלא אמר
גם הם על החכמים / כי גם כפי דרכי חכמתם לא יכלו לעשות דבר מזה
אבל המכשפים / הם חרטומים שעשו כן בלטיהם :

וכן׳ שם וראו לבאר מיוחס האות / מה הם המכשפים / ומה ענין להטיהם
או לטיהם / שכאמר כאן בכתוב / וגם אחרי זה במכות הדם
ובתכת הצפרדעים / ויש כאן לחכמינו שני דרכים / ואני אבאר ענינם
ולהמשיך יותר השאלה הנ׳ כפי כל אחד מהדרכים האלה / הדרך הא׳ הוא /
דרך הרב המורה / שכתב בפרק ל״ז מחלק שלישי / ובספר המדע / ובפי׳
המשנה הזוכר בו גם כן / שהכשוף ומעשה השדים הוא כלו דבר בטל /
כי אין מפעל דמיון האדם ואין לשדים מציאות חוץ לנפשו ושכליהם דברים
דמיוניים · ודעתו הוא שהמלאכים בכלל שלשה חלקים / אם שכלים נבדלי׳
מחומר / והם מניעי הגלגלים / והכוכבים / כמספר הגלגלים המתנועעים
ויהם / ואם גשמים נצחיים / והם הגרמים השמימיים / המתנועעים תמיד
בכונת החרכם · ואם גשמים הוים ונפסדים / שהם ארבעה היסודות והמורכבים
מלאכי חבלה / והם שמות יאמרו על הדמיון / והיצר הרע לא אלה וזה · ומי
יתן ידעתי / כפי דעתו זה / מה יאמר הרב בחרטומי מצרים / ואיך עשו האותות
ההם הדברים בפועל / והבלו / ומהצפרדעים / כי כפי הגדה התורה שעשו
כזה כפי דרך הרב / הוא שהיו החרטומים יודעים במלאכת התחבולות
ומראים לבני אדם בכפי הדמיון / שכתבולותיהם ומעשה ידיהם ישנו הנסים
והתהפכות / ואין הדבר כן / והוא לבד כלל / והוא לבדו הדרך /
ואין הדבר עומד רגע אחד באותו מצב והראות / אבל מתנועע

בתהירות / כדי שעיני בני אדם לא ישלטו / להבין אמתתו · ולאמר אמרו אל
הנקרא אחיזת עינים / ושעל זה אמרה תורה / ויעשו גם הם חרטומי מצרי׳
בלהטיהם / רוצה לומר / *בהתהפכות ומהירות תחבולותיהם / שהם כלהב
שם החרב המתהפכת / וזה / ובלהט כו בהם יותר ויהיו לתנינים / כי עשו בתטיהם
תנועות / כאלו היו המטות בעלי חיים כתנינים · ואמנם / השביעית
החרטומים / כי לא עמדה התחבולה ההיא כרגע צין / ועל זה כאמר ויבלע
מטה אהרן את מטותם / כלומר / שבלעתו נכון כנגד אותם / ובאמת / ולא
נשאר שם לפני פרעה מכל המטות / כי אם מטה אהרן לבד · ואמנם /
במכת הדם / היתה תחבולת החרטומים / שלא היו מצרים שיד / שמצאו
כרגע על פני הארץ נעשו דם / ומכה הנס הזה שעשה משה / וכאשר יתנו
זה החרטומים / היו אומרים לפני פרעה / אף אנחנו נעשה כזה / ולא
מים / ונעשה אותם דם / והיו עוברים ונוגעים מים / ואותם המים / וגם
נהפכים לדם / ועוד נבו על משה / והם היו מיחסי הדבר הזה לעצמם / וגם
מהכה תחבולותיהם היו ע״ה הכתוב ויהי הדם בכל ארץ מצרים / ויעשו כן
גם משה / והחרטומים היו מדברים בלחש תפלותיהם / כדי להראות בני אדם
ואומרים עתה / יעלו צפרדעים / והם היו עולים מכח הנס ההוא / והיו
הם בתחבולותיהם מייחסים עליהם לבטיהם · והראיה על זה / שלא יכלו
החרטומים לבטל פועל משה / לא בדם ולא בהסרת הצפרדעים / לא לעשות
הרי לך היותר השאלה הו׳ / וגם כפי דעת הרב המורה שאמר הרב שהם׳ נקראו
הלכנים והם חרטומים / להיותו לשון מצרי / שהם היו החכמות הבנים / או
הדרך הראשון בזה · ואמנם הדרך הב׳ הוא / לחכמי האמת המקובלים / כי הם
אומרים / שיש שלש מדרגות מהנמצאים הרוחניים / הראשונה היא מדרגת השכלים
הנבדלים מכל חומר / שהם מניעי הגרמים השמימיים / והשכל הפועל מכלל
שבהם מניע העולם השפל והויותיו · ואותם המניעים כמספר הגלגלים
המתנועעים מהם / כי כל המתנועע מהם יש לו מניע מיוחד · וקראום
חכמינו ז״ל / שהם חלוקים בארבע ראשים / וקראום בשמות / מיכאל / גבריאל
רפאל / אוריאל / והם כוכבים לכבוד הכבוד / כמו שבא בפרקי ר׳ אליעזר ·
והמדרגה / השנית / מהשכלים הרוחניים / הם כנקראים / כדברי חכמינו
ז״ל מלאכי השרת / ומלאכי רחמים / שנבראו לבדם על פי הקב״ה / להעיר
ביה את עולמו לתשובה ולרחמים / ועליהם אמר המשורר / *כי מלאכיו יצוה
תהלי׳ צ״א לך לשמרך בכל דרכיך / ואמר אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף להגיד
לאדם *יושרו ויחנו / ומזה המין / היה מלאך שראתה הגר / והמלאכים שבאו
איוב ל״ג לאברהם באלוני ממרא / כלבוש בשר ודם / וכן נראה אל גדעון / ואל מנוח
כ״ג ואליו כאמר / וריעיה׳ דרכיעה / דתי לבר אלהין / ומלאכי אלהים /
ובני פום אריות / ואולם הרבה מהמוני הקורא / כלם הם מלאכי השרת
אלוהים / ולא יוכם מניעי הגלגלי׳ / כי אם שכלי אחרי רוחני׳ / וקרא׳
חז״ל / פעם מלאכי השרת / ופעמים פרקליטים / והם כלם / מלאכי רחמים
אלוהים להצלת ותשועה לירביו / והם הנקראים גם השדים / לפי שהיותם
הוא למעלה מן הגלגלים · והמדרגה השלישית / היא מכח השם רוחני׳ אחרים /
אשר הם תחת גלגל הירח / כרצון הקב״ה / להעניש בהם את בריותיו
המחטיאו לפניו / ולכן נקראים מלאכי חבלה / ומלאכי מות / והשטנים שדים /
ולהיותם חזיקים / כי להיותם מזיקים על הרעות / בדרך המוגש / הם מלאכי חבלה
ולהיותם כנגד האדם לשמאלו ולשטן לו / יקראו שטנים / ולהיותם שודדים
טובתו / ושלותו / יקראו / שדים ומזיקים / ועליהם אמרה תורה / יזבחו לשדים
לא אלוה / והמעשה ההוא / נקרא כשוף / ואסרה התורה אותו / ועל המלאכים
הם מלאכי השרת / אמרו חז״ל / העושה מצוה אחת / קונה לו פרקליט אחד /
ר״ל מליץ טוב והעושה עבירה אחת / *קונה לו קטיגור אחד / וכן באה
שם ד׳ מליצין אמרו אם יש עליו מלאך מליץ אחד מני אלף / אחד מאלף לא כאמר /
אלא אחד מני אלף / כלומר / שהמלאך המליץ / עליו מאלף מקטרגים /
יקך ב״ג ובכן האזכר אומר / *ראיתי את ה׳ / כל צבא השמים עומד עליו מימינו
ומשמאלו / ואמרו ז״ל אלו מימינים לזכות / ואלו משמאלים לחובה ומזה הכתוב
הוא מלאך / שנכה במחנה מלך אשור / וכן המלאך / שראה דוד וחרבו שלופה
מלכים י״ט בידו לשחית את ירושלים / הוא מות הדין / ור״ל שהוא מלאך המות / ובכל
כ״ב ל״ב לא דברים רבים על השדים / וראוי שיפורשו כפי זה הדרך מהחכמים · סוף
דבר / שמציאות השדים / הוא דבר שהשריש התורה / ואמתותו חכמינו
וכרונם לברכה בקבלתם / וזה בלאט / היה ענין החרטומים / שבוכחן /
כאן בפרשה / ולכן אמרו בסנהדרין בלטיהם / *אלו מעשה שדים / בלהטיהם /
אלו מעשה כשפים / ופרש״י / שמעשה כשפי׳ ע״י מלאכי חבלה הם נעשים ·
יקך ס״ז אבל יקשה לי / איך יהיה מעשה שדים / מבלי כשפים / ואיך יהיו הכשפים
מבלי שדים / ואם שניהם כאחד / איך תבדילו ביניהם / באמת / לטיהם /
ולהטיהם · כי אנה לפי דעתם / המכשפים בכח השדים / יפעלו הפעולות
הזרות / עד שבגמרא אמרו / *ההיא דיתתא / מהדר למחין עפרא מתותי
כרעיה דרבי חנינא / אמר לה זילי שקולי / אין עוד מלבדו כתיב / והקשו שם
עליו / והא אמר רבי יוחנן / למה נקרא שמן / כשפים / שמכחישים פמליא
של מעלה · ותירצו שאני רבי חנינא דנפיש זכותיה · ואמנם אמרה
התורה / מלאכת הכשוף / עם היות בה כח לפעול / לפי שמלאכי חבלה
נבראו / להיות כלי נקמה / של הקדוש ברוך הוא / והוא אמרם / שהמכשפים

[illegible]

ויאמר ה' אל משה כבד לב פרעה וגו' עד פרשת הצפרדעים וכבר יפלו בפסוקים האלה שאלות:

השאלה הא' באמרו כבד לב פרעה מאן לשלח העם [illegible]

[illegible]

השאלה הב' מה ענין הדברים האלה [illegible]

[illegible]

השאלה הג' [illegible]

[illegible]

השאלה הד' [illegible]

[illegible]

השאלה הה' [illegible]

[illegible]

השאלה הו' [illegible]

[illegible]

השאלה הז' [illegible]

[illegible]

ויאמר [illegible]

[illegible]

[illegible]

ולזה בא באמרו ויהפך / מכת הארבה בכח רוח הים / והמאמר גם כן בא בהיות ההפכי / שהוא רוח ים שנשא את הארבה ממצרים והלאה לצד מערבי דרומי / דרך גבולו אשר כלה ים סוף / כי לו תצא רוח הקדים ובולה מתוקו / מפני שכבת סוס מרוח ההוא על מקום מקומו · ויתכן שהרוח ים התחיל לנשב בנשב בכל הלילה / והבוא בבקר והכניסו לים סוף כולם / אם מפני שם ים סוף / ואם מפני רוח מערבי אשב בבקר / והבוא שתי הרוחות יחד זה כנגד זה / לא יוכל הארבה ללכת לשום רוחם · ולאמר רוח קדים / לא יוכל להוליך הארבה להלאה / ורוח ים היה שוקע / תקעו בים סוף כאשר הוא שם · ומפני שרוח ים / שהוא לא אחד ללכות מקומו גם למערביותו / כי הרוח המערבי לא במצרים מכל הרוחות / לכן בהיותו חזק מאד / הגלה לידים שבים על כל גבול מצרים / ולא נמצא לאמר / כי שבא רוח המצרים ועושו / והבא הכנכים מעומק / ובגלו עליו במבני גדול ומבופל / והיה החשך מולדי ג' אלא ימים רכופים / ולא עברו שם להלאה / לפי שלא רוח ים המוק / לא עבר לים סוף לסבות שאמרנו / הרי לך גם כן / איך כמחה החשך במצרים שלשה ימים עם אפלה שבה / שבעה סבנה רבי הכוכבים הימיים / המתחיכם את הלויר שהביא רוח הים שנשא את הארבה · ולמים מכת בכורות / הנה היה מוכן אליה החשך / כי הלויר הנכור השב / הוא כבנה היותר סוקה כדבר כמו שכתבו הרופאים · שנה התבאר גם כזה הלוזן כב' שבאו המכות בגדר טבעי / כפי הסבות והאיכונים הללו :

ואמנם סדר הסבות ההלדית פרליו נכסות מצרים / הוא שבאו זהו כנגד מדה על המצריים / כפי מה שעשו לישראל מהרעות והצרות שהיו עושים להם · הלאת מיתת בניהם במי היאור כמו שאמר (שמות א' כ"ב) "כל הבן הילוד היאורה תשליכוהו והשלכו היה יאור מצרים מלא דם בניהם · ובכנגד הרעה הזאת / באה מכת היאור בדם והדגה אשר ביאור מתה / לרמוז שדם יתגבר ליאור מאוד דם נבנך / וכמו שהילדים היו מתים בתוכו / כך הדגה אשר ביאור מתה · המכה השנית היתה הצפרדעים / כנגד צעקת בנות ישראל ודיוותן על לחין על הריגת בניהן ביאור שהצפק על שהיה היאור מכלה את פרי בטניהן / וכנגד זה באו הצפרדעים שהם מצפצפים לדעת הטבעיים / כצעקת ויללת בנות ישראל / ויצאו מן היאור כי משם יצאת צעקת ויללה · המכה השלישית היו הכנים כנגד הארץ לפי שהמצריים מררו את חיי בני ישראל בחומר ובלבנים ובכל עבודה בשדה ועבודתם היתה עפר וטיט וערמים בעפר הארץ / שזה הגם להכות את עפר הארץ אשר היה עמל וכעס לישראל / ולזה נהפך לכנים / שהיו למצרים כמכיבים בכדם · המכה הד' הערוב / שהיה נכנס בבתי המצריים / וטורף ומוחם את בניהם / והיה זה לפי שכל אחד מהמצריים היה משעבד לישראל כרצונו / ונכנס בבתים ולוקח בניהם ובנותיהם לעבודתו / כמו שכתב הר"ן ז"ל וכנגד הרעה הזאת / בא הערוב אל בתיהם ועשה כרצונו כאשר היו עושים המצריים בבתי בני ישראל · המכה הה' היתה הדבר אשר במקנם / והיה זה / לפי שהמצרים היו גוזלים בקרם וצאנם ומקניהם של ישראל / ואין לומר הגם / גם כי מפני שורת עבודתם שבים ולחצם / לא יכלו בני ישראל לרעות את מקניהם / ולכן בתגמול זה / מתו מקני המצריים בדבר / ומקנה בני ישראל לא מת אחד · המכה הו' השחין / והיה זה / לפי שהמצריים היו מחרפים ומגדפים את בני ישראל / בורח שחם קרא להם / וכמו שאמר (בראשית מ"ג ל"ב) "כי לא יוכלון המצרים לאכול את העברים לחם / לכן היה שעונם שיהיו כלם מוכי שחין / ושאחד שאחד יקרא כל אחד מהם / גם כי הם בעבודתם היו מעבידים ומוכים את ישראל מלאחור לבשיהם / ולכן נענשו שיהיו מוכי שחין / שהיתה כפרחת ומעלה כמאובעבועות המשרתים · המכה הז' היתה הברד לפי שהיו המצרים מכים את ישראל בשבט או באגרוף / והיו נותנים עליהם בקולם / קול ענות בחרופים וגדופים / לכן הביא עליהם הברד אבנים מן השמים קולות וברקים / מבהלים ומכבדים אותם לאחים ולאבדם · המכה השמינית היא הארבה / לפי שישראל כל אחד מהם עובדי שדה / לחצוא אוכל לנפשם / והמצריים היו גוזלים תבואותיהם אשר בשדה / לכן הביא עליהם הארבה / שאכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ · המכה הט' היה החשך / לפי שבהיות ישראל בגלות מצרים היו בחשך ואפלה / כי הגלות נמשל לחשך / כמ"ש (איכה ג' ו') במחשכים הושיבני כמתי עולם / ונהפך תגולה שבקרית חור / כמ"ש (ישעיה ט' א') העם ההולכים בחשך ראו אור גדול / ולתנוהו הגלו שגאולתם כדכו הם בחם / ולכל בני ישראל היה אור במושבותם · המכה העשירית היה מכת בכורות / לפי שישראל נקראו בני אל חי / ואמר (שמות ד' כ"ב) בני בכורי ישראל / ולפי שהמצריים הרעו להם בכלל / באה מכת בכוריהם / שהיא כוללת בערך הרעה / שכוללת שעשו להם בשעבודם · הרי לך סדר המגידי המכות האלה / ע"פ הרעות שהרעו לישראל מדה כנגד מדה · וע"כ כמו דרך אחר הבנתי / והוא שעשה כבוד הא' / ברמתו להכות את המצריים / על מה שעשו לישראל / המגיעים בדברים הצריכים לחיותם ומזונותיהם · והראשונה במים / שהיא המשקה היותר הכרחי · שנית מיתת הדגה / שהיו אוכלים מהם / הריגת הצפרדעים מיקום הדגים / שהיו מכעסים ומונעים אותם / ולפי שגם תלמידיהם לא יועילו להם / באה מכת הכנים שהיו מצערים את גופם / ומקלים את כבודם · ולפי שהיו להם בבתיהם מזונות מה לאכל / בא הערוב שהיה משחית הכל / ולפי שהיו אוכלים מבשר למקנה מחנה / בא הדבר במקנה על כל המדר המזונות האוכים היו כלם מוכי שחין / ולפי שלא יהיו כוחכים מפני החלאים / בא הברד / וכדי שלא יוכו שנשאר מעשב הארץ / בא הארבה / שאכל את כל עשב השדה / וכדי שלא ילכו משה ידפה לבקש לאכול / בא החשך שלא קם איש ממקומו / וכדי שילכו לשתות ולאכל / שלח מכת בכורות שמתו בניהם אשר היו מגדלים לעיניהם כתוב פתאום / ובזה הדרך כללו המכות מכרעות ושכרות כל מה שיוכל · ואחרי אשר ביארתי לך כל זה / אשוב לבאר הכתובים בשלמה אשר ובכתי / ואומר כי הנה המכה הראשונה משמונה המכות ההפך מי היאור לדם / אם כפי הסדר הטבעי שהכנות הימיות ומצרים · ואם לפי שמוכות הדם נמשבו אל היאורים כמו שביארנו · והיותר עמומות שבבכות היא / מפני שהיא היתה רמז ומורה על הריגת בני ישראל / שכנגד הרעה הביא כזה המכה הראשונה שהדם / והמכה האחרונה היא קריעת ים סוף / ושביעת המצריים בו / וכמו שאמר (שמות י"ח י"א) "כי בדבר אשר זדו עליהם / וכמו שביארתי הכל במקומו / כי להיות הריגת הבנים / בתחלה שהרעות שקבלו ממצרים / נרמזו במכה הראשונה ונשלמה באחרונה / והיתה אם כן תחלת המכות וסוף המכות · וזאת היא תשובת השאלה הראשונה · הוא לפי שהמכה הזאת / היה הפועל הגדול בה / היא פרעה שלך מצרים שהוא לעצמו / שאמר ויצו פרעה לכל עמו לאמר כל הבן הילוד (שמות א' כ"ב) היאורה תשליכוהו / והכלים נעשים בשליחות ההוא / היה המצרים ויאור מצרים / היה מורה על המלך / כמו שאמר לי יאורי ואני עשיתני (יחזקאל כ"ט ג') / לכן כשנתה המכה ההיא / קנתה ע"י משה רבינו לפני פרעה על שפת יאורו / כנגד פרעה אשר שמה הוא בגאותו · וקנתה על ידי אהרן במימי מצרים / לרמוז אל המצריים שעשו גם כן כמצוה ההוא · והכלו לכבוד המלכות עשת משה הראוי לענשו של פרעה / כי לא היה ראוי שילקה המלך כי אם על ידי בחיר ה' / משה ואהרן עשו ענין המצריים לכנה / שאמר במכת הצפרדעים נט"ה זה עוד לי טה סנה בגים / והיא / שמונה הרעה והמכה ההיא / לזה הקדים בבוך הוא / שהיה תחלתו ביאור מצרים / וסופו בים סוף / ולזה היה ראוי שבניהם יהיו על ידי משה / כי כמו שקריעת ים סוף / היה מות על פרעה ועל פרעיו נעשה על ידי משה / ובמשה / ככה לקות יאור מצרים להיות לזה ראוי והתחלה בשמה / היה ראוי שיהיה על ידי משה · והנה היה תשובת השאלה השני / ומפני שלקות היאור / היה מורה קריעת ים סוף וטביעת המצרים / כי לקות היאור / ומיתת הדגה / הורה על יציאת מצרים / ומכת בכורות / וקריעת ים סוף / הורה על גמול הנקמה / לכן היה מהמשה הכללית / שיעלו שבעת ימים אחרי הכות ה' את היאור כנגד הצפרדעים / לרמוז על קריעת ים סוף / שהיה שבעה ימים אחרי יציאת מצרים / וכמו שאחרי שבעת ימים שהכה השם את היאור באה נצקת הצפרדעים / ככה אחרי שבעת ימים שיצאו ישראל ממצרים / שברמזו בלקות יאורם ומיתת הדגה / באה נצקת הבנים המוכרים על פות בעליהן בים סוף · ולרמוז ולהעיר על הדבר הזה / נכתב שבעת ימים אחר הכות היאור ולא במכה אחרת · וזאת היא תשובת השאלה השלישית :

ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה ואמרת עד ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה את מטך והך את עפר הארץ · יש בפסוקים כללה שאלות :

השאלה הא' למה זה התחיל זה הדבור בבוא אל פרעה / ולא התיצב לפני פרעה ככה הדם / וצוה תמצא במכות האלה / פעמים יתחילו הדבורים בבא / ופעמים התיצב לפני פרעה ופעם בבא אל פרעה / ופעם בלא זה ולא זה הלשון / וראוי לדעת הסבה בזה / כי לא נפלו הדברים האלה במקרה / כ"ש שנעלם ממני בגדר השם :

השאלה הב' למה מכת הדם נעשת ונקנתה ע"י משה ונקנתה ע"י אהרן / וכמו שביארתי למעלה / אבל גם בצפרדעים שהיה גם כן ביאור ככה הדם / נעשה כלו ע"י אהרן / ולא נעשה דבר ממנו ע"י משה רבינו / ובכלל / למה לא היו כל העשרה מכות באופן אחד / אם כלם ע"י משה / ואם כלם ע"י אהרן :

השאלה הג' ביתור הכתוב שבא בצפרדעים / שאחרי שאמר ועלו ובאו בביתך ובחדר משכבך ועל מטתך ובבית עבדיך ובעמך ובתנוריך ובמשארותיך / חזר ואמר ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים והוא כפל ויתור מבואר :

השאלה הד' למה התעורר פרעה / לקרוא לבני משה ואהרן להסיר את הצפרדעים ולא עשה כן במכת היאור בהיות שלא היה למצרים מים לשתות · ובכלל זה למה לא באמר אחרי ויעשו כן החרטומים / ויחזק לב פרעה / כאשר אמר בדם ובכנים / כי הנה פה שאמר אחר זה וירא פרעה כי היתה הרוחה / ויכבד את לבו / לא ירצה ממנו שיחזק לבו מכבוד מה שעשו החרטומים כאשר היה בשאר המכות :

השאלה הה' למה כאשר אמר משה לפרעה התפאר עלי למתי אעתיר לך / לא השיבו פרעה מיד / לו בעצם

בואת

משה ואמר לו למחר · ואם היו הצפרדעי' מצווי' אותו שבקשה לו לבקש נכרתים מיד בשעה ההיא לא למחר : :

השאלה הד' בזמנו ויצעק משה אל ה' על דבר הצפרדעים אשר שם לפרעה · שהנה יראה מזה שהיה משה צועק ומתרעם שהצפרדעים · ולכן היה צועק מדוע תעשה כה לפרעה · והוא בלתי דבור נאות · כפי אמתת הענין : :

השאלה הה' למה זה היה משה מתרה תמיד בדבריו · רק ביאור תשארנה · ואמרו לפרעה שתי פעמים · האחת למתי אעתיר לך וגו' ביאור תשארנה · והב' וסרו הצפרדעים ממך ומביתך וגו' רק ביאור תשארנה · והנני אפרש הפסוקים באופן · שיותרו השאלות האלה כלם :

ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה וגו' עד ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן · כלל גדול אני נותן במכות האלה · והוא שבכל אחת משלשת המכות הראשונות · כאמר התיצב לפני פרעה · ובב' בא אל פרעה ובג' לא זה הלשון ולא אותו · אבל מבלי התראה לפרעה נעשה הנס · וכן בשלשה שאחריהן · וכן בג' שאחריהן · ככלן נשמר זה הסדר תמיד · והיתה הכונה בזה · שרצה הקדוש ברוך הוא · לעשות המכות · כפי התכלית · כאשר ביארתי למעלה · והיו השלש מכות הראשונות · אותות ומופתים לבאר ח' ז'
להוכיח מציאות הא' · כמו שאמר בתחלתן · למען תדע כי אני ה' · והראשונה מהן באה מכוונת · כנגד פרעה ועבדיו כל בית המלך · ולזה היה מופת הדם מותרה בגלוי בפומבי · וא"ל לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה ונצבת לקראתו ונאמר · ואמנם המכה השנית ייחד התראתה לפרעה בלבד · ולזה כאמר כאן בצפרדעים · בא אל פרעה ואמרת אליו בפרהסיא גדול לא שילך לבקר ויעמוד המלך וידבר אליו לבדו · הנה רוצה לומר בבית · ואמנם במכ' הכנים לא התרה אל פרעה · אבל עשה זה לפני המון עם הארץ · ולזה לא נאמר בה התיצב לפני פרעה · ולא בא אל פרעה · והיתה הכונה בזה · לפי שהמכה הראשונה הזאת · היה ראוי שתהיה מותרית לפני המלך ועבדיו וכל אנשי עצתו · שעליהם הדבר מוטל לייעץ אל המלך · והשנית יאמר אותה למלך לבדו · כמגלה את אזנו להתגלות אותו · ולכן ילך לביתו ובחדר משכבו יודיעהו זה דבר ה' · כי יש אנשים לא ירצו לשמוע את דברי תוכחתם בפרסום · מפני הבושה והכלימה אלא בסתר · והג' תהיה בפני עם הארץ · ולכן לא תהיה בה התראה למלך לא עם עבדיו · ולא בהיותו לבדו · אבל אחרי אשר התרה בו · בגלוי ובנסתר · ולא שמע · עשה משה עליו צעקה ומודעה ברחוב העיר ויכה הארץ מעתה · באמרו אין לך ארץ שמלכה פורע חובר · ועוכר את ארצו · ועובר על דברו אשר אמר לשלח את העם · וכן תמצא בשלשת המכות השניות · שבאו להוכיח מציאות אלוה משגיח · כמו
שם שאמר למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ · שבראשונה מהן · והיא מכת הערוב · אמר השכם בבקר והתיצב לפני פרעה הנה יוצא המימה · כאשר אמר בדם · להתרות בו בגלוי · ובשנית מהן · שהיא הדבר אמר בא אל פרעה ודברת אליו וגו' · כאשר אמר במכת הצפרדעים · להתרות בו בנסתר · ובשלישית מהן · שהיא השחין · לא אמר בא אל פרעה · ולא התיצב · כי בלא מבלי התראה · במעמד הכנים · ברחוב העיר · שזרק פיח הכבשן · כמו שצוה ה' על הכבש והוא הוא הנעשה בארץ ההיא · וכמה בשלשת האחרות · שבאו להוכיח יכלתו יתברך · כמו שאמר · למען תדע כי אין כמוני בכל הארץ כי הנה בראשונה מהן שהיא הברד · אמר השכם בבקר והתיצב לפני פרעה · להתרות בו בגלוי · כאשר אמר בדם · ובערוב · ובשנית מהן · שהיא הארבה אמר · בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו · להתרות בו בנסתר · כאשר אמר בצפרדעים ובדבר · ובשלישית מהן · שהיא החשך · לא נזכרה התראה לפרעה כלל · אלא נטה את ידו על השמים ויהי חשך · כי עשה זה ברחוב העיר · כלומר · אין ראוי שיזריח אור השמש בארץ עיפתה כמו · כאמת ולא סדרים · הרי לך מבואר · שעשה הקדוש ברוך הוא · הסדר הזה בכל המכות משלש שלש · כפי תכליותיהן · והותרה בזה הא' מה הראשונה שהזכרתי בפרשה · ואמנם מה היתה הכ"מ · שקרא הכתוב כאן צפרדעים · כלל התנינים אמרו · שהם הדגים הקטנים · המצויים תמיד בנהרים · וכפי תכונת פיר' שהם הם הגדולים שבנילוס · הנקראים בלשון ערבי תמסאח · ומפרשי התורה לא הודו לו · ובאמת כדאים דבריו להכריחם · ויש לנו מהכתוב על זה ראיות · מהם אמרו · הנה אנכי נוגף את כל גבולך בצפרדעים · ולא יאמר לשון נגיפה · אלא במכות שיש בהן מיתה · ולא נדקו דברי רז"ל · שכתבו שאינו לשון מיתה · והעדים שהביאו עליו לא יספיקו · כי הנה ונגפו אשה הרה · נגיפת ההרה · אבל היותה הרה · היא אמתת ילדיה כמו שפי' ויצאו ילדיה · ופן תגוף באבן רגלך · ובטרם יתנגפו רגליכם · אינם נגיפת איש · אבל נגיפת רגל · ולכן לא תהיה מיתה בהלמות · אבל נגיפה בכתם היא מיתה באמת · כמו ויגף ה' לנגוף את מצרים · והדגים הקטני' הנעקים · אינם ממיתים בני אדם · ולא נוגפים אותם · ולכן יורה שהם התנינים ·
תהלי' ע"ח עקים הצפרדע זוכרה מתוקה · כי דרכו לנגוף ולהמית · וכמו שביאר המשורר
תהלי' ק"ה ואמר בצפרדע ותשחיתם · שהשחיתם היא מיתה · כאמרו והכני את הארץ · ויורה עוד על זה · אמרו · רק ביאור תשארנה · ולא אמר כמה · לא בנהר ולא בארצה · עם היות · שגם זהו בתנינים · ועוד שלא יאמר · רק ביאור תשארנה · שמורה שגם זהו בלבד בנילוס · והנה הדגים הקטנים הנעקים · נמצאו בכל שאר יאורי מצרים · וגם בכל היאורים והאגמים שבעולם · וכל זה יוכיח · שאין הצפרדעים האלה · הדגים הקטנים הנועקים · אלא התנין הגדול השוכן ביאור · שנקרא אלגאטו · שהוא בתמונת תנין · ותבנית הלטאה · והוא אלגן גדול · יאכל ענלה שלם · או נער אחד כולו · ואלה הצפרדעים · יוצאים מהיאור לבקש אוכל לנפשם · שמפני בשפת היאור · לא היו יכולים להתפרנס מהדגים המתים הנמצאים · ויצאו לבקש לאכול · ועד היום הזה · יוצאים לפעמים מיאור נילוס · אל היבשה · לטרוף טרף מאדם ובהמה מהם · ובזמן המכה הזאת יצאו · ויבאו בגזירת האל · ונכנסו בכל גבול מצרים · והיו טורפים ואוכלים בבתיהם כמו שאמר גבולם · ועוד · הנה אנכי נוגף את כל גבולך בצפרדעים · והיו מתרחקים מהיאור · עד בואם בתוך הבתים והחדרים ועל המשכבים לבקש ילדים · שלא היו יכולים לברוח מהם ולטרף · ולזה ראוי היו לה' לומר · שהיו מכרסמים המצריים · ר"ל · שהיו אוכלים ילדיהם ובאותו כלי ורכבו אלו ברכוס · ואולי שהיו אוכלים זכרי הולדה שלהם · וגם זה יורה שלא היו
שמות מהקטנים הנועקים · כי אם מהתנינים הגדולים ההם · והם היו עולים עד ג"כ בתנורים ובמשארות לאכול את לחמם · וגם מהאנשים הגדולים שהיו בתוך העיר יחיתו כשיוכלו · ואולי שעל זה נאמר · ובכה ובעמך ובכל עבדיך יעלו הצפרדעים · ועוד מ"ב לאחד · אם היו הצפרדעים ההם קטנים היו בנילוס יאור מצרים · או אם כלו שהיה על דרך נס · מחקו אחד · ואומר שאין ראוי שבתחלה היו התנינים בנילוס קודם לכן · לפי שזה הכ"מ אינו כלל בשום אחד מהנהרות הגדולים ומים המתוקים שבעולם · זולתי בנילוס וגם בשום ים · שהמים המלוחים אינו נולד · כמו שכתב פלי' ביאור הטבעיים · זולתי בים אוקיאנוס אל כוש · מפני חום השמש · שהעגולה השרופה · אשר אם תשובה עם המליחות של ים אוקיאנוס · והנה במדינה ההיא · כי אין טבע שום מים מתוקים · להוליד כ"מ עז וקשה כזה · הלא תראה שאין בנהרות המתוקים · מהדגים העצומים הגדולים · הנמצאים בימים המלוחים · והנראה באמת · שהקב"ה הביאם מהים אוקיאנוס אל כוש שהם נמצאים שם · והיום נודע שם · מיושבת מאנשי ספרד ממלכות פורטוגאל · ושמה נקראת · אי התמסאחים · לפי שהם · יוצאים שמה מן הים · ונכנסים בא"י לטרוף טרף לאכול מאנשי האי · שבה בחוזק ומחית ובוקעות ובנגרן והם היו אוכלים את הילדים · על אנשי האי · עתה כאשר ערכו שם הימים · נראים בתחבולותיהם ובכלי זינם · מבוא בתוך האי · אבל יוצאים מן הים אל השפה הסמוכה בלבד · ורבים מילדי העברים מנערי ספרד · שהביאם מלך פורטוגאל · לעבור על דתו · שלח אותם שמה זה י"ד שנים · כלם ילדים אשר אין בהם כל מום · זכרים ונקבות · יותר מאלפים נפשות · ורבם מתו שם · ורוב האי · מיושבת מהם · והאי הזאת · היא נכונה תחת קו השוה · כרחוק שתדע · שאמרו ישוב העולם · מעידים שמוצא נילוס הוא · הוא תחת הרי הלבנה · שתחת קו השוה · התחלקו שם מימיו לאגמים גדולים · ומאותם האגמים · יצאו שתי זרועות לצד אחד · שהולך לצפונו אל עולם עד ארץ מצרים · ונופל בים אל הכבוד הצפוני · ואחד שהולך למערבו תמיד בדרך קו השוה · עד ים אוקיאנוס על כוש שמערב · והאנשים הפורטוגאלים · שהולכים הים אל כוש · ומגיעים למקום שיכנס אותו הזרוע של נילוס בים כוש · קורין אותו הנהר התקיף · ונודע לנו שאותו זרוע מנהר נילוס באמת והוא מעט רחוק · מאותו האי של התמסאחים · ונראה באמת שבעת ההם שמן המכה · העלה יתברך מים כוש · אלו התמסאחים · או הצפרדעים בזרוע נהר ההוא · שהפך מהלכו · ולכן נקרא עליה · שהנהר ירוץ · ממקום גבוה אל מקום נמוך · והדגים הגדולים שבנהר אל הים יורדים · והבאים מן הים אל הנהר · עולים · ואלו עלו בזרוע ההוא · עד יאור נילוס · ומשם נכנסו והגיעו עד ארץ מצרים · והבואם ביאור · שהלכו לרוב מאד · יותר משהיו בדרכם לארץ כוש · מפני ערבות המים · וכל זה בזמן מועט בהפלגה ע"ד נס · ומפני זה אמר הכתוב ראשונה · הנה אנכי נוגף את כל גבולך בצפרדעים · ואמר אח"כ ושרץ היאור צפרדעים · ואמר נטה את ידך במטך על הנהרות וגו' · ותעל את הצפרדעים על ארץ מצרים · שהוא · להעלותם מן הים של אוקיאנוס · אל כל הנהרות והיאורים והאגמים בנ' נילוס בארץ מצרים · ואמר במעשה · ותעל הצפרדע · ותכס את ארץ מצרים · שעלתה מן הים · ואמר בלשון יחיד צפרדע · להודיעם ככה שכיאור שלה לרוב · ואולי שעלתה אחת בלבד כדברי ר' עקיבא · הנה התבאר שהצפרדעי' הם התמסאחים · ולכן אמר משה רבינו · רק ביאור תשארנה · לפי שלא היו שם קודם לכן · ובזה שיהיה למופת · והנה בצאתה המכה הזאת ע"י אהרן · ולא ע"י משה לא כלה ולא מקצת · כדי · לפי שה' נתן יחד על כבוד משה בנילוס · ומפני שהוא עתיד להתחיל לחרטומי מצרים כדי לתת לב פרעה שיתעכבו לעשו' כאותות הדם והצפרדעי' · וגם הכנים · לכן ראה חכמתו יתברך לבוא שלשת המכות האלה · שעשו חרטומי מצרים · תהיינה כבואתו ע"י אהרן לא ע"י משה · כי כנגד משה לא יוכלו החרטומי' לעשות דבר אבל הודו ולא נגעו · כי היו מכות הילדים · ומפני זה נגע הדם · לומר שהא משה · והיא ביאור · ומצרי' לא עשו החרטומים כמוהו · כי משה הכה היאור ולא יתר · אבל בא מקומו כמים · שהכה אהרן עשו החרטומים כמוהו · ולכן גם הדם · עשה משה קצתו ואהרן קצתו · ואמנם בצפרדעים · שהעלו החרטומים גם הם צפרדעים · לא רבה מהם · שהם ההוא לא כלו ולא מקצתו יעשה משה רבינו מפני כבודו · אלא אהרן · והותרה בזה השאלה הב' · ואמר ושרץ היאור צפרדעים · כי עם היות · שבמכת הדם · הדגה אשר ביאור מתה · הנה הצפרדעים מפני זה שהיה בהם מיסוד הכפר והאויר לא מתו · אבל

[illegible]

ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה את מטך והך את עפר הארץ והיה לכנים / עד ויאמר ה' אל משה השכם בבקר והתיצב / יש בפסוקים האלה שאלות:

השאלה הא' למה זה באה מכת הכנים מבלי התראה / לא לפרעה ולא לעבדיו / כיון שגם אחרי זאת באו המכות בלא התראה / [illegible]:

השאלה הב' באמרו ויעשו כן / ויט אהרן את ידו במטהו ויך וגו' / ואם היה אהרן לבדו עשה המעשה ההוא / והנה לא עשאו [illegible] / איך אמר על שניהם / ויעשו כן בלשון רבים:

השאלה הג' כי הנה אמרו ותהי הכנם באדם ובבהמה / יורה שהמכה היתה / שתולדות הכנים באדם ובבהמה / ובאמרו כל עפר הארץ היה כנים / יורה שהעפר נהפך לכנים בעצמו / אבל תולדת הכנים באדם ובבהמה / והם אם כן מאמרים סותרים זה את זה:

השאלה הד' למה זה לא יכלו החרטומים בלטיהם / להוציא את הכנים / והרי הם הפכו המים לדם / והעלו את הצפרדעים / [illegible]:

השאלה הה' מה ענין אמרו ויעשו כן החרטומים להוציא את הכנים ולא יכלו / והיה די שיאמר ויתחכמו החרטומים לעשות כן ולא יכלו / לא שיאמר ויעשו כן אם לא עשו כן / ולא יאמר להוציא את הכנים / כי לאהרן לא הוציא הכנים / אלא הולידם בעפר הארץ:

השאלה הו' מה שאמר שנית ותהי הכנם באדם ובבהמה / והנה זכרו זה למעלה / וכל הפסוק הזה כפל [illegible] / גם שנזכר אחרי ענין החרטומים:

השאלה הו' באמרו ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא ויחזק לב פרעה / כי הנה לא [illegible] / [illegible] / ויתפרשו הפסוקים באופן / יותרו השאלות האלה כלם:

[illegible]

את אלהיו אשר פרעה מולך כתוכם · כמו שאין אומה לבדרית שלא קיום במאמרו / ולפי שזה היה תרעומות שהקדים פרעה וקללת ארנו / כאומר אי לך ארץ שפרעה מלך בה / לכן במקום שארץ מצרים היתה מקדם שלשה כל סת ועברות אבל לה / עתה שמני את הקללה תהפך כלה לכנים / והותרה בזה השאלה הח׳ · והודיעו השם שלא יהיה ענין הכנים / כמו שהיה במכת הדם / שבמקומות שהכה אהרן היה דם / ובמקומות שלא הכה לא היה דם / אבל הכנים לא יהיו כן / כי בפעם אחת שיכה אהרן בעפר הארץ / הכך כל אבק ארץ מצרים בכל מקום שהוא לכנים / והוא אמרו והיה לכנים בכל ארץ מצרים / כלומר שבהכאה אחת / שאהרן יכה במטהו את אבק הארץ / יהיו הכנים בכל מקומות הארץ · ולאמת אמרו ויעשו כן / עשיו משה ואהרן עמו כדבר השם / כל אשר מה שצוה בואו קנה משה מוה שידבר אל אהרן שיעשה ואהרן צוה לעשות ובפועל / ושניהם עשו מה שצוו / כי משה דבר אל אהרן מצות השם / ואהרן הכה בארץ במטהו וגו׳ / והכה במטה בידו / היה לרמוז אל ארבעת הרוחות / שהיה מולך ומכה מעלה ומוריד / כדי שבכל מקום שהיה המכה הזאת / ובכיף ויך את עפר הארץ שהוא בתכלית / והותרה בזה השאלה הב׳ / ולבאר מה שאמרתי / אמר הכתוב ותהי הכינם באדם ובבהמה כל עפר הארץ היה כנים / רוצה לומר / ששני דברים זרים נעשו באותה שעה במכה הזאת / האחד / שהיה הכנם באדם ובבהמה / ושתכנסו שבאדם ובבהמה לא אשר מלת כל / כמו שאמר בעפר הארץ / כל עפר הארץ היה כנים / לפי שאותם האנשים והבהמות / שהיו לפני אהרן בשעת המכה בה מלאו כנים / אבל לא כל שאר בני אדם ובהמות שהיו בכל ארץ מצרים / אבל בעפר לא היה כן / כי כל עפר הארץ היה כנים / בכל מקום שימצא עפר / קרוב או רחוק מההכאה · הנה התבאר ששני דברים היו במכה הזאת / התהפכות הארץ לכנים / והיות הכינם באדם ובבהמה / ונותרה בזה השאלה הג׳ · ואמנם אמרו ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא את הכנים ולא יכולו / פירשו המפרשים שהשתדלו לעשות הכנים / כמו שעשה אהרן ולא יכולו / ושזה ענין להוציא את הכנים / כלומר / להוציאם ולהולידם שהאבק שעל פני האדמה · וכתב הרמב״ן שמה שלא יכלו היתה מכה מאת השם / שהכל ענינם בשגגו / שהכל שלו / והכל בידו / ואיני רואה שום תועלת בגם הזה / שהכול ענינם / וגם כן כתב שלהיות הכנים יצירה לא יכלו החרטומים לעשותה / ואמנם הדם והצפרדע / לא היו יצירה חדשה לכן יכלו לעשותם / ומזה שהכבוד תורתנו / אין הדבר כן / כי ההפך המים לדם / היתה יצירה חדשה / וכן שרוץ היאור צפרדעים / שילכו מן המקום הסבעו / ומפני זה כלו אומר אני / שהחרטומים עשו מעפר הארץ כנים / כמו שעשה אהרן / ועל זה נאמר ויעשו כן החרטומים בלטיהם / שעשאום בפועל / האמנם פרעה היה מתרה בהם / שלא היה שכן מעוד יוסיפו צרה על המכות / אלא שיסירו אותם / כמו שסר משה מכת הצפרדעים / וכאשר ויעשו כמעשה כאהרן / ובסירו אותה גם כן כמשה / ויודע שהחכמים שמוכחו / וכמה החרטומים שעשו בגדם / השתדלו לעשות הזאת / ולהסירה אחר כך בשאלת פרעה / והנה כענין העשוים עם כאהרן / וזהו שאמר ויעשו כן החרטומים בלטיהם / אבל מה שאמרו זה השתדלו להוציא הכנים מן הארץ ולא יכולו / שלא היו יכולים להסירם / כי היתה הכנם באדם ובבהמה / והם׳ עצמם / רוצה לומר / החרטומים וכוכביהם / היו מלאים מהם / ובזה נסתרה גלמה פניהם / והותרו בזה השאלות / ארבע מהשש ששה / וכבר כתב שר׳ אבע / שעל כן נאמר שנית / ותהי הכינם באדם ובבהמה / להגיד שגם כן בחרטומים היו / ואמר החרטומים לא מצאו תפבה / למה לא יסירו המכה / ואמר שם אהרן / והיה פרעה נותר בהם עלות / הוצרכו לומר לו אצבע אלהים היא / ולא כיונו בזה שהיתה המכה מחויבת מצד המערכ׳ הפתחות / כמו שפרשו הר׳ אבע וכבר השיג עליו בדברים נכונים הרמב״ן / ועוד אני מוסיף עליהם שאם היו המכות מחוייבות מהמערכה / ולכן לא יכלו החרטומים להסיר אותם / איך היה משה בתפלתו מסיר אותם ומבטל׳ והדבר המחוייב / בהכרח יהיה / לא שהם כיונו לומר לפרעה / שאם היה ענין משה ואהרן מצד השדים ומלאכי הכשוף / היו בידם לבטלו כפי מכות ׳י / אבל היה ענינם בלי ספק / אצבע אלהים / רוצה לומר דבר מעצמיו כפי יכולת אלהי / ולכן מה יעשה אדם לו לבטלו / ולא ידע פרעה / כי כל מה שעשו החרטומים בתנין ובדם ובצפרדעים ובכנים / היה בתחבולה ולאחיזת עינים או מכח ככי משפי ובעבור זה בשאר המכות שבעשו אחרי והלא קר׳ עוד פרעה לחרטומיו / ולא בבנינו הם עמדם לעשות כמעשה משה ואהרן / כי כבר האמינו שיד ה׳ עשתה זאת / ואמנם אמרו שחזק לב פרעה ולא שמע אליהם / אין הכוונה שבעבור שידע שהיה אצבע אלהים נתחזק לבו / כי תמיד היה החוזק הכבד שמנה המשעבנות · כלא תראה / שבנס בתנין כאחר / שעשו חרטומי מצרים כמעשה ההוא / וגם היה שהבדיל אהרן כמעשהו / שבלע מטהו את מטותם / הנה שם פרעה לבו לזה / ויחזק לבו כי ששב שהיו משה ואהרן כחרטומים / ושלא יתעלה׳ לא נפלאות ויתר / ואמנם במכת הדם נאמר / ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם ויחזק לב פרעה וגו׳ שביאר שהספר אלה שעשו כן החרטומים / וחזק לבו כאשר שלא היה הדבר אלהי / וביאר הכתוב בזה / התנגלות לפרעה / ואמנם בצפרדעים אמר / וירא פרעה כי היתה הרוחה ויכבד / ר״ל / ראה כמה היתה רשעתו של פרעה / שעם היות שראה הבינין שעשה לאמת / בהסרת הצפרדעים / היתה לו הרוחה / שהיה ראוי שמפני זה שיאמין את השם כמו שאמר

לעשות / לא עשה כן / אלא ויכבד את לבו / שנה אם כן לא הפסוק הזה לספר רשעת פרעה · אבל בכנים / אמר / שעם היות שאמרו לו החרטומים אצבע אלהים היא / הנה הוא לא הכניע לבו אלא שב · וגם זה הוא ספור רשעתו / ובערוב גם כן בספר רשעתו / שעם היות שקיים משה כל מה שגם עמו / הנה הוא לא קיים דבריו / והוא שאמר ויכבד פרעה את לבו גם בפעם הזאת / רוצה לומר / שהיה לו לשוב אל השם · וכן בדבר לספר ברשעת פרעה / אמר והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד לב פרעה / כלומר / אע״פ שראה שהפלאה ההיא / שהיתה הוראה עצמית חזק עם כל זה ככד לב פרעה / ובשחין גם כן אמר שהתחזק לבו שכלו שנה / כי אם ברשעתו · וכן בברד זכר רשעתו ובכדות לבו / ושלא כתפרש בו / אלא שכבו שחדל המטר וגו׳ / ואמנם בארבה זכר שרשעתו שכלו מום שנה שככביד אל לבו · ובחשך לפי שלא היה ככר מום שנה לכבדות לבו / נאמר ויחזק ה׳ את לב פרעה · והנה התבאר שחזק לבו או כבדות לבו שנזכר בפרעה בספור המכות / לא תמיד / אם להגיד רשעתו או לספור בהתגלגלותו / והותרה בזה השאלה הו׳ / ובזה נשלמו מכות סימן ד״צך / שבאו להוכיח משורש הראשון מתמיהות הקבלה הראשונה

ויאמר ה׳ אל משה השכם בבקר וגו׳ / עד ויאמר ה׳ אל משה בא אל פרעה / ודברת אליו / יש לשאול בפסוקים האלו שאלות ·

השאלה הא׳ למה המכה הזאת מהערוב / לא נעשתה באמצעות המטה / לא ע״י משה ולא ע״י אהרן / כשאר המכות והנה השם אמר למשה / ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות / מורה שכל האותות יהיו נעשים במטה / וכן כל מכות מצרים נעשו באמצעות המטה אם ביד משה / ואם ביד אהרן / זולת הערוב והדבר ומכת בכורות / שלא נזכר בהם / לא אמצעות מטה ולא פועל יד משה / ולא אהרן ·

השאלה הב׳ באמרו / ויעש ה׳ כן ויבוא ערוב וגו׳ / כי מה צורך לומ׳ ויעש ה׳ כן / שהוא אמר ולא יעשה / דבר ולא יקימנה והיה ראוי שיאמר / ויבוא הערוב / לא ויעש ה׳ כן / כי לא נאמר כזה במאמר בשום מכה אחרת מהמכות שעברו ·

השאלה הג׳ באמרו והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן וגו׳ / למען תדע כי אני ה׳ בקרב הארץ / כי לזה לא ספק למען תדע אל ענם המכה / נכתבו לענין ההפלאה / והיה ראוי לומר / ושלחתי בך ובמצרי׳ את הערוב וגם האדמה וגו׳ למען תדע מלואם״כ והפליתי כמו שכת׳

השאלה הד׳ באמרו ושמתי פדות בין עמי ובין עמך / כי אם אמר זה / להגיד שהמכה לא תבוא על היהודים / כבר אמר כמו כן / כי אמר עליו והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה / לבלתי היות שם ערוב / ולמה א״כ אמר שנית ושמתי פדות ·

השאלה הה׳ באמרו למחר יהיה האות הזה / כי הנה לא מצאנו כזה / לא בצפרדע / ולא בכנים / שיודיע משה בהיותו מיעד עליהם מכה / מתי תבוא זה היום תבוא אותה מכה / ולמה אמרו בזאת ·

השאלה הו׳ במה שאמר פרעה / לכו זבחו לאלהיכם בארץ / כי מה ראה במאמרו הזה / והוא מתפלה אמר לו שילכו לזבח במדבר / ולזבוח שם אל אלהיהם / ולמה אמר שיזבחו בארץ / כי אין ספק שמסכים פרעה בזה אל דבור / מדברי משה או אהרן / ומה הוא זה ·

השאלה הז׳ אם היה שמשה אמר לפרעה שבהכרח תהיה העבודה במדבר וקבע לו מהלך דרך ג׳ ימים / איך אמר פרעה עוד / אך הרחק לא תרחיקו ללכת / הלא כבר אמר לו שילכו דרך ג׳ ימים ולעם ולמקנה גדול כמו ישראל / לא היה אפשר שילכו בג׳ ימים מרחק רחוק / ומה היה א״כ מאמרו · והנני מפרש הכתובים באופן יותרו השאלות כלם ·

ויאמר ה׳ אל משה השכם בבקר וגו׳ / עד ויאמר ה׳ אל משה בא אל פרעה ודברת אליו / ראוי שתדע שמכל המכות שנעשו במצרים / שלא מהן עשה אהרן במטהו / והם הדם והצפרדעי׳ והכנים ושלש מהן עשה הקדוש ברוך הוא / לא ע״י משה ולא על ידי אהרן / והם הערוב והדבר ומכת בכורות / ולכן לא נזכר בהן / לא ענין המטה / ולא פעול׳ משה ולא פעולת אהרן / לפי שעשה שלשתם הש״ית ברוך בעצמו / ולא היו כשלשתן קרינת בני אדם / ובעלי חיים בערוב ובדבר ומכת בכורות · ושלש אחרות עשה משה רכיכו עליו השלום / והם הברד / והארבה / והחשך / ומכה אחת עשו בשותפות משה ואהרן שניהם יחד / והיא השחין / ומפני זה אותה המכה באמרם לפניה / שנאמר ויאמ׳ ה׳ אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם פיח כבשן / ועם היות שזרקו משה השמימה / הנה שניהם לקחו פיח הכבשן ולשניהם נתיחסה המכה ההיא וכן תמצא מכה אחרת / והיא קריעת ים סוף שעשאה הב״ה / ומשה נזכר בה ג״כ / כמו שית׳ אמר בה / הרים לך בגו׳ / שהפעם שלא נזכר במכת הערוב ולא במכת הדבר ולא במכת בכורות ענין המטה / ולא ייחס אותם / לא למשה ולא לאהרן / לפי שלא ביסוד היו מעשה ידי יוצר / ולא הסבה ג״כ כאחר במכת הערוב / ויעש ה׳ כן / לא להגיד שנתקיים הפעול אל שהמכה הזאת עשאה השם בעניינו לא משה ולא אהרן / ועל זה הדרך נאמר במכת הדבר / ויעש ה׳ את הדבר הזה ממחרת / ובמכת בכורות נאמר ועברתי בארץ מצרים וגו׳ / ונאמר וה׳ הכה כל בכור וגו׳ / ועם מה שניאלתי בזה / יותרו שתי שאלות הראשונות / שהעירותי בזאת הפרשה · ומכר הכתוב / שצוה השם למשה השכם בבקר / ולא אמר כן במכת הדם / אלא לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה / אולי שפעם

[illegible]

ויאמר [illegible]

השאלה הא' [illegible]

השאלה הב' [illegible]

השאלה הג' [illegible]

השאלה הד' [illegible]

השאלה הה' [illegible]

השאלה הו' [illegible]

השאלה הז' [illegible]

והנני [illegible]

ויאמר [illegible]

[illegible]

כנין זה לכן / מה שנאמר כאן בחזן:

ויאמר י"י אל משה השכם בבקר והתיצב / עד סוף הסדר · ויש בפסוקים האלה שאלות:

השאלה הא' באמרו במכת הברד כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך / והיא כי הנה לא מצאנו מגפה בברד / כל שכן מגפות רבות / שיאמר את כל מגפותי / ופרש"י למדנו שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות ... בכור' [illegible]

[illegible] הקולות והברד / והיה ראוי לומר את כל מופתי / לא מגפותי:

השאלה הב' [illegible]

[illegible]

השאלה הג' באמרו הפסוק / שכתבה תורה להפליג בענין הברד הזה / כי הנה אמר הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד / אשר לא היה כמוהו במצרים למן היום הוסדה ועד עתה / וחזר ואמר פעם אחרת / ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד כבד מאד / אשר לא היה כמוהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי / ותכלית הוא ששני המאמרים האלה כמם אחד / והיתור בהם מבואר :

השאלה הד' במאמר פרעה חטאתי הפעם ה' הצדיק / כי לא אמר הפעמים לא חטא / ולא היה ה' צדיק והוא ועמו הרשעים / וידוע שהתחלה מלה / והפליג בעול / ואיך אומר חטאתי הפעם / והרד"ק פי' / הפעם אודה שחטאתי / והוא דחוק / ואין בפסוק מלת אודה / באומר הפעם אודה שחטאתי / ותאמר השאלה / ולמה אודה הפעם הזאת / ולא אודה בשאר המכות :

השאלה הה' באמרו למען תדע כי לה' הארץ / כי הנה למעלה ביעוד המכה / אמר בעבור תדע / כי אין כמוני בכל הארץ / שהוא גזרת היכולת הבל"ת / ואיך אם כן אמר כאן למען תדע כי לה' הארץ / שהיא השגחה בו / שהוא מסגיא כמו לדבר מהגזרה הבני / ולא יתפעלו בה :

השאלה הו' באמרו והפשתה והשעורה נכתה וגו' / והחטה והכוסמת לא נכו וגו' / כי מה צורך היה בספור והודעה הזאת פה בזה המקום / טרם השלים דברי משה אל פרעה / שאמר לו קודם שיצליח ואמרתם ה' הצדיק / ככר הכתה הפשתה והשעורה / וזה לא יוכל לתקנו בתפלתי אבל החטה והכוסמת לא נכו ובהם תועיל תפלתי / וככר קשה עליו הרמב"ן / כפי פשט הכתובים / מה שיש בו די :

השאלה הז' באמרו בסוף הפרשה / ויוסף לחטוא ויכבד את לבו הוא ועבדיו / ולא עוד ויחזק לב פרעה ולא שלח את בני ישראל / כי הנה הם מאמרי' כפולי' / לפי שבשאר המכות נאמר / או ויכבד / או ויחזק / ולמה בזאת אמר ויוסף לחטוא / ויכבד ויחזק / שהם שלשה לשונות :

והנני מפרש הפסוקים באופן / יותרו השאלות האלה כלם :

ויאמר ה' אל משה השכם בבקר וגומר / עד סוף הסדר / אחרי שהשלים הקדוש ברוך הוא / לעשות אותות ומופתים / להוכיח ולאמת התורה מההנהגות בכיון עד"ש / רצה לאמת ולהוכיח התורה הג' מהיכולת המוחלט / על כל אלהים / באותות במכות ובמופתים בכיון בלא"ב / שהם ברד / ארבה / חשך / מכת בכורות / ולזה צוה למשה שיעשה בהם הסדר הרגיל בשאר המכות / והוא שבמכה הראשונה מהם שהיא הברד בא לפרעה בגלוי • והשבית יתרה בה בהתראה אליו / כמו שהתבאר בארבה / ואחר כך יבא החשך מבלי התראה • האמנם אמרו / כי בפעם הזאת אנכי שולח את כל מגפותי / אין ראוי שיפורש הפעם הזאת על מכת הברד בלבד / אבל אחר זה / על כל הכיון והארבע מכות / שיבאו לאמת התורה הג' הזה / והיה זה הקדמה לכל אותו הכיון הזה שפעם הזאת ר"ל זה הכיון / אשלח את כל מגפותי אל לבך כי הנה הברד / את המקנה והבהמו' והאנשים אשר בשדה שהרי מגפה אחת / והארבה / בא שנית בגזרת / והיא מגפה אחרת • שאכל הארבה כל עשב הארץ וכל פרי העץ / והיו בני אדם מתים ברעב • ומכת החשך בהחבא' בתיהם / כיתי עולם / והיא כמות מגפה אחרת / ומכת בכורות / את כל בכור מצרים / מבכור פרעה היושב על כסאו ועד זו בכרע אחד / כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך וזה הם המגפה הנוגעת בלבו / אלא מיתת בנו בכורו / והתנהג עם זה / תשובת השאלה הג' / ונתן הסבה התכליתית בכל מכות הפעם הזאת באמרו בעבור תדע / כי אין כמוני בכל הארץ / ר"ל גדול מכל האלהים ועושה נפלאות גדולות לבדו / ואמר כי עתה שלחתי את ידי ענינו לא תחשוב שלא נגעה בנופך מכה מהמכות שנגעו עד עתה להעדר היכולת / כי אלו הייתי רוצה עתה שלחתי את ידי והייתי מכה אותך פרעה ואת עמך בדבר / ר"ל בדבר אשר בא במקנה מצרים / שאלו הייתי רוצה היה הדבר ההוא כולל גם לבני אדם / והכחד מן הארץ • ותהיו' מכרת מהלכותך ואולם בעבור זאת העמדתיך והחייתיך היות כדבר ההוא / לא בצדקתך וביושר לבבך / כי עודך מסתולל ומחזיק בעמי לבלתי שלחם / אלא בעבור הראותך את כחי / ולמען אות במופתי' מוסים / שאני גדול על כל אלהים / ולמען ספר שמי בכל הארץ / שיכירו וידעו כל יושבי תבל / כי גדול ה' ורב כחו • ואחרי אשר הקדים ההקדמה הזאת לכל מכות • הכיון הזה התחיל ברשות מכת שהיא הברד / ואמר הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד / ושספר לפרש הפסוקים האלה באופן אחר / והוא שלא אמר שישלח את מגפותיו אל לבו / אלא שהודיעו שיהיה ראוי מן הדין כפי הסבה' / אשר נעשה במות האויר מיאתו / שכבר נעשו דם ושפרדעים כנים וערוב / ודבר המקנה והשחין שהיו בכל הארץ / מעופשות מהאויר / שאלו בפעם הזאת / ר"ל במכה הזאת כל מגפותיו / כלומר כל המגפות שהם טבעיות / כשהן הטבע שילכו אל לבב / והוא אל לבך ובעבדיך ובעמך שימותו ויכלה אותם כהרף / באופן שיכירו וידעו שאין כמוהו בכל הארץ / להחריב את אויביו / וגילה זה עוד באמרו / כי עתה שלחתי את ידי ר"ל / כי הנה בעתה אחרי הייתי שולח את ידי / והיית המגפה בדבר / ואך אותך ואת עמך בדבר / באופן שתכחד ותכרת מן הארץ במגפה כוללת • אבל איני רוצה לעשות כך ובעמך כליה עתה / לפי שלא יהיה כן / לא שלא יתפעל המכות בפאלות / והוא אמרו / ואולם בעבור

ואת העמדתיך / ר"ל / שלא תמות במגפה מאוירית בפעם הזאת / בעבור הראותך את כחי / כמה שאכריע הטבע כפי רצוני / ולמען ספר שמי בכל הארץ / שידעו אלהותי / שאני משנה הטבע כרצוני / והנה מפני שהראיתך זה עוד במכות אחרות / לפי שראיתי את רשעתך / כי עודך מסתולל בעמי לבלתי שלחם / ואינך לפרה מסתולל / תלמוד מבלו / מגזרת סלה כל אבירי ה' / ואחרי שהודיעו / שלא ישלח בהם מגפה / עם היותה כפי הדין / ביאר לו המכה אשר ישלח עתה / שהיא הברד / ואמר שיהיה זה מחרת אחרי מכת השחין / ולפי שזו תהיה מטיר השם עליהם / אמר ועפר מן השמים / אמר כאן הנני ממטיר כעת מחר / ר"ל / כזאת עת / שהמטרתי הארץ / שמטיר מחר ברד כבד מאד / אשר לא היה כמו הברד ההוא במצרים / בגוש זמן מן היום שהוסדה מצרים ועד עתה • ואחרי אמר זה / ועתה שלח העז את מקנך וגו' / לומר אף שאינם דבקי השם / אבל הם דברי משה רבינו / כדי להוסיף את הפעים / אמר לפרעה בדרך עצה / כאדם אוהב אותו • ועתה שלח העז / ר"ל / אסוף את מקנך וכל אשר לך בשדה / כי ידוע תדע / שכל זה שלא תאסוף ירד עליו הברד / ומתו • והיתרה בזה השאלה הג' • וספר הכתוב שאמר גדול דבר הברד / לא נפל מכל דברו ארצה / כי הנה היה אם / מי שהיה ירא את דבר ה' מאותם עבדי פרעה שהיו יראים מפני הכיון שראו בשאר המכות / עשה כדבר משה / והניס ואסף את כל אשר לו הביתה / והיו שם גם כן אנשים / שלא שמו לבם אל דבר ה' להאמינו לראה מלפניו / ומפני זה ויעזוב את עבדיו ואת מקנהו בשדה / ומיד אחרי זאת / אמר השם למשה נטה את ידך על השמים / ויהי ברד בכל ארץ מצרים / רוצה לומר לא על ארץ גושן / והענין שיטה את ידו כנוטה למעלה / כנגד אויר השמים / כי להיותו כפירי / עובר בו הראות יראה כאלו הוא השמים / ולזה בעבור האויר אמר נטה את ידך על השמים / ומיד וה' נתן קולות וברד / והברד ידעת שאין בארץ מצרים יורד המטר / כי היא ארץ חמה ויבשה / ולזה א"א שיהיה שם כברד / רק מחידוד האויר הצולה בתקופת תמוז / ומפני החפירות / והם משקים המצרים שדותיהם / ור"ל שלא היה במצרים ברקים ורעמים מעולם / לפי שהדברים האלה / יתהוו מחוג האויר הקר והאידים הלחים / העבים העולים מן הארץ / ותניעו' בצדדים היבשים והחמים / ושם יתילדו כל הדברים האלה / כמו שכתוב בספר אותות עליונות / וכאשר נפסד מזג האויר שהיה' אשר עבר כמו שביארתי / נפסד כל מזג הארץ עד שיכלו מצם אדים רעים ומשונים / והולידו ברד ורעמים וברקים / והשחיתו מאד את יושבי הארץ / והתבונן / אמרו למן היום הוסדה ועד עתה / שהוא רמז כמה שכתב הפילוסוף במקום הנזכר / כי ארץ מצרים בתחלה מזמן קדמון היה ים / ולכן כל הארץ היא מישור / ויתכלו בקרקעות הארץ מיני הדגים כנמצאי' בים / ועל כן לא ימטיר שמה / ולא כ"ש בזמן אשר יבשה הארץ ונגבה / וגם כלו המלכים הקדמונים וכתוהו מקום תחלותיהם / עד שלא יכלו המים להכנס בארץ וחרבו המים / ואז הוסדה מצרים והתישבו בה בני אדם והיתה לגוי • ולהיות האשר והברד והקולות דבר זר במצרים שלא כטבע הארץ / ייחס הכתוב כל זה לפועל השם להגיד שאבלי כבה טבעית כלל / היה כל זה מאת השם • וזכר מורות זה השם / שהיה אש מתלקחת בתוך הברד / ועם היות האש קל בטבע ותנועתו היא למעלה כבר השם היה גם האש יורד למטה מתלקח בתוך הברד / והיה האש ההוא עם מאד בהפך טבעו שהוא קל / וזה היה דבר זר שלא היה כמוהו בארץ מצרים מאז היתה לגוי / ואין בפסוק הזה כפל על מה שאמר למעלה / כי שם דבר הכתוב בברד שיהיה עצום וכבד אשר לא היה כמוהו במצרים • אבל כאן דבר על אבני אלגביש שירדו שמה / ועל האש ההוא באמר ואש מתלקחת בתוך הברד אשר לא היה כמוהו בכל ארץ מצרים וגו' / ולהם איך נעשה זה הנה מירידת האש לארץ / הנה הסבה בו / כמו שזכרו הטבעיים בבירך / שכשכבד האש בסובב הברד ולא יוכל לעלות אל מקומו הטבעי מפני הקרה הנוגע אותו / ותתלקח עמו ויורד / ונגה בהכרח עם הברד ההוא / עם מה שפרשתי בזה הותרה השאלה הג' • וספר הכתוב כמה מהגופים עשה הברד במצרים / ושבארץ גושן לכבוד ישראל העומד עליה לא היה ברד כלל • ושלח פרעה גם לקרוא למשה ולאהרן ואמר אליהם חטאתי הפעם וגו' / ופי' המאמר אצלי כן הוא / שאמר הנה הפעם הראשונה שאני כיון הב' / שבאו לאמת התורה הראשון היתה לי טענה והתנצלות לפי שלא ידעתי את ה' / וגם בפעם השנית ההיכות שבאו בכיון עד"ש לאמת תורת ההשגחה / לא יחשב לי עון אשר חטא לפי שאף שגור כמאמר האל / היה קשה להאמין היותו משגיח בפרטים / אבל עתה אחר אשר בכל כתאותו שני הכרשים / הב' מהמציאות הא' / והשני מהשגחתו בפרטי העולם השפל / מה לי להכחיש יכלתו וגבורתו / באמת חטאתי הפעם / כלומר כמה שהכחשתי עתה היכלת בשדי על כל אלהים אחרי מה שכבר ראיתי השני' הכרשי' הראשונים / אין כפיו שאני חטאתי ויצר העותי / והשחין גם במכות שיש עלי הפעם בכיון הזה / ה' הוא הצדיק ואני ועמי שהייתי כמה כיאתם אליהם הרשעים / הנה התבאר שלא אמר חטאתי הפעם על מכת הברד לבד כי אם על הכיון כלו וכל זה אומן ממקח דבריו / והותרה בזה השאלה הד' • ולכן תלה בני משה ואהרן / העתירו אל ה' ורב מהיות וגומר כל הקולות והברד. הנה מה תועלות יש בהעתרתי / כי אין אשר שיהיה לי כמה שלא אחד מבני תכליות / או שניהם יחד / האחד להראות כחו וגבורתו / והשני להכניע לבבי באופן שאשלח אתכם • ואם רצון להראות יכלתו כבר הראה.

את כבודו ואת גדלו / והנה זכר מהיות קולות אלהים וברד / שהקולות היה דבר מורה על אלהותו / ואם הוא מכוון על יציאתכם / ואשלחה אתכם ולא תוסיפון לעמוד · ומשה השיבו כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה' / ור"ל שהיתה מצרים מלאה גלולים וכבון און / וכזאת ג"כ שהיה למשה רבינו חוץ למצרים בית אחד מוכן לתפלתו והתבודדותו / וגם היום הבית ההוא קיים ועומד במצרים והוא בית קדוש ג"כ ונוהגים בו היהודים אשר בכל הארצות ההם · ועל זה היה אומר משה כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה' / והקולות והברד אשר אתה ירא מפניהם / יחדלון ולא יהיו עוד למען תדע כי אתה פרעה מלך מצרים כי לה' הארץ / והוא יוריד עליך ברד ולא כדרך כתנועות המזלות לטבעם / הנה אם כן לא אמר זה לענין ההשגחה אלא לענין היכולת / שלו הארץ לעשות בה כרצונו גם אם מסכים למה שאמר כי אין כמוני בכל הארץ / והותרה בזה השאלה הב' / והוכיח משה לפרעה על כחשו ותרמיתו / באמרו ואני ידעתי כי אתה ועבדיך טרם תיראון / וכמו שכתב הרב"ע אין מלת טרם דבק לתיראון / אבל ענינו שאתה ועבדיך טרם שאפרוש כפי אל ה' והקולות הם יחדלון טרם כל זה תיראון מפני ה' אלהים / שה' אשר אמרת הוא גדול על כל אלהים שזהו הדמה בכאן / לא כמו שאמרת ורב מהיות קולות אלהים / אין כן שמו אלהים כשאר האלהות / אלא ה' אלהים / ובמאמר חזק שאחרי כן תיראון מתכון רוצה לומר אחרי שאתפלל ויחדלו הקולות והברד / כי זהו כח זה המאמר / ומפני כבוד התפלות דבר משה תוכחתו זאת בקוצר / ובכר יעזור למחשבותיכם כזה / שהפשתה והשעורה כבר נוכתה ונפסדה לפי שהיתה השעורה אביב רוצה לומר עשויה רכה והפשתה גבעול / רוצה לומר קנים קשים שגברם הברד / ואולי מפני זה תאמרו מה ייעיל ומה ירע ה' לנו / אבל אין הדבר כן שהחטה והכוסמת לא נכו ולא נפסדו עדין כי אפילות הנה / ר"ל מאוחרות בתולדתם כי הם עדין תחת הארץ באפלה / כי לא יצאו לחוץ למציאות עד הנה / ולכן עדין יש בזה יענישכם הקב"ה אם לא תיראון מלפניו / הנה התבאר תוך הפסוקים האלה והותרה השאלה הג' / וספר הכתוב שמשה התפלל אל השם על הקולות ועל הברד וחדלו כה עשה כדברו / ועוד הוסיף על בקשתו שהמטר לא נתך / כי עם היות שפרעה היה מפחד שיעצר המטר / לא כוונה הקב"ה שיהיה מוצא בשכר / וכאשר ראה פרעה כי חדל המטר שהוא לא בקש שיחדל עם היות שחדלו הקולות והברד / חשב שהיה הדבר מסובב מהמערכת השמיים / ולכן בלו אלהים יחד מטר וברד וקולות / ושלשתם חסרו בשאלם / ולא בבקשתו ותפלת משה / ומפני זה ויסף לחטוא והתוספת בחטא היה / אחרי שבשאר המכות פעם היה לו כבדות לבו פעם חוזק לב / והכבדת לבו היתה בהיותו מסופק בענין המכה / והחוזק היה בענין ישראל להרע להם / ועתה במכה הזאת נתוספו שני הענינים / הא' שהכביד את לבו הוא ועבדיו ונספקו בענין המכה הזאת / והכירו כלכם שהיה הברד דבר טבעי / והשני שהתחזק לבו בבלתי שלוח את העם / הנה התבאר שהכבדות והחוזק הם שני ויסף לחטוא / והותרה בזה השאלה השביעית · ובזה נשלם פירוש הסדר הזה :

(בגליון: שמות רבה פרשה י"ב)

פרשת בא אל פרעה

ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה עד ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על השמים / וראוי לשאול בפסוקים האלה השאלות :

השאלה הא' מה ראה מסדר הפרשיות לעשות התחלת הסדר הזה במכת הארבה הזאת / כי הנה המקום הזה איננו התחלת המכות / וגם כפי הסימנים שנתן בהם רבי יהודה שאומר בהגדה כיון בא"ח אבל התחלתו במכת הברד / ואם אם כן הבין הלז במכת הארבה ?

השאלה הב' באמרו בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו וגומר / כי הנה פעמים אחרות צוהו ית' בא אל פרעה לענין המכות ולא הוצרך לתת לו טעם כי אני הכבדתי את לבו וגו' למען שתי וגו' ולמען תספר וגו' / כמו שתראה במכת הצפרדעים / ובמכת הדבר / שבאו שתיהן בלשון בוא אל פרעה ולא נזכר בזאת מהן מה שנאמר כאן ?

השאלה הג' באמרו למען שתי אותותי אלה בקרבו ונאמר וידעתם כי אני ה' / כי הנה תכלית המכות כבר ביארו הקדוש ברוך הוא למשה למעלה בקצתם למען תדע כי אני ה' / ובקצתם למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ · ובקצתם בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ / והיו אם כן כלם בענין פרעה והמצריים / לא בענין ישראל וידיעתם כמו שנזכר כאן ?

השאלה הד' למה נאמר בזאת המכה אחר התראת משה ויפן ויצא מעם פרעה / כי הנה לא תמצא כזה הלשון בשאר המכות כלל ולמה א"כ במכת הארבה בפרט נאמר כן ?

השאלה הה' אם היה שאל פרעה למשה מי ומי ההולכים והיה עם לבנו להשיבו שאלתו כלם / למה זה לא השיבו משה שאלתו כלך / והוצרך לומר לו בנערינו ובזקנינו בבנינו ובבנותינו בצאננו ובבקרנו ומה לו עם הצאן והבקר · גם מה ענין אומרו לכו נא הגברים כי אותה אתם מבקשים / והיאך ומתי בקשו זה כי הנה לא נאמר שמשה ואהרן שאמרו כדבר הזה ?

השאלה הו' באמרו וה' נהג רוח קדים בארץ וגו' ורוח הקדים נשא את הארבה / וכן בהסרת המכה ויהפוך ה' רוח ים חזק מאד וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף וגומ' / ולמה זה הוצרך הכתוב לבאר באיזה אופן בא הארבה עם רוח קדים שנשאו ובר ע"י רוח ים חזק שנשאו / כי הנה לא תמצא בזה בשום מכה מן המכות שיזכור הכתוב הסבות האמצעיות אשר על ידיהן נעשה הנס והמכה / והיה די במה שאמר ויעל הארבה · ונכברה / ויסר הארבה כמ"ש בצפרדעים ובערוב · ולמה זה נשתנה הסדר הזה בארבה ?

השאלה הז' באמרו / לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן / כי הנה ביואל כתוב על הארבה שבא בימיו שכמוהו לא נהיה מן העולם · וכתב רש"י ואותו שהיה בימי יואל שנאמר בו כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה גדול משל משה / אותו של יואל היה ע"י מינין הרבה / שהיו יחד ארבה וחסיל וילק וגזם / אבל של משה שלא היה אלא מין אחד / כמוהו לא היה ולא יהיה / אבל כבר הקשה עליו הרמב"ן שהרי כתוב ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה וכתוב אחר אומר ויבא ארבה וילק ואין מספר / הרי שבאותו של משה היו מינין הרבה ? (בגליון: תהלים ע"ח מ"ו)

והנני מפרש הפסוקים האלה באופן / יותרו הספקות האלה כולם :

ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה וגו' עד ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על השמים · הנראה לי שמסדר הפרשיות עשה התחלת הסדר במכה הזאת לשתי סבות / הא' לפי שמן המכה הזאת והלאה התחילו פרעה ועבדיו לירא מהשם הנכבד וממכותיו בטרם תבואינה / מה שלא היה בשאר המכות שעברו / כי לא היו מרגישים במכה אלא אחרי בואה · אמנם במכה הזאת בשמוע פרעה ועבדיו התראת משה על הארבה מיד נבהלו ממנו קודם בואו / ומכאן ואילך תמיד היה פרעה משתדל להפיק רצון משה ולתת מורא עליו על דבר השליחות · ולפי שמכה הזאת התחילו המשרות על ענין יציאתם ממצרים עד שנגמרה היציאה / לכן נעשה כאן התחלת זה הסדר מהתחלת היציאה ההיא · והסבה הב' מפני שמכת הארבה ומכת החשך ומכת בכורות / שלשתן היו ביסוד האויר ושלשתם היו משחיתין את הארץ / כי הנה בארבה כתיב ותחשך הארץ ובחשך כתיב ויהי חשך על ארץ מצרים ואמנם מכת בכורות היתה בחצי הלילה / ובמחשכי העינים כמתי עולם / ומפני השתוף הזה אשר היה בשלשת המכות האחרונות / הבדיל מסדר הפרשיות בין שלשת המכות האחרונות ובין המכות הראשונות שנזכרו בסדר של מעלה והותרה בזה השאלה הראשונה · והנה אמר השם למשה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו / כפי המפרשים לומר לו שלא יעכבהו מלבוא לפני פרעה להיות בלתי שומע דבריו ולא נכנע לפניו / כי מאת ה' היתה זאת שהכבדתי לבו ואת לב עבדיו / וזכר כאן עבדיו / לפי שבמכה שלמעלה נזכר שהכבידו לבם פרעה ועבדיו / ואמר יתברך שעשה זה כדי שישית רבוי האותות האלה בקרבו כדי להקנות לבני ישראל אמונה שלימה / כי הם בראותם האותות האלה ידעו כי אני ה' ומה דרכם · ויותר נכון אצלי הוא / לפרש שצוה השם למשה בא אל פרעה / לפי שמשה רבינו מפני מה שאמר לו פרעה ואשלחה אתכם ולא תוסיפון לעמוד / היה חושב בלבו שיקיים פרעה את דבריו ולא יצטרך הקב"ה עוד למכות אחרות / ומפני זה הודיעו ית' שפרעה מוציא שפתיו ישנה ולא יקים את דברו ולכן היה צריך שיבא אל פרעה להתראות לו כפעם בפעם / כי צריך היה לזה עדין / מפני שלא היה לב פרעה מאמין בהבטחה כמו שדבר אז / כי הנה אחרי הדבור ההוא אני הכבדתי את לבו בספקות שנתחדשו לו במה שחדל המטר / ואמר לו שיהיו תכליות המכות שיבואו למצרים אחר זה ב' למען שתי אותותי אלה בקרבו · ואותותי הוא שם נאמר על המכות / כמו ושמתי בהם אות / ואמר שהמכות האלה שיבואו / היו ראויות לבא על המצרים מפני רשעם ומה שהרעו לישראל / והוא אמרו למען שתי אותותי אלה בקרבו / והתכלית הב' הוא כנגד ישראל / שיספרו לבניהם ובניהם לדור אחרון את אשר התעללתי במצרים / כלומר מה שפעלתי בתוכם ונמשך אליהם מזה שלימות האמונה וזהו וידעתם כי אני ה' / וענין זה כי הנה הנסים והנפלאות הם ראיות חזקות על אמונת חדוש העולם / לפי שהיה מעשה הנסים פועל אלהי כפי הרצון המוחלט ולכן אמר וידעתם כי אני ה' ר"ל מחדש העולם / ועם היות שנענש פרעה ומצרים היו המכות מסוגלות לאמת ג' השרשים שזכרתי בסדר של מעלה הנה בענין ישראל כולם היו מכוונות לדעת את ה' / שהוא המחויב המציאות שברא את העולם · והותרו עם מה שפרשתי בזה השאלות הב' והג' · ואמר ויבא משה ואהרן אל פרעה / ולא אמר ויגידו / לפי שמשה היה העיקר ואמרו לפרעה בשם האל יתברך עד מתי מאנת לענות מפני / והנה אמר עד מתי ומורה על העתיד ורוצה שיבין אליו תמיד / כמו שאמר עד מתי יהיה זה לנו למוקש · עד מתי ימות ואבד שמו · מתי אבוא ואראה פני אלהים / ולכן היה ראוי שיאמר כאן עד מתי תמאן / לא מאנת בלשון עבר / ולכן נראה לפרש שכאשר פרעה אמר למשה ואשלחה אתכם ולא תוסיפון לעמוד / היה משה שמח ומקוה בכל יום שיתן רשות ללכת / ופרעה היה דוחה אותו מיום אל יום לאמר לך ושוב ומחר אתן הרשות / ומפני שהיה כל זה תוכו שוא ודבר כזב / לכן צוה השם למשה שיאמר לו עד מתי תגזור אומר ולא יקום לך שתאמר ולא תשלם מה לך בדיות האלה / ידעתי כי מאנת לענות ולהכנע מפני / ולכן (בגליון: תהלי' מ"ב)

בשיחנה להארץ עוד זמן אבל היום שלח את עמי ויעבדוני / כי אם מאן אתה לשלח את עמי ר״ל ביום הזה / הנני מביא מחר ארבה בגבולך והיה הענין סמוך לאמת / ואומרו וכסה את עין הארץ / פרש״י עין הארץ מראה הארץ ולא יוכל הרואה לראות / ופירשו כבר שהיה ראוי ליאמר הכתוב לענין לא לאמיתות / אבל הנכון בעיני שקרא עין הארץ אל השמש כי הוא מאיר הארץ כהאלהים עיניו כענין בדבר הנראה / ולזה אמר ולא יוכל לראות את הארץ שאין המאור הזה נכתב / אבל הוא חוזר לשמש שהוא עין הארץ אשר / והענין שיהיה ענין הארבה עבה כל כך בין השמים ובין הארץ עד שלא יוכל עין הארץ שהוא השמש לראות ולהשליך עליה נגוהיו / ואמר שהנזקים אשר יעשה הארבה ההוא והם ב׳ / האחד שיאכל את יתר הפליטה הנשארת מהברד / כאלו תאמר החטה והכוסמת שלא נכו וצמחו אחרי כן / וכן יאכל את כל העץ הצומח מן השדה / רוצה לומר שהברד הפסיד הפירות והארבה יהיה מפסיד את הענפים שפרחו אחרי הברד / כאלו תאמר הגפן ושאר האילנות שבזמן הברד עדין לא פרחו / ואחרי כן הגננים כראוי בארץ והענפים [illegible] / ובא הארבה והשחית הכל · והענין הב׳ הוא שמלבד מה שיעשו בשדה / עוד יכנסו בבתים וישחיתו כל אשר בהם וגם עיני האנשים יעקרו ועם זה אמר ומלאו בתיך וגומר · ואמנם אומרו ויפן ויצא מעם פרעה · כתב הראב״ע בשם רבי ישועה שעניינו [illegible] שהפנה לדרך כמו שספרדים האנשים מאת המלכים עד בואם מן הבית לאחוריהם ויהיה הענין שלא השיב להם פרעה דבר ויותר נכון יהיה לפרשו הענין / שכאשר השלים לדבר פרעה / חזר פניו ופנה לו עורף ולא פנים ראה / אבל היותר נכון בעיני הוא / שמשה בהיותו מדבר לפרעה פנה ועיין בעבדיו היושבים לפניו וראה בהם רמיזות זה לזה כאלו ישרו דבריו בעיניהם ושיהיו מסכימים לדבר בענין ולזה יצא מיד משה מהם לתת להם מקום שידברו ברצונם / וכן אח״ז ראה אותם שפונים זה לזה ומשתוקקים לדבריו ויצא מהם כדי שיתנו עצה לעצמם. תשובה והותרה בזה השאלה הד׳ · והנה עבדי פרעה מיד שיצא משה אמרו לפרעה עד מתי יהיה זה לנו למוקש / ותחלת זה אמרו על משה שמפני שבאתם אותו לא הזכירו שמו ואולי אמר זה על עם בני ישראל שעד מתי יהיה להם למוקש לקבל יסורין בעבורם / שלח את האנשים ויעבדו את ה׳ אלהיהם ר״ל לא ילכו כולם יחד / אבל שלח את האנשים והם הגברים / לבד כי ראוי הוא שיעבדו את ה׳ אלהיהם כי הם קרואים בזה השם וכל עם אל אלהיו ידרוש / הטרם תדע כי אבדה מצרים ר״ל אתה נבהל תשלח אותם / אבל נראה שרצונך שקודם שתשלחם תרצה לדעת שכבר אבדה מצרים בתחלה / יותר טוב הוא שתשלחם קודם שתאבד מצרים משתשלחם אחר שתדע שכבר אבדה מצרים / ופרעה שמע לדבריהם וצוה להשיב את משה ואת אהרן / וידמה שלא היו רחוקים לשוב כי לא נכנסו [illegible] הילדים שישובו ועם כל זה אמר ויושב את משה ואת אהרן [illegible] פרעה השיבו עמהם עד ששבו ואמר להם פרעה לכו עבדו את ה׳ אלהיכם מי ומי ההולכים / ואין ספק שהיה דעתו של פרעה כמו שנראה לתת להם רשות שילכו הגברים כלם לעבוד את ה׳ / אבל מפני שמשה לא יתנהו ולא ויבקש יותר ממה שאולו מי ומי ההולכים / כאלו לא היה דעתו שילכו הגברים כלם אלא אנשים ראשי׳ מהם / ומשה השיבו בנערינו ובזקנינו נלך כאומ׳ אתה שאלת מי ומי ההולכים והוא מאמר סתום יסבול השגושים / שאיפשר שתשאל זה לדעת אם ילכו זקני ישראל בלבד או בחוריה ג״כ / ואיפשר שהיתה כוונת שאלתך לדעת אם נלך נשים ובנות וטף / או בלבד הזכרים שהם הראויים לעבוד / או תהיה כוונת שאלתך בשאלת מי ומי ההולכים והוא לדעת אם ילך האדם לבדו או יוליכו עמהם מקניהם / כי בכל אחת מג׳ כוונות האלה יתבאר שיעורו באומר מי ומי ההולכים / ולכן משה השיב על שלשתן / כאומר אם בשאלת מי ומי ההולכים על הגברים אם ילכו הזקנים או הבחורי׳ בלבד / דע לך שבנערינו ובזקנינו נלך / ואם בשאלת לענין הנשים והטף דע לך שגם כן נלך בבנינו ובבנותינו / ואם בשאלת אם מקננו ילך עמנו או לא תדע שבצאננו ובבקרנו נלך / והסבה בכל זה כי חג ה׳ לנו ובמצוך כאן ובקר ובנים ובנות לשמוח בחג הנער והזקן לעבוד ולקבל האלהות גם כי בחג ה׳ יבואו הספרים והאיקות הקרובים עם הגדולים ועל זה השיבם פרעה יהי כן ה׳ עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם / ר״ל לא כמו שאתה מבקש אותה החלוקה הג׳ אומרת / כי זה לא יעלה על הדעת אבל גם שתי החלוקות הראשונות שהם מהגברים והטף לא אשלח / והנה ביאר להם שהיתה טובתו בשאלת מי ומי ההולכים אם ילכו הגדולים או הקטנים עמהם [illegible] משה הרבה קללו פרעה בשם ה׳ לאמר יהי כן ה׳ עמכם / ראוה אמרתם עמכם / כאשר אשלח אתכם ואת טפכם / כאומר לא אשלח זקנים ולא הנערים והטף וכ׳ שאר הדברים שלא אשלח / ואמנם אומרו ראו כי רעה נגד פניכם כבר ראית מה שפרשו עליו · וח״ל כוכב אחד יש ששמו רעה / ולפי דעתם בהצטגנינות שלי שעולה לקראתכם במדבר והוא סימן דם והריגה וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב״ה להרגם / אמר משה בתפלתו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם מיד וינחם ה׳ על הרעה והפך להם את הדם לדם מילה שמל אותם על יד יהושע / ועל זה נאמר · היום גלותי את חרפת מצרים מעליכם · ונכו באמרם סבה ששמו רעה יורדים שמורה על ההריגה ועל שפיכו׳ דמים / ונדרש נכון הוא כי פרעה היה יודע בחכמת ההצטגנינות וכן · אמ״ר שאמר מי ומי ההולכים לפי שצפה באצטגנינותו שמכל יוצאי מצרי׳ לא יכנסו לארץ אלא שנים בלבד וכם יהושע וכלב שאלתם מי ומי ההולכי׳ / והרלב״ג כתב שהרעה הנזכר פ׳ / שאמר משה לפרעה שהיו שם שני אלוהות האחד הוא פועל הטובות והב׳ פועל הרעות / לפי שבתחלת הדברים היתה לפי ראוי שתהיינה מתחלפות / ושאלהי ישראל היה פועל הרעות כמו שנראה מהמכות אשר שם במצרים / ולזה אמ׳ פרעה ראו כי רעה נגד פניכם ס׳ שאלהיכם שאתם עובדים אליו הוא פועל הרעה ולא יצא לכם כי אם רע / ועל זה אמר משה בתפלתו על העגל · למה יאמרו מצרי׳ ברעה הוציאם / ואפי׳ הזה הוא עצמו ענין המדרש אשר זכרתי · ואמנם שפי פשוטו על כתו׳ איפשר לפרש ראו כי רעה נגד פניכם כמו שפי׳ / הוא שאמר פרעה כששמע דברי משה שהיו הם רוצים לברוח / ולזה אמר ראו כי רעה נגד פניכם והיא כוונת הבריחה נגד פניכם / כלומר שבפניכם אני מכיר אותה על דרך הכרת פניהם ענתה בם / והפירוש הב׳ שאמר פרעה להם ראו כי רעה והריגה רבה נגד פניכ׳ ומוכנת לבא עליכם / כי אם יורה אפי׳ שהרוג אתכם לפי חרב לפי שנראה שאתם חושבים מחשבות רעות לברוח בשלחי אתכם ושלא לשוב עוד למצרים / ואיפשר שאמר זה כנגד משה ואהרן בלבד ולכן גרשם מאת פניו / והפי׳ הג׳ הוא שמפני שעבדי פרעה היו מסבירים לו שיעשה בקשת משה ויסכים עמהם בדבר הזה ופרעה בעבורם שלא להשיבם / לכן עתה / שמשה בפני השרים דבר לפרעה בגאוה וגודל לבב בנערינו ובזקנינו וגו׳ / השיב פרעה למשה יהי כן ה׳ עמכם · וכנגד עבדיו ושריו שהיו מפצירים אותו על שלא היה מסכים הענין עם משה / אמר פרעה ראו כי רעה נגד פניכם כלומר ראו כה עבדי ושרי הרעה והרשעה הזאת שאמר נגד פניכם / כאלו אמר אל תפצירוני עוד בזה מאחר שכבר ראיתם הרעה אשר אמר בפניכם / וחזר לומר למשה ולאהרן לא כן לכו נא הגברים וגומ׳ / וגם הפסוק הזה איפשר לפרשו בג׳ פנים / האחד שאמר לא כן לכו נא הגברים ר״ל / אם אין הדבר כן כלומר שאין מחשבותיכם לברוח ואין רעה נגד פניכם כמו שאמרתי / לכו נא הגברים ועבדו את ה׳ כי אותה העבודה אתם מבקשים בפיכם לא הבריחה / והפי׳ הב׳ / כי לפי שהוא אמר יהי כן ה׳ עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם שתזרע מזה קללה אשר קללם / ואמר לא כן ר״ל לא יהיה כן ולא יקום כאשר דברתי / ולכן אמנם שתלכו הגברים ויראה כל זכורך את פני האדון ה׳ כי אותה אתם מבקשים כמו שאמרתם בנערינו ובזקנינו נלך שגליתם דעתכם שהגברים הם עקר ההולכים / והפי׳ הג׳ / שהתוכח בין המוכר והקונה הוא / שהמוכר שואל ומבקש בעד סחורה הרבה ביוקר / והקונה אומר לו שיתן דבר מועט כנגדו / כדי שבהיותם בשתי הקצוות יתקרבו ויבואו אל גבול האמצעי שיהיה כאות לשניהם / וכן היה הענין בזה / שפרעה אמר מי ומי ההולכים כלומר שלא ילכו כל הגברים אלא אנשים מועטים מהם / ומשה בקצה ההפכיי אליו אמר / בנערינו ובזקנינו בבנינו ובבנותינו וגו׳ / ולפי שהיו פרעה ומשה כשני קצוות הפכיים / אמר פרעה לא כן לכו נא הגברים כלומר לא יהיה כמו שאני אומר מי ומי ההולכים / ולא כמו שאמרתם בנערינו ובזקנינו בבנינו וגו׳ / אבל נעשה ממוצע בדבר הזה / והוא שילכו הגברים כולם שהם הזכרים ויעבדו את ה׳ כי אותה אתם מבקשים כלומר שהכוונה היותם מתנים בחלוקה הזאת / אבל הקטנים והנשים הרבה בבנים ובבנות והצאן והבקר כדי שאודה לך שילכו הגברים כלם / ולפי שמשה לא ידקדק עוד בדבר / טרד פרעה לגרשם מיד / כאלו אומר לא תדברו עוד / כי היתה חמדו ואחר שמשה הולך עמהם והותרה בזה השאלה הה׳ :

ויאמר יי אל משה נטה את ידך על ארץ מצרים בארבה וגומ׳ עד ויאמר יי׳ אל משה נטה את ידך על השמים ויהי חשך · סיפר הכתוב שבהיות משה לפני פרעה קודם שגרש אותם / בא לו הדבור האלהי שלא יחוש לגזרות ששב פרעה לעשות / אבל שיטה את ידו על ארץ מצרים בארבה רוצה לומר בעבור שיבא הארבה על ארץ מצרים / ותאמר אחר ב׳ פעמים על ארץ מצרים / נראה שבא ללמדנו שבארץ גושן לא עלה הארבה / ואין לומר שיהיה זה למחרת היום שדבר עם פרעה / כי הנה אחרי שנטה משה את ידו וינהג ה׳ רוח קדים כל היום ההוא וכל הלילה הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה / שאם כלותו יום שדבר משה עם פרעה כבקר כשגרשו מאת פרעה מיד נטה [illegible] לרחוו על ארץ מצרים / וכל היום ההוא וכל הליל נהג ה׳ רוח קדים והוא הרוח המזרחי / והבקר היה ומחרת ורוח הקדים נשא את הארבה ויעל על כל גבול מצרים / אבל לא בארץ גושן / כי בהשכמת הבקר בא הארבה בכל אותו הגבול ויודע שהארצות האלה כמות מזרח / אבל השם כבר אותם בארבות אשר יאכל כל נהם / והוא כארץ בבל ועילם ואשור / שהם מזרחיות משמיות למצרים שבם יש ארבה לרוב מאד עד שהוא שיהיה מאכל רוב בני אדם תדיר / והנה הארבה בא בכח רוח הקדים הנזכר עליו / ועל זה אמר וה׳ נהג רוח קדים כל היום ההוא וכל הלילה / ר״ל נהג אותו כזולת בכח טבעית בארצות הארבה המזרחיות למצרים / ולפי שהרוח המזרחי כמ״ש הטבעיי׳ טבע אויר כלחות השמש בגבורתו / ומתחיל לבוא בשמור הבקר / לכן אמר הבקר היה / ורוח הקדים נשא את הארבה / שבאלו מתחממו [illegible] ויעל הגם על כל ארץ מצרים / ואמר וינח בכל גבול מצרים / להודיע שרוח הקדים לא השליכו יותר להלאה / כי מאת השם היתה הסבה שגם ינוח ולא יעבור משם כחוזק הרוח הקדי׳ / וכאלו הרוח ההוא נתיעו בארבה מצרי׳ [illegible] כמו / ובזמן הקדים ויום הבקר לא זה הארבה מאחוז מצרים כי [illegible] בזמן שבכ״ט [illegible] / ואמנם [illegible] הארבה היה [illegible] בזמן [illegible]

לפני שהעביר הקב"ה רוח חזקה לפני מלך הים הגדול שהוא מערבי לארץ מצרים / והוא ים כפתור / והיה חזק כל כך שנשא את כל הארבה שכבר נכנסו מצרים והוליכו אל הים / והוא שאמר ויהפוך ה' רוח ים חזק מאד וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף / ואמרו לשון הפוך לפי שהיה הפך הרוח הראשון / ומשה שאמר ויתקעהו ימה סוף / למדנו שים סוף היה למזרח מצרים / ואין זה הים האחרון שהוא למערב א"י שנקרא ים פלשתים / וכן כתו' / ואין כפין שנתקעו לים סוף כולם אותו סרוח / אם מפני אחם ים סוף ואם מפני רוח מזרחי שנשב בבקר / ובבוא שתי הרוחות יחד זה כנגד זה / לא יכול הארבה ללכת אנה ואנה / ולפי שרוח ים היה חזק מאד / לא היה יכול רוח קדים להוליך הארב' להלאה ולכן תקעו בים סוף / ומפני שג"כ רוח ים הוא לא מאד ללאות מקורו גם למערביותו / כי הרוח המערבי לא במצרים מכל הרוחות / ולכן העלה אידים ועננים מכופלי' על גבול מצרים והיה זה הכנה רבה למכת החושך שבאה אחרי זה כמו שיבוא / הנה התבאר מזה שגם הארבה לא היה נביאת הארבה על גבול מצרים / כי אם כשנהג רוח מזרחי עד שהכביד שמה ראוי היה שיבוא ויבוא במצרים / אבל היה הנס והפלא בענין הרוחות שזימן הקב"ה רוח קדים להביאו / ואחר כך רוח ים חזק מאד להוליכו משם / ומפני זה ייחס הכתוב את הרוחות לשם ית' / כי היה באותו חוסר הפרטי / ולכן לא אמר וה' הביא הארבה אלא וה' נהג רוח קדים וגו' וכן בהסרה אמ' ויהפוך ה' רוח ים וגו' / כי בזה היה הנס לא בדבר אחר / וזאת היתה הסבה שזכר הכתוב בכאן ענין הרוחות לא כדרכת הכנו' באחרונות / כי לא במדרגת גופה הגב והמכה הזאת / והיתרה בזה השאלה הששית / והנה הגיד הכתוב לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן / לפי שלא כמוה וזה על כמות הזאת' כמאמרם שלא בהמשכתו למצרי' / כי אם באיכות לא היה קודם כמותו שבא בימי משה ע"ה / ואחריו לא יהיה כן רוצה לומר במצרים / אמנם מה שאמר ביואל היה אחת כפי הארץ שמה / והוא לא היה במצרי' / הנה אם כן במצרי' לא היה לפניו ולאחריו כארבה משה / אבל בארץ ישראל כבר היה בימי יואל ארבה יותר גדול ממנו / ויחס הגודל והקוטן / הוא בערך המקום שהיה בו / והנה אמר הכתוב הפלגת הארבה הזה / לפי שלא כתואר שלא היה בו אות / כי כשרים יבואו הארבה בארצות / לכן אמר שיהיה הזרות הנפלא בגדלו / ורבינו חננאל כתב שפי' התורה אשר לו / שתהיה עתירת משה רבינו ועד עכשיו אין ארבה מפסיד בכל גבול מצרים / ואם ישול בארץ ישראל ויבוא ויכנס בגבול מצרים / לא יוכל חיבול הארץ כלום / ואמר שהיה זה דבר ידוע ומבלי ספק / ועל זה נאמר לא כשאר ארבה אחד בכל גבול מצרים / והותרה בזה השאלה הז' / ואמרו ויכס את עין כל הארץ ותחשך הארץ / הוא מורה על אמתת מה שפרשתי בענין הארץ / שהוא השמים / כי לכך אמר כאן שהיה הארבה כל כך / שכסה את עין הארץ שהאנשי' לא יכלו לראות את השמים / ומפני ענן הארבה שהיה מפסיק לאורו. וכבר יקשה הקושיה / אם הארבה אכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד / ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים / מה ראה פרעה אחרי שכבר נעשה כל זה / לקרוא למשה ולאהרן ולחלות פניהם שיעתירו בעדו כדי שיסיר השם מעליו רק את המות הזה. והתשובה כי הנה לענין ההיזק שהארבה עשה / מה שעשה כבר היה וכבר נעשה / ומה יוסיף ומה יתן נשבת הארבה בארץ והצטרכו ממנה / אבל תשובת זה כבר התבאר במה שפרשתי / שיעד הקב"ה שהארבה יעשה ג' היזקים גדולי' במצרי' / הא' שיאכל כל עשב הארץ ואת כל עץ השדה / והב' שימלאו בתים ויאכלו הכל וגם הצערי' והנוף ולכן זכר הכתוב כאן שנבואת זו הארבה / אכל את כל ירק בעץ ובעשב הארץ / אבל עדין לא נכנסו לבתים להשחית כמו שיעדו / ומפני יראתו שיבוא בבתים וישחית הכל / מהר פרעה לקרוא למשה ולאהרן ולאמר להם חטאתי לה' אלהיכם ולכם / והיה חטאתו לה' במה שלא הכירו בתחלתו ושלחו . וחטאתו לאהרן שלא שלח את העם במצותו / וחטא להם במה שגרשם בחריפה ובכעס ובזה לימם / ופי' חטאתו ובקשתו לבעד שסלחו סך הפעם שאכל בבתיהם כי לא יקרה לו עוד כזה / ושיעתיר לה' שיסיר מעליו רק את המות הזה שיקרא שהארבה מות / לפי שהיה קשה עליו כמות / וגם שהיה מביא עליו שבות בכל שדים ואת בלות / והנה משה העתיר לה' ולא הוכיח לפרעה ולא בקש ממנו דבר על השליחות / מפני שכבר היה יודע שלא ישלחם עד מכת בכורות / ואמנם איך לא נכנע פרעה בכל זה / הנה היה / לפי שחזק ה' את לב פרעה / שהיה זה כלותו ענין הרוחות ושנשבם בנבנבם כנו כל זה / והארבה ברוח בא ונשא הלך ולא נשאר אחד :

ויאמר ה' אל משה נטה ידך על השמים ויהי חשך וגו' עד החדש הזה לכם ראש חדשים / והנני לשאול בפסוקים האלה שאלות :

השאלה הא' באמרו ויהי חשך על ארץ מצרים וימש חשך / ולא ידענו מה הכוונה בימש חשך / אם הוא מלשון ממשש בצהרים כדברי חז"ל / או אם ממש הוא כמו וימש / או שיהיה בלי חשך אחר / והיה כבר ותוספת / כמו שפרשוהו המפרשים / כי כל הפרושים שאלה לא יתכנו בפשט הכתוב / ולמה אמר וימש חשך בלשון יחיד גם שנחשבה שהיה חשך אבל לא נזכר יותר וימש חשך :

השאלה הב' באמרו לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים / כי איך יתכן זה ולא ימותו הכתים בכחות ותפסיד אלה לגלגה / והנה בלשון לילה ושמלה ... כיום היום :

השאלה הג' באמרו גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות וגם מקננו ילך עמנו והיה ראוי לומר בהפך / רוצה לומר מקננו ילך עמנו כראשונה וגם אתה תתן בידינו זבחים ועולות והוא לא אמר כן / אבל ראשונה אמר מה שהוא יתן בידם ואחר כך שילכו עמהם כל מקניהם / ועוד כי הנה לא ענינו שפרעה נתן בידיהם זבחים ועולות ולא נתקיימו אם כן דברי משה ויעודיו :

השאלה הד' איך מלאו לבו לפרעה לומר למשה אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות / הלא ידע שהוא שוקו שנתקיימו כל דבריו שהיה בידו להמית ולהחיות / ושאר הפעמים שנכנס לפניו ידוע שלא בא ברשותו :

השאלה הה' בדבר ויאמר ה' אל משה עוד נגע אחד אביא על פרעה ולא ביאר לו ענין הנגע ההוא אשר יביא ונעתק לצוותו דבר נא באזני העם וישאלו וגו' / והיה ראוי שאחר שאמר עוד נגע אחד וגומר יאמר ענין הנגע כחצות הלילה אני יוצא וגו' :

השאלה הו' למה זה לא היתה התחלה במכת בכורות לא נגלה / כי לא נצטוה משה להתרות בפרעה בהיותו יוצא המימה / ולא נשתר כי לא נאמר לו במכה הזאת בוא אל פרעה כדרכו בשאר המכות / בהיות המכה הזאת הגדולה שבהן והיותר עיקרית / שמפניה היתה היציאה והגאולה משם :

השאלה הז' באמרו יתברך למשה לא ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי בארץ מצרים / וכבר נעשו המופתים כולם / ומהם אשר יבאו אחרי זה וכמ"ש מיד ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה לפני פרעה. ומ"ש כתב למען רבות מופתי / מכת בכורות וקריעת ים סוף ולנער את המצריים . ואינו נכון / כי כבר נאמרה לו מכת בכורות / וקריעת ים סוף לא היה בארץ מצרים :

והנני מפרש הפסוקים באופן / יותרו השאלות האלה כלם :

ויאמר ה' אל משה נטה ידך על השמים ויהי חשך וגומר עד החדש הזה לכם / כבר זכרתי למעלה / שמפני רוח ים חזק מאד שהדף הקדוש בחוץ הוא להסרת הארבה / העלה אידים מכופלים על כל גבול מצרים / ולא נהפכו למטה / כי טבע מצרים היה מונע את העננים מהמטיר / ולכן נשארו העננים ההם על מצרים בצורי גדול ומכופל שלשת ימים רצופים / ולא עברו משם והלאה / לפי שאותו הרוח החזק לא עבר משם לסבות שזכרתי / ולכן נתחדשה מכת החשך אחרי מכת הארבה / וזהו השם למשה נטה את ידך רוצה לומר במטך או חבלתו על השמים / כלומר כנגד האויר שיראו בו השמים / ובאמר לו שאותה נטיית יד שיעשה ירמוז ויבוא לשני דברים הפכיים / הא' שיהיה מונע ביטוטי השמש מאירכו על הארץ / כאלו באותה הנטיה יהיה אומר לחרס ולא יזרח ובעד כוכבים יחתום כי תהיה נטיית יד משה מונעת העברת אור השמש על הארץ / ועל זה אמר ויהי חשך על ארץ מצרים / והדבר הב' שייב וירמוז נטיית ידו / היה שעובי העננים והאידים ההם לא יהיה על ארץ גושן וכאלו משה רבינו בידו ירמוז ויאמר לעננים שלא ידחקו ולא יתישבו בארץ שישראל יושב בה / ועל זה באמת כאמר וימש חשך והוא מלשון הסרה ומגזרת לא ימיש עמוד הענן יומם אל ימיש מתוך האהל / רוצה לומר שגם כן נטיית יד משה תסיר החשך ממקום אחר / כי הוא יעשה החשך במצרים / והוא יסירנו מארץ גושן / וכן נאמר בספור התשובה / ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים ג' ימים / והיה החשך כל כך עב ומכופל / עד שהנרות שהיו מדליקין היה החשך מכבה אותם / כמו שיקרה במערות הצוקות אשר בבטן הארץ ובמחילות העפר . וכן העוורים בהכרי חשך / לא יעמוד להם שם אור נר ולא אש / כי לא היה חשך מצרים שלילת אור השמש כלבד כמו הלילה / ולכן לא ראו איש את אחיו הקרוב אליו ולא קמו איש מתחתיו ג' ימים / כי היה החשך מכבה את הנר והשעים בחשך ידמו / אמנם לכל בני ישראל היה אור במושבותם שהוא ארץ גושן כי שם לא היה נכנס אויר העב הקשורי ההוא אשר היה במצרים / וזהו מה שאמר עוד וימש חשך כי משה בידו הביא החשך במצרים / ובידו הסירו מארץ גושן והותרו בזה שתי השאלות הראשונות הא' והב' והנה בכל ג' ימי החשך לא יכול פרעה לדבר אל משה . אבל אחרי שעברה קרא אל משה והנה לא חלה פניו שיעתיר בעדו לפי שכבר עברה המכה אבל מבלי בער המכה ונבראה אמר אל משה מעצמו / לכו עבדו את ה' רק צאנכם ובקרכם יוצג רוצה לומר יעמוד במקומו ערבון עד שתשובו וטפכם ילך עמכם . כמו שאמרתם בנערינו ובזקנינו בבנינו ובבנותינו . אבל משה רבינו לא נתפייס בזה . ואמר גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות וגומ' וגם מקננו ילך עמנו / ופי' המאמר מבלי כך הוא / שאמר משה רבינו לפרעה איך תאמר גם צאנכם ובקרכם יוצג ויעמד בארץ בערבון עד שנשוב / ומזה נעשה א"כ הזבחים והעולות ההם אתה פרעה מלבד שתתן לנו רשות ללכת גם תתן בידינו זבחים ועולות . באמת לא תתן אותם כי הם תועבת מצרים / ולא הורגלו / שתתן אותם מה שהוא בלתי אפשר / ההם זבחינו נעשה אותם לה' אלהינו / באמת לא נעשה כי הנה וכי הרעים תועבה ושתן חנה ומחיב כלב לא נביא לה' אלהינו / והנה

ממנו

לשרת במדבר ונשיבו לה' אלהינו / כי נשר הנדרים והעולות שאתן בידנו / ושכחנו לא נשאר קרבן המלך / הנה הוא מחויב אם כן גם אם כלך לא לבד הבנים והטף / אבל גם מקננו ילך עמנו / כדי שנשנו כקרן לעבוד לה' / ואם תאמר הולכים קצתו הצריך לעבוד וישאר כאן חסר / זה לא יתכן לפי שאנחנו לא נדע מה נעבוד אם יהיה הצריך רב או מעט ולכן צריך שלא תשאר פרסה / כי אולי יצטרך לעבוד כלו / והיה לפי זה הפרוש וגם מקננו ילך עמנו / במקום אבל / וכבר הבינו רבינו יונה הגירוני הנה לו ס"ו והביא מזה הנורא לא אדוני / ועבדיך באו לשבור אוכל / כלומר לא אדוני שאנחנו מרגלים / אבל עבדיך באו לשבור אוכל / וכן אם גמלתי שולמי רע ואחלצה צוררי ריקם אבל אחלצה / וכן הארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה ר"ל אבל הארץ / וככה וגם מקננו / אבל גם מקננו ילך עמנו / כי אמר אשר ידמיק שאין פרעה בידיהם עולה או זבח / חייב להוליך מקניהם עמהם / וזה הוא פירוש נכון ומתיישב / והותרה בו השאלה הג' / והנה פרעה יהב שאמר פיה נוחה אלינו הדברים האלה והוא היה מודה עמו אלא שטוה הנה בזה / כי לא יעלה על הדעת שיסור המס שיהיו הולכי דרך ג' ימים לזבוח את ה' וילך מקניהם עמהם עד בלתי השאיר פרסה / כל שכן שמשה תמיד אמר בשם ה' שלח את עמי ויעבדוני / ודין שיזכה עם ה' / ולזה נתחזק לב פרעה כשראה שמשה בדלי הגיד / אמר לו בחרי אף / לך מעלי אל תוסף ראות פני / ר"ל אחרי שלפני שמעתי כל מכות ה' אלהי ישראל / ואתה מוסיף דברים אשר לא טוה ולא עלו על לבו מתחילת נבהך ואתה בן מות / על כן גזרתי עליך שלא תוסיף לראות את פני / כיון שכבר שמעתי כל אשר שמעתי בשם אלהיך כי אין לך דבר אחר עוד / ואם תעבור על דברי תמות / כיון שאתה עובר את מצות המלך ואתה כמורד במלכו ובאלהיו / הנה אם כן לא אמר פרעה כזה למשה בכל הפעמים שבא אליו לפני שהיה בא בשם ה' / אבל עתה שחשב בלבו שהיה מוסיף בדברים מלבו נגד עליו כן / והותרה השאלה הד' / ומשה השיבו כן דברת לא אוסיף עוד ראות פניך / כי כוונתו בזה היה סקלו טרחתו לפני פרעה מכת בכורות שיביא עליו / מיד וידע משה שהיא האחרונה במכות מצרים ושאז יצא העם ויגאלו ומם ולזה השיב לפרעה כן / כבר וקיים עוד / או פירוש אמת דברת / מצורת בנים לצאתו / והיתה כונתו לומר אמת דברת שלא אוסיף עוד ראות פניך / כי לא תצטרך אליו ולא אבקש עוד / אבל אתה תבקש פני / וכמו שאמר וירדו כל עבדיך אלה אלי / ולזה סיפר הכתוב שמשה מתחילת כעס והתחיל הנגע זה לפרעה / והוא בא להבדיל דבר נביאו ועצת מלאכיו ישלים אמר שבשיב כן / היה דבר ה' אליו במקום ההוא / עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים שהוא מכת בכורות אשר יבוא / והודיע השם למשה שבעבור המכה אחרי כן שלא אותם מזה / ומה לומר ממצרים / ושלא יצאו ביתן להם חן לשאול וללבוש / כי הנה במהירות גמרן ובריבוי גדולה שלחם / והוא אמרו כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה / והנה לומר כשלחו אתכם לא יהיה עוד כליה / ולכן גרש יגרש אתכם מזה / וכמו שאמר קומו צאו מתוך עמי / ויספר לפרה כשלחו כלה כאשר ישלח אתכם כלה הנגע / ואמר כן יגרש שלא תחשבו שישלח אתכם כפרה שיכלה הנגע ויגבל ממנו / אבל זה יהיה מנוגע בתכלית הנגע ואח"כ ישלח אתכם / גם כולל לפרש כשלחו שאחר לנגע / כשלחו הנגע כלה במצרים שיושתו כבוריהם / או גרש יגרש אותו כנגע או פרעה המוכר אתכם מזה / וכלל הענין שהודיעו שתהיה מכלה גדולה ומהירות כמרכן ולא יוכלו להתיחדהו / ומפני זה צוה דבר נא באזני העם / רוצה לומר עתה קודם בוא מכת בכורות ושמה נבהלה שלא ישאלו איש את אחיו / דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו המצרי ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב ושמלות ושם המלבושים / כלומר שינערכו אליהם לצורך הזה / וספר הכתוב שעם היות המצרים שונאי היהודים בסבת המכות שבאו גדולה / ואין שלא שיתם תבוסיהם / הנה לא היה כן כי ה' נתן את חן העם בעיני מצרים / גם האיש משה גדול מאד בעיניהם / ומפני שראו בהם ההנהגות המעולות כבר לאות זהב בהם / בהכנם שיגבלו מן הנגעים בעבורם / והזהיק משה שהוא כלל יתום כל זה שגבלו מהם / ועוד לזה גם כן / שאם היו מבקשים אם היהודים לא ישיבו הכלים לבעליהם / בטחו במשה רבינו עליו השלום שהיה גדול מאד בעיני עבדי פרעה ובעיני מצרים / אף לא בעיני פרעה שבקש להמיתו / והיו אומרים אם לא ישיבו ישראל מה שיקבלו / כדבר למשה והוא ישיב החוזם ויעשה בהם משפט וצדק / הנה התבאר שאלו הפסוקים האלה במקום הזה קודם כפור ענין המכה בפרטיותה / להודיע שמשה מהירות יציאתם אחרי בוא המכה / ולכן צריך קודם נגלה לדבר אל העם על השאלה שאין ענין הכבוד / כדי שמצרים לא כ ירדפו אחריהם בגבורה / וזה קשור הפסוקים והותרה בו השאלה הה' / והנה משה רבינו כשהודיעו השם ענין הנגע שיביא מכת בכורות שמה טרחתו לפני פרעה / רצה להודיעו את פרעה ועבדיו / ולכן לא כאמר לו במכה הזאת שוב אל פרעה / ולא השכם בבקר והתיצב לפני פרעה / לפי שבהיותו לפנים כאמרה לו / והעתק מיד לדבריו אל פרעה / לפי שכבר גזר עליו שלא יוסיף עוד ראות פניו / והיה מפני זה מחויב שיגיד ויפרסם קודם שיבא המם / גם לא רצה משה במכה הזאת להתרות לפרעה ולומר כה אמר ה' שלח את עמי ויעבדוני כמנהגו בשאר המכות / לפי שכבר אמר פרעה לכו עבדו את ה' גם טפכם ילך עמכם / וידוע היה משה שתכלית שליחותו שעם מכת בכורות יצאו / ולזה לא נצטרך

להתראה כ"א להגיד לו את רשעו / והותרה בזה השאלה הו' / והוא אמרו כה אמר ה' כחצות הלילה וגו' / כי הנה הפסוקים בספור המכות האלה בקצת יכפר בפרטי הודעת אותם העם למשה / וקצר בספור הגדתם אל פרעה / ובקצתם בהפך / שקצר הכתוב בספור הודעת השם למשה / והאריך בהגדת משה אותם לפרעה / וכן היה במכת בכורות / כי בדברי השם למשה קצר הכתוב באמרו נגע א' וגו' / ולא פרט בזה הודיעו ענין המכה / וקצר הכתוב ותוכחה גם / אבל ספר איך הגידה משה לפרעה בכל פרטיה ובגבלת זמנה וזה הוא כחצות הלילה שהוא כמו בחצות הלילה / וכן בא זמן את הצדיק / ודרך הדרש ידוע ומפורסם כלו / שבאותה שעה שלא היה רגע כפיפת הגלגל ברגע אחד כלה / והוא רגע תקופת כיון תהיה המכה / ולזה אמר יוציא בתוך מצרים / שכינו נגדתו וכאשר יצא ויגלה בתוך מצרים / והוא על דרך הנה ה' יוצא ממקומו / רוצה לומר כי עתה ידעתי גדול כי אני מגנים בפרטי בני אדם / וכמו שדרשו רז"ל אני שהבחנתי בין טפה של בכור ובין טפה שאינה בכור / והנה לא פירש משה לפרעה אם היא לילה הזה / אבל לישראל פירש הלילה כמ"ש ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה / ובפרשה הג' אמר ויהי בחצי הלילה / ר"ל הבכור / כי תכלית הקשר כאן הוא לומר ומת כל בכור בארץ מצרים שמותו שיהיה פתאומית בלי חולי / שבכל המיתות הטבעיות שיהיו מאיזה החום הטבעי אשר בלב מפני שליטת הרוח בנפשו בגופו / והוא קרא בכור כל גדול הבית ומכובד שבו / והוא אמרו מבכור פרעה היושב עתיד לשבת על כסאו ללכת אחרי מותו / עד בכור השפחה המושבת לטחון אחרי הרחים / וגם כל בכור בהמה / כי בעבור שעבדו המצרים לבהמות יען שכלו מוכן כמכה הזאת / ולהיות המכה הזאת אם אחרית ותכלית בכל בתי מצרים / תהיה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים / ומספר הכתוב שגם במכה הזאת היתה הגאולה מכוונת / שלא די שיקרום המתים כמנהגם לא קמו להרוג את היהודים בגלותם הבער הגדול הזה / אבל גם הכלבים שהיו נובחים לא היה אחד מהם מוכן לשונו לנבוח נגדם ולבנם / ולישכר שמו כזה למצריים אשר הם הכלבים / לא עברו כח להתרעם ולנוזן לישראל / והוא אמרו לאיש ועד בהמה / וכל זה להודיע אשר יפלא ויבדיל ה' בין מצרים להרגם / ובין ישראל לגאלם / ואמר משה לפרעה שבאשר יהיה הדבר הזה ירדו כל עבדיו אליו להתלות פניו שיצא הוא וכל עמו / והנה לא אמר וירדת אתה / כמו שהיה הדבר בעת ההיא כדי לחלוק כבוד למלכות / ולהגם אחרי ויאמר ה' אל משה לא ישמע אליכם פרעה וגו' ויאמר ה' והשם ויחזק גם וגו' / הוא / להודיע שלא ישוב אדם שכל הסבלנות שאמר לפרעה עד כה היה דבר שבתחלה לידיעה כאלהות שלא ידע מקודם / או בבנת התכלית משה ואהרן כענין המופתים כי הנה השם אמר למשה הכל / והיה זה בתכלית אליהות שלא ישמע אליהם פרעה / והכל היה גלוי לפניו כדי שירבו מופתיו בארץ מצרים / ומפני זה היה שמשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה לפני פרעה בהבחנה וסבלות ופרסום עצום / ולא שמעו אליהם כי אולת הנם היה הסבה לחזק את לבו בתתו לו בכלל חוזק ואכזריות לב כגבורים / לא שהכניס מוסר דרכי התשובה / לא שנתן לו בטבעו חזק עוז ואומץ אלהים / שמפני זה היה לבו אמיץ בגבורים / והוא ר"ל פרעה ברשעתו / לא רצה לשלח את ישראל מארצו במעלת העבודה שהיו עובדים אותו / וזאת היתה הסבה בכל מכות מצרים / והותרה בזה השאלה הז' :

ויאמר ה' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החדש הזה לכם וגו' עד ויאמר ה' אל משה ואל אהרן זאת חקת הפסח וגו' יש לשאול בפסוקים האלה ו' שאלות :

השאלה הא'

מאמר מצות החדש והפסח ומצה היו כוללים לישראל כלו / למה זה יחד מצות החדש למשה ולאהרן בלבד כמו שאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן החדש הזה לכם ראש חדשים / ומצות הפסח והמצה / יחד לישראל כמו שאמר דברו אל כל עדת בני ישראל לאמר / היה ראוי שיאמר הכתוב ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר / דברו אל כל עדת בני ישראל החדש הזה לכם ראש חדשים וגומר והעבור לחדש וגומר ויהיה המאמר כלו לישראל כאמור / וכל המצות מיוחסות אליהם :

השאלה הב'

באמרו ראשון הוא לכם לחדשי השנה / ואיך יתכן זאת התחלה וראשית בשנה כלל / לפי שהיות התנועה סבוב / ואין הבדל בין חלקיו ואין הגבה דבר / אלא מהות הזמן תנועת היום בגלגלו המיוחד / לא מחלק כמוס פרטי / לחלק אחד שייחד בו / אלא תנועתו חוזר נקודה שנחנום / או תנועה בגלגל עד שתהיה לאותה נקודה עצמה מהלכו המיוחד / לזאת יקרא שנה / ומפני אותו ההבנות / והנה התחלת היום / הוא טבעית מוחשת / מפאת זריחת השמש יבא על הארץ / והתחלת החדש הוא טבעית / בהתחדשות הלבנה ובזה יקרא חדש / אבל תחלת השנה וראשיתה / אינה טבעית כי השנה בגלגל הוא כמעגל כדורי. שהתנועה בסבות תנועתה אחת סביבות מדוקדקת ומורכבת קלילה / וכבר התבאר בחכמה שאין בגשם הכדורי / ולא בתנועה הסבובית לא ראשית ולא תכלה / אחר שאין בגלגל חלקי מיוחד / וידוע שהיותו מתחיל במקום להתנועע / ואין מתנגב שבו ידים תנועתו ויכונו / כי תנועת הגלגל מתדמה בסבובה וכל חלקיה מתדמים / ואין אחד מהם ראוי להיות התחלה או סוף יותר מהאחר / ואיך יאמר אם כן ראשון הוא לכם לחדשי השנה :

השאלה הג'

אם היה דבר המלך ונזרתו / שניכן יהיה ראש

לחדשים והיות זאת השנה / איך הביאו חכמי ישראל לחשות השנה מחדש תשרי ועשו אותו ראשית השנה ועברו בזה אם כן על מצות החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה / כי הנה אמרו שניסן הוא ראשון לחדשי השנה / ותשרי הוא ראשית השנה והתחלתה / הם בלי ספק דברים סותרים זה לזה . והנה * בר״ה דתחלת ראש השנה מחלקת / והיה דעת רבי אליעזר שבתשרי נברא העולם / ורבי יהושע סבר שבניסן נברא העולם / והסכימו חכמים כרבי יהושע / שבניסן נברא העולם / ובהיות הדבר כן איך הסכימו כלם / וגם רבי יהושע לחשות השנה מתשרי / והיה להם לחשותה מניסן כיון שבו נברא העולם / כל שכן שצוה הקב״ה בביאור החדש הזה לכם ראש חדשים / ויש אם כן בתורה מחלוקת החדש / לחשות יום תרועה / ומזכריהם / לזכריהם ז״ל / וכבר השתדל הר״ן להתיר הספק הזה בדרשותיו / ולא עלה בידו : דף י״א

השאלה הד׳ מה טעם מצות הפסח / כי הנה המצוה כאשר התורה צותה / שהיתה לזכרון אלא הפסוק במקום להזהיר עד שנגאלו כמו שזכר בהגדה / אבל הפסח / ראוי לדעת טעמו וחלקיו . ראשון למה היה שה מן הכבשים ומן העזים ולא שור ובקר ושאר המינים המותרים . ושני למה צוה שיקחוהו בעשור לחדש וישחטו אותו ביום י״ד בין הערבים ולמה הגביל זמנו כן . והג׳ למה צוה שיאכל הפסח למנויו ר״ל שה לבית אבות ושכנו במכסת נפשות / והד׳ למה צוה שיקחו מן הדם ויתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף על הבתים אשר יאכלו את הבשר בהם / וביאר אחר זה שיעשה זה באגודת אזוב . והה׳ למה צוה שלא יאכלו את הפסח נא ולא מבושל במים אלא צלי אש . והו׳ למה צוה שיאכלו אותו / ראשו על כרעיו ועל קרבו / ולא שיחלקוהו לחלקים ויאכלו כל חלק בפני עצמו . והז׳ למה צוה שיאכלו אותו על מצות ומרורים / גם כי לא היה בשלו את הבצק טרם יחמץ והיה אלא שאכלו המצה במצרים / והפסח כאשר נאכל שמה קודם שיגאלו / לא היה אם כן שיאמר שעל מצות יאכלוהו . והח׳ למה צוה שלא יותירו ממנו עד בקר והנותר ממנו עד בקר באש תשרופו . והט׳ למה צוה שיאכלו אותו מתניהם חגורים / ונעליהם ברגליהם ומקליהם בידם / ומה זה לענין הפסח . הי׳ למה צוה שיאכלו אותו בחפזון ועוד היה לאכלו מבעוד יום בחתיכות וטוב לב :

השאלה הה׳ באמרו ועברתי בארץ מצרים וגו׳ והיה הדם לכם לאות וגו׳ וראיתי את הדם ופסחתי וגו׳ / כי אם היה מכת בכורות הפועל השם בעצמו לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח / איך היה צריך יתברך לאות כדי שיזכור להצילם / ואין שכחה לפני כסא כבודו . ומאמר וראיתי את הדם ופסחתי מורה / שאם לא יראהו יהיה בהם נגף / ואיך יתכן זה / כי הנה המצריים היו ראוים לנגף ההוא מפני מה שהרעו לישראל / אבל ישראל למה ימות / מה עשה / ואם היתה המכה ההיא בהנהגה / איך יכללו בה כצדיק כרשע והלא בשאר המכות שהיו על ידי אמצעיים הפלא השם בין ישראל ובין מצרים ולא נענשו עמהם ולא באו את בבתיהם / ולמה אם כן במכה הזאת היתה ההפלאה בתנאי אות הדם על הבתים / בהיות הפועל בה הוא יודע ועד יתברך :

השאלה הו׳ באמרו ושמרתם את המצות כי הנה טוב על אכילת המצה באיסור החמץ / ומה צורך שמור להזהיר עליו ולומר ושמרתם את המצות / וגם אחר זה באמר ושמרתם את היום הזה / וכן חזר להזהיר על איסור החמץ / באמרו שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם / וחזר ואמר כל מחמצת לא תאכלו / וגם בעשרה כבשלו המאמרי׳ / שאמר כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל / ובסוף הפרשה אמר שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם כי כל אוכל מחמצת ונכרתה וגו׳ / סוף דבר יש כפל הרבה באלו הפסוקים :

השאלה הז׳ בפרש׳ ויקרא משה לכל זקני ישראל / והיא למה משה לא אמר המצוה הזאת לישראל כמו שצוהו הקב״ה . כי הנה תרא׳ / שהשלים ושנה בה כמה מהחלוקי׳ . הא׳ שהשם צוה למשה ולאהרן לאמר להם יחד שידברו המצוה הזאת ולא עשו כן / כי משה לבדו אמרה לזקנים . הב׳ שהשם צוה דברו אל כל עדת בני ישראל / ומשה לא הגיד המצוה אלא לזקני׳ בלבד . הג׳ שהשם צוה שבעשור בחדש יקחוהו / ומתי שישחטוהו בי״ד יום / ומשה לא דבר לזקני׳ דבר מזה . הד׳ שהשם צוה שיהיה הפסח למנויו במכסת נפשו׳ / ומשה לא אמר דבר מזה לזקני׳ . הה׳ שהשם ית׳ אמר לו על מצות ומרורים יאכלוהו / ומשה לא אמר דבר מזה לזקנים . הו׳ שהשם ית׳ אמר שלא יאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים כי אם צלי אש / ומשה לא אמר דבר מזה לזקנים . הז׳ שהשם ית׳ אמר שלא יותירו ממנו עד בקר / ומשה לא אמר דבר מזה לזקנים . הח׳ צוה ית׳ וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים וגו׳ / ומשה לא אמר דבר מזה לזקני׳ . הט׳ שהשם צוה בחג ובאכיל׳ המצה ובאיסור החמץ ואיסור שאור / ומשה לא אמר דבר מזה לזקנים . הי׳ שמשה הוסיף ולקחתם אגודת אזוב / וזה לא אמר השם למשה . סוף דבר שלא הגיד משה מצות הפסח והמצות / כמו שקבלם מהשם ית׳ בכל החלקים האלה :

השאלה הח׳ באמרו ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף / והיא / שהנה יראה מזה / שהיתה מכת בכורות על ידי מלאך המשחית / והוא בהפך מה שבא בקבלה ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך / והכיתי כל בכור אני ולא שרף / ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא שליח וגו׳ :

השאלה הט׳ באמרו בסוף הפרשה וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה י״י את משה ואת אהרן כן עשו / והיא / כי אם היה משה לא אמר המצוה אלא לזקני׳ / איך יאמר הכתוב שקיימו וקבלו אותה בני ישראל / היה ראוי לייחד זה לזקנים שהמצוה אמר׳ ולא לישראל כלו :

השאלה הי׳ באמרו ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה כי הנה גזרת בין הבתרים היתה ת׳ שנה / ולמה זה ניתוסף עליה שלשי׳ שנה בהיות מקדמותיו של הקב״ה שיגאל להשיב אפו לא שיוסיף . ועוד כי הם לא ישבו במצרי׳ כי אם ר״י שנים כדו שחם * כמו שהסכימו ע״ז משנות קהת ועמרם ומשה / ואיך אמר אם כן שישבו במצרים ת״ל שנה : רמ״ב [illegible] / מ״ב ב׳

והנני מפרש הכתובים ומתיר השאלות האלה כלם :

ויאמר י״י אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החדש הזה לכם ראש חדשים וגו׳ / כשתתבונן בפסוק הזה עם כל קצורו / נלמוד ממנו שלשה למודים :

הלמוד הראשון הוא / שעם היות שתנועות כדוריות הגלגל וסבוב תנועות השמש שתפעל השנה / לא ישוער בה התחלה וסוף / הנה מבדלים אחרים כבר ישוער בשנה התחלה ותכלית / וזה אם בסדור טבעי / ואם בהנהגה הבכמיית / וביאור זה / שהשנה כטבע ראוי לבחות השנה תנועה מתגלגלת ומסודרת / שבשער בה התחלה וסוף ואמצע / ולפי שהיו חכמי העמים על סדר המזלות / והיה האחד הזה נחלק אל י״ב חלקים שוים / שהם י״ב המזלות שבגלגל השמיני / לכן היה יותר ראוי שהשנה תתחיל בהכנס השמש בתחלת אחד מאלה הי״ב מזלות / שתתחיל בראשו באמצע או בסוף אחד מהם / אבל לא כן נוה אם כן ראשית והתחלה אם לתנועת השמש / בהכנסו בתחלת אחד מי״ב המזלות האלה . אחר זה בחקור אם יש לקצת התחלת המזלות יתרון ראשית על חבריו / והנה שגם בהתחלות של המזלות / יש קצתם יתרון ראשית והתחלה על האחר / והוא כפי ענין חלקי העגולה של אזור המזלות לעגולת משוה היום / כי להיות שלה השתי עגולות גדולות חוקקות את הגלגל וחוצו שתים / אחד שאין חוצו כוזן / וקוטבי כל אחד מהם מתחלפים / כי קוטבי עגולת משוה היום הם קוטבי התנועה היומית ממזרח למערב / ואמנם קוטבי אזור המזלות / הם קוטבי תנועת הגלגל השמיני ממערב למזרח / ואלו מתרחקות אלו בכ״ג מעלות וחצי בקירוב / לכן הוא מחויב שתחתוך האחת את האחרת בשתי נקודות מתנגדות / ותתרחק ותטה האחת מהאחר׳ בתכלית הרוחק כפי רוחק קוטביה׳ בשתי נקודות אחרות מתנגדות / ובהכנס השמש באלו הארבע נקודות / תתחדשנה ד׳ תקופות השנה / וזה שבהיותו בשתי הנקודות המותכות במקבלות היתוכן שהם ראש טלה וראש מאזנים / יהיו שתי תקופות השוות המקבילות שני השויים שלאביבי והחרפי / כי בהיות השמש בכל אחד מהם / תהיה תנועתו היומית באותה עגולה נעלת קוטבי התנועה היומית שהיא משוה היום וישוו בו היום והלילה / ואלו הן תקופת ניסן / ותקופת תשרי / ובהיות השמש בשתי הנקודות היותר מתרחקות שהם סרטן וראש גדי / יהיו שני ההפוכים / מפני שבהיות השמש בראש סרטן הוא צפוני בתכלית / והוא אז היותר קרוב אלינו ממה שאפשר / ויתארך היום בתכלית האורך / ויתחמם בתכלית החום / להיות השמש קרוב לנוכח ראשנו / וזה נקרא ההפוך הקיצי והוא תקופת תמוז / ואמנם בהיות השמש בראש גדי / יהיה הענין בהפך / כי הוא דרומי בתכלית / ואז תרחק השמש ממנו כל מה שאפשר / ויקצר היום ויגבר הקור בתכלית / לפי שאז השמש נוטה מאד מנוכח ראשנו / ויקרא זה ההפוך החורפי והוא תקופת טבת / הנה התבאר אם כן זה היות בין י״ב התחלות המזלות אשר בזור ארבעה מהם / שלהם משפט הראשיות וההתחלה מבין האחר / ויתחייב מזה שהשנה תתחיל באחת מאלה הארבע תקופות / רוצה לומר בהיות השמש בהתחלת המזלות האלה / או טלה או מאזנים או סרטן או גדי / לא בשאר המזלות . וכבר שערו חכמי המחקר ביום ארבעה רביעים / שבבחירים לארבע תקופות האלה מהשנה / לפי שהיום כלו שהוא כ״ד שעות / מתחלק לשני חלקין / חציו המאיר והוא היום / וחציו האחר והוא הלילה / כמו שהשנה תהיה מודרגת היום המאיר שהכוכב השמש בראש טלה עד הכנסו בראש מאזנים / והוא גבול גדלות הימים וקוטן הלילות ותגבור החום וקורבת השמש לנוכח ראשנו והתמדת עמידתו מעל לארץ וחציה המודרגת הלילה החשוכה / בהכנס השמש בראש מאזנים עד שובו לראש טלה שהוא גבול גדל הלילות וקוטן הימים ותגבורת הקור ובמרחק השמש מנוכח ראשנו והתמדתו לתחת הארץ . ובערך עם זה שכל אחד מחציי היום האלה יתחלק לשני חלקים / אם היום המאיר מעת זריחת השמש עד חצי היום / ומחצי היום עד הערב / ואם הלילה מעת שקיעת השמש עד חצי הלילה / ומחצי הלילה עד זריחת השמש / וכנגדם יתחלקו שני חציי השנה / אם החצי המאיר מהכנס השמש בראש טלה עד הכנסו בראש סרטן שהיא תקופת האביב / ומהכנסו בראש סרטן עד בואו לראש מאזנים שהיא תקופת הקיץ / ואם חצי השנה החשוך מהכנס השמש בראש מאזנים עד הכנסו בראש גדי שהיא תקופת החורף . ומהכנסו בראש גדי עד הכנסו בראש טלה שהיא תקופת הסתיו / הנה לכן יתבאר גם מתכונת היום ועניינו אל השנה / שענין הארבעה רביעיות התקופות / שיתחייב היות התחלת השנה באחת מהן . אחר זה בחקור עוד / בין אלה הארבעה תקופות השנה / מה היא

היותר

הי' יתר לשוה מהן להיות התחלת השנה יותר מהאחר • ונתנו בזה ב' טעמים מהן ר"ל תקופת ניסן מהאביב ותקופת תשרי מהחורף והפנו הראשות בזאת על השתים האחרות / לפי שאלה הן תקופות שני השווים / אבל שתי התקופות האחרות / הם לשני ההפוכים / ולפי שהיו השווים במדרגת הקנין והאמצעות / היה ראוי שהשווים יקדימו אל ההפוכים שהן במדרגת ההעדר והחסרון / כי ההפוך / ידוע כי הוא העדר אשר בתכלית הנטייה לא זה מהקצוות / והשווי הוא האמצע אשר בין שני ההפכים והנטיות המופלגות וידוע שהשלמות נמצא תמיד באמצעי אשר בין שתי הקצוות / ויתבאר זה גם כן ממה שזכרנו אלינו כי בהפוכים יתחדשו האיכיות הנפלאות היוצאות מן הצורה הטבעית קור וחום לחות ויובש מופלגים מזיקים אלינו ובשווים יתחדשו איכיות ממוזגות בין ההפלגות והקצוות האלה / ומפני זה כלו ראוי שתהיה התחלת השנה אם בתקופת תשרי ואם בתקופת ניסן שהן בהיות השמש בא' משני השווים האביביי או החרפיי בראש טלה או בראש מאזנים לא בשתי תקופות ההפכים המופלגים / כי כמו שאין ראוי שתהיה התחלת היום לא בעת חצי היום ולא בחצות הלילה שהם שני חלקי היום המסכימים לשתי תקופות ההפכים אשר בשנה כ"א לזריחת השמש או לעת בואו / כן אין ראוי שתהיה התחלת השנה / כי אם מתקופת האביב בהכנס השמש במזל טלה או בתקופות החורף בהכנסו במזל מאזנים לא בשתי שאר התקופות / אחר זה בתקון מאלה שתי תקופות ניסן ותשרי / איזו מהן יותר ראויה להיות התחלת וראשית השנה • והנה חכמי התכונה אשר לא מבני ישראל המה / עשו התחלת השנה בהכנס השמש בראש טלה בתקופת ניסן / וכן עשו התחלת היום בזריחת השמש בבקר להיות שניהם זמני האור והחום אשר הוא במדרגת הקנין שראוי שיקדם לקור ולחשך שהם במדרגת ההעדר אבל חכמי ישראל / עשו התחלת השנה בהכנס השמש בראש מאזנים בתקופת תשרי / ותחלת היום מן הערב הקודם אליו שהוא מתחלת הלילה כמסכמת לתורה / והם ישבו לטעם חכמי האומות שהקנין הקדימה אשר לקנין על ההעדר ולפעל על הכח היא קדימה בעצם ומעלה אך איננה קדימה וזמנית / ר"ל קדימות מציאות והויה / כי מבואר הוא שהכח יקדם בזמן לפעל / וההעדר לקנין ולהויה / ולזה היא הקדימה הראויה להתחלת היום וראשית השנה ר"ל הזמנית / לא קדימת המעלה / כי היום והשנה הם מדות זמניות / והזמנים קטנים / ולכן יתחייב שיתחיל היום מן הערב שלפניו בבוא השמש / והשנה תתחיל מן החורף בהכנס השמש במזל מאזנים / כי כמו שיתדמו הזמנים האלה לזמן הוית האדם והב"ח והצומחים לפי שיש בהם זמן עיבור • ואחר כך זמן הלידה ויציאה לאויר העול' וזמן העיבור ביום ההוא הוא הלילה שלפניו כי אז השמש בבטן הארץ ונתעכ' וכן בענין השנה / היה העיבור הזמן החורף / שהוא מתקופת תשרי עד ניסן כי אז הוא זמן הזריעה / והעולם כלו מעובר בהויותיו וכח הצמחים בבטנם בבטן הארץ בתוך הגשמים / כל אותה העת חדשים מהחורף עד האביב בעצמים בבטן האלה כל ימי ההריון / ואחר זמן הלידה ביום הוא בזריח' השמש על הארץ / כאלו יצא מבטן האדמה / כמו שיוציא העובר מבטן אמו בלידה / וכן בשנה הלידה היא מתקופת ניסן שיצמחו הצמחים עד תקופת תשרי / ולהיות זמן ההריון קודם בטבע לזמן הלידה / ראוי שתהיה התחלת ההריון הוא באמת התחלת ההויה לגמרי / ומפני זה עשתה התורה ראשית התחלת היום מן הערב כמו שאמר במעשה בראשית ויהי ערב ויהי בקר יום אחד * וכתיב מערב עד ערב תשבתו שבתכם / וכדברי רבי יוחנן ור"ש ויקרא כ"ג ל"ב
לקיש בפ"ק דר"ה ועשתה התחלת השנה בתקופת תשרי / להיותה זמן ההוא התחלת הריון העולם וזריעת ההויות / ולכן באמ' וחג האסיף בצאת השנה לפי שאז תכלה שנה אחת ותכנס שנה אחרת • ולזה תקנו לומר זה היום הרת עולם • הנה התבאר מכל זה שכפי הסדור הטבעי / התחלת השנה וראשיתה בערך העולם והויותיו וקניניו בכלל הוא בחדש תשרי בהכנס השמש בראש מאזנים / וכבר הסכימו בזה חכמי היהודים והכשדים עד שמפני זה קראו לחדש ההוא תשרי בלשונם / שרצה לומר התחלת וראשית וכן קוראים אותו היונים גם היום בלשונם תשרי / וכבר ביארתי הדרוש המכובד הזה בשלימות גדול / בספר צדק עולמים אשר חברתי מ"מ שנה אלינו / וזה הוא הלימוד הראשון שלמדנו הפסוק באמרו ראש חדשים ואומר / כי יש ראש והתחלה בשנה / והתורה גלתה זאת :

והלימוד הב' הוא / שמלבד הראשית אשר יש לשנה בערך העולם והויותיו / שהוא בתקופת תשרי כמו שביארתי כבר הסכימו בני אדם בארצותם לגוייה / לעשות בשנה התחלה על דרך ההנח' וההסכמה / וזה לשנה מן השנות ומקרה מן המקרים שקרה ביניה' ביום מיוחד / שיתיחו כראש והתחלה פרטית לשנה ביניהם כאו תאמר ללידת שריהם ומלכיהם / או ליום המלכתם כמו שהיו מונים הכשדים למלכות נבוכדנצ' והיוני' מנו מזמן נתן למלכו אלכסנדרו מוקדון והרומיי' מנו לבנית הקיסר אוגוסטוס חולתם / וכן היו אומות שמנו ללידת נביא שאחרו שבינת ביניהם כמו הישמעאלים ללידת מחמד נביאם / והאדומים ג"כ שמנו הנוצ' לפעל עטם בשנה ביניהם / כמו שהיו בני אדם מקדם / מונים למבול / והיונים מונים מזמן בנו לחרבן טרוייא אשר היכלים הם נגנזים והרומיים היו מונים לבנין רומי / והמנינים האלה הם כלם ע"ד ההנחה וההסכמה מבלי שיכחשו שהתחלה הטבעית האמתית בשנה כפי תנועת השמש כאחד המזלות * ובפ"ק דר"ה פלוגי בה אמוראי רבי אליעזר ורבי אומר דף ט'

יהושע / שר' אליעזר אומר בתשרי נברא העולם ור' יהושע אמר בניסן נברא העול' / ויראה שהתחלת דעת שניה' היו רוצי' לעשות בשנה והסכמה ראשי' והתחלה לשנה / ושתהיה נמשכת לבריאת העול' / שבאותו חדש שנברא העול' ובזמן שהוא מכלל השנה יקרא החדש והשנים אחריו ואז יהיה ראשי השנה ויקרא א"כ איך חכמי הנוצרים כפי דעתם שהלכה כר' יהושע שנברא העולם בניסן • לא עשו מזה התחלת השנה וראשיתה ועשו אותה וגם ר' יהושע עשאו בתשרי / אבל אמיתת הענין כן הוא / כי עם היות שיסבור רבי יהושע שבניסן נברא העולם / הנה הוא יודה שתחלת השנה אצל כל בני אדם הוא בתשרי / לפי שאין אצלו ראשית השנה מפני שבו נברא העולם אלא מפני טבע ההויות שבעולם שראוי שיתחיל מהריונם שהוא מתקופת תשרי כמו שביארתי / ויסבור ר' יהושע והמסכימים עמו / שלא היתה בריאת העולם בזמן הריון ההויות / אלא בזמן לידתם / לפי שכל הדברים נבראים נבראו בקומתן נבראו / ולא קדמה בבריאה הכח על הפעל / והיתה א"כ הבריאה בניסן / והיתה א"כ בשנה חדשים התחלת השנה הראשונה בעולם מתשרי הוא תשרי הראשון / וכן כל שאר השנים שאחריו כפי המנהג הטבעי התחילו מתשרי / ואין א"כ התחלת השנה וראשיתה בתשרי / סותר לדעתו בבריאה הראשונ' כי היא היתה על דרך הפליאה העצומה / והתחלת השנה וראשיתה היא כפי המנהג הטבעי ותנועת השמש / וכבר נראו כל הדברים והאמתות האלה בפסוק החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם וגו' כי הנה אמ' החדש הזה לכם ראשון הוא לכם / להודיעם שהחדש הראשון בטבע כפי תנועת השמש באחד המזלות / אינו החדש הזה / כי הוא חדש תשרי / אבל שבדרך הנחה והסכמה יהיה להם ובערכם החדש הזה ראשי חדשים וראשית השנה / ויהיו אצלם אם כן בשנה שתי התחלות אחת טבעית מתשרי ואחת הנחיית מוסכמת מניסן / וענין זה שכדי שיזכרו תמיד חסדי י"י אשר עשה עמהם להפליא ביציאת מצרים יהיה אצלם החדש הזה אשר יצאו בו ראשון לחדשי השנה כי בו יתחילו למנותם ראשון ושני ושלישי כמו שאמר בחדש השני בחדש השלישי גם שימנו ימנו התאריכים והשנים כאמרו בשנה השנית לצאת בני ישראל מארץ מצרים / וכתב הרמב"ן שכמו שתהיה הזכירה ביום השבת במנותינו ימי השבוע מיוחסים אליו באחד בשבת בב' בשבת וכן הזכרנו בזה יזכרו יציאת מצרים במנותם החדשים ראשון ושני ושלישי לזמן גאולתינו / ובערכו יהיה ניסן חדש ראשון / ותשרי יהיה החדש השביעי • ושמות החדשים אשר אתנו העולים מבבל / העלום משם כי שמות פרסיים הם / וקראום כן לזכרון גאולתם מבבל / להודיע כי גם עמדו ושם העלם השם יתברך / ונראה לי שלא עברו בזה על מצות החדש לפי שגם הם לא נמנעו מלקרוא את החדשים ראשון ושני כמשפטם כמו שצותה תורה / אבל מלבד זה כנו את החדש באותו כנוי שהיו מכנים אותו בבבל / וכן באמר במגלת אסתר בחדש הראשון הוא חדש ניסן שהוא כי אמר החדש על דרך הפיל פור הוא הגורל / הנה התבאר שענין מצות החדש היא התחלת הנחיית / ואיננה סותרת להתחלה הטבעית / והתורה עשתה אלה הב' :

והלימוד הג' הוא / בקביעות החדשים ועיבור השנים היה מסור לבית דין הגדול שבירושלים / לפי שהתלה הקדושה היה יש בה חכמות רבות / כי השנה הישראלית היא שנת הירח אשר תצא החדשים שמות י"ב ב'
שלמים * כמ"ש ראשון הוא לכם לחדשי השנה. ואמ' ז"ל מכאן אתה למד ששנה אתה מונה מחדשים / ואין אתה מונה שנה מחדשים וימים / ולפי שהקפידה דברים ט"ז א'
התורה שיהיה זה החדש ראשון בהיות השמש בראש מזל טלה * כמ"ש שמור את חדש האביב / והאביב תלוי בשמש / הוא מבואר שחדשי השנה פעם יהיו י"ב ופעם יהיו י"ג חדשים / לפי שהשנה השמשית היא יותר מי"ב חדשי הלבנה קרוב לאחד עשר יום / ולכן הוכרח להוסיף על השנה חדש אחד כדי שיהיה תמיד ניסן בחדש האביב / שהוא בארץ ישראל אצל העת שיכנס השמש במזל טלה • וזאת השנה תקרא מעוברת / ויעברום מפני זה לשבעה מהשנים / שבעה לכל י"ט שנה / והם הג' והו' והח' והי"א והי"ד והי"ז והי"ט כי הנה י"ט שנה יקיפו בחדשים כשנים שלימים בקירוב בצאת ומספרם ר"ל חדשים שלמים / כי זה הוא הנקרא חדש / רוצה לומר שלם מיומו וכן אחר עד חדש ימים / ואמרו ז"ל מכאן אתה למד שימים אתה מונה לחדש ולא שעות ולכן היה החדש מלא בן שלשים יום / וחדש החסר כ"ט יום • הנה אם כן נמסר קביעות החדשים ועיבור השנים לסנהדרי גדולה / מפני שהם היו חכמים מופלגים בחכמת התכונה / וידעו מהלך האמצעי והאמיתי לגלגלי הירח / ולשני גלגלי השמש ומהלכם האמצעי ומפני כשיתם מן המלכו / ולפי מרחק הארץ מאמצע הקו השוה וכפי האורך לאורה ולמערב וצריכין לתיקונים רבים / שלשה תקונים לרוחב על התלי / ולחמשה תקוני' לאורך שביניהם / גם התלי בעצמו וכפי שאר התקופות התלויות בהם בדיים ולזה היו החכמים בזמן הראיה מושים שבע חקירות לעדים / אם ראו הירח לצפון / או לדרום וכמה היה גבוה או שפלה / לאורך או למערב / עד שמפני עומק החכמה שהיתה בחכמי ישראל בדבר הזה הפליגו בתלמוד היכולת לשבח ולפאר מי שיודע זה החשבון של י"ט שנה בעלמת העיבור אשר לבני ישראל / וכתב שזה מכח שהיתה ביניהם נבואה / וזה של אמת שבתקנה משה בקדוש החדש עד שגלו הם כ"ב הלכה בהמצה בראש חדש ניסן / שבעו בזה שהחכמה הנפלאה היתה לא המיוחסת ואחר שלפעם והקדימם אלא שהכהוסד במיטול ובדי קבעתו / הגלא' חכמי

כמו שאמר לו לאמר · ואם היו המכשפים [illegible] לו לבקש
[illegible] ::

השאלה הד׳ [illegible] ויצעק משה אל ה׳ על דבר הצפרדעים אשר
שם לפרעה / [illegible]
[illegible]

השאלה הה׳ [illegible]
[illegible]

ויאמר ה׳ אל משה בא אל פרעה ואמרת [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

תמיד היה המקויק כדבר:

ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה את מטך והך את עפר הארץ והיה לכנים, עד ויאמר ה' אל משה השכם בבקר והתיצב וגו'. יש בפסוקים האלה שאלות:

השאלה הא' למה זה באה מכת הכנים מבלי התראה, לא לפרעה ולא לעמו, כיון שגם לאחרי זאת בשלש המכות באה התראה, והכל דברתי בזה, ואשלים ענין זה עתה:

השאלה הב' באמרו ויעשו כן, ויט אהרן את ידו במטהו ויך וגו', ואם היה אהרן בלבד עשה המכה הזאת, והנה לא עשאה, איך אמר על שניהם ויעשו כן לשון רבים:

השאלה הג' כי הנה אמרו ותהי הכנם באדם ובבהמה, מורה שהמכה היתה, התולדות הכנים באדם ובבהמה, ובאמרו כל עפר הארץ היה כנים, מורה שהעפר נהפך לכנים בעצמו, אבל תולדת הכנים באדם ובבהמה, והנה אם כן שאמרים סותרים זה את זה:

השאלה הד' למה זה לא יכלו החרטומים בלטיהם להוציא את הכנים, והרי הם עשו המים לדם, והעלו את הצפרדעים, ובקטור קטנה יותר לעשות כן בכנים, וחז"ל אמרו שאין השד שולט על בריה פחותה מכשעורה, אבל טעות הזה היא פחותה מכשעורה:

השאלה הה' מה ענין אמרו ויעשו כן החרטומים להוציא את הכנים ולא יכלו, והיה די שיאמר ויעשו אלו החרטומים לעשות כן ולא יכלו, לא שיאמר ויעשו כן אם לא עשו כן, ולא יאמר להוציא את הכנים, כי אהרן לא הוציא הכנים, אלא הוליד מעפר הארץ:

השאלה הו' מה שאמר שנית ותהי הכנם באדם ובבהמה, וכבר נזכר זה למעלה, ובא הפסוק הזה כפל ומותר בלי צורך, גם לא נזכר אחרי ענין החרטומים:

השאלה הז' באמרו ויאמרו החרטומים אל פרעה אצבע אלהים היא ויחזק לב פרעה, כי הנה לא נתן חוזק לבו באמרם אליו אצבע אלהים, אבל היה ראוי שלכן ירך לבבו, והוא אם כן חוזק לבבו בסבות הסכלות. ספרים כראוי לענין, ופסוקים כסדר. והנני אפרש הפסוקים באופן, יותרו השאלות האלה כלם:

ויאמר ה' אל משה [illegible]

[illegible]

את הלויה אשר ברגע מולך כתובה · ובזמן שאין אומנה לדברות אלא קיום
כשאמרו דלפני שום היה תרעומות שעקרו' פרעה וקללת ארצו / נאומר לו
לך ארץ שפרעה מולך בה / לכן במקום שארץ מצרים מיתה מקדם שלוה כל
טוב ועפרות זהב לה / עתה שמפני זאת הקללה תהפך כלה לכנים / ואמרה
בזה השאלה הא'. והודיעו השם שלא והיה ענין הכנים / כמו שהיה במכת
הדם / שבמקומות שהכה אהרן היה דם / ובמקומות שלא הכה לא היה דם /
אבל הכנים לא יהיו כן / כי בפעם אחת שיכה אהרן בעפר הארץ / הכה כל
אבק ארץ מצרים בכל מקום שהוא לכנים / והוא אמרו והיה לכנים בכל ארץ
מצרים / כלומר שבהכאה אחת / שאהרן יכה במטה את אבק הארץ / יהיו
הכנים בכל מקומו' הארץ · ולזה אמרו ויעשו כן / שכיון שמשה ואהרן עשו
כדבר השם / כל אחד מה שצוה בואו קנה תמה מה שידבר אל אהרן שיכה
ואהרן בזה לעשות בפועל / וענינם עשו מה שצוו / כי משה דבר אל אהרן
שצות השם / ואהרן הכה הארץ במטה ויט וגו' / והנה המטה בידו / היה
לרמוז אל ארבעת כרוחות / שהיה מולך ומניח מעלה ומוריד / כדי שבכל
מקום שהיה המכה הזאת / ובסוף ויך את עפר הארץ שהוא שתכלית /
ונותרה בזה השאלה הב' / ולבאר מה שאמרתי / אמר הכתוב ותהי הכינם
באדם ובבהמה כל עפר הארץ היה כנים / רוצה לומר / שמני דברים היו /
כעמו האותה שעה כהכה הכיאה / האחד / שהיה הכנם באדם ובבהמה /
וסתכוון שבאדם ובבהמה לא אמר שלא כל / כמו שאמר בעפר הארץ / כל
עפר הארץ היה כנים / לפי שאותם האנשים והבהמות / שבאו לפני אהרן
בשעת המכה בתואלו כנים / אבל לא כל שאר בני אדם והבהמות שהיו בכל
ארץ מצרים / אבל העפר לא היה כן / כי כל עפר הארץ היה כנים / בכל
מקום שימצא עפר / קרוב או רחוק מהמכאה · הנה התבאר שמני דברים
היו במכה הזאת / התהפכות הארץ לכנים / והיות הכינם באדם ובבהמה /
ונותרה בזה השאלה הג' · ולפכם אמרו ויעשו כן החרטומים בלטיהם להוציא
את הכנים ולא יכולו / שמנו החרטומים שהשתדלו לעשות שבנים / כמו
שעשה אהרן ולא יכולו / ושזה ענין להוציא את הכנים / כלומר / להוציאם
ולהולידם מהאבק שעל פני האדמה · וכתב הרמ"בן שזה שלא יכלו היתה
סבה מאת השם / שבכל ענינם בשבעו / שבכל אלו / ושכל כחו / ואינו רואה
שום תועלת בזה כוה / ושכל ענינם / עם כן כתב שלפיות שכנים יצירה
לא יכלו החרטומים לעשותה / ואמנם הדם והצפרדע / לא היו יצירה שמשה
לבן יכלו לעשותם / ושזק שבכוד תורתו / אין הדבר כן / כי הפיכת המים
לדם / היתה יצירה חדשה / וכן שרצן היאור צפרדעים / שילכו שם מן המכה
בעצמו / ומפני זה כלו אומר אני / שהחרטומים עשו שעפר הארץ כנים /
כמו שעשה אהרן / ועל זה נאמר ויעשו כן החרטומים בלטיהם / שעשאום
בפועל / ואמנם פרעה היה מתירא בכם / שלא היה מפן שעוד יוסיפו ברם
על המכות / אלא שיסירו אותם / כמו שסר משה מכת הצפרדעים / וכאשר
עשו המכה כאהרן / ומסירה אותה גם כן כמשה / יודע שהמכות עשוכמו /
והנה החרטומים שמני בכנים / השתדלו לעשות היכה / ולהסירה אחר כך
כאות פרעה / והנה כענין שעשה עמו כאהרן / וזהו שאמר ויעשו כן
החרטומים בלטיהם / אבל עוד אמרו זה השתדלו להעביר הכנים מן הארץ
ולא יכולו שלא היו יכולים להסירם / כי היתה הכנם באדם ובבהמה ובמ'
ענינם / . רוצה לומר / שהחרטומים ונכוביהם כמו שלאים תמם / ובזה
כסתה גלמה פניהם / והותרו בזה השאלות / ארבע מיתה שבה / וכבר כתב
הר"אבע / שעל כן נאמר שבות / ותהי הכינם באדם ובבהמה / להגיד שגם
כן בחרטומים היו / ויאמר החרטומים לא תוכלו מעבנם / לזה לא יסירו
המכה / ותאמר גם אהרן / והיה פרעה נותר בהם עליו / והורגו לומר לו
אצבע אלהים היא / ולא כיוונו בזה שהיתה המכה משויכת מסיבות המערכ'
השמימיות / כמו שפרשו הר"אבע / וכבר השיב עליו בדברים נכונים הרמ"בן
ועוד אני מוסיף עליהם שאם היו מיכות המשויכות מהמערכה / ולכן לא
יכלו החרטומים להסיר אותם / איך שוב משה בתפלתו הסיר אותם והמכל'
והדבר המשויך / כהברד וכיוב / אם שהם כיונו לומר לפרעה / שאם היה
ענין משה ואהרן מנד השדים והלאט הכשוף / היו בידם לבטלו כפי חכמת'ם
אבל היה עניכם בלי ספק / אצבע אלדים / רוצה לומר דבר השם כפי
קיבולת אלדי / ולכן מה יעשה אדם לו לבטלו / ולא ידע פרעה / כי כל מה
שעשו החרטומים בתנין ובדם ובצפרדעים ובכנים / היה בתחבולה ולחסין'
עניני' או מכח כחי מעשי / ובעבור זה בשאר המכות שעשו אחרי זה לא קר'
עוד פרעה לחרטומיו' / ולא כבנינו שם ענינם לעשות כמעשה משה ואהרן
כי כבר האמינו שיד ה' עשתה זאת / ואמנם אמרו שמוך לזה / ויחזק לב
פרעה ולא שמע אליהם / אין הכוונה שבעבו' שידע שהיה אצבע אלדים נתחזק
לבו / כי אדרבה היה ראוי שיענה מפני ענינה המשעבדות · אבל תראה / שכנם
התכוין לומר / שעשו חרטומיו מצרים כמעשה כהוא / וגם הוא' שהגדיל אהרן
בהשגחו / שבלע מטהו את מטותם / הנה עם פרעה לבו לזה / ויחזק לבהכי
שגב שהיו משה ואהרן בחרטומים / ושלא יתגלו להם נפלאות ויותר / ואמנם
בהכות הדם נאמר / ויעשו כן חרטומי מצרים בלטיהם ויחזק לב פרעה וגו
שביאר שמפני מראה שעשו כן החרטומים / ויחזק לבבו כשעשו שלא היה
הדבר אלדי / וביאר הכתוב בזה / שהתגלות לפרעה / ואמנם בצפרדעים
אמרו וירא פרעה כי היתה הרוחה ויכבד / ר"ל / ראה כמה היתה רשעתו
של פרעה / שעם היות שראה הבנין שעשה למשה / בהסרת הצפרדעים /
הותרה לו הרווח / שהיה ראוי שמפני זה שישלח את העם · כמו שאמר

לעשות / לא תשה כן / אלא והכבד את לבו / הנה אם כן לא הפסוק הזה
לספר רשעת פרעה · אבל בכנים / אמר / שעם היות שאמרו לו החרטומים
אצבע אלדים היא / הנה הוא לא הכביד לבו ולא שב · · וגם זה הוא
ספור רשעתו / ובערוב גם כן ספר רשעתו / שעם היות שקיים משה כל
מה שאם עמו / הנה הוא לא קיים דבריו / וזהו שאמר ויכבד פרעה את
לבו גם בפעם הזאת / רוצה לומר / שהיה לו לשוב אל השם · ובן בדבר
לספר ברשעת פרעה / אמר והנה לא מת ממקנה ישראל עד אחד ויכבד
לב פרעה / כלומר / אע"פ שראה שהפלאה השגח' / שהיתה מוראה שבמיוחד
שבן עם כל זה כבד לב פרעה / ובשחין גם כן אמר שהתחזק לבו שבלו
שבה / כי אם ברשעתו · וכן בברד זכר רשעתו וכבדות לבו / ושלא
בתפרע בו / אלא מפני מעלל הפסר וכו' / ואמנם בארבה זכר שרשעתו /
שבלו שום סבה סבכיד אל לבו · ובחשך לפי שלא היה כבר שום סבה
לכבדות לבו / נאמר ויחזק י"י את לב פרעה · והנה התבאר שחזוק לבו או
כבדות לבו שנזכר בפרעה בספור המכות / בא תמיד / אם להגיד רשעתו
או לספור בהתגלותו / והותרה בזה השאלה הו' / ובזה כללתי מכות
פירון ר"בן / שבאו להוכיח תמרים הראשון מפנימיות הכנה הראשונה ·

ויאמר י"י אל משה השכם בבקר וגו' / עד ויאמר י"י אל משה בא אל
פרעה / ודברת אליו / יש לשאול בפסוקים האלו שאלות ·

השאלה הא' למה המכה הזאת מהערוב / לא נעשתה באמצעות
השם / לא ע"י משה ולא ע"י אהרן / כאשר המכו' והנס
השם אשר לעשם / ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו את האותות /
מורה שכל האותות יהיו נעשים במטה / וכן כל מכות מצרי' נעשו באמצעות
המטה אם ביד משה / ואם ביד אהרן / זולת הערוב והדבר ומכת בכורות ·
שלא נזכר בהם / לא אמצעות משה ולא פעל יד משה / ולא אהרן ·

השאלה הב' באמרו / ויעש י"י כן ויבא ערוב וגו' / כי מה צורך לומ'
ויעש י"י כן / שהוא אמר והוא יעשה / דבר ולא יקימנה
שהיה ראוי שיאמר / ויבא הערוב / לא ויעש י"י כן / כי לא נאמר כזה
במאמר בשום מכה אחרת מהמכות שעברו ·

השאלה הג' באמרו והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן וגו' / למען
תדע כי אני י"י בקרב הארץ / כי למה לא שמך למען
תדע אל ענם שמשה / ושמכו לענין ההפלאה / והיה ראוי לומר / והבאתי בה
מגרי' את הערוב ענם האדמה וגו' למען תדע וגו' ואחר כך והפליתי כמ'כמו'

השאלה הד' באמרו ושמתי פדות בין עמי ובין עמך / כי אם אמר
זה / להגיד שהמכה לא תבוא על היהודים / הוא שאמר
כבר / כי אמר עליו והפליתי ביום ההוא את ארץ גושן אשר עמי עומד עליה
לבלתי היות שם ערוב / ולמה א"כ אמר שנית ושמתי פדות ·

השאלה הה' באמרו למחר יהיה האות הזה / כי הנה לא שלחבו בדם /
ולא בצפרדע / ולא בכנים / שיודיע השם בהיותו מיעד
עליהם מכה / מתי יבא זה יום תבוא אותה מכה / ולמה אמרו כזאת ·

השאלה הו' במה שאמר פרעה / לכו זבחו לאלהיכם בארץ / כי מה
ראה במאמרו הזה / והוא מתמלא שאמר לו שילכו לזבוח
במדבר / ולזבוח שם אל אלהיהם / ולמה אמר שיזבחו בארץ / כי אין ספק
שכמיון פרעה בזה אל דבור / שדברו משה או אהרן / ומה הוא זה ·

השאלה הז' אם היה משה אמר לפרעה שבהכרח תהיה שעבודתם
במדבר / ושיצא לו שירחיק דרך ג' ימים / איך אמר פרעה
עוד / אך הרחק לא תרחיקו ללכת / הלא כבר אמר לו שילכו דרך ג' ימים /
ולעם ולמשכה גדול כמו ישראל / לא היה אפשר שילכו בג' ימים מרחק רחוק /
ומה היה א"כ שאמרו · וככני פרש הכתוב כי לאוטן יותרו השאלות כלם ·

ויאמר י"י אל משה השכם בבקר ועמוד / עד ויאמר י"י אל משה בא
אל פרעה ודברת אליו / ראוי שתדע שמכל המכות שבעשו
במצרים / שלש מהן עשה אהרן במטהו / והם הדם והצפרדעי' והכנים ושלש
מהן עשה הקדוש ברוך הוא / לא ע"י משה ולא על ידי אהרן / והם הערוב
והדבר ומכת בכורות / ולכן לא נזכר בהן / לא ענין המטה / ולא פעול משה
ולא פעולת אהרן / לפי שמעשה שלשתם הם יתברך בעצמו / ולא היה בשלשתן
קריאת בני אדם / ובעלי חיים בערוב ובדבר ומכת בכורות · ושלש אחרות
עשה משה דכינו שלא השלום / והם הברד / והארבה / והחשך / ומכה אחת
עשו בשותפות משה ואהרן שניהם יחד / והוא השחין / ומפני זה אותה המכה
נאמרה לשניהם / שנאמר ויאמר י"י אל משה ואל אהרן קחו לכם מלא חפניכם פיח
כבשן / ועם היות שזרקו משה השמימה / הנה השכיה לקחו פיח הכבשן ולשניהם
נתייחס המכה ההיא וכן תמצא מכה אחרת / והיא קריעת ים סוף שנעשה
בנ"ס / ומשה נזכר בה ג"כ / כמו שנאמר בה / הרים את מטך / שמעשה שלא
נזכר במכת הערוב ולא במכת הדבר ולא במכת בכורות ענין המטה / ולא
מעשה אותם / לא למשה ולא לאהרן לפי שאם כיסות היו ממעשה ידי יוצר ולא'
המכה ג"כ כאמור במכת הערוב / ויעש י"י כן / לא להגיד שנתקיים היעוד
שהמכה הזאת עשאה השם בעצמו לא משה ולא אהרן / ועל זה הדרך נאמר במכת הדבר / ויעש י"י את הדבר הזה ממחרת / ובמכת בכורות
נאמר ועברתי בארץ מצרים וגומר / ונאמר י"י הכה כל בכור וגומר / וגם
שם שבארתי בזה / ויותרו שתי שאלות הראשונות / שהעירותי בזאת
הפרשה · אמר הכתוב / שצוה השם למשה השכם בבקר / ולא אמר כן
במכת הדם / אלא לך אל פרעה בבקר הנה יוצא המימה / אולי שפרעה

אין לו לדבר לו כי בלתו מלכותו / ולכן גלה השם זה למשה וציוהו שישכים בבקר / כי בזמן שיתיצב לפני פרעה בבואו לצאת היאורה / ושם יאמר לו כה אמר השם שלח את עמי ויעבדוני / רוצה לומר / כי הם עמי / ויותר ראוי הוא שיעבדו אותי / משיעבדו אותך / ואם אינך משלח את עמי / הנני משליח בך ובעבדיך ובעמך ובבתיך את הערוב ומלאו בתי מצרים וגם האדמה מזיקים טורפים וחיות הנטרפים / וגם בני אדם מגדולים / והם כולם מצטערים מפני קרח שבים / ויעד שיבאו אל הבתים ויכנסו בהם / כי עם היות טבע מלכת החיות בישראל אשר להם בשבת ומתהלכות אין כמו מפני אדם / הנה / עתה כאן הנה / הם מעצמם יבואו אל הבתים וישכנו בהם / וגם האדמה אשר הם עליה / רוצה לומר / שאחר שלא ילכו בשדה וככל גם למצרים שהיא האדמה אשר הם / רוצה לומר הבתים / שאשר עליה כי יהיה הערוב בבית ובשדה / והיה טוב עונש מתיחם / כי כיון שפרעה איננו רוצה לשלוח את העם ומחזיק בם / ישלח ה׳ בו משלחת מלאכי רעים מחזיק בם / כמו שמחזיק הוא בישראל / כי כיון שהוא רוצה להיות אדוניהם לעם ה׳ צבאות / יהיה גם כן לערוב / שהוא צמו ובריותיו / ולפי שלא יחשוב פרעה שיהיה זה בטבע / אמר והפליתי ביום ההוא כ״ל / אמרים ואכיל מהיותה הוא את ארץ גושן / ולא יבוא זה מפני טבע ארץ גושן / או אל הארץ ההיא / אלא בהשגחה נפלאה / מפני שעמי עומד עליה / שבעבור זה לא יהיה שם ערוב / והנה בילדותי לתועלת צ״ל / והם מכת הערוב ומכת הדבר והשחין / כדי להוכיח מכת השגחת השם יתברך בפרטי העולם השפל / שהיה פרעה גם כן מכחיש / ולזה אמר כאן למען תדע כי אני ה׳ בקרב הארץ / כ״ל ולמען תדע לא לבד במכת הערוב / אבל עם ההפלאה מהמצרים לגושן / שאני ה׳ המשגיח בפרטיות / השגחתי והשגחתי בקרב הארץ / ולכן כל המבין / הנה זאתי מבין והפליתי / לפי שמהשם מזה תודע ההשגחה / שבשבט יבנים על מקצים להציל להם / ועל ארץ גושן לעולם ולמעלה מיכולתה טוב השגחת ה׳ ולאמם אמרו אחר כך ושמתי פדות / מפני המתחכמים שתולדות היה השם. וזה אומר / ואם היה הדבר כן / לא יתלוש הכתיב היה מתהפך / והרה כן בהם שמשרת היה גם בארץ מצרים / שאם יבוא הערוב / יחדו בארץ מצרים / לא יזיקום וכבין הוא אבל ביותר בכן אבל היה / שאין היות המו והפלאה / בעת ולכן שמעוד מפני ישראל שפרעה כלה עבין ההפלאה המבוים לפנדם וידע שעם ה׳ הם / שם ט׳ א׳
ובמו שכתב הרא״בע / ולכן אמר להם לכו זבחו לאלהיכם בארץ / ואמר מפני אלה אתכם / שמה שלא יעבדו עוד / וגם המצריים לא היו מעניים אותם / כי נפל פחדם עליהם / ועל זה בזאת כאמר / ושמתי פדות בין עמי ובין עמך / שלא יהיו עוד ישראל לפניהם כעבדים / אבל כמו שיהיו המצריים אבל ישראל / יהיו בני ישראל אבל המצריים כלומר כולם בשוין ופדויים / לא עבדים / ושם הפדות אשר שלא לעמו בם / ולמחר יהיה האות הזה / שיבו על הערוב / אלא על הפדות שלאחר יכה הערוב אותם ויהיו פדויי ה׳ והותרו בזה השאלות הב׳ והג׳ / ועם הכתוב שכתב אותו יעוד מידויתכל / לא כיד משה ולא כיד אהרן / ויבא ערוב כבד ביתה פרעה ובית עבדיו / כי היה להיותו כאזן כרשע / היה גם כן כאזן בשוטם / עד שבא ותחת הארץ ומפני הערוב / כי היה הערוב תנינים הלרם בכל עשב הארץ / ואכל פרי העץ / כאופן שכפתה הארץ כולה / ואמר ויקרא פרעה אל משה ואל אהרן / לפי שכבר היה בזאת בביאת הערוב / פחדו לנפשם לבבת במצרים ובהמצריים / והלכו לארץ גושן / והוכן פרעה לבלות מאותם לקחת אותם / ואמר אליהם הנה נתתי בקולכם / להסיר עול מבני ישראל / לכן עבדו את אלהיכם בארץ / כי כבר אין עליכם עול ועבדות כלל / והנה הגידו לזה / מה שאמר לו משה למען תדע כי אני ה׳ בקרב הארץ / ולכן אמר פרעה / אם ה׳ בקרב הארץ / למה תלכו למדברות / עבדו אותו שם
בארץ / כי אם תתחלכו למדבריכם / וכם השיבוהו כן דברת / שבכל מקום עיני ה׳ משוטטות אבל העבודה בעצמה לא נכון לעשות כן כדבריך לפי שהדבר שהוא תועבת מצרים / שהוא הבאן ובקר / אותו שנזבח לה׳ אלהינו ואם נזבח את תועבת מצרים / רוצה לומר אלהיהם שהיה תועבה בבני מצוה לעיני אלהים / או שאמר שאותה זביחה היא תועבתם / הלא יסקלונו באבנים ויהרגונו בעבורה / אבל דרך שלשת ימים / שהוא מהלך מועט / נלך שם ונזבח לה׳ אלהינו כאשר יאמר אלינו / רוצה לומר באותה זמן שימנה אותנו / כי אנחנו לא נדע מה נעבוד / והנה משה לא אמר לו שנזבר שלשה ימים ישובו / אבל פרעה שאמר לו כאשר יאמר אלינו / שמשה הבל מאמר השם / ופרעה הודה להם בשבועתם / שלא יעבדו בארץ / ואמר אנכי אשלח אתכם רוצה לומר / למקום קרוב לכאן / מקום כפתר שבם תזבחו לאלהיכם / אבל שיראה שזה מבני דבר מחנה רק הרחק לא תרחיקו ללכת / רוצה לומר דרך שלשת ימים כאשר אמרתם / כי בהלך שני ימים תוכלו לשובו / וגם העתירו בעדי / והנה התחיל זה אל פרעה ודבריו / והותרו השאלות הג׳ וה׳ / והנה משה דחינו עליו השלום לא רצה לדקדק עוד עם פרעה מהלכו / והתרחק מהעיר / כי היה די מזה שנתנה נפשם היא / ובעבור שפרעה חזב בשם במקום ההוא יעתירו בעדו להסיר הערוב / עד שמפני זה לקבר הדרך / אמר רק הרחק לא תרחיקו ללכת העתירו בעדי / השיב לו עם הנה אנכי יוצא מעמך והעתרתי אל ה׳ וסר הערוב / רוצה לומר / לא תתמהמה הסרה עד הוכה / אבל עתיד כבר אני מעמך שאוכל להתעכב ולא יעכירוני בני אדם שאומר לפלא״ת

כאופן שסור הערוב מהארץ / והנה הנגיד אותו אמן לפי שכריתה הוכלו בעבין הצפרדעים / ולכן כשזרה שהגלה בשקיה אל משה רבינו / לאמר אל כל המכות לימים / כי הוא היה הזמן היותר קצר אשר אבא אתו יום יעתר ויום מחרת תוכל היותו / הזמנים אחר משה אל פרעה / שלא יוסף התל כם / והוא עבין הפחות וההתל הלצון ואכן התל בי ולאמר ולפי שאמר לאלהים / ובזאר כרו הצפרדעים התל בם / ולא בלחם / כי מלבד שהוא תכרון בזיק המלך / שישבה דבריו ומוכא שפתיו אל עשויה בכה הוא בעבין הזה עין פליל / לפי שבחליכתם היא לזובח לה׳ אלהינו ותהיה א״כ כמשיע את וכחו ויהיכן שהוא / ולימבר לבר עוד בזה האחרון אל יוסף פרעה התל / לבלתי שלח את העם לזבוח לה׳ לפי שהיו שיכה אל פרעה קשות / ובכנס אליו בעבין הזה להיותו תועבה למצרים לזבוח אלהיהם / ובפר הכתוב שעתר ויתפלל משה אל ה׳ / וקבל השם תפלתו וסר הערוב בהחלט / לא נשאר אחד / כי לא היה בעבין הצפרדעים / שבין ביחד תשארנה / ושהערוב לא נשאר אחד / והנה פרעה בזכה הזאת לא קרא למשה / לפי שכבר הוא ולא כוהו / שהיו הנה כת לנגע אלדים / וכל שכן כראותם עבין ההפלאה אבל עמו / פרעה שנוכ השמתו והכביד את לבו גם בפעם הזאת / שלא היה לו להכביד / וידיחה תלה הזכה והפלאה אבל במה שמבדיל ארץ גושן שבה שמה ארץ גושן שלא ילך שם הערוב :

ויאמר ה׳ אל משה בא אל פרעה ודברת אליו. עד ויאמר ה׳ אל משה השכם בבקר ונו׳ ויש בפסוקים אלו שאלות :

השאלה הא׳ באמרו ויעש ה׳ מועד לאמר מחר יעשה ה׳ הדבר הזה בארץ / ויעש ה׳ ונו׳ כי מה צורך היה שיגדיל השם זמן / ויואל הזכה הזאת / והנה לא עשה כזה בשאר המכות / ואף בערוב באמר למחר יהיה האות הזה / לא באמר אלא בעבור הפדות כמו שפרשתי שם ועכ״פ לא באמר שם כמו שבאמר כאן ויעש ה׳ מועד לאמר מחר יעשה ה׳ הדבר הזה בארץ / כי הנה לא זכר הכתוב שאמר זה לפרעה ולכן ראוי לדעת מה ענינו / ומה ענין ויעש ה׳ :

השאלה הב׳ איך פרעה לא חרד מהזכה הזאת / ולא אמר אל משה ואל אהרן לתלות פניהם / ביעתרו אל ה׳ להסיר ממקנהו את הדבר הזה / כאשר עשה בשאר המכות. והנה הדבר ומגפת מקנה מצרים דבר גדול היה / ולמה אם כן לא נתן לבו גם לזאת הזכה / כאשר שם בערוב ובצפרדעים :

השאלה הג׳ למה לא דבר מכת השחין אל משה ואל אהרן / ושאר המכות כולם באמרו למשה בלבד / ולמה א״כ צוה לשניהם / קחו מפניכם פיח כבשן וכענין הזריקה אחר וזרקו משה השמימה [illegible]
שמשה לבד היה זורק / לא אהרן ומה לו אם כן כזה :

השאלה הד׳ מה ענין פיח הכבשן בזכה הזאת / ואם באמר שהשחין נעשה ממנו / אם כן לבר שבפי היתה הזכה לא נכיי / ואם היה האות נכבה את המטה / מה צורך היה בפיח הכבשן / ויותר טוב היה שיכה את מטהו כנגד השמים כאשר עשה בברד :

השאלה הה׳ באמרו בשחין / ויהי על האדם ועל הבהמה לשחין פורח / כי מאין היו להם בהמות / ולא כל מקנה מצרי מת בדבר / ולא נשאר להם בהמות לקבל השחין / ואם כיום שלא מת מיתקצ מצרים / אלא אותם שהיו בשדה / אבל הכתוב אומר וימת כל מקנה מצרים

השאלה הו׳ היא / באמרו / ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני השחין / כי לא יתכן שאמר שלא לקו החרטומים / בצפרדעים ובערוב ובכנים / ולמה א״כ לא באה מכת הדם / אלא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני מכות הקודמות / וכתב הרא״בע שבאותן המכות השתדלו להיות בתומתם / והיו עומדים לפניו / אמנם בזאת נכנעה תכונתם / ולא שהו להשתדל להיות דבר / ואינו נכון / כי הנה מכת הכנים כבר הודו שאצבע אלהים היא / והערוב והדבר / היה דבר יותר מבואר בהם / מפני ההפלגה שהם מכות אלהיות / ואיך באמר אם כן שהשתדלו בהם / ושבעבור עצמם בשחין / שלא היה זה כאמונות הקן :

השאלה הז׳ באמרו ויחזק ה׳ את לב פרעה / הנה בכל שאר המכות שזכרו / באמר ויכבד לב פרעה / ויחזק לב פרעה / ולמה אם כן בזכה הזאת / ייחס חזוק לב פרעה אל אלהים :

והנני מפרש הפסוקים כזומן / יותרו השאלות כולם :

ויאמר ה׳ אל משה בא אל פרעה ודברת אליו ונומר עד ויאמר ה׳ אל משה השכם בבקר / בעבור שהיה פרעה מגלה פנים במכת הערוב שלא כהלכה / ובזור שלא הפלא ה׳ ארץ גושן בהגנתה / ולא שמרו מלי אלהי / אם ארבות מוכנות כמי שהארץ לפגע אחד / וזה הרבות שהיה כן / ולכן נתחזק לבו / הביא הקדוש ברוך הוא עליו מכת הדבר / שהיה בה הפלאה יותר עצומה ומופלגת / שבהיות שכל מקנה הארץ רועות על ידיהן בשדה / ומקנה ישראל מעורבים במקנה מצרים והיות מקנה מצרים כדבר / ומקנה ישראל לא מת עד אחד / ובזה יבינו וידעו כי הפלא השם יבדיל לו / וכבר ביארתי למעלה / שתכלית הדבר שהיה מכת הערוב בעשב השדה / נפסד מזון הבהמות / ואתו החוקה / והיה הפלא שמזה ישראל / היה גם כן שומר מקניהם ובהיותם מדברי כמוצא הלך / ומפני זה היה השם יחזק / איבד אל מקנה פרעה ודבר אליו כיבו לבבו כמו / שפירשתי למעלה / כה אמר ה׳ אלהי העברים

אלא את עמי / כי אם אין אתה לבלא כמו שעשית בצפרדעים / שלא אחרת
דצריך אשר אמר לאלהים ועודך מיש' כם / כמו שעשית בערוב שתגלה
ספקך לא אמרת / דע לך כי הנה יד י"י הויה במקנך אשר בשדה וגו' / וכוה
הודיעו שהמכה הזאת יעשה השם בעצמו / כאלו אמר לא ידי תגע בה / אבל
ידי י"י היא אשר תעשה המכה הזאת שלחתן תרפא עוד / לזאת הבדיתו
מבלי ספק / יחתם מרע / שיפלא בין מקנה ישראל ובין מקנה מצרים /
שמקנה מצרים ימות / וממקנה ישראל לא ימות דבר / ר"ל / לא צאן ובקר /
ולא סוסים וחמורים וגמלים / והיתה המכה הזאת מתיחסת לרשעתו / כי
הוא החזיק במקנהו ויחזיקהו / ואמנם אמרו אחר זה / וישם י"י מועד וגו' /
אינו מכלל דברי משה / שאמר כן לפרעה / אבל הוא הודעה / שהודיעתנו
התורה שהשם זכר / שפרעה לא יתלה פני משה שיעתר אל השם להציל את
מקנהו שהדבר / אחר את המכה / ולא רצה שתאחר ימים או נעברה / אבל
חיר שם מועד / וכיאר למשה / שלמחרת היום ההוא / יעשה הקב"ה את
הדבר ההוא מאתם בארץ / ושלא הודיע זה במעוד למשה / כאומר ולמה
אל תתפלל בעד העם הזה / ועל תשא בעדו רנה ותפלה / כי אינכי שומע /
ובמעשה אלה / ימות בבקר כל מקנה מצרים / וכבר פרשתי למעלה / וזה
היה הענין כאומרו ויעש י"י את הדבר הזה ממחרת / רוצה לומר / שהקב"ה
בעצמו / לא על ידי משה / ולא על ידי אהרן / ולא באמצעות המטה / עשה
הפעל הגדול הזה בכחו הגדול ממחרת היום ההוא / ועם זה תדע למה
פרעה לא חרד על המכה הזאת / ולא קרא אל משה ולאהרן / ולא חלה
פניהם שיעתירו אל י"י / לפי שכבר מת המקנה / ולא היה מקום לא
לדבר ולא להתפלל / וגם לא היה דבר שיקבל הגלה / כי כל המקנה
מת / והותרו בזה שפרשתי בזה / שתי שאלות הראשונות · ולהיות
הדבר ההוא / כל כך חזק / שנהפך עין · את כל מקנה המופלג /
אשר היה במצרים · ועם כל חזקו / לא מת אפי' אחד מכל מקנה ישראל /
בהיות המקנה מעורב / והחולי מתדבק / שלח פרעה לדעת אמתתו
בארץ גושן / ויבוקש הדבר וימצא / שלא מת ממקנה ישראל עד אחד /
ועכ"ז / ויכבד לב פרעה / ולא שלח את העם ברשעתו / אם שחשב
שחולת הבעלים גרמו זה / רוצה לומר שימות מקנה פלוני / ולא ימות
מקנה פלוני / ואם מפני שאמר / שהיה זה היזק ממון / ושהוא יקח את
ישראל במקום מקנהו ובהמותיו / ואין ספק שישראל הרויחו במכת הדבר /
כי בהיות מתו כל מקנה מצרים / הוצרכו המצרים לקנות ממקנה ישראל /
ונתנו להם כסף וזהב / בעד המקנה והבהמות שלהם / וגם זאת ממשוללות
ההשגחה אלהית / ובעבור שפרעה היה אומר זה במקנה / דבר
שבממון הוא / ושוף הוי לאחת · עור בעד עור / וכל אשר לאיש יתן
בעד נפשו / ולכן הביא הקב"ה עליו / אחרי המכה הזאת מכת השחין /
שנוגעת למצרים בעצמם ובגופם / והיה ענינה / שהרבה הערוב שנשאר
בעפר הארץ / הספיק לעשות דבר במקנה / אבל לא בבני אדם / וענין
פיח הכבשן שזרק משה באויר / אין ענינו שהוא נפל על האדם והבהמה /
וגרם השחין והאבעבועות ההם / כי עם היות פיח הכבשן חם ויבש
מאד / אם נזרק אותו באויר אין ספק שלא יעשה זה / אבל היה זה המופת /
ממה שיהיה / שמשה בידיו יפסיד מזג האויר המקיף אשר במצרים / ובמקום
שיהיה שם כשבנו / כשווי כלות / יתחממו ויחדדהו ביותר / עד
שהוא ישרוף העפר והבשר של אדם / ושל בה"מ / ובזה יהיה השחין מתגבורת
החמה / ולזה צוהו שיקח פיח הכבשן / והוא האפר הקל היוצא מהכבשן
בהתחממו / שהוא חם מאד / ושורף / ושיזרוק משה אותו השמימה /
רוצה לומר / באויר שהוא כנגד השמים / ושיהיה זה לאות שכל אויר מצרים
יפסד / ויתחמם ושורף כפיח הכבשן ההוא / ולכן האויר המקיף באדם
ובבהמה / הנעשה בשחין ובאבעבועות / והוא אמרו / והיה לאבק על
כל ארץ מצרים / רוצה לומר / שהפיח ההוא היה מענה האויר ומפסידו
בתוכו / שלא היה נראה אויר כפי טבעו / אלא כאלו היה אבק /
ושהיה נוגע באדם ובבהמה אותו הוא דבק אותם / והיה לאבק / היה
כמו שחין ואבעבועות / וכן ירד פעמים בשנת בצורת / כדמות אבק
ברדת הגשם / וכמו שכתוב יתן י"י את מטר ארצך אבק ועפר / סוף דבר / דברים כ"ח
שלא היה עושה ספק אותו פיח הכבשן שזרק משה / אלא שהוא הלקה
אויר והפסידו / לעשות זה · ואמנם למה צוה השם / המכה הזאת
למשה ולאהרן שניהם יחד / ולמה לא זרקו שניהם / כמו שכתיב מלאו את
חפניכם מלואו פיח / י"ל שהלך גם אהרן כדי שהוא ידבר אל פרעה ויודיעהו
ענין המכה / ומשה יזרוק / ואינו כמו שחשבתי / כי לא נזכר בכתוב
שהלך / ולא דבר במכה הזאת / גם אם אהרן לא הלך שמה כדי
לדבר אל פרעה / למה צוהו שימלא חפניו מלואו פיח הכבשן / והרי
מחפני משה היה די / אבל הנכון אצלי בזה הוא / שמשה היה צריך לזרוק
לד' רוחות העולם / מזרח ומערב צפון ודרום / לפי שאמר רוחות /
עלה הרוח / ונשא האבק / מכלול מכה לכל ארץ מצרים /
כמ"ש והיה לאבק בכל ארץ מצרים / ולפי שמשה לא היה לו אלא שתי
ידים / הוצרך שילך עמו אהרן / והיו לשניהם ד' חפנים / למלאות
החפנים / ושכל היה זורק אחד מהם לכל רוח / ומזה תדע / שאהרן לא
אל דבר במכה הזאת / אלא בנשיאת כפיו / לפי שלהיות משה כ.יו
רוחני כל / כי המכות שנעשו על ידו / כלם באויר הרוחני / שהם
משוך הוא / והברד והארבה והחשך / ואמנם אהרן שהיה עובד בג

וזמורי / להיותו תיו חומריות כמו האויר והצפרדעים / שהיו ג"כ /
כמו היאור ובכנים · הלאהם כמו במכות אשר עשה אהרן כראשונה /
עם משה רבינו בהבאת האויר כמו שפרשתי / כן בזאת עשה משה /
עם אהרן כראשונה יחד במלאת פיח הכבשן לעשות מכת השחין / ויותרו
גם כן השאלות הג' והד' · ואמנם אם ליה / שכבר מת כל מקנה מצרי /
מאין היו להם בהמות שהכו בשחין / היטב רש"י לפרש / שלא מת לא המקנה
שהיה בשדה / ויפרש הרב הפסוק וימת כל מקנה מצרים / על אותו מקנה
שנזכר / כאמרו מקנך אשר בשדה / ומלבד זה אין ספק / שהיו במצרים מקנ'
רב / ובהמות רבה / מאנשים נכריים בוחרים הגרים שהיו לעשות מנהיגים
ולא מת / לפי שמשפט השם אמת / ולא ירשיע / מי שלא חטא / ונלקה והכו
בשחין · כי לא מתו / גם כאמור / שכאשר מת כל מקנה מצרים / קנו
המצריים ממקנה ישראל / וגם הלכו לארץ כנען / ולשאר הארצות לקנות
מקנה / כי היתה מכת השחין / וגם מכת הברד / שנאמר בם / הירא את
דבר י"י הניס את עבדיו ואת מקנהו אל הבתים · והותרה בזה גם שאלה שמות ט' כ'
הה' · והנה קרא הכתוב המכה הזאת שחין פורח / להיותו חם מאד /
ולחדותו ולחומו יגדל פתאום / כאלו פורח וצומח · ואבעבועות הן
מורבות הנולדות בבגדי העור / והן כועות / ולהיותן רבות ומקיפות זו
עם זו / כפלת התלה ונקראו אבעבועות / והנה עשה זה לפני פרעה /
כדי שיראה / שהשגחת השם והכאתו היתה כפורעת העלים / כאשר היתה
ביסודות הנבדלים · ואמנם אמרו / ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה
כתב הרמב"ן / שבושו ונכלמו וחפו ראשם / בהיותם אלהים שאין ושקף
חכמתם לא עמדה להם להושיע נפשם / על כן / לא באו אל היכל המלך /
והיו נסגרים בבתיהם · והנה לא יצא מהספק אורית' / ולכן כפי כתב /
שבאשר הגיעו החרטומים שהיה מעשה משה רבינו אלהי / לא היו מדברים
עמו בהיותם יושבים / כי עם עומדים על רגליהם מפני כבודו / ובהשליך
משה את פיח הכבשן / ירד השחין פתאום על הישבנים שהם ברכים
ושוקים / והחרטומים העומדים על רגליהם / נפלו לארץ / ולא היה להם
כח לקום / לעמוד על רגליהם לפני משה / מפני השחין · ולהודיע זה נקרא
להם / אמרה תורה / ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני השחין והיותר
נכון אצלי הוא / שתמיד החרטומים היו באים לפני פרעה בשעה שהיה בא
משה לעשות מופת אם המכות הראשונות לעשות גם הם כמותו / עד
הכנים · ומשם ואילך / היו באים לא לעשות כמעשה משה ואהרן / אלא לעורר
בספקות ונימוסים על השם / כדי לחזק את לב פרעה / כי בגוא המרובה
היו אומרים שחול התקופה היה מחייב כן / ושהמגפה אשר בארץ גושן /
באה גם כן כחול הארץ / כי יש לכל עם ועם / ולכל עיר ועיר מזל מיוחד
בשמים / ובמכת הדבר / היו אומרים כן / וגם בבוא המגפה בבני אדם
יקרה שיהיו אנשים בבית אחד ויחלו קצתם / ויהיו בריאים קצתם / והכל
בחול / ובתולדות ובכוכבים / אשר כאלה / היו הם מחזיקים את לב פרעה /
ואמנם בבוא מכת השחין / לא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני
השחין / ולא נתקו עליה תשובה ולא נימוס / עד שמפני זה לא היה מי
שיחזק את לב פרעה / והוצרך הקב"ה לחזקו / והוא אמרו מיד / ויחזק י"י
את לב פרעה / והחזוק הזה היה / במה שלא הוכה פרעה בגופו
באחת מהמכות האלה / ולא שריו ועבדיו / ובזה נתחזק לבבו / ולא
הרגיש בהם ואיפשר לפרש / ולא יכלו החרטומים לעמוד לפני משה מפני
השחין / ולא נאמר זה מפני דוחק חולי השחין שהיה בהם / אלא שלא מצאו
תשובה לענין פיח הכבשן / שיצא הפעל ההוא / ולא ידעו טעם אמיתי / ולא
כוזב / לאמת בדבר ההוא / והוא אמרו שלא יכלו החרטומים לעמוד לפני
משה / ר"ל / התשובה לטעון עמו מפני השחין · שלא נמר דרך הזול כשאר
המכות שהיו הם מיחסים אותה הודו בשמש הגבי אשר הוא מהשגחה /
והותרו בזה השאלות הו' והז' / ועם היות שהכה שמי בענין השחין יד לפרעה
חזק השם את לב פרעה / ולא שמע אל משה ואל אהרן / כמו שאמר להם
בתחלה ולא ישמע אליכם פרעה / וכלם בזה כיון עד ש' · רז"ל אמרו /
שבחמש מכות הראשונות / פרעה מרשעתו הכביד את לבבו / ובחמש אחרונות /
שהתחילו מהשחין / חזק השם את לבבו / כדי להעניש בחטאתיו / ויהיה
בנין אב לכן / מה שנאמר כאן בשחין:

ויאמר י"י אל משה השכם בבקר וגו' / עד סוף הסדר · ויש
בפסוקים האלה שאלות:

השאלה הא' באמרו במכת הברד כי בפעם הזאת אני שולח את כל
מגפותי אל לבך / והיא כי הנה לא מצאנו מגפה
בברד / כל שכן מגפות רבות / שאמר את כל מגפותי / ופרש י' / לחדנו
מכאן שמכת בכורות שקולה כנגד כל המכות / ואיננו נכון / כי לא היה בגזר'
מכת הברד / והנה בארבה נאמר / ואכל את יתר הפליטה וגו' / אבל בברד שם ש"פ
אין זה בבורות / וי"א / שבעבור שהיו במכת הברד הרבה ענינים קולות וברד
ונפש ואש אחר מגפותי / וגם זה אינו נכון / כי הנגפים איננו מגפה / וגם לא
הקולות והברד / והיה ראוי לומר את כל מופתי / לא מגפותי:

השאלה הב' באמרו ועתה שלח העז את מקנך / ואת כל אשר לך
בשדה תאמר / כי למה היה הראשונות הזה מהם על
המצרים ועל מקניהם ואנשיהם אשר בשדה / ואם חפץ י"י להענישם / איך
היה מיענ להגביל מהענוש / ואם היו המצרי' כלב שומעים לעצמו ויניסו את
מקניהם ... ונצלו כלם / ואם יכיה ענין המכה הזאת וכו':

השלש

השאלה הג' בהכפל הפסוקי', שכתבה תורה להפליג ענין הברד הזה ואמר הנה אנכי ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד, אשר לא היה כמוהו במצרים למן היום הוסדה ועד עתה, וחזר ואמר פעם אחרת ויהי ברד ואש מתלקחת בתוך הברד כבד מאד אשר לא היה כמוהו בכל ארץ מצרים מאז היתה לגוי, ותכפול הם שני המאמרים האלה כמעט אחד, והיתור בהם מבואר:

השאלה הד' באמר פרעה חטאתי הפעם ה' הצדיק, כאלו בשאר הפעמים לא חטא, ולא היה ה' צדיק והוא ועמו הרשעים, ויראה שהשאלה מלה והפליג בעול, ואיך אומר חטאתי הפעם, והרמב"ן פירש, הפעם אודה שחטאתי, והוא כצדיק, ואין בפסוק מלת אודה, כי יאמר הפעם אודה שחטאתי, ותשאר השאלה, ולמה הודה הפעם הזאת, ולא הודה בשאר המכות:

השאלה הה' באמרו למען תדע כי לה' הארץ, כי הנה למעלה ביעוד המכה, אמר בעבור תדע, כי אין כמוני בכל הארץ, שהוא שורש היכולת הב"ית, ואיך אם כן אמר עתה כאן למען תדע כי לה' הארץ, שירצה שהשגחה בו, שהוא מענין כחזור לדבר מהשורש השני, ולא מהראשון הזה:

השאלה הו' באמרו והפשתה והשעורה נכתה וגו', והחטה והכוסמת לא נכו וגו', כי מה צורך היה בספור והודעה הזאת שה שיקום, פרט הגלים דברי משה אל פרעה, שאמר לו קודם שירצה ואחריהם ה' הצדיק, כבר הכתה הפשתה והשעורה, ומה לא תוכל לתקנו בתפלתי אבל החטה והכוסמת לא נכו ובהם תועיל תפלתי, וכבר הקשה עליו הרמב"ן, כפי פשט הכתובים, מהם כו ד':

השאלה הז' באמרו בסוף הפרשה, ויוסף לחטוא ויכבד את לבו הוא ועבדיו, ולא עוד ויחזק לב פרעה ולא שלח את בני ישראל, כי הנה הם מאמרים כפולים, לפי שבשאר המכות באמר, או ויכבד, או ויחזק, ולמה בזאת אמר ויוסף לחטוא, ויכבד ויחזק, שהם שלשה לשונות:

והנני מפרש הפסוקים באופן, יותרו השאלות האלה כלם:

ויאמר ה' אל משה השכם בבקר ונאמר, עד סוף הסדר. אחרי שהגלים הקדים בכוך הוא, לעשות אותות ומופתים, להוכיח ולאמת הנורא מההנהגות בכיון עד"ש, רצה לאמת ולהוכיח הנורא הג' מהיכולת המוחלט, על כל אלהים, באותות במכות ובמופתים בכיון באח"ב, שהם ברד, ארבה, חשך, מכת בכורות, ולזה צוה למשה שיעשה בהם הסדר הרגיל בשאר המכות, והוא שבמכה הראשונה מהם שהיא הברד בא לפרעה בגלוי, והמכות יתרה בה בסתר אליו, כמו שהתבאר בשלכה, ואחר כך יבא החשך מבלי התראה. האמנם אמרו, כי בפעם הזאת אנכי שולח את כל מגפותי, אין ראוי שיפורש הפעם הזאת על מכת הברד בלבד, אבל אמר זה, על כל הכיון מהארבע מכות, שיעשה לאמת הנורא הג' הזה, והיה זה הקדמה לכל מדות הכיון הזה שבפעם הזאת ר"ל זה הכיון, אשלח את כל מגפותיי אל לבו כי הנה הברד, את המקנה והבהמו' והאנשים אשר בשדה שהוי מגפה אחת, והארבה, כי שנת בכורות, והיא מגפה אחרת. שאכל הארבה כל עשב הארץ וכל פרי העץ, והיו בני אדם מתים ברעב. ובמכת החשך כמאמרי' מושבים, כמתי עולם, והיא כדמות מגפה אחרת, ובמכת בכורות, את כל בכור מצרים, מבכור פרעה היושב על כסאו וגו' זו כגרע אחר, כי בפעם הזאת אני שולח את כל מגפותי אל לבך ומה היא מגפה הנוגעת בלבו, אלא מיתת בנו בכורו, והתבאר עם זה, תשובת השאלה הב', ותן הסבה התכליתית בכל מכות הפעם הזאת באמרו בעבור תדע, כי אין כמוני בכל הארץ, ר"ל גדול מכל האלהים ועושה נפלאות גדולות לבדו ואמרו כי עתה שלחתי את ידי עניינו לא תחשוב שלא נגעה בגופך מכה מהמכות שבאו עד עתה להעדר היכולת, כי אלו הייתי רוצה עתה שלחתי את ידי והייתי מכה אותך פרעה ואת עמך בדבר, ר"ל בדבר אשר בא במקנה מצרים, שאלו הייתי רוצה היה הדבר ההוא כולל גם לבני אדם, והכחד מן הארץ. ואתה ותכרת מהלכותך ואולם בעבור זאת העמדתיך והבליתיך חיות בדבר ההוא, לא בצדקתך וביושר לבבך, כי עודך מסתולל ומחזיק בעמי לבלתי שלחם, אלא בעבור הראותך את כחי, ולאמת במופתי' מוחשים, שאני גדול על כל אלהים, ולמען ספר שמי בכל הארץ, שיבינו וידעו כל יושבי תבל, כי גדול ה' ורב כח. ואחרי אשר הקדים ההקדמה הזאת לכל מכות. הכיון הזה התחיל בראשונה מהן שהיא הברד, ואמר הנני ממטיר כעת מחר ברד כבד מאד, ואפשר לפרש הפסוקים האלה באופן אחר, והוא שאמר שישלח את מגפותיו אל לבו, שלא שהודיעו שיהיה ראוי מן הדין כפי החטא, אשר נעשה בתוך האויר מיאסכו, שכבר נעשו דם וצפרדעים כנים וערוב, ודבר המקנה והבהלת שהיו בכל הארץ, מעופשות מהאויר, לשלוח בפעם הזאת, ר"ל במכה הזאת כל מגפותיו, כלומר כל המגפות שהם אפשריות, כמין השבע שילכו אל הלב, והוא אל לבך ועבדיך ובעמך שימותו וכלה אותם כרגע, באופן שיבינו וידעו שאין כמוהו בכל הארץ, להחריב את אויביו, וביאר זה עוד באמרו, כי עתה שלחתי את ידי ר"ל, כי הנה בעתה אשר הייתי שולח את ידי, והיה המגפה בוכר, ואך אותך ואת עמך בדבר, באופן שתכחד ותכרת מן הארץ באותה מלאכה. אבל אינו רוצה לעשות בך ובעמך כליה עתה, לפי שאם יקים כך, לא שאר מי שיקבל המכות הנשארות, והיה אסור, ואולם בעבור

זאת העמדתיך, ר"ל, שלא מתת במגפה באותיות הפעם הזאת, בעבור הראותך את כחי, כמה שאכריע הטבע כפי רצוני, ולמען ספר שמי בכל הארץ, שידעו אלהותי, שאני מכריע הטבע כרצוני, והנה הוספתי להראותך זה עוד במכות אחרות, לפי שראיתי את רשעך, כי עודך מסתולל בעמי לבלתי שלחם, ולישער לפרש מסתולל, מלשון מסלול, מגזרת סלו לרוכב, מגורה כלה כל סכירי ה', ואחרי שהודיעו, שלא ישלח בהם מגפה, עם היותה כפי הדין, ביאר לו המכה אשר ישלח עתה, שהיא הברד, ולהיות שהיה זה אחרת אחרי מכת השחין, ולפי שזו המטיר השם עליהם, אבק ועפר מן השמים, אמר כאן הנני ממטיר כעת מחר, ר"ל, כזאת העת, שהמטרתי האבק, אמטיר מחר ברד כבד מאד, אשר לא היה כמו הברד ההוא במצרים, בשום זמן מן היום שנוסדה מצרים ועד עתה. ואמרו אחר זה, ועתה שלח העז את מקנך וגו', אומר אני שאינם דברי השם, אבל הם דברי משה רבינו, כדי להוכיח את הרשעים, אמר לפרעה בדרך עצה, כאדם אוהב אותו. ועתה שלח העז, ר"ל, אסוף את מקנך וכל אשר לך בשדה, כי ידוע תדע, שכל מה שלא תאסוף ירד עליו הברד, ומתו. והותרה בזה השאלה הא'. וספר הכתוב שהיה גדול דבר הנביא, לא נפל מכל דבריו ארצה, כי הנה היה שם, מי שהיה ירא את דבר ה', מאותם עבדי פרעה שהיו יראים מפני הכיון שכלו בשאר המכות, עשה כדבר משה, והביא ואסף את כל אשר לו הביתה, והיו שם גם כן אנשים, שלא שמו לבם אל דבר ה' להאמינו ולירא מלפניו, ומפני זה ויעזוב את עבדיו ואת מקנהו בשדה, ויגיד אחרי זאת, אמר השם למשה נטה את ידך על השמים, ויהי ברד בכל ארץ מצרים, והנה לא אמר לו על ארץ גושן, והענין שנטה את ידו כמעט למעלה, כנגד אויר השמים, כי להיותו כפירוי, עובר בו הראות יראה כאלו הוא השמים, ולזה בעבור האויר אמר נטה את ידך על השמים, ויתן ה' קולות וברד, וכבר ידעת שאין בארץ מצרים יורד המטר, כי היא ארץ חמה ויבשה, ולזה לא ימצא שם מים, רק מנהר היאור העולה בתקופת תמוז, ומזה לא יתהוו, והם משקים המצרים בדותיהם, וכ"ש שלא היה במצרים ברקים ורעמים מעולם, לפי שהדברים האלה, יתהוו ממזג האויר הקר והאדים הלחים, העבים העולים מן הארץ, והניעי' באדים הכבים והחמים, ומהם יתילדו כל הדברים האלה, כמו שבוא' בספר אותות עליונות, וכאשר כבד מזג האויר שהוכו אשר עבה כמו שביארתי, שבכל כל מזג הארץ עד שיכלו מהם אדים רעים ומאוכים, ומזה ילדו ברד ורעמים וברקים, והבהילו מאד את יושבי הארץ, והתבונן, אמרו למן היום הוסדה ועד עתה, שהוא רמז גוה למה שכתב הפילוסוף במקום הנזכר, כי ארץ מצרים בתחלה מזמן קדמון היה ים, ולכן כל הארץ היא מישור, וימצאו בקרקעות הארץ מיני הדגים הנמצאים בים, ועל כן לא ימטיר שמה, אבל בזמן אחר יבשה הארץ ונבטה, וגם בזו המלכים הקדמונים ובנו מקום מושבותיהם, עד שלא יכלו המים להכנס בארץ וחרבו המים, ומאז הוסדה מצרים והתישבו בה בני אדם והיתה לגוי. ולהיות המטר והברד והקולות דבר זר במצרים שלא כטבע הארץ, ייחס הכתוב כל זה לפועל השם להגיד שמבלי סבה טבעית כלל, היה כל זה מאת השם. וכל מורות זו הנה, שהיה אש מתלקחת בתוך הברד, ועם היות האש קל בטבע ותנועתו היא למעלה, כח השם היה שם האש יורד למטה מתלקח בתוך הברד, והיה האש ההוא כבד מאד בהפך טבעו שהוא קל, וזה היה דבר זר שלא היה כמוהו בארץ מצרים מאז היתה לגוי, ואין בפסוק הזה כפל על מה שבא למעלה, כי שם דבר הכתוב בברד שהיה עבים וכבד אשר לא היה כמוהו במצרים. אבל כאן דבר על אבני אלגביש שירדו שמה, ועל האש ההוא באמר ואש מתלקחת בתוך הברד אשר לא היה כמוהו בכל ארץ מצרים מיום וגו', ואמנם אין בענין זה הכח מירידת האש לארץ, הנה הסבה בו, כמו שזכרו הטבעיים בברק, שבלכת האש כסגר הברד ולא יוכל לעלות אל מקומו הטבעי מפני הקרת הכובש אותו, ומתלקח עמו ויורד, ואנה בהכרח עם הברד ההוא, עם מה שפרשתי בזה הותרה השאלה הג'. וספר הכתוב כמה מהנזקים עשה הברד במצרים, ובארץ גשן לכבוד ישראל העומד עליה לא היה ברד כלל. והנה פרעה צוה לקרוא למשה ולאהרן ואמר אליהם חטאתי הפעם וגו', ופי' המאמר אצלי כן הוא, שאמר הנה הפעם הראשונה שהוא כיון דצ"ך, שבאו לאמת הנורא הראשון היתה לי טענה והתנצלות לפי שלא ידעתי את ה', וגם בפעם השנית מהמכות שבאו בכיון עד"ש לאמת הנורא השני, לא ימצא לי עון אשר חטא לפי שאף שבוא' כמאמר האלהי, היה קשה להאמין היותו משגיח בפרטים, אבל עתה זאת אשר כבר נתאמתו שני הנוראים, הא' מהמציאות והב' מההשגחה בפרטי העולם השפל, מה לי להכחיש יכלתו ועוצמתו, באמת חטאתי הפעם, כלומר' כיון שהכחשתי יכלת האלהי על כל אלהים אחרי מה שנתאמתו השני הנוראים' הראשונים, אין ספק שבזה חטאתי ויגדל עוני, והנה כל המכות שבאו עלי הפעם בכיון הזה, ה' הצדיק ואני ועמי שהיינו כמו כיאתם אחתנו הרשעים, הנה התבאר שלא אמר חטאתי הפעם על מכת הברד לבד כי אם על הכיון כלו וכל זה אמר תמכן מקרה דבריו, והותרה בזה השאלה הד', ולכן קרא בני משה ואהרן העתירו אל ה' ורב מהיות קולות אלהים וברד והברד הבא זה תועלת בהתמדתו, כי לא אשר שיהיה לי כוח שלא אשלח אתכם, הנה אשלחה אתכם ולא תוספון לעמוד, והבי' לבני באופן שאשלח אתכם. ואם תקבל להראות יכלתו מן הארץ

את כבודו ואת גדלו / והנה ורב מהיות קולות אלהים וברד / שהקולות היה דבר מופלא על אלהותו / ואם הוא מכוון על יציאתכם / ואשלחה אתכם ולא תוסיפון לעמוד · ומשה השיבו כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה' / וזה לפי שהיתה מצרים מלאה גלולים וכמו שאמרו ז"ל / ובזאת ג"כ שהיה למשה רבינו חוץ למצרים בית אחד מוכן לתפלתו והתבודדותו / וגם היום הבית ההוא קיים ועומד במצרים והוא בית קדוש ב"ק וחוננים שם היהודים אשר בכל הארצות ההם · ועל זה היה אומר משה כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה' / והקולות והברד אשר אתה ירא מפניהם / יחדלון ולא יהיה עוד למען תדע כי אתה פרעה שאין מלך מצרים כי לה' הארץ / והוא מורה עליה בכך ולא כמו שחשבו בתנועות השמיות לטבעם / הנה אם כן לא אמר זה לענין ההנהגה אלא לענין היכולת / שלו הארץ לעשות בה כרצונו והוא מסכים למה שאמר כי אין כמוני בכל הארץ / והותרה בזה השאלה הב' / והוכיח משה לפרעה על כזביו ותעתועיו / באמרו ואני ידעתי כי אתה ועבדיך טרם תיראון / וכמו שכתב הראב"ע אין מלת טרם דבק לתיראון / אבל ענינו שאתה ועבדיך טרם שאפרוש כפי אל ה' והקולות הם יחדלון טרם כל זה תיראון מפני ה' אלהים / ש"י אשר אמרת הוא גדול על כל אלהים שזהו הדרוש בכאן / לא כמו שאמרת ורב מהיות קולות אלהים / אין כח שום אלהים כאשר כזבת / אלא ה' אלהים / וכאשר יזה שאחרי כן תיראון ממנו רוצה לומר אחרי שאתפלל ויחדלו הקולות והברד / כי זהו כח זה המאמר / ומפני כבוד המלכות דבר משה תוכחתו זאת בקוצר / ובדרך יעזור למחשבותיכם בזה / שהפשתה והשעורה כבר נוכתה ונפסדה לפי שהיתה השעורה אביב רוצה לומר שעורה רכה והפשתה גבעול / רוצה לומר קנים קשים שנגרם הברד / ואולי מפני זה תאמרו מה ייטיב ומה ירע ה' לנו / אבל אין הדבר כן שהחטה והכוסמת לא נכו ולא נפסדו עדין כי אפילות הנה / ר"ל מאוחרות בתולדתם כי הם עדין תחת הארץ באפלה / כי לא יצאו לחוציאות עד הנה / ולכן עדין יש במה יענישכם הקב"ה אם לא תיראון מלפניו / הנה התבאר בזה הפסוקים האלה והותרה השאלה הג' / וספר הכתוב שמשה התפלל אל השם על הקולות ועל הברד והקב"ה עשה כדברו / ועוד הוסיף על בקשתו שהמטר לא נתך / כי עם היות שפרעה היה מפיק שישאר המטר / לא רצה הקב"ה שיהיה מזיק נשאר / וכאשר ראה פרעה כי חדל המטר שהוא לא בקש שיחדל עם היות שחדלו הקולות והברד / חשב שהיה הדבר מסיבה מתמערכת השמיים / ולכן כאלו שלשתם יחד מטר וברד וקולות / חלשתם תוכמו בטולם / ולא בבקשתו ותפלת משה / ומפני זה ויוסף לחטוא והתוספת בחטא היה / שאחרי שבאו אליו המכות פעם היה לו כבדות לבו פעם חוזק לב / והכבדת לבו היתה בהיותו מסופק בענין המכה / והחוזק היה בענין ישראל להרע להם / ועתה במכה הזאת נתוספו שני הענינים / הא' שהכביד את לבו הוא ועבדיו והספיקו בענין המכה הזאת / והכריזו בלבם שהיה מקרה דבר טבעי / והשני שהתחזק לבו לבלתי שלוח את העם / הנה התבאר שהכבדות והחוזק הם פי' ויוסף לחטוא / והותרה בזה השאלה השביעית · ובזה נשלם פירוש הסדר הזה :

שמות רבה פרשה י"ב

פרשת בא אל פרעה

ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה עד ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על השמים / וראוי לשאול בפסוקים האלה שאלות :

השאלה הא' מה ראה מסדר הפרשיות לעשות התחלת הסדר הזה במכת הארבה הזאת / כי הנה היה המקום הזה איננו התחלת המכות / וגם כפי הסימנים שנתן בהם רבי יהודה כמו שנזכר בהגדה אין בא"ב התחלתו במכת הברד / ואם כן הכוון היה במכת הארבה :

השאלה הב' באמרו בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו וגו' / כי הנה פעמים אחרות אמר ית' בא אל פרעה לענין המכות ולא הוצרך לתת לו טעם כי אני הכבדתי את לבו וגו' למען שתי וגו' ולמען תספר וגו' / כמו שתראה במכת הצפרדעים / ובמכת הדבר / שבאו שתיהן בלשון בוא אל פרעה ולא נזכר כזאת מן מה שאמר כאן :

השאלה הג' באמרו למען שתי אותתי אלה בקרבו וגומר וידעתם כי אני ה' / כי הנה תכלית המכות כבר ביארו הקדוש ברוך הוא למשה למעלה בקצתם למען תדע כי אני ה' / ובקצתם למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ · ובקצתם בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ / והיו אם כן כלם בענין פרעה והמצריים / לא בענין ישראל וידעתם כמו שנזכר כאן :

השאלה הד' למה נאמר בזאת המכה אחר התראות משה ויפן ויצא מעם פרעה / כי הנה לא תמצא כזה המאמר בא' משאר המכות כלל ולמה א"כ במכת הארבה נפרט נאמר כן :

השאלה הה' אם היה שאל פרעה למשה מי ומי ההולכים והיה עם לבנו להשיבו שילכו כלם / למה זה לא השיבו משה כמו כן / והוצרך לומר לו בנערינו ובזקנינו בבנינו ובבנותינו בצאננו ובבקרנו ויהיה לו עם הגלין יתבקר · גם מה ענין אומרו לכו נא הגברים כי אותה אתם מבקשים / והיאך ומתי בקשו זה כי הנה לא שאלו משה ואהרן שיאמרו כדבר הזה :

השאלה הו' באמרו וה' נהג רוח קדים בארץ וגו' ורוח הקדים נשא את הארבה / וכן נאמר בהסרת המכה ויהפך ה' רוח ים חזק מאד וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף וגומ' / ולמה זה הוצרך הכתוב לבאר כאשר זה אופן בא הארבה עם רוח קדים שנשף וסר ע"י רוח ים חזק שנשאו / כי הנה לא תמצא כזה בשום מכה מן המכות שיזכור הכתוב הסבות האמצעיות אשר על ידיהן נעשה הנס והמכה / והיה די בשיאמר ויעל הארבה · ובהסרה / ויסר הארבה כמ"ש בצפרדעים ובערוב · ולמה זה נשתנה הסדר הזה בארבה :

השאלה הז' באמרו / לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן / כי הנה ביואל כתוב על הארבה שבא בימיו שכמוהו לא נהיה מן העולם · וכתבו חז"ל ואותו שהיה בימי יואל שנזכר בו כמוהו לא נהיה מן העולם למדנו שהיה גדול משל משה / אותו של יואל היה ע"י מינין הרבה / שהיו יחד ארבה וחסיל וילק וגזם / אבל של משה שלא היה אלא מין אחד / כמוהו לא היה ולא יהיה / אבל כבר הקשה עליו הרמב"ן שהרי כתוב ויתן לחסיל יבולם ויגיעם לארבה וכתוב אחר אומר אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר / הרי שבאותו של משה היו מינין הרבה : תהלים ע"ח מ"ו

והנני מפרש הפסוקים האלה באופן / יותרו הספקות האלה כולם :

ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה וגו' עד ויאמר ה' אל משה נטה את ידך על השמים · הנראה לי שמסדר הפרשיות עשה התחלת הסדר במכה הזאת לשתי סבות / הא' לפי שמן המכה הזאת והלאה התחילו פרעה ועבדיו להרגיש הכבוד ומחשבותיו בטרם תבואינה / מה שלא היה בשאר המכות עצמם / כי לא היה מרגיש במכה אלא אחרי בואה · אמנם במכה הזאת בשמוע פרעה ועבדיו התראת משה על בואה פחדו ורגזו מאד קודם בואו / ומכאן והלאך תמיד היה פרעה משתדל להפיק רצון משה ולתת פשרם עמו על דבר הגאולה · ולפי שבמכה הזאת התחילו המצריים על ענין יציאתם ממצרים עד שבמקרה היציאה / לכן נעשה כאן התחלת זה הסדר מתחלת היציאה והגאולה · והסבה הב' מפני שמכת הארבה ומכת החשך ומכת בכורות / שלשתן היו ביטול האויר ושלשתם היו מחשיכין את הארץ / כי הנה בארבה כתיב ותחשך הארץ ובחשך כתיב ויהי חשך על ארץ מצרים ומכת בכורות היתה בחצי הלילה / ובמחשכים הושיבם כמתי עולם / ומפני השתוף הזה אשר היה בשלשת המכות האחרונות / הבדיל מסדר הפרשיות בין שלשת המכות האחרונות ובין המכות הראשונות שנזכרו בסדר של מעלה והותרה בזה השאלה הראשונה · והנה אמר השם למשה בא אל פרעה כי אני הכבדתי את לבו / כפי המפרשים לומר לו שלא יעכבהו מלבוא לפני פרעה להיות בלתי שומע דבריו ולא נכנע לפניו / כי מאת ה' היתה זאת בהכבדת לבו ואת לב עבדיו / וזכר כאן עבדיו / לפי שבמכה שלמעלה נזכר שהכבידו לבם פרעה ועבדיו / ואמר יתברך שעשה זה כדי שישית רבוי האותות האלה בקרבו כדי להקנות לבני ישראל אמונה שלימה / כי הם בראותם האותות האלה ידעו כי אני ה' והם דרכם · ויותר נכון אצלי הוא / לפרש / שצוה השם למשה בא אל פרעה / לפי שמשה רבינו חשב מה שאמר לו פרעה ואשלחה אתכם ולא תוסיפון לעמוד / היה חושב בלבו שיקיים פרעה את דבריו ולא יצטרך הקב"ה עוד למכות אחרות / ומפני זה הודיעו ית' שפרעה חוטא שפתיו ישנה ולא יקים את דברו ולכן היה צריך שיבא אל פרעה להתראות לו כפעם בפעם / כי צריך היה לזה עדין / מפני שלא היה לב פרעה מאמין בהנהגה כמו שדבר אין / כי הנה אחרי הדבור הזה אני הכבדתי את לבו בספיקות שנתחדשו לו במה שחדל המטר / ואמר לו שיהיו תכליות המכות שיבואו למצרים אחר זה: הא' למען שתי אותתי אלה בקרבו · ואותותי הוא שם נאמר על המופת / כמו ושמתי בהם אות / ואמר שהמכות האלה שיבאו / היו ראויות לבא על המצרים מפני רשעתם ומה שהרעו לישראל / והוא אמרו למען שתי אותותי אלה בקרבו / והתכלית הב' הוא כנגד ישראל / שיספרו לבניהם ובני בניהם לדור אחרון את אשר התעללתי במצרים / כלומר מה שפעלתי בתוכם ומשך אליהם תוה שלימות האמונה וזהו וידעתם כי אני ה' / וענין זה כי הנה הכוכבים והמזלות הם ראיות חזקות על אמונת חדוש העולם / לפי שהיה מעשה הנסים פועל אלהי כפי הרצון המוחלט ולכן אמר וידעתם כי אני ה' ר"ל מחדש העולם / ועם היות שנענש פרעה ומצרים היו המכות מסובבות לאות ג' השרשים שזכרתי בסדר של מעלה הנה בענין ישראל כולם היו מכוונות לדעת את ה' / שהוא המחויב המציאות שברא את העולם · והותרה עם מה שפרשתי בזה השאלה הב' והג' · ואמר ויבא משה ואהרן אל פרעה / ולא אמר וידברו / לפי שמשה היה העיקר ואמרו לפרעה בשם האל יתברך עד מתי מאנת לענות מפני / והנה מלת עד מתי יורה אל העתיד ובאור שיבין אליו תמיד / כמו שאמר עד מתי יהיה זה לנו למוקש · מתי ימות ואבד שמו · מתי אבוא ואראה פני אלהים / ולכן היה ראוי שיאמר כאן עד מתי תמאן / לא מאנת בלשון עבר / ולכן נראה לפרש שכאשר פרעה אמר למשה ואשלחה אתכם ולא תוסיפון לעמוד / היה משה מתבע ממנו בכל יום שיתן רשות ללכיה / ופרעה היה דוחה אותו מיום אל יום לאמר לך ושוב ומחר אתן הרשות / ומפני שהיה כל זה מיתנו שוא ודבר סרה / לכן צוה השם למשה שיאמר לו עד מתי תמאן אומר ולא יקום לך / ה' מדוע ולא תמלא למה לך בדיות האלה / ידעתי כי מאנת לענות ולהכנע מפני / ולכן תהלי' מ"ב / שם מ"א

פיני

אין חוכה להארץ עוד ואין אבל היום שלא את עמי ויעבדוני / כי אם ימאן
אתה לשלח את עמי ר״ל ביום הזה / הנני מביא מחר ארבה בגבולך ויהיה
הפסוק סמוך לאומרו / ואומרו וכסה את עין הארץ / פרש״י עין הארץ מראה
הארץ ולא יוכל הרואה לראות / ואינו נכון שהיה ראוי לומר הכתוב לשנים
לא למראית / אבל הנכון בעיני שקרא עין הארץ אל השמש כי הוא מאיר
הארץ כאשר עיניו כעין בדבר הנראה / ולזה אמר ולא יוכל לראות את
הארץ שאין כראות חסר נכתב / אבל הוא אומר לשמש שהוא עין הארץ
שכר / והענין שיהיה ענין הארבה עבה כל כך בין השמים ובין הארץ עד
שלא יוכל עין הארץ שהוא השמש לראות ולהשליך עליה נגוהיו / ובאר
הנזקים אשר יעשה הארבה ההוא והם ב׳ / האחד שיאכל את יתר הפליטה
הנשארת מהברד / כאלו תאמר החטה והכוסמת שלא כם ונחשו אחרי כן /
וכן יאכל את כל העץ הצומח מן השדה / רוצה לומר שהברד הפסיד הפירות
והארבה יהיה מפסיד את העצים שפרחו אחרי הברד / כאלו תאמר הגפן
שאר האילנות שבזמן הברד עדין לא פרחו / ואחרי כן הענבים נראו כארץ
הענבים שחדר כתב ריח / ובא הארבה והשחית הכל • והחזק הב׳ הוא
שמלבד מה שיאכלו בשדה / עוד יכנסו בבתים ושחיתו כל אשר בהם וגם עיני
המלכים ינקרו וגם זה אמר ומלאו בתיך ונו׳ • ואמרו ויפן ויצא
מעם פרעה * כתב הרא״בע בשם רבי ישועה שעשיתו שבח: מפניו דרך שם י״ז
כבוד כמו שנפרדים האנשים מאת המלכים עד כאתה מן הבית
לאחוריהם ויהיה הענין שלא השיב להם פרעה דבר ויותר נכון יהיה לפרשו
ההפך / שכאשר השלים לדבר פרעה / סור פניו והפך לו עורף ולא פנים
ויצא / אבל היותר נכון בעיני הוא / שמשה בהיותו מדבר לפרעה פנה
ועיין בעבדיו היושבים לפניו וראה בהם רמיזות וזה לזה כאלו ישרו דבריו
בלביהם והיו מוכנים לדבר בענין ומפני זה יצא מיד משה מהם לתת להם
מקום שידברו כרצונם / וכן * את״ל ראה אותם שונים זה לזה
ומשיבים לדבריו ויצא מהם כדי שיעלו עצה לעשות תשובה והותרה בזה
השאלה הב׳ • והנה עבדי פרעה מיד שיצא משה אמרו לפרעה עד מתי יהיה
זה לנו למוקש / ואולת זה אמרו על משה שמפני שכאתם אותו לא הזכירו שמו
ואולי אמר זה על עם בני ישראל שעד מתי יהיה להם למוקש לקבל יסורין
בעבורם / שלח את האנשים ויעבדו את יי׳ אלהיהם ר״ל לא ילכו כולם יחד /
אבל שלח את האנשים והם הגברים / לבד כי ראוי הוא שיעבדו את יי׳ אלהיהם
כי הם קראוהו כזה השם וכל עם אל אלהיו ידרוש / הטרם תדע כי אבדה
מצרים ר״ל אתה נהגרת תשלח אותם / אבל כראה שרצונך שיקדים שתשלחם
טרם לדעת שכבר אבדה מצרים בעולם / יותר טוב הוא שתשלחם קודם
שתאבד מצרים מתשלחם אחר שתדע שכבר אבדה מצרים / ופרעה שמע
לדבריהם וטוב להשיב את משה ואת אהרן / וידמה שלא היו רוצים לשוב כי
לא נכנסו מאת האלהים שישובו ועם כל זה אמר ויושב את משה ואת אהרן
אלופי פרעה הכבירו עמהם עד ששבו ואמר להם פרעה לכו עבדו את יי׳
אלהיכם מי ומי ההולכים / ואין ספק שהיה דעתו של פרעה כמו שגלה לתת
להם רשות שילכו הגברים כלם לעבוד את יי׳ / אבל מפני שמשה לא יתנהו ולא
שם ויבקש יותר מזה אמר לו מי ומי ההולכים / כאלו לא היה דעתו שילכו הגברי׳
כלם לא אנשים רשומים מהם / ומשה השיבו בנערינו ובזקנינו ונו׳ כאומר אתה
שאלת מי ומי ההולכים והוא מאמר סתום ישאל הפרטים / שאפשר שתשאל
זה לדעת אם ילכו זקני ישראל בלבד או בחוריה נ״כ / ואפשר שהיתה כוונת
שאלתך לדעת אם ילך בנים ובנות וטף / או בלבד הזכרות שהם הראויים
לעבוד / או תהיה כוונת שאלת מי ומי ההולכים והיא לדעת אם
ילך העם לבדו או ילכו עמהם מקניהם / כי בכל אחת מג׳ כוונות האלה
תשאר שאלתך מי ומי ההולכים / ולכן משה השיב על שלשתן / כאומר
אם שאלת מי ומי ההולכים על הגברים אם ילכו הזקנים או הבחורי׳ בלבד /
דע לך שבנערינו ובזקנינו נלך / ואם שאלת לענין הנשים והטף דע לך שגם
כן נלך בבנינו ובבנותינו / ואם שאלת אם מקנינו ילך עמנו או לא תדע
שבצאננו ובבקרנו נלך / והסבה בכל זה כי חג יי׳ לנו ובמשמע צאן ובקר
לזבוח ובנים ובנות לשמוח בחג ונער וזקן לעבוד ולקבל האלהות גם כי
בחג יי׳ יבואו הזכרים והנקבות הקטנים עם הגדולים ועל זה השיבם פרעה
יהי כן יי׳ עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם / ר״ל לא כמו שאתה מחשב
שאני השאלה הג׳ שוכרת / כי זה לא יעלה על הדעת אבל גם שתי השאלות
הראשונות שהם מהגברים והטף לא אשלח / והנה ביאר להם שהיתה
כוונתו בשאלת מי ומי ההולכים אם ילכו הגדולים או הקטנים עמהם
ומפני שאל משה הרבה קללו פרעה בשם יי׳ / לאמר יהי כן יי׳ עמכם / ותלוה
אדוניתם עמכם / כאשר אשלח אתכם ואת טפכם / כאומר לא אשלח
זקנים ולא הנערים והטף וכ״ש שאר הדברים שלא אשלח / ואמרו ראו
ראו כי רעה נגד פניכם כבר ראית מה שפרשו עליו * וז״ל שמות
אמרו רעה / ואני רואה באצטגנינות שלי שעולה לקראתכם במדבר והיא סימן י״ד
דם והריגה וכשחטאו ישראל בעגל ובקש הקב״ה להורגם / אמר משה בתפלתו
למה יאמרו מצרי׳ לאמר ברעה הוציאם מיד וינחם יי׳ על הרעה והפך להם
את הדם לדם מילה שמל אותם על יד יהושע / ועל זה נאמר * היום גלותי יהושע ה׳
את חרפת מצרים מעליכם • וכנו כאמרם שכבר שמו רעה ירדים שהורה
על הריגה ועל שפיכו׳ דמים / ותדע שכן הוא כי פרעה היה יודע בחכמות
האצטגנינות וכן * את״ל שאמר מי ומי ההולכים לפי שכפה באצטגנינותו
אבל יוצאי מצרי׳ לא יכנסו לארץ אלא שנים בלבד וכם יהושע וכלב שאליהם

מי זה מי ומי ההולכי׳ / והרל״בג כתב פרלה בספר מ׳ / שאמר מ׳ אמר לפרעה
שהיו שם שני אלהות האחד הוא פועל הטובות והב׳ פועל הרעות / לפי
שהתחלות הדברים המתחלפי׳ ראוי שתהיינה מתחלפות / ושאלהי ישראל היה
פועל הרעות כמו שנראה מהמכות אשר שם במצרים / ושלזה אמ׳ פרעה ראו
כי רעה נגד פניכם ר״ל אלהיכם שאתם עובדים אליו הוא פועל הרעה ולא יצא
לכם כי אם רע / ושעל זה אמר משה בתפלתו על העגל * למה יאמרו מצרי׳ שמות ל״ב י״ב
ברעה הוציאם / ותפי׳ הזה הוא עצמו ענין המדרש אשר זכרתי / האמנם מפי
שמוש אל כתו יתפרש לפרש ראו כי רעה נגד פניכם כדכתיב פני׳ / הוא שאמר שם י״ד
פרעה כששמע דברי משה שהיו הם רוצים לברוח / ולזה אמר ראו כי רעה י״ד
נגד פניכם והיא כוונת הבריחה נגד פניכם / כלומר שבפניכם אני מכיר
אותה על דרך הכרת פניהם ענתה כם / והפירוש הב׳ שאמר פרעה להם
ראו כי רעה והאיבה רעה נגד פניכ׳ מוכנת לבא עליכם / כי אם יורה אפי
שהרוג אתכם לפי חרב לפי שנראה שאתם חורשים מחשבות רעות לברוח
כשלחי אתכם ושלא לשוב עוד למצרים / ואפשר שאמר זה כנגד משה ואהרן
כלבד ולכן גרשם מעם פניו / והפי׳ הג׳ הוא שמפני שעבדי פרעה היו
מפצירים בו שיעשה בקשת משה ויכביש עמהם כדבר הזה ופרעה בעבורם
שלא להשיבם / לכן עתה / שמשה כפני השרים דבר לפרעה בגאוה ובגודל
לבב בנערינו ובזקנינו ונו׳ / השיב פרעה למשה יהי כן יי׳ עמכם • וכנגד
עבדיו ושריו שהיו מפצירים אותו על שלא היה מסכים הענין עם משה /
אמר פרעה ראו כי רעה נגד פניכם כלומר ראו נא עבדי ושרי הרעה
והרשעה הזאת שאמר נגד פניכם / כאלו אמר אל תאשימוני עוד בזה
מאחר שכבר ראיתם הרעה אשר אמר בפניכם / ואמר לאמר למשה ולאהרן
לא כן לכו נא הגברים וגו׳ / וגם הפסוק הזה אפשר לפרשו בג׳ פנים /
האחד שאמר לא כן לכו נא הגברים ר״ל / אם אין הדבר כן כלומר שאין
מחשבותיכם לברוח וגם אין רעה נגד פניכם כמו שאמרתי / לכו נא הגברים
ועבדו את יי׳ כי אותה העבודה אתם מבקשים בפיכם לא הבריחה / והפי׳
הב׳ / כי לפי שהוא אמר יהי כן יי׳ עמכם כאשר אשלח אתכם ואת טפכם
כתורע מזאת קללה אשר קללם / ואמר לא כן ר״ל לא יהיה כן ולא יקום כאשר
דברתי / ואני מתפלל שתלכו הגברים ויראה כל זכורך את פני האדון יי׳ כי
אותה אתם מבקשים כשאמרתם בנערינו ובזקנינו נלך שגליתם דעתיכם
שהגברים הם עקר ההולכים / והפי׳ הג׳ / שהמנהג בין המוכר והקונה כן
הוא / שהמוכר שואל ומבקש בעד סחורת הרבה ביוקר / והקונה אומר לו
שיתן דבר מועט בזול / כדי שבהיותם בשתי הקצוות יתקרבו ויבואו אל גבול
האמצעי שהיא כוונת שניהם / וכן היה הענין בזה / שפרעה אמר מי ומי
ההולכים כאומר שלא ילכו כל הגברים אלא אנשים מועטים מהם / ומשה
בקשה ההפכי אליו אמר / בנערינו ובזקנינו בבנינו ובבנותינו וגו׳ / ולפי
שהיו פרעה ומשה בשני קצוות הפכיים / אמר פרעה לא כן לכו נא הגברים
כלומר לא יהיה כמו שאני אומר מי ומי ההולכים / ולא כמו שאמרתם
בנערינו ובזקנינו בבנינו וגו׳ / אבל נעשה ממוצע בדבר הזה / והוא שילכו
הגברים כלם שהם הזכרים ויעבדו את יי׳ כי אותה אתם מבקשים כלומר
מכראשונה הייתם מבקשים בתחלתה הזאת / אבל הקריתם לשאול הרבה
בנים ובנות וצאן ובקר כדי שאודה לך שילכו הגברים כלם / ולפי שמשה
לא ישקוט עוד בדבר / צוה פרעה לגרשם מיד / כאלו אומר לא תדברו עוד /
כי הירבה חסדי ואת טובה היא לך עמכם והותרה בזה השאלה הה׳ :

ויאמר יי אל משה נטה את ידך על ארץ מצרים בארבה ונו׳ עד ויאמר יי׳ אל משה נטה את ידך על השמים ויהי חשך •

ביפר הכתוב שבהיות משה לפני פרעה קודם שגרש אותם / בא לו הדבור האלהי שלא יחוש לגזרות שגזר פרעה לעשות / אבל שיטה את ידו על ארץ מצרים בארבה רוצה לומר בעבור שיבא הארבה על ארץ מצרים / ותחזור אחר כ׳ פעמים על ארץ מצרים / כראה שבא להודיע שבארץ גושן לא עלה הארבה / ואין לומר שיהיה זה למחרת היום שדבר עם פרעה / כי הנה אחרי שנטה משה את ידו וינהג יי׳ רוח קדים כל היום ההוא וכל הלילה הבקר היה ורוח הקדים נשא את הארבה / אבל באותו יום שדבר משה עם פרעה בבקר כשגרשהו מעם פרעה מיד נטה מטהו לרמוז על ארץ מצרים / וכל היום ההוא וכל הלילה נהג יי׳ רוח קדים ואחר הרוח המזרחי / והבקר היה המחרת ורוח הקדים נשא את הארבה וינח בכל גבול מצרים / אבל לא בארץ גושן / כי בהשכמות בבקר בא הארבה בכל אותו הגבול וידוע שהמכות הללה באות ומורים / אבל השם נהג אותם בארצות אשר הארבה רב בהם / והוא בארץ בבל ועילם ואשור / שהם מזרחיות משניות למצרים ששם ים סופה לרחב מאד עד שהוא מזה מהלך רוב בני אדם תדיר / והנה הארבה לא בכח רוח הקדים העובר עליו / ועל זה אמר ויי׳ נהג רוח קדים כל היום ההוא וכל הלילה / ר״ל נהג אותו בזולת כונה טבעית בארצות הארבה המזרחיות למצרים / ולפי שהרוח המזרחי כמו״ש הטבעיי׳ נשב תמיד בצאת השמש בגבורתו / ומתחיל לנשוב באור הבקר / לכן אמר הבקר היה / ורוח הקדים נשא את הארבה / שבאו ממקומו ממזרח ויעל מהם על כל ארץ מצרים / ואמר וינח בכל גבול מצרים / להודיע שרוח הקדים לא הוליכו יותר להלאה / כי אות השם היתה הסבה ששם ינוח ולא יעבור משם בחוזק הרוח הקדי׳ / וכלו הרוח ההוא נתיעו כמוהו מגבו׳ תמא כמו / ומשום הקדים ויום הבקר לא חז הארבה ממזרח מצרים כי כן יולא׳ שם סוקי שנשבע תשוט / לפנם נתהבית הארבה היה הית ב׳ בזמן ויתפלף ותתכ׳

לפוני שהעיר הקב"ה רוח מערבי נפוני חלף הים הגדול שהוא מערבי נפוני למצרים / והוא ים כפרד / והיה חזק כל כך שנשא את כל הארבה שבת בתחום מצרים והוליכו אל הים / והוא שאמר ויהפוך י"י רוח ים חזק מאד וישא את הארבה ויתקעהו ימה סוף / ואמר בו לשון הפוך לפי שהיה הפך הרוח הראשון / ומה שאמר ויתקעהו ימה סוף / למדנו שים סוף היה למזרח מצרים / ואין זה הים האחרון שהוא למערב ס"י שנקרא ים פלשתים / וכן כתוב ושתי כפשן שבתים לים סוף כאלו אמר מזרח / לא מפני שים סוף ולא מפני רוח מזרח שנשב בבקר / ונבוא שתי הרוחות יחד זה כנגד זה / לא יכול הארבה ללכת אנה ואנה / ולפי שרוח ים היה חזק מאד / לא היה יכול רוח קדים להוליך הארבה להלאה ולכן תקעו בים סוף / ומפני שג"כ רוח ים הוא לא יחלף ללכות מקרה גם למערביותו / כי הרוח המערבי לא במצרים אבל ברוחות / ולכן הבאה אידים ועננים ממטלי על גבול מצרים והיה זה הסבה גם למכת החושך שבאה אחרי זה כמו שיבוא / הנה התבאר מזה שכם הארבה לא היה בביאת הארבה על גבול מצרים / כי אם נשבה רוח אחרית עד והביאו שזה כאלו היה שיבוא ויבוא במצרים / אבל היה הנס והפלא בענין הרוחות מיוחד כמו שבא רוח קדים להביאו / ואחר כך רוח ים חזק מאד להוליכו משם / ומפני זה ייחס הכתוב את הרוחות אל השם ית' / כי היה בלתי מפני הפרטי / ולכן לא אמרו ז"ל הביא הארבה אלא ה' נהג רוח קדים וגו' וכן בהסבה לא ויהפוך י"י רוח ים וגו' / כי בזה היה הנס לא בדבר אחר / ואת היות הסבה אשר הכתוב בכלל ענין הארבה לא מתדרגת הסבה בלתי מיוחדת / כ"א נתדרגת טבעו הנס והסבה הכל / והתורה בזה הגלה הנסים / והנה הגיד הכתוב / לפניו לא היה כן ארבה כמוהו ואחריו לא יהיה כן / לפי שלא בא אח"כ על כמות הזה בכמות לא כבהגלותו למצרי' כי אם באמת לא היה כך ר"ל באותו שבת בזמן משה ע"ה / ואחריו לא יהיה כן מכה כמוהו במצרים / ואמנם מה שאמר ביואל * היה אחת מפני הארכן שבא אחרי / והוא לא היה במצרי' / הנה אם כן באמר לא היה כמוהו לפניו ולאחריו בארבה מצה / אבל בארץ ישראל כבר היה ביום יואל הנביא יותר גדול ממנו / ויאם הגדול והקטן / הוא במלוך הנקוב שביאורו / והנה אחר הכתוב הפלגת הארבה הזה / לפי שלא נמצא שלא היה בו זנות / כי בפעמים יבוא הארבה בארצות / לכן אחר שיהיה הורות הנביאי בגלגל / וכן כתוב בספר שתקומה אשר לו / בתוצאות עתידות ממה רבים ועד שבאו שלא ארבה שמשחית בכל גבול מצרים / ולא יכול בארץ ישראל ושאר העמים כגבול מצרים / ולכבר אוכל חיבול הארץ כלום / ואמר שהיה זה דבר יחוד ושאלו כמוהו / ועל זה באמר לא באר ארבה אחד בכל גבול מצרים / והתורה בזה השאלה הה' / באמרו ויכס את עין כל הארץ ותחשך הארץ / הוא הורה על שאחת מה שכתבתי בענין הארבה / אשר הארץ / כי לכך אחר כאן שהיה הארבה כל כך שכסה את עין הארץ שהוגיע לא יוכלו לראות את הארץ / ומפני ענין הארבה שהיה מסביב ראותו / ולכך יקבה החקוקה / אם הארבה אכל את כל עשב הארץ ואת כל פרי העץ אשר הותיר הברד / ולא נותר כל ירק בעץ ובעשב השדה בכל ארץ מצרים / וזה ראה פרעה אחרי שכבר נעשה כל זה / לקרוא למשה ולאהרן ולהלות פניהם שיעתירו בעדו כדי שיסיר השם מעליו רק את המות הזה / והתורה כי הכה לענין המיון שהארבה עשה / והשבי כבר היה דבר עשבה / ומה יוסיף ומה יתן בסבת הארבה בארץ והבחירו תשובה / אבל תשובת זה כבר התבאר מה שכתבתי / שיעור הקב"ה שהארבה יעשה ב' תיקונים גדולים במצרים / הא' שיאכל כל עשב הארץ ואת כל עץ השדה / והב' שיסבבו בבתים ויכמתו הכל / וגם המצרי' השטף ולכן זכר הכתוב כאן שבנות ה' דכבה אבל את כל ירק בעץ ובעשב השדה / אבל עדין לא כבסו בבתים להשחית כמו שיעדו / ומפני ירמתו שיבוא בבתים וישחית הכל / הזמין פרעה לקרוא למשה ולאהרן ולאמר להם חטאתי לי"י אלהיכם ולכם / והיה תשפתו לי"י כמה שלא הארבה בכגנתו ויכולתו והב' בית / וכמה שהארץ לבלת את העם מעמיתו / ויסעו להם כמה שיעמדו בבתיהם ובגדיהם ומלבב תוכה אותם / וכיון זה שאלתו ובקשתו לבגד משה שיצא מעם פרעה כל עשב שהשכיל בבכשו כי לא יקרתה עד כמה / וביעתיר אל י"י שיסיר מעליו רק את המות הזה שיעשה הארבה עוד / לפי שהיה קשה עליו כמות / וגם שהיה מכוח עליו שבת בכור שהיה מות באדם / והנה משה העתיר אל י"י ולא הוכיח לפרעה ולא בקש ממנו דבר על הגליון / ומפני שכבר היה ידוע שלא ישלחם עד מכת בכורות / אמנם איך לא כבנגע פרעה בכל זה / והנה היה / לפי שחזק י"י את לב פרעה / והיה זה בכלותו ענין המכות והבא בהם בטבעם עבו בא / והארבה ברוח לא והוא הלך ולא ברח י"י :

ויאמר י"י אל משה נטה ידך על השמים ויהי חשך וגו' עד פרשת החדש הזה לכם ראש חדשים / ורציתי לשאול בפסוקים כהלה שאלות :

השאלה הא' באמרו ויהי חשך על ארץ מצרים וימש חשך / ולא ידענו מה המובנה באמרו וימש חשך / אם היה לשון הוי' ת מושם במקרים כדברי רז"ל / או אם היה כמו וימש / ואם יהיה בלא חשך יותר / והיה כך בא חשך בכי / כמו שפרשוהו המפרשים / כי כל הפירושים האלה לא יתכנו בפשטי הכתוב / ולמה אחר וימש חשך בלשון יחיד גם שהבונה שהוא שהיה חשך אבל לא נזכר יותר וימש חשך :

השאלה הב' באמרו לא ראו איש את אחיו ולא קמו איש מתחתיו שלשת ימים / כי איך יתכן זה / ולא יתירו הסבתם

בנחת והעייר הלא לילה / והנה בלשון לילה ולילה יאמר ובנה כמות היום :

השאלה הג' באמרו גם אתה תתן בידינו וגומר וגם מקננו ילך עמנו והיה ראוי לומר הכך / רוצה לומר מקננו ילך עמנו בהלשובה וגם אתה תתן בידינו זבחים ועולות והוא לא אמר כן / אבל לתשובה אמר זה שהוא יתן בידם ואחר כך אילו עיתכם כל מקניהם ועוד כי סבה לא עלינו שפרעה נתן בידיהם זבחים ועולות ולא נתקיים ...אם כן דברי משה ועמדיו :

השאלה הד' איך אלו ללבו לפרעה לומר למשה אל תוסף ראות פני כי ביום ראותך פני תמות / והלא ידע שאינו חזק וכשקיימו כל דבריו והיה בידו להמית ולהחיות / ואחר העבדים אבל לכבוד ידוע אלא כח כרשותו :

השאלה הה' בדבר ויאמר י"י אל משה עוד נגע אחד אביא על פרעה ולא ביאר לו ענין הנגע ההוא אשר יביא / ומעתיק לנותו דבר לא באותו פעם ושלא נגע / והיה ראוי שיאמר אחרי עוד נגע אחד וגומר יאמר ענין הנגע כחצות הלילה אני יוצא וגו' :

השאלה הו' למה זה לא היתה התראה במכת בכורות לא בגלוי / כי לא נכנס משה להתראות בפרעה בהיותו יוצא החיחה / ולא בבית כי לא באמר לו בסבה הזאת בנון אל פרעה כדרכו בגלל הסבות / בהיות המכה הזאת הגדולה שבכן והיותר עיקרית / שמפני היתה הגאולה והצלה תהם :

השאלה הז' באמרו ויאמר י"י אל משה לא ישמע אליכם פרעה למען רבות מופתי בארץ מצרים / וכבר נעשו המופתים כלם / ומה הם אשר יהיו אחרי זה וכתיבי ומשה ואהרן עשו את כל המופתים האלה לפני פרעה / ומה כתב למען רבות מופתי / והם בכורות וקריעת ים סוף ולטבע את המצרים / ולא כן כי כבר באחרה לא היה בכורות / וקריעת ים סוף לא היה בארץ מצרים :

והנני מפרש הפסוקים בעונן / ותותר השאלות האלה כלם :

ויאמר י"י אל משה נטה ידך על השמים ויהי חשך וגומר עד פרשת החדש הזה לכם / כבר זכרתי למעלה / שמפני רוח ים חזק מאד באחר נקוד ביגון הוא להבאת הארבה / העלה אידים מכופלים על כל גבול מצרים / ולא נתבבו לגמה / כי שנוג מצרים היה מוגע מן העננים והמטר / ולכן שאלה העננים ההם על מצרים נעשו גדולים ונכפלו שלשת ימים רצופים / ולא עברו מצם והלאה / לפי שאותה הרוח החזק לא עבר משם לבסוף שבהתו / ולכן נתחדשה מכת החשך אחרי מכת הארבה / והנה השם לשבה נטה את ידך חמה לומר נתתוך לו יוכלתו על השמים / כלומר כנגד האויר שיגלו בו השמים / והיה לו בזאת כשית יד שיעשה יחיד ויבוא לגבי דברים הטבעיים / הה' שיבה מוגע מינונות מאתן הגבירו על הארץ / כאלו כאותה הטבה יהיה אומר לאחים ולא יהיה נראה כוכבים יחידים כי תהיה נטיית יד משה מוגעת העברת אור השמש על הארץ / ועל זה אמר ויהי חשך על ארץ מצרים / והדבר הב' שידים והחושך נטיית ידו / היה עולים העננים והאידים ההם לא יהיה על ארץ גושן ובלבו משה רבינו בידו ירמוז ויאמר לעננים אלא ידקו ולא יתאבכו בארץ אשר ישראל יושב בה / ועל זה באמת באמר וימש חשך והוא לשון הכהה ומגורות לא ימים עמוד הענן יומם אלא יומם יתוק בזה / רוצה לומר נם בנטיית יד משה תסיר החשך ממקום אחר * כי הוא יעצה החשך במצרים / והוא יכירהו מארץ גושן / וכן באמר בסוף הפסוק / ויט משה את ידו על השמים ויהי חשך אפלה בכל ארץ מצרים שלשת ימים / והיה החשך כל כך עב ומכופל / עד שהגבורות אשר הדליקו היה החשך מעבה אותם / כמו שיקרה במערות העמוקות אשר פנת הארץ ובחזיונות הנסבר / וכן העוזלדים בהררי חשך / לא יעמדו להם שם אור נר ולא אש / כי לא היה החשך מצרים מפיכת אור השמש בלבד כמו בלילה / ולכן לא ראו איש את אחיו הכבוש בלא ולא קמו איש מתחתיו שלשת ג' ימים / כי היה החשך מכבה את הנר והעצים בחשך ידיו / ואמם לכל בני ישראל היה אור במושבותם שהוא ארץ גושן כי אם לא היה כיב בכבם ליד הצב הקטורי ההוא אשר היה במצרים / והנה מה שאמר עוד ויהי חשך כי משה בידו הביא החשך במצרים / ובידו הסירו מארץ גושן והותרו בזה שתי השאלות הראשונות הא' והוא' והנה בכל ג' ימי החשך לא יכול פרעה לדבר אל משה / אבל אחרי שעברו קרא אל משה והנה לא חלה פניו שיעתיר בעדו לפי שכבר עברה המכה / אבל תבלי בעד המכה ובכתבה אמר אל משה תעצמו / לכו עבדו את י"י רק צאנכם ובקרכם יוצג רוצה לומר יעמוד במקומו ערבון עד שיבאכם וטפכם ילך עמכם / כמו שאחרתם בנערינו ובזקנינו בבנינו ובבנותינו / אבל משה רבינו לא נתפייס בזה / ואמר גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות וגומר וגם מקננו ילך עמנו / ופי' הדבר אלי כך הוא / שאמר משה רבינו לפרעה איך תאמר גם צאנכם ובקרכם יוצג ויישאר בארץ בערבון עד שובנו / ומה כעיבה ג"כ הזבחים והעולות אשר אתה פרעה מלבד שתתן לנו רשות ללכת גם תתן בידינו זבחים ועולות / באמת לא תתן אותם כי היא תועבת מצרים / ולא תוכל / שתתן אותם מהשה בלתי לזבח / והם יכבינו בכבשה אותם לי"י אלהינו / באמת לא נעבה כי הנה זבח רעבים תועבה ונתתן ונכה ומלחמה בלב לא נכוה לי"י אלהינו / והנה

שאמר בתחילה ונזבחה לה' אלהינו / כי ראה המופתים והפעולות שאתן בידך / ויאמר לא כשאר קרבן הזבח / והנה הוא מחייב שאם כן אלו כלך לא לבד הטפלים והצאן / אבל גם מקנינו ילך עמנו / כדי שנוכל ממנו לזבוח לה' / ואם תאמר הוליכו קצתו הצריך לזבוח וישאר כאן רובו / זה אי אפשר לפי שלא נדע מה נעבוד את ה' עד בואנו שמה ולכן צריך שלא תשאר פרסה / כי אולי יצטרך לזבוח כלו / והיה לפי זה הפרסם גם מקננו ילך עמנו / במקום אבל / וכבר הביא רבינו יונה הראיות הוא לו א"ו והביא מזה התורה
ברכות
לא ידוני / ועבדיך באו לשבור אוכל / כלומר לא אחוי שכתבו המרגלים / אבל עבדיך באו לשבור אוכל / וכן אם נשאלתי שלמי רע ואחלצה צוררי ריקם אבל את לבבי / וכן הארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה ר"ל אבל הארץ / והנה וגם מקננו . אבל גם מקננו ילך עמנו / כי אחרי אשר צריך שיתן פרעה בידיהם עולה או זבח / מחויב להוליך מקניהם עמהם / וזה הוא פירוש נכון ומתיישב / והותרה בו השאלה הג' . והנה פרעה אשר אמר היה טוחה שלבו הדברים האלה והוא היה מודיעם עמו אלא נוחו הנם בזה / כי לא יעלה על הדעת שיהיה הם שבהיותם הולכי דרך ג' ימים לזבוח את ה' ילך מקניהם עמהם עד בלתי השאיר פרסה / כל שכן שאמר תמיד לאמר כה אמר ה' שלח את עמי ויעבדוני / ואין המקנה עם ה' / ולזה נתחזק לב פרעה בחשבו שהוא כדברי הגזר / ואמר לו לך מעלי השמר לך אל תוסף ראות פני / ר"ל אחרי שלא עשיתי כל מצות ה' אלהי ישראל / ואתה מוסיף דברים אשר לא טוב ולא עלו על לבו בתחבולות ונבלות ואתה בן מות / אבל כן גזרתי עליך שלא תוסיף לראות את פני / כיון שאמר עשיתי ככל אשר אמרתי בשם אלהיך כי אין לך דבר עוד / ואם תעבור על דברי תמות / כיון שאתה עובר את מצות המלך ואתה מורד במלכו ובאלהיו / הנה אם כן לא אמר פרעה כזה למשה בכל הפעמים שבא אליו לפי שהיה בא בשם ה' / אבל עתה שחשב בלבו שהיה מוסיף כדברים מלבו גזר עליו כן / ונסתרה השאלה הד' / ומשה השיבו כן דברת לא אוסיף עוד ראות פניך / כי נגזרה במכה הזו הקדם שהודיעו לפני פרעה שהיא מכת בכורות שיבוא עליו / מיד וידע משה שהיא האחרונה במכות מצרים ושאז יבא העם ויגאלו משם ולזה השיב לפרעה כן . כמו וקיים הוא / או פירוש אמת דברת / ובגזרת כבוד שאמרו / וחיה כוונתו לאמר אמת דברת שלא אוסיף עוד ראות פניך / כי לא אבקשך אליו ולא אבקשך עוד / אבל אתה תבקש פני / וכמו שאמר וירדו כל עבדיך אלה אלי / והיבאר לפרש שמשה יצא מעמו כעס וכחרה הגיע זה לפרעה / וזה בא להגדיר דבר נביאו ועצת מלאכיו ישלים אחר שהשיב כן / היה דבר ה' אליו במקום ההוא . עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים שהיא מכת בכורות אשר יבוא / והודיע גם למשה שבבוא המכה ההיא אחרי כן ישלח אתכם מזה / רוצה לומר ממצרים / ושלא יצאו בלי ממון להם זמן לצאת ולהלכת / כי הנה בתוספות גאולה גדולה שלהם / והוא אמרו כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה / רוצה לומר כשלחו אתכם
שמות לא יהיה עוד כלה / ולכן גרש יגרש אתכם מזה * וכמו שאמר קומו צאו מתוך
ס' עמי / ויתבאר לפרש כשלחו כלה כאשר ישלח אתכם כלה הנגע / ואמר כן יגרש שלא תתעכב שישלח אתכם כשרם שיכלה הנגע ויגאל ממנו / אבל זה מה יהיה מבוקש בתכלית הנגע ואחר כי ישלח אתכם . גם כולל לפרש כשלחו שאמר לנגע / כשלחו הנגע כלה במצרים שימותו בכוריהם . או גרש יגרש
ספ"ג ב"ט אותו כנגע או פרעה הגוזר אתכם מזה / וכלל הענין שהודיעו שתהיה גאולה גדולה ומהירות במרוץ ולא יוכלו להתעכב / ולפני זה צוהו שיד דבר נא באזני העם / רוצה לומר שעתה קודם בוא מכת בכורות ושתהיה הגאולה שלא ירעה איש את אחיו . דבר נא באזני העם וישאלו איש מאת רעהו המצרי / ואשה מאת רעותה כלי כסף וכלי זהב ושמלות וזהו התבונה / כלומר שיבקשו מהם לשאלה כדרך השאלות לעניין חג / ובספר הכתוב שהם היות שהמצריים שנאו ליהודים בסבת המכות שבאה נחלה ואיך ישאלו להם תכשיטיהם / הנה לא היה כן כי ה' נתן את חן העם בעיני מצרים / שהיו חשובים מאד בעיניהם . ושמעו באלו בהם ההבטחות הפרטיות להם לתת זהב וכסף / כאשר שיקבלו מן הנשאלים בעבורם / והודיע מה שהיה אשר ישאלו אותם כל מה שיאבלו מהם / ואמר לזה גם כן / שאם היו מכבדים אם היהודים לא שיבו הכלים לבעליהם / כמו משה רבינו עליו השלום שהיה גדול מאד בעיני עבדי פרעה ובעיני מצרים / אך לא בעיני פרעה שבקש להרגו / והיו אומרים אם לא ישיבו ישראל מה שיקבלו / כנגד למשה יהיה יסיר הזיום וינשה כהם משפט ובדק / הנה התבאר שבאו הפסוקים האלה במקום הזה קודם ספור ענין המכה בפרטיותה / להודיע למשה מהירות יציאתם אחרי בוא המכה / ולכן צריך קודם שאלה לדבר אל העם על השאלה שהיא ענין הבכיי / כדי שהמצרים אח"כ ירדפו אחריהם בעבורה / וזה יקשור הפסוקים והותרה בו השאלה הה' / והנה משה רבינו כשהודיעו השם ענין הנגע שיהיה מכת בכורות אשר בהיותו לפני פרעה / רצה להודיעו את פרעה ועבדיו / ולכן לא נאמר לו במכה הזאת בוא אל פרעה / ולא יתיצב בבקר ויתיצב לפני פרעה / לפי שהיתה לפניו כאשר נאמרה לו / והוצרך מיד להתרות אל פרעה / לפי שהבטיח כאשר עליו שלא יוסיף עוד ראות פניו / והיה מפני זה מחויב שיודיע ויתרה קודם שיצא משם / וגם לא ראה משה במכה הזאת להתרות לפרעה ולומר כה אמר ה' שלח את עמי ויעבדוני כמנהגו בשאר המכות / לפי שכבר אמר פרעה לכו עבדו את ה' גם טפכם ילך עמכם / ויודע היה משה שתשלם גאולתם בעת מכת בכורות ישלח / ולזה לא נצטרך

להתרעם כ"א להגיד לו את רשעו / והותרה בזה השאלה הו'. והוא אמרו כה אמר ה' כחצות הלילה וגו' / כי הנה הפסוקים בספור המכות האלה בקצת יבאר בהם הודעת אותם השם למשה / ויקצר בספור התראתם אל פרעה / ובקצתם בהפך / שיקצר הכתוב בספור הודעת השם למשה / ויאריך בהתראת משה אותם לפרעה / וכן היה במכת בכורות / כי בדברי השם למשה קצר הכתוב באמרו עוד נגע א' וגו' / ולא פרש שם הודיעו ענין המכה / וקצר הכתוב המכות שם / אבל בספר איך הודיעם משה לפרעה בכל פרטיה והגבלת זמנה וזה הוא כאמרת הלילה שהוא כמו בחצות הלילה . וכן כתב יונתן את הגזיר הדקדוק הזה יחזק והענין כלו / שבלשון שנה שזו היה רגע כניסת הגוזר ברית אל שלה / והוא רגע מקודשת כיון תהיה המכה / ואמרו אני יוצא בתוך מצרים / שביעו נגזרתו וכמו יצא ויגלה בתוך מצרים . והוא על דרך * הנה ה' יוצא ממקומו / רוצה לומר כי עתה ידע הגוים כי אני מגיע
פס"ס
כבת מגיע
קפ"ס
בפרטי בני אדם / וכמו שדרשו חז"ל אני שהבחנתי בין טפה של בכור / ובין טפה שאינה בכור / והנה לא פירש משה לפרעה אי זו לילה תהיה / אבל לישראל פירש הלילה * כמ"ש ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה / והפרשה הג' אמר ויהי בחצי הלילה / ר"ל הזוכר / כי תכלית היעוד כלו הוא לומר ומת כל בכור בארץ מצרים שימותו מיתה פתאומית בלי חולי / כמנהג המיתה הדברית שיסתכן האדם הגבעי אשר בלב תפני שליפת הרוח הנסבב ממנו / והוא קרא בכור כל גדול הבית והנכבד שבו / והוא אמרו מבכור פרעה שהיה עתיד לשבת על כסאו למלוך אחרי מותו / עד בכור השפחה המיוחד לטחון אחרי הרחים / וגם כל בכור בהמה / כי בעבור שהיו המצרים עובדים לבהמות יצר כללו עמהן במכה הזאת / ולהיות המכה הזאת פתאומית ובהללת בכל בתי מצרים / תהיה צעקה גדולה בכל ארץ מצרים / ובספר הכתוב שגם במכה הזאת היתה הפלגה עצומה / שלא די שבקרוב מיתתם בתנופה לא קמו להרוג את היהודים בגלגם בכעס הגדול ההוא / אבל גם הכלבים עוד נגע לא היה לאחד מהם ומכן לשונו לנשוך נגדם ולנבחם / ויתבאר שרמז בזה למצריים אשר הם הכלבים / לא עברו כח להתרעם ולהזיק לישראל / והוא אמרו למאדם ועד בהמה . וכל זה להודיע אשר יפלא ויבדיל ה' בין מצרים לביתם / ובין ישראל לגואלם / ואמר משה לפרעה שבזמן יהיה כל זה ירדו כל עבדיו אליו להלות פניו שיצא הוא וכל עמו / והנה לא אמר וירדת אתה / כמו שהיה הדבר בעת ההיא כדי לשלום כבוד למלכות . ולהבטם אמרו ויאמר ה' אל משה לא ישמע אליכם פרעה וגו' ומשה ואהרן עשו וגו' / וגו' / להודיע שלא יחשוב אדם שכל ההתראות שעשה לפרעה עד כה היה דבר שעתידה לידיעת כשלמות שלא ידע מקודם / או בכבוד התרעמות משה ואהרן כענין המופתים / כי בכל השם אמר למשה הכל / והיה זה בתחלת שליחותו שלא ישמע אליהם פרעה / והכל היה גלוי לפניו כדי שיתנו מופתיו בארץ מצרים / ומפני זה היה משה ואהרן עשו את כל המופתים האלה לפני פרעה בהשתדלות והרבות עצום / ולא שמעו אליהם כי עזות הנם היה הסבה לחזק את לבו כיתנו לו בכלל חוזק וגבורת לב כגבורים / לא שמנע ממנו דרכי התשובה / אלא שנתן לו בטבעו תוקף וחוזק ובריאות / שמפני זה היה לבו אמיץ בגבורים / והוא ר"ל פרעה ברשעתו / לא רצה לשלח את ישראל מארצו בעבור העבודה שהיו עובדים אותו / וזאת היתה הסבה בכל המכות מצרים / והותרה בזה השאלה הז' :

ויאמר ה'. אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החדש הזה לכם וגו' עד ויאמר ה' אל משה ואל אהרן זאת חקת הפסח וגו' לבאר הפסוקים האלה / שאלות :

השאלה הא' מאמר שמירת החדש והפסח והמצה היו כוללים לישראל כלו / למה זה יחד מצות החדש למשה ולאהרן בלבד כמו שאמר ויאמר ה' אל משה ואל אהרן החדש הזה לכם ראש חדשים . ומצות הפסח והמצה / יחד לישראל כמו שאמר דברו אל כל עדת בני ישראל לאמר / היה ראוי שיאמר הכתוב ויאמר ה' אל משה ואל אהרן לאמר / דברו אל כל עדת בני ישראל החדש הזה לכם ראש חדשים ונאמר התגבור לחדש ונאמר רביה הוא אמר בכלל לישראל כאמור . וכל המצות מיוחסות אליהם :

השאלה הב' באמרו ראשון הוא לכם לחדשי השנה / ושאלה איך יתכן זאת התחלה וראשית בשנה כלל / לפי שהזמן מתדמה אל כל / ואין הבדל בין חלקיו ואין השנה דבר מתמיד / אלא מדת זמן תנועת השמש בגלגלו המיוחד / לא יחלק כשום פרטי / לחלק אחד מיוחד בו / אלא תנועתו הוא נקודה מתנועות . או תדמה בגלגל עד שתמצא לאותה נקודה עצמה במהלכו המיוחד / לזאת יקרא שנה / ומפני אותו ההבנות . והנה התחלת היום / היא טבעית מוחשת / מפאת זריחת השמש יצא על הארץ / והתחלת החדש היא טבעית / בהתחדשות הלבנה ולזה יקרא חדש . אבל תחלת השנה ותשלומה / אינה טבעית כי הנה הגלגל הוא כמעגל כלומר מתנועע בסבוב תנועה אחת כביצות מדוגמות ומורכבת הלילה / והכר המעגל בסבוב שאין בשום הכדורי / ולא בתנועה הסבובית לא ראשית ולא תכלה / אחר שאין בגלגל חלקי מיוחד / ויהיה שממנו תתחיל הגדלה להתנועע / ואין חזוק שבו יושים תנועתו וכמו / כי תנועת הגלגל מתדמה בסבובה וכל חלקיה מתדמים / ואין אחד מהם ראוי להיות התחלה או סוף מן האחר / ואיך יאמר אם כן ראשון הוא לכם לחדשי השנה :

השאלה הג' אם היה דבר מלך תורתו / איך יהיה ראש

לחדשים ושתחלת השנה. איך הסכימו חכמי ישראל לחשוב השנה מחדש תשרי ושמו אותו ראשית השנה ועשרו גם אם כן כל מנין החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה. כי הנה אמרו שניסן הוא ראשון לחדשי השנה. ושתשרי הוא ראשית השנה ותחלתה. הם בלי ספק מאמרים סותרים זה לזה. והנה בפ"ק דראש השנה מחלוקת. והיה דעת רבי אליעזר שבתשרי נברא העולם. ורבי יהושע סבר שבניסן נברא העולם. והסכימו חכמים כרבי יהושע. שבניסן נברא העולם. ובהיות הדבר כן איך הסכימו כלם. וגם רבי יהושע למנות השנה מתשרי. והיה להם למנותה מניסן כיון שבו נברא העולם. כל שכן שצוה הקב"ה בביאור החדש הזה לכם ראש חדשים. ויש אם כן סתירה ממצות החדש. למצות יום תרועה. ומדבריהם לדבריהם ז"ל. וכבר השתדל הר"ן להתיר הספק הזה בדרשותיו. ולא עלה בידו: דף י"א

השאלה הד' מה טעם במצות הפסח. כי הנה המצוה כאלו התורה טעמה. שהיתה לזכרון אלא הפסוק במקום להחמיץ עד שנגאלו כמו שנזכר בהגדה. אבל הפסח ראוי לדעת טעמו וחלקיו. ראשון למה היה שה מן הכבשים ומן העזים ולא שור ובקר ושאר המינים הטהורים. ושני למה צוה שיקחוהו בעשור לחדש וישחטו אותו ביום י"ד בין הערבים ולמה הגביל זמנו כן. והג' למה צוה שיאכל הפסח למנויו ר"ל שה לבית אב ושה במכסת נפשות. וד' למה צוה שיקחו מן הדם ויתנו על שתי המזוזות ועל המשקוף על הבתים אשר יאכלו את הבשר בהם. וביאר אחר זה שיעשה זה באגודת אזוב. והה' למה צוה שלא יאכלו את הפסח נא ולא מבושל במים אלא צלי אש. והו' למה צוה שיאכלו אותו ראשו על כרעיו ועל קרבו. ולא שיחלקוהו לחלקים ויאכלו כל חלק בפני עצמו. והז' למה צוה שיאכלו אותו על מצות ומרורים. גם כי אם היה בצקו את הבצק טרם יחמץ יורה שלא אכלו המצה במצרים. והפסח כבר נאכל שמה קודם שיצאו. לא היה אם כן אפשר שעל מצות יאכלוהו. והח' למה צוה שלא יותירו ממנו עד בקר והנותר ממנו עד בקר באש תשרופו. והט' למה צוה שיאכלו אותו מתניהם חגורים. ומנעליהם ברגליהם ומקליהם בידם. ומה זה לענין הפסח. הי' למה צוה שיאכלו אותו בחפזון וטוב היה לאכלו מנצרך יום במתינות וטוב לב:

השאלה הה' באמרו ועברתי בארץ מצרים וגו' והיה הדם לכם לאות וגו' וראיתי את הדם ופסחתי וגו'. כי אם היה מכת בכורות הפועל השם בעצמו לא על ידי מלאך ולא על ידי שליח. איך היה צריך יתברך לאות כדי שיזכור להצילם. ואין שכחה לפני כסא כבודו. ומאמר וראיתי את הדם ופסחתי מורה. שאם לא יראהו יהיה בהם נגף. ואיך יתכן זה. כי הנה המצריים היו ראוים לנגף ההוא מפני מה שהרעו לישראל. אבל ישראל למה ימותו. מה עשו. ואם היתה המכה ההיא בהשגחה. איך יכלו בה כצדיק כרשע והלא בשאר המכות שהיו על ידי שלוחים הפלא השם בין ישראל ובין מצרים ולא נגעו עמהם ולא באו את בתיהם. ולמה אם כן במכה הזאת היתה ההפלאה בתנאי אות הדם על הבתים. בהיות הפועל בה הוא הידוע ועד יתברך:

השאלה הו' באמרו ושמרתם את המצות כי הנה טוב על אכילת המצה באיסור החמץ. ומה צורך שהוא להזהיר עליו ולאמר ושמרתם את המצות. וגם אחר זה כאמר ושמרתם את היום הזה. וכן שוב להזהיר על איסור החמץ. באמרו שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם. ושוב ואמר כל מחמצת לא תאכלו. וגם בשנים כבר באו המאמרים שבאמר כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל. ובסוף הפרשה אמר שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם כי כל אוכל מחמצת ונכרתה וגו'. סוף דבר יש כפל הרבה באלו הפסוקים:

השאלה הז' בפרש' ויקרא משה לכל זקני ישראל. והיא למה משה לא אמר המצוה הזאת לישראל כמו שצוהו הקב"ה. כי הנה תראה שהחליף ושנה בה כמה מהחלופים. הא' שהשם צוה למשה ולאהרן לשניהם יחד שידברו המצוה הזאת ולא עשו כן. כי משה לבדו אמרה לזקנים. הב' שהשם צוה דברו אל כל עדת בני ישראל. ומשה לא הגיד המצוה אלא לזקני' בלבד. הג' שהשם צוה שהפסח בעשור לחדש יקחוהו. ושהיו ישחטוהו בי"ד ובנשבע. ומשה לא דבר לזקני' דבר מזה. הד' שהשם צוה שיהי' הפסח למנויו במכסת נפשות. ומשה לא אמר דבר מזה לזקני'. הה' שהשם ית' אמר לו על מצות ומרורים יאכלוהו. ומשה לא אמר דבר מזה לזקנים. הו' שהשם ית' אמר שלא יאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים כי אם צלי אש. ומשה לא אמר דבר מזה לזקנים. הז' שהשם ית' אמר שלא יותירו ממנו עד בקר. ומשה לא אמר דבר מזה לזקנים. הח' כי הוא ית' וככה תאכלו אותו מתניכם חגורים וגו'. ומשה לא אמר דבר מזה לזקני'. הט' שהשם צוה בשנ' ובאכיל' המצה ובאיסור החמץ ואיסור מלאכה. ומשה לא אמר דבר מזה לזקנים. הי' שמשה הוסיף ולקחתם אגודת אזוב. וזה לא אמר השם למשה. סוף דבר שלא הגיד משה מצות הפסח והמצות. כמו שקבלם מהשם ית' בכל החלקים האלה:

השאלה הח' באמרו ולא יתן המשחית לבוא אל בתיכם לנגוף. והיא. שהנה יראה מזה. שהיתה מכת בכורות על ידי מלאך המשחית. והוא בהפך מה שבא בקבלה ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך. והכיתי כל בכור אני ולא שרף. ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים אני ולא שליח וגו':

השאלה הט' באמרו בסוף הפרשה ויעשו כל בני ישראל כאשר צוה יי' את משה ואת אהרן כן עשו. והיא. כי אם היה שמשה לא אמר המצוה אלא לזקני'. איך יאמר הכתוב שקיימו וקבלו אותה בני ישראל. היה ראוי ליחד זה לזקנים שעשו מה שלא עשו ישראל כלו:

השאלה הי' באמרו ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה כי הנה גזרת בין הבתרים היתה ת' שנה. ולמה זה נתוספו עליה שלשים שנה בהיות שהודיעו של הקב"ה שירבה להגביל אותו לא שיוסיף. ועוד כי הם לא ישבו במצרים כי אם ר"י שנים כמו שנודע. כמו שהוכיחו ח"ז ז"ל מחשבון קהת ועמרם ומשה. ואיך אמר אם כן שישבו במצרים ת"ל שנה:

והנני מפרש הפסוקים ומתיר השאלות האלה כלם:

ויאמר יי' אל משה ואל אהרן בארץ מצרים לאמר החדש הזה לכם ראש חדשים וגו'. כשתתבונן בפסוק הזה עם כל קצורו. תלמוד ממנו שלשה למודים:

הלמוד הראשון הוא. שעם היות שהאלה כמוריות הגלגל והסבוב תנועת השמש בתשלום השנה. לא ימצא בה התחלה וסוף. הנה החכמים אמרו כבר ימצא בשנה התחלה ותכלית. וזה אם בבידור טבעי. ואם בהנחה הסכמיית. וביאור זה. שהשנה בטבע ראוי להיות השנה תנועה מוגבלת ומסודרת. שנמצא בה התחלה וסוף ואמצע. ולפי שהיו מגבלי השמש על מאור המזלות. והיה המאור הזה נחלק אל י"ב חלקים שוים. שהם י"ב המזלות שבגלגל השמיני. לכן היה יותר ראוי שהשנה תתחיל בהכנס השמש בתחלת אחד מאלה הי"ב מזלות. משתתחיל בהיותו באמצע או בסוף אחד מהם. הרי לך כי אם כן ראשית והתחלה יש לתנועת השמש. בהכנסו בתחלת אחד מי"ב המזלות האלה. אחר זה נחקור אם יש לקצת התחלות המזלות יתרון ראשית על חבריהם. ונמצא שגם בהתחלות של המזלות. יש בקצתם יתרון ראשית והתחלה על האחרים. והוא כפי ערך חלקי המעגלה של מאור המזלות לעגולת משוה היום. כי להיות אלה השתי עגולות גדולות מקיפות את הגלגל וחוצות זו את זו. האחד שהוא מרכז הארץ. וקוטבי כל אחד מהם מתחלפים. כי קוטבי עגולת משוה היום הם קוטבי התנועה היומית ממזרח למערב. ואמנם קוטבי מאור המזלות הם קוטבי תנועת הגלגל השמיני ממערב למזרח. ושתי המרחקים האלו ככ"ג מעלות וחצי בקירוב. לכן הוא מחוייב שמתוך היות את האחרת בשתי נקודות מתנגדות. ושתרחקנה ותטה האחת מהאחרת בתכלית הרחקם כפי רחוק קוטביה' בשתי נקודות אחרות מתנגדות. ותהיינה הנה אלו הארבע נקודות. תתחלקנה ד' תקופות השנה. וזה שבהיותו בשתי הנקודות המתכות הנקראות הזמוניות שהם ראש טלה וראש מאזנים. יהיו שתי תקופות השוות הנקראים שני השויים האביביי והתרפיי. כי בהיות השמש בכל אחד מהם. תהיה תנועתו היומית באותו יום על אותה עגולה בעגלת קוטבי התנועה היומית שהיא במשוה היום וישתוו בו היום והלילה. ואלו הן תקופת ניסן. ותקופת תשרי. ובהיות השמש בשתי הנקודות היותר מתרחקות שהם סרטן וראש גדי. יהיו שני ההפוכים. מפני שבהיות השמש בראש סרטן הוא צפוני בתכלית. והוא אז היותר קרוב אלינו ממה שאפשר. ויתארך היום בתכלית האורך. ויתחמם בתכלית החום. להיות השמש קרוב לנוכח ראשנו. וזה נקרא ההפוך הקייצי והוא תקופת תמוז. ואמנם בהיות השמש בראש גדי. יהיה הענין בהפך. כי הוא דרומי בתכלית. ושם תרחק השמש ממנו כל מה שאפשר. ויקצר היום ויגבר הקור בתכלית. לפי שאז השמש נוטה מאד מנוכח ראשנו. ויקרא זה ההפוך סתוי והוא תקופת טבת. הנה התבאר מכל זה היות בין י"ב התחלות המזלות אשר באור ארבעה מהם. שלהם מעלת הראשיות והתחלות מבין השאר. ויתחייב מזה שהשנה תתחיל באחת מאלה הארבע תקופות. רוצה לומר בהיות השמש בהתחלת המזלות האלה. או טלה או מאזנים או סרטן או גדי. לא כשאר המזלות. וכבר עשו חכמי התכונה ביום ארבעה רביעים. מסכימים לארבע תקופות האלה מהשנה. לפי שהיום כלו שהוא כ"ד שעות. יתחלק לשני חלקים. חציו מאיר והוא היום. וחציו חשוך והוא הלילה. כמו שהשנה חציה במדרגת היום המאיר בהכנס השמש בראש טלה עד הכנסו בראש מאזנים. והוא גבול הגדלת הימים וקוטן הלילות ותגבורת החום וקורבת השמש לנוכח ראשנו והתמדת עליתו ממעל לארץ. ושנים כמדרגת הלילה החשוכה. שהכנס השמש בראש מאזנים עד שובו לראש טלה שהוא גבול גדל הלילות וקוטן הימים ותגבורת הקור ונטיית השמש מנוכח ראשנו והתמדתו למטה מהארץ. ושמרו עם זה שכל אחד מחלקי היום האלה יתחלק לשני חלקים. שם היום המאיר מעת זריחת השמש עד חצי היום. ומחצי היום עד הערב. ושם הלילה מעת שקיעת השמש עד חצי הלילה. ומחצי הלילה עד זריחת השמש. וכנגדם יתחלקו שני חלקי השנה. שם הזמן המאיר מהכנס השמש בראש טלה עד הכנסו בראש סרטן שהוא תקופת האביב. ומהכנסו בראש סרטן עד בואו לראש מאזנים שהוא תקופת הקיץ. ושם חצי השנה החשוך מעת הכנס השמש בראש מאזנים עד הכנסו בראש גדי שהוא תקופת החורף. ומהכנסו בראש גדי עד הכנסו בראש טלה שהוא תקופת הסתיו. הרי לך מבואר גם מטבע היום וערכו אל השנה. שבין ארבעה רביעיות ותקופות. שיתחייב היות התחלת השנה באחת מהן. אבל זה בחקור עוד. בין אלה ארבעת תקופות השנה. מה היא

היותר

הי' תר לראויה מהן להיות בתחלת השנה יותר מבאלו . ונמצא גם לבתים מהן ר"ל תקופת ניסן שהוא אביב ותקופת תשרי מהחורף ומפני הראשות באה ג"כ על הבתים האחרות / לפי שאלה הן תקופות שני השווים / אבל שתי התקופות האחרות / הם לשני ההפוכים / ולפי שהיו השווים במדרגת הקצין והאמצע / היה ראוי שהשווים יקדמו אל ההפוכים שהן במדרגת ההעדר והחסרון / כי ההפוך / אינו כי אם העדר אשר בתכלית הנטייה לאחד מהקצוות / והשווי הוא הממוצע אשר בין שני ההפכים והנטיות המופלגות וידוע שהשלמות במכה תמיד באמצעי אשר בין שתי הקצוות / ויתבאר זה גם כן ממה את ערכם אלינו כי בהפוכים יתחדשו האיכיות הלצומות היוצאות מן הצורה הטבעית קור וחום לזות ויובש מופלגים מזיקים אלינו ובשווים יתחדשו איכיות ממוזגות בין ההפלגות והקצוות האלה / ומפני זה כלו ראוי שתהיה התחלת השנה אם בתקופת תשרי ואם בתקופת ניסן שהן בהיות השמש במזל מאזני השוויים האביביי או החרפיי בראש טלה או בראש מאזנים לא בשתי תקופות ההפוכים המופלגים / כי כמו שאין ראוי שתהיה התחלת היום לא בעת חצי היום ולא בחצות הלילה שהם שני חלקי היום המסכימים לשתי תקופות ההפוכים אשר בשנה כ"א לזריחת השמש או לעת בואו / כן אין ראוי שתהיה התחלת השנה / כי אם מתקופת האביב בהכנס השמש במזל טלה או בתקופות החורף בהכנסו במזל מאזנים לא בשתי שאר התקופות / אחר זה בתקור מאלה שתי תקופות ניסן ותשרי / איזו מהן יותר ראויה להיות התחלת וראשית השנה .

והנה חכמי התכונה אשר לא מבני ישראל המה / שמו התחלת השנה בהכנס השמש בראש טלה בתקופת ניסן / וכן שמו תחלת היום בזריחת השמש בבקר להיות שניהם זמני האור והחום אשר הוא במדרגת הקנין שראוי שיקדם לקור ולחשך שהם במדרגת ההעדר אבל חכמי ישראל / שמו התחלת השנה בהכנס השמש בראש מאזנים בתקופת תשרי ותחלת היום מן הערב הקודם אליו שהוא תחלת הלילה כמוסכם בתורה / והם ישיבו לטענו חכמי האומות שהנה הקדימה אשר לקנין על ההעדר ולפעל על הכח היא קדימה בעצם ומעלה אך איננה קדימה וזמנית / ר"ל קדימת המציאות וההויה / כי מבואר הוא שהכח יקדים בזמן לפעל / וההעדר לקנין ולהויה / ולזו היא הקדימה הראויה להתחלת היום וראשית השנה ר"ל הזמנית / לא קדימת המעלה / כי היום והשנה הם מדות ותכונות / והזמנים קטנים / ולכן יתחייב שיתחיל היום מן הערב שלפניו כבוא השמש / והשנה תתחיל מן החורף בהכנס השמש במזל מאזנים / כי בזה יתדמו הזמנים האלה לזמן הוית האדם והב"ח והצומחים לפי שיש בהם זמן עיבור . ואחר כך זמן הלידה והיציאה לאויר העולם וזמן העיבור ביום הוא הוא הלילה שלפניו כי אז השמש נטמן הארץ ונתוכ' וכן בענין השנה / היה העיבור הזמן החשוך / שהוא מתקופת תשרי עד ניסן כי אז הוא זמן הזריעה / והעולם כלו מעובר בהויותיו וכח הצמחים נטמן נטמן הארץ בתוך הגופים / כל אותה השנה חדשים מהחורף עד האביב כעוברים בבטן האשה כל ימי ההריון / אמנם זמן הלידה ביום הוא זריחת השמש על הארץ / כאלו יוצא מבטן האדמה / כמו שיוצא העובר מבטן אמו בלידה / וכן בשנה הלידה היא מתקופת ניסן שיוצאים הצמחים עד תקופת תשרי / ולהיות זמן ההריון קודם בטבע לזמן הלידה / ראוי שתהיה התחלת ההריון הוא כאות התחלת ההויה לגמרי / ומפני זה עשתה התורה האלהית התחלת היום מן הערב כמו שאמר במעשה בראשית ויהי ערב ויהי בקר יום

ויקרא כ"ג ל"ב אחד * וכתיב מערב עד ערב תשבתו שבתיכם / ובדברי רבי יוחנן וריש לקיש בפ"ק דר"ה ועשתה התחלת השנה בתקופת תשרי / להיותה זמן ההוא התחלת הריון העולם וידיעת ההויות / ולכן כאחו' וחג האסיף בצאת השנה לפי שאז תצא שנה אחת ותכנס שנה אחרת . ולזה תקנו לומר אז היום הרת עולם . הנה התבאר מכל זה שכפי המחקר הטבעי / התחלת השנה וראשיתה בערך העולם והויותיו ועניניו בכלל הוא בחדש תשרי בהכנס השמש בראש מאזנים / וכבר הסכימו בזה חכמי הנוצרים והחכמים עד שמפני זה קראו לחדש ההוא תשרי בלשונם / שרוצה לומר התחלת וראשית וכן קוראים אותו היונים גם היום בלשונם תשרי / וכבר ביארתי הדרוש הנכבד הזה בשלימות גדול / בספר צדק עולמים אשר חברתי מ"ם שנה עברו / וזה הוא הלימוד הראשון שלמדנו הפסוק באמרו ראש חדשים ונאמר / כי יש ראש והתחלה בשנה / והתורה הסכימה לאחת :

והלימוד הב' הוא / שמלבד הראשות אשר יש לשנה בערך העולם והויותיו / שהוא בתקופת תשרי כמו שביארתי כבר הסכימו בני אדם בארצותם לגוייהם / לעשות בשנה התחלה על דרך ההנהגה וההסכמה / וזה לשנה מן השנות ומקרה מן המקרים שקרה ביניהם ביום מיוחד / ישימוהו ראש והתחלה פרטית לשנה ביניהם כמו תאמר ללידת שריהם ומלכיהם / או ליום המלכתם כמו שהיו מונים הכשדים למלכות נבוכדנצר והיוני' מנו מזמן כנוס אלכסנדרו מוקדון והנוצרי' מנו למלכות הקיסר אגוסטוס וממלכתו / וכן היו מלומות שמנו ללידת כבי' שאמרו שנימח ביניהם כמו הישמעאלים ללידת מחמד נביאם / וההגמון"ים נ"כ באמנו הנבי' לפעל עטם נשגב ביניהם / כמו שהיו בני אדם מקדם / מונים למבול / והיונים מונים מזמן רב לחרבן טרוייא אשר החריבו הם בגבורתם והרומיים היו מונים לבנין רומי / וההמנינים האלה הם כלם ע"נ ההנהגה וההסכמה מבלי שיכריעו אהתחלה הטבעית המקובלת בשנה כפי תנועת השמש

דף ע' בגלגל המזלות * ובפ"ק דר"ה פלגו בזה סברתי רבי אליעזר ורבי

יהושע / שר' אליעזר אומר בתשרי נברא העולם ור' יהושע אמר בניסן נברא העול' / וירצה בהתחל' ידיעת שנותיו היו מוני' לצאת בהנהגה וההסכמה ראשי' ותחלה לשנה / שתהיה נמוכת לבריאת העול' / שנאמר חדש שנברא העול' והזמן שהוא מכלל הנברא ילכו החדש והשנים אחריו והוא יהיה ראש השנה וקרא א"כ אך חכמי הנוצרי הסכימו כדעת שהלכה כר' יהושע שנברא העולם בניסן . לא עשו משם התחלת השנה וראשיתה ועשו אותה וגם ר' יהושע עשאו בתשרי / שכל אחיות הענין כן הוא / כי עם היות שיסבור רבי יהושע שבניסן נברא העולם / הנה הוא יודה שתחלת השנה אצל כל בני אדם הוא בתשרי / לפי שאין אצלו ראשית השנה מפני שבו נברא העולם אלא מפני טבע ההויות שבעולם שראוי שיתחיל מהריונם שהוא מתקופת תשרי כמו שבארתי / ויסבור ר' יהושע והמסכימים עמו / שלא היתה בריאת העולם בזמן הריון ההויות / אלא בזמן לידתם / לפי שכל הדברים שבניינם נבראו בקומתן נבראו / ולא קדמה בבריאה הכח על הפעל / והיתה א"כ הבריאה בניסן / והיתה אח"כ שנה מדשים התחלת השנה הראשונה בעולם מתשרי הוא תשרי הראשון וכן כל שאר השנים שנמשכו כפי המנהג הטבעי התחילו מתשרי / ואין א"כ התחלת השנה וראשיתה בתשרי / בותר לדעתו בבריאה הראשונה כי היא היתה על דרך הפליאה העצומה / והתחלת השנה וראשיתה היא כפי הוראת הטבעי ותנועת השמים / וכבר נראה כל הדברים והאמת האלה נכבד' הוא החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם וגו'כי הנה אמ' החדש הזה לכם ראשון הוא לכם / להודיעם שהחדש הראשון בטבע כפי תנועת השמש בגלגל המזלות / אינו החדש הזה / כי הוא חדש תשרי / אבל שבדרך ההנהגה וההסכמה יהיה להם ובערכם החדש הזה ראשי חדשים וראשית השנה / ויהיו אצלם א"כ כן בשנה שתי התחלות אחת טבעית מתשרי ואחת הנהגיית מוסכמת מניסן / וענין זה שבדי שיזכרו תמיד חסדי י"י אשר עשה עמהם להפליא ביציאת מצרים יהיה אצלם החדש הזה אשר יצאו בו ראשון לחדשי השנה כי בו יתחילו למנותם ראשון ושני ושלישי כמו שנאמר בחדש השני בחדש השלישי גם שמנו ימנו התולדים והשנים באמרו בשנה השנית לצאת בני ישראל מארץ מצרים / וכתב הרמב"ן שכמו שתהיה הזכירה ביום השבת במנותינו ימי השבוע מיוחסים אליו באמר בשבת בב' בשבת וכן הזכר בזה יזכרו יציאת מצרים במנותם החדשים ראשון ושני ושלישי לזמן גאולתינו / ובערכו היה ניסן חדש ראשון / ותשרי יהיה החדש השביעי . ולמה שמות החדשים אשר אתנו העולים מבבל / העלום משם כי שמות פרסיים הם / וקראום כן לזכרון גאולתם מבבל / להודיע כי גם עמדו ומשם העלום משם יתבקש / ונראה לי שלא עברו בזה על מצות החדש לפי שגם הם לא נמנעו מלקרוא את החדשים ראשון ושני כמכתבם כמו שמותה תורה / אבל מלבד זה כנו את החדש בשמו כמו שהיו מכנים אותו בבבל / וכן באמר במגלת אסתר בחדש הראשון הוא חדש ניסן שהוא ביאור החדש על דרך הפלפול הוא הגורל / הנה התבאר שענין מצות החדש היא התחלת הנהגיית / ושהיא כוללת להתחלה הטבעית / והותרת טה השאלה הב' :

והלימוד הג' הוא / שקביעות החדשים ועיבור השנים היה מסור לבית דין הגדול שבירושלים / לפי שהאלהי' הקדושה ההיא יש בה חכמות רמות / כי השנה הישראלית היא שנת הירח אשר תשנה החדשים

שמות י"ב ב' שלמים * כמ"ש ראשון הוא לכם לחדשי השנה . ואמרו ז"ל מכאן אתה למד שאתה מונה מחדשים / ואין אתה מונה שנה מחדשים ויומים / ולפי שהקפידה

דברים ט"ז א' התורה שיהיה זה החדש ראשון בהיות השמש בראש מזל טלה * כמו שאמרה שמור את חדש האביב / והאביב תלוי בשמש / הוא מטעם שחדשי השנה פעם יהיו י"ב ופעם יהיו י"ג חדשים / לפי שהשנה השמשית היא יותר מי"ב חדשי הלבנה קרוב לאחד עשר יום / ולכן הוצרכו להוסיף על השנה חדש אחד כדי שיהיה תמיד ניסן בחדש האביב / שהוא כשיש ישראל אבל העת שיכנס השמש במזל טלה . וזאת השנה תקרא מעוברת / ויפרשו מפני זה לעבור מהשנים / שבעה לכל י"ט שנה / והם הג' וה' וח' וה' וי"א וי"ד וי"ז וי"ט כי בכל י"ט שנה ישקעו בחדשים בשנים שלימים נקירוב בפלא ומספרם ר"ל חדשים שלימים / כי זה יאות הנקרא חדש / רוצה לומר השלם ביומיו וכן אמר עד חדש ימים / ואמרו ז"ל מכאן אתה למד שימים אתה מונה לחדש ולא שעות ולכן היה החדש מלא בן שלשים יום / וחדש החסר כ"ט יום . הנה אם כן נמסר קביעות החדשים ועיבור השנים לבית דין הגדול / מפני שהם היו חכמים מופלגים בחכמת התכונה / וידעו המהלך האמצעי והאמיתי לגלגלי הירח / ולשני גלגלי השמש ומהלכם האמצעי והאופני בצאתם מן המרכז / ולפי מרחק הארץ מאמצע הקו השווה וכפי האורך למזרח ולמערב וצריכין לתיקונים רבים / שלשה תקונים לחשב על התלי / והרבה תקוני' לאורך שביניהם / גם התלי בעצמו וכפי שנוי המקומות בתוה הנטייה מג' בדדים ולזה היו החכמים בזמן הראיה מוסים שבע חקירות לעדים / אם ראו הירח לצפון / או לדרום ורחב פני הירח נגבוה או שפלה / למזרח או למערב / עד שמפני עומק החכמה שהיתה בחכמי ישראל כבר היה הפלא בעלמיום אחזו לשנה ולאמר מה שהתכוון והמחוור ע"י ט שנה כתלמות העיבור אשר לבני ישראל / ובתבונתה יכיר שהיתה ביניהם נבואה / וחז"ל אמרו שבתקופה מאה נקודה החדש עד שראוהו הקב"ה הלבנה בתחובה בראש חדש ניסן / שרצו בזה שהחכמה הנפלאה ההיא לא הגיעו משם ולכן ידעתם וחקירתם אלא שהיסוד העיבור ונחסר חכמתו / הנה

חכמי

ימיני ודבר נבואיי :

וחכמי הקראים הרחיקו פה האריכו לשון כנגד חכמי ישראל בהיותם מקדשים את החדשים על פי החשבון וסוד העיבור / באמרם שהתורה צותה שיקדשו את החדש על פי הראיה / ומלת זה יורה החדש הזה לכם ראש חדשים / כי החדש לא נקרא אלא מפני התחדשות הלבנה והראיית' בחדשה / וכ"ש תקעו בחדש שופר מתי יתכסה החדש / וזהו רמז שבראיית תהלים פ"א ד' הלבנה בחדשה יקדשו את החדש / וכן כאמר על זה שמור את חדש האביב שישמרו בראייתם התחדשות אור הלבנה לקבוע חדש ניסן · ואם כוונתם שיקדשו את החדש על פי ראיית הלבנה הזאת לפנים בישראל בהיותם על אדמתם איך עלה על רוח חכמיהם להחזיר את הענין / ולבטל מה שצותה תורה ממצות הראייה ולקבוע החדשים על פי החשבון כמפנים / עד שאמרו שנתעדר ב"ד הגדול מתבטל הראייה / והמה בקשו חשבונות רבים כרצונם כי לא אלהי ישראל ויהודה מאלריו דור דור ופרנסיו והלא כל ישראל עד רבן גמליאל היו קובעין בראיית הלבנה / ואין לחשוב שהראייה לא תעשה אלא בארץ ישראל בלבד / כי הנה רבי עקיבה עבר שנים וקבע חדשים ר"ה דף כ"ה חוצה לארץ לא בחשבון ולא כמו שקבעו הם וכלם דרשו "אשר תקראו אותם במועדם אפילו שוגגין אפילו מוטעין / אין לי מועדות אלא אלו שיקדשו / ואם היה חשבונם מפי הגבורה כמו שקבלו / איך יהיו שוגגין ומוטעין והנה סיקפה לרצונים / ממקרא מגלה / מזה שכתוב אלה המצות אשר צוה מגלה דף ב' י"י ביד משה ואין נביא רשאי לחדש דבר עוד / ואיך מרדכי ואסתר הוסיפו מקרא מגלה ולא הוקשה להם דבר מחשבות העיבור ובטול קידוש החדש על פי ראיית הירח / והיו שהעצבות האלה חולתם כדברי מפרשיהם על כפריהם כלם יכתבו / ועל כן ראוי להשיב עליהם דברי שלום ואמת מהום ענה כסיל כאולתו :

ואומר שענין המצוה הזאת החדש הזה לכם ראש חדשים / איננו לבאר אליהם איך יקדשו את החדש ובאי זה שיעור תראה הלבנה / ולא נקרא במקום הזה חדש על ראיית הלבנה / והדומה שכל זה יתכן / שלזכרון גאולתם יצאו מדי שנה בשנה החדש ההוא אשר יצאו בו / ראש לכל חדשי השנה וימנו החדשים ממנו ראשון וב' ונומר / וכן כלם / כדי שיהיה תמיד נזכר בפיהם החדש ההוא ויזכרו בזה גאולתם ממצרים / ועל זה כאמר החדש הזה לכם ראש חדשים / רוצה לומר שהחדש ההוא כלו בתוך חדשי השנה יהיה לראש / וכבר ביארתי שגם חדש / מענה יאמר על התחלת החדש כמו מחר חדש · הנה אם כן עקר המצוה הזאת הוא שיהיה חדש ניסן ראש לכל חדשי השנה · האמנם איך יתקדש החדש ההוא / אם שמואל א' כ' על פי הראייה או על פי החשבון לא ביארו הכתוב בזה / כי אם בא הכתוב לצוות שיהיו מקדשים ע"פ הראיה / היה לו לבאר על אי זה מקום יראוה כי תשתנה קשת הראייה בכל מקום כפי רוחב הארץ / וכמו שכתב הרא"בע ואם ע"פ החשבון יקדשו / היה לו לבאר ענייננו / ומי הפתי החכם שלא יבין ולא ידע / שקודם לזה היו המצריים מונים חדשים ושנים וכל בני אדם בארצותם לגוייהם ימנו ימות עולם שנות דור ודור / וידוע שלא היה זה להם בקביעות החדשים על פי ראיית הלבנה אלא על פי חשבוניהם כל עם על פי דרכו / לכן לא הוצרך הכתוב לבאר איך יקבעו ויבאו התחלת החדש או השנה / אבל אין ספק שנאמר למשה באותה שעה דרך קדוש החדש על פי הראייה / ודרך קידושו על פי החשבון / והדברים להוכיחו מהם / כי תורתינו קשורה בהלכה למשה מסיני / וכמו שהשיב המחבר למלך כוזר / כשנאמ' החדש הזה לכם ראש חדשים / הלא לא נסתפק אם ר"ל חדשי המצריים שהיו ביניהם / או חדשי הכשדיי' שהיו עם אברהם באור כשדי' או אם רצה בחדשי השמש / או בחדשי הירח / או שנות הירח / והתחבולות להסכימם עם שני השמש כאשר בחכמת העיבור / ואם יהיה קידוש החדש על פי ראייה מה יעשו אם יעלו העננים גשם ולא תראה הלבנה / שהכריח ידיו הקראים שם לבד הנאמר הוא שאמר ית' החדש הזה לכם ראש חדשים קבל משה פרושו ועניניו על פה ומשם היו בלומתינו שרשי סוד העיבור וחכמתו ואיך יעלה על רוחם שנשבת ישראל על אדמתם לא היה ביניהם כזה / כי אם עדות העדי' מראיית הלבנה והיו מכרים מחשבון המולד ומהלכי השמש והירח הידוע לכל אומה ולשון / וכבר כתב ר' סעדיה ז"ל שקביעות החדשים בקדש ישראל לא היה כלבד על פי הראייה כי אם על פי החשבון גם כן והראייה על זה שכל הארבעים שנה שהלכו במדבר היה הענן מכסה אותם ביום / ועמוד האש בלילה / ולא ראו א"כ הלבנה שמש ביום ולא ירח בלילה · נחמיה ט' וכמ"ש ואתה ברחמיך לא עזבתם במדבר עמוד הענן לא סר מעליהם יומם לנחותם בדרך ואת עמוד האש בלילה להאיר להם / ואיך אם כן יהיו קובעים החדשים על פי ראיית הלבנה / אלא ודאי עקר המצוה היה על פי החשבון ושהיא מסורת בידינו לעולם / כי י"ב חדשי השנה ששה מהם שלמים בכל אחד שלשים יום / וששה מהם חסרים בכל אחד כ"ט יום ושנים מהם פעמי' שהם שלמים בני שלשי' יום ופעמים שניהם חסרים בני כ"ט יום ופעמים שאחד מהם שלשים יום והשני כ"ט יום ושני חדשים האלו מרחשון וכסלו / ומסור בידינו שראש חדש תשרי התחלה וראש השנה / וכי לכל חדש וחדש הלבנה למשה מסיני עשרים ותשעה יום ומחצה ותשצ"ג חלקים · הנה אם כן עשות המצוה הזאת איננו שיקדשו את החדש על פי הראייה בדברי הזכים האלה אלא שיהיה חדש ניסן ראש לחדשי השנה / וזה לא לבקדם בדרך הם שיקדשו על פי שנים עדים שנראים תחת [illegible]

לבטל אין חכמות / ולא יקדשו על פי החשבון בהיות האומה מפוזרת ומפורדת שאין ספק בו / ועשות הוא כיד הדברים האלה בכל חכמתם שאמרו שבארץ ישראל לא היו מקדשים אלא על פי הראייה / כי הנה התורה אמר דוד ליהונתן שמואל א' כ' הנה מחר חדש ואנכי ישב אשב עם המלך / והנה כן היה יודע דוד שמחר חדש בלי שעל פי החשבון היו קובעים / ואולי לא תראה הלבנה ולא יקבעו מחר חדש ולא עוד / אלא שהדבר מוכיח שהיו קובעים שני ימים ראש חדש "שנאמ' שם ויסתר דוד בשדה ויהי החדש וישב המלך על הלחם וגו' / וכתיב ויהי ממחרת החדש השני ויפקד מקום דוד / ולא יתכן לומ' שהוא ראש חדש אחר כי הכתוב קראו החדש השני ושאול אמר מדוע לא בא בן ישי גם תמול גם היום אל הלחם' ואמר ויקום יהונתן מעל השלחן בחרי אף ולא אכל ביום החדש השני לחם · הלא הדבר מוכיח שהיו באותו חדש שני ימים של ר"ח כמנהגנו / וכן היו נוהגים כל ישראל לקבוע החדשי' על פי החשבון ולהסכימו עם הראיי' אבל החשבון היה העקר / ולזה תמצא מפורש בכתוב שאמר ומבני יששכר ד"ה א' י"ב יודעי בינה לעתים "לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים וכל אחיהם ל"ב על פיהם וגו' / ואין לך דבר שצריך חכמה ובינה לקבוע עתי' או מועדים כי אם החשבון שהוא סוד העיבור / אבל ראיית הלבנה הוא דבר ידוע ומושג בחוש / כי כאשר הלבנה נראית הכל יודעים שהוא ראש חדש ואין החכמות בנ"א בו וראש השנה בא' בתשרי ויום הכפורים בעשרה בו וסוכות בט"ו בו · אמנם החשבון איננו אלא לחכמים שמחשבין ומודיעין לישראל קביעות החדשים שם ומועדי השם והם שוטים על פיהם / וזה הוא "שכתוב לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים על פיהם יצאו ועל פיהם יבואו / וכן נהגו ישראל אף ומאות שנים מימות משה רבינו ועד אנטיגנוס ראש גולה וראש בסנהדרי' שהיו בכלל תלמידיו שנים והם צדוק וביתוס / וכשדרש להם אל תהיו כעבדי' המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס נכנס בספק בלבבם ושנו שאין שכר ולא עונש ויצאו לתרבות רעה / ולפי שהיו חכמי ישראל שליחים בחכמת העיבור וסיתה החכמה המפורסמת ההיא מקובלת אצלם כתידלו התלמידי' הכופרים ההם לפרוק מעליהם חכמת הקבלה ומורא המצות / ועשרו בקביעות החדשים / באמרם שלא היה עיקר המצוה לקבוע חדשים על פי החשבון לבד כצורכו של חכמות רמות / כי אם בראיית הלבנה על פי שנים עדים כמכם ככל / והוצרכו חכמי הדור להכחיש דבריהם בראיות גמורות ומה' רבן גמליאל של תמהו לראות הירח כי החשבון הוא העיקר וכן מקובלני מבית אבי אבי / שאין חדשה של לבנה פחותה מכ"ט יום ומחצה ותשצ"ג ר"ה דף כ"ה חלקים · וזה מורה שלא היה רבן גמליאל סומך על ראיית הלבנה / אלא על פי החשבון ובשגגה אמרו רבותינו ב"ד וכל ישראל כשקדשו העדים ולא הספיקו לומר מקודש עד שחשכה הרי זו שנה מעוברת / וזו ראייה גמורה שלא היה בידם עיקר הדבר בראיית הלבנה / שאלו היה בידם עיקר והראייה היו מקדשים / איך אחרי ראותה היו מעברין השנה · ועוד גדולה מזו כשאמרו שנים שם "ראינוהו בזמנו ואיננו אור שלשים / ובליל עיבורו שהוא תוכף יום שלשים לא נראה / וקבלן רבן גמליאל / ואלו היה הוא סומך על ראיית הלבנה ולא על החשבון בודאי ביום שלא נראה בליל עבורו שהם עדי שקר אלא בלי ספק שרבן גמליאל סומך על החשבון ולא על העדות העדים / וזה שאמרנו שם דף כ"ד לנו ז"ל "שאמרו דמות צורות לבנות היו לו לרבן גמליאל בעליתו על הטבלא בכותל שבהן היה מראה את ההדיוטות ואומר בו כי ר"ג עשה הצורות הללו לבאר לתלמידי צדוק וביתוס ידיעתו במהלך הלבנה בכל חדש וחדש / וכי הוא יודע באי זו צורה תולד הלבנה באותו חדש אם ארוכה ואם קצרה / וכמה תהיה גבוהה בגלגל ואי זה צד תהיה נוטה והיה בכל חדש וחדש מראה לתלמידים / הלבנה בזה החדש צורתה תהיה כך וכך / ונטייתה לצד כך וכך / ובאותה צורה שהיה מראה לתלמידיו בה היו מעידים העדים בכל חדש וחדש / ובזה מתבאר להם שאין העיקר בראייה אלא החשבון / ובטלו דברי החולקים ואע"פ שהיו מקבלים העדים וזכר לדבר / לא היתה סמיכת ב"ד כי אם על החשבון ולכן אמרו שנת תקן העיבור היה הלכה למשה מסיני שהרשות ביד ב"ד הגדול לקבוע השנים ולעבר כפי מה שיראה לו מתקון סוד העיבור וכבר יורה על היות המועדי' תלויים "בב"ד מה שעשה חזקיהו המלך ד"ה ב' פ"ל יהודה לעשות פסח בחדש השני / ולא עבר המלך הקדוש הזה / על שמור את חדש האביב שהיה בחדש הראשון / ולא גם כן מהקריב זה הפסח במועדו ולא הזכיר את ישראל חמץ בפסח בחדש הראשון מ"ו / ולא כרה מלבו בעשותו הפסח בחדש השני / כי לא הרשה הכתוב לעשות בחדש השני אלא מצות הפסח בתכליתו לטמאים / אבל החגות וזה גם האוכלים היו אוכלי' ועושים אותם בחדש הראשון / והדברים המופעים והמתמיהים האלה בנפשותם תלו בזה פשע רב לחזקיהו ואמרו שעבר על המצות להיותו מלומד בכך מן אחז אביו והוא דבור כרה / כי חזקיהו היה צדיק וירא אלהים ונאמר ולא מלכים ב' כ' ג' סר מכל מצות י"י ימין ושמאל / וגם הוא אמר בתפלתו זכור נא את אשר התהלכתי לפניך / והטוב בעיניך עשיתי / אבל האמת הוא כמו שפירש הרא"בע שהפסח שעשה היה בחדש הראשון וטעמו בשנה · אבל מה שנגע הוא / שהיה לו לעבר השנה בסוף חדש אדר / והוא עיבר ניסן בניסן מפני שישראל לא יוכלו להתקבץ כלם והכהנים לא התקדשו למדי / וע"כ יצא לנו ממנו / שהדברים אשר כאלה בעיבור השנים וקביעות החדשים / היו תלויים בב"ד הגדול / ומה שהם עושים על פי התורה / וזה "שאמרה התורה לא תוסיף עליו ולא תגרע ממנו דברים י"ב ל"ב לא נאמר אלא כנגד ההמון שלא יקדשו מעצמם ולא יתחכמו מדעתם

בחכמת

סולות כמו שעשים הקראים / אלא שנמשך לנביאי ולמשנים ולגואשי' לפי שהם נמשרים בעבירה / וכמו שכתב החבר למלך כזור / ולא יעבורו פיושם כל הבנהדרין בדבר התורה / ולכן תלה הכתוב אמתת הדין מן הוקו' אשר יבחר ה' ונתקיימנו במקרא מגלה ונר אל מנוחה ונמשך ע"י הגיוני ולברך עליהם אשר קדשנו במצותיו / לפי שאין כח תלה כל זה במורי התורה והנהדריה . לאנוס הקראים / כדי להתרחק מדרכי חכמי ישראל כמו שכתבו ונימנם בחכמת העבור ותכונת מהלכו השמי' שאליו כיאור כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים ונאמרו להם דרך רלוים הלבנה / לבוחנת שבם מתרחקים מהקבלה האמיתית ולא עלה בידם / כי על כל פנים נריכין הם לקבלה לדעת ענין החדש והשנה כמו שכתבתי למעלה / ובינד מקדשים ומתי מקדשים ואם יהיו שנים ג' חדשים או ד' כתבו שישנו קידום החדשים ג' חדשים מלאים וג' חסר / ואמרו שצריך לעבר את השנים שהם שמור אם פרס בלביב / וכמם שאין עיבורי החדש אלא מכימים / כן לא ישבחו את השנ' אלא לחדשים וכדברי חז"ל חדשים אתה מונה לשנה / ולא ימים / והולכים אחרי תקוני הרבנים שתקנו מחזור של לבנה י"ט שנים / ותקנו לעבר שבעה שנים ג' ו' ח' י"א י"ד י"ז י"ט / הרי לך שגם הם נסמכים על הקבלה ועל פי החשבון בקדוש החדשים ועיבור השנים / ובתימה מחכמיהם איך לא ככתה כליתה פניהם / בקדשם את החדש בכל מקום מבלי מסכימת מקום אחד ממקום אחר ויהיו הקראים אשר בארץ ישראל מקדשים ליום אחד / ואשר בדמ"ש ליום אחר / ואשר בקושט' שבטינה שהוא רחוק משם הרב' לזמן רחוק ממנו / ויהיו אלה במקום אחד אוכלים חמץ בפסח ועושים מלאכה ביום הכפורים לדעת אנשי מקום אחר / אלו יסמכו על עד אחד / ואלו על עדים אחרים / ובמקום שהיו ישראל גוי אחד בארץ / והזהיר הב"ה שתהיה להם תורה אחת ומשפט א' / תעשה התורה ביניהם תורות רבות ומחלוקות ובכל היום יתחדשו ביניהם דעות ויחלקו מה שהסכימו עליו / ואין להם שישמרו אלא כך היה דעת פ' מהם / ושבו א"כ להאמין בקבלה · ובמקום שלא עמדו על קבלת הרבנים שקבלו מהנביאים / עומדים על קבלת יחיד או יחידים מחכמיהם בעלי סברה נדרה עם שכל החולקים עליו כנה המנהג שהכלית המצוה הזאת היא שיהיה החדש כיון ראש ותחלה לחדשי השנה לזכרון הגאולה / ושלא נוה הקדוש ברוך הוא שיקדשו את החדש על פי הראייה אלא כזמן היותר אמיתי ומדויק שאפשר / והבאי מחכמת העיבור שיתנו למשה רבינו בפני' שמקובל על פה להיות קדוש החדשים ועיבור השני' מסור לבית דין הגדול / ומפני זה אמר הכתוב במצוה הזאת . וידבר ה' אל משה ואל אהרן / כי לפניהם ניתנה המצוה הזאת במקום בית דין הגדול / והותרה טה הגאלה הנ' / ואמר בארץ מצרים / להגיד שקביעות החדש הוא הראשון היה בפני ארץ מצרים ולא החדש הוא לבם / לפי שישראל במצרי' היו נוהגי' בחדשי המצריים ועתה שלזכרון הגאולה לא יעשו עוד כן :

דברו אל כל עדת ישראל וגו' עד שבעת ימים מצות תאכלו · זה הצווי יתברך למשה ולאהרן שידברו לכל עדת בני ישראל להיות המצוה מוטלת על כולם שכולם יתעסקו בה והיא שיקחו בעשרה ימים לחדש הראשון הזה איש שה לבית אבות ר"ל כל משפחה ומשפחה שהיא בית אבות שה אחד / וכר תמים ר"ל שלא יהיה נקבה לא טומטום ולא אנדרוגינוס / כי אין אחד מהם זכר / ושיהיה בן שנתו מונה לפי שיהיה טלה בשנה הראשונה כי הוא הנקרא טלה והוא בן שנה / וכבר ביאר שיהיה מן הכשבי' או מן העזים כלומר שתוכה מן המובחר הוא שיהיה שה טלה / ואם לא ימצא להם כן / יקחו במקומו מן העזים והוא הגדי הקטון · והנה צוה שיהיה שה לבית כדי שלא יקחו זה אחד לשני בתים / והטעם שלא ימצא מן הבשר מונח מבית אל בית / הלוחם אם ימעטו הבית מהיות משה רוצה לומר שאם ימעטו אנשי הבית ולא יספיקו לאכול שה אחד עד שלא יותר ממנו · או יקח הוא ושכנו הקרוב אל ביתו שהוי אוהבים שאלו הם שניהם ימשכו שה אחת / במכסת נפשות רוצה לומר כחלק מנין הנפשות / הלוכלות אם לפי אכלו כלומר כפי מה שיעור כל איש לאכול משם כפי זה תכסו ותחלקו על השה / ואשר אמר תכוסו על השה לאדם שאיכם נמנים אחרי שישחטו השה אלא במעד שהוא פי אלו נקרא שה לא אחרי שחיטתו שכבר איננו שה / ולמדנו גם כן שאין אדם נמנה בשני פסחים שנאמר תכוסו על השה על אחד ולא על שנים כבשים · והנה טעם שיהיו האוכלים השה משפחה או שכונה אחת / לפי שיותר כבוד הוא לאדם שיתחבר ליום משתה ושמחה בבית אחד מקרוביו או שכנו הקרוב אל ביתו / כי אין לו מהקלון שילך לאכול בביתו ועל שלחנו / ושיהיה אם ילך לאכול בבית איש זר רחוק ממנו ונתנה כונה התורה הזאת שהחזיק על השה שיאכלוהו בבית אחד ולא יצא מן הבית חוצה לסבה שאזכיר אחר זה · וגם שהמתמנים יהיו ידועים לאכול השה כלו בלילה ההוא / כדי שלא ימותו קדשים לידי פסול · ונוה שיהיה להם למשמרת עד י"ד יום לחדש ההוא / להגיד שימתוה ספור בשבועות בבכרעי המנות · ולתכם אמרו ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל / אין הכוונה שכולם ישחטו את השה / כי השוחט אחד הוא / והאחרונים פרשו כל מי שירנה לשחוט יכל עדת בני ישראל / ויותר נכון לפרש שכל קהל עדת ישראל יקחו אנשים שבישראל ישחטוהו / כי עם היות השוחט איש אחד / הנה יתקבצו שם בעת השחיטה מקהלות עם ישראל לפרסום הדבר ולגלותו ביניהם / והיותר נכון בעיני / שזה שכל קהל עדת ישראל ישחט כל אחד מהם את פסחו היום ההוא בין

הערבים כי לא יהיה זמן שחיטת הפסח לכל ישראל / כלומר כל אחד לפסחו הוא כמו · וישמרו בני ישראל את הפסח במועדו שזמן השחיטה שכולם ישחטו פסח אחד אלא שכל אחד שחט את פסחו / וכן הענין בכאן / שכל אחד מישראל שחט את פסחו בלוחו זמן שהוא בין הערבים / וכתב הרא"בע פירוש . בין הערבים יש שני ערבים לשמש הא' בשקיעתו תחת הארץ / והשני בהתלקות אורו המאיר אחרי בואו בהתלם / והזמן אשר ביניהם קרא בין הערבים / והרמ"בן כתב שהוא שעות ולמעלה קרוי בין הערבים ושקיעתו בין ערביות היום לערבית הלילה / כי הלילה תקרא ערב שנא' בערב תאכלו מצות והוא בלילה שנאמר ואכלו את הבשר בלילה הזה / וכן ויהי ערב ויהי בקר השעה הוא תחלת הלילה · וכן בערב בנשף יום באישון לילה ואפלה / ונ"ל שאפי' השה הוא עצמו זה שפירש הרא"בע בשיוכן על פי דרכו / והכל שב. כתב שבין הערבים הוא חצי היום שהוא בין שני הערבים אשר קודם זריחת השמש / והשעה שהיא אחרי שקיע' השמש בלותו יום / ואינו נכון והנכון בעיני שבין הערבים הוא כמו בערב כמו שנ' תזבח את הפסח בערב ואינו שהמספרים שבשמות הכלים בדרך הרבוי שיהיה טעמן שנים בדקדוק כי הנה מנאנו עלמתים ונהרים שאינו רבים ולא שנים / וכמו שנהרים הוא שני היום להבלגת הזוהר כמו שהוא עם היות שקודם זה סבר היה מדיר / כמה נקרא תכלית הערב ערבים להבלגת ערבוב כהוכה בעת הזה / וקוה שיקחו מדם השה בשמט ויתנו אותו על שתי המזוזות ואם אשר על פתח הבית ושני הנדדים ועל המשקוף הוא העומד על המזוזות והוא עליון הפתח שעליו בוקף הדלת לדעת רש"י / ולדעת הרא"בע הוא החלון אשר על פתח הבית כדרך המצרים והמשלים / ונימשו זה בבתים אשר יאכלו את השה בהם רוצה לומר מכבים לבית / כי לא יהיה ענין הדם כדי שיראו אותו המצרים אלא כדי שיראוהו ישראל / וכמ"ש והיה הדם לכם לאות רוצה לומר לכם ולא לנכרים / ולכן לא היתה מצות הדם בפתחי הזוכות החיצוניות רק על הבתים אשר יתקבצו האנשים לאכול את השה בעת מכת בכורות / והנה בענין הדם קצר הכתוב בכאן ופירש בו אחר זה דברים · האחד שיקחו דם השה בשמט בכלי / כמו שאמור מן הדם אשר בסף כי לא ישבכוהו על הארץ כמים ויקחוהו מלוכלך בעפר / אבל יקחוהו בכלי מבשחיטה ומשם יקחו לשבול · והב' שיטבלו אותו עם אגודת אזוב / כי לא יקחו הדם באצבע בידים / ויתנו אותו על שתי המזוזות ועל המשקוף ומה א' ולקחתם אגודת אזוב וטבלתם בדם וגו' / ואחרי שצוה על שחיטתו ומבילת הדם / צוה על אכילתו והזהיר בדברי' · האחד ואכלו את הבשר בלילה הזה ר"ל שלא יותירו ממנו לאחר חצות / ושלא ישברו העצמות אבל יאכלו את הבשר לבד / וכמ"ש אחר זה ועצם לא תשברו בו · הב' שיאכלו את השה בלילה · הג' שיאכלו עם השה מצות ומרורים / והוא אמר מצה לא חמץ / ויקחו מרור כמרירות המדבר / ומפי' לדעת הרמ"בן אחר ובלי ספק ומצות על מרורים יאכלוהו / בלי ספק ומצות ועם מרורים יאכלוהו / וכפי אלה על / כמו עם כמו ויבאו האנשים על הנשים / או יהיה ומצות כמוכך למעלה · ואכלו את הבשר בלי ספק / ומצות יאכלו כ"כ / ועם מרורים יאכלוהו כפשט הכתוב / ויותר נכון לפרש על מרורי' כפשוטו / שבתחלה יאכלו מרורי זכר לשעבוד וימררו את חייהם / ואח"כ את השה בלי ספק כי היה הפסח נאכל על השבע כמו שזכרו חז"ל / ומצות גם כן שיהיו בלי ספק כי לא יאכלו אותם כתנור אבל יצאו עוגות ויאכלום על גחלי האש / והנה יאכלו אותם עוגות רקיקים / וגם זה לא רחוק היה כמו שיתבאר / וזכר אל ענין הגלי שאמר אל תאכלו ממנו נא ובשל מבושל במים / ופירש המפרשי' נא / כמו חי / שלא יאכלו את בשר השה מבלי תקון / וגם לא יהיה תקונו בבשול במים כלל כלל אם / והנה המבשל לפרש זה בבל מבושל במים אחר שאמר אחר כלל אל לדעת הרמ"בן המפרשים בבשול מבלי מים / ולדעתי אלה כח בכאן / וזה על הזמן ההוא כמו יטעם כח אש הגלדים אליהו / ושה שני דברים נזה שלא יאכלו מבושל עתה רוצה לומר קודם יו"ד לצלות / ושלא יאכלו אותו בשל מבושל במים / ואחר כחיס לפי שגם שהבלי נקרא מבושל כמ"ש ויבשלו את הפסח באש כמשפט / הנ' טוה שיכלו אותו בתמימות ראשו על כרעיו ועל קרבו כלומר שלא יחלקוהו קודם הצליה לחלקים ולנתחים אבל בתמימותו יכלו אותו / ולא היו המרורים קרבי לתוכו אחרי שהדיח אותו / כי התורה אמרה בלי ספק וקטרים לא יהיו בתמימות מבושל / אבל השה קרבו מבחוץ בעת שיכלו אותו כדי שיבלעו כי יבא כענינו · הה' שיהא שלא יותירו ממנו עד בקר ואם יותר ישרפוהו באש / וצוה המוזירה התורה בפסח יותר משאר שהמוזירה בשאר הקדשים שהיה מותר מהם שיאכל ביום ובלילה אחד / והפסח היה נאכל בלבד בלילה אחד / והטעם ימצא זכרשם אחרונה / והנה אמרה תורה הנותר לבקר לפי שתכלית אכילת הפסח היה שיהיה נאכל קודם עת מכת בכורות / ואם היה להם יותר להותיר ממנו היה זה פוגם שבני החמורה קנתה לא יאכלו ממנו כלל / לפי שהיו בבר שבעים ויהיו מבזבזין ממנו לאכול בבקר ביציאתם לדרך ויזהירו שנגע אכתנו · הו' מיה שככה יאכלו את הפסח מתניכם חגורים ונעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם ואכלתם אותו בחפזון / והעניין כי אין ישראל עד היום היה שבאשר ירבו לאכול יתירו את חגוריהם אשר במתניהם ולהסיר המנעלים מעל רגליהם ולאכול מסובים כמנהג השרים בסעודותיהם ובדי שלא ישפנו בעניניהם / כי היה נוהגים לאכול על שלחנות נגוהים כדרך רבים מדרכי עמי · ולכן צוה יתברך שיאכלו מעומדים ולא יאכלוהו בן / אלא יחגרו מתניהם ונעליהם ברגליהם ומקליהם

וחקליהם בידיהם כאנשים המוכנים ללכת לדרכם באופן שיאכלו את הפסח בחפזון, ולא תהיה אכילתו מפני התאוה אלא לשם מצוה לפי שפסח הוא לה' . וגם שהיו ישראל כל כך מוכנים וחושבים ליציאת מצרים שלא רצו להתעכב . והנה מכל הדברים האלה שזכרה התורה בפסח מצרים מהם היו לדורות גם כן ומהם היו לבד בפסח מצרים ולא נהגו בפסח דורות כי הנה מצות השה היה בפסח מצרים וכן לדורות . וכזה מכין השה ותכינו שיהיה זכר תמים בן שנתו היה גם כן מצוה בפסח דורות . וכן זמן שחיטתו בין הערבים היה לדורות וכמ"ש לא תזבח על חמץ דם זבחי . וכן צלי אש , ומצות על מרורים יאכלוהו וגם לא תשברו בו היה מצוה בפסח דורות ,

דברים ט"ז ב' ולקחו מותר לזה מה שנ' במשנה תורה בענין הפסח וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר , ואמר ובשלת ואכלת , כי הנה לא היה הצאן והבקר לפסח , אלא הצאן לפסח והבקר לשלמים ולחגיגה . ועליהם אמר ובשלת ואכלת כמו שיתבאר במקומו . וכן ראשו על כרעיו ועל קרבו ואסור הנותר ממנו עד בקר הכל היה לדורות . אבל לקיחת השה בעשור לחדש קודם ד' ימים לשחיטתו ונתינת הדם על המשקוף ועל שתי המזוזות ומצות מתניכם חגורים ונעליכם ברגליכם ומקלכם בידכם אלה הדברים האלה היו מצוה בפסח מצרים ולא בפסח דורות . כי הנה כל דבר שהוא מגוף הפסח הוא לדורות . ואמנם הדברים החיצוניים באוכלים לא היו לדורות . והטעם בהם יתבאר אחרי זה והודיע השם טעם המצוה הזאת בכללו באמרו ועברתי בארץ מצרים בלילה הזה ר"ל אחרי אכילת הפסח בלילה הזה אשר צויתי לאכלו תעבור גבורתי והכתי בארץ מצרים דרך העברה . כמו העובר הדרך במרוצה חזקה ועובר בשוין והורג כל מי שעומד בדרך לפניו וכל מי שנוטה מן הדרך ינצל . [illegible] הנמשל בעברה הזאת . ולזה והכתי כל בכור בארץ מצרים שתהיה המכה לבכורות ולגדולי הבית מאדם ועד בהמה . שהבכורות [illegible] יקומו פתאום [illegible] פירש ועברתי מלשון עברה וזעם כמו עובר ומתעבר . ואמרו ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים . [illegible] על השרים אלופיהם ודייניה' כמו שפירשו אנשים מבני עמנו . וגם אינו על הצלמים אשר בארץ היה [illegible] . אבל הכוונה בו שיבטל כחות המערכות השמימיות המורות טובה על המצריים שהם האלהות שהיו עובדים , [illegible] עד שיכרע אלהיהם וכמו שיתבאר . והודיע אם כן השם [illegible] מכת בכורות בעצמותו , והוא שאמרו אני ה' רוצה לומר היכול על התחתונים ועל העליונים [illegible] ומבדיל בין טפה לטפה . [illegible] שכל בכוונה המכה באמר וה' הכה כל בכור [illegible] גם עשה שפטים באלהיהם , כי גם [illegible] בידו היה [illegible] לך [illegible] הכחות העליונות לא היה צריך [illegible] ולפי שלא יאמר [illegible] ענין הדם לענין מכת בכורות . אמר [illegible] הדם לכם לאות על הבתים אשר אתם שם רוצה לומר [illegible] הדם הוא אשר יהיה נגד עיניהם בבתים שיתקבצו לאכול שם את הפסח והיה להם לאות [illegible] על אמונה ודעת [illegible] . [illegible] אתם תאמינו לי [illegible] ותכירו אמתת הדעת ההיא . הנה אנכי [illegible] את הדם וזה שתאמינו [illegible] ופסחתי עליכם רוצה לומר שאחמול עליכם והוא מלשון פסוח והמליט . [illegible] מענין דילוג [illegible] מכת בכורות [illegible] בבית מצרי [illegible] בית ישראל . באופן שלא ימותו בכורי ישראל בבכורי המצרים . [illegible] ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכותי בארץ מצרים גם זה יורה שלא היתה [illegible] הדם אלא בפסח מצרים בלבד .

ולזכרון הנס הזה תחוגו חג לה' לדורותיכם ביום הזה ויהיה זה לכם חקת עולם שבכל שנה בחדש וביום הזה תחוגו ותעשו חגיגה ושמחה ויום טוב להודות לה' על כל אשר הגדיל לעשות עמכם ביציאת מצרים . וכמ"ש

דברים ט"ז א' באמור במשנה תורה שמור את חדש האביב ועשית פסח . והנה אמר הכתוב לדורותיכם חקת עולם ולא אמר בכל מושבותיכם כמו שאמר במצות לפי שמצות המצה [illegible] נוהגת בארץ ובחוצה לארץ ולזה [illegible] בכל מושבותיכם תאכלו מצות [illegible] מקום שתשבו שם אבל הפסח שחיובו בארץ ואין מצותו בחוצה לארץ לא באמר בעבור זה בכל מושבותיכם [illegible] ביאור [illegible] הזאת . כפי טעם הכתובים ראוי לבאר טעמה בכללה ופרטיה :

שנין פסח **ואומר** שכבר אמרו חכמים שהגופים [illegible] שבעולם השפל קשורי' עם הגופים העליונים השמימיים ומושפעים מהם . וכ"ש בענייני התבואות והצמיחה וההפסד וכמ"ש [illegible] תבואות שמש וממגד גרש ירחים . ועליו נאמר כמו שדרשו חז"ל הידעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ עד שמפני זה היה לכל אומה מהאומות ולכל ארץ מהארצות מזל מיוחד בשמי' שפוע עליה . כמאמר דניאל שר מלכות יון שר מלכות פרס . [illegible] שכתב [illegible] על פסוק אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים . והיה המזל המולך במצרים הוא מזל טלה ולכן היו המצריים

שמות ח' כ"ב עובדים אותו ומכבדים את צורתו . וכמו שאמר כי תועבת מצרים כל רועה צאן ואמר הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם ולא יסקלונו . לפי שהיו חושבים שמזל טלה ישפיע ברכות וטובה [illegible] הצאן [illegible] למקנה שנקרא שמו עליו [illegible] כדמותו . וידוע בחכמת התכונה שמזל טלה הוא בכור . [illegible] מזלות [illegible] בכחו ובגבורתו [illegible] כי הוא מזל [illegible] גבורתו הוא ביום י"ד [illegible] ולכן [illegible]

[illegible] לכל המזלות . [illegible] הרמב"ן על פסוק זה לבית , וידעת עם זה מה שגילה הנביא יחזקאל שישראל בהיותם במצרים רובם היו עובדים למזל טלה כמו המצרים עצמם .

יחזקאל כ' ה' וה"ש ביום בחרי בישראל ואשא ידי לזרע בית יעקב ואודע להם בארץ מצרים וגו' ואומר אליהם איש שקוצי עיניו השליכו ובגלולי מצרים אל תטמאו אני ה' אלהיכם וימרו בי ולא אבו לשמוע אלי את שקוצי עיניהם לא השליכו ואת גלולי מצרים לא עזבו ואומר לשפוך חמתי עליהם לכלות אפי בהם בתוך ארץ מצרים . והנה זכר הנביא [illegible] שהיו עובדי ע"ז [illegible] אחר הדלת והמזוזה . וכ"ש שלא היו שומרים דרך ה' [illegible] והפרו את בריתו ולא נימולו מפני שהיו נמשכים באמונו' [illegible] אשר היו למצריים עד [illegible] לגבורי [illegible] הדעת האמיתי שהוא הדריכם בדרך [illegible] במעגלי צדק . כמו שצוה לך

שמות ג' ט"ז ופקדת את זקני ישראל ואמרת אליהם ה' אלהי אבותיכם שלחני אליכם ועם [illegible] בהשגחות [illegible] וכמו שאמר ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' ונאמר ויקדו וישתחוו . ולהיותם [illegible] האמונה האלהית . לכן לא [illegible] עליהם [illegible] המצריים . כי [illegible] השם [illegible] כי היו [illegible] על יד [illegible] והדברים [illegible] יתברך על יד [illegible] הם [illegible] לא כן [illegible] הפרטית בלא אמצעיים כפי המשפט הישר והדין

משלי כ' ח' האמתי . ולכן אמר הנביא [illegible] מלך יושב על כסא דין מזרה בעיניו כל רע רוצה לומר [illegible] הפרטית [illegible] . והנה מפני זה במכות מצרים היתה ההצלה להיותם על ידי [illegible] ולא [illegible] כפי התורה . [illegible] בעבור שהיו המערכות העליונות [illegible] העבדות לישראל במצרים . [illegible] הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו לפקוד על [illegible] . לבטל כח מזל טלה בלילה ההוא . ועל זה אמר ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים . ולהיות מזל טלה שולט בבכורי מצרים כמו שהוא בכור [illegible] אשר [illegible] מכת בכורות [illegible] . ולכן לקו כל הבכורות כלם מבכור פרעה עד בכור השבי ועד בכור בהמה שכלם לקו לא להיות בכור השבי ובכור בהמה [illegible] בעבדות ישראל אלא להיותם בכורות . [illegible] בכור המזלות היה מחויב שכל הבכורות [illegible] . וגם שיהיו בהיותם במצרים [illegible] ילקו [illegible] . כדי שיראו ישראל [illegible] הבכור [illegible] עליהם והנה היו בכורי ישראל גם הם נכללים במכה הזאת . אם כפי [illegible] בכורות [illegible] והם היו במצרים . ואם כפי שורת הדין [illegible] לפי שגם הם היו עובדים למזל טלה במצרים ולכן היה ראוי שילקו עמהם . [illegible] כדי להציל את ישראל [illegible] אותם במצות הפסח [illegible] כל פרטי המצוה הזאת עם [illegible] . [illegible] בן שנתו [illegible] . יען היה [illegible] וכדמותו של מזל טלה שהמצרים היו עובדים . [illegible] שיהיה זכר תמים כי כן [illegible] המזל [illegible] תמים [illegible] . [illegible] השה [illegible] ד' ימים והיתה הכוונה בלקיחתו [illegible] לפי [illegible] . [illegible] המצרים [illegible] אשר היה להם תועבה [illegible] . [illegible] ביום י"ד לפי [illegible] . [illegible] שיהיה שה לבית , לפי [illegible] בית [illegible] . [illegible] הבית להודיע [illegible] כבודו לא יצילהו מרעתו . [illegible] עליו כל בני הבית כדי שכלם יתראו באמונה האמיתית . [illegible] שישחטו אותו כל קהל עדת ישראל כדי שיהיו משתתפים [illegible] האמונה האמיתית [illegible] עבודת מזל טלה ולכן [illegible] . [illegible] שיקחו מן דם השה ויתנו ממנו על המשקוף ועל שתי המזוזות , לפי שבאותם המקומות אחר הדלת [illegible] שהיו עובדים אותה . לכן [illegible] לבזותו ולהכעיסו . [illegible] באגודת אזוב שהוא השפל [illegible] לרמוז לישראל השפל בעבודת מצרים [illegible] אלהי מצרים . [illegible] אשר יאכלו בהם . להגיד שאין [illegible] מכוונת למצרים , אלא לישראל שהם גוי צדיק שומר אמונים . וכמ"ש והיה הדם הזה לכם , כי לכם יהיה לאות ולעדות בעצמכם שלא יהיו עוד עובדים את מזל טלה כימים הראשונים . [illegible] בבטול כח מזל טלה וגבורתו . [illegible] שיהיה עליהם [illegible] . כדי שהמצריים לא [illegible] . והיו מקבלים דם השה בכלי [illegible] כדי שלא ישפך על הארץ ולא יאכלו על הדם . גם לרמוז [illegible]

אשר

אשר בפסח יהיה סוף גלותם : כי מקרהו חלבון פרק . וא' עוד ואכלו את הבשר בלילה הזה ז' עד מצות . והמדרגה התורה בב תר מתנו כמו שזכרתי לזכרון שבלילה ההוא יצאו מן פ"ה שבטים בגלותי מצרים ולזה יאכל הפסח בלילה ההוא בעצמו / הי' שזה שיאכל הפסח על מצות ומרורי' / לפי שהפסח היה מורה על הגאולה / והמצות והמרורים היו מורים על העבדות והעינוי שסבלו במצרים / ולפי שהעבדות והעינוי קדם לגאולה / לכן צוה שיאכלו את הפסח המורה על הגאולה על מצות ומרורים שכבר אכלו כראשונה . הי"א צוה שיאכלו אותו צלי אש ולא היה זה מפני החפזון כמו שכתבו המפרשי' אבל היה כדי שיהיה ריחו נודף ויריחו אותו המצריי' וידעו כי תועבת מצרי' היו אוכלי' שמה . ועם כל זה לא יוכלו להרע עמהם, וכמ"ש על זה לא יחרץ כלב לשונו . וי"ב שזה שיאכלו ראשו על כרעיו ועל קרבו / ולא היה זה גם כן מפני החפזון כמו שכתבו / אלא כדי שלא תבטל ולא תפסד תמונתו . כי בהיותו [illegible] ובהיותו צלי אש תמיד יהיה בתמונת טלה מפני שכרעו בו . הי"ג צוה שיאכלו את הפסח מתניהם חגורים ונעליהם ברגליהם / כדי להבטיחם שבכח מצות הפסח יצאו בליל' ההוא מגלות מצרי' / וזכר [illegible] אבל אחר יציאת נכסיו בליל' זה דם מילה שיאכלו כלם כדי לאכול מפסח שכל ערל לא יאכל בו , ודם הפסח שנ' ואומר לך בדמיך חיי , ובחזק' [illegible] ואעבור עליך ואראך והנה עתך עת דודים . [illegible] מפני מה נתן הקב"ה לקיחתו של פסח קודם שחיטתו ד' ימים / כי הוא אומר ואעבור עליך / הגיעה השבועה שנשבעתי לאברהם לגאול את בניו / ולא היו בידם מצות שיתעסקו בהם כדי שיגאלו שנ' שדים נכונו ושערך צמח ואת ערום ועריה ערום מן המצות לכן נתן להם שתי מצות מצות פסח ומצות מילה שנ' ואעבור עליך ואראך מתבוססת בדמיך / ואומר גם את בדם בריתך שלחתי אסיריך מבור / לכן הקדים לקיחתו של פסח ד' ימים לשחיטתו כדי שיהיו עוסקים שכר על המצוה / הנה בזאת שבאה מצות הפסח כדי שיהיו ראויים לגאולה . והנה יורה על מצות מילה שקבלו אז . וזה שנ' בספר יהושע כי מולים היו כל העם היוצאים וגו' והמילה [illegible] שהיה המשקוף [illegible] המשקוף והבית / ושתי מזוזות היו רמז [illegible] ולכן אמר ופסח יי' על הפתח . והענין כלו שמצות הפסח [illegible] אשר בלילה ההוא / יתדבקו [illegible] על האלהות [illegible] מפעלי האלקות [illegible] ולא יהיה בכם נגף למשחית בהכותי בארץ מצרים / [illegible]

[illegible] ישראל [illegible] שהעובדים אותו [illegible] זה הוא המשחית אשר [illegible] ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף / הנה הוא לדעתי [illegible] על דרך המשל . והיה נכנס בבכורות [illegible] היה המשחית שאינו מבחין בין צדיק לרשע כי אינו בעל דעת ובחירה . [illegible] שבזכות הפסח והמילה לא נכנס [illegible] בבתיהם של ישראל . הנה התבאר שלא [illegible] להיותו לאות ולזכרון / [illegible] והתבאר שלא היתה מכת בכורות [illegible] אבל [illegible] כי [illegible] ממצרים / [illegible] הבכורות כלם לפי שהיתה [illegible] בכל בכור [illegible] גם כל בכורי ישראל [illegible] כמו המצריים [illegible] והוא יהיה להם לזכרון [illegible] זה עשה יי' לי בצאתי ממצרים / כי בעבור מצות הפסח [illegible] החסד הגדול הזה / ולכן היה החסד ההוא בבכורות [illegible] זה כל בכור לגבוה / [illegible] בכורות [illegible] מכה עצומה [illegible] בני ישראל כי לא היתה [illegible] המצרים [illegible] הנה התבאר [illegible] שזכרתי עד הנה בשאלות הה' והו' :

שבעת ימים מצות תאכלו וגו' עד ויקרא משה לכל זקני ישראל . בעבור שהתחברו במצות הפסח מצות וחג המצות [illegible] / והיה שבבר [illegible]

הפסח בא לבאר עתה ענין המצה והמצות הפסוקים האלה . ואמנם טעם המצה ואיסור החמץ כבר ביארו רבן גמליאל בהגדה / באמרו מצה זו שאנו אוכלים על שום מה / על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ עד שנגלה עליהם ממ"ה הקב"ה וגאלם שנאמר ויאפו את הבצק אשר הוציאו ממצרים עוגות מצות כי לא חמץ כי גורשו ממצרים ולא יכלו להתמהמה וגם צדה לא עשו להם . וכבר העירותי בזה [illegible] אשר חברתי [illegible] זה הוא הספק אשר בשער ב' . ועניינו כי הנה קודם יציאת מצרים צוה הקב"ה בפרשת החדש על המצה שנ' על מצות ומרורים יאכלוהו ואמר והיה היום הזה לכם לזכרון וחגותם אותו חג ליי' וגו' שבעת ימים מצות תאכלו . ואם קודם שיצאו ממצרים צוה ית' על מצות המצה ואסור החמץ איך אמר רבן גמליאל שהיה טעמה על שלא הספיק בצקם להחמיץ עד שנגאלו . והנה הר"ן בחדושיו על הרב אלפסי בפר' ערבי פסחים , כתב על זה וז"ל פסחים קט"ז מצה זו על שום שנגאלו שנ' ויאפו את הבצק ולא יכלו להתמהמה / שאלו יכלו היו מחמיצים אותו / דפסח מצרי' לא נהג אלא לילה ויום אחד כפסח שני ולמחר היו מותרין בחמץ ובמלאכה . לפיכך אם יכלו להתמהמה היו מחמיצין עסותיהן לצורך מחר [illegible] / אבל מתוך שלא היה להם פנאי לעשותה [illegible] גאולה נעשו באכילת המצה עד כאן . [illegible] על מצות ומרורי' יאכלוהו [illegible] והוא היה כבר [illegible] שבעת ימים מצות תאכלו אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם [illegible] כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא [illegible] לא היה להם [illegible] כי אם בלילה הראשון / עם היות [illegible] לא היה להם [illegible] / ולכן לא נצטוו בה כי אם בלילה [illegible] שבעת ימים [illegible] לא אכלו מצה כי אם פעם אחת עם הפסח . [illegible] כי התורה [illegible] שבעת ימים [illegible] גם בלבלות / ולכן [illegible] שבעת ימים [illegible] עדין הקושיא במקומה עומדת [illegible] רבן גמליאל [illegible] שאנו אוכלים [illegible] שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ / כי הנה קודם היציאה [illegible] עם הפסח [illegible] / לא מפני שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ . אבל [illegible] שאכלו ישראל במצרים [illegible] לדורות / [illegible] שבעת ימים [illegible] כמו שצוו אותו [illegible] שבעת ימים [illegible] שאכלו ישראל במצות הפסח והמצות [illegible] לדורות [illegible] המצות כל שבעת הימים / והיה הפסח לדורות [illegible] והיו המצות לזכרון הגאולה [illegible] בליל הפסח [illegible] לישראל [illegible] המצרים / [illegible] לכן העירים [illegible] המצה הזאת במצרים קודם [illegible] שנצטוו בה [illegible] לאכול אותם [illegible] לילה [illegible] להתמהמה לאפות אותן [illegible] ממצרים [illegible] שנצטוו [illegible] לזכרון [illegible] להם [illegible] לזכרון [illegible] ביום חמשה עשר [illegible] בליל חמשה עשר אכלו את הפסח [illegible] ולזה היתה המצוה [illegible] שבעת ימים [illegible] בצקם [illegible] לא היה הדבר [illegible] יאכלו להם [illegible] מצות [illegible] לכן צוה [illegible] החמץ [illegible] שבעת ימים [illegible] וגם [illegible] להתירם :

לדורותם שלא יאכלו חמץ מליל יציאתם ממצרים עד שיעברו המצריים בים סוף · ואין המצוה שכל שבעת ימי החג יאכלו מצות בחיוב / כי המצוה היא חובה אלא בלילה הראשון / אלא שכל שבעת הימים ההם כל מה שנאמר יאכלו יהיה מצה בלא חמץ / וזהו אמרו אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם · ואין היום הראשון שנזכר כאן הוא יום י"ד כמו שפר"ש כי כמו שכתב הרמב"ן אין בכל הפרשה כמו לפיום י"ד / אבל אחר ביום ראשון על יום ט"ו שהוא ראשון לשבעת ימי החג / ולפי שתחלת היום הוא מן הערב שלפניו לכן אמר אך ביום הראשון תשביתו שאור / ביום הראשון מימי החג יהיה שבתת החמץ מן הבית / וכן כתב הרלב"ג שבהכנס היום הראשון כבר יהיה שבתת החמץ מן הבתים · והנה אמר תשביתו ולא אמר תבערו / לפי שמדאורייתא בביטול בעלמא סגי / כלומר שדי שיבטל אותו בלבו ויהיה כעפרא דארעא · וענין תשביתו שאור הוא / לפי שהיה המנהג בארץ מצרים וגם היום כן בכל ארצות המערב / שבכל יום ויום לשים לאכול / כי מפני חום הארץ יפסד הלחם כשיעבור עליו היום / ואם ימצא השאור בבתיהם אולי יתנו עיניהם בו לתתו בעיסתם להחמיצה ויבואו לאכול חמץ / על כן צוה יתברך שאור לא ימצא בבתיכם שהיא שמירה מעולה · ואמרו מיום הראשון ונו' / שיעור כי כל אוכל חמץ מיום הראשון עד יום השביעי ונכרתה ובדי שלא נחשוב שיהיו כל שבעת ימי החג שוים בקדושה ומעלה / ביאר שהיום הראשון מהם יהיה מקרא קדש רוצה לומר שיקראוהו יום קדש / וכן היום השביעי יהיה במדרגה רבה מהקדושה / שכל מלאכה לא יעשה בהם זולת מה שיאכל לכל נפש שהוא אוכל האדם שמותר לעשותו בחג / והנה לא אמר אשר יאכל לכל אדם אלא לכל נפש / להגיד שאוכלי הבהמות שלהם הם בכלל אשר יאכל לכל נפש בחג / והיה היום האחד מקרא קדש / לפי שבו יצאו ממצרים / והיום האחרון גם כן מפני שביום השביעי נטבעו המצריים בים סוף וניצלו עבר ישראל / ואמנם אמרו עוד ושמרתם את המצות פירשו המפרשים שיהיו המצות שמורים מידי חמוץ · ולפי מה שפירשתי בא הכתוב הזה לבאר / למה יהיה במצה כזה החג / כי הנה טעם הפסח כבר ביאר אותו למעלה שהיה מפני שפסח השם והציל בתי בני ישראל מהמגפה במכת בכורות / אבל אכילת המצה ואיסור החמץ לא ביאר טעמו עד הנה / ולכן הוצרך הכתוב לבאר אמרו / ושמרתם את המצות כי בעצם היום הזה הוצאתי ונו' רוצה לומר והנה כוונתי אתכם שתשמרו את המצות לפי שבעצם היום הזה הוצאתי את צבאותיכם עם כל רכוש מארץ מצרים / ולזכר הגאולה והיציאה ההיא כונתי שתשמרו את היום הזה לדורותיכם · והיתה המצוה בב' דברים · האחד באכילת מצה בחיוב בליל היום הראשון / ועל זה אמר בראשון בי"ד יום בערב תאכלו מצות רוצה לומר בחדש הראשון ביום הי"ד בערב שהוא ליל ט"ו תאכלו מצות אכילת חובה · והב' הוא איסור החמץ שיתחיל מן היום הראשון מהחג אשר זכר עד היום השביעי וסופו / ועל זה אמר עד יום הכ"א לחדש בערב שבעת ימים בכלם שאור לא ימצא בבתיכם כדי שלא תבואו לאכול חמץ ותבואו לידי כרת כי כל אוכל מחמצת / והוא הדבר שנתערב בו השאור או הדבר המחמיץ יהיה נכרת מעמיו / בין שיהיה אזרח מישראל או גר צדק / שאחרי כאכלו מחמצת כבר נעקר ונכרת נפשו · הנה התבאר שמשה כאן המאמר הזה ושמרתם את המצות / לבאר שטעם המצה בלילה ראשון ואיסור החמץ כל שבעת הימים / הוא זכר ליציאה ולגאולה / ונזכרה למעלה זאת המצוה בעצמה וחזר עתה במקום הזה לבאר בה הכונה והביאו שנעשו בעבורה · ואמנם הוסיף לומר פעם אחרת / כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות / לפי שמצות הפסח לא חייבה התורה אלא בהיותם בארץ לא בחוצה לארץ / אבל אכילת מצה ואסור חמץ לא היה כן כי בחיוב היה בהיותם בארץ ובהיותם חוצה לארץ ואין מצות המצה תלויה במצות הפסח / וכדי לבאר זה אמר הכתוב כאן / כל מחמצת לא תאכלו בכל מושבותיכם תאכלו מצות רוצה לומר אף על פי שמצות הפסח תלויה בארץ אין כן מצות המצה ואסור החמץ / כי הנה בכל מושבותיכם שתשבו בארץ או בחוצה לארץ כל מחמצת לא תאכלו ותאכלו מצות בימים הנזכרים · הנה התבאר שאין יתור בפסוקים האלה והותרה השאלה הו' :

והנה התייחסות המצה לגאולת מצרים כבר התבאר עכינו · אבל אסור החמץ מי יתן ונדע מה ענינו אל הגאולה במצרים / ולמה היה חיוב אכילת הפסח והמצה לילה אחד בלבד ואסור החמץ שבעת ימים ובענין אסור מלאכה למה היו היום הראשון והאחרון אסורים בה ולא האמצע / ואני כבר כתבתי במצות האלה טעם על צד הרמז בסוף מאמר זבח פסח ראיתי כללותיו בדברי חכם אחד מחכמי האומות / ואשר תקנו לי רבני כמה מהם חזקתי בהם והוספתי עליהם טוב טעם ודעת וכללו' הענין אזכור במקום הזה / ואומר שזכרו הדברים האלה הוא שרמזו לנגאים יראי ה' וחושבי שמו שיכלו ימיהם בטוב ויקפידו על ימי חייהם שלא יוציאום לבטלה ולא בדבר רע ולפקוח עיניהם / כי הנה השם עולמו במספר שבעת ימים אשר בהם עשה את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש / כן האדם ידע וישכיל שימי שנותיו הם שבעים שנה ושלא יוציאם לריק ולבטלה כי אם במעשים נבחרי' כחכמה בוראו / ושבעים שנה הנזכרים נמשלו בשבעת הימים במעשה בראשית שיעול בעולמו / וביום השביעי הרומז לשבתה שנים האחרונים מחייו לא יעסוק בדברים גשמיים אלא בהדבק באלקיו / והנה וביום השביעי שבת שביום השביעי בסופו ישוח ושבות בעולם הנשמו' / ומפני זה כשלקח את ישראל לשם בגלותו עשה להם ביציאת ממצרים דוגמת מה שיהיה ביציאת הולד כי הם היו במצרים בגוף הגלות ובורתו כמו שעומד העובר במעי אמו / וכמו שהולד לא יצא לאויר העולם אם לא יתחדשו ביציאתו כחכים ומבלי ילדה בלא המעוקת בו / ככה כלו במצרים קודם יציאתם מאם מכות רבות וגדולות מאד / וכבר כתבו הטבעיים שארבע תקופות השנה הם כנגד חיי האדם / כי האביב הוא דומה לילדות ולנערות כל ימי הצמיחה והגדול · והקיץ הוא דומה לימי הבחרות והעמידה · והחורף הוא דומה לימי הזקנה עם הבכרות הכח · והסתיו דומה לימי הישישות והפסד הכח · ולכן היתה היציאה ממצרים בחדש האביב / והיה החדש ההוא ראש חדשים לרמוז על ראשית ימינו ושנותינו כאלו אז יצאנו לאויר העולם להבין ולהשכיל · והנה אסור החמץ מורה על הרחקת התאוות הגופניות / כי החמץ והשאור הוא יצר הרע והוא אשר קראו חז"ל שאור שבעיסה / ולזה צותה תורה שלא יקריבו בקרבן כל שאור וכל דבש · לפי שהיה השאור רמז ליצר הרע / והדבש רמז למתיקות החיים והתענוגים החומריים הנמשכים אחריו / ולזה אמר כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא שהיצר הרע מעדית ומכרית הנפש המשכלת · והיתה שביתתו ביום י"ד להעיר שי"ד שנים הראשונים משנות האדם אינו בהם בר עונשים לא בב"ד של מעלה ולא בב"ד של מטה / ומשם ואילך יקבל עליו עול המצות וישבית יצר הרע · ולהעיר על זה גם כן אמרו במשנה אור לי"ד בודקין את החמץ לאור הנר שהיא הנפש שכן נר אלהים נשמת אדם / ובאותו נר בודקין את החמץ ויצר הרע להבדילו מהאדם / והזהירו שלא יהיה האור ההוא כ"כ חזק שיטרוף את הבית ויחריב את הגוף בהרחקת הדברים הגשמיים בהחלט / וגם לא יהיה אור כל כך חלוש שלא יספיק לגלות סתרי החטאים / ולהיות החמץ רומז ומעיר ליצר הרע / צוה יתברך להרחיקו מבתינו כלומר מגופינו כל שבעת ימי החג רוצה לומר כל ימי שנותינו שהם שבעים שנה כי זה המספר מהימים שבעה מורה ומעיר על ימי שנות האדם שהם שבעה עשיריות מהשנים / ולכן היו ימי החופה שבעה כדי שביום חתונתו וביום שמחת לבו יזכור כמה בנוים אלה יעברו עליו / וכן היתה שמירת הנדה וזבות הזבה גם כן / וטהרת המצורע וטומאת המת ושבעת ימי המלואים לכהני ה' ושבעת ימי אבלות שמחות ויובלות ושאר השביעיות כלם להזכיר לאדם מספר ימי חלדו / כדי שישתדל ללכת למסעיו בחכמה בתבונה ובדעת · הנה אם כן אסור החמץ והשאור שבעת הימים הוא / להעיר אל ישראל שכימי שנותיהם הנהוגים שהם שבעים שנה / ישבותו ויבטלו מהם יצר הרע והתאוות המגונות · והנה טוב שיהיה יום הראשון מקרא קדש וכן היום האחרון אסורים במלאכה · לפי שהאדם בילדותו בתחלת בואו לעולם אין לו מעשה ולא מלאכה / וגם בישישותו ובסוף ימיו אין ראוי שיתעסק במלאכה גשמית כי הוא כבר כמת / אבל בימים ההם יעשה בלבד אשר יאכל לכל נפש / כי הנה לא יאות לנערים בילדותם עמל ומלאכה אחרת כי אם לחנכם בתורה ובמצות / וכן הזקן בסוף שנותיו לא תאות לו מלאכה אחרת אלא להכין לנפשו צדה לדרך ושלמות נפשיי כי הוא אשר יאכל לכל נפש אמנם הימים האמצעיים הם ימי המעשה ומלאכת העולם יאכל גם כן בשביתת השאור והחמץ התאוני · ואמנם המצה טוה שתהיה בתמימות וטהרה מבלי יצר הרע ושאור שבעיסה / ולכן הורו רבותינו זכרונם לברכה שישמור האדם המצה משעת הטחינה שהוא הזמן שבו יתחיל האדם לבנות ולטחון אחרי עניני העולם כי אז צריך שמור וגם כן הורו על שעור העיסה שיאחוד האדם עסקו רוצה לומר הנהגתו בשמושי גופו במדה ממוצע ובמשורה · וצותה תורה שיאכל עם המצה מרור / שהוא רמז אל כניעת היצר והכנעת הכחות החומריות כי בזה יכניע האדם מרירות וצער גשמיי והוא ימתק לנפשו · ואמנם הפסח היה רמז להפסד הגוף והפרד הנפש ממנו ולכן היה נאכל על מצות ומרורים / והיה קרבן פסח לה' לפי שבאשר תגיע המות על ההנהגה הטובה ומרירות כניעת היצר / יהיה הפסח קרבן לה' ותהיה הגעתו אל מזבח השם ואכילתו במקום קדוש / ולכן היתה אכילתו בלילה / שרומז לעת המות / ועד חצות שהוא חצי המורכב שאז יפרד / כי החצי האחר הנפשיי הוא נשאר וקיים / והיה ראשו על כרעיו ועל קרבו דוגמת האדם בעת מותו שהוא עם כל איבריו · ואינו נאכל אלא למנויו / רמז למכרת קרוביו ואוהביו בחייו שמצטערים עליו במותו / ואינו נאכל אלא כלי שיהיה לחו טורף כי טוב שם משמן טוב / ויום המות מיום הולדו / ולפי שהיה הפסח מורה על ההפסד והמות והנה חיי האדם נכללים בארבעה ילדות נערות ובחרות וזקנה ושיבה / לכן תקנו הקדושים לשתות בו ארבע כוסות כי ארבעה המה שתה האדם בחייו · הנה התבאר מכל זה שחג המצות ירמוז על בריאת האדם וחייו / ומספר שנותיו וטהרת ונקיות הנהגתו והכנעת יצרו וצער גופו ושלמות נפשו וסופו התשובה לבית השם / ולכן היה זה חג ה' לדור ודור / ואמרו הקדושים חייב אדם להראות את עצמו כאלו הוא יצא ממצרים לפי שזה שיורה ויראה ענין היציאה והחג בכל חוקותיו ומשפטיו יכלול לכל אדם בכל דור ודור / ולזה היתה יציאת מצרים זכר לכל מועדי ה' ולכל המצות / לפי שהוא למנה והוראה [illegible]

מארץ על כל יתר מלכותו . ולכן נותה הגמ' שאלה המכה באחת אבעה מטעות אהם פרקי הלדם ונגלו וחטו , כיון שאמר ומפרית לכם מוקרת הבכת שבע שבתות תמימות תהיינה , כי שמספר ספו תורה על ימי מיכם , אחריו כלם מסובבים להגיע לגאולת החירות שקבלו במתן תורה ותלמוד הוא הלמוד הוא לישראל ביציאתם ממצרים , כי להיות באה עם תורת חומר . חדריכו הקדוש ברוך הו' בלמוד והיותר הלאשי שהוא בגלותם וכדי שישלמו גם והביא חוכבים לקבל את התורה בהר סיני . וזה ענין סדרו שנכבד הוא ועוד שזכרתי בסדר אחר על הפסוקים :

ויקרא משה לכל זקני ישראל וגו' עד ויאמר ה' אל משה ואהרן זאת חקת הפסח . בכאן זכרתי בשאלות שיקשה אותו למה לא זכר משה המצוה הזאת בכל חלקיה כמו שקבלה מהשם וזכר קצתה חלקי' ונעלמו חלקי' , וכתב הרמב"ן כי כדי לפתור זה שקצר הכתוב , כי בידוע שיאמר להם משה הכל בפרט , אבל לא נתן הכתוב טעם למה קצר הכתו' בזה ולא קצר בזה , והיה ראוי שיאמר הכתוב ויאמר משה את כל דברי ה' ולמה בזה זה לזקני ישראל בלבד , והיה ענין משכו וקחו לכם , וכתב הרב שקרא משה לזקנים והם אמרו אל כל העם , או דבר לכלם והוא דעת ר' יאשיה במכילתא , ור' יונתן אמר שהיה מדבר תחלה לזקנים בלבד ואחר כך לכל העדה , ויקשה לשניהם שהעיקר חסר מן הספר , והברייתא כשום כל זה הוא , והנה יתכן כי ר"י ביכן זה למשה ולאהרן על הפסח ועשו כן אל לדורות כמו שמסורת בפרשה , ואין ספק שאמר שזה אמר לכל עדת ישראל המצוה הכוללת כמו שהוא הנאם ולא בחירים ושמות דברי , ואין לבעלי התשובה לא קצר הכתוב שהגיד משה את המצוה לכל ישראל , כי בכה בכל מצות באמר וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ולא יספר הכתוב שמשה הגידה להם כי בידוע שלא יעבור משה על דבר השם ואם ה' אלהים דבר מי לא ינבא . ואמנם הפרשה הזאת משכו וקחו לכם וגו' לא באה להגיד שדבר משה המצוה אשר צוהו השם , כי כבר אמרנו שאמרה כל העדה מפיו ולכן לא באמר בה זה הדבר אשר צוה השם . אבל ראה משה לצוות משכו לזקנים שהם יורו בעשיה הזאת מהפסח , והם יתחילו ראשונה בלקיחתו ובשחיטתו ובנתינת הדם על המשקוף ועל המזוזות שהם היו הדברים היותר מסוכני' ולכן חשב משה אולי יהיה בעיני העם קשה לעשות הדברים האלה מאוס הן בזכות את תועבת מצרי' לעיניהם ולא ישקלונו מפני שכבר כתבתי' כי מצרי' שאול טלה היה שוהם עליהם ישר וגדולה . באמונות הכוכבים והמזלות שהיו בוחנים כי טלה המזל בראש ובראשו ובזנבו וגבורתו , והיו חושבי' שהכוכב בטה אחד ככוכב נכבדת עינו של מזל טלה וזאת דתו לאחי' , ונצתה כרלות' שהיאדי' הלוי ללי ישלחו ידיה' במקנה הנכבד והנעבד מקצה בשפה העליון ועם כוו ובמי כוח ירימו יד בעדר אשר בחרו מצרים להם לאלהים ובכרעי' אשתו יזכיר אותו לעיניה' ואין לא יום להוציאו משם , והו' פי"ד ישחטוהו בעוד הבהמה בבהרים ויכימו את דמו על הדלת ועל המזוזה ואין מושיע , אולי יקנאו המצריים בלים ישראל העושה כן ויקנאון פונעין בו ותהיה בזה סכנה רבה . הנה הפסח זה חשב אדוננו משה אולי המון עם בני ישראל יפחדו מעשות המצוה הזאת , ולכן כדי לתת להם אומץ לב בדבר צוה לזקני משכו וקחו לכם רוצה לומר אתם ראשי בני ישראל וזקני העם ושוטריו התחילו ראשונה בעשיית המצוה הזאת , ולזה דבר המצוה היעולה ההיא לזקני ישראל בלבד , כאומר אליכם המצוה הזאת כראשונה הגדולים והנשיאים אתם במשכנכם , לא על ידי שלוחים משכו וקחו לכם רוצה לומר אם יש לכם צאן משכו מהם ואם לא קחו בשוקים וקנו לכם ולא אך לבית אבות שה לבית בפרסום לכל משפחותיכם שכל משפחה תשמע כן , וכן אתם ראשונה שחטו הפסח ר"ל ביום הי"ד בשוק השם , ותקחו אגודת אזוב אשר עין שבל ראו לישראל שבלת ביום ובנפשם וגומר , ולכן לא דבר אליהם דבר מהאכילה ולא מהמצות , ולא זכיר הדין וכל פרטי המצוה לפי שכבר אמרם אליהם , ולא בא עתה אלא לצוות לזקנים ולראשי העדה הגדולים בעם שהמה יתחילו לעשות המצות שהיו הנה לומר אותם הדברים המפורסמים שהיה בהם סכנה מפני המצריים והנה כפי תולדותם בסכנה , ראשונה לקיחת הפסח שניה בשחיטתו שהיתה קשה מהלקיחה , שלישית לקיחת הדם בכף ונתינתו על הפתח שהיה יותר מסוכנים ויותר מגונה , והיה זה כולו כדי שהמון עם ישראל יראו הזקנים עושים כן , וכן יעשו גם הם כי העם תמיד נמשך במעשיו כדרך הגדולים . והזהירם עוד , שעם היותם בוטחים בה' בזה , הנה לא יעברו בה בלילה ההוא לצאת מביתם וללכת בתוך העיר ושלא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר רוצה לומר שלא יצאו מהבתים מפני המצריים כדי שלא יראו אותם בעת קלקלתם ויחשבו בצריהם ויאמרו ריב עמהם לאמר אתם הייתם את עמנו לכן לא יצאו מן הבית עד הבקר שיצאו לדרכם כדי שלא יכו אותם המצריים עמהם , וגם זה כדי שאותו לילה יתעסקו כלו במצות הפסח ולא ישכנו אל שכר ואל וכפי דעת חז"ל שכתבו באותו לילה , תהיה הסבה כדי שלא יזיקם המזיק , כי המכות באותו הלילה ביום תחלה ישתכן מזיקי' ואמר ועבר ה' לנגוף את מצרים וראה את הדם רוצה לומר שבלילה ההוא יבא לראות הפסח ויראה השם זכותם שקיימו מצותו , ובשכר זה יגלו שלא יבא הנגף בבתיכם , ולפי שלא יאמרו ישראל וגם שלא יבא מבתינו מי החוגג שלא יבואו המצריים בעורת כבשם להרגנו בבתינו הנה מפני זה אמר לא יתן המשחית לבא אל בתיכם לנגוף שהמשחית הוא

שמות רבה פ' י"ז

עם המצרים , ובזה שהשמיחו לחגוג בלילה ההוא מהר מצוד לא תגיע ארץ כי יום לעם יוכל רע ולא יתן יכולת אל המצרי היהודית לבוא אל בית הישראלי לנגוף ולהרג , ולפי שכדברים המסוכני' לגבורת ובהליכתם ימיו גוברים לבנות ולתפארת השמי' אותם ראשונה , כמו שאמר דוד בשכבו את ירושלם כל "חטב ימהר ויחר בראשונה ירוח לראשו ולבר , "לכן אמר משה לזקנים ושמרתם את הדבר הזה לחוק לך ולבניך עד עולם שאמרי שבגוה שתהיה המצוה הזאת לדורות ונותיד מדי שנה בשנה יהיו הזקנים זריזין בקיום המצוה הזאת בעצמם , והיתרו בזה שכרתי בזה השאלה הו' וחז' שהעירותי בפרשה . ועם המפרשים שכתבו שמה ה' לישראל שלא יצאו איש מפתח ביתו עד בקר כדי שלא ידך לבבם בראותם שבכורות מתים בתוך וגם כדי שלא יהיו נשוני' יהלך ומכלן לצאת הבכורים ומ' כלה ממצרים אבל איסיו כלם נמלטים ונדחפים עם בואתן שיצאו כלם יחד , ואמר והיה כי תבואו אל הארץ להגיד שהמצוה הזאת אשר זכר שתהיה לדורות , שהמכה נוהגת אלא בבואו לארץ והם ישמרו את העבודה הזאת והמכבה כי עם היות שזכרו למכלה במדבר בזה לבאר זה בפירות . ואמר שכאשר ישאלו בניהם שלא ראו מופתי מצרים מה העבודה הזאת ר"ל לפי זה שהם יעשו אותה , יאדיעם שאדו זבח פסח לה' בעבור שפסח על בתי בני ישראל וגו' חבר הכתוב שעם היות שמשה צוה זה לזקני' מתחלת אשר זכרתי העם שמע כלו שדי ושמת במצות זה לזקנים השתחוו לפניו לאמר שדוכינו מה שאך ברוך שיעצו זה הזקנים לחזק את לבבינו כי לבתו כעבור אלונים ומלבנו בקיום את המצוה הזאת וזה אמרו ויקוד העם וישתחוו וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה' את משה ואת אהרן כן עשו , ר"ל כן עשו הם המעשים ולא הכרם ללמוד הזקנים כי כלם היו זריזין מקדימין למצות . ולכן השתחוו לפניו כשמעו מלפני רבו והלכו לעשות את המצוה בכל חלקיה כמו שצוה בה משה ואמנם קבלו תורה ועוד מצותיו' והוא' בזה השאלה הו' . וספר הכתוב איך היה כל זה בפועל , והוא שבחצי הלילה בעת הסכנה והמשכה כולה עלה בתקופת ניסן כדין שמתי אחרי אלם את הפסח , וה' הכה כל בכור בארץ מצרים שמגדול שבהם שהוא בכור פרעה שהיה עתיד לשבת על כסאו למלוך אחריו , עד בכור השבי והוא בן השפחה שהיה בבית הבור המוכר שם בלילה כדרך המצרי' , וכן כל בכור בהמה , כי היה אלקות מולך לכל בכו' מאלו וה מין מיניה . וכאשר ראה פרעה שאותו' מעונה היה , שמר שכל ובזרוע יעשה ה' במצרים , ופחד גם הוא על עצמו מיתת בנו , ולכן קם מטעמו הוא וכל עבדיו ויקרא למשה ולאהרן ויאמר אליהם קומו צאו מתוך עמי גם אתם גם בני ישראל גם בקרכם קחו כאשר דברתם , כי הנה עתה טוב אלוק מהם לפקידה כי כמצם אותי כדברכם , לפי שעתה אבן עזר לי האלהים אבל המקנה היה דעתו שלא נזה ה' עליו להוליכו אלא שמשה הבטיח מפני הקבעור אמר כן ולכן אמר טו כאשר דברתם ולכו וברכתם גם אותי רוצ' לאמ' התפללו בעדי שזה בגוב' והעדל' , והא' שאמר פרעה כדברכם שלבו דרך אלמת ימי' ושלש ימים והוא הנכון ולכן אמר פרעה כתחוק עוד יד העם אל מצרים על ישראל לשלחם מן הארץ מהם שאם לא ילכו כלם מותו והיה כל כך האיסור' ביציאת שבא העם את בצקו טרם יחמץ ומשארות' אשר בה' יעשו הלחם והליכו אותן צרורות בשמלותם על שכמם , לפי שלא יכלו להתמהמה במצרים לאפות שם את המעיהם מפני שגרשו המצרים כאומם ואל דרך נגרו הגזירות שמנה כלומר שגם צדה לא עשו להם לדרך . והגיד הכתוב שעם כל היחפון והגזירות הגדולה לא שכחו ישראל מצות אלהיהם ולא עברו עליה , כי הם עשו כדבר משה וישאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב ושמלות וגם כל הרשות אשר קבלו מהמצרי' בעבור ישראל נתן השם את חן העם בעיני אנשי מצרים וישאילום , ואין ספק שהיה זה הוראה שאהבום והחשו מעמם שלבו ישראל בעבור המגפה המעליהם ויגנבו את מצרים , והוא מגורת היכל אלי את התקנה שבינן והר' לבב פי' וישאילום מהמצריים היו ומצוררים מעצמם להשאיל את ישראל מה שלא שאלו מהם . וספר הכתוב שבבקר אחרי הלילה ההוא , נסעו בני ישראל מרעמסס תחלה , שהיו יושבים שם בקצה כל ארץ גשן ונקראו בשם שהוא עיר אחת סמוך למצרים' והיו כשש מאו' אלף איש הגברים לבד מטף , ולא הסכיר למור ולבד אנשים לפי שכבר אמר הגברים , כי לא זכר הכתוב אלא הראוים למלחמה והקרואו גברים על שם גבורתם , ולכן היו הזכרים הנמנים הללו מבן עשרים שנה עד בן ששים שנה , כי היו שאר פקודת המצרים את בכלל טף , והגוזר מיחסים דינו כסף ליולדתו . וגם ערב רב עלה עמהם והם ערבובים המצריים ואומות אחרות שנתערבו בהם והם האספסוף אשר בקרבם שלא מבני ישראל המה ונסבות אמו את הבצק אשר הוציאו ממצרים ועדין עשו עוגות מצות כי לא החמיצו לגודל המהירות שהיה ביציאתם ובהליכתם בדרך עם בואם שמה . וכאשר הגיד הכתוב כסיעתם מרעמסס וכמה אנשים היו היושבים שם , זכר כמה מהזמן גלו , והוא אמרו ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה . והנה כתבו אלה השנים לדעת יחוס עולם מעת שנולד אדם הראשון עד שיצאו ישראל ממצרים , כי משם והלאה מנו תאריך אחר קדם ליציאת מצרים , שאשם היו מונים השנים עד שבא אלכסנדרוס מוקדון להלחם עם דריוש מלך פרס וכא פתח שערי ירושלם , ומאז מנו תאריך אחר לביאתו והוא הנקרא בדברי חז"ל מנין שטרות . ואמנם בהיות הגזרה ת' שנה כמו שנאמר במעמד בין הבתרים איך נתחשבו

עליהם שלשי' שנה / יש אומרים שלזכרם כאחת ת' שנה ולא יזכור הכתוב על יתר הפרט של שלשי' שנה / מפני שהזמן הגדול כולל את המועט / ולכן אמר הכתוב כאן ומספר השנים הזה מדוקדק על פי אמיתתו. והיותר נכון אצלי שהגזרה היתה ת' שנה / והמצרים מפני שהשחיתו בני ישראל את דרכם ובטחו בגלולי מצרי' כמו שזכרתי למעלה נתוסף גלות עוד נגד ששים שלשי' שנה כי גם בסבת עונותיהם הלם עוד כאשר ארבעי' שנה לפי שהגזרות האלהיו' הם כולם של תנאי והמה יוקבל יקבלם כפועלו / וכרשעתו / יכבד ויתוסף עונשו / וכבר כתבתי זה בפרשת בין הבתרי'. והמנם אחרי שהושב בני ישראל אשר ישבו במצרי' אין כפרי שנאמר שכל אותם ת"ל שנה ישבו במצרי' / אלא שהושב בני ישראל ר"ל בנטורתם עם מה שישבו במצרי' הכל היו ת"ל שנה / וכדי שלא נטעה בהבנת הכתו' בזמן אחר כאמר אחריו ויהי מקץ שלשי' שנ' וא' שנ' ויהי בעצם היום הזה יצאו / ר"ל לא תחשוב שכל הת"ל שנה מתחלתם ישבו במצרי' אלא שבסופם יצאו משם. הנה אם כן בסופם היה במצרי' ולא מתחלתם במצרי' ובפי דרך זו ל' שלשה קצים מצינו בגלות מצרים. האחד מה שאמר לאברהם ת' שנה וזה המספר היה מתחלת גרות זרע אברהם. והב' ת"ל שנה וזה היה מעת שנולד יצחק. והג' ר"י שנה וזה המספר ישבו במצרים כמו שנרמז ב"רדו שמה. והנה קרא הכתוב לישראל צבאות יי' / להגיד שהיו מוכני' לפניו כצבאו' השמים. ואמר אחר בעצם היום הזה / לפי שביו"ט ולהם מחרת הפסח בבקר יצאו בני ישראל. ושכתוב שאמר הוציאך יי' אלהיך ממצרים לילה פירש הרמב"ן ע"ד מה שנתן רשות להם בלילה לצאת / לדעתי אין פי' הכתוב שיצאו בלילה אלא שנתן להם רשות בלילה לצאת. אבל לפי שאמר שמור את חדש האביב ועשית פסח ליי' אלהיך כי בחדש האביב הוציאך יי' אלהיך / הוצרך לפרש מתי יעשה הפסח ההוא ועליו אמר לילה ר"ל שיעשה הפסח בלילה וכמו שזכרתי במקומו ואם פי' כזה והתישב מאד / ועל זה אמר כאן ליל שמורי' הוא ליי' להוציאם. להגיד שכמו שהיה הלילה ההוא שמורים ליי' שאמר אותו משה והמצרים והוציאם ביד רמה ומצרים מקברים מתיהם / כן ראוי שיהיה תמיד הלילה ההוא שמורים לכל בית ישראל שישמרו אותו לעבוד לפניו בזבח הפסח והמצה והאגדה וקריאת ההלל וכן פירשו הרמב"ן והיותר נכון שפירשתי בזה השאלה הי'. בפ' שמות י"ב נ"ג

ויאמר יי' אל משה ואהרן וגו' זאת חקת הפסח וגו' עד סוף הסדר ויש לשאול בפסוקים האלה שאלות.

השאלה הא' למה כאמרה הפרשה הזאת וזאת חקת הפסח למשה ולאהרן יחד וכי' כאלו שתהי' למשה בלבד כפרשת קדש לי כל בכור וגו' ר"ל שיהי' כלם / והנה מצות החדש נאמרה לאהרן עם משה / בעבור שהיה לו תגמול מה שעשה במצרים עם משה / שלכן זכה לקבל עמו המצוה הראשונה ההיא. אבל אחרי כן כל המצות נאמרו למשה בלבד ומה לו לאהרן אם כן במצוה הזאת.

חשאלה הב' למה לא באו אלה הדינים שזכר בזאת הפרשה למעלה בפרשת החדש על מצות הפסח שאז היה הזמן הראוי אליו / כי שם דין שבבית אחד יאכל ודין ערל לא תשברו בו שהיו דינים עומדים בפסח מצרים / ולא נזכרו שמה בספור המצוה הכוללת ונזכרו כאן אחר פרשת ויהי בחצי הלילה ופרשת ויסעו בני ישראל מרעמסס:

השאלה הג' במה שבא בחקת הפסח בבית אחד יאכל לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה ועצם לא תשברו בו / כי הנה האכילה בבית אחד כבר נזכרה בפרשת החדש שה לבית אבות שה לבית ולמה שנה כאן. ולמה אמר שלא ישברו בו העצמות כי יותר בזיון וקלון יהיה לנעבד כזה:

השאלה הד' מה ענין אמרו כל עדת ישראל יעשו אותו / והלא ידענו שכל ישראל חייבי' במצות הפסח / ולמעלה באמר במצותו / דברו אל כל עדת בני ישראל ויקחו להם איש שה לבית אבות וגו' ומה הוא החדוש אשר חדש בזה / בפרשה הזאת.

השאלה הה' באמרו ויעשו כל בני ישראל כאשר צוה יי' את משה ואת אהרן כן עשו / כי זה כבר נאמר למעלה בסוף פרשת ויקרא משה לכל זקני ישראל שנאמר וילכו ויעשו בני ישראל כאשר צוה יי' את משה ואהרן כן עשו. גם מה ענין אמרו פעם שני ויהי בעצם היום הזה הוציא יי' / וכבר נאמר למעלה ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה ויהי בעצם היום הזה יצאו כל צבאות יי' מארץ מצרים.

השאלה הו' במה שצוה יתברך למשה קדש לי כל בכור / ומשה במקום שהיה לו לצוותם על קדוש הבכורות כמו שצוה / אמר אליהם זכור את היום הזה תמיד וצוה אותם על מצות המצה בחדש האביב שבעה ימים / וכבר נצטוו עליה בפרשת החדש ולא לא צוה אותם על הפסח ג"כ כי אם על המצה.

השאלה הז' אם היתה מצו' המצה וזכור הזמן נוהג בארץ ובחוצה לארץ / למה תלה הכתוב אותה כאן בארץ באמרו והיה כי יביאך יי' אלהיך אל הארץ וגו' / ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה / שבע' ימי' תאכל מצות / כאלו אין מצות המצה אלא בהיותם בארץ בלבד:

השאלה הח' למה זה באה הזהרת והגדת לבנך פעם והיה כי ישאלך בנך בשתי פרשיות האלה רוצה לומר בפרשת קדש לי כל בכור / ובפרשת והיה כי יביאך / ולא אמר כן בפרשת זאת חקת הפסח / ולמה באו שתי הפרשיות הנזכרות / באמר והיו לאות על ידך ולטוטפת בין עיניך / ולא כאמר כזה בפרשת חקת הפסח / ולא בפרשת החדש:

והנני מפרש הפסוקים באופן / יותרו השאלות האלה כלם:

ויאמר יי' אל משה ואהרן זאת חקת הפסח עד קדש לי כל בכור. כתבו המפרשים שזאת הפרשה נאמרה ביום י"ד / ויראה שאם כן / שנאמרה לענין פסח מצרים ולדורות / ולפי כמו בעיני / אלא שנאמרה בט"ו אחרי שאכלו את הפסח במצרי' ושיצאו לדרכם כי לפי שראה יתברך שעלה עם ישראל ממצרי' ערב רב / מהמצרים שנתערבו עמהם / מהם כמוהבים / ומהם שבאו להתגייר. ומהם שבאו להתישב בתוכ' כמו שהיו בארץ גושן / ומהם שנשכרו לעבוד עבודתם / לכן הוצרך יתב' לומר למשה ולאהרן / לפי שלשניהם נאמרה מצות הפסח בפרשת החדש / וכיר תוכרו / כי לשנים הבאות כשתעשו את הפסח / לא יאכל כל ערב רב הזה בו / כשאכלו גם הם יאכלו בו כבני ישראל / לא יהיה הדבר כן / כי הנה כל בן נכר לא יאכל בו / ואין פי' בן נכר שיהיה מעם אחר / שהרי הגר שיאכל בפסח אף על פי שהוא מעם אחר / כיון שהוא מאמין בתורת השם. אבל בן נכר הוא / שבאמונתו הוא נכרי / בין שיהיה נכרי / או ישראל מומר / אף שיהיה נימול / וכן תרגם אונקלוס "כל בן נכר / כל בר ישראל וכו' והיה זה לפי שלא נתנה תורת הפסח / אלא להקמת אמונה שלמה בו ית' / ולא יאכלו ממנו במצרים / אלא המאמינים בו / ובלתי מאמינים באלילות ובאלהים אחרים / ולכן אין ראוי שיאכלו לדורות ממנו / אלא המאמינים בתורת יי' / עוד צוה שכל עבד איש מקנת כסף ומלת אותו אז יאכל בו / ר"ל העבד שיהיה מקנת כספו שגופו קנוי / והוא העבד האמתי / וכן יליד בית שהוא בן האמה / הוא גם כן בכלל מקנת כסף / כי האמה שילדתו / היתה מקנת כסף. אבל העבד שאין גופו קנוי / אינו בכלל זה / עוד יתבאר ענינו אחר זה / ואמר שהעבד ההוא שגופו קנוי והוא מקנת כספו / ומלת אותו אז יאכל בו / וחלקו חכמים בדין הזה / כי "הנה כי יש כבר שזוכת מילת העבד / היא על אדוניו שימול אותו / ולכן אמרה תורה ומלת אותו / כי אתה מחויב למול אותו / ואז יאכל בו ר"ל הבעל יאכל בפסח / מגיד שהעלה מעכבתו מלאכול בפסח / ויש אומרים פירוש אז יאכל בו העבד / ושאין מילת העבד מעכבת האדון מלאכול בפסח / והרמב' כותב / שצדקו דברי יהושע / כי הנה לא זכר' כזה הי"ת שכאשר ימול את עבדו מיד ימול בני ביתו ומקנת כספו / ואכל בן נכר אשר לא מזרעו הוא / שיהיה בביתו / וכאמר לו המול ימול יליד ביתך ומקנת כספך והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם / ולכן היה חשובת הדין / שאיש שיהיה לו עבד שגופו קנוי ימול אותו ואז הבעל יאכל בפסח. אבל אם אינו עושה כן / והוא מעמיד ערלו' בביתו / שהיו' מוטל עליו למול אותם / נראה שאינו שלם עם יי' באמונתו אחר שהוא מזלזל מצוה העיקרית הזאת / ולכן לא יאכל בפסח / כי אינו מבלתי מאמיני ישראל. וגם הדין הזה / היה מתיחס לפסח מצרים / לפי שאז היו ישראל עבדים לפרעה / וכיון שלא היו כדי לאכול בפסח / על כן לזכרון זה בפסח דורות כל עבד איש וגו' ומלת אותו אז יאכל בו. עוד צוה דין שלישי והוא תושב ושכיר לא יאכל בו / וראוי לדעת מזה הכתוב מה מדבר / כי אם התושב והשכיר הם בני נכר וערלים / כבר נאמ' "כל בן נכר לא יאכל בו וכאמר כל ערל לא יאכל בו / ואם הם גרים נימולים / הרי הם כישראל / כמו שאמר והיה כאזרח הארץ "אבל האמת הוא כדברי ז"ל / שהתושב הנזכר כאן / הוא גר תושב שקבל עליו שלא לעבוד ע"ז / ובא להתישב עם ישראל / כי גר כזולת זה / לא היו מניחים אותו לשבת בתוכם / מפני לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי / והשכיר / הוא העבד שאין גופו קנוי / אבל עובד עבודה בשכרו / וכיאמרה תורה בזה / שאף על פי שיהיו התושב והשכיר מולים לא יאכלו בפסח / כי הם כערלים או כנכרים הנמולים / כמו שכתב ... כבר שאל ולא טוב כמו שאמרו / כי הנה לא פ"ה אינם צדיקים / כיון שאינם כלל מאמיני' במצוה ובטעמה / ובנותן אותה / אין ראוי שיאכלו בו ואם לא נימולו לשם מצוה אלהית / והיום יחזרו ילכו לדרכם לארצותם ולעבודתם / ואינם מאמינים בכל וכהבנתו. ואמנם העבד המקנה כיון שהוא כסף הבעל ומיוחד למצות האלהים / ועוד כל ימי הזקן לא יצא חפשי מבית רבו / התירתו התור' לאכול בפסח / לא התושב והשכיר. וגם הדין הזה היה זכר לפסח מצרי' שלא אכלו בו המצריים שהיו מתישבים בארץ גושן עם היהודים בשכריהם. עוד צוה דין רביעי / והוא בבית אחד יאכל לא תוציא מן הבית מן הבשר חוצה. וגם זה פירשו חז"ל שאין הכוונה שבבית אחד יאכל הפסח כשמעו / כי הנה כתוב על הבתים אשר יאכלו אותו בהם "אבל פירש בבית אחד / הוא בחבורה אחת / והוא כמו ומחית אתה ובינך של מתמנים עמך / והמכוון / שלא ימנו עליו המנוי' שתי חבורו' ויאכלו אותו / וגם זה כבר נרמז בפרשת החדש באמרו שה לבית / כי בית נאמר על המשפחה / ולכן חזר שכאשר הגיד משה המצוה הזאת לזקנים / אמר להם משכו וקחו לכם צאן למשפחותיכם / שה לבית / וקחו לכם צאן למשפחותיכם / הרי שהמשפחה היא הבית. ומפני שאמר כאן תושב ושכיר לא יאכל בו / בין שלא יהיו בבית א' יאכל כאמר למשפחה. פ' יאכל הפסח / ולא יוציאו ממנו מן הבית / ר"ל מן המשפחה שהיא המונה / ולכן זכר תושב ושכיר מן הנכרים. וצוה עוד דין חמשי והוא ועצם לא תשברו בו וטעם זה בפסח דורות / שלא יאכלו בו מפני כבודו קרבן הקדש. ואמר זה ג"כ כנגד התושב והשכיר / שאולי יאכלו בקרבן הפסח כדרך גרגרנות / וישברו עצמותיו בבזיון. והנה גם הדין הזה כמו בבית אחד יאכל / לזכרון לפסח דורות שיעשו בבית הבחירה / ולא בשערים וכמו שנאמר וזבחת פסח ליי' אלהיך וגו' / במקום אשר יבחר / ולפי שלא נאמר מזה שאמר בבית א' יאכל

יאכל, שאמרו בו על הפסח, שלא יאכלו ממנו גם מבני ישראל, אם כל
אחד כשהם יחד, ולזה הוצרך לומר עוד כל עדת ישראל יעשו אותו, כי כלם
כשהם באחת יחשבו, וכן לא נאמר בזה בדין עם היותו כשהוא לבד
מצוות, לא יאכל בו, כי איננו מהמשפחה, ע"כ אמר אח"ז וכי יגור אתך גר
והוא הגר צדק שנתגייר וקבל עליו עול מצות התור', המול לו כל זכר ר"ל
ימול כאשר עשיתם במצרי' קודם אכילת הפסח, ואז אוכל' את כל אשר
לכם, כן הגר המול לו כל זכר אשר בביתו כמני' והעבדים מקנה כספו,
ואז יקרב לעשותו והיה כאזרח הארץ כלומ' בכל אחד ממשפחות בית ישראל
ולאמרו עוד כל ערל לא יאכל בו פירשו חז"ל על ערל שמתו אחיו מחמת
מילה כי הוא איננו מומר לערלו'. ואחשוב כי הפסוק הזה, בעבור שנזכר הגר
ברמז לי לפרש עליו, שאם היה גוי ערל בבי' הגר שלא יאכל גם ר"ל הגר
בכל הבית כי כיון שהמזיד ערל בביתו, ולא קיים המצוה שנתנה לאברה'
אבינו ולכן ראוי שיאכל בפסח כאלו בני ישראל, והתחכם הכתוב מהגר שלא
יתערב על והבי' לך בזה אין על יותר מבני ישראל, כי גם הם כמו שפרשתי
לדעת ר' יהושע אם ישרתו בביתם עבד ערל לא יאכלו בפסח, כן הענין
בגר, ועל זה אמר תורה אחת יהיה לאזרח ולגר הגר בתוככם, ר"ל בענין
המילה בכלל, כי אין ראוי לגר לקיי' קצת ולא קצת [illegible] כמ' בענין
הזה הנה התבאר איך שבארתי התר השאלה [illegible] מקת הפסח
לאמר ולאהרן לבניהם יחד, לפי שלבניהם כשעשו אותו הפסח בערבת
פורח, ובא הכתוב כאן להוסיף ולבאר נה דברים, ובאמרו לבניהם, לפי
שבניהם ביותר עיקר המצוה. וכן התורה הזאת נב' לאמר לא כאמרו הדינים
האלה בעת הפסח בערבת הדש קודם פרשת וידי בחצי הלילה, ובפרשת
ויסעו בני ישראל, ובאמר פרשה זאת, כי היה זה מפני שבתחלתו הדינים
האלה לצורך הפעם היא שאכלו עם יש' ממצרים והם כעבדי', והם כתושבים
ושכירי', והם כגרי צדק. ובאמרה הפרשה הזאת כו"ע לענין פסח דורות
לא לפסח מצרים, כי כבר היה נאכל, וכבר יצאו משם. [illegible]
הדינים [illegible] וכן התבאר התר השאלה הג'
שפסוק בבית א' יאכל לא תוציא וגו', איננו מותר במקומו הזה, כי אין הכוונ'
בבית א' הבית כשאמרו שלא יחבור לו המשפחה, כמו שפרשתי, וכן התורה
שאלה הד' באומרו כל עדת ישראל יעשו אותו, כלומר כדי להודיע שגם היות
[illegible]

[illegible]

וידבר יי' אל משה לאמר קדש לי כל בכור וגו'

[illegible]

כפי סדר הכתובים, והקדים אליו ואל בן לוי״ל כשהוא מניחן, תפלין של יד
לבסוף, ואחר כך של ראש, שנאמר והיה לאות על ידכה, הקדים תפלה
תפלין של יד, ואחר כך ולטוטפות בין עיניך. ובזה היה חולץ תפלין, חולץ של
ראש תחלה ואח״כ חולץ של יד, לפי שאם יחלוץ תפלין של יד תחלה כמו
שמניחם תחלה, [illegible] תפלין של ראש [illegible], ואין זכרון תפלי
[illegible] תפלין של יד ראשון ואחרון, כי כן הלכה, [illegible]
[illegible] ואחריו, ואין הזכרון [illegible], [illegible] הפרשיות, הם
קדש לי כל בכור, והיה כי יביאך שהם שתים לפי שבאלה כלם כתוב
[illegible] על היד ובין העינים, והיתה פרשת שמע, לקבל עול מלכות שמים
[illegible] והיה אם שמוע, לקבל עול מצות ושתי פרשיות האחרות, לזכרון
יציאת מצרים, שכל זה יהיה נגד עיניהם ובין ידיהם תמיד, ולזה [illegible]
[illegible] לא בא להניח תפלין של יד על היד עצמה, ושל ראש בין העינים
[illegible] לפי שאלו היו על היד היו מכסים פעולת היד [illegible]
זה בא להניחם ביד [illegible] לפי שבימנית יוכל להניחם על
היד השמאלית, אבל בשמאלית לא תוכל להניחם על הימנית, וכן אלו היו
מניחים התפלין בין שתי העינים, יהיו ככנורין בין עינינו, לכן הניחו תפלין
של יד על גובה היד, והוא בשר [illegible] בין הכתף לזרוע, ותפלין של
ראש, הניחו בראש במקום שמוח [illegible] כנגד בין העינים, מקום שמוחו של
[illegible], [illegible] היתה [illegible], [illegible]
[illegible]
[illegible] התפלין במקומן
האלה, לפי שהתפלין של יד, הם קרובים אל הלב [illegible],
[illegible] ותפלין של ראש, [illegible], כדי
[illegible] בפרשיות האלה, [illegible] לדעת כי
תפלין של יד ושל ראש [illegible]
[illegible], וכן אמרו ז״ל
תפלין של ראש, [illegible] של יד [illegible] של ראש ולפי [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible], [illegible] בני ישראל כל זה [illegible],
[illegible], כי [illegible]
[illegible], [illegible]
[illegible], [illegible] ואחרי [illegible]
הכוון הראשון [illegible], והכוון השני [illegible]
[illegible], ולפי [illegible]
הפסח לכן אמר והיה כי יביאך ה׳ אל ארץ והעברת כל פטר רחם לה׳ [illegible]
[illegible] כל פטר רחם [illegible], שיהיה לה׳, ואמר זה על בכור
[illegible], [illegible]
[illegible], [illegible], וכל בכור
אדם [illegible], כי [illegible] הצדדים,
[illegible], [illegible] עם בכור החמור [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible], ואם לא יפדה אותו, אמר וערפתו [illegible],
[illegible], [illegible], [illegible]
[illegible], [illegible] לעשות לו זה [illegible]
[illegible]
[illegible], [illegible] פטר חמור [illegible]
[illegible], [illegible] בכורו [illegible], [illegible] ישראל. [illegible]
[illegible], [illegible]
[illegible], [illegible]
[illegible], [illegible]
[illegible], [illegible] כי ישאלך בנך [illegible], [illegible]
[illegible], [illegible], [illegible] יד הוציאנו ה׳,
ממצרים שהיא היתה לנו בית עבדים ולאם פרעה הקשה לשלחנו, כי לא
[illegible], ויהרוג ה׳ את כל בכור מצרים מאדם ועד בהמה
ע״כ אני זובח לה׳ כל פטר רחם הזכרים [illegible], אבל גם בכור בני
[illegible] לתכלית [illegible]
[illegible] לאות על ידכה ולטוטפות בין עיניך, [illegible] ידכה [illegible] היד
[illegible], ולטוטפות בין עיניך, [illegible], [illegible]
[illegible]
[illegible] תפלין [illegible], [illegible], [illegible], ושל
[illegible] התפלין [illegible]
[illegible] תפלין של יד קודם תפלין של ראש, לפי [illegible] של היד
[illegible] כי בחוזק יד הוציאנו ה׳ ממצרים, ועוד שתפלין של יד
הם כנגד הלב, של ראש הם כנגד המוח. והנה הלב יותר [illegible],
[illegible] , גם [illegible]
[illegible], [illegible], ולכן דברי תורה [illegible]
[illegible] והנה מה [illegible]

[illegible] ולכן לא נזכר [illegible]
[illegible], [illegible] קדש לי כל בכור, והגדת לבנך, [illegible]
הבכורות כאשר כלו, והיה כי ישאלך בנך מחר לאמר, [illegible]
[illegible], גם על אלוהי
לבנים, כדי להמשיך הקבלה ביציאת מצרים ונפלאותיה, [illegible]
[illegible] אמונת הידיעה וההשגחה האלהית, [illegible]
ויכולתו [illegible], וכן באמר בשתי הפרשיות האלה והיו לאות, לפי [illegible]
תועלת הזכירה כלה ביציאת מצרים, והנה מה שראיתי לבארו בסדר הזה.

פרשת ויהי בשלח פרעה

ויהי בשלח פרעה את העם וגומר עד אז ישיר משה, יש לשאול בזה שאלות.

השאלה הא׳ באמרו ויהי בשלח פרעה את העם, ולא נחם אלדים וגו׳, והוא כי למה אמר ויהי בשלח פרעה את העם, והיה ראוי שיאמר בצאת ישראל ממצרים, ולא נחם אלדים וגומר, ומה לו עתה להודיע שלחם פרעה, כי זה כבר כתוב למעלה שלא ברצונו וגורשו ממצרים?

השאלה הב׳ למה לא נתן הכתוב הסבה האמתית למה שלא נחם אלדים דרך פלשתים, שהיה כדי לקרוע את הים, ולהטביע המצרים בו ולכן הסיבם דרך המדבר ים סוף, ולא הוליכם דרך ארץ פלשתים שלא היה שם ים, ולא זכר הסבה האמתית [illegible] ונתן סבה אחרת [illegible] פן ינחם העם וגומר והוא תימה רב, יען קריעת ים סוף [illegible] תכלית ההוצאה?

השאלה הג׳ באמרו וחמושים עלו בני ישראל מארץ מצרים, ויקח משה את עצמות יוסף וגו׳ כי הנה הדברים האלה, אינם נכתבים במקומם הראוי להם, והיה ראוי שיכתבם בפרשת ויסעו בני ישראל מרעמסס סכותה וגו׳, וגם היה לו לספר [illegible] ויקח משה את עצמות יוסף עמו, לא עתה [illegible] בני הים?

השאלה הד׳ באמרו וה׳ הולך לפניהם יומם בעמוד ענן וגו׳ כי הנה [illegible], [illegible] לא ימוש [illegible] כבר [illegible] ולזה [illegible], והיה ראוי לומר, וה׳ הולך לפניהם, יומם בעמוד ענן וגו׳ [illegible], [illegible]

השאלה הה׳ מה ראה יתברך לעשות פעלים והרמזות לפרעה לרדוף אחרי בני ישראל, כמו שאמר וישובו ויחנו לפני פי החירות, ואמר פרעה לבני ישראל נבוכים הם בארץ וחזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם ואכבדה וגו׳, כיון שפרעה ועבדיו וכל עמו, כבר שלחו את ישראל [illegible], ואמרו לכו עבדו את ה׳ כדברכם, וברכתם גם אותי, ולמה [illegible] גם [illegible] לישראל [illegible] ממצרים, [illegible] מכות [illegible], ומה צורך בטביעתם בים סוף?

השאלה הו׳ באמרו ויוגד למלך מצרים כי ברח העם, ויהפך לבב פרעה ועבדיו וגו׳ כי איך אמר שנהפך לבבם, כיון שהם לא שלחו אותם לנצחי, אבל אמרו לכו עבדו את ה׳ כדברכם, [illegible] דרך שלשת ימים, ולשוב מיד, כי על פנת כן שלחום, כמו שכתב [illegible] וכ״ש [illegible], ומי יודע היה, [illegible], ירדפו אחריהם להשיבם, ולקחת כל אשר להם ואין בזה לא כן ויהפך?

השאלה הז׳ וייראו מאד ויצעקו בני ישראל אל ה׳, ויאמרו אל משה וגומר, והיא שאחרי [illegible] אותם [illegible] ויסעו לפני פי החירות, [illegible] יחזק את לב פרעה לרדוף אחריהם [illegible], איך פחדו בני ישראל ויצעקו, [illegible] יקום לעולם, ואם היו [illegible] אליו, איך [illegible] למשה המבלי אין קברים [illegible], [illegible]?

השאלה הח׳ באמרם המבלי אין קברים במצרים וגו׳, [illegible] שאמרו המבלי אין קברי [illegible] לא שימשו [illegible], [illegible], [illegible] להוציאנו ממצרים, [illegible] למשה גם [illegible] הלא זה הדבר אשר דברנו אליך במצרים, [illegible]?

השאלה הט׳ בדברי משה אל העם התיצבו וראו את ישועת ה׳ וגומר, כי אשר ראיתם את מצרים היום וגו׳ [illegible] לא יוסיפו לראותם עוד עד עולם, כי הנה [illegible] ישראל [illegible], [illegible] לא נראה המצריים עוד עד עולם, ולא כנעניים, ולא [illegible]?

השאלה הי׳ באמור השם מה תצעק אלי דבר אל בני ישראל ויסעו, כי הנה משה לא צעק אל ה׳, כי הוא היה יודע [illegible], ולמה [illegible] מה תצעק אלי, גם לא היה [illegible], [illegible] לבני ישראל שיסעו, כי הוא צוה אותם [illegible] לפני פי החירות, ועל דברו היו חונים שמה, גם יאמר

הרם את מטך ונטה את ידך הוא מאמר בלתי מובן · כי היה לו לומר הרם ידך ונטה את ידך על הים ׃

השאלה הי"א באמרו ואכבדה בפרעה / וידעו מצרים כי אני ה' כי הנה הידיעה הנכבדת ההיא / היא לישראל / שידעו אותו / ויתגלה באותותיו / לא למצרים / כל שכן בהיות המצרים מתים אם כן / איך ידעו את ה' אחר כך ׃

השאלה הי"ב באמרו ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל / ולא ידענו מי היה המלאך ההוא / והכתוב אמר למעלה וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן / וכאן אמר שמלאך האלהים הולך / והמפרשים אמרו שהמלאך ה' היה עמוד הענן / אבל אין הכתוב סובלו / כי הוא אומר ויסע מלאך האלהים / ואחר כך אמר ויסע עמוד הענן מפניהם / שעמוד הענן איננו המלאך / אבל הם דברים מתחלפים / ומי היה אם כן מלאך האלהים [illegible] / הנה לא נקרא בשום מקום משה מלאך האלהים ׃

השאלה הי"ג באמרו ויהי הענן והחשך ויאר את הלילה / ולא קרב זה אל זה כל הלילה כי אם היה שם ענן וחשך / איך האיר את הלילה / כי לא זכר הכתוב שהיה שם אור ולא אש / [illegible] / ואני כבר פרשתי שם / שהוא לא נקרא חשך בשום מקום / כל שכן שהכתוב אומר [illegible] / לא כנגד האור / וזה אינו מבואר ׃

השאלה הי"ד באמרו ויט משה את ידו על הים / ויולך ה' את הים ברוח קדים עזה וגו' / כי אם היה [illegible] קריעת ים סוף על ידי רוח הקדים / והיה הנס והפלא בסבת רוח קדים / לא בהיות המוליך את הים והשבו לחרבה / היה ראוי שיאמר הכתוב / ויט משה את ידו על הים / כי הוא היה כמו הפלא / ומהו היה הנס לא המים עצמו ׃

השאלה הט"ו איך נתאוו אל כולם / ובאו המצרים כלם אחריהם להכנס בים / אלא ידעו ולא ראו / שאדירים משברי ים / ולא ראו המים כמו נד / והיה להם [illegible] / ואיך לא ירדו [illegible] / ולא [illegible] פרעה ישראל כשנכנסו בו / לא מפני זה היה ראוי שיבואו להכנס שמה / כי כבר ראו שמכות המצרים בהיות יד ה' היה בהם / ומקנה ישראל לא מת עד אחד / וכן בשאר המכות הפלא ה' הבדיל בין [illegible] / ולכן היה ראוי שיאמרו המצרים על מה מפני ישראל [illegible] אותם כנכנסים בים · והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כלם ׃

ויהי בשלח פרעה וגו' עד וידבר ה' אל משה לאמר וגו' / [illegible] / לפי שיציאת ישראל ממצרים / היתה להביאם אל ארץ הכנעני / [illegible] / והיה מי שיבין ללכת אל מקום אחד / שיבחר לו הדרך היותר קצר שאפשר להגיע אליו / לכן הוצרך הכתוב לבאר / הסבה שבעבורה כאשר יצאו ממצרים / לא הלכו דרך פלשתים / כי הוא היה הדרך היותר קרוב ללכת לארץ כנען / וכן כתב בספר [illegible] הארץ / שממצרים עד ירושלים בדרך [illegible] מהלך [illegible] ימים / והיה מפני זה קרוב הדרך ההוא מאד · [illegible] / שהלכו ישראל דרך המדבר / שמנהג הבורחים שילכו בדרך עקומים ולחוב / כדי שלא ימצאום רודפיהם / ולא ימצאום הרודפים אחריהם · ולכן ביאר הכתוב / שלא היתה זאת סבת הליכת ישראל במדבר דרך עקומה / ועל זה אמר ויהי בשלח פרעה את העם ר"ל לפי שהיה בשלח פרעה את העם / והם יצאו ברשותו ולא בורחי' · הנה לא נחם אלהים בעמוד ענן / [illegible] ללכת לארץ בדרך ארץ פלשתים / שהיה הדרך ההוא קרוב אל מצרי' מאד : והנה בעבור דרך ארץ פלשתים / תגבר עליהם מלחמות מבני הארץ / שלא יתנו להם לעבור בארצם / כי זה מנהג המלכות שלא יתנו לעבור גם עם רב / כי שאלו [illegible] והחקוקות הקטני' / [illegible] אדום והרחוק · והנה אם ילכו ישראל עליהם תכף בצאתם ממצרי' ב' או ג' ימים / להיותם בלתי מלומדי מלחמה / ינחמו [illegible] / וישובו מצרימה כי יבחרו בדע השעבוד / [illegible] יותר מהרע הגדול שהוא בהיותם נכרתי' במלחמה / ואמרו הנה לא [illegible] מלחמות רבות / גם בארץ אשר הלך שמה / ולכן הסב אלהים את העם דרך המדבר ר"ל בדרך היותר מדבר / כדי שיתלמדו זמן מה / ויקנו חוזק לב וגבורה להלחם באויביהם / והיותר נכון בעיני שזכר הכתוב כאן ג' סבות גדולו' / שבעבור לא נחם אלהים לישראל בעמוד ענן ללכת לארץ כנען / בדרך ארץ פלשתים הא' היא / לפי שישראל יצאו ממצרים בשליחות פרעה ורצונו / והיות שאמרו לו [illegible] לעבוד את אלהיהם במדבר / כי כן אמר לו משה / ונזבח לה' במדבר / [illegible] דרך שלשת ימים במדבר / [illegible] הליכתם במדבר · הנה מפני זה / לא הוליכם ה' בדרך ארץ פלשתים / [illegible] / וישראל אל ארץ פלשתים הליכתם / לא ללכת במדבר / ועל זה אמר ויהי בשלח פרעה את העם / ולא נחם אלהים דרך ארץ פלשתים / ר"ל [illegible] ישראל יצאו בשליחות פרעה וברשותו / [illegible] ללכת במדבר / לכן לא נחם אלהים ללכת אל ארץ כנען בדרך ארץ פלשתי' / שהיה קרוב למצרי' / [illegible] להעבירם בארץ פלשתים · והיה זה ׃ ולא [illegible]

אלהים / [illegible] / והיה הסבה הראשונה / ר"ל מפני שהיתה יציאתם בשליחות פרעה [illegible] / אם לא בדרך ארץ פלשתים הקרוב אליהם / לא יתנום הפלשתים לעבור בארצם / ויערכו עמם מלחמה / וישראל לא היו מלומדים בכך / ולא יעצרו כח להלחם עם הפלשתים / ולהיותם בדרך קרוב למצרים ישובו שמה / ויתמכרו לעבדים ולשפחות / וזאת היא הסבה הב' · ורבותינו ז"ל דרשו כי קרוב הוא · שבני אפרים רבים / ובפרקי ר' אליעזר / דרשו כי קרוב הוא / קרובה היתה מלחמה ראשונה אל בני אפרים / שיצאו [illegible] ממצרים / והרגום הפלשתים מאתים אלף / ועל זה אמר בני אפרים נושקי רומי קשת / הפכו ביום קרב · [illegible] ינחם העם בראותם מלחמה / [illegible] בני אפרים / כשיראו [illegible] / וישובו [illegible] / [illegible] מפני זה בדרך ההוא / וצוה להוליכם דרך המדבר / כדי שלא יראו מלחמה עד היותם בארץ סיחון ועוג מלכי האמורי / [illegible] / ולא ישובו שמה / והסבה [illegible] באמרו כי אמר אלהים / [illegible] · והסבה הג' היא היותר עצומה / והכרחית / מפני שלא היה ים בדרך ארץ פלשתים / והיה יתברך רוצה לקרוע את הים לישראל ולהטביע המצרים בו / ולכן הסבה להוליך את ישראל דרך המדבר / לבעבור שיבואו בים סוף / שהיה בדרך ההוא / ועל זה אמר ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף / [illegible] / כמו שאמר ר' [illegible] / [illegible] / וזהו שאמר ויסב אלהים את העם דרך המדבר ים סוף / כי זאת היתה הסבה התכליתית / להכנסם דרך המדבר / שבעבור ים סוף / והיתה הסבה בעמוד הענן ההולך לפניהם בדרך ידוע / ובזה נתבארו השאלות [illegible] · ושאר הכתוב [illegible] / [illegible] מלחמות הפלשתים / והמסבב [illegible] לפניהם בים / [illegible] / עם היות חמושים עלו בני ישראל ממצרים / ר"ל שאף שהם מזויינים בכל כלי זין / [illegible] / [illegible] / [illegible] / כי הנה [illegible] / היו מזויינים / על דרך סוס מוכן ליום מלחמה ולה' התשועה / והנה עם כל זה שעלו חמושים ממצרים / ידע יתברך שלא היה להם לב להלחם / ולא [illegible] / [illegible] / [illegible] משה את עצמות יוסף עמו / מפני שהשבע השביע יוסף את בני ישראל לאמר וגו' הנה עם כל זה / לא [illegible] להוליכם דרך ארץ פלשתים / אבל הנחם דרך המדבר לבד ים סוף / [illegible] / והתורה בזה [illegible] השאלה הג' · ואמנם אמרו וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן וגו' [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / כי הכתוב אומר וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן / [illegible] / שהוא היה פועל [illegible] האלה / והתימה איך לא [illegible] / והכתוב [illegible] / [illegible] / [illegible] · ואמרו וה' הולך / ענינו שהנהגתו היתה הולכת לפניהם / לשמרם מכל דבר רע והוא ע"ד כי הולך לפניכם ה' / ומאספכם אלהי ישראל / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / כי הנה אלו היו הולכים דרך ארץ פלשתים לא היו צריכים למי שיורה אליהם את הדרך / כי היה שם דרך [illegible] · ואמנם במדבר שאין שם דרך ידוע / והיו צריכים למי שיורה אליהם את הדרך / [illegible] עמוד הענן ההוא / וכן [illegible] להם עמוד האש / [illegible] / [illegible] מן השמים לארץ / כתבנית העמוד [illegible] / והיה זה להאיר להם / לפי [illegible] במדבר / לא יהיו [illegible] / ולא [illegible] להדליק / ולמען לא יהיו כהולכי באפלה / היה [illegible] ההולך לפניהם לכבודם [illegible] עמוד אש / כדמות האבוקה הדולקת · והתועלת הזה [illegible] להם / לפי שהיו עתידים ללכת זמן רב [illegible] / לכן [illegible] כל הדברים הצריכים [illegible] · ואמנם אמרו ללכת יומם ולילה [illegible] / [illegible] על ישראל שילכו בדרכים יומם ולילה / כי ביום היו הולכים / ולא בלילה / [illegible] עד קריעת ים סוף · והתורה [illegible] הדבר התמידי / לא מה שהיה לאותה השעה בלבד / על כן [illegible] שללכת יומם ולילה / [illegible] / כדי שילכו לפני העם יומם ולילה / [illegible] / [illegible] / [illegible] לא ימיש עמוד הענן יומם / ועמוד האש לילה לפני העם / [illegible] / [illegible] / והתורה בזה [illegible] השאלה [illegible] ׃

[illegible]

וידבר ה' אל משה

[illegible]

אבל אמרו זה לקחתנו למות במדבר / כדי שלא יהיה שמה גם לקבורה
אלא תמות נבילתנו / וגם קבורה לא תהיה לנו · ולפי שהיה הדבר
הזה המבלי / שאמרו לבלוח / כלומר זה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים
מדעתך · ולפי שלא יאמר משה / שעד עתה היינו חפצים ביציאה ממצרים /
ועתה נתחרטו מיד מפחד הרודפים / לכן אמרו עוד / הלא זה הדבר אשר
דברנו אליך במצרים לאמר / חדל ממנו ונעבדה את מצרים / והמאמר
הזה הוא מה שאמרו לו ולאהרן ירא ה׳ עליכם וישפוט אשר הבאשתם / כי שם ה׳ כ״א
בזה מאמרם היה / שמעולם היה טעם מנין העבודה במצרים / ואמרם כי
טוב לנו עבוד את מצרים / ממותנו במדבר / הוא פירוש ותוספת / שעתה
הכירו על המאמר / כי הם במאמר׳ שאמרו בלבד חדל ממנו ונעבדה את מצרי
ועתה הכירו שהיה מאמרם צודק / לפי שהיה טוב היה להם לשוב
ולעבוד את מצרים / משילכו במדבר למות שמה / שאע״פ שהצילם ה׳
מהמצריים / לפי שהי׳ ספק ימותו בו ברעב ובצמא ובמוכר כל / והנה כוונ׳
שלא היו רוצים להלחם עם המצריים / כי אם לחזור לעבדותם / ולזה אמר משה
למצרים לעבדם · והנה משה ראה רעתם בדבריהם / כל אשר דברתם הוא
יראת המצריים / אל תיראו אתם / ואל תלכו לעבדם לפניהם · התיצבו
במעמדכם / וראו את ישועת ה׳ · אשר יעשה לכם היום · כי לא יהיה כמו
שחשבתם לשוב ולעבוד את מצרים / כי הנני מודיעכם / כי אשר ראיתם את
מצרים היום / ר״ל כל המצריים האלה שאתם רואים אותם היום / לא תוסיפו
לראותם עוד עד עולם / כי כולן ימותו כולם / ולא תראו אותם עוד · ואין
צורך שתלחמו אתם עמהם / כי הנה ה׳ ילחם לכם / ר״ל בעבורכם / ואתם
תחרישון / וזה התחרישון מהדברים האלה אשר אמרת׳ / והוא אמרו / מי יתן איוב י״ג ה׳
החרש תחרישון / ותהי לכם לחכמה · הנה התבארו הפסוקי׳ האלה / ואמרו
בזה המאמר ח״ל דרש׳ וגו׳ · ובמדרש ארבע כתות נעשו ישראל על הים /
אחת אומרת נפול לים / ואחת אומרת נחזור למצרים / ואחת אומרת נעש׳
מלחמה כנגדן / ואחת אומרת נצווח כנגדן · לזו שאומרת נפול לים /
אמר משה התיצבו וראו / ולזו שאומרת נחזור למצרים אמר להם כי אשר ראיתם
וגו׳ / ולזו שאומרת נעשה מלחמה / אמר ה׳ ילחם לכם · ולזו שאומרת
נצווח כנגדן / אמר ואתם תחרישון · ורבותי׳ פי׳ ספירה טוב / שאינה כתלוי׳
בזאת ראיה / ותלונת המלמדים בו׳ ונושעתו / ואינה נכונה עכות
העת בזמנים והדברים ממנו והותם · ובאמור זה אמתין כתפשט האלהי
הוא / לבאר שהוא מיד עשוק / ולזה חשבו ישראל שהוציאם ממצרים / אבל
אחר זה אין עליו מכל המצפה להצילם עוד / שבלעדי שימלטו הם בכל
עוז להמלט על נפשם / כי כבר שינים את הזכור מנית הסמורים כמו
זמנו / כבר הבלים מה שאלין לעשות / ואם נתבאר הדבור אח״כ כאופן
שישגיחו אויביו / דמו בראשו / ואין על כבר ראשם / ולזה חשבו ישראל שלא
יצילם ה׳ עתה / כי אין מוטל עליו זה מצד ההבטחה / כי כבר הוציאם /
ואלו היה זה מוטל על הקב״ה מצד ההבטחה / לא היה פרעה רודף אחריה׳ /
כי לא הגיד להם משה ונגלות וחזקתי את לב פרעה / ורדף אחריהם
ואכבדה · שהם עתה סרלו שמצריים נוסע אחריה׳ / ר״ל מתוך להם / ולזה
אמר / ופרעה הקריב / כי הקריב עצמו אליהם / להתחבר עמם / ולהכותם
בשראו את מצרים קרובים להם / שאמרו שאין הצלתם מוטלת על השם
יתברך מצד ההבטחה / צעקו אל ה׳ בתוכה בעת צרה / שיצילם על צד החסד
ואלו היו חושבים שהצלתם מוטלת עליו יתברך מצד מה שהבטיחם בהוצאה /
למה יצעקו אליו / אבל ראוי שישמחו בטח ויבטחו · כי יצילם / כמו שהבטיחם
להצילם מיד מצרי׳ / ובן אמר ויראו מאד ויצעקו / שידוע שלא יצעקו
אם לא היו יראים / ואם היו מאמינים בלי ספק שהשם יתברך יצילם / לא
היו יראים כלל / ואמרו מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים / ענינו מה
תועלת עשית לנו ביציאה ממצרים · כי הנה ההצלה לבדה לא תועלת
כלל / אחרי שאין לנו כך להמלט / ואין זה / אלא כמי שהציל את הבורח מכף
חבירו / והוא נכנס תחת אויבו / שאין ספק שלא הציל בהצלה לבדה / אחרי שלא
יוכל לברוח / והנה השיב לכל זה אל תיראו / התיצבו וראו את ישועת ה׳ אשר
יעשה לכם היום / כי היום יעשה התשועה ולא כבשעת יציאת מצרים ·
וזה שפירשתי בשאלה / הוא יותר נכון בעיני :

ויאמר ה׳ אל משה מה תצעק אלי וגו׳ עד לא נשאר בהם עד אחד · כתבו
המפרשי׳ / שהיה משה צועק לשם ית׳ שיושיע את
עמו מיד המצריים ואם לא נזכרה צעקתו בפסוק / ואינו נכון בעיני / כי
כבר אמר לו השם וחזקתי את לב פרעה ורדף ואכבדה / ולמה זה א״כ יצעק
אבל ענין הכתוב הוא / שאמר לו השם / מה זה אין לנו עתה פנאי לשמוע
תלונות בני ישראל ולא לבקש עליהם / בעבור כבודי / ולהוכיחם / כי צדיק
הוא ה׳ / אל אמונה ואין עול / כמו שהיה משה עושה על תרעומותיהם
וזהו מה תצעק אלי / רצה לומר למה אתה צועק ומרים קולות בעבורי /
בהתוכחך עמהם / ובאמרך התיצבו וראו שבעבור זה אינם נושעים / דבר
אל בני ישראל ויסעו שלא יתוכחו עוד אתה / כי עת האסף המקנה / ולא עת
דברים / או יאמר מה תצעק אלי על הצלתם אבי׳ בידו כח וגבורה לעשות
אותות ומופתים / דבר אל בני ישראל ויסעו / ואתה הרם את מטך ונטה את
ידך וגו׳ / כי הנה יש לנביאי העולם תגבורת וגדולה על סדר הטבע עד שדבר׳
ה׳ נעשים מהם לפעול בהם ולהמותם כרצונו כמו / שהתפרסם אצל בעלי
התורה / ולזה אמר ואתה הרם את מטך וגו׳ כי בזה האופן יגער בים ויחריבהו /
כדי שיבואו בני ישראל בתוכו ביבשה בתוך הים ביבשה · ואני הנני מחזק
כלומר הנה אין צורך לעשות יותר להגברת הים להצילם / ולא יתגאו כלל
על המצריים / אבל אני אחזק לבם ויבואו אחריהם · ואכבדה בפרעה ובכל
חילו / הנה אם כן אתה תצוה הבלת המים בידך · ואם לא שהיו הרשעת
המצריים כדי שלא אכבד בפרעה ובכל חילו מוכח המות / כי הנה נסו בעברת
שהיו חושבים על עונותיהם ומתים שזה בלתי מופתים / כי הבטחון לאלה׳ /
איננו דבר גדול / אבל עתה בהיות פרעה בכבוד ופרשיו / אכבד בהם בלום
כוונתם · הנה א״כ / יהיה ענין מה תצעק אלי / שלא היה צריך לבטוח אל
ה׳ על הצלת העם / כי אתה בעצמו תעיד יצילם / כמו שאמר · והתורה נותנ׳
הפלגה כי · ואתה אמר ואתה הרם את מטך ונטה את ידך · לפי שזה
טוב הוא לשני דברים · האחד בשיתת הרוח קדים עזה כל הלילה · לשום
את הים לחרבה / וכו׳ שהמים מעמידים ישובו · וישוב המים כבר ולא יעידו /
נעשה הנבג״ב כבמה הטבע / והמים המקבלים / ולכן גם שני דברים · הא׳
ואתה הרם את מטך / ר״ל שירימה כנגד האויר · ולהביא את רוח הקדים
בחזקה רבה / והב׳ ונטה את ידך על הים ובקעהו / כי בזה יעבר באויר /
תמיד יעמד בגדים / ובמדרש אמרו / ואתה הרם את מטך / אמר רבי נחמן שמות רבה
משל לעבד שהורה שהיה מלך כועס והמורה בידו / אמר לולי המורה פ׳ כ״א
לא היה מתכבד / בא המלך ואמר לו העבד המורה מידך ובא לנזוף וכל מי
שלא ראו בעלונך / נוטלין את ראשו כך אמרו מצרים / שמא לא היה יכול
לעשות דבר · אלא במטה / כן הכה את היאור / כן הכה את כל המכות /
וכיון שבאו לים / אמר הקב״ה ואתה הרם את מטך / שלא יאמרו לולי המטה
לא היה יכול לקרוע את הים / יזמנה טוב לפרש הכתוב / ואתה הרם את
מטך השלך את מטך מידך · ולא תעשה עמו דבר / ונטה את ידך על הים
ובקעהו / כי אין זה מהנסים שראוי לעשותם כמופלאות המטה וגם נכון
הוא · ונכון שיבואו בני ישראל בתוך הים ביבשה / כי יקרע להם הים / ויחרבו
המים וייבשו / ואם היות הנס הוא עצום ונפלא / שהיה ראוי שהמצריים
בראותם אותו יאמרו אנוסה מפני ישראל / הנה אני אחזק את לב פרעה
עמו / בזומן שיבואו אחריהם / וזו אכבדה ואתכבד בהם / והנה לא אמר
הנני מקשה את לב מצרים / אלא מחזק / להגיד שיתן בלבם אומץ וחוזק /
לעשות מה שירצו / והם מרצונם יבואו אחריהם / והרי הם בחיריים בדבר /
לא מוכרחים בו / ואז וידעו מצרים כי אני ה׳ ר״ל שהמצרים בארץ מצרי׳
יכירו וידעו כי ידי ה׳ עשת׳ זאת / ולא היתה הידיעה להם להצלים כאותו /
האחריות / אלא כדי שלא ירדפו עוד מצרים אחרי בני ישראל / ולא ישלחו
יד לבקש חייתם מחוגם וכליהם אשר השאילום · וזהו התועלת בידיעתם /
שכי ה׳ עשה כל אלה / והחזרה טוב השאלה הי״ג · ואמרם אמרו ויסע מלאך
האלהים / אין ראוי לפרשו על שכל נבדל / שהיה אחד ישראל / ולא על הגלגל
המושל / כי השכל הנבדל / לא ייוחד במקום מוגבל / ולא בנסיעה ממקום
אל מקום · ואיך יאמר עליו שנסע מלפניהם והלך לאחוריהם / ובהיות ישרא׳
בזאת היא ההבטחה המליצה / כי הנה לא נמסרו בידי אלים · גם אין ראוי
לפרשו על הענן כי כמו שכתב הרלב״ג / לא מצאנו בשום מקום שיקרא הענן
מלאך האלהים / אף כי הכתוב אומר אחר זה ויסע עמוד הענן / הרי שאין
הענן מלאך / ולא מלאך ענן / גם אין ראוי לפרשו על משה רבינו / לומר
שהיה תמיד הולך לפני העם / והלוחה שעה בהתקרב המצריים אל מחנה
ישראל / בא משה מלפני ישראל / ועמד מאחוריהם / בינם ובין המצריים /
כדי שיבטחו ישראל ולא יפחדו מאויביהם · כי למה זה יקרא הכתוב למשה
בזה מלאך האלהים · ולא נזכר בו התואר הזה במקום אחר / כ״ש שהכתוב
אומר ויט משה את ידו על הים / ולא נכנסו ישראל עדין לים / והתחייב מזה /
שמשה היה לפני מחנה ישראל כשנכנס בים / לא מאחוריה׳ / אבל מלאך האלהי׳
הנזכר כאן / הוא עמוד האש שהוא נקרא מלאך / ע״ד עושה מלאכיו רוחות תהלים
משרתיו אש לוהט / הוא מדת הדין כדברי חז״ל / כי הוא כאש מכרת / ובו ק״ד
נשרפו נדב ואביהו / ושאר הצדיקים / שנאמר ותבער בם אש ה׳ / ותאכל
בקצה המחנה / ואמר שנסע מלאך האלהים / אותו שהיה הולך לפני מחנה
ישראל שהוא עמוד האש בלילה / כי בתחלת הלילה נסעו / אבל שלא הלך נמעם
בעצם / עמוד האש לפני ישראל / ולא נתהלך עמוד הענן בלילה / לפי שהם
היו חושים המצריים / עמוד האש הלך לפני מחנה ישראל / ורחוק ממנו מחביאו /
ויאחרו אליהם מושיעם / כיון בא את אדי ישראל / ולכן כדי שיאירו אל
עיניהם אל רדוף אחריהם / הוצרך ית׳ / להביא עמוד האש / שהיה הולך
לפניהם / ולהוליכו מאחוריה׳ / כדי שתהי׳ האורה / סגולת לישראל / ולמצרי׳ /
ושם זה ילך עמוד הענן שהיה הולך ביום / לפני מחנה ישראל ושבתלך בלילה
ילך גם בלילה ההוא מאחוריהם / כלומר מאחורי מחנה ישראל / ומאחרי עמוד
האש אשר זכר / ויבא בין מחנה מצרים ובין מחנה ישראל / והגיעו מזה מונע׳
לרדיפת המצרים אחרי ישראל · האחד שהיה למצרי׳ בחשכה הענן והחשך
המחשך ממנו / בזומן שלא יראו דבר מהדרך אשר הם הולכים עליהם / והב׳
אמר ויהי הענן והחשך · והב׳ הוא שאמרו ויאר את הלילה / ר״ל שבראה להם
אור עמוד האש / שהיה אור הלילה מאירה עד שאותו אור היה בזה להם ולישראל /
ובלא יכלו לבוא מפני העמודים אשר ביניהם ובזה האופן לא קרב זה אל
זה כל הלילה / ר״ל מחנה מצרים / לא קרב למחנה ישראל כל הלילה / כי
עמוד הענן והחשך / היה מונע מהם ההליכה והאור / והנה שהאש אור
בלילה / והיה בלתי מועיל למצריים / מפני הענן ההולך לפניהם / ומאיר
לישראל / לפי שלא היה לפניהם ענן מונע · ויאמר עוד לפרש בזה הענין׳
הקב״ה עשה / כדי שיהי׳ דרך הענין נפלא / לא ידעו באיזה יבאו ולא יגשו

בהשגבם

בהכנסם בים. ולזה נסע מלאך האלהים שהוא עמוד האש ההולך לפני מחנה ישראל / וילך מאחריהם / והיה א"כ האור נגד בני המצריים / ומונע אותם / ונעשה עם זה ד"א / והוא שנסע עמוד הענן מפניה' / ויעמוד מאחריה' / ר"ל אחרי עמוד האש נערך המצריים / שהיה אחורי ישראל ובתוך שניהם / וכאשר היה עמוד האש קרוב למצרים ועל פניהם / ואחריו עמוד הענן בעב / היו המצריים בלתי רואי' דבר / כי כן יקרה לאדם בלילה בהיות נר דלוק בתוך שיו ולנגד עיניו / שלא יראה דבר מה שאחרי הנר / וזהו שאמר על ביאת האש לעיני המצרי' / ויסע מלאך וגו' / ועל ביאת ועמידת הענן אחריו / אמר ויסע עמוד הענן / ומ"ש הכתוב תועלת שניהם בדבר / באמרו שהיה הענן והחשך למצריים / שכנגד האור שהיה סונא אותם / והענן המחשיך שאחריו / ובנגד ישראל היה האש מאיר את הליל' / ולכל בני ישראל היה אור / ולכן אמר ויאר את הלילה / לפי שהמצריים היו חושבים שהיה האור ההוא אור הלילה / ובסבת חשך המצריים / לא קרב זה אל זה כל הלילה / ואז נטה משה את ידו על הים / לפעול נסים בקריעה / ובא"ת הביא רוח קדים עזה / באופן שבניהם עמו פועל הנס ההוא / כי הרוח / שם את הים לחרבה / וזה היה באמצעות הרוח הזה כמו שנזכר למעל' ויבקעו המים / שהם מצלים נבקעו באמצעו' נטיית יד משה בים / ובזה האופן / באו בני ישראל בתוך הים ביבשה / לפי שראו באור הלילה / ולא מנעם עמוד הענן / וראו המים שהיו להם משני העברים כדמות חומה / לא שהיו המים גבוהי' מימין ומשמאל / אלא שהרוח הנתיק' שם / והיה הנס מונע אותם מהיותם נגרים / כמו שנראה בגלי הים הנזקפי' על שפתו בעת זעפו / ונעשה לו הדרך / אשר עברו בו בים בני החירות / כמו שר ההולך מצד אל צד / ומשני הצדדים / נערמו המים ולא יכלו לשטו' הדרך / ולשטוף המחיצה בעיינות הים / מפני רוח הקדי' עזה שהי' מחזיקם · והתחיל בזה הבאור / הי"ב הי"ג / והי"ד · ואמנם המצריים / בהיותם באופן לילה ואפלה לא ראו את הדרך אשר היו הולכי' בו / ולא הרגישו שהיו נכנסי בים / אבל כיוונו בלבד ללכת אחרי בני ישראל בכל מסעיהם / ואחרי פסיעותיהם / וזהו שאמר וירדפו מצרים ויבואו אחריה' / כי לא ראו דבר / אלא מה שהרגישו שהיו הולכים ישראל לפניהם / ובזה האופן הלכו בכוונה ורדיפה · באו אל תוך הים · ואמנם באשמורת הבקר / שהיא בעלות השחר / שכבר עברו ישראל את הים / וינח הרוח / ויעמוד הים מזעפו / שב הים לאיתנו / מפני שנשב רוח הפכי לרוח קדים / ואז השקיף השם את מחנה מצרים בעמוד אש וענן / כי בהיותם נכנסים בים שיעור גדול / הוציא הקב"ה עמוד האש ממקומו ולהט אותם / וגם עמוד הענן / ויתכן / שהמשיל הכ"ת אל מחנה מצרים שענן עם אד קטורי / כי יורד עמם מטר וברקים להבהיל / וכמ"ש דוד / *וישלח חציו ויפיצם / וברקים רב ויהומם / וזה ערבבם ויהמם / כי אז ראו וידעו / שהיו בתוך הים / וראו המים נערמים עליהם / וראו את ישראל עוברים בטוח / ולא שמו עוד בהם רוח / והיה לאחור / ויהם את מחנה מצרים / והגיע נצרם לשיעור כך / שבאו לו כפי יתרכבותם מפני טיט וקרקע הים / וינהגהו / ר"ל הים הנזכר / את מצרים בכבדות / שלא יכלו ללכת אנה ואנה / כי הב' בים שיתזו ללכת ממקום הטיט / וכן תהומות מים רבים / והלכו כל כך בכבדו' / שנתעכבו שם עד שנטבעו / והרגישו בסבה העליונה שסבבו בה ואמרו אנוסה מפני ישראל / כי עתה נתברר לנו שה' אלהיהם היה נלחם בעבורם במצרים / ומכה אותה בכל נפלאותיו · והנה אמרו זה / לפי שברדפם אחרי בני ישראל תמיד / היו חושבים שבערמה ובתחבולות היו כל מכות מצרים / אבל עתה שראו קריעת הים לפניהם / שפטו למפרע / כי כל מכות מצרים היה ה' נלחם להם / ר"ל בעבור ישראל במצרים · ובהיותם מבוהלים ונסים לנוס ולצאת מן הים אל שפתו / ציוה ית' למשה / נטה את ידך על הים / וישובו המים על מצרים / כי כל יד הים אשר עברו בתוכם שני אלפי' הליל' ברדפם אחריהם שבו לאיתנם ולמקומ' / ונמצא שהמים והמצרים / באו אלו לקראת אלו / וזהו שאמר ומצרים נסים לקראתו / וינער ה' את מצרים בתוך הים / בתוך המי' השבים בשטף / וכאשר שבו המים / אז כסו את הרכב ואת הפרשי' כל חיל פרעה שהיו באים אחרי ישראל בים / לא נשאר מהמצריים עד אחד / ובמכילתא אמרו / ר' יהודה אומר / מדה שאדם מודד / בה מודדין לו / פרעה אמר תכבד העבודה על האנשים / ובאותה מדה מדדו לו / שנא' וינהגהו בכבדות / ואמרו וינער / הוא דבור מושאל והלציי / כמי שנוער כל מה שבידו לים / שלא ישאר דבר בידו / ומה הכתוב / שבאותו עת שהמצרי' היו נטבעי' / עדין היו בני ישראל הולכים ביבשה בתוך הים / והמים להם חומה מימינ' ומשמאלם / כי כיון שהרוח קדים / מתחיל לינס הים ממקומו ושפתו אשר נכנסו בו בני החירות / ככה מתחיל באור הבוקר הרוח לנוח מאותו צד פנימי · ושבו המים מהצד ההוא על המצריים / ועדיין בשפה האחר' מהים לא היה נח הרוח / והיו ישראל עדין הולכים ביבשה / ועמדו א"כ בשתי הכתות בתו' הים / והיו ישראל רואים את אויביהם מתים נפים על פני המים / והם היו יוצאים חיים ושמחים / כי היה כל זה מפלאות תמים דעים · הנה התבאר שהמצריים לא נכנסו בים מדעתם / ולא עלה על לבם שהיו בתוך הים עד אשמורת הבקר / שבשו מים על ראשם / אמרו נבערנו לנו · והתורה בזה התחלה הפ"ו · ואמר ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים / להגיד שאותה שעה / לא היה ישראל נושע מיד מצרי' / כי עם היות שנצלו מהם / עדין היו פוחדים מהם שמא ירדפו אחריהם / להחזירם בם / או לקחת מה שאצלם מאתם · אבל ביום ההוא / שראה ישראל את מצריים מת על שפת הים / ר"ל שראו ישראל בהיותם בשפת הים שכלם עלו מתים / ראה את מצרי' מת / אז שראה המצרי' מתים / שהשליך הים את פגריהם על שפת הים / אז היתה לישראל התשועה השלימה / כי לא תקרא ישועה גמורה אלא במות האויב / וכן מרע"ה / לא קרא את בנו הראשון אליעזר / מפני כי אלהי אבי בעזרי ויצלני מחרב פרעה / לפי שהיו אויביו עדין חיים / אבל כשאמר לו מתו כל האנשים המבקשים את נפשך / אז קרא הבן הנולד לו אליעזר · ואמר כי אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב פרעה / לפי שכבר מתו אויביו · וכפי הכתוב / שכאשר ראה ישראל היד הגדולה העצום הזה אשר עשה ה' במצרים / אז האמינו בה' ובמשה עבדו / כי הנה כיון יתברך בפליאה הזאת / שני כוונות / הא' היתה / להושיע את ישראל מיד מצרים / להשלים ישועתו / והב' / ללמד את בני ישראל דרכי האמונות / בהבנות השם ויכולתו / ושראוי לירוא ממנו / על דרך מ"ש הנביא / *הכרתי גוים נשמו פנותם / החרבתי חוצות מאין עובר / אמרתי אך תיראי אותי תקחי מוסר / והנה ישראל / והם בשלמי' יראי' ה' וחושבי שמו יראים אז את ה' קודם ראות המעשה הזה / אבל אחר' הועיל להם מה שראו אותו / כדי שיכירו יכולת השם ית' / וזה כי ידיעת הש' ויכולתו ואופני השגחתו / א"א שיודעו בשלמות / כמו שהם כי לא ישיגם השכל האנושי / ולכן יוצרכו לפנים / כי הוא אינו כלי השכל · ואמנם ידעו מצד המעשה והרושם שיגיע אלינו מהפעולות האלהיות · והוא כמו מי שילך בשלג או בטיט / שישאר שמה רושם רגליו / ויודע לחזה מצד הרושם ההוא / מדת הרגלים / אע"פ שלא יראה אותם / ולזה אמר הכתוב / הנה שישראל / עם שלא ראו היד הגדולה אשר היה לשם ית' / להיות השגתה נמנעת לנו · הנה ראו משל היד ההיא / כי אם ראו היד הגדולה שעשה אותם במצרים / וכמו שמי שיראה רושם היד / על לוח המוכה יוכל להכיר הכרה מה ענין היד / המכה וגדלה / כן היה בענין כזה / ואמנם העם והם ההמון / באו ללקחו מוסר / וייראו את ה' / ואמנם האמינו בה' ובמשה עבדו / והאמונה עם ב"ת / היא אמונה על קיום / וזה שיאמר ויבטיח בעתיד / כי כמו שהבטחון יתחבר עם ב"ת / כן האמונה ביעוד' העתיד / אשר עניינו בטחון / יתחבר עם ב"ת / וכן הוא יען לא האמנתם בי · והאמונה עם למ"ד / היא אמונה על מה שיסופר כאין ההוא כמו וכן לא יאמינו לי · והנה / אחר שראו יכולת ה' הב"ת / וראו שקיים להם הבטחתו יתברך שיצילם מיד מצרים לגמרי · הנה נקשרה ונתחזקה אמונתם בב"ת לבטוח בו / במה שיבטיחם עוד לעתיד · וכן במשה / כי מה שהבטיח עבד המלך / יסמוך על השולח / ולא יבטח בו / אחר שהוא עבד המלך / וכל זה אמרו בידו / ומפני שנתחזקה אמונתם בו / במה שהבטיחם האמינו וראו את ישועת ה' / וכן ... ואפשר לומר עוד / שקרא הכתוב לקריעת ים סוף וטביעת המצריים / היד הגדולה / לפי שמכת הדבר שהיתה במקנה מצרים / נקראה יד ה' / אבל היא יד קטנה · ומכת בכורו' נקראה ג"כ יד ה' / שא"א ושלחתי את ידי / אבל היתה יד ואמצעות גדולה / מיד דבר המקנה · ואמנם קריעת ים סוף / שהיתה מכה יותר עצומ' / נקראת היד הגדולה / לפי שהית' גדולה מכל המכות / גם שרוב כל אשר המכות שהיו במצרים התאמתו בה / כי הנה הנטבעים בים / שתו מי הים האדומים / כמו מי היאור שנהפך לדם · ואלו הצפרדעים בגופותיהם / וכן הכנים / והערוב / גם חמו המקנה והבהמות שנכנסו עמהם בים / גם שחין הבנה בה עליהם שמה / ומכת בליל טביעתן ולימות מות שולטו בהם / וגם הארבה / כי נשבה רוח קדים עזה / הנושא' את הארבה · סוף דבר שמכה בכורות האדרגנו / ומטביעת המצריים בים סוף / נכללו כל ענפי המכות שנעשו במצרים / והתחילו המכות אם כן במים / וכלו במים :

אז ישיר משה ובני ישראל את השירה הזאת · קודם שנפרש דברי השירה הזאת / ראוי לבאר · אמר המגיה / כראה לי חסר : ענין מיני השירים / למען נדע אם נוסדו דבריה בשירת יחס מין אחד מהם / או בהרכבת מינים מתחלפים ע"כ : ואומר שיש אתנו עם בני ישראל / שלשה מינים מהשירים · המין האחד / הוא מהם אשר הנעימים במדת במשקל ובמסורה / אע"פ שיהיו נקראים מבלי ניגון / לפי שענין השיר בהם אינו אלא בהסכמת הדבורים והלשונות והתנועות בסוף המאמרים / ר"ל בקצות בתי השירים שבדמו זה לזה / בשלש אותיות אחרונות או בשתים כפי נקודם / ואופן קריאתם / אם שירת משקלי התנועות והתנועות / עם כמות הלשון / וכפילתו על לשון פנוי מהתנאי הקדם / ונקראו השירים מהם חרוזים / לפי שהם שבילים מסודרים כלשון כרוזים / שהם אבנים טובות ומרגליות נקודות מחוברות ומסודרות / כסדר ותבנית ישר · וכן כדבר חז"ל *מחרוזות של דגים / שהם שורות של דגים מחוברים זה לזה / בפסוק קטורי' כחרוזיהם נגיד / ומשני הנזיר כזה / נקראו השירים מזה המין חרוזים / להיותם שורת שורת ומתייחסות / כי היו התנאים בזה המין והשיר שקולים בענין המלכים והעבדים אשר בנקודות · והמלאכה הזאת בזה המין מהשירים שקולים / היא מלאכה מחוכמת / והם מתוקים מדבש ונופת צופים / ונעשו בלשוננו הקדוש העברי / בשלימות גדול / מה שלא כמוכן כשאר כלשון אחר · כן אחת שמזה המין מהשירים לא תמצאו דבר בדברי הנביאים / וגם לא מחכמי המשנה והגמרא / כי היתה התחלתו מלומם בין חכמי ישראל / שהיו בארצות הגלות שלמדו ממעשיהם במלאכת השיר הזה / ויעשו גם היה בזמן בלשוננו הקדושה / ויותר שאת / ויותר עז / מעם שעשו הישמעאלים בלשונם וגם בין חכמי לשון הלעזיין מבלשון עם לשונם ועם כלשונו / כמצאו ג"כ מאלו השירים השקולי' / אבל לא בגודל שלמי' שנמצא מבכוני כלשון העברי / ושם לא נשתקע המלאכה בקלה כמות על חכמי עמנו

צפני' ג' ו'

תהלים י"ח טו

בבא בתרא

שניו באלך פרוס יעניים / וקלסי לנגיים / וגם בתלבות של ענן ותלבות קלאנייליים / וידברו באלו ונבל סכמה ודעת כסלים לתמים / טה מתוק חכנו / וזה עו וילדי · ולהיות הוין הזה / והציירים לידתם כבלות / וכם ההים וקמוץ בלו / לא שבח כפיסנו / ומסיינו מראמי וכו / לבן אין לנו בחקים הוה / צריך לותר מהם / כי לא קיתה מהם שירת הים :

אמנם המין · כל מתמיר / הוא מהדברים / ישגו אותם בני אדם / שנ"פ שלא יהו דברי שקלים / ולא ישגו לכם ממנו /

לפי שלא היתה השיר והנגון בלבד / נקראו שירים / וכבר ראינו מהחכמי' אנשים אשר כלו / יתחלפו מאלו כפורי הכתובים / בשני דברים / בענם / ובהנחה / ור"ל בענם / שהם ענייני האלהי' אצלים / ומורי' על רוממו ושבחי' ותהלו' הנותנים מפעולות הי"ת מלמודי ומצורי' כפות הצדיק' והמשכילי' / [illegible]

[illegible]

ואחרי [illegible]

[illegible]

והמין הג' [illegible]

[illegible]

(במדב' כ"א) כמ"ש בשירת הבאר / אז ישיר ישראל / ותשר דבורה / וברק בן אבינועם / שיר
(שופטי' ה') השירים אשר לשלמה / ונבואת ישעיה אמר / אשירה נא לידידי / שיחול השירה אליו /
להיותו מכבד עלותו וכן בשירת הים נאמר / אז ישיר משה ובני ישראל את השיר'
הזאת / ויאמרו לאמר אשירה לי"י / שהם בעצמם כלם היו אומרים אות' / ולכן
בשובה התפללו על הנחלתם / תפול עליהם אימתה וגו' / תביאמו ותטעמו
וגו' / ולא יקנה עליך / שירת האזינו / שהם נתנה אל משה / ולא יהושע /
כי הנה הוא ית' / צוה למשה שיאמר אותה / כאלו הוא מעצמו סדרה / ושאפיו
היו הדברים / לא מפי השם / והוא אמרו / ועתה כתבו לכם את השירה /
(דברים) ובנגין הדברים מהם עליו / האזינו השמים ואדברה / כי שם יי' אקרא וגו'
(לב' ט) ואלה הדברים / שהם כלם בלשון משה רבינו המדבר / ובסוף אמר / שימו
לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום / כי לא דבר רק הוא מכם
אבל זה מורה / שמשה דבר השירה ההיא / כאלו סדרה מעצמו / והנה א"כ /
האזנו אבל גבורותיו הנזכר / לא נקראו שירה / לפי שלא היו משולבי' הנבי'
ודבשו לא ברוח הקדש / אלא שרמוז בן בכנסת נחורה / אבל התהלים /
שהיו עושים הנביאים ומסדרים מעצמם / ויכתבו אותם ברוח הקודש / אלה
נקראו שירה / וכך היתה שירת הים / שסדרה משה רבינו / לשבח ולהלל אל
לעיכה אותו בעת ברכתו / ולכך מרים אחותו גם היא / עשתה שירה בתופי'
ובמחולות / כמו שיתבאר / ואמנם כתבו השירות ההמה בתורה / ובדברי
הנביאים / לפי שהם קבלום / וראו בהם / ובזה שיכתבו שיר / והנה א"כ /
לדור השירה הזאת / היא מעשה רבינו / וכתיבת בתור' / היתה מפי הגבור' •
ואחרי שביארתי ענין השירה הזאת / כלומר אפרש הפסוקים / אשר בה :

אז ישיר משה וגו' עד ויסע משה את ישראל • כפשר הכתוב / שבשע'
ההיא / שנשקעו המצריים בים סוף / וראו ישראל את
היד הגדולה ההיא / אז / בתן משה רבינו שבח והלול גדול לאלהים / בשיר שירה
חדשה לפניו • ואמר ישיר / לפי שמלת אז / שלפני היו"ד של ישיר / תשיבנו
(יהושע י' י"ב) לשעבר / כמו אז ישיר ישראל / אז ידבר יהושע • ובתוספת אחר / ויש אז
(בראשית) לשעבר / ויש אז לעתיד לבוא • אז הוחל לקרוא בשם יי' • אז אמרה חתן
(ד' כ"ו) דמים למולות • אז ישיר ישראל / אז ידבר משה / אז ידבר יהושע / אז אמר דוד
(שמות ד' כ"ו) אז אמר שלמה / הרי אלו לשעבר • ויש אז לעתיד לבוא / אז תיראי ונהרת /
(תהלי' פ"ב) אז יבקע כשחר אורך / אז ידלג כאיל פסח / אז תפקחנה עיני עורים • אז
תשמח בתולה / אז ימלא שחוק פינו • אז יאמרו בגוים / הרי אלה לעתיד
והנה א"כ אז ישיר משה הוא לשעבר • ואין תכוונה / באמרו אז ישיר משה ובני
ישראל / שכלם סדרו את השירה / כי הנה משה לבדו סדר אותה / אבל מפני
שבני ישראל היו משיבים / בשיר והמזמור ההוא / ולכן אמר / אז ישיר משה ובני
ישראל את השירה הזאת לי"י / שכלם שוררו אותה / אבל לא היה הוא / והם /
אומרים באות / כי הנה משה / היה מדבר פסוק אחד הוא לבדו • והם היו
משיבים עליו / אשירה לי"י כי גאה גאה סוס ורוכבו רמה בים / ועל זה אמר
ויאמרו לאמר אשירה וגו' ר"ל / שאמרו והשיבו כלם / שבהיות משה לבדו
שורר / כל פסוק ופסוק / מהשירה / יענה כל העם אחריו / אשירה לי"י /
כי גאה גאה / סוס ורוכבו רמה בים / כי זה בלבד היה אומר פעם בשירה /
לא זולת זה / עד שגם מרים הנביאה / עשתה כן לנשים / שנאמר ותען להם
מרים / שירו לי"י כי גאה גאה / סוס ורוכבו רמה בים / כי זה בלבד / היו
(סוטה) משוררים בני ישראל / אנשים ונשים / לא זולת זה / וכן דרש רבי עקיבא /
(דף ל') ויאמרו לאמר / מה תלמוד לומר / לאמר / שהיו עונים אחרי משה / שירה /
על כל דבר / ודבר / כקורא את ההלל / והנה יורה / היות דברי השיר' ממשה
סדרו / עד יעבור עמך יי' וגו' / ובכוונת זה הפסוק הראשון / אשירה לי"י /
בדרך שיר חדש / ובדרך שיר המזמור לנו / להודות לפניו • והנה אמר
משבחותיו / בדרך שיר והלל / לפי שגאה / גאה / כלומר מעלתו / על כל
השירות והתשבחות / והוא מרומם / על כל ברכה ותהלה • ולהיותו נורא
תהלות / לא אוכל לדבר בו / כפי מדרגת מעלתו / אז בדרך שירה והלל •
והרב' בן עזרא / כפי שקבלנו / שתרג' גאה / גאה / על הסוס / שעשה גאה
במלחמה / ועל רוכבו • והוא מלשון גאות הים • ואמר / סוס ורוכבו רמה
בים / להגיד שתי פעולות / שעשה בזה / הא' / אחר הלא ראיתם ענין פרעה
וכל מצרים / שעבבו ביד נבים ורכב / ידי שמע כזאת / ומי ראה כאלה / לבוא
להלחם בים עם סוסים ומרכבות / כי הנה אוניות וספינ' וצי אדיר / היה
ראוי להביא להלחם בים / לא סוס ורוכבו / אין זה / אלא שטות מצרים / וז"ש
הפליג • ומוס ורוכבו רמה בים / כלו הפליג שזה / בקלות גדול • והשלי"ח /
הב' / הלא שמעת / שהסוס כטבעו / הוא מסוגל לשוט / ולישא על פני המי' /
יותר מכל בע"ח / ולכן אנשים רבים / כי יעברו נהרות / ירכבו על סוסים /
והנה ידוע זה א' מהם / וא"כ יפלא איך היה שכל סוס פרעה והרוכבי' עליה /
כלם כפלו ונשקעו בים / אין זה / אלא שהשם ית' רמה אות' בים / ולכן לא
יוכלו קום / ובמכילתא אמרו / כתוב אחד אומר רמה בים / וכתו' אחד אומ'
ירה / היאך יתקיימו שני הכתובי' הללו / אלא רמה / אותם שהיו עולי' למעלה
ירה אותם שהיו יורדים למטה • ומשני זה / עזי וזמרת יה / ר"ל עוזי
בתלאותי וזמרתי כשירה הזאת / היא כיה צור עולמי / כי להיות פלאי
קריעת ים סוף / מורה על הבריאה הראשונה המחודשת / יאכה לשם יה צור
עולמים • ובורא אותם • ואמר / שלא היתה זמרתו / ושירתו / בבחינת
טביעת המצרים / כי לא יתכן כזאת השמחה / אלא לפי שהיה לי לישועה • ולכן
אמר זה אלי ואנוהו / ואלהי אבי / אלהי העולם הוא אותי לו / לפי שהוא שי
ותבוא לאתי / ולהם את מלחמותי במצרים לכן אנוה בשיר ותשבחות

אז אעשה לרצונו / וזאת התקוה / ולכלכלו אותו / וכן להודות מעלתו ית' מ'
אבל שהוא אלהי אבי / שהבטיח לאבותי / והוא הטיב עמהם / כמו שהטיבותם
ברחמנותו בקהל עם • וככר נודע מהלאת השיר / שבשבילם בו / בעבוריש'
מעלות טובות / בלמדים שלה • ולאחם אמרו / יי' איש מלחמה / יי' שמו / תרגם
בו אנקלוס / יי' מארי נצחן / קרבייא ולעבן הוא / כיהם כל המפרשים /
ולהיות מאמר מגונה בעיני / לתאר את השם / בשם איש / נראה לי לפרש
הפסוק הזה / באחד משני פני' אחרים • הא' / שהוא כאומר בתמיה / כאומר
השם יי' איש מלחמה / באמת הוא אינו איש / שיעשה מלחמה / עם איש אחר
אבל בהפך / כי יי' שמו / טוב ומיטיב ואלו רחמים / ואינו איש מלחמה אבל
כל הרע שבאה על המצריים בטביעתם בים / הם כבשו ועשו את זה לעצמם
והוא אמרו / מרכבות פרעה וחילו ירה בים / ושלא ירה / שאינו מאמר א' הקב"ה
אל לפרעה עצמו / שהוא ירה מרכבותיו וחילו בים / בהביאו אותם שמה / וכן
מבחר שלישיו / הם בעצמם טובעו בים סוף / ובלא שוקעו שמה / תהומות
יכסיומו וירדו במצולות / כמו אבן / כי הים / עשה כפי טבעו / כל זה שעשו
והם היו א"כ סיבת רעתם / כי אין רע / יורד מלמעלה • זה הוא האופן הא'
(שמות ה' ב') מהפי' בזה • והב' הוא / שבעבור שפרעה אמר במצרי' / מי יי' אשר אשמע בקולו
לא ידעתי את יי' / אמר משה כאן / כמהתל ממנו / יי' איש מלחמה / יי' שמו •
ראיש מלחמה / היא תואר לפרעה / אשר כנגדו / אתה איש מלחמה / ומכן
פרעה / שבאת בדרך אחר בני ישראל להלחם בם / והוא יי' / אשר לא ידעת •
שמו • עתה תדעהו / מאת פעולותיו / ויהיה הפסוק מוקשר / עם מה
שאחריו / איש מלחמה פרעה / יי' אותו השם אשר כפרת / הוא מרכבות פרעה
וחילו / ירה בקלות כאבן בים / כאלו הבליע יי' המחים / אל תוך הים / כל רכב
מצרים / עד שמבחר השלישים / שהיו ממונים על חיל פרעה / כלם
טובעו בים סוף / בתוך הטיט שהיה בקרקע הים • ואז תהומות / שהם בגבהי
הים / המים והעמוקים / יכסיומו / ר"ל כסו אותם / כאלו לא היה בהם מי
ידע לשוט / ולא היה שטים על פני המים / ואז יי' / זהו שמו • ולכן אמר
וירדו במצולות / לגודל עניינו / ע"ד שנאמר נעשית הבאו נכרות קוליה / כי הנה
אויביך יי' / כי הנה אויביך יאבדו / ותנים כבה / בגיר • ובעבור שבתקופה
בשירה הזאת / שתי פעולות / הצלת ישראל / וטביעת המצרי' / אמר ימינך
יי' נאדרי בכח / ר"ל ימין זה השם כבכבד / בעבור שהצילם מהים / ימינך
בעבור ימין / נאדרי בכח גדול הפועל ומכה האויב / והיה שבאת למצרים /
ימינך יי' תרעץ אויב / כי אתה ברוב גאונך תהרוס קמיך / ובגאות שמלותים
ולאכן המצריים אותנו / ויען היה פרעה בזדונו קמיך / שקם על עבדיך / שהם
הרכבת אותו / תשלח חרונך בו / עד שיאכל חרונך אותו כקש • ושלכלו שהם
במהרה וקלות • ובאשר איך נבאו שתי הפעולות הללה / אם הא' / מקריעת
הים / ועברת ישראל ביבשה / אמר וברוח אפך נערמו מים / והוא נגד מה
הא' / שהביא רוח קדים עזה בים / ומפני זה נפלו המים / מפה ומפה / ונשאר
בנייתית הים יבשה / וכנגד זה שם כתיבה / והוא שמשל האדם כשכפיו / כמו
פיו בחוזק כחו' / אשר כבף / שכרחו המים פרוח כח וגעריו / והוא מלשון
ערמות חטים / שנקרא' ערמות / לפי שהם מקובצי' בקומה ובמקום / ולכן
כל ערום יעשה בדעת • והנה הב' / שאף אותם המים שנערמו מפאת שואף
הרוח / היה ראוי לכבודתם / שיחזרו ישובו / ולא יעמדו כנד / ולא היה כן / כי
כנה נצבו כמו נד / אותם המים / שהיו נבנסים בוזלים • והנה הב' / שאף
קרקע הים / מפני המים שהיו עליו תמיד / היה ראוי שישאר רק ולח כטיט
הלח / ויעברו בו בני ישראל כמעבר עליו ולא היה כן / כי הנה קפאו תהומות
בלב ים וקרקעיתו / והיה נקפא אותו הטיט וקפא / באופן שהלכו ישראל עליה
כאלו הלכו ביבשה • ואמר בלב ים / על אמצע הים / שהיה בין הצדדין
לב האדם / שהוא באמצעיתו / ולכן כל דבר שבאמצע יקרא לב / כמו לב
האלה • הנה בזה ביאר / התשועה שיעשה לישראל / שכלל / בימינך יי' נאדרי
בכח • ואחר זה / ביאר הפעול' השנית / והיא ימינך יי' תרעץ אויב / וזכר
אמר אויב / כלומר תוספות / שעשה הקב"ה / מהכה המצרית הזאת בפרעה
ומצרי' / ותלי כנה / לאמרי / שכבר שלחו את בני ישראל מארצם בשבת יו'
כי הנה בצדק ומשפט ותשרי' ננשתה / לפי שאמר אויב / שהוא פרעה ועבדיו
כשרדפו אחרי בני ישראל / ארדוף אשיג / ר"ל שאז לא היה רודף שיחזירם
להחזירם למצרים לעבדו / אבל היתה כוונתו / לרדוף ולהשיגם / כדי לשלול
שללם / ועם היות לישראל רבים מהשאלו מהמצרים / היה כוונתו לפשוט
לבעליה / אבל היה אומר / כבר כתיתתו מהם הבגדי' / ולכן היה כונתו לא
שראל / ויקח כל אשר להם / ויחלק עם עבדיו המהלכים אתו למלחמה / ובא
תמלאמו שלל • ואמר לישראל לא ישובו למצרים / אבל יהרגם כמוהו כלם כאלו'
ויחלם כשו מהם ומדים / לנכך מהם כלל / ובזה הדרך יראה מהמול
בבטחו / לא כמו שיצאו ממצרים על אמו ועל מיתו / והוא אומר תורישמו
ידי / ר"ל שני ועונם ידי • ובעבור שכיון הלוים בזה / לכלות את כל זרע
יעקב / לכן ימינך יי' תרעץ אויב / ששתה אויבו / נשפת ברוחך / כסמו ים /
והוא כרוח / אשר נשף בהשבת הנקב' / שזו נשפת / והכהו / צליה כאותו
רוח / באופן שבבו המים אליהם וכסוהו ים / עד שצללו כמו אדיר / כשעבר בכח
שירד למטה / ולא יציף / ולא ישוב לעלות ועל כן לשכו ולמה מי כמוך /
באלים יי' מי כמוך נאדר בקדש ר"ל מי בכל היוקר' ובעבור' שיקום לך •
ויען כשמעיך / ונפלאותיך / אבל / ולא בכל סבל כי כל שרי קפל' יקרא
אליהם / הבו לי"י בני אלים / והם ית' נקרא אלהים / ואלהי האלהי' / ובזו אמר / לא
(תהלים כ"ט) ידע את מה איך לא בקדש ופרטו / וזהו שפי' כמו באל צדק ר"ל שקדושת

והראותך · הוא תכלית הדבור והשלמות / וגם לא יושג אחד מהם אליך /
בהיותו נורא כמוך / וזהו נורא תהלות / רוצה לומר אתה נורא בתהלותיך /
והנה אם כן שתי שלמיות / קדוש ונורא / וע״ז אמר המשורר / יודו שמך
גדול / ונורא / קדוש הוא · עוד זכר שלמות אחר / שלא ישוה לו בו / כמוהו
אחר / והוא אומרו / עושה פלא / ר״ל שאתה משנה הטבעים כרצונך / וזה שלא
ישנהו שום נברא אחר / שכל פעולותיהם מסודרות ומוגבלות / ולא על צד
הפלא · הנה אם כן אמרו / מי כמוך באלים יי׳ / הוא כלל והפרט / שאין
כמוהו / לא בקדושה / ולא בהיותו נורא / כמאמר המשורר אל נערץ בסוד
קדושים רבה / ונורא על כל סביביו / ולא בהיותו עושה פלא / כי הוא עושה
נפלאות גדולות לבדו / והמפרשים פירשו / נורא תהלות / שירא האדם
מלהגיד תהלותיו / מן יתכונן / כי מי ישמיע כל תהלתו / וגם נכון
הוא / ואחרי שספר והגדיל נס הים / ספר התועלות / שנמשכו ממנו לישראל ·
הא׳ / נטית ימינך / תבלעמו ארץ / רוצה לומר / הראית גדולך וידך
החזקה / כי בזה שנטית ימינך / בלעה הארץ את מצרים / במכות שהכית
אותם · ולהסבר אמר זה / לפי שאמרו רז״ל שהשליך הגברים הים / ותפתח
הארץ את פיה / ובלעם / ונתנו לקבורה / ואמר נטית ימינך / כדרך האומר
כבוד כלאחם עם שונאים ויתומים / שנשבות שיגרו / יאבדם מן העולם ·
והתועלת הב׳ הוא / שיצאו בני ישראל מגלותם / וע״ז אמר / נחית בחסדך
עם זו גאלת · ונחית / לשון עבר / במקום עתיד / אבל הוא עבר כמשמעו /
והוא שלמן / לך נחה את העם / כלומר הגאלת ונחית / בעמוד הענן יומם /
ובעמוד האש לילה / העם הישראלי אשר גאלת · והתועלת הג׳ הוא / שע״ז
תקרבם לפני סיני / ותתן להם תורה ומצות / וע״ז אמר נהלת בעזך / אל
נוה קדשך / שהוא הר סיני / כמו שפירש הרלב״ג · והנה זכר משה בשירתו /
ענין תורה / לפי שכבר יעיד עליו · עוד זכר תועלת ד׳ שנמשך מזה הפלא /
והוא שנשמעו עמי׳ מקריע ים סוף / ושמעו׳ המצריים בו / וירגזון מהפחד
בישראל / כי ידעו שהוא גואלם חזק / וזכר יושבי פלשת / שלא יעברו בארצם /
יפחדו מהלחם כם / ולא יתנגדו יעבור בארצם · אז נבהלו / כששמעו זה /
אלופי אדום / ואילי מואב / והם בעות לגרים / אשר ביניהם /
כי באדום היו אלופים / ובמואב אלים / שרוצה לומר / תוקפים ושרים /
והר׳ אבן כתב שקרא כאן לשרי אדום אלופי / מלשון אלופינו מסובלים ·
וקרא לשרי מואב אלים / שהוא לשון כבשים / וכל זה להגיד גבותם / שע״כ
פחדו ורעדו מזה / אבל כשאר כהם נגורת לבשי / וכן כתוב נמוגו כל יושבי
כנען / כדברי רחב הזונה / וע״כ התפלל משה / תפול עליהם אימתה ופחד /
כנגד השרים והפלשתים / ואלופי אדום / ואילי מואב / שהיו ישראל עתידי׳
לעבור בארצם / ולכן אמר עד יעבור עמך יי׳ וכפל כדרך השיר / עד יעבור
עם זו קנית · וכנגד יושבי כנען / אמר תביאמו ותטעמו בהר נחלתך / שהיא
ארץ ישראל / שבחת אות׳ כקל׳ לאבותינו / ותטעמו אמר לשון תמיטה /
והנטיעה לענפים השרשים · הוא נאמר / קרא כל ארץ ישראל / הר נחלתך ·
ואמר שגם יהיה מכון לשבתך / רוצה לומר שתבחר השכינתך שמה / על עיקר
שבעבר פעלת אותו / ויחדת אותו מקום וארץ נבחרת לעבודתך / כאמרו
בית מקדש יי׳ / שכוננו ידך / כי הכוונה בית המקדש של מטה כנגד בית
המקדש של מעלה / ובמקום ההוא יי׳ ימלוך לעולם ועד / שתמיד תהיה
מלכותו על עמו / במקום המקדש ההוא / ואמנם אמרו אחר כל זה / כי בא
סוס פרעה וגו׳ / ראה שאין לו ענין / כי כבר אמר זה עלמו / בשירה פעמים
הרבה / ודעת המפרשים הוא / שנעשור שהאריך בדברי השירה / חזר לבאים
בזה שהתחילנו · ואחרי אמרו / שאין זה מן השיר / אבל שהם דברי התורה /
להודיע סבת השירה / כל זה בלתי נכון · אבל עניינו קשור / עם יי׳ ימלוך
לעולם ועד · והוא / שדרכו של עולם / שהמלך עם אחד מידי עושקיו /
ראוי שימשול עליו ויכנע לעבודו / הלא תראה זה בדברי ישראל / שאמרו
שופטים לגדעון / משול בנו גם אתה / גם בנך / גם בן בנך / כי הושעתנו מיד מדין ·
ל״ח ד׳ ויפתח אמר ג״כ / אם משיבים אתם אותי / להלחם בבני עמון / ונתן אותם
שם י״א יי׳ לפני / אנכי אהי׳ לכם לראש · ויאמרו זקני גלעד אל יפתח׳ יי׳ יהיה שומע
בינותינו / אם לא כדברך כן נעשה · וע״ז הדרך / כאמר כאן יי׳ ימלוך לעולם
ועד / ר״ל ראוי שיי׳ יהיה מולך עלינו לנצח / מפני שבא סוס פרעה / ורכבו
ופרשיו בים / וישב יי׳ עליה׳ / את מי הים כלותו זמן / והצלת שבני ישראל / היו
עדין הולכים ביבשה בתוך הים · כי הנה בעבור התשועה הגדולה הזאת /
ראוי שימלוך יי׳ על העם / שהגדיל לעשות עמהם ככה / לעולם ועד · ולזאת
כתוב׳ · והנכון תורה / אומרים שהיתה ׳לשה נביאה / ואינה אחות אהרן ר״ל שנתרעמה׳
הנבואה היתה כאהרן אחיה / לא כמשה שגם היא / כלשר שמעה דברי משה
וישראל בשירתם / אמרה גם היא שירה לנשים / דוגמת מה שאמרו ישראל /
שירו ליי׳ כי גאה גאה / סוס ורכבו רמה בים / ואולם שנא׳ כאן אחות אהרן
לפי שבשירה הזאת / עשתה משה ומרים / והוצרכו לאהרן שלא נזכר בה /
לכן הזכירו / בענין מרים שהיתה אחותו :

ויסע משה את ישראל מים סוף וגו׳ ויבאו כל עדת בני ישראל
רפאלאל כנגן / שאלות :

השאלה הא׳ למה לא נזכר כאן המסעות / כמו שהיו · והנה הכתו׳
במדבר המספר אמר / ויסעו מאילם / ויחנו על ים סוף וגו׳
ויסעו מאלים / ויחנו על ים סוף / ויסעו מים סוף / ויחנו במדבר סין / ויסעו
ממדבר סין / ויחנו בדפקה / ויסעו מדפקה / ויחנו באלוש / ולמה לא נזכר
כאן כל המסעות האלה :

השאלה הב׳ מדוע התחיל הב״ה / במסעות הוה במדבר / להביא את
ישראל לחסרון מים / בהיות המי׳ / דבר הכרחי מאד /
כ״ש לעם רב כמוהו / ואיך יוכלו ללכת שלשת ימים בלי מים / והנה הביא
באחרונה / שהביא׳ מרתה / והם מבלעו מים / אבל מרים הם · ואם רצה לנסות׳
אותם בם / יותר טוב היה / שיסבב נורא במדבר ההוא / והתחלתו עד סופה
לא שתהיינה התחלות קשות ורעות / שלא יוכלו לסבול אותן / כמו שהיה
בענין המים :

השאלה הג׳ באמרו שם / שם לו חוק ומשפט ושם נסהו · כי זה קשה
הנבין הוא / ולאי כפה / אם לנסם / והם היו צריכים
מים לצורכם / ראוי היה לכם להתלונן · ואם היה הנבין שבכה החוק
והמשפט / ראוי לבאר עניינם מה :

השלאה הד׳ בפסוק והיה אם שמוע תשמע וגו׳ כי אני יי׳ רופאך שלום
שאמרו בקולו ושמרו מצותיו / יהיה בכרם / שלא תחול
עליהם המחלה / שהלה על מצרים / כי המצרים היה להם מכת יי׳ ואיך יהיה
שכר הטובה / שלא יענשו / בעונש המורדים · וזה ענין כי אני יי׳ רופאך /
כי במקום שאין מחלה / אין צריך רפואה / ולמה אמר אם שמוע תשמע / והישר
בעיניו תעשה וגו׳ והאזנת למצותיו / ור״ל השמר׳ כל חוקיו / והם ד׳ מאמרי׳
כלם כוללים כאחד / ולמה לא זכר המשפטים :

השאלה הה׳ למה התלוננו בני ישראל / על משה ועל אהרן במדבר
כי הנה גם במדבר סין / לא היה להם חסרון מים /
ואם על חסרון הלחם / היה ראוי שיפרשהו הכתוב / כמו שביאר חסרון המים /
והה ענין אמרו במדבר / הלא ידענו שמדבר היה זה / וכבר כאמר ויבואו
כל עדת בני ישראל מדבר סין / ולמה א״כ כאמר כאן במדבר :

השאלה הו׳ אם היה / שישראל דברו שלא כהוגן · באמרם ומי יתן
מותנו ביד יי׳ בארץ מצרים / בשבתנו
על סיר הבשר / כי הוצאת אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה
ברעב · למה לא נענשו עליו / כמו שנענשו בקברות התאוה / שאמרו כאותם
למצרים / האלה · והיו התלונות שוות / והתרעומות שוות :

השאלה הז׳ באמרו הנני ממטיר לכם / לחם מן השמים / כי הנה
המן היה מתילד / באוקן השמים / אוויר הארצי / ולמה
א״כ יקראו לשמים / הלא כל הדברים הנולדים מהאויר על הארץ / כאמר׳ שירדו
מן השמים / ובפירוש הפסוק / אמרם / שהם גדולות ונצורות בשמים / ויפתח דברי׳ פ׳ ה׳
יי׳ לך את אוצרו הטוב את השמים / לתת מטר ארצך בעתו׳ / לפי אותותם /
גם שהפסוק הזה / היה ראוי שיכתב / אחרי שמעתי את תלונות בני ישראל :

השאלה הח׳ באמרו / למען אנסנו / הילך בתורתי / אם לא / כי מה
הנסיון שיהיה׳ / אחר שתת׳ להם לאכול דבר יום ביומו /
והי׳ בוי׳ ו׳ והכינו את אשר יביאו והיה משנה וגו׳ ומה היה הסבר בזה׳ לא נבינה

השאלה הט׳ באמור משה ואהרן אל כל בני ישראל / ערב וידעתם
וגו׳ / ובקר וראיתם את כבוד יי׳ / כי אם היה הדבור
האלהי / הנני ממטיר לכם וגו׳ / כאמר למשה בלבד / למה השתתף אהרן
עמו / בהגידו אותו אל העם / וכאשר הוסיף לפרשו / תראה שמשה לבדו
פירשו / שנאמר ויאמר משה בתת יי׳ לכם וגו׳ :

השאלה הי׳ מה לאו משה ואהרן / ליחס לבשר / המוכה / כי הנם
מוציאם ממצרים / ולא להם / לראות הכבוד / ולמה לא
היו שניהם / הבשר והלחם מורים / שהנם הוציאם ממצרים / ושניהם בהם /
וראו בשתמונות שניהם / כבוד יי׳ / עד שמפני זה · כתב הרלב״ג / שהפסוק
ובקר / קשור עם מה שלמעלה / שבני אותות / כתנו על זה / הא׳ בבקר / והב׳
בערב / ואין הכתוב סובלו / כי לא אמר / ערב ובקר וידעת / כמ״ש הרלב״ג :

השאלה הי״א בדברי משה / בתת יי׳ לכם / בערב בשר לאכול וגו׳
כי הנה ירלו׳ / שאין בפסוק הזה נורא / כי לא טורח
בתת יי׳ לכם בשר ולחם / בשמעו את תלונותיכם מה יהיה לנו / כי אמרו
ונחנו מה / אינו נורות הפסוק :

השאלה הי״ב אם היה / שהקב״ה אמר למשה / והלחם בלבד · הנני
ממטיר לכם לחם / איך הוסיף מלבו ולימד בבשר /
אשר לו כאמר לו מזה דבר / הלא כאמר / שלחם כולל לבשר ולפת · כדברי
הרא״בע / אין ראוי לקבלו / כי הם בתלונותם / הפרידו זה מזה / באמרם
בשבתנו על סיר הבשר / באכלנו לחם לשובע / ואין ספק שהם כללים נבלד
אף כי הבדיל הבשר / מהלחם / בזמן נתינתו ובתכונותיו / ואם היה הכל
נכלל בלחם · היה הדין בשניהם אחד :

השאלה הי״ג אם הם כבר אמר למשה הנני ממטיר לחם וגו׳
ומשה ואהרן כבר הגידו הישר ההוא לכל העדה /
ומשה פירשו / והגבילו בזמנים / בשר בערב / ולחם בבקר / מה טורך היה
אחרי כל זה / לבאות / שיקרבו לפני יי׳ ולאיזה טורך · היתה אותה הקריבה׳ /
ומאמר השם למשה / שמעתי את תלונות בני ישראל / דבר אליהם בין הערבים
תאכלו בשר / ובבקר תשבעו לחם / וידעתם כי אני יי׳ אלהיכם / ולא אמר
הוצאתי אתכם ממצרים כמו שאמרו משה ואהרן :

השאלה הי״ד אם יעדם שיאכלו בשר / איך לא בא הבשר / שיכה
יאכלוהו · הלא כבר נתבאר / או נבראתיה / כמו שאמרו ל׳
שברו כלו התחלים / באמרו / וישימו להם שפות / ואם יעשו להם /
הבשר נשחט / או ביום השני / בשר יתרים :

השאלה הט״ו אם במקום הזה / נתן להם בשר ולחם לשובע / איך
אח״כ / בקברות התאוה / אמרו ישראל מי יאכילנו בשר /
ועתה נפשנו יבשה / אין כל / בלתי אל המן עינינו / וא״כ הרי שגם שלא היה
להם הבשר לשובע ובמשלוח גדולי העם לוקטים אותו שזכיה מזדמן לחסידיה /
ונעריהם היו מזכים לו ורעבים ממנו · תלונה בלא מזה / כי אין כילות
לפניו ית׳ / והכתוב אומר ותעל השלו / ותכס את המחנה / שיורה על
הריבוי וההפלגה :

השאלה הי״ו באמרו / ותעל שכבת הטל / וגו׳ / כי הטל והמן /
היה יורד מלמעלה / כמ״ש וברדת הטל על המחנה /
ואיך אמר א״כ לשון עליה · גם שכאן באמר ותעל שכבת הטל / והנה
על פני המדבר דק וגו׳ / מורה שהיה הטל למעלה / והמן תחתיו / ולכן
בהעלות הטל / נגלה המן / שהיה תחתיו / אתכם בסדר בהעלותך / באמר
בוקר לוה / וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו / ווה מורה שהיה במדבר י״א ט
המן על הטל / והפירות הפסוקים / יודיעך טוב / דעות המפרשים :

השאלה הי״ז באמרו ויאמרו איש אל אחיו מן הוא / כי לא ידעו
מה הוא / והיה שאם היו קוראים קלה בדרך שאלה
היה ראוי שיאמר ויאמרו איש אל אחיו מן הוא / ואם היו הודעה שאמרו זה
לזה שהיה מן / איך אמרו עוד כי לא ידעו מה הוא :

השאלה הי״ח במצוה / שצוה השם בזה / אם ראשונה / למה זה /
ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו · ואח״ז הדבר אשר
צוה י״י / לקטו ממנו איש לפי אכלו / עומר לגלגלת מספר נפשותיכם · ומה
טעם בזה / ולמה לא הניח הדבר לרצונם בלקיחת ממנו / אם מעט / ואם הרבה
כאשר · ואם שכן למה לא יותירו ממנו עד בקר והמותיר וירם תולעים ויבאש :

השאלה הי״ט כיון שהגיד הכתוב / ויעשו כן בני ישראל / וילקטו
המרבה והממעיט וגו׳ · והנה מה שצוה אותם עומר
לגלגלת / למה אמר וימודו בעומר / ולא העדיף המרבה והממעיט וגו׳ /
ואם היה לפרש הנס שלקיטתם באחד / או בהמון / וכאשר מדדו אותו
מצאוהו מכוונים / עומר לגלגלת / יש לו לשאול / טעם הנס הגדול הזה :

השאלה הכ׳ באמרו וילקטו אותו בבקר בבקר / איש לפי אכלו /
וחם השמש ונמס / שיראה שמה שלקטו בבקר / היה
נמס כחום השמש / ואיך יתפרנסו א״כ ממנו / ואם הענין כדברי המקובלים
שהמן הנשאר בשדה שלא לקטו היה נמס / יקשה למה לא התפרנסו ממנו
למחרתו ויש׳ ויעמוד בעצמו / וגם יקשה / למה אותו שנשאר בשדה / לא
הריס תולעים ויבאש / כמו המלקט שנשאר למחרתו / והיה ראוי שיהיה
הדין / שזה נשאר בשדה / ובאהל :

השאלה הכ״א באמרו / על היום הזה / היום לא תמצאוהו בשדה /
כי למה לא היה יורד המן בשבת לישראל / כי מכלי
יציאה היו לוקטין אותו / והיה נאכל שוות שבת · ואם לכבוד השבת היה אם
יהיה ראוי שבשבת לא ינוחו השמים על הארץ / כשאר הימים ולמה אמר ששת
ששת ימים תלקטוהו / וביום השביעי שבת לא יהיה בו :

השאלה הכ״ב למה אמר הקב״ה על יציאת העם בשבת ללקוט
ולא מצאו / עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורתי /
כאלו עברו בפועל על התורה כלה / ועל תרי״ג מצותיה · ולמה אמר ראו
כי י״י נתן לכם השבת / ולא אמר דעו :

השאלה הכ״ג באמרו והמן כזרע גד לבן · וטעמו כצפיחת
בדבש / כי הנה בסדר בהעלותך נאמר על המן
במ׳ י״א והיה טעמו כטעם לשד השמן / ולא כטעם צפיחת בדבש / ואיך נמצא החלוף
הזה בטעם המן :

השאלה הכ״ד למה זה צוה לשמור מן המן / למשמרת מלא העומר
ממנו / כי מה שאמר לישראל / זה הדבר אשר צוה י״י מלא
העומר ממנו / וכן ויאמר משה אל אהרן / קח צנצנת אחת ותן שמה מלא
העומר מן / ולא הוביל כעומר :

השאלה הכ״ה באמרו ובני ישראל אכלו את המן מ׳ שנה עד בואם
אל ארץ נושבת / וחזר לומר שנית / את המן אכלו
עד בואם אל קצה ארץ כנען והוא כפל ויותר / וחז״ל אמרו / שפסק המן בזדך
יום ז׳ באדר / שמת משה / ונתפרנסו ישראל מהמן שלקטו בו עד י״ו בניסן / קדושין דף ל״ח
שהקריבו העומר / והוא א״כ כפל אחר / שלא הכנים / ושיספיק כמות קטן ויתן
הרבה לעם גדול והנה מפרש הפסוקים באופן שיותרו השאלות האלה כלם :

ויסע משה את ישראל וגו׳ / עד ויבואו אילמה · אמרו חז״ל / שהסיעם
משה בעל כרחם / כדי למהר בואם אל הר האלהים / ולפי
שראה העם היו מתעכבים שם על הים מפני הביזה / שבכל יום / היה יוצא
מהים שהטביע בו / ותכשיטי סוסיהם · · ולפשר שהיו ישראל יראים מהרכב
מדבר הגדול והנורא / ולזה היו מתעכבים שם על שפת הים / ולכן
שצריך משה להסיעם משם בעל כרחם · והיותר נכון אצלי / שבמסע הזה /
משה בעצמו / עשה זאת לבבוע אשר לא היה עדיין נגליהם ונשיאיהם
ובדר מקדשותיהם / ובדר מסעיהם / עד כי אם אל הר סיני / אמנם עוד
הענן שהיה נוסע לפניהם / עם היות שהיו הולך לפניה׳ עד שעברו את
הים / לנוכח ההצלה ושביעת המצריים כמו שנזכר · הנה אחרי שנאמר
אותו הענין / לא היה הולך העמוד לפניה׳ / כי היה משה רבינו מכוין ומוליך
לפניהם / שבל בדרכו שלא מצאו מים במדבר ולכן בעבור שהסיעם משה

באותו מסע קרה זה / שלא ידע המקום הראוי לחנות בו / שהיה מקום מים /
ולכן לא נכנס ומרה אלא בכבוד הענן / שהוא הנקרא פי י״י / וכמו שיתבאר
אחרי זה / אך כאשר לקח משה את האהל / ונטה לו מחוץ למחנה / הרחק מן
המחנה / והיה כל מבקש י״י יצא אליו / כשיצא משה מלך בעיניהם / ובבואו
אל אהלו / קם העם והשתחוו איש פתח אהלו / וענן י״י היה על אהל משה /
לא יעבר משם / והמחנה ישראל היה כמ״ש / ומשם והלאה היו נוסעים בהעלות
הענן / ועל פי י״י יחנו / ועל פי י״י יסעו · אמנם במסע הראשון הזה / לא
נסע ע״פ הענן / כי אם במצות משה שצוה אותם לנסוע / ללכת אל הר
האלהים / וזה טעם / ויסע משה את ישראל מים סוף / ויצאו אל מדבר שור ·
וקרוב לזה היא דעת הרלב״ג / ומדבר שור הוא אותם שקדם זכרו / ושפר
הכתוב / שהלכו דרך שלשת ימים ולא מצאו מים / וזה היה צער גדול לעם
כבד כזה / טף ונשים ומקנה רב / לעמוד שלשת ימים מבלי מים כ״ש בהיות
עוברי דרכים / ולכן אחזו בהמתה / רבי הגיד להם / שלא היה מי׳ בדרך
ההוא / ולכן הם הוליכו עמהם מפני הדירות / מים ויין בחמתים ובנאדות /
ושאר המשקין / שהיה שתו במשמוש בימים ההם · ואין ספק שטבע המדבר
ההוא / חייב שהכין המים / ואם לא היו מוצאים להצטער להם גם · וזה
המפרשים אמרו שמכח מה שדברו כנגד משה על הים / השגיח אין קמרי׳
וגו׳ הניא הקב״ה במצוקה הזאת / על מי שעלו על הים כנגדו · והיותר
נכון בעיני הוא / שמפני שהיה הקב״ה עתיד לתת להם בסיני תורה ומצות /
הוצרך שיסבבו הראשונות האלה להביא בגבורת ומתוקות / באופן שיתנו
לפניו / והוא יפלא את נפשכם / וידעו כי יש אלהים בישראל ושהוא המוכיח
ומשלם / וגם לחם יוכל תת / כי הכל בידו כחומר ביד היוצר / ובזה יקנו למוד
מועיל / שנגלה להם ישראל תורתו / ויאמין להם · הנה א״כ / להדריך כל אחת
מאותות והנבואות עליו ית׳ / כדי לקבל התורה / והביא בנסיונות שלא
ומפני זה לא קבלו עונש כלל על דבריה׳ אשר דברו בזה / לפי שהרוב שיהם
וכעבם דברו / והנה לו זכרה התורה שהמתלוננו אחרות פרטיות / כמו דפקה
ואלוש / שבין מדבר סין / ורפידי׳ / ולפי שלא נזכרו לזכור כאן שלא המסעות
שנעשה בהם שום פלא / ודבר רעוס / ושאר המסעות שלא נעשה בהם דבר
מחודש / לא נזכרו אלא בזכרון מסעות בני ישראל והותרו בזה שתי שאלות
הראשונות / הא׳ והב׳ · ואחר וילונו העם על משה לאמר מה נשתה / להגי׳
שלא הבעיסוהו כדברי רעי׳ / ולא אמרו לו תנה לנו מים לשתות / לפי שבאו
עדין עיניהם מלאים מיכולת השם וחסדיו / אשר עשה עמה׳ להפליא בים /
ולכן לא דברו שום דבור שלא כהוגן כבע׳ ההוא / ולא היתה תלונתם על
צד התרעומות / שלא כאומר אדוננו / הביטה וראה במים האלו / מה נעשה
אתם / כי הם מרים ועכורים ונגפים / ואינם ראויים לשתות · ולכן לא נענשו
על התלונה הזאת / גם מרע״ה כאשר להם עונותיהם במשנה תורה /
דברים ט׳ ז׳ אמר ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה מקציפים הייתם / לא זכר מרה /
לפי שתלונה כהוגן שלו / כיון שבכלו / כמעט שלשת ימים בימי הקיץ / ולא כ״כ
מצאו מים מרים / ולכד אמרו מה נשתה / ר״ל עיין במה שצריכים לנו / כי אין
המים האלו ראוים לשתות / ומשה צעק אל י״י / לפי שראה צרת העם ומצוקת׳
כי רבה היא / ויורהו י״י עץ וישלך אל המים / וימתקו המים / וחז״ל אמרו /
שהיו המים קודם לכן מתוקים / ונמררו שם / והיה כל זה לנסיון /
שמות רבה ולקנות בנפשם מדת הבטחון / וכ״ו שחז״ל ויורהו י״י עץ / רבי יהושע
בן קרחה אמר / הרדופני היה / רבי אליעזר המודעי אומר / עץ זית היה /
ומכל מקום / בין לזה / ובין לזה / דבר מר היה / ושכ״ג אומר : אמר
התגיה כ״ל תכר : בזולה / כמה אתמהון / דרכיו של מקום / מדרכי
ב״ו · ב״ו / במתוק מרפא את המר / אבל הקדוש ברוך הוא אינו כן
אלא במר / מרפא את המר וכו׳ ע״כ / וכתב רבינו חננאל / כי מה שאמר /
וילכו שלשת ימים במדבר / היה הדרך מהלך שלשת ימים / והם הלכו אותו
ביום אחד / ומכהוכם מים יום אחד היה / וביאר טעם / שאין טבעו של
בשר ודם / להתקיים ג׳ ימים בלא מים / אף כי הטף והנשים המעוברות /
ותינוקות שהיו שם · והיה הנס כפול / שהמתיק המים המרים עם דבר
מר · וכל זה / להודיעם / שהוא ית׳ עושה נפלאות בכל עת / אע״פ שבדרך
הטבע / לא ימצא דבר שיזדמן יתפעל ויתבטל ויתהפך מטבעו / מ...
דבר שיזדמן / שהיה במצות השם / והיה הנס שהיו מרים מפאת הארץ /
שהיו עוברים בה / ומתקו בעץ שהוא שהכנס בהם / בהיות העץ דבר מר /
ובזה שם לפניהם חוק ומשפט / וגם נסהו / ולמכם מה הוא החוק והמשפט
ההוא / ולפי נכה שזה / הנכון הוא / ששם שם לו השם יתברך
לישראל / ולמדו דעת תורה׳ אותי / שהיא חוק כערכם / לפי שלא
היו מקיימים את עצמו / והוא שבכוונת בני י״י ישתו / שבכל קראם אליו /
ישמע אל צעקם / ויעשה עמהם נסי׳ ונפלאות / כי זה הוא החוק והדבר
הנעלם ששם להם שמה / כמו שרמז / בענין המים המרים / שהמתיקם
בתפלת מרע״ה · והוא היה משפט לאחרים ... לענין הטבעי בתפלת חסידיו /
להפיל מיות ... ולא דות בטבע / וגם נסהו / ר״ל שגם הגדיל הקב״ה
לעשו׳ נסים אם ישראל במדבר כי הנה שאר הנסים שנעשו עד הנה / היו
להענים את המצרים · אמנם להספיק צורכם של ישראל במדבר / ומהמקום
הזה התחיל לעשו׳ עמה׳ / נסים ונפלאות לצרכיהם / ויהיה נסיון
מלשון הנסות הגדולות · ולפעמים לפנים / וגם כבר / מלשון נסיון / החוק
הוא כמו להתנות / והתנה אותו / והוא השם יתברך / ידוע הכתוב כי גם /
שם הקב״ה לישראל / חוק ומשפט / בו יתנהגו תמיד שהוא משה עושה מיד והיה אם

שמוע

שמוע תשמע וגו' / כי היא האזהרה כוללת לכל המצות / ושם נסהו אותו
החוק / כי בעיניכם לא הספיק שנבקש המים בתפלה וכו' / וחז"ל * אמרו סנהדרין דף נ"ו
שבת ודינין / בפרה אדומה / ויהיה החוק / רמז לשבת [illegible] ודיני חוק
והמשפט / רמז לעיקרי הדינין / שלמדם שם במרה · ורבי כוה / שכאשר ראו
ישראל בעיניהם שינוי טבע המים / הבינו וידעו שהקב"ה היה את שלחו /
וברא / אשר אלא היה / ולכן נוה שם להם על השבת / המורה על החדוש /
וגם הורה להם הפועל הנו' אשר / שהלכו ותלונו תשמש לי"י להיותו פועל /
בבריות לעבדיו הבוטחים בו / וזו היא פינת הידיעה ופינת ההשגחה הפרטית
לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו / והוא עיקר הדינין כלם · והר"ן בדרשותיו
פי' שם נסהו על החוק / והמשפט שבהם יאמר כי שם שורה שם לו חוק ומשפ' /
ושם נסהו אותו החוק [illegible] כי כח חוקו ומשפטו / יספיק בהסרת
המחלה / כמו שרפא את המים המרים / [illegible] / הפך טבעו לפי שהטבה
כוללית שלמה שם / לא הטבעית / ומה שכתבתי אני / הוא היותר נכון ·
ואמנם אומרו והיה אם שמוע תשמע וגו' / פי' בו הרלב"ג / שהייתה תשובת
ישראל [illegible] שעל הנסות כדברי פרעה / ולא כי רעה נגד פניכ'
[illegible] כלם נבנו במצרים ועל הים / שאומר היה בהם רעה
למצריים · ולכן ידעם פה / שאם ישמעו בקולו / לא ישים בהם המחלה אשר
שם במצרים / כי אין רצונו להיות תמיד פועל ברעות / וזה הוא כי אני י"י
רופאך · פועל הטוב בעצם · והר"ן כתב שענין כל המחלה אשר שמתי במצרי'
לא אשים עליך / כמו כל המחלה אשר כשבע ואשר שמתי במצרי' / לא אשים
עליך / לא וו ולא זו / ויחבר בכתוב הו' / כמו שיש ירח עוד וכולה · ולפי
שבני אדם הרופאים / יתנו במקרה לא בעצם / לפי שאין בידם לשנות
המזגים / ולהסיר המחלה מעיקרה אמנם הש"י הוא מסיר אותה באמצעות
כל דבר שירצה / בין שיהיה חולה לה' / או המסבב אליה · לפי שפעולותיו אינם
מתעכבות בכלים / אבל הכלים משועבדים אליו / לכך אמר כי אני י"י רופאך
רוצה לומר / שאוכל להסיר המחלה מאתך / באמצעות איזה דבר שארצה כמו
שהבאתי למים האלה · והנכון בעיני / שהנה כל החולאים שיקרו לבני אדם
הם דוגמת מכות מצרים / כי לא יחלה האדם / אלא להפסד אחד מן
האיכיות אשר בו / שהם כפי ארבעת היסודות · והנה כל מכות מצרים /
היו מהם בהפסד יסוד המים / ומהם בהפסד יסוד הארץ ומהם בהפסד
היסודות הקלים / [illegible] הרי לך שכל תחלואי בני אדם / בהפסד יסוד
מהיסודות / ואיכות מהאיכיות שבו / והם כלם אם כן / דוגמת מכות מצרים ·
ולכן אמר יתברך לישראל / אם שמוע תשמע בקול י"י אלהיך / להיות כעבד
לפניו כעבד לפני אדוניו / והישר בעיניו תעשה במלות המצות · ואמר
שאין פי' ואמרו אם שמוע תשמע בקול י"י אלהיך / שתגיע למעלת הנבואה
ולשמוע דבר י"י בנביאים / אלא שתאזין מצותיו לעשות אותם / ועל זה אמר
והאזנת למצותיו / וגם אין עליך לחקור על המצות אם הם ישרים ומשפטי'
צדיקים / אם לא אלא שיהיו בעיניך כחוקים / שטעמם בלתי מושג אלינו ·
[illegible] אם כן אמרו והאזנת למצותיו / הוא [illegible] אם שמוע תשמע בקול י"י
אלהיך / ואמרו ושמרת כל חוקיו / הוא פירוש מה שאמר והישר בעיניו
תעשה · הנה כוונת ההבטחה / תדע לך באמת / שכל המחלה אשר שמתי
במצרים המתחייבת מהפסד היסודות לא אשים עליך / כי לא אעזבך
להנזק מהן / כי אני י"י רופאך / והדבר מוטל עלי לרפא אותך / ולכן
אשמרך מהם מהזיקים שלא יגע בך רע · ואמר לא אשים עליך / לפי שהמקרה
בחק אלו כנה ראשונה לכל הדברים / וכאלו אמר לא יפלו בך / כי אני
רופאך ופועל לתקן היסודות והאיכיות אשר בך · ומפני שרמז בזה /
למכת הדם במצרים / שהיו היאור שלו מתוקים / כשהכה משה אותם
במטהו אותו העץ הפכם לדמים / ופה במרה / הדבר בהפך / שהיות
המים מרים / העץ שהשליך משה בהם / השיבם מתוקים · והיה זה / לפי
שהמצריים היו מורדים ופושעים / ולכן היה להם המתוק למר · אבל
ישראל בהיותם שומרי מצוה / ישימו מר למתוק · והותרו בזה / השאלות
הג' והד' / והה' בזה הפירוש / אם שמוע תשמע בקול י"י אלהיך / במצות
שבשמיעות והישר בעיניו תעשה / על מצות עשה / והאזנת למצותיו / על
מצות לא תעשה / ושמרת כל חוקיו / להתבונן בהם / ומה שכתבתי הוא
היותר נכון · והנה בא הפסוק הזה / קצתו בלשון המדבר יתברך / וקצתו
בלשון משה השליח ממנו לנכח / ואמנו / שלא לנוכח / לפי שהוא ית' מושג
מפעולותיו / ובלתי מושג מאמתת עצמו · ומכאן תקנו חז"ל במטבע הברכות
ברוך אתה השם אשר קדשנו במצותיו וצונו / כמו שכתב הרא"ם כן :

ויבואו אלימה וגו' / עד ויאמר י"י אל משה הנני ממטיר · ספר
הכתוב שבאו לאלימה / והיה ראוי שיאמר [illegible] ימצאו מחיה
כמ"ש בשאר המסעות / ובאלה מסעי גם כן וימצאו מחיה ויחנו בשם / ולכן
נראה / שהיה זה מסע קטון / ועם זה תדע לך למה שהלכו שלשת ימים
במדבר / ולא מצאו מים / וכן במרה שהיו שם המים רעים / והיה להם ללכ'
עוד מעט עד אלים / אשר בה אלו מים / אלא שאין הקב"ה הביאם שמה לנסותם /
ולהרגילם בשלמות אמונותיו / כי כל המסעות האלה עד בואם לסיני / היו
לזה התכלית / כמו שביארתי וזכר הכתוב שמצאו באלים י"ב עינות מים /
ושבעים תמרים / להודיענו כי בארבעים שנה שהלכו במדבר לא מצאו מים
בשום מקום יותר [illegible] פרי רק באלים לבדו / לכן נזכר כאן וזה החדוש
פרטו להם בזה : שהיה עומד להם וזאת הי"ב שבטים / שהיו י"ב עינות מים
מאורים / ושבעים תמרים / כנגד שבעים זקנים · ואמר ויחנו שם על המים

להגיד שלא חנו שם בעבור התמרים כי בהגיעם שמה / שלחו ידיהם ואכלו'
כלם / אבל חנו שם / בעבור המים הטובים שמצאו · וספר הכתוב עוד /
שבאו אל מדבר סין / אשר בין אלים ובין סיני / בט"ו יום לחדש השני לצאתם
ממצרי' / הוא חדש אייר / להגיד שאז כלה להם הלחם / אשר הוציאו ממצרי'
שלא יכלו לשומרו מן הבצק שהותר מאותם שלשים יום לפי שלא עשו נקוד' /
וגם צדה לא עשו להם · וכן * פרש"י שאכלו משירי הבצק ששים וא' סעודות · קידושין דף ל"ח
ובכלל הענין / שבאותו חדש ימים אכלו בני ישראל את לחמם [illegible] /
וגם [illegible] / אשר בשלוחו · ומפני זה / התלוננו על משה ועל אהרן במדב'
ואין פי' במדבר / שהית' תלונתם בהיותם במדבר כי כבר נאמר שבאו אל
מדבר סין · אבל ענינו שהיתה בענין המדבר שהיו עתידים ללכת בו / ורצו
שלא היה שם לא לחם ולא בשר / ובמה יתפרנס העם הרב והכבד ההוא /
ולזה היתה תלונתם במדבר ר"ל בענין המדבר / לא על משה ואהרן הוציאום
ממצרים / כי מושב היה שאם ישבו באחוזת הש"י / ושם יעבדוהו וגם
התלוננו בענין המדבר · למה בצאתם ממצרי' / לא נחה אותם דרך ארץ
פלשתים / והביאם [illegible] דרך המדבר / בהיותו ארץ ערבה וציה כי
[illegible] היו סבורים שיבואו אל הערים אשר בגבולותיהם בימים מעטים ·
ועתה אחרי חדש ימים שיצאו ממצרים / בראות שעדיין [illegible] לא מצאו [illegible]
בלבם כלנו מתים במדבר הגדול הזה / ואמרו מי יתן מותנו ביד השם בארץ
מצרים / כאומר אין אנו בוטחים [illegible] / ולא [illegible] ואחרי י"י
[illegible] · אבל מי יתן מותנו ביד י"י בזאתנו ובעבדותנו בארץ מצרי' בשבתנו
על סיר הבשר / באכלנו לחם לשובע כי טוב היה לנו למות שם בעבדותינו
יותר מהיותנו במדבר כאומר [illegible] בני חורין · והתבונן אמרו בשבתנו על
סיר הבשר באכלנו לחם לשובע / כי כבר נודע / שבארץ מצרי' / הבשר הוא
ביוקר רב / והדגה בזול מאד / ולכן אמרו בקברות התאוה זכרנו את הדגה
אשר נאכל במצרים חנם / ולא זכרו הבשר / ולכן אמרו כאן / שבאשר היו
עבדים במצרי' לא אכלו בשר · היו מתקבצי' יושבי' [illegible] הסיר שבות
הסיר שבות [illegible] / בשבתנו על סיר הבשר [illegible] שם מתקבצי' [illegible] /ואותי'
יתבשל הבשר לאכלה · [illegible] / היו אוכלי' לחם לשובע ר"ל
פת לבדו / כי היה אצלם [illegible] גדול · ואמרו כי הוצאת'
אותנו / לפי שהיה דעתם תמיד / [illegible] משה ואהרן מעצמם
הוציאום ממצרי' והיה דרכם במדבר / מעצתם [illegible] ולא במצות י"י כי
לא היתה עצה נכונה ללכת עם רב במדב' הגדול והנורא ההוא / כי בהסר'
[illegible] שם ברעב / [illegible] · הנה התבאר מזה שישראל היה
להם מקום להתלונן מהליכת' במדבר / ומפני שלא היה להם לחם לאכול
ולא בשר / כי כבר תם כל המקנה והלחם שהוציאו ממצרי' / ושם היו צריכים
אל המזון בהכרח / וגם היות שדברו על [illegible] / לאמר שמשה ואהרן
הוציאום ממצרים / אין ספק שהיתה שאלתם ובקשתם ראויה והכרחית
מפאת המדבר / ולכן לא כעסו עליה · אמנם בקברות התאוה שהיה
להם לחם מן השמים לשובע / ושם לתגבורת התאוה [illegible] שאלו בשר
היה מן הראוי שיכעס עליו / גם [illegible] מעם אחרת שאלו בשר ונתן
להם / לא היה ראוי שישאלוהו בתרעומות בקברות התאוה / ולא שיאמרו מי
יאכילנו בשר / כאלו היו [illegible] ביכולת האל יתברך / ומפני זה [illegible]
[illegible] בהם ויהרוג במשמניהם · והותרו בזה השאלות הא' והב' :

ויאמר י"י אל משה הנני ממטיר וגו' עד ותעל שכבת הטל
[illegible]

ענין הבשר / שהוא מזון הכרחי / [illegible] והתורה [illegible]
נם שהבשר מוליד בולדם / [illegible] / ומפני זה [illegible]
[illegible] אוכלות הבשר / הם [illegible] ורעות · אבל [illegible] תרנגולית
תורים ובני יונה [illegible] / אין בהם [illegible] / ולכן
עד הנביא / שבזמן הגאולה [illegible] / [illegible] יאכל תבן · וביאר
הסיבה בזה / באמרו לא ירעו ולא ישחיתו וגו' · הנה ומפני זה לא [illegible] הקב"ה
למשה / שיתן לישראל בשר כ"א לחם / שהוא מזון [illegible] והכרחי למזג האדם /
וזה הוא הנני ממטיר לכם לחם מן השמים / ר"ל ככה היה דעתי / אף שלא
היו מתלוננים להמטיר להם / כמו שיורד המטר / וכאשר ירד הגשם על הארץ
לחם מן השמים כי אמר לחם על הפת / או על [illegible] במקומו ובעבור
שהיו [illegible] המן פת / כמ"ש ועשו אותו עוגות [illegible] לחם קרא את המן כאן
בשם לחם / כאלו הודיעו שימטיר עליהם מזון / שיעמוד להם במקום
הלחם · באמרו מן השמים [illegible] שיתילד באויר כי [illegible] היה להם
[illegible] / אף כי באמרו הנני ממטיר לכם לחם / כבר יובן
שיבא כדרך המטר המתילד באויר · אבל [illegible] מן השמים להודיע שהלחם אשר
ימטיר להם / [illegible] ולאפות
אותו [illegible] אשר [illegible] היום כי כיון שהוא יורד יאכלו [illegible] · גם שלא
יאכלו אותו לתכלית [illegible] / [illegible] לא יצאו ממנו [illegible] כאשר יצאו בני אדם
[illegible] כי זה יהיה לחם מן השמים [illegible] / [illegible] ההשגח'
העליונה ולכן יהיו [illegible] / [illegible] כפי האוכל
[illegible] ולא כפי התאוה [illegible] / כי הנה לא [illegible] לשמים /
להיותו בעליונות [illegible] / אלא להיות התחלתו מן השמים / וכן * יפתח י"י לך את אוצרו הטוב את השמים לתת מטר ארצך וגו' / שענינו [illegible] דברים כ"ח י"ב
ההשגחה [illegible] הארץ / וכן ערים
גדולות ובצורות בשמים / ענינו [illegible] גדולות

תמורתו / כמו שהוא מפורש בשבת שיפחו בני ביתן / וכן אמרו נכון להם מן השמים / הוא להגיד שיהיה המזון ההוא מאת השמים העליונים / ובמדור אלהי שכליי / לא יאמר כמו שיתבאר · והנה לא נכתב זה הפסוק / אשר שמעתי את תלונות בני ישראל / לפי שגם קודם תלונתם היה רצונו ית' לתת להם את המן במדבר / ולא נתעורר אליו מפני תלונתם / והתורה טוב הגדלה הם' · ואמר / ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו / להורות שלא יקבצו לעשות ממנו סחורה ומסחר וגניזה / אלא שיצא העם ולקטו דבר יום ביומו / כי הוא מזון ביתן פני הצורך והספרים ושיעור סקנה בהשתדלו ולא בסריבות ומזל / שלא מוכן עליון / ולכן יודו לי' חסדו / ויאמרו ברוך יי' יום יום / והנה אמר בלקיטתו יום יום למען אנסנו הילך בתורתי אם לא / להגיד שנה נוס כי שידו בהאמנתו של כל יום ויום ויכירו בבירור שהוא דבר מוגנם אלמו בפרט ויבטחו בו תמיד / ושיניהם אל יי' ישברו לתת אכלם בעתו / יפתחו בו ולא ישכחוהו · ויש מפרשים / למען אנסנו הילך / להתחיל בשמירת מצותיו קדם הילך בתורתי / לא תתישב הישב · והתורה טוב הגדלה הם' · ומאשר אמר למען אנסנו הילך בתורתי אם לא / לפי שהיה נותן להם את המן וכדי שיהיו פנוים מנקשת מחיותיהם / ויתעסקו בתורה שהיה עתיד לתת להם בסיני / וכן אמרו ז"ל לא ° נתנה תורה לדרוש / אלא לאוכלי המן / שניים להם לאוכלי תרומה / והוא שכתוב ויאמר ° לעם ליושבי ירושלים לתת מנת הכהנים הלויים למען יחזקו בתורת השם · והנה שורשם / שמה שצוה שילקטוהו יום יום / שיהיה נודע שלכלל לבל ידי השבוע / כי הנה ביום הו' מהשבוע / צריך שיכינו את אשר יביאו כלותו יום שני לצורך השבת / ולכן יצטרך שיהיה מה שילקטו ויביאו בלותו יום ו' / משנה וכפל על אשר ילקטו יום יום · ויש מוכיחים מזה / כי ביום הראשון ממחרת השבת / התחיל המן לרדת / כי היתה התלונה בשבת הקודם אליו / וכבר היו להם מצות השבת מחרה / ולכן זכרה בענין המן / שמפני כבוד השבת / ולא ירד המן בו יביאו ביום הו' משנה / משנה וכפל · מהמן שילקטו יום יום / כי יהיה ממניתו לאכול ביום הו' עכתו / וממניתו לאכול ביום השבת · והרלב"ג יפרש שביום הו' היה יורד להם משנה מן השמי' / ונכון הוא / כי כן כאמר על כן הוא נותן לכם ביום הו' לחם יומים / ואשר כתוב כאן נכמור הוה / לפי שלא בא ביאור בו · והנה משה ואהרן נכשערו מאד / בתלונות העם ובדבריהם המגונים אשר אמרו / ולכן שניהם השיבו על דבריהם / כי עם היות משה הוא העיקר והדבור האלהי אליו היה / והוא הניאר אותו לישראל · הנה בהיותם בהתעלמות התלונה מהדברים / נכנס אהרן עם משה בעוני התשוב' / אבל משה התחיל בה · ואהרן כיימו והוא אמרו ויאמר משה ואהרן אל כל בני ישראל · כי לא אמר ויאמרו אלא ויאמר לפי שמשה התחיל באותה האמירה / ואהרן נגרר אחריו ולכן פירו' הענין / לא אמרו אלא משה / כמו שיתבאר והתורה טוב הגדלה הם' · והיו דבריהם / ערב וידעתם כי יי' הוציא אתכם מארץ מצרים / ובקר וראיתם את כבוד יי' / כ"ל אתם אמרתם שהבאנו אתכם הוצאנו אתכם מארץ מצרים / ולא יי' ופעל כל זאת / בערב זה היום / תראו אות אותי את אחינו ותבינו כי יי' בהשגחתו הוציא אתכם מארץ מצרים / ולא אנחנו והיה זה / שתכות השלו על המחנה כריעתי שיפול בפתאום / כי מזה התבאר שהכם הוציא אתכם / והוא זן ומפרנס אתכם / ובקר וראיתם את כבוד יי' / שהוא המן אשר ירד בבקר בבקר / ואלו האותות יורו / על אותו ההשגחה בכם / בעת שמעו את תלונותיכם / ושאלתם שלחתם כבשר ובלחם / שאם היינו אנחנו המוציאים אתכם ממצרים / מה יכולת היה בידנו לתת לפניכ' בשר בערב / ולחם בבקר / ומזה תדעו שתלונתכם היא על יי' / ולא עלינו / כי אנחנו מה שעיכבנו מתלונות מעשה גדול אשר כזה בנו / או יאמר ונחנו מה כי תלינו עלינו / רוצה לומר שנחנו מה עשינו כי תלינו עלינו יי' הטוב בעיניו יעשה / לא אנחנו · ואין כאן שני האותות הבשר והלחם / כי מצרים מי' הוציאם ממצרי' האותם שנו השלוו והגדל ביניהם כה הלוקן לא מכ' בחיצות · ואז' כי בתת יי' לכם בשר לאכול / אלא היה דבר הכרחי / רק קלס' תלונה והפקת רצון הוא אות ורעיה כי יי' הוציאם ממצרי' / והבהיג' כי גם יבקש שמחלת מחוייו / ואלם יראו את כבוד יי' / שהתמיד לתת להם המן מ' שנה / וידעו לכבוד יי' / בירידתו מן השמים / וכאלו הודיע ית' היה מחלק להם מלחמו ומכבוד שלמעו · והטעם הב' הוא / שמשה רצה לעשות להם הבחינה בענין הבשר / כדי שירא שהיתה שאלת אלצות ותאוה רעה / אבל שאלה היתה כן שאלת הלחם / כמו שאחז"ל ° שנתן להם את הבשר בפנים זעומות / בה' בערב שאכלו בשר / ונתן להם הלחם בפנים מאירות / שנאמר ובבקר תשבעו לחם / ולכן אמר ערב וידעתם כי יי' הוציא אתכם ממצרים / והיה זה אות אתיסם לביאה / כי השליו / היה כמות גדול מתנופות רעות היום שבאו מן הים / כמ"ש ויהי בערב ותעל השלו / ובקברות התאוה נאמר ורוח נסע מאת יי' ויגז שליו מן הים / כן היו ישראל עם כבד אוכל כשלו' ושלו · בהיותם בלתי ראויים לבוא ולבאות מן המקום שהיו שם ומן הים עופפו על המחנה / ותשאר זכר הבשר / וזכר הלחם יזדיו / כי שניהם כמ"ש הכרת נס מן האות כי יי' הוציא אותם ממצרים / וכמו שאמר בתת יי' לכם בערב בשר לאכול ולחם בבקר לשבוע · ואמנם אמרו ובקר וראיתם את כבוד יי' אין ראוי לפרשו על הלחם / ולא על הבשר · אלא שיראו כבוד יי' והוא פלא הנראה לכל העם / לגעריהם ולהענישם על תלונותיהם והוא על דרך מה שאמר בענין המרגלים / ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים / וכבוד יי' נראה באהל מועד אל כל בני ישראל / וכן בענין קרח כאמר ויקהל עליהם קרח את כל העדה פתח אהל מועד וירא כבוד יי' אל כל העדה ונאמר / הבדלו מתוך העדה הזאת / וכן כשהתלוננו כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן / כאמר ויפנו אל אהל מועד / והנה כסהו הענן וירא כבוד יי' ונאמר / וידבר יי' אל משה לאמר הרומו מתוך העדה הזאת / ואכלה אותם כרגע · הרי שבהראות כבוד יי' לעם רגזו וחלו מפניו · כי הוא כלא מבהיל / וע"ז נאמר כאן ערב וידעתם כי יי' הוציא אתכם מארץ מצרים / והוא בנס הבשר והלחם / ובקר וראיתם את כבוד יי' בשמעו את תלונותיכם / כי יראה אליכם הכבוד / להוכיחכם ולהעניש אתכם / בעבור ששמע מתלונותיכם לפי שאותן התלונות / היו כנגד השכינה / ולא כנגד משה ואהרן / וזה הוא אמרו ונחנו מה כי תלינו עלינו · ובעבור שהם אמרו ערב וידעת' ובקר וראית' / ולא אמר סתמי' / הוצרך משה לפרשו שיהם / באיזה ידעו זה ובמה על מה יראה שיהם הכבוד / ולכן ויאמר משה בתת יי' לכם בערב בשר לאכו' ולחם בבקר לשבוע / פירש כי יי' הוציא אתכם בזה שהוא מספיק צרכיכם / ומשלא שאלתם · ואמנם ראיית הכבוד שאמרתי / הוא בשמוע יי' את תלונותיכם / רוצה לומר בגמול שישמע תלונותיכם אשר אתם מלינים עליו / כי ונחנו מה / לא עלינו תלונותיכם כי על יי' ולפי זה יש בפסוק הזה גזרה / לפי שהוא קשור עם מה שלמעלה כאלו אמר ערב וידעתם כי יי' הוציא אתכם / בתת יי' לכם בערב בשר לאכול / ולחם בבקר לשבוע · ואמרתי ובקר וראיתם את כבוד יי' בשמוע את תלונותיכ' / כמו שפירשתי · והותרו בזה השאלות הו' והז' · ואמר בערב בשר לאכול / ולחם בבקר / כנגד שתי הסעודות שאדם אוכל בכל יום וכבר משה ואהרן / לא אמרו היעוד הזה בשם האל ולזה לא אמרו עליו זה דבר יי' / זו היה הדבר אשר צוה יי' לאמר לכם לפי שהם מעצמם כך אותו תזכת העם שיהיה בבשר ובלחם / והקב"ה בענינו אשר שהיה רצונו להמטיר להם לחם מן השמי' / הם מעצמם יעדו בבשר ובלא כפי תלונות וכי שמשה שליח בהר הכרמל / שמשה נבוין הלא מבלי מצות יי' / ולכן אמר משה אל אהרן אמור אל כל עדת בני ישראל קרבו לפני יי' כי שמע את תלונותיכם / ולא כוה על קרי' זה הואת כשמעו דבר השם / כי הדבורים כלם היו למשה / ומפיו כי כם שומעי' · אבל כוה לקרבם / שישובו בתשובה מדבר תלונתם ויתקרבו אל האלהים / ולא יעורו מאחרת כנפיו / כי שמע את תלונותיהם / וכלאו אמר בדרך שנה / קרבו לפני יי' והתחננו לפניו / כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כיי' אלהינו / בכל קראנו אליו · ויהי כדבר אהרן אל כל עדת בני ישראל ויפנו אל המדבר / ר"ל שלא פנו לאכילת הבשר והלחם / ומדבר במצרים / ופנו מאותם / אבל פנו אל המדבר והלכו ללכת בו / וכיוצא מדבריהם ומתלונותיהם האמורות וחזרו בתשובה שלמה והלכו עליו יחגם ואז נראה להם כבוד יי' שהיה בתוך הענן לבשרם שקבלה תשובתם · הנה התבאר שמה שמה שיעדו משה ואהרן מהבשר / לא יעדו עליו בשם יי' / אבל משה מעצמו גזר לבטל תלונותיהם שיצא יי' בקרת הלחם · ומפני זה הוצרך אל מאמר יי' שיהיה מקים דבר עבדו / ועצת מלאכיו ישלים / ולזה צוה ית' למשה שיאמר אליהם בשמע את תלונתם / והוא יספיק כל צרכם שאלתם ובקשתם / כי בין הערבים של אותו יום עצמו / רוצה לומר קודם הלילה / יאכלו בשר כאשר אמר / ובבקר למחרתו / ישבעו לחם כמו שגזר / ואמר משה אליהם / והותרו בזה השאלות הי"ב הי"ג · ואמר וידעתם כי אני יי' אלהיכם כלומר כיון שעד עתה לא הכרתם אמתתו / עתה תדעו אותו במלוי צרכיכם וזו"ל פירשו וידעתם כי אני יי' כשתברכו את שדי על המזון כענין שאמר ואכלת ושבעת וברכת את יי' אלהיך · ושכן אמרו משה תקן להם לישראל ברכת הזן / בשעה שירד להם המן / ואמרו ברכת המזון מדאורייתא היא / אבל ברכת הטובים היא מדרבנן / אמרו מזה כשהוא שבע מברך / כשהוא רעב על אחת כמה וכמה · והנה לא צוה הש"י אותם דבר באכילת הבשר / לא מהם זיעם / ולא מהלקיטה והכמות · לפי שבענין הלחם שהיה מזון הכרחי להם / ושלדי מגד עצמו / תקן בעניינו תכלית יתנית · אבל הבשר שהיה לבקש תאותם ומלאתם / לא בתה עליו מצוה כלל / גם כי הלחם היה לה' שנה והבשר שנתן להם לא היה לאות שנה כלבדי / כי לא אכלו ממנו אלא לבד אותה ערב / ולזה לא כאמר בו שובע / כמ"ש תשבעו לחם / אלא בין הערבים תאכלו בשר / כי לאותה שעה בלבד נתן להם / ובעבור זה / בקברות התאוה שאלו בשר פעם אחרת / לפי שהשלו שנתן להם בתחלה היה / מיד כפסק / ולא אכלו ממנו כי אם אותו הערב בלבד / לקיים דבר משה ולהיותו דבר ותלונות / מה שלא היה כן הלחם / כי הנ"ה מעצמו אחר הגבי המעיר / והיה לא' שנה והיה מזון כותבי : ת"ה כ"ל חסר : ונתנו בו מצוות · ואמנם השלו היה לשעתו / הוא שאמר ויהי בערב / ולא כתיב בו לא ית' / הוא שאמר ותעל השלו שעלה מעצמו מספאת הים / ולא באו בו מצוות / כי הכוונה בו / היתה להשביע תאות האומר ברכוני / והוא שאמר ותכם את המחנה ברכוי והפלגה ע"כ · והותרו בזה השאלות הי"ד והט"ו · ואמנם ובבקר היתה שכבת הטל סביב למחנה להגיד שהבשר באסך כח / ובמזמן הלך / בערב בדבר מותר אבל הלחם העיר בבקר בבקר / ולא היו עוללים ונינים ללכת לבקשו מהר לגבע' כי הוא ירד סביב למחנה · ואמר שכבת הטל / לפי שהיה נעשה מאוד מלום / ולא היו יורדי' ממנו טפין · אבל התחלת ירידות הלילה / ובמצא הלחות סבוב נפל על הארץ / ולזה כוונו חז"ל באמרם שנתן להם המן בפנים מאירות / לפי שהמן בא בבקר כבואת השמש בגבורתו / והשליו בא בערב ומן הלילה / ובזה רמז להם שהשלו היה מלאכת אחורי / רע המזון / והמן

סנהדרין דף צ"ד ע"ב

יומא דף ע"ה

וק והכיר הוא בנסיקים / וכאומר בקל יוכיח אחר · ואין ספק שאמיתתו הוא כן שאכלו אותו אבותינו כאן בפעם הראשונה, היה הפלא שאכלו בפעם השנית בקברות התאוה והוא בשר עוף גדל במים · שאומרים רש״י לא בפעם הראשונה כזאת / לא אכלו אותו רק יום א׳ בלבד ולכן לא נאמר יום אחד תאכלון · אבל בפעם השני שאכלו אותו לא יום א׳ ולא יומיים / ולא חדש ימים עד אשר יצא מאפכם · התאוה תכליתו הדיקתם אחד / כי הדברים האלה השנה יפעלו בפי ההנהגה הטבעית על ידי כלים, וכבות מתנצחו · ויש לקבות חז״ל דעת אחר / ויאמר שהשליו והמן שניהם יחד / היו עמהם כל ימי המדבר / וכמו שכתב הרמב״ן / ואשר כתבתי / הוא היותר נכון בפשט הפסוקים האלה :

ותעל שכבת הטל

ונוזר עד זה הדבר אשר צוה ה׳ · כתב רש״י שהיתה שכבת הטל שוכבת על המן ובמקום אחר הוא אומר וברדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו / הטל יורד על הארץ / והמן יורד עליו וחוזר ויורד טל עליו / והרי כמונח בקופסא · ודברי אלה אמת רבה הוא / ולכן נראה לתת על השאלה השנית ב׳ תשובות / אחת למעלה ואחת למטה / והפת כזמנא וכו׳ לשון · וכתב רש״י עוד ותעל שכבת הטל / כשהחמה זורחת / עולה הטל שעל המן / לקראת החמה · וכפי זה קשה / כי נצטרך לפרש שני פעמים והמן בזמנו / וזה לא נזכר בכתוב גם מה שאמר שהחמה עליה כטל לפי שכאשר החמה זורחת עולה הטל שעל המן / הוא בלתי נצרך / כי הטל אחרי רדתו / לא יעלה לקראת החמה / כי הוא כבד / ואיך יעלה למעלה / אבל הוא יתם הטל בחום השמש / והיה לו לומר ויתחמם הטל ויתמלק / כמ״ש הרא״בע / שירד המן בהמלק שכבת הטל / לא ותעל / ולפי דרכו יותר נכון לפרש ותעל שכבת הטל / שעלתה על המן ותשב הטל עליו / וכל זה בלתי מתישב כפי הפשט · אבל כפי לדעתי כך הוא שהכתוב בא להודיע שנתקיימו דברי הש״י שקיים יעוד משה בנבואתו באמרו בתת ה׳ לכם בערב בשר לאכול / ולחם בבקר לשבוע · ולכן נצרך אותו היום עצמו / אם ותעל השליו ותכס את המחנה / תיכף בבקר שלמחרתו היתה שכבת הטל שירד תחלה והמן ירד עליו מפני נקיותו ושמירתו · ואמרו ותעל שכבת הטל / ענינו / כשעלתה על פני המדבר שכבת הטל / ראו שהיה עם על פני הארץ / ככפור הנופל על הארץ / וכפי המתרגם / יהיה ענינו / שהיה כדמיון זרע דק קלוף / שהוסרה קליפתו / כי הוא היה לבן כזרע גד · בכה אם כן / תמיד היה יורד הטל בראשונה / והמן עליו / וכאשר כאן עליה שכבת הטל / נערך המקום שנפלה עליו רוצה לומר / שכאשר עלתה שכבת הטל על פני המדבר כמו שמה על אותם פני המדבר / הדבר הדק ההוא / ולזו כשראו אותו בני ישראל / ואמרו איש אל אחיו מן הוא / כי לא ידעו מה הוא · וכבר כתב הרא״בע שיש מפרשים מן / הוא מבין מה שאומרים הישמעאלים בלשון ערב / מן הוא / שהוא לשון שאלה / כאומר מה זה ומה הדבר / ורש״י לא אמר שלשונו לשון ערב / היו משתמשים בו / אלא הוא שמוש לשון הקדש · כי הנה מכינו מבד ואחת מן יעברוהו · רוצה לומר מי ומי יעברוהו / וכן היו בני ישראל שואלים מן הוא / כלומר מה הדבר הזה ומי הוא / וכן פירשוהו ז״ל כלשון שאלות רבה · והיו שואלים זה / לפי שלא ידעו מה הוא / ולזו השיבם משה רבינו הוא הלחם אשר נתן ה׳ לכם לאכלה · ויש מפרשים שבני ישראל כראותם את המן / חשבו שהיה המן הרפואיי / שנופל בקצת ארצות על פני השדה / להיותו דומה אליו בתוארו ותכניתו / ולכן נשאו שומר מן הוא / ר״ל הלא זה הוא המן הרפואיי אשר יתנו הרופאי׳ לשלשל הדוחה / והנפלו בטעות הזה / לפי שלא ידעו מה הוא / כפי הלשון׳ ולזה הנביא משה רבינו להודיעם אמתת הדבר / באמרו הוא הלחם אשר נתן ה׳ לכם לאכלה / ר״ל אין זה המן הרפואיי / אבל הוא דבר אחר מחודש / שנתן ה׳ לכם לאכלה / לא לשלשל כי אין זה טבעו · ואמנם הוא לא יתכן בעיני כי המן הרפואיי נקרא מן / על כל המשאלה / שהדמיותו למן האלהי אשר ירד לישראל במדבר / וקודם זה / לא היה אצל בני אדם נקרא בזה השם / ואלא תולדה שלא נקרא מן / אלא בלשון ערב / שהוא לשון קדש שנשתבש / או בלשון מיוחד שלקחוהו מן התורה / אבל בלשון פרס / לא נקרא אלא תרנג״בין / ומי מן לשון יעקב / וישראל לשון רומי / שעדין לא היו אותם הלשונות בעולם והוא התורה שבה מן כתיבתו הראשונה הוא הלחם שנתן ה׳ לישראל במדבר / ולכן היותר נכון בעיני / כי מלת מן שנזכרה בפסוק הזה / היא לשון מנה / מלשון וישלח מנות מאת פניו / ויתן להם המלך ולכל בניו ולבנותיו מנות · וענינו / כי בני ישראל תכף שראו זה / שאמר לפיהם / ויראו שהוא ענג ומזון / שהיה טוב לאכול / ולכן אמרו מן הוא / ר״ל מתנת הש״י היא שנתן לנו / אבל לא ידעו אם יהיה זה הלחם אשר יעד בו משה / אם לא כי לא ידעו מה הוא / ולכן אמר להם משה הוא הלחם אשר נתן / ר״ל השיבותם שאמרתם שהיה זה מתנה אלהית / כי באמת זה הוא הלחם אשר נתן לנו השם לאכלה / והותרו בזה שפירשתי כזה השאלות הי׳ והי״א :

והנה ראוי

לחקור במקום הזה מה היה ענין זה המן והמה שכתב בה כמה דבר / קצתי אשר אחר / שם לקח שם מזו / שאמר כי המן הוא הנקרא בלשון פרס תרנג״בין / ובלשון ערבי מן · ובלשון רומי מא״נה / כי קושיות רבות יעמדו עליו / הא׳ כי איננו יורד היום במדבר סיני / כי הוא ידוע · ואני ראיתי זה הדומה למן במלכות אלכסנדר / והוא יורד בניסן ובאייר / לא בחדשים אחרים · ועוד שלא ישימו אותו לשמש לא יתם · ועוד כי בלילה לא ירכב · ועוד כי עיניו סומק / ואין שכך שירכבו אותם בשמיכה לשבות ולא עננות · ועוד כי כאשר יאשר על הלשון / יותם ועוד כי איננו מבריש / ולא יוליד רם שיבש רק הוא נכנס כרפואתו · ועוד כי ביום השני היה יורד משנה / ועוד כי לא היה יורד בשבת / ועוד שהיה יורד בכל מקום שיהיו / ועוד שעבר עמהם הירדן ולא שבת עד אחרי כן עד הפסח · הנה ביאר בטענו טוענות האלו / שהמן שאכלו אבותינו במדבר / לא היה אותו הנקרא היום בזה השם · ולכן כתב בפסוק ובני ישראל אכלו / את המן / זה היה הנס גדול מכל הנסים שנעשו על ידי משה / כי נסים רבים היו כאן / ועמד ארבעים שנה ולא כן הנסים אחרים עד כאן · עם היות שהרא״בע בא אחרי ה׳ בדבר הזה / הנה קמו אנשים בני בליעל ונלו פנים בתורה שלא כהלכה ואני ראיתי בספר אחד מהאחרונים שהתעצם לבאר שהיה המן דבר טבעי / ושכל בנפלאותיו היה בטבע / ושבאותו זמן היה זה המן הרפואיי היורד אצלינו היום / והנה נמשך על דבר הרב המורה שכתב בס׳ רע״מ כ׳ שהמופתים׳ והנפלאות לא יתמידו אבל הם לשעת צורך הטבע / ולא ימשך המנהג ההוא תמיד · וכיון שנמשך המן התמיד מ׳ שנה / מורה שהיה המן דבר טבעי והוא המ״כ היורד גם היום מקצת מקומות מארצנו הצירים / ועשו ראיה על דעתם הנפסד הזה / מאשר הזכרות והסימנים שזכרה התורה במן / רוצה לומר דק מחוספס דק ככפור והיותו יורד עם הטל / והיותו לבן כזרע גד / וטעמו מתוק כצפיחית בדבש / שכלם אותות וסימני׳ מה״ט למן כח הטבעית / היורדת גם היום :

והנני משיב

על הטענות האלה אשר עשו מדברי הרב המורה / ומחקרי הדבר ואותותיו / אחר כך אזכור טענות הרא״בע ואחזק אותם ואוסיפה לך עליהן / ואזכור מה שהבינו האנשים האלה על דברי הרא״בע / ועליהן תשוב מלתי / לבטל מחשבותיהם · ואומר שהרב המורה / לא כיון בדבריו להכחיש שהמן מן השמים / ולא כאמר שהמשו שהמן שהיה יורד בכל יום / היה מתמיד מ׳ שנה כי באותו יום שהיה יורד / היה מתבטל ונפסק הנס ההוא · אבל כל שבכל יום ויום נעשה נס חדש / עמהם נסים ונפלאות׳ מהם שהמן שהי׳ יורד כדרך גם בכל יום ומתבטל ביום ההוא · ותעמוד הענן שהיה הולך לפניהם יומם ונמים מהאש שהיה הולך עמהם / וכמה פעמים הכה בצור ויזובו מים : ולא יתחייב מזה שנשתנה הדבר הטבעי לטבע אחר מתמיד / לא שבכל יום ויום הגדיל ה׳ לעשות עמהם נדר׳ גם והרב לא אמר בזאת הקדמה / לא שהדברים המתחדשים ע״ד הפלא לא יתמשכו ולא יתמידו בשנוים לבטח / ולא הגביל ימי ההגבלה / לא יום א׳ ולא חדש ימים / לא יש אשר הנס מתמיד / וכהפך בטבע אחר נצח לא כי הנה אלא מן השמים ירד בפלא על התוכנה ביום הה׳ לאלוהים / ומן רעת הראשון שירד שהיה / תוקף על התוכנה לא תבכה / עד שנחרב בית המקדש תמידיים היו / וזה״ש שכיפים הרב · האומנם בספקי בחרבן · ולא התמידו אם כן / ולא נעשו טבע אחר / כי הרב לא היתה כוונתו / אלא לבאר שהדברים הנביאי׳ לא יתמידו לנגד כטבעיים / ובדיקה א״כ כקדימתו מבלי הכחשת הנס · ואמנם הטענות אשר עשו האנשים האלה מהמחקרים שזכרה התורה במן / שהם כמנהגי׳ כלם במן הרפואי׳ הטבעי הנהוג · אין טענה / כי לא כל דבר שידמה לדבר אחר במקריו יהיה הוא עצמו · והנה על הר סיני נראה כבוד ה׳ כאש אוכל׳ לעיני בני ישראל / ולא נאמר מפני זה שהיה אש יסודי ממש / והנה הפך הכתוב לאוכה בתבניתו / אבל היה נראה בפני דומה לטבעי / ואינו טבעי מעצמו / וזו הצורה שבפסל לאדם על דרך גם בתוארו / ותכונתו / אבל לא היה דם בעלי חיים עצמיי / הלא כאומר שהאדם המצויר בכותל / לפי שבתוארו ותבניתו וגדלו / דומה לאדם החי / שיהיה הוא עצמו מי כזאת זה שקל מבואר / כי הדומה והבלתי דומה / הם איכות ומקרים ואינם עצמות הדב׳ כ״ש וכ״ש שהיה במן האלהי כמו לות עצמיות / שלא נמצא במן הרפואה / והם כמו שזכר הרא״בע / עם אשר הוספתי אני עליהם י״ב · הא׳ שאינו יורד במדבר סיני כמן הזה / והדבר הוא ידוע ולא נראה שם מן מעולם / ואם היה דבר טבעי / היה נוהג ומתנהג תמיד · ועוד לכי יאמרו / שבאורך הזמנים נשתנה טבע הארץ / וזה בבלות לא טענה / כי ירידת המטר והטל / לא נשתנה בכל המקומות שירד בהם במן והימנים · הב׳ כי המן הרפואיי / אינו יורד כל השנה / כ״א בזמן האביב בחדש ניסן / ובחדש אייר · ואני ראיתיו במלכות מחוז ממלכות באשטלי״ה בן · ואמנם המן האלהי / היה יורד בכל חדשי השנה מבלי הבדל / וזה מוכיח שאינו עצמו ובטעם שזה כי המן הרפואיי / הוא שורף כחום / ולכן ירד כאביב / שהוא זמן שוה בחום / ואשר ירד בסתיו ולא בקיץ ובחורף לא כן המן האלהי שהיה יורד בכל השנה בשוה בכל חדש וחדש · הג׳ שהמן הרפואיי אם יונח לשמש / לא יומס · כמ״ש ונמס המן האלהי · הד׳ שהמן הרפואיי / בלילה לא ירכב / ולא ירום תולעים כמו האלהי / וככר השיבו על שתי אלה / המעלות האלו׳ המחודשים האלה בנבשות / ואמרו שהיו מפני הבדל שומר כאחד / ותושר האחר כי היה שומר המן האלהי מהתרכבה / רקה אחד / ולכן נמס ונבלה בקלות / והמן הרפואיי הרכבתו בשוה / טובה אלא הלחות ולקור ולזה יתכוהו הבא מ״כנגד השנה הדומה / שהיא קמה ויבשה ובעבור זה לא יומס · והתשובות על זה הוא / שאם תומר זה המן והרכבתו איש בזוהר המן האלהי והרכבתו / אינם אם כן שניהם מענם אחד ולא יתחייב אם כן מהיות האחד טבעי / שיהיה האחר טבעי גם כן · הה׳ / שהמן הרפואיי כשמים על הלשון / משביעו / ולא היה כן המן האלהי / וגם על זה השיבו / שאלהות המן הרפואיי כמהקנן / וקרה לו כמו שקרה לבליר ולכפור / כאשר הם נקרת / שעכשוריים רכים ולא יונח מבעת / אבל כרואים בלשון / ונמסו כמו מים / ואמנם המן האלהי

היה כמו הפירות המיוחדות לקבל העיפוש / כמו קצת התפוחים לדקות
הרכבתם / ולכן היה נבאש מהרה / ורימה עלתה בו / וגם על זה לא יחייב
אבל המופת שלא היה המן ההוא חפציות המן הזה / ולכן לא יתחייב
מבחינות המן הזה טבעי / שיהיה כן המן ההוא / כי הראשים שלא הוכיחו היות
המן ההוא האלהי טבעי / בזמנים אחד דומה אל המן הרפואיי הזה /
אבל טבעי ואם הם עניים יודו ולא יבושו / שאין חומר המן הזה והרכבתו
כחומר אותו המן האלהי והרכבתו / לא חייבו אם כן מפאת הדמות
שהוא טבעי · הג' / שהמן הרפואיי / אינגו מזון לשיחוכה / ויצא ממנו
מזונות כדגן / כמו שהיה במן האלהי · וכבר השיבו על זה / שהיו שם הדברים
נמשכים באותו מן מטבעו / והיו כבולה בו / והביאו ראיה מהדברי' הדומים
אל תשובת הענבי' הינשים / וכמוכים מהם בני אדם / וכשוחנים נקינתם כחום
הטבעי / כמו הקנה בושם / והגרגושלי והערמונים · ויש דברים רבי המזון /
שלא יקבלו הבכרי והבשולי' בגוף האדם / אבל יצאו מן הגוף כמו שנכנסו בו /
והם קליפות הענבים ודומיהם · ויש ענינים אחרים נטחנים עד אשר דק
לעפר אחנם הצורה והפעות והדברי' המפעוליים / לא ישתנו לעולם / וכל
אלה / הן בגלות נמשכות אחרי הענינים הטבעיים · וגם על זה אשיב כן /
שאחרי שיש הבדלים רבים ועצומי' / בין המן האלהי / ובין המן הרפואיי מפאת
החומר וההרכבה / ומפאת הצורה / גם כן מגדול הזה / שלישית אחד כמו
שאמנו · ובדברי' הטבעיים / לא נכרים שם מקרים / כפי הדיכות והבגלות /
בשאבות מפאת הסיבות · אבל המן האלהי / מי יחייבנו לומר שהיה טבעי /
בעבור שזכינו אחד שאינו דומה אליו בשום צד / והוא טבעי · אף כי אם בין
שניהם מתי' דים באחד / ומיוחד האדים / ושניהם בטבע / לא יתחייב
בגלותיהם הספיות אלו אלו / כי אין בצורותיהם הספיות / יחייב הספיות
הבגלות ההן / שלא שזה היה פעל טבעי / וזה היה פעל הנס / ומה לתבן את
הבר הד' כי המן האלהי היה מזון מסובג קרוב לאברי יותר מכל המזונות /
חליד דם תפיבה וזך כלו נהפך למזון מבלי מותר / ולא היה יורד ממנו
למעים / וכמו שאחז"ל שהיה נבלע באברים ר"ל שנעשה כלו מזון לאברים /
עובר בתוצא תהעיכול / ולא היה מכביד הגוף כשאר המזונות / ולכן קראוהו
הלחם הקלוקל / שהיה קל על הגוף · אמנם המן הרפואיי / אינו מזון / ולא
התילד ממנו דם כלל / והוא משלשל בלבד · וגם על זה השיבו / שהיה גם זו
בגולה במן האלהי / נמשכת בו מתבורה / ושערבות הטעמי' אשר בו / היו כפי
המתוקנים / כי כן ישתנו הטעמים בקיחה / ובנשר / כפי המתוקנים שיצאו
בהם · והתשובה על זה מבוארת / כי היות הדבר מזון או תרופה / הוא
הבדל עצמי / ואיך לא שמו לב החכמים האלה בעיניהם / שבאויר לא שיתילד
דבר בטבע מורכב מהרכבת היסודות / ולא נכון להובה / כי אין החומר ולא
הגול ולא הבטור והשלג והברד ושאר הדברים המתילדים באויר / וכים
לנ"ח / ואיך יהיה אם כן המן מזון ולכן בהיותו דבר ... ומזון מסובב מאד /
מורה בגבורת שהיה דבר נבדי נס טבעי / וכבר כתב הרלב"ג בפירושו לתורה /
ראוי שתדע שזה המופת מהמן / היה [illegible] מאד / כי לא יתכן שיתהוה על
דרך הטבע דבר מזון / כעת מן העננים / כי לא יתהוה מאלו הדברים
הפעולי' באויר / דבר יתכן שיהיה מזון / וזה מבואר במעט מהעיון / לפי שענין
בטבעיות / לפי שצריך שיתכן שיהיה תערובת היסודות והמזגם / מה שיהי' טבעי /
כטבע זה המן / ואם לא יהיה כן יהיה מאליו המן בטבע מצד עצמותו / ולא
יתהוה על דרך המופת בתכליות הרוחב / שיהיה קושרו שום שנגלצו · הה'
כי הנה המן האלהי ביום הו' / היה יורד משנה / וביום השבת לא היה יורד
כלל / ואין דבר זה במן הרפואיי / והוא המופת שהרפואיי הוא טבעי /
ולכן ירד תמיד בסדר אחד · אבל האחר שהיה נסיי / היה יורד כפי הסדר
האלהי והשגחתו / וכבר השיבו על הסדר הזה / כי זה הענין לא נהג כי אם
בפעם הראשונה בתחלת המן / עד שבת אחת אכלם את השבת במופת /
ואח"כ היה באופן אחר / ושלם נסדר בהעלותך / לא נזכר שהיה נמשך ביום
השבת / ושבלילה היה מרי מולעים ויבאש / ולא אמר שילקטוהו דבר יום
ביומו / ולא שביום הו' לקטו לחם משנה / ולא שבשבת לא ירד / לפי שבשתנו
הענינים ההם כפי טבעי המקומות / כמו שיקרה בפירות / שבמקום אחד
מתעפשים / ובמקום אחר לא יתעפשו / ומיני הבטור והגלדים / שבמקומות
יחתו בנקל / ובמקומו' לא יהי' כן · ותשובתי על הסברא הזאת / מבוארת לכל
בעל שכל · כי הנה משה קצף על אותם שהותירו ממנו עד בקר / והם אחר
על אשר יצאו בשבת ללקוט ולא מצאו / עד אנה מאנתם לשמור מצותי ונו' /
ואם זה לא יתמיד / למה יקצף משה / ועל מה אמר' כל החרדה הזאת / והנה
השבת הכירו קדושתה מפאת המן / ואם עוד מעט בוטל הסדר / הלא יאמרו
בני ישראל שנתבטל' קדושת השבת / והנה נסדר בהעלותך לא הוכרח תורה
להודיע במן / מה שכבר בפרט / והודיעה במקום הזה ממנו / אלא מה שלא
נודע עד הנה / ולכן כ"א שם מענין המן מה שהיה צריך להודיע משלמותו /
ודאות העם שנתרעמו ממנו / לא שאר הדברים שלא היו מתייחסים לזה שכבר
נכתבו כאן גם / כי הנה משנה תורה כאן אחרי [illegible] המן ובני ישראל
אכלו את המן ארבעים שנה ונו' * את המן אכלו עד בואם אל ארץ נושבת / כלומר שמות ט"ז ל"ה
את המן אכלו בזה הדרך / באופן שנזכר כאן תמיד / כל המ' שנה עד בואם
אל ארץ נושבת / ומזה יראה שכל מה שנזכר כאן מהמן / התמיד כל המ' שנה
שאכלו אותו · הט' שהמן היה יורד בכל מקום שיחנו / וכבר השיבו על זה
הפטור לב / שיוכל האדם לומר · שבסיעתם ומסעם נמשכו אחרי מקומו' ירידת
המן / אבל ומן שהיה מתמיד המן במקום מנוחתם / לא זז הענן מעל המשכן /

וכאשר התחיל המן לחפשי' / נעלה הענן וארון ברית יי' לתור להם מנוחה
והמנוחה היתה ללכת לחנות אל מקום שירד שם מן / ויאמרו מים / ואשר
השיב על זה / כי הנה המדבר כלו היה ממצב אחד / ולמה זה ירד מן בשבע
במקום ולא במקום / ויפסק במקום ולא במקום / כבר ידמו השכה? הצורים
מאיתו לראות · הנה התורה העידה / שיש אשר יהיה הענן מערב עד בקר /
ונעלה הענן בבקר ונסעו / או יומים ולילה ונעלה הענן ונסעו · והנה בקדש
ישבו י"ט שנה / שנאמר ותשבו בקדש ימים רבים ונו' / וכי"ש בסדר עולם /
ואיך יתכן שאם יתמיד הענן בטבע תשע עשרה שנה שלא יסבך / וכמהלך
יום אחריו ירד המן יום אחד / או שנים בלבד / זה לא יתכן בדרך הטבע /
אלא שכל זה הם בדיות הכופרים / כי המן היה יורד בנבואן אלהי / על דרך
נס במקומות אשר יחנו בהם / והיה המן נמשך אחר חניתם / לא חניתם
אחרי המן · הי' שהמן האלהי / עבר עמהם הירדן / ולא נפסק עד חדש ניסן
כפי הפשט / וכמו שטענה זאת הרב"ן נ"ע שלדעתו המן עבר עמהם עד
הגלגל שאכלו תבואה חדשה / ויאכלו מעבור הארץ / ואז שבת המן / וידוע
שהמן הרפואיי / ומן ירידתו / הוא בניסן ובאייר / כמו שכתב / ומאשר לא שבת
עד שאכלו מעבור הארץ / מזה שלמוכרם היה יורד על דרך נס / כל עוד שהיו
צריכים אליו / ונפסק כאשר היה להם לחם התבואה / וכל שכן לדעת חכמי'
זכרונם לברכה / שאמרו שנפסק המן מאותו יום שמת משה רבינו והספיק
להם המן שלקטו לאכול באותו יום ממה שאמר שמת בו / עד ט"ו בניסן שאכלו
מעבור הארץ ונתחכמו א"כ שם ניסים הרבה · והיה כזאת טענה מתישבת
על כל בעל דעת / ולא תכלתי בדברי המספרי' דבר עליה · ולא שמה מן עשרת
הטענות שהעיד עליהן הרב"ן נ"ע בקיצור רב / והנני מוסיף עליהן שתים
אחרות · הי"א מה שצוה ית' מלא העומר ממנו למשמרת לדורותיכם / למען
יראו את הלחם אשר האכלתי אתכם · ואם היה המן ההוא דבר טבעי
מעניינות המן הרפואיי אשר אתנו / למה ציוה ית' לקחת אותו למשמרת /
ומה הנס אשר נעשה בזה שיזכר לכל דור ודור / עוד כל ימי הארץ / ונתייקר
כל כך המן ההוא / עד שצוה שישימו אותו לפני לפני' בתוך לארון ברית יי' /
והוא המופת שהיה המן ההוא דבר נפלא / ויוצא מהמנהג הטבעי · הי"ב מה
שאמר משה לישראל במשנה תורה * ויענך וירעיבך ויאכילך את המן אשר דברי' פ' ח'
לא ידעת / ולא ידעון אבותיך / למען הודיעך כי לא על הלחם לבדו יחיה
האדם / כי על כל מוצא פי יי' יחיה האדם / ואמר המאכילך מן במדבר ·
ואם היה המן ההוא יורד בטבע כמן הרפואיי אשר אתנו / מה היתה התמיהה
בזה / ואיך יאמר עליו אשר לא ידעת ולא ידעון אבותיך / כי הדברי' הטבעי'
ידועים הם לבני אדם / ולמה יקראהו מוצא פי יי' / אם שהיה זה מהנפלאות
היותר גדולות שנעשו ע"י משה ע"ה כדברי הרב"ן נ"ע · כל הטענות האלה הן
כפי הפשט בפסוקים וזה גם עתה כפי דברי חכמינו זכרונם לברכה /
שאמרו במן דברים נפלאים / ואם כתבתי לזכרם פה / תכבד המלאכה על
המעיינים / כי רבו מארכה / ואין להם מספר :

זה הדבר אשר צוה יי' לקטו ממנו ונו' עד ויסעו כל עדת בני

ישראל ממדבר סין · לפי שהיה המזון האלהי הזה / ניתן מן השמים / רצה
הקב"ה שלא ינהגו בו כדרכם בדברים החומריים / שיצברו אותם אוצרים
אחרים ויצאו מהם בחולה ויחשה לבנים / עד שיהיו בני אדם זה עשיר נותן
מלאתו לדל / וזה עני מתפרנס מן הצדקה / כי הנה כל זה יחייב טבע
המותרות והפחתם / והיתרון בדברים הגשמיים / הוא מבע ומסביר גדול
מהשלמות הנפשיי / ולכן כשהנהיג ית' אותם של ישראל במדבר / הכין להם
פסוקים / באופן שלא יחסר להם כלום / אבל טרפם לחם חוקם / וג"כ שלא
יתירו דבר לשמור אותו / ולעשות ממנו אוצרות / כדרך אוצרי התבואות
במין והיין להתעשר בהם / כי בזה תבטל הגרדה והשיכבה הנמשך מהדברי'
המותריים / ומפני זה צוה לקטו ממנו איש לפי אכלו / ר"ל שלא לאסור /
ולא לעשות סחורה / אלא איש לפי אכלו · ואמר עומר לגלגלת / כי היא
היתה המדה שמספיק לכל אדם / ואם אחד יאכל יותר מזה / ויש אחר מבני
הבית יאכל מעט מזה / באופן שכלם יסתפקו בעומר לגלגלת / אחד מארכתו
ואחד שממעיט לכל בני הבית / וכבר כי אמרו חכמינו זכרונם לברכה /
*שהעומר היה מאלה בנים מומצים מתרנגולת / ומשם כיצם / כי הוא פסחים דף פ"ט
השיעור הבינוני לאכילת שתי סעודות / לפי שהיה צריך יותר כמות ממנו /
מן הלחם לקלותו · ואמר איש לאשר באהלו תקחו / לרמוז לאשתו / שחכמי'
כינוה / תהיה באהלה / ולא תצא חוצה ללקוט · ויעשו כן בני ישראל / וילקטו
כל אחד לאשר באהלו / אבל במותר / או איך שנזדמן / ועם היות שאמ' ויעשו
כן / אין הכונה שלקטו עומר לגלגלת במדה ובמשורה / אלא שאם התעסקו
בלקיטה איש כפי אכלו / ולאשר באהלו ומרבה והמעיט · אבל לקטוה במותר /
ועל דעת לאחד אם כן באהליכם / ואם ימצא / ישובו ללוקחו / ואם יעדיף /
ישיבוהו שמה / ונעשה להם נס גדול / שכאשר באהליה' מדדו בעומר את אשר
לקטו / ומצאו שהיותה / ר"ל שהיה לוקט לנשות רבות / לא העדיף ממדת
עומר לגלגלת / וגם הממעיט שלקח מזער לנפשו ומעט / לא החסיר מעומר
לגלגלת / כלו מן השמי' מדדו לכל אחד הצריך אליו / והיה זה למוד מועיל /
שכל אדם בעולם הזה קצובים לו מזונותיו / ושיצאת אדם מן העולם / במחצית
משרתה לא העדיף * כי לא במותו יקח הכל / לא ירד אחריו כבודו / תהלי' מ"ט
והממעיט בנכסי' / לא החסיר / כי יי' נותן לחם לכל בשר / וכבר הזהיר את
נפשו · ולכן / הוכיחם משה רבינו / איש אל יותר ממנו עד בקר · ועם זה / לפי

שאיותו

שהיותו נשאר עד בקר / היה מורה היותם מקטני אמנה / שלא יתנהו לו הש"י / למחרתו * וכן היה ע"ל מאמר החכמים ז"ל / כל מי שיש לו מה שיאכל היום ואומר מה יאכל למחר / הרי זה מקטני אמנה · והיה זה לפי שאין זה בענינו שאין בטחונו שלם בהשגחה האלהית תחת ידו / ועל כן הוא מקטני אמנה / כי יש בו לתלות בטחונו בכלל הרחמי' שבראו / ויתן לו פרנסתו / וגם כיון משה בזה הבורי / שלא יניח אדם ממנו כלכלת מחרתו / כי אין מעצור ביד השם להושיע / ונראה לאדם שיתפתה בהבוחרי די ספוקו / ולתכלית זה הלמוד נעשה להם אותו הנס שזכר · והנותר ממנו [illegible] / הי"ח [illegible] · ונספר הכתוב / שעם היותו אמת / היו אנשים קטני אמנה שלא האמינו לדברו / שיורד המן למחרתו נ"כ מה ש' / ומפני זה לא עשו מצותו והותירו ממנו המו' עד בקר / וירם תולעים ויבאש / ויקצף עליהם משה / כי הכלו שנתעצבו · ומ' וירם / לשון רמה / והרמב"ן כתב ויבאש / ובספר בלא קודם שהיה התולעי' / ואין צורך / כי הכתוב יספר / מה שנתלו על הסדר והוא שראשונה הביט בשום הרלות שהיו בו תולעי' / ואח"כ הביט באותו הריח שבילו להם כענין יום הו' / ספר על הסדר הטבעי המסורה שלא הבאיש / ורמה לא היתה בו · והנה אמר כאן שהיו בו תולעים ויבאש / כאשר יהי' [illegible] / לרמוז לו / שאשר הוא סוף כל האדם הרודף אחרי המותרות / ללכת בהם לקיום רמה ותולעה / ולא יועילוהו אוצרות רשע / ומפני שהיו האנשים האלה / מחכרים שאכל ממן ההוא / כדי לשמרו למחרתו / כדרך הכילי שלא ישליטהו האלהי' לאכל ממנו / לכן קצף עליהם משה / לפי שהיה זה ממדה רעה / ומחיותם הנפש · ומאז והלאה / וילקטו אותו בבקר בבקר · ואמנם אמרו וחם השמש ונמס / כפי תרגום אנקלוס / יאמר שהיה מהשגחת הש"י / שכאשר השלימו העם ללקוט את המן בכל יום מאז והלאה / היה מתחמם הנשאר בשדה בחום היום / והיה זה כדי שלא ילך אדם לקחת ממנו לשומרו / וגם כדי שילקטוהו טהורות בבקר השכם / קודם שיבא עליו עפר מהרוחות · ושבשר לפרש / שהמן הנלקט בבקר בבקר / עם היות שבעת לקיטתו / היה נראים קשים * כמ"ש והמן כזרע גד הוא / ועינו כעין הבדולח הנה אחרי לקיטתו כדי שלא ישמרוהו ויותירו ממנו / היה נמס כחום השמש / באופן שהיו מוכרחי' לבשלו ולתקן אותו / מיד אחר לקיטתו [illegible] / כי כשבשלו ותקנו / היה עומד ומתקיים / ולא כהיותו כמו שנלקט · והנה בהיותו יום אשר ירד / עם היות שבזו השמש היום יומם / והיה מתחמם והולך · הנה לא היה מעלה תולעים / ולא באשה וסרחון / כי היה דבר זה מיוחד לנשאר למחרתו מפני מראה אשר בו / לא לעמוד בלתו יום · ואולי שהיה מתחמם המן ביום שנלקט / כדי שלא יעלה על לב אדם לשומרו למחרתו / ושיאהבו לאכול אותו קודם שיחם השמש · והתשובה בזה השאלה הד' · ואמרו ויהי ביום הו' לקטו לחם משנה * חכמינו זכרונם לברכה אמרו מכאן / שעדין לא אמר משה לישראל פרשת שבת / והיה ביום הו' והכינו את אשר יביאו וגו' / וגם ביום הו' לקטו כפי שמצאו בשאר הימים / והשאר מדדו את לקיטתן באהליהם / ומצאו לחם משנה / רוצה לומר שני העומר לאחד · ולזה באו כל נשיאי העדה ויגידו למשה הנס הזה שנעשה להם / כמה שלקטו אותו יום / ושאלו ממנו מה היום מיוחדים / ואז השיבם אמתת הדבר / באמרו הוא אשר דבר ה' / ר"ל כבר באמר לי זה / שיהי' כן בסבת השבת / כי הוא שבתון / ויום מנוחה לכם / וגם הוא שבת קדש לה' / שגם הוא ית' ישמרהו ולא יוריד בו את המן כבשאר הימים / ולכן הוצרכו שיכינו כי קדושה / ולא יעשו בו שום מלאכה / והוא אמרו את אשר תאפו אפו / ואת אשר תבשלו בשלו · ר"ל / מה שתרצו לאפות ממנו בתנור בעוגות / אפוהו ביום הו' הזה ואת אשר תבשלו במים או בשמן / בשלו אותו היום הזה ואת כל העודף / הניחו לכם למשמרת עד הבקר / ר"ל לאכל אותו ביום השבת / כי לכן ירד משנה / כדי לאכל ממנו שני הימים ההם / וזה הוא דרך [illegible] הפסוקים האלה / ואמר שכן ונתיישבו · ולאשר לפרש / שמשה כבר אמ' להם / זה שאמר ש"י והיה ביום הו' והכינו את אשר יביאו והיה משנה / ומפני זה עשו כן בזמן המשנה / באמר ויהי ביום הו' לקטו לחם משנה / שהוא שני העומר לאחד / כי כמדה לקחו אותו כפלים מהנהוג ללקוט בכל יום · ובעבור שמשה רבינו לא ביאר להם מה יעשו מאותו לחם משנה / אשר ילקטו ביום הו' / לכן באו הנשיאי' והגידו למשה / ר"ל עשינו ככל אשר צויתנו בענין הלקיטה / ואנחנו לא נדע מה נעשה ממנו / והוא הודיעם טעם הדבר / שהיה מפני השבת שיהיה מחר / שבתון לגופו ושבת לה' / ואז אמר יהיה שבת ר"ל / היום של מחר עם לילו הקודם / כמ"ש ויהי ערב ויהי בקר יום א' / מערב עד ערב / תשבתו שבתכם / וכפל הלשון שבתון שבת קדש · להגיד שהוא שבתון בעדכם / שלא תעשו בו מלאכה / והוא שבת קדש לה' / כי בו שבת מבריאת העולם ומחדושו / וכיון שהיה שבתון ויום מנוחה להם / לא יעשו בו מלאכ' לכל כפם · אבל מה שירצו לאפות מהמן בתנור / או לבשלו בפרור / יאפו ויבשלו אותו עתה לאותו יום · ואמר שיאכלו ביום הו' ממנו / יניחו את כל העודף למשמרת ובגניזה עד הבקר / ובשרם שלא יתעפש ויבאש / כמו הנותר בשאר הימים · וספר הכתוב שכן עשו / והניחו אותו מהיום הו' עד הבקר / אבל לא היה כשאר הימים / שהנותר הרים תולעים ויבאש / כי אז מפני קדושת השבת / לא הבאיש / ורמה לא היתה בו · והנראה / שלא ביאר להם אז משה רבינו מה יעשו ממנו ביום השבת עד בא בקר השבת / שאז אמר אליהם שהיה היום ההוא שבת לה' / והוא אמרו עוד / אכלוהו היום / כי שבת היום לה' / היום לא תמצאוהו בשדה / כי כמו שאתם שובתים בו ממלאכת המן / כן הקב"ה שבת ויכבד מלהורידו בשבת · ואמנם / מה שאמר עוד ששת ימים תלקטוהו / וביום הז' שבת לא יהיה בו · הוא להודיעם / שכן יהיה תמיד כל המ' שנה / שיאכלו את המן ששת ימי השבוע / כמו שאמר דבר יום ביומו / וביום הז' מפני שהוא שבת / לא יהיה בו · וגם בזה נתן בהם הלמוד האמתי / שבעולם הזה / יכינו לנפשם מצות ומעשים טובים / כדי שיאכלו בעולם הבא / שהוא עולם שכלו שבת / כי מי שיטרח בערב שבת / יאכל בשבת · ומפני שאמר היום לא תמצאוהו בלשון עתיד / נראה לפרש / שלא אמר להם זה משה בבקר יום השבת / אלא בליל שבת / שבלא הבאיש ורמה לא היתה בו כמו בשאר הלילות · או אמר אכלוהו היום / כי ליל שבת / היה מיום השבת / ולזה אמר היום / הנה לומר בקר השבת / כי לא תמצאוהו בשדה / והוא היותר נכון / וספר הכתוב / שקצת העם מקטני אמנה / יצאו ביום הז' ללקוט מן המן ולא מצאו אותו בשדה / כי רצו להבחין אמתת דברי משה / שאמר בקדושת השבת · ולכן השם חרה בהם / וצוה למשה לאמר אליהם עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי / רוצה לומר / מים סוף בעשותם כי / ולא האמנתם כדברי · במרה / התלוננתם עלי · וגם כאן במדבר סין / הקשיתם עלי דבריכם / וגם צויתי לכם את סוף המצות שצויתי אתכם שלא תותירו ממנו עד בקר / לא שמרתם / ותורת השבת / אשר נתתי לכם עליה עברתם / ועד אנה אם כן מאנתם / לשמור מצותי ותורותי · ולפי שמצות השבת / מורה על חדוש העולם / וכל התורה תלויה על זה / לכן אמר על השבת מצותי ותורותי · ראו כי ה' נתן לכם השבת / ולהיותו דבר אלהי / על כן הוא נותן לכם ביום הו' לחם יומים / שהיה יורד המן בו כפל שאר הימים / וכיון שזה ראיתם בעיניכם / מה לכם לצאת ללקוט המן ביום השבת / שבו איש תחתיו / אל יצא איש ממקומו ביום הז' / וכן עשו / וישבתו העם אחר כן תמיד / ביום ההוא · ומזה שאמר שבו איש תחתיו / למדו חכמינו ז"ל / שהם * יצא בשבת / חוץ לתחומו / שאין לו אלא כשעור תחתיו / עירובין דף
שהם ארבעה אמות / שהם כ"ד טפחים · ומ' ממקומו / הוא התחום עיר ט"ו
מושבו / ואין בכאן שמצוה פירש להם הוצאה מהבית / והז"ל קבלו * אמרו' עירובין דף
שבה הוא אלפים אמה / כי אין הכונה שישבו איש תחתיו / ולא יתנועעו ביום נ"א
השבת מכל וכל · לא שיעמדו במקומם / ולא ילכו בדרכים רחוקים · ובמדרש אמרו * ראו כי ה' נתן לכם את השבת / דעו לא נאמר / אלא ראו / אם יאמרו אמות תנא
לכם אומות העולם למה אתם שומרים את השבת · תאמרו ראו כי אין המן ב' כ"ה
יורד בו · והתבונן כמה שהבאתי בפסוקים האלה שתי השאלות הב' והג' · ואמנם אמרו ויקראו בני ישראל את שמו מן / כתב הרמב"ן [illegible] / וכבר קראו כי היתה הקריאה כלשונם · ואין הדבר כן / כי הם שתי קריאות הא' / היא שקראוהו מן בתחלה / מפני שהיה מתת אדם / כמו שפרשתי · והקריאה הב' היתה מהוראה אחרת / לפי שכל אחד היה מקבל וכונס חלקו עומר לגלגלת ומאותה הכונה קראו את שמו מן / [illegible] מנת חלקי וכוסי / [illegible] מנת חלקי / כי הנה חלק כחלק היו אוכלי' ממנו כל העם [illegible] · ואמנם מה שזכר מצורתו / שהיה כצפיחית בדבש / יש מי שפי' / כי זה ביאור שכר טעמו ביום השבת / כי אף שאמרה עליו [illegible] שנאפה ונתבשל / לא כהה טעמו ולא נפגם / כי אכלוהו ביום השבת כזרע גד לבן / והיה טעמו כצפיחית בדבש / אבל בשאר הימים / לא היה כן / שהנותר ממנו עד בקר [illegible] וירם תולעים ויבאש / וגד / הוא זרע [illegible] / [illegible] / וזה היה לענין התכנית / כי ענינו כבר התבאר שהיה כעין הבדולח / [illegible] / [illegible] הוא [illegible] / והוא בתוך [illegible] / [illegible] אותם בדבש / [illegible] בדבש · ולפי שהיה זה טעמו ביום השבת [illegible] נבדל בבשולו · והיה טעמו כטעם לשד השמן · ושעור' נכון / כי לא נאמר זה כוון לענין השבת בלבד · אבל אמתת הענין כך הוא · שהמן היה מתוק [illegible] / ובכן זכר הכתוב טעמו כמו שהוא [illegible] בשל [illegible] וזה הוא שאמר וטעמו כצפיחית בדבש / ר"ל טעמו כשלא [illegible] תקון · אבל נבדל בבשולו / כבר הכתוב טעמו אחר הבשול והתקון וזה הוא / שאמר בם / שטו העם ולקטו וטחנו ברחים ובשלו בפרור / והיה טעמו / ר"ל בהיותו מתוקן כזה האופן / כטעם לשד השמן / והותרה [illegible] השאלה ה' · והנה כפי מה שהעיר הכתוב / [illegible] / הה' הוא היותו ותולדתו / [illegible] על דרך הנס [illegible] שאמר זה [illegible] לקטו ממנו עומר לגלגלת [illegible] ולקטו [illegible] / [illegible] עומר לגלגלת [illegible] · [illegible] עד בקר / והיו אנשים שהותירו ממנו [illegible] תולעי' ויבאש / [illegible] / [illegible] תולעים [illegible] · [illegible] שהיה יורד ביום הו' בעבור השבת / לחם משנה / לחם יומים [illegible] התורה [illegible] שלא [illegible] · [illegible] שלא היה המן יורד בשבת / [illegible] · [illegible] שהנותר ביום הו' עד בקר השבת לא הבאיש / ורמה לא היתה בו / כי [illegible] מפני קדושת היום · [illegible] / ולא כפי המקבלים והאוכלים / [illegible] * לחם משנה לחם [illegible] כפי האוכלים / ילדים / ובחורים וזקנים · [illegible] לפני [illegible] / עד [illegible] בית [illegible]

סוטה דף מ"ח

מ׳ שנה / ולא נחם / ולא הכלים / ושמה לא היתה בו / בהיותו דבר דק מוכן להפסד · וכבר זכרו חז״ל ניסים אחרים / שנעשו במן רבים ועצומים מאד / ומפני זה צוה משה בדברי י״י / שיקחו צנצנת אחת / והוא כלי של זכוכית / שיראה מבחוץ מה שיש בתוכו / וישימו שם מלא העומר מן · וצוה / שיהיה מלא העומר / לפי שזה היה מאכל כל איש במדבר / ויניחוהו לפני העדות / שהוא ארון ברית י״י משמרת / למען ידעו דורותיכם כי נס הוא / וכמדה הזאת / התפרנסו ששים רבוא כל עם י״י במדבר / והיתה הצנצנת מונחת לפני לפנים במקום המקודש ההוא / להיות ענין המן כולל כל הנסים האלה / עד שירמיהו / כאשר היה מוכיח לישראל / היה מראה להם צנצנת המן / ואומר הדור אתם ראו דבר י״י / וכמו שזכרו חז״ל כי קרא את המן / דבר י״י · ויש אומרים / מפני מה שביה בין / שיניחוהו לפני העדות / שזה שצוה משה מן הצנצנת / היה בשנה הא׳ קודם עשית הארון ולא נערך / כי משה היה יודע שבהר סיני יקבלו את התורה / ויעשו ארון העדות / ומי הכתוב שיצוה לאהרן עתה מה שיעשה אח״כ / ואמנם אמרו ובני ישראל אכלו את המן מ׳ שנה / שאמנו אנשי׳ / כי זה נכתב בתוך למיתת משה / בבואם אל קצה ארץ כנען / כי האומרי מבני כנען היו · ואותם אמרו / שזה הפסוק כתב יהושע בתורה / ואין הדבר כן · שכל משה רבינו כתב כל זה / עם היותו עתיד להיותו אחרי הנבואה / שאהו לכתוב בן כמ״ש ויעל משה וימת שם משה / כפי הדעת האמיתי / וכמו שספרתי במקומו בע״ה · ונכתב זה כאן / להשלים בספור המן שהספיק לאבותינו במדבר מ׳ שנה / עד בואם אל ארץ נושבת / ובעבור שכאשר באו לארץ סיחון ועוג / כבר היו בארץ נושבת / ועכ״ז לא פסק המן / גם שאמר מ׳ שנה ולא היו שלמים / כי חסר מהם חדש אחד / לכן הוצרך הכתוב לחזור ולפרש את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען / שזו מות משה / ונפסק המן כדברי ° חז״ל / קדושין דף ל״ח
או עד שהגיעו לגלגל / שאז נפסק כדברי הראב״ע / שמפני זה / הוצרך לומר פעמים את המן אכלו עד בואם / אל קצה ארץ כנען · והותרו בזה השאלות / הכ״ד והכ״ה · ובעבור שהיתה מדת האיפה / יותר מפורסמת וידועה אצלם אמר / והעומר עשירית האיפה הוא / ורצו בזה גם כן / שיהיה העומר לישראל כדמות המעשר בהיותו עשירית האיפה · והיו ישראל / אוכלין אותו / ככהנים והלוים קדש י״י / וכן נאמר ° קדש ישראל לי״י / ראשית תבואתו : ירמיה ב׳ ג׳

ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין וגו׳ / עד ויבא עמלק / ויש לשאול בכאן שאלות :

השאלה הא׳ למה זה נזכר במסע זה שהיה למסעיהם / ושהיה על פי י״י / והנה גם כל שאר המסעות שהיו קודם זה / ואחר זה / היו כן / ולמה נכתב אם כן זה במסע הזה בפרט ?

השאלה הב׳ במה שאמרו ישראל למשה / תנו לנו מים ונשתה / והיה ראוי לומר תנה לנו בלשון יחיד / כי עם משה היו מדברים / ואהרן לא נזכר בספור הזה ?

השאלה הג׳ בתשובת משה מה תריבון עמדי מה תנסון את י״י / כי אם / לא היה להם מים לשתות / היה ראוי שירבו עמו / ואל מי מקדושים יפנו כי אם למשה מנהיגם / שיעשה עמהם לפלאים / ולמה קרא זה נסיון / והיא היתה שאלה ובקשה ראויה והכרחית / לא לנסות את י״י ? והראב״ע כתב / שהיו בהם שתי כתות / א׳ שואלת מים בהכרח / וא׳ לנסות את י״י · אבל אין דבר מזה / בכתוב ?

השאלה הד׳ באמרו עוד / ויצמא שם העם למים / וילן העם על משה / כי כבר זכר לתחלה מחסרון המים שהיה להם / ותלונת העם עליו · ומה צריך בכפל זה ?

השאלה הה׳ בצעקת משה אל י״י / מה אעשה לעם הזה / עוד מעט וסקלוני / כאלו היה מתרעם מהאלהים ומבקשתם ומבני כס שאלו דבר הכרחי / והיה לו לבקש לפניו ית׳ תן מים לעם וישתו / כי איככה אוכל וראיתי ברעתם ?

השאלה הו׳ בתשובת י״י / עבור לפני העם וקח אתך מזקני ישראל / כי מה הצורך שיעבור לפני העם / ואם היה לקחת עמו הזקנים / כדי לעשות לפניהם נס היה לו לומר קח את זקני העם מבלי שיזכור העברה לפני העם ?

השאלה הז׳ בשלחים שנמצאו בספור הזה / ממה שבאו בהכאת הסלע / כי כאן צוה שיעשה הנס בפני הזקנים / ושם אמר ויקהל את העדה / כאן צוה הנס הזה למשה בלבד / ושם צוה שיטפל אהרן עמו במעשה הנס · כאן אמר והכית בצור / ושם אמר ודברתם אל הסלע · כאן אמר בצור ויצאו ממנו מים ושתה העם / ושם נאמר ונתן מימיו והשקית את העדה ואת בעירם :

והנני אפרש הפסוקים / באופן יותרו השאלות האלה כלם :

ויסעו כל עדת בני ישראל וגו׳ עד ויבא עמלק / הנה במסע הראשון שנסעו מים סוף למרה / באמר שמשה רבינו הסיעם משם / שנאמר ויסע משה את העם מים סוף / כמו שפרשתי למעלה · ואולי שמפני זה / מפני שקרה להם במרה / מה שקרה מחסרון המים / לפי שנסעו על פי משה / ולא כפי העלות הענן / ומשה לא ידע אם היו מים במרה · אמנם במסעות האלה שהיו כלם על פי הענן / והוא המקרא פי י״י / כאשר באו אל רפידים ולא מצאו מים / אז הוקשה להם הדבר מאד / איך כוה אדים אותם ע״פ ענינו בארץ ציה ועיף בלי מים / וזה הוא ויסעו כל עדת בני ישראל ממדבר סין למסעיהם על פי י״י ויחנו ברפידים

ואין מים · והנה אמר למסעיהם / לפי שבין אילם ורפידים / היו שתי מסעות לדפקה ואלוש · והלכו במסעות ההן תמיד / לא על ידי משה כמסע הא׳ / אלא על פי י״י / ויחנו ברפידים / כשוכן עליו הענן / ולא היה ברפידים מים לשתות העם / ומפני זה וירב העם עם משה / ויאמרו תנו לנו מים ונשתה · ודברי תלונת תנו היה כנגד הש״י / וכנגד משה / לא כנגד משה ואהרן כמו שחשבו המפרשים / כי אמרו אחרי שהמסע הזה היה על פי י״י / אין ספק שהכינו בין שני ענינים / אם שנאמר שהאל יתברך משגיח בהנהגתנו / ואם כן הוא ראוי שיתן לנו מים / או אם נאמר שאינו משגיח / ואתה הוא פועל לכל זה / ועליך אם כן מוטל הדבר / לכן יהיה מי שיהיה אתה והוא / תנו לנו מים ונשתה / אם הקב״ה / כי כל דבר לא יכחד מן המלך מלכו של עולם · ואם אתה במשה אשר תעשה נו את האותות · והותרו בזה שתי שאלות הראשונות הא׳ / והשנית · ואין ספק / שדברו כל זה העם מיד שחנו ברפידים / כשראו שלא היו שם מים / ומשה רבינו השיבם מה תריבון עמדי / מה תנסון את י״י / רוצה לומר / אם אתם נסעתם על פי י״י / וממנו תתלוננו / מה תריבון עמדי / ואם דעתיכם שסבר שמן הבו בידי להביא לכם מים / ולכן תריבון עמדי / אם כן מה תנסון את י״י באמרכם תנו לנו מים / עכ״ד ורבו · והספר הכתוב / שעברו יום או יומים / אחר החניה ההיא / שעדין לא היה להם חסרון מים / כי היו שותים מהמים שהביאו מאילים / כי כן דרך הולכי המדברות / להוליך תמיד מים ממקום למקום מספיק / אם לא ימצאום בחניתם · ומפני זה כאשר עברו הימים / ויצמא שם העם למים / כי כבר לא היה להם מים לשתות · אז הגדילו תלונתם על משה / באמרם למה זה העליתנו ממצרים להמית אותי ואת מקני בצמא / גלו דעתם שמשה מעצמו הוציאם ממצרים ולא במצות י״י ובהשגחתו / ושזה יהיה סבה שימותו כלם / ואם הגברים יתחזקו ולא ימותו הנה הטף / שהילדים רכים / ולא יוכלו לסבול הצמא / אם ימותו בהכרח / וכל שכן המקנה שהיה צריך מאד אליהם מים / אם הבהמות הגסות לעבוד ולמשא / בכון והבקר להשקותם חלב / במקום מים · גם אמרו ואת מקני להגיד שהיו צריכים מים הרבה / וחכמינו זכרונם לברכה אמרו ° האיש בהמתו לגופו / אמרו בהמה של אדם / היא חיותו וכו׳ / ואם אין בהמתו עמו / מכתנף הוא · הנה התבאר שאין כאן יתור וכפל כלל / כי בראשונה רבו עם משה לא לחסרון מים / כי עדין היו להם מים בכליהם / אבל מאשר חנו במקום שאין מים / ועתה למה שיהיה אחר כך שיכלו המים מן החמת / ורבו לנסות / אם יוכל משה לתת מים אליהם בעת הצורך כשיבואו אליו / ולכן אמר משה אליהם מה תנסון את י״י / כי היה זה נסיון / כי הוא יתברך יספיק צרכם בעת ההכרח · וכאשר נעדרו המים אשר הביאו ויצמא שם העם למים / אז היתה תלונה אחרת יותר גדולה · והותרו בזה שתי שאלות / השלישית / והד׳ · והנה משה בתלונה הראשונה לא צעק אל י״י / כי בטח בו שיספיק צרכם / כאשר עשה במן · אמנם בתלונה הזאת / לפי שהיה בה הכרח מבואר / צעק אל י״י מה אעשה לעם הזה / רוצה לומר העם הזה / הם מכוונים ההכרח / ומה אעשה להם לתת את צרכם / כי הנה יחזיקו אותי כנביא שקר מתפאר בנבואה / בבוא דבר כזב / הלא הם אומרים שאני הוצאתי אותם ממצרים / ולכן עוד מעט מההכרח שיגיע אליהם / וסקלוני כמשפט נביא השקר / הנה אם כן / לא היה משה מתרעם מהם / אבל מגיד צרכם / והותרה בזה השאלה הה׳ · ולפי שמשה אמר מגיד בנבואתם / עוד מעט וסקלוני / השיבו יתברך עבור לפני העם / כלומר אין הדבר כמו שחשבת שיסקלוך / כי עם היותם מתלוננים אליך שאחד מהם יעלה זה לנו לנגוע בך / ולא נכנף מפילך / ולכן קודם שאתן להם המים / עתה שהם בתוקף הצמא ועומם מתלוננים / עבור לפני העם בכל המחנה / ותראה בעיניך שלא יגע בך רע / ואל תאמר סכולי׳ אבני קול בנבואה כמו שאומרים לכפני שילכו עמי / להצילני מידי העם · לא תעשה כן / אבל קח אתך מזקני העם / אנשים חלשים שתעשה הנס בפניהם ולא יהיה בהם כח להלחם במלחמתך · וגם אתה לא תקח רומח בידך / והלכת / כלומר והלכת בזה האופן בפניהם / ולא תירא מהם ומהמוני כי הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב ואם יעשה אדם לך · והיה הצורך בזקנים שיהיה בנבואת הנס כדי שיראו בפניהם את מעשה י״י כי נורא הוא / ולא ייחסו המפעלות הטבעיות אל משה / כי אם אל ההשגחה האלהית · והנה צוה שיקח בידו המטה אשר הכה בו את היאור במצרים בשבת הדם / לפי שבו הכה משה את היאור / ונהפך במטהו / ככה את כל נהרות מצרים ואגמיהם כמו שפירשתי שם · ואמר זה / להודיע שאותו מטה שהכה המים אשר ביאור / ובטל אותם מהיות מים / הוא עצמו יכה את הצור שהוא אבן קשה ויהפוך אותו למים / והמפרשים לזה אמרו במדרש ° שלשה דברים הם / במדב׳ רבה שכל אחד מהם / דוחה את הפורענות / והביא את הפורענות / אלו הם פ׳ ד׳ הקטורת / הארון / המטה · הקטורת דוחה הפורענות / שנאמר ויתן את הקטורת ויכפר על העם / והביאה הפורענות / על נדב ואביהוא · הארון דוחה את הפורענות / ויברך את בית עובד אדום הגתי / ואין כאן בית שמש / והכה את עוזה · המטה של כפרתכן / הוא אשר עם הים לפרצה ויבשו המים / והוא הוציא מים מן הצור / הרי שעשה דבר והפכו / על כן · ומפני שהיה המטה כלי האלהי ית׳ לפעול הפלאות / נזכר לנדון הכבודים / ואף יהושע תלמידו שפעל מחנו / לא נעת זו בטעה / אלא בכידון / שנאמר ° ויאמר י״י אל יהושע / נטה בכידון אשר בידך / אל העי יהושע ח׳

כי

הנני / וענין זה / שהמטה היה מורה על האותות והפלאות / וכענין שכתוב תקח בידך / אשר תעשה בו את האותות · אבל הבירור / הוא שמטה כל יוצא למלחמה / וא"ו תבין ענין אותי שאמר אותו לך סה · והוא / שמטה משה ואהרן / מונח לפני ארון העדות למשמרת / כמו שזכרה תורה / ונגנז עם הארון וצנצנת המן / וצלוחית שמן המשחה / שכלם גנז יאשיהו המלך / כאשר מצא חלקיהו הכהן הגדול את ספר התורה בהיכל ה' / אבל מטה משה / לא ידענו מה היה לו / ולא נזכר בשום מקום / לא בכתובים / ולא בדברי חכמינו זכרונם לברכה מה נעשה ממנו / ומפני זה / יחשוב שבאמר עליה מטה רביעו על הר העברים במות שם / שהלך משה האלהים בידו / ונקבר עמו עמו / כי לא רצה ית' שישתמש עוד בו בן אדם · כי כמו שמעלת הנבואה ושבל האותות והמופתים / לא קם נביא עוד בישראל כמשה / כן כלי שייוחד לו / לא נשתמש בו עוד אדם · וזה הלשון כאשר ספירת המפרשים הללו · ולאשר לפרסם בלשון אשר והוא / שישראל אם ברפידים שהיה קרוב אל הר סיני / כדי שישראל / שמים יכינו עצמם לבוא אל הר האלהים /

עמוס ד' י"ב וכענין זה שאמר "הכון לקראת אלהיך ישראל / והנה הי"ת ידע צורכם של המים / כי מקומו גדול ונעלם ממנו / היה בלתי אפשר שיעמדו מבלי מים תמיד / ובמדבר לא ימצאו נחלי מים / והיה אם כן / שהסברה להספיק צרכם מים על ידי נס / כמו שעשה בזמן כל ימי לכתם במדבר · אבל היה דעתו ורצונו ית' / לתת להם המים בסיני / כי להיות המים משל לתורה /

ישעי' נ"ה כמ"ש הוי כל צמא לכו למים / שמפני הדמיון אשר לתורה עם המים / היה מהראוי / שכמו שבסיני יקבלו את התורה / ככה משם יצאו המים לכל העדה · הלא תראה / שלעתיד לבוא / לפי שיעד כי מציון תצא תורה / ודבר ה' מירושלם / יעד גם כן שאז יצאו מים חיים מירושלים / ומעיין מבית ה' יצא / כי מן המקום שתצא התורה יצאו המים / ולזה לא נתן ית' להם ברפידים המים שהיו צריכים אליהם · אבל הודיע למשה שיכינם מן הצור בחורב / והוא סיני / כמו שביארתי על הר האלהים חורבה / כי לכן נקרא חורב / לפי שהיה המדבר ההוא ציה / גם חום / ולא היה מים / כי אם אחר המדבר / במקום אשר כבר משה את צאן יתרו / כמו שביארתי / ולזה באמר ה' אלינו דבר אלינו בחורב לאמר / רב לכם שבת בהר הזה / הנה אם כן ה' מסיני בא לתת תורה לישראל / ומסיני בא לתת להם מים · התורה / יצאה מן הצור תמים פעלו ית' / והמים יצאו גם כן מן הצור אשר בסיני · ומפני זה באמר הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב / לא אמר עומד / אלא עומד / ר"ל / הלא ידעת כי השפעתי כבוד שכינתי שם תמיד בחורב / כי משם שלחתיך ודברתי עמך בראשונה · אם כן / עתה קודם שילך שם המחנה / אתה עבור לפני העם / ר"ל / ולך אתה לחורב / שאם יראה כבודי שוכן על הצור / ומשם אתן להם מים / וכאלו אמר / ואתה כשתראה הכבוד שם / הכה תכה באותו צור / ומיד יצאו מים לשתות העם / כי כמו שמסיני תצא להם תורה / כן משם יצאו להם מים / וכבר יורה על זה אמרו על הצור בחורב / כי אמר הצור בה"א הידיעה / לפי שהיה הניכר והודע אצל משה / ולא היה בהר חורב צור אחר / כי אם זה / ועליו נאמר ושמתיך בנקרת הצור / וצוהו שיקח מזקנים עמו / לרמוז מה שיעשה בקבול התורה / שיעלו עמו מזקני ישראל / כי רצה לתת המים במקום / ובאופן שיתן את התורה / ואין ספק שהיו המים כל כך / שמשם יצאו נהרי נחלי מים / שבאו לרפידים להשקותם / וכמו שאמר הן הכה צור ויזובו מים / ונחלים ישטופו / ומזה תדע / כי כמו שהיה בסיני / נראה הכבוד שמה / ככה נראה הכבוד על הצור בנתינת המים / ולפי כל אחד מהדרכים האלה / הותרה השאלה הו' / וכבר ידעת דעת חכמינו זכרונם לברכה / שהצור שנזכר כאן במסע רפידים / הוא הסלע אשר היה בקדש / והוא היה באר של מרים / הולך כל ימי המדבר עמהם / וכאשר מתה מרים / נכתם הבאר ההוא / וקרה עליו מה שקרה / וכבר יקשה / מאמרם זה מאד / כי הנה רפידים איננו קדש / כי מרחק הרבה היה ביניהם / ואיך יהיה אם כן הצור והסלע שהיו בשניהם אחד / וגם הזמן לא היה אחד / כי ברפידים הכה הצור / בתחלת השנה הראשונה בצאתם ממצרים / ובקדש היה אחרי כן מן הבה בשנת הארבעים · והוא התורה / שהצור הנזכר כאן / איננו הסלע שנזכר שמה · ולכן נשתנו בהם השמות / ונקרא זה צור / והאחר נקרא סלע / אבל אמת כונתם זכרונם לברכה היתה / שהמים האלה / אשר יצאו מהצור בחורב היתה מתנה מאת האלהים לישראל / שהתמידה להם כל ימי המדבר כולן / כי בכל מקום שהיו הולכים / היה מקור מים חיים נפתח לשמעו לישראל / ובזה הדרך היה הסלע / הוא עצמו הצור / רוצה לומר שמימי הסלע / היו אותם שיצאו מן הצור / כי היה כאשר כבר הולך עמהם כל ימי המדבר · ויחסו אותו למרים / מפני שבמותה לא היה מים לעדה / וזה שלא חסרו להם ארבעים שנה ואמרו הקדוש ברוך הוא לישראל בזכות משה · הנה אם כן / היו המים האלה / כמו המן אל כלם / נתונים כמו שנתנה התורה מתוך הכבוד / ומפני זה כלו / היו המלמדים אשר זכרתי מענין הצור / ולענין הסלע / כי הנה בעבור שהמים שיצאו מן הצור היו דוגמת התורה / שקבלו מהצור תמים פעלו · לכן צוה יתברך למשה שיקח עמו זקני ישראל / כמו שנעשה בקבלת התורה שכתוב ועלה אל ה' / אתה ואהרן נדב ואביהו ושבעים מזקני ישראל / אבל במי מריבה / שלא היה הרמז הזה / הקהל את כל העדה · גם מפני שמשה בעיניו / לא היה יכול להקהיל את כל העדה הוצרך לשתף אהרן עמו להקהילם · וגם היה צריך שם אהרן / כדי לגזור על שיהיה יחד לבלתי עבור אל הארץ / לכבה זה שאמר שם בע"ה / גם צוה כאן בצור להכותו / ובסלע צוה לדבר / לפי שהצור להיות בו התחלת נס המים / הוצרך להכותו / כדי שבה יתבקע יסוד הארץ לשום על דרך נס · אבל אחר היות גם המים מתישבים וקיימים / היה די בדיבור ויאמר על הסלע שיתן מימיו / שכבר נבקע בנס אלהי גם יאמר בצור ויצאו מים / ובסלע אמר ונתן מימיו לפי שלהיות בצור התחלת הנס מחדש / היה ראוי שיאמר ויצאו מים / כלומר שיצאו מחדש · אבל בסלע / שהיה נותן מים שכבר נבקע / ויצא בדרך נס / קדם לכן / אמר ונתן מימיו / רוצה לומר המתמידים לבאות · ומפני שהמים שיצאו מן הצור / היו דוגמת התורה שנתן שמה / אמר ושתה העם / כי הם היו עתידים לקבל התורה / לא בהיותם / אבל במי מריבה / שלא קבלו תורה / אבל בנו תרעומות ויריב למשה במבוכתם / אמר והשקית את העדה ואת בעירם / והותרה בזה השאלה הז' · ובספור הכתוב / שעשה כן משה כאשר צוה לעיני זקני ישראל / שהלכו עמו לחורב / וראו את מעשה ה' כי נורא הוא · וקרא שם שם המקום ההוא שאמרו בו / שהיה שמה רפידים / קרא שמו מסה ומריבה / על שם התלונה הראשונה / והשנית · שנצו עמו שם / כמו שזכרתי / וזה שעם ההבדל בתי התלונות / מסה / ומריבה / ולכן ביאר אותם / אם במריבה אשר זכר בראשונה / על ריב בני ישראל שרבו עם משה כשצמא העם למים / ואם במסה / על הראשונה / שנסו לא היה בהם בזה ולא המצין מים · אבל היה נסותם את ה' / לדעת אם היה משגיח / אם יתן להם מים בדרך הטבע · והיה ראוי שיאמר הכתוב / היש ה' בקרבנו אם לא / כמו שאמר המשורר מנותיו אם לא · אבל אמר אם אין / כלומר אם כל הנסים והנפלאות שנעשו במצרים ועל הים / ובמרה / ובמן ובשלו / הכל היה אין / והיו כלם דברים נעשים בחכמת משה / לא אלהיות :

ויבא עמלק וגו' / עד סוף הסדר · ויש לשאול בספור הזה / שאלות :

השאלה הא' מה ראה עמלק / לבא להלחם עם ישראל בצאתם ממצרים / והם לא עברו בארצו / וגם הוא לא היה מקרובי פרעה לבקש נקמתו / ולמה אם כן בא להתעבר על ריב לא לו · ולא פחד מגבורות האל :

השאלה הב' למה צוה משה ליהושע בחר לנו אנשים / וצא הלחם עם עמלק / והנה לא צוה לו כזה · למה לא יצא ה' / להלחם בעדם / כמו שעשה על ים סוף / שנאמר ה' ילחם לכם · וצוה למשה שיעשה המלחמה / ומשה למה לא עשאה בעצמו / וצוה ליהושע לעשותה / אם מפני זקנתו / הלא אחרי כן משה נלחם בסיחון ועוג :

השאלה הג' מה ענין בחר לנו אנשים / ואמר חכמינו זכרונם לברכה / כל מקום שנאמר אנשים / הם צדיקים · והנה לא צוה כזה במלחמת סיחון ועוג · ולמה אם כן הוצרך אליו עתה במלחמת עמלק :

השאלה הד' למה הוצרך משה לעלות אל ראש הגבעה להתפלל / על נצחון ישראל / ומטה האלהים בידו / וכאשר ירים משה ידו / וגבר ישראל / עד שהוצרכו אהרן וחור לתמוך בידיו / ולא תמצא שעשה משה כן בשום מלחמה אחרת / ולא בנבואתו שום כם :

השאלה הה' מדוע בחר משה לעשות תפלתו בראש הגבעה / ופרשו כפיו בתפלה · כי אם עשה זה להיות המקום ההוא נבחר לדבקות / הלא משה היה דבק תמיד עם אלהיו / ועל הים נאמר לו / מה תצעק אלי / והמשורר אמר / ממעמקים קראתיך ה' / תהלי' ק"ל
ומה לו אם כן על ראש הגבעה :

השאלה הו' בטעם / וידי משה כבדים / ויקחו אבן וגו' / ואם לכבדו ידיו הוצרך לאבן / היה ראוי שיאמר ויקחו אבנים וישימו תחת זרועותיו / ומה ענין ויהי ידיו אמונה עד בוא השמש :

השאלה הז' מה ענין ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב / ולא אמר ויהרגו / או ויחרם / ומה צורך אל לפי חרב / כי בידוע כי בחרב ובחנית תהיה המלחמה :

השאלה הח' מה ענין אמרו / כתוב זאת זכרון בספר / ושים באזני יהושע / כי הנה יהושע לא עשה מלחמה אחרת בעמלק / ויותר ראוי היה שישימהו באזני ישראל / כמו שאמר זכור את אשר עשה לך עמלק :

השאלה הט' שהנה כאן אמר הכתוב / שיחד הקב"ה את המלחמה לעצמו / כמ"ש כי מחה אמחה את זכר עמלק / כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק / ואחרים במשנה תורה יחס המלחמה על ישראל / כמו שאמר והיה בהניח ה' לך וגו' / תמחה את זכר עמלק מתחת השמים לא תשכח / והענין את שאול עליה :

השאלה הי' מחלוף שירצה בתורה בספור הזה / ממה שנזכר במשנה תורה / כי כאן נאמר ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב / מורה שהיה עמלק המנוצח / וישראל עשה חיל · אבל שם נאמר זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך וגו' / אשר קרך בדרך ויזנב בך וגו' / מורה שהיו ישראל המנוצחים / וגבר עמלק ·

והנני

והנני מפרש הפסוקים, כאשר יותרו השאלות האלה כלם :

ויבא עמלק וגו' עד סוף הסדר. במדרש נתנו טעם לאחד מבחינות הפרשיות האלה, והוא שבעבור מה שרבו ישראל עם משה רבינו, ועל נסותם את ה' לאמר היש ה' בקרבנו אם אין, נענשו במלחמת עמלק, שבא עליהם בתוך כתשו והשי"ת הסתיר פניו מהם, ונתנם לשחוק על נפשם, וכן אמרו היש ה' בקרבנו אם אין,

שמות רבה פ"ך ו' משל לתינוק שהיה רכוב על כתפו של אביו, והיה שואל עליו אבא אבי, אמר לו אתה רכוב על כתפי ואתה שואל בעדי, הריני משליכך מכתפי, ויבא הכלב וישלוט בך. כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל, אני נשאתי אתכם ועליכם ענני כבוד, ואתם אומרים היש ה' בקרבנו אם אין, לפיכך יבוא הכלב וישלוט בכם הרי ויבא עמלק. הנה כלבו בזה, שיהיה עמלק אויב ואויב לישראל, והיה זה, לפי שעמלק היה בן אליפז בן עשו, והיה יודע ענין הברכות שברך יצחק ליעקב, ושנתן את עשו לעבד, בהיות ישראל בבית מעלה, וחשב שאחר ביציאתם ממצרים בהצלחה ובנצחון

בראשית כ"ז מ' תתקיים הברכה ההיא, וחשב עם זה שאמר הזקן לעשו והיה כאשר תריד ופרקת עולו מעל צוארך. ואמר לו גם כן ועל חרבך תחיה ומפני זה כלו, התעורר עמלק לבא מארצו, טרדן ומזע לב, להלחם בישראל כחשבו שהיה עיף ויגע, בלתי מלומד במלחמה, כי לא נסו להתגבר במצרים, ולא בדרכים שמיצאו משם, וחשב גם כן שלא היה לישראל לחם לאכול, ולא מים לשתות, במדבר, ושעת לעשות גבורות בהם. ובפלאי מצרים והים, חשב שהיו כלם בכשוף ובמלאכה ולזה לא חשש להם, גם כיון להפחיד ולבזות שם פרעה וכל מצרים שלא עמדו כח על היהודים לאבדם, ויבא מארצו בהתגאותו על כלם, והוא עמלק יתרומם, יתנשא לשבח, ובזה יגדל שמו על מצרים. הנה מפני זה כלו, בא עמלק להלחם בישראל, ולפעמי שהתחכם עמלק גם כן בהורות המערכת, שהיתה

ה"י שמות מנגדת לישראל כאמרי חכמינו זכרונם לברכה, ולכן בא להלחם גם.

י"ז י"ב והותרה בזה השאלה הזאת. ובספר הכתוב מפעולות עמלק ורשעתו, שלא עשה כדרך המלכים אנשי שם, שבבואם להלחם בשריהם, ישלחו אליהם לתשובה שלומיהם, לאמר התיצב והכן לך, כי הנה אנכי בא אליך להלחם בך. והוא לא עשה כן, אבל בא בפתע פתאום למלחמה כגנבים שודדי לילה, ועל זה אמר הכתוב כאן, ויבא עמלק וילחם עם ישראל. ואמר במשנה תורה אשר קרך בדרך, כי בא כגנב וילחם בם בפתעו אותם. וי"א שעמלק לא יצא מארצו לבוא להלחם בישראל, אבל היה הולך אל ארץ אחרת, ובמקרה בא ברפידים וראה את ישראל באהליהם, רעבים גם צמאים, ובמקום שהיה לו לדרוש שלומם וטובתם, הוא נלחם בם, ולכן לא אמר הכתוב ויבא עמלק להלחם בישראל, אלא ויבא וילחם, וזה הוא אשר קרך בדרך בהיותך עיף ויגע. והנה משה רבינו ראה כי עת צרה ליעקב היתה העת ההיא, לפי שהיו ישראל חטאים לפניו יתברך, על ריבם ונסותם את ה', בהיותם בלתי מאמינים בהשגחתו ונפלאותיו, ושלכן באה עליהם הצרה הזאת להענישם, ואולי ש"י לא יגן עליהם, ולא נלחם מלחמותם והוצרך להלחם בחרב ובחנית, וראה עם זה שהיה צריך לתפלה ולמלחמה, ושאם הוא ילך בצבא להלחם, תחדל תפלתו ומפני זה אמר ליהושע בחר לנו אנשים, וצא הלחם בעמלק, רוצה לומר וצא מהר חוצה מסביב הגור, שהיה שם עם הזקנים לענין המים, ולך לך להלחם בעמלק, והיה זה לאמר, ואנכי אהיה עומד על ראש הגבעה להתפלל בעבורכם. ולפי שהיה צריך זכות למלחמה הזאת, הזהירו בחר לנו אנשים, כלומר הזהר שלא תקח עמך מאותם המתלוננים והבלתי מאמינים בה' אלא אנשים צדיקים וטובים, כדי שלא יפלו במלחמה בעון נפשיהם. ויספר עוד לומר, שמשה רבינו לא רצה להלחם בעצמו המלחמה הזאת, כדי שלא ישוה לעמלק, ויתכבד שנלחם עם משה ועם כל ישראל. אבל כדי לבזותו, שלח את יהושע משרתו להלחם בו, ושלא ילכו כל בן חיל מישראל, אלא אנשים מועטים וכל זה, מפני כבודו של משה, וכבודן של ישראל, וכפי כל אחד מהדרכים האלה, הותרו שתי השאלות, הב' והשלישית.

ואמנם למה בחר משה לעמוד בראש הגבעה ולהתפלל כל כך, כתב הרלב"ג, שעשה זה כדי שיראוהו ישראל עומד בתפלה באותו מקום מגולה ונראה לעין כל, כי הורה להם שבזכותו ובכח תפלתו, יהיו מנצחים, כי עיקר הגבורה באלהים, יהיה עם הבטחון הטוב, והם רואים שבהרים משה את ידיו בתפלה, היה נוצח ישראל, וכשהניח את ידיו, והפסיק מהתפלל היה נוצח עמלק, ובזה יאמינו באלהים ובמשה עבדו, ויכנעו לקבל תורתו ולשמור מצותיו. וטעם נכון הוא. גם שוכל לומר, שעשה משה כן, לבלתי פנות אחרות. הזאת, כדי שיתפרסם לישראל תועלת תפלתו, וגודל אשמתם בעת ההיא, מחה שרבו עם משה, ונסו את ה' כי הנה מפני זה, הוצרך לעמוד בתפלה, כי יגור מפני האף והחמה ולכוין את לבו, עלה ראש הגבעה, והוא ראש הר סיני, ושירד עליו השכינה, כדי שיעתר לה' לנכחם ועל ידי תפלתו, בהיות ידיו פרושות השמימה, ינצח ישראל, וכהניח את ידו כי לא יוכל להרימם תמיד מפני כבדותו, בהפסק תפלתו, ינצח עמלק מפני עונם של ישראל שהיה מבטלם בשעת הסכנה, ובזה הכירו וידעו גודל חטאם, וצדקת משה רבינו שרבו עמו, והוא היה מתפלל בעדם, וכן אמרו

ר"ה דף כ"ט במכילתא וכי ידיו של משה היו מגברות את ישראל, אלא כל זמן שהיה מגביה ידיו כלפי מעלה, היו ישראל מסתכלין בו ומאמינים במי שפקד לעשות כן, והקדוש ברוך הוא עושה להם נסים. ומפני היה שבעבור היות המלחמה ההיא בלוחמים בחורים ומעטים, כדי לחזק את לבם ונחיל' ינצחו, עלה משה אל ראש הגבעה ומטה האלהים בידו, כמלך שמטה הזהבות בידו, וכאשר היה מרים את ידו במטה ומנענעו לנגד מעלה, כאומר חזקו ויאמץ לבבכם היו אנשי יהושע מתגברים ונצח ישראל, וכהניח את ידו שלא יוכל להרימו תמיד ולנענעו, לא ינצחו ישראל, וינצח עמלק וידוע, שכן מנהג המלכים במלחמותיהם, שירימו ידם בשבט המלכות וינענעוהו, להעיר ולהזהיר את הלוחמים שיתחזקו, ויהיו לבני חיל. ובכל אחד מהדרכים האלה, הותרו השאלות הרביעית, והה'.

ובספר הכתוב שבעבור שהיו ידי משה, כבדים לזקנתו ובכבד גופו, ולא יוכל להעמיד ידיו בזקיפה תמיד פרושות השמים, גם רגליו היו כושלים ולא יוכל לעמוד בכח הקימה בזקנתו, הוצרכו אהרן אחיו וחור בן מרים אחותו, לקחת אבן לשבת משה עליה, כי בהיותו יושב, לא עלה בהגבהת ידיו, כמו בהיותו עומד, גם שיראוהו אנשי המלחמה יותר בהגבהת ידיו, ומלבד זה, עוד תמכו בידיו של משה אהרן וחור, מזה אחד, ומזה אחד, ובזה האופן, היו ידיו של משה באמונה וחוזק קיים עד בוא השמש, כי הדבר הקיים, יקרא בשם אמונה, כמו ותקעתיו יתד במקום נאמן, רוצה לומר חזק. והנה אמר ויהי ידיו, ולא אמר ויהיו ידיו, לפי שאמר למעלה. ויאמר הכתוב, ויהי משה פורש ידיו באמונה וחוזק, עד בא השמש. וחכמינו זכרונם לברכה אמרו, אפשר לאדם לעמוד שלש שעות בכפיו פרושות לשמים. ויש מפרשים ויהי ידיו אמונה, שזה הענין מידי משה שהיו ישראל רואים בעיניהם שכאשר ירומם נצח ישראל, היה להם אמונה גדולה, בצדקת משה רבינו בשי"ת וקדושתו. והותרה בזה השאלה הו'.

ואמנם אמרו ויחלש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב, אפשר גם כן לפרשו בשני פנים, האחד, להודיע שהיה עון ישראל גדול כל כך, שלא הספיקה גבורת יהושע והאנשים הבחורים אשר אתו, ותפלת משה ובפיו פרושות השמים, רק להחליש את עמלק ואת עמו, לא להורגם, ולא יפילם חללים על פני השדה, תם החולשה ההיא שהחלישו יהושע לא היה מפאת ההשגחה האלהית, כי היה יתברך בעת ההיא מסתיר פניו מבית יעקב, אבל החלישם לפי חרב, רוצה לומר בחרבם ובזרועם והועילה אם כן תפלת משה, שלא נפלו ישראל לפני עמלק לחרב ושכופר להם עונם. אבל לא הספיקה להמית אויביהם. והאופן השני הוא, שנצח יהושע ועמו, ויחלש את עמלק ואת עמו. ואמר שהחלישם, בתתם לפי חרב כי הרגם כלם כי לא יאמר לפי חרב אלא בענין הרג והריגה. והותרה בזה השאלה הז'. ולפי שמשה התעורר למלחמה הזאת מעצמו, מבלי צווי אלהי, ויהושע בתמונתו התגבר על האויב, והחלישו במקום שבא בחוזק רב, ובזדון גדול. אמר ה' ליהושע כתוב זאת זכרון בספר, והוא ספר התורה שכאשר יכתוב משה אותה, יכתוב בה הענין הזה שעשה עמלק, כמו שאמר זכור את אשר עשה לך עמלק וגומר, ואשר עשה משה לעזרת ה' בגבורים, כי רצוי הוא, שישובח ויבורך עליו. וכן ישים באזני יהושע להודיעו, שרצה אלהים את מעשיו, וטעם היות שהוא לא החרים את עמלק בהחלט, הקדוש ברוך הוא יחרימהו, ויגמור פעולתו. וזה הוא כי מחה אמחה את זכר עמלק. והיה זה, במה שטוב לשאול עליו, ולמה שקרה בזמן מרדכי ואסתר, ולעתיד לבא. ובאלו הודיעו שגם שאול לא יחרים לגמרי את עמלק, כמו שלא החרימו יהושע, אבל הוא יתברך ימחה את זכר עמלק לחלוטין. ומפני זאת הבשורה בנה משה מזבח לה' ויקרא שמו ה' נסי, רוצה לומר, שקרא את שמו של הקדוש ברוך הוא, ה' נסי, כלומר עושה פלא ונס, והוא תולה, כמו שכבר זכרתי והענין כי הוא יהיה לו לנס במלחמה שיעשה בעמלק, כי הוא יהיה איש מלחמה ובעל הנצחון, והוא ישא את נס ישראל וירים את דגלו, כי לכן לא בזה שמים זה באזני ישראל, לפי שהם לא החרימו את עמלק לגמרי, לא בימי שאול ולא בימי מרדכי ואסתר. ולה' המלחמה לעתיד לבא. והותרה בזה השאלה הח'. ואמרו עוד ויאמר כי יד על כס יה מלחמה לה' בעמלק מדור דור, פירשו הרלב"ג גם שם אביו, שהכס הנזכר כאן, הם השמים כטעם השמים כסאי, והיד שהיא על השמים, היא ההשגחה העליונה, שתבטל את המערכה מפני הדבקים בו. ויאמר שהיד ההיא על כסא יה תלחם בעמלק מדור דור, ויהיה זה על ידי ישראל, שילחמו עמו במצותו. וחכמינו זכרונם לברכה, פירשו שיד על כס יה, הוא המלך שכאשר יהיה מלך לישראל, שיהיה לו יד ושם על כסא השם, יהיה מלחמה לה' בעמלק וכן היה, כי כאשר מלך שאול, מיד נצטוה על מלחמת עמלק. ונראה לפרשו עוד, באחד משני פנים אחרים כפי הפשט. האחד הוא, שבעבור שבנה המזבח, ויקרא עליו שמו של הקדוש ברוך הוא ה' נסי, ביאר ואמר שהטעם אשר קראו ה' נסי, הוא כי יה ה' צור עולמים נשא ידו ונשבע על כסאו, לאמר מלחמה לה' בעמלק כי אע"פ שיצוה לישראל על מלחמת

במדבר כ"ד י"ט הוא ישלים מה שאמרו הם וכמ"ש ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד. והפי' הב' הוא שאמר זה על עמלק, כי הוא חשב וכיון להמעיט שמו ותפארתו של הקדוש ברוך הוא, אשר עשה במצרים ועל הים. ויאמר, בעבור שעמלק שלח יד על כס יה לבזותו ולהמעיטו, ולא ירא אלהים מגאות לבבו שמו ולשלוח ידו על כסאו, לכן תהיה מלחמה לה' בעמלק מדור דור, כי כיון שעמלק כיון לחלל כבוד כסאו, יהיה מוטל עליו יתברך לנקום נקמתו

בקיומו / ויתחברו עם בן כזה / על כן הקב"ה יתברך הוא שבא לקלל את שמו / ושלכן ישראל אשר בו את הכתובים / ולכן יהיה מוטל על בניהם בקיומו / לא כבי"ת שימחה את שמו מדור לדור / ולא ישראל / שיזכרו את כל אשר עשה להם עמלק · ולכן בהניח י"י להם / ימחו את שמו / וישימו חרם ועד שה / ועד בהמות / כדי שלא יזכר / שם עמלק עליהם · והותרה בזה גם שאלה הט' · כי אמרם / למה זה הקפיד הקב"ה / בענין גדול על עמלק למחות זכרו / ולא עשה כן לכל גוי מגויי הארץ / וגם לא לאדום שהיה זרע עמלק · אבל בכלל / שגם לא תתעב אדומי כי אחיך הוא / וזה שלא יתגאה בו שלחמו / הנה משה ידוענו / בשלח במשנה תורה * באומרו זכור את דברים כ"ה
אשר עשה לך עמלק בדרך וגו' / כי הנה ביאר גם שעשה עמלק כנגד ישראל שלשה דברים מגונים · האחד / שהלכים ילחמו באויביהם / לא להגיע את ארצם מהם / או לכבוש את עריהם / אבל עמלק בא להלחם וכלי כנה / כי הם לא היו שוכנים בארצו לגרש מהם מקומו / וגם לא היה לישראל ארץ שיחמוד אותו עמלק / וזהו לכבשה / אבל היתה מלחמתו לבד ברוע לב / להחזירם לעבדות / ולחלל כבוד י"י אשר גאלם · ועל זה אמר זכור את אשר עשה לך עמלק בדרך בצאתכם ממצרים · הב' / שגם היות מנהג המלכים הבאים להלחם באויביהם / שישלחו להודיע להם בואם למלחמה / לאמר הכינו והתעתדו פנים / הנה עמלק לא עשה כן / אבל בא פתאום להלחם בישראל / והיתה א בגידה רבה / וזה הוא באומר אשר קרך בדרך / ר"ל / פתאום בלי התראה · השלישי · שהיה ממדות עמלק / שלא עשה כמו להלחם בישראל פנים בפנים · אבל בלחם עם הנחשלים שבהם / הבאים באחרית המחנה / ויירא מנגד אל העם שלפניו / עם היות ישראל עיף ויגע / וז"ש ויזנב בך כל הנחשלים אחריך ואתה עיף ויגע · הד' שעמלק ירא מישראל / ולכן בא להלחם בהם בזנב המחנה והחלושים שבהם / עם היות ישראל עיף ויגע / ולא ירא עמלק מאלהים / שהוא מקים מלכין ומהעדה מלכין / שירא אם כן / מהמלכים אשר ישראל / ולא ירא מהגבור / שהוא הקב"ה · ומפני ארבעת הסבות האלה / היה ראוי להמחות את שמו · אבל אדום לא עשה דבר מזה / ולא אשר תורים / ולכן היה עונשו של עמלק קשה משניהם · ואמנם מי היה המנהיג במלחמה ההיא / עם עמלק / לא יהושע · הכתוב יבאר אותו / והוא שבתחלה בא עמלק פתאום / ויחל בקצה המחנה / תעם החלושים שהיו שם / ובעבור מהם עמלק / כי ירא מנגד להם עוד / ואמר שם בראותו פתיחות לבו גם בענין המלחמה / אמר ליהושע לכי רוצה להלחם בעמלק בעצמו / ולא שישראל כלם ילחמו בו / כן יהיה לעמלק גם תפארת / שנלחם עמו וגם כל ישראל · אבל אתה / בחר אנשים / וצא הלחם בעמלק / רוצה לומר בא לנגדו / והלחם בו פנים בפנים / ולא באחרית המחנה / כאשר הוא עשה / ובזה ידע גבורים / שמחרתי ובגברים עם אנשים מועטים / נלחמו בו / ויחלישוהו לפי חרב · הנה אם כן / שתי מלחמות היו שמה / האחד מלחמת עמלק / עם נחלשי ישראל · והב' מלחמת יהושע / עם עמלק ועמו / ונתן אותו לפי חרב · ולפי שכבר היה עמלק כנגד מחנה ישראל / היה כבוד גדול ליהושע / שהלך לבקשו במקום תחנותו / וגם החליש אותו ואת עמו / ר"ל / לא לחלשים בלבד / אלא לכל גבוריו יחד / והאנשים מועטים / וכבר נודע מדרכי הלוחמים / שמי שהלך על אויבו לבקשו להלחם בו / בביתו או בארצו או במקום תחנותו / נתכבד עליו מאד / וכ"ז אמ' / וצא הלחם בעמלק / ר"ל צא אחריו / והלחם בו במחנהו · והנה בספור במשנה תורה / זכר הכתוב מה שעשה עמלק ר"ל / כדי להעירנו לשנאתו ולזכרו בעבור מה שחשב לחלל כבוד אלהי ישראל · אבל במשנה תורה / זכר בלבד מה שעשה כנגד ישראל / כדי לעורר לבבם / שגם הם ישתוקקו להחריבו / בעבור מה שעשה נגדם / ואין סתירה אם כן בשתי הפרשיות · והותרה השאלה הי' /

ופה נשלם מה שראיתי לבאר בסדר הזה ׃

פרשת וישמע יתרו

וישמע יתרו כהן מדין וגו' עד בחדש השלישי / יש לשאול בספור הזה / שאלות ׃

השאלה הא' למה אחרי שאמר הכתוב וישמע יתרו וגו' / את כל אשר עשה אלהי' למשה ולישראל עמו שהוא דבור כללי / לכל המופתים שנעשו / ועל היום הזה לאמר / כי הוציא י"י את ישראל ממצרים / והרי היציאה / היתה בכלל כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו · ולמה לא זכר שמיעת את מכות הארץ ההיא / ולא מתלאות / שהיו נסים עצומים / כי אם בלבד היציאה ממצרים / ולמה לא זכר גם כן שמע מה שעשה למשה ׃

השאלה הב' למה זכר כאן שמות בני משה גרשום / ואליעזר בספור הבאת אשתו אליו · והנה שם גרשום / כבר נזכר בפרשת ואלה שמות / וגם שם האחר אליעזר / לא היה זה מקום ראוי לזכרו ׃

שמות י"ח ו' **השאלה הג'** באומרו * ויאמר אל משה אני חותנך יתרו בא אליך / ואחר זה לאמר ויצא משה לקראת חותנו / וידוע / שקודם יצא משה לקראתו והשתחוה וישק לו / ואח"כ דבר יתרו עמו · ואמר לו / אני חותנך יתרו וגו' / וגם שהביאור שהדברים לא יפלו כסדרם / מה ג"כ אני חותנך יתרו / כלם לא היה ראוי שיזכיר קודם לכן · גם ואשתך ושני בניה עמה · במקום שהיתה כבר בנה / לא היה צריך להודיעה ׃

השאלה הד' ויספר משה לחותנו את כל אשר עשה י"י לפרעה ולמצרים / כי הנה כל זה כבר ידע אותו יתרו בשמעו אותו / והוא בכלל וישמע יתרו · גם תשובת יתרו ברוך י"י אשר הציל אתכם מיד מצרים / והוסיף לאמר אשר הציל את העם / מבואר הוא שהוא כפל ויותר מותר ׃

השאלה הה' שבחת יתרו למשה בספור המופתים / כי הנה דברי יתרו / היו טובים ונכונים אבל קל שבקלים יבין וידע שהיתה עצה נבערה / לעמוד אדם אחד מן הבקר עד הערב לשפוט / כי בזה נבול יבול ולא תלאה השופטים והנשפטים / ואיך משה רבינו וכל זקני ישראל / לא נתנו לב לזה לדעת שאם ישפוט אותם על העם / שיקל מעליו / והוא לא ידע בכל אלה / שאלו שיהיו השופטים אנשי חיל / יראי אלהים / אנשי אמת / שונאי בצע / שהוצרך יתרו לצוות לאדון הנביאים / וגדול החכמים משה רבינו / עד שנאמר וישמע משה לקול חותנו ויעש כל אשר אמר · וכבר רבים דברו על זה ואמרו / שכנגד אדון הנביאים / שהיה יושב בהשגחה האלהית / ויחם אמרו שמפני התבודדותו בגבורה / היה בלתי יודע בהנהגת המדינות / וזה שקר / כי שלמות מדותיו יותר על חכמתו נבחר והם' איך לאמר דעת ותבונה קלה כזאת ׃

השאלה הו' בדברי השופטים שיבין יתרו לצוות / וכן עשה משה / שרי אלפים / ושרי מאות / שרי חמשים / ושרי עשרות / כי הנה לענין המספר / היה די בשרי האלפים / ומה צורך לשרי מאות / וכל שכן לשרי עשרות / כי בידוע שמה שיעשו שרי החמשים / הוא מה שיעשו שרי המאות אף כי שרי עשרות / שהיה דבר בטל ויותר גמור · ואם עד אותו הזמן היה מספיק משה לבדו לשפוט את כל העם / איך אחר כך לא נסתפקו בשמונה או בעשרים ושנים השופטים / והוצרכו לעשות כל כך מהשופטים / שהיה עולה מניינם אל ע"ח אלף ות"ר שופטים / כמו שהוכיחו * בפרקא קמא דף י"ח
דסנהדרין / והביאו רש"י בפירושו ׃

השאלה הז' בתכלית השופטי' שיבין יתרו / שהוא אמר יראי אלהי' אנשי אמת / שונאי בצע / ולא זכר חכמי' ונבוני' / שהוא היה יותר צריך לענין המשפט / וגם במשנה תורה אמר אנשי חיל מכל ישראל / ולא אמר יראי אלהים אנשי אמת / שונאי בצע ׃

והנני מפרש הפסוקים באופן / יותרו השאלות כלם ׃

וישמע יתרו כהן מדין וגו' / עד ויהי ממחרת וישב משה וגו' / קודם שנתעסק בביאור דברי הפרשה / ראוי לחקור אם ביאת יתרו ועצתו למשה / היה קודם מתן תורה כסדר הפרשיות / או היה אחר מתן תורה / וכבר נחלקו בזה חז"ל מרבותינו / ומפרשי התורה שבאו ראיות / כל אחד למה שנטה בו דעתו · כי הנה הרא"בע מבעלי הדין / שלא בא יתרו אלא אחר מתן תורה בהיותו וזמן שישבו ישראל בסיני / בשנה השנית אחרי שהוקם המשכן / והביא דבריו כראיה / שהם כמה טענות · הא' / ממה שהעידה התורה שבא יתרו אל משה אל המקום אשר הוא חונה שם הר האלהים / מורה שכבר היה בסיני כשבא · הב' ממה שאמרה תורה שהקריב יתרו עולה וזבחים לאלהים / ולא נזכר בכתוב שבנה מזבח להעלותם עליו / מורה שבא אחר מתן תורה והעלה עולותיו במזבח שבנה שם משה לכרות הברית / שהיה אחר מתן תורה · הג' ממה שאמר משה לחותנו / והודעתי את חקי האלהי' ואת תורותיו / וקודם מתן תורה לא היו עדין חקי' ותורות ללמדם / כי הנה מה * שאמרו ז"ל / שבת ודינין במרה נצטוו לא יקרא אותו תורה כנגד שם כ"א
לפי שאחר שנתנה התורה כאמור למשה ואלה המשפטי' אשר תשים לפניהם / מורה שלא נתנו הדינין · הד' / ממה שאמר משה לחותנו / נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר י"י / ואמר כי על כן ידעת חנותנו במדבר / וזה היה בשנה השנית כשנסעו מסיני · הה' / ממה שאמר משה במשנה תורה * י"י אלהינו דברי' א' ו'
דבר אלינו בחורב לאמר / רב לכם שבת בהר הזה / והיה זה קרוב למשפט מסיני / וגם כתוב ואומר אליכם בעת ההיא וגו' / הבו לכם וגו' · מורה / שכשנסעו מהר סיני / שהיה שנה אחת אחרי מתן תורה / או בשנת מנוי השופטים / לא קודם מתן תורה · אלא כפי חוקי שבכתובו של הרא"בע / להוכיח שבא יתרו אחר מתן תורה · אבל הרמב"ן כתב / שיתרו בא קודם מתן תורה / כסדר הפרשיות בהיותם ברפידים / כמו שאמרו במכילתא וישמע יתרו * מלחמת עמלק שמע ובא / שהיה כתוב' בצדו · אבל לא השיב הרב על זבחים דף קט"ז
טענותיו / כי אם על הראשונה בלבד / וגם תשובתו עליה דרך שקלותן · ועוד ראיתי בדעתו ורוח אחר / והוא שכתב כדי ליישב הפסוקים / שתי פעמים בא יתרו אל משה · הא' קודם מתן תורה / ושב לארצו / כמו שנאמר וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו · והב' / שחזר לבוא עם קרוביו ומשפחתו / ושם אמר לו משה אל נא תעזוב אותנו / וזה אין ראוי לקבלו / כי התורה זכרה ביאתו ביאה אחת / לא שתי ביאות / ואין זה / אלא תוספות לברוח מהמסופקות · ולכן הנני מיישב הענין כאשר עם לבבי / והשיב על טענות הרא"בע כפי דברי שלום ואמת · ואומר / שיתרו בא קודם מתן תורה כן / כי הנה מדין היה קרוב לסיני שלא תרחק שמשה בהיותו רועה את צאן יתרו חותנו היה מנהיג את הצאן אחר המדבר · ולכן מיד שיצאו ישראל ממצרים / נשמע ענין יציאתם במדין / וכ"ש ענין קריעת ים סוף / שנשמע מיד עתה / ובבוא ישראל אל רפידים / בא עמלק וילחם בם / ונשמע ג"כ ענינו במדין / ולזה בא יתרו ... / והביא את צפורה בתו ושני בניה אל משה / והיה זה בחדש השני / והביאה הראשונה / לצאתם ממצרים · והתורה נתנה לישראל / בחדש השלישי / שבא בסיני · ונמצא שם על השנה ההיא / ולא עבר השבוע / שאמרם

תורה

ויקרא ד"נ מ"ג תורה כי נפשות הושבתי תו' / וגם עשו הפכו במנה הבנים בנימן / עד שאל
מה שכתוב בתורה מזאת הפרשה / על פרשת בהעלותך / באמרו שם ויהי
בשנה השנית / הנה היה בי"ג חדשים הראשונים שיצאו ממצרים · והנה אמר
הכתוב כאן / שבא יתרו אל המקום אשר הוא חונה שם הר האלהים · לפי
שעם היות מחנה ישראל ברפידים · הנה משה הלך אל הר האלהים שהוא סיני /
להוציא מים מן הצור / כי שם היה הצור כמו שזכרתי / ובהיות שמה משה
והזקנים ורבים מהעם עמו / שבאו לענין המים בא עמלק וילחם עם
ישראל ברפידים / רוצה לומר אותם שהיו ברפידים / ומשה בהר האלהים
שהיה יושב שם / שלח את יהושע להלחם בעמלק / ונשאר משה בהר / כי על
כן אמר אנכי נצב על ראש הגבעה / כי כבר בזאת מקום / להיותו
מעון לשכינה ומקום קדוש / ויתרו בא ממדין / ומצא את משה שם בהר של
מדבר סיני / ומפני זה אמר / שבא אל המדבר אשר הוא חונה שם הר האלהים /
שהוא מדבר סיני / הוא המקום הנזכר / ונקרא האלהים שהיה משה עומד
בו / והוא הר האלהים / כי משה / מן העת שהכה בצור ויצאו מים / היה עומד
שם / להיותו מקום קדוש / ולכן אמר עומד בלשון הווה · ואין לתמוה איך אשר
שמות ג' א' קודם מתן תורה נקרא הר האלהים / כי הנה נאמר את הסנה באמר * ויבא אל
הר האלהים חורבה / ובאהרן כשבא אל משה כתיב / ויפגשהו בהר האלהים / לפי
שנקרא כן על שם סופו / ומשה כשכתב את התורה / תמיד קראו כן · הנה
התבאר מזה / שאין להרגיש בזה טענה כלל מפסוק אשר הוא חונה שם הר
האלהים · ואמנם / הטענה הב' שעשה ממה שאמר שהעלה יתרו עולה וזבחים
לאלהים / ולא זכר הכתוב שבנה שם מזבח חדש · אינה טענה / כי הנה
במזבח שבנה משה על מלחמת עמלק / שנקרא שמו יי' נסי / בו הקריב יתרו
עולה כולה כליל לגבוה / וזבחים / ר"ל זבחי תודה / וזבחי שלמים / ואמנם
הטענה הג' שעשה מפסוק והודעתי את חוקי האלהים ואת תורותיו / גם
היא אינה כלום / כי שבת ודינין / במרה איפקוד / ואין לטעון על זה
שפרשת ואלה המשפטים / כי לא אמ"ז"ל / שנתנו במרה הדינין לישראל / אלא
למשה רבינו / והיה זה / כדי שישפוט את העם בצדק ומשפט · ואחרי שנתנה
התורה בסיני / צוה יי' למשה פרשת ואלה המשפטים / שיערוך וילמד אותם
לישראל כדי שיבינוהם ויעשום ידעו גם הם לשפוט צדק וזו שאלה המשפטים
אשר תשים לפניהם ר"ל שיסדר וילמוד אותם להם / עם היות שמשה כבר ידע
שם כ"א א' אותם מאז / ולכן אמר * והודעתי את חוקי האלהים ואת תורותיו · ואמנם הטענה
הד' שעשה ממה שאמר משה לחותנו נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר יי' אותו
אתן לכם / כי הנה מן העת שיצאו ממצרים / היו נוסעים אל המקום אשר אמר יי' /
והלכם הוא / שיצאו ממצרים ומן כושו / הלא תראה שבתחלת גאולת משה / נאמר
לו נאמר להצילו מיד מצרים / ולהעלותו מן הארץ ההיא / אל ארץ הכנעני /
וכדומה ר"ל נוסעים אנחנו · ואמנם הטענה הה' שעשה ממה שאמר משה כשנתנה
תורה / ויאמר אליכם בעת ההיא וגו' · הנה יתבאר אחר זה / שעם היות שבא
יתרו ובואו קודם מתן תורה / הנה משה לא עשה זה בפועל / כי אם אחרי
שקבלו התורה והמצות בסיני / ולכן אין בתורה מחה שנאמר כאן / למה
שנאמר שם / וכלל הענין / שיתרו בא מיד אחר מלחמת עמלק / קודם מתן
תורה / וראה את משה בהיותו שופט את העם / והם נצבים עליו מן הבקר
עד הערב / ויעצו במנוי השופטים / אל משה רבינו / עם היות ששמע לקול
חותנו ויעש ככל אשר אמר · הנה לא עשאו מיד / אלא אחרי כן בעת שנסעו
מסיני / כמו שיתבאר · אך התורה / ראתה להשלים בזה פה ספור יתרו /
במה שאמר ויבחר משה וגו' / וכן וישלח משה את חותנו וילך לו ארצו / לא
שהלך קודם מתן תורה / אלא אחרי כן / בזמן שהלך / ומה שנאמר בפרשת
בהעלותך נוסעים אנחנו / הוא כפול מה שאמר בהיותו עם משה / ושאלה
משה ממנו שלא יעזוב אותו / כיון שכבר ידע ולפה חנותם במדבר / ועם כל זה
הנה / אבל הלך לארצו · והנה נזכר זה שמה / כי אז עברו אותם הדברים
ביניהם / כשנסעו העם מסיני · ואמנם / מה שלא זכר יתרו את"כ / בין
עמלק ובין ישראל / כי מפני זכותו / נתחברו לישראל · והיוצא מכל זה / שביאת
יתרו ועצתו / היתה קודם מתן תורה / ושבו ימים רבים עמהם במדבר / אחרי
שבים אל יתרו ומה שנאמר כאן וישלח משה את חותנו / הוא תשלום ספורו /
אבל לא שהלך / ולא הלך בפעל קודם מתן תורה / ולא יקשה בעיניך הדעת
הזה / מכתיבת וישלח משה את חותנו בזולת מה שנו להשלים הספורים / כי כן
שמות ט"ז ל"ג תמצא בספור ירידת המן נכתב * ויאמר משה אל אהרן קח צנצנת אחת / ותן
שמה מלוא העומר מן והנח אותו לפני יי' וגו' / ויניחהו אהרן לפני העדות
למשמרת / ובני ישראל אכלו את המן וגו' / המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ
כנען / הלא תראה / שאז בצלוחה שבאת זה / הניחו אהרן לפני העדות ·
והלא לא היה שם ארון העדות עדיין / וכן הלא כבר עברו מ' שנה שאכלו את
המן / ובאו אל קצה ארץ כנען · אלא שהכתוב כאמר / שבאשר כתב
משה את התורה / כשהגיע בספור המן / כדי להשלים ספורו / ספר זה
עם היות / שהיה אחר כך ימים רבים · וככה כתב הרמב"ן / שלא היתה
ביאת יתרו אחר מתן תורה היה / והכתוב תולה ביאתו / בשמע השמועה
הנכבד ההוא · וכאשר ספר לו משה את כל הפלאות שעשה אלהים לפרעה
ולמצרים / על אודות ישראל / היה מספר לו גם כן אלא מעמד
הנכבד / שהיה דבר יותר מתמיה / אלא שעדיין לא היה / ולכן לא שמע
אלא ענין מצרים · ומה שכתוב וישמע יתרו כהן מדין חותן משה / ר"ל /
שעם היותו שר וגדול במדין / וגם היה חותן משה / שלכן היה ראוי שמשה
ילך לדרוש לשלומו / בהיותו קרוב לשם מאד / כל שכן בעבור אשתו ובניו /

שהיה במדין שדרכו של איש לחזור על אבדתו / ואין דרכה של אבדה לחזור
על בעליה · הנה על כל זה / לא היה הענין כן / כי כאשר שמע יתרו /
אף על פי שהיה כהן מדין וחותן משה / את כל אשר עשה אלקים למשה /
רוצה לומר מהכבוד והגדולה / ולישראל עמו / מהגאולה והתפלה / והיה
כל זה שעשה להם כי הוציא יי' וגומ' / רוצה לומר / כאשר הוציאם / כי
הנפלאות כי במקום הזה / כי לא מלשון כאשר / ויכלול באמרו את כל
אשר עשה / מכות מצרים ותחלואיה / וגם קריעת ים סוף וטביעת המצרים /
ומלחמת עמלק / התעורר יתרו מפני השמועה ההיא ששמע / לקחת את
צפורה אשת משה / שהיה ראוי מפני זה שהוא ילך ללקחה ולפייסה / ולראות
את שני בניו / ובפרט שלידתם היה סימן לכל טובו ומעלתו / כי היה שם
האחד גרשום / להורות על התחלת שהיה גר בארץ נכריה / ושם האחד
אליעזר / כי אחר שקראו אותו זה השם / אלהי אבי בעזרי ויצילני מחרב
פרעה / כיון / שהצילו השם מחרב פרעה / אלא בהנו על כל המכות שהכה
אל משה / כדי שלא להפסיק בדבקות האלהי והנהגתו לעם / ושהכנתו
לקבל התורה / לא הלך למדין להקריב אליו / לכבד חותנו ולפייס אשתו ·
ולראות את בניו · והנה לך יתרו לבא לראותו / והנה אמר ושם האחד אליעזר /
נהיה כאלו לומר ושם השני אליעזר / לכן אמרו אבני' בטעם זה / שכתוב בדברי
הימים / שלא היה לאליעזר בן משה / כ"א בן א' / והוא רחביה * ובני רחביה ד"ה כ"ג י"ז
רבו למעלה * ודרז"ל / למעלה מששים רבוא / לכן הזכיר כאן שכתוב בו ברכו' דף ו'
לשון אחד / להורות על הרבוי העצום שיצא מבני אליעזר / שנקרא אחד · הנה
אם כן / יתרו עם כל זקנתו / מפני השמועה ששמע / שם לדרך פעמיו / ועם
אשת משה ובניו / בא אליו אל המקום אשר הוא חונה שם / והוא הר האלהים ·
ואפשר לפרש אל המקום אשר הוא חונה שם אל המקום שהיה משה תמיד חונה
שם / מתחלה כשהיה רועה את צאן יתרו / כי תמיד שם היתה ישיבתו
ודבקותו / ולכן אמר חונה בלשון הווה · והותרו בזה שתי השאלות הראשונות /
הג' / והד' · ואין ספק שהבין יתרו שגלות / ועבור אתרות בגאולת בני
ישראל והוא לאהבה ולכל קורביו / ולעשות להם סעודה / כמו שאמר לאכול
לחם עם חותן משה לפני האלהים / ובזקן ובקר / כי שהם לקח להקריב את
קרבנו / והיה מזכות יתרו / שלא קפץ על משה פתאום / אבל שלח לומר לו
על ידי שליח ובכתב / אני חותנך יתרו בא אליך · וענין זה שהוא הודיעו שעם
היותו חותנו / והיה ראוי שמשה ילך אליו / הנה הוא יתרו בהכנה לבא בעבור
משה / לראותו בהיות מכותרת שהיה לו עמו · ולפי שלא יאמר משה / אתה
לא באת בעבורי / אלא כדי ללוות את בתך / הוצרך לומר עוד יתרו ואשתך
ושני בניה עמה / ר"ל ואותם אשתך / ושני בניה היו בדרך אתה / ולא הייתי
אני צריך לבא עמה / אלא שאני בא אליך ולאהבתי אותך הטרחתי עצמי כאלו
ולכן אמר ושני בניה עמה / ולא אמר ושני בניך עמי / והותרה השאלה הה' /
וספר הכתוב שיצא משה לקראת חותנו / ר"ל שלא יצא לקראת אשתו ובניו /
כי אין ראוי לאדם שיצא לקראת אשתו / וכל שכן בניו / אבל יצא משה לקראת
חותנו מפני כבודו / ומפני שהטריח עצמו לבוא לראותו · וישתחו וישק לו
ר"ל שהשתחוה משה ליתרו / ונתן לו יד על כתפו / וישאלו איש לרעהו
לשלום / ר"ל כל אחד מהם לחברו / השלום לו בעצמו ובניו ובאוזנו / ויבאו
האהלה / ר"ל לאהל משה / שהיה האהל המיוחד והידוע / ושם ספר משה
לחותנו את כל אשר עשה יי' לפרעה ולמצרים על אודות ישראל / ר"ל המכות
שנתנו בעבור / וג"כ ספר לו את כל התלאה אשר מצאתם בדרך · והם הנסי'
שנעשו עליהם בים ובמרה ובשליו / ובמלחמת עמלק שנעשה ברפידים / ויצלם
יי' / והנה יתרו היה מעבדי אלילי' מאומות העולם / ולכן שמח לבו ויגל כבודו
בשוב ישראל ובהצלחתו / וזה הוא ויחד יתרו / שהוא מלשון חדוה · ואמר על כל
הטובה אשר עשה יי' לישראל / ר"ל בהכות מצרים ויוציאם מהם / ואמר כנגד
מה שאמר / ברוך יי' אשר הציל אתכם מיד מצרים ומיד פרעה / כי הם
היו נסים גדולים בזמן המכות שנעשו על ידיהם / וכנגד הצלת את אשר הציל
את העם מתחת יד מצרים / והיה זה כאשר רדפו אחריהם / שאז חשבו להיות
משועבדים אליהם / היו המצרים מצלים אותם / וכאשר אמר שהוא לא היה שמח
בתפלת מצרים ואידם / כי לא יחפוץ במות המת / אבל היה שמח בגאולת
ישראל / ותשועת משה ואהרן שנתבאר כוף · והותרה בזה השאלה הו' · ואמנם
אמרו עתה ידעתי כי גדול יי' מכל האלהים / כי בדבר אשר זדו עליהם / אונקלוס
פירש כן / ארי בפתגמא דחשיבו מצראי למידן ית ישראל ביה דנינון · ואין
ספק כמו שאמרו החכמים / שכפי פירושו שהצדיק אשר מן הסבר ביה דנינון /
וכלה לי שפירושו שלם ומתיישב כפי המלות · לפי שהוא הבין בית בדבר /
שמושו בלשון בעבור / כמו התחתית במוס / ויעבוד ישראל באשה / במו
יבחם בו / ורבים כן / ויאמר הכתוב / כי בעבור הדבר אשר זדו המצריים /
והוא מי היאור שבו טבעום / להשליך שם ילדי העברים בעבור זה בא אותו
דבר עליהם / והם מי ים סוף / כי במים זדו / ובמים נדונו · ותהיה גזרת
המאמר בגלל עליהם / כי בעבור הדבר אשר זדו / בא הנס עליהם / והוא
על דרך ולא עליהם שנאמר בדבריהו הנביא / שר"ל ולא עליהם יהיה הנגם · יר' י'
ואפשר לפרשו עוד גם על דרך אונקלוס / עתה ידעתי כי גדול יי' מכל
כפי משה / מכל האלהים שעובדים הגוים / כי בדבר אשר זדו המצריים
עליהם / ר"ל בא עליהם יי' בשכר להענישם / ומפני זה יתרו אשר היה
חותן משה / בבואו לראותו ועשה עולות וזבחים לאלהים שהקריב במזבח יי'
כפי / וזה מהצדקה שלו שהיה רוצה להיות לשם / או שקנה אותם בדמי
משה · ומפני שעדין לא היה יתרו מורגל בכבוד השם הנכבד / אמר שמלם

מכדים

הכתים לאלהים, וזה שלא תמצא גם אלהים בשום קרבן. ואמר ויבא אהרן וכל זקני ישראל, להגיד שבאו אל אהל משה, כי בסעודה קרואים לאכול לחם מבשר זבח שלמיו, וגם לחם ממש, ממה שהביא יתרו מחוץ לפני האלהים כתוך למזבח, שהיה מקריב אל השם קרבנותיו עליו:

ויהי ממחרת וישב משה לשפוט את העם וגו' עד בחדש השלישי. כפי הפשט היה זה ממחרת היום שבא יתרו אל משה, שאז ישב משה לשפוט את העם, ועיין יתרו בדרכו ותכונתו בענין התשובה. והנה הוצרך הכתוב להודיע, שהיה זה ממחרת בואו, להגיד שלא נתעכב משה, ולא נטרד ימים רבים, בביאת חותנו ואשתו ובניו. כי הנה ביום בואם, נטרד עמהם, אבל מיד למחרתו, ישב משה לשפוט את העם, וישב העם עליו מן הבקר ועד הערב, ונתעסק כל היום בהנהגתו, מבלי פנות לא לחותנו, ולא לאשתו ולבניו, כי אם לענין ההנהגה. והנה יתרו, לא תמה את משה רבינו מיד במה שהיה עושה, לפי שאין ראוי לגנות פעל חכם, עד שיודע תכלית כונתו בו, ולכן תמה יתרו, אולי היה למשה סבה נעלמת, או סבה אלהית לעשות כן ובאופן ההוא. ושאל זה אל משה, מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם, ר"ל מה התועלת אשר אתה עושה בזה לעם, ובאיזה ענין שאלתו, באמרו מדוע אתה יושב לבדך, וכל העם נצב עליך מבקר עד ערב. ולא היה יתרו מתמיה למשה על אשר היה הוא יושב ובני ישראל עומדים על רגליהם לפניו, כי כן ראוי לדיין שישב במקומו, והבעלי דינים יהיו שניהם טוענים לפניו מעומד, אבל אמר מדוע אתה יושב לדין לבדך, ואיש לא ישב עמך לשפוט, ולמה יהיה ענין המשפט מוטל עליך כלו, והוא עם רב, ומחייב שיהיה כל העם נצב עליך מבקר עד ערב, ולא יכלו את דיניהם כי מי יוכל לשפוט את העם הרב הזה ביום אחד. ולפי שיתרו שאל סבת הדבר, ביאר לו משה כוונותיו, ואמר כי יבוא אלי העם לדרוש אלהים, ר"ל שהעם הבאים אצלו, מהם היו באים לדרוש אלהים, ולדעת מה יהיה בדברי העתידות, כמו החולה מחולי זה, כי יחלו היחיונו, והדרישה הזאת, היה דבר מיוחד לנביא, ולכן צועדים עליו כל א' כפי ברתו. ומהם יבואו לתכלית אחר, והוא לבוררי נביר, מחניהם ובקיעתם, ותוכחותיהם ותקנותיהם, ועל זה אמר, כי יהיה להם דבר בא אלי. ומהם יבואו גם כן לענין המשפט ודברי ריבות ודינין, ועליו אמר ושפטתי בין איש ובין רעהו. ומהם יבואו לתכלית אחר, והוא ללמוד חוקי האלהים ומצותיו, רוצה לומר, מחוקת שביתרו למשה במרה, ועליו אמר והודעתי את חוקי האלהים ואת תורותיו, והרי לך בזה ארבעה מעשים שהיה עושה. מגיד עתידות, בנביא מוכהן. ומנהיג כללותם, כמלך. ושופט בדין, ומשפט ומשרים, כדיין אחת. ומלמד להועיל כחכם תורני. והנה זכר משה תחלה שבאו אליו לדרוש אלהים, את חוקי האלהים, ולא זכר השם המיוחד, לפי שהיה גר כפי יתרו שם אלהים, וגם ענין המשפט והדין הוא מיוחס לשם אלהים, כי המשפט לאלהים הוא. ובזה הודיעו כוונת הבאים לפניו. ויתרו השיבו על זה, לא טוב הדבר אשר אתה עושה, לפי שנבול תבול, אלה תלאה גם אתה, כמו הם, וגם הם כמוך, כי כבד ממך הדבר, כלומר לעשות כענין מבלי שותפות, ולא סיוע אחר, כל המעשים האלה שזכרתי. ולכן עתה שמע בקולי איעצך, ואמרו ויהי אלהים עמך, פרש' יהא לך בעזר, ויותר נראה לפרש, שעתה מפני טרדתו, לא תחול עליו הנבואה בכל עת, אבל עם עצתי יהיה פנוי, ואז יהיה אלהים עמו וידבר אליו בכל עת, וזה הוא ויהי אלהים עמך. והעצה היא, שהנה בענין הראשון מהגדת העתידות, ואמת הוא שלא יוכל לעשותו איש בלתו, וזה הוא היה אתה לעם מול האלהים, ר"ל לבקש ולשאול מהם עניניהם, והבאת אתה את הדברים אל האלהי', ותשובתם ותקנתם, כי זה כאמת לך הם המצות והתורות שהם האלהיות. וגם כן הענין הב' מהנהגות הכינות וגרכיהם, לך יאתה, ואתה תודיעם את הדרך ילכו בה בהנהגותיהם, ואת המעשה אשר יעשון בכדור כללותם, כי שלשת המינים האלה בהכרח הוא שאתה בעצמך תעשה אותם, אבל המעשה הרביעי מענין המשפט, זה בלאות אין ראוי שתעשה אותו אתה לבדך, כי לא תוכל עשותו, אך אתה תחזה מכל העם, ר"ל תחזה בכל העם הזה לפי ראות עיניך, ובחינת הקדש שבך, ותבחר אנשי חיל, ר"ל גבורי ואנשי לבב, שלא יגורו מפני איש בדבר המשפט, ולפי שאיש זרוע לו הארץ וכל אחד דלים נבר. והגבורים הם תמיד שוללים שלא ובוזזים, צריך שיהיו האנשים אשר תבחר, יראי אלהים כינם למקום, אנשי אמת במדינות, ר"ל אוהבים האמת כיה מאות אחת, כמו שאמר מדבר שקר תרחק, ושונאי בצע, שלא יקחו שוחד. ושמת עליהם, ר"ל אותם שיהיו בתוארים האלה, תמנה אותם על ישראל, ויהיו שרי אלפים ושרי מאות, שרי חמשים ושרי עשרות, והשרים ההמה ישפטו את העם בכל עת, ולא תאמר שלא תבחין חכמתם וידיעתם לענינים עמוקים, שאשר שיקרו בדבר המשפט. הנה לזה תנוה אותם, שכל הדבר הגדול קשה ועמוק להם, יביאו אליך, ואתה תודיע אותם את אשר יעשון. ואמנם הדבר הקטן ישפטו הם, ולא תטריד עניניך במשפט הדברי' הקטנים, והשרים האלה יקלו ענין המשפט מעליך, ובזה יתק כמשא העם והנהגתם, ויתמם יתרו עצתו, באמרו אם את הדבר הזה תעשה וצוך אלהים וגו', ואין הכונה שאם השם יצוה כדבר יעשה אותו, כי בידוע הוא שלא יעבור משה את פי ה'. אבל רוצה לומר, שאם יעשה הדבר הזה, יהיה לו זמן פנוי לדבר השם עמו, ולצוותו מצותיו, ולהודיעו מה יעשה כמו שבארנו, והיה אלהים עמך. וגם אתה, תוכל לעמוד ולסבול העול. וגם כל העם הזה, על מקומו כל איש יבוא בשלום, ולא יצטרך לעמוד עליך כל היום על דינו. ויהיה זה כן כזה, כאת רוח לבירא שיוכל לבית אותך מצותיו, ובאת רוח לך, שתוכל לעמוד. ובאת רוח לישראל, שלא יבלו ומנה בדברי ריבות. וכזה שבשביל לענין השאלות אשר העירותי על זאת הצעה היעוצה. ואומר כי כאשר שיתרו בא קודם מתן תורה, והיה יושב משה לשפוט את העם מן הבקר עד הערב, ולא היה ממנה שופטים אחרים לשופטם, לפי שעדין לא נתן להם תורה ומיום שנשפטו בו, כי מה שניתן במרה מעיקרי הדינים, למשה לפקוד, ועדין לא נודו העם שיתן הדין להם לישראל, עד פרשת ואלה המשפטים כמו שביארתי. ומפני זה, הוצרך משה רבינו בתחלת ענינו לשפוט את העם בעצמו, לפי שאדם אין שידע עיקרי הדינין האלהיים לדון כמם עדין, וגם לא רצה שישפטו את העם שופטיהם, כמוחד הדעת והסברה, לפי שידע שירבו הקטטות בישראל ותמיד יערערו ויסתפקו בדיניהם, ויאמרו המתחייבים בדין, הרוצי' מהיכן דבתוכי, וכן שמפני איכה ובכלה, או לסיבות אחרות, חייבו והצדיקו את בעלי דינם. ואם יבואו לפני שופטים אחרים, דעות בני אדם וסברותיהם חלוקות, וזה יחייב, וזה יזכה, וירבו התורות והמחלוקות ביניהם. ובזה יבואו כלם למשה, כי ירצה כל אחד ללכת אחרי כ"ד יפה ולשמוע הדין מפיו, והדרה קושיא לדוכתה, מהעורר והצעל לחרע"ה במשפט העם. ומפני זה משה רבינו לדעתו, שבעוד ימי' מעטי' יקבלו את התורה, כמו שיעדו ית', בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלהי' על ההר הזה, וציוהו ית' המשפטים אשר ישים לפניהם, היה דעתו, שאז אחרי קבלו התורה והמשפטים, בהיות לפניהם סדר וביאור המשפטים במלואן ערוך, ימנה את השופטים לשפוט אותם לא כמוחד וסברה, אלא ע"פ החוק והמשפטים שישים לפניהם ית'. אבל יתרו, לא היה יודע מזה דבר, וחשב שמה שהיה עושה משה לבורך פעם אחת כן יהיה תמיד, ולכן תמהו כזה, ואמר לו נבול תבול, ויעצו שימנה שופטים שישפטו כפי הנראה, כאשר היו נוהגים כמדין, וגם היום שנוהגים כן בכל אומות העולם. ולזה צוהו שיבחר אנשי חיל יראי אלהים, אנשי אמת שונאי בצע, ולא אמר שיהיו חכמים, כי לא חשב שיהיה להם תורה שידינו בה, ואמר עצה כדי לכבד את חותנו, ולהיות סוד ה' ליראיו, לא הגיד לו ענין התורה שהיו עתידי' לקבל, ולא התוכח עמו על מנהגו בשופטים, אם טוב ואם רע. אבל שמע דבריו, והבינו שכן יעשה. ואמנם לא עשה הדבר מפני עצתו, לפי שכל אשר יעצו היה בלב משה לעשותו, אבל בזמן ובאופן הראוי, ויתרו שאלה מנה העצה הזאת. הנה אם כן, נדקו דברי יתרו כפי ההנהגה המדינית, ונדקו מעשה משה כפי הכוונה האלהית ובזמן העצה. ומפני זה בספור משנה תורה, יחס משה מנוי השופטים לעצמו, ולא לעצת יתרו, ואמר שעשה אחרי מתן תורה, כי כן היה האמת, עם היות העצה קודם אליה, וזה הוא שכתוב שם ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר, רב לכם שבת בהר הזה ונומר, ואומר אליכם בעת ההיא לאמר, לא אוכל וגו', לפי שלא מנה השופטים לא קודם מתן תורה, ולכן נאמר כאן וישמע משה לקול חותנו, ויעש כל אשר אמר, ר"ל ששמע דבריו, ועשה הדבר מסכים לעצתו. אבל לא בזמן העצה, וגם בדבריו שיבח משה, מה שעשה מעצת יתרו כמו שאמר. וכבר זכרתי, שעם היות שכתוב כן ויעש ככל אשר אמר, וכן וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו, שנכתב כאן להשלים ספורו, עם היות שהיה זה בשנה השנית. והותרה בזה השאלה הה':

ואמנם כריבוי השופטים שיעץ יתרו ועשה משה שרי אלפים ושרי מאות, שרי חמשים ושרי עשרות, שעולה מניינם ע"ח אלף ושש מאות, כמו שזכרו חז"ל, כתב הרלב"ג, כמשמע זכרן, רבים שריה, ואין בספק שאם דבר קשה ומבהיל, והיה דעתו שהיו השרי אלפים שרים, שהיו להם כנתינה' אלף איש משרתי' אותם, וכן שרי מאות, שהיה לכל אחד מהם איש בביתו לשרתו, וכן הנשאר. והוא אבלי דעת נכבד, כי ישראל לא היו כמצרים אותי ועבדי', שיהיו לאחד מהם אלף משרתים, או מאה. והנה כמשה לא זכר הכתוב שא משרת א', ומשרתו יהושע בן נון נער. ואיך יהיה לאחד מן העם המכנעים שתמול בחומר ובלבנים, אלף משרתי', או מאה או חמשים, ולא עשרה, ואם היתה העדה כלם קדושי' ובתוכם ה', למה יהיו קנתם עבדים, ומכירים לקנותם, ולמה ישתעבדו אלו לאלו. הנה לא חמו אוכל לנפשם, איש לפי אכלו יבוכו על המן. וגם פסוק כמשמע זכרן רבים שריה, אינו אלא כשיהיו כלם במדרגה אחת, שאין קנתם שרים ומכנעים לקנתם. אבל השרים, כל מה שיעלו למספר יותר גדול, תהיה הנהגת העם יותר מתוקנ', וכלבי שיסודר זה תחת זה, ויעלו כלם לראש אחד, כמו שכיאר אבי נבור בתחלו' המאמר א' החיון זה מתחל בחיבורי האדם, ובהתקשרות הנמצאות בסדר העולם, זה טה, עד הסבה הראשונה יתברך. ומה תבעול שיהיה טה הדבר כן, ר"ל השרי עשרות, תחת השרי חמשים, והם תחת השרי מאות, והם תחת השרי אלפים. ואפשר לפרש בזה, שהיתה עצת יתרו, שמפני היות מחנה ישראל גדול ורב, שימנה משה מנהיגים ושופטים, וכדי שיהיה כל אדם נכנע לפניהם, כתן לכל שר מאותם המנהיגים, אנשים תחתיו לשמשו, וילכו אחריו בעת הבורך לכאת בככח, או להבריא את החיבו, או לירד ולהכניס את השופטי' ומתנהגים ההם היה, מי שיעלמו כל כך, שיהיו לו אלף אנשים שוחדים לכבודו וכרים לשמיעתו, ומה שלא יהיה כל כך מעולה, יהיו לו מאה איש, ולאחר כ' ולאחרים, לכל אחד כפי מעלתו ומעלתו. אבל המנהיגים ההם

[illegible]

בחדש השלישי

[illegible]

השאלה הא'

[illegible]

השאלה הב'

[illegible]

השאלה הג'

[illegible]

השאלה הד'

[illegible]

השאלה הה'

[illegible]

השאלה הו'

[illegible]

השאלה הז'

[illegible]

השאלה הח'

[illegible]

השאלה הט'

[illegible]

השאלה הי'

[illegible]

השאלה הי"א

[illegible]

לפי ידיו/ חשוב וקיים רב לפני. ולפי זה/ יהיה הענין הזה שזכר כאן נכנס בכללה. היא הסקילה שנזכרה למעלה, וכן פירשו הרלב"ג. אבל יקשה על זה למה לא אמר מות יומת, כמ"ש למעלה, ודבר בלשון כפולה, שלא יפול הכופל מענינו/ ואחר זה אמר כהכתי מן יפרוץ בהם י"י. והנה התורה שאין הענין הזה היא הסקילה שנזכרה למעלה. אבל שהיא מיתה בידי שמים :

השאלה הי"ב

בתשובת מרע"ה/ אל האלהים/ לא יוכל העם לעלות אל הר סיני, כי הנה היה לו לומר לא יעלה העם אל הר סיני/ כי אתה העדות וגו'/ לא שיאמר לא יוכל העם לעלות : אבל לא היו רשאים. ואם היתה העליה כתכונת מציאה לא היה מזהירים אותם לכם עלות בהר. והיותה כזה אחרו, ישאל אתה אבל איך רצה :

השאלה הי"ג

במ"ש לו ית' לך רד, ועלית אתה ואהרן עמך, והכהנים והעם אל יהרסו לעלות אל י"י, כי הנה, איני רואה טעם. בעליית אהרן בהר בעת שמיעת הדברות. ורש"י כתב ועלית אתה ואהרן עמך, אתה מחיצה לעצמך, ואהרן מחיצה לעצמו, והכהנים מחיצה לעצמם, והעם כל עיקר אל יהרסו את מצבם לעלות אל י"י, משה נגש יותר מאהרן, ואהרן יותר מהכהנים, ודברי רש"י להם, כולה שמות רבה שאמרו, משה מחיצה בפני עצמו, אבל זכרו מחיצות אחרות שם. והרב המורה בפ' ל"ב ח"ב כתב, שבמעמד הר סיני לא הגיע למדרגת הנבואה, אלא הרב"ו/ ועל מדרגות גם כן, שבאמרו עלה אל י"י אתה ואהרן נדב ואביהוא/ ושבעים מזקני ישראל, הוא ע"ה במדרגה עליונה, כמו שאמר ונגש משה לבדו אל י"י. והם לא יגשו ואהרן למטה ממנו, ונדב ואביהוא למטה מאהרן, וע' הזקנים, למטה מנדב ואביהוא, ושאר העם, למטה מהם, לפי שלמותם ויושביהם וכו'. ורואה אני בין שני הרבנים האלה הבדל וחלוק, שרש"י לא עשה לעם מחיצה כלל, כמו שהודעתיך מדבריו, אבל הרב המורה, עשה גם לעם מחיצה ומחיצות כפי השגותיהם, ומי יתן ידעתי, מה הטבור הזה אשר הוא עשה לעם, כי הנה בפסוק עלה אלי, לא נזכרה כלל, וגם במדרש לא זכרו מחיצה לעם, ונראו א"כ דברי רש"י שכתב והעם כל עיקר. ומה ראה הרב המורה להרבות במחיצות, הלא דבר הוא. אבל ביאור דעת הרב המורה בזה והמתקתו, או הבנתו, איננו זה המקום. ולבד אומר לך, שהמחיצות האלה שזכר הכתוב בפסוק עלה אל י"י, ואשר זכרו חז"ל במשה ואהרן, לא היו בשעה שנתנו עשרת הדברות, כי אז לא היו שם מחיצות, ולא השגות מתחלפות ומדרגו' שונות, לפי שכלם השיגו כמוש השיגו שלהם, כמו שיתבאר קול י"י מדבר מתוך האש, עשרת הדברות בקול עוצם מגיע לאזניהם, ושוים היו בשמיעת אותו קול, אהרן קדוש י"י לקטון שבכל מחני ישראל. ואמנם פסוק ואל משה אמר עלה אל י"י אתה ואהרן, הוא נאמר אחר כך, לפי שישראל כאשר שמעו עשרת הדברות,

דברים ה' כ"ד אמרו למשה * דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות. והודה להם הקדוש ברוך הוא בדבר, שנאמר לך אמור להם שובו לכם לאהליכם, ואתה פה עמוד עמדי. והלכו ישראל לאהליהם, ומשה נגש אל הערפל, ונאמר לו פרשת אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם, וסדר ואלה המשפטים ופרשת הנה אנכי שולח מלאך לפניך. ואז צוהו י"י, שיעלה בהר לקבל הלוחות, וזהו אמרו, עלה אל י"י אתה ואהרן נדב ואביהוא וגו', ובזאת הפנה, היו המחיצות וחלופי ההשגות לא בשמיעת עשרת הדברות. ויהיו הנביאים כלם כשמן מבלי דוחק, אין מוקדם ומאוחר. ולכן תפול השאלה בזאת, למה נאמר כאן בשמיעת הדברות ועלית אתה ואהרן. ואוכיח אחר זה, שגם משה רבינו לא היה בהר בעת שמיעת עשרת הדברות, אלא אם העם בתחתית ההר, ואיך יעלה אם כן אהרן להר, ומה לו שם ?

השאלה הי"ד

באמרו וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר, באי זה אופן השיגו ישראל עשרת הדברות, האם השיגו אותם בנבואה שהגיעה אליהם באותו עת על דרך הפלא, או שמעו אותם מפי משה, ומשה השיגם בנבואתו מפי הגבורה, או אם שמעו אותם בקול מוחש נברא לשעתו, על דרך נס, והקול ההוא ששמעו אם היו מבינים אותו, או היה בלתי מובן אצלם, ומשה מבארו אליהם. ויקשה באומר שכל ישראל השיגו הדברות במדרגת הנבואה, מי יתן כל עם י"י נביאים, ולא מוכנים לנבואה. ואיך כרת הרב המורה תכונת הנבואה. ויקשה גם כן שנאמר, שלא השיגו אותם הדברות, ולא שמעום אלא מפי

שמות כ' כ"ג משה, כי הנה הכתוב אומר * אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם, ונאמר וידבר י"י אליכם מתוך האש קול דברים אתם שומעים וגו',

דברים ד' י"ג ויגד לכם את בריתו. ונאמר * את הדברים האלה דבר י"י את כל קהלכם הנה אם כן, לא נאמר אלא ששמעו קול מושג אלהי. האמנם הרב המורה, גזר אומר בפ' ל"ג ח"ב, שהם שמעו את הקול, ולא הבינו אותו ומשה היה מפרשו אליהם, ונצטו' נאמר אנכי עומד בין י"י וביניכם והוא נ"כ כן מה שאמר בעבור ישמע העם בדברי עמך, ובעל הקול ההוא נאמר, קול דברים אתם שומעים, ולא אמר דברים לפי שהיה הקול מבלי תוך אותיות. והרמב"ן כתב, ששתי הדברות הראשונות שמעו ישראל מפי הגבורה בקול נברא, והבינו אותו בשלימות, אבל השמונה דברות האחרונים, שמעו מהם הקול, ולא היו מבינים אותו, ומשה

דף כ"ד היה מפרש אותו אליהם ומ"ש אמרו ז"ל בפסוק תורה * צוה, אנכי ולא יהיה לך, מפי הגבורה שמענום. ויורה עליו כתובים, ששתי הדברות הראשונות באו בלשון מדבר בעדו, לא יהיה לך אלהים אחרים על פני, כי אנכי י"י אלהיך אל קנא לאוהבי ולשומרי מצותי. ואמנם שאר הדברות דבר בלשון נסתר, כאלו משה מדבר, לא תשא את שם י"י אלהיך וכן השאר. ודעת שני הרבנים האלה לא ישרו בעיני לכוונת. הזאת שאחרי שהיה התורה. מורה ומקבל, שהיה הקול ההוא ששמעו נברא, ומגיע לאזניהם, לא בנבואה מיוחדת, למה זה כרת אלו' שהבינו אותו, כי הנה הקול הנבואיי שאל בנפש, ואינו מושג בחושים הוא אשר יתכן אצלו מלהבינו, הבלתי מוכן לנבואה. אבל כל הנברא המוחש מה המונע שישיגהו מי שאינו נביא. ובמתוק אותיות, אחר שהיה מציאותו על דרך הפלא, כי כן יודה הרב, שהיו ישראל רואים גם השמוע הנברא, אף על פי שלא היו נביאים. ועוד כי אם הם לא הבינו הקול השמוע ההוא, מה תועלת היה מגיע עליהם בשמיעתו, בהיותו קול פשוט מבלי הבנה בקולות האלהים ומה יוסיף ומה יתן להם ידיעה ואמונה שמיעתו, יותר ממה שישיגו בשכלם מבלי שישמעוהו, ועם היות, שמשה פירש להם מרע"ה בקול השמע, הוא אשר דבר י"י, הלא נאמר עליו המספק, כאלו לא שמעו כלל, ויהיה הקול ההוא אצלם, כקול השופר, או כשאר הקולות ששמעו שמה, כל שכן ששני דעת הרבנים האלה, הם בלתי מסכימים עם עדות התורה, ולא עם דברי חז"ל. אם עם הכתובים, שהנה אומר הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי, אשר ילמדון ליראה אותי כל הימים ואם הם לא הבינו דבר מהקול, איך נאמר ואשמיעם את דברי, ואיך ילמדון ליראה. גם אמרו וידבר י"י אליכם מתוך האש, ויגד לכם את בריתו, מיאמר דבור והגדה על הקול שלא יובן, ומה שאמר קול דברים אתם שומעים, לא נאמר לשלול מה שהלל מיד, באמרו ותמונה אינכם רואים זולתי קול, הלא תראה בפרשה ההיא, וישמע י"י את קול דבריכם, וכן נאמר במרגלים וגם בזכריה נאמר קול כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, האם נאמר שהם הוכן זכרהם, היו שומעים את הקול ולא היו מבינים אותו כמו שחייב הרב מלשון קול דברים, זה בזאת בלתי אמת, אלא שנזכר הקול לפי שהוא היה המכריע אותם כמו שאמרו. וכן אומר, שאם הכתוב ישתף ויאמר, הדברות העשרה כלם בלשון הדבור והגדה, איך יבדיל ביניהם והרמב"ן לומר, אלה הבינו ואלה לא הבינו ואיך אמר הכתוב על כלם יחד, את הדברים האלה דבר י"י אל כל קהלכם ואמר ויכתבם על שני לוחות אבנים ויתנם אלי. מורה שכמו שנכתבו עשרת הדברות יחד, כן שמעו והבינו אותם, וכמ"ש ויגד לכם את בריתו, אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים. ואמנם לשון חכמים ז"ל הנה מאומרים מפי הגבורה שמעום, לא יובן שאלה הדברות הבינו, ואלה לא הבינו כדברי הרמב"ן, או שאלה שמעו הקול בלי הבנה, ואלה לא שמעו כלל, כדברי הרב המורה. ועוד, שאם היה משמיעם עשרת הדברים, לזה שינה אותם מהלשון כשמעו מפי הגבורה שהיה בלשון מדבר בעדו, והוא אמרם בלשון שלישי המדבר, כי אם היה אמר לא תשא את שמי לשוא, לא היה לו לומר את שם י"י אלהיך, וכן כאשר ולמה אם כן לא נכתבו בלוחות ובתורה אלא כמו שנאמרו מפי הגבורה, והנה הכתוב מעיד, את הדברים האלה דבר י"י אל כל קהלכם, ויכתבם על שני לוחות אבנים ויתנם לי, מורה שכמו שנכתבו כן אמרו אליהם. ואמנם הראיות שהביא עוד הרב המורה בפירוש אותו פרק וגם במאמר לאקת הנביאים אשר אני צוה. אם י"י נאמר בעדי מה זהו. ואחר שדעות שני הרבנים האלה, אינם מספיקים בשנים הדרוש, מה יהיה אמתת הדבור והקול הזה שישראל שמעו במעמד הר סיני מי יתן ואדע, והנני מפרש הפסוקים באופן, יותרו השאלות כלם :

בחדש השלישי

וגו' עד ומשה עלה אל האלהים. שלש סבות היו להנתן התורה האלהית בזמן שנתנה לעם בני ישראל היוצאים ממצרים, ולא לאדם הראשון או לנח או לכל אחד מהאבות, הסבה הא' היתה מפאת המקבל, שאין ראוי שתנתן התורה האלהית, אלא

יבמות דף ס"ג לכללות עם רב באומות ומיבות ידוע. וכבר אמרו ז"ל אין° שכינה שורה בפחות משתי רבבות, ואלפים מישראל שנ' שובה י"י רבבות אלפי ישראל, ואמם ברב עם הדרת מלך. והנה התורה, לא היה ראוי שתנתן לאדם אחד, ולא לשנים ושלשה, כי אם לפרסום גדול, וכמות אנשים מופלג. ואל תקשה

דף נ"ו עלי זה, ממה שאמרו ז"ל ביבמות בסנהדרין ° והביאו הרב הגדול עצמו בסוף חבורו בספר שופטים שאדם הראשון נצטוה בשש מצות, שנ' ויצו י"י

רפ"י אלהים על האדם וגו' ובני נח נצטוו בשבע מצות, וכן אמרו ° שאברהם שמר

בראשית את התורה כולה, שנ' עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרתי מצותי

כ"ו ה' חקותי ותורותי, ואם האבות הראשוני קבלו מהם מצות, יתחייב שקבלו התורה. ולמה נתייחס אם כן למשה רבינו בלבד שקבלה. וכבר השבו אנשי אחרים מהמחברים, שהיה דעת הרב, שהמצות ההם שניתנו לאדם ולנח, היו טבעיות גזר בהם כפי טבעם מושכלות נעשו מהם בהסכמה להתחד' קבועים, ואין הדבר כן. כי אמרם ז"ל שנצטוה בהם אדם ונח, מורה שבאו מפי הגבורה אותם אליהם. וכן מלשון הדבור המורה בי"ת במצות ההם וכן באברהם בפסוק אלה הוא, וישמור משמרתי מצותי חקותי ותורותי. ואין כיוס זה להשגות אנושיות מבלי נבואה, חלילה לרב המורה מדבר כדבר הזה. אבל כוונתו מבוארת בדבריו שכתב, שכל מי שקדם למשה רבינו מהנביאים כמו שם ועבר ונח, לא אמר אחד מהם בעם בני אדם, השלוחני אלהי אליכם, ושני אומר לכם כך וכך. וזה מה שלא הגידו

בו כתיבת התורה / אבל היתה באה אליהם הנבואה להשלים ענינם / ומי
שהגיע עליו השפע באברהם קנין אנשי וקראם על כך הלמוד / והתשובה של
האמת שבכר הגיע עד אליו / כאשר נבואה לאור עצמו וכבר ביתו אל אות
אבל לא יקרא בני אדם לא דרך קריאת הנבואה - הלא תראה מאמר יתברך
כי ° ידעתיו למען אשר יצוה את בניו כו' / שע"ב המצוה יצוה זה הלמוד בראשית יח
כאשר לבני' ולא באה כמו בית דינו של עבר ובית דינו של שם שאע"פ שהם היו
נביאים / אבל לא היו מלמדין בני אדם / אלא על כוונת דרכים וישרים
לא שיאמר אליהם ויאמר ה' אלי דבר אל פלוני · ומה שבא באברהם ושמור
משמרתי מצותי חקותי ותורותי, כאמרו לפרשו / שהוא מעצמו ושמר אבל /
אחר כל הדברים שאע"כ נבואה בעם ישראל / לא שמבואר תורה כוללת לבני
אדם בכבודה · שנה המצוה / מצות אבותינו לאבות הראשונים שלהיות
היו / אבל לא נקראו תורה / לפי שלא ניתנה לכללות עם רב כמו שיחייב
טבע התורה ותכליתה / אלא ליחידים להשלים ענינם / ולכן ניתנה תורה
לישראל / שהיו עשים רבים אלף הגבורי' לבד טף ונשים, שכפי דעת המקובלי'
זה היה המספר בכלל הפרצופין כלם וכ"ב יעל שהמספר הזה / הוא
כמין האדם בכללו · ולכן באמר בשלימות קבלת התורה ° כה תאמר לבית שמות יט
יעקב ותגיד לבני ישראל שהוא לכיר המלך שקבץ את כל ישראל כי לכלם
היתה כוונת התורה והיה כמנה מן ומאות אלף · והכונה הב' מאות
בגליו והאחרים / שהיה ראוי שיהיה מוכתר בכל כתר המעלות והשלמות
כלם על כל יחוד שנה / ותהלה היה מין האנשי שוה כמנו / וזה לפי שכב'
כמנו כמשה רבינו שבר מעלות ושלמות אלא כאלו כאדם וגלתו · כמ'
בנשמו / ומזו וטבע אבריו / אם בענין לידתו / שנ' בו ותרא אותו כי טוב הוא
ודרשו חז"ל שנולד מהול / ר"ל / כפרד מהשומריות והתאוות החמריות
והם אמרו שנולד מוכן לנביאות ° ומהם אמרו / שנתמלא הבית כלו אורה שמות רבה פ"א
וירא' גם כן שלמות גופו שישיבתו בהר / שלשה פעמים / וכל פעם מהם
מאכל ומשקה / ומבלי יציאת המותרות המסובבים מאחר האכל והשתיה /
ומבלי שינה ותנומה שנמשך אחר האכל / לפי שהיה גופו זך ואורין / בלתי
מתפעל מהאיכיות הטבעיים עד שנאמר גופו כטבע הגרמים השמיימים
בדרך פלא / וקרן עור פניו בפעם האחרונה / שישב בהר לאורה ביום ולקריא
בלילה / ומבלי מאכל ומשתה / שהיה ראוי מפני זה שיוסף תאור תולדו ·
שקרן עור פניו והיו פניו כגרמים השמיימים · והראה עוד על שלמות
גופו / שבהיותו בן ק"כ שנה / לא כהתה עינו ולא נס ליחה · ולהיות גופו
בכל כך מהמעלה והשלמות / גנזו הב"ה ולא ידע איש את קבורתו / כמו
שנגנזו בחורבן בית המקדש ארון הברית / ושאר תשמישי קדושה שנגנזו תחת
הארץ · המעלה הב' / היא היתה במדותיו / אם היותו מסתפק ומתרחק
מהדברים הגשמיי' / כמו שיורה עליו ישיבתו בהר ואין הכונה מבלי מאכל
ומשתה ושנה בזה תשובה קיימת / שאמר באמרו לא רעב ללחם / ולא צמא
למים ולבד היה לוקח מהמזון / כפי כוונת השכל להעמדת החיות / לא
לתאוה · ואם פרישותו מהאשה / עד שמפני זה נבדל מבני אדם / וקנאו
בו אחיו · ואם יושר תכונותיו / שעם היות שנתגדל בבית המלכות כתכסיסי
המלוכה / יצא אל אחיו לראות בסבלותם / ובהיותו נער קטן בן שנה הכה
את עשל לא יוכל והריגת המצרי / וביום הב' / הוכיח את הרשע למה תכה
רעך / ובבואו אל ארץ מדין / וראה את הרועים עושקים את בנות יתרו על
המים · קם ויושיען וישק את צאנם להמלו עליון הפך אכזריות הרועים ·
ויראה גם כן שלמות מדותיו / בהיותו ענו מכל אדם והרחיק הכבוד /
כמו שהעידה תורה / באומרו והאיש משה ענו מאד מכל האדם אשר על פני
האדמה / ואמר ליהושע בענין אלדד ומידד / המקנא אתה לי ומי יתן כל עם
ה' נביאי' וגו' · המעלה והשלמות הג' בידיעתו וחכמתו / שהגיע בנבואתו / כי
הוא הגיע טבעו הדברים כלם / עליוני' ותחתונים / הוא ראה וידע שבריאה
הראשונה השלמת כמו שנבראה / יום ליום יביע אומר והתמעטות הדורות
ותכן צבא השמים והמזל והמלוכה · ובשורי' האבות כלה עניני השכלים'
הנבדלים ובני האלהים והמלאכי' שנראו לאברהם ולזולתו / וכן עניני הגרמי
השמיים ופעולותיהם ותכליתם / שכר במעשה בראשית ומי הוא מניע
הגלגל העליון / כמ"ש רוכב שמים בעזרך ° ואחז"ל חמשים שערי בינה נבראו ר"ה דף כ"א
בעולם / וכלם נמסרו למשה חוץ מאחת שנ' ותחסרהו מעט מאלהים · וכבר
ביאר הרמב"ם בהקדמת פירושו לתור' ענין זה כאומרו / שכם אשר הנביאי'
כתנם / לא היו נבואותיהם אלא ישרי' עתידות ותוכחה ולמוד · המעלה
והשלמות הד' / כי היה מוכן לנבואה בכל עת / ושאר הנביאים לא היו כן
והטעם בזה שהבדלם הוא / הרב המורה / ואין ספק שזה הענין קשה להבין /
לפי שהידעת טותן שלא יתבקש / אלא בגופו / שלא ישנו הסבות / והיא
מדרגת השכלים הנבדלים מחומר / שבעבור שאין בהם הסבות / ישארו תמיד
על ענין אחד ולא יתפעלו מדבר / אבל מרע"ה שהיה מורכב מיסודות /
איך יתכן שיהיה מוכן בכל עת / אבל [illegible]ת הדבר הזה הוא / שהב"ה הקדוש
ברוך הוא לבות את מרע"ה / ולהשפיע עליו נבואתו מבלי אמצעי / ולכן
היה מוכן בכל עת לקבלו / כי אין השפעתו הראשונה יתברך מוגבלת כפי
הכנת המקבלים / ומסודרת כמו שטבע הטבעיים / וזה נרמז באומרו ואתה
פה עמוד עמדי / כי נבדלו כחותיו הגשמיות / והיתה תלונתו העליונות ·
באופן שנשאר מוכן תמיד להדבק בה' אלהים / ולא נשאר לנפשו התקשר
עם גופו / אלא שהתקשר שכל בגלגל המניע אותו עמו / כאשר יניעהו
ושאר נבדל ממנו · המעלה והשלמות הה' / שנאמר בתר"ע היה / שהוא
היה מושיע ומציל ומוציא את ישראל מגלות מצרים / ומונח מלחמותיהם
מה שלא כמהו בנביא אחר / וכמו שאמרו לומר בני ישראל של מלך אדום וירעו
לנו מצרים ולאבותינו / ונצעק אל ה' וישמע קולנו / וישלח מלאך ויוציאנו
ממצרים / כי הנה קרא את משה מלאך / לא להיותו אליו בלבד אלא להיותו
ס"ג נבחר כמלאך האלהים למושיעם / וכמ"ש ישעיהו הנביא ° ויזכור ימי עולם
משה עמו / איה המעלם מים את רועה צאנו / איה השם בקרבו את רוח
קדשו מוליך לימין משה זרוע תפארתו / וכמו שפירשתי במקומו / שמשה קרע
לפניהם את הים / והוא שהנביאים מזכירים בשבות בזמות ובמופתים /
ולא מלחמות עמלק / ומלחמות מדין ומלחמות סיחון ועוג / בכבוש אלהי
מושלגי / ואמנם שאר הנביאים ניבאו על גלותם ועל גאולתם · אבל לא הגיע'
מדרגתם לגאול אותם במופתים / ולא ללחום מלחמותיהם · המעלה
והשלמות הז' היה שמרע"ה / התקבצו בו כל מדרגות מעלות האומה ומנהיגיה
כי הנה בישראל / היה ב"ד קטן שיושב מצרים / אם לדיני ממונות / ואם
לדיני נפשות / והיה בימיהם עוד ב"ד הגדול שהסנהדרי גדולה - והיה בימיהם
עוד מלך · והיו בימיהם גם כן כהנים הרואים / לוים כהנים ונביאים שהם
כלם בעלי מעלות / מהם בענין הגשמי / תחתיים / שניים / ושלישים /
ומהם בענין הרוחני · והנה במרע"ה / התקבצו כל המדרגים והמעלות
האלה / כי הוא מרע"ה / שהיה בב"ד קטן / ושב משה לשפוט את העם מן הבקר
עד הערב / והיה גם כן ב"ד גדול וראש הסנהדרין שנאמר וכל הדבר הקשה
ויקרא רבה יביאון אל משה · והיה מלך / שנ' ° ויהי בישורון מלך / ודרשו חז"ל עליו / שהוא
פ' ל"א היה תהגש לוי שנאמר ה' בו / הוא היה כהן / וכרת בכהונה גדולה שבעת ימי
המלואים / והיה נכנס לפני לפנים בכל עת / כמו שדרשו ואל יבוא בכל
עת אל הקדש · אהרן בכל יבוא / ואין משה בכל יבוא / והוא היה רבן של
כל הנביאים / הנה אם כן / כל המינויים והמעלות שהיו באומה / התקבצו
בו / אבל שאר הנביאים / לא היה אחד מהם מלך וגם שופט לא היה / כי אם
שמואל הנביא · המעלה והשלמות הח' היא / היותו והסבתו שהיה בנבואת
משה וכל פעולתיו / שהוא לא היה כן בשאר הנביאים / כי הנה ניבאו
בדבריהם דברים מסופקים / להיות נבואותיהם במשלים וחידות / שמפני
זה / היו נכתבים בדבריהם דברים מדומים ומסופקים / והם מגופי המשלים
כאלו תאמר המנורה והב כלה / והכיר נפוח ודומיהם / מהמשלים שבאותם
וגגליהם היו דברים מדומים / ולא היו כן בנבואת גואל אין לכב /
והפתרון והגאולה במרלה שהיא הוא פאת הבחור · ואמנם מרע"ה לא היו
דבריו במשל וחידה / וכמ"ש ומראה ולא בחידות / ולזה יהיו כל דבריו אמתיי'
ולא היה בהם קליפה ודבר בטל / לפי שמשם הנגלה והמכוון הנכבד' כלם
היו זאת ברור / וכבר פי' הר"ן על זה בכל ביתי נאמן הוא / שאל בכל מה שידבר
ויגיד בנבואתי / נאמן הוא / כי אין בדבריו משל כלל · וכבר העיד הוא ע"ה
זה על עצמו / באמרו ° שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום דברים
ל"ב כי לא דבר רק הוא מכם ר"ל שלא ימצא שום בדבריו משל בקליפה / ר"ל שאין
לעומתו / ולקחת הטעם בלבד · אבל ישימו לב לכל הדברים / כי אין בהם
שום דבר רק ולא כתוב ונטל ממנו / כי כל מלה ומלה שבאה בדבריו יש בה
ענין אלהי / כדרש לעצמו / ראויה כפי טבעו · · המעלה והשלמות הט'
היא נבואתו של משה רבינו / שלא היה מתחם בנבואתו בכחו הדמיוני
וזה לא חטא ולא הכהה / כי היה הכח והשפע הנבואיי המגיע אליו / אל
על שכלו בלבד במדרגה עליונה / מבלי שתוף המדמה / כמו שהיה בשאר
הנביאים / ולכן לא באו בדבריו משלים וחידות כמו שבאו בדברי שאר הנביאי'
במדב' להשתתפם בכח המדמה / וזה ° הוא מה שאחז"ל שכל הנביאים נסתכלו
י"ב באספקלריא שאינה מאירה / ומשה רבינו נסתכל באספקלריא המאירה /
שאספקלריא שאינה מאירה / הוא הדמיון שיקבל השפע אבל חשך · והמאירה / הוא
השכל שיקבלה זך ובהיר / ולזה מרע"ה שהמעלה הזאת / יקבלו כל זרנעת
הנבדלי' שהכר הרב המורה / להבדל נבואת משה משאר הנביאי' / כי כאשר
תעיין בהם תמצא כלם על זה היסוד · והמעלה הזאת הם היא כנה לנביאי'
שכתי קודם לזה · המעלה והשלמו' הי' שמשה רבינו היה כמו מקור ומוצא
שממנו נאצלה הנבואה אל כל שאר הנביאים / כי כמו שהגלגל הראשון
בשכלים הנבדלים / הוא מקבל השפע מהסבה הראשונה ית' מבלי אמצעי
והשכל הגלגל הב' נמשך מהגלגל הראשון / וכן כלם באותו ההשתלשלות
מקבלי' השפע מהגלגל הראשון ההוא / וכל מה שיתרחקו הגלגלים מהראשון
תתמעט מעלתם / כמה היה בענין הנבואה / שמשה רבינו היה כה הגלגל
הראשון במעלה / וממנו קבלו כל שאר הנביאים / שעם היות שהשפע האלהי
היה חל עליהם כפי הכנותיהם בעצמם / הנה זאת ההכנה והשלמות / קנו
הנביאים כלם ממשה / כי הוא היה אביהם שהולידם בה / והרב שהדריכם
בקבלה / ושמכין נבואתו העליונה מוכנה האומה כלה לחול בה שכינה /
שמות ל"ג הרוח הנבואיי משאר האומות ולכן אמר הוא ע"ה בתפלתו ° אני ועמך שוכר
ט"ו עמו ראשונה / ואח"כ הנם שבו לנבואה באמצעותו / כמ"ש בעבור ישמע
העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם / ולכן באמר בענין הזקנים /
ואצלתי מן הרוח אשר עליך / ושמתי עליהם / אמרו בתחלה' / ומזאת שעה /
שעמדו ישראל בסיני / וכן להעמיד מהם נביאים / שנאמר נביא אקים להם
פ' מ"ג מקרב אחיהם כמוך / וכן אמרו ° רבה אמר רבי יצחק / מה שהנביאים
עתידים להתנבאות בכל דור ודור / קבלו מהר סיני / שכן אמר משה לישראל
ואת אשר איננו פה עמנו היום / וכן הוא אומר משא דבר ה' אל ישראל ביד
מלאכי בימי מלאכי / שכבר היתה עומדת מהר סיני ועד אותה שעה לא

כלתה רשות להתנבאו / ולהיות משה מעיד לכל הנביאים בנבואותיהם /
בבא בתרא אמרו ז״ל פני משה כפני חמה / פני יהושע כפני לבנה כי כמו השמש משפיע
דף ע״ה אורו על הלבנה ועל שאר הכוכבים / ומחנו אורם כן היה משה בענין הנבואה
עם כל שאר הנביאים · המעלה והפלאות הג׳ / יהיו קדש לי״י / והוא שמשה
רבינו היה מקבל נבואתו לא מהשכל הפועל / ולא מאמצעי אחר מהשכלי׳
כמו שאר הנביאים / אבל הפועל והמשפיע המקור בנבואתו / היה הסבה
שמות ל״ג הראשונה ית׳ מבלי אמצעי אחר / וע״ז העידה התורה / ודבר י״י * אל משה
י״א פנים אל פנים / כאשר ידבר איש אל רעהו / ונאמר ולא קם נביא עוד בישראל
כמשה / אשר ידעו י״י פנים אל פנים / ואין הכונה בזה / שהיה מבלי
תגבורת הכח המדמה / כמו שחשב הרב המורה / כי זה דבר פרט באומרו
דברים ל״ג * פה אל פה אדבר בו / ומראה ולא בחידות / אבל פנים אל פנים / הוא מודעת
י׳ הפועל והמשפיע בנבואת משה / שהיה הראשון יתברך / ועליו נקט מרע״ה /
באומרו ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך הלא בלכתך עמנו
ונפלינו כי אם בהליכת הש״י בקרבם ידבר / לא בכח הדמיוני · והדעת הוא/
הוא יסוד התורה כלה / ועמוד שנשענו עליה שאר המעלות כלם אשר זכרתי
כי המעלה הזאת היתה סבה לכלם · כמו שיראה מענינם / ולכן זכרתיה פה
באחרונה / כי היא התחלת הכל / ותכלית הכל · הנה התבאר מזה כלו / שהיו
מעלות טובות ונפלאות נמצאו במשה רבינו / עד שמפני זה היה ראוי שתנתן
התורה על ידו / ובאמצעותו / ותקרא על שמו / כמ״ש תורה צוה לנו משה /
זכרו תורת משה · והיא הסבה השנית / שבעבורה נתנה התורה בזה הזמן :

ואמנם הסבה השלישית / היא מפלאות הנסים והנפלאות שנעשו בנתינת
התורה · כי הנה דתי האומות / לא נתנו להם מתוך פלאות /
ודברים זרים שכליים כמו התורה האלהית / שנעשו בנתינתה כמה מהנסי׳
והנפלאות / הם נזכרים על ימיהם / שבהם קנו בני ישראל אמונות אמתיות
מציאות האל והשגחתו / וחוזק יכלתו / ואם על הים / שבעבורם נאמר
ויאמינו בי״י ובמשה עבדו / ואח״כ במרה ובאלימה / במים / ובמן / ובשלו /
ובמלחמת עמלק / שכלם היו הכנות / להאמינם כניסים להם לקבל
התורה / ואם בפלאות המעמד הנבחר / חושך ענן וערפל / ומראה כבוד י״י
כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל / והקולות הגדולים / וקול שופר
הולך וחזק מאד / ועל הכל קול י״י בכח מדבר מתוך האש / כי הנפלאות
ההם / הדריכום באמונות אמתיות / ולקבל התורה האלהית / ומה בלא
דברי הרב המורה בפ׳ ל״ט מח״ב שכתב / ולזה לפי דעתנו / לא היתה תורה /
ולא תהיה / בלתי תורת משה רבינו ע״ה / ע״כ · רצה בזה / שאין ראוי שתקרא
בשם תורה / כי אם תורת משה האלהית / אבל נימוסי וגדולי הכהנות שאר
האומות יקראו בשם דת / אבל לא בשם תורה / לפי ששם תורה מיוחד
לאמונות כי היא תורה מה שראוי שיאמין האדם בשלמותו / ושם דת / מיוחד
דברים ל״ג להנהגת המעשים הגשמיים / וכאשר על התורה * אש דת למו / לפי שיש בה
ב׳ שני חלקים / הא׳ מדעי האמונות אמתיות / ונדמה אותו באש / מפני דקותו /
ונטייתו לצד מעלה / והשני הוא במעשים / אשר כינה בשם דת / ובזה תבדל
התורה האלהית משאר הדתות שהן נמוסיות / אבל התורה / היא אש דת /
ר״ל דת אשיית / לא נמוסיית · הנה התבאר מזה כלו / שמפלאות המקבלים
שהיה עם ישראל / ומעלת האמצעי והשליח שהיה משה אדוננו · ומפלאת הנסי׳
והנפלאות שנעשו במצרי׳ ועל הים ובמדבר / היה ראוי שתנתן התורה בזמן
ההוא / סמוך ליציאת מצרים / והותרה בזה שאלה הג׳ :

והנה נתנה התורה במדבר סיני / ולא במקום אחר / לסבות ד׳ · הא׳ /
היא מה שזכרתי / ממפלאת הנסים ונפלאות / שנעשו הסבה לקבול
התורה / ולכן לא נתנה קודם שנעשו האותות הגדולות ההמה במצרים / ועל
הים ובמדבר · ולא היה ראוי גם כן / שתנתן זמן רב אחריהם / פן ישכחו מה
שראו בעיניהם / אבל שיהיה סמוך וקרוב ויתן תורה לנסים ההם / ולזה היה
בחדש השלישי לצאת בני ישראל מארץ מצרים / כשהגיעו למדבר סיני · הסבה
הב׳ / מפני מעלת המקום ההוא / כי כבר התבאר שיש יתרון הנבואה במקום זו
ת״ל תקום / וכמ״ש יעקב מה נורא המקום הזה / אין זה כי אם בית אלהים · וזה
שער השמים / ומשה רבינו אמר על ארץ ישראל / ארץ אשר י״י אלהיך דורש אותה
תמיד עיני י״י אלהיך בה · והש״ית גלה למשה / שהיה הר סיני מקום יותר
מוכן ומושפע / מכל שאר המקומות / כמ״ש אמר לו בתחלת נבואתו בהוציאך
את העם ממצרים / תעבדון את האלהים על ההר הזה / ולכן ראה שם מראת
הסנה / ותמיד נקרא ההר ההוא הר האלהים / להיותו מקום קדוש
ואלהי / ואמר כי המקום אשר אתה עומד עליו אדמת קדש הוא / ולכן
תהלי׳ ס״ח אמר המשורר עליו * ההר חמד אלהים לשבתו / ואמר י״י בם סיני
ס׳ בקדש / ולהיותו מקום מוכן ומקודש לאלהיות / נתנה בו התורה / וגם זכו
ישראל למעלת הנבואה / גם זכה משה לקבל הלוחות הראשונות והאחרונות /
כתובים באצבע אלהים / גם זכה לשבת מבלי מאכל ומשתה בזמן הרב
ההוא / גם קרן עור פניו / כי היה המקום גורם בקדושתו · הסבה הג׳ /
היא מפלאת הזמן / לפי שהתורה היה בסברה שתנתן בארץ מושבי גדול
ושטות מאד · האומנם בהיותם במצרים / לא היה ראוי לתתה שמה /
להיותה ארץ מלאה גלולים / עד שמשה היה יוצא מהעיר להתפלל / כמו שאמר
כצאתי את העיר אפרוש את כפי אל י״י / ואחר שלא היה ראוי לתת התורה
במצרים / לא נשאר / שלא שתנתן להם אם במדבר / ואם אחרי בואם אל
הארץ הנבחרת / והנה יתברך שלא היה ראוי לתתה אחרי בואם אל הארץ /
מפני שהיה גלוי לפניו שיתעכבו במדבר ארבעים שנה / ושבהיותם בארץ /

יהיו טרודים בכבוש הארץ / ובעבודתה / ישנו דרך כרמים / איש על
נחלתו / לכן בחר לתת להם את התורה במדבר / סמוך לצאתם ממצרים /
בהיותם פנוים מהמחשבות וטרדי הבתים והנחלות / כמו שאמרו ז״ל /
לא נתנה תורה אלא לאוכלי המן / ויקבלו אותה בשמחה ובטוב לבב /
עם נשואין חוניהם אשר רצו · ולזאת לא נתנה אליהם מיד אחרי
מדרש תנחומא צאתם ממצרים כבר התעוררו עליו חז״ל / במדרש תנחומא * אמרו למה
דף י׳ לא נתנה התורה מיד כשיצאו ממצרים / אמר רבי יהודה בר שלום / משל
לבן מלך שעמד מחוליו / אמר אביו / המתין לו שלשה חדשים עד שתשוב נפשו
מן החולי / ואחר כך תוליכנו לבית הרב ללמוד / כך כשיצאו ממצרים / היו
בהם מומין מרוב השעבוד / אמר הקב״ה / המתין להם שלשה חדשים עד
שיתרפאו / ואח״כ תן להם את התורה ע״כ · ורצו באומרם שיתרפאו מהמומין
שיסירו מלבם האמונות הכוזבות שהיו להם במצרים / ונתרפאו מהם בניסי
הים ובמדבר · והסבה הרביעית / היא מפלאת הנותן והמתנה / שהש״ית
לא רצה לתת התור׳ לעמו במקום מושב / אלא במדבר מקום הפקר / להודיע
שהוא אלוה השמים ואלוהי הארץ / אשר בידו נפש כל חי / והתורה
האלהית / תשלום לכל בני אדם הבאים לחסות תחת כנפיה / ולכן נתנה
במדבר מקום הפקר / שלכל האומות יש יחס אחד עם המקום ההוא / וכבר
למדונו זה / במכילתא / אמרו ויחנו במדבר / נתנה תורה בדימוס בפרהסי׳
במקום הפקר / שאלו נתנה בארץ ישראל / היו אומרים להם לאומות
העולם / אין להם חלק בה / אלא נתנה במדבר בדימוס ובפרהסיא במקום
הפקר / כל הרוצה לקבל / יבוא ויקבל / יכול נתנה בלילה / תלמוד לומר
ביום השלישי בהיות הבקר / יכול נתנה בשתיקה / תלמוד לומר ויהי קולות
וברקים / הש״ד לא תרגם כבתר / דבריה ע״כ · ועוד אמרו שם / מפני מה לא
נתנה תורה בארץ ישראל כדי שלא לתת פתחון פה לאומות העולם / שיאמרו
לפי שלא נתנה בארצנו / לכן לא קבלנוה עלינו · דבר אחר / שלא להטיל
מחלוקת בין השבטים / שלא יהיה זה אומר בארצי נתנה התורה / וזה אומר
בארצי נתנה / לפיכך נתנה במדבר בפרהסיא במקום הפקר · בג׳ דברים /
נמשלה תורה / במדבר / ובאש / ובמים / לומר לך / מה אלו חנם לכל באי
עולם / אף התורה חנם לכל באי עולם · והותרה בזה השאלה הד׳ · והנה
שתי ההודעות האלה / הודיעה התורה במקום הזה / ר״ל / הזמן שבו נתנה
התורה / והמקום שנתנה בו כי בפסוק הראשון בזכרה / שבחדש השלישי לצאת
בני ישראל מארץ מצרים / כלומר ביום הא׳ מהחדש ההוא באו מדבר סיני /
והעידה התורה / על היות פי בחדש השלישי / ביום ראש החדש / הוא מה
שאמר מיד ביום הזה באו מדבר סיני / וכבר פירשתי / כי שם חדש / יאמר
בלשוננו פעם על החדש כלו / ופעם על היום הא׳ מהחדש / וכן הוא זה ·
והנה ישראל יצאו ממצרים בט״ו יום לחדש הראשון / הוא ניסן / וכשבאו
שבאו אל מדבר סיני אחרי הגאולה / מ״ה ימים / והוא ביום ר״ח סיון ומשה
עלה אל ההר באותו יום / וירד ביום הב׳ לדבר אל העם / וכב׳ אל העם ביום
השלישי / וצוהו השם שיקדשו ויכין אותם ליום הג׳ / והיה זה היום הג׳ / א״כ
בששה לסיון / שבו נתנה התור׳ / שהיה יום החמשים לצאתם ממצרי · הנה א״כ
בזה הפסוק / ביאר זמן נתינת התורה · ובפסוק הב׳ / ביאר המקום שבו
נתנה / באמרו ויסעו מרפידים ויבואו מדבר סיני / ויחנו במדבר וגו׳ ·
וביאר הכתוב בזה שני דברים / הא׳ / שעם היות שנסעו מרפידי׳ / אשר קרה
להם שם מה שקרה עם עמלק / שבא עליהם פתאום ולחם בם / שמפני זה
היה ראוי שיפחדו / וישימו לב במקום תחנותם / ולא יחנו במדבר · אבל
יעלו בהר / להשגב שם מפחד אויב / שלא יבוא עליהם ומההר ילחם בם ·
הנה הם לא עשו כן / כי בבואם אל מדבר סיני / בטחו באלהים ויחנו במדבר /
באומרם י״י לי / לא אירא / מה יעשה לי אדם / עד שהיות קרובים ובטוחי׳
להם / לא עלו בו לחנות שמה / אבל ויחן שם ישראל נגד ההר / ולא בו / כי
עשו זה מרוב בטחונם באלהי / ולתקות / שמאותו ההר תנתן להם התורה ·
והב׳ הוא / שכבר ביארתי בהשגה / שהסבה משה ויותנו מים / ושתה העם היה
בהר סיני / כי במדבר לא היה נהר / ולא אבן קטנה או גדולה / כי אם חול /
כמו שנודע היום הזה / וישראל היו ברפידים / שהיה במדבר סמוך להר סיני /
ושבעו מן המים ההוא אשר ברפידים / ועברו מתוך המדבר מצבר להר / וגם
חנו נגד ההר במדבר לפי שחנו שם על המים / שהוציא משה מן הצור / ולזה
נאמר / ויבואו מדבר סיני / כלומר אחר / נכנסו מן הישוב / למדבר / ויחנו
במדבר / ולפי שלא תחשוב / שנכנסו דרך רחוק במדבר / אמר עוד / ויחן שם
ישראל / נגד ההר / כי באמרו שם / מורה שתמיד שנכנסו למדבר / חנו ומשם
ויחן / בלשון יחיד / להגיד שחנו שם כולם / מקובצים כאיש אחד / ולא נפרדו /
כאשר בתחלה / שעל כן נכתב מחלק המלאכי אחריה · והותר בזה השאלה הה׳ :

ומשה עלה אל האלדים וגו׳ / עד ויהי ביום השלישי ·
כתב הראב״ע / שאמרו ויקרא
אליו · הוא מוקדם / שראשונה קרא אותו שיעלה / אל ההר לפניו /
כה תאמר לבית יעקב / ואז אמרו הקריאה / עלה משה אל האלדים ·
ויותר נכון לפרש הפסוקים / לפי סדרם / שמיד אחרי שבאו למדבר סיני /
עלה משה מעצמו אל ההר / להתבודד שם / לפני האלדים לרצונו / כי באותו
הר מקודש / ידבר עמו האלהים / ויודיעהו / מתי / ובאיזה אופן / יתן את
התורה / וזה הוא / ומשה עלה אל האלדים / שעלה אל ההר / אשר שם כבוד
האלדים / להודות לפניו בהתבודדות / אבל לא נגש אל הערפל / אשר שם
האלדים / עם אחר שקראו יתברך / ולא נודע / שילך בשליחותו אל העם /

ולפטר לפרס / ומשה עלה אל האלהים / שעד כשחנו ישראל נגד ההר משה
רבינו / באהלו ומחנהו / התבודד / ועלה במעלת השכל והתבודדות אל
האלהים / בהכינו נפשו וכחותיו / לקבל השפע הנבואיי / מתי יבוא אליו .
ולא מתוך התבודדותו / ויקרא אליו יי' מן ההר / שעלה שמה ודבר עמו /
ונוח בנבואתו . ויהיה לפי זה / אלא עלה שנאמר כאן / ומשה עלה אל
האלהים / עליית שכל והתבודדות / לא עלייה גשמית אל ההר וכבר יורה
שמות י"ט ג' על זה / שלא נזכר כאן הפסוק עם ההר . אבל אמר ומשה עלה אל האלהים .
שהכם נקריאה כאמר ויקרא אליו מן ההר / הורה שלא היה משה בהר כשקראו .
והתורה בזה כשאלה הד' . ונוהו הגם שילך אל העם / לדעת מהם אם
יחפצו לקבל את התורה / ושלא יעשה זה בלבד אל ראשי העם . אבל גם לכל
העם יקבצה / טובים ורעים יחדו זה / והוא אומרו כה תאמר לבית יעקב /
כלומר היותר ראשים ובעלי ערמומיות מהם / ותגד לבני ישראל הטובים
והישרים בלבותם / או שעשה החלוק הזה / לרמוז אל ההמון ואל הגדולים /
ואז"ל אמרו שכיון בזה לנשים / להגיד שאפי' הנשים שמעו ויחפצו בקבלה .
והנה אמ' אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים בקיצור מופלג / לפי שטבע
בני אדם הוא / שלא יערב להם לשמוע מעשי' רבות הטובות שקבלו מזולתם
כי יבישו בזה הכנעה ושפלות / ולכן הזכיר הקדוש ברוך הוא להם עניני
מצרים בקיצור גדול / ואמר שראו עם זה מה שעשה עמהם מההטבה
שם והחסדים / והוא אמרו ואשא אתכם על כנפי נשרים / ר"ל להוציא
אתכם ממצרים / ולהציל אתכם מחיצות הבן / כאשר ידאה הנשר המגן
על אפרוחיו / על דרך כנשר יעיר קנו וכו' ושאל לטובות הגשמיות . ואמרו
ואביא אתכם אלי / רוצה לומר שלא חסרתי הנהגתכם לגוש אל ושר אחרי
מעלה / כי יחדתי אתכם להשגחתי והנהגתי . והרלב"ג פירש ואביא אתכם
אלי / שהביא אותם להר סיני / לתת להם את התורה / וגם בכון הוא .
ועתה אם שמוע תשמעו בקולי / רוצה לומר ועתה שכבר התאמתו לכם
מיני הטובות כפי מה שראיתם בהבלטותי . עם היות שבעבור מה שכבר
עשיתי עמכם / כפי הדין הייתם מחוייבים לעשות מצותי / אבל אם
תגמול אחר / איננו תפן בזה / לא לעשות עתה עמכם תגמול חדשים מכאן
ולהלאה / לא מפני מה שעבר / והוא אם תשמעו בקולי / ר"ל לקבל מצותי
ועם השמיעה תשמרו את בריתי / והוא הברית שיכרות על התורה . הנה
יהיה שבשכרכם וחלף עבודתכם / שתהיו לי סגולה מכל (א"ה ג"ל מכל)
העמים כאדם שבגל / ויחד לו ממון / חביב עליו מכן יתר בכסף וזהב
וכלי חפץ אשר לא ימכרנו . ע"כ . לאחד מעבדיו / אבל הוא תמיד בידו
סתום וחתום באוצרותיו / כן יהיו ישראל תחת הנהגת השגחתו / ולא ימסרם
לגוש שר ומזל גם כי האדם בהיות לו ממון בסגולה / יברנו כאישון עינו /
ולא יוציא ממנו דבר / כי כל הוצאותיו יעשה משאר המעות אשר לו / ולא
מסגולתו . כן הקדוש ברוך הוא כשיביא בעולם מגפות וחולאים ורעות /
לא יביאם על ישראל שהוא עם סגולתו / כי אם על שאר האומות . וכמו
דברים ז' ט"ו שאמרו לא ישימם בך ונתנם בכל שונאיך / וע"ז אמר כי לי כל הארץ / ר"ל
לעשות בה כרצוני / ואתכם שמתי תמיד בסגולתי . וכן אמרו ממלכת
כהנים וגוי קדוש / ר"ל / עם היות כי לי כל הארץ / אתם בפרט תהיו לי
כלומר מובדלים ממני במעלת קדושה ופרישות / כמו שיוחדו הכהנים
במקדש משאר העם / כי עם היות שהקדושה והפרישות לא תמצא כי אם
באחד מעיר ושנים ממשפחה / אתם תהיו כולכם בהיותכם עם רב ועצום /
ממלכת כהנים וגוי קדוש / ומה טוב אומרו ממלכת כהנים / כי הנה הציר
בזה על דרוש נכבד / והוא מה ששאל המדיני אם ההכנע לתורה ולשיעור /
הוא שלימות ויתרון / או הוא שעבוד והכנעה . והשיב שלמות השיעור
התוריי / מביא האדם לשלמות האלהות / והדעות האמתיית שההכנע אליו /
יהיה חפשיות ומעלה / לא שעבוד והכנעה . ולכן קראם ממלכת כהנים /
כי בהיותם עובדים אותו והכהנים בעבודתו תגדל מעלתם כבני מלכים /
ככבדי ארץ ובני חורי' / וממלכת שרים . ומתכוון הדברים אני רואה /
שהיה שלימות הזה מכוון אליו מתנו כנגד המון העם / ואליו ממנו / כנגד
שרי ישראל הנבחרים אשר הם קורא / ולזה אמר כה תאמר לבית יעקב
שהוא כנוי להמון העם ותגד לבני ישראל שהם היחידים / ולפייס את העם
אמר אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים / ולהם אמר והייתם לי סגולה
מכל העמים שישמו' אותם ואת בניהם מכל צרה וצוקה . אמנ' כנגד הנבחרי'
ואנשי המעלה אמר / ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש / שהוא ייעוד
גדול בשלמות נפשיי / וכמו שכתב הרמב"ן / שזה הבטיחם טובה הנפשיי /
וחיי העולם הבא / ולזה אמר כנגדם מלת ואתם / ר"ל ואתם בפרט תהיו
ממלכת כהנים וגוי קדוש . וע"ז התאמר באחרון אמר אלה הדברים אשר
תדבר אל בני ישראל / כלומר לנבחרים ההם אשר קראם בשם בני ישראל /
כי אליהם היה עיקר השלימות . ולזה לא זכר כאן בית יעקב / ובאלה שמות
רבה כ' רבה אמרו בית יעקב / אלו הנשים / ולמה לנשים תחלה / שהן מזרזות
לבניהן / אמר ר' תחליפא דקיסרין / אמר הקב"ה / כשבראתי את העולם לא
צויתי אלא לאדם הראשון ואח"כ לחוה / ועברה וקלקלה את העולם עכשיו
אם אני קורא לנשים תחלה / הן מבטלות את התורה / לכך כאמר כה תאמ'
לבית יעקב . ואולי שכנו לנשים / המון העם / שדעתם קלה כמו הן .
והנה מרע"ה בא אל המחנה / ושם הדברים האלה לפני הזקנים / אם כדי
לבניסו לזם כדי שהם ישמיעום לכל ישראל / כי לא יוכל הוא ע"ה בעצמו
להשמיע דבריו לכל העם יחד . אבל העם לא רצו לתת תשובתם

שם לזקנים / והם שישיבו למשה . אבל כלם בערבוביא יחדיו / אמרו למשה
תשובתם / והוא כל אשר דבר יי' נעשה / וכן אמרו במדרש ויענו כל העם
יחדיו לא ענו בתנופה / לא נתנו מקום לזקנים להשיב / אלא כלם פה אחד
ולב אחד / אמרו כל אשר דבר יי' נעשה / והנה אמר וישב משה את דברי
העם אל יי' / לא שהיה צריך הקב"ה שיודיעהו לו מרע"ה / כי כל לבבות דורש
יי' אבל בא הכתוב הזה להודיע שביום הג' / שב משה אל ההר / אחר שהבין
תשובת העם ורצונם / והתבודד שם במקום הקדוש ההוא / ובקש לדעת
באי זה דרך ואופן יהיה מעמד הר סיני בנתינת התורה / וע"ז אמר לו
יתברך / הנה אנכי בא אליך בעב הענן וגומר :

ואמנם מה ענין זה המאמר / ולמה אחר אמרו ויגד משה בהיות שכב'
אמר וישב משה / כתב הרלב"ג שהנבואה תבא לנביא בדברים
שתשוקת בהם מחשבתו / ולכן ישיג הדבר הזה ולא זולתו / הכל . כפי המקבל
שבדבר שיעסוק בדמיונו / יושפע עליו הנבואה / וזהו התאמר שאמרו כל
אשר דבר יי' נעשה . היה אפשר שיובן על א' מב' פנים . הא' שיתן להם אות
לאימות אצלם שהוא ית' היה מדבר עם משה ומצוה אותו / וזה הוא כל
אשר דבר יי' / כלומר כל אשר דבר לך נעשה . אבל ראוי שיאמת לנו
שדבר יי' לך . והב' שבקשו שישמעו הם דבר יי' בדברים שיצוה לעשותם / לא
דברי משה בלבד ושמעה בתחלה / הבין מדברו המובן הא' / ועליו אמר וישב
משה את דברי העם וגו' / ר"ל כאותו אופן שהבינו / והשם השיבו ע"ז הנה אנכי
בא אליך בעב הענן / ר"ל אני אתן להם אות לאמת שאני מדבר אתך / והוא
שאהיה שם בשעה שהיה ענן עב / כדי שמתוך זה האות / ישמע העם ויאמין
באמת שאני מדבר מתוך הענן / ויהיה ישמע / לשון קבלה ואמונה . וכאשר
חשב משה בדבר הזה / הבין שלא היתה כונת ישראל באומרם לא המובן השני
שישמעו המצות מפי הקב"ה / ר"ל מקולו הגבורה / ולא מפי משה / וע"ז אמר
ויגד משה את דברי העם אל יי' / שהגידם כפי המובן השני . ומפני זה הוצרך
ית' לצוות שיתקדשו ויכינו עצמם / כי היתה ההגעה הזאת צריכה להכנה
יתרה / זה הוא דעת החכם הזה / וקנאתי בספורותי הוא הולך בו הרבה
ואין דבריו נכונים אצלי / ולא שרשיו אמתיים לפי שהנבואה שוכר שהנבואה לא
תבא לנביא / כ"א במה שתשוקת מחשבתו עם היותו גם כן דעת הרב המור'
לקוח מדברי הפלוסוף בס' החוש והמוחש / הוא מיוסד על היות הנבואה דבר
טבעי / ובהדבק הנביא עם השכל הפועל / ישיג מהבחור הכולל אשר בו / מה
שיתיחס לענין דמיונו ומחשבותיו / ולכן יחשבו אנשי הדעת הזה שמעשי' יהיו
בלב הנביא דעת נכבד וסוד / ותבואהו הנבואה כפי הדעת ההוא וכמו ש
על יצחק שהשיג קללות בגלגלי' והנחת הכוכבי' כפי הדעת הטובות שהיו
לו . לא כאלה חלק יעקב / ולא אמונת בני ישראל שאין הקב"ה מודיע לנביא ע"י
שתבני / או בלתו / הדברים שירצה כאשר ירצה להישרת עמו ועתו / וכמה
פעמים היה מגבא הנביא מה שלא היה מחשבתו / ולא עלה על לבו / ולכן אמ'
מלכים ב' ד' אלישע ויי' העלימו ממני ולא הגיד לי / וישעיהו אמ' מדושתי ובן גרני אשר
שמעתי מאת יי' צבאות הגדתי לכם . ועמוס אמ' כה הראני יי' כמה פעמי' וכן
ירמיהו / להגיד שההודעו' הנבואיות הכן הגידו אליהם / כפי רצון הנותן ית'
ובוחן השעה / לא כפי מחשבת הנביא . וגם פירוש הפסוק הזה שזכר הרלב"ג
כפי המובן הראשון / לא היה לו מקום / כי הם לא אמרו מה אות שדבר יי'
לך . ועב הענן לא היה אות מוכרח על זה / ואיך יתכן שאדון הנביאים
שנחכם מכל קודם / לא הבין כוונת דבריהם / וטעה בהבנתו . ואם הוא
טעה איך היתה תשובת יי' נבנית על אותו טעות / והיה לו יתברך לומר לא
הבנת דבריהם / ושהם שואלים כן . ומפני זה ראיתי לפרש הפסוק הזה
באופן אחר . והוא שישראל באומרם כל אשר דבר יי' נעשה / לא היתה כונתם
על מה שאמרו אח"כ כל אשר ידבר יי' נעשה ונשמע כי אם על קבול המצות
ושמירתם בהעתיד שמרזהו / אמנם בכאן אומרו כל אשר דבר יי' בלשון עבר
להשיב תשובה על דבר השם יתברך שאמר להם משה ועתה אם שמוע תשמעו
בקולי / וע"ז היתה תשובתם כן / שהו רוצים לשמוע קולו / ולשמור את
בריתו / וזה טעם כל אשר דבר בלשון עבר / כלומר כל אשר דבר בשליחותך
זה / נעשה לשמוע בקולו ולשמור בריתו / וזה עצמו השיב משה אל השם יתברך
כאמר וישב משה וגומר . האמנם ראה יתברך שהיה דבר בלתי ראוי שיוסו
כל ישראל למעלת הנבואה / כי היה בלתי אפשר שיהיו כלם בשלמות ההכנ'
והפרישות שהיה צריך לזה / ואיך אם כן ידבר עם כל העם הרב ההוא / ולכן
אמר למשה הנני עושה חדשה / שיהיה תגיע בדבר הזה . והוא שאנכי בא
אליך בעב הענן / רוצה לומר עם היות נבואתך מראית שכלית מבלי
ההתאחדות הכח המדמה בה . הנה עתה לתועלת בקשת העם הזה / אנכי
אדבר עמך בקול מורגש עב / מגיע לאזנים והקול המורגש ההוא / קרא עב
הענן / מגזרת מעבה ועביה / כמו עבני יי' עבני / עם היות שורשו ענה /
ושרש הענין אינו כן . ואמר הנה אנכי בא אליך בעבה ודבור עב וגס /
והוא הקול המורגש / או שיבוא אליו בקול מורגש יוצא מהענן / ויהיה זה בעבור
שישמע העם בדברי עמך . והתבונן אומרו הנה אנכי בא אליך / שכיון לומר
בזה / שנתינת התורה בקול מורגש היה בלתי ראוי מצד הנותן ומצד המקבל
כי הנותן הוא הסבה הראשונה יתברך / הרחוק מכל גשמיות / ואם אין לו
כלי הדבור המורגש / איך ידבר בקול מורגש גשמי . ואמנם מצד המקבל שהיה
משה רבינו / ולהיות נבואתו שכלית מבלי שמוש כח גשמי / ואיך אם כן
עתה ינבא בקול גשמי מורגש . הנה אם כן עם היותו בלתי ראוי .
הנה אנכי המשולל מכל גשמיות / בא אליך משה המקבל לנבואתו בדרך

רוחני

בזמני / תכלית אותו כח נפשי / בעב הענן / וכל זה לוה בעבור ישמע העם בדברי עמך / שהם לפי תם עם והמון / בלתי מוכן / לא יוכלו לקבל הנבואה / אלא לשמוע הקול הנברא המוחש · וזה הוא שאמר אחר זה / משה ידבר / והאלהים יעננו בקול / שהם השופר הגדול הוה הנה שניהם / ר"ל / שכל העם המדבר / ומלך משה המקבל / כי שניהם היו מדברים בקול מוחש מגיע אל האוזן / כמו שיתבאר · והודיעו ית' / שאף שבואה יפנית משה תעלתו ומדרגתו בנבואה / שכבר יראים בזה כבר אחר · והוא אמרו וגם בך יאמינו לעולם / כלומר גם אתה תהיה בזה העדות / שיאמינו בך לעולם / ולא יספק אדם בנבואתך / אחרי שבאזניהם שמעו את הקול מדבר עמך / וכמו שאמר

דברים ה' פ"ס היום הזה ראינו / כי ידבר אלהים את האדם וחי · ויתכן עוד עם הענין / להודיעו שהם ישמעו הקול ההוא / באופן שיהיה קול מושג באזניהם · והנה משה לא כזה דעתו בתבונת ההוא / שכבר הקב"ה בדעתו שלא יתפייסו בזה ישראל / כי הם לא אלו / אלא שידבר השם עמהם / לא שישמעו אותו מדבר למשה · ולכן חזר פעם שנית / להגיד את דברי העם אל יי' / והם שביקשו שה שכבר למעלה / כלומר יי' אלהים הלא אמרתי לך שהם רוצים שתדבר עמהם / וזה תועלת שתדבר עמי · הנה התבאר שמכון ויגד משה / הוא שבאו ושב משה / שלא בזמר דבריהם שתי פעמים / ומפני הכונה אשר זכרתי · ובעבור לא אמרו ויגד משה את דברי העם / שאמרו רצוננו לראות את מלכנו / השיבו דואה שומע מפי שליח / לשמוע מפי המלך / כי הנה גם לזה אבותי נאמת · ובאשר ראה ית' הסבר משה / שידבר בכבודו אל העם פנים בפנים / ראה לגלות שלמה ולמנות מקומם / ולכן צוה למשה שיקדש את העם בהכנה ופרישות / וזה שלא כזה קודם לזה / ומה זה שפירשתי שבפסוקים האלה / יותרו השאלות הה' והו' והז' והח' / כמו שתראה משניהם / וההכנה ההיא / צוה עליהם בכלל / וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם / שבכלל בקדושה ההיא זה שאמרו חז"ל / אל תגשו אל אשה / והרחקת הטומאות והרחקת התאוות הגשמיות / עד וכבסו שמלותם / כדי שיהיו בנקיות וטהרה / ולאשר אמר וקדשתם היום ומחר / על הפרישה / שירחצו ויהיו נקיים כהם / כי זה יקרא קדוש / כמו שאמרו קדוש ידים ורגלים / ונתן טעם בקדושה ההיא / באמרו כי ביום השלישי ירד יי' לעיני כל העם / ר"ל שאילו הבלתי מוכנים על הר סיני · והנה אמר עוד והגבלת את העם סביב / להודיעם שלא יעלו שמו שנתה בקשו לשמוע בקול יי' / והכהנים גו הקרבים בתוך הוא לנגוע שמה / ככה כגשת המעמד / ינתקו לראות מסוד העליון ולעלות בהר לראותו בגלוית / לכן צוה למשה שיגביל את העם / כלומר שישים להם גבול מקודש בהר / שלא יעלו / ולא יעברוהו · כי המקום אדמת קדש הוא ואם למשה נאמר אל תקרב הלום במראות הסנה / כל שכן לישראל במעמד הקדוש והנורא ההוא / ועל הגבול ההוא אמר / השמרו לכם עלות בהר ונגוע בקצהו / שהוא קצה הגבול / לפי שכל הנוגע בהר / ר"ל במקום המוגבל והאסור / מות יומת על ידי בית דין ותהיה מיתתו בסקילה / ולפי שהסקילה היתה בבני אדם / אם שיתמיטו האבנים וישליכום על הנסקל ורגמוהו אבן / ואם שישליכו המודח על האבנים ממקום גבוה אל מקום שפל / למות במיתה הכאה / וכמו שהתבאר במסכת סנהדרין · ולזה כאמר כאן כי סקול יסקל / שהוא שישליכו עליו אבנים / או ירה יירה / והוא שישליכו אותו ממקום גבוה / שגם זו היא סקילתו / כמו שבא בקבלה וכן פרש"י · וכפי הפשט / יתכן לפרשו כדברי הרמב"ן / שמי שיעלה בהר ויגע בו / מות יומת / שימיתוהו כל העדה / לא שיעלו אחריו להר להורגו שם / כי אלו ירדפו אחריו / אותם הרודפים גם כן יסקלו בהליכתם ועלייתם שמה · אלא שתכף שיראו העדה איש הולך ועובר הגבול / בקול יסקל באבנים / או ירה יירה בחצים / וכל זה מרחוק / באופן שאם איש אחד יעבור לעלות בהר / לא יעלו אחרים להרגו שמה · אבל מרחוק יסקלוהו / בין שיהיה בהמה / בין שיהיה איש / לא יחיה כיון שעבר שמה / ולאנשים אמרו עוד במשוך היובל המה יעלו בהר / רצה הוא שנפרד / שכאשר ישמעו אחר קול השופר / או שהם הבהמה והאנשים יעלו בהר · כי אין לומר לבני אדם על הסכנה / שהוא המספק / והגאון רב סעדיה פירש במשוך היובל / כאשר ימשוך בשופר שהוא היובל / משיכה ותקיעה גדולה / או אז המה יעלו בהר / ויראה שכבר תקע משה בשופר כשנכנס לקח הנביאות מהם / וזה אין ראוי לקבלו מהגאון / כי השופר שנזכר בפרשה / הוא אשר היה בדרך המופת / לא מתקיעת משה / ועליו אמר בלא ספק במשוך היובל / שהוא השופר שהוא מקרן כבש / והיובל הוא הכבש / ולדעתו / היה ראוי שיאמר הכתוב במשוך משה בתקיעת היובל המה יעלו בהר / גם שלא נזכר בכתוב שתקע משה / והנכון בעיני הוא / שבזה הזהירה תורה כוללת / שלא יתיחד אדם לעלות בהר סיני כל הימים ששכן עליו הענן / שהכבוד האלהי שם בלי ספק / שזה התמיד כל הימים אשר ישב משה בהר לקבל הלוחות הראשונות / ולהתפלל על מעשה העגל ולקבל הלוחות האחרונות / עד יום הכפורים / שאז מחל להם הקדוש ברוך הוא עון העגל / ונתקע השופר כיון לאיסורים ומחילתם / כמו שדרשו חז"ל על עלה אלהים בתרועה יי' בקול שופר / כי אז נסתלקה השכינה מהר סיני / ושרתה באהל מועד בין שני הכרובים / ועל זה כאמר במשוך היובל / שהוא יום התרועות שהיה יום מתן תורה / עד יום הכפורים / תהיה האזהרה שלא תגע בו יד / ומשם והלאה המה יעלו בהר · וזכר הכתוב שירד משה מן ההר אל העם / ושהכינם בקדושה והטהרה ונקיות / ואמר היו נכונים לשלשת ימים / שמנעו ליום השלישי אחרי הלוחות ההיא / שהוא יום ששי לחדש סיון כמו שאמר יוסף / בעוד שלשת ימים / וכתיב ויהי ביום השלישי יום הולדת את פרעה / וכן אחר כענין אחיו ויאסוף אותם אל משמר שלשת ימים / וכתוב שביום הג' הפירוש שהדבור / ואסר את שמעון לעיניהם / וכמו שכתוב פרשה כג / ולפי זה / לא הוסיף משה כאן יום מדעתו / כי אמרו היו נכונים לשלשת ימים / ענינו היו נכונים ליום הג' / ואיך לא והנה מתן תורה היה מתגלגל מהם / יתברך ביום החמשים ליציאת מצרים / ובאותו יום נהג לחוג חג השבועות ולהכנה שם כן שנה משה בזה דברי יי' ויוסיף יום מדעתו · ולזה לדקדק הדרש הוא שאל כל ההכנה אשר זה / להגיד מה המקום דין ספלגם שכבת זרע / כמו שנזכר במסכת שבת · והכנה צוה להם משה שבאותם ימי הפרישות אל יגשו אל אשה / לפי שהיא הגדולה שבתאוות הגשמיות / ולא הוצרך להזהירם על המאכל והמשתה / לפי שלא היו ביניהם כוכבי יין ולא אוכלי בשר / כי היה מאכלם בלבד הלחם הקלוקל / והמים מים קרים / ולאשר שהיו בכלל ההכנה והקדושה / שלא יתגדלו באותם הימים בגופו ומחשבתו / ולא בתאוות / רק שיתגדלו ויעיינו תמיד בנפלאות השם אשר עשה עמהם / ולשמוע תשובה ומוסר מפי ונביאים ותוכחותם :

ויהי ביום השלישי בהיות הבקר וגו' עד וירד יי' על הר סיני · ... מפני ...

התחלתי לבאר המעמד הנכבד על הכוונה העיונית / שהיותו ישראל שפי טבע רכם / והלמודים להועיל / כל אחד כפי כחו והכנתו בהשכלה והקדושות ראויות מבלי הרשה / ופירשו ענין הענן / על מאמר ... והיו נכונים לשלשת ימים / על שלשת החכמות העיוניות טבעיות ואלהיות / וכבסו שמלותם / על תקון המדות / והר סיני / השכל והמשוה / ופירוש והגבלת את העם / שלא יהרסו בעיונם / בענין כמה שלא הורשו / ופירוש והגבלת את העם / כי יש לכל אדם גבול בשכלו / ובמשוך היובל / שאין ראוי לעיין באלהות / כי אם בהיותו בן חמשים שנה / כי היובל הוא השופר שהיה נתקע בשנת החמשים שנת היובל / וכן שאר עניני הפרשה / פירשו כלם כפי זה הגורם פורה ראש ולענה · ויחסוהו לרב המורה / כמו שתראה מדברי הנרבוני / בפירושו בספר המורה ומתן תורתנו / ויסוד דתנו / היו משל למחקר העיוני / שהוא לפקח שבפילוסופי יונים · והנם היו לו מחברים / איך יתכן שהיו מעיינים בעיוניות טבעיות ואלהיות / ואיך יאמר על המשל המובע הבנת הנפש · הנה אנכי בא אליך בעב הענן בעבור ישמע העם בדברי / כי המשל הוא סבה שלא ישמע · ואם ההר רומז לשכל / איך יאמר עלות בהר ונגוע בקצהו / ואיך יהיה שכן לא תגע בו ונגזר בדברי העיון · ואם היו הקולות והברקים וענן כבד / רמז למחקרי העיון / ואיך יהיה ענין קול השופר שהיה הולך וחזק / ואיך הוא משה ידבר והאלהים יעננו בקול / בענין העיון · אלא שכל הדרכים האלה / הם בלמודי / ולא קדרים ונלוו פנים בהלכה אשר לא כדת / והם דברים מורים על בעליהם שאינם מאמינים בתורה מן השמים · הלאנם לאמת תכונת הספור הזה / הוא כמו שאפרש :

ואומר שבמעמד הנכבד הזה / היו ונבראו ע"ד הפלא שמנה דברים · האחד / הקולות שהם הרעמים · והב' / הברקים שהם הלפידים המאירים · והג' / ענן כבד על ההר / והוא הערפל שזכר · והד' / מטר מוקע כמו שאמר יי' בצאתך משעיר וגו' גם

שופטים ה' ד' שמים נטפו גם עבים נטפו מים · והה' / קול השופר שהיה הולך וחזק מאד · והו' קול אלהים מדבר מתוך האש / בקול אנושי עצום מאד · והז' / עשן סיני עשן כלו מפני אשר ירד עליו יי' באש · הנה אם כן האש האש / היה על כל הפלא / ומתנו בתוך הענן · והח' / ויחרד כל ההר מאד · והוא הרעש שזכר המשורר / באמרו ארץ רעשה / כי לא היתה חרדת העם ופחדם / כמו שחשבו קצת מהמפרשים / אלא שההר עצמו נתרעש / ... התפורר לכן · והנה דוגמת שמונה הנפלאות הללו / כבר היו בתולדות ותולדות הטבע / כי הנה תמצא כשיתנועע כאוהו את הארץ / יעלה ממנו מהדברים הלחים אדים לחים / ומהדברים היבשים / יעלה עשנים יבשים · והאויר כאד אשר יעלה באויר / יעשו העננים והמטר השלג והברד וקשת ושאר ההויות · והעשנים היבשים בעלותם באויר / יעשו הרוחות והרעמים והברקים והכוכבים בעלי הזנבות · וכמו שהתבאר כל זה בספר אותות עליונות · והנה אם כן מציאות הדברים האלה / לא היה מהתכונות משולל טבעם / אבל מציאותם מבלי סבותיהם זה / היה בנפלאות ... / כי הנה מבלי היות כחזק המדבר ההוא / ובצאת ההוא / לא אידים לחים ולא עשנים יבשים / הוציא הקב"ה בדרך פלא הקולות והברקים מבלי עשנים / והעננים והמטר / מבלי אידים לחים / וקול השופר / מבלי שופר על ... / והעשן והאש / מבלי ... יסודי / ולא מורכב שיהיה שם / ולא שרפה מולדת עשן · והקול המדבר / מבלי כלי הדבור / וכן רעש הארץ / מבלי היות רוח מתהפך בבטן הארץ / ... ונתגלו לפי זה שעשה הקב"ה עמהם פלאות ... / בכל ארבעה יסודות ... · כי הנה ביסוד האש / היה האש הנראה בראש ההר לעיני בני ישראל · וביסוד האויר / היו הקולות והברקים והענן · וביסוד המים / היה המטר · וביסוד הארץ / היה הר סיני עשן כלו והרעש / כמו שאמר ויחרד כל ההר מאד / וכמו שהודיעם ית' שבשם התורה / ישנו אותות ומופתים בשמים ובארץ ובכל היסודות · הלאנם ... הנפלאות האלה כאותו המעמד / ולא ... / ועל מה העידו ורמזו

הנביאים האם / אין ספק שיש בזה מלבד כשאר הנמוסים / חכמה וידיעה
רבה / והכרחה לי עתה כי היא מהמבואר :

הנה הלא יתב' גלה להם בדברים הנפלאים האלה / שיש שם שני דרכים
מהמנהגה . הא' הוא הדרך הטבעי המחקרי / שיגיע אליו האדם
בשכלו ודעתו . והב' היא ההנהגה הנבואית / שיזכה אליה האדם כתכר
עליון ורצון אלהי / במה שישפיע עליו מחכמתו . והנה הדרך הראשון
הטבעי / אין ספק שעם היות שימצאו בו מדות / הנה כבר ימצאו בו גם כן
דברים רעים / לפי שימצאו בו חלוף דעות / זה אומר בכה וזה אומר בכה /
ואין לו למעין על מי שיסמוך . כי אם נטה אחרי אפלטון ודעותיו / בא
אחריו ארס"טו והשחית את כל דבריו / ואם יסמוך על אבן רשד מהמפרשים /
בא רעהו וחקרו בן רש"ד שבתר דעותיו ובטלם / ולרמוז לזה / הביא עליהם
הקב"ה במעמד הנבחר הקולות / להודיעם שבמחקר השכלי / ימצאו הקולות
והדעות / ולרמוז קוצר ההנהגה להם / הביא עליהם הברקים / לרמוז שעם
היות שיש יתרון לחכם על הכסיל / כיתרון האור מן החשך . הנה הבנת
החכמים היא כברקים והלפידים / שהם מאירים לשעתם / אבל כבר ישליטום
העננים / כמו הברק / שבהיותו מבריק ומאיר / ישוב מיד לישון לילה
ואפלה . וכן הוא הבנת האמת בטבעיות / פעם יאיר / ופעם יעלם / כאלו
הוא להם החרב המתהפכת . עוד ימצא בחקר השכלי / שיתפשטו הדברים
וצורותיהם העצמיות / בסכל הדעת / וגם ינשאו / כי הנה מכל צורות
הנ"ח / לא ידעו אחד מהם בשלמות / כי אם מקריהם ופעולותיהם / וככה
בשאר הדברים / ולרמוז לזה / הראה להם הקב"ה ענן כבד / ומטר מועט / כי
הענן הכבד המחשיך מורה על קוצר השגתנו ושכלותנו / בטבעי הדברים /
והמטר מועט / ירמוז שהידיעה המגעת בעיון / היא מועט בערך הסכלות
שהוא רב / ואולי שלזה כיון הרב המורה / במה שאמר פ"ע ס"נ ח"ל / וידוע
ומפורסם גם כן בתורה / שיום מעמד הר סיני / היה יום עב וענן ומטר
מועט ע"כ . הנה אם כן ארבעת הדברים האלה / קולות וברקים וענן כבד
ומטר מועט / ארבעתם היו רמז על ההנהגה המחקרית / כפי השכל האנושי :
ואמנם קול השופר / היה רמז לנבואה האלהית / המגעת למשה / וכבר כינו
הנביאים את הנביא בשם שופר / קרא בגרון / אל תחשוך / כשופר הרם
[עמוס ג' ז'] קולך * ועמוס אמר אם יתקע שופר בעיר וגו' / כי לא יעשה יי' אלהים דבר /
כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים . הרי שקול שופר / הוא תואר לנבואה
באמת / ורמוז עליה . ולזה היה שיקרא הדבור הנבואיי / קול שופר / לפי
שהוא מעניק יופי / כמו הנותן אמרי שפר / אף נחלת שפרה עלי . ולהיות
ההנהגה הנבואיית תמימה אין בה מום / נקרא קול השופר / כי היא כולה
אמרי שפר . והתבונן שבקולות וברקים / לא זכר לשון חוזק בשום מקום .
אבל בקול שופר / אמר תמיד חזק מאד / לפי שההנהגה המחקרית / היא חלושה
מאד : אמר החגיגה / כ"ל ספר / לא כן הנבואיי ע"כ : כי אין בה חולשת
הסברות והספקות . ואין נביא א' / סותר דברי נביא אחר / לפי שכלם נתנו
[שמות י"ט ט"ז] מרועה א' * ויחרד כל העם אשר במחנה / אין ראוי שתחשוב שחרדו
ופחדו מהקולות והלפידים וענן כבד / כי גם פעמי' רבות היו רואים דברים
דומים לאלו מתולדת הטבע / וכימי' הגשם בהיות קולות גדולים וברקי' .
אבל כששמעו קול השופר חזק מאד / אז חרד כל העם אשר במחנה / לפי שהיה
שם קול שופר מבלי שופר מלאכותי / ודבר כזה מעולם לא שמעו / ולא
האזינו / ועין לא ראתה אזנם . ואמנם בזה אשר ירד על ראש ההר / היה
רמז לשכינה / כי בא יי' ינא / וכאלו הודיעם שישרה שכינתו בתוכם / ויהיה
להם חומת אש מסביב / לשומרם ולהצילם . ואמנם הודיעם / שמפני ההנהגה
[עמוס ג' ב'] הדבקה בהם / יהיו נענשים על עונותיהם יותר מכל שאר האומות * וכמ"ש
רק אתכם ידעתי מכל משפחות האדמה / על כן אפקוד עליכם את כל
עונותיכם / ולרמוז לזה / ראו הר סיני שהוא רמז לאומה הקדושה / עשן כלו /
מפני אשר ירד עליו יי' באש . ויען מימינו אש דת למו / התחיל שעלה עשנו
כעשן הכבשן / שהוא עשן רב ומשתבל מאד . והתחיל"ג כשחרד כל ההר מאד /
מפני פחד יי' ומהדר גאונו . הנה התבאר שכמו שהקולות וברקי' והענן כבד
ומטר מועט / היו רומזים על ענייני ההנהגה המחקרית / כן קול השופר היה
רמז להנהגה נבואיית / והאש להשגחה האלהית / שדבקה בעם במעמד ההוא /
והעשן וחרדת ההר / היו רמז לתשלומי השכינה ופעולותיו באומה / לישר כל
עקוב / כי פלס ומאזני משפט ליי' / והוא מדקדק עם חסידיו כחוט השערה /
ולכן המשילה השכינה לאש אוכלת / והמשכל אומרו ויעל עשנו כעשן
הכבשן / ויחרד כל ההר מאד . כי הנה התבאר בטבעיות / שסבת רעש הארץ /
הם רוחות עבים ועשנים / נכנסים בבטן האדמה / וכאשר לא ימצאו נקבים
ומקומות לצאת / תרעש הארץ מפני האד הנעצר שמה . אבל בהר סיני לא
היה הדבר כן / כי היה יוצא עשן והרוח מתחת הארץ / רב ועב / כעשן הכבשן
ועם כל היציאה המופלגת ההיא / חרד כל ההר מאד / והוא המורה כי מיי'
היתה זאת / והיא נפלאת בעינינו . ואמנם מה שחזר הכתוב לומר ויהי קול
השופר הולך וחזק מאד / עם היות שכבר אמרו / וגם לא זכר בזה קולות
וברקים / ולא הענן / הוא עדות / ואות על אמתת מה שביארתי / ר"ל
שישראל לא פחדו מהקולו' וברקים / ולא מהענן והמטר / כי היו דברי' דומים
לטבעיים / ומורים על ההנהגה המחקרית / שידעו אותה כל ימיהם . אבל
היתה חרדתם בשופר / המורה על הנבואה האלהית / שהיתה חרד כל העם
גם בהיותם במחנה / קודם לבואם לתחתית ההר לשמוע הקול האלהי / עד שמפני
זה עם היות שברצונם אמרו רצוננו לראות את מלכנו / ולשמוע את קולו /
כבר היו מתרגשים מבקשים / ומתכפים מלאות מאהליהם וגשת אל הר סיני /
ומפני זה הוצרך משה להוציאם מאהליהם בעל כרחם / וזה הוא ויוצא משה
את העם לקראת האלהים ויתיצבו בתחתית ההר / כדי שיראו משם נפלאות
האל / וישמעו דבריו מתוך האש . ולפי שעם היה הכבוד האלהי / לכן אמר
לקראת האלהים / ולכן מורה התורה לבאר הדבר המבהיל ההוא / שהוא קול
השופר / וסמך אליו הקול האלהי המדבר / כי שניהם היו מעין אחד / ומשפט
[שם] אחד * והוא אומרו ויהי קול השופר הולך וחזק מאד / משה ידבר והאלהים
יעננו בקול . ופירשו שרצתה התורה לבאר למה חרד העם מקול השופר /
יותר משאר הדברים / ומי הגיד להם שמשה בהיותו בהר / לא היה תוקע
אותו . הנה להסיר החשש והספק הזה / הביא הכתוב שני מופתים חזקים /
הא' שקול השופר היה הולך וחזק / ואלו היתה התקיעה ההיא מפועל אדם /
לא היה אפשר שיהיה הקול הולך וחזק כהתמדתו / אבל יחלש / להיות הכחות
הגופיות ליאות מפעולותיהם . ואולי שלזה כוונו במכילתא / שאמרו מנהג
הדיוט כל שהוא הולך קולו ומחליש / וכאן כל שהוא הולך קולו מגביה / וכ"ז
כדי לשכך את האזן . שכונו בלשון משכך את האזן / לבטל הספק הזה . .
והמופת הב' הוא / אומרו משה ידבר והאלהים יעננו בקול / והרלב"ג פירש
זה על עשרת הדברות / שבאשר היה מגיע למשה מענה בנבואה / היה לו
מתחדש קול דברים מוחש / שהיו שומעים ישראל / וידעו שלא היה השם מדבר
עם משה / וזה הוא גם כן דעת רש"י ומכילתא הוא . אבל מתוכן הענין
יראה / שאין הדבר כן / אלא שבאותו זמן / שהיתה תקיעת השופר / היו ישראל
שומעים את משה מדבר / והאלהים עונה אותו בקול מוחש / כי הם היו
שומעים את משה אומר אליו / רד העד בעם וגו' / ותשובת משה / וכן דבור
לך רד ועלית / כל הדברים שנאמרו קודם הדברות . והיה דבור משה זה /
בקול אנושי מוחש / שהיו הם שומעים / ואם היה הוא ע"ה מדבר בקול מוחש /
נשמע לישראל בעת תקיעת השופר מבואר הוא שלא היה משה תוקע אותו / כי
היה בלתי אפשר שיהיה אדם תוקע שופר / ומדבר בכת אחת וברוח אחד .
ולפי זה יהיה אומרו יעננו בקול / חוזר לשניהם / יאמר משה ידבר והאלהים
יעננו / ושניהם היו מדברים בקול . ואמנם מה היה הקול ההוא / אם גשמי
מוחש לכלם / או מוחש מגיע לפרטים . הנה התבאר אשר זה . והר"א ב"ע פירש
שאמר הכתוב זה / להגיד שלא היתה מדרגת משה כזה כמדרגת העם כי העם
חרדו בשמעם הקולות / אבל משה עם היות קול השופר הולך וחזק מאד /
לא חרד . אבל היה מדבר והאלהים יעננו בקול / והוא גם כן פירוש נאה /
והר"א בן הביאו בשם יש מפרשים / ולא אמרו בשם אומרו . הנה התבאר מזה
כורך הפלאות האלה / ועל מה ירמז . והותרה בזה השאלה הט' :

וירד יי' על הר סיני

וגומר עד ויאמר משה אל יי' לא יוכל
העם . בהשפעה הזאת שנשפעה
במעמד הנבחר בשמיעת הדברות / ראוי שנבאר שלשה דרושים . הא' מי
היה הפועל והמשפיע בה / האם הבנה הראשונה יתברך מבלי אמצעי שכל
נבדל אחר / או אם הוא אחד מהנבדלים . הב' / מי היה המקבל / האם
ישראל כלו / או זקניהם ושוטריהם / או אהרן הנביאים בלבד / ומפי משה שמעו
הדברים . הג' מה היה הטבע הזה / אם נבואה מוחלטת / או דבר מושג .
וכמו שהעירותי בשאלות . והתחלות החקירה הזאת / אינם אלא מפסוקי
התורה / ומאמרי חז"ל . ואומר שהפועל והמשפיע בהשפעה הזאת / היה
האלוה יתברך בכח הנפות כלם בעצמו / ומאתו נתנה התורה / לא מבחור
השכל הפועל / ולא אחר מהנבדלים / כי כמו שהיתה סיבתה ותכלית התושבה
גמורה / אליהם מאתו יתברך בלי אמצעי / כמו שבא בקבלה האמתית / כך
לבה להשפיע תשובה כמשמעות / מבלי אמצעי / וע"ז נאמר אנכי יי' אלהיך אשר
הוצאתיך וגומ' / ונאמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם לא תעשון
[דברים ל"ג ב'] אתי אלהי כסף ואלהי זהב וגו' / ומשה לפני מותו אמר * יי' מסיני בא וגו' /
ואתה מרבבות קדש מימינו אש דת למו / ר"ל שבא יי' אלהים וכל קדושיו
עמו / אבל התורה לא נתנה אלא מימינו ומידו . ואמנם המקבל
אותו השפע / היה כל עם ישראל בכללו / אנשים ונשים וטף / וכמ"ש את
הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם . ור"ל אם כן שנחקור / למה זה
כנה הקב"ה את הדברות האלה ומפיו בלי אמצעי / ולישראל כלו שהיה עם
[שם ה' כ"ג] רב בלתי מוכן / * כמ"ש כי מי כל בשר אשר שמע קול אלהים חיים וגו' /
ולמה לא נאמרו עשרת הדברות כשאר דברי התורה והמצות למשה רבינו /
שהיה ציר נאמן לשולחיו : וכבר נוכל לרמוז בזה שתי כוונות ותכליות
עצמיות . הא' הוא / מ"ש הר"א ב"ע / שהיו בישראל אנשים בלתי מאמינים
באמיתות הנבואה האלהית / כאנשי הודו האומרים שא"א שידבר אלהים את
האדם בהיותו חי / וזה שהקשה עליו הרא"בן שוע אברה לא יספקו בנבואה /
מי האמינו בה מאבותיהם / וכבר נאמר ויאמן העם ויאמינו ביי' ובמשה
עבדו : תשובתו גלויה / שעם היות שהאמינו קצתם / הנה להיותם עם רב
ומלומדים בתועבות מצרים / מי האמינו / שהיו מהם אנשים מספיקים בה /
והכתוב לא אמר ויאמן כל העם / אלא ויאמן העם / שהיא הקדמה בתחית /
שבה הכת החלקי / ולמה יתפלא הרב מזה / ומן עוד היום הזה / רבים מבני
ישראל המתפלספים / כיחשו בנבואה / כי הם האמינו בזמן שהוב המצאתם
[שמות י"ט ט'] מחלוקות / כמ"ש שהכתוב מעיד על זה / שאמר * הנה אנכי בא אליך בעב הענן
בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם . התכלית השני הוא /
כדי להשרים בלבותם של ישראל / שהתורה שנתנה להם תהיה נצחית לעד
ולעולמי עולמים / ולכן כנה שכלם ישמעו מפי הגבורה בסיני / וגם על זה
אמר

אמר בעבור ישמע העם בדברי עמך וגם בך יאמינו לעולם / ר"ל שיכירו וידעו שדין זאת התורה כמו המצות שנתנו לאדם ולבני נח וזאת כיתנה מפי הגבורה / וכל העם יקטנם ועד גדולם ישמעו אותה / והם העדים בדבר · וכבר קדמוני בזה הרב הגדול בספר המדע בפרק ח' מהלכות יסודי התורה והר"ן גם כן בפי' בעבור ישמע העם · ולפי שאל זה כאמר ° לבעבור נסות אתכם בא האלהים / רוצה לומר שיבחה אותם בגבולי ההר / שיבקשו להדיקם מעל תורתו / והם יכחישו אותם מפאת מה שכלו בזה המעמד · התכלית המליצי הוא / שרצה הקדוש ברוך הוא להבריחם בטורם אחר / תורני אחתי · והוא שהפלוסופים חשבו / שהיתה הנבואה דבר טבעי / ושתבא לאדם בהיותו מוכן ושלם במדות ובדעות העיוניות · והיה מהנמנעות אצלם / שלא האדם בלתי נביא / ויחשבם נביא · והנה הי"ת רצה להראות שאין הדבר כן · אבל שכל אשר יחפוץ יעשה / ושהנבואה באמת היא דבר נסיי מאתו יתברך / והכרבות הנס / יגבא הבלתי מוכן בעיוניות / אף שיהיה בהמות איש נער לא ידע / או נוקד בנוקדים יתקוע · והנה הורה זה / כשה שהגיע את כל עם ישראל למדרגת נבואתו / ושישמעו דבריו וקולו / ומפני זה התמיה אדון הנביאים / באמרו את הדברים האלה דבר יי' אל כל קהלכם / כי לקהל כרב ההוא היה פלא עצום הגיעם לנבואה · ואמר אחרי"י אלי הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי / רוצה לומר שזה שיהיו עם נב / ישמעו הדבור האלהי · ואמר ° כי שאל נא לימים ראשונים וגו' / הנהיה כדבר הגדול הזה או הנשמע כמוהו השמע עם קול אלהים חיים מדבר וגו' / שהיה הפלא הגדול ההוא / היות העם ההם והמון / ובלתי מוכן / אבה לזה והוא התכלית הב' · והתכלית הג' / הוא שהאל יתברך רצה לתת בעם ישראל הכנה נפלאה / ומעלה עליונה להמצא בהם וכזרעם מעלת הנבואה / ולחול השפע האלהי הנבואיי באנשים על דרך הפלא · וכדי שיהיו מוכנים למעלה ההיא / רצה לדבר עמהם בפעם הזאת באופן נפלא / כדי שההפעלות הגדול אשר יקבלו שם / יכינם מאד להם ולזרעם יהיו ראויים לקבל אותו השפע · כי כמו שבישיבת משה בהר מ' יום ומ' לילה / נשאר תמיד מוכן ומזומן / והיה מפני ההכנה בכל עת שירצה / כמו שהעידו ז"ל באמרו עמדו ואשמעה כבה מפני ההפעלות הנפלא שקבלו ישראל באותו מעמד / נשארו הם ובניהם עד אלף דור מוכנים לקבל השפע הנבואיי · ולזה כיון גם כן באמרו / וגם בך יאמינו לעולם ודרשו ח"ז ° וגם בך גם לנביאים שיבואו אחריך · ואולי שלזה גם כן אמר לבעבור נסות אתכם בא האלהים / רוצה לומר להרגיל אתכם בקבול הנבואה / כדי שתהיו מוכנים אליה תמיד ובנך וכרתי למעלה מה שאמרו ח"ז במכילתא / אלומה שעה זכו ישראל להעיד מהם נביאים · ובמלה שמות רבה ° כל מה שהנביאים עתידים להתנבאות בכל דור ודור / קבלו אותו בהר סיני וכו' · התכלית החמשי הוא / שכיון הקדוש ברוך הוא לדבר עם עמו הדבורים האלה / כדי שיקנו משמיעת קולו מדת היראה / ותפלה עליהם אימתה ופחד מגדולת השם יתברך ויכולתו ועוצם גבורותיו · וכמו שאמרו / הן ° הראנו יי' אלהינו את כבודו ואת גדלו / ואת קולו שמענו מתוך האש / אם יוספים אנחנו לשמוע את קול יי' אלהינו עוד ומתנו / ואמר יתברך מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי כל הימים וגומר · ואמר משה אל תראו / כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים / ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו · רוצה לומר שהתועלות היו להם במעמד ההוא הא' לבעבור נסות אותם / רוצה לומר להגדילם ולרוממם מעלתם בין האומות שישמעו קול אלהים חיים · והב' / כדי שאתם יקנו מדת היראה / לא יראת העונש / אלא שיראו מגדולת מעלתו / וזהו לא יחטאו לפניו · וכן אמרו במכילתא / לבעבור נסות אתכם בא האלהים / לגדל אתכם בין האומות / ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו / זו היא בושה שמביאה ליראת חטא · הנה כתבתי בזה חמש סבות תכליתיות / להיות השפיע הוא הקדוש ברוך הוא בעצמו / והמקבל כל עם ישראל · הא' להאמינו במציאות הנבואה בכלל · הב' / כדי שיאמינו גודל נבואת משה ונצחיות התורה / ולבטל מחנה כל ספק · הג' / כדי שיאמינו שהיתה הנבואה מכלל הנפלאות כפי הרצון האלהי / ושינה מזה שבטבע · הד' / להכין אותם לקבל הנבואה / המה וזרעם בהעתיד · והה' להקנותם מדת היראה מגדולת הש"י ומעלתו · ואחכם מהות השפע ההוא שהשפיע לישראל באותו מעמד / הנה התבאר אחר פירוש הפסוקים :

ספר הכתוב שירד יי' על הר סיני / ר"ל שהראה שכינתו על ראש ההר / כי שם נגלה הכבוד הנראה לעיני כל העם · ולפי שמשה היה עומד בהתבודדותו בהר לראות מה ידבר בו / קרא אליו השם אל ראש ההר / ועלה משה שמה למקום הכבוד · וזו אמר לו רד העד בעם פן יהרסו אל יי' לראות כלומר אין ראוי בשעה הזאת שתשב אתה כאן מרוחק ונבדל מן העם לפי שאם ישב בעת שמיעת הדברות העם כלתך / הם מאותו מקום שישבו שמה / אולי יהרסו אל יי' לראות / רוצה לומר שיביטו ויסתכלו מאד בכבוד הנראה שם · ואולי אחד מהם ידמה לו שנראה שם צורה מה או תמונה ורושם גשמי / כמו שיקרא למתבונים את הדבר מרחוק או מתוך הפחד / שידמו לו תמונות / ודברים שאינם שמה / ולפי שהיותם מדמים שהיה שם שום תמונה ותבנית / היה הריסה רבה ועצומה כיתבם גשמיות לו יתברך חלילה · לכן אמר פן יהרסו אל יי' לראות · וזה יסול מהם רב / כלומר שיפלו הנופלים בתמורות כל יקיתו / כי אמונת הגשמיות וכל תואר וכל תמונה בו יתברך / היא לעם ישראל נפילה רבה מהאמונה האמתית בשלמותו / וכמו שאמרו ° ונשמרתם מאד לנפשותיכם / כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר יי' · ואמנם בהיות משה רבינו עומד בתוכם / ידריכם במעגלי צדק / ויסיר מתוכם מוטת כי ידברו עמו דמיונותם והוא ישיבם טוב טעם ודעת / ויסיר מלבם כל דמיון כוזב ורעיון רוח / ולפי שאמר זה כנגד העם ודמיונם · אמר לו עוד וגם הכהנים / והם אם בני אהרן שקראם כן על שם העתיד או הבכורות מתרתי יי' / יתקדשו ברעיוניהם' ודבריהם / פן יפרוץ בהם יי' על כל אמונה מגושמת ודעת נפסדת שיעלה בלבם · הנה אם כן לא היתה אזהרת על העליה להר / כי כבר הוזהרו עליה / ולא גם כן שלא יראו היות אשר בראש ההר ושאר הנפלאות · אבל שלא יהרסו במחשבתם ודמיונם / לחשוב שהיתה שם צורה גשמית פועלת ומדברת · והתורה בזה הגדלה הי' / ולא אמר ונפל ממנו רב על הנקילה שיסקל העולה בהר שיהיו אם על הנפילה וההריסה הגדולה כיחכם מה שיראו בצורה מן הצורות חלילה / ואמנם אומרו פן יפרוץ בהם יי' / היא מיתה בידי שמים / ושיתה הסקילה והאזהרה בזה הגדלה הי"ת :

ויאמר משה אל יי' לא יוכל העם עד אנכי יי' אלהיך · בעית משה שאמר ה"ה / איך יהרסו העם אל יי' לראות / כי הנה הם · לא יוכלו לעלות אל הר סיני / ר"ל ואם הם לא יעלו שמה / איך יהרסו לחשוב שיהיה שם צורה ותמונה / כי הנה מתחתית ההר שהם יושבים שמה / לא שיראו מה שהוא בראש ההר ובתוך האש / ואין א"כ לחוש מהריסת דמיוניהם במה שיראו · והנה אמר לא יוכל העם / להגיד שהם היו כ"כ חרדי' ומפוחדי' עד שיתן ית' להם רשות לעלות' / לא יוכל העם לעלות שמה / כי לא יעברו כח לעלות' מפני האש והעשן / כמ"ש כי תאכלנו האש הגדולה הזאת והתורה בזה הגדלה הי"ב · וראוי מה היתה הכונה האלהית בירידת משה / היא לפי שהקב"ה כשרצה לזכות את ישראל ולתת להם תורה ומצות / היה מעונם הנחתו עליה / לתת תורתו באופן שלא ישאר אצלם ספק / בהיות התורה אלהית · / ונתנה מן השמים ושלא יעלה על לב אדם שמשה רבינו השכלו ודעתו הבינה וגם יקרה ושמה לפני בני ישראל לאמר / כי כן צוה לו האלהים יי' בנבואות · ומפני זה לא כתן את התורה למשה בנבואתו הפרטית / ושהוא יגידה ויערכת לישראל כדי שלא יספקו בה אם היא אלהית או מחשבת משה · ולבטל כל חשש וכל ספק מזה / חדש ית' ע"ד הפלא באותו מעמד קול גברא מוחש ועצום מאד / שבו ישמעו עשרת הדברות כל ישר' אנשים ונשים וטף כקטון כגדול להיותם סוגי' התורה הראשוני' והם כללים בכל מצותיה / וכן היה רצונו ית' להשמיעם את כל התורה באופן ההוא עצמו / לולא שהם אמרו אל משה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות / וכדי שישראל לא יחשבו בהיות משה בהר בשעת הדברות / שהקול ההוא היה קול משה / והוא היה המדבר אתם כהשמיע קולו / ולא היה קול אלהים מפני זה רצה הקב"ה שגם משה ירד אל העם ויהיה עמהם בעת שמיעת הדברו' / כדי שיכירו וידעו כל ישראל שלא היה משה המדבר / כי אם אלהים חיים מלך עולם · וגם זה נכלל באומרו ית' למשה רד העד בעם פן יהרסו אל יי' לראות ונפל ממנו רב / ר"ל שירד וישב עמהם' כדי שישיבתו שמה בתוך העם ההוא / תהיה עדות בהר על הקול שהוא אלהי וזה הוא רד העד בעם / שיהיה ביניהם להעיד על האמת הזה / פן יהרסו אל יי' לראות / ר"ל שיהרסו במחשבתם שאין המדבר יתברך · ושתדלו לראות אם הוא אם לא · ואם יהרסו בזה מחדרגת האמונה האמתית אין ספק שיפול מהם רב שורש גדול ואמתי / והוא היות התורה אלהית מן השמי' · וגם הכהנים הנגשים אל יי' יתקדשו אל התבוננות בזאת / פן יפרוץ בהם יי' בכופרי' ובלתי מאמינים באלהות תורתו · ואמנם מר"ע"ה חשב כלבד על הבחינה הנגלית מדבר השם בראשונה / כמו שפרשתי · ולפי שראה יתברך שהיה משה מנקה שעבות / שלא ירד מן ההר / הוכרח לומר לו עוד לך רד / ועלית אתה ואהרן עמך / ר"ל לך רד לשבת עם העם כלפנים / ואל תאחר בלבנך ואיך שהיה אני שוה לכל אחד מן העם בנתינת התורה / ובמעמד קדוש אשר כזה : כי הנני מודיעך שתעלה אתה ואהרן עמך אל ההר / ולא אמר זה לאותה שעה מהשמיע הדברו' / אלא על מה שיהיה אח"כ כשיעלה לקבל הלוחות שנ' ° עלה אל יי' אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעי' מזקני ישראל · ועל הפעם ההיא הנעתידה להיות / אמר לו עתה בהגבר וחודיע מה שיהיה אח"כ ועלית אתה ואהרן עמך והכהנים / והם הזקנים שזכר שם / והודיעו שבפעם ההיא לא יהיה הוא שוה לאחד העם / כי הנה העם אל יהרסו או לעלות פן יפרוץ בם / וכוא ואהרן והכהנים ומרתי יי' הקרובים אליו / יעלו אל ההר ולא יהיו שמה המחיצות שזכרו ח"ז / שישיגו באותה העליה כל אחד ומכריטו' ההם כפי מדרגתו · הנה התבאר מזה / שלא אמר ועלית אתה ואהרן על הפעם הזאת בשמיעת הדברות / אלא על מה שיהיה אח"כ שנזכר בסוף פ' ואלה המשפטי' / והתורה בזה הגדלה הי"ג · ומזה תדע שגם אדונינו משה / היה בתחתית ההר עם כל ישר' בעת ששמעו עשרת הדברו' / ויש על זה ראיה מחוה שאמרו למשה דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות / וכן קרב אתה ושמע / ואת תדבר אלינו : ואם בעת ששמעו הדברות משה היה בראש ההר / וישראל היו בתחתית ההר / היאך דברו עמו ואמרו לו כל זאת אם שהיה עמהם ושמע הדברות בתוכם / ולא אמרו לו קרב אתה ושמע / לפי שהם היו מרוחקים ממעמד הכבוד : ואמנם מה שאמר ° אנכי עומד בין יי' וביניכם בעת ההיא / להגיד לכם את דבר יי' / אין ענינו שהיה

ספרו להם כל דבור ודבור שהיו שומעין / כמו שחשב הרב המורה · אבל יאמר בפרוש פנים בפנים דבר ה' עמכם בהר מתוך האש / והיה זה בעשרת הדברות שדבר להם · ולא כן בשאר מצות התורה כולה / הייתי אנכי עומד בין ה' וביניכם / להגיד לכם את דבר ה' / לפי שיראתם מפני האש / עם היות שלא עליתם בהר / כי לולא יראתכם מהאש / לא הייתי אני בין ה' וביניכם / כי הוא היה משמיע כל התורה והמצות לכם פנים בפנים / כמו שהשמיע עשרת הדברות וכן פירשו הרמב"ן · וכאשר ראה משה ע"ה רצון השם וגזרת חכמתו / קבל עליו את הדין / וזה הוא וירד משה אל העם ויאמר אליהם / רוצה לומר שירד לשבת עם העם בשמיעת הדברות / והודה ולא נשא / כי כן טוב לו המלך יתברך / כי אמר להם כל מה שאמר לו יתברך על זה ובאלה שמות רבה אמרו · אמר ר' לוי משל למלך שבקש לעשות אפיטרופוס חוץ ממדינתו של אפרכוס / אמר לו עשה דבר פלוני / אמר לו כבר עשיתי · חזר ואמר ליה עשה דבר פלוני · כאשר הלך עשה המלך מה שבקש · כך בקש הקדוש ברוך הוא לתת הדברות / והיה משה עומד לפניו אמר ליה רד העם בטעם אמר ליה לא יוכל העם לעלות / ושוב אמר לו לך רד ועלית אתה ואהרן / עד שעשה הלך נגלה הקדוש ברוך הוא שנאמר וירד משה אל העם ויאמר אליהם · שנ' וידבר אלהים · הנה בזה שהיתה כוונת השם יתברך שיהיה מרע"ה בשבת שמיעת הדברות · במחיצת ישראל בתוך העם / ולכן אמר לו כדי להוריד מן ההר שילך להתרות בעם כן יהרסו / וכאשר נתירא משה שנכרתו מאם יתחיל הדבור / היה משיב לא יוכל העם לעלות / וכאשר אמר לו יתברך שית לך רד ועלית אתה ואהרן / שזה הוא ע"ה במעלת אהרן אחיו / וירד / ולא הספיק לשוב למקום שהיה יושב שם בתחלה / עד שהתחיל הדבור / וזה הוא שאמר וירד משה אל העם ותהיותו שמה וידבר אלהים :

וידבר אלהים את כל הדברים האלה לאמר · ראוי לבאר במקום הזה הדרוש השלישי אשר זכרתי / והוא מה היתה ההבנה וההשגה שהשיגו ישראל במעמד הר סיני כששמעו עשרת הדברות / ואיך הבינוה / ולומר שישראל כלם נהתיצבו בתחתית ההר / השיגו עיניכם אלהים אבל בהבנה חושיית / אם באוזן הראות / שהיו רואים הכבוד האלהי כראש האש כלא בוערת ואלא מחיצות היו מקיפות בו / והם אחר ענן וערפל / שאז והאר בוער באש עד לב השמים חשך ענן וערפל · ואם באוזן השמע / ששמעו קול עצום אחד נברא לשעתו / באלף הדבר מגיע לאזניהם / ולפי שקולם הדברות בהיות משה בהר / כבר שמעו ישראל שהיה משה מדבר והאלהים יעננו בקול / לכן עתה בשמיעת הדברות הכירו וידעו שאותו הקול שהיה מדבר ועולה למשה בעבין שליחותו / ושהיה קורא אליו שיעלה אל ההר / הוא עצמו היה המדבר אליהם הדברות האלה · ולהיות הקול ההוא מגיע לאזניהם מבלי אמצעות משה / ולא אמצעי אחר אחר / כאמור פנים בפנים דבר ה' עמכם · וכבר ביארתי בתחלת לקחת הנביאים מיני הנבואה ומדרגותיה / ויש מהנבואה מוחשת / ומגעת לאחד הכח ובלתי ההבנה · ושזאת היתה מדרגת ישראל בעמם האלה · ומכאן יתבאר לך / שהמעמד ההוא מגלי הכבוד הנברא על הר סיני / והקול הנשמע שמה / לא היה להוסיף לאמר מה דבר על אלהותו / כי הוא עליו השלום לא נשתלם במעם ההוא בשמיעת הדברות יותר ממה שהיה קודם לזה · אבל היה המעמד ההוא / כדי שידעו ויאמינו ישראל בשלמות / שמשה היה שליח נאמן לאלהים במדרגת הנבואה / והיה השם מדבר עמו / כאשר ידבר איש אל רעהו / והם עומדים מרחוק מודעטים · ומזה תלמידיו במעלות הנבואה / שהיא דבר שכלי / ומעלה רוחני לפי שלא האנשים השיגו כל זה / כל שכן שיעיד השכל הדבור הרוחני ומעלת הנבואה · ובענין הראיה הזאת והשמיעה המוחשת / כלם היו שוים במדרגה אחת / כי הקול היה אחד נשמע אליהם · ומה שאמרו במדרש תנחומא ובאלה שמות רבה ששמעו קבל כל אחד כפי כחו / וכמשלו למין המן / שכל אחד היה טועם בו כפי כחו / הילדים כטעם חלב וזה הוא לצד המין / הזקנים כצפיחית בדבש · והבחורים יעשו אותו עוגות · וכן אמרו שע"ז נאמר ירעם אל בקולו נפלאות / וכן לעשות לראש משכל / כל זה היה אחרי הדברות / כשאמר למשה עלה אל ה' אתה ואהרן נדב ואביהו ונומר / וכמו שביארתי בשלמות · ולהיות הבנת ישראל מוחשת / והבנת שאר הנביאים מדומה ומושכלת אמ"ז ל שראו באותו המעמד / מה שלא ראה יחזקאל בן בוזי הכהן / לפי שמראות יחזקאל במרכבה שראה כבוד ה' ושמע קול מדבר / היה בנבואה רוחנית · והבנת ישראל בכבוד ובקול הנברא / היתה מוחשת · וכבר ראה מדברי הרב המורה בפ"ל ז' ח"ב בשתוף פנים / שהיה דעתו זה / רוצה לומר שהקול ששמעו ישראל בסיני / היה מוחש / לא מדומה השכנם בפל"ג מ"ב שזכרתי למעלה / התעכם אחד הרב לקיים שלא שמעו מהקול האלהי / אלא קול אחד בלבד / וגם בשמיעת הקול ההוא / לא היתה מדרגת משה רבינו כמדרגתם / ודקדק זה מתרגום אונקלוס שתרגם בכל מקום וידבר ה' ומלל ה' / וכן וידבר אלהים את כל הדברים האלה · ומלל ה' · אמנם באמור ישראל ואל ידבר עמנו אלהים / תרגם ואל יתמלל עמנא מן קדם ה' ועשה הרב מזה סוד גדול ועמוק · מי יתן וידעתי / למה זה נרחו הרב מהיות הקול האלהי המשמע כלותו מעמד בעדים רבות במספר הדברות · ולמה הגדיל כל כך לבהכיח / שלא היה אלא קול אחד · כי הנה בהיות הקול נברא בעשרות שימנה בפעם אחת · ימנה כמפה פעמים · ואם היה קול

נברא ומזה מגיע לאזניהם / למה לא תהיה בו מדרגת משה שוה למדרגת כי הבנת הקול / הוא זולת שמיעתו / שההבנה תיוחס אל השכל והשמיעה אל החוש · ולמה לא יהיו בו שוים כלם / כל שכן שכבר תרגם אונקלוס כאמור ה' קדם ה' / ובישראל תרגם מליל ה' / כמ"ש הרמב"ן · ע"כ אומרתי / שהיה דעת הרב המורה / שהיתה הבנת משה רבינו כזה הנבואיית / והבנת ישראל חושיית ומפני שהם לדעתו לא הבינו הדבורות / לא היו צריכים לקולות הרבה / כי אם לקול א' למופת ולאות / כי ידבר אלהים את האדם וחי / אבל אמנם קהל המורכבים / דרך המלך כלך / שאלם שמעו בזה הקול האלהי יותם מגיע לאזניהם ועדיו קולות רבים כפי הדבורים / עם היותם מחוכים זה לזה מבלי הפסק · וזה שאמר הכתוב קול גדול ולא יסף / שעינו שלא פסק כתרגום אונקלוס / או שלא יסף עוד הקדוש ברוך הוא לדבר בקול ההוא / ולהשמיעו בעולם · ואמנם מה הוא אשר הבינו באותו המעמד כבר הודעתיך דעת הרב המורה / שישראל שמעו שני הדברות הראשונים קול מאום מבלי הבנה / ושאר הדברות לא הבינו דבר / וגם קול לא שמעו · ודעת הרמב"ן היא / ששמעו קול השני הדברות הראשונות והבינום ושאר הדברות בשמונה / שמעו הקול ולא הבינו / ושאר המצות לא שמעו קול לא עם הבנה / ולא בלתה / כי בתחלה היה כחם רב / ושמעו הקול והבינוהו בשני הדברות הראשונים / וכאשר כשלו כחם בשמיעת הקול ההוא מפחד קולות ורעדה / ומפני התפעלות / שמעו בשמונה הדברות כבא לבנים לא הבינו אותם / וכאשר נחלשו עוד ולא יכלו לסבלו / הדלו מהבינו משמע הקול המבהיל ההוא · וכבר הראיתיך בשאלה הי"ד / שדעות שני הרבנים באלה לא יתכנו / ולכן טוב מהכיהם הוא דעת הרב"ע שקבל הדבר כפשוטו וכתב שכל עשרת הדברות שמעו והבינו כאחד / ולכן אמרו כלם כאמור את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם וגו' / והרמ"ב פירש קרב אתה ושמע והדעת נותן שכן היה הענין / כי איך יתכן שבהיות השם יתברך מדבר אליהם והם שומעים / כאלו העולם מתהפך / יהיו הם מדברים למשה את דבריהם / וכתב עוד / שהנה לא אמר את כל הדברים האלה דבר ה' מפני קצת שגורים שהיו בדברות האחרונות · הנה התבאר / שכל עשרת הדברות שמעו ישראל בקול נברא מוחש / בתוך אותיות והבנה שלמה · אמנם שאר מצות שבן אחרי הדברות / ופרשת המשפטים עד ואל משה אמר עלה אל ה' כאשר למשה בהר כאשר נגש אל הערפל בדבור נבואה רוחני / עד פרשה ויקרא / מאותה פרשה ואילך / נעתק הדבור ודבקות הנבואה שהיה למשה בהר / אל בין הכרובים / כמ"ש ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפורת מבין שני הכרובים / עד סוף התורה וכאשר ח"כ להשיב על שני ראיות שהביאו הרבנים הנזכרים יתן לחלק בין הדברות · הראשונה היא / שהדברות הראשונות באו הדברים בלשון מדבר בעדו / ושמונת דברות האחרונים באו בלשון שלישי המדבר הנסתר / והוא האמור שלא היו כל עשרת הדברות מפי אחד והיה חלוק מהשנים הראשונים / לשמונה האחרונים / ומפי כל אחד שהדעות · והראיה השנית מאותו המאמר / של רבי שמלאי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום / שמצא חלוק ביניהם / ואני משיב על הא' / שכן דרך הכתוב לדבר בפסוק אחד קצתו בלשון מדבר בעדו / וקצתו בלשון נסתר · כאמור באברהם המכסה אני מאברהם אשר אני עושה ונומר בלשון מדבר בעדו / ואמר ושמרו דרך ה' למען הביא ה' על אברהם / והוא בלשון נסתר / וכן במשה כי אהיה עמך וזה לך האות כי אנכי שלחתיך וזה בלשון מדבר בעדו / תעבדון את האלהים על ההר הזה / הרי הוא בלשון נסתר / וכן לישראל עד אנה מאנתם לשמור מצותי ותורותי בלשון מדבר בעדו / ראו כי ה' נתן לכם השבת / על כן הוא נותן לכם הרי דבור בלשון נסתר / וכן בסוף כדרו והיה כי תבוא בפרשת ויקרא משה / אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' אלהיכם וגו' ולא נתן ה' לכם וגו' / כלו בלשון נסתר / ואולך אתכם במדבר מ' שנה למען תדעו כי אני ה' אלהיכם / בלשון מדבר בעדו · ומי האומר שיהיה כן בדברות האלה / כיון שפנים בפנים דבר ה' את הדברות האלה / כלם מבלי אמצעות משה · ואמנם למענה הב' מדברי רבי שמלאי / אם היה אנכי ולא יהיה לך כולל הדבור כלו / עד לאוהבי ולשומרי מצותי / שבאו הדברים בלשון מדבר בעדו · הנה היו כאותם שני הדברות הראשונות / ושם מצות כלשון יחיד אנכי · וא' לא יהיה לך · ב' לא תעשה לך פסל · הג' לא תשתחוה להם · הד' ולא תעבדם · כי כן מנאום כל מוני המצות / וגם הרב המורה בספר מנין המצות אשר לו ויסדו מזה / שיהיו שאר המצות אשר שם משה לפני בני ישראל / תר"ט מצות / לא תרי"ג / ואיך א"כ יאמר רבי שמלאי שמפי משה שמעו תרי"א · ומפני זה תצטרך לומר בהכרח / שכאשר אמר רבי שמלאי אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום / לא כיון אלא על שני הפסוקים הראשונים / שהם אנכי ה' אלהיך וגו' לא יהיה לך אלהים אחרים על פני / ולא יותר מזה · כי שני הפסוקים האלה לדעתו שמעו מפי הגבורה / להיותם יסודות ופנות גדולות באמונות מהכיות האל ואחדותו / והם שתי מצות בלבד · ואמנם שאר הפסוקים לא תעשה לך פסל לא תשתחוה להם וגו' היה דעתו ששמעו אותם ישראל מפי משה כשאר הדברות / עם היותם בלשון המדבר בעדו / וזה כלו ממה שיורים שלא תצא כדי · שמלאי להיות הדבור בלשון המדבר בעדו תפירוש דבור אנכי מדבר עדנות / וכן אמרו במדרש חזית · רבי יהושע בן לוי אומר שני דברות שמעו ישראל מפי הקב"ה / אנכי ולא יהיה לך / ה"הד יאמר משיקות פיהו / מנשיקות ולא כל הנשיקות / ורבנן

אחרון כל הדברות שמעו ישראל מפי הקדוש ברוך הוא / רבי יהושע דסכנין בשם ר' לוי / טעמין דרבנן / אמר כל הדברות כתוב דבר אתה עמנו ונשמעה / ומאן עביד ליה רבי יהושע בן לוי סלקא שאין מוקדם ומאוחר בתורה · או שנו מדבר דבר אתה עמנו ונשמעה / אלא לאחר שנים או שלשה דברות / רבי עזריה ורבי יהודה ורבי סימון ורבי יהושע בן לוי תנא משמיה / אמר כתיב תורה ציוה לנו משה / כל התורה תרי"ג מצות / הוי תורה בגימטריא שלה תרי"א / דבר משה עמנו / ברם אנכי ולא יהיה לך לא שמענום מפי משה / אלא מפי הקדוש ברוך הוא / הוי אומר ישקני מנשיקות פיהו / הנה לימדנו מזה שרבים מחכמי ישראל היו מזה הדעת עצמו / ודעת רבנן שהלכה כמותן אגל היחיד / הוא שכל הדברות שמעום מפי הקדוש ברוך הוא כפשוטן של כתובים / ולא הוקשה שכלם היות קצת הדברות בלשון מדבר בעדו / וקצתם בלשון נסתר / השלישי המדבר בלשון נסתר / והביאו ראיה לדעתם ממה שכתוב דבר אתה עמנו ונשמעה אחרי הדברות כלם / והיא בסוף רצה יותר ענינית / ומלית ישקני מנשיקות פיהו / כאומם מה היתה הכוונה במאמר שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום / שנה מה שהוציאו ממנו הרבנים האלה / אבל פירושו הוא כפי מה שאומר · עשרת הדברות כלם שמעו ישראל בסיני בקול האלהי הנורא / ושעם כ"כ מרע"ה בכלל המצות שלמד אח"כ את העם / לא נמנע מללמד אותם רוב המצות שכללו ושמעו בעשרת הדברו' / כי הנה לא תעשה לך פסל / אמ' הוא ע"ה / ואלהי מסכה לא תעשו לכם ואמר בדברות לא תשתחוה להם ולא תעבדם / ובדברי משה לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם / וכאומר כי לא תשתחוה לאל אחר / וכאמר בדברות לא תשא / ובדברי משה לא תשקרו איש בעמיתו / ולא תשבעו בשמי לשקר · בא בדברות שמור את יום השבת / ובדברי משה את שבתותי תשמורו / וכן כבוד אב ואם / איש אמו ואביו תיראו · וככה כל שאר המצות שבין אדם לחבירו · ואמנם שני הדבורים הראשונים אנכי ולא יהיה לך / שהם בלבד מאותם ששמעו בסיני / לא חזר משה לבארם בכל החמש' / כי עם היות שאמר פעמים רבות אני יי' אלהיכם / להגיד שהיה נאמן לשלם גמולם / כמו שפרש"י במדבריהם ז"ל · הנה לא נזכר בשותו בשון עצמו / שאמר כאן אנכי יי' אלהיך / לפי שמלת אנכי מורה על עצמות המדבר / כמ"ש אנכי אתן לך / וליצחק אנכי אלהי אברהם אביך / וליעקב אנכי אלהי אביך אל תירא מרדה מצרימה / ואנכי אעלך גם עלה / ולמשה אלהי אביך אלהי אברהם / וזה לך האות כי אנכי שלחתיך / הלא אני יי' ואנכי אהיה עם פיך · כי הנה תמיד שם אנכי הנזכר בו ית' / מורה הוראה מיוחדת על מציאותו המחוייב · ואין כן מלת אני · וכן אומר שעם היות שהזהיר פעמים רבות על ע"ז / לא תמצא בשום מקום שיזהיר מעבודת האלהים הנבדלים / אלא במקום הזה · באומרו לא יהיה לך אלהים אחרים על פני / כמו שבארתי · ולכן לא תמצא זה הלשון בשום תורה / לפי ששני הדבורים הראשונים האלה כפי הדרך הזה / היו מורים על היותו ית' מחוייב המציאות וא' באלהותו · ולכן שמעו אותם ישראל מפי הגבורה באותו מעמד גדול / ומתוך הזה כפי הדעת

דברים ד' הזה / ועליהם אמר אתה הראית לדעת כי יי' הוא האלהים אין עוד מלבדו /

ה' שהנה באומרו כי יי' הוא האלהים רמז לדבור הראשון ובאומר אין עוד מלבדו רמז לדבור לא יהיה לך / ולמעלת שני הדברות האלה / נורא תהלתו יתברך / שלא ישמעו אותם אחר כך מפי משה כאותם הדברות וכאותו הלשון עצמו / ושמתי זה אחר רבי שמלאי / שאנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום / ר"ל שני הפסוקים האלה בלבד / כי השאר כלם / נכללו בתרי"א מצות ששמעו מפי משה / לפי שעם היות שאלו ואלו נתנו בסיני / לא נמנע משה מללמדם עוד אליהם בכלל מצותיו / זולת השנים הראשונים ההם למעלתם · הנה התבאר שכל עשרת הדברות שמעו ישראל בסיני בקול הנברא המחודש / והבינו אותם בשלמות והותרה בזה השאלה הי"ד :

אנכי יי' אלהיך

ונומר עד וכל העם רואים את הקולות / וראוי לשאול בדברות האלה שאלות :

השאלה הא'

במספר הדברות. אמרה תורה ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים וגו' / והנה לא ימלט אם שנאמר שהם עשרה כפי מנין המצות שיש בהם / או כפי המאמרים הנזכרים המתחלים בם / או כפי מספר הדרושים שבהם / ושקר שנאמר שהם עשרה כפי המצות / כי הנה כפי דעת מוני המצות יש בדברות האלה י"ג מצות / והוא מבואר בספרים · ושקר גם כן שיהיו האמירים הנזכרים אשר בהם עשרה / כי הם באמת י"א או יותר / כמו שתראה מהם לא עשרה בלבד · ולא נוכל ג"כ לומר שיש בהם עשרה דרושים / לפי שאנכי ולא יהיה לך עד אלף דור הוא דרוש אחד / והדבור מקושר / יכלול שהוא יתברך אלהינו שהוציאנו ממצרים / ולכן לא יהיה לנו ולא נעבוד אלוה זולתו / ואם היה כל זה דרוש אחד / יהיו אם כן כל דרושי הדברות תשעה / לא עשרה / אם לא שנמנה החמדה שני דבורים / לא תחמוד אשת רעך אחד / ולא תחמוד בית רעך אחד / כמו שפירשו קצת המפרשים / והוא דרך זר מאד / אין ראוי לקבלו ויותר היו אם כן הדברות עשרה :

השאלה הב'

באיכותיהם / שהנה ראוי שיהיו הדבורים האלה כלם ממין אחד · אם כלם מצות עשה מחייבות / או כלם מצות לא תעשה שוללות / ולמה באו בערבוביא : הא' מחייב אנכי יי' אלהיך / הב' שולל לא יהיה לך וגו' : ואחריו שולל אחר לא תשא · ואחריו שני מחייבים זכור וכבד · ואחריהם חמשה שוללים לא תרצח · לא תנאף · לא תגנוב · לא תענה · לא תחמוד · כי בהיות שכלם נתנו מרועה אחד / היה ראוי שיהיו כלם באופן אחד · ואין ספק שכל אחד מהדבורים ביכולת תעשה ולא תעשה · כי אם אמר בשלילה לא יהיה לך / הנה נשאר היחוד בחיוב יי' אלהינו יי' אחד ואהבת ונומר / ואם בא בשלילה דבור לא תשא / הנה נשאר בחיוב ונשבעת חי יי' באמת ובמשפט ובצדקה · ואם בא השבת בלשון מחייב / כבר מצינו השלילה לא תעשה כל מלאכה / ואם בא כבוד ההורים בלשון מחייב / הנה נשאר ומקלל אביו ואמו מות יומת שבזו בא השלילה / ואם מצות הדבורים האחרים שבין אדם לחבירו / באו בלשון שולל / כבר אמרה תורה מאמר מחייב כולל אותם / ואהבת לרעך כמוך / וקשה א"כ למה לא היו כלם ממין אחד / מחייבים / או שוללים ולמה הה' שהם בין אדם למקום / מהם בחיוב ומהם בשלילה / והה' שבין אדם לחבירו / כלם בלשון שולל / ולא אחד מהם מחייב :

השאלה הג'

בעונשין / למה לא היו הדבורים כלם שוים בענין העונש / והיה העובר על המצות לא יהיה לך / ולא תשתחוה להם / עונשם בכרת / והעובר בלא תעשה לך פסל חייב מלקות שתים · והנשבע לשוא לוקה שתים · והמחלל השבת הוא בסקילה / וכן המקלל אביו ואמו · והרוצח מיתתו בסייף · והנואף אשת איש מיתתו בחנק · וכן הגונב נפשות והעונה ברעהו עד שקר אין לו עונש ידוע / אלא ועשית לו כאשר זמם לעשות / והעובר בלא תחמוד / אין לו עונש כלל / לפי שאין בו מעשה / ויש אם כן בעשרת הדברות מצוה אחת בכרת / ושתים בסקילה / ואחת בסייף / ושתים בחנק / ושתים במלקות / ואחת שאין בה עונש ידוע ואחת שאין בה עונש כלל והוא חלוף גדול :

השאלה הד'

בסדרם והוא כי הנה כמו שאמרו ז"ל חמשת הדבורים הראשונים שהם בין אדם למקום / היו בלוח אחד · אנכי ולא יהיה לך לא תשא זכור וכבד · וחמשה הנשארים שהם בין אדם לחבירו / היו בלוח השנית / לא תרצח לא תנאף לא תגנוב לא תענה ולא תחמוד · ולפי זה / היה ראוי שחמשה דברות הראשונים / יהיו כלם באמונות האמתיות יסודי התורה / וכמו שבדבור הראשון בא העקר הראשון מהמציאות האל בדברי גדולי המחקרים / והמפרשים / ובדבור השני / בא היחוד הב' מאחדותו · כן היה ראוי שבשאר הדבורים ההם / יזכור שאר העיקרים שהם יסודות התורה / או יהיו בדברים מיוחדים לאלהותו ית' / כמו לאהבה את השם / ע"ד ואהבת את יי' אלהיך / ולהתפלל אליו / באמרו ועבדתם את יי' אלהיכם ולדבקה בו / כמ"ש ובו תדבקון / וללכת בדרכיו / כמ"ש והלכת בדרכיו / ולקדש שמו / כמ"ש ונקדשתי בתוך בני ישראל / וליראה ממנו / כמ"ש את יי' אלהיך תירא / וליראה מן המקדש / כמ"ש ומקדשי תיראו · ולמה לא הזהיר על ברית המילה / שהיא האות אשר בה נבדלנו / ואין ספק שהמצות האלו כלם וחבריהם / הם יותר הכרחיות בישרת העם באמונה האלהית / מדבור לא תשא · ולמה לא הזהיר עליהן :

השאלה הה'

בחמשה דבורים שהיו בלוח השני / שהדברים שבין אדם לחבירו · מה ראה ית' להזהיר על חמשה אלה בלבד / ולא במצות אחרות / שהיו יותר ראויות והכרחיות בתיקון המדיני מאלה · אם לאהבה לרעים / ואהבת לרעך כמוך / והיא מצוה כוללת · ואם שלא לגזול ולא לעשוק / ושלא יוכה איש את אחיו / ומצות ועשית הישר והטוב / שהיא גם כן כוללת מצות הרבה / ולא תלך רכיל בעמיך / ולא תשנא את אחיך בלבבך / ולא תקום ולא תטור את בני עמך / וכן מצות רבות אחרות שבאו בתורה / ולא נזכרו בדברות / והם יותר הכרחיות מלא תגנוב ולא תענה ולא תחמוד : ואם לאו לא תנאף באשת איש מדבר / כדבריהם ז"ל / יקשה למה לא הזהיר גם כן על שאר העריות / ולמה הזהיר על החמדה שהיא דבר שבלב / ואין בו מעשה / ולא הזהיר על הגזל וגם לא על הגנבה / אם היה שלא תגנוב בגונב נפשות הכתוב מדבר כדבריהם ז"ל :

השאלה הו'

באזהרתם / וזה כי הנה בדבור הראשון שהוא מענין האמונה / נתן טעם ונתנה באמרו / באמרו אנכי יי' אלהיך אשר הוצאתיך / ולכן לא יהיה לך · ונתן עונש לעובר עליה / באמרו פוקד עון אבות על בנים וגו' · ונתן שכר לשומר אותה / באמרו ועושה חסד לאלפים / והיה ראוי שיעשה כן בשאר הדבורי' / ואתה תמצא בדבור לא תשא / שלא נתן טעם ולא שכר / אבל עונש בלבד והוא העונש שנ' כי לא ינקה יי' / ובדבור השבת / לא נתן שכר ולא עונש / אבל נתן הטעם לבד / שנ' כי ששת ימים וגו' / ובדבור כבד / לא נתן טעם ולא עונש / אבל נתן שכר בלבד / באמרו למען יאריכון ימיך · ובשאר הדבורים כלם לא נתן טעם / ולא שכר ולא עונש · אבל אמר בקוצר מופלא לא תרצח ולא תנאף לא תגנוב וגו' :

השאלה הז'

בדבור אנכי בפרט / כי אם היה שהזהירנו וצונו שנאמין במציאות הסבה הראשונה ית' / כמו שהסכימו עליו הרב המורה והרמב"ן ז"ל ולחלתם / כמו שיתבאר / למה אם כן לא בא המצוה בלשון הצווי אליה / והיה ראוי שיאמר האמן כי יש אלהים שופטים בארץ / או שדע כי הוא יי' אלהיך / או יאמר שמע ישראל אנכי יי' אלהיך כמ"ש באחדות : והנה בשבת אמר זכור / ובכבוד אב ואם אמר כבד / שהם לשונות יורו על המצוה · אבל אנכי יי' אלהיך הוא דרך ספור את אמרה / ואינו מורה על המצוה · וקשה גם כן למה לא אמר אשר בראתי שמים וארץ אלא אשר הוצאתיך · וכבר הציר עוד הרבי חסדאי מענין / להכרים שאין דבור אנכי מצוה להאמין באלה תנאי / לפי שהאמונה תמשך

אל המצוה ההיא / ואם האומר כה מצוה / היה מתחייב שיהיה גם הוא מצוה אחרת / ותהיה אם כן האמונות האלה קודמות בידיעה לאמונת מציאות האל והוא תכלית הביטול והוכיח הרב הזה / שכבר ידעה המורה גם מצוה ונדרש / שלא תפול אלא בדברים שיש לרצון ולבחירה מבוא בהם / ולכן אם כי האמונות והדעות / אין לרצון ולבחירה מבוא בהם / יתחייב שלא תפול בהם גם מצוה : ואמנם שאין לרצון ולבחירה מבוא בהן / הוכיחו בח"ב פ"ה מספרו בד' טענות פנימיות / והוא ממה שיוכיח שאין הכוונה בדבור הזה להאמין במציאות האל ובמיראת המפורסם מריבה עוד הדבר הוא :

השאלה הח' למה בדבור הראשון זכר הכתוב שם יי' וגם אלהיך / ואמר אשר הוצאתיך / ובדבור לא יהיה לך זכר השם המיוחד והאלהות / באמרו כי אנכי יי' אלהיך / ולא אמר אשר הוצאתיך / ובדבור לא תשא זכר בלבד השם המיוחד / ולא אמר אלהיך / ולא אשר הוצאתיך / כמו שאמר כי לא ינקה יי' / וכן בדבור זכור / פעם יאמר שבת ליי' אלהיך / שני השמות / ופעם שם יי' בלבד / כי ששת ימים עשה יי' / ולא אמר אלהיך ולא אשר הוצאתיך / וכן בדבור כבד / לא זכר כי אם שם יי' בלבד . ואמנם בכל חמשת הדבורים האלה / שבין אדם למקום / תמצא השם המיוחד בכל אחד מהם . אבל בחמשת הדבורים האחרים / שבין אדם לחבירו / לא נזכר בשום אחד מהם לא שם יי' / ולא שם אלהים / ולא אשר הוצאתיך / עם היות שכלם נתנו מרועה אחד :

השאלה הט' באומרו פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים / כי איך יהיה מהיושר האלהי שבן יומת בעון האב : ואם היה אוחז מעשה אבותיו בידיו / הנה הוא בעונו יומת / לא בעון אבותיו . וכן אמר הנביא בן לא יומת בעון האב ועל כל פנים כאמור שבענין ע"ז / כשהבן אוחז למעשה אבותיו / יזכר עון אבותיו אל יי' / וחטאת אמו אל תמח / למה ייחס הכתוב זה לענין ה"ע בפרט / כי גם בכל שאר העונות כשהבנים אוחזים מעשה אבותיהם בידיהם / יפקוד יי' על הבן עון אביו / וכן באמר למשה נושא עון ופשע וחטאה ונקה / ואמר פוקד עון אבות / והוא המורה שעל כל העונות ידבר ולמה אם כן לא זכרו יתברך בכל הדבורים אלא בדבור הע"ז בלבד : ובכלל זה הספק / למה אמר כאן על בנים על שלשים ועל רבעים ובמשנה תורה אמר על בנים ועל בני בנים על שלשים ועל רבעים :

השאלה הי' בדבור לא תשא והוא כי אם היה אזהרת השבועה לשוא ולשקר בענינם ולשבועה לעד שקר / היה ראוי שיזהיר על עדות השקר ועל השבועה לשוא כאחד / כיון ששניהם משתתפים בחטא / וכמ"ש בפרשת משפטים / לא תשא שמע שוא אל תשת ידך עם רשע להיות עד חמס / ולא עשה כאן הכתוב ככה / כי בדבורים הה' הראשונים שהיו בלוח אחד / הזהיר על השבועה / ובחמשה דבורים האחרונים שהיו בלוח האחרת / הזהיר על העד שקר . ויש לשאול גם כן מה ענין אומרו כי לא ינקה יי' את אשר ישא את שמו לשוא / והיה ראוי שיאמר כי יכרית יי' / או כי יאביד יי' וכדומה מאזהרות העונש / לא שיאמר כי לא ינקה . כאלו היה ראוי שינקה אותו והודיע שלא ינקה :

השאלה הי"א בדבור זכור / והוא למה לא הזהיר על מועדי יי' פסח וחג השבועות וחג הסכות / ור"ה ביום תרועה ויום הכפורים / שהם ימים קדושים ליי' והזהיר בלבד על השבת : והנה בפ' אלה מועדי יי' / נזכר ראשונה השבת / אבל מיד נזכרו יתר אחריו כל שאר מועדי' וכן בסוף פ' משפטים הסמיך כלל כי תשא זכר השבת ומועדי יי' הנזכרי' אחריו :

השאלה הי"ב למה זה בחמשת דברות האחרונות שבין אדם לחבירו אמר לא תרצח לא תנאף לא תגנוב / ולא אמר באחד מהם לגבי רעך . ואמנם בלא תענה ובלא תחמוד אמר אלא רעך / לא תענה ברעך / לא תחמוד בית רעך / לא תחמוד אשת רעך . והנה כל העונות ההם הם רעות ומעשים מגונים מפאת עצמם / ולא מפאת הרע המקבל אותם / כלשכן שכלם עם הרע ידבר / ויקשה גם כן למה עשה בתחלה שני לאוין / בית רעך ואשת רעך / ולא כלל שניהם בלאו אחד :

השאלה הי"ג בעשרת הדברות בכלל ובפרט / כי הנה האמונות שהאמין הקב"ה לאותו המעמד הגדול והנורא והדברי' ההם המופלאי' בהרעשת שמים וארץ / היה ראוי שיהיו כדי לבאר אל עמו ואל חסידיו דרושים עמוקים אלהיים / אשר לא ישכילו בני אדם בחקירתם ועיונם להבינם על אמתתם / כאלו תאמר איך ישפעו הדברי' הרבים והמתחלפים מסבה אחת פשוטה בתכלית הפשיטות . ואיך נשפע מהנבדל הראשון / הגלגל בהיותו גשם . ואם הגלגל הוא בעל נפש או לא / ותכלית תנועות הגלגלי' וכונותיהם / ומספר' / ויתר החקירות שבאו ויגעו חכמי היונים ושאר הפלוסופים בהשגתם . ואין כן עשרת הדברות / שהראשון מהם שהוא יתבר' נמצא / והב' שהוא אחד ובלתי גשם / מי לא ידע בכל אלה מפי הקבלה הפרסומי' הנודע / וכן שיכבד אדם את אביו ואת אמו ושלא ירצח ולא ינאף ולא יגנוב ולא יענה את חבירו / הם כלם דברים שהם מבני אדם ידועים בשלמותם : כי הנה לא תמצא בדברות שום דבר מחודש / והשכל האנושי לא יספיק לדעתו / והוצרך לגבורה להודיעו / לא מצות השבת ושמירתה המורה חדוש העולם ובריאתו הראשונה . והיה ראוי שיהיו כל שאר הדברות כאותו ענין ומדרגה אלא השכל / לא דברים מפורסמים בהמונים שמקבלים מבני אדם ישאל בלם בסבות האלה : והנני מפרש הפסוקי' באופן יותרו השאלות כלם :

אנכי יי' אלהיך אשר הוצאתיך וגו' עד לאוהבי ולשומרי מצותי / רשיתי

חכמינו הקדמונים אמרו גם שניים בלתי המכרחים בפירוש עשרת הדברות האלה . כי הנה כי כולל לתחלת דבור אנכי / פי' ר"ש / אני הוא שנגליתי על הים כגבור עושה מלחמה / ואני הוא הנגלה בסיני כזקן מלא רחמים . ודבור לא יהיה לך על עבודת הפסילים / שהיו כבר עובדים . ודבור לא תשא את שם יי' אלהיך לשוא / כשנשבע על מה שהוא ידוע כעצמו / המקרא אבן של זהב / ודבור זכור את יום השבת על שביתת היום הו' לבד . ודבור כבד דרשו פשוטו על כבוד ההורים / ודבור לא תרצח / השופך דם נקי / ולא תנאף בניאוף אשת איש בלבד . ודבור לא תגנוב / בגונב נפשות / כי הוא דבר הלמד מענינו . ולמו שלא תרצח לא תנאף הם מיתות ב"ד / כך לא תגנוב הוא בדבר שחייבין עליו מיתת ב"ד . וכן פירש רש"י בפירושיו . וגם הרב הגדול המיימוני זה דרכו כפי' המצות האלה בחבורו הגדול ואמנם הרא"בע פירש / לא יהיה לך / על מצות האמונות הפרטיות . ופירש לא תשא וזכור כבד לא תרצח / כדברי הקדמונים / אבל פירש לא תנאף שהוא לכל מיני זנות וניאוף . ופירש לא תגנוב / על גנבת הלב / גם ממון / ולא כלל גם גנבות נפשות . ופירש לא תחמוד / על הגזל ועושק וחמס / להיותם מפני חמדת הלב . והרמב"ן הרב בן פירש / שאנכי ולא יהיה לך / במצות האמונות פרטיות / כמו שזכרתי בשר זה / ושאר הדבורים על דרך הכללות הם' / ובדבור לא תחמוד / נטה לדעת הראב"ע . והרל"בג פירש / אנכי ולא יהיה לך במצות אמוניות פרטיות גם כן / ופירש לא תשא / על שבועת שוא ועל שבועת שקר . ופי' לא תנאף / כולל לכל העריות . ופי' לא תגנוב / בגונב נפשות כדברי רש"י ולא תחמוד בגזל ועושק כהר"אבע . והנך רואה חלופי דעותיהם בזה / ועתה כי שמע בקולי הבינה ורוחה / שבעשרת הדברות האלה שישראל שמעו מפי כח"ו שלא מלות על כל אשר דברי התור' האלהים ומצותיה . להיות הלוחות מכד היות' שיהיו שהדבורים העשרה האלו שמעו אותם מפי כח"ו כאשר מלות התורה / שמשה קבלם מפי הגבורה / וישראל שמעו אותם מפיו . כי הנה הדברות העשרה האלה / האלהים דבר ויקרא ארץ / לא על ידי מלאך / ולא על ידי שרף / ולא על ידי שליח / אלא הקב"ה בכבודו ובעצמו אמרם / ואם אלהי השמים ואלהי הארץ עמהו כנגדו כיום הזה עלה ביני / לדבר לעמו הדברים האלה דבר כה ונשמעו / כי בכבודות ידובר גם . והמעלה השנית היא / שהתורה והמצוה ודברי הנביאים כלם כתבו מרועה אחד / אבל לא לקבוץ אנשים רבים / אלא לאיש אחד / לשם אחד אשר אליו לבו להיותו שומע אחרי אל ומחזה שדי יחזה / ועם היות שמשה נגש אל הערפל אשר שם האלהים / הנה אמר כה אמר / קול לו קול אליו והאנשי' אשר היו עמו / לא ראו את המראה / לא כאלה אשר יעקב בעשרת הדברות כי כל העם מקטן ועד גדול עם הוא / כלם יחד ראו מעשה יי' וירא את אלהי ישראל ומדבר מתוך האש . והיתה אם כן המעלה הראשונה / מצד הנותן יתברך / והב' מצד המקבל העם אשר הוא . והמעלה השלישית היא שעשרת הדברות האלה בלבד מכל דברי התורה ומצותיה / כתובים ע"י הקדוש ברוך הוא / על שני לוחות אבנים / כל כלי ברזל לא נשמע בהכנותם / כי נעשה בם יד יי' . ולכן הוא יתן את לבו / למה זה בחר יתברך לכותב בחרושת אבן למלאכת / ומהכתב מכתב אלהים ולא צוה למשה ורוחק כפון שיכתבם על ספר / ככל שאר דברי התור' / אין זה אלא למעלת הדברים ולקיומם / שהוא הגידם והכתבם / כדי שלמד בגבור יתבונן . על כן אמרתי שעשרת הדברות האלה הם מאמרים כוללים כל תרי"ג מצות שנתן הק"בה לעמו / ומפני זה רצה לאמרם בעצמו ולכל ישראל יחד / ולכתבם על שני לוחות אבנים / והיו אם כן עשרת הדברות האלה כלן / כמדרגות המאמרים הכלליים ושרשי יסודי התורה . וכתבו המקובלים / שלכן נראו בהם תרי"ב תיבות / לפי שהם תרי"ג / במספר המצות הכוללות כלם . והשבעה תיבות / הם כנגד השבעה קולות שזכר במזמור הבו ליי' בני אלים / כי בז' קולות נתנה התורה . והיה הכוכבים כפרטה / וכמ"ש הרמ"בן / וכבר הבין על זה הרלב"ג / באמרו שהדברות האלה הם כוללים המצות כלם . אבל כאשר ירד לפירושם בפרט ביאר קצתם כוללים / וקצתם פרטיי' / כמו שזכרתי . וגם אני שמעתי שהגאון רב סעדיה הכבים כזה / וכ"ב פרט בעה"לפים משנו כדרשו / שיסתם לענ כידם . ואמנם לדעתי / הוא דעת ישר ונכון אולם . ועל כן כ"ז וכללה הדברות חלות מאותם הרבה / כדי שיכללו חוככים רבים / ומצות מתחלפו' ואין לתמוה איך יכלול מאמר אחד מוויים ואזהרות רבות : כי הנה מצינו בדברים הטבעיים / איכות ראשוני' שניים / ושלישי' ובגולות ודברים נעלמי' כמסבים אחרי צורותיהם / לא ישיג האדם כבותיהם / ואם בדברים שיפעל הטבע כיוכחות כורלו השכיע בהם תועליות הרבה מתחלפים / לא יכולם השכל האנושי כ"ש וכל שכן / שיהיה בדברים האלהיים והמאמרים האלהיים מהעניינו וכבודו / שאין ראוי שירוחק היותם כוללים פירושים והבנות חלות ואזהרות מתחלפות / כי כמו שבתחלת הבריאה / בדבר יי' שמים נעשו ובדבור אחד פשוט נבראו גלגלים רבה / וכוכבים רבים ומתחלפים ככה במתן תורה / בכל דבור ודבור מעשרת הדברות / יכללו תעלומות' חכמה ומצות הרבה / ואני אעיר על דבר זה / בפירוש הדברות עם היות שלא אתעסק כאן להכניס כל תרי"ג באשמות בהם מפני האריכות :

ואחרי הקדמתי זאת אומר ראשונה בדברות / שלא היה מכפרם עשרה בערך המצות שבהם / ולא כפי הדרושים

אלא כפי הדבורים ששמעו / וההפסקות שהיו בין דבור לדבור · כי הם שמעו
כשמעם דבור אנכי / עד מבית עבדים ונפסק · ואחר כך שמעו דבור שני לא
יהיה לך / עד ולשומרי מצותי ונפסק · אח"כ שמעו דבור שלישי לא תשא /
עד את שמו לשוא ונפסק · אחר כך שמעו דבור רביעי זכור את יום השבת /
עד ויקדשהו ונפסק · אחר כך שמעו דבור חמשי כבד את אביך / עד סופו
ונפסק · אחר כך דבור ששי לא תרצח ונפסק · ולכן נמנה בדבור אחד /
עם היותו קצר האותיות / מפני ההפסק · וכן דבור שביעי / לא תנאף / ודבור
שמיני לא תגנוב · ודבור תשיעי לא תענה · כל אחד דבור בפני עצמו בערך
ההפסקות · ודבור עשירי לא תחמוד / ולפי שהיה ארוך והיה עם לא
תחמוד השני / עד וכל אשר לרעך · לכן נמנה כלו בדבור עשירי · ואין
להרחיק ענין ההפסקו' / מפני מה שכתו' קול גדול ולא יסף / ותרגם אנקלוס
לא פסיק / כי אין כוונתו שלא היה הפסק בין פסוק לפסוק / ובין תיבה
לתיבה / שא"כ לא יוכלו להבין דבר / אלא שלא היה שם הפסק בדבור אחר /
כ"ש שהפסוק ההוא יש לו פירוש אחר / כמו שהודעתיך למעלה · ובמכילתא
בס' שמות אמרו את הדברים האלה דבר י"י מלמד שאמר עשרת הדברו' בדבור א' / מה
פ' שא"א לבשר ודם לומר כן / והקשו אם כן מה תלמוד לומר אנכי י"י אלהיך לא
יהיה לך / לא תלמוד שאמרם בדבור אח' / וחזר ופרש כל אחד וא' דבור בפני
עצמו / עד כאן · הנך רואה שעם היות שאמרו שכל הדברו' נאמרו כלא תפני
התקשרותם ואחדותם בענין הם לוחות הזה / לא כתבו שאמרו ג"כ בהפסקו'
והבדלי האמירו' / והיה זאת · והותרה בזה השאלה הזאת :

ואמנם למה לא באו כל הדברות בלשון מחייב / או כלם בלשון שולל /
הנה הוא / לפי שבאו כפי מה שחייב אומר הדברים כי בתחלה
אמר אנכי י"י אלהיך / כדי להודיעם מי היה המדבר אתם / וזה לא יהיה /
אלא בצורת מחייבים / י"י אלהים אשר הוצאתיך · ואמנם המאמר השני שהיה
להודיעם מה שלו / היה ראוי שיהיה בלשון שולל / להרחיקם מהטעות ההוא ·
והנה לא זכר כאן מצות היחוד / לפי שכל המצות האלה אומר מצוות / ולא
תכול המצוה באותות / גם שפסלו האלהות / יאמרו באותות ואין שכליו /
ולא היה צריך יתב' לאמרם בשמם / ולכן הזהיר על הע"א שהיה רע מעולם
במשך אחריה / גם שנכפל הדבור אחר לאוהבי ולשומרי מצותי / שהוא מאמר
כולל למצות המחייבות אשר בענייני האלהו' ואח' דבור לא תשא בא בלשון שולל /
ולא מחייב / לפי שהזהרה היא שלא ישבע לשקר / ולא ישאהו על פיו לשוא /
כמו שיתבאר / ועם היות שיוכל להשבע במשפט ובצדקה / הנה החושב עצמו
מהשבועה / טיבו יותר / ולכן הזהיר על החמור והכרתי / והשוהה לא על
הרשות · ואמנם בשבת באה מצות עשה / בלשון מחייב / זכור את יום
השבת לקדשו / ונזכר בו גם כן מצות לא תעשה בלשון שולל / לא תעשה כל
מלאכה / לפי שיש חיוב בשבת לקדשו / ושלא תחללו · ואמנם כבוד אב
ואם / בא בלשון מחייב / ולפי שחייב אדם לא בלבד שלא יקלל את אביו
ואת אמו / אבל גם שיכבדם ויכבדם ויגדלם / ולא הוצרך להזהיר שלא
יקללם / לפי שאם יכבדם / כ"ש שלא יקללם · וגם שאמרו למען יאריכון
ימיך / מורה שזה לא יעשה כן יכרתו ימיו · ואמנם כל יתרת הדבורים
האחרונים / באו בלשון שולל / לפי שהם דברים יגונו השכל עליהם / ורובם
כנגדו לבני נח / וכל האדם במה שהוא אדם / חייב לגנותם · ואמנם
שחייב הוא / שהוא הצדקה / ואהבת הריעים כמותו · הנה הוא מעלות
יותר גדול לאדם יהספיק הקב"ה בזהירתו / שלא יעשה הבלתי ראוי / כ"ש
שגם המצות ההמה יכללו כאן / כמו שיתבאר · ואולי שלזה באו מצות
הדברות האחרונות בלשון שלד / להיותם מצות שצוה הקב"ה לישראל / לא
עשה כן לכל גוי / והמושכלות האחרונות בלשון שכית / מפני שנכללו בבר שהם
או כרתם אדם ובני נח / והותרה בזה השאלה הב' :

ואמנם כשעונשיהם / אין ראוי שנסתפק שזה והדיוק שעונשי האסורי' על
עשרת הדברות / לפי שלא נזכר בהם עונש כלל לעובר
עליהם / ולא נאמרו מסבת העונש המיוחד בהם / כמו שכתב הרמב"ן /
אלא להיותם מיוחדים כוללים מצות הרבה / כמו שזכרתי / הלא תראה
שלא אמר בעובד ע"ז / שיהיה בכרת / ולא בנשבע לשקר / שילקה / ולא
במחלל את השבת / שיסקל / וכן בנואף / לפי שלא נאמרו הדבורים ההם /
אלא מפני היותם הכרחיים בקנין האלהות / לא להפחידם בעונשים / וזה
שכאמר פוקד עון אבות / הוא להגיד תוארת היעוד ההוא / שעד דור רביעי
יפקוד הגם ההוא / וכן בלא תשא אמר כי לא ינקה י"י / לא להפחיד
בעונש / כי אם לדבר אשר כמו שיתבאר : ולכן אם היו עונשי העוברים על
הדברות האלה בלתי שוים / אינו מהבטל / כ"ש שכבר ימנו בעונשין כל
מיני עונשי התורה / מלקות / כרת סקילה שרפה הרג וחנק / ועונש בלתי
ידוע / והזהרה בלי עונש / שהיא החמדה / והיה זה / לתת לנו שורש אמתי /
שהזהיר יתברך עליו / כאמרו הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה / שאין אתה
יודע מתן שכרן של מצות · לחדשו זה / מאשר יתברך כענינו שם על המצוה ·
שעובר עליה חייב מלקו' / כמו שצוה על המצוה / שהעובר עליה חייב מיתה /
והותרה בזה השאלה הג' : וכבר זכרתי שלא באו בדבורים האלה מצות
שמעיות / כי לא ישאל על החזוקה שם במצוה בתורה / שלא צוות שמעיות /
ומפני זה לא צוה יתב' שילמדנו עיקר תורתו ושמותיו / עם היות שכל הי"ג
עיקרים שזכר הרב התורה בפירושו / לפרק חלק / כלם תלויים והדבורים
האלה / אם היסוד הראשון שהוא מציאות הא-ל / מפאת הזמר והמצוה / וזה
בא הדבור הראשון אנכי י"י אלהיך : ואם היסוד השני אחדותו / מדבור לא

יהיה לך אלהים אחרים על פני : ואם הג' שאינו גוף / למדנו מאמרו לא
תעשה לך פסל וכל תמונה : ואם הד' שהוא קדמון / וכל מה שזולתו מחודש /
כמו שאמרו כי ששת ימים עשה י"י את השמים וגו' : ואם הה' שראוי לעבדו /
כמו שאמרו לאוהבי ולשומרי מצותי : ואם הו' / והנבואה ככלל : והז' תכבוד את
מרע"ה / למדנו מענין המעמד : וכמ"ש היום הזה ראינו / כי ידבר אלהים
את האדם וחי : ובאמר בעבור ישמע העם בדברי עמך / וגם בך יאמינו
לעולם : ואם הח' מנבואות התורה / כמו שאמרו ועושה חסד לאלפים וגו' :
ואם הט' שהוא תורה מן השמים / אם היו העדים בדבר / כי שמעו קול אלהים
חיים מדבר / ובאמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם : ואם הי' /
שהוא ידיעת הש"י / וכן הי"א יהשגחתו בשכר ובעונש / כמו כאומרו כי
אנכי י"י אלהיך אל קנא פוקד עון אבות וגו' / ועושה חסד לאלפים · ואם
הי"ב / שהוא תביאת המשיח / והי"ג תחיית המתים / שכללו גם כן באמרו
ועושה חסד לאלפים / כי הם החסדים אשר יעשה הקב"ה לקץ הימי' / אחרי
שנים תחרדות : הנה אם כן / כל העיקרים שזכר הרב הגדול / כולם יוכללו
בעשרת הדברות : ומפני כתיבתם במעמד הגלוי ההוא : ואמנם מצות
האהבה לש"י / ולהתפלל אליו ולקדש שמו / ולהצדיק דינו / והירא' מלפניו /
ויראת מקדשו / ושאר המצות המיוחסות לענייני האלהות / וכן מצות חגגה
והחנם / ואסור המין / והישיבה בסכות / ותפלין ומזוזה / ושאר מצות
התורה / שהם כלם זכר ליציאת מצרים / וכן דין הבכור והמעשר / והחלה
ושלא / שהם כמו הבכורי' אין ספק שכלם יוכללו בדבור אנכי י"י אלהיך אשר
הוצאתיך / וכן כאמרו לאוהבי ולשומרי מצותי / ולזה אחר בכמה מצותי /
לרמוז על המצות האלהות המתייחסות אליו ית' / ולפי שהיו רבות / לא פירש
אותם / ובאמרו בדרך כלל בכללות הדברות האלה · וכן דבור לא יהיה לך /
כולל המולך והאוב והידעוני / וככלל כל מעשי כשוף / כי הם כולם מיני ע"ז ·
ושלא להתנבאות בשם אלהים אחרים / ושלא להבית גלוליהם / ושלא להקים
פסל ומצבה / והו נכללים כל דיני ע"ז וכלים ותשמישיה / ולאבד שמה / וכל
הנשמע אליה / ותלבושת אליה והמצות כמעשי עובדיה · ואסור כתובת קעקע /
וקרחה ושריטה ולבישת שעטנז וכלאים / כי הם כולם מדרכי הע"ז / כמו
שביאר הרב המורה וכמה בדבור לא תשא / יוכללו כל דיני השבועות
והנדרים והחרמות / ודיני הקדשות / ודיני מרד / ושלא לברך את י"י · וכן
בדבור זכור / יוכללו כל מועדי י"י ומקראותיהם / תמידין ומוספין ההלכתן /
וגם קרבן ראשי חדשים / וקידוש החודש / והתגיל שניהם המועדי' ומיניהם ·
ובדבור כבד / תוכלל שמחה והקבלה והיראה ומניעתם / והאמונה בקבלת
הראשונים / ספירת התורה ומלמדיה · והלא תרצח / יוכללו כל המשפטים
התלויי' בדיני נפשות / ושכלות העוף וזולתם / ולא תנאף / כולל כל משפטי
העריות ומניעות האסורות / בהמה / או ושור / ושפחה חרופה / ודומיהם /
שכלם נכללו בניאוף · ולא תגנוב / כולל כל המשפטים התלויים בממון /
ומשפטי השומרים / והשותפים / והשכירים / ותולדת הגזלות והמשקולות /
והמכרים / ותלונת הקרקעו' / ודיני הונאה וגזל ורבית / ושכר שכיר ודומיהם /
שכלם הם לגזלה ממון חבירו בדרך בלתי ראוי · ולא תענה / כולל משפטי
עדים שקרים וזוממים / והולכי רכיל / ודיני העדים ודרישתם · ולא תחמוד /
כולל כל המדות טובות / והו נכלל ואהבת לרעך כמוך / ובכלל אסור שנאת
חנם / ואסור הנקימה והנטירה / ושלא ימכור רדים ורכב / ושלא לעבור
בלאו ויאוש / ושלוח הקן / ואותו ואת בנו לא תשחטו ביום אחד / ולא תחרוש
בשור ובחמור יחדיו / כלם נכללו בלא תחמוד / שהיא אזהרה כוללת על
המדות הרעות / וגם יוכללו שם מיני המאכלות האסורות / כי הם סבה במדות
הרעות ההן / וכן מצות אחרות שאומר בדרך כלל בכללי הדברות האלה
והותרה בזה השאלה הד' :

ואמנם בחמשת הדבורים האחרונים / שהיו בלוח השני / לומר שנכתבו
הזה בלבד / ולא זולתם / ומפני שידיעת הדברים כאשר על
דרך ההלכות אחד / מבלי יחוד ופרטיו / מה אין השכל האנושי מסתפק בה ·
והנה מאמר ואהבת לרעך כמוך / הוא שם כולל מינים ופרטים הרבה / ורואה
ית' שהיה יותר טוב לזכור מיניו / כי בזה תשלם הידיעה יותר / כי לא תשלם
ידיעת מהות האדם כאומרנו שהוא עצם לו נפש / שהוא בתו הכולל / אלא
באומרנו שהוא חי מדבר · והנה אם תהיה האהבה לרעים בשמירת החיות /
כולל בלא תרצח / ואם תהיה בשמירת גבולו ואשתו / ככלל בלא תנאף /
ואם תהיה האהבה בשמירת ממונו / שלא יזכה ולא יגזול אותו / ככללו בלא
תגנוב / להיותם דברים כוללים / וכן מאמר לא תענה את אחיך בלבבך /
וכן ג"כ ענין הבחירה אם כשותו או כלשונו או במחשבו / וכל דבר הנוגע בו ·
ואמנם שבית היצר והטוב / הוא ג"כ מאמר כולל המינים האחרי' ולכן הקב"ה
לא רצה להזהיר על הסוג הכולל מיני רבים עד לא תשלם בזה כאומר' הבריב'
לבלתי זה המיני' האחרוני' · והנה זכר חמשת האזהרו' האלה / לפי שהאדם
ימצא לו יקנה שלמותו / אם בגופו / ואם בכבודו / ואם בממונו / וכח בגופו
והלבבך לעצמו · ולהיות המעשה הוא החלק היותר עיקרי / וזכר כנגדה ·
אם בגוף כמו שזכרתי / לא תרצח / ואם בכבוד אשתו / לא תנאף / ואם
בענין ממונו / לא תגנוב / ושלשתם הם במעשה · אח"כ הזהיר שלא יזיקו
לחברו בדברי שפתיו / ועל זה אמר לא תענה וגו' / ואח"כ הזהיר שלא יזיקו
לו / אפי' בהרהור הלב ומחשבתו / לחמוד דבר מכל אשר לו · הרי לך מבואר
שבאו הדברות כלם בסדר ראוי ונכון / ובזה הותרה השאלה הה' · ואמנם
בתשובת השאלה הו' / שמה שאמר אנכי י"י אלהיך אשר הוצאתיך וגו' · אינו

טעם למצות לא יהיה לך / אבל הוא הקדמה לכל המצות / להודיע כי הוא זה ולויה הוא הדובר אליהם עתה / ואין כלן לפי זה טעם למצות לא יהיה לך · וגם לומר שלא זכרה התורה כדי שהוא לא עונש ולא שכר / אבל הגיד שהוא יתברך מקנא אחר כעובדי ע"ז / ותהיה כל כך קנאתו שיפקוד עונו על שלשים ועל רבעים · ואמר שלא יחשב בזה שעל זעות הדין / כיון שגם בשכר המצות הוא עושה חסד לאלפים · ואם כן אין כאן זכרון העונש המיוחד לעובדי ע"ז / כי לא נאמר בו מות יומת / ולא יכרת [illegible] אשר יעשנה / וכן בשכר לא אמר למען יאריכון ימיך / שהוא הלשון המורה על השכר · אבל אמר / שלא יתפלא אדם מהיותו יתברך בקנאתו פוקד עון אבות עד ג' או ד' דורות / כי הנה כמכן בשכר / יעשה חסד עד אלפים מהדורות / הרי שאין בדבור הזה / לא עונש ולא שכר / ואמנם בדבור לא תשא אמר כי לא ינקה ה' / לפי שלא יחשבו שלא יחשב להם לעון דברים שבעל פה / כי זה אין לו יתברך דברי פי אדם · ובשבת / נתן טעם להיותו דבר זכר מהמושכל / ר"ל בריאת העולם וחדושו / אבל בשאר הדבורים / לא נתן הכתוב טעם / ולא שכר ולא עונש · לפי שלא בא השלים להפחידם עם העונש / ולא לפייסם עם יעודי השכר / אלא להודיעם הטוב והישר לעשות והרע והמזיק להרחיק / כי לזה נוה במצות האלהיות חוקים ומשפטים צדיקים / לא בבדיקה אחרת / והתורה בזה השלם כו' :

ואמנם בהיתר השאלה הח' / שהיא המצוה שבאה בדבור אנכי · כלומר שתדע בדעת הלב האמונה הזאת / שהיא מצוה שהוא הקדוש ברוך הוא / שיאמינו באלהותו / כלומר לומר שהוא אלם מחויב המציאות · והדבור הב' הוא מצוה להאמין ביחודו / כי הוא האחד ואין שום אלוה אחר זולתו · אבל בעל ספר מצות הגדול ובעל ספר מצות קטן עם היות שיסכימו בשאר הדבורים הראשונים / הם מצות תלויות באמונות / ושמצות לא יהיה לך / היא שלא יאמין באלהות זולתו / הנה במצוה הראשונה לא יסכימו עם הרב הגדול / כי בעל ספר מצות גדול / כתב בו וז"ל / מצות עשה להאמין / שאותו שנתן לנו התורה על ידי משה / הוא ה' אלהינו אשר הוציאנו ממצרים / וזה הוא שאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך עד כאן · הנה היות המצוה הזאת / כמה כח היסוד הזה מיסודות הדת / והוא שתורתנו היא מן השמים · ולזה נכון כי איך יהיה הדבור הראשון עיכור הא' · והדבור הב' / הוא כיסוד הב' / שהוא האלהות · והדבור הג' כיסוד הג' שאינו גוף · ואם הדבור הב' והג' הם מהיסודות הראשונים / איך לא יהיה הדבור הראשון מהיסוד הראשון · ובעל ספר מצות הקטן כתב וז"ל ס' לידע שאותו שברא שמים וארץ / הוא לבדו מושל למעלה ולמטה ולד' רוחות העולם / שנאמר אנכי ה' אלהיך · ואפילו כאיר / להוציא מהפלוספי' האומרי' שהעולם נוהג מאליו כתולדות העולם / וכו' / וכתב עוד / שכן הקדוש ברוך הוא / מנהיג את העולם ולא נברא מעצמו והוא הוציאם ממצרים / ואין אדם נוקף באצבעו למטה / אלא אם כן מכריזין עליו מן השמים / שנאמר מה' מצעדי גבר כוננו עד כאן · הנה אם כן יהיה אפלו כח המצוה הזאת / שנאמין בהשגחת הש"י / והוא הי"ח מיסודות התורה ועיקריה / ואיך יורה עליו בתחלת דבריו יקודם שיורה על אמונת היחוד ושלילת הגשמות / והכלל שהוא דרך זר מאד / והפסוק אנכי לא יורה עליו כלל / והר"ש בפ' פירש אנכי ה' אלהיך / שיאהבהו ויעבדהו בכל לבו / וידבק בו תמיד / ולא תסור יראתו מעל פניו / ולפי זה יהיה כח הדבור הזה על אהבת השם ועבודתו / והוא היסוד הה' מיסודי התורה / ולמה יהיה נזכר ראשונה · והרמב"ן בפירושו לתורה / ובספר השגות אשר עשה על ספר מנין המצות / כתב שאותן שלל הדעת כלם · והלשון יורה אותם שידעו ויאמינו כי יש ה' והוא האלהים הקדמון / אשר מאתו היה הכל בחפץ ויכולת · והוא אלהים שחייבים לעבוד אותו · ואמר אשר הוצאתיך וגו' / כי הוצאתו אותם משם / תורה על החפץ ועל החדוש / כי בידיעה והשגחה ממנו יצאו / וגם תורה על החדוש / כי על דעת קדמות העולם / לא ישתנה דבר מטבעו / ותורה על היכולת · והיכולת יורה על היחוד וכו' / הנה הרמב"ן כאן זכר יסודי התורה / והפסוק אנכי לא יורה עליו כלל / וקרוב לזה כתב הרלב"ג · והנינו כבוד(?) · והחכם רבי יוסף אלבו בעל ספר העיקרים / נמשכו בזה אחרי בעלי הדין שזכרתי / עם היות שלא אמרו דבר בשם אומרו / ויחשבו דעותיהם לעצמם / כי הנה הר"ן פירשו כבעל ספר מצות הגדול / להאמין תורה מן השמים · ובעל ספר העיקרי' נמשך אחרי בעל ספר מצות הקטן / שבא על אמונת ההשגחה האלהית · הראיתיך בכמה דעות החכמים האלה / כלשון(?) בני ישראל כמה / ואיך כל אחד לדרכו פנה בפירוש הפסוק הזה / עם היות הנד השוה שבהם / שתי הדברות הראשונות הם מצות אמוניות · וכבר זכרתי בשאלות מה שהשיב רבי חסדאי / שלא תפול שם מצוה וגזרה באמונות · ושנכונות(?) חוקות הטוב · ולכן היותר ישר בעיני הם דברי בעל הלכות גדולות / שלא מנה אנכי ה' אלהיך מצוה / ודעתו הוא / שתרי"ג מצות הן כולן גזרותיו של הקדוש ברוך הוא / שגזר עלינו לעשותם או שנמנע מהן · אבל האמונה במציאותו יתברך / הודיעה אותנו באותות ומופתים ואלו שכינה שבאה לעינינו / והוא העיקר והשרש שממנו ילדו המצות · אבל אינו נמנה בחשבונם / ושאמר שכלת המצוות(?) לזה / שאמרו לא יהיה לך למה נאמר לפי שהוא אומר אנכי ה' אלהיך / משל למלך שנכנס למדינה / אמרו לו עבדיו גזור עלינו גזרות / אמר להם לאו / כשתקבלו את מלכותי אגזור עליכם

הס"י שמות פ"ב

גזרות / שאם מלכותי לא תקבלו גזרותי לא תקיימו · כך אמר הקדוש ברוך הוא לישראל / אנכי ה' אלהיך / אני הוא שקבלתם עליכם מלכותי כך קבלו גזרותי / לא יהיה לך אלהים אחרים וגו' · הנה עשה קבלת העול' / מבין בפני עצמו / והוציאו מכלל המצו' והגזרות / שהם שבאו אחר · ואמנם לא יהיה לך / כתב בעל הלכו' גדולות שהיא המצוה בכלאי(?) / לא בלעבוד אלהות זולתו ית' / ויש סיוע לדבריו / במה שאמרו במכילתא גם כן / לא יהיה לך למה נאמר / לפי שנאמר לא תעשה לך פסל אין לי אלא שלא יעשה · העשוי כבר מנין שלא יקיים / ת"ל לא יהיה לך · הרי ביאר / שדבור לא יהיה לך הוא אזהרה שלא יעבוד ע"ז / שהיא כבר עשויה · ולדעה אם כן מצוה אמונית · והראב"ע כתב / שדבור אנכי הוא השרש / והוא כנגד השמש שנושא את תבנית היקרים · והכנות(?) האחד כמספר הכבודה · ונשבעת ולאתוכן בתק' / ר"ל והישר בעיני שדבור אנכי ה' אלהיך אינו מהמצוה / כי הוא המצוה / ולפי דבריו הם כדאין(?) נוטים לדעת בעל הלכות גדולות · אבל הרמב"ן בספר השגותיו [illegible] / החזיק אחר בדעת כזה / ר"ל היות אנכי ולא יהיה לך מצות אמוניות / ובמכילתא / במה שאמרו במכילתא / מפני מה לא נאמרו עשרת הדברות בתחלת התורה / משל למה הדבר דומה / למלך שנכנס למדינה / אמר להם אמלוך עליכם / אמרו כלום עשית לנו שנמלך עלינו / מה עשה / בנה להם החומה / הכניס להם המים / עשה מלחמות / אמר להם אמלוך עליכם / אמרו לו הן והן · כך המקום הוציא את ישראל ממצרים / קרע להם את הים / הוריד להם את המן / העלה להם את השלו / עשה להם מלחמת עמלק / אמר להם אמלוך עליכם / אמרו לו הן והן / רבי אומר להודיע שבחן של ישראל · שכשעמדו כלם לפני הר סיני לקבל את התורה / השוו כלם לב אחד / לקבל עול מלכות שמים בשמחה · ועוד כיון(?) · ומזה הוליד הרב / שקבלת עול מלכות שמים שהוא דבור הוא מצוה / ושלא יהיה לך / היא מצות לא תעשה / מהאמונת באלהות זולתו / על דרך והיה ה' לי לאלהים · את ה' האמרת היום להיות לך לאלהים · ר"ל גם רבי / [illegible] ואין יכולת להם לחייב משנה(?) · שיהיה אנכי ה' אלהיך מצוה / כי אם שבודה(?) שהיא קבלת עול מלכות שמים / לא יתכן מזה שהוא מצוה · אף כי הם אומרים שקבלת מלכותו הוא ענין אחד וגזרותיו ומצותיו הם ענין אחר שנים · וחוצה מזה שהביא הראשונים הכללה(?) בשלשה אלהים הם · ואחר שאנכי ולא יהיה לך הם שתי מצות / [illegible] בשם שתי המצות האלה נאמרו לדעתו מפי הגבורה / כאמרו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמעום · ואין כזה ראיה · כי לא אמר שהיה אנכי מצוה · אבל אולי אמר כן מפני שהיא זה הקדמה לדבורים · ושתי המצות שהוא לדעתו בדבור לא יהיה לך / והמצות שלא יהיה לך / הם שם כולל שתי המצות · הא' לא תעשה לך פסל / והב' לא תשתחוה להם ולא תעבדם / כי בהשתחויה בכלל העבודה היא / והיא מין ממינים · אם שלא תשתחוה להם ולא תעבדם / הם מינים בכללים במצות לא יהיה לך / והיה אומרו / לא יהיה לך ולא תעשה לך פסל / שתי המצות שאמרו מפי הגבורה / ויש בדבריהם ז"ל ראיה / אבל שאין דבור אנכי מצוה

דף פ' ומה שאמרו במס' הוריות וכי תשגו ולא תעשו [illegible] וכו' / דבר דבר [illegible] מן היום אשר צוה ה' והלאה לדורותיכם / איזו היא מצוה שנאמרה בתחלה / הוי אומר זו ע"ז · ואלו היה אנכי מצוה / לא היו אומרים שדבור ע"ז שהוא לא יהיה לך / נאמר בתחלה / כי הנה דבור אנכי קודם אליו · וכבר דברתי בזה במקום אחר / [illegible] אשר חברתי · אבל אם הלכתי מדרכי התורה / וכל דבריהם [illegible] / ואין בזה כתירה · ולא תקשה שכל קדמונינו יקראו הכתוב בדבור לא' בדבור אנכי / כי גם במכילתא דרשו כזו שכתבתי / אנכי ה' אלהיך / לפי שנגלה על הים כגבור עושה מלחמה / ונגלה על הר סיני כזקן מלא רחמים / וראו את אלהי ישראל / ובמקבל' מה הוא אומר / וכעצם השמים לטוהר / וכן אמר עד די כרסון רמיו ועתיק יומין יתיב / שלא ליתן פתחון פה לאומות העולם / שלא יאמרו שתי רשויות הם אלא אנכי ה' אלהיך / אנכי שבמצרים אני הוא שעל הים / אני הוא בסיני / אני הוא לשעבר אני הוא לעתיד לבוא / אני הוא בעולם הזה ואני הוא לעולם הבא / שנאמר ראו עתה כי אני אני הוא ע"כ · הנה ביארו / שב' יסוד אנכי / להסיר מלבם הספק / שאפשר שיפול בהתחלפים / שישנו מפעולותיו / [illegible] מפני זה והדברים [illegible] שראו בעיניו / שלא יחשבו שהם אלוה / והודיעם שהם כולם פעולותיו / ושהוא הפועל אותם / וגם בזה גלו / שלא היה דעתם ז"ל / שיהיה הדבור הזה מצוה · ואחרי אשר [illegible] / כל אחד לדרכו פירש הדבור הזה לפי דעתו · גם אני לא אמנע פי' מאמר דרכי בפירושו ואומר / כיון שפרשתי שדבור אנכי ה' אלהיך / אינו מצוה לא אמונית ולא מעשית / אבל היא הקדמה / למצות ולאזהרות שיאמר בשאר הדבורים · ועניינו להודיעם / מי הוא המדבר אתם / ושהוא אלהיך [illegible] המדבר אליהם במצות הבורא ית' / כענין בשאר הנביאים כלם / אבל שהוא הסבה הראשונה מבלי אמצעי · והנה אמר ג' לשונות · הא' השם המיוחד יו"ד ה"א · הב' אלהיך · הג' אשר הוצאתיך מארץ מצרים / להודיע שיש להם לשמוע מצותיו ולעשותם / מג' בחינות · הראשונה להיותו יו"ד ה"א / והוא השם המורה על מציאותו שבו ברא את העולם / והוא נגזר מלשון הויה / כלומר המהוה והבורא לכל / כאמור [illegible] / כיון שאני נתתי לכם מציאות והויה [illegible]

חכותי

אנכי . והמצוה הב׳ להיותי אלהיך / כמה שאמר שמעה עמי ואעידה בך / כי אין עליך אל זר ולא תשתחוה עליהם כי אני לבד הוא אלהיך והמעלך מארץ ולכן אתם מחוייבים לשמור מצותי . והמצוה הג׳ לפי שאני הוצאתיך ממצרים / שהיתה ארץ קשה והלך קשה ולכן קראה בית עבדים שהאומות בתוכה לא יוכלו לצאת משם / ומפני החסד והתשועה הזאת שעשיתי לך שהוצאתי אותך משם / ראוי שתעבוד מצותי ותשמור דרכי הנהגתי ומ״ש / עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים . הנה התבאר / שאין דבור אנכי מצוה / והוא זה טוב השאלה הג׳ . ולמה לא זכר אשר ברא שמים וארץ שהיא השאלה שהאל הר׳ יהודה הלוי להרב״ע / כבר הביא אותה הוא עצמו בספר הכוזרי / והשיב עליה שלא רצה יתברך להביא עליהם ראיה אלא ממה שראו בעיניהם / בלא ספק וערעור / שהיתה היציאה ממצרים כמלאכה קדשי׳ / לא מבריאת העולם שאולי יסתפקו בה / והוא טעם נכון / ואומר אני עוד שענין הבריאה כבר נכלל גם יתה״ד כמו שביארתי / רוצה לומר המצריים / ולכן לא זכר אליהם אלא היציאה ממצרים / שגם היא תורה בנפלאותיה על חדוש העולם ובריאתו וכו׳ / ו״ש מבית עבדים שהיו המצרים מכנען / שהיה עבד עבדים לאחיו בקללת נח אביו / ולכן קרא את המצריים עבדיו :

לא יהיה לך אלהים

אחרים על פני וגו׳ עד אלא תעשה . גם זו אינה מצוה לא תעשה . אבל היא אזהרה / שלא יקבלו בכבודו שקבלם אלהות וחולתו / וכלו הזהירם שלא יפלו / לא בראשיקורות וכפירה הנזדרית / ועל הכפירה הקנינית הזהיר שלא יקבלו / ולא יוכרו בשם אלוה / בלתי לי״י לבדו ו״ש / לא יהיה לך אלהים אחרים על פני / ולפי שהיו הנפרדים מהלאה שבעים מתחלפים / כי יש מהם / שכלים רוחניים מהעולם העליון נבדלים מכל גשמות . ומהם גשמיים מתנועעים תמיד והם גרמי העולם האמצעי השמימיים ומהם שכלים חומריים הווים והנפסדים מהעולם השפל / לכן הזהיר שלא יקבלו לאלוה / שום כוכב ונברא מכלל הנמצאות האלה / ועל השכלים הנבדלים תאמר אמר / לא יהיה לך אלהים אחרים / כי גם אלהים / כאמר על המלאכים הרוחניים / וכן דרשו במכילתא הודו לאלהי האלהים / שהוא אלהי המלאכים הרוחניים / שנקראו אלהים / ובכללו הרב המורה בפ׳ ו׳ ח״ב . ומה שנאמר על פני / שענינו אשר הם על פני / כי הם לפעולתם יאמר שהם תמיד לפני השם / שכן תרגום שבקלום ופני לא יראו / וקדמי לא יתחזון על הנבדלים האלה / כמו שכתב הרב המורה / וכנגד הגרמים השמימיים / להזהיר שלא יעבדו אותם את השמש ואת הירח וכל צבא השמים מהעולם האמצעי / אמר לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל / כי הנה אמר פסל ותמונה / להיותם גשמים בעלי תמונות מיוחדות / מה שאין כן בשכלים הנבדלים / ואשר כתב הרמב״ן והרב הלוי / שהעובדים ללבנה / הם אשר יתחילו מהם קדם / לצאת צורות רבות / כפסלים / והלוחות / והחמה כורות חולות בגבעות / אשר לכם כמו לפי מעלתם . ואשר הוא בשור הלבנה / כאשר הביאם הם גלוחות . ושמש ואת העבודה / היו גם כן עובדים לשכינים / כרלות חולם שלה / כנבוכדנצר וחולתו . וכן הזהיר שלא יעבוד גם כן שום כוכב חומרי בעולם השפל / ועליו אמר / ואשר בארץ מתחת / ואשר במים מתחת לארץ / כי המפני שהמורכבים היסודות / לא יתהוו אלא על הארץ או במים . ואין הרוח ביסוד האויר / ולא ביסוד האש . כי נתם לפי הדעת לא יתהוו דבר / אם על הארץ או במים לכן אמר ביסוד ואשר בארץ מתחת / רוצה לומר שהוא היסוד המונח / ועם המים הסובבים אותה מלמעלה . ואשר במים / רוצה לומר מהדברים המתהוים במים בעצמו גם המתהוים במים / לא ישלטו הארץ אשר מתחת למים / כי הדגים שמה יתהוו / לא במים המצויים לכן אמר ואשר במים מתחת לארץ . ואין המוכה שהמים הם מתחת הארץ / כי הם עליה בסדר הבריאת היסודות . אבל אמר / שגם לא יעבדו פסל ותמונה מהדברים אשר הם על הארץ ואשר הם במים / כאלו אמר הדגים שיתילדו בארץ אשר היא מתחת למים ורקיקתה להם . והמבוקש אומרו / לא יהיה לך / לא תעשה לך ואין מלת לך מיותרת . כי ר״ל / אתם בני ישראל / שאתכם לקח י״י להנחלתו והבדלתו / לכם יהיה זה דבר בלתי ראוי / ולכן לא יהיה לך לא תעשה לך . ועל כלם / ר״ל על הרוחניים / ועל השמימיים / ועל השפל / אמר בכלל לא תשתחוה להם ולא תעבדם . והרמב״ן כתב / שבו אלה הדינים מהם ש״ד הא׳ / למלאכי השמים הרוחניים . והב׳ / לכוכבים ולמזלות . והג׳ לשדים ובכל אלה הזהיר הכתוב במקום הזה / ומה שכתבתי אני / הוא היותר נכון / ואחרי שהזהיר אותם מהכפירות הקניניות בענין האלהות / שלא יעבדו אל אחר בלתי לי״י לבדו / נתן הטעם בזה באמרו / כי אנכי י״י אלהיך אל קנא / כלומר לא תעבדו אלהים לתרבות הגוים שם / כי אני כמו שהוא מקנה את שמו / שלא יתנו אותו יקרא ויקר שמו ברמיתו אם אשר עבד עמו / להיותו עבדיו נכבדים מיוחדת לו . כן אני אקנא בכל כך בזה שאפקוד על העם העובד ההוא / עון אבותיו כדי להכניעו כמתן / והוא על דרך יזכר עון אבותיו אל י״י וחטאת אמו אל תמח . והענין בזה / שאמר לפרעה כן שהב״ה הוא רחום וחנון / נושא עון / ושוכר על פשע ואוכר אבותיו אבות / על בניהם / האחים / כשיהיה האדם עובד ע״ז כדי שלא יתן עליו זכות אבותיו יפקוד ויזכור גם עון אבותיו / כדי שלא יהיו לו זכות להגן עליו . וכבר זכר הרלב״ג / שהפקידה היא זכירה / אבל לדעת הרמב״ן אין גם פקידה אלא להבנים / כמו וביום פקדי ופקדתי עליהם חטאתם / ואומר / שבאשר הוא עם יחטא במעשה ע״ז / לא בלבד הוא יענש / אבל גם בניו שהוא גם כולל לבני ולבני בנים / כמ״ש ח״ל בני בנים הרי הם כבנים / כלם יכרתו בעון אביה׳ / והענין שכאשר הכינו לבניו מטבח / בעון אבותם והנה יבדק זה / שהיות הבנים ובני בנים גם דור ג׳ ודור ד׳ שהוקן / ילדים וקטנים קודם שיהיו בני זכיות ועונשין / שהם כאברי האב / ולכן יענשו בעונו / וזכר עד דור הד׳ / לפי שאותם הד׳ דורות יוכל העובד ע״ז לראותם בחייו . כמו שזכר הרב המורה / וכאשר יעברו זה הגבול כבר לא יראה אותם הזקן ההוא שלא יהיו בידיו / וגם בנפשו לא יהיה לו שום קורבה עמהם אחרי הדור הד׳ . וכאשר יובן זה בבנים הקטנים שהם כאברי האב וחלקו / ואין להם עדיין בעצמם לא זכות ולא חובה יהיה / המאמר הזה כדין וישר הוא . האמנם כשיהיו הבנים גדולים / הנה לא יהיה זה / אם כאשר הם יאחזו מעשה אבותיהם בידיהם / כי או לא יהיו הם עונשים בלבד כפי מעשיהם בעצמם / אבל יענשו כפלים בכל מעשותם מפני עון אבותיהם . וזה לפי שהקב״ה מאריך אפו לאבותיהם / אולי יבאו מהם בנים צדיקים / כמו שיבאו ילדיהם מתשובה . אבל כשיהיו האבות שהם כיוצא בהם / לא יאריך אפו אליהם עוד / ויפקוד עון האבות על הבנים הרשעים כמותם . והנה יאמר הכתוב כאן זאת הפקידה והעונש בחטא הע״ז בלבד / לפי שבשאר העונות / כפי הקבלה האמתית אין הדבר כן / כי בהיות הבנים אוחזי מעשה אבותיה׳ בידיה׳ לא יפקוד עליהם עון אבותיה׳ / אלא עון עצמם בלבד . ואינו סותר לזה מה שבא למרע״ה בכפרת העגל / כי גם חטאת העגל ע״ז כאמר כן / ולכן אמר לשונאי / כי העובד ע״ז הוא שונא י״י ובוגד באחר . ולהיותו ורב חסד י״י שהוא אוהב ונותן כבודו לאחר ותהלתו לפסילי׳ / יכעיד עונו אבל אם יהיו הבנים צדיקים / ולא יאחזו בעון אבותם / אחרי בילוד ולאמר שזה יהיה בשונאי / והנה אמר ועושה חסד לאלפי׳ / כאומר אל יקשה בעיניך היותי פוקד עון אבות על בנים ועל שלשים ורבעים בענין ע״ז / כי הנה בענין השכר / עשה יותר מזה לאוהבי׳ / שעם היות גבול הקורבה לאדם עם ולעו עד ד׳ דורות / הנה כמו שחסד / והשכר ימשך עד אלפים מהדורות / כאומרם ז״ל זכות אבות לא תמה / וכן אמר המשורר וחסד י״י מעולם ועד עולם על יראיו וגו׳ / וכ״ז כלן הכתוב שזה יהיה לאוהביו ולשומרי מצותיו / וזה כלל כל המצות המיוחסות לענין האלהות / כמו שזכרתי למעלה . שהמצות ההן / לא יהיה השכר בלבד עד ד׳ דורות אלא לאלף דור . וכבר זכרתי שעם היות שכל הדורות יקראו זרע האדם ויוצאי חלציו / הנה לא יקראו בנים ביחוד אלא הבנים ממש ובני הבנים שהם במדרגת בנים / וכן כלמו ותבואנה / על רשעל אביך / והוא היה אבי אביהן . ואפשר לפרש עוד בדבור הזה / אחרי שהקדים אנכי י״י אלהיך אמר לא יהיה לך / כאומר אם אני סבת הסבות ועילה ראשונה לשכלים הנבדלים כלם מה לך עוד עם אחר השכלים / כי אינך צריך אליהם / וזה הוא לא יהיה לך אלהים אחרים על פני / ר״ל בהיותי אנה / ומפני מה ישכון לך בכל אחר / ומה שהקדים לאמר אלהיך / כלומר משגיח בך / הוליד לא תעשה לך פסל / כלומר אם אני משגיח בך / ומה לך למערכות השמים כיון שאין מזל לישראל / כנגד ההשגחה . ומה שהקדים אשר הוצאתיך / הוליד ואשר בארץ מתחת / רוצה לומר אם אני הוצאתיך ממצרים בעל תי הטבע / מה לך עם הדברים הטבעיים אשר בכאן / כיון שכולם יתהוו בהסכמו לי / והרמב״ן פירש / על שלשים ועל רבעים / שהוא פרט הבנים / שוכר שיפקוד עון האב העובד ע״ז על בנים . ויהיה זה עד הבנים השלשים / ועד הבנים הרבעים . ונקרא לרוחאי / על המורדים עצמם לקדושת השם / כי הם מקיימים מצות ואהבת את י״י אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאודך / ונדרשו בז״ל . והמבוקש / אומרו בדבור בני האב / אלהים אחרים / כי הנה מלת אחרים / יאמר פעם על הבנים והמעשות / ויאמר על האחורים / שהם כנגד הפנים / כמו אחורי המשכן / לאחור ולא לפנים / ויאמר על הזמן המתאחר / כמו ואחרי כבוא ולא אחר הבקר . והיה אלהים אחרים מסופק / כפי כל אחד מהמובנים האלה . אם מהא׳ / אלהים חדשים ומתחדשים . ואם מהב׳ / אלהים שהם אחורים לאלוה האמתי שהוא הבנים האמתיים . ואם מהג׳ / אלהים אחרים שהם מאוחרים ממנו בזמן / כי אני קדמון והם מחודשים נבראים ממני / וכן מלת פני / היא ג״כ משותפת / יאמר על הפנים / כמו על פני / ויאמר / כמו / לפני / והוא גם כן לענין קדימה וזמן / כמו לפנים בישראל / לפני שוא יוסי י״י / והוא גם כן עם הכעס / כמו ופניה לא היו לה עוד / פני י״י בעושי רע . ומפני כל אחד מהמובנים האלה / אפשר לפרש / לא יהיה לך אלהים אחרים על פני . אם מהראשון יאמר כיון שאני חי וקיים / לפני / שתחשבו שאין אני רואה / כי הנה הכל גלוי לפני / אם מהקדימות והסבות / לא יהיה לך אלהים אחרים על פני / בהיותי קודם בזמן לכל הנמצאים / שכבר נהייתי שתעבדון אותי ולא לאחר . אם מהכעס / רוצה לומר לא יהיה לך אלהים אחרים להכעיס בפני / כי יהיה זה בפני ובכעסי / על דרך העמוני שבלבבם / ומפני זה הדרך / תוכל לפרש הכתוב הזה בפנים רבים / ולתוכנים מתחלפים . הוא אשר דברתי אליך . שבאו בדבורים האלה מלות משותפות . כדי לכלול כוונות אמתות ורבות . והנה אמר כי אנכי י״י אלהיך אל קנא / ולא אמר אשר הוצאתיך מארץ מצרים / כמו שאמר בדבור הראשון / לפי שעשור הגבורה אלילים הוא / ואשר ה״ת הוא י״י המחוה ובורא את העולם / ושאר בני אלהיהם מכנים

כם / ולכן גם קודם היציאה ממצרים / אמר העבודה אלילים לאדם ולבנת ולבניו / לפי שהיתה דבר רע ובלתי ראוי שחוק אותו / לא בבחינת מצוה שהיינו עמהם ביציאת מצרים / כי גם בלתה / היו מחוייבי' בזה / וגם הם שפרשתי בפסוקים האלה / יותרו השאלות / הח' והט' :

לא תשא את שם יי אלהיך לשוא

וגו' / עד וזכור את יום השב' / אמרו אשר בדבור השני / הזהיר על האפיקורסות והכפירה בקבליות והמצ"ש / כא להזהיר בדבור השלישי הזה / על האפיקורסות והכפירה ההגדריות / והוא שלא יקל האדם בכבוד הבורא יתברך / ולא יטהו בפיו ובשפתיו ולבו / דרך בזיון וקלות ראש · והנה אמר לא תשא ולא אמר לא תשבע / לא מפני שהדבור שיש בו קול כמו שכתב הרמב"ן / אלא לפי שלא היתה כוונה האלהי' בלבד / שלא ישבע לשקר או שלא ישא שם שמים לבטלה / אלא גם כן לכלול בזה הדבור אזהרות אחרות / כי הנה אלת תשא / כל התועלת / אשר אמר על הנבואה / כמו ישא ביום ההוא לאמר לא אהיה חובש / והזהיר בזה / שאמר הדבור הזה על הנבואה לשוא ולשקר / כי השוא / כמו יאמר על השקר / כמו שוא ודבר כזב הרחק ממני / ולכן כשכתב ותתחכן במקום שאמר כאן לא תענה ברעך עד שקר / אמר שם עד שוא / לפי ששוא / הוא כולל לשקר ולכזב או לבטלה / וכלל הזהיר כפי השתוף הזה / שלא ישבע לשקר / ולא ישא שם שמים בפיו לבטלה / כי כל זה נמשך מהבלל האמונה / ומי שיכחש בה' ויאמר לא הוא / אם חי יי יאמר / אכן לשקר ישבעו וכבר זכרתי / שבכלל זה גם כן הנקלה / והמגדף את השם / וגם כן המחלל את המקדש / והמבזה את חכמי התורה / ומי שלא ישמע לנביאים / ויאמר לשון תשא גם כן על הרוממות והמעלה / מלשון נשא ורם / ונשיא בעמך / ולפי זה הפירוש / יזהיר לאדם שלא ירומם את השם לשוא / ר"ל / כשיודה שהוא ית' מפני גדלו ומעלת מדרגתו ורוממותו הוא בלתי משגיח בפרטי' על דרך אשר יחשוב לרוממו שהוא לשוא עריך · ובכללו א"כ בזה הדבור הכופרים והמינות כלם · ולזה אמר את שם יי אלהיך / כאלו יאמר שלא יכפור ולא יטהו לשוא בריאתו והויתו לעולם / שהוא הראשון בשם יי' ולא בהשגחתו שהוא אשר לקח בשמו אלהיך · ויאמר גם כן לשון תשא על הנבואה / מלשון משא דבר יי' / ישא מדברותיך / ומפני זה הפירוש / יזהיר שלא ינבא לשקר / כי לא לבד ישבעו השומע לנביא שקר · אבל גם לא ינקה הנביא אשר ישא את שמו יתברך לשוא · ובכללה בזה גם כן אזהרת לבלתי ישמע אל הנביא / או אל חולם החלום ההוא / ובכלל לאו אתה שומע כן אזהרה לשמוע לנביא האמת / ויאמר גם כן לשון תשא על נשיאת כל דבר ליחסו לדבר אחר / כמו כל אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה ואליו הוא נושא את נפשו / ומפני זה הפירוש יזהיר / שהדיבורים האלהיים לא ישא ולא יטהו האדם לשוא ולשקר / והוא המגלה פנים בתורה שלא כהלכה ובכללו גם כן / המבזה אל חכמי הקבלה / והדורש לדבריהם ולפירושם /

מ"ג פ"א וכמ"ש הנביא מלאכי וגם אני נתתי אתכם נבזים ושפלים לכל העם / כפי אשר אינכם שומרים את דרכי ונושאים פנים בתורה · הרי לך מבואר שגם בדבור הזה נכללו אזהרות ומצות רבות / והמצוה הכוללת להם / הוא הבטלות האגדריות · כי הנה לתקון הבלמות / צריך שיתרחק האדם ממיני הקנות / והנה לומר מכיוצא מחשבים עוז יתברך באלהות דבר אחר / ועל זה בא דבור לא יהיה לך · ואם הקנה האחר / שהוא שלא יאמין באלהות כלל לא לגמרי באלהות ולא לגם יתברך בתוספו שכלם שוא ודבר כזב / ולכן לא ישבעו בשם יתברך לשוא · והנה אמר כזה / כי לא ינקה יי' את אשר ישא את שמו לשוא / לא לבאר עונשו / שלא להבדיל בין העון הזה לבשאר העבודות אלילים / והוא שבע"ז / יפקוד עון אבות על בנים / אבל בנושא שם ה' לשוא לא יפקוד עליו עון אבותיו / אבל לא ינקה אותו מהעון · כי הוא בעושה ידיות / ולא יותן עליו חטאם של אחרים · ולזה אמר את אשר ישא את שמו לשוא / רוצה לומר אותו בלבד / לא אבותיו · והמבין לומר כי לא ינקה להגיד כי אם היות שאין בחטא הזה מעשה / לא יקל בעיניו לאמר / מה איכפת ליה לקודשא בריך הוא בדברי שפתים / אין הדבר כן / כי עם היותם שאכם דברי רוח / לא ינקה ולא יכלה השם את אשר ישא את שמו לשוא · כי אם היות מוקכת שבועות שוא מביא קרבן / אין עון השבועה מתכפר / כי לא ינקה עד שיפרע ממנו / ויאמר את שמו / לכלול כל שמותיו וכנוייו / והיה זה / לפי שהשבועה הוא מצום אחת דבריו / לחבילות הנשבע בו / וכאלו יאמר כמו שבכם יתברך אמת / כן מה שאני אומר אמת / וכאשר הוא ישקר בדבריו / יתחייב מכם / שהוא אומר שאין סקדום כרוך הוא אמת ותכלית הכפירה מכח דבריו נשבעים · וכבר זכר הרלב"ג / גדול עון השבועה' שלא כראוי · והנה אמר בדבור הזה / כי לא ינקה יי' ולא אמר אלהיך ולא אשר הוצאתיך / להגיד שיהיה כשמו יתברך על כשגבע לשוא / לפי שאינם לשמות מבילותו / עם שקרות דבריו בהיותו יתברך מחויב המציאות בורא העולם ומצבות כל הנמצאים / ולפי שאין מגבות שום מפני השבועה אל יציאת מצרים · וגם לא מהיותו משגיחם ומנהיגים בם / אלא בבחינת שם יי' בלבד · ולמהם / למה לא כתוך דבור לא תשא / שם דבר לא תענה / כמו הוא / לפי שדבור לא תשא / לא באמר בלבד על השבועה / כי אם גם כן על אשר באלהות שנכללו בו' כפי שאמרתי מדותיו כאשר זכרתי · ולפי שהיה כמו יותר על ענין האלהות · לכן נסמך ונתחבר בדברות הראשונות · האלהיות אבלות הראשון / ולא נכלל בתוך הדברות · האזהרות שבין אדם לחברו ·

זכור את יום השבת לקדשו

וגו' עד כבד את אביך ואת אמך · אמר שהזהיר ית' · אותו כנגד ה ... / ואלהיך ·

אלא יטעו האדם באפיקורסות והכפירה הקבליות / ו' ולא הב' כבכפירות ההגדריות / בדבורים שידבר וישא על פיו / הזהיר גם כן / שלא יטעו בכפירות ההגדריות במעשיו / והוא שהלכו בשבתות יי' ומועדיו / כי גם יורם · שאינו מאמין בניסיו ובפלאותיו / שמעידים התורה עליהם / ולזה בא דבור זכור אחר לדבור לא תשא / מפני שנכנסים בסוג המכלי' והכפירה ההגדריות / אם לא שהאחד תלוי בפה / והאחד במעשה / וכאלו לא די שלא תעבוד אלהים אחרים כי הנה אם לא תאמין ותקבל באלהות · חולתי / ולא גם כן משה / ואמר גם כן כנגד האלהו' לגמרי / ולזה צוה שיזכרו את יום השבת / רוצה לומר שמעותיו / ימי השבוע / יזכרו תמיד שהיום הוא קדש ליי' · ובכלל גם עוד / שלא יקראו לימי השבוע / בשמות הצבאות שמכני לכת / אבל יאמרו אחד בשבת / שני בשבת / וכן · באמור שישי / כלם יזכרו את יום השבת ואת היום שאחריו / ובתכליתו לא תהיה חמדה כדרך בעלי עבודה זרה · אלא תהיה מונה לשם שבת · ולפי דעת חז"ל / בשבת ודינין מורה · שאמר לפניה וזכור את יום השבת · וזכור את אמרותיך כמלה וחשבון הרחן / על מצות השבת · ואמר לקדשו / שבבואו יקדשהו / וכמ"ש חז"ל קדשהו בכניסתו · ואשר לא אמר זכור את יום ה' / ואמר את יום השבת / לקדשו רק שלא לבד על שביתת היום הזה' הזהיר בדבור הזה / כי אם ג"כ / על כל מועדי יי' שיש בהם שבתות ואסור מלאכה · שכלם נכללו בשם שבת · ע"ד ולבד שבתות יי' · ואמר אח"ז ביחוד על שביתת היום הזה' / ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך / והיום הז' שבת ליי' אלהיך · ופירשו המפרשים / ששת ימים תעבוד אם ראית / רוצה לומר ששת ימים תוכל לעבוד כמו שתרצה · ולפי' לפרש גם כן / שהזהיר בזה / שלא יהיו המתבכים ומעייניים כימים ובשבתות / התולים הם / אם רעים / לעשות עבודה' כפי ההוראות ההוזיון' שלא יחשוב לזה / אבל ששת ימים יעבדו ויעשו כל מלאכתם / כי הנה ברכות יי' דרוש אם / כל הימים שלימו בתשמישם / ויום הז' בלבד הוא אשר אין ראוי לעשות בו כלל / לא מפני שנכנה או מחולת כמחשבי כוכבי התוכנים · אלא לפי שהוא יום שבת ליי' אלהיך / והוא לשבת בראשית שבו שבת יי' מכל מלאכתו · ולכן כמו שהוא אלהיך / ככל ששת הימים עשה ועשה מעשה' בראשית ושבת ויינפש / כן תעשה גם אתה ותלכת בדרכיו / ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך וביום הז' תשבות כדי שתשלם המלאכה בששת הימים / והשביתה בשביעי / ותהיה' בגת שלום השלם וברירתו · ובעבור זה / ברך השם את יום השבת ויקדשהו · וכבר ביארתי בבראשית ויכולו / שזה היה הברכה ושם היא הקדושה הזאת / והרמב"ן כתב / ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך כאומר על העבודות אשר לאדם בבית ובשדה · אשר יקראו עבודה · אבל הדברי' הצריכים לאדם לצורך נפשו / כאוכל נפש / קראו הכתוב מלאכתך ביחוד · ואינו נכון / כי גם עבודה / וגם מלאכה הם כרדפים / ולכן בשבת לא אמר / אלא כל מלאכה / ולא זכר עבודה / וכבר ביארו מקובלי האומות / שמה הן המלאכות האסורות בשבת ולמחם · כמנוי' שבלו בדבור הוא אחד אבל כלן והשבא' בט'ולחכמן / והם עבין האומר חז"ל / וזכור ושמור בדבור אחד נאמרו · ונבאר במ"ה בלוחות שניות / ובביאור שבירת הלוחות אשר שם · ומבר הקמו הזכים / אך יהיה השבת מורה על חידוש העולם / כיון שבתוך הוא משבה ושוא / ולמהם השביתה היא הצדר המעולה / ובישראל המחכם ומתר היה ראוי שיכנח ימי בראשית / כשהביאו כבר ששת ימי המעשה לכתל / וכן הקשה הרמב"ן על מה שמורה · שבמנה שביה השבת גם כן לזכור יציאת מצרים / כמו שאמר וזכרת כי עבד היית וגו' · ולמה שהיותנו עושים ולא שבים ממלאכה ביום הז' / אין שום זכרון ליציאת מצרים / ואין לרומה אותנו בעלים ממלאכה / וידיעה נוח · אבל תשובת שני הספקות האלה מבוארת · לפי הראשון / לפי שהשביתה / מורה על חדוש העולם · כי הפך תמיד / שבת השבת מלאכה בתחלת הבריאה · כבר שבת מורה חדוש הב' ומלאכה / ואינו היה המלאכה שבכח לו / ולא עבה שמה עוד זו · כשתם מלאכת החדוש שילוון / כי הנה לבוראו יתברך יש חדש / לא שבת לעולם · כמו שאמרו אשר ברא אלהים לעשות · ובזה האופן / השביתה תורה על החדוש בשבת · ולמהם יציאת מצרים / מורה עליה השבת / לפי שיש בו מנוחה ובטול מלאכה · והיותנו שובתים ביום הז' במנוחה ובטוב לבב / מורה שאנו בני חורין ולא עבדים לפרעה למצרים / כי אם היינו עובדים תמיד מבלי מנוחה ולא שביתה / והוכיח הזאת סיבה / כי אם לעבדינו / ולא לזרים שירעו אותנו שובתים / ומפני זה אמר מרע"ה וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וגו' / ע"כ צוך יי' אלהיך לעשות את יום השבת / רוצה לומר שיעשה אותו יום שבתון ומנוחה ובטול מלאכה / לא על ידי עבדו ואמתו ובהמתו וגם בהיותו תגמו / כדי שתתפרסם החירות · וזכר החכמה עוד תכלית אחר למנוחת יום המקדש הזה / והוא כדי שיהיה לישראל שביעית הימים / במנוחה ובעונג מעמלים / ויותר ראוי לומר כדי שיהיה להם שביעית הימים / פנוי ללמוד התורה האלהית / בהיותה וחקותיה אמר / וכן אמרו חז"ל / לא ניתנו שבתות וימים טובים לישראל / אלא ללמוד בהם תורה / ומפני זה אמרו שקולה שבת כנגד כל המצות · ולפי שמצות השבת / מורה על החדוש והוא דעת אמתי ראוי שיהיה מקובל מאבותינו וזקנינו ומסורתינו / לכן בא אחר זה הדבור / כבד את אביך וגו' והתורה האלה ...

במד' רף

ר"פ

מ"ב רף ס"ח

כבד את אביך וגו' עד לא תרצח לא תנאף וגו' והנה הדבור הה' / וכבר ירצה יחנו / שהוא מהדברים שבין אדם לחבירו / וכן הוא דעת הרמב"ן / כי הוא בכבוד האב / שהם היותר יאהבו' מכל אלה הדברים • ואמנם כל אלה הדבורים הא' / שהיו בלוח האחד שהם בין אדם למקום / לפי שבאמרו כבד את אביך כלל כבוד הקב"ה שהוא אלהיו / והוא האחד היותר מיוחד שבשלשת השותפים שיש ביצירת האדם / וכמ"ש הלא הוא אביך קנך הוא עשך ויכוננך • וכן אמרו *נתקשה כבוד אב ואם / לכבוד המקום / דכתיב איש אמו ואביו תיראו / קדושין דף ל"א
וכתיב את ה' אלהיך תירא / כתיב ומקלל אביו ואמו מות יומת / וכתיב איש כי יקלל אלהיו / כתיב כבד את אביך ואת אמך / וכנגדו כתיב כבד את ה' מהונך ע"כ / ואמר יאמר לעבן / שכי יש בה כבוד לה' • וכן *רמזו ז"ל כתובות דף ק"ג
כבד את אביך לרבות אחיך הגדול • ולמדנו גם כן מזה / לכבד את החכמים כי הם אבות לתלמידיהם / כמו שזכר רבה התורה / בתוספת בן • וכולל בדבור הזה / מצות לשמוע אל הנביא / ומצות מפני שיבה תקום / והדרת פני זקן / ומצות לשמוע אל ב"ד הגדול / שאמר לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל • ובמכלתא *קדושין פ"ק / אמרו ז"ל על איש דף ל"א
אמו ואביו תיראו / איזה הוא כבוד / מאכילו ומשקהו מלבישו ומכסהו וכו' / אי זה הוא מורא / שלא יעמוד במקומו ולא ישב במקומו • ובמכלתא קצת מהחכמים גדלת המצוה / כמו שזכר שם • והנה יסוד המצוה הזאת הוא / כדי שתהיה קבלת האבות חשובה בעיני האדם / ויאמין בה ויסמוך עליה / וכמ"ש זכור ימות עולם / בינו שנות דור ודור שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך • וכאמר לאויב / כי אם לא כן לדור ודור עכזב לאיקר אמונתם / ולהיות זה הדבור הזה / להאמין בקבלת הראשונים שהוא עיקר כולל בתור' אלא יצוייר מציאותו בלתו / לכן היה הדבור הזה אחרון הדבורים הא' אלהיי' אשר בלוח האחד / ולא היה מהדבורים האנושיים שהיו בלוח השני •

ואמרו למען יאריכון ימיך / כיון שיתארך אתה כיוצא • הנה / להודיע שבהיות האדם גומל חסד לאביו ולאמו שהטיבו עמו ונתנו לו מציאות וגידול כלם / יהיה שכרו שיאריך ימים על האדמה / ותהיה מציאות והויה שיגעו לו אבותיו בן ילדה וכן יפרון ימים רבים על האדמה / ויהיו לו בנים ובני בנים / ושהם מי שאביו ואמו לא יכבד • לא יראה זרע ולא יאריך ימים / כי מכבדו יומו / וכמ"ש ושנות רשעים תקצורנה כי בדרך הוא ה' / ואם זה גמול לזכותו ושבאיותו לעולם הבא / גמול רע על כל מה שהטיבו עמו / כאשר שתכבד אותו אותה הטובה שהיא ויצא שנגמלו עמו / כי כיון שהוא כפוי בטובה טובה / אין כאדם שיזכה בה עוד / ויאמר שהדבור הזה אריכות הימים / יהיה על האדמה אשר ה' נותן להם / כאומר לא בגלות / כי אם בהיותם קיימים על אדמתם • וגם זה מורה שעל כבוד המקום ברוך הוא שהוא אביו אלהיו / ועל כבוד תורתו שהיא אביו / כאומר כן / וכידו תלמיד אשיבה כאשר לצדיקים / ורשעים רשעים יזכה • והפסוקה השנית / כאומר למען יאריכון ימיך / אינו לענין הגמול / אלא כאומר והמכבד מוהיר אותך על כבוד אב ואם / מפני שיאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך ויהיו לך בנים ובנות / ואם אתה תכבד לאביך ולאמך יכבדו אותך בניך בזקנתך / כי הנה במדה שאדם מודד / בה מודדין לו • וא"כ בכבוד אבותיו הוא מכבד לעצמו ולקונו המכובד כי גם הוא לתועלת הבן המכבד אותו / כי בגלל הוא אשר בעבור יתעסק שזאת המצוה הוא מכתתו וכדרך קבר כאקו הוא / לכן חז"ל עם נבדל *ואמתנות כי שכר בה שתי הכוונות האלה / באומרו למען יאריכון ספרי ס"ס
ימיך ולמען ייטב לך / שביאר שתי הכוונות אשר זכרתי • ויתכן לומר עוד שם שבנות וכבוד אב ואם כאשר צוך ה' אלהיך / הלא אמר כן בשני הדברות / הנה ימצא כי אמרו שתי פעמים • ואפשר לומר עוד / שאמר למען יאריכון ימיך / לייעד שכר המכבד את אביו ואת אמו / אלא לענין הקבלה אשר קבל מאביו באמונות באמתיות / ואמר שבזה יבטיחך לזה לבי שיאריכון ימיו על האדמה / ובאורך הימים לא תשכחנה הקבלות ולא יעלה על לב / ולכן יצטרך לקבלת האבות ולכבדם / וזה הוא למען יאריכון ימיך / רוצה לומר למען שאתה עתיד שיאריכון ימיך על האדמה ההיא / ותהיה קבלת האבות הכרחית אליך • והרלב"ג פירש למען ייטב לך על השכר הנפשי שהוא כלו טוב / והאריכות ימים על האדמה הוא בעולם הזה / והוא דרך חז"ל בכוון ואמתי בלי ספק • ונשלמו חמשת הדברות הראשונים המיוחדים לבין אדם למקום / שהיו בלוח אחד / ויבואו אחריהם הה' שבין אדם לחבירו :

לא תרצח לא תנאף וגו' וכל העם רואים את הקולות :

אמרו *במכלתא כיצד נתנו עשרת הדברות / חמשה על לוח זה / וה' על לוח זה • כתיב אנכי ה' אלהיך / וכנגדו לא תרצח / שכל מי ששופך דמים / כאלו ממעט את הדמות • כתיב לא יהיה לך / וכנגדו לא תנאף / מגיד שכל מי שעובד עבודת אלילים / מעלה עליו כאלו מנאף אחר המקום • כתיב לא תשא / וכנגדו כתיב לא תגנוב / מגיד שכל מי שהוא גנב / סופו לבוא לידי שבועת שוא / שנא' הגנב רצח ונאף וגו' / וכתיב אלה וכחש וגו' כתיב זכור את יום השבת / וכנגדו כתיב לא תענה ברעך עד שקר • מגיד הכתוב / שכל מי שמחלל את השבת מעיד לפני מי שאמר והיה העולם / שלא נח בשביעי וכל מי שמשמר את השב' / מעיד שברא' העולם / שנאמר ואתם עדי נאם ה' • כתיב כבד את אביך / וכנגדו כתיב לא תחמוד • מגיד שכל מי שהוא חומד לסוף מוליד בן שמקלל אביו ומכבד' לפי שהוא אביו / לכך נתנו עשרת הדברות / ה' על לוח אחד / וה' על לוח שני / שנאמר את הדברים האלה דבר ה' ויכתבם / דברי רבי חנינא בן גמליאל • וחכמים אומרים עשרה על לוח אחד / ועשרה על לוח אחד / שנא' את הדברים האלה דבר ה' וגו' ויכתוב / עד כאן • והוא דקדוק ז"ל שכלל הדברות האלה וכרבם • ואמנם כפי מה שפרשתי בכתובים / כי הה' הראשונים בהיותם לענייני האלהות / בלוח אחד • והה' האחרונים / בהיותם בין אדם לחבירו / על לוח אחד כפי דעת ר' חנינא / שהוא היותר מתיישב / ולכן היו הלוחות שתים • ואם היו כל הדברות בכל אחד מהלוחות / לא היה צורך בשני לוחות / אלא באחד • ומפני זה נזכר שם ה' / ושם אלהים / בכל אחד מחמשה הדברות הראשונים שהיו בלוח אחד / לבגיד שהם היו הדבורים האלהיי' ואמנם כ"ה האחרונים / בהיותם כלם אנושיי' לבין אדם לחבירו / לא נזכר שמות רבה
באחד מהם שם מהשמות הקדושים • ולזה *כיונו ז"ל / באמרם שני לוחות פרשה מ"א
כנגד שמים וארץ / וכנגד חתן וכלה / וכנגד שני שושבינין / וכנגד שני עולמות / שרצו בזה לחלוק הדברות בלוחות / כפי מה שביארתי • והנה בדבור לא תרצח / אין ספק שכללו מצות אחרות כמו שזכרתי / לפי שהרציחה תאמר על הריגת הנפש / כמו ורדף גואל הדם את הרוצח ותאמר גם כן על המכות והסרות הנפש / כמו ברצח בעצמותי / דרך הלכות שונם / תרצחו כלכם כקיר נטוי / גדר הדחויה והנרצה / לקיר נטוי שהוא להפיל שלא נפל עדין • ויאמר גם כן שם רוצח / על המסבב מיתות / שע"פ שהוא אינו הורג בידיו / כמו איש הזאב הגרגרה / והם שהם אותה ולא הרגוה אבל היא נרצחה בסיבתם • וכפי שזאת השמות כלם / רשאי לפרש לא תרצח על ההורג נפש מאחיו / ועל המכה את חבירו מכורת פצע ומחוק גרע / ולא ילך רכיל / שכלל ג"כ בדבור הזה כי הוא יכנס הרציחה וכלל ג"כ בדבור הזה / שלא תעדר הצדקה מהעניים / ומצות וחי אחיך עמך / כמ"ש ורעה עינך באחיך האביון / ולא תתן לו / וקרא עליך אל ה' והיה בך חטא • כי המונע את הצדקה / הוא הורג נפשות העניים והאביונים • וגם שילוח העבדים העבריים בשנה הז' והאמה העבריה / כמו שיבא נכלל בלא תרצח / כי אם יזיק בהם יותר מהדין / הרי הוא כהורג ומבטל אותם מן העולם וכלל עוד בדיבור הזה לדעת חז"ל / המלבין פני חבירו ברבים שהוא כמו שו בזכותיו • וא"כ כל היורד לאומנות של חבירו / ומוכרו מפרנסתו / ומשיג גבולו • והמלשין והמוסר את חבירו • כל זה הוא בכלל לא תרצח ובדבור לא תנאף בכללו העריות כלם וכל מיני הניאופים / וכמו שזכר הרמב"ם / כי אם היות שיאמר ביחוד / הניאוף על השוכב עם אשת איש • הנה ג"כ יאמר בכללות על כל שאר העריות וכמ"ש / ועין נואף שמרה נשף לאמר לא תשורני עין / ובדבור לא תגנוב / כלל ג"כ מצות רבות / כי הנה שם גנב / יאמר פעמים על הגונב נפש מאחיו כדבריהם ז"ל / ויאמר ג"כ על הלוקח ממונו של חבירו שלא מדעתו / כמ"ש אם במחתרת ימצא הגנב / ויאמר על הגזל והעושק / כאשר הוא לקיחת נכסי האדם שלא ברצונו / ולזה כאומר בתשומת יד / או בגזל / או עשק את עמיתו / שכלל קרא תשומת יד שהיא הגנבה / ותאמר ג"כ שם גנבה על הטעאה והמרמה כמו ויגנוב יעקב את לב לבן / ואלי דבר יגונב • וגם הונאת דברים יקרא גנבה מאותו גד ובזיונא / וכל השמות האלה / נכללו בדבור לא תגנוב הגונב נפש • והגונב ממון או כלים • והגזל והעושק • ומצות לא תונו איש את אחיו • ומדבר שקר תרחק / וכל דבר גנבות וגנבת הדעת • ומצות לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה / וכל שאר המצות שזכרתי למעלה ואמנם למה בא דבור לא תנאף בין לא תרצח ולא תגנוב • הנה הוא / לפי שהמשגה כביכול זה / היא כנוף האדם שהם מעצמיו ובשר מבשרו • ונגד אשר היא בקניניו וממונו / ולכן באמר אותו דבור / בין לא תרצח ולא תגנוב • ואמר שהזהיר שלא יזיק אדם את חבירו במעשה רע לא בעצמו לא בגופו ולא בממונו • הזהירו שלא יזיקהו ג"כ בדבור שפתיו • והוא אמרו / לא תענה ברעך עד שקר • ויתכן שהזהיר בזה שלא יעיד עד' שקר וכלל בו הלועג על חבירו והמספר לשון הרע והרכיל והמלבין פני חבירו ברבים / וזולתם מהמצות שזכרתי / ואמר זה הזהיר / שלא יזיק אדם את חבירו במחשבתו • וזה הוא לא תחמוד • והרלב"ג פירש / שהדבור הזה אינו כלו במחשבה / כי החמוד / תאמר ג"כ על גזלת הדבר הנחמד / כמ"ש וחמדו שדות וגזלו / וכזה הזהיר א"כ על הגזל הנמשך בפעל החמדה / וגם על החמדה שבלב אשר בנפש • והרב הגדול המיימוני כת' ושכבי לזה בספר מעון פ"ק מהלכות גזלה ואבדה / שאינו עובר על לאו לא תחמוד עד שיקח החפץ • אשר אחד שהוא חמוד שיש בו מעשה • אבל התאוה היא דבר בלב בלבד / וזה מהמצוו' החלקים עליו בזה / והשתדל הרלב"ג על באור שיש בו בכלל / האדם כמעט על אזהרת לא תחמוד אפי' בלב / וזה כשיתגלה האדם עליו כשמתפתה כמו שם לו / כמו שיתגלה בדבור העריות וכיוצא בזה • ואמר הדברים הנחמדים כפי נזק האדם אליהם • וזה שראוי שיתגדל על קנינם בשלמו / ולכן זכר בראשונה / חמדת הבית / ואח"כ האשה / ואח"כ עבדו ואמתו • ואח"כ שורו וחמורו / שהם בעלי חיים בלתי מדברים • ואחר הדברים שאינם כ"כ בריאים / כלל הכתוב באמרו וכל אשר לרעך • אבל במשנה תורה זכרם / כפי המשל בטבע והמנהג / כי החמדה היותר רעה / היא חמדת האדם לאשת חבירו כחמדת דוד לבת שבע • ואחריה ברוע / חמדת האדם לבית רעהו שהיא דרכו / שהלכו אחאב הרוב לקחת את ביתו ואחרי השדה / כי אם היות לא ידוע בו הגזל כמו ענין נבות [illegible] ומכליו [illegible] כמו שא'

ענין אחאב עם כרם נבות היזרעאלי · ושדהו / וכל עבדו ואמתו
אליהם כ"כ כשהם כשדה · ושוריהם שור וחמור שהם בלתי מדברים
ושוריהם אמר לכלול המטלטלים שאין בהם רוח חיים וכל אשר לרעך ·
וכבר זכרתי / שכל הדבורים הה' האחרונים האלה בקבוץ מופלג / לפי שהם
דברים שיגזור בהם השכל האנושי / ובעבור שהשלשה הראשונים מהם היו
מהאזהרות שנצטוו עליהם בני נח / ולכן לא אמר כאן בהם ידי רעך / ורוצה
לומר לא תרצח את רעך / לא תנאף אשת רעך / לא תגנוב מאשר לרעך ·
לפי שכבר היה כל העולם מוזהר עליהם / וישראל היו כלם רעים / אמנם
בתורה שקבלו והתאחדו בה / אבל בדבור לא תענה אמר ברעך וכן בלא
תחמוד מפני ששתי המצות האלה הוסיף הקדוש ברוך הוא לצוותם עתה
לישראל / להיותם רעים אוהבים בקבלת התורה / ואמונתו בה / ולפי שהם
בני יעקב איש כבירך י"י / היה ראוי שלא יענו עולה / ולא ימצא בפיהם ובלבם
לשון תרמית וחמדה רעה / וכן אמר שלמה בחמדה שהיא מכופלת /
באומרו לא תחמוד בית רעך לא תחמוד אשת רעך · לפי שכמו שבכל
החדושים הלבבה והחמדה יש חמדה מועילה וחמדה בערב / ולהיותם דברים
חלוקים / וכבר בהם הלאו שתי פעמים / כאלו אמר לא תחמוד דבר רע מהמועיל
כבית והשדה / ולא תחמוד גם כן דבר רע מהערב כאשה · ועם זה הותרה
השאלה הב' / וכבר זכר הרלב"ג דעת אחר בעשרת הדברות האלה / שהם
כנגד הגלגלים ויחס כל אחד לגלגלו / וחשב שעל זה נאמר אתם ראיתם כי
מן השמים דברתי עמכם / ותכלית הדברים טריים / כמעי כחלה נם /
ועל כן לא זכרתים פה :

ואמנם בתשובת השאלה הי"ג אומר / שכונת המעמד הנכבד האלהי
הזה / לא היה להודיע לישראל דעות פלוסופיים והשגות
הנעלמות מהמוסקים בעיונם / כי הידיעות ההמה / לא יעשו האדם אל
ההצלחה האמתית ולהדבק באלהיו / ויכניסו האדם במחלוקות העיון וספקי
המחשבות / ואולי עם הנטייה לאמונות הזרות ובלתי אמתיות / ומי יתן כל
עם י"י פלוסופיים / ומה יוסף ומה יתן להם קנין הידיעה ההיא /
אבל רצה הקדוש ברוך הוא להגריס בזותו מעמד / בגדרי אמתיות אלהותו
ולהכיר אליהם בדעות המחשבות / אשר נפלו בהם הפלוסופים בחקירותיהם /
כי הם עם שהודו במציאותו יתברך ואחדותו ושלילת הגשמות ממנו הם
כופרים ביכולתו על שנוי הטבעים / ובידיעתו הדברים הפרטיים והאפשריים
להיות קודם היותם / ובהשגחתו בפרטי בני אדם לתת לאיש כדרכיו וכפרי
מעלליו / והיה הנחשים בפעונים הטובים בפיהם כמוהי התורה ויסודיה /
והיה היו בצוכרי פרעה כמו שיתבאר מכפירות דבריו ומחשבותיו · וגם
בישראל היו רבים מהם מסופקים / בידיעת הש"י והשגחתו / ואמרו היש י"י
בקרבנו אם אין / כי תמיד היו מנסים / שהוא יתברך לגודל רוממותו /
לא היה משגיח בהם · ולזה דבר ויקרא אכן שעם היותו י"י מחויב
המציאות / הוא היה אלהיהם משגיחם ומשגיח בם · וכמו שראו בעיניהם
שהוציאם ממצרים במכות באותות ובמופתים / ודבר להם הע"ס כדי להגריס
בהשגחתו / וכיאל להם שהוא אל קנא ופוקד עון אבות על בנים וגו' / ועושה
חסד לאלפים לאוהביו ולשומרי מצותיו / כי בזה נתאמת אצלם / שהיו לו
יתברך מצות ודברים יחפוץ בהם / ושלם שכר עליהם / ודברים בהפך ישנא
אותם ויענש עליהם / וזה כלו מה שלא ישער הפלוסוף בשום צד / וכזה שלא
יאמין את שמו לשוא / והיה עונש רב על השבע לשקר / שגם זה מה שלא יקבלו
היוני בחקירותיו · וישמור את השבת לזכרון בריאת העולם וחדושו /
מה שהוא כנגד דעת הפלוסוף האומר בקדמותו / והודיעם שמכבוד האל
את אביו ואמו / יאריך ימים וישב בשקט על ארץ ירושתו / כי גם זה הוא
מפועל ההשגחה העליונה · והראה להם עונש השגחתו על דברת בני
אדם במה שנעבור בזה אותם / לא תרצח / לא תנאף / לא תגנוב / לא
תענה / לא תחמוד · הנה א"כ בעשרת הדברות האלה שהשמיע הב"ה לעמו
הגריסם בידיעתו ובהשגחתו ותחולתו ויכלתו ולהכחיש המעשים הטובים /
ובגלותו הרעים שהם הסבות המעידות את התורה האלהית על תלה / ואשר
כפרו הפלוסופים בהם לקוצר עיונם / שהם לא יקיימו הדעות האלהיות
האלה · אבל ירבו בהם הכפירות · ובזה הותרה באמת / השאלה הי"ג :

וכל העם רואים את הקולות וגו' עד סוף הסדר · ויש לשאול
בפסוקים האלה שאלות :

השאלה הא' למה אמר וכל העם רואים את הקולות ואת
הלפידים ואת קול השופר ואת ההר עשן / ולא
זכר הקול האלהי הדובר אתם / שהיה יותר מבהיל מהקולות והברקים ·
והנה ישראל מהקול האלהי פחדו / לא מהקולות הבאים עם הברקים שהם
הרעמים / כמ"ש דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות /
וכתיב אם יוספים אנחנו לשמוע את קול י"י אלהינו עוד ומתנו · וגם לא
זכר הכתוב דבר / ממה שאמרו לו מהדת הנראה אליהם מההר / שהיה עשן ·
והנה הם אמרו ועתה למה נמות / כי תאכלנו האש הגדולה הזאת :

השאלה הב' בדברי משה אל תיראו / כי לבעבור נסות אתכם בא
האלהים / כי מה היה ענין הנסיון הזה · והנה בזמן
באמר / אנסנו הילך בתורתי אם לא / והיה בשמירת המצות התלויות בזמן /
אבל כאן לא היה ענין נסיון במה ששמעו בזותו מעמד / וא"א לומר שהיה
הנסיון לראות אם יראו מלפניו / כי היראה איננה אלא הנסיון וכמ"ש ובעבור
תהיה יראתו / וגם כי יש בפסוק הזה סתירה / כי אם בעבור שתהיה יראתו

על פניהם בלתי תחטאו / אין היה משה מצוה אותם אל תיראו וכוונתו
הכוונה :

השאלה הג' באמרו ויעמד העם מרחוק / כי מה היה התקון לישראל
בעמדם מרחוק / האם לא שמעו בם קול אלהים
בהיותו מדבר / הנה קול י"י בכח יגיע אליהם שזה · אם לא יראו
מהם את האש / והלא מרחוק יותר גדול תראה האש הגדולה ההיא ·
ולמה אם כן עמדו מרחוק · ואם בא אליהם דבור אלהי שיעשו כן אם
לא / כ"ש כי כבר באמר למעלה וירא העם וינועו ויעמדו מרחוק / ולמה
אם כן הוכפל הכתוב לספר ויעמד העם מרחוק :

השאלה הד' באמרו לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב וגו' ·
כי למה בא עתה על הע"א / כיון שבדבור הב'
מהדברות הזהיר עליה הרבה / לא יהיה לך וגו' לא תעשה לך וגו' / לא
תשתחוה וגו' ורש"י מדברי חז"ל פירש / שבא להזהיר על הכרובים שיהיו
במשכן / שלא יהיו של כסף שמקדש ואפי' של זהב חוץ מהם לא יעשה אותם
ואין הכתוב סובל דבר מזה :

השאלה הה' באמרו מזבח אדמה תעשה לי / כי איך אמר וזבחת
עליו את עולותיך ואת שלמיך / והנה לא באה תורה
עד הנה על הקרבנות / ולא שיהיו עולות ושלמים / ולא שיהיו מן הבקר
ומן הצאן · ולמה אם כן הזהיר כאן עליהם ועל האזכרה / ושאר הפסוקים
הפסוקים / באופן יותרו השאלות כולם :

וכל העם רואים את הקולות וגו' עד סוף הסדר · תמהני
מהרמב"ן / שכתב שהיה כל זה שנזכר כאן
בפרשה קודם עשרת הדברות / ושכלי הברק / יצות הכתובים לגו' התוספת
קודם / אבל שאר המפרשים לא אמרו כן / אלא שאחר ששמעו ישראל עשרת
הדברות היה כל זה / והוא האמת כי אחרי ששמעו עשרת הדברות כלם
מפי גבורה / בהיותם רואים את הקולות ואת הלפידים הנוראים ואת קול
השופר שהיה יותר מבהיל ואת ההר עשן / הנה לא התפעלו מכל זה כלום ·
ולא בקשה מהשם דבר עליו / אבל הם מעצמם כמו מחקים / אבל
מכות נגוב ונכונו אחור / עד שנתרחקו מההר יותר ממה שהגיעם משם
ח"ב ויעמדו מרחוק / והיה זה מפחד האש והעשן שתאכלם / ובזה ששם
שיבלו מהאש הנראה אליהם ומהעשן העולה כאשם / וכבר כתב הרלב"ג כי
בעבור שההנגות הה' מתחברות במקום אחד / והוא המקום ההוא
התשותף / שימו העבריים האותות תחת האחרת / כמו שאמר ראה ריח בני
אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה / וכן נאמר כאן / וכל העם רואים
את הקולות / אם היות הקול / מיוחד אל השמיעה לא אל הראות · גם
כולל לפרט / שאמר כאן וכל העם רואים על הלפידים / כי הם היו הנראין /
ויהיה שומרו את הקולות / כמו את יעקב איש וביתו באו / ויאמר וכל העם
רואים · עם הקולות את הלפידים כי בנקודת הלפידים
אמר רואים וכדי לבאר הפחד והרעדה שקבלו מהקול האלהי / אמרו אל
משה דבר אתה עמנו ונשמעה / ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות / כלומר
כבר אנחנו מתחרטים למה שבקשנו לשמוע את קול י"י מפני הסכנה הנמשך
ממנו · וכאלו אמרו לו / אין אנו מבקשים דבר על הקולות ועל הלפידים
ועל קול השופר ועל ההר עשן עם היותם דברים מבהילים / יהיו מה שיהיו
אבל מה שבקשנו / הוא מענין הקול האלהי / שכבר ידענו שהוא רצון י"י
להשמיעם כל מצותיו ותורתו בזותו קול · והוכרחנו אחרי ששמענו הדברות
לבקש ממנו / שלא ישמיעם הקדוש ברוך הוא עוד את קולו / הנה אם כן
טוה האומר / בקשו על הקול האלהי · והותרה בזה השאלה הא' · ומשה
רדיעו בהיותם אל תיראו / כי לבעבור נסות אתכם בא האלהים רוצה לומר
אל תיראו מהמות כמו שאמרתם פן נמות / כי הנה לא הגיע אליכם הקול
האלהי העצום הזה / לא לגשתי תכליות יקרים · הא' לבעבור נסות אתכם
והנסיון הזה אפשר לפרשו מענין נסיונה / כלומר מפני שאתם בקשתם לשמוע
את הקול י"י / ושנבנה שהיתה ידיעתכם לקבלו / כמדרגתי לקבל הנבואה
לכן בא אליכם הקול הזה כדי שתבחינו עצמיכם ותראו אם יש בכם כח
לסבול אותו ולשמעו / לא שהיה הדבר בהפך לפניו יתברך וישבע לנסיון /
אלא בערככם שתאמרו לנו' מנוסים ותדעו עד היכן מגיע כחכם בזה ·
וכפי מה שפרשתי למעלה / אפשר גם כן לפרשו מענין הרגל / כמו לא נסיתי
ללכת באלה / רצה לומר לבעבור נסות ולהרגיל אתכם בקבלת הנבואה בא
האלהים / ויהיה ר"ל פירושו / מלשון נחלה · כדי לגדל ולרומם אתכם בין
האומות ששמעתם קול מדברי בא האלהים / וכבר הודעתך מה שפירש עוד
בזה הרב המורה / שאמר ע"ה אליהם אל תיראו / כי זה אשר ראיתם / היה
כדי שבלא יכסה י"י יתב' רצוא בכל שקר שירצה לבתור דבר ממה ששמעתם /
לא תעמוד אוריכם מדרך האמת לעולם / כי כבר ראיתם האמת בעיניכם ·
ויהיה א"כ ענין הפסוק הזה / בעבור שיוכל לנבות אתכם לעתיד / בא האלהי'
עתה כדי שתהיו עומדים בנסיון · וכפי כל א' מהפרושים האלה / והותרה
השאלה הב' · והתכלית השני הוא / בעבור תהיה יראתו על פניכם
לבלתי תחטאו / כלומר שתראו מלפניו / ואין היראה הזאת יראת העונש
לא יראת המעלה והגלות והגדולה והגבורה והתפארת וההוד / שראיתם
ממנו יתברך במעמד הזה / שאותה יראה תשאר קבועה בנפשותיכם / באופן
שלא תחטאו במחשבותיכם · ולאשר לשרש אל סירלו שידבר עוד הם עמכם
בקול הגדול הזה · כי גם בעצם האש לא מכן / אלא לבלבל

אחריו כאלו נביאים, לדעתו כי ידבר אלהים את האדם וחי. ועוד שהיא לנושאי תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו לעבור על מה שיצוה לכם על יד נביאו, כי תיראון פן ינקם מכם נביאו הגדול ובידו החזקה. כענקי' וסקילות וה"ס זה שאמר שמעתם ורפיתם פה. ולזכם מה שאמרה התורה עוד ויעמוד העם מרחוק ומשה נגש אל הערפל אשר שם האלהי', לא בא להודיע שכל תחנותם כי כבר נזכר, אלא להגיד שבוב שבקשו ממשה לבלתי שמוע את קול ה' נתרחקו ממעלה שהיו בה ונשארו בהבנתם מרחוק כהיות מקודם לכן היה זולתם קרובים אליהם, ומשה שהיה מרוחק ממקום הכבוד כי הוא היה בקרב העם בתחתית ההר כמו שהוכחתי למעלה, נתקרב אל מקום הכבוד, והם נתרחקו ממנו והוא אמרו, ומשה נגש אל הערפל אשר שם ה' אלהים. וכבר ביארו חכמינו ז"ל וכו' לברכה, שבכה שכבוד היו שלש מחיצות. הא' הוא החשך שהוא היותר חיצוני, והענן היה אחר החשך והערפל שהוא הענן. הוא היותר פנימי הקרוב לכבוד הגבורה הגדולה שמשה ולפני זה משה רבינו נגש ועבר החשך והענן ונתקרב אל הערפל אשר שם כבוד האלהים, כי מפני שנתרחקו ישראל ממעלתם ועמדו והתחילו באותו ריחוק, באמרם ואל ידבר עמנו אלהים, ובקשו ממשה דבר אתה עמנו ונשמעה, רוצה לומר נשמע ונעשה ככל אשר יצוה ה' אותך הנה ברך וזרע"ה לעלות אל ההר ולגשת למקום הכבוד, לקבל התורה והמצות. והנה אם כן לכוון על מה שנתרחקו ממעלת', באמר כאן ויעמוד העם מרחוק ולהבדיל ביניהם ובין משה, אמר ומשה נגש אל הערפל וגו'. והותרה בזה השאלה הנ'. ולזכם מאמר ה' למשה, כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם וגו', פניכו שנצטוה משה כתן ולמוד עליהם שתי תכליות, כמה שהשיגו העם את קולו אליהם, שהבינו והיראה, ולא יתברך שהיה שם עוד סבלות אליהי גדול מהם, והוא שהבין שלא כי מן השמים דברו עמהם, לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב, ואין סמוכה בזה להודיעם שלא יעבדו את הפסילים כמו שפירשו הרמב"ן, אלא להודיעם שאם היתה בחלבתו לא ישימו בתפלותיהם אמצעיים בינם לבין אלהיהם, ולא יעשו צורת להוריד שפע הכוכבים להצליח קניניהם, יען וביען אינם צריכין אליהם, לפי שאלהים קרובים אליהם בכל קראם אותו והוא ישמעם ויענם, לא על ידי מלאך ולא על ידי ככב ואמצעי אשר ינקם עליהם, ולזה נסמכה הפרשה הזאת אחרי דבר משה אל העם בתשובת בקשתם, ואמר כה תאמר לבני ישראל, שיגיד להם התכלית הב' היא שלא זכרו משה, והב' ראיה מהמיוחד הנכו' ששמעו מהם יתברך עשרת הדברות מבלי שום אמצעי בינו לבינם, ולכן לא יעשו אתי, כלומר להיות אמצעיים בינו לבינכם אלהי כסף ואלהי זהב, והם הטלסמאות שהיו עושים הקדמונים, להוריד רוחניות הכוכבים להצלחת בדברים הידועים. ואמר לא תעשון אתי, וחזר לומר לא תעשו לכם, להגיד שה"ג בלתי ראוי שיעבדו ומכבדם. אם תכבדו, כי הוא מן השמים דבר עמהם בלי אמצעי. ואם תכבדם, שהם מהשגחתו והכרתו יתברך, אינם מהנהגת המערכות השמימיות. ובזה הותרה השאלה הד'. והודיעם עוד שכבר קבל אז יגינו השגחתו והצלחתו, והוא אמרו מזבח אדמה תעשה לי, ואין זו מצוה אלא הגדת העתיד, כלומר עתיד אני לצוותך שתעשה מזבח לשמי. ויהיה מעפר האדמה, כי רם ה' ושפל יראה, לא כזהב וכסף כי אם מאדמה פשוטה כמו שביארתיה. ואמר זה על מזבח העולה לא על מזבח הקטורת, ולכן אמר וזבחת עליו את עולותיך ואת שלמיך את צאנך ואת בקרך, כי הודיעם בזה, שהיה עתיד לצוותם בזבחים והקרבנות לשמו ותכלית כיראתו הוא, שזו היא העבודה שיצטרכו לעשות בה שיגיע השפע האלהי וברכתו על בהמותיהם והצלחת קניניהם, לא בטלסמאות זהב וכסף בדרכי האומות, שאוהבי המזמה והקסמים, אמר בכל המקום אשר אזכיר את שמי, אם בנוב או בגבעון ושילה או בבית עולמים, לא בכל מקום אשר תרצה, אלא בכל מקום אשר אזכיר את שמי שם אבוא אליך וברכתיך, רוצה לומר ששם אשכין שכינתי בתוככם ויתברכו מעשיכם. והותרה בזה השאלה הה'. ובמכילתא אמרו לא תעשון אתי, ר' ישמעאל אומר לא תעשון דמות שמשי המשמשים לפני במרום, לא דמות מלאכים, ולא דמות כרובים, ולא דמות אופנים, ר' עקיבא אומר לא תעשון אתי כדרך שאחרים עושים ביראותיהם, כשטובה באה עליהם מכבדים אותם שנא' על כן יזבח לחרמו ויקטר למכמרתו, וכשפורענות באה עליהם הם מקללים אותם שנאמר והיה כי ירעב והתקצף וקלל במלכו ובאלהיו, אבל אתם אם הבאתי עליכם טובה תנו הודאה, הבאתי עליכם יסורין תנו הודאה, וכן דוד הוא אומר, כוס ישועות אשא ובשם ה' אקרא, צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא. הרי לא תעשון אתי אלהי כסף עד כאן. ויפרש ר"ע עקירת הפסוק הוא לא תעשון אתי אלהי כסף אלהים המשמשים אותי כי בטובים ובפורעניות יחד. ולזכם אמרו ואם מזבח אבנים תעשה לי, אחרי שהשלים מצוה דרכי ישמעאל כל אם שבתורה רשות, חוץ משלשה, כגון ואם תקריב מנחת בכורים והיא חובה. ואם כסף תלוה את עמי והיא חובה, שנאמר העבט תעביטנו. ואם מזבח אבנים תעשה לי, זו אינו אלא רשות, תלמוד לומר אבנים שלמות תבנה עד כאן. וכבר יכול להבין לדרכי ישמעאל ברשות קדושת תורתו, שגם אותם השלשה שזכר הם רשות ולא חובה. כי הנה ואם תקריב מנחת בכורים אינה חובה, לפי שהחיוב הוא להביא ראשית בכורים. אבל המצוה להביא מנחה מהבכורים נדבה היא, וכמו שכתב הראב"ע על אותו פסוק. וכן אם כסף תלוה את עמי אין החיוב שילוה לו, אלא שיתן לו די מחסורו ויעניקהו.

אבל אם לא ירצה לתת לו אלא דרך הלואה, ולא יהיה לו כנושה ולא ישים עליו נשך. וככה אם מזבח אבנים תעשה לי הוא רשות, רוצה לומר אם לא תרצה לעשות מזבח אדמה, אלא מזבח אבנים לא תבנה אתהן גזית, כי לא תהיינה תורה שיבנו מזבח אבנים, אלא שיבנו מזבח אדמה, והרשות בידם לבנותו מאדמה. אבל אם לכבוד ולתפארת ירצו לבנותו מאבנים, לא יהיו אבני גזית והם המחוקקות כמ"ש ומן חצבים. ואמר חרבך הנפת עליה ותחלליה, להגיד שמקום שראוי לכבד את המזבח, יחלל אותו בנותן המלאכות שיעשה באבנים: ומחברך רוזו למקבות והגרזן, כי לפי שהם מחריבים את הבנין ומשחיתים הטבעיות, יקראו בשם חרב. והנה היו הטורות הקן המשחיתות באבני המזבח חלול, לפי שיפירו המזבח מכוונתו הקדושה. ובענין זה בזה אבנים שלמות תבנה את מזבח ה' אלהיך לא תניף עליהן ברזל. וכבר כתב הרמב"ן, שבכתובים יקרא המקבות והגרזן בשם חרב, כמ"ש ויעש לו אהוד חרב ולה שני פיות, ואמר בכשיל וכלפות יהלמון. ויש מפרשים חרבך כפשוטו, כי היה מנהג עובדי עבודת אלילים שבנותם המזבח להתגודד עליו כמשפט ברמחים ובסורפות. ועל זה אמר כי חרבך הנפת עליה ותחלליה, שהחלל הוא בשפך דם אדם עליה. וטעם המצוה הזאת לדעת הרב המורה, כדי שלא ישוו לעשות באבנים צורת ע"ז משכיות ומחוקקות כמו שהיו עושים עובדי ע"ז במזבחותיהם, ונקרא זה בתורה אבן משכית והוא דעת אמתי. והראב"ע כתב כדי שלא ישאר הנשבל מן הגזן באשפתות, וקמכו כגוי במזבח השם והוא חלול כבודו. והרמב"ן כתב שהיה טעם המצוה, בעבור היות הברזל לחרב, והוא מחריב את העולם ולכן נקרא כן. וכמו שאמר שנית הצם ימי הזהב שנאמר על חרבך תחיה. והחרב הוא כמו בשרים תאכל, כי במזבחות ובמזלות הדם יבליחו כניו. ולפיכך לא יונף ברזל על המזבח בהתפלספותו, וכר נא טעם אחר. והמשכה הקדום כדרך הוא, שיהיה המזבח מאבנים שלמות שהם בתכונתם הטבעית, ולא יתנו שם צורה מלאכותית כי הטבע נכבד מהמלאכה, ולכן הוכח על זה לשון חלול, כי כשמבדל מהמוכר הטבעי דבר מלאכותי נקרא חלול, ולכן אמר בלוחות השמימות ויפסול שני לוחות אבנים, לפי שפסל אותם משה במלאכה, והיה זה היפך הראשונות שהיו בתמונתם הטבעית. ולכן בזה שאם כשעשה מזבח אבנים, שיניחם בתמונתם שאתן בהם הטבע הזהב, כי כל הדברים הטבעיים הם מלאכה ידועה בהכרח אל השם. והטעמים האלה, כלם הם טובים ונכוחים. ולזכם אמרו עוד ולא תעלה במעלות על מזבחי אשר לא תגלה ערותך עליו. פרש"י כפי פשוטו, שכשאר ובנו במזבח יבנו לו כבש משופע שבו יעלה הכהן להקריב במזבח, אבל לא יעשה אותו מעלות, לפי שיהיה הלך מתפשט כדי שהכהן בעלותו בו לא יצטרך להרחיב הפסיעה ותגלה ערותו, כי הנה אע"פ שהיה אחד מבגדי כהונה לכסות בשר ערוה, עם הרחבת הפסיעה במעלות, היה קרוב לגלוי הערוה, וכ"ז כנוי ליראת המקדש כי הוא כבודו יתברך. והנה בזה המקום חזר על דיני המזבח ובנינו, ולא יעלה במעלות, קודם שיבנה המשכן וכליו, לפי שבא ענין המזבח אגב גררא, להודיע שבמזבחותיו תבוא עליהם ברכת ה' והשפעתו, ואינם צריכים לטלסמאות זהב וכסף כמו שפרשתי, תראה לי לפרש שלא כאמר ולא תעלה במעלות על מזבחי, להזהיר על הכבש שבו יעלה הכהן להקריב. כי למה זה יצוה עתה בדין הוא אבל שאר דיני המזבח והכהנים ובגדיהם, אף כי טוב ולא תעלה במעלו' הוא לכל ישראל לא לכהנים בלבד. אבל עניינו, שמפני שאמר מזבח אדמה תעשה לי ואמר שאם ירצה להעלות כבודו לעשותו מאבנים, יהיו כמות שהן מבלי מחקקה ולא ישוה אשר מלאכותי, הזהיר בכלל לישראל ולא תעלה במעלות על מזבחי, שלא יבאו במזבח העולה דבר מעולה מזה לא זהב ולא כסף ולא אבן גזית, שהם כלם מעלות ויתרונות יותר מהאבנים הטבעיות, כי מזבח העולה כמו שיתבאר במקומו היה רמז אל האדם הטבעית, ולכן היה נבוב לוחות והיה מעפר הארץ, או מאבנים אשר בעפר יבדלם. ואין שלטון ביום המות, ועל זה כאמר כאות ולא תעלה במעלות על מזבחי, כלומר לא תרחיב המזבח בהגבהתו יותר מזה, ולא תשים כסף וזהב ואבנים טובות ומרגליות, שהם מעלות בעיני בני אדם על מזבחי, וכמו שאמרתי לא תעשון אתי אלהי כסף ואלהי זהב, כי אם תעשה מזה מעלות במזבחי, תגלה ערותך עליו, כלומר שזהו כושה לדרכי עובדי ע"ז ויש ערוה גדולה מזו, כי על כן אמר אבן משכית. וזה הוא פירוש נכון ומתיישב במקומו: תם:

פרשת ואלה משפטים

ראיתי חכמינו הקדושים מפרשי התורה נדעות חלוקות, אם יש סדור למשפטים ולדינים התוריים שנזכרו בתורה, אם לא. ורובם הסכימו שאין להם סדר כלל עיקר. עד שהקדמונים אמרו שלא דרשינן סמוכים, וקצת אמרו שאין סדר למשנ'. ולכן לא הקפידו לתת טעם בסדרי המשפטים האלה זה לזה ואות שהשתדלו לתת בזה טעם יסברה מה, והי כוונתי כי יש כל היושר בעיני ידבר, בדעות דרש ועניני מוכיח וידו, וכל המעיין להאמין

[illegible]

ואלה המשפטים ... התחיל ... גם שמך מאד נהם כשורש עקר רב ושהוא
לפני הנפשיי ועל השכר הנפשי כאמרו כאן והנך את לשונך ואת מידך
והסירותי מחלה מקרבך לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר
ימיך אמלא ונתתי את כל אויביך אליך עורף ושלחתי את הצרעה וגו'
ושמתי את גבולך וגו' שכם כלם מיני שכר וגמול גופני ויתן הכם על שמירת
המשפטים האלה / ולפי שאר בתתי קשור בזה והנה בכל פסוקי הכלל הזה
המשפטים / לשמור לבלול אותם שמה לאחד / ולא לסור ימין ושמאל / והיה שכם
במקנה האחרית / בכיאור המצות האלה כי הם דברים / והכלל תורה ומוסר
על היותם המשפטים אלהיים / שלכן טוב זאלה המשפטים אשר תשים לפניהם
ולא לפני גויים / כי לא שהם לבל גוי ולא לפני הדיוטות :

כי תקנה עבד עברי
וגו' עד וכי ימכור איש את בתו לאמה יש לשאול במאמר הזה ג' דברים :

השאלה הא'
למה התחילה התורה בזכרון המשפטים מהעבד העברי / כי אין בספק שלא היה מהדין מקדם ולא כפי ההדיון כי אם לבנה מאלהי לבאר אותה :

השאלה הב'
למה והתגאל יתנכר / ויען עבודת העבד עברי שש שנים ובשביעית יצא לחפשי / ולא לקח בזה המספר אחר / עם שמצאנו שנים ואם שנים כמני שביר :

השאלה הג'
באמרו אם בגפו יבא בגפו יצא / כי דבר מבואר הוא שבעת שנכנס בגפו ובגופו יצא / על אמרו שכר אמרו / כי הכניסה שתבא / גם אמרו עוד והוא יצא בגפו הוא לבטל :

ואומר
כפירוש הפסוקים והתר השאלות האלה / שהנה זכר ראשונה במשפטים משפט העבד עברי / לשתי סבות / הא' מפני שהוא
יצא מדבור אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים / שהוא
הדבור הראשון ששמעו בני ישראל והקדמה לכל שאר הדברים / ומפני
שאמר כי הוציא את ישראל ממצרים וזה נהם להיות עבדיו / ולכן לא היה
ראוי שישתעבדו זו בזו / וכמ"ש עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים /
ולכן נזכרו המשפטים האלה זכר ראשונה משפט העבד עברי שלא ישתעבד
לאדוניו עבודה עולמית / אם לשש שנים בלבד / ושובו איש אל אחוזתו ואיש
אל משפחתו / והשנה הב' / מפני שכמו שתורת האלהים התחילה במעשה
בראשית / לקיים דעת החדוש / והיותו נזכרון הנפלאות כמ"ש לכל האותות
והמופתים ונאמר / ככה במשפטים האלה התחילה בזה שהוא ג"כ זכר לחדוש
העולם / וכיים בזכרון הנפלאות כמו שיתבאר / ואלה בכל זה / כאשר נתתי
הטעם לסקול המשפטים / והוא שהמשפטים האלה נאמרו כאן להודיע
לישראל שהדבורים ההם אשר שמעו עם היותם בדיבורם דבורים קצרים /
והמשכיל האלהי יודעים / ויודעם כלמה בהם כוונתו / וגם כל שאר האותות
והמופתים לנו יש בהם כוונה ... לתקן קטנים /
אין הדבר כן / כי כלם מן הדברים הקצרים אשר שמעו / יכללו המשפטים
אלהיים רבים / והם אשר נזה לשום לפניהם ולא שהם כן לכל גוי / ולכן
התחיל מהדברה הראשון / שהם היו יותר קצרי / ובכלל לא תרצח הבי מיני
הרציחה / ... קודם לפניו / והכלל מהם הוא / שיקנה אותו
לעבדות בהשתעבדו בו כל ימיו / כי זה היה רציחה גדולה / כי סוף אמר
הכתוב הנזכר גם חיים ... ואחר עמך / ככה ייחס להשתעבדות
שהוא הפך הצדקה לרציחה / וכמו שנאמר לירמיהו על ענין שלוח העבדים /
ולכן כה אמר ה' אתם לא שמעתם אלי לקרוא דרור איש לאחיו ואיש לרעהו
הנני קורא לכם דרור נאם ה' אל החרב אל הדבר ואל הרעב ונתתי
אתכם ... מדה כנגד מדה / כי לפי שהם היו מרבים אותם לעבדות /
יהיו נשמים זה כנגדו ברעב ובדבר ובחרב / הנה מפני זה זכר כאן ראשונה
משפט העבד עברי ... אשר מכרוהו ב"ד / כמ"ש ואם אין לו ונמכר
בגנבתו / כי הוא אשר יעבוד שש שנים ובשביעית יצא לחפשי מעבדותו
חנם / כ"ל מבלי שיתן לאדוניו פדיון הכסף אשר הגיע בעדו לא כלו ולא
קצתו / ... להם רשות למכור עצמו לשני רבות והוצאו'
כרצונו / ולכן לא יצא בשביעי כ"א ... אביו / או אם פגע בהם
היובל / או יצא ... אחר אם בגפו יבא בגפו
יצא / לפי שהוא היה ... שלא היה העבד נשוי אשה שאז היה יחידי
בגפו ... אדוניו / ככה בגפו יצא ולא יכריחו אדוניו
שישא אשה ישראלית בביתו / ואם בעל אשה ... היה קודם שנמכר /
הנה יהיה הקונה אותו / חייב במזונות אשתו ובניו / כי אין לה מי שיפרנסה
זולת בעלה / ומפני זה כשיצא העבד יצא אשתו עמו / ולא יהיה אדוניו חייב
עוד במזונותיה ביום אשר יצא בעלה / אבל יש רשות ביד רבו / אם העבד
אינו בעל אשה / לתת לו שפחה כנענית להוליד ממנה בנים / ולכן אם
אדוניו יתן לו אשה / רוצה לומר כנענית וילדה לו בנים או בנות / לא
יצאו עמו / כי הם עבדיו של זה האדון / והעבד והאשה הכנענית באשר
שיעבדו כל ימיהם ... אותם לבניכם / ולפני זה / האשה והיה
וילדיה תהיה לאדוניה / כיון שהם כנעניים / ... לומר העבד עברי
יצא בגפו ... אם בגפו יבא בגפו יצא /
לענין האשה הישראלית / ... לענין האשה
הכנענית וילדיה שלא יצאו עמו / ... כמה הם אלהי
... ומשביעי יצא לחפשי כענין השמיטה
... ובשביעית ... וכמו מצות השבת

ושלא יכנה לאחר שמתם פרעה ... / וזאת אינם יכולים
שבת / להודיע שהמשפטים האלה אשר שמם לפניהם הם אלהיים / ושהם
הם לאמונת חדוש העולם / כי אין המשפט הזה מהדינים הנהוגים בעולם / אבל יש
לו כוד עיוני בחדוש העולם כמו שידעתו / ולכן המשפט הנזכר והם לא
המשפטי האומות / והתורה בזה שהראיתי לך / עם טעם מצוה הזאת / שלאת
השאלות אשר אלהי ... עד וכי יתנכר / והם אמור יאמר העבד אהבתי
את אדוני וגו' / רצה לומר שאם לא ירצה לצאת מבית אדוניו לחפשי / ולכן
קראו העבד נרצע / כדי לזכור גנותו שבחר בעבדות / והנה הכתוב
שלא יאמר אותו פעם אחת / אלא פעם אחר פעם / והיה אם אמור
יאמר / שיאמר זה בהודאות רבות / אהבתי את אדוני / כי טוב לו עמו / וגם
כן אהבתי את אשתי הכנענית ואת בני שהולדתי ממנה / ולכן לא אצא
חפשי / כלומר לא אצא מבית אדוני להיות חפשי / הנה או והגישו אדוניו
אל האלהים / והשאלה שיתגלגל זה לפני בית דין / ויעשהם שאינו חוקק
בדין כזה / ושאינו ממרה בו בחוצפה ובעזות כנגד המשפט האלהי / וגם
אלהים הנזכר כאן / פירשו המפרשים על הדיינים / וכבר פירשתי בגדל
בראשית שלא קרא הכתוב לדיינים אלהים / אבל לחקים המשפט / לפי שהן
חקים בם משפטי האלהים / יקראו לחקים ההם אלהים / וכמ"ש ועמדו
שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' / ולחקים ההם כוה שיביאו את העבד
הנה אל הדלת או אל המזוזה / אין הנער אשר גם המזוזות ירצע אזנו /
רצה לומר לא הביאו ב"ד / אבל אדוניו מעצמו ירצע את אזנו במרצע לפני
כל באי שער עירו בפרהסיא / והנה והלאה ועבדו לעולם שהוא עד היובל /
קרוב יהיה שנים / או רחוק / שמפני שחמשים שנה / הוא ומבו של דור אחד
נקרא היובל שנת החמשים / בשם עולם / ולא נרצע ירצעו איש אל אחוזתו
ואיש אל משפחתו / והתבונן שפרשה זו מתחלתה ועד סופה / בגנות העבד
העברי תדבר / כי בגנותו נמכר מעצמו / או שמכרוהו ב"ד מפני גנבתו
מתוך אשר הגיע לעבדות נפשו / ונפשו מקבלו עול תורה וקבל על עצמו
מצות מבלי אדם ועבודתו עבודתו ורצעתו / כמו שאמרו חז"ל / אזן ששמעה
בסיני לא תגנוב / והלך וגנב / או ששמע בסיני כי לי בני ישראל עבדים /
והלך למכור את עצמו תרצע / ובאר הכתוב / שאם הוא כיון להכנים
בהסיר מעל עצמו טורח פרנסתו ופרנסת אשתו ובניו / שלא ידאג בידו
עליהם כי אם הבושת והחרפה / ... שנים יעמוד כעבד נמכר /
ובסוף יצא לחפשי חנם בלא דבר / כי אם בגפו יבוא בגפו יצא ומה יהיה לא
יש בידו מעמלו / ואם בעל אשה הוא / ויצא ... פרנסתה על אדוניו /
לבסוף ויצאה אשתו עמו / והעודף ישוב עליו כבראשונה / ואם כיון שיתן לו
אדוניו אשה / מבלי שאם יתן לה מוהר ויתן מתנה הבנות / לא לו יהיה
הזרע אשר תלד / כי האשה וילדיה תהיה לאדוניה / והוא יצא בגפו /
ואם ירצה לסתקים מוהם / יקנה בנטורם פרטה וכו' / מה שלא יכלנו
שום בעל שכל והיה בוכיעה בבית דין / להיותו עבד עולם / הם נתפשמי
באומות דעות הרחמנות אשר בענין העבדים / אין כמו שביניהם מי שקנה
עבד קנה נפשו עד יום מותו / ולא יהיו מזונו אשתו ובניו מוטלות על אדון
העבד / אבל המשפטי ה' הם ידועים על הרחמים והטוב / בלי ספק :

וכי ימכור
איש את בתו לאמה ואומר עד מכה איש ומת / וכלולי לשאול במאמר הזה / גם כן ג' שאלות :

השאלה א'
למה לא אמר הכתוב באמה העבריה לשון כי תקנה כמו שאמר בעבד העברי כי תקנה עבד עברי / והוצרך לתלות בענין מכירה / וכי ימכור איש את בתו לאמה :

השאלה הב'
אין אמר / לא תצא כצאת העבדים / כאלו לא תצא בשביעית / אחרי הכתוב אומר כי ימכר לך אחיך העברי או העבריה ועבדך שש שנים / ותורה שתצא בשש שנים כיון העבד העברי / והשאלה לא תצא כצאת העבדים הכנעניים בראשי איברים / אינו כנכון כי אדון לא טוב בזה / והעבריה מה לה עם הכנעניים :

השאלה הג'
באמרו לעם נכרי לא ימשול למכרה / כי היה לו לומר לאיש נכרי / לא לעם נכרי :

ואומר
כפירוש הפסוקים / והתר השאלות / שאחרי שהשלים משפט העבד העברי / שהיה בכלל לא תרצח / זכר אחריו משפט האמה העבריה / שנכללה בו גם כן / ומפני שהאמה העבריה אין רשות לבית דין למוכרה / ולא לעצמה ... וקדושיה אלא לאביה / וזה בהיותה קטנה קודם שהביאה סימנים / לכן אמר וכי ימכור איש את בתו לאמה / כי אביה הוא היכול למכרה לא אחר / וזהו שלא אמר בעבד עברי כי תקנה / הוא לפי שקנהו מבית דין שמוכרים אותו / ואין כן האמה העבריה / וזה שאמר לא תצא כצאת העבדים / אין הכוונה שלא תצא בשש או ביובל כעבדים / כי זה שניהם שוים העבד והאמה העבריה / אבל פירושו שאין בה דיני היציאה שבעבד הנזכר / כי הנה העבד אמר אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו / ולא נאמר כן באמה / שאם היתה נשואה לאיש יהיו מזונות בעלה מוטלים על האדון ויצא עמה / אין הדבר כן / כי אם היא נשואה / לא יוכל אביה למוכרה / גם כן בעבד כתיב / שיוכל אדוניו לתת לו אשה כנענית להוליד ממנה בנים / ולא נאמר כן באמה / שיוכל האדון לתתה לעבד כנעני להוליד ממנה בנים / כי היא לא יוכל לייעדה אלא לעצמו או לבנו / ומפני החלוקים האלה / אמר לא תצא

כצאת

[illegible]

מכה איש ומת ומות/ עד ומכה אביו ואמו · יש לשאול בפסוקים האלה גם כן שאלות :

השאלה הא' למה תלה הכתוב / המיתת הנפש והסיבות הרשים / במכה ומכה איש ומת · והיה לו לומר שופך דם האדם / או כל הורג נפש מות יומת · ומה צורך בתנאי המכה :

השאלה הב' באומרו ואשר לא צדה והאלהים אנה לידו / כי אולי לא צדה · והאלהים לא אנה לידו / אבל מרשעת הזמן / המנגד מדיתו · ומה יהיה דינו · האם יגלה בגלות או יומת כמזיד :

השאלה הג' באומרו וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה · מה הוא זה שאמר בערמה · האם הוא הפך השוגג

[illegible]

ואומר [illegible]

[illegible]

ומכה אביו ואמו ומות עד וכי יריבון אנשי' יש בפסוקי' האלו גם כן ג' שאלות :

השאלה הא' למה הביא כאן / עונש המכה אביו ואמו בתוך / עונשי כל הורג נפש וכל עונש מחלל :

השאלת הב' למה הבנים מכות וגונב איש ומכרו / בין מכה אביו ואמו ובין מקלל אביו ואמו :

השאלה הג' מה ענין אומרו / וגונב איש ומכרו ונמצא בידו / כי אם מכרו כבר לא נמצא בידו · ואם נמצא בידו איך יאמר שמכרו / כי הם שני מאמרים סותרים זה את זה :

ואומר בתשובת שאלות יתן הכתוב וגו' [illegible]

[illegible]

כמו שאמרו ואם כי יעשה כמה אדם שלחיו / ולא ע"כ אלא המקום כלל / כנגעו את כבודו · ויהיה לעולם כופרו / או לפי ידיו יתנכים גוללי התנוכ א"א , לנפשו · אין ראוי להמיתו מפני תקותו על שלומו / ולכן כשבאה התורה בין מכה אביו ואמו / ובין מקלל אביו ואמו · והשמיע הנ' שאמר מיתה הכא לאביו ולאמו / מה עדין בדבר יותר קל מכל זה / והיה בדברים שאין בהם מעשה בקיללם · וראוי שתדע שעם היות שאמר כאן / מקלל אביו ואמו מות יומת / הנה לא פרט מקום אחר / שמיתתו בסקילה / שנאמר איש איש כי יקלל את אביו ואמו קלל דמיו בו · ובכל מקום שנאמר דמיו בו או דמיהם בם / הוא בסקילה / שכן אומרים לכל אחד שבסקילה דמך בראשך / מפני שיד כל העם בו להמיתו / כאשר המיתות אינם על ידי כל העם / אלא על ידי שלוחי בית דין בלבד · ולמה לא היה המקלל בסקילה / והמכה בחנק הוא / לפי שהמכה יעשה מעשה בסתר / כי יכה ויכלם ויכה את אביו ואמו בחדריו בפני הכל · ולמה , המקלל / בשמעו ירים את קולו / ויפרסם רעת קללתו · גם שהמקלל יקלל בשם המכבד / ובזה שמקלל על שאתו בשם הקדוש לגנאי ולבזיון ראוי שיהיה בסקילה · ומפני היות כל זה כנגד דבור כבד את אביך , ואת אמך שהיה מהלוח הראשון שבין אדם למקום / לכן השוה בין המקלל אביו ואמו / למקלל את השם / שבשניהם / הקדוש ברוך הוא / ואביו ואמו / היו משותפים ביצירתו · הנה התבאר שכל המכות האלה / עם היותן בכל מה / כבללות בדבור כבד / כללו בדבור לא תרצח גם כן / וכולם מענייניים היותם משפטים אלהיים / כי משפטי האומות / העוגב במכות ועדין לא נתכרו ונתבלו בידו אין להם משפט מות / ומקלל אביו ואמו / בהיות דברים שאין בם מעשה / אינו חייב מיתה / אבל משפטי י"י אמת צדקו יחדיו / ונתן לכל דבר חוקו / ובזה הותרו השלש שאלות :

וכי יריבון אנשים מה שבזה עד וכי יפתח איש בור · יש לשאול בפסוקים האלה / ג"כ שלש שאלות :

השאלה הא' באמרו אם יקום והתהלך בחוץ על משענתו / ונקה המכה · אם יקום / אם לאחת סמוכה / ימות המכה / אף כי אין לומר / רק שבתו יתן ורפא ירפא / ואם כן לא נקה המכה מכל עונשים ?

השאלה הב' המכה את עבדו או את אמתו ומת תחת ידו / למה זה נקום ינקם · ולמה לא נאמר כספו הוא · ואם שנה / למה אם יום או יומים יעמוד לא יוקם / כי כספו הוא ?

השאלה הג' כשנגפו אשה הרה ויצאו ילדיה / למה על הילדים שיצאו לא יענש · ועל האשה נתן לה עונש / יתן נפש תחת נפש / והנה דין הזה אין כדין מגדל / לבנין סתיים והוות ?

ואומר שאמרי שכבר הפסוק כהוכיח שאמרו מות נפש / אבל הוא מכה / או מקלל אביו או אמו / וגונב נפש מישראל / ולכת גם כן שלפניו בגזר האלהיות שיעשה האדם / אם בהכאה לאחיו / מבלי שיהרגם / את התנגדיים שיעלם עליהם · ואם בהריגה לא לנפשו אלא לגברים · השכר והלאה הכנענים האוכים · שאם יהיו נדונים כבני ישראל / או לא יענשו עליהם כלל / להיותם מקנת כספו · והנה ביאר הכתוב / שיש בזה ג' חלוקות גדולות ואינו כפי כמשפטים אותם וכלם כללות בלא תרצח , כין שתהיה הריגה או הכאה כמו שזכרתי · והיתה החלוקה הראשונה מהן / וכי יריבון אנשים והכה איש את רעהו / כלומר בן ישראל כמוהו / כי לענין הדת והיותם בעלי ברית אחד / קראם אחים ורעים ועמיתים / ואמר באבן או באגרוף / רוצה לומר הכה שראוי להמית בה כי באגרוף הוא הדין / והוא הלשון שבו פירשו חז' שגרפותיהם · ויש מפרשים שהוא מקנת עץ · ואחרי' פירשו שהוא ארכובת הזרוע / והענין שהיתה ההכאה גדולה / שיוכל המוכה למות ממנה · ואמר' שהמוכה ההוא לא ימות / ונפל למשכב / שעומד בספק מיתה / לפדך תורה / שבאשר יהיה על משענתו שנשען עליו / כיון שראוהו עדים מתהלך בחוץ כמשפט החולים שנתרפאו מחוליי / ונקה המכה / רוצה לומר ממיתת בית דין · והענין שפטרו המכה מן המאסר / ומאחרו ונקה המכה לגמרי שאף על פי שישוב אחר כך לחשבו וימות לא יומת המכה / כי נקה ממיתות / מפני שכיון שקם ממשכבו והלך לחוץ סבר היה נרפא / ומה שמת נתחדשה עליו היתה בהנהגתו הרעה / ולא מפני המכה כיון שכבר נתרפא ממנה וקם מחוליו / אבל שולת אדם תסלף דרכו / ולכן לא ימצא על המכה / כי אם לשלם שבתו / רוצה לומר הימים שבטלת מהמלאכה בעת חליו / ומשכר הרופא אשר רפאו / והוא שאמרו ורפא ירפא שלא תכין / שאם שבה המכה בידו ומבלי שכן / ולא כליתו אף על פי שינהלו עד שימות תלותו בצר / שהמכה פטור ממיתה ומתשלומין / כי לא חייבתו התורה / אלא כאשר הכה מכה שראוי למות ממנה / וזה שכפל לשבה מקרה כמו קרה לו / ואין עליו אלא דמי שבת · ומשאר לפרש ורפא ירפא , שבעל כרחו של המוכה או של מוכה ירפאנו · כי שהוא לומר שיתנו לו שכר הרופא ושמה ירפא עצמו מבלי רופא / או על ידי רופא פחות , אין שומעין לו · אבל רופא ירפא / כפי מה שהוא צריך · וכן אם מוכה יאמר / שיתן קצץ שיגע כי רופא · יוכל המכה למנוע / שאי רוצה להאכיל

רופא לרפאותו אלא ימות ולמות שבי עליו / לומר שהרופא שירפאהו יעשה בעטו ולא ימות מוכתו / שכל כל זה כאשר ורפא ירפא · ומלבד השבת והרפוי , שהכאה כיון בתלמוד הזה · עד קבלו חכמינו וכתבום לברכה / שחייב לם על הנזק / שלא לדבר אחרים / כצער / ונזק ובושת / כפי כבודו ובשביל המכה · והחלוקה שנית בענין המכות / היא כי יכה איש את עבדו או את אמתו בשבט / והמשפט הזה הוא בעבד כנעני / ונשפה הכנעני , לא בעבדי העבריה / כי הם כיתר בני ישראל לכל הדברים / אבל בכנעני תגזה התורה / שאם את העבד או האמה תחת ידו / מתוקף לגבוריתו של האדון / שגם כרצות נפשו יכלנו / לא הכיתו אך הוסיף מכה על מכתו , בלשון שראתו בידיו וכן לא ינקה בישראל / להרגיל אדם עצמו במדת האכזריות כולה · ולכן רלמה התורה לומר / לא מפני העבד והאמה כי כספו הם · אבל מפני אכזריותו והשתחתו / בית שמקום יבון העבד והאמה / כי ירדה תורה לסוף כונתו / כאשר עשה מעלל הרע / שבתו להמיתו ולכן שמה על זה האכזרי / שיהית בסייף כמו אנשי עיר הנדחת , שהיא המיתה הקלה שבמיתות בית דין / כמו שאמרו חכמים בנקמה נקם בבני' אך אם לא ימות תחת ידו / ויתקיים יום שלם שהוא כ"ד שעות או יומים , מעת לעת · ועמוד ויתקיים בו הרוח החיוני אע"פ שימות אח"כ מחמת המכה · הנה זה לא יקום העבד / כי לא נראה כוונתו כי כספו הוא / אבל נחוש על אכזריותו והוא בן ישראל · ולכן כיון שלא מיתה המכה בכל כך אכזריות / שאמר שלא מת תחת ידו / אין ראוי שיומת עליו / כי הוא לא הפליג באכזריות / אבל שבר כליו כספו ולא חשב לעבות רעה גדולה · והרמ"בן כתב ש"עד הסבה אך אם יום או יומים יעמוד / הוא שיקום העבד ויעמוד על רגליו / כי אז יחשב שלא מת מחמת המכה ההיא / אלא מדבר אחר שנתחדש בו · ואתה תדע שהעבדים האלה שזכרה תורה / לרוב היותם עובדים שמשעבדו בהם לא תהיה כל כך נפש , כן הם מבני ישמעאל ומבני קטורה ובני אדום ופלשת ובני לוט / והם מבני העובדים הגרים אתנו / על מנת שיקבלו ז' מצות בני נח · הנה התבאר / שגם המכה הזאת כבללה בדבור לא תרצח / והיא ממשפטי האלהים / לפי שבא להבדיל את בני ישראל בגלות האדות / ולהרחיק מהם האכזריות שהוכל' / והותרו בזה שתי שאלות הא' והב' · והחלוקה הג' בהכאות / היא שאמרו וכי ינצו אנשים ונגפו אשה הרה ויצאו ילדיה · רוצה לומר / שהמריבה היתה בין אנשים והאו נשים להפריד ביניהם : ואחד מהם בהיותו מתכוין לנגוף ולהכות את בעל ריבו / וממקרה ובלא כונה נגף את אשה הרה / ויצאו ילדים או ילד אחד שהפילה / ולא היה אסון לאשה · הנה בענין הזה לפי הכלל בלאו לא תרצח / שענש יענש הנוגף את האשה / רוצה לומר / כממון כאשר ישית עליו בעל האשה / על דמי הולדות · ואם לא יתפשרו ביניהם / ונתן בפלילים / רוצה לומר שהדיינים והשופטי' ישפטו ביניהם כפי שקול דעתם כמה היתה שוה האשה להמכר בשפחה בהיותה הרה / יותר ממה שהיא עתה שהפילה · והנה לא אמר / ככל אשר תשית עליו האשה / לפי שהכל תלוי בבעל / כי אין לה חלק בזכות כספם · ואם אסון יהיה / שתמות האשה מהכאה ההיא / ונתת נפש תחת נפש / ולשון נתינה לא יורה על הריגת הנפש , אלא על נתינת כופר / כי אין דינו על חנק וזה / כדין רוצח על מזיד / כיון שלא נתכוין לנגוף בה ולא להרגה / ואם לא יתקה כמו הרוצח בשגגה / יען בוה רצה להכות / את בעל ריבו · ולפי שאולי לא תמות האשה / אבל יחסר לה נזק אחר מאולי או מקרון אבר / לכן אמר עין תחת עין וגו' / וכלם הם כופר ממון / המשפטים כולו הם עבדים / ואף שיהיו בני פלשתים · הנה כתב הרמבם שמשפט הולות נכללו בדבור לא תרצח / וכמה שהפילה והמוכר' במומיה / שזה אלא נמנה כגיזום קנת האדם / כי גם שאישה העוברים המפל' זולה בין בדעת / בין שלא בדעת / כשוגג האדות כפה · והשאר הלמת לאתה / שהילדים שעדין לא נולדו / אין ראוי שיהיה משפטם כמשפט הגדול , ושזה לא נעשה בכונה / אין ראוי שיענש כמו העושה במזיד / ולזה כשאמר עין תחת עין / כבר כלו בקבל' שאינו כמשמעו / דאלא"כ אין שימעט לאתר את עינו / כשמור שם שהשחית עין חבירו / ומחייב ממון חמת שיהיה עין וכמו תחת שימי כבר יקרה / שאם יעקרו נכ"ד עין אחר או יסמיתו יחד כמשפט ימות ויהיה אם כן נעמר עין וכמה תחת עין בלבד · וכמו שכבר הגאון חכמי בעל כפר הכוזר כנגד הקראים המשפשים כזה · וכבר זכר הרמ"בן ע"ד , ג"כ טענה לחזרת הברייתא / והיא שאם היה עין תחת עין וגו' הכל משמעו למה א"כ לאמר למעלה רק שבתו יתן ורפוא ירפא / כי אם יעשה לו כפתגל דומה למה שעשה / הנה לא ישלם עוד שבת ורפוי / כי יתחייב שגם כן פרעונו לו וילך הדבר בשבת ורפוי / ואמר שמון עבודת זרה גם כן טענות לחזרת יד' ז במקום אחר · והאריכו אם כן / בשלמה הנ' · אשר זה וכי יכה איש עין עבדו · כבללת בלא תרצח / והיא אשר · וכי יכה איש את עין עבדו או את שן אמתו / והמשפט הזאת הוא בעבד העברי או בשפחה העבריה / כי אם הארם יכה את עיניהם ולא שם ישלם להם כצער ונזק ובושת ורפוי · אבל המצוה הזאת / היא בענין העבד והאמה הכנענית / שבאשר האדון שלהם / שלא רצה כספו ויתנהג עמהם באכזריות ולא יחוס על עבדיו שהם ממונו וכספו / שיהיה ראוי שיצאו מתחת ידו / כעבדים ושפחות הפקר / ולא ישעבדום עוד / ולכן אע"פ שהם כספו לפעמי שיאלם תחת עינם ותחת שנם / ולא יעבדו אותו עוד / וכבר קבלו חז"ל שבכ"ד ראשי אברים הם שיוצא בהם העבד ונשאים מתחת ,

קידושין פרק א

רבות הלוקח, אם חסר אחד מהם. *והם ראוי שנבאר ידיעות אלו. ור"ל שזוכה וראה החוטם וראה הגויה והם קטני פיאה, שנראה האדם מגונה בעבורם, והשערה וכהה גם ועין והוא הדין, לאמר הנה התבאר, שגם שמצוה הזאת כללה כאשר לא תרצח. רש בה מהחכמה והמוסר האלהית, מה שלא יעלם, כי בדיני קנית העבדים אין מכניסין את הלוקח על דבר חוץ מעבדיו כ"א מה שבגופו הוא. אבל הגוף תמיד פעלו כדין וישר הוא, וכתן לכל אדם חק, כעבד כאדון, כשפחה כגברתה, ובעבור שהנכר יהיה הלוקח רוצה שלא יראה בידיו, כשהוא גורם הריגתו שתבא על ידי אחר, לכן באה אחר זה מצות וכי יגח שור את איש או את אשה ומת, ונגה שהשור שכבר אותה התקלה על ידו יסקל. ואחרו ולא יאכל את בשרו, ירצה מותר, כי בידוע שאם יסקל לא יאכלו את בשרו. אבל בא הכתוב להודיע, שיהיה השור אסור בהנאה, כי עם היות השור בלתי מדבר ולא בר עונשין, הנה יסקל לא בדרך עונש לשור, אלא כדי שלא יאמרו, רואין זה השור שהרג את איש פלוני, ולא תזכר הרעה ההיא עוד. אמנם בעל השור יהיה נקי מכל עונש לפי שהוא לא גרם המיתה ההיא. אמנם אם שור נגח הוא מתמול שלשום, רוצה לומר שכבר נגח שלשה פעמים אחרות, והועד בבעליו, ר"ל שהתרו בבעל. ואין צריך שתהי' התראה מבני אדם נעדי', כי גם אמרו זה אם השור נגח ג' פעמים הוא מותרה עליו, מפאת המעשה. הנה אז כיון שהבעל לא שמר את השור, אליו תייחס ההזקה ההריגה ההיא ולכן מלבד שהשור יסקל, הנה בעליו יומת ואז"ל לקיים מאמר לא כאמר מות יומת אלא יומת כלבד, ופירשו מיתתו בידי שמי' ולא בב"ד. אבל אמרו אם כופר יושת עליו, ירצה שמיתתו בב"ד היא, אבל להיותו גור' בגלל מיתתו ולא הורג בעצם, ומה שישיתו כופר עליו ונתן פדיון נפשו, כי כאלו הוא איבד נפשו מן המו', ויהיו לו תשלומין שהפך מה שעשתה סבות הנחור, ולא תקחו כופר לנפש רוצח, ואמר כן כתב שמיתה היא בידי שמים, והכופר הוא כפרה עליו, כענין הקרבנות. ואם הוא אינו חפץ בו, אין מכריחין אותו לבוא לב"ד לחייבו בכך. ואם חייבוהו ב"ד, אין משכנין אותו ובעבור זה אמר אם. ולא הכתות, שכמו שזה יתכן באיש הגדול או באשה הגדולה שימיתם השור, כן אם בן יגח או בת יגח, רוצה לומר בהיותם קטנים, הדין שוה כי הנה ברציחות, יהי' דין הגדול כדין הקטן, וכלם שוים. ושנה המשפט לבאר זה, להגיד שאין זה כענין ויצאו ילדיה שזכר למעלה, אבל יהיה הפרש, אם המית השור את איש ישראל, או את עבד כנעני, כי בהיותו איש ישראל, הוא כמו שזכר. אבל אם היה עבד או אמה כנענים, באלה הגבילה תורה התשלומין שהוא שלשים שקלים יתן לאדוניו והשור יסקל, ולא יפרע יותר מזה, שעם היות שאין כל העבדים שוים בערכם, הנה הגבילה התורה הערך הזה בכל עבד, בין שיהיה נוקב מרגליות שוה הרבה, ובין שיהיה מוכה שחין שאינו שוה כלו', והיה זה, כדי לתת הפרש בין נפש אחד מישראל ובנפש העבד. כי אם היה האדון נפרע כפי שווי העבד, כאשר יקרת שיהיה ערכו שוה עם נפש אחד מישראל, או יותר ממנו והוא בלתי ראוי. וכבר אמרו ז"ל שהדין הזה, שזכרה תורה בשור, הוא עצמו אם נתנגע עבדו של איש מבוין שהאדון מחויב בדעתו, שהוא המוגע מיוחס בג' שנמכות שבשה, לתופש, או לבזיון, כמו שזכר בשור. ואמנם, אם הבעל שמר את השור ונפתח הדלת, או נשבר החבל ויצא השור והזיק, וכן הענין כשעבד המוזיק הבעל פטור, לפי שכבר עשה כשמירתו כל יכלתו, והשלשים שקלים, הם משם עבודה, לוקחין אות של כסף. הנה התבאר, שגם זה המשפט הוא מכלל לא תרצח, ושמשפט מיוחד שכמו וזקתו, וזה שלא סמכו בזקות המרים והמיוחסי' לתולדותיהם.

וכי יפתח איש בור וגו' עד כי יפתח איש כספו ומשחרת נכללו גם כן השאלות:

השאלה הא' למה זכר הכתוב ונפל שמה שור או חמור, ולא אמר ונפל שם אדם. ואחז"ל שור ולא אדם, חמור ולא כלים. ולמה יפטור שנפל שם אדם או כלים, בהיותו פגת הנזק הזה.

השאלה הב' בגנב, למה היו תשלומי השור חמשה, ותשלומי הצאן היו ארבעה בלבד. ולמה אם נמצא בידו חיים ישלם שני' בלבד. והנה הגונב נפש אדם, שהוא עונשו אם מכרו או נמצא בידו.

השאלה הג' בשומרי', וכי ישאל איש מעם רעהו ונשבר, בעליו אין עמו שלם ישלם, כי אם היה והמיוחד בענין הזה, אין יהיה בעליו עמו, כי אם הוא עמו פטור הוא, ולא השואל.

ואומר בפירוש הפסוקים, והתר השאלות, שאחרי שזכר עשרת המצות הנכללות בדבור לא תרצח, בא הנה הכתוב לזכור המצות שהן נכללות בדבור לא תגנוב, שהשפיע ממון חבירו שלא כרצונו, והוא אך לא תגנוב ולא לא תרצח, עם שאינם בן נכלל הדברות, לפי שיש מצות משותפות לשני הדבורים ההם, רוצה לומר לא תרצח ולא תגנוב יחד. כמו שאבאר בפרטיהן. והם המצות אשר יזכור, עד כי יפתח איש בשלה, כי הנה נכללו בכלל הנזקין, והבור, והמבעה, והשבער, ושאריה דיני ד' שומרים, שומר חנם, ושומר שכר, ושואל, והשוכר, שהם הגדולים להיות מחויב בכל מה שאדם נתבקשים. אבל ראוי לדעת נגה שני מדרגות, כולם

שאין הדינים האלה מיוחדים בנגחים ההם שזכרה התורה, שלא כבהם או בדומה להם, ודבר הכתוב בהווה, והוא הדין לכל מה שידמה לו, ר"ל וכבר בכנגד שור או שה והוא הדין לחמור ולשאר הבהמות, והגד שהתורה וכלם משפטים האלה, הסוגים. אבל יש תחתיהם מינים, שאע"פ שלא נזכר כתוב, לבחירת הקצור, קבלום חכמי' נמיני, והיא התורה שבעל פה, כלו תלאו' היטב' וכרה באבות הנזיקין שור, וכן בקבל"ש לכל אב תולדה, ובשור התולדות הם הקרני', שהם חיים יגח, והרגל וכמו שביארו ז"ל. ואחרי שהודעה הקבלה הזאת, נבוא אל פירוש המצות האלה כראשונה אחר, כי יפתח איש בור או כי יכרה, רוצה לומר כאשר אדם ברשות הרבים יפתח בור, שהיה כבר פתוח מקודם וכסהו, או כי יכרה, שחפרו מחדש. ר"ל שירה תחלה או פתוח, ובי"ת זה ולא יכסנו, שאם כסהו, ונתגלה מעצמו אינו חייב. אבל כשלא יכסנו, הנה בעל הבור, רוצה לומר החופר או כורה אותו שנעש' בעל הבור, לפי שפעל אותו, שע"פ שהם' נגמו הרבני"ם שלם הנזק הזה מהשור או החמור, או ב"ח אחר, שנפל שמה, רוצה לומר כדי שוויו, כיון שהוא עשה הנזק הזה שהזיק חבירו, ובסבה התקלה על ידו. וכבה כל תקלה שיכיח האדם ברשות הרבים, כגון קוצים ואבנים וכדומה להם, כסף ישיב לבעליו, או שוה כסף. אבל אם עשה זה האדם ברשותו אינו חייב, ואמר המת יהיה לו, להגיד שהנבלה המת, שבעל שמה יהיה לא למזיק, כיון שהוא פרעו ונתן שויו. וכן כל נזק שבא מכח האדם לממון חבירו שע"פ שלא יהיה לתועלת המזיק, כיון שהוא מכביד ממונו של חבירו הוא בכלל לא תגנוב והוא בכלל הזה. * ואמנם אמרו שור ולא אדם

ב"ק נ"ס

חמור ולא כלים, לפי שהאדם יש לו שכל להבין ולהשמר מנפילה, והיה לו לשמור עצמו, והכלים יביאם האדם ויוליכם כרצונו, ולכן אין זה כאדם, שכלל לא תגנוב. ומפני זה לא נכתבה במצוה הזאת, אלא הב"ח בלתי מדברי', לא האדם והכלים שיוליכם אדם. אבל בדיני האומות ומשפטיהם, על האדם מוטל לשמור לשור ולחמור, ולא על החופר את הבור, ומשפטי ה' אמת צדקו יחדיו. ואמרו וכי יגוף שור איש את שור רעהו ומת, ועשה הכתוב בזה חלוק, אם היה שור תם, או שור מועד, ואם היה תם, רוצה לומר שלא נגח לעשות כן, והוא גם ענין משונה, שלא חשב הבעל שיעשה עם היות שלא נתחנך לו זה תועלת, כיון שאסורו באה התקלה לחבירו לא ינקה, אבל ישלם חצי נזק, שימכרו את השור החי ויקח כל אחד מהם חצי כספו, וגם יחצו את המת, רוצה לומר כספו ביניהם, ויהיה הנזק לשניהם, למזיק ולניזק, כאלו שניהם פשעו בשור, בשמירת נכסיהם. ואין ספק שדברה תורה בהיות שניהם שוים, השור המת והשור החי, שאם לא תאמר כן, נמצא לפעמים שהמזיק ירויח בזה כי אולי חצי כסף שני השורים החי והמת, יהיה עולה יותר מפנית החי, ולא כ"כ למה כאמר ומכרו את השור החי, ללמדך שאם שור שוה מנה הזיק מאתים זוז, הניזוק אין לו, כי אם השור המזיק בלבד, ולא ישלם המותר מן העליה ואין דין זה כוהג אלא בנוק משונה. אבל אם נשך בשיניו או בעט ברגלו, כדרכו שדרכו להזיק חייב עליו נזק שלם, כאלו הוא מועד לכך. ואם היה יודע שהיה שור זה מועד להזיק מתמול שלשום, רוצה לומר שהזיק שלשה פעמים, אף על פי שלא התרו בו היה לו לשמרו, וכיון שלא שמרו, שלם ישלם נזק שלם, והוא שור טוב כמוהו, תחת השור המת, ואותו המת יהיה לו. ואמר זה להודיע, שלא יסקל השור, כמו שאמר למעלה בשור שהמית אדם, כי הנה בזה די שהבעל ישלם נזק שלם, והמת יהיה לו. והנה בשני אבות הנזיקין האלה הנה לומר, הבור והשור, לא חייבה תורה למזיק שום עונש מהכבל או עוד, לפי שעם היות שבאה התקלה על ידו הנה לא נעשתה מדעתו ורצונו ולא הגיעה לו ממנה תועלת, אבל כשזכר הנזיקין שהגנבה בסבול העונש להיות' בנעשי' ברצונו ולהנאתו בהם. והמצוה השלישית היא כי יגנוב איש שור או שה וטבחו או מכרו, רוצה לומר שגנבו, ומלבד הגנבה מכרו הוא לאחרים שישחטוהו ויפשיטוהו ויאכלו את בשרו. או שלא מכרו כאשר גנבו אבל הוא בעצמו כדי שלא יכירוהו כוליו הוליד זה. קוטם ועשה הוא, טבחו והפשיטו. הנה אז יהיה עונשו שחמשה בקר ישלם תחת השור, וארבעה צאן תחת השה, והכריחו חכמים לברכה בקבלו טעם בעונש הזה, כפי הגנבה, ורבי

ב"ק ע"ו

יוחנן בן זכאי אמר שהקב"ה חס על כבודם של בריות, שור שהולך ברגליו ולא כתב זה בו הגנב לנשאו על כתפו, ישלם חמשה, שה שנשאו על כתפו ונתבזה בו כנשאותו ישלם ארבעה, ורבי מאיר אמר כמה כוחה של מלאכה, שור שבטלו ממלאכתו ישלם חמשה, שה שלא בטלו ממלאכה ישלם ד'. ושטעמים האלה, אינם נותנים טעם לגנבה, כי אין כל שור עושה מלאכה והבקר אינה עושה מלאכה. ולמה תהיה גם כן כה', ועוד שהשור או הבקר הצעירים מלאכה, אדם טובח כבם ואין זכר לגנבם. אבל יגנבו הגדולים מהמלאכה, כי אין איש אתם, גם כי אינו מזה טעם לה' ולד', ולא מספר אחר, ולמה זה כן אם מכרו ישלם ה' וד' ואם נמצא בידו ישלם שנים בלבד: וכפי מה שכתב הרב המורה בפ"מ ח"ג, יש בזה טעם אחר, והוא שהבקר והצאן מהבהמות הנאכלים המצוי ביצרים רחוקים ממקומות הישוב. ואם לא יענש הגנב עונש גדול, יהיה מתאוין כל היום לגנוב מהם. והיה צריך על השור יותר מהשה, לפי שאחרים רועים מפוזרים ביער, ואין רועה אחד יכול לשמור כלם, ומפני זה יוכל לגנוב בקלות, שהאדם הגנב יכרוך את השור הגדול לפניו על אשר יוליכו כרצונו, אבל השה היא רועה בעדר וקבוץ ויוכל

קשה

ורעה אחד לשחו׳ שנים יחדו / גם כי אין השה הולך שם לפני מרעהו /
ובשקו ישא עלו׳ יגהל / ולכן לא הספיק לגונב השה לתשלומו כפל הדבר
שגנב / ולגונב השור יגדל עונשו יותר מהשה / כי כפי מה שיהיה קושי
הגנב לגנבתו / יצטרך לתת עליו עונש יותר קשה / מפני שימנעו ממנו •
והענין שהיה נתכא רק על המעט / יהיה עונשו יותר קל • ומפני זה היה
תשלומי גונב הצאן והבקר / כפל תשלומי שאר המטלטלין / שהם ד׳ או ה׳ /
והתנאי שהוא שיהיה שם ימחה ידו בזכר / או שמכרם / כי גנבתם הוא על הרוב
תמידי / להיות גנבות / וא״ם לגמור כמו שאמרתי הדברים שבתוך החדיש׳
ולכן היו תשלומי גנבת הבקר / יותר מגנבת הצאן / בעבור שגנבתם יותר
קלה ממנו • והטעם הזה ככה הוא / אבל עדין תשאר השאלה / אם היה תמצא
בידו הגנבה חמור עד שור עד שה / למה ישלם חיים שנים בלבד / ומבלי
הבדל בין שור לשה / ומה שייכות לענין השוגג / אם טבחו או מכרו / או היה
עדין בידו / כי הגנבה כבר נעשתה / והנה אחד מחכמי הדור נתן בזה
טעם אחר / והוא שעקר החיוב בגנב / הוא הבזוי והיוקר / שיגנבו לו כאשר
ימוס לנפשו / והבא לגנוב את שור רעהו מאחת שיו / יקחוהו ממנו / ועוד יקחו
ממנו אלו / שור אחד או שה אחד / כמו שאמר גנב / והנה הדין ישלם שנים /
רוצה לומר אותו שגנב ואחד יתלו / אמנם כאשר תמצא בידו הגנבה / וכבר
כתיבת הבעל מתנה / לפי שטבח או מכרו • או ראוי להרבות בעונשו על
גנב כמו המעשים אשר עשה מלבד הגנבה כי הוא נבל מעשיו ומעשה שיפעל
הוא נוסף ונוסף רשע הגנבה / כאלו עשה עונות הרבה לא אחד בלבד •
ימבואר זה / מזה שכאמר בענין עכן / חטא ישראל / וגם עברו את בריתי
אשר צויתי אותם / וגם לקחו מן החרם / וגם גנבו / וגם כחשו / וגם שמו
בכליהם • והלא גנבה אחת היתה / וגנב אחד גנבה / ולמה אמר כל זה •
אלא שהיה הכל לפי רוב המעשה אשר עשה בה / ומ״ז אמר יהושע לעכן /
בני שים נא כבוד לי״י אלהי ישראל / ותן לו תודה • והגד נא לי מה עשית •
והוא השיבו אמנם אנכי חטאתי וגו׳ וארא בשלל אדרת שנער / ומאתים
מאתים שקלים כסף / ולשון זהב אחד / ואחמדם ואקחם • והנם טמונים
בתוך האהלי והכסף תחתיה • ביאר שעם היות הגנבה אחת / חטא בה
פעמים רבות • ראה במה שראה וציין בם • שנית במה שחמד אותם •
שלישית במה שלקחם רביעית במה שטמן • חמישית במה שכיון להטמין
את הכסף תחת השפילה להצליחו ביותר / אלו התחבולות הוא / ומזה
שיכביד את העונש • כן בענין הגנב שגנב את השור / שהנה נתחייב בתשלומי
שנים כמו שזכרתי / אם היה עדין בידו להשיבו לבעליו • אמנם כשחטא
ועקרו לטבחו / כבר נגנב שנית / וכאשר הרביעו שלישית • וכשמכרו ד׳ עם
כל מעשה ומעשה / היה מוסיף רע ומגדל חטאתו • וכן בענין הזה הרה /
והעברה / והמסירה לקונה / וקבול מעות מהנו • וכאשר הוכפלו החטאי׳
והפשעים / בעבורם היו התשלומין כמו ה׳ / ובשה ד׳ / וכשנמצא בידו . היו
ב׳ בלבד • ומאשר לא אמר הכתוב הזה / ה׳ שורים ישלם תחת השור /
וד׳ שנים תחת השה / אלא ה׳ בקר ישלם תחת השור / וד׳ צאן תחת השה /
יתכן לפרש כפי פשט הכתוב ומלותיו / שתמיד יהיו התשלומין שנים / כי
הוא היותר האמתי כמו שבארתי / אבל מפני שהזכרים בבקר ובצאן / שווים
בערכם יותר מהנקבות • אמר / שאם כשלא תמצא בידו הגנבה / ישלם
שני׳ / כי ישלמו ויבירו כמה היה שוה השור או השה הנגנב / וישלם אחר כמוהו
ויהיו שנים • אבל אם טבחו או מכרו / אלי יאמר הגנב שהשור או השה
היה פחות ונבזה / ואין ראוי להרבות בערכו • ומפני זה הגבילה התורה
ערך השור / או השה / שישלם הגנב בעד השור אחד זכר / ה׳ בקר / כי הוא
היה חייב לשלם ב׳ שורים זכרים / שיהיו שוים יותר מה׳ בקר נקבות • וכן
בכבשים / היה לו לשלם שנים זכרים / כן שיהיו עתודים גדולים / או קטני׳
לכן ישלם ד׳ צאן נקבות / כי שוים שוות כשני זכרים • והיה החלוף
בתשלומי השה מפני קלות הטעם / כמו שביאר הרב המורה • וזה טעם
נכון ומתישב בעיני אבל לא קבלת הקדושים ז״ל / הוא בחלוף זה / וקבלה
בעבר פנים יפות / ואמנם אמרו אם במחתרת ימצא הגנב וגו׳ / הוא להגיד
שיבוא לו כאשר יוסף לעשות / כי כשיבואו במחתרת כשיוכל מעניינו / שבא
ג״כ על עסקי נפשות / התיר דמו • ולכן אם בעל הבית מצא את הגנב
בביתו והכהו עד שהמיתו / אין לו לב״ה דמים / ר״ל שלא יענש על הריגתו
כי ירדה תורה לסוף דעתו של כל איש / שיש לו שגנב יעמוד על ביתו כלם
לביתו / ואם יעמד / יאמר שבא לגנוב ולא נגב ויפשר • אבל אם זרחה
השמש עליו / פי׳ זה הוא שלא בא להרוג את האדם בביתו כי זאת השמש
כגבורתו / ולכן אין ראוי להמית את הגנב אף שימצא במחתרת / כי לא בא
אלא לגנוב ממון / לא להרוג את הנפש / ואין ראוי שבעבור הממון יומת • שמות כ״ב ב׳
ומז״ל פירוש אם זרחה השמש עליו / שהוא דבור בלשון בדרך משל / ר״ל אם
ברור לך הדבר כשמש שיש לו שלו׳ עמך / כמו האב המותר לגנוב ממון בנו /
שבידוע שלא בא להורגו • או דמים לו כי אם יהרגהו / כי לא יהרג נפש /
אלא על הנפש • אבל הגונב ממון שלם ישלם / אם נמצא המעשה / רוצה
לומר שישלם שנים / אם אין לו ונמכר בגנבתו • וזו נקבלה בגנבתו
הוא נמכר אבל אינו נמכר בתשלומין כפל חמשה או ד׳ כי מכירתו ויכרתו
והמכירה בב״ד כפי הקרן / שלא תהיה יותר מלא שנים • האמנם אם
היתה הגנבה דבר מועט / והוא אין בידו לשלמו ויספיק למוכרו בעד שנה
או שנתיים / שמכר נותנו / שלא ימכור לא לאותו זמן בלבד שיספיק גנבתו
... אחר בעניו / אם המצא תמצא בידו הגנבה משור עד שה ועד חיים

שנים ישלם / להגיד שלא בלבד בשור ובשה יהיו תשלומי הכפל / שכבר מהפש
פ״ה / כי גם בכל שאר הדברים שיגנוב / ישלם שנים / בין מטלטלין / בין ק״ס
והודיע שאם טבחו לא יקיימו ידיו בתשלומי הכפל / כי חיים שנים ישלם לא
מתים • והנה המצוה הזאת תכלול מצוה מעניניה / שהיא בכלל לא תגנוב / ולכן
נסמכה בלא תרצח מפני השתוף אשר יש לשני הלאוים / בענין הזה • ואמנם
שבין משפטי אלהי ישראל מענינה / כי הנה אומות העולם בארצותם
לגויי הם / מהם הגיעו בנימוסיהם / שיתלו ויתלו על העץ את הגונב שור
או שה או שאר המטלטלים / ומהם הגיעו / שיכריתו אזניו בפעם הראשונה /
ובשנית יומת ומשאר הקלו מהם להעניש ענשו לגנב שישלם שבעתים • ואולי
מדברי שלמה המלך לקחוהו / שאמר ״ונמצא ישלם שבעתים, וחלילה לאלה משלי ו׳ ל״א
הירא את דבר י״י / שיעבור בעונשים שזכרה התורה / ויעבור בלא
תוסיף עליו / ולא תגרע / אבל הוא לא דבר אם המשוגעים שיתנו בית דין
לגנב על פי המשפט / לא על פי התאות והכליות / שיגנוב הגנב כשיתפרס
בהיותו גנב והוא אמרו לא יבוזו לגנב כי יגנוב / כי ימלא נפשו למלא נפשו
כי ירעב • האמנם כשנמצא עם הגנבה המפעל מהכליות הזה / שכבר
היה ישלם שבעתים להגדיל מלומה גשה ונם את כל הון ביתו יתן / כי זה
משפט האדם / אבל ענשי בית דין אין להרחיב אחריהם / כי ישרים דרכי י״י
ולא ענשו אלא מה שגנב יותר כי אם נתחייב • וזה כשיעור אשר גנב כמו
שביארתי • ומשפטי התורה / הם כלם מיוסדים על האמת והצדק •
והמצוה הרביעית היא / כי יבער איש שדה או כרם / ושלח את בעירו / ובער
בשדה אחר • רוצה לומר / שאם יגנוב האדם תבואת חבירו בהיותה בשדה
והכרם בשלחו בהמותיו לרעות בהם / כי לשון ובער ובערה ומבער הכל לשון
כליון / כמו כאשר יבער הגלל / והיתה לבער / כי אם יהיה לבער קין והוא
שן הבהמה הרועה בשדה ובכרם / וזכרו חז״ל שהיא תולדה דשור / ושלח את
בעירה / כי הוא הרגל בהלוכה / במקום וא״ו כמו אסרי לגפן עירה ומשם
ומכאן למדו רגל מועדת / שהזיקה בהליכתה בדריסת הרגל ובנעיצתה ואמר
מיטב שדהו ומיטב כרמו ישלם אשר לפרש על המזיק מהמיטב שדהו
ומיטב כרמו שלמשל כך תבואה / כמו שהזיקה בהליכתו • והכסף
חז״ל / הנזקין שמין להם בעדית / רוצה לומר כשהוא רוצה לפרוע ישומו
הדבר הניזוק / כאלו הוא שוה / למוכרו מה שימצא לחזיק • וגם מפרשים
מיטב שדהו ומיטב כרמו על הניזק / שלא יאמרו לא אכלה הבהמה אלא
מהיותר פחות / לא יהיה כן • אבל ישומו שזה היה המובחר ממה שהיה לנו •
המצוה הה׳ היא כי תצא אש ומצאה קוצים • וגם היא המבעיר שמזיק חבירו •
כשידליק האש בביתו / או בשדהו ומשם יצאה ותאכל גדיש / או הקמה / כי
הוא אף על פי שלא יצאה מרשותו / כיון שהיה זה בפשיעתו שלא שמר את
האש שלא תזיק / יהיה המשפט שלם ישלם המבעיר את הבערה / והכתוב
בזה מדבר / במי שידליק אש בשדהו כדי לבער הקוצים והסרקונים /
באופן שיהיה השדה מוכן לחרוש ולזרוע • ונתפשט לשדה של חבירו ותאכל
גדיש / והוא ערימת החטים או שעורי תבואה הכלולים בגורן / או הקמה
קודם קצירה / או השדה שליחכה האש בתוכו / והתלמידים של שדה וזרעה
שלא תהי׳ ראויה לגדל צמחין / עד שיחרוש ויזרע שנית • הנה בכל אחת
מהנזיקין האלה / אשר יסבב האש הוא המזיק אשר הדליק / מתחייב לשלם
הנזק ההוא כלו / לפי שהוא המבער את הבערה / או לפי שלא שמר את גחלתו
בשלא תבא האש ותזיק / והנה השלים הכתוב זכרון הארבעה אבות נזיקין •
וזכרת תולדותיהם וזכר אחריהם דין הד׳ שומרים / שהם אלו שיזכר •
המצוה הו׳ היא כי יתן איש אל רעהו כסף או כלים לשמור ונגנב / ר״ל
שאם יתן איש אל רעהו בפקדון / לשמור כסף או כלים / והפרש הזאת דבר
מהשומר חנם / כי לכן אמר כסף או כלים / שאין בכיהם טורח / ואין
השומר מצריך עמהם בשמירה בתוך ביתו / ואין דרך בני אדם לתת שכר
על שמירתם / ונגנב מבית האיש שלזה לומר שהשומר טוען שנגנב הכסף או
הכלים ההם מביתו • הנה אם ימצא הגנב / כלומר שיתאמת שנגנבו
הדברים ההם / והוי נגנבו • ישלם הגנב שנים לבעל הפקדון / כאלו גנבה
ממנו • ואם לא ימצא הגנב כלומר שלא יוכל לברר שנגנב ויאמר
הדברים ההם • ובעל הפקדון אומר / שהשומר לקחם והזיק בהם לעצמו
או יקרב בעל הבית השומר אל האלהים / והוא מושב בית דין שאלהים נצב
בעדת אל • וישבע באלהים כי על זה אמר גם כן שיקרב את האלהים /
רוצה לומר / שיתקרב אליו בשבועתו / וישא את שמו על שפתיו • והשבועה
תהיה / אם לא שלח ידו במלאכת רעהו / רוצה לומר שלא שלח ידו באותו
הכסף / או כלים להשתמש בהם / בלי רשות בעליו / כי אם נשתמש בפקדון
היה מזיק נגזל / ומחייב באונסין / וגם ואילך אם נגנב / נגנב לגנבתו
ולא למפקידו • אבל אם ישבע שלא נשתמש בפקדון ההוא / ולא לקחו /
הרי הוא פטור • ומפני שאמר / ונקרב ב״ה אל האלהים / בא הכתוב לתת
המשפט כולל / לא לבד בנדון הזה / כי אם גם בכל שאר הטענות / שכלם
יהיו נדונים על ידי בית דין / ולפניהם שבעם הבעלי דינין / כי יהיו
מלייחים אותם ומשביעים אותם כראוי • וזה הוא שאמר על כל דבר
פשע / על שור / על חמור / על שה / על שלמה • לא שיהיה השור והחמור
והשה / המפרשת שומר חנם / כי הם המפרשת השומר שכר / כמו שיבאר •
אבל בא הכתוב הזה להודיע מאמר כללי / שכל טענה שיהיה לאדם
עם חבירו / בין בשומר שכר / בין בשומר חנם / אשר יאמר האחד כי הוא
זה / רוצה לומר / שכך היה הדבר / והאחר יאמר שאין זה / עד האלהים

יבא

יתום לבר שביהם · ולא אמר ישיען אלהים / שלא יהא כמו שכת'
כנגב / ישלם כנגב / וישלם שנים לרעהו · וכפי דעת הרמב"ן ז"ל / לא הכתוב
הזה לבדו / אם אחרי שנשבע אומר קנס / כולה שנשבע ונשבע לשקר / אמ'
במקום אשר יאמר הכלל כי הוא זה / מה שנשבע עליו / ויתבאר הדבר בעדי'
אשר ירשיעון אלהים שנתברר שלם שנשבע לשקר / ועדים שאי' על המקום /
ישלם שני' לרעהו המפקיד כל הפקדון שלו / שמכלל לחדו חז"ל / כי המודה
[illegible]

וכי יפתה איש בתולה

ונאמר אם כסף תלוה את' עמי · אחרי זכור המצות הכללות בלא תרצח ובלא תגנוב · זכר שגם בדבור לא תנאף נכללו מצות אחרות · לא לבד אשת איש · והמאורסה / שחייב מיתה עליה / אבל גם הנערה הבתולה אשר לא אורסה אם יפתה איש אותה ושכב עמה / [illegible]

[illegible]

אם כסף תלוה את עמי

[illegible]

השאלה הא׳

[illegible]

השאלה הב׳ באמרו אלהים לא תקלל ונשיא תאור, ולמה לא הזכיר גם כן שלא יקלל הכהן והלוי והשופט ?

השאלה הג׳ באמרו ובכור בניך תתן לי, ולא ביאר במה תהיה קדושתם, אם במאכלות או בכיסות או באי זה דבר אחר משאר הדברים ?

ואומר בפירוש הפסוקים, והתר השאלות, שאחרי שזכר הכתוב כמה מהמצות הנכללות בדבור לא תרצח, וכן בלא תגנוב, וכן בלא תנאף, וכן בדבור לא תענה, בא עתה לבאר גם כן הנכללות מצות רבות בדבור לא תחמוד. כי לא היתה האזהרה ההיא בלבד על החמדה שבלב, כבית באשה ובגדה על חבירו. כי הנה גם כן נכללו בלאו הזה דברי׳ אחרים. האחד הוא, אם כסף תלוה את עמי, את העני עמך, וכבר ביארתי שכל ואם שבכתוב שבכים תמצא לי, שזה הפסוק אם כסף תלוה את עמי, הוא רשות, לא חובה, לפי שהמצוה העיקרית בעני היא, לתת לו דרך מתנה, וכמו שאמרו ומטה ידו עמך והחזקת בו וגו׳, נתון תתן לו ונאמר ולא ירע לבבך בתתך לו. ואמר פתוח תפתח וגו׳, והעבט תעביטנו, די מחסורו אשר יחסר לו. ולזה אמר הכתוב אם כסף תלוה את עמי, רוצה לומר שאם העני לא ירצה לקבל הצדקה במתנה, שלא תהיה בתורת הלואה. וכן אם לא כדרכך לבקש לתת לעני, הצריך לו במתנה, ותרצה להועיל לו בדרך הלואה, אז לא תהיה לו כנושה לבלבלו ולגערו על הפרעון, ולא תאריכהו, לבד עליו לפרוע אותו דבר שהלוית לו. אף תמתין לו עד שירויח ויפרע, ומפני זאת ההמתנה, לא תשימון עליו נשך והוא הרבית שלא יקח ממנו בעבור ההלואה וההמתנה כי נקרא נשך, להיותו כנשך, בתחלה מועט, ובסוף יזיק מאד, כנשיכת עקרב וכמו שאמז״ל. ואמר לא תשימון עליו נשך רבים, להזהיר למלוה והעדים והסופר, גם ללוה שלא יקיים השטר שיש בו רבית, כי אם אין לו לגלות הקרן, ואין יפרע עוד הרבית. ואין ספק שהרבית אסור לתת לעשיר, כמו לעני מישראל. אבל אמר הכתוב כאן את העני עמך, כי מפני עניותו ילוה בכתר, ויצטרך לכל הדוחקים האלה, אבל העשיר לא יקחהו ולא יצטרך אליו. ואם קבל ההלואה ולא פרע בקרן רבע, שבאין לוה רשע ולא ישלם, ולפי שיאמר אדם אם לא תהיה לו כנושה, ולא נשים עליו נשך, הרי אני מלוה לו על משכונו באופן שלא יאבד החוב, או בבוא זמן פרעון ההלואה, אלך לבית דין ויקחו ממנו משכון בכח. הנה מפני זה צוה מצוה אחרת, והיא אם חבול תחבול שלמת רעך, עד בוא השמש ביום ההוא תשיבנו לו. רוצה לומר אם יקחו מהלוה בעבור ההלואה ההיא, משכונותיו שלמת העני ההוא, הוא אשר עד בוא השמש ביום תשיבנו לו. כדי שתהיה השלמה עמו בלילה, ואמר שלמה שכסות לילה הכתוב מדבר, כי השלמה ההנחה הוא על העני ההוא, ומפני שהוא יצטרך אל השלמה ההיא בלילה לכסות עצמו בה. וז״ש כי היא כסותה לבדה, היא שמלתו לעורו במה ישכב, רוצה לומר שאר בני אדם יש להם בלילה במטותיהם שלשה כלים, הא׳ הוא הכסות, שמתכסה בה. והב׳ המדין, או הסדין אשר עליו. והג׳ זה, יש להם נגד כך מפשתן שהוא תחת הכסות, המגיע לעורו בגופו, והוא הנקרא שלמה. והנה זה יש להם כלים שלשה, והוא הוא המצע שאת שישכב עליו. והנה העני ההוא, אין לו מכל זה דבר, כי אם השלמה ההיא, כי היא כסותו לבדה שיכסה מלמעלה, והיא שמלתו לעורו, כי היא לו במקום השלמה שתחת הכסות הנוגעת לעורו והיא גם כן במה ישכב, רוצה לומר היצוע שישכב עליה. כי אין לו כסות ולא שמלה, ולא מצע אחר, אלא השמלה ההיא, ולכן אין ראוי להסירה ממנו, כי ימות בקרת הלילה. ומפני זה צוה, שעד בוא השמש, תשיבנו לו. והנה לא זכר הכתוב המכסות יום, לפי שאין דרך האדם להפשיט את מלבושיו מעליו להשכבם. ויעזב ערום. ובעבור שמצוה הזאת היתה כפי שורת הדין, שילוה אדם מעותיו לחבירו, ולא יקבל ממנו בעבור ההלואה, ולא יקח ממנו רבית, והמשכון שיקח ממנו עליו ישיבהו בכל יום. לכן אמר והיה כי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני, רוצה לומר והיה כי יצעק העני אלי ושמעתי את צעקתו, לא כבחינת היותי שופט צדק ואמת, לא להיות הדבר הזה שאתה עושה עול וחמס, אלא בבחינה אחרת, והיא כי חנון אני. והנה הרב פירש ראשון, על העניים והאביונים שמתוך הענין למדנו שאם היה המלוה עשיר, עם היות שאין ראוי לשום עליו נשך, מכל מקום ולאחיך לא תשיך. אם חבל יחבול את שמלתו, אין המלוה מחויב להשיבה לו, עד בוא השמש כי הוא אינו עני ויש לו מבלעדי זה במה ישכב, ובמה יתכסה. ולפי שהיו הדינים האלה כלם לעניים מן התורה, הזהיר אלהים לא תקלל, ונשיא בעמך לא תאור, רוצה לומר, שלא יקלל את האלוה יתברך, שצוה המצות האלה, ולא את הנשיא, אלא או השופט שהכריח, או מכריח בני אדם לשמור ולעשות אותם, ולכן לא זכר כאן, כי אם האלהים והנשיא. ולפי שאולי יאמר אדם מלוה י״י חונן דל, ואנכי כלויתי לעני הזה, והמצוה האלהים אני מתחין לו כרצונו, ואם כן שזכה גם כן אני, שאאחר מתנות הלוים והעניים, וכן מתנות הכהנים, עד שיפרע לי העני הזה מה שהלויתי לו, כיון שבאמת יתברך הלויתי ולו נתחייבתי לתת מתנותי. הנה מפני זה צוה מלאתך ודמעך לא תאחר, והוא רמז לתרומות כי מלאתך כנה׳ על התבואה שמלאה מהנה הבית, ודמעך הוא היין והשמן, והם אם כן תרומת דגן, ותרומת יצהר, וכן בכ״ק בכור בניך תתן לי, והוא פדיון הבן, ולא בלבד, הבכורות בניך, לא תעשה האחור. אבל כן תעשה לשורך לצאנך, שהבכור הבהמה

כו יתן. שבעת ימים יהיה עם אמו, ולא יקריבנו הכהן קודם לזה, כי הוא ויקדש
כז מחוסר זמן וביום השמיני ירצה, והם והלאה תתנו לי, ולא תאחרם. הנה התבאר קבוץ המצות האלה, וטעם דבקותם, בלשון אלה וזה אחר זה, והם כלם נכללות, בדבור לא תחמוד. שלא יחמוד ממון חבירו, לקחת אותו ברבית, ולא יחמוד שמלתו, ולא יחמוד מלאתו, ודמעו לבלתי תתנו כמשו. ולפי שכוונה הכל״ם לבאר ענייני מיתת הדבורים האחרונים ההם, לכן אמר עליהן בכללו ואנשי קדש תהיון לי. והקדושה היא בדברים הנזכרי׳ בכל אחד מהדבורים ההם. כמה שלא נזכר בזה, כאלו תאמר לא תלך רכיל, לא תקום, ולא תטור, ודומיהם שנכללים ג״כ בלא תרצח, שיהיו קדושים בהם, ופרושים מאותן מדות רעות. וכן הביאות האסורות והעריות, שלא נזכרו פה, שכלם נכללו בלא תנאף, שגם בהם יהיו קדושים לאלהים ולא יטמאו בכל אלה. וכן לא תסיג גבול רעך, לא תעשו עול במדה במשקל וגו׳, ודומיהם הנכללים בלא תגנוב. וכן מצות אחרות נכללים בהם ובשאר הדברות, כי מפני שלא נזכרו כל המינים והפרטים פה, אמר בדבור כולל ואנשי קדש תהיון לי, שיהיו פרושים מכל נגאי, ופחיתות, ומדה רעה. ולפי שהמאכלים הרעים שאסרה התורה, אותם מולידים בנפש מזגים נפסדים, ומדות פחותות, יאמר כאן בדבור כולל, ובשר בשדה טרפה לא תאכלו, רוצה לומר לא די שלא תאכלו הדברים האסורים, אליכם להיותם מטבעים רעים אבל גם הבשר המותר, אשר לכם כבקר וצאן, בהיותם טרפה בשדה, שטרפה חיה מן החיות, לא תאכלו ממנו. וזכר הכתוב טרפה והוא הדין לשאר מיני החוליים שמטרפים את הבהמות, כי הטרפה הכל״כ הבהמה המורפת כה כם מעית, ולכן הבשר ההוא מהטרפה והחולה הם מולידים מזג רע ומשחת. ואמר לכלב תשליכון אותו, להגיד שאינה אסורה בהנאה, וזכר הכלב, לפי שהוא היותר רגיל להיותו בשדה, אצל האדם, ואצל העדרים. ואולי לא ימצא שם כותי או גר למוכרה לו. כי הנה בכל המצות האלה דבר הכתוב בהווה, והוא היותר רגיל. אבל הענין בדין מה שנזכר כאן, הוא הדין עצמו, לכל הדומה לו. ואפשר שיהיה המאמר הזה כפשוטו. ויהיה ענינו, שלא יהיו פרוצים לאכול הטרפות שאסרתן בשדה כדרכי הכנענים, כעבדיהם ושריהם שילכו לצוד צוד בשדה. והעוף או החיה אשר יהרגו עם כלביהם יאכלו הצודים, ויערב להם. לכן צוה שאף באם ואנשי קדש יהיו, כי ילכו לצוד ציד להתעלם ולהטייל כמשפט המכבדים, אשר בארץ היה. אבל הבשר שבשדה בעת הציד, שטרפוה הכלבים והרגוה, לא יאכלו הקדושים עצמם, אבל יתנוה לכלביהם. והותרו עם מה שפירשתי, בפסוקים האלה שלשת השאלות, אשר העירותי בהם :

לא תשא שמע שוא תגמור, עד הנה אנכי שולח מלאך לפניך, יש לשאול בפסוקים האלה, שלשת שאלות גם כן ?

השאלה הא׳ למה זה בא כל כך אזהרות לדיין, על המשפט. לא תשת ידך עם רשע, לא תהיה אחרי רבים לרעות. ולא תענה, על ריב לנטות. אחרי רבים להטות. ודל ונאמר. לא תטה ונאמר. מדבר שקר, תרחק ונאמר ?

השאלה הב׳ למה בתוך אזהרות הדיין, הכניס אתי מצות שאינם מענינו: והם כי תפגע ונאמר, כי תראה וגו׳, והיה ראוי שישלים ענין הדיין ראשונה, ואחר כך יצוה בשור ובחמור ?

השאלה הג׳ באמרו וגר לא תלחץ, כי הנה המצוה הזאת כבר באה למעלה, שאמר וגר לא תונה, ולא תלחצנו ולמה אם כן נשנית פה, פעם אחרת :

ואומר בפירוש הפסוקים, והתר השאלות שבה״י, פירש לא תשא שמע שוא על הדיין, שלא ישמע דבר בעל דין, עד שיבא בעל דין חבירו. אל תשת ידך עם רשע פירש על הצד שכנגדו את התובע, להיות עד חמס, ולא תהיה אחרי רבים לרעות, פירש על הדיין, גם כן אם ראית רבים מטין המשפט, לא תענה גם אתה אחריהם: ולא תענה על ריב לנטות, פירש גם כן על דיין ונדרכים מתחלפים, ואשר כתבתי בו, הוא כי שאלך הנדון על אותו דין, לא תענהו על ריב, דבר נוטה אחרי אותם הרבים, להטות את דבר המשפט מאמתתו אלא אמור את המשפט, כאשר הוא : והרמב״ן פירש, ולא תהיה אחרי רבים לרעות, ולא תענה ונאמר, אזהרות לעדים שלא יעידו, מפני שראו אחרי׳ מעידים. והנכון בעיני, שהמצות האלה הוא, שאחרי שזכר המצות הנכללות בה׳ הדבורים האחרונים, שהיו כלל השני, מחה שבין אדם לחבירו, יחזור לבאר באותו דרך, עצמו מצות אחרות, שהיו נכללות בדברות הראשונות, שהלוח האחד, שבין אדם למקום: והנה לא זכר אנכי, ולא יהיה לך, אלא אותם שנכללו בהם מצות, תלויות בדברי הדיינים ורשותם הבית הדבור, לא תשא את שם י״י אלהיך לשוא : וזכר זה הענין כפירוש הדבור הראשונים, שכולל שלא תשא, ולזה זכר כאן האזהרות שנכללו באותו דבור, אם לבעל הדין שלא יתבע על חבירו את הנרכוב, וזה כוון, לא תשא שמע שוא, כלומר לא תשא על פיך שמע, ותביעה שאינה אמת, אבל היא שוא : והזהיר את העד, אל תשת ידך עם רשע, והוא התובע שקר וכזב. להיות עד חמס לסייעו בתביעתו, וכן הזהיר אותו הדיין, שאף על פי שבעל דין והעדים יהיו רבים, והמה זדים ורשעים, לא

יתנך אחריהם / וזה הוא לא תהיה אחרי רבים לרעות ר"ל לענות רע בדבר המשפט · וכן הזהיר לאדבר המליץ והטוען בפני הדיין בעד הבעלי דינים תובע או נתבע / ועליו אמר ולא תענה על ריב לנטות / כאומר לא תענה טענות על ריב / לנטות ולדין המשפט כי כל נטיה / היא עוות והרחקה מהיושר והאמת והצדק / וכאלו הוכיח אותו / מליץ וטוען / אף על פי שהבעל דין והעדים והדיין הם רבים יהיה הוא גם כן / טוען להטות את הדין ולעותו · ואמנם שרצו חז"ל ללמוד מכאן / שיהיה האדם נמשך במשפטו / אחרי רבים · כתב הרשב"א / שזה כפי תלמוד שזה שנאמר בענין הדיינין / לא תהיה אחרי רבים לרעות / מכלל שלרעות / שהוא לחייב הוכלי לא יטה · אבל לטובה שהוא / היושר והמשפט / יהיה אחרי רבים · אך זה שאמר אחרי רבים להטות / והוא כדמות אסמכתא ותוכחה לעורכי הדיינים והמליצים / כאומר השוב בעיניך / שגם אתה תהיה אחרי רבים / להטות את הדין בטענותיך / ולפי שלא יאמר הטוען המליץ ההוא / ולפי לכוונה טובה נתכוונתי / להדר ולפאר אדם עני ודל / לפי שאין לו מה שיפרע / מה שיתבעו ממנו. לזה אמר ודל לא תהדר בריבו / רוצה לומר אפילו שיהיה דל ועני / לא תהדרהו במליצותיך וטענותיך בריבו · אבל בין שיהיה עשיר / או דל / צדק צדק תרדוף / הרי לך שבאו האזהרות האלה / על הסדר לבעל דין לעד לדיין ולמליץ · ולפי שבאזהרה הזהיר את המליץ המשיך אחריו שתי מצות / להיותם רמז ולמוד לענינו והוא כי תפגע שור אויבך רוצה לומר כאשר יקרה / שתפגע שור או חמור אפילו שיהיה מאויבך / וכל שכן מאוהבך תועה בשדה / השב תשיבנו לו / וכן כאשר תראה חמור שונאך / וכל שכן או אוהבך ורעך רובץ תחת משאו / אין ראוי שתניחהו ותחדל ותמנע מלעוזבו שמה / וזה הוא וחדלת מעזוב לו / ואמנם עזוב תעזוב עמו ורש"י פירש עזוב תעזוב שהוא לשון עזר כאלו אמר עזר תעזור מגזרת עזור ועזוב / ויעזבו ירושלם עד החומה / שמלאוה עפר / לעזור ולסייע את חוזק החומה · וזה הוא בלי ספק הפירוש האמתי / והאחד פירשו מלשון עזיבה ממש · ולפרש כפי זה לפרשו / באחד מב' פנים / אם שאמר עזוב תעזוב / רוצה לומר / תפריק משאו ותעזוב החמור / להמשיו מעליו על ידי פירוקו / כדי שיקום החמור / ולא ימות שמה / כי אינך מחויב לטענו · ואם שיאמר שאם בעל החמור לא ירצה לעזרו / ויעזבהו תחת משאו שגם הוא יעזבהו עמו / ולא ישוב לו · ושתי המצות האלו מלבד פשוטיהם / יש עוד בהם למוד טוב / אל החכם המליץ והטוען / שעם היות שלא יענה לנטות משפט · הנה כשיראה אדם בור עם הארץ אשר לא ידע בין ימינו לשמאלו / ובהמה רבה / והוא טועה בדבריו ומרשיע עצמו אשר לא כדת · או מותר למליץ להדריכו בדרך ישר / ומעגלי צדק / ואין זו הטית משפט כי מצוה היא בהיותו טועה / שיסירהו מטעותו · ועליו אמר שלמה · פתח פיך לאלם אל דין / כל בני חלוף / וכן אם לא היה טועה אבל לא היה יודע להגיד אמתת משפטו והוא כחמור הרובץ תחת משאו / אין ראוי שתחדל מעזוב אותו / אבל שתעזרהו ותסייעהו / כי בזה יתגלה דבר המשפט / וזהו לאמר / והוא גם כן בכלל פתח פיך לאלם / כי הוא הרובץ תחת משאו ולא יוכל לקום / ואל דין כל בני חלוף / היא הטענה / שמחליף טענותיו בטעות / וקראו אויבך ושונאך להיותו עם הארץ / והמליץ חכם יודע דת ודין : ואמרו ז"ל גדולה שנאה ששונאים עמי הארץ את תלמידי חכמים וכו' · הנה התבאר שכל זה / בכלל בלא תשא את שם ה' אלהיך לשוא / ואמנם לפי שקצר הכתוב מאד באזהרת הדיין / באמרו בלבד / לא תהיה אחרי רבים לרעות · לכן הוצרך לפרט עוד הדברים / שיהיה הדיין מוזהר בהם · האחד הוא לא תטה משפט אביונך בריבו / ר"ל לא תכירו פנים במשפט · ואם יהיה לאיש אביון / ריב עם איש עשיר / והעשיר הכה / וביש את העני / אל תקל בדבר להיו' זה עני ואביון · אלא כקטן כגדול תשמעון / ולא תגורו מפני איש · והב' מדבר שקר תרחק / ר"ל שבדיני ממונות / כשיתברר לך שקרו דברי הטוען / תתרחק ממנו ולא תקבלם / ומכאן למדו חז"ל שהדיין ידון כפי אומד דעתו / כשלא יהיו עדים בדבר · והג' ונקי וצדיק אל תהרוג / ר"ל מי שהוא נקי וצדיק בדינו אל תהרגהו / כל זמן שאין עליו עדים / ולא תסמוך על אומד דעתך שהוא רשע / כי אין לו לדיין אלא מה שעיניו רואות / ומה שהעדים מעידים בפניו · ואל תחשוב שאם הוא חייב כפי האמת / מפני הכרזת העדים / יפטר בלי עונש / כי לא אצדיק רשע / ואם לא יענש בבית דין של מטה / יענש בבית דין של מעלה / ולזה אמר כי לא אצדיק רשע / כאומר בדיני הנפשות · והד' ושוחד לא תקח / רוצה לומר אפי' לשפוט צדק / כי כשתקחהו תתעור מראות הצדק · והנה לא אמר כאן עיני חכמים / לפי שאל עורון הלב דבר / לא על עורון העינים · אבל אמר יעור פקחים ויסלף דברי צדיקים : והה' הוא וגר לא תלחץ / והיא אזהרה לבית דין / שבו היו הדברים שהגר נבואו לפניו לא ילחצנו בדינו / להבריחו ולהכניעו כפי שורת הדין / אפילו כשיהיו הדברים שראוי לעשותם לישראל / רק יהיה אתו בלאט ובנחת / לפי שכבר הגר הכריע עליו להיותו בארץ נכריה / וישוב בלבו שמפני שהוא גר ונכרי אתה מכריחו כל כך / ולכן תתנהגו בדברים טובים ורכים / לא שתטה המשפט בעבורו / אלא שתנהגהו בנחת ולא בפריכה · והנה למעלה באה מצות הגר לישראל / וגר לא תונה ולא תלחצנו / אבל כאן באה לשופט / להנהיגו בנחת רוח / ודברים רכים / ולזה לא אמר כאן / לא תונה כי אם לא תלחצנו / וגם זה שפירשתי הפסוקים האלה / הותרו ג' השאלות / אשר העירותי :

ואחרי אשר ביאר הדברים הכוללים מיסור לא תשא"ו / בא לבאר דברים הכוללים בזכור את יום השבת / ואמר שלא לבד נצטוו במלאכת השבת ושביתת הז' בימי השבוע / אלא גם כן / יום לשנה בשמטת הארץ ישבת בו / ולזה התחיל ושש שנים תזרע את ארצך כו' / רוצה לומר / וגם כן בשנים תזכור כשביעי / והוא ששש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה / כמו שתעשה כל מלאכה בששת ימי המעשה / והשנה השביעית תשמטנה ונטשתה / רוצה לומר / את הארץ מלזרוע ולעבוד בה ומלאסוף את תבואתה / כמו שתשמור את יום השבת · ולפי שאמר כאן כו' / ושש שנים / מפני שהתחיל המשפטים בעבד עברי · ואמר שש שנים יעבוד / ובשביעית יצא לחפשי חנם לחייב אותם המשפטים / גם כן בשמטה השנה לא / והיא השמטה / וזה הוא ושש שנים / רוצה לומר וככה בשמטת הארץ שש שנים תזרע ותאסוף / ובשביעית תצא הארץ לחפשי / שיוכלו מפירות הארץ ונקראת שמטת הקרקע / מפני שיעזוב אותה כל השנה ההיא · וכן נקראת שמטת כספים שמטה / מפני שאמר שמוט כל בעל משה ידו · ושהביא אחר זה מצות השבת / שידמה לה באמרו ששת ימים תעשה מעשיך / וביום השביעי תשבות · כאשר הוא בשמטת הארץ / וכמו ששם יאכלו האביונים וחית השדה ככה ביום השביעי ינוח שורך וחמורך · שלא תעבוד ולא תמחול עמהם / וינפש בן אמתך והגר · ואמנם אמרו אחר זה / ובכל אשר אמרתי אליכם תשמרו / הוא להגיד שמלבד / מה שזכר מהדברים הכוללים בעשרת הדברות עוד יש בהם משמעותם החוקן מהם בתחלת הדעת / שזה לא נזכר כאן / וכאלו אמר ובכל אשר אמרתי אליכם מהדברות אשר שמעתם מפי / תשמרו לעשות ולשמרם כפי פשוטיה וכן כשאמר לא יהיה לך אלהים אחרים בכלל שם אלהים אחרים / לא תזכירו / ר"ל לא תכבדו שיזכרם אדם אחר / ולא ישמע זכרונם על פיך · וכן אז"ל שלא תגרום שיתפו' עם הכותי וישבע לך בעבודת' אליליו שלו / כמכוין אתה גורם שיזכר על ידך · ובעבור שבא כאן דבר מהמשפטים והתורות / ציוה שיעלו לירושלים שלש פעמים בשנה / כדי שמשם ילמדו התורה והמשפטים / וכאשר יספק אדם בדבר מהמשפטים האלה / ישאל עליו בעלותו לרגל / ויגידו לו את דבר המשפט · ולכן סמך לזה שלש רגלים תחוג לי בשנה : ורגלים הוא כמו פעמים / כי בעבור שהעולים לרגל היו עולים לרגליהם כאמר כאן שלש רגלים : והטעם ההוא כאמר גם כן פעמים / מלשון מה יפו פעמיך : ובאר אותו באומרו את חג המצות תשמור / כי היא הראשונה : ואמר שבעת ימים תאכל מצות / לא שמצות אכילת המצה חובה כל שבעת הימים / כי אין חובת אכילתה : כי אם בלילה הראשונה / כמו שהתבאר בסדר בא אל פרעה / אבל הכוונה שלא יאכל לחם כל אותם שבעת הימים / שיאכלו מצה / לא חמץ / ולזה אמר תאכל מצות / כאשר צויתך שבכל הימים ההם / לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים : ובאר שיהיה החג הזה למועד חדש האביב / כי בד"ד מעיבים לעבר השנים באופן שיבא חג המצות באביב / כדי שביום אשר יצאו בחדש האביב / ובאותם החגים אותם שיעלו לחוג לפני השם / לא יראו את פני ריקם / אבל יביאו שמחה וכן תודה ושלמים וכל קרבנותיהם · ואמר כך זכר חג השבועות / ועליו אמר וחג הקציר בכורי מעשיך / כי בעבור שאותו חג הוא בימי קציר חטים / ואז מביאים בכורים מתבואת הארץ / כמו שאמרו ממושבותיכם תביאו לחם תנופה / לכן נקרא חג הקציר ובכורי מעשיך : ואחר כך זכר חג הסכות הבא באחרונה / ועל זה אמר וחג האסיף בצאת השנה באספך את מעשיך מן השדה / רוצה לומר היין והשמן וכל הפירות : ואמר בצאת השנה / לפי שהיו מונים השנים מתשרי לתשרי / והכלל שיעברו את השנה / באופן שיבואו שלשת החגים האלה בזמנים' כפי תקופת החמה / שהיא סבת גמול התבואות בשדה : ולפי שלא יחשב' שיסודו החגים האלה באכילתם / הוצרך לומר שכוונת / שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני האדון ה' / רוצה לומר שכל האנשים הזכרים / לא הנקבות / כן יכנו בהתעטרכם באנשים בעליהם : הזכרים מבן עשרים שנה ועד בן חמשים שנה יעלו לירושלם וישתחוו שמה לפני ה' / שהוא אשר כינה בשם פנים : ואמנם הזקנים והטף לא יכלו לעלות : ואמר את פני האדון ה' / להגיד שאין תכלית עליית הרגל לאכול לשבעה / ולשמוח שם / אלא להדבק בו ית' בכך ולהראות לפניו / כעבד שילך לפני רבו במועד / ולכן בהיות השם / הוא האדון העולם / ראוי שיבא כל בשר להשתחוות לפניו / והתועלת בזה שיתגלו בכוונתם / להכנע לעבודת השם יתברך / ולקבל אדנותו עליהם / ולשמוע מפי הכהנים הלויים תורות השם ומצותיו : ואפשר לומר עוד / כי מפני שבימים הקדמונים כל מי שהיה עושה עבודת אלילים / מיד היה עושה חג עליהם / כמו שאמרו בענין העגל חג לה' מחר / והנביא אמר / ספו שנה על שנה חגים ינקופו : לכן מפני זה / כאשר הזהיר על העבודת אלילים ושם אלהים אחרים לא תזכירו / סמך אליו שלש רגלים בשנה / להגיד שאלה מועדי ה' / אשר יעשו אותם / לא חגים אחרים לאלילים / ובזה שהגיד שלשת החגים ההם / כתב בכל אחד מהם משפטו מיוחד · כי הנה לפסח חג המצות אמר / לא תזבח על חמץ דם זבחי / רוצה לומר שבהיות החמץ עדיין בבית / לא ישחטו את הפסח והוא מפסח ששת ליום ארבעה עשר בניסן / וקרא לקרבן הפסח דם זבחי / כי כן כ' אמר וזה פסח הוא לה' ולא ילין חלב חגי עד בקר / רוצה לומר חלבי חגיגה / שהקטר החלבים ואמורי שלמים / בשלמים בלילה / כמו שיתבאר בפרשה צו / וחג

ישעיה כ"ט

האסף

לאמר בסדר כי תבא, ולא ילין לבקר זבח חג הפסח. וכן כתב המצוה אשר בחג השבועות. והוא אמרו, ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך, והוא השעור, ונתן פירוש, ללמדך, שבא זה המקום מארץ ישראל שיתבאר בפירוש התורה, ששם יביאו לחם הבכורים עד בית ה' ואפילו שיהיה רחוק מאד מירושלים, ולא יותן שיתבאל סביב לעיר וכמו שיתבאר במקום ממושבותיכם תביאו, וכן כתב המשנה אשר מתיחס לחג הסכות, והוא אמרו לא תבשל גדי בחלב אמו. והמצוה הזאת, נתבארה בתורה שלש פעמים. אחת במקום הזה, וב' בסוף סדר כי תשא, והשלישית בסדר ראה אנכי. ואחז"ל, אחת לאסור אכילה, ואחת לאסור הנאה, ואחת לאסור בישול. ועקר טעם המצוה הזאת, הוא לבאר מדת האכזריות, והוא כענין מצות אותו ואת בנו, לא תשחטו ביום אחד, שלא שתתפשט האיסור בכל ענין שיהיה בשר וחלב. והרב המורה פירש טעם המצוה הזאת, מפני שהוא מזון בלתי נאות, כי החלב יתבשל יותר, ולא כן הבשר: והרא"בע כתב, שהכוונה התורה, גדי עזים יותר מהזכיר הבשר, מפני שהגדי, הוא קל להתבשל יותר מכל מין בשר. והוא מתוק ומתוקן מאד, בין הלועזים, ולכן שישתמשו עד היום, ומבשלים בשר גדי בחלב, ואם כן כל בשר במשמע, אלא שדבר הכתוב בהווה, שאמר הגדי הוא חמדי אבל אמו, ולכן תלאו יותר בענין לבשלו. והיותר נראה בזה, הוא שהיה מיוחשה עובדי עבודת אלילים, בזמן קבוציהם לאסיפת יין, רוצה לומר לבשל הגדיים בחלב, בזמן אסיפת התבואות, לחשבם שבזה יתרצו לאלהיהם ויתקרבון אליו, ושלח ברכה במעשה ידיהם, וכמ"ש ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים, וכ"ש שהיו הגוים כמו אנשים רועי צאן, בזמן שיתקבצו לאסוף תבואותיהם ויבואותיהם, שהיה מאכל אלו, גדיים מבושלים בחלב, וכל מיני תבשיל בשר וחלב. עד היום הזה, אך דרכם במלכיות ספרד, שיתקבצו כל הרועים שני פעמים בשנה, לפתיחה ולעשות תקנות בעניני הרועים והכהן וקוראים לקבוץ ההוא בלשונם מי"סטה, ובזמן ההוא הנה זאת תקנותיו, כן היה שהם אוכלים בשר וחלב. והבשר הגדיים הם היותר נבחרים אצלם בתבשיל הזה, וכבר ראיתי והכרתי וידעתי כל זאת, כי גם כשר קנה הלבן בנקראת קינ"ג לספירה, גם כשרות מחלב והלבן יותר מכל שאר הארצות וגם כן מנהגם תמיד, ולהיות כל זאת מפני זה הוא ירא יתברך שבאשר יתקבצו בחג הסכות, לא יבשלו גדי וחלב, בדרכי העמים והאמוריים תכלית הרחוק מדרכי עבודת אלילים, ואמר יתברך שכילתו הגשתו ובשולו בדבריהם ז"ל, וגם אסרו כל מיני בשר וחלב, כדי שלא להתיר לפעמים לגמור מה הנעה מזה לזה, וגם מזה הטעם אסרו אפילו בשר עוף בחלב, לפי דעת רבנם, שאין מרבי יוסי הגלילי שהיה מקובל, שאין אסור כי אם בעין שאין לו חלב, ולזה התיר בשר עוף בחלב, לפי יחיד ורבים, והלכה כרבים. וכן אסרו לאכול החלב, אחר הבשר עד ידבק מן הבשר בין שיניו, ותתערב עם החלב טרם יכרת, וצריך להמתין ביניהם עד השעה שיכרת הבשר ונותן טעם לפגם, אך הבשר התירו לאכלו אחרי החלב, וכאן שבא כל זה בדבריהם ז"ל. ויתבאר מזה, רצונו אחז"ל, אמר להם הקדוש ברוך הוא, אל תגרמו לי, לבשל גדיים של תבואה, בעוד שהן במעי אמותיהן וכו'. אמר אחד מחכמי הדור, שכ"דעתו אמר לפרש, שמפני שהיו אותם שיבשלו את הגדי, כי כן יעשו המצרים, ואלו שיתנו לו תודה עליו וכן יעשו הגלחה, על ברכות תבואותיהן בחג השבועות, ובחג הסכות ולא יהיו כפויי טובה לפני יתברך, אשר כשודר אותם עכ"ז, ולא תבשל גדי בחלב אמו, והוא מאכל כמות לעניים, שהגדי המבושל בחלב המניקה אותו, ראוי לבשלו בחלבה, והנה כל זה אינו מחזיק טובה על השגחת השם יתברך שתצמיח עליו לטובה, ראוי שיתגנה עליו לרעה, וכאלו אמר, אל תהיו כפויי טובתי וברכתי עליכם, בזמן שלא תהיו גורמים לבשל ההנאה והטובה בחלב אמו, ויספו הברכות לקללות, והטובה לרעה. וגם זה מאמר טוב, והבלתי שוה. ומפני הקדמים כתבו בטעם, לא תבשל גדי, שלא יתערב הפרש עם הבקרים ונתחו, שלא יינק הבכור בחלב אמו אחרי עבור שבעת ימים, שלא היום הבכורים יהיה קרוב להביאו, ולשון בשול, הנה נבול, כמו הבשילו אשכלותיה, ולפי זה הפי' תהיה המצוה הזאת מיוחדת בבכורות, לא כמאמר רלינו, המצוה הזאת, בשרים ומאכלות בתורה, הבשל יותר, שדרך קבלת חז"ל הוא הזאת מאמר, ועליו ראוי שנסמוך, ושאר הפירושים הבל המה, ומעשה תעתועים:

הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו'. עד סוף הסדר

אמר יצחק, זה לי ימים רבים בימי בחרותי, ספרתי על הפרשה הזאת ואמר, קראתיה שנית, וקנים וגם שאלתי, שאלות רבות, בפרשה ובביאוריה, והשגתי הפנות, והתשובתי התשובות כמו שכן אותו ממאמר, ועתה מפני היות המקום הזה, מקור לזה הלמוד, שמרתי לחקור פה, בזה שחקרתי שמה, בספר עטרת זקנים. ואוסיפה על מה שכתבתי שם, דברים טובים ונכונים בפירוש הפסוקים, ולכן אשאל במקום, השאלות שנשאלות שמה כמו שהם:

השאלה הא' מה היתה הסבה, שהבטיח הקדוש ברוך הוא במקום הזה, לבשורתו עם ישראל להביר מעליהם הבטחתו הפרטית, אשר הבטיח בה, היום הגילו אותם מארץ מצרים, ועתה למה הפקיד עליהם מלאך יתנם, הוא ישאל בם. והנה בפרשת כי תשא, אמר יתברך ושלחתי לפניך מלאך, שהיה לו טבע מקום, למה שחטאו בעגל. אבל כאן, שאמר זה קודם החטא, שעמדו על הר סיני, שבאמר קול אלהים חיים, מדבר מתוך האש, ותשובתם הראשונה, נעשה ונשמע מה בגאם ואחר תשובתם, שהמתידים בסבבו גדול מזה: ואם יכתב כאן נתכפרו שמתירין להם, ונבואה אזהרת להם, כי לא אעלה בקרבך, ביאר שמנין זה המלאך הוא עצמו, מה שנזכר בסדר כי תשא ובא לאמר כאן, לבשר מה שיהיה. ותולה שמות כנה גם כן, יש מי שאמרו זה, על דבר העגל, אבל פרש ל"ב הוא דבר בלתי נכון, ומפנים רבים. ראשם, כי התורה מעשה הזאת, ואין להענין, כי היה לא היתה לאות על דבר שיהיה, ולא שישובו בתשובתם, ומה בורך אם כן בה. ואחם כי בשובה, לא תהיה, אלא על מה שיהיה לקץ הימים, ואין לורך. אבל על מה שיהיה אחרי פרס ימים, היה מותר ודבר בטל. ואחם שבגה כמו זה הדעת, יקבר הכתו', ולא יזכר ענין מעשה העגל, אלא במעשהו וגם לא יזכר, כמה שיתפלל עליו מרע"ה, והליכת העגן, ויזכר אם כן בתחלת הענין שהוא ענין העגל, ולא יזכר בתכליתו שהוא התפלה והכפרה, אלא במעשהו, שהוא העונש שבענו ולא נתקיים והוא זר מאד. ואחם, שאין זה המקום כאות לבשורה הזאת, כי תחלת הפרשה, כמשפטי התורה ומצותיה, ותלייתה בתנאי, ואין מתוך לזה, יבשרם בענין העגל, ויחזור לענין הראשון מתתן תורה, באמרו ואל משה אמר עלה אל ה', ובכתבו הדברים כלם אם כן בלי סדר. והנה טעמה על זה גם כן הרמב"ן. אבל מגדדים אחרים:

השאלה הב' למה לא בקש מרע"ה כאן על הבשורה הזאת, ולא כעס עליה, כמו שהתפלל וצעק ע"ז בעמדו אחרי מעשה העגל וכל קבל הבטחת המלאך, בהיות ישראל ובלים בלי פגם, איך ימאן אחרי שעשו את העגל, להראות בתפלתו לבטל הבשורה הזאת. והמפרשים כתבו, שהמלאך הנזכר כאן, היה ארון הברית, שבו לוחות העדות ולכן אמר, כי שמי בקרבו, שמשפט בנתינת הלוחות ובארון הברית שילך לפניהם ויסבו את הארון. והוא שמכין לו כי לאמר יבוארהו כזה. ועוד היצחק יעשה את לשכו' המשכן והארון, גם כי שמרו בכאן, השמר בקולו אל תמר בו כי לא ישא לפשעכם לא יפול בארון העדות. והר"אבע והרמב"ן, מתירים זה הספק, באמר, שאין זה המלאך הנזכר בסדר כי תשא, כי כאן לא נאמר, לא אעלה בקרבך כמ"ש שמה, כי המלאך הנזכר כאן, הוא מיכאל השר הגדול והוא המלאך הגואל, שאמר כשם רבו, המקרים מלאך פניו וכמו שהעתיק הר"מבן בשם מדותיו, ולכן קבלו הנה כאן. אבל בסדר תשא, כי לפי שהיה המלאך אחר פחות ממנו, לכן לא קבלו שמה. והיותר זאת שאינו ראוי לקבלו, דפנים. האחד, כי הכתוב לא יזכר ויבדל, אלא מעלות הפועל המיוחד ממנו וכתב המוקד, שאין דרך אלינו, לעמוד על מעלות השכלים הנבדלים ומספרם, אלא מצד פעולותיהם, בהגעת הגרמים הנמצאים. והנה הגיד הכתוב כאן, שהפועל שיעשה המלאך ההוא, הוא שישמרם בדרך וישמרם ויביאם אל המקום אשר הכינותי, הוא עצמו הוא, מה שכתב בסדר כי תשא, שיעשה המלאך הנזכר שם, והוא המורה, שבני המלאכים אחד, כיון שפעולתם אחת. וזה שאמרו, שלא נאמר במלאך הנזכר שם כי שמי בקרבו, אינו טענה, כי כל מלאך וגם כל כביא שליח השם נאמר כי שמי בקרבו, וכמ"ש הנביא אשר ידבר בשמי. והאמם במבוא שהזהיר בכאן, השמר מפניו ושמע בקולו, מורה לפי הטעם הזה, כאמרו כי שמי בקרבו אבל שם, שלא הזהיר השמר מפניו וגו' מהסבה שהזכיר אשר זה, לא הוצרך לומר שם כי שמי בקרבו. והפן השני, שאם כיוה, שהיה יתרון באחד מהמלאכים כאלה, על האחר כפי שורש הגם ותפלתו, נראה שהמלאך הנזכר שם, היה יותר טוב ומועיל אליהם מזה, כי כאן נאמר כי לא ישא לפשעכם מורה שהיה מדת הדין. ואותו שנזכר שמה לפי שלא נאמר בו כן, מורה שהיה ממדת הרחמים. כי לכן אמר כי לא אעלה בקרבך וגומר, פן אכלך בדרך. והפן השלישי, שאיך יאמרו, שמשה קבל המלאך שנאמר לו כאן, מפני שידע מדרגתו. ושלא קבל הנזכר שם, לפי שהיה מלאך אחר פחות ממנו. כי הנה מרע"ה בתפלתו אמר, ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי, מורה שלא היה יודע אם הוא המלאך הראשון אם לא, ומ"כ איך התפלל שלא ילך. והיה ראוי לשאול רצונו ממנו יתברך שיודיעהו, אם היה המלאך ההוא, ואתו שב' לו כאן. ואם הוא עצמו יקבלהו, ואם לא יענהו בדבר. והנה הטיבו גבים וכוונו לברכה, ברכתותיו כתב על זה שלא נאמר כאן כי לא אעלה בקרבך, ועם היות שאמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך, לא היה מתחייב מזה שלא ילך השם בתוכם, ולזה לא כבשער מזה כאן, כי למה יקפה לו זה יותר, אם ש' ושלחתי את הכרעה לפניך כי בהיות השכינה אתם הוא השם יתברך יהיה המלאך כלי ומשרתו, והכרעה כלי משנו. אבל בסדר כי תשא, כשאמר לו יתברך לא אעלה בקרבך, זו הבין כריע הענין והתאבל בשם, והבטפשר הר"ב עם וכתב שילך בתוכם. זה הוא דעת הרב המביד הזה, לקיום קבלת מדברי הרב ז"ל, וקבלתו מדברי הרב רבי משה בר נחמן כמו שתראה. וכאשר מהפסוקות, שמחייבו לדעת הזה. הא', כי איך יתכן שהבטיחו בזה לא יבין כוונת השם יתברך ויסכל דבריו. ואם כן היה הדבר, היה לו להתבונן עליו בתפלתו אחר מעשה העגל, ולאמר ה' אלהים, אם קבלתי ענין המלאך היה שלא הבנתי כוונת דבריך. ועתה שפירשת לי שלא תעלה בקרבנו, תעלה פניך, אל כל תעזוב אותנו. והב' שאמרו הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגומר השמר מפניו וגומר כי לא ישא לפשעכם, מורה שגלה השם, שיסלק ה' מעליהם, ולא ילך בתוכם, כי אם ילך לפניהם ה', מה

שהיה היום אשר הוציאם ממצרים, לא היו צריכין למלאך כמו שלא נצטרכו לו עד הנה. ואם היה המנהיג הוא יתברך כמנהגו ראשונה והמלאך היה תחת ידו, וכלי לבלי הנהגתו, איך יאמר עליו כי לא ישא לפשעכם, ולמה יצוה שישמעו בקולו. אבל כל זה מורה שבשליחות המלאך, היה שנוי בפרטי ההשתלשלות וההנהגה האלהית שהם, וכבר חשב הרב להתיר זה הספק, עם מה שאמרו שהכללית במסכת בכורות, שכיון שנתנה רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע, שעם היות שאמרו, והעברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך וגו', היתה הכוונה, שהוא יתברך יעבור עכ"ם, אבל לא יתכן שיעבור עמו, משחיתים עושי רצונו. וכל זה לא שאמרו לי, כי עם היות שהורג, להבחנת בני הישראלים המותרים מהם, בדרך הרב, הנה שאינו מחוייב כמו שזוכר לא"ז, הנה אין הכרח דומה לראיה, כי במכת בכורות, היה אפשר שיהיו משחיתים רבים עם הש"י, יכה וישחית האחד, ולא למה שיכה וישחית האחר, ואין כן הדבר בהנהגת העם שאין מקום שתי ההנהגות, ובלי שאות מתערב את האחרות, אם לא שהש"י יהיה קונת העם, והמלאך קנתו ולמה לא ינקם חטא עליו. ואם שהביא הרב מהכרעה אינו דומה למלאך בשום צד, כי לא צוה יתברך, שישמעו בקולו, ולא ימרו את פיו, ולא אמר בה כי לא תשא לפשעכם, כמו שאמר במלאך, לפי שהיה מבולבל, שהכרעה היתה כלי להכות גם את העמים מבלי בחירה ורצון, מה שאין כן במלאך, שהיתה ההנהגה מסורה אליו בשלם, כמו שאמרו נגלה בפרשה. הלא תראה לומר לא כאשר כאן, כי לא אעלה בקרבך אינו לומר שחשב הרב, אלא לענין אשר הכרתי לפרשו בפירוש הפסוקים:

השאלה הג' אם היה, שהקב"ה גזר לומר כאן שילך לפניהם מלאך וחזר הקב"ה וקבל תפלתו, והנה לא סר מגזרתו, איך א"כ לא נתקיימה ולא יצאה לפועל הגזרה ההיא, כי הנה כל ימי אדון הנביאים בניו הנה על עמו. והנה הרב המורה כתב בפל"ד ח"ב, שענין הנה אנכי שולח מלאך לפניך, והוא מה שנאמר במשנה תורה נביא אקים להם וגו', ואין כוונת הרב לפרש כן, המלאך הנזכר כאן על הנביא, אלא שהודיעם שיהיו אחרי מותו נביאים, אבל שלא יהיה במדרגתו, שידבר השם עמו פנים אל פנים, לא שיראהו המלאך וידבר עמו, והיה המלאך הנזכר בם, אם כוון לשכל הפועל המגיע לנביאים או בכח המדמה, שיקראוהו הרב מלאך ולפי דעתו זה, יהיה היעוד הזה לפועל אחרי מות מרע"ה, בנביאים שבאו אחריו כי"ש מלאך, ויחברו עם זה לדעתו, שלמת השאלה אשר שאלתי עד הנה. אבל הדעת הזה, אינו נכון, כפי פשט הכתובים ששמעת. הא' לפי שמפשט הפסוקים נראה שהמלאך הנזכר כאן יעשה כל ימי היות ישראל במדבר, עד בואם אל ארץ נושבת, וכמו שאמר, הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך ולהביאך אל המקום וגו', ואמר כי ילך מלאכי לפניך, והביאך אל האמורי וגו', וידוע שבימי משה, באו ישראל לאמורי, והמה נגד סיחון ועוג וכן כתב רש"י, ולפי זה הודיע יתברך שהמלאך הזה, ילך במדבר בימי משה עד הכנסם לארץ, כי לא זכר בו דבר שיעשה אחרי הכנסם לארץ, לא מודב' בדרך, ולאשם, מה שנאמר במשנה תורה מהנביאים, הוא יעוד לאחרי מות משה, ואחרי בואם אל הארץ. והב' שאלת הפרשה כי אתה בא אל הארץ וגו', ויבא ויורה שאין המלאך הנזכר כאן, הוא הנביא שנזכר שם, כי המלאך יהיה במדבר בימי משה, והנביא, בארץ אחרי מותו. ולכן היה המלאך כענין הצרעה, שנ' כאן בענין ליעוד המלאך ושלחתי את הצרעה, וכתב רש"י שהצרעה לא עברה את הירדן וגו'. אם כן, לא נדקו דברי הרב בזה. והשאלה הג' אם על הנביא היה היעוד הזה, מה יהיה ענין אמרו, כי לא ישא לפשעכם, כי הנה א"כ שהנביאים יכבשו על ידי מלאך, לא ינקם העם, והיותו מוחל ונושא לעונות כמו שמואל, ומי יתן ידעתי, אם היתה הכוונה ביעוד הזה כדברי הרב המורה, מה תועלת היה בידיעה הזאת לישראל, והיה די שידיעם, שבכל דור ודור יקים להם נביאים, שישלום ויוכיחום וישמעו בקולם. אבל אין צורך להודיעם, שתהיה נבואתם מהשגת כח המדמה או מהשכל הפועל, כי לא היה להם צורך בזה ההתפלספות, בלא תועלת. והנה המפרשים פירשו, המלאך הזה, על יהושע, שיעד השם לאמה, שהוא יביאם אל הארץ ויכבשה להם, וקראו לזה פי' הרלב"ג, המלאך הנזכר כאן, על הנביא עצמו, שהוא מלאך השם ושלוחו, ופי' הר"א הנזכר נבדל כי תשא, על השכל הפועל ונתנו דברי התורה לשיעורין, ויתחייבו להם הספקות אשר העירותי. הלא הם במדרש ° תנחומא אמרו, שהמלאך הנזכר כאן, הוא אשר בא ליהושע בהיותו על יריחו, והשתחוה לו, וא"ל כאשר שם אני שר צבא ה', עתה באתי. אני באתי לאמר ולא קבלנו, והנה הרמב"ן לדעת הזה, ושב שלא יצאה לפועל הגזרה ההיא, אבל אין ראוי לקבלו, לפי לדעת המדרש, היה המלאך הזה, על גד העונש על מעשה העגל, והוא עצמו הוא מה שאומר בפרשת כי תשא, ולכן אמרו שם בתפלת מחלוי. אמר הקב"ה לאומות העולם, נגח בי שכתתי להם שרים שיהיו משמרים אותם, אף אתם כן, אני נותן לכם מלאך שיהיה משמר אתכם, שנאמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך. כשהייתם וקבלתם את התורה והייתם עומדים לפני, אמרתי אני אלך לפניכם, שנאמר וה' הולך לפניהם יומם בעמוד ענן. ועכשיו שעשיתם ע"ז כמעשיהם, לא אעלה לפניכם אלא מלאך. ראה, מה בין הראשונים לאחרונים, אמר הקב"ה הנה אנכי שולח מלאך לפניך, בימי יהושע אלא כן, ושמע יהושע וראה את המלאך, ונפל על פניו, שנאמר ויפול יהושע על פניו ארצה וישתחו

שם ל"ב

[illegible] רבה

וגו', הנה מלאה בעיניך, שלדבריה' בא היעוד הזה, על גד העונש במעשה העגל, ויתחייבו לדעת הזה, הספקות אשר זכרתי בשאלה הראשונה. ותמה אני מהרמב"ן, איך קבל הדבר, שזה היה המלאך שבא ליהושע, ולא קבל שהיה על גד העונש, וחלק עליו והוא אמרם מדובר ולחוד הוא. ועוד יקשה לדעת המדרש, מה שהקשיתי כנגד הרב המורה, שהמלאך הזה כאשר כאן שילך עמהם בהיות במדבר עד בואם אל הארץ, ואין הספק, לא בא בכל ימי המדבר ובימי משה, ובא אל יהושע אחרי מות משה בהיותם בארץ. ועוד כי אם היה היעוד הזה על גד העונש בעבור עון העגל, והקדוש ברוך הוא בתפלתו של משה שב מחרון אפו, ולא בא המלאך כאשר דבר, איך בא אם כן בימי יהושע, בהיות ישראל נקיים מבלי עון ע"ז, ואיך לא נענש יהושע על ידי שלא בעת רצון, כמו שאמרה רבו נעשת הבטחם ונענש, על דבר מה ולא על הדבר הרע הזה, זה לא יתכן:

השאלה הד' מה ענין זה המלאך, כי הנה כבר נודע, שהתורה אשר ישראל הקדוש ברוך הוא בעולם האירוע בה על ידי אמצעיים. הנה הם, א"א שיהיו, אלא אחד משני מינים, בעין תלמוד, הוא מהאמצעיים, שהם בעלי שכל ובחירה. ויפעלו כאשר יצוה וירצה, ואלה הם שיקראו מלאכים, לפי שמסר אליהם ההנהגה, והם עושים כרצונם ודעתם. והמין הב', הוא מהאמצעיים שהם במדרגת הכלים, ואין להם בחירה ורצון, ולא יוכלו מזה שיכבו ויפעלו, לא כפי המסדר אליהם, מהפועל הראשון. והנה המין הם הכחות הפועלות הטבעיות, וכמו שאמרו שהם מלאכי רחות והמרתי לא לנוחם, ואלה לא נקראים מלאכים, אלא כלים או אמצעיים כלים, וכבר נמצא לא"ל, יאמרו כדבר מהדברים, שיעשו רצון ה' מבלי אמצעי, וילכו כאמצעי הנהגת בחירי ועב"ז לא יכחישו שיתבאר בפועל הראשון אמצעיים כליים, כי הנה במכת בכורות כלה סקבלה שעשה הקדוש ברוך הוא בעצמו ובכבודו, לא על ידי מלאך ולא על ידי שרף, ורבו בזה, שלא בלא הנכלה היה מא' אשרי מעלה, והסבה' ובסיבתם, שלא מחרון הפלתי עצמו. אבל לא ימלט, שבעת אותה על ידי כלים מתייחסים אליה, כאלו תאמר, שדבר שבחטאם או בלי כנה עבעים מתייחם לחוג בכורי מצרים, או שהפילו עליהם פתאום חולי מן האויר או מלתו מהחולאים, שעל ידי כאמצעותו באו למות בפתע. ולכלי הוא כיוצא באדם, ושנתנה רשות למשחית לחבל, אינו מבחין בין צדיק לרשע. ולכך אין המאמר ההוא כותר, על מה שדרשו והעברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך, כי אם שאלו היות ההכאה ההיא על יד אמצעי בעל בחירה ורצון פועל ההכאה בהנהגתו. ואליו קראו מלאך שרף שליח, שהם כלם שלוחים, יאמרו על אמצעיים הבחיריים האומרים. ולכן באמרם שנתנה רשות למחבל, ירמוז לכלי ההכאה ולכן אמרו אינו מבחין, כי אין לו בחירה, ואינו הפועל באמת אבל הוא כלי לפועל, והאחר שישלם הכלי לפעול, לא יוכל והוגבלה בעבור זכות המקבלים. והנה היא הסכמת בני המאמרים האלה באמת, ולא כמו שחשב רבינו בפרשה הכלי שנאמר וכרתי לתועלה. וכאשר ידעת, ודרכי האמצעיים המלאכים באלה. ראוי לבאר במלאך הנזכר כאן בפרשה, שאין זה מין מהם היה. ואם נאמר, שהיה מהמין בלשון פועל ומצות פני לעונו ובחירתו, יתחייב מזה, שרבה את הכ"ה שיהיה העם הנבחר בשני האומות המיוחדות להנהגת השרים, ולא יהיה ביניהם הפרש כלל, כי כל השרים תחת ידי יונה, וחלק אותם לכל העמים תחת כל השמים, וכמו שאמר מלכות יון, שר מלכות פרס. ואם היה המלאך הזה, הוא אשר בא א"כ ליהושע, כדברי הדרש, יתחייב שיהיו ישראל בארץ הנבחרת, כשאר האומות באמונתם לגוייהם ובזה יהיה לשפה שהם חלק ה' חבל נחלתו, והמשגיחים בהנהגתו הפרטית. וזה יכחיש היעוד שבא לאברהם, והייתי להם לאלהים והם יהיו לי לעם. ואמר, אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים, ואתכם לקח ה', ואמרו הארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה וגו' ה' בדד ינחנו ואין עמו אל נכר, ושאר הפסוקים המעידים זה עצמו. גם כי אם תהיה הנהגתם, גם כאותם, על ידי מלאך, לא תהיה ההנהגה כפי פעולות העברים ומחשבותיהם, כי ההשגחות השמימיות, לא יתנו הטוב והקללה, על עשיית החוקים והמצות. הנה מכל הצדדים האלה יראה, שלא היה המלאך הזה מהמין הראשון מהמלאכים המנהיגים. ואם אמרנו שהיה המלאך הזה מהמין השני בלי שישלם מהם לעשות רצון הפועל יתברך, במדרגת הכרעה, יקשה אם כן מאד הסברא הזאת, הנה אנכי שולח מלאך לפניך, כאלו או ואחרי שלחתו, ואינו כן, כי גם קודם לזה תמיד מלאכיו יצוה להם לשמרם בדרך כלים, וכמו שאמר קודם לזה, ויסע מלאך האלהים ההולך לפני מחנה ישראל. ועוד יקשה, אם היה המלאך הזה במדרגת הכלי, איך אמר עליו, השמר מפניו, ושמע בקולו אל תמר בו, כי לא ישא לפשעכם, כי כל זה, לא יאמר שיאמר בעל הכלי שאינו פועל בבחירה ורצון, גם שבכבדר כי משה נאמר, ושלחתי לפניך מלאך וגו', כי לא אעלה בקרבך, ואם היה המלאך כלי, מה היה עונשם בשליחותו ומה היה ענין אמרו, כי לא אעלה בקרבך, אמורה שהיה מלאך במקום הש"י ולא אמר זה על הכלים, בלתי בעלי בחירה ורצון. גם תשובת משה, ואיך יודע איפה, כי מצאתי חן בעיניך, אני ועמך הלא בלכתך עמנו וגו', אין ענין לו, אם היה המלאך כלי כי הכלי יצטרך אל הפועל שיפעל בו. ואם ישלח את הכלי, יתחייב שילך גם הוא עמהם, ואם כן שאין המלאך הזה, מי יתן ואדע השאלה

השאלה הה' באמרו / כי לא אעלה בקרבך / כי הנה כאשר באה הורה / שיהיה המלאך קשה לישראל מהליכת הקב"ה עמהם. ואיכה נסתרת כי תאמר אחר / כי לא אעלה בקרבך / כי עם קשה עורף אתה / פן אכלך בדרך / ויורה שלתועלת ישראל / היה שלוח המלאך לפניהם. והם מאמרים סותרים. גם יקשה אמרו / כי לא ישא לפשעכם / כי עם ה' החסד ורוב הסליחה / לא ביד המלאך. ואין לפרשו / שאמרו בדרך הזה / לא יסלח אם ימרו את פי המלאך / כי הכתוב אומר / לא ישא / אמור אל המלאך. ולא אמר לא אשא / ורש"י כתב / כי לא ישא לפשעכם / אינו של יחד בכך / שאין זה הכח שלוחין מושלין / ועוד שאמר עליו / ואינו עושה אלא בשליחותו / והם דברי הבדה כאותים / להעדר הסליחה. אבל לא מתן המכה / למה תלאה במלאך / ולא בו ית'. והנכון בזה הכונה / לפי הספקות האלה יחד / באמרו / כי פן אכלך בדרך / הוא ע"ד העונש / שאם יחטאו ישראל לפניו לא יסלח להם / אבל יכלה אותם כרגע / ואמנם אמרו / כי לא ישא לפשעכם אינו ע"ד העונש / שאין יכולת ביד המלאך להעניש. אבל הכוונה בו / שכאשר יטה אותם המלאך דבר לתועלתם / לא יודו בו / כי אם לא ישמעו בקולו / אבל יעשו הלוך וזה מבזה אותם / לא ימנע מהם התועלת והטוב המכוון / להגיע אליהם / כי יתבלבל הסדר והטבע המגיע אותו להיותו מסודר על ידי האמצעים ... ויעבור הטבע הטוב כאומרי אחר / ובזה יתיר הספק שאין לא ישא לפשעכם עונש בחירי / ולכן אינו סותר / למה שאמר פן אכלך בדרך / וגם שאין הכוונה הנה הסליחה / שלא שאין ביד המלאך לתקן / מה שפשעו ישראל ולא רצו שישמעו בקולו. וזה הוא דעת הרב / ואינו נכון / ... רבה וספקות. לפי שאין שישראל ימרו פי המלאך / ויתבלבל סדר הטבע המגיע אותו / כי המלאך / מהשי"ת לא יוכל לתקנו בהיותו אמצעי ורחוק מהם / כמו שיקרה / בהיות ישראל עוברים על מצותיו / שיש בהם מהתועלת והטוב / שברכות כהם יבטל עונשם / ויהפוך את הקללה לברכה / כי לא קצרה ידו מהושיע. ועוד שבמשנה תורה כאומר / והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי הנביא אשר ידבר בשמי / אנכי אדרוש מעמו / וידוע שכל הנביאים היתה נבואתם על ידי מלאך / ולפי דרך הרב / זה / היה ראוי שיאמר הכתוב / והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי הנביא לא ישא לפשעו / כמ"ש כאן / כיון שהכל תלוי בבלבול הסדר והטבע / אבל אנכי אדרוש מעמו / יורה שהוא עונש מאת ה' על עוברי דברו / וכן לא ישא לפשעכם הוא בעבירת ... / לא לבד בבלבול הסדר / גם כי לפי דרכו / היה לו לומר אל תמרו בו / כי תלכדו דרך / והיא לא תגלה / כיון שהכונה תלה בבלבול הסדר / לא שיוסר לשון סליחה ותלה אותה במלאך :

השאלה הו' באמרו כי ילך מלאכי לפניך / והביאך / לפי שהאמור הנה / הוא כפל ומותר גמור / אחרי שכבר אמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו' / וכ"ש שזה נראה כי / הוראה על הטעם :

השאלה הז' באמרו אם ... / לא תשתחוה לאלהיהם וגו' / כי הכונה מהורות הנ"ל בזה המקום / והאזהרות המוטבו' אליה / אינו מעניין הפרשה / וכבר הוזהרה תורה על הע"ז בעשרת הדברות ובמשפטים / והיה ראוי שיאמר והביאך אל המקום ישמור את ששוני שולח לפניך / אחר ענין הקושר / עם כבוש הארץ וגרוש הדורשים / והרמב"ן כתב / שלהיות ... / מזהירה התורה עליו / בכמה מקומו' / אבל לא נתן טעם / להכנסת הדברים האלה בלא במקומם / וכבר כתבם הרב / בשלשת שאלותיו :

השאלה הח' באמרו / ואל משה אמר עלה אל ה' אתה ואהרן וגו' / ונגש משה לבדו והם לא יגשו וגו' / כי אחרי שכבר נתנה התורה / ושמעו כל ישראל לשמוע הדברות מפי הגבורה / מה צורך היה בעליה הזאת. והנה לא בא אליהם דבור כלל. אבל הם עומדים ואינו מה שהיינו / ולכן יקשה / למה היה בעליתם אשר כיון אלא השישה אליהם בם בהיותם כלל / ואולי שבעבור זה כתב רש"י / שכל זאת קודם למתן תורה / ומאמר מוקדם / שאמרו ואת כל המשפטים / ... שבע מצות בני נח / ... ורש"ב ... / וימלך שאינו בעניין / ויכתוב משה את התורה מבראשית עד מתן תורה. ומיהו ויאמר ה' אל משה / לאחר מתן תורה / ואמר הוא / שבשב הכתובים וסדרם / לא יסבלו כדעת הזה :

השאלה הט' באמרו / ויראו את אלהי ישראל / ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וגו' / ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו וגו'. ויש בזה שתי דעות לחכמינו / הא' ... ההשגה / ... כליה / ... עליהם ... / והוצרך להם ... / ... על זה ... / ... ויחזו את האלהים ... / לא שלח ידו / שלא העניש אם בעת ההיא / שכלל שהיה ראוי לשלוח בהם יד / ולדעת הזה נשה הרב המורה / ... / ... / ... / ... / ... ויראו את אלהי ישראל / ... / ... ויראו את אלהי ישראל וגו' /

הורה שכלם חטאו באותה ההשגה בגוף. והב' / שאמרו ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו / ואם שם חטאו לא נענשו להם עד עתה / כי הכתוב קראם זקני' / לא אצילים. והיה לו לומר / ולא שלח ידו אליהם / כי בידוע שבזקנים ידבר. והג' למה חזר לומר / ויחזו את האלהים / אחרי שכבר אמר / ויראו את אלהי ישראל / ואם היו הזקנים / הם האצילים / יהיה אחד מה' המאמרים האלה בלא צורך. והד' / באמרו ויאכלו וישתו / ואם כאמר זה / לגנות עניינם שנתו אל הגשמיות כדברי הרב המורה / היה ראוי שיאמר כמשפט הזה / בתוך לגנות השגתם / ויאמר ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וגו' / ויאכלו וישתו. ואח"כ יאמר / ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו. והה' לדעת הרב המורה / שפירש לבנת הספיר / על החומר הראשון / יקשה לו אמרו וכעצם השמים לטוהר / כי זה לא יאמר בשורה על החומר הראשון / והרב לא דבר מזה / היותו והסתיר פניו ממנו. הרי לך שש ספקות לדעת המפרשים. ואמנם לדעת המפרשים יפלו גם כן ספקותי הראשון שאמרו ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו מכלל שהיו ראויים לשלוח בהם יד / ואם היתה השגתם נכונה כראוי / למה תהיה בם יד ה' להזיקם. וזה שכתב הר' לוי בן גרשום / לתקן זה אלא ביוקר / עם היות שהשיגו השגה נוקה / שמשיגות אותה ימות / כמ"ש מצאנו ... כי אלהים ראינו / ויעקב אמר כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי / וכן בישראל / השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש כאשר שמעת אתה ויחי ... / כי זה ... הדרושים היקרים / והדרישה ... בקדושותיהם וכי הריסתם תהיה ... / הנעלה והשכלה הזאת. אבל אצילי בני ישראל / אם לא הרסו והשיגו השגה אמתית בהקדמותיהם / למה יומתו. והספק הב' / הוא הב' אשר זכרתי לדעת המתנגים / למה קראם אצילים / וקודם לזה קראם זקנים. והספק הג' הוא הד' שזכרתי / לדעת המתנגים / למה אחרי אמרו / ויראו את אלהי ישראל / אמר עוד / ויחזו את האלהים :

השאלה הי' באמרו וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים ויקרא אל משה ביום השביעי מתוך הענן /

קף ד' והתוספת ימשך / אמרו / שאלו ששת ימים אלא כשכב משה לפנן היה / לפי שהתבודד בהם. וזה לבדו / אבל הכוונה לאחוזת שכינה עם הפרישה ששת ימים / וזה הוא לדעת האומרים שויכסהו הענן ששת ימים ... ששת ימים אחרי שמיעת עשרת הדברות / שהיו בתחלת הארבעים יום שעלה משה לקבל הלוחות / וכמו שהביאו רש"י בפירושו / והוא ראוי לספק / אם היתה הכוונה / שלא הוצרך משה הפרישה בעמוד הר סיני / כשנתנה התור' ... / לם היה / שנצטרך אליה עתה במקום הזה / ומדרך כל הכנה לאחוזת שכינה שתפרש ו' ימים / וכיוצא בהם כדרשותיו היה על המשכן הזה / כאמרו כי ... / לא הוצרך פרישה ... / כי הוא לא היה צריך אלא להיותו משל ודוגמה לדורות. וזה כי הפרישה / לא יצטרך אליה מי שצריך / אלא כדי להעתיק נפשו מענין אל ענין / באופן שיהיה מוכן לקבל שפע / או לנבואות ... / לא היה מוכן בתחלה / וזה הענין לא היה בחוק משה כלל / כי הוא היה מוכן בכל עת שירצה / כמו שאמרו מקובלים ... על המקרא / עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם. והיה אם כן / מוכן בכל עת / ולא היה צריך לפרישה להכין עצמו לקבל הנבואה כי תמיד היה מוכן אליה / אבל היה פרישתו / כדי לתת משל ולמוד / אבל מי שיכנס לאחוזת שכינה / יצטרך פרישה וזה הוא דעת המורה במלותיו. ואינו נכון בעיני / ... / אילו היה הענין כמ"ש / היה צריך המנהג בכל עת שיכנס משה לאהל שכינה שיצטרך פרישה / ואין הדבר כן / אלא שהוצרך לו פרישה / אלא בזה המקום בלבד / והוא משה ... / אלא היה זה להיותו משל ודוגמה לדורות / כי יותר יאמר אלא נכנס משה בזה המקום / להיות התורה כללית / ומתוך הפרישה ... / שלא להיות הדבר שהגיע כאן גדול המעלה והיושר / וכמ"ש ונתתי לך את לוחות האבן והתורה והמצוה / ולא נלמוד אם כן משה שכל הנכנס לאחוזת שכינה טעון פרישה / כי הנה מצינו משה עצמו פעמי' רבות נכנס שמה / ולא נפרש. ושני / כי הנה עם כל דבריו לא התיר הספק / למה לא נפרש משה בעמוד הר סיני בעת מתן תורה כ"ש היתה הפרשתו / לתת בכך משל ולמוד לדורו' כמ"ש / למה לא נתן הענין ... / בעת הפרשה הזאת / משל ודוגמה לדורות / אבל שהיה משה רבינו צריך אליה בעצם ... / ומכאן נלמוד לכל הנכנס לאחוזת שכינה שטעון פרישה ויתבודד קודם לכן. ק"ו ... הנביאים / שיצטרך אליה. וזה הוא שאמרו שם / ... / דכתיב / וישכן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים אחרי ששת ימים / זה בנין אב וגו' / והנה פי' ... / שאם משה לא היה צריך לפרישה / שהיה מוכן בכל עת ... / ... / אין הכתוב כן. שלא אחרי ששת ימים / כ"ל למה נצרך שיאמר הכתוב / ויכסהו הענן ששת ימים לבד / כי כמה ימים רבים יותר מהם כסהו / ואם היה ויכסהו ... / לכך אבל היתה הכוונה ... הענן למשה ששת ימים / והנה ששת ימים / היה משה רבינו מתבודד ... לא נעדר ... / כדי לזכות במעלה העליונה ההיא / ואז ויקרא אל משה ביום השביעי / כי כבר היה באופן כך / שהפרישות והיחוד שהיה כבר ראוי והגון לקראת האלהים ההוא. וזה הוא ... הדרוש הזה / לא שיאמר שהיתה הפרישה בלתי צריכה לעצמה / אלא להיותו משל ודוגמה לדורות. והתשובה לאמרם

שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה. וכי הנה יכוונו בזה ענין נכבד אבל אותו בפירוש הפסוקים האלה, ותגזור אם כן השאלה הזאת בחוזקה :

השאלה הי"א באמרו ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה וגו', למה ישב משה רבינו בהר עם היות כל הזמן ההוא, שאחתו כתוך מעשה העגל, ומה צורך היה בעמידתו שמה כל הימים ההם. כי הנה לא ימלט, מהיות שהוצרך לזה בעבור הלוחות שנעשו באותו זמן, ולא בזמן יותר קצר, או שהוצרך לשבת שם כל הימים, כדי שילמוד התורה והמצות כל ימים פרטיהם ודקדוקיהם, ואין לנו שנאמר, שעמד בהר כל אותם הימים מחכה ומצפה הלוחות, בעבור שגם אם הקב"ה היה אפשר בכח האלהי, לעשותם ולכתבם ברגע אחד, או יום אחד. והנה העולם כלו, עליונים ותחתונים, נבראו בששת ימי בראשית, ואיך יצטרך פועל הלוחות מ' יום ומ' לילה, בהיותם נעשות על צד הפליאה, לא על יד משה. ואף שנודה, שלא היה אפשר להעשות הלוחות, כי אם בכל הזמן ההוא, עדין יקשה, ולמה ישב משה בהר כל אותו הזמן מבלי מאכל ומשתה, והיה ראוי שיהיו משה עם העם, ויפסול ויכתוב הקב"ה את הלוחות ואחרי היותם נשלמות, יקרא אל משה להר ויתנם אליו, לא שישב משה בהר כל הימים הרבים ההם מבלי צורך. ומלבד כל זה יקשה עוד, אם היו המ' ימים הראשונים בעבור מעשה הלוחות, למה כשעמד להתפלל על מעשה העגל, ישב ג"כ בהר מ' יום ומ' לילה כימים הראשונים, בלי פחות ויתר: הנה מכל הפנים האלה יראה, שלא היתה ישיבתו בהר, כל אותם הימים בעבור הלוחות, ואם נאמר, שהיה כדי ללמוד התור' והמצות, הנה יקשה ג"כ, ולמה ישב שם כל הזמן ההוא בעבור זה, הקצור קצרה יד השם, מללמד אותו כל התורה, על רגל אחד, וימים או עשור: והנה ביום מתן תורה, באמרו עשרת הדברות ושאר הפרשיות שאחריהם, והמשפטים כלם, וירד משה אל העם, ועשה כל הפעולות אשר עשה, וכמו שזכרו: וכפי הערך הזה, בימים מועטים היה יכול משה ללמוד כל התורה, כ"ש כפי הרצון האלהי, שיפיע הדברים בזמן שירצה: ואף כי, לדעת האומר שנת ודיכון במרה איפקוד: ועוד, כי מה צורך היה שישב משה בהר כל הימים, שילמוד את התורה נבדל מהעם, בלי מאכל ומשתה, והיה די, שבהיותו במחנה, יודיעהו השם מאהל מועד, המצות כלם, אחת אל אחת, יום ליום יביע אומר, כמו שכתבו פרשיות רבות לנשה, מאהל מועד: ועוד, כי אם, ללמוד המצות חייב הישיבה בהר כל הארבעים יום, למה זה כשעמד בהר מתפלל על ענין העגל, ישב במספר היה בעצמו מ' יום ומ' לילה בלי חלוף, ובפעם השלישית, שעמד שם לקבל הלוחות אחרונות, למה זה ישב ג"כ שם באותו מספר מהימים בעצמו, לא פחות ולא יותר: והנה לא יאמר בשתי הפעמים האחרונים ההם, תורה ומצות, כי כבר קבלם ולמדם בפעם הראשונה, ובאור מפני זה, לאת טעם במ' יום ומ' לילה האלה :

השאלה הי"ב למה לא זכר הכתוב כאן, אחרי שביאר שעמד משה בהר מ' יום ומ' לילה, מה שנאמר במשנה תורה, לחם לא אכל ומים לא שתה. והנה זה היה הנס גדול ונפלא, ולמה לא זכרו הכתוב במקום הזה, שהוא המקום הראוי אליו, ולא ראיתי למפרשים על השאלות האחרונות האלה דברים, והנני מפרש הפסוקים, ומתיר השאלות האלה כלם :

הנה אנכי שולח מלאך וגו' עד ויאמר אל משה אמר עלה אל ה'. עתה יבאר שכתוב השכר והטוב, שיעשה הש"י עם עמו בשומרם מצותיו חוקותיו ומשפטיו אשר זכר, וכבר הודעתיך פעמים, כי האמת אמתיות חכמינו, וכן חוקרי השמים, קיימו וקבלו, שיש לכל אומה ואומה ועיר ועיר, מזל וכוכב בשמים מורה עליו, לא ישתתף בהוראה ההיא, אומה או עיר אחרת. והם לפי דעת הרמב"ע, השרים שזכר דניאל, שר מלכות פרס, שר מלכות יון. אבל לדעתי, הם השכלים הנבדלים המניעים לגרמים השמיים, והם יקראו בתורה, אלהים ואלהות, כמ"ש ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים ° וא"ר אין הקב"ה נפרע מהאומה, עד שנפרע מאלוהיה תחלה. (שמות רבה פרשה ט') ואמנם האומה ישראלית, איכה תחת ממשלת מזל וכוכב, ולא ומניעיהם, כי הוא יתברך בעצמו משגיח בהם, ומשפיע עליהם, וכמו שכתב הרמב"ע ז"ל דבר מכוסה הוא, כי יש לכל עם ועם כוכב ידוע, וגם כן לכל עיר ועיר. והשם שם לישראל מעלה גדולה, להיות השם יועצם, ולא כוכב להם, כי הנה ישראל נחלת השם, עד כאן. ועל זה באמר, אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים, ואתכם לקח ה' וגו', ומפני זה נקרא הקב"ה, בערך האומות, שדי השדים, אבל בערך ישראל, נקרא לבד אלוה, או אלהים, או אלהי ישראל, לפי שהוא משפיע באומות על ידי אמצעיים, בסדר מוגבל טבעי, והוא ית' כנה ראשית להם, ואלהי האלהים להם, אבל בישראל, הוא משפיע בלא אמצעי, ולכן הוא בערכם נקרא אלהים בלבד, כמ"ש ואנכי אהיה לכם לאלהים. ואמר אני ה' אלהיכם. וכן אמרו בפרקי ר' אליעזר, על בהנחל עליון גוים, בהפרידו בני אדם שבדור הפלגה, באו שבעים שרים לפני הקב"ה, והפילו גורלות על שבעים אומות, ונפל גורלו של הקב"ה על ישראל, שנאמר כי חלק ה' עמו, ואלה הדברים, הם על דרך דברה תורה כלשון בני אדם וכו'. ואין להקשות על זה, ממה שנאמר בספר דניאל, מיכאל שרכם, כי לא קראו שר ישראל, כמו שאמר שר מלכות פרס, שר מלכות יון, אלא שרכם, שהשגחתו בו, כמו שפירש הרמב"ן, שר העומד בשביל עליהם, וכמו

שבארתי בספר מעיני הישועה, בפירוש ספר דניאל אשר חברתי. האומנם מפני שהיתה לארץ הנבחרת, סגולה נפלאה ויחס גדול לקבול הכינון האלהי, ולהיות העם היושב בה, מהגנה והדיבוק מהאל ית' מבלי אמצעי, ויתר הארצות היו מוכנות לזה, ובלתי מקבלות אותו, הוצרך ית' לתת לישראל עמו הארץ הנבחרת, כי היא הארץ, אשר ה' דורש אותה תמיד עיני ה' בה. כי כמו, שהגלגל הסובב הקצר היותר קטן שיש לא יגיע עם הגבול המניע אותו הוא בגבול הגדול האזור אותו, אשר הוא באמצע כרחוק, שם בקטבים, וגם בגבול ההוא יש מקומות יותר מוכנים להראות בהם פעולת הגבול, והם מקומות המזכים, כי שם יתנו באחת הייתה היותר חזק, והקצר היותר נראה בגבדל. ככה מכל הישוב בכללו, נתייחד חלק ממנו מיוחד ומסוגל להראות מפעלי האלהות בו, והיא הארץ הנבחרת. ונתייחד עוד חלק ממנו, והוא הר אחד אשר אלהים לשבתו הר ציון, שהוא יותר שלם ומעולה, בערך מקום הסובב בגלגל, והמקום הזה אשר בחר ה' בו, נקשר בקשר אמיץ ודבקות נצחי שכיי, להשגיח בישראל בהשגחה פרטית בלי אמצעי, מה שלא היה כן בשאר הארצות. וכבר יראה אמתת זה מהקדושות שנגלו בה תמיד, אם בבריאת אדם ואחר, שנבראו בה ונקברו בה. ואם מזה שנה יתברך לאברהם, שיצא מארצו וילך לדור בה, וגם כן מענין העקידה, שהיה בה. וככה מהנסים הנעשים בבית המקדש תמיד, וממצות השמיטה והיובל, ומשאר המעלות שזכר החבר, למלך כוזר. ואמנם שאר הארצות הן מחוללות, מהמעלה והסגולה כפלאה והקדושה הזאת, ירצה מכחה מקומו, כי הנה בארץ מצרים, לא היה משה מתפלל, להיותה בלתי מוכנת מלאה גלולים, וכמ"ש כצאתי את העיר אפרוש כפי אל ה'. ובפרשת האזינו באמר, בהנחל עליון גוים, בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים למספר בני ישראל, כי חלק ה' עמו וגו', רוצה לומר שכאשר הנחיל ית' הארצות כלם לבני אדם, והיה זה בהפרידו בני אדם, והם בוני המגדל, שהפיצם על פני כל הארץ. הנה אז כהנחילו אותם, יצב גבולות עמים, והם ארצות שבעת העממים, שהיה למספר בני ישראל. והיה זה, לפי שחלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו, ובעבור שידם להנהגתו והשגחתו, הנחילם הארץ, היותר מוכנת לזה מכל הארצות. וזכר שעוד עשה עמהם חסד גדול ונפלא, והוא אומרו ימצאהו בארץ מדבר, ר"ל שהדבק ההשגחה העליונה בהם בארץ הנבחרת הקדושה, לא היה עצום כל כך להיות הארץ ההיא מוכנת לזה מאד, אבל בארץ המדבר, שמבד עצמה היתה בלתי ראוי לחול בה ההשגחה האלהית, היה החסד והפלא יותר גדול, בהנהיגו אותם בארץ הרעה ההיא בעצמו, מבלי אמצעי. וזה הוא ימצאהו בארץ מדבר, ובתוהו יליל ישימון, שהם תוארים לרוע הארץ, ועל כל זה יסובבנהו בענני כבוד, יבוננהו בתורה ובמצות ובידיעות האלהיות, יצרנהו כאישון עינו, ר"ל כאישון עין האדם, שמקיף עליו בשמירתו כמה כתנות ולחיות, כדי לשמור אותו. וזכר שעשה זה בחסד גדול וגבורה רבה, כנשר יעיר קינו. והחסד הכל זה היה, שבהיותם במדבר במקום הרע ההוא. ה' בדד ינחנו לישראל, ואין עמו אל נכר, כלומר שר או מזל או מלאך ינהיגם על ידו. הנה התבאר מכל זה, שטבע המדבר, וכן ארץ מצרים, היה מונע הדבקות האלהי בהיות העם שמה. ולכן אמר הנביא ע"ה, מי יתנני במדבר עם שרידי חרב, וכמו שיתבאר, ולזה אמרו בב"ר ° מתוך בני ישראל לא בחר הקב"ה בעולמו אלא בארץ ישראל, ומארץ ישראל בחר בבית המקדש, ובבית המקדש, בחר בקדש הקדשים, ותכלל אמרו, ישראל הדר בחוצה לארץ, דומה למי שאין לו אלוה: (שמות רבה פרשה ל"ג) ° וכן בדוד הוא אומר, כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים וגו', והסבה בזה, שארץ ישראל איננה תחת ממשלת שר ומזל, כי היא מיוחדת להנהגתו ית', והדרים חוץ ממנה לא יזכו באותה ההנהגה העליונה, כ"א שהנהגת השרים, וזו היא העבודת אלילים שזכרו. ולהיות הדבקות האלהי, מיוחד לארץ הנבחרת, ומותר לשאר הארצות, באמר לאברהם בתחלה, ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך את כל ארץ כנען לאחוזת עולם, והייתי להם לאלהים, להגיד, שלא בכל מקום שיהיו שמה בניו וזרעו תדבק בהם ההשגחה האלהית, כי אם אולם בהיותם בארץ הקדושה ההיא, אז יהיה להם לאלהים מנהיג ומשגיח בהם מבלי אמצעי שר ולא מלאך : ([illegible])

ואחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת. אומר, שכאשר רצה הקב"ה לזכות את ישראל, לייחדם להנהגתו, תחת כי אהב את אבותיו, רצה להביאם אל ארץ הארץ הקדושה המוכנת אליה, ולהוציאם ממצרים ארץ טמאה, והוציאם משם ביכלתו המוחלט, והביאם אל הר סיני, והשלימם שם בשלמות הנפשיי, ע"י התורה והמצות שנתן להם בעצמו יתברך, ולא על ידי אמצעי, לפי ששני הפלאות הגדולות האלה, ר"ל יציאת מצרים, וקבול התורה מפי הגבורה, היו מפועל ההשגחה העליונה, ולא מפאת המערכה. ואחרי שהשמיעם עשרת הדברות בכללות, ולמדם המשפטים הנכללים בהם, אמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך, כאומר אתם ידעתם מהראותי עליכם בכבודי ובעצמי, עד שאמרתם ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות, וכן הוא הראוי, כי לא תחשבו, שכמו שזכיתם לדבקות העליון הזה ביציאת מצרים ומתן תורה עד היום, כן יהיה תמיד במדבר הגדול והנורא הזה אשר תלכו בו, כי כמו שאין אתם מוכנים ולא יכולים לשמוע דברי, כן המדבר הזה אינו מוכן לקבול הרצון העליון וההשגחתי האלהי', ולכן הנה אנכי שולח מלאך לפניך, ולא היה זה להנהגתם

תמיד׳ כמו שיכבינו אשר קחו לאלהים כמו אלהי זרות׳ אלא כלבד לפניך בדרך׳ והוא המדבר׳ בעשר שילכו בו׳ ולהביאך אל המקום אשר הכינותי׳ והוא ארץ הקדושה והמיוחדת׳ אשר הכין לשוכניה שמה· וכיונת אם כן ביד המלאך׳ הנהגתו ושמירתו לישראל בעודם בדרך במדבר עד שיבואו לארץ לא ע״ד׳ כי לא ילך המלאך עוד בפניהם בבואם לארץ׳ ולא לענין הכבוש כי ילך לפניהם ה״׳ והיא תהיה הנהגתו בהם׳ לא על ידי שליח׳ כמו שיעדו לאברהם אבינו· הנה התבאר טעם הדבור הזה׳ ואם המקום והנה אמר רבינו לא נקט עליו׳ לפי שראה היות הדבר ראוי והגון׳ ושלא היה מן הדין׳ שיעשה הקדוש ברוך הוא עמהם הפליאה הגמורה ההיא בהיותם בארץ מדבר׳ הבלתי מוכן אליו׳ אבל המדבר וארץ לא· ושם עם זה נעוד מעט ימים או עשור׳ יבואו אל ארץ הנבחרת׳ וראה אליהם שם כבוד ה״׳ ותושבת השכינה׳ לא היה כזה׳ מהעגל והולדת כלל· ולזאת תולדה אשר הנביאים לא נקט מה״ת שיבוא גם גדול מגלי הכרם רב כי הוא לא נקט על המין׳ ושנכי הכבוד׳ ולא על המאמר׳ והגלות השכינה על פי פניו׳ לבלתי מוכנים בעצם׳ וכל זה אמנם מזה אין כ״כ עזרו בתכלית המשלם׳ ולכן אתן הנה מרע״ה ולא נקט עליו עם היות מכבלית המלאך׳ תהיה מדרגתו שפלה׳ בהדלגו כבודתו מיהו׳ אך למה אירד לעניין היחוסה השלימה גרצה שהמדבר היה בלתי מוכן׳ אבל מוכע בטבעו לדבקות השלי׳ ובהמהרה יבואו אל המנוחה ואל הנחלה׳ ותחול בתוכם השכינה כבראשונה· קבל הענין בתקותו שעוד מעט ותבוא העטרה לישבה׳ בארץ הטובה והמוכנת אליה· ומותרו עם זה׳ שתי הגלות הרלגות׳ אמורך ביות המלאך ולמה לא נקט אמת עליו· ולכן להיות שליחו׳ המלאך לענין המדבר בלבד׳ לא אחרי היותם בארץ· אמר׳ כי אם שמוע תשמע בקולו׳ ועשית כל אשר אדבר· ואיבתי את אויביך וצרתי את צורריך· ואמר גם כן והכחדתיו׳ ר״ל לא תחטאו׳ כי כשילכתי המלאך לפניך אסתיר פני מיחך ואעזובך׳ כי אני תמיד אשים עיני עליכם׳ ואם שמוע תשמעו בקול המלאך׳ ועם זה תעשו כל אשר אדבר׳ כיוון לאזהרת העבודת אלילים שיזכור מיד אחר זה׳ אני בעצמי איבתי׳ את אויביך· וכבוש הארצות בארץ׳ יהיה אתכי׳ ולא מפאת המלאך׳ ואמר והכחדתיו׳ לכל אחד מהם ולהם תגלום זה בענין עם תשובת השאלה הב׳׳ הנה יתבאר בע״ה בתקומו הראוי לו שהנה המלאך הזה אשר זכר׳ היה השוטה בו׳ אבל בגדל יהיבנם בדעתו ובחירתו׳ לא שיהיה במדרגת הכלי׳ אלא במדרגת מאמרת המפועל שיניהגם במקום הקב״ה׳ כל הימים שילכו במדבר עד בואם אל ארץ נושבת אשר ה״ דורש אותה· והמשלים שזכרתי לדעת האמת׳ הנה היתרם הוא זה הדרך· אם כן׳ והוא היות העם הנכבד׳ אין לשאר האומות כלי יתגן כלל׳ באותם הימים שתהיה הכנתו· אמר׳ שגם האומות ימי המדבר היתה מעלת ישראל עם המלאך בגדול מאוד׳ בימי אחת ויותר עד מאשר האומות׳ וזה אם מגד ההשגחה׳ ואם מגד ההנהגה· אם מגד ההשגחה׳ לפי שהמלאך הנזכר לישראל׳ היה העלול הראשון׳ היותר חשוב ומעלות ממנו כמו כתו׳ ושמע ביותר הנבדלים כלם· ואמנם מנהיגי שאר האומות היו הגלגלים והכוכבים׳ המושפעים ממנו· ואם מגד ההנהגה׳ כי הנה אשר המלאכים׳ תהיה הנהגתם לאומותיהם כפי טבע הארץ ומצות תולדותיהם׳ והמערכה השמיים· אמנם המלאך הנזכר לישראל׳ יבהגם על פי התורה שנתנה בו מה׳ וכפי מה שיקיים כל אחד מהם חקי האלהים ותורותיו כבה תהיה הנהגתו׳ שע״פ שיבוד לענין הטבעי והמערכה השמיית׳ והיה ערך הנהגתו לקיום הדעות מערך אשר השרים למערכה השמיית׳ כי כמו שהם יעשו את המוכנת׳ אלא אשר יהיה שמה רע המזל והמערכה· ככה המלאך הנזכר לישראל יבהגם כפי זה שיקיימו התורה ומצותיה׳ ולכן היה המלאך ההוא מעלה הנלאה׳ אשר לבגות המצות בגוליו׳ כדרכי המערכה השמיית· והנהגם כה׳ שמפני ההגזה הכרעות כפי פרטי הפעולות אשר היה כותר אל הדרך על ידי השפטים השרו הוא׳ כ״א הפקיד הקב״ה מלאכיו ושרתיו עולי רצונו׳ על עם ועם׳ להנהיגם על עצמיהם׳ ככר באמר כהם׳ שהם מנהיגים בהשגחה פרטית· והנה המלאך הגלות לישראל׳ היה להנהיגם על פי התורה והמצות׳ ולכן היו תמיד בהשגחה פרטית מיוחדת׳ ועל ידי שאחרי׳ ושאמ׳ המלאך בכל ליהושע כיה מתחיל לנקם תגבולות׳ לנצחת בהם מלחמה לגירהו׳ בהצגו שילבדה בחוץ ידו׳ ולכן כא אליו המלאך להודיעו׳ שלא יהיה הדבר כן כי ה׳ ילחם להם׳ ולא הוא׳ ולזה אמר׳ אל בלבך המלאך׳ הנה לומר הכר המשכבות החומריות תלבך׳ כי אין המלחמה הזאת לגבורת תגבורה לבקחת והבית והרדן אבל הוא אלוית׳ שאתה תלבד בדרך כה׳ ותהיה הרם ה״ ודבר קדוש· וזה הוא׳ כי המקום אשר אתה עומד עליו קדש הוא׳ ולכן כיים הכתוב שם׳ ויאמרו ויעש יהושע כן׳ ר״ל שהדל מהלחם בעיר ולא בא כו המלאך להודיענו זה׳ כי היתה כבואת יהושע על ידי המלאך׳ ומה שאמר אליו׳ שלא שבתו׳ כי ישראל לא קבלו כופלם׳ ולא קבלו מכבודתם׳ ואין כוונתם כך׳ אלא שלא יזעם שאחר לא קבלו מכבודכם ולא בגלל שם ישא יבא להבאיר את הכם· כי הנה לא אמרו כני שליהי לישראל ביור אהה ככך׳ אלא הגי שליחי לאמה׳ כך ולא קבלני׳ אלא קבל מאה׳ שהתיה בגלוהו על ידי המלאך׳ ולא שהכבודו אשר אמר יהושע קבלו בית בגלותו על ידי המלאך׳ ושמע הוא׳ אבל שהיה עם מגדיל׳ ולא המודר הוא העיקר׳ שלא כבבם הגלותי· הנה התבאר ענין המלאך אל למאה והדלגתו׳ והותר בזה קושית ה׳· ולהיות המלאך הזה הנלוה למאה׳ הכהיג כגיד ושבונה לישראל׳

כל ימי היותם במדבר׳ הזהיר הקדוש ברוך הוא׳ השמר מפניו ושמע בקולו אל תמר בו׳ רוצה לומר אלא ירא את פניו׳ בעשותם דבר שימאס אותו׳ ושלא זה אשר׳ השמר מפניו׳ כי השמר׳ פן׳ ושלא׳ ממנות לא תעשה הם· הנה אם כן׳ השמר מפניו׳ הוא במצות לא תעשה׳ ושמע בקולו׳ הוא במצות עשה׳ שלא ירא פניו׳ ושכן הכבה בגאיכם׳ אם לא שאמר כמוך אל תמר בו׳ אמר כי לא ישא לפשעכם רוצה לומר שאין בידו למחול ולסלוח העונות והעוונות׳ אבל ישמור אליהם שהעונש׳ שהוא חייב מורת הדין׳ ולכן נתן טעם לאמרו׳ ושמע בקולו׳ באמר אשר כי שמי בקרבו׳ רוצה לומר׳ כי בשמי ידבר׳ ולכן ראוי שתשמעו בקולו ותעשו מצותיו׳ והנה אמר כי אם שמוע תשמע בקולו׳ ועשית כל אשר אדבר׳ להגיד שאם ישמעו בקולו ושם ויראו ותה״ע׳ כמו שזכרתי׳ ושבתי שבתו׳ דבר השם· הנה זו כבוש הארץ׳ ונרוע הכנענים ותכם לא יעשה אתו המלאך הגלות לפניכם כי אם הקב״ה בעצמו׳ וזה הוא׳ ואיבתי את אויביך׳ וצרתי את צורריך׳ ר״ל כי אויביך יהיו לי לאויבים׳ ושלאם בהם׳ ויש הפרש בין אויב׳ לצורר ובין ואיבתי׳ לצררתי׳ כי האויב׳ הוא השונא בלב׳ והשונא לחרע׳ אמנם הצורר הוא אשר מצר׳ בפועל ומעשה· והנה אמר עוד׳ כי ילך מלאכי לפניך׳ כדי לתת טעם׳ למה אמר ואיבתי את אויביך וגו׳ כלומר׳ אם אמרתי אלא יהיה כבוש הארץ ומלחמת האויבים על ידי המלאך הוא לפי שהמלאך ההוא לא יכבה׳ כי אם במדבר עד בואם לארץ׳ לא עוד· ולכן לא יהיה הוא הכובש לאויבים והכחידם׳ אלא אני׳ וזה הוא כי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי והכחדתיו׳ ושאמר אחר׳ במצות כי תצא׳ כי לא שאלה בקרבך׳ כי עם קשה עורף אתה׳ פן אכלך בדרך׳ שינו כותר׳ לאמר אמר כזה כי לא אעלה בקרבכם׳ לפי שהמלאך עם היות אלא ישמור על פשע ולא יכפר עון׳ ושנו שמוכר כאן׳ הנה יהיה עונשו כפי הצועו׳ ויהיה עונש מוגבל׳ שיכלו אותו׳ אמנם כשילך עמהם הקב״ה עם היות׳ שמעמים רבות יכפר בעד שמתם ברחמיו ורכות חסדיו׳ הנה כשיורדים בו׳ שולי יעניסם כפי הדין והמשפט הישר׳ ויתחייבו כלים׳ מפני שיענש הרעות כפי מעלתו ית׳ אשר מעלו בו׳ ולהיותו בב״ת בשלמות׳ רשאי ביה היוצל בעצם׳ עונש מוגבל בלי תקון׳ ויהיה כליה גמורה׳ ולזה כן המלאך׳ להיות שליחותו מוגבל׳ והשכר והעונש לקיים מצותו או עובר על דבריו׳ יהיו מוגבלים׳ שיכול לסובלם׳ כי יהיה הכליה מוחלטת׳ והותרה בזה השאלה הה׳ והו׳· והנה סמך לזה׳ אזהרת העבוד׳ אלילים׳ לא תשתחוה לאלהיהם׳ להודיע׳ שלא ישכבו שלא הוזהרו בע״ז אלא להיות הגו״ מהגינ׳ ושאגת גם כח״ב לא יהיה לך אלהים אחרים על פני· אבל להיות המלאך מהגיג אותם ושומר אליהם׳ ימי היותר כיותר להוזו׳ המיוחד׳ להגבת השרותים׳ ולא יגבל להם לענין לעבד המלאך ההוא אשר היותו אלוה כל תוקף· הנה אמר וזה הכוונה במקום הזה׳ להורותם׳ לא תשתחוה לאלהיהם ולא תעבדם׳ בשע״פ שיהיבם המלאך ישמרו בהם מהשתחוות ועבודה אליו׳ ולא לשרים אחרים׳ בלתי לה׳ לבדו׳ ולכן אמרו בזאת׳ אמות רבה׳ אל תמר בו׳ אל תמירני בו ולא תגובה תמורתי׳ שאינו מאמרו ושמור ואמר אל לפי שבו לא יגע לפשעכם׳ לא כמו שכתוב׳ כי נושא עון ופשע׳ אבל הוא לא ישא׳ הנה נפוז למה שכלותי׳ ואמר בדרך כלל׳ ולא תעשה כמעשיהם׳ שהוא כולל כל מיני העבודות והשעם המתועבים ההם׳ אבל ישוונו בדרך׳ זה הוא׳ כי הרס תהרסם׳ ושבר תשבר מצבותיהם׳ וכבל הדברים׳ הרס תהרסם׳ ושבר תשבר׳ להגיד שיעשם עד אשר דק לשבר ויזרם לרוח׳ כי זהו הוא׳ וזכר אשר יצו זה׳ שע״פ שהמלאך יבהגם הנה אם על כל פנים יעבדו את ה׳ אלהיכם׳ בהיותו מחויב המציאות ומנהיג העולם׳ ולפי שלא עלה בלבבם שהאלהים הזרים ההם אלילים למעוזים׳ כדברי הנאמרים׳ כדברי הנביאים האלהות׳ ויחזרו לעבוד לאלהות השמים׳ והשך לה גבי׳ שכרו כל׳ הנה בעבור זה׳ הודיעם ית׳ שהוא יפרע מהם בכגל ע״ש מן הארץ׳ מיני הטובות כלם· ולכן זכר כל׳ מיני הטובות כפי הדעת הפשוטי׳ אהם ד׳· הא׳ שההצלחה הוא הוא בבריאות והחיים הנמנים׳ כי הלחם כמיקבה זה׳ קנה לבצמוו ועליו אמר ועבדתם את ה׳ אלהיכם וברך את לחמך ואת מימיך׳ והסירותי מחלה מקרבך׳ לא להבטיח הבריאות׳ לא שיפרך להבכבת הרופאי׳ לשמור בריאתו׳ כי הוא ית׳ יברך את מהותיו׳ ולא יהיה כל מאמו מאכל לחם כלבד׳ אומרו הרופאים שהמלאים מאמו׳ מזיק מאד׳ ואמהתו ורום אהם יעוד פשוט׳ ולבן מהם הפו׳ לאדם׳ הנה עכ״ו׳ הב״ה יבירו המחלה׳ כל חולי וכל מכה אמם׳ והנה באומרו וברך את לחמך ואת מימיך׳ הוא יעוד לבריאות הבריאות ובאמרו והסירותי מחלה מקרבך׳ הוא הסרת החולי׳ והמין הב׳ שהוא לאשה בעינו ההמון׳ הוא הבנים׳ כי הם ישארו מציאות האדם ואכרונו בעולם ויעצו אבותי׳ במקום שהוא נפסד׳ ועל זה אמר לא תהיה משכלה ועקרה בארצך את מספר ימיך אמלא׳ ר״ל שלא יהיה בהם איש עקר׳ ולא אשה עקרה שלא יולידו׳ ולא משכלה רוצה שתשכל שעובר׳ שלא תגוד הריונו׳ וכדים בימים׳ עד שיחיו הכנים קטנים׳ אבל כלם יגדלו בחיים אל יקלו׳ זה הוא את מספר ימיך אמלא׳ אמרו כנגד הבנים· והמין השלישי׳ בהצלחה בעיני ההמון׳ הוא הכבוד׳ כי הוא מעלה לאדם׳ והכבוד הכבוד׳ הוא כנחון האויבים׳ ועל זה אמר את אימתי אשלח לפניך׳ רוצה לומר אייהו כאומנים כל יושבי הארץ מפניהם׳ ולא יעבדו רוח להלחם בם׳ ולא אמר גם כן׳ והמותי את כל העם׳ והוא הדבר אשר בקרב האויבים קדם

קודם ישוב ישראל לארץ / וגם אומרים / שהצרעה הלכה ארץ כנען / ומפני התנאו /
מן הכנענים / שהיו נושך אותם בנגביהם / כי כל זה יהיה סבה לגרשם
ונכונם · ולפי שתפול עליהם אימתה ופחד / והיות הגם [illegible]
גדולה / אמר ושלחתי את הצרעה / והוא משל כלה מאד / כי הצרעה היא
בריה קלושה / ועשה כלה גדול בעוקצה / כן ישראל שהיו אומה קלושה
בעיני העמים / יכשילום בלשון ויגרשו מארץ ויכרתו מהם · ואמר אלא
ישבו ישראל / שבתוך פתאום יהיו כל העמים מגורשים מן הארץ / וכאשר
לא יהיה כן / יאמרו כי מבלתי יכולת ה' / לא גרשו מהם · לכן אמר / לא
אגרשנו מלפניך בשנה אחת / אך מעט מעט / אגרשנו מפניך · והיות הד'
מהתכליות המיוחדות / הוא הניגוח [illegible] שיהיו מקבילים / ועל זה אמר / ושתי
את גבולך מים סוף / ועד ים פלשתים וגו' / שהם ארצות רבות ומוגבלות /
ושלא יהיה עניינם כמלכי האדמה / שיקחו במלחמה אלו הארצות / שירשו
מהמלכים ההם / ומה הוא / כי אתן בידכם את יושבי הארץ · ואמר לבסוף /
כי מפני שאמר מעט מעט / אגרשנו מפניך / פן תרבה עליך חית השדה /
אמר שלא כן יעבור לבד / מפני הריסת גבולם / שיהיה מים סוף / ועד ים
פלשתים / ורבה התבואה / בקרב הארץ · ויורה שכן שהיה רצון השם / שלא
יהיו שבעת העמים בפעם אחת / אבל ישבו קצתם בידיהם לשם עובד
עובד שלא תתישב הארץ / והזהיר אחר שיספרו / מה שלא יהיו כל בשמה · ומפני
שאמר עד אשר תפרה / ונחלת את הארץ / הוצרך לפרש התחום / ולזה אמר
ושתי את גבולך וגו' / והזהיר שכאשר יתן בידיה' את יושבי הארץ / לא יכרות
להם ברית / אבל יגרשם / שלא ישבו בארצך · ודין זה והפירוש / פן יחטו /
והיה כי תקראנה מלחמה / שילחמו בכם / שלא ימשכו מלמוד הרע / שימשך
מהכרתם / פן יחטיאו אותך לי / ר"ל שהם יהיו סבה שתחטא כנ"ל שאמרתם /
ומה הוא / כי תעבוד את אלהיהם / כי בלי ספק בדבר הזה / יהיה לך למוקש /
ולכן היה מהזכרות / שלא ישבו בארצך / והתורה הגדולה הזאת :

ואל משה אמר עלה אל ה' וגו' עד ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה · בחלקו
השמונים בסדור הזה / מתי נאמר · ואיזה זכרה נכתבת / כי זה נאמר קודם
מתן תורה / כשהגביל את העם · אבל זכרה מסדר קיומו וקבלו / שהיה זה
אחר מתן תורה / כסדר הפרשיות / ואתכם מתי היה זה / הנה הוא
כפי מה שאומר · כבר כתבה תורה / שישראל באו מדבר סיני / ביום
הראשון לחדש השלישי שיצאו ממצרים / ומשה ע"ה / עלה אל האלהים ביום הב'
לחדש הזה / עלה אל ההר / להגיד דבר העם / ותשובתו · ולא נהר השם /
שירד לקדש את העם / שנ' לך אל העם וקדשתם היום ומחר / וכבסו שמלותם /
והיו נכונים ליום הג' · ר"ל הג' לשלשה דבור / שהוא יום ששי לחדש / לקבל
את התורה / ובבקר יום ו' / היה קול השופר / והוציא משה את העם לקראת
האלהים / ויתיצבו בתחתית ההר / ושמעו עשרת הדברות · ואחרי ששמעו
אותם / בלשון יום ששי / אמרו למשה / שיהיה עמהם במקומם · דבר אתה
עמנו ונשמעה / ואל ידבר עמנו אלהים / ועמדו מרחוק / לשמור ולעשות / בכל
אשר צוה אותם משה מפי השם / והשיבה אחר זה למשה / לך אמור להם
שובו לכם לאהליכם ואתה פה עמוד עמדי / אך העם / עם היות שמפני הפחד
בשו גם כדי ויעמדו מרחוק · הנה לא רצו ללכת לאהליהם / אבל עמדו שם /
ומשה נגש אל הערפל / וגם כאשר לו / ברכת אתם ראיתם כי מן השמים דברתי
עמכם / ותכלית זה המשפטים כלם / וברכת הנה אנכי שולח מלאך לפניך /
עד כי יהיה לך למוקש · וכאשר סיים זה קבל כל זה / אחר כך ברית ללמד אל
העם / בוא יום ו' / קודם לדתו / הפרשה הזאת / ואל משה אמר עלה אל ה' / ר"ל
שאחרי שירד וידבר אל העם / ישוב משה ויעלה פעם אחרת / הוא ואהרן ובניו
והשבעים זקני ישראל / והכלם ישתחוו מרחוק / ונגש משה לבדו / ר"ל אל
הערפל אשר שם האלהים / וגם / ר"ל אהרן ובניו והזקנים / לא יגשו לערפל /
ואתכם העם שהיו עומדים מרחוק / לא יעלו עם משה כעליה הזאת /
כי מפני שהיה הוא ע"ה והם / ירד בתחתית ההר / כששמעו הדברות ·
הוצרך להזהיר / שעתה כשירד משה מההר ויעלה / לא יעלו גם הם
אחריו / אבל ישארו במקומם / והנה כשאמרו / עלה אל ה' / ונגש משה אל
דף ל"ט ע"ב ה' / התעוררו חז"ל ואמרו בסנהדרין / עלה אלי מיבעי ליה / אמר ליה / זה
מטטרון / ששמו כשם רבו / דכתיב כי שמי בקרבו / ומפני שהם בעלי הרמב"ן
על דבריהם / יהיה פי' הכתוב / ואל משה אמר הש"י / עלה אל ה' שהוא מטטרון /
שנקרא ה' כשם רבו · ואין דעתי סובל / שיקרא בשם ה' / ויאמר השם מיוחד
ההוא / בלתי לה' לבדו · וכבר הוכחתי זה / תוכחות מגולה נגד השם ·
ואשר ירצה לי יותר נכון ומתישב / הוא · שאחרי שהודיע השם שליחות המלאך
והזהיר השמר מפניו ושמע בקולו וגו' / מיד התחיל המלאך לדבר אל משה /
ולצוותו בשם ה' אל עולם / וזה הוא אמרו / ואל משה אמר עלה אל ה' /
ר"ל ואל משה אמר המלאך הנזכר למעלה / עלה אל ה' / ונגש משה לבדו
אל ה' / כי טוב לו המלאך ההוא / שיעלה משה ואהרן ובניו והזקנים שמה /
קודם שתתחיל הכהנת המלאך ההוא / ולכן לא אמר עלה אלי / אלא עלה
אל ה' / ונגש משה לבדו אל ה' / לפי שהיה המלאך מצוה לו / כל זה ·
והוא פירוש כלה ומתקבל מאד · הנה התבאר / שכל הדבורים שאמרו עד
כאן / היו אחרי ששמעו ישראל עשרת הדברות · וכלם כאמרו למשה /
ביום הו' ההוא / והעם היה יושב מרחוק / פונה אל ההר / והעם משת זה
אמרים עד שוא משה ע"ה / וזהו ויבא / ויספר לעם את כל דברי ה' / ואת כל
המשפטים / ודברי ה' הם ברכות / שאמר ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם /

וכן ברכת / הנה אנכי שולח מלאך לפניך / וכן ספר להם את כל המשפטי'
שהם אלה המשפטים / ולזה ענו כל העם קול אחד / כל אשר דבר ה' נעשה /
כאומר קבלנו על עצמנו / כל מה שהגיד דבר ה' לך / והכלם נאמר ונעשה ·
ולזה כאשר יום הו' בערב / אחרי שמשה דבר אל העם / ושמע תשובתם / כתב
את כל דברי ה' / שהוא גם כלל / לכל מה שנאמר לו מהדבורים והמשפטים /
והשכים בבקר יום הז' לחדש / ובנה מזבח תחת ההר / ר"ל בתחתית ההר
ששם ישראל מוכן לראות / כמו שכאמר לו · וכן בנה שנים עשר מצבות /
לי"ב שבטי ישראל / והכהנים עם הם' נברית יחדו / בדם הברית על התורה /
ושלח את נערי בני ישראל / שהם היו הבכורות כדברי המתרגם / לא
בכורי' / אשר כח שהם לעמוד לשרת / באותן הבהמות שיהיו מקריבין פרים
גדולים / והנערים ההם / העלו עולות על המזבח ההם שבעים בני שנה שהם
כלם כליל לגבוה / ועליהם נאמר עולת תמיד העשויה בהר סיני / ויזבחו
זבחים שלמים / לאכול ולשמוח גם לפני ה' / שהנערים שהביאו משה / ולקח
שני הדם ושם אותו באגנות / והם כלים עגולים / או מזרקי' / והניח כאחד
זרק על המזבח ה' / לבורות שהעם הנשאר התאחדו עם אלהים / כמו שהדם
עשה הבהמה / שהוא אחד כנגדו / ולכן היה חצי הדם מרקה על מזבח השם /
וחציו לזרוק על העם · אבל לא זרק הדם ההוא / על כל העם כמו שהיה
שמה / שהמה מהמשפטים / שזרק אותו על הזקנים לבדו / שהם אשר קרא כבן
עם / ולפי שאמת שזרק חצי הדם על מזבח ה' / וחציו על הזקנים / שהיו
כנגד שבטי ישראל / ועל זה אמר / שזרק אותו על העם · ומפני שהיו המזבחות /
חוזר על העם · ואתכם / איך אשר המזלך שהם בדם / כבר פרשו חז"ל בו
פרשות / וכלם כמבחות כאמרו · אך כפי הפשט נוכל לומר / שהיו לפני משה
כלים רבים שרים / שלא המזרקים או האגנו' · והיה לוקח מן הדם / שזרק
אחד אלא דם לה' / והחלק אחד שלא כנגד העם / וזכר הכתו' / שקודם קבלו
הברית / קרא ספר עה באזני העם / את ספר הברית · והוא זה שכתב בבקר
היום ההוא כמו שכתבתי / לראות אם אחרי שהתיישבו בדעתם כל הלילה ההיא /
בתמידו יקבלו המצות אם לא / ולא ענו כל העם כ"כ / בזאת הם אמרו / כל
אשר דבר ה' נעשה ונשמע / ר"ל עם היות הדבורים והמצות אשר כרתנו
רבות מאד / רב לך / כי כל אשר דבר ה' לך / נעשה ונקיים / ולא נלמד
המצות הללה בלבד · אבל גם המצות אחרות / אם יצוה עוד אותנו / נשמע
אותם ונקבלם · ולכן הוסיפו לומר ונשמע / אחרי נעשה : ובאמר שאמרו
ונשמע / שישמעו אל דברי המלאך ששלך לפניהם / כמו שכתוב / השמר מפניו
ושמע בקולו · ואחרי שקבלו על עצמם המצות / לקח משה את הדם / וזרק
על העם / ר"ל על המזבחות המורות על השבטים / או על העם עצמו / ואמר /
הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם על כל הדברים האלה · ואחרי שכבל
ועשה אלו כנגדיים את כל המשפטים האלה / עלה ויעלה עמו לבר /
אהרן נדב ואביהו והשבעים זקני ישראל / כמו שצוהו המלאך : ואין ספק /
שהיו מכלל הזקנים ההם / אלעזר ואיתמר בני אהרן / חור וכלב
יהושע וכלב וכלאל ושאר הזקנים / אבל קצר הכתוב בזכרונם :
והנה כמו שנתבאר בעליה הזאת / לשתי סבות : האחד כדי שיעלו ראשי
העם ומושליו / לראות שבה והוראה לבני יש' על התורה אשר נתן לכמה /
ולכן אמר והשתחויתם מרחוק / כי זה היה תכלית עלייתם / להשתחוות למלך
ה' צבאות / על החסד אשר הגדיל לעשות לעמו ונחלתו : והיה עולה
עמהם משה / כמנהג המלך נותן כיתר / שהוא אבי' שרים להשתחוות למלך
במוצא בית מלכות / הוא יכניסם יבוא לפניהם וישא לפניהם / וידבר בעדם /
זה הוא התכלית הראשון הנעלה / בעליה הזאת : והתכלית השני הוא /
שבעבור שהיה משה קרוב בעליות המלאך שישמעו ישראל בשלמותו
ויעבדוהו / כאשר עובדים רוב האומות את אלהיהם המכיונים אותם /
לכן רצה יתברך / שיעלו ראשי העם עם משה אל ההר / כדי שגם יושבו
למדרגות הנבואה ויראו את אלהי ישראל / ויבינו שאינו המלאך המנהיג
אותם / אבל הוא אלהי האלהים : ולכן כמו שיעלו למקום הקדש /
המוכן לכך / ושם הושמר המקודש / יכירו וידעו שאמת כנ' והיותו /
מושל בשכלים הנבדלים כלם ובגלגלים / והנה עלה עליהם משה / לא
להבין אותה ההבנה / כי כבר היה שלם בה / אלא מפני שהזקנים לא היו
ראוים למדרגות הנבואה ההיא / אם לא יצטרף אליהם משה רבינו עליו
השלום / בשלמותו / שהיו מוכנים להגבא / וכמו שאמר ואצלתי מן
הרוח אשר עליך / ושמתי עליהם : והנה מדע / שאמרו כאן ויראו את
אלהי ישראל / הוא מדרגת הנבואה לאמתות / ושלא הרכו ושבחו את
גבולם / ולא השיגו ההשגה הגבוהה כדעת המונים אותה / ומפני שהעם
לא זכו לדבר זה / כי נתרחקו מהשלמות / ועמדו גם מרחוק / לכן
אמר והעם לא יעלו עמו / כי בהשגעות משה / יגבשו הזקנים / אבל לא
העם / רביה יאמר / ויעל משה ואהרן / ויראו את אלהי ישראל / כפי
דרכך זה / שבכלם עלו יחד / וכלם ראו והשיגו זה · אבל הם השיגוהו
לבורך וחסרון רב / ומשה רבינו עלה וכלם השיגו / כדי לעורם ולהכין
אותם / לקבל אותה ההשגה : והנכון בעיני / שמלוה היתה למשה עלה
אל ה' אתה ואהרן ונדב / וכלם כוה / והשתחויתם מרחוק / שיעתם
לנגד הערפל אשר שם האלהים / על התורה והמצות שנתן לעמו : ובאמר
שגם שמה לא יהיו שרים בהגבתם למשה רבינו / כי הוא יגש לבדו אל ה' /
והם לא יגשו כל כך במותו / והעם לא יעלו שמה / והיו אם כן גוה שני
קצות : קצה השלמות משה רבינו / וקצה הסכלות היה בעם / והאמצעי

ביניהם / כי אהרן ובניו והזקנים · וגם כלותם האמצעיים היו מדרגות / כי אהרן ובניו / היו במדרגה גדולה מהזקנים ובכבודם · ועל הזקנים נקראו אצילי בני ישראל / היו גם למטה מהם / ועל זה אמר / ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל · ועל אהרן ובניו / ועליהם בלבד אמר ויראו את אלהי ישראל / ועל אשר הזקנים אמר / ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו · ולמשה שהיה בקצה המעלות / אמר ויאמר ה׳ אל משה עלה אלי ההרה / והיה שם כל אחד לפי מעלתו ·

[illegible]

אבל השגת הזקנים

[illegible]

לא יתחלף בשום מקום / לא בכתוב / ולא בדברי חכמינו ז"ל המפרשים לברכה / שנקראו השמים כסא הכבוד / כי הוא שם / כאשר בלבד וביחוד / על מעלת הסבה הראשונה / ועל הסבה העליונה הראשונית • ואולם אחר ותחת מעלתו ויקרו / היה כמעשה לבנת הספיר / והוא הגלגל ורמז לגבולים שנכתבים כלם / שהם השכלים הנבדלים • ואחרי שכבר התורה שהבינותם שבאו בתחלה / שהיה הראשון יתברך אלהי ישראל והכוכבים מגלי שהבני בעולם השפל / והבינו עוד / מעלת השכלים הנבדלים / שהיו תחת רגלי היוצר / אשר המה כמוך מציאותם והשפעתם / וזכר שראו עוד / שהיה תחת רגליו גם כן כעצם השמים לטוהר / ואין זה אחר המלאכי / כמו לבנת הספיר • אבל הוא כמשמעו / ועצם השמים הוא היותר עצמי תקיף ומעולה מכל השמים לטוהר / והוא הגלגל העליון המקיף בכל / כי להיותו מקודש שבהם במעשה ומעלה / קראו עצם השמים / רוצה לומר היותר עצמי ומעולה מהשמים • ואמר לטוהר / להגיד שהוא פשוט בלי הרכבה מוחשית / והוא גם כ"כ פשוט סלק / ואין בין שני הדברים סתירה / על דרך כמוני כמוך / פעמי כפעמך וכמ"ש התלמוד / וזכרו החכם רבי אברהם בן עזרא / על פי כמוך בפרשה • ויהיה ענין הכתוב הזה / שמעשה לבנת הספיר / היה תחת רגלי הנס ומכבתו / כמו שעצם השמים היה גם כן תחת רגליו • הנה התבאר / שהיתה הבנתם / היותו יתברך המניע מנהיג ומשפיע על ישראל בעצמו ובכבודו מבלי אמצעי אחר / כמו שהיה המניע והמניע על הגלגל הראשון שהשכלים / ועל הגלגל העליון מהשמים / והיא היתה לא כן / הבנה יקרה ונכבדת מאד / ושנסתפקו בעניניה גדולי הפילוסופים / רוצה לומר אם השפעת השכלים הנבדלים / הוא בהשתלשלות עלה ועלול • ואם שניע הגלגל העליון / הוא הסבה הראשונה יתברך • ועל כן שהסתפקו / בהיות האומה הישראלית מושגחת מבלי אמצעי / ומפני זה תרגם אונקלוס שאקלוס / ויראו את אלהי ישראל / וחזו ית יקר אלהא דישראל / כי זה הוא כבודו ויקרו / ושכלים לזה / אשר משה רבינו עליו השלום / כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים / רוצה לומר השכלים הנבדלים / ואדוני האדונים שהם הגרמים השמימיים / אדני הארץ / וכמו שדרשוהו במכילתא • ואמר ישעיהו חכמים להבנה הזאת גם כן / קדוש קדוש קדוש ה' צבאות / לרמוז אל קדושתו / בהבחנת שלשת העולמות • ואמר לטהר / כמעשה לבנת הספיר / על הגלגל העליון החלק / שאין בו כוכב / וכמו שאמר עליו הנביא / ודמות על ראשי החיה רקיע / כעין הקרח הנורא / וזהו שאמר עוד ועצם השמים / יהיה ענינו / והשגתו אחר השמים / ושענין שראו את אלהי ישראל / שהיה משגיח בגרמים השמימיים / ושהיה גם כרגליו / כמו שיהיה ויעל היוצר בחומר / אשר בין רגליו / לעשות בו כרצונו • ושהיה ישראל בהשגתו והשפעתו יתברך במדרגת לבנת הספיר / שהוא הגלגל העליון / וכעצם השמים / שהם הגלגלים ושהיה זה לישראל / ר"ל בסבת הטהרה והקדושה / המתמידות בהם יותר מכל שאר האומות • אבל זה סבת כתי ראשונה / הוא היותר פשוט בעיני • ואמנם אמרו / ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו • אחשוב שאין האצילים האלה / הזקנים שכבר זכרו בכתוב הזה / אבל הם אחר החכמים ראשי המטות / שהיו נגבים בתחתית ההר / שהם לא עלו לאחר מוקפים / ולא זכו להשגה כמוהם / עם היותם בהעלותם כנגלים מן העם / בחכמה ובמעלות • אבל לא נגעו / לפי שלא שלח הקב"ה ידו / רוצה לומר יד נבואתו והשפעתו עליהם • והיה ידו / מלשון נבואה / כמו היתה עלי יד ה' • אבל זכו להשגה מועטת • והוא אמרו / ויחזו את האלהים / רוצה לומר שהם מצאתם וידיעתם השיגו מציאותו יתברך בהשגה כללית / לא כאותו האלהות / שהשיגו אהרן ובניו והזקנים • ולכן לא הוצרכו להתבודד / ולהפרד מהמאכל והמשתה / אבל ויאכלו וישתו במחנה • ואפשר שהיתה אכילתם / מהשלמים שעשו משה / קודם עלותו להר / כדברי החכם רבי אברהם בן עזרא • וכפי מה שפירשתי כאן / התורה האלהית התבארה בכללה וחלקיה:

ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה והיה / עד ויצו משה בתוך הענן • אמר הכתוב / שה' יתברך לא שלח ידו אל האצילים להשפיע עליהם נבואתו / גם לא לזקנים להביאם קדריו ולהעלותם אל מקום קדשו / כי הנה לא יכנס אדם בחצר הפנימית / לבד משה אשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב / ולכן לא צוה אותם שיעלו לראש ההר / רק שישתחוו מרחוק • אבל לאדון הנביאים / שלח ידו והושיט את שרביטו אשר בידו / להעלותו לראש ההר / לפני לפנים / וזה הוא עלה אלי ההרה • ואמר / והיה שם / לא לא כוונת : הא' היא / להודיעו שישב שם ימים רבים / ויקנה שם שלמות עליון כפלא / כפשר מטבע האדם / וישפיע לקנין זה השלמות ימים • ולכן אמר לו / עלה אלי ההרה והיה שם / רוצה לומר שיעלה במעלה גדולה מהשלמות הדבוק בו יתברך / וישב שם שם ימים / וזהו לקח משה רבינו עליו השלום / מה שאמר לזקנים / שבו לנו בזה / עד אשר נשוב בדעתו שיתאחר שמה / ושיצטרכו וטרחם לברכת אחרי / שאפשרות שיאחר לו שישב בהר מ' יום ומ' לילה / אבל אמר הוא עליו השלום לישראל • והכוונה השנית / שביוך באמרו והיה שם הוא / שבהיות משה בהר / יקבל התורה האמית / ויתורה שבעל פה / משפט המלוכים • וזה הוא והיה שם / רוצה לומר ותתורה שם • והודיעו • שמלבד מה שיקנה לנפשו מהשלמות / עוד יקנה לשלמות עמו מעלה עליונה / והיא התורה האלהית / והכוונה הקדושה כתב / ושבעל פה / כי לוחות האבן / ירמוז לתורה שבכתב / שהיו כתובים כללותם על הלוחות / מלבד ספר התורה שכתב אחר כך / והתורה והמצוה / היא המקובלת משה על פה • ואמרו אשר כתבתי להורותם / חוזר על שני הדברים אשר זכר / שאל הלוחות אמר / אשר כתבתי / שכתב בהן על דרך הפלא עשרת הדברות / ועל התורה המקובלת / אמר להורותם / רוצה לומר שילמדהו זה / כדי שהוא עליו השלום מפיו / ילמד את העם ויורם את הדרך ילכו בה / ואת המעשה אשר יעשון • ואפשר שאמרו להורותם / חוזר למעלה / ואתן לך להורותם את לוחות האבן / כדי שיראה לישראל / הפועל הנפלא ההוא • והנה ראתה החכמה האלהית / לכתוב כללי המצות ועיקריהן / על שני לוחות האבנים / להודיע שהם יהיו נצחיות / ושכל דברי התורה לנו ולבנינו עד עולם / לא ישליכם ולא ימיר אותם / ויתבונן אליו / מי יתן בספר ויחקו בעט ברזל ועופרת / לעד בצור יחצבון • ואמר ויקם משה ויהושע משרתו / להגיד כי כאשר בא הגוי לעלות להר / קם משה ממקום מושבו / שהיה יושב לשפוט את העם וללמדם / כי עם היות / שכבר ישבו יתרו על מנוי השופטים / הנה לא מנה אותם כעוד שישבו לפני הר סיני / כמו שביארתי במקומו / אלא ויקם ויעל / כי משה הוא הקם והוא אשר עלה להר / ויהושע הלך אחריו / כעבד משרתו / וקבע שכתו בשפל ההר / שעמד ושמר עד בא משה / וכן נמצא בדרשו / שאמר וישמע את קול העם ברעה / וכמו שאז"ל אלוה אותו / עד התחום / ורצונו עליו / שכבר התחום יוכל פריה / ושומר אדוניו יכובד / ואין לאמר / שמה היה אוכל יהושע שם כל אותם הימים / כי הנה המן ירד להם לכל בקר / מן בבקר בבקר / גם לחם יוכל תת אל יהושע שהיה יורד המן במקום מושבו / והנה אמר משה רבינו עליו השלום אל הזקנים / שבו לנו בזה עד אשר נשוב / להזהירם שלא יעלו אחריו / כי עם היות שעלו גם פעם אחרת / הנה בפעם הזאת / לא ניתן להם רשות לעלות • ומפני כבודם / שלא ישלחו גם כחכמים רקים / צוה שישבו במקומו לשפוט את העם וללמדם דעת ויראת ה' כמותו / ואמנם כענין הדבר הקשה / שהיה מיוחד לאהרן ולחור / והנה אהרן וחור עמכם / שהם יודעי דת ודין / מי בעל דברים יגש אליהם / על כל הדבר הקשה • ואמר ה' שהיה אבי בצלאל למטה יהודה / וי"א שהיה בנה של מרים • ואמנם אומרו שנית / ויעל משה אל ההר / ענינו ושאמר עלה משה אל ההר ככה הענן את ההר / ויתכון גם כן כבוד ה' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים / כי הנה כבוד ה' שוכן הענן • אבל היה כבוד ה' לא כמה נראה על ראש ההר / ואליו היה הענן דומה לעשן הכבשן המוכב את ההר ועולה ממנו / ולזה ביארה תורה מה היה כבוד ה' / באומרו ומראה כבוד ה' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל / כי היה כבוד דומה לאש / לא שהיה אש ממש / לא יסודי ולא אש מורכב / אלא דבר אחר נברא שם / על דרך הפלא / שהיה נראה אש לעיניהם / וזה טעם אומרו כאש אוכלת / כי מפני שישראל יראו מן האש / ואמרו כי תאכלנו האש הגדולה הזאת / אמר הכתוב / שהיה הכבוד ההוא בעיניהם / כמו אש אוכלת • אבל לא היה כן בעיני משה / כי לא שהם ודקה ונראה ונוגה לו סביב / ולכן נגש הוא עליו השלום אליו / וישראל ברחו ממנו / ויעמדו מרחוק • והנה חכמינו זכרונם לברכה חלקו / באמרו ויכסהו הענן ששת ימים • מהם אמרו / שכסה הענן את ההר ששת ימים / ומהם אמרו / ויכס הענן את ההר • ועוד זה טעם ששת ימים / כי ימים רבים כסה הענן את ההר / עד שנכנס המשכן / ואם כן ויכסהו חוזר למשה / שכסהו הענן ששת ימים קודם עלותו בעליונו של הר / והטעם שעדין לא הפשיט מעליו הנטיות הגשמיות והמזון שהיה בגופו / מהימים שאכל קודם עלותו / אך מיום השביעי והלאה / היה ניזון מזיו השכינה / וכבר קבלוי ענין המזון ותאוותיו / ולכן ויקרא אל משה ביום הז' מתוך הענן / שיעלה למקום הגבוה והזיו • ומפני זה אמרו ° במסכת יומא שאותם ששת ימים עמד משה דף ד'
רבינו בפרישות / להכין עצמו להכנס במקום הקדושה והעלהות / ולמדו זה / שכל הנכנס למחנה שכינה / טעון פרישה ששת ימים • ואמנם למה זה לא הוצרך לפרישות ולהכנה הזאת / ביום מתן תורה כשאמרו הדברות / והוצרך אליו עתה / הוא לסבות • הראשון / לפי שכבר היו כל העם נכונים שלשת ימים / ועל כן שיהיה מוכן אדון הנביאים / כפי רוב שלמותו • הב' / לפי שאז היה משה בין ה' ובין העם / מעלה מן העם אל האל / ויורד מהאל אל העם / והיה זה בנה / להפסק דבקותו • הג' / שאז היה הדבקות קצר ומעט / והנה ביום ההוא בלבד • אבל עתה כשהוצרך לשבת שם ארבעים יום וארבעים לילה / הוצרך להכנה יותר • והד' / גודל המושג ועומקו / וזה כי בזמן מתן תורה / השיג עליו השלום כמו שהשיגו ישראל הדברות / בקול אותם • אבל עתה בישיבת ההר / השיג סודות המציאות ומעשה בראשית / ושעמי המצות כלליהם ופרטיהם ודקדוקיהם / וכל זה בסבותיהם העצמיות / ולכן היה צריך עתה / ההכנה המיוחדת הזאת • ומפני זה כלו / הספיקה הכנת אדון הנביאים להתבודדות יום מתן תורה / ולא הוצרך בו אל פרישות אחר • אבל בישיבתו בהר ארבעים יום וארבעים לילה / מבלי מאכל ומשתה / ולא שינה ולא יציאת המותרות / ושאר הדברים כלם ההכרחיים לחי / כפי השלמת הטבע ומעלתו / הוצרך להתבודד יותר / ולהכין עצמו ולהתפרש מכל עניני גופו / כי כפי מעלת המלמד / כן צריך הפרישה • והיה הפרישות ששת ימים בלבד / להבדיל עם פרישת הראשונה / אשר ששת

ימים

[illegible]

ויבא משה בתוך הענן

[illegible]

כה' כ"ה

[illegible]

שהוא גדול / ושכין לשמים הנזכר אחריו / ולכן נכתבו פה כמשפט / ושיושים · הנה התבארה הכוונה הזאת לשיבת משה רבינו בהר כל הימים שהם / כדי להביא מדרגות המעולות והקדם: ... הלוחות ניתנו בארבעים / אחרי היותו שלם בכוונות כלן / ובעת נתינת הלוחות / הבלינו השם בבלשון [illegible] · והוא אומר / ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו / כאשר כלה להודיעו הידיעות כלן / כי הוא אשר דבר אתו · וזו היא הסבה הבכית · והסבה האלהית / היא אשר החזיק והמשיך יחד / והסיבה שהמשיך משה רבינו להכניס שם · ולהורות תלמידיו / ולהכנה אשר ושבנו · תחת ממשלת השכל / באופן שלא ישכבו [illegible] / בלתי אהיו [illegible] הנזכרות באלהים ארבעה וכן לפיותיו ואמריו / לפי מהם [illegible] ארבעים / והיה גדול השגתו בתורה / כללות מצוות לבנות [illegible] כמבוא אלהים · לכן היה הצורך / להביא על יסוד [illegible] ימים / כמספר [illegible] הדברות / באופן אשר יסוד [illegible] / על כל ליושב תלמידיו ואלהותו / ויפגע לקבל הדבור [illegible]: ומפני זה היו [illegible] / ארבעים יום: הנה התבארו / שלשת הסבות האלה / אשר כתבתי על ישיבת משה רבינו עליו השלום בהר / ארבעים יום: וכראשונה [illegible] / היא בבחינת המשיג: והשנית / בבחינת המושג: והשלישית / בבחינת שניהם / המשיג והמושג יחד: אך נשאר לדעת / אם היה שהו' ימים כלמודים הוצרך אליהם מהסבות האלה אשר זכרתי / למה זה בשבר הפעמים האחרונות / על עון העגל / ועל הלוחות השניות / ישב עוד בהר כמספר זה בעצמו / והיה ימים: והנה לומר בתשובת זה / כי דעת קצת המפרשים / שלא היתה הישיבה בהר מ' יום ומ' לילה / אלא אחת פעמים בלבד / והפעמים הראשונה / הוצרך אליהם / מהסבות האלה / אשר זכרתי: אבל האחרונה / אשר קנה שם הלוחות: הנה כתשובת העגל / אשר דלג לו כי ירד / כי נגע עד נפשו / ובחיה לו כנפים כנשר ישוף השמים: ואמר מדין הנביאי / להמתיק בשכבי ההגשמה [illegible] לבו / וכדי להחזיר לכרוב לבעליו / הוצרך להעביר את רעת העגל ואת מחשבתו יתברך / אשר חטא על היהודי לאבדם: ואחרי התפלה והתשובה והתרצה האלהים לחמול עליהם / אמר לו / פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים · ר"ל שיתבודד / כאשר התבודד בראשונה · ולזה / ישב בהר פעם ח' יום וח' לילה / וחזר למדרגה הראשונה שהיה / וקבל לוחות שניות · והיותר נכון אצלי הוא / שבפעם הראשונה ישב משה בהר מ' יום ומ' לילה / ומפני גודל המושג / שבם השיג רוב המעלות שבעצמו אמת / קנה המספר הזה מהימים בגלה כפלאה / כענין הבורא ית' / וקבע בו כח יותר / והברכה עצומה · ומפני זה / גם בשאר הפעמים שישב בהר / התעכב שם ארבעים יום וארבעים לילה / להיות המספר הזה מהימים תכונה לפניו יתברך / עד שגם היום שכתבו אלהית יעקב / אחד ששה בשנה / עשרים וארבעה ימי תשובה / והימים האלה נוכרים ונעשים / כי הם ימי רצון ומליצה לאלהים / מפני הקדושה שקנו בתחלה · וגם אני אומר / שבפעם השני לא היה / אלא כפעם הראשונה שישב בהר כל אותם הימים / מבלי אוכל ושתיה · אבל בשאר הפעמים / לא היה הענין גדול כל כך / לפי שכבר קנה נפשו תכונה קיימת / והפעם יספיק לכל קץ / שלא נשאר לו התפעלות גשמי ודבר טבעי / לא ירעב ולא יצמא עוד / כמו שכתבתי למעלה / והותרה בזה / השאלה הי"א: (אמר המגיה / כן עוד יגביה בכחו כדרוש זה הרב המחבר בפ' עקב / בדרך קרוב לזה / ולא יצא מחוץ מעט / אלא יגדיל תורה ויאדיר / והביאם כלל שונים · ע"כ:) ואמנם בהתר השאלה הי"ב אומר / שכבר נתבאר במקום הזה להודיע / מה שקרה בעליית משה לבד / מהשגת החוקים והמשפטים אשר כל המון העם / ומה שעשה בענין שליחות המלאך אשר אמר לו / ולהודיע מי הארבעים ימים שהיה / ונעשה לבד / שישב בהר שמונה ימים ונקרא ביום הז' / ועמד עוד בהר / שלשה ושלשים יום · אבל מה שקרה לו בהר לא נזכר כאן / ועם קשר זה בסדר כי תשא / ובסדר והיה עקב / אבל הימים אשר ישב בהר / לחם לא אכל / ומים לא שתה · והיה הנה הגבול הזה / לשתי סבות · הא' / כי להיות הכוונה בישיבתו שמה / להחליש כחות הגוף ולהפסיד תאותיו והכנעת החומר אצל ממשלת השכל / כדי שלא יהיה מונע הדבקות האלהי · לכן היה משפטו ית' להעמידו מבלי מאכל ומשתה / כדי שהמון התמידי / לא יזיק כחות נפשו · והסבה הב' היא / לפי שהדבקות והכוונה / אשר בה משה רבינו עליו השלום בימים ההם / היתה כלה מתמידות ודבקות / כל הארבעים יום מבלי הפסק כלל · ולא היה אוכל ושותה היה מפסיק התבודדותו וכוונתו / כי כשאתה תכנס בכלים הגשמיים / לא תוכל להתעסק בהשכלות · הרי שאם יאכל וישתה היה מפסיק ויחזור לדבקות / גם כי האכילה תחייב השינה ועשיית המותרות / ותפסיק אל השכל / אשר על זה משה מימנע מהתבודדות / ויפסיק הדבקות וההשגה · ולכן הגדיל כחו לעשות שתי / שלחם לא אכל / ומים לא שתה / ומספר שאמר שוב לי כי שלחתי / למען אלמד חוקיך:

והנה נשאר להשיב על השאלה הג' שהערותי בפרשה / והיא / אם משה רבינו עליו השלום קבל כאן ביאת המלאך / איך אמרו עון העגל שהמלאך לא ילך בתוכם / וגם נשאר לדעת / אם כיצד הגורה המליכת המלאך לפניהם כשיהיה ושרירת / ואיך לא נתקן עליו / איך לא ישאר לשכל / ולא נתקיימה · והתשובה בכל זה אומר / שבפני מה שגליתי ביסוד הטלי לשונות שם / שישים וכופרם בבשמו ובלי שמשני /

אחרי היותם בלכן הכבודות · לא בהיותם במדבר · ועל זה אמר · והם לפני שולח שלך לפניך · אבל עם היות נודעו כלורים / הנה אחרי שירד משה מההר / והגיד לעם את כל דברי יי' / ואת המשפטים / והם השיבו בנעם תקפה / כל אשר דבר יי' נעשה ונשמע / והכניסם משה רבינו עליו השלום בברית שרשה עם העם / ועלה הוא ואהרן ונדב ואביהוא וזקני ישראל / ובימינו זה ראינו / ועלה השלם מכל יליד אשר על האלהים / ושכנם בדבקות כמוך · ובלא חושבם מבלי מותרות / ארבעים יום וארבעים לילה · והגיע למדרגת השכלים הנבדלים · הנה אז רצה בעל הרחמים / לעשות עם עמו ונחלתו חסד גדול כרוב רחמיו אלקן / והוא שעם היותם במדבר מבלתי מוכן המוצא / תדבק בהם שכינתו והשגחתו בהנהגתו / והוא כרחמיו וכרוב חסדיו יתנהם / גם במדבר תהוא / ויהיה הדבוק תמידי עמהם במדבר / כמו שהיה בעומדם סר סיני / ויהיה החסד הזה גדול מבחינת העם / שילך מלכם לפניהם תמיד / ולא ימסרם להנהגת המלאך / לא בארץ ולא במדבר / וגם כן מבחינת משה / שאחרי עלותו במדרגה הגדולה למעלה העליונה / שכן לא ראתה כמוהו / לא תרד מעלתו ונבואתו להנבא על ידי המלאך / לא יום אחד / ולא חדש ימים · וכדי לעשות שניהם החסד הזה / מיד אחרי שאמרו / רדי משה בהר ארבעים יום וארבעים לילה / באמור לו / דבר אל בני ישראל / ויקחו לי תרומה וגו' / ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם · ולא בבחינת משה / ונועדתי לך שם / ודברתי אתך מעל הכפורת / מבין שני הכרובים / ומזה לומר שגם היות השראת השכינה / ושליחות המלאך להנהיגם במדבר · הנה לעשות חסד גדול עם העם / וגם משה / בעבור מה שהגיע אליו מהשלמות · היה רוצה לחזור מדרגתו ולמעלה / וישכון לשבת בית ביניהם / ולהדבק שכינתו בתוכם גם במדבר ההוא / ולכן בהתחלו בבניית המשכן / אמר ית' הסבה האלהית לדבר הזה / ובהיות אדון הנביאים נכר / אשר ונגלו במקום הזה / ישאל העם הזה / ישאלו נדולה ויצאו לחם מגל מקום / וכי"ת בכבוד עמהם / כלה להדריך אתם שכינתו והשגחת פניו · והוא אומרו למשה בפרשת כי תשא / שאם כי עם קשה עורף / ולכן לא כיה ראוי שילך בתוכם / הנה לומר כמו שאמר לעשות / כמוהו אותם על המשכן · אבל יחזות שילך לפניהם המלאך עמו / שכבר באמור לו בתחלה / ונ"ש שם ושלחתי לפניך מלאך / כי לא אעלה בקרבך / כמו שזכרתי למעלה / ולזה כאמר שם / כי לא אעלה בקרבך / והוא כאמר כאן בפרשת המשפטים: כאמרם אדון הנביאים / לפי שגלה הקב"ה / הודיענו סבר החסד ההוא / שיעשה עם ישראל ועמו / בהליכתו עמהם גם במדבר / ואמנם אחר שחטאו בעבור העגל / בכה ויתחנן לו שלא ישוב בן / ובקיים דברו הטוב / אשר דבר ובאמצעי לשם ב"ה / הוכיח זה מדברי תפלתו : הנה התבאר מזה / שלא זכר הכתוב כאן כמוהו / לחם לא אכל ומים לא שתה / לפי שהיה עיקר הכוונה בכל זה הספור / להודיע למה לא יצא לפועל שליחות המלאך / כי היה כל זה מקדימות ידיעה לבנין המשכן / ולמה שיזכור בסדר כי תשא : ואמנם לחם לא אכל ומים לא שתה / התבאר בסדר כי תשא / והותרה בזה השאלה הי"ב : והתבאר גם כן / למה התפלל משה אחר עון העגל / שלא ילך המלאך בתוכם / וזה שלא עשה כן כשאמר לו בתחלה / שהמלאך לא יצא לפועל שליחות המלאך שנזכר כאן / שהיה כלו / מהסבה אשר זכרתי : והתבאר עם זה קשור הפרשה הזאת / עם פרשת ויקחו לי תרומה : ויותרו בזה השאלות הג' והד' שהעירותי בפרשה : תם סדר המשפטים :

פרשת ויקחו לי תרומה

וידבר יי' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה וגו' / עד סוף הסדר : יש לשאול בסדר הזה שאלות :

השאלה הא' למה זה יתברך במעשה המשכן / ואמר ושכנתי בתוכם / כאלו היה יתברך גשם יתקף ויגבל במקום / מה שהוא נמנע מהאלוה / כי הוא יתברך איננו גשם / ואיך יאמר לו מקום · והוא יתברך אמר / השמים כסאי והארץ הדום רגלי / אי זה בית אשר תבנו לי / ואי זה מקום מנוחתי / וגם שלמה אמר / על בנין הבית / הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך / אף כי הבית הזה אשר בניתי / והם מאמרים סותרים זה את זה :

השאלה הב' בענין הכרובים / שאיך יתברך לעשות על הכפורת / כי הנה ידוע / שהיה עובר בזה / על לא תעשה לך פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת · ואיך צוה אותם לעשות / מה שהוזהרו עליו :

השאלה הג' בענין השולחן / ולחם הפנים אשר עליו / כי מה היה הצורך במצוה הזאת / לשום י"ב חלות לחם על השולחן ההוא / ולבונה בתוכם / ושלא יאכל אדם מהם כל השבוע / עד היום הז' / כאלו היה זה לצורך גבוה / והנה הלחם לא היה נאכל משם / ולא היה הש"י צריך אליו / כי הוא הנותן לחם לכל בשר :

וכדין

ונרין לתת הרב טעם, שלפני השלחן ולחם הפנים, לא ידע ולא תבנא טעם, על היום ההוא :

השאלה הד' במנורה, שצוה שידליקו בה נרות, בבקר ובבקר וכן בערב, וכתב הרב המורה, שהיה לכבוד ולתפארת הבית, כי בזה יתגדל הדור, שהיות בו נר דולק, ומהיותו סמוך [illegible] אם היתה הדלקתה בלילה בלבד, היה טעם הרב נכון, אבל ההדלקה ביום [illegible] ובפרט דולקים בלילה [illegible] כי לא נתן הרב כונה כלל, לעשות הקנים, והגביעים, ולכפתור ופרח :

השאלה הה' במזבח הקטורת, שהיה בהיכל, בין השלחן והמנורה, מה היה הצורך בו, והרב המורה [illegible]

[illegible]

השאלה הו' [illegible]

השאלה הז' [illegible]

השאלה הח' [illegible]

השאלה הט' [illegible]

השאלה הי' [illegible]

ויאמר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתותי וגו', והנה [illegible]

וידבר יי' אל משה לאמר [illegible]

[illegible]

ועשו ארון

[illegible]

ואמנם

[illegible]

המקום הא'

[illegible]

המקום הב'

[illegible]

המקום הג'

[illegible]

[illegible]

לתכלית הזה

והמקום הד׳ [illegible]

והמקום הה׳ [illegible]

[illegible]

והמקום הו׳ [illegible]

[illegible]

רחוים לככבים כדברינו ז"ל · אבל קדש ידיעות הנבדים / לפי שלא היו רואים לככבים אבל נעשו לצורך המלאכה / לא היו אלא פרוכת · והנה צוה עוד / שיעשה מכסה על האהל העורות אילים מאדמים / ועורות תחשים / לרמוז שתכונת הדברים העליונים קשה עלינו / ומפני קוטר הרקיע / ומפני קוצר האדם / וחולשת השגת שכלו · ולזה היה רמוז עורות [illegible] / כנ"ל ההם ולזאת / הקרשים צוה לעשות / היו רמז לשכלים הנבדלים / כי כמו שהם בתנועותיה' מעמידים לאות' הגלגלי' בתנועותיה' התמידיות / ושכלתם / לא יתנועעו ולא יתקיימו הגלגלים / בקיומן ותכונן · כמה יריעות המשכן / כן המשכן לא יתקיימו / ולא יבאו אהל שכלתי הקרשים ההם המעמידי' את היריעות לשכנן אהל מוח ובכון תמיד אלא טוב שיהיו הקרשים עצי שטים עומדים / על לבון ארבים עומדים מחעל לו · ולרמוז על מעלות [illegible] / טוב לעשות את הקרשים [illegible] / ותבונותיהם וכו / [illegible] לגליות המלאכה [illegible] היה עשר אמות אורך הקרש / לפי אמתת המספר היה מיוחד לשכלים הנבדלים [illegible] / ורמז לעשר אמות אורך הקרש / שהיו עשרה נבדלים / [illegible] / ולא ירדה שכינה למטה מעשרה [illegible] / כמו שזכרתי פעמים · והיה אמה וחצי [illegible] / רוחב הקרש האחד / לרמוז שכל אחד מהשכלים / יש לו שני השכלות / [illegible] שכלתם / והיא השכלה אלהית ועצמית · ולזה רמז באמה ואחת / [illegible] · וחצית / היא השכלת הגלגל משנו / והיא השכלה [illegible] / וזה רמז בחצי אמה / שהיתה חסרה / בערך [illegible] · וכבר ידעת שאמרו חז"ל [illegible] שהיו הקרשים / רמז לשכלים [illegible] · [illegible] / וזה למעלה ארבים עומדים / אף כאן עצי שטים עומדים · והנה היתה [illegible] / [illegible] / לרמוז אל השכל [illegible] / כי הוא יצא [illegible] / והנה אל [illegible] / [illegible] על ידי [illegible] / וכן [illegible] / לרמוז [illegible] · ר"ל בנתיבות [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / אל השכל [illegible] · והוא ועשית את הקרשים למשכן עשרים וגו' לפי שבישוב [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] / כי [illegible] / [illegible] / וכן [illegible] / [illegible] / כי [illegible] / לא יתקיימו [illegible] · [illegible] / אל [illegible] · [illegible] / יריעותיו וקרשיו לנבראים השמיים :

והמקום הח' הוא הפרוכת / שצוה לעשותה מארבעה דברים / תכלת וארגמן / ותולעת שני / ושש משזר / [illegible] על ד' עמודי שטי' / להבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשי' [illegible] / לרמוז [illegible] / בין השכלים הנבדלים / לנבראים השמיים · [illegible] / שהשכלים הנבדלים אינם גשם · והגלגלים הם גשמיים · [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / שהגלגלים הם בעלי תנועות [illegible] · [illegible] / אין להם תנועה כלל · [illegible] / והשכלים הנבדלים אין להם תנועה כלל / [illegible] / בין השכלים הנבדלים / ובין הנבראים השמיי' / [illegible] / כי [illegible] / ר"ל השכלים והגלגלים / הם בעלי [illegible] / [illegible] / שהוא [illegible] · הנה התבאר / [illegible] / [illegible] / [illegible] ד' עמודים / [illegible] / לרמוז [illegible] / [illegible] השכלים והגלגלים / כי [illegible] / [illegible] / לרמוז [illegible] / [illegible] · [illegible] / שתבדיל הפרוכת בין קדש הקדשים אשר שם ארון העדות והפרוכת עליו / ובין הקדש [illegible] לפרוכת [illegible] :

המקום הח' [illegible] / [illegible] / [illegible] ההיכל [illegible] / [illegible] ד' דברים / תכלת / וארגמן / ותולעת שני / ושש משזר / כי הם [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] ה' עמודים / [illegible] / לרמוז על ה' [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / כי הם לא [illegible] / [illegible] / [illegible] /

ולארגמן ותולעת שני / ושש משזר / והעליונים אינם כן / כי אינם מורכבים מהיסודות · [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] / [illegible] :

המקום הט' הוא [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] עצי שטים · והיה קומה [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] :

והמקום הי' הוא החצר [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] / ועליהם יריעות עזים / ועליהם כנגד מכסה האהל עורות אילים מאדמים / ועורות תחשים / [illegible] / [illegible] :

והנה [illegible] / [illegible]

קטורת

[illegible]

ואשר אמרנו

[illegible]

באומה אחרת, והוא אות את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל . ואמר הדבור / היה במשכן הקדש היה / הפרכת המבדלת בין הקדש ובין קדש הקדשים / והכותל היה בבנין בע"ה / מבדיל ההיכל והדביר, והיה ענין הפרכ' אם המחיצה / לרמוז שהתורה האלהית / ראוי שתשמור אותה האדם באמת / ולא לקבל פרס כדברי אנטיגנוס . לפי שהעובד האמתי / אין ראוי שיכוין אל ד"א / כי אם אל עבודת אלהיו ושמירת תורתו / ולא יעבוד לתקוות שכר / ותקוות מתנו . ולזה היו הפרכת והכותל מבדילים את קדש הקדשים / מאת עצמות ההבדלה מן ההיכל / הרמוז אל השכר והטובות המושגות שמנו / כמו שיתבאר . ואחר הפרכת / היה ההיכל / שהוא מחיצה אחרת והיו בו שלשת כלים / והם השלחן והמנורה ומזבח הקטרת / לרמוז שבשומר התורה והמצות ומקיים אותם לשמה / שה"ש / שהוא לא יעבוד מפני השכר . הנה הקדוש ברוך הוא / לא יקפח שכר פעולותיו / והשלשה מיני השכר / ישפיע עליו מאת כבוד האדון ית' / השכר הגופני / עושר והכבוד / כי לא יעזוב את חסידיו / וכמ"ש ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם / ואמר שלמה בחכמתו / על התורה / אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד ולזה היה רמוז השלחן / ועליו לחם הפנים / ואמר בו לחם פנים לפני תמיד / ר"ל שכבודו ועושרו / יהיה עליו נבואתו יתברך . והנה היה השלחן זהב טהור / לרמוז על העושר / והיו לשלחן כלים / וכלים הכלים שונים / מנקיותיו וכפותיו קערותיו כלם זהב / לרמוז אל הכבוד . כי השלחן / מורה על הגדול והכבוד . והיה בשלחן / מסגרת / וזר זהב / לרמוז אל הכבוד . כי גם בשומת המוגיות הללה / פעמים הדבור / סגור ומסוגר / מדוע דרך רשעים צלחה / ויש צדיק אובד בצדקו . והיו על השלחן י"ב חלות לחם / אם לרמוז לי"ב שבטי ישראל / שיזכו בזה / או לפנים עשר חדשי השנה אך יהיה תמיד כפי הסיפוק / או לרמוז לי"ב מזלות / שיהיו כן תמיד ברכו' שם . והיו מנקיות זהב / מונחות בין החלות / להורות על הכבוד והמעל' והיו שם שתי כפות הלבונה / לרמוז על השם הטוב . הרי לך מה שאמ' / שהכלי הראשון מן ההיכל שהוא השלחן / היה לרמוז / המין הראשון מהשכר והשכר הב' / אשר יתן השם לעובדיו / הוא בחכמה והמדע . כי אם בתורת ה' חפצו / יחכם ויבין דבר מתוך דבר / ויתגלו לו תעלומות חכמה / שנאמר כי ה' יתן חכמה מפיו דעת ותבונה / ובשמירת מצותיו חכמתו מתקיימת . והמנורה היתה רומזת לזה המין הב' מהשכר המתחייב / משמירת התורה שהוא שכר נפשי . לפי שנר ה' נשמת אדם / והיו שבעת הנרות שבמנורה / רומזים אל שבע החכמות / שכלם יוצאו בתורת האלהים וכי הנרות כלם פונות אל נר האמצעי / והאמצעי נר מערבי / והוא היה פונה אל קדש הקדשים / לרמוז שהחכמה האמתית / היא אשר תסכים עם שרשי התורה / שהיתה בארון . והיתה המנורה זהב כלה . להורות / על מעלת החכמה וקיומה לעד / ושלא ימצא בה דעות זרות / ובלתי מסכימות אל הדת / כי כלה היה זהב טהור . ולזה היה מעריך אותם אהרן ובניו . מערב עד בקר לפני ה' / לרמוז שהם ילמדו את העם להועיל / כי הם שבטי קדש . יראי אלהים / ויערכו וילמדו את החכמות לפני ה' / ר"ל לא מסכימות לדעת התורה / והיו מעוטרים גביעים כפתורים ופרחים / לרמוז אל המתעטר' בחכמות והידיעות כלם / שלא מקלו / והיות זאת החכמה / הנה לגלות . והיתה המנורה מקשה כלה / והכל זהב טהור / יעשה אותה . לפי שהחכמות כבר מה / יתאחדו כלם להיותן כפי הנמצא / והנמצא כלו כאיש אחד / ולכן אמר שלמה / *חכמות בחוץ תרונה וגו' / חכמות נשים בנתה ביתה / חצבה עמודיה שבעה . כי החכמה / כלה אחת היא / כמו שהבית הוא בנין אחד שכללו . אלא שנחלקה לשבעה חלקים / למספר תלמודי הכותלים / אשר נתחלקת אליהם מצד דרושיה / עד שלזה נקראו שבע חכמות / וכמ"ש שלמה בשבעתיה תקרא / וזה ענין המנורה בשבעתה / שהיתה כלה מקשה אחת היא / ונחלקת לז' קנים היוצאים ממנה / וכמה רמזים עוד חכמי הדורות / בבנין המנורה . ומה שזכרתי פה / הוא יותר מתיישב אצלי בה / הרי לך ראוי הכלי הב' / שהוא המנורה / כנגד המין הב' / מהשכר המגיע מהתורה . והשכר הג' שאמרנו / הנמשך משמירת התורה / הוא ההשארות הנפשיי / ואם לאדם אחר המות / להיות בצרור החיים / וכמו שאמר הנביא *והיתה נפש אדוני צרורה / בצרור החיים . ולרמוז לזה / היה מזבח הקטרת בהיכל / שהיה ענינו העלות העשן למעלה / רמז לנפש הצדקת העולה / היא למעלה / והיה המזבח הזה מכוון לפני קדש הקדשים / ולא מדובק עם השלחן / ולא עם המנורה . לרמוז / שההשארות הנפשיי / אינו נקנה בריבוי העושר והכבוד / הנרמז בשלחן ולא בקנין החכמות המחקריות / כי אם בשמירת התורה / והוא ההתאחדות / האמתי עם הכרובים / פורשי כנפים למעלה . וכבר ביאר הרב מורי ר' יוסף שם טוב ז"ל / אשר שמעתי בבחרותי חכמה מפיו / בהרבה מאמריו ומכתביו / איך מדברי ארסטו ומפרשיו / ולא יתחייב שתהיה תשאר נצחיית אחר המות / בעבור החכמה / כי היא עם היות' לדעתו הצלחת האדם / ענינה כענין הכבוד / שהוא נבחר לעצמו / אבל לא שישאר נצחיי אחרי המות / ואין לנו ראיה ולא מופת על ההשארות הנפשיי ולא דרך לקנותו אלא בשמירת ידיעת התורה / וקיום מצותיה / וזהו יסוד דבריו בזה / דברי פי חכם חן . ויתיישבו דבריו כפי שאמרו הדבקות / והשלמ' הנפשיי / כי הוא דרוש נכבד ומעולה מאד / כאשר אם בבראיו . ולהיות המזבח הזה / יותר יקר ועליון / היה הכהן הגדול ביום הכפורים הנזכר / בהכנסו לקדש הקדשים / מוליך גם הקטרת / ומניחו לפני הארון והכרובים / כאומר

משלי ט' א'
שמואל א' כ"ה כ"ט

אותו כפשי לנצחיותו . והיה הקטרת עולה ומונפה / כי ההשארות הנפשיי הנצחי / יבוא היותה הגופנית / ויעבור בערה ולזה היה הכ"ג מקטיר בבקר ובערב בהטיבו את הנרות / בו קטורת תמיד לפני ה' / קדש קדשים הוא לה' . כי הבקר והערב / הם רמז לחיים ולמות . והיה ההשארות לפני ה' / מפני נצחיותו / והיה קדש קדשים / להיותו דבר נבדל רוחני / ושכל טהור ועליון כשכלים הנבדלים / ולכן לא נאמר כזה / לא בשלחן ולא במנורה . והנה היה מזבח זה זהב / להורות על מעלתו ונצחיותו . והאהל היה מצופה על עץ / לרמוז שבהשתלמות האנשים הצדיקים / שהם דברי נפסדים מבען / יגיע האדם אל ההשארות הנפשיי / הנרמז בזהב . ובבדל אמרו אות אבל הקטור' יזכור בו דעת אחר . ואמנם למה לא נזכר כאן בפרשת תרומה / על מזבח הקטורת / אבל השלחן והמנורה / ונזכר עליה בסוף סדר תצוה / יתבאר כשנגיע אליו . הנה ביארתי רמז שלשת הכלים הקדושים שהיו בהיכל ה' / המחיצה האמצעית מהמשכן . והיה אחריהם המסך / כדי להבדיל את היכל הקדש / מהחצר . והכלל שהיו שלשת הכלי' הקדש רומזים על שלשת מיני השכר האלהי / וכנגדם עליהם היה מתפלל הכ"ג בשהיה נושא כפיו לברך את העם . כי באמרו יברכך ה' וישמרך : ר"ל בנכסים : כיון אל השכר הראשון והעושר / כי הברכה היא תוספת טובה / ואמר בו וישמרך / כי העושר צריך שמירה / פן יהיה שמור לבעליו לרעתו / ובאמרו יאר ה' פניו אליך : ע"כ . כיון לשכר השני מהחכמה / שהוא האור השכלי / ולכן אמר ויחנך / כי הוא יתברך יחונן לאדם דעת . ובאמרו ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום . כיון אל השכר האחרון הנפשיי / שהוא השלום האמתי . כמו שאמר יבוא שלום / ינוחו על משכבותם . ועוד אדבר על זה במקומו . ואמנם המחיצה הג' / השלישי' מהמשכן הנקראת שלבתו האולם / או החצר / היו בה שני כלים בלבד . הא' הוא מזבח העולה / והב' . הוא כיור וכנו . והנה מזבח העולה / היה רמז למות הגופנית / שהיא אשר תבוא לאדם כאחרית הכל / וכמ"ש לאחלם שנאה ולכן היה בעזרה בתחלת הבית / לרמוז שאין גבר יחיה ולא יראה מות / ולא ימלט את יום מותו / לא יירא את ה' / ולא ישמור תורתו ולא יזכה לשמירת התורה ולעשות / ולאחרי השכר הנמשכים ממנה . אבל המעיין ביום המות מיום הולדו / כי המכבו נבלתו בבואו אל בית ה' אלהיו . יזכה לשמירת התורה ומצותיה / אשר בקדש הקדשים . ואל שלשת מיני השכר הנרמזים בכלי ההיכל / גם ההשארות הנפשיי / לא יזכה האדם בו / אלא בהקדים אליו המות הגופנית / ומפני זה היה מזבח העולה בחצר ומזבח הקטרת אחריו בהיכל . להודיע / שאחר המות / תבוא הדבקות הנפשיי והיה מזבח העולה רבוע / לרמוז להרכבת הד' יסודות / שהם סבות ההפסד והיה נחשת ולא זהב / לפי שענינו המות' והכליון / והיה לו מכבר מעשה רשת לפי שהמות היא רשת פרושה על כל החיים / כמו שזכרתי כל זה למעלה / והיה נכון למות / לפי שבעניני העולם הזה הם מוזני' / יעזוב אדם שיש בהם קיום כפי ההרגלה מהם / והם נבוכים נוקים ומתלקים / מתפנים . והיה לו כבש מתוך אליו / לפי שהמות יכבוש בני אדם כלם . ולא היו עולים במעלו' על המזבח / לפי שאין שלטון ולא מעלה / ביום המות . ואמנם הכיור היה / לרמוז שהנה יזכה האדם למעלת החכמה / העושר והכבוד / שנרמזו בשלחן ובמנורה / ולהשארות הנפשיי / שנרמז במזבח הקטרת / בשמירת המדות התבונות והטהרה והקדושה / מהמדות הגרועות . ומפני ששלמות המדות / הוא קיומם כפי התורה / ולא מצוה ולא כמוהן אחר / לכן היו נותנים בכיור מים / לרמוז לתורה / להגיד כי היא אשר תגביל המדות הממוצעות / ותסיר הקצוות . ומשענות הכיור / היו רמז / לתמונות הנשים / שהם גדרים למדות / ולכן עשה בע"ה במכונות חבנית / לרמוז אל הבינוני' שיעשה האדם / להדריך מדותיו / ולהבנות מוזנו' כאופן ראוי . הלא כתבתי לך דעתי והתבוננתי בכיור המשכן וכליו / ועליך להוסיף חכמה ודעת / כהנה וכהנה . ואני בפירושי לספר מלכים / כתבתי כפי הכוונה הזאת / עם דברי' אחרים מתייחסים לבקוש הזה / וכאשר עתה לפי פסוקי הפרש' ע"ד הפשט:

ועשו ארון עצי שטים וגו' עד / ועשית שלחן . הכונן אלה ע"ד הפשט שזכר הכתוב כלי המשכן בקדושה ובאיסור / כפי החומר שהיו נעשים ממנו / שהדברים שנזכרו בנדב' / כי הנה לפי שהתחילה הנדבה / בזהב וכסף ונחשת / ואחריו תכלת וארגמן וגו' / התחיל לבאר מיד / מה יעשו מן הזהב . ובאר הארון והשלחן והמנור' שהיו מזהב . ולכן לא התחיל במשכן / אלא בארון . ולפי שבמשכן היה ג"כ זהב / בקרשים והטבעות / והכסף באדנים / ונחשת בקרסי יריעות העזים . והיו ג"כ ביריעות המשכן / תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר / לכן זכר המשכן אחר כל זה / כפי ערך החומר ומעלתו / מהדברים המתנדבים / ואחרי המשכן / זכר הפרכת והמסך / שהיו ג"כ מחומר המשכן / ואחר כך זכר מזבח העולה / לפי שהיה מעצי שטים / ונחשת בלבד / ואחר כך קלעי החצר שהיו משש בלבד . הרי לך בזה טעם וסדר הפרשיות כפי הנגלה ממשמעותם . ועוד אזכור בזה אח"כ טעם אחר על נר תמיד . ונבוא לביאור הפסוקים / ואקבל מהכונו מדברי המפרשים הטוב והישר בעיני . ואומר / כי בעבור שהיו שתי תכליות מעולים במעש' המשכן / האחד לגלות האומה שתדבק בהם השגחת ה' . והשני שכינתו ביניהם . והב' / לתת רמיזה / שתהיה נבואתו ממעל הכפרת מבין שני הכרובים / ולא על ידי מלאך כשאר הנביאים כלם . לכן זכר בכתוב שניהם / ויחכם לישראל / שהמה בתרומה אשר יריעו לה' . יפנו

[illegible]

ולכן חייבו ההלכות / שלא ישבו בארצך / והתורה השלמה הס׳ :

ואל משה אמר עלה אל יי׳

וגו׳ עד ויאמר יי׳ אל משה עלה אלי ההרה · השאלה

[illegible]

ביניהם / היו אהרן ובניו והזקנים · ומה שלפותם האמצעיים היו מדרגות / כי משה אהרן ובניו / היו במדרגה גדולה מהזקנים / כנגו"ה · ועל הזקנים נקרא אצילי בני ישראל / היו כה למעלה מהם / ועל זה נאמר / ויעל משה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל · וכאלו אמר השגת אהרן ובניו / ועליהם כלבד אמר ויראו את אלהי ישראל / ועל אשר הזקנים אמר / ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו · ולאותם מעלת משה שהיה בקנה המדות / אמר זה אמר ויאמר ה' אל משה עלה אלי ההרה / ועלה אם כן כל אחד לענין השגתו · והיתרה המעלה הזאת · וכבר יורו דברים מדוקדקים / על היות ההשגה הזאת תמימה אשר אין בה מום / ולא משנה מורכבת / כדעת החוגגים אותה: ותם / שבשנה הם כלם לא עברו על מצות השם בעליה ההיא / כי הוא גזר עלה אלי ה' / אתה ואהרן נדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל / וכן עשו / שנאמר ויעל משה ואהרן ונגשו / ולא יוכל לומר / שעברו על גבולם כאותה עליה / שהשתחוו להשגה כהבינם להקימו / כי הנה לא אמר הכתוב / ויעלו משה ואהרן ונדב ואביהוא ושבעים מזקני ישראל / לבניה שעלו יחד / במדרגה אחת מהעליה / אבל כלשון יחיד אמר / ויעל משה ואהרן / באותו לשון שנאמר לו עלה אל ה' אתה ואהרן / מורה שמשה עלה לבדו / ולא נשתתף עמו אחר במדרגת העליה: ותם / שאם חטאו האצילים האלה / איך לא פירש התורה עונם / והכתוב לא יעלים הפשע / ויגלה העונש שניתן עליו: ותם / כי אם השם יתברך נתן אותם לעלות ולהשתחוות מרחוק / מבואר הוא / שיביטו ויראו / לפי ישתחוו: ומה היה אם כן הפשע / בשראו את אלהי ישראל: ותם למה לא התלונן השם גם כן על אהרן / והוא היה הראשון מהם / אחרי משה / גם אלעזר ואיתמר יהושע וכלב ופנחס / שהיו מהזקנים / אם טעו איך לא התידינו גם כן עליהם / כל שכן שהכתוב מגיד ויראו את אלהי ישראל ויחזו את האלהים / ואיך יבטל הדעת שבהיות משה רבינו עמהם מגביל אותם / מלמדם להועיל / מנהיגם במעגלי צדק / יחרבו בעונם / ולא יצילם משה רבם / מן הטעות / אף כי בהקים המקום ההוא / אלא יתכן שיהיו מעיינים בחומר הראשון / כדעת הרב המורה / כי אם היה עניינם חקירה מדעיית עיונית / מה צורך שיעלו להר · והנה באהליהם יוכלו להתעסק בפלוסופות ההוא / כל שכן שנאמר ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר / אם היה הרצון בו / שהחומר הראשון היה מסובב מהשם יתברך / והוא כבתו / הנה הוא מאמר כוזב / כי לא כיתנו [illegible] שהיו ביניהם אמצעיים אחרים / שכלים נבדלים וגלגלים · ואמר ותחת רגליו / מורה שהיה נבדל ממנו / וכן אמר הנביא יחזקאל / היא החיה אשר ראיתי תחת אלהי ישראל / ואדע כי כרובים המה / קורא שהוא נבדל מן החיה / והוא מטה לה · וכן אמר ישעיהו / השמים כסאי / והארץ הדום רגלי · אם כן / היתה השגת האצילים האלה / כהשגת הנביאים בהם / ואיך נאמר אם כן שטעו / ושאם / מה שאמר בהם / ואל אצילי בני ישראל / לא שלח ידו / שהוא מורה על העונש / כי יד יאמר על המכות / כמו שספר / ויש מי שפירש שענשם / ממה שנאמר בהם ויראו את אלהי ישראל / וכתיב לא יראני האדם וחי / והנה שכבר מה שאמר ביעקב / כי ראיתי אלהים · ובישעיה ואראה את ה' · ובזכריה / ראיתי את ה' / ועל זה הדרך נאמר כאן / ויראו את אלהי ישראל:

אבל השגת הזקנים

כפי דעתי / היא כמו שאמר הנה היותו יתברך / לא נרא כל אחד מהמלאכים עולמות / בעולם הזה והאלהות · אבל בכל אחד מהם / נרא חלק מיוחד באלהות / מעלה מכל אשר חלק העולם ההוא · ואותו ינהיג בעצמו וישפיע עליו / מהטוב והאלהות בדבקות גמור / בלי אמצעי גשמי / ולא אמצעי שכלי / הלא תראה / שבעולם השכלים הנבדלים / היה השכל היותר עליון / ומעולה מכלם / הוא העלול הראשון / והוא יקבל השפע והאלהות / מהסבה הראשונה יתברך / מבלי אמצעי / ושאר השכלים / אינם באותה מדרגה מהאלהות / ולא יהיה דבקותם בראשון יתברך / אלא על ידי אמצעיים / הם סבותיו הקודמות לו בהשתלשלות הסבות / שהוא כדעת האמתי / שהשתלשלות השכלים מהסבה הראשונה / כי כבר יורה על אמיתת זה הדעת / התאחדות המלאכות / והיותם כלם כאיש אחד · ותם מפאת התנועות השמימיים / שהשם זה לוה / נתקיף ונחקף / והיה שם האמצעים / בעלה ונעלול · ודברי הנבואה / יעידון ויורון באמיתת הדעת הזה / מהשתלשלות השכלים / כי הנביא אמר / וקרא זה אל זה / ותרגם / ומקבלין דין מדין / ויאמר / שההשגה בקדושת השם יתברך / מושגת אצלם בהשפעת / העלה על עלולו · ולזה תקנו לומר בתפלת יוצר / וכלן מקבלים עליהם עול מלכות שמים זה מזה / ונותנים רשות זה לזה / להקדיש ליוצרם בנחת רוח / שהוא / כראות השתלשלות הסבות / כמו שאמרתי · הנה התבאר / שבעולם הרוחני / ימצא חלק מיוחד באלהות ונדבק לסבה הראשונה / והוא העלול הראשון / שיקבל השפע ממנו יתברך בלי אמצעי · ושאר השכלים / אינם במדרגת אלהותו / ולא יקבלו השפע מהראשון יתברך / אלא על ידי אמצעיים / והם סבותיהם המשפיעות עליהם / בהשתלשלות ההוא · ואמנם בעולם הגרמים השמימיים / הענין גם כן כמו שאמר / שיש בו חלק מיוחד / במעלה ובאלהות / והוא הגלגל העליון / המקיף בכל / והוא מקומו של עולם / אשר לעוצם מעלתו / יניע בתנועה אחת / מהאלהות / יותר ממה שיניע שאר הגלגלים / בתנועות רבות · ולהיותו המעלה שבכל הגלגלים / היה מניעו בלי אמצעי · הסבה הראשונה יתברך / לא שכל אחד / כמו שהסכימו לזה ארב"ע / כפי מה שהבין ממנו נ"ר / עם היות שכ"ב והנמשכים אחריו חשבו שהסבה המניע הראשון / זולת הסבה הראשונה / והוא הראשון שבשכלים הנבדלים ממנו / והיא מחשבה נפסדת / כי אין ראוי היה הראשון יתברך / בטל מבלי תנועה / גם כי להיות התנועה ההיא מחויבת מכללות שאר התנועות / והיא התנועה היומית / כמה שתגיע אחד / מחייב שיהיה הוא הניעו הגלגל הכולל / כי התאחדות הרבים / בתנועה אחת ונמשכה אחת / א"א שיהיה / כי אם מענין אחד מגיע וקושר את כלם / ואמנם בנבראים / שאר המניעים המניעים חלקי הגלגל תנועות מיוחדות · ואלה המניע ההוא / יקרא העולם אחד / כמו שהאדם מפני כח השכלי יקרא אחד / אם כן צורת העולם / שבדברים אחת כזה מקושר אחד / הוא הסבה הראשונה / והמניע הראשון / ולפיכך יאמר נ"ר / שמציאות האל / יתבאר בתכונת התנועה / וכבר ביארתי בי"ב מהמאמר בעטרת זקנים / בטול השלשות שבנה הרנ"ב במקום זה / והפרשתי / שכן היה דעת הרב המורה / כמו שתבינו דבריו על פי אמתתם · והנה התורה האלהית / אמתה הדעת הזה / במה שאמרה במעלת העולם / והנה ה' נצב עליו / והעיר דוד על משה / רוכב שמים בעזרך · ושעה אמר / וראיתי את ה' יושב על כסאו / והמשורר / סלו לרוכב בערבות ביה שמו · ובדברי חכמים ז"ל לברכה / יש גם כן ראיות רבות לזאת זה / רוצה לומר שהמניע לגלגל העליון / הוא הראשון יתברך · ואמנם בעולם השפל הזה / עם היותו נכלל נעדר האלהות / הנה הפלא ה' / שההורכב הראשון שהוא מין האדם כולל בכחות כלם / חלק מיוחד / היא האומה הישראלית / להשלימה בו מכל עם ולשון · ולהשפיע בה הטוב והאלהות / בנבואה נפלאת / ודבוק גמור / בלי אמצעי כלל · הנה אם כן / היה ישראל בעולם השפל בדבקותו לראשון יתברך / במדרגת העלול הראשון / בעולם השכלים / והגלגל העליון / בעולם הגלגלים · וזאת היתה כאותה השגת אצילי בני ישראל / רוצה לומר שהשיגו דבקות האומה בו יתברך / והשגחתו והשפעתו בה / מבלי אמצעי כלל / על הדרך והמדרגה שהיה משפיע על השכל העלול הראשון / שאין בינו לבינו יתברך אמצעי / ועל הגלגל העליון המקיף בכל / שהתנועה מהמניעו יתברך / מבלי אמצעות שכל אחר · וזה הכירו וידעו מעלת העם בקבלת התורה / שנעשו עם קדוש לה' ודבקים בו / מבלי אמצעי / כמו העלול הראשון / והגלגל העליון / ולכן לא היו ישראל נכנעים למערכות השמימיות / ולא למלאך הממונה עליהם / כי כלם הם במדרגה אחת / מהדבקות עמו יתברך / ועל זה נאמר / ויראו את אלהי ישראל / שהשיגו בכבודם / שהיה הראשון יתברך אלוה / ומנהיג ומשגיח בישראל / לא מלאך ולא שר אחר · ואמרו ותחת רגליו / ירמוז אל השכלים הנבדלים / וכדברי יחזקאל הנביא / כי עליהם בלשון הזה / כמו שאמר במראה הראשונה / וממעל לרקיע אשר על ראשם / כמראה אבן ספיר / דמות כסא / ועל דמות הכסא / דמות כמראה אדם / עליו מלמעלה / ואמר הוא / שאי אפשר לפרש האבן ספיר על הרקיע / כיון שאותו רקיע הוא הגלגל העליון / גם לדעת הרב המורה / אלא על השכלים הנבדלים / שהם במדרגת החיות על הרקיע · ובמראה השנית אמר / ואראה והנה אל הרקיע אשר על ראש הכרובים / כאבן ספיר כמראה דמות כסא נראה עליהם / הנך רואה כפירוש / שהאבן ספיר / כדברי יחזקאל / מורה שיפורש על השכלים הנבדלים / כיון שראה אותה על הרקיע / שהוא הגלגל העליון / ועל הכרובים / שהם לדעת הרב המורה / הגרמים השמימיים כלם · והרב רבי אברהם בן עזרא כתב / וזה לשונו / אמר הגאון / כי ספיר הוא לבן / וראיתו לבנת הספיר · ואיננו רק אדום / והעד / כי מהנה הגאון / לבטל הטעם מאלה שונות / והכתוב אומר / אדמו עצם מפנינים ספיר גזרתם · הנה שספיר / הוא כמו פנינים · ועוד אם לבנת הספיר / הוא לובן / מה טעם לומר / כמעשה עד כאן · והוא פירש לבנת הספיר / שלשון לבנה / והוא כמו שאמר יחזקאל / כמראה אבן ספיר / כי הלבנה והאבן אחד הם / שנאמר ותהי להם הלבנה לאבן / ובלי ספק צדקו דבריו / בפירוש לבנה שהוא אבן / ואיננו מורת לובן · אבל לא צדקו / בפירוש הספיר / כי הוא איננו אדום / אלא נעדר המראים / ועל כן הוא מקבל את המראים כלם / והראיה שהביא / אינה מחוייבת / כי הכתוב הגיד / שהיו אדומים מפנינים / והיה הספיר / והוא אמרו זכו נזיריה משלג / צחו מחלב טבעותם / ועם זה אדמו עצם מפנינים / ולפי שיש אדום עכור / ואדום זך ובהיר / הגיד שהיה ספיר גזרתם / רוצה לומר שהיו זכים כמו הספיר / ועל דרך זה נאמר כאן / והאבן כמראה גד הוא / ושיעור כענין [illegible] · והכלל העולה / שהזקנים ראו שהיו תחת רגליהם / השכלים הנבדלים / כי מעשה ידיו הם / ונבראים ממנו · והנה אמר מלת כמעשה / ולא אמר כלבנת הספיר / לפי שהספיר בתולדתו / לא ימצא בו הזכות והבהירות / אם אחרי שמלאכה יתוקן במעשה הצורף / ולזה [illegible] / יהיה הספיר בהיר בשלמותו / והוא הנקרא כן / בלשון חכמי [illegible] / [illegible] / וכן יונתן בן עוזיאל / לא ידעו שנוי הספיר / ועל פי זה אין מהמלאכים [illegible] / [illegible] / [illegible] הראשון / כי הנה עם היות / [illegible] /

לא אמצא בשום מקום / לא בכתוב / ולא בדברי רבותינו זכרונם לברכה , שנקראו השמים כסא הכבוד / כי אם פעם / כאשר בלבד ביחיד / על תפלת חנה הראשונה / ועל השכינה שנקראת הראשונית . ואלו אמר ותחת רגליו ויקרו / היה כשמדבר דין שמה / והוא שאמר ארנו לנכבדים שבמעלתם כלם / שהם השכלים הנבדלים . ולפי שאמרה התורה שהבינתם שהשיגו בתחלה / שהיה הראשון יתברך אלהי ישראל והבינום מאצלי שהאמינו בעולם השפל / והבינו עוד / מעלת השכלים הנבדלים / שהיו תחת רגלי היוצר / אשר אוחזו כמוך מציאותם והשפעתם / וכבר פרשו עוד / שהיה תחת רגליו גם כן כעצם השמים לטוהר / ואין זה שאמר תחתיו / כמו לבנת הספיר . אבל הוא כמאמר / ועצם השמים הוא ביותר עמוד תקיף ומעולה מכל השמים לטוהר / והוא הגלגל העליון המקיף בכל / כי להיותו קודם שבהם בטבעם ומעלה / קראו עצם השמים / רוצה לומר היותר עצמי ומעלה מן השמים . ואמר לטוהר / להגיד שהוא פשוט בלי הרכבה חומרית / וכמו בו ג"כ שהוא אלו / ואין בין שני הדברים הפרש / על דרך כמוני כמוך / כסוסי כסוסך וכו' ע"ש הלשון / וזכרו חכם רבי אברהם בן עזרא / על פי סוד ספרתה . ויהיה ענין הכתוב כזה / שראו לבנת הספיר / היא תחת רגלי השם ומלכותו / כמו שעצם השמים היה גם כן תחת רגליו . הנה התגלה / שהיתה השגתם / היותו יתברך משגיח ומשפיע על ישראל בעצמו ובכבודו מבלי אמצעי אחר / כמו שהיה משפיע ומשגיח על הגלגל הראשון מהשכלים / ועל הגלגל העליון מהשמים / והיא היתה לזה כן / הבנה יקרה ונכבדת מאד / ושנסתפקו בעניניה גדולי הפילוסופים / רוצה לומר אם השפעת השכלים הנבדלים / הוא כנמשלות עלה ועלול . ואם שבין הגלגל העליון / הוא הסבה הראשונה יתברך . וכל שכן שנסתפקו / בהיות האומה הישראלית משגחת מבלי אמצעי / ומפני זה תרגם הגלם שקבלה / וחזו ית יקר אלהא דישראל / ולא ית אלהי ישראל / כי זה היה כבודו ויקרו / ומסכים לזה / מאמר משה רבינו עליו השלום / כי יי' אלהיכם הוא אלהי האלהים / רוצה לומר השכלים הנבדלים / ואדוני האדונים שהם הגרמים השמימיים / אדני הארץ / וכמו שדרשוהו במכילתא . ואמר ישעיהו מסכים להבנה הזאת גם כן / קדוש קדוש קדוש יי' צבאות / לרמוז אל קדושתו / בהנהגת שלשת העולמות . ואפשר לפרש / כמעשה לבנת הספיר / על הגלגל העליון החלק / שאין בו כוכב / וכמו שאמר עליו הנביא / ודמות על ראשי החיה רקיע / כעין הקרח הנורא / וזהו שאמר עוד וכעצם השמים / יחזה ענינו / והשגתם אשר הכירו / ושענין שראו את אלהי ישראל / שהיה הגנים בגרמים השמימיים / ומה היו גם ברגליו / כמו שהיה ושפל היוצר בטוהר / אשר בין רגליו . לבאות בו כרבנו . ושהיה ישראל בהנהגתו והשפעתו יתברך במדרגת לבנת הספיר / שהוא הגלגל העליון / וכעצם השמים / שהם הגלגלים ושהיה זה לישראל / ר"ל בסבת התורה והקדושה / המעולות שהם יותר מכל שאר האומות . אבל מה שכתבו רבותינו ז"ל / הוא היותר נכון בעיני . ואמרם אמרו / ואל אצילי בני ישראל לא שלח ידו . להורות שאין האצילים האלה / הזקנים שכבר זכרנו שכתוב הזה / אבל הם אשר החכמים ראשי המטות / שהיו נצבים בתחתית ההר / שהם לא עלו לשר מזקנים / ולא זכו להשגה כמותם / עם היותם במעלתם גדולים מן העם / בחכמות ובלמות . אבל לא נגעו / לפי שלא שלח הקב"ה ידו / רוצה לומר יד נבואתו והשפעתו עליהם . ויהיה ידו / הלשון כנוסה / כמו היתה עלי יד יי' . אבל זכו להשגה מועטת . והוא שאמר / ויחזו את האלהים / רוצה לומר שהם בענינים ודיעותם הבינו מציאותו יתברך בהשגה כללית / לא כאותו האלהות / שהשיגו אהרן ובניו והזקנים . ולכן לא הוצרכו להתבודד / ולהפרד מהמאכל ומשתה / אבל ויאכלו וישתו כבתחלתם . ואפשר שהיתה אצילותם / והאצילים שנאמר שם / קודם עלותו להר / כדברי הרב רבי אברהם בן עזרא . ואני מה שהבנתי שם / פותרת השאלה השתים עשרה בכללה וחלקיה :

ויאמר יי' אל משה עלה אלי ההרה ונומר / עד ויבוא משה בתוך הענן . ספר הכתוב / שב"ית לא שלח ידו אל האצילים להשפיע עליהם נבואתו / גם לא לזקנים להביאם אחריו ולהעלותם / לפי יוקרם קדמו / כי הנה לא יכנס אדם בחצר הפנימית / לבד מאשר יושיט לו המלך את שרביט הזהב / ולכן לא שוה אותם שיעלו לראש ההר / רק שיעמדו מרחוק . אבל לאהרן הבכירים / אלא ידו והושיט את שרביטו אשר בידו / להעלותו לראש ההר / לפני לפנים / וזה הוא עלה אלי ההרה . ואמר / והיה שם / לשלש כונות . הא' היה / להודיעו שישב בהר ימים רבים / ויקנה שם שלמות עליון כלו / כאשר משבע המרום / ויתברך לקנין זה השלמות / ימים . ולכן אמר לו / עלה אלי ההרה והיה שם / רוצה לומר שיעלה במעלה גדולה מהשלמות והדבק בו יתברך / וישב שם ימים / וזהו שלקח משה רבינו עליו השלום / מה שאמר לזקנים / שבו לנו בזה / עד אשר נשוב בדעתי שיתאחר שמה / ושחשבו זכרונם לברכה שאמר לו שישב בהר מ' יום ומ' לילה / שכן אמר הוא עליו השלום לישראל . והכוונה השנית / שכיון באמרו והיה שם היא / שבהיות משה בהר / יקבל התורה השנית / ויתגלה מטבע מדה / מטבע הגלגלים . וזה הוא והיה שם / רוצה לומר ותמונה שם . והודיעו / שמלבד מה שיקנה לעצמו מהשלמות / עוד יקנה לגלות שהו מעלה עליונה / והיא התורה האלהית / והכהונה הקדושה

בכתב / וכמו שאמר / כי לוחות הזכרון / ירמוז לתורה שבכתב / שהיו כתובים כלליהם על הלוחות / מלבד ספר התורה שכתב אחר כך / והתורה והמצוה / היא המקובלת משה אל פה . ולזכרו אשר כתבתי להורותם / חוזר על שני הדברים אשר זכר / שעל הלוחות אמר / אשר כתבתי / שכתב בהן על דרך הפלא עשרת הדברות / ועל הפרוש המקובל / אמר להורותם / רוצה לומר שילמדהו זה / כדי שהוא עליו השלום ישוב וילמד את העם ויורם את הדרך ילכו בה / ואת המעשה אשר יעשון . ואפשר שאמרו להורותם / חוזר לתעלה / ושתן לך להורותם את לוחות האבן / כדי שיראה לישראל / הפועל הנפלא ההוא . והנה כתבה החכמה האלהית / בחמש כללי המצות ועיקריהן / על שני לוחות האבנים / להודיע שהם יהיו נצחיות / ושכל דברי התורה לנו ולבנינו עד עולם / לא ישלימם ולא ימיר אותם / ויתנהן עליו / מי יתן בספר רוחקו בעט ברזל ועופרת / לעד בצור יחצבון . ואמר ויקם משה ויהושע משרתו / להגיד כי כאשר בא הגואל לעלות להר / קם משה ממקום מושבו / שהיה יושב לשפוט את העם וללמדם / כי עם היות / שכבר יעצו יתרו על מנוי השופטים / הנה לא מנה אותם כעוד שישבו לפני הר סיני / כמו שזכרתי במקומו / שלא ויקם ויעל / כי משה הוא הקים והוא אשר עלה להר / ויהושע הלך אחריו / כעבד משרתו / וקצת כתבו נשגב ההר / עומד וממתין עד בוא משה / וכן נראה שבודאי / שנאמר וישמע את קול העם ברעה / ונראה לי שהלך עמו / עד התחום / והלכו עליו לעבר תהיה יאכל מהמן / ואשר לאדוניו יכבד / ואין לשאול / מה היה אוכל יהושע עם כל אותם הימים / כי הנה נותן לחם לכל בשר / הן בבקר בבקר / גם לחם יוכל תת אל יהושע שהיה יורד המן במקום מושבו / והנה אמר משה רבינו עליו השלום אל הזקנים / שבו לנו בזה עד אשר נשוב / להזהירם שלא יעלו אחריו / כי עם היות שאלו גם פעם אחרת / הנה בפעם הזאת / לא ניתן להם רשות לעלות . ומפני שכורם / שלא ישארו גם כזונים ריקים / שהיו נשכים במקומו לשפוט את העם וללמדם דעת ויראת יי' כמותו / ולזה בכוון הדבר הקשה / שהיה מיוחד למשה אמר / והנה אהרן וחור עמכם / שהם יודעי דת ודין / מי בעל דברים יגש אליהם / על כל הדבר הקשה . ואמר ר"ל שהיה אחי כלב לאמה יהודה / ור"ל שהיה בנה של מרים . ולזכרם להורות שבית / ויעל משה אל ההר / ענינו וכבר עלה משה אל ההר ויכס הענן את ההר / וישכון גם כן כבוד יי' על הר סיני ויכסהו הענן ששת ימים / כי הנה כבוד יי' היה הענן . אבל היה הכבוד / לא נגלה נראה על ראש ההר / ואלו היה הענן דומה לענן המעיב השוכב את השמש ועולה ממנו / ולזה שהיה תורה זה היה כבוד יי' / כאומרו / ומראה כבוד יי' כאש אוכלת בראש ההר לעיני בני ישראל / כי היה כבוד דומה לאש / לא שהיה אש ממש / לא יסודי ולא אש מורכב / אלא דבר אחר נברא שם / על דרך הפלא / שהיה נראה אש לעיניהם / וזה עוד אומרו כאש אוכלת / כי מפני שישראל יראו מן האש / ואמרו כי תאכלנו האש הגדולה הזאת / אמר הכתוב / שהיה הכבוד ההוא בעיניהם / כמו אש אוכלת . אבל לא היה כן בעיני משה / כי אם צדקה ושמחה ונתנה לו בגינו / ולכן נגש הוא עליו השלום אליו / וישראל ברחו ממנו / ויעמדו מרחוק . והנה רבותינו זכרונם לברכה חלקו / כאמרו ויכסהו הענן ששת ימים . שהם אמרו / שכסה הענן את ההר ששת ימים / והם אמרו / ויכס הענן את ההר . ועוד מה טעם ששת ימים / כי ימים רבים כסה הענן את ההר / עד שנעלה המשכן / ואם כן ויכסהו שב לרבה / שכסהו הענן ששת ימים קודם עלותו בעליונו אל ההר / ובטעם שבדין לא הבדילו מעליו הטמאות הגשמיות והמזון שהיה בגופו / ומהימים שהבדל קודם עלותו / אף מיום השביעי והלאה / היה נזון מזיו השכינה / וכבר מעליו ענין החומר ותלונותיו / ולכן ויקרא אל משה ביום הז' מתוך הענן / שיעלה למקום הנוגה והזיו . ומפני זה אמרו במסכת יומא שאותם ששת ימים עמד משה

קף ד' רבינו בפרישות / להכין עצמו להכנס במקום הקדושה והאלהות / ולמדו מזה / שכל הנכנס למחנה שכינה / טעון פרישה ששת ימים . ואמרם למה זה לא הוצרך לפרישות ולהכנה ההיא / ביום מתן תורה כשאמרו הדברות / והוצרך אליו עתה / הוא לסבות . הראשון / לפי שכבר היו כל העם נבוכים שלשת ימים / וכל שכן שיהיה מוכן אדון הנביאים / כפי רוב שלמותו . הב' / לפי שאז היה מתווך בין יי' ובין העם / עולה מן העם אל השם / ויורד מהשם אל העם / והיה זה כבה / להפסק דבקותו . הג' / שאז היה הדבקות קצר ומעט / רוצה ביום ההוא בלבד . אבל עתה כשהוצרך לשבת שם ארבעים יום וארבעים לילה / הוצרך להכנה יותר . והד' / גדל המושג ועומקו / וזה כי במתן תורה / השיג עליו השלום מה שהשיגו ישראל הדברות / בקול אותם . אבל עתה בישיבת ההר / השיג סודות המצות וטעמם והבנתה / שעמד הבינות כלליהם פרטיהם ודקדוקיהם / וכל זה נבחנות הגשמיות / ולכן היה צריך עתה / ההכנה המיוחדת הזאת . ומפני זה כלו / בפסקה הלכה אדון הנביאים להתבודדות יום מתן תורה / ולא הוצרך בו אל פרישות ששה . אבל כשישבו בהר ארבעים יום וארבעים לילה / ואכל מאכל ומשתה / ולא שינה ולא יציאת המותרות / ושאר הדברים כלם שהזכרתי לפי / כפי מעלת השגתו ומעלתו / הוצרך להתבודד יותר / ולהכין עצמו ולהתפרש מכל עניני הגוף / כי כפי מעלת המעמד / כן צריך הפרישה . והיה הפרישות ששת ימים בלבד / לבטכים עם הפרישה הראשונה / אשר ששת

[illegible] עשה י"י את השמים ואת הארץ / וביום השביעי שבת וינפש / כנה
שדוכנו משה עליו השלום / ששת ימים עשה הכנתו ופרישותו / וביום השביעי
שבת רבה מכל פעולו / וזה הוא ויקרא אל משה ביום הז' • ולמנם באלו
הפעמים שאמר בהר על פי השגל / ולקבל הלוחות האחרונות / לא
הוצרך אל התבודדות ופרישות סוף / לפי שכבר הגיע הכנה הראשונה ההיא / קנה
משה תכונה נכבדת / והכרשו כחותיו הגופיים / ושמו תאוותיו החומריות •
באופן שכבר מוכן תמיד להדבק באלהים חבלי פרישות ולא הכנה אחרת /
כי היה התבודדותו בפעם הראשון כל כך עצום / שבעבורו שכלו / ולא
נשאר לו חקור כלל עם הגוף / אבל היה יום שכלו אל נפשו / יען השכל
הנבדל המניע את הגלגל אשר הייתו מניעו / הוא נבדל ממנו / וכן
בנפלה כמו אדון הנביאים / בלתי נקשרת עם נושאו המקבל ההוא / אשר
לשכל האנושי עם שאר בני אדם • ומזה תדע / שהיות מרע"ה מוכן להנבא
בכל עת / לא היה לו מתחלת כבודתו / כמו שאמר רבינו נסים • אבל קנה
המעלה העליונה ההיא / בשיבתו בהר ארבעים יום וארבעים לילה בפעם
הראשונה ההיא / כי אז קנה נושאו תכונת הנרדים השמיים / וקנה שכלו
תכונת השכלים הנבדלים והנהגתם / ומפני זה אמרו ז"ל / היותו תמיד
מוכן לנבואה [illegible] שהיה אמר זה • ומפני זה גם כן
נגמר מלאכה אחרי השיבה הזאת בהר / כי לא נשאר לו מה שמונע להדבר
גשמי / וכן אמרו / שאחרי זה לא היה רעב ללחם ולא צמא למים / ולא היה
מתנהל באשר הפעולות הטבעיות / ולא היה מתמעט בהן / אלא כפי השכל
להיותם נושאו / לא לתאוה טבעית / עד שבהיותו בן ק"כ שנה / לא כהתה עינו /
ולא נס לחה / כי נבדלו ממנו מקרי הטבע / והזקנה כלם • ולכן היתה
מיתתו בלי צער וכאב / כי היו כבר הכחות באופן כך שהתפשט והתפרד /
והנפש כל כך נפרדת מגושו / שלא הרגיש בלכתו ובצאת נשמתו מאיתו / ולכך
נאמר בו שמת על פי ה' / ומזה לומר בנשיקה / ולא כפי מנהגו הטבעית •
הנה התבאר / שמשה רבינו הוצרך לפרישות כשעלה אחר לקבל הלוחות
הראשונות בפעם ראשון / כפי עומק המושג ותכלית הדבוק והמגוה /
ולכן לימדו חז"ל מכאן שכל הנכנס למחנה שכינה טעון פרישה ששת ימים /
וזה [illegible] / כי אם משה רבינו נצרך לפרישות ששת ימים / ק"ו לכל
הנכנס למחנה שכינה / שראוי שיהיה טעון פרישה לא ששת ימים כמותו
אבל י"ב יום או יותר מזה / כפי ערך מעלת משה רבינו עליו השלום /
[illegible] על כל בן אדם ולמטה • וכמו שאמרו / על שלכיה ינוק ירך נבריא הלא
תכלם ששת ימים ק"ו לשכינה תכלם י"ד יום • אבל תשובת זה היא /
שאם היתה מעלת משה גדולה ומעולה על כל שאר בני אדם / גם כן
היתה הכנתו גדולה מבלי ערך והשיך להכנת כל אדם / שיכנס לשיך
באלהיות או לעבוד סוקרם שהוא אשר אחר שכל הנכנס למחנה שכינה /
ומפני זה היה ראוי שיספיק לכל אדם פרישות ששת ימים / לבנין קטון או
גדול / כמו שהספיקו למשה רבינו בהכנתו הגדלה / והיה ערך הכנות אל
המעות / כערך ההשגה אל המשגת • ולכן אמרו / כל הנכנס למחנה שכינה /
ר"ל יהיה מי שיהיה / קטון או גדול / טעון פרישה ששת ימים / כמו שנצטרך
אליו אדון הנביאים בהכנתו העליונה • והתחלה מזה שבארתי מה הוא הג"ה
הי' / ובסוף כדי אלה פקודי לשטוב דעת לאחת בריסתא הענן :

ויבא משה בתוך הענן

[illegible] / עד סוף הסדר / שיבת משה רבינו בהר ארבעים יום
וארבעים לילה / אוכל לאמר בה אלה פנות • [illegible] הי' / היא שפלת
המושג עכינה / כי להיות השכל האנושי [illegible]
הנבדל / והדבקות האלהי אשר השיג / משה רבינו עליו השלום בהר /
להיותו השגה רוחנית / יותר ממה שהיה אפשר לקבלה / לכן נראה החכמה
האלהית / לבריאת יתרה כאורך אשר כמוה לא נבראה / ומי יש אדם עלי
ארץ / והיה להעלות את אדון הנביאים מהדרגה האנושית / למדרגה
רוחנית נבדלת / ולכן בזה שיכון בפנו לזה / כדי שיחליף וחזו והרכבתו /
[illegible] / באופן שאחרי ההכנות כלם / יקבל צורה זו / [illegible] לומר
תתמה זו / ותקנה באותה שיבה היה מיוחדת • והנה הענין האנושי /
[illegible] בארבעים יום / כמו שזכה תכונתו וזכותם לבריאה / במקומות •
ובסוף הארבעים יום / מבולם מהכנה / ויקבל הצורה [illegible] אלהית
לא קודם לכן / כי היו הימים הראשונים יחד ההכנה / אבל הצורות
יחולו באמצעו [illegible] / אחרי הדרגת ההכנות כלן • וגם הצורות
האלהיות / זה הדרכם שיחולו אחרי ההכנה / וכמו"ש במלאכת המשכן
ותכל כל עבודת משכן אהל מועד / ויכל משה את המלאכה / ויכס הענן
וכבוד י"י מלא את המשכן • הנה בעבור זה / הוצרך משה רבינו לשבת
בהר / ארבעים יום וארבעים לילה / שהוא הזמן המוגבל להויה האנושית /
לחול בה הצורה / ולא נשלמה ההכנה לקבל הצורה הקדושה ההיא / אלא
בסוף אותם הימים כלם / ועל זה אמר כתיב / ויתן אל משה ככלתו לדבר
אתו • ולפי שארבעים היום שישבה אלו / לא גם אוכל ושותה כשאר
בני אדם / לכן היה / שמשה רבינו עליו השלום בימי היותו זה / לחם לא
אכל / ומים לא שתה / כדרך הנוצר כשההוא נעשה בלא לחם / כי הנה כנה
יתברך שתהיה היותו נשפע באיכות נכונות והגנתו / להויה האנושית
שנגמרת בארבעים יום / לא שהוצרך לכך כפי טבעו / וזו היא הכנה
הראשונה • והשנית הי' / היא מצד המושג ותכונה / שהרע"ה השיג
בשיבתו בהר אותם הארבעים יום והארבעים לילות / כל הידיעות

והשגות שאפשר להבין בעולם בכללו / וזה שהן כי' מינים [illegible] ה'
הא' / כמיניים ההויים והנפסדים / והם עשרה מינים [illegible] הא' הוא
היסוד הראשון • הב' הוא / הצורה המגדית / שאומר בו ראשונה • הג'
הוא יסוד האש ומכנו ונורתו • הד' הוא / יסוד האויר וצורתו וחלקיו •
הה' הוא / יסוד המים • הו' הוא / יסוד הארץ • הז' הוא / שמחוברכים
ראשונה כאלכים ומכסות והדומים למיניהם החוק והוא שהמורכבים
הצומחים למיניהם • הט' הוא / מורכב החי • הי' הוא / מין החי המדבר /
הרי לך עשרה מינים / שהמתמים והידיעות בעולם השפל • והשנית אל
הידיעות / הוא בעולם האמצעי / והוא גם כן נכלל בעשרה דברים /
הא' הוא כעשבע הנשם / הב' החמרי בכלל / הג' הוא : מ"ה כלם :
הב' גלגל לבנה • הג' / גלגל כוכב שעליו • הד' / בגלגל נגה שעליו
הה' / בגלגל חמה אשר עליו • הו' / בגלגל מאדים שעליו • הז' / בגלגל
צדק אשר עליו ע"כ : הח' / בגלגל שבתאי שעליו • הט' / בגלגל המזלות
שהכוכבים הקיימים • הי' / הגלגל התשיעי היומי / המקיף את כלם
הרי לך גם כן עשרה מיני הנושים : מ"ה כ"לם : בעולם האמצעי • ומין
הג' מהידיעות / הוא אשר בעולם השכל / והכללו גם כן בעשר / עד כאן :
כי הנה הפלוסופים נראו לומר / שהיו השכלים הנבדלים עשרה / לפי
שהם אינו תשעה מניעים נבדלים / לתשעת הגלגלים / והשכל הפועל /
הוא עליו בעת שכלנו / וקראו אל הפועל • והוא השכל הפועל / כמוק
השכלות • ולמנם החלונות באלו שמדתנו קיימו / שהם רבים אלו /
וכמו שאמר / הם משפר לגדודיו • ודניאל אמר / אלף אלפין ישמשוניה
ורבוא רבוון קדמוהי יקומון / אין ספק שהם כלם נכללים במספר העשרה /
כי כן אלף אלפין / וריבוא רבוון זוכר / עשרה אלות והשלמים / או עשרת
אלפי אלפים הם • הרי לך גם כן עשרה דרוגים מהידיעות / בעולם
השכלי • והמין הד' מהידיעות / הוא בהאותו יתברך / ובעולם הספירות /
ובמה הוא קנה הקודים / ותעדי כנין כמלו • אבל חכמי האמת קבלו /
שהם עשר ידיעות / ועשרת הספירות העליונות מאצלות ממנו יתברך /
הנקראו' אצלם / כתר / חכמה / בינה / חסד / גבורה / תפארת / נצח / הוד /
יסוד / ומלכות / ולכן היו אותיות השם כולו עשרה / וכל האותיות עליונות
ותחתונות / מתהוות מהם • ולזה היו כתובה כראשית עשרה מאמרות
ונתנסה אברהם אבינו / בעשרה נסיונות • והיו הדברים כתובים עשר
פעמים / ועל הים גם כן עשר מכות / ויתר הספירות כלם / שבמו יתחילו
וכוחם לבריאה / הלא הם / כפי [illegible] הנפעלות מהן / וכמו
שאמר [illegible] שיאמר אלה נקדש / אל תקרי אותיותי / אלא אותיותי •
הרי לך גם כן בידיעת האלהות יתברך עשרה מינים מהידיעות • והנה משה
רבינו עליו השלום בשיבתו בהר / השיג אותם הדברים המנויים כלם /
התחתונים והעליונים / ולכן ישב עשרה ימים הראשונים / בהשגת מיני
הדברים השפלים ההוים והנפסדים כלם / בצורותיהם ובתכונותיהם האלהיות •
ולהיות הידועים והדרוגים ההמה / במספר עשרה / הצריכו להם עשרה
ימים • ועשרה הימים השניים / הצריך אליהם להבין מיני הגרמים
השמיים וכוכביהם / ומספרם ושיעם ותכונותיהם ותנועותיהם • ובגלגליהם •
ולהיותם כוללים / בעשרה דרוגים וידיעות / היתה השגתו אותם בעשרה
ימים מספרם / ועשרה ימים השלישים הצריך אליהם / להבין השגת
השכלים הנבדלים / ומהותם ומספרם וסדרם • והשתלשלותם / באופן
הפירות השגתו / שיסבול לבוראם • ובעבור שהיה מספר הידיעות בהם
בכלל בעשרה / היתה השגתו בהם בעשרה ימים במספרם כמופת • ועשרת
הימים האחרונים / עלה משה אל השמים / והשגה כל זה שאמר בלהותו
יתב' / ואיכות אצילות השכלים ממנו / שהוא תכלית הידיעה וסוף ההשגה /
והיא ההצלחה האחרונה / אשר אין למעלה ממנה • ובעבור שהיו הספירות /
אשר בהן תוכלל ההשגה העליונה הזאת עשרה / לכן ישב בהשגתה / עשרת
הימים האחרונים • הנה התבאר / שהיתה ישיבת משה רבינו עליו השלום
בהר ארבעים יום וארבעים לילה / לכלול כל מיני ההשגות / שהיו בעולם
השפל / והעולם האמצעי / והעולם השכלי / והעולם הספירות • אך לא
היתה השגתו בהם / כהשגת החוקרים על פי עיונם / שבמשה היתה לבו /
והם הודו ולא כחו / שהמעלה מגלגל הירח לא השיגו דבר / אלא בהודאה
לא כן עבד האדם משה / כי כאשר גבהו דרכי נבואתו העליונה / על דרכי
הראיות המדויות השכליות • ככה גבהה השגתו / על השגתם / והוא
השיג בראשית העולם / ואיך היתה / ובדור המציאות / כמו שיתגבר
אחד שהנבדלים • ואם תקשה עלי / איך התמיד עשרה ימים בהשגת
ההויים והנפסדים / כמספר הימים אשר התמיד בהשגת עולם השכלים /
עם כל חלוף ההשגות האלו / אני אשיבך עליו / שהיה מספר הימים /
להורות מספר הידיעות / עם היות שהמינים יתחלפו במעלותם / כמו
שהיה המשכן מחובר בראשית / שבתחילת יום אחד / להיות הדנים לו
במחיים / כמו שבתחילת יום אחד לתולדות • גם כי הנה נצטרך לששה
ימים הראשונים / להשגת עולם השפל / להיותו ע"ה עדיין בלתי מוכן •
ואחריהם נשאר כל כך מוכן מהם / שלרוב הכנתו בעשרה הימים הראשונים
ההם / יכול להבין בעשרה הימים השניים / השגות העולם האמצעי •
ואחרי היותו מוכן / בעשרים הימים ההם שעברו עליו / נשאר ראוי
והגון / להבין בעשרה הימים השלישיים / ידיעות עולם השכלים הנבדלים •
והוא הדין בעשרה הימים האחרונים / כי היתה ההשגה בימים הראשונים

שהוא גדול / ושמו לטעם · הנזכר למעלה / ולכן נתעכב שם כמשה ,
וחשים · הנה התבאר הסבה הטבעית לישיבת משה רבינו אחר כל הימים
ההם / כדי להכין [illegible] הגופניות ונקיים ·: ואתנה לך את לוחות
האבן / אחרי היותו שם כמשפט הזה / ובעת נתינת הלוחות ,
עליו השם [illegible] · והוא אומרו / ויתן אל משה ככלותו לדבר
אתו / והנה לא אמר שלא כלה להודיעו הידיעות ההן / כי הוא אשר דבר
עמו · וזה היה הסבה הטבעית · והסבה האלהית / היא אשר השיג והשכיל
יחד / והסיבה שהוצרך משה רבינו להכין עצמו / ולהסיר תאוותיו / ולכבוש
יצרו ושכלו · היתה מעלת השכל / באופן שלא ישכבה מהבנת האלהות ,
ולפי שהיו היסודות מחוברות בסוד ארבעה וכן לשמות ומזגיו / אשר
סודם מורכב מארבעה / והיה גדל מעלתו במרכב / כוללת עשרת
הדברות מחוברים בסודם [illegible] · לכן היה הצורך / להכניע כל יסוד
מהם בעשרה ימים / כמספר עשרת הדברות / באופן שכל יסוד
ויסוד / אין לו לישב מתחתיו הארבעה / יכנע לקבל הדברו' שמתחברים :
ומפני זה היו הסבה הזאת / ארבעים יום : הנה התבאר / שאלת הסבות
הזאת / אשר נתתי על ישיבת משה רבינו עליו השלום בהר / ארבעים יום :
והרצונה עמם / היא בבחינת המזג : והשכלית / בבחינת המזג
והשכלית / בבחינת שניהם : המזג והשכל יחד : אך בגלל לדעת / אם
היה אלה' ימים הנזכרים מבורך עליהם מהסבות הללו אשר זכרתי / למה
זה בגלל הפעמים שעלה להר / על עון העגל / ועל הלוחות השניות /
שגם תמיד בהר מספר זה עצמו / שהיו ימים : ומצאתי לומר בתשובת זה / כפי
דעת קצת המפרשים / שלא היתה הישיבה בהר מ' יום ומ' לילה / אלא שתי
פעמים בלבד / ובפעם הראשונה / הוצרך אליהם / מהסבות האלה / אשר
זכרתי : אבל השנית / אשר קנה שם מהשלמות ; הנה בתשובת העגל / אשר
דלה לו כי עד / כי נגע עד נפשו / שנתה לו כנפים כנשר ישעף השמים : וזאת
לדין הנביאי' / להתחבר בנבראים הנבואה בנפש נבון לבו / ומדי להחזיר [illegible]
לבעליה / הוצרך להעביר את רעת העגל ואת מחשבתו רע' / אשר חטא על
היותר' לאלהים : ואחרי התפלה והתשובה והתרצה האלהים למחול עונם /
אמר לו / פסל לך שני לוחות אבנים כראשונים · ר"ל שיתבודד / כאשר
התבודד בראשונה · ולזה / ישב בהר שנית מ' יום ומ' לילה / וחזר למדרגה
הראשונה שהיה / וקבל לוחות שניות · והיותר נכון אצלי הוא / שבפעם
הראשונה ישב משה בהר מ' יום ומ' לילה / מפני גודל המזג / שכן הגיע
כח השלמות שבקשו אז / קנה כמספר ההוא מהימים כולה כשלמה /
שמתן התורה יום' / וקבע בו כח יותר / וברכה עצומה · ומפני זה / גם בגלל
הפעמים שישב בהר / נתעכב שם ארבעים יום וארבעי' לילה / להיות המספר
ההוא מהימים מיוחד לפניו יתברך / עד שגם היום לכתוב אלה ימים [illegible] /
אחרי שבה בשנה / שהם ארבעי' ימי תשובה / והימים האלה נוהגים ונעשים /
כי הם ימי רצון וסליחה לאלהים / מפני הקדושה שקנו בתחלה · וגם לפי
שכך / שבתפלת העגל לא היה / אלא בפעם הראשונה שישב שם כל
אותם הימים / מבלי לאכול ולשתות · אבל בגלל הפעמים / לא היה הגם
גדול כל כך / לפי שכבר קנה גופו תכונה קיימת / והמזג מהמשותף כל כך
חזק / שלא כשלך לו התפעלות גשמי ודבר גופני / לא ירעב ולא יצמא עוד /
כמו שכתבתי למעלה / והותרה בזה / השאלה הי"א : (אשר הוגיה /
כן עוד יגיע בכאן בדרש זה כמו הוזכר בס' עקב / [illegible] לאם /
ולא ישב [illegible] / שלא יגדיל תורה ויאדיר / [illegible] ע"כ :)
ולזה בכתוב השאלה הי"ב אומר / שבתוב בו מקום הזה להודיע / מה
שקרה בעליית משה לבד · [illegible] הזקנים וישיבתו שם כל הזמן ההוא /
ומה שנה בענין עליות המלאך שאמר לו / ולהודיע כי הארבעים יום
ההם / [illegible] שיגע בבריאות שלא ידים ונקרא בשם הו' / והוא
עוד בהר / [illegible] ושלשים יום · אבל [illegible] לו בהר לא עבר כלן / [illegible]
[illegible] בסדר כי תשא / [illegible] והיה עקב / אבל הימים אשר ישב בהר / לחם
לא אכל / ומים לא שתה · והיה הכח הגשמי בו / לפני כבוד · [illegible] / כי
להיות הכונה בישיבתו שם / להשלים כחות הגוף ולהעביד תאוותיו
[illegible] / כדי שלא יהיה [illegible] הדבקות [illegible] ·
לכן היה [illegible] / להעבידו מבלי מאכל ומשתה / כדי [illegible]
לא ישוק כחות נפשו · והסבה הב' היא / לפי שהדבקות והשכנה / שהיה בה
משה רבינו עליו השלום בימים ההם / היתה כלה מתמידת ונדבקת / כל
הארבעים יום מבלי הפסק כלל · ולא היה אוכל ושותה היה מפסיק
התבודדותו ודבקותו / כי בלמודיו הכנם בכלים הגשמיים / לא תוכל
להתעכב בהשכלות · אחרי שהשכל והאכילה היה מפסיק ומונע לדבקות ,
גם כי האכילה תקיים הגויה ויעילת החומרות / ותפסק על השכל / אשר
כל זה משה נמנע מהתבודדות / ויפסיק הדבקות וההשגה · ולכן הגדיל
הכם לעשות שתו / שלחם לא אכל / ומים לא שתה / ומאמר התורה עוד לי
כי שלחתי / למען אלמד חוקיך :

והנה נשאר להשיב על השאלה הג' שהעירותי בפרשה / והוא /
אם משה רבינו עליו השלום קבל כאן ביאת
המלאך / איך אחרי עון העגל ומפלל שלא ילך בתוכם / וגם מגלל לדעת /
אם היתה הגזרה מהליכת המלאך לפניהם רעה וצדקת / ומשה לא נקם
עליה / איך לא יעשה לטעם / ולא בתקיימה · והתשובה כל זה אומר / שכפי
מה שבארתי ביסוד הכלי לאמנת מה / שיצאים מורעם בעלמו מבלי [illegible] /

אחרי היותם בארץ הנכבדת / לא בהיותם במדבר / וגם זה אמר / הנה
אנכי שולח מלאך לפניך · אבל עם היות [illegible] רצויים / והנה אחרי צוה
משה לישראל / והגיד לעם את כל דברי ה' / ואת המשפטים / והם השיבו
בכלם יחד / כל אשר דבר ה' נעשה ונשמע / והכניסם משה רבינו עליו
השלום בברית קדושה עם השם / ועלה הוא ואהרן ובניו וזקני ישראל /
והשיגו מה שהשיגו / ועלה השלום מכל [illegible] אל האלהים / וישב שם
בדבקות נמרץ ובלא חוששם בכלי חומריות / ארבעים יום וארבעים
לילה / והגיע למדרגת השכלים הנבדלים · הנה לו ראה כבל
הרואים / לעשות עם עמו ונחלתו חסד גדול כרוב אהבתי אתכם / והוא
שעם היותם במדבר [illegible] מוכן הזה / תדבק בהם שכינתו והשגחתו
בהנהגתו / והוא כבודו וכבוד [illegible] / גם במדבר ההוא ·
והיה הדבקות [illegible] שהיה במדבר / כמו שהיה בעומדו הר סיני / והיה
החסד הזה גדול בבחינת העם · שילך אלהים לפניהם תמיד / ולא יוסיפו
להכנעות המלאך · לא בארץ ולא במדבר / וגם כן בבחינת משה / שאחרי
עלותו במדרגה הגבוהה למעלה רוחנית / בענין לא ראתה כמוהו / לא
תרד מעלת נבואתו להשגה · על ידי המלאך / לא יום אחד / ולא יומים
ימים · וכדי לעשות עמהם החסד הזה · מיד אחרי אומרו · ויהי משה
בהר ארבעים יום וארבעים לילה · באומר לו / דבר אל בני ישראל / ויקחו
לי תרומה וגו' · והיה סוף המאמר / אם בבחינת העם / ועשו לי
מקדש ושכנתי בתוכם · ואם בבחינת משה / ונועדתי לך שם / ודברתי
אתך מעל הכפורת / מבין שני הכרובים / רוצה לומר שעם היות הגזרה
קודמת / שהליכות המלאך להכניסם במדבר · הנה לעשות חסד גדול
עם העם / וגם משה / בעבור מה שהגיע אליו מהשלמות / היה רוצה
לומר תורתו ולמעלה / וישתוק לשבת בית מקדשו / ולהדבק שכינתו
בתוכם גם במדבר ההוא / ולכן התחילו בבניית המשכן / שהיה ההכנה
האלהית לדבר הזה / ובהיות לדין הנביאים כאר / שאין נכללו בחסד הזה /
תמיד העם הזה · ושאלה גדולה ויצאו לחם מגל משכנו / ומ"ש בכנעני
עמהם / רצה לבריאך מהם שכינתו והשגחת פניו · והוא אומרו לבסוף
בפרשת כי תשא / שבם הם עם קשה עורף / ולכן לא היה ראוי שילך בתוכם /
רוצה לומר כמו שאמר לעשות / כבוד אותם על המשכן · אבל יאות /
שילך לפניהם המלאך עמו · שכבר באומר לו בתחלה / ואם שם ושלחתי
לפניך מלאך / כי לא אעלה בקרבך / כמו שאמרתי לעשות / ולזה באומר
שם / כי לא אעלה בקרבך / ולא באומר כאן בפרשת המשפטים : שלחתם
לדין הנביאים / לפי שראה הקב"ה / שהודיעו כבר מחסד ההוא / שיבחם
עם ישראל ועמו / בהליכתו עמהם גם במדבר / והיה יחוד שהתו בכבורה
העגל / בסבה ויתחנן לו שלא יצאו כן / והקים דברו השם / אשר דבר /
והגיעי לכם בע"ה / שרכים זה מדברי תפלתו : הנה התבאר מזה / שלא
דבר מסתוב כאן בשמה / לחם לא אכל ומים לא שתה / לפי שהיה עיקר
הכונה בכל זה הספור / להודיע למה לא יבא לבטל שליחות המלאך /
כי היה כל זה בקדימת ידיעה לבנין המשכן / ולמה שיסופר בסדר כי תשא :
ולחם לחם לא אכל ומים לא שתה / כתבאר בסדר כי תשא / והותרה בזה
השאלה הי"ב : והתבאר גם כן / למה התפלל משה אחר עון העגל / שלא
ילך המלאך בתוכם / מה שלא עשה כן כשאמר לו בתחלה / ולמה לא יבא
לבטל שליחות המלאך שנזכר כאן / שהיה כלו / מהסבה אשר זכרתי :
והתבאר עם זה קשור הפרשה הזאת / עם פרשת ויקחו לי תרומה : והותרו
בזה השאלות הג' והד' שהערותי בפרשה : עם סדר המשפטים :

פרשת ויקחו לי תרומה

וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה
וגו' / עד סוף הסדר : ויש לשאול בסדר
הזה שאלות :

השאלה הא' למה טוה יתברך במעשה המשכן / ולומר ושכנתי
בתוכם / כאלו היה יתברך גשם מוקף ומוגבל
במקום / מה שהוא כנגד האמת / כי הוא יתברך איננו גשם / ולא כח
בגשם / ואיך יבחר לו מקום · והוא יתברך אמר / השמים כסאי והארץ הדום
רגלי / אי זה בית אשר תבנו לי / ואי זה מקום מנוחתי / וגם שלמה אמר / על
בנין הבית / הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך / אף כי הבית הזה אשר
בניתי / והם מאמרים סותרים זה את זה :

השאלה הב' בענין הכרובים / שצוה יתברך לעשות על הכפורת ,
כי הנה יראה / שהיה עובר בזה / על לא תעשה לך
פסל וכל תמונה אשר בשמים ממעל ואשר בארץ מתחת · ואיך צוה לעשות
לעשות / מה שהזהיר עליו :

השאלה הג' בענין השלחן / ולחם הפנים אשר עליו / כי
מה היה הצורך במצוה הזאת / לשום יב חלות
לחם על השלחן ההוא / ולבונה בתוכם / ולא יאכל אדם מהם כל
השבוע / עד היום הז' / כאלו היה זה לצורך גבוה / והנה הלחם לא היה
נאכל שם / ולא היה כי אם צריך אליו / כי הוא הכהן לחם לכל כבר ·

הדין שנתן הרב המורה · שלענין השלחן ולחם הפנים לא ידע ולא תכן טעם · עד היום הזה ׃

השאלה הד׳ במנורה · שצוה שידליקו בה נרות · מבקר לבקר וכן בערב · וכתב הרב המורה · שהיה לכבוד ולתפארת הבית · כי אין יותר הדור · שיהיו בו נר דולק · מהיותו חשך · ואם היתה המנורה לתפארת בלבד · היה נעשה הרב נכון · אבל הדלקה ביום · מה היה דרך ולתפארת אשר לבית · בנרות דולקים כנגד השמש · בטעמיו · כי אם לא לעזר ולא להועיל · אף כי לא נתן הרב טעם כלל · בעשת הקנים · ולגביעים · ולכפתור ופרח ׃

השאלה הה׳ במזבח הקטורת · שהיה בהיכל · בין השלחן והמנורה · מה היה הצורך בו · והרב המורה כתב · שהיה כדי להסיר ולטהר ריח הבשר השחוט והנקטר על המזבח החיצון ... נבלו וסרחונו · אבל זה לא יתכן · כי אם זה היה תכלית ההקטרה · היה ראוי להקטיר בעזרה סמוך לבית המטבחים · לא בהיכל הקדש · שלא היה שם בשר מת · וכ״ש בקדש הקדשים · שהיה הכ״ג מכניס הקטרת ביום הכפורי׳ · וידוע שלא היה שם סרחון בשר מת · חלילה וחס ׃

השאלה הו׳ בפרכת ובמסך · שנזכרו בכתוב · וזה אחר זה · והיו שניה׳ להבדיל חלקי המשכן · כי אחרי שהיו שניה משתמשי׳ בדבר אחד · שניה׳ היו מתכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר כמוה · למה זה התחלפו הפרכת והמסך · בשאר הדברים · שבפרכת אמר · שיהיה מעשה חושב כרובי׳ · ובמסך לא אמר · אלא מעשה רוקם · לא חושב ולא כרובי׳ · גם בפרוכת היו ארבעה אדני כסף · ובמסך היו חמשה אדני נחשת ׃

השאלה הז׳ במזבח העולה · למה לא היה בו כסף ולא זהב · כמו שהי׳ בשאר הכלים · אבל היה הכל נחשת · והנה במזבח הקטר׳ היה המזבח וכליו זהב טהור · ולמה במזבח העולה · נעשה רשת · תחת כרכוב המזבח מלמטה · והיה הרשת · עד חצי המזבח · ולא היה דבר מזה במזב׳ ׃

השאלה הח׳ בחצר שצוה יתברך שיהיו בו האדנים נחשת · ווי העמודים וחשוקיה׳ כסף · כי הנה מזבח הקטורת היה המזבח וכל כליו זהב טהור · ומזבח העולה · היה צפוי גופו וקרנותיו נחשת · ואיכה בחצר לא היה כלו כסף · ולא כלו נחשת · אבל היה קצתו כסף · וקצתו נחשת ׃

השאלה הט׳ למה זה בזה הק׳ בה · על מעשה המשכן וכליו נתחלף סדר הצווים · וזה כי הנה בעשיה ובהנחה · היה המשכן בראשונה כתוב · יריעותיו וקרשיו עמודיו אדניו ובריחיו · אח״כ היה מקומו׳ מונח בדביר לפני לפנים · הארון והכפרת עם הכרובים · ואחריהם · היה מונח הפרכת להבדיל בין הקדש · ובין קדש הקדשים · ואחר זה היו בהיכל · השלחן והמנורה ושמן למאור ומזבח הקטרת · ואחריה׳ היה מסך הפתח · ואחרי זה · היה החצר · ובו מזבח העולה · והכיור וכנו · ואחר זה · נעשו בגדי הכהנים · וכפי הסדר הזה · תמצא בפרשת ויקהל · שצוה משה לישראל על עשיית כל הכלים האלה · וזה הסדר עצמו · זכרו בעשייתם · וזה הסדר עצמו · כתוב בסדר פקודי · שהביאו החכמים · לפני משה את כל המלאכה · וזה הסדר עצמו · צוה י״י למשה להקים את המשכן · וגם כזה הסדר נזכר שם · שהקים המשכן והניח הכלים · ולכן תקשה לי מאד · למה באשר צוה יתברך על מעשה המשכן וכליו · לא זכר הדברי׳ בסדר הזה עצמו · כי הנה כנגד הסדר בעשייתם · בסוף עשר דברי׳ · הא׳ שהתחיל בבנוי הארון · והיה לו להתחיל בבנוי המשכן · והב׳ · שלא זכר הפרכת אחרי זכרון הארון · כמו שהיתה הנחתו ׃ ס״ה כל״ח · הג׳ · שזכר השלחן והמנורה · קודם זכרון המסך הפרכת ע״כ · והד׳ שזכר המשכן אחרי השלחן והמנורה · שלא במקומו ׃ והה׳ · שלא זכר מסך הפתח · סמוך לשלחן ולמנורה כהנחתו · והו׳ · שזכר הפרכת ומסך הפתח · אחרי זכרון המשכן · שלא כראוי · הז׳ · שלא זכר הכיור וכנו סמוך למזבח העולה · כפי הנחתו · הח׳ שקודם השלימו זכרון כלי המקדש · צוה על השמן למאור בסדר תצוה · הט׳ שצוה על בגדי הכהני׳ ועל קדושתם קודם השלימו בנוי המשכן וכליו · הי׳ שצוה על מזבח הקטרת בסוף סדר תצוה · אחרי בגדי הכהנים וקדושתם · וקדושת המזבח החיצון · הי״א · מה שצוה על השקלים תוכן הנפש · קודם צוה הכיור וכנו · והי״ב · מה שצוה על הכיור וכנו בסדר כי תשא אחר כל שאר הדברים שלא היו מכלי המשכן · הרי לך מבואר · ס״ה כל״ח מה שיראה בתחלת מחשבה ע״כ · מהבלבול בסדר · והבלבול בצווים האלהיים · בכ״כ הדברים האלה · ומי יתן וידעתי הסבה בהם · כי אין להאמין שהיה זה במקרה ׃

השאלה הי׳ למה זה באו כל צווי המשכן בדבור אחד בלבד · והוא אומרו · וידבר י״י אל משה לאמר · דבר אל בני ישראל ויקחו לי תרומה · ומתחת אותו הדבור · באו כמה מצות ואזהרות מכל המלאכה והכלים · ויוכללו בו · כל סדר ויקחו לי תרומה · וכל סדר ואתה תצוה · כי לא נאמר עוד · וידבר י״י אל משה לאמר · עד תחלת פרשת כי תשא · ושם נזכר דבור על כל מצוה ומצוה · וידבר י״י אל משה לאמר כי תשא ונאמר · וידבר י״י אל משה לאמר ועשית כיור נחשת ונאמר · וידבר י״י אל משה לאמר ואתה קח לך בשמים ראש וגו׳ · ויאמר י״י אל משה קח לך סמים וגו׳ · וידבר י״י אל משה לאמר ראה קראתי בשם בצלאל וגו׳ · ויאמר י״י אל משה לאמר ואתה דבר אל בני ישראל לאמר אך את שבתותי וגו׳ · והוא כאומר דבר זה ומתחיה אחד · שכל הצווים הרבים והגדולים ההם · שבאו בפרשת תרומה · ובפרשת תצוה · כלם נכנסו ונכללו תחת דבור א׳ בלבד · ואחר כך בסדר כי תשא · שבאו על שש ענינים · באו עליהם שש דבורי׳ · על כל אחד · דבור · או אמירה אחת · ואין ספק שזכרון הדבורים והתחלפותם הוא לאחת מג׳ סבות · אם מפני שנפסק הדבור או האמירה הראשונה · ובא דבור אחר בזמן אחר מיוחד · ואם מפני חלוף הנושא שבהם · שאם היו שני הדבורי׳ בזמן אחד · יזכור הכתוב וידבר י״י בכל אחד מהם · מפני חלוף הנושאים · שגם היו שני הדבורי׳ בזמן א׳ · יזכור הכתוב וידבר י״י בכל אחד מהם מפני חלוף הנושאים · ואם · מפני מעלת הדבר · שאף על פי שיהיה הזמן א׳ · והנושא אחד · יאמר הכתוב · וידבר י״י להיותו דבר רשום ומפול׳ · ומפני מעלתו יוסד בו הדבור ההוא · וכאשר תתבונן · לא תמצא אחת מאלה הסבות · בדבר הזה · כי הנה כל מה שבא למשה בסיני בהר · היה בזמן אחד מדובק ומקושר מבלי הפסק זמן · וכמו שאמר · ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו · גם לא היו בכאן נושאים מתחלפים · בין מה שנאמר בסדר תרומה · ובסדר תצוה · ובין מה שנאמר בתחלת סדר כי תשא · כי הכל היה מעשה המשכן וכליו שנאמרו יחד · גם לא היו הדברים שצוה עליהם בסדר כי תשא גדולים המעלה · מהנזכרים בשאר הפרשיות · כי הארון והשלחן והמנורה ומזבח הקטרת · היו הכלים היותר קדושים ונכבדים · מכל כלי הבית · ולמה אם כן · לא נאמרו בהם ובכל אחד מהם וידבר י״י · כמו שנאמר בכיור וכנו ובשמן המשחה ובסמי הקטרת · ושאר הדברים שנזכרו שם · בסדר כי תשא · וזו באמת היא חקירה נכבדת והגונה למקום הזה · ולא ראיתי לקדמונים דבר בה · דבר קטן או גדול · והנני מפרש הפסוקי׳ כפי ענינ׳ · ומתיר השאלות כלם׳ ׃

וידבר י״י אל משה לאמר וגו׳ · ויקחו לי תרומה · עד ועשו ארון עצי שטים · כאשר רצה הק״בה לזכות את ישראל · ולהגדיל מעלת משה עבדו · בהאמינו אותם בעצמו · ולא ע״י המלאך שאמר לשלוח לפניהם · צוה אותם · שיעשו מקדש ויכינו מקום באופן שתשרה שכינתו בתוכם · ויהיה כבוד י״י על הארון כאש׳ היה על הר סיני · ומשם יצא הדבור והקול האלהי למשה · כמו שהיה בהר · ולכן צוה משה · שיאמר להם · שיעשו נדבה כדי שיקחו לשם י״י תרומ׳ והפרשה · שכל איש מהם ירים ויפריש מנכסיו וממונו · כאשר ידבנו לבו · והנה כלל במאמר הזה · ד׳ ענינים · ראשונה · שלא יעשו שהנשיאי׳ וראשי העדה בלבד · ומאשר להם יעשו מלאכת המשכן · אבל מאת כל איש אשר ידבנו לבו · קטן וגדול גם הוא · אם ידבנו לבו · יקחו ממנו נדבה · והשנית · שלא יכריחו לשום אדם · לתת נדבה הזאת · אבל מאת כל איש אשר ידבנו לבו יקחו · מה שיתן ברצון נפשו · ולא בכפייה · והשלישי׳ · שגם לא ישאלו לשום אדם · שיתנדב דבר מה · אבל הם מעצמם יביאו תרומתם מבלי שאלה · ולכן אמר · מאת כל איש אשר ידבנו לבו תקחו את תרומתי · לא שתשאלו ממנו · אבל שיקחו מידו מה שיתן · והד׳ · שאם אדם יתן את כל אשר לו ויפזר ממונו בזה · לא יקחוהו מידו · כי הפזור אינו שלמות · אבל חסרון · וחז״ל · באושא התקינו · המבזבז · אל יבזבז יותר מחומש · ולזה אמר מאת כל איש אשר ידבנו לבו · שבנדבתו שיהיה המבוע בחק י״י · לא בפזור · ואולי שעל זה קרא אל הנדבה הזאת תרומה · שתהיה תרי ממאה · כתרומת הקדש · וכפי זה המאמר הנכון לאמור לומר תקחו את תרומתי · אל התרומה בכרם לגמרי · כי הדברים מצוים ייוחסו לפועל אות׳ ופעמי׳ למקבל את פעולת · כמו שאמרנו בתפלתי · ואני תפלתי לך י״י · שבתיבת התפלה המתפלל · ואות יוכתיבם ג״כ אל ית׳ · כמ״ש והביאותים אל הר קדשי · ושמחתים בבית תפלתי · ויאמר וזאת התרומה אשר תקחו מאתם · להגיד שאלה הדברי׳ שיזכור · יקחו מהם בתרומה · אבל אם ינדבו ויתנו דברי׳ אחרים · כאלו תאמר ברזל ועופרת בגדים ודברים אחרים לא יקחו מאתם · כי לא רצה יתברך שיתנו זולת דבר שיזדמן · ויקחו מאתם כמו׳ מן הדלק׳ · אלא אותם הדברים שהיו צריכים למלאכת המשכן · בעצם ובאמת · והנה זכר אותם הדברים · כסדר חשיבותם · והתחיל במתכות · שהם מההויה הראשונה · באמרו זהב וכסף ונחשת · כי היה הזהב למלאכת כלי הקדש · והכסף ג״כ לכלי השרת · וגם לאדנים · והנחשת · למזבח העולה ולכליו · ויש מפרשים זהב וכסף ונחשת · לעשות מטבע · ואינו נכון · כי הם לא קנו דבר למלאכת הקדש · אבל בא הכל בנדבה · כי כל מקום היום · ומחצית השקל שנתנו כל הנמנים · היה · מפני שבא הכסף · מועט בנדבה · והיו צריכים אליו הרבה לאדנים · ולכן כמו מהמטבע ההוא אשר נתנו הנמנים · כסף למלאכה · לא שיצטרכו בו · למטבע · עוד אמר · תכלת וארגמן ותולעת שני · והר״א כתב · שהיה כל זה צמר צבוע בחזרות · והצבעים ההם · ואינו נכון · כי הצמר · קרא אותה הכתוב עזים · אבל התכלת וארגמן ותולעת שני · הם כלם משי · והתכלת הוא המשי הצבוע בצבע דומה לים · והארגמן הוא המשי הצבוע אדום · והתולעת שני הוא המשי · שהוא בא כפי תולדתו · ואין לו צבע אחר · וגם הוא משתנה ... שהוא מתוכת תולד במינו · והשש כמו שהוא חוטים ביחד נקרא שש · או שש משזר · והשהוא חוט אחד לבדו · נקרא בד · כי בד מורה על היחידי · כמו שש מורה על שנים · ושם הדבר בעצמו · הוא פשתים או כותן · ועזים · הוא נוצת העזים הרך כמשה בעזים · סביב שהם הנערות הקטנות · שהוא בתכלית הרכות · והנה לא זכר נוצת האילים והכבשים · לפי שבשבן [illegible] בשאר לבושי [illegible] · נוצת העזים הוא [illegible]

כתובות דף נ׳

[illegible]

ועשו ארון

[illegible]

[illegible]

ואמנם [illegible]

המקום הא' [illegible]

המקום הב' [illegible]

המקום הג' [illegible]

[illegible]

והמקום הה' [illegible]

[illegible]

והמקום הה' [illegible]

[illegible]

והמקום הה' [illegible]

[illegible]

[illegible]

המקום הז׳

[illegible]

המקום הח׳

[illegible]

המקום הט׳

[illegible]

המקום הי׳

[illegible]

והנה

[illegible]

קרנותיו / לפי שגם כן בשער בו הרגש' הגיעיות / ולהיותו נקי מכל הרכב' בגדי ובצפוי / שוה לצפותו זהב / ושזה שיהיה לו זר זהב סביב / כדי שלא יספוק ממנו הקטרת / ולרמוז / כי לו חפש הבכורה / המעלה והעטרה והכבוד יותר מכל אשר הגלגלים / ולפי שבתנועתו / יתנועעו כל אשר בגלגלים בכ"ד שעות / לכן אמר / והקטיר עליו אהרן קטרת סמים בבקר בבקר / כי כמו שעשן הקטרת הפשט / היה ממלא כל ההיכל והמנורה וגם השלחן / וכן בגלגל העליון בתנועתו / יתנועעו גלגלי ז' ככבי לכת מגלגל השמיני בכל יום / וזה הוא בבקר / בהטיבו את הנרות יקטירנה / כי כאשר ישנה הכר תנועות אשר הגלגלים / ישנה הקטרת מוכרח הגלגל הזה / ואמר ובהעלות אהרן את הנרות / בין הערבים יקטירנה קטרת תמיד / כי היתה תנועת הגלגל היומי / ניכרת ומשוערת מצד הבקר ומצד הערב / ולפי שהיה מניע הגלגל העליון ההוא / כפי דעת האמתי / הוא הי"ת / לכן אמר קטרת תמיד לפני ה' לדורותיכם / ואמר קדש קדשים הוא לה' / וכדי לבטל ולהרחיק / דעת האומרים שהיה המניע הראשון שכל ממנו יתברך / לא עצמו יתברך / אמר לא תעלו עליו קטרת זרה / שהוא רמז / אל התיחסות / ש"ה כל"ח : המניע הראשון ע"כ : בלתי לה' לבדו / עולה ומנחה ונסך לא תסכו עליו / כי אותם הדברים שהתבאר / ייחד למזבח החיצון אשר בעזרה / ולהיות מחוץ המזבח הפנימי / ולהיותו כמו בפנוי ה' / אמר וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה / שהוא רמז / שנעשה אותו בשנה ביום הכפורי' / זה על מזבח הקטרת כאשר יבא לקדש הקדשים / וזה מורה שהיה למזבח הקטרת קשר ודבוק עם קדש הקדשים / והוא סוד מציעו / ממנה הבנה ליתן' / ולכן אמר הדברים באמרו / קדש קדשים הוא לה' / ולא אמר כזה בשולחן ולא במנורה / משכנה אשר ביארתי / שהמזבח אשר לא נזכר מזבח הקטרת בפרשה זו / הוא מפני שהפילוסופים שהמחקרים / לא הבינו מציאות הגלגל התשיעי / כי כלם חשבו שהשמיני הוא היה היומי / ולא היה גלגל למעלה ממנו / וגם כיוני אר"סטו / לפי שלא נגלה בלמודיות / היו חושבים כן / ולפי שהאחרונים מהחוקרים / הבינו הגלגלו מציאות הגלגל התשיעי' לכן נבחר מאיפל / זכר השלחן והמנורה בלבד / כפי דרך הפלוסופים / ואחרי זוכר כלי הכלים וקדושתם / שגם יודעי דעת עליון / שזה על מזבח הקטרת / לרמוז אחרי התבאתו בתחלת הימים / לאחרוני חכמי החוקרי' הנה התבאר כפי זה הדרך / מהרמז שהיה המשכן וכליו רומזים לעולם / בכללו ובחלקיו / כמו שביארתי / מתכונת המקומות האלה אשר כזה הספור / ואין ספק שיש בפסוקים עוד פרטי ענינים אחרים / שלא כתבתי בהם רמז לקוצר דעתי / והמעיין ידין מזה שזכרתי / על מה שלא זכרתי / מאשר ישמע חכם / ויוסיף לקח / ולפי שהיה המשכן וכל אשר בו / רומזים לעולם' ולחלקיו / והיה שאמיתות המציאות והנהגתו / נשמר אותו ותבלודו / הוא הש"י כפי רצונו והכמתו / לכן זכר הכתוב / שהיה המשכן מתכנו / וגופו על פי ה' / כמו שהתכנת העולם / וקיומו והנהגתו / הוא על פיו ורצונו / וכבר

ראה רבה עשה מדבריהם ז"ל / שהדרך הזה מרמזי המשכן הוא דרך ישר וברור / שלם כי הם אמרו במדרש רבה בשעה שאמר לו / הקדוש ברוך הוא לעשות משכן המשכן / אמר לפניו / רבונו של עולם יכולין ישראל לעשותו / אמר לו אפי' אחד מישראל יכול לעשותו שנ' מאת כל איש אשר ידבנו לבו / והמדרש הזה אמר הקב"ה למשה / ולמה עושה אתה לפניו רבונו של עולם אלוה שני / שיראה כמותו / שהכליה התבואתו / לפי בלכי' כמו למלך שנגלה לבן ביתו כלבוש באה שמרגליטון ואמר לו עשה לי כמותו אמר לו אדוני המלך / וכי יכול אני לעשות כמותו / כך אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה. עשה משכן . אמר לו יכול אני לעשותו / אמר לו ולא זה תכלה / כמו שאתה רואה למעלה לכן עשה אותו למטה / והמשורר שנתבונן האלהי / אשר לו למעלה / בזה תמונות העולם בשדרגותיו כלם / והוא נגד עליהם ומגלה אותם / וכמו שהראה לגבים יקשיאו / ועל אותו תבנית אחר / ובוליו ההלכים את ההיכל והמשורר אמר / אור וגדול לגבם / והתחיל לזכור הצירות כלם / עושה אור כשלמה / ולפי שהיה המכם בדעתו ורצונו לבו / יכול לצייר תמונ' העולם / אמר משלא יוכל להיות בטבע במוחר' / לכן אמרו שאל אחד מישראל יכול לעשותו זה הוא כלל הדרך הזה מהרמז והמכוונה / וכבר יתורו עם מה שביארתי במקומות האלה / כל השאלות אשר העירותי בם הנה / לזוק ותבונה :

ואשר אאמינהו אני בזה / הוא שלא היה הרמז והמשל במשכן האלהים וכליו / לדבר מן הטבעיות / והדברים המחודשים מתוך החקירה והעיון / כי לא היה צריך יתברך / לעשות רמז והמשל המעלים / בבית מקדשו בקדש הקדשים ובהיכל המקודש ובעזרה / לדבר שהיה ידוע ומושג לחכמי' / מתוך חקירתם ועיונם / ואולי שיש בו כפי מחשבותיהם / והרבה טוב ודבר כזב / וכמה מציאות המנוסים / שבללו בחקירותיהם בדברים העליונים האלה / מהגלגלים והשכלים הנבדלים / ואיך הרמז לצור המשכן ותרומתיו / על המקרה המכמות ההן / כמו שישען על משענת קנה רצוץ / ולכן יותר ראוי שנאמר / שהיתה הכונה והרמז במשכן וכליו / לדבר יקריב שבאמיתי בתוך התורה והמצוה / כמשכן שיהיה המשכן והרמז הדרך האלהי / למה שיבא / וכבר נלמד אמיתת זה / הנביאים יחזקאל עליו השלום / באמרו אתה בן אדם / הגד את בית ישראל את הבית / ויכלמו מעונותיהם ומדדו את תכנית / ואם יכלמו מכל אשר עשו צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו / וכל צורותיו ואת כל

חוקותיו / וכל צורותיו וכל תורותיו / הודע אותם וכתוב לעיניהם / וישמרו את כל צורתו ואת חוקותיו ועשו אותם / ואמר זה / לפי שכוונתו היה תוכים בעבור הבית וכליו / ולכן אמר שיתבוננו רבינו ענין הבית וימדדו את תכניתו / שהוא המשלי ירה להם עונותם / כי לה' המלוכה / והוא המושל והמנהיג / ולא אמר מהשפרתו / ולו חכמו / בזה יכלמו מעונותיהם / ברואתם כי לא קבעו לנו הוא / אבל בבית מקדשו יושג וזה שאדם להשכיל בזה / אם יתבוננו בו / ולהיות זו כוונת הפסוקים / אמר הגד את בית ישראל / את הבית / ואמר הודע אותם / ולא אמר הראה / להגיד שאין הדבר תלוי בראות העין / כי אם בהבנת הרמז / והשכל בו ואמרם למה אמר צורת הבית ותכונתו / ושאר השמות אשר זכר / הנה עם בסירת הפרט' / פרשתי כל דבר על אמתתו / ועניין רמזי המשכן וכליו לדעתי כן הוא / הנה המשכן היה כגופו / ראשונה יריעות תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר מעשה חושב כרובים / והיה גם שנית / מכסה להם יריעות עזים / ועליהן למכסה באהל היה שלישית / עורות אילים מאדמים ועורות תחשים והיה רביעית / להעמיד את האהל הקרשים / שהיו גם מצופי' זהב / ואדניהם כסף / והיו הדברים האלה ארבעתם / לרמוז שיש בכלל קטן וגדולות בני אדם ארבע כיתות / ומדרגות אנשים / והם כת החסידים המתבודדים והמשכילים / וכת הפועלים עובדי אדמה / ובעלי מלאכות ובעלי סחורה / וכת אנשי הכנת הגבורים / ואנשי מלחמה / וכת השרים ואנשי הארץ המושלים בה / שהעושר והכבוד לפניהם / וכנגדם היו הדברי' האלה / כי הנה התכלת והארגמן ושאר הדברים / יורים על כת החסידים והמתבודדים / ולכן היו מעשה מתחלפים / והיו כרובים ומעשה חושב / כי הם כלם מעיינים במחשבה ועיון / ולרמוז לדקותם היו מעשה שזור / ושאר הדברים הדקים / ולכן לא זכר בהם זהב / ולא כסף ואמנם יריעות העזים / שהיו אחריהם / היו רמז לכת עובדי האדמה / ולכן לא היה גם כן בהם כסף / ולא זהב / כי אם פחות לגבות הפועלים / ואמנם המכסה האהל מגג למעלה / שהיה מעורות אילים מאדמים / ועורות תחשים / היה רמז לכת הלוחמים והגבורים / כי הם מאודמים מהדם שישפכו על הארץ / ולזה לא היה בהם ג"כ / לא זהב ולא כסף / כי אם חרב פיפיות בידם / ואמנם הקרשים / היו רמז לכת השרים אדוני הארץ / שהעושר והכבוד אתם. ולכן היו עצי שטים עומדים / לשמורות על גדולתם / והיו' מצופים זהב וטבעותיהם זהב / וכף הבריחים היו זהב / ואדניהם היו אדני כסף שבכל אלה רמז לעושרם ולכבודם / ולפשפש ותשוקתם במעלה / הנה א"כ היה המשכן רמז לקבוץ בני אדם / ולכתותיהם ומדרגותיהם בעצמם / ואמנם היה במשכן הזה אלקים מתחלפים במעלה / וקדושה וכבוד / והוא' מקודש ממנו / היה ההיכל / והוא הנקרא קדש הקדשים / אז לפני ולפנים ושם היה הארון / ובתוכו לוחות העדות / ועליו הכפורת ושני כרובים / משני קצותיו / והיה זה לרמוז וללמד לבני אדם / שאין [illegible] נקנה / בהיות האדם מן החסידים / ולא מעובדי אדמה / ולא מן הגבורים אשר בארץ המה / ולא מן השרים והאב לבם / המושלים בתיהם כסף / אבל תכלית האדם ושלמותו ועושרו / הוא העסק בתורת האלקים / ושמירת מצותיו / וכמו שאמר [illegible] / סוף דבר הכל נשמע את האלקים ירא / ואת מצותיו שמור / כי זה כל האדם / ולזה הושמו בתוך הארון לוחות קהלת י"ב י"ג

הברית / וספר התורה בצדו / והיה זר זהב על הכפרת / להגיד שכתר המעלה האמתית / היא בתורה / כי היא תכבד את האדם ותשים לראשו עטרת תפארתו / והוא על הארון שני הכרובים / לרמוז שהיתה התורה האלהית / מתנה מאתו יתברך באמצעות השכלים הנבדלים / ולכן היו פורשי כנפים למעלה / להודיע כי מן המנוה מעל נבוה / היא השפע האלהי יתעלה / וכמו שאמר ה' מסיני בא וגו' / ואתה מרבבות קדש / מימינו אש דת למו / והיה פניהם איש אל אחיו / לרמוז היותם כלם שכלים / כלם בחירים / כמו שאמרו המקובלים עליהם / ואמר אל הכפרת / שפני הכרובים על הארון / בדמות שני ילדים קטנים / אשר אין בהם כל מום / ולא עשאו פעם אחת / והא' בצורת זכר / והב' בצורת נקבה / לרמוז וללמוד / שכל איש ואשה אשר מבני ישראל המה / ראוי שמלמדתם יתמידו ויכלו ימיהם על תורת האלהים / ויהגו בה יומם ולילה אם בקריאתה / ואם בקיום מצותיה / כי בזה יקנו שלמותם / ואמרם / וזה אמר המשורר / במה יזכה נער את ארחו / לשמור כדבריך / כי כאשר תהלים קי"ט

יהיו מלמודתם נקיים ותמים / ודבקים בתורת ה' / יהיו פורשי כנפים למעלה מפני שהוא סוככים בכנפיהם על הכפרת / רוצה לומר דבקים ומעיינים בתורה אשר עליו / ידבקו בעליונים / [illegible] והיו פניהם איש אל אחיו / לרמוז שכל אשר בעם ישראל יכנה / ראוי שיהיו רצונתם כנפיו ומחשבתו פרושות למעלה / כלומר לעבוד את קונהו ית' / כדברים שכיבו למקום / וגם כן יהיו פניהם איש אל אחיו / רוצה לומר באהבת הרעים / כמו שכיבו לחבירו / ואמר שנית / אל הכפרת יהיו פני הכרובים / להגיד כי בשני הדברים האלה / ר"ל באהבת שכיבו למקום / ובאהבת שכיבו לחבירו / שכלם יתכוננו כפי התורה אשר בארון / וזה יהיה סבותו ומנוחתו / וכלה עד כאן / שבאמצעות התורה / תגיע הנבואה / שהנה בארון תגיע ביניהם הנבואה / ולכן כשנגנז הארון / נפסקה הנבואה / ואין עוד נביא ה"ג ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת / מבין שני הכרובים / כי לזכות ישראל ולאמצעות התורה / יזכו לנבואה / ולזה לא תלתה בכרוב

בזמנם

בשמעה אחרת / הוא הוא את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל • ואמר
בדבור / היה באהל הקדש היה / הפרכת המבדלת בין הקדש ובין קדש
הקדשים / ובזה היה כנגין גע"ה / שהבדיל מחיצה ואת / והיה ענין הפרכ'
או המחיצה / לרמוז שהתורה האלהית / ראוי שישמור אותה האדם בשמה /
ולא לקבל פרס כדברי המינים • לפי שהפועל האלהי / אין ראוי שיגיע אל
ד"א / כי אם אל עבודת אלהיו ושמירת תורתו / ולא יעמוד לתקות שכר /
פיקוח ממנו • ולזה היו הפרכת והכותל / מבדילים את קדש הקדשים /
שהוא מגמות ההבדלה מן ההיכל / הרמוז אל השכר והאוכלות המושכות
אותנו / כמו שיתבאר • ואמר הפרכת / היה ההיכל / שהוא מחיצה אחרת
והיה בו שלשה כלים / והם השולחן והמנורה ומזבח הקטרת / לרמוז שאומר
התורה והמצות ומקיים אותם לשמה / עכ"פ / שהוא לא יעמוד מפני השכר •
הנה הקדוש ברוך הוא / לא יקפח שכר פעולותיו / והשלשה מיני השכר /
שהבטיח עליו ותלה בעל התבד והאיחוי יחד / השכר הגופני / עושר והכבוד /
כי לא יעזוב את חסידיו / וכמ"ש ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם /
ואמר שלמה בחכמתו / על התורה / אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד
ולזה היה רמוז השולחן / ועליו לחם הפנים / ואמר בו לחם פנים לפני
תמיד / ר"ל שכבודו ועושרו / היה עליו בהגנתו יתברך : והנה היה
השולחן זהב טהור / לרמוז על העושר / והיו לשולחן כלים / וכלים הכלים
שונים / מנקיותיו וכפותיו קערותיו כלם זהב / לרמוז אל הכבוד • כי
השולחן / מורה על הגדול והכבוד • והיה בשולחן / מסגרת / וזר זהב / לרמוז
אל הכבוד • כי גם בצורות המוגיות הללה / פעמים הדבר / סגור ומסוגר /
מדוע דרך רשעים צלחה / יש צדיק אובד בצדקו • והיו על השולחן י"ב חלות
לחם / אם לרמוז לי"ב שבטי ישראל / שיזכו בזה / או לשנים עשר חדשי השנה
אך יהיה תמיד כפי יתיפתן / או לרמוז לי"ב מזלות / שיש ינוק תמיד כרצו'
השם • והיו מנקיות זהב / מופסות בין החלות / להורות על הכבוד והמעל'
והיו שם שתי כפות לבונה / לרמוז על השם הטוב • הרי לך מוטלו /
שהכלי הראשון מן ההיכל שהוא השולחן / היה לרמוז / המין הראשון מהשכר
והשכל הב' / אשר יתן השם לאוהבי שמו / הוא החכמה והמדע • כי אם
בתורת י"י חפצו / יחכם ויבין דבר מתוך דבר / ויגלו לו תעלומות חכמה /
שנאמר כי י"י יתן חכמה מפיו דעת ותבונה / ובשמירת מצותיו חכמתו
מתקיימת • והמנורה היתה רמוזה לזה כאין כב' מהשכר המתחייב /
משמירת התורה שהוא שכר נפשיי • לפי שנר י"י נשמת אדם / והיו שבעת
הנרות שבמנורה / רמוזים אל שבע החכמות / שכלם ימצאו בתורת האלהים
והיו הנרות כלם פונות אל פני האמצעי / המקל על מעלתו / והוא היה פונה
אל קדש הקדשים / לרמוז שהחכמה האלהית / היא אשר תסכים עם סודי
התורה / שהיתה בארון • והיתה המנורה זהב כלה • להורות / על מעלת
החכמה וקיומה לעד / ולא ימצא בה דעות זרות / ובלתי מסכימות אל
אדת / כי היא כלה זהב טהור • ולזה היה מעריך אותם אהרן ובניו /
מערב עד בוקר לפני י"י / לרמוז שהם ילמדו את העם להשכיל / כי הם מגמי
אל / ידעי אלהים / ויערכו וילמדו את החכמות לפני י"י כונ' לזה מסכימות
לדעת התורה / והיו סגור גביעים כפתורים ופרחים / לרמוז א הסתעפות
החכמות והידיעות כלם / אלו מאלו / והיות ולת החכמה / הכנה לזאת •
והיתה המנורה מקשה כלה / ובכר זהב טהור / יעשה אותה • לפי שהחכמות
כגד זה / יתאחדו כלם להיותן כפי הכוונה / והנה כלו כאיש אחד / ולכן
אמר שלמה / חכמות בחוץ תרונה וגו' / חכמות בנים בנתה ביתה / חצבה	משלי ט'
עמודיה שבעה • כי החכמה / כלה אחת היא / כמו שהבית הוא בנין אחד
בכללו • אלא שנחלקה לשבעה חלקים / למספר אלופי הנושאים / אשר
התחלקת אליהם מצד דרושיה / עד שבזה נקראו שבע חכמות / וכמ"ש שלשה
בשרותיה תקרא / וזה ענין המנורה בשבעה / שהיתה כלה מקשה אחת היא /
ונחלקה לו' קנים היוצאים ממנה / וכמו רמוים שבו לכל הנרות / בענין
המנורה • ומה שזכרתי פה / הוא יותר מתיישב אצלי בה / הרי לך מחדי
הכלי הב' / שהיא המנורה / כנגד המין הב' / מהשכר המגיע מהתורה •
והשכר הג' מהארון / הנמשך משמירת התורה / הוא ההצלחות הנפשיי / הבא
לאדם אחר המות / להיות בצרור החיים / וכמאמר שלמה הכמה / והיתה	ושמו' א'
נפש אדוני צרורה / בצרור החיים • ולרמוז לזה / היה מזבח הקטרת	כ"ה
בהיכל / שהיה עניינו מעלת העשן למעלה / רמז לנפש המדיקת אל לב /
חיים למעלה / והיה מזבח הזה סמוך לפרוכת קדש הקדשים / ולא מדובק עם
השולחן / ולא עם המנורה • לרמוז / שההצלחות הנפשיי / איננו נקנה בריבוי
העושר והכבוד / הנרמז בשולחן ולא בקנין החכמות המחקריות / כי אם
בשמיעות התורה / והוא ההתאחדות / הלוחות עם הכרובים / פורשי כנפים
למעל' • וכבר ביאר הרב האלקי רבי יוסף גם טוב ז"ל / אשר שמתי בבאורתי
חכמה ממנו • בהבנה הואלהיו ושוכיח / אין מדברי הרב"מ ומפרשיו / ולא
יתדייב שאבא תבאר נבדיות אחר המות / נגבור הסכמ' / כי היא עם מיות'
לדעתו כבלות האדם / עניינת כענין הכבוד / שהוא נכחר לעצמו / אבל לא
משאר בעמיי אחרי המות / ואין לנו ראייה ולא מופת על השארות הנפשיי
ולא דרך לקנותו אלא בשמעות ידיעת התורה / וקיום מצותיה / ועם יגו
דבריו בזה / דברי פי חכם חן • ואמרינו דבריו כפי שאמרו הדבקות / והנוזמ'
כבוד אלי / כי הוא דרוש נכבד ומעולה מאד / כאשר גם נגראיו • ולהיות
הנפשיית / יותר יקר ועליון / היה הכהן הגדול ביום כפור מכניס / בהכנסו
לקדש הקדשים / ומוליך גם הקטרת / ומניחה לפני הארון והכרובים / כלומר
אחר נפשו להתעורר • והיה הקטרת עולה השמימה / כי ההצלחות הנפשיי
הנבדי / יעזב היותה הגופנית / ויעטור נגרה / ולזה היה הכ"ג מקטיר בבקר
ובערב כשהוא / וזה כאומר / בו קטורת תמיד לפני י"י / קדש קדשים הוא לי"י
כי הבקר והערב / הם רמוז לחיים ולמות • והיה ההצלחות לפני י"י / מפני
בנחינותו / והיה קדש קדשים / להיותו דבר אלהי רוחני / והשכר הוא העליון
מהכלים הנגדלים / ולכן לא נאמר כזה / לא בשולחן ולא במנורה • והנה
היה מזבח זה זהב / להורות על מעלתו ונצחיותו • והמזבח היה מנוסה על
עין / לרמוז שמשענות המצאים הגשמיים / שהם דברי נפסדים בעין / יגיע
האדם אל ההצלחות הנפשי' / הנרמז בזהב • ונסדר אחרי זאת אל הקטור'
אזכור בו דעת אחר • ואמנם לא נזכר כאן בפרשת תרומה / על מזבח
הקטורת / אבל השולחן והמנורה / ונזכר עליה בסוף סדר תצוה / יתבאר
בכתוב אחר זה • הנה ביארתי רמוז שלשת הכלים הקדושים שהיו בהיכל י"י /
המחיצה האמצעית מהמשכן • והיה אחריהם המובן / כדי להבדיל את היכל
הקדש / מהחצר • והכלל שהיו שלשת הכלי הם רמוזים על שלשת מיני השכר
האלהי / וכנגדם עליהם היה מתפלל הכ"ג כשהיה נושא כפיו לברך את
העם • כי כאמרו יברכך י"י וישמרך : א"ה הגל"ס : כיון אל השכר הראשון
שהעושר / כי הברכה היא תוספת טובה / ואמר בו וישמרך / כי העושר צריך
שמירה / פן יהיה שמור לבעליו לרעתו / ובאמרו יאר י"י פניו אליך : ע"כ •
כיון לשכר השני מהחכמה / שהיא האור השכלי / ולכן אמר ויחנך / כי הוא
יתברך חונן לאדם דעת • ובאמרו ישא י"י פניו אליך וישם לך שלום / כיון אל
השכר האחרון הנפשיי / שהוא השלום האמיתי • כמו שאמר יבוא שלום /
ינוחו על משכבותם • ועוד אדבר על זה במקומו • ואמנם המחיצה השלישי'
מהמשכן הנקראת אהלו המועד / או החצר / היו בה שני כלים בלבד • הא'
הוא מזבח העולה / והב' • הוא כיור וכנו • והנה מזבח העולה / היה רמוז
לצרות הגופניות / שהיה אשר תבוא לאדם במחירת החלד / וא"א להמלט
ממנה ולכן היה נעשה בתחילת תבות / לרמוז שאי גבר יחיה ולא יראה
מות / ולא יזכור את יום מותו / לא יירא את י"י / ולא ישמור תורתו
ולא יזכה לשמירת התורה ולשונה / ולאחד השכר הנזכרים מזה •
אבל המזכיר ביום המות מיום הולדו / ב' הכהנו בבאתו ובואו אל בית י"י
אלהיו • יזכה לשמירת התורה ומצותיה / אשר בקדש הקדשים • ואל שלשת
מיני השכר הנרמזים בכלי ההיכל / גם ההצלחות הנפשיי / לא יזכה האדם
בו / אלא בהקדים אליו המות הגופנית / ומפני זה היה מזבח העולה בחצר
ומזבח הקטר' אחריו בהיכל • להודיע / שאחר המות / תבוא הדבקות הנפשיי
והיה מזבח העולה רבוע / לרמוז להרכבת הד' יסודות / שהם סבות ההפסד
והיה נחשת ולא זהב / לפי שענינו המות' והכליון / והיה לו מכבר מעשה רשת
לפי שהמות היא רשת פרושה על כל חי' / כמו שזכרתי כל זה למעלה / והיה
נבוב לוחות / לפי שעניני העולם הזה הם כוזבי' / ישאג אדם שיש בהם קיום
כפי הנראה מהם / והם נבובים בוקים ומבולקים / ומכפכים • והיה לו
כבש מתוך אליו / לפי שהמות יכבוש בני אדם כלם • ולא היו עולים במעלו'
על המזבח / לפי שאין שלטון ולא מעלה / ביום המות • ואמנם הכיור היה /
לרמוז שבזה יזכה האדם למעלת החכמה / העושר והכבוד / שנרמזו בשולחן
ובמנורה / ולהצלחות הנפשיי / שנרמז במזבח הקטורת / בשמירות המדות
הממוצעות והטהרה והקדושה / מהמדות המגונות • ומפני שהמדות המדות /
הוא כיוצא כפי התורה / ולאום מגונה ולא כמותן אחר • לכן היו נותנים
בכיור מים / לרמוז לתורה / להגיד כי היא אשר תגביל המדות המשובחות /
ותעביר המגונות • ותמונות הכיור / בין רמוז / לתמונות כרעים / שהם
גדרים למדות / ולכן עשה שה' בתמונות מחגרות / לרמוז אם במיוני שיעמוד
האדם / להדריך מהלכו / ולהשוות מוזני • כאמת ראוי • הלא כתבתי לך
דעתי והשגתי בביאור המשכן וכליו / ועליך להוסיף חכמה ודעת / כהנה
וכהנה • ואני בפירושי לספר מלכים / כתבתי כפי הנראה הזאת / עשרה'
אחרים מתייחסים לתקון הבית / ונכון אותה לפי פשטי הפרש ע"ד הפשט:

ועשו ארון עצי שטים וגו' עד / ועשית שולחן • המכון אצלי
ע"ד הפשט אומר הכתוב כלי המשכן
בקדימה ואיחור / כפי החומר שהיו נעשים ממנו / שהדברים שנזכרו כנגד' /
כי הנה לפי שהתחיל הנדבה / בזהב וכסף ונחשת / ואחריו תכלת וארגמן
וגו' / התחיל לבאר דרך / מה יעשו מן הזהב • וביאר הארון והשולחן והמנור'
שהיו זהב • ולכן לא התחיל במשכן / אלא בארון • ולפי שהמשכן היה ג"כ
זהב / בקרסים והטבעות / וכסף באדנים / ונחשת בקרסי יריעות העזים •
והיו ג"כ יריעות המשכן / תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר / לכן זכר
המשכן אחר כל זה / כפי ערך החומר ומעלתו / שהדברים המתגדלים /
ואחרי המשכן / זכר הפרכת והמסך / שהיו ג"כ מחומר המשכן / ואחר כך
זכר מזבח העולה / לפי שהיה מעצי שטים / ומנחשת בלבד / ואחר כך קלעי
החצר שהיו משש בלבד • הרי לך בזה טעם וסדור הפרשיות כפי
הנגלה ממצותיהם • ועוד אזכור בזה א"כ טעם אחר על פי
הרמז • ונבוא לבאור הפסוקים / ונקבל מעניינו מדברי המפרשים
הטוב והישר בעיני • ואומר / כי בעבור שהיו שתי תכליות מעולים במעש'
המשכן / האחד להשלות השכינה שתדבק בהם הבגזרת הש"י • ותשרה
שכינתו ביניהם • והב' / לחזק רעיונו / שתהיה נבואתו מעל הכפורת
מבין שני הכרובים / ולא על ידי מלאך כשאר הנביאים כלם • לכן זכר
הכתוב ביניהם / וידבר לישראל / שהוא בתרומה אשר ירימו לי"י / ועשו

שתי המעלות האלהיות האלה . וכמו שאמר ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם / והוא התכלית הראשון / מצורת השכינה ביניהם . ועל האמות הב' אמר כאשר כוונו לתת עצמו / ועשו ארון וגומר / ובסוף הכוונה אמר / ונועדתי לך שם ודברתי אתך מעל הכפרת וגו' . ולכך לא אמר ועשית ארון כאשר אמר בשלחן ובמנורה ושאר הכלים / אלא ועשו ארון / להגיד שישראל יכונו עצמיות במה שיכלתו . האמנם כדי שלא יחשב שהיה הכוונה באמרו ועשו ארון / שכל ישראל יתעסקו במלאכתו / באמר אחריו וצפית אותו זהב / ויצקת לו וגו' ונתת על ארבע פעמותיו וגו' / כי כל מעשה הארון / למשה נצטוה במלאכתו . ובמדרש אמרו מפני מה בכל הכלים כתיב ועשית / ובארון כתיב ועשו ארון . אמר ר' יהודה בר שלום / אמר הקב"ה יבואו הכל ויתעסקו בארון / כדי שכלם יזכו לתורה . והענין הזה / אין הכוונה בו שיתעסקו במלאכתו / אלא שיתנדבו כל אחד כלי זהב אחד לארון / והודיענו הקב"ה / שכמו שתכלית התורה שיתהיו העם לעבות אלהות ובית מקדש אלך / ככה תכלית המשכן והראשון הכוונ' / היה לשמירת הארון / כי הוא היה כמו הלב באדם / שממנו נתחלקו ונותן קיום לכל איבריו . וצוה שיהיה הארון עצי שטים / ר"ל מעצי שטים / להיותם קלים מאד / כדי שיהיה הארון נקל לשאת אותו / ולא נודע עצים של הדפנות / אם יופי הקבלה / שהיה עצים עפה . וצוה שיהיה אמתים וחצי ארכו כפי הפשט / כדי שיעמדו שני נושאי הארון בין הכלים / כי עוני האדם הוא אמה . וכפי קבלת חכמינו זכרונם לברכה / היה אורך הלוחות ורחבם / ששה טפחים . והיו תוכיהם ו' בבד ו' לאורך לארון / ועובי הלוחות לא נתפרש / רק ידענו שהיה כתובים משני עבריהם / וזה והוא הם כתובים . ואמר לוחות אבן / משמע שהיו כצורת לוח דק . ולפי זה / לא תבא שיהיה מקום פנוי בארון ושיהיו שהיה כפני כוכב דק / ורחוק הוא שיהיו אלא שרוגות / כי יהיה כהס' כבד / ולא יוכלו לשאת אותם ד' אמות על כתפיהן / כל שכן עם כובד הכפרת והכרובים . ואמר וצפית עליו זר זהב סביב / שיעשה בעליון הארון זר זהב סביב / כדי להקיף עובי הכפרת / באופן שלא ימוש מעל הארון / והנפתויה היה רקוע פחים . ואמר ויצקת לו ארבע טבעות זהב / להגיד שיתן הזהב בדפוס . כי היה מקשה מעשה פטיש . ואמר ויצקת לו / כלומר לצורכו / כי יפסק לא אותו כהן / שיתך הזהב ויעשה ממנו ארבע טבעות / שהיו לד' פעמותיו / ר"ל על ארבעות רגליו . והיו ככה כן בארון ארבעה רגלים לד' זויותיו / ועליהם היו הד' טבעות . ושיאר הכתוב איך היו מונחות שם / באמרו ושתי טבעות על צלעו האחת / ושתי טבעות על צלעו השני' / כי שהיו שתי טבעות לצד אחד / בשתי הרגלי' שאותו צד ושתי' מהצד האחר לשתי רגליו / וכן צוה שיעשה בדים עצי שטים / רוצה לומר מעצי השטים הקלים והחזקים / ויהיו גם כן מצופים זהב / ויביאו הבדים ההם בטבעות אשר זכר / כדי לשאת את הארון בהם / כי היו הכהנים מכניסים כתפותיהם תחת הבדי' האלה / והיו כמו מאופן נושאי את הארון מבלי שינגעו בו בידיהם . והיה לפי זה / הארון כשאו' אותו / עליון למעלה מכתפיהם / לפי שהבדים היו בטבעות שהיו ברגלי הארון למטה / והכהנים יכניסו כתפיהם תחתיהם / וישאו את הארון למעלה . ולפי שהיו הטבעות לצורך הבדים / והבדים כדי שלא יגעו בעצם הארון / הזהיר בטבעות הארון יהיו הבדים לא יסורו ממנו . והיתה כל השמירה הזאת / בעבור שאל הארון יתן את העדות / שהם הלוחות האלהיות שהיה עתיד לתת לו / כי זה באמר למשה גבר קודם קבלת הלוחות / וכל זה / כדי שיהיו לוחות העדות שמה בשמירה מעולה / כדי שלא יתשברו הלוחות / ושמור לפרט העדות הנזכר כאן / שיתן אל הארון את ספר תורת ה' / וגם שירת האזינו שבוה יתבאר שתהיה שם לעד . והענין שיתן זה בתוך לארון לבדו . ויהיה לפי זה אמרו ואל הארון תתן את העדות . כאלו אמר ועם הארון ובתוך אליו / תתן את העדות / אשר אתן אליך . וצוה עוד שיעשה כפורת זהב טהור / ר"ל מזוקק שבעתים / ולא היה הכפרת מעצי שטים כמו הארון / אבל היה כלו זהב טהור . והיה נרצו / כדי לכסות את הארון / להיותו שמירת הלוחות אשר בו . והיה במדת הארון / לפי שהיה לצורך כסותו בלבד / כי כפרת הוא לשון מכסה / וכן אותה פנים כתוכה (?) / מכסה כמשו שלא יתראה נגדו . וצוה עוד ועשית שנים כרובים . ואחז"ל שכרוב הוא כרביה / שהיו כצורת ילדים קטנים / וכאשר ראה להם מה שראה יחזקאל במראה האלהית / פני אדם / פני אריה / ופני נשר / ולא זכר פני שור כמו שזכר במראה הראשונה / וזכר במקומו פני כרוב / ויחד אמר קרא כלם כרובים . הבדילו ביניהם / ואמרו לפני זוטי לפי רברבי . וכן כתב הרב המורה / שכרוב הוא הנעיר למיום בני אדם . אבל הר"א ע"ה כתב / שכ"ף כרוב / הוא שרש / ואינה כ"ף הדמיון / וא"כ פירוש שכרוב / רוצה לומר צורה / ומפני זה במראה יחזקאל פני כרוב / לא שינה דבר מהמראה הראשונה / כי פני שור / הוא עצמו פני הכרוב . ולכן קרא החיות כלם גם כרובים / רוצה לומר צורות / אבל עדין הקושיא לדעתו / אם היו כלם כרובים / למה יחד פני שור בשם כרוב . ואמנם ע"ש מה"כ ף שהיא שרשית / שיהיה קושיא לחז"ל / שאין מביאו כ"ף כדור שהיא אכלם שרשית / סת"ם שהכדור והאחוב / וכן אמר כמלך עתיד לכדור / והיא ב"כ כ"ף הדמיון / כדור אל ארץ רחבת ידים / וזכיתי כדור אליך . וגילמדנו ובמדרש קבלת יתרו / דברי אמורים כדרבונות / מה כדור זה מגלגל וכו' / הנה שהכף הדמיון עמו שרש / וככה יהיה כ"ף כרובים / פעם לדרוך / ופעם לגורה / ואין לנו שנין שיהיה כמעשה מרכבה . והמקום' לרבנים הכרובים בצורת אדם קטנים עם כנפים . וכמו שאחז"ל בגמ' שגילו לו את הכף יומ' דף נ"ד ולכה נוה הכרובים דברים הא' שיהיו מקשה משני קצות הכפרת / כי תהיה זהב הכפרת גוף אחד / בלתי מחובר מהכנפים / כמתיכה אחת / ויכו אותה בפטיש / עד שיציירו ממנה הכפרת והכרובים . והב' כוה שיהיה כרוב אחד מקצה מזה / וכרוב אחד מקצה מזה . וירצה הכתוב הזה כפל ומותר . אבל הוא אינו כן / רק להודיע שלא יהיו שני הכרובים מובדלים זה מצד האחד מהארון / או בלתי מכוונים זה כנגד זה / אלא שיעשה כרוב אחד מקצה האחד וכרוב אחד מקצה האחד ולא שיעשה אותם נפרדי עצמם וידבקם בכפרת . אלא מן הכפרת יעשה אותם על שני קצותם / ר"ל לצורכו . והג' / צוה שיהיו הכרובים פורשי כנפים למעלה והיה ראוי שיצוה להם לעשות כנפים לכרובים ואח"כ יצוה שיהיו פורשים אותם למעלה . אלא שהוא כמו שאמרתי / שם כרוב / הוא תמציר מבני אדם עם כנפים / ולכן כאמרו וירכב על כרוב ויעוף . ולא הוצרך לצוות להם כנפים / כי בהיותם כרובים / היה הדבר נודע מעצמו . אבל צוה שיהיו פורשי כנפים למעלה / להודיע שתנועתם אל עליתם יתברך / כי גבוה מעל גבוה שומר ונגבהים עליהם / ובצם היות פניהם מרצונה למעלה / יורו גם כן להודיע בזה שלמעלה עמם / והוא היו סוככים בכנפיהם על הכפרת / וכן יהיו פניהם איש אל אחיו . הד' שפנים למעלה / ופנים למטה / ופנים באמצע . והמשפחה לומר אל הכפרת יהיו פני הכרובים / להודיע שבכל פנותיהם אם למעלה ואם למטה / ואם איש אל אחיו / ישמרו דרך התורה אשר תחת הכפרת . ואמנם אמרו ואל הארון תתן את העדות . בסיום שכבר אמרו למעלה יה"ה / להגיד שלא יתן הכפרת על הארון / אלא אחרי שישים בתוכו לוחות העדות / וכאלו אמר ונתת את הכפרת על הארון מלמעלה / אחרי אשר אל הארון תתן את העדות אשר אתן אליך / כי אם תשים הכפרת עליו / ונראית שיה הכפרת עם הכרובים למעלה על הלוחות / או תבוא הכוונה ונועדתי לך שם ודברתי אתך מבין הכפר' / מבין שני הכרובי' / ר"ל / ולא תצטרך לעלות אל ההר להנבאות כי עם מבין שני הכרובים / אשר על ארון העדות / שבוה שיתך את כל הדברים המגיעים אל בני ישראל / וכבר זכרתי אל מה היה כמו הבלבול והבלבולים / כפי מה דרך המכוחה / וכפי דרך התורה אשר נכרתי בו / ולפי דרך הפשט הזה / אבל אחד מהרבי הרמזים ההם / בעמוד הארון והכרובים / לא היו עובדים על לא תעשה לך פסל וכל תמונה / כי שם הישם סהוראה / שלא ינעו לעובדם / כמו שאמר לא תעשה להם ולא תעבדם . אך מלאכת המשכן וכליו / כי לשם ה' / ולא היו הכרובים להיותם מתמצעים בינם לבין אלהיהם אלא לזכר מעשים הנוראים והנורא שם האלהים הם' :

ועשית השלחן

עצי שטים וגו' וצפית אותו זהב טהור . לפי שכבר מאשר הארון כדמיון מקדש מלך הב' / ונבית מלכות . לכן יחד הנבדל שהיא קדש הקדשים / כדמיון בית הפנימי / החדר המיוחד למלך / אשר לו שם ארגו חמודות / וארון מכבי שלם . נמכרו ומשתמשים לשם / ואחרי הדבר הקדש ומקודש בהיות המיוחד למלך לבדו / שלא יכנס בו אדם / היה ההיכל והוא בית חוצה אשר שם שלחן המלך / וכסא והמנורה / ושם יכנסו משרתיו ועבדיו לעבודתו / כי היה השולחן / כשולחן המלך בעונש ובמעלה רוחה / והמנורה נגדו / ומזבח הקטרת / היה במקום כסא מלכותו / ולכן היו מקטירים שם קטרת בשמים בבקר ובערב / ודמיון מה שיעשו למלכי בשר ולמלכם / שתי פעמים ביום בבקר ובערב . וצוה היה השולחן גם כן מעצי שטים / כדי שיהיה נקל לשאת אותו . והיה אמתים ארכו כאלו יאכל עליו אדם אחד בלבד . כי רוחב האדם הוא אמה . ונשאר מבין הקצוות / ושני בליחת מזה / לשתי מערכות הלחם . אחד בקצה מזה ואחד מזה . ונשאר מקום פנוי לאכל שמה . והיה כל אחת משתי המערכות / של ששה לחם / כנגד ששת הימים שבהם המן יורד לישראל / שבריך לתת שתי לחם בבקר לכל אחד מהם / ולחם אחד בערב . והיו י"ב לחם כששת ימים / אך ביום השבת יערכנו הכהן לפני ה' / מפני שלא היה יורד בו לחם מן השמים . והיה השלחן אמה רחבו / כדי שיהיה המקום הנשאר מכבר לפני האוכל / אמה על אמה . והיה אמה וחצי קומתו / כדי שיהיה השלחן בקומת האדם עד טיבורו / כי קומות כל אדם שלש אמות . ומן המגלים אשר בארץ עד הטיבור / הם אמה וחצי האמה . ונודע שלא כמו הקודם ורחוק היו שיהיה שולחנו כתוך / ועל פני הארץ כמו שאוכלים בני קדר . שלא יהיה השולחן נמוך מן הארץ כמנהג היום באלו הארצות / האוכלים על אלמושות גבוהים / וכל שכן הגדולים והמלכים מהם / כי הוא כלאחר המנהג המטונה והמתייחס אל השבוד / ואמר וצפית אותו זהב טהור / רוצה לומר שיהיה השולחן כלו בעליון ובתחתון / כל כמין שכוחה מכל צד מוסב טהור מזוקק שאין סיגים מעורבים בו . ואמר ועשית לו מסגרת ועשית / להגיד שבעליון השולחן מכל צד יעשה זר אחד כביכול ולפנים מן הזר יעשה המסגרת מעצי שטים / ורוחב טפח מכל צד . ועוד יעשה זר אחד סביב למסגרת . ואין ספק שהיה גם כן מצופה זהב / והיה השולחן / כדי שהמסגרת אשר עליו יהיה קיים במקומו / ולא ינוע ולא יפול / ושיהיה המסגרת והזר המגביה שאחריו / כדי שלא יזוזו הלחם מהכיר המערכה / ולא יפול לכאן ולכאן . ולענין השולחן ובוזיכות השולחן

שמות רבה פרשה ל"ד
סוכ' דף ה'

השלחן / והפתקי מוקים לחקים · עוד ועשית לו / רצה לומר לשלחן
מסגרת טפח סביב וכו' / ונתן אותם על ארבעת הפאות אשר לארבע רגליו /
והרגלים היו בתחתית השלחן / ושם היו הטבעות כוחות השלחן ורגליו /
וכדי שלא יקשה לתת הטבעות במסגרת עצמו / שהוא בעליון השלחן /
הוצרך לומר לעומת המסגרת תהיינה הטבעות כלומר שיהיו למטה בנכחיו
זוית המסגרת / ויהיו הטבעות ההם בתים לבדים / שיכניסו הבדים באותם
הטבעות / לשאת את השלחן · וכתוך מזה שבעת הטבעות והדרך / היה
השלחן עליון על כתפי הנושאים אותו / ולכן צוה עוד על מעשי הבדים
וצפוים זהב · וכן צוה על הכלים הצריכים לשלחן באמרו ועשית קערותיו /
והם הדפוסים שבהם יעשו את לחם הפנים / הנזכרים במלאכה דפנות
פי"ח · ולפי שהיה הלחם עשוי כמו תיבה פרוצה משתי רוחותיה / ושולים
לו מלמטה / וכופל תכלן ותכלן כלפי מעלה / כמין סתלים · לכן נקרא
לחם הפנים · והיה נאפה בדפוס של ברזל / וכשהוציאו מן התנור ביום
ששי / נותנו בדפוס של זהב עד למחר ביום השבת / שמסדרו על השלחן ·
ואותו דפוס של זהב / נקרא קערה · וכפותיו / הם מזרקים לשים בהם
לחם בשלחן וכו' / כתב שבכפותיו / הם הבזיכין שנותנין בהם הלבונה /
וקשותיו / הם כדין חצאי קנים חלולים נבדקים לאורכו / והיו של זהב /
מונח' בין לחם ולחם / כדי שיכנס הרוח ביניהם ולא יתעפשו / ומנקיותיו
אשר יסך בהן / כתב רש"י שהם סניפים כמין יתידות של זהב / עומדין בארץ
וגבוהים עד למעלה מן השלחן / כנגד גובה מערכת הלחם / ומפוצלין שש
פצולין זה למעלה מזה וראשי הקני' שבין לחם ולחם / סמוכין על אותם פצולין
כדי שלא יכבד עליהם משא לחם העליונים על התחתונים וישברו · ואמר
אחר זה זהב טהור תעשה אותם / להגיד שעם היותם כלי שרת / לא יקלו
בעיניהם לעשות הכלים לעבודתם מזהב בלתי מזוקק / כדי שיהיו יותר מוקים
לבעם · אבל על כל פנים / כלם יהיו זהב טהור · והיה תכלית השלחן
לשיתן עליו לחם הפנים / רוצה לומר שיש לו פנים לכאן ולכאן מגיד פנים /
או שנקרא לחם הפנים / שלפני לפני ה' תמיד / כדברי הרלב"ג ·
והנה הלחם הזה לא היה נאכל שם / אבל היה נחלק לכהנים · והוא
המוכיח / שלא היה זה לצורך גבוה / אלא לרמוז על מעשי ה' כי טורח הוא /
שהיה השלחן רמז לגלגל השפלות / כמו שביארתי בדרך רמז ולפנים · או היה
קערה וכו' / שהטובות הגשמיות העושר והכבוד / הם מלפני ה' לאוהביו
ולשומרי מצותיו · והותרה בזה השאלה הג' ·

ועשית מנורת

זהב טהור וגומר / עד ואת המשכן תעשה · אחרי
שסכר כאשר תעשה השלחן / שהיה לצד ימין ההיכל'
להיכל / וכך תעשה המנורה / שהיתה לצד שמאל הנכנס שם / וגם שתהיה
המנורה מקשה / פירושו לדעת רש"י / שתהיה כלה גוף אחד / ולא יעשנה
חוליות / ולא יעשה קניה ונרותיה איברים איברים ואח"כ ידבקם ויחברם
כדרך הצורפים · אבל יעשה המנורה וקניה כפתוריה ופרחיה וגביעיה /
הכל מחתיכת זהב אחת · ומקיש בקורנס וחותך בכלי האומנות / ומפריד
האיברי' אילך ואילך / והוא אומרו מקשה תעשה המנורה / ירכה / שהוא
הרגל שלה למטה / העשוי כמין תיבה / שעליה נשענת המנורה / וקנה והוא
הקנה האמצעי שלה / העולה באמצעי' הירך וזקוף כלפי מעלה / ועליו נר
האמצעי / גביעיה / שהם כמין כוסות בולטין ויוצאין מכל קנה וקנה /
כמין שנותנין בהם היינות · וכפתוריה · שהם כמין תפוחים עגולין / ובולטין
בגביעות הקנה · ופרחיה / והם ציורים נעשים בה כמין פרחים / כלם
ממנה יהיו / ואומנם המתיכה של זהב / אבל הרלב"ג כתב שהיתה המנורה
חלולה · ולזה אמר ירכה וקנה / וששה קנים יוצאים מצדיה / שהיו הקנים
כלם חלולים / שאם לא היו כן / לא היו קנים · ונראה לי שאין לו משנה
בענין הקנים כי אפשר היה לעשותם חלולים בחיטוביהם / עגולים בצורת
קנים · כי כבר יוכלו הרבה קנים חלולים / ותהיו ביושר ופנוי כלל
ואלולא כן / לא יצדק אומרו מקשה תעשה המנורה / כי לא יוכלו לעשות
חלולים מחתיכה אחת · ואמר תעשה המנורה / לפי שהמקשה בעיני
רבה ענין המלאכה הזאת · והודיעו יתברך / שאפשר להעשות המנורה
מקשה על ידי האומני' / ואומנם דרך הדרש / הוא ידוע שנעשית מאליה ·
אבל אני לפרש הכתוב על פשוטו כאשר ואמר וששה קנים יוצאים מצדיה /
להגיד שיהיה קנה האמצע' באמצע ושלשה קנים מצד זה / וג' קנים מצד זה
וכולן יהיו יוצאים מצדיה / כי כלה מקשה היא · ואמר שלשה גביעים
משוקדים / ושלשה גביעים / ותומר / להגיד שבקנה האמצעי שהוא גוף
המנורה / יהיו ארבעה גביעים / לא שלשה כאשר הם בשאר הקנים / כי בקנה
האמצ' היה גביע אחד בירך / ושלשה למעלה / כמוכים לכפתור ופרח
ולנר / כמו בשאר הקני' / עוד נוה שיהיו בקנה האמצעי הזה שלשה כפתורי'
ותחת אחד מהם יצאו שני קנים / אחד לכאן / ואחד לכאן / כאלו אותו
הכפתור היו יוצאים הקנים ממנו / וזה שאמר וכפתור תחת שני הקנים ·
וכפל לומר זה שלש פעמים / להגיד שהם שלשה כפתורים / שיוצאים מהם
ששת הקנים כמו שזכרתי · ושם סיום המלאכה רבה ומפוארת · והנה הזהיר
שעל כל פנים כפתוריהם וקנותם היוצאים מהם / הכל ממנה / ר"ל מהמנורה'
יהיו לפי שכלה תהיה מקשה אחת / מחתיכה אחת של זהב כמו שפרשתי ·
והוצרך לומר עוד זהב טהור · להגיד שעם היות שהיו הקנים חלולים / וכן
הכפתורים והפרחים / לא יעלה בלבבם לומר הדברים האלה / מפני היותם
דבר שאינו נראה לעין / שאינו צריך שיהיה זהב מזוקק / ואין אדם רואה אותו

די שיהיה והמנורה / לכן אמר לא תעשה כן / כי אדם יראה לעיניים
וה' יראה ללבב / ולכן יהיה הכל זהב טהור / ואחרי שצוה על המנורה /
צוה גם כן על הנרות / ועשית את נרותיה שבעה /
והעלה את נרותיה והאיר אל עבר פניה / רוצה לומר / שתהי' המנורה כלה
ושבעת נרותיה שבראשי הקנים היוצאים מצדיה / מסיבין כנגד האמצעי /
כאומן שהנרות כמתדליקים / יאירו אל עבר פניה לקנה האמצעי / שהוא גוף
המנורה / והנכון שאמר והאיר על כל נר ונר מעשה הנרות / שיאור אל עבר
פניו של גוף המנורה / והיה זה / כשידליקן הפתילה של מול פני המנורה /
והאמצעי שהוא העיקרי / היה נר מערבי לצד מערב / אל מול הארון וכבודו ·
ולכן נקרא נר מערבי / שממנו היה מתחיל / ובו היה מסיים מהטיבו את
הנרות · והיו א"כ הנרות שבעה כ"ל שהם בשבעת קנים / והנר האמצעי /
וכפי דעת בעלי הפשט / היו הגביעים והכפתורים והפרחים לנוי וליופי ·
ואני כבר ביארתי בדרך רמוזי החכמה / שהיו שבעת הקנים רומזים לגלגלי
שבעת הכוכבי לכת · והגביעים והכפתורים והפרחים · לעניני הגלגלים
ההם ותנועותיהם · ואומנם כפי האמת התורני / היתה המנורה רמז
לחכמה העיונית / ולכן היו בה שבעה קנים / ושבעה נרות / לרמוז לשבע
חכמות / ושאר הדברים הרמוזים להתנועעות הנפשיות · והיות המנורה
מקשה אחת / היה רמז על התאחדות החכמות / כפי מה שיתאחדו הנושאי' /
שהמושכלות כלן כגוף אחד · וכפי כל אחד מהדרכים האלה / המנורה הזאת
הנביעית · ואמר ומלקחיה ומחתותיה זהב טהור · להגיד שמלקחיה שהם'
לוקחים הפתילה / והמחתות שבהם חותים הדשן מהנרות / ושאר הכלים
הכל יהיה עשוי מזהב טהור / אף על פי שיהיו כלי שרת / והיה מעשה המנורה
עם כל הכלים ההם / ככר זהב טהור / לא שיהיו המלקחים והמחתות מקשה
עם המנורה / כי אם שהמנורה בעצמ' תהיה ככר זהב אחד כדברי ר' יהודה /
אבל הכלים / לא היו בכלל הככר / אלא להודיע שיהיו גם כן זהב טהור / וכן
כתב הרמב"ן · ואומנם מזכה הקטרת / לא היה להסיר ריח רע מבשר
הקרבנות / כי הוא היה מתיך כל זה / אבל לרמוז בדרך רמזי החכמה / של
הגלגל המניעי עליון / שאין בו כוכבים / ואם לרמוז להשארות הנפש אחר
המות / כמו שביארתי ברמוז התורני · והותרה בזה השאלה הה' · ואומנם
למה לא נזכר כאן כמיץ לשלחן ולמנורה / יתבאר בסוף הפרשה הזאת
בתשובת שאלה הט':

ואת המשכן תעשה

וגומר עד ועשית פרכת · כפי מה
שאמר בצלאל / היה ראוי שיאמר ועשית
משכן / כמו שאמר ועשית שולחן / ועשית מנורה וכשאר · ואומנם אמר
כאן ואת המשכן תעשה · לפי שכבר אמר למעלה ועשו לי מקדש ושכנתי
בתוכם / והיו יודעים שיעשו משכן / ושצוה מעשה הארון · אם להיותו עיקר
מעשה המשכן · ואם להודיע מה יעשה מהזהב שזכר בתחלת הנדבה /
כאשר פרשתי / לכן אחרי שזכר השולחן והמנורה שיעשו מזהב / צוה על
המשכן שיכנס במלאכתו זהב וכסף / ונחשת תכלת וארגמן ותולעת שני ושש
משזר / ולזה אמר ואת המשכן תעשה / כאלו אמר ואולם את המשכן שכבר
כוונתי עליו למעלה / תעשה כאופן כך וכך · והנה היו במשכן דברים
מתחלפים ביניהם / והם היריעות התחתונות / הנקראות יריעות האהל /
שהיו עשר יריעות / וכן היו ארוגות שש משזר / רוצה לומר חוטי שש כפולים /
לחוזק להיות שתי · ותכלת וארגמן ותולעת שני / להיות ערב / ולריקום
מעשה חושב בהם / ומז"ל שחוט כל אחד היה כפול ששה · והם זהב
תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר / אבל אין הדעת מקבלו כפי הפשט / יומא דף ע"א
לפי שאם היו כל החוטים שרים / איך ירצו הכרובים מעשה חושב בצורתם
המבעונין / אם לא במוצאין מחוטים / ועוד שהכתוב לא זכר כזה הזהב ·
ואינה תמצא במתעין בכתובי' / שלא נזכר שש במלאכת המשכן / רק בתחלת
או בסוף · להודיע כי השש משזר / הוא השתי / מפני שהוא חזק / ושראוי
לכן מעשה אורג והוא במוקם / ושאר כערב / לפעמים יכנס בו מוטו זהב
ושעזרים תכלת / וכן השאר שהם מעורבים בגבעיהם / הנה אם כן כפי
הפשט / היו אלה היריעות משש משזר / השתי / שהוא פשתן / לכן כפול שש
חוטים / והערב / היה ממני / בגבע תכלת / ובגבע ארגמן / ובגבע
תולעת שני / והוא המני ארוס נגנזו הנקרא קארמ"זין / ומפני חלופי
הגבעים של אותו המני / היו כרובים מעשה חושב ארוגים בהם באותה
מלאכה · ונקרא מעשה חושב / לפי שהוא מעשה ידי אומן / שיבין המוזין
במשכן ומחשבה / עד שיראו הצורות משני צדדי היריעה / מה שאין כן מעשה
רוקם / שהוא שיתפרו הצורות במחט ומעשה מחט / עד שיראו מצד אחד
בלבד · ונוה שתהיה כל אחת מהיריעות שמונה ועשרים באמה / לפי
שכמו שאמרו במסכת מדות / היו היריעות מכוסות אחרי הקרשים לצד חוץ /
לרחבם · והיה ארכו של רוחב המשכן עשר אמות / ותולים תשעה מכל
צד / ומגיעין עד מקום האדנים / שהיו מכוסים מכל עליית הקרשים אמה
ורוחב עשרת היריעות / היה בכלם יחד ארבעים אמה / ונתונים על
אורך המשכן שלשים אמה / ותולין מאחורי המשכן לצד מערב / ומגיעים
עד קרקע / והיו כופים הקרשים ובלולאות / ככה הפרכת המבדלת בין
הקדש / ובין קדש הקדשים · וכן פירשו המפרשים כלם ·
אבל יקשה איך יעמדו היריעות מקוטעות רוח מזרחית / כי היריעה הנוגע'
בקרקע אחרי המשכן / היא ארכה לשמונה ועשרים אמות · ורוחב
המשכן היה עשר אמות לצד · ולכן ראוי שאמר / שהיו

במיתרין במיתרים על יתדות המשכן בשתי קרסות המחוברים · ואמר ותהיה
היריעות התיכונה מחוברת אשה אל אחותה · לבאר שהתיכונה מחוברת משתי
היריעות / שרוחב כלם עשרים אמה / ושעשה לולאות תכלת / שהם נקבים
בצורת טבעות / והכפלים מחוטי תכלת / להכניס בהם הקרסים על שפת
היריעה האחת / מן החמש יריעות המחוברות · ומפני שיש לה שתי שפתות /
פירש שיהיה בשפה מקצה במחוברת / רוצה לומר מן הצד שמתחברות חמשים
לולאות בשתיהם ועשרים אמות / מרחק זה כנגד זה / שיהיה כל מרחק חצי
אמה / וחצי שביעית אמה / וזו התיכונה מקבילות הלולאות זו לזו / והכנסת
הקרסים בלולאות / היה המשכן אחד כלומר אהל מהיריעות ההם · ואחרי
שזכר יריעות השש והתכלת / שהיו תחת הקרשים / ועל הגג / צוה עוד שיעשה
יריעות עזים / רוצה לומר ארוגות מנוצה העזים / ויהיו עשתי עשרה יריעות מהם /
וכל אחת מהן שלשים אמות באורך / וארבע ברוחב · והנה יריעות
העזים / לא היו מעשה חושב / ולא בצורת כרובים / כי הם היו בלבד לשמור
יריעות המשכן היקרות / וידוע שהדבר שהוא לתכלית שמירת דבר אחר ·
הוא לפחות ממנו במעלה בהכרח · ולכן אמר שיהיו יריעות העזים לאהל
על המשכן / רוצה לומר לשמירתו · ולכן לא היו בהם הלולאות תכלת /
ולא היו הקרסים זהב / כאשר היו ביריעות השש והתכלת · אבל היו
הלולאות מכחול / גם כן והקרסים נחשת · ואמר וסרח העודף ביריעות
האהל / לבאר שהמשכן יהיה עשר יריעות / כנגד עשרה מקומות של קדושי
עליונין · והאהל שהוא יריעות העזים / היה תוספת יריעה אחת / אשר
חציה היתה כפולה כנגד המסכת לפנים / וחציה סרוחה על אחורי המשכן /
כדי להעלים המשכן מעיני כל רואה / והכניע מכחון / וזה שאמר למעלה
(שמ' כ"ו ט') וכפלת את היריעה הששית אל מול פני האהל / פרש"י שחצי היריעה
כולה היו תלוי וכפול על המסך שבמזרח / כנגד פתח האהל · וחציה
האחר / היה סרח העודף שתסרח ותתפשט על אחורי המשכן / לכסות שתי
אמות מגולות מהקרשים · והאמה מזה והאמה מזה לצפון ולדרום /
בעודף באורך יריעות האהל / שהם עודפות על אהל יריעות המשכן /
ב' אמות / יהיה סרוח על צדי המשכן לצפון ולדרום · ואחורי המשכן הוא
צד המערב / לפי שהפתח במזרח היה / שהם פניו / וצפון ודרום / קרואים
צדדים לימין ולשמאל · ואחרי שזכר יריעות העזים שיהיו לאהל על המשכן /
לשמור היריעות היקרות / צוה שיעשה עוד שמירה אחרת · והיא מעורות
אילים מאדמים / ומעורות תחשים / שיעשה מהם מכסה לכסות גג המשכן
על יריעות העזים והאהל שתחתיהם · והיה המכסה הזה לקבל מלמעלה
מטר וגשמים / ולכלוכים אחרים / הנה אם כן שלשה אהלים היו שם /
אהל השש והתכלת · ואהל יריעות עזים אשר עליו · ומכסה האהל
מעורות אילים מאדמים / ומעורות תחשים / שהיה למעלה מהכל / ויש אומרים
שהיה על יריעות העזים / מכסה עורות אילים מאדמים / שהיה מכסה את
הגג והדפנות כלם / והיה על הגג בלבד עוד מכסה אחד מעורות תחשים
מעל זה כאמר ועשית מכסה לאהל עורות אילים מאדמים / שאם היה מכסה
כולל לאהל כלו / ואמר עוד ומכסה עורות תחשים מלמעלה / שהיה מכסה
לגג בלבד · ואינו נכון בעיני / כי המכסה מהעורות / אחד היה / לא
שתים / והקמת המשכן מעידה עליו / שנאמר ויקם משה את המשכן ונאמר
ויפרש את האהל על המשכן / וישם את מכסה האהל עליו מלמעלה /
כאשר צוה י"י את משה · והמשכן שהיה ביריעות השש והתכלת אשר יאחד
הקרסים / הוא היה האהל היותר מכובד ויקר / כי אלה היה הפנימי לנוכח
קדש הקדשים / ולכן היה יותר משובח והיה במעשה חושב כרובים · והאהל
האמצעי מיריעות העזים אשר אחריו היה למטה ממנו במעלה / ועודף
עליו מכל צד / ומקיפו / ולא היה מקבל לכלוך · ומכסה האהל שבעורות /
היה למטה במדרגה מכלם · ולפי שהאהלים האלה / היה בלתי אפשר
שיתיצבו בקומה ועמידה בעצמם / אם לא יהיה להם על מה שישענו / ולכן
צוה ועשית את הקרשים למשכן עצי שטים עומדים / רוצה לומר שיעשה
להקים את המשכן / ולהיותו כאהל לשבת / קרשים מעצי שטים / שהם
חזקים וקלים / שיהיו עומדים וזקופים / לא מושכבים על הארץ זו על זו
והנה אמר ועשית את הקרשים / ולא ועשית קרשים / כמו שאמר ועשית
שולחן ועשית מנורה · לפי שמתחלה אמר ואת המשכן תעשה / ידענו
שיהיו שם קרשים / שאם לא כן / לא יהיה משכן / ולכן אמר ועשית את
הקרשים / רוצה לומר המעמידים את המשכן / ודרך המדרש / כבר זכרתי
דף נ"ם שהאבות יעקב שהביאום ממצרים · ובמסכת שבת פרק הזורק חלקו
החכמים בעובי הקרשים / יש מהם אמרו / שהיה עביים אמה מלמטה / וגם כן
מלמעלה ויש מהם אמרו · שלמטה היה עביים אמה אבל היו מתקצעין והולכין
ולמעלה היו עדין כאצבע · וזה היה לדעתי הקבלה יותר ראויה / לפי
שהקרשים האלה היו בצורת הלוחות / ואלו היו עבים חמשים כלן בעובי
אמה / תכבד מאד / כי הנה המשא בני מררי היו קרשי המשכן ובריחיו
והקרשים היו מ"ח / וכפי עבודתם / ניתן להם שמנת הבקר וארבע עגלות
שיבוא לכל עגלה י"ב קרשים · ואיך ישאו שני בקר / י"ב קרשים עבים
אמה / ורחבם אמה וחצי / וארכם עשר אמות · כי הנה אפילו קרש אחד
יהיה זרות כפי הטבע הטבעי / והכתוב לא הגיד שנעשה שם נס כלל /
על כן אמרתי שהיו הקרשים בצורת לוחות · ואולי שגם מלמטה לא יהיה
עבים אמה / כל שכן למעלה שהיו עדין כאצבע · ולפי שלא היה
עבים נתבאר / זכר הכתוב אורך הקרשים / שהיה עשר אמות / להיות אורך

הקרשים לגובה הכתלים · כי כן היו נותנין אל המשכן עשר אמות /
ורוחבם אמה וחצי / אבל לא זכר עביים · ואמר שתי ידות לקרש האחד
להודיע שכל קרש לבד מטה היו לו שתי ידות מצד צדדי הקרש / כי היו
חורין באמצע הקרש לרחבו / ורוחב אמה על אמה בצורת ח : ונשאר
יד לכל צד גבוה אמה ורוחב רביע אמה / והוא חצי זרת / משולבות אשה אל
אחותה / כלומר שיהיו שתי הידות של שני הקרשים / מחוברים דבוקים
זו עם זו בתוך חלל אדן אחד / וכמנין שני אדנים / כיון תחת הקרש האחד
לשתי ידותיו וכן שתי ידות של שני קרשים / בתוך חלל אדן אחד / כי היה
כל אדן נחלק לשני חצאי קרש / ויקראו אדן / הבליטה הנבלעת בתוך
הקרש · כי אדן הוא לשון אוזן בלשון ערבי / או פרסי / ונתחלף הדל"ת
בוי"ו / מפני שהם כאזנים בצורה · וכן אמרו בנדרים "למה היה דומים
דברי תורה עד שלא בא שלמה / לכפיפה שאין בה אזנים · כיון שבא שלמה ועשה ער' כ"א
אזנים לכפיפה · הנה אם כן היה כורת וחוצב את הקרש מלמטה באמצעו / הנ"ל דף כ"ב
בגובה אמה / ומניח רביעי מכאן / ורביע רוחב מכאן / ורביע רוחב מכאן ואוקמן
הידות / ומכניס אותן באדנים שהיו חלולים · והיו האדנים גבוהים
אמה / ויושבים רצופין זה אצל זה / וידות הקרש הנכנסות בחלל האדנים /
מחוצבות מג' עבריהם / ברוחב האדן / כעובי שפת שני האדנים שיכנסו
ביניהם / וזהו משולבות אשה אל אחותה / עשויות כמין שליבות סולם /
אשה אל אחותה / מכוונות זו כנגד זו ומתחלפות זו כנגד זו וכזה שכתב
רש"י / ולפי לשון הפסוקים האלה / באחד ממני פרושים · אם שהיו
לכל שני האדנים גוף אחד / מפני שכל בעל ידי גוף אחד / בעל שתי
אזנים · אבל יקשה על זה מה שאמר הכתוב מאת אדנים למאת הככר /
ככר לאדן / ויראה שכל אדן היה בפני עצמו ושוקלו ככר ככר ·
וגם אמרו כאן שני אדנים תחת הקרש האחד / אינו מתישב היטב כפי זה
הפירוש · ויש מפרשים מפני זה / כי כל אדן / הוא גוף בפני עצמו ·
ולפי זה / יהיה כל תחת קרש וקרש מתוך צורה אחרת · ויהיה כפי זה / הפירוש
אמרו משולבות אשה אל אחותה / שכל יד תהיה דבוקה / באופן שלא יהיה
רוחב בין יד ליד · אלא כדי שיכנסו באדנים · והנה ישימו למשכן /
אחרי הנגלי מים לדמיון וקרא הכתוב לצדדי המשכן באורך / צלעי המשכן
לדמיון צלעות הבד בב"ח / שהם צלעות מים / הדומים לקרשים העומדים
זה כנגד זה / וכן כאמר בו פנים אחור והכתף וירכתים ורגלים וידות ואזנים
ורגל שכלם הם לדמיון האברים בגוף / שהיה זה / אם מפני היות המשכן /
והקרשים רומזים לגרמים השמימיים ותנועותיהם / כמו שזכרתי בראש
החכמה / ואם להיותם רומזים · לבנות בני אדם ומדרגותיהם / כמו
שביארתי בראש הסדר · וביאר הכתוב כמה קרשים יהיו לכל צד מצדי
המשכן / באמרו ולירכתי המשכן ימה וגו' / כי לפי שנקרא הצד הארוך צלע
נקרא גם כן הצד הקצר וקצה / ירך / על דרך וירכתו עד צידן / ופירש
מקצוע קרן זוית מצבים · ופירש בירכתים / לשתי קצות מחוץ /
ישאר שלירכתי המשכן יהיו ששה קרשים לתשע אמות · ונשאר חצי אמה
מכל צד / להגיע אל קרשי הצלעות / ושני קרשים צריך תעשה למקצעות
המשכן בירכתים / כדי שיספיקו בלבד · ואין להקשות ממה שכתוב ואמה
וחצי האמה רוחב הקרש האחד / כי על הרוב דבר / ולא תקשה על שני קרשים
של המקצועות / ועל שני קרשים הרם של המקצועות / האחד סוף הצלע /
והשני סוף ירכתים ימה / ואמר ויהיו תואמים מלמטה / רוצה לומר שיהיו
כתאומים השוים מטה ומעלה · כי למטה יהיו תואמים / שתי ידות של
שני הקרשים בתוך אדן אחד / כדי שלא יתפרדו / ולמעלה יהיו תמים על
ראשו אל תוך הטבעת האחת · ופירוש תמים / כי רצה שמתוכו וכבודם
לבבכה הלשון תוך כלותו / שיהיו כלים והולכים עד כאצבע מצדדים /
מצד צפון ודרום / ויש שמקצוע הבית / ומכניסם טבעת גדולה ומוקף
בראשי הקרשים / שבכל מקצוע / עד שיהיו מחוברים יחדיו / ולא יתפרדו
זה מזה · ואלו הקרשים לא הוצרכו לטבעות למעלה / רק בתים
לבריחים / וכאם יתחברו / אך הקרנות יהיו בזאת נפרדים / אם לא
שהתאימם למטה באדן / ולמעלה בטבעת · ואמר אל הטבעת בה"א
הידיעה / מפני שהוכרח להיות נסים וזוקים מאד · והיו שמונה
קרשים הם / אשר זכר שהם לירכתים / ושנים במקצועות / ובא להודיענו
שגם הם היו צריכים האדנים אף על פי שהם צריכים לחוק בנות הבית
ואמר ועשית בריחים / כדי שיהיו מנגדים קרשי המשכן שלא יתפרדו
ויתפתחו / והיה לכל צלע ה' בריחים / אשר כל שנים מהם / יגיעו אל
מחצית אורך הצלע בשורה מתחובב / הנגוה' מן האדן אמתים וחצי /
ומן הקורה העליונה / המחוכה מראשי הקרשים אמתים וחצי / והבריח
התיכון אשר בין שתי השורות בתוך הקרשים / ונאמנותם כלומר בתוך
חמש אמות / יהיה ארכו כאורך כל הצלע / עד שיהיה מבריח וכונס מן הקצה
אל הקצה / ואמר ואת הקרשים תצפה זהב / להגיד / שהקרשים המחוברים
וטבעותיהם והבריחים / הכל יצופה זהב · ורש"י כתב / שלא היה כפי
הקרשים מכל פנים ואחור · רק במקום מעמיד הטבעות בשתי שורות אמות
הבריחים / ועליהם הבריחים כלם על מקום נפרד ולא הקרשים / ואין לשון כ"ו ל"ס
הכתוב משמע כן / אלא שיצפה אותם זהב לכל צד / כי הם היו נוכח פני
הקדש / ויקר הקדשים / ולזה היה שיהיה כן · ואמרו ואת טבעותיהם
רוצה לומר שיהיו זהב הטבעות / שהיו ג' טבעות בכל קרש / לצלעות בתים
לבריחים / ואם היו מצפים אותם / לא היה צריך להכניס בהם הבריחים אלא ויתקן
למשכן

להשכן ולא היה מוחזק בתוך הטבעות, וזה נעשה לבלתי יתערער הבריח יכנס בריחיה. ולא לא שינקבו אלא נקבים בתוך הקרש שבסוף הכלא האמצעי, ודרך הנקבים ההם, היה יוצאים הבריחים, אף יש מפרשים, כי לא הטבעות של הבריחים, לא היו טבעות ממש, רק היו כדמות קלונסות, ובצורת ווים בולטים מן הקרשים, ובולטה צורות על הבריחים. והיו פתוחי' לצד מעלה, להכניס שם הבריחים, ויהיו הבריחים שוכבים בתוך הווים לרוחב כל הקרשים ונקראו אלו הווים טבעות, מפני שהיו עגולים כצורת חצי טבעת. ומפני שהיה הכיור במשכן בריחיו ונקרשים קשה, אמר והקימות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר, רוצה לומר, אחרי שתעשה כל היריעות האלה והקרשים, תוכל להקים את המשכן על משפטו, כמו שאמרו אחר זה, ויקם משה את המשכן ויתן את אדניו, וישם את קרשיו, ויתן את בריחיו. ואמר כמשפטו אשר הראית בהר, כי שם הראה למשה תבנית המשכן וכליו, קרשיו בריחיו וטבעותיו, בראיה מוחשית, כדי שיקבל צורת הכל בדעתו מבלי טעות:

ועשית פרכת וגומר עד ועשית את המזבח עצי שטים אחרי שזכר מלאכת המשכן אשר עשו מזהב וכסף ונחשת תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר ועצי שטים, זכר אחריו מלאכת הפרכת, שהיה כמעשה יריעות המשכן בשוה, ואחריו זכר מלאכת מסך פתח האהל, שהיה מבדיל בין החצר והאהל, שלא היה בהם לא זהב ולא כסף, כי אם תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר, ועמודי עצי שטים ואדני נחשת. והנה הפרכת היה כמעשה יריעות המשכן, ולא בחומרו ולא במלאכתו, שהיה גם כן מעשה חושב כרובים. ולא יהיה הבדל בין הפרכת ובין יריעות המשכן, אלא שהיה הפרכת יריעה אחת מרובעת, עשר אמות על עשר, והיה תלוי על ארבעה עמודי שטים, והיו מצופים זהב, לכבוד המקום שהיו שם. ולא ידענו אם היו העמודים מחוץ לפרכת או בפנים, והיו וויהם זהב, ר"ל בראש העמודים לתלות בהם הפרכת, ואמר על ד' אדני כסף. להגיד שהיו אדנים של כסף. לפי שהכסף יותר פחות מהזהב, והיו תחתי האדנים תקועים בארץ, כמו יתדות, ורגלי העמודים תקועים ויתדים, תקועים בחללי האדנים. והנה לא היו אדנים מנחשת, מפני כבוד המקום, שהיה סמוך לקדש הקדשים. ואמר ונתת את הפרכת תחת הקרסים, להגיד שיתלה הפרכת תחת הקרסים שהיו ביריעות המשכן ויהיה בחלים(?) אורך המשכן, ויחלקו משם לאורך האוהל, עשרים אמה, כשיעור רחב שתי יריעות מחוברות. והבאת שמה מבית לפרכת, ואחריו כשיהיה סמוך לכותל המערבי, את ארון העדות, ר"ל הארון שהיה בו העדות, שהם הלוחות, ועליו הכפרת עם הכרובים, וזכר תבדיל הפרכת באמרו. והבדילה הפרכת לכם בין הקדש ובין קדש הקדשים, ר"ל שהאדם הנכנס אל ההיכל ולפנים, לא יראה דבר מהכפרת והכרובים. ומאשר אמר והבדילה הפרכת לכם, הורה שעל כל ישראל והכהנים ידבר, לא על משה רבינו בפרט, כי משה היה נכנס שם בכל עת, ומדבר עם השם פנים בפנים ושמו משה שיניח מבד חוץ לפרכת, והוא השולחן לצד צפון, והמנורה לצד דרום ואחריו על צלע המשכן, ענינו אצל צלע המשכן, כי אורך השולחן היה לאורך הצלע הצפוני, ואורך המנורה, לאורך הצלע הדרומי, ומזבח הקטרת, היה לפני הפרכת מחוץ, כנכחותו. באופן שיהיה הקטור' והבנין(?) הפולה מתוכו, מבדיל בין הגולה והנראה. ואחרי צוה על הפרכ' שיבדיל בין הקדש ובין קדש הקדשים, צוה על המסך לפתח האהל, והוא היה לצד מזרח, מבדיל בין היכל הקדש, ובין החצר, כי ההיכל, היה נקרא אהל, להיותו מיריעות ועל עמודים, ויהיה זה המסך גם כן מפני הצניעות, כדי שכל אדם בהיותו בחצר, וגם הכהני' הנגשים להקריב על המזבח, לא יביטו משם אל השולחן והמנורה ומזבח הקטרת והפרכת המבדיל. לכן היה בין החצר וההיכל המסך ההוא. והיו ההבדלים בין הפרכת הפנימי, והמסך החיצוני, הא' שהפרכת היה מעשה חושב כרובים, ואמנם המסך, לא היה אלא מעשה רוקם, לא חושב ולא כרובים. וכבר בארתי מה הוא מעשה חושב, ומה הוא מעשה רוקם: הב' שהפרכת היה על ד' עמודים, ואמנם המסך, היה על חמשה עמודי', הג' שאדני הפרכת היו מכסף, ואדני המסך היו מנחשת. והסבה בחלופים האלה עם ד' המשם(?) יהיה אלו כן, כי מפני שהפרכת היה מבדיל בין קדש הקדשים לקדש, היו בו כרובים ולכן היה מעש' חושב שירמוז צורת הכרובי' חושבי' עבריה'. להודיע שהיו אחריו הכרובי' אשר על הארון. אמנם המסך, לא היה סמוך לכרובים, ולכן לא היו מצוירים בו ולא היה אם כן מעשה חושב, כיון שלא יהיו שוים בו צורות הכרובים המיוחד לחושב. ובעבור שהיה הפרכת יותר קטון מהמסך, כי המסך היה יותר מעשר אמות של הפרכת, כדי שיעדיף על פתח האהל לצניעות, לכן הוצרך המסך אל חמשה עמודים, ולפרכת היה די בארבעה עמודים. ושהכל מפני הצנע לכת עם אלהיך, וכבוד אלהים הסתר דבר. גם אדני הפרכת מפני כבוד המקום שהיה מונח שם, בין הקדש ובין קדש הקדשים. הוצרך שיהיו מכסף, לא מנחשת, ואמנם המסך להיותו בין ההיכל ובין החצר' החיצון, היו עמודיו מצופים זהב וויהם זהב. להורות שמצד ההיכל היו הדברים רמוזים אל נכבדות הבתים. והיו אדניהם נחשת, להורות שמצד המזבח, היה הכל הפתח והפסד. וכמו שבארתי ברמזים. והותרה בזה השאלה הו':

ועשית את המזבח עצי שטים וגומר עד ועשית את חצר המשכן

אחרי שזכר הדברים האלה העשוים מזהב וכסף והעשוים מתכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר. זכר מזה המזבח אשר יעשה עוד מעצי השטים, ונחשת בלבד, מבלי זהב וכסף, ולא תכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר. ואמר ועשית את המזבח בה"א הידיעה, לפי שכל ישראל היו יודעים שיהיה להם לכבוד מזבח, להקריב עליו קרבנו', כדרך כל בני אדם הקדמונים, שהיו עובדים את אלהיהם בקרבן ומנחה, ואדם ונח ואברהם יצחק ויעקב, וכן עשו, וגם שבמעמד הר סיני, אמר מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו וגו' וגם משה כאשר כרת ברית התורה עם ישרא' בנה מזבח תחת ההר. ומפני זה כלו, אמר ועשית את המזבח, כלומר ואמנם המזבח אשר יהיה ביניכם לזבוח ליי', תעשה אותו בחצר המשכן לפני פתח אהל מועד. ועם היות הכיור מפסיק בין המזבח ובין הפתח, ולפני הפתח, כדי שירחצו אהרן ובניו ידיהם ורגליהם בבואם אל אהל מועד להקטיר את הקטורת, ולהעלות את הנרות, או להעריך את לחם הפנים על השולחן, באופן שלא יכנסו הכהנים מזוהמים מהגשת הקרבנות, לבא' במקומות היקרים ההם. הנה עם כל זה, לא נזכר כאן מצות הכיור וכנו, לפי שהיה ראוי והכרחי מכוונת בלותם הכלים אשר זכר, כפי קדימות' ואיחורם, כמו שאמרתי בתשובת השאלה הט'. ואמרו שיהיה המזבח עצי שטים, רצה לומר שיהיו דפנות המזבח מעצי שטים, לא גוו, כי מילואו עפר, כמו שאמר מזבח אדמה תעשה לי וזבחת עליו וגו', ואם היה המזבח מכוסה מעצי שטים, היה נשרף ונשחת המזבח, כיון שאש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה. ונקרא מזבח לפי שעליו יזבחו הב"ח, וישפכו דמיהם עליו, ואמנם מזבח הקטרת, נקרא גם כן מזבח, מפני שהיה בצורת מזבח החיצון שזובחים עליו. רבוע כתיבה מרובעת. והנה היה חמש אמות אורך, וחמש אמות רוחב ברבוע. כדי שיוכלו לשום עליו פר אחד, וכדי שלא יהיה בו כובד גדול לענין המשא, לא היה גדול יותר מזה. לזבוח עליו פרים הרבה, עד שמפני זה, שלמה ע"ה כשבנה הבית הוצרך לעשות מזבח יותר גדול, לזאת עליו הקרבנו' והיה המזב' גובה שלשה אמות, כלומר שלש אמות קומתו, כדי שיהיה קומת כל אדם שוה אליו, ואין ספק שהיה לו כבש לעלות עליו לדשנו, או לעבוד העבודה. ואמר ועשית קרנותיו על ד' פנותיו, להגיד שיעשה ד' קרנו' על ארבעה זוויותיו ונקראו קרנו' מפני שהיו בולטו' לצד מעלה כמו קרני'. גם היו חלולות מבפנים, כדי לשפוך בהם הדם, שמשם היה יורד למטה בתוך חלל הארץ של יסוד המזבח, ויורד על התהום, ולא יראה לעין. ואמר ממנו תהיינה קרנותיו, כלומר מן המזבח של עצי השטים, יהיו הקרנו' שלא נתחברו לבד מחוץ, ולא לבד פנים רק יעמדו ביושר על פנות המזבח, ואמר וצפית אותו נחשת, ר"ל שיצפה המזבח כולו מבחוץ, ולא כלו בשוה, כי הנה מתוכו ומעל' יהיה הנחשת ממעשה רשת, כמו שיתבאר. ועשית סירותיו, שהם כצורת הסירות, לקבל בהם הדשן כאשר ירבה. ופירוש לדשנו, להוציא דשנו, כי אין הדשן פועל, כי הוא שם הדבר בהיות הדשן נב"ע תחת ה"א, אבל כשאמר נקשין(?), הוא פועל הדשן כמו ויאכל ושבע ודשן ודשן ודומיה'. ויעיו הוא כמו ויעה, והאבן מכברות, לאסוף הדשן אל מקום אחד. ומזרקותיו הם לקבל בהם את הדם להזלה ולשפוך. ומזלגותיו, להפך בהם אברי העולות לשרפם מהר. ומחתותיו, לתקן האש ולפתות כאן יקוד. ואמר לכל כליו תעשה נחשת, כלומר וכל כלים הנזכרים, ובלתי נזכרים, תעשה נחשת, ולא כסף ולא זהב. ואמר ועשית לו מכבר מעשה רשת, ר"ל שיעשה מעשה רשת חורי חורים מנחשת, וד' כדי המזבח, מתוכו ומעלה, עד תחת שפת המזבח הנקרא כרכב, ועל הרשת היו ד' טבעות נחשת וד' קצותיו, קצות המזבח. ואמר ונתת אותה תחת כרכב המזבח, להגיד שיתן הרשת מגיע עד תחת כרכב המזבח, שהוא השפה העליונה מתוכו, ותני' הרשת ההו', שבלד משה עד חצי המזבח. והיה א"כ הרשת ארכו עשרי' אמה, להקיף ד' צלעו המזב' ורחבו אמה וחצי כי היה ג' אמות קומתו והרשת היה עד מחציתו, והמפרשים, אמרו שיהיה הרשת במזבח לנוי ולתפארת ונראה לי שהיה ג"כ בו צורך והכרח, לפי שאם היה הנחשת מלא ומדובק בהיותו כפוי המזבח, היה כבדו' המזבח מופלג מאד, והיה כבד לנושאים אותו, אבל בהיותו מעשה רשת, נחשת מועט יספיק אליו, ויהיה נקל לשאת אותו, אך היה הרשת עד חצי המזבח, ולא עוד, לפי שהעפר שהיה המזבח מלא ממנו היה כבד מאד, נוטה למטה, ואם היה שם עוד רשת, תכבד יותר וישבר ולא יכל ולא יסבול כובד העפר אשר בתוכו, הנה מפני זה, היה הרשת עד חצי המזבח, ומשם ולמט' היה כלו נחשת שיוכל לסבול העפר אשר בתוכו, ואמ' המכבר, היה כדי שלא ישלוט האש למעלה על דפנות המזב', מטורף לזה כלה עניני הרמזים אשר זכרתי, שהיה המזבח מצופה נחשת, שהוא מלאכת המיתה רמז למות והפסד העובר על כל אדם. והנה המזבח החיצון הזה, אין ספק שהיה קטן בשיעורו מאד, אבל היה זה, כדי שיהא נח לשאת אותו על כתפו בני אדם. ומפני זה שלמה המלך ע"ה, כשבנה בית יי', עשה מזבח העולה בענין אחר, בגודל ברוחב וקומה. כי שלשים על שלשים אמות, והיה עשר אמות גובהו, והוצרך מפני זה לכבש לעלות אליו, ויסוד, כדי שיסבב הכהן ויזה לכל קרנות המזבח לגדליו. ואמנם בכאן לא זכר הכתוב דבר מהכבש ולא מהיסוד שיהיו במזבח מפני שהיה קטן, כדי שיהיה נקל לשאת אותו, וגם שיערתי אני בזה טעם אחר, אזכרהו לך בסדר ואתה תצוה בפרשת וזה אשר תעשה על המזבח ; ועשה הקב"ה שיעשו כבשים בני שנה את המזבח

[illegible]

ועשית את חצר המשכן

[illegible]

ונשאר עתה לבאר

[illegible]

שלימות שיהיה האדם / ומהודה בו יתברך / לרמוז על ידי הנבואות / והחכמה שהנה משפים לזה / כי כן הם השתים המוכנים אשר יקנה האדם על ידם שלמה / הכרובים עליו / כי מהם ומאלה יתחבר הבית · והיו ווי העמודים וחשוקיהם כסף / לרמוז אל ההקף והתשוקה אשר לא יבדל ממנו בבריאתו ובוקנתו / לאסוף הון / ולהגביל תאותיו ולפי צרכי לאדם שיספיק על זה ענינו / ושלים נכנו בלאוכות הלוחיות / בהחבר אחרי השגים השלמים שיורישו להיות בתורת ה' חפצו ולא בדבר אחר · לכן בנה אחר זה ואתה תצוה את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך / שיאיר את משם במשכן האמתי / אלא יהיה בהם שניקוחים / אל לא יפסק בדבר מפרשי התורה / כי הוא הנרמז בשמן כתית זך / כי הידיעות אשר כללה / באהל מועד מחוץ לפרכת / יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר / בתמידות לפני ה' / כלומר שיהיו המלמדים דעת / לפני קיל ירוי אלהים / כאהרן ובניו / והיו הדעות והאמונות אותם שהם לפני ה' / ואשר ראוי שיתגלו בבני ישראל
מקום בלבותם / והמלאת האורה · כשמן הטוב על הראש יורד על הזקן
זקן אהרן שיורד על פי מדותיו · ולפי שכללו רמז בשמן הדעות והאמונות /
אהרן ובניו / המלמדים דעת ויראת ה' כמוך אליו פרשת · ואתה הקרב
אליך את אהרן וגו' וצוה על בגדי הכהנים שיהיו לכבוד ולתפארת להיותם
מורים תורת האלהים · וצוה איך יתנהגו בקדושתם כדי שיתקדשו לעבודתם /
בפרשיה הזו אשר תצוה להם לקדשם · וזכר מה היתה העבודה התמידית
שיעשו הכהנים על המזבח / והיא עולת התמיד / את הכבש אחד לבקר /
לבורות על אחדות הש"י בעולמו · וישראל גוי אחד בארץ / ועל כל זה אשר
שם ונועדתי שמה לבני ישראל ונקדש בכבודי וקדשתי את אהל מועד / ר"ל
שבזה האופן אשר זכר בכל הענינים שקדמו / יהיה ישראל מקודש / וישכון כבוד
ה' ביניהם / והם ידעו את אלהיהם כי יתישבו באמונותיהם על ידי המלמדים
אותם דרך / להשארות הנפשי הנבדי שיגיעו אליו השלמים אשר האותו /
והוא הנרמז במזבח הקטרת / ולכן צוה עליו בסוף ואתה תצוה / אחרי
כל הדברים שקדמו / להודיע שעל ידי השמן זית זך כרמוז לאמונות
האמיתיות / ובלמוכנות לכהן ובניו ולמוריהם / שיתמרו דעת ותורה יבקשו
מפיהם / יהיה להם מזבח הקטרת / לא מכוונת כמזבח העולה / כי אם מזבח
שחור : ולכן צוה הקטורה הנרכזת לבעלת הנרות / להודיע שתי שלמותם
השכלים והמדות וחכמי התורה / הוא יכיאם לחיי העולם הבא : וכדי לרמוז
הרמז הנכבד הזה / באו כולי המשכן וכליו / באותו אופן שנזכרו בתורה :
והותרה בזה השאלה הט' · והתבונן אלהיות רמז אחד בכל אחד
מהדברים אשר בארתי במעשה המשכן וכליו / לכן באו אותו כל הצווים באלה
באומר אחד בתחלת סדר תרומה / ולא בא דבור אחד / לא על הארון / ולא
על השלחן / ולא על המנורה עם כל תעלתם : ולא בפרשת תצוה בבגדי
הכהנים ובסדר קדושתם / ובמזבח הקטרת / לפי שהיו כל הדברים
המקושרים והמתדבקים ברמז אחד / הנרמז כמו שבארתי : אמנם מתחלת
סדר כי תשא / לפי שבאה הקדמה נבוך הוא שם על הדברים הנריכים
לשלמות מלאכת המשכן / ולא מפאת הרמז והעצה אשר קדמה / ולא היו
הדברים ההם דבוקים ומקושרים זה עם זה לכוון הרמז : לכן בא על כל
אחד מהם / דבור מיוחד · וידבר ה' אל משה לאמר : כי הנה כשנזכר שהיו
צריכים כפלונה אל הכסף שבתרומה לא נזכר מאתו מה שיהיה נו די סוכ יע'
כי תשא וגו' / כדי שיהיו ישראל יתנו כל אחד מחצית השקל / ממנו נבנו
האדנים / כמו שיתבאר שם בס"ד / ולפי שהכהנים כשעומדים כחונם / היה
ראוי שירחצו ידיהם ורגליהם בכנסם בהיכל / בא דבור ועשית כיור נחשת
וגו' / כי לא היה הכיור ונכנו רמז למדות השכליות / כי הם בכלל המצות
שכללה תורת האלהים : אבל היה מוכרח לענין רחיצת הכהנים שם : ולפי
שלקדוש הכהנים / והשלחן וכליו / היה צריך שמן המשחה בא דבור אחר על
עשייתו / וכן דבור אחר על מעשה הקטרת · ולפי שלא היו יודעים מי היה
הראוי ומיוחד לעשות מלאכת הקדש הזאת : בא דבור ראה קראתי בשם
בצלאל : ולפי שג"כ היו מספקים אם מלאכת המשכן תהיה דוחה את
השבת אם לא / בא דבור אך את שבתותי תשמורו : הנה אם כן כל הצווים
שבסדר תרומה ובסדר תצוה / נכללו בדבור אחד / לפי שהיו מקושרים
ומתדבקים בעצם / ורמזו שכלו נשמו : ואמנם הדברים שבאו בסדר כי
תשא / בא על כל אחד מהם דבור אחד / להיותם נפרדים בעצמם נבדלים
ובלתי מקושרים ברמז שלהם / ושלא כיוונו לתכלית ההשגל וההרמז / כי אם
לצורך המלאכה ושלמותה : ונותרה עם זה השאלה הי' :

ולא יעלה בלבך שהספורים האלה ממעשה המשכן וכליו / וסדר הקמתו ומשאו / והקרבנות וענייני הנשיאים /
ובגדי הכהנים ושאר הדברים שהיו בדורות ההם עתה שאלכתנו בגלות אין
לנו תועלת בידיעתם : וכן המצות התלויות בארץ / או המיוחדות בטהרת
הכהנים וטומאתם / מה התועלת יש לנו עתה בידיעתם : כי הנה התשובה
בזה היא / שכל הענינים שבאו בתורה אשי זה מין שיהיו : הנה שיקל המוכה
בהם / שיהיו בספר חכמה עליונה / ולימוד אלהי / בה יעידו כל בעלי דת /
עד שיעלימו כמאותיהם בהגנות והידיעות ההמה / וכמו שאמר ושמרתם
את כל דברי הברית הזאת ועשיתם אותם / למען תשכילו את אשר תעשון ·
ואמ"זל ושמרתם / זו משנה / ועשיתם כמשמעו / ונמצא המדרגה מהמשנה
שיש בו למוד וחכמה / התיחדו היחידים והחכמים בגלות · ואין
להם בכלל תמות המעשה לאשר המעשה · ולכן היה מה שידענו
כיום בעניני המשכן וכליו / שם ראויה מועיל לנו כיום הזה כיום שנעש'
עשה / ועל זה האופן בלוחות / לא בטלה עבודת הקרבנות רזכי שורש
ושוראה אף שנעשה בפועל כבר בטלה כי בהבלתם לא בטלה / ובכר יקנה
האדם בזכרונם תמיד / ההכנע לפני ית' · וכמ"ש אבי אדם רוח נשברה /
והוא ענינו מה שאחז"ל / זאת תורת העולה לחכמה ולגבה הלמדים תלמוד
שכל העוסק בפרשת קרבנות / מעלה עליו הכתוב כאלו הקריבם / וזה כי
שהו שיועיל המעשה הוא ההכנעה להתמיד עד דעיונך יראת האלהים
ומאמונותו / ככה יכנו שמנוחתיך לבהגיל גדולתו וחכמתו : ולהדבק עם
בהשכיל בענין הנכבד / אשר אליו התכוונו אבותינו / והמקרא והדין ללמוד
ולמעיין / כאמיתת מצות הקן / הוא ינשאו כאלות אל המכלה האמתית
וכן הוא בכל המעשים התורי' / עד שהיתה מפני זה התורה אשר בידינו /
כלי אומנות לבהן לסבין את סדרך אשר בלך / להיות האלהים ידועי שם
לפיותנו בכל האקיוות ובכל הזמנים : תם :

פרשת ואתה תצוה

ואתה תצוה את בני ישראל תוחד עד סוף סדר זה / לגאול כשאלות :

השאלה הא' יתרוע נוה יתבאר כאן על ערכת הנרות / שזה לא היה ראוי לבותו / כי אם אחרי עשיית המשכן והבאת המנורה וכל הכלים במקומותם ועדיין לא ניתנה הכהונה לאהרן ולבניו · ואיך יצוה אותם על אופן השירות והעבודה שיעשו בהדלקת הנרות אשר מכלל עבודתם :

השאלה הב' מה טעם אמר ואתה תצוה היה לו לומר צו את אהרן / או צו את בני ישראל / כמו שנא' בפרשת אמור אל הכהנים על זאת המנוה עצמה : ואם נתקן מה שרש"י כן אמר ואתה תצוה / לבקפיד שלא יצוה אותם על ידי שליח / היה לו לומר ואתה גם כן באמרו ואתה הקרב לא ואתה תצוה :

השאלה הג' אחרי פרשה זו עצמה בבחית בסדר אמור אל הכהנים בלי שום שינוי / רק שכאן אמר ואתה תצוה מבלי דבר / ושם כאמר וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך ונומר / וגם היה מקומו הראוי / ומהו השינוי / ולמה באמרה אם כן במקום הזה ללא צורך :

השאלה הד' באמרו אחר זה ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך וגו' · כי הנה הפסוק הזה היה ראוי להיות בתחלת הפרשה שיהיה ראשונה לבהדיל את אהרן ואת בניו מתוך בני ישראל לכהן ואחרי היותם מיוחדים לכהונה / יצוה אותם בהדלקת הנרות : והרב יכתב ואתה הקרב אליך / לאמר שנגמור מלאכת המשכן / הנה זה הוא בפסוק הזה אבל לא כתן טעם למה באמר הנבור הזה אלא במקומו :

השאלה הה' באמרו ואתה תדבר אל כל חכמי לב ונומר / והם יקחו את הזהב ואת התכלת וגו' / כי מה צורך היה להקדים זה לבגדי בגדי הכהנים · והנה לא זכר כזה בארון ובכרובים ולא בשלחן ובמנורה / וידוע שהאומנים יבאו אותם ויקחו הדברים הצריכים לעשותם / ובבדר כי תשא בוה על האומנים ומה צורך לזכרו פה :

השאלה הו' למה סוכמו הבגדים / אמר חשן ואפוד ומעיל וכתונת תשבץ ומצנפת ואבנט ולא זכר כאן הציץ שהיה על מצח אהרן / ולא המכנסים / אלא מה שמכללו אשר בן אמר בבגדי בני אהרן שלהם יעשו בד לבסות בשר ערוה וגו' / ולמה א"כ לא נזכרו כאן בגדי הבגדים / ולא נזכר המצנפת ואבנט שבבייתם :

השאלה הז' באמרו ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים / כי הנה מלאכת הזהב והמשבצות לא היו אורים ותומים / והאבנים לא היו גם כן אורים ותומים / כי כל זה היה ממלאכת האומנים : ואמנם האורים והתומים · לא התבאר בהם לא מה עשייה / והנה לומר שיאמר ועשית האורים ותומים / ולא עשייה יחם / שיאמר ויעשו או ויעש אורים ותומים / ויום כתיבתם למשה / באמרו ונתת אל החשן את האורים ואת התומים / וכן במעשה ויתן אל החשן את האורים ואת התומים / ומה היו אם כן / ולמה נזכרו בה' הידיעה את האורים ואת התומים / והם לא נזכרו בשום מקום קודם לזה : וחכמינו וכרונם לברכה אמרו אורים / שמאירים דבריהם / תומים / שמתמימים דבריהם / אבל לא פירשו לנו מה הדבר :

השאלה הח' אם היתה מדרגת האורים והתומים למטה מכל מדרגות הנבואה / והיא מדרגת רוח הקדש / שכתבו בה מעלות על הגנת בנבואה / כי הנה יעודי הנבואה מצות הם יותרים כפי הבנת המקבלים ויעודי האורים / לכם חוזרים כמו שקבלו חז"ל / עוד / שהנביאות לא ינבאו בכל עת שירצה / והכהן ישיג באורים והתומים כל עת שירצה · ואם כן אם שהיתה הבנת האורים והתומים גדולה ממדרגת הנבואה יקשה אם כן איך יזכו אליה כל הכהנים הגדולים כקטון כגדול מהם ובפי' המרזה בענין החשן יתבאר עוד הספק הזה :

השאלה הט׳ מה היה הטעם בקרבנות שצוה יתברך שיביאו אהרן ובניו על ידי המלואים פר אחד ואילים שנים ולחם מצות וגו׳. ולמה היה הפר עולה ובשרו נשרף חוץ למחנה, והאיל האחד היה גם כן עולה, אבל נשרף כלו על גבי המזבח, והאיל הב׳ לא היה עולה, כי אם היה איל המלואים, שנאכל אותו לכהן העובד, שהיה חסר, ולאהרן ולבניו:

השאלה הי׳ למה שני האילים שיקריבו אהרן ובניו, לא יהיו שוים בענינם, כי האחד צוה שיהיה עולה כלה כליל, והב׳ שיאכל לכהנים כמו שזכרתי. הנה היה חרק מדמו על תנוך אזן אהרן ובניו, מה שיתן מן דמו על תנוך אזן אהרן ובניו, ועל בהן ידם ועל בהן רגלם, ולא עשה כזה מדם האיל הא׳. גם מדם האיל הב׳ ומשמן המשחה, צוה שיזה על בגדי אהרן ובניו לקדשם, שלא צוה כזה בראשון. והאיל הב׳ קראו הכתוב איל המלואים, ולא קרא כן האיל הא׳, וראוי לדעת על מה היו המלואים האלה ומה ענינם:

השאלה הי״א למה נזכר בכתוב שתי משיחות המשחה באהרן, כי הנה בראשונה אמר ולקחת את שמן המשחה ויצקת על ראשו ומשחת אותו. ואחר כך בזכרון קרבן האיל הב׳ אמר ולקחת מן הדם אשר על המזבח ומשמן המשחה, והזית על אהרן ועל בגדיו, ועל בניו ועל בגדי בניו אתו וקדש וגו׳, והרי כאן שתי משיחות:

השאלה הי״ב למה מכל הקרבנות אשר עתידין ישראל להקריב על המזבח, לא צוה ית׳ במקום הזה, כי אם התמידין בפרשת וזה אשר תעשה על המזבח, ולא זכר גם אחד מכל שאר הקרבנות שצוה אח״כ בספר ויקרא, בצו את אהרן, וגם לא קרבנות המועדי׳ שבפרשת אמור אל הכהנים, ולא המוספין שבפרשת פנחס, והיה ראוי לזכור כל דבר במקומו, ולא יזכור כאן מצות התמידין שכתבה אשר כך במקומה, ובפני מספרם הפסוקים, באופן יותרו השאלות האלה כלם:

ואתה תצוה את בני ישראל וגו׳ עד ואתה הקרב אליך. ירצה תסבבן הפסוקים, אלא בא הכתוב פה לצוות על שמן המאור, ולהזהיר על הדלקת הנרות במנורה. אבל היתה כוונתו הראשונה, לצוות על בגדי הקדש המיוחדים לכהני ה׳. ולכן אמר יתברך למשה, ואתה תצוה כ״ל אתה עתיד לצוות על בני ישראל שיקחו אליך שמן זית זך, ובאהל מועד מחוץ לפרכת אשר על העדות, יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר לפני ה׳ חקת עולם לדורותם. כי לא יעבוד העבודה הזאת, אלא כהני ה׳. ומפני זה צריך שתקריב אליך את אהרן אחיך ואת בניו לכהנו לי, שיעשו מהראוי שיעבדו אותו בבגדי כבוד, לעבוד העבודה הקדושה הגדולה. ומפני זה ראוי שתתעסק בעשיית הבגדים הראויים להם. הנה אם כן לא בא במקום הזה מצות הדלקת הנרות מכוונת לעצמה, אלא לבאר הצורך לעשות הבגדים לאהרן ובניו, יען וביען הם יכנסו ערב ובקר לפני ה׳ בהיכל הקדש, להדליק את הנרות, ולא יעשו זה בכל העתים. ומפני זה אמר הכתוב ואתה תצוה ולא אמר צו את בני ישראל. והזכרה כאן הדלקת הנרות, והותרו בזה שתי השאלות הא׳ והב׳. והרלב״ג כתב בקצור הפרשה, כי כאשר השלים הכתוב לספר כלי הקדש והמשכן והאהל, והמשכן והמזבח, התחיל לספר משרתי המשכן, וזהו היתה עבודתם בענינם, אין זר עמם, והגיד שיעשו נרות במנורה, ושיעלו אותם בשמן זית, לא בשמן זר. ואלה המשרתים שיהיו מיוחדים ונבדלים במעשיהם, גם במלבושיהם. ואחר כך הזכיר שהם צריכים למלואות ביד עבודתם שבעת ימי המלואים, ואחר כך יעלו עולות התמיד על מזבח העולה, לא על מזבח הזהב רק יקטירו עליו, ויכפרו על קרנותיו אחת בשנה, עד כאן. וגם כל דבריו לא יצאו מהספקות אשר זכרתי, ולכן עוד אשר כתבתי נבאר הפסוקים, שאין ואתה תצוה כמו צו, כאומר בסדר אמור אל הכהנים, כי גם כלה מצוה מכוונת לעצמה, ובא במקומה הראוי. ולכן כאומר צו את בני ישראל ויקחו וגו׳. אבל כאן לא באתה אלא על דרך הקדמת ידיעה, והודעת הסבה לענין בגדי אהרן ובניו. ולכן אמר ואתה תצוה, כאלו אמר ובעבור שאתה תצוה בהדלקת הנרות שיעשו אהרן ובניו בהיכל ה׳ בכל יום, לכן צריך שתקדשם אותם לכהונה, ותלבישם בגדי קדש. והותרה בזה השאלה הג׳, שלא הוצרכה המצוה הזאת, אלא לצורך זה. ולכן בזה הזכיר אחר זה, ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך. ואמנם וי״ו ואתה תצוה, יש מפרשים שהיא מוסף על מה שנא׳ למעלה ונועדתי לך שם ודברתי אתך וגו׳, את כל אשר אצוה אותך אל בני ישראל, ואתה כמו זה שאצוה אותך, תצוה בשמי על הדלקת הנרות. והיותר נכון הוא, שדרך להתחיל הספורי׳ בוי״ו, ויהי בימי שפוט השופטים, ורבים כן. ואמר ויקחו אליך, שיהיה הדלקת הנרות לכבוד, להגיד שהשכינה ית׳ לא היה צריך לאורה. אבל היה צריך האור שמה, ומפני שהשכינה בהיכל שראוי לפני ה׳ הוא נכבד ונורא, ולפני משה רבינו עליו השלום היה נכבד בכל עת אל הקדש. לכן אמר ויקחו אליך, מורה לומר כי הסבה זה שיהיה לתועלתך, עם היות המצוה לדורות. ואמר שמן זית, להגיד שלא יתנו בנרות המנורה שמן אגוזים, ולא שמן צנונות, ולא שמן דגים, ושאר השמנים, אלא שמן זית. ואם יהיה מובחר במלאכתו, שיהיה השמן זך מבלי שמרים, והיה כתית, שיכתתו הזית במכתשת, והשמן היוצא ממנו תחלה בשלמות הטובה, הוא הראוי למאור המנורה, כי השמן הזך אשר בשלמות מה שמחו בכתש ומסקתה והשמן נכנס, והיה לפי זה מלת זך מוסב לשמן שיהיה זך ולא עכור, באופן שיעלה להבה נר תמיד, ולא יכבה מפני עכירות השמן. ואמנם השמן הנעשה על ידי סחיטה בדוחק הוא מעורב עם השמרים, ולכן לא יוכשר למאור. אבל הוא כשר למנחות, ולמצות השלמות כמו שאבאר. ולהיות השמן הזך אשר כזה הוא כתית מהזית ולא בסחיטה דבר יקר, לכן לא נמצא אלא אצל הנדיבים, והם מתנדבים אותו. אף השמן שיביאו ישראל כשרון היה קונים אותו מן הלשכה, כמו שזכרו חכמינו ז״ל במנחות. והרמב״ן כתב שאמרו זך כתית למאור, לא לשמן שיהיה כתית, ויהיה הוא כתית במכתשת, והכל תואר למאור. ואמר להעלות נר תמיד, רוצה לומר כדי שתהיה השלהבת עולה מעצמה תמיד ולא יוכשר שום ערב שלא יעלו הנרות, כן פרש״י. אבל לילה ולילה קרוי תמיד. אבל מפרשיו וכרונו לברכה פירשו, להעלות נר תמיד, על נר המערבי שקנה האמצעי שבמנורה, שיהיה דולק תמיד לא תכבה, וכן פירשו הרמב״ן והוא הנכון. ואמר באהל מועד מחוץ לפרוכת, להגיד כי המאור יהיה לו במקום הועד, לצורך משה שהיה נכנס להנבא שמה, או לצורך אהרן, בכנסו להקטיר קטרת, או להעלות את הנרות, או לעריכת לחם הפנים, או להכנס לפני ולפנים ביום הכפורים. אבל לא לצורך [illegible] כי לכן צוה שיהיה מחוץ לפרכת לא לפנים. ואמר זה גם כן כדי שבכנסו להדליק את הנרות, לא יראה פנים פני הכרובים. ואמר אשר על העדות, רוצה לומר הפרכת שנתן בעבור העדות, שהוא הארון והכפרת, ויהיה על כמו בעבור, כמו על מה עשה ה׳ ככה. על אלה אמרי ישראל והודיעם. ואמרו יערוך אותו אהרן ובניו, ענינו שיערוך אהרן ובניו כמה שמן היה צריך מערב עד בקר לכל היותר, על דרך ששיערו חכמינו הכהן, ושיערו חכמינו זכרונם לברכה חצי לוג שמן מספיק בליל תקופת טבת בכל נר, היה קרוב לחין בכל לילה. ומספר לפרש יערוך אותו, שתהיה השלהבת עולה יפה בכלן. ואמר בהדלקת אהרן, להגיד שמצוה זו מיוחדת לכהן הגדול להדליק, ואחר כך נשאר הכהנים. חקת עולם, שאין שבית המקדש קיים:

ואתה הקרב אליך וגומר ויעשו את האפוד. כפי דרכי הב׳ שכתבתי ראוי לפרש ואתה הקרב אליך, מפני אשר מכל כמוהו אשר אמר לך, אשר אצוה אותך אל בני ישראל, רוצה לומר שאחרי שיצוה על השמן להדלקת הנרות, יצוה גם כן על אהרן ובניו שיבדלם מתוך בני ישראל, לעבוד במקדש הזה ובניהם עד עולם, לא לשעה, ולא אדם אחר זר. ובפי הדרך שפרשתי, הודיע הקדוש ברוך הוא למשה, שמפני שהיה עתיד לצוות על הדלקת הנרות, שיהיה על ידי אהרן ובניו, שצריך שיעשה בגדי קדש לאהרן ובניו, כי זאת היתה הכוונה הראשונה בפרשה הזאת לצוות על בגדי הכהנים. ולזה אמר ואתה הקרב אליך, כדי לתת טעם למה לא צוה בהדלקת הנרות לכל איש ישראל אשר ידבנו לבו, ויחד המצוה הזאת בלבד לאהרן ולבניו. כאומר, הלא ידעת שבמדרגת השלמות והנבואה, אין בכל ישראל אדם קרוב אליך כאהרן אחיך לבאת ולבוא במקדש, כי הנה במעמד הקדש, לא נתקרב אליך אדם כמוהו, שנאמר ועלית אתה ואהרן, והכהנים והעם אל יהרסו וגומר. והיות שהוא הקרוב אליך יותר במדרגת הנבואה והשלמות, תכנה עליו ואתה הקרב אליך את אהרן ואת בניו לכהנו לי. כי תודיע לכל ישראל, כי אהרן ובניו בחרתי לעבודת המקדש. והנה לא הרהר אדם בישראל על זה והשאירו שעל פי הדבר נעשה, לפי שאם היה עושה זה מעצמו היה נותן המעלה והגדולה הזאת לגרשום ולאליעזר בניו, לא לבני אהרן אחיו. אבל אדון הנביאים, עשה מה שצוה בו לתת הכהונה לאהרן ולזרעו, כמו שנתן המלכות ליהושע משרתו. הנה אם כן כאשר אמר הכתוב בתחלה יערוך אותו אהרן ובניו, לא היינו יודעים אם יהיה זה לעצמם, או לאורחם שעה כמעט הראשונה בלבד ואם יהיה בכל שאר עבודות המקדש אם לא. לכן הוצרך לבאר לו, שיקריבו לכל שירות המקדש, והוא אמרו לכהנו לי, ו״ו לכהנו, כיס יתרה, כמו נגד נציר אותו יצר. ואחז״ל שנזכר בפרשה ג׳ פעמים וכהנו לי, עם ג׳ ווים נוספות, והם רמז לי״ח כהנים גדולים שהיו בזמן בית ראשון. והנה בחר האל ית׳ בזה שישרתו במקדש אנשים ממשפחה אחת, ולא יעבור זר בתוכם, לשתי סבות. הא׳ מפני שכהני ה׳ היה ראוי שיתקדשו וידעו דעת עליון, ויש להבנת הדברים האלהיים מוכנים רבים. ובני אדם נבקשת דרכיהם ודרכי אבותיהם וזקניהם, יהיו מוכנים יותר בהתבודדות והשגה. ולכן טוב שתתיחד לזה משפחה אחת, ויהיה כל השתדלות להם בידיעות האלהיות, ולא יהיה להם טרדה באסיפת הקניני׳, וזה שהיה בלתי אפשר שימצא בכל ישראל. לכן הבדיל משפחה אחת היותר מוכנת לשלמות שהיו בני אהרן, מצד האב ומצד האם, ונתן להם מתנות הכהונה, שיזונו מהן, והם יעבדו המקדש נגד כל העם. ושאר בני ישראל יעבדו מלאכתם, ובחר בשבט לוי מבין שאר השבטים, כי הוא היה היותר מוכן לשלמות ולאחדות, באהרן ובניו, שהיו היותר שלמים מכל השבט. והנה לא בחר בבני משה לפי שלא היה יחוסו שלם מצד האם, כי היא היתה מדינית, ובהפך היו בני אהרן, ולזה ספרה התורה יחוסה. גם בחר השם שיהיו הכהנים ממשפחה מיוחדת מפני אחדותו, כמו שצוה על בית המקדש, שיהיה אחד במקום

אשר יבחר ה׳ · הנה א״כ היה ישראל גוי אחד · והמקום אשר יבחר ה׳ אחד · והתורה אחת / ואמרתי שהמקדש והמשכן אחת / הכל כיחוד האל ית׳ · והכהן לכהנת עשות בני אהרן נדב ואביהוא אלעזר ואיתמר · להגיד שהלבד שנבחרו מפאת אביהם · הנה ג״כ נבחרו מפאת עצמותם בעצמם · כי ראוי הוא שנאמר שהיו לאהרן בנים אחרים אלא נבחרו לכהונה / כיון שנכלל בית אהרן וזרעו בשר האם · והרמב״ן כתב שבא אביהם ושאר הנולדים / שלא נתקדשו רק אלו הד׳ המשוחים עמו / ותולדותם אשר יולידו אח״כ / ולזה שהבדילו לזה / מהם הג׳ נבחרים והיתה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם / והבניני לאם כ״עה אוהים שאין מדבר כן · ואמר ית׳ שבדי שידעו כל ישראל שאהרן ובניו נבחרו לעמוד ולשרת לפני ה׳ יעשו בגדי קדש לאהרן לכבוד ולתפארת / ר״ל שיהיו בבחינה זה בגדי קדש · כמו שרות אותם כפי הגדלה והמעלה ההם · יהיה לכבוד ולתפארת כי יכירו בהם שהם נכבדים ומפוארים וכבר פירש הרמב״ן / איך יהיה הכבוד והתפארת בהלבושים האלה בדברות המקדש / ודברי המקובלים לקחו כמו שכתוב / כי תפארת עוזמו אתה ומקום מקדשי לפאר · ובית קדשנו ותפארתנו · הנה התבאר בחינת הכהן · והותרה השאלה הב׳ · והנה אמר כאן ואתה תדבר אל כל חכמי לב לפי שהנה יתברך / שיעשו מזה הבגדים האלה / באופן שלא ישוב אדם שאמר היה מרבה בזהב ותכלת וארגמן ותולעת השני ושש / כדי להגדיל את אחיו אהרן / ושל הנדבה / לכן אמר לו / לא תעשה הדברים האלה ברצונך ודעתך / מאיש ולוות שמתים הרחק ממך · אבל אתה תדבר אל כל חכמי לב אשר מלאתיו רוח חכמה / ועשו את בגדי אהרן / באופן כך / שיהיו לקדשו לכהנו לי · ואמרו אשר מלאתיו אותם בינה ללב / אשר מלאתי אותו לב רוח חכמה · ומפני שהיה ראו / שיהיה בבגדים בלא קדושה / ולזה אותם יהיה קדוש / ומי שלא ילבשם / לא יהיה קדוש / כמ״ש הכירו הבגדים כבודים ותלויין / כי בגדי ההדיוט / הם בגדים בזוים / ובגדי הכהן הם בגדי קדש / וגם כן יהיה בהם כבוד ותפארת לכן התנה בחכמים שיעשו אותם / שיהיו חכמי לב לדעת כל זה / כי הם יעשו / מה שראוי לתת בהם / והזהב והתכלת ושאר הדברים / ועל זה גם כן אמר / והם יקחו את הזהב וגו׳ ועשו את האפוד / כלומר אל תקום בידך / מן יסודך / אבל החכמי לב / הם יקחו הדברים מן הגזבר / או מנותני הנדבה / ויעשו הבגדים · והותרה בזה השאלה הג׳ · והנה אמר / ואלה הדברים אשר יעשו / חושן ואפוד / ולא זכר הציץ / ולא המכנסים / לפי שלא בא הכתוב לספר כאן / אלא הבגדים שיצטרכו חכמה ודעת הרבה בעשייתם / כי לכן אמר / ואתה תדבר אל כל חכמי לב · וכן היו החושן / והאפוד / והמעיל / עם המצנפת והכתנת / לא מפאת עצמן / אלא בעבור שהיה תשבץ / ולכן אמר כאן וכתנת תשבץ כי מזה הצד / היתה המלאכה בו · ואמנם / המצנפת נכלל בו הציץ / כי הוא היה מונח עליו / ולכן לא תחנה במעשה והעשית מצנפת / ולבד זכר מעשיה בציץ / לפי שהציץ הוא עטרת המצנפת / והמקום שנזכר מצנפת / עליו בציץ · ואמנם המכנסים / לא הוצרך לצוות לחכמי לב על עשייתו · לפי שגם קודם לזה / היו מכסים אותם אהרן ובניו / לכסות בשר ערוה / ולפי שלא היתה צריכה בעשייתם חכמה · והנה זכר הבגדים כאן / לא כסדר לבישתם אלא כפי מעלתם / כי החשן / שהוא המעולה מכלם / זכר בתחלה עם היות שלא נעשה בתחלה / ואחריו זכר האפוד / כי הוא כנושא לחשן / ואחריו המעיל / שהוא כנושא לאפוד / ואחריו הכתנת הלבוש למטה מתחת המעיל אך נזכרה כתשבץ / כמו שאמר ובגבת הכתנת · ומפני שהיתה מלאת עינים ואחריו המצנפת / אשר על הראש / שבו היה הציץ / והאבנט זכר באחרונה / כי הוא למטה בתחתונות / מכלם / והוא חוגר על הכתנת · ואמר / ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו לכהנו לי / לא שבני אהרן ילבשו האפוד / והחשן / והמעיל / והכתנת המשבץ / אלא שאחרי מות אהרן / כל אחד מבניו שיהיה כ״ג במקומו ילבשם / ויש מפרשים / שרמזו אל ארבעה בגדי הכהנים ההדיוטים / ואינו נכון / כי לא נזכרו בכתוב / בגדי כהן הדיוט רק אבנט / כי הכתנת שלהם / אינה משובצת כמעשה חושב / והמגבעות שלהם אינם מצנפות / רק כובעים · והותרה בזה / השאלה הה׳ :

ועשו את האפוד וגו׳ עד חזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם : רציתי לבאר ראשונה / בגדי הכהנים בפירושם / איך היתה מלאכתם ותבניתם / וזה על דרך קצור כי כבר הרחיב בביאורם הרמב״ן / ואח״ז אבאר המדעים / שאפשר להוכיח בדרך רמז / מהבגדים האלה :

האפוד הודיע הכתוב במלאכתו / שני דברים · הא׳ / שיעשו אותו מחוטים של זהב / ושל תכלת וארגמן / ותולעת שני / ושש משזר / והיו כ״ד חוטים / ר״ל שש מתכלת / ושש מארגמן / ושש מתולעת שני ושש משש משזר / ועשו חוטין מהזהב הטהור והיו מערבין חוט אחד מזהב עם חוטי התכלת / וכן חוט זהב / עם חוטי הארגמן / וכן בשאר · והיו כלם א״כ כ״ח חוטים / כלומר כ״ד מאלו וד׳ מזהב / וכן נאמר במעשה / וירקעו את פחי הזהב / וקצץ פתילים / לעשות בתוך התכלת / ובתוך הארגמן וגומר ומפני ערוב החוטין ההם / היה מעשה חושב / שבעבור שהם צורות / כראות שני הצדדים / באופן אחד : והם נעשות בעריגה / לא ברקום : הב׳ אמר שתי כתפות חוברות יהיה לו אל שני קצותיו וחובר / ר״ל שיעשה לאפוד שתי כתפות ויעשו אותם בעצמם נפרדות ממנו / ואח״כ תופרין אותן בראשי האפוד / באופן שיהיו על כתפות הכהן / ועל זה אמר / שתי כתפות חוברות יהיה לו / על שני קצותיו · והנה אמר עוד / וחושב אפודתו אשר עליו / שיהיו הכתפות כנה להתחבר האפוד עם החשן : וזה פירוש וחושב ר״ל האפוד והיה זה / כדי להחזיק את האפוד / שלא ישמט למטה · הג׳ אמר וחשב אפודתו אשר עליו כמעשהו ממנו יהיה רוצה לומר שיעשו חשב האפוד והוא כדמיון אבנט / שהיה יוצא משני צדדי האפוד / והיה חוגר אותו / כנגד לבו / והוא ממלאכת האפוד בעצמה מה״ק חושב / וממנו היה יוצא לבדו ולכאן / כמו שתי רצועות · ואין פירוש / וחשב אפודתו אשר עליו / אשר על האפוד / אלא אשר עליו / על הכהן הלובש אותו · ובא הכתוב לומר שלא יעשו החשב בלבד / ואח״כ יחברו אותו / אל האפוד / כמו שהיו הכתפות · אבל ממנו יהיה / רוצה לומר שיהיה ארוג החשב עם האפוד / ואותם הדברים עצמם · הד׳ / אמר ולקחת את שתי אבני שהם / וזה כנגד מזה כנגד [illegible] / שאחרי שיעשו חכמי לב / האפוד / והכתפות והחשב האפוד / יקח המושים שוהם / או יקח משה בעצמו / את שתי אבני שהם / שיביאו אליו הנשיאים / והם כמו שתרגם אנקלוס אבני בורלא · ואמרו שהוא הנקרא קריס״טאל בלע״ז : ופתחת עליהם שמות בני ישראל כתולדותם ר״ל כסדר שנולדו / כמו שנזכר בכתוב / לא שיפתח אותם משה בידיו / אלא שיצוה לאומנים / לפתוח אותם ולכן נאמר מעשה חרש אבן / כלומר כמעשה אומני האבנים / המפתחים אותם / כדי לפתוח האבנים / באותיות המפתחי׳ בהם · ויראה מזה / שהכתיבה היתה פתוחה לתבלטת / כי כן עושים המפתחי׳ ושיניח אותם האבנים / מוסבות משבצות זהב / רוצה לומר מוכאות בתוך משבצות זהב / שהם כמין גומות · ואמנם סדר הפתוח היה / שלהיות הימין / יותר נכבד מהשמאל / היה התחלת הפתוח מצד הימין / והיה שם ראובן הבכור בתחלת האבן / שעל הכתף הימנית / ושמעון בתחלת האבן שהיה על הכתף השמאלית · ולוי היה אחר ראובן / ויהודה אחר שמעון וכן השאר כלם / לא שהיו ששה על הסדר בכתף אחד / וששה על הסדר בכתף האחר · ולזה אמר / ששה משמותם על האבן האחת / ואלו היו ששה כסדר תולדותם באבן אחת לא היה צריך לומר משמותם כסבב שבעיון חז״ל / שכן היו כתיבת שני · הה׳ אמר / ושמת את שתי האבנים על כתפות האפוד אבני זכרון לבני ישראל / רוצה לומר שהאבנים ההם / יהיה כנת שיזכור אהרן תמיד במחשבתו ותפלותיו את בני ישראל / ותשוקתו בהם מחשבתו / כי זה יכינהו ויזריזהו מאד / להגעת ההצלחה בעניניהם · והנה אמר / ונשא אהרן את שמותם לפני ה׳ / על שתי כתפיו לזכרון · ואמנו כאל דברים : חכל הוא להודיע / כדי זה אופן / יושלו שמות בני ישראל בכתפות אהרן : והיה / שיהיה זה לענין נשיאות כפים · כי כאשר ישא אהרן את כפיו ולברך את העם ינביה כפיו למעלה כנגד הכתפות / וכפיו פרושות השמימה / ולבבושתיו בצורת כתיבת שם שדי / וזה הוא סוד גדול / ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם / כי לא היה מזכיר את השם המפורש באותיותיו וכמו שאמרו כה תברכו את בני ישראל / רוצה לומר בלשון הזה ובשם הזה המיוחד : ועל זה הענין נאמר כאן ונשא אהרן / שרמז בזה אל נשיאות כפיו / לברך את העם : הו׳ אמר ועשית משבצות זהב ושתי שרשרות תמיד / רוצה לומר שיעשה מחוטין של זהב בקליעה / שתי שתיכות קטנות עבותות כתים בתים / לחבר אותם / אחת בכתף אחד מהאפוד · והאחרת בכתף השני / כדי שתהיינה מוכנות באופן מלמעלה / לקבוע בכל אחת מהן ראשו של השרשרת / וראשן הראש השני נקבעת אל הכתף / ויחזור אל הטבעת שעל החשן / אל מול פני הכהן / וכאלו החשן תלוי בכתפות האפוד : ואמר ומגבלות תעשה אותם לגבול שיגביל הארוך / שיש בין המשבצות / ובין טבעות האפוד : ואמר לאפרים / מגבלות / על מעשה השרשרות / שלא תהיינה עשויות חוליות חוליות / על צורות השלשלאות של ברזל / אשר יאסרו בהם האסורים / אך יהיו קלועים כחוטי זהב / עד שתהיינה עבות / כדרך מעשה גדלות : ולזה אמר / מגבלות מעשה עבות / ואמר ונתת את שרשרות העבותות / על המשבצות / להודיע שראשי השרשרות / יהיו קבועים על המשבצות / שהוא כמו עם המשבצות · הנה בזה / ביאר ענין האפוד · ואמנם צורתו / היתה כמו שאומר האפוד היה תלוי מאחורי הכהן / ורחבו היה כרוחב גב הכהן / מכתף לכתף / כדי שתהיינה הכתפות מחוברות לו / והוא היה תלוי לקשה מהכתפים / כנגד בית הגדי / והכתפות מחוברות לו : וכנגדו לפני הכהן ממש / וכנגד הלב היה יוצא מהאפוד / כמו שנורה מפני בגדיו / והוא מגיע עד / על / מעיל האפוד / כמו שיתבאר :

החשן עם היות שבו גם כן שני דברים : הא׳ אמר / ועשית חשן משפט וגו׳ / כלומר שיעשו את החשן מהדברים ובאופן שיתבאר / ובעבור שבו ישפוט הכהן על הדברים שישאלו ממנו / נקרא הכלי הקדוש הזה חשן המשפט / כי הגלות זה שיהיה / הוא משפט האורים לותו / ומלבד זה נראה לי / שנקרא גם כן חשן המשפט / בבחינה אחרת / והיא שלא כל הדברים שידבר הנביא יהיו נבואתו / יגיד הכהן מכח החשן אשר על לבו / כי הנה בנבואה ימצא / פעמי הדברים שסבב עברו / כמו שספר אדוננו משה מעבריה הראשונה והמלחמות הדורות הראשונים וקורותיהם / ולא היה דבר מזה / מושג באורים והתומים / גם בנבואה היו מושגים ענינים רבות / בחיים והאחרית / ולא היה דבר מזה / מגיד הכ״ג באורים והתומים / גם בנבואה / היה הנביא מעיד לומר תוכחות ויסורים ודברי למוד / אל העם או אל המלכים והשרים · לא היה דבר מזה אומר הכ״ג / אבל

באורים ותומים. אבל היה בלבד ענין האורים והתומים, לכתוב שמות
אחת, לגורל על עניני הצבור, אם יעשה דבר מה, או לא יעשה. לא
שיגיד הכ"ג באורים ותומים, לכל מחה שיהיה מבלתי שאלה, כמו שהיה
עושה הנביא פעמים רבות, כמו הרמב"ן ז"ל, והודיע זה שיהיה מבלתי
שישאלוהו ממנו. אלא אחרי השאלה, היה הכ"ג נותן משפט קבר ותשובת
חמתה, כדבור קבר, כך יהיה או לא יהיה. ובעבור זה היה. כי הגדת
הכ"ג באורים ותומים אשר בחשן. לכן מהבחינה הזאת, נקרא חשן
המשפט, כי הגדת העתיד הוא משפט, והנה מלאכת החשן וחומרו, היה
במלאכת האפוד. ואמנם בשיעורו אמר רבוע יהיה כפול, זרת ארכו וזרת
רחבו. הנה לומר שיהיה מרובע יושר ויתקן שהיה במלאכתו ואותיות ארכו,
וזרת רחבו. ואמר כך כופלים אותו ובשאר רבוע כפול, זרת ארכו וזרת
רחבו הב' אחר ומלאת בו מלואת אבן. ומלאת בו, חזר אל החשן, יאמר
שימלא את החשן מאבני אתיקונה זו שבלה, באופן שיהיה החשן נבנה כלו
כלו הוא אבן אחת. ולכן אמר בו, לשון מלוי אבנים, ומלאת בו מלואת אבן
ולא אמר אבנים, כאלו יהיה כלו אבן אחת, וזה מי שכתב, שהיה זה בחשן,
כמו לגודל האבנים. שהם תקועים ושקועים, כעובי גלגליהם, לא מלוים
חמון, כדעת האומר גלגל קטן, ואחד מזה. ולכן היו ארבעה טורי אבן
לרמוז אל ארבעת רביעי הגלגל, שהם כפי ארבעה תקופות השנה, ועוד
לדבר הזה הנ' אמר, ארבעה טורים אבן, רוצה לומר שלא יהיו האבנים
מונחים בלי סדר. אבל יהיו ארבעה טורים, או שיטות מסודרות זה אחר זו
שלשה שלשה, להשיב בהם י"ב האבנים. ודעת המפרשים הוא שהיה הטור
הראשון, כנגד ראובן, שמעון, לוי. והטור הב', כנגד יהודה, דן,
ונפתלי. והטור הג', כנגד גד, אשר, יששכר. והטור הרביעי כנגד זבולן
יוסף, ובנימין. כי היו איש על שמו, כסדר תולדותם, בקדימה ובאיחור.
וראוי לחקור בענין הזה, על ארבעה דברים: הראשונה, למה צוה יתברך
שיהיו שמות השבטים מפותחים באבנים, והיה די שיהיו מצויירים בכתב, או
בכתיבת שמותם, כמו שהיו בדגלים, או שיהיו מפותחים בזהב, כמו שהיה
כתוב בציץ קדש לי"י, ומה צורך לבקש אבנים גדולות, אבנים יקרות לפתח
שמותם בהם, אם בכתפי האפוד ואם בחשן. והשנית, למה צוה שיהיו
ארבעה טורים, והנה באפוד היו ששה משמותם על אבן האחת. וששה
משמותם, על אבן השנית, ומה צורך שיהיו בארבעה טורים, שלשה בכל
טור. והשלישית, למה באפוד אמר, ששים שמות השבטים כתולדותם:
ובאבני החשן לא אמר כתולדותם, אלא והאבנים תהיין על שמות בני ישראל
אבל לא אמר כתולדותם. והד', היכן היו האבנים האלה, ומתיחסות כפי
השבטים, כי הנה מצאנו כתוב, שהשבטים היקרים בני הגבירות, נתיחסו
מהאבני היותר פחותות, כי הנה לכן, נתיחסה לאם, כפי סדר תולדות
השבטי והיה הטו' פלניאו, מהאבני הפחותות שבהם. ואחלמה, שאומרים
שהיה קריס"טאל, שהיא אבן פחותה מערך קטון, נתיחסה ליששכר בן הגביר'.
ותרשיש נתיחסה ליוסף, שהוא היקר שבבנים, וכן בשאר: ומה שראוי שיאמר
בזה, כוה שצוה יתברך שיהיו שמות השבטים, מפותחים באבנים. לפי
שהאבנים הם יסודות בנין הבית, בית ישראל בית אלהים: ולכן נקראו
תהלי' קי"ח ד"כ אבנים, מלשון בנין. וכמ"ש, אבן* מאסו הבונים היתה לראש פנה, ולפי
שהיו י"ב השבטי' יסודות האומה ובנינה, לכן צוה שישימו אותם באבנים
ומפני זה, צוה יהושע בעברת הירדן, וצוה קחו לכם אנים עשר איש מהשבטי'
ישראל, וגו' עלו אותם שישאו שתים עשרה אבנים מהירדן, למספר שבטי
בני ישראל. וכן אליהו בהר הכרמל, כשבנה את המזבח לקח שתים עשרה
אבנים, כמספר שבטי בני יעקב: כי תמיד היו עושים רמז השבטים באבנים
להיותם יסודות בנין האומה ומעמדה: והנה באפוד צוה שיהיו שמות
השבטים בשני אבנים, ומפני שהיתה הכוונה הגדולה, שהיו שמות השבטים
בשתי כתפות הכהן, כדי שבנשיאות כפיו, יתפלל עליהם ויברכם, ומפני
זה היו ששה משמותם, בכתף אחד, וששה משמותם בכתף האחר, ולא
היו בעבור זה בד' טורים מסודרים, אבל בחשן שהיה מקום לטורים, צוה
יתברך, שישימו האבנים בארבעה טורים, כנגד ארבעת הדגלים, שנחלקו
בהם השבטים במדבר, כי היו בכל דגל שלשה שבטים, כמו שיתבאר
בסדר במדבר סיני. וכן בחשן, היו שלשה אבנים בכל טור כנגד
שלשת השבטים ההם, ולזה כתב מרבותינו וכותבם לברכה במדרש, ולכן
אתשיב אני, שלא היו מסודרים שמות השבטים בחשן, כמו שנולדו, אלא
כמו שהיו בדגלים: כי היו בטור האחד, יהודה יששכר וזבולן, כמו שהיה
בדגל מזרח. ובטור השני, ראובן שמעון וגד, כמו שהיה בדגל תימנה.
ובטור השלישי, אפרים ומנשה ובנימין, כמו שהיה בדגל ימה: ובטור הרביעי
דן אשר ונפתלי, כמו שהיה בדגל צפונה, ומפני שלא כתבתו ולא הוכיחו בחשן
כסדר תולדותם, אלא כסדר הדגלים, לכן לא נאמר בחשן כתולדותם,
כמו שנאמר באפוד. ואמנם אמרו, אלא הרגיש כזה, וכתב שהיו השבטים
בחשן, כסדר תולדותם. ואמנם התיחסות האבנים לשבטים, החכמים
חסידי התורה האחרונים הסכימו בו, כל אחד כפי דרכו: כי מהם אמרו
שאודם פטדה וברקת, היו כנגד ראובן שמעון לוי, והיה האודם,
הוא הנקראת גר"אנטה בלעז, הדומה לרימון, שגרגיריו אדומים. והיה
כנגד ראובן בכור ישראל, כי כחו וראשית אונו. והפטדה כנגד
שמעון והיא אבן ירוקה שיש תמצוא כאודם: ולכן הברקת, היא היותר
חשובה מכל האבנים, ואין חזירה נפילה, נקראת בלעז
קרב"ונקלו, ומתיחסת לשבט לוי, המאיר בשלמותו מכל השבטים:
והשלשה האבנים, הם כנגד שלשת המזלות שלה שור ותאומים, והסרטן'
ניסן אייר סיון: והטור הב' היו בו, נופך ספיר ויהלום, כנגד סרטן
אריה בתולה, החדשים תמוז אב אלול, שהם חדשים חמים ויבשים, ולפי
זה הדעת, אלה היו, כנגד יהודה דן ונפתלי: והנופך אמרו, שהוא
רובי"נו, ומשלו את הנביא הנה* אנכי מרביץ בפוך אבניך. ולהיותו חשובה ישעי' נ"ד י"א
שבאבנים, כנגד שבט יהודה, שהיה מלך נקרא אדיר, והספיר, הוא
ידוע כמו שאמר ויסדתיך בספירים:, והוא כנגד שבט דן, להיותו בעל
דגל, גם שחכמי לב העושים במלאכה, היו בצלאל למטה יהודה, ואהו
אהליאב למטה דן: והלום, היא אבן הולמת כל האבנים ומשברתן, והיא
לא תשבר לרוב חומה ויובשה, ובלעז נקרא דיא"מאנטי, והיא כנגד נפתלי
שארצו היתה מכללת ומשלמת פרותיה, כמהרה: והטור השלישי, לשם שבו
ואחלמה: ואלה אמרו, שהיו כנגד גד ואשר ויששכר, והם כנגד מאזנים
עקרב קשת, החדשים תשרי מרחשון כסליו, שהוא זמן מהופך ומתגלגל
קר ורטב: ולשם הוא אשט"יטה, והודיענו הכתוב בזה, שהיו עתידים בני
גד להתישב בעבר הירדן, ולכן נתן כנגדו לשם, רוצה לומר לשם ולארץ
ההיא, ויהיה דן כאלו כתוב לשם, כפתח תחת האלף והשין: ושבו אמרו
שהוא אבן המגניטה המושך את הברזל בכח סגולתו, וכן כאשר בשבט אשר
ברזל, ונחשת מנעליך: ואחלמה אמרו מבגלתה שמחזיקה בידו, ויהלום
חלומות והדיוכות טובות, והיתה כנגד יששכר מפני חכמתו. כמ"ש, ומבני
יששכר יודעי בינה לעתים. והטור הד', תרשיש, ושהם, וישפה, והם כנגד
גדי דלי, דגים, החדשים טבת שבט אדר, שהוא זמן קר ולח: ואמרו
שהם היו כנגד זבולן יוסף ובנימין: והתרשיש אמרו, שהוא אלגופר, ובלעז
פ"ירלה: והיא הבדולח והיתה כנגד יוסף ליופיו. ושהם הוא נקרא
בלעז סוקלי"שולו ולפי שהוא בולטו דומה לים הניחה כנגד זבולון לחוף
ימים ישכון, והוא לחוף אניות: וישפה, נקרא כן בלעז גא"ספי, והוא כנגד
בנימין, לפי שהיא אבן עושה דם רב, ובנימין היה ידיד י"י ישכון לבטח,
זה הוא כלל מה שמצאתי בזה, באחד מהמפרשים:

והנכון בעיני בדבר הזה, הוא שהטור האחד כמו שזכרתי היה כנגד
דגל מחנה יהודה, שהיו בו שלשה שבטים יהודה יששכר וזבולן
ובנגדם באו שלשה אבנים, שהם כלם ממין אחד, והם אודם פטדה וברקת
לפי שהאודם הוא הנקרא רובי"נו, והפטדה הוא הנקרא בלעז בל"אש,
והברקת הוא הקרב"ונקלו, ושלשתם ממין או מין אחד, אלא שיתחלפו
בגבע או בזוהר, כי הרובי"נו הוא יותר אדום מכלם, והבל"אש איננו כ"כ
אדום, כי הוא יותר נוטה ללובן ולזוהר: והברקת, הוא היותר מזהיר
ומבריק מכלם: וכן אמרו החכמים, שיתבררו בטבעי האבנים היקרות, שכל
שלשה אלה הם ממין רובי"נו, אלא שיתחלפו בלובן באודם ובזוהר, בפחות
ויתר. והנה היה האודם, כנגד יהודה, שהוא לשון נופל על הלבן, והוא
למלכות והמעולה שבהם: והפטדה, כנגד זבולן: והברקת, כנגד
יששכר שהיה בחכמתו, מבהיק ומאיר לעולם כלו: הנה אם כן כמו
שהיו שלשת האבנים האלה ממין אחד, כן היו שלשת השבטים האלה,
בדגל אחד: והטור הב', היו בו נפך ספיר ויהלום, ושלשתם הם ממין א'
ממין הדיאמ"נטי, אלא שהיהלום שהוא הנקרא דיא"מנטי, הוא היה היותר
חזק, והספיר שהוא הנקרא בלעז ספי"רה, איננו חזק כל כך כמוהו, והנפך
הוא ספר"מיה: ולכן היה יהלום שהוא דיא"מנטי יותר חזק, כנגד
גד כי הוא היה יותר חזק, מראובן ושמעון, שהיו בדגלו: ולכך
הקדימו הכתוב בספור נחלתם, בני גד ובני ראובן: הנה אם כן היו כלם
בדגל אחד, כמו ששלשת האבנים האלה: היו ממין אחד: והטור הג' לשם
שבו ואחלמה והם אבנים אחרים מטבע אחד כי הלשם הוא אגאטי"שטה
ושבו הוא הנקרא בלעז אישטו"פאו, ואחלמה הוא הנקרא אישאפי"אלבה,
וגם אלה שלשתם הם מטבע אחד, וממין אחד, כנגד אפרים ומנשה
ובנימין, שהיו בדגל ימה, הדגל אלה האלה שבטים, שהיו כלם מבני
רחל: ומאשר האבנים האחלמה, שהיא הפיאשא"ראלדה היותר יקרה
ונכבדת, כנגד בנימין כמו הכתוב שבנימין לא יסור מאחרי י"י, כמו שפרו
אפרים ומנשה בחלוק המלכות, כי בנימין עוד רד עם אל, ועם קדושים
נאמן, והטור הרביעי, היו בו תרשיש ושהם וישפה: ותרשיש הוא הנקראת
בלעז טורקי"נה, והיא לשונה במעלה, אבל השהם שנזכרו: ושהם הוא
הקרי"שטאל: וישפה, הוא נקרא בלעז גאספ"י, ושלשת האבנים האלה, אין
להם עלוי ומדרגה, כשאר האבנים אשר זכר: כי אלה הם אבנים נכים,
וערכם בדגל אחד, ושפל מערך האחרים שזכרתי ולכן היו כנגד דן ואשר
ונפתלי, אשר בדגל צפונה: כי להיותם בני השפחות, הוכיחו כנגדם
אבנים פחותי הערך: ואבל כפי הנראה והמקובל בהם, והנה לא הזכרתי
לפרש, אחד מהאבנים האלה על הבדולח הנקרא אלגו"פאר, הוא פי"רלה
בלעז: לפי שלא ימצא מהנו גדול בשעור, שיפתחו בו משמות השבטים,
כמו בשאר האבנים, גם שהבדולח היא מעולה, והיה צריך שאח"כ לפתוח
הנה התבאר, שהיו טורי אבני החשן, על שמות שבטי בני ישראל, כפי מה
שהיו בדגלים, ולכן לא היה שם האבן, כנגד שבט לוי, כי הוא לא היה
בדגלים, אלא כנגד אפרים ומנשה, והתבאר שהיו האבנים מתיחסים
אליהם, כפי קורבתם וענינם בדגלים, ואמנם התיחסות כל אבן ואבן
לכל שבט ושבט: כבר אמרו בו דברים, אבל להיותם מכחשות ועצמים
מעטים

תלויים לא כאחרות כלם · ואף שנדע שהיו האבנים כתובות / וכפי התיחסות כינה לבן עצמם / וזה הוא אחיות ארבעה / המקירות אשר חקרתי בזה :
הד' / אמר משובצים זהב יהיו במלואותם / רוצה לומר שלא יהיו האבנים מונחים בחשן / בקשר פתיל תכלת בנקבים / אלא שיהיו שם במשבצות זהב / ובזה יהיה החשן מלא / עם משבצותיהם : ואמר / והאבנים תהיינה על שמות בני ישראל : להגיד שתהיינה האבנים ההן מתיחסות אליהם / בהיות שמותיהם מפותחים על האבנים / לא האבנים על השמות : ואומר משובצים זהב / אפשר שנאמר על האבנים / אף על פי שהם לבן נקנה · מפני שמשבצות אבנים / דומה ללבן זהב / כמו גנים פלגים / ובעבור זה אמר כאן על האבנים מסובבים / ולא משובצות : ואפשר לפרש משובצים / על השורים : והנה זכרו חכמינו זכרונם לברכה / שהיה כתוב למעלה מהאבנים / שם האבות / אברהם יצחק ויעקב / ושבטי ישורון / ושהם היו כתובים עם השמות · כאלו תאמר / ראובן א' על אודם שמעון ב' על פטדה / וכן השאר / ובזה האופן / היו בכל אבן ואבן ששה אותיות כנגד ששת ימי בראשית / והיו ב' אבני החשן / ע"ב אותיות כאותיות השם הגדול / כמבואר לחד / שהכהן גדול כנגדו האפוד והחשן / היה מוקף לפניו ומלאחריו בי"ב שמות השבטים : הה' / אמר ועשית על החשן שרשות גבלות מעשה עבות / רוצה לומר שכבר אמר שיהיו על החשן / ולבורכו שרשרות מגבילות / מחזיק החשן והאפוד : והיו על החשן שתי טבעות זהב למעלה כנגד הכתפה מן האפוד / ובהם היו מחוברות השרשרות / שרשרת אחת בטבעת אחת / ואחר כך היו מחוברים שני קצות שתי השרשרות / על שתי המשבצות אשר בשני קצות האפוד : ושני קצות החשן השפלות / לנגד הבלתי נראה / היו שתי טבעות זהב / ובנגדן היו בכתפות האפוד / שתי טבעות זהב : והיה פתיל תכלת נתון באלו הטבעות / ובו ירכסו החשן עם האפוד מלמטה באופן שיהיה חשב האפוד מלמטה מגור בפתיל התכלת והוא אומרו להיות על חשב האפוד : ויעשה זה / כדי שלא יזח החשן מעל האפוד / רוצה לומר שלא ימוט לכאן ולכאן מעל האפוד / בהיותו מחובר על חשב האפוד / והחשב מהודק באפוד על המעיל / תהדגבו / ועובר למטה מן האצילים / עד שיהיו ראשי החשב נתפסים על השדרה / מבין הכתפים / ולשם נקשרים ראשי החשב / ולא יתנגדו ביזע · אבל אמנם / לא מפני תחתיות החשן מהודק על המעיל / כי אין נוקר לו · ואין לחוש / אם יעלה וירד החשן על כריסו / והוא שלא יזח מלמעלה / בעבור התכלת המחוברו בשרשות זהב / שבהם תלוי : ונשאר התכלית בכלי המקודש הזה / ואמר ונשא אהרן את שמות בני ישראל בחשן המשפט על לבו בבואו אל הקדש / לזכרון לפני יי' תמיד רוצה לומר שזה יהיה סבה / שאהרן ישא על לבו / ותשוטט מחשבתו בשמות בני ישראל / המפותחים על חשן המשפט / שהוא מונח על לב אהרן / וזה ישיריתו / שתמשך ההודעה במה שיקרה להם גם שיתפלל עליהם / באופן שיזכרו לפני יי' לטובה / רצה לבו מזה / שהכהן לא היה נכנס אל היכל הקדש / אלא מלובש בבגדיו / ושיהיה לובש האפוד עם החשן יחד / שנאמר ולא יזח החשן מעל האפוד / והיה החשן על לבו מלפניו והאפוד מלאחריו : הו' / אמר ונתת על החשן המשפט / את האורים ואת התומים · והנה לא הכירה התורה / מה היו האורים והתומים האלה · וכבר באו בשאלות שלא הכאנו בהם עשייה / ולבד נפייחתו אל משה / כאמרו ונתת אל חשן המשפט / את האורים ואת התומים : וכבר חשבו מהמפרשים / שהאבנים ההמה / שהיו כתובים בהם שמות בני ישראל הם עצמם / היו נקראים אורים ותומים / מפני שהיו מאירים את דבריהם / ומתמימים תשובותיהם / ואם היה הענין כך / מה היה עושה בהם משה שאליו אמר / ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התומים / וכן במעשה / וישם עליו את החשן / ויתן אל החשן את האורים ואת התומים · וזה ז' התורה / שהם היו דבר מה / נתן משה בחשן כמו שנתן את העדות בארון : גם שזכרם בה"א הידיעה / האורים ואת התומים / והם לא נזכרו עד כה בשום מקום וכמו שכתבתי בשאלות / וכל זה יורה על אמתת קבלת חכמינו ז"ל / שהם היו כתבי שם המפורש / שכתב משה בידיו / ונתנם בתוך החשן / ולזה היה החשן כפול שבתוך הכתיבה הקדושה ההיא / בין כתפי החשן / והשמות ההם בהיותם שמה היו מעירים הנבואה / בהיות הכהן הראוי אליה מסתכל בהם / ולזה אמר ונשא אהרן את משפט בני ישראל על לבו / כי השמות שהיו מונחים בחשן / היו בנה / שתשוטט מחשבת הכהן / והשמות הקדושי' ההם / היו מגיעים אליו הנבואה / ויגיד העתידות והתורה בזה / האלה הן' · ולהיות בחשן האורים והתומים מעשה שמים / ולא מעשה אדם / לכן לא נזכרה בהם לשון עשיה / כשאר הכלים והבגדים · ונזכרו בה"א הידיעה לאצלתם / ובמוהו / ושכן מקדם לגן עדן / את הכרובים / ולא נזכרו הכרובים קודם לכן / וכמו שכתב / הרב רבי משה בר נחמן · וכבר זכרו חכמינו זכרונם לברכה / בגמרא יומא / שתחשיכו בתודעה הזאת / שלשה תנאים · והם שאחת בבחינת השואל / רוצה לומר שיהיה השואל מלך / או בית דין הגדול / או מי שהצבור צריך אליו · והב' בבחינת השאלה / ר"ל שישאל דבר כולל לכלל ישראל / לא מעשה איש פרטי · והג' אמר הכהן / והוא שיהיה כ"ג / ורוח הקדש שורה עליו · וכבר כתב / הכה התורה בכהן מ"ה אלא ב' שענין האורים והתומים / היה מדרגות רוח הקדש / והיא מדרגה למעלה מבת קול / ולמטה מהנבואה : ואמר ז"ל / למה נקרא שמן אורים ותומים / אורים שמאירים דבריהם / תומים שמשלימים דבריהם / ונקראו

גם לכן כרתי פלתי / כרתי שכורתין דבריהם / פלתי שמופלאים במעשיהם / ימי שכל לגאול : א"ה בל"ח : סימו שואל : ע"כ · נקל דם / ולא מהרהר בלבו / אלא כאדם שמתפלל / בינו לבין עצמו / ומוניח הדבר בפיו ומיד היה הכהן / מתלבש ברוח הקדש · ומביט בחשן / ורואה בו מה שיהיה · אבל איך ישיג הכהן הדברים העתידים / כהביטו באבנים ההיא : א"ה בל"ח : הוא / שהיו האותיות שבחשן ע"כ · בולטות / כנגד פניו של כהן ומפני זה נקרא אורים · אבל ינטרכו לכח אחר / יכוח של הכהן מאת יי' מן השמים / כי ידע להגיד ולחבר האותיות / ולהוציא התשובה מהן / כי ברוח הקדש שבו / יספוק בלבו / באי זה אופן יתחברו ויסודרו האותיות ההן / שהאירו לנגד עיניו / מבלי טעות ושגיאה / וזאת הבחינה נקראו תומים המשל בזה / כי כאשר ישאלו מהכהן / מי יעלה לנו למלחמה תחלה / היה הכ"ג מכוין בשמות הקדושים ההם / שבין כפלי החשן / ומביט עם זה באבנים ומיד היו מאירים לנגד עיניו אותיות / תשובתו · כאלו תאמר שם יהודה כלו / ויו"ד מלוי ועי"ן משמעון / ולמ"ד מנפתלי / וה"א מיששכר או מזבולון · ובהיות האותיות ההן מאירות לעיני הכהן / עדין לא ידע סדורן / כי מן האותיות ההן אפשר שיסודרו תיבות מתחלפות אלא שרוח הקדש אשר בו / מכח התומים ויסדרהו להם' יהודה יעלה / ובזה שבי א"כ זה / הרמב"ן · ויותר נכון בעיני בדבר הזה' לומר שלא היו האותיות נזכרות כלן יחד / לשיסופק הכהן בסדורן אבל בהיות השאלה / על האופן שזכרתי / מי יעלה לנו בתחלה / היה הכהן מביט בשמות השבטים / המפותחים באבני החשן · ורואה בשבוגה שהיה מאיר שם יהודה ויקרא בלבו ויאמר יהודה הוא : אח"כ יחזור להביט וכבר איכו מאיר שם יהודה / כי כבר עשה הוראתו / אבל יראה שמאיר לעיניו אחדש / יו"ד מלוי או מאחד מאשר השבטים / ואין מאירה אות אחרת · ויאמר בלבו / הרי יש לנו יהודה יש לנו יו"ד / ותפסק האור / והאות ההיא · עוד ישוב להביט / ויראה ע"ין של שמעון / שמאירה לעיניו / ויחברו הכהן בלבו אל הי"ד / ויפסק אור האות ההיא : עוד ישוב הכהן להביט באותיות / ויראה למ"ד ונפתלי / שמאירה ויחברה בלבו עם היו"ד והעין / שכבר הארו מקודם / ויפסק גם אור הלמ"ד · עוד ישוב הכהן ויביט / והנה האיר לפניו הה"א של יהודה לבדה / ויחברה בלבו / לשאר האותיות שכבר היו בידו / ותושלם לו התשובה / וכדאותו שאין אות אחרת מאירה / שיש שאלו דבר / יהודה יעלה · ובזה האופן / יתחייב שתבא התשובה מסודרת · והענין הלא הוא / כהארת האותיות לעיניו ולכן נקראו אורים : ומאשר תומים נקראו בבחינת אמתם והנדקם · והנה היו האורים והתומים / כל ימי בית ראשון כי היו הם עצמם / אשר שם משה לפני בני ישראל / הארונים / כמנורה והארון הכפרת / והכרובים ולוחות הברית / נגנזו גם כן חשן המשפט עמהם / וכאשר חזרו לבית שני עם היות שעשו בגדי הכהנים / חשן ואפוד / ובהו ד' טורי אבן בחשן / ופיתחו עליהם שמות בני ישראל · הנה לא היה הכהן נכלל ומן בית שני / משיב באורים ובתומים / וזה לשתי סבות · האחת מפני שלא היו שם כל שבטי ישראל / כי אם שבטי יהודה ובנימין בלבד / כי שאר השבטים / כבר הגלם מלך אשור / ולכן לא היה מגיע לכ"ג ברוח הקדש / שהיה שורה עליו בזכות י"ב השבטים / בהיותם על אדמתם / והשנית / מפני שכתבי שם המפורש הקדושים / שנתן משה בין כפלי החשן כבר לא היו בידם / כי נגנזו בחשן הראשון שעשה משה / והם היו עצם האורים והתומים : ולכן היה העיקר חסר מן החשן / ובעבור זה / לא היה משיב / ואולי שלזה כיון יתברך באומרו למשה / ונתת אל חשן המשפט / את האורים ואת התומים / כי הוא עליו השלום יהיה הנותן אותו שמה / ולא אחר · וכבר העירו / קצת מהחכמים בפקות בענין השגת האורים והתומים : הח' / אם היה יהושע נביא / כמו שהעיד הכתוב בגבוריו / ועמדה לו חזה נבקיע / שהוא הגדול שבנביאים · איך היה מצטרך / לשאול באורים ובתומים / בהיותם מדרגה למטה מהנבואה / והכתוב אומר עליו / ולפני אלעזר הכהן יעמוד / ושאל לו במשפט האורים : הט' / אמרו חכמינו זכרונם לברכה שע"פ שיעודי הנבואה חוזרים / יעודי האורים והתומים אינם חוזרים ולכן מדרגת הנבואה היא למעלה ממדרגת האורי' איך יתכן / שיהיו יעודיהם קיימים בלתי חוזרים / ויעודי הנבואה חוזרים · הי' / אם היתה נבואת משה / למעלה ממדרגת הנביאים כלם / בהיותו מנבא בכל עת שירצה · איך יתכן / שבמעשה האורים והתומים / שהוא מדרגה שפלה / מכל מדרגות הנביאים / יהיה הכהן גדול / מוכן בכל עת שירצה להשיג השגתו / שוה למדרגת משה רבינו בנבואתו : ולזה שהעירותי בשאלות : ומה שראוי לומר בתשובתם / הוא / שצורך יהושע למשפט האורים והתומים / לא היה ליתרון רוח הקדש / על הנבואה / אלא לפי שהנבואה / לא היתה שורה על הנביא בכל עת שירצה / כי אם למשה רבינו בלבד · וכדי שהלוחמה בעת הצורך / ולולי שיהושע בנבואתו לא יהי' מוכן להנבא / לא תהי' הכרה מידיעת העתיד לבוא עליה / לכן המציאה / ההשגחה האלהית / המעשה הזה מהאורים והתומים / כדי שבכל עת / יוכלו לדעת בו / מה פעל אל · ולזה נאמר ביהושע / ולפני אלעזר הכהן יעמוד : וגם בכלל לומר שבין משה / לא הגיע יהושע למדרגת הנבואה / ולכן נאמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד / ושאל לו במשפט האורים : אבל אחר עזו / לא קודם לכן בחייו : ולמה שהיה התועלת המוגעת מהמעשה הזה בתיבת הצנה אחר הגאולה / לצורך כלל ישראל : ולכן אם היה היעוד הזה מהאורים חוזר / היה התועלת בטל / כי אין תועלת

בתשובת השאלה, אם ישאל אחריה בספק ההוא בעינו, ולזה היה מהגנות השם על האומה, שיהיה היעוד, מהאורים והתומים, בלתי אחר. גם שהיה משפט האורים בלבד, בדברים שיהיו תכף, ובמעט זמן, כאלו תאמר, הארדוף אחרי הגדוד הזה, האשיגנו, ודומיהם. ולכן היה היעוד בלתי אחר, כי לא יהיה עם זמן, בכדי שישתנה המקבל מטוב לרע, ומרע לטוב, לשבעבורו תשתנה גזרתו ויעודו, וכמו שכתב הרלב"ג. ואמנם למה היה בכל עת, המעשה הזה. הנה הוא לשתי סבות, האחת להגנות השם על כל האומה, כדי שלא יחסר להם, מגיד מה שיהיה, ויצטרכו לבקש, מכשף ומעונן ומנחש. והב', לקבלת מדרגת רוח הקדש, בהקש אל מדרגות הנבואה, ולכן היתה הנבואה, צריכה זמן והכנה רצויה אליה, ואמנם האורים והתומים, הכהן המוכן, היה מספיק לו התבוננות והכנה מה, להשגת תשובתם, מה שלא היה כן בנבואה. והותרה בזה, השאלה הח'. והמקבלים כתבו שהיו י"ב אבנים, מפני שהשם הגדול, מיו"ד ק"ה וא"ו ק"ה, יש לו י"ב צירופין, לא יותר, ואלו הם יהו"ה, יהה"ו, יוה"ה, הוה"י, הוי"ה, ההי"ו, והי"ה, וה"הי, ויה"ה, הה"וי, הי"הו, הי"וה, כשם אלו. והכל הצירופין האלה מורים על ההויה, וסוד מציאות השם, כדכתיב אני יי' לא שניתי, מה שאין כן בשאר השמות, כי בצירופן, תמלאם לפעמים, שוכן הכוונה, כיון לדבר, הם קבלותי בלא אל, כלומר שהיו מתהפכין, ומשין אל לא, ויאמרו לא הוא. וכנגד אלו הי"ב צירופין, כאלו שנים עשר אבנים, לשנים עשר שבטים, כל שבט, היה לו מיוחס, בצירוף אחד מאלה הי"ב,
דניאל ט' כדכתיב כי שמך נקרא על עירך, ועל עמך. הרי ביארתי לך, ענין החשן והאורים, אשר בו, ונבוא לפרש, שאר הבגדים:

י"ט

המעיל קראו הכתוב מעיל האפוד, לפי שהאפוד, היה נתון עליו לשמור, ובזה צוה ית' בעניינו ג' דברים, הא', שיהיה כליל תכלת, ר"ל שכלו יהיה מתכלת, ולא יהיה מין אחר מעורב בו, כדי שיראה המעיל דבר אחד, והאפוד אשר עליו דבר אחר. ואלו היה המעיל, מתכלת וארגמן, ותולעת שני, ושש משזר, כמו האפוד, יחשבו הרואים, שהכל דבר אחד, מעיל ואפוד. על כן צוה ית', שיהיה המעיל כלו תכלת בלבד, כי בזה יתפרסם, הבדלו מהאפוד. ועל זה אמר הכתוב, ועשית את מעיל האפוד, שיעשה המעיל, באופן שיבדל מן האפוד, אשר עליו. והב', אמר והיה פי ראשו בתוכו, ר"ל בראש המעיל, שהוא פיו, כי שוליו הם תחתיתו, ופיו הוא ראשו, שבו יכנס הכהן ראשו. אותו הפה, יהיה כפול, מעשה אורג, ושפתו והוא שפת היריעה הקדומה, יהיה לתוכו לבד פנים לגופו, כדי שלא יראה בולט מחוץ. ואמר שפה יהיה לפיו סביב מעשה אורג. להגיד, שלא יתפרד פי ראשו כמכפרים, ושוב יתפור לו במחט, שפה סביב, ונתן הטעם באומרו, לא יקרע. רוצה לומר כדי שלא יקרע המעיל, כי צריך המעיל להיות חזק, כיון שהוא נושא לאפוד ולחשן, כ"ש בשפתו, שכל הכובד תלוי בו. ואומרו כפי תחרא יהיה לו, פרש"י, כפי שריון, שהשריונים נעשים כמו, ומתחילין מן הפה, ועושים מעשה רשת, סביב סביב בטבעות על שוליו, וכן נארג המעיל, על זה הדרך עצמו. והיה אם כן המעיל, כמו גלימה סגורה מכל צד, ואולי היו בו שנים נקבים, מן הצדדים. ומשם היה מוציא הכהן זרועותיו. וכתב רש"י, שהיה המעיל כמו חלוק, כמו הכתנת, וזולתו כן. אבל האמת הוא, כדברי הרמב"ן, שהיה בגד יתעטף בו, כמ"ש והוא עוטה מעיל, והיה לו כנפים, כנף מלפניו, וכנף מלאחריו. וכמ"ש, ויחזק בכנף מעילו ויקרע. הג', אמר ועשית על שוליו, רמוני תכלת וארגמן וגו', ופעמוני זהב וגו'. רוצה לומר שיעשה על שולי המעיל, סביב רמוני תכלת וארגמן ותולעת שני והיו בצורת רמונים, אלא פתוחי פיהן, וכמותם ידוע, מגד מבשר הרואים שהיו נאים, שכתוב בפרשת פקודי שהיו משזר, שהוא גם מורה על היותו הכפל שזור, כי הוא כמו שכתב הרלב"ג, כנור משזרה, שהיא השדרה, שיש בה בליעות רבות. ואמנם הפעמונים, פרש"י, שהיו לעצמן, פעמון זהב אחד, בין שני רמונים. וכבר הקשה עליו הרמב"ן, שא"כ לא יהיו הרמונים מועילין כלום, גם שהיה צריך הכתוב לפרש, במה יתלה הפעמונים, ואם יעשה טבעות לתלותן בהן. אלא שהיו הרמונים חלולים, והפעמונים תחובים בהם, ונראים מתוכם, ולא פירש הכתוב מנינם: אבל רבותינו אמרו, שהיו ע"ב,
דף פ"ח ר"ל ל"ו מלפניו, ול"ו מאחריו כדאיתא במסכת זבחי'. ונתן טעם ברמונים והפעמונים האלה, באומרו ונשמע קולו בבואו אל הקדש לפני יי' ובצאתו ולא ימות. ר"ל שבזה ישמע קול אהרן בבואו אל הקדש, כי הקול ההוא, יעירהו להתבונן שהוא נקדש. ומה שהיה מוטל עליו מהבגדים. ובזה יחיה, ולא ימות, למיעוט התבודדותו: כי מפני זה עצמו צוה, שלא יכנסו הכהנים שתויי יין למקדש, כדי שהיין לא ימנעם מהתבודד ומהתבונן, בדברים האלה כראוי: ואפשר לומר, שהיה השמעת קול הפעמוני', כדי שידעו מבחוץ כי הכהן חי, כי אלו היה מת, לא היו נשמעים, וז"ש ונשמע קולו וגו', ולא ימות, כמו שאחז"ל, בכהני בית שני, שאם היתה שמועה רעה בלבם, היו מתים בהכנסם למקדש, וכאשר לא היו שומעים פעמוניו, היו יודעים שהוא נמצא מת: ולכן נאמר, ונשמע קולו וגו', בבואו אל הקדש ובצאתו ולא ימות, והמקובלי' אמרו, שהיה זה כענין נטילת רשות להכנס, כי הבא בהיכל המלך פתאום מבלי רשות, חייב מיתה, כמו שנזכר באחשורוש, שמי שיכנס בשער הפנימי, מבלי קריאה, אחת דתו להמית: וכאלו בזה, היה הכ"ג משמיע קולו, וקורא הוציאו כל איש מעלי, ונכנס אל עבודת המלך כמ"ש וכל אדם לא יהיה באהל מועד וגו', וכן בצאתו ברשות, כדי שיודע הדבר ויגורו משרתי המלך, מלאכי עליון ללמדו. ואחרי שהשלים לבאר על האפוד והחשן והמעיל, צוה עוד על הציץ, שהוא מלבוש הרביעי, המיוחד לכ"ג, ואמר ועשית ציץ זהב. וצוה בו ית', ג' דברים. הא', שיהיה הציץ מזהב טהור, לא זהב מעורב עם מינים, כי להיותו קדש ליי', היה ראוי מפני כבודו, שיהיה זהב טהור ונקי, לא מתכלת וארגמן ותולעת שני, ושש, כמו שהיה האפוד והחשן. ונקרא ציץ מלשון מציץ מן החרכים, וזה לפי שהציץ היה עומד על מקום, הכח המצייר, והמכין. והשני, ופתחת עליו פתוחי חותם קדש ליי', כלו' שיפתחו בחרט אנוש, על רקועת הזהב ההיא אלה הדברים קדש ליי'. ויהיה פתוחי חותם, כתב מפורש, והאותיות היו בולטות, לא כמו השמות, שבאבני האפוד והחשן, שהיו שם האותיות שוקעות, שנ' תפתח את שני האבני', אבל האותיו' אשר בציץ, היו בולטות. ואם היו בשטה אחת, היו כתובות כן קדש ליי'. ואם היו בשני שטין, היה קדש מלמטה, וליי' מלמעלה, כי הוא עליון על כל הכנויי'. והג', אמר ושמת אותו על פתיל תכלת, ר"ל שהציץ לא יהיה מקיף את כל הראש בשלמות, אבל יהיה מגיע מאוזן לאוזן מלפניו, והיה קושרו בפתיל תכלת, שהיה נכנס בנקבי', שהם בקצוות הציץ, אצל האזנים. ואותו הפתיל תכלת היה קושר באחורית העורף. והיה המצנפת מנגד מצחים, דקה וזכה ולבנה, וכמ"ש, וישימו הצניף הטהור על ראשו, ועל המצנפת היה הציץ, כדמות עטרה. וכן הוא אומר, הסר המצנפת והרם העטרה, ולכן צוה על הציץ, וישימו אותו על פתיל תכלת, וישימו הפתיל על המצנפ', שהיה מכוין אהרן כי כל הכהנים הגדולים, היו מכסים מצנפת על ראשיהם מלמעלה. ואחרי אומרו, יהיה על המצנפת, אמר הכתוב עוד, אל מול פני המצנפת יהיה. לפי שמפני המצנפ', הוא כנגד עליון הראש, ויעמוד למולו, וכנגדו המצח, ולכן נאמר והיו על מצח אהרן, ונמצא בין הציץ, ובין פני המצנפת, מקום פנוי, להנחת תפלין כדבריהם ז"ל, ובדרך הזה, התישבו הפסוקי', וכמ"ש הרמב"ן. ואתה תדע, שהכהנים לא היה לובש מצנפת, רק הכ"ג מאחיו. אמנם בניו, ושאר הכהנים, ישימו מגבעות, שהם מקיפים כל הראש מבלי כפלים, לא כמו כובעי', וחז"ל אמרו, שהמצנפת ארוכה, גם עטרה אחת, והרי היא כצניף, שבוזף בה את הראש, מגלגל ומחזיר, ומגלגל סביב ראשו כפל על כפל. האמנם, בעבור שהיו המגבעות, מכסות את הראש, כמו המצנפת, נקראו ע"ד העברה מצנפות, ולכן אמרו, כ"ג משמש בשמונה בגדים, וההדיוט בד', בכתונת, ומכנסים, ומצנפת, ואבנט. מוסיף עליו כ"ג, חשן ואפוד, ומעיל והציץ. ונתן הכתוב טעם, במעשה הציץ, באומרו ונשא אהרן את עון הקדשים, אשר יקדישו בני ישראל, לכל מתנות קדשיהם. ולא ביאר, איזה עון הקדשי': א"ה כלו"ם רש"י ז"ל, אם עון פגול הרי ע"כ: כבר נאמר בפגול, לא ירצה. וכן א"א שישא עונם אם היו בעלי מומין, ולא ישא עונם ג"כ אם היו המקריבים טמאים, והיתה טומאתם ידועה, כי התורה הגבילה ענינם: א"ה כלו"ם: ועון הקדשים נאמר, ולא עון המקריבי' ע"כ ולכן יאמר, שהענין שהיה הכהן מכפר עליו עם הציץ, היה הטומאה בלתי ידועה, כגון שנטמא המקריב בטומאת התהום, שהיא בלתי ידועה לו ולא לזולתו, וכן אם נטמא הקרבן, ולא נודע לו, עד שהקריב את אמרו שהציץ מכפר עליו כמו על הטומאות שב' את עון הקדשים, ר"ל שגגת הקדשי' הוא כופר. אבל איני כופר שגגת המקריבים. ואמר והיה על מצחו תמיד לפני יי', להגיד שבעבור שהציץ בא לרצות על עון הקדשים, היה ראוי שיהיה על מצח אהרן בכל יום ויום, כי הקרבנות היו קרבים בכל יום, כדי שיתן את לבו להתפלל עליהם, ולישא עונם תמיד. ויש מי שפירש, ונשא אהרן את עון הקדשים, שהיה הציץ מכפר על המ זנות הרעות. וכן האבנט, על המחשבות הנפסדות, ולכך הונח על הראש, כי משם תבא הרעת והמחשב'. אבל אומרו, עון הקדשים אשר יקדישו בני ישראל לכל מתנות קדשיהם, איננו סובל הפירוש הזה. ואחרי שזכר מעשה הציץ, זכר הכתנת, שכל כהן היה לובש כתנת בד על בשרו, האמנם כתנת כ"ג היתה יתירה על כתנות שהכהנים ההדיוטים, במה שכתנתו היתה משובצת כלה משבצות משבצות, ולכן קראה כתנת תשבץ, כי היא היתה עשויה משש, שהוא כפול ששה. והיתה משובצ', ר"ל עשויה בתים בתים, והיו לכתנת בתי ידים כדרך המלבושים האלה [illegible] צוה לחכמי לב, שיעשו את הכתנת. ואחרי שצוה על הכתנת, צוה על המצנפת, ואמר ועשית מצנפת שש, ר"ל שיעשה את המצנפ' משש, שהוא כפול ששה, ולא היתה משובצת, אבל היתה ארוכה והיה כורך בה הכ"ג את ראשו, כנפה על גבי כנפה. אמנם בני אהרן ושאר הכהנים ההדיוטים, לא היו להם מצנפות, אלא מגבעו' כמו שזכרתי. וכמו שביאר באומרו, ומגבעו' תעשה להם. ואחרי שזכר המצנפ', זכר האבנט, ואמר ועשית להם אבנטי', ולא אמר זה על בני אהרן בלבד, כי אם גם כן על אהרן, ולכן אמר, והלבשת אותם את אהרן ואת בניו אתו וגו'. והאבנט היה חגורה, שהיה חוגר בה את הכתנת תחת אצילי ידיו, כרוך על גבי כרך, וארוך היה הרבה, ואף היה גם כן לכ"ג, כמעשה משש ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רוקם, כמו שהתבאר בפרשת פקודי. והיה האבנט הזה כלאים, כי היה בו צמר ופשתים, ולכן לא היה כהן הדיוט יכול לחגור בו, אלא בשעת העבוד', אבל בשאר העתות, היה חוגר אבנט של בד לבדו, ולא מעשה רוקם כמו אבנט הכ"ג. אבל הכ"ג היה חוגר אותו בשעת עבודה, ובשעת שאין

עבודה.

עבודה גם כן · ולאמרו לבני אהרן שהם כהנים הדיוטים, תעשה כתנות רוצה לומר שלא יהיו כתנותיהם תשבץ, ככתנת הכ"ג · ואמר ועשית להם אבנטים, רוצה לומר לא מעשה רוקם, ואמר ומגבעות תעשה להם, כלומר לא מצנפת · וכזה הבדיל בגדי הכהנים ההדיוטים מבגדי הכ"ג · ואמרו גם אותם הבגדים אשר להם, יהיו לכהנים ההדיוטים לכבוד ולתפארת, שכל רואיהם יכירום שהם משרתי עליון ולאמרו אחר כך והלבשת את אהרן אחיך ואת בניו, אין הכוונה שכל הבגדים שנזכרו בפרשה, ילבשו אהרן ובניו כלם בשוה, אלא כל אחד הראוי לו, רוצה לומר אהרן, כל השמונה בגדים שזכר · ובניו ארבעת הבגדים הראוים להם · ועם זה צוה, שימשח אותם וימלא את ידם של הכהנים ושהוא הקרבנות שיזכרו בקדושתם וכזה תקדש אותם, וכהנו לי, כלומר יהיו מיוחדים לעבודתי: והנה לא זכר עם הבגדים האלה את המכנסים, וזכר אותם אחרי הזהרת המשיחה והקדושה, שאמר ועשה להם מכנסי בד וגומר, לפי שאשר הבגדים אשר, שהיו לכבוד ולתפארת, שכל הרואה אותם מלובשים בהם ידעו כי הם אנשי קדש, אך מכנסי בד, לא היו נראים לעין, ולכן לא היו לכבוד ולתפארת אבל הם מדרך הצניעות, לכסות בשר הערוה בגשתם אל המזבח לשרת, אם בגדיהם קצרים, או כדי שלא יגביה הרוח · ולזה ממתנים ועד ירכים יהיו: ואין כאמור, שיובן המאמר הזה שיהיו המכנסים מסוף המתנים, עד התחלת הירכים, כי אין ביניהם אמצעי, ולא גם כן מסוף המתנים עד סוף הירכים, כי לא תתכסה בהם הערוה כראוי · וכל שכן אם היו מראש המתנים, עד ראש הירכים, ולכן יהיה הרצון בזה, מראש המתנים עד סוף הירכים, ואמר, והיו על אהרן ועל בניו, להגיד שיהיו המכנסים שוים לאהרן כהן גדול ובניו, כי לא יהיה הבדל ביניהם בלבוש הזה, כמו שהוא בשאר הבגדים שזכר · ואמר בבואם אל אהל מועד כנגד אהרן, כי הוא היה נכנס שמה, או בגשתם אל המזבח לשרת בקדש, כנגד בניו והכהנים ההדיוטים, שהם המקריבים על המזבח החיצון, כי אם עבדו בחלוף זה האופן, חייבים מיתה בידי שמים: ולפי שכאלו האזהרות האלה כלם בשם אהרן ובניו והיה זה הדין עמהו נוהג עם כל כהן גדול וכהנים הדיוטים, שיהיו בכל דור ודור: לכן אמר בסופם, חוקת עולם לו ולזרעו אחריו הרי לך פירוש בגדי הכהנים כפי פשוטיהם: ועכשיו אתה לבאר הרמז אשר ירמוזו אליו, כפי החדות והדעות הראוים אליהם:

והנה ראיתי להראב"ע ז"ל בזה, דעת דרך איש חד, והוא כפי תכונות בעלי תכונת הככבים, וכפי מה שהבנתי מדבריותיו יאמר, שהאפוד היה מורה על מהלך גלגל המזלות, כמהלכם האמצעי, לבד שצריכים משתנים לתשוב קודם החשבון של מהלך האמתי · ואח"כ צריכים לתקן ולהוסיף ולגרוע, כדי שיאות מראית העין של החשבון: והנה המהלך האמצעי של הכדורי, ידוע הוא, וקל לדעתו, אך לא יוכל לתתוך המשפט על פיו, אשר יתנהג למראית העין, כפי שכרי המקומות בארך ורוחב ולזה נושאי האפוד היו רבים, והכרתי והפלתי, שהוא הכהן המופלג בחכמ' שיפתו באורים ובתומים כיתן המשפט, שהיה בנוי כפי מהלך האמתי, וכפי שנוי הבערות באורך וברוחב, ופירש כמכם, שכתפות האפוד ושהם שתי אבני שהם, כתובים ומצויירים י"ב צורות על שמות בני ישראל ששה בימין, וששה בשמאל, היה רומז אל חשב גלגל המזלות, שהוא מקום מהלך השמש האמצעי בשנה תמימה, והם צורות י"ב מזלות, רק כמשמעות כן, לפי שעומד באמצע הקו שוה, אשר חשב גלגל המישור עובר ומקיף כנגד קדקדו, אשר ששה מהמזלות נוטים מצד ימינו, וששה מצד שמאלו, אך חשן המשפט היה בנוי כנגד אמצע ארץ ישראל ונתלו בו גלגלות בגלגל השמים האמתי, ולזה היה הכ"ג נושא אותו כו ומגיד העתידות, ולא יטעה על הרוב, רק לפעמים, כמו שמצינו בפילגש בגבעה ובעי, ויראה כי באורים ותומים, הטיל יהושע גורלות ונלכד עכן, ונקרא הכהן הלבוש חשן המשפט, כרתי ופלתי, וגורלות הככבים נקראו אורים, מלשון מאורות כלומר אור, ועל שם שהם מאירים, ולפי"ם שנקוד בארך, דייקו לא מום, על דרך לעושה אורים גדולים: והתומים הם גופי כדורים, שהם מתאימות זה כזה, ומוכרת זה לזה, מן הגלגל העליון עד מרכז הארץ, כגלדי בצלים · וי"ב אבנים שבחשן המשפט היו כפי מהלך מזלות האמתי, נטויים על אמצע ארץ ישראל · והנה מעשה החשבון כפול, מהמהלך האמצעי, והאמתי, ובין שני התשובות האלה יצא משפט האורים והתומים אשר לעת הצורך: וזה הוא מה שרמז החכם הזה באמרו, וזה ההב האפוד כנגד המישור על אמצעיתו, על כן השוה על כתף השכית, ואלה הם כפי המחשבת רוצה לומר חשבון האמצעי, על כן הם באבן אחת על מספר בני ישראל ועל שמותם כתולדותם, וככה השוה השניים, רק המשפט שיכנו כפי הזמון בלב, רק כפי הזמון למראה העין: ובעבור הנטיה אמר, וירכסו את החשן מטבעותיו, אל טבעות האפוד, שיהיה החשן כפול, שאם היו האורים ותומים שמורים עד עת הצורך או יתנהם מיוחד אל החשן: והנה אבני השהם שוות ומעין אחד ואין ככה אבני החשן, כי אבני השהם הם לזכרון, ומשפט בני ישראל על אבני החשן: והאורים ותומים לא זהב וכסף היו, והמספר ידוע בראיות גמורות מהמצליח והמשכיל, והמשכיל יבין, עד כאן לשונו: הנה זה הוא דרך הראב"ע עם סודו וכוונתו: ואין ספק אצלי שזה הוא גם כן דעת הרלב"ג, שכתב שהיו האורים רמז לככבים, והתומים לגופי הכדורים וגם כתב פתאום והיה המעיל כלו תכלת, לרמוז לעצם הגלגל המישור · ולאמרו הציץ והמצנפת ושאר הבגדים, כלם יתמיס על דבר מזה הדרך · ובנר ישים אל הדרך הזה כהן גדול, והוא כי אם היו האורים והתומים, מעשה ידיו זהב וכסף, למה לא נזכרה בהם עשיה, כמו שנזכרה באפוד ובחשן, גם שנזכרו בה"א הידיעה האורים התומים, מה שלא נזכר בכלי ולא בבגד אחר, כמו שביארתי: ואם היה כל זה, דבר חכמה ומשבון הככבים במהלכותם: למה כתיבים לכהן גדול, והלא כל איש ישראל החכמים כם, רבים יגידו באורים ותומים: ולמה זה לא היו משיבים אלא למלך, או למי שהצבור צריך אליו, כי הנה לכל איש ואיש תהיה הוראת המערכה גם כן: ואם היו כל זה דברי אצטגנינות, למה היה משפט האורים בבית ראשון, ובשני בית שני אין שופט שם ומנפש גם באורים: אלא שכל זה הדעת, הוא און ודבר כזב, והאנשים האלה מפרשי התורה שלמים הם אתנו, כדי להגדיל חכמתם, הקטינו מעלת הדברים האלהיים, ועשו הדברים הנעשים בדרך הפלאה כפי ההשגחה האלהית, שהם מיין חכמת התוכנה ומכונה ומצולקה, ארי להו מאריהו, כי הוא זמה, והוא עון פלילי:

ודרך חז"ל הוא רחוק מזה · אמרו במדרש רבה אמר רבי כשם שהקרבנות מכפרין, כך הבגדים מכפרין דתנן כהן גדול משמש בשמונה בגדים, וההדיוטות בד' וכו', כתונת מכנסים מצנפת אבנט, מוסיף עליהם כהן גדול, חשן ואפוד ומעיל וציץ · וכתב אנבוכים כפי זה המאמר, רבו נוה שכל אח' מהמוני האומה ויחידיה צריך למה שיורו ארבעת הבגדים ההדיוטים: אם הכתונת שרומז לשלמות המעשים הגופיים כלם, והתכונות המדותיות הצריכות לבני אדם כמו שהכתנת מלבוש כללי לגוף · אחר כך יבואו מכנסים, להעיר על עזיבת המותרות והדברים המגונים כמעשה הגופות, וכחירת המכוער בהם, שכאמור ועשה להם מכנסי בד, לכסות בשר ערוה, ממתנים ועד ירכים יהיו: ואמרו חכמינו זכרונם לברכה, כל מי שהוא להוט אחרי בולמוס של עריות, סוף מאכילין אותו מבשרו: והאבנט בא לחזק המכנסיים, ולדבקם לגוף בחזקה, ויעיר על המחזק האיש השלם, בהתגברות וממשלת על טבעיו ותאותיו הנדחפים לרע, כאמרו ומושל ברוחו, מלוכד עיר: ובמדרש אמר להם הקדוש ברוך הוא לישראל, בראתי לכם יצר הרע שאין רע ממנו, הלא אם תיטיב שאת, היו עוסקים בדברי תורה ואינו שולט בכם אם פורשים אתם מדברי תורה, הרי הוא שולט בכם שנאמר ואליך תשוקתו אין משאו ומתנו אלא בך, ואם אתה רוצה תמשל בו: והוא אמת מבואר, שהמוכנים לו יהיה מכפרם, והם מקיפים את האדם, מכל צד מבית ומחוץ: אבל תכלית התשובה מהם כל מה שאמר, ומהמעלות ביחוד שאין בהם הכרח בשמירת הגוף וברואתו יהיה לגמלם בשחוק, מהבל כרעתם ומאיגודו בכונתם: וכבר נתן לו היכולת וההספקות על זה בטבע בבחירה שנתן בו: ואמרם המצנפת כן, על תקון המדות והאמונות האמתיות בתוך ה"ת, ובמעשיו להיותו הכלי המקיף על חדרי המוח שהם מקומות התבונה והזכרנות, ומקום החושים והדבור הדמיוני שבות ה"ת גם כן להזהיר: וכמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה על זה: אלו פושעי ישראל בגופם, קרקפתא דלא מנח תפלין מעולם: הנך רואה, שהשלמות שירמזו אליהם ארבעת הבגדים האלה, הם הצריכים לתקון כל איש שלם ונכבד מהאומה, ולאמרם ארבעת הבגדים, שהיה מוסיף עליהם הכהן גדול, הם היו מורים, על יסודות האמונה עיקריה, ולכן היו מיוחדים בו, אשר הוא המכוין הכולל לאומה, כפי התורה: אם האפוד בא להעיר וללמד, מעלת האומה הזאת, ולכן הושמו שמות השבטים בשתי כתיפות האפוד, כי כמו שהראש הוא הגבוה, והכתיפות הם אחריו היותר עליון שבגוף: כן יעיר, שהאדם במינו הוא השלם והמעולה שבנבראים, אחרי המלאך והגלגל, שהם הראש בזאת: והנכבד מהמין האנושי כלו, הוא האומה הזאת מצד התורה, והם שמות בני ישראל: וכמו שהראש הוא מציין מכל צד ככתפות, וכל מה שירד ממנו יפול עליהם: כן מנחת ההצלחות כלם, שישפיעו העליונים שהם כענין להראש, תכלית הראשון הוא האומה הזאת, כבדי המחזיקת בשלמותה: כאמרם במדרש זית רענן יפה פרי תואר, קרא י"י שמך, כל המשקין שאדם מערב בהן אין אדם יודע אי זה עליון, ואי זה תחתון, אבל שמן זה אפי' אתה מערב אותו, עם כל המשקין שבעולם, הוא נתון למעלה: כך ישראל כשהם עושים רצונו של מקום נתונים למעלה, שנאמר ונתנך י"י עליון על כל גויי הארץ: וזה הוא אמרם גם כן, אין תשוקתו של גשמים אלא לארץ, שנאמר פקדת הארץ ותשוקקה: אין תשוקתו של הקדוש ברוך הוא, אלא על ישראל, שנאמר ועלי תשוקתו: ואם המעיל בא לעורר, על אמונת ההשגחה האלהית בדרכי בני אדם, ועל כן הושמו בו פעמוני זהב שהיו משמיעין קול, לדעת התנועה והמעשה, כאלו יעירהו, שיש למעלה ממנו עין רואה ואוזן שומעת, כל מעשיו וגו' ה' המסתר הוא ומעשיו ומחשבותיו ודבריו מהי"ת: והוא אומרו, ונשמע קולו בבואו אל הקדש לפני י"י ובצאתו ולא ימות, יורה בבואו הגמול במעמדו, והיסרת שלמותו והוא כיוו: והענוה ביותר, והוא אומרו ובצאתו, ובמדרש יפה נוף משוש כל הארץ, אלא היה אחד מישראל חוטא, בהיות בית המקדש קיים, לחה שהיה אדם נכנס לשם, אלא עונות ומקריב קרבן ומתכפרין לו, והיה שיוצא רנה · ואמרם החשן והציץ, שניהם היו מספרים ענין הנבואה

והיא מקודש, המיוחדים באומה. והנה כי ההגדה הבלתי נבואיית, תהיה אם בדמיון לבד ותקרא קסם, ואם במשפטי הכוכבים, ותקרא חכמת הכוכבים, והיא היותר נכבדת אחרי הנבואה, ואף על פי שלא תשגה בהיקש ומושכל, אלא בגזרים מוכרים בנסיונות קדומים, עם כל זה היא מלאכה שתכסה נכבד. ואופני עשייתה, בלתי מוגבלים אלא על דרך מחשבה והתבודדות, כאשר במלאכות המעשיות העיוניות. וכל מה שיהיה לו שום תחלת בעיון, ייוחס ללב תחלה, אבל בעלי הדמיון. וגם כי הלב, הוא התחלה ראשונה, לכל הכחות. לכן צוה שיתן החשן על הלב. והנה יורה ויגיד משפטי עניינים נבואיים, אחר שאמר להגידם בעיון משפטי הכוכבים, בענין האומה ומקריה ותולדותיה. והוא אמרו, ונשא אהרן את משפט בני ישראל, על לבו לפני ה' תמיד. והושמו בו שמות הי"ב שבטים, להגיד שזאת ההגדה הנבואיית מיוחדת בבני ישראל לבדם, לא בזולתם כלל. הרי שהחשן, הוא מורה על אלו הנבואה בישראל, שהוא למעלה ממשפטי המערכה השמימיית. והכין שם על החשן מקום אחר הדמיון, להגיד ולהודיע שההגדה הנבואיית נכבדת אחר מן הקסם, שאמנותו בדמיון לבדו. כי הקוסמים הגופנים בכח דמיונם בלבד, יטעו ויכזבו בחה בפעמים, ולא יגיעו לעולם, למה שתגיע אליו הנבואה ורוח הקדש, ולזה היה כתוב על הציץ קדש לה', כי לא היה בקסם שוא ודבר כזב יהבר, ושני מלאות ההגדה הנבואיית על הכוכביית והקסמיית * אם ול אורים, שהאירו את דבריהם, תומים שמתמימים את דבריהם, והנה לומר ברכות דף ד' שההגדה הקסמיית תבא ברמזים נעלמים מאד, באותות רחוקים, כאמרם קל גברא בותא, וקל איתתא בדברא, ואמנם לא יאירו דבריהם ויתליטום, כי גם אצלי הנביאים, אין היו הם משיגים פתרוניהם. אבל היה הנביא מספק על דבר אחד שירלה, לא היה מוליש לעשות עליו פעולות מסכנות מבהילות, כענין העקידה וזולתם. ואמנם ההגדה הכוכביית, ואם היא יותר מבוארת ויותר נכבדת מהקסמיית, הנה היא גם כן תבוא פעמים רבות, לפנות כוזבות במשנה ההיא, ההולך אחרית תכלים רבים, שיעלמו קצתם לפעמים בחכמיו. ושאמר הנביא יעמדו נא ויושיעוך הוברי שמים החוזים בכוכבים, מודיעים לחדשים מאשר יבואו עליך. ודרשו חכמינו ז"ל מאשר ולא כל אשר. אבל הכלים הקדושים האלה, הם תומים, שדבריהם תמימים בתכלית גדול. והוא אמרם ז"ל גם כן, אין שקב"ה גלה לאומות העולם, אלא בפני דבור. והיא הלינה נכבדת, שבנבואה תבוא בדבור שלם, על אכין הדברי והמודעי. ואמנם הקסם המיוחד לאומות העולם, בגלית המלתם מפני דבור. והוא המדומה בקסם בלבד, הנה הדרך הזה בראוי הבגדים, הוא נכון כפי התורה, ואפי הכברא המיונית :

ודרך שני כולל לבאר בראוי הבגדים האלה וענינו, הוא שהבגדים שבאה התורה, שילבש הכהן גדול, היו מפני מינים, אין שהבגדים היותר משובחים, והם המיוחדים לכה"ג בלבד. והם החשן והאפוד והמעיל והציץ, ואין שהבגדים שאינם כל כך משובחים, וילבשו אותם או דוגמתם אשר הכהנים ההדיוטים, והם המצנפת והכתנים והאבנט, והנה הבגדים המשובחים היו מונחים בד' מקומות מגופו, כי הנה על הראש, היה המצנפת והציץ שעליו, והחשן היה על לבו. והאפוד היה על גבו מאחריו, והמעיל היה מכסה אותו בכל אבריו. באופן הזה, שהיו הבגדים האלה כנגד לד' אברים הראשיים שבאדם, שהם המוח, והלב, והכבד, וכלי ההולדה, כי המצנפת והציץ שעליו, היו מכסה למוח ומונחים עליו. והיה החשן מונח על לבו, והאפוד היה מונח על הכבד, על גביו אשר מאחורי הכבן. והיה המעיל מכסה כלי ההולדה כלם ומונח עליהם, ר"ל הכליות והשתן והאשכים, שהם לבורך אחרית המין, אלא מאות, והכבד אינו מכלי הבשר לו אחרית ותקוה, ולכן צוה שיעשו המעיל, מעיון והכ אריון, רומזים לחובת אליל אשי המין, כבוא זה יחר טור זה, ובמ"ש, ונשמע קולו בבואו אל הקדש ובצאתו ולא ימות. כי בבוא האדם בע"הו ישמע קולו ותורתו, ויחיה את בנו ולא ימות. והיו הבגדים האלה, מורים הוראות, ראשונה כפי האברים שהונחו עליהם, להגיד שראוי של כהן גדול ומחשבותיו, יהיה קדש לה', לא מחשבות ומזימות נכבדות אלילה. ולזה היה המצנפת והציץ על הראש. והיה החשן על לבו, להגיד שתמיד יהיו מחשבותיו ותפלותיו בעדו ובעד כל קהל ישראל, ולכך היו שמותיהם בחשן, כאומר כל מעיני בם. וכן היה האפוד על הכבד, וכנגדו מונח על הגב, להגיד שלא יאכל ולא יעלה בכבדו, כי אם דבר טהור וקדוש, כפי מה שצותה התורה האלהית. והיה המעיל מכסה כלי ההולדה, להגיד שיהיו כלי ההולדה שלו קודש, ולא ישתמש בדבר וביאה אסורה, לא בפרהסייא ולא בסתר: כי פעמון זהב ורמון, היו על שולי המעיל, וכל דבר טוביה להשמע בקרב ישראל, גם היה בזה הוראה שנית, והיא כי היו הבגדים המשובחים האלה ארבעתם, מורים ורומזים לד' עבודות מקודשות, שהיה עושה הכה"ג בבית ה', על ד' כלים קדושים: העליונה מהם, להזות שבע פעמים על הפרכת, ולפני הכפרת, אחת בשנה ביום הכפורים: וכנגד העבודה הזאת, שהיה עושה בקדש הקדשים, היה המצנפת והציץ, כי נזר אלהיו על ראשו, לבוא אל תוך בית הולך פנימה: והעבודה השנית, היא להעלות נר תמיד, על המנורה הטהורה, בהיכל השם: וכנגדה היה מביא החשן על לבו, אשר בו היו האורים והתומים רמז לאור המנורה: והעבודה השלישית, היא לערוך לחם הפנים לפני ה' ביום השבת, על השלחן הטהור, אשר בהיכל השם, וכנגדו היה האפוד המכסה אחורי הגוף. והעבודה הרביעית, היא להקטיר קטרת סמים על מזבח הזהב, וכנגדה היה המעיל המשמיע קולו, כמו שהיה הקטרת מעלה תמרות עשן. הנה התבאר, הדברים שהיו רומזים זה המין מהבגדים, היותר משובחים שהיה לובש הכה"ג. ואמנם המין השני מבגדיו. והם הכתונים המיוחדים ליתר לכהנים המשרתים את פני השם, שהם כתנת בד, ומכנסי בד, ואבנטים בד, או מצנפת בד, ומכנסי בד. הנה היו כנגד ארבעה מיני אברים משרתים, שתדירי החלקים שבאדם, שאינם אברים ראשיים, והם העור, והבשר, והעצמות, והגידים, כמו שזכרם איוב באמרו, עור ובשר תלבישני, ובעצמות וגידים תסוככני. והיה הכתנת, כנגד העור, כי היא שמלתו לעורו. והמכנסים, כנגד הבשר, כמ"ש, ומכנסי בד יהיו על בשרו. והמצנפות, כנגד העצמות, כי הם מכסות עצמי הגולגלת. והאבנט, היה כנגד הגידים המסככים ומחברים הגוף, כאמר אזר נא כגבר חלציך. לגלות לנו התנועה וההרגש. והנה נבין שני מיני הבגדים האלה באיכות תקוניהם ומעשיהם, שהנה כי הבגדים הראשיים, היו מעשה חושב, בחוטים זהב תכלת וארגמן, שהם מן הציץ, שהוא נזר הזהב הטהור פתוח, והמלוכת חוטים. אבל בגדי המשרתים, הם כלם בד, ר"ל פשתן, שהוא פשוט בתולדתו יותר משאר הדברים. גם צורתם, לא היה מעשה חושב. והנה הכה"ג ילבש שני מיני הבגדים, שהם שמונה בגדים יחד. אם הד' העיקרים לרמוז כי הוא הראשי בקרב עמו, כמו הד' בגדי' הראשיים בגוף הד' וגם הבגדים הראשיים היו בו כדי הכשרו, והגעתו לתורה ולדבקות האלהי, כמו שזכרתי, ואם הד' בגדים האחרים, שהיו כנגד האברים המשרתים מתדירי החלקים בגוף, היה לובש, להגיד שהוא יהיה עם כל זה מתחבר עם אחיו הכהנים כאחד מהם, וגם יעשה בעת הצורך כל העבודה שהם עושים. ולכן היה שוה לכל אחד משאר הכהנים, בלבשו הד' בגדים. כי גם לרמוז לזה ענינו, היה עובד ביום הכפורים בבגדי לבן, ולא בבגדי זהב. ואמנם כהני ההדיוטות, היו בגדיהם כלם בד, לרמוז שכל איבריהם מוכנים ומזומנים לעבוד עבודת הקדש, כאלו היה אומר כל אחד מהם בעת לבשו אותם, כל עצמותי תאמרנה ה' מי כמוך. הנה זה הוא דרך שני, שביאור הרמז והערך בבגדים הקדושים האלה:

ודרך שלישי ראיתי גם כן בראוי הבגדים האלה, והוא שהכה"ג שלובש במשכת הבגדים, היה רומז אל הנמצא כלו, שהוא כאיש אחד, מקושר ומדובק ומסודר, קצתו בקצתו. והיה הציץ אשר על מצחו, רומז לעולם השכלי הנבדל מכל גשמות, ולכן היה כתוב בו קדש לה', כי הנבדלים כלם קדושים, כלם ברורים, גם שהראשון מהם, הוא קדוש בהחלט יתברך. והמצנפת היה רמז, לגרמים השמימיים, ולכן היה תבניתה בסבוב כעגול הראש, והיה הציץ על המצנפת, לרמוז שהשכלים הנבדלים הם מניעי הגרמים השמימיים, ולהיות מדרגת הנבדלים והשמימיים עליונה מטבע עולם השפל, ורחוקה מדרגתם ממדרגתו. לכן היו הציץ והמצנפת הנושא אותו, בראש עליון, ורחוק משאר אברי הגוף. ואמנם האפוד והחשן, ושאר הבגדים, הם כנגד המושכלים השפלים ההווים והנפסדים, והיה האפוד כנגד המורכבי' היסודיים כלם, ולכן היה נעשה מד' צבועים, תכלת וארגמן, תולעת שני ושש משזר. רומז אל ארבעת היסודות, ואל ארבעת הטבעיות, והיה בתוכם זהב, לרמוז אל השכל האנושי, שימשול במורכב האחרון השפל. וכנגדו היה מעשה חושב, כי הוא המשיג במושכל ובעיון: ושתי כתפות האפוד, שהיה אל שתי קצותיו, היו רמז לשתי קצוות, מזרח ומערב: ואמנם שתי אבני השהם, אשר היו בם שמות בני ישראל, היה לרמוז, שחלק אחד מהמורכבים ממין האחרון האנושי, היא האומה ישראלית: ולהיותה מבחר המורכבים השפלים, היא יותר מוכנת לקבל השפע העליון, משאר בני אדם, הושמו בכתפות, שהם בעליוני הגוף יותר קרובים אל הראש: ואמנם היו בשתי אבנים לרמוז ולהשאל, שהכבוד אשר זכרתי למעלה, והיא מפני שהכה"ג כשישא כפיו לברך את העם, ישא אותם כנגדם: ואמנם אמר שש מתולדותם, להגיד שהראוי שהוא בשבטים, היה כתולדותם כתחלתם, לא כמו שאר האבנים אשר בחשן, שהיו נבדלים אחרת כמו שזכור אחר זה, כמו המבדל שבין המורכבים השפלים, אלו מאלו: והגיד, שכל המורכבים השפלים, גם בני אדם גם בני ישראל הם כאפוד, שהוא מאחורי הכהן, ולא אצל פניו, כי אם מאחורי גיוו, כדבר הנבזה. ואמנם יש חלק מהשפלים, והיא האומה ישראלית, אחרי קבול התורה, בעת שתעשה רצונו של מקום, שאז הנם דורש טובה, ויניחו ולבו בה כל הימים. ולזה היה רומז החשן, ולכך היה מדובק עם האפוד, להיותם כלם משאר העמים ועם ישראל, מורכבים שפלים ממין האדם: וכלם מורכבים מארבעת היסודות, והחמרים השפלים, שרמזו בזהב תולעת שני ושש וארגמן ותכלת: ולפי שהיתה האומה ישראלית, אחרי קבלת התורה נחלקת בדגלים, אמר שהחשן רבוע יהיה כפול, ושיהיו בו, ד' טורי אבן, ויפתח בהם שמות בני ישראל, ולפי שהאומה מיוחדת בתורה האלהית, שקבלה ע"י משה ע"ה, ובמדרגת הנבואה שתחול באנשיה. לכן אמר לרמוז לזה, ונתת אל חשן המשפט, את האורים ואת התומים, כי האורים הם רמז למצות התוריות, ובמ"ש, כי נר מצוה ותורה אור. והתומים רמז, לאמתות הנבואיות, ובמ"ש, שפתים תמים

עם ה' אלהיך / ושתי השתנות האלו / היו לישראל על יד משה רבינו · ולפי שהכ"ג / היה מכפר ומתפלל בעד האומה / ומגיד עתידותיה באורים ותומים / כמו שאלם מעיל / ויהיו גבוליו כצמין זהב ורימון · ואמר ונשמע קולו בבואו אל הקדש וגו' / שהוא רמז להגדתו ולתפלתו · וכן טוה בכתנת / לרמוז אל העבודה שיעבוד הכ"ג במקדש השם / כאלו הוא ערום ויחף / וחוקן לעבוד כתפוון רב · וכן המכנסי' / לרמוז על ענותנותו וצניעות · והאבנט / לרמוז על כתנתו כיפתו / הנה לך רמזי בגדי הכהן גדול / ומבכים לרמזי המשכן וכליו · הלא כתבתי לך שלישים במועצות ודעת הרמז / אשר בבגדים האלה · והנה זה יבחר לעצמו הדרך היותר מושלמת / כי כל דרך איש ישר בעיניו :

וזה הדבר אשר תעשה להם לקדש אותם וגו' / עד וזה אשר תעשה על המזבח · אחרי שצוה ית' / על הקרבת אהרן ובניו / והבדלם לעבודת המקדש · וצוה בבגדים אשר ילבשו · צוה עוד עתה / באיזה אופן יתקדשו ויבדלו מקרב כל ישראל / לעבוד את העבודה ההיא · כי לא יתכן / שיעתק האדם מתכונה אחת / לתכונה אחרת / ומהדיוט אל כהן עליון / אלא בהמצאת פעל מה רשום שיפעל / שיצאו לו · ולכן יהיו ימי המלואים גם / כי היו גדולים אהרן ובניו ללמוד / מאדון הנביאים עבודת המקדש ומעשה הקרבנות · ומפני זה צוה ית' / שבשבעת ימי המלואים / יכהן משה רבינו / אפי' שלא שהיו לפני הלוים / כדי שממנו יראו / וכן יעשו אהרן ובניו אח"כ בעבודת המקדש / והקרבת המזבח · הלאום נעשה בשלח זה שבעה פעמים בשבעת ימי המלואים / והיה הפעם הראשון / לקדש את הכהנים ואת המזבח במשכן כלו · ושאר הפעמים היו / ללמד את אהרן ואת בניו / בדרכי העבודה · וכמו שאמרו ז"ל / כ"ג שאינו יודע עיקרי העבודה / אין עבודתו עבודה · אמר רבי יהודה / ומכין שכ"ג צריך להיות ת"ח / דכתיב כי שפתי כהן ישמרו דעת / ותורה יבקשו מפיהו · ולכן זכרה התורה כאן / התכלית הראשון באמרו / וזה הדבר אשר תעשה להם / ר"ל לאהרן ולבניו / לקדש אותם לכהן לי · ואמרו לקח פר בן בקר / הוא כמו קח / ופר בן בקר הוא הבן בשנים / והוא בן שתי שנים / והפ"ל הוא שיעברו עליו י"ג חדשים · ולחם ומצות ורקיקים / הם כלם מיוסד עבה ובנוגית רקה · והלחם אין בו שמן כלל · אבל החלות היו בלולות בשמן / שהקמח נתערב בשמן / בעת לישתו / ולשים אותם במים / והרקיקים היו משוחים בשמן אחר אפייתם / בהיותם יחד / כי היו לשים העיסה במים / ואחרי האפיה היו מושחין אותה · ומפי הקבלה למדנו / שמכל אחד מהמינים האלה / היו עשרה במספר · והיו אם כן כלם שלשים · וגזר שיהיו כלם מצות / כי לא יקריבו שום דבר חמץ / ושיהיו סלת · ר"ל הנקיה מן הקמח המנופה ונקי · ואמר ונתת אותם על סל אחד / ר"ל שיתן הלחם והחלות והרקיקים בתוך סל אחד / כי מלת על / ישמש במקום תוך / כמו ונתת את שתי עבותות הזהב / על שתי הטבעות / שענינו בתוכם · והנה החלות והרקיקים / היו מיני המנחה שנזכרו בפרשת ויקרא / אך לא הלחם / כי לא תמצא שום מנחה בלי שמן / והנה צוה להביאם יחד / הפר והאיל והמנחות ההמה / לפי שהם קרבנות מלואים / ומפני בהקרבתם / תשלם הקדושה לאהרן ולבניו · וצוה שיקריבם אל פתח אהל מועד / שהיא העזרה כלה · כי מפני שמשם יכנסו להיכל / והיכל לפני לפנים / נקראת כל העזרה פתח אהל מועד · ורחצת אותם במים / כי מפני שהוצרך קודם לקדוש / ראוי שירחצו אותם להעביר מהם כל לכלוך / ואחר כך ילבישם הבגדים הקדושים / המיוחדים להם · ולפי שאהרן היה הראש / התחיל בו תחלה בלבישת בגדיו · ואמר תחלה את הכתנת / כלומר הכתונת המיוחד לו / שהיא כתנת תשבץ / והנה לא זכר המכנסים / כי הם מפני צניעותם לבשו אותם קודם לכן / ולא נצרך משה ללבשם אליהם / ואין ספק שעל הכתנת יחגור האבנט · אבל הכתוב כדי לקצר / התחיל בו עד שיגיע ללבישת בניו הכתנת / ולא אחר הלבשת אותם אבנט אהרן ובניו · ואהרן לבש את המעיל / ואחריו את האפוד / ואחריו את החשן / והכר את האפוד בחשב האפוד / ועל זה אמר כאן · ואפדת לו בחשב האפוד · ואחר זה אמר / ושמת את המצנפת על ראשו / ר"ל בעטיפה מכף אחורי הראש / עד מצחו · ונתת את נזר הקדש על המצנפת / הוא ציץ הזהב / המגיע מאזן אל אזן / בראש שתי הטבעות / שהיה פתיל תכלת / שבו קשור על המצנפת · ואחרי לבישת הבגדי' לכ"ג / צוה במשיחתו / ואמרו ולקחת את שמן המשחה / ויצקת על ראשו ומשחת אותו / כי כמו שכתב הרמב"ן הנזכר מצנפת היתה כריכה סביב / והמצנפת היה מעלה / ומלפניו יצק השמן · ואמר לדעת רבי / שהיתה המשיחה בכל הראש / ויהיה הדבר כדברי הראב"ע / שהלשון מתח / ואח"כ שם את המצנפת / וכבר זכרו חז"ל שהכהנים הגדולים / היו מושחים על ראשם בחלק מצחם / ושופכים כמין כ"ף יונית / כמו שקבלו מן הנביאים / שרמזו המשיחות ההמה בעיניהם · ואמר שהיה כ"ף יונית / לרמוז שאשר יבחרהו לכהן / כי הכ"ף היא רמוזה לאותיות כהן / והיא מורה זה על הכהונה / כמו שהנזר היה מורה על המלכות · ואחרי שזכר קדוש אהרן ומשיחתו / זכר מה בעצמו בבנים / וזה הוא ואת בניו תקריב / ר"ל לאותו מקום / והלבשת אותם כתנות / לא מצנפות / אלא כתנות בד · וחבשת להם מגבעות בראשם / במקום המצנפת שהיה לאהרן / והיו כמוצעים נטוים · והנה נקראו מגבעות / לפי שהיו כמו גבעות / והניח ניניהם / ורוממים אותם בפתיל תחת הכובע / ולפני ... והיתה להם כהונה לחקת עולם .

להגיד שאחרי כן לא ינתרבו הם ובניהם / לשיו זה הפעל מהמשיחה / כי משיחה / ועד סוף העולם / תהיה להם הכהונה מבלי הקדוש הראשון הזה ולזרעם אחריהם · ודולם לכהונה הגדולה תצטרך המשיחה / לפי שלא יהיו כל בניו הכ"ג / כהנים גדולים · אבל אחד יהיה בלבד / היותר ראוי אליו · ולכן תהיה המשיחה / לאותו שבחרו להיות כ"ג · ואמר ומלאת יד אהרן ויד בניו / לומר שבפועל הוה / שלים ידם ויכלתם לעבוד את העבודה · כי אחר זה / יהיה להם רשות ויכולת לעבוד במקדש · ואחרי שזכר לבישת הבגדים ומשיחת אהרן / זכר הקרבנות אשר יעשו · ואמרו והקרבת את הפר לפני אהל מועד / אין הפסוק הזה מיותר וכפול / כי לאמעלה נזכרה הקרבה על הלחם והחלות והרקיקים והפר והאלים · להגיד שיקריבם אל העזרה / כדי שיהיו מוכנים ומעותדים שמה / ועל הכהנים אמר / ואת אהרן ואת בניו תקריב אל פתח אהל מועד · כדי שבהם לבדם נתקדשו שמה / לא בבהמות / ולכן הוצרך הכתוב לומר עתה / והקרבת את הפר לפני אהל מועד / שיקחהו מהמקום שהיה בו / ויקריבהו למקום ששם אהרן ובניו פתח אהל מועד / כי הסמיכה תהיה שמה / וכבר התבאר / שהסמיכה היתה בשתי ידים / ותהיה עם וידוי ותשובה / ואמנם הטעם בסמיכה / יתבאר בסדר ויקרא בעזרת השם / ואמר ושחטת את הפר / רומז למשה שהוא ישחטהו / כי זאת השחיטה / לא היתה כשרה בזרים / לפי שהענין במלואים / כמו ביום הכפורי' / ולכן / שם היה השוחט כ"ג / וכאן / היה משה רבינו שהיה משמש ככ"ג אותם הימים / והוא שחטו בשער אהל מועד בחלק הצפוני / במה שהיה מתנו כמדי לקדש הקדשים / ואם לפני ה' פתח אהל מועד שיהיה פני המזבח לפני ה' / גם היה לבד כפון המזבח / כי משם היה כותב · וזורק הדם מיד טרם יקרש / כי כדמות עבודת יום הכפורים / היתה עבודת המלואים · וצוה שיקח מדם הפר / ר"ל מעט ממנו / ויתן על קרנות המזבח שתי הזויות / שהן ארבע / כי הדם / יבוא בארבע פאות המזבח / וכם בקרן מזרחית צפונית / והקרן דרומית מערבי' / ואת כל הדם שהם שיורי הדם / היה שופך אל יסוד הדרומית / ומשם יורד עד התהום / כדי שלא יטנף המקום בהיותו / והיה יורד בנקבים שהיו שם · וצוה עוד / שכל החלב המכסה את הקרב / ר"ל מלמעלה ולמטה · ואת היותרת / והיא האזן היתרה אשר על הכבד / ואת שתי הכליות וגו' / הכל יקטיר על המזבח כמוכח כל חטאת / והנה אמר והקטרת / ולא אמר ושרפת · לפי שבעבור דאגות המלואים היה הכל עולה בעשן / ולא יעשה דשן / כאלו הוא קטרת סמים שעולה כלו בלהב ועשן / ושאר הפר עם עורו ועצמו ופרשו / צוה לשרוף חוץ למחנה כמשפט חטאת הכהן / שהיא נשרפת · והרא"בע פי' ועם פרשו / עם מעיו וזבליו · וצוה שישרף מחוץ למחנה / מפני הבזיון / ואין שאר החטאות נשרפין כן / כי אם בבית הדשן / חטאת היא שדינה להשרף כן / כדי שלא יהנה אדם ממנה · והנה היה זה הענין מיוחד בחטאת / לפי שבא כ"א לכפר על חטאים גדולים / אשר כנגדם הוא המוזר / שיכלה ויפסד ויסור מיסודיו הד' / ולכן היו הזויות ד' / ועל ד' קרנות המזבח · ואחרי שזכר קרבן הפר שהוא החטאת / צוה על העולה שיעשה מאחד מהאילים / והסמיכה והשחיטה / ולקיחת דמו / ר"ל כל הדם שלו / וזריקת דמו כמו שזכר בפר · ואמר עוד ואת האיל תנתח לנתחיו / ורחצת קרבו וכרעיו והקטרת המזבחה / שישרף האיל כלו יחד על המזבח / עולה הוא לה' / ודין כל עולה / שהנתוך הפשט וניתוח וכליל לאשים / שישרף ויעלה כלו לה' בעשן / עד שיריח בו ריח ניחוח כקטרת העולה לפניו / שאין בה דבר ממנו לכהנים כלל / וזה שאמר ריח ניחוח אשה לה' הוא / ואשה מלשון אש / ולמ"ד לה' / היא במקום בעבור / ר"ל / שהעולה כלה / תהיה ריח ניחוח בעבור ה' · ואחרי שצוה על העולה / צוה על האיל השני וגו' / וזכר בו מהסמיכה והשחיטה ולקיחת הדם / ר"ל קצת מדמו וזריקתו על המזבח / כמו שזכר בחטאת ובעולה · ואמנם הוסיף בו שיזרק מהדם ההוא על תנוך אזן אהרן / ובניו הימנית / ועל בהן ידיהם ורגליהם הימנית / וקצת מהמפרשים אמרו / שהיה זה מהדרה על הכהנים / כדמות ברית בין השם ובין הכהנים / שקצת הדם ניתן על המזבח השם / וקצתו עליהם במקומות שזכר · ויותר נכון לומר שהפר היה חטאת / והאיל הראשון / עולה / ולא היה בהם חלק לבעלים / ולא לכהנים / וכן במקום הזה / לא ניתן מדמו לכהנים / והכל שהן מבשרו שלא ניתן לבעלים כלל · אבל האיל השני / היה שלמים / ומפני זה היה חלק ממנו לגבוה / וחלק לכהנים / וחלק לבעלים / ולפי שהבעלים בקרבן הזה / היה אהרן ובניו / ומשה רבינו היה הכהן המכהן שם / לכן אחרי שצוה על זריקת הדם על המזבח / שהיה כחלק הגבוה / צוה ג"כ שיזה על אהרן ובניו / כי הם חלקים מהשלמים ההם שיקריבו על עצמם / ובעבור היות כבכהים בכהונה לעמוד לשרת / היתה ההזאה על תנוך אזנם הימנים / שהוא כלי השמיעה / כאומר נגזרה הדין / כמו הטה אזנך ושמע דברי חכמים · ועל בהן ידיהם הימנית · לפי שהידים הם כלי המעשה / והבוהן הוא האצבע היותר גדול מכל האצבעות / נקרא בהן כי הוא גדול בחוזקו על האחרים / ואוגד אותם יחד / והוא נקרא בהן / ר"ל מבדיק כבה · וכן ברגלים האצבע הדומה לבוהן / נקרא כמוהו בוהן · והענין כלו / להעיר את הכהן שישתדל להבין ולהשכיל תורת האלהים / ושיתעסק לעבוד עבודתו בידיו / וללכת במצותיו ורגליו / ויהיה כל זה מהימין / ותוקן הידים והרגלים הימנית / להעיר / שתהיה שמיעתו ומעשיו והליכותיו / תמיד לצד ימין / כי הם בדרך האמת / לא לתכלית רע ותאוה / מפני שהיה זה מיוחד לכהונה

הדרך התורני

כלשון שאמר המלואים כדת ולגיו / שיהיו נקרבים קרבנותיהם ביום
המלואים למלואים / ולא ינער מהם / לא בן ולא בת / / כי היו שבעים / כליל
לגבוה · ולזאת כליל הב׳ / כמו של חלק בבית מקדשים שלשער ולזמנר / וזה
היה אלהים / כי שלום ואמת יהיה להם / עם שניהם אגבאים / והיה חלק
שהם למזבח / ר״ל לעבודת עבודת י״י / וחלק לכהנים להכינתם ולתועלתם /
ולכן נקרא כליל הב׳ החזה / איל המלואים / שימלא את ידם לעבוד / ודייתו
ידו על תנוך אזנם הימנית / לבחון בלימודים / ועל בוהן ידם הימנית /
לעבוד עבודת המקדש · כי כל מבואות הבן בבגבה והמדע / ולכן מיוחסות
לבד הימין / וגם שיתם האלבים והיותרת והכליות / שהם כלם רומזים
לתאוות הטבעיות / היה מניף אותם יחד בכפיו / ושאת כפיהם לפני י״י /
לרמוז שיהיו ומתדלי׳ בעבודת בוראם / ובכל מחשבותיהם יהיו לפניו תמיד ·
ולזה היו השוקות כלם סיבות / לרמוז שישאל מהם היצר הרע / וממעותם
ומגורתם / לא יהיה פעול ולא תנועה · שלמים היו שלא יתבלי און / ולזה המוק
למעלת המזבח / ולפני הפנים · הנה התבאר מזה / למה היו אלה הקרבנות
מיוחסות בימי המלואים לענין החנכ׳ / ומה היה ענין תלוים / והבדליהם זה
מזה · והתורה נוה במלת הנ׳ / ובמלת הי׳ · וכן התבאר למה נעשו כלכן
שתי פעמיות / שהיה לשכי שהיתה הרלמו שמשמו לכה״ג / כי כן היו מועדים
כה״ג בעת אביו אכים לבגדת סוד · ומלבד זה / שבד כתנת אבינו עם בניו /
לענין הסמוכה בכלל / שיהיה להם ולזרעם לדוריהם לבנים / וזה לא יקרב
לעבוד את עבודת הקדש · ולכן היתה משיחתם ראשונה לאהרן בלבד ·
ומשחם נוה הנלבה הי׳ · ובזאת זה אין ספק / שלא בירר אותו בעת כולת
הקרבנות הללה / לבעותו על הדבר העתיד להיות שאהרן יעשה העגל ׃

והדרך הב׳ הוא שגזה הנ׳ שיעשו הטעמים בימי מלואיהם / והכונה
והדרכה אלהם / ששה שידריב לאדם לעשות כל ימי
חלדו / בגדי ישע ומעיל צדקה / ומעלת המלואים / כי הנה טוב שיניחו את
קרבנם / פר אחד ושני אילים תמימים / ולחם מצות וגו׳ / ושאחרי שיגילום /
ילבשו הבגדי׳ הקודש׳ / וזה היה רמז ולמוד מועיל / לכל אדם מכוק העולמו׳
בעולמו / כי עכם האדם / הוא על דמות היצור כחומ / שהפר האחד / הוא
דוגמת נפשו שהוא גדול ונרא׳ בעצמו ובלמו / ושני שאר אלים / לרמוז לשני
חלקי כחו הבלי המנוגלים עמו / והם המיוני / והמפעני / וקבוץ אלה
הכנינו׳ האלה / הוא אשר ילבש אל הבגדים היקרים / כל אחד כפי מה שרוי לו /
לכן כאמור כהם עבודת קרבנם / והוא / כי הפר טוב בישימו אותו / והוא
אדמו / יען נהגדו על קרות המזבח / וכל אשר דמו / ששוך אל היסוד שהכהם
מכם אשר שוף כגב / והוא שיהיה לבדי יקטירו על המזבח / אבל כל בשרו
ועורו ופרשו / ישרף מחוץ למחנה / כמלא רמו לאדם / שחלקי החומרי /
יקח משנו אשר לצורך דיותו / כפי מחסוריו / והוא לבדו יספיק בשבע ממנו /
כמורדן שיהיה בלות / וזה מעשה ידיהו / יעלה על מזבח י״י / ושאר כלו
ישלך כמלא מחוץ למחנה / ולא ידבק בו · ושולם אייל האחד / רמז לשכל
העיוני / ולכן מזה שיזרוק כל דמו על המזבח סביב / ושיהיה עולה כלה כליל
לגבוה / כי החלק העיוני בהיותו כפי הדת האלהית / יהיה כלו קדש לי״י /
וראוי להקריבו על גבי המזבח / עולה הוא לי״י / אשה ריח ניחוח לי״י ·
ושני איל השני / שהוא רמז לשכל המעשי / שזה שיתנו מדמו על תנוך אזנם
ועל בהונות ידם ורגלם הימנית / לרמוז לזה שישמרו ומעשו וגבורו / כי זה
הוא השכל המיוחד לשכל המעשי / ושיקטירו ממנו / על המזבח החלבים /
עם שוק הימין · ולחות לחם מיני הלחם והבצועה / שיהיה מזה תנופה
לחבר למזבח / והנשאר יהי׳ לתועלת לבעלים / וכן הוא ראוי כי זה החלק
המעשי כלה שיתנהג כים / שמנו קדש לי״י / והוא מה שאמרים שיתנהג נגד
אחד לי״י / וחציו לצורך הבית / לו ולבעליהם שלו / שהם ביתו ואת
הכשבה המצוה הדם / אשר על המזבח / עם שוק הימין · לפי שבאשר יעשה
אדם דמו וכבשו / עם הבאן שמור בעולם / הוא שהם בגדולה והכבוד
בשלמות · וכי זה לאוד כבן / אשר טוב להתגדל אבות ידי המלואים / כי
הוא סקף אחד כולל כל ימי עולם / שבעת הימים / רמוזים לימי שבעתים
שהם שבעים שנה · ועל זה שלמוד והסכל / אשר הוא סוד שלילה / יהיו
הבגדים הקדושים לו ולבניו אחריו / למשחה בהם ולמלא את ידם · והנה
בלמוד הזה / הוא כולל לכל אדם לעבודתו / ולהתחנך בו / ללבוש את
הבגדים הטהורים והנקיים / שהם רמז לשלמותו / ולמעלת ההצלחה
הנפשית / כל ימי חלדו / ולהיות כה״ג ראש העולם / ומלאך י״י צבאות /
כיון שכתבו זה כולל לכל השוחה / כמו שאמר לכל אדם ירא את י״י בשמתיו
ספק · וזה ענין הדרך השני הזה ׃

וזה אשר תעשה על המזבח וגו׳ עד סוף הסדר · כבר
זכרתי בשאלות / שראוי לתת
טעם / למה נזכרו כאן מה שיעשו על המזבח / ושם התמידין בלבד / ולא
שאר ולא שאר / ויתר מיני הקרבנות · וכן ראוי לתת לב למה היו התמידין
שני כבשים / אחד בבקר ואחד בערב / ולא היו מקריבים שניהם בעת אחת /
כמו המוספין / וגם כי למה היתה המנחה עשרון סלת / שהוא עשירית האיפה
ולא היה רביעית האיפה כמו המוספין / אשר כשמן רביעית ההין / וכיין
לנסך רביעית ההין · והגרסה שלי בכל זה / עוד שפרשתי בסדר פנחס /
אבל פרשת התמידין · אבל עם כל זה ריש מילין אומר במקום הזה · והוא
שזהו הכתוב שלא יאמר אדם הנה שלישו זה / הכריע טבעם לחטוא · ולכן
צוה במצוה המזבח וקדשו / כללו שוב לפניו אחוזה והטוב / ואין הדבר כן /
כי הנה כתוב ב׳ / לא טוב בקרבנות / אלא אחרי עשות העגל / כמו שאמרו את
מגם כי נרצע הוא / ותוכן לאחרו / לא כתן לפניה׳ התורה לרמזים תהלתם
בעת הלוק / בקרבנות / וכדי לבאר שלבם בתשובה היות / אמר הנביא /
כי לא דברתי את אבותיכם / ולא צויתים ביום הוציאי אותם מארץ מצרים /
על דברי עולה וזבח וגו׳ / וכמו שביארתי במקומו / ותשני זה את ב׳ כ׳ / אחרי
שבוא כאן במעשה המזבח / ובסדרת הכהנים המקריבים עליו / והקטורת
והמזבח ומשיחתו · אמר וזה אשר תעשה על המזבח / להגיד שהתכלית הנכסף
במעשה המזבח / ועבודת הכהנים / איננו לכפרת העונות / כי מטוב שלא
יחטא האדם / ולא יקריב קרבן לכפר עליו · אבל היה תכלית המזבח
להקריב בו התמידין בבקר ובערב / שהם לא היו לכפרת עונות / כי אם
תודה ושבח לאלהי יתברך / על כל הטובה שהשפיע לעמו / וזה ענין אמרו כאן /
וזה אשר תעשה על המזבח וגו׳ · והתורה טוה השלמה הי״ב כי התמידין
ולשנם היו התמידין / שנים ושתיה לא יום׳ · לפי שהשמש והתנועה אבותיהם
האדם / היא היותו בעל טובה לאשר הטיב לו ׃ והרעה שבמדותיו היא /
היותו כפוי טובה / כי כאשר ישיב האדם גמול / מן הטובה שקבל / הנה הוא
מוסיף כנגד הנותן ובמשו / לתת ולהוסיף לו עוד אשר אשר רצון וכה טוב /
ולהם כשימנע מהשיב הגמול הראוי / הוא יחטיא את כחו / ומשכל רצונו
בעשותו · ולכן אמרו במסכת תענית פ״ק דאמרי / אין הגשמים יורדים לעולם /
אלא בשביל בעלי אמנה / כאמרו אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף ׃
כי בעלי אמונה הם בעלי הגמול הטוב / ועל הכפוי טובה / אמרו בענין
עזות פנים / הגמולים כנכרים / כאומרו הוכח אמה היא לך האלהים
הכלם ויוסבו בבינים ותמר ׃ והכל הולך / לפי זה אמונה / כל זמן
שאומן ישראל רבונו של עולם / מוסיפין כח בגבורה של מעלה כביכול /
כאמרו ועתה יגדל נא כח י״י ׃ וכל זמן שאינן עושין רצונו / מתישין כח
גבורה של מעלה / כאמרו צור ילדך תשי ׃ והנה הלכות הראשונים / היו
טובים ומכירות ומקריבים קרבנות על החסד / ועל הנסים / שהיו מקבלים
מאת י״י / כמו שעשו קין והבל / כשהגיע השם להם ונרכם בארץ / וכן נח
וכניו כשיצאו מן התיבה ויצילם י״י / וכן אברהם כשנראה אליו השם ׃ ולכן
צוה השם לישראל / שגם הם יעשו מזבח ויקריבו עליו קרבנות / התמידין
בכל יום / להודות לא-ל ולשבחו לפניו על כל אשר גמלם / ורב טוב לבית
ישראל ׃ והנה הם קבלו ממנו יתברך / שני חסדים גדולים / הא׳ הוא יותר
גדול במעלה / להיותו אלהות נפשי / שהוא מלוי במעמד הר סיני ׃ והשני
היה גופני ביציאת מצרים ׃ וכדי שבורה לפניו על שני החסדים האלה / צוה
שיקריבו על המזבח בכל יום שני כבשי׳ / את הכבש א׳ יעשו בבקר / כנגד מתן
תורה שהיה בבקר / כאמרו ויהי ביום השלישי בהיות הבקר / ויהי קולות
וברקים וגו׳ / ואת הכבש השני כנגד יציאת מצרים / לומר השמים שאכלו
שמה / כאמרו ושחטו אותו כל קהל עדת ישראל בין הערבים כי לקחו אותם
הלבוגות עצמם / כאמרו בבטור הבכורים בחוזה ׃ ולפי שאחרי יציאת
מצרים / וקבלת התורה / נתן להם השם את הארץ שהיא לנחלה ׃
והבוחר עשירית האיפה הוא / לכן צוה / שגם על זה יביאו מנחת תודה
עשירי׳ האיפה סלת / שהוא עומר אחד / וכמן לבם המן / שהיה בזה הטיעור
עשה לכל אדם מישראל / כן יתנו למזבח השם ׃ וכדי שתהי׳ מנחה מהודרת /
צוה שיהיה סלת בלול בשמן / לא יותר מדאי / ולא פחות מדאי / אלא רביעי׳
ההין ׃ וגם צוה כנגד / לפי שביציאת מצרים וכן במתן תורה בכל אלו יחסה /
קבלו ישראל כבוד גדול ומעלה עליונה / על כל האומות / וכן קבלו שמחה
רבה / ולזכרון זה / צוה יתברך שתהיה המנחה בלולה בשמן / שהוא במורה
על הכבוד / כי הוא עולה על כל המשקים / ולאמר טוב שם משמן טוב / וכן
תורק שמך ׃ ואמר כתית / להגיד שלא יהיה מעוט מן המובחר / עם היות
בכל השמנים מוכרים למנחות ׃ וכן צוה שינסך עליה יין לזכרון /
שמחתם / כי היין ישמח לבב אנוש ׃ ושם שיהיה רביעית ההין / כי הוא
מבחות שיספיק לשתות / ולא יגיע לשכר / ואחרי שנתן התמיד של השחר
באמר האחד לבקר / אמר על השני ואת הכבש השני תעשה בין הערבים /
כמנחת הבקר ונסכו ׃ ולא בא הכתוב הזה / לבאר שיעשו את הכבש השני
בין הערבים / כי כבר נזכר זה בתחלת המצוה ׃ אבל פירש כאומר ואת
הכבש השני אשר תעשה בין הערבים / הנה תעשה אותו בענין המנחה / כמו
שבעית מנחת הבקר / ונסכו / ובמספר ויקרא יתבארו דיני המנחות והנסכים ׃
ואמר שהתמידין כולה / להיותם קרבן עולה והמה רב / יהיו לריח ניחוח
שכלם יהיו נשרפים על המזבח ויעלו בקטורת ׃ ויהיו אשה לי״י / כלומר
לתועלת הלא ניחוח / אשר על המזבח / הנה התבאר שבלא כפרה ואת
במקום ראוי לענינה / והיו התמידין מתיחסים אל החסדים והטובות
שבאה מאתם השם ׃ וגם היותם גדולים בעצמם / רצה יתעלה / שאחד והגמול
שיגמלו לו בכוי / לא יהיה עליהם לחמם ׃ אבל יהיה דבר נקל ותלמי כאשר /
שבו אחד מכל ישראל לסעודת הבקר / ושני אחד מכל ישראל לסעודת
הערב ׃ וכן הלחם שנה קטנה עשירית האיפה סלת / ורביעית שמן /
ורביעית יין / וכל זה על דרך עמי מה עשיתי לך / ומה הלאיתיך ענה בי ׃
גם כלותי בדברי שתם שאחד שהכרתי הדור / דרך אחד הכריזו בקרבן
התמידין ׃ והוא שתמידו המזכירים בכל יום / לתת שבח והודאה לבורא ית׳
על שני דברים שעושה עמנו בכל יום / כמו שאמר ברוך י״י יום יום יעמס
לנו / האל ישועתנו סלה ׃ האחד הוא חיות שאדם משפיע לנו בכל יום בבקר
ובערב / וכמו שתקנו בתפלה שאנחנו מודים / כי בכל בקר ובקר / מחדש מעשה

בראשית

[illegible]

פרשת כי תשא

כי תשא את ראש בני ישראל וגו' עד וירא העם כי בשש משה / ויש לשאול על זה שאלות :

השאלה הא' [illegible]

[illegible]

השאלה הב' [illegible]

[illegible]

השאלה הג׳ [illegible] השקל [illegible]

אם היה הענין לחנות הדברים הנזכרים ולא יתנו התגלגלות / ומה היה הנזק / אם העשיר יתן שקל שלם / והעני יתן מחצית השקל · כי הנה יותר [illegible] לתת את תרומת יי׳ [illegible]

השאלה הד׳ אם היו השקלים כדי להציל את העם [illegible] לא היה [illegible] למה לא נזה [illegible] את העם / ולא הוצרכו לתת את השקלים [illegible] כי [illegible] בלתי [illegible] האלהים ?

השאלה הה׳ למה זה נזכרה מצות כיור וכנו / [illegible] בכיור וכנו [illegible] [illegible] ובניו [illegible] ידיהם ואת רגליהם [illegible] ולא ימותו ?

השאלה הו׳ באומרו [illegible] את שבתות [illegible] / כי הנה מצות השבת [illegible] עליה [illegible] / ולמה [illegible] מלאכת המשכן [illegible] ?

השאלה הז׳ באומרו אך את שבתותי תשמרו · כי למה אמר [illegible] ושבתותי [illegible] / כמו שאמר [illegible] ואת שבתותי תשמרו · [illegible] ואת שבתותי [illegible] ?

השאלה הח׳ [illegible] / כי הנה אמר אך את שבתותי תשמרו [illegible] את השבת כי קדש היא לכם / מחלליה מות יומת / כל העושה בו מלאכה [illegible] ששת ימים תעשה מלאכה [illegible] בני ישראל את השבת לעשות את השבת [illegible] ?

השאלה הט׳ באומרו לדעת כי אני יי׳ מקדשכם · כי אין [illegible] / שלא על קדוש העולם [illegible] [illegible] ?

השאלה הי׳ באומרו מחלליה מות יומת / כי כל העושה בו מלאכה [illegible] / כי איך יהיה [illegible] מות יומת [illegible] כי הנה [illegible] [illegible] כדברי [illegible] ?

השאלה הי״א אם היה מצות השבת [illegible] ביום השביעי [illegible] / ששת ימים [illegible] / ששת ימים תעבוד · [illegible] / כי [illegible] / ביום הזה · [illegible] / כל שכן [illegible] ששת ימים תעשה מלאכה / [illegible] מלאכת המשכן [illegible] אלה הדברים אשר צוה ה׳ לעשות אותם ?

השאלה הי״ב למה [illegible] השבת [illegible] / [illegible] את יום השבת לקדשו / וכאן [illegible] / וכן [illegible] [illegible] את יום השבת · [illegible] אחד [illegible] ?

והנני [illegible] כל השאלות האלה כלן ?

כי תשא את ראש וגו׳ עד ועשית כיור נחשת / וכנו נחשת · [illegible] / כי תשא [illegible] כיור נחשת [illegible] [illegible] [illegible] את [illegible] [illegible] המשכן [illegible] · כי הנה [illegible] [illegible] בני ישראל [illegible] המשכן כסף [illegible] [illegible] [illegible] / [illegible] / [illegible] [illegible] כל איש ישראל [illegible] [illegible] [illegible] / [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] / [illegible] [illegible] [illegible] / [illegible] [illegible] [illegible] / [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] / [illegible] [illegible] [illegible] אותו / לתת [illegible] / כי היה [illegible] / [illegible] השקל / [illegible] [illegible] תרומת יי׳ / [illegible] / [illegible] כל איש ישראל [illegible] / כי הוא יתן את תרומת יי׳ · וקרא את השקלים כפר נפשם / [illegible] כפר [illegible] / [illegible] כפר [illegible] / וכן את [illegible] · [illegible] / [illegible] [illegible] על ידי שקלים [illegible]

[illegible]

וידבר יי אל משה לאמר

[illegible]

וידבר יי אל משה

[illegible]

[illegible]

וראוי עתה לבאר [illegible]

[illegible]

חעיקר הוא [illegible]

[illegible]

[illegible]

העיקר הב'

[illegible]

העיקר הג'

[illegible]

העיקר הד'

[illegible]

העיקר הה'

[illegible]

העיקר הו'

[illegible]

העיקר הז'

[illegible]

העיקר הח'

[illegible]

והיה כ"ג בן כ"ג נמשח, ולא יסמוך על משיחת אביו, הנה המלך אינו כן, כי המלך שימלוך תחת אביו, לא ימשח *כגמרא כ"ג בן כ"ג טעון משיחה ואין מושחין מלך בן מלך, ומפני מה משחו את שלמה, מפני מחלוקת אדוניה ויהוא מפני מחלוקת עתליהו. ואת יהואחז, מפני יהויקים שהיה גדול ממנו שתי שנים, וראוי היה בן שבכור, למה לא היה כן הכ"ג, שיהיו בניהם, מלך וכ"ג נמשחים, ואף על פי שיהיו בן מלך ובן כ"ג, או לא יהיה אחד מהם נמשח, לא מלך ולא כ"ג. אבל הסבה בזה מבוארת היא, שהמלכות להיותו כפי הדין ירושה לבן הבכור, אם היה ראוי אליו ולא יהיה בו מונע עצמו, לכן כשימלוך תחת אביו מבלי קטטה ומחלוקת, לא היה צריך למשיחה חדשה, כי היה נסמך על משיחת אביו כשמלך תחתיו, בהיותו יורש מלכותו כפי הדין הישר, אמנם בהיות במלכות קטטה ומחלוקת, שיסכך המולך בו למשיחה, לאות לבני ישראל, שהוא הנבחר למלכות, ולא המחלוקים עליו. אמנם הכ"ג, שלא יהיה הכהונה נחלה אליו, כי אינה ירושה לבניו, לרשת אותה הבן הבכור כמלכות, אבל הוא מסורה ביד אחיו הכהנים להיות כ"ג, בעבור היותו יותר הגון לאות מעלה מכל עצמו, כמו שאמר והכהן הגדול מאחיו, *ודרז"ל, גדול בנוי, גדול בעושר, גדול בכח היה ראוי שיהיה נמשח, כדי שיחוק אותה המשיחה יודע, שהוא המשונה לכ"ג, מכל אשר אחיו :

העקר הט'

שאין המשיחה כוללת, והנה לכל המלכים אמרו *בגמרא, מלכי בית דוד נמשחים, מלכי בית ישראל אינם נמשחים, מנא לן, אמר רבא, קום משחהו כי זה הוא, זה טעון משיחה ואין אחר טעון משיחה, ופקחו שם, מיהוא בן נמשי שנמשח, והשיבו, שזה היה מפני מחלוקת יורם בן אחאב, והקשו עוד, וכי מפני מחלוקתו של יורם, נמעל בשמן המשחה, והשיבו, שהיתה הוא כדעת רב פפא, שנמשח בשמן אפרסמון. הנה ביארו, שכפי הדין אין מושחין למלכי ישראל, ואם יבוא הצורך אליו מפני המחלוקת, או לא ימשך בשמן המשחה, אלא בשמן אפרסמון. וראו גם כן לתת הסבה בזה, ר"ל בהבדלת מלכי בית דוד ממלכי ישראל, והבדל שמן המשחה, משמן אפרסמון. ואומר, ששאול נמשח על יד שמואל הנביא בשמן המשחה, להיות משיחתו ישרה ומלכותו נכונה לו ולזרעו עד עולם, אם לא היה חוטא, וכמו שאמר *הנביא כי שמואל א' י"ג
עתה הכין ה' את ממלכתך על ישראל עד עולם. וכאשר חטא שאול, הוסרה המלכות ממנו, ונתנה לדוד ולזרעו, ולכן אמר הקב"ה לנביא, קום משחהו כי זה הוא, ר"ל זה הוא הראוי למשיחה הזאת וזרעו, לא שאול, ולזה דרשו, זה טעון משיחה ואין אחר טעון משיחה כלומר שלא ימלוך בישראל בהמשכו ישראל, כי אם הוא וזרעו. ולכן נמשח בשמן המשחה שעשה משה במדבר, כמו שנמשח אהרן ובניו לכהונת עולם, להודיע שנתנה המלכות לדוד ולזרעו עדי עד, כמו שנתנה הכהונה לאהרן ולבניו לנצח. ולפי שאר המלכים אשר מלכו בישראל אחרי חלוק המלכות, לא היתה מלכותם ישרה וכבודה, עלה מלכו כי אם בשמני בית דוד, לכן לא היו נמשחים, להעיר שלא היו הם נבחרים למלכות, ולא היתה מלכותם מאת ה' מן השמים, כי אם להכעיס את זרע דוד, וכאשר הנביא הוכרח למשוח את יהוא בן נמשי, לא נמשך בשמן המשחה, מפני שמלכותו לא היה נבחרי ולא התקדש לשם ה', שהם הדברים שתורה עליה המשיחה בשמן המשחה. ונמשח בשמן אפרסמון, להעיר שהיה מלכותו בלתי אמתי, כמו שמן אפרסמון עם היותו שמן יקר, הוא בלתי אמתי למשיחה, כשמן שעשה משה :

העקר הי'

כשהוא שלא יהיה אלא נביא, המבואר זה בתורה, שמשה כהן של נביאים משח בנבואתו את הכהני' וכלי המקדש, וכן המלכים במלכים, שהיו נביאים מושחים אותם, כי שמואל הרואה, משח את שאול, והוא בעצמו משח את דוד. ונתן הנביא, משח את שלמה ואף יהוא בן נמשי, ע"י נביא נמשח, ואחז"ל שהיה יונה בן אמתי. והסבה בזה מבוארת ממה שזכרתי, שאחרי היות המשיחה אות על הבחירה האלהית, היה ראוי שתהיה ע"י נביא, כי מי עומד בסוד ה', לדעת האיש אשר יבחר בו למלוך על ישראל, וירצה וישמע את דברו ורצונו, לאמר זה יעצור בעמי, כי אם הנביא. וגם הכ"ג, היה ראוי שיהיה נבחר ע"י נביא, כמו שנבחר אהרן הנביא, שאמר הכתוב לכ"ג אחרי מות אהרן אביו, עם היות שבעמים הכהנים גדולים, היו מתמנים באחר המלכים בשמן בית שני, אשר לא כדת :

העקר הי"א

במקום אשר ימשחו שם המלכים, *בגמרא תנו רבנן אין מושחין את המלכים אלא על המעין, כדי שתמשך מלכותם, שנאמר ויאמר המלך להם קחו את עבדי אדוניכם והרכבתם את שלמה בני על הפרדה אשר לי, והורדתם אותו על גיחון, ומשחו אותו שם וגו' והנה הסבה למה היו נמשחים על המעין, כבר זכרוה על דרך הדלה, כדי שתמשך מלכותם. אבל נשאר לחקור בזה שני דברים. האחד, למה לא התנו כזה במשיחת הכהנים הגדולים, שתהיה גם כן על המעין כדי שתמשך גדולתם. והשני הוא שכגון כן הוא בזה המעין, שלמה כיון שלא מצאנו כן בשאול, ולא בדוד, ולא בשאר המלכים, ר"ל שיהיו נמשחים על המעין. לפי שלא היתה נמשכת כהונתם הגדולה לזרעם אחריהם, ולא יהב ירושה לבניהם כמו שאמרתי, וכיון שהמשיחה על המעין, אינה אלא לסימן שתמשך הגדולה ההיא לבניהם ולא תחדל. לכן לא נעשתה בכהנים הגדולים אלא במלכים, שמלכותם תהיה ירושה לבניהם, כי מפני התמדתה והמשכתה תמיד, היתה נעשית שם. ולפני שאר שהיו מה שדרשו חז"ל כזה המלך דוד שימשחו את שלמה בנו על המעין כדי לתת סימן ולאות, שתמשך מלכותו לבניו. ולפי שהיה זה הסימן לקיום לבב נכבה, ראו חכמים לבחור אליו המנהג לשאר המלכים, שימשחום תמיד על המעין כדי שתהיה מלכותם כלם כמלכות שלמה, ושלום ואמת יהיה בימיהם, כאשר היה בימי שלמה, שנתנ' בו העושר והכבוד והחכמה, יותר ממה שהיו לפניו ולא זכרו המלכים זולת כיון שכן תהיה מלכות אחרו שיהיו נמשחי' כלם על המעין. לא שיהיה התנאי הזה מחוקי התלויה, אלא שלמדוהו בדרך סימן טוב, ומה שנעשה לשלמה בתחלתו. ואפשר לומר עוד בזה, כי כעבור ששאול לא ישב בנו הבכור על כסא מלכותו, וגם דוד בנו הגדולים, כמו מתו מן בלהות, ולא ירשו מלכותו, וירשה שלמה הקטן מהם לכן לא עשו סימן המשכה, משאול ולא מדוד, ועשו אותה משלמה, שבנו הגדול ישב על כסאו וירש מלכותו, וכן מהם והלאה, יהיה המלך מבית דוד תמיד בבן הגדול :

העקר הי"ב

שזמן המשיחה, שתהיה ביום ולא בלילה, וכמו שמצינו במשיחת הכהנים, ובמשיחת המלכים, שהיו מושחים את כלם ביום ולא בלילה. והסבה בזה מבוארת שהוא לסימן ברכה ושובה שתהיה המלכות והגדולה בהיר וזכה, ומאירה מבלי חשך ולא צרה, ועל דרך זה, אמר דוד בדבריו האחרונים *וכאור בקר יזרח שמש בקר לא עבות שמואל ב' כ"ג
מנוגה וממטר דשא מארץ, ואמר כי לא כן ביתי עם אל, כי ברית עולם, שם לי ערוכה בכל ושמורה :

העקר הי"ג

הוא זה שזכרתי למעלה, שלא נעשה שמן המשחה כי אם פעם אחת במדבר, ועל ידי משה רבינו, ולא יעשה עוד בעתיד שמן משחה אחר, ולעתיד לבוא בביאת המשיח, עתיד הקב"ה להחזיר לפניו אותו שמן המשחה שעשה משה, שנגנז עם הארון, ובו ימשחו המלכים והכהנים הגדולים בימים ההם הנה ביארתי בדרוש הנכבד הזה, י"ג עקרים יקרים, כפי התורה וקבלת חז"ל, ונתתי בהם סבות נאותות, לפי קוצר דעתי :

ויאמר ה' אל משה

קח לך סמים וגו', עד ראה קראתי בשם בצלאל. אחר שצוה על שמן המשחה. צוה על הקטרת אבל לא אמר, ואתה קח לך, כאשר אמר בשמן המשחה, לפי שלא היה מחויב שתעשה מלאכת הקטרת על ידי משה, אלא שיצוה לעשותו כן. והנה זכר בפסוק הראשון הזה, שתי פעמים שם סמים, וכפי דרך המפרשים, סמים הראשון הוא מיני ערך, ומעוט סמים שנים, כי אלו אמר שני מפני ש... ונטף ושחלת וחלבנה, הם שלשה הרי כאן חמשה, וכתב רש"י, שנטף הוא הנקרא צרי, והוא הכוטף, מעצי הקטף ובלעז קורין לו גומא והכהן שאלו מכעיני. ושחלת, שורש בשם חלק ומזהיר כצפורן נקר כלשון המשנה צפורן, ובלשון כותי כיסני. וחלבנה, הוא בושם שריחו רע וקורין אותו גלבנ"ו. ואמרו פעם שנית סמים, אמרו שעניינו ומדים אחרים כמספרם. והראשונים היו חמשה, הרי שהיו כלם עשרה. והלבונה וכה יהיו כלם אחד עשר מיני סמנים, חוץ מן המלח, והם נזכרים בפטום הקטרת והבכון, שאמרו כרשות' סמים, הוא על הצרי הנוטף מהעצים, ועל המורה שהוא נוטף אחר יקר, והוא הנקרא מוסק"ו, והוא הנקרא לדעת הרמב"ן מיר"ה בלעז: ואמרו פעם שנית סמים, ירמוז למשה מיני בשמים, קציעה שבולת נרד קושט, קליפה וכרכום, והיה אם כן שעור הכתוב, קח לך סמים, שהם הצרי והמור, וקח לך גם כן, נטף ושחלת וחלבנה, וכן קח סמים אחרים, והם אלו שזכרתי באחרונה. כי על כלם כזה שיקח. והנה לא זכרם הכתוב, לבחירת הקצור, ומפי הגבורה ידע משה, מי המה אלה ואמרו ולבונה זכה. לפי שיש מתנה זכה ולבונה, ומחברת עכורה והיא המוכרה לקליפה. והלבונה, היא שרף הנלקט מעצי הלבנון. ועל כלם אמר, בד בבד יהיה. ויש מפרשים, משקל זה לכלם, וזה לא יתכן כי בתוכנת פטום הקטרת מפרש לקטתם, שזה שעור המנה, ולקנת' שבעים מנה. והם שנים עשר, ואחם תשעה, ולכן ר"ל שיעורם בדברי הרמב"ע, שכל אחד ישחק לבדו. ואחרי כן יערב כלם. וזה מפני כי אין שחיקתן שוה כי יש שנשחק בקלות כמו הנטף, ויש שיקשה שחיקתו מאד, כמו שבולת נרד. ולכן אמר הכתוב, ושחקת ממנה הדק ולא אמר ושחקת' אותם הדק, כי לא תהיה השחיקה שוה בכלם, ואמר ועשית אותה קטרת, להגיד שהם לצורך הקטרת, כי אינם דברים נאכלים ומפני פרישות, וכן בקטרים ועולים בעשן, ואמר רוקח, מעשה רוקח, להגיד שיתקן כל מין ומין, ויחלה על צד היותר טוב שאפשר, כי יש מהבשמים, שצריך תקון אחרי' לשחיקתו, או שעושין, או רחיצה ביין, או במי רגלים, וכיוצא בזה, כפי דרכי הרוקחים. ואמרו ממולח טהור קדש, המתרגם תרגמו מעורב. ויתכן שבא לפרש, תכונת זו הקטרת, שירקחו אותה בצורת אבן דק, כאלו מין מלח שחוק. ובלעז קורין אותו גרנלצי"ה וכן ראוי שיהיה הקטרת כדי שכאשר יפזר על גבי הגחלים, יעלה עשן כיתמרה, אם מעט ואם הרבה אבל אם היתה הקטרת גסה ועבה, לא יפעול כח האש כל כך, במהרה. והנה לא אמר בשמן המשחה, ממולח, לפי שהיה בצורת מרקחת המיחה, לא בצורת אבן, ואמר טהור קדש, להעיר שעם היות שישחקו מאד עד אשר דק, יזהרו שלא יגע בו דבר טומאה, אבל יהיה תמיד בקדושה, והבא' בכברה, שב לשחוק עד אשר דק, ונקרא זה בדבריהם, ו"ל דקה מן הדקה ואמרו, כי בשעה שהוא שוחק אומר, הדק היטב, היטב הדק, מפני

וידבר יי אל משה לאמר

וידבר יי אל משה

ברכות דף נ״ח

ואמרו גם כן, על השלמות הנפש והצלחתה בעולם הבאות . וזהו א״כ
שבתותי ה׳ . והנה היה זה השלם , ובאר הכתוב, שתי הכוונות
שלה בשבת . ואמר כנגד הראשון, שהוא לזכרון חדוש העולם, כי אות
היא ביני וביניכם , ר״ל שהשבת ביום הז׳ היתה להם אות ועדות׳ / שבשׁ״
שבת וינפש ביום השביעי משבת מלאכתו בארץ . ואמר ביני וביניכם , לומר
שיכנו גם הם כמו שהוא יתברך שבת / שבת בשביעי . ובאר שהכוונה
והידיעה שזאת תכלית האות לדעת , כי אני ה׳ מקדשכם , כלומר שמצוני בזה
בנפשם , שהיו מקודשים בשבת הבא אחר המות / כי אם יפקדו ויהיו
קדושים בשבת הנפש , ... בעולם הזה שבת בגוף , ואמרו כנגד
הכוונה השניה , אמר ושמרתם את השבת , כי קדש הוא לכם , רוצה לומ׳
ג״כ תשמרו את השבת לטעם אחר , והוא לפי שקדש הוא לכם , רמז על
ההצלחות הנפשיות , אשר תהיה בעולם הנשמות שכלו שבת . ולכן לא
אמר בטעם הזה , שהוא אות כמו שאמר בראשו . אלא שהיה קדש . ולפי
שהמחלל את השבת , הוא מכחיש וכופר בהשארות הנפש והצלחתה . לכן
אמר על זה , מחלליה מות יומת , שמיתתו ב״ד בסקילה , כמו שעונש למקלל
אלהים . ולפי שאולי יאמר אדם , שזה בלבד ראוי . כי בשמרו על
זאת המצוה התורה , לפי מה שאמרו , כי אינו כשמר ש״ס , שהוא מורד
במלכו ובאלהיו . הנה יתפרש זה אמר עוד , כי כל העושה בו מלאכה
ונכרתה הנפש ההיא וגו׳ כלומר הנה הגוף והכחותיו לא נכרתו אבל להשלים
את הנפש והם לא יגיע התכלית , יהיה בשל מה שקדם התכלית . ולכן
מי שעבר המצוה בכרת יקרב שמה , להיותה כנגדה לגמרי ולא תשוב
לעולם השכלים אשר הם שמה , ומולדתה . אין ראוי שיהיה בכלל חיים
נצחיים , אחרי שהם אינם אלא להשלים הנפש . וכן ראוי שיהיה המחלל
את השבת מיתה נזכרת בסקילה , לפי שהעושה בו מלאכה הוא חיב מיתה
בשמים , והחיים הנצחי׳ , א״כ הם לו לבטלה . והוא שיומת על ידי בני
אדם , ושיכריתו ב״ד את חייו מזמנו , כיון שהוא אומר שאין לנפש השארות
לעולם הבא , . ולכן הוא דין ישר לסקול המחלל את השבת , ולא
כמו כן , שעובר על מצוה פרטית אחרת . וזה אצלי פירוש ולא
אליך קשה כלל , כי כולם לומר שאין אלא ילמוד להשלים נפשו , ראוי לאמרו
כי כוללת לאחד , ולמה לו חיים . הנה הנבאר , שאין כלל ויותר בפסוק׳
הזה , וזה הפסוק מבואר אצלי דוקא , שראוי שיומת המחלל את השבת
מיתה נמנית בסקילה , כיון שהעושה מלאכה בשבת , מלבד שחייב כרת
חשבה השבת ושיורה, סם הנשמה לדורותי , שהוא הכרת הנפש ועונשה , אשר
זה בכל מקום תורה על סרת הנפש והכרתה , ואין כן במקום אשר כריתות
כנגד ישראל , שאינו לא שכלים השלימים . ואמרו עוד , ששת ימים
יעשה מלאכה , הוא להזהיר שלא כמלאך קדושת היום הזה , כיום אשר מכל
ימי השבוע , כי אותם ששת ימים הם ראויים למלאכה ולא לשביתה , ולמה
אם כן יחליפהו ויחזיר אותו ביום אחר . שהנה היום הז׳ הוא שבת שבתון
מכל שאר הימים , לבעבור לבני שומרי השבת , כי הוא זכר לשבת בראשית
והוא גם כן לשבית הנפש אשר סוף . והנה הכוונות האלה , הוא
קדש לה׳ . ולכן כל העושה בו מלאכה יומת , שכל ידי ב״ד כי את קדש ה׳ חלל
וכולל כפר בחדוש העולם , ובהשארות הנפש אחרי המות . ואמר
לאמר עוד , שהנה בזה ששת ימים תעשה מלאכה , להורות שלא ישבתו ולא
ישמרו זה היום שבת השׂות לבטלה וזה שינו בשות , כי הנה בכונת ה׳ ,
כל הימים הם טובים לעשות מלאכה . אם לא ביום הז׳ , שהוא שבת
שבתון / וכמו שבארתי בביאור עשרת הדברות . ושבאר זה כלו ,
אין כפל ויתור בפסוקים האלה , ושמרו כי אני ה׳ מקדשכם , הוא
לבעבור שקדשם קדוש בנפשי / אחר המות בצורתם . והשארתם שם הצלחות
סו׳ וגם׳ , וכן התבאר , איך היה כי כל העושה בו מלאכה בטה ועשה , למה
אמר מחלליה מות יומת . ולמה כיון לשמות השבת , כאמר מכל
מקום , ששת ימים תעשה מלאכה , ששת ימים תעבוד , וכדומה לזה .
ומורה בזה , השאלות הי׳ והי״א . ואחרי שאמר עוד , ושמרו בני ישראל
את השבת , בא להגיד שתי השמירות , שבהן יתברך שמירות השבת .
ושתי הכוונות אשר זכרתי עליהם , הנה עם בני ישראל ישבו עקר שמירת
השבת , והיותם הראשון . שהוא אות והזכרון לחדוש העולם , להיות דבר
נגלה ומפורסם , ולא יתנו לב כל כך לטעם השני שהוא רמז הנפש להיותו דבר
נעלם וכן אמרו , שהכירו זכרונם לברכה שבת , אשר השאיר ישלם מנא
ושמרו גם , דלמ״ג דשבת מלתא דעבידא לגלויי , מה שאין כן מה שאיננו עבידא
לגלויי ויורו שהיה , הם לנו שתי שבתות׳ , אחת נגלית , ואחת נסתרת , והכתוב׳
תמתין אחר שביתת הנגלית , ועל זה אמר , ושמרו בני ישראל את השבת לעשות
את השבת לדורותם , ר״ל שאמיד ולעדי עד / בין בהיותם בארץ , בין בהיותם
בגלות חוצה לארץ , ותהיה ברית עולם כל תמים / שאמרתי ביני וביניכם ,
לפי שהיא אות לעולם , רוצה לומר אות ועדות לעולם בכללו , שבששת ימים
עשה ה׳ את השמים ואת הארץ , וביום הז׳ שבת וינפש . והיה טעם הנגלה
הזה , ישמרו בני ישראל את השבת , ויעשו בפיהם תמיד ואמנם הטעם הב׳
שהם ארות הנפשיי , עם היותו אמת ויציב ונכון וקיים , הנה לא עבידא
לגלויי , ויצאה בו מצות השבת בדבריות הראשונות בלשון זכירה , כמ״ש זכור
את יום השבת לקדשו וכמו כן נ״כ בפרשת ואתחנן , בזה בלשון שמירה
ושמרתם את השבת , ושמרו בני ישראל את השבת , שמור את יום השבת ,
עד שאמרו ז״ל זכור ושמור בדבור אחד נאמרו , שאמר מאת דבר אלהים ,

שמות קף כ׳

שמות קף כ׳

שתים זו שמענו . לפי שהעושה מלאכה בשבת , יש שתי כריתות ,
כריתת , נפש ונפש הגוף . והב׳ , בטול המלאכה ההיא והעדרה , וזה א״ת
שגם אל שתיהן , כי הוא כיון , שיהיו ישבתו האדם ביום השבת הזה , ולא
תעשה בו מלאכה בשום פנים . והתועלת אשר כיון בשמם והשקטה ,
הוא לתת מקום כאותם הימים הקדושים , להשכיל ולהתבונן בתורת ה׳ ,
ובהשכלים שילכו בזה הוא להשלים שכלים ולהטיב לנפשם נפשם , כמו
שאמרו ז״ל , לא ניתנו שבתות וימים טובים לישראל , אלא ללמוד בהם תורה , וזה
היה הנפש יתירה , שאמרו שיש לו אדם בעצמו בשבת , אשר המכונה הנותנת
אשר יתנבא לו ללמידה , ולידיעה בחכמת הנבוך והבנת הגדרות שמושכו׳
לשלמות השכלי . ואמנם התועלת אשר כיון בבטול המלאכה עצמה , הוא
שעל ידי זה , יזכרו ויפקדו הגדולות והנוראות , אשר עשה בתחלתו , ואותו
זה זה בעלות מכרים , המורים על יכולתו המוחלט . ואין ספק שלשון
זכירה , כופל על דבר שיש בו השגחה , ולשון שמירה על המניעה ממנו . ולכן
בשוה יתברך צל חזרותו והשגחתו , אמר , זכור את יום השבת , רוצה לומר
זכרהו לנות בו , כדי שתשכיל ותדע שעשה ה׳ , כי כותל הוא / והבריאה
העולם אחר העדם המוחלט , כמ״ש כי ששת ימים עשה ה׳ וגו׳ , כאשר רצה
לצוות על בטול המלאכה , אמר בלשון שמירה , שמור את יום השבת , כלל
כאומר כן תעשה כל מלאכה . והנה בדברות השניות וכן כולת שבתות ,
שהיתה הכוונה להזהיר על בטול המלאכה , הוצרך לומר לשון שמירה , והכרת
כי עבד היית , כלומר שאז לא היית יכול להבטל מהמלאכ׳ , ובעבור שהכוונות
והנוהגת , שתורה עליו מלת זכור , והמניעה מהמלאכה , שתורה עליו מלת
שמור , אינם נפרדים והחוה . ולא נוכל זה וזה / אלא זה , כי בבטול
המלאכה יוכל הזכרון , והכוונה הזכרון , תבטל המלאכה , הנלוה עם
אחד בכונה , שנים נאמר , לכן אמרו ז״ל זכור ושמור בדבור אחד נאמרו ,
ר״ל שלשני הטעמים יחד נתכוון , ולא שהמלאכים לא
נפרדו . והותרה עם השאלה הי״ב :

ויתן אל משה ככלתו וגו׳ , עד ויאמר משה אל ה׳ ראה אתה
אומר אלי , ויש לשאול בפסוקים האלה שאלות :

השאלה הא׳ מה ראה העם לבקש אלהים אשר ילכו לפניהם ,
מפני שבושש משה לרדת , והיה תמיד להם ואין מלא ,
שמשכו על שיעורו . ואולי שטעה להבנת במר מ׳ יום : א״כ בלי א ועל
מה שאמרו ״בשבת פ׳ ר״ע , כשעלה משה למרום אמר להם לסוף ארבעים יום
ע״כ : פני כלו ובאשר באו שש שעות ולא בא , כמשורן שהיום השלישי
אין משכין , עדין יתכם , ואיך יהיה להם אמות , כאותו יום אשר אמות ,
לבקשה על אהרן ולהרוג את חור , ולעשות את העגל . ולעשות מזבח
לפניו . וה״א איקרא זה לאהרן דאמר שתשו ביום ממחרת , בין קודם שבות
בין לאחר שבות , לעשות את כל המעשים שנעשו :

דף פ״ט

השאלה הב׳ אחרי שהיתה מחשבת ישראל , ומפני העדר משה מהם ,
למה לא שאלו רלשובם לאהרן , אם היה משה ... מת , או אם הלך הלך לו אל ארץ אחרת , כי נביא הוא , וידבר אליהם דברי
אלהים ואמת . ולמה לא שאלו מאהרן , שיעמוד הוא במקום משה , להנהיגם
ולהנהיגם כמנהגו כבתחלה . ומה להם לשאול אלהים , אשר ילכו לפניהם .
כי הנה משה שהולך לפניהם , לא היה אלהים , והאלהים נשארים , ואיך ילך
לפניהם בארץ , ומי נתן כח לאהרן לעשות אלהים , כי עשה לא אדם אלהים
ואיך אמרו על העגל הנעשה מזהב , אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ
מצרים , והיו טועים ומשוגעים היו כלם , שיחשבו שהעגל הנעשה ביום ההוא
היה הסבה הראשונה , שהוציאם ממצרים ואיך שכחו כלם , מה שאמרו בסיני
אנכי ה׳ אלהיך , אשר הוצאתיך מארץ מצרים :

השאלה הג׳ איך אהרן קדוש ה׳ , מלא לבו לעשות עגל מסכה
לבכם לבני ישראל , ולהיכשה נביא קדש אלהים , היה ראוי
שימסור את נפשו לעשות ע״ז . ואין להשיב , שהבין מהם יחוד שיהיו הנם
כמו שהרגו את חור . כי היה א״כ יותר טוב וחסיד מאהרן , שהרגו ולא עבר
ע״ז , ושומר היה לאהרן שיחות על קדוש השם , ולא יעבור ולא יעשה בידיו
ע״ז להחטיא את ישראל כי כמה אלפים ומספר ישראל היו , שלא היו
לבעלי על אהרן נקדוש ושמה שקדשו את השם , כמו שכתוב מ״ג ע״ז וחנניה
מישאל ועזריה , והשלכו לכבשן האש , כדי שלא ישתחוו לצלם . וב״ב ..זה
ראוי , ואיך אהרן הקדוש , כי הנה ישראל לא ... ... כמו ... ...
אלא לבד שאלו אלהים שילכו לפניהם , ואהרן הוא ... והוציא ... העגל
... ... סבת כל ... אשר ... . ואין ראוי לחשוב ,
שזה אהרן ... ... לא היה אהרן הנביא ... ... אהרן ...
כי הנה אם היה ... כן , ... כדי שלא ...
על ... ... נביא אלהים וקדוש לאלהיו :

השאלה הד׳ מה שאמר יתברך למשה , לך רד כי שחת עמך וגו׳
עשו להם עגל מסכה , ולמה לא הודיעו שאהרן עשה
את העגל , ולא ביאר חטאתו , כמו שביאר חטאת העם , ולמה ייחס מעשה
העגל עליהם , באמרו עשו להם עגל מסכה , ואין הדבר כן , כי אהרן עשאו
כמ״ש , את העגל אשר עשה אהרן , ולמה לא ... ...
... ... בפסוקים האלה , ...
אחרת מלבד אלה :

השאלה הה׳ בתפלת משה באמר , למה ה׳ יחרה אפך בעמך :

[illegible]

השאלה הו' [illegible]

[illegible]

השאלה הז' [illegible]

[illegible]

השאלה הח' [illegible]

[illegible]

השאלה הט' [illegible]

[illegible]

השאלה הי' [illegible]

[illegible]

השאלה הי"א [illegible]

[illegible]

השאלה הי"ב [illegible]

[illegible]

ויתן אל משה ככלתו [illegible]

[illegible]

[illegible]

וירא העם כי בושש משה [illegible]

תהלים ק"ו [illegible]

סנהדרין דף ס"ג [illegible]

ואומר שבעל [illegible]

[illegible]

[illegible]

ובעבור זה

[illegible]

והפנים לזה

[illegible]

פרלה שהכלותם שהיו המתחדים לראות משהו האיש בלא דעת ולא תבונה אלא היה בו כח אלהות / ולא נשה מזבח וקראו חג לי״י מחר / כי יחשב שירדע הקב״ה לחשה את כל המעשה ההוא / והוא יגרו ולא יאמר ויכיר שהחג יהיה לי״י / לא לעגל / כי לשם הכבוד היה מכוין / אבל הנוערים ההם / שלא ירדו לסוף דעתו חשבו שלא הכבים אהרן בנקר לנוכח / כשו הם והעלו עולות ויגשו שלמים וישב העם לאכול ולשתות מהשלמים ההם / בשמחה ובטוב לבב / ויקומו לצחק כדברי המלצים / וגם זה שפרשתי בזה מותרת השאלה הראשונה. אלא שעלו ישראל את העגל לעבדו לשם אלהות ולא עלה על לבם / שהעגל הוא היה מנהיג הכבוד יתברך / עושה שמים וארץ אבל בקשו כשלמים שיקבל כחות מהמלאכים כל ידו יהיו מונהגים כאשר היו ע״י משה / ולכן קראוהו כלשון רבים אלהים אשר ילכו לפנינו עלפי שיהיו בו כחות העליונים / וזהו שאמרו קראם אלה אלהיך ישראל / שכיונו שהשלמים אלוה כמו שהיה ביד משה / היה עושה נסים ונפלאות והוציאם ממצרים. וכן הותרה השאלה השנית / שהם לא שאלו מאהרן שהכין מקום שמשה שהיה בעצרים מן יצאת גם הוא כמשה ולכן לא נתרצו בשום יצוד שמה קבר ימים והנה רגו / אלא שמשלמים משתכת שכר וקיים / גם שהשים המוכרת לא ימשכו משהו בישלה לשר וילך ויכלן והכלן שמה / ושלא יקרא לו כבלי כמותיו / כאשר קרא למשה / שלא ידעו מה היה לו ולזה בקשו השלמים. ולמה אשר ילך לפנינו / שלא יפתח משקוה ותמיד ילך עמנו ויהיה לפנינו. ובקשו זה מאהרן כי אשר ששכחותו ידע לעשותו / גם כי הוא היה יודע סודות משה שהי׳ בינו בינו לבו. וכן הותרה השאלה הג׳ / שלא כיון אהרן מלילה לעשות ע״ז מעבדו / אלא לעשות מקבלה לפניהם / עד בוא משה כדברי הרלב״ג. וגם לפרות להם מכלותם המשלכים שבלה רוח לא נקרתו והעגל הוא / כמו כדעת אשרן זוכרתי. ומפני שלא היתה כוונתו רעה / לכן לא הענישו הקב״ה / כמשום והוסיף את הרבים. וגם משה לא הרגו / כנזכר הרגו את שניו. ולא היה מהרו פנים כדברי / כי רמוכח לבה בבני. וכן אמרו בלה שמות רבה / משל לבן מלך שהיה רועה עליו / ונטל את הסמוך לחתור בית אביו / אמר ליה פדגוג אחד יאבד כמונך / מן לי ואני שותר / כיון המלך עליו א״ל יודע אני סוכתך / חייך אני מעליך על פלמון אלי אלא שמה כך / כשבא אהרן ישראל לאהרן קום עשה לנו אלהים / אמר להם פרקו את נזמי הזהב / אני כהן ואני עושה אותו ומקריב לפניו / והוא לא עשה כן אלא לעכבן עד שיבוא משה / א״ל הקב״ה אהרן אני יודע איך היתה כוונתך חייך שאני ממלימך על קרבנותיהם אלא אותך / שנא׳ ואתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואלו היה אהרן עושה בידיהם ומוכיחם / כי הורגים אותו וממהרים לעשות את העגל בידיהם / ועובדים אותו בלי עכוב / ותהיה זו סבה שיכלם העם כלם יחד ולכן היה משה שם אהרן בתשובתו / הוא ברוך המצרי / ונותן לכות ובליות כמן סבה כוונות שלום. וכן הותרה השאלה הד׳. ממשה אמר הק״י למשה לך רד כי שחת עמך. ולא אמר לו שאהרן הכשילם וסבב השחתה / ומפני שידע ית׳ / שלא היתה כוונתו לחטוא ולהחטיא חלילה / לא לגנות את הרע כל מה שלא יצא״ / וכן אמרו ז״ל בחקו הנוכר / ויבן מזבח לפניו / בקשו לבנות עמו / ולא קנין בהם את חפיו לי שאני נותן לעבדי שדן כבודו של חוב שיבנהו אמר אהרן בתכון לזה הרג / לא׳ בעוד שאני בונה לעצמי / משה יורד וכו׳ :

וידבר יי אל משה לך

רד כי שחת עמך וגו׳ / עד ויכן וירד המה. ראוי להעיר בדברי השם למשה כאן / כל שורה דברים / והתפלת משה על מ׳ דברים אחרים / כי הנה כדבר הקב״ה למשה ראוי לעיין ראשונה אמרו / לך רד / כי למה זה יצטרך שירד מן ההר על פניו / ביון שהיה רצונו שיהא שישלח קיד / לכלות את ישראל כרגע. א״כ לא היתה צריכה ירידת משה להוכיח ולא להעניש את הרשעי׳ / כפי כוונת הש״י ורחוב היה שישב בהר ולא ירד משם / ולא ירלה ברעתם. וב׳ באמרו כי שחת עמך / כי מלת שחת היא מפעל יוצא / כאלו העם שחת את אחרים. ולא ישרא בהיותו עמום / היה לו לומר כי נשחת עמך וגו׳ ומה שבאמר אשר העלית מארץ מצרים / כי כבר היה יודע משה מי היה עמו / ומה צורך לבאר אשר העלית / ואם היה לו עם אחר אלא העולה משם / כ״ש שהקב״ה / הוציאם ממצרים לא משה. וד׳ בתוארים שתאר עון העגל / רבים והמחלפים סרו מהר מן הדרך אשר צויתים / והוא עביות מן שאמר עשו להם עגל מסכה וישתחוו לו ויזבחו לו / ויאמרו / הרי שעגל אחד הרבה בתוארי וחלאתו כלה. וה׳ ויאמר י״י ראיתי את העם הזה וגו׳ / כי בהיות המדבר הראשון / הוא יתברך. והוא עצמו סוכים הדברים האלה / מה צורך לומר שדיבה מחודשת / ויאמר י״י ראיתי תואר / בהיות הדבור מחובק ומקושר. וז׳ במה ראה לתאר אותם בשם קשה ערף / והיה לו לומר עם כבד עון / בנים משחיתים. וז׳ באמרו ועתה הניחה לי / כי הנה משה לא היה מתווך בו / להפיסו הניחה לי. ומה שאמו״ל / שגזה תפילה שיתפלל לפניו / כי לא יעשה י״י אלהים דבר תפלתי רבותו / דרך דרש הוא / ואני לא ישב המקרא על פשוטו באמתי. וח׳ מה ענין ואעשה אותך לגוי גדול. כלם תמהי שכונו בלשונו. והנה משה עדין לא התפלל עליו / לשיצטרך להשיב עליו / ואם היה זה למשה אחד דברים לשיקבל התורה. הלא כהתחל בלשונו קל / כי הוא ישתק / משום. אלה הם שמונת הדברים שראוי לעיין בדברי השם למשה בתחלת זה / וההם שכלל בשאלה הה׳ / והשאלות הפרטות אשר הבאותי. ומה שבא זה כזה הוא. שהשלוה יתברך ידע כל סבבותיות כלם שנעשה העגל בתפלתו היה מתמגדה כת שבלה עם ישראל ממצרים / בהם תמיד היו בלאותיתם המפבדות / והיו מסיתים ומדיחים לבני ישראל / לעבות כמעשיהם. ומפני שרבים מישראל נמשכו אחריהם וכשלו בעונם / תם תפלתי שכולים בו לא היו בידיהם / והיה ראוי שיהיו כתבוני בעונם / כמו שם בידו למחות ולא מיחה. לכן יתבב י״י להודיעם את העוון שכללה ולכלותה כרגע / כמו שאמר מיד. ומפני זה אמר למשה לך רד / ר״ל כבר אינך צריך לא לתורה ולא למצות ולא ללוחות להסר את ישראל / כי במהרה יתמו ויאבדו מן הארץ / והשמים עוד אינם. ואם ענין לך רד כלומר לך מכאן ורד מן ההר / כי עדין כאן אינה צריכה עוד. ולזה כמו שז״ל כאמרם / רד מגדולתך / כלום נתתי לך גדולה אלא בשבילם. ואמרו כי שחת עמך אשר העלית. פירוש אמרו / כי שחת לפניך אותם אשר העלית מארץ מצרים / והוא הערב רב שהעלה משה / כי הם שחתו לישראל והיה עמו ע״כ הוא הגבות והמכשילות אותו / היה לותו נוי ערב רב שהעלית אתם / וזה כלשון דברי רז״ל / לא לא שחתו על במה אחרת / שכתב שחת העם לא כאמר / אלא שחת עמך ערב רב שקבלת ממצרים וגיירתם ולא נמלכת בי / ואמרת טוב שידבקו גרים בשכינה / הם שחתו והשחיתו / פירש הנה עמך הנזכר בכתוב / על ערב רב. ויותר נכון לפרשו על ישראל / כי הם הנקראים תמיד בשם עמך / ויאמר שחת לו הערב רב שהעלה אותם ממצרים / כי אותה העליה מהערב רב נתייחסה למשה / לא על ישראל / שהוא יתברך הוציאם ממצרים כנאמר הגדול / והנה הודיע הקב״ה למשה בדבור הזה / ג׳ עבירות / ששחת שמם / ושתות הם״י / ושחתו ישראל עצמם. וכאלו אמר / הם שחתו ושתו ושחיתו / לך ולי ולהם לך / לפי שהם עמך ואתה שנכניסם / והוא אליך / כדי שיעין ותקנם. ולהם לי / כי סרו מהר מן הדרך אשר צויתי׳ / רוצה לומר אתחיל אמרתי לבם אנכי י״י אלהיך / לא יהיה לך אלהים אחרים על פני / לא תעשה לך פסל וכל תמונה. וזהו עשו עגל / הרי שבחו מהר מן הדרך אשר צויתי׳ ככלה שזנתה בתוך חופתה / וזה הוא׳ וזה שחשאו לי. ולעצמם חטאו ג״כ / כי הקלו את כבודם / בהיותם משתחוים למעשה ידיהם. וז״ש עשו להם עגל מסכה / רוצה לומר הם עצמם עשו העגל / כי ממשכם ומהלותם נעשה / ועכ״ז השתחוו לו / כאלו הם עבדיו ככוכבים לפניו ויזבחו לו / שהוא המיוחד והכבוד / ובנין לעשות. ויאמרו אלה אלהיך ישראל / שהוא שהציל והגבים / ולא כן המעבדות הראשונות המיוחדות לבורא העולם / וכמו שאמר המהולל ירא׳ י״י הללוהו / כל זרע יעקב כבדוהו / וגורו ממנו כל זרע ישראל. וזה הנזון והקלון שהכלו לעצמן לעבון כי אם זה שעשו למעשה ידיהם. ונראה שהדבור הזה׳ שהיה מדבר למשה / שזה המסבן לראות מה ידבר משה ומה ישיב על תוכחתו. והנה כשלם דמים / כי כשתה כלימה פניו וגם הוא שתק ולא השיב אל השם כל מ׳ / ולו סוכך יתברך לדבר דבור שני למשה / ולזה כאמר שנית / ויאמר י״י אל משה ראיתי את העם הזה / כי היה זה דבור מחודש ומדרגה בפני עצמה / ושהכם אמרו ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא. ר״ל שלא יסורו משקשות לבנם אף כי תכה על קדקדם / כי לא ירגישו בשבות לקוני עונם. והרלב״ע פירש / שהוא הואלך לנורכם מהרהב / ולא שוב עורף לקורא אליו. והנכון בעיני / שהוא המשל לבאותם נבהרים נמשכים לתאותם / ולא ירצו את הנולד. כי הנה הטבע בזוכות בורא כמן בני עינים בראשו / כדי שיהיה נופים ומכינים לפה שיפול / ויזהיר את הפי / כדי להתקרב אל המועיל / ולברוח מן המזיק. ומפני שהעינים לנכח עינם / והם שורו העורף מנגד הפנים. והיו ישראל את אחורי בשו שאין בו עינים / עשה הטבע כבול הערף / שהליות המתנועות בקלות. כדי שהעינים שהם בפני׳ / יביטו נ״כ לאחור ויטו את העורף מכל צד לאחר מי שעורפו קשה וכבד / לא יוכל להביט מהרה ולהעתיקו מצד אל צד / ומפני זה לא ירלה מעתיד לבוא עליו / וימנעהו צרות רבות ורעות. הנה א״כ באמרו עם קשה עורף הוא / ענינו שלא יוכל להתנועע ולא ירלה מה שיבוא אחריו / ואין סכלות גדול מזה כי הוא כמו הבהמה / שאמרו הכתו׳ אשר לפני׳ / אבל לא תביט מה שירי׳ ומה שיתן בעתידו. ובזה הודיע למשה / שלהיותם עם קשה עורף / אין תועלת בהוכיחם ולא בהעניתם ותשוב לא פרנה ולא בכפרתם ולכן עתה הניחה לי / ר״ל אל תחוש אתה לבבו ותם כהם על זה ולא להוכיחם / הניחה לי לעשות בהם כרצוני / ואל תתעסק אתה בו ותשב ובדין אל תהרהר. ואל תתחבל עוד בהנהגתם שתוב אותם והניחם לי להכריתם ולהעניתם על מה שעשו / כי אני לא אצטרך לחקור ולדרוש מי אשר חטא לי / אבל יחר אפי בהם ואכלה אותם בכליה מוחלטת / ואעשה אותך לגוי גדול / ר״ל ש תהות שתפסיד בזה כבודך ומעלתך לפני / כי אני אעשה אותך לגוי גדול בכבוד ומעלה / וכמו שאמר כי מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו הרי שלא אמר זה בשבור אבותות הזכות / אלא מפני שזה הוא כנגד המגפה דברי העם / וכפי זה שפרשתי אותם / הותרו כל אחרת הספרות אשר הניירותי בהם / שזו שתראה :

ואמנם

תשובת משה ותפלתו למה י״י וגו׳ / ראוי לעיין ג״כ בשמונה הערות אחרות / הא׳ מה ענין אומרו ויחל משה את פני י״י אלהיו כי היה ראוי שיאמר לפני י״י / אבל ויחל את פני ה׳ / הוא זר מאד ואין ענינו / שהכין רבים יחלו פני נדיב / כי פני הנדיב / הוא רצון המתנה ושלמה הגדולה שבבו הב׳ אומר למה ה׳ יחרה אפך בעמך / והוא מה שזכרתי בשאלה אליך אל על פניו / בהיותו מבואר / שגם כי תהיה כונתו / על העגל

[illegible]

ויפן וירד משה מן ההר

[illegible]

והנה

וירא משה

וידבר י"י אל משה לך עלה מזה ונומר / עד ויאמר משה אל י"י ראה אתה אומר אלי · עם היות שכבר נוכר

לתעלה / שאמר השם למשה ועתה לך נחה את העם / אין ראוי שנאמר שהיה

[illegible]

כי לא היה הדבר כן, על מה כי כל חטאני [illegible] ... [illegible]

[illegible]

ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי העל וגו' עד ויאמר ה' אל משה [illegible] יש בפרשה הזאת שאלות:

השאלה הא' במה שאמר ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי כי הנה כבר אמרנו לו במצלה [illegible] אנכי ילך לפניך ושלחתי לפניך מלאך: ואין להשיב שלא היה יודע מי הוא המלאך שילך כי מה לו בידיעת זה, או זה. וגם כי לא אמר ואתה לא הודעתני מי אשר תשלח עמי, אלא את אשר תשלח עמי:

השאלה הב' [illegible] ואתה אמרת ידעתיך בשם [illegible] ואתה לא הודעתני. ואין טוען למדבר לנוכחו, שיאמר לו על כל דבר אתה אמרת:

השאלה הג' מה ראה משה לשאול עתה הודיעני נא את דרכיך. והנה אין זה מענין הליכת המלאך, ולמה סמך כל כך תפילות [illegible]: כי כאשר אמר הודיעני נא את דרכך, לא זכר דבר ממציאת החן [illegible]. וידוע ששאלת הכבוד היתה יותר קשה מידיעת הדרכים:

השאלה הד' באמרו ואדעך למען אמצא חן בעיניך, כי אין [illegible] ענין ידיעת הדרכים [illegible] והם דברים מתחלפים: גם אמרו למען אמצא חן בעיניך קשה מאד, [illegible] מציאת החן [illegible] לידיעת הדרכים [illegible] מציאת החן [illegible] וידיעת הדרכים:

השאלה הה' [illegible] הם פני ילכו והניחותי לך: כי אין זה תשובה [illegible] לידיעת הדרכים. כי הוא לא [illegible] פני ילכו [illegible] ידיעת הדרכים:

השאלה הו' במה שאמר משה באומר אם אין פניך הולכים אל תעלנו מזה / כי אם כבר הודה לו יתברך ואמר פני ילכו / למה ישיבהו משה אם אין פניך הולכים / והיה די לעשות על זה שתיקה / ואולי יודע לפניו שהם כלם דברים אמתיים בעצמם / אין בהם צורך לענין מה ששאל ?

השאלה הז' במה שהשיבו יתברך / גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה ונאמר / כי המאמר הזה מורה שהודה לו עתה על בקשה אחרת / זולת מה שבקדמים · ואין הענין כן / כי הוא יתברך אמר פני ילכו / ומשה השיבו אם אין פניך הולכים / ואם הודה יתברך לדבריו / יהיה ענינו שפניו ילכו על כל פנים · ואיך אם כן אמר עליו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה ?

השאלה הח' במאמר משה הראני נא את כבודך · כי אם בקש להבין עצמותו ומהותו אל תכלית · כדברי קצת המפרשים / יקשה מאד איך האלוה לבו לבקש מה שהנביאים לשאול דבר כזה אשר עצמו להשיג / כי מהותו יתברך כפי מה שהוא / לא יושג · וכמאמר החכם אלו ידעתיו הייתיו ? ויקשה עוד אם עדין לא השיג יתברך על התכלית הראשונה מידיעת הדרכים / איך שאל שנית מהכבוד · ולמה בדרכים אמר הודיעני / ובכבוד אמר הראני ?

השאלה הט' במה שאמר לו יתברך אני אעביר כל טובי על פניך · ועוד משה אמר לו לא תוכל לראות את פני · כי לא יראני האדם וחי / והוי בקש ממנו לראות פניו / ולא להבין דבר כמנע הבנתו ?

השאלה הי' במאמרו ויאמר הנה מקום אתי כי מה צורך להכניסו במקום ביום ההוא / והוי היה מספיק שישבה לו כמו שמם / כי עם היותו עם אלהיו / מה יעשה בצור לו ? ולדעת מנת התורה שכתב הבנין ונסמך על צור עולמים / אפשר כצור על מקום ה' / מה יהיה נקרת הצור ?

השאלה הי"א למה זה אחרי ששאל משה ראיית כבוד ה' / ותשובת השם שהשיבו / בלו ג' פסוקים / ובכל אחד מהם אמירה אחת / בהיות הדבור אלו קשור ומדובק / והם ויאמר אני אעביר כל טובי / ויאמר לא תוכל לראות את פני ויאמר ה' הנה מקום אתי / והיה די באמירה אחת על כל הדברים האלה · ואמנם בשאר הפסוקים שנזכרו אח"כ · והיה בעבור כבודי וגו' / והסירותי את כפי וגו' / לא נאמר עוד ויאמר ?

השאלה הי"ב אם אמר יתברך ושכותי כפי עליך עד עברי / שיראה זה להצילו מפגע ולהגן מכל רע / איך אמר אחר והסירותי את כפי וראית את אחורי / שמורה שההשגחה אשר יעדו לעשות לו ולהצילו / יסור ויסירה מעליו / והוא יצוד רע / והם אם כן דברים סותרים זה אל זה ? ומה יהיה ענין אמרו עוד ופני לא יראו / אחרי שכבר אמר לו לא תוכל לראות את פני / והוא דבור כפול ? והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כלם :

ויאמר משה אל ה' ראה אתה אומר אלי וגו' עד ויאמר ה' אל משה גם לך · הנה הרב המורה הגדיל עצה והפליא תושיה בפי' הפרשה הזאת / בפ' כ"א / ח"א / אך אמנם לא בא דעתו ומקומו כלו בפרק אחד · אבל מפוזר ומפורד בפרקים אחרים מספרו / קצתו בפ' ח"א / וקצתו בפ' טו' / וקצתו בפרק י"ו בשתוף צור / וקצתו בפ' כ"א בשתוף עבר · וקצתו בפרקי ל"ח ול"ב ול"ג · וקצתו בפ' ל"ו בשתוף פנים ובפ' ל"ח בשתוף אחור / ובפ' כ"ב בשתוף כבוד ה' / ובפרקים אחרים כלם מהחלק הראשון ההוא / ומפני זה היה קשה להמשך ולחבר פי' הפרשה כולה וכל שלקיה לדעת הרב · ואני במה שכתבתי על הספר בפירוש ההוא / חברתי על הפרק ההוא / שיעור רב לפירוש זאת הפרשה / שהתחיל דע כי אדון הנביאים משה רבינו וכו' / י"ח הערות או קושיות / כדברי הרב / לאמר מה שהרשה מהן על דבריו ולשונו / ומן מפלת הפסוקים שהרב אין בלתי מסכים לדעתו · ובארתי הפרק ההוא / עם תשובת הספקות ההמה / כיד אלהי הטובה עלי השכיל · ואני לא נקראתי במקום הזה לפרש דברי הרב / אלא לפרש הפרשה · ורציתי לפרשה על שלש דרכים / הראשונה לפרש אותה על פי דעת הרב המורה בפירושו · וכפי מה שלקטתי מדבריו זאת הנה / וזאת הנה / והוא דרך הראשון מהפירוש אשר כללתו / שמשה רבינו בקש שתי בקשות · ועם היות שהרב לא נתן טעם / וקשר בסדר הפרשיות / אני אפרשהו להשלים דרך פירושו / ואלך בעקבו ליישב פירושו כל מה שאפשר לי · ואחר כן אפרש אותה בדרך שני כפי הפשט / אשר כללותו הוא / שמשה רבינו לא בקש בכל פרשיות הפרשה / כי אם שאלה אחת בלבד · ואחר כן אפרשה בדרך שלישי / אשר כללותו שמשה רבינו בקש כאן שלש בקשות · והמעיין יבחר לעצמו מה שיותר לדעתו :

הדרך הא' והוא דרך הרב המורה · אומר שמשה רבינו אחרי שעשה שהלך מחוץ למחנה לראות אם תבואתו הנבואה חוזרת אליו כמו שהיה / כשמצא חן בעיניו כאשר היה בתחלה / וכיתר שאת ויתר עז / כאשר ידבר איש אל רעהו · וזו כשראה שעת רצון לפני ה' ימצא חן וחסד בעיניו / בקש ממנו שתי הבנות יקרות · והם ידיעת הדרכים שהם תוארי פעולותיו / ודרכי הנהגתו / והיא השאלה הראשונה / והבנת מהותו ועצמותו כפי מה שהוא / והיא השאלה השנית · וז"ש ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה / ר"ל שאעלה אותם אל הארץ אשר דברת לתת להם · וכו' ואמר ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי / והנראה לי לפרשו ע"ד פי' הרב בתוספות / ר"ל וכי הלא אתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי / שהוא עם קשה עורף · באמת כבר הודעתני זה / ואם כן צריך אני לדעת דרכי הנהגתך / כדי שאנהיג אותם כמם / ועוד שאתה אמרת לי ידעתיך בשם / ר"ל שהיית הנביא בי בפרטיות / לא בכללות כיתר העם / אלא בשמי ובגרם ובמכלותי : א"כ אם מצאתי חן בעיניך / ואם כן ראוי הוא ע"כ : שהודיעני את דרכך / כלומר דרכי הנהגתך · ונקראו דרכים / לפי שתוארי הפעולות / הם דרכים להבנת הוויות השם / כי הוא נודע מפעולותיו · ולזה אמר הודיעני נא את דרכך ואדעך / כי בידיעת הדרכים ידע פעולותיו · ואמנם הצורך והתועלת בידיעת הדרכי השם / למען אמצא חן בעיניך / כי בידיעתי אותם / אמצא חן בעיניו יותר ויותר ממה שהיה לי בתחלה / ויתוסף שלמותו מאד · ולפי שהיה מבקש זה לתועלת האומה / ומסדר הנהגתה / אמר וראה כי עמך הגוי הזה · ולזאת תשובת השם / פני ילכו והניחותי לך / ואמר הרב / שהיא תשובה לענין ידיעת הדרכים אשר שאל · וגם שאינו להודיעו אלא שמם. אבל בשם פנים נעשה הזה / הוא כאומר על הכעס / ולכן כתב בפ' ל"ז שהמלה פנים יאמר על הכעס / כמו ופניה לא היו לה עוד / וזה השתוף / הגיד גם פני ילכו והניחותי לך · והנה גלה הרב דעתו בפסוק הזה / שהשיבו השם על שאלת הדרכים / מה צורך יש לך לדעת דרכי / הלא כדי לרצות [illegible] עם ישראל / הנני אודיעך שפני ילכו והניחותי לך במה שאלתך ? א"ה כ"ל וי אמר אליו אם אין פניך הולכים וגו' / יאמר לא עלה בדעתי מעולם שעדין יעבור אתך בלא הודיעך / כי אתן יכבד אתה / ולכן אני בתוספת בלתי ידיעת דרכך / כדי להנהיג בהם את ישראל שהוא רצונך / והשאר לבד להביאם ארץ אפך · ואמנם יאמר שעדין לא הלכו פני ועמך כי אחרת פני ילכו · הנני מעתה אולי לסרת / והוא אל תעלנו מזה כמוד שירוך הכעס / כן נראה נכונים לפותרי רגל בדרכים המוכנים · ע"כ : ובמה יודע איפה כי מצאתי חן בעיניך אני ועמך / הלא בלכתך עמנו בהנהגתך הנפלאה / ולכן להשיבו / כי בזה נפלינו אני ועמך / וה' הודה לו בזה / ר"ל שלא ישלח מלאך / ולא יסבב מהר כמו מאז וכו' · וכן היה / שעמדו עם את"כ שמונה חדשים · ועל זה כאומר גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה / ר"ל בעבורך ובהנהגת השלמת / אלא תעלנו מזה / עתה לא בעבורם · הנה התשובה כפי זה הדרך השאלה הה' / וגם הב' שאמר מלת ואתה ג' פעמים להקשות לו דבריו · וכן השאלה הג' והשאלה הד' והה' והו' / שכלם יותרו כפי הדרך הזה / כמו שתראה · והשמני ילכו / אין תשובה לשאלת הודיעני נא את דרכך / וכן גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה / אלא שוב על פני ילכו וכי פני המבוקש / הם דברים שכתבנו בין השאלה הה' והג' מחלוקתם / ועניין בקריאתם עמם · ולכן דוד אמר זה בקש ממנו בקשה שנית / שהיה כדעתו לשאול / והוא הראני נא את כבודך · והשיג הרב בפ' סג כבודו ה"ל / וכבוד ה' פעמים יאמר על עצמו יתברך ואמתתו / כמו שאמר הראני נא את כבודך / והוא המענה / כי לא יראני האדם וחי · מורה כי כבודך כאומר הנה / הוא עצמו וכו' / והנה המורה הרב לפרש כבודך / על אמתת הלא' · מפני שהוא עצה בו ג' שתופים בפרק הנזכר · הא' שיאמר על האור הנברא / והב' שיאמר על גדולת האנשים כלם לשם ית' / והג' על מהותו ועצמותו · ורצה שאי אפשר לפרש הראני נא את כבודך על האור הנברא כי הוא היה נראה לעיני בני ישראל / ואיך ימנעהו השם מאדון הנביאים באמרו לא תוכל לראות את פני · גם היה בלתי אפשר לפרשו על ההלול והשבח שישבחוהו / כי הוא מותר לכל אדם / ולכן התחייב שצריך לפרשו על מהות הב"ה / כי הוא אשר נמנע ממנו / באמרו כי לא יראני האדם וחי / והנה א"כ שתי הבקשות שבקש והשאלה / קודם שתשובתו התשובה על אחת מהן / כי הנה אחרי שבקש שתיהן / השיבו ית' · אם לראשונה מידיעת הדרכים / אני אעביר כל טובי על פניך / רוצה לומר שידיעת תוארי פעולותיו / שהיא שבקש לו להבינם / ידיעהו אותם אליו / והוא באמרו כל טובי / על כללות הנמצאות שנאמר בהם בבריאתם / וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד / כי כמות והמציאות / יאמרו על ענין אחד / כמו שזכר האלוהים והכללה אם כן בכונה אחת / ופני הבריאה כלם ויכם / והמקרת קניתם בקניתם / ולזה אמר וקראתי בשם ה' לפניך / שהם הנכבד ההוא / מורה על הנבראים אשר ברא והיה / ולכן אמר וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם / שהוא כלו את המציאות ומשות בדברים / ואמנם לבקשה השנית הראני נא את כבודך / השיבו לא תוכל לראות את פני / שהוא רוצה להבנת מהותו כפי מה שהוא · כי כבר זכר הרב בשתוף פנים בפ' לז הנזכר / שיאמר פנים על המציאות והוויות / ואמרו כי לא יראני האדם וחי / עליך לפרשו לדעת הרב / שם על שלמי הבות כמדבריהם ז"ל / כי גם הם אינם מהותו כפי מה שהוא / או לפרשו על האדם בעוד שהוא חי כדברי המפרשים · ואמנם איך שאל לדבריו הנה ידיעת המהות האלהי / בהיותו דבר נמנע מצאת עצמו / כבר כתבו עליו המפרשים והמפרשים שאינו רחוק / שהשאלה הגבוהה ידיע השם לנביא אותה הדרושים / בדרך שאלה ומשיב / והמודיע השם שזה ממנו / מה הם הדברים והידיעות שאפשר לשכל האנושי להשיגם מהשם · ונראה לו זה בגבורתו / כא' הוא ע"ה היה שואל על שני החלקים מלך הפעולות / והוא האפשרית וידיעת עצמותו / וכיון שהשיגם · ויתכן לומר עוד בזה / שיודע כיה האמת הוא בלתי

אשר לבקש ממנו יתברך / אבל אלא זה ממנו / כדי שישפיע יתברך עליו בהגנה יותר / אבל מה שהיה אשר בפסוק הכל הודעות לקבלו · כי הנה שהפעמים יבקש אדם מאדוניו שני דברים / כדי שיודה לו בשתי מהן בשלמותה. והנה יורה על פי' הרב / מהיות אני אעביר כל טובי / ולא תוכל לראות את פני. תשובות על שתי הבקשות אשר בקש משה · ואתה תמהו / אבל אחר שהבקשה קים כלה / כאמר ויאמר ויאמר / בהיות די כאשר יאמר אחת לכל הדברים ההם / אבל כאן שתי אמירות ויאמר אני אעביר כל טובי / ויאמר לא תוכל לראות את פני להיותם אמירות מתחלפות / תשובות לשתי השאלות אשר בקש / והותרה גם לזאת הרב בשאלה הזה : באמרם אמרו עוד ויאמר ה' הנה מקום אתי ונצבת על הצור / יש לעיין למה כאשר אמר שלישית ויאמר בפסוק הזה : ולמה בשני פסוקים הראשונים אמר ויאמר בלבד / ובפסוק הזה אמר ויאמר ה' ולדעתי בכוונת דברי הרב ושמקו / שאין בכתוב הזה ענין יקר אחר / לא שיעורו בדבריו אחר תוספתי בפנו / ואם שהרב יבאר שהשם רצה בקשו ב' בקשות כלבה שהם ידיעת הדרכים וראיית הכבוד / והשם יתברך הודה לו בזאת / ולא הודה לו בזאת כמו שפרשתי · אבל הוא יתברך משמו הודיעו / אחרי תשובת שאלתו כי עוד לשאלה מלין / והיה שאלו / להודיעו עוד מדרגה יותר מההבנה, אשר לא בקש עליה ולא דבר בה / ועל זה אמר הרב באותו פס"ו ח"א · אלא שהוא העירו על מקום / אין שיעור מאתו תכלית / מה שאפשר לאדם שיעמוד · ואשר כתבנו הוא ע"כ לא הבינו אדם לפניו ולא לאחריו / ע"כ ומי יתן ידעתי מה הוא מקום הענין הזה אומר הרב / כי הנה אין בנבואה זולת הודעת ומעשיו / ואם מקום הענין הזה אומר / הוא ידיעת המהות / כבר נמנע ממנו כמו שאמר לא תוכל לראות את פני / ואם הוא ידיעת הנמצאות ודרכי ההנהגה / כבר הורה לו בו כמו שאמר אני אעביר כל טובי / ומה תהיה אם כן ההגעה הב' הזאת / השאלה אשר הנה מקום אתי / שהוא יתברך העירו עליה והנה לא בקש אותה · ע"כ דבריו / שהרב ביאר בפ"ח ח"א בשתוף מקום / שהם מקום יאמר על מדרגות העיון וההשגה · ובכלל זה הנה מקום אתי · ויהיה אם כן פירוש הכתוב לדעתו / הנה יש אתי מדרגת עיון · והשקפה שכל / לתתה לך ואתה לא שאלת עליה · ופירש ענינה באמרו ונצבת על הצור · וכבר באר הרב בפ"ז ח"א שונצבת על הצור / שהוא הנשען ועומד על אמונת מציאותו יתברך / שתחלה שהוא המקור אשר הגיע ממנו אליו כמו שביארנו באמרו הנה מקום אתי ע"כ / וכל מי שראיתי מהמעיינים בספר המורה / ראיתי אותם טועים בהבנת הלשון הזה / באשר שיחשוב הרב בו לענין ייחוד ויתיעב לבהיר אין הוא יתברך עולמים : והוא טעות מבואר כי הנה לא תמצא בכל הכתובים שבהם הרב בשם כבר או יכב / שיאמר התיצבות על ההבנה והתבונות ויאל כוונתו בזאת / שכאשר יגיע להבנת אותה מדרגה שרמז באמרו הנה מקום אתי / והיא הבנת / איך הוא יתברך צור עולמים התחלה ובורא העולם כאשר ברא / ואיך התחייב העולם ממנו מבלי שיחסר ממנו לא ולא קודם לכן שיוסיף מזה / ולא יחסר מזה ותכלית · לעיין במהות האלהי : אבל יתיצב ויעמוד באותו גבול ולא יעבור / מהשקים והמדרגה הזאת / ולא יפליג חוקו · כי עד אותה המדרגה / יהיה אפשר לשכל האנושי לקבל / לא יותר מזה / והוא אמרו ונצבת על הצור / ר"ל עד פה תבא / ולא תוסיף / ופה תשית בגאון גלי שכלך / ותתיצב ותעמוד במדרגת הבנת צור העולמים / ולא תעבור משם להבנת מהותו · ובעבור שהמדרגה הזאת כבלעדים / היה הקדוש ברוך הוא מגלה על עצמו אליה לכן אמר הכתוב בה / ויאמר ה' הנה מקום אתי ונאמר כי הוא יתברך אמרה מעצמו / והנה לא שאלה ולא בקש אותה · ולזהכם אמרו עוד והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת הצור / הוא להודיעו שאם לא יעמוד בהבנת הצור / ויעבור משם להבין ענין הכבוד שהוא מהות האלהי / יתחייב לו שיכריח מקרי הצורה ומענין / ולזה כתב הרב בפרק כ"ט מחלק ה"א / שלשון עברה יאמר שמורים על כל דבר שיפליג חוקו ויעבור גבולו / כמו ונגבר עברו יין : ולא הביא הרב בשתוף הצור בשתוף פרק / אלא לבאר הפסוק הזה / והיה בעבור כבודי / ר"ל כשתעבור חוקך ותלך לעיין בכבודי / שהוא המהות הנה אשים אותך בנקרת הצור ומחוקה רבה / מנקרי הצוק / וכמו שכתב באותו פס"ו ח"א · והכל אדם אלם עם הרבן שכלו / כמו שאמנו / שיגיע ויעקם הנה אשית עליו תמתם השגתו לו יותר ע"כ · וזה הוא נקרת הצור · כי נקרת הוא מגזרת מקרה · אבל הצור שנאמר בפסוק הזה / פירוש כמו לצור צור עולמי' / כמו ונצבת על הצור שאמר : כי שם צור / הוא משותף ויאמר על ההתחלה הפועלת / ויאמר גם כן על החומר / כמו שהביאו הרב בפרק י"ו מח"א הנבוכים · והבטו אל צור חוצבתם · מקבת בור נקרתם · לכן אמר הנה ראוי גם לכל הדברים : ולכן ייוחס אליו / גם הדברי הטבעיים וכמו שכתב הרב פס"ו ח"ב · הנה א"כ כלו בפסוקי' האלה' אמורים ויאמר כנגד ג' מדרגות מההבנות / אחת / שהיתה האפשרית למשה מצות עצמו / והיא ידיעת דרכי ההנהגה ומעשי הנמצאות / כמו שאמר ויאמר אני אעביר כל טובי · ולאחת שהיא נמנעת מצות עצמה / והיא הבנת מהות האלהי / ויאמר לא תוכל לראות את פני : ושלישית שהיא נמנעת שכר / ואפשריים מצדי כי היא בהבנת / שהוא מבלי צור אלהי / ואפשרים / עם הצור האלהי / ולא בלתו / כמו שאמר / ויאמר ה' הנה מקום אתי / ולכן בסוף התחלה / וכר לו יתברך על דרך כלל ענין אלה ההבנות כבהנה / והתחיל מהמדרגה / אשר הוא יתברך מצוי עליו לבקש ממנו ואמרו כפי שלך עד עברי מונה

לבור שיוסף גם בהלוחות אליו הצור האלהי · וכן פירשו הרב בפרק ט' מבואר כאמרו שם / אלא אם יורה אליו צור אלהי / כמו שאמר ושכותי כפי עליך עד עברי : וכנגד ההבנה האפשרית בעצמה / שהיא ידיעת הדרכים / אמר והסרותי את כפי וראית את אחורי / רוצה לומר והלבי צור אלהי / תראה פעולותי / שהם הדברים המאוחרים והפעולים ממני / לפי שידיעת הנמצאות היתה אפשרית בחוק משה כפי גדל שכלו ומזוג הבנתו עם הצור כבמראי אשר בו / אבל ההבנה האלהית לא תספיק הכנתו עליה / אם לא בע"ד כבו / והוא הצור האלהי · וכר וכנגד ההבנה השלישית שהיתה נמנעת מצות עצמה / אמר ופני לא יראו : רוצה לומר לא עם צור הכף / ולא בלתו / כי היא נמנעת מעצמה : ועם היות שכבר אמר זה לתחלה / הנה חזר לזכרו כאן בכלל אשר הניח מכל דברי שלשה : הנה התבארו פסוקי ההבנה הזאת כפי דעת הרב המורה הגדול / כפי מה שקבלתי מדבריו / והבנתי מכוונתיו : ומה שהוא לא זכר אני הבלתי בעצמו / והותרו בזה שמונה ד' שאלות האחרונות שזכרתי בפרשה :

האמנם הדרך הזה כפי פשט הפסוקים / אינו כפי הבנתי / לפי שרחוק הוא אצלי מאד / שיהיה בשום זמן יהיה ה' אדוננו מבקש מאתו יתברך שיודיעהו ויראהו עצמותו ומהותו : כי הקטן שבתלמידים / ידע שבשכל מתעצם בהבנתו · ואם היה שידע מהות האלהי · שהיה היודע אותו הוא עצמו · ולכן אמר החכם תכלית מה שנדע בו / הוא שלא נדעהו / ואיך אם כן יבקש משה הדבר הבטל והנמנע הזה · ומם שידע שכל ומשה לא היה צריך להודיעו בהיותו דבר מבואר בעצמו : ואלו היה לו ע"כ טעות בידיעת הדבר הזה / ואם כן כפי המון ויתברך שהיה בו מחשבה הבטל / שהתגלה על כלית השם והספרים / יבקש מהם אלהים עצמו ומהותו / וזה בלתי ממה שלא יוכל לסבול דעתי · ומם הוקשה לי בפירוש הזה / שפעמים יורה הרב לשון פנים על הכבוד / כמו שביארתי לדעתו כפי יכלתי · ופעם יורה שם פנים על מהות השם יתברך / כמו שפירש לא תוכל לראות את פני / ופני לא יראו · וכן שם כהלת צור / שפירש ונצבת על הצור על הקדוש ברוך הוא צור העולמים ופי' בנקרת הצור / על מקרי החומר / וכן עשה במלת עבר / שפירש והיה בעבור כבודי / על עברת הגבול והפלגה / ולא פירש כן עד עברי / אלא שהוא לשון גבולה כמו אשר עבר בין הבתרים האלה / וכמו שכתב בפרק כ"ט ח"א הנבוכים ומפני זה כלו / לא נחה דעתי בדרך הזה מפרשת הרב המורה אשר זכרתי :

הדרך השני הוא / שאמר שה לא שאל בפרשה הזאת כי אם שאלה אחת בלבד / והיא ידיעת הדרכים / ושאר הדברים אלם נאמרו מאמרי הדבורים / בהיות השאלה אחת כמו שאמרתי / ושכל השאלות שבאו בפרשה הזאת / הם מלשון אחד / כל אחת לשארית הדרוש אליו, ומשתתף אחד · והדרך הזה הוא / כפי המפרשים כדברים הנקריים ומהם ושאר הדברים שהם לא זכרו / הלבתי אני אותם כעדם לבד / יש פירושם / ובכינו / כי כשעבור שאמר יתברך למשה לך עלה מזה / והלאתי לפניך מלאך כשתפן משה כי הוא המלאך אשר ילך עמהם אם יהיה מלאך פניו אשר אמר לו בפרשת משפטים כי שמי בקרבו והוא אשר קבל משה הליכתו עמהם לדעת המפרשים / או יהיה מלאך אחד במדרגה למטה ממנו ועל זה אמר ואתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי / ר"ל / אם יהיה אותו שאמרת / המלאך סדרים או יהיה אחר : וכולם אמר לו / ואין ראוי שתבקש בזה שני כלל / לפי שלא יהיה המלאך פחות המדרגה מהראשון ההוא / יהיה לי כדי כיוון ותקף בקיומי חכמה על ידי מלאך ממדרגה שפלה : והוא בהפך מה שאמרת לי ידעתיך בשם / וגם מצאת חן בעיני / ואמר ידעתיך בשם · להגיד שהוא בפרטיותו היה מוכן לנבואה : ואמרו עוד וגם מצאת חן בעיני / מורה שגם כיותו מוכן / לא היה דיו שיבא / אם לא ברצון אלהי / שהוא מציאות החן · ואיך ידעתני בשם ובהשגחה פרטית / אם תחברני למלאך מרוחק מאד ממך / ואיה החן שמצאתי בעיניך / אם כה תעשה לי / ולפי שהקשה לו יתברך מדידיה לדידיה / לכן חזר מלת אתה שלשה פעמים / אתה אומר לי : ואתה לא הודעתני · ואתה אמרת · והותרו בזה שתי השאלות הראשונות : ועתה אם על הודיעני נא את דרכיך / ר"ל דרכי הנהגתך בנמצאות והשגחת בני אדם / והשגחת האומה הזאת / ואמר ואדעך למען אמצא חן בעיניך · כלומר שיני חנה להיות ברכן ושוכר לפניך / על עניניהם : אבל אדעך / רוצה לומר אדע טעמך בהנהגות / בלומן שנתפלתי ותחנוני לשאר הדרך הראוי למען אמצא חן בעיניך / ולא אתכסה ע"י כהיותי חוטא בתחנונים כנגד רצונך / ואמר ואדעך : למען אמצא חן בעיניך : לפי שאין חן נח והוא אלא מפעולותיו · ואמר וראה כי עמך הגוי הזה להגיד שלתועלתם ובכבוד כל ישראל היה מבקש זה גם כן : והתפלל מזה / שהיתה השאלה הזאת מתייחסת וראויה / לענין הצלה : ושוכר בה מציאות החן / לפי שידיעת הדרכים / היתה תכלית כל דבריו : מה שלא היה כן בשאלת הכבוד כמו שיתבאר : ולכן לא באמר בשאלת הכבוד למען אמצא חן בעיניך · והותרו בזה השאלות הג' והד' · והנה ה' השיבו פני ילכו והניחותי לך / רוצה לומר שה לך לדעת דרכי / ולא לבקש שילך מלאך פני עמהם : הנני מודיעך כי הוא ילך עמהם הוא פני ילכו / מלאך הפנים ילך והניחותי לך בזה / שהמנוחה והחסד הזה אני עושה בעבורך / כי ישראל אינם ראויים לכך · ואל כדי לעשות חסד וכבוד אליך / שאלה אותו עמהם · הנה אם

בן מיתה שתנוסס הולא רואה למען הבריתי כי לכן לא הביאו לענין נקמת
המדרים / לחשבו שלא היה מה שגזל ידיעתם : שלא לבקש שילך מלאך
הפנים עמהם · ולכן נבהלתו לו כתפלית בקשתו / לא היה צריך לידיעת
מעשיהם : ומתחיל עם זה בתפלה סר׳ : ושמני זה הביאו שזה / שם אין
פניך הולכים אל תעלנו מזה / רוצה לומר מה המעמד שום אשר שאם שנאר
לפניו לו / כי דבר הגדול הוא / ואם אין פניך / ר״ל מלאך הפנים הולכים
עמנו / אל תעלנו מכאן : כי כנבחר עם יחידים / והנה כאן לפני הר סיני
ולא כלך במבוכת מלאך אחר : כי הנה גם כזה תמצא לנו שלא כאשן למשו׳
מהנהגתנו על ידי מלאך ולא תוסר זכות הלמום / ולא תעמוד הר סיני / ולא
מכילות בין אלהי ועמך מלאכו בעיניך / כי אין לדבר הזה מקום / אלא
בלכתך עמנו גם כאשר הוא שלחתנו בו : לא אתהיה הנהגתנו על ידי מלאך
לא מלאך הפנים / ולא מלאך אחר · אלא בלכתך עמנו / כמו שאמרת
בפנים על המשכן / ועל זה כמרו יעשתך / אם זה / ר״ל הליכת כמוה עמה׳
שמה אחרי בן בעבור זכותו / והוא מה שאמר גם את הדבר הזה אשר דברת
אעשה / כי מצאת חן בעיני / ולדעתך נשם ר״ל שמגעתי בך בפרטיות כמלא
יותר מכל יגיד שמה : והיעוד הזה שיעדו הלא שילך עמהם / לא היה לבפעו ·
אבל מודיעו שבמעיד יעשה כן : אלא כיאר לו שתי יעדים : הנה מתגלגל
בפיתם תמורת הזה / אם אין פניך הולכים בדרך יסמוך ועוד ר״ל :
והליכות בה דבר יהודה שהליכתו יתברך עמהם בעצמו / הביאו הנם /
גם את הדבר אשר דברת / אעשה : והתחיל מזה התפלות כו׳ וגו׳ : והנה
שמה הביאו בתפלה אחים עת רצון / שהנם הודה לו בהליכת מלאך הפנים
ועוד בעצו / שאחרי כן הוא בעצמו ילך עמהם / אשר לבעבור הראני נא את
כבודך : והבין באומר הזה שתי כוונות / הלא שלתו ביסוד הטוב אשר יעדו
ללכת עמהם בעצמו / לא יחשב לגלות ולהוכיחו לכותל : אבל לא עוד יקיים
דבריו בטוב כי שלא כא כבוקי תורה על הזון / כמו רמז כא לה : וכן תרגם
אנקלוס כאן / ולפי זה היה כבוד אלהים / שלא יתלל אתו בריות ישראל
תמיד הנהגת המלאך / לכן אשר על הליכתו עמהם בעצמו / הראני נא את
כבודך שילשו הליכתו עם ישראל אשר כבודו באמת / והכוונה בבחינת
מי שירשו גם את מלאך הפני / אשר לשר לגלות עמהם לשומרם : לא
ישאל על הבנת עצמו הש״ית שלימה : שלא שירשו ע״ד כבלא את המלאך
ההוא / ולפי שהיה מבקש זה בדרך נבוכיים / אמר הראני ולא אמר הודיעני
גם׳ על ההבנה השכלית : והנה הביאו על כל אשר התפלל בכוונות / אם על
הליכותו אני אעביר כל טובי על פניך : רוצה לומר שבה היסוד הנבחר
ידיעתו דרכי הטובים / וקראו טובים כי הוא הטוב / וכל דרכיו הם
הלמות : ומלבד זה / עוד שאשה לך סבד אשר : והוא שאודך בהם המטרה
ועל זה אמר וקראתי בשם י״י לפניך / וחנותי את אשר אחון / את אשר
ארחם ורחמתי את אשר ארחם / רוצה שיבלה על הנס לגמרי / ילך עמהם
בעצמו / כי כן כאמר בכרמה / שאחרי שלהם את פי״ג מדות / בקש משה ילך
נא י״י בקרבנו רוצה לומר עתה בעת כולם · והנם הביאו / הנה אנכי כורת
ברית וגו׳ · סבי לך תמורת הכוונה הראשונה / ששאלת ראיית הכבוד · ואמר
כנגד הכוונה השנית / הביאו לא תוכל לראות את פני / רוצה לומר לא תוכל
לראות את המלאכים העומדים לפני / כי לא יראני האדם בעוד שהוא
חי / שבגוף ונפש / ולא שידבק האדם עם הנבדל : ואמר לא יראני בכבוי /
לפי שהכיצות זה / לינו מיוחס לאלהות הלא מלאך / אלא לכל אחד מהמלאכי
אלהים · כי לא יראה האדם אחד מהמלאכים הנבדלים / בעוד שהוא חי ·
והנה אנקלוס בהכיותו תרגם / לא תוכל לראות את פני / לא תיכול למחזי
ית אפי שכינתי / כי שלום השכלים / הם שכינת השם / והמלאך הפנים הוא
אפי שכינתו / ולכם ואפי לא יראו / תרגם ודקדמי לא יתחזון / שהם השכלי׳
אשר לפניו ית׳ · והמקובלים פירשו לא תוכל לראות את פני על הספירות
הנקבלות מהם / שהם פניו המאירים בו : ולכן קראם פניו / ואמר בהם
לא יראני · והותרו בזה שהבטחתי בזה / הבאלות הם׳ והם׳ והעבור שיעלו
הנם אני אעביר כל טובי על פניך / מודיעם לך ועתי יהיה זה / שידיעתו
דרכיו · ואמר הנה מקום אתי ונצבת על הצור / רוצה לומר עם היות
כל המקומות מוכנים אותי / הנה יש מקום מיוחד מוכן לקבל השפע האלהי
והוא על הצור אשר בהר סיני · כי אותו מקום היה אלדי מוכן לנבואת השפע
העליון / ועל אותו הצור / תעמוד ותתיצב בשעת התפלה אשר תרצה /
וכמו שעמדתי אני עליו / כדכתיב הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב /
ועוד עמה / שיעלה ויתיצב שמה / רוצה לומר מתנבות גדול יותר רבים /
כם הם׳ יחיד לאחרים / שעלה לקבל הלוחות השניות : הנה מתגלגל שבשלש
הפסוקים האלה ג׳ פעמים ויאמר ויאמר ויאמר / לפי שהבנים הראשונים
מהם / היו שתי שאילות / תשובות על שתי הכוונות שבין משה רבינו כשאמר׳
הראני נא את כבודך · ולפנים ויאמר השלישי / שאמר ית׳ מעצמו לגרותו
איך יעשה במעמד הנבחר ההוא : ולכן הנרך לומר בו את כאם הנכבד /
ויאמר י״י הנה מקום אתי ונצבת על הצור / ביותר כאן והבין לראות הכם
הכבוד האלדי : ולרמוז שאם עמדה שביעה / אמר הנה מקום אתי כלומר
המקום שעמדתי אני בו · ואמר והיה בעבור כבודי ושמתיך בנקרת
הצור / להודיע שבאשר יעבור על פניו ויודיעהו דרכיו ומדותיו הטובים /
ישימהו בנקרת הצור / רוצה לומר בחלק העליון ממנו / ושם שם כמו כדי
שירשה ויסתע כרכותו · ועוד יסוכך עליו במגן הכבוד שהם היה יוכל
בדבור לתוה גבורתו בשכל / ועל זה אמר ושכותי כפי עליך עד עברי

ר״ל / שלוה שלו השור האלדי ומגן כבודו / לבעת גבגבת המדכים ומחות
ההוא / כי עלת כף / יאמר על מגן / כמו על כפים כסה אור · והמגן הוא ·
כמו מקום הבחינה כדבר הזה אל מה / ולכן אמר כאן / שבלותו מעמד /
יסוכך עליו במגן הכוד / עד עברי / ר״ל עד שיעביר לפניו שם דרכיו /
ואמר והסירותי את כפי וראית את אחורי · לבגיד שאחרי שיכלו מה מלותו
מעמד / ורלויית הדרכים / יהיה שלותו שבמנה כל כך / שגם היות שיעמד
מעמד הכבוד / שמה יתגלה יראה כל הדברים הנגדלים מבעם והדרס /
והוא אמרו וראית את אחורי / כלומר הדברים המאוחרים ממני / מלבד פני
שהם השכלים הנבדלים העומדים לפני / כמו שתרגם אנקלוס דקדמי / כי
אלה לא יראו ולא יראו לבני אדם · הנה התגלגל מכל זה / שבכוונת משה
הראשונה בתפלתו הזה / כלו הוא כלבד לשאול שאלה זאת / והיא ידיעת
הדרכי׳ לראות גם את הש״י בעד העם / ושאל הדבור׳ כמנהם מזה / והתגלגל
עם זה / לזה כלו בפסוקים האלה ג׳ פעמים ויאמר / ולזה אחר דברים
סותרים / ושכותי כפי והסירותי את כפי ולפי שהיו כבוגלי והמכים מחולפי׳
בכוונת הפסוק / ואחר הכוונה · והתחנו בזה שפירשתי בזה שלשת השאלות
הראשונות / הי׳ וי״ו וזי״ן · וזה הוא הדרך השני שבו כפרש בו הפרשה
הזאת / והוא כפי הקדמות מפורסים / והורכב מהכרים / וזה אחד / והוא
אחד / עם מה שהבלתי אני בעדם על פי כוונתם :

הדרך השלישי והוא היותר מכוון אצלי / שבינו / שמשה רבינו
בקש כאן שלשה בקשות / לא שתים כלבד כמבארי
הכת המורה / ולא שאת כלבד כדברי המפרשי׳ / שלא שלשה בכוונה הלשונה ·
ובאור זה הוא / שכמו שכתבתי בפרשת המשפטים / הש״ית יעד לשלוח המלאכי׳ /
שיכהיגו ויעם בלי אמצעי / אחרי היותם בארץ הקדושה · וכמ״ש לאבותם

ונתתי לך ולזרעך אחריך את ארץ מגוריך את כל ארץ כנען לאחזת עולם / והייתי להם לאלהים / כלומר אבל לא בהיותם במדבר / שהיא ארץ י״י פ׳
ערבה ושוחה / בלתי מוכנת לקבל כיכוני ההנהגה האלהית · ולכן אחרי
שבשלים את שלוחם בבני האלהות נעשו / בשוכילו אותם ממצרים /
והנשאי בנותן תורה / והביאם בעצמו מבלי אמצעי · אמר למשה הנה אנכי שולח
מלאך לפניך לשמרך בדרך במדבר / עד שיגיעו לארץ הנבחרת · והנה
קבל הדברי׳ בעצמו שבתורה יגולו אתו / ויגהגם הנם בעצמו · השמים
אחרי שיגיד והגם מן הסר / והגיד להם דברי תוכחות · והם עם כל רבותם /
אמרו כנפש אחת כל אשר דבר י״י נעשה ונשמע · והנה כרת הברית בין י״י
ובין העם / ועלה הוא ע״ה להר / ושב גם עם י״י כדבוק כמלא מושגו מכל
שומר / מ׳ יום ומ׳ לילה / מבלי אכל ושתה / כאחד ממלאכי י״י הקדושי׳ /
רצה הקב״ה לזכות את ישראל ולתת שכר עבדו / והוא שגם היותם במדבר
בלתי מוכן ההוא / ידבק בהם בהנהגתו והשגחתו / וינהיגם שהוא בעצמו /
לא ע״י מלאך · ושתהיה תמיד במדבר השכינה עליהם / כמו שהיתה במעמד
הר סיני · והיה המעמד הזה לעם כלו / מעלת עצמם / ולהוכיחנו אתם / גם
כן / שאחרי שעלה למעלה מעליונה מהנבואה / שמשה ידבר והאלהים יעננו
בקול · לא יחסר להנהגת המלאך / ולא תספיק במעלתו שמבלי ממנו ·
ומזה שמני זה במלאכת המשכן / כדי שיהיו באמצעותו ראוים להדבק גם
שהם השכינה האלהית / והבולת הזה תבוא עליו הכם ולא י״י / ולא ע״י
מלאך · והביאו לדין מבני אלהים שאם ונגלו סבה מאלדי הזה / ושאו ישראל
בעגל · ומפני שעשו / שבו י״י להשבית השכר אשר אמר לעשות
להם בהליכתו עמהם במדבר · ומפני זה / אמר למשה כי לא אעלה
בקרבך / כי עם קשה עורף אתה / ושילח לפניהם מלאך / באופן
שהתקיים הגזרה הראשונה והליכות המלאך לפניהם / מפני שאין כעגל /
לא יעלה י״י בקרבם / כמו שאמר לעשות · ולכן לא דבר לו עוד
ממלאכת המשכן כלל / לפי שכבר לא היו צריכין אליו / כיון שלא תרד
השכינה שמה · ומפני זה רצה משה לבקש שאתו יתברך יחזיר בגזרה
הזאת / שלא יעלה עמהם בהנהגתו ודבוקו והשכר אשר דבר לעשות עמו ·
וזה הוא מה שאמר כאן ראה אתה אומר אלי / רוצה לומר ראה י״י אלהים
שאתה אומר אלי דברים שיש בהם כדמות סתירה / לפי שאתה אומר אלי
העל את העם הזה · ורוצה שאני אהיה המנהיג והמעלה אותם · ועד
עתה הנה מלאכי ילך לפניך / ורוצה שהוא יהיה המעלה והמנהיג ·
ונגד זה כן כתיב כאן · וזה הוא שאמר בדרך תמיהה / ואתה לא
הודעתני את אשר תשלח עמי / רוצה לומר איך תאמר לי העל את העם
הזה · וכי אתה לא הודעתני את אשר תשלח עמי / שהוא המלאך ·
באמת אשר הודעתני זה · ואיך אם כן תאמר העל את העם הזה · ועוד
שמה בגדו יתברך קודם שבית / באמרו ואתה אמרת ידעתיך בשם / וגם
מצאת חן בעיני / וזהו שהוא יתברך בעצמו / שהי מהנהגה הראשונה
הזאת · ובזה על מלאכת המשכן / לדבר עמו ועל הבנת המשכן
בני הכרובים / ולא בעבור הכוונה ההיא מהליכות המלאך / איך תשלחה
עתה / כי כמה אני לא חטאתי לפניך / ולא הייתי בכלל העגל · ולזה
היה כנגע עם החוטאים · וא״כ ועתה אם נא מצאתי חן בעיניך / הודיעני
נא את דרכיך / רוצה לומר אם עתה אני מצאתי חן בעיניך כמו שאמרת
באמ׳ / הודיעני נא את דרכיך שאתה תנהיג לי ותודיע הדרכים שתדבר עמה
לא המלאך · וזה יהיה בהליכתך בתוכנו / להודיענו את הדרך אשר נלך
בה / וכולם אשר אם אמרת ידעתיך / ומה שנתך למלאך בכי ומניך · וזה
הסבה שב״כ ביני ובין שאר הנביאים / כי אם תהיה נבואתי על ידי מלאך כמו

[illegible]

ויאמר ה' אל משה פסל לך עד אמר לך את אשר אנכי מצוך היום · הנני גרש והאמרי / ויש לשאול בפסוקים האלה שאלות :

השאלה הא' למה צוה השם למשה שיפסול שני לוחות אבנים כראשונים [illegible]

השאלה הב' [illegible]

השאלה הג' [illegible]

השאלה הד' [illegible]

השאלה הה' [illegible]

השאלה הו' [illegible]

[illegible]

השאלה הז׳ למה נשתנו המדות / ואם כבר נזכר שני פעמים ה׳ ה׳ [illegible]

[illegible]

השאלה הח׳ למה לא באו השמות והמדות האלה כלם בלשון אחד לשון פועל / ובאו ג׳ מהם בלשון פעול [illegible]

[illegible]

השאלה הט׳ [illegible]

[illegible]

השאלה הי׳ [illegible]

[illegible]

השאלה הי״א [illegible]

[illegible]

השאלה הי״ב [illegible]

[illegible]

השאלה הי״ג [illegible]

[illegible]

השאלה הי״ד [illegible]

[illegible]

השאלה הט״ו באמרו יה׳ נגד כל עמך אעשה נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים [illegible]

[illegible]

ויאמר ה׳ אל משה פסל לך וגו׳ עד ויכתוב על הלוחות [illegible]

[illegible]

[illegible]

ויפסל שני לוחות אבנים

[illegible]

רצונו. והיה ענין הכתוב / כפי המתרגם וראית את אחורי / שאתה תשיג ותדע כל הדברים הנמשכים ממני שקרא אחורים / להיותם מתוקנים ונמשכים ממנו כמו שמשיג הרב המורה. אמנם השכלים הנבדלים / שהם פני להיותם לפניו תמיד. וכמו שתרגמו בקדמי אין משכך להזינם כי פני לא יראו. הרמב"ם בשמת המשגב / הבדיל ה' לבבות עמו. והוא שהפנים אשר זכר שלא יראו כפי טבע האדם / הוא יתברך נחב חבדיו / העבירם על פני משה / בזולת אמנם מעלת הנבדלים / על דרך הפלא / וזה הוא סוד אמרו ה' שכינתיה על אפוהי לדעת אנקלוס. ואחרי שהעביר כל זה על פניו של משה / אז למדו דרכי ההנהגות ותולדותיו ועל זה אמר ויקרא ה' אל רחום וגו' / והמשכיל בחכמת אנקלוס / ורואה איך דעתו נוטה למה שפרשתי / כי הנה תרגם חזה כמבוקש האלה שתי קריאות / ויקרא בשם ה' ויקרא ה' ה' / אבל לא תרגם שניהם בשוה. כי הראשון תרגם / וקרא בשמא דה' להורות שהיה זה קריאה ונגע בזה משה / שהיה צועק וקורא בשם אלהיו. ואמנם ויקרא ה' ה' / לא תרגמו בלשון קריאה / אלא מלשון אמירה / ואמר ה' ה' / לפי שלא היה זה לשון קריאה וצעקה / כי אם אמירה ולמוד למשה. הנה התבאר שזכרו כאן ויקרא בשם ה' / חוזר למשה / לא להקב"ה / והתבאר למה אמר בראשונה ויקרא בשם ה' / ובשנית לא אמר מלת בשם. לפי שויקרא הראשון היה צועק וקורא ה' / ובשנית היה מה שלמדו. והותרה בזה השאלה הג' : והתבאר גם כן שנתקיימו כל היעודים שיעד השם למשה בזה כי הנה מה שיעדו אני אעביר כל טובי וקראתי וחנותי / נתקיים במדות שלמדו ושם הטוב שלמדו להעביר על פניו. ומה שיעדו וקראתי בשם ה' לפניך. וגם היות שזכר מדות אחרות גם כן אין ספק שכלם יכללו במדת הדין ובמדת הרחמים / כמו שיתבאר וגם שלא זכר וחנותי ורחמתי / להודיעו תוכן המדות שלא להודיעו שאז ירחם על ישראל ויכלה לעשותו : והותרה בזה השאלה הד'. והתבאר גם כן למה אמר ויעבור ה' על פניו / ואחרי אמרו ויקרא בשם ה'. ולמה בהתיצבות אמר עמו שם / ובעברת מתרי ההוראות / אמר ויעבור ה' על פניו והותרה בזה השאלות הה' והו' :

ואמנם פי' המדות אשר זכר הנה / הנה הוא לדעתי כפי מה שאומר / ה' ה' / כתב הגאון שהכוון שכלו שם ה' הראשון / הוא עצם / והב' הוא תואר מורה פעולות ולדבריו היה ראוי שיהיה הראשון בן ארבע אותיות / והב' של ק"ל פ"ט ויו"ד. ואמנם הרמב"ן כתב / שהיו שלשת השמות הראשונים ה' ה' אל / שמות העצם / הם מדות / וגם בזה לדעתי / אם קבלה היא / נקבל / ואם לדין יש תשובה / כי אין השמות רק השם הראשון / וכמו שאמרו. והכל"ב כתב בשני השמות הראשונים ה' ה' / הם שם אחד והכפלות בשם / ביותו כנגד תמיד על ענין אחד. ואחרים פירשו שלשת המדות הראשונים ה' ה' אל / כנגד שלשה עולמות / כי אל נאמר על העולם התחתון / שהוא ית' המנהיג והדין לרחמים : אבל הנכון בעיני בזה הוא / שהשם יתברך כשנתבונן במציאותו יהיו לנו בו שלשה אופנים והתבוננות. הא' והם הוא / לפי מציאותו בעצמו אשר לו יחלקו רבים ולא ישלחו בו לשון / והוא יקרא השם הנכבד ה' / כי ההויות והמציאות אחד ובשם ענינו המציאות העליון הנעלם / כי מציאותו יתברך בעצמו / הוא תמידי / לא הוה / ולא יהיה / ואין נבדלותו הוא הויות ... כי הוא מציאות מתמיד / וזה הוא השם המפורש שהוא נקרא במקדש ככתיבתו / ובמדינה בכנויו / ואמרו במסכת קדושין אמר רבי יוחנן שם בן ד' אותיות / חכמים היו מוסרין אותו לתלמידיהם / פעם אחת בשבוע. ופירש רש"י שהיה בלמוד אופן הקריאה / והפירוש / וכמו שאמרו רבים היום שאמר זה שמי לעולם לעלם כתיב / שהיה ראוי להעלימו. וכתב הרב המורה בפס"א ח"א / שלכן נקרא שם המפורש / להיותו מורה על עצמו / הוראה מבוררת / אין בהתחלות בה. וכתב עוד / ואפשר שיורה זה כפי הלשון / אשר אין אתנו היום ממנו / כי אם דבר מעט. וכמו שאמרו ז"ל אני המיוחד לו. ואמנם שם בן י"ב אותיות / ושם מ"ב שזכרו בגמרא / כתב הרב שלא היה שם אחד / כי אם שתים או שלש תיבות / שהיו מורים בשם ענין האלהות האמיתי / ולכן היו השמות ההם למשה בקדושה יותר השם המפורש האלהי הנזכר / ושם היות שמציאותו ועצמותו יתברך בלתי מושג. הנה השם המקודש הוא יורה על מציאותו המחלטי הבלתי נודע כי אם לעצמו יתברך. ובמסכת יומא פרק אמר להם הממונה וכן אמר במשנה / בן קמצר לא רצה ללמד על מעשה הכתב / ופירשו בגמרא שהיה החכם ההוא נוטל חמשה קולמוסים בין חמש אצבעותיו / ואם היתה תיבה בן חמש אותיות היה כותבם בבת אחת ופירש שם רש"י / שהיה זה כדי לכתוב שם בן ד' אותיות כאחד. וזה יורה על אחדותו ופשיטותו. ואין ספק שכל מה שהודיענו לא הגיע לשם המקודש הזה / שהוא שם העצם האלהי יתברך / והוא המיוחד מפיו של הקדוש ברוך הוא. ועליו אמר וקראתי בשם ה' לפניך / שהוא ית' למדו / והיה קורא בו כדרך הקורא לתלמיד / כי הנה זה שזכרה בתחלת נבואתו במראות הסנה / שאמר לו ית' אהיה אשר אהיה אין ענינו השם המפורש. אלא שהיה מחויב המציאות / ושלא היה מציאותו תלוי בדבר אחר : אבל מציאות כל אחד מהנמצאים / היה תלוי בזה ענין מחויב המציאות : אך השם המפורש / שהוא רמז למהותו ועצמותו / ושלא נשגת ושמי ה' לא נודעתי להם / היה למעלה מזה / והנה זה כינו למדו השם בקריאת שמו המפורש הקדוש הזה והוא אומרו ויקרא ה' ולכן פירשו אשר זכרו / שהשם ה' הראשון שם העצם :

ה' הוא השם השני / והנרמז בו / הוא המציאות האלהי / אשר לו ית' בנמצאים במה שהוא ית' בוראם / ומהוום / ומעמידם ומנהיג מציאותם / שכל מה שהוא יתברך / והוא כאשר אמר שכי מציאות החכם לאחר המציאות אשר לו בעצמו / והמציאות אשר לו בנבראים / שאשר הוא ממציאם / ולכן שני השמות האחרים על שני המציאיות האלה / נכתבים כאחד להיות המורה בשם ענין המציאות / אם לא שהראשון מורה על מציאותו יתברך בעצמו / והב' על מציאותו בדברים הנבראים והנעלמים ממנו. ולכן השם הראשון הנזכר / לא יסמך ולא יצטרף לדבר אחר / כי הוא השם המורה הנבדל / והבלתי מתייחס לנמצא שם. וסבר לאחר שאחרי קרוב השם עצמו לא ימצא. אמנם השם הב' להיותו מתייחס לנבראים היה כנוי נסמך ומצטרף אליהם / ונקרא ה' אלהי צבאות / כלו אמר המוציא והמהוה צבאות השמים והארץ / וגם כן המהוה השכלים הנבדלים / שהם מניעי הגלגלים השמימיים / ועל זה אמר הנביא ה' אלהי הצבאות ה' זכרו וכו' לאמר שהשם הנכבד שהוא המיוחד אליו. והשם המקודש השני הוא גם כן הגיע אליו אחד הנבראים במחשבת הנבחר שם / כמו שזכרנו לו / באחרו יתברך ונכבת על כתר כפי דעת הרב המורה / שבן היות היותו יתברך צור עולמים והתחלת הנמצאות. ועל שני השמות האלה הקדושים אמר דוד ע"ה / בברכה לדבר כ"ג פעמים / ברכי נפשי את ה' וכל קרבי את שם קדשו. שאמר זה על שם המפורש הראשון הנזכר : ולכך אמר בו את השם וקדש השם השלישי הוא :

אל והנה בחינה שלישית / במציאותו יתברך / שהוא בהיותו מניע הגלגל העליון ומנהיג העולם כלו. והנה נקרא ית' מבחינה הזאת אל / לפי שהוא שם גבור ממשלת / כי הוא ר"ל התנועה וההנהגה והיא תכלית היכולת והממשלה / ועליו אמר הרע"ה אין כאל ישרון רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים / וכתב הרב המורה פנ"ב ח"א שלכן נקרא רוכב שמים להיותו מניעים / ומנהיגם בכללותם / ואמר ובגאותו שחקים / על ההנעה העליונה מהגלגל העליון / המקיף בכל שהוא מניעו. ועליו אמר מעונה אלהי קדם שהיה הגלגל העליון / ומתחת לכל הקיפון. ועל זה אמר גם כן האל הגדול הגבור והנורא : להגיד שהוא ית' מניע ומכריח ומשפיע בכל שלמות העולמות / שאמר הגדול על מהלכת העולם הגלגלי / כמו שאמר דוד ע"ה מה גדלו מעשיך ה' / ואמר הגבור על תנועת עולם הגלגלים כמו שאמר עליהם גבורי כח עושי דברו / ואמר הנורא כנגד השכלים הנבדלים שהוא נוראם ומשפיע עליהם כמו שאמר אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו. ולהיות שם אל נאמר על ההנעה וההנהגה / נקראו השכלים הנבדלים אלים : והוא יתברך אלהי האלהים / כמו שאמר הודו לאלהי האלהים / וכן דרשוהו באכילתם על המלאכים. ולכן לא זה השם מפורים רבות מצורף לשם גבורות. אלהים גבורות / לפי שהשכלים הנבדלים הם מניעי גבורות השמים. ונראה לי שבכל זה למדו בברכת ביחוד בפסוק שמע ישראל ובאמר שבכינה כלבו אמר שמע אותך ישראל ושמע / ספק עניך ודלא / והוא שבל / כי ה' שהוא ממציא הדברים ובוראם ומהוה אותם ואלהינו שהוא מניע הגלגל העליון שהם שני השמות האחרים על היותם אשר לו יתברך שמנה / ה' שהוא השם המפורש / המורה על מציאותו בעצמו הכל דבר אחד הוא / ואין בו חלוף כלל / כי עם היותם שמות ובחינות מתחלפות הנושא / והענין האמתי אחד הוא עצם : הנה התבאר מזה שלשת השמות הראשונים ה' ה' אל / הראשון מהם הוא שם עצמותו ה' והשני ענינו המהוה והבורא והממציא כל דבר והשם הג' שהוא אל ענינו המניע הגלגל העליון ושהם שלשת השמות בעצמיהם / רחום וחנון ארך אפים / הם ממדות אשר בהם ינהיג את בני אדם : וכתב הרב המורה שנקראו מדות כלשון בני אדם / כמו שאמרו חז"ל שבע מדות נבראו בגן עדן : ויותר נראה לפרש שהוא מלשון מדד ויודע ארץ / שהם המדות שהב"ה כשהם שודד את הלבושים לפי מדותו הראויה אליו. ואפשר שאמר זכר שם אל שברכה בו מניע ומהוה הגלגל העליון / וכל מה שבתוכו / כי לא אופן ההנהגה בבני אדם / ולאמר שלשונה יתבאר ההנהגה בתולדות האדם והויתו / ועל זה אמר רחום / וכמו שכתב הרב המורה : כי כאשר הבטנו דקות ההנהגה בהריון העובר והולדת הבהמות בו והמה שבתולדה אחר לידתו / והצלתו מן המות ומן החולים / ושמירתו מכל נזק / והשתלמותו בשעורי המעשים / ימצא לנו מדת רחום / שהוא ענין הרחמנות באמת. ועליו אמר :

רחום כמו שאמר כרחם אב על בנים / ואמר וחמלתי עליהם כאשר יחמול איש על בנו העובד ואפשר שהשם מרחמות על פניה הרחמים גדולים / כמו שאמר התשכח אשה עולה / מרחם בן בטנה ולכן קרא לשולה רחמים / שלשון רחם מורידות אל מקום התינוק ולכן ראוי שם רחום בו יתברך יורה על השגחת השובה עם העובר בהיותו ברחם אמו בהתהוותו ובגידולו שם :

וחנון נאמר על המעלה והדעת אשר יחונן השם לאדם אחרי בריאתו כמו שאמרו אתה חונן לאדם דעת וחנה בשמחה שנינה בדעת / לפי שהמעלה והדעת הם משפע הנבדלים כמו שאמר כי אל דעות ה' ומטנה לאדם חננת ידעם וידעבו שם זה ברחום וחנון / שהוא כולל ענין המעלות אחרות / כי הם שתות מיוחדים לשפלות המעלות. ונמצא יתבאר :

ארך אפים הוא גם כן מענין חנינת האדם / ויתואר ... אלה

ורב חסד ואמת נוצר

ונקה לא ינקה

נושא עון ופשע וחטאה

ה' י"ג התגלות / ולא אנקה את פורנך / ומסכים לזה אמר יואל הנביא • מצרים
לשממה תהיה וגו' מחמס בני יהודה אשר שפכו דם נקי בארצם / ויהודה
לעולם תשב / וירושלם לדור ודור / ונקיתי דמם לא נקיתי / וה' שוכן בציון /
ר"ל שהאומות שהגלו את ישראל / היו לשממה מפני החמס שעשו לבני יהודה
בארצם • אבל יהודה וירושלם ישבו לעולם / ונתקיים המדה שאמרה לאשה
שנקה ליהודה מגלותו וכרתו • אבל דמו לא ינקה מהאומות אשר שפכו
אותו / לפי שה' שוכן בציון / ורצוי שישגיח על עמו / והתורה כמה שפרשתי
כזה הם אלה הי' :

פוקד עון אבות וגו' אמנם המדה השלשה עשרה מהמדות האלה / כי
הנה אחרי שאמר ולמד לאשה ההנהגתו לחוטא /
שנושא לו עון ופשע וחטאה / בהעבירו ראשון ראשון והנה אשר בעונות נקה
לא ינקה / ולא יכרית את החוטא לגמרי / אבל ייסרהו ביסורים • הודיענו
עוד שגם בלוקח היסורים שיענש בהם את החוטא / לא יענישהו בבת אחת /
כי אולי לא יוכל לסבלן או ישחית הטורח ויכלהו / ולא יהיה לו עוד שום
ענף / ולכן יפקד עון האבות שיענישהו בקצת העונש / ולבניו בקצתו / ולבני
בניו בקצתו / וכן על בדור הרביעי מזרעו / כדי שכל אחד מהדורות יקבל
קצת מהעונש / ולא יקבל כלו אחד מהם • ובזה יהיה נקל לסבול העונש
ההוא • ומזה בעד יהיה זה מדת רחמים • אף שז"ל קראוה מדה של פורענות /
לפי שענינה מלוה העונש / ואין המדה סובלת אבל / כמו ושונה חסד לאלפים •
והרלב"ג כתב / שענין פוקד עון אבות על בנים הוא / שיענשו הבני' בעונש
אביהם • אבל זה הוא בתקרה / כי כשיעבור עובר מה מהאבות / יקרה
לבניהם אחריהם שלא יהיה בידם מעוט הרוע • בתקרה / ומפני שהפוקד אין
האבות / כי לולי שפוקד מהם / היו בניהם מחזיקין בו • ובפתיחת זה אמר ב
איכה ה' • אבותינו חטאו ואינם / ואנחנו עונותיהם סבלנו / שפירש שעונותיהם
עונשיהם • ודעתו זה לא ייטב בעיני ה' / ואין ראוי לקבלו כל איש אשר בשם
ישראל יכנה • לפי שאין המדה הזאת בקראת מקרה / אלא עונש מושך
בעצם ואמת / לא לבד לאבות / אלא גם לבנים שיקימו אחריהם • ומ"ש
הנביא אבותינו חטאו וגו' / לא היה לאמר שפירש בו הוכחם • אך פירושו הוא
אבותינו חטאו ואינם שמתו בעונם / ועל זה אמרנו לא לקחנו מוסר • אבל
עונותיהם סבלנו / ר"ל לקחנו אותם על עצמנו / והחזקנו בהם כאבותם /
והוא מלשון עון וחטא • ואינו מלשון עונש • ואמנם כוונתנו ואשר הזכרתי /
כלם פירשו פוקד עון אבות על בנים / כשאוחזים מעשה אבות בידיהם •
והודיע הכתוב הזה / שהפקידה הזאת נמשכת על ד' דורות • והטעם בזה
הוא / שאפילו שיאריכו ימיו של האדם החוטא / ויראה ד' דורות כענין שכתוב
איוב מ"ב באיוב • וירא את בניו ואת בני בניו ד' דורות וכ"כ ביוסף וירא יוסף לאפרים
ע"ו בני שלשים / ואלת בני מיוכה • והם רבעים / ירצה עמהם תמיד / והודיענו
הכתוב הזה / עד היכן מגיע גבול הקורבה / כי תחלת האבות עד כה תבוא /
ולא תוסיף / וע"כ הרביעי שרואה אביו ואבי אביו וזקנו / שהיו שלשה רשעים והנה
גם הוא אחריהם / ראוי להביא עליו יסורין ולפקוד עליו עון כלם • ומפני
שהבנים כשאוחזים עון אבותיהם בידיהם לעשותם / ראוי שיענשו גם על
חטאתיהם / מפני המתכוונם בעשות העונות / שלכן יענשו מוסף יותר
עוד • אבל על כל פנים יקנה אין יהיה תשורת הדין / שיענש הבן החוטא כדי
רשעתו / וגם כן כדי רשעת אביו • כי הנה מוסף ההתכונות / יחייב שיענש
הבנה החוטא • אבל לא בבחינת אביו ואבי אביו / כי אם בבחינת עצמו •
ובעבור זה הדרך היותר ישר בעיני טוב הוא / מה שכבר כתבתי בפי' עשרת
הדברות בפרש' יתרו • שהבנים הקטנים / כמו שלא ישאו להם עון להענישם
עליו / כן לא ישאו להם זכיות • אבל הם כאברי האב וחלקיו • ובהיותם
קטנים יענשו בעבור זה בעון אבותיהם / ובזכות אבותיהם • לפי שזה העונש
ייוחס לאבות / ולא לילדים ומפני זה הגביל בזה ד' דורות / כי תכלית מה
שאפשר לאדם שיראה מזרעו מימיו / הוא עד הדור הד' וכמ"ש הרב המורה /
ולפעמים יומתו הבנים ובני בנים / גם שלשים גם רבעים מפני עון אב לבד •
וגם הזקן יאמר בעלי ברשעה הזאת לבד / וישוב אל ה' וירחמהו / וכבר ביאר
זה הנביא באמרו / באמרו אפרים כעוף יתעופף כבודם מלדה ומבטן ומהריון /
כי אם יגדלו את בניהם ושכלתים מאדם / ר"ל שאפרים בעבור עונותיו /
כעוף יתעופף כבודם שהם הבנים • וזה בהיותם קטנים מלדה / ר"ל
שימותו בעת הלדה / או מבטן שיפילם במלאת / או מהריון שיהיה כבטן •
ואם יגדלו את בניהם / הנה לא יגיעו אל גבול אנשים / כי אני אשכלם
מאדם / ועם מה שפרשתי הותרה השאלה הי"א • ואמנם תחלת הפסוק הזה /
פוקד עון אבות וגו' נתפרש בד' מקומות • שנים מהם / בעשרת הדברות
הראשונות והאחרונות • ואחד בפרשת המרגלים • ואחד כאן בזכרון המדות
בזה • ואמנם בעשרת הדברות נאמר בהם לשונאי / לפי שהפקידה ההיא /
היא בענין ע"ז / לכפירת ולאמונת אם עובד אותה מישראל / כי הוא שונא
ואויב מקום ה' • אבל שנים האחרים / אין בהם לשונאי / כי הם כוללים אשר
העונות / ואינם לכפירה / אלא לפקוד עונם • ורמזתי מה שהקשה בזה / כיון
שאמרה היא / שהפקידה תהיה עד ד' דורות ולא יותר / מדוע אם כן אמר
הכתוב וביום פקדי ופקדתי עליהם • ודרשו חז"ל / אין לך דור ודור שלא
יהיה בו אוקיא מעון העגל / ובלשון אחר הזכירו במקום אחר / אין לך
פורענות שבאה על ישראל / שאין בו קצת מפורענות של עגל / ויתחייב מזה
שיהיה פוקד עון אבות / אין הפקידה ההיא אלא לשון וזכרון / שהקב"ה זוכר
עון העגל • אבל אינו פוקד שיענש עליו / כי בחורבן בית

הפקידה נפקד העגל ונזכר העון לגמרי / כי בודאי היה החורבן ההוא די בו
למרק עונותיהם / ולא נשאר להם מעון העגל כלום / והנה ירמיה על זה /
שאמר בחורבן בית המקדש / קרבו פקודות העיר / ובאלה פקודות /
כמו מה שכתוב כאן וביום פקדי ופקדתי • וכן א"ז ז"ל במדרש איכה עד היכן
עון העגל קיים / רבי ברכיה אומר עד עגלי ירבעם / שנאמר כרפאי לישראל
ונגלה עון אפרים וגו' / רבי שמואל בר נחמני אומר עד חורבן בית המקדש /
שנאמר קרבו פקודות העיר / הא למדת שאין עון העגל נפקד כלל מחורבן
הבית והלאה / וע"פ פשוטו נפקד טכר הוא / זה הוא הדרך אשר כתבו אנשים
בענין הזה • ולא נתישבה בזה דעתי / לפי שאם היה וביום פקדי ופקדתי
כנגד בחורבן בית המקד' / כבר היו יותר מד' דורות מעון העגל עד החורבן
ההוא / ואין יכולים אם כן הכתוב הזה עם המדה / שהגבילה על שלשים ועל
רבעים • ועוד שהנה הזכרון והפקידה אחד הם / שלא יזכור השם דבר
לבטלה / אלא לפקוד כמו שהוא • אבל היותר נכון אצלי הוא / כפי דעת חז"ל
שעון העגל שהיה קודם זכרון המדות האלה / עליו יתברך וביום פוקדי
ופקדתי / ואמרו חז"ל שהיה בכל דור ודור ובכל פורענות ופורענות / זכר
מהעון ההוא • אבל אחרי כן נתרצה הקב"ה למשה רבינו / בהודיעו דרכיו
אשר בהם ינהיג את ישראל יומם ולילה • ושם הגביל המדה הזאת עד הדור
הד' / ולא נכלל עון העגל במדה הזו / כי היה קודם אליה • הנה התבאר
שי"ג המדות שזכרו נכון / גלו בסדר הזה והענין הזה / כי הנה זכר
ראשונה שם העצם שהוא ה' הראשון / ואחריו ה' השני / שהוא מהוה העולם
ובורא אותו • ואחריו שם אל / המורה על היותו מניע הגלגל העליון •
והיו אם כן שלשה שמות הקדושים האלה / מתייחסים אליו יתברך • ואחר זה
זכר עשר מדות אחרות שעושה הקב"ה עם האדם / בתחלתו ר"ל כשהוא אחד
ובגדולו / והם רחום וחנון וארך אפים • ואחר כן זכר מה שיעשה עמו אחרי
היותו אדם / וזה אם היה צדיק וישר / יעשה עמו שלש מדות / והם רב חסד
ואמת נוצר חסד לאלפים • ואם היה רשע וחוטא / יעשה אתו בהיותו ית'
נושא עון ופשע וחטאה / ונקה לא ינקה / פוקד עון אבות / ובמדות האלה
שזכר / כללו כל אשר המדות האלהיות הבאות מן הרחמים • כי הנה אמרו
האל הגדול הגבור והנורא / ענינו שהוא מכונה בכלל הנוראות / ובכללו
במדת אל • ואמנם שדי ואלהי הצבאות / ענינם שהוא מניע [illegible]
ומנהיגם / וכל זה נכלל בשם אל • וכן טוב עולמים / הנותן כו / נותן הבורא
והמציאות לכל הנבראים / והוא נכלל בשם ה' השני / וכן הטוב והמטיב /
חי וקיים / כלם יוכללו בשמות אשר זכר במדות האלו • וכן מוחל וסולח /
נכללו בנושא עון ופשע וחטאה / וצדיק וישר / שאשר שכלל במדת אמת :
והכוונה בכל המדות האלה היה / ללמד למשה שמותיו ומדותיו האלהיות /
שימשך מהם הטוב והרחמים תמיד / ולכן לא זכר קנא ונוקם ובעל חמה /
לפי שלא היו ממדות הרחמים • והותרה בזה שתי שאלות הי"ב
והי"ג • וחכמי הקבלה אמרו שהי"ג מדות / מתלבשות על ד' ד' • כי אחרי שזכר
השם הראשון העליון / שהמדות מתאחדות בו / והוא אינו מדה / תהיינה
י"ב מדות • ד' מהם ממדת הרחמים • וד' מהם ממדת [illegible] • וד' מהם
ממדת הדין :

ואמנם באמת השאלה הי"ד שהיא כמספר המדות האלה • לומר
שהם כלי ספק י"ג • והם הא' ה' הראשון • והב' ה' השני •
והג' אל • והד' רחום • והה' חנון • והו' ארך אפים • והז' ורב חסד • והח'
ואמת • והט' נוצר חסד לאלפים • והי' נושא עון ופשע וחטאה • והי"א ונקה •
והי"ב לא ינקה • והי"ג פוקד עון אבות • הרי לך מהמספר שלם • ואמנם מרוב
שלא עשרה / שספרו אחד / והוא המורה אחד / שהכוונה בי"ג מדות האלה /
כי הא' שהוא השם הראשון / הוא שם העצם לבדו • והח' הם שמונה מדות
מההטבה והזכיה / שהם ה' / אל רחום וחנון / וארך אפים ורב חסד ואמת /
ונוצר חסד לאלפים • והד' / הם ארבעת המדות האחרונות מסדין /
שיתעורר בו מהרחמים • והם נושא עון ופשע / וחטאה / ונקה לא ינקה /
פוקד עון אבות וגומר / הנה הם י"ג / והם אחד / והותרה בזה השאלה הי"ד :

והנה משה רבינו כאשר שמע י"ג מדות האלה / וראה שרובם היו
מהרחמים / וכמה מהסות האלהיות עימה נכללת
בהם / התפעל ויקוד ארצה וישתחו / לתת שבח והודאה לאל שגמלו כרחמיו
להגיעו למעלה ההיא / ורב טוב לבית ישראל ברחמיו / אשר יתנהג בהם •
ואמר לפניו ית' / אם נא מצאתי חן בעיניך אדני / ילך נא אדני בקרבנו /
ואין ספק / שזה השם אדני / לא נזכר בכל הפרשה / רק במקום הזה •
והמקובלים כתבו בו דברים רבים / וזה שראיתי יותר לפרשו / הוא שבני
דברים • הא' הוא / כי זה השם הוא אשר נתגלה להם / שאליו באמר כי שמי
בקרבו • והב' שהוא היותר קרוב והיותר נמצא / ומשה רבינו כשהתחנן על
עצמו / אמר אדני יהו"ה אתה החלות להראות את עבדך / ודניאל אמר /
ועתה אדני אלהינו אשר הוצאת וגומר / אדני ככל צדקותיך ישוב נא אפך
וגו' / והאר פניך על מקדשך השמם למען אדני / אדני שמעה • אדני סלחה
אדני הקשיבה / לאדני אלהינו / הרחמים והסליחות • ונתרצה' כלם קדושים /
אבל כפי פשט הכתובים נראה לפרש / שמשה רבינו לא עבר כח לזכור בפיו
ובשפתיו השם הנכבד כאשר שמע אותו מפי הגבורה / באותו המעמד הנורא
והנוס • כי ירא מדבר בלשון ההוא / שנשמע בו הקב"ה באותה שעה לפניו •
ולכן קרא בשם אדנות / כאומר אדני וגבירי / אחרי אשר עשית עמדי כל
החסדים והטובות האלה / אבקש ממך עוד שילך נא ה' בקרבנו • ואלה כו' /

היא כמו שפירשתי למעלה / לכן עתה / ר"ל עכשיו שאמרת לי שלחה נושא
עון ופשע וחטאה • והראיתני כל הגדולות והנוראות האלה / יכי נא אמרך
שילך נא אדני בקרבנו / ר"ל שעתה בהיותנו במדבר / ילך בקרבנו האדון
אשר הדובר בי • כי כרכים אכחנו מאד שתלך עמנו / בעבור שישראל עם קשה
עורף הוא / שוכבים בטבעם לחטוא / ויצרם רע מנעוריו • ואם ילך המלאך
עמהם / אין בידו לכפר / כמו שאמרת כי לא ישא לפשעכם • ולכן צריך
שתלך בקרבנו / וסלחת לעוננו ולחטאתנו / מה שלא יכלה המלאך / והנה
אמר עוד ונחלתנו : לתת טענה שנית על הליכתו עמהם / והוא שבין
שעם כל הליכת המלאך / הקב"ה היה עתיד להנחילנו את הארץ / וזה הוא
אמרו ונחלתנו : והלא גם כתב ששמע מפי זקנו בפסוק הזה / כי מפני שהעם
הזה היה קשה להפך עורף / שזה שבקשנו / אמר הנה אם תלך לפנינו
ולפשעתנו עד שישקנו כאותך / תכלה אותנו לעולם / כי הם עם קשה
עורף / ולא יסורו מאותך כשיכתבו בה / ושינם הזכם יולד הם' הוא /
ודיני מוכח גם טעם לברכה / אך הוא כפי פשוטו כאשר פירשתי / וכן נאה
הדרך / הוא רפאה נפשי כי חטאתי לך / הנה לומר אני מבקש ממך רפואה
לנפשי / בעבור שאני צריך אליה מאד / כי חטאתי לך : והנה ראה משה
לבקש על זה עתה / מפני שהקדים ברוך הוא נתן לו למעלה פתח תקוה /
שמיד ילך עמהם / ולכן עתה שהיה עת רצון / בקש שתהיה הליכתו בקרבם
עתה / ולא יאחר הענין עוד : והנה השיבו הנה אנכי כורת ברית / ואין
ענינו שיכרות מחדש עתה ברית חדשה / בין השם ובין ישראל / כמו שפירשו
המפרשים / כי הנה לא נעשה שם ברית / אחרת אבל ענינו שאמר השם שהוא
כורת ברית ונשבע לו על מה שבקש ממנו / והוא שילך בקרבם : וזה הוא נגד
כל עמך אעשה נפלאות / שהם הידועות לנפלאות השם / ודיהם מפעלות
הולך לך אשר ימצאו מסודרים : והמשיכו והתנגם לברכה אחרי / הנה אנכי
כורת / ברית כרותה שאינה חוזרת ריקם : והוא הנפלאות שיעד / לעשות
עמהם דבקות שכיתו נתיבם : ועננו כבודו / בהיותם במדבר הנורא מ'
שנה / וזה שאמר שמלתך לא בלתה מעליך ורגליך לא בצקה / ונצחון סיחון
ועוג / ושאר הנפלאות שנעשו במדבר : ונם עמידת השמש ברקיע שנעשה ע"י
יהושע / שלא נברא כמוהו בכל הארץ ובכל הגוים : והכלל עוד בזה היעוד /
מעלות הנבואה בישראל / ולא באומה אחרת / כמו שהתפלל עליו באמרו /
ונפלינו אני ועמך / וכן נפלאות הירדן / ואמר שאלמד זה / עוד יעשה עם
משה בפרט / שבדלו ונכ מוכלנו : והוא קרן פניו כאשר אמר זה / ועליו אמר
כאן וראה כל העם אשר אתה בקרבו את מעשה ה' כי נורא הוא אשר אני עושה
עמך / כי היה חסד פרטי למשה הנביא הגדול הזה / כמו שאמר בעיניו והנה
אם כן היה הקב"ה כורת / כל הסדרת הברית / ומקיים עמו באלה ובשבועה /
לעשות הטובות והנפלאות האלה לישראל ולמשה : ולאותם הדברים שיתחייבו
ישראל לעשותם כדי למחוק עון העגל / ולהטיב דרכם להתרצות אל אלהיהם /
הוא מה שזכר אחרי זה : והותרה השאלה הראשונה עם האחרונה :

שמור לך את אשר

אנכי מצוך היום וגו' עד ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה / ויש לשאול בפסוקים האלה שאלות :

השאלה הא' מה ראה יתברך לאחר שכרתה על עון העגל / לצוות לישראל המצות האלה שנזכרו כאן / שהם עצמם נזכרו למעלה בסוף פרשת משפטים אחת לאחת / כי אין בפסק שלא נזה עליהם כאן מפני עון העגל / כיון שקודם החטא היה / כבר צוה אותם להם / ונזכרו בזה האופן עצמו :

השאלה הב' באמרו שמור לך את אשר אנכי מצוך היום / שיורה שכנגד מה שיתבר זה / לא אשר אני עושה עמך : ויקשה אם כן מה ראה לצוות ולהזהיר על זה למשה בפרט / בהיותו ירא אלהים וסר מרע :

השאלה הג' בכפל לשון השמירה / שאמר שמור לך : ולא כ"א אמר השמר לך / בהיות די באחת מהם / כי הנה שמור והשמר / ענינם אחד ושניהם במשה ובישראל :

השאלה הד' אם התחיל להזהיר פן תכרות ברית ליושב הארץ / למה זה הפסיק בענין החטא / ומה שלא יעבדו הם עבודה ע"ז / כמ"ש כי את מזבחותם תתוצון וגו' / כי לא תשתחוה לאל אחר / וחזר אחר כך לענין הברית שהתחיל בו / באמרו שנית פן תכרות ברית ליושב הארץ :

השאלה הה' באמרו אלהי מסכה לא תעשה לך : כי הוא מדבר העבודת אלילים שכבר הזהיר עליה / באמרו כי לא תשתחוה לאל אחר • אף כי כבר נכפל הצווי הזה פעמים רבות במה שעבר / ואין לומר כי נזה על זה מפני עון העגל : כי הנה קודם שנעשה אותו עון / כ"א אמר בזה ענינו בסדר משפטים :

השאלה הו' מה ראה ית' לצוות כאן על המועדי' והרגלים / וכבר הזהיר עליהם בסדר משפטים / שהיה בין זה לזה כמה ימים / או קרוב לזה / ומה צורך בהשנותו כאן :

השאלה הז' למה לא הביא בכלל המועדים יום תרועה ויום הכיפורים • אחרי שהיה גם כן מועדי ה' / ובסדר אמור אל הכהנים / וכן בסדר פנחס נזכרו כלם אלו ואלו / ולכן יקשה למה לא זכרם במקום הזה :

השאלה הח' למה נתן זמן המועדים / [illegible] היום / בין פסח ובין שבועות / ולא עשה כן בסדר משפטים כמו שנזכר שמה / ולא באמור של הכהנים ולא בסדר פנחס :

השאלה הט' למה הפסיק הכתוב מצות השבת בין חג המצות לחג השבועות : והנה היתה קודמת אליהם / ובסדר אמור של הכהנים ובסדר פנחס / תמיד נזכרה שבת בתחלה / ואחר כך חג המצות / וחג השבועות / ושאר המועדים כלם / ולמה לא נזכר כאן כן השבת בתחלה ואחריו המועדים :

השאלה הי' למה אמר במצות פטר רחם ולא יראו פני ריקם / והנה לא בפסוק למצות הפסח ביחוד / כמו שבסדר משפטים באמרו לפסח : ובסדר ראה אמרו בפסוק על כל הרגלים :

השאלה הי"א במה שאמר במצות הראיה את פני האדון / ולא תמצא כלשון הזה במקום אחר / אלא בענין הראיה / וכן בסדר משפטים יראה כל זכורך את פני האדון :

השאלה הי"ב אם ענין אמרו כי אוריש גוים מפניך / כי הנה כבר כאמר הנני גורש מפניך את האמורי / והודעם הגרוש הוא כפל ויותר וכ"ש במקום הזה :

השאלה הי"ג למה הוסיף לומר שנית בעלותך לראות וגומר שלש פעמים בשנה / כי הנה כבר קדם הצווי שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך ולמה כפלם :

השאלה הי"ד במצות ראשית בכורי אדמתך ובאמרו כל זה / והם לא תבשל גדי בחלב אמו / ולא ילין וגו' / ראשית בכורי אדמתך וגו' גדי בחלב אמו : כי הנה המצות האלה כבר נזכרו בזה הדרך והלשון עצמו בסדר משפטים / וכפשוטו אלה : ואם יש כאן כפלות / ולמה נזכרו כאן המצות האלה מכל שאר מצות התורה שנתנו בסיני :

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כלן :

שמור לך את אשר אנכי

מצוך היום וגו' עד ויהי שם עם ה' / כאשר נתרצה הקב"ה לסלוח לישראל את עון העגל / וכרת בריתו ללכת עמהם בעצמו / ולעשות להם נסים ונפלאות / היו חושבים שראוי שיצוה עליהם דברים קשים / כדי למרק את פשעם : והמאמר הנביא שלזה הנה בתשובה / במה אקדם ה' / אכף לאלהי מרום / האקדמנו בעולות בעגלים בני שנה / הירצה ה' באלפי אילים וגו' / האתן בכורי פשעי / ר"ל תמורת פשעי : אבל השם כי חפץ חסד הוא / לא כן עשה לישראל / כי כאשר נתרצה אליהם על עון החטא ההוא אשר עשו / לא הטריח אותם במצות חמורות וקשות ולא הרבה להם תורה חדשה / ומצות מחודשות מתייחסות לעון העגל / אבל לבד צוה אותם / אם שכבר נצטוו עליו קודם שחטאו : להודיעם / שאם נתכפרו / ולא יוסיף עבודה ומצות / כתרנה לסלוח להם / ולכן אמר למשה • שמור לך את אשר אנכי מצוך היום : ולא היה זה שזהירה לישראל שישמרו המצות האלה / אלא צוה למשה בפרט / שישמור ויזכור מה שצוה אותו בעת ההיא / כדי לכתוב אותם המצות שיזהיר עליהם עתה : והיה חושב משה / שיצוהו דברים מחודשים / גדולים וקשים עליהם לעשותם : ולזו אמר לו ית' / אותם המצות עצמם שכבר הזהיר עליהם קודם העגל : אם לא נזכרים כאן באופן וכפל כלות כפי המכוון הנה / וכן פירש הפסוק הזה הרלב"ג / שצוה למשה שישמור אלה המצות / ויכתבם בספר להודיעם לישראל : ופתח בזה שתי אזהרות הראשונות / השמר לך וגו' : ואמר הנני גורש מפניך וגו' / להגיד שבין שהוא ית' גורש מפני ישראל את האמורי ושאר האומות / אין ראוי שישראל יכרתו ברית עמהם : כי יהרגך המוכר / בריית שר ואדון שוב לאדם זה / ולוחם מלחמותיו ושונא את אויביו / אין ראוי שישלם הוא בעל ברית עמהם שבלי כאות ומצות כאדון השומר אותו / וע"כ בהיותו יתברך מגרש אויביו אין ראוי שיכרות להם ברית / כי יהיה זה מלבד כבודו ית' / כל שכן שזה אהבה והברית עמהם / לא תכלם : כי אחרי שהם לקחו את ארצם מידם / אין ספק שתמיד יבקשו רעת ישראל / וזה הוא אמרו אשר אתה בא עליה / ר"ל / כי כיון שאתה ישראל באת אל הארץ ההיא / ולקחת אותה מידי יושביה / והם עשוקים וגזולים ממנה / איך ישמרו לך ברית אהבה / אבל יהי' בהפך כי יהיה למוקש בקרבך / כלומר שכאשר תקרינה מלחמה / יתוספו על שונאיך ונלחמו בך / וגם יהיה למוקש מצד אחר / והוא כחתם לבביך מבטל העבודת אלילים : וזה הוא / כי את מזבחותם תתוצון וגומר / כי לא תשתחוה וגו' / פן תשתחוה וגו' / ופי' הפסוקים האלה / כך הוא יאמר / עם היות שאתם בני ישראל בבואכם לארץ תשמרו לבער העבודת אלילים מקרבך / ותנתצו מזבחותם / ומצבותם וכל האלילים ותעשה זה / לפי שאתה לא תשתחוה לאל אחר / כי יראתכם את ה' / כי הוא אל קנא כמו שראיתם בענין העגל / הנה אף ע"פ שיהיה כן : אולי תכרות ברית ליושבי הארץ לשבתו אליהם / ותאמנו שאין בזה עון ואשמה : ואין הדבר כן / כי היה יזנו אחרי אלהיהם בעבודתם את הפסילים : והיה רעה רבה שבארץ הקדושה יעבוד שום אדם עבודת אלילים / שאין אלהי כבוד הארץ : ותמשך עוד רעה אחרת מזו והיא שיזבחו לאלהיהם וקרא לך ואכלת מזבחו / כי אחרי כן יקחו מבנותיו ויזנו ובניהם / ויקחו את ישראל לזנות אחריהם : והוא ג"כ עון פלילי : שבני ישראל גשר ויאחזו ויכלו וישתו יין נסכם : ועוד ימשך מזה החטא אשר המשך רעה שלישית : והיא שתתחתן בהם ולקחת מבנותיו לבניך / כי עם היות שישראל לא יתנו בנותיהם לגוים /

עמו כאשר יקחו בני ישראל את בנות האומות לבניהם · והמשכב שכבל ישמעאל כדבריו · והזנו לאלהות בני התבודדות · והמשכב והזנו בניך · כי תמיד תוליכנה בנות הגוים ההמה אחרי אלהיהם · ויזנו את בעליהן בני ישראל אחריהן לע"ז · הנה התבאר שאין כאלו הן כפורים בפסוקים האלה והיה באמר אחור לך והבאר לך · כי הראשון הוא כמו לאמר · והשני הוא הוראה לישראל · והותרה בזה השאלה הג' · ואמנם אמר כי את מזבחותם תתוצון · כי לא תשתחוה לאל אחר · כמוהו ואומר בכאן על ביטול הע"ז · אבל להגיד שעם כבושם לארץ את מזבחותם יתוצון · ובלא ישתחוו בני ישראל לאל אחר · בלתי לי"י לבדו · הנה יש ע"כ בכריתת הברית ליושב הארץ ג' רעות · והשני זה אשר כן תבנות ברית את יושבי הארץ בו בכלל · ולא בלתי כחוי · והותרה בזה השאלה הו' · ואחרי שזכר ג' פרטים · שיפסו שכריתת הברית לאומות טוב לישראל בהיותם יושבי הארץ · לא יבאו כדומה לדברים הרעים ההם שספים מאומות שם הבנות לאלים אחרים · ועבודת האלהים · אשר לא מסכה לא תעשה לך · ואין זו הוראה שלא יעבדו ע"ז · אלא שלא יבאו טורח לעבודת אלהות הכוכבים · או לתבלית אחר · והותרה בזה השאלה הה' · אבל למה הזכיר כאן מבנין ע"ז · ואומר לפנין המסכים והחגים שם לישראל שיבאו פניהם כמעות אלהיהם · ולמבוזה · ולא שיבדו חגים שלהם וכדי שהם ובניהם יזכרו תמיד באמונות האלהיות · ובעבודה האלהית · צוה אותם על מצות החגים · שיבאו כל זכר לראות את פני השם · וגם יתקיימו בעבודה האלהית · ובאמונות האמיתיות · ולא יבאו אחרי אלהי העמים · ודייגות הגוים המקשרות לבעל · ולזה פרט ואחר כל זכרך · כי היה המצוה הזאת על הזכרים כדי להחזיקם באמונות הגוי' הזאמנו' · ותי"ש המועדים והחגים אשר יבאו להם · באמרו את חג המצות תשמור · כלומר שלא יוכל מהבלי האומות ולא ישמור את חגיהם · אבל ישמרו מועדי י"י מקראי קדש · וזכר אותם ג' בלבד שהיה בהם עליית הרגל והבאים בהמרי שאין בהם חובת ראיה · ולפשר לומר ג"כ · שבזה ית' שיבאו המועדי' שיהיה בהם זכר לפני יהודי' גדולים שקבלו ישראל מאתו ית' · הנה הוא החוקי' אשר עשה השם · שהוא גדול מה שאחנו כמתנו : וזכ' הוא החוקים אשר בא אתו · ארץ ישראל טובה ורחבה · ולכן זכר חג המצות · שבזמני יציאת מצרים כמ"ש כי בחדש האביב יצאת ממצרים · וזכר אחר מצות קדש לי כל בכור · לפי שהיה היתה ג"כ לזכר יציאה · והנס שהגלה · שנעשה לבכורות ישראל · ולכן הביא אחריו מצות השבת · לפי שהיא מורה גם כן על יציאת מצרים · כאמרו וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים וגו' ע"כ צוך י"י אלהיך · ואחר כך הזכיר חג השבועות · לפי שהוא הבא בפשוטה והקבלה בתורתם · שם עיקר קיום האדם והאמונות וכ"ש לא ידעו את השבת · הנה אם כן שלשת המצות האלה · באו לזכרון יציאת מצרים · ולפי שבהליכתם לבית הבחירה ורגל השנה לא ילכו בידים ריקניות · אמרים שלו ברגל השנה · יוליכו הבכורות אשר יולדו להם לתת לכהן · הנה התבאר זה · למה הזכיר כאן על המועדים · ולמה לא זכר בכללם יום תרועה ויום הכפורים · ולמה בתוך המועדים הכנים מצות בכור פטר רחם בין הפסח ובין השבועות · והותרו בזה השאלות הח' והט' והי' · וכן התבאר למה זכר מצות השבת בתוך לפסח · ולמה אמר בבכור פטר רחם ולא יראה פני ריקם שהיה להגיד שילך הבכורות ברגל הפסח שהוא לא יראו פני ריקם בלומר רגל · כי הנה באמר הרגלים היו דברי' רבים להביא מתנות וקרבנות · ויראת הבכורי' אבל בחג הפסח אלא שהיה צריך תנופה · ולא פירות לבכורים · ומה שילך הוא · כדי שלא יראו פני השם ריקם את הבכורות · ובאלו אמר · ומדע למה אמרי חג הפסח בריתך על הבכורות · הוא כדי שתוליכם הוליכך לבית המקדש · ובזה לא פירש את פני ריקם · והוא גם כמה שאמר ולא יראו פני ריקם · לזכרון יציאת מצרים שהוליכם בכסף וזהב ואין בגבורי כמאל · והותרו בזה השאלות הי"א והי"ב · ואחרי שזכר המצות שיהיה על גאולתם ממצרים · זכר עוד אותם שיהיה על הארץ אשר בלו שמה · והם חג השבועות ותג הבכורים כי בניהם יורו על היותם יושבים בארץ הנבחרת · וחג השבועות היו מביאים העומר שהוא קציר חטים · להודות לי"י שנתן להם ארץ חטה ושעורה וחג האסיף היו מביאים בכורי כל הפירות · להודות לשבעו על שכינתם · כמ"ש כשבעך יתברך ויברכך · ומפני זה לא בא בחג השבועות זכרון מתן תורתנו · ולא קרא חג הסוכות בשמו · כי אם חג האסיף · לפי שהיה היתה כוונת הכתוב · הנה אם כן · היו המועדים האלה כלם לתת הודאה על יציאת מצרים · ועל ביאתם לארץ ישראל · שם וכוח כנגד לאחד הכנים · והיותם מסופקים באמונת השם · שלא די שלא יבאו אחרי כהנים והכוזבות · אבל גם כדי להחזיקם באמונה האלהית אלה פעמי' בשנה יראו ויעלו לבית המקדש · כי אם יראו נפלאות השם ויאמינו בגבורתו · ואמר את פני האדון י"י אלהי ישראל · להגיד שבהיותו חונה אחרי הע"ז · ישבו שם בנדרים · כלו' בהיותו שוכב אחרי אלוה שאין בו ממש · וכב' להיותו מורד באלהי אבותיו אשר הטיב עמהם כמה מהטובות · והשאכם אחרי אלוה זרה · שלא היטיב להם כלום · וכמ"ש יזבחו לשדים לא אלוה אלהים לא ידעום חדשים מקרוב באו · לא שערום אבותיכם · ולזה אמר כאן שיבאו ויראו את פני השם · כי הוא האדון י"י שהוא אבותיו והוא אלהי ישראל מפני שגאלתו · והנחילו בארצו · ראוי לעבדו ולבוא ולהשתחוות לפניו עם כי הוא אלהי ישראל בהשגחתו אותם כבחירו וכחנת קדשו · ולכן

הוא לאבותיו · עם אשר אלהי ישראל · שהכין מעבדי הכוכבים ובכח הגלה אלהיך ישראל · והותרה בזה השאלה הי"ג · ובעבור שבית אותו על מצות הרגלים · ואמר להם · כי אורים גוים מפניך · והרחבתי את גבולך · והמכרי' אבל לא כמו בשתי פנות גדולות · משגיחים כל האומות ישתדלו את ארצכם · והם ארצותם · לפי שהיתה מלבותיכם · אבל לא היו מכן בנחלת אבותם · ועם להיותה ארץ טובה ורחבה · אבל לא יחמוד לרשת ממקומם · ובעבור שתי כנות האלה · כיון ראוי שהאומות שיגלו בכל עת · לקחת ולכבוש את ארצכם · הבטיח באמן עליותיכם לרגל · שהאומות השאר באותה מהזכרים · הנה עם כל זה · לא יחמוד איש את ארצכם · ולא יעלה זה לבו · לבא לכובשה בזמן הרגל המקודש · וזה שאמר כי אוריש גוים מפניך · שהיא הסבה הראשונה לחמדה · והרחבתי את גבולך שהיא הסבה השנית · ועם כל זה לא יחמוד איש את ארצך · בעלותך לראות את פני השם אלה פעמים בשנה פעם אחר פעם · כי עם פעמים האומן מוכן לחמוד ולגזול · והם ישמרם מכל רע · ישמור את ארצכם · והותרו בזה שאלות השנים עשר · והשלשה עשר · ואחרי שצוה בכל זה · אמר שלא ישמרו שיהיו כל המועדים מים בעניני הדתיים · ובתוספות ביאורים · לכן · כי ענין הפסח שזכר · אין ראוי להקריבו · ולא לשחוט אותו שהוא חמץ · וזה הוא לא תשחט על חמץ דם זבחי · ר"ל שלא ישחטו את הפסח בעוד שהחמץ בבית · כי היא קדושה יותר מהראוי · וג"כ לא ילין לבקר זבח חג הפסח · כלומר שלא יותר מבשרו · ולא יותר ממנו עד בקר · אבל בענין הבכורים שהיו מביאים בחג השבועות · שהוא בכורי קציר חטים · ובחג הסוכות בכורי כל הפירות והתבואות · לחים ויבשים · הנה אין המצות ההם כאותו ענין מהחיוב · ולא מתגבלת בזמן כמו הפסח · אבל החיוב בהם הוא לבד שיביאם לבית המקדש · וזהו אמרו ראשית בכורי אדמתך תביא בית י"י אלהיך · ולא הגביל זמן להבאה הזאת · והנה התבאר שזכר כאן אותם המיוחדות לענין הפסח · והמצוה אשרי מיוחדת לשבועות וסוכות שהכל הם הבכורים · ולפי שהאומות היו בזמן קציריהם · היו אוכלים גדיים מבושלים בחלב · כמו שעוד היום עושים כל רועי הצאן בעשותם קציר התבואותיהם · כמו שכתבתי בסדר משפטים · לכן הזהיר כאן · והם גם כן · בזמן שהם המועדים בקציריהם · לא יבשלו גדי בחלב אמו · ולא יאכלו אותו · כי אכילת הבשר עם הגבינה · או עם החלב · היא חוקות עובדי ע"ז · הנה אם כן באו המצות האלה כלם בסדר נכון · והותרה בזה השאלה הי"ד · ואחרי המצות האלה כלם · שבאו לצורך סדור הדברים והעניינים כאשר יתברך למשה · כתוב לך את הדברים האלה · כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל · ר"ל שבזה אתה הנבחר שאתן לך מצות מיוחדות על ישראל · לצורך ישובם בארץ הנגל · ואינו כן · כי לפי משפטו היה שלא תכתוב את הדברים האלה · כי אתה ידעת שעל פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל · והברית הוא · מה שנזכר בתוך אלה המשפטים · וכוונתו הודיעו שאלה היו מצות עצמים · שבזה להם אותה · והיה עתה מזהיר אותם עליהם · שלא ישמרו מהם מהרה · ובענין שבאו אליהם הפליאות והנפלאים · שבלי קיום התנאי · ולא מצוה נוספת על מה שהיו להם מקודם · אלא בענין עליון והדרשות גדולים :

ויהי שם עם י"י וגו' עד סוף הסדר · יש לשאול בפרשה הזאת שאלות :

השאלה הא' מה היה תכלית גם קירון פניו · ומה קרה לו שלא ידעו כלם · כי אם לצורך ולמכריו רבו · והנה לא מצאו בכתוב מאמר שאביו לזה :

השאלה הב' מה היה ענין הקירון הזה בפני משה · אם הוא אשר להתגלות בגבות אבלו · או היה אחר היות ותוספת אור בעור פניו · כמו שיאמרו הפעם המפורסם האלה · או היה שם זה תאניות קרנים ילבשו למשה בצבא · כמו שאומרים כתר בן קרני המזוד :

השאלה הג' למה נעשה זה הנס למשה בזה הזמן · ר"ל כאשר קבל הלוחות אחרונות · ולא נעשה בזה ביום המעמד הנבחר במתן תורתנו · או כאשר קבל הלוחות הראשונות · או בעשות התבנית · כשעמד בהר להתפלל על עון העגל :

השאלה הד' בכלל שבא בכתובים · שבזמן ירידת משה מההר ושני רבי ברכות משה מהר סיני · ושני לוחות העדות ביד משה · ושאר לומר שבית ברדתו מן ההר והוא בכלל :

השאלה הה' למה לא זכר הכתוב איזה נעשה קירון פני משה · ואמר בלבד ומשה לא ידע כי קרן עור פניו · שאלו היה כבר דבר ידוע הקירון שנעשה בו · והיה הכתוב להודיע בלבד שלא הבינו בשבתו קודם עמו · ועור פניו ישובה :

השאלה הו' באמרו כי קרן עור פניו בדברו אתו כי הנה אלו אמר בדברו אתו · אין ענין לו · והוא מוקשר · כי לא בלבד בעת הדבור קרן עור פניו · אבל גם כן ביתר הזמנים היה זה · ולמה אם כן אמר בדברו אתו :

השאלה הז' אין לא ידע משה כי קרן עור פניו · כי הנה הקירון לא היה לאשר שיהיה רק בהתגלות אותו · ובהיות בו שבע קדש · ואין לא יבינם משה בבטוי שכנו והתפלאות אותו :

השאלה הח׳ למה יראו אהרן והנשיאים מגשת אל משה והלא היה ראוי שישמחו בראותם קירון עור פניו ... אם היתה סבת פחדם ויראתם, כי הנראה בפסוק יקדים לפחד וליראה :

השאלה הט׳ למה אמר וירא אהרן וכל בני ישראל, והלא זכר הנשיאים ואח״כ אמר ויקרא אליהם משה וישובו אליו אהרן וכל הנשיאים, ואם כלם כאחד פחדו, למה לא זכר שקרא לכלם כי אם לאהרן ולנשיאים בתחלה ואח״כ לישראל :

השאלה הי׳ אם היה מה״ית רצה לעשות קירון פניו באופן, למה היה נותן על פניו מסוה, והיה אם כן כמו מתר ומונע הכוונה האלהית, ועושה מלאכת השם רמיה :

השאלה הי״א מה היה התועלת במסוה שנתן משה על פניו כיון שבדברו עם האל, ובדברו עם ישראל, היה מסיר המסוה, והיה אם כן פעל בטל, לתתו בהיותו יחידי כי הפסוקים מעידים, שהיה מסיר המסוה בדברו עם השם, וכן בדברו עם העם. וכן פירשו רז״ל ומפרשי זכרונם לברכה גם כן :

השאלה הי״ב מה שנזכר בפסוק האחרון אם משה שלשה פעמים שלא היה צריך, באמרו וראו בני ישראל את פני משה, כי קרן עור פני משה, והשיב משה את המסוה, והיה די לומר וראו בני ישראל את פניו והנה קרן עורו, והשיב את המסוה. ובמספר הפסוקים כלשון יותרו השאלות האלה כלם :

ויהי שם עם ה׳ מ׳ יום ומ׳ לילה וגו׳ עד סוף הסדר. הנה הקב״ה ... כתיבת הלוחות השניות כראשונות, בדברים ... [illegible]

[illegible]

כלם כאחד: אבל קרא ראשונה את אהרן, ונשיאי העדה: וידבר אליהם ר"ל למה פחדתם, ומה ראיתם, והם גלו לו אמתת הענין, ואז קרא משה לכל העם, או שהם מבלי קריאה הלכו אליו, כאשר ראו שאהרן והנשיאים נגשו ולא ניזוקו: ומשה צוה אותם את כל אשר דבר י"י אתו בהר, והיה התבות שצוה עליהם כמשל עין הגלגל. והותרה בזה השאלה הט', ווכר הכתוב, שכאשר הגידו למשה אהרן והנשיאים כי קרן עור פניו, נתן על פניו מסוה, ולא היתה כוונתו במסוה ההוא שיוכלו לגשת אליו, כ"כ היה לו לתתו כאשר היה מדבר עמהם, ולהסירו אח"כ, והוא לא היה עושה ככה, וכתב הרמב"ן שבעבור היות משה מתפאר ישראל, שמא שאולי מפני זוהר פניו, יסכימו הראשי' הנביאים לבניו לתשמש את עבודתו'. והוא טעם מלוה אחד, אף כי לא היה כך אבל כי אם הדבר הקשה ועל יד אחד אחרים ופסים לא הבעלי דינים, אבל ענין זה אלי הוא, שכאשר ידע כי קרן עור פניו ידע שלא היה דבר הגון ורצוי, שיתראה בזוהר ההוא כדבר מולך. והיה דעתו שאמר שבנ"ה עשה זוהר פניו כזוהר הרקיע וככוכבים, היה מהדין שיעשה הוא כמעשיהם. וכמו שהגלגלים במתניהם, כל תנועותיהם ופעולותיהם הם, אם כדי לקבל את השפע מהנביאים, או כדי להשפיע בזה על מטה מהם, ככה יעשה הוא גם כן מוהרו, שיתתהו לבד מותנו בשעת קבלו השפע מאת י"י, וכן בעת יתנו השפע לבני ישראל, ולא לחדלו אותם התורה והמצות, כאותן שיהיו עיניהם רואות את מוריהם: ומפני זה בהיותו מדבר עם השם, היה מסיר את המסוה שאז היה מקבל השפע, וכן בדברו לישראל, היה מדבר מבלי מסוה, כי היה אז משפיע עליהם. אבל אח"כ, היה נותן על פניו מסוה, כדי שלא יתראה בזוהרו זוהר אלהי, בעת סכלה והשתחוה והשיגה, תם בעת דבור לאחרים ובמשא ומתן, כדברים אחרים מהתורה והמצות. לפי שאין הדברים ההם ממה שיאמרו בנרתיק, המאמרים כאומר, שאינו עושה מבלי מסוה. הדברים אשר כתם ידעו במאמרים, ועם תכונת הדברים הגשמיים. ולאחר שהכתוב תורה יחס שקרה לו בזמנו אשר ראשונה. וכבר אנחנו מדי כל הימים, וזה הוא שאמר ובבוא משה לפני י"י ונו', רוצה לומר שבבואו לפני י"י לקבל השפע, יסיר המסוה מעל פניו, ויקבלהו פנים בפנים, ונראית המסוה כל משל אפיו, היה יוצא מאהל מועד, וידבר אל בני ישראל את אשר יצוה, באותן שבעת בתינת השפע האלהי אליו, ובעת למדו לישראל, היו בכל רואים את פני משה כי קרן עור פניו, ולא היה שם מסוה מכסה מראותם. ואח"כ ישיב משה את המסוה עד בואו לדבר עם השם. והותרה בזה השאלות הי' והי"א: והרב"ע כתב, שלא היה המסוה והקרן תמיד, כי אם בעת דבור השם למשה ושאל זה כאשר בדברו אתו: כי לא היה מתחדש בו אותו הכבוד, והוא יוצא ומדבר עם ישראל, ורואים קרן פניו, והיה עד שאין שבאם דבר אתו, והגיע יום לדבר השם והאלהי, היה כעדר ממנו אותו קרן פנים, וזה הוא המסוה, כדי שלא תשפל מעלתו בעיני העם קשרי הדעת, בראותם שכל האור ממנו ושבו פניו לקדמותם. והמעיין ידעת מבואר, ואם כפל בו המסוה שאמר כי קרן עור פניו בדברו אתו, הנה הכתוב יוכיח שזה לא נאמר אלא על המעשה הראשונה, ושלא נאמר בדברו אתו נותן הקרן, אלא שלא ידעו משה בעת דברו אתו כמו שפרשתי. וגם כפי דרך הכתוב הזה, לא היה נשאר האור לעת דברו לעם, כי אם כלבד בדברו עם השם, והכתוב אומר שתמיד היה קרן עור פניו. ולא היה המסוה תחבולה שלא יראו העם העדר האור, כי אם שלא יראו האור עצמו. אבל אמתת הדבר הוא, כמו שפרשתי, ואמנם זכר ג' פעמים שם משה בפסוק האחרון. להודיע שהם שני דברים, הא', שלא ישבות שום שבבשת האור המגביה ההוא היה העם בלתי מכירי פני משה, כמו שיקרה לאדם, שבשמתנות פני קרוביו לשונה זה, לא יכירהו, כי הנה בענין משה לא היה כן, אבל ראו בני ישראל את פני משה, שהיו תמיד רואים ומכירים שהיו פני משה, עם כל הקרן ההוא. והדבר הב' שהודיענו פה, הוא שמשה באותו קרן, לא היה כל כך מתבודד, שלא ישתמש באוהבי כמשל הכבוד יום בעת נבואותיהם, כי הוא התנהג אחר הדבור היה משיב את המסוה על פניו להיותו תמיד בהתבודדו' ותמיד ובקבלה כבה, כאשר היתה בהיות משה קודם נבואתו. והותרה בזה השאלה הי"ב. והנה הקבלה כתבו בזוהר שם משה בפסוק הזה כל כך פעמים סתרים סוד ולפי לישב הפסוק על כוונתו באתי, ובמדרש אמרו מהיכן נטל משה קרני ההוד, ונתנו שם על זה דעות, רבנן אמרי מן המערה, ר' ברכיה אומר מהלוחות, ר' שמואל בן נחמני אומר משתיבת התורה ויש עיון רב בדעות האלה, ואינם מזה המקום וכמלם צוה מהאלהי לגאלה טוב הגדול הגדול והעצום כי תאם: תם:

פרשת ויקהל

ויקהל משה את כל עדת בני ישראל עד סוף הסדר ויש לשאול בזה שאלות:

השאלה הא' אם היה שמשה הקהיל את כל ישראל לצות' על מלאכ' המשכן, וכמ"ש אלה הדברים אשר צוה י"י לעשות אותם. למה זה התחיל בשלות השבת ששת ימים תעשה מלאכה, וזכר שלא המצוה הזאת כאן ובכיי כשאר הדבור' ועל מעשה המשכן, וזה צורך לזכור פה פעם אחרת. והנה כבר תשא נזכרה אחרי המשכן וכאן בתחלתו:

השאלה הב' במה שאמר משה בתחלת דבריו אלה הדברים אשר צוה י"י לעשות אותם ואין ספק שעל מלאכת המשכן וכליו אמרו. ואיך אחרי שזכר מצות השבת חזר ואמר שנית ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל לאמר זה הדבר אשר צוה י"י ונו' והוא דבר כפול:

השאלה הג' באמרו את בגדי השרד לשרת בקדש. ואם אמר זה על בגדי הכהנים הרי הוא אומר ואת בגדי הקדש לאהרן הכהן, ואת בגדי בניו לכהן. ואם אמר בגדי השרד על הבגדים שיעשו לכסות בהם הארון והשלחן והמנורה והמזבחות בשעת מסעותיהם כמו שפרש"י, יקשה כי הלא צוה הש"י ולא דבר כן בזה משה עליו, גם שלא תמצא בתורה שיאמר ויעשו את בגדי השרד, כמו שאמר בשאר הכלים, אבל אמר כן בפרשת פקודי בספור מה שנעשה מן הנדבה, ומן התכלת והארגמן ותולעת השני, עשו בגדי שרד ונומר:

השאלה הד' למה זה לא בא לשון הנשיאות בכל הדברים שנעשו, כי הנה ביריעות המשכן נאמר בלשון רבים, ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן עשר יריעות וביריעות העזים, נאמר בלשון יחיד ויעש יריעות עזים. וכן בקרשים ובפרכת ובמסך אמר ויעש: ואמנם בארון אמר לשון אחר ויעש בצלאל את הארון, ובשלחן ובמנורה ובמזבחות ובכיור וכנו, אמר לבד ויעש. וראוי לדעת מה היתה כונת חלופים האלה:

השאלה הה' בכפל והיתור שירא בזכרון מלאכת המשכן כי הנה תמצא שנזכרה בתורה ה' פעמים פעם בכלל ופעם בפרט מלאכת המשכן וכליו, והקשה הדבר יותר בדברי משה בפסוק הזה שאמר לישראל וכל חכם לב בכם יבואו ויעשו את כל אשר צוה י"י את המשכן את אהלו ונו' וזכרה שם כל הדברים שצוה השם לעשותם, ואח"כ זכר מעשיה בפרט, כל דבר ודבר בפני עצמו והיה מספיק שיאמר הכתוב ויאמר משה אל כל עדת בני ישראל את כל המלאכה אשר צוה י"י אותו. וכן ויעשו כל חכם לב כאשר צוה י"י את משה כן עשו. ומה צורך לפרט הדברים פעם אחר פעם:

השאלה הו' למה זה לא נאמר במעשה כלי המשכן שעשה בצלאל, וכל חכם לב כאשר צוה י"י את משה, כמו שנזכר בבגדי הכהונה שזכר בסדר פקודי עשייתם, ואמר בכל אחד מהם כאשר צוה י"י את משה בפרטיותם, וחזר הכתוב ואמר בכלל ותכל כל עבודת משכן אהל מועד, ויעשו בני ישר' ככל אשר צוה י"י את משה כן עשו, ולמה לא בא כ"א כאן כיונה בלשון הזה. והנני מפר' הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כלם:

ויקהל משה את כל עדת בני ישראל תומר עד סוף הסדר. אחרי שירד משה מן ההר, צוה לכל עדת בני ישראל שכלל האנשים והנשים, שיתקבצו כלם באהל מועד שלו שהיה מחוץ למחנה, כדי שישמעו מפיו מה שצוה השם, לאמר להם, והוא שיתנדבו למלאכת המשכן, וכמו שכתב הרמב"ן, שיתכן שהיה זה ביום מחרת רדתו מן ההר. כי כאשר הגיד להם הסליחה ומחילה שכפר השם בעד חטאתם, ושתלך בתוכם שכינתו ויעשה להם נפלאות אשר לא נבראו בכל הארץ ובכל הגוים, והיו על זה כל ישראל שמחים וטובי לב. או ראה לספר להם ענין המשכן אשר כבר נצטוה בו בפעם הראשונה, שזה נאמר קודם מעשה העגל כי כיון שנתרצה להם הב"ה, ונתן להם לוחות שניות, וכרת ברית עמהם ללכת שכינתו בתוכם. הנה חזרו לקדמותם, ולזאת כלו לתם ולמה שאמ' לו בראשונה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ולכן אחרי שעברו ימי הכעס ובאו ימי הרצון, הוצרך משה לצותם על מלאכת המשכן. ועל זה אמר אלה הדברים אשר צוה י"י לעשות אותם. והקדים להזהיר על מצות השבת, להודיעם כי בעשות ידי האומנים, יעשו מלאכת אלה הדברים ממשכן וכליו, ולא ביום הז' שהוא קדש לי"י, כי אין מלאכת המשכן דוחה את השבת: ואמר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת, להגיד שלא לבד שאר המלאכות אסורות בשבת. אבל גם מלאכת אוכל נפש אסורה בו, כי לא יבערו ביום המקדש הזה אש, בשום מקום, לאפות את הפת, ולבשל את הבשר, כי הוא צורך כל מאכל. והוצרך לומר זה אחרי שאמר בכלל לא תעשה כל מלאכה. לפי שאמר בחג המצות לא תעשה כל מלאכה. ואין אוכל נפש בכלל, ומפני זה הוצרך לפרש כאן, שאין כן בשבת, כי אפי' עשיית האוכל נפש אסורה בו. ואמר בכל מושבותיכם להגיד שאין המצוה הזאת תלויה בארץ, כי אם נוהגת לארץ ובכל מושבותיכם חייבין בה: גם אמר זה, מפני שבמקדש יבערו אש ביום השבת על המזבח לכן אמר כאן בכל מושבותיכם לאפוקי את המקדש שאינו בכלל זה. ומפני שהפסיק הדברים בענין השבת חזר לענין מלאכת המשכן ואמרו ויאמר משה לכל עדת בני ישראל זה הדבר אשר צוה י"י, ולא אמר לפרש עוד, שבתחלה אמר אלה הדברים אשר צוה י"י לעשות אותם, על מצות השבת כאמור עשיית אוכל נפש בו. וכדבור השני אמר זה הדבר אשר צוה י"י, על מלאכת המשכן וכליו: והותרו בזה שתי השאלות הא' והב'. והנה צוה משה על התרומה והנדבה אשר יעשו, ואמר כל נדיב לב יביאה את תרומת י"י, רוצה לומר שלא היה דעתו לשאול מהם, ולא שילכו גבאי הצדקה מאהל

לאסף לגלול את נדבותיהם / אלא שכל נדיב לב / הוא בעצמו ובידו יביא תרומתו ונדבתו אל פני משה / ושלא יניאם / הוא כיון יביא אותה / וכמוהו ותפתח ותראהו את הילד · וזכר פעם שהנדבה וכל חכם לב בכם יבואו ויעשו / רוצה לומר שמי שאליו לבו לעשות איזה דבר מן המלאכה הזאת / יבוא ויתנדב עצמו לעשותה / כי המלאכה מחכם לב שיעשנה / גם הי׳ מתנדבים · והנה תלה הענין הזה בחכם לב / לפי שהם לא היו יודעים במלאכות האלה מפאת ההרגל / כי לא נהגו לעשותם במצרים / אבל היום אלבו נקפו / והכשר מוחלט אליו שיוכל לעשותה יבוא ויתנדב לעשות אותה · ומפני שיש אנשים שיש להם לב לעשות מלאכות אחד / ויש אחרים שיש להם גיור כמלאכות אחרות / לכן הוצרך משה לזכור להם כל הדברים כאחתם / את המשכן את אהלו ואת מכסהו וגו׳ / כדי שכל אחד ישמע / ויבא אחד מהם לומר אני אעשה יריעות · ואחר אומר אני אעשה קרשים וכן שאר הדברים כלם שנזכור והנזכר פה · ואמנם בגדי השרד / אמר שהיו כמו שכתב רש״י הבגדים שהיו כותבים על הארון והשלחן והמנורה והמזבחות בנסוע המחנות / ויותר נכון לפרש שהיו בגדים שצוו לעשות בהם כלי הקדש / כדי שיהיו תמיד נקיים וטהורים / ומפני זה תיקנו תמיד שנזכרו בגדי השרד אחר כלי המשכן / קודם וכנגד בגדי הכהנים / לפי שהיו מיוחדים לנקיותם / ולא זה ענינם כשאר כלי המשכן · כי הנה הכלים שנזכרו בגיזי / הם אותם שהיו מורים ומעידים על הרמז המכוון בהם / ואלו הדברים היו משמשי הבית · ולכן זכרם משה פה / וזוכר בפרשת פקודי שנעשו מן התכלת והארגמן ותולעת השני / ולא נזכרו במלאכת הבגד / ולא נבאור המשנה / אלא הדברים המכוונים לענין הרמז והצורה / כמו שזכרתי · והותרה בזה השאלה הג׳ · והנה ישראל כשמעם דברי משה / שהיו כצוית בקציר / והלכו לאהליהם מבלי איחור ועכוב כלל / הביאו את תרומת י״י למלאכת המשכן · ולפי שהיתה הנדבה / אם מהמתנות / ואם מהאומנים שיעשו המלאכה · לכן אמר על שניהם / אם על הנדבות / ויבאו כל איש אשר נשאו לבו לקרבה אל המלאכה / ר״ל · שלא היה בהם מי שלמד המלאכות ההיא / מהלמדו בהרגל / אלא מי שהיה בטבעו שהוא ידע לעשות כן / ונגעה לבו בדרכי י״י / לבוא לפני משה / ולומר לו אני אעשה כן וכן ממה שדברת / ואמנם כנגד המתנדבים בעם / אמר וכל אשר נדבה רוחו אותו הביאו את תרומת י״י · ואחר ויבואו האנשים על הנשים · להגיד שהנשים באו בנדבה בזריזות / ונתנו תכשיטיהן נזמיהן וטבעותיהן מיד · והאנשים נטפלו להן · וכלם אנשים ונשים / הביאו חח ונזם וטבעת וכומז כל כלי זהב · ואחר שהיה מהם / שהניפו תנופת זהב / רוצה לומר שזכר / או נשבע / והרמב״ן עשה הפרש בין תנופה ותרומה / כי התנופה זהב / יעשוף ידו להגביה הנדבה / או שלוקחים עכבו הזהב לברכות אותו / כדי לגבות המביאו / ונראה לי שתנופה ותרומה שניהם יורו על ענין אחד · כי כן בסדר פקודי / נקרא גם הכסף תנופה · ואמר כל איש אשר נמצא אתו תכלת וגו׳ / לפי שהדברים שנמצאו מהן דבר מועט / אמר הכתוב בו / וכל איש אשר נמצא אתו / וכן היו עזי נשים / לפי שהיו מהם דבר מועט שזה / אם שכרתו אותם כיעור שהיה כמוך לבד מזי / או שקבלום בחכמה מהגרים שהיו שכיניהם בחורותיהם שהם לחוכרים · וכן זכר שכל אשה חכמת לב בידיה טוו / כי אותו המלאכות מיוחד לנשים · ואחר ויביאו מטוה את התכלת וגו׳ / להגיד שהיו נשים שהביאו מחברים מטוה / לא שטוו הן אותו / אבל שהביאוהו מהם מן התכלת והארגמן / ומהם הביאו גם כן נדבה · והנה העדה הביאו נדבותיהם תחלה · והנשים / לא נתנו מקום לבעליהן להתנדב ראשונה · אבל באו כלם בתרבותם / כמו שאמר ויבאו האנשים על הנשים · ואמנם הנשיאים שנתנו מקום לעדה / כאשר באו המה להתנדב / כבר לא מצאו דבר לתת / אלא יהיה מחנו כבר בנדבה הרבה / ומפני זה הביאו המה אבני השהם ואבני המלואים / והבשמים והשמן למאור ולשמן המשחה ולקטורת הסמים · כי אותם הדברים לא נמצאו / אלא בידי גדולי העדה ונשיאיהם · ואמנם אמר אח״ז / כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם וגו׳ / אין הפסוק הזה כפול / אבל הוא להגיד שכלם עשו הנדבה הזאת לשמה / לעבוד השם ולקיים מצותו · לא לתכלית הורמה וגבות הרוח / כי כל איש ואשה אשר נדב לבם אותם להביא הנדבה לכל המלאכה אשר צוה י״י לעשות / כלם כלי כמשכן הביאו בני ישראל נדבה לי״י / כלומר הביאו נדבותיהם לשם י״י / ולא לתכלית אחר · ומפני שרבו המתנדבים בעם לעשות המלאכה · אמר משה לישראל ראו קרא י״י בשם בצלאל / רוצה לומר / דעו לכם שהקדוש ברוך הוא חנה את בצלאל להיות ראש במלאכה הזאת / ולהיות עיניכם אליו · ומרוב שמלא אותו רוח אלהים בחכמה בתבונה ובדעת / ובכל מלאכה · רוצה לומר שנתקבצו בו חכמה עיונית / וחכמה מעשית / וידיעת מלאכות מתחלפים · וגם כשלמות בו מעלה אחרת · והיא אמרו ולהורות נתן בלבו / רוצה לומר / שהוא יורה וילמד לכל שאר האומנים׳ שיעשו · ולפי שהיה אהליאב אדם משותם בידיעות האלה / אמר הוא ואהליאב מלא אותם חכמת לב / רוצה לומר שאהליאב / הוא כשוי והגון להיותו בחברת בצלאל / ושניהם יעשו כל מלאכת עבודת הקדש כאשר צוה השם / כי הם כלי בפה / לא יחטיאו הכוונה האלהית / ולכן קרא משה לשניהם / ולכל שאר חכמי לב אשר נתן לבם / ונשא אותם לקרבה אל המלאכה לעשות אותה · וזו ביום שהביאו בני ישראל הנדבה / לקחו אותה החכמי לב הנגשים לעשותה · ואחרי כן הם הביאו עוד נדבה בבקר בבקר · אשר לברהו על האומנים עתים /

שמלבד שנדבו לעשות את כל המלאכה / עוד הביאו הם אליו עצמם נדבה באשמורת הבקר ביום האחר / שקבלו נדבת העדה׳ וזהו אמרו / והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר בבקר / רוצה לומר / שהם האומנים הביאו לפני משה נדבת ידתנה עוד / מלבד נדבת עשיית המלאכה / והיה זה בבקר בבקר / בהשכמת יום המחרת · ואמנם המפרשים פירשו / והם הביאו אליו עוד נדבה על ישראל / שמלבד הנדבה שהביאו ביום הראשון שלקחוה האומנים / עוד היו מביאים ישראל נדבה בכל בקר ובקר · ושהתרבתה כל כך הנדבה / עד שכל החכמים העושים במלאכת הקדש / באו איש איש ממלאכתו · ואמרו אליו מרבים העם להביא מדי העבודה למלאכה · ויוסיף הכתוב זה / לגנות את העם המביאים נדבותיהם · ולשבח את האומנים באמונתם / תם שהגיד עליהם / כשתנה בזה / לפי שצוה עליהם שיעבירו קול במחנה / איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש / כי לא היה לו חפץ בכספם וזהבם כשאר המותרות בעם / אלא שיעשו מצות האלהים בשלמותה · ואמר אל יעשו עוד מלאכה / לפי שהמון יקרא מלאכה / כמו שאמר אם לא שלח ידו במלאכת רעהו / לכל המלאכה אשר לפני / והענין שלא יביאו עוד שום דבר למלאכת הקדש / כי גם ההבאה תקרא מעשה / ולכן אמר ויכלא העם מהביא · ונראה לי / שעם היות שאמר ואם מלאכה על החרון ועל המקדה · הנה לא נוכל לפרשו כאן כדרך הזה / ומפני שהכתוב אומר אל יעשו עוד מלאכה לתרומת הקדש · ואיך יוכל לומר אל יעשו עוד שם מלאכה / על הבאת הנדבה / כ״ש שהכתוב אומר ויכלא העם מהביא / ולא אמר מעשות · ולכן נראה לפרש / שהאומנים אמרו למשה / מרבים העם להביא מדי העבודה / ר״ל יותר מכדי צורך העבודה שצוה השם לעשות · המלאכה אם יעשו המותר / או יפסקו העם מהביא / או האומנים מלקבל עוד מידיהם · ומשה צוה אותם שיעבירו קול ויכריזו במחנה לאמר / איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה / כלומר שהדברים הנעשים לצורך המלאכה / לא יעשו מהם יותר / כי כיון שלא היה צורך במעשה המלאכה ההיא / אין ראוי שיעשוה · אבל לא צוה משה שלא יביאו הדברים שאין בהם עשייה / כאלו תאמר זהב וכסף ונחשת / וגם תכלת וארגמן ותולעת שני וזה · כי הדברים ההם / אף על פי שיביאו מהם יותר מהצריך למלאכה / אוצר בית י״י יבואו / ובכל זמן יצטרכו אליהם לעשות פרוכת / ובגדי הכהנים / ולקנות זבחי צבור ושאר הדברים · ולכן לא מנע משה מהם ההבאה / אלא העשיה למלאכה · אבל העם כשראו שנעשן המלאכה / כבר היה די במה שהביאו / לא די שמנעו עצמם מלעשות עוד המלאכה · אבל גם נמנעו מהביא עוד שום דבר בנדבה · וזה הוא אמרו / איש ואשה אל יעשו עוד מלאכה וגו׳ / ויכלא העם מהביא · וספר הכתוב / שהיתה המצות האומנים טובה מאד / כי עם היות שחדל העם מהביא עוד נדבה · הנה במה שהביאו בראשונה היתה דים · והספיקה להם הנדבה ההיא / לעשות את המלאכה בשלמות / והותר / כי גם נותר הרבה מהנדבה ההיא / שכתבו אותו באוצר המקדש / וספר הכתוב איך נעשתה המלאכה הקדושה הזאת / שעשו כל חכם לב / בעושי המלאכה לעשות את המשכן / ואין ספק / שכל מה שעשה כל אחד מהחכמים / היה בצווי בצלאל / כי הוא היה הראש והממונה על כלם · ומה שאמר במשכן ויעשו / ובשאר הדברים והכלים אמר ויעש / הוא לפי שבתחלה אמר ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה / על כל הדברים והכלים שנזכרו בפרשה / כאלו אמר ויעשו כל חכם לב את המלאכה ההיא / והוא אם כן מאמר כולל · אחר כך זכר הדברים כמו שנעשו ראשון ראשון והוא אמרו את המשכן עשר יריעות · ויעש יריעות עזים / וכן השאר · ושאמר לומר גם כן / שביריעות המשכן להיותם המלאכה הראשונה שעשו / נתקבצו בה כל האומנים / וכלם תפרו את היריעות / כדי שיקימו מהרה את המשכן / ויכניסו בו את שאר הכלים אשר יעשו כלם / ולזה אמר ויעשו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן / כי כלם עשו אותן היריעות · ואמנם שאר הדברים עשו אותם אנשים מיוחדים / זה דבר אחד / וזה דבר אחד · ולזה באמר בהם ויעש · ואמנם הארון מפני קדושתו ומעלתו על שאר הכלים / עשאו בצלאל בידיו / ולא נגעה בו יד אחר / ולזה אמר ויעש בצלאל את הארון · ואמנם השלחן והמנורה והמזבחות / וכיור וכנו והחצר / עשה כל אחד מהאומנים / עם עבדיו ומשרתיו / כל אחד מהם / ולכן לא בא לשון העשיה שוה בכל הדברים / והותרה בזה השאלה הב׳ · ואמנם למה הגיד הכתוב כל המלאכה הזאת בפרטיות הזה כל כך מהפעמים / ולא הספיק לומר בכלל ויעשו כל חכם לב / כאשר צוה י״י את משה / כדאיתי דברי הרלב״ג בזה / ואת כלם ישא רוח · אבל הטעם בזה אצלי הוא / מפני שלא עשו האומנים המלאכה הזאת כאותו סדר מהקדימה והאיחור שצוה השם למשה בסדר ויקחו לי תרומה / ולכן הוצרך הכתוב להגיד כאן / איך עשו הכלים והדברים ההם / שהיה כאופן מתחלף למה שנצטוה בהם משה / וכמו שביארתי בסדר הנזכר / הם גם כחלוף הזה · ומפני שלא יחשוב אדם / שכמו שעשו בסדר המלאכה / כן שנו בעצמותה ובמספרה · הוצרך לבאר כאן כל דבר ודבר שעשו / כדי להודיע / שעשו כל הדברים שצוה השם / ולא שנו דבר / אלא בקדימה והאיחור בסדר העשיה · ואין אם כן בזה מותר כלל · ואמנם מה שנזכרה עוד המלאכה בסדר פקודי / תתבאר שם בכתו / והותרה בזה השאלה הג׳ · והנה לא באמר במעשה הכלים האלה / כאשר צוה י״י את משה · לפי שבסוף אלה פקודי על הבאת הכלים למשה / באמר ככל אשר צוה י״י את משה כן עשו בני ישראל את כל העבודה /

וירא משה את כל המלאכה / והנה עשו אותה / כאשר צוה ה' כן עשו ויברך אותם משה. והתורה צוה הנה אלה הם'. והנה בכיור וכנו שנעשה ממראות / אמר הכתוב במראות / הצובאות אשר צבאו פתח אהל מועד / ורש"י כתב
שמות ל"ח מדברי חז"ל שבנות ישראל היו בידיהן מראות שרואות בהם כשהן מתקשטות / ואף אותם לא עכבו / והיה משה מואס בהם / מפני שעשויין ליצר הרע. אמר לו הקב"ה קבל כי אלו חביבין מן הכל / שעל ידיהן העמידו הנשים צבאות רבות במצרים. ועניינו / כמו שכתב הרמב"ן / שבכל מלאכת המשכן קבלו המתנדבים מן הנשים / כדכתיב ויבואו האנשים על הנשים. והביאו חח ונזם וטבעת וכומז. והביאו לפני משה / הוא יותר נכון. שכל זה בתרומה ומתקבל עם כל הנדבה. אמנם שיעשו כלי מיוחד מן התכשיט העשוי ליצר הרע / לא היה משה בוחר בכך / עד שאמר לו כן מפי הגבורה. ור"א כתב שהיו הנשים האלה עובדות השם / וכמו מתאוות זה העולם / ונתנו מראותיהן נדבה. והיו באות בכל יום ויום אל פתח אהל מועד להתפלל / ולשמוע דברי המצות: וזה הוא אמרו אשר צבאו פתח אהל מועד. והנכון אצלי בזה / שהיה מנהג הנשים במצרים / להתקשט במראות נחשת או זכוכית / לתקן השערים על ראשיהן / והנה היה נחשת המראות ההם קלל מאוד ויפה מאוד / והנשים הקדישו ונדבו המראות ההן / והביאום אל פתח אהל משה / המקריב אהל מועד / להיותן מנחשת מזוקק וקלל ויפה מאוד / ומפני כל זה יופי הנחשת ההוא / צוה לעשות ממנו הכיור וכנו / כי להיותו בנחשת מזוקק. יהיה דומה לכסף נבחר / וזה הוא אמרו ויעש את הכיור נחשת וכנו נחשת במראות הצובאות / רוצה לומר ממראות הצובאות כי בי"ת במראות / משמשת במקום מ"ם. והכוונה / שעשה הכיור ואת כנו / מאותם המראות של הנשים הצובאות. ואמר הכתוב למה קראם צובאות. באמרו אשר צבאו פתח אהל מועד / ר"ל שהתקבצו בקבוצה חיל וצבא גדול / פתח אהל מועד אל משה / להביא את נדבותיהן: תם:

פרשת פקודי

אלה פקודי המשכן ונומר עד סוף הסדר וזה לשאול בסדר הזה שאלות:

השאלה הא' בפסוק אלה פקודי על מה נאמר / אם על הנזכרים למעלה בסדר ויקהל / ואם על הנזכרים למטה בסדר הזה / ואם על כלם יחד: ולא יתכן לומר שכיון על הנזכרים למעלה מפני הבית והחצר / כי הנה הוא אומר עבודת הלוים ביד איתמר / ואין כלי הקדש ארון ושלחן ומנורה ומזבחות ביד איתמר / כי אם ביד אלעזר. ולמה יזכיר פקודת איתמר / ולא יזכיר פקודת אלעזר. וגם לא יתכן שיאמר אלה פקודי על הנזכרים למטה בסדר הזה / כי בו לא נזכרו בעשייה / אלא בגדי הכהנים לבד. וגם לא יתכן לפרש אלה פקודי על הכל יחד כלומר מה למעלה ומה למטה / כי למה זה יפסיק הכתוב המשכן והפקידה הזאת בין גמר המלאכה / אחרי מעשה המשכן וכליו / וטרם מעשה בגדי הכהנים. והיה ראוי שיזכור המשכן הזה אחרי גמר כל המלאכה בסוף זה הסדר / או בתחלתו קודם ויעשו כל חכם לב / ומה יהיה א"כ ענין אלה פקודי:

השאלה הב' באמרו עבודת הלוים ביד איתמר בן אהרן הכהן כ"א היה אלה פקודי וכוון המשכן שעשו מהנדבה והמלאכה למה הזכיר כאן הכתוב שהיה זה עבודת הלוים / והוא לשאת את הכלים בדרכים / כי עדין לא דבר הכתוב במסעות ולא בנשיאי המשכן ומה לנו א"כ לזכרו כאן אצל תקון המלאכה:

השאלה הג' באמרו ובצלאל בן אורי בן חור וגומר / כי כבר נזכר למעלה פעמים שבצלאל עשה את כל המלאכה אשר צוה השם / והניח אתו אהליאב. ומה צורך לזכרו כאן פעם אחרת וכ"ש אצל חשבון מעשה המשכן ומלאכתו:

השאלה הד' באמרו כל הזהב העשוי למלאכה / כי הנה זכר כאן כמה הוא זהב הנדבה ולא זכר מה שנעשה ממנו. והנה בכסף הזכיר מה עשו ממנו / ובנחשת גם כן / ולמה לא הזכיר ככה בזהב. והגאון אמר כי המנורה היתה ככר / והככה היה הכפרת והכרובי' וכן זהב הארון ומזבח הקטרת / כי כל אלה מהכלים ההם היה מהמשקל ההוא ואין זה נכון / כי המנורה כלה היתה זהב / ולא היה כן הארון / כי אם מעצי שטים מצופה זהב מבית ומחוץ. וכן מזבח הקטרת והשלחן והבדים והקרשי' והבריחים / מצופים זהב היו כלם. ואין יכביאו משקלם:

השאלה הה' במה שנזכר כאן כסף פקודי העדה כמה היה / ומה שנעשה ממנו / ולא זכר הכסף שבא בנדבה בתרומת ה' כמה היה / ולא ידענו מה נעשה ממנו / ואין לך שתאמר / שלא בא בנדבה ובתרומה שום כסף / ולכן לא נזכר כאן. כי הנה בפרשת ויקהל נאמר כל מרים תרומת כסף ונחשת הביאו את תרומת ה' / הרי שבא כסף בנדבה / וכן כתב רש"י בפרשת כי תשא שאלה תרומות נזכרו / שנים מהם על ידי מנין בקע לגלגלת / והג' היא תרומת המשכן ולא היתה יד כולם שוה בה אלא כל איש אשר נדבו לבו שנאמר כל מרים תרומת כסף ונחשת / ויאמר אם כן הכסף למה לא נזכר כאן כסף הנדבה:

השאלה הו' במה שזכר הכלים שנעשו מהנחשת / אדנים ומזבח הנחשת / ומכבר / וכל כלי המזבח / ושאר הדברים אשר זכר / ולאלם הכיור וכנו / לא נזכרו כאן וידוע שהם מנחשת נעשו / שנאמר ועשית כיור נחשת וכנו נחשת וגומר:

השאלה הז' באמרו ומן התכלת והארגמן עשו בגדי שרד לשרת בקדש / ויעשו את בגדי הקדש לאהרן. ולמה לא זכר כמה היה תכלת הנדבה / וכמה היה הארגמן ותולעת השני כאשר זכר הזהב והכסף והנחשת. ולמה לא זכר השש ועזים ועורות אילים מאדמים / ועורות תחשים ועצי שטים / ושאר הדברים שבאו בנדבה / וגם כן למה זכר בגדי הקדש אשר לאהרן / ולא זכר המשכן והפרכת ומסך פתח האהל שהיו כלם מתכלת וארגמן ותולעת שני ושש משזר / ולא בגדי בני אהרן:

השאלה הח' למה זה בכל אחד מבגדי הכהנים / אפוד ואבני השהם / וחשן והמעיל / כתנת ומצנפת ומגבעות ואבנטי הבד והציץ / אחרי שאמר עשיית כל אחד מהם / נאמר על כל א' ואחד כאשר צוה ה' את משה / ולא נאמר על הדבור הכולל / שנ' על כל המלאכה יחד / ותכל כל עבודת משכן אהל מועד / ויעשו בני ישראל ככל אשר צוה ה' את משה כן עשו / כמו שנעשה בסדר ויקהל / שלא נאמר כאשר צוה ה' את משה על כל דבר ודבר בפרט / ונאמר על הדבור הכללי הזה:

השאלה הט' במה שזכר הכתוב כאן ויביאו את המשכן אל משה האהל וגו' וחזר כל הכלים והדברי' שנזכרו בפרשיו' של מעלה / זה כמה פעמים. והוא כפל ויותר מבואר. כי היה די שיאמר ויביאו אל משה כל מלאכת המשכן / וירא משה את כל המלאכה. והנה עשו אותה כאשר צוה ה' כן עשו / ויברך אותם משה. ומה צורך בכל אלה הפרטיות מהדברים שנעשו שכבר נזכרו בסדר של מעלה זה כמה פעמים:

השאלה הי' אם הקדוש ברוך הוא צוה למשה להקים את המשכן ביום החדש הראשון באחד לחדש והעיד הכתוב שעשה משה ככל אשר צוה ה' אותו כן עשה / למה הוסיפה התורה לכתוב איך הקים את המשכן / כל דבר בפני עצמו שנאמר ויהי בחדש הראשון בשנה השנית באחד לחדש / הוקם המשכן ויקם משה את המשכן וגומר / כאשר צוה ה' את משה ויקח את העדות וגומר כאשר צוה ה' את משה / והיה אם כן כל זה כפל מבואר ויותר בלא ענין אחרי שכבר נאמר בכלל או בפרט: והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כנם:

אלה פקודי המשכן משכן העדות וגומר. עד ויעש את האפוד לא היתה ברכה תורה נעשות שבכן ויתכן משה שעלתה הנדבה שהביאו בני ישראל למלאכת המשכן / וכמה מהדברים אשר נדבו / נכנסו במלאכה ההיא / כדי לדעת אם נותרה מהנדבה אחרי השלמת המלאכה / מעט או הרבה / או מה נעשה ממנו. כי הנה לא יחשבו את האנשים העושים במלאכה / ולא ניתנה להם כנדבה במשקל ובמשורה / כי נאמנה הם עושים / ומשה היה מאמין לדבריהם / כי הם מאליהם נדבו גם כן / ואיך יקחו ויגנבו מתרומת ה' כסף או זהב. אבל בא הכתוב להודיע שעם היות שהגבירו קול במחנה איש ואשה לא יעשו עוד מלאכה לתרומת הקודש ויכלא העם מהביא / הנה עכ"ז לא חסר דבר מהצריך למלאכה וכמו שאמר שם והמלאכה היתה דים והותר / ולכן אחרי שזכר מלאכת המשכן וכליו / הודיע הכתוב ענין המשקל מה שנעשה במשכן מהזהב והכסף והנחשת / ללמדנו שלא חסר דבר / ושהיתה הנדבה דבר גדול ועצום / כיד אלהיהם הטובה והיו המוחכים שלומי אמוני בני ישראל בנדבתיהם / וזה הוא אמרו אלה פקודי המשכן / רוצה לומר מכיני הכלים / והדברים שנזכרו למעלה בסדר ויקהל / כי הם פקודי המשכן שנעשו ונפקדו על פי משה. ובעבור שיריעות האהל נקראים משכן כמ"ש ואת המשכן תעשה עשר יריעות / והוצרך לפרש ולומר כאן משכן העדות. כי בעבור היות ארון העדות בקדש הקדשים / היה נקרא הבית כלו משכן העדות. ולפי שהמכין והחשבון שיעשו בני אדם יעשוהו ג' כתות. הא' מי הוא המונה לעשות החשבון ההוא / והב' / מי הוא אשר עשהו ומנה אותו. והג' מי כותן החשבון לומר כך קבלתי וכך הוצאתי לכן זכר הכתוב כאן שלשתן / באמרו אשר פוקד על פי משה / כי הוא המלך אשר צוה לעשות החשבון ההוא. וכנגד המונה אותו מכין ומחשבן / אמר עבודת הלוים ביד איתמר רוצה לומר שעשיית החשבונות המוקדש והמכינים לכל הנגלותיהם היה מעבודת הלוים כי להם יאתה / ולכן החשבון הזה נעשה ונמנה ביד איתמר בן אהרן הכהן / כי הוא היה יודע בחכמת המנין והחשבון ושמנם מי נתן החשבון הזה / אמר שהיה בצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה כי הוא עשה את כל אשר צוה ה' אל משה במלאכה הזאת ואתו אהליאב בן אחיסמך / שהיה גם כן חכם וחושב ורוקם / כי מפני ששני אלה היו הממונים הראשיים / לכן היו המה נותנים החשבון והמכין הזה. כי הם היו כותנים מה שהביאו העם על יד הנדבה בכל יום וידעו כמה מהזהב והכסף והנחשת נכנס בכל מלאכה / ומלאכה / ולכן הם נתנו את החשבון הזה. והותרו בזה שלשת השאלות הראשונות הא' והב' והג'. והנה אמר כל הזהב העשוי למלאכה בכל מלאכת הקדש. להגיד שהיה זהב התנופה שהריםו בני ישראל תרומה

תרומה לה׳ / תשע ועשרים ככר / ושבע מאות ושלשים שקל בשקל הקדש. הכל אותו זהב / שנכנס במלאכה שעשו בכלים שזכר בפרשת ויקהל. ואמר אותו / כל הזהב העשוי למלאכה. רוצה לומר כל זהב התנופה / שנעשה במלאכה הנזכרת למעלה / שהיא מלאכת הקדש / שהיה אותו זהב כ״ט ככר / ושבע מאות ושלשים שקל בשקל הקדש. ושפי׳ זה שאמר בשקל הקדש / שהיו כפולות ככי מה שכתבתי בפעמי. והיה ככר התורה / י״ב אלפים וג׳ מאות דרק״ש / ומשבע דישראל יוצא. והיתה לפי זה הכונה / שלש מאות וששים אלף וחמשה מאות דרק״ש / וכל זה כן יתכן וזה המאמר ידוע. והתורה עם זה גדולה הה׳. ואמר וכסף / וזכר כסף פקודי העדה. להגיד כי מכסף הפקודים / נעשו אדני הקדש ואדני הפרכת / והוו״ים / עשה ווים לעמודי / וצפה ראשיהם וחשק אותם. ולפי שכל המלאכה הנזכרת למעלה / נעשתה מכסף הפקודים / ולא מכסף התרומה / כי לא נעשה ממנו דבר מהכלים הנזכרים. לכן לא נזכר כאן. ואין ספק שעשו ממנו כלי השרת / כמו שכתב הר״י / הנה אם כן לא נזכר כאן כסף התרומה. לפי שלא נעשה ממנו דבר מכלי המשכן / והיתה הכונה בפקודים האלה / להודיע כמה מהזהב והכסף והנחשת נכנס בכלי המשכן אשר זכר. והתורה גדולה הה׳. וכן זכר שנחשת התנופה היה שבעים ככר / ואלפים וארבע מאות שקל. ובאר מה נעשה ממנו. והנה תדע / שהנחשת במצרים / ובכל ארץ המזרח / היה נערך כזהב. ולכן לא זכר שום שנעשה מהנחשת כיור וכנו. לפי שהנחשת הזה שזכר הכתוב כאן. היה הנחשת אשר לא נגדבה מבני ישראל יוכיח שאמר ונחשת התנופה. והכיור וכנו לא נעשה ממנו / כי אם ממראות הנשים הצובאות / ולכן לא נזכר כאן כיור וכנו / יען לא נעשה מהנחשת ההוא. והתורה עם זה הגדולה הה׳. והנה מהתכלת והארגמן ותולעת השני / לא עשה המשכן כמה נתנו ממנו / לפי שלא היו נחשבים אלא כזהב וככסף ובנחשת / וכ״ש העזים והשש והעורות. ולפי שכוונת הפקודים האלה היתה בעבור ודלשונה / לבאר מנין משקל הזהב והכסף והנחשת / קצר בשאר הדברים שלא היו כל כך חשובים / אם נזכרו זה שנתנו מהם / ולא נזכרו מה שנעשה מהם. ונמשך על זה שאמר דבר מכלי המשכן בפרשת ויקהל / שגם ביאר כל מה שנעשה מהתכלת והארגמן ותולעת השני וגו׳ / אשר כלו בנדבה עמו / מלבד מה שנעשה מהם באהל העדות / כמ״ש בסדר ויקהל / בגדי שרד לשרת בקדש. והכלל בבגדי שרד / בגדי הכהנים ההדיוטים / כי הם גם כן לשרת בקדש / ואחרם עשו ג׳ בגדי הקדש אשר לאהרן / כי כלל הענין הוא / שכל התרומה והזהב והנחשת וכל כסף פקודי העדה / הכניסום בכלי האהל / ולא מותר דבר לענין שנזכרו הבגדים. כי הענין עם היותו כזהב / ידוע שנתן את״כ שכל התכלת והארגמן ותולעת השני / ממנו נכנס למלאכת האהל / ושמנו בבגדי הכהנים. וזה טעם כל הספור הזה. והתורה בו גדולה הה׳:

ויעש האפוד הזהב

וגו׳ / וידבר ה׳ אל משה לאמר ביום החדש הראשון / עם היות שלא זכרתיו בשאלות. לאמרו זה כתוב באפוד ויעש את האפוד בלשון יחיד / ובאבני השהם אמר ויעשו בלשון רבים / וחשן כתב ויעש בלשון יחיד / וכן אמר במעיל ויעש / ואמנם בכתנת ובמצנפת ובמגבעות ובמכנסים ובאבנט / כתב בכל אחד מהם ויעשו / וכן כאשר בציץ ויעשו / ויכתבו עליו / ויתנו עליו. ובאור לתת טעם אל בשנוים האלה. והנראה בזה הוא / שבכל אחד מאלה הבגדי׳ / היה מתעסק בצלאל עם האומנים כפועלים אותם. והיה זה לכבוד אהרן / וכדי שלא יקלו האומנים בעשיית בגדיו / כשראו שלא היתה הקדושה בהם כל כך / כמו בכלי אהל מועד / ולזה כאשר באפוד ויעש את האפוד / רוצה לבצלאל. ואמר וירקעו את פחי הזהב וגו׳ / שהאומנים עשו לו / הכל בלשון רבים / לרמוז לאומנים שפעלו עמו בו / וכן באבני השהם כאשר ויעשו את אבני השהם / כנגד האומנים שפעלו אותם. ואמר וישם אותם על כתפות האפוד בלשון יחיד / כנגד בצלאל. וכמה כחשן / אמר בלשון יחיד / ויעש את החשן כנגד בצלאל. ואמר בלשון רבים עשו את החשן / ויעשו בו ד׳ טורי אבן. ויעשו על החשן שרשרת / ויעשו שם המשבצות / וכל הפסוקים בחשן / הכל בלשון רבים כנגד האומנים. וכמה במעיל / אמר בלשון יחיד ויעש את מעיל האפוד / כנגד בצלאל. ואמר בלשון רבים / ויעשו על שולי המעיל רמוני תכלת וגו׳ / ויעשו פעמוני זהב טהור / ויתנו את הפעמונים / כנגד האומנים. ואמנם הכתנת והמצנפת ופארי המגבעות / ומכנסי הבד והאבנט / אמר כלם ויעשו / כנגד האומנים / ולא זכר בהם לשון יחיד / חוזר על בצלאל. לפי שלהיותם בגדים קלים / לא נתייחסה עשייתם לבצלאל כמו האפוד והחשן והמעיל. ואמנם בציץ הקדש / להיותו קדש לה׳ / היתה בו כל האומנים / ונתייחס לכלם מבלי חלוף / ולזה כאמר בו ויעשו / ויכתבו עליו / ויתנו עליו פתיל תכלת / כי כמו שבמלאכה הראשונה המשכן / כאשר ויבאו כל חכם לב בעושי המלאכה את המשכן עשר יריעות תחלה / להגיד שנתעסקו במלאכה ההיא בשוה כל האומנים / לחשיבות הראשונה / ככה בציץ להיותו הדבר האחרון מכל המלאכה / התעסקו כלם בעשייתו. וכמו שזכרתי. ומפני שעשיית האפוד / מלבד מה שכתוב בסדר תצוה / כתוב כאן וירקעו את פחי הזהב וקצץ פתילים וגו׳ / ואולי יחשוב חושב / שהאומנים הוסיפו זה מעצמם / לכן אלא נזכר בצוואה / לכן הוצרך הכתוב לומר בו כאן / כאשר צוה ה׳ את משה / כי על הכל בצוואה היה / ומה שאמר עליהם / וכן כאבני השהם אשר הכתוב / באבני וכחשן לבני ישראל / ולא ירשנו המשכן אחר / אם יהיה לבני ישראל עצמם / או יהיו נזכרים לפני הקדוש ברוך הוא / לכן הוצרך לומר כאן כאשר צוה ה׳ את משה / כי גם בסדר תצוה / אחרי שאמרו זכרון לבני ישראל / כאשר עוד ונשא אהרן את שמותם לפני ה׳ על שתי כתפיו לזכרון / אמרו פירוש הזכרון / וכמה בחשן נזכר גם בסדר תצוה / ונתת אל חשן המשפט את האורים ואת התמים / והיו על לב אהרן את משפט בני ישראל לפני ה׳ תמיד. ובסבור שבחשן כתובה / לא נזכרה עשיית האורים והתמים בסדר בחשן / ונמשך על זה בזכרונם. לכן הוצרך לומר כאן כאשר צוה ה׳ את משה. וכן נאמר שזכר שם שפאין זהב וראשון שבשוש קולו נשמע אל הקדש לפני ה׳ ובצאתו ולא ימות / ובספור אשר נזכר כאן התבלית הזה. ולכן הוצרך לומר באבני כאשר צוה ה׳ את משה. וכן אמר בכתנת / לפי שגם כאשר נזכר בכתנת / וכמו לא נזכר מי יעשה כתנת תשבץ / ובלשון שנזכר כאן שעשו אותם גם משזר תכלת וארגמן ותולעת שני / ולא נזכרו ובאבנטים / רק כאשר גם בלבד כדכתב תעשה מעשה רוקם / ולכן אמר בהם כאשר צוה ה׳ את משה / וכן בציץ / שבספור זה אמרו שבלשונו ובמקום ויצו אהרן את נזר הקדש וגו׳ / והיה על מצחו תמיד לרצון / וכאן לא נזכר דבר מזה. והוצרך לומר כאן כאשר צוה ה׳ את משה. הנה בתתי בזה הטעם / למה כאשר כאשר צוה ה׳ את משה / בכל אחד מהבגדים האלה שספרתי שהם אחד עשר / אמרו כאשר הכל תחלת המספר ובנוסף כל כלי וכלי כאשר צוה ה׳ את משה. ולכן כל בכל אחד על כל המלאכה / והכל כל עבודת משכן אהל מועד / ויעשו בני ישראל כאשר צוה ה׳ את משה כן עשו / ואמר שאמר / שבני ישראל כלם / אלה לתת תרומה ונדבה. והלא / לעשות המלאכה / עשו כאשר צוה השם. והלא ויתכל / היה על משקל ויתרב הם את בנימין. והתורה כמה שביארתי בזה הגדולה הה׳. ואמנם אמרו ויביאו את המשכן אל משה את האהל / כתב הרמב״ן בשעור הכתוב הזה הוא / כמו בוא״ו / ויביאו אל משה את המשכן ואת האהל ואת כל כליו / כי יריעות שש משזר / הן נקראין משכן / כמ״ש. ואת המשכן תעשה עשר יריעות / ויריעות העזים / הם הנקראים אהל / וכמ״ש ועשית יריעות עזים לאהל על המשכן. והנכון הוא. גם אפשר לומר / שאין צריך להביא הוא״ו כפשוט הזה. כי הנה המשכן / הוא שם כולל אצל ובפרט / בכלל / על כל הבית / ובפרט על יריעות שש משזר / כמ״ש אלה פקודי המשכן משכן העדות. ולכן אמר על המשכן העדות וכליו. ויביאו את המשכן אל משה / ובאור בפרט אין הביאו אותו / כי לא היה צריך קשור / ואמנם מהמחובר / כי צריך לא הקימוהו. ופרט ואמר זה / כאשר את האהל ואת כל כליו / ורצה הכונה בפסוקים האלה / שהאומנים חכמי לב אשר עשו את המלאכה / כאשר צוה משה / את כל אשר צוה השם לעשות מלאכה ההיא. הביאו אל משה באהליהם / ולא הביאו לאהרן דבר שהוא ראוי שנעשה / ותמיהה היא שלא הביאו לרוות מה היה עשוים באהליהם / עד שנשלמה / ושמביאים זכר הכתוב כאן כל הכלים שהביאו לפניו אחד לאחד בפרטם / כפי תנוחתם / כדי שיראה שכוונתם במלאכה ההיא / ושלא עשו בה כלל. ולכן אמר בסוף הספור ההוא / וירא משה את כל המלאכה / כמו שאמרו שעשו בה. ואבל ראה אותם אחרי תמורה / ותמיה יותר / איך הם / ולא אחר מהם / לא שנו בדבר מהדברים הסדור שלפנו / ולא שכחו מה שצוה להם בו דבר / כי אם שהיתה על רוב שכחתם והיותם לעבודת הקדש / ולכן ברך אותם משה. כי ראוי היו לברכה / וזה טעם הספור הזה / ולמה נזכרו כאן פעם שנית הדברים האלה. והתורה בזה גדולה הה׳:

וידבר ה׳ אל משה לאמר

ביום החדש הראשון וגו׳ עד ויקם המשכן את אהל מועד. הסדיר ה׳ הלא את המשכן / על דעת הקימו והכינם לברכה / והיה ביום הו׳ למלואים / כי בשבעת הימים הראשונים ימי המלואים / היה משה מקים את המשכן בבקר. ועומד כן כל היום וכל הלילה / ובעלות השחר של מחרתו היה מפרקו אותו / וחוזר ומקימו יחיד / כדי שלמד על כלים הקמת המשכן והורדתו. וביום החדש הראשון באחד לחדש / שהוא הנה שיקים את המשכן ויעמוד כן / ולא יורידנו עוד בכל יום / אלא בנסיעת המחנות / שהלוים יורידו אותו ויקימו אותו. וכתב הרמב״ן / שלא הוצרך הקדוש ברוך הוא לצוות אל משה על הקמת המשכן בשבעת הימים הראשונים : לפי שכבר אמר לו באהל והקמות את המשכן כמשפטו אשר הראית בהר / והבין משה לו שהיה שביום החדש הראשון תהיה הקמתו להעמדה / הנה ידע / כי בשבעת ימי המלואים / יצטרך להקים ולהוריד / להרגיל את הלוים במעשהו / וכן אמר הכתוב על ידי המלואים : ופתח אהל מועד תשבו יומם ולילה / ואין פתח לאהל / רק כעת הקמתו. ובויקרא רבה אמרו / שהיה משה מעמידו ומפרקו שני פעמים בכל יום / אחד לתמיד של שחר / ואחד לתמיד של בין הערבים:

במדבר רבה פרשה י״ב

והנה הוצרך יתברך לצוות אל משה / סדר הקמת המשכן והכלים / לפי שלא היה הקמתם והכנתם בסדר שנזכרו בצוואה / כי בה נזכר ראשונה הארון / ואחריו השלחן / ואחריו המנורה / ואחריו המשכן עשר יריעות העזים / ואהל ומכסהו / ושאר הדברים המתייחסים לזה / ואחריו הפרכת / ואחריו מסך לפתח / ואחריו מזבח העולה : ואחריו בגדי הכהנים ומשמרתם : ואחרי כל זה / בא מזבח הקטרת : ואחריו הכיור וכנו : ואמנם בהכנת

ההקמה

[illegible]

ויראיתי לבאר במקום הזה

[illegible]

ויכס הענן

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם וגו'

[illegible]

ברוך הוא ומבורך -
תם ונשלם -
שבח לאל -
עולם:

ברוך אשר עד הנה עזרנו להשלים ספר שמות: כן עד בחסדו ישרנו חיל עם עוז ותעצומות:

ספר ויקרא

הקדמה

אחרי אשר בספר הראשון מתורת האלהים / ספר הכתוב בריאת העולם וחדושו והשתלשלות הדורות הראשוני' ועניני אבותינו הקדושים / עד רדת יעקב וזרעו למצרים · ובספר השני ספרה התורה / מה שהרעו עמהם המצריים בגלות ושעבוד / ויגאלם ה' על ידי משה ואהרן / והנסים שנעשו להם במצרים ועל הים / ובדרך המדבר עד בואם אל הר סיני / ושם הגיעו כלם למעלת הנבואה / וקבלו מפי הגבורה התורה והמצות / ומה שחטאו בם בעגל / ואיך נתכפר להם העון ההוא / ועשו את המשכן כדי שתשרה ביניהם השכינה האלהית / וההשגחה העליונה / כמו שראו בעיניהם ביום שהוקם המשכן / שענן ה' כסה את האהל / וכבוד ה' מלא את המשכן · הוצרכה התורה לכתוב אחריו הספר הזה השלישי / לבאר בו עבודת המקדש / ואיכה יעבדו הכהנים את אלהיהם / ויכפרו על בני ישראל מעונותיהם / ושם יתגדלו תמיד לפניו ולדעת תורת השם חקותיו מצותיו ומשפטיו / להישיר את העם וללמד את הדרך ילכו בה / ואת המעשה אשר יעשון / כמ"ש כי שפתי כהן ישמרו דעת / ותורה יבקשו מפיהו וגו' · וכאמר ובאת אל הכהני' הלוים וגו' / והגידו לך את דבר המשפט · וכאמר יורו משפטיך ליעקב / ותורתך לישראל וגו' · ורצה עם זה / לתת לכהנים מאת העם מזונם ההכרחי / ודי ספוקם מבלי שיטרחו / עד שלא יטרידום ויסכסכום מתלמודם בקנית פרנסתם / וצרכי אשה ובנים · ולמעלתם / רצה שיהיו מצויינים מאשר העם בלבושיה' / ובחמודותיה' והצלחותיה' השכליות / ושלא יטמאו למתי' / ושלא יקרחו קרחה בראשם / ופאת זקנם לא יגלחו / מפני הדרת פניהם / ושלא ישאו אשה זונה שתחללם / כי אם הבתולה אשה בטהרה וקדושה / ושיזהרו מיין ושכר בבואם לעבוד עבודה / ושלא יקרב בעל מום ולא זקן / לעבוד בעבודה / ושיהיו מקודשים בכל עניניהם / כמ"ש קדושים יהיו לאלהיהם / וצוה את העם שיכבדו את הכהן / כמ"ש וקדשתו קדוש יהיה לך · ולהיות עיקר הספר הזה בלמוד הכהני' והישרתם / נקרא הספר הזה בדברי רבותינו ז"ל תורת כהנים · והאמת היה הספר הזה יתחלק לשני חלקים ראשונים · הא' הוא קדושת הכהני' ודרכי עבודתם / והוא מתחלת סדר ויקרא עד כמעשה ארץ מצרים / שהם חמשה סדרים ומחצה · והחלק הב' / הוא בקדושת העם / במה שיעשו ויזהרו ממנו / וכמ"ש והתקדשתם והייתם קדושים / וכזה כלו אשר בדברי הספר הזה · וגם בזאתו החלק הב' / נתערבו מצות ואזהרות מיוחסות לכהנים / כמו שילאה נבדל אחר אל הכהני' · לפי שהיה קדושת העם מתיחסת לקדושת הכהני' / וקדוש' הכהני' מקדשת את העם · ומהחלוקה הזו / שמו חז"ל הספר הזה מכלל סדר קדשים / לפי שהוא כלו בקדושת הכהני' / וקדושת העבודה / וקדושת העם ג"כ · ויען וביען היתה ידיעת הקרבנו' עם היותה מתוארת בפסוקי התורה נעלמת מאתנו היום הזה / מפני שאינה נהוגה / ושכחה העבודה ההיא בחרבן בית מקדשנו ותפארתנו / וכמ"ש הרב הגדול הרמ"בם בהקדמת פירושו למשניות סדר קדשים · גם שעניני הקרבנו' הם מפוזרי' ומפורדי' באשר בספרי התורה / כי מהם / בספר הזה / ואחרים בסדר נשא כאשר כמו / כקרבן הסוטה והנזיר / וכקרבן הנשיאים / ומהם / בסדר בהעלותך מקרבן הלוים / ומהם / בסדר שלח לך אנשים · ומהם / בסדר קרח מתנות הכהונה ומהם / בסדר חקת התורה מפרה אדומה · ומהם / בסדר פנחס מקרבנות התמידין והמוספי' כלם · לכן ראיתי אני לזכור בפתיחה הזה עניני הקרבנו' כלם / לא שאדבר אני בעניינם דבר מדעתי / כי לא אזוז ממה שיורו כתובי התורה / ודברי הקבלה האמתית / ולאמץ הדברים כפי מה שפירשם הרב הגדול המיימוני / שכל יקר ראתה עינו / אבל אסדר אני אותם ואקבצם מכל המקומות אשר נכתבו שם / ואביאם באופן נכון ונאות / ובדרך חלוקי' מסודרי' באופן שלא ימושו מפינו · ובעבור שיהיה הדבר נודע בשלמות / כמודע בסבותיו ותכליותיו / אבאר עניני הקרבנו' בסבותיה' / ואעשה בלמוד הזה ארבעה פרקים · הפרק הא' / בחומר הקרבנות · הפרק הב' / בצורות הקרבנות המיוחדות אותם · הפרק הג' / בפועל הקרבנות / ר"ל המביא אותם · הפרק הד' / בתכלית הקרבנות ר"ל התכלית הכולל בהם / כי תכליות פרטי הקרבנות / יתבארו אחד אחד כל אחד במקומו :

הפרק הראשון

בחומר הקרבנות · שם זבח ושם קרבן / אינם נרדפים / ויאמרו על ענין אחד תמיד / אבל כל זבח הוא קרבן / ולא יתהפך שיהיה כל קרבן זבח / לפי שהזבח יאמר על הב"ח שנשחט ונקרב ע"ג המזבח / כי זביחה הוא שם השחיטה / כמ"ש וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך / ולכן כל זבח הוא קרבן נקרב על המזבח · אבל יש קרבן שאינו זבח / והוא קרבן העוף / כי אין בו שחיטה / והמנחה ג"כ שנקראת קרבן / ואינה ב"ח / שיפול בהם זבח / הנה אם כן הקרבן / יותר כולל מהזבח / כי הוא יאמר על כל דבר בבחינה וכוונה / שיתקרב על המזבח / ועל העוף ועל המנחה / עם היות שלא יפול בהם שם זבח · ושם הקרבן יאמר כן מפני שתי בחינות · הא' מצד היותו נקרב על המזבח · והב' / מפני שבהם יעשה קרבה רבה / בין הבעלים המקריבים אותו ובין האלהים · וכמ"ש ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו · והנה התורה שהקרבן כולל · משנו שיהיה מהב"ח הביתיים / וזה מג' מינים מהבהמה / שהם מן הבקר מן הכבשים ומן העזים · ומהם שיהיה מן העופות / והם מן התורים ומן בני היונה בלבד / ומהם שיהיה מן הצמחים היונקים מן הארץ והיא המנחה / וזה מג' מינים והם הלחם והשמן והיין · ונתוסף עליהם הלבונה · ואין ספק שהקרבנות היו נבחרים ומשובחים לפניו ית' הם שלשת המינים / מן הבקר ומן הכבשים ומן העזים בלבד / ולזה לא היו בקרבנות הבקר לא תורים ולא בני יונה לא היה בהם מנחה נכרית / אבל היו כלל חכמי הגמרא מג' המינים הנבחרי' בלבד · וכאשר לתת הסבה / למה בחרו אלו שזכרתי / לחומר הקרבנות מהלחם והמינים / וכפי מה שהעיר עליו הרב המורה · הנה ג' מינים בעלי חיים בקר וכבשים ועזים / בחרתי לענינים ולהתקרב על מזבח השם לשתי סבות · הא' להיות ג' המינים ההם בזולם ומאת ההכתם יותר נבחרים ומשובחי' מכל הב"ח בלתי מדברים · והב' / להיותם יותר נקלים / כי לכן לא היה קרבן מחיות היער / לפי שלא רצה ית' להטריח עלינו להביא קרבן ממה שיקשה מציאותו / ומזה גם כן נמה שיהיה קרבן העוף בלבד מן התורים ומן בני היונה שלא יהיו בעמן / וכן כתב הרלב"ג בפירושו לתורה · ודבריהם במה נכוחים הם · אבל בדעתי יש לי טעם עוד שתי דעות אחרות · והא' מהן היא שאלה הג' מינים רומזים לאבותינו הקדושים כי הנה הבקר רומז לאברהם אבינו / כי כמו שהבקר הוא תחלת מיני הב"ח הביתיים / כן היה אברהם הגדול שבאבות גם שנאמר בו ואל הבקר רץ אברהם ויקח בן בקר רך וטוב / והכבשים רומזים ליצחק / לפי שהכבש הוא במדרגה כמעלה אחר הבקר · וגם מפני האיל שהעלה אבינו עולה תחתיו בשעת העקדה כמ"ש ויקח את האיל ויעלהו לעולה תחת בנו · והעזים / כנגד ליעקב / כי היא כמדרגת הבהמית / למטה מהכבשים / וחכמינו שאמרו ליעקב לך נא אל הצאן / וקח לי משם שני גדיי עזים / שהלבישם על ידיו ועל צוארו בעת ברכת אביו · ולהיות שלשת המינים האלו רומזים / אל שלשת האבות צוה ית' קחה לי עגלה משולשת / ועז משולשת ואיל משולש / לרמוז אליהם כמו שפירשתי שם · ולזכרם התור וגוזל / היו רומזים למשה ואהרן / כמו שהתבאר שם / ואולי לזה נ"כ / באו בקרבנות תורים ובני יונה ומ"מ הסבה הא' · והסבה הב' היא שנבחרו המינים האלו מהחלק ההולך על ארבע והמעופף לקרבנות / להיותם רומזים על האומה הישראלית · כי הנה הנביאים פעמים כנו אותה בשם בקר / שנא' כפרה סוררה סרר ישראל וקראו' פרות הבשן / ופעמים עגלה מלומדה ורבים כן · ולכן היה קרבן שגגת הקהל פר בן בקר · ופעמים כנו אותה בשם שה / ובשם צאן / שה פזורה ישראל / ויחזקאל אמר ושפטתי בין שה לשה · ולזה היו קרבנות הצבור התמידין כבש אחד בבקר / וכבש אחד בין הערבים · וכן בצאן כצאן / ואתנה צאני צאן מרעיתי צאן אובדות היו עמי ורבים ככה · ופעמים היו מכנים את האומה בשם עז ושעיר · ולכן אמר ישעיהו על כן ימרחק עם עז · ואמר ירמיהו על האומה איכה נשבר מטה עז · ויחזקאל אמר והשבתי גאון עזים / גאון עזים / עד שלכן היה השעיר אשר עלה עליו הגורל לה' / כנגד האומה / וחז"ל אמרו שלשה עזים הם ומנו את ישראל מכללם / ולהיות ג' המינים האלו ביצ' דף כ"ה רומזים אל האומה / התשלם שבכיא שיה נבחרת הגלות · באמרו כשה לטבח יובל וכרחל לפני גוזזיה נאלמה / ולא יפתח פיו / כי הצאן והרחלים כוללים לכבשים ולעזים / ולכן צוה ית' שיקריבו קרבנותיהם מן המינים האלה הדומים אליהם / שיהיה כאלו הקריבו את דמם / ואת נפשם / ועל זה אמר אדם כי יקריב מכם קרבן לה' / שיהיה מתדמים להם / שהם הבקר והצאן שהוא שה כבשים ושה עזים / יקריבו את קרבנם · הנאמר אם דל הוא ואין ידו משגת / צוה שיקריב מן התורים ומן בני היונה / לפי שהאומה נמשלה אליהם ג"כ / כמ"ש יונתי בחגוי הסלע / ונאמ' בדרך השיר על תפלתה' עת הזמיר הגיע וקול התור נשמע בארצנו · והטעם למה שנבחרו מן העוף שני המינים לבד / לפי שהתורים לא יזדווגו אלא לבת זוגם והיונים לא עוזבו זוגם / וכן ישראל עם השם / ודתו נכונה · אמנם אני כפי דעתי נבחר דעות הפילוסופים פ' שמיני / שבתורים ח"ל והיונים לא יזדווגו אלא למורגלות להם מהנקבות / מלבד אם תמות / שלעתי' רחוקים יזדווגו לנקבה אחרת / ונקבות התורים לא יהיה לנקבה אחת / אלא זכר אחד ואינה נבעלת לזכר אחר ע"כ · ואפשר לומר עוד / שנבחרו התורים

ובני יונה / להיותם מחולף המינים / הדומים על בתי עבודתם / שהם
בדק וטונה / וכמו שנזכר בראשית שכמהו לד' בדק / ומחולף בתי התפלות
ומקום עבודת השם / והשקיפו השמרי / והקבצו היונים / וטונה כמולך ,
להכות הבדק / ובתי עבודת השם / ומן העופות התורים ע"כ · ואמנ' אומר
המנחה / הוא סולת ושמן ולבונה ויין לנסך / כי הנה לפי שהיתה כדרך
מנחה ששולח אדם לאדוניו / לעלות על שלחן המלך / טוב שיהיה מורה
מהדברים היותר נבחרים ונבקרים במזון המלך / שהם הלחם והשמן והיין
וכמו שאמר המשורר "ויין ישמח לבב אנוש להצהיל פנים משמן / ולחם לבב תהלים
אנוש יסעד / ומפני שדרך בני אדם להקריבם מנחה לאדוניהם / אם היה
במזון קציר / יקריבו מפרי הארץ / ואם הוא במזון ביין גם פירות לאות ,
מקריבין מהסולת והשמן ובשמים / להשיב ריח המנחה / ויין לשתות עליה ·
לכן צוה ית' שכשה ישו גם הם לפני אדון כל הארץ / שבראשית הפירות
יביאו מנחת הבכורים / ובשאר הזמנים / יביאו את מנחתם מאותם הדברי'
הטובים המיוחדים לבם מן המזון / והם הלחם והשמן והיין להשיב ריחם ,
יתנו עליה לבונה · והנה היו מיני המנחות ד' / כפי שמי מנהגם במזון האדם
להקריבם לפני אדוניהם ושאר אתנו הפרק הב' , הנמשך טעם לשר כפי
הכוונות · הנה התבאר / שהיתה היותר נכבד והבא להקריב ממנו קרבן לה'
הוא מב' סוגים מפני שהיו' המולך על ארצנו ולחמם ממנו נבחר לבשר
אין יתר שבעת / ובני יונים מפני הארנוש / ולא שמנו היות הזונה משורה
מב' מיני הבהמי' היותר נבחרים מבני הזמנים / הירונים לבם מן המזון :

הפרק השני

בסדור הקרבנות ומיני הקרבנות / אם ובתים והם מנחות / שכלם נקרבים ע"ג המזבח / והמנחדים כפי

ואמנם

סדרתים הראשונות / הם ד' מינים העולה והחטאת והאשם והשלמים ואין
בתורתינו קרבן בשום פני' / לא מבכור ולא מיחיד / שלא מאחד מהד' מיני'
והנה העולה / הוא קרבן נשרף כלו ע"ג המזבח / בין שיהיה משל צבור / בין
משל יחיד · ואין לבעלים ממנה כלום / ולא לכהנים / גם כן שלא ממנה
לעולה / כי כלה כשרפת / זולתי העור אלא / שהוא לכהן המקריב אותה ·
ואין העולה אלא מזכר הבקר / או מזכרי הצאן והתורים · ותהיה העולה ג"כ
מן התורים ומן בני היונה · ואין מנחה בעולה שיהיו זכר או נקבה / ואין
מקריבים מן הבקר והכבשים והעזים / שלא תמים לא בעל מום ולא זקן ,
כי לקנותו אינו תמים בשנתו · והבקר יהיה זקן · שעיעברו עליו שלש שנים
שלימים מיום ליום · והכבש או הכשב / שהכל אחד / שעיעברו עליו שתי שנים
כי זהו הזמן והשלמה יתחילו להתלבש בשלמותם הטבעיות · ובתורה
הקפידה בזכרי הדברי' שמקריבים ע"ג המזבח בשלמותם / ובעת היותר יותר
נבחרים וטובים / ולכן צותה שיהיו התורים גדולים / ובני היונה קטנים
כי כן הם יותר טובים / ואמר תדע שכל מקום שכתוב בתורה כבש או כשב ,
הוא בן שנה על שם / או בני מקומי הבהמות בתוך שנתו הראשונ' / וכאשר
יאמר איל או אילים / הוא מזכרי הכבשים או העזים / והוא בתוך שתי שנים
וכל מקום שנא' פר או פרים / הוא בתוך ג' שנים / וכשהוא אומר עגל / הוא
בן שנה · ושעיר עזים / בקרא אחד שנה / וכמו שהתבאר כל זה בתוספת פרה
ואמנם החטאות יש מהם בני אלקים יכ"ו הוא שמקריבים ממנו האמורים
ע"ג המזבח / והם כל החלב מן הבקר / ומן הכבשים החלב אשר על הקרב
ושתי הכליות / והשתי הכליות עם החלב / ואת היותרת אשר על הכבד / הוא
קרבה מתחתן היוצא מן הכבדי שהוא כיותרת הכבד לאצבעות היד / ואם
היה החטאת מן הכבשים / שורפים עוד האליה האדם הזכרים הללו אזכרתי / את
האליה כלה / עם הכליות המיוחסות אליה / ואלו כלם נקראים אמורים
ר"ל דברים שאת השם שישרפו אותם מהחטאות / ויאכלו זכרי
הכהונה את הנותר בעזרה והאיך הב' מהחטאות הוא הנשרפת כלה
כדין העולה כמו שיתבאר · ואמנם האשם הוא קרבן היחיד שנהתבאר לו אם
עשה בשגגה בזה דין המיתות שיש בהם שגגה / ומייבים על זדונם כרת ,
או אם לא עשה כם · ומפני הספק הוא מביא קרבן אשם · ואמנם אם
נתודע לו אחר כך שנודע לו שעשה בה בשגגה / אז יביא קרבן חטאת / כי
הנה כל דבר שחייבין על זדונו קרבן חטאת חייבין על לא נודע שלו
קרבן אשם · ואין בכל קרבנו' בבור קרבן אשם בשום פנים · והאשם נשרפין
כל גבי המזבח כל האמורי' כמו שנשרפו מהחטאות / והנותר נאכל לכהני' כי
אכילת שלישנה / כשרות כלפם ואמנם השלמים / יש מהם חלק לשרוף ,
והם האמורים הנשרפי' מהחטאת / והשוק והחזה לכהני' / והוא הנותר והאנוך
שהיו הם אוכלים מהשלמי' · והשאר היו אוכלים הבעלים / ולכן נקראו
שלמים שנותנים שלום לגבוה ולכהנים / ולבעלי' וכבר זכרתי שאין מקרבנו'
הצבור שלמים / שלא שני כבשי עצרת בלבד / והעולה מזה הוא / שיבדלו
הקרבנות האלה בשרפתם / שהעולה היה נשרפת כלה / והחטאת והאשם
מקצתה נשרפת / והנותר יאכלו הכהנים בלבד / ואמ' השלמים / קצת מהם
נשרפים / שהם האמורים / וקצת מהם יאכלו הכהנים / והנותר כלו יאכלו
הבעלי' · הנה הוא זאת חלוקי האמרי' המקרבים על המזבח כפי תורתינו :

ואמנם

המנחות הנה כם שני שהקרבנו' מתחלק חלוק ל"ב שלקים
או מינים · כי יש מנחה שהיא נקרבת עם הקרבן / ונקרא שם
שלא נסכה הקרבן הבאה שלעבדי שמו' שנפסבה והיא נקראת מנחת נסכים ·
יש מנחה שהיא נכבי עצמה ואינה מנחת נסכי' · והנה קרבן העוף / אינו
טעון מנחות נסכי' בשום ענין כמ"ש בספרי / וכן אמתלי הא נגד או כבש'
טעון נסכים / וכן שתרבות ולקשים / שאינם באים בגדרו בדבה / בלבד

מנוכים נבכים · ושמעם זה / שהיו מינים נבכים המכור והמתפל כמיוחד
ולא הבאים שלכם כמים שנכנדר ונדבה / ושלה מזה / שכל עולת בהמה / וכל
קרבן שלמים / טעונים נסכים / כן שיהיו קרבנות הצבור / או היחיד שכל
החטאות והאשם / אינם טעונים נסכים / זולתי חטאת המצורע או אשמו
בלבד · ומה שהכני' / הוא סולת בלולה בשמן זית / והנסכים הוא היין ,
וכל שהנסכים קרבן הם והשמור שחייב לתהיה על העולה או השלמים מהסולת
והשמן והיין / יתחלף כפי חלוף הקרבן שנלמים עמו / והם ג' שעורים השנו'
בס' הוא / בהיות העולה או שלמים מן הכבשים / או מן העזים / בהיותם
קטנים בני שנה / שטעון כל אחד מהם סולת / עשרון בלול ברביעית ההין
שמן / ונסכיו' ההין יין והשעור הב' הוא בהיות העולה או השלמי' מגדולי הצאן
והוא הנקרא איל / מנחתו שני עשרוני' סולת / בלולה בשלישית ההין שמן ,
ושלישית ההין יין / והשעור הג' בהיות העולה או השלמים מהן הבקר / בין
שיהיה גדול או קטן / שמנחתו ג' עשרונים סולת / בלול בשמן חצי ההין לפר
האחד / ונסכו חצי ההין יין · והשעור הזה · כפול כפי מנין הקרבנות / ואין
דבר יוצא מן הכלל הזה / זולתי הכבש שמקריבין ביום הנפי של עמר התנופה
בהכנסות הנעמר / שהיה עולה / וכתיב בתורה שתהיה מנחתו שני עשרונים ,
בלולים בשלישית ההין שמן · והנסכים שחייב עמו / הוא רביעית ההין יין ,
כמשפט כל כבשים · הנה כן נבדלה עולת המצורע ואשמו / שעם כל אחד
מהם בא עשרון / לפי שקרבן המצורע הוא שני כבשים / וכבשה אחת / והם
העולה והשלה ואשם / וכאמור במנחתם ושלשה עשרונים וגו' · הנה בארתי
שיעור מנחות הנסכים שטעונים הקרבן ר"ל לפי גבורתו כלו עולה / ואם
עם אחרי השלמים · והנה באור הנין האחד והשמונות :

ואמנם

המין השני מהם הוא / שהמנחות שאינן תלויות בקרבן יחוד / והם
שני חלקים / מנחת היחיד / ומנחת הצבור והנה מנחות הצבו'
הם ג' · הא' / שיור מתנופה הנקרת ביום ב' של פסח החטות / ומקריבין
ממנו קומץ ע"ג המזבח / ואוכלים הכהנים את הנותר / והמנחה הב' / שתי
הלחם שמביאין יום עצרת / שנאמר וממושבותיכם תביאו לחם תנופה ,
ונקראת הכתוב מנחה / שנאמר בהקריבכם מנחה חדשה לה' בשבועותיכם ·
והמנחה הג' / הוא לחם הפנים שאוכלים אותו הכהנים בכל יום שבת ,
והם י"ב חלות שני עשרונים החלה אחת · ואלו הג' מצות דוחין את
השבת / שכל לא תאכל אם בחת בתורתם / כמו שהתבאר בנבחרים ·
ומנחת השעור לכהן הוא שדוחה את השבת · ואמנם מנחת היחיד
נחלקת לב' חלקים · החלק הא' הוא המנחה שיתחייב בה האדם על פי
שגגה / כמו מי שגנב בשבועת הקדש וקדשיו · או שנג בשבועת בטוי / או
עבר על שבועת העדות / בין מזיד בין בשגג / שכשהוא על אחת מאלה
שבעבירות השלשים / חייב קרבן · ואם אין ידו משגת לאותו קרבן / מקריב
עשירית האיפה סלת לא יצוק עליה שמן ולא יתן עליה לבונה / ואת נקרא'
מנחת חוטא / וכבר קראה הכתוב חטאת / והיא שמקריבין ממנה קומץ
ע"ג המזבח / ויאכלו הכהני' את הנותר והחלק הב' / הוא המנחה שיתחייב
בה על דבר שקבל לתקנו / והיא מנחת הנוספה / וכבר לה מזה המנחות
כלם · כגון מנחת שוטרים / והיא גם כן בלי שמן ובלי לבונה / ומקריבין
ממנה קומץ על המזבח / ואוכלים הכהני' את הנותר / וזאת נקראת מנחת
קנאות · והחלק הב' הוא המנחה שיתחייב בה אם קרבן יחוד / שככר
מתחייב בו / ונקראת מנחה על דרך העברה / כגון שחייב אדם עצמו
בקרבן תודה / או ימיר בנזיר / ושלמו ימי הנזירות / שיקריב עם התודה
חלות מצות / ורקיק מצות / וכן עם איל הנזיר / והתודה לא קראו זה
מנחה · ולכה יכלו מהמנחות בשום פנים / והראיה על זה שאם הביא
הכהן תודה / או איל נזיר על עצמו / הוא יאכל החלות והרקיקים שהביא
עמו / כמו שאלו היה של ישראל / ואלו היתה מנחה / היה חייב לשרוף אותה
כלה / שנאמר וכל מנחת כהן כליל תהיה לא תאכל · שכל רז"ל קראוה
מנחה / בדרך העברה : והחלק הד' הוא המנחה שחייב בה הכ"ג בלבד בכל
יום / או הכהן ההדיוט פעם אחת בימיו כשהתחיל לעבוד במזבח · ומנחת
הכ"ג בתדירות היא הנקרא' חביתי כ"ג / והיא עשירית האיפה / ומקריבין
מחציתו עם תמיד של שחר / ומחציתו עם תמיד של בין הערבים / והיא
נשרפת כלה / שנ' חק עולם לה' כליל תקטר / וזאת המנחה גם כן
נקראת מנחת כהן משוח / לפי שנאמר בה אשר יקריב לה' ביום המשח אותו
וזה שחייב בה כל כהן הדיוט פעם אחת בימיו / הוא שהכהן כשהחל ,
ונכנס להכנס בעבודה / בתחלת עבודתו / יביא שני עשרונים סלת ,
ומקריב אותו / ואותו המנחה נשרף כלו / בהיותו מנחת כהן / והראיה לזה
מזה שאמר הכתוב זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לה' וגו' / הרי שכלל
בפסוק הזה מנחת כהן גדול / שמקריב בכל יום / ומנחת כל כהן הדיוט ,
כשנכנס לעבודה · והכהן משנה שהיה חייב במצות / היה בשר לעבודה /
שכל אחיו הכהנים / לא היו מניחין אותו לעבוד עד היותו בן עשרים
שנה · והחלק הה' / הוא המנחה הבאה בנדר ובדבה / ונקראת
מנחת נדבה / והיא חמש מינים · הא' סולת בלולה בשמן בלבד ,
ונקראת מנחת הסלת · והב' מנחת מאפה תנור / אם חלות / ואם רקיקי'
והג' / מנחת על המחבת והד' / מנחת על המרחשת · ואלו מינין אלו
שיחד / חייב להביאו / וכן זאת שעור שנדר / ובלבד שלא יהיו פחות מעשרון
סלת / ואלו הה' מינים כלם / צריכים שמן ולבונה / וכלם סלת / ומקריבין
ממנו על המזבח קומץ / והנותר יאכלו הכהני' · ואת המותרת / נקרא

שירי מנחות / שהן נאכלים לכהנים / זולתי אם היתה מנחת כהן / שאז
נשרפת כלה · והתבאר עוד / שכל המנחות היו סלת קמח חטים / חוץ
ממנחת הסוטה / ומנחת העומר / שהיו משעורים / וכן התבאר / שלא
היו שורפים אחת מהמנחות הללו בכללותה / זולתי מנחת כהונה /
ומנחת הכהן / ומנחת הנסכים כי זה לא הנעלות והשלמים / שאוכלים
מהם · ואפשר לומר שאלו הד' מנחות / הן כנגד הד' / ליחות / שיש בגוף
דם / אדומה / שחורה / לבנה / כי כאשר תגבר / או כשתעצם אחת מהן / יחלה
האדם / וכאשר יסעדו השם על ערש דוי / ויקוה תשועתו לחיים / ידבנו לבו
להקריב קרבן ומנחה לה' / ויקריב המנחה הדומה / ומתיחסת לגבורת הליח
כי מנחת המחבת / היא דומה ומתיחסת עם הדם / לפי שהדם הוא המבושל
מהליחות / והמבושל שבהם / ומנחת מאפה תנור / היתה דומה ומתיחסת אל
האדומה / שהיא חמה ויבשה כטבע האש · ומנחת מחבת / היא דומה
ומתיחסת לשחורה / שהיא יבשה / וכמו שכתב רש"י / מחבת כלי הוא / שהיה
במקדש / שאופין בו מנחה על האור בשמן / והכלי אינו עמוק / שלא יצף
מעשה המנחה אשר תוכו קשה / שמתוך שהוא צף / שאין השמן מתפשט בתוכה
והאור שורף את השמן · ומנחת המרחשת / היתה דומה ומתיחסת ללבנה ·
שהיא לחה / וכן היתה מנחת מרחשת / וכמו שאמרו כלי היה במקדש עמוק /
ומתוך שהוא עמוק שמנו צבור בתוכו / ואין האור שורף בתוכו / לפיכך מעשה
מנחה העשוי בתוכו / רוחשין / כל דבר רך על ידי משקה / כך זה כרוחש
ומנענע ע"כ · וזה היה הבדל עצמי בין ארבעת המנחות הללו · והמ'
המנחה הה' / היא מנחת הבכורים · הנה התבאר זה ממיני המנחות כלם
והבדליהם כפי צורותיהם / והוא מה שרציתי לבאר כאן :

פרק הג'

בפועל הקרבנות / שם זכי אומר בתקון זה פועל הקרבנו /
אין הכוונה בו על הכהנים המקריבים אותם / ופועלים
פועל המקרבה על שני פנים שכל הכוונה היא על הבעלים הפועלי הקרבנו' /
ומביאים אותם / אם בנדר ונדבה שבררו אותם / ואם מפני הסבות שבעבור
שחייבו הקרבנו' ההם · ולכן כפי זאת הבחינה הם נחלקים לארבעה מינים ששונים
הא' הוא קרבן הצבור שישראל בכללותם מקריבים אותו והב' הוא קרבן היחיד
שכל איש בישראל מקריב אותו והג' הוא קרבן הצבור הדומה לקרבן יחיד והד'
הוא קרבן יחיד דומה לקרבן צבור · וביאורם הוא כפי מה שאומר :

קרבנות הצבור

שהוא המין הא' / הם המקריבים בכל יום / ובכל
שבת / ובכל ר"ח / ובכל אחד ממועדי השם
עליהם אין להוסיף · ומהם אין לגרוע לדורי דורות והם כלם כמו שאזכור
י"א מינים הא' / הם התמידין המקריבים בכל יום · והם ב' כבשים עולות /
אחד בבקר / ואחד בין הערבים / והם המקריבים עולת התמיד בשם ומשלם
והב' / הוא מוסף שבת / שהיו מוסיפים על התמידין שני כבשים אחרים
עולות / מיוחדים לשבת / והיו מקריבין המוסף הזה / בין שני התמידין / ר"ל
אחר תמיד של שחר / וקודם תמיד של בין הערבים / והיו א"כ נקרבים ביום
השבת מהתמידים והמוסף / ארבעה כבשים עולות · והג' / הוא קרבן
מוסף ראש חדש / שהיו מוסיפים על התמידין הנזכרים / פרים שנים / איל
אחד / וכבשים בני שנה שבעה / כלם עולות / ושעיר עזים אחד לחטאת /
והיו א"כ ביום ר"ח / מהתמידין ומוסף היום / י"ג עולות / ושעיר חטאת ואם
חל ר"ח בשבת / היו כולותיו ביום י"ו עולות / ושעיר חטאת · והד' / הוא קרבן
חג המצות / שבכל יום משבעת ימי החג / היו מקריבין מוסף על שני
התמידין / כמו מוסף ר"ח / כלומר פרים שנים / ואיל אחד / וכבשים
שבעה / ושעיר חטאת / ואם חל בשבת היו מקריבין ג"כ מוסף השבת והיו
א"כ כלם י"ד עולות / ושעיר חטאת · והה' הוא קרבן הנפת העומר /
שהיה עושה ביום השני מחג המצות / שהוא כבש אחד לעולה · והו' / הוא קרבן
מוסף יום עצרת חג השבועות והוא דומה בשוה למוסף ר"ח בפרים שנים
ואיל אחד / כבשים שבעה / כלם עולות / ושעיר חטאת · והז' הוא הקרבן שהיו
מקריבין בו ביום חג העצרת עצמו / עם שתי הלחם · שהוא פר אחד
ואילים שנים / כבשים שבעה / כלם עולות ושעיר לחטאת ושני כבשים שלמים ·
ואם חל עצרת ביום השבת / היה בו עוד מוסף שבת / והיו א"כ כלם כ"ו
עולות / ושני שעירים לחטאת · והח' הוא קרבן מוסף ר"ה / שהוא מוסף על
התמידין / ועל מוסף ר"ח / ושהוא מוסף היום / פר אחד / ואיל אחד /
כבשים שבעה כלם עולות / ושעיר עזים לחטאת · ואם חל להיות ר"ה בשבת /
היו מקריבין עוד מוסף השבת / והיו א"כ כלם ביום ההוא / כ"ג עולות וב'
שעירי עזים לחטאת · והט' / הוא קרבן יום הכפורים / שמקריבים פר ואיל
ושבעה כבשים כלם עולות / ושעיר חטאת כמו בר"ה / ומקריבין עוד שעיר
חטאת אחד / וחברו של שעיר המשתלח / וזהו שעיר / היה נשרף / כמו
שהזכיר בתור' ואיל אחד לעולה / כאמור באחרי מות · ואם חל יום כפורים
בשבת / היו מקריבין התמידין / ומוסף השבת / וקרבן יום הכפורים / והם
כלם ט"ו עולות / ושעיר אחד לחטאת · והי' / הוא קרבן היום הראשון מחג
הסכות / שמוסיפים בו על התמידין / פרים י"ג / אילים שנים / כבשים י"ד
ושעיר לחטאת / ואם חל להיות בשבת / היו ל"ג עולות / ושעיר לחטאת /
וכן היה קרבן כל אחד משאר ימי החג / מהאילים והכבשים / והשעיר / אבל
הפרים / היו הולכים ומתמעטים אחד בכל יום / עד שהיו ביום הז' פרים שבעה
אילים שנים / כבשים י"ד / כלם עולות ושעיר לחטאת · הי"א / הוא קרבן
מוסף שמיני חג עצרת / שהיה פר אחד / ואיל אחד / כבשים שבעה / כלם
עולות / ושעיר לחטאת · ואם חל בשבת / היו עוד מוסף השבת עם התמידין

והסדר בכל קרבנות או המוספים / כפי הוא / כנראה היו מקריבים תמיד
של שחר · ואם היתה שבת / מקריבים אחריו מוסף שבת · ואם היה הוא
ר"ח / או מועד / או שניהם יחד / מקריבים אחריו מוסף ר"ח / ואחר מוסף
שבת / ומוסף המועד / ואחר מוסף היום · ואם חל ר"ח בשבת / מקריבין
תמיד של שחר / ומוסף השבת אחריו / ומוסף ר"ח אחריו / ומוסף ר"ה אחריו
ובאחרונה תמיד של בין הערבים / כמו שיתבאר במסכת זבחים :: אלו הם
קרבנות הצבור המוחלטים / שהיו נקרבים תמיד מבלי תוספת / ובלי חסרון
וכלם דוחים את השבת · וכמו שזכרתי שאין בקרבנות הצבור שלמים כלל / ולא
שלמים / אלא שני כבשים של עצרת בלבד · וגם בקרבנות הצבור / אין בהם
חטאת / רוצה לומר הנשרפת כלה / והם זולת חיטה לכהנים / והוא שעיר
של יום הכפורים לבדו · הנה זה הוא המין הראשון שהוא מקרבנות הצבור :

קרבנות היחיד

שהוא המין השני / הנה הוא כולל ה' מינים / המין
הא' / שיהיה היחיד חייב קרבן על דבר שגגה או זדון ·
והב' שיהיה היחיד חייב קרבן על ענין מהענינים שיש בגופו · והג' /
שיתחייב קרבן על ענין שהיה בנכסיו · והד' שיתחייב קרבן בתנאי וזמן ידוע ·
והה' שהיחיד יתחייב על זה בקרבן נדבה או נדר שעשה עליו · וביאור
הענינים הוא כמו שאומר המין הא' שיתחייב היחיד קרבן על דבר שגגה או
זדון · ענינו / שכל העובר על כל אחד מהכריתות שנזכרו בתורה
בשוגג / חייב להקריב קרבן / ואם נסתפק לו אם עבר עליו אם לא / חייב
אשם תלוי · ודין כל הכריתות בדין זה / כי הנה מי שאכל לעבודת המצוה
במזיד / או שלא ביטול / חייב כרת · ואם עבר עליו בשוגג / דינו חייב
חטאת / לפי שגגתו ומילה ופסח מצות עשה / והתורה לא חייבה להקריב
חטאת / אלא למי שעבר על מצות לא תעשה בשוגג / כאמור ועשה אחת
מכל מצות ה' אשר לא תעשנה' · ומטמא את המקדש / חייב כרת / ואם
לא נכנס בשוגג / דינו חייב חטאת / כאמור לעשה בשגגה / ואם נודע
דינו שגגה ולא · וכן מטמא מקדש וקדשיו / ומהם לומר שהבא למקדש
או יאכל מן הקדשים בטומאת עצמו / או לא בכרת · וחייב כל שגגתו
חטאת / אינה חטאת קבועה / כי מקריב עולה ויורד ואם אין ידו משגת
וגו' / אבל שאר הכריתות שלא נזכרו בתורה / כלם · כל העובר על אחת
מהם בשוגג / חייב חטאת / ואם נסתפק לו אם עבר אם לא עבר · חייב
קרבן אשם תלוי · וגם יש קרבן שמקריבין על שגגה בלא כריתות
כגון שבועת ביטוי בדבר / כי אם בשגגה בגו"ע / מקריב השבועה
על בית עולה לחטאת / בין שהיה היחיד עשיר או דל / או מזיד · או כהן
משיח / ואם שגג בטומאת מקדש וקדשיו / מקריב כשבה או שעירת עזים
ואם דל הוא / מקריב שתי תורי' או שני בני יונה / אחד לעולה ואחד לחטאת
ואם אין ידו משגת / מקריב עשירית האיפה כמו בגילות הכתוב / אבל אם
היתה השגגה בשאר הכריתות / לא יהיה חלוק בין העשירים / כי אם היה
היחיד לא יחלק בין עשיר ודל / והוא שקראו הכתוב חטאת קבועה / חייב שעירת
עזים / או כשבה מן הצאן לחטאת / ואם היה כהן משיח או מלך / שבכל אלו
הוא / מקריב שעיר עזים · ואם היה כהן משיח / ואם שגגו בהוראה
בבית דין / מקריב פר בן בקר לחטאת / ויהיה נשרף / והוא שאמר ויקח
פר הכהן על כל העולות / והוא דעת הרב המיימוני · אבל הרלב"ג בפירוש
לתורה / כתב במלך זה / שמקריבין כשבה או שעירה / והוא השבעה שאר הכריתות
כלם / ותלויים דברי הרב בעזרת הדבורים · וקרבנות אלו היחיד חייב
בהם / שאם שגג בשבת / הוא קרבן לא בא על שגגת מעשה / בין בשוגג בין
במזיד / וחייב עליהם / והוא הנקרא אשם ודאי / ונקרא ג"כ אשם שגגות
וחומש · וכן מי שמעל ונהנה מן הקדש במעילה / וחייב אשם /
והוא שנקרא אשם מעילות / לא חייב בשוגג / אבל במזיד / אינו חייב
בקרבן הזה / לפי שהקדש אינו מתחלל במזיד / אלא במזיד בקדושתו / כמו
שיתבאר בבבא מקודשין · וכן שבועת העדות ושבועת הפקדון / חייב קרבן
אשם שקר / בין שיהיה בשוגג או במזיד / והקרבן שיהיה חייב בו / הוא כמו
האומר תקדש וקדשיו כשוה · אך הקרבן שחייב בשבועת הפקדון / מי שכפר
בו ונשבע עליו לשקר / הוא איל אשם · וכן מי שגזל ונשבע ושקר / או ישב
נכסים ואם לא הגר / בין שהיה במזיד / או נתן שבועתו / או גזל
או הונאה שהיתה בגזל ונשבע / ונשבע על זה לשקר / חייב איל אשם · והוא
הנקרא אשם גזלות / בין שהיה שגג או מזיד / והוא כל השגגות · וכן מי שבא
על שפחה חרופה בשוגג / חייב קרבן / כמו שאמרו הקדש וקדשיו ·
אלו הם כל הקרבנות שחייב בהם היחיד / על דבר שגגה / או זדון / כשבע
שנים בשוגג / או במזיד שנים / והם כלם מהמין הראשון · והב' /
הוא הקרבן שיתחייב בו היחיד מפני ענין מהענינים שיהיה בגופו / והם שש
חלקים · הא' הוא הזב או הזבה / שבטהרתו מקריב שתי תורים או שני בני
יונה / אחד לעולה ואחד לחטאת והב' / הוא המצורע / וקרבנו שני כבשים /
אחד לעולה ואחד לחטאת / והוא הבקר אשם מצורע / וכבשה אחת לחטאת
ואם היה עני / מקריב ב' תורים או ב' בני יונה · אחד לחטאת / ואחד לעולה
וכבש לאשם · והג' הוא קרבן הנדה / והוא כמו קרבן הזבה והזב / ב' תורים
או ב' בני יונה / אחד לעולה ואחד לחטאת · והד' / הוא קרבן היולדות /
כבש בן שנתו לעולה / ובן יונה או תור לחטאת · ואם היתה עניה / מקרבת
שני בני יונה אחד לעולה / ואחד לחטאת · והה' / הוא הקרבן הטמא לנפש
אם הוא נזיר / בין שנטמא בשוגג / או במזיד / וקרבנו כקרבן הזב ב' תורים /
או ב' בני יונה / אחד לעולה / ואחד לחטאת / והכבש בן שנתו לאשם והו' קרבן

[illegible]

הפרק הד'

[illegible]

והסוג הג'

[illegible]

והסוג הד'

[illegible]

ואמנם דעתי

גם ולעלות אל אחרים קודם הרוחני / כמו שעלה אותו העולה על מזבח בית
מקדשו בארץ / כי טוב יתרצה עבד אל אדוניו / ויעשה נחת רוח לפניו / כמו
שאמר ונרצה לו לכפר עליו · והיה התועלת גם כן בקרבן העולה / והוכינו
אל הדבקות הנפשי / להוריד על נפשו שפע ודבקות אלהי / ומפני זה
הקריבו קין והבל קרבנות / ואח"כ אדם הראשון גם כן הקריב עולה /
ונח ג"כ כשיצא מן התיבה / העלה עולה / וכן אבותינו אברהם יצחק ויעקב ומשה /
הקריבו עולה במזבחותיהם / כדי שיגיעם השפע האלהי ונבואתו / ובלעם
מפני זה ערך מזבחותיו והעלה פר ואיל במזבח · ואמר לבלק התיצב כה על
עולתך / ואלכה אולי יקרה יי' לקראתי כי חשב שבסבת העולה ההן / תבואהו
הנבואה ואמנם היה זה כך הנה עם העולה / היה לרמוז הדבקות
וההשארות ישיג נפשו / כצורה היא להעלה / ומפני הבנות האפשיות אותו
אליו / מאחר יתנד היותו אדם / כי הנשמה השכלית / תשוב אל ההשארות
והדבוק העליון / לא טורת אשר הב"ה הכללתי ידברים / ולרמוז לזה / היה
הקריב כלם מן החטים / שאכל מהם הוא דבר נכבד · ומפני עדים ש כדבר
טוב / הנה עשר העשורים הנקרב ממחרת הפסח / לרמוז שעדין לא באו
לשלמות האנושי / עד סוף הספירה / שמקריבים שתי הלחם מחטים /
ויקבלו את התורה · והב' / מנחת הביכורים הבאה מהשעורים / וכמו שאמרו ז"ל
היא עשתה מעשה בהמה ובו' · הנה לאדם שחטא והפלה שלהם / כי אם
להבין מאכל אדם / כי על כן הקפידה התורה / באמרה סולת חטים תעשה
אותם · ולפי שהאדם לא יושג לו ההשלמות והדבקות בהיותו אדם בלבד /
אלא בהיותו בעל מושכלות וכתרי התושבות / כי הם כלם לעלות נפש
אל הכבוד התורה / לכן צוה שיהיה סולת בלול בשמן / כי השמן מורה
על השכל / והוא השמן זית זך כתית למאור / ושיתן עליה לבונה שריחה
טוב / רמז למדות הטובות בזות ערכים ואחם הטוב טורף ומלבד מנחתם
הרוחות לאדם הם לא ברשכליו ומדותיו / נמה שיקריבו נ"כ יין לנסך / והוא
כי לרמוז אל השלמות המיוחד האחתי / המגיע בכל איש ישראל תכר התור' /
לפיכך רמז הנביאים את הלוחה · אות לכרם / כמ"ש כי כרם יי' צבאות *פסוק ו' ה'*
בית ישראל וביאורו אל מה יפיה עץ הגפן מכל עץ התורה · וכדברי המשורר
גפן ממצרים תסיע ותקריב נפן זה · ולפיכך העולה והמנחה / ומורים על
הרוח הנכבד שיה / שהם זרות נפש כל איש ישראל ודבקו באלהיו / היה ראש
הקרבנות והנכבד שבהם / להיותן בכל יום / ומנחתם ונסכיה / ועליה'
כאמור בכרך ואתה תנוה / והוא תשר תעשה על המזבח · כלם לא היו תכליתם
עכין המזבח ובוונתו / כי אם להקריב עולת התמידין בלבד / וזה שיקריבו
אותם שתי פעמים ביום · בבקר ובערב / כדרך העבודות הכא' ערב ובקר /
כי כן רצוי שיכא הלמוד לחוץ הנפש בגלוי הענתות · גם שחרית העריב
והבקר / תישיר את הנפש לדעת את יי' ב' זמנות תנועת השמש / שריחם
בבקר / וביאת הערב / כמו שיתבאר במדרש פרשת / ומן המוספים היו כלם
עולות / ומנחתם ונסכיהם / להיותם מורים על הדבוק שזוכו אליו בני ישראל
במועדיהם / על ידי תומם העולו' / וכמו שיתבאר שמה · ואמנם המקריב
מנחת עולה מבלי מנחה ונסכים / היה תכליתו בקרבנו תכלית העולה עצמו /
כמו שזכרתי בבחינת נפשו / ומפני דלותו / או לגודל הכבוד / נבמעט עם
המנחה · הנה התבאר מזה כלו / תכלית העולה הנקרבת נדבה / ומנחתה
ונסכה / ולכן לא היו הבעלים שלא הכהנים אוכלים ממנה דבר / לפי
שהיתה כנגד הנשמה השכלית הייחודית הנוראה / שאין בה כרתה וגרבא'
אגן לבעלים / ולא לכהנים / אלא ליי' לבדו · ואמנם אשר הדברים אשר
בכתוב כעולת הבקר / ובעולת הבקר ובעולת השחר / ומנחתם ונסכיהם
כפי הפרשה :

והחטאת והאשם שניהם היו באים על חטא / כמו שאמרתי כי
החטאת הוא / שיזיק האדם שחטא בשגגה /
והאשם / בהיותו מספק אם עבר על אחת מכות לא תעשה / אם לא עבר ·
ואתה תראה / שאין בעולה / ולא בשלמים / ולא במנחה / הבדל שהמקריבין
כי שיה הוא הדין / שיקריב אותו המלך / או שיקריב אותו ההדיוט ועם
הארץ / אבל בחטאת יש הבדל גדול בין השוגגים הבעלים המקריבים כי אם
היה השוגג כהן משוח / והוא הכהן גדול היה מקריב פר בן בקר על שגגתו
והיה נשרף כלו / כמו העולה / ולא היו נבדלים / אלא שבעולה היתה
נשרפת כלה על גבי המזבח · ואמנם פר כהן משוח / היו האמורים שלו
נשרפים על גבי המזבח / ושאר הפר כלו / היה נשרף מחוץ למחנה · וגם היה
הבדל אחר ביניהם / והוא שדם העולה / לא היה נכנס פנימה להזות על
הפרוכת / ועל מזבח הקטורת ואמנם דם פר כהן המשוח / היה נכנס פנים'
בהוזיר שבע פעמים לפני יי' / אל פני פרוכת הקדש ואם היה השוגג האונס
כל עדת ישראל היו מקריבים פר בן בקר / והיה דינו בכל הדברים / כדין
קרבן פר הכהן המשיח · ואם נשיא יחטא שהוא כולל למלך ולשופטים /
יקריב שעיר עזים זכר / ואמנם לא יובא את דמו להזות אל הפרוכת פנימה /
ולא היה נשרף אותו / אלא האמורים בלבד / והנותר ממנו היה נאכל · ואם
היה השוגג היה הדיוט ועם הארץ / או ששמע קול אלה / ולא הגיד לו אם
אשר יגע בכל דבר טמא / או בטומאת אדם / או לבטא בשפתים / היה מקריב
כל אחד מאלה · נקבה מהכבשים / או שעירת העזים · וראוי שיבוקש הכונה
התכליתיית בדברים האלה / כ"ל מאיזו בחינה / נדמה פר החטאת אל הכהן
המשיח עם העולה תמים' · ולמה נמצא יתרון בעולה שיהיה נשרפת כלה
על גבי המזבח / ואין בפר חטאת אשר נשרף מחוץ למחנה / ובמצא יתרון
יותר כבר הפסולות / שהיה נכנס דמו אל הקדש פנימה / ואין כן דם העולה
והב' / למה היה קרבן שוגג הכ"ג / וקרבן הקהל ג"כ פר בן בקר · ואם קרבן
שוגג הנשיא / היה שעיר עזים זכר / לא פר בן בקר · ובכלל שאלה היא
כוונת השאלות / הרי שהשעבן במעלות והתארים / והם לו שאוכור פה כסדר :

השאלה הא' למה זה היה חטאת הכ"ג / וחטאת הקהל ג"כ / פר
בן בקר נשרף כלו / כמו העולה שהיא זכר הכלל
לנבוה / ומה יתחשר זכר ביניהם / אשר בעבורו קראתו כמולה והוא את ·

השאלה הב' אם היה החטא את הזה שוה מדרגה לעולה / איך היה
נכנס דם החטאת הזה פנימה להזות על פרוכת
הקדש / ועל מזבח הקטור' / ולא היה כן דם העולה?

השאלת הג' אם היה החטאת הזה למעלתו נכנס דמו פנימה /
למה לא היה פר החטאת כלו נשרף על המזבח / כמו
העולה / אבל היו אמוריו נשרפים על המזבח / ובשר הפר כלו / היה נשרף
מחוץ למחנה / כמו שצותה התורה?

השאלה הד' מה נגע חטאת הנשיא / שלא היה פר בן בקר / כחטאת
כהן גדול והסנהדרין / והיה בלבד שעיר עזים זכר /
ומדרגת המלך מעולתו גדול מהסנהדרי' ומכהן גדול?

השאלה הה' למה בשעיר חטאת הנשיא לא היה דמו נכנס פנימה
להזות / כמו שהיה בכהן גדול והסנהדרין / הלא
מפני שהוא שעיר · הנה בשעירי יום הכפורים נאמר והביא את דמו אל
מבית לפרוכת / ועשה את דמו כאשר עשה לדם הפר?

השאלה הו' למה זה היה חטאת הכהן גדול והסנהדרין כלה
נשרפת / וחטאת הנשיא לא היה כן / כי היה נשרף
מכפי מחנו האמורים / והנותר היה נאכל לכהנים?

השאלה הז' למה נהיות השוגג החוטא הדיוט ועם הארץ / היה
קרבנו שעירת עזים נקבה ולא זכר / והנה חטאת
הכהן גדול והקהל והנשיא / כלם היו זכרים / אם פרים ואם שעירים?

השאלה הח' למה לא היה נכנס דם החטאת ההדיוט כמוהם /
להזות על פני הפרוכת / ולא היתה נשרפת חטאתו
כחטאת הכהן גדול והקהל?

השאלה הט' למה זה נכנס כי תחטא ושמעה קול אלה / ושאר
הדברים והטומאות אשר זכרה תורה / כאמר והביא
את אשמו ליי' על חטאתו נקבה מן הצאן / וכתוב קורא זה אשם /
וקרבן האשם / הוא איל ולא כבשה / ולא שעירת עזים / ואף שיהיה חטאת
למה לא היה שעיר זכר?

השאלה הי' למה זה בכל חטאות אשר זכרה תורה / לא נאמר
ואם לא תגיע ידו די שה / אלא כאשר זכרה האשם שהביא
קרבן הדל / שיביא שתי תורים או שני בני יונה / ואם לא תשיג ידו להם שיבי'
עשירית האיפה / והיה ראוי להיות הדין הזה כולל ושוה בכל חטאת?

והנראה לי כפי הסברא הישרה / ופשטי התורה להשיב על זה / הוא
שהקב"ה רצה להזהיר את ישראל שלא יחטאו לפניו / ולא
יעברו על מצותיו / לפי שפעמים שגו בני אדם ויעשו / מה שלא היתה כונת'
לעשות · רצה ית' להענישם בדבר ההמונה / כדי שיתבונן ויתבונן ויקיים
וישמרו כוהרי ולא ישגו עוד · ולזה חייב לחוטא בשגגה שיביא קרבן חטאת
שהוא עונש ממון / כדי שיכין דרכיו / ויזהר בכל כחו שלא ישגה בשגגה עוד
וגם קרבנות הטמאים / למה התכלית היו / ר"ל להזהירם מהטומאות /
ואם יבואו לאדם בסבת עצמו / ולא ישוגה להזיק כל חק / ונגע לא יקרב
באהלו / והצדיק הוא אשר יזהירו / ולכן הנזיר היה מביא קרבן על טומאתו
ואשר חטא על הנפש / ר"ל שלא שמר נפשו כראוי / ועל זה אמרו ז"ל / ורבות
מביא לידי זהירות / וזהירות מביא לידי טהרה / טהרה מביאה לידי קדושה ·
והי' ג"כ לזה התכלית / קרבן הזב והמצורע / וגם על הכל ואחרית / ולאכול
בשר החזיר השקץ והעכבר / וכל שכן שהיה ראוי להזהיר בשגגות שמביאות לא
תעשה / שזדונם כרת / כדי שלא יבא האדם לעשותם / ויאמר הלא שוגג הוא
ולפי שהחוטא הוא קטון או גדול בערך החוטא / היה הכ"ג בשגגה כהוראה
והתיר לעם דבר האסור / אם למעוט ידיעתו / או לקוצר עיונו / גדול עונו
מנשוא / יען וביען שפתי כהן ישמרו דעת / ותורה יבקשו מפיהו / כי מלאך יי'
צבאות הוא / והוא בהוראתו / מלבד שחטא בעצמו / החטיא את האחרי' ולכן
הכרח תורה לתשובה משפטו / כי הוא הגדול שבחטאות / ומפני שבפי שורת
הדין / היה ראוי שיהי' ענשו במיתה / ושתשרף גופו ולא נכרו אשר קטלו / והרגו
תבוא שהאדם אשר נתנה / כיון שלא חטא במתכוין / אלא בשגגה / לכן
שיבתה התורה / שיביא פר בן בקר תחת עצמו / וסומך ידיו עליו / לרמוז
שהוא תמורתו / ויזה וידוי על פני פרוכת הקדש ועל מזבח הקטורת / לבקש
סליחה וכפרה לפני השי"ת · והיו אימורי הפר נקרבים על המזבח / לרמוז על
נקיות דעתו וכונתו במעשה ההוא / ולכן נקרבו במה קרביו / לתורות שהיה
נקיה כונתו / והיה גופו נשרף מחוץ למחנה כפגר מובס / כנגד גופו אשר
חטא השגגה ההיא · הנה א"כ לא היה קרבן החטאת הזה בה לקרבן העולה
כי הוא היה רמז לבכר / ולדבוק הרוחני / ולכן היתה העול' כלה נשרפת על
המזבח ואמנם חטאת הכ"ג / היה רמז לענוש / שהי' ראוי לו כפי שגגתו /
כי שגגת תלמוד עולה זדון / ולכן היה האמורים ממנו נשרף על המזבח / והגוף
נשרף חוץ למחנה / וזו היא תשובת השאלה הראשונה / · אלא היתה חטאת

אבל בחטאת קודש שם על המזבח הפנימי / לפי שקדושתם נערכת כפי מקומות שרפתם ואחרי שהעולה היתה נשרפת במקום קדוש על מזבח הנחשת / ולא היה לה מדרגה עליונה על חטאת הכ"ג הנשרפת חוץ למחנה .. ולזאלה הב' אומר / שלא הצריכה התורה להביא אדם החטאת בקדש פנימה / אם לנקות כפרה ובליה על החטא כחטא שיחטא הכ"ג / או הקהל / ולכן נכרת אחרי מות בעבודת יום הכפורים / בזה שידם הפר ודם השעיר / יזה על פני הכפורת ובזאת וכפר על הקדש מטומאות בני ישראל ומפשעיהם לכל חטאתם / וכן אמר והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו / וכפר בעדו ובעד ביתו . הרי שלא היתה הזאת הדם פנימה / אלא לדם החטאת / לנקות בליה וכפרה . אבל העולה / שלא היתה בה אומרת חטאת / ולא היו צריכים בה לכפרה רבה / לא היה צורך להכנס ולהזות דמה פנימה . וכן לשאלה הב' אומר / שהיתה חטאת הכ"ג נשרפת חוץ למחנה / ולא על גבי המזבח / לגודל שגגתו . ואמנם חטאת הקהל / היה ככה ג"כ שהכנסת הדם לפני' / ושרפת החטאת / לפי שחטא כשגגה בדברי' גדולים כמו / ועל שגגתם מביאין חטאת / הוא יותר נערך / כמו שאמרתי בכ"ג / שהוא שפתו לשעבר / ותורתו לישראל וכן בסנהדרין שהם מורי התורה / ותלמידים / גם שהית' שגגתם יותר מזיקת / לפי שהע' חטא על פי דבריהם / והיו א"כ חוטאים ומחטיאים את הרבים / וכן היה דינם של הסנהדרין בענין החטאת / שוה בשוה עם חטאת הכ"ג / ולשאלה הג' אומר / שלא היה חטאת הנשיא פר בן בקר / כי אם שעיר / לפי שאחר' התור' ומפני לא היה מוטל על הנשיא או המלך / כמו שהיה מוטל על הכ"ג והסנהדרין / ולכן לא היה חטאו בשגגה כ"כ נערך כחטאתם / והיה הנשיא מושל / אבל לא מחטיא את אחרים ככ"ג והסנהדרין / ומפני זה / לא היה קרבן חטאתו פר כמו הם / אבל היה בלבד שעיר עזים / להורות על שגגתו / שבלי חכמה ודעת / אלהיו' שגגתו קרובה לשגגת ההדיוט מעם הארץ / היה חטאת שניהם קרובה זו לזו . הנשיא היה מביא שעיר מפני כבודו / והעם הארץ שעירה / הנכנעת והכבשת לשעיר וכן אחר בתשובת השאלה הה' / שלא היה דם שעיר חטאת הנשי' נכנס פנימה להזו' בקדש כמו שהיה בחטאת הכ"ג והסנהדרין מפני קלות חטאו / שהיה כשגגה היוצא' מלפני השליט / לקוצר חכמתו וידיעתו בדיני התורה / והכנסת הדם פנימה / היה מיוחס לכ"ג / ולקהל לכפר על הקדש מטומאות בני ישראל / ומפשעיהם / לא לאדם אחר . וכן אומר בשאלה הו' / שהיתה חטאת הכ"ג והסנהדרין / כלה נשרפת מפני גודל שגגתם המחטיא את הרבים . אבל שגגת הנשיא לקלותה / לא היתה נערכת כ"כ / ולכן לא היתה חטאתו נשרפת כלה . ולשאלה הז' אומר שהיתה חטאת השוגג מעם הארץ / שעירת עזים נקבה לא זכר . לרמוז שלהיותם חומריים הדיוטים / ונבים בטבעם / נפלו בזאת השגגה / כי הנה הנקבה / רומז אל החומר / כמו שזכר הרב המורה / הנה הכ"ג והסנהדרין והנשיא מפני כבוד' לא רצה הכתוב לחייבם בקרבן נקבה / כדי שלא לפרסם שהיו חומריים ונבים בטבע ושה ג"כ השיב לשאלה הח' / שלא היה נכנס דם חטאת ההדיוט פנימה / מפני מעוט ערכו / כי לא היה נכנס שמה / אלא דם חטאת הכ"ג והקהל / מפני גודל ערכם / ולזה בעצמו / לא היתה נשרפת חטאת ההדיוט כלה / לפי ששגגתו לא נערכה לחטא גדול / כי ההדיוט לא היה מחטיא את אחרים וכן אומר בשאלה הט' שמה / שב' ונפש כי תחטא ושמעה קול אלה וגו' / כלו הוא באה מחטא בדברים שזכר בשגגה / ואין הפרשה הזאת מדיני האשם / כי היא מפרשה אבל באמר כאן והוא טמא ואשם / והוא ידע ואשם / והיה כי יאשם והביא את אשמו לי"י להגיד / שאחרי שחטא / הרגיש עצמו שנגע באשמה . ושהיה בזה אשם והאשים עצמו וכן פירשו הרמב"ן . וכתב שלדעתו גם אשם / מורה על דבר גדול שהענש עליו / יתחייב להיו' שמו כאבד . והנה אלכן הפסוקים אדום / ויאשמו באות מדבר תאשם שומרון כי מרתה באלהיה ואשמת מורה על דברכות [illegible] ולא יספיק והנה אשם גלוי ואשם בזה תוספת / בעבור שהם באים אף על המזיד / יקרא קרבנם אשם / וכן אשם הנזיר / אבל אשם מעילות / אשם שפחה שהוא בשוגג / בעבור שהוא בקדשי השם / יקרא הקרבן אשם . ונראה לי שהחטאת הוא בערך החטוא / אבל מי שעבר עליה בשגגה / הוא חוטא בעבור שלא נזהר כראוי שהצניעה פה / כי אם היה נזהר / לא היה עובר בשוגג על העבירה / ובערך השם ית' יקרא אשם / כלומר / שאינו פטור מפני היותו שוגג / כי עכ"פ יאשם ולכן אמר ונעלם ממנו והוא ידע ואשם . והמקום הזה האשם הוא במקום חטאת / אבל אין זה אשם תלוי שיאמר הכתוב אחר זה / כי הוא נקרא אשם בבחינה אחרת . כמו שאזכור . ואמנם אמרו אחר זה / ואם לא תשיג ידו / אין ספק שלא יפול בחטאת הכ"ג ולא בחטאת הקהל / ולא בחטאת הנשיא / כי אם אשר שלא תשיג ידיהם די קרבנם / אבל בחטאת ההדיוטים / אומר אני שאינו בלבד על הדין הזה מהחטאות / אבל הוא כולל כל מיני חטאות אשר זכר מהם / כי אחר שפירש מיני החטא' כלם / נתן משפט כולל לכלם / והוא שאם יהיה המקריב דל ולא תשיג ידו להביא כבשה או שעירה / שאז יביא שתי תורים או שני בני יונה . ואמר לי"י / להגיד כי שניהם יהיו נשרפים על המזבח / ולא יהיה לכהן חלק בהם כמו שאמר אחד לחטאת ואחד לעולה / בהיות העולה דבר נכלל מהחטאת / ואין לו צורך במקום הזה / הוא להגיד שהיו בזה שתי בחינות / הא' אחד הבנתו אשר אמר / ולזה היה אחד לחטאת' התוספה [illegible] / שהיתה כשגגה ומזידה / ולכן להורות על נתינו

כבשו / כשבה האחד עולה . כי הנה כשהיה מקריב כבשה / או שעירת עזים . היה חלק ממנה נשרף על המזבח / והם האימורים / וחלק נאכל לכהנים / אבל כשהיה קרבנו שתי תורים / או שני בני יונה / שהיו שוים בענינם / לא היה מקום לעשות חלק מהם קדוש מהאחר / כיון ששניהם היו שוים / והיו נשרפים / אלא שיהיה האחד חטאת / והוא היה הנעשה כראשונה . והאחד עולה / שאחרי כפרת חטאתו / דבקה נפשו בשמים / וזכר הכתוב שאם לא תשיג יד המקריב / גם לשתי תורים / או לשני בני יונה / יביא את קרבנו עשירית האיפה / וכדי לעשות הבדל בקרבנו / צוה שיקמוץ הכהן ממנה מלא קומצו את אזכרתה / והקטיר המזבחה / באופן שיהיה חלק נשרף ממנה על המזבח והנותר יאכלו הכהנים . ואמנם שאמר הכתוב אחר כל זה וכפר עליו הכהן על חטאתו אשר חטא מאחת מאלה / מורה הורא' אמתית / שגם שאמר ואם לא תשיג ידו / מוסב על כל מיני החטאות . כמו שזכרתי / ולא על זה בלבד / וזו היא תשובת השאלה העשירית . ואמנם נכתב עולם לך לפני' / בזאת פרשה אחרת / וכי תשגו ולא תעשו / ואמרו ז"ל / שבחטאת הע"ז הכתוב מדבר / שחייב לסנהדרין נפר בן בקר . אבל הכ"ג והנשיא וההדיוט מעם הארץ / כלם מקריבים כשוה בחטא ע"ז / שעיר עזים אחד לחטאת . לפי שבכל אחד מהעבירות יוכל כ"ג או שאר העם / להיות שוגג / אבל בענין ע"ז שאמרו חפורסם וכל ישראל שמעו בסיני אנכי ולא יהיה לך / היה ראוי שיהיה ענשם וקרבנם שוה / כי לא היה דבר זה ראוי להיות נעלם מאחד מהם / כנה זו הוא / מה שראוי שיאמר בענין החטאת :

ואמנם האשם כבר יפלו כמה שכתבה התורה בענינו שאלות ?

השאלה הא למה חייבה בקרבנו איל תמים / והנה בחטאת עם הארץ / לא חייבו אלא כבשה / או שעירת עזים / והאשם / אין הבדל ביניו ובין החטא' / כי הוא / למי שידע שעבר בשגגה על אחד מהכריתות / והאשם הוא / למי שאינו יודע בודאי אם עבר אם לא עבר והוא מסופק בדבר / ויקרא אשם תלוי . והרי הוא א"כ מטבע החטאת / ויותר נקל / ולמה הצריכו איל תמים ?

השאלה הב' למה צותה התורה באיל / שיהיה בערך כמו שאמרה בערכך כסף שקלים בשקל הקדש / ולא תמצא כן בחטאת . ואומר בתשובתם / שהחטאת / נקראת חטאת לפי שהחוטא יודע חטאו / ושגג בדרך הסרה / בעברו על אחת ממצות י"י והאשם נקרא כן / לפי שאינו יודע אם חטא אם לא ולכן הוא מאשים את עצמו / איך עבר רוח חפצו / ולא ידע אם עבר על המצוה הזה' / אם לא / או שלא ידע מהו האסור והמותר / אם שגג בו / ומזה הצד / נקרא אשם תלוי / לפי שהוא תלוי ועומד אם עבר אם לא עבר . ולא נקר' זה אשם תלוי מצד הבחינה שזכרתי למעלה / שנקרא האשם אשם / כי אם נקרא בערך השם ית' / וכאן נקרא אשם בערך עצמו / שהוא מאשים עצמו / בעבור שלא ידע אם עבר אם לא והיתה מחלוקת פו"ל / שקראו לאשם האמיתי זה / אשם תלוי / כדי להבדילו מהאשם / וקראו הכתוב על דרך העברה / את האשם בשם אשם . והנה הביא הכתוב מהאשם התלוי מינים / לראשונה / כמו כי תמעול מעל ותטא בשגגה מקדשי השם / ר"ל שנהנה מן הקדש בשגגה / שלא היה יודע שהוא קדש / אבל לא נתברר אצלו אם עבר בזה אם לא / וחייבתו התורה שיביא את אשמו לי"י / איל תמים מן הצאן / והיה זה / מפני שהוא היה סבור שאין עליו עונש כלל / כי לא נודע שחטא / ואף שידע שחטא / היה חטא בשוגג / ומפני זה / ראוי שיפטר מן העונש בהאשם / ולכן כדי להסיר מחשבתו זו ממנו / החמיר הכתו' עליו יותר מדאי בענשו / והצריכו איל תמים מן הצאן / לא כבשה / ולא שעירת עזים / ולפי שלא יבקש איל פחות להקריבו / חייבו שיהיה בערכך כסף שקלים / ר"ל שיביא אותו בכסף מלא / ולפחות יהיה שני סלעים / כי שקלים מעוט רבים שנים / הרי שיביא שני שקלים כסף / בשקל הקדש / או שיביא איל / שיהיה ערכו שוה שני סלעים כסף . והיה זה / לפי שהאילים במדבר היו ביוקר גדול / וכן חייבו שאת אשר חטא מן הקדש ישלם / וכדי שלא יקל בערכו / כדי להחמיר בשלומים / צוה ולא חמישיתו יוסף עליו / ונתן אותו לכהן / כי כיון שהוא אוכל מקדשי י"י המיוחדים לכהנים / היה ראוי שישלם לכהן מה שלקח מקרן וחומש / וכן אם נפש כי תחטא / ועברה על אחת מכל מצות י"י אשר לא תעשנה בשגגה / כלומר שבא ספק לידו / ולא ידע אם עבר עליה אם לא / כענין שיהיה לפניו חלב ושומן ואכל אחד מהם / ולא ידע אם אכל החלב או השומן / הנה הוא / שלא נזהר מלאכלו / לדעת אם אכל אסור או מותר / יביא גם כן איל תמים בערך / כמו שזכר למעלה / וזה יכפר עליו הכהן על שגגתו אשר שגג . אבל זה יקים / כשהוא לא ידע אם עבר ושגג אם לאו . כי אם היה יודע זה / היה קרבנו חטאת / ולא אשם / והנה אמר על זה אשם הוא / אשום אשם לי"י / להגיד / שזהו אשם תלוי בעצמו / לפי שהוא אינו יודע אם חטא אם לאו / אבל בערך השם יתברך / שהכל גלוי וצפוי לפניו / היה אשם / והאשם בודאי על חטאתו ונכלם לו . וכן הביא פרשה כנגד ענינה / נפש כי תחטא ומעלה מעל / וכחש בפקדון או בגזל / ושאר הדברים שזכר / ואין דבר מהם בשגגה / אלא במזיד / ועליו אמר והיה כי יחטא ואשם רוצה לומר / כאשר ישים אל לבו שחטא לאלהיו / ויאשים את עצמו כבעל תשובה גמורה / שאז ראוי לו / שישיב את הגזלה / או הפקדון / או את האבדה / וישלם הכל / ורצונה הקרן והחומש ולא יתן זה לכהן / אלא לאשר הוא לו יתננו ביום אשמתו רוצה לומר / ביום אשר האשים את עצמו והכיר בתשובה . ואל האשם

ואל

אשר היה אליו מפני שבועת הבקר אשר שמה, ויביא אייל תמים אל הכהן כי
אהיותו מעט מאוד, הביא את קרבנו איל תמים. וזה הוא תכלית
הגלות אשר שאלתי כלם:

ואמנם תכלית זבח השלמים, יתבאר אחר שאדע שהשלמים היו כלם
אם לזבח תודה, ואם בנדר ונדבה. כמו שיתבאר בפרשת
צו, ושמן שני המינים האלה היה, שפעמים היו מקריבים שלמים, לתת
הודאה לשם יתברך על מה שנצלו בגופיו ובנכסיו ועל הטובה
שהטיב עמהם, אם בירושת הארץ ונחלתה ואם בשאר נסים, ועל זה
נאמר אם על תודה יקריבנו, והוא המין האחד. והמין השני שהוא
בנדר ובנדבה, עניינו תפלה לשם שיושיעם ויברכם בתבואותיהם, ועניניהם
בעתיד, ויריק עליהם ברכה עד בלי די. הנה אם כן היה המין הראשון הודאה
על העבר, והמין השני תפלה על העתיד. ולכן בנושאם אל המקדש
להודות לה' חסדו ונפלאותיו, ישבו ושם משפחה, ויקריבו על גבי המזבח
להודות לה' על כל הטובה שהטיב עמהם, אם היו עושים השלמים לקרבן
תודה. והיה חלק המזבח, החלבים והכליות והיותרת אשר על הכבד
ומן הכבשים, עוד האליה, לפי שהקרבים, הם רמז למחשבות. וכן
הכליות כאלו יאמר המקריב, שפכתי את נפשי לפני ה'. וגם כן להיות
הדברים ההם היותר שמנים שבגוף, שיורצם האש יותר בקבלה. וגם לפנה
אחרת, והיא לפי שהחלב, לא היה לבעלים, ולא לכהנים לאכלה, ולא
הכליות והכבד, שהם מזון רע, והאליה אם כן הבשר הטוב לא זכה לכהנים,
ובבשר יתבאר זה יותר בפי' הפרשה. ואחר מתנת חלק המזבח, יתנו חלק
הכהנים, שיודו עמו ויגדו לו השם, על הנסים ועל הפורקן שעשה להם.
ושאר הקרבן יאכלו הבעלים, ושמחו בכל הטוב. ואם היו השלמים בדרך
נדר ותפלה על העתיד, יתנו ג"כ קצת מהם על גבי המזבח, וקצת לכהני'
כדי שיתפללו בעדם רנה ותפלה אל השם, שיצליח קניינם, והשאר כלו, יאכלו
וישתו ויתענגו כל טובי ארץ, ויתענגו על רוב שלום. ובעבור שהיו השלמות
הקנינים והתבואות בארץ ישראל, בתוצאה הבקר, ובעבודת האדמה, אשר
עקרה הוא הלחם והיין והשמן, שבהם נותן השם את הברכה, לכן היו השלמי'
ההם מתנ"ש להם מן הבקר מן הכבשים ומן העזים. והמנחה, מסולת
החטים והשמן, והיין, שהם המשקים היותר משובחים. הנה התבארו
תכליות השלמים, כפי מיניהם. ולזה היה מנחת הנסכים עם השלמים
תמיד ומפני זה אמר בהם אם זכר אם נקבה תמיד יקריבנו כי לא תצוה
התורה שיהיו השלמים זכר, כמו שתצוה שיהיו בעולה ולא שיהיו נקבה,
כמו שצוותה בחטאת, לפי שלא היו חוטאים השלמים על מה שתורה העולה
ולא החטאת, אבל יורו על רוב השמחה והטוב ולכן נקראו שלמים, לפי
שהם בנויות השלום שבין על המקריב, ושמחתם אל השם שישלים שלום
לו. והנה היה חלק הכהן החזה והשוק, לפי שהם מהאיברי' היותר נבחרי'
שבגוף, כי החזה הוא היותר ערב מכלה ואחריו השוק. והנה בפרשת צו
לא הכתוב בתורת זבח השלמי' אם על תודה יקריבנו שיביא על זבח התודה
חלות מצות בלולות בשמן ורקיקי מצות ונאמר על חלות לחם חמץ ושאל
בשר הזבח ביום קרבנו. לא יניח ממנו עד בקר. האמנם במין השני
מהשלמים, והם הבאים בנדר ונדבה, לא זכר חלות מצות, ולא רקיקים,
ושאר מיני הלחם שזכר במין הראשון מהתודה. וסוד עניין הבדל אשר הוא
שבזבח שהשלמים הבאים לבד בנדר ונדבה, יהיו נאכלים לשני ימים ולילה
אחת, ושהמין כן בשלמי התודה, כי היה לבד ליום ולילה אחת. ואחרי
שחז"ל לא קבלו שתמיד יקריבו מנחה עם השלמי' ראוי לפרש שמיני הלחם
שהיה מביא על זבח תודה לא היו נקרבים על גבי המזבח כי הם היו מלבד
המנחה הבאה עם השלמים. שהרים ממנה הכהן בקומצו מסולת המנחה
ומשמנה, ואת כל הלבונה אשר על המנחה, והקטיר המזבחה. אבל מיני
הלחם הבאים עם זבח תודה, לא היו אלא לאכול מהם הכהנים והבעלים
ולכן נאמר בהם על חלות לחם חמץ כי הנה במנחה התורניית, נאמר לא
תעשה חמץ, והנה בשלמי התודה באו מיני הלחם ההם. לפי שהיה על
העבר. והיה ראוי להוסיף באכילה ובשמחה. ואין כן בשלמי הנדרים שהיו
על העתיד, הלא תראה שבחג הסכות, באו ושמחת בכל הטוב, לפי שהיה
על העבר ולא באמר קציר הפסח, לפי שהיה האדם לבו תלוי על מה שהיה
בתבואותו לעתיד. והנה היה בשר השלמי' אם על תודה יקריבנו נאכל ליום
ולילה אחת, ואם נדר או נדבה יקריבנו, היה נאכל לשני ימים ולילה א',
לפי שהיות שאל על העתיד, הוצרך בתפלתו יום' מהתהלל והודאה על העבר

הנה התבארו טעמי הקרבנות האלה כלם, עולה ומנחה וחטאת
ואשם ושלמים. והיה הכלל בהם שהנה התורה
בתועלות הקרבנות האלה, אם מדת הנדיבות והאהבה בנדרי הנדבות
ומלאי כליות ונכלה. ואם שלמות האמונות, ר"ל בעולה מהמת אלהות השם,
ודבוקה עם השם יתברך, וההשגחה האלהית, ובחטאת ובאשם והשלמים
ההשגחה האלהית, והשכר והעונש לירא השם ולעוברי פיו. ולשמירם
על מחשבותיהם לבד כל זה היה בזה תועלת רב, שישוב החוטא וידע בנפשו
שנתכפרו לו עונותיו, כי בעולת זה. אם ישוב אלא יחנה ה' סלוח לו
ויניח מן החטאים ויוסיף על חטאתו פשע. ואחרי אשר הודעתיך הכללים
האלה בעניני הקרבן, אבא אל פירוש הכתובים שבאו בתורה על
ענינם, כי עם ההקדמה הזאת אשר כתבתי לפניך הממין, יקל הביאור
והפירוש ההודיתי באלה הפרשיות, ועניני הקרבנות:

פרשת ויקרא

ויקרא אל משה וידבר ה' אליו עד סוף הסדר. יש
לשאול בפסוקים שאלות.

השאלה הא' באומרו דבר אל בני ישראל, כי אחרי שהיתה הפרשה
בקרבנות, למה לא נאמרה לאהרן ולבניו,
כמ"ש צו את אהרן ואת בניו לאמר, זאת תורת העולה, דבר אל אהרן ואל בניו
לאמר זאת תורת החטאת, ואין לומר מפני שהיו כבר מצות כהנות כוללים,
זכם כשיהיו שחוטה הפסח והנאה לכן טוב שתאמר לבני ישראל, כי היה ראוי
שיאמר, כמ"ש בפרשת מומי בהמה באמור אל הכהנים, דבר אל אהרן ואל בניו
ואל כל בני ישראל ואמרת אליהם, לא אל בני ישראל בלבד:

השאלה הב' באומרו אדם כי יקריב מכם קרבן לה', כי הנה מלת
מכם, יראה שאין ענין לה, והיה די שיאמר אדם כי
יקריב קרבן, וכמ"ש אדם כי יהיה בעור בשרו, ואין לומר שבא להוציא שלא
יקריבו קרבן מהכותיים, כי הנה בתורה לא אסרה קרבן הכותיים, אלא
להיותם בעלי מומים, שנא' ומיד בן נכר לא תקריבו את לחם אלהיכם מכל
אלה, כי משחתם בהם מום בם, לא ירצו לכם. אבל אם קרבן הכותיים
היה בלי מום, יקריבנו. ולמה נאמר אם בן אדם כי יקריב מכם:

השאלה הג' באומרו יקריב אותו לרצונו לפני ה', מאחר שאמר זכר
תמים יקריבנו אל פתח אהל מועד ומה צ"ל שנית יקריב
אותו, והיה ראוי שיאמר זכר תמים יקריבנו אל פתח אהל מועד לרצונו לפני
ה', לא שיזכיר ההקרבה שתי פעמים ללא צורך:

השאלה הד' למה זה בזריקת דם העולה, באמר וזרקו בני אהרן
את הדם על המזבח סביב, וכן בעולת הכבשים
והעזים, וזרקו בני אהרן את דמו על המזבח סביב. ואמנם בחטאת לא
נאמר כן כי בפר חטאת הכהן המשיח, ובפר העלם, אמר על קרנות מזבח
קטרת הסמים, ואת כל דם הפר ישפוך אל יסוד העולה. ובחטאת הנשיא
נאמר, ולקח מדם החטאת באצבעו ונתן על קרנות המזבח. וכן בחטאת
עם הארץ, אמר על קרנות המזבח ויסודו לחוץ, ולמה לא נאמר בכלם כמו
שנאמר בעולה על קרנות המזבח, או יאמר בכולם שזה בכל המזבח:

השאלה הה' ואם מן הצאן קרבנו, כי הנה דין עולת הבקר והצאן
שוה, ולמה עשה אם כן בהם פרשיות. ויותר טוב
היה שיאמר הכתוב בתחלה מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן תקריבו את
קרבנכם, זכר תמים יקריבנו וגו', והיה הדין שוה לבקר ולצאן, ולא יכפול
הדינים האלה, גם שיקנות מהדינים זכר שזה. וקצתם השמיט ולא זכרם
בעולת הצאן, כמו שזכרם בעולת הבקר:

השאלה הו' למה זה בעולת הבקר אמר ושחט את בן הבקר והקריבו את
הדם, ובעולת העוף נאמר כהפך, והקריבו הכהן אל
המזבח, ולא א' כן ומלק את ראשו, והמליקה בעוף, היתה כמו השחיטה בבקר
ובצאן, וידוע שהשחיטה ישחט זר ומלק, ולא א' כן יקרב את הדם על המזבח:

השאלה הז' למה זה היתה שחיטת העולה בבקר ובצאן כשרה בזרים,
והמליקה לא היתה כשרה, אלא בעבודת הכהן אותה,
כמ"ש והקריבו הכהן המזבח, ומלק את ראשו ואם היתה המליקה בעוף
כשחיטה בבקר ובצאן, למה לא היו כשרין בזרים או פסולות:

השאלה הח' באומרו והסיר את מוראתו בנוצתה והשליך אבי למה
זה להשליכה, ורש"י כתב בעולת בהמה שאוכלת אין על אבוס
בעליהם, באמר והקרב והכרעי' ירחץ במים והקטיר, ובעוף הכונס מן הגזל,
באמר והשליך השמים שאכלו מן הגזל, והדבר קשה, כי אם הכונה הורה
למי שבעל מן הגזל, היה ראוי להשליך כל העוף, כי כל גופו כונס מהגזל:

השאלה הט' למה זה זכרה התורה דיני המנחה ודינה קודם
השלמים, כי בהיות השלמים מן הבקר ומן הצאן,
היה ראוי שיהיו נזכרים קודמים למנחה. והרלב"ג כתב, שלפי שהיתה
המנחה באה עם העולה, נזכרה אחריה. ואומר אני, שגם כן היתה המנח'
באה עם השלמי' ולכן היתה ראויה שתבא אחריהם' לא קודם וכמו שאמר ה' ב'

השאלה הי' למה זה בעולת הבקר והצאן והעוף והשלמים נאמר
תמיד שיקטירו אותה על העצים אשר על האש. וכן
בחטאת כהן משיח, באמר ושרף אותו על עצים באש, ואבל בקרבן המנחה,
לא נזכרו עצים כלל, אלא והקטיר הכהן את אזכרתה:

השאלה הי"א באומרו והנותרת מן המנחה לאהרן ולבניו שכפלו'
זה שני פעמי', והיה די באחת מהן, גם אומרו והנותרת א
הוא שהיה לו לומר והנותר מן המנחה, כמו והנותר ממנו הבשר:

השאלה הי"ב באומרו כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה
חמץ ונשאר, למה הוצרך לומר כי כל שאור
וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה, כי הנה ידוע היה. אלא הכונה
להקרבה

[illegible]

השאלה הי"ג [illegible]

השאלה הי"ד [illegible]

השאלה הט"ו [illegible]

השאלה הט"ז [illegible]

השאלה הי"ז [illegible]

השאלה הי"ח [illegible]

השאלה הי"ט [illegible]

השאלה הכ' [illegible]

השאלה הכ"א [illegible]

ויקרא אל משה [illegible]

את הדם על קרנות המזבח / להיותם תמיד היות המקריב מקרבן העולה ושם במזבח הנס . ולהיות כל המזבח שהכרתו הוא / היתה הזריקה כלו סביב / ולא לנתינת מקרנות בלבד / והותרה בזה השאלה הב' . והשאלה הג' שיעשו הכהנים / היא ונתנו בני אהרן הכהנים אש על המזבח שלהיות נתינת הלא מעבודת המזבח / היה זה גם כן מעבודת הכהנים . והשאלה הד' / היא וערכו עצים על האש / כי כל עבודות המזבח לא יעשו אלא על ידי הכהנים . ואולי תדע / שאמרו וערכו עצים על האש / אין הכוונה על העצים שהיו מערכים בבקר בעת הדליקם את האש על המזבח אבל אלה העצים היו נותנים שם / בעת שימו הנתחים / ואלו אמר ז"ל שגם מגוה לשני גזרי עצים / שהיו מעלים גם שני כהנים בעת נתינת נתחי העולה על המזבח / והיה זה כתמיד של בין הערבים / כי בתמיד של שחר / היה מספיק בכהן אחד שישים שני גזרי עצים / והשאלה הה' / היא וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים וגו' ואמר את הראש ואת הפדר / להגיד שלא יעבר הפדר מהראש לבבות בית השחיטה / שהוא מלכלך מפני כבוד גבוה . ואמר בני אהרן / להגיד שעורכו לזה כהנים רבים שיקחו שנים מהם הנתח הגדול / ואחד מהם הקטן / וקיים כל זה / הוא לקרבן הבקר / כי לא כתוב על זה בקרבן היחיד / ואמר על העצים אשר על האש / המקום אשר פי' יותר / שכאשר ונתנו עליה הכהן עצים בבקר בבקר / הלמד שצריך שיהיו העצים מסודרים ראשונה / ואחר כך יערוך עליהם העולה . הרי שבאו משפט הדברים המוטלים על הבעל לעשותם / כנגד האחרים שהיו מוטלים על הכהן לעשות . ובהיות העולה כלה נקטרת על המזבח / בזה האופן שזכר / היתה ריח ניחוח להשם שאותו לא היה מקובל לפניו :

ואם מן הצאן קרבנו וגומר / עד ואם מן העוף / כתב הרלב"ג / שבפרשה הזאת היא בעולת הצאן / ודינה כדין עולת הבקר בכל משפטיה / ולכן קצר בה / ולא הזכיר וסמך ונרצה . וכבר זכרתי בשאלות מה שיש על זה מהספק . ולכן ראוי שנאמר מה שאמר בלמוד נבואות מבוא עולת הצאן בפני עצמה . ואומר לפי שלמדנו מזה שלא היו עולות הבקר והצאן שוות במדרגת מעלתן . אבל היתה עולת הבקר יותר חשובה / ולכן נזכרה ראשונה בפרשה בפני עצמה . ואחריה במדרגת המעלה / היתה עולת הצאן / ולכן באה עולת הצאן בפרשה בפני עצמה / אחרי פ' עולת הבקר / ואחרי עולת הצאן במדרגת המעלה / היה עולת העוף / ולכן באה גם כן בפני עצמה אחרי עולת הצאן . ואחרי עולת העוף במדרגת המעלה / היה עולת המנחה / ולכן באה גם בפני עצמה אחר עולת העוף . הרי שעשרו העולות כלם כפי מדרגותיהם עד שזכר בזות ואחרית ולא כללה עם עולת הבקר בפ' אחת להלוק מדרגותיהם / וכאלו למדתנו בזה התורה שבכל נדיב לב שקרבת אלהים לו / את הקרבן היותר נבחר שאפשר שיקריב הוא מהבקר / ואם אין ידו משגת יקריב מן הצאן . ואם דל הוא ולא יוכל להקריב מן הצאן יקריב מן העוף : ואם גם בזה לא תשיג ידו / יקריב את המנחה . עוד נוכל לומר שכתבה פרשת ואם מן הצאן / ללמוד חמשה מתוך דינים / שאין ללמדן מפרשת הבקר . ראשונה / מ"ש רז"ל מן הבקר ומן הכבשים ומן העזים / הרי אלו שלשה מעוטים / פרט לזקן ולחולה ולמזוהם . עוד מה שכתב רז"ל לחולה בפרשת הבקר / וזרקו את הדם / מה תלמוד לומר דם דם להביא את שנתערב במינו / או בשאינו מינו / יכול אף בפסולים / או בפסולות הפנימיות / או בחטאות החיצוניות / שאלו למעלה / ואלו למטה / ת"ל במקום אחר דמו / והוא את דמו הכתוב בעולת הצאן הרי שכל אלו החיובים / לא היה אפשר לכתבם בפרשת עולת הבקר . וחמשה זה שהוסיף לומר כאן בעולת הצאן על ירך המזבח צפונה לפני ה' הוא לבאר שלפני ה' הכתוב בעולת הבקר / הוא ירך המזבח בצפון וזה כבר היה אפשר לכתבו בפרשת הבקר / ומה שלא כתב שם הוא שאחר שהיה לו לכתוב בפרשה זו וזרקו בני אהרן הכהנים את דמו בעבור המצוה האחר / הוצרך לכתוב השחיטה קודם לכן ולומר ושחט אותו / כי אין לעשות זריקה אלא אחר שחיטה . ובשם צריך לכתוב השחיטה / הביא מפרשת עולת הבקר זה הדבר בלתי מפורש שם / כדי שיפורש כאן / ולא יהיה ענין אחד כתוב שתי פעמים . והנה גם זה הדינים / נסמך על מה שכבר נאמר בדיני העולה לתחלה . ומה שאמר ואחר והקרב והכרעים ירחץ במים / והזכיר זה תמיד אחר עריכת החיבורים על העצים / ירצה / שצריך לתת נתחי החיבורים ראשונה על העצים ועליהם הקרב והכרעים / וכן כאשר נגמר החלוקים / ורחצת קרבו וכרעיו / ונתת על נתחיו ועל ראשו . והנה זכר בעולות הצאן מהדברים שיעשה בעל הקרבן / ג' דברים / השחיטה / והרחיצה / והנתיחה / ולא זכר הסמיכה ולא ההפשט כמו שזכרם כלם בעולת הבקר / לפי שבשם אמר וסמך ידו על ראש העולה / ומזה למדנו שבכל עולה צריכה סמיכה / כיון שהכתוב יקבה לעולה . וכן ההפשט / כאשר בעולת הבקר והפשיט את העולה / ומשם למדנו שבכל עולה כמו שהיא עולה יפשיטנה בכלל / אבל בשחיטה / שבא נשחט את בן הבקר / ולא זכר בה שם עולה . וכן בנתוח שאמר ונתח אותה לנתחיה / כדי שלא נחשוב שזה ייוחד בעולת הבקר מפני מעלתה / ולא בעולת הצאן / הוצרך הכתוב לפרש שניהם בעולת הצאן לחייבה בה גם כן . וכן מחשבת הדברים שהיו מוטלים על הכהנים לעשותם / זכר הכתוב בעולת הצאן שנים מהם / לפי שבהם יוכללו גם כן האחר / כי הנה שאמרו בעולת הצאן וזרקו בני אהרן הכהנים את דמו בכלל והקריבו בני אהרן את הדם / כי בהיות שהם לא יקבלוהו בכלי / לא יוכלו לזרוק / גם שאמרו בעולת הצאן בנתחים / וערך אותם הכהן על העצים אשר על האש / בכלל ונתנו בני אהרן הכהן אש על המזבח / ובכלל ג"כ וערכו עצים על האש לפי שבאמרו וערך הכהן אותם על העצים / אשר על האש / ידענו שכבר היה שם אש ועצים הנה סתבו מזה שאין בכלל / ולא יותר / בפרש' עולת הצאן / ולא תמצא ונתינה / ומה שהיה לשון שכתב בה . ותמיד אומר שהכלל הוא / שכל מצוה שבא בפרשה של בקר וכר כאן שהוא בבעל הקרבן / כי היתה תסוב / שהמקריב לא יצא בעולה ומאן והלך לו / שלא בהכבש והפלות פרחים וכו' לב נשבר ונדכה אלהים לא תבזה . והנה באה כעולת הצאן לפני ה' / ולא אמר לרצונו / כמ"ש בעולת הבקר / לפי שקרבן הבקר היה קרבן חשוב / תערך בדמיו / ולכך התנדבות דבר שדמיו מרובין / את עצבו בעצמת הנתינה יותר / מהתנדבות דבר שדמיו מועטים . ולזה הזכיר בעולת הבקר שיהי' לרצונו / ויתנבו נפשים נ"ה ידות ויעלה על לבו שראשו ובצוארו מוקפל מהם לפני השם / לא לפני מלך בשר ודם / ואין כן בכבש או עז . עוד תמצא בעולת הבקר / שזכר הנתחים בלי כנוי / שכאמר וערכו בני אהרן הכהנים את הנתחים / את הראש ואת הפדר . ובעולת הצאן נזכרו בכנוי / ונתח אותו לנתחיו את ראשו ואת פדרו . אבל בקרביים או בכרעים / בא הלשון בהפך / שבעולת הבקר כאמר וקרבו וכרעיו ירחץ במים שהם בכנוי / ובעולת הצאן כאמר והקרב והכרעים ירחץ במים בלי כנוי / והטעם בזה הוא / שעריכת הנתחים על העצים / היתה בכהנים / ורחיצת הקרב והכרעים / היתה בבעלים / ולזה בעולת הבקר שהיו צריכים בה כהנים רבים / כאמר וערכו בני אהרן הכהנים את הראש ואת הפדר בלי כנוי יחיד / כי רבים היו הכהנים בזה / והפריש לשון הקרב והכרעים בכנוי היחיד / לרמוז שזה נעשה ביחיד / שהוא הבעל המקריב / אבל בעולת הצאן אמר וערך הכהן אותם על העצי' . ומפני היות הכהן אחד / אמר את ראשו ואת פדרו בכנוי יחיד / כי היה די בכהן אחד להקריב עולה מן הצאן / ולא להקריב בקר . ומפני שלא כתוב שאותו הכהן שהקריב נתחי הצאן / הוא אשר ירחץ במים הקרב והכרעים / כיון שהלשון שוה בכל העבודה / לכן אמר את ראשו ואת פדרו בכנוי היחיד / רמז לכהן / והקרב והכרעים מבלי כנוי / ר"ל הבעל / לא הכהן הנזכר . ויעיד על זה רבוי המלואים / כי מרע"ה היה כהן ומקטיר / וכאמר הכל שם בכנוי / ומוסב למשה / והותרה בזה השאלה הה' :

ואם מן העוף עולה קרבנו וגומר / עד ונפש כי תקריב קרבן מנחה . זו היא המדרגה השלישית מן העולה / והיא מן העוף / ואמר והקריב מן התורים או מן בני היונה את קרבנו / להגיד שיקריב אחד מן התורים / או אחד מן בני היונה . וכוונה לדעת הרמב"ם ויקח מאבני המקום / אחד מאבני המקום . וכן ואלעזר בן אהרן לקח לו מבנות פוטיאל לו לאשה / וכבר ביארתי במ"א מה שקדם למה נבחרו המינים האלה להקריב מהם קרבן / יותר מזולתם מהמעופפים . והנה אמר הכתוב כאן ואם מן העוף עולה קרבנו לה' / ולא אמר כן בעולת הבקר והצאן / ר"ל בפתיחת הקרבן לה' . לפי שבעולת הבקר / כאמר בתחלה אדם כי יקריב מכם קרבן לה' מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן / לכן לא הוצרך לומר בכל מיני הבהמה לא בבקר ולא בצאן קרבן לה' / כי כבר אמר בראשונה . אבל בעוף שעדיין לא כאמר בו / הוצרך לומר קרבן לה' . והנה אמר והקריבו הכהן אל המזבח ומלק את ראשו / בחלוף מה שאמר בעולת הבהמה שאחר ראשונה לשחוט / ואח"כ והקריבו את הדם / לפי שעם שהמליקה בעוף כשחיטה בבהמה / לא היה אפשר שיהיו הבהמה והעוף שוים בזה / מפני שבעולת הבהמה היתה השחיטה בצפון / ועל ירך המזבח צפונה / רחוקה מן המזבח / ואחר כך היה מקריב הכהן למזבח לזריקת הדם / אבל בעוף היתה המליקה בתוך המזבח / כדי שיהיה מזה דמו על קיר המזבח / ולכן היתה המליקה בכהן / ולא בבעל / ולא זר אחר / כי איך יתקרב הזר אל המזבח / והכתוב אמר והזר הקרב יומת . ולכן היה בעוף ההגשה ראשונה / והמליקה אחריה / והיתה השחיטה בבהמה בזר / והמליקה בעולה בזר . והותרו השאלות הו' וכו' . ואמרו והקריבו הכהן אל המזבח / תואר אל הקרבן שזכר / והוא את הנתינה / ואמר ומלק את ראשו ונמצה דמו / הכל בלשון זכר . ואם אמר מורותו כנוכחה בלשון נקבה / על דרך והנה עלה זית טרף בפיה שבא כנוי לזכר ולנקבה . כן בכאן / הקרבן הוא שם זכר / והתור או היונה / הם נקבות . ואמרו ומלק את ראשו / ענינו שיכרות הגושר מול העורף / כי זו היא המליקה / שיכרות את ראשו ויבדילהו מן הגוף / ויקטיר הראש על המזבח / ושאר הגוף בידו בקיר המזבח והדם מתמצה ויורד על הקיר / ויוצא לתוך המבקיר / עד למטה . ואמר ונמצה דמו על קיר המזבח / לפי שדם העוף הוא מועט / ואין בו די לקבלו בכלי ולזרקו על המזבח סביב / לכן צוה ונמצה דמו על קיר המזבח / וגם בחטאת העוף שכת' והזה מדם החטאת / לא היה מקובל בכלי . ומזה הטעם לא היתה המליקה אלא בראש המזבח / כדי שלא יאבד מהדם כלל . ואמרו ושסע אותו בכנפיו / והנה השסע הוא בידו / ושסע גבו / והוא דומה מה שאמר בעולת הבהמה ונתח אותה לנתחיה / לפי שהעוף הוא קטן / ואין בו די לנתחו לנתחי' / ואמר בזה לא יבדיל / להגיד שכאשר ישסע העוף בכנפיו לא יבדיל שני הצדדי' חצוי האחד / אבל ישארו שני החציים קשורי' ומחוברי' זה בזה / והטעם כדי לגרם נדיבות . והנה אמר הכתוב בכאן ומלק את ראשו והקטיר המזבחה / ובחטאת העוף שאמר ומלק את ראשו ממול ערפו

[illegible] / לפי שאצל הבדלת העוף / אלא
יבדיל הראש מהעוף, כמ"ש ולא יבדיל / והנה יתבאר לא תמצא / ולא כן עולת
העוף / וכמ"ש ז"ל / מה הקטרת הראש בעצמו / והגוף בעצמו / אף מליקתו
הראש בעצמו / והגוף בעצמו · ולזה בחטאת העוף הוצרך להבדיל בין מליקה
[illegible] ממול ערפו / כדי שיהיה הראש מחובר עם הגוף [illegible] / אבל
בעולת העוף / היה מבדיל הראש מהגוף / [illegible] / את
[illegible] את הראש [illegible] / ולכן לא הוצרך לומר בה ממול ערפו ·
[illegible]
לא יבדיל הראש מהגוף / כדי שלא יאבד הראש / [illegible] העוף
אבל העולה שהיתה כלה כליל לגבוה / לא היה [illegible] להבדיל הראש · [illegible]
[illegible]

[illegible]

כ' ג [illegible]

[illegible]

מהרים משלם :

ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה' על ולא זכר שלמים קרבנו / [illegible]
[illegible]
[illegible] / והנה אמר הכתוב כאן נפש כי תקריב [illegible]
[illegible] / כמ"ש את קרבנו / לפי שהמנחה היא [illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]

ואם זבח שלמים קרבנו

[illegible]

רוצה לומר הדבור הג' / לאלהים אחרים ולאלהים אלהי / ויכללו אז בדבור
הג' הכרו / כמה שאמר דיני ממונות · והדבור הד' / כתיב לאלם גלות /
שהם דיני נפשות : הרי לך התשובה / למה היו הדבורים בכל המצות האלו
ד' / ולא עוד / והתורה כמה הגדולה הי"ו · ובלתי זה היה שיהיה וכהן
הקרבנות שזכרה תורה / כלומר אותן שזכרתים / ר"ל העולה / והמנחה /
והשלמים / החטאת / ואשם / והשלמים / והחטאות כאחרונה / לפי שדרכו של
הקב"ה היה / לפתוח בכדה טובה / ואחריה / בסדר פורענות / כמו שמצינו
במשנה · ואם לא שכב איש אותך / ואם לא שטית טומאה תחת אישך / משלי י"ט
הנקי וגו' ואת כי שטית תחת אישך / וכי נטמאת וגו' / וכן בברכות והקללות
שבמשנה / היו בתחלה הברכה / ואח"כ הקללות / כן בסדר הזה / זכר ראשונה
קרבנות הנדבה / שהם העולה והמנחה והשלמים / שהיו באים על צד אהבת
נדבה / ועבודת אהבה · ואח"כ זכר קרבנות חובה / שהם החטאות והאשמות
לחיוב / שבאים על צד עבודת היראה · ולכן כשיצאו הנביאי' קרבנו ישראל
עד יוכרו סגולות / לא זולתם / כמ"ש · אז תחפוץ זבחי צדק עולה וכליל / כי תהלים כ"א
היה רצון השם / שכל קרבנות ישראל / יהיו עולות / ולא יצטרכו להביא חטאות ד"ט
ואשמות כלל / וכן יעד לעתיד לבא / שלא נחטא / ולא נצטרך להביא חטאות
ואשמות / שלא עולות / כמ"ש · והביאותים אל הר קדשי / ושמחתים בבית ישעיה נ"ו
תפלתי / עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי / כי לא יזכר חטאם / שלא כעולות
וזבחי צדק / שהם השלמים / ותודה ותהלה / שדין הכהן המשיח וקרבנו
כמשפטו / והוא שוה לדין הקהל כמשפטו / כי כב"ג / היה שיהיה הקרבן פר
עולת / ונשרף פרו פרחו / לגמרי שבע פעמים את פני פרוכת הקדש /
וג"כ על קרנות מזבח הקטורת אשר באהל מועד / וכל שאר דם הפר ישפוך
אל יסוד מזבח העולה / והקטיר האימורי' ובשר הפר ועורו / וכל אשר בו ישרף
מחוץ למחנה · ודין כמה נעשה / הוא כחטאת הקהל · והבנה כמה הי"ו /
כמו שזכרתי · בהקדמה / שחטא כהן גדול / היה כחטאת הקהל / כי כמו
שהיה חטאת הכהן המשיח / מפני שבשגגה התיר את האסור מכל מצות יי' אשר
לא תעשינה / והם הכריתות הכתובים בתורה / והתיר את העם / שיעשו
דבר שזדונו כרת / ושגגתו חטאת / כמשגתו שהיה מורה · ככה היה חטאת
הקהל בזה האופן עצמו / כי הנה גם הקהל ככה / כאמר על הסנהדרין /
כמו שאומר ונעלם דבר מעיני הקהל · ולפי שגם הסנהדרין / הורו את העם
להתיר בדבר אשר זדונו כרת / והעם עשו וכפל על פיהם / היה חטאם שוה
בזה לחטא הכהן גדול / כי כלם שגו והורו דבר שלא כהלכה / וכלם הם
מנהיגי העם ולמדיו / ועשו כתורתם והשגיאו את הרבים / ולכן אמרו חטאם
בזה שוה / היה עושים כ"ב כמוה / שהביאו קרבן פר בן בקר / כמ"ש בפרשה /
כלומר שהכתוב כנגד הכהנים / ולא נתבללו בפרשה אחת / לפי שרצה יתברך
להיתיר את הדרך לשופטים עבדי השם נכונים · ובעבור שהשופטים /
הם לא יחיד / לא נבור / הנה רצה לפרסם / שהכהן המשיח אשר בתורה
ובלמוד ובהוראה יחיד הגדול שבאחיו / והצבור שהם כלל הלומדים / קרוב
שהשופטים רבים / יוכחו ויוכרו אל יי' · ויקריבו לפניו כופר נפשם / ודרין
נפשם / כדי שיקחו מהם ראיה כל השופטים / יחיד יהיה / או צבור / ומפני
זה שוה השם שיהיו חטאותיהם פרים / לפי / שיש בהנהגת הפרים לעורה /
ובשריפתם והקרבתם / הוריה גדולה והכנעה עצומה · וכדי להוסיף
פרסומה / צוה לשרפם מחוץ למחנה / כי בזה יתגנו הכל אנשים ונשים
וטף / שבכ"ג / או הקהל כללו חטאו / ומה יעשו העם וחכמיהם כפרתם / ולזה
נכתבו שתי החטאות האלה בשתי הפרשיות האלה / כדי שיתבונן קורא הספר /
כי ככתוב להשמיעם / לדרך ראוי שיתנהגו ביחיד ובצבור / והדומה לזה אמרו
בב"ק ששמנת כ"ט · אמר ר' יהושע בן לוי לא עשו ישראל את העגל / אלא כדי ב"ק ד'
לתת פתחון פה לבעלי תשובה / שנאמר מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה
אותי / ולשמור את כל מצותי / והיינו דאמר ר' יוחנן משום ר' שמעון בן יוחאי /
לא היה דוד ראוי לאותו מעשה / ולא היו ישראל ראויים לאותו מעשה · לא
היה דוד ראוי לאותו מעשה / דכתיב ולבי חלל בקרבי · ולא היו ישראל
ראויים לאותו מעשה / דכתיב מי יתן והיה לבבם זה להם ליראה אותי / ולא
עשו / אלא לומר לך שאם חטא יחיד / אומרים לו כלך אצל דוד שחטא יחיד /
ועשה תשובה / אף אתה עשה תשובה · ואם חטא צבור / אומרים לו לכו אצל
צבור / שחטאו ועשו תשובה / אף אתם עשו תשובה · והיינו / דאי משתכחין
יחיד / משום דלא מפרסם חטאיה / אבל צבור דמפרסם חטאיה אימא לא /
בריכא · ואי כתב רחמנא בצבור / דנפישי רחמי / אבל יחיד אימא לא /
צריכא / והיינו דאמר ר' שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן / מאי דכתיב נאם דוד בן
ישי / ונאם הגבר הוקם על / שהקים עולה של תשובה / עד כאן · והמשכם
בפסוק הזה הכבוד הנזכר / נכפל בשתי הפרשיות האלה להורות גם הספר
פעמים רבות · והקריב על חטאתו אשר חטא / והביא את הפר / וסמך את
ידו על ראש הפר / ושחט את הפר / ולקח הכהן המשיח מדם הפר / ואת
כל דם הפר / ואת כל חלב פר החטאת · ואת עור הפר / והוציא את כל
הפר · וכן בפרשת העדה כפל זכר הפר פעמים רבות / והתורה כמה
שפירשתי בזה / בשאלה הי"ט והשאלה הי"ש · ולפשר לומר עוד טוב / שהיה
פר חטאת הכהן גדול / ופר חטאת הקהל / להורות על חשיבות העגל / שאהרן
כהן גדול / שלא בהתכוין חטא בעשיית העגל / וישראל חטאו בו ג"כ בשגגתו ·
ומפני זה / היה חטאת הכהן גדול / בהיותו שוגג באחד ממצות יי' אשר לא
תעשינה / פר בן בקר / להורות שהיתה השגגה ההיא / כשגגה ההיא אשר יצאה
מלפני השליט / ולכן צוה להקטיר על מזבח העולה / שלא ...

הפר / להורות על כוונת אהרן / ופשיעות לבו בבא ודעו / והמוציאות
המזויפות לבלתי / שלא היו מתוקנים מהם יי' / אבל תמיד היתה כוונתו
לדביקה בו · כמו שקרה הפר הזה / היו נגעים על מזבח הקדש · ולפיכך
עורו ובשרו / שהוא רמז לגוף המעשה שעשה הכהן גדול / ולעשות הדבר אשר
חטא / עם היותו בשוגג ולא במזיד / כיון שעשה אותו לשרפה כדבר נתעבה /
וכן היה חטאת הקהל / כמו לזה שחטאו ישראל בעגל · כי הם לא כוונו
לעבוד ע"ז באלילים / כמו שפירשתי שם / אלא לעשות מנהיג במקו' משה שיהיה
עליהם יעד עליו השפע מן הכוכבים / ולכן כפי כוונתם / נקרבו איחורי הפר
שהם על גבי המזבח / ובהיות המעשה שהיה מגונה ורע / בגוף נשרף
מחוץ למחנה · ולהיות חטאת הכהן משיח / ומפני שהחטיאו את הרבים / אמר
הכתוב אם הכהן המשיח יחטא לאשמת העם / שחטאו היה כמה שיחטיאו העם
על פיו / והבנת לעוד עולה ודין / וכן הענין בסנהדרין / כשחטאו בשגגה /
שהם יכשילו את העם לחטוא · ולכן לשוגג שלא כוונו / ולא עיינו בדבר כראוי
עד שבאו לטעות בו בשוגג / יביאו קרבנם פר לחטאת / ויסמכו ידיהם עליו
ויתודו את חטאתם ואת חטאת הקהל כי היה / ענין פר הסנהדרין כפר חטאת
הכהן המשיח / והתבונן אמרו ולקח הכהן המשיח / שאמר בהשיגותו לעבודתו /
הביא את הדם לפני לפני / והוא כנגדו מעמיד על פני הכרוב / כמו שעשה
ביום הכפורים / וכן יזה מהדם על מזבח הזהב · והנה לא אמר בחטאת הכהן
המשיח וכפר עליו ונסלח לו / כאשר אמר בקהל ובנשיא וביחידים · לא
מפני שלהיות תפלתו לא יתכפר ונסלח לו בקרבנו / כמ"ש הרב"ג / כי אין
דבר עומד בפני התשובה · אלא מפני ששני הפרים האלה מהב"ג והסנהדרין
באים בכוונה אחת / ולכן רצה השם לערב את שניהם / ולהזכירם ביחד
אחת בשניהם יחד / ולזה אמר בפר העלם הדבור · ועשה לפר כאשר עשה ויקרא ד' כ'
לפר החטאת / וכפר עליהם הכהן ונסלח להם / ואין פי' אלא להם לבד
המבוללים בקהל / אלא לכ"ג ולקהל / אשר בשתי הפרשיות / שיכפר ויסלח
לכל אחד מהם בקרבנו · ומפנה זה כאומרה הכליאה והשוואה שכל הכליאות
שבקרבנות החטאות / שבכלם הכליאה כאמרת בסוף הענין כלו / אחרי
תשלום מעשה הקרבן / וכאן כאמרה קודם והוציא את הפר / כדי לכוין
אותה לענין שני הפרים שזכרתי · ואמר ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת /
כן יעשה לו / ר"ל שהזכיר שני הפרי' / פר כהן משיח ופר הצבור / וכל שניהם
אמר וכפר עליהם הכהן ונסלח להם / רוצה לומר לכהן משיח ולקהל ·
והתורה שוה בשאלה העשרים · ואמר תחלה / שהזכיר אלו הג' חלוקים
בחטאות / כנגד ד' כתרי ישראל שמנינו · כי תני שמעון אומר ג' כתרים הם / פרקי אבות
כתר תורה / וכתר כהונה / וכתר מלכות / וכתר שם טוב / עולה על גביהם / פרק ד'
כי הנה אמרו אם הכהן המשיח יחטא / כנגד כתר כהונה שנתקלקל · ואמר
ואם כל עדת ישראל ישגו ונעלם דבר מעיני הקהל / כנגד כתר תורה
שנתקלקל / וכמו שפי' רש"י · אלו הסנהדרין / ונעלם דבר / שטעו להורות בא' ויקרא ד' י"ג
מכל כריתות שבתורה / שהוא היתר / ועשו על פיהם הצבור · ואמרו אשר
נשיא יחטא / הוא כנגד כתר מלכות שנתקלקל / כי הנשיא הוא המלך ·
ואמר ואם נפש אחת תחטא מעם הארץ / כנגד כתר שם טוב שנתקלקל /
שקודם לזה היה לו כתר שם טוב / שלא חטא / ועתה נתקלקל כתרו · ואמר
והקריבו הקהל פר בן בקר לחטאת / ולא אמר תמים / לפי שלהיו' שני הפרים
הנשרפים / באים על כוונה אחת / להיותר היחיד והרבים לשוב בתשובה /
לכן הספיק שיאמר תמים באחד מהם / ולא הוצרך לאמרו בשני / כי נגרר
אליו כמו · וגם זה נכלל באמרו ועשה לפר כאשר עשה לפר החטאת / רוצה
לומר / שיהיה תמים ג"כ / כמוהו / והנה זכר דעת הזקנים בזה התמים · ואח"כ
הקהל / משום קצת את ענין / ואח"כ קצת את אחרים / כי מפני שהיה הכהן
גדול בתוך העם / כמלאך יי' צבאות / ועיני כל ישראל עליו / לאמרו להם את
הדרך ילכו בה / ואת המעשה אשר יעשון / כלומר שיהיו דבריו הכהן המשיח /
וכן הסנהדרין / להיותם מנהיגי' ומחוקקי' את אחרי' / וכן אמר משה לאהרן
ביום השמיני למלואים · קרב אל המזבח / ועשה את חטאתך ואת עולתך / שמות כ"ט
וכפר בעדך ובעד העם / ועשה את קרבן העם וכפר בעדם / כאשר צוה יי' ·
ר"ל / שיקדים הכהן תחלה את עצמו בכפרה / ואח"כ יקדים ישראל ......

אשר נשיא יחטא

וגו' עד כמה כי תחטא וגו' · אחר שזכר חטאת הכהן גדול / וחטאת הקהל שהם
הסנהדרין / בהיותם שוגגים ומורים / וכי אחריהם אשר בהוראותם שהיו
מורים את ישראל / ובשגגתיהם הביאו אותם לחטא / אבל לא להיותם
אחרים / ועשה בזה שתי מדרגות / הראשונה / המגדולה שבכל העם /
והוא הנשיא / מלך ישראל / ואם היה בזמן המלך / המלך הוא הנשיא /
כמו שכתב הרמב"ן / ועל זה אמר בו ועשה אחת מכל מצות יי' אלהיו ·
להגיד שאע"פ שהוא מלך ואדון כל הארץ / שאין עליו מורא כשר ודם / שם
לו לירא מהשם שהוא אלהיו / ויודע כי כל מלך / הוא נשיא / ואין כל נשיא
מלך / והנה יקרא מלך גם נשיא / שאמר · ודוד עבדי נשיא להם יחזקאל ל"ז
לעולם / וכן כאומר כהן נשיא על המלך / כי כמו שלכפי המכהנים / אין שאין כ"ה
כהן גדול ממנו / והוא הנשיא / ומפני דינים / כב"ד הגדול שאין עליו
ב"ד אחר · כך וכן הנשיא / להיותו המלך / שאין בישראל גדול ממנו · ואמר
אשר נשיא יחטא / שכינו אם נשיא יחטא · ואמר או הודע אליו חטאתו אשר
חטא בה / שכינו כמו שכתב הרלב"ג / שידע הנשיא מחטאו שחטא / או הודע
אליו / שהודיעו אדם אחר שהוא שוגג · והרמב"ן כתב / והשם או הודע אליו
על השגם כאומר כשיעשה אחת מכל מצות יי' אשר לא תעשינה ואשם ·

[illegible]

נפש כי תמעל מעל

[illegible]

תגר / וכשאל לו לאשם . לפי שלא כוזה שחשבו / ועל זה חייבו ג"כ להקריב על שדים / כלומר ענין שוכר יודע שאר וכוה לא ידע וכבלה לו / מבואר שזה כמו אשם תלוי / שאם ידע שחטא / היה חטאת ולא אשם . ולפי שיכול אדם לומר אם לא נודע שחטא / למה נתחייב קרבן / מפני זה אמר עוד / אשם הוא אשם לי"י / כי הוא ידע שחטא / ולכן הוא ראוי שיקריב קרבן על . והנה לא זכר כאן שישלם קרן וחומש / לפי שהוא בדברי שבין אדם למקום / בחומריו בזכור / ואין שם לא קרן ולא חומש . ואחרי שזכר אלה הדינים האלה בדברים שבין אדם למקום / הביא דבור אחר בדיני תמורות / והוא אמרו וידבר י"י אל משה לאמר / נפש כי תחטא ומעלה מעל בי"י / ר"ל שנשבע לשקר / וכחש בעמיתו / אם בפקדון / שלא בפני עדים / ואם בתשומת יד / ר"ל הלואה או מעות המושמים ביד של יד . או בגזל / שחמסו בבית שכבות / או עשק את עמיתו בחוזק / או שהטעהו בחשבונו / או שמצא אבידתו / והיה מחוייב להשיבה לבעלים מן התורה / ואם לא עשה כן / כי כיון שהנה כאשר יהיה נשבע על אחת מכל אלה ותוודים / כזדון הוא / לא כשגגה / כי אין שגגה בזה / כלומר שישיב את הגזלה או העושק או הפקדון או את האבידה / וישלם אותו בראשו לבעלים / והחמישית ג"כ יוסף על הקרן / ויתנהו לו ביום אשמתו / ר"ל שיתן אותו לבעל / ביום שיבא להתכפר על אשמתו / ועוד יביא את אשמתו לי"י / מפני שמעל בשבועה / והנה אמר עוד על אחת מכל אשר יעשה לאשמה בה / ר"ל שאם כחש ונשבע לחלל פני אדם / צריך להביא אלה אשמות להתכפר בהם . הנה אם כן היה הדבור הראשון הוא / ודומה לדיני תמורות שיש בהם שבועה / והכחשה בעשה בזדון / לא בשוגג / ולכן בא בדבור בפני עצמו :

פרשת צו את אהרן

צו את אהרן ואת בניו לאמר עד סוף הסדר / ויש בזה שאלות :

השאלה הא' למה לא בא תכולל וכדון הקרבנות בפרשה זו / כבודרם בסדר ויקרא / כי שם נזכרו החטאת והאשם אחר השלמים / וכאן נזכרו החטאת והאשם קודם השלמים . והשלמים אחריהם / ולמה היה החלוף הזה בדרוש אחד ?

השאלה הב' באמרו זאת תורת העולה היא העולה על מוקדה וגו' / אם חולה אחת הוא דין ושפט כל עולה / שתהיה מוקדה על המזבח כל היום וכל הלילה / ואינו כן / כי הרבה עולות היו נקרבות ביום / ונשרפו באותו יום / ולא היו כ"כ כלם מוקד על המזבח כל הלילה ?

השאלה הג' באמרו היא העולה על מוקדה וגו' / כי אם אמר זה על התמיד שבין הערבים כדברי המפרשים / איך יאמר היא העולה / כאלו היא ידועה / והלא בכל סדר ויקרא לא נזכרו התמידין / ואיך יאמר עליו היא העולה / כאלו ידבר על דבר ידוע / ועוד למה לא אמר כן על עולת הבקר / לבאור שתהיה נקרבת כל היום ?

השאלה הד' באמרו ולבש הכהן מדו בד / ומכנסי בד ילבש על בשרו / כי למה זכר הבגדים האלה לחייב אותם בבגדים . והלא ד' בגדים היה צריך הכהן בדיום בעת עבודתו / ואם עבד בלתם / עבודתו פסולה / וכמו שנאמר בפרשת תצוה / ולבני אהרן תעשה כתנות ועשית להם אבנטים / ומגבעות תעשה להם לכבוד ולתפארת . והיו על אהרן ועל בניו בבואם אל אהל מועד / או בגשתם אל המזבח לשרת / ולא ישאו עון ומתו . ובפירוש הפסוקים אזכיר דעות המפרשים בזה ?

השאלה הה' באמרו מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר / כי אחרי שאמר כל הלילה / למה הוצרך לומר עוד עד הבקר / כי הנה מצאנו בכתובי' כל היום ההוא וכל הלילה . ולא קרא זה שזה כל הלילה / בהיותו קודם עוה כל הלילה / ולא נאמר באחד מהם עד הבקר ?

השאלה הו' באמרו והרים את הדשן אל מחוץ למחנה / כי למה לא אמר גם כן והוציא את התרומות ואת הבגדים כי בידוע / שאחרי שהיו מתעסקים על המזבח במקום הדשן / יוציאו אותם כאשר יוציא את הדשן / וא"כ למה אמר אל מקום טהור / ולא פירש אותו ?

השאלה הז' באמרו והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה כי למה זוכר ענין האש בכאן כל כך פעמים / ראשונה / והאש המזבח תוקד בו . שנית / והאש על המזבח תוקד בו לא תכבה . והשלישית / אש תמיד תוקד על המזבח לא תכבה ?

השאלה הח' באמרו והקטיר עליה חלבי השלמים / שהוא לומר על העולה / ועד שלא אם יביאו גם שלמים . ויש לשאול / למה זכר השלמים / ולא החטאת או אשם / כ"ש שלא היה צריך לזכור אחד מהם / שלא שיאמר והקטיר עליה שאר הקרבנות ?

השאלה הט' באמרו והקטיר המזבח ריח ניחח אזכרתה לי"י / שהנה מצאנו בענין אזה ריח ניחוח / ד' חלקי התורה / כי פעמים יאמר שניהם אשה ריח ניחח / כמו שהוא בעולות ובמנחות ובשלמי הבקר בסדר ויקרא / ופעם לא יאמר שום אחד מהם / כמו שזכרנו בחטאת הכבש והקרבן עולה ויורד / ופעם יאמר לאשם לבד / כמו שבמנחות הבכורי' / ופעם יאמר ריח ניחח לבד / כמו שנאמר בחטאת היחיד מקרבת עזים

[illegible] לדעת הכונה בשלמים אלה ?

השאלה הי' באמרו לא תאפה חמץ / חלקם נתתי אותה מאשי קדש קדשים היא / כי מה טעם זה הפסוק לומר / לא תאפה חמץ / לפי שקדש קדשים הוא / כי הנה מלבד זה / שאר הכתוב כל זכר וכל דבר שלא יתקרב על המזבח / ועוד כי מה ענין אמרו קדש קדשים היא כחטאת וכאשם / ועדין לא שמענו שהחטאת והאשם הם קדש קדשים ?

השאלה הי"א למה זה נכתבה פרשת זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לי"י וגו' / בתוך הקרבנות ובזמנותם / כי לתחלה מוזכר זכר תורת העולה ותורת המנחה / ואחריה זכר תורת החטאת ותורת האשם / ותורת זבח השלמים / ואחר זה באה פרשת קח את אהרן ואת בניו אתו וגו' / וכולם על קרבנותיה' / ויותר ראוי היה שיזכור כאן הקרבנות כלם שנזכרו בסדר ויקרא / או אחר זה / שתלה המנחה בחטאת והאשם והשלמים / ואחר כך יזכור קרבן אהרן ובניו / וימשך על ענינם לאחר עת ?

השאלה הי"ב באמרו בתורת החטאת / במקום אשר תשחט העולה תשחט החטאת / ולמה הוצרך לומר זה / והלא כבר נאמר בסדר ויקרא בחטאת הנשיא / ובחטאת היחיד / ושחט אותו במקום אשר ישחט את העולה / ושחט את החטאת במקום העולה / ושחט אותה לחטאת במקום אשר ישחט את העולה / ולמה אם כן נכפל כאן שלא צורך ?

השאלה הי"ג באמרו כל זכר בכהנים יאכל אותה קדש קדשים היא / כי מה טעם קדש קדשים היא / לכל זכר בכהנים יאכל אותה . והנה העולה היתה קדש קדשים / ולא יאכל אותה כל זכר בכהנים / ולמה הוצרך לומר כחטאת וכאשם ?

השאלה הי"ד באמרו כחטאת כאשם תורה אחת להם וגו' / ולא נאמר כן בשאר קרבנות של עולה ועל אשם / ולא בשלמי' / וכן באמרו ומלי ידע אשר תבושל בו ישבר / ולא זכר כן בשלמים ובאשם ?

השאלה הט"ו למה אמר באשם ובחטאת קדש קדשים היא / כי הנה שניהם באים על חטא כחטאת וכאשם / ולמה יהיו אם כן קדש קדשים / ואם תלה בהיותם על חטא היו קדש קדשים / איך יהיו השלמים שאינם באים על חטא כלל / קדשים קלים ?

השאלה הט"ז באמרו והקריב את זבח התודה חלות מצות בלולות בשמן / ורקיקי מצות משוחים בשמן / וסולת מורבכת חלות בלולות בשמן / על חלות לחם חמץ יקריב קרבנו / כי למה יצוה יש' שיהיו לחמי שלמי תודה ד' מינים / ושיהיו שלשה מהם מצה / ואחד חמץ / ולא טה כוה בשום מנחה מהמנחות ?

השאלה הי"ז למה הבדיל הזה שלמי תודה / להיותם נאכלים ליום ולילה אחד / ויתר שאר השלמים שהיו נאכלים לשני ימים ולילה אחת / ומה ההבדל שיש בין שלמי תודה / לשאר השלמים / שחייב בחלוק הזה בזמני אכילתם ?

השאלה הי"ח למה לא קבע הכתוב זמן לקדשי הקדשים שיהיו נאכלים ליום ולילה אחת / כמו שעשינו בזמן שקבע הכתוב זמן לשלמי תודה שיהיו נאכלים ליום ולילה אחת / כיותר ראוי היה זה בקדשי הקדשים / וכן לא קבע מקום לקדשים קלים / שיהיו נאכלים בכל העיר / כמו שעשינו בזמן מקומן כמו שקבע מקום לקדשי הקדשים / דכתיב בחטאת / במקום קדש יאכל / ובאשם / במקום קדש יאכל ?

השאלה הי"ט אחר שלמי תודה נאכלים ליום ולילה אחד / כמו שלמי השלמים / למה לא נקראו שלמי תודה קדשי קדשים כשלמי השלמים / בהיות דינם שוה ?

השאלה הכ' באמרו לכהן הזורק את דם השלמים לו יהיה / כי למה לא אמר בחטאת ובאשם שיהיו לכהן המכפר / דכתיב בחטאת כאשם תורה אחת להם / הכהן אשר יכפר בו לו יהיה / אבל בשלמי תודה אמר לכהן הזורק את דם השלמים לו יהיה ?

השאלה הכ"א באמרו והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לי"י / וטומאתו עליו / ונכרתה הנפש ההיא מעמיה / וגם כי תגע בכל טמא בטומאת אדם או בבהמה טמאה / או בכל שקץ טמא / ואכל מבשר זבח השלמים אשר לי"י / ונכרתה הנפש ההיא מעמיה ? ולמה נאמרו הפסוקים האלה / כי אין כפתן שבאחד מהם היה די / ומה שנכלל באחד / שכלל בשני / ובפירוש הפסוק אזכיר דעות המפרשים בזה ?

השאלה הכ"ב למה זה בזבח השלמים / בא בכתוב שתי פרשיות / הא' זאת תורת זבח השלמים ונאמר / והב' וידבר י"י אל משה לאמר המקריב את זבח שלמיו / וכן הפרשה הראשונה בשלמים שהם בענין אחד / ככתוב דבור אחר באיסור כל חלב שור וכשב ועז ואיסור הדם / והוא זו עוד / כי היה ראוי להבליע מצות השלמים / ואח"כ יצוה בזכור החלב והדם / כ"ש שבסדר ויקרא כבר נאמר כל חלב וכל דם / ולמה אם כן נכפל כאן איסורם ? ועוד למה אמר וחלב נבלה וחלב טרפה יעשה לכל מלאכה ואכל לא תאכלוהו / כאלו חלב שור וכשב ועז מותר למלאכה / והיה לו לתת הדין שוה בכל חלב שיהיה אסור באכילה / ומותר במלאכה / ולמה אם כן הבדיל ביניהם ?

השאלה הכ"ג אם היו מתנות הכהונה חזה ושוק לבד / כמו שנאמר כאן / ולמה בפרשת [illegible]

מן הדברים שלא ר"ל שהוא תמיד לכהן, ויותר מכל הדברים שבקרבנות ב' הנ' שהלא כאשר זה לא ב' כפרות אותם, וזה יהיה מפני הכהנים עולת כפם עולת חובה שהוא עם לא שם, ויתן לכהן כחות והלחמים והקרבנות וגם', למה לא כמו הם והמון בתשובה והתודות, והבדיל ביניהם כיון כוונה לתשובה, והמון לתרומה, הניסם כי בוא לכהן ב' הד', למה כמה שיהיה הלב על כפה, ולא כוה שיעשו חלבים על האש, והנה כמו שאמר כפה לכהן ולבניו, ר"ל שיתלקחו הכהנים ביניהם והמון הם לכהן המקריב לבדו, אל לאכול את דם השלמים, כמו שירצה והשבועות, וככלל, שבוה לאדי שיהיה הדין שוה בכל הדברים לחוות ולבאר:

השאלה הכ"ד באמרו קח את אהרן ואת בניו אתו ואת הבגדים ונומר, כי הנה כבר טוה יתברך לדבר על לבישת הכהנים את בגדיהם ועל רחיצתם ומשיחתם, ועל הגיית המשכן וכל כליו והמזבח, ועל הבאת פר החטאת אשר לאהרן ועל עולת האיל, וכל כתובם בספר במדבר תנוב, ומה ראה לצוותו ע"כ פעם שנית במקום הזה. והסבי פשט הפסוקים מלבון יותרו השאלות האלו כלם:

וידבר יי' אל משה לאמר צו את אהרן ואת בניו וגו' עד וזאת תורת המנחה, הנה בספר ויקרא אמר יתברך למשה דבר אל בני ישראל, לפי שאם ישוב בהבאת הקרבנות, וישראל הם המביאים אותם אבל כאן אמר צו את אהרן ואת בניו לאמר לפי שהספר הזה כתיחד למעשה הקרבנות, והכהנים יעשו אותם, והמבאר שהיו כאן דברים יעשה אותם הכ' נ בעצמו, ודברים יעשו אותם הכהנים ההדיוטים, לכן אמר צו את אהרן ואת בניו. ואמר וזאת תורת העולה, לפי שהעולה היא הקרבן היותר נבחר והרצויה לפני השם מכל הקרבנות. ולכן בספר ויקרא התחיל בעולת עולה, כי היא הראשונה שבכל הקרבנות, והם וזבחי צדק, וכאלו אמר יהי שכן שכל קרבנותיכם, יהיו עולות, ולא תחטאו, ולא תצטרכו לקרבן חטאת ולאשם הבאים על עונות. הלכו כוסדו בספר ויקרא השלמים קודם החטאת וקודם האשם, וכאן נזכרו החטאת והאשם קודם השלמים, לפי שבספר ההוא, נזכרו כן לכוונה שזכרתי שם. אבל כאן, היו מבודרים לכוונה אחרת, והיא שאחרי העולה שהיא קדש קדשים, רצה הקב"ה לבדר הקרבנות, שהם ג"כ קדשי קדשים, והם החטאת והמנחה והאשם, קודם שיבדר הקרבנות שהם קדשים קלים, שהם שלמים, וכן כתב הרמב"ן שרצה לבדר דיני קדשי הקדשים כי משפט אחד להם, כמ"ש במנחה קדש קדשים היא כחטאת כאשם. ואח"כ יבאר דין קדשי קלים, ויהיה שאחרי שזכר המנחה אחר העולה' כמו שעשה בספר ויקרא, רצה לסמוך למנחה החטאת והאשם, מפני שהם דומים לה, מפני שכלם קדשי קדשים, ואח"כ זכר דין קדשים קלים. גם שהבא לומר טעם אשר בבחור הקרבנו' אשר בכאן נכתבו אותו טעם שכתב הרמב"ן על המוקד והכהן המקריב את עולת איש, שהדין הזה נוהג בכל קדשי' ולמה הכתוב הזה עולה, והוא הדין לחטאת ולאשם שנזכרו לעולה ולמין וכמו השלמים כן, ולכן הזכיר ענינם שהכהנים בוחנם הקרבנות קודם השלמים, ע"כ, גם זה טעם, היה ראוי שיזכר דיני השלמים אשר העולה והחטאת והאשם בספר הזה. והתורה בזה השלים הד', שהנה אשר כתוב וזאת תורת העולה, לא ללמדנו מעשה כללי בכל העולות שיהיו כן, כי בכתוב הזה, ידבר בפרט בעולת הערב שהיא תוקטר על המוקד כל הלילה. וכאלו יאמר הכתוב על מה שנזכר בספר ויקרא מהעולות, וזאת תורת העולה, ר"ל זאת שנזכר והגדנו לעיל בדבור שנאמר, היא תורה כוללת לכל העולות. ואמרו עוד היא העולה שרצו, ופירש שהוא מדבר בזאת עולה שהיא נקטרת כל הלילה, וזו היא עולת הערב שהענין הוא ללמדנו, שהעולה יכולה להיות נקטרת והולכת כל הלילה, עם היות שבספר ויקרא, לא הוזכרו התמידין, כי עולת הבקר ולא עולת הערב, אם כאשר כאן היא העולה, לפי שכבר נתפרש בספר ואתה תצוה ענין התמידין, כמ"ש, וזה אשר תעשה על המזבח, כי שם כתיב את הכבש אחד תעשה בבקר, ואת הכבש השני תעשה בין הערבים. ואמר עולת תמיד לדורותיכם ומפני זה כאן כלן הפסוק, באמרו היא העולה, ומורה בזה אל העולות הנ' וגו'. והנה לא אמר כיונתו גם על עולת הבקר, ר"ל לבאר שתהיה נקטרת כל היום, לפי שלא היה צריך לומר שהקרבן יהיה נקטר בכל יום הקרבתו, כי כידוע הוא. ואם לא יהיה כן, לא יהיה נקרב. אמנם בעולת הערב, אולי יחשוב אדם שתהיה נקטרת כל הלילה, לא היתה נקטרת ביום הקרבתה, אלא בליל יום המחרת, ושאין הלילה ההיא כשרה להקטר' ובין שאין הלילה מחוץ יום הקרבתה אלא מיום המחרת. כמ"ש ויהי ערב ויהי בקר יום אחד, ולזה הוצרך הכתוב לבאר שהלילה הולכת אחרי יום הקרבתה, להכין ההקטרה. ולבש הכהן מדו בד, ומכנסי בד ילבש על בשרו, כתב הרמב"ן, והנה תרומת הדשן צריכה בגדי כהונה ואין עבודה בשני בגדים ושם נלבד אבל הזכיר הכתוב אלה השני' מפני דבר שנתחדש שאם כלן, ללמד שתהא כתונת הכהן כמדתו, ושכנן לומר שלא כיון התולקים קצרים, ולכן מגיעין עד רגליו, ושבד בהם, עבודתו פסולה ולמד, שלא יהיה כיון ולא בין המכנסים לבשרו, כלום, ע"כ. אבל צריך יש לשאול. ולמה התעורר להזכיר אלה שני המדובים בגדים האלו במקום כזה, ויתר מהמקומות אחרים, אבל הטעם בזה הוא, שבזה המקום, היה אדם יחשב לעשות אותו עבודה, מפני שתרומת הדשן תחשב שהיא עבודה קלה. ואולי הכהנים לבשו בתנות קצרות, כדי שלא יתלכלכו בדשן

אם ללבוש אותם בגדים על הדשן, כדי שלא יתלכלך בגדו בדשן, אם אולי יתלכלך הכתו' ומפני זה הוצרך הכתוב במקום הזה שיורה על תרומת הדשן שילבש הכהן מדו בד. כלומר כתונת בד שתהיה כמדתו, לא קצרה ומפני הדשן. ומכנסי בד ילבש על בשרו, ולא שיתעטף בבגד אחר ושיהיה חוצץ בינו ובין הדשן. והתורה טוה התפלה הד'. והנה האונקלוס תרגם מדו, לבושו, ויפשוט, כי בחברו מדו בד. יכלול כל בגדי כהונה. ואין יאמר יתקן לבוש. ללשונה, כי לא היה מדו שם לכל בגדיו, ואין יצדק על כלם בד. כי הנה לא היו כל הבגדים בד, שאחרי בפרשת פקודי כזכר ולא הזכירם בפסוק, ותכלת וארגמן ותולעת שני מעשה רוקם ושם כזכר לאהרן ולבניו. ועוד, שאם היה פי' מדו לבושו, היה ראוי שיאמר הכתוב מדיו בלשון רבים, ולא מדו בלשון יחיד. ועוד שאם היה פי' מדו לבושו, לא היה א"כ צריך לומר ומכנסי בד ילבש על בשרו שאחרי ומכנסי' בכלל הלבושי' הם, ומפני לתקן כזה ולוחר, דעת אונקלוס שאולי שם מדו בלשון יחיד ע"ד התגל לגבורנו, שקורא הלבושין בכלל בלשון יחיד, לבוש וזה תדיר בלבושו, ועל לבושו יפילו גורל. וא"כ ומכנסי בד ילבש על בשרו, בא ללמד שלא יהיה דבר חוצץ. וא"כ מדו בד, לפי שתרומת הדשן קודם לפני בכהן הדיוט, שאמרו צו את אהרן ואת בניו, לא היו יודעים אם, והיה ראוי לומר שתרומת הדשן היתה בכהן גדול, שאמר ואהרן את הדשן, היה אם בכהן גדול, אם בכהן הדיוט. ולזה אמר ופשט את בגדיו, ר"ל שמשנה בגדים המיוחדים לכ"ג. ולבש בגדים אחרים, רוצה לומר שישנה בגדים. וכן בגדי כהן הדיוט, ולזה כאמר ולבש הכהן מדו בד. ללמד שבגדי לבן די. אמנם היותר נכון כוה' שם אמרו', שמדו היא הכתונת, וכראה כי לפי שהיא על בשרו, אמר לאחריהם שבר, למדו בד, ומכנסי בד, שביניהם יהיו על בשרו, ולא ילבש אחר. והנה אמר על מוקדה על המזבח כל הלילה עד הבקר, אין לפרש עד הבקר היותר של כל היום כי ליחד משני טעמים. הא' כדי להיות עד ועד בכלל, ללמד שאפי' בהיות הבקר, היה כשרים להם המקטיר, שכתוב בו והכתוב תמיד על בקר כלא תכחש. והטעם הב' הוא, כדי ללמד שתרומת הדשן לא תהיה בלילה, כי הנה כל הלילה עד הבקר כתיחד להקטרת העולה. ואלו אמר כל הלילה בלבד, ולא זכר עד הבקר, היה במשמע שבסוף הלילה תהיה תרומת הדשן. לכן נאמר עד הבקר והתורה טוב בשאלה הה'. ואמרו והרים את הדשן אשר תאכל האש את העולה, כתב הרמב"ן, כמו אשר כשיו יוסף, וח"ל אמרו אשר כתו' יש שהם יורו על המין, כמו כאשר בא יוסף אל אחיו, כאשר כלו לאכול את השבר ודומיהם. אף כאן כאשר כשיו יוסף, ויאסר את הדעת. וכן את הברכה אשר תאמרו, כאשר תאמרו, שבעת ימים תאכל מצות אשר צויתך, כאשר צויתך ע"כ וכן והרים את הדשן אשר תאכל האש את העולה, כאשר תאכל את העולה. והטעם הוא, שאחרי כתיב והרים את הדשן, והוא על המזבח תוקד בו, כלומר אפי' בעת תרומת הדשן, תהיה האש על המזבח תוקד בו. ופרש" והרים את הדשן, היה תורה שלא התחתונה מן האוכלות הפנימיו' ונותנם באחריו אל כבש, והיה זה, לפי שאחרי האוכלות הפנימיות כתאכלו היטב, והם האוכלות והחלבות. כמלא אגבעות תרומת הדשן, מן האוכלות הפנימיות, שדין החיצוניות מאוכלות. והוא והכוים את הדשן אשר תאכל האש את העולה, והנה לומר והרים את הדשן מן האוכלות הפנימיות, כאשר תאכל האש את גופי העולה, שהם האוכלות הפנימיות החיצוניות, והנה זה פי' יפה, ולא נצרך אל פי' רש"י שכתוב הדשן אשר תאכל האש את העולה, והבטחת הדשן, ואותו דשן יורם תכוסו, ושמו אצל המזבח. ולא אמר כאן קדושה, לפי שכבר כתב קדושה בפרשת ויקרא והוליך אותו אצל המזבח קדושה אל מקום הדשן. והטעם למה לא נזכר כאן קדושה בענין הדשן שהוא המקום הראוי אליו, ופירשו שכתוב בהבלכם מוראות העוף, לא היה הכוונה לפרש המקום, כי היה המבקש לומר והשליך אותה אצל המזבח אל מקום הדשן, אבל אמר קדמה, כדי לגבות הרוח, למה, אחרי בני אדם עומדים, בשגבם שהיה כמו אלהי, והמקדש קדמה, וכן כתב הרלב"ג במקום הדשן היה אצל מזרח המזבח, וזה וריקת כמו וכדי שלא יתגנב שוב אחרי עומדים לפניו, כי הדברים המכבדים במקדש בבאת מערב, והמבואים והמבנים לפאת מזרח. וזה היה מקום מורלות העוף. והנה ומה שכתוב כאן ופשט את בגדיו ולבש בגדים אחרים, והוציא את הדשן אל מחוץ למחנה אל מקום טהור ללמד שלא יכנס הכהן להרים את הדשן מעל המזבח, ולהוציאו כשרשותו מחוץ למחנה, לינו רשאי, שאחרי הכתוב קבע להרמת הדשן מעל המזבח מקום באומרו ושמו אצל המזבח, שתהיה שהרמה היא בבגדים השובים, וקבע להוצאת הדשן מאצל המזבח, אל מחוץ למחנה אל מקום טהור. ובגדים פחותים, ולא כל לבריתו ולהוציאו מיד אל מחוץ למחנה. הנה ישלב בלמוד משני דברים, לא שיוציאו בבגדים השובים, ולא שירימו בבגדים פחותים, ובינים המחוקים שהכוונה שהלכות. והנה אמר והרים את הדשן, ולא אמר גם כן, והוציא את החוצלות ואת הכוכות, לפי שהיה הדבר נכפף, אם היו שם חוצלות וכוכות אם לא. אבל הדשן ודאי היה שם. ועוד שהחוצלות והכוכות הקיימות כלו ב' ובר וכשירות בשרימו את ן הדשן. ולזה הכפיק לומ' והוציא את הדשן, וכזה יתותרה השאלה הו'. ואמר אל מקום טהור ולא פירש סביבות, אם יהיה שם מקום מיוחד לזה, ושהוציאו מהמקום הטהור. ואם החוצלות והכוכות, תהיינה נתרכלו לגוף הבהמה

ונכנסת

[illegible]

האמנם במסכת ברכות פ' תפלת השחר [illegible]

[illegible]

וזאת תורת המנחה [illegible]

[illegible]

ויהוא לחרבה / שכך הוא דינה ומשפטה / שלא ירים מהמנחה בקומץ כלום · אבל אחרי שירים בקומצו / מסולת המנחה ומשמנה / ירים בפני עצמו / את כל הלבונה אשר על המנחה והקטיר המזבחה / וזה זכר אזכ"ל בסדר ויקרא / מלא קומצו / הלא אם קומץ ועלה בידו גרגיר מלח / או קורט לבונה פסול · יש ללמוד שני דברים אחרים / שהמלח שהיה נתן במנחה / כמו שאמר / וכל קרבן מנחתך במלח תמלח / היה ניתן על המנחה קודם קמיצה / והיה ניתן במקום אחד מהמנחה בלבד / כמו הלבונה / לא כמו השמן / שכתב בה' ויצק עליה שמן על כלה / ונתן עליה לבונה על מקצתה · וזה / שאם היה המלח ניתן במנחה אחרי קמיצה / לא היה אפשר לומר / הא אם קומץ ועלה בידו גרגיר מלח · ואם היה המלח / ניתן במנחה על פני כלה / לא היה אפשר לקומץ / שלא יעלה בידו גרגיר מלח · ואמר / והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו / לפי שכל דבר שלם / כשנגע בו בהפסקות / כשיחובר ממנו חלק מה / יקרא הנשאר ממנו נותר / בין שיהיה המחובר ממנו / מועט או רב · אם מעוט כמו במנחה / שהיה המחובר ממנה קומץ / ונקרא הנשאר נותר / וכן את כאן לבן הנותרות · ואם רבו / כמו אל אלעזר ואל איתמר בניו הנותרים · ואם רוב / כמו והנותר ממנו עד בקר · ואמרם / באמרו והקטיר המזבחה ריח ניחוח אזכרתה לי"י · ראוי לעיין / בר' אלקי הפותר שמצאתי בקרבנו / כמו שהעירותי בשאלות · אבל הענין בזה הוא / שבכל מקום / שיאמר ריח ניחוח לבד / הוא גם כן אשה / כמו שמצינו במנחה בסדר הזה / שאמר עליה ריח ניחוח לבד / ובסדר ויקרא נאמר עליה / אשה ריח ניחוח · וזה הדין / שבכל מקום שיאמר אשה לבד / הוא ג"כ ריח ניחוח / כמו שמצינו בשלמי הצאן / שהקריב ממנו קרבנו אשה לי"י / ואח"כ אמר / והקטירם הכהן המזבחה / לחם אשה ריח ניחוח · והנה בפרשת אמור ורבים / נאמר לא תקטירו ממנו אשה לי"י · וכן אמר ואל המזבח / לא יעלו לריח ניחוח · הרי התבאר מזה / שבכל מקום שנאמר אשה / הוא ריח ניחוח / ובכל מקום / שנאמ' ריח ניחוח / הוא ג"כ אשה / לפי שצריכים כאח' בכל מקום · ואמנם / כאשר לא נאמר אשה / ולא ריח ניחוח / הוא שאינו קרבן גבוה / ומרוצה לפני השם / ולזה תמצא בסדר ויקרא / בעולת העוף / נאמר אשה ריח ניחוח לי"י / וכן בעולת הכבשים ובעולת העזים ובעולת העוף ובמנחות / כי לפי שהיו כל אלה עולות / באים בנדבה / להדבק הנשמה השכלית ביוצרה / היה קרבנה מקובל ורצוי / והוא הנכון / באשה ריח ניחוח לי"י · ר"ל / שהקרבן ההוא / יהיה להשתלם לו על המזבח / והוא ריח ניחוח / מקובל ברצון רוח לפני השם · וכן בשלמי הבקר ובשלמי הכבשים ובשלמי העזים / נאמר אשה ריח ניחוח לי"י / להיותם נדבי כהן והשמים שלמים / שלא היו באים על חטא · ואמנם / בחטאות ובאשם / להיותם קרבנות באים על עונות / לא נאמר בהם אשה / ולא ריח ניחוח לי"י / לפי שלא בחר י"י בחלב / והגלוי שלא יחטאו / ולא יקריבו קרבן / ולזה בחטאת הכהן המשיח / ובחטאת הסנהדרין / ובחטאת הנשיא / לא נאמר אשה ולא ריח ניחוח / כי היו חטאתיהם / כחולכים לפני השם · אבל בחטאת הדיוט מעם הארץ / לפי שלא היה מוסר ומשגיח / ממני קורב ידיעתו / נאמר בה לריח ניחוח לי"י / וזה שלא נאמר / באשם מכל החטאות והאשמות שזכרה התורה · הנה התבאר / שטבע הקרבן ועניינו / חייב כל זה · ולפי / שעתה דבר הכתוב / מהמנחה שהיתה בנדבה / לכן נאמר כאן / עליה ריח ניחוח אזכרתה לי"י · והותרה בזה / השאלה הג' · וכתב רש"י / שבאה הפרשה הזאת / לרבות כל המנחות / וגם לרבות מנחת הכהנים / שעדיין לא הוזכרה / כי מה שאמר / והנותרת ממנה יאכלו אהרן ובניו / מצות תאכל במקום קדוש / בחצר אהל מועד · הנה מפסק / שהכל לכל המנחות / ולא למנחת הכהנים / שכליל תהיה לא תאכל / כמו שהזכיר הכתוב אח"ז · והנה אמר שתי פרשיות / במקום קדש בחצר אהל מועד / לפי שמקום קדוש / הוא כולל לפי' קדש הקדשים כמו שאמר / בזאת יבא אהרן אל הקדש / לזה הוצרך לפרש / בחצר אהל מועד · ולא נאמר בלבד / בחצר אהל מועד / לא היינו יודעים / שמזה טעם היו המנחות נאכלות שמה / לכן פירש הטעם / באמרו שהוא להיותו מקום קדוש / והנה מקום קדוש / או מקום הקדש אחד הוא / ובת"ה / ומדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש · ואמרו / לא תאפה חמץ חלקם / נתתי אותם מאשי / קדש קדשים היא / כחטאת וכאשם · ראוי לפרש / שזה הפסוק בא / לתת טעם לשני דברים שנאמרו בפסוק הקודם / והם מצות תאכל במקום קדש / כאמרו / והנה הטעם שמצות תאכל / הוא לפי שאינני רוצה / שתאפה חמץ / בעבור שחלקם נתתי אותה להם מאשי / כלומ' משלחני / וכמו שאינו שעל שלחני הוא מצה / כן חלקם ראוי שיהיה מצה / כי המלך הנותן פרס לעבדיו משל שלחנו / ראוי שיתן לו ממאכלו / ע"כ המבושל והמגורה והמונצר היו כאוכלי' ממנו לא חמץ / לפי שלא באו על שלחן המלך · ואמנם המנחה שהובאה בשלמותה על המזבח / בקרן מערכות לדורות / והיא מצה / ואחרי שקומצה הנותר / יאכלו הכהני' / והיה ראוי שיאכלו אותה מצה ג"כ / כמו שקרבנה על המזבח / וזה הטעם שנתן לאכילתה מצה / וכן נתן טעם / למה תאכל במקום קדוש / ואמר שהוא לפי שקדש קדשים / הוא כחטאת וכאשם / וכמו שהחטאת והאשם נאכלים / במקום קדוש בחצר אהל מועד / כן ראוי / שהמנחה תאכל במקום קדוש / בחצר אהל מועד · ואמנם שהיה החטאת והאשם קדש קדשים / שכתוב בהם אותו אח"ז / והכוונה כאן / על מה שהיה עתיד לבאר שמה / וכבר כתבתי שהוא על דרך / מחיצות היכל בעזרה קדש / עזרים גם כן עזרה אשר לא שמענו ענין קדש הקדש / והותרה בזה השאלה הי' · ואמרו כל זכר בבני

אהרן יאכלנה / להגיד שלא תהיה המנחה נאכלת / לבני הכהנים ולבנותיהם / ולא לנשותיהם / שיאכלנה כל אחד ואחד / מבני אהרן הזכרים / רק עצמו / שכל זכר מבני אהרן שיאכל מנחה / יאכל החלק המגיע לו :

זה קרבן אהרן ובניו' עד זאת תורת החטאת · כפי פי' רש"י / שהכהנים ההדיוטים היו מקריבים / מנחה עשירית האיפה ביום שהיו מתחנכים לעבודה / אבל כ"ג בכל יום היה מקריב מנחה / ולכן אמר כאן / על המנחה שהיו מקריבים הכהני' בעת חנוכם / זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לי"י · ולפי שזאת המנחה עצמה / היה מקריב הכ"ג מעת שנמשח כל ימיו דבר יום ביומו / מחציתה בבקר ומחציתה בערב / לכן למדו מז"ל שזה רש"י הכתו' / זה קרבן אהרן ובניו אשר יקריבו לי"י ביום המשח אותו / שתי המנחות' מנחת כהן הדיוט בעת חנוכו / ומנחת כ"ג בכל יום ויום · ונוה על מחבת בשמן תעשה / ופי' רש"י שבכאן זה שלא פי' למעלה שצריכה להיות מורבכת ותופיני / וחכמי הקבלה פירשו / מורבכת חלוטה ברותחין / ותופיני תאפה כמו אחר אבכי' / ונתם פתו' אותה פתים במחבת / ויצק עליה שמן · ונוה שהכהן המשיח תחתיו מבניו שהכ"ג יעשה אותה / ר"ל יקריביה על המזבח / אבל אינה נקמצה להיות שירים נאכלים לכהנים / אלא כלה כליל / לפי שכל מנחת כהן כליל תהיה / והנה לא' נשרפת כלה תהי' לא תאפה / וכתב הרב המורה כי טעם היות מנחת כהן כלה כליל הוא / לפי שאם היה הוא עצמו אוכל אותה / היה כאלו לא הקריב מנחה כלל / ולכן צוה לשרפה · והנה מנחת הכהנים ההדיוטי' בעת חנוכם / היה כדרך העבד הבא לבוא לפני אדוניו / שיביא בידו מנחה / אבל מנחת הכ"ג בכל יום / ראוי לתת טעם בה · ונראה שהיא לכמה כונות / הא' כדי שיקדש עצמו בכל יום ב' פעמי' / וכאמר ז"ל / קדש את עצמך / ואח"כ קדש את אחרי' / רחץ ונקי / אין כדין בארון / אשר ינקה טוב ולא יחטא / ראוי לזה שיכפר על ישראל / לכפר בעדם / והב' כדי תמיד מכל חטא / וזה ע"י מנחתו · והג' כדי להסיר את החוטאי' / ולהבטיחם במחילה / ולשוב אל השם / ולהקריב קרבנותיהם לפניו / כי יאמרו / הנה הכ"ג מכפר בעד נפשו בקר וערב / מה נעשה אנחנו · והד' כדי שלא יתביישו החוטאים / מהקריב קרבנותיהם / כראותם שהכ"ג מביא בעד נפשו / שתי כפרות בכל יום ערב ובקר · והה' / כדי שלא יתביישו העניים והאביוני' / עשירית האיפה סולת / כי יאמרו / והנה הכ"ג / אינו מקריב קרבן יותר חשוב מזה בכל יום · והו' כדי להכניע לפני השם בענוה / ובהיותו דלות כעני ואביון / הנצב לפני אדון כל הארץ · והז' כוה שהי' הכ"ג מביא בכל יום אוכלי' מנותרות המנחות ישראל / שהיו הנותרות מן המנחה לאהרן ולבניו / רצה השם / שיקריב הוא מנחה בכל יום / ושרפתה כלה כליל / להורות כי אכילתו את המנחה / אינה כדי למלאת תאות בטנו בהם / רק לעשות מלאכתו ומצותו / שהרי הוא מקריב בכל יום / מנחה שלימה ומקטירה כלה לגבוה · והח' להודות לי"י במנח' זו / על כל מתנו' הכהונ' / שנתן לו ולזרעו בגבולים ובמקדש / והט' לפי שהכהנים היו קרובים תמיד למנחות / ואולי שזו בקומם שלא קמצו כהוגן / ויגעלו את אשה י"י · לזה רצה הש"י / שהכ"ג ישלם כל המחסרות / שאולי חסרו בכל יום · וזה ע"י מנחתו שכליה / כליל תקטר · והי' שרצה השם / שבכל יום יהיו קרבנים לפניו / קרבן יחיד וקרבן צבור · והנה קרבן צבור / היו התמידין שנים ליום עולה תמיד / את הכבש אחד תעשה בבקר / ואת הכבש השני תעשה בין הערבים / וכדי שיהיה גם קרבן היחיד / צוה במנחת חביתין לכ"ג / שהוא היחיד היותר קדוש שבצבור / שתהיה מחציתה בבקר ומחציתה בערב / כדי שיהיה בבקר / קרבן יחיד וקרבן צבור / וכן בערב / באופן שיעלה קלוס השם / דרך כלל ודרך פרט / ואם היה זה נמסר לאיזה יחיד מיחידי ישראל / אולי יהיה יום או ימים שלא יקריבו מנחה כלל · והי' לפי שאהרן עשה את העגל / והעון ההוא היה שמור לדורות / כמו שאמר וביום פקדי וגו' ואין פורענות באה על ישראל / שאין בו קצת מפרעון עון העגל / לכן צוה השם שיהיה הכ"ג שהוא במקומו של אהרן / מקריב ערב ובקר קרבן / כדי לכפר על עם ישראל / מהעון ההוא · ובעבור שאין הקב"ה מקפח כל העון ההוא בפעם אחת / אלא קמעא / צוה שתהיה קרבנו של כ"ג קמע קמע / אחר קמע ולא כלו יחד · וראוי שתדע / שטעם היות שנזכרו בסדר ויקרא מיני המנחות / ולזאת מהן מנחה על המחבת · הנה נזכרה כאן בצריכות עשייתה / לפי שמנחת חביתין / היתה נעשה כמעשיה / שהיה בה מעין המנחות כלן / כי הנה המנחות של סולת / שזכר הכתוב היו ד' · מנחת הסלת / ומנחת מאפה תנור · ומנחת מרחשת · ואלו מנחת החביתין / היו בה ד' דרכים / להורות בכן לד' מנחות / והא' כי היא היתה סולת · ובזה תדמה למנחת הסולת / והיתה על מחבת בשמן / דומה למנחת מחבת · והיתה מורבכת חלוטה ברותחין רכה / כמו הרא"בע / ובזה תדמה למנחת מרחשת · והיתה תופיני / שפי' רש"י אפויה אפיות הרבה / אחר חליטתה אופה בתנור ומטגן אותה על המחבת / ובזה היתה דומה למנחת מאפה תנור · הרי שהיה דומה לכל ד' מנחות וטעם עשייתה באופן הזה / הוא כדי לעשות בכל יום ויום מנחה כנגד כל המנחות / לעמוד במקום כלם / כאלו הקריבו בכל יום / כל ד' מיני המנחות / ואמר והכהן המשיח תחתיו מבניו יעשה אותה לפי שאלפי הלוחות הישראלים עם המלך והכהן / וכן התורה צוה בפסוק ויכלן טעם אשר מלך וכהן / והם היו מכתיבי האלוה / וזה לעניני התורות / וזה לעניני המדינות · והיו מעלותיהם גדולות מאד / וצוה כנגדם שבהיותם / אם היו להם בנים הגונים / שיעמדו במקום אבותיהם / דכתיב בבתם

[illegible]

וידבר ה' אל משה

[illegible]

זאת תורת

[illegible]

וזאת תורת זבח

[illegible]

ולא היה אפשר לכהן כשר שלא יאכל ממנו ובחוץ / ולא הכתוב יותר היות אלא
שיהיו השלמים על תודה שיהיו שמונין לפסח ושלמים שמחה אם על תודה יקריבנו
והקריב על זבח התודה חלות מצות ונאמר שיהיה לכהנים ומהם בשר הלחם
הנה לומר בשר חזה ושוק / ולפעם מנה ומהן אחד מכל קרבן / ושאר הבשר
והלחם כאוכל לבעלים · ושעם הלחם הוא לבלתי תודה / כדי להגדיל
השמחה ולהגלות לכהנים ולבעלים / כדרך שעושים בני אדם בעבות
שמחתם שהם מזמינים ומקבצים את רעיהם / ולפי שבזמן הגאולה העתידה
יהיו וכפי כדין שהם הנביאים וכמו שכתוב / והביאותים אל הר קדשי ושמחתים
בבית תפלתי עולותיהם וזבחיהם לרצון על מזבחי · וזבחו זבחי תודה
ישעיה נ"ו ושמחו גם הכהנים והבעלים יחד · הנביא כי פדה יי׳ את יעקב ונאלו מיד
חזק ממנו / ובאו ורננו במרום ציון ונהרו אל טוב יי׳ על דגן ועל תירוש
ועל יצהר ועל בני צאן ובקר / והיתה נפשם כגן רוה ולא יוסיפו לדאבה
עוד · וכתיב אז תשמח בתולה במחול ובחורים וזקנים יחדו / ורויתי נפש הכהנים דשן
ועמי את טובי ישבעו נאם יי׳ · הנה בני בקר וצאן / אלו הם השלמים /
וכן המנחות והיין / דגן לבלתי מצות בלולה בשמן / ושמחתם עם היות
אלו הם עם השלמים לשמחה · כי אותם המנחות יין על המזבח אשר
שולחן בשמחת השלמים ההם / וכן הנסכים היו אותם יין על השלחן · וכתוב
דברי' כ"ז ואכלת לפני יי׳ אלהיך ושמחת גם · ושמחת לפני יי׳ אלהיך ואין שמחה אלא ביין
דכתיב ויין ישמח לבב אנוש · וכן אמרו כדרך בני אדם · שעשה שאת יין עם זבחי
השלמים · והנה אמר אם על תודה יקריבנו / ר״ל אם על הודאה על נס
שנעשה לו / אם הוא מיורדי הים באניות / או מהולכי המדברות / וחבושי
תהלים ק"ז בבית האסורים / או חולה שנתרפא שצריכים להודות · דכתיב יודו ליי׳
חסדו ונפלאותיו לבני אדם ויזבחו זבחי תודה · הנה זו היתה הכוונה
על זבח התודה / שאז הבשר אשר הקריב לשלמים / חלות מצות בלולות
בשמן / ורקיקי מצות משוחים בשמן / וסלת מורבכת חלות בלולות בשמן /
על חלות לחם חמץ יקריב קרבנו / על זבח תודת שלמיו / שהם כמו שכתוב
בה׳ / ארבעה מיני לחם / שלשה מהם מצות / והם חלות ורקיקים ורבוכים /
ואחד חמץ / והטעם שהיו שלמי תודה ד׳ מינים שלחם / והיו שלשה מהם
מצה ואחד חמץ · הוא לרמוז שהתודות בעולם הזה / הן יותר מן הרעות /
ההן המשמחות השכלים / והוא אשר היה התודה / כי כל נס גדול
מהרעות הנופלות לבני אדם / הם נפלות עליהם / כי הם יותר כלם / של
אחד מן׳ מינים · כל המודה הוא בעל אחד מהם כמבואר / כי הנה יבואו
עליו הסכים גדולים ובפרט מיסורים בכל הרבים / והזה הב׳ שהגיע לבני
אדם / כשהוא קיום על קרבם · והזה הב׳ מה שיגיע לבני אדם מעולם
בשבתו · בצרות המושל והמשגם והמושל והסכנות מבואות / ברכות
ביוסים וגבורות הדגים / כדאמר בלמה שולח אדם מכלף דרכו ונותר /
והשני שהיא זה / אמר שאם מנה זו יורה על הודאה / כמו שאמר הכה ·
אם אין יותר על סכנות המתן / והוא אשר על שבר דין שמחין את דבר
ולפי שהאדם ינצל על ברכות הנאות עליו ושמחת הדרכים הנוכרים · והנה
הוא מוסר לפי נביא וכפרתם · ולפי כלבו והמאכלותיו לנפשו ולרע עם
כמו כור שבעם טובה / ולכן צוה השם להביא עם השלמים על תודה / ב׳
מיני מנה שבעה שלש מיני המריבות שהאדם מריב / עם שלשת מיני ראשות
הנאות עליו / כאמור זבור כבוד עליך תגלגה / ולזה היו לריב עם השם /
אבל כי שנה עשק כמו׳ ולאחד מינים / ולזה כבריק לריב עם השם התשובה
פורקן ולכך לא יאמר להוציא דבר כנגד השם / לאמר שדינו וענשו לא היה
ראוי להטיב לו / לכן צוה להביא חלות לחם חמץ / כלומר חמץ דינך
המסכך לפני השם / ולא תפסוק את הדין / כי הוא אל אמונה ואין עול צדיק
וישר הוא · ובפסוק לאמר עוד / שבזה שלמי תודה ביום עם לחם כן / כדי
שיאכל השלמים כמאמר מקדש קדשיו / לא יוכל לאחר / כי אם לא יהיה לו
לחם כדרכו ולשבעו / יוכל מלהקדיש קדשיו לאכול עמו בשלמיו / כי הבשר
לא יאכל בלי לחם · ולכן צוה להביא עם השלמים לחם כדי שיספיק לכל
בשר שלמי תודתו שאותם מן החמץ הציעו / מצות כמו · כי הנה הבאה
מבוארת היא שהן עשרים לישר׳ והביאתו לו לאהבה לאדם / שבי לאדם
להודות יום / ובן כיון שבשר לזבחי התודה / וגם זה / נראה גם כן למה
הגביל השם שלמי תודה להיותם נאכלי׳ ביום ובלילה / ושאר השלמים נאכלי׳
לשני ימים ולילה א׳ כמו שהנאמר בפרשה · כי הנה היה זה / כדי לפרסם
הנס / שבזה שבעל שלמי תודה שהוא רוצה שלמיו שיהיו נאכלים שלא ליום
ולילה עד הבוקר / הוא מוכן על שלמי תודתו שיביאהו ומודיעו לאכול
ולהודיע ענינו / ויפלו זה את זה / על מה היה תודתו ויודיע לפני המרים
ויכבדוהו אצלו עמו השם ויראוהו בקהל עם / ובמושב זקנים יהללוהו
ולו היו שלמי תודה נאכלים כשאר השלמים / לשני ימים ולילה אחד / לא
היה האוכל מודיע לשום אדם / כי לשני ימים ולילה אחד / יכנו אחד יאכל ·
אבל בהיותו הבשר והלחם רב כמותו / ושלא יאכל אלא ליום ולילה אחד
בהכרח יקרא רבים מאוהביו ולאשר ירצה לאכול / כן יהיה ביום ההודאה
לפרסם ולהגלות לבני אדם הנפלאות אשר עשה גדול מתודת שלמיו ואת
אשר הושגו לא קרה · והתורה נתנה שבירכתי טוב / הגאולה הי׳ וכו׳ /
ואמר והקריב ממנו / כוונה לומר אחד מכל קרבן תרומה ליי׳ לכהן / כלומר
לכהן / לפי כהן השם ד׳ לחמים לכהן / לא פחות ולא יותר · והטעם
שם הוא / לפי שהם ספק מכל שלמי תודה / שהוא והשוק / והנה
הכתוב ביאר והשוק ישנענו והפקו לכהן / ד׳ לחמים · ולפי שהיו

ד׳ לחמים שהביא הלוקחים אשר לו ביא״ש לפי לכהן שהוא והשוק לכן
שיהיו נבואתם / כמו שנעריות התודה · והכהן נוטה הבשר לאסור בהמתה
לקבוע חזה והשוק / שני הפקקות / שהוא השאר מן התודה · ולזאת
למה לא השוין הכתוב לבדי שלמי התודה / שיהיו שלמים רודפים / כי
הבהמה הנקרבת / שלאחר ושחיטתם ונסכיהם כמדובר / שלשה עשרונים
לפר / ושני עשרונים לאיל / ועשרון לכבש / ויין כנסכם · ובן היה ראוי
שיהיו שלמי תודת פר / שצריך גדול / ושני גלוסים לאיל / וחלום אחד לכבש ·
והטעם בזה הוא · אלא רצה השם להשוות את בעל שלמי התודה לבעות
זה / על ידי כבד / ושבר שספק לו / כמוהו זבח שלמי פר / לבעות אחד
משני דברים / לא שירצה לשם אל כפני עצמו / כאשר שיספיק לשם שבעה
לו לאכול מן הפר / ושם שצלה לשירותיו חלק חלק מן הבשר / לא יהיה
עליו למורח לשוין כלם על שלחנו · והטעם למה לא קבע הכתוב זמן
לקדשי הקדשים / שיהיו נאכלים ליום ולילה / כמו שעשינו בשלמי תודה /
וכמו שקבע זמן לשלמי תודה / שיהיו נאכלי׳ ליום ולילה אחד · הנה התשובה
בזה הוא / שכבר על מה שביאר בשלמי שאר השלמים / כי אם נאמר את
שאר השלמים קדשים קלים / והיתה את נאכל במקום קדוש / ואמר׳ בחצר אהל מועד
שמות כ"ט ל"ד במקום קדוש / שהם קדשי קדשים היו / והם כאשר נאכלים יותר מבשר
השלמים ומן הלחם עד הבקר ונותר · את הנותר באש לא יאכל כי קדש
הוא / לומר שכל הנאכל במקום קדוש בחצר אהל מועד / שהם קדשי
הקדשים / אינו נאכל אלא ליום ולילה אחד · ולזה לא הוצרך הכתוב לבאר
כאן · והתורה טוב הגאולה ח״ו · ואחרי אמר הכתוב שלמי התודה /
זכר אחריו שלמי נדר ונדבה / והם הבאים ע״י תפלה ונדר / שיקריב אדם
תהלים ק"ז ב׳ שלמיו ליי׳ / כדי שיצליחו מעשיו / כאומר המשורר · שבע יי׳ כי אני עבדך / אני
עבדך בן אמתך פתחת למוסרי / לך אזבח זבח תודה / ובשם יי׳ אקרא ·
נדרי ליי׳ אשלם נגדה נא לכל עמו · בחצרות בית יי׳ בתוככי ירושלים
הללויה / ר״ל שבעי הטובים שאכלים בשר השלמים ההם / בחצרות בית יי׳ /
והכהנים היו שבכלי׳ מבואר בתוכבי ישראל׳ ובזה זכר שלמים שלמי תודה /
קודם שלמי נדר / לפי שהם יותר מחויבים · ולפי שרצה להקדים שלמי תודה /
כדי שיהיו מסודרים כראוי / בין קדשי הקדשים שהם החטאות והאשם / ובין
קדשים קלים שהם נדר ונדבה / לפי שיש בהם צד כדמות / לקדשי הקדשים /
וזהו שלא נאכלים ליום ולילה אחד / וצד כדמות עם קדשים קלים שהם
נאכלים בכל העיר / וזה שקדשי הקדשים נאכלים לפנים מן הקלעים ליום
ולילה עד חצות / וקדשים קלים נאכלים בכל העיר לשני ימים ולילה
אחד · והנה שלמי תודה הם נאכלים בכל העיר / ליום ולילה עד חצות /
כי הוא ממוצע ביניהם · והטעם למה לא קבע הכתוב מקום לקדשים
קלים / שיהיו נאכלים בכל העיר / כמו שעשינו בזמן מקומן / וכמו שקבע
מקום לקדשי הקדשים שהיה במקום קדוש · הנה הוא / לפי שאחרי שקבע
מקום לקדשי הקדשים שהם החטאות והאשמות והמנחות ומכל השלמים /
שנאכלים כאשר שיאכלו במקום קדוש / ולא קבע מקום לקדשים קלים /
יורה שהקלים נאכלים בכל מושבי ישראל · והנה שהזהיר על בשר השלמים /
אשר יאכל בטומאה / שהאוכל והבשר אשר יגע בכל טמא לא יאכל באש ישרף ·
והנפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר ליי׳ וטומאתו עליו / ונכרתה
הנפש ההיא מעמיה · לומר / שצריכין לאכול השלמים במקום טהור ויתכן
מחנה ישראל / שהוא טהור שלהכנס שם מצורעים · ולפי שירושלים לא
נתחלקה לשבטים / היתה כמחנה ישראל · ולכן הקדשים קלים היו
נאכלים בחוצה בכל מחנה ישראל / והזכרון שהיו נאכלים בכל עיר ירושלים ·
והשני זה כאומר בנדר שאיני / וידבר משה אל אהרן ובניו קחו את המנחה
הנותרת מאשי יי׳ ואכלוה מצות אצל המזבח כי קדש קדשים היא / ואכלתם
אותה במקום קדוש / ואת חזה התנופה ואת שוק התרומה תאכלו במקום
טהור · ופרש״י / במקום טהור / וכי את הראשונים אכלו במקום טמא ·
אלא הראשונים שהם קדשי הקדשים הוצרכו אכילתן במקום קדוש אבל
אלו אין צריכין תוך הקלעים / אבל צריכין הם לאכול תוך מחנה ישראל
שהוא טהור מלהכנס שם מצורעים / מכאן שקדשי קלים נאכלים בכל העיר ·
והטעם למה לא נקראו שלמי תודה קדשי הקדשים / כשלמי השלמים כשיום
דינם שוה · הנה הוא / לפי שאין חשוב נוהג / להבדיל בין קדשי הקדשים
לקדשים קלים · שלא במקום נוהג · ונאכלים במקום קדוש / הם קדשי
הקדשים · ונאכלים בכל העיר / הם קדשים קלים · ואף כי יהיו נאכלים ליום
ולילה כשלמי התודה · ונהיות שלמי התודה קדשים קלים / ונאכלין בכל
העיר כשאר הקדשים הקלים · מה שצוה שיהיו נאכלים ליום ולילה / אין
הכוונה לעשותם קדשי הקדשים · אלא להיות זה סבה לפרסם קרבנו /
לפרסם הנס כמו שבארתי · ואף שיפשר לאכלם בטומאה / כי ישראל לא יאכלו
בטומאה · גם בזה אי אפשר שיקדש קדשיו · והנה אמר לכהן הזורק
את דם השלמים לו יהיה / ולא אמר הם הקריב או המכפר · הוא / לפי
שהכהן שמכפר הוא הזורק את הדם / ולכן אמר בנדר אחרי זה / כי נפש
הבשר בדם הוא / ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשותיכם / כי
הדם הוא בנפש יכפר · ולפי שהיה עקר הכפרה בזריקת הדם / לכן אמר
לכהן הזורק את דם השלמים לו יהיה / ולא אמר המקריב או המכפר / לפי
שהכהן המכפר הוא הזורק את הדם / ולכן אמר בנדר אחרי זה / כי נפש
הבשר בדם הוא / ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר על נפשותיכם כי הדם
הוא בנפש יכפר · ולפי שהיה עקר הכפרה בזריקת הדם / לכן אמר לכהן
הזורק

שונין את ה[illegible] ותוצאו ביום [illegible] כלומר שאר
שלמים ה״ם ימים. ואמרו ובשר זבח תודת שלמיו ביום קרבנו יאכל:
שלא ידרך [illegible] / [illegible] שלמי תודה / שתי קולות . הראשונה
שלא יותיר [illegible] / כיום הבקר ליום השני / כמו שאמר בשלמים /
ולא יותר הבשר הנלמדים ומן הלחם עד הבקר ושרפת את הנותר כלו:
והב׳ שלא לאמר על האוכל ממנו ביום השני / והנפש האוכלת ממנו עונה
תשא / כמו שאמר על האוכל שלמי נדר ונדבה ביום השלישי / וטעם זה הוא
להיות שלא [illegible] לאכלו ביום קרבנו בלבד . אלא כדי שבעל השלמים יקדים
קרואיו לאכול עמו כאומר / [illegible] לא יפסד ביום השני [illegible]
[illegible] / כמו שתפסד ליום השלישי . ואמר והנפש אשר תאכל מבשר זבח
השלמים אשר לה׳ וטומאתו עליו ונכרתה הנפש ההיא מעמיה / ואמר
לאמר שנית / נפש אשר תגע בכל טמא ואכל מבשר זבח השלמים לה׳ /
ונכרתה הנפש ההיא מעמיה . הרי [illegible] / הרנים [illegible] / ואמר
וטומאתו עליו / [illegible] . גם [illegible]
ואחריו [illegible] / אבל [illegible] פסוק / אמר אליהם לדורותיכם
כל איש אשר יקרב מכל זרעכם אל הקדשים אשר יקדישו בני ישראל לה׳
וטומאתו עליו ונכרתה הנפש ההיא מלפני אני ה׳ / [illegible]
[illegible] / כי [illegible] / לפי [illegible] אשר טומאתו [illegible]
[illegible] / וטומאתו עליו / [illegible] שלא [illegible] כרת אלא [illegible]
טומאתו עליו [illegible] . אבל אם התחיל לטהר מטומאתו / שלא [illegible]
[illegible] / אין טומאתו עליו ולא חייב כרת / אלא [illegible] וטומאתו
עליו / וטומאת האדם עליו / לא בטומאת הבשר עליו . והנה אם [illegible]
[illegible] בין שני הפסוקים / [illegible] כל פסוק [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] כטומאת [illegible] / והפסוק השני בטומאת [illegible]
[illegible] / כל [illegible]
[illegible] עד [illegible] / [illegible] עד הערב / וכן [illegible]
[illegible] עד הערב [illegible] את [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / כדי [illegible]
[illegible] / [illegible] עד הערב / וכן כתב הר״ן / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] בין [illegible]
[illegible] / [illegible] חייב כרת . [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] כי הפסוק
[illegible] / [illegible] חייב כרת / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] חייב כרת / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] כי [illegible]
כל טהור יאכל בשר / [illegible] אשר תאכל בשר [illegible] וטומאתו
עליו / ר״ל על זבח השלמים [illegible] / [illegible] את הטמא /
[illegible] / ונפש כי תגע בכל טמא וגו׳ / ואכל מבשר זבח השלמים
אשר לה׳ / והיה אם [illegible] את [illegible] ונכרתה הנפש ההיא [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] את הטמא / לא [illegible]
עמו . ובכל [illegible] אלה / [illegible] :

וידבר ה׳ אל משה

תו׳ כל חלב שור וכשב ועז וגו׳ / עד קח את אהרן ואת בניו [illegible] [illegible]

[illegible] / כאומר כל טהור יאכל בשר / ולאמר נפש כי תגע בכל טמא
וגו׳ . [illegible] שאמר הנה החלב [illegible] דבר [illegible] לאכלו
כבשר / [illegible] / [illegible] כל בהמה [illegible] / [illegible]
[illegible] הדבור הזה / [illegible] החלב והדם . ולפי [illegible]
[illegible] / כלומר כל חלב וכל דם לא תאכלו . לכן צריך
[illegible] התורה [illegible]
[illegible] / על [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] השלמים / [illegible]
[illegible] . [illegible] / [illegible] כזה
על אכילת החלב והדם / [illegible] / [illegible] לפי
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] כן
[illegible] השלמים / כדי [illegible] השלמים [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
כזה / [illegible] / לא [illegible] / [illegible]
[illegible] עם [illegible] / [illegible] . והנה
אמר כל חלב שור וכשב ועז לא תאכלו [illegible]
[illegible] / [illegible] כל טהור יאכל בשר / הנה החלב [illegible] לא
תאכלו . [illegible] / כי הנה חלב [illegible]
[illegible] / [illegible] לא תאכלו / כל [illegible]

[illegible] / [illegible] / [illegible] . [illegible] כל חלבכם
[illegible] / [illegible] / לחלב [illegible] / [illegible]
[illegible] . ומפני [illegible] אשר כל חלב [illegible]
[illegible] על הדרוכה / לא [illegible] / [illegible] הדעת
[illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] לאכול
[illegible] / [illegible] / כי כל אוכל חלב מן הבהמה / אשר יקריב ממנה
אשה לה׳ ונכרתה . [illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / ולפי [illegible] כאמר / כל
חלב וכל דם לא תאכלו / [illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] כרת . [illegible] לא [illegible] בכל מושבותיכם
[illegible] / [illegible] / [illegible] . [illegible]
[illegible] על החלב / והזהיר על הדם / [illegible] מושבותיכם
[illegible] / [illegible] / [illegible] כל חלב וכל דם לא
תאכלו . [illegible] / [illegible] / [illegible]
מושבותיכם . ואמר לעוף ולבהמה / [illegible] כאכילה [illegible]
[illegible] / [illegible] דם [illegible] / ולפי [illegible]
[illegible] / לא [illegible] / [illegible] כל
נפש אשר תאכל כל דם ונכרתה הנפש ההיא מעמיה . [illegible] /
[illegible] בכל מושבותיכם / [illegible] . [illegible]
[illegible] לא יאכלו / [illegible] / [illegible] לא
[illegible] / [illegible] על [illegible] / ולא [illegible]
[illegible] . [illegible] . ולכן אמר המקריב
את זבח שלמיו לה׳ יביא את קרבנו לה׳ / [illegible] בני ישראל / המקריב
את זבח שלמיו לה׳ [illegible]
אשר יאכל [illegible] . [illegible] / יביא את קרבנו לה׳
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] . [illegible]
[illegible] / [illegible] את אשי ה׳ / [illegible] החלב על החזה [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] על החזה [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] / וכן [illegible]
את [illegible] / [illegible] לה׳ [illegible] . [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] על החזה / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] / ולא
[illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible]
את [illegible] / [illegible] . [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] . ואמר המקריב את דם השלמים / ואת החלב
[illegible] / [illegible] . כדי [illegible] / [illegible]
[illegible] / לא [illegible] יחד . [illegible] יחד
[illegible] / [illegible] השלמים / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] אלהיהם / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / לא [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] . [illegible] / [illegible]
[illegible] . [illegible] / [illegible] השלמים אשר [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] העולם [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] . [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] כל [illegible] /
[illegible] / [illegible] . [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] /
[illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]

שכר עבודתו שנקן בחיסה · והקינה שכר כדיקתו · שכל הם מולין היו
ולא קדשים · ונוה שיביא החלב על החזה / לרמוז שידיעתו יתברך / היא
בקרב לא עלב עמוק, כמו שביארתי · ושהיתה התנופה לחזה והתרומה
לשוק, מפני שהוא הכרחי בהם / לא היות שבמיעל בניהם הונשו והורמו
שכל כתיבה התנופה לחזה / והתרומה לשוק כבחינת הרמז הזה · ולכן
מתנה כאת אחר זה כמלואים / ושם את החלבים על שוק הימין / וינף
אותם תנופה וגו · ו ... לאהרן ובניו / והשוק להקריב
את דם השלמים / ואת החלב · ... כדין השוק היה / לענין
הכהנים · שכל כאמר כזה לאהרן ובניו / להגיד שכל מתנות הכהונה /
יהיו כחלוקות בין הכהנים ... · שכל
מבין אחר · המקריב את דם השלמים ואת החלב ... שוק הימין למנה
כדי ללמד שכל כהן שיהיה ראוי לזריקת הדם ולהקטיר החלבים / הוא יאכל
שוק הימין / ... / ולא יוכל לעבוד / לא יאכל / והנה שוק הימין

...

הלולוי היה משה יקים את המשכן וכותרו / כדי ללמד ולהרגיל הקימו
יהיה אמרו ובפתח אהל מועד תשבו שבעת ימים כאין ההקימה והפתירם
כדי שילמדו להקימו ולפותרו בעת הנסיעה : תם ונשלם סדר צו

פרשת ויהי ביום השמיני

ויהי ביום השמיני עד ואת החזה אשר תאכלו · ולא
תאכל שלמים בכהן ?

השאלה הא׳ באמרו, קח לך עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה, כי מאחר שבכל ז׳ ימי המלואים היה קרבן אהרן ובניו פר לחטאת ואיל אחד לעולה, ואיל אחד לשלמים, למה זה ביום השמיני שנה בקרבנו, וגרע מהשלמי׳, שזכר פר החטאת ואיל העולה, והשמיט השלמי׳, אלא צוה להקריבם ביום ההוא :

השאלה הב׳ באמרו, ואל בני ישראל תדבר לאמר קחו שעיר עזים לחטאת וגו׳, כי כיון שהקריב משה את אהרן ואת בניו ואת זקני ישראל, וצוה אהרן על קרבנו, למה לא צוה ג״כ לבני ישראל על קרבנם. וצוה את אהרן, שידבר אליהם וישימם עליו, והכתוב אמר ויקחו את אשר צוה משה, ומורה שאחר צוה אותם על קרבנם, לא אהרן לבד :

השאלה הג׳ למה צוה שישראל יקחו שעיר עזים לחטאת, והיא חטאת הקהל, כמו שזכר בסדר ויקרא, היה פר בן בקר, לא שעיר עזים, כי הוא היה קרבן הנשיא שיחטא, ומדוע צוה אותם שיקריבו חטאת, שיהיה שעיר עזים :

השאלה הד׳ באמרו, ועגל וכבש בני שנה תמימים לעולה, כי למה צוה, שיעשו שתי עולות כאחד, העגל שהיא עולת הבקר, והכבש הוא עולת הכבשים. וכן צוה לשלמים שיקריבו שור ואיל לשלמים שהם שני קרבנות שונים, שלמים מהבקר, ושלמים מהכבשי׳. ולמה בעולות אמר שיהיו תמימים, ובשלמים לא אמר שיהיו תמימים, וידוע שכל הנקרב על המזבח, היה תמים בלי מום :

השאלה הה׳ באמרו, כי היום י״י נראה אליכם, כי הלא לא נראה להם י״י, אלא האש היורד מן השמים על המזבח, לא נראה י״י, גם משה לא אמר כן, אלא וירא אליכם כבוד י״י, וכמו שכתב אצל המזבח, כבוד י״י אינו י״י :

השאלה הו׳ למה כפר הכתו׳ ברכת העם שתי פעמי׳, כי בראשונה אמר, וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם, וירד מעשות החטאת והעולה והשלמים, וחזר לומר ויבא משה ואהרן אל אהל מועד, ויצאו ויברכו את העם, והברכה אחת היתה לא שתים :

השאלה הז׳ כי הנה מצאנו שקדוש, המקדש והמזבח, היה ברדת האש מן השמים על המזבח ותאכל את הקרבנות, וירא העם וירונו ויפלו על פניהם, וזה כאשר כימי שלמה בחנכת הבית, כמו שכתוב בדברי הימים ° וככלות שלמה להתפלל והאש ירדה מן השמים וגו׳. וכל ישראל רואים ברדת האש, וכבוד י״י על הבית, ויכרעו אפים ארצה, וישתחוו להודות לי״י כי טוב וגו׳. וכן בימי אליהו נעשה קדוש השם על ידי האש, כאמר ° והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים. ולכן ראוי לשאול. למה היה הקדוש האלהי על ידי האש, ולא על ידי המים או דבר אחר : ד״ה ב׳ ז׳ מלכים א׳ י״ח

השאלה הח׳ למה מתו הכהנים האלה, שלמים הם אתנו, נדב ואביהו בני אהרן, ביום ההוא ובזמן ההוא. וידוע שלא מתו מיתה טבעית, כיון שמתו שניהם יחד בחורי עם, ומבלי חולי טבעי. ומצינו לחז״ל בזה, חמש דעות. הא׳ שמתו, לפי שהורו הלכה בפני משה רבם, כי הם דרשו ונתנו בני אהרן אש על המזבח, אף על פי שאש יורד מן השמים. הב׳ לפי שנכנסו שתויי יין למקדש, ולמדו זה, למה שצוה מיד לאהרן יין ושכר אל תשת. הג׳ לפי שהיו בלי בנים, ולא נשאו נשים בגאותם ועליהם נאמר בחוריו אכלה אש, ובתולותיו לא הוללו. הד׳ שמתו בעון אביהם שעשה העגל, ורמזו על זה, אשר יהיו להם ילדים ישאו נשים לרעתו, זה אהרן שאלם שני בניו. ואחרי שאלתי ישראל וקדושיו, היו חלוקים בדעותיהם, איכו יתנהגו, אם בשיר עליהם בעקבות. אם לדעת הראשון שמתו בעבור שהבינו אש הדיוט למקדש, בכר בזה בקבלה אחרת, שאף על פי שיורד מן השמים מצוה להביא מן ההדיוט, ואם כן לא חטאו בזה ולא נתחייבו על זה מיתה. ואם על הדעת הב׳ שהורו הלכה בפני רבם, הוא בלתי נכון, לפי שהם לא דרשו כראוי מהפסוק ונתנו בני אהרן הכהן אש. לפי שאותו פסוק ידבר במזבח העולה, ולא בהיכל ללמוד ממנו לענין הקטורת, ואם כן לא היה הוראה בהוראת הלכה לפני רבם אלא בטעותם בה. ואמנם הדעת הג׳ הוא גם כן בלתי נכון, לפי שלא ענש בכתוב אלא אם כן הוזהר, ואם עדין לא הוזהר על היין ועל השכר, למה ימותו בני אהרן עליו. ואמנם הדעת הד׳ הוא ג״כ בלתי מתישב, לפי שאם חטאו בנשיאת האשה, לא היה ראוי שימותו באותו יום מקודש בחנוכת המזבח, ובאותו מקום קדוש ונורא, כיון שלא היה חטאם מתייחס, לזמן ולמקום ההוא ולעבודה ההיא. והדעת הה׳ הוא בלתי ישר אצלי, שאם היתה מיתתם על עון העגל שעשה אהרן והוא אל הארון לא יעשה חטאתו, שאהרן שעשה העון לא מת, ומתו על חטאו, בניו שלא חטאו והכתוב אמר לא יומתו אבות על בנים. גם מרע״ה אמר הוא אשר דבר י״י לאמר בקרובי אקדש, מורה שלא היתה מיתתם על עון, כי אם יסורים של אהבה :

השאלה הט׳ בפרשת יין ושכר אל תשת, למה נכנסה פרשה הזאת בתוך כפור בני אהרן, כי למעלה מזה כפר, ספור מיתתם ואחר הפרשה הזאת, ספר מה שקרה על מיתתם מהשעיר החטאת שנשרף, ויקצוף משה, ולמה נסמכה אם כן גם פרשה בפיו :

השאלה הי׳ באמרו, פרשת היין ושכר בבואם אל אהל מועד ולהבדיל בין הקדש ובין החול, ובין הטמא ובין הטהור ולהורות את בני ישראל את כל החקים וגו׳, כי בידוע שההבדלה בין הקדש ובין החול ובין הטמ׳ ובין הטהור ולהורות את החקי׳, אינם דברים תלוים בבוא הכהן אל אהל מועד, כי גם בהיותו בכל מקום, יבדיל ויורה את בני ישראל את החקים, ויצטרך אם כן להזהר היין לכהן, ולא לבד בבואו אל אהל מועד :

והנני מפרש הפסוקים, באופן יותרו כל השאלות האלה כלם :

ויהי ביום השמיני וגו׳ עד ויקחו בני אהרן איש מחתתו. כתב הרא״בע, שביום השמיני הוא שמיני למלואים, כי הנה המשכן הוקם באחד בניסן, ומשם התחילו ימי המלואים, אבל קבלת חז״ל איננו כן, אלא שימי המלואים התחילו, והשלמו קודם ניסן, ובאחד בניסן היה יום שמיני למלואים, כי אחר שעשו ומלאו אהרן ובניו את ידיהם בשבעת ימי המלואים, ביום השמיני מהם שהיה ר״ח ניסן שהוקם בו המשכן, ככה יתנהג שיכנסו אהרן ובניו בעבודת המקדש. ולכן קרא אותם משה, וקרא גם כן לזקני ישראל, לתת לאהרן ולבניו חזקת עבודת המזבח בפני זקני ישראל ושוטריו, ולזה התנדבו הנשיאים בחנוכת המזבח בקרבנותיהם, והקריב נחשון ביום ההוא. ולהיות יום בשורה היום ההוא, ויום י״י הגדול והנורא שנטל אותו יום עשר עטרות, השנויות ° בסדר עולם. צוה משה, שבעבודת היום ההוא, יעשה אהרן בעצמו, כי עם היות בניו גם כן כשרים והגונים להקריב על מזבח השם תשאת ועולה ושלמים, הנה לכבוד השם, ולכבוד חנכת המזבח, צוה שאהרן בעצמו יעבוד בעצמו כל העבודה הקדושה ההיא ולכך צוה ש׳ אהרן, קח לך עגל בן בקר לחטאת, ואיל לעולה תמימים, והקרב לפני י״י, כי הנה צוהו שיקח עגל, כדי שיכפר על עצמו, ממה שחטא בעון העגל, ואיל לעולה, לפי שאחר שנתכפר עונו יקריב אל האלהים, וירצה בו באמצעות עולתו, ואולי שהיה האיל לזכרון העקידה, ואילו של יצחק. והנה אמר שיהיו שניהם תמימים, להגיד שמה שחטא אהרן בעון העגל, לא היה לכוונה רעה חלילה, כי כתום לבבו ובנקיון כפיו עשהו ויפת. ולכן היה גם כן מקריב עגל, לפי שהיה בו אהרן כעגל, לא לומד המוסר ובינה ובינה כי אתה השם אלהי. וכן יהיה איל העולה תמים, לפי שאחרי כפרתו, תמים יהיה עם י״י אלהיו. והנה לא צוה אותו כהן על איל השלמים שלו, לפי שהשלמים היו מהם לאכול ולשבוע הכהנים והבעלים אחר הקטרת האמורים על המזבח, ואהרן בהיותו מצוה בחוכתו, לא יאכל מהשלמים שיהיה הוא מקריב משלו כמה שהוא כצל ולא נאה שהוא כהן, מי כל קרבן כהן כליל יהיה, לא יאכל. ומפני זה, לא הצריך הקדוש ברוך הוא לאהרן, ביום השמיני בהיותו משיח בהונתו יקריב שלמים, כיון שלא יוכל לאכול מהם, והיה בעבור זה מוטב שיקריב החטאת שהיה נשרפת כלה כחטאת כהן, והעולה שהיתה כלה לגבוה, גם שהיה עתיד לבוא שישראל יקריבו שור ואיל לשלמים, ומהם יקח אהרן ובניו מתנותיהם כשר כניה, על כן לא הוצרך לאהרן הכהן, להביא שלמים, והותרה בזה השאלה הא׳. והנה צוה את אהרן שידבר אל בני ישראל על קרבנותיהם ולא צוה אותם משה מעצמו, בהיות כלם לפניו, כדי לגדל את אהרן ויתן בני ישראל, שהוא יהיה נגיד, ומצוה יודיע אותם את הדרך ילכו בה, ואת המעשה אשר יעשון. הוא מצד כדי שידעו, שכל מה שהיה אהרן מצוה בזה, שמע מפי משה שקבל מפי הגבורה. ואחר ויקחו את אשר צוה משה, כי הוא אשר צוה לאהרן, מה שצוה אותם, והותרה בזה, השאלה הב׳. והנה ביום שעדת בני ישראל יקריבו שעיר עזים לחטאת, לפי שהיה זה לכפר עליהם עון העגל, וכתוב בפרשת שלח לך, אם מעיני העדה נעשתה בשגגה, ועשו כל העדה פר בן בקר אחד לעולה, ושעיר עזים אחד לחטאת, כי הוא שגגת עבודת אלילים, שמפני גריעותה היה החטאת שעיר עזים, בעבור שהיו זובחים לשעירים, בזאוצותיהם הנשפדות. וצוה שיעשו עולה הדורה, שהוא כבש ועגל תמימים, להגיד שאחר כפרת החטאה שיהיה העגל, לא לומד ללמדו ולישרה לשמור מצות, וכן הכבש הנכנס לפניו יתנהג, ולכן אמר בהם תמימים, לרמוז על תמימותם ונקיותם. והיו שם ב׳ קרבן מן הבקר, שהוא העגל, ומן הכבשים, שהוא הכבש, ומן השעיר שהוא העזים, שהם כלל מיני הבהמות היותר נבחרים ונכונים, כמו שזכר בסדר ויקרא. ומפני זה כרונם לברכה דרשו בתוספתא, שהקריבו ישראל כתחלה שעיר עזים, לכפר על ויטבלו שעיר עזים, שנאמר במכירת יוסף, והקריבו עגל, לכפר על עון העגל, וכן צוה שיקריבו השלמים שור ואיל שהם הנכבדים במיניהם, ולא אמר שיהיו תמימים, לפי שהתמימות לא כאמר בעולות, אלא בכוונת הרמז שבהם, כמו שביארתי. ומנחה בלולה בשמן, שהיא היותר הדורה על כל קרבן, ואמר בסוף הצווי, כי היום י״י נראה אליכם, להגיד שביום ההוא, יהיה י״י נראה בעבורכם, כי אלה אליכם, עניינה בעבורכם. וכבר ביארתי בסוף אלה פקודי, שהם יתן, הוא האור הנברא, שלא ישלוט בו כון, ולכן יתואר שהם שוכנים הוא ומפני זה אמר, כי היום י״י נראה אליכם, ר״ל שהאור האלהי שהוא שלוח אל מקום ומלאכו, יהיה נראה אליכם, וכיצא השלוח בשם שולחו. וזהו הכתוב שעשו בני ישראל כאשר צוה משה לאהרן לדבר אתם, והקריבו קרבנותיהם ויעמדו כל העדה לפני י״י בעזרה, ובניהם בקדש הקדשים. והנה ביארנו קיום מה שאמר להם אהרן, והוא אמרו זה הדבר אשר

[illegible]

ויקחו בני אהרן נדב

[illegible]

ואמרו הורדה כפני רבם / שהדו משה לו לאהרן / כי להם היתה ההקטרה ביום ההוא / לא לנדב ואביהו · הנה רצה שיכרעת הזה / שאם זו כדי נדב ואביהו בזה / וכלם כוללים בזה הפסוק שמספר מיתתם · והנה הרב רבי משה בר נחמן / לא הזכיר על זאת מחלה / אבל הזכיר על עון אחר זולתם · ואמר שהם חטאו / במה שנתנו קטורת על המחתה / ועל המחתה שאין היא / אשר לא כדת / וזהו אומר / וישימו עליה קטורת / שהיו הקטורת על המחתה / והוא אומר גם כן / ויקריבו לפני ה' אש זרה / אשר לא צוה אותם שהקריבו האש לפני לפנים / ולא הקטורת / והוא גם כן חטא שני / וכלם נזכרו בפסוק אחד / כי באמרו ויקחו שני בני אהרן נדב ואביהו / כיון אל החטא האחד / שעשו שלא בעבודת היום ההוא / כלה לאביהם / ולא היה להם רשות להקטיר / ובאמרו איש מחתתו / כיון אל החטא השני / שהיו שניהם מקטירים בבת אחת / כמו עדת קרח · ובאמרו ויתנו בהם אש וישימו עליה קטורת / כיון אל החטא השלישי שזכר הרב רבי משה בר נחמן / שנתנו האש במחתות / אחר שכבר שמו על המחתה קטורת · ובאמרו ויקריבו לפני ה' / כיון אל העון הד' / שנכנסו לפני לפנים · ובאמרו אש זרה / כיון אל החטא הה' · שלא לקחו האש מעל המזבח / אבל הביאו אותו מבחוץ · ובאמרו אשר לא צוה אותם / כיון אל החטא הו' / שלא צוה אותם / ולא לאביהם שיקריבו ביום ההוא · כי היום היתה עבודה מיוחדת למשה ביום המלואים / ומפני זה / ותצא אש מלפני ה' / ר"ל מהאש היורד מן השמים על המזבח / יצא משם אש / ותאכל אותם וימותו לפני ה' / כי שם במקדש הקדשים מתו · וכבר אמרו חכמינו זכרונם לברכה / שהאש לא שרף גופם ולא את בגדיהם / אבל נשמה היא בפנימיותם מדרך החוטם / ונשרף הנפש / ואין כמו שהיה אהרן משתומם ומתאבל / ומפני זה בפר משה אמר אל אהרן / הוא אשר דבר ה' לאמר בקרובי אקדש / ועל פני כל העם אכבד / רוצה לומר / אל תתמה על המות / כי בידוע הוא שהיותר עובדים לאל / הם יותר מתחכמים בעבודתו · הלא תראה שהיותר קרובים במלחמה · הם יותר מוכים בה / כן היותר קרובים בעבודת המקדש / הם יותר מוכים לנגעות / ובננת לאחד עולה וזדון · והמתהלך איש אל אדוניו בבלי דעת / והוא לא שוגג לו · ולכן אמרו ז"ל / כל הקרב אל מקדש ה' ימות · וכן דרשו ז"ל על וסביביו נשערה מאד / שהקדוש ברוך הוא / מדקדק עם הצדיקים / עד כחוט השערה · ובהיות נדב ואביהו המקורבים יותר מכלם / לעבות זה שלא צוה אותם · ונכנסו לפני ולפנים / הם הבתכנו כנגעם · וזהו אשר דבר ה' בקרובי אקדש / רוצה לומר בלותם שהם יותר מתקרבים לעבודתי / אקדש · ועל פני כל העם אכבד / כי ראוי היה זה בהיות נגלה לפני כל העם / כדי שיראו ויכנעו אל המקדש / ויכבדו בו מורא וכבוד · והנה ההקשה על המפרשים / שמרו הוא אשר דבר ה' / היכן דבר / וכל דבריהם אינם נכונים בזה · ונראה לי שאמר זה / על מה שאמר לו בהר סיני / וגם הכהנים הנגשים אל ה' יתקדשו פן יפרוץ בהם ה' / כי זו היתה האזהרה שנענשו נדב ואביהו / והדומים להם · ולפעמים גם הוזהר על זה באמרו / בימי המלואים / ומפתח אהל מועד לא תצאו / ולא תמותו / כי בו הזהירם שלא יצאו משם ללכת / לקחת אש זרה מבחוץ / וכן היה שנדב ואביהו / וכמו שפרשתי בסוף פרשת צו · וידם אהרן / כתב הרב רבי משה בר נחמן / שהיה אהרן בוכה ונועק בגבור רוחו / ובאשר דבר משה שתק ולא בכה עוד / ולזה נכון שירים קולו ויבכה לפני האלהים / ביום שמחתו וביום שמחת לבו · אבל פירוש וידם אהרן הוא / שנתקן לבו והיה כאבן דומם / ולא בא קולו בבכי ובמספד כאבל על בנים · גם לא קבל תנחומים משה / כי לא כתוב בו בזה / והכתוב אין בו ולכן אמר וידם אהרן / שאין באלם דומם כאבן · והיתה בזה / הנהלה בה' · והנה משה רבינו דבר בשמועה אל לב אהרן הדברים הנזכרים · ואחר כך פנה אל קבורת המתים / וצוה אל מישאל ואלצפן שישאו אותם אל מחוץ למחנה לקברם / כי עם היות שהם מתו לפני ולפנים / מקום שאסור לבא שמה שום אדם / לא היתה איסור הביאה אלא בהיותה ריקנית · אבל בהיותה להוציא משם טומאה / או לבדק הבית / רשאי להכנס שם · והיה משם שיוציאו אותם אל מחוץ למחנה / להגיד שבמקום שבו נשרפים חטאות הצבור והכהן גדול / שם יקברו אותם · והנה צוה למישאל ואלצפן שיכנסו להיכל / לשאת את המתים / לפי שאהרן ובניו היו כהנים על טומאת מת לא יבאו / ושהם כהנים היו ביום ההוא / ולמה צוה לאלו / שהיו בני דוד אהרן / והם היו עם המתים / כמו אחים שיבאו אותם מחוץ למחנה כחטאות הכפורים · אחר זה צוה אל האבלים אהרן ובניו / שלא יפרעו ראשיהם / רוצה לומר שלא יגדלו שער כאבלים / שהם אסורים בתספורת · או שלא יגלחו את ראשם / שלבן יפריע את ראש האשה / כמנהג האבלים על מתיהם / וכן לא יקרעו בגדיהם / כדי שלא ימותו בעשותם כמעשיהם / וגם על כל העדה יקצוף השם · ולזה תאמרו שני שרי צבאות ישראל / נדב ואביהוא / הבכיות בכל יכולתו / ואין איש שם על לב / אל יבכו למתים בזלם / ואל ינודו להם · על זה אמר ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השרפה אשר שרף ה' / רוצה לומר אל נדב ואביהוא · אבל אתם ומפתח אהל מועד לא תצאו / פן תמותו / בהיותכם מתעכבים מאחרתם אל מקום ומסוכת המזבח / כי שמן משחת ה' עליכם / ורצה לומר בו כבוד וקדושה · והנה צוה לאהרן / יין ושכר אל תשת / לפי שהיה לב אהרן ובניו / כלב

שבהתאבלו / על שרפת בניו / ומפני אותה אבל / לא היו יכולים לכנס ולעבוד כראוי / ומפני זה / אולי ישתו יין כדי לשכח כאבם / כמו שתנו שכר לאובד ויין למרי נפש / ישתה וישכח רישו / הנה מפני זה בא הדבור הזה לאהרן / יין ושכר אל תשת / אתה ובניך אתך / ובאו לו בזה שתי כונות מונעות אליהם שתייתו · האחת באמרו בבואכם אל אהל מועד / ואין בית בבואכם / מורה על הזמן / אבל היא מקום בעבור כמו ויעבור ישראל בתוך · והוא כמו יבחר בו · התשובית בוחשה / ורבים כן · יאמר אין ראוי שתשתו יין ושכר בעבור שאתם צריכים לבוא אל אהל מועד / ר"ל להדליק את הנרות ולערוך את השלחן ולקטרת לעבות שאר העבודות / אשר בהיכל / שבהיותכם שכורים תטעו בעבודתכם ומתו ותמותו · והדבר הזה יהיה חקת עולם לכם ולדורותיכם / ר"ל שבזמן שבאו אל אהל מועד או לגשת אל המזבח אל תשתו יין ושכר · והשנית הכונה / שבעבורה אין ראוי שתשתו יין ושכר / מפני שאתה מורה הוראה לעם / ולהבדיל בין הקדש ובין החול / ובין הטמא ובין הטהור / וגם בשאר הדינים אתה עתיד להורות את בני ישראל את כל החקים / וכמו שאמר · כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו · ואיך יהיה אדם שכור מורה הלכה על פי אמתה / ולזאת הסבות כלם / מפני זה למקדש / ומשמירות התורה והחקים / בזה המקום הזה / יין ושכר אל תשת / משום יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל / ישימו קטורה באפך · וכבר אמרו חכמינו זכרונם לברכה / שלא נאסר לאהרן ולבניו היין והשכר / אלא יין כדי שכרות / והוא היין החי מבלי מים · הנה התבאר מזה / למה בא הדבור הזה בזה המקום ויותר נכון אבל הוא / שהזהיר שלא ישתו יין ושכר / לא בזמן עבודתם באהל מועד לעבוד שם / ולא בזמן שיורו הוראה לעם להבדיל בין הטמא ובין הטהור / כי בזמן ההוא אסור לכהן העובד והמורה / לשתות יין / והותרו בזה שתי השאלות הראשונות שבשם הט' והי' · ואחרי שהזהיר את אהרן ואת בניו בענין המתים / הזהירם בענין עבודת היום / שלא תבטל אף על פי שהיו אוננים / והקדשים אסורים לאונן · לכן אמר שיקחו את המנחה ויאכלוה אצל המזבח / ומתן הסבה / למה תהיה אכילתה שמה / לפי שקדש קדשים היא / ולכן ראוי שתאכלו אותה במקום קדוש · ואל תאמרו שמפני היותכם אוננים לא תוכלו לאכול / כי חקך וחק בניך היא מאשי ה' / ומי העבד שלא יאכל מה שיתן לו אדוניו מעל שלחן אדוניו / כי חרפה היא לאדוניו · והמנחה היא הכוללת הנותרת מאשי ה' / אחר הקמיצה וההקטרה / וכן חזה התנופה ושוק התרומה אל שלמי צבור / עם היות שלא תאכלו אותה במקום קדוש / אבל תאכלוה במקום טהור / לפי שאינה צריכה תוך הקלעים · ועל כן תאכלו אותה שהן מן הנותרת במקום טהור שהוא תוך מחנה ישראל / שאין זה ומהורת כבכם שכב / והשלמים הם תוכל לאכול מהם / אתה ובניך ובנותיך · ואחר שנתן דין אכילתם מנחה והשלמים / אמר משה בעד שעיר החטאת של צבור / והיה בעדו לאוכלו גם כן לכהנים / והגידו לו / שהנה שורף חוץ למחנה / כדין הפרים הנשרפים · ואתו והנה שורף · להגיד שנשרף על ידי אחרים / כי הם / לא הורשו אותו יום לצאת מפתח אהל מועד · והנה קצף משה על אלעזר ואיתמר / כבוד לאהרן / ולא הוכיחו / אבל קצף על אלעזר ועל איתמר ואמר הנותרים הלא פחדתם מלעשות דבר מבלי שאל / כתרגם למות כאחיכם והם הנותרים · והוכיחם / ואמר מדוע לא אכלתם את החטאת במקום הקדש · ר"ל שלשה שעירי חטאות נקרבו באותו יום · שעיר של צבור ושעיר נחשון · ושעיר ראש חדש / ומכולם לא נשרף אלא זה · ונחלקו בדבר חכמי ישראל / כי יש מהם אמרו / שמפני טומאה שנגעה בו נשרף · ויש אמרו / שמפני אנינות נשרף · לפי שה' קדשי דורות / אבל בקדשי שעה / סמכו על מה שאמר משה במנחה ובזבח שלמים · ויותר נכון לפרש הוא / שאלעזר ואיתמר בהיותם כצערם / לא הרגישו בדבר כראוי ולהיות שעיר החטאת של צבור / שלא אותו לבית השריפה / כבר חטאת של צבור / ובדין של עולתם / כי טעו כחשבם שהיה הדין בכל חטאות הצבור שזה · והנה משה / דרש דרש שתי דרישות / מפני מה נשרף השעיר הזה / ומפני מה לא אכלו השעירים / רוצה לומר של נחשון ושל ראש חדש / ואמר מדוע לא אכלתם את החטאת / רוצה לומר אותו שעיר במקום הקדש / שהוא כמשפט החטאת הצבור כשאר קדשי הקדשים / כי הנה אותה נתן לכם השם לאכלה / לשאת את עון העדה · שהכהנים אוכלים והבעלים מתכפרים / כי הנה לא הובא את דמה / רוצה לומר אל זאת החטאת מהשעיר אל הקדש פנימה / שאם אמרו שאמר הכתוב / וכל חטאת אשר יובא את דמה אל אהל מועד לכפר בקדש / לא תאכל באש תשרף / וכיון שלא הובא דם חטאת השעיר הזה אל הקדש פנימה / היה ראוי כי אכול תאכלו אותו חטאת / במקום הקדש · וגם אם כן לא עשיתם כן · והנה אהרן השיב על דברי משה בעד בניו / ואמר הן היום הקריבו רוצה לומר אל תתמה אדוני / אם בני טעו בדבר הזה / כי הן היום הקריבו ישראל את חטאתם ואת עולתם / ובניהם מפני זה מתחילים בעבודת הקרבנות ולכן איננו מן התימה אם היו שוגגין בדין החטאת הזה · ויש עוד באתאבלותם בכה שנית / והיא שתקרה כמו שקרה לנו היום הזה / במות אחיהם / ומי הוא זה ואי זה הוא / שיקרה לו מקרה כזה ולא יתר לבו ממקומו ולא ישגה בתנועותיו / והוא אחת ומקראה שתי כללה / ואיך אם כן אוכל חטאת היום / כי אין אדם נתפס על צערו בשעת מיתה הלכה / כל שכן למתחילין בעבודה / והיותר נכון בעיני / שאהרן נתן כאן שתי סבות / האחת היה ראוי לאכול את שעיר

בשגגה

הראשון בעת הבאו . כי היה אותו היום הקרבנו / ולכן לא אמר ישראל את חטאתם ואת עולתם / כאשר היה דעתם להקריבם לגבוה / ולכן לא זכר השלמים / כי בהיות היום שיאכלו מהם הכהנים ואף הבעלים / אבל חטאתם ועולתם / כי היום הוא היום הראשון שהתחילו ישראל להקריבם / ושם היות דין החטאת שיהיה חלקו כולו לכהן / הנה להיות זה היום הראשון כחנוכת המזבח / לא היה ראוי שיאכלו ויד הכהנים לאכול מחטאות / אבל שיהיה כלה כליל לגבוה / כמו השאלה להורות השעה ההיא . והנה הנביא / הוא אמרו ותקראנה אותי כאלה / הנה לומר מיתת שני בניו הגדולים / והתחזקו שתי הסבות האלה / האוכל בשר קדשים / ואכלתי חטאת היום הראשון הזה בתוכחת המוכח / הייטב בעיני ה' / באמת לא ייטב בעיניו / כי יותר טוב הוא מפני כבוד היום / והמקודה הקדש / שהחטאות והעולה כולם יהיו כליל / ואשר [illegible] . וישמע משה התשובה הזאת / וייטב בעיניו שהורות שעה / היה כן ראוי לעשות :

וידבר יי' אל משה

ותורה זאת החיה אשר תאכלו עד סוף הסדר . ויש לשאול בזה שאלות :

השאלה הא' למה זה התחילה התורה לזכור / בבהמה המפרסת פרסה ושוסעת שסע ומעלת גרה / ולזכרה בזכירה בבהמה שאין בה הסימנים האלה / והם הגמל השפן והארנבת והחזיר / שיש בהם סימנים אלה / שבעבורם תהיה הבהמה טהורה / ובלתם תהיה טמאה :

השאלה הב' למה כתבי הדגים הוכשרו אותם שיהיו להם סנפיר וקשקשת / והשכה תורה כל מה שאין לו כנף, כי מיני הדגים הם רבים / ואין שלמותם בסנפיר ולא בקשקשת :

השאלת הג' ביאור הגדול / שבא בפסוקי הדגים והשרצים / אם כשם שאמר שלשה פעמים שקץ הם / כי בראשונה אמר / שקץ הם ושקץ יהיו לכם / מבשרם לא תאכלו / ובשנית אמר / כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת במים שקץ הוא לכם / ופעם שלישית אמר שני פעמים / כל אשר אין לו סנפיר וקשקשת ונואל / והיה די באחד מהם לענין ההוראה :

השאלה הד' כמו שנתן תנאים או סימנים בבהמה להבדיל בין הטמא ובין הטהור / וכן בדגים להבדיל האסור מהמותר / למה לא נתן גם כן סימנים בעוף / כאלו תאמר ופן וקורקבן כו' / ולמה לא באמר בו את זה תאכלו / ואת זה לא תאכלו :

השאלה הה' בפתיחה שאמרה בפסוקי העוף / כי הנה אמר בראשונה / כל שרץ העוף ההולך על ארבע שקץ הוא לכם / ואחרי שאסר אותו בתחלה / אחר כך התיר אותו / באמרו אך את זה תאכלו מכל שרץ העוף ההולך על ארבע / ואח"כ חזר לאסרו / וכל שרץ העוף אשר לו ארבע רגלים שקץ הוא לכם / הרי הפתיחה מבולבלת :

השאלה הו' מה שנות / שבבהמה הטהורה אמר תמות הנבלה / תטמא את הנוגע בנבלתה / אבל הבהמה שמתה [illegible] / כי הנה הטמאה כבר היא מתה / ומה הפרש יש בין הטמאה / לאשר מתה מהטהורה :

השאלה הז' ביאור אשר יראה בפסוקי אשר בסוף הפרשה / שאמר בראשונה אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ / וחזר לאמר / ולא תטמאו את נפשותיכם בכל השרץ הרומש על הארץ / והוא דבור כפול / כי השקוץ והטומאה שניהם ענין אחד :

השאלה הח' למה נזכרה האכילות האלה שנזכרו בפרשה בבהמה והעוף והדגים והשרצים / הלא מפני בריאות הגוף וטוב המזג / כי כולם הם [illegible] / כל המאכלות האוכלים אותם אומות ונכריים / [illegible] / גם יש ב"ח אחרים [illegible] / [illegible] באכילתם / אלא שהתורה הזהירה על אכילתם :

השאלה הט' בטומאות / כי למה נקראת נבלת האדם מות אבי אבות הטומאה / והיא החמורה שבכל הטומאות / שהיות מזג האדם יותר טוב / מכל מזגי שאר המורכבים / והיה ראוי שנבלת הבהמה הטמאה / תהיה יותר חמורה מנבלת האדם :

השאלה הי' למה היה באדם / טמאתו קלה תטמא גם בחייו / גם בהיותו זב ומצורע והאשה נדה ויולדת / ולא היו כן בב"ח / שבהיותם חיים / אינם מטמאים / לא בהיותם בריאים / ולא בהיותם חולים / והיה ראוי שהאדם בגלותו / יהיה בטומאה יותר קלה :

השאלה הי"א למה זה נבלת העוף / אינה מטמאה לא במגע / ולא במשא / אלא בהיותה בבית הבליעה [illegible] / והיה ראוי / שתהיה דינה כמו / כדין נבלת הבהמה הטמאה / ולמה לא זכר הכתוב דבר מטומאת נבלת העוף / כאשר זכר / מנבלת הבהמה הטמאה :

השאלה הי"ב למה לא זכרה התורה דבר / מטומאת נבלת הדג הטמא / והיה ראוי שיהיה דין נבלת הדג הטמא / כדין נבלת הבהמה הטמאה / או לפחות כדין נבלת העוף הטמא / לא שתפטר נבלת הדג / מכל טומאה לגמרי . והנני מפרש הפסוקים באופן / יותרו בשאלות האלה כלם :

וידבר יי' אל משה

ואל אהרן ונאמר . זאת החיה אשר תאכלו עד וזאת שה תשקצו מן העוף / אחר שהוקם המשכן / והומתו נדב ואביהוא על פני יי' / וצוה לכהן שלא ישתכרו / מפני שעיני ישראל עליהם להודיעם את דבר יי' / להבדיל בין הקדש ובין החול / ובין הטמא ובין הטהור / ולהורות חקי האל / הוצרך יתברך לדבר אל משה ואל אהרן יחד / ולהודיעם מה הם הב"ח המותרים לאכילה . והנה הם המותרים / שאין ראוי לאכלם / וזה זה הב"ח האוכלים על ד' / ואם בשמוסף / ואם במים / כדי שיוכל להבדיל בין הטמא ובין הטהור . והנה היה הדבור הזה לשניהם יחד / למשה ולאהרן / כדי שמשה יכתוב זה ויבאר בספר התורה / ולאהרן כדי שיורה לישראל / בין הטמא ובין הטהור / וזה מה שמותר / ומה הוא האסור . ומפני שהמאכלים הנבלות בהמה ונבלה / ישמרו מקדש וקדשיו / הוצרך להודיעם דיני הטמאות . וזה טעם סמיכות הפרשיות האלה / ושלום במקומו הזה . והנה אמר וידבר יי' אל משה ואל אהרן לאמר / ר"ל לאמר לישראל / והוסיף לאמר דברו אל בני ישראל / להגיד שהדבור הוא לב' תכליות / [illegible] / כדי שלא יבא אדם לגזול מהם / [illegible] / וזה הדבר אשר צוה יי' / ומלבד שיעשו לעצמם [illegible] / עוד באה בדבור אל בני ישראל / ר"ל [illegible] להבדיל / [illegible] . ואמרו זאת החיה אשר תאכלו / הוא כולל לבהמה ולחיה / כי [illegible] קראם כלם בשם חיה / כאלו אמר אלה הם החיים / אשר תאכלו / ולכן במקום שנאמר כאן זאת / כמו שאמר בתורה / זאת הבהמה אשר תאכלו / הוא להודיע / שהחיה תכלול הבהמה / ואמר הכתוב / זאת החיה אשר תאכלו / מכל הבהמה אשר על הארץ . והנה זכר בבהמה שני תנאים / להכיר שהיא טהורה / באמרו כל מפרסת פרסה ושוסעת שסע פרסות מעלת גרה בבהמה אותה תאכלו / ר"ל שכל בהמה שיש בה מפרסת פרסה / והפרסה שסועה ומחולקת לשנים / יש לה התנאי הראשון מהטהרה . והתנאי השני הוא שתהיה מעלת גרה / רוצה לומר שמעלה המאכל מן הגרגרת ומחזירה אותו אל פיה / כי בהיות לה שני התנאים האלה / היא טהורה ומותרת לאכול . ומפרסת פרסה / הוא לשון חתוך / ולכן כי אלו ושוסעת שסע / ביאור במרכיה [illegible] / [illegible] . ואין הכוונה באלה התנאים / שבעבורם תהיה הבהמה טהורה / כי הם אינם עושים טהרה בעצמם / אבל הכוונה בזה / היו בהם סימנים / מורים על היות הבהמה ההיא טהורה / והנדרש / מורה היותה טמאה / והטעם בזה / שהבהמות שיש להם הסימנים האלה על הרוב / בשרם כשר לאכילת האדם / מפני שבבעלות הגרה / כי שאין לה שיניים בלחי העליון / כדי לטחון מאכלה / ובעבור זה / לא תוכל לאכול עצמות / רק עשבים שתבלעם בלחם / וכשיתרככו בכרס מפני החום הטבעי / תעלה אותם דרך הגרון / ותוסיף אותם בלעתה ובלעתם שנית / ומיני הבהמות האלה הם שוחות ומזונה לאכילת האדם / לפי שיש להם מזונם תמיד בכל מקום / גם שמזונם יותר טוב / לפי שהם יותר מתמעב לא ירבו / ומפני זה לא תהיה הבהמות האלה אכזריות וטורפות / ולא רוצחיות . ויורה עוד כל זה / שפרסותיהם שסועות וריקות / שאין צריכות לנטות ולטרוף / כמו החיות הטורפות / שמזונם בשר ודם ועצמות / שצריכה לאכול אותם יחד עם רוב אכזריות / ויורה העוף אף אבל אלה ההולכים על הארץ / לאכול מעשב השדה . וכבר ביאר הנביא ע"ה / שבזמן הגאולה העתידה / אריה כבקר יאכל תבן . ובעבור זה לא ירעו ולא ישחיתו / ושינור הולך עם הכבש / ונמר עם גדי ירבץ / ופרה ודוב תרעינה / לפי שאכילת הבשר והדם והעצמות שאוכלים הב"ח הטורפים / היא סבת רוע מזגם / והיותם רוצחים ותופשים מה שאין להם . ומפני כעבור זה / הכין להם הצפרנים והשנים / לטרוף טרף למזונם . אמנם בבהמות הטהורות / אשר מזונם עשב השדה / הכין להם הטבע פרסות שסועות ורגלים ריקים / לצורך הליכתם על הארץ / ללקוט מזונם משם / ולא נתן להם הטבע טוחנות . לפי שאינם צריכות לאוכל המעבה / ולזה היו סימני הבהמה הטהורה / שתהיה מעלת גרה / ומפרסת פרסה / כי זה מורה על טוב מזגה / שאינה טורפת ודורסת . ואין להקשות מהחזיר והשפן והגמל / לפי שהם נשאת עליהם לרוע החזיר הלבני הניכר בחזיר ובגמל / והחזיר היותו המופלג אשר בשפן / כי הוא יתברך יודע הטבעים / ונודע כל בשר הכיר וידע מה היה המזון הנאות לגוף האדם / והנה לומר לזכך נפשו / והתירו לנו / ואשר אינו כן אסר אותו . והנה שאמר הכתוב כאן / אך את זה לא תאכלו ממעלי הגרה / וממפריסי הפרסה / את הגמל / שאף על פי שהוא מעלה גרה / יש בו אם כן אחד מסימני הטהרה / הנה כיון שאין לו התנאי האחר / והוא שפרסה אינו מפריס / שאז הוא לכם . וכן השפן / כיון שיש בו אחד מהסימנים ואין לו השני / וכן הארנבת / שהוא מין כפני עכבר / ויש אומרים שהזכר והנקבה / נקראים בשם ארנבת / או שהוא מין זכר ומין נקבה / ואין זה מפסדי כמי התולדה / אבל שמות החיות / הם בב' דרכים / הראשון והנוקבה / כמו פר פרה / כבש כבשה . והב' לשון זכר לבדו / כמו שור ונחל ושפן / והדומים שלא נוכל לומר / נחלה ולא שפנה . והב' שתאמרן הוא בלשון נקבה / ויאמר הזכר / כמו ארנבת / חסידה אנפה / וכיוצא בזה וכנה החזיר / שעם היות שהוא מפריס פרסה / כיון שאינו מעלה גרה שהוא בתנאי האחר / הנה הוא טמא / כי לא יבוא טהור אלא בשני התנאים / לא כבעיים / כמו שבזכר / לא באחד מהם . והתורה נתנה השאלה הא'

ונו"ל כתנו סימנים נכריות כניסרות ולעי עלו יכרים . לסהכי ויתעלי
סבה כלשר הם בעלי קרנים . והטעם , כי כל בהמה ומיה המעלה גרה
אין לה שנות למעלה , כנה הנגיות שהיו רחויות להיות שונות ,
בצלה לותם הטבע לל פרלם ומשונה אם קרנים . כי אלם הנכמות
שרכם לבתוגם לשר לידם . ולנה קרנים והשיונות העליונים ,
מתחדשים בבהמות לסרי לידתם ומע ממם , ולא יולדו עמהם . וכורך
התהוות לקרנים הוא ולבלמם עם המויקן , כי לא יוכלו לדוק ולכסוך
וכן הטעם בעופות , יש מהדורקים שיש להם נפרנים חדים , ואין להם
[illegible]

[illegible]

ואת אלה תשקצו מן העוף

[illegible]

קך לת אלה המינים שלסור תלכלו , ולסט כלל אין . ואחרי שכרם
לותם , אמר וכל שרץ העוף לשר הולך על ארבע רגלים שקץ הוא לכם .
כלומר שהנם כל שרץ העוף , אשר לו ארבעה רגלים ,
[illegible]

הוא כשעלה בקניו · אף אם לא נגע בה · ולכן יהיה דין האוכל כדין
הנוגע בה · שיכבס בגדיו וטמא עד הערב · ואמנם אמרו וכל השרץ
השורץ על הארץ · שקץ הוא לא יאכל · שלפי שאינו נוגע · כי כבר נזכרו
בזכירת השרצים · בפרשה שלמעלה · שכל ענייניהם שבתוך תשובת
הפרטים הנזכרים למעלה · גם הם נמשכים לאכילה · אף לא למגע ולמשא
והולך על גחון · הוא ההולך על כפיו · שאין לו רגלים · ומרבה רגלים
הוא יותר מד' · וכזה הפליג הכתוב להודיע · הנבלות הטמאות מן הבהמה
ומן השרצים · ולכן אמר אל תשקצו את נפשותיכם בכל השרץ השורץ · ר"ל
לא באכילתם · ולא במגע בהם · ובמשא וזה אמר כולל אחור ופירש מיכיו
ועל איסור האכילה · אמר אל תשקצו את נפשותיכם · בכל השרץ · כי
האכילה תשקץ הנפש · ושזה אמר השרץ השורץ על הארץ · לפרש שהשרצים
הנולדים מהעפוש בדברים המאכלים אינם אסורים באכילה · כל עוד שלא
יצאו לאויר על הארץ : ועל איסור המגע אמר · ולא תטמאו בהם · וכנגד
המשא אמר ונטמתם בם · ודרז"ל ונטמאתם בם · אם אתם מטמאים
ויק' י"ט בעה"ז אף אני מטמא אתכם לעוה"ב ונתן הסבה בכל
ההרחקה הזאת מהטומאות · באמרו אני ה' אלהיכם · והתקדשתם והייתם
קדושים כי קדוש אני · ר"ל אתם עבדי ושפחתי · ולכן ראוי שתדמו וכן
תעשו · וכמו שאני קדוש ונבדל מכל חומר וגשמות להיותי הבורא · כן ראוי
שאתם תתקדשו במעשיכם · ותהיו נבדלים מכל טומאה ולכלוך · וכאשר
אתם במעשיכם תתקדשו אין ספק שתהיו קדושים כי המעלות · שאלו
קניינים מוקים ונפשות · ואמנם אמר לומר · ולא תטמאו את נפשותיכם
בכל השרץ · בהיות שכבר אמר זה פעמים · מפסוק לא תשקצו את נפשותיכם
בכל השרץ · לא להזהירם אלא שאמרו · אבל הוא יעוד · כי מפני שאמר
למעלה והתקדשתם והייתם קדושים · וכאשר יתקדשו בפרישות כזה · יקנו
קנין בכבוד · עד שיהיו קדושים · יעדם עוד שבאשר יקנו קנין הקדושה
והפרישות · לא יטמאו עוד את נפשותיהם · באכילת השרצים כי הזהירות
מביאה לידי פרישות · והפרישות מביאה לידי קדושה · וז"ר שאמרו והיה
במדבר ט"ו לכם לציצית · וראיתם אותו וזכרתם את כל מצות ה' · הוא טוב · ואמרו
למען תזכרו · הוא יעוד · כי בהיות הציצית טוב · שאלו באמצעותם
יזכרו ויעשו את כל המצות ויהיו קדושים לאלהיהם · כן אחר כאן ולא תשקצו
את נפשותיכם והתקדשתם והייתם קדושים ואז עם קנין הקדושה אשר תקנו
לא תטמאו עוד את נפשותיכם בדבר שקץ · ואחר שהוא הגיד להם לשמור
מצותיו · כי הוא המוציאם ממצרים להיות להם לאלהים ולהיותם קדושים כמו
שהוא קדוש · והשלים כזה · כמלה מה' · וראוי שתהיה זאת פי' הפסוקים לפי
שהם נזכרו במאכלות האלו בפרשה בתורה · וכן ענין הטומאות ובהמותיכם
ונפשותיכם · הראוים לתת בהם בפי חומר מצות :

איסור המאכלים שלפרה התורה · כבר פשטו רבים מהמפרשים
שהוא מפני בריאות הגוף ותעלתו להיות המאכלים
ההם מזיקים ומולידים ליחות רעות · וזו דעת הרמב"ן · והפסוק ולא תשקצו
את הנפש · ומלילה לי מלהאמין כן · לפי שאם כן · היה ספר תורת האלהים
במדרגת ספר קטן · מספרי הרפואה הקצרים בדבריהם וטעמיהם · ואין
זה דרך תורת האלהים ועומק כוונותיה · גם שבעינינו נראה · שהאומות
האוכלים בשר החזיר השקץ · והעכבר · ושאר העופות והבהמות והדגים
האסורים חיים כלם היום חזקים ובריאי אולם · ואין עיף ואין כושל בהם ·
גם כי יש בריאות אחרות · שהמזיקים ממאכלים · כהנענה בו אנף · והקוצב ·
ולא נזכרו כאן בכלל האסורות · וגם יש מהצמחים והעשבים מזיקים מאד
וממיתים בהרכבתם · כמו אלי"טור ובלותם · ומה שזכרו חכמי הרפואה ·
ולא זכרה התורה אכילתם · וכל זה מורה שאין כונת התורה
האלהית לרפאת את הגופות · ולבקש בריאותם · אלא לבקש בריאות
הנפש · ולרפאת תחלואיה · ולכן אסרה המאכלים · לפי שהיו מתעבים
ומשקצים את הנפש הטהורה השכלית ומולידות בחוש השכלי אטימות ·
ומולידי התאוות בנפשות בני אדם רוע מזג אשר ממנו תתהוה רוח הטומאה
המשחית הדעות והתכונות · ומגרש רוח הטהרה והקדושה שעליה כתב
תהלים נ"א דוד · ורוח קדשך אל תקח ממני · ואמר לב טהור ברא לי אלהים ·
ורוח נכון חדש בקרבי · ומפני זה אמר יתברך אל תשקצו את נפשותיכם ·
בכל השרץ השורץ ולא תטמאו בהם · כי סוף היה ענין השקוצים והטומאה ·
ולא קראם הכתוב מזיקים ולא מחליאים כי אם טמאים ותועבה להורות
שהיה טעם איסורם מפאת הנפש ולא מפאת הגוף ובריאותו · כי היה צריך
לבריאות הנפש · ובהירותה וזכותה · שיתיישר מזג הגוף · ויהיו מזונותיו
מולידים דם זך ומזוקק לא גס ועב ובלתי מיושר · כמו שיתילד מן המאכלים
האסורים · גם כי היו אז המאכלים האסורים ההם מתיחסים לעובדי ע"ז ·
הם היות בארץ הודו · אסור לאכול מן הבקר ומן הצאן · כמו שזכר הרב
המורה וכזרבית אחרות אוכלות מאכלות אסורות · מפני עבודת אליליהם ·
ולכן נקראו המאכלים האלה תועבה · כמו שנקראת הע"ז תועבה · הנה
התבאר שהיה איסור המאכלות · הוא מפני שלמות הנפש ובריאותה · ולא
מפאת הגוף והרפואה כמו שהאלה הם · ואמנם למה אסר הנה אכילת
הבשר לגמרי לאדם הראשון והתירה כלה לנח ולבניו לגמרי · ועתה לישראל
התיר קצתה · ואסר קצתה · הנה יתבאר בנתו · בבאור שאלה זאת :

ואמנם הטומאות ראוי לדעת שיש בדברים הטמאים
והמטמאים מדרגות · והמדרגה הראשונה

מכל הטומאות · היא טומאת מת אדם · כי היא מטמאה במגע ובמשא ובאהל
והחמורה מכלן · הוא אבי אבות הטומאה · ושאר טומאת נבלה · לפי שמת אדם
הוא אבי אבות הטומאה · והאחרת שאחריו טומאת צרעת · שהיא חמורה
אחריה בלשונה · כי המצורע מטמא במגע ובמשא ובביאה והתחתונה מאלה
הוא ולד הטומאה · ושאר טומאת זב וזבה · והיתה הטומאה בביאה · כמו
שיטמא הנכנס כל הבית אל הבית אשר הוא בו · ואחריהם הטומאות
המתרבעות · המפורשות בתורה מבני אדם · כמו זבה · ונדה · ויולדת ·
וזב · ובועל נדה · והנה ויולדת יתבארו דינם במקומם · ואחריה · טומאת
נבלת בהמה טהורה · שהיא מטמאה במגע ובמשא · טומאת ערב · ואחריה
טומאת שמונה שרצים · ושכבת זרע · שמטמאים אדם וכלים במגע · ואינם
מטמאים במשא · ולא ישאו המטמאים ההם כאוכל שיטמאו בגדים · ואחרי
אלה · כלם טומאות נבלת בהמה טהורה · שחיטה · והיא מטמאה במגע עד
הערב · ובמשא לא יהיה מטמא בגדים · ואחריה טומאת נבלת העוף טהור
שמטמאה בבית הבליעה · ואינה מטמאה במגע ובמשא · וכמו שבא כל זה
בתורה · והנה מזה התחייב לנו מזה הדרוש ה' שאלות · הא' אם היה אדם
יותר שלם במות מכל החיים · למה היה הוא אבי אבות הטומאה ויותר
מטמא נבלתו · מנבלת שאר הבהמות והשרצים · והב' כמו שאדם
בהיותו חי · הוא מטמא בהיותו זב · ובועל בריאתו · ומחוץ לו · כמו מצורע
נדה ויולדת · למה לא היה כזה בבהמות ובעוף גם כן · שיטמאו מאסורים
באכילה · גם בחייהם בהיות אותם משרצות ורעים · וכנגד למה כשהם חיים
זה אסרה תורה אכילתם והיה ראוי · שבכל מי שאסור אכילתו יהיה טומא ·
יהיה אסור במגע או במשא · גם בחייו · והג' שבהמה הטהור · אם נשחטו
לאכילה אינה מטמאה כלל · לא במשא ולא במגע · אבל אם מתה מעצמה
מטמאה במגע ובמשא · ולמה זה · כי בהפרד ממנה רוח החיים · כמו
בריקת מות האדם · ומה לי אם בשחיטה או מתה מעצמה · אחר שכבר היא
מתה · ואין השחיטה מתקן דבר בחיות ובטבעה · והד' בנבלת העוף
הטהור · שאינה מטמאה · כי אם בהיותה בבית הבליעה כמו קבלת הז"ל
ולמה לא תהיה נבלת העוף בכל מקום · כנבלת הבהמה הטהורה · ולמה לא
זכר הכתוב דבר מטומאת נבלת העוף · והה' למה לא זכר הכתוב · דבר
מטומאת הדגים הטמאים · וכמו שזכרתי כל זה · בשאלות · והכלל בזה
הסבה בזה · שהמעלה והכבוד הנתונה לאדם · על כל הנבראים · ולכן
מעלת החומר שבו · הוא מפאת הצורה · ולכן כשנעדר' הצור' הנשמית
שמפני שנעדרה הצורה · בו על האדם · היה המות יותר מכוער · ומטמא טומאה
קשה · ומפני זה · הנ"ש הם לנפשה מטמאות האדם · כמו שמתו · היא
לתעה חבורתו · ובעבורה הנ"ש לתועלת האדם · וכאשר נעדר ממנו אותו
תועלת · היו מטמאים וכמו שאביאך בזה · ואינו נכון בעיני :

ומה שיראה לי בזה כלו · הוא שטומאת מת האדם · היתה
מפני אבות הטומאה והחמורה מכל הטומאות בבחינת הפועל
ובחינת המקבל · וכבוני בבחינת הפועל · לפי שנבלת האדם · פרסומה
מזיק מאד · ומולידה עפוש רב · בכל סביבותיו ומפסיד אויר הבית שהוא
בו · ולזה אדם כי ימות באהל · כל הבא אל האהל וכל אשר באהל יטמא ·
והיה זה לפי שהאדם בטבעו · יותר שוה המזג · מכל המורכבים היה
שבהפסדו מזגו ובריאתו מתחיל · יצא ממנו אל ההפסד · והכבוד מכלם ·
כי הנה יקרה לנו · כמו שיקרה לאלונים הטובים · שבהיות הכף האחד מעוה
לכף השני בהחלט · כשישים דבר מועט בכף האחד · תרד למטה לארץ ·
והדבר המועט הוא · שזה לזמה הרבה · שמפני שכיבי אתכם החושי · הנה
אם קנה השלמה וההרחקה ממנו · וכבה גוף האדם · בהיותו חי · מוזג
הוא היותר שוה שאפשר · והשוות · יצא יותר מן השוה כל כך · שמתוך
בהותו יהיה הפרחק ויהיה הפסד בשעה אחת · יותר ממה שיהיה לב"ח
אחר שנה · שיום אחד או יומים · יפסוד הבלתי בריון כלל · הנה אם כן
מפאת הפועל שהוא גוף האדם · תהיה טומאתו חמורה מאד · ואמנם מצד
המקבל המתפעל · הוא לפי שהדבר יפעל בדומהו · יותר ממה
שיפעל במה שאינו דומה לו · ולכן טומאת האדם · יקבל המתפעלות
ממנה · יותר האדם אחר הדומה לו · ממה שיקבלה ויתפעל ממנה ב"ח
שאין דומה · הנה התבאר למה היתה טומאת אדם המת יותר חמורה ·
והתרבה בזה · השאלה הא' · וגם זה בשיב ג"כ לשאלה הב' · מטומאת האדם
החי · ומה שקרבנו שחייבה התורה בטבעיהם · שהנה האדם כמו מצורע בהיותו
מצורע או זב · ובועל נדה · או זבה ויולדת · וטמא מת · מפני שהנגעים הוא
עפוש והפסד גדול בגוף האדם · וכן הזב ובועל נדה ויולדת וזבה והטמא מת
שבעבור מגעת וטומאו · ומזהם בטבעם ומזגו · ומפני היות שבתקרב אליו · מן
אלו המטמאים שמתערב עמהם · וכן לאוכלי בשר חזיר · ושכן והשכבי ·
שכלם יפקידו ליחותיהם ורוחותיהם בזה · וכדי שהאדם יזהר ויתרחק
מהדברים המתעבים והמטמאים ההם · ולא לבא בהעליבם · ולנגוע בכל
טמא וטמא השפכם ומשכבם · כן יתכן בו טומאה מסוכה · אבל שבבא
שמגעם ומתקן בם · חייבה תורה אשר בטומאה שיביא קרבן · ולבלו לנבדל מן העם
מחוץ למחנה הקדש · עד שירחץ ויחליף שמלותיו · כי לא יסור בכל כחו
להשמר במגעם · אך לא כהדום אשר הבדיל לנגעים · וסבת בריאותם · לא
חייבה תורה שתביא קרבן בטהרה · אבל שבאה מעלה בכחות הגשמי · היותה
מנומה · רק הטבה · שתופעת יותר מהמתנה הטבעי · ומי רבי' בלא עת כדתם
וכן הזב · כי יש יקבה · ובמשמרות הגוף הבלתי שר הזות · וכ' ש הטומאה

הנראה להם כתורה שהיתה קבלות כפרה נשמתם / וכן היולדת
והמפלת לרוב המותרות הנמשכות היוצאות מהם / כוה שיביאו קרבן /
אבל קטן / שתי תורים או שני בני יונה / אך שחטאת / ועבור יום מבצלי
קרין / ומחל תגעשרן / והבא בזה למצורע / לא הצריכם כפרה / כי לא
עבלו כוח בני אדם להזהר מהם / אף אם יזהרו בכל יכולתם · והנה בענין
האדם / מפני שהפסיד ליחותיו ועפושיו יותר מזיק / ובלבנן לחטאי מינו /
שיצרה תורה כל הבוק הזה / להזהיר בני אדם מכל טומאה · אבל בענין
הב"ח שמות בני אדם בהם / לא היה דבר לעשות בהם בחייהם / כבוח
המתולת והמזיקות כוחן · וגם שמותרות הב"ח / אינם מזיקות לאדם /
כמותרות האדם / שהוא ממינו / ולכן לא היו הב"ח מטמאים בחייהם
כפי בחייהם כאדם / כי אם במותם / והתורה כוה / הג"ל · ואמרו
גם כן / שהיו הבהמות הטהורות המותרות במיתתם / ולא בשחיטתם לאכלה /
לפי שהבהמה הנשחטת היא נכריזותה / ושוב מותר / ולכן לא ימצא בה
הפסד ולא עפוש מתפשט בזיוד / ומזיק לבני האדם הנוגעים בה · אבל
במיתתה הבהמה מעצמה / אין ספק שמתה מחמת חולי ועפוש / ולכן תהיה
מזקת בנוגע ובמשא / כי גם בנבלה זה / אסרה התורה הטריפה / ובותה
לבדוק / לדעת אם היה בה חולי מביא אל המות / כדי שלא תאכל /
ואסרה הנבלה ה"ז · והרלב"ג כתב שהבהמה הנחוטה איננה מטמאה / לפי
שהיא למאכל האדם ולמאכלו · ואמנם נבלת העוף / התחכמו בה פסות /
לבלתי מטמא תורה אליו / ואמנם לתעבא נוקו / כי להיות אינו מרחוק מאד
עמוד האדם / היה הוק נבלתו מעט מאד · ובבית / מפני מעוט מציאותם /
כי לא ימצאו בתוך ישוב בני אדם נבלות עופות טמאים / כמו שימצאו נבלות
הבהמות הטמאות או הטהורות / ולכן היתה נבלת הבהמה הטמאה והבהן
הטמא / כבלב החית או חמור או סוס / הנמצא בשווקים וברחובות / יותר
מצויה מנבלת הבהמה הטהורה / מפני מעוט מציאותה / כי רוב הבהמות
הטהורות בשחוטות ונאכלות גם שנבלת הבהמה הטהורה / דומה לנבלת
העוף הטמא / לתמעט נוקו ולמעוט מציאותו · אך נבלת העוף הטהו' היא
מטמאה מכלם / למעוט נוקו ולמעוט מציאותו / ולזה איננו מטמא אלא בבית
הבליעה / לפי שלא נתננה לבלוע טומאתו / לכן לא זכרה התורה בביאור ·
והתורה עוד החלה הב"ח · ואמנם השרצים / לפי שבנבלתם קו הדם יותר /
לא עשה בהם הכתוב הבדל מהחיים אל המתים / ולא לענין מגע ומשא /
גם כי אין בהם דבר לא עור ולא קרנות ולא טלפים / כמו שיש בבהמות /
לאם שיהנה מהם האדם / כי אם לאכילה · ה ואמנם אמר הכתוב
אך מעין ובור מקוה מים יהיה טהור / ונוגע בנבלתם יטמא / שהוא
מוהרה גם לענין הספיחים אשר נזרעים / שלא יגע בהם האדם בהמיר
מהטומאות / וכן נוה על המאכלים והזרעים / שינתן עליהם מים עד
שיזומנו לאכילה / או יוכשרו לקבל הטומאה / כדי להזהר מהם / וכל שכן
הכהנים הנזירים לאכול קדשים / נתן להם חומר ומעלה יתירה באזהרה
לאכול קדשיהם בטהרה / וכל שכן מיני המשקים הנצולים לקבל טומאה
בטומאה קלה / מפני שכל דבר משקה צריך להיות זך ונקי / כי לא יסבלו
נקיי הנפש לשתות דבר עכור ומלוכלך / אך המאכל נאכל בכל מיני
תקונים / והרסה מיני בשמונים / ולכן לא יעלה כל כך לקבל טומאה /
ונשא הדין בזרעים / כל עוד שלא ניתן מים עליהם לרחצם / עדין לא נודמנו
למאכל אדם ולכך דומים לחבור לקרקע / שלא יקבל טומאה / וכן כלי
חרס צריך להיות תוכו טהור / מפני שמקבל ניצול רב / ולזה אם נטמא אין
לו תקנה / וכלי מתכת הם נקיים / ואם יזרק ונשטף במי' יטהר · וכלי מתכות
אשר יבא באש / יעבירו באש וטהר / ותכלית כל זה / להיות עם קדוש לה' /
ולא יראה בו ערות דבר ושב מאחריו · הנה התבארו טעמי הטומאות האלה
המבוארים על דרך כלל · ומה שיבא זה בדרך פרט / ובענין טהרתן /
מגזר כל דבר ודבר / כפי מקומו · אמנם הרלב"ג כתב בזה כלו דרך אחר /
כמו שפעלו בחברים / וכל דרך איש / ישר בעיניו · תם ונשלם ת"לע :

פרשת אשה כי תזריע

וידבר ה' אל משה וגו' אשה כי תזריע וגו' עד סוף הסדר ·
יש לשאול בזה שאלות :

השאלה הא' למה התחילה התורה להזהיר על טומאות
בני אדם / והתחילה ביולדת / והיה ראוי
שתתחיל / אם בטומאה היותר קלה / והיא הזבה / או בטומאה היותר חמורה
מטומאות בני אדם החי / והיא הצרעת :

השאלה הב' למה חייבה תורה את היולדת / שתלד כי תטמא
שבעת ימים שתמנה יצא דם / עוד תטמא לג' יום /
לימי טהרה / כי כיון שאין לה זוב דם תטמא / למה תטמא לענין המקדש ·
ואם מפני שהם כלם מ' יום / כמספר הימים שנוצר הולד בהם / הלא כבר
נוצר זה תשעה חדשים / למה לנו להטמא כנגד ימי יצירת הולד / שהם ימי
טהרה ובקיון לא טומאה :

השאלה הג' למה חייבה ליולדת נקבה כפל הימים / ליולדת
זכר / אם בימי טומאה / ואם בימי טהרה ביולדת
זכר שבעת ימים / והיו ליולדת נקבה י"ד יום / ואם בעבור הימים / שחייבה את
היולדת זכר שתשב עוד בימי טהרה ל"ג יום / והיולדת נקבה כפלים ו' יום
וכ"ש שיקשה זה / לדעת האומר שיצירת זכר או נקבה / לא' ולפ"ב יום :

השאלה הד' למה חייבה תורה ליולדת / להביא חטאת ועולה /
כי הנה ענין העולה / לא היה לה צורך בדקים הא' /
והחטאת ג"כ לא היתה ראויה / כיון שלא ימצא לה עון / שנרגשו · ולמה
בכל המקומות כוה שיקריבו החטאת / קודם העולה / כמו שיתבאר במקומו
שקדם / וכאן זכר העולה קודם החטאת :

השאלה הה' למה נתנה תור' בנגע' / שיבא אל הכהן והוא ישפוט אם
יטהרנו / ולא זכר כן בשום חולי אחר מכל חלאי
האדם / האם מפני שהנגע' חולי מתדבק / והרי יש חליים אחרים מתדבקים
כמו שוכרו הרופאים / ולמה לא נעשה עליהם / כאשר נוה כאן / לעשות
בנגעי הצרעת :

השאלה הו' למה זה לא צותה התורה / לעשות למצורע הכהנים
מה לרפואתו / כי אלו תאמר המקום או הקוה / או דבר
חוזק שיו בזכותו / או בתפלתו או על דרך הפלא כאשר עשה אלישע לנעמן
שר צבא ארם / לא נזכר עליו דבר ולכך [illegible] / כמו שוכרתי / כמו שוכרת

השאלה הז' למה צותה התורה ראית הנגעים בשום זמן ושיהיו
אל הכהן / והיה ראוי לתופאו לכל חכם לב יודעי
הטבעים / כי הוא ירפאנו ויגזור בזות הצרעת / כפי חכמת הרפואה [illegible]
הצרעה / ואם כוה הנגע [illegible]

השאלה הח' בענין ההסגר / שצותה שיסגיר הכהן את החולה /
כי מה היה ענין ההסגר ותועלתו בזה / האם כדי
שלא ידבק חליו לבני אדם / הנה עדין לא נתפרסמה טומאתו / והתורה לא
חייבתו בדד ישב / אלא אחר פרסום הטומאה :

השאלה הט' באומרו בצרעת נגע צרעת / ואם פרוח תפרח
הצרעת / וכסתה הצרעת את כל עור הנגע / וטהר
את הנגע / כי איך יתכן זה / והלא אם פשה תפשה / הוא סימן טומאה בכל
הנגעים / ולמה אם כן נוה שיטהרנו :

השאלה הי' במה שזכרה התורה / נגע צרעת בבגד בצמר או בפשתים /
או בשתי או בערב / או בכל כלי עור / כי הנה הדברים
ההם / שאין בהם רוח חיים / לא יפול בהם בריאות ולא חולי ולא נגע צרעת /
כ"ש שיאמר הכתוב בהם צרעת ממארת היא / ואחר בקרחתו או בגבחתו /
שהם כלם שמות / יפלו באדם / לא בבלתי חיים / והנה נסדר כן המורים /
וכנה התורה / הדברים הטמאים / ולא זכר דבר מה מהטומאה / ולא מענין
הבהמה ובשרה / ואיך אם כן החליט כאן על הבגד / לשון עשה כוח / וזה
הספק / יפול ג"כ בצרעת הבתים :

השאלה הי"א למה נתנה התורה בצרעת הבגד במקום הזה / אחרי
זכרון דיני צרעת האדם / קודם שיזכור טהרת
שבא בתחלת סדר זאת תה' תורת המצורע / והיה ראוי שישלים משפטי צרעת
האדם וטהרתו / ואח"כ יזכור צרעת הבגד / ואח"כ צרעת הבתים / ולמה
זכרם בדלוגים · והנני מפרש הפסוקי' באופן יותרו השאלות האלו כלם :

וידבר ה' אל משה לאמר אשה כי תזריע וגו' עד וידבר ה' אל משה
ואל אהרן לאמר / אדם כי יהיה בעור בשרו / אמר
שכבר זכרה התורה טומאות הבהמות והעופות / לענין האכילה / ולענין המגע
והמשא / רצתה לבאר טומאות האדם בחייו ובמותו / כי מפני שאלה הן
הטומאות היותר חמורות / והיתה עתידה לבאר כמו כן / הביאה כאן
עניני הב"ח וטומאותם / ובארה אחרי שה טומאת האדם ומפני טהרתם ·
ובזה ענינו כמה דברים / כמו שהבין רש"י מדבריו / והתחילה תורה
מהיולדת / אם לפי שתחלת האדם מעת הולדו · ואם להודיע שרוב מכות
הצרעת באים / בשבת היות האדם שוכב עם אשתו בנדתה או בימי זובה
שהוא תמיד דם / שבכן יצטרעו הבנים הנולדים מהם · ולכן קדם דין
היולדת ואחריה בענין הזיבה / לדין הצרעת · ועוד אומר / שגלתה
התורה התכלית בזה / שאלו סבות / יקיימו חולי הצרעת / יותר משאר
הדברים · כי הב' המאכלים הטמאים / כי הם בלי ספק מביאים אל הצרעת
והג' טומאות המתים / מפני שאדם ומת בין הטמאים / לכל הנוגע בנבלתם ·
והד' אם נתעברה בזה / בהיותה עם דם נדותה או לידתה / שאז הבנים
אשר תלד / יהיו מוכנים אל הצרעת / ומפני זה הזהירה תורה על שלשת
הדברים האלה / קודם דיני הנגע' / כי הזהיר ראשונה למעלה / את זה תאכלו
ואת זה לא תאכלו / והזהיר אחריו / על הטומאות / והזהיר עתה / אשה כי
תזריע וילדה / ואחרי כן יזכור דיני הצרעת · והותרה בזה השאלה הא' ·
ווהו שאמר הכתוב / אשה כי תזריע וילדה זכר / ר"ל האשה כשתעשה זרע
ע"ד והלדן תתן יבולה / כי זרע האשה הם הבני' והבנות · הנה כאשר תזריע
ותוליד / אם ילדה זכר / תטמא שבעת ימים / ר"ל שבעת ימים אחרי לידתה ·
וטעם כימי נדת דותה תטמא / שתמנה היולדת בזה שבעת ימים / כמו הנדה
ולפי שהנדה כמ"ש רש"י / דואה ומצטערת כבדים עליה / והיא כל היום דוה
וכואבה / מפני זה אמר / כדת דותה · וענין זה שהטבע דומה מותרות [illegible]
פעם אחת בחדש / [illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / וד' פעמים / [illegible] / והם ד' שבועות /
[illegible]

ולכן

לכן היה מסגיר הנגעים שבעת ימים / וכן שבעת ימים יהיה הנולד תחת אמו / עד שיעברו עליו ימי צער הלידה · והנה שבעת ימים האלה / הם שה על הרוב שופעת דם מן המקור / מהיותו רחב שם אחרי הלידה · אבל מפני שהאשה בהיותה מעוברת / יעכבו ימות דם הנדות / עד ימלאו כחדש / תשעה חדשים עד שילדה · לכן נתנה תורה / שאחר אלה שבעת הימים שתטהר / כשתלד כימי נדת דותה / עוד שלשים יום / ושלשת ימים / תשב בדמי טהרה / כדי שבאותם הימים תנקה ויצא ממנה כל דם העצור ברחם מן החדשים שלא יצאה כדין בהיותה מעוברת · והנה היו השבוע הזה מימים / כדי שעם שבעת הימים הראשונים / ישלימו לה ארבעים יום · והנה חז"ל תלו ביצירת הולד כנגד המלאה / והיה דעת ר' ישמעאל / שהזכר נגמרה יצירתו במ"א יום / והנקבה לפ"א יום וחכמים אומרים אחד זכר ואחד נקבה למ"א יום / וכמו שכתב הרמב"ן · הנה הבין / הדעת דעת ר' ישמעאל / לפי שאלו הימים / הרגישות תשעת זכר / למ"א יום · אבל תמיד נקבה לא ירגישו בה / כי אם לפ"א יום ... יהיה זה לפי / כי חומר הזכר הוא יותר חם / וחומר הנקבה הוא יותר קר ולבני כח שהם כחוגס / יותר קרות שמאברים · ויצירת היותר חם / נגמר יותר במהירות / ומה שיותר קר / שיצטרך יותר זמן לגמרו · ומפני שאל ימי יצירת הולד / נשפכים דם וליחות של רחם האשה / להוליד מהם אם הטובי / ולזה הוצרכה האשה / שתצטרך ותשב מהימים שזה לימי היצירה / לנקות את הרחם ממה שנשפך שם ליצירה ההיא / ולכן היו שבוע מ' יום עם השבוע הראשון שבהם יתיישב רחם היולדת על תכונתו / ותשוב האשה לטבעה / כי כשילדה בן שלמו / מ' יום נשפכו ברחמה דם וליחות לצורך היצירה ההיא / כן אחרי שתלד מ' יום / תשב בנקיותה ובטהרתה מהם · ואף שבשלשים ל"ג ימים / ראתה האשה דם אינו דם נדה / אלא דם טוהר / כבר אמר שבעת ימי הלידה · ולכן בשבעת הימים היתה כנדה / לפי שבהם מרוקנת כל בני אדם · אבל בל"ג ימים האחרונים / תשב בביתה ולא ירחק ממנה בעלה · האמנם לענין המקדש וקדשי השמים / שבכל קדש לא תגע / ואל המקדש לא תבא / עד מלאת ימי טהרה / שהם ימי הנקיון / מלשון וזה טהור ונקי / ומוצר את בני לוי / כמ"ש הרמב"ן · ואם נקבה תלד / אם לדעת ° ר' ישמעאל / להיות יצירתה בפ' יום / כמו שכתבתי שנבין / וגם לדעת חכמים / להיות חומר הזכר יותר חם מחומר הנקבה כנזכר · הנה מפני רוב הליחה הלבני / שהיה ברחם / צריכה האשה להנקיון רב ומגוש / והכפלו בה הימים כנצרך בדם המשומש אשר בה / כי החליים הקרים / צריכים לנקיון וזמן ארוך יותר מהחמים / וכמו שכתב הרמב"ן · ולכן חייבה התורה להיות י"ד הראשונים וס"ו האחרים / והיתרו בזה שני שאלות / הב' והג' · ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת / תביא כבש בן שנתו וגו' · ואמר שבשמלאו ימי טהרת תביא היולדת קרבן / והוא כבש בן שנתו לעולה / ובן יונה או תור לחטאת · והטעם למה חייבה קרבן עולה / הכבש אותו לעולה / ולא לחטאת · ומה שהזכיר חטאת היולדת / שעליו כאמור וכפר עליה ° ומה שאמרו שתמיד נקרבת החטאת קודם העולה / עם היות שהכתוב זכר ראשונה העולה · ואחרו שהיתה החטאת והכפרה · מפני שהשבועה שנשבעת ליולד קופצת ונשבעת שלא תוקק לבעלה / ובעבור שבועה מתוך הצער / ודין שבועתה ראויה להתקיים מפני היותה משועבדת לבעלה / לכן צותה התורה לכפר לה מחטאה על רוחה · אבל הנראה כפי הפשט הוא / שהיולדת במלאת ימי טהרה / היתה חייבת כבודה אל מקדש השם / קרבן עולה / כדי להדבק בזכרה אשר עשה עמה להצלית בהצלחה / מהצער וסכנת הלידה · ומפני שאין אדם שעבר עליו צרה וצוקה בעולם הזה / אם לא ימצא ויבקש דרכו בעונותיו ° וכזה אמרו אין יסורין בלא עון / והיולדת כשלה נרה שכבה בחיותה על האבנים / לכן היתה מקריבה גם כן חטאת / אבל היתה העולה בראשונה / להתקרב ולהדבק אל האלהים / ולכן היה קרבנו כבש בן שנתו / ואם היה בה עון שלא ידעה / היתה מביאה חטאת על כפרתה · הנה אם כן היתה העולה בתחלה / יען תבא על הכוונה הראשונה להדבק אל השם / והחטאת / היה לכפר עליה מזה עון שחטאה / ונעלם ממנה · ולפעמים אמר הכתוב / תביא כבש בן שנתו לעולה · ובן יונה או תור לחטאת / אל פתח אהל מועד אל הכהן · ואמר ואמר על שניהם אם על העולה שזכר והקריבו לפני ה' / כי היתה ההקרבה תכלית העולה · ועל החטאת אמר וכפר עליה · ואמר וטהרה ממקור דמיה / שהכהן יאמר לה שהיא טהורה / ושיכולה וילך בכל קדש תגע / ואל המקדש לא תבוא / כי היא לא תטהר לאכול בקדש עד שיגיד מפי הכהן שהיא טהורה ממקור דמיה / רוצה לומר הדמים שהיו יוצאים ממקורה / שהכהן כמקור רחם האשה / והותרה בזה שפירשתי בזה / השאלה הד' :

וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר / אדם כי יהיה בעור בשרו / עד והבגד כי יהיה בו נגע צרעת ·

בעבור שהיה אהרן חכם ונבון / להבדיל בין נגע לנגע / באדם ובבגד / לכן בא הדבור הזה / למשה ולאהרן יחד · ולפי שהיה הצרעת רוע מזג גדול באדם / וזה שיגיע האדם השחתת המזג ועפוש הליחות / כי אם כשמצאות הליחות שיתחדשו בגוף / לכן זכרה התורה / השאתות והספחות שיולדו על זה · ואמרו אדם כי יהיה בעור בשרו / שאת או ספחת / או בהרת / כי הראשונה יתהוו השאתות בעור · והם נראות על הבשר / שהעור שעליו הוא מצומח ונפסד · ומאשר הדברים האלה יולדו באדם / מפני יושר עונו ושוה / שמפני זה נגלהו מיוחד / יפסיד האויר ויעפשו / ויזיק לבני אדם הקרובים אליו בעונותיו · לכן אמר / אדם כי יהיה בעור בשרו / כי בזמן שהוא אדם ישר ושוה המזג / יפסד שיקרה לו זה שיצא מן השווי ויצמח נגע ויזיק ויטמא לבני אדם / מה שאין כן בבע"ח הבלתי מדברים · והטעם / למה הרבתה תורה כל כך על הצרעת יותר ממה שהרבה על יתר החליים · שאלו הם וכו' מפני היותו חולי מתדבק / אלא מפני הטומאה שהמצורע מטמא אחרים · והטומאה היא מיוחסת לנפש / כמו שאמרה ולא תטמאו את נפשותיכם · ומפני שהטומאה היתה כל ההנהגה מזות · גם שחולי הצרעת יפסיד האויר / מה שאין כן בשאר החליים / שאינם מטמאים את הנפש / ולא מפסידים את האויר / ומחללים המקדש / והטומאה הקדוש · ולא יתכן כי הוא של הכהן להיותו חכם בחכמת הטבעים והרפואות / אלא מפני שהכהן / הוא המוזהר על הטומאות / ... / גם שקראו מצורע / יהיו ע"י הכהן / ולכן היו דיני הצרעת ונגעיה על פיו / וכמ"ש ° ... תורה / השמר בנגע הצרעת / לשמור מאד / ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים / והותרו בזה ג' שאלות / הא' והב' והג' · והנה שאת פירש הרמב"ן / שהוא מלשון גבהות / ודינו כן / כי הצרעת מגביה / והבהרת הוא לבנה / גם פירש שהוא נראה כמוכה לשחלה / והכתוב אומר / ומראה עמוק מעור בשרו / ועוד כי צרעת הזקן לא ... / לא באה לבן · היותר נכון הוא / שהשאת / היא ... / על יתרון בשר / אלימם הנולד בעור האדם / אלא כמנהג הטבעי / והוא מלשון יתר שאת · וכן הספחת / היא הליחה הנספחת והנדבקת בעור / מלשון ספחני נא אל אחת הכהונות · והבהרת / היא גוון טבע בעור / מלשון בהיר הוא בשחקים · ותורה / על יתרון ליחה לבנה · וד' שרשים המתנגעים / שאת וכו' ... שיהיה לה נגע הכולל · נגרם כמו לבן / שיהיה לה / בקרום ... · ויש מי שכתב / שאת / תורה על האדומה / אשר ... לתחלה / מפני קלותה · והספחת / תורה על השחורה / שהיא נעשית מקובצת החלקים · והבהרת / היא על שני פנים / אם לבנה ואם אדמדמת וזה בהיות בלבנה / דם בלתי שלם בבשול · אבל היותר נכון / שאלו שלשה האחרים / כלם מורים על תגבורת ליחה לבנה · והצרעת הנזכר ... / הוא מתגבורת אדומה שרופה ומשחורה גם כן · והצרעת הראש או הזקן והנתק / שהיא שער ... / תבא מתגבורת אדומה / וגם ... / אבל דברה תורה / בהוות · ואמרה אם הנגע אדמדם / וכן הצרעת פורחת / ... יבא מיתרון דם רע · ונקראו אלו החליים נגע / מפני שהיה העור כנוגע בכלו / וכן צרעת / ... ·

והבהרת ... בעור / שורה על חליים / שהם מסבבים ... · ואמר / והובא אל אהרן הכהן / להגיד ... אלא ... / יבא לפניו בעל כרחו · ואמר / אל אהרן הכהן / או אל אחד מבניו הכהנים · להגיד / שאם היה אפשר שיובא לפני אהרן / הוא היותר טובה / כי הוא החכם בזה / אבל אם לא יוכל ללכת לפניו / יבא אל אחד מבניו הכהנים · ואמר הכתוב שאם ראה הכהן את הנגע בעור הבשר ושער בנגע הפך לבן / ר"ל שהשער שהיה בו להיות שחור / או נהפך לבן / אלא כמנהגו / ומראה הנגע / עמוק מעור בשרו / כלומר שהוא לבן יותר מהראוי העור הטבעי / ולזה יראה לעינים מרחוק / שהוא עמוק מן העור / כמאמר ... · הנה או בהתחבר שני התנאים האלה יחד / שהוא נגע של צרעת / ולכן מיד כשיראה אותו הכהן / יטמא אותו כי זהו שיגיד ויפרסם / שהוא מצורע וטמא מוחלט · כי אין ראוי לגבר יגר / אשר שם שני התנאים האלה / שהם אותות על הצרעת · האמנם כאשר יהיה אחד מהן האותות אשר זכר / אם שתהיה בהרת לבנה / בעור בשרו · הנה בין שעמוק אין מראהו מן העור / כלומר שאינה לבנה יותר מעור העור · וגם שערה לא הפך לבן / שאם שני התנאים שזכר בראשונה / הנה הכהן לא יטמאהו בתחלה אבל יצטרך לדעת אמתתו / והוא שיסגיר הכהן את הנגע שבעת ימים ° ואם ההסגרה הזאת ז' ימים / לפי שהטבע יפעל מעצמו ברוב התחלותיו / ויצטרך לשוב או לרע / בשבעת ימים · כי לרוב ישוה החולי נגמל בתחלתו / כשבעה או כ"ד בחלקים החדשים / לפי שהם הזמן תנועה הלבנה כמבע המוכבים / ומפני שהיתה בו תחלה / ומפני זה ישתדל מיוחד פעל הקניין / כלומר זה / שני תבודד יתחלה ... והיתה ההסגר / כדי שיפעל הנגע והדיון בו בראשונה ולא ילך פעם מחוץ פעם כראשונה / להתחבר עם בני אדם / כי יהיה עומד הטבע בזה / ולא יפעל בגוף הזה / כפי טבעו · גם שהיה ההסגרה / לפי שהיה מסופק / אם הוא מצורע אם לא / ואם היה מצורע ידבר עם בני אדם ויטמא אותם / הנה מפני זה יצוה להסגירו · וכאשר מי שפירש בזה / שהיה כנגד שבעת ימים בנית כלא / כדי שלא יתנו לו קרוביו או אוהביו מאכל רפואה / להסיר כחותי הטבע / כי היתה הכונה שהטבע יפעל מעצמו / ולכן אמר והסגיר הכהן את הנגע / שאלת הסגיר הוא פועל יוצא / שיעיה זה לאדם / שיסגירנו · ואינו נכון בעיני / כי למה יסגר הכהן יחידו הרפואה / והתירם אמרה ורפא ירפא · והרלב"ג כתב / שהיה ההסגר / מפני שלהעדר התנועה / יתחזק החום היסודי / ויתגבר על החום הנכרי שהיא כחת הנגע / ויוציאוהו לחוצי הגוף / וכאשר יתחזק החולי עם ההסגר / זה יורה על הנפש שבגוף אשר הוא כנת הצרעת · ואמר / וראהו הכהן ביום הז' והנה לעיני שלום היה הנגע עומד בעיניו ומראהו כאשר היה / ועוד ראה כי לא פשה ולא נתפשט הנגע בעור / ולא חסר / שזו תורה על קושי הנגע / אלא התפעל בגבול הזמן יסגירהו הכהן ז' ימים אחרים · ואולי יפעל או

לנגע / ואז ביום הש' השנית / יראה הכהן את הנגע / ואם ראה שפשה הנגע / רוצה לומר שלא עבר ממראית הלובן שהיה לה / ועוד / שלא פשה הנגע אף שלא עבר . הנה אז יטהרהו הכהן / רוצה לומר שיגלה ויפרסם שהוא טהור / שהמספחת היה / שהבליך הנגע שלה / החומר ההוא שנתקרב התקבץ כלותו מקום / אבל איננו רע וזו בכלל הנוף . והמספחת / היא לאשר מחית / והטהורה בכלל פשה / וזו האדם הנגוע יכבס בגדיו / וכ' ויטבול גם הוא / על ההבגר / כי בחזקת טמא היה / ולא ידעו מכון / שכל אחרת מחבר / מעין טבילה / וכבוס בגדים אף כשיטהר . אבל אם פשה תפשה המספחת אחרי בעור / אחרי הראותו לכהן לטהרתו / רוצה לומר אחרי שנראה אל הכהן / והבגר וכהה הנגע וטהרו הכהן / וגם חזרה המספחת ופשתה אך הנגר שהיתה בתחלה כשבגר / הנה אז נראה פעם שנית אל הכהן . ואם ראה שפשתה המספחת בעור / יטמאו הכהן אותו / לפי שצרעת היא כיון שהוא מתפשט בעור . ועם מה שפרשתי בטעם ההבגר הזה / המורה הם אלה הם' . והאדם אמרו אדם כי / נגע צרעת כי תהיה באדם והובא אל הכהן / יראה בתחלת הדעת / שלא אמר כמ'ו דבר / ומה שכתב בראשונה / אבל עם העיון / תראה שהתחדשו כאן דברים . הא' שהורה לכהן שאם ראה שאת לבנה בעור / והיא הפכה שער לבן / רוצה לומר שאת לבנה השער השחור ללבן / ומחית בשר חי בשאת / שהיא כמו ליחה היוצאת מחיכה / שם בה בשר חי כי הבשר החי יבא מבלי ליחה / ומחיה / הוא מלבון ומחיה וליחה בצרעת / הוא סימן רע / הפך מבשר המכות . והטעם באשר המכות יבשות בטבע / אך נגעי הצרעת לחים ביותר / והמחיה כיון שלא יתדון החומר / ורוע איכותו / והפך זה במכות היבשות / ולכן כאשר בעיון לבדו / לאשר שהכהן יכיר ויפרסם שצרעת נושנת היא בעור בשרו / ולכן ביום הראות בו בשר חי יטמאהו ולא יסגירהו פעם אחרת ולא שתים כי טמא הוא / ומפני זה הביאור כאשר הפרו' והצרעת נושנת / היא הנקראת בלשון עם לועז פיס' שלא שאין לה תרופה לרוב אחותה בלתי טבעי . גם אם כסתה הצרעת את כל עור בשרו / שזה מורה שהטבע דוחה כל המותר לבד חוץ / ועוד יחליף כח ויטוב בשרו אליו / והוא אמרו ואם פרוח תפרח הצרעת בעור / וכסתה הצרעת את כל עור הנגע / וגו' / לכל מראה עיני הכהן / כלומר לכל המקומות שיוכל הכהן להכיר בהבטה אחת שלא הפסיק להפסיק הראות בבד אחר / והם כ"ד ראשי איברים / ר"ל עצמים שבקצות ידיו ורגליו אל' אחר / והחושים והגיד / הנה אז יטהר הכהן את הנגע / בהיות שכלו הפך לבן / כי טהור הוא / ואין בו רוע חוץ כלל . והנה צוה לטהר אותו בהיות הצרעת מתפשטת בכל בשרו / שהיה ראוי מפני זה לטמא / הוא לפי שכראו' הכהן שהטבע דוחה זה העצם לחיצוני הגוף / מורה על מחשבת החום הטבעי בחומר היצופם / ולכן יהיה בכל כך כמו שעשה ביום הנגול בקדחות וחליים כאלה / או בשלשול / או ברעיפת הדם / וזו יהיה הבריאו' ולכן לא יטמא הכהן את זה אשר פרחה הצרעת בכל גופו / אף על פי שהפך כל שערו לבן / והטהרה בזה . השאלה הט' . אך ואמנם / אם ביום ראה אותו הכהן / נראה בו בשר חי יטמא / לפי שביאת המחיה בתוכו זה / מורה כי טמא היה בתחלה / כי צרעת היא / ולא יביא בה כבר ענין אחר אך אם ישוב הנגע לימים / והפך ללבן יצא מבלי מחיה / או כרפא הנגע / ואז שישראהו הכהן / כי טהור הוא / ואחרי שכתב התבאם בנגעים שבכתב' תגבור הליחה אלכמה / זכר אחריה משפט צרעת השחין ומכות שבכתם מלבנות האדומה הנרפאה והמחורה / ועל זה אמר / ובשר כי יהיה בו בעורו שחין ונרפא . כי אמרו ובשר / ענינו באדם / איש או אשה / מלבון יבוא כל בשר להתאמות לפני . והנה השחין הוא הרבה מינים / ואינו צרעת / רק כם האחוז פעולת הטבע שדוחה הכבכים המותרות האדומיות / או הדם הרע לחוץ / ויתחדש לעור אחד / ולזה אמר כי יהיה בו שחין ונרפא / ר"ל שהטבע להרפא מיד / אך אם במקום השחין כשנרפא ליחה נוררת שאת לבנה עזה / או בהרת לבנה אדמדמת / שהורה שבאו המינים יחד / והוא מה שאדם במקום הזה / בענין השחין ואינו כן בנגעים שזכר למעלה / ר"ל שהחומר לא יוליד השחין / הוא אם תוליד אדמדמות . ואם נראה לכהן / שבהתה מראיה מראה שפל העור / עד שנראית כאלו היא שפלה מן העור / ועוד מין שער שמקום שיהיה ראוי כי יש לו שער שחור / הפך לבן / או יטמאהו כמוהלט / לפי שנגע צרעת הוא / בשחין פרחה / כי מפני היחום הנכרי אשר גלגלתו נגשה השחין / כאשר גם זה הרגש / עד שהגיע ממנו זה הצפוי ולזה יטמא אותו לשחין . והלשון נכתב / שאפשר לומר / שהיה זה הצפוי תוך לגוף / ולא יכול הטבע לדחותו / אלא לזה המקום החלוש שהיה בו השחין . ואמר עוד / אך אם לא ימצא בו אחד מן הסימנים האלה והיה כהה במראה שפל העור . הנה אז ראוי / שיסגירהו הכהן שבעת ימים / ואם תפשה בעור יטמאהו כמוהלט / וכי תחתיה תעמוד הבהרת לא פשתה ר"ל שעמדה במקומה ומעלתה / ולא פשטה גם לא חסרה / וכ"ש אם חסרה / או אינו נגע צרעת / רק צרבת השחין שנשאר ויפה לו / וכן הדין במכוה / כמו בשחין / כי זום הוא יהדם בעור כמו החום הנכרי שבאדם / ולכן היו משפטי המכוה / כמשפטי השחין שזכר : והחכם כאן המכוה הזאת בשתי פרשיות להיות החליים מתחלפים . ואחר זה / זכר משפטי הנתק / להיות תולדתו על הראש ותגבורת המראה האדומה בלבד / ואמר ואיש או אשה / בעבור שאין שער בזקנה / הוצרך כאן להיותה בענין ראשה / והאיש בראש ובזקן / לפי שבשתם שלשתן / לא יותר רק מקום הגולגלתו / ולכן

יקרא נתק / לפי שנתקו ושם השערות / נכשת אליות התנובה שהיה האדם התורה בין הקרחות / ובין הגבחות / שם היות מיניהם שוים מפני התחלף סבע / אחורי הראש / שהוא הקרחת / מטבע הגדרים והמוקדם / שהוא הגבחת ודילי הקרחות והגבחות / הם כפי הלבנה הנוברת כאחרית האחות בקרחת ולפי הדרוש התורה והדם המורים כמוקדם האחר / ומשררי הראש ומיניהם כדיני הצרעת עור בשר . והנתק / יחדו שער צהוב / ולא שחור לפי שהוא מיתרון לדומה או הדם לחכומם / ומראה הנתק לבן ומרחוק מראה עמוק / שאור העור כשהוא תגלח / אך יצאו בשרשי השערות . ואמר שכתוב בו שני תנאים אלו / רוצה לומר שמראהו עמוק מן העור / ושבו שער צהוב דק רוצה לומר קצר / שבלבנת הצבוע / לא יצלח זה עצמי להיות הנתק . וכהשכלם יחד / פוה שיטמאהו הכהן . אבל אם לא ימצאו בו שני האותות / או אחד מהם / כי אין עמוק מראהו מן העור / ושער שחור אין בו לצהוב / הנה או / יסגירהו הכהן ז' ימים . ואם ביום הז' תמצא שפשה הנגע / ולא נתהווה בו שער צהוב / ומראהו אין עמוק מן העור / הנה צריך שיעשה הכהן עוד כתיבה שנית / והיא אמרו / והתגלח / ואת הנתק לא יגלח / כדי להבחין / אם יעשה הנתק לפנים התגלחת לאחר שהגיע השבוע השנית ראה הכהן את הנתק ביום הז' מהשבוע השנית / ואם לא פשה הנתק בעור ומראהו איננו עמוק ממנו / וטהר אותו הכהן והתגלח / יכבס בגדיו וטהר . אבל אם פשה יפשה הנתק בעור אחרי טהרתו / רוצה לומר אחרי שי הראה הכהן חוזר ופשה / הנה בבחינה הזה / יבקר ויפרסם הכהן שטמא הוא / ולא יבקר לשער הצהוב / רוצה לומר שלא יחוש הכהן / לפי זה הדין השני מהשער הצהוב / כי הנה עם היות ההוא ומשות הנתק אחר טהרתו / די לו לבקר שהוא טמא ואין דין זה כי אם רק בנתק / רוצה לומר שצריך שני השבועים בתגלחת / ואחד מהסימנים ישמור / אחר טהרתו / ואמנם כ"ב שאם ראה השער נהוג אף אם לא פשה הנתק / טמא יטמאהו הכהן והנה יתן זה שם ב' אחריו ואם בעיניו עמד הנתק / ושער שחור צמח בו / נרפא הנתק טהור וטהרו הכהן / ושהבדל בין זאת מלת לאו . ואחרי שדבר הכתוב בנגעים / ובסדרים והמכות האלה / וזכר דברים אחרים / שבתחלת הדעת ירצה / שהם מכלל הצרעות . ובאור התורה / שאין בהם צרעת / ולא טומאה כלל . ראשונה / איש או אשה / כי יהיה בעור בשרו בהרות לבנות והנה אמר כמו איש או אשה / ומפני שאיש יותר דין אחר שבתייחד אל האדם בלבד / והודיע שעם היותם בהרות לבנות / טהור ובייחד דין אחר בזה / אשר ימרט ראשו / ולא זכר כזה אשה / לפי שאין הקרחות והנזי באשה / כי אם לא שבר הכתב / והיה צריך נשנת לאותה / והוא הנראה / הם בהרות כהות כאוכות ולבנות / ואינו תולדה תונה . והאחר ואיש כי ימרט ראשו קרח הוא טהור הוא . עם היות שקרא הוא טהור . וכן אם מפאת פניו ימרט ראשו גבח הוא טהור הוא ר"ל כי אף שאיש ימנע גדול שערותיו / או שנשרו טהור הוא האחום לה יראה בקרחתו / שהוא באחורי הראש מכל העורף / או מגבחתו / רוצה לומר בקדם הראש כנגד הפנים במקום המצחו / כי מראה צרעת עור בשר / והיות המאדמים / שאת או בהרת או נבחרת / או נתק / תדין באחת / כי לא בגוף . ולכן טמא יטמאהו הכהן מכל הבשר / כי כבר נראו נגעי בין העור והבשר / והנגע בראשו . ואחרי שהשלימה התורה משפטי הצרעת האלה / כתן דין כלל בכל המנוגע מאיזה מין שיהיה / אם כנגע ואם כשחין / ומכות / או מנתק / כאמרו והצרוע אשר בו הנגע רוצה לומר והמנוגע אשר טמאו הכהן בעבור שיהיה בו הנגע / יתחלל בשתיו על רוע מעשיו שגרמו לו החליים ההם / כי אולת אדם תסלף דרכו / ולכן בגדיו יהיו פרומים / רוצה לומר קרועים / וראשו יהיה פרוע שיגדל השער כולו . והרלב"ג כתב / שראשו יהיה פרוע / רוצה לומר מכוסה / ועל שפם יעטה / מורה שראשו יהיה גלוי / ופיו מכוסה / והיה על שפם יעטה לסתום אל פיו / כדי שלא יזיק לבני אדם הבריאים בהבל רוחו גם להיות נכר שהוא מצורע / ויתרחקו ממנו כל עובר דרך / לכן טמא טמא יקרא שיפרסם בקולו / שטמא הוא כדי שלא יקרבו אליו אשר העוברים ויטמא אותם / וכל הימים אשר יהיה הנגע בו / בדד ישב מחוץ למחנה יהיה מושבו כדי שלא יטמא את אחרים / וצריך הכהן לצאת לבקרו ומחוץ למחנה . אבל אחרי שיטהר ישוב לאהלו / כאשר אבאר :

והבגד אשר יהיה בו נגע צרעת וגו' עד סוף הסדר . בענין צרעת הבגדים / יש ספק גדול / לפי שהנגע בבגד מוחלתו . הוא חולי / בלתי מצוי בבגדי הב"א האומנים / שהיתה תמורתו הטבעי' ובהיות הבגד / דבר שאין בו החום / איך יתכן / שיהיה בו צרעת / ואיך יאמר עליו הכתוב / צרעת ממארת הנגע טמא הוא / כי לשון ממארת מורה על הכאב / כמו כי לון ממאיר . ועוד שאין לו הרגש כבגד וכעור אין בו כאב וכמו שזכרתי בשאלות . וכתב הרלב"ג / שענין הצרעת בדברים הבלתי מרגישים האלה / הוא שיגבר בהם האיכות הנכרי והחום הנכרי ויפלס החום היסודי / שהיה מעמיד הלחות אשר בהם באופן שיכוין אל הכלוי והפסד ההרכבה / מפני התכת לחותיהם / אשר בהם קיומם : שאמרה התורה על כמו זה העפוש / הוא הירוק / לפי שדומה כמו שיבוא זה במקומו המוכפשים כשנבות / ומה שיראה לזה . ולפי שאין בזה הדברים שמתחלה מתגלים אל הרפואה מזה העפוש כמו שהוא באדם בהיותו חי . כמה יש על אלו הדברים [illegible] / [illegible] / והאכד [illegible]

באותם בו האדם . ולזכר באולה / להורות בו על זה הענין / ודבריו בזה הם דחויים / ורעיון רוח . כי הבריאות והחולי / הם דברים יקרו בגוף האדם / לא בבותים / ולא בגיזור ובעור / ספרי הפרדס מזהו / ושפי כי בזמנים ובדיוקים / ואיך ינחו חולי הצרעת / הבא מפסוד הדם ונפסדו בתה באין בו דם / ולא לחה . אבל הרמב"ן כתב / שהדבר הזה איננו בטבע כלל / ולא היה בעולם צרעת בבגדים ובבתים / אלא בהיות ישראל שלמים עם השם / כי אז יהיה רוח השם עליהם תמיד להעמיד גופם ובגדיהם ובתיהם במראה טוב / וכאשר יקרה באחד מישראל חטא ועון / יתהוה כיעור בבשרו / או בבגדו / או בביתו להודיעו שהשם סר מעליו / ולכן אמר הכתוב / ונתתי נגע צרעת בבית ארץ אחוזתכם / כי היא מכת השם בבית ההוא / ואין זה נוהג אלא בארץ הקדושה / שהיא נחלת השם / אשר הוא שוכן בתוכה . וכתב הרב שכן היו בעיניו / נגעי הבגדים / שלא יבואו אלא בארץ . ויקשה לדעתו / למה לא אמר הכתוב כאן בנגע הבגדים / כי תבואו אל הארץ / כמו שאמר בצרעת הבתים / ולמה לא יקרה הנגע כי אם בבגד צמר או בבגד פשתים / או בשתי או בערב / או בכל כלי עור / ולא בשאר הכלים / מן הדומים / והמתכות והעצים ושאר הדברים / שכלם המשפטים הם לזכירו' המביאה לידי טהרה / המביאה לידי קדושה / וכל דבר היוצא חוץ מהטבע / הוא זר ונפלא לבעל הטבע / ויוצאת אותו מפעולותיו בגלויים' בגדים ... ובשאר הבגדים ... עם כח הדמיון מתפעל מהם / ... אותו / סוד הצרעת בגוף ... ומפאת כח הדמיון הנפלא בתורה שלא בשמות / נגע וצרעת בבגדים / ואמר צרעת ממארת הנגע טמא הוא . ואמר בקרחתו או בגבחתו שהם שמות נאמרו כדרך השאלה על הבגדי' ע"ד וכל תלקה טובה תבאישנו בזבוב / או ירקבו עצי היער / וכל עצי השדה ימחו כף / ודומה הם / ולכן נאמר בנגעי הבתים / כנגע נראה לי בבית / ולא אמר נגע מתה לפי שזה היה מסבת הבית המדומה . וכל שלשת הדרכים האלה אין דעתי נוחה / בזאת מהם . לכן אחשוב בזה / דעת אחר . והוא בין מתדברים / מהם שיתחזו האדם מהם לרפיונם / ולהיותם קרובים אליו מאד / יתפעלו בהתפעליותו / ויפעלו בהם האיכיות הטובעים בגופו / והנה המשי / וצמר גפן / וכל כלי המתכות / מפני אחוזם חוץ / לא יקבלו התפעלות והפסד / מפאות האדם מאד / כבגד הצמר ופשתים / שהוא לובש אותם תמיד קרוב לגופו ובשרו / המתוכות אשר עליו / והלבוש המשיל שאל הכתנת / שאלו להיותם קרובים מאד לאדם / וכן המצועים שמה' מורכבו בגד הצמר / ובגד הפשתים שהם השתי והערב שתותיה מדובקי' לפי שהשתי הוא עקר הבגד / והם כחוטי אורך הבגד והערב הוא המתערב בתוכו לרחבו / כי הם יסודות בגד הצמר ובגד הפשתים וכן העור הבלתי מעובד או בכל מלאכת עור מעובד כנעלים / שכל אלה / הם בלי ספק / מתפעלי' מאד / בשמושי האדם . ובעבור זה זכרה התורה / שמה המצורע כשלא ובהבגרתו / כשתתם בבגדים והעור הנזכר / כי הם כמות לבגדו / אם שאלו לעורו ונעליו אשר ברגליו / והם המטה אשר ישכב עליה . ואולי שיוכני זה יתפעלו אותם הבגדים והעור מחליות המצורע ועצום גופו / ויתראו בהם פתחים / כמו שיתראו מראות הנגעים באדם . והפתחים המורים יותר על זה זכר / שהם ירקרק / או אדמדם . והירקרק / איננו כמראה הירוק החזק וכן האדמדם / איננו האדום החזק / אלא כמראה הדם הינו / שאיננו אדום חזק והוא הדין לשאר הגבעים / הבלתי טבעיים לבגד הלבן / או כמו שזכרו ז"ל / אין הדין הזה נוהג אלא בלבן / ולא בשאר הבגדים הצבועים שע"פ שנבעם בידי שמים . והטעם בזה הוא / לפי שלא יתראו הפתחים האלה בבגדים / אם לא יהיו לבנים ולתה רואה בעיניך / שפעמים רבות חושת החיים כאליו ישכבו המלוק / אשר על בשרו / כלו או קצתו מזה שהיה באמר היותר חולה . ומפני זה היה לבגר קרוב / מה שהצוה תורה במצורע / ר"ל שאולי אחרי טהרתו ירבה להתחבר אותם הבגדים והמנעלים / וידבק הטבע בעת ההוא / ואולי יחזירוהו לחליו . ולכן טוב / שיראה זה אל הכהן / והוא כדי שלא להפסר מאומה של ישראל / יסגור הבגד ההוא שבעת ימים . ואם פשה יפשה הנגע ההוא / רוצה לומר בתוך בלותו כגד / או שתי וערב או עור ידין שצרעת ממארת הנגע טמא הוא / רוצה לומר שבכח בבגד או בעור ההוא מהלחה המעופשת שהיה כמגודע ולכן ישרף הכהן אותו . ולפעמים / לא יהיה אמרו / צרעת ממארת על הבגד כשמתנגע מעצמו / שלא בהיותו לבוש איש מצורע / קוראו הצרעת הממארת שהיה בגוף המצורע ההוא / כבגב נבגד או בעור ההוא לרפיונו . ולבקהנגע או העור טמא הוא וישרפוהו / ואחר או את כלי העור / אשר יהיה בו נגע רוצה לומר שבשתם בהם המצורע / כיתי כגנו כי מאותה צרעת ממארת / שהיה במצורע נכנסה באותם הדברים / שהיה מתחמם בהם ומקורבים אליו . ואם יראה הכהן / והנה לא פשה הנגע בבגד / או בכלי העור / יצוה לכבסו / ויסגירהו שבעת ימים שנית לראות / אם תגלה המראה והפשו ההוא פשם . ואם אחר הכבוס לא הפך הנגע את עינו / רוצה לומר תגלה המתם אשר היה בם / עם היות שלא פשה אותו כתם הנגע / אין ספק שטמא הוא / כי לא מרה טומאתו ממנו / ולכן באש תשרפנו / פחתת היא / רוצה לומר דבר פחות ונבזה הבגד ההוא . ואמר בקרחתו או בגבחתו / להגיד שהדין שוה בין שיהיה זה בבגד ובעור מצד הפנים / שהוא בקרחתו / או מצד אחור שהוא בגבחתו / כי פעמים יתראה הכתם משני צדדיו / ויתר פעמים מצד אחד / ולא מצד אחר . אבל אם ראה הכהן / והנה ויקרא

כהה הנגע / אחרי הכבס אותו רוצה לומר שהכתם הנגע שהיה בלתה בגד / או עור / השאר כלו / או מקצתו ככתוב בהם / לא יאמר כיון שבכלם הכתם נשאר / טהור הוא / אבל יקרע אותו הכתם מן הבגד או מן העור ואותו חלק הנקרע ישרף . ואם אחרי כן יתראה עוד / ויתחדש בבגד או בעור ההוא / שום דבר מהכתם שהיה בו בתחלה / ראוי שישרפהו הכהן שפורחת היא / רוצה לומר שנשאר שמה כח הנגעים / ולכן ישרף שזה כי נשתככה הליחה הרעה ההיא בתוך הבגד או העור ההוא / ולכן כדי שישרפו את הדבר אשר בו אותו כתם הנגע / לא לבד מקום הכתם / אלא הבגד או העור כלו . והבגד או השתי / או הערב / או את כל כלי עור אשר תכבס / ונסר הכתם סר מהם הנגע לא יספיק הכבוס ההוא הראשון לטהרתו . אבל יכובס שנית ואז יטהר / והכבוס הב' הזה / כבר ידענו שהיה בטבילה במקוה . והנה הוסיף לומר זאת / זאת תורת נגע הצרעת בגד / שלא יתערב תורתו / עם זאת תהיה תורת המצורע / שהוא באדם בלבד / וגם זה שפירשתי בזה / הותרה השאלה הי' בנגע הבתים שהנה אותה תורה בהם / להיותם דברים נמאסים / מצרעות האדם ושהם צרעת הבתים / כבאר ביקומו / והותרה גם כן / השאלה הי"א והיא למה הביא כאן צרעות הבגד / ואחר כך יזכיר תורת המצורע ביום טהרתו / ואם כן יצוה על צרעות הבתים / כי הנה טעם כאן / דין צרעת הבגדים לבדו לדבר אחר / ונמשך הצרעות באדם . ושאר שהבגד לפרי צרעתו צריך שגם כן יטהר את בגדיו / שבשתמש בהם בימי צרעתו . והנה לא זכרה התורה / אם כי הנגע שבבגד הראשון / מה יהיה דינו . וכן לא זכרה / מה יהיה הדין / אם כהה אחר הכבוס הראשון / והנה יתבאר / שאם כהה אחר הכבוס הראשון / לא יקרע וישרף / כמו הענין אם כהה אחר הכבוס השני / אבל טעון כבוס והסגר / כי התורה לא הבדילה בזה / בין הפך את עינו / אבל כיון שלא פשה הנגע / טעון כבוס והסגר . ואם אם פשה בהסגר השני / לא זכר מה יהיה דינו אם כהה או פשה / אבל זכר הדין / אם לא נשתנה מראהו / אע"פ שלא פשה . והתבאר / שזה שכיאר בלא כהה ובלא פשה / נוהג בכהה ופשה / כי עמידת הנגע בעינו / היא סימן טומאה / וכן הדין בפשיון / ודין הכהה כימן לטהור הנגע / ולא יהיה כהה ופשה / חוזר על הטומאה בתרדכה / שיורה עליו / לא כהה ולא פשה . והוא יתבאר שתוכפס הנגע במראהו / דינו לשרפה בהוראה על הטומאה מעמוד הנגע בעינו / ולזה אם הוסיף חוזק במראהו / ולא פשה / יהיה דינו כאלו עמד בעינו ופשה וכל שכן שיהיה טמא אם הוסיף חוזק בעינו ופשה / כמו שזכר זה הרלב"ג

ובזה תשלם הפרשה כפי דבריו : תם סדר תזריע :

פרשת מצורע

זאת תהיה תורת המצורע

ונאמר / עד סוף הפרשה ויש בו שאלות :

השאלה הא׳ למה צותה התורה שיקריב המצורע ביום טהרתו שתי צפרים חיות טהורות / והרי לא היה קרבן העוף / אלא תורים ובני יונה / אבל צפרים הוא שם כולל לכל עוף / כקטון כגדול וכמו שאמר כצפור שמים / ודגי הים / כל צפור טהורה תאכלו . כל צפור כל כנף / ולכן הוצרך הכתוב לפרש זה / לבאר שתי צפרים חיות טהורות כנגד לצוף הנודד / וכל שכן שתי צפרים האלה / ולא אחת מהן היה מקרב על גבי המזבח / לא בתורת עולה ולא בתורת חטאת ולא בתורת אשם / ולא כשלמים ראשם . ומה היה אם כן / ענין שתי הצפרים האלה / אם לא היה לקרבן / ומה תכלית השחיטה / אם לא היה לזבח / ומה תכלית הצפור החיה / שישלח אותה על פני השדה :

השאלה הב׳ במה שצוה / שיביאו עם שתי הצפרים / עץ ארז ושני תולעת / ואזוב / כי הדברים האלה / אינם מחומר הקרבנות . והרלב"ג כתב / שהיה האזוב / לענין הזאת הדם ולכן היה צריך שיהיה להביא אזוב . והנה ביום השמיני למלואים / שהוא עקר הטהרה / צוה בהזאת הדם והשמן / ולא זכר שם אזוב . וגם ענין שני תולעת לקשור האגודה / יראה שאין בו צורך / שבכל חוט שיהיה / היה די / ואף שנקבל כל זה בשני תולעת ואזוב / מה יאמר בעץ ארז / ומה לו עם הדם ולדם עיוו / עם החיים שזכר :

השאלה הג׳ למה זה נזכרו במצורע שתי טהרות / בראשונה אמר והזה על המטהר מן הצרעת שבע פעמים וטהרו ונאמר / וכבס המטהר את בגדיו / וגלח את בשרו / ורחץ במים וטהר . ואחר עבור ז' ימים אחרים נאמר / והיה ביום הז' / יגלח את כל שערו / וכבס את בגדיו ורחץ בשרו במים וטהר . הרי שזכר כאן שתי פעמים טהרתו / ושתי פעמים / שיגלח את כל שערו / ושתי פעמים שיכבס את בגדיו . ושתי פעמים שירחץ את בשרו במים . ועל כל אחת מהפעמים אמר וטהר / הנה אין זה כפל ומותר :

השאלה הד׳ במה שצוה / שיתן הכהן מדם האשם / על תנוך אזן המטהר הימנית / ועל בהן ידו הימנית ועל בהן רגלו הימנית : וכן נתן / שיעשה כמו / מן השמן הנקרא שמו ורלמי

לעיין, למה היו הטומאות האלה מהדם מהשמן, על האופנים האלה על המטהר, והנה מסבבת אותו. כי זה לבאות כן לענין קדושת הכהנים ומשיחתם, והם כשביארתי כנתו, אבל כאן בטהרת המצורע, לא כי רואה אותם לזה. ומגיד יש לעיין, למה היתה הוספת מהדם הזה, כשבות על אשרי המטהר, מדם האשם, ולא מדם החטאת, ולא מדם העולה, בהיות קרבנו כבש אחד לאשם, וכבש אחד לעולה, וכבשה לחטאת, ולא בזה כהוסם אלא מדם האשם בלבד?

השאלה הה' למה בקרבן המצורע, צוה שיזה הכהן מן השמן אשר על כפו השמאלית שבע פעמים לפני ה', ואמר מדם האשם, לא צוה שיזה ממנו שבע פעמים לפני השם, ויראה לענין המטהר, היה נותן על תנוך אזנו הימנית, ועל בהן ידו הימנית, ועל בהן רגלו הימנית, מדם האשם ראשונה, ואח"כ מלוג השמן. והיה ראוי, אם יהיה זה לפני השם, מן הדם ראשונה, ואחר כן מן השמן, לא שיזה כנגד הקדש, מן השמן לבד, ולא מהדם?

השאלה הו' במה צוה, שאם דל הוא, ורוצה לטהר המצורע, ואין ידו משגת יביא כבש אחד לאשם, ושתי תורים או שני בני יונה אחד לחטאת, ואחד לעולה, ויצא מזה, כין שיהיה עשיר או דל, אין מקבלים ממנו חליפים באשם, כי כבש אחד יהיה לאשם תמיד, לא יחליפנו ולא ימיר אותו, בתור או בבן יונה, כאשר עשה בחטאת ובעולה, שאם לא תשיג ידו, במקום כבש אחד לעולה, וכבשה לחטאת, צוה שיקריב שתי תורים, או שני בני יונה, ולמה זה לא יחליף כבש האשם בתור ובן יונה, כמו שעשה בעולה?

השאלה הז' בפרשת כי תבואו אל ארץ כנען, ונתתי נגע צרעת בבית. כי איך יתכן, שיקרה נגע צרעת בבתים, כי הנה עם היות שבבגד יוכל בבגד, אבל זכורו וקורבתו במצורע, ורפיון בבגד מעצמו, כמו שביארתיהם. איך יתכן שבאבנים ובעפר ובקירות הבית, יפול הנגע, בהיות הצרעת עפוש בדם וביתר הליחות, ויבישות הלדם, ואין האבנים והעפר והעצים, נושא לדבר מזה?

השאלה הח' למה זה בנגעי הבית, כאומר והבא אל הבית כל ימי הסגיר אותו יטמא עד הערב, והשוכב בבית יכבס בגדיו, והאוכל בבית, יכבס בגדיו, ולא אמר דבר מזה, בצרעת הבגדים, ג"כ לומר, שבהיות נגע צרעת בבגד והסגירו הכהן, לא יטמא כל הנוגע בו והשוכב עליו או הלובש אותו הבגד?

השאלה הט' במה צוה, ולקח לחטא את הבית, שתי צפרים, ועץ ארז, ושני תולעת ואזוב, וצוה לעשות כמעשה טהרת המצורע עצמו, ולא תמצא צוה דבר מזה בטהרת הבגד והעור אשר בו נגע צרעת, והיה ראוי שיהי' הדין בשניהם שוה, ומה היחס וההדמות, אשר לאדם המצורע, עם הבית שנראה בו הנגע, שבשניהם ישתוו בטהרתם אלא באופן אחד, שאין כמוהו בענין הבגד והעור, לשיהיו נכללים באותו דין?

השאלה הי' אם היו הטומאות האלה שזכרה התורה בכאן, זוב ונדה ויולדת, שלחים ודקיות מהטבע, למה לא נזכרו כאן גם כן, שלחים אחרים ודקיות אחרות, אשר יעשה הטבע, אם מלמעלה מדרך הכסה, והבטחירים, ואם מלמטה מדרך המעים, כמתן שבינהם. ולמה לא יהיו הדברים ההם שידחם הטבע מלמטה מטמאות, כדם בלשה ושכבת זרע בלתי מטמאים, והיה ראוי שיהיו כלם מין אחד, בהיות כלם דברים שידחה הטבע. ולמה היה הדם היוצא מהלחם והלשם והמבקירים והכתה, וכל שכן בשלשול הדם, בלתי מטמא, ודם נדה ויולדת מטמא, כי ראוי לבקש סבה לכל זה?

השאלה הי"א למה חייבה התורה את הזב, שיביא קרבן שתי תורים או שני בני יונה, ואת האשה הזבה דם בלידתה, לא חייבה שתביא קרבן כלל, בהיות הדם בשתיהם, מטמא במגע ובמושב, ושאר הדברים בשוה. ולמה לא השוום גם כן בקרבן?

השאלה הי"ב למה הבדיל בזבה עצמה, שהזבה חייבה תביא קרבן על היותה זבה, כימי נדת דותה. והאשה הזבה דם בלא עת נדתה, חייבה התורה שתביא שתי תורים או שני בני יונה, ולמה לא היו שניהם שוות בקרבן, כמו שהם שוות בענין הטומאה והכריתה, ושאר הדברים בכל דיניהם?

השאלה הי"ג למה זה הבעל היוצא ממנו שכבת זרע כאשר היה מטמא, ובטהרתו ז' ימים יספרו לו, ויביא קרבנו, אבל בעל שיצא ממנו שכבת זרע, לא חייבתו תורה קרבן ולא ימי טהרה, אלא שיכבס במים וטמא עד הערב, ולמה הבדיל ביניהם, בהיות הטומאה אחת?

השאלה הי"ד איכה ואיכבה נאמר, בהיות בכלל הטומאות, הלוים אשר ישכב את אשתו שכבת זרע, כי הנה זה מצוה משמשות התורה, אין ראוי שימנה בכלל הטומאות, והשכבת הלוים עם אשתו ממצות התורה לישא אשה, השלמה והבונה והעונתה לא יגרע, ואיך יחשב זה אם כן לטומאה?

השאלה הט"ו אם מונה התורה האלהית, להזהיר כאן על הטומאות כלם, ולכן מסדר ביום הכפורי, ...

הטומאות המכלות בב"א והשופכות, ומסדר אשה כי תזריע, וזכר טומאת האדם והצרעות והנגעים, למה לא זכר אם כן גם, היותר חמורה שבכל כבוד זאת, שהיא טומאת מת אדם, אשר היא אבי אבות הטומאה, ונזכרה אח"ו במדבר ואת חקת התורה, והיא שהיא סולת מקומו. והנני יושב הספיקים, באופן יותרו השאלות האלה כלם בע"ה:

וידבר ה' אל משה לאמר זאת תהיה תורת המצורע וגו' עד כי תבאו

אל ארץ כנען. אחרי שזכר הכתוב משפטי הצרעות, שיקרו באדם, וגם אשר יקרו בבגדים המתחברים אליו לתשמישו, זכר תורת המצורע ביום טהרתו, ואמרו, והובא אל הכהן, אין הכונה שבהיות המצורע בנגעיו קודם שיטהר יובא אל הכהן, שהרי הכתוב אמרו ויצא הכהן אל מחוץ למחנה, כי הוא ילך שמה לראותו אם נרפא, והמצורע לא יבא אליו. אבל ענין והובא אל הכהן הנזכר כאן, הוא כאלו אמר, זאת תהיה תורת המצורע ביום טהרתו, ומה שיובא אל הכהן, ר"ל לענין טהרתו, כי כל זה יבאר הכתוב בפרשה, וז"ש ויצא הכהן אל מחוץ למחנה, למקום שהיה בו המצורע, וכאשר יראה שנרפא נגע הצרעת מן הצרוע ההוא, יצוה הכהן שיקחו המטהר שתי צפרים, ר"ל שני עופות, מיוחדים, ובלבד שיהיו חיות, לא שבכר הכה אותם הצייד, ושיהיו טהורות, ולא עוף טמא. והמפרשים פירשו, חיות עוספות כצפור דרור, לא ביתיות, שהן כבדות לעוף, אלא חיות שקלותן עוברות יותר, ויקחו גם כן עץ ארז, ר"ל מקל מעצי ארזים, שהם המובחרים שבעצים, וכן כתיב, כארז בלבנון ישגה. ושני תולעת, שהוא צמר אדום, נצבע בדם התולע. וידוע שבעצי היער היותר גבוה, הוא הארז, והיותר נמוך ושפל, הוא האזוב, וכמו שנאמר בשלמה, וידבר על העצים מן הארז אשר בלבנון עד האזוב אשר בקיר, וצוה שהכהן ישחוט את הצפור האחת מהן, אל כלי חרס, שיהיו בו מים חיים, ר"ל שלא נשתנו מכמו שהם אדם, ושיטבול באותו דם המים, ואת הצפור החיה, ואת עץ הארז, ואת שני התולעת, ואת האזוב, ויטבול אותם עם הצפור החיה, בדם הצפור השחוטה, אשר הוא על המים החיים, והזה על המטהר מן הצרעת שבע פעמים מאותו דם, ובזה יטהר אותו. ואז ישלח הכהן את הצפור החיה, על פני השדה, כנפות לעוף כדרור לנוד. ואח"ו, יכבס המצורע הבא להטהר את בגדיו, וגלח את שערו, ורחץ במים את גופו וטהר, ואח"כ ישוב אל המחנה, כי לא ישב עוד בדד מחוץ למחנה כמצורע, אלא ישב מחוץ לאהלו שבעת ימים, כדי שלא ישמש מטתו עם אשתו, כי הוא דבר מורה אל לקיים מה שהוליד בו, והו המצא בענין הזה, ולפרש על מה היה מורה המעשה הזה, כלו חכמינו ז"ל דרשו שהצרעת באה על גסות הרוח כמו שנאמר בעוזיהו וכחזקתו גבה לבו, והצרעת זרחה במצחו, ולפי זה התפלל עליו כגיבור אדירים, יביא עץ ארז, ואולי תקנתיה שישפיל עצמו כתולעת וכאזוב, שהוא השפל בעצים. והנראה לי בזה, הוא שהמצורע יהיה המכסו בד' דברים. הא' בהעדר החום מגברו, שהוא ברים בב' בליחותיו, שיש בהם עפוש ורוע מזג. הב' בתוליהו שאור מבוא אין אתו על שלמותו, לפי שהכבד לא יוליד הדם והליחות בשלמותם, והכבד סדם ולבנונו, ושתנה מראה כניו אל המצורע, והיה נוטה אל הלובן המושלג, כמו שאמר מצורעת כשלג. והד' הוא ברים, שיש למצורע ריח מוכרת, מפני עפוש ליחותיו והפסדם. והנה המצורע הזה היה מרוחק בבתי הרחקות, אחת מאת עמו, שהיה יושב בדד מחוץ למחנה מושבו. והנני מתקדש השם ומשכנו. ולכן היה צריך בשעת טהרתו שתי צפרים, שהוא כריח אל המחנה ויתחבר לכל איש מהעם והטהרה השנית היא, בהקריבו קרבן לפני השם שיכפר לו, ואז בכל קדש יגע, ואל המקדש יבא, ובעבור זה ביום טהרתו הראשונה, כמו יתברך, שיביא ד' דברים האלו שזכרו בכתוב, להורות שאם ברים בכל אחד מהד' דברים הרעים שהיו בו בחליו, כי הנה הביא שתי צפרים, להורות שיום שהיה כבר חי, ושיבו בעדר החום במצורע, ועץ ארז, שאמרו הטבעיים ובתולות כבמין שלא יתעפש כלל ויתמיד ויאריך, להורות שהיה כבר בטל העפוש מליחותיו. ושני תולעת, שהוא מראה אדום, להורות על שלמות דמו שמתנו יבא שלמות מראהו. ואזוב, להורות על שלמות הריח הטוב, שכבר אין בו סרחון כלל. והיו אם כן ארבעת הדברים האלה, מורים על ארבעת התקונים שנתקן מזגו וטבעו, מהרע שהיה בצרעתו. והנה בזה, שישחטו את הצפור האחת, אל כלי חרס אל מים חיים. ואת הצפור החיה, עם עץ הארז ושני תולעת ואזוב, יטבול בדם הצפור השחוטה, לרמוז, ששתי הצפרים האלו היו חיות קודם לכן, ובשעת השם נקברו, מיתה לאחת מהן. כן הם שני אדם, שאם אחד מהם ימלא לו יאות, ואשר חיה יחיה, הכל הוא בגזרת השם. ולכן צוה שישחטו אל כלי חרס, לרמוז שהאדם ככלי חרס מעשה ידי יוצר יתברך, והכל לפניו כחומר ביד היוצר, ושחיטה על מים חיים שבכלי, לרמוז אל התורה אשר היא בלב האדם, כי שכבת התורה אלא נמשלה כמים חיים. וזה שיטבול הצפור החיה, עם שאר הדברים בדם הצפור השחוטה, להודיע שאין הצרעת תולי מתדבק ממלאת סכנה מטוי מפני סרחונים, אבל הוא כדין השם מורים על כחם

[illegible]

וידבר ה' אל משה לאמר

[illegible]

[illegible]

וידבר ה' אל משה [illegible]

[illegible]

ואחרי [illegible]

[illegible]

פרשת אחרי מות

וידבר יי׳ אל משה אחרי מות שני בני אהרן בקרבתם לפני יי׳ וימותו, עד [illegible]

[illegible]

ואומר [illegible]

[illegible]

הכוכבים ובתוכות אבנט ומצנפת מן ולבוש ומעיל ובוץ, והיה מקדש ידיו ורגליו בכיור, והולך לבית השחיטה הכינו לו תמיד של שחר שחטו וקבל דמו וזורק דמו על מזבח החיצונה. כי זהו הראשון לכל קרבנות, ואחר כיס נכנס מיד להיכל להקטיר הקטורת על מזבח הזהב, ומטיב את הנרות במנורה, ומקריב את אברי התמיד והמנחה והיין מהתמיד, כדרך כל יום. אח"כ היה עושה מיד קרבן מוסף היום, ר"ל הפר וז' הכבשים, ואם חל יום הכפורים להיות בשבת, היה עושה ג"כ כמוסף לזה מוסף השבת, ב' כבשים ומנחתם ונסכיהם, ואז היה מקדש ידיו ורגליו ופושט בגדי הזהב עם שאר הבגדים, וטובל ולובש בגדי לבן ומקדש עוד ידיו ורגליו, ובגדי הלבן ההם לא היו בגדי הלבן שהיו לובשים הכהנים ההדיוטים שהיה הכ"ג לובש כל השנה, כי היו הבגדים האלה מפשתן לבן ודק, ומחוט אחד כותי כפול, לא מבד תוטים, כאשר לבושי הכהנים ההדיוטים. ואחר הבד הנזכר בתורה. ומיד היה בא אצל פרו, והיה עומד בין האולם ובין המזבח, וסומך את ידיו על ראשו, ומתודה עליו חטאתו וחטאת ביתו ושם היה בא למזבח הצד לצפון המזבח, והכהן הולך לימינו וראש בית אב לשמאלו ושם היו באות כל עדת בני ישראל שני שעירי עזים וכו' בקלפי שהיו שם, ובקעות, ולוקחתם כאחד, ומטיל עליהם גורלות ואותו שעלה עליו גורל לה', מעמידו כנגד בית שחיטתו, ואשר עלה עליו הגורל לעזאזל, מעמידו קשר כרכי לשון של זהורית, בראש ביני אחרו' ומעמידו כנגד בית שלוחו, וחוזר מיד אצל פרו, וסומך ומתודה עליו בעד אחיו הכהנים בעדו ובעד ביתו. ושוחט הפר ההוא ומקבל דמו במזרק אחד של זהב ונותנו לכהן אחד שימרס אותו על הרובד, כדי שלא יקרש. מיד הביאו לו מחתה אחת של זהב, כי בכל ימות השנה היו מחתתין בה ואותו' של כסף, וביום הכפורים במחתה של זהב, ומחתה כ"ג לא מהמזבח הפנימי, ונותן על המחתה והביאו לו ג"כ כף אחת של זהב וכלי מלא קטורת דקה מן הדקה. והיה כ"ג לוקח מאותו כלי מלא חפניו קטורת, ונותן לכף שבפניו, ומוליך המחתה בימינו, והכף בשמאלו, והולך להכנס בבית קדש הקדשים והכהן בימינו וראש בית אב בשמאלו, היו מגביהין הפרכת המבדלת בפניו, ונכנס הכ"ג בקדש הקדשים. ומניח את המחתה בין שני בדי הארון, ומשנגנז הארון כחרבן בית ראשון אבן היתה שם בקדש קדשים גבוהה מן הארץ שלש אצבעות, ועליה מניח את המחתה. ואוחז את הכף בכר אצבעותיו או בשיניו, ומערה הקטורת מהכף מתוך חפניו באופן שיצא כגוש נכסף, ויזהר חפניו להיותה הקטורת ככר צבורה לא היה הכ"ג מערה הקטורת מהכף אל המחתה, אלא מהכף אל חפניו ומחפניו אל המחתה, ונותן הקטורת על גבי גחלים שבמחתה והיה ממתין שם, עד שיתמלא הבית עשן, ויוצא והולך אחורנית, פניו תמיד כנגד הארון, ואחוריו כלפי הפתח עד צאתו מקדש הקדשים. ואמרו * חז"ל, שהקטורת הזאת בזה היום היתה העבודה היותר קשה שבמקדש, כי בשאר הימים, לא היו מקטירין באותו האופן. וכבואו מקדש הקדשים, היה כ"ג מתפלל שם, כי אחר לא היה מתפלל בקדש הקדשים, אבל כבואו משם להיכל היה מתפלל תפלה קצרה, על תבואת השנה, ועל ממשלות בית דוד. ואח"כ היה לוקח את הדם מיד הכהן, שהיה ממרס אותו ונכנס פעם אחרת לבית קדשי הקדשים וגם היה מזה ממנו על הכפורת ולפני הכפורת, כיצד לוזה כלפי מעלה פעם אחת, וכלפי מטה שבע פעמים והיה מונה ההזאות הכהן ככה. אחת, אחת ואחת, אחת ושתים. אחת ושלש אחת וארבע. אחת וחמש. אחת ושש. אחת ושבע. ויוצא מקדש הקדשים ומניח את מזרק דם הפר אשר הוא בו, על כן הזהב, שהיה בהיכל. ומיד היה שוחט את שעיר יום הכפורי' אשר לשם שהגיע כנגד בית שחיטתו, ולוקח דמו במזרק אחר, ונכנס שלישית לקדש הקדשים, והוזה גם מדם השעיר כאשר הזה מדם הפר, ויוצא ומניח מזרק דם השעיר ההוא, על כן אחר הזהב, שהיה גם כן בהיכל. ולוקח דם הפר, ומזה ממנו בהיכל כנגד הארון על הפרוכת ולפני הפרוכת, אחת למעלה, ושבע למטה, כמו שהזה לפני לפנים. וכן היה לוקח דם השעיר, ומזה ממנו כאותו האופן עצמו, על הפרוכת ולפני הפרוכת. ואחרי ההזאות האלה, היה מערה ומעריב היטב דם השעיר לתוך דם הפר, ומאותו דם מעורב היה מזה על קרנות מזבח הזהב ד' הזאות, וכבר היו מלמטה למעלה, חוץ מהאחרונה, שהיתה מלמעלה למטה, והיה גם כן עושה, ומזבח הזהב היה הולך, עד שמגלה זהב הגג, וגם היה מזה מדם התערובת הזה ז' פעמים, ושאר הדמים ההם, היה שופך על יסוד מערבו של מזבח החיצון. ואשם היו נפסלים, ויוצאים לנחל קדרון. ומיד היה חוזר כה"ג לשעיר המשתלח, וסומך שתי ידיו עליו, ומתודה עליו עונות בני ישראל, ושולחו ביד איש עתי המדברה, ושם היה סלע אחד גבוה, והשליח דוחקו בשתי ידיו ונעשה אברים אברים. ובשלוח הכהן גדול את השעיר, היה מוציא' אמורי הפר והשעי' שהכניס דמם לפני לפני', ונותן אותם בכלי, להקטיר' על המזבח, והשאר מגופיהם, משלח לבית הדשן לשרפה, כי כמו שהשעיר היה משולח חוץ לחומה, כן פר החטאת ושעיר החטאת, היו נשרפים חוץ לחומה, והנושא אותם והמשלח את השעיר, היו מטמאים ומטמאים בגדים. וכבא המגיד, שהגיע השעיר המשתלח המדברה, היו יודעים זה מהרה, עם היותו י"ב מילין מירושלים, לפי שהיו בדרך מגדלים וזוקפים שליחים ומניפים בסודרים זה לזה, באופן שבזמן מועט, היה יודע הכהן

יומא דף מ"ו

בירושלים. אע"פ שהיו שם, לא היה חוזר כלותו יום, ומה * אחז"ל, שהיה לשון של זהורית, תלוי בפתחו של היכל, והגיע השעיר המדבר, היה מלבין, לקיים מה שנאמר, אם יהיו חטאיכם כשנים, כשלג ילבינו. ואז כשידע הכהן גדול שהגיע השעיר במדבר, היה בא לעזרת הנשים, ולוקח ספר תורה בידו וקורא בפרשת אחרי מות, ובעשור, להיותם כתובים בתורה זו לזו. וכן היה קורא בפרשת ובעשור שבספר במדבר, שבעל פה היה קורא אותה על פה, כדי שלא לגלול ספר תורה בצבור, ומברך עליו שמונה ברכות. ומיד היה הולך כהן גדול לבית הטבילה, ומקדש ראשונה, ידיו ורגליו, ופושט בגדי לבן, וטובל, ולובש בגדי זהב ומקדש ידיו ורגליו. ועושה את שאר מצות מהמוסף שהוא שעיר החטאת הנעשה בחוץ, ואיל העם, ואיל של כהן גדול, שהיו שניהם עולות, ומיד זה היה עושה קרבן תמיד של בין הערבים, שהיה אחרון לכל קרבנות אותו היום, כמו שהיה תמיד של שחר ראשון להם. והיה עושה כל זה, בבגדי זהב, אח"כ בא פעם אחרת לבית הטבילה ומקדש ראשונה ידיו ורגליו, ופושט בגדי זהב מעליו, וטובל, וכבר ידענו שאחר כל טבילה היה מסתפג, והיה לובש בגדי לבן פעם שנית ומקדש ידיו ורגליו, ונכנס פעם רביעית לקדש הקדשים, כדי להוציא משם את המחתה והכף שבה היתה הקטורה, וכצאתו משם, היה חוזר לבית הטבילה, ומקדש ידיו ורגליו, ופושט בגדי לבן וטובל ומסתפג, וחוזר ללבוש בגדי זהב, ומקדש ידיו ורגליו ומקטיר על מזבח הזהב קטורת של בין הערבים, ומטיב את הנרות במנורה, כשאר הימים, ואז היה מקדש ידיו ורגליו, וכל קדוש ידים ורגלים היה מן הכיור. ופושט בגדי זהב, ולובש בגדי עצמו של חול, ואז הם בגדי קדש בגדי לבן אשר בם שירת כהן גדול זה היום, היו נגנזים ולא ישמש בהם עוד, ונגנזים גנוזים עולמית, ולא ישרת בהם כהן גדול עוד, ולא כהן הדיוט וכמו שקבלו חז"ל*, כמו שהגיעם שם. כי זהו המנהג היותר ישר, והיו מלוים כל העם את הכהן גדול עד ביתו. ויום טוב היה עושה כשיצא בשלום מן הקדש, והו כלל עבודת היום שהיה הכהן כפי כל פרטיה, ר"ל כפי העבודה התמידית, ובזה העבודה הנוספת. ואכן הזכרתי הפרטים והסדר הנמשכים ביום ההוא ויראה לבעל העיון והמבין, שהיה הכהן גדול מחויב בו' העבודות עבודות, והם זכורים, לא כפי זמן קריאתם ומיעוטם, אלא כפי מציאתם:

מנחות כ"ג

הראשונה היתה העולות, שהיה מעלה ומקריב של עצמו ושל צבור, והם כפי מה שזכרתי, י"ב עולות הם'. פר אחד מתוסף י"א, ואיל אחד כהן גדול, ואיל העם, ושבעה כבשים ושני התמידין, וז' כבשים מתוסף י"א. ואם חל להיות בשבת היה עוד שם, ואז כפי השבת שני כבשים אחרים, והיו אז הקרבנות י"ד:

העבודה הב' היו החטאות, שהי' מבה"ג מקריב באותו היום, והם ג' חטאות. הא' היה פר של כה"ג, שנאמר בו זאת יבא אהרן אל הקדש בפר בן בקר לחטאת ואיל לעולה. והב' שעיר של מוסף של י"א, שהיה חטאת נאכל לכהנים בלילה שאחרי י"א. הג' שעיר אחר שהיה ג"כ חטאת נשרף. והוא אחד משני שעירי עזים, שהיו מקריבים מאת עדת בני ישראל, והוכנס את דמו אל הקדש פנימה, הרי שהם ג' חטאות:

העבודה הג' היא מהשעיר המשתלח לעזאזל המדברה, שהיה מביאו שני שעיר החטאת, שהוכנס את דמו אל הקדש פנימה, והיה חטאת נשרף, כי השעיר המשתלח ההוא, לא נשחט ולא נזבח אבל משתלח חי אל המדבר:

העבודה הד' היא בקטורת, שנכנס לפני לפנים, ושבר כי אותו שבאותו היום אלהי, היה נכנס כהן גדול בי"ה, ד' פעמים. הא' להקטיר הקטורת. הב' להזות מדם הפר. הג' להזות מדם שעיר הכפורים. הד' כדי להוציא את המחתה והכף משם, מכלל שבאו קדש הקדשים שנכנס גם עם הקטורת:

העבודה הה' היא ההזאות דמים שהי' כהן גדול מזה לפני לפני' ובהיכל, לפני הפרוכת, ועל מזבח הזהב, כמו שזכרתי:

העבודה הו' חלוף הבגדים שהיה מחליף הכ"ג מבגדי זהב לבגדי לבן, ומבגדי הלבן לבגדי זהב, כמו שהתבאר כפי העקרים:

העבודה הז' היא הרחיצות והטבילות, וקדושי ידים ורגלים, שהיה כהן גדול עושה ביום זה, וכפי מה שזכרתי בסדור, היה כהן גדול בזה היום, טובל עצמו חמשה פעמים, ומקדש ידיו ורגליו עשרה פעמים, ועשר היות, שאין זה עבודה, וכן חלוף הבגדים שכל הם הכנות אליה כפי האמת, הנה מניתו אותם במספר העבודות והמעשים הנעשים לזה היום המקודש, כדי שתכלול החקירה עליה' ג"כ סוג כשאר העבודות מהקרבנות והקטורת וההזאות שזכרתי:

וראוי עתה להעיר, על כל אחת מהעבודות האלה, שלא שאלות יהיו בכללם אחד ועשרים שאלות, ואם היות שאזכור כאן דבר מה שכבר נזכר קודם לזה, אין בשול ולא גנות בו, כי בדר העיון וביאור הענין יחייב כן:

השאלה הא' בעולות, ופרי, למה זה היו התמידין שני כבשים ולא פר ולא איל ולא שעיר, כמו שהיה במוספים כלם, שבאו כסדר שגזם במועדי י"י:

השאלה הב׳ בעולות גם כן · למה היו במוסף י״ה · פר אחד איל אחד ח׳ כבשים ושעיר חטאת אחד · והיו כלם ממין אחד · שיהיו כלם עולות ומין אחד ?

השאלה הג׳ היו ג׳ כבשים · למה זה במוסף י״ה · היו הכבשים שבעה כיון שהפר א׳ ואיל א׳ ושעירים ולמה לא היה נ״כ באותו דרך כבש [illegible] ?

השאלה הד׳ בחטאות · למה זה היה חטאת הקהל · שעיר · וחטאת הכ״ג פר · והנה בסדר ויקרא · הנה משיח · אם הכהן המשיח יחטא · ואם כל עדת בני ישראל ישגו · והקריבו הקהל · פר בן בקר · הרי שהיה חטאת הקהל · כחטאת הכ״ג בשוה · ואמנם בסדר שלח לך אנשים · חייב על חטאת הקהל פר ושעיר · ויקשה א״כ למה באונס הקהל · פעמים יחייב בפר · ופעמים בשעיר · ופעמים בשניהם יחד · פר ושעיר והמפרשים · לא התעוררו בזה כלל ?

השאלה הה׳ בחטאות ג״כ · מה היה הצורך בשעיר החטאות · שהיה מקריב הכהן כי הכיון שבזכר הקריבו במוסף היום · שעיר עזים אחד לחטאת · ואם היו שניהם חטאות · ושניהם לכפר על טומאת מקדש וקדשיו · הנה היה אחד מהם יותר בהכרח · כי החטאות שלא נכנס דמו · ולכן יספיק כנגדם · שעיר אחד · וכן בכל המוספים שבשאר רגלים לא זכר כי אם שעיר אחד לחטאת · לא ב׳ ?

השאלה הו׳ בחטאות גם כן · והוא למה זה היו החטאות האלה בלתי שוים בענייניהם · שהיה שעיר החטאת המוסף נאכל לכהנים בלילה שאחריו · ודמו נזרק על מזבח החיצון · ואמנם שעיר הפנימי לא היה נאכל · אבל נשרף כיון שהיה מן הפנימיות · ודמו נזרק בהזאות [illegible] · ועל מזבח הזהב · ובקדש הקדשים · וכן היה פר החטאת של כהן גדול · ומה השנוי הזה בחטאות ?

השאלה הז׳ בשעיר המשתלח לעזאזל והוא · שאין היו ישראל מקריבים השעיר ההוא לעזאזל · ובין שיהיה עזאזל כנוי [illegible] · כדברי הרמב״ן · הנה ספק שלא היה ראוי להקריב לפניו קרבן · [illegible] · ואם היה זה [illegible] · שלא יקטרת הנה [illegible] · מה יקטרת הקטורת · [illegible] לקהל [illegible] ?

השאלה הח׳ בשעיר המשתלח עצמו · למה צותה התורה · שיתן הכהן עצמו על שני השעירים גורלות · ושיהיו שוים במראה ובקומה ובדמים ולקיחתן כאחד · כמו שבא בקבלה · מסכת יומא · כאלו היו הקב״ה ועזאזל שוים במעלה · ולחלק ביניהם קרבנותיהם שוים · ועל פי הגורל מבלי יתרון · והיה ראוי שיבחר שעיר ויפרישו אותו כאומר לעזאזל מבלי גורלות · ולא שוי השעירים באותו אופן ותכונה ?

השאלה הט׳ בשעיר המשתלח ג״כ · והוא למה היה מתודה הכהן גדול עונותיהם של ישראל עליו · ולא על שעיר של כפורים הנקרב והוא אשר לפני לפנים · וכמו שהתודה על פר החטאת אשר לו · והיו על הפר שני ודוים · ובשעיר המשתלח ודוי אחד · ובשעיר הכפורים · אין ודוי כלל · וכבר כתב הרב המורה · [illegible] ?

השאלה הי׳ בקטורת · והוא על מה היה מורה ענין הקטורת · שהיה נעשה בכל יום במקדש · בבקר ובערב · ומה היה כהן גדול נכנס לפני לפנים · ביום הכפורים הזה · ומה העבודה ההיא שיתנו [illegible] על הגחלים · ויעלו עשן [illegible] ?

השאלה הי״א בענין הקטורת גם כן · למה זה היה נכנסת המחתה · והכף והקטורת לפני לפנים · והגם שיתן הקטורת על הגחלים לפני ה׳ · [illegible] · ויותר [illegible] · שיתן הקטורת על האש בהיכל · [illegible] את המחתה עם הקטורת [illegible] · כדעת הצדוקים · ובגמרא אמרו שמשביעין היו את הכהן גדול שלא ישנה דבר בעבודת יה״כ · כי היה נחשב להם זה השנוי כאפיקורסות גדול · ומה זה האפיקורסות · מי יתן ואדע ?

השאלה הי״ב בקטורת ג״כ · למה זה לא היה כהן גדול מוציא את הכף והמחתה [illegible] · כבואו [illegible] קטורת · [illegible] ג״כ בבואו להזות את דם הפר · או את דם השעיר · להוציא את המחתה בביאתו · ולא יצטרך להכנס שמה פעם רביעית · כדי להוציא את המחתה · ולא יעבור על אמרו ואל יבא בכל עת אל הקדש :

השאלה הי״ג בהזאות · והוא שהזאות האלה · לא היו שוות בענין הדם · לפני ולפני לפנים · ובהיכל על הפרוכת · [illegible] · ודם השעיר בפני עצמו · אבל במזבח הזהב · לא היה [illegible] · דם הפר ודם השעיר · ולמה לא היו [illegible] בכל ההזאות באופן שוה · ר״ל אם בכלם דם מעורב · ולא יצטרך להכנס לפני לפנים ב״פ · או בכלם · כל דם ודם · בפני עצמו ?

השאלה הי״ד בהזאות גם כן · למה זה בכל הזאות הפרוכת והכפורת · היה מזה א׳ למעלה ושבע למטה · ואמנם בהזאות קרנות מזבח הזהב · היה מזה [illegible] פעמים [illegible] · [illegible] לבד היה מזה [illegible] ?

השאלה הט״ו [illegible]

היום חובה עם שלש [illegible] · [illegible] · ולא היה חובה המספרים כמשפטם · [illegible] שבות הדרך הכולל [illegible] · כל מספר ומספר בפני עצמו ?

השאלה הי״ז בבגדים · למה זה אמר הכתוב שתהיה עבודת יום הכפורים בבגדי [illegible] · לכבוד ולתפארת · [illegible] בבגדים · והכהנים [illegible] · והנה כתוב כי קדש [illegible] · [illegible] בבגדי [illegible] · והרחיק בגדי הזהב של קודש · [illegible] · וכרוכים לברכה [illegible] · [illegible] קטיגור [illegible] סניגור · וישראל [illegible] בעגל · [illegible] טעם בלתי מספיק · לפי שכל הכלים שהיה כהן גדול עושה בהם עבודתו בי״ה · היו מזהב · וגם הכלים שהיו [illegible] · [illegible] · [illegible] שלא היה קטיגור הזהב [illegible] · [illegible] בהרחקת בגדי הזהב ?

השאלה הי״ו כיון שכתב יתברך שעבודת הכהן גדול העבודה הקדושה ביום הזה בבגדי לבן · למה זה לא [illegible] · [illegible] של עבודת היום [illegible] · ומה שתהיה קצתה בבגדי לבן · וקצתה בבגדי זהב · ומה היתה הכונה בחלוף הבגדים בזמן העבודות ?

השאלה הי״ח אם היתה נותנת [illegible] · שתהיה קצת העבודה בבגדי זהב · וקצתה בבגדי לבן · למה זה לא היתה [illegible] · [illegible] העבודה בבגדי זהב יחד · ואחריה [illegible] · [illegible] בבגדי לבן יחד · גם כן · והיתה כל העבודה בגלגולים · שבתחילה היתה קצתה בבגדי זהב · ואחריה קצתה בבגדי לבן · ואחריה קצתה בבגדי זהב · ואחריה קצתה בבגדי לבן · ואחריה קצתה בבגדי זהב ?

השאלה הי״ט בטבילות והרחיצות · והוא מה צורך היה לכל [illegible] טבילות ורחיצות · כיון שלא היו נוספות העבודה · לפי שאמרנו בטבילה אחת עבודות רבות · [illegible] · עבודה [illegible] · ומה זה כן בחלוף הטבילות והרחיצות ?

השאלה הכ׳ למה זה לא היו הרחיצות כמספר הטבילות · ותהיינה הרחיצות חמש · כמו שהיו הטבילות חמש · או תהיינה הטבילות עשר · כמו שהיו הרחיצות עשר · והדין [illegible] · טבילות ועשר רחיצות · כי לא היו שתי רחיצות עם כל טבילה וטבילה לפניה ולאחריה · כמו שבא הקבלה · כי הנה הטבילה הראשונה · לא היתה רחיצה לפני ואחרונה לא היתה רחיצה אחריה ?

השאלה הכ״א ברחיצות גם כן · שאם קדוש ידים ורגלים לאן · [illegible] · [illegible] היה בקדוש אחד · במקום שהיה בו טבילה · [illegible] לכל חלוף · כי הנה הידים והרגלים בכל חלוף [illegible] · [illegible] החלוף · [illegible] הידים והרגלים עם כל אחד מהדברים ?

אלה הן הכ״ה שאלות · שראיתי להעיר ולשאול בענייני הסדר היום הקדוש הזה · ולכבוד היום [illegible] העבודה · עם ביאור פסוקי הפרשה · ואמנם הפסוקות אשר יפלו בפסוקים [illegible] · לא הערותי עליהם פה · [illegible] שאלות [illegible] · לבחירת [illegible] · [illegible] הפסוקים [illegible] ויתן [illegible] · [illegible] הקדושה ובזה על הפסוקות אשר יפלו בפסוקים · [illegible] · כפי פשוטם כדרכי תמיד :

וידבר יי׳ אל משה אחרי מות [illegible] · עד ומאת עדת בני ישראל

יקח שני שעירי עזים · ראוי שתתעורר בפסוקים האלה · על הספקות אשר יפלו בהם · הא׳ אמרו וידבר יי׳ אל משה · ולא נזכר מה דבור כלל · ואחר כך אמר · ויאמר יי׳ אל משה דבר אל אהרן אחיך ואל יבא · והם אם כן שני דבורים · באמרו על ענין אחד · והמפרשים אמרו על זה · [illegible] · [illegible] · [illegible] · כי אין בפסוק [illegible] · ולא [illegible] ידיעה לאהרן · והב׳ מה זה זכר בפסוק הזה · מיתת בני אהרן [illegible] · כי [illegible] אחרי מות שני בני אהרן · [illegible] · [illegible] · והג׳ למה קשר [illegible] [illegible] · כי הנה לדעת רבותינו [illegible] · [illegible] · [illegible] · ולא קשר ענין אחד מהמעשיות האמורות במיתת בני אהרן · [illegible] · והד׳ מה ענין אמרו · דבר אל אהרן אחיך · [illegible] כי אהרן אחיו · והנה [illegible] · [illegible] · לאהרן יחד · [illegible] · באמר דבר אל אהרן · [illegible] · [illegible] · והה׳ באמרו ואל יבא בכל עת אל הקדש · כי [illegible] · [illegible] לאהרן · שלא יבא בכל עת אל הקדש · [illegible] · [illegible] · [illegible] · והנה אהרן היה [illegible] · והוא כהן גדול [illegible] · [illegible] אל הקדש · לעבוד עבודה בכל יום [illegible] אלא יבא בכל עת אל הקדש · באמרו [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible]

בלבן / גם שכהונתו כבנין אינו יותר משכבם גם / אבל כהונת אהרן אלהותו שלמה בענן / שאין יקרים לפניו גם ואראיה / וככה ענן הקטורת את הכפורת ולא ימות · והנה בלוחו / כוונת יבא אהרן אל הקדש / שבראיה של ענן הקטורה וקרבנותיהם יחם להתיר רצונו גם · ואין הענין כן / כי הקרבנות היו לכפר על החטאים · להיות היום ההוא יום כפורים / כמו שאמר כי ביום הזה יכפר עליכם · ואם כן אין תלוי בכל כניסת אהרן שמה / אלא דבר דבר ותייחס אליה / כי הקטורת היה מכניס גם / עם היותה שלא נגלו לו · והנה למה היה קרבן כ״ג / פר אחד לחטאת / ואיל לעולה

[illegible]

ומאת עדת בני ישראל

[illegible]

על זה / באמת בעליותי / שהיה כתוספת רחוז לעולם השפל / שגם בני אדם רעים וחטאים / והצדיקים יקראו אותה / מה שאין כן בעליונים / שאם בהיותם כלם עולות יכול לגבוה · והנה הכוונות האלו / כלם תשובות אמתיות / ותכליות קודם לדעת יתעלה השם כי גורל הוא / לכן היו כצאות יום הכפורים הזה / וזה הדרך הלשון הכולל מהרגו בשלמות / ובזה נשלמה כוונת היום

הדרך הב'

הם תורני / ונביאנו / שני כבשים התמידין / הם רמז לאומות ישראל הנקראות כן / כמ"ש שה פזורה ישראל · וכן דרשו בפסיקתא רבתי / שני כבשים בני שנה תמידים / בית שמאי אומרים / אלו ישראל / שכובשים עונותיהם · ב"ה אומרים כנגד [illegible]

[illegible]

ואמנם שעיר עזאזל

[illegible]

ואמנם החטאות שהם הסוג

[illegible]

[illegible]

ואמנם הקטורת שהיה

[illegible]

ואמנם ההוראות

[illegible]

יפה כל אחד מהם כפני עצמו / לפי שהענינים האלה • פיה היורה בגלות המוסר והכבוד כגלוי / ועל גלות הזכיה והידיעות כמנורה • ולפי שהדברים האלה / לא היו נוגים כלם • אבל היה כלים נשרתו • שכ״ג נחלתה מפני עצמו וכל ישראל מודרה ממנו / לכן היתה הכונה ממנו • ושם בלתי מעורב / אבל פעמים יש השעיר שהוא מורה על הקהל ודם הפר המורה על הכהן גדול / וזו היא תשובת / השאלה הי״ג • ואמנם כמזבח הקטרת שהיה רמז למוסכות / היתה הזאה כדם מעורב / לפי שבענין המדות כל ישראל כקטן כגדול / חייבים כו כשוה • והנה היו בהזאותיו קדש הקדשים והפרוכת אשר כנגדו כל ההזאות / אחת למעלה ושבע למטה על פני הכפרת ולפני הכפורת • שלא ינע הדם לא בארון ולא בכרובים אלא בין הבדים / ולפני הכפרת ולא על הארון / והיו ההזאות / להעיר שהדבקות התורה והנבואה / שהם עקרים בכתן והמשפיע ית׳ בכל המעלות הם בזות מלמעלה / ואין יכולת באדם להשיג מתוך חקירתו והשתדלותו / ולפי שאין למעלה רק אחת מאחדות גמורה לכן היה מזה תמיד אחת למעלה כפי הכותן / והכוני למטה מצד המקבלים • ולכן היה שבע למטה / שהמספר הזה / מורה על הרבוי אשר בעניני ההכל / המורה על הבלתיו שישיג הזולת מתוך חקירתו והשתדלותו / ונפרש מזבח הזהב / המורה על המדות היו הזאותיו כלם מלמטה למעלה כי כן הוא הגנת האדם / מלמטה למעלה / ואחרי הביאו את עצמו / אם להעביר ואם להתחכם / או נהדיין או להגבר על יגבר המצב העליון באחרונה / ומפני זה היה הכהן גדול / מזה על מזבח הקטורת הזאה האחרונה / מלמטה למעלה / וזו היא התשובה לשאלה הי״ד • והנה היה מספר ההזאות בזה האופן / אחת ואחת ושתים / אחת ושלש / וכן תמיד • להעיר שהיה הכל מאתו ית׳ / כי הנה הדברים הנכוים מאתו / כלי אמצעי הם נדרנה אחת • ואשר הם באמצעות הגלגל הראשון הם אחת ושתים / הנה באמר אחת מאתו יתברך / ושתים בעצם אותו האמצעיות / וכן שאר האמצעיות כלם הם פועלים עם כפע הכונה הראשונה • ולכן היה מונה הכ״ג / וזוכר בם אחת / עם כל אחד מהמספרים • אף שהכב לא היו מזוכרים מהמספר השבעה / אבל הוא לפי שהדברים נתיחסו לפעול ית׳ שהבלי אמצעי / עם שבתיים אליו יתברך • שכל כאמצעי / וזה האמצעי אשר שיהיה אחד מד׳ הגלגלים הראשונים ראשי הד׳ מחנות של מלאכים / ועל מה שיהיה מבלי אמצעי / היה אומר אחת / ועל מה שיהיה באמצעות הגלגל הראשון / היה הוא אומר אחת ואחת וכנגד מה שיפעל ית׳ על ידי הגלגל הראשון למשפה השנית / היה מונה אחת ושתים / וכן כשלשית • ובכרביעית שהם כפי ד׳ מחנות מהמלאכים הרוחניים / שעליהם אומר אחת ואחת • אחת ושתים • אחת ושלש • אחת וארבע • ואחר זה זכר הורדת השפע באמצעות הגרמים השמימיים / וכנגד הגלגל העליון המקיף הכל / היה מונה אחת וחמש • וכנגד גלגל הכוכבים הקיימים / שהוא השמיני / אומר אחת ושש • ועל הדברים שיפעלו באמצעות שבעה כוכבי לכת / היה מונה אחת ושבע • להגיד שכלם הרוחניים והגשמיים / הם פועלים בכח השפע המגיע אליהם מהרצון ית׳ • וזו היא תשובת השאלה הט״ו • והנה לא ביארה התורה אופן ההזאות • אבל ביאר שיקח הכהן מדם הפר שהיה חטאתו / ויכנס עמו לפני לפנים / ויזה ממנו על פני הכפורת / ולפני הכפורת / שבע פעמים • כי אחת למעלה / ושבע למטה • והיה זה כתיקון בליה וכפרה / על דות מכל עונותיו • ואחרי היותו מקדש את עצמו / יקדש את אחרים / ויבקש סליחת הקהל וכפרתו / וצוה שאחר כך ישחט את שעיר החטאת אשר לעם / והביא את דמו מבית לפרוכת / כונה לומר שיזה ממנו באופן הנזכר / אחת למעלה ושבע למטה • כי על פני הכפורת היה אחת למעלה • ולאחת ולפני הכפורת יזה ז׳ פעמים / מורה שלפני הכפורת למטה בין הבדים / יזה ז׳ פעמים • ואמר וכפר על הקדש מטומאות בני ישראל ומכל פשעיהם שהיה כפשעים למקדש / אם בטומאה / והוא אמרו לכל חטאתם • ולא כתוב הכתוב למקדש ולכל קדשיו בהיותו עתיד • והכפרה הזאת עניני אצלי / שבזה האופן יכפר השם עליהם • אף המפרשים פירשו / שעינינו והתודה עליו • ואמרו וכן יעשה לאהל מועד • עניינו / שכמו שהיה מדם הפר ומדם השעיר לפני לפנים / אחת למעלה ושבע למטה / כך יזה על הפרוכת מבחוץ / אחת למעלה ושבע למטה כן פרט • ויותר נכון לפרש / שכן יעשה לאהל מועד / בשיזה מן הדם על מזבח הזהב / וכמו שאמר וכפר אהרן על קרנותיו אחת בשנה מדם חטאת הכפורי / שהוא דם הפר והשעי׳ שנותן עליו וזה כן • ואמרו השוכן אתם בתוך טומאותם / ענינו כיון ששוכן ביניהם השם יתברך אהל מועד בתוך טומאותם / שאע״פ שהם טמאים אין השכינה זזה מביניהם / לכן ראוי שיכפר כ״ג על אהל מועד והנה צוה שכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר בקדש עד צאתו / לאות הגדלה שלו / על אחיו הכהנים / שאם היותם גם היה בשאר ימות השנה נכנסים להיכל להקטיר קטורת ולהיטיב את הנרות / הנה ביום הקדוש הזה שנכנס כהן גדול לקדש הקדשים / עם הקטורת / או עם הדם להזות / לא יהיה שום אדם באהל מועד שהוא ההיכל / והוא על דרך מה שאמר ואדם לא יעלה עמך וגם אדם אל ירא בכל ההר וגו׳ • ואמר וכפר בעדו ובעד ביתו / ובעד כל קהל ישראל • ראוי לעיין / בענין הכפרות האלה שנזכרו פעמים הרבה בענין הפרשה / כי הנה בתחלה אמר / והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו • ואחר זה / אמר שנית / והקריב אהרן

את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו • ושחט את פר החטאת אשר לו / ואחר כך אמר וכפר על הקדש מטומאות בני ישראל : ואחר כך אמר וכפר בעדו ובעד ביתו / ובעד כל קהל ישראל • הרי שבאו הכפרות / כפולות ומשולשות / בין לענין אהרן / בין לענין הקהל ודרך המפרשים ידוע / שכל הכפרה פירשו על הודוי וכו׳ / שאין הדבר כן / כי לא היה יכפר הכתוב מלקרא אותו ודוי / ויקרא הו כפרה • אבל אמתת הענין הוא / כפשוטו של הכתוב / בזאת יבא אהרן אל הקדש בפר בן בקר וגו׳ • וזה לענין כפרת עצמו • ולענין הקהל אמר ומאת עדת בני ישראל יקח שני שעירי עזים וגו׳ • ואחרו אח״כ / והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר / כא להודיע שכאשר יקריב אהרן פר חטאתו / או יכפר בעדו ובעד ביתו לא קודם לקיחת השעירים ונתינת הגורלות עליהם / ולזה זכר גורלות השעירים וזכר אחריהם והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו / וכפר בעדו ובעד ביתו / שהכוונה בו / שזו אחרי הגורלות יקריב אהרן את פר החטאת אשר לו / וכפר בעדו ובעד ביתו / ושחט את פר החטאת / כי נח ו וכפר / היא במקום לא״ד / וכמ׳ הביאה ר׳ יונה / וכי׳ שהמשנה הוא בשערי הרקמה הפנימית / וביתה ופיה משכב להזמרת / ומעלה מחיום ההוא ומעלה • ואמר הכתוב / והקריב אהרן את פר החטאת אשר לו וכפר בעדו ובעד ביתו • שכל הסמוך נקראים ביתו / ולא תצלית זה / ישחט את פר החטאת אשר לו • אף אמנם לא יכנס עם דמו לפני לפנים / כי ראשונה יכנס להקטיר / ועליו אמר ולקח מלא המחתה גחלי אש ונוגע / ונתן את הקטורת וגו׳ / ואז אחרי הקטורת יקח מדם הפר ויזה כמשפטו / וכן ישחט את שעיר החטאת אשר לעם / והוא קבירת של שעיר העזאזל / ויזה מדמו לפני לפנים לכפר על הקדש מטומאות בני ישראל / ויהיה כו׳ או / וכפר על הקדש / גם כן חטאת במקום לא״ד • ואז שזכר מה שיעשה בקדש כפרה על עצמו / וזה היא אשר יעשה לכפר כפרה על הקהל • ואמר וכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל קהל ישראל / ר״ל שבזה האופן שזכר מההזאות / יכפר בעדו ובעד ביתו ובעד כל הקהל ואחריו ואחרי שביה על ההזאות אשר יעשה לפני לפנים / וכר איך יהיו ההזאות אשר יעשה על מזבח הקטור׳ וזה אמרו / ויצא אל המזבח אשר לפני ה׳ / וכפר עליו / ולקח מדם הפר ומדם השעיר / כי בעבור שהיה חטאת הכהנים והעם נטמאים בשגגה מקדש וקדשיו / או במזיד או בזרם מזבחי מאותנו / ולכן היה מזה לפני לפנים / ועל מזבח הקטורת שהיה כל המורה עליהם אחותם היתה הזאה עליו / מהדם המעורב מהפר והשעיר יחד • ואחר זה / זכר ענין השעיר המשתלח / שהיה מחטאות הקהל / הרי לך מבואר שאין בפסוקים האלה לא כפל / ולא מותר בלשון הכפרה / שבוכרה נכם •

ואמנם לבישת הבגדים

והפשטתם מבגדי הזהב לבגדי לבן / ומהם מבגדי זהב בלבנים / שהיה העבודה בפנים / ועבודת היום • לומר בגנותם / שהנה נותם תורה / שהיו בגדי כ״ג מזהב ואבנים טובות לכבוד העבודה כדי שלא יחשבו בני אדם שהכ״ג בהיותו מיטיב את הנרו׳ ועושה מעשה הקרבנו׳ אלא ודם מלוכלך וגלוי ומנוול ובגוה שפלו / לכן צוה שבעבודותיו העבודות הגבות ההיה ילבש בבגדים יקרים / להעיר על מעלת העבודה ההיא ונלאות אותו מצבת / ועל זה נאמר ועשית בגדי קדש לאהרן אחיך / לכבוד ולתפארת האומם כי״ה נוה יתברך / שהנכנס הכ״ג לפני לפנים מקו׳ השכינ׳ והכבוד לא ילבש בגדי זהב / כי אם בגדי בד לבנים / ובד בגדים כלבד / ככהן הדיוט / והיה זה / לד׳ כנות׳ הא׳ לפי שהיה או כהן גדול נכנס לפני אדון האדונים / והיה ראוי שיכנס בהכנעה ושפלות כבגדי לבן / כאחד הכהנים ההדיוטים / ולא ילבש זהב ואבנים טובות ומרגליות / כי אין ראוי שיתנשא העבד לפני אדוניו / ולא שיהיו הכרובי׳ הרוחנים מלאכי עליון והב טהור והב נ השומד לבית לבוש / ג״כ זהב שוה בגוה / כענד כאדון / וכזו שאמרה אל תתהדר לפני מלך / ועל זה כאמר בזאת יבא אהרן אל הקדש / כתונת בד קדש ילבש בגדי קדש הם / כלומר אל יחי נקל ללבוש בגדי בד / כי בגדי קדש הם / עם היות שאין בהם זהב וכסף • והסבה הב׳ / שהכ״ג בהכנסו לפני לפני / היה ראוי שיכנס רק ונקי מעונותיו / כי כמו קודם ההכנסה שמה התודה על פשעו ונתכפר לו / ושוה נוה ית׳ / שיכנס לבוש בגדים לבנים המורים על הטהרה והנקיות / וכמו שאמר בכל עת יהיו בגדיך לבנים / וכ ומר אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו / עד שגם כמראות הנגעים כאמר / כלו הפך לבן טהור הוא / לפי שהלובן מורה על הנקיות והטהרה והסבה הג׳ / שהכ״ג בהכנסו במקום המקודש ההוא / היה מתדבק בצורתו ומתדמה כל מה שאפשר לשריו ולמלאכיו / בהיותו ביום ההוא כאחד מעבדי המרום : והנה הנביאי׳ אמרו על האל יתברך / לבושיה כתלג חיור / ושער רישיה כעמר נקי • ויחזקאל ג״כ ראה את האיש לבוש הבדים / וכן ראה דניאל / את המלאך לבוש הבדים • ולהורות קדושת הכ״ג ביום ההוא בהכנסו בקדש הקדשי׳ / היה הוא ג״כ לבוש הבדים / ומפני זה נשבח הכהן כהן גדול אמר / כי מלאך ה׳ צבאות הוא / בהיותו לבוש הבדים ביום המקודש ... / דומה לשרו מעל׳ • הסבה הד׳ / שהכ״ג בהכנסו לפני ולפנים כלים הנעתק מהצנור לענין ... / מבלי תלכלך ומתה / ומתודה ומתחרט ומתבאר מעונותיו • ולכן היה לובש בגדי לבן / כמו הלוים בעת ... לבוש על שכתוב בד קדש ילבש יען מכל עבודתיו ... אשר קנה לא ידבק בידו ... בגדי לבן ... / ולפי ... בגדי בד ...

ד׳ שבות בכפורים / למה הכהן גדול כשנכנס לפני לפנים בבגדי בוץ לבדם ולא בבגדי זהב · והנה שאלה השמונה הכבוד האחרון / כי הנה בעת עבודת היום כ״ל כהקרבת המוספים והתמידין / והדלקת הנרות והקטורת בה״כל / נוה שישמש כהן גדול הכל בבגדי זהב / מפני כבוד העבודה / שהיו תכלית הבגדים היקרים ההם · אבל כשנכנס לפני לפנים שהיה השמוש המיוחד לכפרה / מפני הסבות אשר זכרתי / היה יתבקש שישמש אותה הכהן בבגדי לבן · ומזה יתבאר למה לא היתה כל עבודת היום בבגדי לבן / אם היו יותר כשרים לעבודה / כי הנה היה זה / לפי שהם כשיחדו להכנס לפני לפנים / כמו שבגדי הזהב כשיחדו לשאר העבודות שיהיו · ויתבאר גם כן למה היתה לבישת בגדי הזהב והלבן כלאיים / כי הנה הטבת הנרות / והקטרת הקטורת / והקרבת התמיד של שחר / שהיו כעבודת רגילה / היו בבגדי הזהב להיותם עבודות כוללות ותמידות בכל יום / וכן המוספים / שהם עבודת י״ה / וההכנסה לקדש הקדשים / שהיתה עבודה מיוחדת לכפרה · היה עושה בבגדים לבן / ושאר העבודות שהיה עושה אחר זה / שהוציא את הכף ואת המחתה / היה מחויב לעשותם בבגדי זהב · מפני שאמר זה / בעת כניסתו בפני ולפנים כמשמש בהוצאה / להוציא את המחתה ואת הכף / היה לובש בגדי לבן / ולא בגדי זהב / מפני שבגדי הלבן היו מיוחדים / לעבודה המיוחדת / לעבוד ולהכנס לפני לפנים / כמו שבגדי הזהב היו מיוחדים לעבוד העבודות הכוללות בהיכל החיצון / והותרו בזה שלש שאלות / הי״ו והי״ז והי״ח · והנה הכתוב קבר כפשוטי הפרשה וההלכה שנעשית בזמנו כלשונה / בזאת יבא אהרן אל הקדש וגו׳ / כתונת בד קדש ילבש וגו׳ / והשוכן אתם וגו׳ / וכל אדם לא יהיה באהל מועד / והוציא את בגדי הבד אשר לבש בבואו אל הקדש והניחם שם / והשלכת אשר אמרו / שלקח מקומו של הקדש וגו׳ / שהיה אומר שבעים שלשה תכלית העבודה הקטורת לעולם של הלכה שהוא לובש בגדי זהב / ומוציא ולוקח מהם בגדי לבן / וגו׳ אל אהל מועד / להוציא הכף ואת המחתה שהקטיר בה הקטורת לפני לפנים · וככה זכרתי סדר העבודות כולם כשיעור היום ·

ואמנם התבילות / שהיה חייב הכהן בעבודות היום / אומר בזה הענין / שכל הטבילות שהיו נעשות בזה היום / בהעתקת כהן גדול מעבודה לעבודה / לעשות העבודה המיוחדת ליום / כי כבר אמרתי לעבוד עבודת היום / היה טובל את עצמו / לפי שהיה צריך להתחיל בזאת עבודתו / ולפי שהיה עושה דברים רבים מתחלפים / בהיותם כלם מהעבודות התמידיות היה צריך לכלם / ובכל פעם / ובהכנסו לעבוד עבודה מיוחדת לכפרת היום / היה טובל / לפי שהיה כשנתעסק בעבודה אחת / לעבודה אחרת / לכן היתה הטבילה מבדלת בין העבודות / להודיע שאין לערב העבודות המתחלפות · ומפני זה / לא היו הטבילות כמספר העבודות / אלא כמספר ההבדלים שהיה הכהן גדול מעתיק לעשות עבודה מיוחדת / או עבודה מיוחדת לכפרה / כי שהיה עבודה אחת אחר אחת / ולעולם קודם ידים ורגלים / כי היה צריך כהן גדול העובד לכפרה / כי כמו שהאדם כשהוא בא להראות את אדונו במלבושו / צריך היה לטהרו בטהרה / כן הכהן הטהרת במלבושו כי היה מקדש ידיו אשר בם עשה עבודתו ורגליו אשר בם הלך לפניו · ובענין זה / היו בכל טבילה שני קדושות ידים ורגלים / אחת כנגד מלבושו / אשר עשה בהם הכהן ידיו בבואו ולבשת בגדי זהב / ואחת כנגד מה שהוא עתיד לעשות ולכפרת לפני אדוניו / כמו הכהנה להרות במלבוש סולך / שרחץ ידיו קודם שיפשט / ולא טבילה במשנה לא היה קדוש ידים ורגלים קודם לה / לפי שלא קדמה עבודה כלל / ובטבילה האחרונה גם כן / לא היה קדוש ידים ורגלים אחריה / לפי שלא היה אחריה עוד עבודה כלל · הנה אם כן היו הטבילות כמספר חלוקי העתקת של העבודה התמידית / אל המיוחדת · ולכן היו חמשה טבילות / כמספר חלוקי העבודות · והיו בטבילה אחת עבודות רבות / שכל כלם היו ממין אחד / אם מהעבודה התמידית / ואם מהעבודה המיוחדת לכפרה / והיו קדושי ידים ורגלים בערך הכהן / אחד מפני העבודה אשר עבד / והשלים לעשות / ואחד מפני העבודה שהתחיל לעבוד / ולכן היו עשרה / כי לשתי קדושות עם כל טבילה / וזה טעם חמשת הטבילות ועשרה הקדושות · והותרה השאלה הי״ט והכ׳ · והותרה ג״כ בזה שכבר זכרתי בזה / השאלה הכ״א · והיא מה צורך היה בקדושת ידים ורגלים / במקום שהיו טבילות · לפי שהכ״ג כבואו לעבודת העבודה התמידית / או המיוחדת לכפרה / היה מקדש ידיו ורגליו מלבושיו המלבושים אשר עשה / כמנהג האיש היוצא בהיותו משרת בהיכל אדוניו / להודות שהיה נעתק אל עבודה אחרת וזולתה היה נכלל · וכדי להתחיל העבודה הבאה / היה מקדש ידיו ורגליו / והיה אם כן כל דבר כפי נרצו ובדומה לזה אמר · ארחץ בנקיון כפי ואסובבה את מזבחך י״י · תהלים כ״ו ו׳

והנה זכר הכתוב / שיעשה עולתו ועולת העם / והם שני האילים אחד לכהן גדול ואחד משבט הקהל / וכן יעשה הקטורת ולפני הפטאת / חטאת והשעיר על המזבח · וכן זכר האילים לכפר אחר העבודות / מה שהחטא לאם בשעיר המשתלח / ויכבס בגדיו ורחץ בשרו במים / לפי שהיה טמא להיותו שלוח בעבודה ההיא / וכן השורף את פר החטאת ושעיר החטאת אל מחוץ למחנה / גם יתבקש שיכבס בגדיו ורחץ בשרו במים / כי היה מטמא המשלחת השעיר המשתלח / ובשרפת פר החטאת ושעיר החטאת של י״ה :

והיתה לכם לחקת עולם בחדש השביעי / עד וידבר וגומר כי ביום הזה יכפר עליכם / ...

הכתוב שעם היות שעבודת י״ה / היתה עבודה להכהן כהן הגדול והכהן הבית / הנה יתחייבו במקומה תמיד לחקת עולם שני דברים · הא׳ הוא ענוי הנפש / שיענו בני ישראל את נפשותיהם ביום ההוא · ומפני הקבלה למדו / שענוי הנפש כולל חמשה דברים / שהם אסורים ביום הכפורים ההוא / והם אכילה / ושתיה / רחיצה / סיכה / נעילת הסנדל / וגם תשמיש המטה אסור ביום ההוא / להיותו מיוחד כשאר שאר התענוגים הגשמיים / כי מפעל שהיה אלה כלם יכללו בענוים / הם אסורות ביום ההוא / להשגה כמו שבארתי הוא אותה על כוונה לדברים הגופניים / והיה הענוי הזה כנגד התאוה והתרעה / שהיו מתחייבים בו ביום ההוא · והדבר הב׳ הזכיר להם לנקן / הוא איסור מלאכה / שכל מלאכה לא יעשו ביום הזה / כי להיותו יום מיוחד לא לעבדת העם / ועבודת הקדש / ואין ראוי שיעשה בו שום מלאכה זרת שיהיו בה טרודים / אלא שתהיה כל השגחותיהם מסורות לתשובה ותחנונים ולבקשת הכפרה והסליחה / כי ראוי שיעשה מלאכה ביום ההוא / ומי שאין תלוים מנגד ולא ירע אם יהיו לחיים או למיתה / וחייב מה להודות ולהגר / לפי שכל זכות כן יעזר הגר אתם לשמור את היום הזה / כי שיכפר הגם האדם גם בעצר תשובתו ולא יוכל עליו רעה בו תכלית לעתיד לבא העדה / ביום ההוא / לכן לרגע ואחר לשבתו · ונתן הטעם והתכלית כולו באמרו / כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם / ר״ל הנה זאת על הענוי / לפי שבו אתם מתקיימים בסליחה וכפרה / וביום הזה יכפר / ר״ל מהם אינם לטהר אתכם / או יאמר יכפר עליכם / על היום שאמר / שביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם מכל חטאתיכם / ולכן יצטרך לענות את נפשותיכם כנגד לפני אלהיו / כי לא נגבר וכלה חנדים לא תמה · ואמנם איסור המלאכה יצטרך גם כן / לפי שלפני י״י תטהרו / כלומר שהיותם היום הזה תמיד לפני י״י הנקים בו / רחוקים לעשות בו כל מלאכה אחרית / כמו הראשון ממשרתיו ולא כבעיתם אם על אחת חי שכתן הלוך טעם לענוי הנפש / וטעם לאיסור המלאכה · ואמנם אמרו שבת שבתון היא לכם ועניתם את נפשותיכם חקת עולם / אין כל לבאר / שבאר הראשון אשר זכרו יהיה יום הכפורים יום מלוחה יעבור יחד / כי הוא יהיה להם שבת שבתון / רוצה לומר שבו זה גדולה מכל שאר נופלי / ושבתה בה מ׳ זכה כנ פיהם / והיה עבור בנפשות מתאמרעות שזה שמשלו כל הענוה / ויהיו אין עולם / כי הם בכל השנה הם מתנים שסימם ובכן לנפש / ועם וכמס לתלמב / ובא היום שיהיה תאכף לו לשבת שבתון להם בשפות י׳ ועניו בנפשותם / ויאמר עוד שבהיותם כאן י״י / לא תחוסן להם הכפרה והסליחה בענוי הנפש ואיסור המלאכה בלבד / אלא כשאר עבודות היום גם כן / שיעשה הכ״ג · והוא אומרו / וכפר הכהן אשר ימשח אותו / רוצה לומר שהכפרה תבא באמצעות העבודה / שיעבוד הכהן הגדול / או זה הוא שמו ולא יוכל לעבוד / יכפר במקומו הכהן אשר ימלא את ידו לכהן תחת אביו / והוא כבן הכוהנים / כי הוא במקום אביו / והוא כשלא יוכל אביו לעבוד ימלא את ידו לכהן תחת אביו / וילבש את בגדי הבד / שהם המיוחדים לעבודה המיוחדת בזה היום · והיתה זאת לכם לחקת עולם / רוצה לומר שבזמן תהיה הכפרה על ידי העבודה כענוי הנפש ואיסור המלאכה / וכהיותם חוצה לארץ / בענוי הנפש ואיסור מלאכה כ״ה יספיק לכפרתם · ויהיה זה אחת בשנה / כי אות הרקח כוללת / שיעשה הרופא לאוהבו כאחד מיוחד / כדי שיהיה בריא כל השנה / ולא יגברו בו ליחות רעות שהיו בגופו · וכפר הכתוב / שאהרן קדוש י״י עשה כעבודת י״ה / ר״ל בחדש השביעי בבאור לפרט העבודה הנזכרת כלה / מהכהן י״י / כאשר צוה י״י את משה :

וידבר י״י וגו׳ איש איש מבית ישראל אשר ישחט · עד כמצאה אהרן ... / ויש לשאול בפרשה הזאת שאלות :

השאלה הא׳ למה נאמרה המצוה הזאת למשה / וצוהו שידבר אותם לאהרן ולבניו ולכל בני ישראל / והלא כל המצוות

היה משה מלמד ראשונה לאהרן / ואחר כך לבניו / ואחר כך לכל בני ישראל / ומדוע נזכר זה בחזיה יותר / ולא בשאר המצוות שהיות כן כלם · כי המצוה הזאת כוללת לכל בני ישראל ?

השאלה הב׳ באמרו דם יחשב לאיש ההוא / דם שפך ונכרת האיש ההוא · כי זה אמר זה על דם הבשמה / ומה הדם שפך בשחיטה / מה היה החטא הזה · והנה כיון שנשחטה לשחיטה / ואיך הדם שפך מהב״ת הבשמה / אין טה עון : ואם יאמר זה על דם האדם / מי הוא זה / ואי זה הוא / האיש אשר הרג ושפך דמו / אשר עליו אמר כן ?

השאלה הג׳ בטעם איסור הדם / כי הרב המורה כתב / שהיו הכשדיים אוכלים את הדם ויתחברו לשדים / שלא יאכלו ממנו / הרוצים להתחבר עם השדים להגיע מהם העתידות / ולכן אסרה התורה הדם באכילה / וכתן להזהר ביותר ולצרקו על המזבח לכפרה / ולכן אמר ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם / כמו שאמר בנותן מזרעו למולך / שהוא מכיון המשיגי עכו״ם / כי לא נאמר כן בענוה אחרת · והרב רבי משה בר נחמן / הקשה עליו / שהכתובים אינם מורים כן / שאמרו תמיד בטעם איסור הדם / כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא / כי נפש הבשר בדם הוא / הרי שהאיסור הוא מפני הנפש / לא מפני ענין השדים · והתימה מהרב המורה / איך לא ראה הפסוקים שהביא הרב רבי משה בר נחמן / ולא השיב עליהם · ועשה מפורש כן / רק לא ראה / ולא יודע עודאת מכריעם לאסרים /

שלא יוכל הכהן להכניס זה אף כי בבגדי כהן גדול ... [illegible]
[illegible] בדעת הכתוב ... [illegible]
[illegible]

השאלה הו' [illegible] חקת עולם תהיה זאת לכם לדורותם ... [illegible]

[illegible]

השאלה הז' למה בשחוטי חוץ באומר איש איש מבית ישראל ... [illegible]

[illegible]

השאלה הח' למה זה נאמר בשחוטי חוץ ... דם יחשב לאיש ההוא ... [illegible]

[illegible]

השאלה הט' [illegible]

[illegible]

והענין [illegible]

וידבר ה' אל [illegible]

[illegible]

[illegible]

והנה [illegible]

[illegible]

והטעם השני [illegible]

[illegible]

[illegible]

כי הוא המשלחת :

והטעם הג' [illegible]

[illegible]

וידבר יי' אל משה [illegible]

השאלה הא' [illegible]

השאלה הב' [illegible]

השאלה הג' [illegible]

השאלה הד' [illegible]

השאלה הה' [illegible]

השאלה הו' [illegible]

השאלה הז' [illegible]

השאלה הח' [illegible]

שלא

אלה במעשה הגוים אשר אני משלח מפניכם • ותטמא הארץ ואפקד
הארץ את יושביה וגו׳ ולא לומר שבעמים / כי כל התועבות האלה עשו אנשי
הארץ אשר לפניכם ותטמא הארץ • ולא תקיא הארץ אתכם בטמאכם
אותה / כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם • והם כלל כפל דברים כפולים /
ואמר אחר כך / ושמרתם את משמרתי לבלתי עשות מחקות התועבות אשר
נעשו לפניכם • ולא תטמאו בהם אני י״י אלהיכם • והמשכל בפסוקים
האלה מבואר בעצמו •

והנני מבאר הפסוקים האלה / באופן שיותרו השאלות האלו כלם [illegible]

וידבר י״י אל משה לאמר כמעשה ארץ מצרים וגו׳ עד סוף הסדר • והנה

אחר שזכר לעיל איסור אכילת הדם על פני השדה • ויש להתחקר והתבוננות
אבות עובדים במצרים / וכמו שאמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים /
לכן אמר כאן כמעשה ארץ מצרים אשר ישבתם בה לא תעשו / שהיו אוכלים
על הדם יכניעו / ואכילת הדם עצמו • לפי שהכנענים לא היו פרוצים
באכילה על הדם / ולא על אכילת הדם עצמו • אבל היו פרוצים אחר
בענין הגילוי • לכן אמר כנגד קלקולי הכנענים אשר היו שוחרים
בערים • וחוות קולים ורעתם • וכמעשה ארץ כנען אשר אני מביא
אתכם שמה לא תעשו • והוא בענין העריות • לכן נסמכו שתי הפרשיות
האלו • והייתה התחלת כל אחת מהן בלשון איש איש / להיותם דומות
בזה / כי בראשונה אמר איש איש אשר ישחט • ובשנית אמר איש איש אל כל
שאר בשרו • הא׳ הזהירה בענין עבודת השדים • והשנית בזימת
העריות הגלוי בכלל הגילוף • וי״ם שכל העריות אשר כמעשה ארץ
מצרים / וכמעשה ארץ כנען / מפני שהמצרים היו בני שוחרים בערים /
לפי שבהם זוכר המדרש המדות מן הגליות • וכל אדם יתאב בהן / וגם כמו
שלוהגים בארץ מולדתו • או כפי מה שנוהגים בארץ מושבו / אם לא נתישב
בארץ מולדתו / ולכן הזהיר אם כמעשה ארץ מצרים / עם היות משיבתם
עם וארץ מולדתם / לא תעשו / וכן כמעשה ארץ כנען אשר אתם באים שמה
לשבת בה לא תעשו • לפי שעלהם לאחד אחד יותר כראוי והגון שלמדו
אותו / והוא לאמר אליכם / וזה שכתב את משפטי תעשו / ולא חקותי תשמרו
ללכת בהם אני י״י אלהיכם • כ״ל אין כראוי שתלמדו מחשבותם ומעשיהם
ממצרים / שהוא הגבול שילדתם אתם / ולא מארץ כנען / שהוא הגבול אשר
תבואו בו • לכן תלמדו מפי את יושביה / ולמה תלמדו מהם / שאינו
אלא כמליצה / אבל לאחר שבו בעבודת אלהיהם מוגהים אותם • והוא לאמר
אני י״י אלהיכם • והשאר להם התועלת בשמוע להם בהיותם מולכים במקום
בהם ומשפטיו / כלומר ושמרתם את חקותי ואת משפטי אשר יעשה אותם
האדם וחי בהם • ובלא מעשה ארץ מצרים ומעשה ארץ כנען • ומעשה ארץ
כנען המביא אדם אל האבדון / אבל משפטי וחקותי יביאוהו אל החיים
הנצחיים והם חיי הנפש • וכן תרגמו אונקלוס וחי בהם / ויחי בהון לחיי עלמא•
כי ע״ש לבסוף וחי בהם של חיי העולם הזה / כיון שגם הגוים יחיו בעולמם •
והתבאר בזה שפי׳ בזה האשי ואת התשובות הא׳ והב׳ • ואמנם אמרו
איש איש אל כל שאר בשרו לא תקרבו לגלות ערוה / יש מפרשים שאר ואשתו
כמו בשר / והיה שאר בשרו כמו אחות עצמו / ואמר בכאן לבסוף / שאשר הוא
תולדות שארית וקרוב • וכמה קיים הגבור בלשים ככו שמספר / הוא הקרבה
ושאר שלא כאיבם / להכנם לתת כמו שיהיו כלם אליה • והלא ערות זה
עלבון ערוי / שבכינוי שוכבה ולכן כיוון בנקבה כאומר ערוה / על אותו
נקב המוכוכה בכנויים • ואחרי שה יש זה שמספר לפרט הסבוך כל׳ הנ׳
מופנים • והאומר שלא בא להזהיר על כל העריות בכלל כאחת אלו /
ואמר כך יפרט אותם • והוא שאמר הכלל ראשו / איש איש אל כל שאר בשרו
לא תקרבו לגלות ערוה אני י״י • הנה לומר שהוא הוא בכללה /
ואמר כך כי לא יבין הקורא שאסור לגלות ערוה • ואמר וערות אביך וערות
אמך על דרך הפשט / ערוה אחת היא שששכב את אמו / כי היא ערות אביו
וקלונו / וערות אמו יתכ הערוה לשניהם / והוא אמרו אמך היא לא תגלה
ערותה / כי בכלל יקיים שזוכר ערות אין הרצון בו עצמו שלא יגעתו • והפי׳
הוא שלא בא הכתוב כאן להזהיר על גלוי העריות / שלא לבשות עשויות
שליו / והרצון שהאדם לא יתקרב אל קרובותיו יותר מדאי / כי אולי יביאו זה
לגלות ערותן • וזהו לא יקרב לגלות ערוה שאין קריבה בשר ויביאה / כדי
שלא יבא לגלות ערוה • והנ׳ הוא שכל העריות בכללות לנ׳ מינים / הא׳
מה שיהיה אסור בעבור כבוד האדם שבא ממנו שאמר כי ערותך הנה. ואת
בנך היא / ערות אביך היא • הב׳ מה שיהיה אסור מפני כבוד האב כמו
שאמר ערות אביך היא • ערות אשת אביך • ערות אחות אביך
ודודתם • והג׳ מה שיאסור מפני כבוד האם / כמו ש׳ אמך היא לא תגלה
ערותה / ערות אחות אמך וכיוצא בזה • ומפני זה בהתחלת העריות זכר
כל שלשת המינים • כי הוא אמר על שלשתם / איש איש אל כל שאר בשרו לא
תקרבו לגלות ערוה • ועל העריות האסורות מצד עצמו אמר / ערות אביך
שהיא נ״כ כוללת לנקבות האסורות מפני כבודו • ועל העריות האסורות
מצד האם אמר / וערות אמך לא תגלה הרי כאן ג׳ הסוגים בכלל / והתחיל
לפרט אותם בענין האם / שהוא מה שהמשיך לזה באמרו אמך היא לא תגלה
ערותה • והנה זכרה התורה הגלוית בסדר מהיותר חמורה בנבות אל
היותר קלה / כי היו ראשונה ערות האם כמו שאמר אמך היא לא תגלה
ערותה / לפי שהיא המוחמרת מכל העריות ואשר מיתתה אשר אב באדם •

והתחיל בזה התחלות הב׳ ואמר • ואמר ערות האם / וזכרה ערות אשת האב /
כי בכבידות כבוד האב / מפני היא כאמו • ואח״ז זכר אחות בת האב או בת
האם / ואמר מולדת בית או מולדת חוץ / ר״ל שנולדת בית בזנות וקדושין
כמנהג בנות ישראל • ומולדת חוץ שהיתה אחר לכותה ורשעתה או שלקח
אמה שלא בקדושין / כדברי המתרגם • וי״מ שמולדת בית על אחות בת אביו
ומולדת חוץ על בת האם שנשאה לאיש אחר / והוא ע״ד לא תהיה אשת המת
החוצה לאיש זר • ואחר כאחות זכר בנות הבנים והבנות / שהם נקראות
יותר חלבה / ערות בת בנך או בת בתך לא תגלה ערותן • כלומר שהיה זה
נוגע לכבוד עצמו / ואמר כי ערותך הנה • ושעמו זה כלומר שהם נ״כ /
לפי שהבנים והבנות כבנים היו לבא מן הדין לאו׳ שנזכר / ואם בת בנו
או בת בתו היא אסורה לו / כ״ש בתו עצמו / גם שכבר לימדנו אסור בת
מבנין אשה ובתה / ונתפרש זה הנושא הב׳ • ואחר זה זכר ערות בת אשת
אביך מולדת אביך ולא אמר בת אמך / לפי שאין או אחות מצד האם / אבל
היא בלבד אחות מן האב שאם אחרת / וכלל לאותם שלמדו שזה על אחותו
שאולד לאביו משפחה ונכרית / כי אם בת אשת אביו הנולדה בקדושין / וכן
קבלו רז״ל / והנה התורה השלימה בזה • ואחר זה זכר ערות אחות אביו •
לפי שהיא בשר אביו והיא הזהיר לגרוניתה שאחותו עם בנו / וכן ערות אחות
אמך • ואחר זה זכר ערות אחי אביך לא תגלה / וביאר לך ישירות בלי הגוי׳ה /
כלומר ואל אשתו לא תקרב דודתך היא • ואחר זה זכר ערות כלתו אשת
בנו / כי אין יוסף ויעקב כלה את אשת בנו הזכיר׳ עליו • לך אשת אחי היום
לא זכרה התורה / כי אין הערוה לא לאב ולא לאח בענינם וריבונם / ולמה
לא בארה רק שתורת כדי שיהיו גדרו בעריות • וכן אחר זה / ולמעלה
וחזרה קבלה עקר או שבאות לבריות • ע״כ נזכרו כל העריות מפני קרבתם
בנותם • ואחר ערות אשה ובתה לא תגלה / את בת בנה ואת בת בתה לא
תקח / להגיד שאין אותם האסורה או כמה שתקח לאשה בקדושין / אסור
עליו לקיחת השניה / שאסור לא תקח בדרך לקיחין וקדושין • ואמר שארה
הנה / להגיד שהיו כבשר אחד ולכן זמה היא / רבה לאו זמה רעה ויגב
הרע / וכן תרגם אונקלוס עצת חטאין • ואחר ואשה אל אחותה לא תקח
ר״ל בדרך לקיחין כמו לאחר וכמה שמותר באחותו • וטעם לצרור
לגלות ערות עליה בחייה / ואלה לצרור היא מלשון הצרה האמור / ואין קרא
לאמר מיתה / ולמה אמר בחייה / לך לאמר מיתת אשתו / מותר באחותה •
אבל לא לאמר ברבי אשתו דכיון שהיא עדין בחייה • ואחר אשר כמו
בחייה / שאמו אני שמלר כל העריות האסורות בעולמות • ולא שאר ערות
אשת אחיך / שלא בא הכתוב לאסור רק לאיש לצרור את אשתו בגנותו שבב
עליה / ושם אמרו לצרור / כי ישנן שתי אחיות אסורות משום עגון / כי כבר
היה לא לקחנה שתי כנים / והכתוב מוכיח כי מתחייבה לאיש שתי נשים / כן
אסר משום לפני אשת אחיו ערוה / ואין בעלם גורם עם התשובה כאמור
בתורה / בענין והביאה בחוזה עד יום מותם אלהים אחר ייגל בן וגו׳
עליה בחייה • ודרך זה על כותיותו • ואחר זה אל אשה בנדת טומאתה לא
תקרב / ר״ל אמר מזהיר אותו / ובכוונה כאן לפי שאין דומה כי כמו שאר
העריות מותרות בעצמם ומתחללים / והוא לאחר זמן מותרת / כן בנדה
יש זמן להתחלה ומן לטמאה / ובכן כמוך שאת אם אינה טהורה / עם זמן
לאסורה / וזמן להתירה / ואחר מות הבעל • על אשת עמיתך לא תתן שכבתך
לזרע / בא להזהיר על אשת איש • ואמר עמיתך ולא אמר רעיך שאין לו
לשום לך הגבול סרכיה קדושין נעשקו / והאביה קדושי׳ שא׳ שמגל בת אל
נכר נשרת • ואמר ומזרעך לא תתן להעביר למולך /
גוזר כאן אומר • שזהו מכלל העריות / לשתי כונות • הא׳ לפי שעבודת
המולך היתה מעשה ארץ כנען • כמו העריות שזהו כמנהג הכנענים
בהולכים אחר ולכן • כזה העריות עם העריות / להיותם דברים מיוחדים
והמולך מעבודת זרה • והב׳ לפי שהיה מעדתו בענין זנות ונכרי׳ כולם
לבולם / כמו שכתוב עם אלהים יהודיה / ולכן זכרה אותו התורה כאן ורבי׳
הב׳ ומזרעך לא תתן להעביר למולך • כי המעבירים כותנים בניהם
ובנותיהם לשרפה כלה • היו כולם מאמינים דרכם והזונים זרעם לגבולם /
כמו שאמרו מרוב • והמשים והם בדרכם • ולכן נזכר כאן ומזה אליו
איסור בנות עבודה זרה / ושיתקע בגלותם • ואמנם איסור
העריות • כבר נאמר ברז הוא נחרט • כפש׳ ט״ג • שהוא כדי לאדם
את האשה כבלותו • כי לא יתנו מהם כי אם ימצא מתגבר • אבל אמת
מתאקנו • שנכלו העריות בחכלות על הכרת עם הכושר עליו תורה
בבינינו • וכן המותרות להראות לו ולהוכיח לבניו • לא יסרה להורין
ולבנין / ומ״מ להוכיח להרחיק את הזר שלא יחבאו אלו עמו / ולכן
כאסורה בשלמן והמכסה למי שנפש נחל בריתה ע״ד וכרת / ט כאשר ידע
האדם שאין שם בר סיתר ממשלתן / יש לבנות שלת ילך אדם אחריהן ולא
ישראלנו בהן והיות הערוה מיוחדת לבעלות בקרובה לנהגם / כמו
שאומרו שנאמר בהם / כי האדם כשיש לו אשה / על פרות אחר וקנתה
ונתנה זכת ביתה ולקיחתה בחכלות שמה על הרוב מהעתים / והבעל פונה
לעתם כבודו כניתו ונפשותו וקלקלתו / וכן הלכה תעמוד בעתים רבות
עם שתי כלה ראשו ובנו / והכה מביאו׳ האדם על הרוב עם קרובותיו
ודודותיו ודרכות דודו ולבן • כלם ערות אל שאר בשר • ועוד אמת
המכבים מבטבטים בלבבו • ובמנין רבבי מוח לכא מניח לגורם הבוגם /
ומביבי ערות מסיפתם בין מכם ומשנך • שנות בשל מה לא יקח לבגבל

את קלונו את כבת ובאבר על ברא ועצף · כי בשר אחד יהיה את האחר ·
ודין הבנם בין שיבעול תברא או הבצף / או שיתקבצו ברא ועצף בבעילת
נקיבה · שיתגלה גוף אחד גלוי ומגלה לבדה הבצף ויתבאר זה באמר לקחן
בין זכה ואחות · ולבעול את הזב ואת הבן שאלו הם כלם גלוי ערות גוף
אחד לצרות ברא ועצף / והאחים כאחד ועצף הם · ובאמר כאחרה
האחות כאחרת אחות הזב · ואת בת אחות האחין בני אחים / שהם
כברא ועצף בבעילת גוף אליהו · ובאמר הדוד באמור קרוב האחים ·
וגם אותם כברא ועצף בגוף אחד · אחרה מפני זה בבעילת אחות כלם ·
שהיא במקום האם ואחות הזב שהיא במקום הזב · וכמו שלא באסרה
בת אחי הזב ולא בת אחות הזב · כן לא באסרה בת האח ולא בת האחות
כי הקרוב אחד · ואמנם היות אחי הזב מותר באשת בן אחיו / והיות
בן האח אסור באשת אחי אביו · הוא מבואר / לפי הטעם הראשון / כי בן
האח נמכר על הזב בבית אחי אביו ובירושתו עם · ואשת אחי אביו שבירושתו
באשת אחיו · אבל אחי הזב / איננו נמכר כן בבית בן אחיו ואין ערות לאחד
הזב / עם אשת בן אחיו · הלא תראה שהזב בבעור שהוא רגיל באשת בנו
בבעילות בנו עם אשתו / היו בני האבורים ברא ובחיתה אחת · ומעם
איסור בבעילת הנדה ואשת איש מבואר אין צריך לבקש לו טעם אחר /
ובבר ידעת באמור לבו ליהנות בנערה על איזה בד שיהיה / ואמ' ברשות
הענין / ולא שיתקבה עצמו עד שלו זה / הודיע חז"ל להבתכל בבהמה ועוף
בנעה שמקדים זה לזה / וזהו הטעם אצלי כאמור כלאי בהמות לפי שלא
יתעורר איש ממין אחר לבעול איש ממין אחר על הרוב / אם לא ירכיבוהו
עליו בידים / כמו שצומים המוחים מולידי הפרדים · והזכיר התורה
בשאלו איש מישראל מעליתו / למה שבו מהפחיתות והבזות שיזכה התורה
לזכרו / כ"ש לצוות עליהם ולמעותם / וזה ענין לא תקרב באור ובחמור
יחדיו כי אם יקבץ בין שניהם פעמים ירכב אחד מהם על חבירו / וכמו
שהאריך הרב בזה במקום הנזכר / זכרי פי חכם חן · ואמנם כמה שכתב
בפירושו לתורה שהיתה הכונה לאיסור העריות / לשום שלום בין בני ישראל
ולהסיר הקנאות והתחרות אשר יתחדשו מפני קנאות הזכים לנשותיהם
עד שלא היתה הכונה אחרה התורה לגרור · ולכן אסרה הנקבה שתבעל
בגבורה הקטנה / ואסרה אשה ובתה / ושתי אחיות / כדי שלא יקנאו זו
בזו / כי הקנאה יותר עצומה בקרובים / ובמולדתם · ובהיות הקנאה
ביניהם תמיד / לא יוכל הזכר ולא יוכל להשלים עמהם · ואסרה גם כן
אשת איש / כי הבעל יקנא עליו כלי הספק ויהיה את הבעל את אשתו / כמו
שאמר כי קנאת חמת גבר ולא יחמול ביום נקם · וכן אסרה הקדשה / כי
בית זונה יתגודדו וירבו הקנאות הוא בעבור הנשים · ולזאת הכונה כנכנס
אסרה את אשת האב ונתן טעם ערות אביך הוא חנה לומר היא אשתו ואם
תבוא עמה / היא תגלה מדנים בין אחים · וכן ערות כלתך / כי אשת
בנך היא · וכן ערות אשת אחיך ערות אחיך היא / שנם היה רעות יהיה
יגל הקטטה המחלוקת ביניהם בין הקרובים יותר / והם על האח בבית
אחד · וכן אסרה קצת עריות אחרות כבת הבן / לו כת הבת בעבור
הבעלים כבוני אותו / כי כלל זאת הכונה / לאשור לאיש הנקבה אינו לאדם
אחר יותר דין עליה / ואף אם הדינין ברם מקדשה / ולכך היה אסור
קדשה יותר נקל בהיותה בשה · אבל השומרה היא כן / בפחות והיתר
לכך במודעה התורה וכונת איסור עריות זה / להעדר מהם זאת הכונה ·
אמנם איסור הנדה איננו מוגת הכונה / כן שבכה אחרת והוא מבואר ·
וכן תכונה עם הנכריות / ברוח עליה כאחרו כלן מזרעך לא תתן להעביר
למולך שהיה זו היותר משותכם מכל האלוהות · וכן שכיבת הזכר והבהמה
מבואר בעצמם / כי תכלית המה שזוגה לומר בלילה וערוה / כי שניהם הם
גלוי : אלה הם דברי החכם הזה · והרלב"ג כתב שאיסור העריות היה
אצל הקדום / כי יעקב לקח שתי אחיות בחיים · ואחרי עמרם לקח את
יוכבד דודתו ומשנים ולא בעירוה בהם · אבל היתה העובה הנעריות
בארץ כנען · ואין עלה בידכיו / כי הם לא נשמרו מזה / רוצה לומר
יעקב ועמרם / לפי שעדין לא ניתנה תורה ולא נאסרו העריות / כי כלל
אמך הנעדה ורוע התנצה כלל בארץ ובמצרים / כמו בארץ כנען · וגם
בבית יעקב היתה מריבה וקטטה מפני נשיו לאה ורחל · והקדוש ברוך
הוא כשנתנה לנכות ישראל הדריכם מהגעלי כנען ודרכי מצרים שלא עשו כן
ולאשנים עלכמו לזה כלו / ולהזה תורה אחרי איסור העריות אל תטמאו
בכל אלה / כי בכל אלה נטמאו הגוים ואיתה טמאותם על כן שמטילם
הארץ עליה / והנה ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה / והיה זה כמפקיד
הארץ את יושביה / ולא יכלה לסבול אותם / ומפני זה כאמר לכם שתשמרו
את מצותי ואת חקותי ולא תעשו מכל התועבות האלה האזרח והגר הגר
בתוככם / כדי שלא יקיא אתכם כמו שקיאה לכנענים ·
ואמנם אמרו עוד ולא תקיא הארץ אתכם / איננו לצווי שתקיא אותם הארץ
כאשר קיאה את הכנעני · כי זה סבר נאמר · אבל פירושו / כמו
כלל בגבם אביו שאמרה תורה ולא תחטאו שיהיה העונש המגיע גוא לבד
שתקיא אתכם הארץ כאשר קיאה את הגוי אשר לפניכם · אבל עוד תלבד
זה / שתחייבו כברת הנפשות העושות אחת מכל התועבות האלה ·
נגלה אמרו / כי כל אשר יעשה ונכרתו הנפשות העושות מקרב עמם
אשר עונש יותר עצום מהקיאה / לכן כיוון לכם שתשמרו את משמרתי
לבלתי עשות מחקות התועבות האלה / כדי שלא תקיא הארץ אתכם ונכרתו
נפשותיכם בעונם נכרתי · כי אני יי' אלהיכם שהשכר האמיתי הוא
הדבקות לי והכל שנותי שכינתי : תם סדר אחרי מות :

פרשת קדושים תהיו

וידבר יי' אל משה קדושים תהיו וגו' עד וידבר יי' אל משה
תומר אים מבית ישראל אשר יתן מזרעו
למולך רם בזה שאלות :

השאלה הא' מה ראה יתברך לצוות למשה שידבר אל כל עדת בני
ישראל / ויזהירם על עשרת הדברות / והלא כבר
שמעו אותם מפי הגבורה ונכתבו על הלוחות / והם כבר יודעין אותם והיה
התורה בהגותם :

השאלה הב' אם בא לזכור כאן עשרת דברות כדעת המפרשים /
למה לא זכר אותם על הסדר שנאמרו בסיני /
ונכתבו על הלוחות / כי בהיות שאמר אני יי' אלהיכם בתחלה במקום רבו'
אנכי / למה פירש אליו כבוד אב ואם / ושמירת שבת / והזהיר על
האם קודם האב / ולמה זכר כבוד אב ואם בלשון יראה / ולא בלשון כבוד
כמו שנאמר בסיני · ולמה זכר כבוד אב ואם קודם השבת / שהלוף מה
שנאמרו בסיני · ולמה אחריהם אמר אל תפנו אל האלילים במקום לא
יהיה לך / ולמה אמר לא תגנובו ולא תכחשו ולא תשקרו במקום לא
תחמוד / ולמה אמר לא תשבעו בשמי לשקר / ולא
זכר לא תרצח / ולא גם כן לא תנאף / ואמר דבור לא תעשה אחרי העגבה /
ובכלל שלא נאמר בהם סדר עשרת הדברות :

השאלה הג' במצוה שהביא בתוך הדברות ההם / שאמר וכי
תזבחו זבח שלמים / וכן ובקצרכם את קציר ארצכם /
שאינם מעשרת הדברות / ולמה הזהיר על זבח השלמים / ולא על העולה
והחטאת והאשם :

תשאלה הד' למה זה על כל מצוה מהמצות האלה כאמר / אני
יי' אלהיכם / כי בראשונה אמר קדושים תהיו כי
קדוש אני יי' אלהיכם · וכן איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו
אני יי' אלהיכם / לעבודה זרה תצוה אותם אני יי' אלהיכם / ואח"כ אמר
על כל מצוה / אני יי' ולא אמר אלהיכם · ויראת את שם אלהיך אני יי'
ויראת מאלהיך אני יי' · לא תעמוד על דם רעך אני יי' · ואהבת לרעך
כמוך אני יי' · וכן בכל המצות עד הפרשה ובטעמם כל כך מאוד :

השאלה הה' במצות שלש שנים יהיה לכם ערלים / ובא כי כיון
דקיימא לן שכל מצוה שהיא תלויה בקרקע / אינה
נוהגת אלא בארץ · למה מצות הערלה שהיא תלויה בקרקע ·
נוהגת בארץ ובחוצה לארץ · ואם היא נוהגת בכל מקום למה כתב
כי תבואו אל הארץ / כי גם כאומה לארץ נוהג דינה ·

השאלה הו' למה סמך למצות הערלה / לא תאכלו על הדם /
לא תנחשו ולא תעוננו / ושאר המצות שבאו בפרשה
שאינן מענינם :

השאלה הז' לא נתבאר מצות הערלה בפרי העץ ולא בפרי
האדמה / ואם הטעם הוא כמו שכתב הרמב"ן שפרי
התחלת נטיעת האילנות רב הלחות ובזק מאד / ומזיק מאד / היה ראוי
שתבטל גם כן פרי האדמה שהוא יותר לח :

השאלה הח' למה באו בלשון רבים לא תאכלו על הדם לא
תנחשו ולא תעוננו לא תקיפו / ובאמר שבאו בפרס'
אלא שתי' מהם באו בלשון יחיד / וכן לא תשחית פאת זקנך / לא
תחלל את בתך להזנותה :

השאלה הט' למה נשתנה כאן הסדר במצות לא תנחשו ולא
תעוננו אל תפנו אל האובות / ממה שכתוב בפרשת
שופטים / קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף · וחובר חבר ושואל אוב
וידעוני ודורש אל המתים כי אלה לא תנחשו ולא תעוננו ואחר כך לא תקיפו
וגו' על ושרטת בבשרכם / ואח"כ אל תפנו אל האובות ואל הידעונים :

השאלה הי' מה ראה הכתוב להביא כאן אל תחלל את בתך
להזנותה / כי אין זה מקומה אלא למעלה בפרש' אחרי
מות בעריות / או אחר זה בפרשת עונש העריות ואיש כי ינאף וגו' :

תשאלה הי"א למה נכפל כאן מצות השבת באמרו את שבתותי
תשמורו / והיות שכבר אמר למעלה בתחלת הפרש'
את שבתותי תשמורו :

תשאלה הי"ב למה נכתב שבות תוספת שיבה תקום למצות אל תפנו
אל האובות ואל הידעונים / כי ירצה שאין ענין לזה עם זה :

תשאלה הי"ג למה בקצת המצות האלה אמר אני יי' ובאחרות לא
אמר כן / כי באמת בל הערלה אמר אני יי' אלהיכם בלל /
לא תאכלו על הדם שבלא תנחשו ולא תעוננו / ובהקפת הראש והשחתת הזקן
ושרט לנפש / שהם מצות מחולפות / לא אמר בהזה ומן אני יי' / ובכתובת
קעקע אמרו / ובחלול הבת לא אמרו · ובשאר המצות בלם אמרו / וכן
אמרו בלל אמר אל תפנו אל האובות ולא אמרו בלא תנחשו :

השאלה

השאלה הי״ד [illegible]

והנני מפרש [illegible]

וידבר ה׳ אל משה [illegible]

[illegible]

לא היה חטא לפי שזכר לחרפה בחוקך לא תרביע כלאים / וזכר שכבר אליה גם לבני אדם כלאים / כמו בבהמות · והוא שהאיש אשר ישכב את אשה בהיותה שפחה נחרפת לאיש / רוצה לומר נבחרת לאיש · ועכין החטאה הוא / לפי קבלת חכמינו וכמוהם לגרסה / היא שפחה הכנענית שהייתה חציה שפחה / וחציה בת חורין · לא שפחה / לפי שהיתה קנין כספו של האדון · ולא בת חורין / לפי שהיתה מאורסה לעבד עברי / שנתנה לו האדון · ועל זה אמר והיא שפחה נחרפת לאיש / רוצה לומר מיוחדת לו · והפדה לא נפדתה / להגיד שלא פדאה אדוניה בדמים / או חפשה לא נתן לה בשטר / שלא נתן לה האדון שטר חופש וגט חרות / ואמר היה ש"כ שפחה / כיון שלא הפדתה לא ניתן לה חרות · ואמנה אמר לא יומתו מפני שמפני בקדשם / והתורה ביארה / שהקדושין הם לא יכם נתפסים / כיון שהיא שפחה ולא עבריה לא כן העברי שכבר עמה על איסור אשת איש / כי אולי יאמר שלא שאינה שפחה ולא מקודשת / כי הקדושין תופסין בחצי שהיא שפחה ומשועבדת לאיש אחר / וקנין כספו · ומפני זה הייתה מותרת לשפחה כמו בתלמוד / כיון שהייתה מיוחדת לאיש אחר / אשמה עם היות שהוא חייב את חטאו להביא קרבן אשם לכפרה על חטאתו / אשר עשה בשכבו עמה אבל לא חייב הכתוב לשניהם מיתה / כדין השוכב את אשת איש / לפי שלא היתה אשת איש גמורה / כיון שהיתה שפחה / וזהו אמרו לא יומתו כי לא חופשה / כי מפני שלא חופשה / לא תפסו בה קדושין / ולא היתה אשת איש גמורה למות עליה · והנה הקדים הכתוב בעונש השפחה / ולא בעונש השוכב עמה / לפי שהוא אולי לא ידע מקדושיה / והנה הוא חוטא בשוגג / והיא במזיד / והנה קרא את המלקות בקרת / לפי שהעונש נכתב אל נקבה · תחנה הר"א בע כתב / שהאשה העבריה הכתוב מדבר / והיא אשר יעדה האדון לו או לבנו / ואין הדבר כן שהרי הכתוב אומר עליה מתפסת הכנענית שהיא כלם / והיא ש"כ אשת איש גמור / ועוד כי לא נמצא בכתוב שתקרא העבריה שפחה / רק כשתמכר לעם נכרי / שנאמר והתמכרתם שם לאויביך לעבדים ולשפחות · ואל תתמה על ימי מספור / אל תכה בשפחתך / אין לשפחתיך כל בנים / כי הוא כאומר על דרך ההפלגה וההשאלה / כמו שאמרו האלבות אמרים למלך עבדך זקננו / והנה כל שפחה תקרא אמה / ולא כל אמה שפחה / כמו שאמר מהם תקנו עבד ואמה · סוף דבר אין ראוי לחלוק על קבלת רבותינו המקודשים ז"ל / כי הם עשו כסוד י"י · והתורה יוסר לב / שבמתה מדברי הקדמ' / ומפירושיהם לקח מדעת טוב · והכלל שיאמרו המצות מפני אשר בהם קנ"ה / והיותם כפי השכל הלצוני המשויכות וכן לאמרו חכמינו "וכרוכים לברכה / אל יאמר אדם אי אפשי לבא על הערוה / אי אפשי לאכול בשר חזיר / אלא אפשי / ומה אעשה שאבי שבשמים רפ"ס ז' ד'

כך גזר עלי · והותרו בזה ספיקותי בשאלות הא' והב' והג' והד' :

וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל / עד ענין המולך · הנראה טעם איסור הערלה הוא / מה שכתב הרב המורה / בפל' ל"ז ח"ג / שאמר בה ית' להרחיקנו מע"כוס שהיתה מפורסמת בימים הקדמונים לעשות דברים ידועים לגלם בעת נטיעת האילנות / ויחשבו שמפני זה יוסר לגלו מפרי קודם זמנו וגדי להרחיקם מהדעות ההם / צוה יתברך / שלא יאכלו את פרי אלו שנים באופן שלא יתעסק אדם לעשות הדברים המודמים ההם לאהבה בילת ספרי / אחרי שלא יאכל ממנו · וצוה שבשנת הרביעי' קדש הלולים לי"י שאומר' שהי אוכלים אותו בבית עכו"ם / שהם יאכלוהו במקום קדוש בירושלים · ולהיות טעם המצוה הזאת להרחיק מעבו"ם היתה נוהגת בארץ ובחוצה לארץ · ולמה מדע מצות הקדקע / כן מש' אינם כפי מקבליותיהם · הא' מפני הקרקע שבה יתברך כיצבות מצות המרישה והיובל · והב' לביותם יוזן לכסכים מצרתי י"י במרומה והמעשר והבכורים · והג' הוא להרחיקת עכו"ם כמו הכלאים והערלה ודומיהם · והנה שני המינים הראשונים היו תלוים בארץ כי היא תזונת קרקע המקודש כהוא · ומין הכלאים והספקי' עובדי המקדש · אבל המין הג' שהוא להרחיק העכו"ם היה נוהג בארץ ובחוצה לארץ הואיל אשר בתחלת ולא הזוכה וכי תבואו אל הארץ לא להיותה תלויה בה / אלא לומר לכם היום אתם מדבר בזה לא מקום עץ ואילן והנסכים יוצא עין כל · ומפני זה כאשר תבואו אל הארץ אני ידעתי שתגדלו מאד לנטוע כל עץ מאכל / רוצה לומר אילנות מאכל הפירות לאכול ולהנות מהם / אבל כדי שברכות התורה לא תפנו כהמנה לארץ כנען הותים אשר עכו"ם / לעשות חקנים לאמר בפירות קודם שתם לכן וכבי תבוה אתכם שלש שנים יהיו לכם ערלים / רוצה לומר שתגאו מפרי ערלה ודבר מותר אסור ויהיו שלא תאכל אותו פרי אותם שלש שנים · ולאמרו וערלתם ערלתו רוצה לומר הביאו את ערלתו כמות שהוא ולא תאכלוהו · כי לשון ערלה היא לשון כסוי ומותר / באלו הפרי ההוא מכוסה באילן ובלתי יוכל ממנו / ואת הוא תגובת השאלה הא' · וגם בשנה הרביעית לא תאכלו אותו הפרי בשעריכם / אבל כראוי בהם יאכלו אותו בירושלים והם יהללו ויודו לאל הנותן לכם כל טוב / וזהו קדש הלולים · ואמנם בשנה הה' תאכלו את פריו / רוצה לומר בשעריכם תאכלו אתם את הפרי ההוא / ונתן הטעם באמרו להוסיף לכם תבואתו אני י"י אלהיכם / רוצה לומר וכל זה תעשו כן כדי שיוסיף לכם תבואתו של אותו עץ ואילן / אני י"י אלהיכם המשפיע האלוהי / ולא תצטרכו לעשות עכו"ם ולפי אבות האומות מקדם עשוים מעונים / כפי דרכי עכו"

לאמר ברכות פרי הארץ / אם בשמך רם על אחרי האילן · ולא לנשות האילן כשנה ידועה כפי כדור הכוכבים והמזלות / וכפי ענין הלבנה · אם להקיף פאת ראש סכוסע והשחתת זקנו / שהיה זה גם כן מדרכי עובדי עכו"ם כמו שזכר הרב המורה · ובעת נטיעת האילנות / היו טופסים אותם כאותו אופן ולא להתגודד בשרטות ובקרחים ובנתתם הארץ כנגדם כי היה זה מיוחד לגלם להוריד שם החום היסודי הפועל כי היה ומה שאמרו מבני הבעל / שהוי להוריד האש על המזבח / היו מתגודדים בשרטות ובקרחים כמשפטם / וגם כן היה מנהגם בהרכבת האילן לעשותו על ידי נערה יפה בעת הנטיעה וכמו שזכר הרב המורה במקום הנזכר · והעיד הרב / שמצא כל זה בספרי אותן העבודות הקדומות / הנה מפני זה הסמיכם תורה אחרי מצות הערלה אותן העבודות אשר רגילים הכנענים לעשותן לאהר תולדת הפרי · ועל הראשונה מענין הדם אמר לא תאכלו על הדם / רוצה לומר שלא יאכלו מפרי העץ שיטעו אותו על הדם אשר שמו עליו בארץ ונכללו גם כן כתוכה הזאת הדברים האחרים / כמו שזכרו חכמינו וכרוכם לברכה / והבאים האחרונים · והזהיר על העבודה השנית / מן בחירת השעות לנטיעה · ולזאת לא תנחשו ולא תעוננו / רוצה לומר לא תבקשו עת ועונה ידועה · והיותם אמת כרגע הזה / ולכן לא הביא כאן אלא אוב וידעוני / לפי שלא כיון לגמור במקום הזה / את הדברים המתייחסים לנטיעת האילנות · וכנגד העבודה הג' שהיא / לא תקיפו פאת ראשכם ולא תשחית את פאת זקנך · ואמר לא תקיפו לשון רבים / כלל הדבר הנאמרים / והלשון יחיד לא תשחית פאת זקנך שהוא מיוחד לזוכרים כי נכללו הנשי' אשר מנהגם לוחכים ונחלים לא יכרתו אותם לעשות הקף כמו הראש כמנהג הזכרים / כי אמר שלא יעשו כן הנשים כאנשים / וכן אמר הזכרים שלא ישחיתו פאת זקנם / להיות כנשים בלי זקן / כי עם היות הלזוביה הזאת סכלות ותהוללות / הנה נזכרה במקום לעוון הכלית אשר זכרתי · וכנגד העבודה הד' מה שאמר לא תתנו בבשרכם וכתובת קעקע וגומר / ובכתובה שלא יתגודדו בבשרם / גם כבור הוא כולל תהוליי / כמו שאמר לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם למת / אבל טעם במקום הזה מלותה הבנה אשר זכרתי · ועל העבודה החמישית הזהיר / באמרו אל תחלל את בתך להזנותה · והנה כתובר שזכרו כאן המצות האלה יותר מהמצות האחרות / לבאר שהם לענין הערלה / כיע"כ שזכרו שאחרים / עם היות שהם בעצמם מצות סכלות ותהוללות · וכוללות ענינים אחרים הרבה · כי הנה מחוברת לא תאכלו על הדם לאמר / שלא יאכל אדם עד שיתפלל / ושלא ירעו דינו כבות אחר האוכלים / אלא מנקף / ודברים אחרים שזכרו חכמינו זכרונם לברכה ושמצות לא תנחשו ולא תעוננו אסרו כל מיני כשוף ודרכי האמורי וכן משאר המצות שזכרו כאן · והנה אמר בשלל כבת / ולא תזנה הארץ ומלאה הארץ זמה / הוא לבאר שלא יחלל אדם את בתו להזנותה בנטיעה · מפני שהיא פועל בזה / ולא יגיע ממנו מהירות הפרי / ולא תזנה הארץ לאסור לבניה פירותיה קודם זמנם / כמו שאמר / ולא ישך לה כן מהפסולת מן התועלת אשר השבו / ונאמר הזמן / ומלאה הארץ זמה / רוצה לומר שתלמידה' כנגים להזנות / כמה שהלמו שעשה כזה ומפני זה הפירות יהיה אסרו / שתחלל את בתך להזנותה תהיה ושמה ולא תזנה הארץ / ותלאה הארץ זמה / אין אותנה / והותרה בזה ספיקות השאלה הד' והו"ל ° אמרו / אל תחלל את בתך להזנותה / שלא יסיא אדם בתו כערה לזקן · והנה לא כתלתה מצות הערלה / בפרי הזמה / כמו שכתלתה בפרי העץ · לפי שאין בה מהירות הפרי / ולא יפול בה אלא שנים ערלים · וכמה התורה השאלה הו' · כי הנה טעם הערלה בכללה / אינו מפני היות פרי האלה שנים הראשונים לא מאד ורנק / כמו שכתב הרמב"ן / כי אם כדעת המורה · ובעבור שאמר עליהם דרכי העבודות הנכבדות האלה / אמר אחריו את שבתותי תשמורו / ומקדשי תיראו אני י"י · כלומר שזה לכם ללכת אחרי ההבל והבוז בדברים האלה / ושמרו את השבתות המורים על חידוש העולם הכללי / ומזה תדעו שכל הדברים בידי / ואני המנהיג והבורא והמשפיע ברצוני / לא אלהי העמים ופסיליהם / ולכן את מקדשי תיראו ולא תלכו לבתי עכו"ם כי אני י"י בעל הכחות כלם · וכל אלה המעשים / הבל המה / מעשה תעתועים · ואמר שלא די שאין נמשכים אחר כל הפעולות האלה להגעת הדברים הטבעיים קודם זמנם / כי הנה גם לדעת העתידות / שאין כהם מעשה / אל תפנו אין ראוי להתעסק לשאול באלילים / ועל זה אמר אל תפנו אל האובות ואל הידעונים / רוצה לומר לדעת העתיד ואל תבקשו אותם / כי אין בהם אלא טומאה / לפי שהם נעשים בעצמות אדם או בעצם נבלת בהמה וחיה ידועה / וזהו לטמאה בהם / ואמר בזה אני י"י אלהיכם / ר"ל המגיד בכם השוכן בתוככם / ואין ראוי שתכוונו לפני פשלישים אם תחתרו שצריכים אתם לדעת הדברים העתידים ולתקן הדברים הטבעיים / הנה להשיב על זה אמר / מפני שיבה תקום והדרת פני זקן / ואמר זה על החכמים והנביאים וזקני הדור / שילך אליהם וישאל מהם / והם יודעים האמתיות כלם / ובזה ישתלמו בשאול מאתם / לא באובות וידעוני ומזה תדע למה סמך הכתוב' איסור האוב והידעוני / עם לא תעוננו ולא תנחשו להיות' לתכליות נבדלים / כמו שביארתי · והנה אמר אל תחלל את בתך להזנותה באופן שיהיה / לפי שהאשה נבערותה היא כנות מבע שוחדת / וכידו לפלל

סנהדרין דף ע"ו

לו לשמרה / ולכן כתיחדה המצוה הזאת אליו / ולא לנערה · ואמנם אשר המצות כלם / כמו בלאו רכ״ס / בהיותן כוללת לכל ישראל · הנה המאמר קשור המצוות האלה כלן / ולמה נזכרו פה המצות האלה ולא זולתן וטעם מיוחדן וכדוק / והותרו השאלות הח׳ והט׳ והי׳ והי״א והי״ב · והמאמר למה אמר אני יי׳ בקצת המצות האלה / ולא בכלן ובאופנים מתחלפים / שהיה זה כפי צורך הדברים / כי בענין הערלה אמר אני יי׳ אלהיכם / לענין תוכפת התבואה / שהוא יתברך יוסיפה להם / ולא הערלים כמעשה הכנענים / ואח״ז זכר ארבעה דברים מדרכי העבודות הזרות ההן / שהן מסורות לכל ישראל / וכפרט בנטיעת האילנות כמו שביארתי · ולהיותם ענינים מתיחסים ומקושרים זה בזה / לא אמר אני יי׳ אלא בכולם · להגיד שהוא האחד שהענינים ההם מכל עניותיו המיקודם / שהוא יי׳ ובם המיפורם המבדל והמיקודם / וכמו שאמר בנים אתם ליי׳ אלהיכם לא תתגודדו וגו׳ / וכן אחר כמצות אל תפנו אל האובות ואל הידעונים / ואל תבקשו לטמאה בהם אני יי׳ / להגיד שלהיותי קדוש ושוכן בתוכם / אין ראוי שיטמאו בטומאות ההיא / ובמשמרת השבתות / ויראת המקדש / אמר אני יי׳ ולא אמר אלהיכ׳ / כדי שידעו שהוא היכול על הכל / כי הוא ברא את העולם / ושכר הזקן / אמר ויראת מאלהיך / לפי שמטבע הנערים והבחורים לשחוק ולהלעיג מהזקנים · ולכך הזהירם שייראו את יי׳ · כי אם לא יעשו כן ולא יהדרו פני הזקן / לא יגיעו להיות זקן כמוהו · וכדומה לזה כאשר יאמר ולפני עור לא תתן מכשול / ויראת מאלהיו / כלומר שאם תלעיג מהעור ותתן מכשול לפניו / יהיה שכמך שתהיה עור כמוהו · הנה התותרו כזה שביארתי השאלות הי״ג והי״ד · ואמנם פירש וכי יגור אתך גר בארצכם לא תונו אותו / ירצה בתשובה / שכאשר הודיע השם לישראל תועבות הכנענים ובוזיה ודחיות ה׳ / וחשש אולי בני ישראל עיני והגרים הגרי׳ אתם / מפני התועבים שהיו עושים קדמוניהם / ולפי שבזה יתנו כליותם פסמם / גם יתברך שנהיית הגר בארצם / שלא יונו אותו / ואין הדבר להם חרפה ומחוקות להם / אלא שלא ילעיגו מהכו / מהעונשי הללה שהיו לאבותיהם · ולזה אמר כאזרח מכם יהיה לכם / הגר / שלא יחשבו שהוא עתה כמיום כרתו כי שהיה מן האומות / הירם ההיה / אלא שיהיה הגר בעיניהם כאחד מבני ישראל / ועכן כי יבליימם בדבר מתבררי אבותיהם / כי כבר אמו והם אלא מעדת ישראל / ונתן טעם שזה / באמרו כי גרים הייתם בארץ מצרים אני יי׳ אלהיכם / כ״ל בהיית גרים שמה יחדתי עמי עליכם / והוצאתי אתכם / וגם עתה הגרים אשר בתוככם אני יי׳ אלהיהם / וכלכם הייתם גרים / וכלכם עתה ובכני ישראל · ואחרי שהזהיר על הגוי זה הואת מה.פנ והכליותה / כוכיר כתכיה אחרת במשפטים / ואמר לא תעשו עול במשפט / וכבר כאמר למעלה לא תעשו עול במשפט · אבל גם הזהיר לכל בני ישראל בענין במשפט / וכן הזהירם בענין הגרים / שלא יעשו להם עול במשפט בהיותם גרים / וכן לא יעשו להם עול במדה במשקל ובמשורה / כי כלל זה שהוא אסור בישראל אסור בגרים / ובכר ג׳ מדות אלו / מדה משקל ומשורה / לפי שיש דברים שימכרו במשקל / כמו הזהב כסף וכל כלי מתכות / ויש דברים שנמכרים במדה / כבגדים ושאר הדברים שימדדו · ויש דברים נמכרים במשורה / כיין ושמן / ואיפה או הין ודומיהם · ואמר מאזני צדק / כנגד המשקל / וכן אבני צדק על המשורה / וכולל גם כן המדה / ואמר איפת צדק והין צדק · ואחר כך אני יי׳ אלהיכם וגו׳ · להגיד שאלה שזה עול ובלתי כשוי אבר עבודתו / גם בלתי ראוי מפאת התכמה שהוציא ממצרים / ונתן להם תקותיו / ורצה שיהיו חקים ומשפטים צדיקים / ולא יעשו שכאשר הוציאם ממצרי׳ / היה אותם לעשות עול אשר כזה :

וידבר יי׳ אל משה איש איש

אשר יתן מזרעו וגו׳ עד סוף הסדר / יש לשאול כפרשה הזאת שאלות :

השאלה הא׳ באמרו אשר יתן מזרעו למולך / ודרשו חז״ל מזרעו ולא כל זרעו · ואם היה העונש הזה כיחס לפניו יתברך / למה יפטר הנותן כל זרעו / ותלה הזיכיר הזה בקצת הזרע בלבד · ואם יתן האדם את עצמו למולך שהוא יותר עונש / יפטר מהעונש גם כן / ולא יתחייב אלא הנותן מזרעו :

השאלה הב׳ · למה אמר בעונש המעשה הזה / מות יומת עם הארץ ירגמוהו באבן · ואחר זה אמר / ואני אתן את פני באיש ההוא והכרתי אותו מקרב עמו · וידוע שבמקום שיש מיתת בית דין / אין מיתה בידי שמים / ואם כן אחר ירגמוהו באבן / במקום שיש עדי׳ והתראה והכרתי במקו׳ שאין עדי׳ והתרא׳ / אבל זה לא נזכר בכתוב ואין לחקור סברתו

השאלה הג׳ באמרו ושמתי אני את פני באיש ההוא / כי הנה כבר אמר ואני אתן את פני באיש ההוא / ומה שכיחה אחרי אחד / והיה א״כ זה אחד מהם כפל ומותר / אם ושמתי אני את פני / ואם ואני אתן את פני :

השאלה הד׳ באמרו לענין טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי / כי לא תמצא שנאמר כלשון הזה / בשום תורה מאיסורות עכו״ם / ולמה א״כ כתיחדו טומאת המקדש וחלול השם הקדוש במולך / ולא בעבודה זרה אחרת /

השאלה הה׳ למה אמר ואני אתן את פני באיש ההוא ובמשפחתו כי לא מצאנו העונש בענין הזה ביחיד / ולא

מצינו זכר המשפחה / בשום עבודת כוכבים / בכל המצות שבאו בתורה

כי אם במולך :

השאלה הו׳ באמרו אחר זה והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים וגו׳ העונש בהם ולא כתב למעלה כשהזהיר על העון הזה :

השאלה הז׳ למה אמר אח״ז / והתקדשתם והייתם קדושים ושמרתם את כל חקותי / ואחריו זכר המצות האחרות / והיה מהראוי שיכתבו הפסוקים האלה / בסוף המצות כלם / כי הוא כסוף מתיחס להם :

השאלה הח׳ באמרו איש איש אשר יקלל את אביו ואת אמו וגו׳ / כי הנה המצוה הזאת כבר נאמרה / שכאמר ומקלל אביו ואמו מות יומת / כי גם אלה כי / הרלוגן שבזה הפסוק / ישאר שאין ענין לה :

השאלה הט׳ באמרו בסוף הפרשה והבדלתם בין הבהמה הטהורה וגו׳ / כי זה אין כלל מקומו / וכבר נאמר למעלה בפרשת הטהרות / גם באמרו אחר זה והייתם קדושים כי קדוש אני יי׳ ואבדיל אתכם מן העמים וגו׳ / הוא כפל ויותר / כי כבר אמר למעלה אני יי׳ אשר הבדלתי אתכם מן העמים :

השאלה הי׳ באמרו בזאת הפרשה / ואיש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני מות יומתו באבן ירגמו אותם / כי הנה זה עניו נזכר לעיל / בעונש שואל אוב וידעוני / ונראה כפל כזה :

והנני מפרש הפסוקים / באופן יותרו השאלות האלה כלם ·

וידבר יי׳ אל משה לאמר

ואל בני ישראל תאמר וגו׳ / עד איש אשר יתן מזרעו למולך וגו׳ עד סוף הענין · דעת רבי הוא הזאת בעבודת המולך / כפי מה שכתב בס׳ לאוין נ״ג / הוא שהיתה לכך העברת אדם את בנו ובתו באש / ושהיו עושין כן כדי שיחיו הבנים עם לבריאת הזאת הבאה מכל לבכותו / והתועלת מוקדש חשבו עבוס בעיניהם · שבני אדם נתעבים בה / ולכן הזהיר והזהיר שכתוב כ׳ וזאת בחו אחד · וכתב הרב שגם היום הנגעים עושים כן / שישימו על האש ריח תמרים ומעבירין עליו בניה / והוא מדרכי האמורי / וזה נ״כ דעת רש״י שמולך עבודת כך היה / שמוסר אדם את בנו לכומרי׳ / והם עושים שתי מדורות גדולות / ומעבירין את הבן ברגליו / בין שתי מדורות האש / אבל לא היה נשרף · ודעתי אני אין יכולה לקבל דבר זה / כי אלו כיה הדבר כל כך קל / לא היתה התורה האלהית מזהיר כל כך באיסורו והרחקתו · והנה ירמיהו הנביא ע״ה אמר על זה ויבנו את במות התופת אשר בגיא בן הנום לשרוף את בניהם / ואת בנותיהם באש / שביאר שהיה ענין העבוד׳ הזאת שריפת הבנים והמיתות באש · ואין לך גם אומר שזה / שזכר הנביא הם בגיא בן הנום / ושזה המולך שהוא עבודה זרה אחרת / שהרי בירמיהו כתוב ויבנו את במות הבעל אשר בגיא בן הנום להעביר את בניהם ואת בנותיהם למולך · הרי ביאר שהבמות אשר בגיא בן הנום / היה בהם המולך / ושם היתה עבודתו / והתבערה אשר זכרה התורה / שנת השורפים בין שתי המדורות או לפחות שם אם כדברי הרבנים הנזכרים ז״ל / אבל עניים השריפה / וכן כתב תרגום יונתן בפירושו / וכן אמר הכתוב / וגם את בניהם העבירו באש לאכלה / ולזה נקרא בדברי ירמיהו / במות התופת אשר בגיא בן הנום בגיא ההריגה / מפני שהיו הורגי׳ שם הבנים ושרפו באש / ומלאו את המקום הזה דם נקיים / ובנו את במות הבעל לשרוף את בניהם באש / עולות לבעל אשר לא צויתי / ולא דברתי ולא עלתה על לבי / כי היה ענין העבודה הבעל במולך / ששם / עולה היה · וממשמעו הוא / שמולך בין הכוכבים והגדול שבהם / היה נקרא אצלם מולך / מפני היותו מלך ונקרא גם כן בשם בעל / כי הוא אדון ובעל ההויות / ומה אשר היה הגשם מושל ביבור הלא / והוא כלי פעולתו / היו העובדים אותו מעבירים את בניהם ואת בנותיהם אשר כבר נולדו להם באש / כאלו יאמרו מאתך הכל ומידך נתנו לך / ואמרה התורה לשון העברה / לפי שהיתה העבודה להעבירו מרשותו ומתחת ידו / ולהעבירו באש / כאלו היה אחר עם כחו · אבל העיקר היה שיהיו שם / באותם העברות / לא שיכבו באש להיותם נשרפים שם בעבים / אלא שיעלו אותם באש ושם יעבירום פעמים רבות עד שימות הילד באותן העברות תוך האש / ולכן יקראום שלום / והעברה למולך / היא העבודה · והמולך היא עבודה קדומה / כי הנה במצרים היו עושים אותה המצרים / ולכן זכרה התורה בתוך אחרי ידיעה · ומזרעך לא תתן להעביר למולך / ואומר והבפתרי שורפי׳ את בניהם לאדרמלך / וענמלך אלהי ספרוים / והוא המולך עצמו שהיה בינים / וכן בני עמון / היו קוראים לבקון שלהם מולך / כי הוא מלכם · והוא הבעל הנזכר כתם בבני זיש הבעל / הכל רומז בכוכב חמה המושל ביסוד האש / ולכן / עשה אליהו בתחלת נביאי הבעל באש / שבאמר והיה האלהים אשר יענה באש הוא האלהים · האומנם נקראת בדברי הנביאים במת התופת שהמורי עוד שם בימי רשעי ישראל / בית גדולה לאותה עבודה לאותו מקום היותר מקובל אז ונכבד שהיה בירושלם / והוא גיא בן הנום / ושם היו כהנים החומשים ומותני כניה׳ ופרי שנהם לובות לשמע · ונקרא שהכומרי׳ / היו מעבירי׳ אותו הבן או הבת כל כך פעמים / עד שהם ימותו בתוך האש / והיו הילדים צועקים בקול גדול בבואת / נפשם תוך תאש׳ ולכן כדי שלא ישמעו כומרי האבות והאמות / על בניהם על יללתם וצעקת כנגד העבים / היו הכומרי׳ תוקעי׳ בתופים / והמלחמים קולו׳ רבות לב.בל הרואים׳

שואפין אלא תמצא נפקות הלרים · והיות העבירה הזאת גדולה מכל העבירות, להקריב אדם קרבן לאחד מאלהי העמים, לא תמצאו ואלו אלא מזרעו ומפרי בטנו היו דעת ולזה הזהירה התורה על זה, את כל איש ישראל וגם את הגר הגר בתוכם, שאיש מהם לא יתן מזרעו למולך · ומפני זה שהיה ענין העבודה ההיא שאדם שהיו לו בנים ובנות רבים, יתן אחד מהם לעבודה שהיא הצלם המולך עליהם / ויהיה זה קרבן בעד הבנים הנשארים ועל אביו ואמו להציל אותם ממות ולהחיות ולכן ספרה התורה אשר יתן מזרעו למולך, ר"ל שיתן אחד מבניו לאותה עבודה במקום קרבן בעד השארית הנמצאת אצלו, ולכן אמרו הקדמונים ז"ל, מזרעו ולא כל זרעו, לפי שיבאר הכתוב כמוהו שכן היתה העבודה ההיא שיתן קצת מזרעו קרבן בעד הנשאר, והיה רחוק מאד שיתן אדם את כל בניו וכל זרעו, אשר נתן לו האלהים לאכילת אש · והתורה לא דברה אלא הזהירה על המנהג אלא על הדברים שיקרה מציאותם / וכן הוא היות האדם מעביר עצמו למולך או כל בניו יחד, כי איך יוכל האדם בטבעו לעבוד בן מרבונו · ומפני זה היה עיקר המצוה, שלא יתן אדם מזרעו למולך, והתורה הגדולה בה · ויש מפרשים שבעבור שהיו הגוים כ"ד מיתתם כפיתם אשר הכתות שמי שיתן קצת מזרעו למולך מיתה בסקילה, אבל הנותן כל זרעו למולך לא לא היה חייב שיהיה בסקילה, כדי שלא תהיה מיתתו כפרתו, אבל שיהיה עונשו לעולם הבא עונש כרת לנפש · ואינו נכון כי הנה הנותן מזרעו למולך אין בן או בת, יהיה חטאו או חרטה להיות העבירה ההיא, גדולה מכל העבירות · ואין ערך לכל אשר לוקחי העכו"ם שאז יהיה עונשו כל כך עצום כפי גודל הכתוב, מות יומת העם הארץ ירגמהו באבני חזקה לומר עם הארץ היהוד כה · ולפי שכבר כתוב בהם, שמלבד התורה ולא הקדימה כ"ד ירגמוהו · ומלבד העונש ההוא תמצאי, שהיה ית' שמה יתן את פניו באיש ההוא והכריתו מקרב עמו · ואין זה אלא בעולם הנפשות, כי כמו שהיה המוסר עצמו על קדושת השם שכרו גדול מלמעלה שלא היה יכולה למות בגופו / כן המוסר עצמו ובניו על עכו"ם היה ראוי שיתלה עכו כעולם הזה ובעולם הבא · וזהו שאמרו והכרתי אותו מקרב עמו, יען מזרעו נתן למולך, למען טמא את מקדשי ולחלל את שם קדשי · רוצה לומר · שמקדש ה' הוא הבנים אשר הוא כמו שרשו תכונות המולך הם מכחישים כני אדם · כלומר שאין ימטה ה' ולכן יתנו עליו הלב ורם הנהיות. ובית המולך היה שהוא מקום ובבית כי שם בין כוחותיהם ובני אדם · אבל זה כאשר כלן ובני אדם לאמן שירד את מקדשי ולחלל את שם קדשי · כי יורה שהמולך היה נכבד וקדוש מכל ית' לפי שיום הנעבד אל העבד · יום העובד אל העובד · והמעבד בזה עבירתו כזה, הגדולה הב' ואמר · ולפי שהיה אפשר שעם הארץ הבליעו עיניהם מן האיש ההוא, לבלתי המית אותו · ויהיה זה שבעבם, שהיו לו עבודה הגבאים שיקבל מיד העם, ויהם לאהל בכבוד הגשמי · שאמר ית' אלו יעלים אתו, לא לבד לבבנים את האיש ההוא עצמו · אבל גם לכל משפחתו עד אחרשה עלימו עיניהם · מלהעניש ומפני משפחתו העלימו עם הארץ עיניהם · כי הם משרים אותם · ולכן אמרו האיש ההוא עצמו וכל מי שהיו עמו כאותה עצה ינכרית נקמת עמם, ואת כל הזונים אחריו · ואם אינם ממשפחתו כולל וכם עוזרים לו, הרי הם כזונים אחרי המולך ולפי שלא יחשב כל בני המשפחה יכללם משכבותה · בין שיהו יודעים בדבר או לא ידעו · לכן אמר הכתוב לזנות אחרי המולך, כי הם יהיו כמוהו והכרת לא אשרים אלא ידעו בדבר · ויהיה זה כן קולת לזנות שהוא על משפחתו אמר · ולכן לא אמר כל משפחתו, שלא יהיו נכרת אלא בני המשפחה הזונים עמו ויותר כמון עניכה כי בעבור שהיה הנותן מזרעו למולך מכבי, שמפני זה יהיו בניו וקרוביו · לכן אמר ויעבך בהם מלכם עליו עם הארץ את עיניהם, לבלתי המית אותו עכ"פ, יהיו פני ה' בו ובמשפחתו, שהם בניו ואחיו וקרוביו · אשר כיון בעבודתם הם לבטחם ולהצילם ממות, כי יהיה הדבר בהפך שכלם יהיו נכרת · והתורה הגדולה הג' ואמר · והנה אמר אח"ז והנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים · כלומר והגדיל שהעונשים האלה יכבדו על הנותן מזרעו למולך מפני כובד העבודה וקושיה · כי הנה הנפש אשר תפנה אל האובות ואל הידעונים לזנות אחריהם, לא יענש כי אם בעונש אחד והוא הכרת לפי שלא הגיע עונשו לרשעת עבודת המולך, שעשו בו כבני העכו"ם · והנה לא זכר כאן משכן וחנום והכשף במיתה, לא בכ"ד ולא מידי אדם, כי הוא במלקות · והותרה כוה הגדולה הד' · הנה התבאר למה החמירה התורה כל כך על עבודת המולך, ולמה לא זכר פירוש למעביר עצמו למולך כי אם לנותן, לפי שהמשך הדעת אינו בר דעת, ולכן היה העונש לגבי המעביר אותו · ושלהיות הדעת כל כך עצום כתחתיו בו מיתת סקילה, ומיתה בפנית, והתבאר מהפסוק הראשון · ואני אתן את פני באיש ההוא והכרתי, כאמר על כרת הנפש · והפסוק השני · ושמתי אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אותו · ידבר בכרת יחדו · והתבאר מדוע והנפש אשר תפנה אל האובות אמרו לנכר הנפש, בין שבא לעשם / וכן שמא לנפשו · והנה אמר אחר זה / והתקדשתם והייתם קדושים · להגיד שראויים מעבודות יתקדשו ובמצות התועבות אשר זכר / ואם הם יתקדשו ויהיו עצמם מזה / יקנו תקון הנפשות יחד ותקוע בנפש / ויהיו קדושים ומצות / ועל זה אמר והייתם קדושים / והנה כאן נתבאר מצות ...

להיות לאלהיו · ית' לאלהים ותבאר בכם הבכיתו בתוככם / ולכן ראוי שיהיו תמיד בקדושה וטהרה רבה / כדי שתחול בכם השכינה והנבא הצליח מכל מקום · והסבה השנית היא / לפי שהשם ית' טוב במצות האלהים כלומר לעשות דברו ומצותו · וזהו אמרו / ושמרתם את חקותי ועשיתם אותם אני ה' מקדשכם / רוצה לומר כיון שהם חקותי אשר שמתי ושמתי ביניכם / ראוי שתשמרו אותם / כיון שאני הוא המקדש אתכם בהם · והותרה הגדולה הה' · והנה פסוק לוה איש איש כי יקלל את אביו ואת אמו / כדי להעיר הטבה / שבעבורה הגדיר כל כך בעונש הנותן את המולך · והיה כי הנה כל אדם מקלל את אביו ואת אמו שהם גדולים ממנו / כראוי שימות, קו"ו לשבעה שהנותן מזרעו למולך / הוא מקלל את אביו שבשמים / ולכן ראוי שימות עליו / ומפני זה כאמר כאן בתחלת הפסוק / אלא כי המורה על הסבה כי איש איש כי יקלל וגו' / וכאלו אמר כי הנה כל איש ואיש כאשר יקלל את אביו ואת אמו מות יומת, כ"ש כשלא את שם קדשו ית' ולפי זה תהיה אלא כי הראשונה בפסוק / לשון נתינת הסבה / ואלא כי השנית / שאמר כי יקלל את אביו ואת אמו / הוא לשון כאשר והותרה בזה הגדולה הו' · ולפי שגלמות האדם / בכלל בדברים שבהם לבנין העולם / ובמה שבינו לחבירו והיה שאשר זכר מה שבין אדם למקום / זכר אח"ז / מה שבין אדם לחבירו / והוא העריות כלם / כי עם היות שאשר סיכה נבדל אחר מות / הנה לא נזכרו שמה אלא איסורם / לא ענשיהם / ובמקום הזה פירש ענשיהם · אבל לא נזכרו כאן העריות כאותו סדר שהקדימם והזהיר שנזכרו שמה, לא בכתוב קודם למה שהיה כונה ולזה התחיל באשת איש / ואח"כ שאר העריות / ובמנם אשר דמיהם בם / רוצה לומר כי הם היו כתת מיתתם יען כלשם יהיה דמם · ובקנס אחר גם כן מכל עמו / והוא בדברים שבפי הבדור התחתוני הם כ"כ מגונים / כמו שהם אסורים כפי התורה ובקנס אחר תועבה עשו / וגם זה עניני שהם מיינו מיתתם · ולאחרם בשוכב עם הבהמה טוב ולזה הבהמה תהרגו / כאשר כיארו חכמינו ובמקום לברכה הטעם בזה / והוא כדי שלא תאמר מוכרת שן זהו שנתלה בזה · ולזאת בגיסא עם אחותו אמר חסד הוא / ותבין ספרק, ולכן כל יוסף שיוצא והנה תחלה העריות זה שנאמר בהם מות יומת / מיתתו בחנק · ודמיהם בם ענינו שהם נרמז מיתתם ברוצח ומעשיהם ונתחייבו בדמם / וכל מקום שנאמר דמיהם בם לבד הוא בסקילה / שכל דיבם אוחרים לו / ודין ברזקך ולא ברזבנו · ומיתת השרפה דינה חמור בסקילה / אך היא חמורה מהחנק · וכל שאר העריות שנזכרו כבדר שבחר מות / ולא נזכרה בהם כרת / כמו הלוקח אחי אחיות / ונת כמו ובתו · ולחכם נמו הרלב"ע / שלא הזכיר שום אחות הלב ולא עונש אחי אחיות / והמשכיל יבין · ברנה טוב / שמפני כבוד שורש ויעקב אשר אכלא עמרם את דודתו / ויעקב שתי אחיות / לא נזכרו מיתרים ענשיהם / וכבר כתבתי שאין טעם ולא לאות בדבריו / כי העריות האלה הן אסורות מן התורה / ולכן קודם נתינת התורה / היה בלתי אסור ואם אסור אח"כ אבל לא נזכרו כאן ענשיהם לפי שהם בכלל כל העריות שהם בכרת כמו שביארתי / וכבר השוכב עם דוה / והיה הנדה או זבה לשון נדוי ושלוב מזה / ונקראת נדה / לפי שהיא נודדת ממקום למקום / להתרחק מבעל ממנה : ונקראת דוה / לפי שהיא ראויה לבוא עליה כדברי ה' · ואמר בסוף המצות האלה ושמרתם את כל חקותי ואת כל משפטי · להגיד שעם היות שלא נזכרו כאן כפעם הזאת יתרות שכלי נתירה ראוי שכל כלם יהיו נזהרים לשמרם · כי כלם נכללות בכלל שלא ילכו בחקות הכנענים ומעשיהם / לפי שהשם ית' הבדיל אותם מכל העמים בקדושת הטבע / עד שמפני זה שוה שהבדילו בין הבהמה הטהורה לטמאה / כדי שלא יטמאו את נפשותיהם בבהמה ובעוף הטמא / כי היו המאכלים הטמאים מקנים יותר רע בגוף ותכונה רעה בנפש ולכן היה הבדל המאכלות / בסגולת הנפש · וזה תרע שלא נא והבדלתם בין הבהמה הטהורה לטמאה כמו המקום / מכוון לענין השחיטה כי אם לענות מזונו הראוי / לקדוש הנפש והבדלו יותר העמים בכל עניניהם · ולכן אמר בסוף הדברים / והייתם לי קדושים כי קדוש אני ה' ואבדיל אתכם מן העמים להיות לי / כי זה היה תכלית המאמר ובונתו · והנה אמר עוד / איש או אשה כי יהיה בהם אוב או ידעוני כמו זה לי, להודיע שמיתתו בידי אדם / כשיהיו בו עדים והתראה · אבל גם לדבריהם אין ספק שכל הפסוק הוא שלא כמקומו / מה יקבה אמרו, כי יהיה בהם אוב או ידעוני / כי היה ראוי שיאמר אשר יפנה אל האוב או אל הידעוני, לא אשר יהיה בהם · ולכן אחשוב לכתב בו ע"ד הנפש / שמפני שזכר כאן שיתרחקו מעבודת המולך וכל מיני הטעבות והנפשה כאוב והידעוני שהיו עושים עם עצמות אדם או עצם חיה ידועה / שהיו שמים תחת הלשון / לדבר עתידות · והיה שכבר יקרה ויחגו בני אדם / שלא יבטו ולאכה מאלו המלאכות העמוות / כלל יאמרו שבעצמים ועצמם ים כח שד או אוב וידעוני יגידו בו הדברים הנעלמי / לכן הזהיר עליו ית' ואמר איש או אשה כי יהיה בהם זה או ידעוני · ואין פירושו שיפנו אליהם לעבודתם כמו שאמר למעלה אל תפנו אל האבות ואל הידעונים / אלא שיש בהם רוחה לומר שיוכל בהם בעצמם לפי ספוריהם / כח אוב וידעוני / שהוא בהם עד / לבאר הדברים הנעלמים העתידים · כי הנה הבאים בהזאה / אף על פי שלא יעשו מלאכה זוה / כיון שהוא יתאמרו שהוא כמו הוא נקרא / ...

אותו / כי הנה בצאת קודם קטורת ומכות יהודים דובר שקרים / ולכן ראוי
שיצא נתוק עם י״י להוליכם אחרי ההבל והכזב / והתורה כנה בשלמה עם
זמי״. עם בכל קדושים תהיו :

פרשת אמור אל הכהנים

ויאמר י״י אל משה אמור אל הכהנים / עד ונקדשתי י״י אשר מקדשו אותם מקראי קדש. ויש לשאול בפרשיות האלה ובכיוצא בהם / שאלות :

השאלה הא׳ למה נתנה התורה לכהנים / שיטמאו לקרובי המתים / ולא יטמאו לקברם / והנה טומאת מות אחת לכל אשר הוא יושב בו / או לגעת בנפש / שהוא בין שיהיה מגוף אבי המת / או חלים וכו׳ · כי טומאת מת / היא טומאה נוף אחד ממנו הרוח / ולכן היה ראוי שהכהן לא יטמא לגוף מת / או שיטמא לכלם :

השאלה הב׳ למה התיר שיטמא לאותם הקרובים שזכרה תורה / ולא לשאר הקרובים / כמו שהוא מזכיר אם לאביו או לאמו / אבל לא לבני אחיו / שהיה ראוי שיהיה דינם כאחיו ובניו / ומה שהתיר לאחותו הבתולה / לא לאחותו הנשואה / ואם אין הבתולה אלא כבתולה והנה בהזכיר הערוות שתיהן שוות / הבתולה והנשואה ואם היה מותר ליטמא על אחת / למה במאת בדבר ולכיהו אשר אמר על אהרן ועל בניו ובהם תתעכב הקטורת / ונוה אל ישראל ולכהן שיקריבו :

השאלה הג׳ באמרו לא יקרחו קרחה בראשם וגו׳ כי למה הוכרך לצוות על זה / כיון שאמצאה בקרוב / כמו לא תקיפו פאת ראשכם / ולא תשחית פאת זקנך / ושרט לנפש לא תתנו בבשרכם / ואם זה כלל נאמר לכל איש ישראל / כ״ש וכ״ש שיאמר לכהני השם / ולמה הוכרך לאומרם עליו שנית :

השאלה הד׳ באמרו קדושים יהיו לאלהיהם וגו׳ כי את אשי י״י / לחם אלהיהם הם מקריבים / והיו קדש / שהורה שהם מפני שיקדשו בקרבנותיהם / ואמר לומר בחוק וקדשתו כי את לחם אלהיך הוא מקריב קדוש יהיה לך / שהורה שישראל יקדשו את הכהנים / לא שהם מפני שיקדשו בקרבנותיהם :

השאלה הה׳ באמרו ובת איש כהן כי תחל לזנות את אביה היא מחללת באש תשרף / כי אם / שנין זאת מהמקומות / ולמה לא נתן העונש גם כן לבן איש הכהן / כשיהיה רע ובליעל ויכבד אביו / ומפני שאת אביו הוא מחלל / כי היה ראוי שיהיה העונש שוה לבן או לבת לאביו הכהן :

השאלה הו׳ באמרו איש מזרעך לדורותם אשר יהיה בו מום לא יקרב וגו׳ / והיה שתמצא ההזהרה הזאת / נכפלת כאן ד׳ פעמים · הא׳ איש מזרעך לדורותם אשר יהיה בו מום לא יקרב להקריב · הב׳ כי כל איש אשר בו מום לא יקרב איש עור וגו׳ · הג׳ כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן לא יגש להקריב את אשי י״י · הד׳ באמרו מום בו את לחם אלהיו לא יגש להקריב וגו׳ :

השאלה הז׳ למה אלה הכתוב איסור עבודת בעל מום / כשיהיה מזרע אהרן / כמו שאמר / דבר אל אהרן לאמר איש מזרעך לדורותם אשר יהיה בו מום / ואמר כל איש אשר בו מום מזרע אהרן הכהן לא יגש להקריב / כי הנה האיסור הוא / מפני היותו בעל מום / ומה ענין היותו מזרע אהרן / כאם בהיות הכהן מזרע אחר / יהיה מותר לעבוד עבודתו בהיותו בעל מום :

השאלה הח׳ בפרשת דבר אל אהרן ואל בניו וינזרו מקדשי בני ישראל / כי מה צורך להזהיר את הכהנים / בהיותם טמאים שלא יכנסו למקדש / ולא יאכלו בקדשים / כי הנה זה כבר נצטוו כל ישראל כלם / והנה לומר המוטמא המקדש וקדשיו / וכ״ש שהיה הדבר אמור בכהני השם / אף כי הכהנים מכלל ישראל היו / ומי צריך אותם תוספת הזהרה שינטרכו לאזהרה מיוחדת על שמירתם :

השאלה הט׳ במה שצוה גם כן בכהנים / שנבלה וטרפה לא יאכלו לטמאה בה / כי הנה כבר אמר למעלה בסדר אחרי מות / וכל נפש אשר תאכל נבלה וטרפה באזרח ובגר וגו׳ / ואם כבר נאמר זה לכל ישראל / שהכהנים מכללם למה הוכרך הכתוב לצוותו עתה אליהם פעם אחרת בפרט :

השאלה הי׳ באמרו ואיש כי יאכל קדש בשגגה ויסף חמישיתו עליו / ונתן לכהן את הקדש · כי הנה בסדר ויקרא בא׳ הפרש נפש כי תמעול מעל וחטאה בשגגה מקדשי י״י והביא את אשמו אל י״י איל תמים וגו׳ / ואת אשר חטא מן הקדש ישלם ואת חמישיתו יוסף עליו / ונתן אותו לכהן / ואם כבר נזכרה המצוה הזאת לישראל בכלל / היתה אזהרתה כאן לכהנים בפרט בלא צורך / אף כי לא זכר כאן איל האשם :

והנני מפרש הפסוקים / באופן יותרו השאלות האלה כלם :

ויאמר י״י אל משה אמור אל הכהנים בני אהרן עד והכהן הגדול מאחיו · הנה ביארתי בהקדמת

כמו ההלוים האלה / שזה הכתוב בתורת האלהים היה בקדושת עמו / ולכן הקדים קדושת העם מקרבנות לחייהם ואח״כ הקדים והבדילם מטומאת המאכלים / ומטומאות נגעים וזבים וזבות · ואח״כ בזהרת טומאת מקדש וקדשיו · ואמר כן הקדים נגעים ואיסורי עבירות / ומצוות מאורות למעלה / ואח״כ יקדש את הכהנים / ויקדש את אהרן במדות ויובלות / ויקדש בערכים ומעשרות / וקדוש כתים כגמר הספר / ובדרך הזה כולל בקדושים תהיו / שבלים באמרו והייתם לי קדושים / וזה לך קבוץ הפרשיות כלם · כן כאשר נוה לאמר / שיאמר לישראל הדברים / שבהם יתקדש ויהיו קדושים / כדי שתהיה השכינה האלהית שורה ביניהם / כוה עתה למשה גם כן / שבן יאמר לכהנים מצותי י״י במצות מיוחדות אליהם יתר על שאר העם / וזה שאמר אמור אל הכהנים בני אהרן / ואמרת אליהם י״י. והסיבה ° וכרונם לגרכה / דהנו כונתם הכפל הזה / אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים · ומפני הטעם יראה / שאמר אל הכהנים / שכיון שיקבץ אותם / וידבר אליהם יחד · ומה שהוסיף לאמר ואמרת אליהם / הוא על המצות אשר יצוה אותם / ולענין הפסוק הזה / שידבר לכהנים בהיותם בני אהרן זרע ברך י״י / שיפרשו עצמם מטומאת המת · ואמר לפרט גם כן שאמר / אמור אל הכהנים / שיאמר כולל לכהנים ההדיוטים / ולכהן הגדול / כי לכלם ישוה כמו שאמר / אבל כיאר בתחלה מה שיאמר לכהנים ההדיוטים / ועל זה אמר / ואמרת אליהם שהם האזהרות המיוחדות לכהנים ההדיוטים · ואח״ז יזכור / פרשת והכהן הגדול מאחיו / שהם המצות המיוחדות לכהן הגדול · והיותר נכון בעיני / בכפל אמור ואמרת הוא / שמפני שיהיה האדם כשנפרד ממנו אחד מקרובים / יום לבו נקרעו / לא יוכל להפרד ממנו מלהכנס אותו / כשגזר זה יאמר אם בני אהרן הכהנים / שהם אשר הוכרה פעמים רבות / שלכבם לא יטמא אחד מהם בעמיו · ופירשו המפרשים / לנפש לא יטמא / לאדם מת מזה שיהיה · ויקשה למה דבר בלשון נפש / והדרך הלשון היה לומר / למת לא יטמא או לאדם לא יטמא / כמו שאמר אדם כי ימות באהל איש בו יגע בנפש אדם או בקבר לא בלשון נפש / ולכן אומר / שכלל באמור הזה ג׳ כונות · הכונה הראשונה היא / כי מפני שבוס האמיני בתוכחת המוכח במיתת נדב ואביהו / שזה אסר לאהרן ולבניו / מהתעסק בקבורתם · ובמה אותם ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמותו / כי שמן משחת י״י עליכם · ונוה אל מישאל ואל אלצפן בני עוזיאל דוד אהרן / שאו את אחיכם וגו׳ / חשב יתעכב שזה יצוה שוה לדורות / שהכהן הדיוט לא יטמא על מת / מפני שהיה אביו ואמו או אחיו · ומפני זה הוצרך לבאר להם / לנפש לא יטמא בעמיו / כי אם לשארו הקרוב אליו לאמו ולאביו ולבנו ולבתו ולאחיו / כי גם לאחיהם יטמא · ואם כאשר זה לאהרן ולבניו במיתת נדב ואביהו / היה מפני שהיו בשעת העבודה / ושאין ראוי שיעכבו אותם · גם שאלו היו בני אהרן משוחים בשמן · ומפני זה היה ראוי שבאותו יום ראשון לא יטמאו · וכמ״ש ומפתח אהל מועד לא תצאו פן תמותו / כי שמן משחת י״י עליכם · אבל לדורות / היה ראוי שיטמאו הכהנים ההדיוטים לקרוביהם / כמו שיזכור · ואמר לנפש / להגיד שאין הבדל והחיות במה שלך ישראל גם יקרא ממנו עמים / ובין שיהיה הדיוט יחיד בכלל וכפר · הנה בכלות נפשו אין ראוי שיטמא לו ולא יטמא אל חללת נפשו כמבוך או ביוחד שיהיה לו בחיים / כי לאמר הפרד מכבם לא יטמא בנפש בו · והכונה השנית היא / שבודאי יתברך לכהני׳ שמפני היות נפשם קדושה ודבוקה באלהים / ראוי שיבינו עצמם בטהרה יתגלה / יותר מכל שאר בני ישראל / אף על פי שכלם קדושים / כמו שכבואת הכהנים מכבודותיה׳ ולכן צוה לומר להם / לנפש לא יטמא בעמיו / רוצה לומר שמעלת נפשם שלמותה וקדושתה / אין ראוי שיטמא אחד מהם בעמיו / כי שאר העם יוכלו לעשותו / אבל מפרתי המקדש והכהנים הנגשים אל י״י יתקדשו מזה לנפשם / בעבור קדושת נפשם ושלמותה / והיא ע״ד הגזרת׳ יחיד לנפשותיכם / שהוא בעבור כשמותיה׳ · והכונה השנית היא / שתכלית האדם וסוף שלמותו היא / שלבת קנו שכרת בני שלקיו זה הוא הפרד׳ מחלה / כל אחד לעצמו מבלי השאיר לאחד מהם טום שארית אל ענרו / וזו היא המות הבחירה / והקדושה שתפרד הנפש מן הגוף / מבלי שתתערב עם תכונות החומר ופחיתיותיו להתענג בהם · אלא שיהיו נפרדים החלקים ההם בעת כמות הפרד נוחר / וכמ״ש רבים ° המכשים / וישוב העפר אל הארץ כשהיה / והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה ° ואכיתינו זכרונם לברכה אמרו / תנה לו כמו שנתנה לך / רוצה לומר / מבלי שרוש תכונות גשמיות · והפרידה היא קשה מאד להמנס אל השכמים / לפי שאל מרוב ים לנפשם נטיה גדולה אל החמרים / טבעת המתגל שהרגלו יחדיו הנפש והגוף כל ימיהם · ולכן בעת המות / ישארו בגוף עניינים רעים ונפסדים · מחברת הנפש עולים ויורדים בו / והם רוחות הטומאה / אשר אחרו אל המתים · ומפני זה ° אמרו ז״ל / שנפש הרשע ברבות קשה להפרד מן הגוף / כצנבא דעיקרא / דשדיא אדיזרי · ולפי שכלל האנשי׳ אחד המרבה ואחד הממעיט / יקרה להם זה / גזרה התורה טומאה יתרה על כל הטומאות / טומאת אדם מת / כי בצאת הטומאה ההיא בכחני לא נחשבה / כי אם תכלית הנפש הואת / לפי שלא נתקיים ויפוך העפר אל הארץ כשהיה / והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה · אבל בשאר נבם שכינים מזיקים ומטמאין / עד שלאות הכבה / היתה הנשמה עולה ויורדת לבית עד שלשה... ולכן ° אמרו ז״ל / שבמות אדם מטמאין / ובמה׳ אמור לכם שאת ...

[illegible]

והכהן הגדול מאחיו

[illegible]

[illegible]

וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל אהרן עד דבר אל אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל

[illegible]

לפי שמכרת עבדי מבני מתנתי . אבל עבד כנעני קנוי לגופו / והוא
לבהמתו וכנחלתו על כן יובן שיאכל אותו עבד / כיון שהם קנין כספו של
כהן / וכן יליד ביתו שהוא בן שפחתו שנולד בביתו / שאף שלא קנאו בכספו /
אבל הם פרי נחלתו / הם יאכלו תמיד בלחמו של כהן / שהיא התרומה כי
לחמו הוא . ואמנם בת הכהן כאשר תנשא ותהיה בקדושין לאיש זר כבר יצאה
מרשות אביה / ולכן מתרומת הקדשים לא תאכל / אבל אם תהיה בת כהן
כי אלמנה או גרושה בעלה וזרע אין לה מאותו בעל / ומפני שאין לה בעל
ולא זרע ממנו / תשוב אל בית אביה הכהן כנעוריה / כאשר היתה כאשה
אתו . הנה או היא מלחם אביה תאכל / אבל אם היה לה זרע מהבעל /
לא תשוב אל בית אביה כי היא אשה של זר / וכל זר לא יאכל קדש . אפילו
שיהיה זרע בת כהן . ואם איש יעבור על זה / רוצה לומר שיאכל קדש
בשגגה והתרומה / לא יהיה כריתה בידי שמים / כמו שאמר ומתו בו כי
יחללוהו . אבל כיון שעבר בשגגה יוסיף חמישיתו עליו / שאם התרומה
שאכל היתה שוה מנה ומנות / ישלם גם / שעור עם תוספת חומש / ונתן
לכהן את הקדש / שהם השקרן וחומש . ואמר שאפילו כלה תהיה
בכהנים / שלא יחללו בקדשים לתתם לאכול למי שאינו ראוי אליהם /
או שלא בטהרה . [illegible] ולא יחללו . רוצה לומר לא הכהנים
המוכרים את קדשי בני ישראל . [illegible] הקדשים אשר הוא עליהם
באמרו אשר ירימו ליי׳ . שהיא התרומה אשר ירימו לכבוד השם . ואם
נשענים על הכהנים [illegible] והשיאו אותם עון אשמה /
רוצה לומר [illegible] עון אשמה של הכהנים האוכלים
קדשים והמאכילים את הזרים . כי במקום אלהי יי׳ מקדשם אם
מחללים אותי . [illegible]
את כל [illegible] . שאמר שבני ישראל השיאו את הכהנים עון אשמה / כמה
שהם נשענים עליהם באכילת הקדשים / והנה נזכר שגגת הזר האוכל
קדשים [illegible] עם היות שעבר בשגגה כאשר ויקרא / [illegible]
[illegible]
ולא [illegible] / ולכן אמר [illegible] אם ואולי יעשה אדם על זה הדבר
בשגגה / ישלם החומש כמו שנזכר / והותרה השגגה הזאת . ונראה שאמר כאן
והשיאו אותם עון אשמה / כמו אל השם שנזכר [illegible] .

וידבר יי׳ אל משה דבר אל אהרן ואל בניו ואל כל בני ישראל וגו׳ / עד מועדי יי׳ אשר תקראו אותם . אחרי
שהזהיר את הכהנים הנגשים אל המזבח / שלא יהיו בעלי מומין [illegible] שלא יעבוד הבעל
מום / ושלא יאכל הכהן מן הקדשים כל זמן שטומאתו עליו מפני כבוד
המקדש . צוה עוד למשה [illegible] אהרן ואת בניו [illegible] שהם המקריבים
והעובדים . ואל כל בני ישראל שהם בעלי הקרבנות . שלא יקריבו קרבן
שיהיה בו מום / כי אף שיביאו בני ישראל בהמה בעלת מום להקריבה / שלא
יקבלו אותה הכהני׳ מידיהם / ובזה אמר הגביא לכם / הכהנים בוזי שמי / מלאכי א׳
ואמרתם במה בזינו את שמך / מגישים על מזבחי לחם מגואל וגו׳ / והיתה
האזהרה ג״כ לישראל / שלא יביאו קרבן שיהיה בו מום / ובכלל בכתוב הזה הגר
הגר בתוככם / להגיד שאין ראוי לקחת מידו כי אם קרבן תמים וכזאת / כמו
שיזכור . ואמר לרצונכם זכר תמים . להגיד שאם דעתם ורצונם שיהיה
לרצון להם קרבנם / ראוי שיביאו אותו זכר ותמים / כי הוא הנבחר לעולה /
ואז יהיה הקרבן לרצונכם / אף הנקבה או בעל מום בכל א׳ מאלה המינים /
בבקר בכשבים או בעזים כל אשר בו מום / לא תקריבו כי לא לרצון יהיה
לכם . [illegible]
בלבד . והנה שלא בלבד שהוא זה בעולה / אבל גם בשלמים / שהם קדשים [illegible]
קלים דינם גם כן כדין העולה / ואין [illegible] ביניהם / לא בעולת נדר ונדבה
תמה מן העזים / ולא כן שלמי נדר ונדבה / ופי׳ לפלא נדר או נדבה /
להפריש בדבורו הרי עלי נדר / או הרי עלי זו נדבה / והענין כלו שלא
יהיה בו מום כלל . ואז יהיה לרצון לפניו ית׳ / לא שתהיה עורת הבהמה
[illegible] / או שבורת רגל עד שתלך אותה
[illegible] / או יבלת / ומגורת תבלול בעינו / שהוא כשר
[illegible] / לא תקריבו עולה [illegible] ליי׳ [illegible] לא תתנו
מהם / רוצה לומר אשה העולה / לא תתנו מהם על המזבח / ושור השה
[illegible]
[illegible]
[illegible] / ולנדר לא ירצה . ר״ל
שיוכל לעשות ממנו נדבה / [illegible] . אבל לנדר [illegible]
שאם נדר [illegible] הרי עלי שור או שה . צריך שיתן אותו תמים [illegible]
[illegible] / כיון שיש לו זמן לבקשו ולהקריבו . [illegible] ולפי שיש
מומים נעשים בבהמה לרצון בעליה / שחשבו שהם שלמיות להם / וכמו
[illegible] סריסים / אחר שהמומים ההם מעוך שנתמעך [illegible]
עד שנשבדו מלהוליד . וכתות / שהוא נעשה כן בכלי / שביציו כתותים
מלשון כתית למאור . ונתוק שגידי [illegible] נתוקים / והם [illegible]
[illegible] הבנים מן השפכה / הרי הם בעלי מומים / ולא תקריבו מהם /
וגם בארצכם לא תעשו כדי שתמיד [illegible] . ואין
[illegible] . ובארצכם [illegible] / [illegible]
ובארצכם לא תעשו כלה המומים / ולא תוכה [illegible] / אבל אם [illegible]

שנמצאים כן על ידי אחרים / ומתרים לקיומם . ולפי שרבים מפני [illegible]
מגילוים למקדש הם כירים ולידות / שהיה אפשר שיביאו בעלי מומים .
הזהיר את הכהנים שלא יקחו מידיהם דבר שיהיה בו מום / לפי שאולי
בעליהם יבוזו להביא בעל מום / להבזות את המזבח / להיותם נכריים
שמשחתם בהם / רוצה לומר שמומותיהם הם רעות / ואולי מפני זה יקריבו
בעלי מומין כמו שהם עצמם בעלי מומים / כי [illegible] /
ואז אמרו / כי משחתם בהם מום בם לא ירצו לכם . ואפשר לפרש של
הבהמות הנקרבות שהם בעלי מומים כאמור / כי משחתם בהם מום בם /
רוצה לומר שאף על פי [illegible] טובה / הנה קרבנו אינו
הגון והוא משחת ממנו המום שבו / ולכן לא ירצו הקרבנות אשר כאלה
לכם בתתם כהני יי׳ / ולא תהיו בוזי שמי / ומפני שאמר או כשב או עז
כי יולד / רוצה לומר בתחלת תולדתו הוא כבעל ואינו תמים ושלם
בעצמותו / סמך הכתוב לפרשת הבעלי מומים שור או כשב או עז כי
יולד . וצוה שבעת ימים תהיה תחת אמו עד שיתחזק / ולא יובא
לעזרה קודם זה / כי הוא כבעל מום ובלתי תמים לקרבן אשה לעולה
ושלמים . ר״ל שבאלו שבעת הימים אין ראוי לשחוט את הזה / כי כן
אמר והיה שבעת ימים תחת אמו / ומיום השמיני והלאה / לפי שעבר עליו
אותם שבעת ימים / ואז רביע הלבנה / שיתחזק הנולד או ירצה
לקרבן אשה ליי׳ . וכן נאמר באדם וביום השמיני ימול בשר ערלתו .
ולפי שהיו המצות האלה מיוחסות לכהנים . ואם היו כמדבר שוחטים
הבהמות פתח אהל מועד / [illegible] / ושור או שה אותו ואת בנו לא
תשחטו ביום אחד / ושור הוא גם לזכר ולנקבה על כן אמר אותו . ואם
בקבלה האמתית שאין הבהמה [illegible] רק אחר האם / כי
אין אנו מכירין את האב וכו׳ . וגם הבהמה תכיר את האם אשר ילדתו /
ולא תכיר את האב / ולכן יהיה אחרו / אותו ואת בנו [illegible]
לשור ולשה . והשה / הוא כלל את כבשים ואת עזים . [illegible]
הכתוב / אותו ואת בנו בלשון זכר / בערך האומה שהוא אדם / [illegible]
על כבן [illegible] אותות . [illegible] / שלא ישחט האם
והבן / כי יהיה כציור אכזריות גדול / כשוחט האדם את בנו [illegible] .
ויום אחד / הוא מערב עד ערב . והשוחט השני בין שישחט האם אחר
הבן / או הבן אחר האם עובר בלאו / לא השוחט הראשון . ועוד צוה
לכהנים וכי תזבחו זבח תודה ליי׳ לרצונכם תזבחו / רוצה לומר שאשר
יקרבו זבח תודה יהיה דינו כדין העולה והשלמים אשר זכר / ואז יהיה להם
לרצון לפני השם / והוא שיהיה הזבח זכר תמים ובלי מום . ועוד שיצא
שמירה חזקה לאכלו במקומו / ובזמנו . וזהו שאמר לרצונכם תזבחו
אותו / וביום ההוא יאכל / כי אני יי׳ המקיים [illegible] . ואם יאכל
שלא בזמנו הוא חלול בכבודי / כי יהיה קרבני דבר נתעב [illegible]
הבשר הנקרב לשמי / כמו שזכר למעלה . ובסוף הדברים אמר כנגד הכהני׳
ושמרתם מצותי ועשיתם אותם אני יי׳ מקדשכם . ואם אני מקדש אתכם /
אין ראוי שאתם הכהנים תחללו את שם קדשי בתוך בני ישראל והאזהרה הזאת
נאמר כנגד הכהני׳ / שאמר עוד ונקדשתי בתוך בני ישראל / ר״ל שיהיה נקדש
בתוך בני ישראל שהם יכבדוני וייראו מלפני יי׳ / בראות היות אתם קדושים
ונשמרים בטהרה / ויזכרו ישראל תמיד שאני יי׳ המוציא אותם מארץ
מצרים להיות להם לאלהים אני יי׳ / כי המצוה יורה על המצוה :

וידבר יי׳ אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מועדי יי׳ / וגו׳ עד [illegible]
[illegible] בפסוקים האלה שאלות :

השאלה הא׳ אם היה השבת / מכלל המועדים אם לא . ואם הוא מכללם / ולכן בא בפרשת המועדים . למה זה אחרי
זכרונו / חזר לומר שבית מועדי יי׳ / והיה לו לזכור הפסח מיד אחרי השבת /
כדרך שאר המועדים זה אחר זה / ולא יבדיל בין השבת וביניהם / ובסוף
אלה מועדי יי׳ / גם שבסוף הפרשה אמר אלה מועדי יי׳ וגו׳ / מלבד שבתות
יי׳ / וזה מורה שאין השבת מכלל המועדים . ואם אינו מכללם יקשה למה
נזכר כאן עמהם / וזה ענין אחרו עוד / אלה הם מועדי כי הוא כפל מבואר /
גם שכל דברי הפרשה כתוב בלשון שלישי המדבר / והם אחר הוא [illegible]
בשמו יתברך כמדבר בעדו / ואם יאמר / שאין השבת מכלל המועדים / וצריך
לדרוש שכל המחלל את המועדים / כאלו לא קיים את השבת / ודרך דרש
הוא . והנה כן כתב שאין השבת מהמועדי׳ / אבל שהקדימו הכתוב להודיע / ויקר׳ כ״ג ג׳
כי גם שבותו כאחד מן המועדים / לא תדחה לעשות בו אוכל נפש . והטעם
הזה אינו מספיק / כי גם שיכניס השבת למועדים מאותו טעם / לא היה
ראוי / שיבא מועדי יי׳ לפניו וגם לאחריו :

השאלה הב׳ למה לא זכר בשבת הקרבן שיקריבו כמו שאמר בכל אחד מהמועדים והקרבתם אשה ליי׳ ולמה לא אמר כן בשבת :

השאלה הג׳ למה לא אמר בשבת בעצם היום הזה / כמו שאמר בכל אחד משאר המועדים / ואם היה ענין בעצם היום הזה / שלא ידחה מיום אל יום אבל בעצמו של אותו יום יהיה / למה לא אמר כן בשבת :

השאלה הד׳ למה במצות הפסח לא אמר וידבר יי׳ אל משה לאמר / כמו שאמרו בכל אחד משאר המועדים :

והנה את הפסח הוא הראשון במועדי ה׳ / ולמה לא נאמר בו דבור בפני עצמו ?

השאלה הג׳ באמרו בי״ד לחדש בין הערבים פסח לה׳ ובחמשה עשר יום לחדש הזה חג המצות · והנה הפסח על מצות ומרורים יאכלוהו / ולכן יראה שהפסח והמצה היו אחד / והמצה אחד ?

השאלה הד׳ למה לא נאמר בפסח שבתון כמ״ש ביום תרועה וביום הכפורים / כי עם היות שאמר בהם כל מלאכת עבודה לא תעשו / אמר הכתוב בהם שבתון · ומה ענין פסח לה׳ והוא לישראל ?

השאלה הה׳ למה לא אמר בפסח בעצם היום הזה / כמ״ש בחג השבועות וביה״כ / ומה היה מאמר בעצם היום הזה אין בפסח שהיה ראוי שיאמר בפסח / כמ״ש בחג השבועות וביה״כ ?

השאלה הו׳ למה לא אמר בפסח עצרת / כמ״ש בחג הסוכות והנה בספר ראה אמר בחג המצות וביום השביעי עצרת לה׳ אלהיך / ולמה אם כן לא נאמר כאן בו עצרת ?

השאלה הז׳ למה לא נאמר בפסח חקת עולם לדורותיכם / כמו שנאמר בשאר המועדים / וגם אמר בהם בכל מושבותיכם / ובהיות את הפסח לדורות בארץ ובחוצה לארץ חקת עולם / ובכל מושבותיכם יורה על גליות המצוה ?

השאלה הח׳ איך אמר בעומר חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם / והנה אין מצות העומר נוהגת בחוצה לארץ ולא יתכן לומר בו כן ?

השאלה הט׳ למה בשבועות נאמר בו לשון שבת ממחרת השבת שבע שבתות תמימות תהיינה עד ממחרת השבת / והיה ראוי לקראם שבוע ושבועות ולא שבת ?

השאלה הי׳ הנה בקרבן העומר / מדוע היה כבש אחד בלבד / והנה קרבן מוסף פסח היה בכל יום ז׳ כבשים / וקרבן חג השבועות שהיתה מנחה חדשה היתה ז׳ כבשים ופר אחד / מלבד המוספות והשלמים / ולמה אם כן היה קרבן העומר כבש אחד בלבד / תמונה מכל הקרבנות ?

השאלה הי״א במנחת קרבן העומר / שהיתה משונה מכל מנחות הקרבנות / כי בכל הקרבנות היה עשרון אחד סולת לכבש האחד / ובזה הקרבן היו שני עשרונים לכבש · הנה האחד מהעומר גם היתה המנחה הזאת כלה אשה לה׳ בלי קמיצה ואזכרה / מה שאין כן שאר המנחות / ועם כל זה היה נסכו רביעית ההין יין ככל שאר המנחות כמוה ?

השאלה הי״ב באמרו תספרו חמשים יום · ומדוע שאין אנו מונין חמשים יום / כי אם עד יום תשעה וארבעים / ואם יום חמשים אינו נמנה ?

השאלה הי״ג למה נותה התורה ממושבותיכם תביאו לחם תנופה שתים / כי אם אמר ממושבותיכם על הדורות / אין קרבן הזה נוהג כי אם בארץ / ואם בא לבאר שלא תביאום מחוצה לארץ / הנה אמר בתחלת הפרשה כי תבואו אל הארץ / גם כי הבכורים לא אמר בהם ממושבותיכם תביאו / ולמה א״כ אמרו במקום הזה ?

השאלה הי״ד באמרו ויין תנופה / ולמה בזה יותר שיהיו הלחם הזה הנקרב חמץ / בהיות כי כבר האמר כי כל שאור וכל דבש לא תקריבו ממנו אשה לה׳ ?

השאלה הט״ו למה לא נתנה התורה טעם לחג השבועות שהוא זמן מתן תורתנו / כמו שנתן בחג הפסח ובחג הסוכות וביום הכפורים / הטעמים שבעבורם נצטוו ישראל עליהם ?

השאלה הט״ז למה בכל אחד מהמועדים / אמר לבד שאת ה׳ בכללו ובכלל ביאור מה יהיה המוסף והקרבן בהם / ולחם בחג השבועות בלבד זכר קרבנו בפרטיו / ושינה בו הסדר אשר בשאר מועדים ?

השאלה הי״ז מה ענין הלמה הזה המוסר כאן בכל א׳ מהמועדים / ואם היה קרבן מוסף כדעת המפרשים / למה זכר הכתוב כאן שהיה כמנה הפנית לפאתם המנהרים / ובפרשת פנחס בפרט כלו המועדים וכל המוספים הנקרבים בהם / והיה ראוי שיזכור זה וזה ביחד / ואין שנכרם מכוון לזה / כמ״ש אלה מועדי ה׳ להקריב אשה ונו׳ ?

השאלה הכ׳ באמרו והקרבתם את קציר שבלים ונו׳ / כי הנה הפרט הזאת נאה לזכור מועדי ה׳ ומצות והקרבתם אינה מכלל המועדים / ולמה נכתבה כאן ?

השאלה הכ״א למה לא אמר בחג השבועות שבתון / כמו שאמרו בחג הסכות וביום תרועה / ואם היה שבתון כאמר על איסור מלאכה / הנה כל המועדים שוים בזה / ולמה א״כ אמר שבתון בקצתם ולא בקצתם ?

השאלה הכ״ב למה לא אמר בחג השבועות וידבר ה׳ אל משה לאמר וכמיוחד על העומר / והנה בשאר המועדים באה הדבור על כל אחד מהם ?

השאלה הכ״ג למה לא אמר בחג השבועות עצרת / כמו בחג

השבת / כי אם היה הכונה בעצרת איסור מלאכה / היה ראוי שיאמר כי בכל המועדים ?

והנני מפרש הפסוקים / באופן יותרו כל השאלות האלה כלם ?

וידבר ה׳ אל משה וגו׳ ואמרת אליהם מועדי ה׳ עד בחדש השביעי · אחרי שצוה ה׳ לכהנים / שיזהרו בקדשים וכבודו שלא ישתו אל היותם בעלי מום / וכתבן שיהיה בכל מום לא יגש להקריב קרבן בעבודה השכינה · והמקדש ובקודשו שלא יחלל ויחד׳ כפרשת הלידה · ושלא יקריבו על המזבח קרבן שיהיה בו מום כפרשה הב׳ · ושמור את שה עד שבעת ימים לא ירצה לקרבן אשה לה׳ כפרשת הג׳ · ואמר בסוף פרשיות אלו · ולא תחללו את שם קדשי ונקדשתי בתוך בני ישראל / שלא יהיה כבודו מחולל בתוכם והביא אחר זה ענין המועדים / שיצוה לבני ישראל הזמנים שיעבדו האם בהם ויזכרו נפלאותיו / כי על כן נתייחד המועדי׳ כדי שישמחו ויחוגו בהם ויתקבצו כל הזכרים לעלות ולראות לפני ה׳ ולהשתחוות נגד מקדשו / ולהרבות צדקה ומתנות לאביונים ולשמח כלבי העם וכל זה לזכור ולהודות ולהשתחוות לפניו / ולכן צוה להם הדבר אל בני ישראל ואמרת אליהם מועדי ה׳ אשר תקראו אותם מקראי קדש / כ״ל דבר אל בני ישראל שיתקבצו לשמוע ולבאר להם מועדי ה׳ כל אחד בפני עצמו / לפי שהיה ענין המועדים תלוי בקביעות החדשים והירח / וצריך עבור השנים שיעשו חכמי ישראל והדבר מסור לבית דין הגדול ויודעי העתים · לכן אמר מועדי ה׳ אשר תקראו אותם מקראי קדש / כי הנה כפי קריאתם תהיה קדושתם · ואם היו טועים להשגיח כהוגן גם לאלה בכל גבול ישראל ולזה׳ להודיעם מועדי ה׳ / וא״כ היו מקראי קדש אותם המועדים / שבית דין הגדול יקראו ויפרסמו שהם קדש / כי לא יתכן שכל איש ישראל ישגיח על קביעת הלבנה ויעשה את לעצמו / שלא תהיה תורת ה׳ אחת כי אם כנות כפי עדות כל איש במה שקראוה כיחסים באשרים / ואינם שוים י״ט ביום מצוים נקבעו לזמניהם · והיוחסים בדעתם וכמחלוקתם נ״כ / כלתי מסכימים לא עם אלו ולא עם אלו · כי כל אחד ביום הנראה לו יעשה הדרת הגדרת · לכן מבאר יתברך הדבר הזה לב״ד הגדול / וצוה לבא כל ישראל ביחד יעבדו את האלהים · ואמרם אותו צוד כאן / אלה הם מועדי / כדרך שאינו אומר למועדים אשר וכר · שכל הוא ניתן למה שאמרו לענין השבת · ואחר שספר והודיע לבני ישראל מועדי ה׳ אשר הם תלוים בקריאתם / כי הנה אמר זה כדי להבדיל מהמועד האלה שאינו תלוי בקריאתם · והוא שבת / ולזה אמר אלה מועדי ה׳ ששת ימים / כאלו אמר שכל מלבד המועדי׳ שתלויים קריאתם בחדשים ובשנים דין הגדולים מועדים אחרים אלהיים שאינם תלוי׳ בקריאתם והם שבתות ה׳ / ששת ימים תעשה מלאכה / וביום השביעי שבת שבתון / והוא בשבת מקרא קדש וכל מלאכה לא תעשו בו / לפי שהשבת הוא לה׳ / כ״ל שבת ביום הזה נעשה בראשית / ומצות זה נכל מושבותיכם בארץ או בחוצה לארץ כי תמיד היום ההוא קדש לה׳ וא״כ ישראל לא יקדשו אותו / הנה אם כן אמרו אלה הם מועדי ה׳ אינו מודעה / כי אם כיאור ותיבת בתוך למה אמר לעצלה אשר תקראו אותם / לפי שהמועדים הם אלהיים גלגד כמו השבת / שהוא זכר למעשה י׳ כי מורה היא כחדש עולמו ולכן אמר אחר זה מלבד שבתות ה׳ / ואמר באלו מדבר בעדו / אלה הם מועדי והם המוסרים לישראל כפי הכונה עליהם על המועדי׳ שתהיה לבם לצפות מזהבו ובפרשה מבוארת כאן ענין השבת / הם אמנם נראה / כי לא הוכח הנה להיותו מהמועדים אלא להבדילו מהם · והותרה בזה השאלה הה׳ · ולפי שלא נה השבת מכון לעצמו · לכן לא זכר בו קרבנותיו כי כם נזכרו במקומות אחרים · ולא נאמר בו בעצם היום הזה / לפי שלא כן מזמן לזמן מהכנה / כי אם מקיף להיקף כל שבעת הימים / גם שהשבת קדושתו קנה יקר מדבר שבתחלה כי השבת הברעי הוא / שלא לשבון שבת בר לוית · והנה נאמר בו שבת שבתון / כמו שנאמר ביה״כ ובשאר המועדים נאמר שבתון בלבד · שבתו אבל בלשי שבמועדי׳ שתלאכה מותרת בהם שבתם הכתוב לומר בלבד שבתון / שהיא שביתת מלאכה · ולא אמר בהם שבת שבתון / לפי שמלאכת אוכל נפש מותרת בהם · אבל ביום השבת וכי״ה / שהם אסורים במלאכה׳ א״כ באוכל נפש / אמר בהם מפני זה שביתה מכופלת שבת שבתון / והענין שתהיה שביתה שלימה לגוף מכל מיני המלאכות ואוכל נפש גם כן לנפש / כי שם יכוונו הנשמות הטהורות במנוחתה׳ · וזה נ״כ מורה מאמר שבת שבתון כמו שזוכר · ולפי שהליך הכתוב בזה להבדיל השבת מהמועדים / חזר לענינו אלה מועדי ה׳ מקראי קדש אשר תקראו אותם במועדם / כ״ל שיהיו קריאים ע״פ ב״ד וקבועי העבור · והותרו בזה השאלות הב׳ והג׳ ?

והנה [...] מה שהקדיל את הפסח / כי הוא הקודם בזמן וגם נכנה בשאר המועדים · ודקדקו דברי הרמב״ן · שכתב שבא לזכור תיחד לכל מועד מאלה לפי שהיה בו הכתוב כאן דברים שלא נכתבו בענין בתורה · ואומר לפי שזה הטעם לא כא כאן מצות הפסח דבור בפני עצמו לפי שכבר · זה יתברך עלא כשלמות גדול נבדר נא על פרטיו ובשאר המקומות · שלא בתחדש בו כאן דבר / ולכן לא צוה כאן כזה המועד כי אם זכרונו לבד / והותרה בזה השאלה הד׳ · ולזה עצמו לא נאמר בפסח חקת עולם לדורותיכם / לפי שכבר נאמר זה במקום הנזכר / כאשר בוא על הפסח · והותרה השאלה הט׳ · ואמרו בין הערבים פסח לה׳ · אין המכוונה שזו ישחטו את הפסח / כי הפסח אינו נאכל אלא בלילה · אבל פירושו ביום י״ד ישחטו את הפסח

בין הערבים פסח לי"י / ומהיה אכילתו בלילה שהוא התחלת היום ט"ו / כי זו בלילה ההוא תהיה אכילת הפסח / ועל מצות ומרורים יאכלוהו / והותרה בזה התחלה הח' / דאמר תחגו בשבת שאחר שבת לי"י / ובפסח פסח לי"י / ובחג המצות חג לי"י שבעת ימים תחוגו את חג י"י / והכונה בזה כלו היא / להורות שלא יעשו חגיהם ומועדיהם לשבע ולהתכבד עתיק / ולא לעבודת הכוכבים / כי הנה לא נעשות בשבת ... ימי השבוע / ולא לכבוד כוכב שבתאי / אלא שבת לי"י / ומפני שהוא שבת ויצא מתענה בראשית / וכן לא יחוגו את חג הפסח להתענג בימי האביב / או מפני שבכבש השמש במזל טלה / אלא פסח לי"י / מפני שפסח על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים וכן חג המצות לי"י / מפני שבעצם היום הוציאם ממצרים / ולא הספיק בצקם להחמיץ / וכן חג הסכות לא יעשו להתענג בזמן התבואה שיאספו מן השדה ולא להכנס בבתים בזמן הקור / אלא לבריתו חג לי"י / שהוליכם במדבר וענן כבודו עליהם ולבטח ולהודות לשמו על אסיפת תבואותיהם / כי ממנו הכל וברכתו היא תעשיר / ולזה אמר בכלם קדש יהיה לכם / שיהיו קדושים בשבתותם ובמועדיהם / לזכור מעללי יה ונפלאותיו אשר עשה / והודיעה התורה ביום הראשון מחג הפסח יהיה מקרא קדש / ר"ל שיקראו ויקראו אותו לקדוש / וכל מלאכה לא יעשו בו ר"ל כל מלאכה שהיא עבודת להוציא אוכל נפש / וכן יזכר היום השביעי / כי בזה היום הראשון ובזה יצאתם ממצרים / והיום השביעי היה בו קריעת ים סוף / ולזה אמר אחר והקרבתם אשה לי"י שבעת ימים / להגיד שעם היות איסור המלאכה לבד ביום הראשון וביום השביעי / הנה האשה והקרבן יהיה כל שבע' הימים / וכזה יאמר בזו במועדים / כתב המפרשים שהם המוספים / ולא כן בעיני / כי הפרשה הזאת לא באה כי אם לבאר הימים האסורים במלאכה והמקודשים לכבוד החג / ולזה איך יאמר בהם והקרבתם אשה לי"י אם עדין לא פירש האשה / ולכן היותר נכון הוא / שאמר בכל אחד מהמועדים והקרבתם אשה / על התמידין הקרבים בכל יום / שנזכר בזה עליהם בסד' ואתה תצוה / כלומר שגם במועדים יהיו נוהגים בקרבן התמיד / כמו בימי החול / כי הוא האשה הנזכר / אבל המוספים לא נזכרו עד פרשת הקרבנות / ומפני הכונה שזכרתי בסדר פנחס בנ"ה / ואמנם למה לא אמר בחג המצות / שבתון ולא בעצם היום הזה / הוא ששבתון כוונו בעצם ורמזו' על תכונת הנפש ושמחתה / וזה יצדק במועדים שיש מהות הנפש / ולא טרד' הלב בעניני העולם הזה / כיום תרועה ויום הכפורים / ומפני הענין הנזכ' בהם / וכן בחג הסכות להיותו זמן שמחה ובלתי טרדת הנפש / בעבור אסיפת התבואות / אמנם בחג הפסח שלב האדם טרוד ומחשבותיו רבות על תבואתו אשר הוא בשדה / וחייו תלוים לו מנגד / ובעבור שאין בו כי אם זכרון ליציאת מצרים / ואין במועד הפסח מפני זמנו מנוחה ושביתה / לכן לא אמר בו שבתון / כי עם היותו אסור במלאכה / הנה נפש האדם טרודה בעבור תבואתו אשר בשדה / ואין לו אם כן שבתון נפשיי עד שמפני זה צוה יתברך בסדר ראה אנכי / שבחג הסכות ישב אדם בירושלם כל שבעת הימים / להיות נפשו כבר במנוחה / ובחג הפסח שתבואותיו עדין בשדה / לא צוה כן / ואמר ופנית בבקר והלכת לאהליך / וכן לא אמר בפסח בעצם היום הזה / לפי שהוא בזמן הכלות / למועד שביעתו הקרבני יתחדש דבר בעצם / מה שאין הפסח כן / שאין עצמו של היום ההוא מחדש דבר / כי אם זכרון העבר / וכן לא אמר בפסח עצרת / לפי שהוא מלשון עצור עצר י"י / אם תעצרני לא אוכל בלחמך / ובעבור שהיה היום השביעי מחג הסכות נעצר האדם בירושלים לאכול ולשתות / נקרא עצרת / ולא נקרא כן השביעי של פסח לפי שלא היה נעצר בו בירושלים כל שבעת ימי חג המצות / כמו שהיה בשבעת ימי הסכות / ואמנם בסדר ראה אנכי אמר בשביעי של פסח עצרת לי"י אלהיך / להגיד שבאיסור חמץ ובענין המצות יאסור גם כן היום השביעי ויחוג / ולהיות העוכל בזה לא לשבת בירושלים / כי אם לשמור חג המצות / גם היום השביעי / לכן אמר שם עצרת לי"י אלהיך / אבל כאן לא היה מדבר מזה / כי אם מהיותו עצור בירושלים ולכן מזה הצד אמר עצרת בחג הסכות / ולא אמר בחג המצות / הנה התבאר בזה שפירשתי / שאלות הג' והד' והה' / ואמר שנית על חג המצות בזה גם כן על חג השבועות / לפי שהיה זמן זה החג תלוי בעומר והספירה בזמנה / התחיל לצוות עליו / ובעבור שהיתה מצות העומר תלויה' בארץ / אמר כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם / וקצרתם את קצירה / רוצה לומר בעבור שאתם תזכו ותבואו אל הארץ וזרעתם אותה ותקצרו את קצירה / אני מצוה שתביאו את העומר ראשית קצירכם אל הכהן / ושם עומר / הוא מלשון והתעמר בו / והוא חבור שבלים שיביאו מהם עשירית האיפה / שהוא מדת העומר / וכונה בזה יהיה ראשית קצירכם / לפי שהיו בכורי השעורים לי"י / ואמר לפרש / כי תבואו אל הארץ / שאחרי שיבואו אל הארץ ויכבשוה ויזרעו אותה ויקצרו את קצירה / אז יביאו המצוה הזאת מהבאת העומר / ומפני זה כשנכנסו ישראל לארץ אכלו ממחרת הפסח מצות וקלוי / ולא עברו על המצוה הזאת / לפי שעדין לא כבשו את הארץ / ולא היה להם קציר שעורים בשדה / ולא חלה אם כן המצוה הזאת / עד כבשו וחלקו / ואמר והבאתם עומר / להגיד שיביאו את העומר אל הכהן / ולפי שהשעורים בעת הקצירה / לא תפול בהם הטחינה / רמז לפרש העומר הנזכר כאן / שהוא אלומה אחת משעורים / שיבאו ממנה בהטחנה טובה / עומר עשירית האיפה /

ולכן אמר והניף את העומר / שהוא כמו ובהיות עודך בשדה / ואמר ראשי' קצירכם מהתחלת קצירת השעורים / שזה יהיה על היות בארץ כנען / אחרי התקופה של ניסן / והוא מדרש השכינה מעת כניסת השמש בראש מזל טלה בכל ניסן / ואף שיקצרו בחדש של שעורים קודם זמן זה / לא היו מניפי' את העומר / כי אם ממחרת השבת / והכונה היתה שמוליך ומוריד מוליך ומביא / לעשות גדרי העולם להראות כי לי"י הארץ ומלואה / ואמר לפני י"י ממחרת השבת / להגיד שתהיה התנופה בפתח אהל מועד / ויהיה להם לרצון לפני המקום / או שאמר שהכהן המניף את העומר יהיה לרצונכם / רוצה לומר הכהן שיבחרו ויכנו / בו לעשות התנופה / ואמנם אמרו ממחרת השבת המועד הראשון של פסח / שנקרא שבת / כמו שנקרא יום תרועה שבתון / ולהיות היום הראשון של פסח / ראש למועדים / נקרא היום ההוא מחג הפסח השבת בה"א הידיעה / כי בו שביתת המלאכה הראשונה במועדים ואין לפרש ממחרת השבת / כדברי הקראים הטועים / שהוא ממחרת שבת בראשית / כלומר היום הראשון מהשבוע / שיבא אחר הנפת העומר / וכן וספרתם לכם ממחרת השבת שאתם תהיה הספירה / לפי שאחר כאשר מהחל חרמש בקמה / שהוא מתחלת יום שיהיה מהשבוע שירצה וכן באת' וספרתם לכם ממחרת השבת / ולא יודע מאיזה שבת / אלא פירש ואמר מיום הביאכם את עומר התנופה / שמזה היום יתחילו לספור שבעה שבועו' תמימות / שהם חמשים יום מיום הבאתו / כמו שאמר מהחל חרמש בקמה / תחל לספור שבעה שבועות / ואם היה ראשית קציר מהחל חרמש / עד ש ביום השני מהשבוע / ומזה לא יתחילו לספור עד ממחרת השבת יעבר אם כן ששה ימים / ועוד שבע שבועות / ולא יהיו א"כ כלם חמשים יום כחג השבועות / אלא חמשים וששה ימים / ואם לא תהיינה תמימות עד ממחרת השבת השביעית של תחלת חרמש שיזדמן ביום השני לא יעלו ימי הספירה לחמשים יום / אלא לארבעים וארבע ימים / לכן אין לנו לזוז מדברי הקבלה הקדושה שקבלו הראשונים אמר ע"ה כי הם ידעו דבר י"י שממחרת השבת הוא יום ששה עשר בניסן והנה נקרא יום ט"ו שהוא היום הראשון של פסח שבת / ומפני שהוא היום ששבתה בו המלאכה מהמועדים ולמה יקשה עלינו לקרא המועד הנה כדרך שביעית שבת והנה השמיטה בקרא הכן / ... בעצמו בשם שבת / והנה אמר ... ועם אחר טה / וגם נכון הוא / ואין אנו צריכין אליו בזה המקום / והנה א"ש בעומר חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם / לא בא להגיד שיהיה מצות העומר גם בחוצה לארץ / אבל הוא לענין איסור אכילת החדש עד הבאת העומר / שאיסור ההוא נוהג גם בחוצה לארץ / ואמתה בזה השאלה הו' / וכן השאל' הי"ח היותר ממה שפירשתי / ולפי שלא יביאו בעומר לבדה להקריבה לבדות צוה יתברך שיביאו עמה קרבן כבש אחד / ומנחתו שני עשרונים בולת וזה שיראה לי מזה הקרבן כדרך הבכורים / ... של קרבן העומר / להיותו בכורי קציר השעורים / שכל הבכורים יובאו בית י"י וגם כן לרמוז שכל ישראל היו כבאתם ממצרים כבהמות / ולכן היה קרבנם אז שעורים / והנה בימי הפסח היו מקריבים בכל יום כבשים כבני שנה שהיו שבעה כי הן כנגד קרבן משבעת ימי החג / להיות כלם שוים במצות איסור החמץ / שלכן נקרא חג המצות / ומפני שביום הראשון שהחג / היה קרבן העומר / שהוא דבר מיוחד ליום ההוא בלבד / ולא כן בשאר ימי החג / לכן צוה יתברך שיקריבו בו על ענין העומר כבש אחד / לרמוז אל העומר שהיה אחד / ואל היום הראשון מהחג / שהיה אחד / ומפני שהיה קרבן השעורים גרוע / כדי שלא יחשב שבזה קרבן י"י בזוי היה צוה שיביאו עמו שני עשרונים לחם סלת / הכפל מן הקרבנות עם הכבשים / ושתהיה כל המנחה ההיא אשה לי"י / ולא לבד קמיצה והקטרה אלא שתהיה כלה / להגיד שאף שהיה העומר גרוע משעורים הנה עם הכבש הרומז לישראל / שהיא שה פזורה / ומנחתו שנה ונקיה ומסולת / ... לקבל את התודה / גם נוכל לומר / שהיא התוספת הזה / להיותו בזמן ברכת בתוספת התבואה / ולכן כפלו שגם היה התוספת בנסך ... / וזה טעם הקרבן הזה / והותרה בזה שפרשתי השאלה הי"ג והי"ד / ואמר ולחם קלי וכרמל לא תאכלו / להגיד שיהיה אסור לאכול מן השעורים החדשים לא לחם אפוי ולא קלי שהוא קמח של שעורים שמתיבשו בתנור ולא כרמל שהם השעורים הרכים המלולים כי דבר מזה אין ראוי שיאכלו עד הקריב את קרבן אלהיכם / שהוא העומר והכבש ומנחתו ונסכו / וצוה ית' שאחר הבאת עומר התנופה יספרו בני ישראל מ"ט / מן הימים שבע שבתות / שכל שבת תמימה היא שבעת ימים שלמים / כי ששת ימים עשה י"י ... וביום הז' שבת וכמו שבע שבתות תמימות רק שבעה שבועות ימים / שהם מ"ט ימים ומספרתו יום חמשים / שהוא יום שני לחדש השלישי / וזכר שתהיה התחלת הספירה ממחרת השבת / מיום הביאכם את העומר / שהנה נקרא שבוע כאן בשם שבת / כמו שפירשתי / כי כל שבוע שביעית תקרא שבת / וכמו ביום השביעי שהוא שבת בראשית / ולכן אמר כאן ממחרת השבת שלהיותו בתחלת שבעת ימי החג נקרא שבת / ועל זה אמר שבע שבתות / ואמר ממחרת השבת השביעית / ואמר תספרו חמשים יום / ואין הכונה שיספרו ג"כ יום החמשים / אבל פירוש הכתוב כך הוא / עד ממחרת השבת השביעית תספרו שהם מ"ט ימים / ומזה לא אמר / חמשים יום והקרבתם מנחה חדשה לי"י רוצה לומר שביום החמשים יביאו קרבן חדש / כלומר מחדש על התמיד הנזכר / ולזה בא בתחלת תספרו ערבית / שמתחיל בזמן וכן חמשים יום

והתורה

[illegible]

וידבר ה׳ אל משה לאמר בחדש השביעי וגו׳ עד דבר אל בני ישראל לאמר בחדש השביעי [illegible]

[illegible]

השאלה הא׳ [illegible]

[illegible]

השאלה הב׳ [illegible]

[illegible]

הבה לאמרו כי קדש הוא לנו יתברך ... דבר ... לנו ... קדש ועדותו עליו כהוראת כנגנו לאמר ולא פתה שניה עד ר"ה ולא עד י"הכ

השאלה הג' איך אמרו שדין ר"ה הוא שלא לבל בני אדם נדונים בו לפניו יום בנום. כי הנה האומה הישראלית הם חלק האל ונחלתו ... לנהגתו והשגחתו הפרטית · ולא להנהגת המערכים
והמזלות · וכמ"ש · ופן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח וגו' אשר חלק ה' אלהיך אותם לכל העמים תחת כל השמים ואתכם לקח ה' · ואם זכר האומה הישראלית בלבד ... כמו שכתו' ... פעולת ההנהגה האלהית איך יהיה הדין שוה בה וביתר האומות בר"ה

השאלה הד' אם היה דין ר"ה ... בר"ה ... בי"ה · ... איך היה דין ר"ה כולל לישראל ולכל בני אדם לבריאתם · והכפרת י"הכ מיוחדת לישראל לבד לא לאומות · כמ"ש כי ביום הזה יכפר עליכם לטהר אתכם וגו' · והיתה זאת לכם לחקת עולם לכפר על בני ישראל מכל חטאתם · כי הנה אחרי היה כלומר שתהיה מיוחדת לאומה · ואם היה מתחשבת בר"ה כללי לכל בני העולם · כבכרת שתיחוד בי"ה תהיה ג"כ כוללת לכלם · הנה שנאמר בכפרת בין בני דברים · אם נאמר שאין מספר ר"ה כולל לכל האומות · והוא הפך מה שקבלו חז"ל · כמו שאמרו במשנה · כי חק לישראל הוא משפט לאלהי יעקב · והביאו על זה הרומז ביחד לבם המבין אל כל מעשיהם · או נאמר שאחר כפרת י"הכ לא לבד לבני ישראל אלא גם לכל האומות · והוא הפך מה שמורה התורה · וגם בדין ר"ה ... הכתובים המיוחדים על האומה הנבחרת · כי הוא אומר בפירוש יום תרועה יהיה לכם · תורה שלישראל בלבד הוא לא לשאר האומות · · ומה שאמר המשורר · מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל · לא עשה כן לכל גוי ונאמר · ומה הוא אם כן הדין הזה הכולל לכל בני אדם

השאלה הה' הנה בפרק קמא דר"ה אמר ... ר' ... שלשה ספרים נפתחים בר"ה · אחד של צדיקים גמורים · ואחד של בינונים · ואחד של רשעים גמורים · צדיקים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר לחיים · ושל רשעים גמורים נכתבים ונחתמים לאלתר למיתה · בינונים תלוים ועומדים עד י"הכ · זכו נכתבים לחיים · לא זכו נכתבי' למיתה · והנה הבינוני' הם שמחצה זכיות ומחצה עונות · וכן הוא דעת כל שאר המפרשי' · ויתחייב מזה כי אין י"הכ מועיל אלא לבינוניים · כי הצדיקי' גמורים והרשעים גמורים · כבר נכתבו ונחתמו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות ולדראון עולם · והבינוני' ההם · אין ספק שיקשה מציאותם · כי על המעט הכרעת גדול יחטא אדם בכל הזמן · ... עונותיו ... כנגד זכיותיו מבלי תוספת ולא חסרון כלל · והיה אם כן לבטלה י"הכ · או יהיה לבד לאחד מעיר ושנים ממשפחה · ... וזה בהלוף מה שאמרה התורה שי"הכ תהיה הכללית מכוונת לכהני' ולכל ישראל לא לבד לבינוני' · וגם הוא הפך מה שאמרו שאדם נדון בר"ה ולא נחתם דינו עד י"הכ · כי המאמר הזה כולל לצדיקים ולרשעים ולבינוניים

השאלה הו' למה ביום תרועה וביה"כ אמר הכתוב לשון שבתון ומקר' קדש · ואמר כל מלאכת עבודה לא תעשו · כי הנה אלה שהם ג' לשונות מורים שלשתם ענין אחד · והוא איסור המלאכה · וכבר הקשה הראב"ע ... שבתון ... תורת כהנים · וכפי זה שבות ... עליו יהיה שבתון ... מדרבנן ... אין ... מן התורה · ושעל האיסור מן התורה אמר הכתוב כל מלאכת עבודה לא תעשו · וכל שאר המלאכות שהם מדבריהם · אמר יהיה לכם שבתון שבת שבתון יהיה לכם · ואתכם מקרא קדש · פירשו מזה ביום מקודש שלם לעבודה ... והוא בלתי נכון · כי איך תבוא התורה על ... והוא מדבריהם · ... אמרי התורה ... ואם היה ... התורה ... מן התורה ואינם מדבריהם · ויקשה ג"כ ... התורה על איסור המלאכה והשבות שהוא מדבריהם · ובלשונה על איסור המלאכה שהוא מן התורה · ... לא ... שבתון · אבל ... בר"ה שבת שבתון · ... שבתון ... ועוד ... ... הנביאה ... וגם זה אינו נכון · כי אם היתה השביתה ... מלאכה · איך יצדק זה על הנפש · כי הגוף הוא העושה מלאכה · והוא יאסור ממנה · אבל הנפש אין לה מלאכה כי אם העיון וההשגה · ... ואם ... הגוף והנפש ... יאסור המלאכה · הנה על זה ... כי המקובל הוא לומר שבתון ... ועל ... שבתון ... שבתון · ולמה אם כן כפל הכתוב לשון השביתה · בשבת שבתון והדעות ... שבתון ... שביתת השביתה אם ... השביתה איסור המלאכה · ... שביתת השביתה ... כל מלאכה · ... שבתון ... בחזרת ... לשבת שבתון

השאלה הז' למה לא פירשה התורה טעם מצות יום התרועה · כמו שפירשה טעם ... ועוד ... לאיזה ... והטעם ... ... טעם

הספורים ... וכן ... ... יום ... ... לבני ... לפני ה' ... לפני ... ...

השאלה הח' למה לא נאמר ביום התרועה ... ביום הזה · כמו שנאמר בחג הסוכות ובי"הכ · ... קבוע ... · ... למה לא נאמר ... ביום הזה ... · ... למה לא נאמר ביום תרועה

השאלה הט' למה לא נאמר ביום תרועה חקת עולם לדורותיכם בכל מושבותיכם · כמו שנאמר בכל ... שאר המועדים · ... יום התרועה ...

השאלה הי' בזה שנאמר בי"ה וידבר ה' אל משה לאמר ולא נאמר בו דבר אל בני ישראל כמו שנאמר ביום התרועה ובכל שאר המועדים · בתחלת כל מועד בא הדבור ... ועוד ... אותו ... לא בי"ה

השאלה הי"א באמרו בחגות י"ה · ... לשון הרביעי ... · כי הנה ... · אין לה ענין במקום הזה · ולא נזכר בשאר המועדים · ... הכתוב ... על ... יום · לפי ... שבת · ואין כן ביום הכפורים · ... דבור · ... · ... ... · ... לשבת שבתון ... · כי ... · וכן ... · ... על ... הדבר · ... · ... לישראל ... · כי אין ... · ... ... דבר ... נאמר

השאלה הי"ב למה בכל שאר המועדים ... איסור המלאכה · לא נזכר בהם ... · ... ביום הכפורים ... הכתוב ... המלאכה ... · ואם היו כל המועדים שוים באיסור המלאכה · למה לא הושוו גם כן בזכרון העונש

השאלה הי"ג אם היה עונש האוכל בי"הכ כעונש העושה בו מלאכה ... · למה לא באו ... בענין אחד בעונש ... · ... ... · ... מלאכה ... והאבדתי את הנפש ההיא מקרב עמה · ... ... והאבדתי את הנפש · ... מ"ל · לפי שנאמר כרת בכל מקום · ואין ... · ... והאבדתי · ... · ... · ... · למה ... · ... מלאכה ... והאבדתי · והיה ... · למה ... לבד ... לבד ... הכרית

השאלה הי"ד בכפל מצות העינוי ואיסור מלאכה ... הכתוב בי"ה · כי הנה ... ועניתם את נפשותיכם וכל מלאכה לא תעשו · ... מי אשר לא תעונה · ... וכל מלאכה לא תעשו חקת עולם שבת שבתון הוא לכם · ועניתם את נפשותיכם · ... · ... וכל מלאכה ... עליו ... · אם ... על מלאכות ... · ואין ... · כי למה ... · ... · ... על מלאכת ... · ... · וגם זה בלתי נכון · כי הנה ... עולם · ... חקת עולם · ולא ... ... ולמה אם כן ... ביום הכפורים

השאלה הט"ו ... הכתוב ... ביום ... ועניתם ... כי בתחלת הפרשה אמר ... ועניתם את נפשותיכם · ... · ... היום הזה · ... ביום התשיעי ... · ... ועניתם את נפשותיכם בתשעה לחדש · ... · ... · ... ... ר' חייא ... · ... לדרוש כל ... התענית ... על ... ... :

והנני מבאר הדרוש הזה והספקות · באופן יותרו כולם :

וידבר ה' אל משה ... עד ... · ... ביארתי ... בו על ... כסדרם · ... הנה ... והתחלתה ... · ... והסבב · ... והגלגל ... · והנה בתחלת כל דבר · ... על ... כלו · כפי ... ... · כי כמו ... ... · ... על כל ... · ... ... · ... על כל ... · ... · ... · ... · ... ... · ... ... · ... ... · ואני ...

שבעה קדמו שנולד הדיוחד באותו יום · ולא לבד יותר מכל ימים א
אבל לא ראש כמו ימים תמורות קול רגו / אל תמונות הגוף · וזה יחויב וזה יחויה
זה ימים וזה יעבור / ורוממיכם מן הרקדים · ולבית רלא סדר תשרי
הוא התחלת השנה ותורה · ותחי' בראשית מקרי . השנה כלה / לכן נאמר
שהוא יום דין והמשפט / כי הוא שורש מה שיהיה / והגזרות תורות מן השמים
על מקרי העולם בזה השנה מטוב עד רע / עם לגמל כללו / ולא לפרט
ומדינה עם אמם ככל מיוחו ולכל אדם ואדם / ולכן תקנו בתפלת יום תרועה
לזכור אלות מדי המשפט הזה / כי כנגד מעשה העולם · בכללו / ואמר
לאמר אתה זוכר מעשה עולם ופוקד כל יצורי קדם · ולפניך כל יחוד ויחוד
תקנו ועל המדינות בו יאמר / איזו לחרב ואיזו לשלום / ועל המשפט פרטי
תקנו לומר / ובריות בו יפקדו להזכירם לחיים ולמות · מי לא נפקד
כיום הזה מעשה איש ופקודתו ועלילות מצעדי גבר · והנה הדין הזה / אינו
כפי ההנהגה הפרטית המיוחדת ממנו יתברך · לאוהביו ולשומרי מצותיו
אבל הוא כפי ההנהגה הכוללת המסודרת מהגרמים השמימיים / אשר הם
כוללים לנבראים כלם · ועל הדין והמשפט הזה אמרו במשנה כל באי
עולם עוברים לפניו כבני מרון / שכלם ביחד יעבדו לפניו · והגלגלים כי יותן
כדי לבאר · שלא היה הדין הזה כפי ההנהגה על כל אומה / פי' ע' וחיליו',
וכלם נפקדים בפקיד' אחת אבל · בבקיר' אחת המבט השמימיי / שהיה בעת
מולד תשרי שהוא בקירה בתמונה זאת / ויתדיינו ממנה כל עניני בני העולם
וחלוף זה מזה הוא / כפי ערך אולם בעת מולדתם / וכפי חלוף המזלות
וכבר יורה על · זאת כל מה שאמרו / מה שאמרו קדמוני התוכנים /
משולל אלוהים בתחלתו · שלא צורת אדם כעסך / ובידו הימנית אלוהים /
ובידו השמאלית ספרים כתובים פתוחים · וזה מורה שכלם ואלוהי משפט
לג' כאותו יום · ושקול שקול כעסו והויתו אל · עולם כאלוהים / יושב
יחד לבתם / לכל דבר חקו כאותה · שנה / אם טוב ואם רע / והספרים
מורים על גזרות המזלות · הנגזרות באותו יום / וכמו שאמרו ג' ספרים
נפתחים בראש השנה · ולפי שהגזרות האלה כלם / הם כפי תכונת
השמים וצבאם / כרגע מולד ר"ח תשרי / להיותו ר"ה / עם · היות שלא
לפעול כנצר ומני השנה / לכן נקרא זה היום / יום הדין כתחלת לכל השנה
ואמר רבי יהודה נשלח הכל נדונים בר"ה / ונגזר דין שלהם / שעל כל אחד
מהם נחתם בזמנו · בפסח על התבואות / בעצרת על פירות האילן בחג
על המים · ואדם נדון בר"ה / ונגזר דין שלו נחתם בי"ה · שנאמר בזה / שלא
היתה כוונת המשנה במאמר בד' פרקים העולם נדון / אבל · ענין הפרק /
היה יום הדין לאותו דבר / כמו · שאמרו התוכניים בד' תקופות השנה /
שהיתה לכל אחת מהם ממשפט והגזרה המיוחדת / על אות תקופה שהוא בו ·
כי הנה להיות התחלת השנה אחת / יתחייב שיהיה דין אחד לכל השנה
ולכל הדברים כלם / עם היות שיגזל כל דבר לפעול בזמנו / וזהו ענין
הדין של ר"ה הכולל לכל הדין התכוני / והוא דבר טבעי במזלות / כפי
[illegible] פעלת העולם הגשמי / ועולם ההויה וההפסד ·

האמנם יש עוד בזה היום / ענין נכבד / והוא המיוחד אל האומה
הישראלית לבד / והוא שאין הגזרות והגזרו' השמימיי' על
האומה הישראלית / כמאמר אשר חלק ה' אלהיך אותם וגו' והשמים מורכבים
מענין וחפש / שהגשם הוא הנבדל האישי / וזה הגרם השמימיי מצד קבלו
המתלכה תמיד בתנועתו / שורה על עניני בני אדם / ונותן שיהם כפח
ההשגחה וכנם אותו הגרם השמימיי ומניעו / יחויב ויכיר אל הפועל כל
מה שאירע עליו מצד גלגלו כי הגרם השמימיי / ישפיע על הגשם הגשמי ·
ונפשו על נפשו והמורכב יחד על המורכב / ולפי שבפעל נפש כל דבר מיוחד
ושינוהו ומגורף / לכן ימהרו ויתפשו לכן היה שכל מה שיורו הגרמי' השמימיי'
בעלמא / יכינו אותו לפעול נפשותיהם / שהם הצורים העליונים / ויתקיי'
בהכרח הגזרות כלה / בלי פחות ויותר · אבל באומה ישראל אין הדבר כן /
כי עם היות כחו והמערכה / ובכלל הורות המיקרים בזה עליהם ותאות
תנועת השמים / הנה לא ישפט פעולות אותן המערכת ורבויאתם למציאות /
לא המנהגים השמימיים כהם / שלא תשבותיהם שדי שלה אלא יהוה יתב'
בנת הבפמים · כלם בלבדו / ועל זה אמר על הכוכבים אשר חלק ה' אלהיך
אותם לכל העמים / תחת כל השמים · ואתכם לקח ה' [illegible] · שבעבור זה /
נתחייבו ישראל לבדם בתורה והמצות / והשגחה עליהם עבודת השמים /
וכל נבראו בלתי לה' לבדו ושתיקדו מקריהם · ועניניהם מטוב עד רע / שלא
כמשנה בלדית וכיון תבאל פעמי דרכות / משר השמימיי כלל כי שנה
בעות ישראל שיהם רצונו של מקום / הגזרות השמימיות השורות עליהם
יעת ויבטלם ית' בהשגחתו בגזרותיו שישתנקם משנה אל משנה · בר"ה וכל
מה שהרים הרעים אשר ידעת / לא ישים בך ונתנם בכל שונאיך / ונהיו'
ישראל נכים ותמימים / אע"פ שהשמים יורו עליהם · טובות לא יוכו בהם כי
יבטלם הזכה אשר אין / ושוטה בדואתי כל · זה [illegible] ושרשיו על נכון /
בכון כבר שעליהי הם שלא בשמי נ' / כמי [illegible] / והנה בהיות ר"ה
השנה הוא יום ר"ה הדין לכל בני עולם / [illegible] השמימיי'
לא אשר יקדש לכם כל השנה / לכן נרמזו הם לרמוז את ישראל והשביע
אלהות וכם · אמרים מהו בוא יום · הוראה הרבי / ובריות בו יפקדו
לחיים ולמות [illegible] אותם לפניו על נכבם / להעביר [illegible] להנצל מהלשון
המערכת השמימיית הקשורים [illegible] לא זכור לקריאת [illegible] להתפק
לפניו [illegible] ולכן כן לבקש פניו · אבל יעזר [illegible] מקבלם הגזרות [illegible] ר"ה דף

אבל שבאמר כנבויו ימתירים / ויכולים עם מרעיתו והלל כולו · עם
ענין תלות יום תרועה · שזה שתקנו נריעו בשופר · והוכח על הדבר
וזכרות · כאלו הם בני מורן מהגזרות השמימיות · ולכן הוא לא יתן
הדין עוד לאחר · לפי שהיה וזה ריעה בנושא להצלה מגזרות הנזכרות ·
אלא ההם לצאו ושבידיו · לכן אמר יום תרועה יהיה לכם · כ"ל שהתקנ'
בזה הוא מיוחד לאומה / לו עם היות דין ר"ה כולל לכל בני אדם הנה
תוספת התרועה והתשובה לבנבל מהדין בקום מכנאיו / מיוחד לישראל
וכמו שאמר מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל תהלים
גוי · והנה היתה תקיעת השופר תרועה לאותו הטוה / תשבע בקינות · קמ"ז
הכל שתורה על דבר והספרות · כאלו הם מוקדם דין אכרו מגבים
לבסור את השמיים / כי כני מורים אכתו · ועל זה התפלות היה מוכר
היובל / וכמ"ש והעברת שופר תרועה וקראתם דרור בארץ לכל יושביה ·
הבחינה הב' לפי שתקיעת שופר מורה על המלכות מלך / וכמ"ש בתפלת
אלהי / ותקעו בשופר ויאמרו יחי המלך שלמה / כאלו ביום הזה בתקיעת
השופר יאמרו ה' מלכנו מלך וישיענו תשועה המלך · וענין האמלכה הוא
התייחדם להנהגתו והשגחתו · ועל זה אמר בגמרא שאמר הקב"ה לישראל ר"ה דף
אמרו לפני בר"ה מלכיות / וזכרונות ושופרות · מלכיות / כדי שתמליכוני ט"ז
עליכם · וזכרונות / כדי שיעלה זכרוניכם לפני לטובה / ובמה בשופר / וזה
ענין זכרונות ושופרות שלא שיתפללו לפניו שיצילם מהרעות שיורו המערכו'
השמימיות ביטול ההנהגה העליונה הפרטית החולשת עליהם · והבחינה
הג' היא להתעוררות התשובה והכנעת היצר הרע / כדי שהשם ירחם
עליהם ויצילם מהזק הגזרות השמימיות כאלו היה השופר מתרה בינו לב
האדם / לומר שופר שמעת תרועה מלחמה עליונה עתידה לבא עלינו /
על כן פחדו בציון חטאים · וכמ"ש הנביא / אם יתקע שופר בעיר עמוס ג'
ועם לא יחרדו · והוא אם כן השופר כרוז קורא בחיל / לכו ונשובה אל ה'
וכבר שאמרו ז"ל גם בטעם הזה / באמרם אמר רבי יצחק למה תוקעים ס"א
בר"ה כשהם יושבים וחוזרים ותוקעים כשהם עומדים / כדי לערבב את
השטן · וכבר ידעת / שהוא השטן / הוא יצר הרע · הבחינה הד' היא לזכור
עקדת יצחק כדי שזכותו תעמוד לנו ביום הדין הזה להנצל ממנו גם כי כשם'
שקדתו כתיחדו בניו להשגחתו השם הפרטי וכמו שאמר ה' יראה אשר יאמר
היום וכבר הביאו בגמ' טעם זה / אמר ר' אבהו למה תוקעים בשופר של
איל / אמר הקדוש ברוך הוא תקעו לפני בשופר של איל / כדי שאזכור לכם
עקידת יצחק / ומעלה אני עליכם כאלו עקדתם עצמכם לפני · הבחינה
הה' היא / כדי לזכור להם יום מתן תורה שהיה שם קול שופר חזק מאד /
כאותו מעמד נתיחדו להשגחתו יתברך ונעשו חפשים / ובקיום מהגזרות
השמימיות / וכמ"ש והייתם לי סגלה מכל העמים ואתם תהיו לי ממלכת
כהנים וגוי קדוש · והבחינה הו' היא לזכור קבוץ גליות בזמן העתיד לבא
שאז יהיה ה' למלך על כל הארץ / כפי הנהגתו הפרטית / וכמו שאמר הנביא
והיה ביום ההוא יתקע בשופר גדול / ובאו האובדים בארץ אשור והנדחים ישעיה
ואומר וה' אלהים בשופר יתקע ולכן במוסף / אנו זוכרים הטעם הזה · כ"ז
הבחינה הז' היא לזכור תחיית המתים · שתהיה פליאה עצומה להצלה
מהטבע המסודר מהתנועות השמימיות / כי אם בגבורת ית' בפועל כבריאת
הבריאה והיא פליאה העתידה להיות באחרית הימים / ועליהם אמר
הנביא / כל יושבי תבל ושוכני ארץ כנשוא נס הרים תראו / וכתקוע שופר
תשמעו · כי הנה באמרו כל יושבי תבל / כיון אל החיים יושבי האדמה /
אשר יהיו כמו כן הם / ושוכני ארץ / רומז אל המתים שוכני אדמת עפר /
כי כן אמר הנביא על המתים / הקיצו ורננו שוכני עפר שאלו ואלו כמו
כן הרים ילכו / וכן נם התחיה · וכתקוע שופר ישמעו / שהמתים יקומו
ויחיו וישבו בקומיהם זאת הפליאה · הרי לך בזה שבעה טעמים יקרים
לתקיעת שופר אשר כלם כיון ית' / באמרו זכרון תרועה יהיה לכם · ואין
להקשות מה שכתוב במקום א' יום תרועה ובמקום אחר זכרון תרועה כי
הנה נקרא היום יום תרועה לזכור התרועה הנעשית בו · והתרועה שזכר
הכתוב בזה היום / היא תרועת השופר לא כדברי הקראים הטועים שהתרוע'
שזכר הכתוב הוא ההלל והשבח / כמו וכל העם הריעו תרועה גדולה
בהלל · כי לא נמצא תקיעה ותרועה בימי המועדים / כי אם בחצוצרות על
כבודו ולא בקן קול השופר / וביום שמחתכם ובמועדיכם / ואם טענת
המתעה כי הנה ע"ש שהכתוב וכל העם הריעו / הנה פירש הכתוב שהיה הלול
ושבח / באמרו תרועה גדולה בהלל · אבל כאן בפרשה זו לא זכר הלל
ושבח אין ראוי לומר כן יום תרועה יהיה לכם / כי הנה השבח וההלל בכל
המועדים היה ראוי לומר על זה ביחוד יום תרועה כלכן אמרנו שמוקים
סתרים ומזמרים זה / שאמר תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו · ואמרם
במוסף / וביום שמחתכם ובמועדיכם ובראשי חדשיכם / אמר הכתוב
ותקעתם בחצוצרות להבדיל מתקיעת השופר · ולא היה נכלל בזה ענין
יום תרועה · כי תרועת החצוצרות היתה אמרת נעשית בכל המועדים
ובראשי חדשים בעת הקרבת הקרבנות / כמו שאמר על עולותיכם ועל זבחי
שלמיכם · [illegible] תקיעת שופר ביום התרועה / כי לא בזה · ולפי
שהכתוב פשוטה וקולה תרועה · ופשוטה תקיעה · וכן · אמרו בגמ' ר"ה ל"ג
[illegible] יבבי יליל / הילכך עבדינן תקיעה
תרועה ותקיעה · הנה התבאר שזה כלו · ויש בענין ר"ה ב' [illegible] ·
האחד [illegible] בני אדם וגם לכל עניני העולם השפל · והיה

ואחרי הדברים

וכן אמר

להתקנתם מהשגחה אלהית · מה שאין כן שנות ר"ה יום הדין
הכללי · שהוא סבה להיות ישראל עם סגולה מיוחד להשגחתו · כי הם
שני דינים מתחלפים · הא' הוא הדין [illegible] מולד השנה כפי המזל [illegible]
והב' הוא דין ההשגחה הפרטית המיוחד לישראל בהיותם זכאים · ולכן
היה דין ר"ה כולל לכל אומות העולם · והיתה כפרת י"כ מיוחדת לישראל
בלבד · וגם מצות התרועה מיוחדת לישראל בלבד · לפי שדין המערכה
הוא שוה לכל נוצר · ואמנם עם בני ישראל שהם בהשגחה הפרטית ·
תקן עליהם השם בטובו אותם מצות התרועה · ומצות התשובה ביום
פקידה · והיותו בזה בלא שלמות הנ' ובג' והד' · ואמנם מה שאמר
רבי כרוספדאי בשם רבי יוחנן · שאין י"ה לצדיקים גמורים · ולא לרשעים
גמורים אלא לבינוניים · [illegible] · שני
ספרים נפתחים · הנה הא' שצדיקים גמורי' הם שרובם זכיות ומיעוטם
עונות · והרשעי' גמורים הם שרובם עונות ומיעוטם זכיות והבינוניים הם
מחצה על מחצה · מחצה עונות ומחצה זכיות שזה בטוח · והדעת
הזה [illegible] הגדול המיימוני כמו שכתב מדבריו בספר המדע
בהלכו' תשובה · והוא ג"כ דעת בעל העקרים · והדעת השני הוא שהצדיקי'
גמורי' שנזכרו הנה הם [illegible] · שכל בני אדם שזוכי' בזה הדין שיהיה מעמד
[illegible] שעונותיהם מרובים מזכיותיהם · הם הנקראי' צדיקים
גמורים לענין אותו הדין בלבד · וכן רשעים גמורים מפני עבירה שבידו ·
אע"פ שיהיו זכיותיהם מרובים מעונותיהם וזהו דעת רש"י · ודעת רבי
[illegible] הזקן [illegible] · [illegible] הר"ן [illegible] ולא זכו
[illegible] · [illegible] ואם כבר
[illegible] בספר [illegible] · כמה [illegible]
לכל אחד מהדרכים האלה · והוא [illegible] לזכות כלו מוקים הוא · ·
ודעתי [illegible] ר' יוחנן [illegible]
[illegible] בדין ר"ה [illegible] י"ה [illegible] והנזכרים [illegible] ·
[illegible] הם [illegible] כליות היום [illegible] וכפרתו לפי [illegible]
ולא [illegible] כי הוא יום לא
[illegible] לא יצטרך לכפרה · וגם כן לא יצטרך לכפרת י"ה [illegible]
[illegible] · אבל הוא [illegible] תמיד [illegible] / כי מי שלא
[illegible] לא יזכה לכפרה וכו' כי ביום הזה יכפר וגו' [illegible]
[illegible] / ר"ל [illegible] כי הוא יודע תעלומות לב ·
ולכן [illegible] ולרשעים [illegible] ולא
[illegible] ולכן לא יצטרך י"ה לא לבינונים והם [illegible]
[illegible] / ר"ל [illegible] צדיקי' גמורי' [illegible] ולא רשעי' גמורי' [illegible] / אלא
שיש בידיהם עונות וזכיות · [illegible] · [illegible] ועומדים עד
י"ה [illegible] כלל [illegible] על כ"ש · ·
והבינוניים [illegible] ואם שבו בתשובה [illegible]
מצות י"ה / [illegible] עונותיהם [illegible]
[illegible] ולכן הם [illegible] כי"ה [illegible] · ואם לא זכו [illegible] בתשובה ולא
[illegible] יום הכפורים [illegible] / הם [illegible]
כי הם [illegible] · [illegible]
[illegible] / [illegible] ההשגחה האלהית
[illegible] / [illegible] · ואם לא
[illegible] על ידיהם / [illegible] לקראת
[illegible] / [illegible] הדין
בכל יום ובכל שעה כמו שביארתי / [illegible] רוב בני אדם [illegible] הבינוניים
[illegible] ועומדים עד י"כ / כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא / ובן
שלא יהיה בידו [illegible] · [illegible] · לפי
[illegible] היום הדין [illegible] י"ה [illegible] הדברים [illegible]
[illegible] / [illegible] כפי מה שזכרתי / לכן
[illegible] מה שזכרתי :

ואמנם למה נתייחד היום העשירי [illegible] לסליחה
ולכפרה / [illegible] מן [illegible]
[illegible] הנה [illegible] · [illegible] כי בתשרי נברא העולם
כדברי רבי אליעזר / וקבלו חז"ל שביום העשירי ממנו שב אדם הראשון
שם דף בתשובה [illegible] / וביום ההוא נתכפר כי עם היות שלא שב לג"ע / הנה
[illegible] האלהים [illegible] / ולכן הוקבע היום הזה
עת רצון לבני ישראל / [illegible] ·
[illegible] רבותי [illegible] בשמים · אמר דוד לפני
הקב"ה [illegible] / [illegible] כך [illegible] ·
[illegible] / [illegible] ·
ביום / [illegible] ישראל בר"ה לדין כמו [illegible] אדם הראשון בדינו / והשבים
[illegible] כמו [illegible] אדם הראשון [illegible] · [illegible] בתשובה [illegible]
להם כמו [illegible] · [illegible]
[illegible] / [illegible] ·
[illegible] / [illegible]
[illegible] רבי אליעזר / [illegible]
[illegible] / ולכן [illegible] יום סליחה
וכפרה / כמו [illegible]

אתה תרע [illegible] קודם [illegible] · על [illegible] המועדים
[illegible] / כי הנה [illegible]
[illegible] · שלש [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] · [illegible] אחרי [illegible]
[illegible] · [illegible] · אבל על יום תרועה לא
[illegible] / לפי [illegible]
[illegible] · [illegible] המועדים כלם / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] · [illegible] המועדים
[illegible] · [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] ישראל / [illegible] / לפי [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] ·
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] ·

ויקרא רבה אמר ר' יהודה [illegible] בשם ריש לקיש [illegible] עלה אלהים
בתרועה [illegible] / [illegible] דין
[illegible] · [illegible] / [illegible] / [illegible] ·
[illegible] / [illegible] ·
[illegible] / [illegible] / [illegible] / כל [illegible] / [illegible] ·
[illegible] · [illegible] יום תרועה [illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] / [illegible] בשם [illegible] / [illegible] ·
[illegible] / [illegible] · [illegible] ·
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] · [illegible] ·
[illegible] / [illegible] ·
[illegible] · [illegible] / [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] / [illegible] · [illegible] /
[illegible] · ולכן [illegible] / [illegible]
[illegible] · כי [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] ·
[illegible] / [illegible] ·
[illegible] · [illegible] / [illegible]
[illegible] / לכן אמר יתברך כי ביום הזה יהיה לכם שבתון / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / ולכן [illegible] · [illegible]
[illegible] / [illegible] ·

[illegible]

שלא נזכה כשהם עוברים זה כלל שנזכה שלא לגרום שכל מועדי ה' ,
ועם זה כבר פי' כאן כ"ה דברים שלא נתפרשו שם , שם עונש מי שלא יתענה
ומי שיעשה בו מלאכה , ולא מתי יתחיל שמירת היום המוקדש שהוא
בתשעה לחדש בערב :

וידבר ה' אל משה תו' בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג
הסוכות וגו' עד ויצא בן אשה ישראלית וים בכאן גם כן שאלות :

השאלה הא' למה לא נאמר בחג הסכות בעצם היום הזה , כמו
שנאמר בשאר המועדים :

השאלה הב' למה זמר בשנות חג הסכות ולאחריתם אלה מועדי
ה' וגו' מלבד שבתות ה' , כי אלו כבר הגלים כל מצות
ה' , ואינו כן כי אחר זה נזה נשאר דברים באמרו , אך בחמשה עשר יום
וגו' ושאר הפסוקים שהיו ראוים להכתב קודם אלה מועדי ה' :

השאלה הג' מה ענין אמרו אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי
באספכם את תבואת הארץ , תחוגו את חג ה' שבעת
ימים . והלא כבר נאמר כאן בפרשת חג הסכות שבעת ימים לה' והוא
שם בן כפל גמור :

השאלה הד' באמרו ביום הראשון שבתון וביום השמיני שבתון ,
שכבר אמ' זה עמו למעלה חג הסכות שבעת ימים לה'
ביום הראשון מקרא קדש וגו' וביום השמיני מקרא קדש והוא א"כ כפול :

השאלה הה' במה שהוסיף לאמר עוד וחגותם אותו חג לה' שבעת
ימים בשנה חקת עולם לדורותיכם בחדש השביעי
תחוגו אותו , והוא כלו מותר וכפול , שהרי כבר נאמר בתחלת הפרשה
שיהיה החג שבעת ימים ושיהיה בחדש השביעי :

השאלה הו' מה שחזר הכתוב לומר פעם אחרת בסכות תשבו שבעת
ימים , כי זה כבר נאמר בתחלת הפרש' חג הסכות שבעת ימים לה' :

השאלה הז' למה זה אחרי מצות המועדים בזה מצות הדלקת
המנורה , וגם כן מצות לחם הפנים , כי הנה מצות
המנורה כבר נזכרה בתחלת סדר תצוה ומצות לחם הפנים נזכרה בסדר
תרומה בוכרון השלחן , ולמה נזכרו כאן והנני מתרץ הספוקים , כאופן
יותרו השאלות האלה כלם :

וידבר ה' אל משה לאמר וגו' עד ויצא בן אשה ישראלית . אחרי
שזכרה התורה המועדי' אשר יחולו בחדש הראשון
הוא חדש ניסן והוא הפסח , ואשר יחולו בחדש השלישי שהוא חג השבועות .
ומהחדש השביעי שהוא תשרי זכר יום התרועה , שהוא ביום הא' מהחדש וי"ה
שהוא בעשור לחדש השביעי , פותח באחרונה מחג הסכות שיהיה בחמשה
לחדש השביעי ההוא , וכבר ידעת שבחג הזה באו שתי מצות שהם הסכה
והלולב , ושאיהם שוות בטעמיהם , כי מצות סכה היא לזכרון העבר , כמ"ש
כי בסכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים . והלולב
היא מפני ההווה בכל שנה , ר"ל לתת שבח והודאה לאל על אסיפת התבואה
בזמן שהוא היו באספות מן השדה . ולפי שהיה ענין הסכות בראשונה ,
נקרא חג הסכות ולא נקרא חג הלולב . ולכן זכר כאן הכתוב ראשונה את
הסכות , שנאמר בחמשה עשר יום לחדש השביעי הזה חג הסכות שבעת ימים
לה' . וגזר שביום הראשון יהיה מקרא קדש שיקראו קדש ליום , או לישראל
עניים כמו שפירשתי . ולכן כל מלאכת עבודה לא יעשו בו ואחכם שאר הימי'
לא יהיו פטורי' מהחגיגה , כי הנה שבעת ימי' יקריבו אשה לה' , ואמר שיהיה
ביום השמיני מקרא קדש , עם היות שאמ' שיהי' החג שבעת ימי' להגיד שאחר
שבעת ימים יעשו היום השמיני קדש , ולכן קראו עצרת שיעצרו החג עד
היום ההוא , ויעצרו לשבת בירושלם גם אותו היום , ולזה שיהי' יום השמיני
בחג הסכות כחג השבועות בחג הפסח , שכמו שאחר שבעה שבועות שספרו
יעשו חג השבועות , כן אחרי ז' ימי חג הסכות יעשו יום שמיני עצרת מקרא
קדש . ואמר והקרבתם אשה , ר"ל קרבן בפני עצמו מיוחד ליום ההוא ,
ולכן אמ' ז"ל שהוא רגל בפני עצמו לדמותו ליום חג השבועות , ואמר עצרת
הוא ר"ל חג בעצמו . וי"ס עצרת לשון אדנו' כמו יורש עצר . ופירשו שהיום
קדש ואסור במלאכה , כי בהיות לכם פנוי מענין תבואותיהם , שהיו כלם
כבר באספות מן השדה אל בתיהם , יוכלו להתעכב לשבת בירושלם ולשמוח
שם כל הימים ההם בלי טורח . וגם מפני זה יהיה היום השמיני ההוא מקרא
קדש , שכל מלאכת עבודה לא יעשו בו . ולכן אחרי זכרון חג הסכות , אמרה
תורה אלה מועדי ה' אשר תקראו אותם מקראי קדש עולה ומנחה זבח
ונסכים דבר יום ביומו , כלו' הגלי' ענין המועדים וסדרם . והנה לא אמר
כאן בעצם היום הזה , לפי שהיה חג הסכות וזכרון מה שעבר כמ"ש כי
בסכות הושבתי את בני ישראל . וכבר ביארתי שמאמר בעצם היום הזה ,
לא יאמר אלא על החג שהוא מיוחד לאותו יום בפני עצמו , ולא לזכרון דבר
אחר כיום חג השבועות ור"ה , וכבר וכרו ז"ל שכל מקום שנאמר חג לה' ,
מורה על ונם השלמים הנקרא קרבן חגיגה . והתורה במה שביארתי בזה
השאלה הא' . ואמרו אמרו מלבד שבתות ה' ומלבד מתנותיכם . לא להגיד
שלא בלבד יהיו בחג הסכות , רבוי הפרים והשלמים והנסכים במוספי ימי
החג , כי גם יתוספו עליהם שבתות ה' ואז מוסף השבת כשחל באחד מימי
החג . ומלבד מתנותיכם והם הנדרים והנדבות אשר יתנו ברגלם , שהם
חייבי' בהם משלא שמותיהם . ואחכם אמרו ח"ל אך בט"ו יום וגו' . מפני
שהיה לבוש שישאל , שם היה חג שבועות בבוקר קציר חטים , ותחלת אסיפת

תבואת האדמה ואת חג הסכות על תכלית אסיפתם , למה לא נמשך
המשך ימי החג . והיה חג השבועות יום אחד וחג הסכות שבעת ימים .
הנה להשיב על זה אמר אך בחמשה עשר יום לחדש השביעי , ר"ל בחמשה
עשר יום לחדש הזה באספכם את תבוא' הארץ , ר"ל שהיו כבר כלם נאספים
לכן תחוגו את חג ה' שבעת ימים , ואין כן חג השבועות , כי אין התבואות
שם נאספות ולכן לא הצריכם כי אם לחוג יום אחד . וגם בחג הסכות
לא היו כל השבעת ימים באיסור מלאכה אבל היה יום הראשון שבתון וביום
הח' שבתון , א"כ אין לכם טורח כל כך . וזה הטעם עצמו ר"ל אסיפת
התבואות בזה ג"כ ולקחתם לכם ביום הראשון ושמחתם לפני ה' . הנה
א"כ טעם הד' מינים שבלולב , לא היה לטעם מצות הסכות , כי היא היתה
לזכרון כי בסכות הושבתי . ולקיחת הד' מינים שבלולב היה לשמחה ולהודות
לה' בעבור אסיפת התבואות . הנה התבאר למה אמר אלה מועדי ה' בסוף
פסוק חג הסכות , ולמה אמר אך בחמשה עשר וגו' בלשון אך . ולמה אמר
ביום הא' שבתון וביום הח' שבתון , והותרו בזה השאלה הב' והג' והד' . והנה
אמר כ"ד מינים שבלולב ולקחת' לכם ביום הא' , לא להיות היום הא' מובדל
משאר הימים רבות , כי הנה זכמינו הגבירו כל שבעה , והכתוב מורה על
מצות קבלתם , שאמר ולקחת' ושמחתם ומשמעה כל שבעה אף לקיחה כן
הכל אחד ביום הא' לפי שזכר למעלה שחג הסכות יהיה שבעת ימים , כאלו
אמר ולקחת לכם ביום הא' , מאותם השבע' שזכרתי ולא רצה הכתוב לאמר
ולקחתם לכם שבעת ימים , פן נחשוב שיהיו שבעת ימי' אחרי מלבד הסכות ,
לכן אמר ביום הראשון ר"ל הראשון מהשבעה ההם . ואמר ושמחתם לפני
ה' שבעת ימים , להגיד שכלם יהיו ימי שמחה עם אותם ארבעה מינים
שזכר : ופרי עץ הדר הוא האתרוג שפריו הוא הדר ויפה והוא משמח הלב :
וכפות תמרי' ע"ש שמשלו כף , והוא הכציף שגם הוא הדר ומשמח הלב ,
גם הוא צריך שיהיה הדר ולא יבש . וענף עץ עבות הוא עץ שענפיו עבותים
והוא הדס שגם הוא משמח הלב בריח הטוב . וערבי נחל מפני היותם
גדלים על המים , ולפי שלא היו במצרים וכ"ש במדבר כי אם ציות
ותהומות , לכן צוה להביאו אל ארץ נחלי מים שמחו בערבותיה : וכבר
קבלו חז"ל אופן לקיחת' , ואמר ושמחת' לפני ה' אלהיכם שבעת ימים להגיד
שבכית מקדשו ישמחו בזה ויודו וישבחו לשמו : לפי שלא יאמרו ישראל שבהיות'
חונה לארץ לא ישמחו אותם שבעת ימים , כיון שאין להם שמה לא ארץ ולא
אסיפת תבואותיה : הנה להכריח הספק הזה , אמר עוד וחגותם אותו חג
לה' שבעת ימים בשנה חקת עולם , ר"ל ע"כ פנים תחוגו שבעת ימים לדורות
בין בארץ בין בחוצה לארץ , ולא יהיה זה הכרחי באסיפת התבואות כי
אם שבחדש הז' תחוגו אותו : ובזה הסכה למה גם בגלות יחוגוהו , באמרו
בסכות תשבו שבעת ימים ונתן טעם למען ידעו דורותיכם ר"ל שמצות הזה
בחג הזה , ולא בזמן התבואה והיא אסיפת התבואות , הנה נשארה
הסכה השני' והיא לזכרון הסכות , אשר ישבו בהם ישראל בצאתם מארץ מצרי'
ולכן ראוי שיחוגו כל שבעת הימים ע"כ פ' . הנה התבאר למה הוסיף לאמר
וחגות' אותו חג לה' , ולמה חזר הכתו' לומר בסכות תשבו שבעת ימי' , ושאין
דבר מזה כפל ומותר כי בא כלו לצורך וכבר כ"ראוי . והותר בזה השאלה הה'
והו' . ואמנם מה ענין כי בסכות ה שבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ
מצרים באו עליו דעות לאו ל מהם אמרו שהוא סכות ממש , וענין זה שמפני
שהדם מתוך השוכה מתפעם , כוה ית' שכאשר ישבו ישראל בבתיה ואדרכם אשר
ינחלו , כדי שלא ראו עיניה' את ישועת ה' אשר גאלם ונהלם ברוב חסדיו
שכדי שלא ירום לבבו וישכחו חסדיו , יעשו זכר ומיין לזכו הטוב אשר קבלו
ממנו ית' , שביא אותו מכתיה' וישבו בסכו שבעת ימים , כדרך שהי' מתנה ומורה
המדבר לאות ולזכרון , כי כן ישבו בני ישראל בצאתם ממצרי' והלכו במדבר
וים מי שאמר שהסכות היו ענני כבוד , וענן שהיה הולך לפניה בעמוד ענן
לנחותם הדרך ויומם השמש לא יכם . ובזה יכירו וידעו השגחתו הפרטית
על ישראל נחלתו : והנה הקראים הטועים פירשו אך בט"ו יום לחדש וגו'
שבא לבאר מה יעשו הסכות , ושעל זה אמר ולקחתם לכם , שיקחו הדברים
הנזכרים בפרט לעשות סכות , וכ"ש בעזרא בואו ההר והביאו עלי זית ועלי
עץ שמן לעשות סכות ככתוב ונומר ואין כתוב בתורה עשיית הסכות :
ושאר הוקשה אנלם פרי עץ הדר , פירשו שעושה עץ פרי , ולכן אמר
כפות בלא וא"ו כי הכוונה בסכות ולא בפרי , והכפות תמרי' הוא עץ הדר
או יהיה עץ הדר הוא הנזכר בעזרא עלי זית , כאו ויהי' כוית הודו וית נכנן
יפה פרי תאר . או יהיה פרי כמו מסעף פורה במערצה , ופירשו וחגותם
לשון כנוס , כי יכינכו בנית ה' בשיר והלל מלשון יחוגו וינועו כשכור , כמו
שכתבו בפירושם והוא בלי ספק טעות מבואר מטעטם : הא' לפי שאם היה
ולקחתם לכם ביום הראשון , ענין הסכות מיום לא ימלטו הכתובים מכפל
ומותר מבואר . הב' שהם פירשו ולקחתם לכם ביום הא' שיעשו זה ביום הא'
לבדו , ואיך יפרשוהו א"כ על מעשה הסכות שאין חג ה' שבעת ימי' לא יום
הא' לבד : והג' כי איך יפרשו ולקחת לכם על עשיית הסכה , והדברי' שיעשו
בהם כי הנה כבר אמר הכתוב בראשונה בט"ו יום לחדש השביעי הזה , חג
הסכות שבעת ימים לה' ביום הראשון מקרא קדש וגו' ואחר מצות המועדי'
באמרו אלה מועדי ה' וגו' . ואיך יצוה אח"ז לבאר מה שיעשו הסכות , ורי
שיצוה הכתוב לעשות הסכות , ולשבת בהם ז' ימים יהיה מזה או מזה . והנה
במצות הציצית אמר הכתוב ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם , אבל לא
פעמיק לבאר מה שיעשו אותו : וכן אם בא הכתוב לבאר השמיני והשלמים

שיעשו מהם הסכות / ויש לו לומר כמ"ש בגמרא שלא תאמר ופריו עלי ואת
לעשות סכות ואם כן לפרש ד' ענינים / פרי עץ הדר כפות תמרים וענף
עץ עבות וערבי נחל. ואין אלה הדברים כצורתם אף כי פרי עץ הדר לא יאות
לעשות ממנו סכה / כי אם הענפים והם יעדו הפסוק באומר פרי עץ הדר /
ואומרים שטעמו עץ פרי שטעם העץ כטעם הפרי / הלא יאמרו כזה כנגד
אדם הראשון / שנכשל ואכל מעץ אשר בתוך הגן לא תאכלו ממנו / שהיה
העץ אסור לאכול והפרי מותר לאכלו ולכך יעשו ראיה ממ"ש כפות תמרים
אלא וא"ו / כי דרך הכתוב לומר בן ר' אבון שמעון לוי ויהודה שהם ירח צמח
ובולב, ופרי עץ הדר הוא האתרוג בלי ספק / שהוא היותר יפה שבפירות ·
ולכך יפרשוהו על הזית / גם פרי אשר להוציאו ממשמעו / ומשמאלו ומימינו
פורח במערכה, סוף דבר כי זה כלו עזות הפסוקים והבונתם / והתימה
מחכמיהם הלא ידעו שבני יהודה שבאו לבנין בית שני / היו מאותם שגלו
לירושלים שגלו אנשי בית ראשון / ויתוש שלא עשו המצות בבית שני / אלא
כפי מה שהיה כתוב אצלם בבית ראשון / ומפני שהפסוק והולכים אחר המינים
המלקחים עמו / היו כל אחד מהם יטול כפי עצמו / כהנו בבית שני לעשו'
כן ולעשות ההקפה במקדש בימי החג כד' מינים שבלולב / כל ימי בית שני
כמו שזכר יוסף בן גוריון ושכמי המשנה / שאו כן כי לא אלו הם ענין
ספמה הזאת בסוף בית שני או בגולה · אבל לקחו המצוה כפי הקבלה
המסופקים ואמתתם וכפי מה שעשו במקדש כל ימי בית שני, כאשר עשו אותה
כל ימי בית ראשון / והנה הוא מורה שהורה על טעותם כמו שאמרו מדברי
הקבלה האמתית / והכפי שכתוב במשנה ברוך שאמר כהם ובמעשיהם :

והנה צוה שמ"ז בהדלקת המנורה בפ' צו את בני ישראל ויקחו אליך
שמן זית זך כתית למאור וכן בלחם הפנים / לפי שכאשר אמר
אותם מועדי ה' שבא"ה בכל אחד מהם והקרבתם אשה לה' / שהם קרבנות
המוספין שהיו שם בכל שבת / הודיעם אחרי זה שהיו צריכים אליו תמיד בכל
יום והוא השמן למאור / ומה שהיו צריכים אליו בכל שבת והוא ללחם הפני'
מלבד עולות התמידין כאשר כתבתו עליהם בסדר תצוה בפ' וזה אשר תעשה
על המזבח · אבל על השמן לא כתבתי ישראל עדין · כי פ' ואתה תצוה הוא
ואתה עתיד לצוות את בני ישראל כמו שפ' רש"י · וכן בענין לחם הפנים מה
שכתבתי בפ' תרומה לא היה בנוי על עשיית הלחם והנחתו / אלא לזכרון
מעשה השלחן והמשכן · ומפני זה הוצרך כאן לצוות את בני ישראל שיתנו שמן
למאור למנורה ולחם הפני' שיוכן בשלחן הקדש שיהיו שתים עשרה חלות
גדולים ויפים / שיהיו כל אחד שני עשרונים וסדר הנחתם, שיהיו בב'
מערכות שש מערכות מפה ושש מערכות מפה אל השלחן הטהור, ושיתן על
המערכות לבונה זכה ושיערכנו הכהן ביום השבת / ושיהיה הסולת הוא
משל צבור כמ"ש מאת בני ישראל ברית עולם / ושיאכלו אותו אהרן ובניו אחר
שיסולקו במקום קדוש כי קדש קדשים הוא · הנה א"כ ביארה התורה ענין
השמן להדלקת המנורה והסולת ללחם הפנים לפי ששניהם היו בזים משל
צבור כקרבנות המועדים ולפי ששתי המצות האלה היו נערכות ע"י אהרן /
והיו חלות לחם הפני' י"ב כנגד י"ב שבטי ישראל כמו אבני המלואים והיו שתי
המצות האלו מיוחסות אל ההיכל במנורה הטהורה ובשלחן הקדש להיות
שניהם לפני ה' ונאמר והיתה ללחם לאזכרה אשה לה' להגיד שהיה זה
הקומץ הנלקח מן המנחה והאזכרה הוא שהיא מהלבונה / תהיה אשה לה'
על המזבח והלחם יהיה לאהרן ולבניו · ואם היות שביום השבת יערכנו
הכהן / הנה זמינתו היתה ביום השני להיות לחם הפני' מסתלק מן השלחן
ונאכל בשבת ונאפה ביום ו' והיה זכר לשבת ולכן נאמרה בו ברית עולם /
להגיד שהוא אות על מעשה בראשית שבו שבת האל מכל מלאכתו · והנה
זכרו חז"ל ענינים נפלאים מן לחם הפנים / ואמרו שהנטל ממנו היה משביע
כפלי כפלים יפה יותר / כי שם צוה ה' את הברכה והתורה כזה הגלה הם :

ומלבד הטעמים אשר זה יתברך בענינם במועדים
והמצות אשר טובו כאן בפרשה
וביארה התורה אותן · עוד יש לאלו מלין וטעמים אחרים יקרים
ונעלים נכבדים נראה שהם ואני כבר זכרתי בסדר בא אל פרעה רמזים
בענין חג הפסח והמצות ודיניו ושהחג רומז אל חיי האדם שהם שבעים שנה
והנהגתו בעצמו לבחינת אלהותו כמו שביארתיהם · והנני מוסיף כי ויקום
הזה ענין זכר המועדים והמצות, על מה יורו כפי הרמוז הבא · ואומר
שאחרי שידעתו שחג שבעת ימי הפסח רומז אל כללות חיי האדם שהם שבעים
שנה / בין רב למעט והיה היום הראשון מקרא קדש לרמוז אל ימי הנערות /
שעשרה שנים הראשונים מהאדם אין ראוי שיעמול האדם בהם / כי הם ימי
שביתה ושבת גדולו ואין האדם בהם בר שונש · והיה היום הז' גם כן
שבתון / לרמוז אל ימי האדם עשרה שנים ושנותיו האחרונים / שראוי שיהיו
ימי שביתה והפסק מעסקי העולם להכין בהם צידה לנפשו / לאור באור
החיים באחרית שלו · ואמנם ממחרת השבת שהוא היום הראשון של פסח
מה שיקריב עומר השעורים האורים כפי הגדל / על הגאולים מימי
האדם ומיו / אשר בנערה ישופטו וכדי שלא יבטח על מה לחשוב כי
עד רבות בשנים יחיה / צוה וספרתם לכם ממחרת השבת מיום הביאכם
את עומר התנופה שבע שבתות תמימות תהיינה · לרמוז שיתנו לבם
ויספרו את עצמם וימי חייהם הגאולים / אחרי שביתת עשרה שנים
הראשונים ועשרה האחרונים · והענין שיספרו כל הימים שאפשר
שיחיה עוד / שהם עד ממחרת השבת השביעית / שהוא מספר החמשים

יום לרמוז שימי האדם מלבד עשרה שנים הראשונים ועשרה האחרונים
הן בין רב למעט חמשים שנה / ומה טוב אמרו וספרתם לכם כי בהיותם
שיכון כן, יהיו מוכנים ומשערים מספר ימי חייהם האפשרי / להיות כפי טבע
בני אדם על הרוב · והזהירם שבסוף הימים ההם יקריבו מנחה חדשה לה'
לרמוז שבסוף החמשים שנה ההם מהשבירה · להיותם קרובים לימי הפקדה
וימי השלום / ראוי שיקריבו מנחה חדשה בהנהגת עצמו / לא כימים
הראשונים שהיו להוטים אחר יצרם · אבל בדרך אחר חדש ללכת אחרי ה'
וכמו שאמרו ושוב יום אחד לפני מיתתך · ואמר עוד ממושבותיכם תביאו
בוא רבה לחם תנופה שתים / ע"ד מה שאמרו הקדמונים ז"ל מי שטרח בערב שבת
יאכל בשבת ר"ל ממושבותיכם תביאו תמימים מעושרים שתעשו לא יהיו
עשירים כאשר הכלתם בתחלת הולד / אלא לחם תנופה שתים לבשר על
הגוף ועל הנפש ומסולת חטים שהוא רמז למעשים טובים / אף על פי שחמץ
תאפינה שיעשו אותם בהיות היצר הרע שולט בכם, כי כל ימיהם היו כחמץ
ועכ"ז הנה עתה להיו הזמן הזה קרוב למות / ראוי שיהיה מנחה חדשה ותיעשה
תשובה שלא היה עד הנה ככה / ויהיו אלו כן הקרבנים במיתתן ודומם
בכורים לה' · הנה אם כן היה חג הפסח רמז לחיי האדם ומספר
שנותיו · והספירה רמז לימי העסק והמלאכה / שהם חמשים שנה אחר
הנערות וקודם הישישות · והיה חג השבועות רמז לדבקות האלהי שיושג
האדם תכף אחרי מותו / כשייטיב דרכיו ומעשיו באחריתו לנפשו אלהיו
בראוי · ואמנם יום תרועה ויוה"כ היו לרמוז שכל אדם בימי אלדו להיטיב
דרכו ומעשיו כל השנה כראוי לא בבא עליו החדש השביעי, שהוא רמז לשבע'
שנים השבעיים אשר מיד מיום הראשון מתכו יתקעו ויריעו כאומר כי הוא
יום דין הגדול והנורא · ולכן יקרא אל ה' ויען בעדו וישלהו מרעות
המערכות כאשר ביארתי ואם לא ישובו בתשובה שלימה עד עשרת הימים ·
שהם עשרת שני חייו האחרונים אין ספק שביום העשירי יהיה'ה שיספר
להם כצד חטאתיו ועם מאסיו ועינוי הנפש ותיסור האלהה אשר יעשו בני
אדם בימים ההם נוכרים ולעצים · יהיו נוטעים מההורלות הנהיות /
ותדבק בהם ההשגחה הפרטית העליונה ונעמת מותו תלאכיו יגוה לו ·
ונוה עוד שיעשו חג הסכות שבעת ימים / כדי שיהיה דעתם מתישב
עליהם ויכירו וידעו שאין קרבם בתיהי לעולם ומשכנותם לדור ודור ·
אבל בסכות ישבו לרמוז לחיי עולם הזה הוא דירת עראי / וכי הם כגרים
ומתלוננים בסכות / שבין לילה היו ובין לילה אבדו / כן ימי
חייהם על הארץ, ולכן היה החג הזה שבעת ימים / והיה היום הראשון
מקרא קדש והיום האחרון גם כן לרמוז על השנים הראשונים והאחרונים
כמו שביארתי / והכל לרמוז אל ימי שנותינו שהם שבעים שנה · ולפי שפעמי'
תהלים צ' יחיה האדם שמונים שנה / כמ"ש ואם בגבורות פ' שנה / לכן צוה שיהיה היום
הח' ג"כ מקרא קדש / לפי שהאדם לבא בגבורות כבר הוא נפרד מעצמ'
ונותלה ונאה ויקר לקודם · וראיתי מי שפירש שהיה יום שמיני עצרת כענין
חג הסכות, כיום מתן תורה אל חג הפסח / והיה השמיני פרט כנגד שבע
השבועות שבספירה, וכן זכרו ז"ל כראויה היתה עצרת של חג להיות רחוק חמשים
יום והוא דרך אחר ונשוב לענינינו ונא שהפסוק לא צוה / בחג עצר יום
כמוה השביעי בזמנם את תבואת הארץ תחוגו את חג ה' · להגיד שהיות
נקיים מעון כי השני בעשו לאחר השביעי · וגם בהיות שנית והוא בזמנם
את תבואות הארץ, כשבור שאספו את תבואות הארץ ותהי ברכת ה' בכל
אשר לכם, לעתי הכבות אז תחוגו את חג ה' · כאותו חדש עצמו לשבח
ולהודות לשמו שבעת ימים כמספר עשיריות ימי חייהם / ואמר, א"כ היה חג
הפסח מורה על ענין האדם וחייו · וחג הסכות מורה שהתשובה בה' בכל שדי
יתלונן כשיהיה מסופר מעונותיו בי"ה · ואמרו ולקחתם לכם ביום הראשון
פרי עץ הדר וגו' הוא לרמוז שלא יזכור הקב"ה מהאדם כל עברות / ותועבות
הוד והדר בימי חייו / אין הדבר כן כי הוא יתנם לו ביום הראשון כאשר
הנשמה שיהיה הוא פרי עץ הדר בעיני כל · רואיו ויהיה פרחו נאה ונאור
למראה, ככפות תמרי' ויאכל ויתנה ויעשה נעשו / ולזה רמז וענף עץ
עבות, ואמנם ערבי נחל לרמוז אל הערבות שיתאלו כארבם /
כי לא יתכבד בהם האדם בנעורותו ובחרותו, אבל ראוי שיהיה כלם
לעבוד את השם הנכבד / וזהו ושמחתם לפני ה' שבעת ימים / ולכך תחוגו
לה' כי הוא הוא להתעדן בטובותיו ובהלאותיו כבית מקדשו ועל כן בסכות
תשבו שבעת ימים כל האזרח בישראל ישבו בסכות / לרמוז כי גרים הם לפני
השם ומתושבים בכל קורותו · ולכן נקרא המועד הזה חג האסף על אסיפ'
האדם מעולמו · כמ"ש כאספך את מעשיך מן השדה · ולכן היו שבעה הקפו'
בשבעת ימי החג והיו ז' הקפות ביום השביעי הכל לזכרון ימות עולם שנות
דור ודור / כדי שהאדם יתן אל לבו וידקדק על חשבון ימיו עם נפשו · וגם
מעוט פרי החג שהיו שבעים הולכים ודלים / היה מורה על זה ואלה הדברים
אלא זכרתי / התבם יוסף לקח מאות אשר זכרתי / וזהו רמוז כנגד ולמיתי
ולמוד מדותיו שכליו לפני בני אדם / והוא דרך ישר לפני איש להתהלך
לפני ה' באורות החיים :

ויצא בן אשה ישראלית עד סוף הסדר ויש בפסוקי' האלה כ"ב שאלו':

השאלה הא' באמרו ויצא בן אשה ישראלית / ולא זכר מאין יצא
ו"מ שהוא כמו אל תצא לרשע אחר / וכן יצאו
אנשים בני בליעל / אבל אין הענין דומה / כי ענין היציאה בפסוקים ההם
הוא יציאה מן הבית אל מן הציר / ודרכי המפרשים יסכלו דוחקים בזה
השאלה הב'

השאלה הב׳ למה נזכר כאן המאמר הזה אחרי מצות המועדים ומצות הדלקת המנורה ולחם הפנים, כל שכן לדעת האומר שהמקלל והמקושש היו בפ״א, ולמה א״כ לא נזכרו שניהם יחד:

השאלה הג׳ באמרו בתוך בני ישראל, שאם היתה הכוונה שיצא מתוך בני ישראל בקרב המחנה וגם כנו שניהם ויקלל זה את השם, היה לו לאמרו למעלה ויצא בן אשה ישראלית בתוך בני ישראל וגו׳:

השאלה הד׳ באמרו ושם אמו שלומית בת דברי, כי הנה ההודעה הזאת היה ראוי לזכרה למעלה, ויאמר ויצא בן אשה ישראלית ושמה שלומית בת דברי:

השאלה הה׳ במה שאמר ויניחוהו במשמר לפרוש להם על פי ה׳, ולמה לא הרגוהו מיד, והכתוב כבר אמר אלהים לא תקלל שהיא אזהרה למקלל את השם, וכאמר ומקלל אביו ואמו, ק״ו לשכינה שהיה ראוי שיומת על היותו מקלל את השם:

השאלה הו׳ באמרו איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו ונוקב שם ה׳ מות יומת, ויראה שהם שני מאמרים סותרים, וחז״ל הבדילו בין מקלל אלהיו שהוא בכנוי לנוקב את השם המפורש, והנה השם המכבד הוא אלהי ישראל:

השאלה הז׳ באמרו ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת ומכה נפש בהמה ישלמנה וגו׳, ולמה הוכחו כאן המשפטים האלה, שהאדם והבהמה שכבר נתנה תורה עליהם:

השאלה הח׳ במה שחזר הכתוב לזכור כאן המשפטים האלה שנית ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת, ופרש״י בהלשונה דבר נכרית נהיה, ובני כעומה של קבורה, והוא יאמר הרב כאדם שבר לשונו ונכנית דבר בחיתה והוא כפל מנו לו:

השאלה הט׳ באמרו משפט אחד יהיה לכם לגר ולאזרח, כי זה המאמר הוא גם כן כפול, לפי שכבר נאמר למעלה כגר כאזרח בנקבו שם יומת, ולמה נשנה כאן ענין הגר:

השאלה הי׳ במה שאמר ובני ישראל עשו כאשר צוה ה׳ את משה, כי אחרי שאמר וידבר משה אל בני ישראל ויוציאו את המקלל וגו׳ וירגמו אותו אבן, לא היה צריך לומר עוד ובני ישראל עשו כאשר צוה ה׳ את משה:

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כלם:

ויצא בן אשה ישראלית וגו׳ עד סוף הסדר. בעבור שבפרשיות של מעלה צוה והזהיר ית׳ על שמירת כבודו ושלא יחללוהו, וצוה על זה לישראל במצות מיוחדות להם, ולכהנים במצות שיתיחדו אליהם ולישראל, וללוים ולכהנים ג״כ בשמירת מועדי ה׳, והדלקת המנור׳ ועריכת לחם הפני׳ על שלחנו, שהיה התכלית בכל זה שישמרו כבודו ולא יחללוהו. לכן הביא הכתוב הלכה למעשה ממה שקרה לאיש אחד שקלל את שמו יתברך, וצוה השם לרגום אותו באבנים. ומהם יתבאר לבני ישראל על אשר לא היה אותו פתאום, ועליו אמר ויצא בן אשה ישראלית, רוצה לומר שיצא מחירות כבוד השם, ויצא לחלל אחריות מכלל ישראל ומאמונותיהם. ואולי שאמר ויצא לפי שהיה בחוץ מעם ויצא או משוליו להתהלך בקרב אנשים, כי יצא מבין הנערים לבא בקרב האנשים ועסקיהם. הנה התבאר ענין ויצא, ולמה נסמכה הפרשה הזאת אל הפרשיות של מעלה. וחז״ל אמרו מאין יצא מפרשה של מעלה, כמו שלעג על לחם הפנים הנזכר בפרשה של מעלה, לפי שהיו אוכלים אותו הכהנים ותשעה ימים, ולא היה כן דרך המלכים, רק לאכול לחם חמות בכל יום. וזה היה טעם המריבות. והותרו בזה שתי השאלות הראשונות הא׳ והב׳. ואמר הכתוב שהיה הבחור הזה בן אשה ישראלית והוא בן איש מצרי בתוך בני ישראל, להגיד שקודם זה ימים רבים עליו קללת מצרים, שהיה בן מצרי שהלך עם היהודית והוליד את הבן הזה, והיא כמוה הדבר מפני כבודה, אבל עכ״פ הקול בתוך בני ישראל, שזה הנער היה בן איש מצרי בתוך בני ישראל, לא אמר היכן יצא ויתכסה, שלא היה נחשב לבן איש מצרי בתוך בני ישראל בדעתם והותרה השאלה הג׳. ואמר וינצו במחנה בן הישראלית ואיש הישראלי, לספר גבותו עם רשעתו שאותו בחור בן הישראלית התחיל במחלוקת ורשעה. ולזה זכרו הכתוב ראשונה בן הישראלית ואיש הישראלי. א״כ להודיע פחיתות שניהם, שלא היו רוצים להלחם זה עם זה, היה להם לצאת מחלה ואם ידון לחללים נכר. ואם לא יוכחו בידם, אבל מפני פחיתותם נתרשלו, ובן הישראלית, ולא נכר חיליהם, אבל אמר אל לבו לפני יתן וקלל במלכו ובאלהיו. והוא ויקוב בן האשה הישראלית את השם ויקלל, ר״ל שנקבו וכירת השם המפורש. ומפני כבודו של הקב״ה לא אמר ה׳, אבל אמר את השם כלומר השם הנכבד והנורא. והגומעים הביאוהו אל משה לדעת מה יעשה לו, ונראה לי שישראל במחלוקת דינו אם יומת, כיון שקלל השם הנכבד בהיותו מישראל וחייב במורא וכבוד השם, או להפטר ממנו בהיותו בן איש מצרי, שלא היה חייב במצות להיותו מצרי, והיה הקהל בספק אם ידינוהו כישראל לחייבו מפני הלם מיתה או כמצרי מפני הלא מפטר. ולכן הביאו אותו אל משה שיפרש להם את הדין. ושם אמרו רבותינו ז״ל כמספק כדבר, ולכן הניחו אותו במשמר לפרוש להם על פי ה׳ אם חייב מיתה אם לאו. והלא משה טוב לפרשו את אחיו לפניו, לדעת

מעלה שבמעלה והיה אביו של הבן הזה איש מצרי, ולכן כאשר כתוב הזה גם שם אמו שלומית בת דברי לשבט דן, כי לא נודעה תשנית, והיה שנעה מהכיס לשבה כי היא המחלה להבלי׳ כמו ולהבליה כמו שנקראת שלומית והלכה בעבור כי היתה דברנית שהיתה בת דברי. ולכן הודיעה ולא כשאר לשבט מטה, כי כבר היה בן איש מצרי ושאר הדבר בספק. והתבארו במה שביארתי השאלה הד׳ וה׳. ובזה יתבאר לעמה שנה את המקלל, ר״ל יהיה מי שיהיה ישראלי או מצרי, כי בעבור שהיה מקלל, הוציאו אותו אל מחוץ למחנה כדבר שאין ונתבע. ולפי שכל מבני ישראל שמעו קללתו ולא הרגוהו, והיה עליהם לאשם ואין ה׳ על זה ראוי שיסמכו כל השומעים קללתו את ידיהם על ראשו, כי יעתקו העון מעליהם וישארו דמו בראשו ולא בראשכם, וירגמו אותו כל השומעים וכל הקהלה, כי זה היה נקמת ה׳ ושמירת כבודו. והנה הוכיחם ית׳ על אשר היו מסופקים בני הדין ושכנך הוא לפטור, והוא ואל בני ישראל תדבר לאמר איש איש כי יקלל אלהיו ונשא חטאו. ופירושו כל איש ואיש מצרי או יהודי יהיה מי שיהיה, כאשר יקלל אלהיו, ר״ל אלוה עבודתו ונשא חטאו אותו שזה ואין לבו להענש עליו, כי אם אלהים הוא יגע לו, אבל נוקב שם ה׳ השם המיוחד הוא מות יומת, רגום ירגמו בו כל העדה כגר כאזרח ר״ל בין שיהיה אזרח ישראל ובין שיהיה גר בן מצרי. ואמר בנקבו שם הקדוש יומת, כי אם היה ישראל ואם לו לכופר על שמירת שם אלהי ישראל, ולכן א״כ מפני שזה שחלל נפשו ובשפתיו השם הנכבד ראוי שימות. ולזה הגר מצרי היה לו לקלל אלהי מצרים, אבל לא אלהי ישראל בתוך שמו והותר בזה השאלה הו׳. ואלה ויקוב בנקבו יום שהוא נפסק לאחר מכאן לבאר הבן ובני ישראל, עליו אמר ואיש כי יכה כל נפש אדם מות יומת, ומכה נפש בהמה ישלמנה. ואמרו נפש תחת נפש לדינו ומור לבהמה אלא לאדם סוכר, ואיש כמו ולפי לאותך מצבתך, והביאו נפש כיוצא בהלל שם ישראל תחת נפש הנער לו הגר, והמורים נ״כ כי יתן מום בעמיתו, ר״ל ישראל כאשר כאשר עשה כן יעשה לו, ואחרי שוכר הדינים האלה הוציא תולדה מהם, והיא אמרו ומכה בהמה ישלמנה ומכה אדם יומת, משפט אחד יהיה לכם ולגר, ר״ל בין בהכאת נפש אדם בין בהכאת בהמה משפט אחד הוא לגר ולאזרח. ולא תאמרו ישראל שהמכה את איש ישראל יומת, אבל לא יומת אם המית את הגר. או הגר המכה את ישראל לא יומת, כי לא נמסרים המשפטי התורה אין מקום לזה, כי המשפט אחד הוא לגר כאזרח בישראל, ואם הגרים והנים כמצות כשרצו הורים לבא תחת צלם, למה לא יומת גם כן מקלל השם, כי שנו שהם חוסים עם ישראל בצדקת ה׳, כן יהיו מחויבים בשמירת הלול שמו. והותרו בזה שתי השאלות הז׳ והח׳ והט׳. ואמר כי אני ה׳ אלהיכם, רוצה לומר אלוה הזורח והגר. ולמה לא כן יקללני הגר ויקללני לפניכם. והנה כיון זה התורה בזה שהמכה אדם נפשו שהמיתו, שבנו גם כן נפשו שיהרג עליו נפש תחת נפש, והמכה בהמה לשני כן רק שלם ישלם דמי הבהמה. ואמנם הנושה מום בעמיתו כן ינתן בו, אבל לא נענש אלא בממונו, כן אם לא ירצה או לא ישלם כאשר יתן מום באדם כן ינתן בו ענשו. וכל החלוקים האלה שוים הגרים עם האזרחים. ושבסבה הכתוב שאמר זה דבר כל זה אל בני ישראל, שהם עשו כדברו כי הוציאו את המקלל, ורוצה לומר שהמאמר שהיה בו של מיתון למחנה ורגמו אותו כל העדה. ואמנם אמר זה ובני ישראל עשו כאשר צוה ה׳ את משה, בא להגיד שאם היום שישראל קיימו וקבלו דבר השם כמו, הנה הם היו מוחלים ומוחכים בדבר ומפני סברתם לא היה המקלל חייב מיתה, להיותו בן איש מצרי, אבל עשו זה עצמו לפי שכן צוה ה׳ את משה, וקיימו וקבלו מצותו עם היות שלא היה כן כפי דעתם. והותרה בזה השאלה הי׳. ויש מפרשים שבאו כל המשפטים האלה כגר כאזרח והיום שהוא והלאה, ואחרים פירשו ובני ישראל עשו כאשר צוה ה׳ את משה, על מצות המועדים ושמן המנורה ולחם הפנים, שנזכרו למעלה. וזה שפירשתי ראשונה הוא היותר נכון בעיני: תם

פרשת בהר סיני

וידבר ה׳ אל משה בהר סיני לאמר וגו׳ עד וכי ימוך אחיך עמך. יש לשאול בפרשיות אלה שאלות:

השאלה הראשונה היא מה שאלו רבותי ז״ל באמרו וידבר ה׳ אל משה בהר סיני. מה ענין שמיטה אצל הר סיני והלא כל המצות נאמרו מסיני. ולמה אם כן זכרו כאן בפרשה זו. ואם שהשיבו מה כללותיה ופרטותיה מסיני, ולמה לא נזכרה שאר המצות:

השאלה הב׳ אם היו במכירה שני חלוקים מכירת קרקעות ומכירת בתים, ולמה זכרה התורה במקום הזה בלבד מכירת קרקעות ובתים, ולא זכרה דבר מכירת כספים וכו׳ אשר זה נעדר בפרשה :

השאלה הג׳ אם היו מצות השמטה והיובל מיוחדות אחד ושתים אחד כדעת הרב המורה והרמב״ן ושאר המפרשים, למה סמכה בפרשה אחר לשון שבת שבע פעמים, וביובל לא אמר לשון שבת אשר נזכר פעם אחת :

השאלה הד׳ למה היה ביובל תקיעת שופר לכרוז בעולם, ובשמיטה לא היה כן, והיה ראוי שבשנה השמיטית יעבירו שופר להודיע שבשנה הבאה תהיה שבת השמיטה כדי שהעובדים יכינו, וכל אדם ישבח מן התבואה אשר בשנה ההיא :

השאלה הה׳ למה אמר ביובל לשון קדושה וקדשתם וקדש יהיה לכם, ובשמיטה לא זכר לשון קדושה, ואם קדושה תורה על שביתת הקרקע מעבודה היה ראוי שבשמיטה גם כן יאמר בשמיטה והיובל יאמר לשון קדושה :

השאלה הו׳ למה אמר הכתוב ביובל שלש פעמים יובל תהיה לכם, והיה די באחת מהם, והנה בזאת אמר דרור ולא באחרי׳ וקראתם דרור בארץ לכל יושביה יובל היא תהיה לכם ושבתם ושבתם, ובב׳ אמר יובל היא שנת החמשים שנה תהיה לכם לא תזרעו, ובג׳ אמר כי יובל היא קדש תהיה לכם, ולא שהוא באחרונה בשנת היובל כי הוא חוזר לעולם, ולא נאמר כן תהיה לכם כמו שאמר בג׳ הנזכרים :

השאלה הז׳ למה אמר שתי פעמים שישובו איש אל אחוזתו, כי בראשונה אמר ושבתם איש אל אחוזתו, ואחר כך אמר בשנת היובל הזאת תשובו איש אל אחוזתו וכבר יתבאר ע״ד הדרש :

השאלה הח׳ למה נכנס בפרשת היובל באמת מצות ההונאה, ומה תועלת שאמר לעמיתך או קנה מיד עמיתך אל תונו ונאמר והיא מכוה בפני עצמה :

השאלה הט׳ בכל מכות ההונאה אמר שנית ולא תונו איש את עמיתו, מה צורך להזהיר על הונאת הדברי׳ :

השאלה הי׳ למה שכלל ההוכחה על עשיית המצות, שאמר ועשיתם את חקותי, וחזר לומר שנית ושמרתם אותם אשר הוא תכולל :

השאלה הי״א למה אמר שתי פעמים גם כן וישבתם לבטח כי בראשונה אמר וישבתם על הארץ לבטח, וחזר לומר שנית וישבתם לבטח עליה :

השאלה הי״ב באמרו וזרעתם את השנה השמינית ואכלתם מן התבואה ישן עד השנה התשיעית, והנה כי השמינית היא היובל באחת לאחר השמיטה שהיתה שנת מ״ט, ואיך אמר אם כן שלא יזרעו :

השאלה הי״ג באמרו והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ, והיה לו לומר זה למעלה בדבר מכירת הארץ לא אחר מכות ההונאה והקדימה :

השאלה הי״ד באמרו ובכל ארץ אחוזתכם גאולה תתנו לארץ כי אין זה ממצות היובל :

והנני מתיר הספקות, בלשון יתפרו השאלות האלו כלם :

וידבר יי׳ אל משה בהר סיני לאמר על דרך הרא״בע שאין מוקדם ומאוחר בתורה, כי זאת הפרשה נאמרה כאן ובסדר בחקותי היא הברית שכרת עם ישראל בהר סיני, ואלו כאשר משה כל המעשה הזאת המשמשה • ולמה נכתבה כאן אחר משכן הארץ, כי כאשר זכר שמפני העריות תקיא אותם הארץ • הוצרך לומר בסדר בחקותי שתקיא אותם הארץ בבטול שבתותיה / ולכן הוצרך להזהיר תחלה על השמיטות אבל האמת כן לא היה לו נכונות הפרשיות שבליבור • וכתב כי בתחלת הארבעים יום הראשונים / שעשה משה בהר סיני לקבל את הלוחות • כתב בספר הברית את כל דברי השם והמשפטים / וזכר שם השמיטה בכלל / שאמר והשביעית תשמטנה ונטשתה ואלו הם דיני השמיטה • ובהיותו בעגל ונשתברו הלוחות • באשר כאלו נתבטל הברית ההוא / ובהתחדשה גם להם הלוחות השניות / כתוב הנה אנכי כורת ברית אשר כמו שאמר שכבר כורת ברית • ואז הקהיל משה את כל עדת בני ישראל וצוה אותם במעשה המשכן / וכאשר הוקם מיד ויקרא אל משה וידבר יי׳ אליו מאהל מועד • וצוה בקרבנות וכל תורת הכהנים / וצוה אחר כך שלמשכן ולהכניס ולבני ישראל • וכאשר השלים זה אמר להם • וצוה אחר כך שהם בהר סיני / לפרש להם השמיטה והיובל ולכרות להם על כל התוכחה ברית שנייה כאלה תשמשנה • וכמו שמעיך הרב בזה אחד • ואין בחקותי נבדר אבל לא כולם יחד • כי אם המצות אשר יזכר בפרשיות שלמעלה נאמרים מאהל מועד / למה זכר שבריכם השמיטה והיובל שנאמרו בסיני / והיה ראוי שיזכור המצות בבני סיני כשניתן בבני ראשונה ואחר כך המצות מאהל מועד אחריהן • וכן אומר שבכל אם בחקותי אין זה כריתת ברית • כי הברית הראשון שכרת עמהם

מפני שהיה תמיד קיים ועומד לנגדו • אבל הוא כלו שלא תמצא קללות וברכות על שמירת המצות / ויעיד שזה יבא עליהם ממצותיהם בשמירת המצות והרעות שיבואו עליהם / אם לא ישמרו אותן וזה ברמוז שבאמר בתוכחת הגדולה הזאת הוא • שהרע״ה קבל בהר סיני כל המצות / בכללותיהם ופרטיהם ודקדוקיהם כמו שזכרנו ז״ל בתורת כהנים • והנה משה לא למד לישראל המצות כלם בבת אחת / כאשר קבלם ממנו יתברך • כי הנה בירדתו מן ההר עם הלוחות הראשונות / וראה את העגל והמחולות שבר את הלוחות / ונתעכב במשפטי החוטאים • ואחר כך בבקשותיו ובתפלותיו וקבול הלוחות השניות • ורצון יי׳ שצוה אותם / אחרי שנתכפר עונם לבנות להם המשכן / וכאשר נגמר והוקם וישכן כבוד יי׳ עליו / בשמחה שם בלשון במעשה המשכן / רוצה לומר הקרבנות אשר יבאו בו ומשיחת אהרן ובניו וחנוכת המזבח / וגם הזהרת התורה במה שיאכלו ומה שלא יאכלו / ומה דין והבדלת והצרף הנגעים והטהורים מהדברים המטמאים / כדי שבנוגע בהם לא יכנסו במקדש עד שיטהרו • וכן לפי כי תזריע והמצורע וזוב וזבה / כדי שלא יכנסו במקדש ולא יבא בו ערל וטמא ולא יחללו את מקדש יי׳ / והנה ביאר לנו עבודת י״ה • מפני שהוא גם כן ממשפטי המקדש וקדושתו • וזכר אחריו שכל איש אשר ישחט לחוץ / שור או כשב או עז יקריבנו אל פתח אהל מועד • ושם ישחט כדי שלא יזבחו את זבחיהם • ומפני שהיו כל המצות האלה מתייחסות למשכן יי׳ ולבית מקדשו בטהרה וקדושה שהם תורת הכהנים / לכן צוה מיד אחר הקמתו לכל ישראל בכלל על העריות / שהם ג״כ טומאה גדולה וגלוי ערוה ועכו״ם / שהם כלם דברים מיוחדים לטהרת הדעת וקדושתה / כדי שיתקדשו הנכנסים אל משכן יי׳ / ולכן הזהירם אחר זה באמרו קדושים תהיו / וזכר רבות מהמצות העקריות שנתנו בסיני / והביא מצות שלש שנים יהיה לכם ערלים / ועבודת המולך כדי שיהיו קדושים מכל דבר רע / והגביל להם עונשי העריות כדי להרחיקם מהם / והודיעם שכל אלה הדברים תלויה שהם טהרתם וגלותם / הנה עוד בבטחת יעידו על הארץ לבטח ולא תקיא אותם הארץ / והנה צוה אחר זה לצוות לכהנים שלא יטמאו למתים ושאר הדברים שזכר / ושלא יאכלו מן הקדשים כי אם בהיותם טהורים / ושלא יגש לתוכה איש אשר בו מום / ולא דבר שיהיה בו מום / להזהיר גם כן על שמירת מקדש יי׳ / שכל משרתיו יהיו קדושים ושלמים / כי כמו שהזהיר הטהרה בעבודה והנכנסים למקדש כן הזהיר שאף הבהמות שמקריבים בו / שלא יכנסו שם בעלי דבר באיש מום כו׳ • והזהיר גם כן לבני ישראל על מועדי יי׳ אשר יבאו / כי גם הוא כבודו ויהיו נרות דלוקים מטהרה לפניו / ולחם ערוך על שלחנו כי הוא מלך הכבוד / ולפיכך יזהרו מחלל כבודו אפילו בדבר שפתים שיש בו מום / הביא בסוף ויצא בן אשה ישראלית כמו שביארתי • הנה אם כן נתבאר כל המצות האלו אחר הקמת המשכן / לכבודו ולנרות ולהזהיר על חלוליו בכהנים וכנס / וכ״ז נאמר למשה באהל מועד אחרי כיון שהוקם המשכן • וזחות שהעלים כל זה שנאמר לו זה מפי משה מתוך המשכן / ולא משה לומר אליהם מצות אחרות / מאשר שמע בהר סיני מ׳ יום הראשונים שעשה שם שלא למדם לישראל עד עתה / בעבור מה שנמשך מהדברי׳ שקרו עד כה / כפי מה שביארתי שהמצות ההן לא היו מיוחדות לכהנים ולא למקדש / ולא גם כן לטהרת הנפש והלוות עדותיהם כאשר אמר וזכר • אבל הם לצורך הארץ הקדושה אשר ישבו שמה / והם השמטה והיובל ומכירת אחוזות ועבדי׳ שהם כלם ממשפטי הארץ • ולפי שהמצות האלו לא נאמרו באהל מועד / כמו המצות שזכרנו בפרשיות של מעלה / אבל נאמרו למשה בהר סיני כשישב שם בתחלה ולא למד אותם עד עתה • לכן נאמר כאן וידבר יי׳ אל משה בהר סיני לאמר / כי שם נצטוה על השמטה אבל נזכרה שם בכלל / ועתה יפרש ענייניה ועניין היובל • והותרה בזה השאלה הא׳ • והנה אמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם / שטעם הכפל הוא שיקבץ את בני ישראל להשמיעם דבריו / ויאמר אליהם המצות שיזכור • ולפי שהיו המצות האלו שיזכור עתה מצות הארץ ושמיטה • לכן אמר כי תבואו אל הארץ אשר אני נותן לכם ושבתה הארץ / כלומר על מנת כן נתתי לכם שתשבות הארץ בשמיטה שבת ליי׳ והארץ אזכור / לתת לה משפטה ולהיות ענין השמטה הזאת חובת הארץ ודינה / לכן זכר כאן שמיטת הקרקעות ולא זכר שמיטת הכספים / כי עיקר השמטה הוא בקרקעות והוא היה תלוי בארץ / ואמנם שמיטת הכספים עם מצות כוללה / כשלא הוא תנאו את העסק השמטה ויתן שם לפרש בשדהו / והותרה בזה השאלה הב׳ • ואמרו ושבתה הארץ שבת ליי׳ / ענינו שתשבות מעבודת האדמה / ומיד ביאר מהן המצות שהיא השנה השביעית • וספר לפרש שבשבה הראשונה יאמר שבכבוד הארץ תשבות הארץ / ובהיה שצוה והם כמוה שבתום הארץ כמו שיוסר • והוא אמרו שש שנים תזרע שדך / רוצה לומר שבשש השדה יזרע שהם מכונו / וכן בענין הכרם שש שנים תזמור כרמך לבריות האחרות / כדי שיכנסו שבות לכרם כמו הזריעה לשדה ולאספת את תבואתה / רוצה לומר שבל הארץ שנכר בכל אותם שש השנים • ולא כן בשנה השביעית שאף שעבוד הארץ בשדה או כרם בשביעית • כנה התבואה הבאה בשביעית תהיה אל הפקר • לפי שהוא שבת ליי׳ המבוא מסורה / והנה בשביעית שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור לפי שבשבת שבתון יהיה לארץ / ופרט הכל. השמיטה [illegible] בשביעית לשבות הארץ / כי

[illegible]

[illegible]

הדרך הא' [illegible]

[illegible]

והשמנה השנית [illegible]

[illegible]

והשמנה הג' [illegible]

[illegible]

הוקפה לו זה פי׳ הכתוב כן / שרצה לחשוב על הספק אשר לא נשמטו בו כיובל / והלבנין השמיטה אשר וזרעתם את השנה השמינית · ולענין היובל אחר עד השנה התשיעית · ודימו כמו כי הכתוב מדבר ואיך יפרשוהו לשעורין חלק לשמיטה וחלק ליובל · והנה הספק אשר ביובל הוא מה יאכלו כל ג׳ שנים השופים זה אחר זה / כי הנה שנה אחת פעמים לא יזרעו ולא יקצרו בה / לשנה מן השבות ויאכלו משנה אחת לשנה אחרת / אבל התשובה על ג׳ השנים הוא לא ישאל אלא ביובל · ולכן נראה לי לפרש וזרעתם את השנה השמינית שהוא נקשר עם מה שלמעלה · ושכן ועשת את התבואה לג׳ השנים אלו וזרעתם את השנה השמינית / כשלא יהיה בארץ שתיעשה רב ואתם תאכלו את תבואתה של השנה הששית עד בא תבואת השנה התשיעית · ואין הפירוש היותר נכון ומתיישב · והותר זה הדלה הא״ב · עוד זכר שעשה הבשית על זה / באמרו והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ · והנה הספק יגזור זה דוגא לומר שהארץ לא תמכר לצמיתות / מכלי חזרת הנחלות לבעליהן ביובל כיון שלי הארץ ושיהיה שלכם · ואיך יאמר אדם בית מי שהוא של אחר / וזהו כי גרים ותושבים אתם עמדי / כלומר הרי אתם כגרים בביתי ולכן איך תמכרו אותה · ובאמרו ובכל ארץ אחוזתכם גאולה תתנו לארץ / בגואל על היובל רצה לומר שחזרת היובל תהיה בארץ ישראל, שהיא ארץ אחוזתכם לגואל כל אחד שהוא וכרחו ביובל בחנם / כי בשאר הארצות לא יתחייבו בה / וכן פירשו הרב קוראתו בזה הגאולות ח״ו וה״ו · והמפרשים פירשו זה על גאולת הנחלות שיזכור הכתוב אח״ז · אבל מה שפירשתי הוא היותר נכון · הנה זהו הדרך הראשון המפורש בשאלות האלה :

הדרך הב׳ שעשה החיים כפי מה שביארתי בפ״ר אחרי מות הכהנים / במה שירמזו חג הפסח וספירת העומר וחג השבועות ושבת הכבשות / ועניינו שהכבשים השלמים לרמוז שיתמו כל שבתות חייכם / ויתר מלבדות כל הכבשים והבהמות שהיו להם · שימי שנות האדם וחייו / הוא הדרך אשר ילך בו האדם להשיג שלימותו / וכמו שאמרו במשנה יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים מכל חיי עה״ב ולהיות ימי האדם ושנות חייו חפץ חומר בערך השלמות שיקנה · לכן רצוי שלא יאבד האדם את זמנו / כי היום קצר והמלאכה מרובה / ולכן אמר רבי אליעזר הוי חושב בעסקו ועסוק בתורה · וכדי שיהיה זה לאדם תמיד לנגד עיניו / ראתה החכמה האלהית להעירו במצותיו על קוצר ימיו ומספר שנותיו · ומפני זה נכתב בתורה שברא היוצר יתברך את עולמו / במספר שבעת ימים כדי שיחיה ויתן אל לבו שימי שנותיו הם ע׳ שנה · ושלא יוציא אותם לריק, אבל במעשים כשרים במעשה בראשית / ולא כיום השביעי ינוח ולשבות בעולם הנשמות · ולזכר זה גם כן באו שביעיות רבות בתורה / כימי הטומאה הטהורית טומאת הנדה ובברית המילה ובטהרת המצורע ושמירת הבית וימי המלואים לכהני ה׳ · והיו גם ימי חג הפסח שבעה וימי ספירת העומר שבעה שבועות תמימות · וימי חג הסוכות שבעה כלם לזכור שימי שנותינו בהם שבעים שנה וכמו שביארתיו פעמים בזה הספר · הנה מפני זה צוה הוא יתברך במצות השמיטה ובמצות היובל שהיתה השמיטה שש שנים לעבוד את האדמה · ובשנה השביעית שבת שבתון להעיר ולרמוז שימי שנותינו שבעים שנה · וחמשים שנה אחרי הילדות הוא שם הזרע לו הארץ / ולכן יזרע שדהו ויזמור כרמו ויאסוף את תבואתו / ושהשנה השנה השביעית שהוא רמז לעשרת השנים האחרונים מימיו / אין ראוי שיעבוד עוד כי הוא אז בגבול הישישות / והוא נקנה / ולכן שבת שבתון יהיה לארץ שבת לה׳ / כי אז תדבק הנפש עם בוראה ותעזוב העסקים הגשמיים · הנה אם כן טעם מצות השמיטה / הוא שיזכור האדם כמה ימי שני חייו / ולפי שהתכלית בזה הוא להשגת שלמותו / אמר והיתה שבת הארץ לכם לאכלה / שיאכלו ויחנו במזון הצריך לנפשם / ולא לבד יהיה זה לעבדים אשר הם קנו כי גם לעבדים ולאמהות · כי מלבד שיהיה הפקר התבואה שביעית הארץ / התבואות שתוציא מעצמה בשנה השביעית יהיה הפקר להם ולבהמות לאכול · הנה זהו הרמז אשר תרמוז השמיטה אליו / ובכן ישמח אחרי מות האדם שכבכי וכל אשר לו יהיו לאשר לא עמל בהם ולא גדלם · ואמנם מצות היובל הוא נ״כ מזה הטעם עצמו כי כמו שבשנו השמיטות באו במספר שבעה שנים / כן היה היובל משבע שמיטות / והיה לרמוז ולהעיר שאין כל ימי האדם הכותיו שהם בעבודת האדמה והמלאכה / כי הנה בימי הילדות לא יוכל האדם לעבוד עבודה / ולא גם בימי הישישות / אבל ימי המעשה והעבודה הם על הרוב חמשים שנה / שבבואו האדם להם שהם בסוף עשרים שנה מימיו / רוצה לומר עשרה שנים הראשונים מילדות / וחמשים שנה ימי העסק / לשוב שיעזוב אדם הדברים הגשמיים / והתאוות החמריות ויקדש עצמו ויתנהג בקדושה ובטהרה / ולרמוז לזה אמר וספרת לך שבע שבתות שנים שבע שנים שבע פעמים / שהנה יספור עצמו שימי מלאכתו ושנות עמלו ועסקיו / הם על הרוב תשע וארבעים שנה / וכשיגיעו להם רוצה לומר אחרי ילדותו יעזוב הגשמי שהוא השביעי / כי הוא כבר בגבול הארבעים שנה / והיום הכפורים שיהיה הכפר ותשובתו יקדש שנת החמשים / רוצה לומר שאחר ההלאה יתנהג האדם בקדושה / ויקרא דרור בארץ שבגוף יהיה חפשי / וכן יורה יכל עמלו / ולכן קראו יובל ושלשון גליה והשותה ואמר וקראתם איש אל אחוזתו רמז לגוף · ואיש אל משפחתו שהנו רמז לנשמה המשכילה למשפחה · ולרמוז לעולמים והחיים יובל / אשר לא תזרעו ולא תקצרו / כי יתעסקו בעבודת האלהים מכמון הישישות / ואין ראוי לאדם כימיו הם / כי אם שיאמר זה כפשוטו וכן נראה לדרכו · הנה ביארתי טעם מצות השמיטה והיובל גם כפי הדרך השני :

הדרך הג׳ והוא כפי אמונת המציאות עניינו שהעולם בכללו וכל אחד מחלקיו תחתונים ועליונים / הם כלם בטבעם הפסדים / כי הנה נראם נראם בטבע ותכונה / לעזור בהם חוגל / וכי שלימותו לא יוסיפו לעמוד עוד / כי אין בעולם שום דבר ... כנצחיים שהשלמות מלבד הראשון יתברך שמו · והנה בידוע כי נכחדים הנמצאים לא בעצמי יסודם / הוא נגלה ומבואר שכל אחד מהם כפי טבעו נפסד · ... כנראה המחייבים ירצוהו כי זולת הדעת יאמר זר מזה וזהו האלהות לא קבלו · והלא״ג והוא דברי החכמים הראשונים והם אשר במקום אחר דעת היונים · אבל חכמי התורה אשר לבנו קיימו וקבלו הדעת הזה עליהם הלל ורבים · ויש לנו על אמיתתו זאת העדות גדולות / וראיות רבות מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים ומדברי חכמינו הקדושים ז״ל כפי מה שהיה מקובל בידיהם מהנביאים / וגם בדברי חכמי האומות והפילוסופים הקדמונים / יש עדויות וראיות על זה · אם מן התורה רמזה בששת ימי בראשית ושביעית היום השביעי / וכמו שכתב הרמב״ן כי ששת ימי בראשית מורים על ימי העולם שקיומו יהיה ששת אלפים שנה / כי יומו של הא-ל יתברך אלף שנה / ומדברי חז״ל לקח הרב הדבר הזה / ומזה שאמרו כי אחר ששת ימים עשה ה׳ את השמים ואת הארץ / ולא בא אחר כי בששת אלפים חלף היה שיעמוד העולם ששת ימי ה׳ ושביעי השביעי הרמז לאלף השביעי ההוא שביתה והפסק · ולרמוז לזה בזה צוה השבת לעבוד ששת ימים ולשבות בשביעי · וכן חג הסוכות שהקבוע ז׳ ימים / והיה הראשון קדש והשביעי קדש כי יזכור תחלת / לרמוז לתחלת העולם שנברא אחר ההעדר ולסופו ישוב אל ההעדר · ורבות והעדות אחרות רבות מאלו באו בתורה · ואמנם מדברי הנביאים הנה כדברי ישעיה זכו ראשון ואני אחרון / להודיע שהמציאותו יתברך קדם לבריאת העולם ויתאחר אחרי הפסדו · ואמר שמים כעשן נמלחו והארץ כבגד תבלה והוציא כל צבא השמים ונגלו כספר · ואמר אמר ורגעו שמים וארץ שהוא רמז אל ההפסד · ואמר ישעיה כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה ולא תזכרנה הראשונות / וכל זה בדברי הנביאים · ואמנם מן הכתובים הנה בדברי המשורר כלה מבוארת הכונה
הזאת / באמרו לפנים הארץ יסדת ומעשה ידיך שמים המה יאבדו ואתה תעמוד / וכלם תהלים ק״ב י״ו
כבגד יבלו כלבוש תחליפם ויחלופו · ואתה הוא ושנותיך לא יתמו · וכאמר תתגעש ותרעש הארץ ומוסדות השמים ירגזו · וכאמר עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו · הרי לך ראיות נ״כ מהכתובים מהפסד העולם וכלותו · ואמנם מדברי חז״ל אמרו בפרק חלק / א״ר קטינא שיתא אלפי שני הוי עלמא וחד חרוב / ומסכים לר׳ יהודה משמיה דרבי עקיבא א״ר לענין השיר / שהיו אומרים במקדש / בשביעי היו אומרים מזמור שיר ליום השבת ליום שכלו שבת · ואמרינן עלה בגמרא דסבירא ליה כרב קטינא דאמר חרוב · וכן אמרו תאנא דבי אליהו שיתא אלפי שני הוי עלמא וחד חרוב / שנאמר ונשגב ה׳ לבדו ביום ההוא / ואף שעתיד נמי ליה מבריאת העולם / מה בריאת עולם בששת ימים ובשביעי נח / כך כאלפי העולם יום לאלף שיומו של הקב״ה אלף שנים · ובפרקי רבי אליעזר כתיב רבן גמליאל אומר כמה שראו חדשים מתחדשים ואינן ישנים בעולם / כך יהיו ישראל מתחדשים ומתקדשים לעולם הבא · שנאמר דבר אל כל עדת בני ישראל קדושים תהיו · וחכמים אומרים שמים וארץ עתידים להתחדש / וזה כתוב עליהם ונגלו כספר שמים / כאדם שקורא בספר וגולל אותו וחוזר ופותח וקורא וגולל : כך עתיד הקב״ה ברוך הוא לגלול אותם וחוזר ומחדש אותם לקיימם / הה״ד ונגלו כספר השמים והארץ כבגד תבלה / כאדם שהוא פושט טליתו והוא מקפל אותו / וחוזר ופותחו ולובש ומקפל אותו / כך עתיד הקב״ה ברוך הוא לקפל את הארץ כבגד / שנאמר והארץ כבגד תבלה / וכאמר כלבוש תחליפם ויחלופו · רבי אליעזר אומר כל יצורי השמים עתידין לבטל ולהתחדש / מה כתיב וכל צבאם יבול / מה הגפן והתאנה הואת עליהם נובלות ועומדות כעץ יבש / וחוזרות ופורחות ומוציאות עלים חדשים ורעננים / כך כל צבא השמים עתידין לבטל כגפן וכתאנה / והם חוזרים ומתחדשים לפניו / להודיע שהכל מכלה והוא אינו כלה / ובמסכת ברכות פרק אין עומדין אשר נשבעת להם בך / אמר רבי אלעזר אמר משה לפני הקב״ה רבונו של עולם אלו נשבעת להם בשמים ובארץ / הייתי אומר כשם ששמים וארץ בטלים כך שבועתך בטלה / עכשיו שנשבעת להם בשמך הגדול מה שמך הגדול חי וקיים לעולם ולעולמי עולמים / כך שבועתך קיימת עכ״ל ובמדרש תהלים כי אם ערכת לרעך · אלו ישראל / בשעה שעמדו על הר סיני / אמר הקב״ה אם אני נותן לכם תורה אתם מקיימים אותה / אמרו לו הן / אמר להם ערבות אני מבקש מכם / אמרו לפניו נותן לך שמים וארץ / אמר להם דבר מתבטל אני מבקש מכם / למה שהם עתידין להבטל · אמר להם יש לי ערבים טובים בניכם / שאם אתם מקיימים את התורה אני מקיים אותם / ואם לאו אני נוטלם מכם / שנאמר ותשכח תורת אלהיך אשכח בניך גם אני ע״כ : הנך רואה בעיניך שהיה הדעת הזה מהפסד העולם / בשרש בתורה ומפורש מדברי הנביאים ומבואר מכל המדברים ברוח הקדש / ומקובל מכל חכמי ישראל הקדמונים / ומה לנו עוד לבקש ראיות מדברים

וקבלתם

[illegible]

וכי ימוך אחיך ומכר

מאחזתו וגו' עד וכי ימוך אחיך ... אחרי נמכר

[illegible]

וכי ימוך אחיך

ומטה ידו עמך וגו' עד סוף הסדר

[illegible]

להבין אם תלכו ... ואם לא ... להגיע למקום

על כן בא בהבטחה ... ובזמן שתן לו בחסד ובצדקה . אני ה' אלהיכם אשר הוצאתי אתכם מארץ מצרים , אמר

אם להוציאם מצדיקים וחסידים מרודים . לתת לכם את ארץ כנען ...

... ולא נתתיה לכם ברכות אלה להיות לכם

לאלהים . ואחרי אמרו על העני אשר ימך וכבשו עד שמכר אחוזת שדהו

וכרמו , ובזה לא ישפל עניו ויגדל דלותו , עד שיבא למכור את ביתו

... ...

עד שימכר ... ... עוד אם יגדל

דלותו יותר ... ... עד שימכור עצמו לעבד ... ונמכר

בגנבתו ... ... לא תעבוד בו עבודת עבד כאלו הוא

עבד ... ... יהיה עמך ... ... ישראל

... ...

... ...

... ... עד שנת היובל יעבוד עמך ולא יותר , כי אם ...

... ...

פרשת אם בחקתי תלכו

אם בחקותי תלכו וגומר עד איש כי יפליא לנדור נדר וגו' לשאול שאלות בכאן :

השאלה הא' למה היו יעודי התורה ... כלם דברים גשמיים ... ולא יעדם בשלמות הנפשי ושכר הנפש אחר המות , ... גם יקשה איך יהיו ... ... :

השאלה הב' למה כפל פעמים רבות יעוד השלום כי ראשונה אמר וישבתם לבטח בארצכם . ואמר שנית ונתתי שלום בארץ . ואמר שלישית ושכבתם ואין מחריד . ואמר רביעית וחרב לא תעבור בארצכם ... אחד :

השאלה הג' למה זה אחר שיעד על ברכת התבואות והגשמים ... ... ואכלתם לחמכם לשובע . ושתק ליעד על השלום ונתתי שלום בארץ , חזר ליעד על ברכת התבואות באמרו ואכלתם ישן נושן והוא כפול :

השאלה הד' באמרו ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם והתהלכתי בתוככם , כי ... ... גם יקשה למה ... :

השאלה הה' למה בברכות התחיל בחקים אם בחקותי תלכו , וזכר אח"כ ... המצות ואת מצותי תשמרו ... ... ואם בחקותי תמאסו . וגם אם ... ... :

השאלה הו' ... ... :

השאלה הז' אם היו ההתראות ... ... :

השאלה הח' באמרו שבע כחטאתיכם , ... כחטאתיכם ... :

השאלה הט' ... ... ונתתי את עריכם חרבה ... והשמותי אני את הארץ . ... ועריכם יהיו חרבה :

השאלה הי' באמרו והתודו את עונם ואת עון אבותם וגומר ... ... :

השאלה הי"א באמרו וזכרתי את בריתי יעקב וגו' והארץ אזכור ... ... כי אם יזכור ברית אבותיהם ... הארץ ... ... :

השאלה הי"ב למה לא זכר ... ... יעקב ... ... :

השאלה הי"ג למה ... ... :

השאלה הי"ד למה ... ... וזכרתי להם ברית ראשונים ... ... :

אם בחקותי תלכו וגו' עד ואם לא תשמעו לי . ...

[illegible]

התשובה הא'

[illegible]

התשובה הב'

[illegible]

התשובה הג'

[illegible]

התשובה הד'

[illegible]

התשובה הה'

[illegible]

הנזכר · והנה התשובה הזאת כלה ראשו' בדברי רב הפליג בספר [illegible]
אשר לו · וגם סותרה בם"ג הגיע עליו בשעשי המצות :

התשובה הו' כי שהשלמות הנפש ודבקותה בגמולה ימשך אחרי המות הרוחני · בער כל מקום זכר גם בדברי הברית הזה / כמ"ש והתהלכתי בתוככם ונתתי משכני בתוככם / והייתי לכם לאלהים / ואין זה כי אם בהתחברות ודבוק ענין האלהי בנו / בדבקותנו המעשי בעולם העליון / גם בהיותה אל הגוף / כאשר אמר אני שכינתי אתכם / ויהיה שכם מי שיעמוד לפני / מי שיעלה אתם ויעמוד במקו' האלהים / כי כן היתה מדרגת הנביאים המוחזקים בכבוד יי' / ובשורה הכללית לשכר התורה ותכלית / היא קרבת אלהי' ואלהיו / וכמ"ש ומצאתם כי תשובו תדרשהו וכתוב' לעיני הצדי' · כי מי גוי גדול אשר לו אלהי' קרובי' כיי' אלהינו בכל קראנו אליו · הנה אם כן מה שיבחו הדעות המתייחסות לאדם אחר המות / הוא אשר יעדה התורה האלהי' / שיזכו אליו החסידים בחייהם / באופן שישגו בחייהם במ"ש הצלחות ממש הנמצאות להם אחר המות · כי אם היה שבהיות הנפש קשורה בגוף / תשגה בדבקות הרוחני העליון הזה / כל שכן שתשגה אליו אחרי הפרדה מהגוף המונע ומעכב אותה ממנו · ואיך לא כן יתמלאו הלומות על מה שיגיע להם אחר המות / בהיות בני ישראל מגיעים לאותן ההצלחות והדבוק בחייהם · כי הנה שבע הנביאים והחסידים יותר קרוב אל החיים בראשים והדבקות העליון / ממי קדושת חייהם מאותם שלא נתקרבו למדרגה האלהית ההיא בחייהם כלל · וכבר הגיד החבר למלך הכוזר / על זה התשובה הזאת בגוף מ"א שמפתח והפחיק זה הראיתו נינים כדרב החדש · אך ראוי לי לבאר עוד מה שניה / ולומר שהנפש המחוית לגוה והדיוכית לפי התודבר לאדם / לא יובנו בחוסי' / שהם קיים מבדילות / מצד פעולותיהם / כי כאשר ראינו הגוף מתנועע בכל הפאות / בגלגל ותולד בדומה / ידענו שיש בו נפש צומחת · וכאשר ראינו מרגיש ומתנועע ברצון ידענו שיש בו נפש חיונית · וכאשר ראינו אותו משכיל בחכמתו ובעיון / ידענו שיש בו נפש משכלת / וכזה שנורנו על מציאות הנפשות האלה מצד הראות פעולותיהן / כן ראוי שנשפוט על האלהות' וקיומה על הצד הנראה קיומם ומעבדם · כי הנה ראינו בגופים נבדים / שכל חייתם וקיומם הוא בדברים המופתיים לא אלהים / ושפטנו מפני זה שאלה הנפשות ישבתו בהפסד הגוף שהם מזרים בו · אבל בהגלות באדם שיתקיים עניינו בזולת הגוף / וידבק בעליונים מתוך התבודדותו / שאין זה בא מכח הגוף / ראוי שנאמר שאין הנפש האלה מכחנית והעובדת אל הגוף / אחרי שראה שהגוף נמשך אחר הנפש / ובשלמותה ודבוקה באלהים תתקיים גם היא בזה העולם / וראיתו בנבואות בזולת המזכה המבני · ואמר שראינו שהנפש בשלמותה מקיים עצמה ומקיים הגוף הבזולת אותה בדברים עוצים רשם בו · וכן תסביר שפה באותם הדברים עניים שמבדילים עצמה מהלומות המטובעות / ונוע הדעות ידענו א"כ שקיומה תלוי בעצמה · ולכן באו בתורה יעודי הדבקות והקירבה האלהית שהם שלמות הנפש / ובאו עם זה היעודים הגופיים המסבבים מקיום התורה ושמירת המצות / להודיע שהגוף נמשך אחר הנפש · ואין הנפש נמשכת אחר הגוף · ושהנפש הקדושה מולידים לה גבורה בע"ה הבאור לה לע"הב כמ"ש ז"ל · ומפני זה התלמידים הקדושים הביאו בספרי' מבית המדרש / היו סומכים לרמיזה הקדום / עולמך תראה בחייך ותקותך לחיי העו"ה' · כלומר שיזכה להתקרב אל האלהי' ולדבקה בו בחייו / שאז התחלת ההצלחה הנפשית כדי שיזכה אליה אחרי מותו בעולם הרוחני לנצח נצחים · הרי לך שנזכר השכר הנפשי בדברי הברית הזה :

התשובה הח' היא היעודים הגשמיים שנזכרו בדברי הברית הזה / לא היה אפשר שיכתב בהם שום יעוד רוחני כלל · לפי שהיעודים כולה היו כוללים לכל האומה / כי הנה מטר הגשמים וברכת התבואות והגיון הארץ' ושאר הדברי' שנזכרו כאן כלם הם כוללי' אל האומה / כי לא יתכן שיהיו היעודים האלה לאדם א' / ולשבע האישי' יהיה הדבר בהפך / אבל היה הברית עם כלל ישראל / ובברכות והקללות כפי כללותם ורובם / לכן נאמרו בפרשה הזאת בלשון רבים אם בחקתי תלכו ואם לא תשמעו · וגם בפרשה והיה כי תבא שנאמרה בלשון יחיד / כלם הם כנגד האומה / יככך יי' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך יוליך יי' אותך גוי [illegible] / שהם כלם יעודים כנגד האומה / ולכן היו כלם גשמיים / לפי שכיונתו אל האומה כפי רובה וכללות והעבודות · ואמנם יעודי הנפש לא יהיה אלא לכל איש ואיש מישראל כמעשיו / לפי שגמולות הנפשיות העולם לא יגיע לנפשם כדין אשר יחטו · ולכן נגזו עליהם ברוב ונוקה בפעמים שהצדיק בעין הערי · מפני שהשכר כוללת תמשל את הפרטים / וזה שאין כן הדבר בשלימי הנפש / כי הנפש החוטאת היא תמות / ולא יהיה כאדם סריחן בשכר עונו נפשו / אלא כפי מעשיו הפרטיים / לא כפי הכלל שאף שתהיה האומה בכללה בדקת ראויה לחיי העולם הבא / אם היה בתוכה אדם רשע לא יציל את נפשו בכללה / כי הוא במעשיו ימות ונבדלו יי' לרעה מכל שם ולא יזכה לחיי העולם הבא / לאותן דבר הצדיקים אשר נקראת · הנה מפני זה היה ראוי שיהיו היעודים הכוללים את האומה / ונדונים עליה כפי רובה יעודים גשמיים · בהכרח כי בהיות רובה צדיקים יקבלו את הטוב / ואם רובם רשעים ישגו בכל אלות הברית · ואמנם השכר והעונש הנפשי מגיע אחר המות / ישגה הטוב עליו יעוד' פרטי לכל איש ואיש מישראל · כמנות הפרטיות · כמו שאמר בסבור שם ויום · ובלעו הקץ יגעו אל המקומות · כלל ואל דבר בדברי הברית שהיו לכללות האומה / כפי רובה שלא ספיק שיהיו יעודים גשמיים ולא רוחניים / יען ובעון השכר הרוחני לא ניתן אל האומה כפי כללותה / אלא רובה אלא לאיש ואיש כפי מעשיו הפרטיים · והנה היא התשובה הזאת ראשונה / כלו בדברי הרב בן שמתנו בפרשת עקב / שאמר ובכל לבבכם ובכל נפשכם / וא"ל והל' זכר הוכיר בכל לבבך ובכל נפשך / אלא אמרה ליחיד שהרה לצבור לשון רבים · ואמר תכליך כי הנה לא ישגו כפי שלמות מספר הארץ בכל עת יורה ומלקוש · ולהוסיף בדגן ובתירוש לא יעביר את הגשמים רק לנטיעה רוב העם · אבל היחיד הוא בזכותו יחיה והוא כמעט [illegible] · והיא תשובה נכונה אמתית קיימת · ואבל מפר שנקרים כביא התשובה הזאת בשמו ולא נכם אחרה והרבה בה דברים וכלם נכללים בדברי הרב :

הלא פתחתי לך על השאלה הזאת שנשאו דרכים / למען תדריך כי הספק הוה התגבר בני הכל / אם בדרך אחר יבא אליך כמנוחה דרכים יעוב לפניך / אם תיטיב העיון בעניני תורתינו ודרכי יעודיה / ויספיקו לך דבר לאמרו / בהיות כל דבר שפור ומסודר בין עניינים אחרים בדברי החכמים האלה / ועוד היותם מקובלים בדבריהם שהם כלבתי בעדם והקרבתי את מעשם / בהרחבת ביאור ומזון ומה מה שביארתי נוה התורה בשלמות תשובת השאלה הראשונה ולזה אסף בתחלת הפרשה :

אם בחקתי תלכו כי אחר שהשלים משה לבאר אליהם / את ספר הגלדים ותוכחותיו שציותו לו בסיני · ואמר יתבאר ומחרתם את כל חקתי ואת משפטי אשר יעשה אותם האדם וחי בהם · אמר עתה כנגד עם ישראל וכללות האומה / אם בחקתי אלה שחקקתי לכם תלכו / רוצה לומר ולא בחקות הכנענים ואת מצותי שהם התורות והמשפטים הנזכרים / תשמרו ועשיתם אותם / שזה כלל כמסורה והמצוות / הנה לו ונתתי גשמיכם בעתם / שלא הגשמים בעתם הארץ מעורת פירותיה ולא מרקב התבואה / וזהו שאמר' בעתם האויר זך / ויהיה שמירות בנוכחות [illegible] · ואמר גשמיכם בלשון רבים / לפי שמספר מינים רבים / וכל אחד יבא בעתו / באופן שתתן הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו / כי לא יחסר הלחות לצורכם / ולא יהיה גם כן שפע לבהמות התבואות · ויו"ד יבולה נוסף כיו"ד כיקום · וכלל גם כן בזה הפסוק טובה מנית / והוא שאם ישראל ילכו בחקות השם לבמזם / שהם המצות שאין טעמם נודע אליו / הנה או בלי ספק בשאר המצוות כלם / שיכם כל כך קשות על השכל האנושי / לפי שטעמיהם מושגים בדעת האדם בשכל / ישמרו ויעשו אותם / כי החוקה לשאת על שכמו משא כבד / יקל עליו א"כ לשאת משא יותר קל ממנו / וזה הוא שאמר אם בחקתי תלכו / שהם המצות היותר זרות אל השכל / הנה בלי ספק את מצותי תשמרו ועשיתם אותם / שכלי ענין ומפני יצר הרע · והיותר נכון אבל שאמר כאן חקותי על קבוצת המצוה והיותר שכר לתחלה · ואמר אלא ישמרו אותם מקיים כראוי / לא יעברו שיתבר הדבלה / מפני שביתת הארץ / כי הנה יגלו גשמיכם בעתם: רוצה לומר הגשמים הצריכים לארץ ישראל · כי גם היות שכאשר הארצות לא יעביר להיות גשמיכם / מכת הכוכבי' הנה הגשמי' שיהיו בארץ ישראל יהיו בעתם / לפי שיהיו כפי ההשגחה האלהית כנתנים הצריכים אליהם / ולכן אמר גשמיכם בכנוי · ולפי שבהגשמי' הע"מ שיבא הגשם בעתו / הארץ לא תוכל לתת יבולה ולא העץ פריו מפני כחישות הארץ / עד שתצטרך להמין כוזל חרוב הטרדה · לכן אמר שכאשר ישמרו חקות השמיטה והיובל וערלה וכלאים / והארץ תרבה את שכתותיה יהיה זה כנה שתתן הארץ יבולה ועץ השדה יתן פריו · ותהיה ברכת התבואה והפירות כל כך / עד שישיג לכם דיש את בציר מרוב התבואה / שלא תוכלו לאסוף כלה אל תכלית עד הבציר / וכן הבציר עד שיבא זמן הזרע שהוא תחלת השנה הבאה · ואכלתם לחמכם לשובע כי כל דבר מאכל נקרא לחם · וכבר ית לכם שובע רב תגעו לבטח בארצכ' / ולא יצטרך א' מכם ללכת נע ונד בארץ / לבקש מאכל כמו שנדד הוא ללחם איה · הנה א"כ וישבתם לבטח בארצכם / אינו יעוד השלום ושלא ילחמו בהם אויביהם · אלא שמפני רוב התבואה שתהיה בארצכם ישבו בה לבטח ולא ילכו אל ארץ אחרת מפני הרעב · האמנם מפני שרבוי התבואות פעמים רבות / יהיה סבה למריבות בין אנשי הארץ עצמם · אמר ונתתי שלום בארץ / ר"ל שיתן ביניהם שלום אפרים לא יקנא את יהודה ויהודה לא יצור את אפרים / עד שאפי' בדרות ובכרמי' שכבו ואין מחריד · ואפשר לפרש שעל השלום שיהיה ביניהם / אמר ונתתי שלום בארץ ועל מלחמת האויבים שלא יבא בארץ כמו שנזכר אחר כך / אמר ושכבתם ואין מחריד והשבתי חיה רעה מן הא' / וחרב לא תעבור בארצכם כי לא יבואו אויבים בארצכם / אבל אתם תלכו להלחם כנגדם בארצותם / וחז"ל אמרו אפילו הכי אם אין שלום · הנה התבאר שאין כיעודי השלום כפל כלל / והותרה גם השאלה הב' · וחז"ל פי' והשבתי חיה רעה מן הארץ כפשוטו על מציאות / וחלקו בדבר שרבי יהודה אומר מעבירן מן הארץ / ור"ש אומר שמשביתן שלא תזיק / ולזה נוטה הרמב"ן והנה זכר השלום ראשונה ואחר כך נצחון האויבים / לפי שהשלום היה יותר נבחר מהנצחון · ואמר ורדפתם את אויביכם · לפי שנ' מינים מהיעודים

ואם לא תשמעו

[illegible]

אם תלכו עמי קרי

[illegible]

ואם בזאת

[illegible]

לבד מה שלום שהם לבבל • עוד הוסיף הנביא שהיו ישראל גבורים / כי כמה
שחרבן בית ראשון וחרבן בית שני / בלו יהודים רבים לאספמיא וכו' כפרד
ונכרתו הם לפי השלכות / וגם גם לא יהיה להם תקומה לפני אויביכם / והגאולות
גם כמו כן / וזהו והריקותי אחריכם חרב / וכ"ב במקום אשר גבורים הם
לא תתכנו • וכנה אמר עוד והיתה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה וכו'
כי כבר אמר ונתתי עריכם חרבה / להיותו קשור ורצוף עם הפסוק שלפניו
כלו אמר וכאשר תהיה ארצכם שממה ועריכם יהיו חרבה / כמו שזכרתי
אז תרצה הארץ את שבתותיה / ר"ל תפרע את חובה כי אז תשבות הארץ
כל ימי השמה [illegible]

[illegible]

אלא כאשר על פקידת בבל / לא לבדיה אלא שהם מפקידה הזה ושמא
לעמוד / כי אם לתת להם הכנה והזמנות / לבשרם שלא כדי לקנן
גדשים אשר לא שבו בבית שני / [illegible]

[illegible]

והתודו את עונם

[illegible]

הנה בני יהודה

[illegible]

כ"ע

סנהדרין דף צ"ט

[illegible]

בריתי יעקב · כלומר שלא יאמר אומר ואיך יגאל הקב"ה ברוך הוא לבניו לבבל · ולא יזכור להם זכות אבותיהם · לזה השיב ואמר [illegible] יי' [illegible] כי הוא יזכור להם את ברית יעקב · [illegible] ואף את בריתי יצחק [illegible] כי כל [illegible] ואף את בריתי אברהם אזכור · כי בשם ברית [illegible] אבל עכ"ז אזכור להם זכות ג' האבות כלם · הנה גם כן אזכור הארץ · [illegible] הקדושה בבטול השמטות והיובלים · ולכן כפי גזרת הדין [illegible] כנגדם יהיה [illegible] ותירץ את שבתותיה [illegible] רוצה לומר [illegible] אותם השמטות והיובלים [illegible] גלות בבל [illegible] מפני השמטות [illegible]

[illegible] ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם · [illegible] לא יהיה [illegible] להפר בריתי אתם · [illegible] כי אני יי' אלהיהם [illegible] וזכרתי להם ברית ראשונים אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים לעיני הגוים להיות להם לאלהים · [illegible] ולמה אמר וזכרתי את בריתי יעקב · [illegible] והארץ תעזב מהם [illegible] לא מאסתים ולא געלתים [illegible] כלה [illegible] ובזה [illegible] אני יי' [illegible]

[illegible] ולכן הגבול [illegible] ובעבור [illegible] לכן [illegible] ואחרי [illegible] כל התרעות [illegible] אלה החקים והמשפטים והתורות אשר נתן יי' ביניו ובין בני ישראל [illegible] בהר סיני [illegible] אלה החקים [illegible] אשר עשה אתם האדם וחי בהם [illegible] ועל זה אמר [illegible] על הקללות [illegible] ברית [illegible] כי אותם חקים לא טובים :

וידבר יי' אל משה לאמר

איש כי יפליא נדר וגו' עד סוף הספר · יש בזה הפרק שאלות :

השאלה הא'

למה נכתבו מצות האלו אחר דברי הברית ואלותיו · ולא נכתבו קודם [illegible] [illegible] כיון שגם אלה [illegible] המצות אשר צוה יי' את משה אל בני ישראל בהר סיני :

השאלה הב'

מה ראתה התורה לשום ערכים בנדרי נפשות אדם · והיה ראוי [illegible] לכהן [illegible] כל נפש [illegible] כי יש אדם [illegible] וכמו [illegible] היה מעריך הכהן · למה לא יעריך האדם גם כן :

השאלה הג'

למה נתנה התורה חלוק [illegible] הזכר [illegible] הנקבה [illegible] [illegible] והנה [illegible] שם עבד [illegible] ולמה לא [illegible] הדבר כן במצוה הזאת :

השאלה הד'

למה לא היו הערכים האלה בכלל [illegible] [illegible] לנקבה · כי הנה [illegible] עשרים שנה

ותשלה עד ששים שנה היה ערך הנקבה ג' חומשים מערך הזכר · ומבן ששים עד עשרים שנה שם ערך הנקבה כחצי ערך הזכר · ומבן [illegible] עד חמש שנים שם הנקבה ג' חומשים מהזכר · ומבן ששים שנה ומעלה שם הנקבה [illegible] שלישים מערך הזכר · ואשר לחקור למה היה החלוף הזה :

השאלה הה'

באמרו ואם המקדיש יגאל את ביתו ויסף חמישיתו · כי כיון שהכהן העריכו ידענו שבצדק כל אשר כיון · ובן [illegible] ולא יגאלו לא היה ראוי שיוסיף חמישיתו · כי אין [illegible] [illegible] כמו [illegible] הכהן :

השאלה הו'

באמרו בערכך נפשות · כי הנה המצות האלה נאמרו כנגד כל עדת ישראל · והערך היה מעריך הכהן לא הבעלים · ואיך אמר א"כ כנגד ישראל בערכך נפשות · ואף כי [illegible] נפשות בני אדם התורה הגבילה ערכם · ולא היו מן הכהן ולא מן [illegible] ולמה ייחס אם כן הערכים אליהם :

השאלה הז'

למה בעבור אחר [illegible] כי [illegible] [illegible] ואיך אמר על הבכור ואם בבהמה [illegible] בערכך [illegible] אחרי שאין [illegible] בעלה והוא מתנה לכהן [illegible] להקדש :

והנני מפרש הפסוקים · באופן יותרו השאלות האלה כלם :

וידבר יי' אל משה לאמר

איש כי יפליא נדר וגו' עד אין נכמר · אין [illegible]

שהמצות שזוכר מכאן עד סוף זה הספר · ראויות להכתב [illegible] בספר בהר סיני · [illegible] ואלו [illegible] בהר סיני [illegible] · [illegible] [illegible] תורת כהנים ותורת בית המקדש [illegible] ולכן [illegible] המצות והברית [illegible] · וקודם [illegible] תורת הכהנים [illegible] הנדרים וההקדשות [illegible] לבדק הבית · [illegible] הקרבנות ועבודת המקדש · והסבה הב' היא מפני [illegible] התורה בשמירת השמטות והיובלים · [illegible] גלות [illegible] לכן הביא המצות האלה [illegible] [illegible] כמו שהזכיר [illegible] [illegible] ולאחרות על זה אמר [illegible] המצות · אלה המצות אשר צוה יי' את משה אל בני ישראל בהר סיני · [illegible] [illegible] והתורה [illegible]

[illegible] כי יפליא נדר [illegible] ערך [illegible] [illegible] או נדר ערך [illegible] [illegible] · והנה בנדרי [illegible] לא רצתה התורה [illegible] נפשות בני אדם [illegible] [illegible] הכהן כל [illegible] [illegible] בני ישראל בערך [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] והכהן מעריך אדם [illegible] [illegible] ערך [illegible] [illegible] התורה [illegible] [illegible] והנה [illegible] [illegible] לא [illegible] התורה הזכר עם הנקבה [illegible] [illegible] [illegible] ואם היה [illegible] [illegible] לא היה ראוי [illegible] [illegible] [illegible] אלא מפני [illegible]

[illegible] ודעתו [illegible] והנה [illegible] אם כן היה אם בת היה [illegible] ערך כל אחד מהם [illegible] וכן [illegible] אם עבד [illegible] [illegible] אם היה עבד [illegible] [illegible] כדי לתת [illegible] בין נפש ישראל לעבד · לפי [illegible] [illegible] כי [illegible] [illegible] [illegible] לכן הגבילה תורה שלשים כסף לעבד או לאמה · [illegible] [illegible] בערכי [illegible] [illegible] ערך הנקבה [illegible] ערך הזכר · מפני [illegible] [illegible] והותרה בזה השאלה הג' · [illegible] [illegible] הנקבה [illegible] כי הנה [illegible] [illegible] [illegible] · לפי [illegible] [illegible] כמו [illegible] [illegible] · והוא [illegible] [illegible] ערך [illegible] · והנה גם הזכר אין ערכו בכל הזמנים [illegible] · כי הנה [illegible] [illegible] עשרים שנה · ואחר [illegible] [illegible] [illegible] · ולמה [illegible] זה גם ערך הזכר [illegible] מבן עשרים שנה עד ששים שנה · [illegible] [illegible] חמשים שקלים [illegible] · והנקבה [illegible] שלשים שקל · [illegible] [illegible]

שיהיה ערכה חצי ערך הזכר / כי אל הנה אמנם נשים לא יהיה להם כח לעמוד ולמהר / כי אם כאיש אחד בכל כח / ובעבור הנקבה הוצאת היה כאחד שיהיה ערך הנקבה כ״ה סלעים · אבל מפני שתלד ותעשה ילדים / כתב׳ לה התורה אותו היתרון מהחמשה שקלים בשנים שתזרע ותוליד · והיה ערכה שלשים שקל · ובהיות הזכר מבן חמש שנים ועד בן עשרים שהוא אז לא היה עדין בשלמות דעתו וכחו / אף שהתחיל להתחזק [illegible] רע וטוב / היה ערכו עשרים שקלים שהיה יותר מהזקן בן ס׳ שנה ומעלה שכבר דועך אל ההפסד · ולפי שהנקבה בשנים ההם מחמשה עד עשרים אינה עדין מוכנת ללדת על הרוב / היה ערכה בשנים האלה עשרה שקלים שהוא חצי ערך הזכר בשנים ההם כמו שהיה הערך הטבעי ביניהם ואם מבן חדש ועד בן חמש שנים היה הזכר / העריכתו התורה בחמשת שקלים שהוא שביעית החמשים שקל שזכרה בראשונה / כי אין כחו ודעתו אלא בשביעית מכחו ושלמותו העריכה שלשה שקלים כסף · לפי שהוא שנים הם שנים שקלים קדשים / ושלשת שקלים הם ששים גרה / כמ״ש וכל ערכך יהיה בשקל הקדש עשרים גרה יהיה השקל / והיו ד׳ כששים גרה לששים חדשים שהוא הערך הנזכר · גם כי כפי דין המשנה שזכרתי / היה ראוי שיהיה ערך הנקבה הזאת שנים שקלים וחצי · אבל התורה לא רצתה לעשות חצאים ולא שברים במטבעות / ולכן העריכה התורה הנקבה הזאת בשלשת שקלים · ואולם קודם היותו בן חדש לא נתנה בו ערך כלל כי אולי הוא נפל · ואם מבן ששים שנה ומעלה היה הזכר / לפי שהוא כבר זקן העריכתו התורה ט״ו שקל כפי ערך חולשת כחו · אבל הנקבה העריכה בעשרה שקלים / מפני שהזקנה בזקנתה תעשה עבודה יותר נכרת מהזקן הזכר וכמ״ש רז״ל [illegible] · הנה התבאר יושר הערכים האלה ויקר׳ ך׳ ז׳
ותקונתם והותרה בו השאלה הב׳ · ואולי שמפני שיהיה הנודר דל ולא ישיג לפרוע כל הערכים האלה / לכן כתוב [illegible] עליו אחר ואם מך הוא מערכך / ר״ל אם הנודר הוא דל ולא יוכל לפרוע את הערך / אז והעמידו ר״ל [illegible] שיעמידהו בעל כרחו לפני הכהן / והוא יעריך את שישיג יד הנודר לפרוע מנדרו / אחרי מה שיניח לתובעת מחייתו ההכרחית לו כן יעריכהו הכהן / וכן יפרע כי לא נתנו השיעורות אלא כדי שיהיה האדם [illegible] ולא שימות בהם · ויראה עם זה שאמר בתחלת הפרשה איש כי יפליא נדר בערכך נפשות לי״י והיה ערכך וגו׳ שאמר בערכך כנגד ישראל זכן והיה ערכך / אבל שהמעריך הוא הכהן / כי הכתוב להגיד שהערך ההוא שיעריך הכהן / כשיבא הדבר להעריכו לא יערער עליו אדם / כי הוא יהיה ערכו האמיתי אצל [illegible] / ונתייחסו הערכי׳ לכהן / כי הוא הפועל והמעריך אותם כענין התורה · ונתייחסו הערכים ג״כ לישראל לפי שהם כלם יקיימו ויקבלו אותם כלם עליהם / כי זה דרך באומות המלכיות / שפעם ייחסו אות לפועל ופעם למפעל / ולכן אמר [illegible] / כי הם כל מפעליך פנים אל המקבל ופעם אל הפועל / וכן הוא בכנוי הערכים האלה :

ואחרי שביאר דיני הנדרים שידרו מנפשות בני אדם / זכר הנדרים שידרו מן הבהמה הטהורה / ושהוא אמר ואם בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן לי״י שתהיה טהורה / ולא תהיה בעלת מום ותהיה מן הבקר ומן הצאן כי מהם יקריבו קרבנותם · ואמרו ואם בהמה וגו׳ ואחר [illegible] שאמר איש כי יפליא נדר / שאם ידור מן הבהמות האלה אשר ידור לי״י יהיה קדש / לפי שבכר אלה הקרבה בגוף הבהמה [illegible] עצמה / ויחויב שתהיה נקרבת על המזבח · ואולי שנדרש שהקדשים ההם קדשי מזבח והם קדשי בדק הבית / כי מה שידור ויקדיש האדם להקריב על מזבח הוא · קדש הקדש מזבח / ועליו אמר הכתוב כל אשר יתן ממנו לי״י יהיה קדש / ותצוה זה לא יחליפנו ולא ימיר אותו טוב ברע או רע בטוב / כי הדבר שהוא קדש אין ראוי להוציאו ממנו לחולין / וההחלף והתמורה אשר אמר שהם שמות נרדפים / כמו [illegible] · אבל השמות הנרדפים לא ישלטו חליות ביניהם הבדל מה / אף על פי שיהיה הענין בהם אחד / כאלו תאמר [illegible] שלשתם מורים על ענין אחד : [illegible] הוא מן לשון חרבן שמחריב את האדם · והשכן הוא מלשון [illegible] · והאכלת הוא מלשון כליה : [illegible] בין השמות הנרדפים · וכן באמר בתמורה ובחליפים שהחלוף הוא הדבר שאינו [illegible] והתמורה הוא מדינו / ולזה אמר ואם המר ימיר · ולא אמר יחליף / והטעם שלא יחליפנו טוב בקרבן ורע בקרבן כדי שיצא הטוב בחולין · והטעם בזה כי כל שנוי הוא יתרון / ואפילו שיהיה החלוף רע בטוב / מפני שהבעלים לא יכונו להכניסם [illegible] · לכן אמר שלא יחליפנו ולא ימיר אותו · [illegible] אם כל בהמה טמאה [illegible] יקדיש האדם / וההקדש הזה אינו הקדש מזבח / אבל הוא הקדש שיקדיש אותו לבדק
הבית וכן הבית והשדה שהם כלם דברים יקדישו לעבודת בית י״י שלא יוכל ז׳ כ״ו י״ט
לגאלם · וזה פירש הכתוב כפי פשוטו · אבל קבלת [illegible] אבל פסולי המוקדשים הכתוב מדבר / שבעלי מומין מן הבקר ומן הצאן · שיוכל לפדות אותם ויצאו לחולין / ומדמיהם יקנו הבשר קרבן וזהו שהקדישן במומין · אבל בהמות קדשים שהמומו כבר נאמר עליהם לא יחליפנו אך ירעו בשדה עד שיומתו ויקברו אותם [illegible] / ויגיד הכתוב שבהמה [illegible] והשדה שיקדישו לבדק הבית יגאלם כל אדם בערכם / אך המקדישים יוסיפו חמש על הערך · והטעם כי הבעלים אוהבים נכסיהם / ואולי [illegible] שיעריכהו הכהן שלא יעריכם בערך גדול כדי

שהם יגאלהו / לכן טוב יעריך [illegible] עליו / [illegible] בבית ובבית אין ערך קבוע רק הכהן יעריכם כפי שוויים · אך שדה אחוזה ואשר השדה שירש אדם מאבותיו כאשר יקדישהו לי״י / כוונה תורה להגדיל ערכו ומחירו ולא שיהיה כפי שוויו / והנה לומר כפי כמות הזרע שיזרעו בו / כי בשדה שיוכלו לזרוע זרע חומר שעורים / בזה יתערך שיעריכהו הכהן בחמשי׳ כסף · ואם משנת היובל יקדיש האדם שדהו כערכך יקום / רוצה לומר כמו הערך שהכהן יעריכהו כן יקום שלא יוכל לגאלו אלא על פי אותו ערך · אך אם אחר היובל יקדיש שדהו / עד״מ כמו עבר שנים וחשב לו הכהן את הכסף / רוצה לומר שיעשה חשבון מהזמן הנכנס אל החמשים שקל כסף שמחומר השעורים / כמה עולה כל שנה / ויחלוק הערך על פי השנים העוברים / עד שנת היובל שנשארה שהם עשר שנים כפי המשל ונגרע מערכך / כלומר כמה שעולה מהכסף אל אותם השנים שעברו מהיובל נגרע מהחמשים כסף של זרע חומר השעורים · ואין [illegible] עד שנת היובל הבאה לגרוע מהערך / רק לתת כפי זה הערך עד שנת היובל הבאה והוא אמרו ונגרע מערכך · וכאשר יגאל הבעל את השדה אשר הקדיש יוסיף חמישית הכסף על אותו הערך וקם לו · אבל אם לא יגאל הוא את השדה · ואם מכר ההקדש ומכר את השדה לאיש אחר אשר גאלו בזה הערך · הנה לא יגאל עוד אותו השדה על ידי הבעל ואפילו שיוסיף חמישיתו · ובזה נשתנה דין הקדש של הדיוט / והיה השדה בצאתו ביובל מיד מי שקנה מן הגזבר יחזור קדש לי״י / כי [illegible] אלא רצה הבעל לגאול את זה טרם שימכר לאיש אחר / אז לא יחזור אל רשות הדיוט ביובל / אבל יהיה כשדה החרם / רוצה לומר [illegible] לכהנים וינתן להם לאחוזת עולם · ואמרו לכהן · רוצה לומר לאותו מן
הכהנים [illegible] / [illegible] שבת היובל שם כ׳ וכ״א
להיות נכנס אל משמרתו · ואמר שמן הדין בשדה אחוזה · וכן דין אם מה שהקדיש בשדה מקנתו / כלומר שלא היה השדה אחוזתו אלא שקנה אותו מאדם אחר / וחשב לו הכהן רוצה לומר את מכסת הערך / ר״ל שיעשה הכהן הכסף שהוא מכסת הערך / כלומר החלק המגיע לאותם השני׳ עד שנת היובל הבאה / ונתן הכסף ביום ההוא ולא יהיה השדה עוד [illegible] רק הכסף והוא שאר השדה ביד זה שהקדישו עד זמן היובל / כדי שבשנת היובל ישוב השדה לאשר קנהו מאתו / והוא המוכר אשר לו אחוזת הארץ / כי היה [illegible] שבעל אדם יורש באחוזת ירושתו / כמו [illegible] את הילדים עוד כל ימי הארץ · הנה התבאר איך פירשה התורה את הגואל לתת את החמש על הערך בגאלו / ולמה יחס הערכים פעם לכהן פעם לישראל והותרה השאלה הג׳ וה׳ ·

אך בכור אשר יבוכר לי״י וגומר עד סוף הסדר · [illegible] בתורה מצות כל הבכור אשר יולד

בבקרך ובצאנך הזכר תקדיש לי״י אלהיך · וביארה במה תהיה קדושתו · באמרו לא תעבוד בבכור שורך ולא תגוז בכור צאנך וגו׳ לפני י״י אלהיך תאכלנו · ולפי שאמר [illegible] התורה בבהמה הטהורה / אבל אשר יתן ממנו לי״י יהיה קדש לא יחליפנו · [illegible] התורה שלא יקדיש אדם שור או שה / [illegible] לי״י על כן הוצרך לומר כאן אך בכור אשר יבוכר לי״י בבהמה / לומר בבהמה הטהורה לא יקדיש איש אותו / רוצה לומר שלא [illegible] הבכור [illegible] במקום שה שהקדיש ונדר בה / כי אותו בכור כבר הוא לי״י / [illegible] [illegible] כנדר והקדש שנדר [illegible] [illegible] כענין הקדש ונדר [illegible] / [illegible] שלא יקדיש איש
את הבכור בקרבן שאינו שלו / ואין יקדיש אדם מה שאינו של אחרים · פס
ואמר ואם בבהמה הטמאה · ופדה בערכך / להגיד שאם הבכור הוא מן הבהמה טמאה שהקדיש בהמה ופדה בערכך / לפרש שאין בכור [illegible] בבהמה טמאה זו / אלא בבכור חמור שבכור כתפרש דינו / ללמד שאפילו שהקדישו אינו קדוש כדין הבכור שגופו קדוש / אבל הוא כשאר ההקדשים ונפדים / ולכן אמר שהמקדיש יקדיש אותו [illegible] ואשר יקנה אותו בערכו · והכתוב על מעלה שהבהמה הטמאה כפי פשוטו · ועל דעת החכמים בבכור [illegible] לומר [illegible] אשר לא יקריבו ממנה קרבן לי״י · [illegible] אך כל חרם אשר יחרים איש לי״י והוא גם כן לכהן עוד כבכור · המקדיש דבר מכל אשר לו / ולהודיע שבכל המקדיש לי״י בחרם דבר מכל בין אדם בין בהמה בין [illegible] שלא יהיה כשאר ההקדשות שיפדו / כי הם חרמים לכהנים ואין להם פדיון עוד אבל החרמים מן האדם [illegible] כגון המלחמים על אויביהם / ונודרים נדר לי״י אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי את עריהם · [illegible] כל החרם בגאולה [illegible] / כי לא היה דעת הנודר לתת לכהנים החרם ההוא [illegible] ולהשמידו · ולפי [illegible] החרם שנים אם חרם שהוא לתתו לכהן ולא יפדה עוד · וחרם [illegible] / לכן שנה התורה על כל אחד מהם · כי כנגד הראשון אמר אך כל חרם אשר יחרים איש וגו׳ לא ימכר ולא יגאל · לפי שהחרם ההוא הוא קדש קדשים לי״י ומה שהוא קדש לי״י לא ימכר / כי הוא אסור [illegible] / ולכן החרם הוא לה׳ לבדו · ועל החרם השני אמר כל חרם אשר יחרם לי״י מן האדם לא יפדה מות יומת / וזה החרם היה חרם מיתה · [illegible]

כמו אדם שהבכורים שהם לא יוכל לפדות אותו אבל בכל שנים שהם
יהיה · לך בכורים ביכורים לא שבכור לי' לא יהיה / לך יכנין לתשוב שנים
ולמעלות שנים ולמעות לכהנים / והוא בשווה של ענין / ולכך כתוב הם
שנה · הנה המשל למה לאו לשון לך בכבור / והחרם שהוא למעט
ועדיף שהקדש והשתה בשלמה הו' · ולחרי שבלה פשוטה שהקדשות
אשר לכהנים / וכמה הקדשות אחרים שישראל נותנים גם כן / כגון
מעשר דגן תירוש ויצהר הבכור / והוא מעשר ראשון ומעשר שני שהוא לי' והוא
קדש לי' / כי כמו שהוא המשל הזה וברכתו כמו כן המתנות ההם
הם קדש לי' · ולחיים אחרו ואם גאול יגאל איש ממעשרו חמישיתו יוסף
עליו / אין ראוי לפרשו על המעשר ראשון / כי הוא ללוים ולא יוכל
לפדותו / אבל הוא על המעשר שני שיוליכהו לירושלם / וכי ירחק המקום
ולא יוכל שאתו / יוכלו הבעלים לפדות אותו בכסף ולהוליכו לירושלם
ולאכלו · אבל יהיה בתנאי שחמישיתו יוסיף על הערך והכבה אשר קדוש ·
ומשאמר אחר הפסוק בגאולה הזאת / לשון איש ואם יגאל איש ממעשרו /
ולא נאמר כן בכל שאר הגאולות שנזכרו בפרשה / למדו חז"ל שאין דין
תוספת החומש נוהג במעשר שני / אלא כשיהיה הגואל בעל המעשר כדי
שיהיה המעשר שמעדיין כלו שלו / אבל בלתה שמורה מתוספת החומש ·
ולחרי וכל מעשר בקר וצאן כל אשר יעבור תחת השבט העשירי יהיה קדש
לי' / להגיד שגם ומהותם לא היה מעשר שהוא נאכל לבעלים בירושלם ·
ולזכר נותן שלא בבקר ובצאן כלבד שהם הראוים לקרבן · ואין מעשרין
אלא הנולדים בשנה זו · ואמר כל אשר יעבור תחת השבט / להגיד
שלא יבקר בין טוב לרע / אבל העשירי אפילו שיהיה בעל מום כמו שהוא
עשירי / שיעבור תחת השבט מזכות התורה אותם יהיה קדש · וכבר
פז"ל שהיו מעמידין אמותיהם מבחוץ / כדי שיבואו העגלים והטלאים
מעצמם לקולן / ומעבירים אותם תחת השבט ללכת למקום אמותיהם /
היו מונין אותם אחד אחד ומקדשים העשירי / וטעם קדושתו הוא מפני
שהוא השם / שהוא המדרגה העשירית מהשכלים הנבדלים / ולגלגל העליון
המקיף בכל הגלגלים והוא גלגל השכל שהוא קדש לי' / ולכך היה
האחד ראש לאחרים המספרים כלם / והיה שבט לוי הוא
העשירי מבני יעקב כשמתחיל מבנימין האחרון
וכוח שהחכמה העליונה כבלה בקדושה
העשירי / וכמו שהעירותיך עליו ·
ונשלם בזה סדר בחקותי ·
ובזה נשלם ספר ויקרא
תהלה לאל הגדול
והנורא :

ספר במדבר

הקדמה

הנה [illegible]

פרשת במדבר

וידבר ה׳ אל משה [illegible]

השאלה הא׳ [illegible]

השאלה הב׳ [illegible]

השאלה הג׳ [illegible]

השאלה הד׳ [illegible]

השאלה הה׳ [illegible]

השאלה הו׳ [illegible]

השאלה הז׳ [illegible]

השאלה הח׳ [illegible]

השאלה הט׳ [illegible]

וידבר ה׳ אל משה במדבר סיני [illegible]

[illegible]

ואמנם [illegible]

[illegible]

וידבר יי אל משה לאמר [illegible]

[illegible]

[illegible]

ואלה תולדות אהרן ומשה

[illegible]

וידבר יי אל משה לאמר

[illegible]

ואני

[illegible]

[illegible]

ויאמר יי אל משה פקוד כל בכור זכר לבני ישראל

[illegible]

כנגד התולעת · תכלת הכסוי עור תחש לבדו · ובשתו על
· האחד כי אין לו שכבות לגוש הבדים · ולזה היה מקושר היה
פרט בכליו · מכוסה בבגד תכלת ובעור תחש · ובן שאר כלי הקדש · היו
מכוסים בבגד תכלת ועור תחש ולמעלה · ולזה במזבח הנחשת אמר
ודשנו את המזבח · כי מפני שהמזבח יקד אותו לשרפה · כדי שלא ישרף
אותו וישימו עליו בגד ארגמן · וכבר ידעת שהארגמן היה אדום יותר
מן התולעת [illegible]

[illegible]

עמוד קדש הקדשי · ולכן לא יבאו לקדש הקדשים ויקום וישועו · ולה מהם
בני קהת · שלא נגעו בבני קהת · ואין שאר הכלים כמוהו שלא נשאלות
תם ונשלם סדר במדבר [illegible]

פרשת נשא

וידבר יי׳ אל משה [illegible]
[illegible] בפסוקים [illegible] שאלות :

השאלה הא׳ [illegible] בני קהת [illegible]
[illegible]

גרשום קהת ומררי · והיה ללוי לאחותם [illegible]
כבכורתו והצעיר כצעירתו :

השאלה הב׳ למה כשמנה בני קהת נגשו יחד אהרן ומשה · [illegible]
וידבר יי׳ אל משה ואל אהרן [illegible] · ובבני גרשום
היתה המלה לבד למשה · [illegible] וידבר יי׳ אל משה לאמר נשא את ראש
בני גרשון · ולמה בבני מררי לא בא דבור לא לאהרן ולא למשה · אבל
אמר בני מררי למשפחותם [illegible] :

השאלה הג׳ למה על בני קהת [illegible] לא בא דבור
[illegible] ובגרשום לא באמר כזה ולא בבני מררי :

שאלה הד׳ [illegible] בני גרשום גם הם [illegible]
באמר גם הם כבני מררי [illegible] :

השאלה הה׳ [illegible]
[illegible] בני קהת [illegible]

השאלה הו׳ למה בבני קהת [illegible] אלעזר בן אהרן
הכהן [illegible]

[illegible]

השאלה הז׳ [illegible]

[illegible]

השאלה הח׳ למה אמר בבני מררי ובשמות תפקדו את כלי משמרת
משאם · ולא נתבאר כזה לא באו בני קהת ולא באו בני גרשום :
והנני [illegible] הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כלם :

וידבר יי׳ אל משה [illegible] נשא את ראש בני [illegible] עד ושלא [illegible]
[illegible]

קהת וגרשום ומררי [illegible]

[illegible]

[illegible]

שאלה הא' למה כל כך, רצלתי? מן המחנה כל צרוע וכל זב וגו' כי זה הענין היה ראוי שיכתב לפעלה בספר ויקרא, אצל הטומאות והטהרות :

שאלה הב' בשלוח, רצלתו מן המחנה כל צרוע וכל זב וכל טמא לנפש, כי הנה לא [illegible] הצרוע היה [illegible] לשבת במחנה ישראל, והטמא נפש היה מותר לשבת במחנה ישראל, ואם במחנה לויה, כי לא היה משולח רק ממחנה שכינה :

שאלה הג' בפרשת איש או אשה אשר יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל, וגו' כי הנה הפרשה הזאת [illegible] כבר נזכרה בסדר ויקרא, [illegible] ולמה נסמך אל הקודם אליו :

שאלה הד' בפרשת סוטה, למה נכתבה במקום הזה, [illegible]

שאלה הה' [illegible]

שאלה הו' [illegible]

שאלה הז' [illegible]

שאלה הח' [illegible]

שאלה הט' [illegible]

וחנני [illegible]

וידבר יי' אל משה [illegible]

[illegible]

וידבר יי' אל משה [illegible]

וכל שיהיו לכהנים או שאינם ראוים · ובספר הכתוב שכן עשו בני ישראל / ר"ל
שקודם נסיעת הדגלים / שלחו מטמאים מכל מין זה שלש · ובספר זכרו
מו"ל שמחוסר היותו על הלוים / לא היה בישראל טמא ולא נגרש / לפי
שהיה הארון ביניהם / וע"כ היה להם יד לגלות שוה · והלא כמלחמה שם פ'
פים או טמא כי יעשו מכל חטאת האדם למעול מעל וגו' לפי שאמר למעל'
כסף פדיום הערכים והבכורות ומה שינתן לכהן · הזכיר ג"כ מתנות
אחרות שיהיו לכהנים מאת העם / ואמר איש או אשה כי יעשו מכל חטאת
האדם / וזה חטאת הגזלנים בגזל ויקרא / שנאמר שם כי יחטא ומעלה
מעל בי"י / ושעכין אמרו ובגבה לבקש / כי זהו המעל שאבל כאן · ולזה
במקום היות כאן שני דברים · הא' שאמר והתודו את חטאתם אשר עשו /
ר"ל שהודו או שהלה יכם שייבים כמותם וכיום / לדבר שגורע מפי עדים
אלא במה שהודה מעצמו / שם לשון קולמת / כי או ישיב את אשמו
בראשו / ר"ל שבראשונה יפרע ויתן תקון לאשר אשם לו / ר"ל לשי שגזל
ממנו / והוא ע"ד הגנב שישלם שנים · והודיעם כל הוא / ואם אין לאיש גואל
להשיב אליו / וזה שגזל ממנו מפני שהוא גר שאין לו בישראל קרובים / או
יהיה האשם המושב / ר"ל הקרן והחומש לכהן שבזמנו תשלו / ועם כל תרומ'
קדשים שיקריבו לאשר יתן לו הכהן יהיה / ר"ל שאותו ממון אבד כחלקו /
כלומר ובתורה שבזמנו אבות / לא שיהיה הדבר כגזל הכהן / שירצה שיקחו
אשר יקרבו על כרחו של הבעל / כי הנה איש את קדשיו לו יהיו / ר"ל
שהבעלים יתנם לאחד מן הכהנים אשר ירצו · ואמר איש אשר יתן לכהן לו
יהיה / לאמר שאע"פ שהאדם יתן את קדשו למי שירצה מן הכהנים / לא
יחשוב בלבו שלא יחשב לו לצדקה / כי כיון שהוא יתן לכהן אשר רצה
אין הדבר כן / כי כל איש אשר יתן דבר מקדשיו לכהן לו יהיה / ותלה לו
מורת להקדוש ברוך הוא / שלא יהיה עבודתו ומתנתו / ולכן הנה אמרו
(אם פרשה ח') איש ופסלנו לפניו · והמדרש לרבו זה על מעשר כספי ומעשרותיו / ומלאים
ובטעם רבנו ותודה ועבד · שהבעל יוכל לתתם כרצונו · וכתב הרמב"ן
כי בספור שבחו ישראל למשפחותם לבית אבותם / ובגדל מהם האדל כל
שהיה בתוכם / וכר כאן דין הגוזל את הגר / שאלכן נאמר כאן / ואם
אין לאיש גו' שאי אפשר שיקרה זה אלא בגר · והלכך הסדרם היה באומר
(אם פרשה ט') כמו שנה הקב"ה לגרים / ואחר פרש' שלוח טמאים כתב פרשת סוטה
הגרים / להורך לאומים שבישראל הרחיק הקב"ה טומאה מהמחנה / ולגרים
הבאים בתורה והקריב אליו / שלא הגזל להם כגזל את ישראל / ולזה
סמכת הפרשה הזאת שהיא כגזל הגרים · והזהיר על תרומה · להגיד שלם
שתנו תרומה לכהנים תהיה אליהם / והגוזל אותה ממנו כאן כדין אשם
גזלות · וספר כאשר לוה שאסר / שלפסוק ולהורק לאיש אחר / אבל לא
שאמרם שם שבין השלום / ולכן הפליט בלשה תורת הכהנים · ובכל אחד
שלהרכים הללו תורה האלה הנ"ל והנה כתב אחר זה פרשת הסוטה /
לפי שיהיו העם למשפחותם לבית אבותם / כדי שיודע המשפחתם בהיות
את זנותה / ולכן שלא יחשוד אדם את אשתו / ויהיה בלבו חשדה על בניו אם
בני זנונים הם · ואם הם בני איש אחר או בית אב אחר / ולכן נתן להם
דת ודין / לדעת האמורים מהם בני בעלי אמותיהם / באשר יהיה אחד בבל
בלום על אשתו / וז"ש איש איש כי תשטה אשתו / ר"ל איש איש ישראל או גר
או כהן כי תשטה אשתו / ר"ל שלא תלך לפנים בדרך ישרה וצנועה /
אבל תשטה ותטה דרכה הישר לצניעות ותתנהג שלא כראוי לבן · והיא שלמו
(אם פרשה י') מעל מעלה ובגדר · והמדרש דרשו תשטה מלשון שטות / שאין האשה חוטאת
אלא אם כן נכנסה בה רוח שטות · ומעלה בו מעל והוא אל דתה לזימה
ולזנות / כי זהו המעל והבגידה באישה / ושכב איש אותה לפי מחשבתו
וסברתו / אבל נעלם מעיני אישה ר"ל שהוא בעיניו לא ראה אותה הדבר
אבל ראה שנסתרה בחדר עם האיש החשוד עמה / ועד אין בה שאם היו
בה עדים אות יומתו שניהם הנואף והנואפת / גם לא נתפשה עם האיש
בעודם שניהם בגלופם יחד / ומפני שלא היה בדבר עדות ראיה / לא נבעל
ולא נעדר' אלא שאות לזות / לכן עבר עליו רוח קנאה וקנא את אשתו /
והיא נטמאה שבטומאה או שלא נטמאה כמבואר הנה · הנה התבאר שאמרו
ושכב איש אותה / איננו אלא כפי מחשבתו של הבעל / שאמרו והיא נטמאה
איננו בודאי שלא היה כן במחשבתו / ולכן יצטרך לבחון והותרה השאלה
(אם פרשה יא') הד' והה' · והמדרש אמרו ומעלה בו מעל / שתי מעילות באמרו כמוסה /
אחד לבעלה שאומר שהבן אשר תלד הוא שלו ויירשנו / והב' להקב"ה שגרם
שיראו שם הארון איש לבית אבותיו / וזה מבילה ומחזר להם את הארץ
שישם שלו / ולפי שהיא מבורה לו עד שתדלקן כפי הארים / אמר והביא
האיש את אשתו אל הכהן / שהיה הכהן לבדוק את אשתו / שם יש כלום
שעד עליה / והביא את קרבנה עליה קמח שעורים / כי היא
לא עשה כדבר בהמה / קרבן · וזה שיהיה מאכל בהמה
שנאמר / לנגות עבירה שעשה מעשה בהמה שאין לה יותר מם מעלם ·
ואמר מנחת קנאת היא מנחת זכרון / לפי שכל אלה מנחה או זכרון
לשרון / להודיע ולישא עליו את חטאו מאשר מסכת כל כך / אבל
המקנא את אשתו / לא יביא את מנחתו לאותו תכלית / כי אם לאחד
קנאתו / ולכן יקרא מנחת הקנאות / לפי שהקנאים על שם התורן
ה' להזכיר את עונה / בדרך שאל יעשה קנאה / ולא [illegible] שעורים ולא
חיטים / בלי שמן ובלי לבונה / לפי שהיא מנחת קנאות / קנאת הבעל
וקנאת המקום ברוך הוא / והיא תמה לכהנים שיקנא קנאתו ורשום

בקודש המנחה · וכתב הרמב"ן שע"כ היתה המנחה משעורים / מאכל בהמה
כי מעשה בהמה עשתה / והכהן שלא בשמן ולבונה [illegible] / מאמרו אותה
לבעבר והזכרה תלה · והוא לאמר [illegible] / [illegible] הארון כי כף
להגביהה / ואמרו אחר זה והקריב אותה הכהן והעמידה לפני ה' [illegible]
להם שלא להכותם / ויקח הכהן אותה מידו על בעלה / והקריב אותה ממנה
לפני ה' [illegible] · ואחר זה יקח הכהן מים קדושים / והזכיר [illegible]
שנתקדשו שם / ומן העפר אשר בקרקע המשכן יתן אל המים / ולזה [illegible]
הכהן את האשה לפני ה' / כי ההקרבה הראשונה נאמרה על המנחה ולכך
לא נאמר שם / והקריב הכהן את האשה / אלא והקריב הכהן אותה / ר"ל
על המנחה · וההקרבה השנית נאמרה על האשה · כמו שאמר והעמיד
הכהן את האשה / והתורה [illegible] · [illegible] הכהן [illegible]
[illegible] · [illegible] מים מכיור המקדש · [illegible] העפר קרקע
המשכן / והב' שיפרע את ראש האשה לפני ה' · [illegible]
ובגדיהם · [illegible] אמן אמן · [illegible] האלות האלה [illegible]
ומחה אל המים · [illegible] · [illegible] כלם
מורים על גנות ומצוק האשה / כי המים מורים [illegible] / והעפר
על הבריאות [illegible] עליה [illegible] · [illegible] קרקע המשכן היה רמז
לכבוד בית ה' ושכינתו / שלא יבא [illegible] · ולכן אמר
[illegible] על [illegible] / גם תרמוז [illegible] עפר [illegible] / כי
כן [illegible] בכלי חרס / כיון [illegible] ככלי חרס : ופריעת ראש האשה היה
רמז לפריצתה / כי [illegible] / [illegible] פנים
בשערה / גם כי [illegible] : והשבועה והאלה היה תפלת הכהן
על [illegible] אמן אמן / לקיים הדבר [illegible] האלות של
ספר / [illegible] / [illegible] הדבר קיים [illegible]
בהלכה ונכתב בספר / כי הדברים הנכתבים [illegible] / והיא
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
(אם פרשה יא') [illegible] : והמדרש אמרו [illegible] מים מן הכיור / לפי שהכיור נעשה
ממראות הצובאות פתח אהל מועד [illegible] : [illegible]
מים ועפר וכתב השם הנכבד [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] / [illegible] נקיה מהמים [illegible]
אבל אם נטמאת יהיו המים [illegible] לצבות בטן ולנפיל ירך / [illegible]
[illegible] לצבות בטן ולנפיל ירך : [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
(אם פרשה [illegible]) [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
(אם פרשה [illegible]) [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible]

וידבר ה' אל משה

[illegible]

אשר ידור / להיות נזיר כתם שלבד אשר תשיג ידו לנדור יותר בנזירותו / כלו תאמר אם נדר וגלה לינת אל אחת / או להתרחק מאחר [illegible] / ותהיה השגת ידו רומזת אל יכרו הטוב על יגרת הרע / כי הפלא נזה וכבר אשר ידור כל היוצא מפיו יעשה :

וידבר ה' אל משה לאמר וגו' כה תברכו את בני ישראל וגו' עד ויהי ביום כלות משה • דעת המפרשים שאלה

הפרשיות האלה / כחטא וגזל וברכת כהנים כאמרו / ביום אשר הקים משה את המשכן באחד בניסן / כי גם כאמרו וישא אהרן את ידיו אל העם ויברכם • אבל לא כתבו טעם אם או כלשון הזה / למה לא כתבו ולא כאמרו אלא במקום הזה • ולכן אחשוב שהדברים שנכתבו בתורה / כפי זמניהם נכתבו בסדר אמתי / ולזה שלא כאמרו שאת אלה המצות בהר סיני ביום הקמת המשכן / לא כזמן ובמקום שנכתבו כאן / ר"ל במדבר סיני וזמן אהל מועד כאמרו כסדר כתיבתם • ועם היות שביום השמיני למלואים אהרן נשא את כפיו / עדין לא היה יודע מנוסח הברכה הזאת / על המקום הזה שנכתבו בה / כי אחרי שוה להם במצות הסוטה ובמצות הנזיר / שהסעודים אשר זכרתי למעלה פיה ברכת הכהנים • ומפני שבהיות המחנה כלו על הסדר הזה / שכתיב שם משכן האהל כאמצע כלו בתוך המחנה / והדגלים בתחומותיהם כפי תשבחותיהם / כלינו לנדרים ידועים והדגלים לשבטי ישראל וגבוליהם / הנה כנגד זה על דגלו / כאשר שכנתם החכמה העליונה היה המחנה קדוש יפה נוף כצים • ולכן צוה ית' למשה שיצוה לאהרן ולבניו / שנוסח הברכה אשר יברכו בזאת את בני ישראל כלם / כי כרואתם אלהיהם יברך אותם / כדי שלא יגיע אליהם שום עין הרע • שהלא בלק לזה עצמו נתכוון / כאשר אמר את בלעם לקלל את ישראל שיזיקם בעין הרע שהיה לו / ולכן הוליכו למקומות שירא' משם כל ישראל שוכן לשבטיו כמו שיתבאר הנה, ע"כ כשנתן ישראל אהרן ובניו על ברכת כהנים / לברך העם להיותם בדגליהם ועל משמרותיהם / ואולי שלזה היתה הברכה שלשה פסוקים / ובכל פסוק יהיה זכרון השם המפורש • והיה זכרון הפסוק הראשון / יברכך ה' וישמרך על דגלי ישראל לשבטיהם / שהשם יתברך יברך את בית ישראל / ובחסדי אבות שבידיו ישמרם / והיה הפסוק הב' כנגד הלוים / יאר ה' פניו אליך ויחנך / כי להיותם עובדי התורה ומלמדיה כמו שאמר יורו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל ברכם כאור פנים • שהוא הידיעה והחכמה והחנינה מאלהים חונן לאדם דעת • וכנגד הכהנים שהיו במחנה שכינה / בא הפסוק השלישי ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום / כי בעבור שהם היו נושאי את כפיהם אל השם בתפלה על ישראל / ברכם שיקבל השם תפלתם תמיד / והוא אמרו ישא ה' פניו • ואמר וישם לך שלום • שלא יהיה ביניהם מריבה והותר השאלה הא' • ואני כבר כתבתי על פסוק ראה כי זקן יצחק / שהברכה אם מאותו כי יש משנה מהם יתברך לנבראיו והיא השפעה והטבה / כמו שנא' וה' ברך את אברהם בכל ברכת ה' היא תמיד • ויש ברכה שהיא מהנבראים אליו ית' והיא הלל ושבח, כמו ויברך דוד את ה' אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו בפי ודומיהם / ויש ברכה שהיא מהנבראים קצתם לקצתם / והיא תפלה שפע כמו ברכת השם לנבראיו / ולא שבח והודאה כברכת הברואים לבורא / אבל תפלה ובקשת רחמים על המתברך / שישפיע עליו הקב"ה מברכתו • ולזה כאשר כאן דבר אל אהרן ואל בניו לאמר כה תברכו את בני ישראל אמור להם / ר"ל שלא יחשבו אהרן ובניו / שהם המברכים ומשפיעים בעצם ואמת הברכה העליונה על ישראל / כי אינם אלא מתפללים בלבד על ברכתם / וזהו אמור להם שיהיה ענינם / תפלה ותפלה עליהם בלבד לא דבר אחר • ואמר יברכך ה' וישמרך / שהיא ברכה בעניני הגוף / שיברך וישפיע עליהם טובות הרבה בני חיי ומזוני • וישמור אותם שלא יסולו מהם / שכל דבר טוסף ברך שיורכם בו להיות הדגלים כאים לכללם בשכלות העממים / בין לרבים בנכסים ובעושר רבה / ולפי שהיה הפסוק הזה כאמר על טובות הגוף / לכן באו בו שתי תיבות בלבד / זולת השם המפורש והם יברכך וישמרך • ואמר וישמרך אחר יברכך / לפי שיברכך נאמר על השפע והתוספת בטובות הגשמיות / ומפני שהעושר רבות יש עושר שמור לבעליו לרעתו יתברכו לשמירה • והפסוק השני ברך אותם בטובות הנפשיות מהדעת והחכמה / כאמרו יאר ה' פניו אליך ויחנך / שיאיר על נפשם אור השכל / כמו שאמר [illegible] / ויחנך כי היא [illegible] אשר חנן אלהים את עבדיו / וכמו שאמר אלהים יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה • וכן נאמר וחנותי את אשר אחון • ולהיות החנינה מיוחדת להשכלת הנפש וחכמת / תקנו ז"ל בתפלתנו לומר אתה חונן לאדם דעת • ובעבור שהיה הפסוק השני הזה בטובות הנפשיות / לכן באו בו ד' תיבות זולת השם הנכבד / והם יאר פניו אליך ויחנך • גם שהמפרשים אמרו יברכך וישמרך / [illegible] מן הנאמר ע"כ אמר [illegible] יאר ה' פניו אליך / כי באור פני מלך חיים • והפסוק השלישי כלו מלבד השם הנכבד שש תיבות / שכן ישא פניו אליך וישם לך שלום • להיותו כולל לשני הכללות יחד הגופני והנפשי / ולכן היה שבפסוק תיבותיו כמספר שני פסוקים יחד / כי הפסוק הזה יורה על ההצלחה האלהית על הגוף ועל הנפש יחד / עם הגיעו אל תכלית ההצלחה / ואמר החכמה בגלויות הפנים, שהוא הפך הסתרת הפנים / כי דבקות ההשגחה [illegible] לגוף ולנפש גם כן / כמו שאמר והסתרתי פני מהם שהוא הפך [illegible] / ואמר וישם לך שלום / שהוא מאמר כולל לכל [illegible] /

לא קשות ולא חלוק מלכות / בשיהיה להם שלום [illegible] / הנחלים בין [illegible] שבכלל הכלום. ג"כ [illegible] / יהיה שלום יורה על שלמותם / [illegible] כל מיני הטובות אם לא נעדר / ולפי שבכהנים היו בזה מברכים [illegible] אשר שיתפללו גם על ברכים על ישראל / [illegible] הקב"ה בתפלתם / לכן אמר ושמו את שמי על בני ישראל ואני אברכם / ר"ל כח הכהנים אין בהם אלא הדבור והתפלה / [illegible] על בני ישראל / ואני אברכם כאות הברכה והשפעתה / כי [illegible] • וזה הדרך מנוסח נשיאת כפים בברכה הזאת [illegible] / [illegible] הברכה הזאת כדרך אשר [illegible] מתחלק בכלל ג' חלקים שבני אדם [illegible] עובדי האדמה [illegible] והחלק הג' המתעסקים [illegible] בחכמות [illegible] ונגולי הארץ / וגם הנקראים [illegible] / להיות [illegible] כי כנגד חלק [illegible] יברכך ה' וישמרך / [illegible] בכל מעשה ידיכם [illegible] וכנגד חלק [illegible] אמר יאר ה' פניו אליך ויחנך [illegible] ישא ה' פניו אליך וישם לך שלום [illegible] בני ישראל בברכם אותם • [illegible] כי כל [illegible] ולפי שהיה צריך [illegible] / ולפי שהיו ענף השם יתברך [illegible] / [illegible] / היה המלך [illegible] / [illegible] אמר יברכך ה' [illegible] ויחנך ה' [illegible] ירבה תורה והצלה על [illegible] / [illegible] שהתורה והמצוה [illegible] פני ה' ותלכת בית דוד [illegible] שלום זה [illegible] הקב"ה [illegible] / ברכת כהנים לישראל [illegible] / [illegible] ונתקיימו לתפלת [illegible] / הנ' ברכם [illegible] / על הקב"ה [illegible] בני כל הבריות / [illegible] על עמים [illegible] ברורה / לקרא כלם בשם ה' [illegible] גם כן פי' [illegible] :

ויהי ביום כלות משה וגו' עד סוף הפרשה • והנה צריך לשאול [illegible]

השאלה הא' באמרו ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן [illegible] ותפלת ישראל [illegible] דעת [illegible]

היה ביום השמיני למלואים [illegible] למה נכתבה בפרשה הזאת [illegible] והיה ראוי שתכתב למעלה ביום השמיני [illegible] המוכנת [illegible] למה נכתב מכאן [illegible] / ואם הפרשה הזאת קודמת [illegible] הם העומדים על הפקודים [illegible] אשר כן נאמר כפי דעת החכמים [illegible] :

השאלה הב' באמרו ויקריבו נשיאי ישראל [illegible] קרבנם שש עגלות צב / כי הנה העגלות גם לא היו קרבן / ואיך יאמר עליהם שהקריבום לפני המשכן / ואם אמר זה על הבקר מוליכים העגלות / הנה הבקר גם כן לא היו ראוים לקרבן כי אם הבקר זכר תמים יקריבנו לא נקבות / גם לא אמר שהיו [illegible] אלא להוליך את העגלות / ולא ביאר הכתוב מה נעשה מהם :

השאלה הג' במה שאמר השם למשה קח מאתם / כי למה [illegible] לצוות שיקח מאתם / והלא כל [illegible] היו מתנה ונדבה [illegible] / כי לכבוד [illegible] / וזה כן [illegible] / [illegible] הנשיאים [illegible] ישראל היה :

השאלה הד' איך קרא הכתוב לקרבנות הנשיאים קרבנות המזבח / כי [illegible] לא יאמר אלא על הקרבנות שהקריבו ראשונה על המזבח [illegible] וכבר הקריבו אהרן ובניו ביום השמיני למלואים / עגל בן בקר לחטאת ואיל לעולה : [illegible] ישראל הקריבו [illegible] שעיר עזים לחטאת / ועגל וכבש בני שנה תמימים לעולה : [illegible] שלמים לזבוח לפני ה' ומנחה בלולה בשמן : והיה [illegible] חנכת המזבח / לא קרבנות הנשיאים שהקריבו אחר כן :

השאלה הה' למה זה צוה השם נשיא אחד ליום יקריבו את קרבנם לחנוכת המזבח : ולמה כלם יחד הביאו קרבנם / למה לא היו מקריבים יחד כלם ביום אחד : והנה

ביום השמיני הקריבו יחד כל בני ישראל קרבנם, וכ"ש הנשיאים כלם, ובימים הכפורים היו מקריבים הקהל כלו כאחד, אלא כל אחד בפני עצמו, וכ"ש [illegible] ולא [illegible] ביום [illegible] נשיאי ישראל, [illegible] הקריבו יחד קרבנותיהם:

השאלה הד' בתלאות קרבנם. ראשונה שהיו מקריבים קטורת והנה הקטורת היא [illegible] [illegible], ולא [illegible] [illegible] וגו'. ול"כ הקריבו בעבור [illegible], אחרי שאין [illegible] בקרבן יחיד, והנשיאים כלם יחידים היו, וכל אחד הקריב קרבנו, ולמה א"כ הקריבו [illegible] בהיותם יחידים:

השאלה הה' מה היה צורך הנשיאים הקריבו לחנוכת המזבח קרבן [illegible], [illegible] ויתר כאחד מהם על האחרים, כי הנה כל זה היה בנדבה, ולמה היה [illegible] שיהיה לכם [illegible] [illegible] בכלם, וכן [illegible] [illegible] בלי חלוף, כי זה בזאת לא יאבן להיותו, ונעבדת השם בתחלתו [illegible]:

השאלה הח' למה זכר הכתוב בזה קרבן, כל אחד מהנשיאים בפרטיות [illegible], בהיות קרבנם שוה בלי חלוף כלל, והיה די שיאמר בראשון [illegible], וזה קרבן נחשון בן עמינדב וכך לכל [illegible] [illegible] ביום [illegible], וכן הקריב [illegible] ביום [illegible], לא שיכתוב דבר אחד י"ב פעמים [illegible]:

השאלה הט' באמרו בסוף הסדר, ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו, וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת וגו', כי הנה הפסוק הזה סותר, למה [illegible] ולכל [illegible] [illegible] קדושה [illegible], [illegible] וידבר י"י אליו, [illegible] אם היה [illegible], כי [illegible] אהל מועד [illegible], ולא היה [illegible] [illegible], גם [illegible] בכל עת [illegible], וגם לא היה [illegible] [illegible]:

השאלה הי' באמרו ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו וישמע את הקול, [illegible] אהל מועד [illegible] כי שמע את הקול, לא לפני [illegible], [illegible] היה בכל [illegible] ואין [illegible], כי הנה היה בא לפני [illegible] בכל עת לשמוע הקול [illegible], [illegible] אלא היה [illegible] לקדש הקדשים, כי שם [illegible] אהל מועד בלבד, ושם היה שומע את הקול: [illegible] כי [illegible] בכל עת, גם [illegible] את הנרות ולהקטיר את הקטורת בבקר ובערב, [illegible] בכל [illegible] בכל [illegible], [illegible] עד [illegible] הכתובות:

ואני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כלם:

ויהי ביום כלות משה להקים את המשכן וגו' עד סוף הסדר:

[illegible] ביום ר"ח ניסן [illegible] המשכן, [illegible] ימי המלואים, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ימי המלואים לאהרן ולבניו, [illegible] [illegible] את ידם, והקריבו את קרבנם [illegible] ביום השמיני, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] המשכן והכלים והמזבח והלוים, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] בנשיאים [illegible] בכל [illegible] [illegible] המשכן, [illegible] וכן הלוים, והתנדבו הנשיאים [illegible] להקריב קרבנם [illegible] כל [illegible] ישראל [illegible] קרבנם [illegible] המזבח לא [illegible] היה קרבנם הראשון [illegible], [illegible] ישראל, [illegible] להקריב קרבנותיהם [illegible] בהם, [illegible] נשיאי [illegible], קודם שיקריב כל יחיד מישראל את קרבנותיו, והם יהיו המחנכים את המזבח בקרבנות היחידים: גם [illegible] הנשיאים [illegible], [illegible] על אבותיהם, [illegible] וכן [illegible], [illegible] עליהם [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] במלחמה [illegible] [illegible] [illegible] המלחמה [illegible], [illegible] קרבן י"י [illegible] הנשיאים [illegible], קודם [illegible] [illegible], [illegible] המזבח וקרבן הנשיאים, [illegible] [illegible]: [illegible] [illegible] ויקדש אותם, [illegible] [illegible] וימשח אותו ויקדש אותו [illegible], וימשחם ויקדש אותם על המזבח ועל כליו, [illegible] אל אהרן ואל בניו [illegible]. [illegible] [illegible] ויקריבו נשיאי ישראל ויקריבו את קרבנם: [illegible] [illegible] העגלות [illegible] הקרבנות נקראו קרבן, [illegible] ונקרב את קרבן י"י [illegible] כלי זהב, [illegible] [illegible], אלא [illegible] ויקריבו נשיאי ישראל וגו' ויביאו את קרבנם על העגלות, כי [illegible] [illegible] והמכסה [illegible] והקטורת, [illegible] הבהמות [illegible] להקריב על גבי המזבח [illegible] קרבן, [illegible] [illegible] קרבנם לגבוה לצורך המשכן, [illegible] קרבנם יחד, [illegible] אותו [illegible] עגלות צב, [illegible] ונושאות את קרבנם ולא [illegible] [illegible] הכתוב [illegible] העגלות,

אלא שיקריבו את קרבנם, והביאו אותם בשש עגלות צב, ר"ל מכוסים ויפים, כמביא דורון לפני מלך רב. וי"מ צב על הבהמות המושכים את העגלות, שהיו צבים והם שורים גדולים כמו סוסים ופרדים. והנה נתן ית' למשה קח מאתם, לפי שלא היה דעת הנשיאים להקריב, אלא מה שהיה בתוך העגלות, כי חשבו שהעגלות לא יהיו לכהן לפניו ית'. והנה צוה למשה שגם העגלות יקח מידם, עם כל אשר בתוכם. כי היו העגלות הכרחיות לעבודת המקדש, אע"פ שלא היו ראויות לקרבן, אבל שיתנם ללוים איש כפי עבודתו. ר"ל לבני גרשום כפי קלות משאם היריעות, ולבני מררי כפי כובד משא [illegible] [illegible]. ולכן משה לא נתן מהעגלות לבני קהת, לפי שעבודת הקדש עליהם בכתף ישאו, לא בעגלות. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. והנה אחר ויקריבו הנשיאים את חנוכת המזבח ביום המשח אותו, וחזר לומר עוד ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח, [illegible] [illegible] כלל [illegible] [illegible] הקריבו [illegible], את חנוכת המזבח [illegible] העגלות [illegible]: [illegible] ביום המשח אותו, ר"ל [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] המשכן, כי [illegible] ביום [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ביום [illegible] [illegible] [illegible], כי [illegible] [illegible] המשכן וכליו והמזבח וכל כליו [illegible] ביום אחד. [illegible] שהקריבו [illegible] העגלות [illegible] לחנוכ' המזבח. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. והנה [illegible] [illegible] לבני גרשום ולבני מררי, [illegible] [illegible] להביא הדברים [illegible] העגלות [illegible], כדי להקריבם [illegible] [illegible] [illegible] העגלו'. והיה דעתם להקריב כלם את קרבנם יחד ביום אחד, [illegible] [illegible] ויקריבו הנשיאים את קרבנם לפני המזבח, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] למשה נשיא אחד ליום, נשיא אחד ליום יקריבו את קרבנם. ר"ל ולא בבת אחת כלם [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] קרבן הקהל כלו, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לברכה, לכן [illegible] [illegible] שיקריב נשיא אחד ליום, כדי [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ולכן [illegible] בסוף כל אחד מהם זה קרבן פלוני, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. וגם [illegible] [illegible] [illegible], זה הקריב כל אחד מהנשיאים, [illegible] [illegible] קרבנם אחד [illegible] יחד. וגם [illegible] [illegible] [illegible] המלואים לאהרן ולבניו שבעת ימים, ובכל יום מהם היו מקריבים [illegible], לכן [illegible] [illegible] הנשיאים יהיו י"ב ימים, [illegible] [illegible] לא כלם ביום אחד, [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] ביום הראשון [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] י"ב עטרות [illegible] אותו היום. ראשון לבריאת עולם. ראשון [illegible]. ראשון לנשיאים. ראשון לשכינה דכתיב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם. ראשון לעבודה. ראשון לברכת כהנים. ראשון לאיסור במות. ראשון [illegible]. ראשון [illegible] [illegible]. ראשון לשחיטת צפון. ראשון לאכילת קדשים. ראשון [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ביום [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]:

במדבר רב' פרשה י"ג

ויקרא ט'

ואמנם [illegible] קרבנם [illegible] השאלות הד' והה' והו'. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] לחנוכת הקרבן הזה, [illegible] ויאמר י"י אל משה [illegible] [illegible] [illegible] י"י [illegible], וכן נשיא אחד ליום [illegible] [illegible], ולכן כל אחד [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]. ועוד כי [illegible] היו כל הקרבנות האלה נדבות, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ידי הנשיאים, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ידיהם [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ידי [illegible]. וכן הלוים [illegible] [illegible] בני ישראל תחת כל בכור, על ידי קרבן [illegible] [illegible] [illegible]. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], כי [illegible] [illegible] [illegible] למלואים, לפי [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: וכן הלוים [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]. אבל הנשיאים [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], לא היו צריכים למלואים. אבל [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] הנשיאים [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] נשיאים על אבותיהם, יקריבו קרבן לי"י [illegible] [illegible] [illegible]. ולא [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] י"י בידם [illegible] [illegible] [illegible] כלם קדושים [illegible] י"י. והנשיאים היו כלם [illegible] [illegible] בני ישראל [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] נשיאים [illegible]. ולכן [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] כלם קרבן אחד, כדי שלא [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]: [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] נשיאי ישראל [illegible] [illegible] [illegible] קרבן [illegible] [illegible], [illegible] היו כלם [illegible] [illegible], ולכן היו [illegible] [illegible] להקריב קרבנם יחד, כדי שלא יהיה

נשיאים מקרות ועלות הקדישות והאימור · וכן לכל סדר המכלה · שזה הביא קרבנו יותר בכבוד מזה / כמוה לבלות סלות כבת אחת / בלא שגלו׳ כי עגלה אחת לשני הנשיאים / ושור לו כל אחד לבדו / וכזה גשמו בעיניהם בזהבה ורבה · והנה בחרו להקריב קערת כסף / ולא היו אלה הקערות שעשה בצלאל לבלות / כי שמן היו על זהב / ולא היו קערות כסף לתשמיש הקרבנות / להיות כלם הכלי מקרה והכרנים / וכן המזרקות האלה היו לתשמיש אחר / כגון להשקות בהם בהיות הקדשים בעזרה וכיוצא בהם · והיו כלים נכבדים / כ״ל הקערה והמזרק / סלתים חמולת בלולה בשמן למנחה · ואין מלאים חלבם המנחה אלא על מנחת העולה / כי מה שׁ יאמר הכתוב בכלל מדברים הנקרבים · ואחר כל הכתוב [illegible] פרי שביאר שהביאו עם העולות והמנחות בראיות אליהן / וקצר הכתוב בזכרו׳ · כי בידוע שהביאו נ״כ בתוך המנחה הלבונה ויין כנסכה · והי׳ כף אחת המשקלה עשרה זהב מלאה קטורת · ואמר תכלה כנרכת המשכן / שהנשיאים הביאו [illegible] ולמען המנחה וקטורת הסמים · וזה נראה שהלוים [illegible] / בעת כרכת המשכן [illegible] / כמו שהם עתה כשחנכו נשיאים הביאו קטורת מרוקח ומעולה · ואמנם [illegible] לא נתנה להם לעשן · והתבאר מזה שקרבן הנשיאים היה נדבת מהם הטוב / ולכן הביאו כרצונם מכל מיני [illegible] · כי הנה שהתנדבו׳ הביאו כסף וזהב / שהם היותר נכבדים מהמתכות כלם · והבהמות הביאו מבני הצאן והבקר / שהם הבהמות היותר נכבדים · [illegible] הביאו [illegible] שהם היותר יקרים [illegible] / והסלת והשמן והיין לנסך · ומאין הוי הביאו היותר נבחרים מהם / פרים ואילי׳ וכבשי׳ ושעירי עזים · וגם בחרו ממיני הקרבנות / העולה שהיא [illegible] / כלה כליל לגבוה והחטאת כי הם היו נשיאי׳ · והכתוב אומר אשר נשיא יחטא / ויקרא ד׳ כב

והיה מביא כל אחד על חטאתו שעיר עזים / והיה חטאות חלקן לאוכה וחלקן לכהני׳ · והשלמי׳ לשמחה כדין [illegible] / [illegible] והנה [illegible] חלק לאוכה וחלק לכהני׳ [illegible] הנה התבא׳ מזה כלו / כמה שהכוונה היתה בקרבן הנשי׳ ופירוש · ולקח מכל קרבנותיה׳ [illegible] / [illegible] לא קנאה ולא תחרות · וכן אמרו במדרש [illegible] כלם בעצה אחת / כן הוא [illegible] / והוכרך הכתו׳ להגיד בכל יום ויום קרבן כל נשיא ונשיא / ולא נפתפק לומר שהיו כלם כקרבן נחשון [illegible] / וכתב הרמב״ן [illegible] / כי יהי׳ זה כבוד גדול לנחשון וקצור מכבוד שאר הנשיאי׳ [illegible] / [illegible] להעיד / שהיה קרבן הקטן שבנשיאי׳ גדול [illegible] בקרבן הנכבד שבהם · כי כל מה שהיה בקרבן נחשון / נשיא שבט יהודה / היה בנשיא שבט נפתלי או אשר / [illegible] · והיתרו [illegible] · והנה [illegible] קרבנותיה׳ כפי הסדור / [illegible] נשיא יהודה / ואחריו יששכר וזבולן וכן הנשאר כלם על סדר הדגלים · והנה אמר הכתוב בכל אחד מהנשיאי׳ / [illegible] לבני פלוני׳ / חוץ מנחשון [illegible] לבני יהודה / כפי הפשט [illegible] נחשון [illegible] · ובמדרש אמרו במדבר רבה פרשה י״ד

[illegible] הכתו׳ / זה קרבן נחשון [illegible] · ולא נגה [illegible] כלו׳ [illegible] זה קרבן נחשון : זה הקריב קטורת / [illegible] · [illegible] / [illegible] זה קרבן [illegible] / ואין קרבן יחיד דוחה את השבת : [illegible] בנחשון וקרבנו / ובכל שאר הנשיאי׳ כאמר קרבנו [illegible] : בנחשון כתיב עתודים [illegible] ובכל שאר הנשיאי׳ כתיב עתדים חסר / אמר ר׳ [illegible] / כלו כלם הקריבו ביום אחד הראשון / לכן [illegible] בנחשון וקרבנו · [illegible] / כנגד [illegible] מלכים צדיקים [illegible] מחלציו של נחשון [illegible] דוד · והם דוד [illegible] ועל דרך הפשט אמר בנחשון וקרבנו / להודיע [illegible] נחשון שר ונשיא בישראל / [illegible] הקרבן [illegible] הנשיאים / ולכן אמר וקרבנו כלומר ונם קרבנו / לא היה דבר יותר מזה / וזהו [illegible] הפשט [illegible] :

ספרים י״ד **ובמדבר** [illegible] וקרבנו כאופן [illegible] קערת כסף אחת מה כלו הנשיאי׳ להקריב קרבנותיה׳ בענין הזה / ותכן אחרי [illegible] שקרבן זוה הקריבו כלם / על דברים גדולים הקריבום · וכל אחד ואחד הקריב לפי דעתו / וכן דרש ר׳ [illegible] / [illegible] נשיאי ישראל [illegible] התנדבו [illegible] / [illegible] קרבן כלם [illegible] / [illegible] · [illegible] כל אחד מהם [illegible] / להקריב הדברים האלה [illegible] / [illegible] ובאו כלם [illegible] קרבנות [illegible] / [illegible] · [illegible] נחשון הקריב על סדר [illegible] שהיה נשיא יהודה / כמו שהמליכו יעקב עליהם / שנאמר [illegible] יהודה · וכן [illegible] כי יהוד׳ גבר באחיו · והיה [illegible] / כל מה [illegible] עד ימות המשיח · והקערה והמזרק הקריב נחשון / כנגד מלכי בית דוד / [illegible] : [illegible] בתחלה [illegible] בסוף · [illegible] / ולכן היתה הקערה / [illegible] ועוד כתב [illegible]

בכל [illegible] / [illegible] · וזולתן [illegible] כתיב [illegible] עד [illegible] · [illegible] כנגד [illegible] / [illegible] ק״ל [illegible] חיבורית העולם · לשקוה [illegible] / [illegible] : [illegible] כנגד [illegible] / [illegible] / כמו שכתוב [illegible] / [illegible] ואחר · ואחלם [illegible] / כנגד [illegible] ועל כלם מלך [illegible] : [illegible] שלשים [illegible] / [illegible] / [illegible] / [illegible] כל העולם [illegible] כסף [illegible] : כף אחת עשרה זהב / כנגד עשרה דורות [illegible] ועד דוד · כף אחת כלם [illegible] קטורת [illegible] : [illegible] אחד כנגד [illegible] כנגד יצחק [illegible] : [illegible] כנגד יעקב [illegible] / ושעיר עזים אחד לחטאת כנגד יהוד׳ / [illegible] : [illegible] שלמים [illegible] / [illegible] מלכי [illegible] / [illegible] קרבן נחשון [illegible] על [illegible] / [illegible] / וכן דרשו [illegible] יששכר / שהקריב על התורה / ודרשו עליו כל קרבנו / וכן דרשו בנשיא זבולן / שהקריב על [illegible] יששכר [illegible] / ועל זה דרשו כל קרבנו / וכן דרשו בנשיא ראובן [illegible] / [illegible] / וכן דרשו כל קרבנו / וכן דרשו בנשיא [illegible] שהקריב על סדר המשכן / ועל זה דרשו כל קרבנו · וכן דרשו בנשיא גד שהקריב / על [illegible] / [illegible] ועל זה דרשו כל קרבנו: וכן דרשו בנשיא אפרים שהקריב על [illegible] יעקב את אפרים [illegible] / [illegible] ודרשו על זה קרבנו [illegible] · וכן דרשו בנשיא בני [illegible] / [illegible] כנגד יעקב / [illegible] · ועל זה דרשו קרבנו [illegible] וכן דרשו בנשיא בני בנימן / שהקריבו [illegible] ועל זה דרשו [illegible] קרבנו · וכן דרשו בנשיא בני דן / שהקריב קרבנו כנגד [illegible] / [illegible] ועל זה דרשו כל קרבנו · וכן דרשו בנשיא בני אשר [illegible] / [illegible] ועל זה דרשו קרבנו כלו · וכן דרשו בנשיא בני נפתלי / שהקריב כנגד [illegible] / [illegible] יותר [illegible] דרשו קרבנו : והם כלם דרכים [illegible] לפשטי התורה [illegible] · והנה לא זכרתים פה בפרטיהם [illegible] / כי הם [illegible] / [illegible] · [illegible] לדעתם [illegible] קרבנו [illegible] / [illegible] · [illegible] אחת / [illegible] אחד בקרבנו [illegible] כנגד [illegible] / שהיו [illegible] הראשון [illegible] · [illegible] קערת כסף כנגד אדם הראשון / [illegible] / [illegible] קערת כסף [illegible] / [illegible] היה קערת כסף · אחת [illegible] · [illegible] אחד כנגד [illegible] · [illegible] · כסף [illegible] · [illegible] כסף : [illegible] כנגד [illegible] : [illegible] את [illegible] · [illegible] כנגד [illegible] / [illegible] אדם [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible] בלולה בשמן : כף אחת עשרה זהב / כנגד עשרה [illegible] / וכנגד עשר ספירות [illegible] : וכנגד עשרה דורות [illegible] / וכנגד עשרה דורות [illegible] : [illegible] את [illegible] ישראל [illegible] : [illegible] : [illegible] אחד כנגד [illegible] : ושעיר עזים כנגד [illegible] את [illegible] ישראל [illegible] / כנגד [illegible] / [illegible] אברהם יצחק ויעקב [illegible] : [illegible] כעפר הארץ : [illegible] על [illegible] : [illegible] : כנגד [illegible] / [illegible] : [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] הקרבנות [illegible] / [illegible] על כל נשיא [illegible] · [illegible] · וכנגד [illegible] / וכנגד י״ב [illegible] · וכנגד י״ב שבטים [illegible] / [illegible] [illegible]

[illegible]

נבא משה

[illegible]

פרשת בהעלותך

וידבר יי אל משה בהעלותך את הנרות [illegible]

שאלה הא׳ [illegible]

[illegible]

[illegible]
יי' אל משה לאמר, צו את בני ישראל ויקחו אליך שמן זית זך, כתית למאור להעלות נר תמיד: הרי לך שהמצוה הזאת חזולשת בתורה מבלי צורך • והנה כתב למה נסמכה פרשת המנורה לחנוכת הנשיאים. לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה דעתו, ואמר לו הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם שאתה מדליק ומטיב את הנרות ערב ובקר וכו' • אבל הרמב"ן הקשה עליו בדברים נכונים, כי למה יתנחם בהדלקת הנרות ולא בקטרת, ובעבודת יום הכפורים שהיתה מיוחדת אליו לבדו, ובבואו לפני לפנים / והשתדל הרמב"ן ליישב המאמר הזה על חנוכת הנרות שהיה בבית שני על ידי בני חשמונאי וכל זה דרך רחוק הוא ואיני צריך לדבר על פשוטו כלל:

שאלה הב' • באמרו כאן וזה מעשה המנורה מקשה זהב וגו' כמראה אשר הראה יי' את משה כן עשה את המנורה • כי למה הוצרך לבאר כאן על מעשה המנורה ומלאכתה, וכבר נכתבה עליו בסדר תרומה עם שאר מעשה המשכן, שנ' ועשית מנורת זהב טהור מקשה תעשה המנורה ירכה וקנה • גביעיה כפתוריה ופרחיה ממנה יהיו • ולמה הוצרך לבאר עליה מקשה, ולא זכר וכו' ולמה לא זכר כאן כפתורי' ופרחיה ושאר הדברים שבמנורה:

שאלה הג' • מה ענין כאן לאמר, קח את הלוים מתוך בני ישראל וגו' כי כבר צוה עליו • וכמו שבאו בסדר במדבר סיני, שנ' הקרב את מטה לוי, והעמדת אותו לפני אהרן הכהן ושרתו אותו וגו' ונתת את הלוים לאהרן ולבניו, נתונים נתונים המה לו מאת בני ישראל ואחר ואני הנה לקחתי את הלוים, מתוך בני ישראל תחת כל בכור:

שאלה הד' • למה זה נזכרו כאן תנופות רבות בלוים • והניף אהרן את הלוים תנופה מאת בני ישראל • ואחר שבית והעמדת את הלוים לפני אהרן ולפני בניו והנפת אותם תנופה ליי' • ואחר [illegible] ואחרי כן יבואו הלוים לעבוד את אהל מועד וטהרת אותם והנפת אותם תנופה כי נתונים נתונים וגו' הרי שנזכרו כאן שלש תנופות • והרמב"ן כתב שהיתה הראשונה מהם לבני קהת, לכך נאמר לעבוד את עבודת יי', לפי שעבודת קדש הקדשים והמזבח היתה עליהם • והב' לבני גרשון, לכך נאמר בה תנופה ליי', שאף עליהם היתה עבודת הקדש • והג' לבני מררי קלים בכן, ובכלל שאר מהתנופות / בתיחסה ללוים בכלל ולא לבית אב אחד מהם:

השאלה הה' • אם היה שמצוה נגע יתברך שיעשו הלוים שלש תנופות, למה במעשה לא זכר הכתוב שעשו להם כי אם תנופה, שנאמר ויתחטאו הלוים ויכבסו בגדיהם, וינף אהרן אותם תנופה לפני יי', ובשאר התנופות לא זכר דבר:

שאלה הו' • באמרו זאת אשר ללוים מבן כ"ה שנה ומעלה, יבא לצבא צבא בעבודת אהל מועד • כי למעלה צוה שיהיו מבן שלשים שנה ומעלה • והרמב"ן כתב שלעבודה מבן שלשים שנה, אבל מבן כ"ה שנה בא ללמוד הלכות עבודה, ובפי' הפסוק אזכור דעות שאר המפרשים בזה:

שאלה הז' • בדברי האנשים הטמאים לנפש אדם, שאמרו למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן יי' במועדו • כי הנה היתה תשובתם בדבריה' שהיה זה, מפני היותם טמאי' לנפש אדם מזמן קרוב, ולא נתחטאו עדין במי נדה, כי טרם היום השביעי לטהרתו חל י"ד בניסן, ואיך יקריבו בתוך בני ישראל כי יעמדו את הקדש יי' כיון שמי נדה לא זורק עליו ובכרת' • ואם היה הדין הזה ברור כמשה, למה לא השיבם משה מיד, והוצרך לומר עמדו ואשמעה, כי היה לו לומר פיכם ענה בכם שאתם טמאים ולכן לא תקריבו:

שאלה הח' • באמרו וכי יגור אתכם גר ועשה פסח וגו' כי הנה ענין הגר נסמך, כבר נאמר עליו בסדר בא אל פרעה, שנאמר זאת חקת הפסח וכי יגור אתך גר ועשה פסח ליי', המול לו כל זכר ואז יקרב לעשותו והיה כאזרח הארץ, ולמה א"כ צוה עליו עתה פה, וכבר נאמ' שעשו את הפסח ככל חקותיו שזה יכללם:

שאלה הט' • באמרו כאן וביום הקים את המשכן כסה הענן את המשכן ונאמר כי מה צורך להודיע הכתוב כאן, מה שהיה ביום שהוקם המשכן, וכבר נאמ' זה במקומו • בסוף סדר פקודי ויכס הענן את אהל מועד • וכבוד יי' מלא את המשכן וגו' ובהעלות הענן מעל המשכן יסעו בני ישראל בכל מסעיהם • ואם לא יעלה הענן ולא יסעו עד יום העלותו • כי ענן יי' על המשכן יומם ואש תהיה לילה בו לעיני כל בני ישראל בכל מסעיהם • ואם כל זה כבר נאמר שם, מה צורך היה לכתבו שנית במקום הזה:

שאלה הי' • בכל הדברי' והסבות אשר כאן בענין הענן, ואמרו יש אשר יהיה הענן ימים מספר על המשכן, על פי יי' יחנו ועל פי יי' יסעו • ויש אשר יהיה הענן מערב עד בקר, ונעלה הענן בבקר ונסעו • או יומם ולילה ונעלה הענן ונסעו • או יומים או חדש או ימים' שלא היה צורך בכל אותם החלוקים שעשה בזה • אחשב די לאמר באמר כללי, שבהאריך הענן על המשכן לשכון עליו, יחנו בני ישראל ולא יסעו ובהעלותו יסעו, על פי יי' יחנו ועל פי יי' יסעו, ושאר הדברים כלם יראו שהם מותרות ומבלי צורך:

שאלה הי"א • בענין החצוצרות למה יתקעו עליהם במלחמה, באמר ונזכרתם לפני יי' אלהיכם והיה לכם לזכרון, שבשלמיו לענין תשועות יצאו המלחמה וזכרונ' לפני יי' וכן תקעו והזכיר תקיעתם תהיה להם לזכרון, כאלו מבלעדם לא יהיו לזכרון לפני יי':

השאלה הי"ב • במסעות למה זה היו בני גרשון ובני מררי נוסעי' לדגל יהודה, בהיות שאלם יריעו' המשכן והקרשים והעמודים והאדנים • ואחרם הקהתים נושאי כלי הקדש היו אחרי דגל ראובן, שהיה ראוי שאחרי דגל יהודה יסעו הקהתים עם הקדש:

השאלת הי"ג • בדברי משה לחותנו, שאחרי שאמר לו זה עתם אתי שנים אחרי כולם ולא קידם לכן. ומנית למה לא רצה יתרו ללכת עם ישראל כי אם אל ארצו ואל מולדתו • והנה מה הטענה שהוסיף לומר לו בתשובתו על דבריו, כי הנה ירצה מה שאמר לו בתחלה, הוא ענינו מה שחזר לומר לו, ר"ל להיטיב עמו, ואם כזה לא נתפייס יתרו ללכת עמהם, מה הועיל בשנות דבריו.

השאלה הי"ד • באמרו וארון ברית יי' נוסע לפניהם, דרך שלשת ימים לתור להם מנוחה, כי הנה קודם זה נאמ', שהארון שהיו נושאים בני קהת הי' נוסע בתוך הדגלי', דגל מחנה יהודה ודגל מחנה ראובן קודמים אליו, ודגל מחנה אפרים ודגל מחנה דן אחריו • ואם הוא היה נוסע באמצע הדגלי', איך אמר הכתוב כאן, שנסע לפניהם דרך
ג' ימים לתור להם מנוחה • והרמב"ן כתב שזה היה הארון היוצא עמהם [illegible]
למלחמה שהיו בו שברי הלוחות, ובפירוש הפסוקים אגיד דעות המפרשים ז"ל בזה. ואזכיר דעתי כנגד מה שכתב הרב בזה:

השאלה הט"ו • באמרו ויהי בנסוע הארון ויאמר משה קומה יי' וגו' ובנחה יאמר שובה יי' רבבות אלפי ישראל. כי איך יתיחסו התפלות האלה לנסיעה ולחניה, כי גם בהיותם חונים היו צריכי' לרחמי, והנה יחסו הפסוקים בזמן יתרו אלות האלה כלם.

וידבר יי' אל משה • דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הנרות עד קח את הלוים. כתב הרמב"ן שנסמכה זאת הפרש' לדבור הפס' שלפניה ובבא משה אל אהל מועד, מפני כי הדבור יהיה גם בלילה, כי יהיה שם נר דלוק ולא יכבה. והקשה עליו הרב [illegible] כי משה
לא היה מנבא בלילה כלל וכו' • ואין בפסוק [illegible] דעת חז"ל, ויסמכו • שמות ו' כ"ח
ויהי ביום דבר יי' אל משה, שביום דבר עמו לא בלילה. ואמר שאין בזה קושיא כלל, כי לא היה דעתם ז"ל שלילית נבואתו בלילה, לא להגיד שלא היתה נבואתו בחלום הלילה, אלא בהקיץ ובהתמדת חושיו, וכמ"ש בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה, אבל נבואת בהקיץ וזולת חלום, לא שלא היו שתיה' למשה ביום ובלילה, כי אם הוא היה מנבא בכל עת שירצה, יתחייב כי גם בלילה ברצותו לבא תבואהו הנבואה. והנה כשעמדו על הים הי' בלילה, כמו שהגיד הכתוב ובאתהו הנבואה אז כמו שנזכר שם. אבל מפני היותה בהקיץ לא עשו בו חז"ל ספק • והם גם הם אמרו זה, שבהיות משה ע"ה נהל בנבואתו תמידית, במה היה יודע משה מתי היה יום ומתי היה לילה • הרי שלדעתם גם בלילה היה מנבא שם • וא"כ נדחו דברי הרמב"ן גם לדעת חז"ל והי' הענין כבדיקות הפרשיו' שבעבור שזכר למעלה שבבא משה אל אהל מועד וישמע את הקול, אבל אהרן לא היה שומע אותו, לכן כיון לזה שצוה את אהרן, על הדלקת הנרות במנורה אשר בהיכל הקדש, כדי להודיע שאהרן וגם בניו יכנסו בהיכל, בכל יום בבקר ובערב להדליק את הנרות, ועכ"ז לא ישמע אהרן את הקול שהיה שומע משה. גם משה היה נכנס גם פעמים בלילה לשמוע את דבר יי' והי' ההיכל מאיר מנרות המנור', להיישיר דרכו של משה בבואו אל קדש הקדשי' לשמוע נבואתו, והיו סמיכות הפרשיות האלו כזה ומתישב • ואין ספק שהדלקת הנרות לא לבד היתה מיוחדת לאהרן, כי גם בניו היו מדליקים אותה, וכמו שאמר יערוך אותו אהרן ובניו מערב עד בקר, וכן היה בקטורת הקטור' • אבל יחס הכתוב הדלקת הנרות, במקום הזה לאהרן לבד לכוונתו בעצמו שהוא קדש ליי', וידליקם בכל ימיו מפני כבוד המשכן שנעשה בימיו, וכן היה שאהרן הוא בעצמו הדליקם כל ימי חייו • ועל זה נאמר כאן ויעש כן אהרן אל מול פני המנורה העלה נרותיה • והנה כשיצטרפו הפרשיות שבאו בתורה על הדלקת המנורה, נראה שהם כלם לצורך, לפי שזה שבא בסדר תצוה כמו שפירשתי שמה, היתה מצוה שלו יצוה על שמן המאור, אבל הוא הודעת מה שיהי', ר"ל אחר הכתוב ואתה תצוה, ר"ל שבעבור שאת' תצוה, שעתיד אתה לצוות את ישראל ויקחו אליך וגו' והעבודה הזאת יערוך אותה אהרן ובניו, לכן מפני זה אתה הקרב אליך את אהרן אחיך ואת בניו וגו' כי זו היא נרת המזמור ואתה הקרב אליך • ומפני שלא היתה הכוונה שם לצוות על ההדלקה, לכן לא היתה הצואה הזאת לאהרן ולבניו • תם שם לא פירש, כמו שזכר הרמב"ן באיזה יהיו הנרות אם בתוכם ואם במקום אחר, לפי שהמצוה כלה בפרשה ההיא, היתה להקריב לאהרן ולבניו לעבודת הקדש לא זולת זה • אמנם בסדר אמור אל הכהנים בא הצווי לישראל, על ענין שמן למאור שהם יתנו אותו מממונם, אבל לא צוה לאהרן ולבניו על ההדלקה • ובעבור זה הוצרך יתברך לומר עתה למשה, שמלבד מה שאמר לישראל על שמן המאור • עוד יצוה לאהרן על אופן ההדלקה, והוא אמרו דבר אל אהרן ואמרת אליו בהעלותך את הנרות וגו' כי לא צוה אותו שידליק את הנרות,
אלא שבאשר ידליקם ישגיח בזה האופן שיזכר • ואמרו המפרשים ז"ל [illegible]
בפירוש בהעלותך, כשאתה מדליק את הנרות, שעולה השלהבת מאליה מההדלקה

[illegible]

וידבר ה' אל משה לאמר

[illegible]

הכהנים בעבודתם . אם נאמר לכן כאשר צוה ה' את משה על הלוים כן עשו להם . [illegible] הנה לך מבואר מזה התשובות . [illegible] כי התשובה [illegible] לא [illegible] . ולכן נאמר כאן כאשר צוה ה' על הלוים [illegible] . [illegible] על משכן העדות [illegible] לכהנים [illegible] . [illegible] לבא לצבא צבא בעבודת אהל מועד [illegible] ואם [illegible] ומבן חמשים שנה ישוב מצבא העבודה ולא יעבוד עוד . [illegible] כי [illegible] מבן חמשים [illegible] . [illegible] לצבא צבא באהל מועד . [illegible] לעבוד [illegible] עבודה באהל מועד ולמשא . [illegible] ולא יעבוד עוד . [illegible] עבודת [illegible] . [illegible] שנה [illegible] עבודתם [illegible] . [illegible] פנים [illegible] . ומזה [illegible] :

וידבר ה' אל משה במדבר סיני בשנה השנית . [illegible] הקים את המשכן . [illegible] הנה [illegible] הפסח [illegible] לבלתי הקריב את קרבן ה' במועדו בתוך [illegible] . [illegible] הכהנים [illegible] במדבר סיני [illegible] . [illegible] אהל מועד [illegible] הלוים [illegible] . [illegible] מצות הפסח [illegible] . [illegible] הבכורות [illegible] הלוים [illegible] בחדש השני [illegible] . [illegible] הפסח במועדו [illegible] בחדש השני [illegible] . [illegible] בחדש השני [illegible] לפי שלא [illegible] בחדש השני [illegible] . [illegible] הפסח [illegible] בחדש הראשון [illegible] . [illegible] בחדש השני [illegible] במדבר [illegible] . [illegible] ישראל [illegible] הפסח בשנה השנית [illegible] במדבר [illegible] . [illegible] כי בשנה [illegible] .

[illegible] הפסח [illegible] במועדו [illegible] . [illegible] לבלתי הקריב את קרבן ה' [illegible] בתוך בני ישראל [illegible] . [illegible] אנשים [illegible] טמאים לנפש אדם [illegible] . למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן ה' במועדו בתוך בני ישראל [illegible] . [illegible] עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם [illegible] . [illegible] דבר אל בני ישראל איש איש כי יהיה טמא לנפש [illegible] . [illegible] בחדש השני [illegible] . [illegible] הפסח בחדש הראשון [illegible] . [illegible] לעשות הפסח [illegible] . [illegible] טמא לנפש [illegible] . [illegible] בחדש השני [illegible] . [illegible] בדרך רחוקה [illegible] . [illegible] ויעשה פסח לה' בחדש השני [illegible] . [illegible] עבודת [illegible] . [illegible] קרבן [illegible] . [illegible] חטאו ישא [illegible] .

[illegible]

וביום הקים את המשכן [illegible]

[illegible]

לי הם / וגוי תפול הנגפת הם עליהם לטובתם / והנה הזכרון שזכר כאן והזכר אמר על עולותיכם / למדנו שעל קרבנות הצבור היו תוקעים / אבל לא על קרבנות היחיד / ובעת התקיעה היו הלוים משוררים שיר לה׳ / וכן אמר בספר עזרא / השיר משורר והחצוצרות מחצצרים / שבעת התקיעה היו משוררים והודיה כמו שאלה ה״א / ואם ישאל שואל למה היה שביום שמחתם ומועדיהם וראשי חדשיהם יתקעו ולא יריעו / במה יודע איפה שאין זה להקהיל העדה ולא המחנות · שנית כי כשהיתה התקיעה על הקרבנות / שלכה שהזכרון היו ג׳ תוקעים בשופר / כמו שאמר בחצוצרות תהלים פ״א וקול שופר הריעו לפני המלך ה׳ / וגו׳ אמר תקעו בחדש שופר בכסא ליום חגנו · ואמר כי לא זה / באחד לחדש השביעי זכרון תרועה יהיה לכם / כי זמן נתן הוא · וצריך לחבר וכרוכות מלכיות שופרות / ומפני שאין זכור תוכן / כמו בני אהרן הכהנים :

ויהי בשנה השנית ונומר עד ויסעו מהר ה׳ דרך שלשת ימים / ספרי שזכר הכתוב שהיו ישראל נוסעים בהעלה הענן / ספר איך שנעשה כתבע הראשון שנסעו הדגלים ממדבר סיני בשנה השנית ליציאת מצרים / בחדש השני מהשכנה היה / ומזה לא למד שעמדו בחורב שנים עשר חדשים ספר שלשים חדש / לפי שבתחלת חדש כיון שהשכנה לראש כח חנו שם / ולא נסעו עד עשרים בחייר לשנה השנית · ואמר שנסעו משם למסעיהם / רוצה לומר כפי כסדר הנתון אליהם מאת האלהים / איזה דגל יסע ראשונה ואיזה דגל אחריו · והודיע שהיה המסע הראשון ההוא / על פי הענן שנסעה מעל אהל העדות / וישכון במדבר פארן שהיה דרך שלשת ימים עד שם שלקברות התאוה / כי כמו שזכר בסדר מסעי / כי ימים רבים נסעו ושבו לסוף דבר / והוא המדבר הגדול והנורא נחש שרף ועקרב וצמאון / ונגבלו קרוב להר שעיר / כמו שאמר ונסב את הר שעיר ימים רבים · ויסע דגל מחנה יהודה ויששכר וזבולן בראשונה / וכאשר נסעו אלו / נכנסו אהרן ובניו ופרקו את הפרוכת / וכסו בו את הארון / ובני גרשום ובני מררי פורקים את המשכן / ונושאין אותו על העגלות / והארון וכלי הקדש שהיו מכוסים ונתונים על המוטות / עד שנסע דגל מחנה בני ראובן / ולכן אמר ונסעו בני גרשום ובני מררי נושאי המשכן / ואח״כ אמר ונסע דגל מחנה ראובן · ואחר כך ונסעו הקהתים נושאי המקדש / כי כל בני גרשום ובני מררי נוסעים אחרי דגל מחנה יהודה ואחרי דגל מחנה ראובן / היו נוסעים בני קהת עם הארון ועם כלי הקדש ואחרי הקהתים היו נוסעים דגל מחנה בני אפרים · ואחריו דגל מחנה בני דן · ואמר שהיה מאסף לכל המחנות / לפי שכל המתאחרים והעייפים והנחשלים באחרונה · אבל הארון וכלי הקדש לא היו הולכים אלא באמצע וזהו שלא בא בפירוש הארון וכלי הקדש באמצע המחנות לפניו ואחריו / כן היה הארון באמצע עם ישראל · והשנית היא כי לא היה הארון נוסע בין אחרי דגל מחנה יהודה / והיו בני גרשום ובני מררי נוסעים אחריו / ועם זה שיהיה הארון קודם שינשאו העגלות הנושאים את המשכן והיה הארון עומד על בני קהת / ומחנה שיכנסו העגלות שהם יותר מאוחרות בדרכים / וכדי שיוקם לכן שם את שיבואו ראשונה בני גרשום ובני מררי עם המשכן / באופן שיוכל בתוך תחנות ראובן והם יקימו את המשכן / באופן שכאשר יבואו הקהתים עם הארון וכלי הקדש / ימצאו שכבר הוקם המשכן / ובהגיעם שמה יכניסו הארון ושאר כלי הקדש והמזבחות איש על מקומו · ובזה היו כל הדברים כסדר ראוי ונאות · והותרה בזה השאלה הי״ב · והנה חזר הכתוב להזכיר כאן שמות נשיאי הדגלים / אשר כבר זכרו לשעבר להודיע שגם על מחנם כדרך הזה הלכים הנשיאים בראשי עמם / כדי שהעם יעשו מצותם והיו שוכנים כאלו כאחד / כדי שלא ילכו עדת ה׳ כצאן אשר אין להם רועה / וכמו שכתב הרמב״ן · עוד ספר הכתוב דבר שהיה במסע הראשון / שאמר משה אל חובב בן רעואל המדיני / והוא יתרו חותן משה / שבעבור שאהבת עולם אהבו נקרא חובב / שכן אמר מבני חובב חותן משה / והיו לו שני שמות ולאביו נקרא רעואל / כמו שאמר ותבאן אל רעואל אביהן / כי הזקן יקרא אב / כמו אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק / ונקרא מדיני שהיה כהן מדין · ומה שאמר לו הוא / נוסעים אנחנו אל המקום אשר אמר ה׳ אותו אתן לכם / ר״ל אף על פי שנתעכבנו גם בסיני / ולא תחשוב שכן נעשה בכל מסע ומסע / כי כשתנוח נטה עכשיו זה אבל עתה נמהר והרי נוסעים אנחנו אל הארץ אשר נשבע ה׳ לאבותינו / ולכן לכה אתנו וגו׳ / ואמר זה לפי שכן היה הרצון האלהי להוליכם הארץ בשנה השנית לצאתם ממצרים / אם לא שגרם חטאת המרגלים להתאחר במדבר עד תומם כמו שכתבתי בסדר שלח לך · והיה תכלית דבריו לכה אתנו והטבנו לך כי ה׳ דבר טוב על ישראל / ר״ל שיתנו לו נחלה בארץ הנבחרת כמו שנתנו ויתרו השיבו שלא ילך עמהם בעבור התועלת ההוא / כי היה לו בארצו נחלה כלה מהרים ולא יצטרך לנחלתם / וזהו שאמר לא אלך כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך / ר״ל יותר ראוי לי ללכת בארצי / אשר יש לי שם רב מללכת עמכם · ואין ספק שיתרו נתעכב עמם כל הימים אשר עמדו במדבר סיני / לפי שהיה קרוב משם למדין ארצו · ואולי משם היה שולח אל ביתו ומכדר מה שיעצו שמה כי קרוב הוא · הלא תראה שכבר קודם רועה את צאן יתרו / היה רועה הצאן במדבר סיני / ומפני זה לא רצה יתרו ללכת פארנה כנען / כדי שלא להתרחק מאד מארצו / וגם לזה כיון כשאמר כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך · והנה הפצירו אל נא תעזוב אותנו והנה לומר לו כמה טענות · הא׳ כי לא היה יתרו הסכים לארצו מיד / אחרי שבא בשמחה וראה את משה / היה לו כזה טענה ראיה · אבל אחרי שישב בסיני שנה אחת / וראה מתן תורה והישיבת משה בהר ימים רבים תכלית אבל ושמחה וקריבתו משה / שהוא מעשה ה׳ כי נורא הוא / ותמונת המשכן והקמתו עם פלאות המקדש וחנוכת הנשיאים וכדגל הדגלים איך יהיה אכשר שאחרי ראותו את כל זה יעזוב אותם / ועל זה אמר אל נא תעזוב אותנו ושית לא תלכן עתה כלומר אחרי ראותך עמה את כל זה אל נא תעזוב אותנו · ועוד עשה טענה שנית ואמר כי על כן ידעת חנותינו במדבר / רוצה לומר הנה אתה כדי / לדעת ולהבין אמתת כל הדברים האלהיים האלה ידעת חנותינו במדבר ונתעכבת עמנו ימים רבים בארץ השוממה הזאת / וכו׳ ועד כה / כדי להתקרב אל האלהי ולהבין אמונתינו / אין ראוי שתעזבנו / כי בהיותך עמנו תדבק אל האלהים / ובאמתת אמונתינו ותורתו / ואם רצית לשוב אל ארצך ומולדתך בעבור שהיית שם נכבד מאד כהן מדין / הנה גם בתוך בני ישראל תקנה כבוד גדול מאד / והיית לנו לעינים שיהיו עיני כל ישראל עליך ועצתך תנחנו · כי היה יתרו יועץ וחכם ויודע בדרכי התנהגות העם ובכבוד המלכות · ואם רצית לשוב אל ארצך בעבור הנחלות שיש לך שם / הנה כאן תקנה גם כן נכסים ונחלות · והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה׳ לנו והטבנו לך / ואם משה אמר הכן יתרו שיתנו לו מן הנחלה אשר ינחלו בארץ / ע״כ כדי לכבדו אמר והיה הטוב ההוא אשר ייטיב ה׳ לנו והטבנו לך / מנה לומר שיהיה כאחד מנשיאי הנשיאים בירושת הארץ · שהוא יותר טוב מכל מה שנתן אליו במדין ארצו · ונראה שיתרו עזב העם כיון שהיה לו באמת ונתגייר ושב אל האלהים / ולכן גם הנה שמו וקרא חובב כדרך כל מתגייר וכמו שאמר ולעבדיו יקרא שם אחר · ולכן מכיוני בניו שהיו יושבים בארץ ישראל / כמו שכתוב בספר שופטים ובני קיני חותן משה עלו מעיר התמרים מדבר יהודה · וכן אמר וחבר הקיני נפרד מקין מבני (שופטים ד׳) חובב חותן משה / ומזה התורה כי היו בניו נלוים לישראל · גם בספר ירמיה כאמר הלוך אל בית הרכבים והשקית אותם יין / שאמרה שהרכבים מישראל היו · ונאמר שהם מבני יתרו / שנאמר ומשפחות סופרים יושבי יעבץ תרעתים שמעתים סוכתים / המה הקינים הבאים מחמת אבי בית רכב · ולכן אחשוב שיתרו נתגייר וקבל התורה והתשובה שאמר כי אם אל ארצי ואל מולדתי אלך / היה להשיב את בניו ומשפחתו לעבודת השם · ויותר נכון היה שיתרו לא קבל עצות משה / והלך לו אל ארצו כי בתשובתו הראשונה גלה את כל מחשבו · ואמנם אחריו בניו וזרעו להיות בני משה / ואהרן קרובים כמו שהתישבו בתוכם · ומפני שיתרו לא רצה ללכת עמהם שהיה חכם ויודע בדרכי המדבר / לכן כדי לתור להם מנוחה היה ארון ה׳ נוסע לפניהם דרך שלשת ימים כמו שיתבאר · והותרה בזה גם השאלה הי״ג :

ויסעו מהר ה׳ דרך שלשת ימים עד ויהי העם כמתאוננים / ראוי לבאר כאן היתר הספק הי״ד שהוא עצום מאד · ולמה שספר שויסעו מהר ה׳ דרך שלשת ימים והלך שלשת ימים הנכו כיום א׳ שהיה הקדוש ברוך הוא מתקן להביאם לארץ מיד · וארון ברית ה׳ נוסע לפניהם דרך שלשת ימים וזה הארון היה הולך עמהם למלחמה ובו שברי לוחות מונחים ומקדים לפניהם דרך שלשת ימים לתקן להם חניה · וכן כתב בסדר עקב בפסוק ועשית לך ארון עץ שלא היה אותו ארון הוא הארון שעשה בצלאל אלא ארון אחר שעשה משה להניח בו הלוחות בעוד שלא עשה ארון בצלאל ואחרי כן הניחו שברי הלוחות בתוכו ארון של משה והוא היה היוצא למלחמה · וכן כתב הרד״ק בספר שמואל · והנה רבי יהודה בר נחמן כתב בפירוש הפסוק הזה שלא נעשה במדבר כי אם ארון אחד והיו מונחות בו לוחות ושברי לוחות · ודברי רש״י הם דברי הגדה ודעת יחיד כמו שכתבתי מדבריו שמה · ואני בפירושי לספר שמואל פרשה שלישית ביארתי בגלות הדרוש הזה לפי שכתבתי בו ויכוח גדול לגאוני עולם · ואמנם שכתבו והתחלתי הוא בזה העיקרים והפסוקים האלה ראיתי לכתוב כאן מה שכתבתי שמה · והוא שיסוד הענין הוא בתוספתא / מה שאמרו ז״ל במסכת שקלים (דף ט׳) אמרו שם תניא רבי יהודה בר רבי אלעאי אומר שני ארונות היו עם ישראל במדבר אחד שהיה ספר תורה מונח בתוכו ואחד שהיו שברי לוחות מונחים בתוכו אותו שהיה ספר תורה מונח בתוכו היה מונח באהל מועד שנאמר וארון ברית ה׳ ומשה לא משו מקרב המחנה וזה שהיו בו שברי לוחות היה יוצא ונכנס עמהם · ורבנן אמרין ארון אחד היה ופעם אחת יצא בימי עלי ונשבה · וקרא מסייע ליה לרבנן · וקרא מסייע ליה לרבי יהודה בן אלעאי קרא מסייע ליה לרבנן אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה דבר שלא ראו מימיהן · וקרא מסייע ליה לרבי יהודה ברבי אלעאי ויאמר שאול לאחיה הגישה ארון האלהים · וקרא מסייע ליה לרבי יהודה בר׳ אלעאי · הארון וישראל ויהודה יושבים בסכות והלא באותו היום היה עומד · אלא מאי עבדי ליה רבנן שהיה נקרא שעדין לא נבנה בית הבחירה ע״כ · וכן אמרו במסכת המשכן שהיו שני ארונות ושהיה באחד מהם הלוחות והספרים / וזה היה מהלך בתוך המחנה שנאמר וארון ברית ה׳ ומשה לא משו מקרב המחנה

ואחר

[illegible]

ויהי העם כמתאוננים

[illegible]

השאלה הא'

[illegible]

השאלה הב'

[illegible]

השאלה הג'

[illegible]

השאלה הד'

[illegible]

השאלה הה'

[illegible]

השאלה הו'

[illegible]

השאלה הז'

[illegible]

השאלה הח'

[illegible]

השאלה הט'

[illegible]

השאלה הי'

[illegible]

אתה לא יכלו ויושי' עליהם לבלי בשר / אבל באשר לא היה זה לסבת התאוה / שבר השיבו עליהם בתורת שופטים שרי אלפים ושרי מאות / ואם היה לסבת התלונות וזה יוכילו המכי' אם כי העם בשת המורך של מה יענו לצבור ?

השאלה הי"א מה הסבה שיכולו אל אהל מועד ויתיצבו שם עמו / כי אם היה זה כדי שידבר אתם כלם תלמידי משה / הנה הנבואה אשר הגיעה אליהם תודיעם / אבן הוא ואם כדי שישכיחו כלם ולא יעשו בדבר / הנה עכ"ז לא יועיל כלום / כי כלם עשו בהתגלים וכלם יחדו בהדבר ?

השאלה הי"ב למה נענשו ישראל עתה בשאלתם הבשר / ולא נענשו בפעם הראשונה בשאלת המצרי' שאלו בשר / ואם היתה שאלתם רעה בעיני ה' / יותר ראוי היה שימנע מהם שאלתם מהיותנה להם / ומדוע תהיה בתשובה / ולמה היו מדה ימים והיה די ביום אחד או עד חמשה ימים / אחרי שלא היתה הכונה אלא למלאת תאותם ?

השאלה הי"ג באמרו ית' ותהיה לזרות בשר אתן להם הצאן ובקר וגומ' / ואיך לא האמין אדון הנביאים בדבר הגדול ביכולת בורא עולם / הן הכה צור ויזובו מים והוריד המן והעלה מצאן שלו / ואיך עתה יד ה' תקצר • והנה התעוררו חז"ל על זה / ונתנו ליהם אחרו אלהות זה הדבר נבפר מתמפר לו / אבל עניין זה פריטה שהיה נגלה לא סופר לו • ואין הקושי אבל אין מספר לו / אלא איך יצא מפי קדוש הגם בעירה כזאת כנגד היכולת האלהי • וקנתם הבינו כי לא אם הדבר כהנדר היכולת תלילה / שלא תבירם אלא כבתשקו בשום דבר כי היתה שאלתם בלתי מתגבלת • ויקשה עליהם שאם לא היה נגבל למתאותם / גם כן לא היה נגבל ליכולת האלהי הבל"ת • והרמב"ן כתב שאשב משה שבשם לא ישמח גם לתכלית רעבונה לומר לתאותם / והנה יאותיו שכל הדעות קולה בלתי ישרות • מה שהשיבו ית' היד ה' תקצר / מורה שהדברי שגם היו שבותים זה / ולכן אמר היד ה' תקצר כי"א תשובה כי היא נקודה בנ"ו את"כי הוא כיון על ה"א תשובה ?

השאלה הי"ד באמרו הצאן ובקר ישחט להם ומצא להם / כי הוא מאמר אין מהחקים כי הנה היום הזה יאכלו בשולם יותר מאלה אלות אלפי אלפים רגלי ורוכבים כאן תבקר וישפוק להם • ובדברי הימים כתוב שהיו בישראל במלחמות ירבעם ויהודה אלף אלפים ומאתים אלף / ואין ספק שכלם היו אוכלים בשר ומצא להם / ובל שכן מה שאמר אם את כל דגי הים כי בידוע שאין זה מאמר צודק לעצמו ?

השאלה הט"ו באמרו ויתנבאו ולא יספו / ופי' שקבלום אונקלוס ולא פסקו / כי לא היו להם כמו בוד נבואה תמות שיגבלו / גם שאם היו נביאים איך פשו מהתגלים אבל ישיו מדבר בשרו כאותו ענין • ואם נבראו ולא יספו כדברי רש"י תאמר השאלה [במדבר] למה אמרי שהוכנו לנבואה / קנשה הגם מהם והוא יתברך שינו הולט טוב מכעליו / ועוד כי מה היה הצורך לנבואתם אחרי שלא היתה כי אם ליום אחד / וגם הוא לא הוגרש שיה לצורך הבשר / כי הנה לא נרכז בנושא דבר שגם זה דבר כענין הנזה ? [ר' כ"ג]

השאלה הי"ו למה אלדד ומידד נשארו במחנה / ואיך נכללו למנין שבעים והיו גם מהם שביעי על פרוחנה / ואם היו גם שבין את רוחו עליהם / מה משפט וזה ותשובתו באמר יהושע אדוני משה כלאם / ואיך אמר משה ומי יתן את כל עם ה' נביאים / כי זה להיותם בלתי מוכנים היה תפלה בנו שיהיו כל העם נביאים ?

השאלה הי"ז באמרו הבשר עודנו בין שיניהם טרם יכרת / כי לפני שהכבים דעת האוק' ברוך לתת להם בשר שנה יתמי' / איך לא קיים הלמות אבעורנו בפיהם אלא היה נדון בלהגבורתם מיתה / וכמ"ש לא זרו מתאותם עוד אכלם בפיהם ואף ה' עלה בהם ?

והנני מפרש הפרשה הזאת כלומן / יותר כל השאלות האלה כלם ?

ויהי העם כמתאוננים עד ויאמר ה' אל משה אספה לי שבעים איש • כבר הכתוב שעם היות בני ישראל עודו בעיני אנה לחם / וקבלו את התורה ונבואת לאמרי' ותכונות אלהיות / הן לא נסרדו מהמוכתם הרעות והכוונות / שהיו להם במצרים בתוך המצרים הטמאים / ולא הותרו נ"כ מהבדות המעוניות / והצורים במשכל ובנבואה שהיה להם במצרים / כי בתוקף אבתורה האלהית הלא / להיישירם באמונה האמתיות ובמדות המצוקות / הנה הם לא קבלו מוסר / ותמיד היו מוקשים בהסכד רשעיהם / ובחוללות והשמימיות מסתנינים שישנים אשר קנו משה • ומפני זה בנסעם מהר השם / עם היות שהיה ארון הברית נוסע לפניהם וענן ה' עליהם / הנה הם חזרו לסבריגה' אם כדעות ואם במדות / וזה טעם קבור בני המסורי' באלה / ר"ל סבות שהביאו בא להודיע רעם המחשבות והמתאמי' שבא להודיע בסימות ובזללות ובגרמים' בתוכל / והוא שאמרו בכלעון ויהי העם כמתאוננים רע באזני ה' / ותתאונכ' [...] הנוגרת שאין כדברי הראשונים / ולא התלונן בשר בדברי הגם בן / אבל כיון שבלעון תלונה היה מנקש / שהם חכמי' מראו ותוכנות דברי' / לאומרים שרע באזני ה' / כלומר שהיה בלתי שומע דברי בני אדם / והוא ע"ד שאמרו לא יראה יה ולא יבין אלהי יעקב / שהם חלינות שהיה בלתי יודע / ולא היה מבין במעלם המשלי ופעולתיו • והיה זה עתה בפיהם / ומפני שהוא שאמר עם שמאר קרוש ה' וימנו בקרבך / והנהם ואמר אותם ה' נבגים שלפני ישראל /

היו גם לפני מתן תורה / ואמרי' רע באזני ה' / ויקבלו אותם קבוצות לאל • והכונה שלא היה זוכה הדברים האלה • ולפי שהיו דבריהם על דרך הגשום והגלוה / לכן אמר הכתוב שהתאוננו' כב"ף הדמיון / כי לא היו מכחשים השגחת השם ויכלתו בפרטים / אבל היו מקשים תרלות ושחלות לעניין שהיו שומע מעניני השכלים / ולהיות השאלה בלתי מסורכם לכן לא פירש התורה יותר ולא הוכיחם ומה עליו • אבל אמר וישמע ה' כי עם היות שאמרו שרע באזניו ולא היה שומע / הנה הדבר היה בהפך ששמע תלונותיהם הדבריה / וחרה אפו כי הוא השומע ואין הלא ישמע : ובכלותו כי תאות שהבתו שומעים ובפיה יכום להורותם שהיה משקיפם לא הבירוהו / ולכן בגירוהו מתוך מנגו ולזה נבערה בם אש ה' • ואולי אמר אש ה' להוראה כאש היה ממנו כמשם / ולפי שלא היה הלא הגעה על ידי בני אדם נרבון או בנוגעת שלא בדרך הם / לכן הכינה אותה אש ה' והוא סבבה הוראה לבור אש מאש אלהי ההנהגה / שלא תתבאש מבל הצדקים בדרך הלא מאומר / ואמר שהוכים המבועים מהם לא כנקו של ה' / ולא אמרו למה תמלאו כי דבקו בה' וגם / שלא כנקו לכל הזה לבכות את הלא והוא המתבלל עליהם והם בם מאורע לזו ותשקע האש • כי לאמן ידעו כי היה הלא ההוא בתבונתו / נשקע בארץ לאשה עם היות שעתה הלא לבלות למעלה וכדי ששאל לכם זה לזכר עולם / קרא הכתוב המקום בם המקום ההוא תבערה / ונאמר אלא נקרא הגם ההוא לסבת הלא אשר שבאתם שלא להיות עם ה' / והאספסוף אשר בקרבו הוא בדרך / כשמכנו מחשב בעיני לקברות התאוה • ובדרך שהביעתם היה התאוה הזה • וזה שאמר והתאוו תאוה והקברות התאוה מקרבים היותם עם ה' והנגין בעיני שהם ה' הוצובה כאן / הוקרא שהוא חשיבות מחלום ולפי שלא היו בבכות עצוב לעות / כי אם בהנהגת השם בדרך שהוא קרא עם ה' שהוא בזמן ההוא שבו עתה כדת ובצירו / כלו אחר הלא החלדי החזרית כי בדבר ה' בעפו ומה סוכלה ארו • ואמר ותאכל בקצה המחנה / רוצה לומר שאותו בעם מקציני העם והשלילים • והשות הוא שהם מנכבדי ישראל / שהפיד הדסי' מכם בניעכם ונתחייבו כליה / והעמיד משה ה' עליהם והצרוך הקדם כרוך הוא אשר עד שנבראו בתבערה • ואין הענין שהיו שם באותו ענן / כי הכתוב אומר שהיו מתאוננים רע באזני ה' / שלא באשר היה זה כעבור אותם הקניינים שבגם / לפי שהם עשו בבכיי ותהה מופיעו לאמר / באמרם רע באזני ה' ולכן בתהלה בלתם ויחדו • ושכן בכתב פירם שהיו חתאוננים את רשעיים על המול והשורש שהיו ויניעו שהם בהליכתם במדבר ובהם מתאוננים • כלומר בעקים והרשעם באזני ה' כדי שישמע בקולם ויתקן ענינם / וישמע ה' בנקותם אבל שיה לרעת ואינו נכון • הנה בתורה הזה שבראתי בשם השלה הראשונה / שבר כזה הבסוד הרלשון יכונו שאתותיהם • ואמר כמר ממלגתם סודות רעות וטעותם בשכל / באמרו והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה רוצה לומר שהעירו רב שהאספו לישראל / והיה בקרבם בתוכם התאוו תאוה / כלומר תאוה חבלי צרך ולא הכרח כלל • והערב רב הוא איך על פי שלא היו מבני ישראל הוא / לא דברו אלא באזנן / אבל התאוו תאוה ולא עברו כי לומר ולגנון עליו כן יגעו מהם מצה • אבל גם העירו הענין ובני ישראל הסירו בו / וזהו וישובו ויבכו גם בני ישראל / כי גם הכתוב הזה לבאר בגנות ישראל / שהאספסוף עם היות שהתאוו תאוה לא בכו ולא אמרו דברי כפירה / ואמנם בני ישראל ברעו והלם מי שם בני ויבכו / רוצה לומר שאלבק והכמיה הראשונה שאין בהם • כלשר נאמר בם לא יש על הברכה • עוד עתה מפני המוכם שהוי חלות חצרת רב לא לבד התאוו תאוה אבל גם שבו לבכות בכיה שבית • ויהיה לפי זה שאם גם בני ישראל / חתנה בכיה על בכיה ששבו ובכו שבית בהיותם בני ישראל • ולמדיל מעם שאמרו מי יאכילנו בשר שמרי שאכתבו במדבר הוא והבחיש בזה יכולת הש"ית ויכלה לא שאלו לתאוה תנה לנו בשר ונאכלה / כי היה דעתם שלא יעבוק לזה היכולת האלהי / ולכן היו בוכים כי הלחם לא יכבם שלא מה שפי שבשר תקותו • ושמרו זכרנו את הדגה ונזכר כותב מהזכם לזה שאבשר שיאמר שהם הוציא את בניהם / כי יאמר להם ולמה תתרעמו לבלתי אכול בשר כאשר הייתם אוכלים בשר במצרים אין ספק שלא אכלתם שם בשר / וזה כי הם היו עבדים. ללים ועניים והבשר במצרים ביוקר גדול / על כן היו אומרים הנה במצרים אם לא היינו אוכלים שם בבשר / הנה היינו אוכלים שם הדגה כי רבה היא שם מאד בילום • ולא היינו צריכין ממון לקנותם / כי היינו לוקחים אותה בחנם בלא כסף ובלא מחיר / והיה זה לפי שבשר בילום יובא ותתבשם / ובכל שאר מהמכרי' הים שהם ברוך שהיו מחבלא מהיאור וכהנהגה שב לקחנו היו נשארי' שרגים בשפילות הגם / והוה בדרך היו אוכלי' אותה חנם • ואת אמרו' שבהיותם במצרים השלך ברגות הדגים הוא לוקחים חנם • וזולת הדגים שהיו אוכלים שם • עוד היו אוכלי' ירקות שהיו ברבה כאמרו' את הקשואים ואת האבטחים ואת' / אבל עתה לא כאכל הבשר ולא הדגים ואם לא הירקות כי נפשנו יבשה אין כל בלתי אל המן עינינו לאמר מה יבא • וזה בתגלה מפיותם מכונה כדדים. הם אבל הוסיפו לחטא יותר מהאספסוף ובערב רב / כי הם התאוו תאוה לבד ולא אמרו דברים מגונים / אבל בני ישראל בכו ושמת בהגונתו ויבולם השם ודברו דברים אשר לא כן • כבר שהראו שגליהם מחיפות טבעם ושלותיהם • שהיו אוכלים כל בך שבהיות להם בשקעת במצרים שהיה המן / היו אוכלים דגים וקשואים ואבטחים ובצלים

[illegible]

[illegible]

בכתם ראוהרים כאלו פיהם עד חדש ימים / ויעד להם הש"י שהבשר עודנו בין שניהם טרם יכרת ואף י"י וגו' / כי התחילו למות ביום הראשון שאכלו והתמידו למות עד חדש ימים · ולא שכלם מתו עד חדש ימים / כי אל הגבול ההוא יאור הבשר עודנו בין שניהם / ר"ל בעוד שהיו אוכלי' הבשר כל אותו החדש / ר"ל [illegible] והתאוה [illegible] · ובזה הקב"ה לתת להם את שאלו / לפי שהוא אלהי' / וכבר זכרו הרופאים שאלו הוא שיאכל [illegible] ימיו [illegible] המיתה / ולזה הגיד הכתוב כי עוד הבשר בין שניהם וגו' · והנה שאלו הראשון [illegible] עם היין לא היה לא מועט והיה עולה להם [illegible] אך זה היה הרבה מאד והיו אוכלי' אותו שבע ובקר ובערב / והתמיד ל' יום ומפני זה היתה מגפה מיתה ולא כמגפה הראשונה / ולמזכרת קרא את שם המקום ההוא קברות התאוה / כי תאותם הביאתם גם אל הקבורה / ובזה [illegible] כי שם קברו את העם המתאוים · ר"ל [illegible] / והיה ראוי לקראו קברות המתאוים / אלא שכיון / שהיה המקום ההוא קבורת את זה שנברא בהם · וגם היות [illegible] בעבור אלה ויסעו מחרבי סיני ויחנו בקברות התאוה / ויסעו מקברות התאוה ויחנו בחצרות / ואין ראוי לחשוב שהיה תבערה הוא שמו קברות התאוה · אבל תבערה היה בדרך [illegible] מחרבי סיני לקברו' התאוה כמו שבארתי / ואמר [illegible] ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה / שכלל שאין מקום שנברא בהם קברות התאוה ולא כדברי המפרשים שכתבו [illegible] :

ותדבר מרים ואהרן במשה

עד סוף הסדר · ויש בפסוקי' האלה ראוי לשאול שאלות :

השאלה הא' באמרו ותדבר מרים ואהרן במשה / כי בהיותם שני' היה לו לומר וידברו מרים ואהרן במשה ואין לך לומר שאין [illegible] בכתוב / כי הוא יורה כל זה אל מרים בלבד ותדבר בלשון נקבה [illegible] על מרים והעונש אל מרים בלבד ולא לאהרן ולמה יהיה כן :

השאלה הב' באמרו על אודות האשה הכושית אשר לקח / כי למה זכרה בכנוי כושית / ואם היה צפורה אשת משה כבר זכרה פעמי' בתורה ולא נקראת כושית / ואם היתה הכושית בת מלך כוש כמו שנזכר בדברי הימים של משה / הנה ראוי עתה לדבר [illegible] / ודברי הימים זה כבר ספקו בו המפרשי' ואין ראוי לסמוך עליו :

השאלה הג' באמרו שנית כי אשה כושית לקח / כי אחרי שזכר על אודות האשה הכושית אשר לקח / למה שב לומר שנית בכפל כי אשה כושית לקח :

השאלה הד' מה היה ענין דבורם במשה / ואם כמו שהסכימו עליו המפרשים שהיו מגנים אותו מפני שפרש מן האשה / וכן הוא בדברי חז"ל יקשה מאד [illegible] דברו כזה על [illegible] / ומי צוה למשה את אהרן ואת מרים [illegible] / ואיך אנשי [illegible] הקדושים ההמה היו מגנים שאדון הנביאים בהתבודדותו יפרד מפרישות המשגל :

השאלה הה' מה ענין הכתוב על זה וישמע / [illegible] / ומה ראה הכתוב עתה לספר לנו [illegible] / כי"ש והאיש משה ענו מאד / ומה היתה הענוה בזה / עד שמפני זה היה [illegible] ולא [illegible] מפני ענותנותו [illegible] :

השאלה הו' באמרו צאו שלשתכם / כי כנה הדבור שם היה בלבד לאהרן ולמרים / ולמשה / לא דבר כלל / ולמה נקרא כתוכם · ואין לומר שנקרא כדי שיענה שם [illegible] על מרים / כי היה [illegible] ימים [illegible] / גם לא נקרא לראות [illegible] על [illegible] / כי [illegible] · ואין [illegible] שנקרא [illegible] עם היותם בלתי [illegible] · וגם זה [illegible] כי [illegible] י"י דרכי [illegible] / [illegible] בהר סיני :

השאלה הז' באמרו וירד י"י בעמוד ענן ויעמוד פתח האהל / ויקרא אהרן ומרי' ויצאו שניהם / כי אם יתב' [illegible] צאו שלשתכם אל אהל מועד / למה [illegible] הוציאם משם לדבר אתם / ולא [illegible] היות בהיותם באהל ולא קרא ג"כ למשה [illegible] :

השאלה הח' באמרו אם יהי' נביאכם י"י / כי אם בא [illegible] המבדל הגדול / שהיה בין נבואת משה לנבואתם / איך לא ביאר להם [illegible] / כי הוא אמ' אם יהיה נביאכם י"י במראה אליו אתודע בחלום אדבר בו · הרי [illegible] להם התודעות במראה [illegible] בחלום / והנה במשה ע"ה זכר [illegible] כי [illegible] / שאמר פה אל פה אדבר בו / [illegible] ולא בחידות / הרי שמשה היה מתנבא במראה [illegible] במראה אליו אתודע :

השאלה הט' מה ענין אמרו לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא / כלא אמר [illegible] ואהרן ומרים היו [illegible] / והרי נביאות כלם [illegible] / וכלם [illegible] ובנבואתו נאמני' / [illegible] / אף כי אהרן ומרים לא זכר הכתוב שהיו בלתי נאמנים / [illegible] אמרו לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא :

השאלה הי' אם אהרן ומרים [illegible] את משה על [illegible] ולמה [illegible] להם [illegible] / ומפני [illegible] / למה לא

ביאר [illegible] שההבדל [illegible] / ר"ל [illegible] בכל עת לנבואה / ושאר הנביאי' לא היו כן ומפני זה נפרד מאשתו / כי זה היה עקר הענין כלו ושאר השאלות · והשאלות [illegible] לא היו [illegible] הדרוש :

והנני מפרש

הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כלם :

ותדבר מרים

ואהרן במשה וגומר עד סוף הסדר הזה : [illegible] הפרשיות האלו אומר / [illegible] הכתוב לספר [illegible] בין הזקנים / [illegible]

[illegible]

לשמור על אחיך · כי במרך הוא ותכס אותך ענוה. והיותר נכון אצלי שמה
להיותו במקום המקודש ההוא / היה עומד בהתבודדותו ולכן לא השיב
לאהרן על מה שאמר לו כי אחי / אבל כאשר תמת עלינו חטאת אשר נואלנו
ואשר חטאנו / ולכן הוכיחו אהרן על שלא היה מתנים דבר מפני התבודדותו
באמרו אל נא תהי כמת / רוצה לומר אדוני משה אין השעה הזאת ראויה
להתבודדות כל כך / אל נא תהיה בזמן התבודדותך כמת שגופו מת
אלא היה בין החיים / וזה שאמר אשר בצאתו מרחם אמו / וכבר בארתי פני
במה שאת בכאן ומה באמת נאמר / כן עתה אתה כמת הבלתי חיות
בזולתו בגופו / אל נא תהי כן בשעה הזאת / התפלל בעדה כי צריכים אנחנו
אל תפלתך · ואין להקשות מאשר אמר על זכר מלת תהיה כי כן מצינו
שאמר מלת את פעמים על הזכרים / כמו ואת תדבר אלינו את כל
אשר / וכאשר שמע משה דברי אהרן וראה צרעת אל מרים / התפלל אל
השם ואמר אל נא רפא נא לה · וכי הראשון הוא מלשון תחנה וכן השני
הוא מלשון עתה / כלומר אלי בבקשה ממך שתרפא אותה עתה ולא
תאחר · ואני אבאר תפלה יותר קצרה ממנה שאם אחד עשר אותיות · וגם
זה להורות להם שהיה משה בן בית וכעבד נאמן לפני אדוניו / שבדברי
דברים היה גודל תמתו שאלה כראוי · וגם השיבו שעשיתי תפלתך ואני
ארפא אותה אך לא עתה כמו שאלת · כי אם אביה ירוק ירק בפניה דרך
כעס או תוכחה / הלא תכלם שבעת ימים עד שוב אף אביה ממנה / כי ימי
הזבל והסגר המצורע ויד הסגר כלם יתמדו שבעת ימים / קל וחומר לשכינ'
ארצוי שתסגר ז' ימים בכעסה / אבל מפני תפלתך תסגר שבעת ימי' כגופה /
כדין כל מצורע מוסגר לכל הפחות / ואחר תאסף מצרעתה אל המחנה ·
ואחר נסעו העם מחצרות ויחנו במדבר פארן / להגיד שבכל מסע
ומסע באה עליהם צרה ונוקה על חטא לשון הרע / כי בתבערה כיון
היו מתאוננים ותבער בם אש יי' · ובקברות התאוה התאוו תאוה וידברו
באלהים וגם קברו המתאוים · ובחצרות היה ענין אהרן ומרים והצרעת ·
ובפארן שלחו המרגלים ומרדו באלהים ונגזרה עליהם גזרה · וגם שם היה
ענין קרח וכל עדתו הרי לך כי בכל מסע ומסע השחיתו התעיבו עלילה
אין עושה טוב : תם פרשת בהעלותך ·

פרשת שלח לך

וידבר יי' אל משה לאמר שלח לך אנשים / עד ויאמר יי'
אל משה עד הנה ינצוני / וגם
ויש לשאול בכאן שאלות :

השאלה הא' למה צוה יתברך בשליחות המרגלים / אם כדי
שידעו את הדרך אשר יבואו בה ואת הערים אשר
יבואו עליהן · הנה עמוד הענן הולך לפניהם לנחותם הדרך הוא יורם
בהכנסם לארץ / ויודיעם הדרכים והמקום והעיר שישכון שם הענן שמה
ישכנו · ומה צורך היה בזה למרגלים / ואם היה לדעת טוביות אנשי הארץ
כדי להודרו ולהלחם באויבים / הנה בזמנם לא ייראו ארץ וזרועם לא
הושיע למו / בדרך הנהגה יהיו מכותים לא בתחבולות בני אדם · ולמה
אם כן צוה יתברך בשליחות המרגלים :

השאלה הב' כי יראה מזה הכתוב כי הוא ית' צוה בשליחות המרגלי'
ומשה במשנה תורה באמר מאמר לזה ותקרבון אלי
כלכם ותאמרו נשלחה אנשי' לפנינו ויחפרו לנו את הארץ · והרמב"ן כתב
שהשם יתברך צוה על זה מפני שהם שאלוהו / ושכתות פעמים יקנה
בכפורים ואינו נכון בזה הענין / כי היה ראוי לספרו אל המעשה / כדי
שלא נטעה לחשוב שהש"י צוה בשליחותם מעצמו / והוא היה סבה פועלת
בכל הרעה הזאת ולמה אם כן הענים ישראל עליה :

השאלה הג' איך המנהיג השלם מרע"ה לא נתגלה לפניו כמה
מהטעות היה בשליחות המרגלי' / ואם ישראל שאלום
למה לא הוכיחם / ולא אמר להם בתחלה מה שאמר בסוף לפניכם / כמו
שאמר במשנה תורה לא תערצון ולא תיראון מהם / יי' אלהיכם ההולך
לפניכם הוא ילחם לכם וגו' / ובדבר הזה אינכם מאמינים וגו' / והכתוב
מעיד בהפך שנא' וייטב בעיני הדבר / והתימה ממי שהיה טוב בעיני ולא בעיני
המקום / כי אין יחכים אדון הנביאים ויש טוב שאינו טוב מה שהוא רע בעיני
המקום / אף כי הדבר היה מגונה ומגלה עצמו :

השאלה הד' באמרו כאן שלח לך אנשי' / כי מלת לך היא מיותר' /
ואין ענין לה כי אין לנו לפרש מלת לך אשר כאן להנאתך
במדבר' ולטובתך / ואין לפרשו ג"כ כפרש"י לך על דעתך אני איני מצוה אותך · כי
י"ג י"ב הנה בהיות השם ית' מצוה בדבר / לא יאמר אני איני מצוה לך ולא כצנא
הנה נאום גוי מכבודים שיאמר השם יתברך עשה על דעתך אם תרצה /
ויקשה ג"כ אמרו אשר אני נותן לבני ישראל / האם היתה שם ארץ אחרת אשר
יצטרך לאמר שהארץ אשר יתורו היא הארץ אשר אני נותן לבני ישראל :

השאלה הה' למה צוה לשלוח י"ב אנשים איש אחד מכל שבט וכלם
אנשים חשובים ראשי בני ישראל המה / כי המרגלים
מוטב כלם שיהיו שני אנשים / כי פה שלחו מלאכים נשיאים ירגלו שנים מהם /

ואנשי הארץ לא יתייאשו בב' אנשי' כפרים / כאשר יתייאשו בי"ב אנשים ויהושע
כן עשה ששלח שנים אנשים מרגלים חרש · והמפרשים פירשו שמן זה נפרש
שמתירין לשטן / ולכן שלח י"ב אנשים כדי שיאמר כל האנשי' בין לטוב בין
לרע · ואיני רואה מה תועלת בזו ההבחנה / שהרע היותר היה אם
היותר טוב / והיה די ביהושע וכלב ילכו לבדם / וגם אמרו שלא אותם
נשיאים כדי שלא יירשו ולא יחשו כפשותי העם וגם זה אינו נכון :

השאלה הו' מה ענין שאלות משה למרגלי' על הארץ אם טובה היא
אם רעה / הלא היה מספק בזה שכבר אמר לו פעמים
רבות / ושאמר לאבותיהם הקדושים כי היא טובה ורחבה · והיה זה כמה
לשום ספק בלב ישראל עליו בשאלתם שישאל ומספק בו :

השאלה הז' למה שאל משה למרגלים על עם הארץ החזק הוא
הרפה המעט הוא אם רב · הלא בהיות העם עצום
ורב יעזבו ישראל מפני זה ללכת לארץ ושאלתו בזה היא ובעתה מבריחתם ·
ומשה נזה שישיבו אותו דבר על זה וידוע היה שיתפלגו אחרי בני ישראל ··
והנה הרמב"ן פרש שאמר שאם יהיה העם חזק והערים בצורות יבאו דרך
ומסלות ואם לא לא ופעם יאמר שהיו הגשמות על הנגב בלבד שאם לא
יהיה שם עם חזק והערי' בצורו' יבאו בדרך ואם לאו ילכו בדרך אחר לא כזה
אלא שיעלו אל הנגב ויעלו ההרה / ולא תבשרהו בזה רק כ' או ד' ימים והם
כבו ללכת בכל הארץ / ובזה מעט ומעט נקדק עליהם הכתוב / במספר
הימים אשר תרתם את הארץ ארבעים יום · אבל כל זה בלתי נכון מכמה
פנים / כי יהושע וכלב צדיקים היו / ואיך הלכו עמהם בכל הארץ ומשה לא
הכניסם עליו · והכתוב מעיד שלא עשו אלא לפי שהוציאו דבת הארץ ולא
בעבור תפסם כדבר אחר · ועוד כי אם היה ארץ הנגב חזקה היה לאם
להכנס בדרך אחר / והיה להם לשלוח מרגלים לרגל עבר אחר / וכן בכל
הדרכים לבחון להם הדרך היותר נאות / כל שכן שבסוף הענין לא שאו
ישראל דרך ומסלות / אבל הקדשו את ידיהם ויעלו החומה ממתניה / ומה
היה אם כן ענין השאלה הזאת מהעם ומהערים :

השאלה הח' מה היה תועלת המרגלים / כי ירצה שהם לא
אמרו רק האמת / באמרם שאו העם והערים
בצורות · שכן אמרו מרע"ה לפניהם / שמע ישראל אתה עובר היום
לרשת גוים גדולים ועצומים ממך / ערים גדולות ובצורות בשמים / עם
גדול ורם בני ענקים / אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני
ענק · ואם כן לא חטאו ולא חטאו המרגלים במה שאמרו / והרמב"ן כתב
שהיה חטאם / במה שאמרו אפס כי עז העם הישב בארץ והערים בצרות /
ובאלו המלות השפטו שא"א שיבאו לארץ ההיא · ואין מלת אפס מורה
כן / כי ענינו אך כמו רק / והוא מחובר עם עז / וענינו שהם שבחו את
הארץ שהיתה זבת חלב ודבש / רק העם היה עז וכן היה אמת כי לא יחיה
בן אכיך · אמנם כי לא הכשילתם ארץ האמור בבגד ומה היה הטעות
המרגלים ופשעם אם אמת יהגה חכם · ואם פשעו בהוצאת דבה על
הארץ / הנה כמ"ש הרמב"ן לא החריבו הנגב עוד / אלא על מה שאמרו
בתחלה / שהיה העם חזק והערים בצורות בשמים · והמ"ש אשר אכלתו
עליו שדימו בזמנו את לבבינו / לאמר עם גדול ורב ממנו / וכן אמרו
למה ה' מביא אותנו ... גם ... אמרו שבכל מקום שעברו היו רואים
קברי מתים שהקב"ה עשה כן כדי לטרדם באבלם ולא יתנו לב אליהם / אם
כן גם טוב דבתו אמת ולמה קראם הכתוב מוציאי דבת הארץ / והיה ראוי
שיקראם מגידי דבת הארץ כיון שהם אמת דברו :

השאלה הט' באמרו ויהס כלב את העם אל משה ויאמר עלה נעלה
וירשנו אותה כי יכול נוכל לה · כי הנה על טענה זאת
עלה נעלה לא הביא טענה כלל / ואם חביריו אמרו כי עז העם וכלב הודה
לדבריהם ולא הכחישם / ומכין לו שיעלו ויירשו אותה כי יכלו לכבשה ·
וה"ם ה' על ויהס מדברי הגדה הוא בלתי מתישב בפי הכתוב :

השאלה הי' בדברי המרגלים לא נוכל לעלות אל העם כי חזק
הוא ממנו / כי אם רצו באמרו ממנו לומר אל העם
ואל הקב"ה כדברי חז"ל / הוא תועבה גדולה / ומי הגיד להם כי הכנענים
היו חזקים מהשם יתברך / כי המרגלים לא ראו בארץ זה והם לא הגידו
אלא מה שראו / כל שכן שבני מצרים ועמלק היו מוכיחים תלאותי / ואם
כוונו באמרם כי חזק הוא ממנו אל עם ישראל / הלא הכניעו מצרים ועמלק
לא עשו ישראל מכתם וגבורתם / עד שיאמרו עתה כי עגום הוא ממנו ולא
נוכל לעלות :

השאלה הי"א באמרו ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם · כי
דבר ידוע הוא שיותר יתנוה האדם המפלת בעיני
אחרים הנכבד שיתגבה בעיני עצמו / כי אין איש בארץ אשר יפסחו על
תכליתו / ואם כן שאין אדם רואה חובה לעצמו · ולכן אמרו שאמר ונהי
בעינינו כחגבים / והצורך היה לומר עוד וכן היינו בעיניהם :

השאלה הי"ב למה ספרו הדבור הארוך הזה שהמרגלים נתנו
כל העם / ולא נכו פעם הראשונה שאמרו
אליהם כי עז העם והערים בצורות בשמים ועמלק יושב ונזכר וידוע שהם
לא התלוננו רק בראותם לגבול נחרת נשיהם וטפם ולמה א"כ לא התלוננו
בתחלה / בשמעם עקר הענין ומה ראו לבכות ולהתלונן עתה אחרי
אלה הדברים :

השאלה הי״ג [illegible]

השאלה הי״ד [illegible]

השאלה הט״ו [illegible]

והנני [illegible]

וידבר יי׳ אל משה לאמר שלח לך אנשים [illegible]

[illegible]

[illegible]

וישלח אותם משה

[illegible]

וישובו מתור הארץ

[illegible]

[illegible]

ויוציאו דבת הארץ וגו' עד ויאמר [illegible]

[illegible]

[illegible]

ויאמר ה' אל משה עד [illegible]

השאלה הא' [illegible]

השאלה הב' [illegible]

השאלה הג' [illegible]

השאלה הד' [illegible]

השאלה הה' [illegible]

השאלה הו' [illegible]

השאלה הז' [illegible]

השאלה הח' [illegible]

השאלה הט' [illegible]

השאלה הי' [illegible]

יכנסו לארץ ועל זה אמר חי אני שבשבועה בחיי העולם הזה יהיה ענין ויתמלא כבוד ה' את כל הארץ, כי השבועה לא תהיה אלא בעצמותו והיות כבודו מלא את כל הארץ הוא דבר יובן מעצמו, גם כי הוא לשון עתיד וגם ה' אינו כולל תחת הזמן, וכל תולדיו הם הנצחים עבר ועתיד והווה. [illegible] הכבוד הוא שלא יתחלל שמו [illegible] מבלתי יכולת ה', ואינו נכון כי היות שמו מבלתי מתחלל לא יחייב, שימלא כבודו את כל הארץ כי [illegible] קיום הכבוד:

השאלה הי"א למה זכר כאן הכתוב שכר כלב ולא זכר שכר יהושע [illegible]

השאלה הי"ב [illegible]

השאלה הי"ג [illegible]

ויאמר ה' אל משה [illegible]

[illegible]

המרגלים אשר זכרתי • והמצרים ישמעו כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו • הנה עוד שמעו עד עתה כי אתה בקרב העם הזה • ואשר עין בעין נראה אתה יי • ועננך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם יומם ובעמוד אש לילה •

[illegible]

כי לוה הוא נגזר המכה את יתרו • ועתה יגדל נא כח יי כאשר דברת לאמר • והוא שאמר יי ארך אפים ולא באופן אחר •

[illegible]

ויאמר יי סלחתי כדבריך

[illegible]

[illegible]

[illegible]

וידבר ה' אל משה לאמר כי תבואו אל ארץ מושבותיכם • עד סוף הסדר יש לשאול בזה שאלות :

השאלה הא' למה נזכרה פרשת המנחות והנסכים [illegible]

[illegible]

השאלה הב' [illegible]

[illegible]

השאלה הג' [illegible]

[illegible] ואמר עוד חקה אחת יהיה לכם ולגר הגר • ואמר עוד חקת עולם לדורותיכם ככם כגר • ואמר עוד תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר :

השאלה הד' [illegible]

[illegible] תתנו לה' תרומה לדורותיכם [illegible]

השאלה הה' [illegible] וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה [illegible]

[illegible]

השאלה הו' [illegible]

[illegible]

השאלה הז' בענין הכרת [illegible]

[illegible]

כל הבריאות שוה בענין הנבואה · וזהו כל כוונת יזהן בטבח לו שבח על
הנלוה מפני שתקנו יכרו תמות נפשו כנפש עבד עכו"ם ובביאור הפסוק'
יהיה כרוע הוה כל פרטי שרליתי בעציכו לחכמי עמיכו ;

השאלה הח' לא נזכר ענין הנסכים במקום הזה · וכ"ש לדעת
הר"ל שהיה זה בשנה · ולמה נסמכה אליו פרשת
ציצית · שהיתה ראויה שתכתב עם שאר המצות בספר קדושים תהיו ::

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם ::

וידבר יי' אל משה לאמר וגו' כי תבואו אל ארץ מושבותיכ'
וגו' עד וכי תשגו · כבר זכרת
המפרשים לזה נסמכ' פרש' הזאת אחר ענין המרגלים להיה לפי שמרע"ה
הבטיח את אנשי המדבר שבניהם יבואו אל הארץ ויירשוה · והם היו פוחדי'
ואומרי' מי יודע מה יהיה אחר מ' שנה · אולי יחטאו גם הבני' לכן רצה ית'
לנחם לבד כל לבם · ולצוות מצות הארץ כדי שידעו שגלוי' היה לפניו
שיבואו אל הארץ ויולידו בה אותם בנים שבמדבר לא נתחייבו כהם לא
אחרו בכפל · ולפיכך גם עולת התמיד לא היו מקריבים במדבר · מפני
מיעוט הבהמות ומיעוט הסולת והשמן והיין · ואחרי שכיתו כל מה שהיה
בידם מהכל' · לא יכלו להקריב עוד · ולכן נאמ' עולת תמיד העשויה בהר
סיני · כי שם נעשית בלבד · ולא אחר · וכן כולל מאור כולל והמנורה · ובעבור
זה צוה אותם עתה שכבר אם יבואו עם קרבנות הציבור והיחיד · ויקריבו
תמיד מנחה ונסכים שהיתה הלאה מסולת בלולה בשמן · ויין לנסך · וצוה
בנטיין אותם שיהיו להם בארץ צאות הרבה מן הבקר · ומן הצאן · וסולת
חטים לרוב ושמן לבלול אותו ולנסך · כי לא יחסר כל בה · ומן מפני הכללה
הוסיף בה לד"כ במצות החלה · להבטיחם שיתן ה' לכסות הארץ עם היות
שאבותיהם מפני חטא זה לא זכו בה והותרה המלה הזאת ול"ש כי תבואו אל
ארץ מושבותיכם אשר אני נותן לכם אשר שם הבטיחם כי יירשוה · ואחרו
ואמיתתם אמת דברי אמנה שינה אות שיקריבו קרבנות · אבל עניינו כמצוה
משה לי"י · והוא שם שאלכל קרבן · כי לפי שהוא לקרב על הוא שבל
התורה נקרא הקרבן אשה · ופרט אותו באומר עולה או זבח · כי הזבח היא
זבחי השלמים והוא שם מיוחד לשלמי נדר או נדבה · וכבר ביארתי במקומו
מהו הנדר ומה הוא הנדבה · ואם לבכור והוא אמרו במועדיכ' שהוא קרבנו'
המועדו' כלם · והיה הכוונות שהקריב יחיד או צבור לעשות ריח ניחוח לי"י ;
שהם מן הבקר ומן הצאן שגזרה התורה כלו היו · והקריב המקריב קרבנו
לי"י מנחה · ר"ל שהמקריב הצאן היחיד או הצבור יקריב עם קרבנו מנחה ·
מסולת בלול בשמן ויין לנסך · וביאר שאם היה הקרבן כבש שיש בו בשר מועט
תהיה המנחה המקרבת עשרון אחד סולת שהוא עשירית האיפה · והוא
מ"ג ביצים וחומש ביצה בלולה של תרכבו לת · ומפני הדור הממצא יהיה
הסולת הזאת · בלול ברביעית ההין · וכן יין לנסך רביעית ההין · אבל אם
היה הקרבן הנקרב איל · שהוא גדול בשר הרבה · מהכבש יביא מנחתו מן
הסולת שני עשרונים · ושמן שלישית ההין ויין שלישית ההין נ"כ · ואם
היה קרבנו מן הבקר שיש בו הרבה מן בשר יותר מהאיל · יביא מנחתו מן
הסולת ג' עשרונים · ושמן חצי ההין · ובעבור זה היה הסולת מתרבה
כפי ערך בשר הקרבן · על מנהג בני אדם · שאכילת בשר מרובה יצטרך לחם
הרבה וכפי הבשר יהיה הלחם · אבל השמן לא היה בו צורך רב כמו ללחם ·
כי לא היה רק להדור המנחה · ולכן לא היה נ"ל כפל מה שהיה בכבש
וכפר כפלים מיה שהיה בכבש · אבל הכפיין שבמקום שהיה רביעית ההין
לעשרון אחד · יהיה שלישית ההין לבלול שני עשרונים וחצי ההין לבלול ג'
עשרונים · וכן היין שאמר בו לנסך עכינו לנוק ולא היה נסכך על גב המזב'
כי יהיה מכסה הגג והתורה הזיפה · לא עכבת · אבל היו על המזבח כמין
שני קודשין · קרקוס ובותיכו כפלים · שמשם היה יורד היין למטה כדי שלא
תלכלך המקדש מפני כבוד גבוה · הרי שלא היה הצורך בשמן והיין כמו
בסולת ולכן לא היו נערכים כמו הסולת · גם שלהיות ארץ ישראל רבת
התבואה כפשטה הרבה · הכתוב המנחה בסולת ולא עשה כן בשמן וביין ·
לפי שלא שם כל כך ממנו והותרה כוה הגזלה הנ' · והיה ענין המנחה
בדרך שכאשר יקריבו דורון לאדוניהם יקריבו לחם · ובשר ושמן לתקנו ויין
לשתות · אבל לפני השם היה נקטר על גבי מזבחו · ולמדנו כאן דברים ·
הא' שהעולות והשלמים טעונים נסכים · שהרי קינם כאים בנדבה · הב'
שעולת העוף אינה טעונה נסכים · שהכתוב יאמר מן הבקר ומן הצאן ·
הג' שאין הבדל בין נדר לנדבה · כי הנדבה היא שהתנדב אדם הבהמה
ההיא ויאמר הרי זו עולה · והנדר הוא שידור ואמר הרי עלי עולה אחת ·
ולזה נאמר כבדר יאמר אל השכים על הנעל · שום · כדנה תבואה אותו
ונדר לא יכנה · הד' שלא חלק הכתוב בכן הבקר · בין גדול בין קטן
לענין המנחה והנסכים והנה הוכרך לצוות כאן על נסכי בגרים ומנחתם
לפי שכבר התבאר בסדר אחר אל הכהנים שאין מקבלים מן הכותי כי אם
עולה · שנ' ואיש כן נכר לא תקריבו וגו' ולחם אלהיכם הוא · העולה כמו
שאמר את קרבני לחמי לאשי · אבל שלמים לא היו מקבלים מן הכותים ·
כי לא יאכלו עם הקדש בתוך המה והכניו על שלחן אחד · וגם כן
לא היו הכותים מקריבים קרבנות על חטא · כי אין הכותי מחויב
במצות אבל מקבל ממנו העולה לפי שבאה בנדר ונדבה · ולאמנם
הכותי שהקריבו העולה לא היה מקריב נסכים · כי הלחם בלבד היה
קרב בהם עם קרבנותיו לא הכותי · ומפני זה הוצרך הכתוב

לומר כאן כל האזרח יעשה ככה וגו' · וכי יגור אתכם גר או אשר בתוככם
רוצה לומר וכ"ש אם יתגייר הגר או שכבר התגייר והוא בתוככם · או יהיה
לעתיד לדורותיכם ועשה אשה ריח ניחוח לי"י לא יצלה · כדעתכם שיהיה
פטור מהנסכים · כאשר היה קודם שנתגייר בהיותו כותי · ויקריב מנחה
אבל נסכים · לא יהיה כן אבל כאשר תעשו בענין הקרבנות והנסכים · כן
יעשה הגר מכלי חלוק כלל · והנה נתן הכתוב ג' טעמים לחיוב הזה בגרים ·
ואחדים הגרים והאזרחים בכל המצות · הא' מגד הקהל שהוא ישראל וגר אם
בארץ · ואם הוא כותי אין יהיו כתורת · ומצות מתחלפות · והב' מגד
הגזלה שהוא אחד ומיוחד ואין בו חלוק ענינים · וכן המוחלים בו ראוי
שיהיו באחדות גמורה · הג' מגד התורה שהיא בייחוד · אחד ומשפט אחד ·
ודאוי שיהיה שוה בכל המוחלים בה · והנה על הטעם הראשון שהוא מגד
הקהל · אמר הכתוב חקה אחת לכם ולגר · ועל הטעם השני שהוא מצד
השם · אמר חקת עולם לדורותיכם ככם כגר יהיה לפני י"י רוצה לומר
שלפניו אין הבדל אתכם לגר · ועל הטעם הג' שהוא מצד אחדות הדת
והתורה · אמר תורה אחת ומשפט אחד יהיה לכם ולגר הגר בתוככם ·
והותרה כוה השאלה הט' · ואחרי שצוה אותם במצות · והנסכים · אשר
יקריבו עם קרבנותיהם כשיכנסו לארץ · צוה אותם עוד על מצות החלה ·
ואמר לא אמר הכתוב כה כי תבואו אל הארץ כמו · שאומר בשאר המצות
שהם תלויות בארץ · למדנו שלא היה דין מחלתה מן · המעשר · כי המעשר
לא נתחייבו בו אלא אחרי כבוש וחלוק הארץ · אבל החלה נתחייבו בה מיד
בשנכנסו לארץ והוא אמרו בבואכם אל הארץ וגו' מראשית עריסותיכם
תרימו תרומה לי"י · ובידוע שלא ירימו אותה מחטה · ולא מהסולת
והקמח שיעשו ממנה · אלא מראשית הבצק המתוקן בעריסה יהיו חייבים להרי'
החלה והבצק שירימו ממנה כר שמכה · פת אחד · ויהיה תרומה לי"י ויתן
אותה לכהן המברכת לפניו ואמר כתרומת גורן להגיד שיתן · חלק מועט
מהעיסה · כתרומה הנתנת מהחטה בהיותה בגורן · והנה לא הגבילה
התורה שיעור התרומה ולא שעור החלה · וחכמינו ז"ל הגבילו לברכה אמרו
שתהא התרומה אחד משלשים · שהוא השעור הבינוני · והחלה אחד משלשים ככל
העסה אחד מכ"ד ממנה · והנה אמר שנית מראשית עריסותיכם תתנו לי"י
תרומה לדורותיכם להגיד שחק שיהיו אתם בארץ וכגלות · לא תבטל מצות
החלה כמו שיתבטל המעשר ותרומת הגורן ולפיכך אבל כמו שבהיותם בארץ
יתנו החלה מראשית עריסותיהם · כן תמיד בעתיד בכל מקום
שיהיו יתנו לי"י מראשית עריסותיהם התרומה ההיא · והותרה
השאלה הד' ;

וכי תשגו ולא תעשו את כל המצות האלה · וגו' עד והיו בני
ישראל במדבר · קרבנות השוגגים בכר
כבר נפרשת ויקרא · ולכן ראוי לעיין למה נכפלו כאן ומה יתבם במקום הזה
אחרי ענין המרגלים · גם שאם ביאור הכתוב · כאם כי תחטא בשגגה מכל
מצות י"י אשר לא תעשינה ועשה מאחת מהנה · וכן אמר ולא תעשו את כל
המצות האלה · יורה שאם דבר בלא תעשה ושמן במצות עשה · עוד תמצא
תרלה שאם לא זכר דבר ממנה · אבל כאן אמר את כל המצות האלה אשר
צוה י"י את משה את כל אשר צוה י"י אליכם ביד משה · עודשם זכר כל
המדרגות המוטעים אם הכהן המשיח יחטא · ואם כל עדת ישראל ישגו ·
ואם יחיד נשיא המוטעים או אם יהיה נפש · שאת מטעם הארץ שהם ד' מדרגות
אבל כאן לא זכר כי אם שתי מדרגות בלבד והם העדה או נפש אחת מישראל
עוד תראה שאם בשגגת העדה צוה שיקריבו פר בן בקר לחטאת וכאן
צוה בעדה שתביא פר בן בקר לעולה ושעיר עזים לחטאת · מה שלא נזכר
שם · עוד תראה שאם נאמר כל כפרתה על ישראל ולא זכר בה דבר מהגר ·
ואמנם כאן זכר הגר תמיד ונסלח לכל עדת בני ישראל ולגר הגר בתוכם ·
מן האזרח ומן הגר · עוד שם דבר הכתוב בשגגה ולא דבר שם במזיד כלל ·
עם היות הדין מבואר · שהמזיד על שגגתו קרבן חייב על זדונו כרת ·
אבל לא זכר שם דבר מהזדון והכרת · · ואמנם כאן אחר שדבר הכתוב
בשגגה · אמר במזיד והנפש אשר תעשה ביד רמה · הרי לך מבואר שמוכח'
חלוקים שבאו בתורה כולת ומה שנזכר בסדר ויקרא · לכן שנזכר במקום
הזה · ומפני זה כלו הוכרחו חכמינו זכרונם לברכה · לומר שהפרשה
הזאת תדבר משגגת העכו"ם רוצה לומר שבסדר ויקרא דבר הכתוב בשוגג
על אחת מהמצות לא תעשה בשוגג · ולכן אמר שם ועשו אחת מכל
מצות י"י אשר לא תעשינה · אבל כאן לא אמר כן לפי שהעובד עכו"ם
כופר בכל התורה כלה · והרמב"ן כתב שהפרשה הזאת תדבר
בקרבן המומר לכל התורה בשוגג אם יחיד ואם צבור · כענין ההולך ונדבק
לאחת מן האומות לעשות כמוהם ולא ירצה להיות בכלל ישראל ·
וזה כשוגג כמו כיחיד התינוק שנשבה בין הגוים · ובקהל כמו
שנשנו ויצבו · שכבר עבר זמן התורה ולא היתה נפקדת לדורות
ודבריהם זכרונם לברכה אמת · ועל דעתם יש לתת טעם ופנה לכל
השינוי הלוקים אשר זכרתי · שיש מזה מכתובים להם שבתוב כאן ·
וכפי פשט הכתובים נראה לי לכם · שמפני שגזר המרגלים פקפקו
בדברי משה ויעודו כנושתו ולא האמינו בדברו · גם קרח ועדתו שאמרו
כפץ כמה שעשה משה ובדר במצות האלהים · לכן באה במקום הזה
הפרשה הזאת ועניניה · שהיא שיספק בתורת משה היותה מן השמים ·
אם היה בשגגה יביא קרבן מיוחד לאותו עון · להיותו מספק בדבריו

[illegible]

והרעת הב׳

[illegible]

ואמנם מהו הברית

[illegible]

מזכותו' ויתענגו בזיות / ויכרתו כמו שבכל העולם הבא' וינוש כל שעלי
מן לאדם עד עת לעולם הבא • ונראה יכללו ג"כ הכריתות הנזכר
העבירות כלם שעושם בידי שמים • ולא יהיה ה' מקפח שכר כל בריה ובריה
כפי דבר שגם כלעת הזה יתרוממו ויתחייבו לו כפרת והכריתות רבות :
ומפני מה • פלפולו לא כריתות הזה דעת הכאי / אותי אותי נדין
לפני כדבר הזה • והיה שהכרת נכלל בכל אלו וכריתות
כלל לגוף ולנפש / אם לגוף בעולם הזה שיקצרו ימי האיש וימות קודם
עת שהיה ראוי לו כפי טבעו • ואם לנפש שאחרי הפרדה מן הגוף בעולם
הנשמות / תתכרת מזו הממציאה ויקבל השפע העליון לנפשות האומות
שהיא תקבל החיים / ולכך נקרא העונש ההוא כרת שהוא הלשון הנופל על
הענף שנכרת מן האילן / שאמנו יקבל הלחה והחיות כהיותו דבק בו
בנדידתו / כן תאבד הנפש הכרת תלוש מצור החיים העליון / ולא יקבל היו
השפע שהוא העונג והשכר הנפשיי / אבל אין זה לנפש העדר גמור והפסד
מוחלט / כי קיום עצם נותני קיים בעצמו בלתי נפסד בטבעו • אין הכרת
הוא עונש וצער גדול לנפש יקבל בו הצרות והיתר / ואחרי יקבל העונש
תשוב לקבל העדן והעונג / וכמ"ש אם יכרת ועוד יתלוש וישקתו לא
תתלה • ועם היות שאמרו רז"ל משפט רשעים בגיהנם שנים עשר חדש / עדיות דף
לא אמרו זה בענין הכריתות / כי כרת עונש לנפש ואין יותר ארוך מזה / כ ב
ואין כל הכריתות שוים בעונש הנפשיי / אבל יתחלפו בתחלת ואין
העונש בין רב למעט / כפי חומר החטא או קלותו / ויהיה ענין הכרת לפי
זה / שמי שרבו זכיות ומעוטו עונות / שכפי המדה הא-להי' בפרעו' ממנו /
מיעוט עונות שעשה בעולם הזה / כדי לתת לו משלם שכרו לעולם הבא /
הנה אם היה בכלל אותו מיעוט עונות שעשה כרת מן הכריתו' / אף על פי
שיקבל ענשו בעולם הזה / לא ינקה מלקבל כפי עונש בעולם הבא / אם
חטאו ואם הגונה כפי חטאו • וכן אם היה רובו עונות ומיעוטו זכיות /
שכפי המדה ניתנים לו שכר זכיותיו בעולם הזה / כדי לפרוע ממנו
עונותיו בעולם הבא • הנה אם היה אחד מהכריתות מכלל אותם העונות
שעשה / שיתחייב עליו גם בעולם הזה יקבל עונש נאדי נקטור ידיו / כי
מקיף קמל הכרת עם כל שאר הכריתות / שלא יהיה כדין כפי כללותם
אלא כפי פרטיותם • או תהיה הכרת בין בעונש העולם הזה בין בעונש העולם
הבא • ונוה לפי דעתי מה שהגלה חכמת הרב המורה שלא הבדיל בין
הכרת לשאר העבירות / בענין האחדה הזאת הנזכרת • הנה אם כן כל
כרת בין שיתנו הכתוב לאיש החוטא / או לנפש להיותה כאשו • הנה נדר
הכרת וענשו / הוא הכרת וקיצור החיים בעולם הזה והכרת העונג
הנפשיי לעולם הבא • ולענין זה אין לי שיהיה הכרת לחוטאים שגם • ואתם
תהיה אחד כמגדף שהכרת תכרת הנפש ההיא / שכונו רז"ל הכרת בעולם
הזה תכרת לעולם הבא / שיש עונש מיוחד למגדף / כמו שאמר הרב
המורה / אבל הוא ביאור צדיק כל כרת וכרת • ולעידה לי מה שאמרו
בזוהר / כי מצינו במשנה כריתות הנמצאות במסכת • והמחלל
קדשי ומצרות ועובדי עכו"ם והמגדף מחללם / ולא שאו הבדל כלל בין
כרת לכרת / והוא המוכיח שעונש כל הכריתות כזה • והמאמר שאמר
שאחרונים אחד זדון הכריתו' במשנה הזו' • או חייבים על זדונם
כרת / ועל שגגתם חטאת / ועל לא הודע שלהם אשם תלוי / וכמו שבשגגה
ובלא הודע אין הפרש בין כרת לכרת / ככה בזדון אין ראוי לומר שיהי' הפרש
בין כרת לכרת לענין העונש • והנה הג' המגדף נכתוב עצמו / לא אמר
הכתוב אלא ונכרתה הנפש ההיא / כלומר עצמו שאחר כולל גם העבירות
וכמון נעבר / והוא המוכיח שענין הכרת בכלם שוה / ולכן אמרו במשנה
שהן כל הכריתות הוא הכרת בלבד • ואמנם מה שאמר עוד הכתוב כי
דבר ה' בזה ואת מצותו הפר / הכרת תכרת הנפש ההיא עונה בה • אינו
אלא בתינת טעם למה שאמר ונכרתה הנפש ההיא / כלומר ולא יהיה
שתכרת נפשו בשני העולמו' / לפי שדבר ה' בזה ואת דיניו הפר ולכן ראוי
שיענש גופו כפי חטאיו ונפשו כפי רוע אמונותיו • וזהו הכרת תכרת :
ודרשתם רז"ל הכרת בעולם הזה תכרת לעולם הבא / בהיות פי' הכרת אשר
לא תמצא מיוחד בכרת המגדף • והנה הג' במה שכתוב במשפט / כי
דבר ה' בזה והוא המזיק עול והמפר ברית בשר והמגלה פנים בתורה שלא
כהלכה • והנה המפר ברית בשר יש הכרת הנזכר בברית מילה • שאמר
וערל זכר אשר לא ימול את בשר ערלתו ונכרתה הנפש ההיא מעמיה את
בריתי הפר / ואין לפי' יכלול בהכרת תכרת שהוא בעולם הזה ובעולם
הבא / אלא שזה היה מתפש כל הכריתות כמו שאמרתי / וכל זה מה שנוכיח
תוכחת מגולה אחת דעתי / שכל הכריתות הם בעולם הזה ובעולם הבא •
ומה שאומר מיוחד במגדף הוא להיותו בנין אב לכלם • והנה יתוסף על
זה מה שאמרו רז"ל / שאונקלוס תרגם כל מקום שנאמר ונכרתה הנפש
ההיא וישתצי אנשא / ויש יורה שאין הכרת מגיע לנפש אלא לגוף שא"כ
תרגומו ישתצי וגם כן במגדף תרגם הכרת תכרת הנפש ההיא
עונה בה / ישתצי ישתצי אנשא ההוא חוביה ביה והוא זה מה שכ' •
כי אין יותר על העולם / שאונקלוס שקבל מרבי אליעזר הגדול ומרבי
יהושע ועל פיהם עשה תרגומו / כמו שהיה אונקלוס הגר לאחר מרבני
שיקבל אחות הכרת ודיניו • והכר תמכו אנשים לענשה זה מפני
ההמון שאינם מרגישים בענין הנפש • ומה יאמרו לזה שתרגם בגוף
בדל אחרי מות / ונכרתו הנפשות העושות ויתנן בנפשות לענין
אלא תרגם ישתצי כתרגומו • עוד תמצא תרגם במקום פרשה כל מעלה
כמון / שתרגם איש איש גבר גבר / וכן בכל התורה שתרגם ונכרת' תלוש
וישתצי אינשא / ולמה לא תרגמו וישתצי גבר / אבל הכלה לי בזה כלו
הוא שאונקלוס תרגם שהיה הכרת לגוף ולנפש כמו שאמרתי / ולכן תרגם
בו תמיד ישתצי שהיה כרת הלכות אחד כולל לגוף ולנפש / כי אין
האנוש אלא חבור הנפש המשכל עם הגוף הגשמי • ומפני זה אלא נראה
שהיה הכרת לנפש בלבד ולא לגוף לא תרגם כאשה • וכדי שלא נראה
שהיה הכרת לגוף לבד ולא לנפש / לא תרגם בו גבר אבל תרגם אנשא
שהוא כולל לגוף ולנפש • ואמנם בגוף אחרי מות תרגם ונכרתו הנפשות
וישתצי נפשתא / כדי לפרש הנפשות באשר הוא שם / שאם לא תקיא אתכם
הארץ בטמאכם אותה כאשר קאה את הגוי אשר לפניכם / שכיוצא בזה
אני אומר גם לא תעשו אתם בני ישראל / בעשותכם כתועבות הגוים תקיא
הארץ אתכם כאשר קאה את הגוי / ויהיה ענשכם מיתה בעה"ז בלבד לא
יהי' כן / כי יולכד העונש קהל הגוי' שתקבלו כמותם / אב' עוד כל אשר יעשה
מכל התועבות האלה / ונכרתו הנפשות העושות מקרב
עמם • ולפי שלא הכתוב הנ' לגלות להם העונש הנפשיי הנוסף להם בכריתות
הרת / ולכך אונקלוס לתרגם האמר הנ' כל העושה עמם / שהוא הנכרי
שלו כפי מקומותיה כי אמרתי הדבור הנ' כפי אמיתתו • ולפי האמתתי בו הדבור
יותר בכפל כדין עולמי' מ"כ ע"ו אשר אני צוה • והתורה בזה השאלה הנ' :
ויהיו בני ישראל במדבר וימצאו איש מקושש וגו' עד סוף הסדר • כפי
דעת הרלב"ג אחרי שזכרה התורה עונש החוטא ביד רמה /
בעבור שכמו קול כל העדה וגדפו את השם על דברת המרגלים / זכר הכתוב
ג"כ ענין המקושש עצים ביום השבת / כי עשה ביד רמה לחלל היום המקודש
ההוא / ואמרו שהיו בני ישראל במדבר / ירצה שאין ענין לו כי בידוע שבמדבר
היו ועדין לא נכנסו לארץ / ומפני זה חשבו המפרשי' שהיה זה בשנה שנית
כשנכנסו בימים על מצות השבת • אבל אין ראוי לבטל הגלתי במה שיתחייב
מזה בפרשיות התורה וספוריה / ולכך נראה שקרה זה אחר ענין המרגלים
כסדר הפרשיות / כי כמו מה שעשו גם ישראל בהיותם מתוקף בהנגלת חזה
ויעודיו / קרה להם מה שקרה מהרעה כן קרה בהיותם שמה ענין אחר / לא
חושבות הגבור אלא מקייד אחד שחלל את השבת / ויהיה מכלים בזה פרת
קדוש העולם תכליתו / ומפני זה נדון למות / ולפי זה נ"כ קרה בהיותם
במדבר פארן / לזה אמר ויהיו בני ישראל במדבר • ואשר לפרש ענו
שבעבור שהיו ישראל במדבר / מקום שאין העצים מצויי' עד למרחוק / יצא
האיש ההוא מתקוששו ביום השבת והלך חוץ לתחום ביום השבת / והבין את
שבותה אשר אל יצא איש ממקומו / ולזה אחר מקושש עצים ביום השבת /
שאין פי' מקושש כורת • אבל לוקט אותם אחד הנה ואחד הנה מלשון וקושש
להם תבן • ואין לקיטת עצים אחת מאבות מלאכות / כי לא תמצא ולא עמר
אבל היה חטאו שלא ישב במקומו והלך חוץ לתחום • והמוצאים אותו עושה
זה והתרו בו / ואולי המעיד במעלו ביד רמה הקריבוהו • אמה ואל אהרן
ואל כל העדה / לפי שלא היתה העדה מחויבת להכניסו ולפי שלא נתברר
עם דינו / הביאוהו במשמר שהוא בית הסוהר שגם היו אומרי' עוברי עבירה
כדי שלא יברח משם כי לא פורש מה יעשה לו / ר"ל אם חייב מיתה בעצמו /
ולפי שהכתוב אומר בשבת מחלליה מות יומת / וכתב פי' שמיתה תהיה
סקילה • ואפשר לפרש שלא היה הספק בחיוב מיתה ומיתת ב"ד •
אבל שהם כספק לפי שבשבת נאמר מחלליה מות יומת / אם תהיה מיתתו
בידי שמים או במיתת בית דין אם מה / וזהו כי לא פורש מה יעשה לו אם מיתתו
במיתת דין אם לא / ואמנם אף לפרש מות יומת האיש רגום אותו באבנים
כל העדה מחוץ למחנה / רוצה לומר אל יפטרו העדה את עצמם מהמיתתו
כי הם בעצמם ירגמוהו וימת • ואין לאום פן ישאלו בזה את מתניהם / כי
הנה יצאו והוציאו למחנה כמקום מיוחד לזה ונקרא בית הסקילה • ובכר
ידעו שכל הנסקלים היו נתלים אחרי מיתתם • ולפי שנעשה הזאת ביאר
להם את הדין / שכל מקום שנאמר מות יומת דינו בסקילה / לכן נאמר ובני
ישראל שמו וגו' שעשו כן מהדין והלכה • ויתכן שאותם המוצאים את המקושש
יצא חוץ לתחום / שאלוהו אנה הולך והוא השיב לקושש עצים / והתרו בו
שלא יעשה כן שהיה כן יומת על זה / ולא חש ומצאוהו בצורו שהביא את
העצים חוץ לתחום / ולכן היתה מיתתו בעדים והתראה • ואפשר לפרש
מקושש עצים שהיה חוטב ובורת בידו / ועושה עצים קטנים מהעצים
הגדולים / כי מקושש הוא מלשון קש • והוא גם הנאמר על העצים
הדקים מאד / והיתה אם כן מלאכתו מתולדות מלאכות / ולכך אמר מקושש
עצים ולא אמר מביא עצים מחוץ לתחום / ולפי שקרה זה למקושש
ההוא / מפני שבעבור שהיה יום השבת לא נשבה דין המקושש / לכן נתחלת הגם
על עיון טוב במצות הציצית / שהיא כדי שיזכרו את מצותיו ולא יעברו
עליהם / מפני שהיה ונגזרת התורה • וכתבו המפרשים שמצות הציצית
היתה מזכרת הלבושות / כי היא עקרית בגוף והטוטפת / וכקרא
בכורים שבלשונו קודם שיבאו מתגלים / וכן היתה מצות הציצית
גדולת בתפלים או במילה • והוא הכללם גם לו חן ויופי •
אבל חשב לא אמרה לישראל עד המקום הזה • מפני שענין המקושש
הניעה אליו • ואמר דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם / שיגיד להם
המצוה הזאת כמו שיזכור / ויאמר להם כפי המקובל כאשר ניתן בסיני •
כי הנה לא טוב יתברך מצותו / אלא ועשו להם ציצית על כנפי בגדיהם
לדורותם

לדורותם, ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת [illegible]

[illegible]

[illegible] סוף פרשת שלח לך

פרשת ויקח קרח

ויקח קרח [illegible] כל עדת בני ישראל [illegible] בפסוקים האלו שאלות:

השאלה הא׳ [illegible]

השאלה הב׳ [illegible]

השאלה הג׳ [illegible]

השאלה הד׳ [illegible]

השאלה הה׳ [illegible]

השאלה הו׳ [illegible]

השאלה הז׳ [illegible]

השאלה הח׳ [illegible]

השאלה הט׳ [illegible]

השאלה הי׳ [illegible]

השאלה הי״א [illegible]

השאלה הי״ב [illegible]

השאלה הי״ג [illegible]

השאלה הי״ד [illegible]

השאלה הט״ו [illegible]

עליך לבלעם / ומה היתה אשר לצוות המפעם שנאם כי התרפה היא עשם
מהיותם / לפי שהכהנים לעבוד עבודה להקטיר קטורת אשר לא כזה וגזין
הכלימה בן ומשלו לומר כי נביאם :

והנני אמר המפרשים בשופי יותר הגלות האלו כלם

ויקח קרח · ומחר עד יאמר אל אלעזר הכהן / דעת הרמב״ן ז״ל שמחלוקת קרח היה במדבר סיני כאשר נתחלפו הבכורי׳ והבדלו הלוים / כי חשבו שהודיעו משה עשה זה מדעתו ורצונו ונתן גדולת הכהונה לאהרן אחיו / גם לבני קהת המקורבים אליו / ולבעל בני לוי אחרי שהשמיעתו הבדיל לעבדת משכן / והלוים קנאו על משה בעבור היותם נתונים לאהרן ולבניו · וקנאו דתן ואבירם בעבור שהעביר הבכורה מראובן אביהם / ונתנה ליוסף אחיו ליוסף ... מפני שיהודה מסרה · גם קרח בכור היה · ואלו כל העדה היו בכורים והם היו מקריבים העולות על כן לקחו העדות / והודו על זה והוא הדבר אשר כל ישראל שהם כאשר בכתו לו יתור הבכורים / על כן סתר ואכל תלונתם כי על זה היתה התלונה / והנה אמר כי לא אלבי לפי שהדעות כי אלא עשה זה / ... שכל העדה כלם קדושים / והם רוצים לבכורים אתם קדושים / ... והוא שאמר רב לכם בני לוי ... והם שבקו הלוים / ... כל זה ... בתורה / ואלה בכתבו פרשיותיה על סדר האותיות / והוא דעת בלתי כשקבלו לאמר כי דברי התורה כולם על סדר הנון יכתוב וכמתנו כה הדברים ביומם כלה · והנה קרח התעורר במחלוקתו אחרי מכון העם וכדור המרגלים כי להיות דתן ואבירם שכבים לקרח כדגלים בתקבוץ מחנה הם ·

ואחר שבחרו הלוים ונתנו לאהרן ולבניו לעבוד עבודת הקדש / קנאו כלם להיות נתונים לאהרן ולבניו ולאלעזר גם אשר זה ענין המרגלים ולהיט להם שכל המגפה היתה והמרגלים יאמינו במדבר היה להם לתחן שמעל על כל דבר ודבר להתרעם ולאמר שהוציאם ממצרים להמית במדבר ואלה הביאם אל הארץ · הנה אם כן אלו הפרשיות כלם על סדר אומרים והאסף המעבים בראשי · והנה קרח ועדתו בדרו לא לבד מחלוקת אחד / כי אם שלשה מחלוקות כפי דעתי · המחלוקת הראשון היה לקרח לכהונה גדולה · והיתה טענתו שלהיות ללוי אשר כשר כמו שאר בנים עמרם ויצהר וחברון ועזיאל / והיה אהרן הבכור להמשה בן עמרם בכור לוי · היה ראוי שיהיה השני ללוי והוא יצהר זוכה לכהונה גדולה / וקרח היה בן בכור ליצהר ולכן הוא היה הראוי להיות כל המחלוקת והתרעומות השני היה לבכורות ישראל שהעבירה מהם עבודת המקדש וניתנה ללוי שלא היה להם כלי כהן וקרב / כי הם היו מקריבים תחלה זבחים ועולות פרשם הבאים / ואחר כך נתן בכורים להפסיקתו בני לוי · והמחלוקת והתרעומות הג׳ היה לבני ראובן / לאמר שמשה העביר מהם כבוד הבכורה והממשלה / ונתן המלכות והדגלים כתבים לבני יהודה / והמחלוקות האלו חלק הבכורה לבני יוסף וכבר נזכרו שלשת התרעומות האלה כלם אל הנה על הראשון אמר ויקח קרח / ומפני שהיה בן יצהר בן קהת בן לוי / ובמו תחברותו דתן ואבירם בני אליאב ואון בן פלת / שהיו כלם אנשים גדולים וידועים / ומה שלקח קרח דתן ואבירם / הודיעו שהוא אז אחר זה כבני ראובן ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים / רצה לומר וקרח ודתן ואבירם ואון בן פלת לקחו בעצתיהם את בני ראובן וכן לקחו מבני ישראל חמשים ומאתים / להתרעם כלם על משה שלא על הכהונה / ושלא על בכורת ראובן ושלא על הבכורים · הרי לך מפורש במאמרו אשר לקח קרח שהיה את בני ראובן ואת חמשים ומאתים מבני ישראל · ואל תקשה עלי שאמר היה ראוי שיאמר הכתוב את בני ראובן ואת אנשים מבני ישראל / כיון שהם היו הנלקחים כי מפורש יודו בכתוב אלות המחלוקות / וכמוהו ויקח גם אלות רכב כמוהו ורכבים מאחריו שבמנו את הנלקחים ואלו את המחלוקת / ובעבור שהיו המחלוקות והתרעומות שלשה כמו שזכרתי / לכן באו בכתוב כנגדם גם תלתאי / והיה ויקח קרח כנגד הראשון שהתרעם על אשר לא נתן לו משה הכהונה גדולה · וכנגד מה שאמר ראובן אבינו מתרעמים על בכורת לכיהם אמר ויקימו לפני משה · וכנגד המחלוקת בלוים אשר מהעדה כלה / שהתרעמו על אשר נטלה העבודה מן הבכורות אמר ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתים · ויקהלו על משה ועל אהרן וזה נתי המלות הג׳ · ואולת הוא פלא והיו לו שתי אותות · ומה שאמרו כי און בן פלת חזר בו מן המחלוקת בעצת אשתו ולכן לא נזכר בענשו ולא אמר שלא אבל כלם נשיאי עדה קריאי מועד אנשי שם · לבאר שהיו מהיותם נכבדים שבעדה קריאי מועד שכאשר היו קוראים נשיאי עדה / אלה היו נקראים ומתקבצים שמה בראשונה · והנה כאשר נאספו כלם בתרעומות על משה לחלוק עליו / אמרו לו לאהרן רב לכם / כי כל העדה כלם קדושים ובתוכם ה׳ ומדוע תתנשאו על קהל ה׳ · ולשון רב לכם מלשון יתרון ומעלה / אבל הוא לשון מניעה כמו רב לך אל תוסף · כלומר משה ואהרן אל תתנשאו כי כל היום תשבו מה שתכנו / ולא יהיה כן עוד במה תתנשאו לא יהיה בן עמרם ושלשתם / כי רב והרב ותלקים לכם אלא כאותו תמיד כאשר עשיתו עד עתה · והלא כל העדה עדת בני ישראל כלם קדושים במדרגותם / ובתוכם ה׳ במקדשים ובמחנותיהם / ולמה זה הדבר בן מדוע תתנשאו על קהל ה׳ / אם תאמר להיות כ״ג לבדו בקרב העם / ואם בנין ועוש לביום עבודת הקדש והמשא וידיהם והביאה מפכבורים ·

ולא בשבעים להיות יהודה ראש בדגלים ויוסף בכור המשלות · ומה שאין ראויים בגדולים / לא בכהנים ולא בבכורות ולא בלוים לקחת הכהנים עליהם מדעתכם / אלא כלם קדושים יעלו ה׳ ותמנו אתו · ולאמר שאמר כי כל העדה כלם קדושים / כנגד הכהונות אמר כאשר קדש לי כל בכור · ובתוכם ה׳ כנגד קרח שהיה יצא לוים כמו לאהרן · ומדוע תתנשאו על קהל ה׳ כנגדותם שבור מי שליו בכור בבכורים והמחלה נטה המעלה וגו׳ · והנה וכרתם על דברים ואמרים שלא קרח כנגד משה לקנאה · ולאמר וישמע משה ויפל על פניו שלא אחד בתביעים אשר קדושו בגבולנו / ומשם היות שדברו דבריהם בכלל · הנה משה אחר אתכן אלה המחלוקות שהיו מסובבים כלנביהם / והוא וישמע משה בארו אלהים ההכה / ויפל על פניו לא לדרוש את ה׳ לדעת מה יעשה / והוא יתן בלה ולא מה יעשה / לו להתעורר בעבודן מה לעשות · ונתבן אלא יבא לנזוכיהם כשיתיה משה כ״א דעתו עשוי / ונבדים יותר שהם שלא להוכיחם בעצת כבסם ומהבי וזה הביאם כבי שאתם / בקר וידע ה׳ את אשר לו / ר״ל אין מדבר אלהי כי ולא ככה כי אם לעת הנות ערב / ולכן המדם אליו שבורים כלומר מצה המתוך מכות ישמח זה · לכן תלה הענין עד הבקר · וכלומר אחר לכם ולא עבו / והנה לאמר אתם המקדשים הכהונה והקטורת היא היותר החשבית שבעבודות וקדושה בעניקדשו והיה כבורים כבקר / על כן בקר אל חורת תבאו כלם הקטור׳ והיום תכינו המחתות · ואמר וידע ה׳ את אשר לו כנגד קרח בענין הכהונה · ואת הקדוש והקריב אליו הם הבכורות או הלוים · ואת אשר יבחר בו יקריב אליו · הם ראובן ואם יהודה ויוסף לענין הבכורה הנשים · הנה אם כן בזו אחת תלונות אלו שכוונם לשלשת המחלוקות הנזכרים · ואין כבוד אלה כי אם משה שנכלל עליהם שאות הנבין / אין יהיה ראוי לאמר שהגבור יבחר ויקריב הקטורת ומחתו והאחר כלם יוותו ויבחנו שזה שלא היו המקטירים כדבר · אבל הוא עצ״כ לא ביאר אליהם אין תמים מכירה וכלבותי בורים · וגם הם לבכולות לא בל׳ אותו אחר · והנו שאבד זה אין המדם על קטורת הבוסם / והם יצחנו ומחוברים כלם יחד / וכל אחד מהם יאמר שבלו ובלתי יורד הוא והבו מקלה לבבלי הבעל שם יאמר כדבר להם לעבות כבין הוא / והרבו סוד הדבר לפי שהיה המקטרים מיבצו והוכיחותיה׳ וקרבנותיהם מאוברי׳ כמו זובח אליו / ובלא ישלם הדבר אם שלא ירד הוא שלו ולא מהם / ושאר כלם ברים / ואם ירד הוא שהוא עצמו הוא לבו ירד הוא / ואלינו יאמר אלי ירד ושאר הדבר כמשך ולא יאמנו דבריו · ובראות אליהם שהיתה המחלוקת אחרי שקיימו וקבלו עליהם לנסות הנסיון ההוא / אמר להם כתובו לכם הבר הזאת ותבאו לאונה כי אתם הרבים / ר״ל שלא יבאו כלם קרבנותיהם יחד · אבל בכל דבר הבעל יבוא לאונה והוא יתבאר מעשה שלא ירד הוא על קרבנם וכן היה ואחר כך נעשה עליהו ויורד קלא על מחבתו · ובמבות קרח לאמר ה׳ עם קרח ועדתו / והמשנה בזה אלא שלשת הדור וכו׳ וגו׳ · והנה אין משה על זה רב לכם בני לוי / לא להיות בזה שאר וכבות עליהם / אלא להודיע לקרח ועדתו שלא יאמנו דבריו כשהם כבים גדולים / אין הדבר כן כי יאמר מי שיאמר לא אחד ובלא אחר יבחר בקנאו על אחרי יאמר עליכם בני לוי ותהיו מתנים סבתי׳ לו שאם תבחרו אם כן כולת כי רב ומשל יהיה עליכם עכ״פ בני לוי · ואמר לכם זה כדי שכם הדברים האלה יתגרו בני לוי המחלוקת׳ ואחר שאלו בקרבם מוכאת הנסיון הנה אמר להוכיחם כאומרו שאתו כל בני לוי ר״ל הנה בני ראובן אין כפור שים להם להתרעם על בכורת אביהם וכן בכורות ישראל מפני שעוברה מהם העבודה והקדושה בוקדש ה׳ · אבל אתם בני לוי למה זה תתרעמו בהיות שנבחרו לכם יקר וגדולה על כל שבטי ישראל / והוא המעט מכם כי הבדיל אלהי ישראל אתכם / רוצה לומר שאף על פי שהוא אלהי ישראל הבדיל אתכם ביחוד מכל עדת בני ישראל בקדושה / שאתם עומדים שם וכמדרים את כליו / ולין לכם מה זאת שבאתם כל זה להיותו דבר שאין כנון / אין הדבר כן שהם יתבאר הקריב אותך קרח / כי קרח ראש בית אב היה / ואת כל אחיך בני לוי אתך / ובקשתם גם כהונה ואין ס״כ מתיו כפוי טובה ותמצאו שוב לכהונה · ולאמר לכם שאתם כל בני לוי מאשם מכם על כל הטוב שהתיחד לנביה : ולאמרו ויקרב אותך / הוא לרמוז אל מעלת אהרן שעשקיו לאשר קרובה בבאו הלוים ולוי הקדש · ואמנם לי כתוב לכן אתה וכל עדתך הנועדים על ה׳ ר״ל אין בני ראובן ולא בכורי ישראל נועדים על ה׳ כי יש פנים לתלונתם · אבל אתה קרח וכל עדתך הם הנועדים על ה׳ לאמרת עיני כבודו · ואמר זה כדי להפריד בני ראובן והזמני׳ והמאתים מקרח ועדתו · וכן כמו שאמרו ואהרן מה הוא כי תלונו עליו / ומה לכם להתרעם על אהרן / כי הנה כל מה שנעשה בשגגת העם כעשה / ואין האשמה על אהרן / והנה שלא אשה לקרח לדתן ולאבירם שהיו נשיאי בני ראובן / כדי לדבר עמהם ולתת להם מענה ותשובה / על הטענות כבלותם אל הארץ / או לתת להם קרקעות מיוחדות בירושת הארץ תחת בכורת אביהם / וכ״ז להפרידם מקרח ועדתו · גם שאמר בתשובתו משה לקרח ולבני לוי על הכהונה / לכן לבאר לדתן ולאבירם על האבלות והבכורה ראובן אביהם / אבל גם הטיבו לא נעלה / ר״ל שהמעלה והתקרבות לפיענו שלרות והסכות ומסרים כעליתו לארץ / והנה אמרנו לא נעלה כארץ הלא ידענו כי במדבר הזה נמות אם כן לא נעלה שם · והטעם כי בעליתם / כלומר המעט כשענין שהעליתנו מארץ מצרים

בשלש ואחת ארץ זבת חלב ודבש שהיא ארץ מצרים . להמיתנו במדבר שכבר גזרת עלינו שנמות במדבר הזה שהם אדוני כבודי · והם במצרים · והיה נקברים את שם · ואלה במדבר פלון · כוף דבר שהיה תכלית כלם להמיתנו במדבר השמם הזה, שבעבור זה היה כאשר לרעם אותך בצאנים, כי תשתרר עלינו גם השתרר , רוצה לומר שררה על שררה באלין אותנו לקרא ללכת לפניך , כאלו אתה הוא אדונינו אתה הוא מלכנו אתה הוא מושיענו ואנחנו עבדיך ילידי ביתך ומקנת כספך . ואם תאמר שתתן מתנות והביאנו לנו בנחלה אל הארץ , אף לא אל ארץ זבת חלב ודבש הביאותנו ותתן לנו נחלת שדה וכרם . רוצה לומר שאלו לארץ ההיא הטובה לא הבאת אותנו , ואף אם כן תתן לנו נחלת שדה וכרם כאשר כל זה הוא הבאת דברים , ואם האנשים אשר אתך עשית עורים ועורים ונקרת עיניהם , באופן שיהיו עורים דבר שוא . שאנו לא נעלה שמה לתנקר עינינו , כי כולם יודעים שאנו לא נעלה לארץ ההיא . ולכן לא תתן לנו נחלה כלום . ויש מפרשים כי אמרו לא נעלה , ר"ל אין רצוננו לעלות לאהרן , שלא לאות כי אין לו לנו לאמרי מדברי דור המדבר לא נעלה שמה כי קשה עלינו מאד מה שעלינו ממצרים ועד הנה בכבתך המעט כי העליתנו בגזרותיך עלינו מארץ זבת חלב ודבש , ארץ מצרים , להמיתנו במדבר הזה , כי תבקש להשתרר עוד מה שעלה לנו , ובדין היה השתררותך עלינו , אם היית מביא אותנו אל ארץ זבת חלב ודבש ומנחיל אותנו נחלת שדה וכרם אשר כך לא נעלה יותר ולא נשמע לגזרותיך · הלא עיני האנשי ההם ר"ל העם שאתה שולל עליו תנקר שלא יבינו ולא ידעו הדרך אשר שכחנו כולם , ומה שפירשתי בראשונה הוא היותר נכון . והותרנו בזה השאלות הב' והג' · והנה מרע"ה חרה לו מאד בשמעו את הדברים האלה . וכתב רס"י כנשבע לאחת , רוצה לומר שלא כנשבע שזה מה שאמרו שהוא הוציאם ממצרים , כי בידוע שלא הוציאם ממצרים ולא משה : ולא נשבע ג"כ מה שלא נעלה , כי בידוע היה כי ניהם יעלו לארץ ויירשוה · אבל כנשבע לאחת והוא כי תשתרר עלינו גם השתרר . כאלו הוא היה רודף עליהם שררות , ולכן התפלל אל האל שלא תפן אל מנחתם לא חמור ר"ל אחד מהם לא נשאתי · אל תפן אל המנחות והדרכות שהאנשים ההם מביאים כולם לפני אלהים בכל עת , או פרי הצן מאוכל שבצאתם כי שולחים אותו למשה מנחה , כדרך האוהבים לאוהבי המעלה כי זה איננו שררה , כיון שהם מעצמם היו שולחים אותו . אבל אני בדרך שררה הלא חמור אחד מהם נשאתי לאות את אחד מהם שעשים המנהגים לשריהם ולא הרעותי לאחד מהם בכח שלמות ושררה , ואיך אם כן יאמרו שאני משתרר עליהם ויתחלה זה השאלה הי"ט . וכאשר ראה משה שלא היה יכול להשיב דתן ואבירם לתשובה , אמר אלעזר אהרן מן הדין שתבלעם הארץ · ולכן צוה הוית שיהיו כלם שיקריבו להם מחתות . והנה עתה לצוות קרח ובכל ביניהם והוא שקרח ועדתו והבכורות שהיו מתרעמים על הכהונה ועבודת הלוים , יקחו מחתות ויקריבו הקטרת , אבל לא דתן ואבירם , ואמר אתה והבל עדתך היו לפני ה' וגומר אתה והם ואהרן מחר ויקחו איש מחתתו , אבל דתן ואבירם הם שלא להביא מחתה דתן ואבירם , ולכן אמר שקרח ועדתו המתרעמים על הכהונה יקריבו הקטרת לא זולתם , ובזה הוא אמר ואתה ואהרן איש מחתתו , להודיע שהוא לא יכלל עימהם בקטורת כי אם אהרן . ואמנם הנה יעשה נדונה אחרת עם דתן ואבירם . ולפי שמשה היה מבדיל בין קרח ועדתו והבכורות ובין דתן ואבירם , וקרח לא היה רוצה בזה . לכן כאשר באו עם המחתות להקטיר קטרת ויעמדו פתח אהל מועד אבל המוכת , כשהגם שיכנסו לאהל מועד להקטיר . קטורת על מזבח הזהב , והקהל עליהם קרח את כל העדה כדי שיעזרוהו במחלוקתו ולא יהיה נפרד לבדו · וגם כדי שיראו הקהל שהיה כלם כהני ה' ומקריבי הקטורת במקדשו , וכאשר ראה הקדוש ברוך הוא כל קהל ישראל שמה , ושלא היה אחד מהם מוחה בידו ולא מוכיח בדבר , קרח ועדתו , כאלו היו כלם מסכימים בדבר , אמר למשה ולאהרן הבדלו מתוך העדה הזאת עדת בני ישראל ואכלה אותם כרגע ולא תשארו לגבין אחד מבעי , ולא היה זה על כוונת היותר האלהי אלא מפני דבריך , לפי שהיה לו למחות ולהוכיחם הוא כהנם בלוחות עין · ולכן היו כל ישראל ראויים אם היו מסכימים עם קרח ועדתו , לפי שהיו נקהלים לראות הבצע ההוא ובלתי מוחים בו · ומשה שהתפלל שלא יספקו מה לא היה דעתם כך , וכי הוא יתברך אלהי הרוחות בוחן לבות וכליות · ואם לא היה בהם רוע אמונה אלא שהתקבצו לראות אותו הבין ותבנה ה' כי נורא הוא · הלא ראוי כשעור איש שחטא והוא קרח שיקטוף הנם אל כל העדה להמיתם , ושפני זה השיבו יתברך בזין שאתה רוצה להמלט דבר , אל העדה הנלוו מסבינו למשכן קרח ר"ל אף על פי שהיה קרח פתח אהל מועד , הנה ביתו ובניו והלכו היו אצל אהלי דתן ואבירם . ולכן צוה התרחקו שיעלו ויבדלו מהם , כי אם לא יעלו ויכתלקו מהם , דע לך שימותו במותם כמוהם שהתורה תצא אל היושבי אהלי קרח ועדתו , והוא הלך משה אל דתן ואבירם ולא היתה כוונתו שמה להוכיחם ולא להביאם לתשובה כמדומה , אלא לאות הגולה והמופת דין לעיניהם . וכן היה שהזכירם דבר אל העדה ביחד כל אשר פלי האנשים האלה ואל תגעו וגומר , רוצה לומר שתרחקו מהם ושלא יקחו דבר מכל אשר להם כדי להבדילם ויזרם הוא . ונתן הגזרה בבניהם ואמר בזאת

תדעו כי ה' שלחני לעשות את כל המעשים האלה , ר"ל ממלכה ומחלוקות הנזכרים כי לא מלבי , רוצה לומר לא עשה אותם מדעתו ומבחירתו , לא כרצון הגם , וגם לא הוסיף על מצות הגם דבר מלבו כמו שהיו חושבים , והוא אמרו את כל המעשים האלה אם כמות כל האדם ימותון אלה , וסוף הארץ האנשי ופקודת כל האדם יפקד עליהם ולא משה הענגלי שאלה, והיה פקדי ופקודתי , או בעבור פקודת דור המרגלים למות במדבר , אם האנשים האלו ימותו כדרך אשר האחרים בשנה או בשבוע , אני אומר שלא ה' שלחני וכל מה שצויתי וכתבתי בתור' היה מדעתי ולא מדעת האדם , לא שהם ימותו בנפלה הזאת מחלום · ואמנם אמרו ואם בריאה יברא ה' יש מפרשי' שלשון בריאה כמו וברא אותה בחרבותם · והנכון בעיני שהתעצומה שהפליא שכתבו בתורה היא הבריאה המוחלטת מראשי' בריאת העולם , לכן אמר ואם בריאה יברא ה' ר"ל אם אמת הוא מה שכתבתי בתורה מבריאת העולם וחדוש תפתח האדמה את פיה ובלעה אותם והנה אמר זה לפי שהאנשים ההם בחדושיהם היו חכמי' בגלות תורה · ולכן אמר אם הם ימותו בקצון שנסגור התורה ולא יקבלו ענשם , אין ספק שיחשו כשעשה שכבלות ויהיה קדום העולם ובריאתו , וזולת יברא הוא עתיד כתוקף עבר כאלו אמר ואם בריאה ברא ה' והוא על דרך כמה יעשה לזה כל הימים אשר כמו עשה · והנה ראה משה לבקש שימים עונש דתן ואבירם ושיפתח כבליעת הארץ לרוצו הדת כנגד הזה , אם בגעו שזה שספרו פיהם לבלי חק לבלוע ולהפחית ארץ הנביאים לפיהם נשרים בנים ושמליה כמה תפתח האדמה שהיא המפל שכיבודו את פיה ותבלע את , והו' לאמרו שקרח היה מהשרפים והמבלעים , ועל דרך המצוה כל האדם וכל הרכוש אשר לקרח בלעה אותם האדמה , אין ספק שהיה עם קרחי' הקטורת · האמנם בני קרח לא מתו כי לא היו בחומה עמו · והתנוגן בלחדו ונכנב עליהם הארץ , כי זה היה עקר הנס לפי שבכר קרה שתפתח הארץ את פיה ונום ה' יפול בם , אבל הנס היה תמיד תחזור פתוחה . אבל כאן בהיות הדבר בהגנתה ועד הפלא אחר שהארץ נסתה עליותה לבלוע המוטעים , חזרה להסגר כאשר בתחלה , והוא ותכס עליהם הארץ ויאבדו מתוך הקהל , ועם מה שפירשתי בזה הותרה השאלות הח' כ"חדושות

הי' ב' ו' נ' ו' ד' וט"ו :

וידבר ה' אל משה לאמר אמור אל אלעזר עד סוף הסדר , יש לשאול בפסוקים האלה שאלות :

השאלה הא' מה ראה יתברך שיקחו מחתות קרח ועדתו וירקעום פחי למזבח ואיך אמר עליהם כי קדשו · ואם היו מחתות שהאנשים החוטאים בנפשותם איך יהיו קדושות ואם ה' כתב שהיו המחתות מקודשות ולהכירות בהכנה לפי שנעשו כלי שרת · וכבר יתן קרבן תועבה איך ראוי שיהיו כלי שרת , כי הנה הוא נעשה כלי שרת להקריב כיון בלשון איננו מקודש , כמו שכתב הרב רבי משה בר נחמן ז"ל :

השאלה הב' למה נצטוה הדבר הזה את לאלעזר ולא לאהרן אביו שהיה כ"ג , ובעל המחלוקת · והנה בתורה אחרת בכנת זה , למען אשר לא יקרב איש זר אשר לא מזרע אהרן הוא להקטיר קטורת , ולכן כעל מחלוקת הכהונה היה ראוי שיעשה הוסרון הזה :

השאלה הג' מה ראו ישראל בתלונה הזאת ואיך תלו לכם אליהם כמותם כל מה שקרה אל קרח ועדתו ולדתן ואבירם , ולא אמרו אתם המתם את עם ה' והם לא נגעו בם , אך מתו מהם כלם ביד את ה' ומהם בפתוח האדמה את פיה , והם היו כנגד כל זה לאמרה ולאהרן :

השאלה הד' מה ראה ית' לצוות על התלונה הזאת בבחין המטות מהשבטים כיון שאל זה עצמו כבר עשו קרח ואהרן בבחין הקטורת כמו שאמר קחו לכם מחתות :

השאלה הה' מה ראתה התורה לזכור אחרי הספורים האלה ענין מתנות הכהונה , והיה ראוי שיכתבו ביום המלואי' כשהתחיל אהרן לשמש בכהונתו , או בסדר בהעלותך כשזכר נתינת הלוים לאהרן ולבניו לעבוד עבודת הקדש :

השאלה הו' למה זכר הכתוב נתינת הלוים לאהרן ולבניו בסדר הזה , בהיות שכבר כתב עליו בסדר נשא ובסדר בהעלותך כאשר היטב , וגם הנה כאן נוה עליו פעמים כי הוא אמר וגם את אחיך מטה לוי שבט אביך הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך , ובאמר ואני הנה לקחתי את הלוים מתוך בני ישראל לכם מתנה וגו' :

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלו כלם :

וידבר ה' אל משה אמור אל אלעזר עד סוף הסדר הזה · הנה צוה הגם מחתות האנשים ההם שנשרפו , יהיו נלקחים מתוך השרפה וירקעום פחי למזבח , לא מפני היות המחתות ההן קדושות , לא כדי שיעשו שמה זכרון לבני ישראל מהמעשה ההוא , וזה כי הנה החטאים לא יחשבו למוני' או רצוי' נגדיות עצמם בלבד , לא בבחינת המעשה אשר יעשה אותם האדם , עד שאם היה המעשה ההוא טוב ואשמתו כפי עצמו תתגלה ממנו , אם כיון בו הנושה אותו תכלית רע , הוא רע בלי ספק ואינו טוב · והנה הקטורת עצמה בהיותו נקרב אל האלהים היה טוב , אבל כפי כוונת המקטירים אותו שהיתה רעה על ה' ועל משיחו , היה רע ותועבה בלתי הגון , ובעבור שקרח ערער על כהונת אהרן , ואלו המחתות והקטורת לעשות פלא אשר יבחר ה' לכהונה · לכן רצה יתברך שאותם המחתות

שנעשה

שבעבור נהם הכהן הגדול שהיו כלם מקטרות / ויאמר אותם כבני המוקד
שהיה מקטרת / כדי שיהיה זכרון לבני ישראל שלא יקרב איש אשר לא יהיה
מזרע אהרן להקטיר קטורת לפני ה' / פן יקרה לו כמו שקרה לקרח ועדתו
המקטירים הקטורת ההוא · ומפני שאהרן היה נושא המחלוקות ההוא ·
אבל לא צוה שיעשה זה אהרן בעצמו / פן יאמרו הרואים שהיה עושה זה
להוסיף על קלון קרח ועדתו להיותו שונאו / אבל צוה לאלעזר שאמר לפנים
כי הוא בן אהרן והוא הכהן העומד תחתיו / והיה זה כ"כ בזקנותו שאהרן
עשה זה כי לא שירים את המחתות מבין השרפה / שהיה אחר פתח אהל מועד
מקום הסגנים שנשרפו שמה ואת האש זרה הלאה · ולפיכך הבנה בזה למה
זרה האש ולא המחתות / בעבור כי קדשו / רוצה לומר שקרח ועדתו היו
מקדשים המחתות האלו בהקריבם עליהם קטורת בפתח אהל מועד לא
אמר כי קדשים הם או כי קדש הם / אלא כי קדשו שהמחתות קדשום קרח
ועדתו לגבוה / אבל לפי האמת לא היתה בם קדושה כלל / כי המחתות
החטאים המשלים האלה בנפשותם · והיות כונתם רעה ומחשבתם
מורעת איך יהיה הפועל קדוש · וצוה שלא יצאו כצורת מחתות כבראשונה
אבל שירקעם ויעשה מהם רקעי פחות רבות כמו שאומר המלה / כי לא
יוכו לגנבת מזבח הזהב שמקטירים בו / וגם לא היה ראוי שיתנו על מזבח
הזולת / אלא מפני הזכרון כמו שיאמר · ולפי שבעבור הקריבם לפני ה' /
ויקדשו אותם בפיהם החוטאים החטאים / והיה הרקוע כבוד למזבח / כדי
שיהיו לאות לבני ישראל / וי"א כי הקריבום לפני ה' ויקדשו שהם קדשו לקדש /
ואמר לפרש כי קדשו ויקדשו מלשון הזמנה מלשון הקדש / וקדשו כי הזמינו אות
לאותו כבוד / וזכר הכתוב שעשה בן אלעזר / והוא כאשר דבר ה' ביד משה
לו / שאחר שאלעזר הכהן שמו על זה ביד משה · וי"א אמרו שרמזו
לחלקם על הכהונה שלוקח בגרגת כמו שלקח משה בידו ונתתם במה
שפרשתי בזה המלות הנ"ל והנ' · וילונו בני ישראל כאשר ראו שאלעזר
בדבר משה לקח המחתות · ונפה אותם ככל המזבח תחת אשר היו המחתות
מקודשים וקרח ועדתו צדיקים וטובים / ולא מתו אלא מפני שמו עליהם
לא מזון כמו שקרה לנדב ואביהוא שמתו בהקריבם אש זרה לפני ה' /
והלוויות המתו במנין האש בלבד / וזה יתפרש ואת האש זרה הלאה מלשון
אש זרה · ולפי שמשה אמר לקרח ועדתו ותנו בהן אש / לכן היתה תלונות
בני ישראל אתם המיתם את עם ה' / שאמרו קרח ועדתו שהיו עם ה' / אבל
אתם המיתם אותם בזה שאמרתם לתת אש זרה במחתותם · הנה התכלות
בעת תלונתם עתה והתורה הנ"ל הנה · והנה יש אומר לאשה הרואה
מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע / והנה לא אמר שיפרדו מהם פן
יכפו כצונים / כי אין מציל ה' בהיותם כחוטים ומוחזקים להיות את
הרשע ולהמלט את הצדיק / כמו שהיה נשכת כבורות / אבל היתה כוונת
תאמרו שלא יתפללו עליהם ולא ישאלו בפדיתם ובשאלות ערכם / לכן
אמר הלוים ולא אמר הבדלו / כמו שאמר למעלה להודיע שלא ידעו לשאלות
ולפגעתם / אבל הם משה ואהרן שמו כלבים כפלם ופעלו את בעם התנא'
ההוא / והם עכו בריותם / וכאשר הלך משה כוונתו יתברך בזה / לא אמר
להתפלל כאשר בפעמים / אבל צוה לאהרן שיקח את המחתה והזהיר
שלא ישים עליה אש מן ההדיוט / כי אם מעל המזבח שהוא האש המקודש /
ושילך מהרה אל העדה כי יצא הקצף מלפני ה' החל הנגף · ואמר וכפר
עליהם לפי שעונם היה במה שהיו מערערים ומגמגמים על כהונת אהרן
כקרח ועדתו / ולכן היה ראוי שאהרן בעצמו יכפר עליהם במה שבשבט ודברו
נגדו / ואין כהן שמשה בעצמו היה יכול לעצור המגפה / אבל רצה שיהיה על
ידי אהרן לכבודו ולהודיעם / שכמו שהמחתה הרגה את קרח ועדתו המקטירי'
כן המחתה בעת הזאת תציל מן המות / ברבות אהרן המקטיר אותה ובן היה
שאהרן הלך במהירות רב אל תוך הקהל / שנקהלו שמה על משה ועל אהרן
ומצא שכבר החל הנגף בעם / ויתן את הקטורת על האש ויכפר על
העם / ועמד אותו משה ויעמוד בין המתים ובין החיים / כאלו היה אומר למלאך
המות לא תעבור כי אמיד ותעצר המגפה · ונראה כמו היה תוחן המגפה
ההיא / כי כאלו רגע קטן אחר שם הרגשה עשר אלף ושבע מאות איש · ואמרו
וישב אהרן אל משה והמגפה נעצרה / עניינו לא זז ממקומו וגם ישב בין המתי'
ובין החיים / ולא פחד ולא ירא לנפשו עד שהמגפה נעצרה בתחלה · ולא
מת ולא חלה עוד אדם מהמגפה · כי עם היותה חולי מתדבק היה נעצרה
ולא נדבקה עוד / ולא שב אל משה לאהל מועד עד שלא יצאה עוד בזה אחר
שהמגפה נעצרה · ולפי שרצה יתברך שהיו ישראל מגמגמי' כנגד המחתות
של קרח ועדתו שמתו מסבת היות האש זרה · לכן צוה לעשות בחינה אחרת
במקלות שיקח י"ב מטות / ואמר משה מטה שידעו המטות יקח בכל
עיניהם / ושיהיו הי"ב מטות לי"ב נשיאים מי"ב השבטים ושיכתוב שם כל שבט
על מטהו שיכתב שם אהרן על מטה לוי כדי שיכתבו שם שני דברים הא'
שם התכונה הראויה לעבודה או ללוי' והב' שם אהרן הראוי לכהן גדול או לא
או לוי אחר משבטו / ואמר פרח מטה אהרן לבית לוי ויוצא פרח ויצץ ציץ
ויגמול שקדים / הורה שמטה לוי נבחר בכללו לעבוד במקום בכורות ישראל
ועל זה אמר והנה פרח מטה אהרן לבית לוי · ומה שאמר ויצץ ציץ /
הורה שאהרן נבחר לכהונה גדולה וזכה לבגדי כהונה גדולה / שהציץ
היה הגדול שבהם ומעולה / ובמה שגמל שקדים הורה גם כן שזרעו
נבחר להתמדת הכהונה עד עולם / מלשון כי שוקד אני על דברי לעשותו
אם כן טוב ד' כלים הן' שהמטה היה פרח · והב' שהוציא פרים

בקדושה · והב' ויצץ ציץ שהוא תולדות המטה · הג' ויגמול
שקדים שלשתם / מלשון ויגדל הילד ויגמל / שאין המנהג הטבעי / כי כאשר
יגמלו השקדים נופל הפרח / אבל שם הגם היה הפרח והציץ וגם השקדים
והעלים תמיד יחד בעצם ההוא כקן ובמורף · הנה התבאר למה הוכרך
ית' לעשות בחינת המקלות / והתורה הגדולה התעידה · ובני ישראל אמרו
שראו בחינת המקלות / הכירו וידעו שכאשר הם נגשים אל המשכן כולל ולכן
נגרש ונחרדו לענין הכהונה הגדולה / ויאמרו לאמרם שקרח ועדתו מתו
לפי שנתקרבו לדברים המקודשים ונגעו בהם / ולכן אמר לאשר קן גוענו
אבדנו כלנו אבדנו הגעם יתכנו לגוע · כלומר אי נכון אבדנו וגוענו כדבר
הזה / ולא די מה שעברו אלא לעתיד כל היום כמות · כי תמיד יגע אדם
בדבר מן המקדש וימות מיד / ומפני זה אמר ית' לאהרן שאתה ובניו ובית
אביו ישאו את עון המקדש / ואמר זה על שמירת המקדש שיהיה מוטל על
הלוים שהם בית אב לאהרן / או אמר זה על בני קהת שהם ישאו את עון
המקדש / לשמור את הכלים המקודשים לבדם / והם ישאו את העון / אם
לא ישמרו אותם כראוי / ומלבד זה אתה ובניך תשאו את עון כהונתכם
אם לא תכהנו כראוי כי / שמשמרת המשכן והעדות האוהל היה מוטל עלי'
ועל בניו הכהנים ועל בני אהרן הלוים : ולפי שלא אמר לאהרן
והנה מהלוים קחו לי והיו לי לשרתים / לכן אמר לו יתברך וגם את אחיך
מטה לוי הקרב אתך וילוו עליך וישרתוך / רוצה לומר שמפני שבין קרח
לא ירחיקם מעליו · כי הם אחיו ועם היות שדברו נגדו / אבל עתה ילוו
עליו וישרתוהו / וזה · כשישמרו משמרת כל האהל / אך אל כל כלי הקדש ·
ואל המזבח לא יקרבו / גם הם בעבודת הכהונה גם אתם בעבודת
המקדש / וכאשר ילוו עליך ושמרו משמרת אהל מועד / אז כל זר לא יקרב
אליהם ובהיות הלוים והכהנים שומרים משמרת המשכן והמזבח / כל
אחד הראוי לו לא יהיה עוד קצף על בני ישראל · ואל תאמר שבני לוי
לא יבטלו לעבודה לשמור / כי אני לקחתי אותם מתוך בני ישראל ונתתי
אותם לך ולבניך לעבוד את עבודת אהל מועד / כלומר לשמור ולהוליך
ולשאת הדגלים · ואתה ובניך הכהנים תשמרו את כהונתכם לכל דבר
המזבח ולמבית לפרוכת / שהם יקריבו הקרבנות על מזבח העולה וגם
ישרתו בהיכל בהדלקת הנרות וקטורת / ועל זה אמר ולמבית לפרוכ'
רוצה לומר במזבח הזהב ובהיכל אשר שם הפרוכת המבדיל בין הקדש ובין
קדש הקדשים · ואמרו עבודת מתנה אתן את כהונתכם / רוצה לומר
שלא יחשוב אהרן שתהיה עבודת כהונתו עמל וטורח רב / אין הדבר כן
כי העבודה ההיא מתנה היא לכם · רוצה לומר מתנה נתתי לכם
כאותה העבודה שבותי שעצמו · וגם אמר עבודת מתנה מפני מתנות
הכהונה שנתן לכם · ונזה הענין אתם תשמרו משמרתכם והזר הקרב יומת
ובעבור הכבוד נוכח פה מתנות הכהונה / להגיד השכר שיתנו לכהני' אלף
עבודתם והורה כמה שפרשתי כזה השאו' הנ' והו' · והנה מתנו' הכהונ'
כבר אמרו ז"ל שהם כ"ד / י"ל עשרה במקדש וד' בירושלים ועשרה בגבול וה"ס
מפרש אותם · ואמרו הנה נתתי לך את משמרת תרומותי לכל קדשי בני
ישראל עניינו שלא יוכל אדם בגוף תרומה אלא אתה ובניך וגם כיון באומר
תרומותי שיאכלו בתרומה בטהרה ובמקום הראוי / ויצאו על זה שאלה
רבה / וכמו שיאמר והלך לך נתתי' למשחה ולבניך לחק עולם / ולמשחה
ענינו לגדולה / ויותר נכון לפרש ענין המשיחה / כי מעת שנמשחו זכו
ומפני אותה המשיחה זכו ובניו לחק עולם / כי מכחה נמשחו כל זרעם ·
ומכחה זכו הכהנים בכל התרומות / וכאשר מתנות הכהנים / באמרו מן
האש כל קרבנם לכל מנחתם / הנותר מן האש והנקרב על המזבח / שם מן
הקרבנות הנותר מהם / ולא מהמנחות הנותר מהם וכן לכל חטאת ואשם
ואמר אשר ישיבו לי על אשם מעילות וגזל / שהם גזילות / אבל זה הוא קדש
קדשים / ר"ל שיש בהם קדושה רבה / ולכן אין ראוי לאכלו כי אם במקו'
מיוחד וז"ש במקדש הקדשים תאכלנו / לא שיאכל אותו לפנים במקו'
הארון / והמקום ההוא לא היה נכנס אדם חוץ מהכהן · אלא הכ"ג ביה"כ ·
אבל אמר שמדרגת הקדושה היא שיאכלו אותו / וכן פירשו כפירוש זכר בו
חילות ודרגות מתחלפות באכילת הקדשי' שקדשי הקדשים כל זכר יאכל
אותה בחצר אהל מועד ואמר' מהם / אמנם קדשים קלים יאכלו בהם / וזה תרומת
מתנם / לא שיאכלום כלם / גם לבניך ולבנותיך ולעבדיך / וז"ש ולבנותיך
אתך ולכל אשר יאכלו עבד וקנ' כספו כי הוא אוכל כל טהור בביתך יאכל אותו
כל חלב יצהר וכו' אמר זה על התרומה כי היא נקראת ראשיתם בכורי
כל אשר בארצם הם הבכורי' שיביאו כל ראשית פרי האדמה / כל חרם בש'
שיחרים אדם על עצמו כבדר שלא יהיה מתנו / לך יהיה חרם לי' לכהן /
וכן הבכורות כל פטר רחם לך יהיה / אך פדה תפדה את בכור האדם ופדם בחמשת שקלי'
וכן בכור הבהמה הטמאה והוא פטר חמור תפדה בשה / אך בכור
בהמה טהורה הקרבנ' על המזבח לא תפדה / כי קדש הם ר"ל בכלל
קדשי' קלי' כשלמי' ומעשר / והוא ענין ובשרם יהיה לך כחזה התנופה
וכשוק הימין / וכדי לכלול כל שאר ענייני הכהונה לכן אמר כל תרומות
הקדשי' אשר ירימו בני יש' לה' נתתי לך ולבניך / כי אתה במקומי תקח כל
הנתן לי · ואמר שיהיה זה ברית מלח ר"ל ברית קיים כדבר המלח שאינו
כן רקב ונפסד · ואמר השם לאהרן בארצם לא תנחל כלומר והנה נתתי
לך את כל המתנות האלה / לפי שאתה לא תנחל עם ישראל בארצם ולכן
לא יהיה לך טענה מפני השלל ובזת הגוים' כדי שלא [illegible]

האלהי' כי אני חלקך ונחלתך ואין לך להתחלק כי אם בעבודתי כי אני חלקך ונחלתך / והיותנו הא' שבפיקו לברכך ההכרחיי מבלי טורח · ואחר זכר מתנות הכהני' / זכר מתנות הלוים / גם כי צוה לתת חלק מהם לכהני' ואמר הנה נ"כ שמתנו הכהני' · והנה שנתן ללוים כל מעשר בישראל / ואמר כי המעשר הראשון שניתן להם חלף עבודתם נ"כ / וגם שמקו' הנחלה שהיה להם לנחול הארץ / כי עד המקום שניתנו להם הוי לבניך ישראל לכבוד שאר כל רוחב כשנוב · ובהיות המעש' הראשון ללוים במקום נחלתם / לכן חייב אותם שהם ירימו ממנו תרומ' לה' והוא מעשר מן המעשר כמו שלכהני' / ונקרא תרומת מעשר ונחשב לכם תרומ' / ר"ל שיחשב ללוים התרומ' הזאת אשר ירימו לכהן מן המעשר / שקבלו מישראל כתרומת גורן וגו' ר"ל כמו שהיה לישראל התרומ' הגדולה שמרימין מן הגורן ומן היקב / כי תרום' המעשר תוכל על הלוים כתרומ' הגדולה לישראל מן הגורן ומן היקב / שכל זמן שלא ירימוה היו טבל ואסורה בהנאה ללוים / ובהרימם אותה התרומה לכהן יאכלו אחר כך הימנו שלא כתבו' והם זהו אילו ומותר לבעלי לאכול מעשרותיו בעורה ולפי' בבית הקברות · וזה בלמוד מאמרו ולא תשאו עליו חטא בהרימכם וגו' · ולפי שהרשו שתהי' התרומה מקודשת משם / לכן אמר כאן בהרימכם את חלבו ממנו / ושהכהן כל אחד מהלוים ירים מהמעשר אשר יתנו לו ישראל התרומה לכהן / ואחר הרימם אותו בכל מקום / ר"ל שהלוים יאכלו מה שישאר להם מן המעשר בכל מקום שירצו / ולא ישאו עליו חטא לאכול אותו חולין כצואתו בכל מקום / כי שכר הוא לכם חלף עבודתכם אשר עבדתם באהל מועד / ולכן לא תשאו עליו חטא / כיון שהרימותם את חלבו והוא מעשר מן המעשר לכהן / וכאשר יהיה לכהן ולא תהיה מזונם אשר ניתן להם האלהים / יעבדו וישמרו עבודתם כראוי / והם וישראל גם כן לא יחללו את הקדשים ולא ימותו · תם סדר ויקח קרח :

פרשת זאת חקת התורה

וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר זאת חקת התורה וגו' עד ויבואו בני ישראל כל העדה מדבר צין · ויש לשאול בזה הפרק שאלות :

השאלה הא' אם היתה זאת המצוה מתורת כהנים / והמדבר בה כי מצות ישראל עליה הדבריה ז"ל / ובפי קבלתם באחד בניסן אשר הוקם המשכן קבלו אותו היום עשרה עטרות / ובו ביום נשרפה הפרה / למה לא נזכרה מצותה כי אם במקום הזה / אחרי ענין קרח ועדתו ומרגליים / וזכר המבשרים והמכות שנזכרו לתחלה מזה :

השאלה הב' למה אחרי זכרון המצוה הזאת לא סמכה התורה ויעשו כן בני ישראל כאשר צוה ה' אותם ביד משה / או ויעש כן אלעזר כאשר צוה אליו משה / ולא כאן אחר דמות לזה / כמו שהוא דרך התורה לומר אחרי הצווים שנעשתה המצוה כמו שצוה :

השאלה הג' באמרו זאת חקת התורה אשר צוה ה' לאמר / כי אם אמר זה על מצות הפרה אדומה / מה ראה הכתוב לקרא אותה כאן בחקה / אם אלה שמות כן במצות אחרות / והיה ראוי שיאמר זה הדבר אשר צוה ה' לעשות אותו / ומה צורך לקרא אותה חקה במקום הזה / הלא מפני שהגויים מקטרגים עליה / גם על שעיר המשתלח ועגלה ערופה ומצות אחרות יקטרגו ולא נקראו חקה / וכל שכן שתלה החקה בתור' / והנה באמרו זאת חקת הפסח ולא חקת התורה :

השאלה הד' ומה טעם שתהיה הפרה נקבה ולא פר זכר / ואם היה לכפר על עון העגל היה ראוי שיהיה זכר ולא נקבה · ומה טעם להיות אדומה / כי בפר החטאות של יום הכפורים / או של העלם דבר ושגגת הכהן גדול ושל נשיאי העדה ושל החטאות לא צותה התורה שיהיה ממינם מיוחד אדום או שחור · ומה טעם אשר לא עלה עליה עול :

במדבר י"ט ד' **השאלה הה'** באמרו ונתתם אותה אל אלעזר הכהן והוציא אותה וגו' כמנין / ויש לחקור ולמה לא נעשתה בה אהרן הכהן הגדול והמשוח בגו המנין · כי משה עשה הפרה אדומה ראשונה במדבר · ואמרו ז"ל שהפרה השנית עשה עזרא · ושמעון הצדיק כ"ג עשה שתים · ויוחנן כהן גדול עשה שתים אחרות · הרי שלא נתייחסה מלאכת הפרות לסגנים / כי אם לכהני' הגדולי' / ולמה א"כ נתייחסה הפרה הזאת אל אלעזר הכהן :

השאלה הו' במה שצוה שישחוט אותה אל מחוץ למחנה / ושגם יזה אלעזר מדמה שבע פעמים נכח פני אהל מועד / ולמה לא היתה שחיטתה והזאת דמה במקדש ושרפת גוף הפרה יהיה מחוץ למחנה / כמו שהיה בפר חטאת הכ"ג של י"ה :

השאלה הז' ולמה לא צוה שיקריב חלב החטאת ע"ג המזבח כמ"ש בחטאת י"ה / וזאת חלב החטאת יקטיר המזבחה ומה צורך שישרפו עורה ובשרה על פרשה וקרבונתיה / כי עם היות שכן צוה בפר חטאת י"ה / כדבר קשה בעצמו וצריך לתת בו טעם אף כאן :

השאלה הח' למה זה צוה שיתן הכהן אל תוך שרפת הפרה עץ ארז ושני תולעת ואזוב / ולא צוה כזה בפר החטאת של י"ה ולא בקרבן אחר אשר נקרבו בפנים והתורה קראה אפר הפרה חטאת אבל היא למי נדה כשאלת הי"ד / ולמה א"כ נשתנה בענינה משאר החטאות :

השאלה הט' למה זה בעשות הפרה ועבודתה היו מתטמאי' ג"כ הכ' כמו שאמר הכהן גדול שנאמר וכבס בגדיו הכהן וגו' וטמא הכהן עד הערב · וכן השורף את הפרה · וכן האוסף את אפר הפרה · ואמנם בפר ושעיר חטאת י"ה לא חייב לטהרו אלא השורף אותם לבד / ומ"מ השורף אותם יכבס בגדיו ורחץ בשרו במים ונאמ' וגם לא אמר בו וטמא עד הערב :

השאלה הי' למה נקראו המים שמתנים על אפר הפרה מי נדה / והיה ראוי שיקראו מי פרה או מי אפר הפרה או מי טהרה לא מי נדה · ופרש"י מי נדה מי הזאה כמו וידו אבן בי / לשון זריקה חטאת / הוא לשון חטוי כמשמעו ואינו נכון / כי למה יקראו המים בהם מהזקתה שהיא הזאה / ולא מהעניין שהם אפר הפרה או הטהרה :

השאלה הי"א למה תלה ית' טומאת המת כל הנוגע במת בנפש באפר הפרה אדומה שעשה בזה הדרך שנזכר כאן / ומה היחס אשר יש לאפר הזה עם הטהרה ממת / ואין ספק שזה היה סוד הפרה אדומה וקטרוג השטן ואומות העולם עליה / ולכן נקראת חקה וגזרת מלך / אבל עכ"ז ראוי להשתדל לתת בדבר טעם או רמז מה שיתיישב על הדעת :

השאלה הי"ב למה היה אפר הפרה מטהר את הטמאים / ועם זה היה מטמא את הטהורים / וכמ"ש ומזה מי הנדה יכבס בגדיו והנוגע במי נדה יטמא עד הערב / והם אם כן פעולות הפכיות ועם זה היה מעורב עצם המצוה הזאת וקטרוג הרבי' עליה :

והנני מפרש הפסוקים / באופן יותרו השאלות האלה כלם / ולא אלך בדרכי הרלב"ג שעשה במצוה הזאת רמז למציאות הגזרות כי הם דרכים משותים :

וידבר ה' אל משה ואל אהרן לאמר זאת חקת התורה עד ויבואו בני ישראל כל העדה מדבר צין · כפי מה שקבלו קדמונינו ז"ל הנה משה רבינו ע"ה עשה הפרה הראשונה כשהיה חנוכת המקדש בחנוכה הגדולה / וביום הראשון מניסן שהוקם המשכן נעשתה הפרה / כדי לטהר כל מי שיש בו טומאת מת מפני המקדש שלא יחללוהו / כי בחנוכת המקדש ושחיטת הפסח בו / הוצרך לטהר כל טמא באופן שלא יכנסו לשם המקדש וקדשיו / ומזאות אשר היו מטהרים כל ימי המדבר / אמנם בסוף ארבעים שנה שהיו מעותדים להכנס לארץ / ראה יתברך שבמלחמות העמים יכבשו ארצם / ורבים מבני ישראל יגעו במת ובכל נפש אדם בערים שיכבשו / גם על פני השדה בחלל חרב או במת או בעצם אדם או בקבר וישארו להם / ואפר הפרה שעשה משה לא יספיק להם / לכן צוה עתה יתברך למשה ולאהרן זומן עשיית הפרה / גם שבסבת הנשרפים פתח אהל מועד וקרח ועדתו / ומן המתים במגפה באהלים ובנבים / רבים מבני האדם היו מתטמאים / וגם הם יצטרכו לאפר הפרה שעשה משה / ועל כל הדברים האלה נאמרה במקום הזה מצות הפרה / ומפני זה לא נזכר כאן בכתוב שעשו ישראל / או אלעזר כאשר צוה משה / לפי שהמצוה נאמרה כאן במקום הזה שבלי המצוה לא נעשה אז / כי היה עיקר הדבור והמצוה שבעת המוקף מן יעשו אותה · ולפי שכבר עשה משה רבינו המצוה הזאת והיה משה שנים / לכן הוכרח ית' לומר למשה ולאהרן זאת חקת התורה / רוצה לומר באותו אופן שעשית אתה הפרה / ככה תעשו אותה בכל פעם שתצטרכו אליה / כי מה שעשה עשית ישאר לחק ולמשפט קבוע לדורות לעשותו · גם כאן באמרו זאת חקת התורה דבר נכבד מאד · והוא שענין הפרה אדומה הוא רמז והוראה לענין התורה האלהית / וכמו שיתבאר אחר זה / וע"כ אמר זאת חקת התורה / רוצה לומר מה שאצוה בענין הפרה / והוא רמז אל הדין האמתי עליך בתורת האלהים / ובזה הותרו כמה שהערתי בזה ג' שאלות הראשונות הא' והב' והג' · והנה אמר דבר אל בני ישראל ויקחו אליך פרה / להגיד שהפרה תהיה משל צבור · ולפי שהיתה כזה בדרך קרבן על כל העדה / לכן צוה ית' שתהיה הפרה נקבה רומזת אל האומה / כי כן נקרא ישראל פרה כפרה סוררה סרר ישראל / ולרמוז שעדת ישראל תגבר ותגבה סוריה ותכבוש את כל הארץ ולא יכבוש אותה אדם אחר / אמר תהי' אדומה מלשון דודי צח ואדום דגול מרבבה · ואמר תמימה / ולא תהיה פרה סוררה אלא תמימה אשר אין בה מום / ולא עליה עול אלהים אחרים · הנה התבאר שבאו התנאים האלה בהיות הפרה עם תנאיה רמז אל עדת ישראל / ולפי שצפה הנה שהקודם שיעשו פרה אחרת ימות אהרן ויכהן אלעזר בנו תחתיו לכהן גדול / לכן אמר ונתתם אותה אל אלעזר / להגיד כי הוא יעשה אותה כי כמו שביארתי / לא באה המצוה הזאת במקום הזה לעשותם שיעשו הפרה הזאת או בזמן ההוא / אבל להודיעם שכן יעשו אותה כשיצטרכו אליה / וידע ית' שכאשר יעשו אותה אחרי זאת המגפה / כבר יהיה אלעזר כ"ג / והרלב"ג כתב שאמר ונתתם אותה אל אלעזר / להגיד שתהיה שריפת הפרה בהיות הכהן מלובש בגדי לבן לא בבגדי זהב / ולכן אמר אל אלעזר שאלעזר יעשה המצוה הזאת / למעט את אהרן שעבודתו בבגדי זהב · ואינו נכון והותרו בזה השאלות הד' והה' · והנה פר החטאת של כ"ג בי"ה לפי שלא היה ענינו כי אם לבא אל המקדש היתה שחיטתו והזאת דמו והקטרת חלבו על גבי מזבח הפנים / אבל בפרה אדומה היה ענינה / לרמוז אל האומה בהיותה בעולם / ואין ראוי שתכנס למקדש /

ולכן

[illegible]

[illegible]

ויבואו בני ישראל [illegible]

השאלה הא' [illegible]

השאלה הב' [illegible]

השאלה הג' [illegible]

השאלה הד' [illegible]

השאלה הה' [illegible]

השאלה הו' [illegible]

השאלה הז' [illegible]

השאלה הח' [illegible]

[illegible]

ויבואו בני ישראל [illegible]

[illegible]

והנני [illegible]

ואמר [illegible]

[illegible]

והדעת הב'

[illegible]

והדעת הג'

[illegible]

והדעת הד'

[illegible]

והדעת הה'

[illegible]

והדעת הו'

[illegible]

והדעת הז'

[illegible]

והדעת הח'

[illegible]

והדעת הט'

[illegible]

והדעת הי'

[illegible]

[illegible]

הראיה

ודעתי בזה

[illegible]

[illegible]

והנה יורה

[illegible]

מקודם ומה הוא שרציתי לבאר בדבר הזה והשלמתי שהיה כוונת התורה :

וישלח משה מלאכים מקדש אל מלך אדום עד סוף הסדר . יש ג"כ בפסוקים האלו שאלות :

השאלה הא' . בשליחות שלח משה אל מלך אדום אם כשנראה את הפנים למה לא [illegible] כתבתו ואם היה [illegible] מה שאמר לו לא תעבור בם וגו' כמו שנזכר בסדר אלה הדברים למה [illegible] שליחות השלוחים האלה [illegible] אשר [illegible] :

השאלה הב' למה לא שלח משה למלך אדום לאמר [illegible] הולכים אל ארץ כנען [illegible] ומה לא [illegible] למלך אדום [illegible] וכמו שאמר לסיחון עד אשר אעבור אל הארץ וגו' :

השאלה הג' מה הוסיפו בני ישראל בשליחות השני לומר למלך אדום [illegible] בשליחות הראשון [illegible] :

[illegible]

השאלה הד' [illegible]

השאלה הה' [illegible]

השאלה הו' [illegible]

השאלה הז' [illegible]

השאלה הח' [illegible]

השאלה הט' [illegible]

השאלה הי' [illegible]

וישלח משה [illegible]

[illegible]

ותקיים לאחד מאבני דברים · לא שיפלה לבניהם הארץ ויהיו בניהם שוים בדבר והו שלא יראה · לא יראה לאחד מהם · והא' קיים ונטל בחק משה רבינו עליו השלום · ולכן את אהרן ראשונה ואחר כך את משה כבואו אל הארץ · והשנה הג' כי אם שניהם יחד · היה ישראל פונה אבלות לאחד ומספד לאחד לשניהם יחד · וזה היה בלתי ראוי כי אבדת כל אחד מהשלמים האלה היתה ראויה לשום הספדים · לא כי להספד אחד לכל אחד מהם · ומפני זה את אהרן ראשונה ויבכו אותו שלשים יום כל בית ישראל · ולא הב' את משה ויבכו בני ישראל את משה שלשים יום : כי לכל אחד מהם בכו ונפלה נפשי עליו כפי כבודו · הנה נתתי טוב טעם כנות כלם נכונים למבין וישרים למוצאי דעת · והשמרה בזה כמ"ש אה"ד :

וישמע הכנעני מלך ערד עד ויסעו בני ישראל ויחנו באובות · עם היות שאחרו המרגלים שהוא יושב בארץ הנגב · הכנעני יושב גם כן מלך ערד היה שוכן נגב יותר · כי לא היה יושב בנגב מעבר הירדן · כי בארץ כנען על יד הירדן יריחו · והוא היה הכנעני היושב נגב הנגלה לישראל דרום ויכתום · ומה שאמר שמע אשר אמר בכתוב כי בא ישראל דרך האתרים · וכתב הרמב"ן כי בא שם דרך הוכרת ונכונה דרך כתרים והמרגלים את הארץ אשר יבאו דרך גלויה מעורבות · אלא דרך עקלתון ונסתרת · לאמר לא תשורנו עין ומשמע ששמע ישראל לתוריהם דרך המקומות שהלכו תחלה · כמו שבאו מקומות עלה נבאו נבוכים הם בארץ · כי לא נתן אותם מלך אדום עבור בגבולו והם לא עברו כי לעבור בו בעל כרחו · וישב מפני זה הכנעני להלחם בישראל כדי שיעו מאלה · כאשר הוא מגבול אדום בהיותו בחו רב מבא מלך אדום · והוא דרכה לומר הכנעני כבר הכהלים יצאו מעם אחרת ונכרתו מסביב · וכבר יורה על המסעות שנכנעו לאחריהם וזה סבות נמשכה תורה · ובני ישראל כבצו מבחרות בני יעקן מוסרה שם מת אהרן · וכלו בצאו הגר את ובכעה מסעות ים בגוים · אלה גבו אחורנית מהר ההר למוסרה כשבבנו כל ארץ אדום · ונדמה להם שיפסידו כל אותו הדרך כאלו מת אהרן עתה · והנה הכנעני כשבא לבלחום בישראל לא ברא מהם שבי · אבל שבה מהם

בניה מתמבאות בני אדם · ואמר ל"ס אחרו שבפתה אחת שבו מהם · להגיד שעם היות שאות בדיק נגיע שהוא בוגד · ולכן נדות ההרן מבוא האנשים בהם · הנה בזכות שהיה תלויה ישראל נשכפדו הן אל יסגיר בבוא מלאם מיד כר וחסד עריכים · ומפני שישראל ראו כי עוני ההנגעה נענים לכן נדרו נדר לה' · אם נתן תתן את העם הזה בידי והחרמתי כי לפי שלא קם ישראל מכיר אותם לא קרום כשום ואחרו כתם לא העם הזה · והיה העיר בכלל שלל ערים יהיה חרם לא יהנה ממנו · כיון שכינויו · אבל לאוכר שם ה' יצא · ההמכם אמרו וישמע ה' בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם אתהם ואת עריהם ויקרא שם המקום חרמה · ונתחכמו המפרשים בעצמו מפני כפק הגזרה בהלישית אשר זכרתי · והרמב"ע כתב שהפסוק הזה כתבו יהושע בתורה · וגם זה איננו שוה להתרת הספק ההוא · כי בכה אחרי מות יהושע היה הענין ההוא כמו שנזכר בספר שופטים · ולכן כתב הרמב"ן בתקום הזה וז"ל · אבל האלים הכתוב להזכיר כאן הענין · והוא כענין הנחש שאמלה ברדת המן · ובני ישראל אכלו את המן ארבעים שנה עד בואם אל ארץ נושבת את המן אכלו עד בואם אל קצה ארץ כנען · והוא לאמר והיתה על משה מיתרת הבאת וכו' כי ראוי כבתה בלילה · שבו לכתוב שיהושע כתב זה · והנה הדבר נכתם שהכתוב הבלאה · אבל לא זכר מי היה הכותב כיון שלא היה משה עליו השלום · והדעת הזה נכללו לקחתו הרמב"ע מדברי המפרשים · שאפילו התורה אשר להם נאמרו ונחרו שלא כתב זה משה · והרמב"ן כן כתב אחרי הרמב"ע ותמימה תשלמות תורתו וקדושתו שיכל ממנו · שיש בתורה דבר שלא כתב משה · והם אם כן בכלל כי דבר ה' בזה · ואני כבר ביארתי בפירוש ובני ישראל אכלו את המן · שמשה כתב את התורה כאשר נוה השם שלם כמלה ולכן שיכן מהבטל שאות ע"ה יכתוב בה דברים עתידים להיות אחרי מותו · כמו שלה שמות הזוגים אשר ינחלו לכם את הארץ · כי הרמב"ע כתב הכל מידו הכל מפי הגבורה · כמו שהיו הדברים עתידין להיות · ולכן כתב כמה זמן אכלו ישראל את המן כאשר הודיעו האלהים · וכן נאמר גם כן שכתב כאן · איך נתקיים נדר ישראל עם הכנעני ועריהם שהיה אחרי מותו · כמו שהוא כתב בידו ויעל משה וימת משה · ואלה הדברים העתידים בנבואה כי מוליד בנים ונדמיהם כי להיותו שתם הדברים העתידים כאלו הם · היו כלם כמו הווים ועומדים לפניו ולפשר לומר עוד כי כל מה שזכר הכתוב בכאן היה בימי משה · והוא שהכנעני בא בדרך האתרים עד תקנה ישראל וילחם בם וישב ממנו שבי · ובני ישראל החזיקו ולחמו בהם וגם גברו · ובני ישראל רדפו אחריהם עד שהכבו לאחיהם בעריהם ויחרימו אתהן · כי הכנו בכים תהם ואת עריהם נתנו לבזה ושלל וחרם לה' עד שהשם מפני זה קרא לאותו המקום שם · היתה המלחמה חרמה · ומפני שהחרימום אבל לא לקח ישראל את עריהם לפי שהירדן לא עברו את הירדן ומשה לא עבר את הארץ · ואחר כך בימי יהושע את מלך ערד אבא להלחם עם ישראל · ובני יהודה אחר כך בימי השופטים · גם הם נלחמו בהם · בהיות מלך ערד והחרימו

אותם ולמקום וקרא שם המקום ההוא חרמה · הנה לומר הארץ שבלך אלה לאחרים בימי משה · ושוב קראו וקבלו עליהם את שם החרם לעשות אבותיהם · ואין לנו כל כך דבר שלא היה בימי משה השלום נכתב על ידו · והתורה השלמה הה' והו' · וספר הכתוב שנסעו מהר ההר דרך ים סוף · שחזרו לאחור כדי לסבב את ארץ אדום וקצרה נפש העם בדרך · שלא יכלו לסבול עמל ושורש הדרכים · והיה זה לסבות · ראשונה לפי שראו שזה הקץ להכנס לארץ · כי כבר השלימו כל הארבעים שנה ומתו כל דור המרגלים · וכן לפי שראו שמשה שלח מלאכים אל מלך אדום לקרא לו ולא בלחמה עמו · כל שכן בלאתו כנגדם בחרב ובקשת · והג' לפי שראו שחזרו לאחור דרך ים סוף כמו שנצטוו דור המרגלים שבאו אחר כבו וכעו לכם המדברה דרך ים סוף · ואחרו מפני זה כתענג במדבר ארבעים שנה שנית · התחילו לקוץ בנפשם ולהרהר במה שנעשה בהם על פי ה' · ובכיכם אשר אמרתם וגו' ומפני זה כאשר וידבר העם באלהים ובמשה · כי הנה לא ייחסו היציאה ממצרים למשה לבדו כאשר עשו אבותיהם · אבל לאלהים ובמשה כנגד שביאו אמרו למה העליתנו ממצרים למות במדבר · כי אין לנו תשובה במדבר תכלית אחר כי אם למות · ואמר כי היא ארץ קמודנת וכמתגשם בה · ואין המדבר כן כי אפילו הדברים ההכרחיים אין לנו בה · אין לחם ואין מים · ונפשנו קצה בלחם הקלוקל · ואמרו כי הנה בלחם כפשנו קצה כי אם הוא הקלוקל · כלומר הקל מאד בטבעו · ולכאורה עמלים וסרחנים מבני תמזון הגוף והכבד לא אל כבד ואל חלד · ולפי שהם לא התאבלו מחוסר מים וחוסר לחם · אבל דברו כי ובמשה מבליכה לחע נפשם בלותם מתנים המאכל השמימי שבאכלים שהוא המן · ומעוהו כי שפך הרע הזה בעיניהם לא היו הזוק בלא תועלת לעצמו · אלא לרוע קוצו ומשחו ולפי שלא עתיד בא מתקנות כל היות שלו היום · ואומרים מאבית לו אחר דורש ושוכל · ושב סורקו זוכל · שתחשה הכלהים לך · והיה דף מ תמינם ומה יתרון לבעל הלשון · ולפי שישראל עשו כלשונם הרע כמעשה הנחשים · שלח בהם הנחשים השרפים וינשכו כפיהם כמו שהם היו מנשכים בלשונם הרע · והאמנם אחר שהודו עונם וראו משה כלימו דברנו בה' ובך התפלל אל ה' כמו שהתפלל על העגל בעבור מצרים וכן שהתפלל זה בעד העם · ואין ספק שהוכיח הנחשים בתפלתו · רק נשארו כעם חולים רבים מהנשוכים · וכדי לרפאותם צוה השם לעשה לו שרף ושים אותו על נס · והיה כל הנשוך ורא' אותו וחי · וידוע כמו שכתב הרמב"ן כי זה היה ראוי שיוסיף בחלים כי הנשוכים מהכלבים והערבים אין ראוי שיראו צורת הנושך · אבל היה זה כדי שיכירו וידעו שחליים ורפואתם הכל היה מאת ה' ולא בדרך טבעי ולכן נדמה הכה שהמיין היו הם מקבלים רפואה · ובדי שכל אדם יוכל לראותו מרחוק · צוה שישימו אותו על נס כדי שלא יצטרכו גוים ירחמו · ויפעו הנשוכים ויביאו כח כי נשך ונחש אם ירפא · והיתה זאת פלאות שביאתו דבר שהכה היא מרפא · ושם נס אותו · על נס מפני שיונק השם · ואחר ויעש משה נחש נחשת · לפי שהנחשים השרפים הם אדומים כמין הנחשת · ולכן כדי שתהיה צורתו כצורת הנחש הרע עשה מנחשת · ולפי דעת חז"ל כוה הקדוש ברוך הוא כזה · כדי שהנשוכים יוכח אותם שהיה כלשון הרע נבוכה בלי לחם · ויובח את עונם ויבוא אל ירפאם והתורה השלמה הה' והו' :

ויסעו בני ישראל ויחנו באובות · ואמר עד ויאלם ישראל מלחמים אל סיחון · אמר הכתוב לעניינו להגיד מסעות העם וזכר כל אלה מסעות · כמו שהתחיל בבדר מסעי כי שם באומר ויסעו מהר ההר וישבו כמו שכיון ויבאו אפונן ויחנו באובות · ומשם חנו בעיי העברים · ואין זה הר העברים · אשר שם מת משה · אבל הוא מקום אחד על פני מואב · ר"ל בגבולו מפאת מזרח · כי משם גבול סיחון ואחריו היה פאת מערב לגבול מואב · ומפני שצוה ית' לישראל כמו שבא משה בבדר אלה הדברים אל תצר את מואב · לפי פי' הכתוב כאן שלא יכבו ישראל ואין כבשו ומטו כמי שמבקר והולך · להודיע שלא עברו על בטוי · ונחל זרד · הוא דיבון גד ועירו לו שבי שמית · ואמר כי ארנון גבול מואב · להגיד שאם ישראל יכבו את ארנון · כיה שנכנס היות בין ארנון ובין האמורי ואמרו לקחו תמני מואב כי הנה הרחיב את גבולו עד כל ארנון · וזה כתה לישראל קיוחו וכבשו ועברו את כל ארנון נתן גם לאמורי · ראה נתתי בידך את סיחון מלך חשבון והתגר בו מלחמה · והביא ראיה מספר מלחמות ה' · והוא ספר היה בין העמים ובו כתבו המלחמות אשר קרה בכל הארץ · ויספרו לכם כי קבל אותו ובידו · והמשפרים היו עושים ספוריהם בחשלים וחידות יפות · והם כאמר על מלחמת האמורי ולקיחתו ארץ מואב את והב בסופה ואת הנחלים ארנון · ואשד הנחלים אשר נטה לשבת ער ונשען לגבול מואב · ופירושו אל מקרא כך ואת שירם האמורי מארץ מואב עד מקום שהיה נקרא והב בסופה · כי שניהם מל המדבר היו ועד הנחלים ארנון · כי מלת את תשמש בזה המקום במקום עד · ואשד הנחלים · הוא שפוך מימי הנחלים · וגם נטה לשבת ער שהיה ממואב · כי ער ומואב אחד הם · והרמב"ן פירש גם כן נכפר מלחמות ה' היה מחכמי הדורות ההם · שכתבו דברי הימים והמלחמות שקרו · ולפי שגבורות סיחון במואב היתה נפלאת בעיניהם

ופרנסיפשאו מואב וזה כבר נתנו עליו תלונות את והב בסופה וגו' / וכן גבולו וחשבון ... אשר לארץ מואב ... / ... הנחלים מארנון הגיע כל אשד הנחלים כגרים מתולדות הטבע · ואלת נבואה היה מלשון בסופה ובסערה / והנה כאשר לכד סיחון את ערי מואב / כתבו המושלים בספר מלחמות את והב בסופה / רוצה לומר כלקם זה עם והב עיר מואב בסופה ובסערה · ואת הנחלים ארנון / רוצה לומר וכן הלכו בסופה הנחלים אשר בארנון · ואת הנחלים אשר נטה לשבת ער מואב / ונשען הגבול לגבול מואב / שכל המעיד ה' בסופה ובסערה / כי בא עליהם סיחון פתאום פרצות שופכו נגד נחשבו ונלקחו בסופה · והנה הכתוב כל זה לבאר / כי ארנון היה גבול מואב / ולכן היה אסור לישראל / שכל הנחלים וכל האשדות עד ארנון היו מותרים להם · לפי שסיחון לקח ממלך מואב את כל ארצו עד ארנון ולא ארנון בכלל · ולכן נתן משה לראובני ולגדי מן הגלעד עד נחל ארנון · והוא פירוש נכון · ואחר שכתוב והב בסופה / ובספר מדעתיך עקרת האומר שבאור הנזכר כאן הוא הבלע אשר היה נקרא / כי לא הזכיר הכתוב כאן אלא במקומו / גם שמקום הבלע היה נקרא ושם באו שלא הזכיר את ארנון · ומשם באו למתנה ומשם באו לבני העברים · ומשם לנחל זרד · ומשם לארנון · ומשם אל באר הוא הבאר אשר אמר ה' / ואיך יהיה זה הבלע אשר נקרא · ועוד איך יתכן בהיות משה ואהרן חולים ומתו ריבם על נדרת מימתם ולא ישבו אל הארץ / אז ישיר ישראל את השירה הזאת ויחשיבם ומגדיליהם על כן · ועוד כי איך יאמרו על הבלע באר חפרוה שרים כרוה נדיבי עם במחוקק במשענותם / כי הנה הבלע אשר היה נקרא לא נעשה מים לשתות מים ומתו אלא משה / ולכן נראה לי שבאר המצרים כתן חק"ה המים לישראל ע"ד הפלא · אבל היה זה כאשר ישראל היו צמאים מאד ומתרעמים עליהם / ומפני ההכרח היה עולה להם מים לשתות / אבל המקום הזה באר נקרא כן / לפי שבו הקדוש ברוך הוא מצאתו מבלי שאלה ממנו ישראל מים / שאמר אל משה אסוף את העם ואתנה להם מים / רוצה לומר מבלי שאלתם ובקשתם / כי לא אספתן בו תלונות מלונותיהם / ועל דעת חכמינו ז"ל ובראשם לברכה זה היה באר של מרים שנגנזה במיתתה / ונתנו הקדוש ברוך הוא לישראל עתה בזכות משה · והנה ישראל בראותם שחן ה' היה נותן לפניהם מים מבלי פתאום ושמחה לא שבת תרעומות / נתנו לפניו שירה בזה ברכות והודאות לאזו הגדול / והנה שאמר הוא הבאר אשר אמר ה' / רוצה לומר זה היה הבאר שהיה חק"ה נותן מעצמו / ולא כבאת שאלים כי באר הבארות נתן מתוך התרעומות / ולכן לא שיר ישראל כי כבאר המצרים לא נתנו שירה על המים / לפי שהיו בלום ובכעס ומתוך צעקות ותלונות / אבל כאן נתנו שירה ואמרו עלי באר ענו לה / רוצה לומר שירו ואמרו הכל עלי באר / ר"ל שיהיו מים רבים ונובעים כאופן שיספיקו אליהם / והיה מהכבוד בעבור זה שהתחילו שרים כתבו לאותו כאשר כרובי העם / ואמרו זה להגיד שלא נתנו משה אליהם אלא השם הוא נתן להם מים / ובתקנו השרים והנדיבים לעשות נומה יפה סביבו · והתבונן כי אמרו במחוקק במשענותם / שכבר נוה שהשרים והנדיבים חפרו הבאר הזה במשענותם / כמו שבאר המצרים היה חופר הבאר ומכה בצור משה ומוציאו במקל ומחוקק / שבאמר כי שם תלקת מחוקק ספון · ולכן אמרו שזה הבאר חפרו השרים / כמו שבאר הבארות חפר המחוקק ע"ה · וקרא את המטה אשר בידו ונתן הבלע שנקרא בארות בני יעקן המשענות לפי שיצאו מהם מים · והותרה נתה שפירשתי גוה המלה הזאת · וזכר שאר המסעות שנסעו אחר באר מתנה שהיה גם בארה אל מתנה / ומתנה נחליאל ומנחליאל במות / שהם שמות המקומות אשר הלכו בהם ממדבר עד אשר בארץ אדום · והגיעו כ"ש הר"ן כן שכל המסעות ההם לא היה נחל ולא מקור טובת מים זולת זה / כי היתה הארץ ההיא כלה מדבר ומפני הישימון וראש הפסגה הוא הר העברים שגם מת משה :

וישלח ישראל מלאכים אל סיחון וגומר עד סוף הסדר עם היות שלא נוה הם' למשה

שישלח אל סיחון / אבל כתוב באומר קומו סעו ועברו את נחל ארנון ראה נתתי בידך את סיחון וגומר החל רש והתגר בו מלחמה · הנה ראה משה ע"ה לשלוח לו מלאכים בדברי שלום / כאשר עשה אל מלך אדום לסבות · ראשונה לפי שהיה משה במחשבתו שישראל לא יכבשו כל העברה משרים / והיה תכליתו שתהיה נחלתם כלה מעבר לירדן ומלאה / ויהיו חושבים יחד / כי היא הארץ הטובה ארץ זבת חלב ודבש / ולכן היה טוב בעיניו שם שלום יהיה סיחון ויפתח להם / שיהיה כל העם הנמצא בה להם למס ועבדום · וישראל כלם יתנחלו עבר הירדן בארץ / ואם לא לקחו עמו אלון כנען שלום לא היו בני גד ובני ראובן שואלים את הארץ ההיא לנחלה / לא היה משה מניח גם אדם כמו שכתוב הרמב"ן · ושנית שנעשו בזה לרדוף שלום ורודף שלום / והיה יודע שהוא לא יכבוש את הארץ ולא יעבור עליה / ולכן היה משתדל במלחמת האמורי וי' נבואות לפי יצן / כי מפני כבוד משה ופחד רוחו כלה שכינו ועל ידו יבואו מלחמות סיחון ועוג · שהיו ביותר עצומות משל מלחמות שעשו בכבוש הארץ · ויתלך את אבים לשלום הגבוהים / והם גם והם מלכות אדין תמות כמשו ושמיעו משה בתחנת שלקו / כי הנה ארץ האמורי היתה מחתנת אבגרכם / ויוצאה היתה לישראל מקדין ארץ סיחון ועוג מלכי האמורי שאינה לשגרכם / אף על פי

שעיקה תעבר לירדן ושופטיה נוה המלה הי'. · ונם כן משה עשה זה לסבה שנית / והוא שאם סיחון יבוא עליהם ויתנו עליהם / כל מלכי כנען לא ישמעו נשגיהם למלחמה / כי היו סיחון וחשבון ארצו יותר חזקים מכל שאר המלכים יחד · ותהיה הארץ ע"כ נכבשת לפניהם כלה בשנה אחת / ואם יבא לא אחת עם ישראל וידע שיתנהו השם לידו / ישמעו עמים ירגזון וחלו ירמי' מ"ח ב"ב ג' כ"ב שכניהם / ולא יעצרו כח למלחמה כראותם כי את סיחון נכורם · ואחרו שכל מלכי כנען היו מעלים מס לסיחון / כי שיהיה מזהרם לא יעצרו נזיקות עליהם / ולכן יצא סיחון להלחם עם ישראל / כי בטחו בגבורתו וחוזק עוזו / ומפני כן לא נכבשו כחשבון כי היתה חשבון חזקה ובצורה שם ונדולה · ואז"ל אלו היתה חשבון מלאה יתושים אין כל בריה יכולה לכבשה / והוה ראו ישראל את גבורת השם ותשועתו / כי המתגלים אמרו לסבב כי עז השם והשרים בגבורות גדולות / הלא זה היה נחשב יותר בסיחון ובציונו וכחשבון ובצרתם · ועל כל זה השם ישראל לפי חרב ובטל שוות עוו / וירש את ארצו עם כל חוקיו / מארנון עד יבוק עד בני עמון שכבשו ישראל חשבון וכל בנותיה שהם הערים והכפרים הסמוכים לה · והנה אמר כי עז גבול בני עמון / לתת סבה שלא היה סיחון ועמו ואלכו כל כך חזקים / איך לא היו סובבים את ארץ בני עמון כלה / לזה אמר שגבול ארץ בני עמון היה חזק ועז מאד ולא יכול האמורי לכבשו · ואם יקשה לאמר איך כבשו ישראל את חשבון ובנותיה / בהיותה ממואב והשם נוה שלא יצר את מואב · הנה להשיב לזה אמר הכתוב כי חשבון עיר סיחון מלך האמורי היא / והוא נלחם במלך מואב הראשון וגו' / ר"ל שהכתוב הודיע של אשר את מואב / לא היה אלא על הערים אשר היו למואב בעת שבוי הבעל · אמנם חשבון כבר היה למלך האמורי מימים רבים / כי סיחון נלחם עם מלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון / ולכן כתוב חשבון לאמורי ולא למואב / והביא ראיה על זה מדברי המושלים / והם המשלי שהמושלים שעשו שירים ופיוטים על דברי המלחמות הקדומות / והם כתובים בספר מלחמות ה' כמו שנזכר למעלה / שהם עשו שירים ומלים לכבוד סיחון כשכבש מואב כי שיר לקבל ולבניה · והשיר והפיוט הוא באו חשבון / ר"ל בני אדם גם בני דת / באו לבאר ולראות את חשבון שתבנה ותכונן להיות עיר סיחון / כלומר שבהיות חשבון ממואב היה חרבה ועזובה ונתלקה · ואחר עתה שלקחה סיחון ויגדלה ויפארה / כל אדם בא לחשבון לראות מה שלדור בה / כי עתה בלי ספק תבנה ותכונן כיון שהיא עיר סיחון · ולפי שאחר שלקח חשבון את סיחון ומואב / הנה ארץ ועם יצא לכבוש את כל ארץ מואב / לכן אמר עוד הפיוט כי אש יצאה מחשבון להבה מקרית סיחון / שהוא כמו ענין בתולות אותות כדרך השירים / והוא אש ולהבה אכלה את ער / והוא ושוו הארץ מואב ונקרא ער / על שם העיר הגדולה אשר בתוכו וזה שנקרא ערוער וכן אכלה בעלי במות ארנון · והם שומרי עמו"ס של במות ארנון לגבור אלהיהם שלא יוכל להושיעם · וכמ"ש ויבא כמוש בגולה וכהניו ושריו יחדיו · והבכתי למואב כאם יי' מעלה במה ומקטיר לאלהיו · או יהיו במות ארנון כמו תמגרי ארנון · ולכן היה מקונן על מואב אוי לך מואב אבדת עם כמוש / ר"ל עם המואבים שהיו עובדי' לאלהיהם וכמ"ש יפתח אשר יורישך כמוש אלהיך / ואבדת הוא כמו כאבד' וכמו וכאשר אבדתי אבדתי / ואמרו נתן בניו פליטים ובנותיו בשבי שופטים י"א כ"ו האלה שוכר / כי הוא נתן ושם את בני ישראל פליטים ושם אותו ובנותיו בשבי כל הבנים כבנות · שהכנין הוא שכמוש אלוה מואב הוא נתן ושאנים רוב הוכרים של מואב להרג ולאבד במלחמה / ומעט מהם היו פליטים והבנים ג"כ נתן והנית בשביה למלך אמורי סיחון · ואמר לפרש כתן בני פליטים / שכמוש נתן המואבים בו שנקראו בניו ובנותיו ברחים ובנים מפני חרב הזבים · ובנותיו שלא יכלו לברוח / הלכו בשבי · ואמרו ונירם אבד חשבון · שר כיר מלשון מלכות כמ"ש למען היות ניר לדוד · ואמר ומלכות של המואבים אבד חשבון עד דיבון / ונשים הוא מלשון אם לא שיום עליהם נריהם מלשון שממה ומלון · ר"ל שהרגו והרסו עריהם עד נופח / שהוא עד מידבא וכן תאמר והלכו ממון מחשבון עדה שהם מרכון ומידבא עד נופח וגו' · ובפי' הקראי' ראיתי שפירשו בזה ונירם מלשון ויורו המורים / יאמר הכתוב ונירם אבד חשבון / כלומר שהלכו שהיתה כחשבון לגמרי ונשים ונגבה מאוד עד נופח כמו אם לא ישים עליהם נריהם · או יהיה ונירם כמו נינים יחד / יאמר כאשר כבש האמורי את חשבון ובנותיה מידי מואב / כלו וכתבו ישראל וירשו אותם ונשים כחרבן ומשמה כל הארץ עד מידבא ונופח ומידבא שהוא מקומות הם · ואמר וישב ישראל בארץ האמורי ושלכות נבותיה · להגיד שעם כל זה שקרה ממהרה במלחמות המושלים מקרא בכתב הכנעני רשותם / הנה לא נתכנע משה כהיותו בארץ האמורי שלא יתכן לכבוש את יעזר / שבל שלח משה לבדו ולא ידע מזה אדם אשר מן המחנה / כי אלו המרגלים שם לאמר ובזה הלקחת המרגלים שם / אלא בו שמת את הארץ אבל גם לכדו בנותיה · ומשה לכד את העיר אשר כך · ולמה לא בני יוסים לו שלשה לכדם לכדו הערים ההם / יהיה לפי שהמלחמה היתה בעיר והנברים יותו ושלחו הבנים והטף בערות שלא יכלו להלחם ובזה הדרך לכדום · והשכר הכתוב שמשה לא שלח גם אל לשלום את עוג / לפי שהם שבו מן ישור דרך הבשן / ויצא עוג מלך הבשן לקראת' / כי הוא כששמע שהאמורי משה את האמורי / יצא בכעס וכרעש ויקנא קנאה גדול להלחם בו / ומפני זה לא היה מקום למשה לשלוח אליו מלאכים לשלום

ומפני שאמר וכל ישראל כאחד קהלם ועדתם, כהשכם שהיות עת ינאו לקראתם, אחרי כבוש מלך האמורי לא היה אלא מפני שלוחו לבו לגבורים. ואם לבו נקרעו לנקום את נקמת סיחון, לכן אמר השם למשה אל תירא אותו, כי בידך נתתי אותו ואת כל עמו ואת ארצו. וכן היה שנשאל שכבשם במלחמה הכה משה את עוג ואת כל בניו ואת עמו ויירשו את ארצו. ואחר אתי המלחמות המופלגות האלה, נסעו בני ישראל וחנו בערבות מואב, וישבו בערבות מואב שם ישבו עד מות משה, והודיעה ישראל הכתוב מה שקרה בחנותם שמה וכמו שיבא בפרשיות. עם כלל ואת סקת פתורה

פרשת וירא בלק

וירא בלק בן צפור

עד סוף הסדר. ויש לשאול בספוריו שאלות:

השאלה הא׳ באמרו וירא בלק בן צפור את כל אשר עשה ישראל לאמורי ויגר מואב, כי הנה היראה תמשך אחר הפחד, והמורה את הדבר המפחיד הוא היראה, לא שיאמר בעבור זה שראה בלק פחד מואב. והיה ראוי שיאמר וירא מואב ויגר מואב, או שיאמר וירא בלק את אשר עשה ויגר בלק מאד:

השאלה הב׳ למה אמר מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו, ולא היו המואבים חסים על עצמם שהיו בסכנה והיו חסים על שכניהם. והרי״בן כתב אולי ידעו המואבים שצוה השם אל תצר את מואב ואל תתגר בם מלחמה:

השאלה הג׳ באמרו ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא, כי היה לו לזכור זה בתחלת המאמר. ויאמר וירא בלק מלך למואב את כל אשר עשה ונומר, ואז״ל מפני זה שמנוהו מלך עליהם לצורך שעה ודרך דרש הוא:

ה׳ במדב׳ כ״ב

השאלה הד׳ למה לא התחזק בלק בגבורתו ובפרשים להלחם בישראל כמלך גבור חיל, כאשר עשה סיחון ועוג והלך לבקש קוסם וקוסמים לקללם, וידוע שלא על מוצא פי האדם יגבר איש, אבל בריבה גבורה וסכמה למלחמה:

השאלה הה׳ למה בלק כדברי שליחותו לבלעם פעם יעשה כמותו על ישראל מסופק, ופעם יעשה אותו ודאי ואלו בספק, כי הנה באמרו אולי אוכל נכה בו יאמינה שהיה הנכחון בספק. ובאמרו כי ידעתי את אשר תברך מבורך יורה שהיה הנכחון ודאי שיגברם עם קללתו:

השאלה הו׳ אם היו הולכים בשליחות הזה זקני מואב וזקני מדין, כמ״ש וילכו זקני מואב וזקני מדין וקסמים בידם, למה זה לא זכר הכתוב עוד דבר מזקני מדין, והביאן שאמר שהיה ביד זקני מדין לא נזכר בכתוב, ודברי הרמב״ן בזה הם מתמהים:

השאלה הז׳ אם בלעם אמר לשלוחי בלק אחת התשובה האלהית, מאן ה׳ לתתי להלוך עמכם, למה זה שנו שרי בלק הדברים, ואמרו אל בלק מאן בלעם הלוך עמנו, והיה להם לומר מאן ה׳ לתת בלעם להלוך עמנו:

השאלה הח׳ אם כפי יתברך הגבה את בלעם ללכת ואמר לו אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם, איך אחרי שהלך כאשר דיבר אף אלהים כי הולך הוא, ויתיצב מלאך ה׳ בדרך לשטן לו והוא לא הלך אלא ברשותו וכמו שאמרנו:

השאלה הט׳ למה תפס השם את בלעם מהיותו מקלל את ישראל, ומה תוספת להם קללתו אם השם יברך את עמו בשלום. וכתב הרמב״ן שהשם ידע שאם יקלל ישראל שיחשבו לאומות כי בשיקו ובהסכמתו להם עליו. ואלו היה בלעם מקלל ישראל יחשבו האומות בעבור קללתו מתו שמה, אבל התשובה הזאת איננה מספקת כי הנה התורה ספרה שלא אבה ה׳ אלהיך לשמוע אל בלעם, וזה מורה שאלולי רחמי השם היו קללותיו מתקיימות, וכן בדברי הנביא עמי זכר נא מה יעץ בלק מלך מואב ומה ענה אותו בלעם בן בעור, וכן יהושע בהזכיר הנסים הגדולים אשר עשה השם לישראל, זכר בתוכם סבה הזה, והוא המורה שאלולי רחמי השם היו קללות בלעם מכלות את ישראל:

השאלה הי׳ באמרו ותרא האתון מלאך ה׳, כי איך יתכן שהאתון תראה בעיניה את מלאך ה׳ הנראה, כי הנה בלעם הנביא לא ראה אותו, ואיך תראהו האתון, וכבר כתב המורה בפ׳ מ״ב שמראות אלו כלם היו מושגים אלא במראה הנבואה:

השאלה הי״א אם היתה ראית מלאך ה׳ בדרך אלא כמו שהיא דבורה גם כן בפלא, מה היה תכלית הפלא ההוא ותועלתו, כי הנה המ״כ לא יתחדש מופת אלא על צד ההכרח, ולא תמצאו מה תכלית אשר אלה שדבר המלאך אל בלעם, וזה כבר היה אפשר שיאמר לו, מבלי שתראה האתון את המלאך ולא שתדבר כלל:

השאלה הי״ב למה זה סמך שנשנו הדבורים באמרו ויפתח ה׳ את פי האתון, ולא באמר כן בראשיה ויגל ה׳ את עיני בלעם, ויותר קשה מזה שגדלות בלעם באמר ויגל ה׳ את עיני בלעם ולא באמר כמה באתון שגלה השם עיניה לראות המלאך:

השאלה הי״ג בשאלת המלאך לבלעם על מה הכית את אתונך, כי הנה תשובתו היתה מבוארת, בעבור שנטתה מן הדרך ונלחצה רגלו אל הקיר ורבצה תחתיו. והיה לו למלאך לשאלו על מה יבאתה לקלל את ישראל, לא שיוכיחהו על הכות האתון שהיה ברין ומה תועלת ענין האתון על המלאך לתבוע עלבונה:

השאלה הי״ד באמרו הנה אנכי יצאתי לשטן כי ירט הדרך לנגדי, כי למה יצא לשטן ואלא ברשות נבואה הלך. ואם היה המלאך מדבר עם בלעם למה אמר כי ירט בלעם בסתר, והיה לו לומר כי ירטת הדרך לנגדי שאמר בלעם הדרך:

השאלה הט״ו באמרו אולי נטתה מפני כי עתה גם אותך הרגתי וגו׳ כי היה לו לומר לולי נטתה מפני, ועוד שאיך תלה הסבה והסבות בנטיית הדרך, כי הנה אם היה בלעם על הליכתו חייב מיתה, אף שנטתה האתון אשר היה רוכב עליה מן הדרך לא יהיה פטור. ואם לא היה כן מות איך אמר גם אותך הרגתי למה יומת מה עשה:

השאלה הט״ז בתשובת בלעם חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב לקראתי בדרך, כי היה לו להתנצל על הכאת האתון שסבבה לו המלאך, ועל הליכתו שהלך ברשות השם ודברו, ולא מה חטא בלא ידע כי הוא נצב לקראתו, כי אף שידע שנצב שם, הלא אמר שהשם אמר לו אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם, ומה החטא שחטא בהליכה:

השאלה הי״ז איך לא ראו את המלאך שרי מואב שהיו הולכים עם בלעם וגם שני נעריו שהיו עמו, ואם נראה המלאך בלבוש גשמי כדמות אדם כדברי חכמי הקבלה, היה ראוי שכלם יראו אותו, ואם נראה במראה הנבואה איך הניעה האתון להשגתו:

השאלה הי״ח למה זה כשתה האתון ג׳ פעמי׳ והכה אותה בלעם ג׳ פעמים לא פחות ולא יותר מזה שיסתכל בלתי אפשר שאלו יהיה זה לבטה וראוי ראוי וכמו כפי הענין:

השאלה הי״ט על מה ינא מלאך ה׳ לבלעם בדרך, כי הנה המלאך לא אמר לו לא דרכת מה שאמר לו ית׳ כי הוא אמר לו אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם, ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה, והמלאך כזה כענינו אמר לו לך עם האנשים, ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אתו תדבר והיתה אם כן ביאתו לבטלה:

השאלה הכ׳ למה זה צוה בלעם לבלק לבנות בכל פעם ופעם ז׳ מזבחות, ולהקריב פר ואיל במזבח ולהקריב השביעיות האלה, ואז״ל שאמר שהיו כנגד ז׳ צדיקים שהקריבו לפניו ונתקבלו קרבנותיהם, והם אדם והבל ונח ואברהם ויצחק ויעקב ומשה. אבל ריחוק הוא שידע בלעם מקרבנותיהם ומה מקרבנות יפה:

במדב׳ פרשה

השאלה הכ״א אם היה שבלעם אמר פעמים רבות לבלק ולשליחיו, אשר ישים אלהים בפיו אותו ישמור לדבר, והיה שסבר בלב שתקיום בדרך הוא איננו חפץ לקלל את ישראל כי אם לברך אותו, ומדיעוה בפעם הראשונה למה זה התלונן עוד בלק אל מקומות אחרים, האם חליף המקומות יחליף רצון האלוה או יעיר את הנביא לעבור על דברו:

השאלה הכ״ב באמרו בנבואה הג׳ וירא בלעם כי טוב בעיני ה׳ לברך את ישראל, ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים, כי מה הם הנחשים שעשה באשר הפעמי׳, ואין לפרשו על המזבחות והפרים והאילים כי גם בפעם הזאת הקריבם:

השאלה הכ״ג באמרו לך איעצך אשר יעשה העם הזה לעמך באחרית הימים, כי הנה לא תמצא שיתן עצה עצה על זה, ותפרש מלך אל אשר יהיה עצה לקבץ לכם כבני מואב לזנות, כי מזמנו היתה העצה ההיא, שהיא לא הנה היו לבני ישראל מכשול בלעם, אבל איכה זו הענין בורר כבן:

השאלה הכ״ד בנבואה האחרונה שאמר בלעם, שבטים ידבר מישראל ופעם מאדום ופעם מעמלק ופעם מקיני, ומה היה כי אם יהיה לבער קין ונאמר אוי מי יחיה משומו אל, ואם יתקיימו נבואות אלה ואתי כתקיימו:

השאלה הכ״ה בפרשת וישב ישראל בשטים, באמרו למשה קח את כל ראשי העם והוקע אותם לה׳ נגד השמש, כי למה בזה יתעלו הראשים, ואם היה שהם חטאו בבנות מדין כחטאת הגוי ומקדשי יתחייבו תליה, היתכן שכל ראשי העם חטאו כזה. והנה התורה לא פרסמה אלא זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני, ואם כלם חטאו איך מה לא קיים דבר השם, אבל אמר אל שופטי ישראל הרגו איש אנשיו הנצמדים לבעל פעור, ולא הוקעו ולא תלה השופטים עליום כמו שצוה השם:

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות האלו כלם:

וירא בלק בן צפור

עד וילכו זקני מואב. עד עתה ספרה התורה את כל המלחמות אשר עשו את ישראל בדרך במדבר, עד בואם אל ארץ נושבת, ואל המקום אשר את כל אשר עשה להם האלהים. ועתה הודיע הפלאים שקרו להם בהיותם שמה במקום

מאת קדם ימיו ׃ ולתשובה יוסר ענין בלק ובלעם ׃ והנראה הוא שסבת הכתוב הזה הראשון, הלא הוא כדי לתת התנצלות בעד בלק על אשר הלך לקראת נחשים ולבקש קסם קסמים ׃ ולא התאמץ לבא להלחם בישראל כגבורים אשר היו לפני העם ׃ ואמר הכתוב שהיה הסבה בזה לפי שעם בלק שהוא מואב היה ירא מאד מפחד מישראל ולא יעצור כח להלחם בו, ומה יעשה המלך בהיות עמו ירא ורך הלבב, וזהו וירא בלק בן צפור והוא מאמר כולל שראה הדברים אשר יזכור אחר זה והם ראשונה מה שעשה ישראל לאמורי ׃ רוצה לומר לסיחון ועוג שהיו גבורים ממואב שנפלו ביד ישראל עליהם בגבורה מופלגת ויהרגם ויכבוש את ארצם ׃ והשני גם כן שגר ופחד מואב מפני העם מישראל מאד, לא מפני כחותו כי רב הוא, ולא מפני זכותו, וזהו ויקץ מואב מפני בני ישראל, שקצו בחייהם מפני שאותו שהיו ישרים ודעת בהם ׃ והיתה יראת מואב כל כך מהם, עד שהיו אומרים מואב אל זקני מדין עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו כלחוך השור את ירק השדה, כאומר וכלו לכם הבכי' שתבייעו אותנו להכלל מהעם הזה, לפי שאם יגרשו בעתה את ילחכו הקהל הזה מישראל לא לבד אותנו, אבל גם כל העמים אשר סביבותינו, כלחוך השור את ירק השדה שאין מונעו ממנו כריתה, וכל זה זוכר הכתוב היו מהדברים שראה בלק, רוצה לומר מה שעשו ישראל למלכי האמורי ׃ והשני הפחד שהיה למואבים מישראל, על שבכר היו קרובים לכבוש את מדין, ובראות בלק את כל זה והוא לא היה אלא מלך למואב בעת ההיא, כי לא היה מלך על עם אחר אלא על העם הירא והמפחד ההוא ׃ וזהו אמרו ובלק בן צפור מלך למואב בעת ההיא ׃ רוצה לומר שלא היה לו מפני זה יכולת לעשות מלחמה ׃ ומפני זה שלח מלאכים אל בלעם בן בעור
לקרא לו, כי חשב שעל ידי תפלתו וקללתו יחלשו ויגרשו ישראל מהכנסים [כ״ב ד׳]
כלחוך השור כי השור לוחך בלשונו, כי אין לו שנים מלמעלה ואחרית הירק בריר היוצא מפיו ׃ והיה רמזו לזה שהיו ישראל כובשים מלחמותיהם בתפלות ולא בגבורה ׃ ולא ברוחב העצמי ׃ ולכן בקש את בלעם לקללם שהיה גם כן כחו בפיו, ומדין הנזכר בזה לא היה מדין עמון זה, אך היה מדין שקורא היום שבלע עכבם אצל פני יבטן בנו ׃ ופתורה אשר על הנהר ארץ בני עמו אשר שלח לבלעם ׃ ואולי שהיה מכלדי לבן הארמי והכרכ בארץ חוץ מארצו ׃ ואפשר שאמר ארץ בני עמו על בלק שהיה מעם מולדתו ולכן היה מכיר את בלעם ׃ ויחשבו אנשים כי בלעם זה היה בלע בן בעור, ואינו כן כי אותו היה מלך בשעירו דינהבה ׃ ואמנם בלעם זה היה עם עירו פתורה ׃ ובלע את שנים הרבה קודם מזה, ובלעם זה היה בימיו של משה ׃ הנה התבארו הספקים האלו והותרו ד׳ שאלות הראשונות הא׳ והב׳ והג׳ והד׳ ׃ והיו דברי השליחות הנה עם יצא ממצרים, ונאמר רוצה לומר ידוע תדע שהאומה הישראלית הזאת יתחברו בשני ענינים לענין הכשרון והגבורה ׃ האחד הוא מלאכותיו ׃ רוצה לומר הנה עם יצא ממצרים עיר אלהיה כושים ואיצטגנינות ושם בלי ספק לאחו דרכים לבנא ׃ והב׳ הוא שבעצי כי הם כל כך רבים שהם מכסים הארץ, שלא יוכל אדם להביט בארץ מפני שהם מכסים אותה כלה ׃ והוא יושב ממולי ׃ כנגדי ׃ פנים אל פנים ׃ וכנגד שני הענינים האלה לכה נא ארה לי את העם, רוצה לומר בוא אתה בלעם וקלל אותם ׃ אולי אוכל נכה בו ואגרשנו ונומר ויתנו המפרשים שבבה בו כחו הנה בו, והיא שם הפועל ממנו, הי״ל כן ׃ אבל אמר נכה בו אני ומדין, או נכה בי אני ואתה ׃ ובזה הוא מבקש את הזכות ואת התגברות ׃ כ״ל שע״פ שהם כל כך רבים אתה תחביר ותמעיט אותם כי עצום הוא ממני, כ״ל אני בעצמי מבלי עזרתך לא אוכל להם כי הם רבים ועצומים ממני ׃ אבל כאשר עתה בקללתך תחבירם ותמעיטם, אולי שאז אוכל נכה בו אני ואתה בחכמתך ואני בגבורתי, כי שתי הסבות יחד יסכימו כנגדם, שם קללתך כנגד חכמת מכבי׳ כבידים ׃ ושם גבורתך כנגד רביים ועצומים ׃ ואין לך את אחר שלא תדע לעשות כדבר הזה, כי ידעתי בלי ספק אשר תברך יהיה מבורך וכן בספק המאמר הזה אלהי ה׳ ׃ והנה בלעם פעם יקראהו הכתוב קוסם, שנ׳ ואת בלעם בן בעור הקוסם הרגו בחרב ׃ ופעמים יעיד הכתוב שרוח ה׳ דבר בו ׃ ולא תאמין לדברי האומרים שהיה מגיד העתידות על פי חכמת הכוכבים יקרא נביא, כי הנה בלעם בלי ספק זכה למעלת הנבואה ׃ וכן דעת חז״ל כי ניבא בתורה עליונה ׃ אבל היה אמתת הדבר הזה, שבראשונה היה קוסם וחכם גדול במשפטי הכוכבים ׃ וידע לעשות כפי השעות שלפעמים להוליד השפע מהעליונים לטובה או לרעה על התחתונים, וזהו מה שאז״ל שהיה יודע
לכוין השעה שהיה ׃ כועס בה הקב״ה ׃ ברוך הוא שרגע כעסו [illegible]
יודע לכוין ולבחור השעה, שהיה מולדים בה גדי ... ועליונה ... רעי׳
ובאותה שעה היה עושה ׃ שלפעמים להשפיע לברכה ולזה והנה גם כן בברכה לגבות את ישראל בכבוש הארץ הקדושה וירושתה ׃ ולא לבטל ... כבודו על בלעם כדי שינבא הדברים העתידים להיות מהגלות ישראל וכו׳ כדי שידעו כל הגוים שאוהבים את ישראל ׃ ויראו ממעל בלעם שנגלית עינים פתוחות ויאמר קדישין שאלתא ׃ שישראל ירשו הארץ ... יפה ונאה יראו ... מבניהם ׃ הנה אם כן בלעם היה בראשונה קוסם כי הוא היה אצטגנין גדול בחכמת הכוכבים ׃ הנה היה הבל הקסם ׃ ומפני שהיה יודע בה הרבה עד יום מותו ׃ נקרא הקוסם

ויודע בחכמה שהיא ידע העתידות ׃ ולכן ידע לברך המבורכים ולקלל המעותדים לקללה, כי האצטגנין אינו פועל הברכה והקללה אבל יגיד אותה קודם בואה ׃ לפי מה שיורו עליה הסבבים המחייבים אבל בלק חשב שידע בלעם להמשיך השפעות אחר רצונו, ושאם לא כטבע במעשה המלאכים ׃ ולכן שלח לו מלאכיו וקסמים בידם ׃ כלים הצריכים לקסם ולמלאכות, כלומר כלי הנחושת ודומיהם אשר תכפים ׃ כאשר נתחדש בבלעם הרוח הנבואי שהיה כפי ההנהגה העליונה ׃ ולא כפי מערכת הכוכבים היה בלעם רוצה לקיים ענינו אל הנבואה והנוראה מתנאי ההכנה אותו ׃ ובלק היה חושב אותו לאצטגנינות, וכזה היה ביניהם המחלוקת, בלעם משתדל תמיד להודיע שהוא נביא השם ׃ ובלק סובר שהוא היה קוסם, אבל שכל חכמתו היתה בקסם ולא בדבר אחר ׃ וזה כלל גדול ראוי שיהיה בידך תצטרך אליו בפירוש הפרשה ׃

וילכו זקני מואב

וזקני מדין וקסמים בידם ונומר עד ויתיצב מלאך ה׳ בדרך ׃

[במ׳ כ״ב ז׳] זכרונם לברכה נתנו טעם, אם הלכו זקני מדין עם זקני מואב, למה לא זכר הכתוב עוד דבר מזקני מדין, אלא מזקני מואב בלבד, ואמרו שבשלו זקני מדין קסם ובסוף בידם ׃ אם יבא בלעם בפעם הזאת הראשונה יש בו ממש ׃ ואם לאו אין בו תועלת ׃ ועניינם הוא שזקני מדין שאמרו כבר שבלעם היה מתפאר בנבואה ולכן אמרו אם הוא יבא עמנו בפעם הזאת ׃ מורה שרצה בחכמתו שיוכל לעשות רצונו להועיל לעצמו ׃ ולכן יש בו ממש ׃ ואם יאחזו בדברי נבואתו לבי יקון אין לו, שרצה שלא יוכל להועילנו ולכן ילך התנצלותו על פי ה׳ ובנבואתו ׃ ומפני זה כשהשיבם בלעם לינו פה הלילה והשיבותי אתכם דבר כאשר ידבר ה׳ אלי, אמרו אלהם זקני מדין ׃ והכיון בעיניהם שאלהי בלק היו מואבים לא מדיני ׃ כי למה ישלח מלך מואב מלאכים מארץ נכריה ׃ ולא אמר הכתוב וילכו זקני מואב וזקני מדין אל בלעם כי לא הלכו זקני מדין ׃ אבל יאמר הכתוב שעמדו בעצה זקני מואב עם זקני מדין ׃ כמו שאמרו זקני מואב אליהם עתה ילחכו הקהל ׃ ויתן העצה ההיא הסכימו שבלק ישלח אל בלעם לקללה ׃ וזקני מדין הלכו לעצות להם קסמים אחרים בדרכם ׃ וזהו שאמר וילכו זקני מואב, רוצה לומר אל בלעם ׃ וזקני מדין הלכו וקסמים בידם לעשות אותם בדרכם ׃ ואל זקני מואב לבדם אמר ויבאו אל בלעם וידברו אליו דברי בלעם, כי אלוהי בלק היו לא אלהי מדין ׃ ומתוך כוונה הזאת האלהים ׃ והנה רבי משה בר נחמן כתב שזקני מואב וזקני מדין הם זקני מואב, כמו שהגיד הכתוב, ומפני כי מדין כי הוא היה הולך אל עיר בלעם ועם בשמו זקני מדין, והלכו זקני מואב אל בלעם וגם כמן הוא ׃ ובלעם השיבם לינו פה הלילה והשיבותי אתכם דבר כאשר ידבר ה׳ אלי רוצה לומר שאין הדבר בכח תלוי בקסם ובאצטגנינות, כמו שחשבת עד עתה, כי הנה נתחדש ענינו ביתר שאת ומעלה ואני נביא ה׳ ׃ ולפי שנבואתי תבא בחלום הלילה, לכן לינו פה הלילה והשיבותי אתכם דבר בבקר כאשר ידבר ה׳ אלי בנבואתי ׃ והנה אמר אחר זה וישבו שרי מואב עם בלעם ׃ והיה די שיאמר הכתוב וישבו כן, להגיד שאלוהי בלק לא ידעו מה ה׳ אשר ידבר אתו ולכן אמרו בלעם לא יחכה עד שיבא ה׳ לדבר עמו ׃ וכראה שיהיה המלאך הדובר עמו ׃ וזהו שאמרו ויבאו שרי בלק עם בלעם כי בדבקו ונתחברו אליו שיהיה לראות זה ׃ ויאמר הכתוב ויבא אלהים אל בלעם ׃ להודיע שאף על פי שהיה האלהים שם עמו, לא בלה הנבואה אמת האלהים כי אם לבלעם לא לשרי מואב ׃ והוא על דרך והאנשים אשר היו עמי לא ראו את המראה ׃ והנה אמר השם לבלעם מי האנשים האלה עמך, לא לשאול ממנו מי הם ולמה באו, כי ידוע היה אלא שהורה לבלעם כי אשרי שלא תהדרנת הקסם ובא לחדרת הנבואה, מה לך עם האנשי׳ הבאים לקסום קסמים ׃ וזהו מי האנשים האלה עמך ׃ הלא ידעתי כי האנשים האלה לא ישמעו לבקש את דבר ה׳ והם מהגוים שאל מעוננים ואל קוסמים ישמעו ומה להם עמך ואם לקסום קסמים באו אליך כשראוך וזהו כמו שיקרה לאדם שיצא מבית ... מן ההפקר והודיעה לא תהיה עוד לאיש אחר אשר לקחתיך לי לאשה ׃ כי הנה אחר כך נבא האיש בביתו אם ימצא אנשים מדברים עם האשה ׃ ישאל בלבו ... הם רוצים ׃ לכן שאלהים האנשים האלה עמך, כן אמר יתברך לבלעם על ענין הקסמים ׃ ובלעם השיבו בבטול אמתת הדבר, כמו שאמר בלק בן צפור וגומר ושלח וזה אמר לו יתברך לא תלך עמהם לא תאור את העם כי ברוך הוא ׃ כלומר לא תלך עמהם, לפי שאני מודיעך שלא תאור את העם ולא תוכל לקללם בעבור שברוך הוא ׃ ואני שהנהגתי אני ברכתיו, איך יקללנו מערכות השמים, כי ההנהגה העליונה תבטל מערכת השמים ולא יתהפך ׃ ואמנם בלעם שהשיעור לא הגיד למלאכי בלק כל דבר השם ׃ כי אם היה אומר להם שאמר לא תאור את העם כי ברוך הוא ׃ אולי בלק לא היה שולח עוד על הליכתו ׃ אבל אמר אליהם בלבד מאן ה׳ לתתי להלך עמכם, ולכן כאשר במאמרו שאינו נותן רשות ללכת עם שרים אחרים ׃ ולפי מאמרו בלק לא היו מאמינים בנבואתו, והיו חושבים שלא היה לבלעם כי אם ידיעת הקסם במזל שלשום ותמול להתגדל היה אומר שהיה נביא ׃ ואם מדבר עמו לכן כאשר שבו אל בלק לא אמרו לו מאן ה׳ לתתו בלעם להלך עמנו כאשר אמר אליהם בלעם ׃ אבל אמרו מאן בלעם הלך עמנו הנה

לומר אמר שמצאתו לא היה חפץ להלוך עמהם . ולכן שלח אליו בלק שרים אחרים רבים ונכבדים מהראשונים , ושלח לומר לו אל נא תמנע מהלוך אלי , כלומר אל תיחס מניעת ההליכה לי"י כי אתה הוא המונע עצמך ממנה , כי אלהי שלח עתה שרים אחרים נכבדים אל נא תמנע עצמך מהלוך אלי . כי סבת המניעה אינה יכולה להיות לחסרון כבוד אותו , שהנה אלה לראות אותי באות , ואם מפני שיחשב שלא יפרע שכר כראוי , ואם מפני שיחשוב שאחולה לא ישמור דרך הרוחה והנהגתו , ולכן אמר כי כבד אכבדך מאד . וזהו לענין הפרעון , וכל אשר תאמר אלי אעשה לענין ההנהגה . ולפי שבלק ועבדיו היו מכחישים נבואת בלעם , אמר כדרכם ובקפץ גדול , אם יתן לי בלק מלא ביתו כסף וזהב , וזה לענין השכר לא אוכל לעבור את פי י"י אלהי ר"ל שלא תהיה , כי ... לעשות קטנה או גדולה , ורמז קטנה ההליכה שהיא כי היא דבר קטן . ורמז בגדולה אל הקללה . ועתה שבו נא בזה גם אתם הלילה , לדעת מה יוסף י"י דבר בענין הליכתו ויבא אלהים אל בלעם לילה . ויאמר אם לקרא לך באו האנשים קום לך אתם , ואך את הדבר אשר אדבר אליך אותו תעשה . ועניין זה הדבור אשר יתברך אמר לו בראשונה לא תלך עמהם לא תאור את העם , שהם שני דברים ההליכה והקללה ששניהם מנע ממנו . והנה בלק בשיחו אל נא תמנע מהלוך אלי , רוצה לומר לפחות אל תמנע הליכתך אלי , ותהיה פנים וכדברים יחד , ואם לא תרצה לקלל לא תקלל , אבל ההליכה לפחות אל תמנע אותה . והנה התכונן בני אדם כענין הרופאים , שאם יקראו לרופא אחד שילך חוץ מארצו לרפאות אדם חולה שהוא במקום אחר , הנה יעשו לו פרעון שכר אחד על ההליכה , ואחר כך יעשו שכרו על ההתרפאות , והיה זה שכר אחד לו . ומפני זה אמר יתברך כשבקש בלק ההליכה שהיא על כל פנים , אם לקרא לך באו האנשים , כלומר שאתם מבקשים ממך שלא תלך לבד כבד , קום לך אתם ותקבל מבלק שכר ההליכה . ואמנם בענין הקללה לא תדבר דבר , כי אתה תודיעך שאין הדבר בגאותך וברצונך . אבל הדבר אשר אדבר אליך אותו תדבר , רוצה לומר אם לברכם או לקללם או לשתוק מזה ומזה . הנה התבאר שזה אין זה הדבור מחולף אלא כותר במה שדבר לו בראשונה , ושלא הרשה השם יתברך לבלעם ללכת לקלל כי אם ללכת בלבד . ובלעם היה לו להבין שזה שלא היה הקב"ה חפץ שיקלל את ישראל , ומה תועיל אם כן הליכתו , והיה לו לדבר כמו שעשה אל האלהים לאמר הלוך אלך עמהם , שהם כי לא תהיה תועלתכם ולא תהיו מוצאים ולא נבקשתכם כלל , והוא לא עשה כן , אבל אמר על מלאכי בלק כשבר הרשהו הש' ללכת עמהם , ולכן ויחר אף י"י כי הולך הוא , כי חרה אפו בו בהיותו ברוע ושפן בהליכה בדעתו שהיה לא תקלה . והנה חנן השם את בלעם שיקלל את העם , אלא שהכ"ם יברך אותם , לא מפני שצדקת האבות וזכותם וזכות תמורה הר סיני יוכל בלעם להמית ושפתי כסיל יבלעם . אלא מפני שהיה ענין בלעם בברכה ובקללה מפורסם אחד בין האומות כגורל דבר מאת האלהים . וכמו שאמר בלק כי ידעתי את אשר תברך מבורך ואשר תאור יואר . ואם היה בלעם מקלל את ישראל היו גויה זכן נוטים בקללתו ואת אוילים להלחם בישראל על תשענת קללתו , ואמנם כשמתו שדברין שהקדוש ברוך הוא מונע מהם הקללה ומודיע כי ברוך הוא יכולו וידעו כל יושבי תבל ושוכני ארץ כי שם י"י נקרא עליהם , ויראו שהיתה הגלות ישראל מאת י"י מן השמים , והוא בגזרת עליון מתנאו ומאימר קדישין שאלתו , ומי יאמר לו מה תעשה , ולא יקום בהם עוד רוח להלחם בישראל , וזה תועלת ענין בלעם וברכותיו לישראל מאד , והוא מה שאמרה רחב למרגלי שבא יהושע , ידעתי כי נתן י"י לכם את הארץ וכי נפלה אימתכם עלינו ונו' ואחר יאמר כל זה הלוה הזה , כי י"י אלהיכם הוא האלהים בשמים ממעל ועל הארץ מתחת שלא ידבר בלעם ונבואותיו . ולכן נחשב בלעם הזה לחסד גדול שעשה השם לישראל . וכותרה במה שפירשתי נוק שאלה הא' והב' והג' :

ויתיצב מלאך

י"י בדרך וגו' עד וישמע בלק כי בא בלעם , ראיתי המפרשים בענין הזה איש לדרכו פנו , מהם פירשו ענין האתון והמלאך ובלעם כמשמעות הפסוקים , והכנו להתיר הספקות שהתחייבים בזה שהעירותי בשאלות עם דברי הדרשות . ומהם עשו שהיה כל הענין הזה במראה הנבואה , והבאתו לילה שלנו שבינתו נראה לו כל זה , ולכן נאמר וילך עם שרי מואב , ויאמר וילך בלעם עם שרי בלק , כי הלשון שהנראה לו בחלום נמשלו . ושמוני מה שהלך בגופו והקדן . ומהם כתבו שבהיותו הולך עמהם בדרך מתכוונם ורעיוניו על מחשבו כליקי , כי אין הדבק לו לאדם לא מהרהורי לבו , ושאחרים באו לעשות צורה בענין האתון ברמיזות אל החומר , והמלאך אל הצורה , והם כלם בעניני דרכים מעוקלים והפיסים עדות הפסוקים , ואני לפרש הפרשה כפי פשוטה באתי , ואחר כך אעיר על רמז בה בעניניה והיה גם כן המבין הדרש בענינו . ואומר שדעת בלעם בהליכתו היה שדרך ההנהגה תהיה , אלא דרך המערכה השמיימית , ושאולי זה ואלה יתקיים , כי השם יתברך יברך את העם הישראלי , ויתן לו ברכת טוב בהנהגתו , ולא ימנע מפני זה שכפי הוראות הכוכבים יבואו גם כן עליהם צרות רבות ורעות ותלאות ויתקיים משפט המערכה . ותשובת ההנהגה גם כן , ונעשה זה כמו שעליהם , במשנו שכפי שכוונתו העתידות

לבא על ישראל ממלות הסדר השמימי , לא יתכן לו בלות בזמן מהזמנים ויגידהו לבלק , ובזה ימלא משאלותו ויתן לו שכרו . ולפי שהיתה כוונה מחשבתו רעה , לכן ויחר אף י"י כי הולך הוא ויתיצב מלאך י"י בדרך לשטן לו , ולא יבא המלאך ההוא להרוג את בלעם כמלאך י"י אשר יצא והכה במחנה אשור , כי לא היה בלעם בן מות כיון שהלך בדבר השם וברשותו . ולא רצה גם כן לשנותו מן ההליכה . כי כמו שפירשתי השם יתן לאזן דעתו , שילך בלעם ויברך את ישראל ויפרסם בקרב העמים אהבת השם לעמו , והגלות העתידות לבא עליהם , ומפני זה בכל הנבואות שראה ויגיד מהם אותם שיבאו ויהיו עדי אובד , לא זכר לא גלות ולא חרבן שיבא על ישראל , כי השם העליון מונו ולא הגידו לו מפני הכונה שזכרתי . אבל יצא המלאך י"י לשטן לו בדרך , רוצה לומר להסיר מלב בלעם המחשבה שהיה עמו , להגיד העתידות הרעות שיבואו על ישראל , ולהודיע לבלעם שאין בידו לדבר כי אם מה שירצה השם , כי מי יתנגד לשטן והוא אשר שם פה לאדם . כי הנה פיו ולשונו תהיה כפה אתונו , שדברה על דרך הפלא מה שלא היה בטבעה לדבר . ולהודיעו עוד שהמערכת השמימית לא תתנגד ולא תתקיים , אלא כמה שאין ההנהגה העליונה סותרת אותה . אבל כדברים המוגבלים אין כח המערכה להיות ההנהגה או ללחום אותה , כי עצת י"י היא תקום על כל פנים . ועל היסוד הזה ראה דברי הפסוקים , אמר שיצא מלאך י"י שלוח בהנהגתו בדרך , לשטן ולראות את בלעם כמחשבתו , ובלעם היה יושב כעכליו רוכב על אתונו הנגלה אליו , לרכוב עליה ושני נעריו עמו . ואחר זה להגיד שהיו הולכים לפניו נפרדים ממנו כדי שלא יפרידו התבודדותו . והנה המלאך שראה שהיה בגזרת אדם ... ושלו סיפו שלופה בידו , כדמות מלאכות יתירה מחרבה , ובבר בארתי דעת אחד המקללים , וזה שאלתי כי אמר בלבו האלהים הנזכרים כבדר וירד אליו י"י בחלומו מאתו , ולכן לזה קים מהמופת שהאתון תראה את המלאך עומד בדרך וחרבו בידו , להיותו בצורת אדם נורא ומפחיד , ולא יקראנו כ"כ בטיית האתון ממנו , כי המלאך קיים כראותם פתאום אדם בדרך וחרב שלופה בידו . ולכן לא אמר ויגל י"י את עיני האתון , כי ידוע שהיו עיניה פתוחות , ובראות הטורף המבהילה כנגד פניה , אין ספק שיראה מפני עוצמה , אבל אמר בדבור ויפתח י"י את פי האתון , לפי שלא היה לה הדבור בדרך טבעי , מה שלא היה כן ראיית הצורה אשר כנגדה , אבל בבלעם אמר ויגל י"י את עיני בלעם , לפי שבדרך פלא מנע השם מבלעם ראיית המלאך ההוא בהיותו שיש בצורתו מורה . ולכן אמר ויגל י"י את עיני בלעם , שעד עתה היו סתומים ואין רואה , כדי שימשך בין האתון ובלעם מה שנמשך . ועתה גלה אותם והנה היתה התלבשות המלאך כצורה נורא , כדי שתראה האתון את המלאך בצורה נורא , כדי שתראה האתון את המלאך ותפחד ממנו , כאומן שתמשך ממנו מה שנמשך לדבור האתון , וזה שהבר על דרך הפלא . ובלעם יתן אל לבו שפיו ולשונו ביד השם , למנעו מהקללה ולחייבו לברך כרצונו , כאשר עשה לאתון הזאת הבלתי מדברת . והנה התבאר שראתה האתון את מלאך י"י , להיותו בלבוש וצורה אנושית , ולא היה תכלית זה הפלא בלבד , לא יאמר המלאך לבלעם הדברים אשר אמר , אלא להודיעו שפיו ולשונו ביד השם הם . והתבאר למה לא אמר ויגל י"י את עיני האתון ותרא , כאשר אמר בדבור ויפתח י"י את פי האתון . וכמו שבאמר לענין ראיית המלאך , ויגל י"י את עיני בלעם . והיתרו בזה הם שאלות הא' והב' והג' . ואם היות שהיה המלאך יודע שבלעם לא ראה אותו עדין , הנה כדי להוכיחו הראה עצמו כאלו היה חושב , שבלעם ראה אותו עומד בדרך על רגליו , ושהאתון עם היותה בהמה בלתי מדברת , לא רצתה לעבור לפניו כדי לחלוק לו כבוד . ובלעם שהיה לבו נשא וגאון ודרך רע לא חלק לו כבוד . והשתדל לעבור לפניו רוכב על אתונו , ולא ירד מעליה ולא נטה מן הדרך , ולא התנהג לו כמו שהיה ראוי לעשות למלאך האלהים היושב שמה , ומפני זה שכיחו על מה הכית את אתונך , כלומר על מה היית כל כך זדוני , שהכית את אתונך לעבור לפני ולקלות בכבודי , ואם כן לא הכיתו המלאך על ההליכה כי ברצון השם היתה . אבל הכניחו על היותו רוכב ומשתדל לעבור , רוכב על אתונו לפני מלאך האלהים העומד לפניו בדרך , כי כן לא יעשה לשר וגדול בהיותו בדרך על רגליו , שיעבור עליו מי רוכב על אתונו ולא יכבדהו . ועל זה אמר לו הנה אנכי יצאתי לשטן , רוצה לומר על היותך משתדל לעבור לפני עם האתון , אלא כי ירט הדרך לנגדי , רוצה לומר שהאתון אשר זכר ירט ועשה ונטה הדרך כנגדי ולמענו ותראני האתון ותט לפני , הוא מכלל התוכחה בדרך קל וחומר , כלומר והנה האתון הבלתי מדברת הזאת ראתה אותי ונטתה לפני זה שלשה פעמים , ואיך אתה בלעם בעל שכל אינך רואה ולא כראית משפט האתון . הנה אם כן אמרו כי ירט הדרך לנגדי , מלת פי תחסם בלשון אלא , שהוא אמר התרעמה שחשיו , ואחר ירט בלשון זכר כנגד האתון שהיא נקבה , כי כן דרך הכתוב פעמים רבות . ולפי שהאתון לא ראה המלאך כי אם הנטיה בלבד שיחם לכבודו . ואולי שנטתה מפני סבה אחרת , לכן אמר אולי נטתה מפני , כלומר אני ראיתיה שנטתה אולי שנטתה מפני ובעבורי . ואולי שהיתה לסבה אחרת . ואמרו כי עתה גם אותך הרגתי ואותה החייתי , ענינו כי מתב אם לא נטתה האתון והיית עובר על פני , ותתקומם עליה הייתי

הרגתי אותך ואותה החייתי / כיון שבעבור זה כוונתה בלתי מדברת מוסר
ודרך ארץ יותר ממה שעמנה בך • ויאמר גם שאמר גם אותך הרגתי /
רוצה לומר לא בלבד שהכיתי אותך / אבל גם מלבד העונש כי עתה הרג
אותך • ולפי שהיתה התוכחה הזאת בנויה על יסוד בלתי אמיתי / שבלעם
ראה את המלאך והתחיל לעבור לפניו רוכב על האתון בגאוה וגדול / לכן
השיבו בלעם לענין התוכחה ההיא / חטאתי כי לא ידעתי כי אתה נצב
לקראתי בדרך • רוצה לומר באמת חטא פלילי היה זה להתחיל לעבור
לפניך בדרך רוכב על האתון • אבל היה התחלותי בזה / לפי שלא
ידעתי כי אתה נצב לקראתי אחר כי לא ראיתיך • ולפי שהרגיש בלעם
שכבר היה מהמלאך תשובה להרעיש על הליכתו / לכן אמר אם רע בעיניך
אשובה לי / כי ידעתי כי הוא עקר כונתך הנה / לא להוכיחני על ענייני עם
האתון לפניך • והמלאך הודיעו שלא בא למנוע אותו מהליכה / אלא
להעיר בלבו שעל כל פנים ברכותיו ועל כרחו ידבר מה שירצה האלהים /
כאשר דברה האתון מה שלא היה בטבעה / ושלכן לא יתחיל בדבר אחר / כי
לא יעלה בידו / כי הנה יקרהו כמו שקרה עם האתון בהעברתו לפניו /
והו לך עם האנשים ואפס את הדבר אשר אדבר אליך אותו תדבר / ואין
זה כי אם אלא הודעה שהודיעו שכן יהיה בלי ספק • והותרו בזה שפירשתי
השאלות הי"ג והי"ד והט"ו והי"ו וזו"ל *אמרו שהאתון כשדברה מתה וכלומר ביאר"ה מה
להיות כן / כי הנה כשדברה כהברות נחלף מזגה ונפסד טבעה החמורי / כהנך
ונתחדש בה כח נפשות לדבר ולא נשארה עוד חמור / והנה שרי מואב לא
היו יודעים דבר מזה / כי הם הלכו לפני בלעם בדרך / כדי שישאל יחידי
בהתבודדותו / וגם שני נעריו של בלעם שהיו עמו להיותם מסרי התבונה
לא ראו המלאך / אבל שמעו דברי האתון / ואין להפליא כי המלאכים
בלבושיהם לא ישיגו אותם / אלא שלמי היכולת והמוכנים לקבל באלות
ההיא • והנה אם כן כפי עדות התורה האלהית נעשו בזה כמה מפלאים /
אם בהתלבשות המלאך ואם בראיית האתון אותו עם כל גבורתה ואם
בדבורה / ואם בהמנעות בלעם מראייתו עד שגלו עיניו :

ואמנם מה הוא הנרמז באתון בלעם והמלאך יי' ושאר הענינים
שבפרשה / יש בדעתי שבלעם בהיותו מקדם מעונן וקוסם
קסמים / ועתה מקרוב באה עליו רוח נבואיי / ידע מהיותו מעונן דרך
הדברים השפלים מהמערכת השמים / וכפי מה שיורו הכוכבי' ומזלותם׃
וידע עתה שהוא נביא שיש דרך אחר מההנהגה / והוא דרך ההנהגה
האלהית • אבל נסתפק אם ההנהגה תגבר המערכה השמימית / או אם
יהיה הדבר בהפך שהמערכה תתקיים עכ"פ • וההנהגה תבטל ותשתנה
במקום שיש גזרה מוגעת אמיתית • והיה מסופק בזה בענין ישראל / לפי
שאמר לו לא תאור את העם כי ברוך הוא / כאלו ידוע לפניו שאם יקללם
ויוריד שפע מהכוכבים בקללתם על ידי הטלסמאות תבטל ברכתם
המוגנות / וע"כ היה רוצה בהם שלא יקללם • וכדי להסיר ממנו
הדעת הנפסד הזה עשה כאלו יתברך לו / משל נשוי כענינו מן האתון
שהיה בלעם רוכב עליה / והמלאך הנה האתון המתנועעת / משל לגרם
השמימי / ובלעם הרוכב עליה היה משכל הנבדל המניע הגלגל / כמו
שבלעם היה מניע האתון • ושני נערים שהיו עמו / היה משל לחוכמים
בעלי החכמה ההיא / ההולכים אחרי האתון ההיא / והנה מלאך
יי' היה משל להנהגה האלהית / כמו שאמר כי מלאכיו יצוה לך לשמרך
בכל דרכך • וכאשר האתון ראתה את מלאך יי' / רוצה לומר שהרגישה
המערכה השמימית בדרך ההנהגה האלהית להרע או להטיב / אין ספק
שלא תפעל המערכה דבר כנגד הנהגת השם ולא תערבה ותמנעה / כי
אז האתון תלך בשדה ותטה מן הדרך / רוצה לומר שהמערכה לא תגזור על
אותן הדברים והענינים / אבל לא כנגד ההנהגה / כי בדברי' המוגנים לא
תזיק ולא תפעל המערכה / ולכן תפרד ותבדל מהם גזרת הדברים / כמו
שנטתה ונתקה האתון מהמלאך ומן המקום אשר הוא יושב בו • כי לא תגזור
המערכה כנגד מה שתגזור ההנהגה • עם היות שהמניע תמיד יניע בחוזק
ובכחו את הגלגל לעשות תנועתו • וזהו ויך בלעם את האתון להטותה
הדרך / כי תמיד המניע יניע המתנועע הנבדל ההוא לעשות תנועתו כפי
טבעו • עוד הראהו השם שפעמים תהיה ההנהגה והמערכה בדבר אחד
בענינו / ועל זה אמר ויעמוד מלאך יי' במשעול הכרמים גדר מזה וגדר מזה /
ר"ל גדר המערכה מזה וגדר ההנהגה מזה • ותרא האתון את מלאך יי' ותלחץ
אל הקיר ותלחץ את רגל בלעם אל הקיר / ר"ל שאז בהתחבר שני הדרכים
האמיתיים והמוגנים הנה הדרך ההנהגיי יצמח כרצונו ויבלים • והאמיתיי
תלחץ ותקצר ותחסר / ותלחץ את רגל בלעם שהוא כח המניע אל הקיר
שלא יוכל להניע כפי הסדר ההוא • הרי לך שפעמים הדרכים נבדלים זה
מזה / שלא תהיה ההנהג' כמה שתגזור המערכה והיא הנטיה שזכר בראשונה •
ופעמים התחברו דרך ההנהגה והמערכה והוראותיהם כל כך / שא"א
שיתקיימו שניהם בשלמותם / ואז תלחץ ותקצר ותמנע דרך המערכה ולא
דרך ההנהגה • כמו שהאתון תלחץ אל הקיר שהיה כנגד המלאך / והיא
בלחצה לא המלאך כלל • עוד הראהו השם שפעמים תהיינה ההנהגה
והמערכה סותרות זו את זו / בדבר אחד בעצמו שא"א שתתקיים אחת
מהם אם לא בבטול האחרת / ועל זה היה המלאך במקום צר אשר אין דרך
לנטות ימין ושמאל / ולזה היה המשך בלב בלעם בהיות שני הדרכים
הפכיים בהחלט / לדעת מהם שתהיה אם המוגנת או האמיתי / ולזו הראה
שהאתון תחדל מתנועתה בכללם / ותרבץ תחת בלעם כי העדים כבר
אפשר שיחדלו מתנועתם / וההנהגה האלהית לא תגבר וברית שלומה לא
תמוש • ובכל כזו שתחל הנבדל הזה דברים אשר ילפות את האתל /
ואין לבקש משל להם כמו שזכר הרב המורה • וכאשר היה כל זה גלה
יי' עיני בלעם וירא את מלאך יי' כי לו הדין בגלמות / כי עצת יי' היא
תקום והנהגתו תבטל פעמים את המערכה • אבל המערכה לא תבטל
מעולם בד את ההנהגה • הנה התבאר כמה שהתוכחה כלה כמשל הזה
וענין האתון היה כמשל • אבל היה כדי להראות אל בלעם על הענין
האלהי כמשל בו • ולמה זכר באתון ג' נבואות שלו שהיו עמי הכנגל
והותרו השאלות הי"ז והי"ח והי"ט :

וישמע בלק כי בא בלעם

וגו' עד ויאמר אליו בלק לך נא אתי • כפי הכתוב
שבלק הלך לקבל את פני בלעם בקצה גבול ארצו / שהוא כבוד גדול שיצא
מלך אחד לאיש אשר יבא בעדו / ולפי שבלעם היה מתפאר בהיות
נביא יי' ובלק היה חושב שאין הדבר כן כמו שהודעתיך • אמר לו
למה לא הלכת אלי האומנם לא אוכל כבדך • כלומר האם חשבת שלא
אוכל לכבדך ולפרוע שכר הליכתך כראוי / ובלעם השיבו שאין הדבר
בידו כי אם בגבורתו • ואמר הנה באתי אליך • כלומר שני דברים
הם שעליהם אני שכרי • הא' הוא הביאה וההליכה עד כאן / וזה כבר
עשיתי אותה וזהו הנה באתי אליך • והלא השני שהיא המעשה בפעל /
כלומר לקלל את העם לא תחשוב שהיה בידי שזו הביאה / והאם היכול
אוכל דבר מאומה / הנה הודעתי למלאכיך שהדבר אשר ישים אלהים
בפי אותו אדבר • והנה הלכו בלק ראשונה בקרי' אל במות בעל
שהוא מקום גבוה מאד / ובלעם אמר בנה לי בזה שבעה מזבחות והכן לי
בזה שבעה פרים ושבעה אילים • וכדי שנדע באמת ענין הנבואות האלה /
ראוי לחקור בהם ראשונה ארבע חקירות • הא' למה זה בקש בלק מבלעם
שלשה פעמים שיקלל את ישראל בשלשה מקומות שהראהו מהם אל פה /
ואחריהם לא בקש מבלעם עוד עליו דבר / כי הנבואה הרביעית
שנבא עוד בלעם לא היתה בבקשת בלק • הב' מד' נבואות שנבא כאן
בלעם / למה הנבואה הראשונה לא נבא אלא אחר בנין ז' מזבחות ופר
ואיל בכל מזבח מהן • ואמנם הרביעית נבא מבלי מזבחות ולא עולות
כלל • הג' למה זה בשתי הנבואות הראשונות היה אומר בלעם לבלק
התיצב על עולתך / ואמנם בשלישית לא אמר לו התיצב וכל שכן ברביעית
אלא כיון בה עולות ולא מזבחות שלא הוצרך לומר התיצב על עולתך •
והד' למה בשתי הנבואות הראשונות לא זכר בהם בלעם לא שמו ולא שם
אביו ולא שהוא נביא / ואמנם בשתי הנבואות האחרונות אמר בכל אחת
מהם נאם בלעם בנו בעור נאם שומע אמרי אל וגומר / והשלישית הזאת
היתה יותר ראויה בתחלה מן הסוף / ויותר בביאור הראשונה אחד משני
טעמים • הא' שבלק הפציר שלשה פעמים בדבר הזה עם בלעם / ולא
עוד אלא שעל פי שלשה עדים יקום דבר • ואמרו רבותינו ז"ל
לברכה בתלת וחזקה בתלת • וכאשר פגם אותו בקם ולא מנה / התישב
בדעתו שזאת פעמים שיעשה כן תמיד ילכו כלם בדרך ההוא ולכן לא
בקש עוד בדבר • והטעם הב' הוא היותר נכון הוא / שבלק חשב
שהקללה אשר תבא על ישראל בהתבצעות בלעם / לא היה אפשר שתהיה
כי אם מבנה אלהית / כאלו תאמר יתאנן הרע אל בלעם / שהוא ענע
רע מטבעת הבריאות בהביטתו אותם / והיה יודע לכל העמים שהיה לבלעם
עין הרע כמו שאלו שהיא בנה אלהית לקללת העם • ואם שתהיה לבנה
אמיתית / ועל ידי הצלמים בשעות ידועות כפי מבני הכוכבים שיפעל
בהם המזלה והמוצרת • ואם לבנה הנהגיית שכן ידעיב וינחר אם
לחטאתיהם / ואם לבנה אחרת ולהיות מיני הבנות בזה שלשה / לכן
היו הנבואות שבקש בלק שלשה בשלשה מקומות • כי הנה בפעם
הראשונה אמר בלעם מה אקוב לא קבה אל • כלומר איך תבקש אתה
בלק שאקוב ואקלל / כי שאין הקללה נגזרת לו מלמעלה אלא קבה
אל / רוצה לומר שאין הקללה אפשרות המערכה השמימיות / שהוא אשר
כנה בשם אל או מצד ההנהגה האלהית / והוא ומה אזעום לא זעם
יי' / כי הנה כאין הקללה מכבה שמימיות או ההנהגיית מה יוסיף ומה
יתן שאקלל אני • וא"ת שמפאת העדים הרעים המוכאים מעיני אוכל
לקללם • הנה יהיה זה כשיהיה האדם מביט לקרוב אליו / לא בהיותו
מביט ממרחק ארץ / כי לא יפעלו העדים ההם בדברים הרחוקים מרחק
כל / ועתה מכי מראש צורים אראנו ומגבעות אשורנו ואיך יפעלו אידי
עיני ממרחק ארץ • הנה כזה בטל בלעם הבנה האלהיית • ובלק
אז התחיל שיקללם כפי הבנה השמימיית / והוא אמרו וקבנו לי משם /
ועל זה השיב בלעם בנבואה הב' / אל מה זה ומהנו יוכרים / כלומר כבר
הם מלומדים בכך / ומפני זה לא יועיל עליהם בנגדם / כי לא נחש
ביעקב ולא קסם בישראל / וכאשר ראה בלק שלא יקללם לא בבנה אלהית
ולא שמימיית / בקש ממנו שיקללם בדרך מדרכי ההנהגה / ולכן בחר
המקום כראש הפעור ודמה שהודיעו בלעם שאם היו עומדים לפניו •
ושהיה נשקף על פני הישימון שהוא כנגד המדבר ששם חטאו וקצפו את רוח
קדשו : ומפני זה אמר אולי יישר בעיני האלהים וקבתו לי משם / רוצה
לומר בהנהגתו / ועל זה באה הנבואה השלישית / שהראתה הגם כח

[illegible]

ויאמר אליו בלק

[illegible]

ועניין הנבואה הב׳

[illegible]

ועתה הנני

[illegible]

[illegible]

וישב ישראל בשטים

[illegible]

[illegible]

פרשת פנחס

פנחס בן אלעזר וגו' עד וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל ואמרת אליהם את קרבני לחמי לאשי וגו' :

השאלה הא' [illegible] השיב את חמתי מעל בני ישראל בקנאו את קנאתי [illegible] לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום [illegible] לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם [illegible] לפנחס [illegible] :

השאלה הב' [illegible]

נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים · ושני הדבורים שאלה אחד הם ודבור נקום / הוא שיעשו בהם נקמה · והם כאשר בחנו ובבנה מיד בשוע לכמו שאכר שם · והדבור האחר אין לו ענין ומבין כלל והוא כפל וחותר :

השאלה הג׳

על מה בוה בשם במקום הזה לבנות ישראל והנה הטעם שאמרו בעלה שהרגו שמבו ואבים לתוך

עדה ונגוף ידעו מבפנים / כי כבר היו בהם מגפות אחרות ולא נמנו · גם הטעם האחר שנתנו בם שבאשר נמסרו לבחה נתמנו כמנין / שבטיו שקרב למות החדים במנין אין לו מקום / כי עדין לא מתו מהם ולא קבלם יהושע בפשבתם עד בנה :

השאלה הד׳

איך היה מספרי שבט גדול מהם כל · אשר מספרים בימים רבים קרוב לארבעים שנה לא נתרבו אלא מעט מאד / כי הנה כשמנו בתחלה היו שש מאות אלף ושלשת אלפים וה׳ מאות וחמשים · ועתה לסוף הארבעים שנה היו שש מאות אלף ואלף ושבע מאות ושלשים · והוא דבר זר ורחוק מאד שבשש מאות אלף רגלי בארבעים שנה לא נתרבו והלכו אלא אלף ושמונים בלבד · והכבר מזה הרלב״ג מזה · ע״ש :

השאלה הה׳

מה שבא במחלוקת הארץ דברים סותרים זה את זה / כי הנה שם ראשונה לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות לרב תרבה נחלתו ולמעט שיש לפי פקודיו יותן נחלתו שהוא שבמספר נלגלותם תחלק הארץ · ואחר אמר כותר לזה אך בגורל תחלק הארץ / שהורה שכל שבט ושבט יקח חלק אחד בין שיהיה רב לבלובין / או מעט לבלובין / ובביאור הפרשה יבאר עוד הספק הזה ויזכור דעות המפרשים בו :

השאלה הו׳

מאין הלא יש כי כאשר נמנו שבט לוי היו כ״ג אלף ובזמן ספרי הארבעים שנה היו כ״ב אלף ונתרבו אם כן אלף אחד בארבעים שנה לכ״ב אלף / והנה מהם לא מתו במדבר מרגלים ולא במדבר קרח ובכלל מגור ושאר המגפות / ולמה א״כ לא נתרבו כראוי כל המין הרב ההוא :

השאלה הז׳

למה נמנה כאן שבט הלוי כיון שהם לא היו בכלל לאלה תחלק הארץ / כי לא ניתן להם נחלה בתוך בני ישראל / ולא נמנו ג״כ לצבאות כמה מהם מתו במגפה כי הם לא היו מתים במדבר ולא נשבטו עמהם :

השאלה הח׳

בבנות צלפחד שאמרו אבינו מת במדבר והאלא היה בתוך העדה הנועדים על ה׳ בעדת קרח / כי מה הרגישו באמרם שמת במדבר · וגם כן שלא היה בעדת קרח / ואולי שהיה מעובדי העגל ומדור המרגלים שבאו עונות במדבר וכמנגם אתנו בהיותם במחלוקת קרח אשר זכרו :

השאלה הט׳

כמה שאמר משה עלה אל הר העברים וראה את הארץ וגו׳ ונאספת אל עמך · כאשר נאסף אהרן אחיך · כי הנה לא מת משה כאשר נוה כוה / ואהרן כשמצוה למות עלה ומת · וכן משה נבדל הלוכו אבל כאן למה טוהו השם עליו שם עדין לא הגיע יום מותו :

השאלה הי׳

באמרו בענין יהושע ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים וגו׳ והלא יהושע לא הגיע למעלת הנבואה / אבל ישראל שואלים ויודעים · מאלף או אם בית דין / ואתה תמצא שכבר כמה מהדבורים שנאמרו אליו · ולא תמצא שישאל הוא ולא ישראל באורים ותומים כל ימי חייו אלא אחרי מותו / כמו שנזכר בתחלת ספר שופטים ויהי אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל בה׳ :

והנני מפרש

הפסוקים באופן יותרו השאלות האלה כלם :

פנחס בן אלעזר

עד ויהי אחרי המגפה · הכתוב מספר הוא לבין אחרי המעשה / וזכר הכתוב

שפנחס זה שם היותו בן אלעזר בן אהרן שלא היו מלומדים בכך לא כתרב ולא כחניות עשה מעשה אהובה מאד / והוא שהשיב את חמתי מעל בני ישראל כיונו הקנא תלבני ישראל כדבר פעור / ולא היה מי שישיבנו לאחור כי אם פנחס שהוא השיב את חמתי · והענין שהיתה המגפה גדולה נעם מתחלת לכלות את כל ישראל / ולולי שפנחס קנא את קנאתי / רוצה לומר הקנאה שהיה לי לקנא · ואמר בתוכם לאמר שבתוך העדה הרבה היה דבר ונתן כישראל לא יצא מהם ולא מהמונם / ולפי שהיו רבים מישראל אומרים שהיה פנחס בכבבה עצומה עם בני אהרן וקרובי זמרי שיעמדו עליו להכותו / הוצרך בה׳ והסבי זה לבקש אנשים שילבו כביתו לנינתו מעציר · גם אומרים שפנחס להיותו הורג נפש ונתעב בתלל היה מבלל לעבודת המקדש ולא יקרב כהנתו כי דמים שפך / כמה מפני זה צוה השם לאמר שיאמר לכל אדם ויפרסם בתוך בני ישראל שני דברים · הא׳ שהשם יתברך היה נותן לפנחס את בריתו שלום ולא יבא בקרוב עליו חנוכי׳ מי שיכה את לבו לנגוע אליו להמיתו בחיות ברית ה׳ כביכו לשלום / והב׳ שלא יחשה פנחס מפני זה מבול לעבודת המקדש / אבל בהפך שתהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהונת עולם / הוגה לומר שיהיה תמיד כהני ה׳ והכהנים גדולים מתולדותיו יהיו / והפך מה שחשבו לבית לוי · ולפי שהיה שבט לוי ביבית יודעת אל פנחס / כי גם כקנאתו · התבאלוס · בנה אם כן היה אבל פנחס תחילה לשבטו · אם

כבוד השלום ולא בנשואן בכהונה · ולכן אמר תחת אשר קנא לאלהיו ויכפר על בני ישראל / רוצה לומר הכהונה הראויה אליו אם כן דינת הקנאה תחת אשר קנא לאלהיו / והקנאה ההיא היתה עבודה מוספת לפני יתברך / ולכן ראוי שיהיה כהן לאל עליון וקדוש לאלהיו · ואם בהוראת ישראל גם כן כי הוא כפר על בני ישראל / וכיון שכפר עליהם בזה ראוי שתמיד יהיה כהן ומכפר עליהם בעבודת המקדש · ויש מודים שהיה היעוד הזה שלא תפסק הכהונה הגדולה מזרעו / וכן היה שהכהונה הגדולה תמיד היתה משלשלת פנחס · ואף על פי שמצינו שאחר שבטלו הכהנים גדולים כמו עלי והוידע / הנה לא היו אלא פקידים לכהן גדול כי כתב כהן תחת יהוידע להיות פקידו / ושמן שכבנה בית עולמים היתה ככהונה לבדוק שהיה מזרע פנחס עד סוף כל הדורות · והיה אם כן שמו ברית כהונת עולם על הכהונה הגדולה מיום שנבנה בית המקדש · ולפי שהיה כל זה נגלה לכל העמים לא נוה השם לפרסם שיאמר זה לפנחס בלבד / אבל אמר לכן אמור הנני נותן לו את בריתי שלום · כלומר לכן אמור ופרסם לכל בני אדם שבין פנחס שהיה שבחו אתו ופגעו אתו לפניו · ואמנם אמרו אחר זה ושם איש ישראל המוכה וגו׳ הוצרך לספר שבעבור המיתה עוכם נגורתו שהרג נשיא משבט שבטי ישראל ובת נשיא מדין כי המדינית שההרגה עם זמרי היתה בת צור שהיה ראש אומות בית אב במדין הוא / רוצה לומר שמדין היה מיוחס לאמות מלכי מדין / והיותר נכון אצלי הוא שמפני שאמר יתברך הנני נותן לו את בריתי שלום / הוצרך לפרש שם מי יהיה לו השלום ולכן פירש ושם איש ישראל המוכה ונומר · ולכן תאמר לאותבים שלום אמר ה׳ לפנחס / כי הם גואלי הדם ועמהם יהיה שלומו / אבל למדינים אין צריך שיאמר דרכי השלום / אבל בהפך / ולזה בא הדבור צרור את המדינים / כי מפני שאמר לישראל אל תבך את מואב · וכן בבני עמון אל תצורם ואתם אל תגר בם · ולכן ונוהו על מתבה המבצר שם על מדין · מכאן שהיו גם בכלל אל תצורם אבל צרור את המדינים כלומר אם היו צריך על ערי מדין ואהי מלחמה ורמת עליה · ואמר עוד והכיתם אותם פירושו ועוד תשוב לבבות אותם אבנים ובנים וטף / והודיע בזה כי תכלית מלחמת מדין שיה לבם היה לנקום ולאבד ולא לקחת את ארצם כארצות שבעה עממים / כנה אבל לא היתה כונת הדבור הזה שילכו להלחם עם מדין / כי זה יבא זכרונו בבדל מטות ומסעי / אבל הוא להודיע שיהיה להם איבה ושנאה גדולה עם מדין כי עוד יבואו אחר זה להכותם / וביאור הסבה בזה באומרו כי צוררים הם לכם / ר״ל עם המעונים שיש שלום עמהם וברכה / אבל לא עם מדין אלא שנאה רבה / לפי שהם התחילו בנכליהם שהתנכלו להמית אתכם על דבר פעור בדבר בלעם · וגם הם שבאו אתכם על דבר כזבי בת נשיא מדין אחותם שהיתה מוכה עם זמרי · וביום ההוא אמרו לבם שאלו המדיניות כראוי נתן לבם שתטרו אליהם לאת להם גרה ונקמה · ובזה התרה השאלה הב׳ והג׳ :

ויהי אחרי המגפה

עד לאלה תחלק הארץ · כבר בארתי בסדר במדבר סיני שבוה השם למנות את ישראל שמה כדי לכונן אותם להכנס לארץ ולכבשה כדרך המלכים שמונים חייליהם לבא למלחמה · ולפי שהיו ישראל עתידים אז להכנס לארץ נוה השם במנינם · ולמנם קרה מה שקרה שאלמו המרגלים והמסו את לב העם / וחטאו בה׳ ונשבה ונגזרה עליהם שלא יבואו אל הארץ / וימותו במדבר ויניעם השם בו ארבעים שנה / ובתוך הזמן ההוא מתו מהם רבים במגפות כמו שנזכר למעלה / ומפני זה עתה בקשו בניהם תמתם היו מעותדים להכנס לארץ ולכבשה / ראה יתברך שהיה ראוי למנות אותם / כי הבאים במלחמה זה דרכם למנותם קודם נגשם בה · ואם היה צורך במנין לענין נחלת הארץ וחלוקתה · ושתי התכלית היו במנין הזה כמו שהיו במנין מדבר סיני / כי היה המנין הוא לבנים בהדרגת מנין האחר לאבותיהם · ואמר ויהי אחרי המגפה להגיד שאחרי המגפה מנה את ישראל · ואחרי המגפה הא׳ אליו הדבור במור את המדינים · והנה לא נפקדו על ידי דגלים לגולגלת לבעת המנין הוא לגולגלותם · לפי שהיה המנין הזה לגולגלותם לפי שהיה המנין כמנות כמו שביארתי שמה / והנה נוהו בפי הדגלים אך כתוב מלאוכן כי הוא הבכור והדגלים מנין דגלו כשמעון וגד · ואחר כך זכר דגל יהודה ואחר כך דגל אפרים · והקדים אלו מפני להיותו כן כמנין הוא ובאחרונה דגל דן · והנה כמנין הפקודי׳ תלה שבדגל יהודה מאתו ומכין מדבר סיני כשלשת אלפי איש · ובדגל ראובן חסרו מהם אלף וכ׳ · ובדגל יוסף נתוסף כ״ב אלף איש ות״ש · ובשבט דן והתוספו י״א אלף ושש היתה הכנה בזה שזכרו בבני שבטים מהם כין רב למעט / ואותם בניים מהם דגל יוסף ודגל דן · לפי שבדגל ראובן מתו ראשי עדת קרח / והמתים במגפה בעונות שהיו בם ואלף איש · ובכלל שבטו שמעון כזה המתים במדבר בעל פעור / ואת כיהה בכת השבטים הגדול שהיה בדגל הזה ושאריתו היה בהם · ושבטו יהודה לא חטאו ואם הכבה מהמתאוננים והמתאוים ובעולי הגבנים · אותם במבט יוסף ודגל דן · היה יתברך מתוספת לפי מפתו ורבו כרבה · ולא הלכו משם כמחלוקת קרח / ואחר המגפות שנבשלו במדבר שקרה בל בית ישראל · וקים המגפות ההם על

פוה שאמר המספרים כי הם לא היו זוכים לירשתה באלה ליורשי ארץ •
תם לא רצה שימעטו בעבור הבנים המרגלים לישוב הארץ / ולכן בחר
שיאמר המספרים כאותו מנין אחר כמ"ש שש מאות אלף איש יצאו
ושלותו המספר גדול לא פיחתו ולא הותירו ברכה / כי כל דבריהם היו
כפי ההשגחה העליונה • והיתה כזה הגאולה השלישית והרביעית •
ולמנם שמרו וידבר משה ואלעזר הכהן אותם בערבות מואב ובני ישראל
היוצאים מארץ מצרים • להגיד שמשה ואלעזר דברו אל כל אותו בכא
שוכר למעלה מה שבוה הם שמנו אותם מבן עשרים שנה ומעלה / כי זה
היה להם בשורה טובה שהיתה קרובה לבא ההכנסה לארץ / ולכן היה
מוזין אותה לבא • ולפי שלא יפחדו באמרם הן רבים עתה עם הארץ
ותמעטו מפני זה נחלת הארץ / לכן אמר ובני ישראל היוצאים מארץ
מצרים ר"ל שאלו היוצאים ממצרים תתחלק הארץ • ולכן לא תתמעט
הנחלה בכמות רבוי הבנים • והנה זכר ענין קרח ודתן ואבירם להעיר
על הבנה אשר בשבורה כמעט דגל ראובן • ולפי שאמר שקרח ודתן
ואבירם נבלעו ואת כל האדם אשר לקרח / הוצרך לומר ובני קרח לא
מתו / כי לא היו בעצת רשעים ועל כן נחלתו מצבתם / אך הנה זה כלם
היו לכם / רוצה לומר לאות ולמופת שלא יקרב איש זר להלוך על כבוד
הם ועל כהניו • ויש אומרים שזכר זה פה להודיע שמבני מקוריין מן
הארץ אף על פי שהיו הם מיוצאי מצרים • והנה נזכרו משפחות האלה
תמצא אלופים • כי לא תמצא יהודה בן אהרן ולא גם בן שלה בני בנימן
שולי לא היו להם בנים או נבלעו תוך המשפחות אחיהם / כי מעטים היו
להיות משפחה ידועה / והיה הוא נזכר וכן אחי הוא אבנך / ובעתה
שמו שולי בלשון מצרים עכנים אחד • וכן יוב הוא ישוב / וכן הקדים
מנשה כי הוא הבכור / ובמדבר סיני הקדים לאפרים כי הוא ראש הדגל /
ומכיר הוליד את גלעד ושאר הבנים נקראו המכירי חוץ מגלעד / והעד
גם בני יאיר וגם בני מנשה וכן לגלעד שאר בניו חוץ משפחה אחת נזכר כאן
הכתוב נקראו גלעדי / ולמשל כי יצא ממנו יפתח וכן ברזלי הגלעדי •
והנה זכר הכתוב כאן גם בנות צלפחד / מפני שיאמר אחר זה לאלה תחלק
הארץ • וכמו שיתבאר אלה משפחות השותלחי בני שותלח / והנה הבכרי
היה מבני אפרים ולכן לא נזכר בכר בן בנימן אלא יתחלפו • ודודים
הם אחי ואופפם הוא חופים • ושופם הוא חופים • ושם בת אשר שרח
נזכרה מפני שהיתה אשה חשובה / כמו שלוח נזכרה ר"ל חיים וע"פ
שהיו לאבותים לא היה להם נחלה ולא משפחה • ויש אומרים שהיתה בת
אשתו מאיש אחר ולא היה לו בן / והיתה נחלתו לבתו וזה טעם זכרה
לאותם אחות בניו לא בתו • ועיקר המספר לדעת מנינם כמה היו כי
אלף השמות יעשה הזמן נעלמים בני אדם :

וידבר ה' אל משה לאמר לאלה תחלק הארץ בנחלה וגו' עד ואלה פקודי הלוי הקשה

אחד לראשונים בזה אופן נתחלקה ארץ ישראל הלא נחלקה לי"ב שבטים
בחלקים שוים / והשבט שהיה רב באוכלוסין היה נוטל חלקו כשבט שהיה
מעט באוכלוסין / ויהיה זה כלי ספק עול בחק היושר האלהי / והפך זה שבוה
כאן לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות / לרב תרבה נחלתו ולמעט
תמעיט נחלתו איש לפי פקודיו יתן נחלתו • ובסדר מסעי אמר גם כן
והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחותיכם לרב תרבו נחלתו ולמעט
תמעיטו / והקשה ג"כ לדעת הזה מה שנזכר בספר יהושע / שאמרו בני
יוסף אליו מדוע נתת לי גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב / כי איך
יבקש הפך הדין והגזר האלהי / ולמה לא השיבם יהושע כה דבר ה' וכה
טה / ודין כדי לתת לשבטים אלא חלקים שוים • ואם אמרנו לברוח
מזה שהיתה חלוקת הארץ לגלגלותם במספר שמות / הוקשה מה שבירך
יעקב ליוסף אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי • ומולדתך אשר הולדת
אחריהם לך יהיו על שם אחיהם יקראו בנחלתם / שתהיה א"כ ברכה בלא
תועלת ולבטלה / כי אם היו גלגלות רבות בידוע שיתנו להם חלק רב •
ואין יתרון בהיותם שני שבטים מהיותם שבט אחד • ויקשה ג"כ מה שבא
בסדר מסעי / זאת הארץ אשר תתנחלו אותו בגורל אשר צוה ה' לתת
לתשעת המטות וחצי המטה / שאולה שלשבטים נתחלקה • ויקשה ג"כ
טענת בני יוסף מדוע נתת לי גורל אחד וחבל אחד ואני עם רב וגו' כיון
שלגלגלותם נתחלקה • ובדרש כזה כבר חלקו עליו בחכמת בתרא פרק דף קכ"ב
יש נוחלין / אינהו לא הוו ארץ ישראל לשבטים אתפלגא או לגלגלותי
לקוקמתא אפלוגא • והנה כשיעיינו דברי המפרשים מלאנו ראיתו
שני דרכים: האחד היא דרך רש"י שכתב כאן לרב תרבה נחלתו / לשבט במדבר
שהיו מרובה באוכלוסין יתנו חלק רב / אף על פי שלא יהיו החלקים שוים / כ"ו נ"ד
שהרי לפי רבוי השבט חלקו החלקים לא עשו זה אלא על פי הגורל / והגורל
על פי רוח הקדש לשמות מטות אבותם ינחלו / אלו יוצאי מצרים שהמתים
ירשים את החיים עכ"ל • וכן כתב בפרש' ויחי יעקב על פסוק ומולדתך
וגו' ושא"א שנתחלקה הארץ למנין גלגלותם / מכל מקום לא נקראו שבטים
אלא אלו • והדרך השני להרב רבי משה בר נחמן שכתב שם וכאן גם כן
שהיו בדבר שני חלוקים החלוק הראשון היו לשבטים עשר שבטים שבטו והארץ
שנים עשר חלקים שוים • ונטל השבט רב האוכלוסין חלק שוה לשבט מעט
האוכלוסין • והחלק השני היה בין השבט עצמו שנתחלק חלקו בין
המשפחות / בין שילך כפי יוצאי מצרים או כפי באי הארץ לכל אחד

משפחות החלוקים כזה בגורל / ואמר ישרם אם שנאמר כאן לאלה תחלק
הארץ בנחלה לרב תרבה נחלתו • על החלוקה השנית אשר לשבט בין
משפחותיו • ויפרש מה שאמר אחר כך אך בגורל יחלק הארץ לשמות מטות
אבותם / על החלוק הראשון שיחלקו הארץ לשנים עשר השבטים חלקים
שוים / ושעליו אמר גם כן על פי הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט / ר"ל
בין שיהיה השבט רב העם או מעט העם תמיד יקח חלקו שוה • ומה
שאמר בסדר מסעי והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחותיכם לרב תרבו
נחלתו / יפרש ג"כ מהחלוק השני הנזכר : וכתב הרב שזהו דעת האומר
ושזה שאמרו נקבוי איש לפי פקודיו יתן נחלתו • ונגיד שלא נחלקה
ארץ ישראל אלא לכל שבט ושבט כפי מה שאמר • וכן הוא אומר ויהיה
בני יוסף הוא שכתוב כפי הגמרא / והקשה לברייתא הזו למה נחשב בני
יוסף עד כאן דעת הרב רבי משה בר נחמן / ושני הדרכים בלתי נכונים אצלי
ואין ראוי לקבל אחד מהם כפי הגנון הפסוקים • אם דעת רש"י לפי
שהכתוב אומר בביאור / לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעיט / והוא
נד הוכיח שלא היה הרבוי והמיעוט על פי הגורל כדברי רש"י ואם היה כן
לא היה מצוה למנחילים / שלרב ירבו ולמעט ימעיטו כיון שזה היה מהגורל
ולא מהם • ודעו גם כן כדעת הרב רבי משה בר נחמן שהכתובים יאמרו
בני חלקים / כי לדבריו לא היו כלל שיעור במדות החלוק הראשון תחלה
שהוא קודם לכל הקדימות • והחלוק השני הנמשך ממנו יזכור אחריו
והוא בהפך זה שפי' הרב הפסוק הראשון / לאלה תחלק הארץ בנחלה על
החלוק הב' מהמשפחות / ופירש אך בגורל יחלק הארץ / שכתוב אחריו
על החלוק הא' מהשבטים שהוא קודם לו • ואיך יזכור החלוק הב' שהוא
תמשך מן הראשון תחלה והחלק הא' שהוא כמתו יזכור אחריו • והקשה עוד
לרב כי אם היו ב' חלוקים כדבר כמו שאמר / לא היה ראוי שיצוה על בני
אלא אחרי צוותו על הראשון / ואיך אם כן בסדר אלה מסעי יצוה על
החלוק השני / בפסוק והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחותיכם מבלי
שיזכור דבר כלל מן החלוק הראשון • ומפני זה כלו אמרתי שיש בזה דרך
אחר / והוא שבחלוקת הארץ היה ראוי שיובחנו שתי בחינות • האחד
הכמות אשר בו יתן לשבט חלקו ונחלתו • והשנית כמות הארץ שיתנו
לו בנחלתו מאיזו לחכמה לאיזה / והנה הענין הראשון שהיה כאשר כמותו
אשר בו יפול נחלת כל שבט ושבט / ראוי יתברך שיתבאר בגורל / כדי
שלא תפול קטטה בין השבטים / בהיות המקום האחד יותר משובח מן
האחר / וכאמרם בזה אותו שיחידה • ותפשתם דין שבגליל וגם כן ראוי
שיתואר זה בגורל / לפי שלא ישאר ביניהם תרעומת / כאשר יפול נחלת שבט
אחד רובה מהארץ הכבושה / ויפול נחלת שבט אחר רובה מהארץ / הבלתי
נכבשת כמו שקרה לשבט דן • ומפני שתי הסבות האלה ראוי שיתבאר
מקומות נחלת השבטים על פי הגורל • אמנם הענין השני והוא מכמות
הארץ / רוצה לומר כמותה וכמה יתן ממנה לכל שבט בזולת מדתו שבשביל
עליו הגורל • הנה זה לא היה מהגורל / אבל היה מסור ליהושע ולאלעזר
הכהן ולנשי' עשר נשיאי ישראל / שיראו בכל שבט כפי אנשיו ולרב ירבו
נחלתו ולמעט ימעטו חלק קטן • ולפי זה לא נתחלקה הארץ לי"ב השבטים
כדברי הרמב"ן • ולא היו דברי החלק ומקומו ע"פ הגורל כדברי רש"י
נה שכבר שהיה מעשה הגורל להודיע המקום • וכמות החלק נמסר לכהן
שכאשר היה עולה ד"מ תחום עכו לזבולון / היה עניינו זבולון כחל ארץ
עכו כלה לארכה ולרחבה / ולכך אמר שהיו כפי החלק ומקומו ע"פ הגורל
ואין זה דעתי אלא שהגורל היה מודיע באיזה מקום תהיה נחלתו •• ואין זה
דעתי אלא שהגורל היה מודיע באיזה מקום תהיה נחלתו • ואחרי ידיעת
זה בגורל אז היו המנחילים מגבילים גבולי הנחלה הראוי לשבט ההוא כפי
רבוי אנשיו ומיעוטם • ואמר אחרי כן לא דברה התורה אלא מחלוקה
אחת בלבד / והוא באמרו לאלה תחלק הארץ / שלשבטים אשר תחלק / אבל
לא לפקודי' או לרב ירבו חלק רב ולמעט אוכלוסין / ימעיטו נחלתו וחלקו
וזהו איש לפי פקודיו יתן נחלתו ואמר במספר שמות להגיד שאין החלוק
במספר שמות השבטים כפי מה שהם ואמנם החלוקה הפרטית מהמשפחות
ומבתי אבות והמתנכרים / לא זכרתה התורה כי בידוע שבאותו יבואו אותם
ביניהם • ולכך מיחה על החלוקה הכללית שתהיה כפי הרבוי והמיעוט /
ולגבול הקדושה מתוך תוך הנחלות של מקום מקום משובח ממקום אחר / אמר אך
בגורל יחלק הארץ / ר"ל אך מקום נחלת כל שבט ושבט יתבאר ע"פ
הגורל / והוא לשמות מטות אבותם ינחלו / כלומר שבט פלוני במקום פלוני
ואמרו עוד ע"פ הגורל תחלק נחלתו בין רב למעט עניינו שלא ימנעו לתת
לשבט אחד רב האוכלוסין חלקו / כמות מה שיקבע ויחלקו באותו אשר
שלינו כך • כי הנה לכל השבט יתנו נחלתו הראויה לו משכ' ויתחלק
בין שיהיה רב האוכלוסין או מעט האוכלוסין / באותו מקום אשר נפל שמם
גורלו / באופן שיקח כל שבט ושבט יחד ולא יפרידו מקצתו והפסוקים שבאו
בסדר מסעי מבוארים ג"כ כן / והתנחלתם את הארץ בגורל למשפחותיכם
לרב תרבו נחלתו ולמעט תמעיטו את נחלתו אל אשר יצא שמה הגורל לו
יהיה למטות אבותיכם תתנחלו • וכמו שאמר • שאלה להחלק לכם את הארץ
בני רבים • הא' שיתנו אותה בגורל והב' שיהיה למשפחותיהם והג'
הדלגת להיות לך • יהיה למשפחותיהם / ואמר לרב תרבו שכפי
רבוי המשפחות ירבו הנחלה / וכן ביאור הקודם אשר מהגורל כמו
ישנו ולגדור ענין יהיה / ואמר אל אשר יצא שמה הגורל לו •
יהיה

[illegible]

ואלה פקודי הלוי

[illegible]

שיעמדו עשרים שנה ותצלח שניו במלוכה · ולא היה שבט לוי בכלל התולדות במלוכה ומגלות מתי המדבר סיני · הסתורה ומפרקתו כמו שעשה בעגל שאמר ויאספו אליו כל בני לוי · ואמר בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי · והיה הכתוב אומר בכלל האזהרה זולתי הלוים, כמו שאמר זולתי כלב בן יפונה ויהושע בן נון / ולא שאחות כך היה שענין המגל כבדל שבט הלוי לטובה / אבל במתלונים היו כשאר העם / ולכן נספו עמהם וכן בענין קרח ובעל פעור קנאו אותם בדעתו / ובעבור הפועלים בנפשותם / ולכן אחרי המגפה נמנו כלן כמו שנמנו ישראל / והנה אבלי ידיעת הענין הזה כפי פשט הכתובים ·

ותקרבנה בנות צלפחד ונומר עד ויאמר ה' אל משה עלה אל הר העברים הזה לפני

שפחו כל שבטי ישראל למשפחותיהם כל זכר במספר שמות לגלגלותם : ואמר יתברך על זה המנין לאלה תחלק הארץ התעוררו בנות צלפחד שהיו ממשפחות מנשה לבקש על נחלת אביהן שלא היו לו בנים כי אם בנות / ואמרו ותעמודנה לפני משה ולפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה · והורה שבנות האלה הלכו בראשונה לפני משה · ואמרו לו שדוכיהו לדין כלם / והוא הגיד / הלא נתתי לישראל שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות · לכו לפניהם והם תבקשו אותי בדבר המשפט / והמה הלכו לפני אלעזר הכהן כי אהרן כבר היה מת / והשיבן לכו הנשיאים והלכו לנשיאים ושרי העדה ואמרו אליהם טענתם / והם השיבו הדבר הזה הוא מכלל הדבר הקשה / ולכן לא שמעו מסנו לכו אל משה / כי כן כתיב כל הדבר הקשה יביאון אל משה · וכאשר ראו הבנות האלה כי שומע אין להם / זה היה אומר לכו לשרים / והם היו אומרים לכו אל משה / התחכמו בעצמם וחכו עד אשר היו כלם / רצונו לומר משה ואלעזר והנשיאים ושרי העדה / נקבצים יחד פתח אהל מועד / ואז ותעמודנה לפני משה ולפני אלעזר ולפני הנשיאים / ואמרו בפני כלם טענתם לאמר / כלו עתה מי יהיה כלאי לדון בזה ושפטהו · והיתה טענתם אבינו מת במדבר / רוצה לומר הוא היה מיוצאי מצרים כי במדבר מת · והתחייב מזה שיהיה מיורשי הארץ / כי ליוצאי מצרים נתנה הארץ לנחלה · ואפשר לפרש גם כן אבינו מת במדבר / שהיה מכלל המתלוננים שנגזר עליהם שימותו במדבר / ובאשר נספכם אשר אמרתם ונומר וירשו את הארץ · ומכאן חייבו שהיתה ראויה להם ירושת הנחלה בארץ / לפי שאביהן מת במדבר וכן היו מן הטף שירשו את הארץ · ואמרו עוד והוא לא היה בתוך העדה הנועדים על ה' בעדת קרח היה להגיד שאביהן לא היה בעדת קרח כדתן ואבירם המורדים עד שתכעסו בכותיו בעונו / על דרך פוקד עון אבות על בנים / כי בחטאו הפרטי מת / ולא נמנה כללי בתוך העדה החוטאים בנפשותם / ולא שאחז זה כפי הדין / כי הנה עובדי העגל מתו ובניהם ירשו הארץ / אבל היו / גם סוחבו כי בזכות הזה יחלצו מן בעיני משה / לומר שאביהן לא היה בעדת קרח שטעתו עליו · והיתר נכון נוה שאמרו שאביהן לא היה בעדת קרח שירדו חיים הם ובניהם וכל אשר להם שלא נשארו להם יורשים / כי הוא בחטאו מת / ובכר בשגם בנים לא היו לו / ואם כן לא נבלעו עמו בניו ויורשיו / ולכן למה יגרע שם אבינו / ויש אומרים שזה היה המקושש עצים ביום השבת / אבל משמעות הכתוב לא יורה כן / כי המקושש נהרג בבית דין / והיה ראוי לומר בו כי בחטאו הומת · ואולי היה מהמתאוננים כי איזה דבר שכל אחד נענש כפי מה שחטא בלאונו / שאמר כי בחטאו מת · ויש מפרשים הפסוק הזה על דרך זה שאומרים אלו כמוכיחו את כלא בנים / והוא כי בחטאו מת ובנים לא היו לו / שאלו היו בנים לא היה נענש כי אם במיתה בלבד · למה יגרע שם אבינו מתוך משפחתו המספר / בעבור שלא היה לו בן שיקום תחתיו / ולכן אמרו כנגד משה תנה לנו אחוזה בתוך אחי אבינו / רוצה לומר אחר שחלוקת הארץ הפקיד הקב"ה בידך ואמר לרב תרבה נחלתו · יהי לא ספק שתתן לנו אחוזה בתוך אחי אבינו · והנה לא שאלו לא מעט ולא הרבה / אבל לפחות כשאר אחי אביהם / והנה מרע"ה נסתרו דבריו על הירושות הכן · והביאם אותן שיקריב את משפטן לפני ה' · רוצה לומר שיטען טענות בעבורם להוכיח שהדין עמהם בזה · וכאלו אמר להם עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם · ואין ספק שדיני ירושות ונחלות נאמרו למשה מסיני · וכן כאמרו ונתתם את נחלתו לשארו הקרוב אליו וגו' / רק התחין שלא צוה משה אותם לבני ישראל עד עתה שבא לפניו משפט בנות צלפחד ונסתפקה על דין נחלת הארץ אם תחלק לשונה למשפחות ובכן יירשו הבנים מהם כדין שאר הנחלות / או אם תחלק לבאי הארץ הזכרים / ולכן נאמר המעשה כן בנות צלפחד דוברות · ופירשו המפרשים כן / תלמוד אותה מלכין כמים אתם / ר"ל שאת דבריו שהארץ תחלק לשונה למשפחות / ולכן נתון תתן להם אחוזת נחלה וגו' · ויותר נכון לפרש מלת כן כמשמעו / כי בעבור שהתענים מרע"ה לטעון טענות בצדק אמר לו יתברך כל מה שאתה טוען בכלל נכוחים ; ואינך חושש עליהן ועל דבריהן כלום · ולכן אינך צריך עוד לטעון בעדן / כי בכלל דבריהן דבריך / והוא כן בנות צלפחד דוברות כך הן דוברות / ולכן אינך צריך לטעון טענות לא להוכיח משפטן לפועל ומכונות · ולכן נתון תתן להן אחוזת וגו' · והנה אמר כאן נתון לשונות · האחת נתון תתן להם אחוזת נחלה בתוך אחי אביהם · ואין זה כפל דברים / אבל עניינו שהיו לצלפחד שני חלקים בנחלה

כלומר חלק כמו שזה לכל אחד מאחיו · והשני חלק הבכור לבכורתו כנהוג אחיו ירש פי שנים / ולכן צוה יתברך שיתן לבנותיו שני החלקים ההם חלק אביהם בתוך אחיו מהפרות הספור / והוא חלק הפשוט באחד מן האחים והוא אמר נתון תתן להם אחוזה בתוך אחי אביהן · וחלק הבכורה שהיה צלפחד בכור ויורש פי שנים / והוא חלק הפשוט וחלק הבכורה / ועל חלק הבכורה הזה אמר והעברת את נחלת אביהן להן / וחז"ל אמרו כן בנות צלפחד זוכרות כך כתובה פרשה זו לפני / מגיד שראתה עיניהם מה שלא ראו עיניו של משה וזה המאמר שהם למעלה במכין שבו משה כאומר ודבר משפט הספור / ולצלפחד בן חפר לא היו לו בנים כי אם בנות / והם בנות צלפחד ונומר ואמרו האלה תהיי הבכורים שאר לאלה תחלק הארץ בנחלה במספר שמות · ולכן אמר יתברך כן בנות צלפחד דוברות / כך הן זוכרות כאשר דברתי כאלו ראו בנבואה מה שלא ראו עיניו של משה / שהמבוקרים שבקשו הדין בענין / שהנה היו יורשות במקום אביהם עם בני חפר ושנה משנה והורם את הנחלה הזאת · ונוה גם למשה שידבר לבני ישראל דיני הנחלות שכבר קבל בסיני / שהוא איש כי ימות ובן וכר אין לו / והעברתם ונתתם את נחלתו לבתו / אבל אם יש לו בן אפילו יהיה בן פלגש יקום תחת אביו · ובא בקבלה האמתית שהאב יורש את בנו אם מת בלא בנים והוא קודם כי הוא קודם לאחי האב · ואין כן האם כי משפחת האם אינה קרויה משפחה והוא מזו שכוני הקראים טעות · ולשונה שכתבו שהאחים בני האם יורשים כמו האחים בני האב · ושגית שכתבו כי האם יורשת את הבן כמו האב / והקראים קוראת אל האחים כיוצא כמו אבא / והסכו זה לענין נפרי שיוכחה שהיה לבנה שחלק אחרי מותו · ושגיאת שכתבו שהאחיות האב והאם במות הבן ולא היה לו זרע יחלוקו בנכסיו אביו ואמו כאחד / ואמרו כל זה לפי שקיימו וקבלו שמשפחת האם קרויה משפחה כמשפחת האב / וכל זה טעות מבואר כפסוקי התורה / כי הנה צוה לחלק את הארץ לזכרים רוצה לומר הבנים ומשפחותיהם לא לנקבות כלל, אם לא לבנות צלפחד מכח אביהם לבלתי יגרע שמו ממשפחתו / הנה כמו שהבן הוא יורש האחיות בנכסי אביו כן האב יורש אחיו בנכסי בנו / כשאין לו זרע שיירשנו והאחים היורשים את האח לפי שיורשים אותו / שלא נשאר בהם זרע אביהם האין ומכחו הם יורשים · ולכן האם כמו שהבן לא יורשה לבני משפחתה כך היא אינה יורשת בארץ הנבחרת / וכך היא לא תירש את הבן / וכן בנים שהיו לה מאיש אחר לא ירשו את האם בין שיהיו אחים מאב ואינם נקראים משפחתו · וכאשר אמרו על זה ונתתם את נחלתו לשארו הקרוב אליו ממשפחתו · ואין להביא ראיה מבעזי / שאולי יהיה האדם שלא אל נתנו בנה שיה מתנה כיון דבר שכל הנחלות דינם כדין נחלת הארץ דרשותם אל הבנים / הראשון קבלת התורה פה כדינים האלה / שלא זכרה שהאב קודם ביורשת בנו לאחים כשמת בלי זרע / לפי שדבר הכתוב בהווה שהאב כבר הוא מת בשיוות בנו · וכן זכר הכתוב האחים ולא האחיות · וכלם בדרך אחד כי אם לא היו לאיש לא בנים ולא אב לירשו / הנה יירשו אחיו או אחיותיו ואם אין לו אחים וזכרים / כי כיון שהאחים יורשים מכח האב והאחיות יורשות במקום האחים מבואר דינם בזה · והנה אמר בפעם ונתתם ופעם והעברתם / לפי שהנתינה תהיה בלשון העברה / כמו שאמר והעברת כל פטר רחם ואמר בכור בניך תתן לי · וי"א שבמאמר יצוה לתת הנחלה לנקבה · כאמר בה לשון העברה והעברת את נחלת אביהן להן / והעברתם את נחלתו לבתו / שתקרא העברה לפי שלא תמשך הנחלה לא אל תבוא הנחלה ותעבור ממשפחה למשפחה / ובשינתה לזכר אמר בו לשון נתינה ונתתם את נחלתו לאחיו / ואמר ואם אין אחים לאביו ונתתם את נחלתו לשארו הקרוב אליו ממשפחתו / להגיד שבמקום שאין אחים יירשו שאר הקרובים / ובלבד שיהיו ממשפחת אביו שהיא הנקראת משפחה ושאר קרוב · ואמר וירש אותה על הנחלה שזכר / כי האם והאחיות מנחילין ולא נוחלים / הבנים והאב נוחלים ומנחילין / כמו שביארו חז"ל בפרק יש נוחלים וכו' בדרך שהתורה לזה / שהאיש יורש את אשתו בנכסים הנזכרים לה הנקראים נכסי מלוג · וכאשר השלים לבנות דיני הירושות · צוה למשה על ירושת ארצו והנהגתו כמו שיזכור :

ויאמר ה' אל משה עלה אל הר העברים ונומר עד וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל ואמרת אלי

צוה ית' על נחלת הארץ וחלוקתה / אמר לו על תוכחה שהיא תנחילנה אותה / לכן אמר לו שיעלה בהר העברים ויראה את הארץ ויסמוך אל עיניו / ויהיה לו תועלת רב בידיעה הזאת / כדי שיתגדל לבאר הדברים שהיו נצרכים בעלות קודם מותו / כמו שהתפלל עליו דוד עליו השלום / הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא ואדעה מה חדל אני · והרמב"ן ז"ל אמר הוקשה לו / אם צוה ית' למשה שיעלה אל ההר כמו שנאסף אהרן אחיו בהר ההר / איך לא מת משה שמה בעת ההיא שנצטוה עליו / כתב שלא היתה הסבה בזמן הזה שיעלה כן עתה / אבל שהיא הודעה שהודיעו יתברך מה שיהיה אחר כך ביום מותו שיעלה בהר העברים / ויראה את הארץ וימות שם / והוא מה שנזכר בסוף ספר הדברים את שנאמר שעלה שולא עתה · ואיננו נכון בעיני / כי למה זה יספר הכתוב כאן ענין אחר שלא היה בזמן הזה / וקרוב לזה יאמר ויבארהו פעם אחרת ויתר שוב לבאור כל זה שאלה השנית · גם שאמרו וישב משה

כאשר

פ' פנחס כ"ו ג'

בבא בתרא דף קי"א

שלא צוה ה' אותו · כי אמר שיפורש לא על מה שנעשה עתה לא שיבורא
פה"כ · והוא לא בגזרה מיוחדת · ואיך יכיהו השם על כשלונו בהר לראות
שם · אם עדין היה צריך לשבות שלמות יותר · כמ"ש נקם נקמת בני
ישראל מאת המדינים אחר תאסף אל עמך · ואיך יצוה אותו עתה לעלות
בהר ולמות שם · ונראה לאמר זה בסדר יושבי כאן מצות מיוחדות · לכנען
כנגד הארץ ונחלתה והמנחילים אותה וערי המקלט וערי הלוים · וכל זה
מה שיוכיח שלא בא הדבור הזה במקומו הראוי · ואין השאלה התשיעית
שזכרתי בפרשה · ותשובה זה כלו אמרתי שני · שהדבור הזה עם היות שבותו
יתבקש שיעלה בהר ויראה את הארץ · לא היה כדי שימות משה מיד ·
ותיכו כבשור האחר שבא בסוף בדבר האזינו · ואין הפועל שוכל הכתוב
שיעשה כאן הוא הטעם שאת · כמו שחשב הרב רבי משה בר נחמן וכמכנו
לפרשה · ולכן לא באמר כאן ומות בהר כמו שנזכר שם · אבל טעם שיעלה
בהר שהיה לפניהם · כלומר פעמים רבות ויראה משם את הארץ · שבכל
עת שיעלה משה שם עיניו אל ההרים כדי לראותה יום יום · ולמען עתה
וראית אותה ונאספת אל עמך · הוא להגיד שעתה יראה את הארץ שמכחו
כל מה שיוכל לראות · אבל עוד יראה אותה ראיה אחרת בעת מיתתו כמו
שזכרתי שם · והוא וראית אותה שמה הגעיד כוחן הראה ונאספת אל
עמך · שם אחרי אותה ראיה תהיה כאשר נאסף אהרן אחיך · כי הנה
עניניו לענין אהרן בהאספה אל עמיו · אבל לא בראיית הארץ · כי משה
ראה אותה ואהרן לא ראה אותה · והנה אם כי לא בוא לתכה שימות עתה ·
אבל שיתחיל לעלות שמה כפי ולראות את הארץ משם כי קרובה מיתתו לבא
ושכן השבה באסיפתו אל עמיו במדבר ושלא יבא אל הארץ · שאמר שהוא
כפי מעלם וכמו שגליתי · ומזה התחיל יפקד ה' אלהי הרוחות · כוסה
לומר אחרי שאני עתיד למות ותצוה אותי דברים מיוחדות מיתתי · גם אני לא
אמנע פי ולכן מאתך הדברים הצריכים לעמו עניין · והוא שתפקד איש
שיהיה על נשא העם הזה · ולפי שצריך שיהיה בו רוח אלהין קדישין · לכן
אמר יפקד ה' אלהי הרוחות · כלומר אתה אלהי הרוחות בוחן לבות וכליות ·
תפקוד איש שיהיה על העדה נגיד ומצוה · ולא יהיה ככנה לפניהם · אבל
יהיה איש חיל כח מעלים משכל ותקיף בתוכם · ובקש עליו שני דברים · הא'
שיהיה גבור מלחמה · ועל זה אמר אשר יצא לפניהם ואשר יבא לפניהם ·
כי רוב הכבוד במלחמה יהיו המולכים ראשונה · ולכן בקש שיהיה כ"כ
גבורתו ותקפו שהוא יצא לפניהם ויבא לפניהם · והב' שיהיה טוב השכל
כדי שינהג תמיד על פי רבו · ושיהיו את עמו תמיד שלא ימותו תחת ידו ·
ועל זה אמר ואשר יוציאם ואשר יביאם ר"ל שלא יפלו במלחמה לפניו · ויבלה
טוב הנהגה שתהיה לו חכמה ותבונה לסדר המלחמה כראוי באופן שיצליח
בעצמו · וכאשר יהיה גבור בעצמו ומנהיג שלם לעמו · לא תהיה עדת ה'
כצאן אשר אין להם רועה · ונו' והשיבו השם קח לך את יהושע בן נון · ר"ל
אתה אמרת יפקוד ה' אלהי הרוחות · ואני מפני כבודך אינו מונה לפקוד
אותו · אבל אתה תפקיד · ולכן קח לך את יהושע · כי אני אלהי הרוחות
מעיד עליו שהוא איש אשר בו רוח חכמה ותבונה · רוח עצה וגבורה רוח דעת
ויראת ה' והם כנגדיו ג"כ · ומלבד המעלות אשר יש בו כטבעו · כנה כדי
שיתגלו יותר תסמוך את ידך עליו ותלמדהו בחדות ובדעות · ולפי שיהושע
היה משרת משה מבחוריו · ואולי מפני זה לא יהיה נחשב בעיני העדה הרבה
ויקלו בכבודו · צוה לשומו שיבחן ויליך יכבדוהו · ועל זה אמר והעמדת
אותו לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה וצוית אותו לעיניהם · כי ישוה
אותו בעיני שהנהגה ויתנהג בו כבוד · וזהו ונתת מהודך עליו · וחז"ל
אמרו מהודך ולא כל הודך · לפי שלא זכה יהושע במדרגת הנבואה מה   רס"י בתרא
שזכה בה משה רבנו · ואמר שיעשה זה למען ישמעו כל עדת בני ישראל ויכבדו   כ"ז ך'
אותו גם כן · אף אמנם צוה שיעלה את יהושע שלא ישוב בלבו · שכמו
שהיה נשאר במקום משה במדרגת ההנהגה · כך ישאר במקומו במדרגת
הנבואה · כי הנה לא יהיה כן · אבל הוא לפני אלעזר בן אהרן הכהן יעמוד
ושאל לו במשפט האורים לפני ה' · ר"ל שאחרי מות משה יתנהג יהושע על פי
האורים והתומים כי לא יגיע עניניו לנבואה בכל עת כמו רבו · אבל יצטרך
לשאול משפט מה יעשה ישראל · ואמרו על פיו יצאו ועל פיו יבואו · שאפשר
לפרשו על יהושע שיעמוד לפני ה' · עם היות שעל פי יהושע יצאו ויבואו כל
בני ישראל · או יחזור לאלעזר הנזכר שעל פיו במשפט האורים יצאו ויבואו
כל בני ישראל · אף אמנם תאמר לא מצאנו בכל ספר יהושע שצוה לשאול
באורים · מצאנו שפעמים רבות בא אליו הנבואה · אמרתי שיהיה פירוש
הפסוק הזה שלפני אלעזר יעמוד יהושע · לא אחרי מות משה כי אם עתה
בחייו · אחרי שסמך ידיו עליו · והיה תכלית העמידה הזאת עתה לפני
אלעזר · כדי שידעו כל ישראל שיהושע שיך מנהיג את העם והכה"ג · יען
ובינן כפי הדין אין שואלים באורים ותומים כי אם מלך או אב"ד · ולכן
עתה לפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו · וכדי שיתייקרו ישראל לנגיד
ומצוה לאומים · ועל זה אמר כן על פיו · יהושע ובגבורתו יצאו ויבואו
אלעזר וכל ישראל · כי תבואתו כנביא אבל שיצטרך לאורים ותומים · והגיד
התורה כי כמו שעשה הקב"ה מה שבקש לפניו משה מהפקידה · כך עשה משה
מה שנצטוה בסמיכת יהושע ותנותו לו וכבודו · וזהו ויעש משה כאשר
צוה ה' אותו · כי לא אמר זה על עלייתו להר לראות את הארץ · כי כמו
שיתבאר בתחלת סדר ואתחנן · היה משה מתאוה לראות את הארץ בתקותו ·
שעוד ישוב ה' מחרונו ואז ייתן לו מקום לעבור שמה · אבל אחר כאן ויעש משה
כאשר צוה ה' אותו · על ענין יהושע והמנהיג והסמיכה והכבוד · ולא ויקח
את יהושע ויעמידהו לפני אלעזר · להודיע שעשה ביותר מה שנצטוה זה · והנה
התבארה הפרשה הזאת והותרו השאלות הו' והי' הנזכרים :

וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל עד סוף הסדר :
יש לשאול בפרשה הזאת שאלות :

השאלה הא' למה זה זכרה התורה כאן מצות התמידין בבקר ובערב · בהיות שכבר נזכר עליה בסדר ואתה תצוה ואם נכנסו פה מצות הקרבנות למה לא נכנסו כלם כחטאת וכאשם :

השאלה הב' למה לא היו קרבן התמידין · לא פר ולא איל ולא שעיר כחטאת כמו שהיה במועדים ובחדשים · אלא שני כבשים בלבד · ולמה לא היו נקרבים שניהם יחד במוספים אלא אחד בבקר ואחד בערב :

השאלה הג' מדוע היה קרבן מוסף שבת ב' כבשים בלבד ולא פר ולא איל ולא שעיר כמו המוספים כלם · אלא שוה כנגד התמידין · ומה ההבדל יש ביניהם שבעבורו היו קרבנות התמידין עם מוסף שבת :

השאלה הד' מדוע לא היו במוסף השבת ז' כבשים כמו שהיו בר"ח ובכל שאר המועדים אבל מוסף היו ב' כבשים וגו' בחג השבועות · ולא מוסף השבת שוה להקריב בו בלבד שני כבשים :

השאלה הה' למה היו הקרבנות במוספי ר"ח ובחג המצות ובחג השבועות שוים מבלי חלוף כלל · ומה היו ההוראות ביניהם שחייב היות קרבנות מוספיהם שוים ומתדמים :

השאלה הו' מדוע במוספי ר"ח ובחג המצות ובחג השבועות היו ב' פרים בכל אחד מהם · אבל ביום תרועה וביום הכפורים וביום שמיני חג עצרת היה פר אחד · ולא השוו כל המועדים בפרים כמו שהשוו באילים ובכבשים ובשעירי עזים :

השאלה הז' למה זה במוספי ר"ח ובחג המצות והשבועות ויום תרועה וי"ה ושמיני עצרת היה תמיד איל אחד · ובמוספי חג הסכות היו שני אילים לא פחות ולא יותר בכל ימי החג :

השאלה הח' למה זה היו שוים בקרבנו מוספיה יום תרועה ושמיני עצרת · ומה הדמיון יש ביניהם בהם ובקרבנותיה' :

השאלה הט' מדוע בכל מוספי הר"ח והמועדים כלם שבעה כבשים יום תרועה וי"ה ושמיני עצרת צוה להקריב בכל מוסף מהם שבעה כבשים ובימי חג הסכות צוה להקריב בכל יום י"ד כבשים :

השאלה הי' מדוע בימי חג הסכות היו הכבשים והאילים שוים בכל שבעת ימי החג · אבל הפרים לא היו שוים כי היו הולכים ומתמעטים בכל יום :

השאלה הי"א למה ביום הראשון מהחג היו מקריבים י"ג פרים וביום השביעי האחרון מהחג שבעה · ואף שיהיו הולכים ומתמעטים למה היה המעטתם בזה הדרך ולא באופן אחר כי אין ספק שהיה בזה כונה מה :

השאלה הי"ב למה לא נמצא בזה מהמוספים חלוף בשעיר החטאת · כי הנה בפרים מצאנו חלוף גדול פעם פר אחד ופעם ב' פרים ופעם י"ג וי"ב וגו' ובאילים פעם אחד ופעם שני אילים ובכבשים פעם שבעה ופעם י"ד אבל בשעיר תמיד היה אחד · ולא בא שעיר עם התמידין ולא במוסף שבת :

השאלה הי"ג למה לא היה מספר שוה מהבהמות הקרבנות במוספי המועדים · כי הנה במוסף שבת היו מקריבים שתים בלבד ובמוסף ר"ח · וכן במוסף פסח ושבועות מהם עשרה בהמות · ואמנם במוסף ר"ה וי"ה ושמיני עצרת היו שמונה בהמות · ובחג הסכות כפי הימים ותוספת הימים ומעוטן ביום הראשון מהחג שלשים בהמות וביום השני כ"ט וביום הג' וביום הד' כ"ז וביום הה' כ"ו וביום הו' כ"ה וביום הז' כ"ד בהמות והם אלופים נחלפים ראוי לבקש להם טעם :

השאלה הי"ד למה לא זכר הכתוב כאן בין קרבנות המועדים עולת העומר והתנופה הלחם החדש של הכהנים ולא ג"כ התנופה סלסה שצוה להקריב בחג השבועות שנאמר והקרבתם על הלחם ז' כבשים תמימים בני שנה · ופר בן בקר אחד ואילים שנים יהיו עולה לה' והיה ראוי שיזכרו פה גם כן :

והנני מפרש הפסוקים ואתן כונות ועצמים להתיר השאלות האלה :

ואומר שאל"ע לתת טעם וכונה לכל קרבן מהנזכרים כאן בפרשה · ואומר בכלל שהיה המכוון מהקרבנות האלה להעיר על מעלות המורה הקדושה יתברך · והנה כבר ידוע מדרגות הבורים בנמצאים · מנות הנפרדות ומעלות הגלגלים וכוחות השמיים ומעלות הכוכבים · ומעלות העולם השפל ומה מדרגות · ומעלת הגלגלים כנגדם יש מדרגה שנית · והיתה הגבורה האלהית יתברך מדרגה ראשונה בגבורות כהן · ולכן היו שבעה כבשים בקרבנות להעיר על שבעה מדרגות הגבורות בשבעת ימי החג · באופן כשער הגבורות באופן אחר · והוא שהבורא דומה מדרגה ראשה ומדבר שכן מושב מדרגות ומעשים הגלגלים · מדרגה שנית · והשכל הפועל מדרגה שלישית · היה האל יתברך גבורת מדרגה ראשית ונרמז זה ביום הראשון עצרת · והמשל

[illegible]

וידבר יי אל משה

[illegible]

[illegible]

והדרך הב' [illegible]

[illegible]

וביום השבת [illegible]

[illegible]

[illegible]

בדרך הא' [illegible]

[illegible]

ולכך כיון קרבן מוסף שבת דומה לתמידין · נכתב כבשים ולא [illegible] ולא פר ולא איל · והנותרו בה השאלות הג׳ והד׳ :

ובראשי חדשיכם עד בחדש הראשון · יתחיל באחר וביום השבת שני כבשים בלשון יחיד · וכן ובחדש הראשון · וכל אלו המועדים ובכל אחד מהם בלשון יחיד לא בלשון רבים · היה ראוי לומר ג״כ ובראש החדש בלשון יחיד לא בלשון רבים ובראשי חדשיכם · אבל הכונה בזה היא לפי שראש החדש יאמר לכל התחלה לכל אחד מהחדשי בכלל ובפרט · יאמר על ר״ח [illegible] ראש החדשים ראשון לחדשי השנה · ולא יאמר הכתוב ובראש החדש · [illegible] התורה בזאת שקרבן המוסף הזה יוקרב בר״ח ניסן לבד ולא לשאר החדשים · ומפני זה אמרה התורה ובראשי חדשיכם בלשון רבים לכלול כל התחלות חדשי השנה [illegible] ומדמים לכלל ר״ח [illegible] וכבר [illegible] קרבן מוסף החדש · כי קרבן [illegible] לא היו מקריבים בלילה [illegible] הראות הירח · כי אין קרבן בלילה כי אם [illegible] בלבד · ולכך אמר ובראשי חדשיכם · וכבר פירשתי [illegible] אל החדש [illegible] ר״ח ימים · אבל כי אמר חדש [illegible] פעמים [illegible] ימי החדש כלם · [illegible]

[illegible]

קרבנות אלה · [illegible] · [illegible] ר״ח [illegible] לא [illegible] · ואמרו זאת עולת חדש בחדשו לחדשי השנה · [illegible] זאת עולת כל חדש [illegible] · [illegible] זאת עולת חדש בחדשו · [illegible] עולת התחלת החדש [illegible] · כי חדש [illegible] על כל ימי החדש ולא על ראשיתו :

ובחדש הראשון [illegible] השבת ומוסף ר״ח · [illegible]

[illegible] · והתחיל [illegible] הראשון · [illegible] · [illegible] שבעת ימים [illegible] · [illegible] כל מלאכה לא תעשו · [illegible] · ולכך [illegible] כל מלאכה לא יעשה בהם [illegible] · אבל [illegible] קרבן המוסף [illegible] כי בכל אחד משבעת ימי החג יקריבו [illegible] עולות [illegible] · שני פרים ואיל אחד ושבעה כבשים [illegible] · [illegible] ולא לתת [illegible]

[illegible] מלבד עולת הבקר אשר לעולת התמיד · [illegible] לבקר [illegible] · [illegible] מלבד עולת הבקר [illegible] עולת התמיד [illegible] · [illegible] מלבד עולת השבת · [illegible] מלבד מוסף [illegible] · [illegible] מלבד עולת התמיד · [illegible] קרבן [illegible] מלבד מוסף [illegible] · [illegible] מוסף היום [illegible] · [illegible] מלבד עולת הבקר [illegible] · [illegible] אחד [illegible] · [illegible] כבשים [illegible] עם התמיד [illegible] · [illegible] מלבד עולת הבקר · [illegible]

[illegible] · כן [illegible] על עולת התמיד · [illegible] מלבד עולת הבקר · [illegible] · [illegible] מלבד עולת השבת [illegible] · [illegible] עולת [illegible] · [illegible] · [illegible] מלבד עולת השבת [illegible] · [illegible] מלבד עולת [illegible] · [illegible] מלבד עולת הבקר · [illegible] כבשים [illegible] · [illegible] ולא [illegible]

ואחרי [illegible] · [illegible] וביום הבכורים [illegible] · [illegible] מנחה חדשה לה׳ · [illegible] · [illegible] ר״ח [illegible] פרים · [illegible] איל אחד · [illegible] כבשים [illegible] · [illegible] · [illegible] תמימים [illegible] · [illegible] מלבד עולת [illegible] · [illegible] · [illegible] תמימים [illegible] · [illegible]

[illegible]

הדרך הראשון

[illegible]

הדרך השני

[illegible]

ובחדש השביעי

[illegible]

הדרך הא'

[illegible]

ובחמשה עשר יום

[illegible]

הכבשים, ולא יהיה בהם אילות ושה בחלים · והנה לא כן היה בחג שהיה יותר חלוק · שיש בו הבדל בין ה' ובין העולם · ולא יקחה בצריך אבחות ... פעמים תמוה בקרבן השר · וכפי מה שבארתי לגלגל ולזה לגלגל העליון · ובצאים לימי החדש · וכן הילים והכבשים כפי מה שזכרתי בהם · כי כבר כתב הרב המורה בהקדמת ספרו · כי בלו בספרי התכונה המלאכים והמדות ומתגלגלים שרון ונגבת · והנה הכינן אבר ימין ללחדו לבי אלהיהו · ואם הוא ענין יחד בעצמו תמיד בחלים רבים תכרחקים · ויאמר שמון וזה הרות האגל הה' בעצמו שגל לעמים רבים · ההויה כלם התגל ענין אחד והשוה אחריתו ענין אחד · ואמנם היה כלו חגל לצאי עניים קרובים לענין התמיה הזאת :

ואפשר אצלי לעשות עוד הרמז במוספי חג הסכות בדרך אחר אליו · והוא שאתה תראה שחשבה תורה ד' אבל יום ויום יהיו שמה ד' שביעיות · כי ביום הראשון היו שמה י"ג פרים · ושאר תרוף שליהם היום הראשון הזאת וחינו · יהיו כלם שבעה י"ד שהם שני שביעיות · וביום הב' היו י"ב פרים · ועם ב' ימי החג היו י"ד שהם שתי שביעיות · וביום הג' היו מקריבים י"א פרים · ועם שלשה ימי החג היו י"ד שהם שתי שביעיות · וביום הד' היו עשרה פרי' ועם ד' ימי החג היו י"ד שהם שתי שביעיות · וביום הה' היו ט' פרים · ועם ה' ימי החג היו י"ד שהם שתי שביעיות · וביום הו' היו מקריבים ח' פרים ועם ו' ימי החג היו י"ד שהם שתי שביעיות · וביום השביעי היו מקריבים שבעה פרים · ועם ז' ימי החג היו י"ד שהם שתי שביעיות · הרי לך שהפרים עם ימי החג היו עושים בכל יום שתי שביעיות · והאילים והכבשים היו בכל יום ארבעה עשר · שהם שתי שביעיות בכל יום · שהם כלם ארבע שביעיות · והם היו לרמוז שבשביעית ארבעה שביעיות שאלת ישבו על הארץ וישבו את תבואתיה ויעשו בה · והיו תכלית השנת לעבוד שנת יובל וביום השביעי יהיו שהיו שביעית בימים · שכן שביעית בחדשים והוא החדש השביעי שיבואו בו יום תרועה ויום הכפורים וחג הסוכות · וכן שביעי בשנים שהיא השמיטה והשביעי בחמשים שהוא היובל · כי בשבילם נאמרו כי לעולם · כאמרו לא ולא ישבו בארץ ה' יעזוב ויחנן לא ימעט לעבור עליהם · ולפי שאלו השביעיות שתים הן מורות על חדוש העולם וקיומו ואמונת התמידות שהם שבעת הימים ושבעת החדשים · ושתי השביעיות האחרות שהיא השמיטה והיובל מורות על הפסד העולם · אם ההפסד החלקי בשמיטה ואם ההפסד הכללי ביובל · וכמו שכתב הרמב"ן בסדר בהר סיני לכן היו מקריבים שני האילים · המורים על שני היובלים הכוללים · אשר יכול הש"י לעשות בעולם בבריאות והפסדו · והיו שתי השביעיות הראשונות מתייחסות לבריאה · ולכן כתוב בפרים ובימי החג שיעשו פירות · ויסוד דינתו הכוללים בעולם · ושתי השביעיות האחרות רומזות אל ההפסד ולכן הרמז להם בכבשים · כי הכבש יאמר על הבעול ועל ההפסד · כמו שאמר יכבוש עונותינו · ולכן היו ב' האלים המורים על ההפסד הנזכרים באמצע בין הפרים ובין הכבשים · וכבר ביארתי בספר מפעלות אלהים אשר חברתי אמונת דעת הפסד העולם · והבאתי עליו ראיות מן התורה ומן הנביאים ומן הכתובים · ומרבותינו גם מדברי קדמוני הפלוסופים · והבירותי מעליו כל ספק וכל ערעור יעויין שם · כי הוא עיון נכבד מאד וזהו הדרך השלישי ברמזי קרבנות חג הסכות · ויתבאר בו השאלות הט' והי' והי"א והי"ב · ואמנם שעיר חטאת היה אחד בכל הימים · ולא היה נקרב עם התמידין בכל יום · ולא עם מוסף השבת אם בר"ח ובמועדי' כלם בשוה · לפי שהשעיר ההוא לא היה נקרב מפני רמז מה · כפרים כשעירים וככבשים ובאלים · אבל היה נקרב לכפר מטומאת מקדש וקדשיו בשגגה · ומפני כי בר"ח ומועדי' היו באים עם בני ישראל אל בית המקדש להשתחוות ולזבוח · ובבא כל העם שמה בצרכותיו · היה אפשר קרוב שיבא אחד מהם שמה בתוך · שיטב שמה אשר ויכנו במקדש בתוך העם · גם יאכלו שם עם אחר קדש · בהיותם אוכלים מבשר השלמים ומפני זה היו מקריבים השעיר הסגול לכפר על מי שבכו וכנכנס למקדש ושתאו בשגגה · ובעבור זה לא היה נקרב בכל יום · ולא ביום השבת · לפי שבימי החול וגם ביום השבת לא יבואו עמים נקהלים במקדש · לשיבנה שמה טומאתו ורבא גם הוא בתוכם · אבל בר"ח ובמועדים שהיה אפשר קרוב שיפול השמא בשגגה בתוך הבאים · לכן שיהיה נקרב השעיר הזה · וכבר זכרתי זה בסדר אחרי מות והיתרה השאלה הי"ב · ואמנם קרבן תנופת העומר לא נזכר כאן · ולא קרבן המנחה חדשה · לפי שהם נזכרו בסדר אמור אל הכהנים · ולא בא הכתוב אלא לכוונת על המוספים · שבתורה הזאת במקום הזה אשר זכרו ואת מצה · כי כבר פירשתי גם שזה שנזכר שמה במועדים · והקרבתם אשה לה' לא נאמר על המוספים אלא על שלמי חגיגה והותרה השאלה הי"ד :

ביום השמיני עצרת ונומר עד סוף הסדר הזה · פירש רש"י עצרת עצורים מעשיית מלאכה' ואין צורך לאמר שכבר נאמר כל מלאכת עבודה לא תעשו · אבל עניינו שבעבור שהיה שיצאו חג הסכות שבעת ימים · שנתעכבו בירושלים כלם · ביום השמיני אחריהם יהיו עצורים לשבת שמה · ... ולכן ... יהיה קרבנו פר אחד איל אחד ז' כבשים · שם בדרך התורה כדבריהם ז"ל לפי שכל ימות החג הקריבו כנגד ע' אומות · ... והיא בזמן לשלטנותו ולאלהותו עליהם · ולכן היה פר אחד איל אחד · לרמוז על

בחג' כ"ט

המלכות האחד · ואולי היו הכבשים שבעה · כנגד שבעת הצדיקים · שזכרתי למעלה · או כנגד שבעת ימי הבריאה · עם השלום ויום השבת ולכן אולי קרא יום זה עצרת · מלשון זה יעצור בעמי שהוא לשון מלכות ורדות · והנכון בעיני כפי זה הדרך התורני · שהיה היום היום הזה לקבוץ הגליות · שאז תתחדש מלכות ביד דוד · כמו שאמר ועבדי דוד נשיא להם לעולם · ולכן קרא את היום הזה עצרת בהיותו מורה על המלכות העתיד לבוא · וגם להקריב בו פר אחד · לרמוז שיהיה מלכות אחד ומלך אחד · כי לא יהיה עוד חלוק מלכיות · כי הפרים רומזים בגלל הכוונה על המלכים · כמו שאמר פרי בשן · וכן גם איל אחד · לרמוז שיהיה ביניהם כהן גדול אחד מזרע אהרן · כמו שיהיה מלך אחד מזרע דוד · ושבעת הכבשים הם שבעה הרועים שיעמדו לישראל בזמן ההוא · כמו שאמר והקימונו עליו שבעה רועים · זהו הדרך התורני · כפי דרכי חז"ל והקדמותיהם · ואמנם הדרך המדעי הוא מה שביארתי למעלה בשאר הקרבנות · והוא שהפר האחד הוא רומז לגלגל העליון המקיף בכל · והאיל האחד רומז לגלגל השמיני אשר בו הכוכבים הקיימים · ושבעת הכבשים רומזים אל גלגלי שבעה כוכבי לכת · ולזה התמידים אינו אלא לכבשים בלבד · אלא לכל הבהמות מוכר פר ואיל וכבשים · והענין הוא שאותם שעשו וחבידיו לא ישימו בעיונם במערכות השמים ומחברות הכוכבים מיכולות ומאותות השמים אל יחתו · אבל ישימו בלבדם בכלם ולא ייחסו הדברים כלם · כי הוא הפועל האמיתי · ולא אמר והגרדים בשמיים הם כלם כלים ואמצעיים לבעלים רצונו ומפעו יתברך · ולכן אמר והקרבתם עולה אשה ריח ניחוח לה' · כי הוא הפועל בגלגל העליון ובשמיני ובז' כוכבי לכת אשר תחתיהם · ואחרי שהשלים זכרון קרבנותיהם · אמר אלה תעשו לה' במועדיכם · ולפי שחלבד הקרבנות האלו עוד היו ישראל כשעולים לרגל מקריבים עולות וזבחים אחרים בנדר ובנדבה לכן אמר לבד מנדריכם ונדבותיכם לעולותיכם · ואמרו לעולותיכם ולמנחותיכם לנסכיכם ולשלמיכם · אין הכוונה שהיו באים בנדבה עולה ומנחה וקרבן · אבל הכוונה על המנחות והנסכים הבאים עם העולות · כי לא מינו נסכים באים לבדם בנדבה · ואת הכתוב שאמר אחר לעם כל המצות האלו כאשר צוהו לו · תם :

פרשת ראשי המטות

וידבר משה אל ראשי המטות וגו' עד נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים · יש לשאול בכאן שאלות :

השאלה הא' מה ראה משה לזכור כאן הפרשת הנדרים אחרי זכרון התמידין והמוספים · והנה הרמב"ן כתב שהפרשה הזאת נאמרה אחרי מלחמת מדין · ורמזתיו מזה שנאמר שם ויכו משה ואלעזר הכהן את יהושע בן נון ואת ראשי אבות המטות לבני ישראל · וגם כאמר והיו לך מפיהם תצאו · ומבואר שאין טעם ראיה · שגם קודם לזה היו ראשי אבות · והיה ראוי שיזכירם על זמנותם כדי שלא ישגו בפיהם לבין תכמית :

השאלה הב' כמו שביאר דיני האשה אם נדרה בהיותה קטנה בבית אביה · למה לא ביאר גם כן אם היה הנודר זכר נער קטן בבית אביו · אם יוכל האב להפר נדריו אם לאו :

השאלה הג' למה כשזכר כאן אם ביום שמוע אם יניא אותה והפר ונאמר ולא אמר נדריה ואסריה אשר אסרה על נפשה לא יקום וה' יסלח לה · כמו שאמר בנערה שהניא אותה אביה · אבל אמר בלבד יניא אותה והפר וה' יסלח לה · ולא אמר שיקומו נדריה וכו' :

השאלה הד' באמרו ואם בית אישה נדרה וגו' והחריש לה וגו' · כי כבר זאת החלוקה כבר נזכרה למעלה בפסוק · ואם היו תהיה לאיש ונדריה עליה ושמע אישה ביום שמעו והחריש וגו' והוא אם כן דבר כפול ויותר :

השאלה הה' מה צורך אמרו כל נדר וכל שבועת איסר לענות נפש אישה יקימנו ואישה יפירנו · כי כבר נאמר בפרט כאב לבתו ובבעל לאשתו · ומה צורך עוד לאמר אותו בכלל :

השאלה הו' באמרו ואם הפר יפר אותם אישה ונאמר כי את כבר נזכר שתעלה פעמים · ולמה נכפל כאן פעם שלישית · ומה ענין אמרו כאן ואם הפר יפר אותם אחרי שמעו ונשא את עונה :

והנני מפרש הפסוקים באופן יותרו כל השאלות כלם :

וידבר משה אל ראשי המטות ונומר עד נקום נקמת בני ישראל · אין ספק שכל המצות כללותיהן ודקדוקיהם כאמרו לשה מסיני · ואמנם משה לא אמרם אז כשמעם · אלא בכל הזמן והמקום שהיה ראוי אליו · כמנהג עוד והכל מגידם · והנה הפרת נדרים בהיות משה חי לא תפר אותו לשום אדם

[illegible]

נדרים ל״ג

[illegible]

רמ״בהלכ׳ ל״ח ל׳ מ״ד

[illegible]

שם

[illegible]

וידבר ה׳ אל משה נקום נקמת בני ישראל [illegible]

השאלה הא׳ [illegible]

השאלה הב׳ [illegible]

השאלה הג׳ [illegible]

השאלה הד׳ [illegible]

השאלה הה׳ [illegible]

שבועות דף כ״ו [illegible]

השאלה הו׳ [illegible]

השאלה הז׳ [illegible]

השאלה הח׳ [illegible]

השאלה הט׳ [illegible]

השאלה הי׳ [illegible]

השאלה הי״א [illegible]

במדבר ל״א [illegible]

השאלה הי״ב [illegible]

וידבר ה׳ אל [illegible]

[illegible]

[illegible]

ויאמר ה' אל משה [illegible]

[illegible]

ומקנה רב היה לבני [illegible]

השאלה הא' [illegible]

השאלה הב' [illegible]

השאלה הג' אם היה תכלית דבריהם אחר יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזה, למה הפסיק בין הפסוקים, והנה פרשה פתוחה בין האמר אשר הכה ה' וכו' ויאמרו אם מצאנו חן ולמה אמר ויאמרו פעם שנית, כי הנה תכלית האומר כלו מיוחד עם זה עקר התכלית הזה?

השאלה הד' באמרו כה עשו אבותיכם, כי הנה לא היה דומה זה למה שעשו אבותיהם, כי הם הוציאו דבת הארץ לבטלם בה, ואלו לא עשו כן אבל יבחרו בה?

השאלה הה' באמרו ויחר אף ה' בישראל ויניעם במדבר מ' שנה כי הנה יראה הפסוק הזה כפל ומותר, לפי שלמעלה אמר על זה ענין, ויחר אף ה' ביום ההוא וישבע לאמר וגומר ולמה אם כן חזר לומר שנית, ויחר אף ה' בישראל ויניעם במדבר?

השאלה הו' באמרו ויגשו אליו ויאמרו גדרות צאן וגומר כי אם עם שהיו מדברים וקרובים אליו הוו, ומה צורך שהגשתם אליו, והמפרשים פירשו ויגשו שהגישו לפניו לנשק את רגליו, כי יעצה להם חוכמ' הוא ואין כן לשון הכתוב?

השאלה הז' בהכפל אלה כדברי מרע"ה אם תעשון את הדבר הזה [illegible] והכפל אם תחלצו לפני ה' למלחמה, וכפל עוד ועבר לכם כל חלוץ וגו' וכפל עוד באמרו ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשובו, שמניכם תכלי' אחד כלבד' [illegible]

השאלה הח' באמרו ואם לא תעשון כן הנה חטאתם לה' ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם יראה שאין ענין לו, כי לא ביאר כאן עונשם גם שהמלות אינו שוכם?

השאלה הט' במה שהשיבו בני גד ובני ראובן עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה, ואמרו שנית ועבדיך יעברו כל חלוץ צבא לפני ה' למלחמה כאשר אדוני דובר והוא דבור כפול ומותר, כי אמרו כאשר אדוני מצוה הוא ענינו כאשר אדוני דובר?

השאלה הי' למה כאשר מרע"ה אמר לאלעזר וליהושע ולראשים תכלית הזה שיבחירו, הזכירו הם לעצות פעם אחרת את אשר דבר ה' אל עבדיך כן נעשה באמרו נעבור חלוצים וגו' כי זה כלו כבר נאמר ונשנה, ומה צורך לכפלו כאן עוד, ולמה דבר ה' לכם זה שאמרו את אשר דבר ה'. והנה אפרש הפסוקים באופן יותרו השאלות כלם:

ומקנה רב היה לבני ראובן עד סוף הסדר. אין מוקדם ומאוחר בתורה האלהית, ולא נכתב אלא בזמנו. כי הכל צפה האלהים ישה בתורתו. והנה בסדר חקת התורה כתבתי מלחמת סיחון ועוג ואת ישבו ישראל בארצותם ובהיותם שזה קרה מה שקרה לבלק עם בלעם וזכות ישראל עם בנות מואב, והנה פנחס בקנאתו לאלהיו וזה שהנה וידעו העם [illegible] עם המתגיירים, וכאשר [illegible] בישראל [illegible] לגמרי, והמנו ישראל [illegible] הארץ [illegible] מצרים [illegible] הנה על [illegible] הקרבנות [illegible] לעשות [illegible] בהיותו את דרכו [illegible] הנדרים, וכתב [illegible] מלחמת מדין, [illegible] ויביאו את כל השלל [illegible] בני ראובן ובני גד קנו מקנה הרבה, [illegible] אשר יכנו [illegible] הנה [illegible] ארץ סיחון ועוג [illegible] לאחוזה, כי [illegible] היתה [illegible] להם לרוב מקניהם. [illegible] מלחמת מדין, לסבת המקנה הרב [illegible] כאשר [illegible] הנה [illegible] להיותם רועי צאן, כי היתה התבואה [illegible] כל דרך [illegible] הדברים וכן כי ראובן וגד [illegible] בכור [illegible] ואמר עליו מרע"ה בברכתו [illegible] ולא ירא [illegible] אלו [illegible] ישראל

רבה אלו [illegible] בארץ [illegible] ראובן וגד [illegible] כ' ג' את [illegible] לארץ, לכך [illegible]

זה כאומר [illegible] ראובן וגד [illegible] ראובן בכור יעקב, [illegible] לכן [illegible] ביחד, [illegible] כי [illegible] לכן [illegible] בני גד ובני ראובן [illegible] לפי [illegible] ראובן [illegible] ישראל [illegible] כי [illegible] את הארץ [illegible] להם הגלעד, לפי [illegible] הארץ [illegible] בארץ [illegible] והארץ [illegible]

[illegible] לפני עדת ישראל, [illegible] בני ישראל, [illegible] לכל השבטים, [illegible] יותר [illegible] הארץ [illegible] לעבדיך מקנה, [illegible] לירושתינו [illegible] ובאמת [illegible] כי [illegible] ולפי [illegible] [illegible] עם [illegible] בתורה [illegible] במקום הזה, [illegible] כי אם [illegible] ומרע"ה [illegible] דבריהם [illegible] עד [illegible] ועקתם, [illegible] ויאמרו אם [illegible] אשר [illegible] ולכן [illegible] ויאמרו אם כן [illegible] יותן את הארץ הזאת לעבדיך לאחוזה אל תעבירנו את הירדן, [illegible] ולמה אמר שנית ויאמרו [illegible] אם [illegible] מרע"ה [illegible] ואתם תשבו פה, [illegible] ולמה [illegible] נפלו [illegible] ויראו [illegible] הארץ [illegible] לעשות מלחמה [illegible] לירושתם [illegible] הדברים [illegible] ולכן [illegible] תעברו את [illegible] בני ישראל, [illegible] גם [illegible] לעבור אל הארץ אשר נתן ה' להם, [illegible] כי ה' [illegible] כה עשו אבותיכם [illegible] את לב בני ישראל [illegible] הארץ [illegible] ישראל [illegible] הארץ, [illegible] הארץ [illegible] על הארץ, [illegible] ויחר אף ה' בישראל ויניעם במדבר מ' שנה, [illegible] עד תום כל הדור [illegible] [illegible] תרבות אנשים חטאים, [illegible] על חרון אף ה' [illegible] ישראל במדבר [illegible] לכל העם הזה, [illegible] לא לכם [illegible] כי גם על כלם [illegible] הפסוקים [illegible] ובני גד ובני ראובן [illegible] מרע"ה [illegible] כי [illegible] את הירדן, [illegible] עם [illegible] ארץ [illegible] אדונינו [illegible] ונכשנו, [illegible] גדרות צאן נבנה למקננו פה וערים לטפנו, [illegible] ישראל [illegible] עד [illegible] את הארץ כלה, [illegible] עד אשר [illegible] את הארץ, [illegible] עד [illegible] בני ישראל [illegible] כל השבטים [illegible] לישראל [illegible] ראובן וגד מעבר הירדן [illegible] בארץ כנען [illegible] השבטים [illegible] כי לא [illegible] מעבר לירדן [illegible] ומרע"ה [illegible] לא [illegible] כלומר [illegible] לפני בני ישראל, כי [illegible] לפני העם והארץ [illegible] ולמה אמר אם תעשון את הדבר הזה [illegible] אשר יעשו באמרו אם תחלצו לפני ה' למלחמה, כי [illegible] לפני [illegible] כל [illegible] החלוץ [illegible] ועבר לכם כל חלוץ את הירדן לפני ה' עד הורישו את אויביו מפניו, [illegible] בני ישראל [illegible] ונכבשה הארץ לפני ה' ואחר תשובו, [illegible] לנחלה, ולא [illegible] כי [illegible] והייתם נקיים מה' ומישראל, כי לא יהיה עליכם [illegible] ישראל, והיתה הארץ הזאת לכם לאחוזה לפני ה' [illegible] הארץ [illegible] ואם לא תעשון כן [illegible] כי לפני ישראל [illegible] לה', כי הנה [illegible] ודעו חטאתכם אשר תמצא אתכם, [illegible] גדול [illegible] בנו לכם ערים לטפכם, כי [illegible] נדרות צאן, [illegible] ערים לטפכם, [illegible] [illegible] קיימו [illegible] על [illegible] אשר [illegible] דבריהם כאשר [illegible] עבדיך יעשו כאשר אדוני מצוה, [illegible] ולהתעכב בארץ כל ימי [illegible]

[illegible]

פרשת אלה מסעי

אלה מסעי בני ישראל עד וידבר ה' אל משה בערבות מואב · ויש לשאול במסוקי' כאלה שאלות :

השאלה הא' מה צורך היה בספור המסעות האלה במקום הזה · והלא כבר כתבנו בתורה כל אחד במקומו · ומה התועלת בזכרונם כלם יחד · [illegible] ?

השאלה הב' [illegible] אלה מסעי בני ישראל אשר יצאו מארץ מצרים [illegible] ?

השאלה הג' [illegible]

השאלה הד' [illegible]

השאלה הה' [illegible]

השאלה הו' [illegible]

השאלה הז' [illegible]

השאלה הח' [illegible]

והנני [illegible]

אלה מסעי בני ישראל עד וידבר ה' אל משה בערבות מואב · [illegible]

[illegible]

כי הנה לא זכר גם המן, ולא גם מי מרה, אבל בעבור שברפידים נסו את
השם לאמר היש ה' בקרבנו אם אין, ונקרא המקום מסה ומריבה,
ועמלק בא עליהם שם ונלחם עמהם לכן זכר כל זה בדרך קצרה, מחבורן המים
שחנו בתוך המסעות, והותרה השאלה הה'. והנה אמר בהר ההר
בקצה ארץ אדום, מפני שבני ישראל היו נקהלים בהר ההר, כמו שיתבאר
בקרוב, ואמר ויעל שם אהרן ע"פ ה', להגיד שלא מת אהרן מפאת חטא
שקרה לו, אלא שמצותו יתברך שיעלה בהר וימות שם, והיה זה ביום הראשון
לחדש החמישי, הוא חדש אב בשנת הארבעים. להגיד שאחר מ"ט ש' אחריו
בשנה מצרים, כי שניהם מתו בשנת הם'. אך אהרן מת בחדש הה' ומשה
מת בחדש הי"ב הוא חדש אדר, כמו שיתבאר בספר יהושע, שעברו הירדן
בעשור לחדש הראשון, הוצא מהם שלשה ימים של הכנת הצדה, ושלשים
ימים שאבלו על משה, נמצאו כלים בשבעה באדר, שאז מת מרע"ה, נמצא
שמת אחר אהרן ז' חדשים בלבד, והגיד שמשה היה בן שמונים שנה כשעמדו לפני
פרעה, ואהרן היה אז בן פ"ג, נמצא למד שאהרן נולד קודם משה ג' שנים
שכל לא היו שנים שלמים, ולכך היה אהרן בן קכ"ג שנה, והיה משה בן ק"כ
שנה. שכל היו שנות משה שלמים, כמ"ש בן מאה ועשרים שנה אנכי היום,
היום מלאתי, והיום לא יאמר, ושנות אהרן לא היו שלמים, הלוכם מתו
שניהם בחדש אחד, גם מרים בחדש הראשון מתה, וכן אמר הנביא ואכחיד
שלשת הרועים בירח אחד. ולוכם אמרו וישמע הכנעני, לפי שכלו ולמ"ל
ח"ש בבלד שלא לך ויזר העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא, ויכום ויכתום
עד החרמה. וזה לפי שזכו וישמע הכנעני, ששמע מיתת אהרן, ושכשלקו
במותו, ענני כבוד מעל ישראל, ויאמר כלבו עת להכות בהם. ור"ה אמר שבזכות
סבתות הוא, להודיע שבנגב הוא ארץ כנען, ולא ארץ אדום. והיותר
מכון כעיני, שזכר הכתוב מיתת אהרן, ושהיה האבל כ"כ גדול לישראל, עד
שבאה השמועה לכנעני שהיה יושב בנגב, כאופן שהולכו ישראל לבקש
אותם מכלה, ממתדו, וזהו וישבו מהר ההר, ובמקומות ההם והדרך ההוא
סביב ארץ אדום, וקצר נפש העם בדרך, וידברו באלהים ובמשה ויצא גם
לכנעני, ועשה משה נחש הנחשת, והיו מוליכין אותו על הנס בכל הדרך,
ובכיתתם בבלחמה ובפונון, לא כבר, עד שחנו באובות, ור"ה כתב כן,
שכלו אומר מ"ש ותקצר נפש העם, שלא נתנו לב למיתת אהרן, ולא לאבלו של
משה עליו. ולא לכנעני שהיה שומע ויודע ענין ישראל ומלחמתם, וידברו
באלהים ובמשה. והותרה השאלות הו' והז'. ולוכם אמרו ויחנו בערבות
מואב על ירדן ירחו, הוא מקום מישור, ומגדל ערבי נחל, לפני מואב על
יד הירדן, גם קרוב לירחו, ולפי שהוא מקום גדול, הוכרך לפרש באיזה
מקום מהמקום ההוא היתה תחנותם, והוא אמרו ויחנו על הירדן מבית
הישימות עד אבל השטים, ופי' אבל, הוא מישור, ובית הישימות הוא ההר
הנשקף על פני הישימון. הנה התבאר שברשימה וכר המסעות בכללות,
ואח"כ זכר מקום תחנותם באותו מחוז בפרט, ואז"ל אמרו שהיו י"ב מילין,
וכיון הכתוב בזה עוד, להודיע שהירדן הוא מגבול ארץ כנען, ולא מגבול
ארץ סיחון ועוג, ושחניית ישראל באחרון, היתה בגבול, כי שם התאבלו
על מות משה שם השלשים, והותרה השאלה הח':

וידבר יי' אל משה

בערבות מואב עד סוף הסדר, יש לשאול
במקומים האלה שאלות:

השאלה הא' למה כתיבה מחשבת הדבורים האלו שנזכרו כאן,
להיותם נכתבים אחרי זכרון המסעות, ואם נאמרו
אלו הקבלות והדבורים מסיני, כשאר הדבורים והמצות כלם, למה לא
אמרם משה לישראל עד עתה:

השאלה הב' מה היה הצורך בדבור הראשון מהם, כי הנה כל מה
שנא' בו, כבר נכתב לישראל פעמים אחרות, אם
והורשתם את יושבי הארץ, וכמ"ש לא ישבו בארצך, ואם אבידת צלמיהם
נבדר ממצרים ונכבדל כי תצא, ואם התלוקת הארץ בגורל בבדר פנחס.
ובכלל שאין חדוש בפרשה הזאת לענין המצוה:

השאלה הג' אם היה שהדבור הראשון הזה על גרוש האויבים ואבוד
עכו"ם, וזה לשבת בארץ ולהתנחל אותה בגורל,
למה חזר לומר ואם לא תורישו את יושבי הארץ, וזה היה כאלו שיכתב
למעלה בתוך לגרש האויבים, לא אחרי אזהרת העכו"ם:

השאלה הד' למה בדבור הראשון צוה על חלוקת הארץ, ובדבור
השני הודיעם גבולות הארץ, ואמר זאת הארץ אשר
תתנחלו אותה בגורל, וככפל אשר כן צוה הגורל:

השאלה הה' למה זה בדבור השלישי, צוה על ערי הלוים ועל שש
ערי המקלט. ובדבור החמישי חזר לצוות על ערי
המקלט עצמם, ונראה אם כן המצוה הזאת נכפלת בב' הדבורים ההם, גם
את המצות שש הערים אחר שיעברו את הירדן, שלש מהן בעבר הירדן,
ושלש מהן בארץ כנען, ואיך זה, והנה בסדר ואתחנן כתב, אז יבדיל משה
שלש ערים בעבר הירדן, ואם משה ע"ה הבדילן בחייו, בהיותו בעבר הירדן
איך צוה כאן שיבדילו אותן אחר שיעברו אל הארץ, ובכלל אם היו שלש
בחב ואת תלויות בארץ, למה צוה עליהן למשה שלא יעבור שמה, והיה
ראוי לצוותם ליהושע:

השאלה הו' אם כבר נתן הדין שכל רוצח בשוגג מות יומת,
ושגואל הדם הוא ימית את הרוצח, למה חזר עוד

אם בשגגה יהדפנו, או השליך עליו בצדיה וימות, או בשגגה הכהו, כי
זה כבר נכלל במה שאמר בשנאה ובאם בכפל:

השאלה הז' בדרך אמר ישב בה עד מות הכהן הגדול, כי למה
תלה ישיבת הרוצח בעיר המקלט עד מות הכהן הגדול,
ומה ענין מיתת הכהן הגדול אשר משח אותו בשמן הקדש:

השאלה הח' בפ' ויקרבו ראשי האבות למשפחת בני גלעד, כי מה
ראו על ככה ראשי משפחות בני יוסף, על דבר בנות
צלפחד, ומענין נשואיהם, אחרי בעבור המצות ומצות נחלת הארץ, ושרי
הלוים. ושרי המקלט, ומה ענין זה לכאן, ואם באו הדבורים במקום
הזה. ובבאורי יתפרשו המקומות, באופן יותרו השאלות כלם:

וידבר יי' אל משה

בערבות מואב וגו', עד סוף הסדר, כאשר
השלים מרע"ה לכתוב כל המסעות שעשו
ישראל ממצרים, עד בואם בערבות מואב על ירדן ירחו, צוה יתברך שלא
לא תעבור את הירדן. רצה שאלו ידי הפקודה, ויהיה הכל בשם יהות כל
כנען, ולקח מהן לעצמו ומקום תחנותם שמה, שהיה אבל השטים, כי שם
התאבלו עליו. והיה מפני זה דואג ונכנע מאד, באמרו יגעתי, ומנוחה
לא מצאתי, לכי הוא אתי את העם הזה ממצרים, והולכתים במדבר ארבעים
שנה, להנחילם את הארץ, ובאתי על שפת הירדן, ולא זכיתי לעבור
עליה, ולא להנחילה לעדי, אבל מה שאחר יתכבד ויבדילנה להם, ומפני
כברתי התנהג, ולא זכליתיה. כריה ויהושע משרתי יעלנה. ויתקיים
הזקן על שמו, שיכבוש אותה מידי העמים וינחילנה לישראל, ולא יוכל
שמי עוד עליה. ומפני שהיה על זה, נהפך לבו בקרבו, דחתו כל
עצמותיו כדי לבחון ולדבר על לבו, כל הגלגלים, לצוות עתה על ידו כל
הדברים התלוים בארץ, בכבושה וחלוקתה לישראל, כאלו אמר למשה שאבל
כזית הארץ אשר כבר דיתך מבלן, הודיעני מה היה מעכבך עוד לצוות, אם
תעבור בארץ, כי אין כבשתותיה גוה לאחר מחוסה תכליות, או לכבשם,
הזאת לבבשה, ולמרות ולגרש הגוים והעכו"ם ממנה. והשנית, להניח
גבוליה לארכה ולרחבה. והשלישית, לחלקה לשבטים לכל אחד חלקו.
והרביעית להבדיל ערים ללוים, להיותם אנשי עבודה. והחמישית להבדיל
ערי המקלט, כמו שעשית מעבר לירדן, וידוע שאדם אחד, לא יוכל לצוות
כל הדברים האלה בעצמו, מבלי שיצוה את אחרים לעשותם בהיותו. ומפני
זה אף שהיית אתה הולך שמה, לא היית עושה הדברים האלה, אלא על
ידי כחו שתתנה אנשים לעשותם, ותצוה אותם עליהם, ויעשו הדברים
ההם אליך, להיותך מצוה בהם. גם עתה מצות הדברים האלה, אתה
תצוה אל בני ישראל, וכזה יתפייס דעתך, כאלו עברת בארץ, ועשית כל
זה שמה. ובעבור זה בא כאן מצות דברים רבים, כי הדבור הראשון
היה דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם וגו', והורשתם את יושבי הארץ,
הרי שאתה מגרש את הגוים ההם, וישראל מגרשים אותם מצותיך, כיון
שאתה מצוה אותה עליו, וגם היות שכן צוה על אבוד וצל חלוקת הארץ
בגורל. הנה כוונת הדבור בענין הראשונה, היא לגרש את העמים מן הארץ.
וכדי שיגרשו העמים ויהלכו מן הארץ, צוה ואבדתם את כל משכיתם וגו',
ואת כל במותם תשמידו, כי בזה הם עצמם יתגרשו מן הארץ, ולפי שאלו
יאחרו ישראל ואם נגרש העמים מן הארץ, יתרבה עלינו חית השדה, הוצרך
לומר אחר זה והורשתם את הארץ וישבתם בה, כי לכם נתתי את הארץ,
ולכן אל תפחדו שיקרה לכם כמו שקרה לכנעני שבתגרש מן הארץ, כי לכם
נתתיה, ואתם תשבו עליה ותתנחלו עליה, לא הם. וכתב הרמב"ן, שהזהיר
שלא ילכו לדור ולשבת בארץ אחרת, אף כי אין לפרש מחיית האדם, כי
היא לא תבא אלא בארבעת הכנענים, ולא תתיה ארבכם כן, כי תתנחלו
אותה בגורל למשפחותיכם, וכלה תהיה ארץ נושבת, לא חרבה, ולכן תגרשו
העמים, כי לא תהיה ארבכם משני זה חרבה. ולפי שכל זה אמר לתקן
אזהרת גרוש האויבים מן הארץ, לכן אמר אחריו ואם לא תורישו את יושבי
הארץ וגו'. הנה התבאר שהיה הדבור הראשון על כבוש הארץ וגרוש
האויבים, שיעשה זה משה מעצמו במצותו, כי גם בארץ לא היה יכול
לעשותו, אלא על ידי בניו. והותרו השאלות הב' והג' והג'. והדבור
השני, היה בהגבלת גבולי הארץ, כמ"ש כי אתם באים אל הארץ
אשר תפול לכם בנחלה בגבולותיה, ואמר תפול, לפי שבנחלת הגורל
תהיה הנחלה. ואמר ונסב, לפי שאלה ארבעת הם צדדים של ארץ ישראל,
והם ארץ אדום כלה, וארץ מואב, ומקצת ארץ מצרים, וזו, אשר זו. וביאר
הגבולים לכל ארבעת הרוחות, והתכוין לומר למשה, הנה לא צריך לעבור
אל הארץ, כדי להגביל גבוליה לארכה ולרחבה, כי אין צורך, כי בגזרה
תעשה אותו בכאן, וגם שיחלקו את הארץ בגורל, כי עם היות שכבר צוה
עליו פעמי', הנה כאשר כאן מפני שתתחלק הארץ עתה לתשעת השבטים,
וחצי שבט, לפי שבני השבטים ראובן וגד וחצי שבט המנשה, לקחו נחלתם
מעבר לירדן. אך לא התחלקה הארץ בקודש לשבטים, באותו האופן
שנחלקו ארצות עבר הירדן לשבטים ההם. אלא על פי הגורל, ולזה באחרת
כאן, והותרה השאלה הרביעית. ולפי שחלוקת הארצות, היה בלתי אפשר
שיעשה אותה משה כלה בעצמו, אף שיהיה הולך שמה, מבלתי שיצוה
אנשים שיעשו אותה, לכן בא על זה הדבור השלישי, בהלה שמות האנשים
אשר ינחלו לכם את הארץ, כאלו אמר למשה שמה שכבן לעשות אותה בקיום
בגופות, כאלו היית שם בעת החלוקה, גם שבזה תודע תחלת גבולותיך,

כאשר ברך את בני ישראל

לפני מותו / וזהו

נשלם סדר

מסעי :

זכינו להשלים פירוש חומש הפקודים : במשנה תורה שדי יחננו צורנו לשון למודים :

ספר דברים

הקדמה

אמר הגבר דון יצחק אברבנאל ז"ל, זה לי עשרים שנה
בעיר מולדתי. בהיותי על אדמתי. העיר ליסבונה,
עיר ואם במלכות פורטוגל אשר בקצה מלכות ספרד.
[illegible]

אחרי כן [illegible]

קול [illegible]

קול [illegible]

קול [illegible]

[illegible]

שאלתי [illegible]

ואם [illegible]

ואם [illegible]

והנראה [illegible]

ועם [illegible]

[illegible]

ואמנם [illegible]

ונכר [illegible]

ואמנם [illegible]

[illegible]

ומה שראיתי [illegible]

האמנם [illegible]

ועם זה [illegible]

וגו'. ואמר לאלהים בלשון עצמו. ועם כל זה הנה לפי שהם נאמרים בתורה / בין פועל אלהי אבותי אמר למשה כתוב כך וכך מלה במלה, שיעיד ויכתב אותם [illegible] ולכן לא נתחלתו אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל, כי הוא עדות הנבואה שיעיד וצוה לכתבם כך / ואחר כפרשת ואתחנן [illegible] וגו'. אלה העדות והחוקים וגו'. אז יבדיל משה. שיעיד על דבריו [illegible] ובסוף התורה וילך משה. ויעל משה. לפי שהיו אלו ואלו כלם דברי הנבואה [illegible]

[illegible]

והנה נשאר [illegible]

ואין [illegible]

ואפשר [illegible]

והכלל העולה [illegible]

ואחרי [illegible]

והיטם [illegible]

[illegible] בעזרתו הית' לעצות :

פרשת ואלה דברים

[illegible]

ואמנם הספקות אשר יפלו בסדר הזה / לפי [illegible] וכפי [illegible] [illegible] עשר ספקות [illegible]

הספק הראשון בפסוק אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן [illegible]

[illegible]

ויקשה [illegible]

[illegible]

הספק הב' [illegible]

[illegible]

בתוכחה אשר היתה במאמר השופטים / ובענין בני עשו ובני מואב ועמון / שהיה זאת הם י' שלא יתגרו בם מלחמה / ובספור דרשו ותענו אותי ותאמרו טוב הדבר / שכלל התוכחה היה לכם לומר / תנה רבינו חכי כאה לאחד שרה מתך או מתלמידך / והנהתם עתה אני אהיה דיין או בני או קרובי שנת נושא פני כנים / ובשהייתי מתעגל בדבר הייתם ממהרי' אותי ג"כ ·
והוא דרך דרש :

הספק הה' באמרו ואומר אליכם בעת ההיא לאמר · והידוע הוא יקשה ית' פנים · הא' מה ייחס הענין הזה לעצמו שהתעוררו למנות השופטים מפני טרחו ועמלו / והנה בפרשת יתרו התבאר שזה לא התעורר עליו מעצמו / אבל שיתרו חותנו שררהו עליו · והוא מן הפלא / איך אדון הנביאים שחכם מכל האדם איך לא נפל בזה מעצמו בהיות הדבר מבואר שבגבול יבול / ולא יוכל עשהו לבדו עד שהוצרך לזה עצת יתרו · ואם הוא לבדו לאדון נוה ומדרשו בעצה נכונה / למה לא ייחס כבוד הדבר לאומרו ולא ייחסהו לעצמו :

האופן השני שהקושי הוא באמרו · בעת ההיא שהוא אחר מתן תורה וידוע דלמאן דאמר בפ' י"ד דזבחי' יתרו קודם מתן תורה בא / הוא מה שהעידו עליו הפסוקים ויורה עליו סדר הפרשיות · הנה עצת יתרו ומנוי השופטים היה קודם מתן תורה / וא"כ איך אמר ואומר אליכם בעת ההיא / שהוא העת שאמר לו יתברך / רב לכם שבת בהר הזה שהוא אחרי מתן תורה · והרמב"ן ז"ל אמר שאחרי דאמר יתרו קודם מתן תורה בא · יהיה פי' בעת ההיא / ר"ל בשבתנו בחורב · ואינו כן שהפסוק בגבולים יותר ידבר / לא בשבת שהוא לבדו מאחר אליו בעת ההיא :

הספק הו' הוא במנוי השופטים שמנה שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרות · והנה לענין החשבון היה די בשרי אלפים ואותו לו ליכד לשרי מאות / כל שכן לשרי עשרות / שהיה דבר כפל / כי מה שיעשו שרי חמשים הוא אשר יעשוהו שרי מאות · ואם עד אותו זמן היה מספיק לישראל כלו בענין השפטם משה לבדו · איך אחר כן לא הסתפקו בשבעה או בעשרים מנהיגים / ונחר במנהיגים רבים כל כך שהיה עולה מניינם לע"ח אלף ות"ר מנהיגים / כמו שהוכיח רש"י ז"ל בפרשת יתרו במכמ' ברור והוא דבר זר מאד · גם לא שמות י"ח
הבנתי בדברי רז"ל והמפרשי' מה יגדלו השרים האלה בהנהגותיהם אלו כ"ה
מאלו / והוא ענין אשר יצטרך לעיון רב :

הספק הז' איך לא זכרנו משה בזוכר מיני ההנהגה ומעלה / הכינו לבד עני' השופטי' / לא הגיד דבר מהמלחמה' / ולא מהנהגות העם בדרכים / בהיותם או עתידים לכבוש לארץ · הלא תראה שדבר גדול ומעל' רב הוא אשר הנביא להוליך עם גדול בדרך · ועל' לתבכים מתי יסעו · ומתי יחנו · ובאיזה מן המקומות יחנו · ועל איזו עיר יחזקו' למתו מלחמה · ובאיזה זמן · גם יש במלחמות משל וכל אחד מהם יתנהגו בהנהגת בלוחמי' שלא יתמכמו יותר מדאי ושלא יפחדו · ושלא יברחו וכיאמרו ופקדו שרי צבאות בראש העם · ואמרו ז"ל שהיו זוקפים · בראש העם הלוחמים כדי שלא יברחו · ואיך משה ע"ה לא התעורר לכל זה / ולא זוכה אנשים על העם לכל עניני המלחמות · ולא זכר כ"א משנה דבר שיעשו במלחמותיהם · ואיכי התחבולות הצריכות אליהם כי רבות הם ·· ובאמרו כי בתחבולות תעשה לך מלחמה · ובענינים האלה בין האומות הנהגות רבות ומשתנים המתלבים · ואם תאמר שרי אלפים ושרי המאות לא היה זה מספיק להם תדע לך שאינו כן · כי הנם במלחמות מדין תמצא שפקודי החיל היו שרי האלפים ושרי המאות · וכפי תולדות ענין הגדרה על האלפים ועל המאו' שמכה בעצם / כי אם לשרי החיילים יען כל אחד יכהו במלחמה המנוכי' בה בידו יותר בנקל · ואר הענף הבוללו / יטה מה שראוי להשגחות לשרי האלפים ולשרי המאות אשר תחתיו · והוא ידע וישכיל כל איש כל מה שראוי לעשותו מפי השר אשר עליו / וכל שר ישמור ויפקוד באופן ראוי המנוי אשר לו · ואם כן · יקשה מאד אם היו להנהגת הדרך ולהנהגת המלחמו' צריכים שרי צבאו' · איך לא זכר אותם משה כמו שמנה השופטי' : ואם הנגדים שהם היו שמוכים גם כן לענין המלחמה ולעני' המשפט / למה לא זכרה בתוכחתו ואזהרתו אותם על משרים · והנה לא ראיתי בדברי רז"ל והמפרשים דבר בהיתר הספק הזה וראוי שאבקש מנוח אשר ייטב לי :

הספק הח' שהביא משה אחר מנוי השופטי' בספור ענין המרגלי' ואם היתה כוונתו להוכיח' על עונותיהם / יקשה מאד למה לא התחיל ממעשה העגל / שהיה החטא הראשון וכי גדול עד גדו · ואין לך לומר שגבחו · כי הנה אחר זה בפרשת עקב הביאו ואמרו בספורו · ואם כן יקשה למה הביא ראשונה חטא המרגלים שהיה אחרון בזמן / ובאחרונה הביא ענין העגל שהיה החטא הראשון · גם הוא שהמתאוננים רע : ותבער גם בם אש י"י וחטא המתאוים בקברות התאוה / שבאיהם קדמו לענין המרגלי' / יקשה למה לא זכרם כאן והביאם אחר כך בפרשת והיה עקב / באמרו ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה וגו' · ובאו אם כן העונות בלי סדר · ואם תאמר שלא בא לתכלית התוכחה שלא בדרך ספור אם עקרי · בדברי הימים אשר למלכים יקשה גם כן למה לא זוכר הדברים כפי זמנם · וכפי מה שקרו הראשון ראשון · ויען היה ענין העגל ושאר העונות שזכרתי אחרי ראשונה : היה ראוי שיזכרם קודם ענין המרגלים שבזמנו אחרון ולא עשה כן :

הספק הט' בספור ענין המרגלים · הנה לאחר כמה שהגיעו כאן דברים שקרו וזכרנו בפיקוחו · כי הוא הגידנו ולא זכר בהן משלחות המרגלים שלשה דברים · הא' שהאל יתברך צוה שישלחם שם' בחמיש"ל שלח לך אנשים וגו' · וזה לא זכרו משה כאן / אבל אמר שהם התעוררו מעצמם לשלחם ובקשוהו ממנו · הב' שמשה ע"ה צוה למרגלים שיראו ויבקשו דברים רבים · כמו שאמר וראיתם את הארץ מה היא ואת העם היושב עליה · ואמ' עוד ומה הארץ הטובה היא אם רעה וגו' · ומה הערים אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים · ומה העם החזק הוא הרפה וגו' · וכל זה לא זכרו כאן אבל אמר לבד את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן · הג' שהנה המרגלים אמרו בתשובתם / ארץ זבת חלב ודבש היא וכל העם אשר ראינו בתוכה אנשי מדות · וגם זה לא זכרו כאן · אבל אמר וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ אשר י"י אלהינו נותן לנו / ואם היו מידיה רעים והארץ אוכלת יושביה · ולמה משה לא זכרם כאן כמאמר דבריהם אשר אמרו · והרמב"ן ז"ל כת' שאמרו טובה הארץ / הוא מאמר יהושע וכלב ומספרי הוא · ואולי הביאו למה אמרו אשר י"י אלהינו נותן לנו · כי הם אמרו לא נוכל לעלות · אבל פשט הכתוב לא יסבלהו · כי הוא מורה שכלל המרגלים ידבר / ועל זה אמר וישיבו אותנו דבר ויאמרו טובה הארץ ובשאר :

הספק הי' הוא באמרו גם בי התאנף י"י בגללכם וגו' · והפסוק הזה תמצאהו בתוך התורה · שגזר האל יתברך על דור המרגלים שלא יכנסו לארץ · כי תחלתה ויקצף וישבע לאמר אם יראה איש באנשים וגו' · ואחריו אמר גם בי התאנף י"י בגללכם לאמר · והמשיך עוד ענין הגזרה ואמר וטפכם אשר אמרתם לבז יהיה · וכיון שבא עונש משה עם אותו הדור · ובתוך סוררתם יאמר לומר שגם הוא ע"ה בכלל הגזרה כיון שגם הוא נענש עמהם · ובותר לזה מבכיה בתורה בפרשת זאת חקת שמשה ואהרן מתו בעון מי מריבה · ויקשה אם כן זכרו כאן בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם / והנה לא נענש בגללם · כי אם נענשו שלא התקדשו · ובכלל הספק הזה הוא / שאחר מתה שכל הפרשיו' האלה לא הביא יקשה אדוננו כפור מי מריבה ותורת מיתתו · וכן לא הזכיר מיתת אהרן שהיה על אותו עון · ומה שאמר ובתבערה ובמסה לא זכרו על מיתת משה ואהרן / כי גם על חטא העם באמרו ממרים הייתם עם י"י · והרמב"ן ז"ל כתב כי דרך משה לזכור יחד / עונש כל הנמנעים מלעבור אל הארץ / עם היותם נבדלות מתחלפות / ולפי זה היה ראוי שיזכור גם כן מיתת אהרן ג"כ ולמה יעשה זה בתוך התורה אם אינה מענינה · והר"לבג ז"ל כתב שזכרה כאן בעבור משה ועונשו / לפי שהוצרך לזכור יהושע שינחיל את הארץ · וגם זו סבה רעועה היא כי מה צורך בזה · והיה די במאמר זולתי כלב בן יפנה ויהושע בן נון : כי כן אמר בפרשת שלח · זולתי כלב וגו' ולא זכר כי אם ההעבר' לארץ · ואמנם היות יהושע הוא המנחיל אותם במקום אחר הוא ענין אחר בא אחר כך ומה לו להביאו כאן :

הספק הי"א במה שהביא משה ז"ל כאן הדבורי' האלהי' שאמר לו האל יתברך על ארץ בני עשו ובני עמון ומואב שלא יתגרו בם מלחמה · והמשך אחריו עני' סיחון ועוג / והאלהים נוה כל בספור מעת יציאתם ממצרים עד היום ההוא אשר דבר משה אלה הדברים : והנה אם היתה הכונה בזה הספור הדברים הקודמי' · היה נראה בקצור גדול · והאריך בדברים רבים מהם · ואמרו בפרשיות המסעות · ותסג אלה וכר כלל · כמו ענין קרח ועדתו · וענין הנחשים · וגם הבאות · וענין הבאר וענין בלק ובלעם וזנות פעור ומלחמת מדין ושאר הדברים · ואם היה כל זה ענין תוכחה / יקשה מאד איך הביא ענין בני שעיר ועמון ומואב שאין בזה חטא ואשמה לישראל / ואין דבר בזה שיוכיחם עליו :

הספק הי"ב הוא בכונה אשר כונן י"י שלא יתגרו מלחמה עם עשו עמון ומואב באמרו כי ירושה וגו' · זה כי הם י' לא לבד שלשה האומות האלה נתן ארצותם ירושה / כי גם אל כל שאר האומות נתן ירושה ארצותם / והכתוב אמר בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים · אם לכל הגוים והנחיל ארציהם לגוייהם / ומה ייחוסם מה היתה הסבה שאסר לבני ישראל ארץ עשו ועמון ומואב / והתיר להם שאר ארצות שבעה העמים / כי לכלם נתנם · שהנחשבו כאלהות ארצות לשבת גם נחלת ירושה · ואם נאמר כי בהבטחת קנים הכלכה' י"י חורשם · כמו שהוא ע"ה אמרו בפרשת והיה עקב / הנה בני עשו ובני עמון ומואב גם כן היו רעים וחטאים לי"י מאד · ואין בהם עבודה אלהית וירושת אלהים / כלם היו אוים כמות זה בן מות זה · ורז"ל פירשו ירושה מאבותם שעשאום · עמדים אחד נתן לעשו · שבים דברי' ב' ס'
ללוט על שהלך עם אברהם למצרי' · ובתשובה אבותינו נתנה לישראל
והנה מדבריהם ז"ל · נחלה הדברים כבר אמרו / שבכות · שעשו היה
מכבד את אביו / במה שלא כבד אדם מעולם את אביו / לכן הקדים פרשה ט'
ברוך הוא לא קפח שכרו / ונתן לישראל אלה · יתגרו עם בניו מלחמת בשעת כבוש הארץ · אבל בלעם לא אמרו כבותנו גם דבר · ורז"ל פירשו / שבזכות שירד עם אברהם למצרים ושתק / כשאמר אברהם על שרי אחותי היא ולא גלהו · והנה אם עשו כבד את אביו / הנה אבותינו שאולתו לפניו כי גדול הוא · ויעקב איך עמד לפניו

דור · ולאהבם ירידתו של לוט למצרי׳ לא עשאו לכבוד אברהם · אבל אברהם עשה חסד עמו · שהביאו כדי להטיב אליו · וכמו שאמר ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו : ושתיקתו במה שאמ׳ אחותי היא · אין בזה פשע גדול · כי מה יעשה הגבר האוכל על שלחן דודו והוא ישכחהו במה שאין לו בורך · אף כי בשגבר לקח תשלומין מכל זה · כשפדאו אברהם ואת כל אשר לו מאוכרי כשבו · ובמה שהצילו השם יתעלה בהפוך את סדום ואת עמורה · בוף דבר הלא אלה דברי אגדה הם והדרשה תדרש · והפסוקים יתישבו על פשוטם :

הספק הי"ג במה שהספיר בני עשו שהניא כלן · וכר אין טובו כשם ית׳ שלא יתגרו בהם מלחמה · וזכר עוד ונעבור מאת אחינו בני עשו · ולא זכר איך שלח אליהם משה מלאכים מקדש לאמר נעברה בארצך · וכמו שנזכר בפרשת זאת חקת התורה בפרשת בני אדום אך המה בני עשו · ולמה תרצה שעם זה זכר בפעל שעשה בשליחות ותשובתו ונעברם מעליו · ולא זכר הצווי האלהי שבא על זה · ובאן זכר משה הצווי האלהי ואיך עברו מעליו ולא זכר דבר משליחות המלאכים · וגם שמה לא נזכר דבר מבני עמון ומבני מואב · ומה שקרה לו עמהם כי אם ענין הכתוב · ולא זכר שמה שגזרו יתעלה בעניינם · ובאן הביאו משה כלו · והדבר הזה יראה מתמיה מאד בחק סדור הבנינים :

הספק הי"ד באמרו ואשלח מלאכי׳ ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום לאמר · והוא כי אם היה שהשם יתעלה אמר למשה קומו וסעו ועברו · ראה נתתי וגו׳ · החל רש והתגר בו מלחמה · איך שלח אליו משה מלאכים דברי שלום הפך הצווי האלהי · ולו היה סיחון משיבו הנה כל הארץ לפניך בכו השם דרככם · מה יעשה אדונינו משה · הרם יחדל מלהלחם בו · הנה יהיה זה לו עון פלילי במרותו את פי ה׳ · שאמר אליו החל רש והתגר בו מלחמה · ואם ילחם בו אחרי הודעת השלום · הנה בלי ספק · דבר בלתי ראוי לאיש משה עבו מאד שיחלל דברו ומוצא שפתיו ישנה להרגו · אחרי ששאלו שלום · וענה אותו שלום כאוהב ואחיו · והנה רש"י ז"ל דרש הפסוק בדרך רז"ל בספרי׳ · ממדבר קדמות מלמד שנתן התורה לישראל · אף על בני עשו וישמעאל עם היות שידע שלא יקבלוה · וקודם שיכה את מצרים · שלח משה להתרות לפרעה ולעבדיו והוא דרך אגדה · כי לא היה מקום למשה שיעשה · כמו שעשה השם יתברך אם היה שבשכר טוב בתלמוד · והרמב"ן ז"ל כתב שמשה שלח קודם שיצוהו הדבור החל רש והתגר בו מלחמה · וסדר הפסוקי׳ לא יסבלהו · וגם משה איך ישלח אליו מלאכים · קודם שידע אם יצוה השם יתעלה שלא יתגר בהם מלחמה · כמו שיצוה לבני עשו · ולבני עמון ולבני מואב · ואיך מזכיר שגם כן יאמר אליו · על סיחון ועל עמו שלא יתגרו בו מלחמה · והנה לאדום כבואו עליו ראשונה שלח משה מלאכים · בקשו שעם כל האומות ילחם · קודם שיצוהו הבורא המודיע אותו מזה · אבל אחר שהשם יתעלה אמר ירושה לעשו נתתי את הר שעיר · וכן באמר לו על בני עמון וכן על מואב · מבואר הוא שלא יוסיף לשלח מלאכי׳ לסיחון · כי אם אחר דעתו שיעבור בו על כל פנים · ושלא יהיה משפטו כשאר האומות · הנה אלה הספקות אשר ראיתי להעיר בדרושי הסדר הזה · והנה יבא התרם עם ביאור הפרשה והבנת הפסוקים · כאשר עם לבבי עם עזר העזור יתברך והו החלי : גם ב"כ

אלה הדברים ונמשך עד באר את התורה הזאת · למה שעיינתי בפסוקים האלה · מצאתי ראיתי כי הנה אמרו אלה הדברים אשר דבר משה · אין ראוי שנפרשהו על המצות · כי אלה לא יקראו דברי משה · כי הם דברי אלקים חיים · כאמרו את הדברים האלה דבר ה׳ אל כל קהלכם · אבל הדברי׳ אשר דבר משה · הם הספורי׳ והתוכחו׳ וההערות אשר עשה מעצמו הקדמה לביאור המצות · כי משה מעצמו דבר אותם · וראתה החכמה האלהית יתברך · לצוות שיכתבו על ספר כשאר אלהי התורה · והוא למה שהביאו בפסוק הראשון הזה · עבר הירדן ובמדבר ובערבה · וסוף : ופארן : וחצרות : וכלם שמות המקומות אשר עברו בהם ישראל · לפי שנזכר תופל ולבן ודי זהב : הם גם כן מקומות : עם היות שבמסעות לא נזכרו בשמות כי תופל כמו תופל · ודי זהב · בתוך שמות מקומות ידועים : לפי שאמר הכתוב מן המסורה · ויהיו כלם מקומות כדברי הרמב"ן ז"ל · ואתה תדע ממה שהבאתי בהקדמות הספר · שזה דברי משה אשר מפי עצמו לעם : ולכן באו בלשון מדבר בעדו · והנה גם כן באו בתוך דבריו דברים בלשון נסתר כשלישי המדבר · כמו הפסוקי׳ האלה שבאו בהקדמת הספר הזה · אלה הדברי׳ וגו׳ : אחד עשר וגו׳ : ויהי בעשתי עשר וגו׳ : עד הואיל משה באר את התורה הזאת · שהם עדות התורה האלהית · המעידה על דברי משה · ועל דברי העם כי אלה הדברים שבאו בספרים · שנאמרו ג"כ בלשון נסתר : וכמוהו בפרשת ואתחנן אז יבדיל משה · וזאת הברכה ויתר הפסוקים שבסוף התורה · שכלם הם דברי המערכה · שאמר למשה כן דרך עדות ואמות מה שהיה :

והנה ראתה התורה האלהית להקדים אלה · הפסוקים כלן · קודם שיבאו דברי משה · שהתחילו באמרו ה׳ אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר וגו׳ : כדי להעיד על שני ספקות יקרו המלים שיבאר כלן מהתוכחה · ובביאור המצות · האחד בתוכחות : שמה שקבלה כלן משה · להוכיח את · ישראל על העונות ותשובתו

במדבר : ויראה שדברי התוכחה שזכר כאן לא נכתבו במקומן · ולא באמרו בשעת המאורע · כי לא תראה בענין המרגלים שנזכרו כאן הדברי׳ שאמר משה לעם · ואמר אליהם לא תערצון וגו׳ : ה׳ אלהיכם ההולך לפניכם ובמדבר אשר ראית וגו׳ · ובדבר הזה אינכם מאמינים וגו׳ : והדברים האלה כלם לא נזכרו בפרשת שלח לך אנשים :

ואולי יחשב חושב שמפני זה · שאדון הנביאים בשעת המאורע לא דבר לעם הדברים האלה כי ירא מפניהם · ואמר לבניהם אשר קמו אחריהם · אשר לא חטאו ואשר לא ראו שעת המאורע · זאת התוכחה הראויה לאבותיהם על כיונת בזה כאומר אבות יאכלו בוסר ושני בנים תקהינה · וזה הספק הנופל בדברי התוכחה :

אמנם בביאור המצות · כבר יפול בו ספק גם כן איננו מועט · והוא שיראה שהרע"ה שם הספר הזה על מצות מחודשות לא באמרו עדיין אל ישראל · וזה מה שיסבב מיעוט האמונה והספק בדבריו · חלילה לחשוב שהוא יחדשם מעצמו · אחרי שלא באמרו במה שעבר עם שאר המצות שנתן הקב"ה לעמו · כי איך נאמר שקבל משה המצות האלה בסיני · ושתק ולא אמרם לעם עד עתה :

הנה להתיר הספקות האלה · נזה הם׳ לזאת שיכתוב בראש דבריו הפסוקים האלה אשר באמרו בלשון נסתר · לפי שהיה עדות אלהי יעיד היותם בזה שעבר ובזה שעתיד · ואמרו אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל וגו׳ · ר"ל התוכחות אשר יבאו בספר הזה · אל תחשוב שמשה חדשם עתה ושלא באמרו אז לדור המדבר במקומם · כי גם כן אבל הדברים ענינם עם היות שלא נכתבו במה שעבר · הנה בלי ספק משה אמרם אל כל ישראל בשעת המאורעות · באותם המקומות אשר קרו שם הדברים · והם בעבר הירדן · ר"ל קודם שיעברו את הירדן בהיותם במדבר · בערבה מול סוף · ובפארן · ובין תפל · ולבן · וחצרות · ודי זהב · שהם המקומות שהכעיסו בהם ישראל את המקום יתברך · ואם כן לא חדשו דברי התוכחו׳ האלה הנה · אבל באמרו כאן כמו שבאמרו אז בימים ההם · עם היות שהתורה לא כתבתם שמה · כי מקצר כאן מה שהאריך במקום אחר · ולא כתבו הדברים כלם יחד · ולפי זה לא יהיה אמרו אלה הדברים על המצות · וגם לא כוון שהזכירת המקומות היה תוכחה לישראל על מה שעשו בהם כדברי המפרשים · כ"א להודיע שדברי התוכחות שיזכור בספר הזה · כבר באמרם במה שעבר במקומות הראויים אליה · ויותר בזה הספק הראשון שהערותי בפרשה :

ואמנם אמרו אחד עשר יום מחורב ונומר הפס׳ להגיד אשר שיזכור אותם התוכחות אשר קרה בהם כל זה · ואשר באמר גם כל התוכחות כלם · הוא מהלך י"א יום שהוא מחורב · עד קדש ברנע בתוך המרחק הזה · ובקדש עצמו קרו כל הדברים · הנזכרים ונאמרו כלם אותם התוכחות · וכאלו אמר שמחורב עד קדש · בדרך שילך האדם בי"א יום בהר שעיר · דבר משה כל התוכחות האלה · וכל זה להגיד כי בפניהם הוכיחם ולא ירא אותם · ויותר בזה גם כן הספק הב׳ שהערותי בפרשה :

ואחרי אשר העירה התורה בענין התוכחות בכל זה שאמרו · הנה ראתה עוד להעיר על החדוש אשר יפול בענין המצות · שיחשב חושב שהם מחודשות כלן · ולזה אמר שלא יחשבו שבזה הספר באו מצות מחודשות · כי כל המצות פרטיהן ודקדוקיהן נאמרו מסיני · כמו שבא בקבלתן ז"ל ובמה שהוא קבלן · כי אין ספק שאמרן לבני ישראל · כי לא יתעלם קבלתם ויזכור קבלתם אחרי שכלם נאמרו אליו · אבל לפי שבאו שמה קצת המצות האם בקיצור רב ובהרחבות · לפי שבהיותו ע"ה מי היה מספיק לבאר אליהם הביאורים מדי יום ביום · כי גם לאיש יגיע אליו · וכמו שאמר כל הדבר הקשה יביאון אל משה · הנה עתה בראותו כי קרוב יום מותו וכי בזו ימי השלום והפקודה · ושכרך לבאר במצות דברים אשר לא התבארו בהם עדנה · וזה היה בארבעי׳ שנה בעשתי עשר חדש באחד לחדש · דבר משה אל כל ישראל ככל אשר צוה ה׳ אותו אליהם · ואין הכונה שם שבאותו יום דבר משה אל כל ישראל כל המצות · כי אם שנודע בזמנים · שכל המצות שבתורה כלם באמרו מפי משה הגלוים לישראל עד היום ההוא · והנה לאחר יום אחד לחדש עשתי עשר בשנת הארבעים · כי כמו שהוא ע"ה קבלם · ככה אמר לישראל · ואם כן בשנת הארבעים באותו יום · כבר דבר משה אל כל ישראל כל המצות שבכתוב מהם יתר · ואם כן אין בכלן מצות מחודשות · כיון שכלם באמר לישראל בזה שעבר עד אותו יום · ואין לא נעדר · ואמר ככל אשר צוה ה׳ אותו אליהם · כפי הדיוק · ולא אמר כל אשר צוה להעיד שכל המצות דבר אליהם · עם היות שבאמרו דקדוקים ופרטים · לא התבארו אליהם ואם אשר היה צריך עתה לבאר · ולזה אמר ככל אשר צוה ה׳ לאמר שלא אמר כלו בסוף · כי אם קרוב למה שיצוהו האל יתברך · ולפי שיאמר אומר אם משה כבר אמר לישראל כל המצות · ואם כן מה ראה לשנותם הנה · ומפני זה אמר עוד שעם היות שכל המצות שנאמרו לאחת · כלם באמרו לישראל עד אותו היום · הנה לא היו קבלתם בקצור גדול · והוצרך לבארם קצתם עתה · לפי שאחר מיתתו לא

שלא ישכח התורה ותגיד תפלאותיו · כמו שאמרו בתוספת תמורה בפרק יש בקרבנות · שלשת אלפים הלכות נשתכחו בימי אבלו של משה אמרו לו ליהושע שאל אמר להם לא בשמים היא וגו' · וח"ש אחרי הכותו את סיחון ועוג · בעבר הירדן בארץ מואב הואיל משה באר התורה וגו' · ירמוז שזה היה כאשר ראה שני המלכים יורו על מיתתו / ולכן נזדרז לבאר את התורה · כי אז הבין שאחרי סיחון ועוג / וידע שזה יגשה על ידו ושעיד יאסף אל עמיו · כי שניהם כבר נעבר הירדן כמוכים לזמן הגבורה / והש"י אמר לו לא תעבור את הירדן הזה · ולכן בהיותו בארץ מואב שגם תהיה קבורתו / כיון שראה שכבר כבש סיחון ועוג ושהיו קרובים לעבור את הירדן / הואיל ובאר את התורה והמצות והחקים והמשפטים להיותו קרוב למות / הנה כוה שלמה הקדמה שלישית בחכמה האלהית / להקדים לדברי מרע"ה להכיר החסד והמשפט / אשר כיה אפשר מיקרה כדבריו שיזכור בתוכחה ובמצות · והתבארו עם זה הפסוקים / באופן יתישב על הלב והיות הקדמה לכל הספר / והות עם זה נכב הכפק הב' שעירותו בפרשה ואלה הדברים רבה דברו הפסוק באופנים מתחלפים / ושכלם אמרו אלה הדברים הלשון דבור · מה דבור כיון שהוא נותנת עוקצה הד' מיתה / כן מרע"ה כיון שהוכיח את ישראל בפתלתן הגולם · והוא דרש נאה :

ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם וגו' עד ולמען לאחריך'

| טה המקום התחיל מרע"ה לדבר דבריו לעם · כי היו הפסוקים הקודמים הקדמה שעשתה התורה לספור דבריו כמו שאמרתי · וכוונתו בשלשת פרקי הספור הזה כלו / היה כי לפי שהיה אמר שיתנת ובבגלת הפרק הזה יורשת הארץ / כמו שאמר פצדים רבות / לחזק תשינו ורכיתם ובאתם וירשתם את הארץ ; לכן קודם שיתחיל בביאור המצות ובזכרון שכרם / שהוא תכלית הדברים וכוונתו הענין' רצה בתכמתו / שכבר תמו כל הדור ההוא אשר רצו הדברים כמו שעשו וידעו סבותיהם / ושאר יורשיהם ישתקו בהם ולא ידעו טבע נמה של ביאת הנבואות · ושיגיעו אל אלו שני דברים זרים שעשו וידעו שקרה לאבותיכם · כי עבונם במדבר מ' שנה / ויאמר הדור האחרון הזה איך קרבה יד כ"י עשתה אותם מהר אל הארץ · כאלו ירד את העמים אשר היו בארץ לחזקם וכדברי המרגלים · או הנה להיותם נבוכים כאשר עליהם במדבר ונעם ה' אותם / ואיך שיהיה מאשר שהיתה המיכה פקודם / והם לא יבאו לארץ והיתה ירושתה נעבר התורה / ע"כ זה שעשו אל זאת אבותיהם עם האמורי / ואבלו ישראל לפניהם לחרב ושבת בארץ בני עשו · והארץ מואב ויראו מנשת אליהם מה' שם / ועם היות נצחה מלחמו עם סיחון ועוג ויירשו את ארצם · ויאמר שכולם כמנהגו טובה פעמים ינצחו · ופעמים ינצחו · ופעם יכלו מהנגיעו תורכיהם תוקים מהם . ולזה היה ע"כ מתעל המנוחה / כ"ש כשעבע מקרה · וכלו זה מה שגי' להאריך בלא בשמת אל תורה תלוים הלמודו המימכון נגד נרעתו עם אלהים · לכן כדי להכיר מה הרשעה הנפסד' אלה המוחצים · כלה קודם ביאור המצות להודיע ביאור הדברים הזרים האלה · משה לומר עבור העם במדבר מ' שנה מה היה סבתו / כדי להודיע שלא היה במקרה ולא סבלתי יכולת י"י להביאם אל הארץ הזאת / כ"א מעונותיהם היו מועמים הם מעם והם . מיתה זאת להם · ולמה הביא כלומה שכין המרגלים / לא להשמרו עליו לבד / כ"א גם להודיע סבת המכות הזה · ואחריו הביא מלחמת האמורי אשר רדף את ישראל והכה ופסח רבה בהם / וגלה להם שזה היה בעונ' / והוא ע"ה התרה בהם ראשונ' והם לא שמעו אליו ובזה ע"כ הוכו הם בעונם · והודיעם עוד שלא הבותיה לא בלחמו עם בני עשו ועמון ומואב לא היה זה מפני יראתם אות' כי כבה האומות ההם היו יכלים את ישראל · אבל הש"י יתברך הוא שצוה שלא יתגרו בם מלחמה · ירשת יתן הגין כנגדם לזכות אבותיה · ומלחמת סיחון ועוג לא בכחותם בדרך זכותי · אבל הם י"י הוא נתנם בידם / ולכן אשר עליו הספר כי היום הזה יחל תת פחדך ויתר הדברים שיספר · וכלו מה שזה סיבה היות הדברים כלם מתמנחי' · ושאיר מהוה לא ידע דבר רע · מעם י"י אל יבאו אל המרגלים לחטוא · ושאלו שימדו כהשגחתו מיוחד ונסבתו · ושאלו אותם · כיון שנה יפלו אויביהם לפניהם מרכו את ארצם / ולכן זכר את הדברים · כאומרו ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים / ולמען תחיו ורבית' ובאתם וירשתם את הארץ וגו' · שהוא סוף הכונתו מן הספור אשר · הנה התבאר מה לזה לא התחיל לדבר תשא עליו השלום כביאור המצוה וכי' הדברו' האלה שהיו תחלת דבריו ענין מרגלים / ואיך עזב אחר עוונות הקדומים אל עיון · והוא התוכחה שהביא בבאור ארבעת בני עשו ועמון ומואב · ואיך הביא אחריה מלחמה סיחון ועוג : והאלים הספור כלו · ואחר כך חזר לדברים הקודמים אליו בפרשיות הנמשכות / כי היה כל זה מתמן לתכלית נכבד / כדי להכיר תולדות הספק הראשוני שאלנו / וכלו הדברי' כלם להסדיר רב ונשמור גדול בתורה טוב לבאיו · והוכר דבר דבור על אופניו · ולכן כתבתו שזה הספור מאמר הראשון הזה · יען נפל בו דרוש אחד בבני עמו והתבאר טוב הספקות הי' והי"ח · וידעת עם זה קשור הספור כלו · ועתה נשוב אל פירוש הפסוקים :

ה' אלהינו דבר אלינו ונותר טה המקום התחיל ואמר [illegible]

שתעוני אני ולמי / הנה עבור המסות במדבר לא אשר שיהיה כי לא לאחר מן' מבות · אם לכבות הש"י ית' · או לסבתי שאריתי הדבר או כפכת העם עצמו · ואתם אל תחשבו שהיה עבור אבותיכם במדבר מ' שנה מסבת הש"י ית' · ולא מסבתי / אבל היה מסבת עצמם / ואתם שלא היה מסבת הש"י ית' מבואר / אשר אמר הש"י ית' בהיותינו בהר חורב / מיקום אשר דבר אלינו ודתו תניע / וצוונו ההשגה האלהית הוה הש"י ית' כוה אותנו שנסע משם ונבוא אל הארץ / ושם פי' מיד אל הר האמורי ואל כל שכניו / ארץ הכנעני והלבנון עד הנהר הגדול נהר פרת וגו' · והודיע כל זה היקיעה להודיע שהכונה האלהית היתה שישראל יכבשו את כל זה / ואם היה לא בא אל כל הארצות האלה לשונם ולהתחלותם · וא"כ המונע היה מהם מצד' לא מצד הש"י ית' / והנה אמרו עוד ראה נתתי לפניכם את הארץ וגו' · כי היה נתנו שמיד יירשו את הארץ · ולכן אמר שכבר היה אלו נתונה לפניו · והנה אמר ראה בלשון יחיד / והיה ראוי שיאמר ראו כלשון רבים כי הדבור כלו הוא ככה · כאלו אמר למשה ראה אתה משה ותדיע על כלתך / שאני כבר נתתי לפניהם את הארץ : וזכר יהושע מן השבועה שנשבעתי לאבות / וכדרס האומר לאלוה לו · קבל מתנו מה שהלוית לי' כדי שאזכה מידי חובתי ויקח עדים בדבר · ככה הש"י ית' אמר לו לאמר פקח עיניך וראה / שנתתי לפניהם את הארץ מוכנת להכנס / ואני אומר להם בואו ורשו את הארץ כמו שנשבעתי לאבותיכם · והנה מזה שיהיה שלא היתה סבת העבוב מאת הש"י ית' · והוכיח בזה שאמר רב לכם שבת בהר הזה רוח אליהם שבשבתם נתעכבו בהר חורב כל כך מהזמן / כי אם כי שיוצאו כבל נתעכבו שם · בהתחלותו כמונה ע"ה לספר את העם ובכלותו כאשר שני פעמים לספר על פקדם · ועל הלוחות השניות ישב כל אחת מהן מ' יום · והיו כוה כל ימות הקץ כומים / באופן שלא נעשה המשכן עד שמתו אמנם אמרו בר"ח ניסן / וכל מה ניכן ולא עד עשרים יום בו בעשו מסובת המושב ונמלו התלים ולא נמצו · וכאלו אמר הנה נתעכבתם בהר הזה / עשו כענין אלא תתעכבו כדרך עוד / אבל שתבאו מיד אל הר האמורי · כי אם לא תרבוו כדרך לא תתעכבו נכבוש הארץ : כי היו סבר נתינה אליכם · וחזו ראה נתתי לפניכם ונואר · או יהיה רב לכם ונואר · להגיד שהכונה האלהית היו בלותו כל · ומה שנשבעתי לאבותם הוא היותר נכון כפי האמת :

ואמר אליכם בעת ההיא לאמור לא אוכל לבדי שאת אתכם וגו' עד ושוטרים לשבטיכם · אחרי שכבר ביאר שהע"ה אין עכוב העם במדבר לא היה כפבת הש"י יתברך · באר עוד שג"כ לא היה בסבת משה עצמו · כי הוא רצה את העם לזה שימהרו אל המלחמה בדרך ולהכנס אל הארץ ולשבת בה · ולפי שאמרו המופרים ושרי האלפים ושרי המאות / הוא מתיחס אל ישוב הארץ מדינה ומדינה ועיר ועיר · והוא גם כן דבר ידוע למלחמות · אמר שלכן היתה ירושת הארץ קרובה בעיניו לבא / שהוא השתדל מיד למנות עליהם השרים והשופטים אשר יבאו לפניהם ואשר יבאו לפניהם · ואשר ישפטו את העם בעריהם · וכל זה בהיותו כי ירושת הארץ וכבשה תהיה בידיהם מהרה והוא ממה שיורה שהוא רצה עליו השלום לא שגה השופטים והשרים אם לא כרצון ישראל / ושפר להם תחלה הסבה המניעה אותה לוה לכל יחשבו שהיה זה מחטא לבנצו שתבאתם ולחוצו כס"ב ואמ שאמר לא אוכל לבדי שאת אתכם · ולענין הוא כמו שאמר בדרך / כאשר יבא העון את הדרך על הדרך אשר נשבעתי לאבותיו · ואמר אם היית שהייתי יכול להנהיגם אתכם במדבר / שלא יוכל לשאת אתכם אל הארץ ולהנהיג אתכם בה ולכבשה ולירש אותה · לפי שבמדבר לא היה צריך כי אם לדון ביניהם וללמדם תורה ומצות והיו כלם מקובצים באהליהם אבל בהכנסת הארץ תשארו ערים רבים עליכם / להלחם עם האומות ולכבוש את הערים ולשפוט ששפטיכם בארצותיכם / ואיך יוכל איש אחד לבדו לשפוט כל כך בדרך / ולהדריכם עוד במלחמה · אם לא יפקד עוד על העם שרי הצבא אשר יבאו לפניהם ואשר יבאו לפניהם · וזהו אמרו לא אוכל לבדי שאת אתכם · הנה לומר לשאת אתכם אל הארץ אשר נתנו בנים שמה / והוכיח איך לא יוכל לבדו שאת אותם שמה את בדרך · הנה מפני רבוי העם וכמותו · וה' אלהי אבותיכם יוסף עליכם וגו' אשר עמהם יכי אם היתה ההנהגה מהם אחת לבד / אלא עם כל רוב המונם יסבלה · אבל רבוי גדול במוחנים והנהגות מתחלפות זה מה שהיה בלות והבלתי סבל · ולכן הורה רבותה רבוי כמות העם באמרו י"י אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום וגו' יוסף י"י וגומר · ירצה לומר שזה שהיה אלהינו מאן הטבע שרבה אותם כי הנה בשבעים נפש ירדו אבותיכם מצרים / ונתרבו בזמן מועט שזה שהפלא · ויותר עוד שבזמן ההוא נתרבו גם כן במאד מאד / עד שהנכם היום ככוכבי השמים לרוב · רוצה לומר שזה שאמר הש"י יתברך לאברהם הבט נא השמימה וספור את הככבים וגו' ויאמר לו כה יהיה זרעך / הנה נתקיים היעוד ההוא לו · וזהו שאמר והנכם היום ככוכבי השמים לרוב · כי היום הזה נתקיים אותו היעוד לרבים · ולחוד שזה שהיה שעבר ונמצאו מן ההווה / ראוי שיעשה ספק רב והודיעו שגם בעתיד י"י אלהי אבותם יוסף עליהם עוד אלף פעמים כהם · ולכן הוצרכו שאפה מלקי המין

בעבר · ועתיד / והווה / כמו שאמרתי / ואמר עוד אשר דבר ה' אלהי אבותיכם נכם לערך הכבוד שבאה עתה / הנה עוד יברך אותם כאשר דבר להם / ר"ל שיברך אותם בירושת הארץ ובכבוש הגוים / וביתר הדברים שנכתבו כו: מיעוט לעשות להם / ותוה הוליד שהיו מתרבים רבים / ויהיו עוני ספגנות רבות כפי ערך הכבוד אשר כיבם ה' וצ"ע אחר איכה אשא לבדי על זכם ומשאכם / וזאת ראית פי' כמפרשים טעם הפסוק / והיותר מחוור שבכלם הוא פי' הרלב"ג ז"ל שפי' הטרח בלמוד התורה והמצות / כמו שאמר ליתרו והודעתי את חקי האלהים ואת תורותיו / ומשאכם הם ההכרעות והתפלות / שהיו ישראל צריכים להעתיר מאלהי זה · הכתובו היא רובות / וכנגדו אמר שמה כי יבא אלי העם לדרוש אלהים / וריבכם הם הדינים שבין אדם לחבירו / ועל זה אמר שם ושפטתי בין איש ובין רעהו :

וראיתי שיש קושיה עליו · כי משה לא תקן מכל · אלו / כי אם ענין הדינין שבין אדם לחברו / כאשר אלקח אנשי חכמים · ונבונים לאמור והתפלה עם הגדת העתידות לא תקן כלל · ולכן פי' שטרח ומשא וריב כלם / הוא בענין הדינין בין אדם לחברו / והם שמות נרדפים על דרך בין עלי לטורח כלומר גאות / ורבי יוסף אלבו תפסם להר"ן ז"ל נפש משכנו / כי משה אדונינו לא רצה להכביד עצמו מכל הענינים / אבל אמר לא אוכל לבדי שאת אתכם / ר"ל חכמי' אותם · ואמר איכה אשא לבדי / להגיד שגם כן הוא יעזור בהנהגה / אבל שראוי שיתנו אנשים יעזרו בה · הנה לא לקח חכמים ונבונים / הלא היה יוכלו ללמד את העם ולדון ביניהם / והגדת העתיד והתפלה לאדון הנביאי' / אבל ביותר קשה עלי כזה הדרוש הוא / איך אדונינו משה כמוכר מימי ההנהגה עמהם · לא הגיד דבר מהיותמות · ולא מהבנו הדרכי' אות הפסק הזה שזכרתי :

ומפני זה תקנתי אני / שעם היות שכל דברי יתרו לשאת על דבר המשפט / וזה לפה ברית חטאם שמטע יבקש מן הפסוק עד הצורך ולא יתחכם בעלמות לבר זות את המגלל / ולזאת צוה כדבר המלחמה הצריך בכבוש הארץ בכל זו / הנה עם כל זה כבר הציל עליהו מעט מועד כבצתו ועם זוכה בבחירות / ולזה אמר ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל וישם המושלים כדבריו רש"י ז"ל / אבל הם אנשי המלחמה / על דרך מה שאמר הכתוב ויקצוף משה על פקודי החיל / שרי האלפים ושרי המאות במדבר ל"א י"ד
הבאים מצבא המלחמה · כי צבא וחיל הם שמות נרדפים / ויאמרו על העם ההולך למלחמה / ועליהם אמר אנשי חיל / לפי שהם אנשי המלחמה שיוצאת ללוחם על פניה / רק כנגד מה ידר בעלי חיים יתחזו תחת שמשלו לצבא ולא ט · כי עוד שיהיו שופטי' ואת אגדו כבע / ובכוף אלה הדברים אמר ואצוה את העם בעת ההיא · ומלבד המשפט אמר עוד ובאו אחר / ירמה בענין המלחמה שישארו בה וילחמו עמו ישראל על הארץ · והיה צמו להנהגת הדרכים ובלור המלחמה / ומאשר אלות כיון גם כן / כאמרו וגם כל העם הזה על מקומו יבא בשלום / ירמוז במלת מקומו הארץ הנבחרת שילכו מהרה שמה / כי בהיות עליהם שרי האלפים ושרי המאות / יבאו בשלום לארצם ומקומם / ותהיה כל הארץ לפניהם / ובאין מלחמה יכבשו אותה / ומה שלא יהיה בהיותם כבאן אשר אין להם רועה / כי ילחמו אלו עם אלו / ולא ישבו תולעת בשלמותיהם / ולזה משה אדונינו כשפר כוון לישראל / כוון בדבריו גם כן בשלמות גדול לענייני המלחמה / ולזה אמר טרחכם ומשאכם וריבכם / ירמוז לדעתי טורחכם / ענייניהם אלו עם אלו / ודיניהם מה שבין אדם לחבירו / ומשאכם רמז לשאת אותם אל הארץ ולהנהיגם / כמה שיהיו אחרי הצבא ההולכים דרך / להיותם כמעגלי צדק / כנגזרת דעת ישבו עם על פי מכוונות ידועים / וכוון באמרו וריבכם' על המלחמות / ושריב אשר ילחמו וריבו עם אויביהם בדרך / לא על מריבותם אלו עם אלו / כי כבר נכלל כלו במשאכם / אבל וריבכם' הוא הריב והמלחמה אשר יהיה להם עם האומות / והיה אמרו וריבכם על דרך ענג לריב ה' · שבוא לה' עם [illegible] בענין ישראל / וכמהו את יריבך אנכי אריב / [illegible] גם כן על האומות / וכנגד ג' ההנהגות האלה / שהם ביניהם לשפטיהם ביניהם ודיניהם / וביניהם ובין עמים נרדף / וכינם לאויבים במלחמה / אמר הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וידועים לשבטיכם / ואמר הבו לכם / להגיד שלא כתנאה היא לתכות ועצמו כמפתים והמשמכים / אבל יעשה בעדת קהל שקהל [illegible] קרוביו ואוהביו / אבל גם לכם שהם יהיו החכמים ההם / והנה אמר חכמים / לשפוט בין איש ובין רעהו / ולתקן ענייניהם ביניהם / כנגד מה שאמר טרחכם / ואמר ונבונים על מנהיגי העם בדרכים במסעיהם ובמחנותם / כנגד משאכם / שכל מקומות מוסעותיהם ותיקון דגליהם / שהם צריכים מן מעלת התבונה והבדק והשכל המעשי / ואמר וידועים לשבטיכם / על שרי הצבא במלחמות / שצריך שיהיו נכרים וידועים לשבטים / כאשר שהאנשים מחמיהם אליהם יפנו / כי אין יהיה שר צבא / אדם זר שלא נכר אליהם ואיך יפקדם וישמעם / אבל צריך שיהיה גבור וידוע ביניהם / ואחר כך מה שימנו אותם / שימצאו בהם יחד / החכמה והתבונה וההכרה / לדון ולהנהיג בדברים ולהלחם עם האויבים / ואמר ואשימם בראשיכם / להגיד שבשבטו יהיו חכמים ונבונים וידועים / לא ימנע להיותם משפחות גם לא משפחה גבוהה / כי הנה למעלת חכמתם ונבונתם שימם ראשים

על העם / כי כן ראוי שיהיה המנהיג מאוחר מספרתו מעלה / והנה אמר הביאו ואחרו לו טוב הדבר אשר דברת לעשות / כלומר טוב זה הדבר אשר דברת שתעשה אותו / והנה זכר שהוא בעצמו הושיב את השרים מבלי שהעם ימנו איש מהם / וז"ש ואקח את ראשי שבטיכם / רוצה לומר שלקח משה לשופטים שרי השבטים / ולא עשה מנוי אחר / והיה זה להיותם היותר ראויים לכל המכונה מצד מעלתם / כי המכוונה והמנוי יותר ראוי למעולי הייחס המיוחסים והליהם יותר / אמר בהם אנשים חכמים וידועים ולא נבונים / ורש"י ז"ל כתב ונבונים לא מצא / ולא כתן המכל דבר טוב / ואני אומר שרצה בחכמים יודעי התורה והדעות האלהיות כפל העיוני / ובנבונים היודעים ההנהגות המדיניות / והם המלמדים בשכל המעשים / ואמר וידועים נקודת עם לשבטיכם · רוצה לומר שיהיו ידועים ונכרים כל אחד לשבטו · ולפי שכל היודע ימצא אדם שלם בעיוני ומעשי בטבע · וזה כי הטבע כשיתעסק בשתכלית לא יוכל להשכילם בשתיהם · ומה שזכרו ארבע החוזה בח"ס פ"ב בענין אדם הראשון ז"ל · לכן זכר אדונינו משה עליו השלום · שאמר ואקח חכמים אשר הם · ולא לקח לענין ההנהגה והמלחמות / אנשים ידועים ונכרים מהם לשבטיהם / שהם אנשי חיל בעלי זרוע לצאת ולבא / ולא זכר שלקח נבונים / לפי שהיה זה המלך הנבונים / רוצה לומר המלחים בדברים המדיניים · עם היותם חכמים בעיוניות · כי התחברות שני הדברים האלה ידיעות עיוניות ומעשיות באיש אחד ימצא על המעט · והנה יורה על זה מה שאמר בבצלאל / באמרו שבם יתברך בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה · רוצה לומר שהיה שלם בענין החכמה / בחכמות העיוניות המדיניות / וגם במלאכות שהוא כל מלאכת מחשבת / ובכל המלאכות המתחלפים / ובזה שאמר ובחרשת אבן למלאת / ובחרושת עץ ובכסף ובזהב ובנחשת / שהם מלאכות הרבה מתחלפות / גלה אליו יתברך שהיות שלם / בידיעות המתחלפות ההנה הכן לא היה בטבע · כי אם ברוח אלהים קדשין / שבדרך פלא היו הדברים האלה לו · וזהו אמרו וימלא אותו רוח אלהים ונו' · ואפשר עוד לומר / שאמרו חכמים ונבונים וידועים הוא שם נאמר ביחוד · רוצה לומר חכמים בתורה ובענין המשפט כאומר ואקח את ראשי שבטיכם אנשים חכמים וידועים · ולא נבונים שם כולל בו / וכללו הנבונים / כי בשם חכמים יכללו העיוניות והמדיניות · ואחר כך לקח מחכמים אשר לשפוט בענין הדינין · ומהם להנהיג בענין הדרכים כמו שכתבתי · והנה נזכר עליהם לבלתי שום ריב יתרו בעצתו · ואדונינו משה ע"ה בחכמתו / בחכמתו כל כך מנהיגים שרי אלפים ושרי מאות שרי חמשים ושרי עשרות והוא הספק הששי שהעירותי בפרשה :

והשבתי לפי שבענין המשפט ובענין המלחמה / שהם הדברים היותר כוללים בהנהגתם / לזה משה אדונינו עליו השלום כמעשהו · ויתרו בעצתו המכוי / כל עוד שיהיה יותר כולל יהיה יותר בלתי מסודר · ולכן לא עשה שרי רבבות / ולא שרי שמנת אלפים או שני אלפים וכיוצא בזה / לפי שההקפה באנשים רבים תכלכל ההנהגה · אבל בכתפך שיהיה בכל שבט ושבט המנוי היותר כולל על אלף אנשים · כי בענין המשפט די כשאיש אחד ישפוט אלף · והנה עיניהו בראותו שבעיר אחת שיהיה בה מאה איש ימנו שופטים שנים · ורש"ב בתוך אלף בני אדם שיהיה די כשיהיה להם ראש אחד ושופט אחד ישפוט ביניהם · ואמנם בענין המלחמה הענין הוא יותר מבואר · ובשלי ספק ואולי / שאם לא אחד איש זרוע להנהיג אלף אנשי מלחמה ולהדריכם לצאת ולבא כראוי · ואמנם הספרים אשר תחתיהם שרי המאות ושרי החמשים ושרי העשרות הנה נערכו כענין המשפט עם שרי האלפים / ויתחלפו ההנהגות כם בארבע אופנים :

האופן הראשון שיהיה התחלפות כפי מספר האנשים תחתיהם / כפי מעלת המנהיגים וחכמתם / שהיו כללות מנויים והם השרים ששופטים על אלפות · ושרים ששופטים עשרות · ואם היה עובר הכבוד כבוד האלף / היה נופל בגורל כל הדבר הקשה יביאון אל משה · והוא האופן הראשון :

האופן הב' הוא שיהיה התחלפותם בעלות ההנהגה · כי מהם ישפטו בדיני נפשות / ומהם בדיני ממונות / ומהם בעלם קנסות ישפטו בענין הקנסות · וקצתם במלקיות · וקצתם במצוות · וכיוצא בהתחלפות האלה וזה בכל שבט ושבט · ובזה האופן יהיו שופטים רבים בעבור :

האופן הג' הוא שיהיה גם כן התחלפותם / כפי איכות וכמות הדבר הנשפט · כי מהם היו שופטי' בעניני המלקות ומהם בעונש תברים / ומהם כתבר שיש בו ד' מיתות בית דין / וכל זה בדיני נפשות ומהם בדיני ממונות היו מעט שופטי' בכבוש מועט כמו עשרה שקלים [illegible] ומהם עד כ' ומהם עד ק' ומהם עד אלף · ומהם ולמעלה · והם שרי אלפים / ושרי מאות · שרי חמשים ושרי עשרות / רוצה לומר שרים שופטים על אלף שקלי כסף או זהב / ושרים שופטים על ק' / ושרים על נ' מהם · ושרים על עשרות :

האופן הד' הוא כ"כ כפי ההנהגה המלכות ועניניו / שם דברים מדיניה או בעיר אין ראוי שימנו שם [illegible] לא [illegible] והנבונות

דברי' א' ט"ו

ואמנם

הנה

ואצוה

האחר

האופן

האופן

האופן

האופן

ולפי

והנה

ונסע [illegible]

ותקרבון [illegible]

ראה [illegible]

ואמנם [illegible]

הסבה [illegible]

ולא אביתם [illegible]

ואמר [illegible]

שהם יעשו בב' דברים בחולשת הלב . ובהמרות פי י"י . והבטחת דברים נגדו . רצה משה להוכיחם על שניהם . אם על חולשת לבבם . אמר לא תערצון ולא תיראון מהם . כי אתם רבים וחזקים מהם . ואם נבחרת הבני הגדולי שייעד אתכם . הנה י"י אלהיכם ההולך לפניכם / הוא ילחם לכם עמהם / שהוא יותר חזק מהם . והביא להם ב' ראיות חזקות . הא' מופתי מצרים והוא אמרו ככל אשר עשה י"י אלהיכם במצרים לעיניכם . והב' מה שעשה עמהם במדבר וזהו ובמדבר אשר ראית וגו' . וכנגד הדברים שהמרו בלתי יעלה אמר ובדבר הזה אינכם מאמינים בי"י אלהיכם . ר"ל ובדבר הזה אשר אמרתם / כנגד כבוד האל יתבר' נבלת י"י אותנו אשר אנחנו עולים . ירצה שאינכם מאמינים בי"י אלהיכם . כי לו הייתם מאמינים בו לא תאמרו כדברי' האלה / והוכיחם על חסרון האמונה / בראותם בעיניהם עמוד הענן ההולך לפניהם בדרך וגו' . ואפשר עוד אפילו לפרש בענין באופן אחר . ובדבר הזה אינכם מאמינים על שליחות המרגלים שכן אמר למעלה וייטב בעיני הדבר . ואמר הנה בדבר המרגל והשליחות / ירצה שאינכם מאמינים בה"י . לפי שמלחמה הזאת אינה מלחמה אנושית שיצטרך אל רגל ולתחבולות האנושיים . אבל היא מלחמת י"י אלהיכם הוא ילחם לכם . וא"כ אין צריך מרגלים לזה ולפי שהם שאלו המרגלים לב' תכליות . הא' להודיעם את הדרך אשר יעלו בה / והשנית לדעת הערים אשר יבאו אליהן / אמר משה שגם לדברים האלה לא היו צריכים . וזה אמרו ההולך לפניכם בדרך וגו' . ר"ל כי הענן יומם יורה אותם הדרך אשר ילכו בה / ועמוד האש לילה ובמקום אשר ישכון שם . שם יחנו . וא"כ הוא יורה הדרך והערים . ועם היות שהדברים האלה כפי זה הפי' היה ראוי שיאמר משה אותם כשרצו לשלח המרגלי' / כי הוא הזמן הנאות לאותה תוכחה . הנה עם כ"ז לא היה מזיק בהוכיחו אותם עליו כפי שהגיע הזמן . אע"פ שיהיה בזולת ואחר זמנו הנאות . ועם היות שדברי התוכחה הא' לא נזכרו בפרשת שלח לך אנשים . כבר העידה התורה שאז נאמרו :

וישמע י"י את קול דבריכם בדברכם אלי ויקצף וגו' עד המדברה דרך ים סוף וגו' . הנה בפסוקים הראשון האלו ראוי שנעורר בג' בטולים ורים כאן נו . הא' אם וישמע י"י את קול דבריכם / וידוע הוא שה' הוא צופה ומביט ויודע כל הדברים . ומה צורך להודיע שה' שמע א"כ . ותם מה ענין קול דבריכם / היה ראוי שיאמר וישמע י"י את דבריכם . ואם נאמר כדברי הרב במורה בח"ג פל"ג . כפי' קול דברי' אתם שומעים שמע הקול ולא הבין הכונה ומתוך האותיו' . הב' אמרו ויקצף / וידוע הוא שהתורות האלהיות אינם נמשכות מן הפעלות הנפש כשעס וקצף כי אם במשפט ודין ישר . הג' אמרו וישבע . והנה כבאר הה' על דור המבול לא נשבע עליו . ועל דור הפלגה ג"כ לא נשבע עליו ולא בענין העגל . והשבועה לא תועיל כי אם לאדם המתפחד ממעשיו ולבלתי שוב מהסכמתו ישבע לעשותו :

והנראה אלי בזה הוא כי לפי שמשה זכר למעלה שישראל חטאו בב' דברים בזה הענין . בחולשת לבב . ובהמרות דבר האל יתברך . ובספור דברים רעים נגדו . זכר כאן שהאל ית' לא נקצף כ"כ על חולשת לבב' ועל מרותם את פיו בעליה . כי גדולים היו באחור ובלבבי' ולא נמו ללכת בעלה . אבל היה הקצף גדול על הדברים שאמרו נגדו / וזהו וישמע י"י את קול דבריכם . כי זה היה הדבר שחייב הגזרה יותר . ולפי שהדברים אשר שיהיו רעים מתאות עצמם / תם כפי הקול והטעמי' שיאמרו בהם / עד שיהיה דבר אחד דבור על אופניו מצד עצמו / ויהיה קללה רעה כפי הקול והטעם אשר יאמר אותו האומר . כנה לזה אמר את קול דבריכם . לפי שהם לא היו מדברים עם ה' אלא אלו עם אלו היו מדברי' בתוך אהליכם / כמו שאמר ותרגנו באהליכם וגו' . ולזה אמר שה' עם היות שדברו זה בינם לבינם : הנה שמע אותו הקול והדברים : וזה הוא וישמע י"י את קול דבריכם בדברכם אלי : כי לזה אמר קול דבריכם להיות הדבור מיוחס אליו ולא לאלהות יתברך : ואשר כתבתי ראשון הוא הנכון :

ואמנם אמרו ויקצף : הוא להודיע שהיה הדבר רע בעיניו מאד / עד שבתחלת הקב"ה ע"ז ואמר ויקצף / כי לשון זה יורה על ענין הוא רע מאד . עם היות כי לא יתייחס אל הש"י כ"א ע"ד בני אדם : ואמרו וישבע לאמר / הוא להגיד שהאל ית' בראותו רוע דבריהם והתקצף / אשר אולי משה יבקש עליהם רחמים כאשר עשה בענין העגל : ולזה נשבע בם' ביתיתו שלא ישוב מן הגזר' ההיא : וע"ז לא התפלל משה : והנה הודיע זה כדי שלא יתמהו בני ישר' מאחר שלא בקש משה ע"ה על הגזרה לתתן את אשר עותו אבותיהם / ואמר שהיה עם הגזר דין בשבועה / ולכן לא יכול להחזירו ממנה : והנה בפרשת שלח לך כשאמר / שבשבועה אמר הש"י למשה עד אנה ינאצוני העם הזה וגו' : ואכנו בדבר וגו' : ומשה התפלל עליו שלא יכלה אותם כרגע / אבל יאריך אותם אפו / והוא ית' הודה לו ואמר סלחתי כדברך : ולפי שמשה לא יתפלל עליה' עד שיכפר עליהם כהולם / לזה באה השבועה בלשונות מוב : ואמר ואולם חי אני וגו' : והיא השבועה הנזכרת כאן : והנה הוסיף לומר כאן בדור הרע הזה / לאמר שאמר אם יראה איש באנשים האלה : והם שתי הודעות כדי להעיר על טענה אחרת תחייב גזרתו : והוא מהכלל הוא שהדומה ידבק בדומה ויתחבר אליו : ולכן אלו היה בהם טוב . כמו שהארץ טובה : הם ראוי שיבאו שמה או אם היתה הארץ רעה . כמו שאמרו המרגלים / היתה ראויה לאותו דור שהוא רע . אבל אחרי שהיה הדור ההוא רע ומשחית / לא היה ראוי שיכנס אל הארץ אשר היא טובה ולא רעה . ואמר אשר נשבעתי לאבותיכ' להגיד כי בזה לא יחלל את דברו ולא יבטל את שבועתו / כי עוד תתקיים בבנים אשר יקומו אחריכם / שיהיה דור טוב ויבא אל הארץ הטובה ותתקיים השבועה . ולפי שכלב היה אדם טוב / אמר שהוא יבא שמה ולו יתננה . והנה אמר שהדור הרע הזה לא די שלא יבאו אל הארץ / אבל גם מרחוק לא יראוה . וזהו אם יראה איש באנשי' האלה . וכלב בן יפונה הוא יראה אות' והוא יבא שמה . ולפי זה היה משה אומר ביניהם / כי הוא ראה את הארץ מרחוק מה שלא ראה דור המרגלים . ולא בא שמה . כמו שבא יהושע וכלב כמו שזכר . והנה נתן הטעם למה הוכיח כלב מהגנות ואמר יען אשר מלא אחרי י"י / ורצה לומר שגם כן ראה הוא חוזק העם והערים / כמו שראו המרגלים ואעפ"כ לא נתפתה . אבל האמין ביכלת האלדי . וזהו אשר מלא אחרי / והנה בפרשת שלח לך זכר גם כן יהושע . באמרו זולתי כלב בן יפונה ויהושע בן נון / וכאן לא זכרו עמו / לפי שעוד משה יזכירנו / כשיזכיר את הארץ במקום מרע"ה וכמו שיבא . ואמר שגם במשה התאנף י"י בגללכם לאמר גם אתה לא תבא שם . ר"ל לא תהיה לא אלא ראיית הארץ כמו שעשה אל דור המרגלים / אבל אמר גם אתה לא תבא שם כי תראה אותה מרחוק ולא תכנס בתוכה . ואמר עוד יהושע בן נון ונומר : וטפכם וגו' : ר"ל שלא נשתוה משה עם אותו דור בהעדר הביאה אל הארץ / אבל גם היה להם יתרון בזאת הגזרה על משה . והוא שעם היות שלא באו הם אל הארץ / הנה בניהם וטפם אשר היו אומרי' לבז יהיה המה יבאו שמה והם יירשוה : ואם כן מה שאבדו האבות קנו הבנים וזה שלא היה כן למשה : כי בסתלק ממנו השגתו והגדולה : ולא חזרה הגדולה לבניו אבל נתנה ליהושע / וא"כ לא קנו בניו מה שאבד הוא / והוסף ממנו כואת הגזרה : וזהו אמרו יהושע בן נון העומד לפניך . ר"ל שגם לפניך הוא יבא שמה כלומר במקומך . ולכן אותו חזק כי הוא ינחילנה את ישראל / כמו שהיית אתה עתיד להנחילה : אם כן לא זכו בני משה לאה אשר זכו אביהם : ואתם לא כן / כי טפכם אשר אמרתם בתלונה שלבז יהיו ובניכם אשר לא ידעו טוב ורע : ר"ל הבחין בין הטוב והרע / עד כ' שנה שאין השכל שלם באדם עד אותו הזמן / ואין אדם בר עונש בב"ד של מעלה : המה יבאו ויירשוה במקום אבותיהם / ולכן בזה מיד ואמ' ואתם פנו וסעו כלומר אתם האבות סבו לאחור וסעו המדברה דרך ים סוף : להגיד להם כי שם ינועו מ' שנה עד תום כל הדור : ואמר אתם פנו לכם שהם ב' כנויים לומר שכיון שהאדם בעצמם לא רצו ללכת לפנים : ראוי גם כן בעצמם ישובו לאחור וילכו במדבר : או יאמר ואתם פנו לכם / הסתכלו על עניינכם כי אין ההנהגה האלהית דבקה בהם כבראשונה קדם : הנה נזה בתם מרע"ה את דברי בהודיעו לישראל / שסבת העכוב שקרה לאבותם במדבר היתה בסבת עצמם מצד שחטאו בענין המרגלים / וזה שנגזר עליהם באותו ענין ולזה הביא כאן ספור המרגלים כמו שזכרתי :

והנה נשאר לי להודיע / מה ראה מרע"ה להביא גזרתו בתוך המרגלים בגזרתם שלא יבאו אל הארץ : והוא הספק הי' וידוע שיסוד הענין בזה הוא ידיעת חטא משה ואהרן / שעליו נתחייבו למות ושלא יכנסו לארץ : והוא דרוש עמוק עמוק מי ימצאנו : ויען אשר בזה היה דעתי מחולק מכל אשר קדמוני : כתבתי אני בו פרוש' בביאור אבלי וגם הבאתי ראיות חזקות / להודיע שלא חטאו משה ואהרן בענין מי מריבה : וגם שם לא היה מצד מאומות שלשה' להגידו דרך קצרה :

ואומר שדעתי בזה הוא שאהרן קדוש י"י חטא בענין העגל : ומשה חטא בענין המרגלים : לא שיהיה בדין חטאת העגל : ולא שהיה משה רביעו עליו השלום בחטא אחרי דברי המרגלים קבלה להם פרסום : אבל אהרן כמו שידעת שלא בכונה רעה עשה את העגל : וכמו אמר וירא משה את העם כי פרוע הוא כי פרעה אהרן לשמצה בקמיהם : ועם היות שכונתו הית' להבהירם בכונת עד בוא משה : הנה במעשה חוטא שבמעשה : ולפי שבעם לקחו מיד י"י כפלים בכל חטאתם : מהם מתו במגפה : ומהם על ידי חרב ולא באו אל הארץ / כאשר אמר י"י להם הנה היה אהרן נות בנה מה : ולכן כיה מצדק האלדי / שכמו שאחד בנב נאשים בהם בהיותו במדבר / כן יהיות גם הוא שמה ולא יכנס לארץ : האמנם לפי שלא היה הוא כמו האנשי' ההם הקטי' בנפשותם לא נענש עמהם : והאריך הש"י אליו אפו : ועל כיוצא בזה נאמר ועתה לך נחה את העם ונומר : וביום פקדי וגו' : ולראיה אליו גם כן אמר אם נגוף הדברים ויגוף י"י את העם על אשר עשו את העגל אשר עשה אהרן : וזה להעיר כי עונו שמור לבעליו לעת בא דברו יתברך :

ואמנם חטא מרע"ה : כי כאשר שאלו ישראל המרגלים / לא אמר כ"א וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה ואת הערים אשר נבא אליהן : והאל ית' לא אמר גם כן כ"א שלח לך אנשי' ויתורו את ארץ כנען וגו' : והנה אדונינו משה הוסיף בשליחות דברים הרבה : כי צוה אותם שיראו את העם היושב עליה החזק הוא הרפה : המעט הוא אם רב ומה הארץ הטובה היא אם רעה היש בה עץ אם אין : ומה הערי' אשר הוא יושב בהנה הבמחנים אם במבצרים : והשאלות האלה גדול מאתם / אין הספק שהיו לטובה

טובה לבאר את ישראל בגבורות טובה / אבל נמשך אחרם מה שכתוב • שבתשובת זה אמרו חוזק העם • וחוזק הערים • והיות הארץ אוכלת יושביה ויתר הדברים אשר המסו את לבב העם • וכתב כזה שנגזרה עליהם גזרה שלא יכנסו לארץ • ושהמדבר ההוא יתמו ושם ימותו • ולפי שמשה הזכיר גזרה כדברים האלה / מה שישראל לא שאלו ולא נודע הכל / ונמשך מזה שהדור ההוא במדבר יתמו • ולזה הב' יהיות מרע"ה הכתב כזה במקרה : ושהיה מהצדק והדין הישר / שגם הוא שכתב זה לא יבא שמה כי שגגת למוד עולה זדון : ולפי שישראל חטאו במזיד / והוא ע"כ חטא בשוגג ובכוונה טובה / רצה הש' לחוס על כבוד משה / ולא תהיה גזרתו בתוך גזרת העם ככרת שלא לך לענשים : והאריך עליו אפו כמו שהאריך בזה האופן לאהרן על מעשה העגל : וכאשר נכרתה זאת חקת התורה התלוננו העם על המים : וכדבר תלונותם העירו / איך היו משה ואהרן סבות אל מיתת העם ולא נכנסו לארץ / כמו שאמרו ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו : וכל הכתוב שמשה ואהרן הלכו אל אהל מועד אבלי' ושפויי ראש מפני הקהל / וכנגד ההתרשלות נוסר לכן עונשותיהן : ולכן בא הדבור אליהם שידברו ויצאו הפועל סוכר להוציא המים : והיות משה יצא לכלל כעס באמרו שמעו נא המורים : והתחלת הקב"ה יחוס עליו לפי שישראל תפסוהו כאלו : והוא לא הודה בלבו מה שחטא ונתכעס עליהם : ולכן ראה בעת ההיא לתת ענשם עליהם על עונותיהם הקודמים • והיה אם כן מי מריבה כלי ואמצעי לדבר לא סבה עצמית בו • והנה יורה על אמתת זה י"ג דברים • הא' מאשר ענש גדול כזה א"א שיהיה לגדולי הדור כ"א לסבה גדולה לא לענין קל כמי מריבה . וגדול חטאו היה סבירת הלאוית • ואמרו הלאן ונקל ישמע להם וגו' כמו שאז"ל בספרי • הב' מאשר היתה מיתת אהרן ראשונה / כמו שהיה חטאו בעגל ראשונה • ומיתת משה באחרונה כמו שהיה חטאו גם כן באחרית הזמן • הג' מאשר היה זה העונש מתייחס לחטא / והם כלם שלא יעברו העם לארץ / ונענשו שלא יעברו גם כן הם אליה • הד' שלא בא הדבור במי מריבה לאהרן גם כן עם היותו בלתי צריך אל הפועל ההוא / והיה זה כדי לשתפם יחד בעונש המיתה' כי בעבור היותו' שהיה משה הנזכר לא נשתתף אהרן באותו דבר • הה' שלכן אמר משה וי' התאנף בי על דבריכ' גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר • וזה לא יאמר אם היה החטא הכאת הסלע או הדבור • ולא אמר כזה באהרן / לפי שהוא חטא בענש בעשותו העגל / עם היות כי כתוב להשמידו ולא לענשו יהו' שבעבור זה לא התפלל משה ואהרן כשנגזר עליה' על מי מריב' שלא יעברו את הירדן / ולמה לא בעקו אל גודל העונש בערך אל קטן החטא • אבל היה לפי שהם היו יודעי' שלא נענשו עליו • ואמנם מה שהתפלל משה ואתחנן אל ה' היה לפי שחשב שכבר סר חרון אף ה' ממנו • בראותו כבוש מלחמת סיחון ועוג שבא על ידו כאשר רז"ל בספרי • הו' שלזה לא כפר משה במשנה תורה בספוריו חטא מי מריבה כלל / לפי שאותו החטא היה כפי הנראה לא כפי האמת • הז' שלכן בא ענש משה וגזרתו בתוך גזרת המרגלים / באמרו גם בי התאנף ה' כמו שביארתי בפסוקים • וענש אהרן ומיתתו לא נזכרו שם • כי לא היה חלותו שם • אבל נזכרו בפרשת והיה עקב בסוף ספור העגל / לפי כי שם היתה הסבה במיתתו וכמו שאעיר שמה • ולזה לא נזכרה מיתת שניהם כמו שהיתה הגזרה : ולא נזכרה מיתת אהרן ראשונה כמו שהיתה במאורע • לפי שהונח לה כי מעשה המרגלים ראשונה למעשה העגל מהסבה שאמרתי • הט' שלזה אמר למשה והוכח אל עמיך • ונאהרן יאסף אל עמיו • יאמר שעמיו לאחים במדבר נכנתם • הי' שלזה ענש אהרן גם כן עם היות שבמי מריבה משה לבדו הכה • ומשה לבדו אמר שמעו נא המורים ואהרן לא עשה ולא דבר כלל • ועכ"ז נענש לפי שהיה ענשו על ענין אחר • והוא מה שעשה בעגל • הי"א שבעבור זה כשגזר ה' על דור המדבר שלא יבאו לארץ כנען על דבר המרגלים לא הוציא מהם כ"א יהושע וכלב • לא משה ואהרן • לפי שכבר היה נגזר לפניו יתברך עליהם שימותו שלולא זה תהיה השבועה שלא כדין • ולא תאמין לדברי האומר שהיתה אותה השבועה על המרגלים ענין / כי הכתוב אומר בהפך / אם יראה איש באנשים האלה הדור הרע / והפועל יורה עליו שלא לבד מתו במדבר המרגלים אלא כל אותו הדור • הי"ב מאשר דוד המלך ע"ה / שרמז ואמר ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם לא אמר שחטא משה בזה / אלא אמר שהרע למשה בעבורם • והוא בענין המרגלי' שזכרתי • ואמ' עוד כי המרו את רוחו • והוא מה שאמרו במרגלי' ותמרו את פי ה' • ולא זכר אהרן • כי הוא היה החוטא בעגל כמו שזכרתי / עם היות סוכתו בלתי רעה ועם היות שניהם משותפים במיתה • הי"ג הוא מה שאחז"ל במדרש פ' החקת • כשדרש ר' שמלאי מפני מה נתאוה משה להכנס לארץ ישראל
בדרשו לכן אחלק לו ברבים / וגם כאומר ואת פושעים נמנה • שנמנה עם מתי מדבר / ר"ל שמת בסבת מיתתם עם המרגלים [illegible] הגדול שיש ביניהם זה בשוגג ואלו במזיד • וכן גם כן רמזו רז"ל באלה הדברים רבה פרשת ואתחנן אמרו שם / כי לא תעבור את הירדן הזה / על זה אמ' איוב אחת היא ע"כ אמרתי תם ורשע הוא מכלה • ר' יהודה בר נחמני משם ריש לקיש אמר / מלה"ד לחכם שנכנסו חברים לאכול בביתו / הם שומרים מה ראיתם בתו של רבינו זה • [illegible] קלקולין [illegible] מוכס • אמר שנגנב [illegible] נכנס לאכול בביתי • [illegible]

אחד לידים לאכול אצלו ראה בתו של מכס • אמר כמה נאה בתו של רבינו בו המכס א"ל נגנב אני שאיני מכניסך בביתי • א"ל החכם מה אני רואה הכל שיש אצלך / שאין מי שלא יאמר על בתך רע ואני אמרתי עליה טוב : כך משה אמרו המרגלי' רע על הארץ / שנאמר וימאסו בארץ חמדה / ואמרת לכם אם יראה איש באנשי' האלה הדור הרע הזה • ואני אמרתי על הארץ טובה : ואתה אמרת כי לא תעבור את הירדן הזה : לכן אמר אחת היא על כן אמרתי תם ורשע הוא מכלה • כנה העירו במאמרם ז"ל למה שאמרתי בחטא מרגלים וענשו / כי כמו שהתלמידי' כלם דברו בבתו של המכס ואף בכלם ובאחם מכניסו לפי שדברו בבתו • עם היות שהראשונים אמרו מה ראיתם בתו של רבי כלומר ר"ל מה הגנוי והיופי שראיתם בבתו של רבי • לפי שהיתה בעיניה' כעורה • והאחר [illegible] בשבחה באמרו מה נאה בתו של רבי כיון תם הוא שאליו מרגלי' בעבור זה שדבר בבתו עם היו' דבריו לטוב ולא לרעה כך היו דור המדבר ומרע"ה : שהם בעבור שדברו מן הארץ רעה • ומשה בעבור שדבר ממנו טובה נענשו כלם שלא יעברו אליה : ולא היה חטא משה על מי מריבה כמו [illegible] הכתובי' איך אמרו שנענש בעבור שדבר מן הארץ : אבל הכונה [illegible] והוצאו אל מה שפירשתי :

ואמנם נשאר לי לישב פסוקי התורה • אם בפרשת זאת חקת התורה שאמר יען לא האמנתם בי להקדישני לעיני בני ישר' לכן לא תביאו את הקהל הזה • המה מי מריבה וגו' • והנה לא אמר להקדישני במים / אבל אמר להקדישני לבד / לרמוז על פעליהם שהיה להם לקדש את השם • אם אהרן לקבל המיתה כמו שקבלה חור ולא יעשה את העגל • ואם משה שהיה לו לסמוך על דברי השם / שאמר שהארץ היתה זבת חלב ודבש / ולא יעשה עליה עוד בקירה • ולזה אמר מיד המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם • ר"ל החטא בעצמי היה שלא קדשתם אותי • ואמנם ענין מי מריבה לא היה בעצמו סבת המות • כי שם רבו בני ישראל את ה' ויקדש בם • רוצה לומר במשה ובאהרן שלא חטאו ולא חטאו שם כלל / וכריתת אהרן כאמר על אשר מריתם פי למי מריב' לא אמר במי מריבה • אבל אמר על אשר מריתם פי • והוא בעונותיהם הקודמי' וייחס זה למי מריבה כדי לאמר במים • ולא לענשם בכלל פושעי ישרא' ובפרשת פנחס אמר על מיתת משה כאשר מריתם פי במדבר צין במריבת העדה / להקדישני במים לעיניהם הם מי מריבת קדש מדבר צין : שפגני כבודו של מרע"ה אמר כן : כדי להעלים הדבר ושלא יתגנו בסבת הענין כ"א הסכימו' אשר ה' קורא : אבל בפרשת האזינו אמר אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר צין על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל : והנה בפרשה ההיא על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל' אמר אמרו אשר מעלתם בי : נתן הרמז שהיו שם ב' סבות : כנגד עצמות הנעלמת והיא עונותיהם הקודמים : וסבה קרובה גלויה בלתי עצמית : והיא מי מריבת קדש : ועל שתיהן אמר על אשר מעלתם : על אשר לא קדשתם : ואמנם למה אמר מעלתם מריתם בלשון רבים : ולא האמנת' ולא קדשתם בלשון אחד : ואיך יאותו הלשונות האלה לשנותיהם ואיך ייחסו אליו : הנה הוא לפי שאהרן פשע בקדושת השם : שהיה ראוי שימות על קדושת שמו ולא יעשה העגל : וכן דרשו ב"ר ונקדשתי בתוך בני ישראל מסור עצמך על קדושת שמי : וכן אמרו מעלת' נאמר על אהרן : כי המעילה היא הגזלה ולא קדשתם ומעלתם : עם היות שנאמרו בלשון רבים : על אהרן לבד כוון בהם : ואמנם מריתם פי : ולא האמנתם : באמר על משה אמרה פי ה' כמנחל / כמו שיפו על שאלות המרגלים שם שלא נתן יתברך : תם כבר זה כשראל מיעוט אמנה : ועליו אמר לא האמנתם : וכדי להעלים הענין / באו הלשונות האלה פעם במשה פעם באהרן / וכלם בלשון רבים להיותם שניהם אחת : פעם יאמר לשון יחיד • [illegible] אחד שלא : ופעם יאמר בלבד מריתם פי : כי רצה להעלים הענין באופן הדברים : ואין לך שתאמר ולמה לא הכניסם הקדוש ברוך הוא בשעת חטאתם : וזה לו לתלות ענשים במה שלא חטאו / הוא ענין מי מריבה ולאשים אל ויכוח : כי התשובה בזה היא כדבריהם ז"ל / בשלהי פ' [illegible] שבת וב"ר פ"ס : ובויקרא רבה פרש' כ' שאמרו ברוך הוא מאריך אפיה וגבי דיליה : והנה התורה פרסמה חטא נדב ואביהו / בהקריבם אש זרה לפני ה' / וכם אמרו שנדב ואביהוא לא מתו מהסבה ההיא : ונקבו סבות אחרות : באמרם שתויי יין נכנסו למקדש • ויש אמרו שאמרו הורו הלכה לפני משה רבן ומהם : שקבצו בשביעות : וכן אמרו באצילי בני ישראל / כי רצו שהעלימה התורה מפני כבודם סבת מיתתם האמתית ותלתה הדבר בסבה אחרת : ואם היה זה דבר ראוי במקום כ"ש בזמן שהוכנו משה ואהרן קדוש ה' : שהיה ראוי מגלו עונותיהם בעודם ויתודים ולא יתבלו עם פושעי ישראל : ולכן היו ראוי מתכלית העלם : הנה בתתי כזה ראוי דברים בדרוש הזה : ואני הרחבתי בו מאד [illegible] ודי עתה במה שהבאתי כאן :

ואתחנן ואתחנן אל ה' בעת ההיא לאמר וגו' עד הר עיבל : ימים רבים / אחרי אשר הוכיח משה / בדבריו הסיר מלבב השומעים הספק / אשר היה אפשר שיפול בהם / על מה היתה סבת

מאמרו לעולותיהם כשהרגו מ' מלכי ... ולזה ג"כ לשמוע הפסוק הב' ·
ומזה לשה יש' לא נלחמו עם כל האלכי אשר עברו שם · ולזה נכללו לפני
האמורי לבדו · אם היתה מלחמתם כמו שאלו · ולזה ראוי להודיעם
מקלה / מזה שקרה אות' לפני האמורי / לפי שבצאו מלחמה עמו בהיותם
מפורים מהם · שלא ילחמו · ר"ל להיות' בוחרים מותו ית' במקום המרגלים ·
מזו ותענו ותאמרו אלי חטאנו לי"י אנחנו נעלה וגו' · ר"ל אתם הייתם
המתרשי' משה אשר · ולפי שהתבלבל מעלם · אם זה אמר' לבין הא'
בהיותם' את פיו ובהתריס' דברי' כנגדו · ואם בתולדת לבבם אשר עד דבר
המרגלי' · לכן החרם' היתה בבטחה במה שכתוב לאמר · ואמרו מעולם לה'/
ועל תולדת לבבם אמרו אנחנו נעלה ונלחמנו / והוא מה שאמר אתם
יצאתו בגבורתם · ומזה תגרו כלי מלחמת' · ותהינו לעלות ההר · ויאמ'
משה ותהינו לעלות ההרה · פירוש כפי דעתי · מלשון הנה · כמו הננו ועלינו
חכר שהיש' ית' לא רצה בזה · יען היתה תשובתם בגלוי ... ונאמן נכורת' /
ולזה אמר לשמה אמור אליהם לא תעלו ולא תלחמו / כי אינני בקרבכם /
ולא תנגפו · ר"ל הנה המלחמה הזאת תהיה מצומים כי אם מלרים / ולפי
הישועה ולא לכם / וכיון שאינני בקרבכ' מה לכם עלותכ' כי לא די שלא
תושעו · אבל גם תנגפו לפני אויביכם · וזכר זה כי אם הזכר כשם ולא
אמונו לו · אבל כוונו לכם שלו לבלא ולא להשתובב · אבל להמרות'
את פיו בדרך וזון עלו ההרה · וזהו ותמרו את פי י"י ותזידו לעלות ההרה ·
והיה כמו שאמרו ספוק דבר הש' להם עלה כי הוא לא אתו לעלות · וכאשר
אמר להם לא תעלו ולא תלחמו · אז אמרו אנחנו נעלה ונלחמנו וירדו
לעלות ההרה · וזהו מה שכתוב אותו' אותן עלו להר · שהזידו את פיו
כאשר ראו' עלו מלחמה · ולזה היה המקרה הזה עוכם ועשרדו מאחריהם · ויצא
האמורי לקראתם וירדף אתכם / כאשר תעשינה הדבורים שרדפו אחר'
ויכו אותם · כך האמורי רדף אחרי יש' ויכום עד חרמה · וכמה מכה
כשיהיה זה במקום אשר שם עצמם תחלה בדבר · וזהו ותשובו ותבכו
לפני י"י ולא שמע על פי שבמדי דמעות לא נכללו · אף על פי כן לא שמע י"י
בקולכם ולא האזין אליכם · כמו שאמר על עברם אלא די שלא יכפרם ·
אבל גם קצפם לבד לא ירצה לבחוש · וזהו המשלים מה לתת תוכחה אשר
כבש האמורי לישראל במלחמה · והוא אמרו ושבו · ותשבו בקדש ימים רבים
כימי אשר ישבתם · פרש י"ח שישבו שם י"ט שנים / כמו שישבו י"ט שנים רבה דברים פ' ה'
שארות בכל המסעות · שכלם לזה כך / וכ' שנים · ג"כ אמר כימי אשר
ישבתם לבלבל את הארץ · ר"ל יום לשנה · ולפי שבשבו ימים כימים אשר
שבתם · ר"ל יבוא שם סיוגו אין כוונה כזמני שנים נודע לכם ושנותם ·
ויפן ונסע המדברה וגו' ונסב את הר שעיר ימים רבים :

ויאמר י"י אלי רב לכם וגו' עד ותעבר ונבר · שאלו שישראל נפה
... שהתכו עמים האמורי · הנה לבלתי עוד לוחם · לא נלחמו בני
ישראל · עם עשו ובני מואב ועמון · ולזה היה אלא · ומה זה לבקש ידכם ·
ונאמר כמו שהם פרשיות הבאות פרשה זאת להודיע זאת · והנה כהוכחם
בארץ שעיר ואשר משפחה אלא לקח ישראל את ארצו · ומה לתולדות ישראל
ולירשת מהם · כי שלחם שם עין ירדו ישראל · אבל היה לפי שישראל
שהאמורי היו · שלא ישגבו בהם מלחמה / לפי שבשעה הבא הארץ ההיא
שלהם נתונה לעשו · והוא אמרו רב לכם סוב את ההר הזה · פנו לכם
צפונה ועל זה הדבר' רבה "דברים ... · כי יורד אשר רמזה שעשו של עשו פרשה ט'
... עניו הכתוב' שלמעלה · באומר פנו לכם צפונה · הייתה הגולה העתידה ·
שהוא אומר לבוא ... לא תבלעי · ... ולכן כאשר מעיד לבא
... והנה ואת העם צו לאמר אתם עוברים בגבול אחיכם בני עשו
היושבי' בשעיר וייראו מכם ונשמרתם מאד / באומר שאינו שונא אתכם אבל
לפי שהם יראי' מכם · כי זה הוא נתפך כי מיראתם' מכם · וזה היה בזרת
אשם קרויו' לקבוצו · ועם כל זה לפי חנה אתכם שתאמרו שכתוב' שלא לא
בם · וזה משלת העולם · ושלא תתגרו בם מלחמה / ובזה בברית' עם האמורי
ובבית' להלה מיום על אפיו ועל שמתי · ועכה כולל תתגרו בם מלחמה /
שלא יטנכו לא לבוא את הארץ · ולא לבאות את העם ולא לבבלה שלא כי
ירושה לעשו נתתי את הר שעיר' · ולפי שלא ישבו שבינו שלא יקנו את
ארצם / לכן הנה אשר יקנו מהם מזונות ויהיו להם לחם / בדרך
הבושי' הכנעני' והירושי' מן האמורי' מכם · לכן הוסיף' אוכל
מזונות גם המים' שאתכם' תשבו · לתת' מכם / להגעיד הכתוב' · לא
יקנו מהם' כי זה נכבק שלא · וזהו אמרו אוכל תשברו מאתם בכסף
ואכלתם' · וגם מים תכרו מאתם · ולפי שלא ילחמו ישראל שהיו
אם כבה להלות' · אמר כי י"י אלהיך ברכך בכל מעשה ידיך ידע לכתך
וגו' · לא חסרת · רוצה לומר שבבכה והעושר אשר אתם שיתו
ירושת אבותיכם' אבל הוא כלו מהש"י · כי הוא הבורא' בעושר ובמזונות
בלב וכבוד' · והביא ראיה מאשר ברכת י"י היא תעשיר · שהליכת'
במדבר כבוד ובטוב · ועם כל זה לא חסרו בו דבר מכל הדברי'
הצריכים' אליכם · ומפני זה ראוי שיחזיקו עמו שבשבין · ברב כל הארץ
שבכה וטוחה · ... לשם אבל גם שמה בודאי' לקנות מזונות
וכמים בכסף שלא מבני עשו שלא יתגלגלו בזה · ומפני המשוי בזה נגד
ישראל מלא בני עשו ולא בלא' שאם לבוא' ... · ונבו ישראל יתברך
בתנלגלם את ... · וזהו ונעבור מאת אחינו בני עשו וגו' ·
עם ... בבנין כר ... ... רבה

אתם עוברי' בגבול אחיכ' בני עשו · אף על פי שהם בני עשו אחיכ' הם ·
ועוד שם אמר כי סתירה שמלו הכתוב' אין חקה המקום אבל' · אתה
מוכן בעשו ולא ... קנה ... · ... את אביו · ומה
פרע לאהבתן לו חקה ... כמו ... · ... ... אחיו ישראל ...
לארץ ... עם כל ... · ... להתגרות בעשו
אשר להם ... לברוח לו ... את אביו / אל תתגרו
בם מלחמה · כי לא אתן לכם מארצם ירושה · עד מדרך כף רגל
דכיול אתגרות אבן די לא בידן · וכתיב מורה דרכתי לבדי ויראה מזה
אלא כגה הש' · שלא יתגרו מלחמה עם האומות האלה · להיות ארצות'
ירושות להם מתחלת הבריאה · כי נתן כל האומות יחד · אבל לבני עשו
להיות' זרע אברה' אוהבו / רבה הש"ל יתברך שלא יירשו את ארצו · ולזה
אמר בגבול אחיכ' בני עשו · להיות' אחים מזרע אברה' · ואמר ונעבור מאת
אחינו בני עשו / כי ... ... · וכן עמון
ומואב להיות' בני לוט ... ... · ... יתברך שלא יירשו את
ארצו ... ... לא ... · ולכן לא ... ... ·
ואין ... ... / והיה ... ... אומה
ואומה ... ... · ... ... להם
... ... · אף על פי ... ... / ... ...
והמכונה ... / ... ... · והיה
הנקרא ... ... · ... ...
... ... · ... ...
ויראו / שלא תגלה ... ... עמוס ט' ג'
לא ... · ... ... · ... ... יתברך ... ... כל
הארץ ... ... · ... ...
... / ... ... יתברך ... ... ·
והוא ... ... לא ... וגו' · ואמר כי ... ...
הלכה י"י אלהיך ... ... · ... ... בכל
... / כי בכל ... ... הארץ
... ... / ... הארץ את יושביה / ... בני עשו ובני עמון
ומואב / עם היות שלא ... ... ישראל ... ...
... ... · ... ... · ולכן היה ...
... את ארצו ... ... ירשו ארץ · ... ...
... ... · ... ... לבני ישראל
... ... · הנה נתתי בדבר ... · ... ...
... / ... ... הארץ ... ... בני
עשו ובני לוט ... · ... ... /
... ... · ... ... · ...
... יתברך ... ישראל ... ...
הארץ ... · ולכן ... את ... ... בגבול בני עשו
שלא נלחמו בם · וכן בגבול בני עמון ומואב · ... כך ... ...
... ... את ארצ' ... ...
לא ... · כי לי' הישועה ... ... הארץ ... ...
... יתברך · ולכן נתן ... ... בני עשו זרע אברה' ובני לוט בן
... ישראל ... ... אברה' יירשו ארץ · ... ... בני
עשו ובני לוט · ... ... הארץ ...
... ... · ... ...
... · ... ... · אל ישראל ... ...
הירדן · ולכן כל הארצות הקודמות לירדן / ... ...
ארץ סיחון ועוג ... ... הארץ · הנה שם כן
... ... · ... ... :

ואמנם ... לא ... ...
... / דברי ... ... וגו' ·
... / לא ... כי ... ... :
... ... / ... לא ... ... עם בני עשו
... ... · ... ... ישראל / ... ...
... ... / ולכן ... ...
... ... :
... ... · ולא ...
לפי ... ... · ... ...
... ... את ארצם · ... ... · ... ...
... ... / ולכן לא ... · ... ...
... ... · ...
... ... :

ונפן ונעבור דרך מדבר מואב ויאמר ... ... י"י
לכם · ... ... על ארץ מואב /
רוצה לומר שהש"י יתברך ... שלא ילחמו בהם · ולא יתן ...
להם ... ... לא ... ... ישראל · ... ...
... ... · ... ... · ... בני עשו ...
... ... / ולכן ישראל ... ... לא ... על ...
... ... · ... ...

[illegible]

עתה [illegible]

אתה [illegible]

קומו [illegible]

ואשלח [illegible]

[illegible]

ואמנם [illegible]

[illegible]

ונפן [illegible]

[illegible]

כירק [illegible]

[illegible]

כרלוי בלבריו • והנה התורה כתב בפרק ח' דעקב' וספרו שלא אחרם [illegible]

[illegible]

בעלחמה זאת :

ראת הארץ הזאת ירשנו בעת ההיא מערוער וגו' עד הנלחם לכם • [illegible]

[illegible]

הנה [illegible]

[illegible]

פרשת ואתחנן

ואמנם הספקות אשר יפלו בזה הסדר מפני העיון הפשוט בכתובים הנה הם שבעה ועשרים :

הספק הראשון באמרו ואתחנן אל ה' בעת ההיא / [illegible]

[illegible]

הספק [illegible]

[illegible]

הספק [illegible]

[illegible]

הספק [illegible]

[illegible]

הספק [illegible]

[illegible]

הספק [illegible]

[illegible]

הספק [illegible]

[illegible]

הספק [illegible]

[illegible]

הספק [illegible]

[illegible]

הספק [illegible]

[illegible]

הא' [illegible]

[illegible]

והב' [illegible]

[illegible]

הספק [illegible]

[illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

[illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

[illegible]

והנה

[illegible]

ואחר

[illegible]

והסבה הב'

[illegible]

והסבה הג'

[illegible]

והסבה הד'

[illegible]

ואמנם

[illegible]

ואמנם

[illegible]

שבעם לאחד מאלה הדין · כמו שהיה בבנין הבית שמשך זמנו עד שבא בבכסו ישראל לארץ · שהיתה מדת הדין גוזרת · שגם הוא לא יכנס אתה · כמו שכתבתי בבנין ועשה וזהו שאמר כאן ויתעבר ה' בי למענכם ולא שמע אלי · שהיה הדבר כנגד ישראל · שבעבור אותו בילדר לכהן · מיתת
ספרי רבה גם כן אמרו · ועל דרך זה אמר כמו כמדבר רבה כברכת יברכך ה' ·
פ' י"ט כתוב אחד אומר ישא · וכתוב אחד אומר לא ישא · אלא כדבר שבינך לבינו הוא מנקה · בדבר שבינך ובין חבירך לא ינקה · וכן כאותו פנים וכו' · כמו שאמר כנזכר · בגלל יושב עבירות שבין אדם לחבירו אין יום הכפורים מכפר · טעם על זה · שהיה קטרתו מנוגה שבר המצרים היוצאי' כחומה לא הן יתעבר לירדן · ולא אר הכנות שאומר כמבחן · וזאת הברכה · הנה התבארו הענינים · ומתנו השאלה בפסוקים הראשונים :

אם הראשון שאמר ואתחנן אל ה' בעת ההיא · שהוא לרשות למה שאמר לאמר ה' ואת יהושע צויתי · כי היתה התחנה מיוחדת לאותו מדרש כה הוא ועל הכנף :

ואם השני שאמר אתה החלות כנגד מלחמות סיחון ועוג שכבר כו' לבנן התחלה · ולא תחלתם מלה · כנגד הגדולה שבאה עם עוג ומלכותיו · והגבורות שבאו כנגד סיחון ועוג :

ואם השלישי שאמר תכלית אלות שבה הניעו עליו כבלעם לעבור את הארץ · כי ראית טוב ותכלית המלות · לכל מלה שתלו אשר יעלו ישראל לירשה כמו שאמר ת"כ לראות טובת הארץ ובכרותיה · כמו שעור הארצות והנחלות · ולזה אמר אל הארץ הטובה :

ואם הרביעי שאמר ויתעבר ה' בי למענכם · שהיה לפי שהוא המדבר לפיסוס ואהבתם · שבכו שנים והבכורים בעבור מרע"ה :

ואם החמישי לפי שראית הארץ עם סוף תלונותי · הנה היתה כבלעם כאלו היה עם מרע"ה הולך בתוכה · והיה זה להגלים לבו שהיה שלמה · כמו שכבר לאבות ושכלו בריה · וזאת כל תעניד לבא בארץ ונעם בתוך הימים :

ואם על השני שאמר ונשב בגיא מול בית פעור · לרמוז על מיתתו וקבורתו שבקבר שם בארץ · אשר כתוב המגינים · וכזה השלים הספור אשר התחיל באלה הדברים מבת הכנות אשר זכרתי :

ועתה ישראל שמע אל החקים וגו' עד כאן · הגואל לך ואחר מרע"ה ברכותו לבאר את התורה ואת המצות · רצה להקדים לבאורם הספורים אשר קרוה ותבאתה אשר זכרתי · ה' התחיל עתה לדבר מהמצות והמשפטים ותכם · באמרו ועתה ישראל שמע אל החקים · ר"ל ועתה ישראל אחרי שכבר הפירותי ולבך התשובות הקודמות · שהיה אשר איעלו בלעתך על שכר המצות · והוכחתי יראות יוצאות הארץ דבר מנקן במלפי בכם · ראוי שתשמע אל החקים והמשפטים אשר · אנכי מלמד אתכם לעשות · ר"ל שאין הלמוד תכלית הדרישה בהם כי אם לתכלית המעשה · ועל זה כדי שתחיו ובאת' וירשתם את הארץ אשר ה' אלהיכם נותן לכם · ולא תהיו כמו המדבר שמתו בו ולא נכנסו לארץ · ולפי שאמר אשר אנכי מלמד אתכם · אשר אליהם אלא יחשבו שהמצות ההם אשר ילמדם · הם המצאות מדעתו · ולכן כל חכם לב ינכר בלבו להוסיף עליהם או לגרוע · וזהו לא תוסיפו על הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו · ונתן הסבה כזה לשמור את מצות ה' אלהיכם · ר"ל שהמצות הן אלהיות · שהן מה' ומה היותו ע"ה הוא השליח בהן · והביא ראיה בדבר שיכון בבעל פעור · שראו בעיניהם ומה' · שכל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' · ואמר זה כנגד ומרי בן סלוא שאמר למרע"ה כהקדים · לפנינו את המדיינית הזו אסורה או מותרת · א"ת שהיא אסורה בת · יתרו מי התירה לך · כמו שנזכר רבה ומבא כ' לפי שהיה חושב שהיא מפק במצות · ושחשב שהיו אנושיות מדעת מרע"ה ולא אלהיות · ולכן השמידו ה' · ואתם אותם שנשמרו כל אשר אצלכם מרע"ה מבעבור זה הם דבקים בה' אלהיכם · ולא גרעו ולא הוסיפו מן המצות חיים כלכם היום כמה · והוא משה שבחה אלאחרי מרע"ה ותלמודיו כלם היו אלהיים · ולזה אמרו כדרך תולדה היוצאת מן הדברים · ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלהי · ר"ל כלומר כ"ל ישראל שהמאמין הוא אשר ראית בבעל פעור · שהחקים והמשפטים אשר למדתי אתכם אינם מדעתי · אבל היו כאשר צוני ה' אלהי · ולכן ראוי שתשמרו ועשיתם אותם מבלי תוספות וחסרון · והנה אמר חקים ומשפטים בלבד · לפי שהמצות יש להם שתי חלוקות וגזירות אצלנו כי מהמים נקראים חקות לפי שגזירתם נכם · ומהם נקראים תורה לפי שהם מורות הדרך הישר לשלמותנו · ומהם נקראים עדות להיות זכר ועדות לחדוש העולם וליציאת מצרים · והשאר הבאות מהעדה כמצוה עליהם · ואמנם כאשר יתחלקו כל המצות בהיות טעמם נעלם בלתי נודע · או נגלה ונודע · והם החקים שאין טעמם מושג אצלנו והמשפטים שהם המצות שטעמם נודע · ולפי שאין אמצעי בין החיוב והשלילה לא היו חקים ומשפטים · כוללים כל המצות · והנה אמר המצות והמשפטים כי הוא חכמתכם ובינתכם · להגיד כי המצות אשר צוה אלקים ראוי ששמרו אותם · לבלתיהם · כ"ש כאשר יצטרך לזה שלמות המצוה · יתברך · עשו אמרו ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים · רוצה לומר שבעשיית המצות יתחשבו חכמים ונבונים

בעיניהם · ולפי שזה יקרה בבנין החקים · שיחשב כפועל אותם שהוא שוטה ויתפתי וחסר דעת · אחרי היותו עושה דבר שאין לו טעם שכלי · לכן רצה להוכיח הדבר כהם · שעם היות שהחקים אין להם טעם · הנה העמים אשר ישמעון את החקים האלה · יאמרו בלי ספק רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה · לפי שיראו התועלת הנמשך משמירת החוקים ההם · היותו גדול ועצום בקנין הדרכים האלהי · וזהו אמרו ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו · וענין זה הוא כי כל פעולת עושה האדם · והיא זו בלתי נראה לדרך הטבע · הנה יהיה מיוחס בעיני רואיו · כאחד משני פנים · אם שייוחס לטועה וסכל · אם לא יראה ממנו תועלת מזה דבר · ואם שייחס לחכם מופלג · אם יראו שמזאת פועל יחסף טובה גדולה ותועלת עצום · גם כי הפועל ההוא בלתי מוסכם אל השכל · כי כמו שהרופא הזה · אם ירצה באחד האיזוטיקן כדבר קל · בלתי נתיחם · אליו יחשב לרב חכמתו ועוצמה · כן כראות העמים שישראל בעשיית החוקים שאין להם טעם · ידבקו בשלמות ית' ויהיו קרובים אליו · יגזרו אחר שבלי ספק · החוקים ההם יש היות טעמם נעלם מעיניהם · הנה יש בהם חכמה מופלגת וטעמים גדולים · יורה עליו עוצם התועלת שהיא היוצא מהם · וזהו אמר הגוי הגדול הזה כי מי גוי גדול · כי לא תמצא החכמה · כי אם באותו מעט אנשים רשומים · וכמו שאמר המשורר אביר רחב בכל ליודעי · הנה פלשת וצור עם כוש זה יולד שם · רוצה לומר שהנולדים בהם אנשי חכמה היו אנשים מועטים · וכ"ש הדבקות עם הגבול · כי לא יזכה אליו כי אם אחד מעיר ושנים ממשפחה · ואתם כאומה הזאת יש היותו גוי גדול · יהיה חכמים היותו כלו חכם ונבון ובהיותו גדול אשר · כי כלם דבקים באלהיהם בכל
תהלים קראם אליו · זהו מה שאמר המשורר · ולציון יאמר איש ואיש יולד בה · ר"ל
פ"ז שהיו נולדים בה אנשים רבים מהחכמים · מה שלא היה כשאר האומות · והנה נתן עוד טענה אחרת להוכיח שלמות החקים · באמרו ומי גוי גדול אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת · רוצה לומר שהאומות לא ילעיגו אל החקים אחרי ראותם שהמשפטים · שטעמם ידוע הם צדיקים ויחשבו זה שהחוקים הם צדיקים גם כן · אף על פי שלא ישיגו את טעמם · כי כמו שהאדם כשנאותו פעולות רבות כפי התבונה והשכל · כשיראו אותו עושה מעשה שאין טעמו נודע · ראוי לחשוב שזה גם הוא לפי שכלו עם היות ענינו וטעמו נעלם · ככה כענין המצות כראות האומות שהמשפטים כלם צדיקים · יגזרו אחר שגם החוקים התוריים עמהם הם צדיקים · אם לא שצדקתם וטעמם נעלם ובלתי ידוע · וכמו שכתב הרב המורה · ולזה כרף בכתוב הזה חקים ומשפטים · כאלו אמר ומי גוי גדול שיש לו חקים · שיש להם גם כן משפטים · שאותם המשפטים הם צדיקים ככל התורה אשר אנכי נותן לפניכם היום · רוצה לומר אותם אשר אנכי מלמד אתכם · שבהיות עצמם לא עדיין נגלית · הייתם אליו יתברך · וזה בלי ספק · רוצה לומר שצדקת המשפטים יורה על צדקת החקים · ויודעם · הנה א"כ נוה להם ראשונה שישמרו החקים והמשפטים · שהם כוללים כל המצות · לפי שהמצות מצד עצמם הם אלהיות · וכפי החכמה והתבונה · ואף החקים שאין טעמם נודע · יורו על החכמה כפי התועלת היוצא מהם · וכפי צדקת המשפטים המצורפים עמהם · ואחרי שהוכיח שלמות המצות מצד עצמם ומהטענות האלה · הוכיח שלמותם מצד הבורא יתברך · המצוה אותם · והוא אמרו רק השמר לך ושמור נפשך מאד ונומר · יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב ובמו שנפרש · והותרו בזה הפסוק הוא בקשור עיניכם הרואות · עם מה שהזהיר לא תוסיפו על הדבר · וגם הפסוק הה' למה בתחלה זכר חקים ומשפטים ואחר כך אמר חקים בלבד · אשר ישמעון את כל החקים האלה ובסוף חזר לומר חקים ומשפטים צדיקים :

רק השמר לך ושמור נפשך מאד · עד ועשיתם אותם לכם ולזרעכם · אחרי שזכר שהמצות מצד עצמם ראוי שישמרו אותם · להיות חקים מועילים ומשפטים צדיקים · וכר שלמותם היותר גדול ועצמי · שהוא מצד המצוה יתברך · להיותם אלהיות כתנו נביאי · מאת ה' נתן הנביאים · והנה אמר על זה לשון רק ולשון שמירה · בעבור שלא יבאו לטעו' כשיבא · שיקיימו את המצות להיותם משפטים צדיקים כפני עצמם · ומדרך מדיניות מסודרות כפי השכל · לכן אמר שאין זה מספיק · כי אין שלמות המצות שכתבם · אם ששמרו אותם הדבר להיות' אלהיות · ולא תחשבו שהכל ינזר עליה · והוא אמר רק השמר לך ונומר · רוצה לומר רק הזהר מאד · שלא תשמור החקים והמשפטים ההם · להיות' צדיק' בעצמם · כי אם להיות' אלהיי · ולכן הזהיר בן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך · אבל ראוי שתודיעם לבניך ולבני בניך עד עולם · והוא אותו יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב · באמור ה' אלי הקהל לי את העם · רוצה לומר עם היותו עם והמון גדול · והכנותם לא תחול ולא תשרה · כי אם בגדולים אשר ה' קורא הנה מה' רבה לכולם כלם כקטון כגדול וזהו הקהל לי את העם ואשמיעם את דברי · ואחר שהיה זה בעבור שילמדון ליראה את השם יתברך כל הימים · כמו שאמר בעבור נסות אתכם בא האלהים · בעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו · וזכר איך עמדו תחת ההר בהיותו בוער באש והיה מקיף את ההר חשך ענן וערפל · כי תמיד היה נראה כבוד ה'

שהיה [illegible] מתוך הענן · ותיכר השם יתברך עמהם ולא ראו
אותו רק שמעו קולו / והוא אמרו קול דברים להבדילו מאשר הקולות ששמעו
בסיני · כמו שאמר וכל העם רואים את הקולות / ולפי שהקול הוא מושג
לחוש השמע ומיוחס בלחות · לכן אמר קול דברים אתם שומעים ולא
אמר דברים אתם שומעים · ותכלית הדבר הזה כלו מה שאמר מיד /
ויגד לכם את בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים · רוצה
לומר הנה באזניכם שמעתם הדברים הכוללים את המצות כלם · ואמנם
התורה היותם אלהיות לא אנושיות · ויורה ג"כ עליו כתיבת הלוחות בידי
בו"י שהיתה פעולה עצמית / ואמנם אשר המצות אם היות שלא שמעתם
אותם באזניכם · הנה השם יתברך צוה אותי בעת ההיא / ללמד אתכם
אשר החקים והמשפטים שתעשו אותם בארץ הזאת · אשר אתם עוברים שמה
לרשתה · ואמר זה להגיד שאותם הדברות שהם שמעו / היו החקים
כוללים כל מצות התורה / שהחקים והמשפטים אשר שמע משה רבינו ע"ה
מאלהים · היה כדי ללמדם אותם עם היותם כבר נכללים כי הדברות אשר
שמעו אף על פי שהם לא הבינו בפרטיותם ובגלויותם ולכן הוצרך ללמד
אחר כלו מה שצוה היות המצות כלן מיוחסות ית' · כפי שהשם אתה ית'
ולכבם מלכו / כי זה הוא אשר רבה לבאר פה :

ונשמרתם מאד לנפשותיכם וגומר עד כי תוליד · קשור הכתובים הללו ועניינם כך הוא · כי לפי שזכר שהתורה רבה /
אלא שבאו יום העמד הגוי הזה כיניכם · חשש אולי יבאו לעשות תמונה
אלא לזכרתו / לפי שהדבר הנה זה תמונה כדמיון הרואים יותר מהנשמע
ואולי יבאו מפני זה לעשות תמונה [illegible] ענן וערפל [illegible] כאשר
[illegible] ותמונתו עומדת לפניו [illegible] הדברים מהדברים [illegible]
לאותו מעמד · לכן הזהירם שלא יעשו כן כי [illegible] מהומים
[illegible] לאחרית הגבוהות בכלל ית' · וזה הפסד גדול לנפשותם
כי התמונות הן [illegible] הנפשות · וכאיתן נפסדות ובוזות תפסד
[illegible] אותה / ולמה [illegible] בתמונה תמיד · כמו שאמר
[illegible] ואמרו ונשמרתם מאד
לנפשותיכם · רוצה לומר ונשמרתם [illegible] נפשותיכם / והפרש
של השמירה הזה / באמרו כי לא ראיתם כל תמונה ביום דבר ה' אליכם
בחורב מתוך האש / והוא התורה [illegible] לעולם · ואיך אם כן תעשו
אתם תמונה · ואמר [illegible] / לומר אליהם [illegible]
לעשות פסל לנפשותיכם / בענין המעמד [illegible]
[illegible] אתם [illegible]
[illegible] לכם פסל · ר"ל [illegible] כי אם לעבדו [illegible]
[illegible] ועשיתם לכם לנפשותכם פסל תמונת כל סמל ·
[illegible] תבנית זכר או נקבה · תבנית כל בהמה וגומר · כמו לכם אל
כל מיני הצורות והתמונות אשר [illegible] עובדי גלולים · [illegible]
תמונות [illegible] או [illegible] עיר או נהר · או ספינות [illegible]
[illegible] זכר ותמונתם נקבה · [illegible]
[illegible] תבנית זכר או נקבה · וכן [illegible] צורת [illegible]
[illegible] וכנגד זה
שאמר [illegible] תבנית כל בהמה אשר בארץ / [illegible] צורת [illegible]
[illegible] · וכן [illegible] הגדול · והכלב הקטן · וכנגד
זה שאמר [illegible] תבנית כל צפור כנף · [illegible] הידועים [illegible]
[illegible] הנשר הגדול [illegible] · וצורת [illegible]
וכנגד מה שאמר [illegible] תבנית כל רומש באדמה [illegible]
[illegible] הידועים [illegible] וכנגד מה שאמר
תבנית כל דגה אשר במים / [illegible]
[illegible] · וכאלו אמר [illegible] התבניות [illegible]
[illegible] · ואמר עוד ופן תשא עיניך
השמימה · רוצה לומר [illegible] התמונות ההם
[illegible] תבנית [illegible] · והיה [illegible]
[illegible] וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים
[illegible] הגלגלים [illegible] / ונדחת [illegible]
אשר [illegible] · לפי [illegible] צבא השמים [illegible] ה' אלהיך
אותם לכל העמים תחת כל השמים · ר"ל להיותם תחת כל השמים
[illegible] / ולכן [illegible]
[illegible] / לפי [illegible] לקח ה' ויוצא אתכם מכור הברזל
ממצרים / כנגד [illegible] כלם [illegible]
[illegible] ולא לקח אותם [illegible] · כ"א להיות לו לעם נחלה
[illegible] · ולכן [illegible] אותם /
הנה זה כן [illegible] הכתובים הללו והותר הספק הי' :

ואמנם [illegible] דבריכם / [illegible]
[illegible] ואומר [illegible]
[illegible] יתברך ולא [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] / [illegible] את הירדן / [illegible]
[illegible]

ואתה [illegible] ולכן [illegible]
שהיה [illegible] שהביאו עם תורה · ולכן הוצרך [illegible]
[illegible] ה' אלהיך [illegible] ולא [illegible] הארץ
כי [illegible] · ולא יעבור [illegible]
[illegible] :

וכרוזה [illegible] עליו השלום / באמר רוממו ה'
אלהינו והשתחוו להדום רגליו קדוש הוא / רוצה לומר
[illegible] / והכריז להם [illegible]
[illegible] היו [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] / [illegible] אלהינו
[illegible] / [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · ואמרו [illegible] קדוש ה' אלהינו · [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
התורה והרכבה :

ואומר [illegible] הספק [illegible] · [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] / [illegible] · [illegible]
[illegible] :

ראשונה [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] :

ושנית [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] / [illegible] :
[illegible] · כי
[illegible] · [illegible]
[illegible] :

ושלישית [illegible] · [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] / כי [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] :

ורביעית [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] / [illegible] · [illegible]
[illegible] : [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] ·
[illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] / [illegible]

לאבריו / ואשר דנפלת בשנת דחוזי · כמה זה מורה שהרכבות היה לו מפני יחלו וטבע תולדתו על פי המערכה / ואשר אין לו דרך להמלט ממנה מבלי

דף כ״ט ביאת השלום · כאשר קץ פ״ב "אבלהון שאר רבא בני חיי ומזוני לאו בזכותא תליא מילתא אלא במזלא תליא מילתא · וכמו שהוכיחו מרבה ורב חסדא · וידוע שג׳ הדברים האלה · בני / חיי / ומזוני / כוללים

פס ע״ו כל ההצלחות הגופניים כלם · עד אמר בזוהר "פרק וידבר אל [illegible] את דברי השירה הזאת · שאמר הקדוש ברוך הוא לאחד שירה שהוא אומר לפני על שמותיו שלשה שלו · שלשלת שנה שהוא והוא חד כמה חד שבדתי שבכא / והיינו דכתיב בגיון לאחר שאמר לי״י על דברי כוש בן ימיני · ופרס · שאלתו שתה שאול והוא דוד שמולדת זהב בחול שאול והוא במולך · והמסכת

דף ס״ו בתרא פרק המוכר "בנפק מבם שדיף מכביש · אמר להריער תדע דהא גברא רבה אמר קלתא ודיתא ואמרו ובזריה דגברא רבה כותיה · אמר רבא מאי קראה / דלאו בני מד שאלו מינה · שורה שגם בענין תלמוד תורה וחידושי והסברות תלוי הדבר במזל · וזה מוסיף עוד להביא ראיות

דף קנ״ו ושבתות פ׳ ודמדריכם ז״ל · והנה בסוף גמרת שבת "דעת שבת אם במזל חלבו · כי שמה אמרו מאן דבחילוד בחמה יהא שפיל מדליה ומתי מדליה ורוזו גלין · ומאן בגל לא תכלת / ומאן דבתולד בנוגה יהא עתיר וזכאי / ומאן דבתולד בכוכב יהא נהיר וחכים וספרו · וכן וכרו וזאת הכוכבים עד שאמרו דמאן דבתולד במאדים יהא גבר ממזק · ואמר רב נחמן בר יצחק כדקן במבות · ומאן דבתולד בחודים יהא אשיר דמה / רוצה לומר אומן דמים · או טבחא או מוהלא או אומנא · עד שהיה מחלוקת ביניהם אם מזל יום גורם / או מזל שעה גורם · ובסוף הדברים אמר רבי חנינא מזל מחכים ומזל מעשיר ויש מזל לישראל · וכן היות שרבי יוחנן ורבי שמואל ורבי עקיבא ורב נחמן בר יצחק סברו שאין מזל לישראל · כבר פרש״ם · שהיה דעת רבי חנינא כאמרו יש מזל לישראל שאין תפלה וצדקה משנים את המזל / ושרבי יוחנן סבר אין מזל לישראל ושע״י זכות משתנה מזלם לטובה · וכלל הדורות כתוביהם הם מספר במבין המזל במקומות שמבוארו ולא הבאתי יותר מאלה הדרשות · והוא כל ויראה שהסכימות מורות מערכת השמים בשמה הישראלית בגלויות הגשמיים והנפשיים / שההכמה והצדקה הוא דבר שאין לו מקום · כי הנה כל חכמי ישראל קיימו וקבלו זה · הנה לומר שהמערכה תכנה מורות בזמה סיבר לאת כמו בשאר האומות / אם לא שלדעת רבי יוחנן וחבריו על ידי תפלה וזכות תשתנה המערכה ההיא · ובמקומם לזה עצמו אמרו

דף י״ב בתענית "כדה פרק כל היד · דרש רבי חנינא בר פפא זה שמו מלאך הממונה על ההריון לילה שמו / שנאמר והלילה אמר הורה גבר · נוטל טפה ומעמידה לפני הקדוש ברוך הוא ואומר לפניו רבונו של עולם טפה זו מה תהא עליה · חכם או טפש עשיר או עני / אבל צדיק ורשע לא קאמר · כדרבי חנינא דאמר רבי חנינא הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים · שנאמר ועתה ישראל מה י״י אלהיך שואל מעמך כ״א ליראה וגו׳ · הנה הסכימו המעמות אשר כנגד הבד השכל / ולחנם נגד הבד המדיני כ״ל שהאומה הישראלית היא תחת המערכת כבר יתבאר בה שמה מסכמות גדולות ׃

ראשונה מן הטוח לפי שפירשנו הבחינות שבייני האומה וההצלחותיה / שהם כלם כפי ההנהגות ולא כפי מורות המערכות · כמו שיעיד עליו ענין יציאת מצרים והכבים שבעבו שמה · והבטיח ההבור אשר היה בתקופה מצרים ואומרה בני ישראל לא שם אשר · ושכתוב שהיה לאחרים ולכל בני ישראל היה אור במושבותם ומכות בכורות ולבני ישראל לא יחרץ כלב לשונו · כלם מבאר שהיה זה כפי מה מזל · ושבת המולד מכל אחד שהמפורשים ההם וכן מעמד הר סיני וקריעת ים סוף · ומירות המן · ושאר הדברים שבעני כלותם בהשגחה נפלאה ׃

ושנית מדרך ההבנה המערכיית / והיא שאם היה האדם מוכרח כשעבוד כפי המזל · ומן הראוי יזכירו אותו לברוך שאר המצות או שאר הטבעיות · לא היה מקום לא לשכר ולא לעונש / ולא היה מקום לתורה האלהית ולמצותיה ולא לאזהרותיה / שאר שאין דבר ביד האדם ובחירתו · כי אם כפי מגזור עליו מהמערכה השמימית וכפי טבע תולדתו · והנה הבורא יתברך יעד בתורה בעקרית ההצלחות / על ידי יעוד כפי שבנים והעושר והכבוד / ושום הפרנסה ותוספת השנים ושאר ההצלחות · ולא שין הדברים ההם יתנו את המערכת והמזל / ולא טובות אליו מלתא · הנה תפול התשובה בכללה / ויהיה האומר אין עבוד אלהים ומה בצע כי שמרנו משמרתו / וייקבח הדבר אין תמלם

דף ל״ח ותנו חכמים בדבות שהה בעלה "פרק שי וחלכין כתיתו הכן משוטי התורה ·

דף י״ב ורבי עקיבא גם כן מקבל שיש מזל לישראל כנדה "פרק כל היד ושאין תפלה וצדקה משנות אותו / מה יעשו הגונים האלה שאלהים הם יחנו / ליסודי התורה ולמצותיה ולאזהרותיה ׃

ושלישית מן התורה כאמרו כלן ובן תשא עיניך השמימה וראית את השמש ואת הירח ואת הכוכבים כל צבא השמים / ונדחת והשתחוית להם ועבדתם אשר חלק י״י אלהיך אותם לכל העמים אשר תחת כל השמים · ואתכם לקח י״י ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה כיום הזה · וכן אשר נבחרת בגבים וילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו להם · אלהים אשר לא ידעום ולא חלק להם · והשלישים שאלם שמים מכלית כללם / שהאומה הישראלית אין עליה מורות כל צבא השמים · ושמו אמר כי חלק י״י עמו יעקב חבל נחלתו · ענין המשבה · ושלא לאמר כי חלק י״י עמו יעקב חבל נחלתו · עד אכן שמכתב הזה רבנ״ו בעקר "כי חלק י״י אלהיך אותם לכל העמים דבר חשפה · כי הם ״ים לישראל מבלה גדולה להיות הם ׳ ויעמם ולא ככל לבם · כי הנה ישראל כבלת ״י ט״כ · והרמב״ן ז״ל יותן דבריו אלה במקומות קפירושו · ובפלא מרבה ורבי חנינא · אין לא רכו הכתובים האלה · ואם רכו אותם מי יתן ואדע מה יעני עליהם ׃

ורביעית מן הנביאים · כמה ירמיהו ע״ה אמר · כה אמר י״י אל דרך הגוים אל תלמדו / ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה · ואמרו ז״ל בפ״ק "סוף פרק ז׳ו מבלין גם שבת גוים יחתו ולא ישראל לא יחתו · ואם היתה המערכת מולדת לאומה

דף קנ״ו הישראלית כמו לשאר האומות / למה לא יחתו מאותות השמים · וגם כן הנבואה הזאת אשר לא כאלה חלק יעקב כי יוצר הכל הוא / וישראל שבט נחלתו י״י צבאות שמו · ואם היתה מורות המערכת מולדת לישראל כשאר האומות · איך יאמר לא כאלה חלק יעקב / והוא ענין היותו שבט נחלתו / כמו שהתפשט זה בשאר האומות · ואמר עוד הם כהבלי הגוים מעשיהם / ואם השמים יתנו רביבים הלא אתה הוא י״י אלהינו ונקוה לך כי אתה עשית את כל אלה · ואם היה מוסר שהעושה הגבורים השמימיים · כמו שאלתו יאמרי הטבע ויורה עליו סדר ההקשות · איך יאמר ואם השמים יתנו רביבים והשיבו לשם בהיותו מקבל מהמערכה · ואין ראוי שנתפס כאמרנו / שהיתה מפלת האומה בשנתה הקדוש ברוך הוא את המזל לטובה / כשירבו בזכות ותפלה / כדעת רבי יוחנן וחבריו

פס "בפרק מי שהוציאוהו אוכרתי כשרבה / כי הנה כמה עצמו שמה בענין מנוח עם היותם מכלל האומות אשר לא יחתו ישראל מהם · כי כאשר קרא הנביא אליהם עוד ולרבים יום ותיבה נשבתם / חמו אל י״י ולמענו אליו מה שבה הקדוש ברוך הוא המערכה לטובה וכפלם · ואין ספק שכן יהיה בענין בשאר האומות לפי שאין הקדוש ברוך הוא מקפח שכר כל בריה וכרים כאשר יבואר אחר ׃

וחמשית מן הכתובים · אמר דוד המלך ע״ה הבלך על י״י יהבך והוא יכלכלך · ואמר גם כן י״י וברוך יברך את בית ישראל ועושר · יוסף י״י עליכם עליכם ועל בניכם ברוכים אתם לי״י עושה שמים וארץ · השמים שמים לי״י והארץ נתן לבני אדם · גלה בזה שברכת בית ישראל וברוי בניהם / לינו מן השמים / כ״א מהי״י עושה שמים וארץ ושבית האדם ובחירתו כל מעשיו ולינם מחויבים כפי המזל והוא אמרו · והארץ נתן לבני האדם ׃

וששית מדברי רז״ל שהם אמרו בפ״ק דתענית "מפתח ג׳ מפתחות דף ב׳ שלא נמסרו ביד שליח · שהם מפתח חיה ותחיית המתים והפרנסה · ואם היה כל זה מצד המזל · איך יאמר שלא נמסרו ביד שליח כי הנה המזל הוא שליח י״י · ופרק נ׳ והוסגו אבות "אמר רבי עקיבא הכל צפוי והרשות נתונה / ובטוב העולם נדון והכל לפי רוב המעשה · הוא היה אומר הכל נתון בערבון ומצודה פרוסה וכו׳ · ובסוף הדברים אמר והדין דין אמת והכל מתוקן לסעודה · מורה מכל זה שהדברים כלם הם בבחירת האדם · ואינם מוכרחים כפי המערכה · כל שכן לאומה הישראלית שכל ענינה על פי התורה והמצות · הנה נראה מכל זה / שאין ראוי שנאמר שהאומה הישראלית מבוררת ונכנעת תחת משרתת השמים / הרי לך נוהג בדרך החלוקה מערכה של מערכות · ויש פני מכריעות לכל אחד מהחלקים מן התורה מן הנביאים · מן התורה · ומן הכתובים · ומן הנבואה ׃

ובבר שמנו לראות מפני שאתו להתלות מן הכתובים הם · כאומרם כמלאכי פ״ק דר״ה "כלן בשיחה זן ונבנה / שנאמר כי י״י אלהינו בכל קראנו אליו · והיא הוקבה להם ענין מורקרת שהיה יחיד ובסנהדרם / כמו שאמר המבי הוסיף על ימיך · שאתה שהוא הרי הוא כבונו · שכל הדעת הוא הינו בכון לפי דעתי · לפי שהיעודים האלה הם לגבור ולצבור גם כן · והנה ראיתו שהאבות היו יחידים / והוקבחו בהשגחה נפלאה ולא נשאו למערכה · ואמר הב״ה לאברהם כאלהי שבת כי שהבהב עונה אלך · והמשי התורה גם כן כפי מה שמורידם ומצילם מהם והיו מושגחים בהשגחה נפלאה · כל אחד ואחד בפרטיותו · ולא היו כפופים למערכה · ובעלי הדעת הזה אולי לא הרגישו בכונתו / כי הנה שביאר בזמות הזה שהב״ה יודע חלקיות בפרטים כי אם בכללים · ועל זה הקושיא גדולה אשר דבר הפילוסוף עליו כמאמר י״א מספר ב״פ · ותקריב מזה הדעת המכה הזאת · לפי שאם אמרנו שהיעודים התורניים אשר יסודם ועניינם ההשגחה האלהית הם בכללים / וזולתם כפי הפרטים כי אם במזלא תליא מלתא · הנה אם כן כלקו ההנגות הם ״ם מן הפרטים · וכבסה מן החוקים" לאבותינו התורה והמצות ש / והמדברים בדרך הקדש שהאבותיו יתברך הדבק בפרטיות כאשר הם ידבקו בו / אמר נשיר של פגעים "יושב בסתר עליון בצל שדי יתלונן · שהוא כדוש הדבק באלהיו · כי הוא יצילך מפח יקוש וגו׳ · באברתו יסך לך · לא תירא מפחד וגו׳ · לא תאונה אליך רעה וגו׳ · ובסוף הדברים אמר כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי יקראני ואענהו וגו׳ · אורך ימים אשביעהו וגו׳ · וזה מורה שיהיה בהשגחה האלהית הדבק בפרטים כמו שהדבק בכללים ׃

דף כ״ח ע״ב פס ע״ו דף ס״ו דף קנ״ו דף י״ב דף ב׳ פרק נ׳ דף ל״ח דף י״ב תהלים צ״א

ואחרים . [illegible]

[illegible]

ואנשים [illegible]

[illegible]

והנה [illegible]

[illegible]

הנה [illegible]

[illegible]

[illegible]

האמנם

[illegible]

האמנם

[illegible]

היסוד

[illegible]

היסוד

[illegible]

הנה

[illegible]

פנימי לנטות הש"י כמו מזולתו · עד שאמר רבא זכי חיי בני ומזוני לא הויכו לא זוכה ולא בניה ולא שכר ריוח ולא מזלא · להכריח זה שהמערכ' לא תבטל דבר · והביא אביי ואמר נפי עבט וקבילא · כ"ל בהכריח דבר מה שהיה המערכה כך · וזאת הכונה בפי שאמרת בשמחת משמו כדבר טוב וכלות, להכניס אותם בכח שמכרים על דבריך · הנה התבאר אלף לדעתם ז"ל היתה הוראות המערכת חזק ופעולת הכונה כנולד ומתיחסת על אותם הדברים, או יאמרו שיהיה לא זולת זה :

היסוד הב' הוא שהוראות המערכת כפי המולד הוא הורלה פרטית · והוראת ההנהגה על האומה היא כללית, והוראה הכוללת תבטל הפרטי · והם ענין מאמר הנביא שאמר על בבל · יעמדו נא ויושיעך הוברי שמים החוזים בכוכבי' / מודיעים לחדשים מאשר יבאו עליך · כי לפי שהיו בוטחים בהוראת המערכת שהיתה עליהם לטובה · הודיעם הנביא שכאשר תבא עליהם צרה ונוקה על כי שטנו תחלת ההנהגה תבטל הוראת המערכת הפרטי, ולא יצדקו דברי הוברי שמים החוזים בכוכבים, לא מפני שאין חכמים בעצמם כ"א לפי שהוראת ההנהגה העליונה תבטל הוראת המערכת הפרטי · והנה אלה סוף דברי חכמה גם כן בלבו · בגזה פרק ב' שאמרו הללו המזון על הכרזין ללה במר, וכבטל אותה עצה מעשיה לפני הקב"ה ואמר לפניו עצה זו מה תהא עליה ואם היה הדבר כלו תלוי במזל · אין לומר שהוא שהוא הלך המזונה אומר, שאל לפניו יעבץ עצה זו מה תהא עליה, כי זה מורה שבמזות תלוי הדבר ולא במזל, כמו שאמר רבא בבנין בני חיי ומזוני · אבל היתה כונת המאמר שהוראת המזל היתה מחוייבת, ושכבר תבטל כפי הכונן הבלדי וההנהגה העליונה · ולכן בדרך הזה אמר שאותו שלמך הממונה על ההריון, הוא מזל כיפל אותה עצה והעמידה לפני הקדוש ברוך הוא, ושאל ממנו יעבץ עצה זו מה תהא עליה · כלומר שבידו יעבץ היה לבטל הוראותיו או לקיימה · ולא שאלה הדבר על כדין והטבע לפי טוב מעשה הנפש, ולכמו שהוראות המזל אם יתקיימו או יתבטלו על פי הנהגתו יתברך :

היסוד הג' הוא · שמלבד מה שתבטל הוראות המזל הפרטית ממלת ההנהגה הכללית, על האומה כדרך כללי ומסודר בפי היסודות האלהיים, הנה כבר תתבטל גם כן על ידי תפלה וזכות היחיד הפרטי · כי היכולת האלהי הוא מכנה הטבעית כלם בהנהגתו ואין דבר שיעמד כנגד התפלה והזכות, ולא תרלה אבנו כמו כד מולים המים ולא ירלו כפי שמצא בתפלת זכה · ופתחה הארמה את פיה ובלעה את קרח בתפלתו גם כן · וכבנין הזה ולא ערך כפי שכתבו לחכמי מיקאל נעורי ומבני ושתם ותפלתם · וממה פום סרותא ולא חבלו לדניאל · וכלה כמו שהדברים הטבעיים, שלא יפעלו פעולותיהם הטבעיות, בהנהגת הש"י מפני תפלת החסידים · ועל זה נאמר ובטח בה' יעזב · ואמר כי בי חשק ואפלטהו אשגבהו כי ידע שמי, רוצה לומר אפלטהו ואשגבהו מרעת המערכה · וזה היסוד האמתי המקובל באומה, ואין סותר פה ומכחש כנגדו · אבל חשב רש"י ז"ל שאינו מחוייב לדעת קצת רז"ל · כי הוא פירש שאמר רבי חנינא בשבת שאמר יש מזל לישראל, שאין תפלה וצעקה משנות את המזל, ואולי יחשוב שהיה רבא גם הוא מזה הדעת, כענין חיי בני ומזוני, כיון שאמר במזלא תליא מילתא ולא בזכותא תליא מילתא · ושיהיה

דף י"ו זה גם כן דעת רבי אלעזר בן פדת במסכת תענית · כיון שאמר ניחא לך דאחרביה לעלמא ואהדר אבריה, אפשר דנפלת בשעתא דמזוני · אבל אין מכבודו כלה לי שאין פירושו כוה מתכמים אל האמת · והנני מוכיח ואומר שאם אמרים כלם אמר וכרתי, שלא כוונו בזה ולא כדרך זה הדעת יותר · שם בבבנין רבי אלעזר בן פדת שאמת לא תוכל שתתבלל ש"ל דוחק עניתו, ולא קב והש"י אבל היה עניו שהוא היה סובל דוחק עניתו, כדי שעקר שכרו יהיה שמור לו לעה"ב · כי היה דעתו שבשכר מצות בהאי עלמא ליכא · ומפני זה לא היו מכבידים הדוגמים מושבים לתאות הגשמיות כי אם לנפשיות ולשכרות על זה אמר רבי אלעזר בדלה בתלמוד בבנין, ובשאל לו על דוחק עניתו · ואמר ליה ניחא לך דאחרביה לעלמא ואהדר אבריה אפשר דנפלת בשעתא דמזוני · ולא אמר דאחרביה לעלמא על כל מעשים כללו · כי אם על גופו של רבי אלעזר בעקרת גוף האדם עולם קטן · וכפי הוראה המזל בשעת בריאתו, היה מוכן ללמוד אבל לא לעושר · ולכן שאלו אם היה רוצה שישנה חומר ועכבו, ויתן לו הכנה אחרת ואולי שיתתם ממנה בדברים אחרים, ועכ"ז אולי שלא יעשיר · כי ביד האדם להשתמש מהכנתו בדופנים מתחלפים כמו שוכרת, ורבי אלעזר אמר שלא היה חפץ בזה : אבל אחר שלהשכינה לעלמא דאתי ואתי יהבת לי · רוצה לומר שאחר שאין שכר בזה העולם מה יהיה בעולם הבא : והגיבהו השכינה יהיבנא לך תליסר נהרוותא דמשכי אפרסמון דמענגת בהו · שזה כוה לתענוג הנפש ומעלתה והבטחתה בהפרדה מן הגוף · ומתבאר מזה רבי אלעזר בן פדת שלא התפלל על דוחק עניתו · הנה אם כן מהמאמר הזה לא יבא לנו שתהיה הוראות המזל הכרחית ושלא תשתנה על ידי תפלה וצעקה : ואמנם מאמר רבא בני חיי ומזוני : עם היות שאמר לא בזכותא תליא מילתא : כבר ביארתי דעתו באורך שלא יבאו הדברים האלה בתפלת הבריאה ומלת ההנהגה, כי אם שהיתה התחלת בבריאת האדם כפי המזל לא כפי הזכות כי עדיין לא בא לידו · ואמנם אמר

הוראות המזל בתחלת הבריאה, לא יכחיש רבא שעל פי בדקה וחכות יתבטלו בבנים וחיים ומזונים ושינוי המערכה · והביא על זה מלותו מה שאמר עניתו שהוא כבושו · הני תלת מילי בעאי מקמי שמיא תרתי יהבו לי וחדא לא יהבו לי חכמתיה דרב הונא ועותריה דרב חסדא יהבו לי · ענותנותיה דרבה בר רב הונא לא יהבו לי · הנה העיד שהתפלל על העושר ועל החכמה, עם היותה תלויים במזל ונתנו לו בזכות תפלתו · ואמנם הענותנות לא נתנו לו לפי שהוא מכלל יראת שמים שהיא בידי אדם ולא כפי המערכה · כמו שאמרו הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים :

ואמנם במסכת שבת שאמר רבי חנינא מזל מחכים מזל מעשיר ויש מזל לישראל · ורבי יוחנן אמר אין מזל לישראל · לא סותרו אלה על לבם מה שפי' רש"י ז"ל · כי הנה כפי פירושו שניהם מודים, כי יש מזל לישראל בהוראות המערכה עליו · ואם לא באו אמר רבי חנינא שאותו המזל לא ישתנה על ידי תפלה וצעקה · ורבי יוחנן אמר שישתנה המזל ההוא על ידי תפלה וזכות · הנה אם כן לא היה המחלוקת אם יש מזל לישראל · או אין מזל לישראל כי אם בלבד אם ישתנה המזל על ידי תפלה וזכות או לא ישתנה · והיה אם כן ראוי שיאמר רבי חנינא שמזל מחכים ומזל מעשיר ולא ישתנה על ידי תפלה וזכות · ורבי יוחנן אמר על ידי תפלה וזכות ישתנה המזל, ואיך יאמר הגמרא בענין מחלוקתם מה שאין שניהם מסכימים עליו, שהוא יש מזל ולא יאמר מקום המחלוקת ומחלוקתו, שהוא שנוי על ידי תפלה וזכות · ואיך יאמר רבי חנינא שמזל ועשר בישראל, ואומר תענית כוה שבעל ידי תפלה וזכות לא ישתנה המזל · כי הנה הנפש האנושית תוכל לבטל גזרת המערכת, אף כי היכולת האלהי על דרך נס · ואם תהיה הוראות המערכת יותר מחויבת והכרחית ומגרעת הלא כפי שכתבו · ואם היה בעבור זכות ותפלת חנניה מישאל ועזריה בתבטל כח האש · ולא פעל כפי פעולתו הטבעית המחוייבת כפי כונתו · איך אם כן תהיה הוראות המזל שהוא חלושה ומסופקת יותר לאין שעור · בדברים האלה יותר חזקת הרושם עד שיאמר ר' חנינא שלא תוכל לתבטל על ידי תפלה וזכות · ואם עשה רבי חנינא וחתן תפלה לאלדים · היה לו לבטל הגזרה להביא עליו, ולומר שלא לא מריה לרבי חנינא כמו שבפרק חלק דף כ"ט, שרי ליה מריה לרבי הלל וכל זה מורה שהיה בפירוש רש"י כאן ליתו כבון ומחוור · ולא עלה על לב רבי חנינא להכחיש שיתבטל המזל על ידי תפלה וזכות, ואחרי אשר הדברים כאמור לי"י והכל בידו כחומר ביד היוצר · אבל ענין המחלוקת בין החכמים האלה לדעתי זה הוא : שדעת רבי חנינא היה שמזל מחכים ומזל מעשיר · וזה לא בלבד באומות כי גם בישראל : כי עם היותם תחת ההנהגה העליונה יעשה ההוראה הוראות כפי המולד, כי כמו שישראל יתפעלו מהמקריות ואיכותיהם, עם היותם מתנגדים ככה יתפעלו מהמזל, אם לא יתבטל אותו פעל מהיכותו או מהמזל ע"י תפלה וזכות; ולפי זה שהיה בזמן ב' מיני טובות לישראל אם מההנהגה ואם מהמזל : וכן הענין בהפכים כי ידיעת ההפכים אחת : וכבר נמצאו שחר הדעת הזה רבים מהראשונים : והר"ל בג בספר המלחמות אמר לו כתב כביאור שאם או שילכו טובות, שם את ההנהג' ושובות מפאת המערכה · ונתן דרכי לבחור ולהבין מהו הטוב המושגח אל המולד מהמזל · וכללות הבינה אשר תהיה ביעודים הטובי' : ואם יהיה בטובת המולדי' מהמערכה או המוגבלים מהם'י' : כי כמו שיחנו באדם דברים יתחייבו לו מפאת החומר : ודברי' יתחייבו לו מפאת הצורה : וכן פעולות יעשה אותם בהיה שהוא אדם ופעולות יעשה אותם במה שהוא בעל דעת, ככה ישגו לו טובות מתכלי' כפי המזל ורעות, מתכלי' מפאת ההנהגה ויוכללו אלו ואלו במושגים ודיעות' ותכליות' : סוף דבר לא היה דעת רבי חנינא להכחיש דבר מההנהגה, וגם לא לומר שלא יתבטל המזל הפרטי מפני התפלה והזכות הגדולה, כי זהו ענין ההנהגה ועקרה עלמה : אבל היה דעתו בלבד שיגלו טובות לישראל מפאת המערכה במה שהוא נולד : מלבד טובות שיגלו להם בהנהגה מצד מה שהוא ישראל : ורבי יוחנן חלק עליו באמרו אין מזל לישראל · רוצה לומר שאמר שרחוקו שישראל מוסגחים אין ראוי, שבאשר שיקבלו גם כן טובות מאחרות מהמזל : כי זה כ"ל קבול הגבע מהמזל כאומות כעובדי עב"ום שהם תחת המזל : ואין להם הכנת ההנהגה האלהית : אבל ישראל שהם חלק ה' גם את הטוב יקבלו מאת האלהים : ואין לנו צורך לקבל מפאת המזל : ואם היה פעל הבליכים בשפלים כפי הכנתם : הנה האומה הישראלית מפאת ההנהגה הדבקה עמה אינה מוכנת לקבל רושם המזל : ולא ירשום בה דבר מפעולתו כמו שירשום בשאר האומות : רוצה לומר בנפרשיהם : לפי שהם מוכנים לקבל הרושם ההוא מה שאין כן בישראל : בעבור אותו הרושם כרית קדש מההנהגה אשר עליהם כי הוא אשר תעשה האומה בלתי מוכנת לקבל אותו רושם : וזה ענין אמרו אין מזל לישראל : לא שדבר שתתפלה ובזכות · כי לנו לא כן יחשוב וככה לא כוונה במאמריו · והמוכיח על זה היא הראיה שהביא רבי יוחנן להוכיח שאין מזל לישראל : שנאמר

ירמי' י' ב' * שאמר הנביא כה אמר ה' אל דרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו, כי יחתו הגוים מהמה, ודרז"ל *גוים עעכ"ום יחתו ולא ישראל יחתו : שבת דף קנ"ו וזה מורה שאמרו אין מזל לישראל, היא שלילה מוחלטת שאינו מורה ומחייב עליהם דבר, ולכן אמר שדרך הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל יחתו : וזה היה דעת רבי יוחנן שאין מזל לישראל כפי הוראתו : אבל שישתנה

על ידי תפלה וזכות כמרע"ה · ולמה לא ילמדו דרך הגוים ולא יחתו מאותו' השמים · ויותר היה ראוי שילמדו אותם ויחתו מהם · כדי שיעשו תפלה וזכות כדי להנצל מהם · כיון שאין להם דרך אחר להנצל שהוכחת כשום כשול הנה כלשה הזאת שהביא תורה אמת מה שהקשיתי עליו :

ואמנם בדבור כזה שאין מזל לישראל · רוצה לומר שאינו מחייב כלל · והוכיח זה מאברהם שאמר לפני הקב"ה רבונו של עולם הסתכלתי באצטגנינות שלי שאיני ראוי להוליד בן אמר לו צא מאצטגנינות שלך שאין מזל לישראל · ואם היתה הוראת המערכת בענין הבריאה אמתית ומוחלטת על ישראל · איך יוציאו מאצטגנינות שהשמיה כבר היה · ואם היה צדק במערב בשעת מולדתו · איך יאמר עתה שכבר עברו יותר מששים שנה מלידת אברהם · אנא מוקימנא ליה במזרח : כי הנה הדברים הנמנעים שלא יהיו איך נופלין תחת היכולת האלהי · אבל פירוש המאמר באמת כך הוא · שלפי שאברהם אמר הסתכלתי באצטגנינות שלי שאיני ראוי להוליד בן · השיבו הש"י אל תעיין בעניני האצטגנינות שאין מזל לישראל · רוצה שאין המערכה פועלת בך ובזרעך · מה לך בידיעת האצטגנינות צא מאצטגנינות שלך · והרחק מידיעת משפטי הכוכבים כי המשפט לאלהים הוא · וגם כי בשעת בריאתך היה צדק במערב וקר"ל לא יתחייב מפני זה שלא תוליד דהא אנא מוקימנא ליה במזרח ובהיל · ומבקומה הזאת תעשה פעולה · לא הראשונה שהיתה לו לפי שהכל כפי גזרתי בעצם הזה והמשפטי · לא כפי המזל · הנה גם לדעת רב אין ראוי שיובן אין מזל לישראל · כי אם בשלילה מוחלטת ורואים החכמים שבאו באותה סוגיא מדשמואל ודרבי עקיבא שאמרו אין מזל לישראל · לא באו באותם המשלים ענין המערכה ומזל וחכון תפלה · אבל באו להוכיח שאף הדברים הטבעיים בבעלי חיים האלהיים המזיקי' כפי טבעם לא יזיקו ולא ירעו ולא ישחיתו במקום שיש זכות · והוא ענין התורה שאם אלה אינם פועלים כפי טבעם · בעבור היות מקבל הפועל בעל תורה וזכות · כ"ש בענין המזל שלא יפעל ולא יחבר דבר בישראל · לפי שאם שמרו התורה והמצות ודבקות ההשגחה האלהית אשר בהם לא יקבלו רושם המזל · והוכיח זה ממה שאמרו כלדאי · והם החוזים בכוכבים לאמו דרב נחמן · שבנה זה יהיה גנב · ובעבור זה היתה אמו תמיד מכסה ראשו ואת עיניו · כדי שלא יראה דבר שיתאוה לגנוב · והיתה אמו אומרת לו שיבקש רחמים על עינו · וכל זה מתשובה שדברי כלדאי ודבר המזל היה דבר אמת · ולא היה כן כי ההשגחה הלא היתה מבטלת דקלים · שלקחו רב נחמן בשיניו ואכלו לא דבר אחר · והוא המורה שאין מזל לישראל · רוצה לומר שלא יעשה בו הוראה ודבר עצמי שיהיה בו חוזה · ואין ספק שהשלמת הדברי' מרבי חנינא בן תרדיון היה מעניני קנטוט' · כמו שאמר מזל מחכים ויש מזל לישראל · והראיות שהביאו רבי יוחנן ורב ושמואל ורבי עקיבא ורב נחמן היו בהבלה מכרעות · אבל עם כל זה ענין אחד הוא והוא של מכרעות האיש טוב · והטוב עם ההבל מכרע הוא · ולכן אמרו שתשובות כלם · אם קנין האלהיות זוכר רבי חנינא · ואם ההבל מהכרעות שזכרו שאר החכמים · כלו מפאת ההשגחה ולהיות מפאת המזל · כי אין המזל פועל בישראל בזכות והצלחה · כי אם הש"י שמחכון שבתו הגזית בהם · שהכל בענין הרעות בזמן שחטאו לפניו יתברך · אם יהיו רשעתיהם כפי ההשגחה לו יהיה כפי המזל · הנה המאמרים האלה לא דברו בזה כלל · וידמה כיון שהכתוב מעיד בענין עונשם והסתרתי פני מהם תוכל האומה לומר שהנה העונות והצר לא יבאו עליהם · כי אם יחלת ההשגחה לדעת רבי יוחנן וחביריו · שהנה הרעות כבר יבאו עליהם פעמים מפאת ההשגחה על דרך העונש · ופעמים יבאו להסתרת פני הש"י מהם · ואלו יהיו מוכנים לקבל כל הרעות אשר תורה עליהם המערכה · וגם לא יהיה להם בשמים שר מליץ בעדם · ועל זה אמרה תורה והסתרתי פני מהם והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וגו' · כי לא יהיו כשאר האומות שישפיעו עליהם שריהם · כיון שאין עליהם שר אחר כי אם הקב"ה והוא המסתיר פניו מבית יעקב · ומפני זה אמרו במסכת סכה ריש פרק ב' לולב המאמר שזכרתי · תנו רבנן בזמן שהחמה לוקה סימן רע לאומות העולם עכו"ם ולבנה לוקה סימן רע לשונאיהם של ישראל · ומפני שישראל מונין ללבנה · ואו"ה מונין לחמה · ובזמן שישראל עושין רצונו של מקום אין מתיראין מכל דבר · שנאמר ומאותות השמים אל תחתו כי יחתו הגוים מהמה · גוים עכו"ם יחתו ולא ישראל · · יורה בזה שבזמן שישראל עושין רצונו של מקום כל ענינם על צד ההשגחה · ואין תחתם כפי המזל · אבל בזמן שאין עושים רצונו כבר יבאו להסתרת פני וקבלת חוק מהגלגלים' :

סוכה כ"ט

וכבר זכרתי אני כי זה מהדעות האלה הוא האלהי והחכמים עם טבע התחלות · וגם אם היה זה לענין הדין והדבר יש בו מחלוקת · הייתי אומר יחיד ורבים הלכה כרבים · והייתי פוסק הלכה כרבי יוחנן ורב ושמואל ורבי עקיבא ורב נחמן · שהם רבים כנגד אחד · אבל לפי שכבר הורישנו הרב הגדול בפירוש המשנה שבמחלוקת דברים ועיונים · שבמחלוקות החכמים שאין בו מעשה · אבל הוא ענין אמונה ודעת · שביד האדם להאמין כפי מה שירצה · לכן סגנתי דרכי מאמרים האלה · ואעפ"כ רצוני לדעת דרבי חנינא ולאמונ' שבוא דעת אמתי בלי ספק · רוצה לומר שהמזל עושה הוראתו בישראל כמו שעושה בשאר האומות · כי פיה פועל המזל מעשה בכלם כפעל

הנהגות כפי טבעם · אם לא תבטלם ההשגחה האלהית · ולכן ראוי לצדיק שלם שיחזור בזכות המזל · והבליהו בחורבתו עד שיגיע אל הדרך מכללם · וזה היה ג"כ דעת רבי אלעזר בן פדת ודעת רבא בבני חיי ומזוני ובאר התלמוד · וגם לא יהיה מקום לתלונת צדיק ורע לו רשע וטוב לו · יען ובעבור היה הכל כפי המזל · ולא בעניני זכות המקבל לבעל המזל הכח · שולא רצה הש"י להתגלל עליו · כדי שלא ירצה עליו כדיינו ולא יוכל פרי מעשיו כחלי עליו · אבל יהיה שמור לו לעולם הבא לאור באור החיים כדברי אלעזר · וזה מה שראיתי לכתוב פה בדרוש העיון הזה והותר הספק הי"ו אשר הערותי · ומה דרך שר בעיני שהבחנים אל האמת אבל בד · ואמונות התורה האלהית והחכמים · ושכם הרב רבינו נסים בדרשות שלו כי דברי רבי בענין הוראת המערכת באותן אופן · והוא נקבל דעת רש"י בפירוש מצות שבת · וכמה דעתו הנוטה מדעתי · כי ראיתי בדבריו הנעלים עדיותיו ותולדות רבות · ומה שכתבתי אני · ... ראיתי בדין לפני בדרוש הזה :

כי תוליד בנים ובני בנים וגו' עד לו ינדיל משה · טעם הפרשה הזאת · שכתו שאלכת הדרשות תגלם בשני דברים בההנהגת הבריאות שלהם כדי שלא יבא האדם לידי חולי · ובהסרת החולי ורפואתו כשהלה כך ראה אדוננו משה לנבוא לישראל לתת להם הנהגה ובריאות במידות כתובות · והרחקת העבירות כמו שאמר כדי שבה יהיו בריאים ושוים עם הש"י וישבו בארצם בשלוה ובטח · ואמר כאשר יבא לידי מחלה כפי הנהגתם הרעה הנה אז לא תספיק ולא תועיל הנהגת שמירת הבריאו' אשר קדמה · ולכן לימדם רפואת החולי והסרתו בפרשה הזאת · והוא אמרו כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל ועשיתם הרע בעיני י"י להכעיסו · רוצה לומר כאשר תעתקו מזאת ההנהגה אשר אמרתי אשר בה תהיו קרובים לי"י אלהינו ותחזרו לבקש האלהות בדרכים רעים ומקולקלים ככל הגוים אשר הש"י מגלה מפניכם · הודעתי לכם בתשובה שתענשו על זה עונש גדול · לפי שיהיה החולי הזה אשר לנפשותיכם כבד מאד · אם הראשונה בהוית רבוי קבול העונות אשר קבלתם מזמן ית' בנים ובני בנים ונושנתם בארץ · ואם מפני היכות החטא והזוהר המחלה שהוא החוזר מחזיב"ום שהוא היותר חמור מכל העונות · והוא אמרו והשחתם ועשיתם פסל תמונת כל · ועשית הרע בעיני י"י להכעיסו וכן פירשו הרמב"ם כמו לרצון ולכסוף וכי עוד מורע החולי הזה שיהיו חוטאים לא לתאוה ולא להנאה כי אם בכוונת' יודעי את רבונם ומתכוני' למרוד בו · והוא אמרו להכעיסו · והנה בשירים זה העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ כי אבד תאבדון מהר :

וטעם שמים וארץ להיותם עומדים וקיימים תמיד · כמו שאמר כימי השמים על הארץ · או שהשמים יהיו עליהם כברזל וארצם כנחושה · והנה בכם שאמר והשמתם · הנה רמז בהם מספר הגלים אשר היו בבית ראשון ובבית שני כמו שזכר רש"י · ושלא אמר אבד תאבדון מהר על חורבן בית ראשון · ואמר שוד לא תאריכון ימים עליה כי נשמד תשמדון כנגד חורבן בית שני · וזכר שיבאו בגלות מפוזרים ומפורדים בין העמים · ובמקום היותם ככוכבי השמים לרוב הנה ישארו מתי מספר כי ימותו בגלות · ולא ישארו מהם כי אם אחד מעיר ושנים ממשפחה · כמו שאנחנו היום הזה · ויהיה זה בהשגחה ולא במקרה · והוא אמרו אשר ינהג י"י אתכם שמה · וזכר עוד מעונשם · שכבר יבאו בגלות לכל קץ מן הגזרות והצרות · שמפני הצרות העצומות יבאו רבים מהם לצאת מכלל הדת ולעבוד עבודת כבבי השמים מעשה ידי אדם · לא להאמין בהם כי אם בידיעתם והכרתם שהם עץ ואבן · אשר לא יראון ולא ישמעון ולא יאכלון ולא יריחון · ומפני שלא תהיה העבודה ההיא כי אם להמלט מן המות · כמו שמפני אימת מות ורוב הצרות והגזרות יצאו רוב העם בעונות הרבים מכלל הדת פרנס ודי וזולת · ויעזבו תורת י"י מקרבם · וזה שאלו העמים יעבדו מפני היראה · ולא נזכר זה כאן בדרך חטא כ"א בדרך עונש · שזה היה מהם מתחלת סבתם שנהגו והרגישם בתשובה האלהית בלבם · שעבדו עכו"ם בפיהם ובלשונם יכזבו לו ולבם לא נכון עמו · ועליו אמר כאן ועבדתם שם אלהים אחרים · ובאורו כמו שכתבו ש"י חו"ד :

והנה כראב"ע זכר שפירש הכתוב בגנות המשכילים המכרים אלהיהם ההרגשות היותר עצמיות · שהם הגלות והשמע והטעם והריח ולא שם מהמשומ שבאו הדמיוני שהיא הגנה מהלכן · ואמר בבוקו זה ובקשתם משם את י"י אלהיך ומצאת · וכפי דעת המפרשים הוא כאמור על תשובת האפיקורוסים · ועניינו יאמר שגם היות שאת חטאו בהם בגזרות רבות ומוכנות התשובה · אם בבחינת רוב הצרה שקבלו מהם י"י · ואם לגודל הפשע והמרד · ואם בבחינת כוונתם הרעה כנגדו יתברך שהיה להכעיסו · ואם מפני שכבר נגזרה עליהם גזרה שילכו בגלות · ואם מפני שכבר יבאו לגעול בתפיסתם כמו' ואם מפני שגם שם עבדו עכו"ם הנה עם כל זה לא יתייאשו מן התשובה אבל יבקשו משם את י"י אלהיהם · רוצה לומר שאף על פי שהם בחוצה לארץ והשכינה שורה בלבד בארץ ישראל · אף על כי כן גם שם ימצאוהו אם ידרשוהו בכל לבבם ובכל נפשם : ומפה אמר לזה הכירם מה שאמר מיד בצר לך ומצאוך כל הדברים האלה ושבת עד י"י אלהיך · שהוא ענינו ענין התקפות משם

[illegible]

ובמדרש [illegible]

[illegible]

ואחר [illegible]

[illegible]

ואחר [illegible]

[illegible]

ואמנם [illegible]

[illegible]

וראיתי [illegible]

הנה [illegible]

ואחרי [illegible]

או יבדיל [illegible]

[illegible]

ולפי [illegible]

ויקרא [illegible]

האחר [illegible]

והשני [illegible]

והשליש [illegible]

והנה [illegible]

ועתה [illegible]

פרק י״ו את הברית הזאת / שהם כבר מתו ובטלו אבל תורה ומצות • [illegible]

[illegible]

ולפני [illegible]

[illegible]

אנכי [illegible]

[illegible]

אנכי [illegible]

[illegible]

[illegible]

דע [illegible]

[illegible]

ואחרי [illegible]

[illegible]

הרים בנחת׳ / ולמה לא כן / כי אנכי י״י אלהיך. אין ראוי גם כן / שיהיו
לך אלהים אחרים / לא מהמקבלים הנבדלים / כוכבים רצונו במלכות
ואליהם אחר על פני י״י. רוצה לומר אלהים אחרים / אותם שהם על פני
ובפני׳ השכלים / ופני לא ידעו על השכלי׳ הנבדלי׳ / ואחר ודקדוק לא
יתקון / ולא גם כן / מן הגרמי׳ השמימיי׳ / ואליהם אחר / לא תעשה לך
פסל / וכל תמונה אשר בשמי׳ ממעל. ולא מהפועל השפל / רוצה לומר
שיתנו מתחברי׳ הטבעיי׳ / הם המנהיגים ומושלים בעולם ואין
כי גינתן פסל טבעיהם לכן אמר ואשר בארץ מתחת ואשר במים
מתחת לארץ. הנה אם כן זכר כוס / אלא יקבל על עצמו אלהות מאחד
מכל ג׳ העולמות. עולם המלאכי׳ ועולם הגלגלי׳ / ועולם השפל׳ וכללם
כלם כאחרונו / באמרו לא תשתחוה להם ולא תעבדם / רוצה לומר לא
למלאכי׳ ולא לגלגלי׳. ולא לשפלי׳. לפי שכלם הם נבראי׳. ואנכי י״י
בורא ומהוה את העולם / בלתי ממונים עליך ואנכי י״י אלהיך שהנהגתך
אלא היא בידי. ואל תחשוב שבפני תפלת רוממותי / לא אחוש אם תשתחוה
ותעבוד לאל אחר / כי אם גבהות׳ כלם נבראים ואני׳ כי אל קנא אנכי
אלא י״י בורא הכל / כנה עבד אלהי. אל ומתגן אלך. אהיה קנא ונוקם
כמו הבעל המוהב את אשתו / ומרח׳ עליה אלהי אהבתו אותה / יקנ׳ בה
אם תלך ותתחבר עם איש אחר / ואפקוד עון אבות על בני׳ / ועל בני בני׳
על שלשים ועל רבעי׳ לשונאי׳. כמו שאני עושה חסד / לא לבד לב׳ דורות
כי אם גם לאלפי׳ לאוהבי׳ ולשומרי׳ מצותי / וכבר כתב הרב המורה בח״א
פ״ד / למה אמר בענין העונש / על בנים ועל בני בני׳ / על שלשי׳ ועל
רבעי׳ / יען כי כשתשמע עיר ונדיחה כענין אבו״ס / הנה יכרתו גם אותו
הזקני׳ / עם בניו ובני בניו / עד דור רביעי / שזה יוכל זה אדם עוד שיראנו
ושמחו לשונאי׳ / כבר באר ג״כ בא׳ לענין אבו״ס / לא לזולתו מהעיכות ואין
ראוי שיתגב / שענין הזה יפקוד י״י על בניו / אם לא היו ראויי׳ לכך׳ כהי׳
אבל היה המדה / לא יומתו אבות על בנים / ובני׳ לא יומתו על אבות.
אבל הכוונה היא כמו שפי׳ התרגו׳ / כי כאשר הבני׳ / אוחזי׳ מעש׳ אבותיה׳
בידיה׳ / אז יפקוד הש״י עליה׳ עונם ועון אבות וזה אמרו לשונאי׳ :

והנה היה הדבור השלישי לא תשא. שרצה הש״י שיתרחק אדם מב׳
סקנות / להיות בטבעם מרוחקי׳ מהדיות / אם הקנה הראשון
שיתחק לו אלוה אחר / ויתן מהאלהותו לזולתו / ועל זה בא דבור לא יהיה לך
ואם מסקנה השני / שלא יחזיק מהאלהות דבר כלל / לא מאשר האלהות
גם לא מהם׳ ויאמר שכלם שוא ודבר כזב / וגם כ׳ שוא עבוד אלהי׳. וכנגד
זה אמר לא תשא את שם י״י אלהיך לשוא. רוצה לומר / שלא ישא בפיו
ובשפתיו / שם כבוד מלכותו לשוא. ושאר י״י אלהיך / רוצה לומר / שלא
יכפור / ולא יקום לשוא / אמונת בריאתו לעולם / הנרמזת בשם יהו״ה / ולא
יכפור ג״כ בשגת המיוחד / שההנהגה וההשגח׳ הגמורות באלהיך / ויאמר שאתי
האמונות האלה / שקר רוצה לומר / הגזרות בשם יו״ד בורא ומהוה העול׳ / או
היותו מנהיגך ומשגיח בך ואלהיך. הוא שוא ודבר כזב. לא תשא כן
כי לא ינקה הש״י את אשר ישא את שמו לשוא. כי עם היות זה עשות
הענין גמור / ואין ראוי להעניש לדבר הבורים / הנה הש״י לא
ינקה את אשר ישא את שמו לשוא. שגם׳ שהוא לבעדר ידיעה / ומתוך
סכלות. ואשר שתרגם / למה לא אמר כזה / כי לא ינקה י״י אלהיך.
כמו שאמר למעלה / לא תשא את שם י״י אלהיך / כי תמיד יאמר / בכל
הדברות האלה י״י אלהיך. אם לא במאמר הזה. וכן הוא ג״כ בדברות
הראשונו׳. והשכלתי שזה היה / כי הרשע שהכחישו / הנהגת הש״י והשגחתו
בנכרך לתת עליו ראיות ומופתי׳ שלא אם יכחיש מציאות הש״י אין ראוי
להתווכח עמו / לפי שהוא דבר כוזב בעצמו / ואין צורך לבטלו באין מקיימי
אליו. ולכן ראוי לקראו כזב / ולא להשיב לדבריו / כי הוא כאחד מהגלתי
שדברי׳ / כי אם הוא נברא ונמצא בעצמו. אין יכחיש מציאות הבורא ית׳
אשר בראו ואלו לא היה הבור׳ ית׳ נמצ׳ לא היה הרשע ההוא נמצא / ולכן אמר
כי לא ינקה י״י. את אשר ישא את שמו לשוא כמו כשמו / שם יהו״ד ית׳ / שהוא
הבורא ומהוה העולם / לא ינקה את אשר יכחיש מציאותו. ומפני זה זכר
אחריו דבור השבת / המורה׳ על חדוש העול׳ זכרו אתו / ואחרי׳ פירשו / לא תשא
את שם י״י אלהיך לשוא / שנשבע לשקר הוא אחד / ישא השם על שפתיו /
ויאמר שהוא אלהיו / ובהגילות הזה / מודה בו בראשותו ובאמונתו .
ובהיותו נשבע לשקר / הנה הוא כופר בו / להיות בדבריו אמיתת / שה
שנשבע שאמת ית׳. ואם הוא נשבע לשקר. שע״פ אין כופר בעיקר.
הנה שדבריו תמצא הנפילם. אשר הדבר נשבע עליו איננו אמת / כך
הוא הש״י יתברך עליהם. והוא שאמר לא תשא את שם י״י אלהיך לשוא.
וכבר בארו החכמים ז״ל בשבועות פרק שני / שבכלל מאמרו זה / שלא
ישבע ולא יעלה אדם בשפתיו / שם שמים לבטלה / או לצריכים קלים
כי השבועה באמת / שכן אלהי לא נמצא בראה / כי אם להשתמש בה
ירמי׳ ד׳ ב׳ כמו שאמר ונשבעת חי י״י באמת במשפט
דף ל״ט ובצדקה. ולזה אמרו בשבועות פרק שני. שכל העולם נזדעזע בשעה שאמ׳
המבורך לא תשא ואמרו שכל העולם כלו עומד עליה / כמו שאמר
אשר נשבעתי / מעבור מי נח עוד על הארץ. ואם יקלו בה בני אדם
עמודי שמים ירופפו :

שמור את יום השבת. זהו הדבור הרביעי. וענינו כי לפי
שהדבור השני / שהוא הקדמה ויסוד לכלם / שהודיעם הש״י
שהוא מחיה את העולם / ובורא אותו ומנהיג את ישראל / בלי אמצעי ועזר
אחר. והדבור השני הודיעם / על כחישת האלהות לזולתו. והדבור
השלישי הודיעם / שלא יכפרו בו / ויאמרו שאינו הוא / וגם אותם בדבור הזה
הרביעי / שלא ישלו בכח ההשגחה ההיא / שיעשו. והכון לבריאת העולם
והנה יעשו גם בשמור׳ השבת וקדושו. ואמר ששת ימים תעבוד / להורות
שלא ישימו אל דברי התענוגים יום פלוני טוב / לעשות בו מעל פלוני
ויום פלוני איננו ראוי להתחלתו. אחר אל תחוש לזה. אבל ששת ימים
תעבוד / ועשית כל מלאכתך. כי כל הימים הם טובים / ומאליהי׳ ברכו
י״י לדברי חיו / והיום השביעי בלבד / הוא יום המנוחה והבטול / לא מפני
טבע שבתאי. כי אם מפני הש״י ומצותו. וסוד שאמר זה בדברות
הראשונות / באמרו כי ששת ימים עשה י״י / ובאמר רוצה לומר׳ כל הימים
היו שוים במעשה הבריאה / ובכלן עשה הש״י ולכן כלם שוים /
לעבודות ולמלאכות כלם. וראוי לאדם שילך בדרכיו יתברך / וכמו
שהוא יתברך / ששת ימים עשה : כן יעשה האדם בכל הימים / ולא
ירא מאחד מהם : וכמו שהוא ית׳ שבת וינפש / כן ישבת האדם ביום הז׳
שביתה גמורה / כדי שעם השביתה ועם המלאכה / תתפרסם אמונת החדוש /
ובריאת העולם בשלמותו / ושבת הנהגתו ית׳ אותם. שהוא היכול על כל
המעשים / ובכל הזמנים והימים לפניו כאחד / ולזה אין להם כי אם לשמוע
בקולו / ולשמור מצותיו / והוא יעשה את השמים / והם יעשו הדבן והתירה
והיתר. ולמהם כמה שאמר כאן / שמור את יום השבת. ובדברות
הראשונות אמר זכור. ואמרו ז״ל במכילתא / זכור ושמור בדבור אחד שבועות
נאמרו כמו שיכול לפה לומר / כי זכור ושמור. והיותם מלות שונות דף כ׳
שי׳ אשר שאמרו בדבור אחד כי אם כב׳ דבורי׳ / וכל שכן שהדבור זכור /
אמרו הש״י ובדבור שמור שמרו משה בכאן. ודרך זה כל לאדם / והכתוב זה
כבר תשבו שבוי / שזכות זכור מורה על מצות עשה שבשבת. ומלת שמור
על מצות לא תעשה שבו / ואמרו כי בדברות הראשונות / כוון אל מצות
עשה שבו / להורות על חדוש העולם / באמרו כי ששת ימים ובאכזות
על מצות לא תעשה שבו / שהיא השביתה מהמלאכה : וכי שהם יתברך
השביתם מעבודות מצרים / כמו שאמרו וזכרת כי עבד היית במצרים
ואמרו כי שני הענינים האלו / נכללו בדבור השבת. והכנו הקים על זה /
בעל ספר העיקרים במאמר ג׳ פרק כ״ו. אם כן היו ראוי / שלא יזכור
בדבור זכור / לא תעשה כל מלאכה : וכן זכר דעות אחרים בזה / ואינם
הוא כנגדם / ואמת כי כלם יצא רוח. והיה דעתי כי בדבור זכור /
כוון להודיעם אמונת החדוש. ובדבור שמור הודיע שהוא פועל נסמך .
כמו שאמר וזכרת כי עבד היית ולפי ששני אלו הענינים / נוכרים ונרמזי׳
בדבור השבת אמרו זכור ושמור / בדבור אחד נאמרו. כלומר ענין אחד
הוזכר בראשונות / וענין הנסים התמיד הזוכר בשניות / בדבור השבת
באמרו. והחכם הזה שכח מימרו שבת רב / ואני לא מצאתי בו טעם לשנות.
כי כנה לפי דבריו / לא באמרו רק מלת זכור ושמור / בדבר שתהיה הוראתם
עליו. ולא לקיום / כי לביאור התחלות הדבורים הם. כמו שאמרו
וישמע ואתחנן בדבור אחד נאמרו / והוא תשובה מאד :

והנראה אלי בזה הוא שחכמינו הגידו בזה: למה שאמר הרב
המורה / באמרו בפרק ל״א מהמאמר השני / שבדברות הראשונו׳
כל השבת טעם חדוש העולם / כמו שאמר כי ששת ימים עשה י״י. ובדברו׳
השניות / נתן בו טעם יציאת מצרים / כמו שאמר וזכרת כי עבד היית.
וכתב הרב שהיו שתי עלות מתחלפות / מפני שכן לשני עלולים מתחלפים
וזה כפי שהוא הזהיר בדברות הראשונות / על גדולת השבת וקדושתו :
והיה הסבה בזה / כי ששת ימים עשה י״י ולכן אמר בם / על כן ברך י״י את יום
השבת ויקדשהו. רוצה לומר להגדלת היום וקדושתו : ואמנם בדברו׳
השניות / נתן הסבה בנתתו לנו את יום השבת / ומנותו אלינו / ואמר שבת
זה / שעבדי׳ היינו במצרים / ולא היינו יכולים לשבות / ולכן נצטוינו
במצות השבת / לתקן שני הענינים יחד אמונת דעת אמתי / והוא דעת
חדוש העולם / וזכור חסדי י״י עלינו / בהוציא אותנו מתחת סבלות
מצרים. זהו דעת הרב ובאמת דבריו לאמתן וישרים. ואמנם חז״ל
במכילתא פרשו׳ דקדקו במלת זכור / ובמלת שמור / ואמרו שאמר׳ בכאן
תלה / על חדוש העולם יכרו אמרים מאין / כי הזכרון הוא דבר מיוחד
לדברי׳ הקודמים שהאמירה / מורה על עשיית המצוה והכלאתה בפועל /
וכיו׳ ש ושמרו בני ישראל את השבת. אך את שבתותי תשמורו / ושמרת את
השבת שומר שבת מחללו / כי תמיד כאמרה השמירה / על עשיית מצו׳ השבת
וקיומה. והיות שאמינו שבדבור זכור / בא הטעם מחדוש העולם. ובדבור
שמור בא טעם יציאת מצרים / חשבו כן ימשוך אדם / שיהיה מחילה מא
בדבר. מה שזכר בדברות הראשונות / היה על השבת לתכלי׳ שנזכור חדוש
העולם ובריאתו: ובדבור שמור לא כזה / ולא הזהיר על זכרון שבת המחזה
כי אם על שמירת המצוה ועשייתה לפועל. בנזכור שיצאו ממצרים שאת
להסיר הספק הזה. אמרו ז״ל שזכור ושמור / בדבור אחד נאמרו וכולי: שנא׳
שבועות דף כ׳ אחת דבר אלהי׳ / שתים זו שמענו. רצו בזה / שנים היות / שבדברות
הראשונות כתוב זכור / ובדברות האחרונות נאמר שמור. הנה כאשר
יעוין / ימצא בכל אחד מהדבורים ההם. כלולים שני הענינים. ר״ל /
זכור המורה על הבריאה. ושמור המורה על יציאת מצרים וזה כי
בדברות הראשונות אמר זכור את יום השבת לקדשו ושכן הזכרון יוקדש

הנה שישים לעבדו עבדי · כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וינח ביום השביעי · ולזה ענין השמירה מכח עליו · אחר שאמר ששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך · רוצה לומר שבהיותך במצרים · היית עובד כל שבעת הימים · והיית עושה מלאכת המלך · אבל עתה ששת ימים תעבוד · כמו שאמר למעלה · שבת לה' אלהיך · אשר הוציאך מארץ מצרים מבית עבדים · לא יהיה כן · כי אתה ששת ימים תעבוד · ועשית כל מלאכתך · ולא מלאכת פרעה · ויום השביעי שבת לה' אלהיך · ולא תעשה כל מלאכה · כמו שהיית עושה אז במצרים · ולכן אמר ועבדך ואמתך ובהמתך וגרך אשר בשעריך · שהודיע שאחר היו בני חורין · ויש להם עבד ואמה וגרים בשעריהם · והיו עוד עבדים למצרים · ולא גרים בתוכ' · שכל זה בדבור הזה · בא זכרון חדוש העולם · וכן זכרון יציאת מצרים · כי שם היות תחלת הדבור זכר השמים על הדרוש הכולל · הנה כאשר חלק הדבור · בא ענין יציאת מצרים · שהנה בדברות השניות גם כן יכללו שני הענינים בדבור אחד · כי הנה אמר שמור את יום השבת לקדשו · ר"ל שישמור ויעשה את המצות בקדושתם · והנה אמר כאשר צוך ה' אלהיך · רוצה לומר שכבר נצטוו בדברות הראשונות · כי ששת ימים עשה ה' את השמים · ולפי שכבר היה אותו טעם כלול · לכן קצר כאן ואמר בלבד · כאשר צוך ה' אלהיך · ר"ל כאותו טעם שצוך ה' אלהיך מחדוש העולם · וכנגד יציאת מצרים · אמר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים · ויוציאך ה' אלהיך · על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת · הנה התבאר שבכל אחד משני הדברות האלה · בין בדבור זכור · בין בדבור שמור · בין בזכור ושמור · אמר שתי טענות ורמזם על החדוש בין בדבור זכור ובין בשמור · הנה בכל אחד מהם · באו שני הטעמים · טעם החדוש · שהוא סבת מגדלת היום וקדושתו · וטעם יציאת מצרים · שהוא סבת הייחוד · שהיתה הטובה הגדולה לאומתינו · ולזה כתוב בראשונים זכור · בדבור שני [illegible] · וטעם החדוש [illegible] · נמשכו [illegible] · לומר ושני טעמים וכו' נכללים בשניהם :

וכבר יקשה השאלה · גם כנגד טעם הראשון חדוש העולם · איך יהיה השבת זכרון עליו · כי אמר בששת ימים [illegible] · איך תהיה השביתה והמנוחה [illegible] ולמעלה · [illegible] ששת ימי בראשית · ולזה כנגד הטעם השני · הנה יקשה גם כן כנגד היות החופש · כי בשביעי שבתו · ולא נמצא מלאכה ביום השבת · ואין לנו טעם ונתון ליציאת מצרים · ואין לנו [illegible] ליציאת מצרים להיות [illegible] מן המלאכה ביום הזה :

אבל תשובת שני השאלות האלה תתבאר בטעם מהתבונות [illegible] · שם הראשון הוא שהשביתה [illegible] על החדוש [illegible] · כי בששת ימים עשה מלאכה בתחלת הבריאה · [illegible] · [illegible] כי שבת ביום השביעי · [illegible] · ולזה [illegible] יציאת מצרים · [illegible] · ולכן אמר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ויוציאך ה' אלהיך [illegible] · על כן צוך ה' אלהיך לעשות את יום השבת · [illegible] · [illegible] :

ולפי שענין בריאת העולם · [illegible] · ויציאת מצרים [illegible] · [illegible] · לכן בא אחר [illegible] · כבד את אביך ואת אמך · [illegible] · וכבר זכרו בפרק קמא דקדושין [illegible] · [illegible] · וכבר [illegible] · [illegible] · ולכן הזהיר [illegible] · [illegible] זכור ימות עולם · בינו שנות דור ודור · [illegible] אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך · [illegible]

היותר על הקבלה · [illegible] · ולא [illegible] · והנה אמר בדבור הזה · כאשר צוך ה' אלהיך · מה שלא אמר בשאר הדברות · [illegible] בדברות הראשונות · כי גם אמר בענין השבת · למען יאריכון ימיך · על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך · וכאן הוסיף ולמען ייטב לך · כאלו אמר כאן · כבד את אביך ואת אמך כאשר צוך ה' · ורוצה לומר · אשר צוך ה' אלהיך · בדברות הראשונות · שהוא למען יאריכון ימיך · ועוד למען [illegible] ולמען ייטב לך · [illegible] בדברות הראשונות · [illegible] באריכות ימים · כי כבוד האדם · [illegible] ולא [illegible] · [illegible] · והנה [illegible] · [illegible] · [illegible] ימים · [illegible] · אשר ה' נותן להם · [illegible] · והוסיף [illegible] ולמען ייטב לך · [illegible] · [illegible] · כי גם כן [illegible] · גם כן [illegible] · [illegible] · [illegible] · ולמען ייטב לך · [illegible] · לומר כאשר צוך ה' אלהיך · [illegible] · [illegible] · למען ייטב לך · [illegible] · הדברות · [illegible] ולא [illegible] :

וכבר [illegible] · למען יאריכון ימיך ולמען ייטב לך · [illegible] · כי [illegible] · [illegible] · בעבור [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] · למען יאריכון ימיך · [illegible] · [illegible] · למען ייטב לך · [illegible] · [illegible] · [illegible] · לא תרצח · לא תנאף · לא תגנוב · ולא תענה · ולא תחמוד · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible]

[illegible]

[illegible]

והנה [illegible]

והדבור [illegible]

והדבור [illegible]

והדבור [illegible]

ואמנם [illegible]

ובכר [illegible]

[illegible]

אם [illegible]

ואם [illegible]

ואני [illegible]

[illegible]

עשרת הדברות

[illegible]

ואמר

[illegible]

אשר דברו · רוצה לומר · כמו שהקול הוא כלי שתשמעו הדברים · כי דברי האדם הם טובים או רעים כפי הקול · והאופן אשר ידבר אותם · והדברים האלה אשר דברו · אם היו בקול זעף · או כעס או חילוף · היו דבריהם רעים וחטאים · אבל בהיותם בקול תחנה · הנה הקול הוא מורה שאישרו כל אשר דברו · ומי יתן והיה לבבם זה להם · ליראה ולשמור את כל מצותי כל הימים · כדי שייטב להם ולבניהם לעולם · כמו שהוא היום הזה · כי באמת לכם אלה · ליראה ולשמור המצות · ולכן אמר להם שובו לאהליכם · ואתה פה עמוד עמדי · רוצה לומר כאל · נבדל מהם ומכל הענינים הגשמיים · והדבק עמי ואדברה אליך · את כל המצוה והחקים והמשפטים אשר תלמדם · כדי שיעשו אותם בארץ · אשר אני נותן להם לרשתה · ומזה הוכיח מרע"ה את תולדת טבעם · שאם ישראל לא שמעו התורה כלה מפי הש"י · היה טוב ולא סבלו · ומפני זה רצוני להם לישראל לבית' טהרי' כאותה עשרה הדברות · ששמעו מפי ה' שכח כן יהיו כוהני' בשמיר' המצוה והחקי' והמשפטי' אשר צוה אות על ידו · כי כיוון זה כן מות זה · כחיוב עליה' ואלו דברי אלהים חיים · עם היות שלא שמעו מפי הגבור' ואלו שמעו מפי מרע"ה · וזהו אמרו ושמרת' לעשות כאשר צוה ה' אלהיכ' · והלוחות הזאת היא על שמירת הדברות · אשר שמעו מפי הגבורה · וכיו"ב כאשר צוה ה' אלהיכם אתכ' · ואמר בכל הדרך אשר צוה ה' אלהיכם אתכ' תלכו למען תחיון וטוב לכם רוצה לומר · שבשכר שמירת עשרת הדברות יזכו לשנים רבות · לפי שמפצתי' יהיה רבוי החיים לאדם · שאמר לו לרעתו · ולכן אמר וטוב לכם · ר"ל שיהיו החיים ההם לטוב לכם · והארכת' ימים בארץ אשר תירשון · ואחר שהזהיר אותם על שמירת עשרת הדברות · אשר שמעו מפי ה' הזהירם עוד על שמירת שאר המצות · אשר צוה ה' למשה ללמד' לישראל ועל זה אמר · וזאת המצוה החקים והמשפטי' אשר צוה ה' אלהיכם ללמד אתכם ונומר · כי הנה ושמרתם לעשות שאמר למעלה · מהפך עצמו ואחר עמו · כאלו אמר ושמרתם לעשות ככל המצוה אשר צוה אלהיכ' אתכם ונומר · ועוד תשמרון לעשות זאת המצוה · והחקי' והמשפטים אשר צוה ה' אלהיכם · שצוה לי ללמד אתכם · כדי שתעשו אותם בארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה :

חבר התועלת המתחייב משמירתם · אם לתשובה שיקנו למוד היראה את השם יתברך · כי בעשותם המצות יקנו תכונה בנפש · ליראה מלפניו יתברך · והוא אמרו למען תירא את ה' אלהיך ושמרו את לשמור את כל חקותיו ומצותיו וגו' · שיכנו כוו ולא תזכרה כפי פלאות אבל לנו"ד לשמור תמיד אבל במקום בעבור · כמו דאמר דוד לשלום יואב אם הכהן כתוב יתעו לתשפת כעס · או תהיה הכל סד הואת מקום כי"א · כמו ישבו אתו לארץ שבעת ימים ושבעת לילות כי אין הגתי לפניו · מכים כאלה וכרו המדקדקים בשמוש הלשונות · ואמר למען תירא את ה' אלהיך · שאותה היראה תקנה אותה בעבור שמירת החקים והמצות · לא תקנה אותה בשמירתם · כי עם שמירת החקים שאין טעמם נודע וסבות כלם · תגיע בלבך קנין יראת השם יתברך · וזכר עוד להם תועלת אחר גשמי והוא ולמען יאריכון ימיך · ואחר אמרו אחרי זה · ושמעת ישראל ושמרת לעשות · הוא אבל ענין תוכחה כי לפי שאמר שיהיה תכלית עשיית המצות ושמירתם · למען תירא את ה' אלהיך · ולקנין המצות מצד עצמם · כמ"ש לשמור את כל חקותיו ומצותיו · אמר להם אני ידעתי ונרגב' שאתה ישראל תשמע ושמרת המצו' לא מצותן כתכלית אשר זכרתי · יראת הש"י ושמירת המצות מצד עצמן כי אם מפני התועלת הגשמי אשר ישפך לך מזה · והוא אמרו למען ייטב לך ואשר תרבון מאד · כאשר דבר ה' אלהי אבותיך לך · ארץ זבת חלב ודבש · רוצה לומר · בעבור הטובות הגשמיות ורבוי הבנים · ושתירש הארץ הטובה ושתהיה ארץ זבת חלב ודבש · ידעתי כי בעבור זה תשמור המצות לא מפני היראה וקיום המצו מצד עצמן כמו שזכרתי שהוא התכלית האמתי · והיה טוב הפסוק כ"כ :

שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד ונומר עד כי ישאלך ונומר · כבר ידעת הפרשיות האלה · שבאו אחר עשרת הדברות בפרשות זו לאו · והביכם ראיתי אני אחר ההתכלות לפרשם עתה בדרך הזה · והוא שאלהים בכתב משה אדוננו להוכיח לישראל · שהמצות אשר שמעו מפיו הם אלהיות · כאותם הדברות אשר שמעו מפי הגבורה · וזכר אליהם עשרת הדברות אשר שמעו כבר · וביאר עתה אליהם · שמלבד ההבנה הראשונה שהבינו מהם · יש בכללן עוד מדעים עליונים שהם לא הבינו ויאמרו אותם מפיו · לפי ששמע אותם מפי השם יתברך כאותם · ורואה שכל מה שקבל · היה מפי השם יתברך · כאותם הדברות עצמם שהם שמעו מפיו · ולפי שהדבור הראשון · היה אנכי ה' אלהיך · אשר הוצאתיך מארץ מצרים ונומר · בא עליו בפרשה ראשונה · חלקה הממשה פרשיות · וכיון שמע ישראל ונומר · ויאמר אליהם בזה חמשה מדעים יקרים · כלולים באותו דבור הראשון · שהם לא הבינו אותם ממנו · עם היות ששמעוהו והבינוהו את ע"ה לפי ששמעם מהש"י :

המדע הראשון הוא יחוד אלהינו יתברך · והלילה הדברי ממנו ועל זה אמר שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד · ר"ל ישראל הטה אזנך ושמע והבן בלבך · כי כל זה כלל בלשון שידעה שאותו ה' אלהינו אשר שמעת בדבור הראשון · אנכי ה' אלהיך ונומר · דע כי והוא הוא אחד · והנה כאחד יכלל שני מיני אחדות :

הראשון הוא היותו יתברך אחד בעצמו · בתכלית הפשיטות במנע ההרכבה והרבוי · לא רבוי דברים עצמיים ולא רבוי תארים מקריים לא בגשם ולא חוץ לגשם :

השני מניעת השניות · והוא שהכוונה היותו אחד במין בעצמו עדיין יפול הספק אם יש שם אלוה יותר מא' · ולכן להסיר כל מיני הספק · הזכיר שיכיר שהוא ה' אחד · ולכוונה על שני מיני האחדות הלל · אמר בזה הפסוק שני פעמים שם ה' וצרף השם הראשון ה' אלהינו · לכוונה על המין הראשון מהאחדים · שה' המהוה אותנו · הוא אחד בעצמו פשוט בתכלית הפשיטות · ולכוונה על המין השני מהיחוד אמר ה' בלבד אחד הש"י מצד אלהותו · לא בבחינת הנהגתו אותנו · הוא ג"כ אחד ואין שני כי אלו אחד תמור על שני הענינים · וכבר יחד · ובכל עצמו היותיים מופת על אחדו הש"י מן המין הראשון מפאת הנהגתו לגלגל · להיו' המציאות כלו כאיש אחד · ונקשר קשתו בקשתו · ומסיבות הגלגלי · שתתצבות · כמה הוחלו ותכונות פותו · ולא ימלט היות לגלגל · מניע עד שבעולם · מניעתיו יותר מהחיות · וזה שמפרסמיה מורכב לפי שכל מורכב משני דברי' איננו מחויב במציאו' מזה בהכרח מפאת הנהגת העולם שיהיה ה' הוא אחד בעצמו · מבלי הרכבה ולא רבוי ענינים :

האמנם אם יש שם אלוה אחר · בלתי מתעסק במה' המציאות · הנה כוח ככתבו דלתי העיון והחקירה השכלית · ולכן הודיענו אדון הנביאים · מפי הש"י אמתת יחודו ית' · אם מהמין הראשון · מפאת הנהגת העולם · וזהו אמרו ה' אלהינו · ואם מהמין השני · מבלתי בחינת ההנהגה · ולכן אמר בלבד ה' · ולכן אמר על שניהם אחד · ר"ל אחד בעצמו · ואין שני לו באלהות · והנה ר"ל זה כדבור אנכי · סיום הדברים כלם מו כמו יחוד · אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך · להגיד שהוא אחד · ואין בו רבוי · ולא שתוף באלהותו · ולכן לא היתה מצות היחוד מיוחדת בחקים הזה · לפי שכבר נרמז זה · בדבור אנכי כמו שזכרתי · גם כי כמוהו ג"כ · באמרו ונכה לאלהים אחרים · בלתי לה' לבדו · ואתה דע שאלה שני מיני האחדות · שיאמר עליהם גם האחד יש עוד כמינים אלישית באחדות · והוא שגם האחד יאמר על הכלל והשלמות · כי אחד והשלם יאמרו בהרדפה · כמו שבא בספר מה שאמר השכנו ולכן נאמר ודוד המעשק אחד · רוצה לומר שלם · וכולל כל מה שצריך · ומזה סבר גם כן שם ה' אחד · ר"ל שהוא שלם · וכולל כל השלמיות · ומפני שהיה זאת היא האחדות והשלמות דבר אחד בעצמו · כי השלמות איננו · כן יחוד תמלא והשלמות שכל ההרכות והתועלות נכללות בו · וכן נאמר · והיה ה' למלך על כל הארץ · ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד · כי כשיהיה השם שלם והכסא שלם · או יגמור השלמות · גם האחדות שהם דבר אחד בעצמו ומפני זה תקנו בתפלת ראש השנה · שיהיה פסוק ה' אלהינו ה' אחד שלם והמלכיות · והשניים · ולהיות מין שלישי מה אחדות · היינו זוכרים קבל המיוחדי · עונים אחר פסוק הייחוד ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד · לפי שהאחדות מורה על השלמות כאמת האמנם לפי שאותו מינים הראשונים · שזכרתי מהייחוד האלהי · והשלישית ההרכבה והשניות הם התפרסמי' ומחנים בהבנתם · אבל ההמון · והמוחן השלישי מהשלמות והשלמות · הוא היותר נעלם ונסתר ומפלא ונעלם עניין · ומכור אל כמבל המוכעו רם לומר המכוונת האחדות והשלמות והשלמות האמתי מכל מה אשר כלולו פיות · תכמי הבחירות האלהים מלבלר · ומפני זה יאמרו רז"ל דף ג"ו בדברים רבה · ופסחים פרק מקום שנהגו · שקבלו ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד · היה מיוחד אל מלאכי השרת · ומרע"ה לקחוהו מהם כי התאחדות השלמות והאחדות · הוא ודאי שבס מיוחדי · לבבלם העליונ' ולזה אמרו בחרדה · כאותה לא תאמרוה בחשאי · לא כאמרה הן תאמרוה יעקב · אלא באמרה בחשאי · רבו בזה שמרע"ה כיון ללמד היחוד אל עם ישראל בכלל ולכן נבחתם בשלישית ההרכבה והשלישית השניות · כמו שהתבאר מהדברים ולא כיון אליהם הענין השלישי · שמבכמות מלכנו' עם האחדות · אמנם יעקב אבינו ע"ה · לפי שהיו · ובניו גם בניו החכמים · והיתה אמונתם שלמה · כי היו כלם כמלאכי השרת כאשר אמרו שמע ישראל ה' אלהינו ה' אחד כמו שאין בלבך אלא אחד · כך אין בלבנו אלא אחד · כמו שיש כמדרש ענה ואמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד · כי הוא המין השלישי מהאחדות · על דבר כבוד · ועל כן היתה הכוונה ר"ל שמירה נעשה ר"ל שהגעת המדע הזה הוא היחוד באלהים · לא לכל המון העם · כי אם ביום הכפורי' שכלנו כמלאכי השרת · הייתי אומרו' אותו בפרהסיא · כי הנה קבלנו או לנהג יחקלנו מלאכי השרת באמת האלהם' והשלמו' · והלכן השלם · ומיחד עם היחוד באמתי · והכל זה שכלל בחדש הראשון מה מאחדות הש"י · היתה אותו דבור · ששמעו כדבור אנכי כמו שזכרתי ·

והמדע השני הוא באהבת השם הנכבד · כמו שאמר ואהבת את ה' אלהיך · בכל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך · רוצה לומר · שמע ישראל · והבן בשמע דבור הראשון אשר שמעת בסיני · כמו שאמר השם יתברך · שהוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים יוכלל מדע עליון · והוא שאחרי אשר ה' הגדיל השם יתברך · לעשות עמך טובות הרבה · שתלכה אותו · כדבר שכפי הוא כאדם · לאהוב את אשר ייטב לו · ולפי שהוציאך ממצרים · עשה עמך אלה מיני טובות · האחד עונג גשמי · כהוציאך מעבדות לחירות · והשני

אוב נבני ביעדו אותך / לאהבתו ולהכינתו / ולתת לך תורה ומצות ·
והאלהי בשומר בה / ותקון המדות שנתן לך המצות / לכן תהיה לאהבה
כנגד כבל לבבך ובכל נפשך ובכל מאדך · כי הלב הוא כנגד החיות
הטבעי / והנפש כנגד הנפשות האלהי אקנים / ומאדך הוא כנגד הקנינים
והאהבות אשר לך · ואמר לבבם ג"כ כפה / שמזון לחייכם על הזכות
תורה העליונה / ... שלמה הכתות שנזכרו בדבר הגוף · הראשון בזמה
אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך תורה לפי אמר הפלתו · שרוח כגם הגם
ושפלת הכינתו / ... כנם אלהיך · והם את הכנתו זוכר / כ ... אשר
הוצאתיך · אשר ... אלהי' ... לפי שהאהבה ... זוכר ... /
בספר ... אשר ... אלהי ... / ... ספות
אשר היו כפי הגבל · ואהבת בפרט · אשר היו כפי ... /
לאהב ... אשר היו כפי המצות / ... /
הדיעות ... / ... האהבה ... · והם אמרו בכל לבבך ·
... כמו שאמר ... · ובכל נפשך אפי'
... / כמו שאמר ... · ובכל מאדך ...
... המצות ... · כי כל המצות ... נפשיות
... לאהבת ... · וגם
יכללו כל מיני ... · כי בלבבו בכל לבבך · כפי זה
... / ... ·
... · ובכל נפשך · יכלל ... /
... · ובכל מאדך ... /
... · ... המצות ...
קס"ט באמת · ... ר"ל דרשו בפרק הרואה ... / ובכל נפשך
אפילו נוטל את נפשך / ... / ... על האדם ...
... · ...
... · ... /
... · ... /
פס ... · ... /
... / ... ·
... · ...
... · ...
... · ...
... · כי ... :

הדרע ... / ... הדברים האלה / אשר אנכי מצוך
היום על לבבך · ... /

... / ... / ... הדברים
... / כי ... /
... · כי ... /
... / ... · כי גם הם
... / ... לישראל ...
... אנכי ה' אלהיך / ...
... / ...
... · ...
... / ... ·
... / ... /
... / ... · ... הדברים
... / ...
... / ...
... / ... · כי
... · ... ·
... · ... /
... / אשר אנכי מצוך היום על לבבך / ... /
... :

הדרע ... / ... ושננתם לבניך ודברת בם / בשבתך
בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך / ...
ק"י ... · ...
... / ...
... · ...
... · ...
פס ק"א ... · ... /
... · ... ·
... / ... לישראל
... · ... לישראל · לא לבד
... · ... לבניך ...
... / ... · ...
... / ... ·
... · ...
... · ... כי אם
בשבתך בביתך · ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך · ר"ל / בכל ... ובכל זמן
...

פרק ג' ... / ... · ... ה' אלהיך
לו ... כי ישראל ... / ... · והיה
... / ... · לכל אדם כקטן כגדול ובכל
זמן ובכל מקום :

השמר לך ... / ... לא ... / ...
לא ... · כי ... לקיום
... / ... הדברים אשר הם ...
... / ... כי הם ...
... / ... /
... · ... לאות על ידך
והיו לטוטפות בין עיניך · וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך · לפי ...
... / ... /
... · ...
... / ... / ...
... / ... ·
... · ...
... · ...
... · ... · ר"ל ...
... · ... ארץ ישראל ·
... · ... הארצות ...
... · ... /
... · ... / כי ... וכלם
... ע"ה ... לישראל :

והיה כי יביאך ה' עד לא תנסו את ה' · ...
... / ... לא יהיה לך
אלהים אחרים · ... · ...
אחרי ... ה' אלהיך ... ·
... / כי ג"כ ... אחרים ...
... · ... יביאך ה' אלהיך אל הארץ אשר נשבע לאבותיך / ...
... / ... /
... / ... · לא לבד ... אחרים
... · ...
... / ... · ...
... ' ... / ...
... / ...
... / ... ·
... · ...
... · ... ·
... / ... · ...
... / ... · ...
... / ... /
... · ... ·
... / ... · ...
... · ...
... · ... את ה' ...
... · ... /
... / ... /
... / ... ·
... / ... /
... · ...
... / ... / ... · אלהי אחרים ...
... / ... /
... / ... / ...
... ·

לא תנסו את ה' אלהיכם וגו' עד כי ישאלך · ...
... · ... / ...
... / ... על ... העולם ·
... / ... / ...
... / ...
... · ... / ...
... / ... · ...
... / ... ·
... · עד ...
כי ... · ... · לא ...

את ה' אלהיכם כאשר נסיתם במסה · כלומר לא תנסו את ה' בענין
קדושת השבת / כאשר נסיתם אותו במסה / כשאמרתם היש ה' בקרבנו אם
אין / ואתם לא תעשון כן / אבל שמור תשמרון את מצות ה' אלהיכם / ועדתיו
וחקיו אשר צוך · ר"ל כמו שלא תחדש על תדרוש אין היא קדוש / ולמה
היה זה / ולא קודם לכן / אין לך ענין בנסתרות / כי אם לשמור את מצות
ה' אלהיכם / ר"ל אשר צוה אלהיכם ומצוה אתכם · כלומר את מצותיו
בעדותיו / והוא מה שהעיד על חדוש העולם / כמצות השבת וכיתר המועדים
גם כן / שכלם יכללו בעדותיו וחקותיו / ועוד הודיעם / שעם היות שלא
נזכר שכר בדבור הרביעי / שהיא מהשבת כמו שנזכר בדבור השני הקודם
אליו שאמר ועושה חסד לאלפים / ובדבור החמשי הנמשך אחריו / שאמר למען
יאריכון ימיך ולמען ייטב לך · שלא יחשבו מפני זה / שלא יקבלו שכר על
שמירת השבת / כי הנה באמת יש שכר לפעולתם / עם היות שלא נזכר שמה /
והוא אמרו ועשית הישר והטוב בעיני ה' / ולמען ייטב לך ובאת וירשת את
הארץ וגו' · להדוף את כל אויביך מפניך כאשר דבר ה' · ר"ל שהשם ית' דבר
עוד / ונתן שכר על כללות המצות ועל כל אחת מהן / והוא התורה שכל
דברי משה אמת אלהים הם :

כי ישאלך בנך מחר וגו' עד כי יביאך ה' אלהיך · הפרשה
הרביעית הזאת / כלה כנגד הדבור
החמישי שכבוד אב ואם · והודיעם שעם היות שהם לא הביטו ממנו / כי אם
כבוד ההורים / לנחול להם הטובות שעשו עם בניהם בגדלם ולמודם /
הנה יש עוד במצוה הזאת / צורך עצום שלא נזכר שמה / והוא ידיעת הדינים
האמתית על פי הקבלה · והוא אמרו כי ישאלך בנך מחר לאמר / מה
העדות והחקים והמשפטים אשר צוה ה' אלהינו אתכם / והשאלה הזאת
כבר כאלה נכרת בנו על פרעה / וכפי הפשט השאלה הזאת בכל מצות
התורה תכלול / רוצה לומר שהבן קוה רוצה בתורה / שלשה מינים מהמצות /
שהם עדות כמו השבת ושאר המצות / שהם עדות הנסים והנפלאות
שעשה השם לישראל במצרים / והמין השני הם החקים / שהם המצות שאין
טעמם נודע · והמין השלישי הם המשפטים שהם המצות שטעמם נודע
ונגלה / מדרך הסברא ושקול הדעת · ולפי שהיתה שאלתו על שלשת
המינים מן המצות האלה / צוהו השם יתברך / שישיבהו אחת הדברים
ונורין · אם לענין העדות שיאמר אליו / עבדים היינו לפרעה במצרים /
ויוציאנו ה' אלהינו ביד חזקה ויתן ה' אותות ומופתים · רוצה לומר /
שהיה המלך קשה והארץ קשה / ולא די שהוציאנו משם / אבל גם שנה
הטבע ועשה נסים ונפלאות / חוץ מן המנהג הטבעי ויוציאנו משם / והנה
אמר ויוציאנו ה' / ויתן ה' אותות ונומר · ויצונו ה' וגומר ולא אמר ה'
אלהינו בכל דבריו · אבל אמר אחרי זה ליראה את ה' אלהינו / לפני
ה' אלהינו כאשר צונו / להעיר על ענין אמתי · והוא כי לא היה בם ה'
לנו לאלהים / כ"א מיתן תורה ואם והלאה / ולכן אמר ויוציאנו ה' ·
ויתן ה' / ויצונו ה' / שהיה זה כלו במצרים קודם התורה · ואמנם לאחר
מתן תורה שקבלנו עלינו אלהותו / אמר ליראה את ה' אלהינו · ולפני
ה' אלהינו כאשר צונו / ומפני העדות הזה / רוצה לומר יציאת מצרים
בזו אותן המצות שנקראו עדות · ואמנם כנגד המשפטים / אמר ואותנו
הוציא משם / למען הביא אותנו / לתת לנו את הארץ אשר נשבע לאבותינו /
ר"ל ואמנם לענין המשפטים / נתנם הקב"ה לנו / לפי שהוציאנו והושיבנו
בארץ הזאת · והקנין האלהיי / שעשה נשברו משפטים ישרים / ולכן הודיעו
כל אשר הקנין האלהיי / שהצרכנו אל המשפטים האלה / לפי שבהם יושב
ישוב בני האדם וקבוצם המדיני :

ואת אשר לפרעה שראותנו הוציא משם · הוא תשלום התשובה
הראשונה / כלומר שלא עשה כל מה שעשה במצרים /
כדי להשבע המצריים ברשעתם / כי אם כדי להוציא אותנו משם / וכדי
לתת לנו הארץ אשר נשבע לאבותינו / ותהיה היציאה כנגד העדות
והמשפטים יחד / ואמנם לענין החקים / אמר ויצונו ה' לעשות את כל
החקים האלה / ליראה את ה' אלהינו לטוב לנו כל הימים / לחיותנו
כהיום הזה / אין טעמם ידוע אלינו / אבל תועלתם הוא מבואר ·
שמביאים האדם ליראה את השם יתברך / ולטוב הנבדלי החיים לנפש
ולאורך החיים הגשמיים / ועליו אמר לחיותנו כהיום הזה · ולפי שיאמר
אדם / אם כל כך תועלת יש בענין החקים / מה לנו בשאר המצות מהעדות
והמשפטים / הלא יותר טוב היה / לעשות החקים ולצווי המצות · הנה
מפני זה אמר / וצדקה תהיה לנו / כי נשמור לעשות את כל המצוה
הזאת · לפני ה' אלהינו כאשר צונו / רמז והעיד באמרו את כל המצוה
הזאת / על העדות והחקים והמשפטים / שהם כללות המצות · כי הצדקה
תהיה לפני השם יתברך / כאשר נשמור את כל המצוה הזאת / בכל חלקיה
העדות והחקים והמשפטים כאשר צוה אותם · ובלבד צוה עוד / שראוי
שישמרו החקים מיראת העונש / לפי שגזרת מלך היא / ואם לא יעשו אותה
יפחדו מעל פני הגזרה · ועל זה אמר ליראה את ה' אלהינו / וגם כן
לתקות השכר / אם בגוף בעולם הזה ואם רוחני בעולם הבא · ועליהם
אמר / לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה · ומלבד יראת העונש
ותקות השכר / ראוי גם כן לשמור המצות / להיותם חקים ומשפטים צדיקים /
שאמת עניינם ראוי שיעשם האדם · והוא וצדקה תהיה לנו / ר"ל צדקה
יחשב תהיה אם כאשר נשמור לעשות את כל המצות ה' לפי שהם מצות

טובות אצל עצמם / ויש בהם צדק ויושר רב · וכבר כתב הרב המורה בחלק
ג' פרק י"ג / שצדקה יאמר על חק הדבר / ומשפטו יתנים לזה / והוא דרך
אחר בפירוש הפסוקים · הנה בזה גלה מה שאמר / שבדבור כבוד אב ואם
מלבד מה שהביטו אותו ישראל כשמעם אותו / הנה עוד נכללה בו עוד
קבלת הדעות / וגדולה ותועלתה מה היא · ואמנם חכמינו ז"ל כוונו
במכילתא פרשת י"ח / דרשו הפסוקים האלה כנגד בן חכם / כמו שאמר
חכם מה הוא אומר / מה העדות והחקים ונומר / והנה חכמינו ז"ל
רוצה לומר היות האלה פרטית / על ענין הפסח בעבור מה שבא בענין
התשובה · שהיא ואמרת לבנך עבדים היינו לפרעה במצרים / ואמנם
אין דרש החכם חקים ומשפטים / על ענין הפסח הוא כפי מה שאמר /
כי הוא רואה בענין הפסח דברים שהם עדות / כמו ענין המצה שהוא / כענין
שלא הספיק בצקת אבותינו להחמיץ / וגם ענין הפסח עצמו / שהיה כנגד
מה שפסח / שפסח בו השם יתברך מצרים / וראה גם כן בענין הפסח / דברים
שהם חקים מבלי טעם נודע / על מצות ומרורים יאכלוהו / ושלא יאכל
ממנו נא ובשל מבושל במים / ולא יותירו ממנו עד בקר / וראה גם כן
בענין הפסח משפטים / כענין כל בן נכר לא יאכל בו · תושב ושכיר לא
יאכל בו / שהיה זה על פי המשפט / שמי שלא בשנה לו הוגב לא יאכל
הפסח · וכן כל ערל לא יאכל בו / ומפני זה רצו בהגדה / שהיה בן חכם /
כיון ששאל חלוק במצות הפסח / ויפתח אותה לבתחילה / ולפי הדרש
אשר צוה ה' אלהינו אתכם / גלה היותו חכם / ירא אלהים וסר מרע
כיון שהודה היות המצות באלהית מאת השם יתברך / ולא כמו שאמר הבן
הרשע / מה העבודה הזאת לכם / שהיה טענתו היות העבודה בדור שכינתו
לא אלהי · ואמנם הבן החכם הודה שהיה בדור אלהי · אבל שאל על בחינת
חלוק המצות / והיתה התשובה אם לענין העדות · עבדים היינו לפרעה
במצרים · ואם לענין המשפטים / באמרו ואותנו הוציא משם · ר"ל ואותנו
הוציא משם / ולא לבן הנכר ולגר ולתושב השכיר והערל / ולכן לא ינו בם
היותם מאוכלי הפסח / ולענין החקים אשר במצוה הזאת / השיבו ויצונו ה'
לעשות את כל החקים האלה וכמו שפירשתי / ולהיות החקים הם
מהעדות והחקים והמשפטים נכללים במצות הפסח כלם · לכן אמר
וצדקה תהיה לנו / כי נשמור לעשות את כל המצוה הזאת כלומר יחד / ר"ל
מצות הפסח / ואמנם אמר המגיד אף אתה אמור לו כהלכות הפסח ·
ר"ל / אף מלבד אותה התשובה הנאמרת בפרשה / אתה אמור לו שאר ההלכות
שיש בענין הפסח / עד הדבר הקטן / שהוא אין מפטירין אחר הפסח
אפיקומן · ונשא הבן החכם ידין וישכיל / שיש לאלהות חלק / ושיש במצות
היא כפלים לתושיה מזה ששאל :

כי יביאך ה' אלהיך וגומר עד לא תחננם וגומר הפרשה
החמשית הזאת כלה / כנגד החמשה דברות
שהיו בלוח השני / ועניינה להגיד שעם היות שצונו כאותם דבורים / לא
תרצח ולא תנאף ולא תגנוב לא תענה ולא תחמוד · אין ראוי שיובן /
שאלו הדברים כלם אמורים בשמירת העמים / אם מותרים בהם כלם
כמות זה בזה / ואמרו / כי כאשר יביאך ה' אלהיך אל הארץ / ונשל
מפניך את הגוים ההם / לא תנהג בהם דבור לא תרצח / אבל בהפך /
כי החרם תחרים אותם · ולא תנהג גם כן מנהג דבור לא תגנוב בדבר
שבממון · אבל החרם תחרים אותם / ולא תכרות להם ברית ולא
תחנם · רוצה לומר / לא תעשה עמהם חן וחסד / ואמנם דבור
לא תנאף / שהוא הדבור השלישי / ראוי לנו להיות נוהגים בהם · והוא
אמרו לא תתחתן בם / בתך לא תתן לבנו / ובתו לא תקח לבנך · ונתן
הסבה לזה / למה לא תקח בתו לבנך של ישראל / באמרו כי יסיר את בנך
מאחרי / רוצה לומר / כי ימשך הבן אחרי אמו / ויסיר את לבו מאחרי ·
ואמנם כנגד הבת שלא יתן לבנו / אמר ועבדו אלהים אחרים וגו' · הנה
אם כן אשר נהג בהם כל מיני זנות ונאוף / וכבר באו המצות האלה בפרשת
משפטים ובפרשת כי תשא / וגם כאן צוה / שלא יאמר דבר מכל אשר
להם / כדי שלא יבא ללקחו לעצמו / והיה שאור החמוד · כי אם כה
תעשו להם מזבחותם תתוצו ומצבותם תשברו תאמר · ולא
תבאו לחמוד אותם / הנה אם כן לא תרצח ולא תגנוב / אינם נוהגים
בשבעת העממין / אבל לא תנאף ולא תחמוד / הם נוהגים בהם
בחומרא רבה / וכל זה מפני שגלה / מה שקבל מה ע"ה · הוא אמת
התורה ועקרה · ובענין לא תענה לא זכר כלל · לפי שהעדות שקר / הוא
דבר רע מצד עצמו / ואין ראוי לנהוג אותו / לא עם האוהבים ולא עם
האויבים · וכמו שאמר המשורר שקר שנאתי ואתעבה / והתבונן אמרו
בפרשה הזאת / כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ / אשר אתה בא שמה לרשתה /
ונשל גוים רבים · הכוונה לומר / שכיון שהאל יתברך נתנם / כנגד האויבי'
ונתנם בידיהם · אין ראוי שיכרתו להם ברית ולא להצילם עמהם / כי
האדון או המלך בהתנצחו / בעבור עבדו לאבד את אויביו · אין ראוי
לעבד שיציל עם האויבים ההם / ואולת רשות האדון ומשפטו · ולזה אמר
לא תכרות להם ברית ולא תתחתן בם · כי אין כבוד למנצח שיתחתן
במוכה · כי כשקים שהיה משועבד אליו / ישוב להיות כמותו / בשווי ומעלה
מצד הזיווג · וכבר כלה השמיה הזאת בפרשת משפטים / באמרו לא תכרות
להם ולאלהיהם ברית · לא ישבו בארצך פן יחטיאו אותך לי / ונתן כאן הסבה /
למה לא יתחתנו בהם / באמרו כי עם קדוש אתה לה' אלהיך / ובך בחר ה'

להיות לו לעם סגלה וגו׳ · ולכן לפי שיתמהו כלם ואיך יקח הגלגל · כדם
מעולם וסבה מסוגלת · אלה הם יתברך ולעולם · הנה התבאר שזה
פרק הוא הברכות האלה · והכן ביאור של עברת הדברות אשר זכר · ולכן
סבר אשר שתי החקים הוא · עברת הדברות ולאחריהם היתה ברכות האלה ·
כדי לגלות לישראל שהם בחוקות הם · שאמנם עם זה אהבהו שהם עליו
שלום · ומאמת סגולה כלן · וגלגל בגבורת הדברות · והוא היה סיבה
בהיותם שהוא והלו לצדיקת כלם והיות השם יתברך · ולכן כלה קמת הייחוד
בהיותה גבלת בדבור הראשון · והתחילו בזה הפסוקות כ״ד וכ״ה : :

לא מרבכם
מכל העמים וגו׳ · עד סוף הפרשה · לפי
שאמר שהם עם קדוש להשם יתברך · ולכן
לכן לפי שישמתנו בלשונות · ביאר להם ענין היותם בחירי השם
יתברך והסגלתו · שלמה לא מרבכם · רוצה לומר · שלא בהיותם רבי
גדול ומעלה · ושיאהבם השם יתברך בכם · והלא אתם לא מאורם
כלן על העמים · כי אם על דבקות הבורא עם ישראל נאמן ·
עשה אותן ושמרתם שכר שהוא אותן דבקות · ואמר שלא היה
בדבקות האבות ובטורה שבר שהוא בכם · להיותם רבים והיות עם
הדרות מלך · כי אם מותם אשר עשרים · כי עם היותם כבני
עשרים לרוב כבני שמים · ויען כבתמשותם וכבכבים ככה גרון חטאם ·
כנה כעניך של אחר כאורים · כי הם עם שמעו · ולכן לא בתוקפם
בהם הבחירה בעבור זה · כי אם מאהבת י״י אותם · רוצה לומר ·
שלהבה תולדות ואיכן כמו שאהב אתכם · כאשר אותו הדבקות ·
והשכים לזה · אמר הנביא אהבתי אתכם אמר י״י ואמרתם במה אהבתנו
הלא אח עשו ליעקב נאם י״י ואוהב את יעקב · רוצה לומר · שבהיותם
שניהם יחידים שוים · הנה הבחירה בזרע הוא לאהבת ליעקב ולא לעשו · והכל
גם כן · שלכמה שהיה חרות הזרע והמנהג · והוא אומר ושמרו את
השבועה אשר נשבע לאבותיכם · שבעבור זה כלו · רוצה לומר · שבעבור
האהבה ומשמר השבועה · הוציא י״י אתכם ביד חזקה ויפדך מבית עבדים ·
רוצה לומר להיות לו לעם סגלה · ולפי שלא ישמעו · שלעולם תהיה תם
זכות האבות · ושלא ימשך לכם עוד · אמר כי י״י אלהיך הוא האלהים · האל
הנאמן שומר הברית · והחסד לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור · ר״ל ·
של תחשבו שיך הכנין וזכות והאהבת כל כך · שהבטיח עד כלם לאלפן ·
כי הנה הנה יוכח דברו · לאחרתך וזכות האבות על הבנים לאלף דור · והכל
מה שיהיו בזולתי עצמי · והוא אם מקבלים יחד לאוהביו ולשומרי מצותיו · כי
לא יעמיד להם זכות אבותם · הברית והחסד אשר נשבע להם עד אלף דור ·
לאותם שהם לא יהיו לאוהביו ולשומרי מצותיו · כי אם שונאיו והם כובשים בבטן ·
כי אז ישלם לשונאיו אל פניו להאבידו :

ואמנם
כי השם שהוא נאמן · הנה פרט י״י ושלם
לאותם השלום ונגדו · אמר שהקדוש ברוך הוא
משלם גמול טוב לאוהביו · שהיותם בעולם הזה · כדי להאבידם מעולם
הבא · ולא יאמר הגמול הטוב · להתחלת אותו של אוהביו · כדי היותם
בעולם הזה · והוא דרך שקלוש · ולפי שיפוא לדברים כל גמול
בעונים · היה יותר כולו לטוב · בכונת הראשון על העולם הזה · והאני
על העולם הבא · ואמר ומשלם לשונאיו אל פניו · שיתן להם גמול טוב
בעולם הזה על זכיותיהם · כדי להאבידם מן העולם הבא · כי הם
רוצה לומר בעולם הנפשות · לא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו · רוצה לומר
השכר כפי מעשיו · לא יאחר לשונאו · אלא יאחר לתת שכרו לרשע
בעולם הבא · וכן זכרו רז״ל · את הם פירושו של הקדוש ברוך הוא · שהוא
כחם זכיות ועונות · כמרגים אותו ומדיעם עבירות קלות שעשה
בעולם הזה · כדי שינחל שכרו שלם בעולם הבא · והכבן רשעים
אותו עבירות וריעותיו זכיות · משלם להם שכר מצות קלות שעשה בעולם
הזה · בכדי להאבידו ומשלם לעולם הבא · שההבדלים זה בעסקות תמנית
ונמסכת כלה · והנראית רבה ומוקפות לאורים · אבל עם היות
הדבר כן · מן לפי צריכות שאלה כמון כבתובים האלה · לפי שכבר בגמול
מעט זהו העולם · והשנה הכתובי אינם אלא לאחר אות · ויותר נכון
מכוון של פניו הראשון · כמו לחין בו · ועל פניו השני · כמו לשונאו
והאוהבי׳ הכתובים הם שלשון הכונות של פנים · והכניס הם שלשון פנים ·
פניו על פני שאוהב אותם · ושלא יכונו אל הבתובים כי אם והכונה ·
יאמר שאמנם יתברך · שומר הברית והחסד · לאוהביו ולשומרי מצותיו
לאלף דור · ולשונאיו ומשלם להם · רוצה לומר שהקדוש ברוך הוא
מסבר אותם של פניו · והם פני הכונה אשר לו · על דרך פני י״י חלקם ·
כי הקדוש ברוך הוא · ישמור את אוהביו על פני כמוכו · או על פני כבוגדו
להאביד אותו · ולא כל אחד מהם מן העולם · וגם לא יאחר אותו לשונאו ·
אבל בהכרח לא יאחר ענשו · כי אל פניו · רוצה לומר כפי מה אשר ישלם
לו · והנה כולל לומר אל פניו ישלם לו · גם כן שיאמר להקדוש ברוך
הוא · ר״ל אלא יאחר ולא יאחר אותו הם י״י לשונאו · אבל פני כבודו יתברך
או פני המונגה אליו · והכונה פירושים ונעימים בכתובים · אבל כבר
ימצא על זה · כי כונתו ברורות מהקב״ה יתברך · ויאחר אותו לשונאי
רשעו · ולא ישלם להם בעולם · וזכה אותו י״י שהוא גם נביו שיל ·
עלו ויראו שאין נסתרות בשמים · אבל זה אינו שומר · לכן אמר
כמונו ותשובה הקב״ה · לפי שהוא מתמהמה ביוכס אל שקרים

בדרך הזה · כן יוכיחנו לתת שכר טוב לצדיקים מאותם אשר עד אלף דור
ולהאביד אותם חרף י״י ומכלו · אם זה לא כדרישות האנשים · כי אם שכל
מופת ישר נתגלה כראשו · אבל ספרים רבות הקב״ה יתברך אותו של
האנשים · לגמות יותרת כפי דרכם והתעלה ומעלתו התכליתים · כדי לתת
להם שכרם בוא העולם · כנגד מעשים וזכיות שעשו · ולכן הקב״ה מקבל
שכר כל בריה ובריה · כדבריהם ז״ל בגמרא׳ פסחי׳ · ואם מפני שיגלו מהם　קמ״ט
אנשים צדיקים וחוטאים · שלזה יאריך השם יתברך להם אפו עם כל
העונות · ושמו שאמר כדי שיאיה כבריותן פ״ב · שהאריך הקב״ה
לאחז · כדי שיצא ממנו חזקיהו · ולאמון כדי שיצא ממנו יאשיהו · ולגאוני
קנגל כדי שיצא ממנו מרדכי · וכן ים מכות אחרות · לגלות הרשעים
בעולם הזה · ונברית הצדיקים ורשעותיהם · אבל החטא מבעוד האלהי ·
שהוא מכונה לתכלית · והסיבה אחרת היא · שהוא שאמר ומשלם לשונאיו אל
פניו להאבידו · לא יאחר לשונאו אל פניו ישלם לו · והכבר וכרתי פעמים
רבות · שאין להעלות הדבר יכלו הדברים שאמרים בלשון רבים · וסבורים
בלשון יחיד · כמו שאמר כאן · ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו · כי הכונה
הם כלל אחד · והכלל לשונאי דבר אחד · כי אם יקובץ ופרטים רבים ·
והנה תולדות זאת מכלל דברי · ונזהרת את המצוה ואת החקים ואת
המשפטים · אשר אנכי מצוך היום לעשותם · כלומר כיון שכן בזה · שאמר
הברית והחסד לאוהביו · ולשומרי מצותיו לאלף דור · והוא גם כן ומשלם
לשונאיו להאבידו · כלומר שלמה ישראל תשמור את המצוה ואת החקים ואת
המשפטי׳ · כדי שתהיה מאוהבי הש״י · ושומרי מצוה ושומרי מצותיו · ושאר לך
את הברית ואת החסד · ולא תהיה מכלל שונאיו׳ · שמשלם לשונאיו ונותן ·
וזה כלל הדברים והוא כן עם זה התשלות כ״ז וכ״ז :

ואחרי
שביאר מה דברי הספור הזה על אהבתינו · גליתי מיך והוא
פרשיות האלה · אשר כלו לחרי ובהן׳ הדברות · הנה אנכי
גם אליך בהתחלה מצרים · לתת הגלגלות הגדול הזה · שמור כלות ובכל
כונתינו · והוסיף לאמר להם הברכות אשר זכרתי · וגם זה הנה יתבאר
שהוקים שהבריאם כלומכים לאורים · כי את זה לעיות זה · שבה האלהים
שכבתים כבנים לתורה · ואלו ואלו דברי אלהים חיים :

ואמר
עוד שהוא התחיל להזהיר על אזהרת המצות · באיזהו ופתה
שכלל אשר על החקים ועל המשפטים · והקדים שלא יובישו
ולא יגרשו על מצות הש״י · כדי שיבואו וירשו את הארץ · שלא יקרה אליהם
כמו שקרה לאחר האבלים · שאמרים נרשו כמנות הש״י · שאמר להם על
גרשו את הארץ ולא שבו לגאלות · ושמורים מבישו　ברכותם להלחם
עם האמרי · כנגד שאמר השם יתברך · ואמנם המוספת והנרשמן
אשר עשו · לכן לא נכנסו לארץ · ולכן כדי שהם יבאו בזה · לא יובישו
ולא יגרשו · לפי שהם מכות הש״י · ולכם שמגל הגדול האמרי · לביותם
ביד כלחם להוסיף או לגרוע ממנו · ולכן אמר ראה למדתי אתכם · חקים
ומשפטים כאשר צוני י״י אלהי · רוצה לומר ראה ונתן שלמה ידי הקדושות
והאחרות · כשהם כאלה המצות החקים והמשפטים · אשר אני מלמד אתכם
הם אלהיות כאשר צוני י״י :

וההקדמה
השנית שם תועלת גדול בקיומן · ולכן סמך גדול
אליהם בתכונה אחרת · כי אם בהבות התורה · ועל זה
אמר ושמרתם ועשיתם · כי היא חכמתכם ובינתכם וגו׳ · וביאר שבשמרכם
המצות · יקנו אלהים קרובים אליהם · ושם לא ישמרו אותם · הכלל כן אתם
עותה לאו · שיאמרו כנין ההם ורעותם ויאבדו מן הארץ :

וההקדמה
השלישית היא שהחקים והמשפטים אשר אתם
הם צדיקים וישרים ושאינם בעצמם · ועל זה
אמר ומי גוי גדול · אשר לו חקים ומשפטים צדיקים · ואמנם שאמר
ונכיח שלמה ההקדמות האלה זו אחר זו · בא להתחיל על אזהרתם ·
ולאיתם יותעלו הסדר הזה · כלומר כי הנה לבאר ההקדמה הראשונה ·
רוצה לומר שמצות קן אלהיות · שביאר וזכרו מתן תורה · באמרו רק
השמר לך ושמור נפשך מאד · פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך ונו׳ ·
יום אשר עמדת לפני י״י אלהיך בחורב ונו׳ · ויגד לכם את בריתו
וגו׳ · ואותי צוה י״י בעת ההיא ללמד אתכם וגו׳ · והוסיף
כדברים בביאור ההקדמה הראשונה הזאת · עד פרשת כי תוליד בנים
אשר כן בא לבאר ההקדמה השנית · והתועלת הגדול בהיות השם יתברך
קרוב לכל קוראיו · אשר יקראוהו באמת · והביא לזה פרשת כי תוליד
בנים ונו׳ · אשר תכליתה לבאר שכם המזכרים על המצות · והכך
השומרים אותם והשבים אל הש״י · כמו שאמר ושבת עד י״י אלהיך ושמעת
בקולו כי אל רחום י״י אלהיך · רוצה לומר שיתמכו אלה המצות
לשומריהם · שלהם רשמי השם יתברך · כי אל רחום י״י אלהיך · והנגיע
לפי שאמרתי לקח מוסך לו לעם · ודרך יצאו מהם · ושלא אמר לא ירפך
ולא ישחיתך · רוצה לומר לא ירפך · ולא ישכח · אשר אלקיו המוך
לו לעם · והלאותם מפני זכות האבות · והוא שאמר ולא ישכח את
ברית אבותיך · אשר נשבע להם · וכן עד סוף הפרשה · ואמנם לבאר
ההקדמה השלישית · רוצה לומר · שמצות התורה והמשפטים הם צדיקים ·
הביא עשרת הדברות · לבאר שהם משרים לאותן · והגדים לאמרו דבר ·
ושמעו הדברים בשלמות רבה · על עשיית המצות ושמירתם · שהוא תכלית
ההקדמות ההן · ולפי שהאריך בזכרון של המצות · ושם כולם כבתובים שכר

ממשה דברים · לקבל להורות עליהם / בשתי פרשיות הכתובות / ובלא ספרי וכרון עשרת הדברות :

הסברה [illegible]

[illegible]

האחרת [illegible]

[illegible]

והטענה הגבית זכר / כאומרו ליראה את י״י אלהינו / ר״ל תם כשמם היתנו ... [illegible]

והטענה השלישית היא / שמוך לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה · ר״ל / [illegible]

והטענה הרביעית היא / שאמרו וצדקה תהיה לנו · ר״ל / [illegible]

[illegible] כנלם פירוש הסדר הזה · כנלם סדר ואתחנן :

פרשת והיה עקב

ואמנם הספקות אשר יפלו בדברי הסדר הזה / [illegible] אפרש ... אחד :

הספק הראשון באמרו / והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה · [illegible]

[illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

והסבה [illegible]

וכבר [illegible]

האחת [illegible]

[illegible]

הספק [illegible] באמרו [illegible] כל המצוה אשר אנכי
מצוך היום / וזכרת את כל הדרך / אשר הוליכך ה'
אלהיך וגומר · והנה כוונת הפרשה [illegible] · גם כי תכלית המאמר
הזה הוא לבאר התכלית / וכבר הזהיר על זה שנית בסוף הפרשה [illegible]
באמרו כי יביאך ה' אלהיך אל הארץ / ונתן ערים גדולות וטובות אשר לא
בנית / ובתים מלאים כל טוב אשר לא מלאת וגומר · השמר לך פן תשכח
וגו' ומה לו לשנותו כאן ׃

הספק השביעי / באמרו וידעת כי לא בצדקתך וגומר ה' אלהיך
נותן לך את הארץ הזאת / כי הנה המאמר הזה הוא
כפול / ומשולש [illegible] / לפי שלמעלה אמר לא בצדקתך וביושר לבבך / אתה
בא לרשת את ארצם / ומה לו לשוב כן לשנותו בעצמו / באמרו וידעת כי לא
בצדקתך ה' אלהיך נותן לך את הארץ ׃

הספק השמיני / באמרו ויהי מקץ ארבעים יום וארבעים לילה / נתן
ה' אלי / את שני לוחות האבנים לוחות הברית / והנה
הפסוק הזה כפול בלי ספק / כי הנה למעלה אמר / בעלותי ההרה לקחת
לוחות האבנים / לוחות הברית אשר כרת ה' עמכם / ואשב בהר ארבעים
יום וארבעים לילה / לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי / ויתן ה' אלי את שני
לוחות האבנים לוחות הברית / ולמה אמר כן שנית [illegible] / ויהי מקץ
ארבעים יום וארבעים לילה / נתן ה' אלי וגומר ׃

הספק התשיעי באמרו בתוך ספור העגל · ובאהרן התאנף ה' מאד
להשמידו / ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא · והוא [illegible]
העגל / ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל לקחתי וגומר · ואם היה
[illegible] / כמו שבא בפרשת חקת · [illegible]
בתוך ספור העגל / באמרו ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא / [illegible]
הועילה תפלתו / להצילו מהמות בעת ההיא / אבל לא אחרי כן ׃

הספק העשירי / הוא באמרו ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה · והוא
כי [illegible] בענין העגל · [illegible]
[illegible] / ובמסה וקברות התאוה / [illegible]
[illegible] כי בתוך ספור העגל / [illegible] ובמסה וקברות
התאוה / [illegible] ׃

הספק הי"א [illegible] / באמרו ובשלח ה' אתכם מקדש ברנע
לאמר / עלו ורשו את הארץ אשר נתתי לכם / ותמרו
את פי ה' וגומר / [illegible] / [illegible]
[illegible] הדברים [illegible] / [illegible]
[illegible] הדברים ׃

הספק הי"ב / באמרו ואתנפל אל ה' וגומר · [illegible]
[illegible] / [illegible] את העגל / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible]
[illegible] / [illegible] ארבעים יום [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] / [illegible] ׃

הספק הי"ג / באמרו בעת ההיא אמר ה' אלי פסל לך
שני לוחות אבנים כראשונים · [illegible]
[illegible] / [illegible] קבלת הלוחות השניות / [illegible] ·
[illegible] לדעת / [illegible] הלוחות [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] העגל / [illegible]
[illegible] הלוחות [illegible] ׃

הספק הי"ד / באמרו ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן
מוסרה וגומר · [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] בני יעקן [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] בני יעקן · [illegible] /
[illegible] / [illegible] בני יעקן / [illegible]
[illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] ׃

הספק [illegible] / באמרו בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי /
[illegible] / [illegible] / כי הנה
[illegible] / [illegible] / [illegible] / כי לא
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / ויאמר ה'
אלי קום לך למסע לפני העם / וידוע [illegible] קודם הבדלת הלוים לא
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
עד המסע [illegible] ׃

הספק [illegible] / באמרו ואנכי עמדתי בהר כימים
הראשונים / ארבעים יום וארבעים לילה · ולמה [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible]
[illegible] הדברים ׃

הספק [illegible] · ועתה ישראל מה ה' אלהיך
שואל מעמך כי אם ליראה / כי באמרו מה ה' אלהיך /
[illegible] / [illegible] / [illegible] ליראה את ה' אלהיך / ללכת
בכל דרכיו ולאהבה אותו / ולעבוד את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל
נפשך / לשמור את מצות ה' ואת חקותיו / [illegible] היראה
[illegible] / וכמו שאמרו [illegible] ז"ל / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] · וכמו שאמרו [illegible] ז"ל
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] בכל יום / [illegible]
[illegible] בכל היום · [illegible] בכל יום [illegible] / [illegible]
[illegible] · ולכן [illegible] / מה ה' אלהיך שואל
מעמך / כי אם ליראה וגומר / [illegible] ז"ל [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] · [illegible]
גדול / [illegible] / [illegible] קטן / [illegible]
גדול / [illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] /
[illegible] / [illegible] · [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] /
[illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] ·
[illegible] / באמרו [illegible] ה' אלהיך שואל מעמך / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / באמרו [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
את ה' אלהיך שואל מעמך [illegible] / [illegible]
לך / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] · [illegible] [illegible]
[illegible] ׃

הספק [illegible] / באמרו כי ה' אלהיכם הוא אלהי האלהים
ואדוני האדונים · והוא כי הכתוב הזה / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] ה' אלהיך [illegible]
כי [illegible] / [illegible] · [illegible] [illegible]
[illegible] · [illegible] / [illegible] /
[illegible] ׃

הספק [illegible] / זה ענין מצות הגר [illegible]
הוא / באמרו ואהבתם את הגר / כי גרים הייתם
בארץ מצרים / והיא מצוה [illegible] / [illegible] ·
[illegible] את ה' אלהיך תירא / [illegible]
לענין הגרים ׃

הספק [illegible] · והוא באמרו וידעתם היום /
כי לא את בניכם אשר לא ידעו וגומר · ואת אותותיו
ואת מעשיו וגומר / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] · [illegible] /
[illegible] · [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] · [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] ·
[illegible] / [illegible] ז"ל [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible]
[illegible] / [illegible] / [illegible] ·
[illegible] · [illegible] / [illegible]
לא [illegible] · [illegible] / [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] / [illegible] / וידוע [illegible]

[illegible]

הספק

[illegible]

והיה עקב תשמעון

[illegible]

האחר

[illegible]

האחד

[illegible]

האחד

[illegible]

והיתרון השני

[illegible]

ואמנם

[illegible]

ואמנם

[illegible]

על הארץ, אשר בו נפש חיה את כל ירק עשב לאכלה. ולהיות מה שנתן לכתם מן הצמח, קללה תחשב לו. הנה אם כן היו היסודות מזון לצמחי' והצמחי' לבעלי חיים. ובעלי חיים בלתי מדברים לאדם, ומה שרצו מהבעלי חיים הטורפים, זולתם ונזונים מהם והיו לברות לאו. הנה זה היה לרוע מזגם, והמיתה טבעית שנאמרו להם מידי המטה. כי על כן ייעד לאין התאוה, וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ וגו'. אם כן לטורף תעלה בוריות על הנטרף מסבבת אל שיהיה הטורף מזונו. ואם היה בעלות מזונו, לפי שהוא בע חייב, שיהיה הפחות מזון לנכבד ויאכל אליו. ולפי שהזות הישראלית נכללת, ומכין אשר האומות כבגלם המבדל גלול. על שכבר קיו במדרגה עליונה, טבעית על כל אומות המין, לכן אמר לא יתיצב איש בפניכם, פחדכם ומוראכם תתן וכמו שאמר לחיי האדם, כל רמש אשר הוא חי, לכם יהיה לאכלה, רוצה לומר שיקחו מהם ולצרכיהם ויחיו מהם. ככה אמר לישראל כדרך המשל ואכלת את כל העמים, ויאכל גוים צריו, שהכוונה על שבע אומות. לא שיהיה זה הענין האכילה ממש, לומר שיאכלו אותם כי אם שיקחו את ממונם וארצות' ויחיו מאשר להם. כמו שבענין האכילה, יאכל האדם את הבעלי חיים ויחיה מהם. ככה הענין בשבע אומות, כי לא תחיה כל נשמה, ועם הריגתם יזכה לכל אשר להם, ויהנה מממונם וארצם, וכבר העיר על הדמוי הנפלא הזה דוד המלך עליו השלום, בתחלת באו לפני שאול, בדמותו על בלעת הפלשתי, אמר גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך והיה הפלשתי הערל הזה כאחד מהם, כי חרף מערכות אלהים חיים. ולכן היתה תלונת המשורר, כי אכל את יעקב ואת נוהו השמו. וכן אמרו אכלי עמי אכלו לחם... כלו אמר האכילה, הרמוזה לשבעת ישראל כשבע אומות השבכי נפחות ונקלה, עשו הם כן כאלו היה ישראל מאכלם, ולכן היה מתייעד, כל אוכליו יאשמו, רעה תבא אליהם רוצה לומר לפי שאכלו הדבר הבלתי ראוי לאכלם:

הנה התבאר מזה ענין אמרו, ואכלת את כל העמים. ועם מה שאמרתי בפסוקים, הנה הותרו כל' ספקות הראשונים:

אם הראשון כמה שאמרתי, שבזון באמרו והיה עקב תשמעון את המשפטים, על כלל המצות והעדות החקים והמשפטי':

ואם השני שהענין כאן בספור השכר, לפי שהיו שכר משפטי' בתורה ומצות, ולכן יהיה שכרם גדול ורב. והענין בזה דומה לדרך הטבעי, בענין הרפואות בנקיוני הגופים, וזה שהגוף הבלתי מוכן אל הבריאות, הנה הוא ברפואות רבות, יקבל מעט מן התועלת. אמנם הגוף המוכן אל הבריאות הוא בהפך, כי יקבל תועלת רב ברפואות מעטות. ועל זה הסדר קודם מתן תורה בהיות' במרה, להיותם עדיין בלתי מוכנים, באמר אם שמוע תשמע לקול ה' אלהיך, והאזנת למצותיו ושמרת כל חקיו כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך, כי אני ה' רופאך. הנה שהיו התרופות רבות ונזקיות והתועלת מועט, והוא שישמרם מחלי' מיוחד. אמנם אחר מתן תורה, כ"ש אמר ועבדתם את ה' אלהיכ' וברך את לחמך ואת מימיך, והסירותי מחלה מקרבך. לא תהיה משכלה ועקרה בארצך, את מספר ימיך אמלא. את אימתי אשלח לפניך. הנה היו תועלות רבות בתרופה אחת. אבל להיותם מוכנים לקבל התורה, ועדיין לא הורגלו כ"כ. אמר בלבד ועבדת' את ה' אלהיכם. אבל עתה שכבר התחילו בלמוד התורה זה ארבעי' שנה. כבר הוכנו הכנה שלמה, ולכן היו התועלות הנזכרו' מזה תועלות גדולו' ורבים, כל ג' מיני השכר אשר זכרתי:

ואם השלישי כמו שפירשתי, ברוך תהיה מכל העמי' שהברכות הגשמיות יתרבו יותר, וזה שהיו בעמים כשיר הכלאותיה:

ואם הרביעי כמו שפירשתי, ואכלת את כל העמים שהוא יעוד הנצחון, והגבורה על האויבי', להיות מין מחויבי השכר, ולא בא במקום הזה לשם תנוה. וזו הדרך הראשון בפי' הפסוק' האלה:

והדרך השני מהפירוש אשר ראיתי בהם. הוא שכשנבוא שאמר הכתוב למעלה, ושמרת את המצוה ואת החקים ואת המשפטי' וגו'. ... שאלו יספקו ישראל בענין המשפטי', ויאמרו בלבבם הנה המצות והחקי', שהם בדברים שבין אדם למקום, ועשות מנוה הנה מה טוב ומה נעים, שיהיה בהם התעלה ... והיה שכרם הנה ... אבל המשפטים שבין אדם לחבירו, כדיני ... וקנסות ותולדות ... הנה ... להיותם אלהיים. כי הנה לכל עם ועם בארצותם לגוייהם, יש משפטי' ונמוסים נמוסיים, אשר יעשה אותם האדם וחי בהם. וגם ... והם תועלת ... אשר לנו אלהיים ... וזה התועלה יש במשפטי' האלה בהיות ... פרטי קנייני האדם, ... בני האדם ... אשר כתוב אף ... ולמה אם כן נעשה יקר וגדולה למשפטים האלה, באמרו אלה המשפטי' אשר תשים לפניהם. ואמרו רבותינו ז"ל ולא לפני כותים ולא לפני הדיוטות. ואמר המשורר מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל. לא עשה כן לכל גוי ומשפטי' בל ידעום הללויה: ... להתחיל בענין הזה, ... לבאר לישראל, ...

המשפטי' האלהי', על המשפטים הנמוסיים, לא לבד בבחינת הצדק האלהי אשר בהם. כ"א מצד התועלת, ר"ל בהיות המשפטי' הנימוסים תועלתם לבד תקון הסדר המדיני. ושכל העם איש על מקומו יבא בשלום. אבל לא ימשך מהם תועלת ושכר עליון על צד ההשגחה לא לכללות האומה הנשפטת כהן, ולא לפרטי' הנשפטי' בכל אחד מהם. כי הנה לא ירד המטר בעתו, ולא יתברכו העם בברכות העליונות, מצד הדת הנמוסית והמשפטיה. אמנם המשפטי' התוריי' להיותם אלהיים, ימשך אחריה' שכר עליון, ותועלת עצום על צד ההשגחה, לא כטבע כי אם ברצון המסדר אות' יתברך. ועל זה אמר המשורר משפטי ה' אמת צדקו יחדיו וגו'. הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים וגו'. גם עבדך נזהר בהם בשמרם עקב רב. ר"ל כי מלבד התועלת הנמשך מהמשפטים האלהיי' מצד הצדק האמתי אשר בהם עוד ימשך בהם שכר עליון אלהי, לא טבעי והוא העקב רב שזכר, ועל זה באמר כאן, והיה עקב תשמעון את המשפטי' האלה ושמרת' ועשיתם אותם, ושמר ה' אלהיך לך, את הברית ואת החסד וגו'. ואהבך וברכך והרבך וגו'. ברוך תהיה מכל העמי', לא יהיה בך עקר ועקרה ובבהמתך, והסיר ה' ממך כל חלי וגו'. הלא אפשר שיחשבו הדברי' האלה ... המשפטי' בטבע או תצאת עצם הנימוסי' אם לא בהיותם אלהיי' שהנה רצה הקב"ה לזכות את ישראל והרבה להם משפטי' לא לבד להתחיל ... ויבא לעקב רב. ... ולזה לא זכר כאן עדות ומצות ולא חקים כי אם המשפטים בלבד:

כי תאמר בלבבך רבים הגוים ... עד כל המצוה. לפי שזכר שלשה מינים מהשכר, מין בעניני הטובות הגשמיות. ומין הבריאות והרפואה התמידית. ומין השכר בנצחון האויבי' רצה לבאר הספק, אשר יקרה בכל אחד מאלה. והתחיל בנצחון ... שהוא בנצחון האויבים. באמרו אם תספק כמה שאמרתי לך, ואכלת את כל העמים. ותאמר כנגד זה רבים הגוי' האלה ממני, איכה אוכל להוריש' כמו שידעתי. הנה על זה השיבו ... אלא תירא מהם, וזכר תזכור את כל אשר עשה ה' אלהיך לפרעה ולמצרים ... כן יעשה ה' אלהיך לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם. ... אלא יירא האדם ולא יפחד, כי האדם בהיותו ירא מן האויבים הבאי' עליו, ... לא יירא ולא יחת. ... היראה ... לפי שהיראה היא פועל ... כי הדבר ... מהשערת תולדת האדם ונגורת ... ולזו ייראו מהם, כי ישפוט לו בלבו. שיתגברו עליו כפי חוזק ... והמשפט הוא ... לא על ידי ... ולא על ידי ... כמו שהמבטח קיימת, שהוא חוזק האויב ... ... עם היראה, דבר שהאדם יכול עליו בבחירתו, והיא הוכיח כי באיסור, הירא שיש לו עוזר על אויביו ... ... הבעת ... ...

מכם וזה לא בדרך מלחמה ובגבורה ... כי אם בדרך פלא, על ידי המסות הגדולות אשר ראו עיניך שהם, האותות והמופתי'. ... ... כזיכות ... רוצה לומר ... אלא בדרך הטבע. ... ... לכן אמר ... המסות הגדולות, ... האותות והמופתים, ... והיד החזקה והזרוע הנטויה. ... הוציאך ה' אלהיך ממצרים, לא בכחך ולא בגבורתך, וכן יעשה ה' אלהיך לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם. ... לא תירא ולא תחת, ... בעתיד עם ... ... כי בהתחזק האדם ביראת ה'. ... לא יירא מהצד', לפי שתמיד חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם, ...: ... לא יירא מהאויבים כי כלם ... ... לא תירא ולא תערצו מפניהם, כי ה' אלהיך עמך לא ירפך ולא יעזבך, ...

אלא בבניהם, תהיה הם לחרפה נבזים על ידי הגלות, ואתם הדברים לא יעמדון מפניכם, כי ה' אלהיך בקרבך אל גדול ונורא, ולא הוא אשר אתנו מאשר אותם. ואם היית ירא, היה זה קלון לאל הגדול הגבור והנורא אשר בתוככם, כי יראה אלא בטחתם בישועתו, ולכן אין ראוי שתערצו מפניהם:

האמנם לפי שלא יתכנו, שלמות הגוים בעתים, הוא האל הגדול הגבור והנורא בכחו. יתחייב שתעשה הזמן יחריב הגוים כלם, כי הנה בפעולות יזכה הזמן אל הזמן, כיסף הכח הפועל אל הכח הפועל, ובהיות הש"י כחו בלתי בעל תכלית בחוזק, תהיה פעולתו גם בזולת זמן, לזה הודיעם שהש"י יאבד הגוים האלה מעט מעט, לא מפני חסרון כחו, כי אם מפני שכן צריך לטובתם, פן תרבה עליהם חית השדה, ויזיקו אליהם כאשר יניחו ובתיהם לבשור, כאמור ותרבה חית השדה עליך. ועל אשר ונתן תדריך, תרויחו כביר ותכן כמו שכתב רש"י, ולפי שאם ה' ילחם להם, והם לא יעשו דבר במלחמה, לא יקנו בזה הבטחון, את הגבורה שלפי בכנה, ולא הוא כלל, וזהו שאמר ונתנם ה' אלהיך בידיך, והמם מהומה גדולה עד השמדם, וזכר שיהיה כבודם בבטחון כל כך, עד שילכדו מלכי העמים, שעל המעט יתפשו המלכים במלחמות. אבל יהיה זה מיד ה' וזהו ונתן מלכיהם בידיך, שאין יתעלה יעשה מלחמה, כשאין אבד ביד שהוא יקח העופות, וישים אותם קיים ביד אשתו, או בכיו המלכי עמו, לראות הביד והודיעם שבזה ישראל יקנו כל כך עם וגבורה והתפארת והוד, עד שהם יאבדו את שם אותם המלכים מתחת השמים, ר"ל שעם הגבורה שהיה להם מקודם, ילכדו אותו כנגדם אותם, ואם עמים אחרים ומלכיו אחרות יבאו לעורם, יהיו לא לעזור ולא להועיל, כי לא יתיצב איש בפניהם, עד השמידו אותם, ולפי שבבטחון הגוים במלחמותם, פעמים היו מיחסים אותו לגבורתם בעצמם, ופעמים לגבורים הכחים מחוץ לעורם, כענין זה שאמר הנביא בגביר מגרים, ופעמי' לשפע אלהיהם, וזכר מרע"ה שלא תועיל לעמים גבורתם, וזהו והאבדת את שמם, וגם לא עוזריהם, וזהו לא יתיצב איש בפניך, וגם לא שפע אלהיהם, ועל זה אמר פסילי אלהיהם תשרפון באש, ר"ל שלא יועילו להם, וגם לעצמם לא יועילו, כי שהנה תשרוף אותם באש, ואתם אחרו לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך, פירש הרמב"ן שיחבר עם מלת אשר. כלומר לא תחמוד כסף וזהב אשר עליהם, והוא רחוק. ופי' הוא בו שאמר שאבר הצלמים, אבל כל תשמישיה המוכרין עליה, והאשר אמר אחר זה, לא תביא תועבה אל ביתך שאמר על זה, יהיה אם כן מותר בבזוק השגיא, והשלישי יותר נכון, פירוש הכנ' שכתב ברש"י שכתב בירש מלך, או תקח ממון לעצמם, והיה פירש הכתוב לפי דעתו, שלא יקח כסף וזהב על הפסילים, ר"ל לעצמם, כדי שלא לשרפם, אבל ישרפם על כל פני', אף על פי שיתנו האומות, כסף וזהב בעדם כדי שיניחום, לפי שזה יהיה לו למוקש, והוא שבבלים ה' דרכו, תועבה שבבחות זה שיתאל על הפסילים, כתנבך כיתו וקניניו, וגם יהיה לו ממון בשרתו כסף וזהב שיתנו לו על הפסילים, ר"ל בעד הפסילים שהצילו אותו לביתו, כי יחרים ה' את כל אשר לו בעבור זה, ולכן היה מהצעצע בשרפם, שיקן תשקצנו ותעב תתעבנו כי חרם הוא. הנה אמר כל זה שהביר הבטחון והממון השכר בבטחון האויבים:

כל המצוה אשר אנכי מצוך ונאמר עד אשר ישראל אתה עובר, כבר הבאתיו כל המפרשים כלם, והוא הלימות בעצמו, שאמר כאן כל המצוה, על כלל המצות שהם אלא מצוה אחת בתורה. וכתב הרב רלב"ג אם רצית לשמור את המצות, למען תחיון זכרו את הדרך, והרמב"ן כתב אף על פי שהוהרתי אתכם באמונתי, גם כל המצות תשמרון לעשות, כי בעשייתן תחיו ורביתם ובאתם: וזכרת את כל הדרך, אמר כי תוכל לדעת גם בעשיית המצוה טובה שלמה, ולא יהיה בדין נזהר וממקום לחם, כי הש"י מרבה אותך במדבר וגם', אך יתכם רשוי שכתב, לנה אמר כל המצות בלשון יחיד, אם היתה הכוונה על כל המצות. ואמר שידוע הוא לחכמים שהדבר הגלם איננו אלא אחד, עד כי האחד והשלם יאמר בהרדפה, ולחכם קנין הדברים השלימים יקרא אחד. וכן השלם בתורה האלדית, שאין קנין מצותיה, רק השלם וגמר דבר, שכל מצוה ומצוה כאשר אחד מאברי האדם השלם, והשלם יחד הוא המקובץ האחד, והשלם, ולזה בקראת תורת ה' תמימה משיבת נפש, והוא ממספר שלמותיה רמ"ח, כמספר אברי האדם שכלם השלימים אחדותו, ולהתאחדותיה שב"ה כיחות הבנה בקיבובן יחד, הוא שנה אחת תמימה, ולזה אמר תורה אחת יהיה לכם, לפי שהמצות כלם הן מתחברות יחד, ע"ד מה שאמר החכם בספר היצירה פ"ב מ"ה פרק ע' שהמעלות כלן הם מחוברות ומתאחדות כמעלת התבונה, והיה כמאמר הנבחר נר אחד והאלה אחד, והמצוה אחת בכללותה ובפרטותיה, וע"ב כאשר פחדיתו פעם יקראו המצות בתוריות ובמשפטים, בבחינת ענינם שהם רבים, ובבחינתם הכולל והיותר אשר בהם כמו שזכרתי, ופעמי' יקראם כלם בשם יחיד, להורות על אחדותה כפי החכמה יתעלה, ונכון המצוה והתאחדותה בעצמה, ונכון התורה הוא, שאמר שוכר בה שלה דינים ומשכר בארות והיה עקב, והשכל השפע אשר יקרא בתוך השלימי מתבחון האויבים, בפרשת כי תאמר בלבבך כי ג', כי מנפשה הוא להזכיר גם כל כפק ושני מהני השכר אשר זכר, ואם הבריאות והחיים התמידים, וחתני המלחמות הנאמרות, והל בכולם אמר כל המצוה אשר אנכי מצוך היום תשמרון לעשות, למען תחיון ורביתם ובאתם וירשתם, כי כמו שאמר בתחלת הדברי' והיה עקב תשמעון וגו', ככה אמר כאן, אם תשמורו לעשות כל המצוה, אשר אנכי מצוה אתכם, תדעו באמת שתזכו לשכר הבריאות והחיים, והוא אמרו למען תחיון, כי החיים יאמרו ג"כ, על הבריאות כמו כשר חי, עד חיות ... ותזכו ג"כ לענין האחר המשכר, שהוא מכלל הטובות אשר כבדתי ... עצמכם, וירושת הארץ ונחלת אבותיכם, וזהו ורביתם ובאתם, וירשתם את הארץ אשר נשבע ה' לאבותיכם, ואם תאמרו אם שאנו מתעסקים תמיד בתורה, הנה היא מתנגדת כמוש של אדם, ולא נהיה בריאים ושמנים, כי מה שאכל ומה נשתה, ומה נספק צרכנו, אם היה כל התעסקות ... בתורת האלדים ושמירת המצות, הנה להשיב לענין החיים והבריאות, אמר וזכרת את כל הדרך, רוצה לומר, וזכור כי את אשר התענית ארבעים שנה במדבר, ואקים בהם ערף ועקרת ונחושו, לא חקום זרע ותגלה ...נב רחוץ, אשר היה כל הליכה הרבה ההיא במדבר שלא תכליות. ה... למען ענותך, רוצה לומר, שמליאתך ממצרים היה לך ידוע הדרכה, כמו שכראה מהדברי' שהייתם ממצרים בי' וחמשה, ולכן למען ענותך ולמול לבבכם הערל, הנחרכת הליכה ההיא במדבר. והתבוללות המני לנסותך, רוצה לומר להרגיל אותך, כי היית מלומד בחומר ובלבנים, ולא נכית לבטל העמל והצער, והוצרכת ללכת במדבר לקיחת הרגל והנסיון, והתכלית השלישי הוא, לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו אם לא, ואין פירוש שיעשה זה השם יתברך, בעבור שידע כונתם, כי אין נסתר לפני כסא כבודו. גם אין ראוי לפרש לדעת ולהודיע את האנשים, כמו שפירש הרב המורה בחלק שלישי פרק שלשה ועשרים, אבל תהיה לה"ד לדעת הבנה, כמו לבעבור כבות אתכם בא האלדים, אמר הנה עשה השם יתעלה, הליכתכם במדבר ארבעים שנה, בעבור שאתה היה יודע את אשר בלבבך, התשמור מצותיו אם לא, רוצה לומר, שידע רוע תכונתך, ושלא תשמור המצות בארץ, ולזה הביאך במדבר עד תום כל הדור ההוא: כי עשה כהם הנסיון, אשר כזה לגדעון שיעשה לאנשיו, באופן שלא יבאו לארץ, כי אם הטובים והישרים בלבותם, והמעותדים לשמור המצות, וזהו לדעת את אשר בלבבך התשמור מצותיו, כלומר לפי שהיה יודע את אשר בלבבך, התשמור מצותיו, והיה יודע שלא תשמור אותם, והדבר זה נסתר, כאמרו המשמר מצותיו אם לא מפני כבודם של ישראל. כן ראוי שיתכן אמרו כאן למען ענותך לנסותך לדעת את אשר בלבבך, ואתם זה שאמר אחרי זה המאכלך מן במדבר, אשר לא ידעון אבותיך, למען ענותך לנסותך להיטיבך באחריתך, הם בנות אחרות, כי גם נתן הבבות לאכילת המן, וכאן נתנם להליכתם במדבר ארבעי' שנה, ולהיות המסובבים מתחלפי' יתחייב שיהיו הסבות מתחלפות, ואחרי שזכר כל זה הוליד ועשה שעניתו באמרו ויענך וירעיבך ויאכלך את המן אשר לא ידעת אתה ואבותיך, כי הנה האבות לא ירד להם המן, וגם בלכתם בדרכם כאבות ה'. וכמו שאמרו במדרש המכילתא פרשת בא, בזכות מה הייתם אוכלים את המן, קה שלא ראו אבות הקדושים, וזה שנאמר ולא ידעון אבותיך, והיה כל זה למען הודיעך, כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם, כלומר שאין חיי האדם קנויים ומכודרים, כפי המנהג הטבעי, וכפי המזון המיוחד, המורגל והמורגל אצל הנודע. אבל הכל כפי רצונו. וחיי האדם אשר שיתבער אבלי המזון הנהוג, ועם רוב העמל כמקיים המצות, וגם לא בלבד כעשה בב, בבריאות חיי הגופות, כי גם במלבושי' שאין בהם רוח חיים, כעשה הנס שלא בלו מעליהם, ואיך יכלה הגוף ויחלה, בהיות שידמך בהגנתו עליו, בהיות שהשמלות לא היו בלים בהגנתו. ואף הרגלים אשר מדרכם שיתנפחו להולכי הדרכים, ויעשו כמו הבצק האוזן שיתנפח, לא היו כן שהם, והוא הוראה שיורות שהחיים והבריאות, הנה הם ביד האלהים את לאוהביו ולשומרי מצותיו, ואם היה שבאו עליך במדבר יסורין ומכות, אם תעמיד בשכלך מבלתי בטות אל האמת, והוא אמרו וידעת עם לבבך. תדע ותשכיל בשכלך, מבלתי שתשאל נביא או חכם אחר זולתך, שכאשר ייסר איש את בנו, ה' אלהיך מיסרך, כי כידוע שהאב כשילקה את בנו, לא יעשה זה לשנאתו אותו, כי אם כדי להוכיחו, ככה היו המכות במדבר ליסר אתכם. הנה כוה הגיע את דבריו בחוזק וקיום השכר החיים והבריאות:

ואמנם מיין דברי הטובות הגשמיות, אמר ושמרת את מצות ה' אלהיך ונומר, כי ה' אלהיך מביאך ונומר רוצה לומר אל הטוב כלבבך ותאמר, ולמה לא נתן אותם הטובות, זה הרמב"ם שקבלנו התורה ושמרנו את מצותיה. כי דעו כל זרעו, כי הברכות הנה אלדיות בארץ, ולכן לא היה אפשר שתוש אליכם בהיותכם במדבר, אבל עתה אם תשמרו את מצות ה' ללכת בדרכיו וליראה אותו, שהוא המתנאי אשר עליו יבאו כל מיני השכר האלה, ה' אלהיך מביאך אל ארץ טובה, ולפי שעיקר הארץ הוא ברבוי המים, כי מהם תגדלנה התבואות כלן, אמר ארץ נחלי מים מעינות ותהומות, ר"ל במעינות, וג"כ בנחלים שהם התהומות יוצאים בבקעה ובהר גם כן. והיא מצמיח ארץ חטה ושעורה וגפן ותאנה ורמון ארץ זית שמן ודבש. ואם כן שהם תהיה ברכת הבורי ושכר הטובות הגשמיות, אשר אמר לתת לכם, וידוע שבארץ ישראל יש גם כן פירות אחרות, כמו התפוחים ושאר הפירות. אבל לא

[illegible]

שמע ישראל

[illegible]

האחד

[illegible]

השני

[illegible]

סתר לחלק מזה אחד ש' / ולזה אמר כתובים באצבע אלהים · כמו שבשמים אחר המאורר כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך [illegible] ואם לקיום הכתיבה היה / או אותם הדברות ששמעו מפי השם יתברך כולן רצה בם ה' / שבשם בהר ונקראת / לפי שגיר [illegible] / הם אמרים ששמעו בסיני · והוכיח עוד מעלת הלוחות / באמרו ויהי מקץ ארבעים יום וגו' נתן י"י אלי · ולזה הפסוק הזה כפול / ולא מיותר / אבל גלה שלא נתנו הלוחות / כי אם בסוף ארבעים יום / והוא הורה על מעלתם / כיון שהוצרך כל אותו הזמן להתבודדות לקבל / והוא עליו השלום לא עשה בעצמיותם דבר / שהרי לא ראה אותם / כי אם תקן הארבעים יום שישב בהר / וכמו שאמר ויתן אל משה ככלותו לדבר אתו בהר סיני · כי היה כל זמן שבתו בהר מתבודד בדבור האלהי והדבקות העצום · ואחרי כלותו נתנו הלוחות אליו בשלמותם · והזכיר עוד לפרט / ויהי מקץ ארבעים יום · דכן עם ויאמר י"י אלי קום רד · יאמר שבסוף הארבעים יום / שכבר היו ישראל מקולקלים בענין העגל / נתן לו השם יתברך הלוחות · ואמר לו כתתו אותם אליו / קום רד כי שחת עמך · כי היתה הכתיבה והמאמר האלהי בהם יחד · והותר עם זה הספק השמיני :

ואמנם · למה נתן השם ית' את הלוחות למשה / אחרי שכבר עשו ישראל את העגל · הנה הנה היה בעיני אבל למה משה רבינו עליו השלום לא שברם שם בהר / והורידם למחנה שהיה זה כלו / כדי שישראל יקבלו צער גדול ויגון ואנחה גדולה · בראותם הלוחות האלהיות בשלמותם / נשברות לעיניהם / ואלו לא נתנם הש"י למשה אז / לא הורידם משה משם אל המחנה / לא היו מרגישים בפעל האלהי הנפלא ההוא / ולא היו דואגים כל כך על שבירתם / כי הדברים הנשברים / לא תתפעל הנפש מהם כמו שתתפעל מהדברים הנראים :

ויאמר יי אלי קום רד וגומר עד ואתנפל לפני י"י וגומר פעם · יזכור משה רבינו עליו השלום הדבר השלישי / המורה על גודל חטא העגל / והפעתו והוא מהדברים שאמר לו השם יתברך בהר / קום רד כי שחת עמך וגומר כ"ל משה אינך צריך עוד לנבואה ולא לדבקות ולא לתורה / כי כבר שחת עמך / וכבר אמרו ז"ל בספר' בתרם דברכם' ובשמו' רבה פרשה מ"ב / כלום נתתי לך גדולה אלא בשבילם / והודיעו שמה שעשו קראו כנגדו / רוצה לומר כנגד משה רבם · וכנגד השם יתברך אלהיהם · וכנגד עצמם וכבודם · ולזה אמר כנגד משה / כי שחת עמך אשר הוצאת ממצרים · רוצה לומר / לא זכרו הטובות אשר עשית עמהם / והמירו את כבודך והנהגתך / בתבנית שור אוכל עשב · ואם כנגד השם יתברך / אמר סרו מהר מן הדרך אשר צויתים / עשו להם עגל מסכה · רוצה לומר / שחללו [illegible] / לא יהיה לך אחרים על פני · לא תעשה לך פסל · ומיד עשו את העגל · ועל מה שהקלו בכבודם וחרפו את שכלם · אמר עשו להם מסכה · היעשה לו אדם אלהים למעשה ידיו ישתחוה · הנה זה היה להם כדי בזיון וקצף · וזה טעם אמרו עשו להם :

עוד זכר להם הדבר הד' / המורה על גודל החיוב והחטא ההוא מפאת הגזרה · שהיה הקב"ה גוזר עליהם / והוא אמרו / ויאמר י"י אלי / ראיתי את העם הזה / והנה עם קשה עורף הוא · הרף ממני ואשמידם · ואם היות שאמר למעלה / ויאמר י"י אלי קום רד · הנה הוצרך לבאר אמירה שנית בזה / להעיד על היות האמירה הזאת טענה אחרת נפרדת [illegible] ולפי שמשה רבינו ע"ה לא ישיב על שבועת האבות אחד ולעשה אותך לגוי גדול כ"ל וכזה תתקיים שבועתי אל האבות / וזרעך יירש את הארץ · ולפי שהיה זה המאמר גדולה / ומעלה רבה למרע"ה / שאמר לו השם יתברך ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו · והיה ראוי לו לשתוק מספר שבחיו · לכן אמר / ויאמר י"י אלי לאמר / וכבר ידעת שפירושו לאמר להאמר לאחרים רוצה לומר / השם צוני שאומר לכם כל זה / ולא מעצמי אמרו דבר / ולכן לא אחדל מלזכרו :

עוד זכר הדבר הה' / המורה על קושי העון אשר עשו · והוא שבירת הלוחות אשר עשה / כי נגע עד נפש · ולזה אמר ואפן וארד מן ההר / עם היות שעדיין היה ההר בוער באש · כי לא נסתלקה השכינה משם / ושני לוחות הברית על שתי ידי · וכאשר ראיתי שחטאתם לי"י אלהיכם / שהוא החטא הגדול / ועשיתם לכם עגל מסכה · שהוא הגורם לאבד מעלת כבודכם · ולא זכר מה שעשו [illegible] אלול השם יתברך / לא היה בעיני משה נחשב לכלום · וכאלו אמר / שאף על פי שכבר ידע / מפי השם יתברך בהר מה שעשו : לא התפעלה נפשו כל כך כמו שעשה כאשר ראה הענין בעיניו / והנגע כ"כ בנפשו / עד שהשליך הלוחות מידיו וישברם לעיניהם · רוצה לומר / שלא רצה לשברם בהר כמו שזכרתי כי אם לעיניהם כדי להכאיב את לב נפשם · עם היות שהלוחות אלהיות כי תורת ה' בם / ושמש עליהם בהר · כל אותו הזמן הרב אשר זכר וכבר יקשה אם היו הלוחות אבן / איך נשברו כל כך בנקלה / כשהשליכם משה רבינו עליו השלום מעל ידיו · ולא כן אם היו כדברי רז"ל / שאמרו שלמדנו מכאן לך שלם מזה · ובשמות רבה פרשה מ"ו ובהיר / מכנפריטין · והנה הכתוב אמר הוא ספיר / כי לא ישבר בכח ברזל שיכה בו אך כי השליך האדם אותו מידו לרצפה · וכפי הפשט ראוי שיאמר בזה שהיו הלוחות דקות נעשות / כי אף על פי שהיו אבנים / נעשו דקות מאד / הלוחות ההן שהיו כתבות חקוקות בהם / שגם זה היה מדקדק אותם

ולא כל לתקן [illegible] שהיה משה עליו השלום / שהיה חוקק לכרים / כמו שקבלו רז"ל היה מהצעו כל כך / שהשליך את הלוחות משתי ידיו / בחוזק רב / ועם היותם אבנים / היה לדקות עצמותם / עם תוספת הדקות בהם לחקיקתם אבין כלן שנשברו בהשליכו בחוזק כמו לכתבו הגה · נשתברו כפי כח הפועל ודקות וחכמת המתפעל :

עוד זכר הדבר הששית / תורה על כובד החטא · והיא מגודל ההשתדלות כמסן / שהוצרך עליו השלום לעשותו כדי להשקיט חרון אף י"י ביוצא לכלותם · ועל זה אמר / ואתנפל לפני י"י כראשונה / ארבעים יום וארבעים לילה · רוצה לומר / כמו שעמדתי בהר בראשונה / ארבעים יום וארבעים לילה / לקבל הלוחות / כך הוצרכתי לעמוד בזאת ההשתדלות / ארבעים יום פעם שנית · וגם בזאת עמדתי לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי / כדי לבקש עליכם סליחה / כי היה סליחתכם צריכה כל כך השתדלות ודבקות / כדי לקבל התורה והלוחות · והנו שאמרו / על כל חטאתכם אשר חטאתם / לעשות הרע בעיני י"י להכעיסו שהוצרכתי לעשות כל זה / כי יגורתי מפני האף והחמה / אשר קצף י"י עליכם והעליה הזאת בהר / היא מה שאמרתי עליה בפרשת כי תשא / ועתה אעלה אל י"י אולי אכפרה בעד חטאתכם · והרמב"ן [illegible] וישמע י"י אלי גם בפעם ההיא / שהיה קודם שירד מן ההר · והראב"ע כתב שיהיה רמז גם בפעם ההיא / על מה שהתפלל עליהם על הים ובמלחמת עמלק · וכל זה איננו נכון כפי פשט הכתובים :

עוד זכר הדבר השביעית / שאמר גם באהרן התאנף י"י מאד להשמידו / מפני שעל ידו נעשה העגל · וגם זה מורה על כובד העון ההוא · שלא די שקצף להשמיד אותם / שהם בעלי בחירה לחטוא אבל גם באהרן התאנף להשמידו / מפני שעל ידו נעשה העגל עם היות שכונתו רצויה לשם שמים / לעכב ולאחר ועכבת הדבר / עד שיבא משה / ולא הספיק להשמידו / אם לא שהתפלל בעדו בעת ההיא / והמאמר הזה מורה / שהכהן עם כל אשר הספיק במעשה העגל / ולכן בא בפסוק ביחוס הזה / בתוך ספור העגל · ואמר ואתפלל גם בעד אהרן בעת ההיא כ"ל / שהועילה תפלתי עליו בעת ההיא / אבל אחר כך מיום פקדו / פקד עליו מיתתו על זה / וכמו שזכרתי בסדר אלה הדברים / ועם זה תדע / כי לא היה ענין ההשמד הנזכר באהרן בבנים / ושהועילה תפלת משה / במיתת שנים מהם ונשארו שנים אחרים / כדברי רש"י · כי אהרן היה מה שאמרו ואם מת [illegible] דברי' ט' יאמר לו / ולמה יענשו הבנים בעון אביהם / אבל היה ההשמד במיתתו ועליו התפלל משה / והועילה התפלה לאותה שעה / ואחרי כן לא נוכל תשובה על זה · והותר בזה הספק התשיעי :

עוד זכר הדבר השמינית / תורה על כובד חטאתם במה שעשה [illegible] / והיה זה בשרף את העגל / וטחן אותו היטב / עד אשר דק והשליך את עפרו אל הנחל / והיה כוונת הספור הזה להגיד שהשקה אותם עפר העגל בכוסות / וכמו שאמר ויזר על פני המים וישק את בני ישראל / והוא אשר רמז להם בכאן / באמרו ואשליך את עפרו אל הנחל היורד מן ההר / שהיו שותים ממנו / והגיד בזה עוד / שבמקום שהיו שותים מים / והשגות אלהיות המגיעות אליהם / מן ההר [illegible] בשכלו לשתות מי העגל אשר עשו מתחתיו / והנה זכר ההשקאה [illegible] מצבי כבודם / וכמו שלא זכר גם כן מיתת העם / והשקאה שעשו [illegible] · ולא היה כל זה / שעשה בעגל אחר התפלה שזכר / כי קודם לכן נעשה / ולזה אמר כאן / ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל / לקחתי רוצה לומר / קודם זה לקחתי / ואמר זה / להודיע שלא היתה תפלתו [illegible] כי קודם לכן בער את העגל / ואח"כ התפלל · וזכר [illegible] איך ישרף הזהב / רצה לומר שלא שרף את העגל / אבל לפי שכלה / שהיו מביאין אותו במחולות במתן [illegible] · ותלו עליו הנזמים והצמידים כל כלי יקר / ולזה משה רבינו עליו השלום / לשרוף כל מה שהכניסו בו עליו · ועל זה אמר / ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל / לקחתי ואשרוף אותו באש · שהחטא היה אותם הכלים [illegible] שהיו עליו ששרפם / ואמנם עצם העגל לא שרף אותו באש / כי [illegible] אותו טחון היטב עד אשר דק לעפר / ואותו עפר השליך אותו אל הנחל [illegible] · ועם היות בשמות כתוב / ויקח את העגל אשר עשו וישרוף אותו באש / ראוי שיובן כמו [illegible] בכאן / [illegible] / הוא שכתבו באש / [illegible] דקות [illegible] / כי לא היה [illegible] אותו בהיותו [illegible] / לא יתיך אותו באש / ועשהו חתיכות דקות שיהיו ראויות לטחינה · וזהו יותר נכון כפשטי הכתובים / שאמר ואת חטאתכם אשר עשיתם את העגל / לקחתי ואשרוף אותו באש · ואמר השריפה באש שהיא התחלה [illegible] ואכות אותו טחון היטב / והרמב"ן כתב בענין זה / כדי [illegible] אלהיכם / [illegible] דרך [illegible] / כלומר אלהיכם [illegible] בעצמותיכם [illegible] את עפרו אל הנחל היורד מן ההר / [illegible] התורה [illegible] ישתו עתה עפר העגל וכמו שפירשתי [illegible] כלומר אליכם / [illegible] הנה [illegible] גרם לכם את [illegible] העון ולא היה [illegible] הנה [illegible]

ולכיה

[illegible]

ואתנפל לפני י״י

[illegible]

ואני

[illegible]

האמנם

[illegible]

ואפשר

[illegible]

והנה

[illegible]

הא׳

[illegible]

והטענה הב׳

[illegible]

והטענה הג׳

[illegible]

ואפשר

[illegible]

[illegible]

רעים / כי המלכות העליונות · הם מתגלות המוחים / ובהיות השם
יתברך יכול / לתת להם את הארץ / כמדבר זה להם / ועוד אין המלחמה
מהיה · ולכן עתה לא היה לו לבני ישראל עליו · ואחר מזה רבינו עליו
השלום ואם דברי המוכרים היו אמתיים עוד / לא היה ראוי שיהיו השם
יתברך עליהם / אבל הם בהיות שוא ודברים · אם לענין המכה ·
[illegible] ואם להעדר היכולת
אמר משה · כי אתה הוצאת אותם / בכחך הגדול ובזרועך הנטויה ·
ואין יכול לעמוד לפניך · והעדר היכולת מלילה · [illegible] /
בברכות פרק אין עומדין מבלתי יכולת יי' יכול [illegible]
אלעזר / אמר משה לפני הקדוש ברוך הוא · רבונו של עולם עכשיו יאמרו
אומות העולם תשש כחו כנקבה / ואין לו כח להצילם · אמר לו הקדוש
ברוך הוא והלא ראו כמה נסים [illegible] · אמר משה רבינו עליו
השלום יאמרו למלך אחד יכול לעמוד / לפני ל"א מלכים לא היה יכול
לעמוד · והמאמר הזה קשה מאד / אם ל"א מלכים [illegible] / יכולת
[illegible] מבלתי היות לו יכולת / ולאחר היה
לו לאחר יכול · [illegible] / לכל הנסים [illegible]
למלך אחד היה יכול לעמוד / לפני ל"א מלכים אינו יכול לעמוד ·
[illegible] / אחר שבידו להמית הטבע / ולשנותו כרצונו
ומפלאותיו :

ומה [illegible] יכולת גם
דבר · היה ראוי שיאמר הכתוב / מבלי היות יכולת ביד יי'
ולכן אמרו / שהיה יותר טוב / שיאמר מבלי יכול יי' וכו' · ובעבור זה דרשו
[illegible]

בעת ההוא [illegible]

[illegible]

והנה [illegible]

[illegible]

את תפלתו / לא לגבלתו אותם קללה · כי אם שאבדלים לעבודתו · ולא יהיו שמודים בנחלתם ; ולפי שהיה כל זה מענם הבכור / רוצה לומר ממעשה העגל · לכן חזר להבדיל את הבכור / באמרו ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים / והם הארבעים יום האחרונים / שעמד שם לקבל הלוחות השניות / כדעת חכמינו זכרונם לברכה במגילה ד' · כי הנה בפעם הראשונה / עמד ארבעים יום וארבעים לילה / וקבל הלוחות הראשונות / ושברם לעיניהם כנודע · ואחר כן עלה פעם שנית / לבקש סליחת העם וכפרתו · ועמד אחר כך ארבעים יום וארבעי' לילה · ולא קבל הלוחות השניות / ולזה אמר בנקרת הצור וקרא יי' יי' אל רחום וחנון וגו' · ונתרצה לו הקב"ה בסליחת העם / כמו שנזכר שם · באמרו הנה אנכי כורת ברית / נגד כל עמך אעשה נפלאות · וראה כל העם אשר אתה בקרבו / את מעשה יי' כי נורא הוא אשר אני עושה עמך · ובזאת הפעם השלישית נבדלו מן האר / וזהו מה רבינו ע"ה לקרני האר / כמו שנזכר שם · ועל זה כלו אמר בכאן / ואנכי עמדתי בהר כימים הראשונים / ארבעים יום וארבעים לילה / וישמע יי' אלי גם בפעם ההיא רוצה לומר למה שבקש ילך נא יי' בקרבנו וגו' · ויאמר לא אבה יי' השחיתך / להגיד שכפי שורת הדין / כמו שאמרים קבלו שכר / ואולם קבל תפלתו / כן היה ראוי שישראל יקבלו עונשם אבל נתלבו מחנו מפני תפלתו / שהשגיח כל כך בה / עד שאמר לו השם יתברך / קום לך למסע לפני העם · כי התעודה הזאת והכפרה הגלויה / לא באה אלא כי אם בפעם האחרונה הזאת / ועליה אמר לא אבה יי' השחיתך · לומר לא לבד בכליה / אשר אמר בראשונה / ושב משנה / כי גם בסליחת העון / או שכינת נתינת הלוחות או דבר אחר · לא אבה השחיתך בדבר אחד · אבל אמר לי / קום לך למסע לפני העם / ויבאו ויירשו את הארץ / אשר נשבעתי לאבותם לתת להם / ובזה הודיענו שהטענה היותר חזקה / שהיתה אבלו לסליחתם וכפרתם / היא הבטחת ירושת הארץ לאבותם / והשבועה' לא שאר הטענות אשר זכר · הנה במה שאמרתי בפסוקים / הותרו הספקו' ג' י"ד ט"ו ט"ז · אם הי"ג שבא כסדר הלוחות השניות / להגיד שלא זכו אליהם מפני צדקתם / כי אם מפאת תפלתו / וג"כ לומר / שישראל לא עברו דבר / משלחות כעון העגל / ואם הי"ד שבו / ובני ישראל נסעו מבארות בני יעקן מוסרה / להגיד מיתת אהרן שנתכפרה לעון העגל / ולא היה כעון מי מריבה ואם הט"ו במה שפירשתי / בעת ההיא הבדיל יי' את שבט הלוי על מן העגל / כי בזאת שעה שהם התקרבו אל הש"י / ועברו שער בשער / נראה חכמתו להבדילם לעבודתו / עם היות שלא הובדלו בפועל ובמעשה כי אם בשנה השנית / ואם הט"ז במה שאמרתי שואנכי עמדתי בהר היא הפעם השלישית · ולזו נתרצה אליו הקב"ה / ואמר לו שילך למסע לפני העם · / ובזה כתב הר"י ז"ל / שמחלו אותם הימים ביום הכפורים / ולכן הוקבע ליום מחילה וסליחה לדורות / דברים [illegible]

והנה נשאר עלי לחקור / למה ישב משה ע"ה / בהר ארבעים יום וארבעים לילה / כל הזמן ההוא / ולמה לחם לא אכל ומים / לא שתה / כל אותם הימים והלילות · והנה לא יעלם / אם שנאמר שהוצרך לשבת בהר / כל הזמן ההוא / בעבור הלוחות שנעשו באותו זמן / ולא היה אפשר עשייתם וכתיבתם בזמן יותר קצר / או שישב שם ללמוד התורה / והדינים פרטיהם ודקדוקיהם · ועקר הוא שנאמר / שהיה העכוב והישיבה בשביל הלוחות / לפי שלא היתה פעולתם טבעית / שיצרכו אל זמן ומגבול תחלת לבשותם · כי הם נעשו בדרך פלא / והדברים הנסיים והפעולות האלהיות / אין להם זמן שיצטרכו אליו שיוכלו להיות / ואם העולם בכללו נברא בששת ימים / איך נאמר שהלוחות יצטרכו לארבעים יום וארבעים לילה לעשייתם · ועוד שאף שיהיה כן · עדיין יקשה ולמה עמד הוא עליו השלום בהר / ארבעים יום וארבעים לילה מבלי שיאכל וישתה בעוד שהיו נעשות הלוחות · והוא היה יושב הקדוש ברוך הוא / ואחרי גמר מלאכתם יקרא אל משה ויתנם לידו / כי הנה הוא עליו השלום / לא עזר בפעולתם / שיצטרך לשבת שם כל הימים שמתחדשת פעלתם · ועוד שגם אם בפעם הלוחות הוצרך לזה · בפעם השנית שעלה על סליחת העם ולא היה שם · או פעל הלוחות / למה ישב שם ארבעים יום וארבעים לילה / כמספר ההוא כענינו / · ואם נאמר שהיתה הישיבה שם ללמוד התורה והמצות · יקשה א"כ למה נתעכב על זה כל אותם הימים / והיה אפשר שילמדם בימים מעטים / כי אין מעכב ביד השם יתברך / ללמוד תורה על רגל אחד · ; והנה תראה שביום מתן תורה / קבל התורה והמשפטי' ועשה כל הפעולות שנזכרו בפרשה / וכפי הערך הזה ביומים או עשור / היה אפשר ללמוד כל התורה כלה · ויקשה עוד / ולמה יצטרך לשבת בהר / לקבל המצות לאותו זמן / וכל שכן בלי מאכל ומשתה · והיה די שבהיותו בקרב המחנה / יתן השם יתברך את המצות / יום ליום יביע אומר / ולילה ללילה יחוה דעת · כמו שאמרו עליו הרבה מצות כן · ועוד שאם היה כן / למה עמד בפעם השנית / שהלך בעון העגל / אותו המספר עצמו / ארבעים יום וארבעים לילה · והוא לא היה לומד תורה · כי למדה בפעם הראשונה / ולמה כפל הפעמים שישב בהר בעדר האוכל והמשתה · והנה צריך השמירו' למה לכל דבר פקד / · ואלא יבאו אדם מכרכי · גוף הכרך אלא בזמר ובאחיו · באו אלא יבאוק יעזרי בעצו / וכמו שאמר בקוס

יודע צדיק נפש בהמתו / ועוכר שארו אכזרי · וכמו שהורו רבים באומר ג' דף ב' לחלק השור · והנה שנעשה לו נזק / לא רצינו בו הנזיר ולמה אם כן עשאו הקדוש ברוך הוא מכליעוק / והנה לא רצינו ללמוד מן החכמים הראשונים והאחרונים דבר / בתשובה לדבר זה : ואני כה אומר עטרת זקנים / שסברנו בבחרותינו / הרחבתי בו המאמר / ולפי שאזכיר בו מעט דבר במקום הזה :

ואומר שהיתה ישיבת משה רבינו בהר / אל שלש כונות · האחת להבין ההנהגות כלן · טבעיו' שמימיות / אלהיות / ולדעת מה למעלה ומה למטה / וכבר נודע בחכמות האלהיות / שהדברים הנעלים יוכללו כי ידיעו' שהם בחוץ הראשון · הצורה הגשמי' / כחו' היסודות בהבדליהם העיקרים הנמשכים אחריהם / כאיכיות האלמונים והנגיים והדברים שיתהוו באויר / מחול קודם שנולה מן הארץ / והדברים שנתהוו באויר · הענן · והזעקים / והמלאכים ... והגבל חיים / והאדם :

ואמנם ידיעת הנפלאות / בנבקים השמימיים / הלא היא נס הם נברה / בידיעת מציאותם / בידיעת מספרם / בהתחלפותם אם הוא נבדל / או בחין או כחיה / בתנועותם / במקומם / אם הוא הגשם המקיף או המרכז המוקף / כמו כוכב אם הוא למעלה משמש וכוכב / או למטה מהם / וכלל בזה הלקיות / שהם כפי מכבם · שתנועותיהם מאיניהם · בזמנם / אם הם קדמונים / או מחודשים / בפעלתם בשפלים :

ואמנם בעולם העליון / שיעדו גם כן הפילוסופים / שמספר העשרה · לפי שהם תשע ט' גלגלים / ונזרו שהשכליו' אותם יהיו כמספרם / והשכל הנפרד / הורה עליו נאת שכלנו / מן הכח אל הפועל שהוא הנקרא בדבריהם השכל הפועל :

אמנם בידיעה העליונה האלהית / קבלו חכמי האמת והצדק · שהספירות הן עשר / הנה א"כ / יוכללו · הידיעות העליונות והשפלות / כלם בארבעים ידיעות / ומפני זה היתה ישיבת אדון הנביאים בהר / ארבעים יום / כנגד אותם הידיעות כלם / והיו העשר' ימים הראשונים / בהנהגת הדברים השפלים / כלם ותולדותם כפי אמתתם לא כפי החקירה האנושית / שקצרה מהשיג · וצורות ההוי' והבדליהם / והעשרה ימים השניים / כנצרך להשיג / שפעי הדברי' הגרמיי' השמימיים / והכוכבים ומופעלותם / כפי מה שהם / והעשרה ימים השלישיי' היו להשיג השכלים הנבדלי' / ואמתת פעולתם וסדוריהם והעשרה ימים האחרונים / היו בהשגחת הידיעות האלהית / והספירות העליונות / היו מספר הימים / כמספר הידיעות / עם היות / שהמופתים יתחלפו במעלת וקוני ההשגה אשר בהם / כמו שהיה הענין במעשה בראשית / שאחד יום אחד לבריאת השמים / כמו שנתייחד יום אחד למאורות / או לבריאת השכלי' הנבדלים / שכמוהו בבריאת האור / כקבלתם ז"ל / אף כי נצטרך / מרע"ה לעשרה ימים הראשוני' בידיעת הדברים האחרי' / לפי שלא היה צריך כ"כ עיון / וכלותם הימים / קנה מהשכל / עד שני השני' / השיג מהדברי' השמימיי' ואחרי הכניסו בעשרים יום / היה ראוי להשיג השכלי' הנבדלי' בעשרה ימים הראשוני' וכן באחרוני' / כי היו הימים הראשונים / שורים תמיד / וחכמים אל ההבנה / המושכת אחריהם · הנה התבאר / שלא היתה ישיבתו בהר בעבור הלוחות / כי לא נתנו לו כי אם בכלותו לדבר אתו / ר"ל / אחרי כלותו ארבעי' ימי ההתבודדות וההשגה / אשר כנה בשם דבור / ולא לבד ללמוד המצות / כי אם להשתלם בכל הידיעות / ההשגו' מלמטה עד למעלה / ולפי שהיתה ההשגה והדבקות / מה שהיה כל אותם ארבעים יום וארבעים לילה / מבלי הפסק כלל / הוצרך הש"י לבוא גם למשה / שלא יאכל ולא ישתה / כל אותו זמן / מפני שאם היה אוכל ושותה · היה מפסיק התבודדותו : כי בהשאות הנפש בכלים הגשמיים / לא תוכל לה שתהיה בהגנה האלהית ההיא · והנה באוכל ובשתיה / ימשך ומוכנ / לא לבד מפאת עצמו / כי אם גם מפאת הפסק הדבקות / אשר ימשך ממנו בהכרח / כי האכילה תביאהו אל השינה / וביאת המותרות / ושאר הדברים ההכרחיים / אשר כל זה / ימנע דבקותו והשגתו ולכן עשה השם יתברך / עמו להפליא :

והסבה השנית היא / כי להיות השכל האנושי / נקשר בגוף ונקשר ומשועבד מפאת הגבול / וקבול הדבוק האלהי להיו' בהנהגה האלהית היא הרוחנית יותר ממה שהיה / אי אפשר אליו לבלו - לכן נראה החכמה האלהית / לבוא משה בארץ / אשר כמוהו לא נהיה והוא להעלות אדון הנביאים · ממדרגה אנושית / אל מדרגה רוחנית מלאכותית נבדלת · והיה זה כדי שהתורה הנתנת על ידו · תהיה אצולה על ידו / מהחכמה העליונה האלהית / ולכן נוה שיכין חוגו לזה / כדי שיחליף חומו והרכבתו / בו לבו קו לקו / באופן שאחרי ההכנות ההיה / יקבל תורת הרוחני' ויהיה ראוי לקבל הסבות האלהית כאחד מגבלי המרום · ואולי שא' ז כאמר לו / עלה אלי ההרה והיה שם / רוצה לומר שיתהוה שם ויקנה הכנה שנית / והנה הענים הראשונים יתהוה בו' יום · כמו שנזכר חז"ל במקומות הראשון והמפלת · ובסוף תשלום ההכנה / ויקבל ... צורה אנושית / לא קודם לכן / כי מן הימים ... ההכנה · וכמו שהתגלגל בחכמה / בגלגון ...

פתלום

[illegible]

ובאשר [illegible]

אבל [illegible]

אבל [illegible]

דף כ״א [illegible]

ואמנם [illegible]

[illegible]

[illegible]

האחר [illegible]

[illegible]

ועם [illegible]

[illegible]

ואחרי [illegible]

[illegible]

ולפי

ולפי

ושמרתם

הנה

ואשר

והשלישית

והרביעית

שהתחדה בארץ / ובלא תהיו נגלי׳ משם · ולא זה לבד · אלא שתזכו ימים על האדמה / אשר נשבע ה׳ לאבותיכם · ובכר אמשי / שבחו ההבארה כארץ שהיא תמיד גבעה ורעננה זבת חלב ודבש · ר״ל / כדי שיתן הקב״ה לבם / עלורעים יחריבם את הארץ / כשתן שתהיה תמיד ארץ זבת חלב ודבש · ונישר מיד אליהם · איך ייוחס הדבר כזה בנלוי אליו ית׳ · כי אדני אסתן להם את הארץ / הרי היא טובה או רעה / ואין א״כ יצוה תמיד ארץ זבת חלב ודבש / או נעדרת מזה · ולבאר זה אמר / כי הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה / לא כארץ מצרים היא אשר יצאתם משם / אשר תזרע את זרעך / והשקית את הארץ מימי נילוס / כמו שישקה אדם ברגלו לגן הירק · ולפי זה לא היתה ארץ מצרים צריכה לגשמים · אמנם הארץ אשר אתם עוברים שמה לרשתה איננה כן · כי אם היא ארץ הרים ובקעות / ואין שם נהר משקה את הארץ · אבל היא למטר השמים תשתה מים / ר״ל שלא יבואו המים בתוכה / כי אם כנודם מהמטר ולא תהיה כמצרים · ולכן לא תצטרך ותשאל לדך / תפלה קיל״ב הארץ ההיא · כי כל עבודתה הם מצות / ותצטרך לבא לגשמים / כדי שתדרך את הארץ כאשר בקשתו · כי הוא ית׳ הדורש אותה תמיד עיני ה׳ אלהיך בה / לא אחת ולא שתים פעמים בשנה · כי אם תמיד עיני ה׳ אלהיך בה / מראשית השנה ועד אחרית שנה · כי בכל היום ובכל העתים ידרוש אותה / אם בתולדת המטר כשיצטרך אליו : ואם במנעו כשיזיק / ואם בהתחלת הרוחו / או הכלות בשחו כפי הצורך לברכת התבואות · ובכבר זכר הרמב״ן / שהשגחה הזאת תמיד בחשתנו אל עולמים ותפנה בייחוד / כי אף על פי / שהכל ברשות הקב״ה · ויקל לבו להגיד יושבי מצרים / ולהודיע נהרותם · כנה ארץ כנען תצטרך יותר מהרה · שלא יוריד עליה מטרות עוז · והיה כנען החולה / שצריך רבות ותפלה / לשירפאהו השם ית׳ / יותר מהבריא שלא בא עליו שום חולי / וכן היה האדם כעשיר והעני / והעשיר עיני צדיהם · · ותפני אלה / ארץ אשר ה׳ אלהיך דורש אותה · דרשו חכמינו ז״ל בספרי *דף ל״ה ע״א / וכי אשר הארצות הוא דורש / והכתיב להמטיר על ארץ לא איש · כביכול אינו דורש את אותה

ספרי דברים יא יב

ועי׳ אותה הדרש · דורש כל אשר הדריכו / ירצה כמה שהיא מושגח כהשגחה פרטית / והיא בדרשת בהשגחה כללית / ותבלית דברי הרב / שאמר אחד בידו / והוא דורש אותה הארץ ביחוד · דע כח ורעה / כי אם אשמע תשמעו אל מצותיו / לאהבה את ה׳ אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם · כי מרוב האהבה / תהיה העבודה שלמה / בכל לב ובכל נפש ובכל מאד / כמו שזכרתי הנה לא חזו לנכר המניע מאהבה · כי אם היו׳ שאתם תעבדו אותו מאהבה / כי הוא מעצמו יתן לכם שכר משולתב׳ / והוא אמרו ונתתי מטר ארצכם בעתו · כי זו היא הדרישה אשר זכר שידרוש את הארץ תמיד · והנה אמר ונתתי מטר ארצכם בעתו / בהיות תנה הנה המדבר בשם ה׳ / שנותן את המטר / לפי שזכר לאהבה את ה׳ אלהיכם · ולכן זכר הדברים האלה בשמו / ואמר בעתו להגיד שיתן המטר בזמן הראוי אין פני נורך הארץ : וחכמינו ז״ל דרשו בויקרא רבה פרשה ל״ו ובספרי דף כ״ב עמוד ב׳ שיבא המטר בלילו / כדי שלא יפסיק מלאכתם ביום · ופעם יהיה יורה ופעם מלקוש : שהם הצריכים ברשית השנה ובאחרית · ואספת דגנך תירשך ויצהרך · ר״ל / שלא יתכעוהו התיכים ממנו · ולא זכר אלא הפירות / לפי שאלה הם העיקר / ותלבד התבואות הצריכות לאדם / עוד יתן בירידת המטר / עשב בשדך לבהמתך / וכמו שכתב רש״י *בזמן שלא תצטרך להוליכה במדבר · או שתהיה מתועלת כל קן · · שיוכלו משמש

רש״י שם

בהמתו׳ · ותלבד שיתברכו התבואות בזמן הזוכר · עוד יתברכו שתאכלו ושבעתם · וזהו לך נוח השכר המקווה מהמצות :

עוד *וכר השכר הענין מקומו׳ / שבעבורם תהי׳ הירושה ותצל הכרתי׳ לאדם · ועל זה אמר / השמרו לכם פן יפתה לבבכם / כי תפתו׳ הירושה עניכם אחר · ואמר שאז יחרה אף ה׳ בכם / ר״ל כי בעבור שלא יראתם מאלהיכם / יקצוף עליכם ויעצור את השמי׳ / לא יהיה מטר · ולפי שענין התבואות השמים / הם המועילים אותם בתכונת תיהם · והארץ המקבלת · לכן אמר / ועצר את השמי׳ ולא יהי׳ מטר / שהוא הפועל והאדמה גם היא נגד טבעה העיקר ולא תהיה הטובה ומוכנה לתולדת התבואות / וזהו והאדמה לא תתן את יבולה · על דרך מה שאמר / ונתתי את שמיכם כברזל / ואת ארצכם כנחושה : והעצירה המטר ומניעת התבואות · מבלי לסבלן בחפש מהוון / מעל הארץ הטובה / אשר אנכי נותן לכם / ר״ל אשר אנכי נתתי לכם / להיותה טובה זבת חלב ודבש · הרי לך שבהעצר המטר · לא לבד תאבדנה התבואות · אבל גם אתם תאבדו מן הארץ הנה ביאר נוה / שעבודת הארץ האלהית היא בזהבה וביראה / לפי שימשכו מהם / התועלות הגדולות והעצומות / אשר זכר כענין הארץ ודגעות ;

גם ויקרא

והבספרי רבי שמעון בן יוחי אומר / · שכר מקל ירדו כוכבים מן השמים · אמר להם אם עשיתם את התורה / הרי ככר לאכול / ואם לאו הרי מקל

רבה פ׳ ל״ה

ללקות · והיכן פירושו של דבר / אם תלכו ושמעתם / טוב הארץ תאכלו / ואם תמאנו ומריתם חרב תאכלו ; כני אלישר המודעי אומר / ככר והסייף ירדו כרוכים מן השמים · אמר להם אם אתם עושים את התורה הכתובה בזה / הרי אתם מנצלים מזה / ואם לאו אתם לוקין וכו׳ · היכן פירושו של דבר / ויגרש את האדם וגו׳ · · · ואת להט החרב המתהפכת וגו׳ · · הנה רמז׳ עשה בקושל ככבר / · שבוא יפוים על רוב טובה / ושוקל בפרו שגגה · · · ומם תאנו הקטן

אלינו דבר אחיות / כדי לבלבל סבר / השמר אותו · ועושה לפרי אלו מהיה הירושה : ואכם כדי שלימשר ממודרי טוב / אלא תהרך מן נגה בעיושם נגמר · כי אם בירושת השגם · וגם זה שוגלל וגדל בפרק · · אלא קטן מעוקל : והנה שם בספרי׳ / פירשו שפרשה הזאת כלה

ספרי ל״ד

בנויה אל ארץ ישראל · שזה כתב רש״י ז״ל · אבל הרלב״ג כפי מנהגו הדברים / וקצור הפרשיות פרש את מאמרו ; והפשרים האלה כלם / אמרים שהם כנגד המטר · · כי לא יצוה הקב״ה הנשים / לתת את המטר הארץ בעתו / ולהוסיף התבואות / או שיעצור את הגשמים ויעצרו / רק על המצות הנה הנה ; אבל תמיד תוסתו / שהוא ישרה ונעמו יחויות ; והמינותים בדרך מנהגו של עולם / שתכמתם שוגם בדרכם ובעלילותם ; וכמו שכתב הרמב״ן · · והנה נוה שנה שדרשו לישראל / שישימו הדברים האלה על לבבם ועל נפשם · כנה שאמר / שיהיו בהם ויהיו אליהם לב תמיד / והזכרו אותם ויעבדו שיהיו לאהבתם : כמו שאמר הנביא לך מוכים / שימי לבך למסלה · והוו שאמרו / לאות על ידכם / ולטוטפות בין עיניכם / והוא שלמדו אותם את בניכם / וכתבום על מזוזות הבתים / כמו שבאו כל זה בפרשת ויאמר · לפי שאלה הם ניצוי תורה במעשיות / כמו שביאר עוד בתורות / ולכן נתחברו הפרשיות האלה במפלץ · והמפרשים אמרו שנעם להיות הואלה בכאן / לומר שאין תורה לגוף ; ולשתו הייתם בהם נם בגלות ; ולכן נשכו שמרו ; והדברי רבותינו ז״ל בספרי כוה / ונם היה לכן והוכם אמרו דבר זה / למען ירבו ימיכם / כפי דקדוק הספרי ז״ל / יהיה פירושו למען תשובו אל הארץ / ותירשו ימי׳ עליה ; וכפי מה שפירשתי יתן הכונה למה ירבה הפירוש והוי׳ / והזכירה / עליה / ואמר שהיא מפני רבוי התבואות והמשל ; כי לא היה זה / כלבך נוחב כמינו כי אם לעבור שירבו ימיכם וימי בניכם / על האדמה אשר נשבע ה׳ לאבותיכם לתת להם / שהיתה זותה שבועה לבנה בנוי לא לזמן קצוב · והיה המכן הב׳ שיתמידו בירושתה / ולא יגלו ממנה · ולכן הודיעם שאם לא תהיה הירושה היא לבנה / שזה יהיה מפחות שבעם ומעותם · כי מכח שבועת האבות / בלי ספק בבחירת אותה · ולפי שלא יחשבו שהארץ תבנם לפניהם בבכריה / מפני שבועת האבות / ולא הגמורות בה / היה אשר תצטרך לבעיית חונית / ריבוים זה · שזה שאמר למען ירבו ימיכם וימי בניכם / על האדמה אשר נשבע ה׳ לאבותיכם / לתת להם כימי השמים על הארץ / שתהיה בכירן הנצחית / הנה היה להודיע ימיהם בארץ / לא לענין הכבוש / אשר הוא היה מתוייב מכם שבועתם · לכן אמר אחר זה / כי אם שמר תשמרון את כל המצוה הזאת לעשותה · והנתינה היא היה כמו שזכרתי · · וזכר גם כן האהבה / והוא אמרו לאהבה את ה׳ אלהיכם : וכנגד היראה והשמירה אשר זכר / אמר ללכת בכל דרכיו / ולא תסורו מהם / כי זהו ענין היראה : וכנגד האהבה אמר ולדבקה בו · בי הדבקות באותו / שזו שלא תפרד הדבקות ממנו / מכוב אהבתו אותו · או יהיה הדבקות וזמן לבבו / אמרי המרד מהגוף : וכמו שכתב הרמב״ם ולדבקה בו כגוף · · והיה שכר שכולם אם תעשו זה / שהוא תוס על ירושת הארץ ובשנהבלאות · · וזהו והוריש ה׳ את כל הגוים וגו׳ · · כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם וגו׳ · רוצה לומר / שמכל המקומות שתתן ה׳ נכונים / ר״ל להוציא לא יעבור אפילו אחד / שלא יכבשו מן המדבר / מן הנהר נהר פרת / עד הים האחרון וכמו שאמרו ז״ל בספרי / בכל מקום שירכו בכבוש נמן הארץ שלא ימצר יהיה גבולכם : ר״ל שאתם תחיבים לכבשו / ולאבד משם הגוים ותגביעם עוד · שגם לא יפסיקו למלחמה רבה עוד הם · כי לא יעמוד איש בפניהם · אמנם לא ישארו האמות · ולא ינעו אל מעלת הירושה מכל הן אתה אומר לחו · ר״ל כי עם היות שירשו את הארץ / לא יכבשו את האומות כלם / ולא ינחלו את כל הארץ / אשר נשבע ה׳ לאבות / ולא עמים רבים / שלא יוכלו לכבשם · וגם אותם ינלעו כמו / להלחם בישראל / כמו שהיה הענין בפעל · וכמו שזה מבואר בספר שופטים :

והנה כמה שאמר / פחדכם ומוראכם / יתן ה׳ אלהיכם על פני כל הארץ : כבר זכרתי / שזה מפרשו או מכונתו ויזכור היחוד שהפחד הוא מכד יכלתם וגבורתם : והיראה הוא / מפני שיראו כל עמי הארץ / כי שם ה׳ נקרא עליהם / ויראו ממם / אבל זה בלתי מכוות אצלי / לפי שמיכו / שכענין הכ״ח פרשים / באמר לפח ומוראכם יהיה / על כל חית הארץ : הנם באמר / שהחיים המתנים הילדות / אשר במין האדם ותירת מהם / תין זה כי אם שהיראה : והמסחת המתחד כם ממות פרשים : ותאיר הכתוב / באומר לא יתיצב איש בפניכם פחדכם ומוראכם / יתן ה׳ אלהיכם על פני כל הארץ / לענין אחד / והוא שהחיות הכבירות / תהיה כיתר בזה ושעלה / על כל גוי הארץ / כמו שהיה הדין האנושי / בתעלה וגבהות על כל מיני בעלי החיים הבלתי מדברים / ולכן כתוב לשון עצמו / שהם על מין האדם / כאותו על שאר המינים / ומוראכם ופחדכם יהיה על כל חית הארץ : אשר בענין החומה / אבל שאר הפסו׳ פחדכם ומוראכם יתן ה׳ אלהיכם על פני כל הארץ · כי יהיה המפעל שמם ית׳ ונפלאותיו · שלא תמצא מהם בקום

פרשת

פרשת ראה אנכי

ואמנם הספקות אשר יפלו בסדר הזה כפי עיון הפשט בכתובים / הם שמנה ועשרים :

הספק הראשון / באמרו ראה אנכי נותן לפניכם היום / ברכה וקללה / ותכף נזכרה אח"כ נתינתם בהר גריזים ובהר עיבל · וכן כתב אחר זה / והיה כי יביאך י"י אלהיך וגו' · ונתת את הברכה על הר גרזים / ואת הקללה על הר עיבל · ויקשה א"כ / למה זוכר כאן / מצות הברכ' והקלל' שיתנו על הר גרזים והר עיבל / הדברים האלה שזכר כלבד / ושאר הדבר' הנאמרים בפרשת והיה כי תבא · והי' ראוי / שאם יזכור הענין כלו / או כלו' ולא זכר קצתו כאן / וקצתו גם כ"כ אחר כך / ראה אנכי נותן לפניכ' היום · איך יעורר על הברכה והקללה / הר גרזים והר עיבל / שלא היה בזמנו יום / כ"א אחרי שיבאו אל הארץ · ואם אמר זה / על הצווי שצוה עליו · גם הצווי לא היה מזה היום · כ"א ביום שנאמר בו / פרשת והיה כי תבא · ואיך אם כן אמר / ראה אנכי נותן לפניכם היום : ס י"א כ'

הספק השני / כי הנה אמר בברכ' הלשון אשר תשמעו ובקלל' · והיה ראוי שיהיו הדברי' בשניה' בשוה · ויהיה החלוף שאמר בברכה / את הברכה אשר תשמעו / בלשון ודאי · ובקללה אמר / אם לא תשמעו בלשון ספק · ועם היות שפירש רש"י אשר תשמעו / על מנת אשר תשמעו · עדיין יקשה השנוי / ולמה לא אמר כזה הלשון עצמו בקללה / וגם נראה שאמר בברכה תנאי אחד כלבד · אשר תשמעו אל מצות י"י אלהיכם · ובקלל' את תנאים רבי' / אם לא תשמעו · וסרתם מן הדרך וגו' · ללכת אחרי אלהים אחרים : פס

הספק הג' למה התחיל זכרון המצות בלשון עכו"ם · כי הנה האזהר' הזאת / כבר זכרה בפרשיו' אשר עברו · כמו שאמר בסדר ואתחנן / בפרשת כי יביאך י"י אלהיך / ונתנם י"י אלהיך לפניך והכיתם / החרם תחרים אותם / לא תכרות להם ברית ולא תחנם · כי אם כה תעשו להם / את מזבחותיהם תתוצו · ומצבותם תשברו ואשריהם תגדעון / ופסיליהם תשרפון באש · ובפרשת עקב אמר · פסילי אלהיה' תשרפון באש / לא תחמוד כסף וזהב עליה' ולקחת לך · ומהצריך כהשנות הצווי הזה / פעם אחר פעם / התהיה האזהרה בתוספת יותר / מפני שכלו אזהרות רבות עליהם · והנה הייחוד נזכר בתורה פעם אחת כלבד :

הספק הד' שאמה תמצא כאן בפרשה / מה שאמרו בענין בית הבחירה ה' מאמרים / ובכל אחד מהם הזהיר על הלוי שיאכל עמו אלא יעזבנו אם לא במאמר הראשון / שאמר לא תעשון כן לי"י אלהיכם / כי אם אל המקום אשר יבחר וגו' · והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם / ואכלת' שם לפני י"י אלהיכם / ושמחתם בכל משלח ידכם אתם ובתיכם אשר ברכך י"י אלהיך · ולא זכר במאמר הזה דבר מהלוי / בהיותו מצוה רבה שישמח עמו / ושיסעדהו על שלחנו :

הספק הה' למה במאמר השלישי מבית הבחירה / אחר השמר לך פן תעלה עולותיך / בכל מקום אשר תראה / כי אם במקום אשר יבחר י"י אלהיך / באחד שבטיך שם תעלה עולותיך · ויקשה לא עם השמיר' על העולות · מבין שאר הזבחי' והמעשרות והבכורות והנדרי' והנדבו' שכלם שמורים לאכלם במקום · ומה שאמ' לתעלה בה' פעמים וכן זכר כלבד העולות :

הספק הו' למה כפל אזהרת הלוי / באותה הפרשה עצמה ושנה שני פעמים / באמרו כי אם לפני י"י אלהיך תאכלנו / במקום אשר יבחר י"י אלהיך בו / אתה ובנך ובתך ועבדך / ואמתך והלוי אשר בשעריך וגו' · וחזר לומר מיד / השמר לך פן תעזוב את הלוי / כל ימיך על אדמתך · והיה ראוי שיאמר כשיל / אחרי שכבר הזהיר עליו · והרמב"ן ז"ל כתב שבא ליתן לאו על הדבר · ואני לפרש הכתוב על פי הפשט באתי · אף כי כבר נכלל במאמרים הקודמי' / ענין הלוי בעשה ולא תעשה וכמו שיתבאר : ם י"ב י"ט

הספק הז' במה שצוה כאן על בית הבחירה / בה' מאמרים מגורפים זה לזה · הא' לא תעשון כן לי"י אלהיכם / כי אם אל המקום / אשר יבחר י"י מכל שבטיכם וגו' · הב' לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום · והיה המקום אשר יבחר י"י אלהיך בו שמה תביאו / הג' השמר לך פן תעלה עולותיך / בכל מקום אשר תראה · כי אם אל המקום אשר יבחר · הד' לא תוכל לאכול בשעריך / מעשר דגנך כי אם לפני י"י אלהיך תאכלנו / במקום אשר יבחר י"י · הה' בפרשת כי ירחיב י"י אלהיך את גבולך · אחר רק קדשיך אשר יהיו לך / ונדריך תשא אל המקום אשר יבחר י"י / ויקשה פס מאד ההכפל העצום הזה · והרמב"ן ז"ל כתב שהיה המאמר הראשון על משכן שילה · והב' על ירושלם · ולא היה צורך להבדיל ביניהם · ואם פירש המאמר אחד על שילה / למה לא פירש המאמר אחר על נוב / ומאמר אחר על גבעון / שבכל המקומות האלה / עמד המשכן קודם שבנו בירושלם · גם כי הרב עצמו כתב באחד שבטיך / ולמעלה הוא אומ' מכל שבטיכם / הא כיצד כשקנה דוד את גרן ארונה היבוסי / גבה הזהב מכל השבטים / ומכל מקום הגורן היה בחלקו של בנימין · הנה מתבאר מדבריו / שמה שאמר במאמר הא' / מכל שבטיכ' הוא עצמו ירושלם. ואם כן קשיא מדידיה לדידיה · גם כתב שבא המאמר הב' והד' לתת לאו בדבר · ואין צורך כי כבר פי' שהמאמרים הראשונים / בא עשה ולא תעשה בדבר / אם בראשון שאמר לא תעשון כן לי"י אלהיכם כי אם אל המקום וגו' · הרי לך לאו ועשה · ובמאמר השני אמר לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום וגו' · והיה המקום וגו' · הנה גם כן בכל אחד מאלה / עשה ולא תעשה · ואם בכלל הלוי שיהיה הלאו והעשה / גם כן מכללים אותו :

הספק הח' הוא למה נשנה היתר בשר תאוה / בפרשת הזאת שתי פעמי' / כי בא ראשונה / במאמר השמר לך פן תעלה עולותיך רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר · ונשנה בפרשת כי ירחיב · ונשנה ג"כ ענין הדם ושפיכתו על הארץ כמים · ושיאכלו את הבשר הטמא והטהור כצבי וכאיל · ואם כל זה נכתב פעם אחת / נקשה למה תכפל בכתוב פעם שנית ולגבות עליו · ורמב"ן כתב עליו / שהיה המאמר הראשון נוה / מדבר בקדשי' שנפל בהם מום / שיפדו ויאכלו אותם / בכל המקום הטמא והטהור עם היות שבאו מבית הקדשים · וזה לא נתפרש בכתוב · והרא"בע כתב שבמדבר זה שנית / להוסיף בעניינו דברים כמו שבא בפרשה · ודבריו בלתי מספיקים / כי אם היה צורך מאמר השני / לא היה לבא אלא תוספת ביאור · והיה המאמר הב' בלי צורך / כל שכן שבכר היה לו למה להוסיף בו אותם הדברים / שאלו ניכבות במאמר השני · ולא היה דבר אחד נשנה בלא הכרח :

הספק הט' במה שהתנה בפרשת כי ירחיב / תנאים מוקים בבשר תאוה · אם באמרו כי ירחיב י"י אלהיך את גבולך כאשר דבר לך · והרחבת הגבול הנזכר כאן / יראה שהיא כמו שיאמר בפרשת שופטים בענין ערי מקלט כי ירחיב י"י אלהיך את גבולך כאשר דבר לך / ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה · כי שם אמר כי יכרית י"י אלהיך את הגוים האלה וגו' · ואז שלש ערים תבדיל לך : ואם ירחיב י"י אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך / והיא בגאולה העתידה שנתנו לאבותם · אז מוסיף עוד להבדיל שלש ערים אחרות · ומפני זה לא יהיה היתר בשר תאוה / כי אם אחר שיכבשו כל העשרה עממים · ולא זכו ישראל אליו · ויתחייב שלא הותר להם הבשר / כל ימי שבתם בארץ · גם אמרו כי ירחק ממך המקום / מורה שלא רחוקים מירושלם הותר הבשר · לא לקרובים אליו · וכל שכן ליושבי ירושלם / שלא יאכלו כי אם שלמים / אחרי שזכר בכלל הרחוקים · וכבר העיר הרמב"ן על הספק הזה / ובהתדל ליישב הפסוקים כמו שאזכור אחר זה במקומו :

הספק הי' בהדרים שאמר כאן בדם / אם במה שאמר בו לשון חזוק / שלא יבא כי אם בגבורות המלחמה / וכמו שנאמר ביהושע רק חזק ואמץ · והיה ראוי שיאמר רק השמר פן תאכל דם / לא שיזכור בו לשון חזוק / ומה שאמרו ז"ל בגמרא דף מ' ע"ב / שהיו שטופים בדם / הוא דרך דרש וגם בו לא יאות לשון חזוק / כמו שזכר הרמב"ן כי אם לשון שמירה · וג"כ אמרו בפ' אלו הן הלוקין / שהיו ישר' שטופים בעכו"ם ולא נאמר בו אז לשון חזוק · ואם באמרו כי הדם הוא הנפש / והוא דעת זר / ובלתי אמתי שהנפש השכלית היא עצם נבדל משיג ואינה דם · גם שבפרשת אחרי מות / אמר בותר לוה · כי נפש הבשר בדם הוא / והוא המורה שהנפש שוכנת בתוך הדם ואינה דם / כי הנושא הוא זולת הנושא אותו · הלאמם שנים שנים באו בזה דברים מתנגדים / פעם יאמר כי נפש כל בשר בדם הוא / ופעם יאמר כי נפש כל בשר דמו בנפשו / ועשה אם כן מהנשוא נושא · ומהנושא נשוא · ופעם יאמר כי נפש כל בשר דמו הוא · והם שלשה מאמרים סותרים זה לזה · עוד יקשה בכתוב / כאן אמרו ולא תאכל הנפש עם הבשר · ואם היה אפשר לאכול את הנפש / יהיה הבטול שיאכלנו עם הבשר · והרא"בע כתב מטבע דעתו ונפשו · ואם הנפש שזכר כאן / היא הנפש השכלית / איך תשתנה לפי שיאכל האדם את נפש הבהמה · ולא תשתנה באכילת בשרה · ואם היתה הנפש הבהמית / המשולה כרוח או בדם / ומה המונע שיאכל אותה עם הבשר אם אפשר זה · ואם לרוב האזהרות שהביא על זה / לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים · לא תאכלנו למען ייטב לך · ורש"י ז"ל דרש אותם לאזהרה לדם האיברים / ולאזהרה לדם הנכרים / ואני לפרש הכתוב על פי הפשט באתי · ויש לעיין גם כן / באמרו ולבניך אחריך / כי תעשה הישר בעיני י"י · ומה ענין לבנים בדבר הזה / ומה היא היושר אשר יעשה בעיני י"י / בענין שפיכת הדם : פס

הספק הי"א בפרשת כי יקום בקרבך נביא / או חולם חלום : והוא כי הנביא הזה הנזכר בפרשה: לא ימלט אם שהוא / שיהיה נביא שקר · ולכן נקרא עם חולם חלום / ואמר בו כי יקום / כי מעצמו קם מעצמו / והנה יאמר נלכה אחרי אלהים אחרים ונעבדם · ולכן יומת כי דבר סרה / ויקשה לזה אמרו / ונתן אליך אות או מופת / ובא האות והמופת · כי אם הוא נביא שקר / איך יבאו מופתיו לפועל · כל שכן לדעת רמב"ם / שפי' אות בשמי' ומופת בארץ · ויקשה עוד אמרו / כי מנסה י"י אלהיכם אתכם / לדעת הישכם אוהבים · ואם היה נביא שקר / איך ייחס זה אל המנסין · ורא"בע אמר ששמע המופת מחכם אמת ואמרו · זה מתנגדי דברים / ואמר בו כי מנסה י"י אלהיכם אתכם / בעבור כי עזבו ולא האמינו · וכל זה אינו שוה · ואם אמרנו שהיה נביא אמת / ולכן בא האות והמופת / והיה עניינו לנסיון / כמו שאמר הכתוב · יקשה אמרו והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת / כי דבר סרה על י"י אלהיכם / להדיחך מן הדרך אשר צוך י"י : והלא הוא היה ירא את י"י · ולא אמר מה שאמר / כי

אם לנסותם / לדעת אם הם אוהבים את ה' / ולא דבר סרה על ה' ולא היה דעתו קללה / להדיחם מן הדרך אשר צוה אותם : אם כן למה יומת מה עשה :

הספק הי"ג מה רצה משה באמרו / להבדיל בכאן / את זה תאכלו / ואת זה לא תאכלו : כי הנה כבר ביאר זה בתכלית הביאור / בסדר ויהי ביום השמיני : ומה היה תוספת הביאור / אשר עשה בזה פה : גם כי אחרי שבא לזכרו / הי' ראוי שיזכרם בשלמותו : ואת אשר אקבל בו / והגורע דברים מזה אחלה היתר שמה : כי הב' שם זכר / את זה תאכלו מכל שרץ העוף / ההולך על ארבע אשר לו כרעי' וגו' / את אלה מהם תאכלו את הארבה למינו : ולא זכר כאן דבר מזה ; גם זכר שם / וזה לכם הטמא / בשרץ השורץ על הארץ החולד והעכבר וגו' : ולא זכר כאן דבר מזה : גם זכר שם / ולא תטמאו בכל השרץ השורץ וגו' : וזכר טומאתם למגעם ולא זכר דבר מזה כאן : ויקשה אם כן / מה רצה להביא המצות האלה / ומה הביאור שעשה בם : ואם היה שרצה להביאם / למה לא זכרם בשלמותם כמו שזכרו שמה :

הספק הי"ד מה שהביא מעשר כאן / מה מעשר שני : ולא הבי' דבר מהמצות מעשר ראשון / ולא מהתרומה : וג"כ תרומה / שזכר בכאן מצות הטמאה : כמו שכתוב מקץ שבע שנים תעשה שמטה : ולא הביא מצות היובל : גם כי הוא דרך אחר השמטה / שהלך הלוי והתלמי' למה שקדם בתכלית / ועוד תמה שבשמטה / יש ב' חלקי' שמטת כספים ושמטת קרקעות / והנה הביא הנה שמטת כספי' / כמו שאמר וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו / ולא זכר דבר משמטת קרקעות / וזכר בבכורות בכור הבהמה / ולא זכר בכור האדם ופדיונו / ולכן יקשה למה הביא אלה משה כאן המצות האלה / אחרי שכבר זכרם במה שעבר / ואם היה שרצה לזכרם פה / למה לא זכרם בשלמותם : ר"ל המעשר הראשון / והתרומ' ואחר המתנות : ויזכור גם כן השמטה / בכל חלקיה שמטת כספים / ושמט' קרקעות : והיובל אחריהם :

הספק הי"ד במה שאמר / אפס כי לא יהי' בך אביון ולאחר זה כת' כי יהיה בך אביון / אחד מאחיך / כי לא יחדל אביון מקרב הארץ : והם מאמרי' סותרים / כי אומרים זה את זה : ודברי המפרשי' בהם / יתבארו בפירושי הפסוקי' האלה :

הספק הט"ו באמרו / כי בחדש האביב / הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה / והנה ישר' לא יצאו בלילה / כי אם ביום / כמו שכתו' ואתם לא תצאו איש מפתח ביתו עד בקר / וכל מאמרי כאמ' / ויסעו מרעמסס בחדש הראשון בחמשה עשר יום לחדש הראשון / ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה / ואיך אמר א"כ שיצאו בלילה / ורש"י כתב שלפי שבלילה / נתן להם פרעה רשות לצאת / לכן נכתב כן : והנה הכתו' מעיד על היציאה / לא על הרשות : פס

הספק הי"ו באמרו וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר : והנה הפסח כפי מיונו / שיהי' שה כבשי' או שה עזים / לא מן הבקר / ואונקלוס פי' בזה דבק עם הפסח : כאילו יאמר / וזבחת פסח לה' אלהיך מן הצאן : ועוד תעשה הבקר לשלמי' / לפי קבלת אין ובקר יבא / וגם כי הפסח ג"כ יהי' שה עזים / והשלמי' ג"כ יהיו מן הצאן והבקר / לא מן הבקר לבד :

הספק הי"ז שבזה החג בא שני מצות' פסח ומצה / והי' ראוי שיתן המשפט בכל אחד מהם בפני עצמו / ולמה תהיה שבאו הדברים בזה מעורבבים : כי הנה בזה ראשונה על הפסח / שאמר וזבחת פסח לה' אלהיך / ובזה חיד על המצה / שאמר לא תאכל עליו חמץ שבעת ימים תאכל עליו מצות / ולא יראה לך וגו' / וחזר לענין הפסח באמרו ולא ילין מן הבשר וגו' / לא תוכל לזבוח את הפסח וגו' ובשלת וחזר עוד והזהיר על המצה / שאמר ששת ימים תאכל מצות / והוא מהקושי' למה לא כתן משפט הדברים המגיעים לפסח יחד / ומשפט למצה בכל ענינה לפני עצמה :

הספק הי"ח באמר / ולא ילין מן הבשר / אשר תזבח בערב / ביום הראשון לבקר / כי כבר זבח הפסח / לא היה ביום הראשון אלא / כי אם ביום הי"ד שהוא ערב הפסח / ורש"י כתב לפרש יום הראשון פס א' ז' הנזכר כאן על יום הי"ד / אבל הוא בלתי מתיישב בכתובי' / אבל מצאתי בספרי דף מ"ג ע"ד / שאל התנינה ידבר לא על הפסח / בלתי כולל הכתו' והריב"ן פירשו על היום הראשון מהחג / ופירש בי"ת ביום הראשון כמקום ב"ם / כאלו אמר אשר תזבח בערב ביום הראשון / אבל הפירוש הזה לבי לא קבלו אותי ומקובל כפי המדקדקים :

הספק הי"ט באמרו / כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן שמו שם / תזבח את הפסח בערב / כי המאמר הזה כפול ומותר מבואר / לפי שכבר אמר למעלה / וזבחת פסח לה' אלהיך / צאן ובקר במקום אשר יבחר / ואחר גם כן לא תוכל לזבוח את הפסח / והמפרשים הוצרכו להתיר זה באמרם / שבראשונה בוא על אכילת הפסח במקדש / ואחר כך בוא על זביחת הפסח בעזרה / באמרו גם תזבח את הפסח בערב / וזה בלתי מתיישב / כי בידוע אם תהיה האכילה במקדש / בלא תהיה השחיטה בעזרה / ולכן לפי אפשר שנפרש / לא תוכל לזבוח את הפסח / כי אם לענין אכילתו / אף כי פעם שלישית אמר ואכלת במקום אשר יבחר ה' אלהיך / והיה הדבור שיה אם כן מכולל / וזה תחלה גם כן נכונה / שאמרו שבין

ששת ימים תאכל מצות / הוא מאמר כפול / לפי שכבר אמר / לא תאכל עליו חמץ / שבעת ימים תאכל עליו מצות : ולא יוכלו המפרשים לפרש היתור הזה כמו שפירשו היתור אשר בפסח :

הספק הכ' הוא באמרו / ובשלת ואכלת ופנית בבקר והלכת לאהליך / כי איך ילך ביום הראשון מהחג / שהוא בבקר אחרי אכילת הפסח / ורש"י כתב לבקר היום השני / והוא לא נזכר בכתוב / ורבי אברהם אמר שילכו לאהליהם / שהיו סביב לירושלם / וכימי החול ילכו לדרכם / וגם זה הבלי כי ירושלם בתוך העיר היו יושבים / לא באהלים כערביים / ועוד שהנה לא כאמר כזה / בחג השבועות ובחג הסכות : ולמה אמרו בפסח :

הספק הכ"א באמרו / ששת ימים תאכל מצות / כי הנה המצוה הי' שבעה ימים / ולא ששה : וכבר ראיתי מה שדרשו רז"ל במכילתא פ' ס"דף ד' ע"ד כזה ; וזכרו רש"י שבא ללמד על היום הז' / שאכילת מצה בו רשות / ואף כלא זכר הימים אשר אכלם רשו' / אין אכילה הראשון שהוא חובה / ותשאר א"כ הקושיא כפי הפשט : למה אמר ששת ימים :

הספק הכ"ב באמרו / וביום השביעי עצרת לא תעשה מלאכה / כי למה לא זכר איסור מלאכה ביום הראשון מהחג / וזכרו ביום האחרון לבדו / ולמה לא זכר איסור מלאכה בחג השבועות : ובחג הסכות / ביום הראשון / שהמלאכה אסורה בכלם / ועוד הנה תקשה עוד / ולמה זכר כאן מבעוד יום / בחדש שיהיה בו חג הפסח / שהוא חדש האביב / ולא זכר בחמשה עשר יום בו יהיה / והכנה נפרשת אחר אל הכהנים / וזכר החדש והיום / וגם בחג הסכות לא הזכיר החדש / ולא היום שיהיה בו :

הספק הכ"ג באמרו בחג השבועות / מסת נדבת ידך אשר תתן כאשר יברכך ה' אלהיך / ולא אמר כזה / בחג הפסח / ולא בחג הסכות / וידוע שבכל א' מהם הגלי / לחמו מטור' ולא יראו פני ריקם / איש כמתנת ידו וגו' / ולמה לא נכתב בתחלה הנדבה הזה : ואמרו ביחוד בחג השבועות :

הספק הכ"ד באמרו בחג השבועות / ושמחת לפני ה' אלהיך / וכן אמר בחג הסכות / ושמחת בחגך והיית אך שמח / ויקשה אם כן / למה לא זכר גם כן על זה בחג הפסח :

הספק הכ"ה באמרו בחג השבועות / וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים / ושמרת ועשית את החקים פס האלה : ויקשה גם כן / למה לא זכר זה בחג הפסח / שהוא יותר מתייחס לענין מצרים / ולא בחג הסכות / כי אם בחג השבועות שהוא בחמשה / ומ"ש אחר שבכל גוי מצות העבד חורים / והנה הכתוב אומר / ושמרת ועשית את כל החקים האלה : גם כי בפסח וסכות היינו גם כן חייבים לשמוח עבד ואמה :

הספק הכ"ו בחג הסכות / והוא למה זה בא כפלים שני פעמים / שאמר חג הסכות תעשה לך שבעת ימי' / ואמר שבעת ימים תחוג לה' אלהיך / וכן הזהיר שתי פעמים על השמחה : שאמר ושמחת בחגך : והיית אך שמח / ותמהתי על רש"י בגמ' פרק לולב וערבה : לפרש פס ע"ס מזה היתור / לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה : ורש"י פירש והיית אך שמח / שאינו לשון צווי' : שכל פשוטי המקראות לא יסבלהו :

הספק הכ"ז / למה שאמר בחג הפסח ג' פעמים / שהם הפסח והמצה ויום הז' מדוע לא זכר ג"כ בחג הסכות שמיני עצרת : בהיותו יחד משכל' / כמו שבא בפרשת אמור אל הכהנים / ולמה לא זכר ט"כ יום השמיני שהוא עצרת לה' והוא גם כן חג בפני עצמו :

הספק הכ"ח / למה זכר משה אדוננו בכאן / חג הפסח וחג השבועות וחג הסכות / ולא זכר שאר מועדי ה' / לא יום תרועה ולא יום הכפורים / וגם לא זכר מלאכה ביום השבת / בהיות אלה ואלה מועדי ה' מקראי קדש / כמו שזכר בם בפרשה / ולמה לא זכר קרבנות המועדים האלה / ומיניהם ולא המוספין שבהם / ואמי' מפרש דברי התורה / כאומן יתור התקנות כלם :

ראה אנכי נותן לפניכם וגו' עד אלה החקים וגו' כבר כתבתי פעמים רבות / שכונת משנה התורה הזה / היה לבאר לישראל / המצות הצריכות ביאור / והתוספת המאמר מאותן שלא אמר / וזכרו בקיצור : וכרוז בספרים הראשונים / וכמו שאמר הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר / והנה הביא לזה הדברים / להקדים לזה דברי הספורים / אשר קדם בסדר אלה הדברים / ובסדר ואתחנן ובסדר והיה עקב / לאותם הטעמים אשר זכרתי בפירושם / ואחר שהקדים הסיפורים אלה / בא עתה לבאר המצו' אשר כוון אליהם והביאם כלם כזה הסדר / ובסדר שופטים / ובסדר כי תצא / ובמקצת סדר והיה כי תבוא / כי הנה בסדרים האלה / הביא המצות כלם / ואחר שנתערב כלם כפול / ולא תוכחה / ואחריהם הביא דברי הברית / והתחזק על שמירתם / והברכות והקללות בקצת סדר והיה כי תבא / ובסדר אתם נצבים / ובסדר וילך והאזינו / וכמו שיתבאר / ומפני זה אמר כאן בתחלת המצות : ראה אנכי נותן לפניכם היום / ברכה וקללה / ולא אמר זה על הברכות והקללות הכתובות בסדר נדרים ובהר עיבל / כי הם לא נתנו היום ההוא / ואיך יאמר עליהם נותן לפניכם היום / וגם לא בזה עליהם / כענין במקום הזה / כי הנה יבא הגוי העכמיי אליהם / בפרשת והי' כי תבא / אבל אמר שבמצות האלה / אשר הוא נותן לפניהם ביום ההוא / היה כאלו

[illegible]

ולפי [illegible]

[illegible]

אלה החקים והמשפטים [illegible]

[illegible]

האחד [illegible]

והשני [illegible]

והשלישי [illegible]

[illegible]

כי אם על המקום / אשר יבחר י"י מכל שבטיכם וגו'. שמה תביאו / ר"ל שהמקום המקודש / צריך שיהיה אחד / כאמונת האלהות האחד בתוכנו / ולא יהיו רבים במקומות רבים / וזהו שאמרו כי אם אל המקום. עוד צריך שיהיה בדירתו אתם י"י / ועל פי נביא / לא כרצון המתעדים / כאשר יעלה על רוחם / וזהו אשר יבחר י"י אלהיכם מכל שבטיכם. עוד צריך / שגם בהיותו מקום / לא תביאו אתם בעצמכם המיוחד / כמו הגוים. אבל יהיה המושל עליכם / שלשכנו תדרשו ובאת שמה. ר"ל שאתם תדרשו אל הנביא / על מקום המכון לא שאתם תבחרו אותו. וכמו שעשה דוד עליו השלום / באמרו לנתן ב' ז' ב
הנביא / "הנה אנכי יושב בבית ארזים / וארון ברית י"י יושב תוך היריעה / לפי שהבחירה היתה תלויה על פי הנביא / לא מהתהלך או העם. ולכן אתם תדרשו לנביא / לדעת איזה יבחר מקום לי"י משכנות לאביר יעקב / ושם ובאת שמה / ר"ל שיעלו לרגל שלש פעמים בכל שנה / והביאו שמה עולותיכם וזבחיכם וגו' / לא שהם יעשו העבודה / כי אם שיביאו הדברים שמה / והכהני' יעשו אותם. והנה זכר כאן / הדברים המשכלים בביאתם / שעליהם יצטרך לבא לירושלים / שהם העולות והזבחים / שהוא חייב לשלם שמה : ומעשרותיכם. שהם מעשר בהמה ומעשר שני / לא מעשר ראשון שהוא ללוי. שהיה אוכל אותו בכל מקום. ותרומת ידיכם / שהם הבכורים לדעת רש"י או הנדבה והנדר / שיעשה האדם מכספו וזהבו כדברי הרמב"ן / ולכן קראם תרומת ידכם. כי היא איש כמתנת ידו / ולא אמר תרומותיכם / שהיא התרומה שיתנו מהתבואות. וכן נדריכם ונדבותיכם / שהנדרים הם באלו אמר / הרי עלי שור או שה לקרבן / והנדבות הם שאמר הרי שור זה או כשב זה ידוע / שנדב אותו לגבוה / שהם כלם שלמים מיני נדרים / והבכורות גם כן שכלם נאכלים שמה. והשמחה הגדולה לא תהיה לבנים נשים ובנים. ולכן בניכם ובנותיכם / כמו שהיו עושים הגוים ההם / כי אם לאכול ולשמוח שם ונתיהם / על כל המרכבה אשר ברכם השם יתעלה :

ואכלתם שם ושמחתם. באמרו ושמחתם בכל משלח ידכם / וכן אמר אחרי זה / ושמחת לפני י"י אלהיך / בכל משלח ידך / וזהו משלח היד אשר יזכור תמיד אצל השמחה / שכל עניניו שלפי שישראל היו עושים נדבות גדולות / במתנות שלהם בנתתם תרומה. ומעשר ראשון. ומעשר שני. ונשרות הכהן והעני / ולקט שכחה / ושאר הדברים כלם. הזהיר אותם שכאשר יביאו כל זה למקדש / ויתנו אותו שמה ללוים ולכהני' י"י. שלא ירע עיניהם / על הוצאתם ונתינותיה' כי המשכיל במשובה / כדברי שיעשה אותו האדם בשמחה וטוב לבב. ואם לא היה כן / ירצה כאלו הוא אנוס בדבר ההוא / ולא יקרא לזה נדיב / כי אם עשוק וגזול כל הימים. ולכן אמר על אותו כדינו / ושמחתם בכל משלח ידכם / שמשלח היד הוא המתנ' והנדיבות : ולהיות הדבור הזה לכל ישראל / והלוים והכהני' בכללם : אמר ואכלתם שם : ר"ל הישראלים יאכלו המותר עליהם / והלוים יאכלו המותר עליהם : והכהנים יאכלו המותר עליהם. כי לא היתה הכונה בזה / כי אם להגיד שלא יעבדו את ה' במקומות והדרכים / שהיו עובדים שם הגוים / כי אם במקום אשר יבחר : ושאר הדברים כבר נתפרשו במקומותיהם / ולא זכר כאן הלוי : לפי שלא בא הכתוב / כי אם לבאר מקום העבודה / ואמנם ענינה ואופן עשייתה / יזכור אותו אחרי זה : וזהו המאמר הראשון / שאמר בשאלות בית הבחירה : והותר בזה הספק הראשון והרביעי :

לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים וגו' : עד השמר לך פן תעלה וגו'. הנה במאמר הראשון שכבר זכרתי / היתה הכונה כלה כמו שזכרתי / שלא תהיה העבודה להם / במקומות המיוחדים לגוים בעבודתם / כי אם במקום אשר יבחר. ועתה יאמר אליכם מאמר אחר. והוא שעד עתה בהיותם במדבר / לא נכנסו לנוחה / בקר וצאן לשלמים לפני המשכן. ומי שלא היה רוצה לאכול בשר / לא נתחייב להביא קרבן. וגם כן לא היה מחויב במדבר / להביא בכורות ולא מעשר בהמה ומעשר שני / כי המצות האלה כלם תלויות הן בארץ / ולא היו נוהגים במדבר כך חובה / כי אם דרך רשות / אם ירצה האדם לעשות מצותו וגם לא היו מחויבים במדבר / לבא בחיוב למשכן ואפילו ברגלים. ולזה אמר כאן / שלא יעשו שאחרי בואם אל הארץ / תהיה העבודה בבית הבחירה / רשות ולא חובה / כמו שהיתה בהיותם במדבר / שאיש כל הישר בעיניו יעשה בזה / ולא היה עליו חובה. כי הנה היה זה להם במדבר / כי לא באתם עד עתה / אל המנוחה ואל הנחלה שהיא בארץ. כי במדבר לא היה להם מנוחה / בעבור שהיו נוסעי' כל היום ויום לשבטיו. ולא היה במדבר מקום נחלתם / לשבטיו היותם תלויים בו. אבל כאשר יעברו את הירדן / וישבו בארץ אשר י"י מנחיל אותם. רצה לומר אחרי הכבוש והחלוק / שכל אחד מכיר ויודע חלקו ונחלתו/ אז היא הנחלה. ועוד יניח להם מכל אויביהם מסביב / והם הגוים אשר הניח השם יתברך אותם לנסות בם ישראל / אז היא המנוחה באמת. הנה אז במקום אשר יבחר י"י לשכן את שמו. שמה יביאו הבכורים ותרומה העולות והזבחים / ושאר הדברים אשר זכר. ואמר וכל מבחר נדריכם / לומר שהנדר כאלו שיהיה מן המובחר / והם תהיה במשנה השלמה. וזכר הבנות והבנים והשפחות / לפי שעם כל ענייו ילך שמה לא ישנה : עם היות שהוא כמו נלבד נוכרים.

כמו שאמר יראה כל זכורך. והנה הכנים ההולכים שמה / היה לכן שבר מזה בעמלן בנשי אלקיך. וגם הלוי באותה חבות סונה / ישראל עמהם כי יתפתם ישכל / אשר אין לו חלק ונחלה בארץ / כמו שכתבה לשאר הבנים. והנה לא זכר בזה העניים / לפי שכבר בזה שיהיו עניים בני ביתו / והם בכלל הבנים. הנה התבאר שענין בית הבחירה / היה המאמר הראשון לשלול / שלא יהיה במקום מהמקומות אשר עבדו שם הגוים / כי אם במקום אשר יבחר י"י וגו'. והמאמר השני בא להודיע / שגם באותו מקום הנבחר / לא תהיה ביאתם וקרבנותיהם רשות / כמו שהיה עתה במדבר אל המשכן / אבל אחרי המנוחה והנחלה / תהיה חיוב גמור ולא רשות / אם בקרבנות ואם במעשרות ובכורות שמה :

השמר לך פן תעלה עולותיך וגו' עד כי ירחיב י"י אלהיך וגו'. זהו המאמר השלישי / בענין בית הבחירה. והכונה אצלי שאולי יאמרו ישראל בלבם / הנה המעשרות ושאר הדברי' / שהם לכהנים ושהם נאכלים לבנים מן החוצה / הי' ראוי ושראוי שלא יעשו אותם / כי אם במקום אשר יבחר י"י לכונן הכהני' ומשרתי י"י : ולהיו' האכילה לבנים מן המקדש. אבל העולות שהן כליל לגבוה / למה לא יעשה אותם האדם בביתו / כל אחד בארצו / כי שיעשה בה י"ת באותו קרבן. וכמו שעשה נח בצאתו מן התיבה. וירח י"י את ריח הניחוח. ויאמר לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם. ודוד גם הוא בהעלותו את העולה / על גורן ארונה היבוסי / עתר י"י את הארץ ויעצר ישראל / שזה לא היו הכהנים מכרים דבר / כי היתה כלה כליל : הנ' מפני זה / אמר השמר לך פן תעל' עולותיך בכל מקו' אשר תראה / כי אם במקו' אשר יבחר י"י באחד שבטיך : כלומר השמר לך מעשות כדבר הזה בענין העולות אבל צריך שתלך במקום אשר יבחר י"י : כי הוא הבוחר והיודע המקו' הראו' אליו ולא אתה : ותעשה כן / שעם שיהיה אותו מקום / יהיה לאחד שבטיך אתה על כל פנים תבאו אתם כל בית ישראל : ר"ל / כל אשר בשבטים להעלות עולותיכם / לא במקום אחר : ונתן הסבה בזה / באמרו אשר יבחר י"י : כונה לומר / אם הוא בחר בזה / אין לכם לבקש מקום אחר / אשר הוא לא בחר בו : והסבה השנית לא תגלה / בהיותה הספק בזירתו / הנה התבאר / למה בא המאמר השלישי הזה / ולמה לא זכר כי אם העולות :

והנה יורה על אמתת מה שפירשתי / אמרו כאן בהפך באחד שבטיך / מה שלא אמרו במאמר הראשון / מפני שזה היה מקום המחלוקת ר"ל היות הקרבן עולות השבטים כלם / במקום אחד מיוחד משבט אחד / מאתם לפי שאמר ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך / שהוא כולל שאר הדברי' כלם : הוציא להם מן הכלל בשר תאוה / שעם היות שבמדבר לא היו יכולי' לשחטו / כי אם בפתח אהל מועד / והדם היה נזרק על המזבח / והיה הבשר שלמים / והיו אוכלי' אותו בעזרה / והאוכל לא היה נוהג בו / כמו שאמר והזבחים אשר יזבחו / עתה אחרי היותם בארץ היה זה כן / ולזה אמר בכל אות נפשך / תזבח ואכלת בשר בכל שעריך / ר"ל מבלתי שתצטרך לבא אל המקדש על זה / והותר על זה / כבר כמו שנתבאר / אשר איש איש אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה / או אשר ישחט מחוץ למחנה / ואל פתח אהל מועד לא הביאו וגו' / כי הנה היה להם בזה שאותו איסור לא ינהג / כי אם במדבר בהיותם במחנה / ובהיות להם שם אהל מועד / לא אחרי בואם אל הארץ / ולהיותו רחוק שם / פירש אותו כאן והנה אמר בזה כברכת י"י אלהיך אשר נתן לך / לפי שכמו שכתב הרמב"ן דברים י"ב כ'
שכוונו לברכה / שהתורה דרך ארץ / שלא יאכל אדם בשר. שלא ימצא רוחת ידים ועשר / ולזה אמר תזבח ואכלת בשר / בעבור ברכת י"י אשר נתן והשעור שהשפיע עליך מרוב הבקר והצאן / ולכן ראוי הוא שתאוה לאכול בשר / והודיעם עוד שלא יצטרכו באותו בשר תאוה / לבא בו טהרה / אבל הטמא והטהור יאכלנו / כמו שיאכלו הצבי והאיל הטמא והטהור לפי שאין בו קדושה / ולא נקרב על גבי המזבח / ככה יאכלו בני ישראל את כבשם / בכל שעריהם הטמא והטהור / מבלתי שיהיה קדושת מה בה. ולפי שלא יחשבו / שאחר שהותר בשר תאוה בשעריהם / שהותר להם גם כן את הדם / שנאסר במדבר / כיון שאין בו זריקה על המזבח. לכן הוצרך לומר / אחרי היתר בשר תאוה / רק את הדם לא תאכלו / על הארץ תשפכנו כמים : רוצה לומר / שלא יאכל אותו בשום פנים / והודיעם עם זה עוד / שאין צריך גם כן כסוי דם / כי אם לשפכו כמים מבלי כסוי / ובפרט כי ידיע יתבארו הענינים האלה / שני פסוק אליהם : והנה אמר אחרי זה / לא תוכל לאכול בשעריך / להתיר ספק זה / והוא שאולי יחשבו בני ישראל / שלא היתה הביאה לבית הבחירה / כי אם לתת שמה המעשרות / והבכורות והנדרים והנדבות לכהנים וללוים / או לפי שיצטרך הדבר כפי הדין / ולכן יחשבו שכבר יוכל האדם לתתם להם / בשעריו אשר ידעו. ולמה יצטרך האדם / לבא את ביתו וללכת לירושלם / ומפני זה ספר אותה מתנה / אשר לתת בשעריו / הנה להשיב לזה / אמר לא תוכל לאכול בשעריך מעשר דגנך וגו' : וכמו שכתב הרלב"ג במאמר הזה / עם כלי ידבר / גם עם ישראל / והכונה בו שלא יחשבו / שהיה ענין הביאה למקדש / מפני שיתן המתנות ההן ללוים ולכהנים : אמר כן כי לא היה התכלית / כי אם לאכלן שם וגם הכהנים והלוים

אין

אין לכם רשות לאכלן, כי אם באותו המקום המקודש. ולכן עשאת הזכירה תבעורך הבילה שמה. לא תוכל כמתנה אליהם. והנה אמרו לא תוכל לאכול בשעריך, ר"ל שזאת הוא שהמתנה כבר אמר לתת אותה ללויים, ולכהני' בשעריך, אבל אתם כלכם לא תוכלו לאכלה בשערים. כי אם לפני יי' ובמקום אשר יבחר, והשמחה תהיה לפניו, ולא במקום אחר. ולפי שהאדם לא ישמח אם יתרחק מבניו ומשפחותיו. אמר אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך והלוי אשר בשעריך, ששה שהם עבדו ואמתו. ולא יכרית ממנו בעלותו לראות את פני יי'. ואפילו הלוי אשר בשעריך, יעשך ללכת שמה לאכול ולשמוח. עד שמפני זה אני אומר לך, שלא תעזוב את הלוי, כל ימיך על אדמתך. ר"ל כאשר תעלה לרגל. לא תעזוב את הלוי במקומך. הנה לומר, שישאר הוא בשערים, עם המעשר והנדרים שנתת לו. ותלך אתה לבדך, עם ביתך לירושלם. אומר לך אל תעשה כן. אבל שעמך ילך בקרבך לירושלם, וגם ישמח עמך. הנה התבאר, שבתאור השלישי והרביעי כאשר התיר להם לישראל, כל מה שיכוסף אכלם, על מבנות בית הבחירה, אם תבנין הבולות. ואם מעשים הביאה לירושלם, על מבנות בית הבחירה. ורש"י פי' השמר לך פן תעזוב את הלוי על אדמתך, למען שבגולה אינו מוזהר עליו, כי אם כאשר עבי ישראל, ולא יותר מזה. הנה כבר הותרו הספק הראשון והשני:

כי ירחיב יי' אלהיך את גבולך וגו' עד כי יכרית יי' אלהיך וגו'. כתב הרב רבי משה בר נחמן שענין המאמר הזה, שכאשר ירחיב יי' את גבולכם, שלא תהיו כלכם יושבים סביב למקדש, כאשר אתם היום במדבר, סובבים סביב למשכן: ולפי שאפשר לכם שתלכו ממקום רחוק אל המקדש, לזבוח שלמים כל מה שתאכלו, ואמר זה לפי שבהיותם במדבר, לא ישחטו ושעירים יקריבו שם. והיו כלם יוצאי מצרים רגילים בהם, הוצרך לאסור עליהם לשפוך דם על פני השדה, כדי שלא יבאו לזנות שם, אבל בהיותם בארץ, שכבר מתו כל הדור היוצא ממצרים, שהיו רגילים בכך, לא חשש אם ישפכו בהיתם, דם הבקר והצאן על הארץ. אבל בדם החיה והעוף, שהדרכם לצוד אותם בשדה וביער ולשחטם, הצריך המצוה בו, כאשר היה לכסות את דמם בעפר: וכתב עוד וטעם כאשר צויתיך, על דעת רבותינו ז"ל בחולין רש "פרק השוחט וכפרי דף קכ"א עמוד ב' כאשר צויתיך הלכה למשה מסיני, על הלכות שחיטה, רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה. אבל כפי הפשט, הם היו במדבר, שוחטים שלמיהם לאכילה, כמשפט הקרבנות: ועתה אמר להם וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך, בהיותם קרבנות ותאכל אותם חולין, ובלבד שיהיו זבוחים בשחיטה, כמו שהיו הקרבנות. וכמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה גם בספרי: ובחולין פרק קמא, מה קדשי' בשחיטה אף חולין בשחיטה. ודבריו אלה כלם נכונים לאמתן: ואמנם כפי בנבון הפרשיות, אומר אני שהפרשה הזאת לא באה להתיר בשר תאוה, כי כבר התיר אותה בפרשה של מעלה: אבל באה לתת הטעם, אל מה שאמר בפרשה של מעלה שהתיר בשר תאוה ואיסור הדם, כי לפי שבם הוציא מן הכלל, שאמר שם תעלה עולותיך, ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך, את בשר התאוה: והכר להם, שיהיה מותר לאכלו בשערים, ככל אות נפשם הטמא והטהור, ושלא יאכלו את הדם. ולזה אדון הנביא', שכבר ישאל אדם, ולמה זה הוצאת מן הכלל השלמים מכין אשר הוכחי' והקרבנות. ואם היה עושה בשר התאוה, למה אסרת את הדם: והנה שניהם היו אסורים במדבר. ואם התרת אחד מהם, למה לא התרת האחר ג"כ. הנה להשיב לזה באה זאת הפרשה, לתת להם הטעם והסבה למה התיר להם בשר התאוה: ולמה אסר להם את הדם בהתרו, ולזה אמר, כי ירחיב יי' אלהיך את גבולך, ואין פירוש כי ירחיב כאשר ירחיב הכל, כי במקום הזה ישמש במקום הסבה, יאמר בעבור שירחיב יי' אלהיך את גבולך, כאשר דבר לך, והרחבת הגבול הוא ירושת הארץ, משבעת העממים, כי זהו אשר דבר יי' לישראל: שנאמר כי יביאך יי' אלהיך אל הארץ אשר אתה בא שמה לרשתה, ונשל גוים רבים מפניך החתי והאמרי והגרגשי והכנעני, והפרזי והחוי והיבוסי, שבעה גוים רבים ועצומים ממך: ואמנם הגלאה נכללו בשבועות האבות, ולא דבר לישראל על ידי משה לתת להם. ולכן בערי המקלט, אמר ואם ירחיב יי' אלהיך את גבולך, כאשר נשבע לאבותיך, כי שבועת האבות היתה, כלותם הגלאה הנשארי'. אבל כאן לא אמר כאשר נשבע לאבותיך, אבל אמר כאשר דבר לך. והיה שדבר אליהם, הוא על ארץ שבעת העממים. ואמר כן ירחיב בעבור שירחיב את גבולך, כמו שאמר לך, ולא תהיה מקובצים כלכם במקום אחד, כמו שהייתם במדבר אצל המשכן. כי לכן אמר כי ירחיב, ולא אמר כי יכרית יי' אלהיך את הגוי', להורות אליהם, שזה שהתיר בשר תאוה, הוא הרחבת הגבול. וגם זה אני ידעתי את יצרך, שתאמר אוכלה בשר, בעבור שתאוה נפשך לאכלו. לכן יהיה שההכרח, שבכל אות נפשך תאכל בשר, [illegible] לומר, שתאקוה את תאותך ותאכל אותו: וכן שיהיה המקום, אשר יבחר יי' לשום שמו שם רחוק. לכן מפני זה, הוצרך השם להתיר בשר התאוה, לא שיהיה ההתר נלבד למקום מירושל', כי אם מפני הרחבת הגבול והארץ ורחוק המקום. והתורה המצוה הכית, ולכן היה ההתר כולל לרחוקים לקרובי', ואם כן יהיה ענין זה המאמר: וזבחת מבקרך ומצאנך כאשר צויתיך. ר"ל לכן נתתי לך התר, שתזבח מבקרך ומצאנך, כי זה היה עקר הכוונ', בהתר בשר התאוה. ואמנם מצות השחיטה, קבלו אותה רבותינו ז"ל בחולין רש פרק השוחט, "גם בשלמות השחיטה בכללה, כי עם השחיטה תאמר הוכיסם בשחיטה: ואמר אך כאשר יאכל. להודיעם שגם לא היה מתיר, שיאכל דבר קדש חוץ למקדש, כי כבר נעשה חולין. אך טמאי וטהורי שתהיה אכילתו חולין, לא תבאוך לטהרה ולקדושה. כי אם שיאכל כאשר יאכל הצבי והאיל, שיאכלו אותו הטמא והטהור יחדו. ולא אמר אך כאשר יאכל הצבי והאיל, להתיר בשר התאוה, כמו שהותר אכל הצבי והאיל. כי לא עשה ההדמות, כי באופן האחד לה כמות והשוה. ולא אמר כל אשר יאכל, כצבי וכאיל יאכל נו. ולכן יחרו בכל מקום, הטמא והטהור יחדו, כצבי וכאיל, לפי שזאת היה ההדמות לא כדבר אחר. הנה בזה נתן הטעם והסבה, למה התיר להם בשר התאוה. ובענין אחר לתת הסבה, למה נאסר להם את הדם שזה אמר שנאמר באיסור הבשר. ועל זה אמר, רק חזק לבלתי אכל את הדם וגו'. והנה הרב רבי משה בר נחמן כתב, שזכר חוזק באיסור הדם, לפי שהיו רגילים את זביחה' לשעירים במדבר: והיו חושבים שהיתה עבודתם באכילת הדם, כי היו מתקבצים שם השדים, ואכלו הם קרובים לשדים, ושואלים כלם על שלחן אחד, וכמו שאמר הרב המורה חלק ג' פרק מ"ו בכלל י"א מטעמי המצות. ולפי שבזה כי מתנבאים ומגידים העתידות: לכן בא הכתוב להזהיר, שאם ישמע שאוכל הדם דבר עתיד להיות, ובא האות והמופת, אל יפתה את לבו, אבל יחזיק בתורתו ובאמונת הש"י, ולא יאכל מן הדם, ומדבריה' לא יירא ומפניהם לא יחת, ולזה באה פרשת הנביא שקר אחר זה. וגם כל יושר דבריו, הנה הפסוק בלתי מתישב, באומרו רק חזק לבלתי אכל הדם, כי לא זכר דבר מעתידות. והפלא מהרב, איך קבל בכאן טעם הרב המורה, באיסור אכילת הדם, שהוא מפני עבודת השעיר', ובפרשת אחרי מות דחה אותו:

והנה אליהם העיון הזה, כמה שבא בפרשת אחרי מות, באיסור הדם וחלב. שסמי הרבנים הרמב"ם והרמב"ן זכרם לברכה. וכבוד תורתם במקומו מונח, שכן אם הרב המורה, כמעט אשר נתן לאיסור הדם, בכללו ובאכילתו, שהיה כדי להרחיקם מעבודת השעירי': ואם הרב הנחמני, כמה שדחה אותו בכללו, ולא קבל טעם עבודת השעירי', בדבר מן הדם, וזה לפי שבם באו בענין הדם, שתי מצות מתחלפות. האחת היא מיוחדת ישראל, אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה, או אשר ישחט מחוץ למחנה, ואל פתח אהל מועד לא הביאו, להקריב קרבן ליי', דם יחשב לאיש ההוא, דם שפך ונכרת וגו'. ואין הכונה במצוה הזאת, לאסור אכילת הדם, כי אם לאסור שחיטתו במדבר, או במקום שיתקבצו השדים: ולכן זכר הסבה במצוה הזאת, שהיא כדי שיזרוק הכהן, את הדם על מזבח יי'. הנה א"כ היתה המצוה הראשונה האחת שלא ישחטו חוץ מן המקדש, בעבור שלא ישאר מן הדם על הארץ, ורמ' זה בכל אל שיתקבצו בו אדם כביכול, וכאלו הוזהר על זה, לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו, ונתן הסבה למה יאסור זה, באמרו ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירי', כי האוכל על הדם, והמתקבץ כביכול הוא מעבודת השדים והמכשפות והנחשים. ולכן אמר בשוחט במחנה או מחוץ, דם יחשב לאיש ההוא דם שפך, ולא אמר בו דם שפך, אם על דם הבעלי חיים שהם והרי הוא דבר שוה ודומה, ולזה יאמר עליו דם יחשב לאיש ההוא. ואם שפך דם בני האדם: והמצוה השנית היא אשר הרבנו, כי הנה לא הית' המחשבה כי אם לבצע יד הבהמה, לא לאדם מה. אבל היה הענין, שהיה בשחטו אותו בשר בשדה, כבר שבני אדם יתקבצו על אותו דם, ויעבדו לשעירים ויתחייבו כליה וכרת על זה, והרי הוא כאילו הרגם, והכריתם מן העולם, בשנתן לפניהם מכשול כזה: ולכן אמר דם יחשב לו דם שפך. הנה בענין הזה לבד, צדקו דברי הרב המורה. איך יכחיש הרב הנחמני. והכתוב אומר אותם, באמרו ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים. ואחרי המצוה הזאת, זכר מצוה אחרת, והיא שלא יאכל דם, ועליה אמר איש איש מבני ישראל, ומן הגר הגר בתוכם, אשר יאכל כל דם, ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם וגו' עוד את'. והנה הרב המורה בחלק ג' פרק מ"ו, נתן בשני הדברים האלה, ר"ל בשחיטת חוץ והתקבץ על הדם ואכילת הדם טעם אחד, מעבודת השעירים. ולדעתי כן, כי טעם השעירי' לא נתנה אותו התורה, כי אם בענין הראשון, לא בשני שיש בו טעם אחר, שנאמר כי נפש הבשר בדם היא וגו'. והרמב"ן הבדיל טעם השעירי', בשני הענינים יחד. וגם זה הנה הוא בלתי ראוי, לפי שהתור' איחה אותו בענין הראשון. ואיך יקחהו הרמב"ן, שטעם כי נפש הבשר בדם, הוא כולל לשחיטת חוץ ולאכילת הדם. והנה הכתוב הבדיל בין שתי המצות, ונתן הטעם בכל אחת מהם מתחלף. ואיך נוכל אנחנו לערבם, והיו לאחדים בידינו: כי הנה שחיטת חוץ, והאכילה והתקבץ על הדם, נותנה התורה עליו הטעם עבודת השעירים שזכר, ואמנם אכילת הדם עצמו, לא באסרו זה הטעם, כי אם מהסבה שזכרה התורה שאמר: [illegible] כלו, אלא כונת התורה, באמרה רק חזק לבלתי אכול הדם לענין השעירים, כמו שכתב הרב הנחמני:

אבל הנראה אלי בטעם איסור הדם: הוא שנתנה התורה שאת בפרשת אחרי מות, ושלשה תנאים נאמרו באיסורו. את מפני שהדם

הוא

גם רמ"ה והדברי' כ"ב

גם הר"ימס

אין מרכב הרוח החיוני : והו ישלח הנפש לכל האברים / להיות תולדתו הבלומו ההולכים מן הלב / כמו שזכר רפא הפילוסופים כי"א מספר ב"ח ספר שהוליד והעריני לנוחיו מן הלב / ומשנו ישלח הכח החיוני והנפשי והן בחתמנות הדם והרוח אשר בו • והנה הש"י צוה שעל המזבח יקריב האדם קרבנו / ויהיה גוף הבהמה ונשרף תחת גופו ונפשו • והיה הדם הבהמה ספית הנפש החיונית / הנשואה בו תחת נפש האדם / נפש תחת נפש : כי לא יוכל האדם להקריב דבר חשוב ממנו / שיתיחס אל הנפש כי אם הדם • ועל זה נאמר שם • כי נפש הבשר בדם הוא / ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר עליו • כי הדם הוא בנפש יכפר • ר"ל כי נפש הבשר / והיא הנפש החיונית היא נשואה בדם / ולכן צויתי שיתקרב הדם על המזבח / כדי שיכפר על נפשותיכם לפני י"י • וכמו שחייב לכל אדם / לשפוך את נפשו החיונית / לפני הש"י ולמסור אותה על דבר כבוד שמו / וכמו שאמר ובכל נפשך / אפילו נוטל את נפשך • ואמרו כי הדם הוא בנפש יכפר : ביאורו הוא כי הדם יכפר / בבחינת הנפש אשר היא נשואה בו / והנה אמרו בנפש יכפר / בעבור הנפש הנשואה בו / ובבחינתה יכפר על נפשותיכם ולזה תאכל עם שבא האזהרה היא בלשון נפש / כל נפש מכם לא תאכל דם : ובאתי פני בנפש האוכל את הדם וגו' : לפי שהיה האיסור ההוא מפאת הנפש • אחכם בהיות ענין / לא אמר כי אם איש איש מבני ישראל ולא זכר בו שם נפש • ודע עם זה / שעם היות הנפש הנשואה בדם / היא הנפש החיונית ונפש האדם אשר עליה יכפר • היא השכלית / הנ' תכפר זו על זו / מפני ההשתתפות אשר ישתתפו בו • או שיכפר הדם על נפש האדם החיוני / בחה אפשה גם היא בתאותיה / ומ"כ פליה וכפר' : והנפש השכלית תהיה כפרתה בתשובה ווידוי : והנה א"כ זכר כאן הטעם הראשון :

והטעם השני הוא • לפי שהמזון ישוב לטבע הזון / והיה לבשר אחד : ואם יאכל אדם דם כל בשר / והוא יתחבר בדמו לאחדים : יוליד עובי ועכבות אל נפש האדם • ותשיג קרוב אל טבע הנפש הבהמית / כיון שהנפש נשואה בדם / והנה הבשר אשר יאכל יתהפך בעצמים ועכולים רבים • אם בחמש' אכל • ואם בכבד / ואם באברים עד שישוב אל טבע הגוף • אמנם הדם להיותו דבר מתבשל יקרב הטבעי כמו שהוא ולא יצטרך אל עכולים רבים / כאשר הדברי' האחרים' ולקחו הטבע אותו / כמו שהוא מבלי עכול אחר / יתחזק דם האדם בדם הבהמה / ונפשו החיונית בתאוותיה / תתעלה כנפש הבהמה • וזהו השכל הנפש אליה ימשך : כי לאיש בדמי' כנעו / להרתיח החום הטבעי ביותר / ולהמשך אל חזוק טבע הנפש הבהמית / עד שיקנו אליהם תאוות הכספדרות / ויהיה תהיה באכזריות / והטעם הזה אמר שם ג"כ / באמרו כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא • ואומר לבני ישראל / דם כל בשר לא תאכלו • ואין פי' אכתוב / שהנפש כוללת לדם / ולא שדמו כמקום כפשו כמו שפירשתי • וגם אין הנפש בכלן / רמז לגוף כמו שפירש הרמב"ן / אבל פירושו הוא / שהדם הוא מתחבר אל הנפש ודבק עמו : וכן כתב הרלב"ג דמו בנפשו הוא • דבק עם הנפש • כי ידוע הוא שהגידים הדופקים ממלאות מאכל הלב מחולקים בחומר הדם והרוח כמזות / אין זית עם כאור וכו' : ולדעתו שזה כ"ל בנפשו במקום עם : וכאלו אמר כי נפש כל בשר דמו עם נפשו הוא / ולכן אמרתי לבני ישראל / זרע ישורון ברוך י"י / הטהורים והנקיים בחומם ונפשותם שדם כל בשר לא יאכלו / למען לא תתערב הנפש הבהמית / עם הנפש האנושית / כי עם היותם שתיהם חיוניות / כבר זכר החכם' שאין החיות אשר באדם המוכן / לקבל הכח השכלי כפח חיותו / אשר בשאר הבעלי חיים שאינו מוכן לקבלו : ולשאר עוד לומר / שהדם הוא הכלי לנפש הנשואה בו / ולכן אמר כי נפש הבשר בדם הוא : והנפש היא המשכלת לדם / כי היא שעלת העכול : ומזה הצד אמר דמו בנפשו הוא • שהדם הוא מפעל הנפש / ויפדקו אם כן שני המאמרים : אחד במדרגת הכלי : והאחר במדרגת הפועל והצורה :

והטעם השלישי הוא / כי הדם הוא מקום הנפש בגוף החי / כי כשהוא לא נראית הנפש / אבל נראית הדם שהיא בו נשואה / ואם יאכל אדם הבשר והדם / יחשב כאלו אכל הבעל חי כולו / כמו שהוא חי בגופו ונפשו / וכבר נאסר לבני נח אבר מן החי / כמאמרם פרק גיד הנשה ובפרק ד' מיתות ובכמה מקומות / ואם היה שיאכל האדם הבשר והדם / יהיה כאלו אכל אבר מן החי / ואוכל הבעל חי עם נפשו / שהוא בקיום שהוא דבר מגונה מאד : ולפי זה כאמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו / ר"ל כם נפשו שהוא דמו לא תאכלו / וגם הטעם השלישי בזה זכרה אותו התורה / שזה באמרו כי נפש כל בשר דמו הוא / כל אוכליו יכרת / רוצה לומר / כי נפש כל בשר הוא דמו : פי' אשר שהנפש נשואה בו / הנה אם כן יאמר על דרך ההרחבה שהוא הוא : או יאמר שיאכל בו"ת בכתוב / שהוא כאלו אמר / כי נפש כל בשר בדמו הוא / ולכן כל אוכליו יכרת / כמו שיכרית מיתות בני נח / האוכל אבר מן החי / ולכן זכר משנה בטעם הזה / ויתישר אמר בכל אלה הטעמים האלה / נפש כל בשר / יתישבו אלה דבר הכתוב / כי אם נפש החיונית לא כנאכל ולא כאוכל / כי הנפש השכלית שיכנה בדם / ולא מתחברת עמו / הנה באלה הטעמים האלה / ואמר לפי השכל יתבאר אכילת הדם / ואמנם הרמב"ן לא אמר בזה / כי אם טעם אחד : ואמר אחרי שהיו הדם והנפש דבר אחד / המזכרים זה בזה : כענין היין המזוג מים ויין כן :

ואחרי שידעת טעמי איסור הדם במקומו / שהוא מאכלות האסורות אשר זכרתי • תראה שהאדון הנביא"ים ריוו בדבריו כאן לשלשתם / ואם כי זכרם בקוצר רב : לפי שבכוון על זה שזכר כבר הוא שם • כי הנה אמר / רק חזק לבלתי אכול את הדם / כי הדם הוא הנפש / ולא תאכל הנפש עם הבשר : וזה מכוון כנגד הטעם הראשון אשר זכרתי ושנינו שמא תתעוב / שהדם להיותו מאכל מאוס / לא יתעכל בו הטבע בגופך / לשנותו לטבע הגוף / שלכן יתדם בך חוזק ואומץ רב : דע כי ורואו שאינו כן : אבל בנפשך שתהיה יותר חוזק ואומץ / לבלתי אכול את הדם : ונתן הטעם באמר / והוא שהדם הוא הנפש : או שהדם הוא מקום הנפש בגוף החי : ולכן כשתאכל אותו / תהיה כאלו אכלת החי / כמו שהוא בגופו ונפשו / וכשכן אבר מן החי : ולכן אין ראוי שתאכל הנפש עם הבשר / כי תהיה א"כ / אוכל אבר מן החי : והחי בנפשו כמו שהוא : והוא דבר מגונה ואכזריות רבה : גם העיר על הטעם השני מהנכות והצינה / אשר יוליד בשאת האדם ונפשו / באמרו שאמר לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים / ר"ל כמו שהמים להיותם יסוד פשוט אינם ראויים למזונה / כן הדם בלתי ראוי להזינך : לא בבחינת הנפש אשר בו / כי אם בבחינת הדם עצמו : וזהו שאמרו לא תאכלנו / ר"ל את הדם עצמו • ועל הטעם האחר / העיר באמרו לא תאכלנו למען ייטב לך : והתשובה היא שיכפר המזבח על נפשך כמו שאמר • ומה שהוא אלקי"ו ומתכת מאתו / אין ראוי שתאכלנו אלא כראותו :

ואפשר עוד לפרש הכתובים האלה / שאמרו שהוא רק חזק לבלתי אכול הדם / מן הטעם שפירשתי / נתן בזה שתי בבות : אחת מטבע מחמה בעצמה / והשני מפאת המציה : ולכן אמר בבחינת החמור / כי הדם הוא הנפש ר"ל הדם הוא הנפש בכח : ולזה ראוי שתאכל הנפש עם הבשר / אבל שעל הארץ תשפכנו : ופיה זה להיותו מוליד נבזות / ושינוי בטבע האדם ומזונו / כמו שזכרתי : עוד נתן הסבה מפאת הצווי יתברך שצוה בו / שכלו שיקיים מצותו : וזה אמרו למען ייטב לך ולבניך אחריך / כי תעשה הישר בעיני י"י • ר"ל יהיה הדבר את שיהיה / מפאת שהוא הישר בעיני י"י ראוי לקיימו : והנה נזר זה כלו סדין הכוליי' / למה התיר בשר תאוה : ולמה אסר הדם : ולכן השיב דבריו / באמרו הבשר תאוה אשר אמרתי / יהיה מותר ותאכלנו אותו בכל מקום / אבל לא תאכל / שאין שיבא מן הכלל ללמד : לא ללמד על עצמו בלבד יצא / אלא ללמד על הכלל כלו יצא • ושבן יהיו אסור הקדשי' שינו בקת רק אשר קדשיך אשר יהיו לך ונדריך / לא תוכל לאכלם בשעריך כאשר תאוה / אבל תשא אותם ובאת אל המקום אשר יבחר י"י : ואם היו עולות תעשה עולותיך / הבשר והדם על מזבח י"י אלהיך / להיות' כלם כליל לגבוה ואם יהיו שאר הזבחי' / הנה אז דם זבחיך ישפך על מזבח י"י • והבשר תאכל אחר זה / ומזאת הבחינה ר"ל / לשלמות התאמר בענין בשר תאוה / אמר כאן רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך / ואין זו הכפל דברי / לפי שנא לברך תשלום ענין המותר שזכר / הנה נתבארו הכתובים כלם / והותר גזה הכפפק הו' למה זכר מצות כית הבחירה ב' פעמים / והבכן החיוני / למה נשנה היתר בשר תאוה והדם / כמו שפירשתי שלא נשנה אבל באמר פעם אחת / ואחר כך כתב בכתו : והספק הו' כתבו'ים שהתנה / כבי ירחיב י"י ובי ירחק ממך המקום / כי עבר אמרתי שלא היו אלה תנאי' / כי אם כבות : וגם הספק הז' ענין הדם / נתה שפירשתי מכתובי' שבאו בפרשת אחרי מות וכאן על בוריים :

והגה אמר אחרי זה שמור ושמעת את כל הדברי' וגו' : לפי שראה משרע"ה / שהכנים עצמו לתת טעם למצות האלה / וסבות כפי הטבע והדעת / ולפי שאין ראוי כחק התורה האלהית / שינקש האדם על מה שנצטוה עליו טעם / ולא כנה בלל : לכן אמר / הנה נתתי לך בדברים האלה / הסבות והטעמי' אשר ראיתי / אבל אתה לא תכוין להתוכח על זה / ודי לך שתשמור ותבין ותשמע הדברי' האלה כלם / לא מפני הטעמים אשר הודעתיך / כי אם כדי שייטב לך ולבניך אחריך / כאשר תעשה הטוב והישר בעיני י"י אלהיך / ואף על פי שלא יהיה הדבר ההוא טוב וישר בעיניך / כי המצות האלהיות ראוי שיתקיימו / גם מבלי טעם להיותם ממנו יתברך :

כי יכרית י"י אלהיך את הגוי' וגומר עד כי יקום בקרבך נביא / תורו' חכמינו ז"ל בסנהדרין פרק ד' מיתות ובפרק ד' / נגם רש"י דברים י"ב ישמעאל / דרשו הפרשה הזאת / על העובד עכו"ם כדרכה / שחייב עליו לעולם / כי לפי שלא ענש על עבודת עכו"ם / כי אם על זבוח וקטור ונסוך והשתחויה / בלתי לי"י לבדו / בא ללמד כאן / שאם דרכה של עבודת עכו"ם / לעבדה בדבר אחר / כגון פוער לפעור / וזורק אבן למרקולים / שזהו עבודתה שחייב / אבל זבוח וקטור נסוך והשתחויה / חייב אפילו שלא כדרכה / וכן פירש רש"י ז"ל אבל יקשה לפירוש הזה / גם י"ב ל"ב שאמרו לא תעשה כן לי"י אלהיך / והוא להתורה / שאין זו אזהרה / שלא יעבדו את אלהיהם / כי אם שלא יעבדו אותם כהנהגה בעבודתם : ולכן אשר המפרשים היטיבו אשר דברו / שהיתה כוונת מצוה / שלא יעבדו את השם יתעלה / בעבודות הגוים ההם : וגם הרב המורה

פי' כן בח"ג פמ"ה · וכפי הדעת השנית הזה / יהיה פי' הפסוקים כפי מה שאומר · כי יכרית וגו' · כאשר יכרית השם ית' את הגוים האלה מלפניך / וישתכח שם עכו"ם מן הארץ / אל תתפש בלבך שהכרית השם ית' את עובדי אלהים אחרים : לא להיות עבודתם רעה · כי אם בעבור / שהיו עושים כבוד ועבודה לאלוה / למעשה ידי אדם עץ ואבן · לפי שאין ראוי לתת כבודו לאחר / ותהלתו לפסילים / כי לכן אמר הזונות והנסוך והקטור והשתחויה בלתי לה' לבדו · ולכן אולי תדרוש לאלהיהם / ר"ל שתדרוש ותחקור / לדעת עבודת האלהים ההם / לא לעבדם / כי אם לעשותם השם הנכבד והנורא / כאשר היו עושים הגוים האלה לאלהיהם / שייטב לפניו · לא תעשה כן לה' אלהיך / לפי שאותה העבודה בכהונות / הן בעצמן מתועבות לפני השם · ואיך יבחר בהן · והוא אמרו / כל תועבת ה' אשר שנא / עשו לאלהיהם : והראיה על זה / כי גם את בניהם ואת בנותיהם / ישרפו באש לאלהיהם / וזה בלתי תועבה לפני השם / לשפוך דם נקי / אף כי להיות האדם זכורי על פרי בטנו / לבלתי ירחם עליו · ואתם דבריו / את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם / תשמרו לעשות / לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו · ר"ל די לכם במה שצוה אתכם התורה / שתשמרו לעשות המצות כלם / אשר צויתי אתכם / ואתם לא תוסיפו עליה / כי כל המוסיף גורע / ודי לכם בקרבנות והעבודות / אשר צוה השם ית' / לעשות בבית מקדשו / כי בהיות כשר / ולא כעבודות הגוים ההם · ולכן באה הפרשה הזאת במקום הזה / מפני שלמעלה צוה שלא יעבדו השם ית' בעבודות שהיו עובדים הגוים לאלהיהם · כי אם במקום אשר יבחר / בנותן המתנות והקרבנות אשר זכר / והעבודות הקרבנות אשר זכר בשבכר / והתבאר בספר תורת כהנים / לכן אחרי שאמר תורת בית הבחירה / אמר שלא יחשבו להוסיף על המצוה / דבר מעבודות הגוים / כי זה לא יהיה לרצון / כי אם קטרת תועבה : להיותם אם אמר / שיוסיפו בעבודות לאלהיות / דבר מהם אסרם / לא מעבודת אלהי הגוי' · כבר ירצה מזה / שיהיה מותר / כי הנה לא אמר / כי אם איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם · אבל כבר אמר זה / כאמרו במ' ואתחנן / לא תוסיפו על הדבר / אשר אנכי מצוה אתכם / ולא תגרעו ממנו / לשמור את מצות ה' אלהיכם · והרמב"ם בפי' המשנ' בוכרון העקרים / אשר הביא במסכת סנהדרין / אשר הביא מפרק חלק · הביא ראי' על נצחיות התורה / ממה שאמר כאן / את כל הדבר אשר אנכי מצוה אתכם אותו תשמרו לעשות : לא תוסיפו עליו ולא תגרעו ממנו / והקשו עליו בעל ספר העקרים / באמרו שהפסוק הזה / לא בא להזהיר על נצחיות התורה והתמדת / כי אם על תכונת עשייתם / שלא בלמוד מעובדי עבודת עכו"ם / אופן עבודת אלהיהם / ועשה מפני זה תוספת או גרעון · וכמו שהרחיב בדבריו / בפרק י"ד מאמר ג' מספרו · ולפי מה שהיכותי על דבריו בספר ראש אמנה אשר עשיתי בעקרים : שהרמב"ם ז"ל לא עשה אות עקר אמונה פרטית / ולא אמר שעקר התורה הוא / שלא נוסיף על התורה / ולא נגרע ממנה : אבל אמר שהעקר באמונה הוא / שהתור' נצחיית / כיון שיבא והביא לראיה על נצחיותה / אמרו את כל הדבר / אשר אנכי מצוה אתכם תשמרון לעשות · והוא יעוד לעתיד / כאלו אמר המצות / אשר אנכי מצוה אתכם הם נצחיות אצל השם · ותשמרו אותם עדי עד · ולכן לא תוסיפו עליהם / ולא תגרעו מהם / כי בדבר אשר עשה השם ית' / לעולם לפניו תמיד · איך יוסיפו או יגרעו בני אדם מאותו דבר :

כי יקום בקרבך נביא או חולם ונתן אליך אות או מופת / לפי שהזהירם על עבודת בית הבחירה / וצוה אותם שלא יוסיפו על הדבר / מעבודות הגוים לאלהיהם · הזהירם בפרשה הזאת שלא יפתה לבבם / בשום דבר מענייני העכו"ם · וגם כי יקום בהם נביא או חולם חלום / ויתן להם עליו אותות ומופתים · והנה הביא שלש פרשיות בהוראת זו לאו : והם כי יקום בקרבך נביא / כי יסיתך אחיך ונו' / כי תשמע באחד עריך תומר / וענין הפרשיות האלה הוא / כי האדם פעמים שיתפתה לחטא · אם בלמודו מנביא / או חכם שיראהו מופת ויתלה עצמו באילן גדול : ופעמים יתפתה מאחיו ורעיו וקרוביו / שימשך אחרי דבריהם ויעשה כמעשיהם : ופעמים שיתפתה לא לפלאותיו בחכמה ממנו · ולא לקרובו : כי אם מפני שהכלל · שאם יראה אותם חוטאים בכלל : יאמר לא לבדו אל תפרוש מן הצבור : והיה אחרי רבים להטות מדרך הישר · וכנגד ג' מיני הפתויים אללו באו שלשת הפרשיות הללו :

והנה בפי' מהפרשה הראשונה הזאת מהנביא : יתחלפו המפרשים / והם הולכים על שלשה דרכים / הדרך הא' / הוא דרך הרב המורה בפרק כ"ד מחלק שלישי / והוא גם כן דעת הרלב"ג והר"ב כל"בנ הולכים לשטת רבי יוסי הגלילי בספרי / שהנביא הזה הוא נביא שקר / והתפאר בנבואה שאינה בו : ושהמופתים שהביא היו מתנים עליו' בקסם או בכשוף / או ששמע האות מנביא אמת / ותלה אותה בעצמו כדברי הרלב"ג ויתנבא בשם עכו"ם · וכבר יקשה אל הדעת הזה / שאמר כי מנסה ה' אלהיכם אתכם וגומר : וזה שהשיב לזה הרלב"ג / שעונו ולא הייתו מיש עצה נעלה / ועוד כי אם היה נביא שקר / איך בא האות והמופת שייעד : ואם היה בכשוף איך קראו אות או מופת :

והדרך הב' / מה שזה שאמר ר' עקיבא / שמדבר בנביא אמת שחזר להיות נביא שקר · והיה לדעתו ונתן אליך אות או מופת / בלתי בקשר עם נבואה בעבודה תומר אבל יאמר שכבר נתן אליך אות או מופת שכבר נתאמתה נבואתו / ואחרי ימים חזר להיות נביא שקר · וגם לפי' הזה יקשה / אמרו כי יקום בקרבך נביא / שהוא הלשון המורה על הנביא שיקום מעצמו / כמו כי מקים נבי' את עבדי : ועוד כי אם שהכתוב יורה / שהאות או המופת נתן על העכו"ם / ולא על אמות נבואתו / כמו שאמר ובא האות והמופת לאמר / נלכה אחרי אלהים אחרים · ואלא לא אמר בקשר עם הקודם :

והדרך השלישי הוא / מאשר פירשו / שהנביא הזה הי' נביא אמת / ומופתיו אמתיים · אבל היה לנביא מהשם / והנביא יקום לדרך הזה / קושיא יותר חזקה · והיא איך יאמר עליו / כי דבר סרה על ה' · ואיך טוב להמיתו · ודעתי בפירוש הפרשה כך הוא / שאמר שאם יקום בקרבכם נביא / והוא יאמר שהשם יתעלה דבר עמו / או חולם חלום כדק / ושלא הגיע אל מדרגת הנבואה הגמורה / ונתן אליהם אות או מופת · ודין המופ' בזה / שיעשה אותות ומופתים בשמים ובארץ / כבנד עשעו של עולם · כי הנה השם לא ימסור ביד מרעים / לעשות השבע / ולעשות נפלאות על דבר שקר / ואללה לו מרשע · אבל היה האותות בדברים עתידים להיות / שיגיד אותם לאות ולמופת על נבואתו : כי הגדות העתידות יקראו אות / ויותר חזקות יקראו מופת · וזה אולי היה ידוע אותו / מדרך חכמת הכוכבים או מצד הכשוף והכשוף · ולכן אמרו / ונתן אליך אות או מופת · לפי שהוא לא היה בידו דבר / זולת חכמת העולם · והנה הדברי' אשר יגידו הנביאים / זולת חכמת הטבעי · לא יאמר עליהם לשון נתינה · כי אם לשון עשייה · כמו שאמר / ראה כל המופתים אשר שמתי בידך / ועשיתם לפני פרעה · ויעש האותות לעיני העם · לעושה נפלאות גדולות לבדו : ואם היות שאמר פרעה / תנו לכם מופת : היה לפי שהוא לא היה רוצה שיעשה מכה ודבר בפעל / כי אם שיגיד העתיד / או דבר בעולם לאות את נבואתו · וכל זה מחה שיורה / שאמרו ונתן אליך אות או מופת / שיגד כי אם שיגיד העתיד לבא / כחשבו שיאמינו בדבריו / כאשר יצדק בהם שיגיד והוא אמרו ובא האות והמופת / ר"ל שהגיע ויבא / כמו שיגד עליו · והיה שאמרו נלכה אחרי אלהי' אחרים ונעבדם · ואמרו אשר לא ידעתם / הוא אומר מאה לגנות את דבריו / או שהנביא עצמו אמר להם כן : לפי שטבע האדם נוטה תמיד להתאות / לראות מה שלא ראה עדיין / ולדעת מה שלא ידע עדיין / ולכן היה מפתה אותם / שידעו אלהים חדשי' אחרים מקרוב באו / שלא שערו אותם עדיה · ואין הפרש בין שיאמר שהוא נביא / לאותם האלהים · שהם שלוחוה / לאמר להם שיעבדוהו / ובין שיאמר שהוא נביא השם יתעלה / ושהוא שלחו לאמר אליהם / שיעבדו את האלוה ההוא · להיותו שותפו בהנהגת העולם / או שהוא גדול מכל האלהים לפניו · אין הפרש בין זה הדבר לחלתו / לא תשמע אל דברי הנביא ההוא / או אל חולם החלום ההוא / ר"ל לא די שלא תעשה מצותיו / אבל גם לא תשמע והעניית האזן / אין לראוי שתטה ותשמע אליו : ולא תתחנו / אם כן איך לדקי האמרים / כמה שייעד והיה ראוי שהשם יתעלה / יבטל הבינין והאות ההוא / אשר ייעד לבא כדי שלפני עור לא תתן מכשול : כי הנה עשה זה / והביא הדבר לפטנו של עולם · לפי שמנסה ה' אלהיכם אתכם / לדעת הישכם אוהבים אותו / בכל לבבכם ובכל נפשכם / וכבר ידעת שהלמון הוא לאחד משלש תכליות :

אם לתועלת המנוסה / כדי שידע הוא שהיה אללו בכחו / וזה לא יאות בהש"י / כי הוא חוקר לב ובוחן כליות :

ואם לתועלת המנסה / אם היה לבבו עוד ויסר / יאמרו השם לפבין : כדי שתצא מחשבתו הטובה / מן הכח אל הפעל / ותצטרף עם מעשיו / ויתוסף זכות על זכותו : והוא שאמרו רבותינו זכרונם לברכה בב"ר פרשת נ"ד / שאמרו ה' צדיק יבחן / היוצר הזה אינו בודק / אלא הקנקנים הטובים : ואם לתועלת הרואים / שיראו ויקחו מוסר מהמנוסה / ברואתו כחו ומעשיו בו : והנה אמר בענין הזה בפיק / אם מהמין השלישי לתועלת הרואים / ואם מן המין השני לתועלת המנוסה / והוא שאמר כי מנסה ה' אלהיכם אתכם לדעת / ואין פירושו כדי שהוא ידע : כי אם בעבור שהוא יודע / כמו שפירשתי בלדעת את אשר בלבבך / והנה לאמר לתועלתכם יהיה הנסיון הזה / בעבור שהוא יתעלה ידע / שאתם אוהבים אותו / בכל לבבכם ובכל נפשכם : כלומר מבלי ספק ופקפוק / והנה שאהבתם אותו / תצא לפעל לזכותם : וה"א הישכם אינה ה"א השאלה והספק / כי אם ה"א הידיעה / כאלו אמר לדעתו / שאתם אוהבי את ה' : כי אהבתם אותו לא יפחד מאוהבו / ולא יעזבהו ולא יבחר אוהב אחר תחתיו / ולכן הוהירם אחרי ה' אלהיכם תלכו / רוצה לומר מה לכם עם דברי הנביאים / או החולמים / בהיותם בהפך מה שראיתם בעיניכם / במעמד הר סיני / שאתה הראית לדעת / כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו / ולכן לא אחר מה שמעתם שזה באזניכם / לא יהיה לך אלהים אחרים על פני / לא אחר דברי נביאי השקר והחלומות / אשר אין יתברר / והנה אמר בזה ששה לשונות / אחד / אחרי ה' אלהיכם תלכו / והשני / ואותו תיראו / ג' ואת מצותיו תשמרו / ד' ובקולו תשמעו / ה' ואותו תעבודו / ו' ובו תדבקון / לפי ששה בחינות היה

[illegible]

ואמנם [illegible]

ואחרי [illegible]

והנה [illegible]

ועתה [illegible]

הנה [illegible]

והמין [illegible]

והרב [illegible]

[illegible]

האחר [illegible]

[illegible]

ועם [illegible]

[illegible]

ואחרי [illegible]

[illegible]

ולפי

ולפי

ואפשר

תאורת

תוספת

והשלישית

והרביעית

ושמרתם את כל המצוה וגו' עד סוף כל הפרשה :

הנה

בהתפרד הארץ, ובאלו התנאים עליו׳ ששמע. הבא זה אמרו, ולמען תאריכו
ימי׳ על האדמה, אשר נשבע י״י לאבותיכם. ובכר אלהיו, שמכונת הארץ
תהיה תמיד טובה ורעננה וזבת חלב ודבש. ר״ל, כי אין הקב״ה לבדו,
ולזרעם יחריבם את הארץ, כשאין עושים תמיד ארץ זבת חלב ודבש.

[illegible]

פרשת ראה אנכי

ואמנם הספקות אשר יפלו בסדר הזה כפי עיון הפשט בכתובים / הם שמנה ועשרים :

הספק הראשון / באמרו ראה אנכי נותן לפניכם היום / ברכה וקללה / ונתנה גם כן הזהירות בהר גריזים ובהר עיבל / וכן כתב אחר זה / והיה כי יביאך ה' אלהיך וגו' ונתתה את הברכה על הר גריזים / ואת הקללה על הר עיבל / ויקשה א"כ למה נזכר כאן / מתנות הברכה והקללה שיתנו על הר גריזים והר עיבל / הדברים האלה שיזכיר בלבד / ושאר הדברים האלים בפרשת והיה כי תבא / והיה ראוי / שאם יזכר הענין כלו / או כלו / ולא שיזכר קצתו בכאן / וקצתו שם / ג"כ אמר בכאן / ראה אנכי נותן לפניכם היום / איך יפורש על הברכה והקללה / הר גריזים והר עיבל / שלא היה באותו יום / כ"ש אחרי שנים אל הארץ / ואם תאמר זה / על הצווי שצוה עליו / גם הצווי לא היה נוהג היום / כ"ש ביום שנאמר בו / פרשת והיה כי תבא / ואיך אם כן אמר / ראה אנכי נותן לפניכם היום :

הספק השני / כמה שאמר בברכה הלשון שזכר בקללה / והיה ראוי שיהיו הדברים בשניה בשוה / והיה החלוף שאמר בברכה / את הברכה אשר תשמעו / בלשון ודאי / ובקללה אמר / אם לא תשמעו בלשון ספק / ועם היות שכבר כ"ו אשר תשמעו / על מצות אשר תשמעו / עדיין ישאל השואל / ולמה לא אמר כזה הלשון עצמו בקללה / וגם כמה שאמר בברכה מלה אחת בלבד / אשר תשמעו אל מצות ה' אלהיכם / ובקללה אמר תנאים רבים / אם לא תשמעו / וסרתם מן הדרך וגו' / ללכת אחרי אלהים אחרים :

הספק הג' למה התחיל זכרון המצות באבוד ע"ז / כי הנה האזהרה הזאת / כבר נזכרה בפרשיות שעברו / כמו שאמר בסדר ואתחנן / בפרשת כי יביאך ה' אלהיך / ונתנם ה' אלהיך לפניך והכיתם / החרם תחרים אותם / לא תכרות להם ברית ולא תחנם / כי אם כה תעשו להם / את מזבחותיהם תתוצו / ומצבותם תשברו ואשריהם תגדעון / ופסיליהם תשרפון באש / ובפרשת עקב אמר / פסילי אלהיהם תשרפון באש / לא תחמוד כסף וזהב עליהם ולקחת לך / ומהכפל בהשנות הצווי הזה / פעם אחר פעם / את היה האזהרה במצות יותר / מפני שכלו אזהרות רבות / עליהם / והנה היחוד נזכר בתורה פעם אחת בלבד :

הספק הד' שאמר תמצא כאן בפרשה / שבאמרו בענין בית הבחירה / ה' מאמרים / ובכל אחד מהם הוסיף על הלוי שישמח עמו עלא יעזבנו אם לא במאמר הראשון / שאמר לא תעשון כן לה' אלהיכם / כי אם אל המקום אשר יבחר וגו' / והבאתם שמה עולותיכם וזבחיכם / ואכלתם שם לפני ה' אלהיכם / ושמחתם בכל משלח ידכם אתם ובתיכם אשר ברכך ה' אלהיך / ולא זכר במאמר הזה דבר מהלוי / שהיותו מצוה רבה שישמח עמו / ויסעדהו על שלחנו :

הספק הה' למה במאמר השלישי מן בית הבחירה / אחר השמר לך פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה / כי אם במקום אשר יבחר ה' אלהיך / באחד שבטיך שם תעלה עולותיך / ויקשה לא' עם השמיר [?] על העולות / ומכן שאר הזבחים והמעשרות והבכורות והנדרים והנדבות שהיו מחויב לאכלם במקדש / כמו שאמר למעלה ב' פעמים / וכן זכר בלבד העולה :

הספק הו' למה כפל אזהרת הלוי / באותה הפרשה שנים ושלשה פעמים / באמרו כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו / במקום אשר יבחר ה' אלהיך בו / אתה ובנך ובתך ועבדך / ואמתך והלוי אשר בשעריך וגו' / וחזר לומר עוד / השמר לך פן תעזוב את הלוי / כל ימיך על אדמתך / והוא מאמר כפול / אחרי שכבר הזהיר עליו / והר"י ז"ל כתב שבא ליתן לאו על הדבר / ואני לא מצאתי לפרש הכתוב על פי הפשט כלל / אף כי כבר כפל במאמרים הקודמים / ענין הלוי בעשה ולא תעשה וכמו שיתבאר :

הספק הז' במה שנזכר כאן על בית הבחירה / כי המאמרים מבוררים זה לזה / הא' לא תעשון כן לה' אלהיך / כי אם אל המקום / אשר יבחר ה' מכל שבטיכם וגומר / הב' לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום / והיה המקום אשר יבחר ה' אלהיך בו שמה תביאו / הג' השמר לך פן תעלה עולותיך / בכל מקום אשר תראה וגומר / כי אם אל המקום אשר יבחר / הד' לא תוכל לאכול בשעריך / מעשר דגנך כי אם לפני ה' אלהיך תאכלנו / במקום אשר יבחר ה' / הה' בפרשת כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך / אחר רק קדשיך אשר יהיו לך / ונדריך תשא אל המקום אשר יבחר ה' / ויקשה אם כן הכפל הכלל הזה / והר"י ז"ל כתב שהיה המאמר הראשון על המשכן שילה / והב' על ירושלם / ולא היה צורך להבדיל ביניהם / ואם היה מאמר אחד על שילה / למה לא היה מאמר אחר על נוב / ומאמר אחר על גבעון / שבכל המקומות האלה / עמד המשכן קודם שבנו בירושלם / גם כי הרב עצמו כתב באחד שבטיך / ולמעלה אמר מכל שבטיכם / הוא כיוצא במקנה דוד את גרן ארונה היבוסי / נגבה הזהב מכל העם / ומכל מקום הגורן היה בחלקו של בנימין / הנה מתבטל מדבריו / שהנה שאמר במאמר הג' / וכל שבטיכם הוא עצמו ירושלם / ואם כן קשה אליו [?] לדידיה [?] / גם כתב שבא המאמר הג' והד' לתת לאו בדבר / ואין צורך כי בכל א' מהמאמרים הראשונים / כבר עשה ולא תעשה בדבר / אם בראשון שאמר לא תעשון כן לה' אלהיכם כי אם אל המקום וגומר / הרי לך לאו ועשה / וגם אמר השני אחר לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום וגומר / והיה המקום וגו' / הנה אם כן בכל אחד מהם / עשה ולא תעשה / ומה בכלל הלוי שיהיה הלאו והעשה / גם כן כוללים אותו :

הספק הח' הוא למה נשנה היתר בשר תאוה / בפרשה הזאת שתי פעמים / כי בא ראשונה / במאמר השמר לך פן תעלה עולותיך רק בכל אות נפשך תזבח ואכלת בשר / ונשנה בפרשת כי ירחיב / ונשנה ג"כ ענין הדם ושפיכתו על הארץ כמים / ושיאכלו את הבשר הטמא והטהור כצבי וכאיל / ואם כל זה נכתב פעם אחת / נקשה למה הוצרך לכתוב פעם שנית ולצוות עליו / והר"י כתב עליו / שהיה המאמר הראשון כזה / מדבר בקדשים שנפל בהם מום / שיפדו ויאכלו אותם / בכל המקום הטמא והטהור עם היות שבאו מכח הקדשים / וזה לא נתפרש בכתוב / והרמב"ן כתב שנזכר ונשנית / להוסיף בענינו דברים כמו שבא בפרשה / ודבריו בלתי מספיקים / כי אם היה צורך מאמר השני / לא היה לבא אלא תוספת ביאור / והיה המאמר הא' בלי צורך / כל שכן שכבר היה לו למה להוסיף בו אותם הדברים / שבאו בתוספות במאמר השני / ולא היה דבר אחד נשנה בלא הכרח :

הספק הט' במה שנתנה בפרשת כי ירחיב / תנאים מוקים בבשר תאוה : אם באמרו כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר לך : והרחבת הגבול הנזכר כאן / ידמה שהיא כמו שאמר בפרשת שופטים בענין ערי מקלט כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר לך / ויספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה / כי שם אמר כי יכרית ה' אלהיך את הגוים האלה וגו' / ואח"כ שלש ערים תבדיל לך : ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך / והוא בעשרה העממים שנתנו לאברהם / אז תוסיף עוד לבדיל שלש ערים אחרות / וכפי זה לא יהיה היתר בשר תאוה / כי אם אשר יכבשו כל העשרה עממים / ולא זכו ישראל אליו / ואת דינו שלא הותר להם הבשר / כל ימי שבתם בארץ / גם אמרו כי ירחק ממך המקום / מורה של רחוקים מירושלם הותר הבשר / לא לקרובים אליו / וכל שכן ליושבי ירושלם / שלא יאכלו כי אם שלמים / אחרי שדינם ככל הרחוקים / וכבר העיר הרמב"ן על הספק הזה / ונתחלק לישב הפסוקים כמו שאזכור אחר זה במקומו :

הספק הי' בדברים שאמר כאן בדם / אם במה שאמר בו לשון חוזק / שלא יבא כי אם בגבורת התאוה / וכמו שאמר ביהושע רק חזק ואמץ / והיה ראוי שיאמר רק השמר פן תאכל דם / לא שיאמר בו לשון חוזק / ומה שאמרו ז"ל בספרי [?] / שהיו שטופים בדם / הוא דרך דרש / וגם בו לא יאות לשון חוזק / כמו שזכר הרמב"ן כי אם לשון אזהרה / וג"כ אמרו בפ' אלו הן הלוקין / שהיו ישר' שטופים בעריות [?] שלא נאמר בו אלו לשון חוזק / ואם באמרו כי הדם הוא הנפש / והוא דעת זר / ובלתי אמתי שהנפש השכלית הוא עצם נבדל משיג ואינה דם / גם שבפרשת אחרי מות / אחר שאמר לה' / כי נפש הבשר בדם היא / והוא המורה שהנפש שוכנת בדם ואינה דם / כי השכון הוא זולת הנושא אותו / האמנם שגם בזו באו דברים מנוגדים / פעם יאמר כי נפש כל בשר בדם הוא / ופעם יאמר כי נפש כל בשר דמו בנפשו / ועשה אם כן המנושא נושא / ופעם יאמר כי נפש כל בשר דמו הוא / והם שלשה מאמרים סותרים זה לזה / עוד יקשה בכתוב / כאן אמרו ולא תאכל הנפש עם הבשר / ואם היה אפשר לאכול את הנפש / יהיו הבשר שיאכלו עם הבשר / והרלב"ג כתב שישנה דעתו ונפשו / ואם הנפש שזכר כאן / היא הנפש השכלית / איך תפחד לפי שיאכל האדם את נפש הבהמה / ולא תפחד באכילת בשרה / ואם היתה הנפש החיונית / הפשוטה ברוח או בדם / וזה המונע שיאכל אותה עם הבשר אם אפשר זה / ואם לצוד ההשחתה שהביא על זה / לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים / לא תאכלנו למען ייטב לך / ורש"י ז"ל דרש אותם אזהרה לדם התמצית / ואזהרה לדם האברים / ואני לפרש הכתוב על פי הפשט באתי / ויש לעיין גם כן / באמרו ולבניך אחריך / כי תעשה הישר בעיני ה' / ומה ענין לבנים בדבר הזה / ומה היה היושר אשר יעשה בעיני ה' / בענין שפיכת הדם :

הספק הי"א בפרשת כי יקום בקרבך נביא / או חולם חלום : והוא כי הנביא הזה הנזכר בפרשה : לא ימלט אם שהוא נביא אמת / שיהיה נביא שקר / ולכן כרעו עם חולם חלום / ואמר בו כי יקום / כי הוא קם מעצמו / והנה אמר נלכה אחרי אלהים אחרים ונעבדם / ולכן יומת כי דבר סרה / ויקשה למה אמרו / ונתן אליך אות או מופת / ובא האות והמופת / כי אם היה נביא שקר / איך יבואו מופתיו לפועל / כל שכן לדעת רש"י / שפי' אות בשמים ומופת בארץ / וקשה עוד אמרו / כי מנסה ה' אלהיכם אתכם / לדעת הישכם אוהבים / ואם היה נביא שקר / איך ייחס זה אל הנסיון / ורלב"ג אמר שמה שהמופת מנביא אמת ואמרו / וזה מתנגדי דברים / וגם אמר בו כי מנסה ה' אלהיכם אתכם / בעבור כי עונו ולא המיתו / וכל זה איננו שוה / ואם אמרנו שהיה נביא אמת / ולכן בא האות והמופת / והיה ענינו לנסיון / כמו שאמר בכתוב / יקשה אמרו והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת / כי דבר סרה על ה' אלהיכם / להדיחך מן הדרך אשר צוך ה' : והלא הוא היה ירא את ה' / ולא אמר מה שאמר / כי

אם לבקשתם / לדעת אם הם אוהבים את ה' / ולא דבר סרה על ה' ולא
היה דעתו קללה / להדיחם מן הדרך אשר צוה אותם : אם כן למה
יומת מה עשה :

הספק הי"ב מה ראה משה אדונינו / להביא בכאן / את זה תאכלו /
ואת זה לא תאכלו : כי הנה כבר ביאר זה בתכלית הביאור /
בסדר ויהי ביום השמיני : ומה היה תוספת הביאור / אשר עשה בזה פה :
גם כי אחרי שבא לזכרו / הי' ראוי שיזכרהו בשלמותו : ואת תורה שקצר בו /
והשמיט דברים מזה שאמרה התורה שמה : כי הנה שם זכר / את זה תאכלו
מכל שרץ העוף / ההולך על ארבע אשר לו כרעים וגו' / את אלה מהם תאכלו
את הארבה למינו : ולא זכר כאן דבר מזה : גם זכר שם / וזה לכם הטמא /
בשרץ השורץ על הארץ החולד והעכבר וגו' : ולא זכר כאן דבר מזה : גם
זכר שם / ולאלה תטמאו כל הנוגע בנבלתם וגו' : וזכר טומאותם למיניהם
ולא זכר דבר מזה בכאן : ויקשה אם כן / מה ראה להביא המצות האלה /
ומה הביאור שעשה בם : ואם היה סבה להביאם / למה לא זכרם
בשלמותם כמו שזכרו שמה :

הספק הי"ג למה סמך מצות מעשר כאן / מצות מעשר עני : ולא הביא דבר
ממצות מעשר ראשון / ולא מהתרומה : וג"כ תרומה / שזכר
כאן מצות השמטה : כמו שכתוב מקץ שבע שנים תעשה שמטה : ולא הביא
מצות היובל : גם כי הוא דורך אחר השמטה / מהלך הגאולה והתגלגלות למה
הקדים התכלית / ועוד תמה שבשמטה / יש ב' חלקים שמטת כספים ושמטת
קרקעות / והוא הביא הנה שמטת כספים / כמו שאמר וזה דבר השמטה שמוט
כל בעל משה ידו / ולא זכר דבר משמטת קרקעות : וזכר בבכורות בכור
הבהמה / ולא זכר בכור האדם שיפדה / ולכן יקשה ולמה הביא משה
אלה כאן המצות האלה / אחרי שכבר נזכרו כמה שעבר / ואם היה סבה
לזכרם פה / למה לא זכרם בשלמותם : כ"ל המעשר הראשון / והתרומה
ושאר המתנות : ויזכור גם כן השמטה / בכל חלקיה שמטת כספים / ושמטת
קרקעות : והיובל אחריהם :

הספק הי"ד במה שאמר / אפס כי לא יהי' בך אביון ובאמרו אחר כך
כי יהיה בך אביון / ואמר כותר לזה : כי לא יחדל אביון מקרב
הארץ : והם מאמרי' פוסקים / סותרים זה את זה : ודברי המפרשים בהם /
יתבארו בפירושי הפסוקים האלה :

הספק הט"ו באמרו / כי בחדש האביב / הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה :
והנה ישראל לא יצאו בלילה / כי אם ביום / כמו שכתוב ואתם לא תצאו
איש מפתח ביתו עד בקר / ובאמרם ביציאה / ויסעו מרעמסס בחדש הראשון
בחמשה עשר יום לחדש הראשון ממחרת הפסח יצאו בני ישראל ביד רמה / ואיך
אמר א"כ שיצאו בלילה / ורש"י כתב שלפי שבלילה / נתן להם פרעה רשות
לצאת / לכן נכתב כן : והנה הכתוב מעיד על היציאה / לא על הרשות : סס

הספק הי"ו באמרו וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר : והנה הפסח
הי' מיוחד / שיהי' שה כבשים או שה עזים / לא מן הבקר / ולכן אם
עם כאן דבר עם הפסח : כאילו יאמר / וזבחת פסח לה' אלהיך מן הצאן :
ועוד תמה הבקר לשלמים / לפי שאל ... ובקר יפה / וגם כי הפסח ג"כ יהיה
שה עזים / והשלמים ג"כ יהיו מן הכבש והעזים / לא מן הבקר לבד :

הספק הי"ז שנזכר בחג כאן שני מצות פסח ומצה / והי' ראוי שיתן
משפט בכל אחד מהם בפני עצמו / ואתה תראה שבאו
הדברים בזה מעורבבים : כי הנה בא ראשונה על הפסח / שאמר וזבחת
פסח לה' אלהיך / ובא מיד על המצה / שאמר לא תאכל עליו חמץ שבעת
ימים תאכל עליו מצות / ולא יראה לך וגו' / וחזר לענין הפסח באמרו ולא
ילין מן הבשר וגו' / לא תוכל לזבוח את הפסח וגו' ובשלת ואכלת וחזר עוד
והזהיר על המצה / שאמר ששת ימים תאכל מצות / והוא תמיהו למה לא
נתן משפט הדברים המגיעים לפסח יחד / ומשפט למצה בכל ענינה
בפני עצמה :

הספק הי"ח באמר / ולא ילין מן הבשר / אשר תזבח בערב / ביום
הראשון לבקר / כי הבא זבח הפסח / לא היה ביום הראשון
אלא אם כן ביום הי"ד שהוא ערב הפסח / ורש"י כתב לפרש יום הראשון פס א"ד
האמור כאן על יום הי"ד / שכל הוא בלתי מתישב בכתובו / וכבר ...
בספרי דף ח"ג ע"ד / שכל החגיגה ידבר לא על הפסח / בלתי ...
והרמב"ן פירשו על ביום הראשון מחגו / ופירש בי"ת ביום הראשון במקום
כ"ף / כאלו אמר אשר תזבח בערב היום הראשון / אבל ... הוא לבני ...
שיבלו אותי ויקבל כלי המדקדקים :

הספק הי"ט באמרו / כי אם אל המקום אשר יבחר ה' אלהיך לשכן
שמו שם / תזבח את הפסח בערב / כי המאמר הזה כפול
ומאמר מכופל / לפי שכבר אמר למעלה / וזבחת פסח לה' אלהיך / צאן
ובקר במקום אשר יבחר / ואמר גם כן / לא תוכל לזבוח את הפסח /
והמפרשים התאמצו להתיר זה באמרם / שבראשונה צוה על הכנת
הזבח במקדש / ואחר כך צוה על זביחת הפסח בעזרה / באמרו שם
תזבח את הפסח בערב / וזה בלתי מתישב / כי ידוע אם תהיה
הזבילה במקדש / שלא תהיה השחיטה בשעריך / ולכן ... אשר
בספרי / לא תוכל לזבוח את הפסח / כי אם לענין אכילתו / ... כי
פעם אחרת ... אשר ואכלת במקום אשר יבחר ה' אלהיך / והיה
... וזה תאכל ... בן ... / באמרו ...

ימים תאכל עליו מצות / הוא מאמר כפול / לפי שכבר אמר / לא תאכל עליו
חמץ / שבעת ימים תאכל עליו מצות : ולא יספיקו המפרשים לפרש
ביאור הזה כמו שפירשו היותר יפה בפסח :

הספק הכ' הוא באמרו / ובשלת ואכלת ופנית בבקר והלכת לאהליך / כי איך ילך
ביום הראשון מחגו / שהוא בבקר אחרי אכילת הפסח יום ...
כתב לבקר היום השני / וזה לא נזכר בכתוב / ורבי אברהם אמר שילכו
לאהליהם שהיו סביב לירושלם / ובימי החול ילכו לדרכם / וגם זה הבל
כי בירושלם בתוך העיר היו יושבים / לא באהלים כערביים / ועוד שאם
לא נאמר כזה / בחג השבועות ובחג הסכות : ולמה אמרו בפסח :

הספק הכ"א באמרו / ששת ימים תאכל מצות / כי הנה המצוה הי' ז'
ימים ולא ששה : וכבר ראית מה שדרשו רז"ל במכילתא פ'
ק' דף ד' ע"ד בזה : ודברו רש"י שבא ללמד על היום הז' / שאכילת מצה בו
רשות / ואף כל שאר הימים אמר שהם רשות / אין מה לי הראשון שהוא חובה
ונשאר א"כ הקושיא כפי הפשט : למה אמר ששת ימים :

הספק הכ"ב באמרו / וביום השביעי עצרת לא תעשה מלאכה / ולא כי למה
לא זכר איסור מלאכה ביום הראשון מהחג / וזכרו ביום האחרון
לבדו / ולמה לא זכר איסור מלאכה בחג שבועות : ובחג הסכות / בהיות
המלאכה אסורה בכלם / ומזה נראה מקושיא עוד / ולמה זכר כאן מועד ה' /
היום שיהיה בו חג הפסח / שהוא חדש האביב / ולא זכר כמה יהי' ימיו
יהיה / והנה בפרשת אמור אל הכהנים / זכר החדש והימים : וגם כתב
הסכות לא הזכיר החדש / ולא הימים שיהיה בו :

הספק הכ"ג באמרו בחג השבועות / מסת נדבת ידך אשר תתן כאשר
יברכך ה' אלהיך / ולא אמר כזה / בחג הפסח ולא בחג הסכות
וידוע שבכל א' מג' הרגלים / נאמר ולא יראו פני ריקם איש כמתנת ידו
וגו' / ולמה לא נכתב באחד הרגלים האלה : ולמה ביחד בחג השבועות :

הספק הכ"ד באמרו בחג השבועות / ושמחת לפני ה' אלהיך / וכן
אמר בחג הסכות / ושמחת בחגך והיית אך שמח / ויקשה
אם כן / למה לא צוה גם כן על השמחה בחג הפסח :

הספק הכ"ה באמרו בחג השבועות וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים
ושמרת ועשית את החקים / שהמאמר הזה
סס האלה : ויקשה גם כן / למה לא זכר זה בחג הפסח / שהוא יותר
מתיחס לענין מצרים / ולא בחג הסכות / כי אם בחג השבועות שבין
בשמע / ולא אמר על ... מצות העבד ... והנה הכתוב
אומר / ושמרת ועשית את כל החקים האלה : גם כי נשבח וכבות :
... גם כן ... לגאון עבד ...

הספק הכ"ו בחג הסכות / והוא למה צוה בעשייתו שני פעמים /
שבאמר חג הסכות תעשה לך שבעת ימים : ואמר שבעת ימים
תחוג לה' אלהיך / וכן הזהיר שתי פעמים על השמחה : שבאמר ושמחת
סס ע"פ בחגך : והיית אך שמח / ודרשו רז"ל בגמ' פרק לולב וערבה : למה
זה היתור / לרבות לילי יום טוב האחרון לשמחה : ורש"י פירש והיית
אך שמח / שהוא לשון הוראה : אבל פשט הכתובים לא יסבלהו :

הספק הכ"ז / למה כמו שזכר בחג הפסח ב' פרטיו / שהם הפסח והמצה
מדוע לא זכר ג"כ בחג הסכות ענין הלולב : בהיותו אחד
מפרטיו / כמו שבא בפרשת אמור אל הכהנים / ולמה לא זכר בו ג"כ
יום השמיני שהוא עצרת לה' והוא גם כן חג בפני עצמו :

הספק הכ"ח / למה זכר משה אדונינו בכאן / חג הפסח וחג
השבועות וחג הסכות / ולא זכר שאר מועדי ה' / לא יום
תרועה ולא יום הכפורים / וגם לא זכר מלאכה ביום השבת / בהיות
אלה ואלה ממועדי ה' מקראי קדש / כמו שנזכר שם בפרשה / ולמה
לא זכר קרבנות המועדים האלה / ודיניהם ולא המוספין שבהם / והם
מפרט דברי הפרשה / כמו שיתבאר בהעתקת כלם :

ראה אנכי נותן לפניכם וגו' עד שמור את החקים וגו' ... כבר
כתבתי פעמים רבות / שכונת אדון הנביאים /
בכלל משנה התורה הזה / היה לבאר לישראל / המצות הצריכות
ביאור / והמצות שהוצרך להזהיר אותן כאמרו / וזכרו בקיצור : ובהיות בספרים
הראשונים / וכמו שאמר הואיל משה באר את התורה הזאת לאמר /
והנה הביא לבאר הדברים / להקדים לזה דברי הספורים / אשר קדם
בכלל אלה הדברים / ובסדר ואתחנן ובסדר והיה עקב / לאותם הכתובים
אשר זכרתי בפירושם / ואחר הקדמת כל אלה / בא עתה לבאר המצות
אשר כוון אליהם / והביאם כלם בזה הסדר / ובסדר שופטים / ובסדר
כי תצא / ובמקצת סדר והיה כי תבא / כי הנה בסדרים האלה / הביא
המצות כלם / אבל שנתערב בהם ספור / ולא תוכחה / ואחריהם
הביא דברי הברית / והחזוק על שמירתם / הברכות והקללות בקצת
סדר והיה כי תבא / ובסדר אתם נצבים / ובסדר וילך והאזינו / וכמו
שיתבאר / ומפני זה אמר כאן בתחלת המצות : ראה אנכי נותן
לפניכם היום / ברכה וקללה / ולא אמר זה על הברכות והקללות
הנתונות בהר גרזים ובהר עיבל / כי הם לא נתנו היום הזה /
ואיך יאמר עליהם נותן לפניכם היום / וגם לא נזה עליהם / בענין
במקום הזה / כי הנה יבא הבוי ... אליהם / בפרשת והי' כי תבא /
אבל אמר שבמצות האלה / אשר הוא נותן לפניהם ביום ההוא / היה כולל

נותן

אלה החקים והמשפטים

האחד

והשני

והשלישי

ולפי

השמר לך פן תעלה

וראה

והנה

לא תעשון ככל אשר

אין לכם רשות לאכלן, כי אם בבואו מקום מקדשו · ולכן צוה את האכילה תמעשר הגילה שנה · לא מצות המתנה אליהם · והנה אמרו לא תוכל לאכול בשעריך, ר"ל אינה הוא שהמתנה ככר אפשר לתת אותה ללוים אלכרי' בשערים · אבל אתם בעלים לא תוכלו לאכלה בשערים · כי אם לפני י"י ובמקום אשר יבחר · והשמחה תהיה לפניו · ולא במקום אחר ולפי שהלוים לא ישמחו אם יתרחקו מבתיו ומשכונותיו · אמר אתה ובנך ובתך ועבדך ואמתך · שילך עמו שמה עבדו ואמתו · ולא יברח מהכן בעלותו לראות את פני י"י · ואפילו הלוי אשר בשעריך · שצריך ללכת שמה לאכול עמהם · עד שמפני זה אני אומר לך · שלא תעזוב את הלוי · כל ימיך על אדמתך · ר"ל כאשר תעלה לרגל · לא תעזוב את הלוי במקומך · רוצה לומר · שישאר הוא בשערים · עם המעשר והנדרים שנתת לו · ויזלך אתה לבדך · עם ביתך לירושלם · אמר לך פן תעשה כן · אבל שיחין ילך בקרבך לירושלם · ושם ישמח עמך · הנה התבאר · שבאומר הגלילי והרביעי השלישי התיר להם לישראל · כל מה שיכופון אליהם · על מצות בית הבחירה · אם מענין העולות · ואם מענין העליה לירושלם · על מצות בית הבחירה · ורש"י פי' השמר לך פן תעזוב את הלוי על אדמתך · לפעם שבגולה אינו מוזהר עליו · כי אם כשאר עניי ישראל · ולא יותר מזה · הנה בזה הותרו הספק הששי והשבי' :

כי ירחיב י"י אלהיך את גבולך וגו' עד כי יכרית י"י אלהיך וגו' · כתב הרב רבי יצחק בר נחמן שענין המאמר הוא · שכאשר ירחיב י"י את גבולכם · שלא תהיו כלם יושבים סביב למקדש · כאשר אתם היום במדבר · שוכנים סביב למשכן · ולפי שאפשר לכם שתלכו ממקום רחוק אל המקדש · לאכול שלמים כל מה שתאכלו · ואמר זה לפי שבהיותם במדבר · אבל שיחון ועצירים יקריבו שם · והיה כלם יושבי' מכרים רגילים בהם · הוצרך לאמור עליהם לזרוק דם על פני השדה · כדי שלא ילכו לזבוח שם · אבל כבואם בארץ · שכבר תמו כל הדור היוצא ממצרים · שהיו רגילים בכך · לא חשש אם ישפכו בביתם · דם הבקר והצאן על הארץ · אבל כדם החיה והעוף · שאדרכם לבוד אותם בשדה ובישר ולפוחם · הצריך הכסוי בו · כאשר היתה לכסות את דמם בעפר : וכתב עוד ושעם כאשר צויתך · על דעת רבותינו ז"ל בחולין ריש ° פרק השוחט והבכרי דף קנ"ח עמוד ב' כאשר צויתך מלמד שנצטוה משה על הלכות שחיטה · רוב אחד בעוף ורוב שנים בבהמה · אבל כפי הפשט · אם היו במדבר · שהותרו אליהם לאכילה · כשמעט הקרבנות : ועתה אמר להם תוכית מבקרך ומצאנך כאשר צויתך · בהיותם קרבנות ותאכל אותם חולין · ובלבד שיהיו תמימים בשחיטה · כמו שהיו הקרבנות · וכמו שאמרו חכמינו וכיוצא לברכה שם בספרי · ובחולין פרק קמא · מה קדשי' בשחיטה אף חולין בשחיטה · ודבריו אלה כלם נכונים לאכן : ואמנם כפי הבנת הפרשיות · אומר אני שהפרשה הזאת לא באה להתיר בשר תאוה · כי כבר התיר אותה בפרשה של מעלה · אבל באה לתת הטעם · על מה שאמר בפרשה של מעלה שהתיר בשר תאוה ואיסור הדם · כי לפי שגם הוציא מן הכלל · שאמר שם תעלה עולותיך · ושם תעשה כל אשר אנכי מצוך · את בשר תאוה : ואמר להם · שיהיה מותר לאכלו בשערים · ככל אות נפשם הטמא והטהור · ושלא יאכלו את הדם · באה אדון הנביאי' · שכבר ישאל אדם · ולמה זה הוצאת מן הכלל האלהים חכין אשר הזכיר' והקרבנות · ואם היה שהתרת בשר התאוה · למה אסרת את הדם : והנה שניהם היו אסורים כאחד · ואם התרת אחד מהם · למה לא התרת האחר ג"כ · הנה לבאר לנו באה זאת הפרשה · לתת להם הטעם והסבה למה התיר להם בשר תאוה : ולמה אסר להם את הדם כהתרו · ולזה אמר · כי ירחיב י"י אלהיך את גבולך · ואין פירוש כי ירחיב כאשר ירחיב הכל · כי במקום הזה ישמש במקום בעבור · יאמר בעבור שירחיב י"י אלהיך את גבולך · כאשר דבר לך · והרחבת הגבול הוא ירושת הארץ · שהכבשת העממים · כי זהו אשר דבר י"י לישראל · שנאמר כי יביאך י"י אלהיך אל הארץ · אשר אתה בא שמה לרשתה · ונשל גוים רבים מפניך החתי והאמרי והכנעני והכנעני · והפרזי והחוי והיבוסי · שבעה גוים רבים ועצומים ממך : ואמנם הגלגה כללו בשבועות האבות · ולא דבר לישראל על ידי משה לתת להם · ולכן בעבר השקלם · אמר ואם ירחיב י"י אלהיך את גבלך · כאשר נשבע לאבותיך · כי שבועת האבות היתה יבואום השלשה הנשאר' · אבל כאן לא אמר כאשר נשבע לאבותיך · אבל אמר כאשר דבר לך · ומה שדבר אליהם · הוא על ארץ שבעת העממים · ואחר כך יאמר בעבור שיתרחב את גבולך · כמו שאמר לך · ולא תהיה מקובצים כלכם במקום אחד · כמו שהייתם במדבר אצל המשכן · כי לכן אמר כי ירחיב · ולא אמר כי יכרית י"י אלהיך את הגוי' · להורות אליהם · שמה שחייב התר בשר תאוה · הוא הרחבת הגבול · ועם זה אני ידעתי את יצרך · שתאמר אוכלה בשר · בעבור שתאוה נפשך לאכלו · לכן יהיה מההכרח · שבכל אות נפשך תאכל בשר · וכנה לומר · שתשקיט את תאותך ותאכל אותו : וכיון שיהיה המקום · אשר יבחר י"י לשום שמו שם רחוק · לכן מפני זה · הוצרך הנס להתיר בשר התאוה · לא שיהיה סבתו בלבד לרחוק מירושלי' · כי אם מפני הרחבת הגבול והארץ ורחוק המקום מהתורה במצוה ההיא · ולכן היה ההתר כולל לרחוקים לקרובי' · ואם כן יהיה בזה זה התאמר : וזבחת מבקרך ומצאנך

כאשר צויתך · ר"ל לכן נתתי לך התר · שתזבח מבקרך ומצאנך · כי זה היה עקר הכוונה · בהתר בשר התאוה · ואמנם מצות השחיטה · קבלו אותה רבותינו ז"ל בחולין ריש פרק השוחט · ° גם בפלגת החכמת בכללה · כי עם השחיטה תאמר הוגייהם בלחה : ואמר אך כאשר יאכל · לפי דעתם שבה לא היה מתיר · שיאכל דבר קדש חוץ למקדש · כי כבר כבאו חולין · אך כוונתי ואמרתי שתהיה אכילתו חולין · לא תצטרך לטהרה ולקדושה · כי אם שיאכל כאשר יאכל הצבי והאיל · שיאכלו אותו הטמא והטהור יחדו · ולא אמר אך כאשר יאכל הצבי והאיל · להתיר בשר תאוה · כמו שהמה אלא הצבי והאיל · כי לא צוה ההדמות · כי בזמן האכילה בטמא ובטהור ולא אמר כל אשר יאכל · כצבי והאיל יאכל בו · ולכן יזכיר בכל מקום הטמא והטהור יחדו · כצבי והאיל · לפי שצוה היה ההדמות לא בדבר אחר · הנה בזה נתן הטעם והסבה · למה התיר להם בשר תאוה · ובענין מזה לתת הסבה · למה נאסר להם את הדם אמר · שבאמר באיסור הבשר · ועל זה אמר · רק חזק לבלתי אכול את הדם וגו' · והנה הרב רבי משה בר נחמן כתב · שזכר חוזק באיסור הדם · לפי שהיו ונוהגים את זביחה לשעירים במדבר : וגם חושבים שהיתה עבודתם באכילת הדם · כי היו מתקבצים שם השדים · והלכו הם קרואים לשדים · ואוכלים כלם על שלחן אחד · וכמו שאמר הרב המורה חלק ג' פרק מ"ו בכלל י"ד מטעמי המצות · ולפי שטוב היו מתנבאים ומגידים העתידות : לכן בא הכתוב להזהיר · שלא ישמע מאוכל הדם דבר עתיד להיות · וכן הלאות והמופת · אל יפתה את לבו · אבל יחזיק באמונתו ובעבודת הש"י · ולא יאכל מן הדם · ומדבריו' לא יירא ומפניהם לא יחת · ולזה כוונה פרשת הנביא אשר אמר זה · ועם כל יושר דבריו · הנה הפסוק בלתי מתישב · באמרו רק חזק לבלתי אכול הדם · כי לא זכר דבר מעתידות · והאם מה הרב · איך קבל בכאן טעם הרב המורה · באיסור אכילת הדם · שהוא מפני עבודת השעירי' · ובפרשת אחרי מות דחה אותו :

והנה אלי עם הענין הזה · כמה שכתבתי בפרשת אחרי מות · באיסור הדם והחלב · שמני הרבנים הקדמוני' והאחרוני' זכרם לברכה · וכבוד תורתם במקומו מונח · משנו אם הרב המיימוני · בטעם אשר נתן לאיסור הדם · בכללו ובאכילתו · שהיה כדי להרחיקם מעבודת השעירי' : ואם הרב הנחמני · שמה שדחה אותו בכללו · ולא קבל טעם עבודת השעירי' · בדבר מן הדם · וזה לפי שהם באו בענין הדם · שתי מצות מתחלפות · האחת היא מה שאמר בפרשת אחרי מות · איש איש מבית ישראל · אשר ישחט שור או כשב או עז במחנה · או אשר ישחט מחוץ למחנה · ואל פתח אהל מועד לא הביאו · להקריב קרבן לי"י · דם יחשב לאיש ההוא · דם שפך ונכרת וגו' · ואין הכונה בחטא הזאת · לאסור אכילת הדם · כי אם לאסור שהיבשו במדבר · או במקום שיתקבצו שמה : ולכן זכר הסבה במצוה הזאת · שהיה כדי שיזרוק הכהן · את הדם על מזבח י"י · הנה א"כ היתה המצוה הראשונה הזאת שלא ישחוט חוץ מן המקדש · בעבור שלא ישאר מן הדם על הארץ · ורמז זה כנגד מה שיתקבצו בני אדם סביב · וכאלו הוזהר על זה · לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו · ונתן הסבה למה יאסור זה · באמרו ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירי' · כי האוכל על הדם · והמתקבצים סביבו הוא מעבודת השדים והמכשפות והכשוף · ולכן אמר כשוחט במחנה או מחוץ · דם יחשב לאיש ההוא דם שפך · ולא אמר כי דם שפך · אם על דם שבעליו קיים שאמר והרי הוא דבר שאינו ידוע · ואיך יאמר עליו דם יחשב לאיש ההוא · ואם שפך דם בני האדם : ומיתת זה הוא אשר הזכרנו · כי הנה לא היה השחיטה כי אם לבעל' בי הכהנים · לא לאדם מה · אבל היה הענין · שהוא בשחטו אותו בשר בשדה · כמו שבני אדם יתקבצו על אותו דם · ויעבדו לשעירים ויתחייבו כליה וכרת על זה · והרי הוא בדמי' הרגם · והכריתם מן העולם · בסבתו לפניהם מכשול כזה : ולכן אמר דם יחשב לו דם שפך · הנה בענין הזה לבד · צדקו דברי הרב המורה · איך יפרש הרב הרמבני · והכתוב מסייע אותו · באמרו ולא יזבחו עוד את זבחיה לשעירים · ולאחרי המצוה הזאת · זכר מצוה אחרת · והיא שלא יאכל דם · ועליה אמר איש איש מבני ישראל · ומן הגר הגר בתוכם · אשר יאכל כל דם · ונתתי פני בנפש האוכלת את הדם והוא כרת · והנה הרב המורה בחלק ג' פרק מ"ו · נתן בשני הדברים האלה · ר"ל בשחוט חוץ והתקבץ על הדם ובאכיל' הדם טעם אחד · מעבודת השעירים · ואינו כן · כי טעם השעירי' לא נתנה אותו התורה · כי אם בענין הראשון · לא בשני שיש בו טעם אחר · שנאמר כי נפש הבשר בדם הוא וגו' · והרמב"ן הבדיל טעם השעירי' · בשני הענינים יחד · וגם זה הנה הוא בלתי ראוי · לפי שהתור' זכרה אותו בענין הראשון · ואיך יאמר הרמב"ן · שטעם כי נפש הבשר בדם · הוא כולל לשחיטת חוץ ולאכילת הדם · והנה הכתוב הבדיל בין שתי המצות · ונתן מטעם בכל אחת מהם מתחלף · ואיך נוכל אנחנו לערבם · והיא לאפקים בידינו · כי הנה שחיטת חוץ · והאכילה והתקבץ על הדם · נתנה התורה עליו מטעם עבודת השעירים שזכרתי · ואמנם אכילת הדם עצמו · לא באמר מזה הטעם · כי אם מהסבה שזכרה התורה שמה : ויגיד לנו מזה כלו · שלא כונה התורה · באמרה רק חזק לבלתי אכול הדם לענין השעירים · כמו שכתב הרב כדמיוני :

אבל הכוונה אצלי בטעם איסור הדם · הוא שנתנה התורה שמה בפרשת אחרי מות · שלשה תנאים באיסורו · הא' מפני שבדם הוא

לא מרכב הרוח החיוני: וכן ישלח הנפש לכל האברים, להיות תולדתו הלוחו ההכרחי מן הלב / כמו שזכר רוב הפלוסופים כי"א ומספר כ"ח מספרי התולדה' והצרינו' למוחי מן הלב / וממנו ישלח הכח החיוני והנפשי והן בהתפשטות הדם והרוח אשר בו • והנה הש"י צוה שעל המזבח יקריב האדם קרבנו / ויזה נגף בבהמה ותשרף תחת נפשו וגופו • ויזה דם הבהמה מפאת הנפש החיונית / הנשרפת בו תחת נפש האדם / נפש תחת נפש: כי לא יוכל האדם להקריב דבר ממנו מחוץ / שיתיחס אל הנפש כי אם הדם • ועל זה נאמר שם • כי נפש הבשר בדם הוא / ואני נתתיו לכם על המזבח לכפר עליו • כי הדם הוא בנפש יכפר • ר"ל כי נפש הבשר / והיא הנפש החיונית היא נשואה בדם / ולכן נתתי שיתקרב הדם על המזבח / כדי שיכפר על נפשותיכ' לפני י"י • וכמו שחייב לכל אדם / לשפוך את נפשו החיונית / לפני הש"י ולמסור אותה על דבר כבוד שמו / וכמו שאמר ובכל נפשך / אפילו נוטל את נפשך • ואמרו כי הדם הוא בנפש יכפר: ביאורו הוא כי הדם יכפר / בבחינת הנפש אשר היא נשואה בו / וזהו אמרו בנפש יכפר / בעבור הנפש הנשואה בו / ובבחינתה יכפר על נפשותיכ' ולזה תמצא גם שבא האזהרה היא בלשון נפש / כל נפש מכם לא תאכל דם: ולבלתי פגי בנפש האוכל את הדם וגו': לפי שהיה האיסור ההוא מפאת הנפש • אמנם במדיע אמן / לא אמר כי אם איש איש מבני ישראל ולא זכר בו שם נפש • ולא עם זה / בעם היות הנפש הנשוא' בדם / היא הנפש החיוני' ונפש האדם אשר עליה יכפר • היא השכלית / הכ' תכפר זו על זו / מפני ההשתתפו' אשר ישנה בו • או שיכפר הדם על נפש האדם החיוני' • כיון שמשלה גם היא בתאותיה / ותכריע' עליה' וכפר': והנפש השכלית תהיה כפרתה בתשובה ותחנה: והנה א"כ זכר בזה הטעם הראשון:

והטעם השני הוא • לפי שאיחוז יטוב לטבע המזון / ויהיו לבשר אחד • ואם יאכל אדם דם כל בשר • והוא יתחמר בדמו לאחדים • ויוליד עובי וגסות אל נפש האדם • ותשיג קירוב אל טבע הנפש הבהמית / בין שהנפש נשואה בדם / והנה הבשר אשר יאכל ישתנה בגבוליים ועמליל כביס • אם בלא שיאכל • ואם בכבד / ואם באברים עד שישוב אל טבע המזון • אמנם הדם להיותו דבר מתנועע יקחהו הטבע כמו שהוא ולא יערך על עכולים הגבויים רבים / כאשר הדברי' הנאכלי' ולוקחו הטבע אותו / כמו שהוא מבלי עכול אחר / ויחות דם האדם בדם הבהמה / ונפשו החיונית בתאותיה / תתעלה בנפש הבהמה • ויותר השכל הנשפע אליו ישקף: כי לאוים נדמו' בנפש / להגדיל כחות הטבעיי ביותר / ולהתקף אל אותם טבע הנפש הבהמית / עד שיקנו אליהם התאוות הנפסדות / ומזה תהיה בלתי זוכה / והטעם הזה זכר שם ג"כ / באמרו כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא / ואומר לבני ישראל / דם כל בשר לא תאכלו • ואין פי' הכתוב / שהנפש נושא לדם / ולא שדמו במקום נפשו כמו שפירשתי • וגם אין הנפש ככלן / ומו לגוף כמו שפירש הרמב"ן / אבל פירושו הוא / שהדם הוא מתחבר אל הנפש ודבק עמו: וכן כתב הרלב"ג דמו בנפשו הוא • דבק עם הנפש • כי ידוע הוא שהגידים היוצאים מפאת שמאל הלב / מחולקים בחלקי הדם והרוח בשוות שאין רוח עם הדם וכו': ולדעתו ישוב כ"א בנפשו במקום עם: והנה אמר כי נפש כל בשר דמו עם נפשו הוא / ולכן אמרתי לבני ישראל / וכל ישורון בתוך י"י / הבאים ובנים במתם ובנפשותם שדם כל בשר לא יאכלו / למען לא תתערב הנפש הבהמית / עם הנפש האנושית / כי עם היותם שתיהם חיוניות / כבר זכר החכ' שאין החיות אשר באדם המוכן / לקבל הכח השכלי כמו החיו' אשר בשאר בעלי חיים שאינו מוכן לקבלו: ואשר שוד לומר / שהדם הוא הכלי לנפש הנשואה בו / ולכן אמר כי נפש הבשר בדם הוא: והנפש היא החיוב לדם / כי היא שעלת העכול: ושזה הכל אמר דמו בנפשו הוא / שהדם הוא מפעל הנפש / ויפלקו אם כן שני המאמרים: אחד במדרגת הכלי: והאחר במדרגת הפועל והצורה:

והטעם השלישי הוא / כי הדם הוא מקום הנפש בגוף החי / כי אכילתו לא נראה הנפש / אבל נראה הדם שהיא בו נשואה / ואם יאכל אדם הבשר והדם / ייחשב כאלו אכל הבעל חי כולו / כמו שהוא חי בגוף ובנפש / והבשר נאסר לבני נח אבר מן החי / כמו"ש פרק גיד הנשה ובפרק ד' מיתות ובכמה מקומות / ואם היה שיאכל האדם הבשר והדם / יהיה כאלו אכל אבר מן החי / והאכל הבעל חי עם נפשו / כמו שהוא בחיים שהוא דבר מגונה מאד: ולפי כך באמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו / ר"ל כי נפשו שהוא דמו לא תאכלו / וגם הטעם השלישי הזה זכרה אותו התורה / שמה באמרו כי נפש כל בשר דמו הוא / כל אוכליו יכרת / רוצה לומר / כי נפש כל בשר הוא דמו: כי אחרי שהנפש נשואה בו / הנה אם כן יאמר על דרך ההרחבה שהוא הוא: או יאמר שיכבד כ"א בכתוב / שהוא כאלו אמר / כי נפש כל בשר בדמו הוא / ולכן כל אוכליו יכרת / כמו שיכרת מתורת בני נח / האוכל אבר מן החי / ולכן זכר המצוה בטעם הזה / ושאשר אמר בכל אלה הפעמים האלה / נפש כל בשר / ידענו שלא דבר הכתוב / כי אם בנפש החיונית לא בנשכל ולא באוכל / כי הנפש השכלית איננה בדם / ולא מתחברת עמו / הנה נשלמו הטעמים האלה / ספר לנו האל יתברך אכילת הדם / ואמנם הרמב"ן לא פשר גות / כי אם טעם אחד: ולאמר שהיו הדם והנפש דבר אחד / ותמורתם זה בזה: כהבנין היין המזוג מים ויין כן:

ואחרי שידענו טעמי איסור הדם במקומו / שהוא מה שלמדת הכתובות אשר זכרתי • תראה שהאדון הנביאים רמז בדבריו כלן לשלשתם / ואם כי זכרם בקוצר רב: לפי שבתחלה על מה שזכר כבר חזק שם • כי הנה אמר / רק חזק לבלתי אכול את הדם / כי הדם הוא הנפש / ולא תאכל הנפש עם הבשר • וזה מכוון כנגד הטעם הראשון אשר זכרתי והכוונו שאין תחשוב / שהדם להיותו מאכל מוכל / לא יתפעל בו הנפש בנופך / לשבותו לטבע המזון / שלכן ידעת רק חזק ואמץ רב: דע כל ורמוס שאינו כן: אבל בנפשך שתהיה יותר חזק ואמץ / לבלתי אכול את הדם: ונתן הטעם באמר / והוא שבדם הוא הנפש: רוצה שהדם הוא מקום הנפש בגוף החי: ולכן בנאכלך אותו / תהיה כאלו אכלת החי / כמו שהוא בגופו ונפשו / והנה כן אבר מן החי: ולכן אין ראוי שתאכל הנפש עם הבשר / כי תהיה א"כ / אוכל אבר מן החי: והיו בנפשו כמו שהוא: והוא דבר מגונה ואכזריות רבה: גם העיר על הטעם השני מהגנות והנזק / אשר יוליד באות האדם ובנפשו / באמר שאמר לא תאכלנו על הארץ תשפכנו כמים / ר"ל כמו שהמים' להיותם יסוד פשוט אינם ראויים לאוכל / כך הדם בלתי ראוי להזינך: לא בבחינת הנפש אשר בו / כי אם בבחינת הדם עצמו: וזהו שאמר לא תאכלנו / ר"ל מצד את עצמו • ועל הטעם האחר / העיר באמרו לא תאכלנו למען ייטב לך: והטובה היא שיכפר המזבח על נפשך כמו שאמר • ומה שהוא שה' אלקי"ך ותחלת טובתו / אין ראוי שתאכלהו אלא לכפרתו:

ואפשר עוד לפרש בכתובים האלה / שאמר שהוא רק חזק לבלתי אכול הדם / מן הטעם שפירשתי / כתן בזה שתי סבות: האחת מטבע מהות עצמותו / והשני מפאת המצוה: ולכן אמר בבחינת התנוה / כי הדם הוא הנפש. ר"ל הדם הוא הנפש בזה: ואין ראוי שתאכל הנפש עם הבשר / אבל שעל הארץ תשפכנו: והוא זה להיותו מוליד נזקים / ונזקי בטבע האדם ומזגו / כמו שזכרתי: עוד נתן הסבה מפאת האל יתברך שצוה בו / שבלתי שיקיים מצותו: וזהו אמרו למען ייטב לך ולבניך אחריך / כי תעשה הישר בעיני י"י • ר"ל יהיה הדבר מה שיהיה / מאחר שהוא הישר בעיני י"י ראוי לקיימו: הנה נשלם בזה כלל סדר הכתובים / למה התיר בשר תאוה: ולמה אסר הדם: ולכן חתם דבריו / באמרו הבשר תאוה אשר אמרתי / יהיה מותר ותאכלוהו בכל מקום / אבל לא תאכלו / שאין שיהא מן הכלל לאחד: לא ללמד על עצמו בלבד יצא / אלא ללמד על הכלל כלו יצא. ומכן יהיו שאר הקדשי' שהוא רק אשר קדשיך אשר יהיו לך ונדריך / לא תוכל לאכלם בשעריך כאשר תאוה / אבל תשא אותם ובאת אל המקום אשר יבחר י"י: ואם היו עולות תעשה עולותיך / הבשר והדם על מזבח י"י אלהיך / להיות כלם כליל לגבוה ואם יהיו שאר הזבחי' / הנה אז דם זבחיך ישפך על מזבח י"י / והבשר תאכל אתה זה / ומזאת הכשיבה ר"ל / להגלות מה שאמר בענין בשר תאוה / אמר כאן רק קדשיך אשר יהיו לך ונדריך / ואין זה הכפל דברי' / לפי שבא לגמור תשלום ענין התורה שזכר • הנה נתבארו הכתובים כלם / והוסיף בזה הכפל הו' לאה זכר מצות בית הבחירה ה' פעמים / והכפל השני / לפי שבא התר בשר תאוה והדם / כמו שפירשתי שלא נשנה / אבל נאמר בפעם אחת / ואחר כך כתב כלתו: והכפל הג' בכתובים שלפניה / כמו ירחיב י"י וכי ירחק ממך המקום / כי עבור אמרתי שלא היו אלה הכפלי' / כי אם כבות: וגם הכפל הד' ענין הדם / כמו שפירשתי שכתבנוהו / שכלו בפרשת אחרי מות ובאן על צורים:

והנה אחר אמרו זה שמור ושמעת את כל הדברי' וגו': לפי שראה משה ע"ה / שהרבה עצמו לתת טעם למצות האלה / והסבות כפי הטבע והשכל / ולפי שאין ראוי בחק התורה האלהית / שיבקש האדם על מה שנצטוה עליו טעם / ולא כנה בלא: לכן אמר / הנה נתתי לך בדברים האלה / הסבות והטעמי' אשר ראיתי / אבל אתה לא תבא להתוכח על זה / ודי לך שתשמור ותבין ותשמע הדברי' האלה כלם / לא מפני הטעמים אשר הודעתיך / כי אם כדי שייטב לך ולבניך אחריך / כאשר תעשה הטוב והישר בעיני י"י אלהיך / אף על פי שלא יהיה הדבר ההוא טוב וישר בעיניך / כי המצות האלהיות הרחוי שיתקיימו / גם מבלי טעם להיותם מאתו יתברך:

כי יכרית י"י אלהיך את הגוי' וגומר עד כי יקום בקרבך נביא / תוספת המדקדקים ר"ל כבסנהדרין פרק ד' מיתות / ובפרק ר' ישמעאל / דרשו הפרשה הזאת / על העובד עכו"ם כדרכה / שחייב עליה לעולם / כי לפי שלא ענש על עבודת עכו"ם / כי אם על זבוח וקטור וניסוך והשתחויה / בלתי לי"י לבדו / בא ללמד כאן / שאם דרכה של עבודת עכו"ם / לעבדה בדבר אחר / כמו פוער לפעור / וזורק אבן למרקולים / שזהו עבודתה שחייב / אבל זבוח וקטור נסוך והשתחויה / חייב אפילו שלא כדרכה / וכן פירש רש"י ז"ל אבל יקשה לפירוש הזה / אמרו לא תעשה כן לי"י אלהיך / והוא המצוה / שאין זו תורה / שלא יעבדו את אלהיהם / כי אם שלא יעבדו אותם כסבבר בעבודתם: ולכן שאר המפרשים פירשו אשר דבר' / שהיתה כוונת המצוה / שלא יעבדו את השם יתעלה / בעבודות הגוים ההם: וגם הרב המורה

גם רש"י דברי' י"ב

דב' י"ב ל"א

פי׳ כן כת״נ פמ״ה · וכפי הדעת הלזאת הזה / יהיה פי׳ הכתובים כפי מה שאומר · כי יכרית וגו׳ · כאשר יכרית הש״י את הגוים האלה מלפניך / וישכתם אם עכו״ם מן הארץ / אל תחשוב בלבך שהכרית הש״י את עובדי אלקים אחרים : לא להיות עבודתם רצויה · כי אם בעבור / שהיו עושים כבוד ועבודה אליה / במעשה ידי אדם עץ ואבן · לפי שאין ראוי לתת כבודו לאחר / ותהלתו לפסילים / כי כן אמר הנביא והכוף והקשור והשתחויה בלתי לה׳ לבדו · ולכן אולי תדרוש לאלהיהם · ר״ל שתדרוש ותחקור / לדעת עבודתו האיך היא / לא לעבדם / כי אם לעשות אם הכבוד והכיל׳ אשר היו עושים הגוים האלה לאלהיהם / שייטב לפניו · לא תעשה כן לה׳ אלהיך / לפי שאותם העבודות כהונות / הן בענין מתועבו לפני הש״י · ואיך יבחר בהן · והוא אמרו / כל תועבת ה׳ אשר שנא / עשו לאלהיהם : והראיה על זה / כי גם את בניהם ואת בנותיהם / ישרפו באש לאלהיה׳ / וזה בזאת תועבה לפני הש״י / לשפוך דם נקי / ואף כי להיות האדם אכזרי על פרי בטנו / לבלתי ירחם עליו · ואמרו דבריו / את כל הדבר אשר אנכי מצו׳ אתכם / תשמרו לעשות / לא תוסף עליו ולא תגרע ממנו · ר״ל די לכם במה שצוית אתכם התורה / שתשמרו לעשו׳ המצות כלם / אשר צויתי אתכם / ואתם לא תוסיפו עליה / כי כל המוסיף גורע · ודי לכם מקרבנו׳ והעבודות / אשר צוה הש״י / לעשות בבית מקדשו / כי בהמה כשר / ולא בעבודות הגוים ההם · ולכן באה הפרש׳ הזאת במקום הזה / מפני שלמעלה צוה שלא יעבדו הש״י במקומות שהיו עובדי׳ שם הגוים לאלהיהם · כי אם במקום אשר יבחר / באותן המתנות והקרבנות אשר זכר / ובעבודות הקרבנות אשר זכר בספר / ויקרא שהוא בספר תורת כהני׳ / לכן אמר שבזאת תורת בית הבחירה / אחר שלא ישנו להוסיף על מהו׳ / דבר מעבודות לגוים / כי זה לא יהיה לרצון / כי אם קשורת תועבה : להזהיר אם אמר / שיוסיפו בעבודות לאלהיות / דבר מאלהים מכלם / לא מעבודת אלהי הגוי׳ : כפי שיראה מזה / שיהיה מותר / כי הנה לא אמר / כי אם איכה יעבדו הגוים האלה את אלהיהם · אבל כבר אמר זה / באמרו בפ׳ ואתחנן / לא תוסיפו על הדבר / אשר אנכי מצוה אתכם / ולא תגרעו ממנו / לשמור את מצות ה׳ אלהיכם · ואמנם הרמב״ם בפי׳ המשנ׳ בזכרון העקרים / אשר הביא מחכמת הראשונ׳ / אשר הביא מפרק חלק . הביא ר״ל על נצחיות התורה / ממה שאמר כאן / את כל הדבר אשר אנכי מצו׳ אתכם אותו תשמרו לעשות : לא תוסיפו עליו ולא תגרעו ממנו / והקשו עליו בעל ספר העקרים / באמרו שהפסוק הזה / לא בא להזהיר על נצחיות התורה והמצות / כי אם על תכונת עשייתם / שלא נלמוד מעובדי עבודת עכו״ם / אופן עבודת אלהיהם / ונעשה מפני זה תוספת או גרעון · וכמו שתראה מדבריו / בפרק י״ד מאמר ג׳ מספרו · ולפי שכבר השיבותי על דבריו / בספר ראש אמנה אשר עשיתי בעקרים : שהרמב״ם ז״ל לא עשה שום עקר ממצוה פרטית / ולא אמר שעקר התורה הוא / שלא נוסיף על התורה / ולא נגרע ממנה : אבל אמר שהעקר השמיני הוא / שהתור׳ נצחית / כמו שיבא והביא לראיה על נצחיותה / אמרו את כל הדבר / אשר אנכי מצוה אתכם תשמרון לעשו׳ · והוא יעוד העתיד / כאלו אמר המצות / אשר אנכי מצוה אתכם הם נצחיות מאת הש״י / ותשמרו אותם עדי עד · ולכן לא תוסיפו עליהם / ולא תגרעו מהם / כי כדבר אשר עשה הש״י / לעשות לפניו תמיד . איך יוסיפו או יגרעו בני אדם מאלהים דבר :

כי יקום בקרבך נביא או חולם וגומר עד כי יסיתך / לפי שהזהירם על עבודת בית הבחירה / וצוה אותם שלא יוסיפו על הדבר / מעבודות הגוים לאלהיהם · הזהירם בפרשה הזאת שלא יתפתה לבכם / בשום דבר מעניני העכו״ם · וגם כי יצוה נוה נביא או חולם חלום / ויתן לכם עליו אותות ומופתים · והנה הביא שלש פרשיות באיסור זה : והם כי יקום בקרבך נביא / כי יסיתך אחיך וגומר · כי תשמע באחת עריך וגומר / וענין הפרשיות האלה הוא / כי האדם פעמים שיתפתה לטעות · אם בלמדו מנביא / או חכם שיראוהו מופת ויתלה עצמו באילן גדול : ופעמים יתפתה מאחיו ורעיו וקרוביו / שימשך אחרי דבריהם ויעשה כמעשיהם : ופעמים שיתפתה לא לעליונים כחכמה ממנו · ולא לקרוביו : כי אם מפני שכלל · שאם יראה אותם מועילים בכלל : יאמר לא לבד אל תפרוש עצמך מן הצבור : ויהיה אחרי רבים להטות מדרך הישר · וכנגד ג׳ מיני הפתויים האלו באו שלשת הפרשיות האלו :

והנה בפי׳ הפרשה הראשונה הזאת מהנביא : נתחלפו המפרשי׳ והם הולכים על שלשה דרכים / הדרך הא׳ / הוא דרך הרב המורה בפרק כ״ד חלק שני / והוא גם כן דעת הרמב״ע והרב רלב״ג שהולכים לשטת רבי יוסי הגלילי בספרי / שהנביא הזה הוא נביא שקר / והמשל בנבואה שאינה בו : והמופתים שהביא היו מוסנים עליו / בקסם או בכשוף / או שאמר האות הנביא אותו / ותלה אותה בעצמו כדברי הרמב״ע ויתנבא בשם עכו״ם · וכבר יקשה על הדעת הזה / אמרו כי מנסה ה׳ אלהיכם אתכם וגומר : וזה סבב לזה הרמב״ע / שעושו ולא המיתו היא טענה בטלה / ועוד כי אם היה נביא שקר / איך בא האות והמופת שייעד : ואם היה בכשוף איך קראו אות או מופת :

והדרך הב׳ / הוא מה שאמר ר׳ עקיבא : שמדבר בנביא אמת שחזר להיות נביא שקר · ויהיה לדעתו ונתן אליך אות או מופת / בלתי נקשר עם גלכה נכבדה תומר אבל יאמר שכבר נתן אליך אות או מופת שכבר נתאמתה נבואתו / ואחר ימים חזר להיות נביא שקר · וגם לפי זה יקשה / אמרו כי יקום בקרבך נביא / שהוא הלשון המורה על הנביא שיקום מעצמו / כמו כי הקים נבי׳ את עבדי : ועוד כי משפט הכתוב יורה / שהאות או המופת נתן על העכו״ם / ולא על אמות נבואתו / כמו שאמר ובא האות והמופת לאמר · נלכה אחרי אלהים אחרים · ואם לאמר נקשר עם הקודם :

והדרך השלישי הוא / אשר פירשו / שהנביא הזה הי׳ נביא אמת / ומופתיו אמתיים · אבל היה לנסיון מהש״י / והנה יקשה לדרך הזה / קושיא יותר חזקה · והיא איך יאמר עליו / כי דבר סרה על ה׳ / ואיך טוב להמיתו · ודעתי בפירוש הפרשה כך הוא · שאמר שאם יקום בקרבכם נביא / והוא יאמר שהשם יתעלה דבר עמו / או חולם חלום שרוף / ושלא הגיע אל מדרגת הנבואה הגמורה · ונתן אליכם אות או מופת · ר״ל הש״י בזה / שיעשה אותות ומופתים בשמים ובארץ / כנגד שעשו שלשם · כי הנה הש״י לא ימסור ביד מכשפים / לשנות הטבע / ולעשות נפלאות על דבר שקר / אבל לו מיגע · אבל היה המופת בדברים עתידים להיות / שיגיד אותם לאות ולמופת על נבואתו : כי הגדת העתידות יקראו אות / והיותר חזקות יקראו מופת · וזה אולי היה יודע אותו / מדרך חכמת הככבי׳ · או מכח הכשוף והלחש · ולכן אמרו / ונתן אליך אות או מופת · לפי שהוא לא היה בידו דבר / זולת הגדת העתיד · והנה הדברי׳ אשר יעשו הנביאים / בזולת הגדת העתידי · לא יאמר עליהם לשון נתינה · כי אם לשון עשייה · כמו שאמר / ראה כל המופתים אשר שמתי בידך / ועשיתם לפני פרעה · ואלה האותות לעיני העם · לעשות נפלאות גדולות לבדו · ואם היות שאמר פרעה / תנו לכם מופת : היה לפי שהוא לא היה רוצה / שיעשה משה דבר בפעל / כי אם שיגיד העתיד / או דבר נעלם לאות את נבואתו · וכל זה מזה שורה / שאמרו ונתן אליך אות או מופת / אינו כי אם שיגיד העתיד לבא / כאשר שאמרנו בדבריו · כאשר יצדק בהם שיגיד זהו שאמר ובא האות והמופת / ר״ל שהגיע ויבא / כמו שיגיד עליו · והיא שאמרו נלכה אחרי אלהי׳ אחרים ונעבדם · ואמרו אשר לא ידעתם / הוא שאמר משה לגנות את דבריו / שהשאנביא עצמו אמר להם כן : לפי שטבע האדם נוטה תמיד לחדשות / לראות מה שלא ראה עדיין / ולדעת מה שלא ידע עדיין / ולכן היה מפתה אותם / שידעו אלהים חדשי׳ אחרים מקרוב באו / שלא שערו אותם עדיכם · ואין הפרש בין שיאמר שהוא נביא האלהים · שהם אלהיו / לאמר להם שיעבדוהו / ובין שיאמר שהוא נביא השם יתעלה / ושהוא צוה לאמר אליהם / שיעבדו את האליל ההוא · להיות שותפו בהנהגת העולם / או שהוא גדול מכל האלהים לפניו · אין ההפרש בין זה הי׳ אחר לחלתו / לא תשמע אל דברי הנביא ההוא / או אל חולם החלום ההוא / ר״ל לא די שלא תעשה מצותיו / אבל גם לא תשמיע׳ והסיית הזקן / אין ראוי שתטה ותשמע אליו : ולא תחמלו / וגם כן אין לבקר מאמריו / כי זה שייעד והיה ראוי שהשם יתעלה / יבטל הבינין והאות ההוא / אשר ייעד לבא כדי שלספני עור לא תתן מכשול : כי הנה עשה זה / והביא הדבר לטבעו על עולם · לפי שמנסה ה׳ אלהיכם אתכם / לדעת הישכם אוהבים אותו / בכל לבבכם ובכל נפשכם / וכבר ידעת שהלשון הזה לאחד שלש תכליות :

אם לתועלת המנסה / כדי שידע מה שהיה אצלו בספק / וזה לא יאות בה׳ / כי הוא חוקר לב ובוחן כליות :

ואם לתועלת המנוסה / אם היה לבבו טוב וישר / ויגיעהו הש״י לספין : כדי שתצא מחשבתו הטובה / מן הכח אל הפעל / ויתגלגל עם מעשיו / ויתוסף זכות על זכותו : והוא שאמרו רבותינו זכרם לברכה בב״ר פרשת נ״ד / שאמרו ה׳ צדיק יבחן / היוצר הזה אינו בודק / אלא הקנקנים הטובים : ואם לתועלת האחרים / שיראו ויקחו מוסר מהמנוסה / בראותו נסיונו והעיד בו : והנה אמר שענין הזה נסיון / אם מהדרך השלישי לתועלת הרואים / ואם מן המין השני לתועלת המנוסה / והוא שאמר כי מנסה ה׳ אלהיכם אתכם לדעת / ואין פירושו כדי שהוא ידע : כי אם בעבור שהוא יודע / כמו שפירשתי בלדעת את אשר בלבבך / רוצה לומר לתועלתכם יהיה הנסיון ההוא / בעבור שהוא יתעלה ידע / שאתם אוהבים אותו / בכל לבבכם ובכל נפשכם : כלומר מבלי ספק ופקפוק / ורצה שתהיו אוהבים אותו / תצא לפעל נסיונם : וה״א השכם איננה ה״א השאלה והספק / כי אם ה״א הידיעה / כאלו אמר לדעתו / שאתם אוהבי׳ את ה׳ : כי מי שאוהב אמתית לא יפחד מאוהבו / ולא יעזבהו ולא יבחר אוהב אחר תחתיו / ולכן הזהירם אחרי ה׳ אלהיכם תלכו / רוצה לומר מה לכם עם דברי הנביאים / או החולמים / באותם הנפלך יוה שראיתם בעיניכם / במעמד הר סיני / שאתה הראית לדעת / כי ה׳ הוא האלהים אין עוד מלבדו / ולכן לכם אחר מה ששמעתם שזה באזניכם / לא יהיה לך אלהים אחרים על פני / לא אחר דברי נביאי השקר והחלומות / אשר יגנבו / ופנה אמר בזה ששה לשונות / אחד / אחרי ה׳ אלהיכם תלכו / והשני / ואותו תיראו / ג׳ ואת מצותיו תשמרו / ד׳ ובקולו תשמעו / ה׳ ואותו תעבודו / ו׳ ובו תדבקון / לפי שהם בחינות תיה

לאוי, שלא ישמעו אל הנביא או אל חולם החלום ההוא :

הראשונה מפאת האלוה, רוצה לומר שגם האלהי' האחרים לא ידעום. והש"י הוא אלהיהם, אשר עשה עמהם להפליא. ואין ראוי אם כן שילכו אחרי אלהים אחרים, כדברי הנביא ההוא, שאמר נלכה ונעבדה אלהים אחרים. אלא אחרי הש"י, ועל זה אמר אחרי ה' אלהיכם תלכו :

הבחינה השנית, מפני היראה פן יקצוף האלהים עליהם. כאלו ראוי שייראו מפני קצף הש"י. לא מפני קצף האלהים אחרים, שלא יוכלו להרע עמהם, על זה אמר ואותו תיראו, רוצה לומר ולא תיראו מאלהים אחרים, שאין יכולת בהם :

הבחינה הג' מפאת המצות והאזהרות, כי אם הש"י צוה לא יהיה לך אלהי' אחרים. והאלהי' אחרים צוו בהפך. יותר ראוי שנשמור את מצות הש"י, ממצות האלוה האחר ההוא. כי מצות הש"י עליונות מכל זולתם. ועל זה אמר ואת מצותיו תשמרו :

והבחינה הרביעית, לפי שהקב"ה דבר זה אליהם בעצמו, ושמעו דבריו וקולו. והזכור העכו"ם לא קבלו אותו מפי נביא בלבד, כי אם מפי הש"י. מה שאין כן הענין בכאן. כי אפילו תאמין אלהים אחרים, לא שמעו קולו ודבריו. כי אם דבר הנביא המדבר בשמו. ויותר היה ראוי שישמעו בקול אלהי' חיים. משישמעו אל הנביא, אשר ידבר בשם אלהי' אחרי'. ואינם שומעים קולו :

והבחינה החמשית מפאת העבודה. רוצה לומר אתם נתחייבתם לעבוד את הש"י, ואתם לא תוכלו לעבוד אלהי' רבים. אם כן בחרו לכם, כמו שאמר יהושע את מי תעבודו, אם לאלהי' יתנכר(?) אם לאלהי' אחרים. וידוע הוא שיותר היה ראוי לעבוד את הש"י כפי עבודתו וטובתו. ועל זה אמר ואותו תעבודו :

והבחינה הששית היא מפאת השכר הנפשי, כי אף שנודבק באלהי' אחרי' יספיקו בעוה"ז במה שנעבדים, מה שאין כן. אבל בעוה"ב הנפשות לא יוכלו להדבק בם. והנה יאבד האדם כאלו הם. ולכן ראוי שיחושו יותר לשכר הנפשיי מהגשמיי, וזהו אמרו ובו תדבקון. ר"ל אחרי הפרד הנפש מן הגוף, בה' תדבקון, ולא באלהים אחרים. או יהיה אמרו ובו תדבקון תכלית כל המאמר כלו. אמר ובו תדבקון בעבור שתם הבחינות אשר זכרתי. ותדבקו בה' לא בזולתו. ולא תטו אל דברי הנבי' שקר, או חולם חלום כזב. ולפי שהשגחה המכוונת בכל שלך פנימה, אשר יראת ה' אין ראוי שתעשה את שמך על דברי הזונים, כ"ש שתנער בהם ותענשם אם תוכל. לכן צוה לאוסרו, שהיא במדרגת השגה המיוחדת, להש"י שיענישוהו המיתה בהיותה מיתה אכזרית. וזהו אמרו והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת, כי דבר סרה על ה' אלהיכם. והסרה היא שתסורו מאחריו, ותלכו לעבוד אלהים אחרים. ולדעת רז"ל שאמרו בהוריות פרק ג' ובאלו הנחנקין, שהיה הנביא מתנבא בשם כלל, יהיה כי דבר סרה, בדברו בשם ה' מה שלא צוה אותו. ולמכם דעת רבי יוסי הגלילי בספרי דף כ"ב ע"א. ובגמ' פ' אלו נחנקין שזכרתי, שאמר ראה עד היכן הגיע הכתוב, כיון עובדי עכו"ם שנתן להם ממשלה, ואפילו מעמיד חמה ברקיע אל תשמע להם. ולדעת רבי עקיבא שאמר, חס ושלום שמעמיד הקב"ה חמה ולבנה וכוכבים ברקיע לעובדי עכו"ם, לא איירי אלא במדבר, אלא במי שהיה נביא אמת, וחזר להיות נבי' שקר, כחנניה בן עזור. ואין ראוי שיובן כפשוטו, כי חלילה לנו, שנאמין שהאיש אשר עמד בסוד ה' וישמע את דבריו, ונתאמת לנביא לה', ישוב לנבא בשם עכו"ם. ולא שהנביא שקר יעשה אותות ומופתים בשמים ובארץ. אבל היה דעת החכמים האלה שתורע"ה דבר טוב כמפליג, אף במה שאי אפשר להיות, כי אף אם יראו אדם, שיעשה אותות ומופתים בשמים ובארץ, ואף כי יהיה נביא מכבידי הש"י, לא ישמעו אליו בשום פנים לעבוד עכו"ם. כי המופתי' אין ראוי, שיהיו חולקים על הדבר האמתי בעצמו, ויהיו הם קיומה אל הנמנעות, לאמת מה שהוא בעצמו שקר. ואין ראוי שיסמכו על דברי נביא, ולא על אות ומופת. כי אם על מה שראו בעיניהם, ובאזניהם על הר סיני, כי בעבור זה היה המעמד ההוא לכל אדם כדי שלא יוכל שום אדם להכחישו, כמו שזכר הרב המורה בחלק ב' פרק ל"ט. הנה התבאר מזה שזכרתי, על דרך הפשט, שהכתובי' בנביא שקר ידברו, הלא אמר שיעשה מופתי' כנגד הטבע. כי אם בעתידות שיהיו, אם שידעם מדרך משפטי הככבים, או דרך אחר מידיעת העתידות, ושיהיה ענין הנסיון, בעבור שהניחו הש"י לטבעו : והאמר טוב הפסק ה"א.

ואמנם אם יאמר הנביא בשם ה', להוסיף או לגרוע על המצו' או לבטל דבר מהם שבר התמידי. ולעקור דבר מן התורה, כמו להתיר האסור, או אסור המותר, קבלו רבותינו ז"ל ביבמות פרק האשה רבה ובסנהדרין, שכמשפט הזה יעשה לו מהריגתו. אבל אם יתיר דבר מה הוראת שעה, כמו אליהו בהר הכרמל. אם כבר היה נביא מוחזק שנתאמתה נבואתו, כמו שהיה אליהו בהר הכרמל, שהיה מפורסם וידוע שהי' הוא נביא אמת. בנביא אשר כזה ובדבר כזה להוראת שעה, אליו תשמעון, וחייבי' אנחנו לשמוע אליו. אבל אם לא היה נביא מוחזק, צריך לשמוע לאותו ולבחון נבואתו. והנה יבאו הדברים על זה אחרי כן :

כי יסיתך אחיך בן אמך ונו' עד כי שמוע תשמע.

אחרי שהזהיר על המפתי הראשון, שיתפתה האדם מדברי הנביא או החולם. זכר בפרשה הזאת המפתי השני, והוא מדברי הקרובים. ועליו אמר כי יסיתך אחיך, שהוא בן אמך שהוא גם כן אח. וזכר עליה ראשונה. לפי שמפאת האחוה והקורבה אשר ביניהם, ישמעו יותר זה לזה, ויתייעצו בעניניהם ויאמינו בדבריהם. ואחרי כן זכר, או בנך או בתך שהוא יותר רחוק שיתפתה האדם מהם. כי הם ראויים לקבל את מוסר האב ולמודו לא לפתות אותו באמונותיו. אבל יקרה זה, בהיות הבנים והבנות בחזקת בעלי שכל מאביהם. וזכר אחר כך אשת חיקך. שהיא רחוקה מקורבת האדם מן האחים והבנים. וזכר הרע באחרונה, כי כן היא אל הטבע. אף על פי שיש שכן קרוב מאח רחוק. ולכן אמר בו אשר כנפשך. והנה הש"י פירש אשר כנפשך ולא תכין : ואולי התורה לא חששה לזכור אם ע' האב והאם, אם לפי שלא יוחיל את הבנים לשוב מאחרי ה', ואם לפי שלא יפול עליהם המשפט, כי הרג תהרגנו, ידך תהיה בו בראשונה, כי איך יכה את האדם, שיהרוג בידיו את אביו ואת אמו, אשר החזירה כל כך בכבודם ומוראם. וענין ההסתה לא יפול, כי אם בעיון המסית שבעת או אמתלאות חזקות בדבר. ולכן יראה שתהיה ההסתה, אם בראיות הנביא אשר זכר, ואם בהבלות והשפעות, שיחשבו מהאלהות ההם, שבהם תהיה ההסתה לעבדם. ולכן תאות בבני' ובבנו' החורים על תועלת הבית, ולזה אמר בסתר ר"ל עם היות, שאמר זה בסתר מבלי עדים. הנה אתה לא תאבה לו ולא תשמע אליו, ולא תחוס עינך עליו, ולא תחמול ולא תכסה עליו : ר"ל לא תאבה, ולא תחפוץ ולא תבטה אליו בלב, ולא תשמע אליו, שתודה לדבריו לומר כן תעשה ותעבוד עכו"ם. שאמרתי כי המוד' בפיו חייב מיתה כהודאתו, וכן תרגם אונקלוס: ולא תקבל מיניה. ורש"י ז"ל פי' לא תאבה לו. לפי שאמר ואהבת לרעך כמוך. את זה לא תאהב ולא תשמע אליו, בהתחננו אליך על נפשו. ולפי שאתה תצטרך להיות טוב בעל דין ולהבליענו, ועד להציל עליו, ואוטר לזכות בו משפטו, לכן אמר בו ג' לשונות, לא תחוס, לא תחמול, ולא תכסה, ואמר בוא לשון חמלה, לפי שהיו קרוביו. ואולי יכמרו רחמיו עליהם לחמלה: ובספרי לא תחמול: לא תלמד עליו זכות : ולא תכסה: מהעיד עליו בב"ד, וכבר באו חז"ל במסכת סנהדרין פ"ז, שלא נתחייב המסית בעדות המוכת, אם לא היו שם עדי' אחרים בהסתתו : ובעבור שההסתה היתה מביאה אותו למות עולמית, כמו שיאמר אותו מדה כנגד מדה: המסית בא להרגך בלשונו והסתתו, ואתה הרג תהרגנו וידך תהיה בו בראשונה להמיתו, ויד כל העם באחרונה, ונתן הסבה בהריגה ההיא, אם אשר יעשה הוא בידו, לפי כי הוא בקש להדיחך מעל ה' אלהיך ונו': והרי זה כאלו בא להרגך, כי הריגת הנפש הנה היא קשה מהריגת הגוף: ואת העם לפי שכל ישראל ישמעו ויראו ולא יוסיפו לעשות עוד כדבר הרע הזה, ר"ל להסית שום אדם, להדיחו מאחרי דרך ה' :

כי תשמע באחת עריך ונו' עד בנים אתם ונו': הנה באה הפר' הזאת, לבאר המין הג' מהמפיתים, והוא בהמשך האדם אחר הצבור, והקהל אשר הוא בו. וכבר אמרו בפ' חלק במשנה, אין נס הש"י כגבות עיר הנדחת, עד שיודחוה אנשים, ושיהיו מדיחיה מתוכה: ולמדו דברי' ג"ד זה ממה שאמר, יצאו אנשים בני בליעל מקרבך, כי בידוע הוא, שהעם בכללו לא ישוה להעיז גדול כזה, כי אם בהיות מסיתים ומעירים בדבר, ועם היות שבפרשת המסית אמר, או אשת חיקך, שאפשר שהאשה תסית בעלה: ראו חכמינו ז"ל, שאי אפשר שתהיינה נשים מסיתות לעיר הנדח' כי לא יתפעלו האנשים כלם, מן דברי נשים, לכן התנו שיהיו אנשים: גם למדו ממה שאמר מקרבך, שיהיו מדיחיה מתוכה: והיה זה לפי שאם היו מדיחיה מעיר אחרת, יאמרו להם האחד בא לגור וישפוט שפוט, ולבו ללמד ולהוכיח, ולהדיח את אנשי עירנו ראשונה: ולכן השכל מורה שיהיו מדיחיה מתוכה: והנה שיהיה כזה, ודרשת וחקרת ושאלת היטב, מה שלא עשה כן בנביא שקר או במסית : לפי שבענין המסית היה המוכח עד בדבר, וידו תהיה בו בראשונה, ולא יצטרך חקיר' ובנביא שקר או חולם חלום, היו כל ישראל יודעים בדבר, ולא תפול החקירה בזה : אבל בענין עיר הנדחת, שהוא מפי השמועה, הוצרך לצוות ודרשת וחקרת ושאלת היטב, והרל"ג נתן טעם אחר בזה, והוא שאע"פ שאמרו ז"ל, שכן בדין בדיני מיתות כלם: מ"מ נזכרה הדרישה והחקירה בעיר הנדחת: להעיר אותנו, שכל דבר שבילותו רחוק, אין ראוי שיאמינוהו השופטים, ויענישו את הנפשע עליו, עד אשר דרישה יותר גדולה: ואין ספק שהחטא היותר חמור שבכל התורה, הוא חטא עכו"ם. וכפי אשר החטא הזה, ראוי שיכשלו בו אנשים מעטים, ומפני זה אין ראוי לחשוד עיר אחת, שיושביה כלם יסכימו בעבירה חמורה כזאת. כי אם אחרי דרישה וחקירה רבה: ולכן אמר בו ודרשת וחקרת ושאלת היטב: וכבר נזה גם כן, על הדרישה והחקירה בעדים הזוממי': ובעובד אלהים אחרים בפרשת שופטי', וגם התבאר כבתו: וזכר שבהיות האשר אמת, ונעשתה התועבה ההיא בעיר ההיא, הכה יכה את כל יושבי העיר ההיא לפי חרב: ובספרי דרשו לא יומתו אבות על בנים, בעיר הנדחת הכתוב מדבר. ולפי זה יהיה אמרו, הכה תכה את יושבי העיר ההיא לפי חרב, על האנשים הגדולים באותו עון, לא על הקטנים: אבל כשהוכפשתו אל מסכת סנהדרין בחלקו בזה, והיה

[illegible]

השגה

האומנם

האומנם

ויותר

בטבע המינים הנזכרים / בעבור הרע והחזק המלוכה / כי לא אמר ביזן מזה אליו · ולא זכר לאדם אכילת הבשר בכללו · וכדי שיוכיח שהמינים הטובים והבלתי / כמו שנזכר בפרשה · וכאשר כלו קין והבל בניו / שהיו רועים בהמות אביהם עובד אדמתו / ולקחו אומנות איש כפי דעתו כי הנה קין עשה אומנתו עובד אדמה / לפי שהיה בדעתו / שאין ראוי לאדם על הב״ח / כי אם בהיותו כזון מהמחר מהמחויי / ולכן הביא מנחתו מפרי האדמה / להודות לה׳ על היתרון / שנתן לו על הבהמות · אמנם הבל היה חושב / שהיתרון אשר לו על הבעלי חיים / היה בלבד בענין הממשלה עליהם / אבל לא שיהיה מותר לו נבלתם / כי אם לצורך נכוח ולכן הביא מבכורות צאנו ומחלביהן / והם שנעשה אל הבל · לפי שהודה על ממשלת האדם על הבעלי חיים / אבל לא הגיע מן המות לפי שלא הרגיש בממשלת הנפש כראוי / עד שבא נח והיה בכלם ודעות / כי הוא הרגיש כשאמר נפשו ויצלחה / על כל אשר החיים / הראה לא כחשבו בני האדם אחרי דעתו / כי אם יחידי הדור / ונוח עליהם הזמן שהם והשחית כל בשר את דרכו / כי לא היו חושבים / שהיה יתרון לאדם על הב״ח אלא כל דאלים גבר / וכאשר כראו מימי המבול / ויצא אך נח ובניו מבה הם לעקור אותו הדעת מן העולם · וכשיצא נח מן התיבה והקריב קרבן לה׳ / מדעתו כי האדם היה לו יתרון גדול בכללו / לצוות ולהכריח את בריאו יותר מהם · כשקבל הקרבן מידו / כמ״ש וירח ה׳ את ריח הניחוח · וכדי שבכח לא ישובו לדעת הכל הנפסד · לכן מיד אחרי הקרבן / התיר להם בשר הבעלי חיים כלם / והזהירם על שפיכת דם האדם / למען ידעו שאין כחו ככח הבעלי חיים · כי בצלם אלהים עשה את האדם שיהיה לו נשמה שכלית / יותר נכבדת מצורת הבעלי חיים · ומפני זה היה התר הבשר כולו / להודיעם הדעת הזה מיתרון נפש האדם / על כל נפשות הבעלי חיים / וכדי לעקור אותו הדעת הנפסד מן העולם · וכשנתנה התורה לישראל / שכבר נעקר אותו הדעת / אסר להם קצת הב״ח המולידים עניין ועכירות בחומר ונפשם / והבשר אשר התיר להם / לא דברה תורה אלא כנגד יצה״ר וכמו שאמרו ז״ל בחולין פ׳ כסוי הדם · שלא יאכל בשר אלא לתאבון / וזה דעתו בדרוש השני : נס רש״י בסנהד׳ דברי׳ י״ב כ׳

וגם כי שמעתי דעת אלי בדבר הזה · והוא שלא התיר הקב״ה הבשר לאדם הראשון / לפי שרצה כשיכחו קלקולו וקלקול דורו שאמר אדם ביקר בל ילין / נמשל כבהמות / לא התיר אליו אכילת הבהמות הנמשלות אליו / והנה כשוכל ראה שימשך במעלת הדבר בשכלו / כמו שה״כ קודם לנח / ולכן היה מהראוי שיזון מהם / והיה הבשות אוכל לשלם הנפסד · אמנם עם הארץ אסור לאכול בשר · והוא האמור זה וכו׳ כמו שאמרו ז״ל בפסחים פרק אלו עוברין / שאסור לפתחו בדרך עמו / ושאותר לנחרו ביה״כ שחל להיות בשבת / זכר לפסחנו הוא כמשל בבהמות / ולא יוכיח לאכול ממנו / לכן לא כתוב הבשר לאדם לזכרוני / להיותו כמשל כבהמה · ואמנם לנח ובניו להיותם צדיקים ושיכים לפני הה׳ / כלה הוא יתברך להתיר הבשר כלו · להורות על מעלתם בעצמם / ושהם מדברי דור אנוש · אבל לישראל במעמד הר סיני / כשזכו קבלתם מפני התורה הנמשך מהם · והורתו קנפס להיותם כאותם אל השגת האמונה · ולא היתה אם כן המצוה בשלמות אנשי כלל בעצמה / כי לא המינים כלם / כפי המצות והדבות המקבלים אותם · דף פ״ד

והיותר נכון אצלי בדרוש הזה הוא / שאסר הבשר לאדם מפני שלמותו / והותר לנח ובניו / מפני רעבת טבעם / וביאור זה הוא / כי תוכחת האדם בשנים היא טובה ונאות מאד · לפי שלפשיעות׳ יליד דם נקי ובלתי רותח / אשר גשמו ויושב התכונה מאות להשגת השכל / ולהשתעבד התאוות הגשמיות / אל הנפשיות ועם שהיה גוף בנה רבה לאריכות הימים לפי שכבר שהרכבות / בדברים הגזכלים שנית אל הנפסד · והבתתים הם יותר בטוחים מהעפוש / ומרוחקים להפסד / אמנם מזון הבשר הוא בהפך כל זה / כי הוא מוליד דם רותח לחומרי / נוטה ומוכן לאכזריות ועזות / והתגברות בורון / והוא מוכן להתעפש / ומביא מהרה אל המות / והבשר מה שאמרו באיגרת הב״ח / לחוד האכזריות ושפיכות דם מכם כמו שזכרו · וכרבות ה׳ לישר דרכו אדם הראשון / ולהדריכו במעגלי צדק / והגיעו לשלמותו / צוה עליו שיתפרנס מהצמחי׳ / היותר גלויים אשר יש בהם פרי עץ זורע זרע / ולא שיאכל בשר כי בזה יהיה יותר מוכן / להתגבר שכלו על כחותיו / אשר ואם היה׳ הכונה בבריאתו ועם זה יורחק מן הנפסד והמות / וכאשר החל האדם לרוב / והרעו מעלליהם והשחית כל בשר את דרכו · אף על פי שהיה מזון מן הצמחים ולא מן הבשר / עד שנתחייבו כלייה בימי דור המבול · ראה ה׳ שלא היתה ההנהגה הטובה / אשר נתן לאדם מועילה בהם / כפי תכונתם / ולכן התיר הבשר לנח וזרעו / כאומר אכלו מה שתרצו בין מן הצמחים בין מן הבשר · כירק עשב נתתי לכם את כל / לפי שכבר אין תקוה / ברוע תכונתכם / שתתוקן ע״י ההנהגה / כי אם ע״י עונש · ולכן היו תחלת הדברים / לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם / כי יצר לב האדם רע מנעוריו / ולא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשיתי · וביאר שתביא מכתו / ושכבר שיבורר רבים והוא יתנו עוד כל ימי הארץ / זרע וקציר וקור וחום / וקיץ וחורף ויום / ולילה לא ישבותו / שהם

הדברים אשר בהם יתנהגו · ולכן התיר להם את הבשר להיותו עם רוע בזמנו ומיד כל רמש / אשר הוא חי / לכם יהיה לאכלה · ולפי שלא יתנהג התר לבא לאכול הבעלי חיים / בהיותם חיים / אמר אך בשר בנפשו דמו לא תאכלו · ר״ל / אך בשר בעוד שעם דמו בנפשו / שהוא בהיותו חי לא תאכלו / והיא אוהבת אבר מן החי · והזהירם ג״כ על שפיכת דם האדם כדי שלא יבואו שלא מהתר אכילת הב״ח · הנה א״כ לא נאסר הבשר לאדם כי אם לתכלית שלמותו / ולא הותר לבני נח / כי אם להיות יצר לב האדם רע מנעוריו · ורלה הב״ה שלא תועיל ההנהגה הדקה בהם / ולכן התירם לאכול מה שירצו וכמו שיעשה הרופא לחולה / כשיתייאש מרפואתו שיתיר לו לאכול כל דבר כפי רצונו / ואמנם בהר סיני / כשבאו ישראל לכלל שלמות׳ רצה הב״ה שלא יהיה לאכול מכח הבשר / ובכלל כשם הוא בשר וגרם טבע עליהם · ולא היו נמדרגת השלמות כאדם הראשון · ולא היה ג״כ ראוי להתירו כלו / כי לא היו כבהמה מגולחים / ומתייאשים מן הרפואה כדור המבול · אבל התיר אליהם הבשר / הטהור והנאות / להוליד דם ממוזג / לשכבם להתנהגות השכל ולהשתעבד להשגתו · ואסר להם המאכלים שהיו בהפך זה · וכבר העירו חז״ל בספרא פרשת אחרי מות / על הדעת הזה / אמר רבי תנחום בר חנילאי משל לרופא שנכנס לבקר שני חולים / אחד יש בו כדי לחיים / ואחד אין בו כדי לחיים / וזה שיש בו כדי לחיים / אומר לו דבר פלוני לא תאכל / וזה שאין בו כדי לחיים / אמר כל מה דבעי הבו ליה · כך לאומות העובדים / שאין מהם עד זכריהם / כירק עשב נתתי לכם את כל · אבל ישראל שהם לחיי העולם הבא · אמר את זה תאכלו / ואת זה לא תאכלו / הדא הוא דכתיב כל אמרת אלוה צרופה · הנה העיד על הדעת האמיתי הזה ואמתתו ושלמותו · ויתבאר מכל זה שאין שום כפירה ית׳ / והדבר הוא כפי הכנת המקבלים ואין מה שרציתי בו : נס ויקרא רבה פ׳ י״ג

עשר תעשר את כל תבואת זרעך וגו׳ עד מין שבעשבים וגו׳ קשר הפרשיות הללו ועניינם / יתבאר לך אחר שאמשיל לך משל · מבן אדם גדול ונכבד / הלך לעבוד את המלך / ולשרתו בחצרו / כדי שיהיה אהוב אצלו / ויקבל שכרו הטוב והכבוד · ולכן יצוהו כל אותו בעל ואוהביו / שיעשו הדרך אשר ילך בה / כדי שישרת את המלך לרצונו / וימצא חן בעיניו ולא ירחקהו עזות דבר / ויקדם הדברים כלם / שידיעוהו בכר מערכת העם ומהמלך וטובת החוש לפניו שיאכל טובה ברכה · ואחרי זה יצוהו / וילמדוהו בית המלך והיכלו · כדי שידע לבא שמה · ולעבוד את עבודתו / ולראות את פני אדוניו / ואחרי זה ילמדו אותו / שלא יתנוב להיכנס מלבו / דרכי עבודת אדוניו / כי יחטא ולא ימצא פניו · אבל שישים מנעת פניו / תוך המלכות / ותחי המלך אשר יעשה אותם האדם וחי בהם / עליהם אין להוסיף / ומהם אין לגרוע · עוד יזכרו לו / שלא יצחק את אדוניו / עוד כל ימי הארץ · ולא יעבוד אדון אחר / כי יקנא בו ויאבדהו · והז״ע שאדון גדולים / ימתנו לקשר בחלבו ולבבו לעבוד אדון אחר / לא ישמע אליו · וגם שיהיה מוכית אחיו או קרובו / לו יאהב לא · כי עבודת המלך / תהיה יותר מחויבת אצלו מכל קרוביו · וגם שעירו ומדינתו / ימרדו על המלך / הוא ימאס בזולתו / ויעבדהו תמיד לא יסור מאחריו / ועם זה ילמדהו ג״כ / שיהיה בתקון גופו / ושערו ומלבושיו / את ראשו לא יפרע / ובגדיו לא יפרום · כי בן מות / לראות פני המלך / ומסרת לפניו / עוד ילמדוהו / שלא יאכל כל תועבה / שזה ראוי לבן כשר עובד אדונו / לא לאסור לפניו מלכים יתינב ואחרי זה יפילו אותו / וילמדוהו על שלמות מדותיו והפרם בכדיבות / שהוא התכלה היותר משובחת / בכדיבים רבי המעלה :

ופתרון המשל הזה / כך הוא / שישראל זרע אברהם יצחק ויעקב / באו לעבוד לפני המלך ה׳ / ולעמוד לשרתו כל הימים / לכן לאדם מרע״ה / כשהוצג אשר העבודה הזאת / אם ישמעו אותה כראוי ועם אם ישמעו בה כמו שכתוב / ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה / ולמדם מיד אחרי זה מצות בית הבחירה / כי היא מקדש מלך והיכלו / כדי שידעו ללכת שמה / לראות שלש פעמים בשנה · וכמו שכתוב לשכנו תדרשו ובאת שמה / והזהירם אחרי זה / שלא ישמעו ולא ימשלו בעבודת המלך · בבקשתם עבודות אחרות מדרכי כנען / כי לא נזהרה הזאת / כי אם נקיים מצותיו / ולא מהבנות חכם או נביא / שיהיה להדיחם מדרך השם / ולפתות בעולם ללכת לעבוד אלהים אחרים / ולא להסית אחי ובנים וקרובים / כי עבודת המלך ראוי שתחשב בעיניו מכל הקרובים / וגם שיבער את כלו מתמכים נוכרד ונצמד / לא ילכו אחריהם / ולא יעזבו את עבודת מלכם · ועם זה הזהירם / ג״כ על תקוני רפים ושלא יתגודדו ולא ישימו קרחה בין עיניהם למת / כי יותר ראוי / שיהיו יתמשים לעבודת מלכם אשר ישרתו לפניו / ועבר אחר / וכמו שהזהירם על התיקון הזה / הזהירם ג״כ בתוכלם / שלא יאכלו כל תועבה / כי בנים הם לה׳ ואין ראוי שיאכלו מאכלות עבים ונכים / כפרות היושבים בערי הפרזות · ולאחרונה הזהיר׳ על שלמות המדות / בענין הנדיבות ובזה התחיל פרש׳ עשר תעשר · ושאר הפרשיות הנמשכות / עד סוף הפרשה / שאין בהן יסודרות בענין הנדיבות והתחיל ביותר קל / והלך ליותר חמור / וכל המאוחר בפרשיות / הוא יותר קשה בענין הנדיבות / מן הקודם אליו וכמו שיתבאר · ואחר קשר הפרשיות מהסדר הזה :

גם תוכל לאכול / שלפרשיות הראשונות / הזהיר משה רבינו לישראל
שיעבדו את השם יתברך / במחשבות / ובמחשבות / ובדברים הנפשיים /
ועתה כתב הלכות ובדברים הגופניים / לקיים מה שנ' / ואהבת את יי' אלהיך
בכל לבבך ובכל נפשך / ועתה בפרשה הזאת בא ללמדם / איך יעבדו אותו
בממונם ותבואותיהם / לקיים מה שנאמר ובכל מאודך / ומצות
המעשר שהוזכרה בכאן / אינה מצוה מחודשת / כי כמה פעמים / הוזכרה
בתורה על המעשר / אבל לפי שבפרשת קרח אמר / ולבני לוי הנה נתתי
כל מעשר בישראל לנחלה חלף עבודתם וגו' / פשט הכתוב שאם יתנו אדם
שכל המעשרות יהיו ללוים / לכן רצה לבאר זה בכאן / ולהודיע
שאותו מעשר הנזכר שם / הוא המעשר הראשון / ושאמר אותו המעשר
הראשון שנתן ללוים ישראל / עוד המעשר שני אינו ללוים / אבל הוא נאכל
לבעלים שהם בירושלם / ואחר כך תלה שנאמר ברמז / המעשר השני
הוא גם כן / שהרי נאמר כי את מעשר בני ישראל / אשר ירימו ליי' תרומה
נתתי ללוים לנחלה וגו' / כי באמרו אשר ירימו ליי' שהמצוה על המעשר
הראשון / שבשעה היו מפרישים אותו / היו אומרים ליי' / מורה שהיה שם
מעשר אחר / שלא ירימוהו ליי' כי המאמר הזה / בא במקום שכלל ופירט
שם / שהם צריכים האדם מתבואתו ליי' / הוא אשר יתן ללוים / שזהו המעש'
ראשון / וזהו ידוע שהיה גם מעשר שני / שאינו ליי' / מורה לומר לתתו
ללוים כלה אבל הוא לבעלים / הנה ז"כ באמה המעשר הראשון שביאור
והמעשר השני נקבע ובירור / ולכן הוצרך משה לבאר כאן שאין המעשר
השני / ולא זכר כאן דבר מהמעשר ראשון / ולא ג"כ מהתרומה ומעשר התרומה
לפי שכבר התבאר אחר כך היטב :

וענין מצוה הזאת הוא / שאחרי שהיה מבדיל האדם מתבואתו
תרומתו לכהנים / והמעשר ראשון ללוים / עוד היה מבדיל
מתנה מעשר שני / ולא היתה מוציאו בכל השנים באופן אחד / אבל
בשני שנים זה אחר זה / אחרי השמטה היה נאכל לבעלים בירושלם / ובשנה
השלישית היה נותנו לעניים / בשערים / כי לא היה / באותה שנה מוליכו
לירושלם לאכלו שם / ועל זה אמר עשר תעשר את כל תבואת זרעך / היוצא
השדה שנה שנה / כ"ל שיעשר את תבואתו / היוצא / אלא בשני השנים /
הסמוכים לשמטה זה אחר זה / ולכן אמר שנה שנה / שיהיה זה בשתי שנים
ועליהם אמר עשר תעשר / ופשט לפרש / עשר תעשר / על שני המעשרות
ואמר עשר על מעשר ראשון / שכבר הוא נזכר במה שקדם / ותעשר על מעשר
שני / שבו אמר בקבוע ובאר הנה בשלמות / והזכר שבשתי השנים האלה
יאכלוהו / לפני יי' אלהיו אותו / מעשר שני / במקום אשר יבחר / לשכן שמו
שם / חז יוכן כדבר הראוי לפעלים / והוא מעשר דגנך תירושך ויצהרך /
ששם השלשה דברים צריך אדם להוציא מהם מעשר / ואמר גם כי יאכל שם
בכורות בקרך וצאנך / שאף הבכורות היתה / שמכלתם לכהנים / שיאכלו
אותם שמה / ובפרק קמא דתעניות / רבי יוחנן / אשכחיה לינוקא רק"ס
דריש לקיש / אמר ליה אימא לי פסוקך / אמר ליה עשר תעשר / אמר ליה
מאי עשר תעשר / אמר ליה עשר / בשביל שתתעשר /
אמר ליה ומי שרי לנסויי להקב"ה / אמר ליה הכי אמר רבי הושעיא הון מה
שנ' הביאו את כל המעשר אל בית האוצר / ובחנוני נא בזאת / אמר יי'
צבאות אם לא אפתח לכם / את ארובות השמים / והריקותי לכם ברכה
עד בלי די / מאי עד בלי די / אמר רבי יוחנן / עד שיבלו שפתותיכם /
מלומר די די / א"ל אי מטאי להתם / לא צריכית לך / ולרבי הושעיא רבך
הנה נאמרו עשר / כלשון מעשר / ותעשר כלשון עושר / ואמרו למען
תלמד ליראה את יי' אלהיך כל הימים הוא לתת הכונה / ר"ל שם היות
אתה ובניך ובנותיך / ועבדך ואמתך תאכלו / המעשר הזה / כמו שאמר
בתורה / ותאמר שם כן את תועלת נכונה / בהנאה מאכל התבואות /
אחרי שזו [illegible] / דעלך [illegible] תועלת [illegible] / והוא שכשתפריש
אותו המעש' / והוליכך אותו לירושלם / לאכלו שם / לשם מצוה לפני יי'
תלמד ליראה את יי' / ותקנה שם מדה טובה הזאת ותהיה למדת היראה
בעשותו הדברים האלה לשם מצוה / ולהתלמד במקום / כנודים
הקדושים / שבזה הדרך יקנה בנפשו תכונה טובה / שההכנעה
לנסיון וירא / וגם תהיה הלמידה ההיא במקום
שכהני יי' בעלות / אלם שמה / עם המעשר לאכלו לפניהם /
ילמדו אותו דעת ויראת יי' :

והנה אמר וכי ירבה ממך הדרך / כי לא תוכל שאתו / וכי ירחק ממך
המקום / כי יברכך יי' אלהיך / שהם ארבע פנות שאמר בכאן
כי זו אחר זו : להגיד שבכל אחד יש בדבר הזה שני מונעים
האחד כשירבה הדרך / והמונע השני שלא יוכל שאתו / ונאמר שניהם אם
רבוי הדרך / כי ירחק ממך המקום / ואם מפני כי לא תוכל שאתו / והיה
מפני שברכו השם / תלד תלד בתבואותיו ויהיה המעשר שבמות רב כל כך
שלא יוכל שאתו שמה / וזה שאמר כי ירבה ממך הדרך / שהוא המונע
האחד / כי לא תוכל שאתו / שהוא המונע השני / ובאר שם רבוי הדרך / כי
ירחק ממך המקום / שזה הוא ירבה ממך הדרך / אם אמרו כי לא תוכל
שאתו / כי יברכך יי' אלהיך / כי מפני רבוי הברכה / יהיה המעשר רב / עד
שלא תוכל שאתו / הנה בביקורה אחר מהמונעים האלה או שניהם /
ונתת המעשר השני הנזכר בכסף / כ"ל שמכרהו / וצרת בכסף / ותקנה שמי
בכסף אחר / והלכת אל המקום / אשר יבחר יי' אלהיך / ותקנה אותו

בכסף / הדברי' הנזכרי' אשר תאוה נפשך מה שבלו ושמחה ואכלת לפני יי' :
וחבר זאמר וצרת הכסף בידך / והלכת אל המקום / ואמר בכסף ולא אמר
זהב לפי שהכסף הוא טוב / לקנות מהם הדברים / אשר יאכלו / מן הזהב
שיספק להתעלות / ויפסיד איזה דבר / וכבר התבאר בפרשת בחוקותי / שאם
יפדהו יוסיף חמישיתו עליו / ולא זכרו כאן כי לא בא במקום הזה / כי אם
לבאר מה שלא התבאר במקום אחר / ואמר וצרת הכסף בידך / שיזהר
בשמירתו מאד / שלא יאבד ממנו כדי שיגיע אל המקום ההוא לאכלו לפני
יי' בשמחה וטוב לבב / ואמרו והלוי אשר בשעריך לא תעזבנו / הוא להזהיר
שיהיה עמו / וישבהו על שלחנו כשלותו לשמוח לפני יי' / וכבר זכרתם
פי' זה על המעשר ראשון / כי בענין שזכר על המעשר שני / ואמר לא תעזוב
שתתנו מידי טובה במעשר הזה / השני לבדו / כי כבר / תתן על כן המעשר
ראשון כי אין לו חלק ונחלה עמך / ולא נתן לו כי אם לחמו / כי אם המעש'
הראשון ההוא / ואחרי שביאר מה שיעשה מהמעשר השני הזה בשני
שנים עד מה יעשה ממנו בשנה השלישית / והוא אמרו מקץ שלש שנים
תוציא את כל מעשר תבואתך בשנה ההיא / ואמר שלא יוליך אותו לירושלם
ולא יאכלו אותו הבעלים / כמו שהיה הענין בשני השנים הראשונים :
אבל יניחו בשעריו / וזהו שאמר והנחת בשעריך / ובא הלוי והגר והיתום
והאלמנה אשר בשעריך ואכלו ושבעו / ואמר למען יברכך יי' אלהיך להגיד
שלא ירע לבבו / בתתו המעשר לעניים / שהם בעתם גר ויתום ואלמנה
כי על הרוב הם העניים / לפי שבשכר זה יברכהו יי' בכל מעשה ידיו וברכת
יי' היא תעשיר / והנה המעשר שהיה בשנה השלישית נקרא מעשר עני / לפי
שהוא לעניים ואינו לבעלים כמו שזכרתי / הנה התבאר שאחר שבת השמטה
השתי שנים הסמוכים יפרישו מעשר שני לאכול בירושלים / ובשנה השלישית
יפרישו אותו לתתו לעניים / ובשתי שנים הנמשכות אחריו / יעשה כדת
השנים הראשונים / ובשנה האחרת כדת השנה השלישית / וזו תכלית שבת
השמטה וכן תוכח הגלגל / ועל המעשר השני הזה / נתחייב בירושלם ויאמר
בערתי הקדש מן הבית וכמו שיתבאר שם :

מקץ שבע שנים תעשה שמטה וגו' עד כי יהיה בך אביון / אחרי
שהזהיר על המעשר שני / לאכול בשתי השנים בירושלם /
והעניים בשנה השלישית בשערים / הוסיף להזהיר על נדיבות אחר / והוא
יותר קשה על האדם / והוא שילוה ממונו לחבירו / על מנת להחזיר
ולפרוע / שיתן לו עת ועדנים / ואחרי כן לא יהיה לו רשות לגבות אותו
ממנו / כי הנה המעשר אינו קשה כל כך / לפי שכבר הפרישו כבר הכרזו על
מנת כן אבל זה הלואה כדי שיפרעוהו / הנה תקנה שבלו אבדתו / והנה
נחלק השמטה יש בה חלקים / האחד שמטת קרקעות / והחלק הזה מבמט'
כבר בא בהר סיני בפרשת בהר סיני / והשני הוא שמטת כספים
שישמוט האדם לחבירו / מה שחייב לו בשטר או בעל פה / והנה שמה
לו זכר שמטת הכספים / כי אם בקיצור / רב / כלומר ושבתה הארץ שבת
ליי' / שתהיה השנה ההיא כשנת בראשית / וידוע הוא שבשנת בראשית לא
היתה זריעה וקצירה בארץ / ולא היה שם נוגש ומוכר הלואות / ולכן אמר
שתהיה השמטה כן שבת ליי' / ואמר ג"כ שבת שבתון יהיה לארץ / שהוא
שאמר כלל / הענין פרט שם שמט' קרקעות / ולכן לא הוצרך לבאר אותה
כאן / כי אם שמטת כספים / שלא התבארה שמה / ולכלול שני חלקי
השמטה / אמר כאן מקץ שבע שנים תעשה שמטה / והשמטה ההיא תוכן
כשמיטת הקרקעות / ולא זכר עוד ממנה / לפי שלא היה צריך / ואמרו וזה
דבר השמטה / על החלק הב' שהוא שמטת כספים / כאלו אמר וגם זה דבר
השמטה / והוא שמוט כל בעל משה ידו / ולפי זה לא יהיה אחרו / וזה דבר
השמטה ביאור גדר השמטה לדברי המפרשים כי אם ביאור חלק אחד מהשמטה
אשר לא התבאר שמה / ואמר ז"ל מקץ שבע שנים / בתכלית שבע
שנים / כי בידוע שאחר שש השנים / תהיה השנה השביעית שנת השמטה /
ולהיות הראש והסוף קצות הדבר / אומר על התחלה מקץ והרמב"ן
פירשו לברכה פירש / בקץ שהוא בסוף השבע / שנים שעברו / והיא השנה
השביעית שנת השמטה / כי הנה נעצרה / והאחד הוא ראש אותו מכלל
והעשירי הוא סופו / ובכן הוא / והנה אמר שמוט כל בעל משה ידו
לפי שהלוה ממון מחבירו / יצטרך מקיעת כף לפרוע / כהלואה ההיא לזמן
קצוב / וכאלו פתן ידו בערבון ולכך מכונה עד / זמן הפרעון / והנה
צוה השם יתעלה / שבבוא שנת השמטה ישמט / ויעזוב האדם כל בעל משה
ידו / כלומר כל איש שהיה משה ידו / שנתנה בערבון על מלוה
שם / וכבר פירשו רבותינו זכרונם לברכה במ' דשבועות / ובגיטין פרק
השולח / שתחלוה על המשכון / אין השביעית משמטת / וכן את
אחיך תשמט ידיך / ולא המוסר שטרותיו לבית דין / כי הנה עקר
השמוט שמט / אינם בערבון ביד שמט בשנה ההיא / והתנה בזה /
אשר ישה ברעהו / לא יגוש את רעהו להגיד שאם הלוה נעכוו / יורנת
לפרוע אל שהלוה מה שהלוה לו / אף על פי שהיה שנת השמטה /
שאינו אסור לקבלו / כי הענין הוא שבעבור שישה ברעהו לא יגוש את רעהו
ואת אחיו כי קרא שמטה ליי' / ופרכם שלכבוד השם יתעלה / היה מצוה
שמטתו / ולכן אין רשות ליגוש את חבירו עוד / על מה שהלוה לו / אבל
אם רוצה לפורעו מדעתו / עם היותו יודע שהשביעית משמטת / יכול המלו'
לקבלו ממנו ואמר את הנכרי תגוש / ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידיך /
כלומר נוכרי / את הנכרי אשר לא מבני ישראל הוא / תוכל לגבות ממנו את
שהלוית

[illegible]

בי יהיה

[illegible]

את כספך / עם עוני בצדקה • אבל יהיה כספך / כי יש עושר ועוני עד / וכאשר תתן לעניים • מן ירבה ומן ימעט / אתה וכל אשר לך / והטעם השלישי הוא / אמרו כי לא יחדל אביון מקרב הארץ / ר"ל / ראוי הוא לכל אדם בעל שכל / שלא ירע בעיניו מעשה הצדקה / כי הגוזר אותם יוצא לך / ומי יודע / אם תבא אתה היום או מחר לידי עניות / ויהיה בעיניך מעשה הצדקה / כי גלגל הוא החוזר בעולם / ואם עלוב ואביון יהיה בידך / אולי בניך או בני בניך יצטרכו להם / כי לא יחדל אביון מקרב הארץ / יהיה מי שיהיה • ולפעמים תהיה אתה או בניך / ע"כ אנכי מצוך / פתוח תפתח את ידך לאחיך / לעניך ולאביונך בארצך / שהם ג' המדרגו' אשר פתחתי / אחד הקורבה / ואחד הרחוקים לאביון / ואחד השכונות אשר בארץ / שארץ השכנים לכלות / ולזאת זה לזה / וזה מי שנפרע / כי לא יחדל אביון מקרב הארץ / שבכל יום הולכים / ההולכים אחר שרירות לבם / אנשים ומתכבדים / בהיותם שמנים עבים ודלים / לפי שכעסכם / יעשו הם גדולים ונכבדים / כמו שתתהלך קנת המשכילים / והחכמים עשירים בידם גלגל ומשתנה / לפי שהמכוון אבלו של זה / יעיד על שלמותם בעניכם / לא קיימתם האלהים אחד / שהם יקנו כהם / ויתקיימו תכלית החיוב / וכמו ג"כ החכם / איש יכה מפה את איש אחיו / וכתוב ואחז ואין בית / ולפעמים אחר הדין המסובב / אמר פתוח תפתח לו / די מחסורו אשר יחסר לו ולא ירע לבבך בתתך לו / לאמר איך אעזוב את העני הזה / או אחריך בידו בעוני שלא יוכל לו דבר / ושמה יודע איזה תכלית הגמול על העני / ואיך יוכל עוד לפטור לו / כי לא יחדל אביון מקרב הארץ / ר"ל שאלו העניים שיבאו כל היום לפניך / עניים מרודים מגורי הארצות / והם יבוא תכלית עמך / אם תלוה מפני הדבר הזה / על כן אנכי מצוך לאמר / פתוח תפתח את ידך / לאחיך לעניך ולאביונך בארצך / כתן לו עזה נכונה / שלא ירעה בעולם [illegible] כי די מה שידעה [illegible] העניים /

הנה התבארו הכתובים והותר הספק הי"ד :

כי ימכר לך אחיך

העברי וגו' עד כל הבכור / אחר שזכר מיני הצדקות הנזכרים כלם / הביא ענין

העבד / כי גם הוא יהיה בגבות השמטה / וזכרו באחרונה / לפי שזה הדין מהצדקות / ולכן הוא יותר קשה מהשלש צדקות / ולזאת לפי שיתחבר בו / מדת העבד והצדקה / והב' לפי שמתוכם יורד הדבר על האחרת / כי מלבד שנמכר עני ובגבות השמטה / וצדקת הזכין יעשה עוד הצדקה בהוצאת לעבדים / וזמכך גם הוא על האחרות / וג' לפי שהעבדים הנמכרים לרקים לצרכיה' / לא היה ראוי שיבא בשביעי' / ולהיות הדין הזה מהצדקה קשה מהאחרו' / לכן זכרו באחרונה / והנה המצוה הזאת כלה כברכת המשפטים / וביאור בה מאה כניעו בכאן / שבשבר [illegible] חנם / לא תשלחנו ריקם / אבל שהענק תעניקהו / מצאנך מגרנך ומיקבך / לפי שבשביעית עמו / יהיה לו מה שיאכל / והנה אחר אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו / לאמר שלא ירע לבבו כתתו אל העבד הזה / היוצא מעמו מאשר ברכו לו / כי לא יחסר הוא מתת אליו ותעניקו / כי אם תאמר ברכו ה' יתן לו / כמו שברכתי במעלה / שאחד נותן בצדקה מה שאינו שלו / כי אם מהש"י וכן אמר החכם* מן לו [illegible] / ותתן טעם כבן במצוה הזאת / באומרו וזכרת כי עבד היית וגו' / כלומר ולכן שתפדה העבדים ותעניק אותם / כי כן עשה לך ה' שבהיותך עבד במצרים פדאך משם / ולא הוציא אתכם ריקם כי אם ברכוש גדול / והיה כי יאמר אליך לא אצא מעמך / והיה זה המצוי להכבוד / כי אהבך ואת ביתך / או מפני הטובה וקבלת [illegible] / והוא כי טוב לו עמך / הנה שלא יבקש [illegible] / [illegible] לבד כי אם שירצע / ובבר [illegible] / והרצעתם° פרשה ב' ע"ד [illegible] / הבנה טוב העבד / [illegible] כי לי בני ישראל עבדים / ולא עבדים לעבדים / והלך זה וקנה אדון לעצמו ירצע / [illegible] / כדי שלא יחפוץ עבד אחר / [illegible] / ויהיה [illegible] / [illegible] / לא [illegible] / ולפי שבאר העבד [illegible] / לא ישכון [illegible] / לא יקשה הדין עליו / ולא [illegible] / אחר לא יקשה בעיניך / בשלחך אותו חפשי מעמך / כי משנה שכר שכיר עבדך שש שנים / ר"ל אין זה אליך הוכחה כלל / כי לי בני ישראל עבדים / ואין אחד מהם נמכר לעבד עולמי לגמרי אלא / אבל היה עבד [illegible] שש שנים / ועל [illegible] / לכן כל [illegible] / [illegible] / והלכה המצות [illegible] / [illegible] / יברכך ה' אלהיך בכל אשר תעשה / [illegible] / כי משנה שכר שכיר / עבדך שש שנים / [illegible] / [illegible] / [illegible] שנים או לאחת או לשנה :

כל הבכור אשר

יולד בבקרך ובצאנך וגו' עד שמור את חדש וגו' / אחרי שזכר מיני הצדקות האלה כלם /

אשר יקדש והתחלתם בשער שני הצדקה בירושלם / ומהם אחריו אשר מיני הצדקות מכספם / וצדקות הלוים ותלית העבדים / רצה לגמור עוד ענין הבכורות • לפי שהיה חייב להוליכם בירושלם / ולאכלם לבבך לאכלם שם לפני ה' / והנך הבין זאת המצוה למועד הפסח / לפי שהבכורות בגשו עליהם עם מצות הפסח / ולכן תראה בפרשת כי אל פרעה / שגם ה' לאמר על זאת המצוה / כאמרו קדש לי כל בכור / וכאשר צוה פרעה את המצוה הזאת לכם / התחיל ותקן יציאת מצרים / שכאשר ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה / אשר יצאתם ממצרים וגו' / והיה כי יביאך ה' אל ארץ הכנעני וגו' / והעברת כל פטר רחם לה' / הנה התבאר שענין הבכורות בתוך למצות הפסח / ולכן נזכר בזה בתוך אליו / וגם היות שכבר נזכרה שזה המצוה הזאת / והבכור היה פטר רחם / הנה ראה לבאר כאן ה' דברים / האחד שיקדיש בכור פטר רחם לה' / והשני שיקדשו עליו שם קדושה מיום לידתו / והוא אמרו כל הבכור אשר יולד / הנה גלה שהבכירה היא בלידה / בראשית הפטר רחם / והב' שלא יעבוד בבכור שורו / ולא יגוז בכור צאנו / והוא הדין לשאר הדברים שאסורים כלם בהקדשן / והג' שלפני ה' אלהיך תאכלנו במקום אשר יבחר / וכבר כתבו המפרשים שנפרשה עם כל ישראל יחדו / והנה הפסוק' בכללם / ולכן נזה נתקן הבכורות / בין שיהיו לשראל בין שיהיו לכהנים או ללוים • ואמר תאכלנו על ככה / שהוא כאומר בתכלית הבכורות / אבל שיהיה לפני ה' / וכו' שיהיה שנה בשנה / ר"ל שלא יהיה הבכור יכול לגמור בידו / כי אם כל שנתו / וזה כדי שיוליכו לכהן בגדלותו / לא יותר מזה / והה' שיהיה תם בלא מום / וכי יהיה בו מום / לא ינשכו לפני ה' / אבל עכ"ז ככר יכנה בו קדושה / שלא יעבוד בו ולא יגוז אותו ולא שאר כעבודות / לפי שכבר הוקדש מן הבטן / אבל לא יאכלוהו לבית הבחירה / כי בשעריך יאכלנו הטמא והטהור לא הבעל / אבל לא יאכלוהו בקדושה / כ"א הטמא והטהור יחדו כמו שיאכל הצבי והאיל / הטבי והאיל מבלתי שחיטה / אבל עם היות שאינו נקרב על המזבח / הנה לא תאכל / רק את דמו לא תאכל / על הארץ תשפכנו כמים :

שמור את חדש

האביב ועשית עד בחג שבועות תספר לך / להיות השכל האומר דבק באומר / הנה יקנו לו נחברים מקרובו / שלא יתנהו בשכל הנבדל מאומר / ואחד מהספרו נחתן הוא נגשו / אל ההבנות החושיות והדמיוניות / עד שזה שלא יוכל נכם תקנה עליו כנאתו / וכחסרון שני הגוף מהחומר / הוא הבכחה הבשלמה בלתי אחד בעצמו / וכ"ש מהיר שבדור / אשר כבתם הבריה והמבגד / ולהיות הבכל מכל דבקותו בחומר / איזה דבקות שיהיה / שינעהו הנבהרים הקשורות האלה / הנה כשרבה הש"י להשלימנו / בדעתינו באמתיו / תקן לנו המקראות האלו / כפי מה שאמר ותקן החסרון הראשון / במה שצלנו כמעשי אותות ומופתים אשר ראו עינינו / לאמת מציאותו והשגחתו / ויכלתו בבלתי בעל תכלית / ותקן החסרון השני / במה שצוה לזכור יציאת מצרים מידי שנה בשנה באופן שכרו לא יטה מורעטו / ומפני זה צוה שמור את חדש האביב ר"ל שיהיו טהרים ונשמרים בו / להיות זכר עבה לנפלאותיו / וכלל באומר הזה עוד / שמתכלי הדברים המאוחרים / שיתאות ויכסוף הדברים ההם קודם בואם / ויאמרו שיהיה מאחרי הנעשם / וכמ"ש נבלו מעדני ושבתי ופרי מתוק לחכי / וכן צוה שישמרו את חדש האביב / ר"ל שיחשבו ויקנו בלבם כדבר הנכסף / וישבחו בו אחרי בואו / וכבר כתב הר"א בן עזרא שירתך החדש הה ומן אביב / בעבור שהיה אביב כאשר יצאו ממצרים / וגם כן נקרא החדש הזה ניסן ושמו הראשון / כאשר בא בספור בנין בית שלמה / ולכולם נקראו כינן / כשמות אשר קבלו מבבל / והוסיף שישמרו ויקבעו את זמן נויו / כדי לעשות פסח לה' / כי זמן תכלית הבחירה והתקומה / ולפי זה לא יהיה אמרו / ועשית פסח עם בנויו שנעשה כן / אבל לבבוש לאשר יתכה ויקבע לחדש האביב / כדי לעשות פסח / וכמו שיאמר והגיד לשה תלה זה הטעם / טעם היות / באמרו כי בחדש האביב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה / ר"ל שבעבור שבאותו חדש יצא ממצרים / לכן ראוי שיעשו בו אותו הפסח / ואותם שאמרו לילה / אין ראוי שיובן על יציאת פרעה בלילה / כי אם שצוה להיות הפסח / שוכר שיהיה בלילה / ויותר נשמע מכתוב כן / שאמר את חדש האביב / ועשית פסח לה' אלהיך / כי בחדש האביב הוציאך ה' אלהיך יזכיר וזבחו שתמצה יהיה בלילה בלילו יאמר ועשית פסח לה' אלהיך לילה / כי בקדש בחדש הוציאך ה' אלהיך ממצרים / ושאמר בזה הפסוק הו"ו :

ולפי

שפשכחם בא על פרטם / צוה על תכלית הזבח בכללם רוב / באלו הבזרם ומקום / דברים אלו התבארו שתם יהם היות אכילת הזבח / במקום אשר יבחר ה' / ולא בשעריו / כי זה לא נתבאר עדיין / ולכן בא במקום הזה ענין הכתובים / שאמר ולכן הקדשם / בני הבכורות / אבל בשלמים בירושלם / וגם על כאמור / וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר / במקום אשר יבחר ה' / לשכן שמו שם / וכבר הודעתיך דעת חכמינו / שכאשר נמשך לאחריו הפסוק וכו' / ועוד ג' נביאים הבהמות / וזה שאמרו וזבחת פסח לה' אלהיך כאן / כי משפטו יהיה כפסח / ועוד נקרא חגיגה לשלמים / ויותר בכן סוף דבר / הנה רצוני שאם בא בענין / שאמר וזבחת פסח לה' אלהיך

אלהיך / ולא האריך בו עוד / כי כבר התבאר חקת הפסח שמה / אבל הודיעו
שהאוכל הפסח יובא צאן ובקר לחגיגה / כי היה החיוב / בעלותם לראות
את פני י"י / שיבואו שמה בפני חטאת ונדבת ידם / שלמי חגיגה שהיו אוכלים
עם בתיהם / והלוי והגר / והפסח היו אוכלים אותו על השבע / ולכן כתב
הרמ"בן / וזבחת פסח לי"י אלהיך צאן ובקר / בטעם ראשון שחטו לוי /
רוצה לומר שיקבר גם וא"ו הכנוי / ויהיה כאלו אמר וצאן ובקר / הנה אם
כן זכר ענין הפסח בקיצור / לפי שהתבאר במה שקדם / האמנם הרחיב
המאמר בביאור שלמי חגיגה / שיזבחו שמה שהוא מהדברי' / אשר ביאר כאן
משה רבינו / וכן הרחיב הביאור / בטעם המצה והפסח כמו שיתבאר •
• והותר עם זה הספק הי"ו ?

והנה הזהיר שלא יאכלו חמץ עם הפסח / ולא די שבאותו יום
על הפסח יאכל החמץ / כי אם גם שבעת ימים שלמים
יהיה איסורו • וזהו אמרו / לא תאכל עליו חמץ / ז' ימים תאכל עליו
מצות לחם עוני / רוצה לומר / שבחשר יאכל לחם כל שבעת הימים / יהיה
מצה ולא חמץ / ואמר לחם עוני / לתת תואר המצה שהוא לחם עוני /
שהעניים יאכלו הלחם מצה • לפי שאין להם זמן פנוי / להחמיץ הלחם
ולעניותם / הם כ"כ זריזים בתקון אכילתם / וגם לפי שמספיק יותר / כי
ככה הלחם מצה / קשה מאד להתעכל באצטומכא / ולכן יאכל האדם ממנו
מעט / ממה שיאכל מן החמץ / וכמו שזכר יצחק הישראלי בספר המסעדי' /
ולפי שזכר בזה / מצות הפסח ומצות המצה / נתן הטעם בכל אחד מהם /
אם לענין המצה שזכר בכאן / באמרו כי בחפזון יצאת מארץ מצרי' / כי היו
המצרים ממהרים אותם לצאת / עד שאפאו ולא(?) את הבצק / אשר הוציאו
ממצרי' עוגות מצות / כי לא חמץ / כי גורשו ממצרי' ולא יכלו להתמהמה /
וכמ"ש בהגדה / מצה זו שאנו אוכלי' על שום מה / על שום שלא הספיק בצקם
של אבותינו להחמיץ / עד שנגלה עליהם הקב"ה וגאלם וכו' / וכבר הקשו
על זה אנשים / איך נתן זה הטעם למצה / כי הנה נצטוו בה אל פרעה(?) /
זה הקדוש ברוך הוא על המצה / קודם יציאתם ממצרי' / ולא היה א"כ /
בעבור שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ / שאם היה כן / היתה המצוה
אחר המעשה / כמו שהיה בענין השבות(?) • אבל מין שקדם הצווי למעשה /
יראה שלא היה מפני זה / כי אם בעבור שבזה השם יתברך עליו בא(?)
המצות / אבל התשובה בזה הוא / שהשם יתברך צופה ומביט הנהגות שהיו
קודם היותם / ורצה להראות את ישראל יציאתם ממצרי' שהיה במהירות
מופלא / וכדי שהם ירגישו בדבר ויתנו אליו לב / לכן צוה אליהם קודם
היציאה / שלא יאכלו חמץ כי אם מצה / וכאשר בא עליה' מהירות היציאה /
בין מתחלתה כלם על לחמם שלא יחמץ / מפני הצווי האלהי שכבר קדם
אליהם / וכאשר יצאו וראו / שלא הספיק בצקם להחמיץ / וגם עם יציאתם
אפו את הבצק אשר הוציאו ממצרי' עוגות מצות / הכירו וידעו מהירות
גאולתם ויציאתם כמה היא / הנה התבאר לך / שהיתה מצות המצה / אשר
נאמרה להם במצרי' / כנה(?) לשיכירו מהירות יציאתם / שהיה הנס הגדול /
ודקדק אם כן דברי בעל ההגדה בטעם המצה / שהוא מפני שלא הספיק
בצקם של אבותינו להחמיץ / והקדם הצווי לפעל הנס / כדי שירגישו ויכירו
בו' / ואחרי שנתן טעם למצה / נתן גם כן טעם לפסח / ועליו אמר למען
תזכור את יום צאתך מארץ מצרי' / שהפסח היה זכר / שפסח השם יתברך
על בתי בני ישראל / ביום ההוא שמתו הבכורות / ולכל בני ישראל לא יחרץ
כלב לשונו תמיד / כי זה היה רצוי / לזכרו כל ימי חייך • ואחרי שזכר ב'
מצות האלה פסח ומצה / ונתן הטעם בכל אחת מהן / רצה לתת גדר
תוספת(?) בכל אחת מהן לשמירתן / כי הנה לענין שמירת המצה / ושיבור(?)
אכילת החמץ נתן גדר גדול / באמרו ולא יראה לך שאור בכל גבולך / כי
כאשר לא יראה לא לבד בבית / אבל גם בכל הגבול / לא יבא האדם לאכלו /
ולענין גדר הפסח / אמר ולא ילין מן הבשר / אשר תזבח בערב / ביום
הראשון לבקר / כי בזה יהיה זריז ומשתדל לאכלו בלילה / בדעתו שאם יותר
יהיה נותר / ויותן לבית השרפה / ואמנם אמרו אשר תזבח בערב / ביום
הראשון לבקר / אפשר לפרש היום הראשון על יום ארבעה עשר / שהוא ראשון
וקודם לחג ואיננו חג :

והיותר נכון אצלי / שיום התורה בשבת ובמועדי' הוא מערב עד
ערב / והלילה הוא חלק מהיום הבא אחריה / ולכן עתה
היום הראשון / הוא ליל פסח הראשון / יאמר הכתוב שמבשר הפסח אשר
יזבח בערב / שהערב ההוא הוא כבר ביום הראשון / לא ילין ממנו עד בקר
אותו יום הראשון / אבל יאכל אותו בלילה / וכמו שכבר נקבלה בפרק איזהו
מקומן עד חצות / ולפי שחצות הלילה / הרי הוא מהבקר ° וכו' ידרש זבחי' נ"ז
הכתוב הזה שלשה זמנים בערב כבא השמש / מועד צאתך ממצרים / שהם שעות
הלילה וכו' / וכבא השמש תאכלנו / ומועד צאתך ממצרי' אתה שורפו /
לפי שהיתה יציאתם בבקר / ולפי שכבר יש אצו שני ספקות במצות האלה /
רצה משה רבינו עליו השלום להתירם :

האחד שאם היה הפסח זכר ליציאת מצרים / למה א"כ לא יעשה
אותו בשערי' / כיון שהם מהארץ הנבחרת אשר נתן י"י להם /
ולא יעשו אל אותו מקום / ללכת לזבוח את הפסח בירושלים ?

והספק השני שאחר שהפסח והמצה תלויים זה בזה / יתחייב שכמו
שאכילת הפסח תהיה חובה בירושלים / ככה אכילת המצה
שבעת הימים / תהיה חובה בירושלים / וזה יהיה אליהם טרח רב ועמל
מגדול / בעמדם בירושלים שבעת ימים בזמן הקציר / שהוא תקון התבואות /
כל שכן בהיותו צריך לשוב שמה לרגל חג השבועות :

הנה להשיב לספקות האלה / אם לראשון מענין הפסח / אמר
לא תוכל לזבוח את הפסח / באחד שעריך אשר י"י אלהיך
נותן לך / רוצה לומר / אף על פי ששעריך הם מהארץ הקדושה / אשר י"י
אלהיך נותן לך / הנה זבח הפסח כפי הדין והדבק האלהי / תורתו
העליונה / לא תוכל לאכול אותו בשעריך / כי אם אל המקום אשר יבחר
י"י אלהיך / לשכן שמו שם / תזבח את הפסח בערב / ר"ל שם בחר י"י בהיות
העבודה הזאת ולא במקום אחר / ואמנם בענין המצה אשר הספקת /
אם תהיה אכילתה כל שבעה בירושלים / ראוי שתדע שאין הכונה האלהית
שתשב כל שבעת ימים שמה / אלא אחר שתזבח את הפסח כו"ב / ועם זה
ובשלת ואכלת / שזה על שלמי חגיגה אמרו / שיעשה ביום הראשון / אחרי
שיזבחו את הפסח / ביום הראשון מהחג ואכילת השלמים / כמו שהתבאר
מיד / ופנית בבקר והלכת לאהליך / רוצה לומר אחר אכילת הפסח /
ובישול השלמי' ואכילה כלה / שזה חובה שיהיה בירושלם לפני י"י / אבל
זה הוא ביום הראשון / משם ואילך ופנית בבקר והלכת לאהליך / ר"ל
לאהלך ולשעריך / וגם בשעריך שש ימים תאכל מצות הנה א"כ התבארו
הכתובי' האלה על שרשם / והותר הספק הי"ו במה שזכרתי / שלא באו
מצות הפסח והמצה מעורבים ומבולבלי' / כי אם בסדר יפה / ותקון הדברי'
כראוי / והותר הספק הי"ח במה שפירשתי / ולא ילין מן הבשר אשר תזבח
בערב / ביום הראשון לבקר / על ליל ראשון של חג הפסח כהלכתו / והותר
הספק הי"ט / במה שהתבאר שבא פסוק / לא תוכל לזבוח את הפסח / להתיר
הספק שהיה אפשר שיקשה בו / ושאין בו מותר כלל / ושמה שאמר ובשלת
במקום אשר יבחר י"י / ידבר בשלמי חגיגה / ושאין גם כן כפל / במה שאמר
בענין המצה ב' פעמים / כי הנה היה זה כפי צורך הדברי' / והותר הספק
אשר בו כמו שפירשתי / והותר ג"כ הספק הכ' / במה שאמר ופנית בבקר
והלכת לאהליך / במה שזכרתי שזה נאמר אחרי אכילת הפסח ושלמי
חגיגה / שביום הראשון יבשלו ויאכלו הזבחים / ואחריו אמר ופנית בבקר /
והותר גם כן הספק הכ"א / באמרו ששת ימים תאכל מצות / כמו שזכרתי
שלא בא כאן לחייב על המצה / כי אם להודיע שאחרי הפניה מן המקדש /
יאכלו המצות בשערים / ששת ימים / לפי שכבר עבר היום הראשון שעמו
היו ז' הימים שאמרה התורה / וזה אמרו וביום השביעי עצרת לי"י אלהיך /
לא תעשה מלאכה / לפי שלא יחשבו / שכיון שעשה הבדל בין היום
הראשון / ושאר הימים האחרי' / בזה שישבו היום הראשון במקדש בשמחה
ובששון / ושאר הימים הו' בזה שילכו לבתיהם ויעשו צרכם / שלכן לא יהיו
כל ששה הימים שוים בקדושתם • מפני זה הודיעם / ששבעה הימים יהיו
שוים באכילת המצה בשערים / אבל בענין איסור מלאכה אינם שוים /
כי היום השביעי הוא עצרת לי"י / והוא יום קריעת ים סוף / ועצרת
הוא גם לתפלות / מלשון וזה יעצור בעמי • יאמר אותו יום שעמדו על
הים / מלך הקב"ה עליהם / וכמ"ש י"י ימלוך לעולם ועד / כי בא סוס פרעה
ברכבו ובפרשיו וגו' / ולהיותו יום המלכת הקב"ה על עמו / ראוי שלא
יעשה בו מלאכה / ויהיה יום יותר מקודש מן שאר הימים הששה / ובזה הותר
הספק הכ"ב / שלא אסר המלאכה ביום הראשון / ולא בחג השבועות וחג
הסכות / לפי שזה כלו כבר התבאר בפרשת אמור אל הכהנים / וסמך על
מה שבא שמה / ובהיותם ברגל וכ"ש ביום הז' מבואר הוא שלא יעשו בו
מלאכה / כי היה עניינם לזבוח לאכול ולשתות ולשמוח לפני י"י / ואמנם
ביום השביעי מהפסח / הוצרך לבארו מפני היותם / כן יחשבו שכל שבעת
הימים יהיו שוים בקדושתם / כמו שזכרתי / כי לא בא אדון הנביאים לבאר
כאן / מה שכבר התבאר אם לא הדברים שיחייבם סדר הדברים וצורך
הספור / וכדי לא יהיה בספק אם יפול בהם / ולכן זכר חג הסכות / ולא
יחי' האדם / כי כבר נזכר במקומו :

שבעה שבועות תספור לך וגו' / עד חג הסכות תעשה לך /
למה שהיה זכרון המועדים במקום הזה / כמ"ש הרמ"בן
לבאר בו מצות הראייה / ושיהיו ישראל בשלש הרגלים האלה / לפני י"י
בבית הבחירה / לכן אחרי שביארו בחג הפסח / רצה לבארו גם כן בחג
השבועות / ואמר שזה החג בזמן ונמשך לחג הפסח / ולכן מנו היה אחרי
שבע שבועות מהפסח / וביום החמשים יהיה בגבולו / וענין מהחל חרמש
בקמה / כבר התבאר בפרשת אמור אל הכהנים בזכרון זמן החג / אבל
ביאר כאן בזה החג שלשה דברים / הראשונה שיקריבו בו שלמים ונדבות /
ועל זה אמר ועשית חג שבועות לי"י אלהיך / מסת נדבת ידך אשר תתן /
אשר יברכך י"י אלהיך / וכמ"ש רז"ל במעשר שני פ"ה / אכילה לשובע מביא
מן החולין / ושנית מן המעשר / וכן הגזר כולן מן המעשר / וכפי השבע
שאמר / שהוצרך לומר כן בחג השבועות / ולא אמרו בחג הפסח / לפי
שבפסח היה מביא אדם כל מעשרותיו / ונדריו ונדבותיו ובכורותיו שהיו
לו עד אותו זמן / ולפי שמחג הפסח עד חג השבועות / אולי לא יהיו לו
מעשרות / ולא בכורות ונדרים להביא במקדש / כי כבר הביאם בחג הפסח
שעבר / זה ימים מעטי' / לכן הוצרך לומר לו בזה החג / שיעשה אותו מסת
נדבת ידו / כי אף על פי שלא יהיה לו מעשר להביא / ולא בכורות לתתם
לכהני' / ולא נדרי' לעולות ולשלמי' / הנה מאשר לו יביא ויעשה שלמי חגיגה /
ומפני זה עצמו צוה בזה החג הזה ושמחת לפני י"י אלהיך / אתה ובנך ובתך ועבדך

ושמחת והלוי אשר בשעריך / והגר והיתום והאלמנה אשר בקרבך / ולא היה עליו בפסח / לפי שבחג הפסח בהיות לו זבחים הרבה / ברכות הטובה רבו אוכליה • ובמקום שיש תאכל ושתה / שם שמחה בסכות • אבל בחג השבועות שלא היה להביא דבר מהקדש / הוצרך לצוותו שעל כל פנים יביא תאלו / לשמוח שם / ולא ימעט שמחתו בעבור זה • אבל ישמח הוא ובניו ובני ביתו / והלוי והגר והיתום והאלמנה אשר בשעריו כאשר היה בחג הפסח שהיה שמח בכל התבואה והקדשות / וגם זה ביאר משה רבינו עליו השלו' כאן / רוצה לומר תכלית השמחה בימי חג הזה • וזכר בו עוד עליה ברגל וכמו שכתוב במקום אשר יבחר י"י אלהיך / לשכן שמו שם / כי כל זה לא נזכר עדנה • ולפי שהיה הרגל הזה עמל גדול לישראל / שאחרי שהלכו לבתיה' ימים מועטים / קהל גדול ישובו הנה לירושלים לחג השבועות • לא יתמהמהו שמה מחג הפסח עד חג השבועות / בהיות הזמן ההוא [illegible] ובלן בשדה • ולב האדם עליהם / לראותן בכל יום / לדעת מה יהיה בהן וגם מרשי המזלות זו אחר זו ומאשר להם ולא מן ההקדש / אולי יקוטו גם כן • מה שלא היה כן בחג הפסח / להיות הביאה הראשונה • ולא בחג הסכות / שהיו כבר אסופות בבית מן השדה • מפני זה הוצרך לומר בחג הזה בפרט / וזכרת כי עבד היית במצרים / ושמרת ועשית את החקים האלה • רוצה לומר לא ירע בעיניך / על כל העמל הזה / וזכור תזכור כי עבד היית במצרי' / והיה לך טורח ועמל רב / וברכה מעוטה • וכאשר תזכור זה באמת / תשמור ותעשה את החקים האלה • ואף על פי שיהיו בעיניך / כחקים שאין להם טעם • כי בעבור שיביאך שמה / לא יהיה לך עמל רק אותה ושמין • ולפי שקבל חסד גדול / כמו שהיה יציאתך ממצרים • היינו בלתי ראוי / שיהיה משתדל בעבודת מי שהוציאו משם / ושילך פעם אחר פעם / לתת לו הודאה עליו ושישמח ברגל פעמים רבות • הנה הותרו בזה הספקות / שלשה ועשרים והארבעה ועשרים והחמשה ועשרים • והנה ענין החג ומשפט כמותו / כבר בא בגלוי בפרשת המועדים • וכן לא ראה לזכור בו / כי אם ענין מצות הראייה • ועליית ההיכל ושמחה / כי היא היתה הכונה המעולה בזכרון המועדים האלה כלם :

חג הסכות תעשה לך וגומר • עד סוף הסדר • ראה אדון הנביאים עליו השלום / לזכור כאן חג הסכות עם היות שכבר התבאר בפרשת המועדים / אבל ביאר כאן בו עוד שחייב לחוג את החג הזה / כל שבעת ימים בבית הבחירה / כי זה לא נזכר שמה • והזהיר עוד כאן על השמחה / שלא נזכרה שמה בפרשה • ואמנם פירוש הכתובים וענינם כך הוא • שכל בני אדם אחרי אסיפת תבואותיה' / יבאו שמחות וגיל / ישתבחו בברכתם / ורבוי תבואותיהם • וכמו שאמר הנביא על זה / אל תשמח ישראל אל גיל כעמים וגומר • גרן ויקב לא ירעם • ולפי שישראל בזמן הזה / היו תבואותיהם כלם / נאספות מן השדה הושע ט׳
ומכונסות בבתיהם / והלוים כבר קבלו מעשרותיהם ונדבות וביכורי' / כי על כן נקרא חג האסיף לפי שהוא אחרי אסיפת התבואות • הנה מפני זה חג הסכות תעשה לך שבעת ימים / ולא אמר כן בפסח / ולא בחג השבועות • רוצה לומר / חג הפסח תעשה לך / או חג השבועות תעשה לך כי אם בחג הסכות • כאלו אמר / הנה עתה בעצמך היית עושה חג הסכות שבעת ימים באספך • רוצה לומר בעבור אסיפתך התבואות / מגרנך ומיקבך • ושמחת בחגך • רוצה לומר / וידוע הוא גם כן שתשמח בחגך אשר תעשה על זה אתה ובנך ובתך / כי כל בני הבית שמחי' ברכות הטובה ואסיפת התבואות / וגם הלוי והגר / והיתום והאלמנה אשר בשעריך • כי כן דרך העשירים / לתת לחם לכל אדם / בהיותם מצליחים ומתברכים בתבואותיהם • וכמו ששלח דוד לאמר לנבל / כי על יום טוב באנו • הנה אם כן / כל זה ידוע הוא / ומעצמך אתה בעצמך היית עושה החג הזה / מבלי מצוה כי אם מעצמך / לשמחת אסיפת תבואתך • ולכן הנני מבקש ממך / שתעשה כל זה לשם מצוה ולעבודת השם יתברך / וזהו אמרו שבעת ימים תחוג לי"י אלהיך / במקום אשר יבחר רוצה לומר אותו החג שהיה ראוי שתעשה מעצמך / תעשה אותו לי"י אלהיך • ועשה אותו במקום אשר יבחר / לא בשעריך / כי זהו מה שתעשה לשם מצוה • ולא יהיה לך עמל בעלותך שם / ותוכל לשבת שם כל שבעת ימי החג / ולא היום הראשון בלבד כמו שהיה בחג הפסח • ולא יום אחד בלבד / כמו חג השבועות / כי אם שבעת ימים שלמים תשב שמה • וזהו אמר שבעת ימים תחוג לי"י אלהיך / במקום אשר יבחר • וראוי הוא שתעשה החג אליו • לפי שהוא הנותן לך כח / וברכת התבואות • וראוי אשר להודות עליהם / והוא יברך אותך בכל תבואתך לשנים הבאות • ובכל מעשה ידיך / שהוא הבחירה או המסבות • ונתן הסבה למה ישב בירושלים בחג הסכות כל שבעת הימים / ובפסח ובשבועות לא ישב כי אם יום אחד • ואמר והיית אך שמח • רוצה לומר שהנה בחג הפסח ובחג השבועות / בהיותך ברגל היה לבך טרוד / על התבואות שהיו בשדה • אבל עתה שכבר אספת אותם / וברכך י"י אלהיך בכל תבואתך / ובכל מעשה ידיך תהיה אך שמח / מבלתי מחשבה אחרת כלל / ולכן ראוי שתשב שמה בשמחה כפי מה שפירשתי • הנה הותר בזה הספק הכ"ו / שאין יתור לא בזכור שבעת ימי החג / ולא בזכור השמחה כפי מה שאמרתי :

ואפשר עוד לומר כי בכלשונה בזה על החג / באמרו חג הסכות תעשה לך שבעת ימים / ואחרי אספך תבואת הגרן והיקב / הזהיר על השמחה / כמו שאמר ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך / ועבדך ואמתך • כי ברכות הטובה / כל בני הבית יגילו וישמחו / וגם הלוי שקבל מעשרותיו / ישמח והגר והיתום והאלמנה / שקבלו צדקות ומעשר עני בזמנו • ואחרי שפירש על זה / כן לצוותו שהחג ההוא אשר יעשה / יהיה בבית הבחירה לא בשערים • הנה הוצרך לאמרו שבעת ימים תחוג לי"י אלהיך / במקום אשר יבחר / כי לא יעשה כמו שעשה בפסח / שאחרי היום הראשון / כאמור ופנית בבקר והלכת לאהליך • כי הנה היתה זה / לפי שהיה לבו טרוד או בענין תבואותיו / וגם כן לזאת הסבה בעצמה היה חג השבועות יום אחד / כדי שלא יתעכב אדם בירושלים / וילך לקבוץ תבואותיו • אמנם עתה באספך מגרנך ומיקבך / ראוי שתשב בירושלים כל שבעת הימי' / ושלא יהיה לך טרדה בלבבך כלל / אבל תהיה אך שמח מבלי מחשבה • וכלל כך כמו אמר והיית אך שמח / להגיד אז שם ישמח ויגיל בחג הסכות / יהיה שמח וטוב לב כל השנה • ואם תתעצב בראשית השנה בעצבון תאכלנה / כי כן טבע התחלות השתם בחלקי אשר המתח יבא • והנלכה בלי כנה יתכן דוס כל הימים • וראוי היה שיזכור השמחה / ויזהיר עליה בחג הסכות ובחג השבועות / לא בחג הפסח • שמלבד הסבה שנתתי בזה למעלה / עוד נוכל לומר / שהיה בפסח לב האדם / טרוד על התבואה / להיותה כלה בשדה / ולא יוכל לשמוח • אמנם בחג השבועות / כבר היו קוצרים הקצירים • ולכן היה להם כבר קצת שמחה / עם אותם התבואות שקצר • ובחג הסכות היתה השמחה כפולה ומכופלת / ולכן אמר בו ושמחת בחגך והיית אך שמח • והנה אדון הנביאים הביא זכרון החגים האלה בשלשתם / לא בבחינת ענינם / כי אם במה שהיה חוגם בבית הבחירה / ולכן לא זכר מצות הלולב • ולא זכר גם כן שמיני חג עצרת / ולא שאר מועדי י"י יום תרועה ויום הכפורים • ולא זכר קרבנות המועדים האלה תמידי' כסדרן ומוספין כהלכתן / לפי שהדברים האלה כלם כבר באו בפרשת אמור אל הכהנים / ובפרשיות המיוחדות אליהם • ולא רצה משה רבינו / כי אם לזכור החגים האלה / מדי עלותם בית י"י • ולכן אחז הדברים / באמרו שלש פעמים בשנה / יראה כל זכורך את פני י"י אלהיך / במקום אשר יבחר / בחג המצות ובחג השבועו' ובחג הסכות / ולא יראה את פני י"י ריקם וגומר • רוצה לומר / הכלל העולה מכל הדברים שאמרו במועדים האלה / הוא לבאר כמה שני דברי' אלא התבארו במה שעבר במקומותיהם • האחד עליית ישראל לבית הבחירה בג' החגים האלה וזהו שלש פעמים וגומר • והשני שיביאו שמה נדרים ונדבות ושלמים וזהו אמרו ולא יראה את פני י"י ריקם אבל איש כמתנת ידו • וביארו ואמר שלא יתעסו / שיאמר איש כמתנ' ידו אבל תכונת נפשו בנדיבות / כי כפי רוב התבואות והברכות אשר לו יצטרך להביא • והותרו עם זה הספקות הכ"ז והכ"ח :

והנה נשאר אלי לדעת בזה ג' ידיעות • האחת למה היו הרגלים שלשה / לא פחות ולא יותר / ואומר שהיות זה שישראל קבלו מהשם יתברך ג' חסדים גדולים • והם יציאת מצרים ומתן תורה • וירושת הארץ • ולכן טוב שיעלו לביתו שלש פעמים בשנה • בחג המצות להודות לי"י על שהוציאם ממצרים • ובחג השבועות להודות לפניו / על שנתן להם את התורה • ובחג הסכות להודות לפניו על הארץ ועל תבואותיה / ויהיו ימי חג הפסח ז' ימים לא להיותו הקף בינוני / כמו שזכר הרב המורה פרק מ"ג חלק שלישי כי אם לפי שמעת שיצאו ממצרים עד שנכנסו בים היו ז' ימים / ואכלו מן המצות אשר הוציאו ממצרים / כל אותם שבעת ימים / ואז נטבעו המצריים והיתה התשועה שלמה / וכמו שאמר ויושע י"י ביום ההוא את ישראל מיד מצרים וירא ישראל את מצרים וגומר • אז ישיר משה / וכנגד אותם השבעה ימים / היו ימי חג הפסח גם כן שבעה • אמנם חג השבועות היה יום אחד / כיום מתן תורה שהיה אחד ומיוחד / וכמוהו לא יהיה • וחג הסכות היה גם הוא שבעת ימים / מפני שבעת המינים שנשתבחה בהן ארץ ישראל :

והידיעת הב' מה הם התועלות המגיעות מעליית הרגל • שבעבורם הזהירה התורה כ"כ • על העליה לראות את פני י"י ג' פעמים בשנה • ואומר שהיו התועלות בזה חמשה :

האחד להודות לי"י על כל הטובות אשר עשה עמהם / אם ביציאתם ממצרים / ואם במתן התורה האלהית בהביאו אותם אל הארץ הנבחרת • וכמו שאמר דוד אנה י"י כי אני עבדך / אני עבדך בן אמתך / פתחת למוסרי • לך אזבח זבח תודה / ובשם י"י אקרא • נדרי לי"י אשלם נגדה נא לכל עמו / בחצרות בית י"י וגו' • הללו את י"י כל גוים / שבחוהו כל האומים / כי גבר עלינו חסדו • תהלים קט"ז ט"ז

והתועלת השני הוא / כי בעלייתם לרגל / יתקיימו בידיהם העקרים התוריים • ויאמינו בינולת האל • ויזכרו את מעשה י"י כי נורא הוא / אשר עשה עם אבותיהם • ולזה בזה אותם / שיאמרו בהבאת הבכורים הידוי ארמי אובד אבי / אשר בו יגידו נפלאות השם ית' ויעשו במצרים • ובמדבר • ובירושת הארץ :

והתועלת השלישי כדי שיראו בעיניהם הכהנים הנכנסים בבית המקדש תמיד / ויראו עבודת בית האלהים / והכהנים בעבודתם והלוים בדוכנם • ותכנס בלבם אהבת הבית וקדושתו וקדושת המשרתים • ומעלת השכינה אשר שם :

והתועלת השביעי · הוא שתהיה האהבה וההכרה ביניהם · וזהו קרובים ומיודעים / להיותם אלו עם אלו / ברכיהם אשר יבשרו קרבתם אלו קרבתם / וכזה יתרבה השלום ביניהם · הלא תראה מרשעת ירבעם / כאשר אמר להשיב אחיה בין בני ישראל ובין בני יהודה עזה / שלא יעלו בני ישראל לחוג לירושלם / לפי שזה היה מסבב ביניהם האהבה והקשר :

והתועלת השמיני / בלמידת התורה / והתרת הספקות הנופלות בהבנת המצות · כי הנה כל אדם בעירו / אם יתחדש עליו ספק / או פעמות בתורה / או במצוה מן המצות יבא לבית המקדש וישאל פי הסנהדרין / ויגידו לו את דבר המשפט · והנה בכל עיר ועיר ישראל היה בית דין / וכאשר המצוה כי יפלא ממך דבר למשפט / בין דם לדם ובין דין לדין ובין נגע לנגע / ואמר וקמת ועלית אל המקום וגו' · ואין ספק שכל זה היו עושין בזמן הרגל / כי או בעלותם שמה ישאלו פי החכמים על כל דבר מסופק אצלם · וכזה או מתלמדים ומשתלמים בדרכי התורה והמצות בעליה הזאת · ולכן אחרי מה שהזהיר כאן על עליית הרגל / באה מצות שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך / ופרשת כי יפלא ממך דבר / להיותם דברים מתיחסים לעליית הרגל / וכמו שאזכור בפירושו · הנה התבאר לך במה שפירשנו שהסדר הזה / ר"ל בדבר ראה אנכי / יורו מאד רבינו / לבאר בו המצות המיוחדות לבית המקדש · ולכן התחיל בדיני בית הבחירה ואחרי שלא יעבדו במקדש מעבודת הגוים ההמה לאלהיהם · ואחריו פרשת נביא שקר / והמסית ועיר הנדחת להיותם מתיחסות · והיה דינם בסנהדרין / שהיו יושבים בלשכת הגזית במקדש ואחרי זה הביא פרשת בנים אתם לה' אלהיכם / להגיד שלהיותם בני ביתו ועולי מקדשו יהיו בני אל חי · וכענינים הזהיר / בענין המאכלים המותרי' ההמה · ואחר הזהיר במעשר השני / שהיו מוליכים אותו למקדש / ואוכלים אותו שמה / מלבד השנה השלישית / שהיה נאכל לעניים בשערים / ואחריו בשמטה ופרשת האביון והעבד העברי / שהוא יוצא גם כן בנביעי בשמטה · שהם שופכי הצדקה והמיטה · ואחר כך דין הבכורות שהיו גם כן נאכלים בירושלים / ומצות הרגלים שהיו עולין שמה / כחג המצות וכחג השבועות וכחג הסוכות : הרי לך הסדר הזה בקשורו / שכ כלו כיתה קשורה / לבאר הדברים המתיחסים למקדש · השם יתברך ויתעלה שמו המקודש ומבורך / יתקדש שמו המגולה / ותרוממם על כל ברכה ותהלה : נשלם סדר ראה :

פרשת שופטים

ואמנם הספקות הנופלות בסדר הזה / כפי הצעת הסמוך בכתובים / הלא המה שתים ועשרים :

הספק הראשון במה שהרבה כאן / להזהיר על הצדק / אם באמרו ושפטו את העם משפט צדק / ושנית באמרו עוד לא תטה משפט וגו' · שענינו כלו הוא על הצדק / ושלישית באמרו צדק צדק תרדוף / ולמה תוך כדי דבור / יזהיר אל השופטים פעמים שלש בהיות באזהרה זאת · וגם כי אמרו למען תחיה וירשת את הארץ / הוא שכר כולל לישראל · ולמה יחדו לאזהרה / שהזהיר את השופטים לעשות צדק / והיה השופטים לבד המה יירשו את הארץ :

הספק הב' בסמיכות האשרה והמצבה באו במקום הזה / כי הנה מהמו' האלה / כאשר באו למעלה / בסדר ראה אנכי כאשר זכר מקו' בית הבחירה ואיסורי עבו"ס / שם היה ראוי שיבא על האשרה ועל המצבה / לא בכאן אחר מצות השופטים / ועוד כי איך אמר / ולא תקים לך מצבה / אשר שנא ה' אלהיך / והנה מצינו שבנו אותה האבות / כמו שבא ביעקב / והאבן הזאת אשר שמתי מצבה ואיך אמר שנאה הש"י · וגם אחרי זה היו מקריבים בבמות / עד שנבנה בית המקדש / ומהו ההפרש בין המצבה והבית ורש"י כתב שנאה הש"י המצבה / לפי שעשאוה הכנענים חק עכו"ם / וכבר כפת עליו הרמב"ן / שגם הכנענים היו נוהגים בעבו"ס שלהם מזבחות / דברים ז' כמו שכתוב את מזבחותם תתוצון / ואת מצבותם תשברון / ולמה לא שנא ע"ז כ"ב הש"י גם את המזבח :

הספק השלישי / באמרו לא תזבח לה' אלהיך / שור ושה אשר יהיה בו מום / כי הנה המצוה הזאת / כבר באה בפרשת אמור אל הכהנים ומה ראה לשנותה כאן / וגם כי כתב רש"י / שבאה לבאר כל דבר רע שם שהוא אזהרה למפגל בקדשים / על ידי דבור רע / הוא דבר רש שדרשו בספרי / דבר רע מלשון דבר שפתי' והרמב"ן כתב שהזהיר המצוה הזאת בעבור ישראל המקריב / שלא יפגל במחשבה / ולדעתי היה ראוי שיזהיר המחשבה / לא על הקרבת בעלי מומין / או דבר רע שכתוב ג"כ למום · ועוד שאם היה שהזהיר על הקרבת בעלי מומין / ולמה לא הזהיר גם כן על המקריבים / שלא יהיה בעל מומין כמו שבא שם בפרשה :

הספק הרביעי במה שהביא כאן עונש היחיד / העובד עבו"ס והיה ראוי לזכרו / אצל פרש' המסית למעלה / כי שם מבאר עניני העבו"ס כלם · ומה ראה להביאם פה / בתוך מצות השופטים ומצות כי יפלא · ולמה באה בזה / ודרשת וחקרת ושאלת היטב · והנה בכל דיני נפשות / ואף בדיני ממונות כפי מה שבא בקבלה / בפרק אחד דיני ממונות / חייבים בית דין לדרוש ולחקור היטב / וכן לחכמינו ז"ל / ויקשה למה בזה הענין זכרו הכתוב / ולמה זכרו בזה את האיש או את האשה · וידוע שהדין שוה בשניהם · וכאשר הזהירה התורה / על העבו"ס שכבר לא יהיה לך / לא פרט איש או אשה :

הספק החמישי / בפרשת כי יפלא ממך דבר / והוא שבא בקבלה מבית דין הגדול / אף על פי שיאמרו על שמאל שהוא ימין / ועל ימין שהוא שמאל · כי הנה זה יצדק / לדעת האומר שאין טעם למצות שלא פסק כלן מפי הלכות מסיני · ולכן בהיות שהוא ית' גלה שמצוך אחר חכמי הדור / הנה ככר עשינו רצונו / ואין בזה היזק כלל / אבל לדעת האומר / שכל מה שהשביעתנו התורה ממנו / הוא בעצמו מזיק לנפשותינו / ומוליד בגרונם רע / עם שאם שלא נודע סבתו / כמו שהוא האוכל בנבלה הנה כשיסכימו חכמי הדור / בדבר שהוא טמא שהוא טהור · הלא באכול אלא תזיק לנפשותינו אכילתו / ולא יועיל כפי טבעו / בעבור מה שהסכימו החכמים / ואין זה אלא כמו שיסכימו הרופאים כלם על סם אחד שיהיה שוה / בהיותם סם במעלה הרביעי' / שאין ספק שלא תחסך פעולתו בגופותינו / כפי הסכמת הרופאים כ"ש כפי טבעו · כן הדבר שאסרה התורה · לא יוכל היזקו / בהיות שחכמי הדור הסכימו / שהוא מועיל בהיות הפך האמת · ועוד כי אם הדין היה נעלם / איך נדע אם הוא ימין או שמאל ·

הספק הששי ביאור הכתובים / שבאו בפרשת כי יפלא / כי הנה אם הזהיר / ועשית ע"פ הדבר / אשר יגידו לך מן המקום ההוא וגו' · ואחר עוד / ושמרת לעשות ככל אשר יורוך / ואחר עוד על פי התור' אשר יורוך / ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה / ואחר עוד לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל / והנה א"כ ארבע לשונות על בורי / או שורה בדבר אחד והוא כפל ויותר :

הספק השביעי במ"ש על זה בקבלה / שאם כבר מוחזק הדבר זה / בהפך הסכמת החכמים / לא נלכה אחריהם באמת כמו שנזכר בפרק הזהב · בענין רבי אליעזר הגדול עם חכמים / שיצאת בת קול מן השמים · ואמרה מה לכם אצל אליעזר בני / שהלכה כמותו בכל מקום / ועמד רבי יהושע על רגליו וכו' · ר"ל / שהיה תשובת ר' יהושע בבא מציעא מיוסדת כפי הבנתו בכלל / דרכי התורה / עד שאמרו / שנתנו חכמים על דף נ"ט זה ונכבוהו / והוא דבר קשה : כי הנה הנביא / ברוח הקדש שהוא יותר מיוסד / לרוח מה שהבינו עליו הם / מדעות החכמים בעיונ' / היה יותר ראוי / לבאר הספק מהם / ובפירושי הכתובים בצורת הטור / אסתיר האמור בדרוש הזה :

הספק השמיני / במה שבא בקבלתם ז"ל / עוד שאם היה דבור אחד בספק שלא יוכלו החכמים לבארו / שלא יקבל ביאורו ופירושו מיד הנביאי' / או על פי האורים והתומים / או בת קול ומשוב שיאמר הדב' בספק / ובלתי מבואר / מה שיתבאר על ידי נביא : וכמו שבא זה בתוספת תמורה / °כאמרם שם / שבימי אבלו של משה נשתכחו שלש מאות הלכות / דף ט"ז ואמרו ליהושע שאל / ואמר להם לא בשמים היא · ואמרו גם עוד שכשעמד על ישראל לבלעם / אמר לו הקב"ה לאמרם לך א"א / כא וטורדן במלחמה · הנה ביארו שאין שיאמר הדבר בספק / מה שיתבאר ע"פ נביא / והוא דבר זר ונפלא זר :

הספק התשיעי / באמרו בפרשת המלך כי תבא אל הארץ / אשר ה' אלהיך נותן לך / וירשתה וישבת בה · ואמרת אשימה עלי מלך / ככל הגוים אשר סביבותי · ויקשה ראשונה / למה היתה זאת המצוה / אחרי כבוש וחלוק הארץ / וכן בא בקבלה בסנהדרין פ"ב · ויותר היה ראוי שימנו את המלך / בעברם את הירדן / כדי שילחם מלחמותיהם / וכמו שבא וילחם מלחמותינו / ויקשה עוד שבא לשון המצוה / בלשון אשימה עלי מלך · שהם שלא מצינו הלשון הזה / בשום מצוה אחר' / ומה לנו באמירה הזאת / והיה די באמרו שום תשים עליך מלך / כי כזה יהיה טעם המצוה : ויקשה עוד אמרו ככל הגוים אשר סביבותי / ולמה יתלה המצוה הזאת בהנהגת הגוים אשר בגבוליו / שלא נעשה כמעשיהם · ולא אמר כן במצות השופטים / עם היות שכוי השופטים מנהג הגוים ג"כ / ומפני זה כתב הרמב"ן שרמזו בזה לעתיד :

הספק העשירי אם היתה הקמת המלך מצוה מחכמת התורה / וכמ"ש רז"ל בסנהדרין פ"ב / °שלש מצות נצטוו ישראל בכניסתן לארץ / דף כ"ט להכרית זרעו של עמלק · ולהקים להם מלך · ולבנות בית הבחירה שמנו הקמת המלך / בענין הכרתת זרעו של עמלק / ובנין בית הבחירה · ולמה א"כ / כאשר שאלו ישראל מלך בימי שמואל / אמר הנביא ודעו וראו כי רעתכם רבה / אשר עשיתם בעיני ה' לשאל לכם מלך · והש"י אמר לשמואל / לא אותך מאסו / כי אותי מאסו ממלוך עליהם / והנה כפי הפרשה / אביא דעות המפרשים בכשק הזה · ואקשה עליהם :

הספק הי"א למה בתורת המלך בענין הסוסים / נתן טעם רק לא ירבה לו סוסים / ולא ישיב את העם מצרימה ונומר / ובענין הנשים לא נתן טעם · באמרו ולא ירבה לו נשים / ולא יסור לבבו · ובתורת הכסף והזהב / אמר וכסף וזהב לא ירבה לו מאד / ולא נתן בזה טעם כלל :

הספק השנים עשר / באמרו במלך לבלתי רום לבבו מאחיו / ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל / והנה המצות האלה / כוללות לכל ישראל . ולמה נתיחדו בזהירות המלך / ולא נזכרו בו שאר המצות כלן / שהיו כוללות לכל ישראל / והרמב"ן כתב שזכר זה בו / לפי שבעבור מעלתו וגדולתו / תאות לו הגאוה / יותר משאר האנשים / וגם שהזהירו על זה / כדי ששאר בני אדם ממנו יראו וכן יעשו / ויקחו קל וחומר ממצות המלך :

הספק השלשה עשר / במה שזכר כאן / לא יהיה לכהנים הלוים / כל שבט לוי חלק ונחלה וגו' / וזה יהיה משפט הכהנים וגו' כי הנה המצות האלה / כבר נזכרו פעמי' רבות / בהרחבת ביאור בפרשת קרח ובשאר פרשיות / ולא היה גם כן צורך בחק"ס הזה / כי לא נזכרו עניני הקרבנות ותורת כהנים כאן / גם כי זכר כאן מתורת הכהנים המתנות / ולא זכר המעשר הראשון / שהיא מתנת הלוים / וגם לא זכר תרומה ושאר מתנות הכהנים :

הספק הארבעה עשר בפרשת הנביא / והוא במה שאמר / לא תלמד לעשות / כתועבות הגוים ההם / לא ימצא בך מעביר בנו ובתו באש / קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף / וחובר חבר ושואל אוב וידעוני / ודורש אל המתים וגומר . וידוע הוא שהדברים האלה היו לתכליות / כי מהם שהיו לבחינת העתות הטובות / והנזהרות להצלחת המעשים / והרבות הברכה והעושר והכבוד במעשיו / וזה היה ענין המעוננים והמנחשי' / ושאר העבודות אשר זכר / ומהם שהיו לדעת מה שעתיד להיות / שהוא הדבר אשר יכספוהו הכל / וזה ענין הקוסמים ושואל אוב וידעוני ודורש אל המתים / והנה התורה צותה לישראל / שלא יעשו דבר מאותם המעשי' הרעים / והספיק צרכם בידיעת העתידות / בנבואות הנביאי' שהיו בתוכם . אבל המין השני והוא מבחירת העתות / ובנוי השפע וההצלחה / לא הספיק דבר מזה / ולא נתן להם תמורתו / כמו שעשה במין האחד . ויקשה אם כן / למה לא השלימו והספיק צרכם בשני המינים ההם / אחר שמניהם אברם השם יתברך / ובפירוש הכתובי' / ארחיב עוד המאמר בספק הזה / אשר כבר העיר עליו רבינו נסים ז"ל :

הספק. הט"ו במה שאמר כי תועבת יי' כל עושה אלה / והוא כי אם היה הביאור / ושאר הדברים אשר זכר / אסורים מדרכי האמורי / ותועבת יי' כל עושה אלה / איך שני גדולי עולם / אליעזר עבד אברהם ויונתן בן שאול היו מנחשים / עד שאמרו ז"ל בפ' גיד הנשה כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם / וכיונתן בן שאול אינו נחש . ומצינו גם כן מחכמי המשנה / שהיו עושים דברים מאותם שזכרנו בהם / שהם מדרכי האמורי / ואין ראוי שנתפייס בזה / עם דברי הרמב"ם שכתב שכל מה שיגזרו / הנקש שכלי' מותר / וזולת אשר / כמו שאמרו בפ' במה אשה / אבי ורבא דאמרי תרוייהו / כל דבר שיש בו משום רפואה / אין בו משום דרכי האמורי / כי הנה מצינו שהתירו כיבת המרגלי' / וכן השועל / ומסמר הצלוב / ודברים אחרים רבים מזה המין / לא ינגדם ההקש השכלי' ועבודת הנזירה רבו כזה :

הספק הי"ו / באמרו כי הגוים האלה / אשר אתה יורש אותם / אל מעוננים ואל קוסמים ישמעו / ויקשה למה חזר לומר זה / אחרי שכבר כלל למעלה / המעוננים וכן בנים עם השאר / ולמה יחד לדבר במעוננים ובקוסמי' / ולא זכר המכשף ושאר האלמים / שהם כלם להגדת העתידות / ועל כלם יאמר ענין הנביא / לא על המעוננים והקוסמי' בלבד :

הספק הי"ז / כי תאמר בלבבך / איכה נדע את הדבר / אשר לא דברו יי' / אשר ידבר הנביא בשם יי' / ולא יהיה הדבר / ולא יבא הוא הדבר אשר לא דברו יי' / והספק בזה / למה לא שאל איכה נדע את הדבר אשר דברו יי' / כמו ששאל איכה נדע את הדבר / אשר לא דברו יי' / כי הנה אלו בפרשה שני משפטים / האחד באמרו והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי / אשר ידבר בשמי אנכי אדרוש מעמו / והשני אמרו אך הנביא אשר יזיד לדבר דבר בשמי / את אשר לא צויתיו לדבר ומת הנביא / והנה היה ראוי שיתן האות הצריך לכל אחד מהמשפטים האלה / רוצה לומר / איך נדע הדבר אשר דברו יי' / כדי שהמוותר על דברי נביא יהיה חייב מיתה / ואיך נדע את הדבר אשר לא דברו יי' / כדי שנהרוג את הנביא אשר אמרו / הרי לך ששתי הבחינות היו ראויות / ויקשה אם כן למה לא זכרן / ובביאור הכתובי' האלה / ארחיב המאמר בזה :

הספק הי"ח / אם נתחייבנו לשמוע אל דברי הנביא / ראוי שנדע איך יבחן שהוא נביא / כדי שנשמע אל דבריו / ואם תאמר / שהתורה פירשה ונתן בחינתו / באמרו אשר ידבר הנביא בשם יי' / ולא יהיה הדבר ולא יבא / הוא הדבר אשר לא דברו יי' / הנה יפול בזה ספק עצום והוא / כי לא ימלט / אם שתהיה בחינתו ביעודים הטובים / שיעד לבא / או ביעודים הרעים / ושקר הוא שנאמר שביעודים הרעים תהיה הבחינה / לפי שכבר אפשר / שיהיה מיעד ביעוד רע / שיבא על איש / או על עם אחד / וישוב האיש או העם ההוא אל יי' / וינחם יי' על הרעה / ולא תבא עליו / כמו שהיה הענין בנינוה / ואם היתה בחינת הנביא בזה / הנה לא יהיה הדבר ולא יבא / ויומת הנביא על לא חמס בכפיו / ואין מרמה בפיו / ושקר גם כן שנאמר שתהיה הבחינה ביעודים הטובים / שגם כן יהיה אפשר שלא יתקיימו מפני החטא שמא יגרום חטאו / וימנע מפני זה הטוב ממנו / כמו שמצינו ביעקב / שעם היות שהובטח / והנה אנכי עמך /

ושמרתיך בכל אשר תלך / הנה בבא עשו כנגדו / אמר ויירא יעקב מאד ויצר לו / שמא יגרום החטא / לחזרת השם ית' מיעודו הטוב / וכמו שביאר כל זה ירמיהו הנביא / באמרו רגע אדבר על גוי ועל ממלכה / לנתוש ולנתוץ ולהאביד / ושב הגוי ההוא מרעתו / ונחמתי על הרעה / אשר חשבתי לעשות לו / ורגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע / ועשה הרעה בעיני / לבלתי שמוע בקולי / ונחמתי על הטוב אשר דברתי להטיב לו . אין לנו אם כן במה יבחן הנביא / ואין ראוי שנאמר / שכאשר לא יהיה הדבר ולא יבא / הוא הדבר אשר לא דברו יי' / כי כבר לא יהיה הדבר / ולא יבא בהיותו הדבר אשר דברו יי' / ובפי' הכתובי' אזכיר דעות החכמים / בדרוש הזה ואקשה עליהם : ירמי' י"ח

הספק הי"ט במה שצותה תורה בערי מקלט / לנוס שמה כל רוצח בשגגה / פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח / כי יחם לבבו והשיגו / כי ירבה הדרך והכהו נפש / וזה כי לא ימלט מחלוקה / או היה הרוצח בשגגה / חייב בעונש על אותה רציחה או לא / ואם היה חייב / איך נתן לו ערי מקלט שימלט בהם / והנה ראוי שיענש נפש תחת נפש . ואם תאמרו שלא היה כן עונשים להיותו שוגג / יקשה אם כן / למה חייבו מלקות בערי מקלט / כי כמו שלא היה חייב מיתה / כן לא היה חייב מלקות ולא גלות / ואם היה שההורג בשגגה / אינו חייב מיתה בבית דין / איך יהיה מקום לגואל הדם / להרגו בכל מקום שימצאהו חוץ לערי מקלטו / כי הוא לא היה חייב מיתה כלל / ואם גואל הדם יהרגנו דמו בראשו . כי הוא שפך דם נקי / שלא היה ראוי למיתה / יען וביען לא הרג / בכונה ורצון כי אם בבלי דעת :

הספק הכ' באמרו לא יקום עד אחד באיש / לכל עון ולכל חטאת וגומ' / על פי שנים עדים / או שלשה עדים יקום דבר / וזה כי המצוה הזאת / כבר נאמרה למעלה / על פי שנים עדים / או על פי שלשה עדים יומת המת / לא יומת על פי עד אחד / ולמה בא אם כן / כאן לזכרה שנית / וכבר אברבנאל ז"ל אמר שבאמר זה להגיד / שהטוען הגנת גבול / ראוי שיביא עליו שני עדים / או שלשה עדים ולא יעיד בעד אחד / ולא ידעתי למה יאמר זה / על הגנת הגבול / בפרט בהיות שכבר באמר בכלל :

הספק הכ"א בענין העדים הזוממי' / שהעידו בדבר מה / לחייב אדם אחד / ובאו אחרים והזימו אותם / שצותה התורה שנאמין לאחרונים / ולא נאמין לראשוני' / וזה תמיהא / כי אם היו העדים הראשוני' המחייבים שנים / והיו העדים המזימים / שהם האחרוני' גם הם שנים / למה נאמין העדים האחרוני' / ולא נאמין את הראשוני' / בהיותם שוים במספרם / והיה ראוי שנאמר בכיוצא בזה / תרי ותרי לבי תרי / ואוקי ממונא בחזקת מריה / ויקשה עוד מה שקבלו רבותינו ז"ל בפ"ק דמכות / ועשיתם לו כאשר זמם / ולא כאשר עשה / ואם הרגו את הנדון בעדות שקר / למה לא יומתו עליו / כאשר התגבר בשקר עבו / ואם בעבור שמת הנקי / יהיו פטורי' העדי' / שהמית אותו בשקרותם מעדותם הכזוב :

הספק העשרים ושנים / בדברי הכהן משוח מלחמה / ובדברי השוטרים / שהם כתורים זה את זה / לפי שהנה הכהן ינחם אותם / כי יי' אלהיכם הוא ההולך עמכם / והוא יושיעם / כדי שלא יפול מעצרת לבם מרכה / ואחר אחרי זה / השוטרים יכולו את לבב העם / באמרם מי האיש אשר בנה בית חדש / ואשר נטע כרם ואשר ארש אשה / ילך וישוב לביתו פן ימות במלחמה / וכן מי האיש הירא ורך הלבב / כי הנה הדברים האלה / יפילו עליהם אימה ופחד / לפי הנראה והוא הפך דברי הכהן וכונתו :

הספק השלשה ועשרים / כי ההתראה וההכרזה הזאת באנשים האלה / איננה הגונה / לפי שאם הם אינם בטוחים בישועת השם יי' / מה נשתנו אלו מאלו / והנה כלם צריכים לביתם ונשותיהם ובניהם וכרמיהם / ואם הם בוטחים בנגחונים על מקום . הקציר קצרה ידו מהושיע לאלו / אשר בנו בתים ונטעו כרמים / ולא אכלו פריהם וארשו נשים יותר מהשאר :

הספק הארבעה ועשרי' / למה חלקו בשלש הכרזות / שזכרה התורה בכאן / היה בראשו' שהם / הכהן מכריז מדבר ומשמיע / ובשנית מתנובת בית ונוטע כרם וארש אשה / הכהן מדבר והשוטר משמיע שהכרזה השלישית / מה האיש הירא ורך הלבב השוטר בלבד מדבר ומשמיע :

הספק החמשה ועשרים / בדברי הכהן והשוטרי' / שאיזה תועלת שהם אומרי' אל העם דברי' טובים / לישראל בנבורת המלחמה / ולא תועלת שיאמרו אליהם דבר מהתשועה הנפשית / ולמה לא יעדום שהמתים במלחמה / תהיה נפשם צרורה בצרור החיים את השם / אשר שם הצלחת והענוג הבלתי משוער / וכדרך המחברי' את אנשי המלחמה / כי תמיד ירשינו אליהם במעלת שכר הנפש / ושנתבאר עוסק אנשי בית שני / וכמו שבא בדברי יוסף בן גוריון :

הספק הששה ועשרי' / בענין העגלה ערופה / מה היא ענין המצוה הזאת וטעמה / ואם היה לנקות את הדם הנקי / איך בדם עגלה הערופה יכופר עון דם האדם הנהרג / ואם היו ישראל בלתי חוטאים בדבר / למה יצטרכו לפועל הזה / ובביאור הכתובים אזכור דעות חכמים האחרוני' ואחקור עליהם :

הספק השבעה ועשרים / באמרו ונגשו הכהני' בני לוי / ואם בה

דף ס'

אלה השופטים ב"ד / העיר הקרובה. אין לספק שיהיו כהנים ולוים • וגם אין יכולת עליהם / אמרו לגרתו ולבקש בשם יי' ושם לא היו בירושלם לגרתו שמה :

הספק השמיני והעשרים / באומרו כפר לעמך ישראל / ואל תתן דם נקי / בקרב עמך ישראל / ונכפר להם הדם / והנה הכפרה היא מצטרפת לחטא • ולא ימלט מהיותם ידועים בדם ההוא / ואם היו הם הרוצחים או לא אם היה הם הרוצחים / איך יכפר להם הדם בעריפת העגלה / עם אמרם בשקר וכזב / ידינו לא שפכו את הדם הזה / ועינינו לא ראו / ואם הם לא היו חוטאים / איך יצטרכו לסליחה וכפרה : והנני מפרש הפסוקים כלם / באופן יותר והספקות האלה :

שופטים ושוטרים תתן לך וגומר • עד כי יהיה בקרבך נביא וגומר / להיות סדר הדינה מן הדברים / הכוללים אל הענינים הפרטיים / לכן ראה שאין הנביאים נזכרין אחרות והמלך / לזכור ראשונה מצות הכללות / ואחר כן המצות הפרטיות • והנה המצות הכללות / כאו כמני קדרים / כי הנה באו המצות / היותיותם לבית הבחירה ולכל ישראל / בגדר ראה אנכי נותן שזכרתי • ואחריהם באו המצות / המתייחסות להנהגת העם / הכללות בזה הסדר וידוע שהנהגת האומה / היתה בשני מינים / מן ההנהגה האנושית / ונמצאו בה מדרגות / תחתיים שניים ועליונים / כי הנה יהיה בה בית דין הקטן / שהיה בכל עיר ועיר / שאין המדרגה היותר קטנה • וב"ד הגדול שהיה בירושלים בלשכת הגזית / שהיא מדרגה עליונה תחתיה / והמלך שעליהם / שהיא המדרגה הגדולה על כלם / הנה סדר שלשת המנהיגים האלה / ר"ל בית דין קטן ובית דין גדול / והמלך על כלם / כפי ההנהגה האנושית • והיה בהם ג"כ מין ההנהגה הרוחנית / והנה ימצאו ג"כ מדרגות / תחתיים שניים ועליונים / בקרבתם אל האלהים כי הנה היו הלוים / המדרגה הראשונה שזה המין / והכהנים היו בקדושה ורוחניות / במדרגה למעלה מהם / בעבודת בית המקדש / וקרבתם אל האלהים / והנביא היה למעלה מהם ברוחניות / וקרבה וקדושה אל הש"י / הרי לך שהיו שתי מיני ההנהגות האלה בישראל • אנושיות / ורוחניות אלהית • והכהנים והשופטים המתייחסים אליהם / בכלל הסדר כלו / כמו שנזכר להיות הידיעות האלה כללות • ובגדר כי תבא / באו המצות הפרטיות / וכמו שיבא בישור בע"ה / הנה זהו קשור הסדרים ופרשיותיהם ולכבד זה היה בכוון סדר השופטים • ובית דין הגדול בעליית הרגלים • לפי שבעלייתם שמה / היו עולים את פי הסנהדרין על המופלא מהם / בענין הדינין וכמו שזכרתי • ולכן התחיל כאן בדיבור המדרגה הראשונה / מההנהגה האנושית / שהם השופטים שהיו בכל עיר ועיר / וכאשר שבדע / שבכל עיר ועיר שהיו בה ק"כ מישראל / היה בית דין של כ"ג / לשפוט דיני נפשות / ובית דין של שלשה / לשפוט דיני ממונות / ובירושלים היו שני בתי דינים של כ"ג • ועוד היה שם בית דין הגדול של ע"א / שהיה יושב תמיד בלשכת הגזית • והעיירות הקטנות שלא היו בהם ק"כ איש • לא היה בית דין של כ"ג / אבל היו שמה שלשה שופטים בלבד / ואל הבתי דינים שהיו בכל עיר ועיר / שהיא המדרגה הראשונה / שהנהגת העם האנושית / אמר שופטים ושוטרים / תתן לך בכל שעריך שהשופטים הם הדיינים / המוסמכים את הדינים / אם בדיני נפשות ב"ד של כ"ג / ואם בדיני ממונות בית דין של שלשה • שופטים בלבד / בעיירות הקטנות כמו שזכרתי / והשוטרים הם הרודים במקל / העומדים במלאכה להכריח את האנשים / שיקיימו המשפט הפסוק מהשופטים / ולכן אמרו אחרי זה / אשר יי' אלהיך נותן לך לשבטיך / מילתא בו חז"ל בהוריות וכמו דיני ממונות ונפשות / שלבד השופטים שהיו מיוחדים בכל עיר ועיר • עוד היה בית דין אחר / כולל לכל השבט • והיו א"כ שם שופטים פרטיים בכל עיר ועיר / ושופטים כוללים בכל שבט / שהיו יכולים לכוף כל אנשי שבטו / ואם נכנס שם דבר לבית דין העיר / ילך לפני בית דין השבט אשר לשאלו • ואם הוצרכו לתקן ולגזור דבר / על כל השבט שלהם גוזרים ומתקנים • והנה כיוון זה באמרו לשבטיך • ובית דין הגדול שבירושלים היה למעלה מכלם / וכולל לכל השבטים / כמו שכתב הרמב"ן • אבל לפי הפשט / אין לנו כי אם בתי דינין של העירים • ובית דין הגדול אשר בירושלים • ואם היה בית דין אחר כולל לכל שבט / הנה ראוי גם כן / שיאמר שופטים ושוטרים תתן לך לשבטיך / ורוח שלכתו לשאל בדבר המופלא / את פי ב"ד השבט / אבל זה כלו לא נזכר בכתוב / כי אם שני הבתי דינים בלבד • אם הבית דין הראשון אשר בשעריך / באומרו שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך • והבית דין הגדול אשר בירושלים • ואמנם למה אמר נותן לך לשבטיך • אחרי שאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך / אשר יי' אלהיך נותן לך • והוא לכוונה על שתי כונות :

האחת שהיה אומת השופטים / כפי כלל בתורה / עד האלהים יבא דבר שניהם / שהיה מנוה לישראל / שיהיו להם שופטים / ובסדר אלה הדברים / הגיד מרע"ה שהוא צוה לישראל שיתנו השופטים / כמו שאמר / הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וגו' • והנה ישראל לא רצו אז להעמידם • אבל רצו שהוא עליו השלום יתנה אותם כמו שאמר ותענו אותי / ותאמרו טוב הדבר / אשר דברת לעשות / בלשון הקודם / כדבר דברת / כן תעשה אותו אתה • כי

לך יהות למנותם / לא לנו כמו שפירשתי • והנה משה רע"ה למנותם כמו שנאמר ואקח את ראשי שבטיכם / ואתן אותם ראשים על העם וגומר / ואצוה את שופטיכם וגומר • ולפי שלא ישגו ישראל שכן יהיה תמיד ר"ל / שהנביא הוא אשר בכל דור ודור / ימנה את השופטים אשר בכל עיר ועיר • כי הוא אשר ידע בנבואתו / מי הוא הראוי לשפוט / לכן הודיע שלא יהיה כן אבל יהיה בעניינים שהם ימנו את שופטיהם • לפי שמנוי השופטים / מצד הש"י לשבטים לא לנביא הדור / ושכן היה במנוי השופטים היה להוראת שעה / אבל לדורות לא רצה / שיהיה זה על פי נביא כי יהיה זה שלא מדרך תורה / למנות שופטים בכל שערי ישראל / גם כי תמנה הנבואה / ולא ישאל מי שימנו אותם / ולכן אמר וזה לשבטיך • והוא אמרו אשר יי' אלהיך נותן לך לשבטיך / יחזור לדיבור הנזכר שבכל שבט ימנה השופטים / היותר חכמים ויראי אלהים / שיהיו נמצאים בכל עיר ועיר קדושתו שבטו • והיא הכוונה הראשונה :

והכונה השנית היא שתראה שמינוי השופטים / יש מלכיות שהוא מתחת יד המלך / כי הוא אשר ימנה בעיר / פלוני יהיו בעבם הזאת / שופטים פלו' ופלו' • וכן בכל שאר הערים / כי להיות המלך ראש המשפט / הנה הוא ממלא המקום אשר תחתיו / שהם השופטים ואשר הדת והמוסר / בכל מלכיות קסטילייא וארגון וזה ישמרו בהם היו יש מלכות שמינוי השופטים / הוא מסור בידי עם הארץ • שבהם ימנו עליהם / השופטים והשוטרים שירצו בעניינם / ויתנהגו בכל שנה ושנה / ואין למלך בזה דבר / וכן הוא המנהג בקצת מלכות / בארץ התכנסת ובכל ארץ המערב • והנה אדון הנביאים בישר בזה / שהשופטים שהיו בישראל שאין רשות שימנה אותם המלך / ולא יהיו מידו / אבל שהעם ימנו אותם / רוצה לומר שכל שבט ושבט / ימנה את השופטים הראויים בכל עיר מעריהם • ועל זה אמר אשר יי' אלהיך נותן לך לשבטיך / ר"ל שיי' אלהיך נתן מינוי השופטים לשבטיך / שהם ימנו אותם בשעריהם לא המלך :

והכונה השלישית היא / להגיד שכבר יקרה בעיר אחת שיהיו בה שני שבטים / שיעשו שהשופטים יהיו מכל שבט ושבט / באופן שכל אדם יבא לפני שופטי שבטו • ולכן היו בירושלם שני בתי דינים של כ"ג / אחד מהם היה יושב על פתח הר הבית / ואחת על פתח העזרה / לפי שהיתה ירושלם לשבט יהודה ולשבט בנימין / ולזה אמר / שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך / אשר יי' אלהיך נותן לך לשבטיך / ושיהיו השופטים האלה שיהיו בשערים / אם היה מתרים מידי שבט בשנה או מן שבים לב' שבים • או היה האדם הממונה לשופט / מתרת כל ידי ידיו / הנה זה לא נתפרש בכתוב • ומה שכן אמרו דרך כלל / פ"ק דכריתות וסנהד' וכתובות פ"ב הנחת • שבכל הענינים שבישראל / היה לאדם כל ידי ידיו / והיו יושבים גם כן לבנים בהיותם דף פ"ב מוכים ויראים במעגלותם / ותיאר כאן מה יהיה מושבות השופטים ההם / אשר יהיו בשערים / באמרו ושפטו את העם משפט צדק • ובכבר פי' הש"י והוא הזאת שאין זו מצוה לשופטים / אבל הוא הגדת תכלית מנויים ומעשיהם / כי הוא לשפוט את העם משפט צדק ובישר אחר דברים תיקונו כיכים בשלשות גדולות זה אחר זה • והוא שיש בענין המשפט ב' ט"ז י"ט בחינות / הא' להעניש את הרשע / כפי המשפט הצודק על התורה / לא פחות ולא יותר / והב' שהעדים כנין שלא יעניש כפי המשפט האמתי כי אם כפי הצורך / לתקון המדיני וגודל החטא • והש"י יעיד לכל אחד מאלה הענינים והבחינות כח אחת • ולזה סבת השופטים הראשונים / יהיה עניינם בשערים לשפוט צדק / והמשפט הנזכר והשאת כדין התורה / והוא הצדק המונח בדת / ותכלית מעינו עובר מזה / רוצה לומר / שישפטו כפי הדת והצדק המונגל בה • והוא אמרו / ושפטו את העם משפט צדק : כי הם לא יעברו מגבול הצדק / ולא ישנו בו דבר / אף שיהיה מן הראוי כפי צורך השעה • ואמנם הבחינה השנית מהמשפט / שאינו כדין והוא כדין / לא לעבור על דבר תורה / כי אם לפי שהשעה צריכה לכך / ממה שקנה ב"ד לדעת הרב הנזכר לאלך • ולדעתי שאינו כן / כי אם שהיה הוא מסור לבית דין הגדול / כמו שיתבאר אחר זה • הנה אם כן / אמרו ושפטו את העם משפט צדק / הוא בישור היכולת / הניתן אל השופטים היושבים בשערים ולפי שמדיבורי מהשופטים ההם / הוא דבר כללי בשלשות / הזהירם את העם / או רעתם תבא על ידם / הזהיר את השופטים אחד על חכרים שלא ימכו אותם / כי אם כפי הראוי / ולפי שהוא הנח לכך / ולא יחניף החונים את השופטים / פנים לנשא אדם למנותו לשופט בהיותו בלתי הגון לכך / ועל זה אמר / לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שחד / ואין זה מנוהג לשופטים / שלא ישו המשפט ולא יכירו פנים ולא יקחו שחד במשפט / כמו שפירשו המפרשים כי אם למתכים את השופטים בגבורי / שלא ישנו במנוי מדרך המשפט והראוי / ולא יטו אדם להחניפו • והוא הכרת פנים / ולא תקבלו שחד שיתן למחנים / כדי שימנו אותו / כי הנה זה באמת יביאו למנות מי שאינו הגון לשפוט / כי השחד יעור עיני חכמים / שלא יראה מפני השחד השום אשר בו / ויסלף פעמים דברי צדיקים / ר"ל שגם השחד לא לבד יעורו עיניו ויעשו כלואי / כי יעור את עיניו / ולא יראה ולא למעבע אשר דיבר כראוי / כי אף שיאמרו לו שאדם פלוני רשע / ויגידו לו

ותהנו ותמין ויבלע את פה לטנה. בלתי באותה כי שאל כל גוים יענה
אותו בבית בו כנוי קנה כוה בלא יעשה דבר מזה מכי תועבת י"י כל עושה
אלה. ולכן כוונו על התשובה. באמרו צדק צדק תרדוף. רוצה
לומר כדבר הצדיק ונהכאותו תרדוף כתוכך האנשי הגנוני לשפוט.
כי הם במשפט יעשו לדבר. ואם תעשה זה תחיה וירשת את הארץ. רוצה
לומר תחיה אתה בכבוד ובניך אחריך יירשו את הארץ. לפי שאלו אלה
דברים כמו' קיי על הדין ועל האמת ועל השלום. וכל זה תלוי
בצדקת השופטים. ואם לא תעשה כן יהיה בהפך ברשעת השופטי' ימיתו
הנקיים בעונם. והם יהיו כנה. ויאבדו מהרה מן הארמה אשר נתן י"י להם
הנה התבאר כמה. שהכתובים האלה מוסרים על מנוי השופטי' ותיקם
שוהרה לשופטים שישפטו צדק. והותר בזה הספק הראשון:

וירגע השופטים שיבחרו. שיהיו מכלל עובדי עכו"ם. כמו
שכתוב כי לא כאוכלו נוכש ולחזיקו פלילים: ואף כי ידענו
בהיות ישראל בי כשוף על פי שאזיעת עובדי עכו"ם תהיה על התורן
כבנות הוא הביכה. כבה המשפט בינו על ידם. אף על פי שיהיה כדת
וכהלכה. הוא פסול ותועבת י"י. וכמו שאחר ואלה המשפטים אשר תשים
לפניהם. לפניהם. ולא לפני עובדי עכו"ם. וצריך עוד שלא יהיו השופטי'
עמי הארץ. כי אם מומחי' ובקיאים בדיני'. וכמו שדרשו לפניהם ולא
לפני הדיוטות. וצריך עוד. שאלמלא שיהיו השופטים מזרע ישראל וחכמי'
עוד יהיו בעלי מדות טובות. וכמו אחר יתרו. ואתה תחזה מכל העם אנשי
חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע. ולהזהיר בענין המנוי. שלא יהיה
על פי עובדי עכו"ם ולא ע"פ הדיוטות ועמי הארץ. ולא ע"פ רשעי'
בעלי מומין במדותיהם. לכן מיד כאן למנוי השופטים ג' אזהרות
תכיפות. דומות המשלין לדין. האחת לא תטה לך אשרה כל עץ. אצל
מזבח י"י אלהיך. כי המלך לעבודות עובדי עכו"ם. הוא כנוטע אשרה
לפני מזבח י"י. שאף שידינו הם כדיני ישראל יהיה כאשרה אצל מזבח י"י.
והב' לא תקים לך מצבה. אשר שנא י"י אלהיך. כי המנים הדיוט עם הארץ.
אומנו על העם הכי. הוא כמקי' מצבת אבן כמקום אבן דומה ומבלי דעת
ואין בו כי אם הבליה ועכי הוא כמצבה. שהוא כדבר אשר שנא השם.
רוצה לומר ההדיוט שאין בו ידיעה. ואף שיהיה טוב ומשכיל. השני
לך שלא יהיה בעל מדות רעות. שהוא אשר כזה. אין ראוי לשפוט כמו
פנים. ואתה מסמכה אותו. כאלו זבחת לי"י אלהיך שור ושה אשר יהיה
בו מום. כל דבר רע. רוצה לומר. הנה שור או שה. ומלאת קינו ומשפטו
ראוי לזבח. אבל יש בו מום. והוא כבד. הוא תועבת י"י. ואין ראוי
להקריבו. והנה אזכור ההלכה והמצוה. כבר באו בברכת משפטי' שכת'
לא תשתחוה להם ולא תעבדם ולא תעשה כמעשיהם. כי אם הרס תהרסם
ושבר תשבר מצבותיהם ונאמר. ונתצתם את מזבחותם. הוציר נ"כ על כריתת
האשרות. ואחר שנשטיכו שלא נעשה כמעשיהם. הוא אם כן האזהרות
לבונות. גם לאשרות בבית אלהים. ונאמר כאן. שנטיעת כל עץ אצל
המזבח אסור. ואף על פי שלא יהיה לעבוד אם. ואמנם המצבה כיאר
בה שלשים. שם היות שמצבת וזבחה בלבנות. לא היתה אמה להעלות עליה
עולה. כי תמיד היו בונים מזבח. להעלות עליו עולה וזבח. ולכן
היתה המצבה לאות ולזכרון לעד ולברית. וכמו שאמר עד הגל הזה ועדה
המצבה. והעשה ג"כ. בכל המלאכות ועבודות השם. ויקח את האבן אשר שם
מראשותיו וישם אותה מצבה. ויצק שמן על ראשה. שהיה זה לברית. אשר
אם יהיה אלהים עמדי וגו' והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים
ונאמר. ואמנם המצבה אחרי מקומם שלכם. עלינו. היתה
לעולה וזבח. ולכן בין מקימין אותה לעולה. ויצוה את שלא תקים לך מצבה
שאמר בה לשון קימה. לא לשון מזבח כמו בכל בזכות. ואמר אשר שנא
רוצה לומר. שאותה המצבה שנא י"י אלהיך. שאת המצבה שהיא לעבוד
עליה כמו המזבח. פרט למצבות העדות. שהם תמידיות. לא שנאם הם.
ואמנם המצבות שהיתה מותר להעלות עליהם קודם בנין הבית. לא היו
מאבן אחת. אבל היה המזבח בנין אבני' גדול גבוה ולא קטנות. להעמיד
ולא יסוך קורבן. יעלו על יסוד מזבח בין קרנותיו. והמצבה היתה בענין
הזה. כמה מעשה ואבן. ועליו מוכח כמו להקריב בו. אבל דבר כס וגבוה
נקרא כן. שאלה על כמתי עב. ואתה על במותימו תדרוך. ואם המצבה
היא העומדת מאבן אחת גדולה. והיתה בידי האבות לסימן ולעדות ולזכרון
כמו שזכרתי. וכן היה האבן אשר הקים יהושע בדבריו ה' זכרוני. ובימי
עובדי עכו"ם היה המצבה במקום מזבח. ולא היתה מושלמת על הארץ. כי
אם בקימה ומעלה. ועל כן נתנה תורה ולא תקים לך מצבה. וכיאר אותו
מנבה ושכח. באמרו אשר שנא י"י אלהיך. כי לא יחזור חוקות עובדי עכו"ם
שעושים להקריבה אשר שנא השם יושם. לא תהיה בעת שהיו עושי' מצבות
לעד ולזכרון. והותר בזה הספק השני:

ואמנם הקרבת בעלי מומין. אין בה קושיא כי הזהיר עליה
בפרשת אשר אל הכהני' אבל שם. זכר המומין כלבד
הגוף לבשר. ולפי שכבר אפשר שיהיה בו מום אחר מלבד מומים אשר זכר
שם. לכן הוצרך לומר שאין כל דבר רע שלא נזכר שם. כי במאמר
הזה יכלול גם שאר המומין שלא נזכרו שם בפרשה. והותר בזה הספק
השלישי:

והבדל כבולב. בזוכת בבן. בשבת השלם. שבאו בשהם שבכר

בקבור וקחם אלו בהם דברי' לא לזכור אותם בפעם ובלשונה. אבל באו
לקיים בענין מנוי השופטים שלא יהיו לפני עובדי עכו"ם שהם כאשרה. ולא
לפני רשעי ישראל ובעלי מום ומדות רעות שהם כזבח בעל מום. אבל יהיו
השופטי' מזרע ישראל יודעי דעת ונבוני מדע יראי אלהים וכרים מדע.
ואשר לפרש הפסוקי' האלה כפי המפרשי' באופן אחר. והוא שהוצרך
להזהיר את השופטי' ושפטו את העם משפט צדק וגו' כמו שפירשתי.
ולשוטרי' הזהיר באמרו לא תטה משפט לא תכיר פנים ולא תקח שוחד.
רוצה לומר שהשוטר לא יטה המשפט אחר שנגמר מצד המשפטי
הדין. או בעבור שחד שיתנו לו. ואח"כ הזהיר על הבעלי דינין באמרו
צדק צדק תרדוף שלא יכלו את יריביהם ויחזן על דבר כוזב ושוא.
ושתכוה הוזאת כנה כוזבה. בצדק תשפוט עמיתך. ואחר כך הזהיר
לדייני' ולשוטרי' ולבעלי הריב. והנה בפסוק זכור האשרה והמצבה
להגיד שזה יהיה מנוי השופט וריחוק כל מיני עכו"ם:

כי ימצא בקרבך באחד שעריך וגו' עד כי יפלא. המצוה הזאת
כבר באה בפרשת משפטי' באמרו שם אנם לאלהי' יחרם
בלתי לי"י לבדו. אבל לא פירש שמה אם משפטו היחיד המעבד עכו"ם הוא
לבית דין הגדול כדין עיר הנדחת ודין זקן ממרא. שבאיכם נישור גב"ד
של ע"א. או אם יהיה משפטו בבית דין של כ"ג אשר בשעריך ולא פירש אם
גם כן מה יהיה עונשו. ואיך יחרם באשר לאלהי' אחרים. ולא פירש ג"כ
אופן משפטו אם יהיה ע"פ עדים ומה יהיה או בקול בלבד או איך יהיה.
ומפני זה הוצרך לבאר המצוה הזאת בכל הדברים האלה. ובאה
במקום הזה להודיע שעקר הנהגת השופטי' בשערים שזכר הוא לבער
העכו"ם מן הארץ ושעליה מוטל עונש היחיד ושיהו מסור לב"ד הגדול כדין
עיר הנדחת וזקן ממרא: כי הנה היחיד איננו כאותה. מתרגה ולכן
ראוי שיהיה בדין בשעריו. וזהו אמרו כאן איש או אשה אשר יעשה את הרע
ונאמר והוצאת את האיש ההוא או את האשה ונאמר. כי מגד שלא
איש או אשה פרטיי' היה דינם מסור לכ"ד עירם שלא לבית דין הגדול.
ואמר והוגד לך ושמעת להגיד שאין נוה נד לגאון מדע. ואין אשר למשפט
אבל שהספק כי השופטי' ראוי שיחקרו עליו. והנה אמר על ענין העשה הוא
אשר יעשה הרע בעיני י"י אלהיך לעבור בריתו וילך ויעבוד אלהי' אחרים. כמו
לבאר על אלה בחינות שבעבודת היה מעלו יותר קשה. האחד לפי שבזה
הכנים את השם אשר הוציאנו עזו טובות הרבה. ועל זה אמר אשר יעשה
את הרע בעיני י"י אלהיך שאמנם זה הוא בגנות. והבחינה הב' לפי
שכבר ברית היתה כרותה בין הש"י ובין האומה שלא יעבדו אלהים אחרי'.
וזה עבר הברית ולזה אמר וזה שיקרא והוא לעבור בריתו. והבחינה הג'
שעבד אלהי' אחרים והשתחוה להם וזהו כלליות גדול לפי שאם היתה
עבודה אם ככבני' ושאר מעלה כמות להשפיע השתות או הרעות על
התחת כיס הנה אין משגיחי' על ישראל. ועוד שאם היתה פעלי' כנכון
לשכלה שאם העבודה ההיא יפיקו בני אדם רצונ' להשפיע עליה' כי
פעולה טבעית. וסתו אזה יצרוף בשבעו ואין האדם כשיעבדו אותו
ושתחוו לו או לא יעשו דבר מזה. כי תמיד יעשה פעולתו התולכת אלא
בטבע. ככה הכוכבי' והשרים העליוני' פעולת' בטבע כפי הכנת
המקבלי' ולכה נכונה. ולכן לא תועיל אליהם העבודה וההשתחואה.
ועל זה אמר וילך ויעבוד אלהי' אחרים וישתחו להם ולשמש או לירח או
לכל צבא השמים אשר לא צויתי. רוצה לומר כי העבודות כלן כעובדי עכו"ם
הוא בעבדם לעליוני' כי הש"י כתן להם הכחות לפעול כשיעבע'. אבל
לא צוה שיעבוד אותם על זה נהיות ישראל מיוחד להנהגתו. והזהיר את
השופטי' שכאשר ישמעו זה ידרשו היטב. והוצרך להזכיר על הדרישה
הטובה כאן לפי שהוא מעשה חמור שאין ראוי לחשוד בו איש מבני ישראל.
ולכן יצטרך דרישה רבה לדעת אמתת הדבר. ולפי שהיו שלש בחינות
שהנה זוה אמר עליו שלשה לשונות. והנה אמת נכון הדבר. נעשתה
התועבה הזאת בישראל. ואמר בישראל להעיר גבהות עם חכם ונבון
אשר לא אלהי' קרובי' אליו והם מיוחדי' להנהגתו. היה מהראוי שלא
יעשה כתועבה התועבה ההיא. ולכן צוה שיוציא את האיש ההוא או את
האשה ההיא אשר עשו וגו' אל שער העיר ויסקלו אותם באבני'. והנה
המיתה הם לא ית"נ במה שהיות העשות שלהמכריות יותר בנגע
להיות דעת קלה יהכם הכתוב תמיד שיכן. כמו שאמר המכשפה לא תחיה.
וכן אמר באוב וידעוני ובזה. ... ... לעולם ירחמו על
הבני' לבלתי ... ... אם מכשפה לא תחיה. ואמר כאן והוצאת את
האיש ההוא או את האשה ההיא אשר עשו. ובספרי ... בעבור שבאשר
הנדחת נאמר יצאו אנשים בני בליעל מקרבך ... כדין בני' כן
לכן ... לפתח בעובדי עכו"ם ... ... וגם
בבקיאה. הזהיר לחקור את השופטי' שלא ימיתו דנים את האיש או
את האשה כי אם ע"פ שני עדים או שלשה עדים ... ולא יומת על פי עד
אחד. כי אחרי שיהיה מיתתו אחד. לכן בשדרו עליו יותר מאחד
אבל ואם שלשה. וכבר התעוררו רז"ל בפסוק. פרק כיצד העדי' ... קרו"ה
יתקיים סעדות גב' לחוד. ... ... לבקיו הא'
לב' בזמות הכרות ... ... כמאם ... וכפי ...
... ... עדים ... ... עדים בדבר
אבל אם לא ... ... עדים

בדים ולא יספיק עד אחד / ואמר הרעות שהביא הרשע בעבור / והנה המה חטאת תעתועים . ולפי שהיו הדיינין נחשבים אשר העידו והעם היה בעונש אחר הדיינים . לכן אמר יד העדים תהיה בו בראשונה להמיתו ויד כל העם באחרונה / ולא תאמר מה לנו לעם בזה . לכן אמר ובערת הרע מקרבך / ר"ל שכל העם היו מחוייבים בביעור עובדי עכו"ם שלא יאמרו כן ידיו גם הם נתפסים בדבר אחרי שלא מיחו בו / הנה כל זה בכלל השופטים שהיא ההודעה הראשונה מההנהגה המלכותית / והותר במה שפירשתי בזה הפסק הד' :

כי יפלא ממך דבר וגומר עד כי תבא אל הארץ . הפרשה הזאת תדבר מההודעה הב' מההנהגה המלכותית והיא בב"ד הגדול אשר בירושלם הנקראים סנהדרין . ולפרש מנויים אם היה לשבטים כמו מנוי השופטים הראשונים אשר זכרתי / או אם היה מיוחד למלך או לנביא הנה זה לא נתפרש בכתוב / ולפחות אני מאמין שהיה מלך הוא היה ממנה אותם / וכאשר לא היה שם מלך השופט הגדול היה ממנה את כל אחד מהסנהדרין עם עצתם . כי כאשר היה מת אחד מהם שהיו השופט הגדול עם עצת שאר הסנהדרין היו ממנים אחר תחתיו . ובמות השופט הגדול היו כלל הסנהדרין ממנים אחד מהם לראש ולשופט עליהם . והנה הפרשה הזאת בלי ספק היא יסוד התורה כלה ועיקרה / ולכן ראוי לפרשה בשרשיה ועקריה . וכדי שתכלול כוונתי במה שאומר בה אסדר אותה בהודעות :

ההודעה הא' שבב"ד הגדול כבר נוה עליו יתרו בעצתו במה שאמר ושפטו את העם בכל עת / והיה כל הדבר הגדול יביאו אליך וכל הדבר הקטן ישפטו הם / הרי לך שהיה שם ב"ד ראשון שרי האלפים ושרי המאות השופטים את העם / וב"ד עליון עליהם והוא מרע"ה / ולכן כשאמר לזקנים שבו לנו בזה עד אשר נשוב אליכם / והנה אהרן וחור עמכם מי בעל דברים יגש אליהם / רוצה לומר שאהרן וחור יהיו במקום ב"ד הגדול שבפרשת בהעלותך נאמר על פי הזקנים לעמוד עם משה במשא העם והם עמו היו ב"ד הגדול / הנה אם כן מתנה הזאת כבר נזכרה בתורה / ובאשר מרע"ה כבר אין צריך לב"ד הגדול ובמה יהיה כמו / והעונש שיענש כל מי שיעבור על דבריו שזה לא נזכר שם :

ההודעה הב' שבב"ד הגדול שהיה בירושלם היו ע"א סנהדרין מגדולי ישראל בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה / חוץ מזקנות השבטים זקנים שהיו עם משה במתן העם / ולכן היו כמספרם והגדול שבהם היה מרע"ה / והוא הנקרא שופט או ראש או נשיא . והגדול שבשבעים הוא משנה לראש ויושב לימינו / ונקרא אב ב"ד והיו בלשכת הגזית / והיו יושבים כמו חצי גורן עגולה / כדי שיהיה הנשיא ואב בית דין רואה את כלם :

ההודעה הג' שהתורה נותה / שאחרי סרבי הדעות / יחייב בהכרח החלוף והמחלוקת ביניהם / שיזה בספק שיתחדש לפני הב"ד אשר בשעריהם / אם בדיני ממונות ואם בדיני נפשות / שאותו ב"ד יסתפקו בו . שהשופטים ההם עצמם יעלו לירושלם / אם בזמן הרגל / או בזמן אשר ירצו / ושאלו אמתת הדבר המסופק אצלם בב"ד הגדול / שההכרעה במחלוקות והספקות ההם / תהיה ע"פ הסנהדרין שמה / וכן אמרו בפ' הנחנקין * תניא אמר ר' יוסי / מתחלה לא היו מרבין מחלוקות דף פ"ט
בישראל / אלא ב"ד של ע"א היה יושב בלשכת הגזית / ושני בתי דינין של כ"ג / היו יושבים אחד על פתח הר הבית / ואחד על פתח העזרה / ושאר בתי דינין של כ"ג / יושבים בכל עיירות ישראל / הוצרך הדבר לשאול / שואל מבית דין שבעירו / וכו' אם שמעו אמרו להם / ואם לאו אלו ואלו באים ללשכת הגזית / ששם סנהדרין יושבים בחיל / מתמיד של שחר עד תמיד של בין הערבים . ששאלו בפניהם / אם שמעו אמרו להם / ואם לאו עומדים על המנין / אם רבו המטהרים טהור / אם רבו המטמאין טמא . משרבו תלמידי שמאי והלל / שלא שמשו כל צרכן / רבו המחלוקות בישראל / ונעשית תורה כב' תורות . הנה בארו שעקר הדת ויסודה / היה במושב הסנהדרין ולזה בתחילתו בפ' הנחנקין / בזוכה זקן ממרא / עד שאמרו שאם רצו ב"ד למחול / אין מוחלים לו כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל . וזה אמר הכתוב בכאן / כי יפלא ממך דבר / והפרשה לא תדבר עם הבעלי דינים שיעשו זה / כי אם עם השופטים שבעריהם זוכר למעלה / שאם יפלא ויכתר משפטם / דבר בעניין המשפט אם שיביא הספק בענין העדים שוכרו או הוראת השעה או הוראת הפקו / או דבר אחר שבעבורו יקשה בעיניהם / לשפוט הדבר ההוא וכפי ההנהגות הדתיות וכפי המשפטים הכתובים בתורה / וזה אם בין דם לדם / רוצה לומר / שיתחדש הספק בין הדמים הטהורים לטמאים / או בדיני נפשות בדם השופך בארץ / שכל זה יקרא בין דם לדם / או בין דין לדין / אמר בדיני ממונות בהבדלים / אשר בין הזכות והחובה / או בין הנגעים אם לטהר או לטמא או להסגיר / אם יקרא נגע נגע וזכור . ודברי ריבות הם דיני נפשות / ואמר לפרט דברי ריבות שהוא הכלל / וכולל כל דברי ריבות שיהיו בשעריהם / שלזה מין שיהיו / שאז יעלו השופטים ההם לירושלם / וילכו לבית המקדש המקום אשר יבחר ה' / לפני הסנהדרין ולפני השופט / שהוא הנשיא והראש אשר עליהם / וידרשו המשפט מאתם / והם יגידו דבר המשפט / ומה שיגזרו הם / ישמרו לעשות ולא יטו ימין ושמאל : /

ההודעה הד' שמושב הסנהדרין / היה משפט מהמ' בבית עליון

ולכן היו ע"א / במספר ע' זקנים עם מרע"ה / להורות שהיה חל עליהם רוח מרע"ה / וכמו שאתם הזקנים / המתנבאי' בהנהגת העם / ולהורות על זה / ג"כ היה מושבם בבית המקדש / בלשכת הגזית להורות / כדי שהשכינה השורה בבית הלוים / תהיה עמהם / וכמו שאמרו ז"ל בפ' * דיני ממונות / ע"ב
ועשית ע"פ הדבר / אשר יגידו לך מן המקום ההוא / אשר יבחר ה' / מלמד שהמקום גורם / ולהיות השכינה עמהם נקראו אלהים . כמו שנאמר / אלהים נצב בעדת אל / בקרב אלהים ישפוט / והיה זה / לפי שהמשפטים התוריים / אין השגה בהם בלבד / לתקן ישוב המדיני / אבל היה זה התכלית מעניני' בהם / כדי שיחול השפע האלהי כזוהרו / וכן היה תגמול ושכר המשפטים גדול מאד / כמו שפירשתי בפרשת והיה עקב / כי כמו שהקרבנות / היו לזה התכלית בעצמו / רוצה לומר לשבב הדבקות / והקרבה בין הש"י וביניכו / ככה היו המשפטים / לזה התכלית עצמו / עם היות שלא בצד אופן הישובו מגד המשפטים / כמו שהשכל הרבה מסבות הדברים הטבעיים / בהיות שכת אחת מפעולתם / ומזה נמשך מה שאז"ל כל דיין שדן דין אמת לאמתו / כאלו מתשרה עליו שכינה / שנאמר אלהים נצב בעדת אל /
דף י' וכש"ק הבבת / אמר כל דיין שדן דין אמת לאמתו / אפי' שעה אחת / כאלו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית . כתיב הכא / ויעמוד העם על משה מן הבקר עד הערב / וכתיב התם ויהי ערב ויהי בקר / והשותפות בזה ענינו / כי כמו שבמעשה בראשית / אל שפע האל בתחתונים / שנאמר כתהו כל דבר / כך כל דיין שדן אמת לאמתו / ממשיך השפע ההוא על האלוה / ולזה זה בכל דיין / כל שכן וכ"ש בב"ד הגדול / שאם ישבו כשורה את המשפט / כי היתה השכינה עמהם / ולכן כל פתוח ודתום . יהיה לפניהם מבואר / וזהו אמרו והגידו לך את דבר המשפט / ר"ל / אל תחשוב שגם בעיניכם יפלא מהם כפלאותך / כי הם בלי ספק / יגידו ויבארו לך את דבר המשפט / ויתבאר זה עוד בהתר הספק הא' :

ההודעה הה' היא / שב"ד הגדול לא לבד היה בידו / לבאר את דבר משפט / ולהכריע את המחלוקות והספקו' . אבל גם לשפוט שלא כדין . לא לעבור על דברי תורה / כי אם להורות שעה . וכבר חשב הר"ן כותר לזה / באמרו שלא היה ביד ב"ד הגדול / להכות ולהעניש להוראת שעה / כי אם ביד המלך . ושאלו וחזנו זה בב"ד הגדול היה לפי שלהעדר המלך / יהיה להם כח ב"ד וכח המלך / ואמותו כד יהיו דני' / כפי צורך השעה . וזהו מעלת כבוד תורתו / אין הדבר כן . כי לא היה דבר ביד המלך / שלא יכלו הסנהדרין עשותו . וזה ידוע / שלא היה המלך הכרחי באומה ישראלית / כאשר הוא בקרב הגוי' כי הנה המשפט הצודק / נמסר כפי התורה / לבתי דיני' שבכל עיר ועיר . והמשפט הראוי לפי צורך השעה / נמסר לסנהדרין . ולכן אמרו ז"ל בפ' נגמר הדין . ר' אליעזר ב"י אומר / שמעתי שב"ד מכין ועונשין שלא מן התורה / ושלא לעבור על דברי תורה / אלא לעשות סייג לתורה וכו' . ולא היה אם אליהם כיד המלך / או נכח המלכות / כי אם שעצם אומתם / שלא תראה לפני שאין מלך בישראל / היה זה משפט השופטים הגדולי' שבישראל העומדים במקום הסנהדרין . וכבר הרגיש הרב בזולת דעתו . וכתב שאפשר לומר שכל מה שנמשך למצות התורה / בין ע"פ משפט הצודק / בין כפי צורך השעה / היה מסור לב"ד הגדול . אבל כמה שבין אדם לחבירו / והיה בב"ד המשפט הצודק בלבד . ומה שיהיה להוראת שעה / היה ביד המלך . וכל זה מהרב לדעתו / שהמלך היה הכרחי בעם . ואין זה דעתי כמו שיתבאר / כי זה וזה היה הכל מסור ביד הסנהדרין :

ההודעה הו' שמה שנותה התורה / לשמור ולעשות / כפי הסכמות חכמי הדור . שהדנו מאותו בנה ושעם שלוה בסנהדרין / אבל בחכמי הדור כתקיימו / אף ע"פ שאמרו רבים להטות ולסנהדרין כתקיימנו / שלא תסור מכל הדבר אשר יגידו לך וגו' . ואם יקשה מה שאז"ל במסכת ברכות פרק מי שמתו / גדול כבוד הבריות / שדוחה לא תעשה שבתורה שילוה מזאת סוגיא / שנתקיימנו לשמוע לחכמי הדור מלא תסור / לא מאחרי רבים להטות . כבר השיב עליה הר"ן / שהשמיעה מהסנהדרין / שאמר שהיה כאחד מכ' דבר' . לא כמה שיבארו מדיני התורה ומצותיה . והב' מכל גדר ותקנה שיעשו . והנה ביאור דיני התורה שפי' חכמי הדור נכלל באמרו אחרי רבים להטות . אך הגדרים והסייגים והתקנות שיעשו החכמים / לא נצטוינו לשמעם / מפסוק אחרי רבים להטות / כי אם מלא תסור . שכמו שנתן לסנהדרין להיותם מורי התורה כן ראוי שינתן לחכמי הדורות :

ההודעה הז' / שרוב הסנהדרין היו מהכהני' והלוים המשרתי' את פני ה' והיה זה לסבות / מהן להיותם פנויים מכל טורח ועמל המלאכה והקרקעות . כי לא היה להם חלק ונחלה עם ישראל / ולכן היו עוסקים תמיד / בלמוד התורה והמשפטים . והיו יותר מוכני' לעמוד בדבר המשפט / וכמו שאמר יורו משפטיך ליעקב / ותורתך לישראל ונאמר . ומהם כי להיותם משרתי ה' וכהנים לאל עליון / היתה סבה יתרה להיות שוים בקרבם / כפי עבודתם התמידית . וכמו שכתוב * שפתי כהן ישמרו מלאכי ב'
דעת ותורה יבקשו מפיהו / כי מלאך ה' צבאות הוא . ומהם שלהיות עובדים בבית המקדש / היו נכנסים שם ללשכה . שהיה קרוב אליהם מצד דבר המשפט / וכמו שאמר והאיש אשר יעשה בזדון / לבלתי שמוע אל הכהן העומד לשרת שם ותמר . ולכן אמרה תורה כענין הסנהדרין

הסנהדרין, ובאת אל הכהנים הלוים, ואל השופט אשר יהיה בימים ההם, כי היו רוב הסנהדרין כהנים ולוים, ובזה שלא יאמרו השופטים הכלים לבאר את פי׳, והשופט הוא אחד מהם, או אינו מהם ולכן יודע ויתרחמו, כי אין עליו, כי אם שישאל את השופט אשר יהיה בימים ההם :

ההודעה הח׳ שהנה משפט הסנהדרין יהיה בא׳ מג׳ אופנים אם שיאמרו כן בדעתו וכן קבלנו הלכה למשה מסיני, ואם שיפרשו התורה על פי הכתוב כפי אמתי, ואם שיגזרו מה שראוי לעשותו כפי צורך השעה וצורך המקום אף שלא יהיה כפי התורה, ולהיות ענין המשפט בכלל בג׳ המינים האלה אמר כנגדם שלשה תוכחות. כי הנה אמר כנגד הגזרה ותקנות על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא אשר יבחר י״י, שהוא הדבר המקובל שהוא שבא ממנו בשם הגדה כיחוד, כמו שאמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך, כי הגדה גם כן אמר בכלל וביחוד בכלל על כל פסול. וביחוד על הגדת הדבר שהיה וקבלה המקובל, ולזה אמר כאן על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא. ואמר מה שיגידו לך מה שמצאו וקבלו מן הראשונים כדברי הפסק ההוא אותו תעשה. ועל הדין הב׳ שהוא הפי׳ והביאור על דברי התורה, אמר ושמרת לעשות ככל אשר יורוך על פי התורה אשר יורוך, ר״ל שלא יעשה בעצמו לומר פירושי הוא כזה ויתחשב יותר מתקבל מהפי׳ אשר הסנהדרין עושים, אבל ישמור עצמו מזה כי אם לעשות כפי מה שיורו ויפרשו על פי התורה שיורו הם כי היא הפי׳ האמתי אין עוד מלבדו, ועל הדין הג׳ מהגזרה לצורך שעה אמר עוד ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה, כי הנה לא תלה זה על פי התורה לפי שלא היה בכתב פירוש ולא אמר יגידו לך, לפי שלא היה מקובל, אבל היה עניינו לגדר גזרה מאתם כפי הזמן והמקום ולעשות סייג לתורה, ולזה יחסו לעצמם באמרו ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה. ולפי שהדין הראשון המקובל לא היה ראוי שיהיה שום בו מחלוקת וגם לא בדין הב׳, אבל בדין הג׳ היה ראוי שיפול הספק להיות כנגד הפרטים השלמים התוריים, הנה בעבור זה הוצרך לומר על זה הדין הג׳ מהגזרות והתקנות לחייבו לאו ושירה ככה לא תסור מן הדבר וגו׳. ואולי אמר לא תסור מן הדבר על כל ג׳ ההוראות הנזכרות שבכלם לא יסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל. הנה התבאר שאין יתור כלל בכתובים והותר עם זה הספק הה׳ :

ובאור עונש השופט אשר יבא לשאול ולא יקים דברי ב״ד הגדול ושנה כהם דבר, באמרו והאיש אשר יעשה בזדון לבלתי שמוע אל הכהן העומד לשרת שם, שהוא כל אחד מהסנהדרין שהוא כהן או לוי ועומד שם במנוחה לשרת את י״י כדבר השופט. או אל השופט שהוא ראש הסנהדרין, אף על פי שלא יהיה כהן ולוי, הנה יומת כדין הזקן לא בעבור אמר הספק כי אולי יהיה מלינו מחזקות ואין בהם שום משפט מות. כי אם בעבור שלא שמע לב״ד הגדול ולא דברי החזין שסיכה שרויה ביניהם והולך לעשות כמחלוקת שאמרו לנשות כחולק על השכינה ולכן ראוי מיתה. וכבר אמרו ז״ל אין ממיתים אותו עד הרגל וממיתים אותו ברגל כדי שכל ישראל ישמעו ויראו ולא יזידון עוד. ואחרי שפירשתי הפרשה בח׳ ההודעות האלה ראוי שאבא אל התר הספקות אשר הערותיכם :

ואומר שהנה בהתר הספק הא׳. ראיתי לרש״י ז״ל דרך כמו שכתב אפילו יאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין כל שכן כשיאמרו לך על ימין שהוא ימין ועל שמאל שהוא שמאל. רלב״ג כתב שאמרו רז״ל בספרי אפילו יאמרו על ימין שהוא שמאל וכו׳, שהוא כפי מחשבת השואל ודעתו. לא כפי האמת בעצמו. כי ימין הסנהדרין הוא תמיד ימין. והשמאל הוא תמיד שמאל, וכבר יורה על טוב פירושו אמרם בספרי אפילו מראין בעיניך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין שמע להם. ואלו הדברים הר״ן כן. אבל הרב רבינו נסים קבל הכתוב כמו שהוא ימין ושמאל ודבריהם ז״ל על פי פשוטם אפילו יאמרו לך על ימין שהוא שמאל ועל שמאל שהוא ימין וגו׳ אמר שהדברים כפשוטן. ושלא דברה תורה זה וזכרים ז״ל כפי מחשבת השואל. כי אם כפי אמתת הדין שיאמרו הסנהדרין בענין הדין על שאלת שאלתו שהוא ימין. בהיותו כפי האמת שמאל, ועל השמאל כפי האמת יאמרו שהוא ימין, אבל אמר שהתורה בהנהגות כמו שנהג הטבע בדברים הטבעיים שהם כוללים כלליות להתמדת מציאותו ושמירתו, והם על הרוב יתקנו המורכב ויתמידוהו עם היות שלפעמים על צד הזרות כבר יזיק מתכונות ההם המפסד המורכב בענין נכון המוסך שם אותו הטבע להוסיף ממין הכלות לאותו כמה עד שלפעמים יתבטל ההרכב המוסך ההוא יותר, ועכ״ז לפעמים הכח המוסך ההוא יזיק הדבר הכלתי כאות ויתילדו ממנו חלאים ברב הזמן והטבע לא ישגיח בזה. לפי שכונתו תמיד על התקון הכללי ולא ישגיח על ההפסד המגיע על צד הזרות, ועל הדרך כן היתה התורה בסנהדרין שאמר׳ הבטיחה על התקון לתקן ההפסד שהיה אפשר שיגיע בחלוק הדעות וההתחלפות ונתפצל התורה תורות רבות. ולתקן זה נתן ומסר הכרעת הדור לחכמי הדור, לפי שעל הרוב יתכן מזה תקון כי יהיה המשפט צודק כי ענינות החכמים הגדולים מוצאות וכל שכן היושבים בסנהדרין. ועם היות שעל המשפט יאמרו על ימין שהוא שמאל. לא חששה התורה להפסד ההוא המיוחד, ורלה לבנות אותו מנגד התקון הכללי אשר בזה, עוד כ׳ זה הרב לומר תשובה אחרת בדבר ואין בזה שיאמר, כמה שיכריעו החכמים הפסד במצב כללי גם שיאכל דבר טרף ושכור כחמם שהוא מותר, לפי שהתקון שיאמר לבטל מחשבה לחבות החכמים מורי התורה, יקיר הרע המגיע להתילד במצב מהדבר הנסיל. כמו שיקרה לאדם שיאכל דבר מזיק על דעת שהוא מועיל, ולכן מחשבתו תפעל בו אלל שהוא ויבטל מזמנו היזקו, אם לא שיהיה מהלג הזה ויהו דעתו, ולא כמה בו דעתי, לפי שעל הרוב ועל המצא, אין ראוי שנאמין שיאמר דבר רע מתחכמות הגלדיות, ולא יקרה הם׳ שיאמרו מאות אבל לא על המצא ולא על הרוב, חלילה לנו לא לבוא לדבר הזה. ולא תבחין התורה על שוגג בדין במשל התנות שיחזור לשתות הם את ולאוסר הזכור, ולהציל הצדיק, כי הנה תורת י״י בלק אין תורדף י״י לאדם את ותורתו אמת, אבל הכרתה בו אלא באמת הענין הוא שמשפטי התורות הם כוללים ולא יאשר שימצאו בהם כל הדברים הנקריים הפרטיים שיקרו בכל יום, ומבואר הוא כי בצד היות המשפטים השלמים הם צדיקים וישרים בעצמם, כבר יקרה שיבא הדבר באופן שהמשפט הכולל לא ישירהו ולא יצדק עליו, דרך משל כלל גדול אמרו בדיני ממונות המוציא מחבירו עליו הראיה. והנה אין אדם פורע תוך זמנו. וכבר יקרה שהתובע, תובע דין אמת ואין לו ראיה או שפרע תוך זמן המיוחד לו ואין רואה ונכונה בזה הענינים. והוא לא ישלם אם ישפטו השופט כפי המשפט הכולל. ויציל ויחמס כפי המשפט הפרטי. או שישפוט צדק כפי המשפט הכולל. ויציל כפי זה את הפרטי. ובכמה הענין באותה שנכלו בפרק היו בודקין בגמרא בסנהדרין שהיו שואלין את העדים בענין הרוצח מכירים אתם אותו התריתם בו. קבל התראה וכו׳. והתירו תוך כדי דבור. לפי שבלא זה אין צריך כפי הדין הכולל והמשפט המתקבל שלא יומת אדם אם לא שידע שיהיה חייב מיתה בזה שיעשה. והדיינים כפי המשפט הזה רק לא ימיתו את הרוצח אם לא שהכרו בעדים והתראה ותוך כדי דבור ובכל אותם התנאים שזכרו. אבל אם ימשך הדבר כן תמיד יהיו הרוצחים רבים ויפסד היישוב המדיני. וכמו שאמרו ז״ל על זה בפרק אלו מיתות לא הרבה רוצחים אלא מפני שדנו [דף נ״א] כדין תורה, רוצה לומר כפי הדת הכולל ולא היו מיסרים אותו כפי השעה. אבל היו אומרים יקוב הדין את ההר. והצורך מפני זה בהם מצדים לדון הדבר כנגד המשפט הכולל הצודק כפי הזמן והמקום, לא לעבור על דברי תורה. כי אם מפני צורך השעה. ומפני זה הבית והיכולת הזה לומר להכות ולהעניש אשר לא כדת ולעבור על דברי תורה ומשפטיה אין ראוי שימסר לכל אדם. כי אם לגדולים אשר י״י קורא, לכן צוה יתברך שהשופטים אשר בכל עיר ועיר ישפטו משפט צדק תמיד ולא יהיה בידם לעבור בדבר על משפטי התורה הכוללים אבל כשיפול מהם הדבר לענין המשפט שזה יהיה על הרוב כשיתברר אליהם שאינם מספיקים הדינים הכוללים התוריים עם מה שבכלם צורך שראוי לעשות בענין ההוא שלפניהם כפי צורך השעה והמקום, ויספקו אם ידינוהו כפי המשפטים המיוחדים הכוללים ויהיה בלתי ישר ולא כאות כפי השעה ושאר הדברים הפרטיים שקרו בדבר, או שידינוהו כפי שטבע האמת והענין הפרטי. ולא יספיק יכלתם לזה שאז יעלו לבית הבחירה ויבאו את פי הסנהדרין. כי הם׳ נתן בידם רשות ויכולת לשנות את הדינים התוריים ולתקנו כפי מה שיראה בעיניהם בענין הפלוני ההוא, ועל זה הענין הזכיר שלא יסור מן הדבר אשר יגידו לו ימין ושמאל. ר״ל, אף על פי שיגזרו משורת הדין הכולל, ויקחו הדבר לשמאלו, או בהיות המשפט הצודק לשמאל, ישנו הדבר לימינו, לא יסור מדבריהם. כי מה שיגזרו הם כזה, עם היותו כפי הנמוסים, הכוללים על ימין שהוא שמאל ועל שמאל ימין, הנה כפי האמת הפרטי, וטבע ענין הפלוני, לא יאמרו אלא על ימין ימין, ועל שמאל שמאל. כי הוא מהסכלות שיצא לא דבר אחר. ובזה האופן כלל החכמה האלהית בתורתו, כל חלקי הדינים וכל פרטי מעשיהם, בכח הזה שמסר לסנהדרין, הנה התבאר, שלא יאמרו על ימין שהוא שמאל, ועל שמאל שהוא ימין, כי מה שיגזרו הסנהדרין, מה שיתנו ויקבלו בקבלתם, ולא גם כן, על מה שיפרשו על פי התורה, כי בזה וכיוצא בו, חלילה וחלילה להם מהטעות, שיאמרו על ימין שהוא שמאל, ועל שמאל שהוא ימין, לא כפי האמת, גם לא כפי מחשבת השואל. אבל אמרו זה, על מה שיגזרו הם כפי צורך השעה, כי הנה זה בענין הפרטים התוריים במשפטים הכוללים, לזה יקרא ימין לשמאל, ושמאל לימין, ולכן הנה כן הכתוב הזה, כהוכחה השלישית כמו שפירשתי, והותר בזה הספק הו׳ :

ואמנם לספק הז׳, והוא מדוע לא נמסרה הכרעת הדינים, והכרעת כל התורה אל הנביאים. ולא למשפט האורים והתומים, ולא לבת קול המגיע אל בתי המדרשות. כי אם לחכמים, ולמה בדברים המסופקים, שהשכל האנושי לא ישיג בם, לא נקבל ניחוש על פי נביא, והיות הספק הז׳, כתב הרב ר״ן שהוא זה, לפי שהנביאים לא ימצאו בכל עת, והיו צריכים להכין עצמם לנבואה, ומה יעשו בהיות דבר שיקרה מהם, כי לא יוכלו אז לבאר את הספקות, ולהכריע המחלוקות מהדרש׳ והזכות. וגם לפי שהיה גלוי לפניו יתברך, שהנבואה לא תהיה נמצאת תמיד,

אבל יראו עם כפי שמועותינו / לחטאם מאין נביא / ולא היתה הכרעת הדינים / או בי דורש יחסר לנביאים / הנה נראה מן הנבואה / יבחר הנביא והכרעת כללה · ולכן נראה חכמתו / לחכמו לחכמים אשר לא כרו ולא ימורו / כמו שהסדיר הנביא כי לא תגלה מפי ולעו · גם כי בחינת הנביא היה מחוייב שתהיה על פי חכם / ותהיה ההכרעה בדבר ההוא / מכוונת אלא נבחרת · וכן לפיהו · ודבריו בזאת קיימים ומתמלים / אין בהם נפתל ועקש · ועם כל זה ראיתי אני עוד בדבר הזה / טעמים עצמיים כפי טבע הענין :

הראשון. שהתורה לא נתנה לנביאים בלבד / כי אם לכל בני ישראל ומשה רבינו ביאר אותה אליהם · והוא אמר הואיל משה באר את התורה · ואמר וזאת התורה אשר שם משה / לפני בני ישראל · וכיון שנתנה לאנשים ההם / מחוייב הוא · שלאמין / שהיתה הכונה שתבאר אליה כפי שכלם ויהיה דעתם יכול על הקפת הזאת / בדרכי התורה ומצותיה / שאם לא היה כן · היתה נתינת התורה אליהם כפי שכלם מאחר שלא היה יכול השכל האנושי / להקיף בהבנת כונתה וענייניה ואלה אמר רבי יהושע בב״מ פרק האזהב / לא בשמים היא · ופירש ר׳ ירמיה אלו לא בשמים היא / שכבר נתנה לנו תורה על הר סיני וכתוב בה אחרי רבים להטות · כ״ל שנתנה אל בעלי שכל / וכוונה שם ימעלה / שימשכו אחרי רוב הדעות והסכמתם / והיה א״כ הדבר מסור אל הסכלת החכמים · ומפני זה לא היה ראוי / שימסר הכרעת הדעות / וביאור טעמי התורה והמצוה ותעלומותיה לנביאים / לפי שיביא זה לחשוב / שלא היה השכל האנושי יכול על הבנתם והכנתם / אם לא יצטרף אליו רוח נבואה על ידי הנביאים · אבל מסרה לחכמים / שהם כפי קבלתם ודעתם / וכפי הבנתם יכריעו כל מחלוקת / ויגזרו על יצאת ישראל :

והשני הנני הוא / שאם היה הכרעת הדעות מסור לנביאים הנה יחשבו בני אדם / שלא ביאר משה רבינו את התורה כפי ספרי אליה · ושבאו נביאים אחרים שביארוה יותר ממנו / ויראה מזה / שהיתה נבואתם יותר זכה ומבוררת / מנבואתו עליו השלום והוא שקר כזב · גם יחשבו ההמון שלא יהיו הנביאים ההם מבארים דברי התורה אבל היו מחדשים תורה ומצות / ובהיותם בותרים דברי החכמים / יחשבו שיהיו בותרים דברי התורה / ושם היו עושים תקנות ומנינים / היו בעיני העם מצות מחודשות / או בעקשות מסכסיכין / מחודשות אחרות תחתיהן · ולא היתה אם כן התורה האלהית נצחית לעד ולא היתה מורשה לנו ולבנינו עד עולם : ולא היה אמור המוספת והגרעון במצותיה / ובהיות כי משה רבינו עליו השלום נתעלה על כל בני אדם / ונכרה מעלתו על כל הנביאים / כשנתנה התורה על ידו / והצרך מפני זה להבדיל פנים אל פנים / כדי שידע איכות הכונה האלהית · עד שמפני זה / לא קם נביא עוד בישראל כמשה · הנה אם היה בא נביא אחר אחריו / לבאר מצוה מן המצות / ולמצאות דין ותקנה כפי צורך השעה · כמו שהיו עושים הסנהדרין / היה עולה בלב · בני אדם / שגם על ידי הנביאים ההם נתנה תורה / אם בחלקיה ראשונה ואין לך בשבה דבר ה׳ התורה והמצות / הלא גם באמר הנביאים דבר · הנה ומפני כבוד משה רבינו עליו השלום / וכבוד תורתו האלהית · גזרה חכמתו יתברך / שאם נביא לא ידבר בענין המצות / לא בדרך פירוש ולא בדרך הייג ותקנה כפי השעה · ומפני כל זה לחכמים / שלא היה נהם החשש ההוא · ולכן לא רצה הש״י שיחשב יבוא לישראל המצות שנתנו בידי אבלו אל משה / שלא יחשבו שהיה גם כן / במעלת הבנת׳ ונתינת התורה והמצוה למשה רבינו עליו השלום / אבל היה ענין הנביאים לבד / להוכיח על שמירת תורת משה · כמו שאמר מלאכי זכרו תורת משה עבדי :

והטעם השלישי הוא / כי אם היה כח לנביא / לפתור דברי החכמי׳ או להכריע הדברים הנעלמים מהם / היה זה הקל ונזיין גדול לבית דין / כאשר יתגבר עליהם שעיים כדבר הלכה · שהנביא יאמר לפניהם דרך ה׳ / או גלה עיניהם לראות וכאשר לא יחתו דברי חכמים וגזרות בית דין · לא לבד בזותו דבר שהנביא יסתור אותו או יבארהו / אבל גם בכל שאר הדברים ולפי שכבוד בית דין ויראתו / הוא עמוד התורה ופרשיה / להדרכת האומה במצות / ולשישמעו את דבריהם לכן הקב״ה שימסר אליהם ביאור המצות והכרעות הדעות / ולא יהיה מקום לנביא בזה / כדי שלא יזלזלו בהם מצד כלל / וכמו שעשה בענין העדים הזוממים / שאם הרגו אין נהרגין מפני כבוד בית דין וכמו שיתבאר :

והטעם הד׳ הוא / כי אם היו הנביאים / מבארים ספקות התורה ומצותיה · היו כסבורים מתרשלים / בעיון התורה ולמודה והבנתה ולא היו שוקדים על דלתותיה יום יום ולא עמלים עצמם להשיג תעלומותיה / בסמכם על ביאור הנביאים והכרעתם · וגם זה שיקיצו אחרי החקירה והעיון בדברי האלהים / יסתפקו בו ולא יבטחו בעצמם עד בא דבר הנביא · אמנם כאשר לא יהיה לנביאים עסק / בביאור התורה והמצות / יתעסקו החכמים ויפליגו בעיונם / ויבטחו בדעתם וקבלתם / כיון שאין להם על מה שיסמכו / כי אם על שכלם ודעתם הטוב :

והטעם הה׳ הוא כי החכמים מורי התורה / היה בהם רוח נבואה אל עם יראה שכלם ומכמתם · וכמו שהוכיחו רז״ל בב״ב פ׳ המוכר הספינה כרב אשי / אמר רב אבדימי דמן חיפה / מיום שחרב בית המקדש ניטלה נבואה מן הנביאים / ולא ניטלה מן החכמים · והרי כתוב נביא לבב חכמה / הני מילי בעלי נבואה לבב חכמה / שמור שכם / וכמו שהביא הוא ע״ה בגדול וכו׳ / שהחכם עדיף מנביא / שנאמר ונביא לבב חכמה / מי נתלה במי / הוי אומר קטן נתלה בגדול וכו׳ / פירשו בזה / שהחכם משיג הדברים בשכלו ובחכמתו / ויכריעו בדבר הנה הנביא ומתן והנביא אין לו כי אם אשר ירא׳ה יגיד / ולכן יהיה חכם עדיף ומשובח יותר מהנביא / ורצה לומר / באמרו החכם שהוא עדיף מהנביא / בחכם האלהי התוריי ההוא · והוכיחו בגמרא פרק קמא דבבא בתרא / שהיה רוח נבואתי נמצא בחכמי׳ / ממה שאמרו / נגלה דבר אחד מעולם / ומה אמרו הלכה למשה מסיני כותיה · ואין יכול השכל האנושי / בדבר הנבואיי שבאמר למשה רבינו בסיני / אם לא בהיות רוח הנבואיי מצטרף אל הכח השכלי שהוא / ולכן לדיות החכמים רוח ה׳ דבר בם / היתה הכרעת הדעו׳ וביאור ספקות התורה נמסרת אליהם / ולא היה מבוא לנביא בהם / לפי שאיך יהיה הנביא בכוח אלהים בזו / חולק על החכמים שגם בהם דבר כי שניהם כ״ל / הנביא והחכם מתתפים בכח הנבואיי אשר בהם / עם היות שיתחלפו בפחות ויתר · וא״כ איך ימכו ביניהם בתורה / כיון שכלם נתנו מרועה אחד / ובהיות ההכרעה נמסרת לחכמים / לקלות מציאותם והתמידתם בכל דור ודור / לא היה ראוי · שהנביא יסתור דבריהם · הנה לתתי בדבר הזה · ה׳ טעמים יקרים ואמתיים בעצמם · יגלה מהם שביאור התורה והכרעת הדעות / ובדור המינים ותקנות המתחדשות לא היה ראוי שימסרו / כי אם לחכמים מורי התורה · ואמנם הנביאים אין להם מבוא בזה / מאשר הם נביאים / כי אם מאשר הם חכמים · ואמנם אליהו בהר הכרמל / וכן נביאים אחרים / היו מצויים להוראת שעה / לבטל את המצוה מפני הצורך / כפי ענין נביאותם לא בתמידות · ולא בענין ביאור׳ המצות / כי אם לפי שעה ולעבודת הש״י / וכמו שיתבאר אחר זה · והותרו בזה הספקות כלם עם ביאור הדרוש בשלמות :

כי תבא אל הארץ וגומר · עד לא יהיה לכהנים הלויים וגו׳ / עתה ידבר הכתוב מהמדרגה השלישית / שהוא היותר העליונה שבמדרגות / בהנהגה הלאומית והיא מדרגת המלך וכבר חשבו אנשים שהיתה המצוה הזאת מיוחדת / ושלא נזכרה פה מצבר · אבל אני כבר זכרתי שהמלך הוא מין ממיני השופטים ומין ממדרגותיהם / ולכן גם הוא כלל באמרו עד האלהים יבא דבר שניהם · וגם נזכר / באמרו אלהים לא תקלל / וכן דרשוהו רבותינו ז״ל / על הורדוס המלך ברים ב״ב / והנה הראה שיאת המלך / באמרו כי יד על כס יה / מלחמה לה׳ בעמלק מדור דור / וכתב עליו הרמב״ן ז״ל · והענין כי כשיהיה מלך בישראל / וישב על כסא ה׳ · כמו שכתוב / וישב שלמה על כסא ה׳ למלך יהיה בעמלק והוא כמו לא זולה / וכן מדור אל דור לומר שכל מלך בישראל / חייב להלחם בעמלק · וכל דרך הפשט נכון הוא · וגם זה דרך מדרש בגמרא / שאמרו כשהוא אומר / כי יד על כס יה / מלחמה לה׳ בעמלק / הוא להעמיד להם מלך תחלה · ואין כס ה׳ אלא מלך / שנאמר וישב שלמה על כסא ה׳ למלך / כדאיתא בסנהדרין בפרק כ״ב / והוא פשט נכון כמקרא הזה / עד כאן לשון הרב / והנה אמת הוא שם כפי התלמוד ולא כפי דעת הרב על פי הפשט שאמרו כי יד על כס יה / הוא רמז להקמת המלך · ולפי שנזכרה המצוה שמה ברמז ונקבות · הוצרך משה רבינו ע״ה לבאר כאן / במצות הזאת הדבריה שיכלו בפרשה · ולפי שראיתי לחכמינו / הקדושים הראשונים והאחרונים התקוממו בזה / בענין המצוה הזאת / לתת הטעם / אם היתה שאלת המלך מצות עשה · איך חרה אף שמואל הנביא / על ישראל בשאלם המלך / ובעיניהם ה׳ רע · ראיתי להרחיב בו הדבור ודרוש הזה יתר הספק העצומי · כי בלעדיו לא נוכל לפרש / כאשר עם לבבי · ועם היות שכבר כתבתי עליו בהרחבה רבה / בפירושי לספר שמואל · הנה טבע הדרוש מחייב / שיזכר כללותו במקום הזה · ואומר שבענין הזה / נתגלו לחכמינו ז״ל ולמפרשים ג׳ דעות :

הדעת הראשון הוא לחכמינו ז״ל בספרי שאמרו לא בקשו ישראל מלך אלא להעבידם לעכו״ם · שנאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוי׳ ואמר מיום העלותי אותם מארץ מצרים / עד היום הזה ויעזבוני ויעבדו אלהים אחרים וגו׳ / והדע׳ הזה רחוק אצלי מאד / לפי שאם היה כן / לא היה הקב״ה ממלא שאלתם ולא היה מספיק בידיהם / ולא יאמר בעת ההיא / אשלח אליך איש מארץ בנימין ומשחתו לנגיד על עמי ישראל / והושיע את עמי מיד פלשתים / כי ראיתי את עמי / כי באה צעקתו אלי ונומ׳ · ויורה שהיתה המלכות הכרחית ומועילה לתשועת העם · ועוד כי כאשר אמר יתברך / ועתה שמע בקולם אך העד תעיד בהם / והגדת להם משפט המלך / אין לא אמר דבר / מהעכו״ם אשר יעבדון וזה מזה שיורה / שלא כוונו לענין עכו״ם כלל · ומה שאמר והיינו גם אנחנו ככל הגוים / לא אמרוהו לענין עכו״ם כי אם לענין המשפט והמלחמות / כמו שאמרו מיד / ושפטנו מלכנו ויצא לפנינו ונלחם מלחמותינו / ומה שאמר בכל המעשים אשר עשו / לא היה להגיד / שכוונו בזה לעכו״ם כי אם להודיע שהיו עובדים המנהגת שאול · ואין לתמוה על זה כי / ג״כ עזבו אבותיהם הנהגת האלהים / וילכו אחרית אלהים אחרים / שהיו הדבר יותר קשה ·

והדעת הב׳ הוא גם כן לחז״ל / בתוספתא דמסכת סנהדרין אמרו זקנים שבדור כהוגן שאלו / שנאמר שימה לנו מלך לשפטנו אבל עמי הארץ שבהם קלקלו / שנאמר והיינו גם גם אנחנו ככל הגוים

הגוים

פנים / מורה שהיה דעתם / שלא חטאו בעצם השאלה / כי אם באופן הדברים אשר שאלוה / ודומה שזה כיון הרמב"ם בספר שופטים הלכות מלכים פ"א · באמרו שהיה חטאם / לפי ששאלוהו בתרעומת שלא לשם מצוה / כי אם מפני שקצו בהנהגת שמואל וכו' · וגם זה איננו שוה לי לפי שהתורה כשצותה בשאלת המלך / אמרה ואמרת אשימה עלי מלך / ככל הגוי' אשר סביבותי · ואם ישראל דברו כדברי התורה / מה פשעם ומה חטאת' ועוד הב' הפסוקים שוים בעניניהם · ר"ל הראשון שאמרו לזקנים שנהם והוא שימה לנו מלך לשפטנו ככל הגוים · והב' שאמרו לשמוא' הזקן / והיינו גם אנחנו ככל הגוים / ומה הקלקול שמצאו בפסוק הב' / שלא יהיה כראשון / שאמרו שאלו בו כהוגן · ועוד כי הנה בשמואל אחר / וירע הדבר בעיני שמואל / כאשר אמרו תנה לנו מלך ונו' / והוא ע"ה בהוכיחו אותם אחר דברו ראו כי רעתכם רבה / אשר עשיתם בעיני ה' לשאול לכם מלך · הנה לא אמר ככל הגוים / ולא ששאלוהו בתרעומת / כי אם בשאלת מלך כתם : והוא התורה שבעצם השאלה היה החטא ?

והדעת הג' הוא להרמב"ן / כפי' לא יסור שבט מיהודה · שאחשבה החטא שהיה ששאלוהו בימי שמואל / והיה נזה אליו קלון ושרפה רבה / והיותו שופט ונביא הש"י / והיו חוטאים בהנהגתו / ובוחרים בהנהגת אחר בחייו :

והדעת הד' הוא להר"ן / שכתב שכפי התורה / היה דבר המשפט התמידי מסור לשופטים / וענין המלחמות מסור למלכים / שישראל חטאו במה ששאלו מלך לשפוט / כי אלו שאלוהו לצאת לפניהם / לא היה רע בעיני ה' גם בעיני שמואל · ומדברי הרב רלב"ג לקחו · אבל הדעות האלו / מהרמב"ן ומהרב רלב"ג והרב ר"ן הם בלתי נכונים אצלי · לפי שאם היות שבשאלת ישראל מלך · וכבר ענין המשפט · לא היתה כונת' כפי האמת / שיהיה למלך משפט המסור לשופטים / כי היה בלתי אפשר שיוכל המלך לשפוט / בין דם לדם בין דין לדין / דברי ריבות כל ישראל · אבל משפט המלוכה / כמו שכבר נקבלה האמתית בפרק כ"ג / היה המשפט שלא כדין / כפי צורך השעה לתקון העולם / ולשבור זרועות רשעים · כמו שכתב הרמב"ם פרק ג' מהלכות מלכים · לא שאמר שיהיה זה מיוחד במלך ולא בב"ד הגדול · כי אם שיהיה זה בכח בית דין הגדול / גם במלך ומשפטי המלך / ג"כ כי המלחמות עם האויב / מלחמת חובה ומלחמת רשות ואם היה כל זה מחק המלוכה / מה היה חטאם / באמרם ושפטנו מלכנו ונלחם' מלחמותינו · כי הם לא כמו שחושבים מהם בענין המלחמות / עם היותם שואלים מלך / שיצא לפניהם ויבא לפניהם / וכן בענין המשפט / לא שאלו משפט השופטים ואם היה דעתם / לסור מדרכי התורה בהנהגת המלך / לא היו שואלים אותו לשמואל / כי היו הם ממנים אותם לרצונם / ובזה מחה שיורה / שלא שאלו מלך / כי אם כפי מה שזכרה התורה / אבל לפי שזקן שמואל / והיו חסרי' מדבר המשפט המסור לבית דין / ולשופט הגדול העומד במקום המלך · לכן היתה שאלתם מלך / שישפוט אותו משפט / שלא כדין לצורך השעה המיוחד למלך / לא מהמשפט המסודר / והמסור לשופטי' מהעבר' / ועוד כי הנה בתוכחת שמואל / מתמיד יותר החטא / על שאלת המלך בחלם על שאלתם אותו בחייו / ולא לשאלם אותו לדבר המשפט / כדעת הרב הנזכר / אמר ודעו וראו כי רעתכם רבה / אשר עשיתם בעיני ה' לשאול לכם מלך · ואמר והיום מאסתם את אלהיכם / אשר הוא מושיע אתכם · ותאמרו לו כי מלך ימלוך עלינו / הנה יותר תמצא' לעצם השאלה / לא לדבר אחר / ומלבד כל הבטולים והבקיעות האלה / אשר העירותי על כל אחד מהדעות האלה / הנה עוד אקשה כנגד' יחד קושיא חזקה ובפרט עצום / כי אם היתה שאלת המלך כתם / דבר כאות ומצוה מאמרות התורה / ולא היה החטא כי אם באופן השאלה / או תכליתה או זמנ' או כונתה / למה א"כ יהושע ואשר שופטי ישראל שבאו אחריו / לא התעוררו להמליך מלך בישראל / כיון שהיתה מצוה עליהם בהכנסתם לארץ / ואיך עברו כלם על זאת המצוה / בהיותם בארץ אחרי כבוש והחלוק / ואין אחד מהשופטים שהתעורר בזה כלל / וכפירושי לספר שמואל פרשה רביעית · זכרתי בזה הדרוש ג"כ / דעות חכמי האומות והקשיתי כנגד' / ואמנם דעתי בבאור הספק הזה / ובביאור פרשת המלך יתבאר אחרי שאניח שתי הקדמות :

ההקדמה הראשונה / הנה כבר ידוע / אם המלך הוא דבר הכרחי / ומחוייב בעם ישראל עצמו / או אפשר בלתו · וכבר חשבו הפלוסופים שהוא כן · ודמו המלך לעם בתקון המדיני / כיחס הלב בגוף הבעל חי שיש לו לב · וכיחס הסבה הראשונה / אל העולם הכולל / ואם המעיינים באלה יבנו / שהמלכות יגזור שלשה דברים · הראשון האחדות והעדר השתוף · והשני ההתמדה והעדר החלוף · והשלישי היכולת המוחלט · הנה תהיה כאלו מחשבתם / באחוד המלך וכבר קיומו סבות / לפי שאינו מתבטל / שיהיו בעם מנהיגים רבים מתקוממים ומתאחדים ומסכימים בעצה אחת / ועל פיהם תהיה ההנהגה והמשפט / וזהו כנגד התנאי הראשון / ולמה לא תהיה הנהגותיהם משנה לשנה או לג' שנים כפי שכיר או פחות מזה · ובהגיע תור שופטים ושופטים אחרים יקומו תחתיהם ויחקרו / אם פשעו הראשונים באמונתם / ואשר יפשעו יאשם כל אחד כרשעו לצבות / וזהו כנגד התנאי הב' · ולמה לא יהיה גם כן יכלתם מוגבל ומסודר / כפי הדתות והנמוסים / כדין נותן איחד ורבים הלכה כרבים / והאמר

קורב להיות המשפט בלדם אחד / אם לסכלותו ואם לתקף יצרו או כעסו / כמו שאמר מות מלך מלכי מות · ומהם שמצאו שנים רבים בהיסדם יחד כ"א האחד יטה מני דרך / ימחו האחרים בידו · ובהיות הנהגותיהם זמניות / והם עתידים לתת את הדין / אחרי ימים מועטים יהיה מורא בשר ודם עליהם · ומה לנו להביא על זה עדות שכליות / והנה הנסיון גובר על ההקש · הביטו וראו הארצות / שהנהגתם על ידי המלכים · ותראו את שקוציהם ואת גלוליהם / איש הטוב כל הישר בעיניו יעשה / כי מלאה הארץ חמס מפניהם · והיום הזה ראינו כמה ארצות / שהנהגותיהם על ידי השופטים / ומושלים זמניים נבחרים ביניהם / ומלך אלקים עמהם · משפט נבחרה להם בבחור מוגבל · והם האודים בעם / העונשי' בעניני המלחמות לא יעמוד · אם לגנא אם לארץ הלא ידעת אם לא שמעת / כי ארץ רבה שהיתה מושלת בכל העולם / אבלת כל ארצות תחותיה ומושלת בהיות ההנהגות על ידי הקונסולי' שבאים וכן רבים / והנהגות זמניות · ואמנם אחר שהמלך קיסר היתה למס ועוד היום שרלת ויניצי' אה הגברת / רבתי בגוים שרתי במדינות · ומלכות פלורנצי' כמלאה צבי היא לכל הארצות / ומלכיות אחרות גדולות וקטנות אין מלך בהם · והם מתנהגים / על פי מתנהגים נבחרים לימים קצובים · והנה המלכיות האחרות / אשר אין בהם נבזה ועקש / לא ירים איש את ידו ואת רגלו על כל דבר פשע · והמה מוגבות ארצות לא להם בזמוח בתבונה ובדעת · מה כלו מחה שיורה · שמציאות המלך בעם אינו הכרחי / כ"א מזיק ומסכנה רבה / וכמו שזוכר הרב המורה / הסבות העליונות / בהרכבת היד' ובעבודת המלכי' · מפני שהדעות שיש ביניהם בלאפשרות הסכמה הקורה לבא · והדעות שניהם על רוח סערה כים ורוח המושל / והתייחד מבעלי הדעת הזה / המדומה שהמשילו אחדות המלך · הכרחי כאחדות האל' ומגוף לאחדות הגבה הכרחית ית' מקלקין ההכרחי / ואמנם בגוף הב"ח / כבר כתבו הקדמים / שבו ג' אברים ראשיים בהנהגתו · ואף לדעת ראש הפלוסופים / שהלב לבדו הוא הראשי הנה יהיה זה בהולדת הרוח / אבל לא יכחישו הנהגות הגוף / בכחות הנפשיות היותו מהמוח והטבעיות מהכבד · ביוף דבר העניינים אשר בטבע / אי אפש' שלא יהיה כן · ולא מפועל הרצון הם מחויב הכשר / מה לתקן את הבר · ואין להקשות מאחד / בפשע ארץ רבים שריה / כי אם מן האור' דבר / לא מהמנהיגי' והשופטי' · ולכתוב איך בכלל המפורסם בכל / כי אם היו המנהיגי' טובי' / טוב שיהיו רבים ולא אחד · ואם היו רעים / ויותר מבון האחד / המפולא לתלותו מן הרבי' / ולכן אחשת שלא בעצו המלכי' כראשוני' במדינות העם כ"א בתוקף / וכל דלי' גבר · וכמו שכתב בגלה כימודה וכמקבלה / והמליך מלך בתוכה · וגם אלו לא במנו / כ"א בדרך אמונת לעבוד את העם / והם נעשו אדוני' כאלו נתן הש"י להם את הארץ ומלואה / ויורישוה לבניה' אחריה' ולבני בניה' עד עולם / כאלו היא קרקע שקנה בממונו / ונתפשטה הכרעה המאמרת הזאת / עד שיקום איש אחד רעבור בעצמו ויתנה כדמות' / וגם זה איננו שוה בכל המלכיות / כי יש מהן / שאין למלך כל כך יכולת בהנהגתם / ותוב מהנהגים את אשר עקן לא היה · וזו היא ההקדמה הראשונה :

ההקדמה השנית היא / שאף שנודה היות המלך / דבר מועיל והכרחי בעם לתקן הקבוץ המדיני ושמירתו · מה שאין בתלוף האמת הנה בעם ישראל איננו כן / כי איננו צריך ולא הכרחי להם ובבאור זה הוא / שצורך המלכים בעם / הנה יובן בג' ענינים · הא' לענין המלחמות להושיע את העם מאויביו ולהלחם בעד ארצו · והב' לסדר הנמוסי' / ולהביא התורות הכריתות לתקונו / והג' להכות ולהעניש פועלי' שלא כדין / כפי צורך השעה אשר זה יאות / אל היכולת המלכי המוחלט אשר לו / והנה את' העניני' האלה / הראיה שישראל לא תצטרך אליהם / לא לענין המלחמות ותשועת מאויביה' / לפי שישראל נושע בה' והוא הנלחם להם / וכמ"ש אשריך ישראל מי כמוך / עם נושע בה' מגן עזרך / ואשר חרב גאותך / ויכחשו אויביך לך / ואתה על במותימו תדרוך · גם כי השופט הזה / יוצא ובא לפניה' במלחמות / כמו שהעידו ביהושע וגדעון ושמשון ושאר השופטי' א"כ לא היו צריכי' למלך / ולהבאת התורות והנמוסי' / כי תורת משה לנו מורשה ונו' וכתיב ראה אנכי לא תוסיפו על הדבר ונו' ראה למדתי אתכ' חקי' ומשפטי' / כאשר צוני ה' אלהי · ומי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים ונו' / ומי גוי גדול / אשר לו חקים ומשפטים צדיקים ונו' · ולא היה צריך מלך ישראל / לחדש דבר בתורה / ולא לגרוע ממנה / וכמ"ש עליו ולבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל · וג"כ לא היה המלך צריך בישראל / להכות ולהעניש פועלי' לצורך השעה · שזה מסרו התורה לב"ד הגדול / והם הסנהדרין / כמו שפירשתי בפרש' כי יפלא / ומלבד זה הודיענו הש"י שאם השופט כפי המשפ' מצדיק והמסודר / יפטור אדם רשע שהוא חייב יעניש את הרשע כדינו הנדון' וכמ"ש מדבר שקר תרחק / ונקי וצדיק אל תהרוג כי לא אצדיק רשע · ר"ל מה שאתה לא תוכל להענישו כפי הדין / אנכי אעניש' / הנה התבאר שג' העניני' האלה / תשועת המלחמות וכרית התורה והמצות · ועונש והכאת' פועלים שלא כדין / כלם יעשה הש"י לעמו / ולכן היה הש"י מלכם / ולא היה להם צורך / למלך בשר ודם לשום דבר · כבר בא זה כתוב בתורה / ושנוי בנביאים ומשולש בכתובי' / כי אמר מרע"ה / ה' ימלוך לעולם ועד · כי בא סוס פרעה ונו' ר"ל כיון שהקב"ה פלא להם לישראל במצרים / עד

יום שמעתי אויביהם / א"כ הוא ימלוך לעולם ועד / ואין להם צורך למלך
אחר / כדבריהם אחר ישעיהו / כי ה' שופטנו ה' מחוקקנו / ה' מלכנו והוא
יושיענו / וזה רמז אל ג' הענינים שיעשה המלך / זה כענין השופט למשפט
הנעשה אמר ה' שופטנו / ואם לגדור החקים והנמוסים / שבזה כתוב קחים
חק / אמר ה' מחוקקנו כ"ל מגדר את החקים לנו / וכנגד המלחמות /
אמר ה' מלכנו והוא יושיענו / וכתוב אחר "שאו שערים ראשיכם / תהלים כ"ד
והנשאו פתחי עולם / ויבא מלך הכבוד / מי זה מלך הכבוד / ה' עזוז
וגבור / ה' גבור מלחמה הנה לומר שאין ראוי שיקרא מלך הכבוד / אלא
גאמי כ"א הש"י בהיות עזוז וגבור מלחמה / להלחם כצד עמו / הנה התבאר
מכל זה / שאף שנודה היות המלך הכרחי באומות / לא יצדק באומה הישראלי'
כ"ש שכבר הורה הנסיון / כענין מלכי ישראל ומלכי יהודה / שרובם היו
מורדי אור / והם החטיאו לכל בני ישראל אחריהם / כמו שידעת מירבעם
בן נבט ואחד מלכי ישראל כלם / ורוב מלכי יהודה / עד שבסבתם גלתה
יהודה מעוני ומרוב עכ"ום / לא כן אבותנו רוב השופטים ונביאיהם /
כלם אנשים אנשי חיל / יראי אלהים אנשי אמת / ולא היה אחד מהשופטים /
שנטה לבבו מאחרי ה' לעבוד אלהים אחרים / בהפך המלכים שמי ומי מהם
כל מעכ"ום / וכל זה מורה שיעיד / שהנהגת השופטים טובה . והנהגת
המלכים רעה / ומזקת ומבוכנת מאד / וכאשר תדע זה / תבין באמת כונת
הנביא ע"ה / באמרו אתן לך מלך באפי / שאינו כמו שפירשו הרז"ל כן על
מלכי ישראל / לפי שלא היו מזרע בית דוד / אבל הוא כהלכה / רלה בקבוץ
הפסוקים מלמעלה "הלא הם יוליך / ויאמר לך שחת דעתי / אשר שחתך הושע י"ג
ישראל / כי בי בעזרך אהי' / מלכך איפה / ויושיעך בכל עריך ושופטיך / אשר
אמרת תנה לי מלך ושרים / אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי / ר"ל אתה
ישראל / שחת עצמך בשאלך מלך / כי בי היה עזרך ולא במלך / ואיה מלכך
איפה / אשר שאלת מלך להושיעך במלחמה / ועתה איפה הוא / שאינו מושיע
את הערים והשופטי' אשר בצרים / והם אמרו ויושיעך בכל עריך ושופטיך /
שהמלך היה לו להושיע את הערים ושופטי המשפט אשר בהם / והם אמרו
אשר אמרת תנה לי מלך ושרים / כי לא בחרתי לך מלך / להיותו הכרחי
ולא מועיל / כי אם בעבור הסבר שאלתך / ולכן אמרתי / אתן לך מלך באפי
שהוא שאול / וכן לקחתיו בעברתי במלחמת הפלשתים :

ואחרי ב' ההקדמות האלה שהקדמתי / שמצפי' פרשת המלך /
וענין התורה בפירושה / הנה באמרו כי תבא אל הארץ /
אשר ה' אלהיך נותן לך / וירשתה וישבת בה ואמרת אשימה עלי מלך / ככל
הגוים אשר סביבותי / אין בזה מצוה כלל / כי לא צוה הש"י / שישאלו זה
רשאלו מלך / אבל הנה הוא הגדת העתיד / יאמר אחרי היותכם בארץ
הנבחרת / ואחרי כבוש והמלחמות כלם / ואחרי החלוק / והם אמרו
וירשתה וישבת בה / אני ידעתי שתהיו בטוחים שוכני / כשתאמרו ותצעקו
אשימה עלי מלך / לא מפני ההכרח להלחם עם הגויים / ולכבוש את
הארץ / כי כבר היא נכבשת לפניכם / כי אם להדמות עם הגוים / המולכים
עליהם מלכים / וכוה המשכלות / כי היה לבם לשאול מלך / בהכנסכם
לארץ להלחם את מלחמותיכם / שזה היה הזמן הראוי לבקשו / לא אחרי
הכבוש והחלוק / והישיבה בטח בדד בארץ . וזהו אמרו ואמרת אשימה
עלי מלך / ככל הגוים אשר סביבותי / ר"ל לא להכרח ולא לצורך כלל / כי
אם לדמותכם כמעשה הגוים / וזכר שבזה יקרה זה / לא ימליכו המלך
היותר רצונם / כי אם אשר יבחר ה' בו מקרב אחיהם / והוא ענין המצוה
ומאמרה / רוצה לומר שום תשים עליך מלך מקרב אחיך / לא שיבחרו אותם
שישאלוהו / כי אם שכאשר ישאלו אותו מרצונם / שלא יבחרוהו מעצמם / כי
אם אשר יבחר ה' מקרב אחיהם / ולפי זה / יהיה ענין המלך מצות עשה /
תלויה בדבר הרשות / כאומר כאשר תרצה לעשות כן / עם היותו בלתי
ראוי / אז תעשה אותו / כי אם בזה האופן / והוא דומה לפרשת כי תצא
למלחמה על אויביך ונתנו וראית בשביה / שאינו מצוה שיחשוק בה
ויתאוה / ולא שיקחנה ויתאוה כמו שהיא / אבל הוא דבר הרשות / ומפעל
היצר הרע / והתורה היא / אחרי הנצולה הכשרונה ההיא / שאמר והבאת אל
תוך ביתך / וכאשר זכרו חכמינו ז"ל בקדושין פ"א / ודומה לזה גם כן פרשת
כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ והשחתם ועשיתם וגומר . שאין
זה מצוה / כי אם עין פלילי / אבל תלוי בו המצוה / שהיא ושבת עד ה'
אלהיך / שכאשר יהיו חוטאים / ישובו אל ה' וישמעו בקולו / וכן בענינו ענין
המלך / שאין שאלתו מצוה / כי אם רשות ומפעל היצר הרע / עם היות
שנתלית בו המצוה / שישימו המלך ההוא / בבחירת הש"י מקרב אחיו ולא
באופן אחר / וכבר יורו על זה ה' דברים :

הא' כי אין יצוה הש"י לישראל שישאלו המלך / אם לא היתה בחינתו
בידיה' / ומה שייך בשאלת אותו / ויותר היה ראוי שיצוה / מה שהיה
בידיה לעשות / שהוא לכבוד בו בכבוד / ושלא ימרו את פיו / אבל הקמת המלך
שהיא מפעל האל יתברך / והוא כענין הנביא שלא היה צריך לישראל שישאלו
נביא / כיון שאינו בידיהם / אבל הש"ית יקים אותו כרצונו :

והב' כי אם היה אמרו / ואמרת אשימה עלי מלך מצוה איך
יאמר הכתוב / ככל הגוים אשר סביבותי / והנה הם אלה ראוי
שתהיה / מפני שטה הקדוש ברוך הוא עליו / לא להיות כן לגוים / הראית
כבחון כזה בשאר המצות / שיאמר עשו זה ככל הגוים / אבל הוא בהפך /
שהזהירנו לא תעשה כמעשיהם :

והג' שאמרו רז"ל במסכת סנהדרין פרק כהן גדול / ג' מצות
נצטוו ישראל בכניסתן לארץ / להעמיד להם מלך / ולהכרית
זרעו של עמלק / ולבנות את בית הבחירה / לא נזכרו מצות המלך / אלא
ואמרת אשימה עלי מלך / כהיותו הפסוק הראשון / אבל אמרו שום
תשים עליך מלך / אשר יבחר ה' אלהיך בו / והוא הוראה שאין הפסוק
הראשון מצוה / כי אם הגדת העתיד / והמצוה היא בפסוק השני / על
הדרך שאמרתי / ויהיה כח המאמר / שנצטוו ישראל בכניסתן לארץ / שכאשר
ישאלו ישראל מלך / שישימו מי שיבחר בו הש"י / ושיהיה מקרב אחיהם /
לא שישימו עליהם מלך נכרי . ולזה מה שאמר גם / רבי נהוראי אומר לא
נאמרה פרשה זו / אלא כנגד תרעומתן של ישראל / שנאמר ואמרת אשימה
עלי מלך / הנה כוון הזקן הזה לדעתי :

והד' כי אם היתה שאלת המלך / מצוה כבני עצמה שישאלו אותו .
יתחייב שתהיה מצוה שנית / שישימו עליהם מלך / אשר יבחר בו
הש"י מקרב אחיהם / שהם ב' מצות עשה מתחלפות / הא' שישאלו מלך / והב'
שיהיה מקרב אחיהם / אותו אשר יבחר הש"י / וזה לא קבל אחד ממוני מצות
אלה / שהיא מצות עשה / את לשים מלך מקרב אחיהם / וכן כתב
הרמ"בם בכתביו הזאת / ש"ל מצות עשה למנות מלך מישראל / אבל לא
אמר למנות מלך כלל / ומצות לא תעשה היא / לא תוכל לתת עליך איש
נכרי / הנה זה שיורה שהמצוה הוא שישימו מלך מקרב אחיהם / לא שישימו
מלך נכרי :

והה' שכאשר ישראל שאלו מלך / לא שאלו אותו לשם מצות / כי לא אמרו
תנה לנו מלך / כאשר צוה ה' את משה / אבל אמרו תנה לנו מלך
לשפטנו ככל הגוים / וכאשר שמואל הוכיחם על זה / איך לא השיבוהו / את
פשענו ומה חטאתינו / הלא ה' צוה לעשותו / אם לא שהיה מקובל וידוע
ביניהם / שהשאלת המלך איננה מצוה / ושהם שאלוהו ליצרם הרע / וכאשר
תדע זה / תשיב אל הספק הא' הנזכר / שישראל לא נכשלו בתורה / על שאלת
המלך / ושלא היה המלך צריך ולא הכרחי להנהגת קבוציהם / כמו שבא
בהקדמה שנית / אבל היה המלך מזיק לכל אומה ולאום / כמו שבא בהקדמה
הראשונה / ומפני זה כאשר שאלו המלך / שלא היה מהבינו מכוון / וכל שכן בהיותם
שהיו בלתי צריכים אליו / לכן חרה אף ה' בעם / ואמר לשמואל לא אותך
מאסו / כי אותי מאסו ממלוך עליהם / ומפני זה לא הקים יהושע מלך / גם
לא שאר השופטים יראי ה' וחושבי שמו / להיותו דבר בלתי הגון אליהם :

והנה לאומר שיאמר / אם היתה שאלת המלך רעה ובלתי הגונה / אם
כן כאשר שבו ישראל בתשובה / ואמרו כי יספנו על כל חטאתינו
רעה / לשאול לנו מלך / למה לא עזבו החטא / וחזרו מהמלכת המלך / ומה
הועילה תשובתם / מבלתי עזיבת החטא / והיות כטובל ושרץ בידו / גם הש"י
יתברך / למה שאל אחרי כן / למשוח את דוד למלך על ישראל / ונתן לו
ולזרעו אחריו ברית המלכות לעולם / והיה א"כ מתיר בחטא / שהיה ראוי /
שאם תהיה שאלת המלך חטא מצורכם / שתהיה התורה עליו / ושתהיה התר זה
מה שיקשה / אבל אני לא אמרתי / שאם שיהיה הדבר דבר הרשותי ובהיותו כן
לא צותה התורה עליו וגם לא נותה על עזיבתו / לפי שדברה תורה כנגד
כנגד היצר הרע / והוא כענין יפת תואר / שלא צותה התורה שיחשוק בה
וינשאנה בכוונה / וכמו שהיא באומתם בתוך המלחמה / ולא הזהירה גם
כן / שלא יעשה זה / לפי שדברה ליצר הרע / ומפני זה אחר שנכשלה / לא
צוה שיעזבנה / כי אם שישיבה / ויאזרנה יהודית / ולכן אדוננו דוד בחיר
ה' / עם היותו ירא אלהים וסר מרע / כאשר לקח במלחמה / את מעכה בת
תלמי מלך גשור / שהיתה יפת תאר / לא עזבה אחרי כן / והיא היא שילדה
לו תמר ואבשלום / ככה היה ענין המלך / שהשאלתו איננה מצוה / ואינה גם
כן עבירה כאיסור בתורה / ולכן אחרי ששאלו אותו ונמשח / לא חזרו ממנו /
והיה די להם שיקיימו המצוה / לשום להם אותו המלך מקרב אחיהם / ולזה
מה אמר שמואל אליהם אל תיראו וגו' / אך לא תסורו מאחרי ה' . ר"ל
אל תיראו / כי אין הדבר אסור מצד עצמו / כי אם לא תסורו מאחריו / יהיה
המלך כלי ומכשיר / להנלחמכם ותורתכם / ואם לא תצאון כן גם אתם גם
מלככם תספו / ולכן משחו המלכים / ובחר ה' בדוד עבדו / וייקחהו
ממכלאות צאן / לפי שהיה גלוי לפניו ית' שהיה ירא אלהים / ובמצותיו חפץ
מאד / הנה התבאר התשובה הזאת והותר הספק הזה :

והנה אמר לא תוכל לתת עליך איש נכרי / להגיד שאם ישאלו על
כוונם / להיות מולך עליהם איש נכרי / הנה לא יספיק הש"י
בידם ולא ימליכו בו / ולכן לא יעשו כן / אבל יהיה מקרב אחיהם אשר יבחר
הש"י / והנה לא רצה הש"י / למסור בחירת המלכי' ביד ההמון לג' סבות .
הא' לפי שהמלך / ענין מזיק מא' להמון העם כמו שזכרתי / ולכן אין ראוי
שיבחר / כ"א להכרח גדול / ולפי שהעם לא יבחין זמן ההכרח הזה כ"א הש"י
לכן לא היה ראוי להם / לבחור מלך כ"א הש"י / והסבה הב' שאף ע"פ שהמון
העם / יבחר הזמן הראוי של המלכת המלך / הנה אין ראוי שהעם יבחר בו /
לפי שהדבר קשה ועמוק / להכיר את יצר לב האדם / ואע"פ שנגלהו בקי ודק
ויצר פעלו / אולי בקרבו ישים ארבו / וכמאמר הנבי' "עקוב הלב מכל ואנוש ירמי' י"ז
הוא מי ידענו / ולפי שהיה ראוי למלך / שיהיה נקי המחשבות / טהור
הרעיונים ירא חטא ושפל רוח / כדי שלא ירבה לו סוסים / ולא ירבה לו
נשים לבלתי רום לבבו / לכן לא היה ראוי לעם שהם יבחרו בו / כי הם לא
ידעו ולא יבינו / קוה יבחר / וכמאמר הש"י לנביא / אל תביט אל מראהו וגו' כי

לא את אשר יבחר אלהיו · אבל אם הש"י יבחר הבחירה / שהוא חוקר לבבות ובוחן כליות / ולכן הנה הנ' שעל"פ שהעם ידעו הבחירה הזאת / ושרך הוצאה להמליך עליה' מלך / ושמעין שבלם לבחור כאשר ולמלוך בכסא / הנה עם כל זה / אין ראוי להם לבחור המלך / לפי שהם' בחירתם אותו / מחייבת דברי ריבות וקנאות עבודות ביניהם / שיאמר כל אחד ואחד אני אמלוך / אבל בהיות כבוחר הוא יתעלה / מי יאמר לו מה תעשה / והנה מפני הסבות האלה · בחרה התורה אשר יבחר ה' אלהיך בו ·

והנה הזהיר הש"י והזהיר / רק לא ירבה לו סוסי' / ולא ירבה לו נשים / וכסף וזהב לא ירבה לו מאד / לפי שהמלכים מהם שישימו תאותם מלאוים בכבוד הסוסי' / מפני המעלה והכבוד / והצלחת המלחמות / ומהם שלא ירבו במלחמות / כי אם לשבת בביתם בהנהגה בתענוגי' / וירבו נשים למלאות תאותם / ומהם שתהיה ישועתם והשתדלותם לאסוף ממון / ולפי שהמלך אשר יבחר הש"י / ראוי שיהיה מרוחק ומובדל / אבל התאות הגשמיו' והמדות האלה / הזהירו שישמר משלש אחרי מחשבות / עלפי האומות רעות ותאותיהם / וכאלו אמר / שעם שתהיה שאלתכ' מלך ככל הגוים · לא ישים בטחונו בסוסים עצ"כ / כי תשועתו ותקותו תהיה באל חי / ולא בגבורת הסוס יחפץ / וכבר בא בקבלה האמתית במסכת כ"נ ובסנהד' / ולא ירבה לו סוס' / אבל ירבה הוא לו כדי רכבו ופרשיו / וכאמרו ולא ישיב את העם מצרימה / אין הכונה בו / שיזהיר שלא לשבת במצרי' להתעסק בסחורה ולא לקנות סוסי' / כי הנה איסור ההליכה למצרי' איננה כי אם לדור שם כמו שבא בירושלמי בפ' סנהדרין והביאו הרמב"ן / ולא יקנה אותו / ולא ישיב את העם מצרימה / למען הרבות סוס / כיון שקנין הסוסים כצורה היו / ודין הסחורה מותרת למצרים / אבל כוון הכתוב / שהמלך לא ירבה לו סוסי' אחרים / ויותר האזהרות ולא יבטח על רכבו כי רב הוא / ועל פרשיו כי עצמו / אבל יהיה מבטחו בה' / ולפי שרבוי הסוסי' והבאתן יביאם ממצרים / בעת ככה ולבטוח בהם / לזה אמר ולא ישיב את העם מצרימה · כ"ל שלא יתחבר עמהם / כמאמר הנביא / וידעו כל יושבי מצרים כי אני ה' / יען היותם משענת קנה לבית ישראל / ואשר לוחר עוד / שיהיה זה סבה / שלא ישובו ישראל להיות נעלים למצרי' / ועליו אמר גם כן / ולא ישיב את העם מצרימה / והזהירו עוד בענין התענוגי' / שלא ישגה אלהים יותר מן הראוי · ולפי שבקנין הנשים / אמר ולא ירבה לו נשים / ולפי שהתענוגי' והנשים יסירו הגבורה והשכל / כמאמר הנביא זנות יין ותירוש יקח לב / לכן אמר ולא יסור את לבבו / וכבר אמרו רבותינו ז"ל בסנהדרין פ"ב / ששלמה המלך ע"ה / טעה ועבר על המצות האלה / אם ברבוי הסוסי' / אמר ועל ענין מלכות מצרי' · ואם בענין הנשי' אמר / ויהי לעת זקנת שלמה / נשיו הטו את לבבו · והזהירו עוד על ענין האוצר וקבוצת הממון / באמרו וכסף וזהב לא ירבה לו מאד / ובספרי אמרו / לא הוא דיינו מלכה / אבל ירבה הוא כדי ליתן אפסניא / לאכסני' לעבדי' לחיליו ולפרשי' / ויאמר אלא ישים השתדלותו בקבוצת ממון עצמו / כי אם להצלת מלחמותיו / ולעבודת השם יתברך ולכבוד עמו · ולזה נתנו הטעם טוב / לא זכר הכתוב להיותו מגונה / שאם ירדוף אחר האוצר / ימאס עליו / לקנותו שלא כדין בעשק ובחמס / והנה כבר אמרו במלכות מלכים רבים / כל המבזה את המלך / פוטר ... / יש למלך רשות להרבות / אבל אין למלך רשות להרבות / כי אם בצריך לכל / ויש לו לאסור ולהכות באנשי' לבטחון / אבל לא להפקיד ממון / והמפקיד ממון הרי זה גוזל / ולפי שבהיות המלך גדול / ודינו מפורסם על משפטי התורה כמותם / אמר שלא יחשוב מפני זה / שיהיה פטור מן התורה / אבל ישתדל מאד לירא את ה' / ולבלתי סור מן המצוה / ולכן צוהו ה' / שיכתוב לו את משנה התורה / וידמה שיהיה ספר אלה הדברים / שהם גופי התורה תלויים בו / והוא כספר קטן הכמות / שיוכל לנשאו כמו קמיע · אבל רז"ל קבלו בסנהדרין פ"ב / שהוא הספר תורה כלו / שהוא מצוה על כל ישראל / להיות לו ספר תורה אחד / והמלך היה מחוייב לקיים לו שנים · האחד להיות עמו בבית גנזיו / והשני להיות עמו תמיד / הוא יוצא למלחמה והוא עמו / יושב בדין והוא עמו / יושב בסעודה והוא עמו / והתכון בזה שתי תכליות / האחת אמרו למען ילמד ליראה את ה' אלהיו / וכיון בזה שילמדו החלק האמתי מן התורה / והוא מהספורים הנפלאי' והדעות האמתיות · והשנית אמרו / לשמור את כל דברי התורה הזאת / והוא זה בעיונו כחלק המעשי מהתורה שהם המצות / ואמר למה הזהיר אותו כל כך ליראה את ה' ולשמור את כל דברי התורה / עם היות זה כולל לכל ישראל / ואמר שהוא הזהירו על זה / לבלתי רום לבבו מאחיו · הנה לומר כי בהיותו מלך / טבע הגדולה והמלכות יפתוהו להתגאות · ולזה הוצרך להזהיר אותו ולצוות עליו ביחוד / ליראה את ה' אלהיו ולהשפיל את יצרו / כדי שלא ירום לבבו מאחיו / ולא יתגאה במלכותו / וכזה הדרך עצמו נתן סבה / למה צוהו ביחוד על שמירת התורה · ואמר שהיה זה / לבלתי סור מן המצוה ימין ושמאל / רוצה לומר שאף על פי / שהוא מתעסק כל כך במשפטי התורה / יהיה נזהר שלא יעבור ולא יסור ממנה ימין ושמאל · וכמאמר דוד שאמר גם עבדך נזהר בהם / ואמר שהלבד מהשכר הראוי למלך לעשות הדברים האלה מצד עצמם / להיות תכלית האדם / שבעבורו נברא בירא והעבודה האלהית / הנה הוא ראוי / שיעשה זה גם כן לתקנת השכר / והוא שבעבורו יאריך ימים על ממלכתו / כי בהיות המלך עובד את אלהיו / ומכבד אותו ומהדרו בכבוד מלכותו / יהיה אהוב למעלה ונחמד למטה / ויאריך ימים על ממלכתו · ויאמר הוא ובניו בקרב ישראל · לפי שבני המלך ירשו' את מלכותו ·

ואשר לפרש ולא ישיב את העם מצרימה / שאינו כמה שאמרו רבותינו הסוסים · ולכן לא אמר / למען לא ישיב / שאם היה לומר על הבכא / אבל היה ענינו / שלא ירבה לו סוסים ולא עשרך להשיב את העם מצרימה / למען הרבות סוס · כ"ל שלא ילכו מצרימה לבקש מהם עזרה / ולהשען על סוסיהם · כמאמר ישעיה הוי היורדים מצרים לעזרה / ועל סוסים ישענו וגו' · וכן אמרו בנשים / ולא יסור לבבו אף שימשך ולא בכה · ולאמר שהזהירו מרבוי הסוסים והנשים וכסף וזהב · והתיבת משנה התורה והיותה עמו / ונתן הסבה לכל מה שהזהירו עליו / אם שלא ירבה לו סוסים / כדי שלא ישען על סוסיו ועל פרשיו / אבל יבטח בה' · ועל זה אמר למען ילמד ליראה את ה' · ואם שלא ירבה לו נשים / כדי לשמור את כל דברי התורה / ואת החוקים האלה לעשותם / כי בהיותו כונס נשים / יקיים דברי התורה בצניעות ובכדה / ובגזרה הדברים הם שלא יהיה / בהיותו נרדף אחרי תאותיו · וכנגד מה שהזהירו / וכסף וזהב לא ירבה לו מאד · אמר לבלתי רום לבבו מאחיו / כי הכסף והזהב יביאו לגבהות הרוח · וכדי להרחיקו / יסור מן המצוה ימין ושמאל וגזל ושחד נכרית / ובגזר הדברים האסורים בתורה · וכנגד כתיבת ספר התורה והיותו עמו · אמר למען יאריך ימים על ממלכתו / הוא ובניו בקרב ישראל · הנה התבארו הכתובים והותרו השאלות הי"ז והי"ח :

וסמה שזכרתי יתבאר לך · שהמלך מחויב בשמירת המצות יותר מאשר אנשי' / והיה זה לג' סבות :

האחת לפי שהוא מרומם ומלכותו מלכות לכל עמו / שיראו בו וילמדו ממעשיו לפי שההמון מטבעו להדמות אל גדולי המעלה / ככל מה שיעשו כפי הנאמר · הלא תראה / שבהיות מלכי יהודה טובים וישרי' בלבותם היה העם כלו הולך אחריהם / ובהיות רעים וחטאי' לה' / היו כלם רעים וחטאי' כמעשים אחריה' / וכבר אמר הפילוסוף אחד · שהמלכות כל עוד שהיה יותר מיוחד / יהיה יותר מעויין ונזהר מכל האנשי' · ולכן יהיו פעולותיו למוד כולל לכל עמו / ומפני היות למלכי' יותר שמירת המצות / ומדת היראה ושפלות הרוח · לפי שהם יהיו קו ומשקל לכל העם וכל ישראל ישמעו וייראו / וכל העם יתיישר כמעשיו :

והסבה הב' · שלהיות כתר המלכות / וכבוד מעלתו גדול מכל שאר האנשי' / ומעלתו גדולה ועצומה · היה ראוי שישתדל יותר / כמאמר החכמי' שיעבוד אשר האנשי' שאין להם גדולה ומעלה כ"כ וכבר זכר הפילוסוף / כי כמו שהרעבו' הרוח / יגברו יותר בעצמי' הרחי' והגשמי' מאשר יגברו בעצמי' האחרי' · כבר כמו המזון או פעל המעכב' · יהיה יותר עצום בנכבדי' בני המעלה והכבוד / מאשר יהיה באנשי' הפחותי' והשפלי' · וכמאמר הנביא ישעיהו ע"ה / אשר כי יום לה' / על גאה ורם / ועל כל נשא ושפל · ולפי שהסבה התחתונה משתמשת / לכל המעלות והממשלות היא התורה והמצות · לכן היה ראוי למלך / שמעלתו וכבודו וממשלתו יותר רבה / שיהיה יותר ולא כמו כדי לשמירתו · וזהו אמרו למען יאריך ימים על ממלכתו / ואמר דוד בצואתו לשלמה בנו מהסבים לזה · ושמרת את משמרת ה' אלהיך וגו' · למען יקים ה' את דברו אשר דבר וגו' :

והסבה השלישית · כי כמו שראוי למלכים שישיגו הכבוד והמעלה שהם עובות מדומות · ככה ראוי להם שישתדלו יותר בקנין הטובות הנפשיות / אשר יעשה אותם האדם וחי בהם עד אין קץ · כי בהיותו בעולם הזה כבד וגדול על כל האנשים / לא ישפיל עצמו ממעלתו בעולם הבא / כיון שהעולם הזה / כמו שאמרו בקבלה / דומה לפרוזדור בפני העולם הבא · ואם יתנשאו בגדולה והכבוד / לא יאבדו ממנו לא בעולם התמור' והמסתכך בזה · וכמו שאמר קטן וגדול שם הוא שרמזה לומר כמי שהוא שפירשוהו חז"ל · כי מי שיהיה הגדול גדול / ולא יקטן עוד והקטן יהיה תמיד קטן / ולא יגדל עוד · ולפי שקנין הטובות הנפשיות הוא בעולם הזה בשמירת התורה והמצות לכן היה ראוי למלך שמעלתו וגדולתו רבה / שישתדל יותר עליו / וכבר אמר שכיון הפילוסוף שכל מלכות הוא תחת מלכות אחר גדול ממנו · ולכן ראוי שיעשה המלך / שכמו שיעשה הוא לעבדיו / כן יעשה המלך אשר עליו עמו / אשר הוא לא עבד עולם · ומפני הסבות האלה הזה / הנה נתן כ"כ / להזהיר את המלך על היראה ושמירת המצות / למען יאריך ימים / על ממלכתו בעולם הזה ובעה"ב · כלומר בהיות המלך רע תלמודו · נרדף לחקור / הוא כסוי לעצמו / שימרדו בו וישירוהו מהמלוכה · כיון שהוא אויב אלהי ה' / ושונא נפשו / כי הנה לא ראינו בדברי יחכמי' שיהו בזה דבר : רות רבה פ' ב'

וחכמי האומות חקרו ונשאו ונתנו בדרוש הזה · ומהו האומר שהוא ראוי לעם לבחור / כמו שעשו החכמים לרומאים · ולפי דברתי בדרוש הזה / לפני מלכים עם חכמיהם · והוכחתי שאינו מהכרחי ושאין יכולת לעם לבחור במלכים / ולהכריח ממשלתו ומלכותו · אף שיביאים על כל דבר פשע · ואשיתי על זה בלא טענות :

האחת שהעם בהמליכם מלך / כורתים לו ברית לשמור ולעשות דבריו ומצותיו · והברית והשבועה הזאת איננה בתנאי כי אם שבועה מוחלטת · ולכן היה מחויב המלך קיים מיתה / בין שיהיה המלך צדיק / או שיהיה רשע · כי אין העם עשה שיבחין בדקותו הצעתו

רצונו לומר זה שאמר יתברך לאבותינו, כלו שלא יסירה את פני אמת · וזהו הנה שהשבועה והברית, שהם כרותים לאבותיכם · הם תחת יכו' נכבודו, ולכן כהם יכולת לשבה ולא לאחור בו :

והשענה הב' היא: כי המלך בארץ, הוא במקום הקב"ה בעולם · ולכן היה מכור שלא ישלח הושלט, והשענים גם אלה כדין, כי יבורך השם ולבטל המחוק הכללי, כמו שהם ית' לבורך השם מבטל הם כע"י · ועושה נפלאות גדולות לבדו, ולכן היה ייחד במלכות, ביחוד הוא כ"ה בעולמו · ומפני זה אמרו ז"ל במסכת ברכות פרק הרואה, הרואה מלכי ישראל, אומר ברוך שחלק מכבודו וכו' · והרואה מלכי אומות העולם אומר ברוך שחלק מכבודו לבשר ודם · והנה בזה אמרו מכבודו, הודו שמלכי אומות העולם וכל שכן מלכי ישראל, יש אתם מכבוד השם ויכלתו, על דרך הדמוי וההעברה, ולכן אין ראוי להקים העם, שישלחו יד במלכם להסירו ממלוכה, כי היה זה רב יותר לו, כשולח ידו בכבוד אלהים · והנה מגיד על זה דוד המלך ע"ה, בשעה שהיה תפוש מלחמה, רצה לשלוח ידו בשאול להיותו מלך ישראל, ואמר כי מי שלח ידו במשיח ה' ונקה :

והשענה הג' מיוחדת לישראל, והיא כי מי שאין בידו יכולת, להמליך ולבחור מלך, אין ראוי שיהיה בידו להסירו ממלוכה · והיות שבחירת המלך איננה ביד העם, כי אם ביד השם, כמו שאמר שום תשים עליך מלך, אשר יבחר ה' אלהיך בו : לכן לא היה ראוי, שהם שלא נתנו לו המלוכה יסירוה ממנו · כי אם השם יתברך הוא המקים מלכים · ולכן תמצא שאמר שמואל הנביא לישראל, כי בהיות המלך איש רע ורשע מדין לכל הארץ, ומפשע ממנו יצעקו אל ה', והוא אמרו וזעקתם ביום ההוא מלפני מלככם אשר בחרתם לכם, ולא יענה אתכם ה' ביום ההוא וגו' · הנה לא נתן להם השם רשות למרוד בו, ולהסירו מהמלוכה עם היותו כנעני ורשע, כי אם שיצעקו אל ה', כי שליט עליון במלכות אנשא ולמן די יצבא יתננה :

לא יהיה לכהנים הלוים וגומר · עד כי אתה בא אל הארץ: לפי שכלו המצות האלה כתולת מקומם, יאמרו המשפטים לתת שבה ועשה נזכרתם במקום הזה · והנה שאמרו שלזה זכר למעלה דיני הסנהדרין, ושהיו הכהנים והלוים מהם לכן · כשזכר מה שעניינם, להגיד כי הם הראוים להיות בב"ד הגדול, לפי שהם אין להם חלק ונחלה בישראל, אבל להיותם פנויים מכל טרח, היו ראויים ללמוד התורה והמצות, ולהיות אבל לסנהדרין · והם אמרו אלפי שהמלך היה הוא מחויב לשאול, בדורים ותומים, לפני הכהן הגדול, כמו שאמר ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' · לכן זכר אחר מצות המלך, מצות הכהנים הלוים, ונכון דרכי כללו' הסדר הזה · ויותר נכון לומר, שאחר שזכר מצות השופטים בהנהגה הכוללית, שהם כמו שזכרתי חתחיים שבים ר"ל שופטי הצייתות ובית דין הגדול שבירושלים · והמלך · בא לזכור ג"כ בהנהגה הרוחניות וזכר ג"כ מדרגת הקרובים אל האלהים · שהם הלוים כלמונה, והכהנים אחריהם והנביא, והנה אתה הכהנים אם כלוים · לפי שענינם אחד אם כפי השבט, ואם כפי העבודה במקדש, שאם אלו היו עובדים שמה, ולזה אמר לא יהיה לכהנים הלוים אחוז כאלו אמר, לא יהיה לכהנים הלוים, כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל · ר"ל כחבות הבלתם ונחלתם · אבל אישי ה' שהם קדשי המקדש ומזבח, ונחלתו יאכלון אותם התרומות והמעשרות, שכלם יוכללו בשם אישי ה' ונחלתו הם יאכלון · ולא הבדיל ביניהם מה שמתנות הכהונה, ומה שהיו נחלת הלוים, לפי שכבר זוכר כל זה, בגלוי רב בפרשת קרח · ואמר ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו, כנגד ירושת הארץ · ולכן אמר בקרב אחיו · כמו שזכר הנה כלב"ג, ואמר שנחלה לא יהיה לו בקרב אחיו · לפני שה' הוא נחלתו כאשר דבר לו, באמרו לאהרן בארצם לא תנחל וגו' אני חלקך ונחלתך, ולאמר באמרו ה' הוא נחלתו, להגיד שאלהים הבטיח להם במתנותיהם, שכבים להם פיד שכר כשאי גדול כפי שכר קדושתם, והוא ה' הוא נחלתו כאשר דבר לו, ר"ל שהם דבקים תמיד בעבודתו · ויבא נוסח כל זה כלו · אחרי שסבר כאשר אמר, כדי לבאר עליו מה שאמר · וזה יהיה משפט הכהנים מאת העם מאת זובחי הזבח וגו' הזרוע והלחיים והקבה, ואין זה מצוה אחרת, כמו שכתב הרמב"ן ז"ל, כי כבר נראה כמקבלתם ז"ל אדרשו כבשר לצאתם, וזו כלאים שנו, אשר יתנו, זה הזרוע והלחיים והקבה לה' וקבלה, וכבר כתבו טעם נוה, באמרם הזרוע תחת היד ויקח רומח בידו · לחיים תחת התפלה שאמר ויעמוד פנחס ויפלל, וקבה תחת ואת אל קבתה, וכבר אמרו במדרש שכבר היה שומע אלהים, והזרוע היה תחת שכרו בשמירה שיעשה בזרועו והלחיים, בשכר הברכה שהוא אומר בפיו ולחייו, והקבה שכר הבדיקה הנה ז"כ באמרם הזרוע זו את אשה בכרעו, וכן כלאים הם כרעו באמרו לה' כמו שדרשו, ולכן כלה תרע"ה לבאר בכאן, ומפני הכיאור כוס התנאה מבה המתנות הזאת ושלא הזכירה בחלק ג' פר' לא כתב שהיו מלקיים בעצו' היותם רלאית לגוף : והזרוע בעבור היותו, ראשית האברים המתנענעים · והקבה ראשית המעים · כי הראשית בכלם, יתננו למשרתי השם לכבודו · וכתב עוד כתב שאמר כנגף ומחלק הראש, ומאקרבים אלה הם היו תר שוכי', והנה הרלב"ג אמר שבעבור שזה ה' הוא נחלתו, שמך שיתנו לכהן הזרו' והלחיים והקבה, להגיד שזה העם הוא זרוע ישראל וכחם, והוא המקבל

עליהם והוא המכין אותן · לכן נזכרתו · כמו שהקב"ה הכין המזון לכל החי · וכבר יורה על זה, אמרו כי · בו בחר ה' לעמוד ולשרת, ויותר נכון לומר, שאלה היו שנות האדם בג' מינים · מן המעלות, החיצוניות ואין דברי השפתי', ואין המחשבות הפנימיות כמו שאמר עליהם, בפיך ובלבבך לעשותו · לכן היה מקריב לכהן הזרוע, כנגד מעשיו כי הידים הם כלי המעשה, והלחיים כנגד הדבור, והקבה כנגד המחשבות, כי הוא המזכירים הפנימיים, להורות שבכלם היה מתודה · ועוד כי אמר כאן ענין הלוים, שאם יבא הלוי מאחד שעריו, אשר הוא גר שם בכל אות נפשו, לשרת ככל אחיו הלוים, במקום אשר יבחר ה', שחלק כחלק יאכלו, לבד ממכריו על האבות, ר"ל שיאכל עם שאר אחיו הלוים, חלק כחלק · דברים יח י'

ופירש רש"י לבד ממכריו על האבות, שאין אנו אוכלים מכרו האבות · בימי דוד ושמואל שנתקנו המשמרות, ומכרו זה לזה, טול שבתך שבתי ושבתי טול שבתך · ור"ל פירשו בו, שאם לוי אחד מכר ביתו, אשר ירש מאבותיו, לא יאמרו לו הכהנים, הנה יש לך מה לאכול חלק כחלק · כי על כל פנים יאכל שוה עמהם, הנה א"כ, הגיד אחר הכבודים המתנים האלה, להגיד שהלוים והכהנים הם ב' המדרגות, הכהונה והלוייה מההנהגה הרוחנית, והעבודה והקרבה האלהית · ואמר דיני מתנותם לא היה צריך לפרשם כאן · לפי שכבר התבארו לכולם · ולא רצה כי אם לבאר הכללתי הנולד · והותר מה שבפסק הנ"ל ·

כי אתה בא אל הארץ וגו' עד כי הגוים האלה וגו' · ענין הפרשה הזאת, היא להרחיק את ישראל מדרכי האמורי ותועבות הגוים, וכבר ביאר התורה הזאת, בפרשת אחרי מות, וקדושים · ארץ כנען, אשר אני מביא אתכם שמה לא תעשו, ובחקותיהם לא תלכו · ושם זכר מעשיהם שהם תועבה, וגם בפרשת קדושים כי שם אמר לא תאכלו על הדם, לא תנחשו ולא תעוננו וגו' אל תפנו אל האובות ואל הידעונים, וכן בזה גם פרשת המולך · שהוא מעביר בנו ובתו באש, ותפלת מעונים הוזכר על הכישוף, האמנם נזכרה הפרשה הזאת כאן, לבאר כי הדברים שהם אוסרין ג"כ והם קסמי' ויותר אסור יראה אל המתים, ונתן ג"כ לבאר, שבעבור התועבות האלה, גורש הגוים ההוא מן הארץ, כי אלה היו מיני העכו"ם ואחריהם היו נמשכים לעבודת צבאות, ובאר הדברים, אשר בהם יתברך, וביאר בזה עוד, ואמר תמים תהיה עם ה' אלהיך, וענין הנביא אשר יקום, והנה זכר בהיסוד העבירה הזאת תשעה שמות · הא' מעביר בנו ובתו באש, הב' קוסם קסמים · הג' מעונן, הד' מנחש · הה' מכשף · הו' וחובר חבר · הז' שואל אוב · הח' וידעוני · הט' ודורש אל המתים · וכבר זכר הרמב"ן שכל אלה מיני כשוף, ושאמרו מכשף, הוא כולל, והאחרים הם פרטיו · אבל אני אומר שמכשף כתוב לא כולל ולא בסוף, כי הוא שלאחר אחד מהמינים הנזכרים, ואחרונה כולל להם, אבל ענינם כפי מה שיצדו המפרשים וקבלתו ז"ל, הוא על זה הדרך · הנה הראשון שהוא מעביר בנו ובתו באש, היו עושים בזה הדרך, כמו שכתב רש"י ז"ל שכתב שאת עבודתה, שהיו מוסרים את בניהם לכומרים, והכומרים עושים ב' מדורות גדולות, ומעבירין הבן ברגליו בין ב' מדורות האש ואין בו דברי' רמ"ה / יח'

כרת עד שיעשה כ"כ ולא היה זה כן, ולא היתה התיבה כ"כ מפלינה, לפי שבעבודת הפועל ההוא, אבל האמת הוא כדברי הרמב"ן ז"ל שכתב בפרשת אחרי מות שהיו שורפות הבני' הקטני', לאותו האליל שנקרא מולך שהיתה עבודת הכיו, שקראת מלכות כפי הציור, ואולי היתה העבודה הזאת פיוזדת לשמש, ולכן היה דיינם בשריפת הבני' שהוא משל ביסוד האש, ועליו אמר הנביא ירמיה, ובנו בית התופת, אשר בגיא בן הנום, לשרוף את בניהם ואת בנותיהם באש, אשר לא צויתי ולא עלתה על לבי · ואחר במקום אחר ובנו במות הבעל, לשרוף את בניהם באש, עולות לבעל אשר לא צויתי ולא דברתי, כי שני המות היו לו, מולך ובעל ושניהם קראים בשמתם והיה בקרא תופת, לפי שבשעת העבודה היו הכומרים תוקעים בתוף, כדי שלא ישמעו האבות, צעקת הילד בשריפתו, וכן המשגיחים שורפים את בניהם לאדר מלך ועגמלך אלהי ספרוים, וגם היות שקצת רז"ל בפרק ד' מיתות הביאו עניין מולך כדברי רש"י הנה אחרי הביאוה כדעת הרמב"ן כמו שכתב במסכ' סנהדרין והיא הנראה יותר מן הכתובים, ואמרו ז"ל אף חזקיהו מלך יהודה, בקש אחז אביו לעשות לו כן, והצילו אמו בסלמנדר"א · והכתוב אומר בנביא, וגם את בנו העביר באש, כתועבות הגוים אשר הוריש ה' וגו' · הרי לך שאחז בכל זה לא יתנו בכך מעביר בנו ובתו באש, שכינו שהיו שורפים את בניהם ואת בנותיהם הקטנים באש לעבודת המולך ולהיות זה היותר תועבה שבעבודות, כי לא יעשו על פרי בטנם ושרפום באש, לכן הזהיר התורה עליו כל כך, ואמר אשר לא צויתי, להגיד שלא טוב הגם יתברך בעבודתו, שאינו רוצה שום עבודה, מהעבודות האלה הקשות והאכזרות, והרחוקות מטבע האדם · והם היו עושים אותם לבעלה, לאלהיהם אשר לא יועילום בעבודתם · ולזה נזכרה העבודה הזאת ראשונה, להיותה הזרה מכלם · והב' הוא שאמרו וקוסם קסמים, וכבר נודע שהקסם הוא הגדת העתיד בזולת הכח המדמה, עד שיאמר מה שיהיה עתיד ולא ידעו · והנה המלבוש כספר הזוג והמוסר · עושה ואמר אחד כחלום והקסם והנבואה · לפי שהם כלם אלו מיני הגדות העתידות מפועל כחו המדמה · וכן הביאו הרב הלב"ג בספר מלחמות

אשר לו · וזכר שהקוסם אינו מתכוון מצפוני הכוכבים · ואלו היה כן / לא תתפרש פועל התורה כלל כך · ובאלה אשר קסם על שפתי מלך / להגיד שכל דבר לא יכחד מן המלך · כי הכל גלוי לפניו כאלו קסם על שפתיו / להגיד כל אשר יהיה · אבל האמת הוא שהקוסם הוא מין מעבודת העתידות / נעשה בתנועות ותחבולות וכלים מקלים שונים · וכאשר הנביא עמי בעצו ישאל ומקלו יגיד לו · והרמב"ן כתב בפרשת אחרי מות / בענין המולך שהמעביר בנו ובתו באש · היה ראוי להיותו קוסם · כי יחשוב שעם העבודה ההיא / יבא לקסום ולהכבד את הבעל / אשר העלה אליו עולות הבנים ואלה היו נביאי הבעל המקריבין לו בנים ובנות / ויראו להם חלומות שוא וקסם כזב / וכן נאמר במנשה / והוא העביר את בניו באש בגיא בן הנום · ועונן ונחש וכשף ועשה · ונאמר ויעבירו את בניהם ואת בנותיהם באש ויקסמו קסמים וינחשו · והג' מעונן · והד' מכשף וכתב הרמב"ן שמעונן / הוא היודע בעננים · ומופת מהם · ומדברי הרב נ"ל שהמה ומנחש הוא המניע בכנפי העופות או בכנפיהם / כענין שכתוב כי עוף השמים יוליך את הקול · ובעל כנפים יגיד דבר · ומכשף הוא מלשון ספתי ולא התחמתי · שכל מה שיאמר להודיע בעתיד / יאמר ויהיה מצאתו ולכן כל הודעת העתיד יקרא כחש · ובבלעם כתיב ולא הלך כפעם בפעם לקראת נחשים / והיה קוסם / כמו שכתוב ואת בלעם בן בעור הקוסם · כי כל המלאכות האלה היו להגדת העתיד / אם לא שיהיו מדרכים ואופני' וכלים מתחלפים · ורז"ל אמרו שהוא היותר נכון / כפי הוראת הכתובים · שמעונן הוא נותן העתות והימים / לעשות בהם הדברים שבעבורם כאומרם בסנהדרין שנה פלונית ויום פלוני יפה ליקח · ושנה פלונית ויום פלוני יפה לגנות · ומנחש הוא האומר פתו נפלה מפיו · מקלו נפל מידו · בנו קורא לו מאחריו · עורב קורא לו · צבי הפסיקו בדרך · נחש מימינו שועל משמאלו וכמו שהיה הקוסם מכוון וכיוון לעבודת המולך · כך היה המעונן והמנחש לאכילה על הדם · כי שמה היו מתחברים עם השדים · והשדים שמגידו להם עניני העתידות · ולכן ציוה לא תאכלו על הדם לא תנחשו ולא תעוננו · האמנם לא נזכרה כאן אכילה על הדם בכלל העבודות האלה / לפי שכבר הוזהר עליה הרבה בסדר ראה אנכי :

האמנם אם המכשף הוא החמישי · הוא דבר אחר אם לא ככר כתב הרמב"ן / כי רבים יתחברו בכשפים / לבאר שאין בהם אמת · כי אם הגיד לעורר ולעצור מה שיהיה : ותכוונו לא יוכל להכחיש הדברים המתפרסמים לעיני הרואים · ורבותינו גם כן יודו בהם · כמו שאמרו בפלה שמות רבה · כי עוף השמים יוליך את הקול זה העורב / ותכונת כנפי העופות נקרא בלשון ערב ט'יר / ומשדי הכנפות נקראו טיארי"ן · כי יש למזלות שרים יכהנו אותם / שהם נפשות לכדורי הגלגלים / ושרי וכח עליה הקרובים לארץ / הם נקראים כנדי התלי · יגידו העתידות · והם נעשים מיתרים בעופות / שבהם יודעו העתידות / לא לענין גדול ולעתות רחוקות / רק בעתידות הקרובות לבא · יודעו מהם בקול העוף / נקרא נחש אחר על החיה · ומהם במראות כנפיו / והוא שאמר יוליך את הקול למגידים בקולם · ובעל כנפים לרואים בכנפיהם עלכי ר"ל ועל זה אמר הכתוב ותרב חכמת שלמה מחכמת בני קדם · וכן יאמר הכתוב כי מלאו מקדם / ועוננים כפלשתים / כל אלה דברי הרב הם האמנם הדעת היותר מתישב / הוא דעת רבותינו ז"ל בסנהדרין פ"ז / שמעונן והוא הנותן העתות והזמנים הנאותות / לפעול הפעולות · והמנחש הוא המביא לדברים / שהמקרים שקרו · שהם סימן רע / על מה שיהיה בעתיד · והה' הוא אחר ומכשף · ופירשו בגמרא סנהדרין דף ס"ז שמעשה כשפים על ידי מלאכי חבלה הם עושים · וכנה מעשה הכשוף הוא / להכין האדם את עצמו / לקבל כחם מלאכי חבלה והתודעותם · וכבר ידעת כונת הרב המורה בחלק ג' פרק ל"ז : בכל מעשה הכשוף ויתר הדברי' / והוא שהם כלם דברי תהו ובהו / ושנמשכו אחריהם חסרי הדעת · והם כלם מפועל הדמיון / ולכן שיהיה בהם שום ממשות ומציאות הפלאי / כי הוא לא יתכן במציאות השדים / ולכן יחשוב שהמעשים האלה הם כלם מעשה תעתועים · אבל הדעת הזה התורה האלהית שהגיתה מציאות השדים / באמרו יזבחו לשדים לא אלה · וקבלת חכמינו שתורת משה / כי הם קבלו מציאות השדים ומעשה הכשפים · ואמרו בפרק ד' מיתות / ההיא אתתא דהות מהדרא / לאחוקי עפרא מתותי כרעיה דרבי חנינא · אמר לה זילי שקלי / אין עוד מלבדו כתיב · והקשו עליו והא אמר רבי יוחנן / למה נקרא שמן כשפים / שמכחישין פמליא של מעלה · ותרצו שאני רבי חנינא דנפיש זכותיה · הורו בזה שענין הכשוף הוא אמת · גם פ"ז דסנהדרין אמרו / בלטיהם זה מעשה שדים · בלהטיהם זה מעשה כשפים והרמב"ן ספר שיגלה מדבריו / יסבור שהכשוף הוא בצירוף שבעיני טמות הככבים ומתכונה תמצא · ויקשה לדעתו / ולמה אם כן קראה הקדוש ברוך הוא תועבה ואסר עליה · והרב רבינו נסים כתב על זה / והשיב שמלאכי חבלה הם משחיתים / ובראם הקדוש ברוך הוא / כדי שיהיו כלי זעמו להוכיח בם הרשעים · ולהיות זה מעשם נקראו מלאכי חבלה / כי הם מלאכי ה' ומשרתיו / אבל לחבל ולהשחית המורדים לפניו · והנה בהיות האדם מכין עצמו / או בגולתו בעניני הכשופים / לקבל כחם המלאכים המחבלים / והוא כנגד רצונו יתברך / כי הוא לא בראם / כי אם לפעול ברצונו ברשעים / ובעבותם המתיהדות

הוא על ידי כשוף / הוא נגד רצונו יתברך ומכונתו בבריאתם · ולזה אמרו שהם מכחישים פמליא של מעלה / רוצה לומר שהשם יתברך ברא בעולמו הענינים הטובים / רוצה לומר המשפיעים הטובים להשפיע תמיד אותם / ואתם המשפיעים הרעים המקבלי' / לא רצה שישפיעו כי אם כפי רצונו להעניש את הרשעים / ולכן מעשה הכשוף שמביא השפעתם / שולת רצונו יתברך מכחיש פמליא של מעלה · הנה התבאר שכל זה הענין הכשוף מה הוא · והרמב"ן גם כן זכרונו לברכה פירש הכחשת הפמליא של מעלה / באופן אחר תראהו בדבריו ואני לא סובירהו לפי שלא ישר בעיני · והו' הוא חובר חבר / וכפי דעת רבותינו ז"ל בספרי הוא ענין הלחשים · וכמו שכתב רש"י שמכנסין נחשים ועקרבים / או שאר חיות למקום אחד ועושים עליהם כדי שלא יזיקו לבני אדם · ורלב"ג כתב שחובר חבר / הוא האומר שידע בהתחברות השדים במקום וענין אחד וכ"כ הרמב"ן שהוא מין ממיני הכשוף · ומכח האותות פירשוהו / על האדם היודע כח הגדו' להביא לאשה בעלה / או כנה אם הלך בדרך מרחקי' ולאהבתו עמה · אבל היותר מחוור בכל זה / הוא מה שזכרתי ר"ל שהמעביר בנו ובתו באש / היא העבודה למולך וקוסם קסמי' / הוא היודע הדברים שיבואו מצד העצות / והדברי' הנופלים במקרה לא על צד הקסם / ומכשף הוא המחבר כחות מלאכי חבלה / על האדם לעשות מה שירצה · וחובר חבר הוא הלחש הבעלים / כדעת רבותינו ז"ל בסנהדרין פ"ז : והו' הוא שואל אוב · והז' הוא הידעוני : והח' הוא דורש אל המתים : ופירשו ז"ל דרשו שאוב הוא מכשפות / שמקרא פיתום ומדבר מאציליו : ומעלה את המת מכים בשחי אשר לו : וידעוני הוא שנכנס עצם חיה ששמה ידוע · שמכניסו האדם לתוך פיו ומדבר אותו העצם על ידי כשוף : ודורש אל המתים הוא המעלה את המת / בדרך אופן שיעלה אותו / אם מגולגלתו אם מזכרו אחר מזכריו ושואל בו : ור"ל פ' ונשאל אוב / מגורת והזוכית חדשים ינקע : כי עקר הזמנות בכך · וידעוני הוא נקרא כן · לפי שמודיע מה שיהיה ודורש אל המתים הם ההולכים לבית הקברות / ולנין דם עצם מת ועצור מחשבותיו ירצו לך דמות בחלום גם כן · ועל זה רצונו שבעלת אוב / אמרה לשאול את מי אעלה לך · ידענו שהאובות הם המתים מבני אדם / שהיודע בזה יעלה אותם מקברותו / ונראה כאלו הוא מדבר מתחת לארץ · כמו שכתוב והיה כאוב מארץ קולך / ומעפר אמרתך תצפצף ולפי זה ראוי שבחן המפרש / שאר כן שואל אוב / לדרוש אל המתים : ונראה שהשואל באוב / הוא המעלה את המת / ושומע את דבריו והידעוני הוא המדבר בעצם חיה כדברי רז"ל · והדורש אל המתים / הוא ההולך לבית הקברות / לדרוש אל המתים שיבאו אליו בחלום / ויודיעוהו מה שירצה ושוה אמר הנביא / הלא עם אל אלהיו ידרוש / בעד החיים אל המתים · והגיד הכתוב כי תועבת ה' כל עושה אלה / ובגלל התועבות האלה תאמר רוצה לומר שכל הפעולות האלה הם מתועבות אליו / ובעבורם הוריש את עם הארץ מלפני ישראל / ואם תאמר אתה אם כן יחבר מהדברים האלה · הנה לומר ידיעת העתידות · והתשובה ההסתכלות והגדת העתידות · ויתר הדברים · הנה לזה / אמר תמים תהיה עם ה' אלהיך / ופי' תמים בלתי מחבר דבר · אמר אתה לא תהיה מחבר דבר מאלו / כי אם בארת הכוכבים · לפי שלא יגיע אליהם התועלת אשר ידעוהו / אבל אתה תמים תהיה ושלם עם ה' אלהיך / ולא יחסר לך דבר · כי ההצלחות המדומות כלם / יגיעו אליך עם ה' אלהיך בקיום מצותיו / כמו שבא ביעודי התורה · וכל הימים וכל המצות יהיו טובים ומצליחים לפניך / ולא תצטרך לעוננות לפי שהאלהיו יצוה לך · ויברכך בכל מעשה ידיך אשר תעשה · וכמו שפירשתי בששת ימים תעבוד ועשית כל מלאכתך / שהכונה בו שבהיותו דבק עם אלהיו / שכל העתות והימים יהיו טובים ומצליחים לעבודתו · וגם לא יצטרך לכחות · לפי שכבר ידעת / שאל באל ופתן מדוך / תרומם בפיו ותכין כי כי יתפש · הנה אם כן / באמרו תמים תהיה עם ה' אלהיך / הוא לתת לבניו הצלחות / כל הדברים המועילים / שיקנו אותם עם העבודה האלהית / ולא יצטרך לשאר המלאכות המתועבות שזכר · ויותר בזה הפסוק הי"ד :

ואמנם באמר הפסוק הט"ו · והוא אם הדברים האלה כלם שהם מדרכי האומות הכופרים / ותועבת ה' כל עשה אלה / איך מצינו עניני הנחוש / באליעזר עבד אברהם / ויהונתן בן שאול ובדרכים מתכונתי הגורל · כבר השיב עליו ר"ן / שלא היה ניחוש אליעזר עבד אברהם כי אם סברה ישרה ושכל טוב / לפי שאליעזר עבד אברהם ראה שהיו כל מעשה יצחק מהוגנים / ושיותר ויותר יהיה ענין נשואיו · כי ההצלחה כדברים הנוספים תהיה אחד / בהיות האשה בעלת שכל ומדות טובות / ונזר שידע זה בבקשה אם תהיה נערה בלתי רבת השנים ובתולה איש שהוא דבר בלתי כהוג לנערה הקטנה / ותגבר עליה המדות וטוב המדות / עד שלא תחוס אל כל עמלה / ויקל בעיניה להשיב לאשר לא ידעה איזה מהם הוא · כי זה באמת יורה תכלית שלמות מדותיה / ושהיא הראויה לבוא על גורל הצדיקים · כ"ש היא האשה אשר הוכיח ה' · הנה זה אם כן לא היה ניחוש / כי אם סברה שכלית ישרה · גם יהונתן בקש לעשות גבורה עצומה / שלא נכה אדם להכות עם רב כמוהו הוא ונערו בלבד · וגם לעצור מיקום צר / כמו שהגיד הכתוב שהיה עולה על ידיו ועל רגליו · והמעלה על דעתו לעשות גבורה הזאת

בקש לדעת אם האורים היו מאמיני לב / או מסופקי' / כי בזה היתה תלויה
הצלחתו / בהיותם שלמי הלבב / ובזה שם קול תרועה יניעו ויפלו זה כנגד זה /
כי זה שקט ושאנן ובטוח . הנה אם כן כל זה תלוי בטוב הלב / ולא בשום
פנים / ולא זמרו כבלתי גיד הנשה / כל כי זה אינו כאליעזר וכיונתן /
שהיו כפי הסבר אינו ניחוש / והנה לומר שאינו כיום שהותר לפעמו .
אינם אסור הנחש / התנאים האלה היו עיוניים / עם היות שאינם כפי
אמיתות הדברים ההם / היו פועלים אותם הדברי' בכללם עצמיית /
וכבר ידעת שהדברים ההם פועלי' כפי אמונתם / והם פועלים בכלל
כבודם ונוחותם / המקרים בכלות ושניהם פעולות טבעיות / אם לא
שלות מהם / מעולת הכלה הפועלת שאינו מחייבות / והנה סבתה
בבתרת ובצלחת / ולכן נקראת כנלה / ואותם הדברי' אשר התירו /
התכר שלא שיהיה בהם כח / לא כפי האיכות הפועלים כי אם כפי
הכללות / ולהיותם דברים בפוחדים / התירו בהם ואמרו / שאינם מדרכי
האמורי / ושאינם תורכות בם תמתם / כיון שלא נעשו כי אם להיותם פעולות
טבעי' ת' כתשובות מחוברות הדברים ההם / ויותר בזה הספק הט"ו :

כי הגוים האלה אשר אתה יורש וגומר עד כי יכריתם וגומר / עניין זה המאמר / שאחרי שהזהיר אותם על תועבות
העבודות בעצמם / ביאר שאמר לא תלמד לעשות כתועבות הגוים ההם /
אם זה הוא אזהרה אחר בעצמך / שאין ראוי לעשות דבר מכל אותם התועבות /
אבל שאינו בלתי ראוי לשמוע העתידות / שיגידו אותם אנשים אחרים /
שיעשו המעשים ההם / כי הנה עם היות העושים בעצמם אסורים / לא
יתחייב שיהיה אסור לשמוע מה שיגידו / ואולי תרצו שיהיה בקרבך מעונן
ומכשף מהגוים / ותשמעו את דבריו / ותשאלו את פיו / עם היות שלא
תעשו כמעשיהם / ובזה אמרו בספרי שאת אחרים להם למי שאלו ולי
אין לי / תלמוד לומר ואתה לא כן נתן לך ה' אלהיך / לזה אמר / שגם
בזה היו מבדלים הגוים ההם / שלא אשר שיהיו כלם קוסמין ומעוננים /
ומנחשים ומכשפים ושאר העבודות . כי התחבולות ההן היו באנשים ידועים
אבל כל שאר העם ההם / היו שומעים הדברים מפיהם / ושואלים להם
על עניניהם . ואתה אין ראוי שתעשה כמותם / והנה אמר בזה לבד /
מעוננים וקוסמים / לפי שאלה הם הדברי' היותר נכספים לבני האדם /
ר"ל לדעת העצה הטובה לעניניהם / ולדעת העתיד לבא ושאר הדברים
העתידים יהיו / ובעבור יבחרם האנשים / אשר השתדלו בהם וישאלו עליהם .
לכן פרט המעוננים והקוסמי' שהם הדברי' הכוללי' / שכל אדם יבחר בהם /
ויותר בזה הספק הי"ז :

והנה אמר / ואתה לא כן / נתן לך ה' אלהיך / כלומר הנה הגוים ההם / כשבאו לדעת העתידות / בקשו הכוחות ממשפטי
הככבים והעוננות / אשר הם כפי הטבע / לפי שהם תחת המזל וכפי
הסדור / אשר חלק ה' אותם לכל העמים / ואתה לא כן / נתן לך ה' אלהיך /
רוצה לומר / לא נתן אותך למשפטם / כאשר נתן אותם עליהם . כי אתה
חלק ה' / וחבל נחלתו בקהלתו / ולכן נתן לך מעלה גדולה / ועליונה
מזו / והיא מעלת הנבואה שבקרבך / שבזה תהיה עליון לכל גויי הארץ /
והוא אמרו / נביא מקרבך / מאחיך כמוני / רוצה לומר / אין צריך
שיהיו בקרבך כנענים ואמוריים / לשמוע מפיהם העתידות / על פי
תחבולותיהם / אבל נביא מקרבך / יקים לך ה' ומאחיך יהיה / וגם לזה לא
תגיע הנבואה / לא במלאכה ולא בתחבולה / ובהשתדלות כי אם שיקים אותו
ה' ויבחר בו / ויאמר אליו / לך הנבא אל עמי ישראל / כי זה עניין / יקים לך
ה' אלהיך / שלא יהיה הנביא מוכן בהשתדלותיו / כי אם לפי שבחר האל
יתברך בו / וזהו אמרו כמוני / רוצה לומר שבחר בי ויקראני להנבא / בהיותי
רועה צאן / ולא הייתי משתדל על ההלכה / ולא הייתי פונה / אלא
ללכת בשליחותו / והענין שהוא בחר בי ויקראני לנבואה / וכן יהיו שאר
הנביאים / נקראים בהיכל המלך / ואל הנביא אשר כמוני / אליו תשמעון
כי הוא יגיד לכם / מה פעל אל / ואמר שיהיה זה / כמו שהם עצמם שאלו
במעמד הר סיני / שהשם יתברך ידבר אתם על ידי משה / כמו שכתוב אם
קרב אתה ושמע / את אשר יאמר ה' אלהינו / ואת תדבר אלינו / כי אז הסכים
ה' בדבריהם / ואמר הטיבו אשר דברו / ר"ל שיהיה אחשבי' כיצו וכיוצא / והוא
מבני' אשר יקים להם / וזהו נביא אקים להם / ואני אמרתי בו בתוך / ר"ל כמו
שבחרתי בך / לא שיהיה נביא אחד / במדרגת משה רבינו ומעלתו / כי אם
שיהיה נבחר מאתו יתברך / כמו שהיה נבחר משה לנבואתו / ולענין הקיום
סובר / היה בדמוי כמוני כמוך / לא במעלת הנבואה / ולנביא אשר כזה /
אמר שיתן דברו בפיו / והוא ידבר אליהם את כל אשר אצונו הנה גלה בזה
תוכן הענין ואמתתו / והוא שהאומות ההם / להיותם תחת ממשלת
הככבים ושרי מעלה / היו המלאכות ההן מיוחסות אליהם / שהם לדעת
מקרות השמים / ומה שיחזו עליו השרים העליונים עליהם / אמנם ישראל
שאינם תחת המערכה השמימיית / והם תחת הנהגת ההשגחה האלהית /
אין ראוי אליהם / שיבקשו דבר מהשרים / שאין עליהם ממשלה / כי אם מאת
השם ית' מקבלים / ולכן הנביא ידבר אליהם כלומר / ואין צריך לדבר אחר
מין זולתו / ואם ירצה שנזרתו בגוים / בעבור שעשו אותם התועבות . הנה היה
זה / בעבור שהיו עושים אותם בארץ המיוחדת לאהבתו ית' / ושהיא נכנעת
לממשלת השרים העליונים / כי אם לה' לבדו / ולכן גורשו משם / כי בעל
הבית והאדון הארץ / לא יחפוץ שיעבדו אל אחר בארצו / ולכן היתה באומר

לישראל שלא יעשו כזה / אבל שישמעו את דברי הנביא / אשר ינבא בשם ה'
שהיה מבחינם באמת / והודיע אותם / שהנביא ההוא יתן ונתתי דברי ה'
בפיו / כאשר שיאמרו מפניו ומצותו בקולו / והוא שאמרו והיה האיש אשר לא
ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי / אנכי אדרוש מעמו רוצה לומר / שדברי
הנביא אחרי שהם בשם ה' הם דברי ה' / ולכן האיש אשר לא ישמע אותם
לעשות / לא יהיה מושל על הנביא להכותו ולהענישו / אבל השם יתברך
הוא ידרוש מעמו / לפי שהיו הדברים שלו / והוא יתברך ירב לו . וכבר
כתב הרב הגדול בפתיחתו לפירוש המשנה / והוא האמת בעצמו / שכאשר
הנביא ינבא בשם עבו"ם / בין שיהיה מנבא כשוא / או שינבא בשם האלהים
יתברך / שצוה לעבוד הע"ג היום / אין צריך להבחינו או להכנו כסוף /
כמו שאמר והנביא ההוא או חולם החלום ההוא יומת / וכאשר הנביא ינבא
בשם ה' יתברך לבני אלהים / אם שיקרא בני אדם לעבוד את ה' / אבל
יוסיף או יגרע דבר מן המצות / אם על המצות בכתוב / ואם על המקובל
בהם / הנה זה בן חייב מיתה / ואין להביא אל אות או מופת / שיעשה לפי
שהוא חולק על משה רבינו / שאמר בו וגם בך יאמינו לעולם / ואמר לא
בשמים היא / בפיך ובלבבך לעשותו . וענין בפיך / היא התורה המקובלת
הידועה על פה / וענין בלבבך / הכונות שהוציאו בעיון / שהם מכלל
הסברות המתחכמות מן הלב / וכמו שאמרו ח"ל בגמרא * פ"ק דמגילה / אין דף ב'
נביא רשאי לחדש דבר מעתה / ואחרי שידענו שהנביא הזה שקר טענת
שקר / נתחייב להרגו . וזה מכלל אך הנביא אשר יזיד וגו' ומת הנביא
ההוא . והחלק הב' / הוא שיקרא בני האדם לעבוד את ה' / ולא יוסיף
ולא יגרע מן המצות / אבל יזהיר בעצם לחזק בהם / ושכר רב למקיים
אותם / כמו שהיה ענין הנביאים האמתיים כלם / והנביא אשר כזה /
צריך לבחון אותו / אם היה נביא אמת / והוא ה' ניכר כח אם לא / כדי
שיתבאר לנו עדותו / ונבאר אחר כן / כל מה שיצוה בשם ה' אחרי בחינתו /
אמר הכתוב והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי / אשר ידבר בשמי / אנכי
אדרוש מעמו ונומר / וכבר זה לי / שגם לענין הזה / אמר מר"ע נביא מקרבך
מאחיך כמוני / יקים לך ה' אלהיך / ואמר הוא ית' / נביא אקים להם כמוך /
ר"ל שהנביא אשר יקים אליהם / לא יהיה חולק על מר"ע / ולא יחלוק על
מצוה ממצותיו / אבל יהיה בענין התורה והמצות כמוהו / ר"ל שיזהיר עליהם
בשמירתם וקיומם / כמו שהיה מזהיר מר"ע / וזהו יתבאר / שהנביא אשר לא
יהיה כמוהו / אינו נביא אמת ואינו להורנו / כי היות הנביא בדעותיו
ובהורותיו כמוהו / הוא תנאי עצמיי בהכרתו ואמתתו / ולזה נאמר בענין
עצמו / אך הנביא אשר יזיד לדבר בשמי / את אשר לא צויתיו וגו' / כי הנה
קרא הזדון / כי זדון לבו השיאו / לדבר כנגד זדון הנביאים ותורתו / ומי
שלא ידו פיו ולשונו / לדבר בשמי ה' / בכל כיוצא בזה הוא זוקה :

האמנם לאמר נתן הבחינה / על הדבר אשר לא דברו השם יתברך / באמרו וכי תאמר בלבבך / איכה נדע את
הדבר / אשר לא דברו ה' אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא
יבא / הוא הדבר אשר לא דברו ה' ולא נתן הבחינה גם כן / לדעת הדבר
אשר דברו ה' שהוא הספק הי"ו אשר הערותי / כבר התעורר עליו הרב
הגדול / באותו המקום מפי' המשנה / והיה דעתו שבאמרו הוא תוכלכה
הבחינות האמתיים / כי כמו שאם שידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר
ולא יבא / הוא הדבר אשר לא דברו ה' ככה מה שידבר הנביא בשם ה' ויהיה
הדבר ויבא / הוא הדבר אשר דברו ה' כשיתקיימו דבריו כלם / ולא יפול
דבר מכל דבריו ארצה . ואם אבל בצמו / ואיך נדע מפני זה בבירור /
שהנביא ינבא בשם ה' באמת / כי הנה המעוננים והקוסמים אומרים מה
שעתיד להיות ויהיה הדבר / ואם כן מה יהיה ההפרש ביניהם / ובין נביא
השם יתברך . והשיב הרב לזה / שהמעוננים והקוסמי' החוזים ומגידי
העתידות / מקצת דבריהם מתקיימי' / ומקצת בלתי מתקיימי' / אבל הנביא
כל דבריו מתקיימים . וכמו שאמר בשמואל / ולא הפיל מכל דבריו
ארצה / ולפיכך היו בודקים הנביא פעם אחר פעם / ואם היו מתקיימים
דבריו כלם / או יודע בלי ספק / שהוא נביא ה' בבירור / וזהי כונתו ואליה
נמשך הרמב"ן בפירוש הכתוב הזה / אמנם הר"ן כתב עליו דברי שטות
ותפיסה רבה באמרו / שעם היות דברי הרב הגדול אמת / בהפרש המעוננים
והקוסמי' מהנביא / בענין קיום דבריהם / אין דבריו מתיישבי' בזה הכתוב /
וזה שלא יתחייב / שגם שלא יהיה הדבר / הוא הדבר אשר לא דברו ה' .
שכאשר יהיה הדבר ויבא / הוא הדבר אשר דברו ה' . כי הוא מאמר שלא
כולל / ולא יתהפך כי אם בחיוב שלילי . והוא כמאמר האומר / שמי שלא
יקיים את השבת אינו חסיד . שלא יתהפך שמי שיקיים אותו יהי' חסיד . וגם
חזר הענין עצמו / אמר שאין דברי הרב נכונים / לפי שאמר שצריך / שיבחן
הנביא קודם שנאמינהו פעמים רבות / בענין שלא יהיה אפשר שיפול
בו ספק . ויקשה מדבריו על דבריו . שהוא עצמו כתב בספר המדע פ"ז
מהלכות יסודי התורה שצריך שיאמן הנביא כשיתן אות / אע"פ שאותו אות
אפשר שיש בו דברי כשוף / כלומר שאינו בא מאת ה' / אבל בלוט בד מהכשוף
והתחבולה / ובטוחים לשמוע לו / מפני שאמר אליו תשמעון / וכן הסכימו ז"ל
במסכת סנהדרין פרק הנחנקין / ומפני זה דחה הרב הר"ן נסים דעת
הרב בזה הכתוב / ומשכנותיו בכתוב הספק / באמרו שהתורה הוצרכה לתת
בחינה / לדעת הדבר אשר לא דברו ה' / מפני שאותה התור' בהבחנת הנביא /
והיה ראוי שידענו בבירור / שהוא נביא שקר כדי לחייבו מיתה / אבל
בחינת

בחינת הנביא לא זכרה התורה / אם לפי שהיתה מסורה לחכמים / ואם מפני שנראתה כשאלת כמוני / שאמר נביא מקרבך מאחיך כמוני / רוצה לומר / שתהיה נבואתו כמו שהיתה נבואתי / וכזה עניין תמצא בדברי הרב כפי שפה בר במקום הל"נג / כי בכלם היו דברים שעמדים אלו אחלו :

והנראה לי בזה הוא שאין דעתם בזה / מספיק וגלות כוונת הפסוק / לפי שאינה מתנה בכתובי' האלו שני משפטים. האחד הוא / והיה האיש אשר לא ישמע אל דברי / אשר ידבר בשמי / אנכי אדרוש מעמו / ואינו מיתה בידי שמים / למי שיעבור על דברי הנביא / והשני אמרו / אך הנביא אשר יזיד ומת / והיא מיתה בסייף לנביא שקר / וכיון שנתנה התורה בזה שני משפטים / לכן היה שתתן להם שתי הבחינות • אם בחינת הנביאים / לדעת שהוא נביא ה' באמת / כדי שנתחייב לשמוע / ואם בחינת שקרותו / לדעת שהוא נביא שקר / כדי שנתחייב להרגו / ויקשה אם כן / למה נתנה הבחינה השנית בנביא השקר למען מיתתו / ולא הבחינה בנביאי האמת / למען שמיעתו / גם מה שאמר / שבחינת הנביא היתה מסורה לחכמים / ולכן לא נזכרה בתורה / הלא גם בחינת נביא השקר / אם לא יהיה הדבר ולא יבא / היתה מסורה לחכמים / והיתה יותר נאותה להם / והיה אם כן ראוי / שלא יזכור לא זו ולא זו / גם הדרכים אשר בהם יבחן הנביא / אין לפרש שהכוונה בשאלת כמוני / כי אם לא ידבר בחינת הנביא / כ"ש שמציאותו והספק מורה על זה / ואם יאמר / על כל פנים שאלת כמוני תקיים / שכל הנביאים יאמנו בנבואתיהם / כמו שנתאמתה נבואת משה / שתחייב שכלם ידבר עמם ה' / לעיני כל העם ויקרעו הים / כיון שעל ידי שני המביאים כאלה / נתאמתה נבואת משה / כמו שנ' ויאמינו בה' ובמשה עבדו / ולאמר בעבור ישמע העם בדברי עמך / וגם בך יאמינו לעולם / ומפני זה כלו / אפשר שכי בכתר הספק הנזכר שזה / שאמר בכתוב איכה נדע את הדבר אשר לא / שלא דברו ה' אין זו בחינה / שגוף מעמד על כל דבר ודבר שידבר הנביא / כי בהיות הנביא מוחזק בתחלת נבואתו / לא יצטרך לבחנו עוד על כל דבור ודבור / אבל נתחייב לשמוע אליו / גם כי כבר יבוא דברי / ולא יפול עליהם שלא יהיה הדבר ולא יבא / לפי שאינם מהגדת העתיד / אבל היה נאמר הזה בחינה לדעת הנביא / שהוא נביא אמת או נביא שקר / ועל שתי הבחינות יחד / אמר וכי תאמר בלבבך / איכה נדע את הדבר אשר לא דברו ה' / ר"ל / מאחר שכל נביא בשם ה' ידבר / באיזה דבר נבחין בין האמת והשקר / לשיהיה נביא אמת נודע ומוחזק / ונתחייב לשמוע דבריו / ולהמית הנביא שקר / ועל שתי הבחינות אמר / אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבא / הוא הדבר אשר לא דברו ה' / וגם זה נדקו דברי הרב הגדול / ר"ל / אם תרצה לדעת אי הוא הנביא אמת או השקר / עשה הבחינה לנביא בתחלת נבואתו / ומה שלא יהיה ולא יבא / מהדברים אשר יעד יורה על שקרותו / ולכן דבריו לא דברם ה' והפך אם יתקיימו דבריו / תדע ותאמין שהוא נביא אמת לה' וצריך לשמוע דבריו / כי הנה אם היות שלא יתחייב זה קיום גמור / שטבע האמון ביתר האחרים / בעניין הנבואה יהיה אמת גמור / שכל אשר יהיה הדבר הוא אשר דברו ה' וכאשר לא יהיה / היא נבואת שקר / וכבר יורה על זה מאמר ירמיהו לחנניה בן עזור / כבא דבר הנביא יודע אשר שלחו ה' באמת / מורה שזאת היתה בחינת הנביא / וכאשר יתבאר עניין הבחינה / במה תהיה נדע ונשכל / שההקדמה הזאת תתהפך נגדיה / ר"ל / שזה שידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר ולא יבא / הוא הדבר אשר לא דברו ה' / ושזה שידבר בשם ה' ויהיה הדבר ויבא / הוא הדבר אשר דברו ה' / כי כמאמר הזה שתהפך במצא / לפי שהנבואה והנבואה בו שוים / כמו כל אדם בוחן וכל בוחן אדם / ולכן אמרו רבותינו ז"ל מכלל לאו אתה שומע הן :

האמנם לספק שהעיר הרב הגדול / מהמעוננים והקוסמים שיגידו העתידות / ונמה יודע איפה / ההבדל שיש ביניהם ובין נביא ה' / אין ראוי להתירו / כמו שהתירו הרב שבכך הבחינה רק בבחינת הנביא / כי זהו הספק האמת והקבלה האמיתית / כמו שהקשה עליו כבר כתבנו / אבל אמת הדבר / שבחינת הנביא איננה ביעודים הטובים / ולא הרעים העתידי' להיות לשיתתף בגדרו העתידות / עם המעונן והקוסם / וכמו שיתבאר מדבריו אחר זה / ואמנם היה הבדל הנביא / מהמכשף קוסם קוסמים ומעונן ומנחש בשני דברים :

האחד בהכרת וידיעת תכונות הנביא / ומדותיו וחכמתו בפרישותו כמעשיו / מבעלה כהם על כל בני דורו / עד שמשני זה יכירו וידעו כל יושבי תבל כי הוא מוכן לנבואה ולהיותו מהלך בדרכי הנבואה ועניניה / כאשר יעשה אותות ומופתים / ידע באמת שהוא נביא לה' ולא יחשוב אדם שהוא מכשף או קוסם / לפי שלא נתערבו מידיו במלאכות ההם / וכבר זכר הרב מתולדים ההם / בהלכות יסודי התורה :

השני מיבדל הנביא / מהמכשף בעשיית האותות / וזה לפי שהמכשף והקוסם / גם שעודה שיוכל בכחותו / לעשות דברים יוצאים / מהמנהג הטבעי כחרטומי מצרים / הנה אין ראוי שנאמר / שכאשר יתפאר בנבואה בשקר וכזב / יוכל לעשות בעזרתם אות כלל / לפי שהם' לא יחשוך ולא יספיק בידו על זה / והטבע לא יתפעל אל דברי בליעל הזה / יען ותיקן ההנהגה האלהית / לא תתן מכשול לפני העם / ולזה לא יהיה אפשר / שיאמת נבואה כוזבת / יען אות או מופת ויבא / וכמו

שאמר כדוחה לזה בפרשת נביא השקר / כי מנסה ה' אלהיכם אתכם ונימר / לפי שכיון שהאות או המופת מהנביא השקר / לא יוכל להיות / כי אם לנסות בו הנודע את ישראל / ולכן בהיות הנביא לא יבא אל אלהים אחרים / ולא לעקור דבר מן התורה / כי אם ליישר את העם ולהוכיחם / ולהכניעם תחת כנפי השכינה / ועם טוב מדותיו ותכונותיו / ידבר בשם ה' דברי שלום ואמת / ויעשה אותות ומופתים לאמת את נבואתו / הנה ראוי שנאמין בהם / כיון שאי אפשר שיהיו תחבולות קסם ומכשפות / וכפי דבריו אין טעם דבר בבירור מהם' הנה אם כן היתר הספק הי"ו :

ואמנם בהתר הספק הי"ח / והוא במה יבחן הנביא כנודע מן המתנכרים מהם / והרב הגדול גזר שותר בפתיחתו לפי המצוה / שתהיה הבחינה ביעוד הדברים העתידים / ושבחינת הנביא לא תהיה ביעודים הרעים / לפי שהיעוד הרע אפשר שיוחזר וישוב / כמו שאמרו בנינוה וחזקיהו / כי אם ביעודים הטובים / וגם לא תהיה הבחינה ביעוד הטוב / אם לא יהיה לנביא אלוה זולתו / כי אז יהיה היעוד הטוב / בהיותו נאמר על ידי נביא אלוה זולתו / לא ישוב מכבי כל היעוד ההוא / ובו יבחן הנביא / אבל כשיהיה נאמר לנביא על פניו / כבר ישוב / ולכן כתיב ויעקב מעצו ויגר לו / לפי שהיה יעודו ויהם' אליו / ויבלי מאכעות אחר / והנה יעשה הרב מוחזק לדעתו / שתהיה הבחינה ביעודים הטובים / מה שאמר ירמיהו לחנניה בן עזור / הנביאים אשר היו לפני ולפניך ונאמר / הנביא אשר ינבא לשלום / כבא דבר הנביא / יודע אשר שלחו ה' באמת • והביאו עניין נסמך על דעות / שהנם כמכריעים זה הדעת / במה שאמרו חכמים

[illegible]

זכרונם לברכה פ"ק דתעני' / כל יעוד שיבא מפי הקדוש ברוך הוא לטובה / אפילו על תנאי אינו חוזר / שנאמר ועתה הניחה לי ויחר אפי בהם ואכלם / ואעשה אותך לגוי גדול / וכתיב ובני רחביה רבו למעלה / והיא ספקות בתירוצו לדעתו זה / אם ראשונה שלפי דרכו זה יצטרך לפרש / אשר ידבר הנביא בשם ה' יעוד / ביעוד הטוב לא ביעוד הרע / ויפרש מאמר ירמיהו / כנגע שדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע / כשיהיה הדבור לנביא לעצמו / ולא שיהיה לנביא אלוה זולתו / והתנאים והחלוקי' האלה לא נזכרו בכתובים / והיה יותר הקושי / אחר שיצוים הכתובים על כמה לאמר / יזה שלא נמצא בהם :

ושנית כי יצחק הרב לפרש מאמרם ז"ל / כל יעוד שיבא מפי הקדוש ברוך הוא לטובה / אפילו על תנאי אינו חוזר / שיבדוק כשיהיה על ידי נביא אלוה זולתו / ולא יהיה מאמר כללי כמו שיובן ממנו / שכל יהיה מאמר על תנאי / שלא וכמו גם בדבריהם ולא עלה על לבם :

ושלישית שהוא דבר קשה וכבד להאמינו / ולאמרו שלא יבא הבחינה כן בדבורו / אשר ידבר לנביא כינו לבין עצמו / כמו אם יאמר אותו על ידי [illegible] / והנה כדומה לזה אמרו חכמים ז"ל בקדושין פרק האומר [illegible] לא לשקר / ועדיין ישאר הספק / שזה יחזור מהטוב שיאמר בינו לבין המקבל אותו ולא יחזור מאותו שיאמר אותו על ידי אמצעי / והנה חזרת היעוד אין ראוי שימנע / לא מצד המיועד ולא מצד המיועד / ולא מצד היעוד עצמו / אם מצד המיועד יתכן שיגו כי זה שימנע / להיותו בלתי משתנה בעצמו / ואם מצד היעוד עצמו / אם היה בלתי ראוי לאחר מיתנו / כמו שאמר ביעוד הטוב / שלהיותו טוב ראוי שיתקיים על כל פנים / גם מצד המקבל / אין ראוי שימנע אם היה ראוי לקבלו / ולא ימנע ממנו היעוד הטוב / וביעוד הטוב / בין שיהיה על ידי נביא אלוה זולתו / או שלא יהיה לנביא אלוה / אין הפרש [illegible] / באחד מהם ולא יחזור [illegible] / [illegible] המיועד / הוא אחד [illegible] ובלתי משתנה / והמקבל [illegible] / והיעוד הוא יעד טוב אחד בשניהם / ואם כן אין יחזור היעוד / מפאת האמצעי או הבלי שאינו מצד המיועד / [illegible] מצד המיועד / ולא מצד היעוד :

רביעית שהמשפט האלהי הוא שיהיה בגמר ועונש / לתת לאיש כדרכיו וכפרי מעלליו / ולכן נהיות על פי מהאומות / או פיס [illegible] / יעוד טוב מהנביא אלוה / והנה האיש ההיא או כליו ההוא ועשה הרע בעיניו / איך יתכן לרדוף נדקה ומשפט שיתקיים הטוב ההוא עכ"פ בבלתי יוכן אליו / לא לפי שהקדוש ברוך הוא יעד עליו ויבא מפיו / ולא מפאת הטוב בעצמו / כי אם בעבור הכזבי שהיה כדבר / ימצא זוטא נשבר / וכבר העיר הרב כפי מפלדי על תב' בטולים הראשונים אשר זכרתי / ואני הוכחתי עליהם האחרים והכל כגבור מלחמות ה' אשר לי / כתב בהתר הספק הזה דרך אחר / כי הנביא לדברי הרב הגדול / שבחינת הנביא תהיה ביעודים הטובים העתידים להיות / אבל הוכיח עליו / שלפי שהאמונות מהם המחדרים מהגרמים השמימי' / ומהם מפאת הרצון / שלא יבחן הנביא בטובות / אשר הם מפאת ההגנות / לפי שהם [illegible] לא יצורה גם תבדי ראוי / שיונתנו נקשר תבדי בעבודה והדבקות / [illegible] יעקב פחד יגרום החטא / לפי שהטוב אשר נתיעד עליו היה הגזרי / כמו שהורה עליו מיסות היעוד / כי לא תתקן האמירה בכל אשר לך / ולמרעו מפאת הגרמים השמימיים / ולפי שהיסוד ההנהגתי / שהוא תמיד [illegible] עם הכונת המקבלי' / לכן לא יבחן בו הנביא אבל תהיה בחינתו [illegible] / המסודרים מהמערכה / לפי שהם לא יבוא שערים / [illegible] בהם הוראה בזדם / לפקן המשות והגרמים העתידיה

המעיינים לא לקחו, ולא כשיעור האדם כרעה שמשנה מיטיב דרכיו ויבטל ממנו. אבל בידיעתו ביעוד הטוב, כשוק הוא שיבטל את ידיו, ויעצם עצמו רעי' לתלות הטוב מידו, אשר הוא מבודד לבא עליו. ולפי שהוקשה לו מה שאמרו רז"ל כל יעוד שיצא מפי הקב"ה לטובה, אפילו על תנאי אינו חוזר, פירש אותו שבלא יהיה אם תנאי בעצמיות, כמו שזכרו מצאן מה כתיב עליו הכתוב, שאמר לו יתב' ועתה הניחה לי, ויחר אפי בהם ואכלם, ואעשה אותך לגוי גדול. ואין ראוי שיהיה בטוב היעוד למרע"ה, תנאי עצמי שמניעת המחלה, והוא דרך הרב המורה, וכוונתו כפי מה שלקחתי מאריכות דבריו ביותר קצר שאפשר. וכמה מהספקות יתחייבו גם כן לדעתו, מהם כי כשנניח הענין כן, יצטרך לרחוק העקר' שכתוב כי אשר ידבר הנביא בשם ה' שהוא ביעוד הטוב, והמבודד מן הנגדי' המידיים לא כשוב המנגדיי. והתנאים האלה לא נזכרו בכתוב, והם זרים מאד כפי פשטו, ומהם כי כאשר לא יהיה הדבר ולא יבא, מי יתן ונדע איך יבחן בו, כבר יתנבא הנביא, כאמרו שבעת היא לא בא להיות מנגדי' ודרכו, שיעור כפי הכנת המקבלים. ומה יודע אישה, מי הוא זה הטוב המבודד מהמעכבה, ואיזה הוא המנגדיי ומה יוכרו שבהם אותם כי הטוב המבודד מהמעכבה, עם שנודה שהוא רחוק שלא יגיע. הנה סיכנו כמנע, כי אף על פי שהבחירה חופשית באדם, לא תקן אשר עשותו המנב השידיי, הנה פעמים כשידע האדם הטוב העתיד לבא עליו, יצטרך לבכות בזוויות להגיעתו, ויתשוב לבקש לשנות הכנות המכריעות, והעוזרות לביאת הטוב ההוא, ואולי הדברים אשר יעשה, ימנעו הם הטוב ממנו, כי כחשבו שהוא נוסף מה שיעשה, יעבור במה שידיק ולא בסכימה, ובזה האופן יקרה שיאוחר גם כן היעוד המידי, ולא יתאמת דבר שבו יבחן הנביא. ומהם כי אם היתה נבואת הנביאים כלם מהשכל הפועל, כמו שחשב החכם הזה, הנה ימשך שבכך שלא ידע הנביא כי אם הדברים המבודדים מהמעכבה, לא הטוב המנגדיי, אם לא שכלם שהשגתם היתה ג"כ מהשכל הפועל בנבואתם, והיה אם כן הטובה המנגדיית, מבודלת מטבע הטובה המבודדת מהמעכבה, אלא שהדבר הוא אין לו על מה יסמוך. וכבר העיר על קצת מהספקות האלה הר' חסדאי בספרו, ואולם מה שבחרתיו בו שני הכתובים האלה, מהיות בחינת הטובים בלתי הרעים, ממה שאמר ירמיהו כאמרו לחנניה בן עזור. הנביא אשר ינבא לשלום, בבא דבר הנביא יודע אשר שלחו ה' באמת, הוא מפני מה שאמר דעתם ושכרתם, לפי שאם היתה כוונת הכתות בדבריהם: היה אמרו הספק הקודם הנביאים אשר היו לפני ולפניך, ויבנאו על ארצות רבות ועל ממלכות גדולות למלחמה ולרעה ולדבר, שאין ענין לו, גם כי יתבאר הנבואה ממנו. אלא שהענינים בנבואתם היה אחרת. שירמיהו היה אומר, הנה כלי בית [...] כבלה, וחנניה היה אומר, הנה כלי בית ה' מושבים מבבלה בשתי שנים, והעם היו מסכימים אם חנניה, לפי שהיה מבשר טוב [...], כי האדם בטבעו, יכסוף לשמוע הדברי' הנאותי' אליו [...] עם נפשו. לכן אמר ירמיהו לחנניה אל תחשוב שהיות נבואתי רעה על בית ה' ועליו, ונבואתך מתנבא עליהם טובה, תהיה טוב ומכובד בעיני העם, ותחזיק לנאמן יותר ממני. כי הנה הנבואה ההיא, ההוראה הדרך אמונת דברי הנביאים, כי אם אחרי התכליות, והוא אמרו הנביאים אשר היו לפני ולפניך, ויבנאו על ארצות רבות למלחמה, ולדברי' ארצים בדיני היום, ויבא [...] עליהם, ויבא עליך [...], כאשר אתה עושה היום, לא היו הקדמונים בראותם זה מחזיקים לנביא אמת, הנביא המתנבא לטובה, על הנביאים שנבאו לרעה [...], לא היו [...] והיתה החזקה, כפי מה שהיה יבא אל המציאות. וזהו אמרו בבא דבר הנביא, יודע אשר שלחו ה' באמת. כי לא היו [...] אותו על דבריו הטובים, כי אם על אמיתת ובואת' לפועל. וכן ראוי עתה שלא יחזיקו אותך לנביא אמת, בעבור שתבשר טובה, כי אם אחרי בואה לפעולות בפועל. הנה התבאר ש"כ מפשט הכתובי', [...] שאין הוכחה מהם, לבאר שהנביא ביעוד הטוב יבחן ולא ביעוד הרע, כמו שהיתה מחשבת האנשי' האלה שלמי הם ומהו:

אמנם הר' חסדאי כתב בהתר הספק הזה, שאין הפרש בין יעוד הרע ליעוד הטוב, בבחון בחינת הנביא, כאשר יהיה מיעד לאמת נבואתו, כי זו היא כמה שיעד, כדי לאמת ולהאמין שהוא נביא השם יתברך, אי אפשר שישתנה או יחזור, בין שיהיה יעוד טוב או יהיה יעוד רע: כי לא יבטיח הקב"ה, על בטול היעוד ההוא, כיון שנתן לו לאמת הנביא. ולכן אמר הכתוב בדרך כלל אשר ידבר הנביא בשם ה' ולא יהיה הדבר [...] לא דברו ה'. וכמו שאין הנביא גם כשם [...] שלא יהיה [...] אחרי היותו [...] לאמן, ובכן נבואתו ביעוד טוב או רע, אלא לאמת נבואתו ולכוון סותה, אין ספק שיעודי' הם, להיות על כל [...] ביחוד [...] שיהיו חוזרים בהשתנות הכנת המקבלי' [...] רע או ירע אל טוב, כדברי ירמיה הנביא ע"ה. ומאמר מ"ש רז"ל, כל יעוד שיצא מפי הקב"ה לטובה, אפי' על תנאי אינו חוזר, יהיה ענינו כפי [...] שהיעוד הטוב אינו חוזר, בין שיהיה לנביא שלא [...] לו לעצמו או והיעוד הרע הוא חוזר ויהיה מאמר ירמיהו הנביא ע"ה, רגע אדבר וגו'

לבנות ולנטוע, כשלא ידע הדבר לנביא כלל, כי אם דבר הש"י בפניו ובלבו, ואמנם יראת יעקב מעשו, עם היות שהיה יעודו טוב, ובאמ' לו שהיה נביא, מ"מ ירא, לפי שהיעוד יתחייב כהכנת לשלמות הכנות הנפשיות ובחירת האדם בהם, כדי להגיעו לטוב ההוא. ויעקב ע"ה עם היותו יודע ביעוד הטוב ההוא לא היה יודע ההכנות, אשר באמצעותן יגיע לכן הכין עצמו לכל הדברי' שאמר, וזהו אמרם ז"ל בחולין פ' גיד הנשה, מתקן עצמו לשלשה דברים לתפלה לדורון ולמלחמה. ודעת החכם הזה. והוא אמרם שג"כ לא ימלט מהספקות, יתבאר מזה שאומר:

נשכח'

ראשונה כי אם היתה הבחירה, היעוד הטוב או הרע ממנו [...] המשפ' בראשית האלהי', כפי הכנת המקבל' שלא יענש הצדיק ולא יגמל [...] הרשע. הנה באשר הנביא יהיה מיעד, לאמת נבואתו ביעוד טוב או רע לאומה מהאומות או לאיש מאנשיה [...] תשובת [...] או הצדיק הרשיע לעבות, מי יתן ונדע למה יענש הצדיק. אשר אם אל ה' יכבל לבבו ובכל נפשו, ויגמל בשובות הרשע רע מעשיו. בחינת הנביא ולמה יהיה הש"י מונע טוב מבעליו, ומעני תשובה [...] שבוא כלו הפך המדה האלהית המשפט האמיתי, בעבור שתתאמת נבואת הנביא. וייטב בעיני ה' שתענש אומה רבה, ועם שעשה תשובה גמורה, כדי לאמת נביא אחד זה בלי ספק בלתי ראוי בחק היושר האלהי:

ושנית במה שהודה החכם, שבהבדל היעוד הטוב מן היעוד הרע והוא בלתי ראוי. אם מצד המיעד יתעלה, ואם מצד המקבלי', ואם מצד עצם החטא כי כמו שיעוד הרע חוזר, בעבור שהשב בתשובה אין ראוי שיענש, כבה היעוד הטוב [...] שיהי' חוזר, לאיש אינו מהבר' שינהל טובה בהיות רע ויהיה כצדיק כרשע, וזהו המורה שהיעוד הטוב שוה ליעוד הרע בזוהר:

ושלישית כי הנה כפי דעת החכם, יצטרך לדחוק רגע אדבר וגו' לבנות ולנטוע וגו' ולפרש רגע אדבר לבנות ולנטוע, שלא ידבר זה כי אם בלבו, ורגע אדבר לנתוש ולנתוץ, גם שידבר בפיו, ויצא ש"כ חלוקי' בכתובים. והוא הקושי עצמו שעשה הרב חסדאי, לדברי הרב הגדול ולדברי הרלב"ג. וראוי הקרן בעין יפה, ולא כל קורא יכין עיניו. והנה הכתובי' שוים במשפט, רגע אדבר ורגע אדבר, ושניה' בלשון אחד, ולכן ראוי שיכוונו שניה' כשוה:

ורביעית כי אם היה היעוד הטוב, כשאומר לנביא בלתי חוזר איך ירא יעקב מעשו, בהיותו יעוד טוב, ובאמר לו שהיה נביא ומה שהשתדל להשיב הספק הזה, באמרו שיראתו היתה להתדרך בהכנות אשר היו נכונות בהגעת יעודו הטוב. אינו כלום, כי היראה מעשו, איננה ההדרכה בהכנות הנאותות. והנה יראה והתפלת יעקב שאמר הצילני נא מיד אחי מיד עשו, כי ירא אנכי אותו, פן יבא והכני וגו' והוא המורה שהיתה היראה ממנו מעשו, לא ההדרכה בהכנות ההן. והיתה יראתו מן יגרום החטא, והיה היעוד הטוב חוזר, ולכן התפלל שלא יחזור, אך יקים ה' את דברו, ומפני הספקות האלה, יהיה גם הדעת הזה בלתי אמתי:

ואשר אראיתנו בו אני, כאות ולאמתי בדרוש הזה, הוא שבאמר שפעולות הנביא, ודבריו הנפלאים הם בג' מינים. מין האותות והמופתי', שיעשה בשינוי הטבע. ומין הגדת מה שקרה או מה שיקרה מהדברים, היו או יהיו, מבלתי שיהיה בהם טוב או רע, כמו מה שהגיד שמואל לשאול שנמצאו האתונות. ומין היעודים הרעי' או הטובי', שיהיו לאומה מן האומות, או לאיש מן האישים בעתיד. והנה בחינת הנביא, תהיה במין הראשון, ובמין הב' הנזכרי' בלבד. לא במין השלישי, מן היעודים העתידי', מהטוב או מהרע, והשכל יגזור בזה. כי הבחינה אין ראוי שתהי', כי אם בדברי' הנעשי' לתכלית הבחינה, או הנסיון, לא במה שיכלול הגמול והעונש לאחרי'. ולכן תהיה הבחינה האמתית. בנתינת האותות והמופתים, כאשר היא הטבעי, כדי שיכירו וידעו בני אדם, כי שם ה' נקרא עליו, והוא כנבואתו פועל בחוק העולם. ועשה נוראות כרצונו, וכן בהגדת מה שקרה או שיקרה, בהיותו דבר נעלם ונסתר, שאותם המופתים, כי כל זה יורה על רוח האלהי' אשר בו, ידע מה בשמים ובארץ עדיו אלא. ואמנם בעניני היעודים הטובים או הרעים, העתידים והגזורים על עם ועל איש. לא תהיה בחינת הנביא בהם, לפי שאלה יהיו חוזרי' כפי השתנות הכנת המקבלים, ולא תבדק הבחינה בהם. וזה תקנה עלי מה שאמר מרע"ה, אם כמות כל האדם ימותון אלה, ופקדת כל האדם יפקד עליהם, לא ה' שלחני. ומה שאמר אליהו אם איש אלהים אני, תרד אש מן השמים ונומר. כי הדברים האלה לא באו לאמת נבואותיהם, כמו שחשב הרב, [...], כי כבר היו נביאים מוחזקים: ומה להם עתה לבחון אם היו נביאים אם לא. אבל היו זה מעשים שבא ושפט באלה, לאנשים שהיו מבזים אותם לא בדקדוקיה, ולזה תמצא שבאשר בא יונה אל נינוה, והיה הרבוץ האלהי' שיצא תחלת נבואתו שם ביעוד הרע ההוא לא נתקיים ביעוד ההוא, ולא נתאמתה בו נבואתו לפי שהיה מהמין השלישי הנזכר ולא יבחן הנביא בו. וכאשר שבו מדרכם הרעה, שב הש"י מחרון אפו, ולא הביא עליהם הרעה. ולזה היה מאמר ירמיהו הנביא עליו השלום כלו כפשוטו, רגע אדבר וגומר,

ורגע

ולא ידבר וגומר. שפעמים ידבר על ידי נביא / או בלתי יעוד רע
או יעוד טוב / ויחזרו כלם בגזרי הכנת המקבלים ומעשיהם. ולא התנה
בהם דבר מגדיכת הנביא / לפי שלא תהיה בחינתו כזה / האין מן היעודי'
הטובים והרעים. והלא הנבואה תורה עליו / שאמר ואמר אל בית היוצר
וסרבה / והנה הוא עושה מלאכה על האבנים ונשחת הכלי אשר הוא עושה
וגו' וישבו כלי אחר / כאשר ישר בעיני היוצר לעשות ואמר. והוא
ודאי משל לבטחות כוונת הלבבים את דרכם / מהתקון והשוב אשר חשב
עליהם יעזם. אשר לזאת הכנה תוייב / שיעשם כלי אחר כאשר ישר
בעיניו. ואמר שיודיעם שאומר ביד היוצר / כן הם בידו בית ישראל /
רוצה לומר שלא יבטחו ביעודים הטובים שהבטיח לאבותם. וגם לא
יתייאשו ביעודי העונשים / שיתרו בהם הנביאי' כי כל זה יחזור בהשתנות
הכנת האנשים המיועדים בה. ולא נצטרך לדחוק הכתוב' כפירוש' זרים /
כאשר פירשום הראשוני' / ומפני זה גם כן ירא יעקב מעשו לפחדו כן
ברכות דף ז' יגרום החטא. ולא יתקיי' היעוד הנאמר לו. ואמנם מאמרו ז"ל שכל
יעוד היוצא מפי הקב"ה לטובה / אפילו על תנאי אינו חוזר. אם שנפרש
אותו כמו שפירשו הרב ז"ל ונ"ג. שלא יהיה התנאי' בכלליות. או שיאמר
והוא היותר נכון שאמרו שהוא היא כהכנה גוברת / שתכריע אותו
שהיעוד הטוב לבנו חוזר / וכבר כתב הרב הגדול בפירוש פרק חלק. /
שהאומרים שיהיו לעניין הנבואה שנותנין הדין שאין האדם מחוייב להאמין
בהם / כי אם לפני שיהיו חכמים אל מדרכי התורה וצניעות. כי הכהנות
שאין לא היו הלכה למשה מקבלי לתמוה בהם / כי אם מהלכה יבנה
עיונית לא זולת זה. ויפורש עם זה מאמר הכתוב. באמר אשר ידבר
הנביא בשם י"י ולא יהיה הדבר ולא יבא / שיהיה זה כשיעד על אות או
מופת. או יגיד מה שיקרה מהדברים שאין בהם טוב ולא רע כמו שזכרתי /
ואמנם אמרו בוחן דברו הנביא לא תגור ממנו / הוא להודיע שלא יאמרו
שעשה הנביא בסקול הדעת / ובשגגה כשגגה שיוצא מלפני השליט / כי
בכוונה ודעת דבר מה שדבר לשקר / והוא הזדון / ועל כן לא יגורו מלהמיתו
ומהתפלרותו בנבואה / ויהרגו אותו על כל פנים :

וממה שיראה עוד אמתת מה שאמרתי בבחינת הנביא. הוא
מה שמצינו בבחינת נבואת ירמיהו / אשר הוא היה
מלוטשת / משלא ליתר הנביאים כלם / רוצה לומר שבשאר ואמר / וכן לא
יאמינו לו ולא ישמעו לקולו / כי יאמרו לא שלחה אליך י"י. נתן לו הקדוש
ברוך הוא אות / שהפך המטה לנחש ואות היד . והיה עושה אותו לעיני
העם ויאמין העם אבל לא נתן יעודי טובים או רעים במה שיהיה. ואם באו
בדברי רבותינו כיכים / שבי' נביא מקרבך מאחיך כמוני שנתן אות' בנבואתו כמו
שנתאמתה נבואתי. יתחייב אם כן שכל הנביאים גם הם יאמתו נבואותיה'
על ידי נסים ונפלאות וכמו שעשה משה ולא אינו נבר הכתוב / לא יעד בימ'
בשבר עתיד מטוב עד רע / לאמת נבואתו כי אם בהורדתו לאל מן השמים
על הגעולה כי והיה היה הדרך האמתי לבחינה לא זולתו. ומשל הנביא לא
ספר לשאול לאמת מלכותו ומשיחתו / יעוד טוב ולא רע / כי אם מה שיפגשו
בדרך / ומה שיקרה לו בם / שאין בו לא טוב ולא רע / ולא יפול תחת
התורה. וכבר בארתי מכתיבותי ז"ל / שבחינת הנביא תהיה בנסים ובנפלאות
דף פ"ט באמרם בסנהדרין פרק הנחנקין° והמותר על דברי נביא מנא ידע דליענש
דיהיב ליה אות / והא מיכי דלא יהיב ליה אות ולא יענש . היכא דאתמחי
שאני . דאי לא תימא הכי / אברהם בהר המוריה היכי שמע ליה יצחק
ואליהו בהר הכרמל היכי סמכי עליה / ועבדי שחוטי חוץ . אלא היכא
דאתחזק שאני . הנה בארו שאמות הנביא ובחינתו / איננו ביעודים כי
אם באותות . כמו שאמרו דיהיב ליה אות / וזה יהיה בתחלת נבואתו /
לא אחר היותו מוחזק לנביא . והתימה הגדול מהרב / מהשיבאר מקיות
בחינת הנביא על פי האותות / יש בהם דופי והרהור / אולי הם בלהט
וכשוף / ועשה כדעתו שיבחן ביעודים העתידים טובים או רעים / שהם
חכמת הנביאים ישאלו בו כפק / שאין נעשה בלהט וכשוף / כ"ש וכל שכן
שיפול הספק בהגדת העתידות שאפשר שיאמר בקסם ובכשוף / ומפעל
אוב וידעוני ומחכמת משפטי הככבים . ואיך אם כן נאמר שתהיה
הבחינה בהגדת העתידות ולא בנפלאות / בהיות משפט מעשה הנפלאות
זה . ויותר מרוחק מידיעות בני אדם מהגדת העתידות / ואיך יאמר שלא
האמינו בו ישראל מפני האותות . והנה הכתוב אומר בקיבוץ למצרים
ויעש האותות לעיני העם ויאמן העם / וישמעו כי פקד י"י את בני ישראל
וכי ראה את עניים ויקדו וישתחוו . והבדיקה בחינתו כל כך / שעליה
נבחנו ישראל / וקיימו וקבלו לעשות את מה שצוה להם במצרים .
ועל הים מה אומר / וירא ישראל את היד הגדולה / אשר עשה י"י במצרים
וגומר ויאמינו בי"י ובמשה עבדו . ואמנם שאר הנבואות שנעשו במדבר /
אמת הוא שמפני השרך עמלם / בדברי הרב בספר המדע . אבל בתחלת
נבואתו / לא נתאמתה ולא נבחנה / כי אם על פי האותות . ואמנם מה
שנצטרך למעמד הר סיני / ושישמעו העם בדברי' יצאו / לא היה זה לבחינת
נבואתו . כי אם לשלול דברי כל הבאים אחריו / בדורות העתידים
שיבאו דבר מכל דבריו . וכדי שלא יקום בעתיד / איש מתפאר בנבואה
מיתר נגדו / בא המעמד האלדי ההוא / וכמו שאמר הנה אנכי בא אליך
בעב הענן / בעבור ישמע העם בדברי עמך / וגם בך יאמינו לעולם / והנה
הוכרך הקדוש ברוך הוא לעשות למרע"ה כן / יותר מכל שאר הנביאים לפי

שעל ידו נתנה התורה והמצות המתמכות לשאר האומות / והיה הצורך
בענינים שיעשה האותות ההוא / מפני הבגידות המקווה בהם . ואמנם שאר
הנביאים לא הוצרכו לזה / לפי שלא נתנה על ידם התורה והמצות כמשה .
ולזה דברי הרב הגדול בפ"ו מהלכות יסודי התורה / ותוצאת שידה הרב
שכל אחד משאר הנביאים אחרי מרע"ה / בהיותם נודעים בקדושה ובטהרה
ובפרישות / ועם זה יעשה אות / ויאמר שהשם שלחו שנתחייב לשמוע דבריו
שנאמר אליו תשמעון . והוא שהורה שבחינת הנביא תהיה על פי האות /
ולא באות אחד בלבד אלא על פי שנים מדברים כנו . ואמנם מ"ש בפ"ח
הנזכר / שמשה ע"ה לא האמינו בו ישראל מפני האותות . לא אמרו על אמות
ובחינת נבואתו הראשונה . כי לא היתה כוונתו בזאתו פר' לכאר זה / כי
אם לענין התורה והמצות / שלא האמינו בתורתו ומצותיו / מפני האותות
שעשה במדבר . כ"א מפני שבעיניהם ראו / ובאזניהם שמעו במעמד הר סיני
ולכן כי יקום נביא או חולם חלום / ונתן אות או מופת / לא נאמין אליו
כנגד התורה . לפי שלא נתאמתה על פי האותות / וכמו שנזכר גם ולכן
אמר גם נבי המדבר / ולא זכר בפי המצרים / לפי שלא היה דרושו / כי אם על
התורה והמצות שנתנו במדבר . וכבר בארתי אני הפרק ההוא / והוכחתי
שאין טו' בתורה למה שאמר בפתיחות הקהלה / מענין בחינת הנביא על פי
היעודים / והוא ענין אמתי נאמנו ממה שאמות כמקום הזה :

ואפשר עוד לומר כדרוש הזה שהבחינה לא היתה צריכה כנביא /
לפי שהוא כבא בשם עכו"ם / או בשם השם ית' שיעבוד
ע"כום / לא היה צריך להביא בבחינתו כי אם להרגו מיד . ואם כבא בשם
הש"י / כדי לעקור דבר מן התורה / או להוסיף או לגרוע דבר ממנו / לא
היינו בן צריכים בחינתו / אבל יומת מיד / ואמנם אם כא בשם השם אל
עולם / ולהוכיח את העם / ולהזהירם על שמירת התורה ולהתרות בפושעי'
הנה אז ראוי לשמוע בקולו / מבלי בחינה ובחין אחר . כל שכן בהיותו
איש צדיק תמים ירא אלהים וסר מרע / שמדותיו יעידו על דרכיו ודבריו .
ודבריו יקימו מדותיו . ומפני זה לא מצינו שיעשו וידיחו ושאר הנביאים
שעשו בחינה בתחלת נבואתם / לאות שהיו נביאים לי"י / כי מדותיהם
ודבריהם היו מעידי / עליה' . ואולי בעל זה אמר / והיה האיש אשר לא ישמע
אל דברי אשר ידבר בשמי / כלומר אין להם להבחינו עוד / כי יש לשמוע
הדברים אשר הוא ידבר בשמי ולעצותי . ואמנם תצטרך הבחינה /
אם כאשר יגזור דבר / לעשות אשר לא כדת להוראת שעה / וכמו שאמר
דיהיב ליה אות . או כשיקום נביא לדבר דבר בשם י"י / ויקום גם כן נביא
אחר בשם השם יתברך / ויסתור דברי הראשון / שאז מפני הסתירה שביניהם
תצטרך הבחינה . והוא שכאשר ידבר הנביא / רצוני לומר כל אחד מהם /
ולא יהיה הדבר ולא יבא . הוא הדבר אשר לא דברו י"י ויודע שהוא נביא
השקר ויהרג / והוא שאמר האיש אשר לא ישמע אל דברי אשר ידבר בשמי /
שכבר אדרוש מעמו אף הנביא אשר יזיד . רוצה לומר / אף אם יקום
נביא אחר ויזיד / להכחיש את דברי הנביא אשר דבר בשמי / יומת בידי בית
דין כמכחיש דברי אלהים חיים / לפי שכשניהם היו מדברים בשם השם יתעלה
הוצרך לעשות הבחינה איזה מהם נביא אמת לשמוע בקולו ואיזה הוא נביא
שקר להרגו . ועל אשר על זה כי תאמר בלבבך איכה נדע ר"ל אחרי שהנביא'
מכחישי' זה את זה ולא קדמו לשום אחד מהם מופתי תוקה . לאו שיהיה
נודע לנו / במה יודע ובכיר איזה מהם הוא השקר כדי להמיתו . ועל זה אמר
שהי שיבא אל הפועל דברו / הוא נביא אמת / והאחר בהפך . לכן אמר
כזדון דברו הנביא / ואמר אף הנביא אשר יזיד / והרי אין שיך נוה
הבדל בין שוגג למזיד / כמו וכי יזיד איש על רעהו להרגו בערמה כי איך
יהיה הנביא שקר שוגג / אבל ענינו שודק לנו המיאו להתקיימם על נביא
השם יתברך להכחישו . ויורה גם כן / על זה אמרו איכה נדע את
הדבר אשר לא דברו י"י . והיה ראוי שיאמר הדבר אשר דברו י"י / או
איכה נדע כי לא דבר י"י / הדבר ההוא / אלא שהענין כמו שאמרתי / שהיו
שם שני אנשים מכחישים זה את זה . וידוע שיש שם דבר שלא דברו י"י /
אלא שאין יודעים מה הוא : ולזה ישאלו איזה מהדבורים האלה / הוא
הדבר אשר לא דברו י"י . והיתה התשובה / שזה שלא יבא לאמיתות /
הוא הדבר הכזוב אשר לא דברו י"י . ואמר אשר ידבר הנביא בשם י"י
לפי שבו תפול הבחינה כי מה שידבר בשם ע"כום / איננו צריך לבחינה
אבל יהרג מיד . וכבר יורה על זה / מה שאמרו רבותינו זכרונם
גמרא° לברכה בספרי° וכי תאמר בלבבך / עתידים אתם לומר / איכה נדע
ירמיה כ"ח את הדבר אשר לא דברו י"י . ירמיהו הוא אומר / הנה כלי בית האלדי'
וגומר . וחנניה בן עזור אומר / הנה כלי בית האלהים מושבים מבבלה
עתה מהרה / ואיני יודע לאי אשמע . תלמוד לומר אשר ידבר הנביא
בשם י"י וגומר . הנה הזכירו הכתובים / על שני נביאים המכחישים
זה את זה / ואין ספק שזה לאחד ירמיהו עליו השלום / מה שאמר
לחנניה בן עזור הנביאים אשר היו לפני ולפניך וגומר . ובא
דבר הנביא יודע אשר שלחו י"י באמת . כי הוא אמר זה / כפי דבר
רבותינו ז"ל בנביאים במקום הזה . וכמו שצוה מהשמיעות הנביא .
ככה אמר ירמיהו הנביא לחנניה בן עזור / הנבא אתה את כי כזה
דברת על י"י / . כי כיון שלא היה בידו להמיתו על ידי בית דין של
מטה . בגזר דינו בבית דין של מעלה . ובזרו על זה בפניו /
לקיים מה שנאמר כאן לא תגור ממנו : וזהו דרך אחר

ביתר הכשרותו והוספותו הפרטי · והתלמד אדם דעת · ילמדנו הזאת מתורתי :

כי יכרית ה' אלהיך וגו' עד לא תסיג גבול. הנה אחרי שזכר משה רבינו השבעות השלמות · שיתנהגו בהם ישראל · אם בהנהגה האלהית · ואם בהנהגה המדינית · זכר עוד ענינים אחרים מן ההנהגה · כוללי' ומשותפי' לכלל העם · ההתחיל לענינו' אשר זכר · כי הנה אחרי שנוה על הנביא שישמעו אליו · נתן מיד משפט בו · והוא שזכר משפטיו אשר יזיד לדבר דבר בשם ה' מה שלא צוהו · ואחרי כן נתן כאן משפט מחייבי הכרתי' לשופטים · והוא בענין שפיכות דמים בשיהיה בשגגה · איך יהיה להם ערי מקלט לנוס שמה כל רוצח · ואם יהיה בכוונה ובדעת שיהרג עכ"פ · ועל זה אמר כי יכרית ה' אלהיך את הגוים · והמצוה הזאת מערי המקלט · להמלט שמה הרוצח בשגגה · כבר באה בכתוב אלה המצוי וכי"אר בכאן דברים :

הראשון שלא יתחייבו ישראל במצוה הזאת · כי אם אחרי המנוחה והנחלה מכבוש הארץ וחלוקתה · ועל זה אמר כי יכרית ה' אלהיך את הגוים · אשר ה' אלהיך נותן לך את ארצם וירשתם וישבת בעריהם ובבתיהם שלש ערים תבדיל לך וגו' :

והשני באמרו תכין לך הדרך וגו' · והוא שיכתוב על הדרך מקלט כדי שלא יטעה האדם בו · אבל ילך בדרך ישרה · וגם שלא יהיה שם אבן נגף וצור מכשול ולא נהר · ואם יעבור בו נהר יעשו עליו גשר כדי שלא יכשל שם הרוצח · וכדי שלא יצטרך להתעכב בהעברת הנהר · וגם יוכלו בהכנת הדרך שיהיה רחב ולא יכשל בו ·

והשלישי ביאור באמרו ושלשת את גבול ארצך · רוצה לומר שלא יהיו ערי המקלט כאחרות · ולא כלם בסוף ארץ ישראל וגבולה · רק יהיו מחולקות בכל הארץ · רוצה לומר שיהיה מרחק מאחת מהאחרות · כרחוק האחרת מהאחרת השלישית · וכזה גבול הארץ מגולם · ובכל אחת מהם יהיה גבול אחד · באופן שבאיזה מקום שיהיה הרוצח · יהי קרוב אליו לברוח וללכת אל עיר מקלט · ואמרו לנוס שמה רוצח · הוא להגיד שכל רוצח בין שיהרוג בשוגג · בין שיהרוג במזיד · יוכל לנוס שמה עד שיתברר דינו · ואם היה חייב מיתה שלחו זקני עירו ולקחוהו משם להמיתו · ואם יהיה פטור ישיבוהו שמה :

והביאור הד' שעשה בזה ללמד ענין השגגה · כמו שאמר וזה דבר הרוצח אשר ינוס שמה וחי · ר"ל שיהיה חי פטור מן המיתה · והוא אשר יכה את רעהו בבלי דעת · והוא לא שונא לו מתמול שלשום · כי לפי שכבר עשה מכבי · ביאור האופנים שהרציחה שיהיה הרוצח חייב עליהם · והאופנים שהם בגות · אשר בעבורם יהיה פטור מן המיתה · ביאר כאן בדרך כלל שבעיקר זוגו · אשר יכה את רעהו בבלי דעת · ולפי שהידיעת הוא בלב האדם · ומקום הלב מכל ולכן הוא מי ידענו · לכן נתן עליו האות המורה על אמתתו · והוא אמרו והוא לא שונא לו מתמול שלשום · כי בהיות שאינו שונא · ידענו שהכהו בבלי דעת · והמשל מה שאמר אחר זה · ואשר יבא את רעהו ביער לחטוב עצים · ונדחה ידו בגרזן וגו' · ירצה מיתר כי זה דבר כולל · באמרו אשר יכה את רעהו בבלי דעת · ואשר לפרש בו · שבא ללמד שפעמים יהיה שונא לו מתמול שלשום · ואופן הריגתו מורה שהיתה בבלי דעת · ולזה אמר ואשר יבא את רעהו ביער לחטוב עצים ונשל הברזל מן העץ · ומצא את רעהו ומת ונודע כי ענין המיתה הזאת ואופנה · מורה שלא היתה בכוונה ובדעת מיתנו · ואף על פי שהיה שונא לו · ולכן יהיה פטור וינוס אל אחת הערים האלה וחי · ואשר לומר שבא להגיד · שלא די מיכיח עלה האדם אשר יכה את רעהו בזיה אופן נהוג · אבל גם אשר יבא את רעהו ביער לחטוב עצים ונדחה ידו בגרזן לכרות העץ ונשל · שימות אדם שכאשר יהיה זה כן · לא די שלא יהיה בן מות אבל גם יתחייב גלות · כיון שהדבר שנולד בעצמו שהיה במקרה נגזר · לכן אמרה תורה הוא ינוס אל אחת הערים · רוצה לומר גם זה יתחייב גלות בערי המקלט · וראוי שנדע · שהג' אבדו ערי המקלט · שהבדילו ישראל שלש קודם הירדן ות' לאחר הירדן · הנה עוד היו כל ערי הלוים קולטות · כמו ערי המקלט האלה וכיון שכן כל הערים קולטות מ"ח עיר · שהם מ"ב ערי הלוים וגם ערי המקלט האלה שהיו גם כן ללוים · כמו שאמר בפרשת מסעי · ואת הערים אשר תתנו ללוים · את שש ערי המקלט ונומר ועליהם תתנו ארבעים ושתים עיר · ואמרו אחרי זה פן ירדוף גואל הדם אחרי הרוצח · בא להודיע שלא טוב על גלות הרוצח בשגגה להענישו · כי הוא אינו בר עונשין יען לא עשה הרעה הזאת לרצונו · וכתב הפילוסוף שאין ראוי להעניש החוטא בשגגה · לפי שעונש אינו אלא אם להזהיר החוטא שלא יוסיף עוד · או להזהיר אשר הנשארים שלא יעשו כמוה · וידוע שעם כל העונשים לא תוסר השגגה · כי אין בכח אדם למונעה · ומפני זה הוא בלתי ראוי להענישו עליה · גם כי לא יהיה מוסר ואזהרה לשאר בני אדם בשגגה היוצאת · ולכן זכרה התורה שלא חייב גלות אל הרוצח בשגגה כדי להענישו · כי אם כדי להצילו מיד גואל הדם שברשותו יחם לבבו וירדוף אחריו והשיגו · כאשר ירבה הדרך שלא יוכל הרוצח לנוס אל עיר מקלטו · והכהו נפש · עם היותו בלתי ראוי למיתה · כיון שלא היה בכוונה · והוא שאמר ולו אין משפט מות כי

כי לא שונא הוא לו · ר"ל · שהמיתה אינו בן מות · ולכן ראוי לעשות כלם ולבאורו · שלא ימיתהו גואל הדם בחום לבבו · ועל זה אמר · על כן אנכי מצוך לאמר שלש ערים תבדיל לך · ר"ל ע"כ כדי לחמול עליו ולא להעניש · אנכי מצוך בערי המקלט האלה · וגם זה דבר הפסק הי"ט :

וידענו למה יהרג גואל הדם במקום שאין בית דין מרגו · שהבנה בזה היא · שהרוצח יש לו שני דורכים · האחד הוא בית דין · לפי שהמתוחה הרציחה · הוא פשע כנגד בית דין · בפרקו מורא מעל צוארו ובעברו על מצות התורה · והשני הוא גואל הדם · וקרובי המת מפני ההפסד אשר קבלו במות קרובם · והנה הרוצח בשגגה · כבר הוא מהדורש הראשון שהוא בית דין · לפי שלא חטא כלל כפי כוונתו · אבל כבר יש לו הדורש השני · והוא קרובי המת גואלי הדם · כיון שהפסידו קיום · ולפעמים ימיתם · צותה התורה שינלה הרוצח לעיר מקלט · לא יגיעו אליו ויהיו הרוצח מציל מקלטו לא פשע לב"ד · ולכן אין לו על זה עונש מות בב"ד · אבל יש עליו פשע לקרובי המת · כי יצא ממנו חורה ונזק · ושהרוצח לא יחשב לכלום · כיון שאינו חוטא · פן ירדוף גואל הדם כי יחם לבבו · ולכן יהיה מקום לגואל הדם · להרוג הרוצח בכל מקום · מפני מה שפשע כנגדם · מה שאינו לבית דין · גם כי בית דין לא ימית · כי אם בעדים והתראה · ואין דבר מזה לרוצח בשגגה · ובספר יהושע נתבאר עוד כוונת המצוה · שהרוצח כברוחו לערי המקלט יעמוד פתח שער העיר · וידבר באזני שערי העיר · להגיד להם שהוא רוצח · והם יתנו לו מקום וישב עמם · ושזה למדו חכמינו זכרונם לברכה בפרק אלו הגולין · שיתנו לו בערי המקלט בית דירה בלא שכירות · אבל דף ט' לא בשאר ערי הגוים · ואמרו ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך · הטיב הרב רבי משה בר נחמן לראות שפרשה זו עתידה · ואמר שג' הערים יצטרך להבדיל · אחרי כבוש הארצות וירושתם בארץ · אבל כאשר ירחיב ה' את גבולם · כאשר נשבע לאבותם לתת להם · כשיתן להם את הארץ אשר דבר לאבותם · שהיא הקיני הקניזי והקדמוני · שבדבר הקדוש ברוך הוא לאברהם · אז יתחייבו ישראל להוסיף עוד שלש ערי מקלט אחרות · והנה אמר כתנאי ירושת הארץ · כי תשמור לעשות את כל המצוה הזאת לעשותה · אשר אנכי מצוך היום לאהבה את ה' אלהיך · להגיד להם כי ארץ שבעה העממים תכבש על ידי משה ויהושע · ולכן יהיה חיוב שלש הערים הראשונים מוטל עליהם מעתה · אבל ארץ הקיני והקניזי והקדמוני לא ירשו · כי אם בביאת הגואל ינלה במהרה בימינו · וזה יהיה על ידי קיום המצות · כי אם יקיימום מיד יהיו נגאלים · כמו שאמר היום אם בקולו תשמעו · ולכן אמר כל הימים · על דבר מה שאמר הנביא · ונתתי להם לב אחד ודרך אחד · ליראה אותי כל הימים · וכן תמצא שיהושע הבדיל שלש הערים אשר נזה · ושלש ערים האחרים לא יובדלו עוד עתה · לפי שעתידין ליבדל לימות המשיח :

ובבר הקשו אנשים על הרב רבי משה בר נחמן נפ"ה · שלא היה לו לומר והוספת לך עוד שלש ערים על השלש האלה · כי הוא כלם נחשבו מן הארץ · אף על פי שחלק הכתוב ביניהם · וכן זוכרו הרבה פעמים בפרשת מסעי · והערים אשר תתנו שש ערי מקלט תהיינה לכם · את שלש הערים תתנו מעבר לירדן · ואת שלש הערים תתנו בארץ כנען · שש ערי מקלט תהיינה ונומר · וכן אמר ואת הערים אשר תתנו ללוים · את שש ערי המקלט ונומר · כי היו מלמדות יחד · ולכן היה ראוי שיאמר ג' על השלש האלה · וגם ירמיה יקשה עליהם מן להוסיף · וכמו שאמר והיו אלה לכם לחקת משפט לדורותיכם בכל מושבותיכם ונומר · ומפני זה פירשו בכתובים פי' אחר · והוא שאמרו על כן אנכי מצוך לאמר · שלש ערים תבדיל לך · על השלש ערים אשר הבדיל משה בעבר הירדן · רוצה לומר ע"כ להצלת הרוצח בשגגה · אבל צויתי אתכם על אותם שלש ערים · אשר מעבר הירדן שמתחילו להבדילם · ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר נשבע לאבותיך · שהיא כירושת שבעת העממים ארץ כנען · או תוסיף ג' ערים על השלש האלה · והיו אם כן כלם שש · ג' מעבר לירדן · וג' בארץ כנען · והנה אמר שלאו בפירוש יהיה לפי שכל אלו בחירת המצות · כמו שאמר כי תשמור את כל המצוה הזאת לעשותה · ובפי זה הפי' לא יהיה כאן הגדה לעתיד · והדעת הזה בלתי מתיישב בכתובי הכתובים · והפסוק אשר הביאו לזה אינו מחייב · כי הדברים העתידים לא יאמרו כי אם בהיות · והוא והוספת לך שלש ערים על השלש האלה · על הערים אשר בארץ כנען ידבר · והם שלש מה שכבר הבדיל משה בעבר הירדן · ואמרם מה שאמר ולא ישפך דם נקי בקרב ארצך · הוא דם הרוצח בשגגה שלא יהרגהו גואל הדם · ואם לא תעשה השמירה הזאת · יהיה עליך דמים · רוצה לומר שאף על פי שאתה לא תהרגנו · יחשב כאלו אתה הרגת ושפכת דמים · כיון שלא הבדלת הערים אשר נצטוית · ותהיה הרגיה ההיא · שהרוצח בשגגה · ואמנם אם הרוצח היה שונא לרעהו שלא יהיה לו שוגג כ"א מזיד במיתתו · וזה כאחד מב' פנים · אם שיהיה שונא לרעהו מימים ראשונים ואורב לו · ואם באופן שיהיה קם עליו והכהו · ר"ל שנהיותם בדברים כמו ריבות ומדון · וקם עליו והכהו · כהתנשאי האותיות האלה · כיון שהביאם יצאתקטו בהיות הקלונה בכוונה · וכן נוה שלא יהיה העיר קולטת רוצח

אותו שלחו זקני העירה ולקחו אותו משם ׳ ונתנו אותו ביד גואל הדם ומת ׳ רוצה לומר אחר שב״ד לא יהרגו אותו ׳ לפי שלא הרג בעדים והתראה ׳ יתנו אותו ביד גואל הדם שימיתוהו ׳ ואמר לא תחוס עינך עליו כדברי חז״ל בספרי ׳ שלא יאמרו הראשון כבר נהרג ׳ למה אנו הורגין גם את זה ׳ ונמצאו שניהם הרוגים ׳ כי יותר טוב הוא שיבערו דם הנקי מישראל ׳ ועוד אמרו וטוב לך :

לא תסיג גבול רעך וגו׳ עד כי תבא לארץ ׳ גם המצוה הזאת מתיחסת לשופטים ׳ שידעו גבולי הקרקעות ׳ ושמירו לכל אדם נחלתו ׳ ולפי שהיו בכל עיר ועיר ב״ד של כ״ג ׳ לשפוט דיני נפשות ׳ ובית דין של שלשה ׳ לשפוט דיני ממונות ׳ הביא הנה ללמוד השופטים שבין הריגה בשגגה ׳ ובין המקלט בענין נפשות ׳ ומצות לא תסיג גבול רעך שהוא לענין דיני ממונות ׳ וענין המצוה הזאת לפי הפשט ׳ כפי מה שאז״ל בספרי שהיא מוזהרה לעוקר תחומו של חברו ׳ וכמו שאמרו ׳ מנין לעוקר תחומין של אחרים שעובר בלא תעשה ׳ תלמוד לומר לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים ׳ והמצוה הזאת כבר התבארה ׳ שמה שנטה על פי הגורל ׳ תחלק נחלתו בין רב למעט ׳ ואמר אלה השמות אשר ינחלו לכם את הארץ וגו׳ ועתה הזהיר שלא ישנה אדם תחום החלוקה ׳ שחלקו הנשיאים את הארץ לשבטים ׳ או לכל יחיד ויחיד מבני ישראל ׳ ע״כ אמר אשר גבלו ראשונים ׳ שהם אלעזר הכהן ויהושע בן נון ונשיאי המטות ׳ ולכך הזכיר בנחלתך אשר תנחל בארץ אשר ה׳ אלהיך נותן לך ׳ כאלו אמר אחרי אשר הארץ נתונה אליך מעם האלהים ׳ אין ראוי שתסיג גבול רעך ׳ ולקחת יותר מן הראוי לך ׳ כי בבחינה לזה אומר משל הקדוש ׳ לפי שנותנין לו כדבר המתנה לא יבצר ׳ וכלל מה שעד כפי דעת הרמב״ן ׳ שלא ישוב אדם לומר אין חלקי אשר נתנו לי ׳ שזה כחלק חברי ׳ וטעו החולקים בחלוקה ׳ או שיגיע חלקו לצד על הגורל ׳ שכל אדם ויהיה שמח בחלקו ׳ ולא יערער עליו ׳ וכתב הרמב״ן שאמרו המצוה הזאת לענין הרוצח בשגגה ׳ לפי שבעבור בנות הגבולים ונגלה הנחלות ׳ תרבה הרציחה באנשים ׳ ויותר נכון לומר בטעם הסמיכות ׳ שלפי שאמר על הבדלת הערים ׳ הזהיר שלא ירע עינם וימנו גבולים ׳ כדי להמעיט בערי המקלט וגבולם ׳ כי יש לאדם יותר מיכולת לגזול הדברים שהם של צבור ׳ יותר מאותם שהם של יחידים ׳ לפי שכל אחד יחזור על אשר לו ׳ לכן אמר לא תסיג גבול רעך אשר גבלו הראשונים ׳ לא בגבולי ערי המקלט ׳ ולא בדבר אחר משל חברך ׳ ויספר לומר שכלל עוד שאת האזהרה ׳ שלפי שבין ראוי להבדיל ערים מנחלות השבטים ׳ לצורך הרוצח בשגגה כנזכר ׳ לא ילמדו לעשות כהנה וכהנה לצרכים אחרים ׳ לצורך הכלל או לצורך המלך ושריו ׳ ויפגעו בזה חלקי האנשים הפרטיים ונחלות השבטים ׳ לזה אמר לא תסיג גבול רעך אשר גבלו ראשונים וגו׳ ואולי שלזה כוונו ׳ באמרם בספרי מנין לעוקר תחומין של אחרים שעובר בלא תעשה ׳ ת״ל בנחלתך אשר תנחל ׳ כי מי יכול לעקור תחומין של אחרים ׳ אם לא שיהיה בזה הדרך ׳ ולפי שדבר משפטי הבתים והשדות ׳ כדבר המכירה ובאת הגבולים שגבלו הראשונים ׳ וכל זה לא יתכן כי אם על פי עדות ׳ לזה סמך מיד יתחבר לענינים האלו ׳ ולכל אשר הענינים ׳ ומשפטי העדים והכחשתם והזמתם ׳ ושכר המצוה הזאת ג״כ כאן ׳ להיותה מתיחסת אל בית דין הגדול ׳ אשר שם יעשה הזמת העדים ׳ ולא בפני בית דין אחר ׳ ולכן אחרי זכר הלמודים המתיחסים לשופטים הראשונים ׳ זכר המצוה הזאת המתיחסת לבית דין הגדול ׳ והנה התחיל באמרו לא יקום עד אחד וגו׳ ולא נתפרש במה שאמר ראשונה ׳ על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת ׳ ולא יומת על פי עד אחד ׳ לפי שזה דבר בדיני נפשות ואמר שלא יומת המת כי אם על פי שנים עדים : ועתה הודיע הדבר בגזרה כוללת ׳ כי בדיני ממונות ובדיני נפשות הענין שוה ׳ שלא יקום דבר כי אם ע״פ שנים עדים ולא על פי עד אחד ׳ ונאמר בזה הפסוק כב׳ :

והנה המצוה הזאת כבר באה ׳ באמרו לא תענה ברעך עד שקר ׳ וכאן בא לבאר ענין העד שקר ׳ ודין הזמת העדים ׳ ומה שאמר לא יקום עד אחד באיש ׳ ידענו שהוא עד כשר ׳ ושם נשאר עדים ׳ וכן אמרו ז״ל בכתובות פ״ב כל מקום שנאמר עד ׳ שנים הכתוב מדבר ׳ ולכן יפרש לבאר עד אחד ׳ שלא יתקיים הדבר על פיו בלבד ׳ כי אם על פי שנים או שלשה עדים ׳ והראה לי שלא בא הכתוב הזה לצורך עצמו ׳ כי אם להיות בתחלת דברים ׳ של מה שיאמר אחריו כי יקום עד חמס ׳ כאלו אמר לא יתקיים דבר על פי עד אחד ׳ כי אם על פי שנים עדים או שלשה יקום דבר ׳ אבל כשיהיה שנים עדים כשם יקומו עדי חמס באיש להעיד בו דבר שקר ׳ יהיה דינם כך ׳ וזה הענין הגדרה בכאן ׳ כשיבאו עדים אחרים להזימם ׳ ואין ספק שגם הכתוב הזה קצר מאד ׳ ואין לנו לסמוך כי אם על הקבלה האמתית ׳ ויהיה פירוש הכתוב לדעתם כן ׳ כי יקום עד חמס באיש ׳ שהם שני העדים הראשונים שהעידו בדבר ׳ כאלו תאמר שראובן הרג את שמעון ׳ ובאמרו לענות בו סרה ׳ הוא העדים אחרים שיבאו להעיד ׳ כנגד העדים הראשונים לענות בהם סרה ׳ ר״ל כמו שאמר ר״ל דבר שהוא בו העדות בזה העדות ׳ ר״ל חלק העדות הזאת ׳ כיצד שאמרו להם ׳ והלא עמנו הייתם במקום פלוני ביום ההוא ׳ ועל זה אמר ׳ ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה׳ ׳ והם הכתובים הם שני כתות העדים ׳ לא בבעלי דינין ׳ ולכן אמר שני האנשים ׳ ללמד שאין עדות בנשים ׳ ואמרו אשר להם הריב ׳

אשר לפניו על כתות העדי׳ עצמן ׳ להיות העדים הראשוני׳ מעידים בדבר ואלו כהם אשר להם הריב ׳ ואפשר לומר שאמר בתחלה ה׳ ׳ כאלו אמר ועמדו שני האנשי׳ אשר להם הריב לפני ה׳ ׳ כי יתחייבו לעלות לירושלם לפני הסנהדרין ׳ שתי כתות העדי שעליהם אמר ועמדו שני האנשי׳ ובעלי דינין שעליהם אמר אשר להם הריב לפני ה׳ ׳ וכן פרש׳ ה״ר ׳ ולא יקשה בעיניך
דברים י״ט תפרין חז״ל ׳ כי כמהו רבים בכתוב ׳ כראובן שמעון לוי ׳ שזה ירא עוד ועלה ׳ והנה אמר לפני ה׳ ׳ לפני השופטים והסנהדרין להעיד ׳ לפי שהיו הכנה שיצטרכו לעלות אל ב״ד הגדול ׳ והוא מפני שישבו בקדשם ׳ שהם לפני ה׳ ובית מקדשו ׳ בהיותם לפני הכהני׳ והשופטי׳ ההם ׳ וכמו שהתור׳ ודרשו השופטים היטב ׳ ולא אמר בזה כהנים ׳ כמ״ש למעלה ׳ לפי שענין הדרישה והחקירה ׳ תהיה אליהם במה שהם שופטים ׳ לא במה שהם כהני ה׳ ׳ וענין הדרישה שאלי הוא ׳ שידרשו לדעת אמתת הדבר על בוריו ׳ אם מפי הנביאים ואם מפי בעלי דינין ׳ כי לכן בזה שעליו אמר כלם ׳ והנה הזהיר בזה ׳ שידעו בדרישה וחקירה כמ״ש בעבור זה ׳ בהיות הדרישה והחקיר׳ מוכרחות ׳ אם בדיני נפשות ואם בדיני ממונות ׳ לפי שהכתוב והשקר יהיה באחד משני פנים ׳ האחד שיוסיף על מה שראה או יגרע ממנו ׳ והב׳ שיגיד מלבו דבר ׳ שלא ראה ולא שמע כלל ולא ראה מעולם ׳ והנה המין הראשון מהשקר קרוב להמצא ׳ ורוב המכחשים והמשקרים נכשלים בו ׳ אבל המין השני מהשקר ׳ שיגיד אדם מה שלא ראה ולא שמע כלל ׳ הוא דבר רחוק להמצא ׳ כי מי יפליג כל כך בשקרותו ׳ שיגיד על מה שנעשה במקום פלוני יום פלוני ׳ ובאמת לא היה שם רק היה במקום אחר ׳ ואיך לא יירא ולא יבוש מחבריו ׳ שיעידו עליו שראוהו באותו זמן במקום אחר אשר היה שם ׳ כי מפני רוחק מציאות השקר הזה ׳ צותה התורה שיהיו שיענישו העדים ׳ כדרוש היטב אם הוא אמת שהעלינו לשקר בכיוצא בזה ׳ ומה שאמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה׳ ׳ לפני הכהנים והשופטי׳ וגו׳ ׳ למדנו שהעדים יעידו מעומד ׳ והשופטים עצמם יקבלו עדות העדי׳ ולא על פי תורגמן ׳ כי בזה יפול ענין הדרישה והחקירה ׳ כשהעדים או בעלי דינין ישכנו בפיהם ׳ ובאמרו והנה עד שקר העד שקר ענה באחיו ׳ ראוי שנדע איך יתכן שהם עדי שקר ׳ אם כרבוי העדים ׳ כבר ביארו ז״ל
דף ב׳ במסכת מכות פרק א׳ דתרי כמאה ומאה כתרי ׳ ואם במיעוט הדרישה ׳ מפני שהכתות אינם מכחישים זה לזה ׳ ומי יודע מי הוא העד האמתי ומי הוא השקרן ׳ ואיך יתכן לומר באחד מהם כאשר זמם ׳ ולזה יתחייב שנפרש לדברי הקבלה הנכונית ׳ ושיתבאר שקרות העדים ׳ כאשר תהיה החקירה תגלה ׳ שהעדים שהעידו על הדבר ׳ היו במקום אחר בשעת המעשה ׳ ויודע זה מהעדים המזימים ׳ שיעידו שראו אותם העדים שהעידו באותו יום במקום אחר ׳ שהיה רחוק מאד ממקום המעשה שהעידו ׳ באופן שלא יתכן בשום צד ׳ ובשום אופן ללכת שמה באותו יום ׳ ובזה האופן יתבאר היות העדים הראשונים שקרים בעדותם ׳ ועל זה אמר ועשיתם לו כאשר זמם ׳ רוצה לומר שיענשו העדים הראשונים שהעידו שקר ׳ באותו העונש עצמו שחשבו שיענש בעל הדין שהעידו נגדו :

ואמנם למה יאמרו דבר אמת ׳ העדים השניים המזימין יותר מהעדים המוזמים ׳ בהיות מספרם אחד ׳ שהוא הספק האחד ועשרים אשר העירותי ׳ הנה הרמב״ם בהלכות עדים כתב ׳ שהיא גזרת הכתוב ׳ ולא נתן בו טעם כלל ׳ אבל הרב רבי משה בר נחמן כתב בזה ׳ טעם נכבד והאריך בו הרלב״ג ועניינו שהפרש גדול יש בין הכחשת העדים והזמתם ׳ כי ההכחשה היא בגוף העדות עצמו ׳ כמו שבאו אנשים והעידו ׳ על שראובן הרג שמעון ׳ ובאו עדים אחרי׳ והעידו שהוא לא הרגו ׳ זו היא ההכחשה ׳ והכתובים אחרים דורים לזה ׳ ואמנם ההזמה היא שלא יעידו העדים השניים על גוף העדות ׳ כי הם יאמרו אין אנו יודעים ׳ אם ראובן הרג את שמעון אם לא ׳ אבל אנחנו מעידים שהעדים האלו היו עמנו ביום פלוני במקום פלוני ׳ וזהו ענין ההזמה ׳ והנה בהכחשת העדות ׳ כבר באה בקבלה במסכת מכות פרק א׳ כיצד העדים ׳ שבמקום שיש
פ״א הכחשת עדותם אין שם עדות כלל ׳ ואין אנו מענישים שום אחת מהכתות העדים ׳ לפי שאין אנחנו יודעים ׳ איזו היא הכת המשקרת ׳ ולא דברה תורה בהם בענין הכחשת העדים ׳ כי אם בהזמתן ׳ וידוע שהעדים שהעידו שראובן הרג את שמעון ׳ ביום כך ובמקום כך ׳ הנה אין הזמן והמקום מה שיגיע המיתה ׳ ולזה הוא מבואר ׳ שאמרם ביום פלוני ובמקום פלוני איננו מעצם העדות ׳ אבל הוא לבחון ולאמת דבריהם ׳ ואמנם העדים השניים לא העידו דבר בגוף העדות ׳ רוצה לומר אם ראובן הרג שמעון או לא הרגו ׳ אבל יעידו שהיו עמם ביום פלוני ובמקום פלוני ׳ והיה אם כן עדותם עדות חדש כלו ׳ במקום ובזמן לא בזולת זה ׳ ולכן היה ראוי שנאמין דבריהם ׳ כיון שבמה שאמרו העדים הראשוני׳ מהמקום והזמן נהפך זה ׳ אין ראוי שנאמינם ׳ לפי שהעד אינו נאמן בדברי עצמו ׳ הנה התבאר מזה ׳ שבענין הכחשת העדים אין ראוי להאמין כת אחד מהם ׳ לפי שהראשונים והשניים שוים בעדותם ׳ אמנם בענין ההזמה ׳ ראוי שיאמינו העדים השניים ׳ לפי שהם מעידים על גוף העדים ׳ לא על גוף העדות ׳ והיה זה כמו שיעידו שהעדים האלה חללו את השבת ׳ וזה דרך הרלב״ג בזה ׳ וטעם המצוה הזאת ׳ וזאת דרך באות כאמת :

והרב כתב גם כן כל בדרושיו ׳ הבין בזה טעם אחר ׳ וזהו שהעדי׳ ... ׳ שלא ראה אותם שום אדם במקום אחר באותו זמן ׳ ולכן

ולכן הכתוב עשאן כלותו עדות שקר / אבל המוזמין אותם אם לא היה הזמה כדבריהם · אין לא יהרגו המוזמין / שידעו הזמת נפשם / אולי יכחישו בהזמת אתם / ויבואו עדים אחרים שהרגו אותם באותו זמן / באותו מקום שהעידו שנעשה המעשה ההוא / הנה אין הכתוב / שבכל זמן שהמוזמין לא יכחישו דבריהם / שהזמת אותם ברואי שנאמין יותר לדברי המזימין אותם וזה טעם שנתן בו היוכם הנזכר / וגם הוא כמו ריפה / ואולם מה שאמרו בקבלתם ז"ל / ועשיתם לו כאשר זמם ולא כאשר עשה / והכוונה אמרו בזה הנה אין כאבנין / כי הבינה בוח / לפי שאלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט / ושופטי ישראל היתה שכינה שרויה ביניהם / ואיך ישפטו אלה אם כי לא יצדיקו רשע / ואמר שלמה ע"ה בחכמתו גם ענוש לצדיק לא טוב / ולכל אשר יחפוץ יטנו / ולכן אמר אליהו / אלוק אלהים קדוש מעולם / לא יאות לו לעשות כזאת / אין ראוי לחשוב / שהשגחה היה נוטה אבל אותו שהיה ראוי היה לאותה מיתה כזאת / והעדים שהעידו עליו בהקירת דבריהם / אם לא היה כן / האל ית' לא ימסרנו בשופטו / ולא יתן דמו על השופטים הצדיקים / מחזיק לפניו לשפוך דם נקי / כי המשפט לאלהים הוא / ולזה אמר ועמדו שני האנשים / אשר להם הריב לפני ה' / כי במשפט לפני השופטים והשופטים הנה הם לפני ה' :

ויש [illegible] / [illegible] / אשר אמרו כל העם שנו [illegible] / או לפום כהנך הזמת וכדי כיזיון וקצף / ולא יהיה כן בית דין עוד יפה בעיני העם / ויפרקו עול מורא מעליהם / ויצא מזה נזק גדול אל כללות התורה והמצות / לפי שהיו נותנין להכרית ביניהם / הכי נגברי ומתקטלין / ומפני שלא עשו בית דין להרוג את הנפש שלא כדין / מה שיהיה נהפך כאשר יהיו ממיתים כדין / כ"ש יכריזו שהם ממיתי על שהם נקיו להעידות את הזוממים / ולא עלה בידם מפני שגדל הרשעתם ותרמיתם / להמית הדין לאמתו / וכבר העיר על הכנה הזאת / הרב רבי משה ז"ל באמרו / ולהיות עשן העדי' המזומין יותר רוקה / וזכרו ולא תחוס עינך עליו / ר"ל אל תאמר בלבבך / כיון שלא יצא לפועל המעשה למה יענשו העדים / לא תעשה כן / אבל תענישם כאשר זממו להענישו / כמו נפש תחת נפש / והיה זה לא נתחייב מיתה בעבורו שימות גם כן העדים על כל פנים / וכן אם יחויבו בעונשם אחר החברים / אשר היות הוא מיתון לגלם דמי הזכר / כמו שיתחייבו העדים לא ימתין גם כן / וכבר כדי מיתות / הנה התבארו הכתובים והותר נגה בקשת הב"ש :

כי תצא למלחמה עד כי ימצא חלל / [illegible] ונענין שבתן לאחרים בענין הנביא / [illegible] השופטים הראשונים / וכבר בית דין הגדול / נעתק לדבר בענין המלחמות / שהוא בית כולל למלך ולשופטים / ויש בו גם כן מה שיתיחס לכהנים / כמו שכבר מהכן משוח מלחמה / והנה המצוה הזאת / שלא יראו מהאויבים ולא יערצו מהם / היא מצוה מיוחדת / כמו שכתב הרב ר' משה ז"ל מונין [illegible] / כי כבר בא פעמים רבות / כמ"ש את אימתי אשלח לפניך / והמותי את כל העם אשר תבא בהם / ונתתי את כל אויביך אליך עורף / ואם כמה שכאמר להם בענין אותם / ואתם אל תיראו את עם הארץ כי לחמנו הם / סר צלם מעליהם וה' אתנו אל תיראום / אמנם כדי להביא סבות הפחד והיראה אלהם / שהיה כמו כדבריו הכהן משוח מלחמה והשוטרים כמו שזכר / ולזה היתה תחלת דבריו שהכהן אל תיראו מהאויבי' / והנה במקום זה אלה סבות / אשר הם היה להם לירוא מהם יהודה מפני סבות הלוחמים / שאם יפלו בידם לא ירחמו עליהם / אבל זה אמר כי תצא למלחמה על אויביך ר"ל לאויבים תמרותם / ועל זה אמר וראית סוס ורכב / כי כוח היתה גבורתם / והם לרבוי הלוחמים וכחותם / וזהו אמרו עם רב ממך / הנה עם כל הסבות האלה / אמר שלא תיראו מהם / רוצה לומר שלא היות עתיד להלחם נגד בגבוריך / היה ראוי שתיראו מהם / אבל כי יהושע ומשה ילחם לכם ואתם תחרישון / וכיון שה' אלהיך עמך / שלא בגבורת הסוס יחפץ / ולא בשוקי האיש ירצה / ואין מעצור בידו להושיע / ברב או במעט / ראוי שלא תיראו מהם / ואמר בלבבך רבים אשר אתנו מאשר אותם / וכי היה עליהם מעכין לאות מכרי שהיה בלא חכם ובינה / והנו אחרו המולך עלכין מכרים / והנה הזהיר על היראה לסבות / ראשונה לפי שהיראה כשתהיה מתפעם בבטחון והאמונה בו ית' / ושנית לפי שהיראה היא כבה שלא יתנהג האדם בחכמה בתבונה ובדעת כראוי לדרכי הגבורה / אבל יתבלבל בתכונותיו ובלתי התיישבות / וזה מה שהכתוב את לבם וימס הנלחמים / ושבו שיצאו אלא הברחות / ולכן אמרו ונגש הכהן ודבר אל העם / ואמר אליהם שמע ישראל אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם / ואמרו גם רז"ל שהכהנים והכהנים בכתב "בסוטה פרק משוח מלחמה / שהברזה זו כהן מדבר וכהן משמיע / ההברזה הב' היא אמרו / ודברו השוטרים אל העם לאמר / מי האיש אשר בנה בית / וקבלו ז"ל שהכרוזה זו כהן מדבר ושוטר משמיע / וההכרזה הג' היא כאמרו ויספו השוטרים לדבר אל העם לאמר / מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישוב לביתו / וקבלו ובהכרזה השלישית שהכרזה זו שוטר מדבר ושוטר משמיע / וכאשר שהביא רז"ל בפירושו :

ואמנם בהכרזה הראשונה / למה אמר הכהן שמע ישראל / אתם קרבים היום למלחמה על אויביכם / והנה לא היה זה דבר חדש אצלם / ולמה אמר בהזהרתו ד' לשונות מחולקים / אל ירך לבבכם / אל תיראו / ואל תחפזו / ואל תערצו מפניהם / בהיות כלם זה ראוי לעיין עליו / וכבר כתבו דברי רש"י בזה / שהלשונות הד' האלה / כנגד ד' דברים שעושין אומות העולם במלחמות / והכרזה אליבא / הוא שהכהן משוח מלחמה היא אומר אל העם / שראוי שישימו לבם לג' דברים :

האחד הוא לכבודם / כי הכבוד הוא הדבר היותר נאהב אל האדם יותר מהולדתו / ולכן ראוי שילחמו בגבורה רבה / כמכבד השונאים ולא שיפחדו וינוסו כפחותי הלב / ושנים רקים מחותי המעלה / וזה כוון באומרו שמע ישראל / רוצה לומר הגבורים אשר מעולם אבותיהם / המקרא' בשם ישראל אביהם / שנאמר לו כי שרית עם אלהים ועם אנשים ותוכל :

והב' שישימו אל לבם שהם קרבים היום למלחמה / ר"ל שהם מרגישים ומרגישים בה היכולת ולכבם היא / קרבים לאותה מלחמה / וכיון שהם קרבו אליה ברצונם / ראוי הוא שיגברו ולא יספרו יותם :

והג' שיתנו אל לבם שהם לוחמים באויביהם / ומפני זה ראוי הוא שיתחזקו בכל מאמצי כחם לנצחם / לפי שאם יפלו בידיהם יכו בהם מכת אכזרי כדרך האויבי' / וזה הוא אמרו על אויביכם / ועצמם זה כלו הזהירם אל ירך לבבכם / והכינו אלה שהחושים במלחמה יהיה תשלו / אם בקנה ההשתכבות / ואם בקנה הפחד ורוך הלבב / לפי שבפחדי רבות יכשלו הלוחמים במלחמות להשתכבותם / ולעבור הזק הלוי שהגבורה יותר מדלי / ופעמים לרוב הפחד ורכות הלבב / ולזה הזהירם ואמר על כ' הקצות / שהם רעים בעצמם / כי הראוי הוא הגבורה שהוא האמצעי / ואמר על קצה הפחד / אל ירך לבבכם אל תיראו / לפי שרכות הלבב באדם הוא / שלא יוכל בטבעו לראות מכת חרב ושפיכת דם / ויתעלף בראותו זה / והיראה היא הפחד מהמות / הנה על שני אלה / אמר אל ירך לבבכם אל תיראו ונגד / וכנגד קצה ההשתכבות / אמר אל תחפזו ואל תערצו / ר"ל אל תמהרו בעניני המלחמה יותר מהראוי / כי המהירות הרב במלחמות / פעמים רבות תביא כנגדה עמוקה / וגם כן אל תערצו כלומר לא תבאו עמוכם חזקים / עריצים ותקיפים במלחמות יותר מהראוי / כי הקצות בכל הדברים מזיקים / וקצה ההשתכבות הוא רע / וקצה הפחד ורוך לבב / כל שכן לעם הבא ילחמך / שאין ראוי להם שישימו בטחונם בגבורתם / כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיע למו / ולמה יתעסו בגבורה / והנה הקדים בזה הזה יתנהג לא בגבורת הסוס יחפץ ולא בשוקי האיש ירצה / אבל חונה ה' את יראיו / ואין ראוי גם כן שיפחדו מהאויבים / אחרי שאין מלחמה להם / והוא אחר נכבת שהיות שתי הקצות אשר זכר / כי ה' אלהיכם ההולך עמכם להלחם לכם עם כל אויביכם להושיע אתכם / רוצה לומר שהוא יתברך הוא הלוחם בעדם / ואין ולתו מושיע / והוא ילחם באויביהם ויושיע אותם / כלומר שלא יפול מהם איש שמדרך העולם שגם מן המנצחים יפלו במלחמה / אבל הם יתברך יושיעם / ולכן נצח יהושע במלחמת העי / כאשר נפלו מן העם כל"ו איש :

והב' ההכרזה הראשונה הזאת / היתה כנגד האנשים הלוחמים הבוטחים באלהיהם / ולכן היתה כלה ממשי הכהן המשוח מלחמה / שהוא היה המדבר / והכהן אשר במקומו משמיע לעם את הדברים האלה :

ואמנם ההכרזה השנית היא / באמרו ודברו השוטרים אל העם / וגם בזה יש לעיין / למה זכר בנה בית / נטע כרם / ארש אשה / ולא דבר אחר / ולמה אמר ואיש אחר יחנכנו / ואיש אחר יחללנו / ואיש אחר יקחנה / כי אמר שהאדם ימות / מה לו אם איש אחר יחנך את ביתו / או יקח את אשתו / או יחלל את כרמו / ועם היות שכתב רבי יוסף אשר יחנכנו דברים ך"ה דבר עגמת נפש הוא זה / הנה הכל בלתי סוכל / שיקשה על האדם שאיש אחר יחנך את ביתו / שעדיין לא דר בו ולא שלם מלאכתו / יותר מיקשה אליו / שהבית אשר דר בו ונתעדן בתוכו / שאיש אחר יירשנו / וכן בענין האשה / יותר יקשה האדם על אשתו שכבר לקחה / יותר ממיקשה על ארוסתו שלא כתיישב עמה / אבל ענין זה כלו כאומר / על הדים שהתחיל בדבר / שיש מצוה בתכליתו והשלמתו / והיו מתיירו ומפכו להגיע הדבר ההוא אל תכליתו / מפני קיום המצוה ועבודת האלהים אשר בו / ולכן זכר מי האיש אשר בנה בית / שיהיה בו ענין המצוה שוכר / כי תבנה בית חדש ועשית מעקה לגגך / וכבר נטע כרם ולא חללו / מפני המצוה שהיה בזה בשנה הרביעית לפדות אותו / או לחללו בדמים ולהעלותם לירושלם ולאכלם שם / וזכר אשר ארש אשה ולא לקחה / שהיה מצוה לקחת אשה ולעסוק בפריה ורביה / הנה א"כ לא היה הצער מפני עגמת נפש / והדאגת בדבר בעבור מפני התאוה הגופנית / כי אם לפי שלא כלה המצוה לידו בתכליתו / ולא הבעלים הידים לקיימה / ולזה יקח בזה אחר יחנכנו / ואיש אחר יחללנו / ואיש אחר יקחנה / שתתקיים המצוה ע"י אחר ולא על ידו / והדאגה הזאת א"כ שתהיה לאדם אחרי דירתו בבית / ואחרי היות הכרם בידו שנים רבות / ואחרי לקיחת האשה והתעסקותו בפריה ורביה במצות התורה / כי אם כאלו שלא הגיעו לגמר המצוה / ולכן היה הצורך ילך

[illegible]

ודברו השוטרים

[illegible]

והנה

[illegible]

כי תקרב

[illegible]

והתועלת

[illegible]

הטענה

[illegible]

והטענה

[illegible]

מורה על טוב תכונתו ומלחמתו · ואמנם כמות העיר בגבורת המלחמה / עם היות מורה על היכולת / הנה גם כן יורה על הזכיות ורוע תכונה / מה שיש במלכים / ככנה עצומה להתודת מלכותם / וכמו שאמר הנביא ישעיה° והזקן ונשוא פנים ויעל עליו צלחת / באהל דוד אוהב וזרם מבטא ושדיר כלין / וכמו שיקח פלוסין כתב / שהדבורים עם היות להם בטבעם / עוקן בפיהם בו יעקצו / הנה הדבורה הגדולה שהיא על כל הדבורים כלם / הנה לא ימצא לה עוקן בפיה כלל · לפי שהטבע לא רצה להכות לה כלי / להזיק את זולתה מפני היכולת החזק אשר לה · ואחר שזה מיוחד למלכי האדמה / שעם יכלתם לא ימהרו להזיק / אבל יתמידו יכלתם ומלכותם / בלי ריב וחרון אפם / והיו המוסרים שהעוקן הלוסרי / אשר יסודו את העם ויכבידו / ועל זה אמר על דוד עליו השלום ° יפרח בימיו צדיק / ורב שלום עד בלי ירח ונאמר · וירד מים ועד ים ויאתוהו צו ומול / להגיד כי השלום הנה תוקף המלך לבחנו עמים רבים :

ז"ב ישעיה · תהלי' ע"ב

הטענה השלישית היא / כי ניצוח המלחמות הוא דבר מסופק מאד / ובמה פעמים יצאו כדברים בחלות דרך הטבע / הלא ראינו אנשים רבים שיפלו ביד מעטים / וחזקים ביד חלשים / ופעמים ינצחו דורשי המלחמות / ופעמים ינוצחו מהיושבים בתוך / אשר לא נאה ללכת בלבה / וגם המוכלתים פעמים רבות ינוצחו / כמו שנאמר פעמים / ופעמים ינצחו הצדיקים כדינם ופעמים נהפך / הלא תראה במספר שופטים / בענין פלגש בגבעה / שעם היות ישראל כונתם נכונה ומבקשים לשם שמים / כמו שני פעמים לפני בני בנימין / שהיו מעטים מהם והרשעים בדיהם / ונפלו מהם מ' אלף איש / וכל זה הוא ממה שיורה / שנצחון המלחמות הוא דבר מסופק מאד · ועל כן ראוי לבחור בשלום האמתי / שלא יבאו בנצחון המסופק / גם היות הכלים אשר במצור והמצוק / מה שיש מן השלום והגלות ומחכים מיתתם / יתחדלו לבקש נקמתם קודם שיותנו / ויבאו מעטים כנלחים / מגושרים קלו מארות ינחבו / ולזה בא בקבלה כרים פרק משיח מלחמה / שכאשר יצורו על העיר לא יקיפוה מד' רוחותיה / אבל יניחו רוח ואל אחד מן העיר / בלתי מוקף שיוכלו לברוח בו / וכל זה לפי שהיא כאילו יצא מן החיים והשלום / ויתכן בנפשו להסתם שאיבו מכה רבה / ולזה ראוי תמיד לבחור בשלום / שלא יבאו בנצחון מלחמה / כי עם היות תכלית שלמות טובה לפני האדם / פעמים פורצם רעה מפני עונותם / כמו נעים השם מהם / כי אם גם בהיות בנצחון ברית ובטוח / הנה בהכרח יפלו במלחמה מכת המנצחים / ולכן צוה בקנות השלום להמלט מהפסד / כמתוק מהמלחמה גם לכת במנכרי' / ומפני זה כלו צוה הש"י וקראת אליה לשלום :

התועלת הב' שהם העבדים יאנכו ראוי / שיהיו נעבדל הכבוד והגדולה והמעלה לאדוניכם / אבל ראוי שישאו נהם תמיד ... העבדות וההכנעות / וכבר יתבאר זה גם כן מן הטענות :

הא' מצד היותם עבדים שאמר בהכם כי טבע הבני חורין / לא יסבול ההכנעה / וטבע העבדי' / לא יסבול המעלה והשררות התפרצות / וכמו שאמר ° שלמה / תחת שלש רגזה ארץ ותחת ארבע לא תוכל שאת תחת עבד כי ימלוך וגו' :

משלי ל' כ"ב

והטענה השנית היא / מה שם שלמות בעלי הדת על אשר קדמות / כי תפארת התורה / היתה הדומה כנמצאת שלמה / לאין שיעור על שאר האומות / ותורת הדין נותנת / שהבלתי שלמים ראוי שיעבדו לשלמים / כמו שישראל היו נותנים מתנות לכהנים וללוים / להיותם יותר שלמים מהם :

הטענה הג' מפאת ההכנה הנמשכת / מחולת העבדי' ויתרונם / לפי שכאשר יהיה להם זה / יקל עליהם לקום על אדוניהם ולהלחם בם / לפי שהעבדים בטבעם ישנאו לאדוניהם / וירצו לצאת מתחת סבלותם / ולכן ינקמו תמיד זה / וכאשר יהיו נכנעים / לא יהיה להם יכולת לעשותו / וכבר העידו המצריים על הטענה הזאת / באמרם הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו / הבה נתחכמה לו וגו' / ומפני זה כלו צוה תורה והיו לך למס ועבדוך :

התועלת הג' / שהנשים והטף פטורי' מפאת עצמם מעונשי המלחמה וכבר יתבאר זה מב' טענות :

הא' מאשר הנשים והטף לא יצאו מלחמה / לא בגבורתם ולא בעצתם כפי טבעם / וכיון שאין עושים מלחמה אין ראוי שיומתו בה / ולזה שמואל ב' כ' ° אמרה אשה חכמה ליואב על דבר שבע בן בכרי / ונאה אשה חכמה לבעוק מעל החומה / ולדבר אל יואב / ואמרה אליו דבר ידברו בראשונה לאמר / שאול ישאלו באבל וכן התמו / אנכי שלומי אמוני ישראל / ר"ל שהכבדתו יתבאי העיר לשלום אותה / לדבר אל יואב להיותה אשה ופעולתה מפעלי המלחמה / כי אלו היה אדם עקרבאה / הנה יורוהו באבנים / וכמו שפירשנו שם בפירוש הפסוקים :

שמואל ב' כ' · ד' י"ח

הטענה הב' היא / שמדרך הגבורים שלא ילחמו בחלשים / ולכן הנשי' והטף שהם חלשים מאד / ואין להם ידים לעמוד על נפשם / אין ראוי לאיש חיל / שישלח יד בהם ויהרגם / וכבר אמרו דף כ"ו ° תמיד / שאלכסנדרוס מוקדון ... מצד הצורך / שכאשר בא לכבש מלכות הנשי' האמזונות ... / לא שלח ידו בהן / ולא עורך אתן מלחמה / באמרו שלא יאות לו כי אין נכון להלחם בנשים / כי אם באנשים גבורים אשר מעולם / ומפני זה אמרה תורה לשלול הנשים והטף / כי הם חלשים ולא יהרגום / ולולא טבע השמיד את הטבה אשר זכרתי / והנה הזכרתי בביאור הצלה תועלות האלה / להיותם בגלות קדומות ולפי שלא העיר עליהם הרלב"ג בתועלות הפרשה אשר זכר :

דף כ"ו

וסמך לזה מצות כי תצור אל עיר / להגיד שכאשר יקרבו להלחם בעיר / ויקראו אליה לשלום / ולא ירצו להשלים ויצטרכו לצור עליה כדי לתפשה / שלא ישחיתו את עצה לנדוח עליו גרזן / ר"ל שלא יכרתו אילני המאכל אשר בעיר / כמנהג המלחמי' שמשתדלים להשחית ולאבד כל דבר / וכענין שנאמר וכל עץ טוב תפילו וכל מעיני מים תסתמו · וכל חלקה טובה תכאיבו · ואתם לא תעשו דרך השחתה / אלא לצורך המצור כמנהג המחנות · ונתן הסבה בזה / באמרו כי ממנו תאכל ואותו לא תכרות · וכן ב' סבות מתחלפות :

האחת כי ממנו תאכל / ולזה המגמה הנה שתכבשו את העיר ותאכלו פרי העצים ההם / ולכן אין ראוי להשחיתם / כי אינו גזרת שיזיק האדם למה שיועילהו :

והסבה השנית היא אמרו ואותו לא תכרות / כי האדם עץ השדה ר"ל / ועוד כשהמלחמה אין ראוי שתעשה לעצים רק לאנשים · כי אין ראוי לגבור / שיתעצם להלחם נגד האילן · וזהו ואותו לא תכרות שהוא עץ / ואין לו ידים להלחם / כי האדם עץ השדה · ר"ל / דילמא האדם עץ השדה להכנס מפניך במצור / מדימתך אשר במצור זה מתחייבו אינו כן · כי עץ השדה אינו אדם שיבא במצור / לכן אין ראוי שתכרתם · ורבי' אברהם פירש / שהוא דבק כי ממנו תאכל כי האדם עץ השדה / כמו כי נפש הוא חובל · ואחרי שהזהיר על השחתת עצי מאכל · נתן הבדל בשאר העצים / באמרו רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא / אותו תשחית וכרת · וגם בעצי המאכל עצמם נתן היתר / שיוכל לכרות אותם לא דרך השחתה / כי אם לבנות מצור ולשאר צרכי המלחמה · כמו שכתב הרמב"ן ז"ל ועל זה אמר וכרת ובנית מצור על העיר / שידבר בעצי המאכל שאמר בהם השחתה / אבל לא אסר בהם הכריתה' לצרכי המצור · ולפי שאמר עד רדתה · למדו בספרי שאף בשבת יכולין לבנות המצור ולהתעסק במלחמ' · ואמ"ר עשה עמך מלחמה בלשון רבות · למדו שאם היו יכולי' לברוח מן העיר היו מניחים אותם / אף על פי שלא השלימו · ולכן כשתנו מצור על העיר לא יקיפוה מד' רוחותיה / אבל יניחו צד אחד בלתי מוקף בו יברחו אם ירצו / שאין אנו מצווים להמית האנשי' והם בורחים ומניחים את העיר / ולא צריך בהם שלא שבו כשרך תו' · והנה המצוה הזאת כבר למדו אותה / ממה שעשה מרע"ה במלחמת סיחון ועוג · כמו שאמר ונלכוד את כל עריו בעת ההיא ונחרם כל עיר מתים הנשי' והטף לא השארנו שריד רק הבהמה בזזנו לנו ושלל הערים אשר לכדנו · שהנה האנשים והנשים והטף נהרגו · והבהמות נשללו · והעצים לא היו בשלל ולא בהשחתה · להודיע פי' כאן גם ההיתר וגם האיסור בו כמו שזכרתי :

כי ימצא חלל באדמה וגו' עד סוף הסדר · אחרי שהזהיר בלמוד סדרי המשפטים למלכים ולשופטים בענייני המלחמה · זכר בפרשה הזאת ולמוד דין עגלה ערופה / שהיא מתיחסת לכהנים וללוים' ולשופטים אשר בבית דין הגדול · ולשופטים שבשעריך / אשר נזכרו · והנה הזכיר בה כל המצות אשר בהן נבדל כוח כולם / וכפי מה שזכרתי ורבי' אברהם כתב / שכאשר זכר מלחמה עם האויב / זכר דין האדם עם חברו כשיהרגו ... / והנה המצוה הזאת / כבר נמנה בכלל הדבור לא תרצח · ובפרשת מסעי הוזהר עליה / באמרו ולא תקחו כופר לנפש רוצח · וגם לא תחניפו את הארץ אשר אתם בה / כי הדם הוא יחניף את הארץ ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה / כי אם בדם שופכו · האמנם כשימצא חלל באדמה / ולא נודע מי הכהו / אם היה בשגגה לחייבו גלות · או במזיד לחייבו מיתה · הנה הפליג מרע"ה לספר כאן / מה יהיה מתכו · וכפי מה שאמרו ז"ל במסכת סוטה ° פ' עגלה ערופה · וסבילו כמו כן בפרק ט' מהלכות רוצח · ענין המצוה הזאת שכאמת כאשר נמצא באדן / ולא נודע מי הכהו · מניחין אותו במקומו · ויוצאים חמשה זקנים מסנהדרי גדולה אשר בבית דין הגדול אשר בירושלם / ומודדין הערים אשר בסביבות החלל ואחר שמודדים הוא יודעים / העיר היותר קרובה אל החלל / היו קוברין אותו במקומו · ובית דין של אותה העיר הקרובה אל החלל / מביאין עגלת בקר מבין אנשי אותה העיר / ומורידין אותה אל נחל איתן / רוצה לומר שהוא שוטף בחוזק / והוא כפל איתן הנזכר בתורה / ועורפין אותה בקופיץ מאחוריה / ובית דין של אותה העיר עם כל זקני העיר / ואפילו שיהיו מאה / רוחצים את ידיהם שם במקום עריפתה על העגלה / ואומרים בלשון הקדש בתוך הנחל · ידינו לא שפכה את הדם הזה ועינינו לא ראו / והכהנים אומרים בלשון הקדש גם כן / כפר לעמך ישראל והקב"ה מכפר להם / שנאמר ונכפר להם הדם / וזהו ענין המצוה בכללות / ואמנם אמר כמתוב באדמה אשר י"י אלהיך נותן לך / למדו שהמצוה הזאת לא תנהג / רק בארץ כנען בלבד שהוא בירדן / ואמר אשר כי ימצא חלל באדמה / נופל בשדה / למדו שימצא נגלה על הארץ / לא טמון בגל / ולא גם כן תלוי באילן / ולא צף על פני המים / ולא בתוך העיר / ואמר לא נודע מי הכהו / למדו שאם יהיה נודע הרוצח לא

דף מ"ה

לאשר לא יעבד / לא יצוה הדין הזה / ומה שאמר ויצאו זקניך ושופטיך / למדו שהמודדין יהיו מסנהדרי גדולה / ולא יהיו זקני שמה מהשערים / לפי שהיו קרובים לענים בענין המדידה / ומה שאמר זקניך ושופטיך / למדו שיהיו הזקנים שנים / והשופטים ג' שהם כ"ד בקול / והוי אם כן הזקנים והשופטים כלם חמשה / ומה שאמר ומדדו אל הערים אשר סביבות החלל / למדו שהמדידה תהיה מהמקום אשר בו החיות / יותר נראה כלדם שהיה כותם / ומה שאמר והיה העיר הקרובה אל החלל / למדו שהקרובה תהיה בערים כמורם / ללמוכה נגבוי השם / ולא בכך ממקום / ולכן העיר הגדולה הרחוקה / היא יותר קרובה לענין הזה / מהעיר היותר קטנה / שהיא יותר קרובה במקום / ומה שאמר ולקחו זקני העיר ההיא וגו' ונגשו הכהנים וגו' / למדו שעריפת העגלה בכ"ד / וזקנים שבעיר הקרובה ל' שמיה נגבוי הכהנים הלוים / ומה שאמר עגלת בקר / למדו שתהיה העגלה בת שתי שנים לא עוד / כי זו היא נגדר עגלה / ומה שאמר אשר לא עובד בה ולא משכה בעול / למדו שהעבודה ועול פוסל בעגלה / ומה שאמר אל נחל איתן אשר לא יעבד בו ולא יזרע / בלשון עתיד למדו שאסור לעבדו ולזרעו עוד / כי העגלה והנחל אסורין בהנאה עוד / ומה שאמר וערפו שם את העגלה בנחל / למדו שבתוך הנחל יערפו את העגלה בקופיץ מאחורי העורף / ומה שאמר וכל זקני העיר ההיא הקרובים אל החלל ירחצו / למדו שזקני העיר ההיא כלם חייבים ברחיצת ידיהם / ואפילו הם מאה / וגם יתחייבו לומר ידינו לא שפכה את הדם הזה / והכהנים שיתפללו ויאמרו כפר לעמך ישראל / ומה שכתב בתחלת המצוה / כי ימצא חלל באדמה אשר ה' אלהיך נותן לך / למדו שאין מודדין לירושלם ולא יביאו זקנים עגלה / לפי שלא נתחלקה לשבטים / וכבר זכרו ז"ל דינים אחרים במצוה הזאת / והביאם הרמב"ם במקומו הנוסד / ונסתפקתי מזכרון אלה לפי שהם נזכרים ומבוארים בכתובים • והרב המורה בח"ג פרק מ' נתן טעם במצוה הזאת / ואמר כי היה הענין הזה כדי שיתגלה מי הוא הרוצח / לבער את הדם / כי ברוב הפעמים יהיה הרוצח מן הערים אשר סביבות החלל / ובשיצאו הזקנים ויתעסקו במדידה ההיא / וזקני העיר ירחצו לפני הכהנים / שאם לא יתקבלו בתקון הדרכים השמורים / הם וזולתם יודעים מי הכהו ויתלוננו הזקנים ויחקרו הענין / ויביאו עגלה ירבו בני אדם לדבר בדבר זה / ובזולי יתגלה ויודע מי הוא הרוצח / ולכן אמרו שאפילו תבא אשה או עבד / ואומר פלוני הוא הרוצח / לא תתערף העגלה / ואם זקני העיר לא ידעו אותו / ואשר השם גם כן / ויעידו על נפשותם לבורא ית' שלא ידעוהו יהיה בזה ורכון גדול / וכל המודיע ממנו יסור / יכנו ויגיד ויתפרסם הידע הרוצח / ויהרג על ידי המלך או גואל הדם או על ידי ב"ד / ותקון הענין בהיות המקום שתערף בו העגלה / לא יעבד בו ולא יזרע ויהיה לעולם אסור בהנאה / לפי שבעל הארץ יעשה כל תחבולה לחקור / עד שיודע הדבר כדי שלא תערף העגלה בשדהו ולא יאסר לעולם / וכמו שזכר הרב בפרק מ' חלק ג' / וכתב עליו הרמב"ן / והנה לפי הטעם הזה יש בתחבולה הזאת תועלת / אבל המצוה איננו כרכה בעצמו / והיה ראוי שיעשה בשדה טוב ראוי לזריעה / שיכלו בו כל חדיו / כי בנחל איתן לא יודע / מדוע לא יעבד בו ולא יזרע ולפי דעתי יש בו טעם בענין הקרבנות / הענינים נסתן / כמו שעיר המשתלח או פרת אדומה / ולפיכך יאמרו שכתוב עגלה המחופה מכלל הפוסקים ע"כ :

והנה לפי דעתי טעם הרמב"ם הוא האמת / וחכמים מכל צד / אבל לפי שהרב המורה לא נתן טעם לפרטי המצוה / אשתדל בהם אני כפעולת כדי להשלים דעתו ולהסיר מעליו תלונות הרמב"ן וספקותיו / וגם ספקות אחרים אשר לא העיר עליהם הרמב"ן כנגד הרב / והספק שסופקו כאן / והוא למה צוה בעגלת בקר / ולמה צוה שתהיה אשר לא עובד בה ולא משכה בעול / ולמה צוה שיורידוה אל נחל איתן / ולמה אמר בנחלו של נחל איתן / שלא יעבד בו ולא יזרע / ולמה צוה שתערף העגלה מאחור / ואם היה כטעם הרב המורה / היה די שיודו דברים בלבד לפני הסנהדרין או שיביאו קרבן חטאת או כבש או עז ויתודו עליו / ומה צורך יהיה כפי דעתו בה' התנאים האלה / אם היה הכוונה בו לפרסם הענין ולגלותו / אבל נמצא הענין כזה לדעתי / לאחד משני בדדי המורה או לשניהם יחד / הנה הראשון הוא / שצותה התורה שלו על תמצא סרולה והנה כזה העגלה / לפי שישראל יסמנו בגם בשם / כמו שאמר אפרים עגלה מלומדה / והנה שיביאוה מהעיר הקרובה / להורות שהחלל יצא ובא מהנתו העיר הסמוכה / והנה שתהיה אשר לא עובד בה אשר לא משכה בעול / להורות ולרמוז שהחלל ההוא נהרג על לא חמס בכפיו / כי הוא לא עשה פעולה שתחייב הריגתו / ולזה היתה העגלה בת שתי שנים / שלא עוד בהיותה בשני הנערות / לרמוז על היות החלל נקי בלי חטא כלל • והנה שיורידוה אל נחל איתן ושתערף בנחל / כי היה הנחל כמו הרמז / על היות העיר ההיא שהיתה מקום התורה והמצוה / כי המים רומזים לתורה כמו שאמר הוי כל צמא לכו למים / ואמרו רבותינו ז"ל בב"ק פ"ק אין מים אלא תורה / והיתה ההריגה שבתוך אותה העיר / מקום הצדק והיושר כנהר איתן כאלו הם שהם / שנתאר ונרמז בעגלה / והנה שאמר מקום החרשה שהוא יזרע / ולכן צוה שתהיה העגלה נערפת / כי הנה עריפתה מצד העורף / לרמוז שהחלל ההוא נהרג בקצר גדול / כי לא נהרג על פי ב"ד דין או בפרסום / כדרך הלסטים שהורגים בחשאי פנים בפנים / [illegible] דף

לא נכתר / כמו שהעגלה לא נהרגה כנגד פנים / כי אם כנגד עורפה / ומה שהנחל איתן לא יעבד בו ולא יזרע / שוד כדברי הרב המורה עצמו / לפי שבעל הדם ישקיל בהשתדלות גדול / לדעת מי היה הרוצח / כדי שלא תערף העגלה ולא יאסר שדהו לעולם / והם היו עושים כל זה לפרסם בהוראות הללו / שההריגה ההיא יצאה מאנשי אותה העיר / ולפי שלא יודע ההורג / יהיו כלם כחשודים / משום אשר יהיו גם שלו ורעהו בדבר / וישגלה וידע הרוצח בעשות / כי אם יבא אדם ויאמר כנגד פלוני האחד / שהחלל יבא ויעיד לאחרת / יהיה זה קצת הודעה להגיע אל גלוי הדבר / ולא יאמר אדם שהחלל לא נהרג בלי סבה / שבזה הרוח והתנגדו הבני / אבל יגיד למה נהרג בלמות / יהיה גם כזה הודעה רבה / ואם יאמר אומר / שהרוצח אינו מאנשי אותה העיר / כנגד הרוח נבקש אותן / אבל שהוא מעיר אחרת / יהיה זה כנה לגלוי הדבר והודעתו / הנה אם כן בלו פרטי המצוה / להעיר על הענינים / אשר היה כמם והוד / כאלו הפועל הקרוב היה אומר ומגיד שכלם חשודים / ולכן על אותו הפועל יתנגלו הזקנים / ויאמרו ידינו לא שפכה את הדם הזה / ועינינו לא ראו הכן מאשר הורגו בזה הפועל / והוא יגלה הדבר לגלוי ותודיע כדעת סבה ומסובב / ולאהב הכל הבני מהתעלה והרוח בפועל הזה / שהוא צריך מאנשי הכוונה של הפוגע הגדול / אשר יבא אל העיר הקרוב בשאון אותו החלל / ולפי שישראל בזמן ההוא היו עובדי אלוה / או רועי צאן ובקר / והעלמות אנשי המלאכות שלהם / תהיה במלאכות האדם כשיצאו בעתם / לכן צוה שיביאו אנשי העיר הקרובה אל החלל / שהיו יותר חשודים בהריגתו / עגלת בקר אל נחל איתן כדי להעיר שהזקנה כלו יחד בחשד ההוא / ואמר אשר לא עובד בה / לבא יד כי הזקנים יחד קודם שיגיע לגבול הגדול / והנה שתערף בנחל / לרמוז כי נכנה היום כשנעדרם / או בכבודם הגדולה יחד הזקנה כלו / ולפי שהזקנים יערפוה / לרמוז שבכבודם ויתגלו כרכים הוא יחד בכל הזקנה / והנה שלא יעבד השדה ולא יזרע עוד / לרמוז שגם עבודת הלחם תבטל ותחרב / וכאשר יצאו הפועל הזה / שמיד והוציא בגדל השכם אשר יחנך עליהם מזה החטא / הנה ינחו האנשים כלם / ויתחלו לחקור ולדעת מי היה הרוצח / כדי שיוסר דם הנקי מביניהם / ויבא הדבר לפרסם ההריגה וידיעתה / שהוא תכלית הכוון במצוה כמו שאמר הרב / ולכן אמרו סתרי המצוה כזה הוא / יבא התגלות הזקנים ובקשת הכפרה / להגביל מהעונש ההוא / והוא שאמרו ידינו לא שפכה את הדם הזה / ועינינו לא ראו / כפר לעמך ישראל / והוא מה שאמרו ז"ל באמת בעונש המיתה ואלקים / וכמו זה הפסוק הב' :

ואמנם אמר הפסוק הג' / אשר הוא ונגשו הכהנים בני לוי / לומר שזקני בית דין הגדול שבירושלם / ובאו ליחד העיר הקרובה / ולא יספיקו גם בעשות מצוה / המצוה גם שיוצאו אנשי העיר ההיא / ישתדלו יותר בקיומה / וחקירת מי הוא ההורג בירושלם ומשפטם / מהשופטים העיקרים ההם אשר שם / ולזה אמר ונגשו הכהנים בני לוי / כי בם בחר ה' לשרתו ולברך בשם יתברך / ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע / והשופטים האלה לא יאמרו כי אם על הסנהדרין / ויורה עוד / שלא אמר זה על זקני העיר / ומה שאמר אחר זה / וכל זקני העיר ההיא הקרובים אל החלל ירחצו את ידיהם ויאמרו ידינו לא שפכה את הדם הזה וגו' ואנשי הכהנים הלוים והשופטים אשר יבאו שמה מבית דין הגדול אשר בירושלם / והם יעידו על דברי זקני העיר / כפר לעמך ישראל / והנה בסתר הפסוק הכ"א כתוב הרמב"ן ז"ל ורתכן שהשם יתברך צוה לעשות כן אל העיר הקרובה / כי לולי שבשו עבירה כמרומם לה / ורדון שיסבב אדם קרוב להם / והשבונם הנה עמקו לאין קץ סבלנו / ולפי דעתי כ"ל לשבת המצוה כן / שאמר שהם העידו / שאין ביניהם הרוצח / שהם לא שפכו את הדם / וגם לא ידעו מי הוא ההורג / וזהו ועינינו לא ראו • ויאמרו הכהנים כפר לעמך ישראל לא על העון ההוא / כי אם על יתר העונות אשר בסבבם נהרגים לנו • כי לולא היו שולים בדבר הזוהי לנו פעם אחרת / לא תהיה קרום מגולם ההריגה הזאת • ולפי שהכהנים בלתי יודעים מעלם / התפללו בעדם הכהנים הלוים הם / שיכפר להם השם יתברך בין שהגדילם מיד כן / ושתשא ידיו הם / והתפללו עוד שלא יתן דם נקי בקרבם / רוצה לומר שלא יענישם על דם נקי שבשפך בגבולם / כדומה לזה והעידה התורה שנכנסת הדרשה והתפלה הזאת / והיותם עונים כדבר / ונכפר להם יתברך השאלות בסבר שנו דורים לנו / אבל הכונן אלי הוא / כי קטה הענם ומשפטם / ראוי שייחסו למהותיהם / יען ובאין לא הישירו אותם במרות דרכי התורה / באופן שלא יהיה ביניהם שפיכות דמים / וגם תהיה אשמה על מנהיגיהם / לפי שלא הגיעו לדעת מי ההורג ולהכותו / כי זה היה היוצא על שופטי העיר וזקניו / וגם כי ידעתו החזקתו ביניהם יביא אל שפיכות דמים / כי אם היה השפט בעיר קשה ודקדק כראוי / לא יעבר יד הרוצח להכות / להרוג נפש בגבול אותה העיר / כי יפחד לנפשו מהשופט אותה העיר ושופטיה / שירדפו אחריו וישיגוהו וימיתוהו לאחר שיכן / בכה להיות זקני העיר ושופטיה מודים בזה / שהמדדים האלה הזכרם הכהנים הלויים להתפלל עליהם / כפר לעמך ישראל / לא שיתפללו על הריגה אותה עצמה / ויתקנו כפרה עליה / כי אם על החטאים והאשמה / שייחסו אליהם מהמדדים אשר זכרתי / ואמר עוד ואתה תבער הדם הנקי מקרב עמך ישראל / שיהיה רצון לפניו יתברך / שלא יקום עוד בדבר הזה /

[illegible] ... אלא יוצא עוד בנגעלם ... כשיהיו נקי ... והוא שאמר ולא תתן דם נקי בקרב עמך ישראל ... שתקרב הזקן ... והעגלה ... יתן דם נקי ... ואתם תבער הדם הנקי מקרבך ... כי תעשה הישר בעיני ה׳ ... [illegible]

כישר בעיני ה׳ ... בכל דבר שיעשו :

פרשת כי תצא

ואמנם הספקות הנופלות בכתובי׳ החבור הזה ... [illegible]

הספק הא׳ אם היתה הפרשה הזאת כי תצא למלחמה על אויביך ... כי תקרב אל עיר להלחם עליה וקראת אליה לשלום ... [illegible]

הספק הב׳ ... [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

[illegible]

הספק הי"ו בהאמר בנגע הצרעת וגו' כי הנה חז"ל לא הביאו כמספר
הזה ענין הנגעי' ומראותם ושעוריהם, ולא ענין המצורע.
ולכן יקשה הנה לאמרו השמר בנגע הצרעת, כי לא ביאר דבר במצוה הזאת
אבל בזה שישמרו בה. ולא תמצא כזאת במצות התורה אשר לא זכר בהן כיוצא
ובמילה. וביום תרועה. וביום הכפורי'. השמר לשמור המצות האלה כאשר
צויתיך. והיה די בזה אחרי' ביאוריו, כי לא היה כונתו בספר הזה כי אם
לבאר. ואם לא היה בזה ביאור, מה צורך בזכירה הזאת?

הספק הי"ז בזה שבאו מרבע לשונות שזכר באמר הזה כי הנה
אחר ראשית האמר בנגע הצרעת. ואמר עוד לשמור מאד,
ולאמר עוד ולעשות ככל אשר יורו אתכם הכהנים הלוים. ואמר עוד כאשר
צויתים תשמרו לעשות. והיה די באומר השמר בנגע הצרעת
לעשות, ככל אשר יורו אתכם הכהני' הלוים כאשר צויתים, גם כי האמר
במקור מאוד מאד אבל בנגע הצרעת אשר ראוי לומר שמרו משפטי נגע
הצרעת?

הספק הי"ח באמרו, ארבעים יכנו לא יוסיף, פן יוסיף להכותו על
אלה מכה רבה ונקלה אחיך לעיניך. כי אם היה שכבר לקה
מ' מכות, איך יתכן מכה רבה, אם יוסיפו עליהם מכה אחת או שתים.
כי הנה מאותה והוא מקבל מה' מה הזכה רבה. והזהירו שאין התוספת
עליהם מכה רבה בעיני ה'. גם אמרו ונקלה אחיך לעיניך. איך יהיה
קלונו עם מה שיוסיפו להכותו על מכת המ', ולא עם המ' עצמם. כי
מן הדין שתוספה אות במכות הראשונות לא בתוספות?

הספק הי"ט בזכות היבום, כי אם היה כמו שאמרו ז"ל כנ"ר שיהודה בראשית פרק ל"ח
התחיל במצות היבום. למה לא נתנה התורה במצוה הזאת
באותו אופן שעשה זה יהודה. כי הנה יהודה יבם כלתו, וזולתו גם כאשר
בקרובים ומכללם הזה. היתה מצות היבום, לא באחים בלבד היתה
המצוה. ואנחנו קבלנו בפ"ק דיבמות שהיבום בלא חליצה ומצוה בנה.
ואלו היא עבירה גדולה. והוא קושי גדול שבאו מצות הברית מילה קבלנו
מאבותינו, וקיימו וקבלו היהודים זאת המצוה עליהם, באותו אופן שעשו'
אבותם. כך היה ראוי שמצות היבום שקבלו מיהודה, שהתחיל בה נעשה
ונשמע כמו שעשה יהודה לא פחות ולא יותר.

הספק הכ' בענין בועז ורות המואביה, שראינו בהם מצות היבום
ומצות החליצה בגואל הקרוב, ולא נעשה כמצות התורה.
אם לפי שבועז לא היה אח למחלון, כי אם קרוב. וגם כי יש גואל קרוב ממנו
ועם היות שאמר חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך מכרה נעמי וגו' לא
קרא אותו בדקדוק, כי אם לפי שהיה קרובו. וכמ"ש הכתוב ולנעמי מודע רות ג' ט
לאישה, איש גבור חיל ממשפחת אלימלך ושמו בעז. והוא גם כי אמרה
קרוב לנו האיש מגואלנו הוא. לא שיהיה אח. וגם שבודה שהיה אח לאלימלך
איך היה מיבם אשת מחלון בן אחיו. גם בענין החליצה לא באה את הנעל'
לאמר, לא זכה יבמי ולא חלץ נעלו ולא ירקה בפניו. הנה אם כן לא היה
יבום ולא חליצה, כדין התורה ומצותיה לא ביהודה, שהיה קודם מתן
תורה. ולא בבעז שהיה אחרי כתיבת התורה?

הספק הכ"א בענין היבום עצמו וטעמו. אם היה
לתועלת המת. או לתועלת האשה. או לתועלת
כלל המינים. ואם שיהיה לתועלת המת. כי איך יהיה לתועלתו ואחר
שכבר נעדר מן העולם. ומה לו שתבא אשתו לאיש זר, או לאשר היה
לו חלק ונחלה בה. ומה התועלת אליו, שהילד הנולד מאשתו
יקרא בשמו וירש נחלתו, אחרי שאינו בנו ולא יצא מחלציו ואין לו עמו
כי אם שהוא בן אחיו. ולכן הפירוש שיהיה תועלתו. או תועלה אחרת
זולת בזה גם כן תועלת לאשה. כי מה לה גם כן, אם יקרא בנה בשם המת
או בשם אדם אחר. גם מה תועלת להנשא לאחי המת שתנשא
לאיש זר. גם ליבם לא מצאנו בזה תועלת, כי טוב היה לו שיקח אשה אחרת
והיה זוכה כאשר שלא לאחיו בצרור היבום. כמו שאמר וידע אונן כי לא
לו יהיה הזרע. מי יתן ונדע אם כן הטעם והצורך במצוה הזאת?

הספק הכ"ב אם היה ענין היבום דבר ראוי ומועיל. אם למת
ואם לאשתו. למה אם כן תלה הדבר ברצון היבם, אם
יחפוץ ליבם או לחלוץ. והיה ראוי אם הוא מצוה שתהיה חובה עליו ליבם.
ואיך תהיה המצוה ברצונו וחפצו, אם ירצה לקיימה יקיים. ואם ירצה
לעבור עליה יעבור. והנה המצוה חובה מוטל על האדם. והעובר עליה
חוטא לאלהים?

הספק הכ"ג אם היה לאשת תועלת ביבום הזה. או לאשה
או ליבם מה לבנן הבכור או בשאר הבנים. כי הנה
כלם שוים בהיותם בני המת ובני אשתו. ולמה אם כן בנן הבכור יקרא על
שם אחיו המת ויירש נחלתו, לא שאר הבנים. והיה ראוי שיהיו כלם שוים
בקריאת השם ובירושת הנחלה. או לפחות יהיו מחולקים כחצה. רוצה לומר
חצי הבנים בשם המת, וחצים בשם היבם החי?

הספק הכ"ד מה ענין החליצה שתחלוץ היבמה נעלו
מעל רגלו ורקקה בפניו, ומה ענין לשון אשר לא יבנה. ולמה
לא תלה הדבר בכלי אחר מכליו, אף כי לא זה וזה היה מכלליו שיצא.
שהנה כמו הכריתות אין טו"ס לית כנעל, ולא בהתחלות בדבר אחר,
שן כבתיבתו ובמיעתו בבחם ועוד שלמה תהיה החליצה בפני הזקנים
בשער, ולא יותר בתוכם, והנה בזה אינו מחויב, שיתן לגנות אל
היבמה בפני הזקנים בשער?

הספק הכ"ה במצות לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן גדולה וקטנה.
לא יהיה לך בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה. אם
לפשוטה למה באה כאן המצוה הזאת, אחרי שבפרשת קדושים כבר באה
שנאמר לא תעשו עול במשפט במדה במשקל ובמשורה. ואם רצה לשנותם
כאן. מבלי ביאור כלל על מה שהתבאר שמה. ובכלל למה לא אמר על
עשיית הכול בהם, כמו שאמר לא תעשו עול, ואמר כאן בלבד לא יהיה לך
בכיסך. לא יהיה לך בביתך. ובלשונות אם היה האמת והמתן בדברים, אם
במדה ואם במשקל, ואם במשורה כמו שנזכר שמה, למה זכר כאן המשקל
והמדה, ולא זכר כאן המשורה והיה ראוי שיזכור שלשתם?

הספק הכ"ו במצות עמלק. והוא שהנה בפרשת בשלח נאמר
ויבא עמלק וילחם עם ישראל ברפידים. ויחלש יהושע את עמלק ואת
כל העם בלחם. וכאן אמר ויזנב בך כל הנחשלים אחריך. שירה על אלא
בלחם, כי אם נבלים באחרית המחנה. עוד אמר שם משה ליהושע,
קום בחר לנו אנשים וצא הלחם בעמלק, ואחר שבני בנו על ראש
הגבעה וגומר. ויורה שלא היתה המלחמה כפתע פתאום, כי
כי אם הועידו עצמם מיום ליום. וכאן אמר אשר קרך בדרך, שיורה
היות מלחמת במקרה ופתאום. גם מה שאמר שם אמרה שיהיה צריך להלחם
בעמלק. וכאן נזכר שעמלק בא בישראל. ולא נזכר דבר מה שעשה יהושע עם
ולא ששאלו לפי חרב, ובכלל ימצאו הרבה חלופים לפה שבא שמה ממלחמת
עמלק ומה שנזכר בה כאן. והנה לכבי מחברת הכתובי' באופן יותרו הספקו'
כלם?

כי תצא למלחמה על אויביך ונומר עד כי תבין בלא וגומר
כבר הזכרתי מחלוקת בדור סדרי התורה. שבאה מפרשת
ראה אנכי. עד שופטים ושוטרים בדר אחד. הגיד בו משה רבינו על
השלום, איך יתנהג האדם לעבוד את בוראו, בכל לבבו ובכל נפשו ובכל
מאודו כמו שזכרתי. ובאה בדר אחר משפטים ושוטרים עד פה. להגיד בו
ההנהגות הכוללות, שהיו בישראל מדיניות ורוחניות כמו שזכרתי.
והסדר הזה ... ... הפרטיים, שבין האדם לעצמו וביתו לחבירו,
נסדר כי תצא למלחמה. והנה המפרשי' התחילו, לתת טעם וקשור
ושכנין המצות אשר בזה הסדר. ואין ספק שבא בטעמים האלה, מבחולק'
מה שלא יעלם. ועם כל זה אציר עליהם, כפי דברי רבותינו ז"ל בפרק
כל כתבי ובברכות פ"ק ובב"ר פרשה כ"ו שדרשו סמוכי'. ודברי המפרשים
היותר מחודשים אבל כפי מה שילדה בקצירים יותר מתיש. והנה נחדש
תנחומא שבו רבותינו מצות גוררת מצוה. ועבירה גוררת עבירה, דכתיב
ורחית בשביה אשת יפת תואר וחשקת בה. מה כתיב בתריה, כי תהיין
לאיש שתי נשים, האחת אהובה והאחת שנואה. מה כתיב אחריו,
כי יהיה לאיש בן סורר ומורה. מה כתיב אחריו, כי יהיה
באיש חטא משפט מות והומת. מכאן למדו שעבירה גוררת עבירה, ומצוה
גוררת מצוה מנין דכתיב כי יקרא קן צפור לפניך מה כתיב אחריו כי תבנ'
בית חדש מעקה בה תבנה מעקה. מה כתיב אחריו, לא תזרע כרמך כלאים.
מה כתיב אחריו, לא תחרוש בשור ובחמור יחדיו מה כתיב אחריו לא תלבש
שעטנז צמר ופשתים. מה כתיב אחריו גדילים תעשה לך מה כתיב אחריו, כי
יקח איש אשה שתזכה לבנות ובנים, לכך נסמכו פרשיות הללו, הרי מצוה
גוררת מצוה. והנה הביאו כזה, על קבלת מחלוקת הפרשיות האלה בקשורם.
ואם אני אכתוב דרכם בקשור מה שאוכל. מה שלא יעלם כידי אין כוש
אם כי כלם כתבו מהופיע אחד. וכלם מתחיות ובכולם אין בהם,
ובתיכות המצות בכאן אינו דבר מחויב, כי כל מצוה עומדת בעצמה כמו
שכתב רבי אברהם:

וראוי שתדע שרש"י בן אשר, שבאמת הלא מיפת תואר והנמכרה,
ובן סורר ומורה ותלוי שבן מכות מחודשות. ואין בן דעתו.
כי הנה בפרשת כי תצא דהדים על הוית קצם הלוחות, באמרו ולקחת
שבותיו לבניך וכל בנותיו אחרי אלהיהן והזנו את בניך אחרי אלהיהן,
ולכן ראה לבאר מה שכבר טוב להמתין כאחר, בענין יפת תואר בשיקה'
בשביה, אבל עם היות זה אשר יוסר, וכן בבחר מצות כתנאו שהיכבה
בזה שעבר, כמו שאוכיח בכל לאמת מקום, וענין המצוה הזאת, שאחר
שיצורו על העיר ויקראו אליה לשלום, ולא תשלים יצורו עליה עד רדתה,
ויפלו הגבים וכסף אשר בה, שלל ינקום, שיראה בשביה אשת יפת תואר
בעיניו, כמו שאירע לשכ"ע וישבון בה, והנה אמרו כי תצא למלחמה על
אויביך ואמר אחר כך ונתנו ה' אלהיך בידך ושבית שביו, שהוא אמר למעלה
כן הבנים והכסף ונומר תבוז לך, וזקוק שמראה בשביה אשת יפת תואר,
או לפי שתהיה כעורה תהיה בעיניך יפה, וחשקת בה כלומר בתאבה בשרלת
שהוא המשגה כלבן וחסן, עד שלא תוכל להפרד ממשכתך עוזבה, הנה
יהיה גורת בתאוה ולקחת לך לאשה, רוצה לומר, שאם יתקשר יפה
יפעלם בשלם להצוג בגיותה קודם שתתגייר, שהוא הגוזר באמרו ולקחת
לך לאשה, אבל אחרי הכישה הרמוזה הזאת, לא תוכיף עוד לנשת אליה
עד שתעשה לה ששה דברים:

א שאחרי שבירת ראשית יצרך, והביאותה אל תוך ביתך, כי
בריסתה כבושתך ותחת ידך, יתקרר דעתך ולא יחם

במקך אלהיו עמים, כמו שהיה קודם לזה גילוח הראש · וככר כתבו הדיני הלכה כיוצא בזה, בכתובות פרק קמא שם לא נבעל בעילת מצוה, כי לא ישנה בין הנשים והיא שן בין הזנונים, שאם אחר שבעל היא יכולה לישן עמו בחדר :

ב' והיה עוד וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה, בהיות יופי כלונה גדול השער, כדי שלא יחמיד לגלות ראשה. וגם תגדל צפרניה כדי שתתנוול :

ג' שהתאבל בתולת צביה כתרגום והוסיף וידוע שלא ילבש אותה מיד בגדי רקמה, רק תלבשת בגדי שפחות הראשונה והיו עמה :

ד' והיה וישבה בביתך ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים, שתהיה תמיד סגורה במקום שהיא יושבת, ושמעתה על אביה, כככב ותתקלל בה ויבא ותתקלל בה :

חמישית שלא תהיה משוקת, רק כדרך הנשים הנשואות לבעליהן כדת משה וישראל, וכיה זה כשתתגייר, ועל זה אמר ואחר כן תבא אליה ובעלתה והיתה לך לאשה :

ששית והיה אם לא חפצת בה ושלחת לנפשה, ומכר לא תמכרנה בכסף, לא תתעמר בה תחת אשר עניתה. הנה ו' הדברים האלה כלם, הם דרכים להסיר תשוקתו מעליה, ושלא יקחה לאשה : וגם הדין האחרון הוא מכוון לזה, כי בהיודע שאם יבא אליה · שוב אינו יכול למכרה, ולא להשתמש בה עבודת השפחות יפרוש ממנה כי יש בזה הפסד רב. ולפי שהניחה עליהם מחזון יותר מהם במות תאותם, לפי שתאותם אל הממון כיא הגוברת עליהם, כן ראוי שיפרשו הכתובים האלה, כפי דרך סו"ל שאמרו במסכת קדושין פ"ק שכתוב אומר לבא עליה ביאה ראשונה, בביאה ונסיקת בה ולקחת לך לאשה. ושאם במבוא אחז"ל כירים לפי דמסכת סנהדרין, דעת אשר כותב לזה והוא אמרם שם · רבי יוחנן אלא לרבנן דמתן, תרין מלין אתון אתרין בשום רב, ולית עיבין בן. אתון אמרין בשם רב · יפת תואר לא הותר בה, אלא בעילה ראשונה בלבד ואמר אותר לא בעילה ראשונה ולא בעילה שניה, אלא לאחר כל המעשים האלו שזוכרו בפרשה, שנאמר ואחר כן תבא אליה ובעלתה · וכפי הדעת הזה ראוי לפרש הכתובים כן · שאין טעם האומר ולקחת לך לאשה כדברי המפרשים אבל תהיה השובה והביאתה אל תוך ביתך · אומר כשתצא למלחמה על אויביך, ולא תהיה אתה מכבה, אבל יתנם ה' אלהיך בידך. כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל, והוא הנותן בידך השבי · הנה עקר מצותך שתעשה במלחמה יהיה השבי והשלל אשר תקח בה, והוא ונתנו ה' אלהיך בידך ושבית שביו · על דרך ש"ס וירא משביך אויב ויאמר האמר · והנה כשיקרה שתראה בשביה אשת יפת תאר וליפיה תחשק בה. כי דבר הכתוב כהווה שלא יחשוק האדם כי אם ביפיה. ולקחת לך לאשה · הנה לומר ותקחנה באלתך לגורלך, כנוגע וכדעת לקח זה אותה לאשה בתכוב · הנה כשיקרה זה, הדבור לא תבא עליה מיד, אחרי שתקח אותה במנהג השוחים שיבעלו באותיהם בכל מקום בזמן אחר מפורסם, ולא יתנו על כבודם דבר · אבל תבאת כן תביאה אל תוך ביתך, כי כן ראוי שתבעל האשה בבית בעלה, לא בשדה ולא בדרכים, וגלחה את ראשה ועשתה את צפרניה, רוצה לומר שתתקנם ותכין עצמה להתגייר ולטהר, והסירה את שמלת שביה מעליה, שהם בגדים נאים ומשונים, כי על כן נקראו שמלת שביה שהשבים אותם ישימו עליהם הבגדי' משונים, וילבישום כלויי הפחות שהם בגדי השביה, על דרך כליעולה עטו לך, וגם לא תבריחה להיות שיתה, כי נהבנים הם שתרגיש בצר פרידת מקומותיה, ולכן הגיזה שתבכה את אביה ואת אמה ירח ימים, כדי שתתנא תאוות לנפשה, כי יש לטבעים מנוחה והשקט בזה לם · כמו אומר הרב המורה בחלק ג' פרק מ"א · ובזמן ההוא לא תברחנה להכין דתה, ולא תבעלה כי אין ראוי לאדם שבבד לקחת את שבתו ולבא עליה בתוך מלחמה, מה שלא בתוך כדם בהיותה טועשת מרה ושת אבלת על אביה, אבל אחרי שגילחה והסירה והלבישת בשמלת, ובבית בקרוב' תתיאש דעתה, ותתכנס לבעלה ותשתנה לגייר ואז לדוכה ותתגייר בכוונת או בעל כרחה · ואחר זה כבוא תבא אליה ובעלתה, ואז תהיה לך לאשה, ותתחייב אליה בכל הדברים שאדם חייב לאשתו, ואיך גם כן תאחר דיני אשת איש כלם, ולא כמו על השכילה לפי שבבר כבשו עליה שנאמר אתם ושביתם · והנה נתן לו זמן ירח ימים, שלי בתוך הזמן הזה יתחרט ולא יקחה, כי לא יאחר השפי יתברך שאיש מבני ישראל ישא אשה מעם נכרי · ואם כתב אותה כזה, זה היה שעבי מלתמ' ולכן הזכיר הפרש וגם זאת לא תהיה כ"א אחרי שבבית ובבית כבני לא קוד' מלחמה ובתוכה · כי זה מה שיבעל הבא בה, כמו שעשה בענין מצור, ולזה אמר והיה אם לא חפצת בה · ונתן הסבה תחת אשר עניתה · ולא תאמר בביאה כי אם בגלות כדם, והשכילה והגיוב' שעשתה להכנס אליו · ופרש כן כתב, שאמרו והיה אם לא חפצת בה · הוא אחרי היותה לו לאשה, שאם ישלחנה תהיה כדין אשה יהודית · ואין ספק שהיה ראוי שתהיה הפרש' הזאת, כי תצא למלחמה ונוחר נסמכת עם פרשת כי תהיה לאיש ידים רבים, כי היא המחשבת האחרים בנשא הפסק, הלוא נכנס' הבישם פרשת כי תצא אלה, לפי שהיה הלמוד שתיהם לבותפי הנערים הבחכים הלוים ולסנהדרי גדולה, אשר היה ראוי שיתבר אחרי פרשיות המלחמה · המתיחסים אל המלך כהן מוכנתו, ולפי שבפרשה

הזאת כי תצא למלחמה, יש דין פרטי מהלוקח יפת תואר, והיה צריך שיזכור אחריה פרשת כי תהיין לאיש שתי נשים, ופרשת מורר ופרשת תלוי משעם הסמיכות, והקשר שהעירו רז"ל במדרש תנחומה, והיו אלו כלם שבות פרשיות, לכן הבדילם בעצמם, וכתב ביניהם פרשת כי יתצא חלל באדמה, כדי לבאיים הלמודים הכוללים, המתייחסים לשופטים ולבית דין הגדול, ואזר לפרשת כי תצא למלחמה, כמה שהיא מכוונה פרטית ומקושרת עם הנמשכות אחריה, והותר בזה הספק הראשון :

כי תהיין לאיש שתי נשים וגומר, עד כי יהיה לאיש בן סורר ומורה וגומר, הנה הזאת גם כן בכאן לימוד שיודעם · כי כבר בא בפרשת ויחי יעקב, ענין בכורת ראובן וקבלתה ממנו ונתנה ליוסף, וכמו שאמר ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך, שהיא הבכורה פי שנים כמו שכתב הרמ"בן, וגם בא זכרונה בפרשת פנחס בסדר הכנלי, וגם כאמר בן בנות צלפחד דוברות נתון תתן להם אחוזת נחלה בתוך אחי אביהן, והעברת את נחלת אביהן להן, והבר פי' בש"י בפירושו למסכת בתרא · פרק יש נוחלין, נתון תתן להם אחוזת גם הוא נחלה בתוך אחי אביהן, והו חלק פשוט שהיה יורש צלפחד בן אחיו, והעברת את נחלת אביהן להן, והו חלק הבכורה, שהיה ראוי לצלפחד להיותו הבכור מבני חפר, הנה אם כן כענין בנות צלפחד, כוח הגי' שירשו את נחלת אביהן, אם חלק הפשוט ואם חלק הבכורה, ולא עתה לא זכר, אלא די שבאמר יהיו הבנים כלם בני אשה אחת שהבכור מהם יקח פי שנים · אבל גם שיהיו משתי נשים, האחת אהובה והאחת שנואה, וכיה הבן הבכור לשנואה, שיהוב הוא, שיהיה הרשות ביד האדם לתת ממונו לפי שירצה מהם, ולא יתן קנינו לאשר בא אחריו, לכן הודיעו שלא יוכל כפי הדין, ולא יהיה רשאי לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור, אבל את הבכור בן השנואה יכיר לתת לו פי שנים, רוצה לומר שיכיר אותו ויודה שהוא בכור, ולא יאמר על הבן הקטן שהוא בכור, גם לא יוכל להעביר ממנו ירושת הבכורה, אבל יתננה לו בבכרת, והוא תאמר לתת לו פי שנים, וגלתה לנו התורה הגלדית בזה, שגם כן כאשר תהיין לאיש שתי נשים, שתמיד יהיה הבן הבכור לשנואה, כי ההשגחה האלדית תביע תמיד אל השנואה, ויתן לה הבכור, כמו שאמר וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה, והנה כלה תחנוה הזאת, כדי שימנע האדם בעבור זה לקחת אשה בה למחמה, לפחדו פן יהיה בנו בכורו ממנה, ויקשה עליו בן בנצות האחרות יירש פי שנים בנכסיו, ולכן שמה התורה האלדית ענין הדין בב' נשים, האחת אהובה והאחת שנואה, בהיות השנואה שוב בכל בכור עם אחיו, עם היותם בני אשה אחת, אבל דבר הכתוב בהוה, כי לא ישול הספק הזה, כי אם בהיות שם בנים מב' נשים, ולאהבת האדם את אשתו על האחרת, ירצה האדם להעביר הבכורה מבן השנואה ולתתה לבן האהובה, ולפיכך לומר עוד, שגלתה התורה דין הבכור בשתי נשים, האחת אהובה והאחת שנואה, לפי שהודיענו כיעקב בעשה זה, כשנטל את הבכורה מבכורו ראובן בן השנואה, ונתנה ליוסף בן האהובה, שלא שהיה זה מפני הבכורה, ועל אשר חלל יצועי אביו, וכמו שאמר ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ונתנה ליוסף, וגם לא היה בקינוי שהוא היה מיוחס בהם, אבל כראוי אין אדם יורש כראוי כבמוחזק, ולהכם גדר הבכור ומעלותיו, ולמה יחויתו אליו כל המעלות האלה, הנה זהו כפי מה שאומר :

גדר הבכור הוא הבן הזכר אשר יולידהו האדם ראשונה וינולד חי, ולאחרנו הוא, יעדר במקום הבונ, ולאחרנו הבן הזכר, שדלפו הנקבה, שאין נבת דין הבכורה על האדם, ולאחרנו אשר יולידהו האדם ראשונה, שהבדילנו מבכור מצד האם, שאינו בכור לאם, ויצאו גם כן, לזה שאין הבכור הנוטל פי שנים אלא בנחל מאביו, כמו שיבארו קצת הפוסקים, שאם ימות הבן הבכור, שאר דין הבכור לבני בנותיו, אבל הבכור הוא בערך האב להיותו ראשית אונו · אף על פי שיהיה מאשה גרושה, ולא כי הוא ראשית אונו לו משפט הבכורה, ולאחרנו וינולד חי, והוא להורוע, כי הנפל והבן הנולד מת, לא יעכבו את אחיו מהבכור, אבל עכ"פ הבן האחר אשר יולד אחריו הוא הבכור, ובהיותו נולד חי כזה הזמן אם ימות אחרי כן, לא יוכל אחרי מותו א' מאחיו להרים דין הבכורה, כי אמר זה שאשר לא יקרא בשם בן ונדרו כי אם חי, ולאחרנו מעלות הבכור, כי הבכור שואל לשון אב, ושאר הבנים יהיו לתשה ותחנו, כמו שאמר יעקב לא כן אבי כי זה הבכור שים ימינך על ראשו, ומצאתו גם כן שיכבדוהו אחיו כאשר יכבדו לאביו, וכמו שאמרו רז"ל בכתובות פרק הנושא, כבד את אביך ואת אמך את לרבות אחיך הגדול, ומצאתו גם כן בנכסים, שיירש פי שנים בהם, ולאמנם התכונות לא תחלק, כי הבכור ירשנו כלו, והנה כתבו המעלות והיתרונות האלה לבן הבכור לג' סבות, האחת אלדית, לפי שהבכורים הראשונים הם לאבנים לבם, וכמו שירשם מענין הבכור ומענין הבכורות ומזה הטעם עשה השם הבכור כוהב לבם יתברך, והב' כי להיות הבן שיולד במקום אביו ושאיר זכרונו אחריו, הנה האדם אוהב תדיר את בנו בכורו, לכן הוא ישמרהו תמיד בתחלת הזכרתו והיה מצוייד במקומו, והג' הטבעית הראשונה, שאחר ראוי להוליד בנים, ולכן כוח הג' שיתן לבני בנים בנכסים, ואל היתרונות והמעלות, ולג' סבות האלה, כמו שבכתוב כי הוא ראשית אונו, שהיא הקודם

אושאת

בגופלות כלב לא נמצא הגבורה מפלאת הס״ כמו שזכרתי ׳ ולהיות הכן
מבליר וכבן הלב ומתמידו ׳ ולא ישלר זכרון כלם ׳ כי היה פי שנים
דף קכ״ב מגנבי כלב לא ננכבי כלם · וכמו שדרשו ב״ש גומלין פי שנים בכל אשר
ימצא לו ׳ לו ולא לה וכוה מה׳ הנושם כלי פסק : וכה הגבורה סבת
במעלות הבכור ויתרונותיו ׳ ויתור הספק הג׳ :

כי יהיה לאיש בן סורר ומורה וגומר עד כי יהיה באיש וגו׳ גלה הכתוב
כאן שיבנה מקודשת ׳ כי הש״י צוה כבד את אביך ואת אמך
ובמדר קודמים שם לאו ראביו ומוראו · ולכן רצה מרע״ה ׳ לבאר כמה עונש
הסורר לאביו ולאמו ׳ גם מצות התורה ומקדשתם והיותם קדושי׳ ׳ שיהיו
פרושי׳ מחוקי התאוות המשריות ׳ ומזה ימשכו הזולל והסובא · ואשר
נטה מדרכי הקדושה והפרישות ושני הענינים הלא הם כ״ל ׳ תקלה לאביו
ולאמו ומורה נגדם ׳ וזולל וסובא יוכללו במצו׳ הזאת · וכבר זכרו ׳ חכמינו
ז״ל בפרק יקום מהלך ונסבורי׳ ׳ שנסמכה הפרשה הזאת לפרשת יפת תואר
לבאר שהאדם מתרחק מן הנשואין ההם ׳ כי אלו יבא הבן הבכור משנואה ׳
גם שלא יהיה בן סורר ומורה ׳ לפי שרוב בנים הולכים לאחי האם · כמו
שנראה באבשלום ׳ ויקח אהרן את אלישבע בת עמינדב אחות נחשון לו לאשה
שלכן נכבדו בני אהרן לכהונה ׳ ולא כבני יפת לאמהות ׳ מכל נרצעות
מכבר אשתו ובמוכר אמתן ותחר עם אבנר יוצאים ׳ שנמשך מזה שנמנה להיות
בני יפת תואר · וכלה הקבלה בספרי ובפרק בן סורר ומורה ׳ שזה הדין
יצא בבן ולא בבת שנאמר כי יהיה לאיש בן סורר ומורה ולא יצא
בקטן בבנים · ולא יצא בגדול בבנים ׳ כי התורה קראה אותו בן ·
ולכן הוכיחו חכמינו ז״ל שאין דין בן סורר ומורה לא יהיו כ״א ג׳ חדשים מיום
ובלאו ג׳ כולו יצא הדין הזה כשזכה הענישה ׳ כי התורה אמר איננו
שומע בקולנו ולא תורה איננו שומע בקולי ׳ ואל יצא מהמצות הכוללה
ובמתניתין יותר מדאי · וכילמו עד שלא יהיה נכסל עד שילקה ברשותם ·
וחזר שאמר ויסרו אותו ׳ שב״ד היו מייסרין את המותרים ׳ וכילמו עוד
שלא יהיה זה ׳ אם לא כשיסכימו אביו ואמו בדבר ויהיה להם ידים לתפסו
שנאמר ותפשו בו אביו ואמו ׳ ורגלים ללכת שנ׳ והוציאו אותו אל זקני עירו
ואל שער מקומו ולשון לדבר שנא׳ ואמרו · אל זקני עירו ׳ בננו זה סורר
ומורה ולמדו ידיעת הדרשים האלה בענין המצוה ׳ והנה ביאור הכתובים
הם ׳ שב״אמר כי יהיה לאיש בן סורר ומורה ׳ ר״ל שסר מן הדרך הישרה ׳ כמורה
מורדה כנגד הש״י ׳ ומורה כנגד אביו ואמו ומקללם ׳ או יהיה סורר
ומורה שסר מן הדרך השכלי ׳ ולא די שהוא יוצא ׳ אלא שהוא גם
מסית את האחרים ׳ ומורה אותם דרך בעצתו ׳ ואולם שכלותו זה
יהיה בלתי שומע ׳ בקול אביו ובקול אמו ׳ כלומר שלמדו כדרך ישר ׳
ויסרו אותו כמשפט ולא די בכל זה ׳ שלא יסכים אתו בית דין ולא
ישמע אליהם ׳ שכל יוכיח ויצ׳ באזהרתו · הנה כשיקרה כל זה ׳ טוב
ממנו היות עבר הזה מהעולם · ברחם על הבן הם לא ישבו בן ׳ כי
כליהם בהתגים אכזריות הוא ׳ וכמו שאמר ורחמי רשעים אכזרי ·
ותפשו בו אביו ואמו והוציאו אותו אל זקני עירו שהם ב״ד של כ״ג ולא יהיה
זה בנסתר כ״א בפרהסיא כמ״ש אל שער מקומו : ואמרו אל זקני עירו בננו
זה יחשוב בד׳ דברים ׳ הא׳ להיותו סורר ׳ הב׳ בהיותו מורה כמו שפירשתי ׳
והג׳ בהיותו בלתי שומע בקולנו ׳ ונמסר על מצות כבוד אב ואם ·
והד׳ להיותו זולל וסובא נמשך לתאוות ׳ גם בלא דעת בוחרי מאוסות
במזונות ובמשתים ׳ וכמו שאמר אל תהי בסובאי יין בזוללי בשר
כ״ג דמשלי לחם ׳ וחכמינו ז״ל פירשו · שאינו חייב עד שיאכל תרטימר בשר
ב״פ י״ח וישתה חצי לוג יין · ונסקל על שם סופו ׳ לפי שבסוף מכלה ממון
אביו ׳ ויעמוד בפרשת דרכים ומלסטם את הבריות ׳ ולכן אמרה
תורה ימות זכאי ולא ימות חייב · וזהו שאמר ורגמוהו כל אנשי
עירו באבנים ומת ׳ ולזה לא נאמן לומר שלא יענש כדבר הזה עדים ולא
בחקירה ודרישה ׳ כי לספירת הלב והפה ׳ כי לא יבקש הבכל שיהיו
כבוד׳ לפנים בהיותו כן ולכן זאמרי שיודו אביו ואמו בדברים האלה ׳
שאר קבלות ורגמוהו כל אנשי עירו באבני׳ ומת ׳ כי בזה יבערו הרע
מקרבם שמא נקשר עם ה״י ׳ וכל ישראל ישמעו ויראו כי להיות האדם בן
סורר ומורה הנענש בן י״ג שנה הנה יקח כל אדם קל וחומר ׳ שיהיה שא״ז
ביותר כשהוא גדול וחשבר עוד לפניו ׳ בננו זה סורר ומורה איננו
שומע בקולנו ׳ שיהיה הבן הראשון הנזכר סורר מדרך הישרה ׳ ובלתי שומע
בקול אביו ואמו ׳ ושידוק הנגרש ילמדו הם ויחוהו את הבן ולא די שהוא
סורר איננו שומע בקולם ׳ ואינו מקבל מוסר מהם ׳ שכל יוסף על חטאתו
פשע ׳ שהוא זולל וסובא להיות סורר ומורה ׳ שהוא בשמוך הנזכר
הכנעני · שמשם חסר הענין ׳ שהלב והפה ירדו ולמדו את הבן · והם יוכיחו
משלי ל׳ י״ז לסורות לאביו ולאמו ׳ ולא שומע בקולם ׳ ועליהם לזה אמר שלמה ׳ עין תלעג
לאב ותבוז ליקהת אם ׳ וכו׳ ׳ כי אביו ואמו לא רוצין ׳ ועל
זה רצה עיניו וגו׳ כי הבן הסורר והמורה ביקל לאביו ולאמו ׳ וכמו שאמר
עיניו בעומם בלתי יודע כי יבין לעשות · עד שנקבעו לא רוצין ׳ וכו׳
פיה כניגה תגעון והוא דור קל קנו עיניו וגו׳ :

וכי יהיה באיש חטא משפט וגו׳ עד לא תראה את שור אחיך וגו׳ המצוה
הזאת גם כן שנה כמו שאמר ׳ לא לא שבא לקטול
גדול ׳ כי הנה כאמר במות יומת ׳ ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים
בה וגו׳ ׳ ונהפשו מקומות לחרים בעמיל שלא ישמשו עם הארץ ׳ ושמה

ביאר שלימות התלוי על העץ הוא · שתשאת הלבן ׳ כמו שכתוב ולא תטמא את
הארץ אשר ה׳ אלהיך נותן לך נחלה ׳ וקצור מצוה הזאת ומשמעותה ׳ כמו
ביארו אותו חז״ל כשאדם יום לא יותיר ׳ בקטנותו ׳ כי שלוחות על העץ
נסת׳ בנדלותו ׳ ולפי שאין כל הנסקלין נתלין כמו שאמרו ז״ל בפרק נגמר הדין
דברים כ״א יהיה טעם המחייבת ׳ לפי שהבן סורר ומורה חייב לצאת מש״י ׳ כמבין
שיהיה נתלה ׳ והנה בפירוש הכתוב הוא ׳ שאמרו מרע״ה כי קללת אלהים
תלוי · בלא בדברי הפוסקים ג׳ דעות · הא׳ שהוא אומר כמ״ש ז״ל ׳
שאין ראוי לאבד את צורת אלהים שבו ׳ ויותר מזה לאשר נתלה
לבל אדם שהיו רואים ׳ זה לזה ׳ והדעת הב׳ הוא · שהוא שאמר בספרי ׳ כל
הנסקלין נתלין עם דברי יהודה ׳ וחכמים ׳ אומרים ׳ שאין נתלין אלא המגדף
והעובד ע״ז ׳ ומפני כי קללת אלהים תלוי ׳ . ופירושו שזה יתלה מפני
שזה תלוי ׳ ומפני שבירך את ה׳ ׳ ועבד ע״ז ׳ ומזה ונלמד גם
לא יחולל עוד ׳ והדעת הזה הוא ׳ כי לא נתלה ׳ והראשון והלב ג׳ לאו
תליותו כגם מעוני ׳ וגם לא נבגם לבד ׳ והדעת הג׳ הוא
דעת הרמב״ן הבכם ׳ שפי הגפש ׳ וגם ׳ עושה בלם עולם
אלהים יודע ׳ וגם יבא לתליותו על העץ · שגדול חטאו ׳ שמחה נבלה לא תלין
נבלתו וגו׳ כי האדם לכל הדם ׳ המקולל הוא התלוי ׳ שאין בכל הבריות
שלמה מבחינת רוחו ׳ וגם היות נפשותם הנלא חולין רכה ׳ שהוא
כונה להלוק עליו ולהגיד לבד דעתי בכל הכתובים

והוא שאם היות התלוי מחויבים · אין כל הנסקלין נתלין ׳ לא
יתחייב שזה שתלוי הן את ה׳ וחמובד ע״ז שנם יהיו נסקלים
נתלין ׳ שלא יהו נסקלין ברשותה · אבל אלה לבד שאר חייבים נסקלין
יהיו נתלין בגדול החטאים ולבד ירלה זה מתשב הכתובים שאמר כי יהיה
באיש חטא משפט מות והומת ׳ של״ל נסקל ׳ כי כתוב חייבים היו נסקלים ׳
ואחר כך ותלית אותו על עץ ׳ כלומר שאחר הסקילה תתלה אותו ׳ ואמר
כלן שבאמר יקרה זה לא תלין נבלתו על העץ ׳ והיה מצות לא תעשה ׳ כי
קבור תקברנו ביום ההוא ׳ שהיה מצות עשה ׳ ומזה שהם ב׳ מצות · כי
שנה כי קללת אלהים תלוי ר״ל שהקללה והנזכר אשר נזכר הש״י על הדם
הוא הזמה ׳ לזכה התליה ולא לזמן קבורה אבל הוא · שנתלים בלבד
וכזו שאמר ממנו בכתובים בתליים לבד ׳ ולא הנותרים ׳ שלאמן רב ׳ לאם תבל
לתה ויתוסף נבנעו בתלייתו על העץ ׳ ואמר בחט״א ואצבעו נא ויקבר ׳
כיון שבכר נבלה בתלייתו ובקללה ׳ שיספד ויקללו הם׳ על שלום ׳
והסבה הב׳ היא אמרו ולא תטמא את הארץ ׳ ר״ל כי בהיות האדם
תלוי שלא ונתלה ׳ הנה יצפה בכם עפוש גדול בארץ ׳ ויגע
ממנו הספר והטמאת לטמא החיים מהם ׳ ומשם גם לחם בארץ ׳ יען
היה האדם הזה הבל מי ׳ בהיותו יכלה ׳ אמר שהיה ׳ ובכל אשר הבלה
חיים ׳ והחכמים לא שבו בספרי ׳ לא הנותרים דין בלבד יחזיו ׳ אלא
קם כל המלין מהם כיום ההוא ׳ שכבר לא חטאה ׳ וזה המאמר מסכים
זוכרים ׳ ואמר בזה הספק הב׳ :

לא תראה את שור אחיך עד לא יתמכך להתעלם ׳ לפי מה שבאן בן
סורר ומורה ׳ שבעו לגנוב ולגזול מאביו ואת הגזלה לא לנחם שבכר
לכן בזה כיון לא תראה את שור אחיך או את כל אבדת ׳ שנשיב את האבדה אשר
יהיה כנכב ׳ להיותו זולל וסובא אבל יהיה לאחיו כמו כדרך צוה ומייעץ ·
לבסוף הסורר והמורה ׳ ולכן הוכיח והמצות האלה ׳ וזהו ז״ל כב׳ בן סורר
ומורה עם המצות ששני המצות אשר לבעליה ׳ ולזה כמן הוא׳ מזה
יבשה זה וכבה השבה האבדה לא תראה את שור אחיך וגו׳ בלא כבר נאמר
המשפטים שנאמר כי תפגע את שור אויבך וגו׳ לא תעזוב עמו וגו׳ וכילא
מרע״ה כיון בה דברים · ראשונה שהוסיף על הזכיה הזאת ׳ והבכר שיראה
עובר בחלות מפני מה שאוכל בם ׳ הנה שנה שנוהג על לא תעשו ובכר כם ·
ושנית לדעת הרמב״ן ז״ל ׳ נדחים יות כי שם לבד קיימו ׳ כי יכנס בדרך
שיראנו ׳ שבמשפט ואפילו יכל להשיבו שלא לחוש שבבנו ׳ וכזן יראה
שיספר בבגדים מן הדרך המתחזקי׳ · ומזה שיספר להשיבם לו שלא יורה לו
ללכת אחריהם ׳ להשיבם מהם מבזל · אבל ישתדל ללכת אחריה ולהשיב׳
אליו ׳ ויאמר לפר׳ והתעלמת מהם נ״כ על זה עצמו ׳ שיהיו כ גדרים
ומרוחקי׳ ממנו ׳ עד שיתעלם ממנו לגמרי והוא ממש המאמר ׳ בכל זה
כמו תשיבם ׳ ר״ל אע״פ שיהיו נרדפים מן הדרך ומעלמי׳ ממך ׳ עכ״פ תשתדל
לחזור אחריהם ׳ כדי להשיבם ׳ לאחיך אפי׳ שלא יקנה עליו קן ילך לבקש
את כל׳ מגבילה להשיבם · ואולי מהית דעתו כמו נהנה במסו מאוד · לזה
אמר ואם לא קרוב אחיך אליך ולא ידעתו ׳ מה שאמר על דרך חירות שבע
ואמו ׳ שאמתן בו ומקבל אביו מקבל אמו ׳ וכן כזה הענין אחר כ תכוני׳
שלא יהיה כבל האבדה קרוב אליך ומכירך ׳ אע״פ שמכירו ׳ שעם זה יעשה
כלל אע״פ שמשכו האבדה קרוב ׳ שאה שכל אחד ׳ שהגדי׳ כלל ׳ לא תלך
לבקשו אבל יהיה ההדיר עמך ׳ עד דרוש אחיך אותו ׳ ר״ל עד שיודיע מה
לשוב עליו ויתן סימן בדבר כדי שיוחזק שהוא שלו ׳ ורמז תכסם
כללך תורה בדבר הזה · אבל והשבותו לו ונגלי שטוח כלל ׳
והכר שכן יתחייב לבעות לאחורה ׳ עם היות הבהמה שיזה יתמוס
מסוכה · וגם לבעליתו אין כה כח שיה · וכן לכל אבדת אחיך אשר
תאבד ממנו ומצאתה לא תוכל להתעלם · ומיה סוף הוא ואמר לא
תוכל להתעלם ׳ וכמו שזה בענין האבדה כך שהיה בענין הבהמה ׳
לא תראה את חמור אחיך או שורו נופלים בדרך והתעלמת

[illegible]

לא יהיה [illegible]

[illegible]

כי יקרא [illegible]

[illegible]

כי תבנה [illegible]

[illegible]

ור"ל שאחר שאמר הש"י על מגבוהו כי שם הם בשמור כמו השור לחרוש שניהם יחדו: ואמנם המצוה הזאת לא תלבש שעטנז, כבר פירשו בה ג"כ, באמרו ובגד כלאים שעטנז לא יעלה עליך. ומיד בזה ב' דברים הא' שהם היות שאמר שתי, ובגד כלאי' שעטנז לא יעלה עליך, ואין הדיבור כולו בצמר לבד, אבל בלבוש הוא כלבוש. ולפי שהוא שלה על מדי אחר, לו יעלה עליך, וביאר זה כאן באמרו לא תלבש שעטנז, והביאור במי שהאיסור הוא ביטו, כ"א בב' המינים האלה בחד ושתיהם לא תעשה חיבי', וגם ענין המצות האלה וטעמם, דומה לטעם הכלאים והחרישה בשור ובחמור יחדו, ולכן באה אחרי כן, ואמנם המצוה האחרת גדילים תעשה לך, על ארבע כנפות כסותך, וגו' כבר נזכרה ג"כ מצות הציצית בשלוח, אבל ביאר בה הנה ב' דברים, הא' באמרו על ארבע כנפות כסותך, להגיד כי אע"פ שהיה הלבוש מכסכים לא יתחייב בציצית, כי אם בבעל ד' כנפות, והביאור השני שאמר אשר תכסה בה, להגיד שאין הלבוש כדי לחבות בו, שיכנו חייב בציצית, והמחשבה מגוה זו למצוה שעטנז להגיד שאין מצות הציצית כוללת כי אם בבגדים שהם של צמר ופשתים, לא בשאר והיה תכלית כל המצות שזכר, להגיד שראוי לאדם שיתכונן כפי השלמות ויהיו פעולותיו ומדותיו מפורסמות תלויות, ושצריך שיהיו נכרים הפרסומות והשלמיות כל אחד כפי מה שהוא, ולכן הזהיר על ערוב ועירוב אשר לא יעשה, אבל יהיו הדברים נפרדים נגלים ונכרים' בענינו, כפי אמתתם, ולכן אמר גדילים תעשה לך, על ארבע כנפות כסותך, ר"ל שיהיה עליך עדות סימנים להראות את המינים כלם, שהוא איש ירא את ה' במצותיו, ואין מאלה, ובזה מההבדלות וההפרשה הפרסום, ולכן בסוך לזה מצות המוציא שם רע, שהוא הדרך הפוכו, והוא מה שיש בו בבתולי אשתו שיענה, ושם אות היה הדבר שיהיו כלאי' בלשה תבקש כמו שיתבאר:

כי יקח

איש אשה ובא אליה וגו' עד כי יהיה נערה וגו' רשי שהדע שבאו הנה ט' מצות רבותות זו אחר זו, בענין הזנות, אחד דין מוציא שם רע על אשתו, ב' דין שוכב עם אשה בעולת בעל, ג' דין שוכב עם נערה מאורסה, ד' דין השוכב עם המפותה, ה' שלא יקח איש את אשת אביו, ולא יבא פצוע דכא וכרות שפכה בקהל, ז' ובא בקהל בפרק ח' דיבא' הספרי שלא ישא אשה מבני ישראל, ו' לא יבא ממזר, ר"ל שלא ישא אשה מבנות ישראל, ח' לא יבא עמוני ומואבי ג"כ שלא ישא אשה מבנות ישראל, ט' לא תתעב אדומי לא תתעב מצרי, שענינם ג"כ שלא ישאו נשים מישראל והזנות האלה כולם והכהנים בתוכם והבני מצרים אותם:

ואומר

שהמצוה הראשונה מהמוציא שם רע ענינה כן, שאשר יקח איש אשה עם קדושין ובא אליה ובעלה, ושם שלא תמצא הכנה אותו, ושם להיותה כעורה ומפני מגאתו אותה, ירצה להפטר ממנה ולקחת אשה אחרת ומפני ירלתו, לפרוע שיש' התחלים ישים לה עלילות דברי', כדי לפטרה בלא כתובה, והנה זכר הכתוב בכאן ג' לשונות באחד וישם לה עלילות דברי', הב' והוציא עליה שם רע, הג' ואמר את האשה הזאת לקחתי, ואקרב אליה, ולא מצאתי לה בתולי' והטובה בזה שהוא ישים לה עלילות דברים, ר"ל שיאשימנה תדבר כזאת הבגלות ותפרסמנה ותגדפנה, מבלי היות לה דרך נשים לבגוד בבעליהן, וזהו עלילות דברים ומלבד זה יוציא עליה שם רע, ר"ל שיפתה אנשים ונשים שיעידו עליה שהיא בזונה, ולא בפלת עבות, בבנות ישראל, אם כל עניניה כדרך אשה מנאפת, כי זהו המכוון באמרו והוציא עליה שם רע, ומלבד כל זה יאמר בב"ד, את האשה הזאת לקחתי, ואקרב אליה ולא מצאתי לה בתולים, ר"ל שלקחה בחזקת בתולה, ואחרי היותה אשתו מתחתיו ומאורסת לו זנתה תחתיו, ואז"ל בפ' נערה שנתפתתה, ובספרי' שצריך עם זה שיביא עדים, שאר יעידו שזנתה, אחרי היותה מאורסת אליו, הנה כאשר יקרה זה יקחו אבי הנערה ואמה, אם יהיו בחיים, או אחרי' במקום הבעלה אשר שבטו כהם התחתי' מיד המשפחה', והם העדי' שזכרו רז"ל בפ"ק דכתובו' שמכחישין התתן ושהבלה לאחר, ואשרי' לה בתוך ובכבו' שם אחרי מות, וירדו הדמים ויקחו הבעלה, שהיו שמלת הבתולי' והוציאו ויוציאו אביה ואמה לפני ב"ד, וגם היות הלב והשם אביה' לפני ב"ד, מניחין הבעלה, הנה הלב מדבר בפניה' כי אין ראוי לאם שתדבר במקום שבעלה עומד כדין ויאמר לזקני' שהם ב"ד מהגיד את בתי נתתי לאיש הזה לאשה וישנאה, ר"ל שכל זה בצבה היה ומפני השנאה, לא להמצא בה שום דבר, והגיד ג"כ מרשעתו שאם לה עלילות דברי', שהיתה בפניה ובלשונה רעה וזרות משם, לא להיותו כן, כי אם להעליל עליה כמחרוזה, ולאומר אחרי כן לא מצאתי לבתך בתולים, והוי אומר ושם לה עלילות דברים, לאמר לא מצאתי לבתך בתולי'. והנה לא הזכיר לשם רע שהוציא עליה, לפי שהי' דבר אחרי' ולא דברי הבעל בגלוי, כי אם לעלילות דברים, שדבר הבעל בפניו, ולפנין הבתולי' שדבר ג"כ בפניה שלאמש לה, ולא יוכיח שבענין הבתולי' הוא השקר, ולדבר של השלת השנא, הלב והשם אביהם יפרשו השמלה, ויוכיחו דם בתולי', ולפי שאם היות השמלה מתולה כדרך שאשר צריך אדם כחתה ולא מהבתולי', או בזמן אחר מהיתחתנו אותו שצריך שיד אשר היא לעדי' שהעידו זכותה, או הכישה לאחות, כי השמלה לא תבקיש מאום. ושם זה סותר ממקום מה':

ולפי' שהעדים הוא שהיו לבעל שקלין והוציאו, ולפי המנהגי' ויומם נסלחו דעתם שבינים ואהבה לבעלה מבלי כעונה ובעשלה שבינים כיש', ניקנו, ושם כל זה כדי לגרום ולהרשיקה שונו. לבעבור אותה, ולכן נגדה החנותה עליונו' שכני עדבעים. ובלם זה העדוי. אותם, כי הם שאר לשבות שקלין והרשה לקחו' לשיטו, יהיו עבור ושהיו אותו יר"ל שה' עבנותו לא לקיח בראשו', כדי שיעידו מעלתו, ואורחו לא תמנה. ושכב שאחר שלא להם הדברים ובגנולו אותה, שאז ב' כבדך יהיה עמו שלם כבוד, ושו כמל האחר רחנו אותו לשוי הנערה שלא לבשרה עמוד, לפי שכשי כשתה ושקמם שאר כן. וכנגד זה שכתב לשמרה. ולהמירה תעשה. אשר ולו תמיה לשמה לא יוכל לשלחה כל ימיו, כי אם היות לה רחמים, לעבור את שמו בשלחו. עמה לא תרעה כל ימי חייו, וכבר העיר הרב שהדים גם אם מ"ל על יושר הדין הזה ששאלם הבלה, והגה הגמו' הזאת, בשה כבר הפוסקים, באמרו על כל דבר שאשר. שר על חמור על שה על שלמה, על כל אבדה אשר יאמר, כי הוא זה. עד האלהים יבא דבר שניהם אשר ירשיען אלהים ישלם שנים לרעהו, וביאר כאן השמע. הוא הפרש, כי היה שאם בשלמותו כיון דין בשלם שנים. והאמנם אם הדבר הזה היה אמת ר"ל שלא נמצאו בתולים לנערה, כי אז זה שראוי לאמו עליו, לא על עלילות דברים ולא על הוצאת שם רע, אבל לפנין הבתולים, ואמנם זה יבואו עדים כפי קבלתם והוכחם לשרפה בספרי, שיעידו שזנתה כנערה מאורסה וזנתה בית אביה. הנה לו תפקל לפי שעשתה נבלה בישראל, והנבלה שעשתה היא הזנות בהיותה מאורסה לאיש, ולא היותה מרע ישראל עם קדש לה' ההיות עליונה שיאות, ולפי שהיה עשת שהקלין לחשוב בשרם ולא בלם נבלה, ר"ל על שני עירה לקשוה שחקה על פתח בית אביה ויסקלוה אנשי עירה, ויבערו מקרבם הזנות, אשר לא תעשה כ' כבוד שם המשלה, ולא לבעבור עשה ורעם, והדין הזה. כבר בא בפרשת * קדושים ואיש כי ינאף את אשת רעהו. מות יומת הנואף והנואפת, והיה כולן שהיו והודיעה דינה כמות אש, לכל הדברים והשנכי' ולכן כלשר ומתה בית אביה, בהיותה מאורסה תמות כמו הזאת, בשולה בעל, וזהו שכתב כי ימצא איש שוכב עם אשה בעלת בעל, ומתו גם שניהם, כאלו ביאר שאחרו' היה בבעולה ובמאורסה, והולי' שלא כאמר שם, והיה אשר ינאף את אשת רעהו, ושפרש שניה' ש'לחרים וש' לבעולה והיה הביאור שבשו כזה, ואמר ומתו גם שניה' ולבאר גלות מה שכתב רז"ל * להביא מעשה והולדי' שאין השם בעלת איש, גם לרבוי הבאים אחריהם, ולאות זה שתם עליו, היותך, וזהו פי' כפי המשמע גם שניהם גם הבאים הפשעותם כלפס הם', ובבר שכל לאורסותו מחלים, חם שפי' הרב בעשו הכתוב, כי הנה פירשו גם לרבות הבאים אחריהם, ר"ל בכתוב, שנאמר ומתו גם שניהם האיש השוכב עם האשה, והאשה והנואף הולדין, ודרשו מולת שניהם, אבל כפי המשמע עדמי גם שניהם הוא חוזר לאיה שוכב, והאשה אשר ונואפת בית אביה, כי מה שוכב לבעולה באמת והאשה היה המאורסה, ומתה אשר ונתה בית אביה, כי ביאות האיש, השוכב עם האשה, בבעולת בעל והאשה עליה, וזהו אמר כל דבר גם שניהם:

כי יהיה

נערה בתולה מאורסה וגו' עד כי ימצא איש נערה וגו' ואם שם, שבאה הפרשה הזאת להבדיל בין המוכים בעברות, ולכן שהנוגים בהם, שהשוכב עם נערה המאורסה ברצונה יומתו שניהם, כמו שנאמר ואיש כי ינאף את אשת איש אשר ינאף וגו', מות יומת הנואף והנואפת, וביאר כאן שהדין הזה, יצא בזה, כשתהיה רצונית אבל בהיותה אנוסה, לא תמות, אבל יומת הנואף, ותהיה היא פטורה, לפי שלא חייבה התורה, הנוכח לאיש או לאשה, כי אם בעשותו הרע ברצונו ודעתו, אבל בהיות הדבר בהכרח באונס, או כשוכב בנה עם היות איש עם מצות הנה אין בה עונש, ולכן אינו כי אם שונג, והנה לפי שנשא הדין הזה, בשדה ימצא האיש את הנערה בעיר ושכב עמה לא זעקה בעיר, כי גם בשדה אם ישכב עמה ברצונה תמות אבל לפי שהיה עתיד לומר על דבר אשר לא צעקה, לכן אמר שכאשר יקרה זה בעיר, ויוציאו שניהם אל שער העיר וסקלום באבנים, ומתו את הנערה על דבר אשר צעקה את אשת רעהו, ואת האיש על דבר אשר לא צעקה, כי היותה בלתי צועקת, מורה על רצונה בפועל הרע, כי אם היתה צועקת היו יוצאים אנשים רבים להושיעה, ואם כן אין לומר על דבר אשר לא צעקה, כנה עגלות במיתה, אבל היא שנה לזה שיסקלו אותם יחד, ולא ישמרו יותר על שעבותיהם אם היה בזונם לזה אשר שהיו רוצים לזנות, ואין לה כבר טענת, אונס, ע"ד אשר לא צעקה בעיר, שמורה היות הדבר ברצונה. והנה סיבה כתוב' את הנער' המאורסה, להיות ענשה כמו הבעולת בעל לפי, שהיתה כנערה בתול', מורה על הפלגת רועה תכונתה, שתקף אגלות כתסה על הזנות והניאוף, עם היותה בלתי יודעת משכב זכר, ולא השגיח על כבוד בעלה, שיקחה לה בהבטחת בתוליה, ולא כתנה על כבוד אבת הארוס, גם לא פחדה ממנו אשר זה כלו, מורה שירה על גאוני התגדל ותגלגה בה, החוזר הורגי, והיתה לאיש ותמעט עמם התגבל, תחלה הארץ זמה ומנה, כי תהיה בשפת מהבכר ונקיה הבנת, חכית בגלה הנעדר הבתולים ותוסיף לחטוא. ואמנם אמרו, ולא בשדה ימצא האיש את הנערה המאורסה וגו'. כבר זכרתי

קיח

לא יבא פצוע דכא וגו' עד כי תצא מחנה על אויביך

כי ימצא איש נערה בתולה אשר לא ארשה וגו'

ותנה ...לא יקח איש את אשת אביו

ותמונה · כי היו המואבים לשנאת עם ישראל / ואם שבו בהמנע · ולכן היה
ראוי שיהיה עונשם רב / [illegible]
את בלעם לקלל את ישראל · ואם לא [illegible]
ה' יתב' לשמוע אל בלעם / ויהפוך את קללתו לברכה / מאהבתו את ישראל
[illegible]

[illegible]

כי תצא [illegible]

[illegible]

[illegible]

לא תסגיר [illegible]

[illegible]

מתוך נשך ויעבור את פי השם יתברך. והביאור הב' הוא אמרו / לנכרי תשיך / ולאחיך לא תשיך: והוא הדבר לא תתכפר עדיין כי אם על צד הדיוק [illegible]

[illegible]

והנה [illegible]

התשובה [illegible]

והתשובה [illegible]

והתשובה [illegible]

והתשובה [illegible]

ואמנם [illegible]

ולפי [illegible]

ולפי [illegible]

ומ"ש קלו בכפרי, שנפועל בלשון מדבר • שאפילו שיהיה נשכר גם למלאכה כגון הקציר, או הבציר שאז הוא נותן לתוך כליו של בעל הבית, יוכל לאכול כנפשו שבעו, אבל אל כליו לא יתן, כי יהיה זה גזל גמור :

והמצות השלישי, כבר באו נכנית קמות קדושים, אבל לא תעשוק את רעך, ולא תגזול. לא תלין פעולת שכיר אתך, עד בקר. כי הזהיר שיהיה רשותו, את השכיר שלא יגזול בעל הכרם, או השדה שכר שכרו. והזהיר ג"כ בעל הבית והכרם, או השדה שלא ילין פעולתו ושכירותו אתו, עד בקר. אבל ביומו יתן שכרו. וכ"ש שאין בזה החטא, שיאכל עכשיו כנפשו שבעו, וכן כתלילה שאין הגזל בידם, בהתם של שכירים. הנה המצות הא', כלם באו מתקשרות זו עם זו, להיותם מיוחסות לזמן המלחמה והכיבוש. ור"ל כתב בבחירות במצוה הזאת, שאף אתה חייב לתת בכדר, ולא אחרים תקח לך :

כי יקח איש אשה ובעלה וגו', עד כי יקח איש אשה חדשה וגו'. לפי שהיה המנהג שהולכים למלחמה, לכתוב גט לנשותיה' כמו

דף כ"ו שאז"ל בשבת פרק ב' ה' "כ' ביתה, ובית שאחד, ככתוב בת שבע ואוריה. ולכן נכתבה המצוה הזאת לענייני המלחמות, להודיע שכאשר יגיע האדם גט לאשתו, כאשר יקרה בהולכי' למלחמה, והלכה והיתה לאיש אחר, שכאשר שלחה מבעל השני, לא יוכל הבעל הראשון לקחתה, כי אולי אחרי שובו מן המלחמה, יוכל להיות נחיים ושיצטה ללקחה. וגם נכתבה המצו' הזאת בעבור שהזהיר על התועבות • הזהיר במגרש את אשתו, שלא ישוב עוד לקחתה • להיות זה מכלל התועבות ומחטיא הארץ. ור"ל כתב שכאשרה כולן מצות הספר, שגם היא כבדה מזה ב' והנה מצות הקדושין, איננה מיוחדת במקום הזה, כמו שכתב הרמב"ן, כי הנה כבר באמרה בפרשת משפטים

דף י"ט אם אחרת יקח לו • אם לבנו ייעדנה. ואז"ל בפ' קמא דקדושין שאוכל' תהיה בכסף, או בשטר, ובחלו' עשה היא, לייעדה לו, או לבנו, וכן אמרו שזה כיצד יקדשנה. ראמר שיאמר לה בפני עדים, הרי את מקודשת לי בכסף שנתתי לפניך. והוכיחו זה מהפסוקים. ואמר ואם אחרת יקח לו, שארה כסותה ועונתה לא יגרע. ואמר ואם לבנו ייעדנה, כמשפט הבנות יעשה לה, והוא קדושין ונתינה. ואמר עוד במשפחה מהגר ומכרכה לו לאשה • וכתב הרמב"ן שיפסיק ויפסוק לה מהר כמשפט איש לאשתו, שכותב לה כתובה, וכן כתב רש"י והוא כפשוט. ועם היות שהרמב"ן לא תפסו כן. הנה א"כ כבר באה מצות הקדושין, והנשואין בקיצור. וגם היותה בכסף ובשטר התבאר שם. והנה לא עשו חז"ל עיקר לזאת המצו', ללמדה משמה ולמדוה מכאן, כי יקח איש אשה ובעלה, שיקדש בכסף ובביאה • ולמדו שיקדש בשטר, משום שמקיש הויה ליציאה, מה יציאה בשטר, אף הויה בשטר, כמו שהתבאר בפרק קמא דמסכת קדושין. לפי שהמצוה הזאת אותה כלה בכאן מקושרת ונדרשת לעצמה. ובאו כאן כל התנאים לדעתם ז"ל מה שלא באו כן בפרשת משפטים כי שם קצתם, בשפחה העבריה, וקצתם בחפות. ולכן באה ללמוד מכאן שהתבארו הדברים, שהאשה נקנית בכסף. ושהאיש קונה בהם את האשה, בשלמותם. לא שאלו ביאת המצוה, שזה כדרך קנינה, והנה המצוה הבנית שזכר כאן, לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה, לשוב לקחתה להיות לו לאשה וגו' כבר כתבו בפרש' הבעיא • שנאמר ואם לא תמצא חן בעיניו, ושיהיה היא, ונקרא וכורעת ורע, וכל אלה בתורה, תהיה אסור' עוד לבעלה ואולי לכן כתב רש"י, אחרי אשר הוטמאה לרבות סוטה שנסתרה. ונראה כאן שלא נצטרכה הלא' הכורה, בהיותה זונה תחת בעלה. כי אם, גם שהיתה מגורשת ממנו, והלכה והיתה לאיש אחר, בקדושין לבד תהיה אסורה, לראשון. גם כי יהיה זה, מכלל ביאור המצוה הראשונה, שאם אחרי הגרושין הלכה והיתה לאיש אחר, לא לבד בבעילה כבוטה, כי גם כשנתקדשה, לאחר תהיה מפני זה לאסור לראשון. וכבר יורו הכתובים על אמתת זה, ר"ל שהמצוה כוללת בקדושין, לכנה מיוחדת בכאן, ומה שאמר כי יקח איש אשה ובעלה: ואם היתה המצוה מיוחדת לאיש אשה, היה מבואר בדרך שור, ולקחת לך אשה שרקה לך אשה אבל באמת על הבנוי, ומה שכבר אמר מצות הלקוחין. ועתה יפרש. כי כאשר יקח איש אשה ובעלה, ויקרה עם זה, שלא תמצא חן בעיניו, להיות הפך תולדתו כמו שכת' ר"א. או לפי שמצא בה ערות דבר, ולא יהיה לבעלתו, כי אין לו עליו עדים, או מפני כבודו ובעבור זה יכתוב לה ספר כריתות, ונתן בידה, ושלחה מביתו. ויקרה עם זה, שתצא מביתו, והלכה והיתה לאיש אחר בקדושין, ובנשאה האיש האחרון, או ימות, הנה כאשר יקרה כל זה • מפני מוציאה לא יוכל בעלה הראשון אשר שלחה לשוב לקחתה, להיות לו לאשה • הרי לך שנתנו הפסוקים מורה, שכאשר אשר יהיה בכאן, הוא לא יוכל בעלה הראשון [illegible] ואשר הבינונים באו להכרם הענין : לא להיותם מוראים מיוחדות בכאן. ולכן באו נראו, בכסף וכתב לה, ושלחה, ובנשאה. וגזרת הכתוב לא באה [illegible] שאז לא יוכל בעלה הראשון [illegible] וכבר באה בקבלה הראשונה, שעם היותם שאמרה תורה, כי יקח איש אשה ובעלה, אף על פי שלא נבעלה, שיש שנתקדשה, ולא תמצא [illegible] שהרי [illegible] ספר כריתות, ולא שתהא שנבעלה אליו [illegible] הקדושין בלבד [illegible] כי יקח איש אשה ובעלה, הראשון [illegible] או בעלה: [illegible] האדם את אשתו בכסף, [illegible] כמדברים

דף כ' [illegible] פרק קמא דקדושין [illegible]

ואמר שצריך שיהיה קנינו, באחד מהדרכים שנזכרים, יוכל לגרשה. ואמר אחר, והיה אם לא תמצא חן בעיניו וגו' וכתב לה וגו'. למדנו שהאשה מתקדשת ברצונה ומתגרשת בעל כרחה, שביד האדם לגרשה כרצונו • וכן אמר ובנשאה האיש האחרון, כי התור' יפסה שבעל הזה לאיש, לא לאיש אבל אחר, כי מצא בה ערות דבר • לפי שכפי הכתות לא יגרש האדם את אשתו • כי אם לסבה חזקה, מפני ערות דבר שמצא בה • ומה שאמר וכתב, למדנו שצריך שהו' או שלוחו, יכתוב הגט • ומה שאמר לה, למדנו שצריך שיכתבהו לשמה • ומה שאמר ונתן בידה, למדנו שלא יהיה הגט מחובר מעצמו, לזור הבאית, שלא הכתיבה ושיתכנו הגט, או שלוחו • ושתהיה הנתינה בידה, או ביד שלוחה, ומלחוה ספר כריתות, למדנו שיהיו בו דברים הכורתים, ביני לבינה • ומה שאמר, ושלחה מביתה, למדנו שצריך שלא יתייחד עמה עוד • וכירך הוא יתבארו מהכתובים, כל דיני הגט כמו שזכרו רז"ל במסכת גטין : [illegible]

ואמנם בכת הנשואין, היו כפי מה שאומר • שאין ספק שמעולת האדם כמ"הו, מורות על אחד מה' תכליות • אם לתועלת הגוף • ואם להיות הכבוד, ואם לתאות הנוף • ואם לשלמות הנפש • ואם לטובת הבנים, והנה חברת האדם עם אשתו, ישנו ה' התכליות האלה • כי יהיה להם שכר טוב בעמלם, ויעזרו בחברת' • לפי שאין האד' כשאר הבעלי חיים, המשיגים כל מלבושיהם בטבע, גם מחנותם • ואמנם האדם יקנה אותם במלאכה, ויצטרך אל הכנות רבות, להגיע אליו • אשר היא' תעזור אותו בקנין מחייתו, והדברי' הכס • ואם תועל' הכבוד מבואר בחברת האד' עם אשתו • לפי שהאדם בלא אשה נלא מחנו הכבוד ותפאר', אדם לשבת בית • גם כי היא תסגעהו להסתיר עצמו בהפרדו עם הזונות, למלא נפשו כי ירעב • גם ישקר מחברת' תועלת לגוף : כמה שתעזור הלא' לאיש, בכל עמלו ויגיע כפיו, וכמה שיכין צרכי והנאת גופו : ואם תועל' הנפש, ג"כ מבואר כי חבר' האדם עם אשתו תמנעהו מחטוא וללכת אחרי תאוותיו, גם כי יקיים עמה מצות פריה ורביה, מלבד שאר המצות הכלות לאיש, בהיותו בעל אשה : ואמנם שתועיל אשה בבנים, ג"כ הוא מבואר כי האשה, בעת הליותם • והיא תגדל' ותחנכם וכמו שאז"ל בפ"ק "הבא

דף כ"ג על יבמתו, די לנו שמגדלות את בנינו ומצילות אותנו מן החטא. ולכן טוח התורה הבאה על חברת האדם ואשתו : ויאמר אלהים לא טוב היות האדם לבדו : והודיע האשה, שלא תהיה חוסה תחת בעלה : ולאדם אמר שארה כסותה, ועונתה לא יגרע : השמכם כל התועלו' הה', לא ימכרוה ולא ישכבו, בחברת האדם עם אשתו • כי אם בהיותם מסכימים בטבע ובזות : כפי מה שאמר, אשר זה יביא ביניהם, האהבה והאסכמה • וכיה שאמר, עשה לו עזר כנגדו : ר"ל עזר דומה לעצמו, ומסכים עמו מכל צד : עד שמפני זה נבריאת אדם, הביא הש"י לפניו כל חית השדה, ואת כל עוף השמים, לראות מה יקרא לו : ר"ל אם ימצא להם מין נאות ומסכי' לאותו, ולהתחלפות טבעיהם, מטבעו : ואמר לאדם לא מצא עזר כנגדו : כלומר עזר הנא', שיהיה ביניהם כמה מקנות : אבל לא שיהיה נאות מסכים לטבעו : והו כנגדו כדומה לו ולאסכי' לטבעו : ולכן כדי להוציא ההסכמה, וזה אמות ביניהם, לקח אחת מצלעותיו : [illegible] ויביאה אל האדם כדי שתהיה ממנו וכמוהו : וכל זה להיות ההדמות וההסכמות האות' והאחדות בין האדם ואשתו • וכבר היו ביניהם, כ"ש יפה מתחלפי', הנה לא יסכימו בשום, ולא יהיה ענין ביניהם, ולא ימשך מהם שום תועלת, מהתועלות הנז' : ומה שיהיה האדם יחידי • ולא בספרת העם הכפשיי האשה הזאת • וכמאמר שע' היתולא מכי אם מחות ז"ת האשה אשר היא מבודים וגו' • ואמר טוב שבת על פנת גג, מאשת מדינים ובית חבר : וכמו שאז"ל בפ' "הבא על יבמתו : זכה עזר : לא זכה כנגדו :

סא אשר כוונו בזה, לאמר שאין מסכים באשה, עם האיש • ר"ל שתהיה לא לעזר ולא כנגדו : אבל נאמרה תהיה אם לעזרו ואם כנגדו : לפי שכאשר תהיה בין הבחינות העצמים, והתחלפותם, שאין אלא חבר בין בהמה ובין בהמ' שוה : ומפני זה כוה יש' שכאשר האדם לא יסכים עמו ומכונו, לאמר לאשתו כי זה הוא וכיון שם לא תמצא חן בעיניו כי מצא בה ערות דבר : שתלוק זוגיהם מבטל הכונה, שלו יגרשנה : [illegible] והקטטה, ביניה' • וכבר זכר התלמוד בנוהג' [illegible] האנשים בראשונים קודם שבאה אשה לידו [illegible] ביניהם [illegible] והסכמתם [illegible] כי מוטב לגרשה [illegible] [illegible]

להתנהג

השמר

כי יקח

אודי / והכהן עצ' במצפונו כי שאלו הו' / ובפרט בכל דבר הרוב לו' בחכמת' כנגד דברי הכהן : סב' כשבור יה בו' והזהיר שלא ישנה כן וזהו לעשו' ככל אשר יורו אתכם הכהני' הלוי' / ר"ל שלא ידרוש ברופאי' ולא ישמע אליהם כי שפתי כהן ישמרו דעת / ותור' יבקשו מפיהו / כי מלאך וגו' · וגם הזוכר' הוא לא נזכרה שזה במקרה : והשמיר והזכר' הכליעי' ביו / ג"כ לאדם שאחרי שישאלהו הכהן בצרעתו יתמיד בהנהגה אשר נתן לו / וזהו שאמר והצרוע אשר בו הנגע / בגדיו יהיו פרומי' וגו' : כל ימי אשר הנגע בו יטמא : והזוכר' שואל / אין ספק שהתבודדו שמה : ומפני זה אמר כאן עליה כאשר צויתים תשמרו לעשות / ר"ל כאשר צויתי לכהני' בענין הנהגת המצורעי' עם טעם תשמרון לעשות : שהכם בשלא הזוהר הראשונ' שוכר : לא אמ' כאשר צויתי' תשמרון לעשות / לפי שלא צוה עליהם · וכזהירה אמר זה / לפי שבא' הנה לתשלום האזהרי' ולא נשאר לומר עוד שאמר השמר בנגע הצרעת הוא כלל · ושמש הדברים הכלליים בו · ואמר לשמור מאד / כנגד צרעת האדם שעליו כלוי' השמירה היותר חזקה / וזהו לשמור מאד · וכנגד צרעת הבגדים אמר / ולעשות ככל אשר יורו אתכם הלויים · ועל צרעת הבתים אמר / ככל אשר צויתי' תשמרון לעשות · והסידור הראשון יותר נכון אצלי / והותרו עם זה הספקות הי"ג והי"ד :

וזכור סמך לזה זכור / את אשר עשה יי' אלהיך למרים בדרך / בצאתכם ממצרים · כפי דעת רבותינו ז"ל בתורת כהנים / להזהיר על ספור לשון הרע / שעליו לקתה מרים בצרעת · וכל שכן לבני אדם כמותנו / שידברו על רעיהם · ולדבריהם יהיה פירוש השמר בנגע הצרעת / שלא תדבר לשון הרע / כדי שלא תבא עליך · וכפי מה שכתב הרלב"ג / הוא להזהיר על השמר שמצורעי' / ושיקחו קל וחומר ממרים הנביאה / שעם כל גדולת מעלת' ומעלת אחיה / והיות' בדרך לא הסגיר להם הש"י מדיני הצרעת דבר / אבל נסגרה שבעת ימים עד שנתרפאת / אף על פי שנמשך מההסגרה עכוב לכל ישראל שהיו בדרך / וזהו שאמר והעם לא נסע עד האסף מרים · ולכן אמר בדרך / להודיע שעם היות' בצורך הדרך והנסיעה לא נשתנה לה דין הצרעת / וכל שכן לשאר בני האדם :

כי תשה ברעך וגו' · עד כי יהיה בוש וגו' · לפי שהזהיר את האדם להשמר בנגע הצרעת / להיותו חולי מתדבק וכר כאן אלהים היתדבקים במצות בענייני המוסרות / שיעש' האדם מרוב החסד · ומתחיל לדבר בחוזבות המשכונות · באמרו כי תשה ברעך משאת מאומה / והנה המצוה הזאת כבר באה בקוצר גדול בפרשת משפטים / אם חבול תחבול שלמת רעך / עד בא השמש תשיבנו לו · ובאר כאן שאין רשות לאדם למשכן את חברו בבית ובזרוע / כאשר ירצה · אבל תלמידי בית דין המשכני' ולוקחים את העבוט / על פי בית דין / לא יבאו אל ביתו לקחת את המשכון כי אולי יקחו ממנו / הדבר היותר צריך אליו · ולכן ראוי שיתעכבו לשמור בחוץ · והבעל הבית יוציא את העבוט אשר בעיניו ויתנהו לו · ואמר שגם אותו העבוט אשר יוציא אותו החוצה · אם איש עני הוא / ויצטרך אליו לשכב בו / אין ראוי שילין בביתו · וזה אמרו לא תשכב בעבוטו / כי אין הכונה שלא ישכב והעבוט אתו / כי בין שיהיה עני / בין שיהיה עשיר / מבואר הוא כפי הדין / שאין ראוי שישכב בעבוטו / עד שיעבט ממנו את חובו / אבל אמנם היה החיוב בהיותו עני / שאין לו כלים אחרי' לשכב בהם / כמו שכתוב האחרון / שלא ישכב אדם בלילה ושבוע העני בביתו / כי קודם הלילה / ובבא השמש ישיבם לו · כדי שישכב העני בשמלתו ודבר הכתוב בהוה / כי המשכן את חברו על הרוב הוא ביום / ולזו אין ספק שלא יתן לו כסות היום / כי אם כסות הלילה · ולזהו נוה שישיבהו כבא השמש : וזה אם לכסות יום שיחזירנו ביום להשתמש בו / ומזה שאמר הנה · כי תשה לא תבא אל ביתו לעבוט עבוטו / להודעו הדין / שיהיה המשכון שלקח ממנו בשעת הלואה / ונתנו לו ברצונו · כי אינו מחוייב לעמוד בחוץ בעת קבלתו / ולא להשיבו עד בא השמש · ואמר ושכב בשלמתו וברכך ולך תהיה צדקה / להגיד כי זה דבר ראוי ונאות / לצוות שהאיש העני ישכב בשלמתו / אחרי שהיא שלו / ועם היותו שוכב בשלו הנה יברכהו על אשר השיבו אליו / וקנה ג"כ ברכה / שבלי שיתן לו כלום · ולפי שלא יאמר אדם שאין זה מחק המשפט / שישיב העבוט מבלי פרעון · לכן אמר ולך תהיה צדקה לפני יי' אלהיך · ר"ל שאין כן מחק המשפט · אבל הוא צדקה / והוא דבר שיעשהו האדם בחסד ובחינה / ולפנים משורת הדין · וכמוכבים לזה לא אמרו ז"ל בספרים בפרק °כל שעה וב"ב פ"א כדקה למה · שלא מהכעל חוב קונה את המשכון · ואחרי זה זכר / לא תעשוק שכר עני ואביון · שהוא ג"כ מרוע חוב והתפלגות הרומה / אשר היא כרעת מתלדת / לומר שבעבור שהזהיר בעבוט העני שלא ישכב אצלו בלילה אף על פי שלא יפרע את חובו לא יאמר העשיר כמו שהעני אינו פורע מה שחייב לי / כך אני לא אפרע שכר העני / שעבד אצלי · לכן נמשכה הפרשה הזאת / לומר שלא יעשה כן · אבל בשהעני יהיה חייב אל העשיר / לא יהיה לו בגופו · וכשיהיה העשיר חייב לתת אל העני שכר עבודתו / שביומו יתן שכרו : והמצוה הזאת / כבר באה בפרשת קדושים באמרו' לא תעשוק את רעך / ולא תגזול / ולא תלין / פעולת שכיר אתך עד בקר · אבל לפי שלא יחשוב אדם שזה שאמר עד בקר / שחייב אדם לתת שכרו עד שילה עמוד השחר שהיום · הבא אחריו · לכן ביאר מאם תתנו עליו שלום הכה ביומו תתן שכרו · ולא תבא עליו השמש · וביאר הסבה בזה / כי

עני הוא ואליו הוא נושא את נפשו · ר"ל כי אין מבלי התורה · יקום מה שיאכל עם אשתו ובניו בלילה / ואם לא יתן שכרו לא יאכלו ולא יתפרנסו · ורבותינו ז"ל דרשו בפרק הזהב · ובספרי פרשת קדושי' / שכירם בשכיר יו' ובשכיר לילה / ודבריהם דברי אלהים חיי' · וכבר באמרו לא תעשוק שכר עני ואביון / שאמו כתוספים שלא יגזלהו / אבל שלא ישלם לו שכרו ויאינו נכון · כי בזה יתחתנו העני והעשיר · כי בשכירם יהיה אסור הגזל / עם שבעו אבל הכונה בו שלא יאמר לפרוע שכרו / יקרא המאוחר הזה / עושק וגזל / כי עושק הוא כפי הדין מאוחר · והנה כשיאמר האדם לפרוע לאדם השכיר אם לא יורים / ובפרט אם הוא יצא ענייתו / או במקומות שבל בת שירצה יתנהו לו · הנה שם לא יוכלו בו ענין אשר פשע · אבל עני ואביון הוא שאליו הוא נושא את נפשו / אין ראוי לאחר שכירותו · ואפילו שעה אחת · ואם אחרי כרי הוא עושק גמור · · והנה הוסיף לומר אשר בארצך בשעריך · לומר אף על פי שיהיה בארצך בשעריך / של תאמר שבל מה שתתנהו אליו / כי קרוב אלי הוא / לא תעשה כן / אבל על כל פנים ביומו תתן שכרו / כדי שלא יקרא תמיד עליך אל יי' ותתבגם על ששאלו · וכוון בזה עוד שהבעל הבית לא יוכה / שהעני והגר ששאלו אליו השכר · אבל ביומו הוא בבקשו יתן שכרו / כי אולי שהעני והגר / יבושו מהביע / ולכן לא ישאלוהו ממנו / ויקרא עליו אל יי' ויהיה בו חטא · והנה לומר שיקרא אל יי' בעבור נעשה משפט של העני · והוא גוזל אותו שכרו / והיה כך אחר הכסף / ולך תהיה צדקה · ולפי שהזהיר שכר שכיר / בשהוא עני ואביון ונגר בארץ נכריה · הוא תקית לשבת על בנים / לפי שאליו הוא נושא את נפשו · לכן סמך לזה / לא יומתו אבות על בנים / ובנים לא יומתו על אבות · והמצות האלה / פירשו ז"ל °בספרי ובפרק והנגזלין נם רס"י אלא יומתו האבות בעדו הקרובי' שכלו יאמר אבות בעדו' הבני' / והבני' בעדות האבות · ונאמרו שיש בתשלו' ימות / היא מבוא לאות / שכל אחד יומת על חטאו / ולא על קרובו · ולפי זה כבר נוכרו המצות האלה במה שקדם · אם הרלשונה בעדות הקרובים · כבר ביארה התורה בענין גואל הדם / שישם לבבו על קרוביו / וירצה להמית הרוצח / אף על פי שבשפט מות אין לו משפט מות · ואם משני הקורבה ישים לבבו להרוג / אף שאין לו משפט מות · כל שכן שישתום להעיד עדות שאינו אמת · ולפי שהגואל לא ישגור שני בשני · כמו שאמר או דודו / או בן דודו / ישאלנו / כי כן דודו הוא מצוי · ככה בעדות לא ישגל בקרובים כי אם שני בשני · וכמו שבאר בזה הרלב"ג · ויותר נכון אצלי / שיאמר שהמצות האלה / כבלתם באמרו גם בצדק תשפוט עמיתך · כי הצדק שאמרתי שם בחטאו ימות והבנים לא יומתו על אבות / ואבות לא יומתו על בני' · הנה בענין העדות / אין ראוי שיומתו אבות על בנים / בעדותם שיעידו כנגדם · והבנים לא יומתו על אבות / בעדות האבות שיעידו עליהם · לפי שזהו כנגד הצדק השכלי / אשר הוא שהבנים ילינו וישתדלו על שמירת אבותם / ועל הצלתם והגנתם · כמו שאמר ואם אב אני איה כבודי · ואיך יעידו להמיתם מיתה / גם האבות שימסרו נפשותם על הבנים כאשר לא בן ירכה / איך ידייבום בעדותם מיתה שיהו כפי הצדק השכלי / וגם עדות האבות לפטור הבנים / ועדות הבנים לפטור את האבות / אין ראוי לקבלו / כי ישים לבבם ויעידו כנגד האמת / ומפני זה הדעת והמשפט והיושר היה מחייב / שלא יקבלו עדות האבות על הבנים / ולא הבנים על האבות / לא לזכות / ולא לחובה : ושמך לאמר שהלא יומתו אבות על בנים / איש בחטאו יומתו · כדי שלא יחשוב השופט שאחרי שהם יתברך הוא פוקד עון אבות על בנים · והעיר הנדחת וחטא בנים על חטא אבותם · יעשה כן גם הוא / לכן הזהיר שלא יעשו כן / אבל בצדק ישפוט את עמיתו / ואף על פי שיהיה הדין נכרי / או יתום לא יטה משפטו מפני ירלתו / או מפני בזיונות פנים ולהדר פני עשיר · ולא יטה לבו ליתום שאין לו גואל / ולגר שהוא נכרי / שאין לו קרובים יחמלו עליו · לכן סמך לזה לא תטה משפט גר יתום · ובפרשת משפטים כאמר · וגר לא תונה / ולא תלחצנו · ואמר בכלל לא תענו שום אלמנה ויתום וביאר כאן מפני המשיבות · ואמנם מצות לא תחבול בגד אלמנה / בלא שזה שנאמר כל אלמנה ויתום לא תענון · ובאר כאן כן שאלמנה עניה עבירה / ואין שעביה בנים ואפילו בכתובתה ואפילו בושת תלויה / לא יחבול בגדה · ואחר הדין לא זכר הדברים · והנה אחלה התורה עליה כל כן / לשאלתה ולדפוסה · וגם מפני שלפעמים יבוא זה לידי ויחוד / כי בזה שיבא האדם להשיב את המשכונה דבר יום ביומו / ולילה בלילה / יזכה שישב עם האשה / ויבא לידי ביאוף · ולכן פירש שאמר שבזכר בגד / באמרו ולא תחבול בגד אלמנה · וכנגד הגר היתום והאלמנה אמר / וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים / ויפדך יי' אלהיך · וגם כן היו ישראל במצרים גרים / והיו יתומים מאין לא יעקב אביהם / והאבות אשר אלקיהם שמה · והיו גם כן כאשה אלמנה / מבלי המגאל אלקיה בררך הוא · וכמו שאמר ית' קצתל עליהם / ככה ראוי שיחמלו על הגר היתום והאלמנה · ולפי שהמשפט גר יתום ואלמנה מאלה הענם כם · לקח שכרם ואלו / כמ"ש לגר ליתום ולאלמנה יהיה · לכן סמך כי תקצור קצירך בשדך וגו' · כי תחבוט את זיתך וגו' כי תבצור כרמך וגו' · לפי שאלה הדברים כלם / הם בכלל לא תטה משפט גר יתום ולא תחבול בגד אלמנה והמוכב אותם כאלו גזל משפטם · והמצות האלה כבר באו בפרשת קדושים שנאמר ובקצרכם את קציר ארצכם וגו' · · וכרמך לא תעולל לעני ולגר תעזוב

פאתם ותיאר חז"ל הכוון דבריו · הא' כי חבטת זית על פאתה / שהוא חלק
השדה שלא כלתה לקצור / אבל יניח אותו כדי שיקבצו עניים / וזהו עוד
על הלקט / כאמרו ולקט קצירך לא תלקט · שהם השבלים הנופלים בשעת
קציר / שלא ילקטם פעם · וכן ביאר שאפילו שכח עומר גדול / והוא כמות
רב מהשבלים שאמרו ז"ל בפרק קמא דפיאה ובבכורי שיש בו סאתים / שהוא דף נ'
יותר על הפאה והלקט · הנה לא ישוב לקחתו / כי אם גם הוא · יהיה לגר
ליתום ולאלמנה · ולא זכר העניים / לפי שאלה ג"כ · ר"ל גם יתום
ואלמנה על הרוב הם עניים / ודבר הכתוב בהווה · ודין זה בכלם ·
ולפי שלא ירע עינו בפאה והלקט / והעומר אשר יעזוב בשדהו / מלבד
התרומה והמעשרות / אשר יתן מתבואותיו לכן הוצרך לומר / למען
יברכך י"י אלהיך / ר"ל שהקב"ה / הוא מכין מזון לכל בריותיו · וכיון
שהוא האל מכין מזון לעניים כדבר הם · והוא כלי מלאכתו יתב' בהוצאתם
ככה יברכהו הש"י בברכות שוב לנחתו / ולהזכות העניים הנזכרים אותו ·
והביאור השני הוא / אמרו כי תחבוט זיתך · לפי שאם זכר בלבד השדה
והכרם / וכן זכר שה"ה בזית / ובשאר אילנות · והביא אמר וזכרת כי עבד
היית בארץ מצרים · לומר שלא ירע עיניו / למה נתחדשו המצות
האלה בבואם אל ארץ כנען ולא היו להם במצרים / כי היה זה לפי
שבהיותם במצרים עבדים / לא נכנסו בתורה ובמצות / וקבלו עליה'
אחרי היותם פטורין ובני חורין · ולכן נכנסו אל ארץ נושבת / כמו
שאמרו המצות האלה להעיר שבכבר הם בני חורין ואדוני הארץ / לעשות
צדקה וחסד לעניים / והמצות האלה / כלם עניינם אחד / לרחם על
העניים בכל האופנים והדרכים שאפשר :

כי יהיה ריב בין אנשים ונו' עד כי עם אחיו ונו' · אחרי
שהזכיר בחמלה על העניים / הזהיר גם כן
בחמלה באדם הנקלה שלא ילקה יותר מדאי · כדי לרחם עליו · ומצות
הכאת זה בבעלי הריב אל המשפט · כבר נזכרה בפרשת משפטים / שא' עד
האלהים יבא דבר שניהם · אמנם במלקות זכר כאן / וחשבו המפרשים שהיא
מצוה פרטית ואינו כן · כי הנה בפ' קדושי' כא' / ואיש כי ישכב את אשה שכבת
זרע / וכיוצא בה כתוב' לאיש ואשה לא נפדה ונו' בקורת תהי' לא יומתו
ונו' · ופי' חז"ל במלקות פ"ד מתוכרי כפר / שכי' מלק' ברצוע' / שאל לא תהי' גם רש"י
שם היות וכן פרש"י ז"ל ואל' כנ' · הנה אם כן / בא ענין המלקות שמה : : ויקרא י"ט
ד"ע והאמנם לא פרש היאך ילקה האדם מעומד / או מיושב / וכמה מכות ילקה
ולכן באה פרשה זאת לבאר הנה · ואמנם ענין ריב אנשים והגישם אל
המשפט · ר"ל שאין לו ענין אל המלקות הנז' על החייבי לאוין · ואמר
זה דרשו חז"ל בפרק כיצד בודקין בעדים וזוממין / וכן הביאו הרמב"ן ·
ואין זה מחויב · כי כבר אפשר שיהיה הריב ביניהם / על דבר שהוא
חייב עליו מלקות / כגון אם תבעו התובע שבא על כתו · או שהותיר
שיבתבע חייב עליה מלקות · כמו שהיתה טוענת ינם / או גרושתו אחרי
שנתקדשה לאחר / או שהיה שמוכת וכיוצא בו · או שהוא עליה
נכרת · ונתגלגל שנגרר עליה מזיד / בעדים והתראה / שמלקין אותו
בבית דין · ומפני זה נזכר המלקות לענין המריבות · ועל דרך משל
היה המלקות / על המריבות : אם לתובע כשיתבע מה שאינו ראוי ואינו
אמתי · ואם לנתבע זכאים לאמת / או שכבש לשקר / כמו שהיום הוא
מנהג בשטר בכל ארצות שהם אל המנגד · שאשר ירשיעון אלהים · ר"ל
השופטים / גם בדיני ממונות ילקה / כפי דעת השופט הנבון רשעתו וילקה
בפני השופט · לא במקום אחר · ולכן אמר כאן כי יהיה ריב בין אנשים
ונגשו אל המשפט · ר"ל שלא יצאו הנחלקים המריבות בחרב ובחנית : כי
אם על פי המשפט והשופטים שבדיקין אותו / שיהיה בפניהם בדין · וירשיעו
את הרשע כדינו לפי דעתם · ומלבד זה ילקה לפי רוב רשעו · והוא אמרו
עוד · והיה אם בן הכות הרשע והפילו השופט והכהו לפניו / כדי רשעתו
במספר · ר"ל כפי האמת והכוונה / אשר יאמר לפניו · ולא יהיה המלקות
דבר בלתי קצוב / כי אם כדי רשעתו כאשר ידוע ומוגבל / שיהיה השופט
כמה מכות יתנו לו / אם עשרה : או כ' או ל' או מספר אחר / ובלבד
שלא יעבור המספר הארבעים · והוא אמרו ארבעים יכנו / לא יוסיף / כי
הוא גבול התכלית · ואמנם אמר והפילו השופט / לומר שלא ילקה יושב
ולא מושכב ולא עומד ובכנג הקומה · כי אם מוטה כדי שילקה על גבו :
והוא אשר במספר למדנו שימנו המכות כאומן שלא יעבור מניינם
שהמספר מגורה בסבות הגדלות · ואמנם חז"ל במכות אמרו / אם בן גם רש"י
הכות הרשע · פעמים שלוקה / ופעמים שאינו לוקה / ומי הוא הלוקה / דמכות דף כ"ב
לאחר מן העניין / לא תחסום שור בדישו / לאו שלא בתן לאזהרה · והביא בגמ'
בפרק ג' מיתות דף ס"ב שכל לאו שאין בו מעשה / אין לוקין עליו / כמו לא
תלך רכיל · לא תשא שמע שוא / ומן המשביע וחרב וחק' את חבירו
בשם · וכן אין לוקין על לאו · שניתן לאזהרת מיתת בית דין / כמו לא תבעיר
לא תעשה מלאכה בשבת · וכן אין לוקין על לאו שניתן לתשלומין / כמו לא
תגזול לא תגנוב / לפי שאינן בתשלומין · וכן אין לוקין על לאו שבכללות ·
כמו לא תאכלו על הדם · שכולל ענינים הרבה · ואשר לאוין שבתורה
לוקין עליהם · והמלקות הוא הוא ענש גופני · ודנין אותו
בשלשה מומחים / ובעדים · והתראה ומקירה רבה · כמו שהוא בדיני
נפשות · ולמיתת בענין הזה / יתבאר לך אחרי שתדע שיש עברות
שהם חייבים במיתתם הקדושה · שבהם גדול מאד : / לבוזק

לנפש ולגוף ולהזיק שאר בני אדם כלמאד · ואותם עברות ודנוקים / שבגל
שלה חייבה תורתינו הקדושה מיתות בית דין · ויש עברות אחרות / שיהיה
לנפש הפוע' בלבד מדקות / ולא יגיע היזק לשאר אנשי' אלה עונש בכרת
ומיתה בידי שמים · ויש עברות אחרות שהיזק בגוף הזה בלבד / לא בנפשו
ולאומתו · וענשם של זה במלקות / ולכן בזיתה כי אם נבער וקלון / על
אשר לא השתדל בעבודת קונו כראוי · והנה התבאר כפי שדי הקבלה
האמתית שהמלקות בא על דברים שבין אדם למקום · ולכן ראוי שנאמר
כוון בפירוש הכתובים האלה · שהוא' רצה לסדר עניני השופטי' ומשפטי'
ואמר שהיה ישפטו בין האנשים / אשר להם הריב · בין דין לדין · ואמר
עוד שמלאכתם ג"כ יהיה להלקות הראוי · אלא על הלאוין אשר יתחייבו
עליהן מלקות · והוא אמרו והיה אם בן הכות הרשע זהו סוד למעלה /
כי אם להגיד ולבאר איכות השופטים ויכלתם במה יהיה · ואמנם אמרו
ארבעים יכנו לא יוסיף / אינו לחייב שיהיה מספר הארבעים מלקות תמיד
כי פעמים יהיה מעט כדי רשעתו · אבל הכוונה היא / להזהיר שלא יוסיף
במספר הא' כאמרו הסבלות להלקות בני אדם באכזריות גדולה / כאשר
יעשו בעיני השופט לעשות / עד שהרבה פעמים / ימותו אנשים מהמלקות ·
ולכן נזהר התורה הזאת להיות באיסור הראוי בם תגמור הרבוי ולא יתנכנו
בו בני האדם · ועל שאמרו ז"ל בפרק אלו הן הלוקין שאם ירצה השופט / דף ד"ג
שהלוקה חלוש ולא יוכל לסבול כל המ' מכות / או שהוא מוכה דרך משל
שלא ילקה יותר · ועוד אמר שאם נתקלקל הלוקה בצואה או במי רגלים
יפטר שהתורה אמרה ונקלה אחיך לעיניך · ונתקלקל פטור הוא / אע"פ
שלא התחיל להלקותו · והרמב"ן ז"ל כתב / שהיה מספר הארבעים
כפי החדוש לפי שעבר על התורה שנתנה במ' יום / ונגרם חייתה לעצמו ·
שעבר לכל יום שילקה מ' מכות / ויגנל תעצם · · ולפי שהכוונה הזאת
דקדוקה לבלתי הוסיף על הארבעים / וכתן רשות לשופט לפחות מהם מה
שירצה / לא להוסיף בהם · לכן בא בקבלתם ז"ל / שהמלקות יהיה ל"ט
מכות / ושעם"פ יזכר הארבעים · והטעם בזה הוא כדי שלא ישגו / ולא
יעבור ממספר הא' · והנה אמר בסוף הדברים פן יוסיף להכותו על אלה
מכה רבה / ונקלה אחיך לעיניך · וכבר נפל על זה ספק / שאם כבר קבל
מ' מכות / למה תהיה מכה רבה · אם יכהו אחת / או שתים / ואיך יהיה
הקלון דבק עם השופט / ולא עם הארבעים : אבל הכוונה בזה כלו הוא /
שהזיק הנכבד בלי עון ובלי פשע כשיתנו לו אפילו מכה אחת בלבד בבית
דין תהיה לו / מכה רבה וחרפה עצומה · וכן היות הנקלה / אחרי
שקבל עליו את הדין בד' מכות / נשאר נקי מכל עון ואשמה ונקי מבלי
פשע · לפי שכבר יצא ממנו עונותיו עם הענש / שקבל כאותם הא'
מכות · ולכן אחרי היותו נקי בהם / אם יוסיף להכותו יהיה לו מכה רבה
וקלון גדול / כאלו בלקה אדם נקי ובבר מבלי בשע / ולז' כיונו חז"ל באמר'
כיון שנקלה הרי הוא כאחיך · לפי שמלקות הארבעים קבל עונו / ונשאר
נקי / כאלו לא חטא והרי הוא אחיך · ואחר כזה הבנתי ח"ס :

ואחרי שהזהיר על חמלת הפושע במלקותו / הזהיר גם כן על חמלת
הב"ח באמרו לא תחסום שור בדישו · ורצה לומר שלא יחסו'
פי השור / שלא יאכל וה"ה לשאר הבהמות במלאכתן / ומזה אין עושין בקרקע
בין בתלוש / בין במחובר · ונזכרה התורה שור / לפי שדבר הכתוב בהווה /
ומצוה הזאת מהבעלי חיים מעוברים / כבר נרמזה בפרשת משפטים / בפ'
השמטה שאמר שם ואכלו אביוני עמך / ויתרם תאכל חית השדה · ואמר
כאן שלא בלבד בזמן השמטה · אבל גם בכל השנה יהנו הב"ח / מתבואות
בשיעשו במלאכה · והוא אמרו בדישו :

כי ישבו אחים יחדיו ונו' עד כי ינצו אנשים / לפי שזכר מצות
החמלה ועניניה / זכר אחריה מצות היבום ·
שגם כיא חמלה על המת / ועל אשתו / כמו שיתבאר · והנה ראיתי להרחיב
המאמר בזאת הנזכרת · כאשר לדעת / אם היא מחודשת או נזכרה כבר
בקבלה או בביאור · ובמה נביאור מאמרו / ופרשיה כפי הדין · ובליש' בדרושי'
כנוס לי' כח / ולומר שמצות המצוה הזאת / כבר כזה בבעור יהודה ואמר כמ'
וישב יעקב / ושם בלמד ענין היבום / ובגרושי' רבה אמרו ז"ל שיהודה התחיל פרשה כ"ה
במצות היבום · ותם בצורה המצוה הזאת / בפ' קדושים שאמר שם ואיש אשר
יקח את אשת אחיו נדה היא / ערות אחיו גלה ונו' · וכתב הרב"ע ז"ל /
שהנ' לא אמר בכל העריות וכר נדה / כי אם בזאת לבד / כמו שהזא'
הנדה אסורה בנדותה / והנה תבא זמן אחר שתהיה מותרת / כבר
אשת האח תזכר בהיות עמו בחייו והב' יבא / עת שתהי' מותרת לו היבם / והוא
אחרי מות בעלה / וכן אין לו / הנה אם כן מצות היבום נזכרה במה שעבר
ובאר מה הכינו עליו המאוס שאין בה דברים · הא' שלא תמצא כי אם
באחים ולא באב / ולא בבן / ולא בקרוב אחר בעולם / שנאמר כי ישבו אחים
יחדיו / ולזה אמר יחדיו / שהיו בני איש אחד ויושבים מוחדים בחלבם אחים
אחים מן האב / לא מן האם / בלבד יען כי אם אחים וגדרים לא יאמר
בעצם / כי אם על האחים אשר מצאת האב / ובאר עוד שצריך שיהיו
שניהם בחיים / שאמר אחים יחדו / אבל הבא המולד אחרי מות אחיו לא
לא יתחייב בו זה הדין / כי זה בלתי ראוי / שהיבמה תקוה אל הנער היולד /
ובמאמר כשתי שלא אתי כלותיה / לכן תשבנה / עד אשר יגדלו /
ובאר עוד שאם היה לאם בן / או בת מאשה אחרת / · ולא יתגאו זה הדין
בה / שנאמר ובן אין לו / כי כבר לא ימחה שמו מישראל / ובאר

עוד שהדין הזה יהיה כלומר, כמו בלא בעולת בעל, שנאמר לא תהיה אשת המת. ובעבור החזרים' תקרא אשה, שנא' על דבר אשר ענה את אשת רעהו. ויאמר עוד שאם היה היבם בריא ובלתי ראוי להוליד לא יכנס בו זה הדין, שנ' יבמה יבא עליה ולקחה לו לאשה. לרמוז שאין עושה ראוי לבא עליה, ולהוליד הוא חייב ליבם. ויאמר עוד שאם היה הא' עקר, או איילונית, או בלתי ראויה להוליד, כאותו' גד מן הגדרי, לא יתחייב ביבום, כי תכלית הענין היה הוא להוליד. שנא' הבכור אשר תלד. ויאמר עוד שהבנות והכבירה, תה' ליבם. או לאחין. ותהי' ליבם, לא ביאה, שנ' והיה אם לא יחפוץ האיש. ויאמר עוד, שהמיתה תלך אל היבם, ולא היבם אליה, שנ' ועלתה יבמתו. ויאמר ג"כ ענין החליצה ותוספה. ונלה ע"כ שלא תהיה מחלכת דם נפיה, כי אם רוק נראה, שנא' וירקה בפניו. ויאמר עוד, שאם היה היבם כותו, או אם אין לו רגל, לא יכנס בו זה הדין. שכאשר יחלצה נעלו מעל רגלו. וכל הדינים נחכוה הזאת במסכת יבמות והביאם הרמב"ם בספר נשים בהלכות יבום: דבר' כה

האמנם למה בא היבום באח בלבד, ולא בזר, כמו ביהודה ותמר. הנה אם היה היבום ביהודה וכמו הברית חלה בזכרהם, שעשה אותה תמה, כאשר גזה אותו אלדים. היה בלי ספק כמוי, ומחוייב בללך בדרכיו. אבל יהודה עשה, וכבר ענין היבום מעצמו, לדעתו כודו ועניינו. וכמו שיבא אחרי זה. ואף שהוא בדר שהקרוב קרוב מהקרובים יהיה חייבם, לא בעבור זה נתחייב לעשות כן. כי אם כפי מה שגזרה חכמ' האלהים בלבד באחים, כל שכן שיהודה ג"כ לא עשה ביבום, כי אם לאו. שנאמר בא אל אשת אחיך ויבם אותה, והקם זרע לאחיך, ואם הוא שכב עם כלתו, וידוע הוא שלא היה כרצונו, ולא בכונת יבום. כי אם קדשה חשב שהיא. והיא עשת' מה שעשת' כמוכה רצויה, אבל מעשיה לא היו רצוי'. כמו שכתב הרמב"ן. הנה א"כ אין לנו לקחת ראיה ביבום מיהוד' עם כלתו. כיון שזה שעשה', היה כשגגה היוצאת מלפני השליט. והיה גם הוא באחים בלבד היה היבום, לא זולת זה. וזה אמרו, ולא יסף עוד לדעתה. ואם היה עניינו עושה ענין יבום שלם כפי מנהגו ודעתו, למה נפרד ממנה. אלא שראה שהיה מעשה טעות. כי היבום לאחים בלבד היה, לא זולת זה. ואמר שיהיה כן, לפי שיותר נמצא הוא שהאחים יהיו שוים בעניניהם, באופן שכאשר ימות אחד מהם יוכל השני לישא את אשתו, והיא תתרצה בו להיותו הגון כל כך כמו המת, ותהיה זו נמצא כאב, כי האב כיותו בנו על הרוב, יהיה זקן מלא ימים ושבע רוגז. וכמעט מלה לו על בנו, ואין יוכל לישא את אשתו ולהוליד ממנה. גם כי האחים יותר דומים זה לזה, משיהיה אחד מהם לאביו, מפני היות יוצאים מאת האם אחד. ולכן אמרו הרפואים. יותר דומים האחים המשמכי' זה לזה, ממה שהם דומים, למען שהאשה תבוא ... והנה האב נמר להוציא ענפיו ונמר פריו בבנים אשר הוליד. ולא היה לו לבאיש ענף אחד שני פצחים, וכמו שיתבאר זה, בטעם היבום ועניינו. הנה התבאר שאין לנו כמן ממעשה יהודה, והותר הספק התשע' עשר:

ואמנם ענין בועז ורות המואביה, כבר אמנו אנשים שהיה יבום, ושחליפת הנעל אשר היתה שמה, היא החליצה שצות' התורה עליה. ועד שזה למדו, שהבן הבכור אשר תלד היבמ' לא יקרא בשם המת, כמו שהבן אשר ילדה רות המואביה לבעז לא נקרא מחלון. כי אם עובד. אבל זה בלתי דעת נכבדת ומוטעת היא. כי מחלון כמו שזכרתי בספקו' לא היה אחיו של בעז, שיתחייב ליבם את אשתו. ועם היות שאמר בעז לזקנים, אשר נשאר חלקת השדה אשר לאחינו לאלימלך, מכרה נעמי, השבה משדי מואב. לא קראו זה, כי אם להיותו משפחתו, לא שהיה אחיו ממש, והכתוב אמר בפירוש, ולנעמי מודע לאישה, איש גבור חיל ממשפחת אלימלך, ושמו בועז. והיא גם היא אמרה, קרוב לנו הוא מגואלנו הוא, לא שיהיה אח לאלימלך. וכל שכן למחלון. וגם שיהיה אל אלימלך כמו שהיה אומר, לא היה לו ליבם את רות, אשת מחלון בן אלימלך, וגם שליפת הנעל, איננה החליצה שזכרה תורה. כי הנה רות לא באה לפני הזקנים שתעשה לחלוץ הנעל מרגל הגואל, או היבם והחיוב היה חוזל אליה לאמר לא אבה יבמי, ולרוק לפניו ולומר ככה יעשה' לאיש וגו' והמעשים האלה לא נזכרו כלל בענין בעז. גם היה כמו שקבל' האמתי' בהיות שני אחים למת, אם הבכור מהם, לא רצה ליבם, הקטן לא יוכל ליבם. ולכן אם הגואל שזכר, בעז היה גואל יותר קרוב, כפי הדין לא היה יוכל בעז ליבם, שלא היה קרוב כל כך, וכל זה מורה שזה לא היה ענין בעז יבום כמום כדי. אבל מפני שהתורה נותנת בגאלו, שכאשר ימכור איש שדה אחוזתו, ובא גואלו הקרוב אליו וגאל. לכן נמצא כחלקת השדה, אשר לאלימלך גואלים טובו שהגואל הקרוב הראשון. וזה' עליכם לקנו', הנחל' היא ולגאל. והנה אמר בעז לגואל הקרוב חלקת את השד' אשר לאחינו לאלימלך, מכרה נעמי השבה משדה מואב. ואני אמרתי, אגלה את אזנך לאמר, קנה וגו'. והמתבאר כי להיות הגאולה והדברים כלם בענין הנחלה הטיב הגואל מיד ברשותה, אבל בעז, כי הי' רוצ' לגאול את השד' ולקנותו ובאשר רצה כמו תשוכתו, אמר אליו עוד ביום קנותך השדה, מיד נעמי, ומיד רות המואביה, אשת המת קנית, להקים שם המת על נחלתו. רוצה לומר כאשר תקנה השדה, כאשר גם שתקנה עמו אשת המת, לפי שהוא גם כן זוכרת הנחלה, ויש לה גם כן חלק בה, ולא תמשוך אותה, כי אם אל מי שתרצה לשאת. כי שני הדברים יתחברו, השדה והאשה. ולכן כדרך האנשי' שיכר בעז, ובר רות המואביה במכירת השדה, שהיא בלי דבר ברשותה, כי לא אמר, אלא מכרה נעמי בלבד, ולזה הגואל אמר לומר לא אוכל לגאול לי, פן אשחית את נחלתי. ר"ל כיון שהשדה לא יגאל בלקוחי האשה, איני יכול בגלל היות כן אשחית את נחלתי, שהיא היתה אשתו הראשונ' שהי' לו, או שאמרו פן אשחית את נחלתי, כי לא יוכל לעבוד אותו עד, אם לא תשאר שמתה נחלתו הראשונה שהיתה לו, והי' הענין שלא ירצה לקחת את האש', ותלה הענין בשדה, ולזה אמר בעז שבגואל יגאל השדה, ויקח את האשה, והוא אמר להקים שם המת על נחלתו, ולא יכרת שם אחיו, ומשער מקומו. עדים אתם היום. אם כמו שכתב רש"י שם שכאשר תבא רות אל השדה, יאמרו זו היא אשת מחלון, ואם לפי שתתקיים עם האשה והשדה שם המת. וכמו שיתבאר אחרי זה בענין היבום, ואמרם אחרו, וזאת לפנים בישראל על הגאלה והתמורה, שלף איש נעלו, ונתן לרעהו, וזאת התעודה בישראל. איננו ענין החליצה, אבל הוא הדין שהיו קדמונים על דבר הקנין והחליפין לקיים כל דבר בדבר, שלא יוכל לשוב ממנו עוד. היה שולף הנעל ונותן אותו לחקנה, וכאלו המקנה המוכר יקנה הנעל ההוא, ובהקנותו יקנה הדבר ההוא, המקנין והחליפין, וכל זמן שהיה אל המקנה כו, וזה היה עדות על קיום הקנין, והחליפין. וכל ש"כ פלוני אלמוני, שלף את נעלו ונתנו לבעז, בתתו אליו זכותו, שהיה לו בגאלה הזאת, ובעז לקחו, ובו קנה מה שקנה. ולזה אמר לזקנים, עדים אתם היום, כי קניתי וגו'. והזקנים וכל העם אשר בשער, הזכירו יתן יי' את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה, אשר בנו שתיהן את בית ישראל, ועשה חיל באפרת וקרא שם, בבית לחם, ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה. ר"ל לבעז אל תחשוב שיש דופי ופריצות במה שעשתה האשה הזאת הבאה אל ביתך, ותשכב מרגלותיך, ותבקש ותכסה כנפיה ופרשת כנפיך על אמתך כי גואל אתה. כי פריצות גדולות מאלה, אם ראוי שיקראו כן, עשו רחל ולאה ותמר. אם רחל, באמרה ליעקב הבה לי בני' ואם אין מתה אנכי. ואם לאה באמרה אלי תבא, כי שכר שכרתיך וגו'. כי הנה שתיהן כזה, יצאו מדרכי הצניעות להקי' זרע מהצדיק. וכ"ש תמר שילדה ליהודה פרץ, כדרך זונה מכ... עד שחשבה לזונה. ועם כל זה להיות כונתן רצוי היו מעשיהן לשם שמי'. צדקתן עומדת לעד, ובנו שתיהן את בית ישראל. וכן תהי' האשה הזאת, עם היותה מואביה הבאה אל ביתך לגאול שתקנה לאשה. אבל יהי רצון מלפני השם ית', שלא יקרא לך כאשר קרה ליעקב, עם כמו שיצא מארץ הרים, ללכת אל ארץ כנען ומתה לא תעשה כן, אבל עשה חיל באפרתה, וקרא שם בבית לחם, ולא תמות מכאן. הנה התבאר ענין הגאולה, שבאמרה נגבו שאינה ענין יבום. וכן כתב גם רש"י, על הגאולה והתמורה, זו היא חליפין שלף איש נעלו, זהו קנין. כמו שקונין בסודר, בקנים כצל והראב"ע ג"כ כתב בפירוש מגלה, שבעז שלף הנעל, ונתנו לפלוני אלמוני, והטעם שנתן לו הנעל, חליפין תחת זכותו, שהיה לו לגאול, והוא קבל הנעל. ונתן לו זכותו בחליפין. ואשר כתבתי אני הוא היותר נכון. וכתב עוד שטעם הנעל בעבור שהוא נמצא תמיד. ולא יתכן להביא המלבוש והחליפין והמכספים, שלא ישאר ערום. ויאמר שתדע שחליפה בנעל, כמו החליצה. אבל בלשוננו הקדוש, באו בענין הנעל, שלשה לשונות. האחת הוא של כמו של נעלך מעל רגלך השני הו', שלף כמו שלף איש נעלו, והג' הוא חליצ' כמו וחלצה נעלו ואחר בקצת. האחת שלשתם מתחלפים בהנעשותיהם, לפי שבארץ מצרים, גם בכל ארץ ישמעאל, נותנו האנשים לבשת כנעלים' מנעל עור קשה', כמו שכתב החכם אבן כספי, בספר הסוד אשר לו, והנעלי' ההם, אינם קשורים בדבר, ולכן כאשר ירצו לצאת מהנעל יצעקו הרגל וישול הנעל מאליו. ועל כיוצ' בזה אמר לשון של שהוא' מגזרת של תשולו. שהוא ענין ערוה מעצמו. ויש מנעלים אחרים, אינם כל כך קשים ורכים, אבל הם יותר דבקים ברגלים והרגלים שוכר המנעל ההוא בידים ולא יפול מעצמו. ועל זה כ' אמרו לשון שליפה, שלף איש נעלו, שישלפהו בידיו כענין שליפת החרב, שמוצא ביד האדם. אבל אם היה המנעל יותר רך ודק קשור ויותר כדבק ברגל, והוא במרוצות וכמו שלפנו כרך שיתכרו הקשרים, ויוסר המנעל בידים, זה יקרא חליצה, מטעם וחלצו את הזנבים ובן היה נעל היבם ברצועות וקשורים, שתירים הקשה בידים. והוא כלו מה שיורה, כי לא היה ענין בעז חליצה, כי אם שליפה, ולא יבום כי אם גאלה, כמו שיורוהו הכתובים. והותר בזה הספק הכ"ב:

ר"ת ד'

רות ד' ז'

ואמנם טעם היבום וסודו, כפי מה שקבלנו לראשונים קדמונינו המקובלים מפי משה רבינו עליו השלום, ועיקרם הרבים פיתגור' והיא הדעת הקודם המקובל אצלם, שהנשמות בני ישראל יעתקו, או תתגלגל מגוף אל גוף. וכתב הרמב"ן בפירושו לוידע אונן, כי לא לו יהיה הזרע, שהענין הוא, סוד מסודות התורה בתולדות האדם. ושהיו החכמים הראשונים קודם התורה, ידעו' שהיה תועלת גדולה ביבום האח. והוא הראוי להיות קודם בו, ואחריו הקרוב במשפחה. והתורה הכזירה באח בלבד, בהיות הרגל הדבר ותועלתו בו, ולא בשאר הקרובים וכו'. ובונת הרב, שנפש המתגלגלת לא תקבל בגוף אחר שידמה, והשנה הקרוב בו הוא, להיות כמו אחי ישראל בגוף אל האחן כמהו. ולבית האף, היותר דומה לגוף

היות

המית ויחמיו הוא הבעל היולד מאשתו / שהיא עצם מעצמיו / ובשר מבשרו / ומאחר שיבאו שניהם מזה אחד · ולכן צוה השם יתעלה / שלא תהיה אשת המת חוצה / לאיש זר · אבל יבמה יבא עליה / והוא אחי המת / ולא יהי' אז הילד הנולד בלבד גוף הזה · כי אם ג"כ בצלמו ובדמותו / והוא גם הוא יקים בן אחיו המת בנפשו / ואחי אביו נבנה · ולהיות הקרבה הזו / יותר בין האחים שוה / ממה שתהיה בין האב והבן / זה אל הקרובים · לזה כזה המנו' באדם בלבד · ולכן היה תיקון אבור כזה · לפי שיתחייב שיהי' הבן הראשון המת · והבן אשר יוליד מהיבמה שניהם כנפש אחד / ואיך יולידם סב אחד · כי יהיה א' כמוליד בן אחר מעצמו / שני פעמים והוא גם · ולהיות זה טעם היבום וסודו / כאומרו שמה תורה / וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע · כי ידע בודאי ענין הגלגול / ושכן הילוד שיהו וכמו · ר"ל בנו כי אם אחיו / שהגוף היוצא מחלציו / לא יקנה נפש חדשה שתגלם בו / אבל הוא יהיה כלי להגלות נפש אחיו · ולכן חרה אפו / ועשה ארצה / לא ישקוט שבהריונו הרבה יהיה לו שרש מהם / אבל אחר מושב שלא שיוליד מה שיוליד להגלות המת / ולא להגלות הנולד / למען לא יקנה נפש חדש' וכוח חדש בקרבו · זהו מה שאמרו בכוונת הרב / וכולו מסכים אל דברו · ולהיו' הדברים הוא עמוק עמוק מי ימצאנו / מי שיסבר מבלי שאזכיר בו ראשי דברים להבנת ענין המצוה הזאת · והיה כפי מה שאמר / כשמוגה אנו אל תכלית הגלגול וכרכו :

ואומר שגלגול נפש הישראלי אצל המקובלים / הוא נמסר הגל על ברוריו · וכי אמר שלשה מהכחות / כי מות ימות / ובחיים בגברים שרבה / אשר לא יאספו / ולא ימות שלדים נפש / ויחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח · והוא כי אם נפש אחת תחטא שאמר הדוקי בשפיכות דמים / או ספות הזוג הדמיי בגוף · או הלבני בעצלה תפיל תרדמה · או הבחורי' בזנות ובכלה וכיוצא / ויתר החדות והתנוכות הנמשכות אחרי המינים · רצה הקב"ה להגלות את ישראל / לבלתי ידח ממנו נדח / שתתגלגל ותשוב הנפש ההיא אחר הפרדה מגופה הראשון בגוף אחר / אולי ישכר בעיני האלדים מעשיו ותוכח ולא תזכר הנפש ההיא · ואם לא היה כן / היה התכלית נחל לבני האדם מחברם האחד / אלא יכול הכסף למה לא נברא מקודם בגוף הוא לבנה . הזאת אמר בקי נבריס / שלא לבת זונו / שלא יחיד עבור אשר בוז / למרוד בו ויבא לנפש אחרת אחר כשוב ושב / הלא אמרו פנים יש כדבר המלה וחם · שלא שלמות אותם / כי הגלגולים בזמנים מתחלפים לא זה מג' תכליות :

הראשון להגלים יתר את הנפש השלימה / ולהוסיף על שלימותה / יען היה העולם הזה / עולם העבודה · והעולם הבא / עולם הגמול · ואמר בחכמה / יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם (פרקי אבות סוף)

הזה / מכל חיי העולם הבא · ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל (פרק ד)

חיי העולם הזה · ולהיות השלמות בעבודה / יתוסף כמה שיתוסף תמיד / לכן סיבו מהשכל שכליה הישראלי במותו בקשר שני' תבא נשמתו בגוף אחר / להוסיף בשלמותו עבודה / כדי שתוסיף בשלמות האמתי הנפש ·

והשני שפעמים תתגלגל הנפש החוטאת / לא להוסיף השלמות כי אם בעבור שלא זכתה אל שלימות כלל / מחברה האחר / ולכן תהיה בגוף אחר / אולי ישוב מדרכו הרעה / וישוב אל אלהיו וירחמהו :

והתכלית השלישי בגלגול יהיה / פעמים לא להוסיף שלמות לנפש או להשלים מחדש / כי אם להעניש הנפש החוטאת על עונותיה / כשיהיו רעים וחטאים לה' מאד · הנה אז כדי שלא תקבל עונשה בגלגל הגהנם / שיהי' עונש גדול מגבולו · יביא' הקב"ה בגוף אחר / כדי לקבל עונשה בעולם הזה · וזה דעת האומרי' שתתגלגל הנפש מן האדם הרשע בגוף הכלב / ואחר בבעלי חיים · הבלתי מדברים המוכנים לקבל בשר

נעמל כל כך / ועל זה אמר דוד / מיד כלב יחידתי / ואולי לזה כוונה אבגיל (תהלים כ"ב)

בזכרה ואת נפש אויבך יקלענה / בתוך כף הקלע :

ואמנם כמה פעמים תתגלגל הנפש / ותחול בגופי' מתחלפי' ובלים מקבלים שונים · אמר שכתבו כדברי אליהו / שאמר הן כל אלה יפעל / אל פעמים שלש עם גבר · כי שתי פעמים / שוב שלשה יקרא זה / ולא עוד · ויספר עוד שכוון בפעמים אלה / עם גבר על שלשה התכליות שזכרנו בגלגול כמו שזכרתי · ועצמו הכליות התוריות שנאמרו המקובלים בכתובים על זה / ותאמרי רז"ל מורים עליו ודברי הזהר · ר' מנחם בן יאיר עניו הספר וזה מוסיף עוד להאריך בראיות · והנה מעט כבר יהוד' ותמר יבמיו · ופרשת היתור' ביבום הזה · והפרכה בלי ספק / וגם קדמוני הפילוסופים / כן היה דעתם / תגלה זה מדברי בקר' אצו האלהי / שאמר בשעת מיתתו / כמו שכתב בשמו אפלטון / בספר בחיו' הנפש / אשר עשה הנקרא פאידון מהדברים שדבר סקר' אצו לתלמידיו / בהגורה עליו גזרה ב"ד להמיתו כאשר כ"ש ופית' אגורס / נ"כ וכל הקדמוני' זה היה דעתם / אולי קבלוה מהדורות הראשוני' . ומזמן הנביאים · ואמנם ארסטו' ומפרשי ספריו / קבלו מאד בדעת הזה · וזה שגלגול הנפשות הוא דבר נמנע ממציאותו / וגם נתנו דרכים להבאישו ויצאו על זה טענות :

ראשונה שהנפש תתחדש בחדוש החומר / ואם היה שתלבש בנפש המתחדש' תחול בחומר ההוא נפש אחר מתגלגלת יהיה א"כ לחומר ב' נפשות / וזה בטל · כי לחומר א' לא תהי' כי אם צורה אחת :

והטענה השנית · שהצורות לא יפשטו / כי אם בחמרים מיוחדים המוכנים אליהם / ואם הנפש הזאת תתגלגל ותחול בחומר שני · יתחייב / שיהי' בחומר הראשון והשני' הכנה שוה / כי כיון שהנפש תחול בשניה' יתחייב שיהיו שוי' בהכנה · וזה בטל · כי שני מינים שונים / אי אפשר שימצאו כי אם בהכנות מתחלפים :

והטענה הג' היא · שאם הנפש תתגלגל בגוף שני יהי' בחבורה עמה הגוף הראשון ולא היה הנפש הזאת בשניהם אחת והגוף והמות · א"כ אין כאן גלגול · אבל הוא אחד כראשון בעצמו :

והטענה הרביעית · כי הענין לא ימלט מחלוקה · אם שהאחר / שהנפש המתגלגלת תחול בחומר יותר טוב ושוה ומשולם מהראשון · או שיהיה יותר פחות / ורע ממנו · או שיהיה שוה עליו · ואם הי' יותר טוב מהראשון · א"כ יתחייב בה' / החומר הזה ההוא אליו נפש כלתו שלמה / כמו שהיה הוא מוכן לקבלה ויהיה מגיע טוב מכעליו · תלוי' לא מגיע · ואם היה החומר ההוא יותר מגונה ופחות מהראשון יתחייב · שתקבל הנפש עול ותמס בגלגל אותה בגוף גרוע / ויותר חסר והמוכר מהברך אליה / ואם היה החומר השני שוה לראשון · לא תהיה א"כ לנפש המתגלגלת שום תועלת בגלגול / והיה גלגולה שוא בטל :

והטענה הה' / כי אם היתה הנפש המתגלגלת מתחייב שהנפש היוצאה בהתחולה בגוף השני / יהיה הגבר היולד עמה מוכן חכם בשעת מבלי לימוד / ותזכור הדברים אשר ידעה והשיגה בימים הראשונים · ואף ההפך מה שאמרו' לזה / אם לא שיהיו המושכלו' שקנה לו כגדרות מתנו / בכלל כן הם ישאו דבר בלתי ראוי :

והטענה החמישית היא שהאמונה אצלנו שבזמן תחיית המתי' תשובנה הנפשות אל תוך הגופים / אשר עמדו בהם ויעמדו לדין בגוף ובנפש יחד · ואם היתה הנפש מתגלגלת מגוף אל גוף / לא ידענו בזמן התחייה לאיזה גוף מהגופים תתחבר · אם עם הגוף הראשון · או עם הגוף השני · או עם השלישי · והנה כלם שוים בענין התחייה והדין · ואי אפשר שתתחבר בכלם · כי צורה אחת / לא תעמוד בגופים מתחלפים / בזמן אחד · אלה הם טענותיהם :

וידעתי בני ידעתי / שלא כי' גזרות מקום הזה לפי הכתוב' להמציא העיון בכלום הוא · והנה אמות הגדר הזה הברורי / כי ידיעת טעם סוד היבום כאמת · ואם זה הטעם נמנע בעצמו כדברי הפילוסופים והמתחכמים אחריה' · איך נייחסהו לחכמת האלהים / ותורה שכלה אמת · לכן אצטרך בהכרח / להשיב על הטענות האלה · ולהורות לפניך שלא יתנו סותרו ובידעת הגלגול / הוא אפשרי בעצמו · ומחייב אמותו מפי קבלת הנביאים / והחכמים הקדושים · שהיא התורה וקבלתה באמת :

ואומר שהמפרשי בספרי אריסט' והנמשכי' אחריו כבר / נחלקו בנפשות השכליות האנושי · והיה דעת אלכסנדר / שהשכל ההיולאני הוא כח א' / שהוא בעצמו אינו דבר זולת ההכנה / ושתמצא בגוף · כלא תתחבר בכללה אל שלם נעלה · ויתחבר שום פנב / שהשכל ההיולאני / הוא שכל בלתי הוה ולא נפסד · ויחול באדם בשעת הויתו · וכן דעת הרבים שהי' הדעת / ואמר שאת ההכנה / הוא השכל הפועל בעצמו / אלא שנתקו בנו את ההכנה · ויהיה לנו כח / על שיושכלו המושכלות אשר כבר לא תבדל עצמותו · וכבשו קהל ישראל / לא נקבל שום אחד מהדעות כלל מפאת הכתובים אשר יתחייבו אל כל אחד ואחד מהם · אשר אינם מודים שיאות בחברם במקום הזה / ודי כשנקבל שדעת המורים בהיות השכל האנושי הוא / שאין עצם רוחני מוכן להשכיל / ובלתי מושכל בפועל מעצמו / והוא מתחלף כפי שיגיע / וזה יתבאר זה / הנה תתב' הספקות אשר הביאו כטענותיהם אינם מורה שיוקנה :

כי הנה הספק הראשון · היה עצום וקשה התרתו · אילו היתה הנפש הכנה בלבד / כדעת אלכסנדר · אבל בהיותה עצם רוחני כדעת האדם ונדבק בו / כדבר הפועל עם הפעולה / אשר כבר ימצא בלא זה כבדל מהכה ודמה צדיק · אינו מתכוון שהנפש היולד בהיותו מוכן אליו / יחול בו השכל האנושי / שאשר היה לשלוחים · ואשר נתקשר בגוף אחר / ולא יתחייב שיהיו שתי צורות לגוף ההוא ההוה המתחדשת והמתגלגלת · כי הנה לא יחול בו כי אם בלבד הנפש ההיא המתגלגלת · ואין הפרש בענין ההוא / שיהיה הגוף ההוא חדש / או יהיה מתגלגל / כי תמיד תהיה הנפש ההיא אשר תחול שמה צורה אחת / והכל על כוי / במהות ההוא :

וגם תשובת הטענה השנית / מבוארת ממה שזכרתי / שאין השכל האנושי הכנה בלבד / תתיחס כמזג המתהוה / לא יהיה בלתי אשר בהיות דומה אליו כדור מוכנים · לפי שהאמונה הזו לקבל הצורה האנושית יש לו רוחב והגבלה / ואף שכל האנשים לא ישוו במזגיהם · הנה לא ימנע מפני זה / היותם כלם בצורת אדם ועצמותו וגדרו · וכן כאשר אמרנו / שהמתהוה הזה עם היותו בלתי שוה עם ההוות האחר שמת הנה כבר יהיו המזגים ההם דומים נגד זה / עד שכל אחד מהם יוכל בו המנם הרתכי / אשר הוא שכל האדם וצורתו · כי הנה חלוף המזגים / יעשה חלוף במדות / אבל לא יעשה חלוף בצורה בהיותם כצורתו כדוב' הגלות / לצורה האנושית :

ובתשובת הטענה השלישית · אומר שהנולד בנפש המתגלגלת / יאמר עליו שהוא היות מפאת חומרו וגופו / שאין שום הבדל / ומה שזה בשמה ·

ושם ע

המעלות הנלוות / עם היות הנפש אחת / ולא שלש מתחלפים ׃ וכבר
התבאר בזכותו / ובדברים פעמים יתייחדו בעורותיהם ויתחלפו בחוריהם
בחקירתם ׃ ולצעים יהיה נבחן ׃

ובהיות שענינה הם׳ שאמר / שכמו הדברים המתגלגלת פעמים /
שיחול ביותר יותר טוב ושלם מהראשון / כדי שיוסיף שלמו׳
על שלמותה ׃ או שתזכה ותשלם מחלאתה / אשר קשמה עם הגוף הראשון
ושצירים יחול לגוף / יותר חכם ומכור / כאשר יהיה נגלגלת / כדי שתשגם
באותו גוף / ואין זה תלונה מפלאת אחר / לפי שאם אינו כנגזה דבר /
שבל הוא כלי ומזמני / להשלים את הנפש / ולכן תיבא מחסרו׳ אליו / כאשר
יהיה טוב ושלם יותר מהראשון / ולא תעלם כשיהיו יותר פחות ואשר תחסר׳

ואמנם יותר השעלת הם׳ / והוא כמו מה שאומר שעם היות שהשכל
האנושי לא יפעל בכלים חמורים / והוא יתרוקן מימי טוקה
אשר זה שהוא בירה / היותו בלתי נקשר עם הגוף / ולא ממשכל ממנו /
כיון שהתגלת נפש׳ הנפש / הנה אין המלא שבכלות הגוף ונזרו מחם ביעתו׳
על ההשכלה / והכחולי ושכר המוח יוסע השכל / ושניעו הריחות / ושהליס
אחרם / שבינגר בחוסו מות ושעש כשרי חמוס / או שפות נוסף חולת פוא
אשר נכר עליו תבשל פחוו תבונתו ותגלם תכמתו על כלי הכיר בין טוב
לרע / ופלקותיו לא תוכרנה / ויאמר לאביו ולאמו לא ראיתיו / ואת אחיו
לא הכיר / ואת בניו לא ידע / ואם יקרה זה כאשר בחיי היותו / אף כי אחרי
מותו / כי עם היותו חכם ונבון / אחרי הצרר אכלו מאותו גוף / וכותו בגוף
אשר ואת מתחלף / לא תוכל הנפש להבחינם בחושים / והנה הנכרי
ששעה מההשכלה והחושים והכלים והפיות הגשמיות / אלא נפו לאסת
באלה / ולא ידעו / ולא ימיטו / ולכן תמשוך הנפש המתגלגלת בגופה ביה
להתחנך מחדש / והיה כנער קטן / על התחילו הכלים והפיות סחם /
להתחנות השכל / ולו ידע מאומה דבר / ואין ספק / שאיות מן הבריות
הגבירות / שנער קטן ידע ויכיר מדיס אשר גדול ממנו / ויתכלם בשכל
עיוני / ותשעי כחיותו בן עשרים שנה מזיס אחד בן ששים שנה / היו היות
כנער יהיה נפש מתגלגלת / שבעבור זה לפעם חכמים / תבא לגנות
ההשכלה / שלא תגיע אליו הנפש בהתחות הראשון / שאררה פעמים /
ולכן אמר בקל"ש בילדי / בשעת מיתתו / כמו שספר ממנו שם לשון /
פריע הידיעות המושגות לאדם / לא ימצו עליהם עדיו / כי אם בתודכרו׳
וזכרון ידיעות / שכבר ידעו מנבואת הזן / שהיותן פעמים הרגושים /
וחוסיף זה שעשו ורליות בודקות / כמו שתרלה שם / ולזכה בהתר הבפען
הראשון / שתנתי שני חלשר אחר דכיפל ורבים מישבי אדות עשר יקונו /
שיקינו הרבה תשיתים / ולא כלם / שכלו׳ שאמין שבעת החתיה תגבר יכה
הנפשות בגופים הראשונים / אשר ישבו נכם / כי הדין הוא נעשם לנפש
עם הגוף הראשון / לגמול אותם כפי מעשיהם / אם שכר / ואם מענש /
ויהיו אלו לחיי עולם / ואלה לחרפות / ולדראון עולם / ואחכם פעמים
אשר באו נחם / כדי לזכותם בהם / או כדי להעניש נפש / ואך היה הדין
בהם / שהיותם כלי הרפק הילדי / הנה בלשת הדין שכבר והצבא / כרא
לנפש עם הגוף הראשון / לא עם האחר / הנה תתגלגל תכל זה / כדעת
הנלשל / לכבו בגל תחת עצמו כמו שאמרו מלמידי סרב טוב / אבל הוא
לפכרי בנצות / ואחכם היותו והצדקו / איני שאלנו מעלת כמוסת / כי
אם נקבלת אבותינו הקדושים / אשר לדור שכבר בכבר פנים ישות וכרות
מה שכבות / טעם היבום / והוא מה שראיתי לבארו פה ׃

ואפשר לומר עוד / במצות היבום טעם אחר / יותר מתקרב לפשט
הדברים ונאות / והוא שנתה התורה בו לבני המת /
ולפיום זכרו / ולזכות שמו / אם לזכות פיות / שמחו זוכר ספלוניף /
שהמכלים אלה נקראים אלים כגברים הממיתיים / ובשכלים הנכדלים ׃
והם כגויים בגין / ובלתי פגמיים כלישים / כיה בלל אמורכבים השלים
מחמריים / ולהיות המפניות דבר מאות לטבע / ובכסף שאלו התחומה
מתורה הלדית / לתת טבע כבעלי קיים / ובפרט במין האדם / שישתוקקו
להוליד דומה במין / כדי שהתבחיות אשר אין להם בנים יקנו אותו במין׳
זה היה לכוחם שתהיה יותר גדולה באדם בשעת מותו / בהבטיר אחריו
בנים / מהלליס מקומו וזכרו בתלתו / אשר עולם להם תחת המת / ולא
תהיה לביש זר / ולפי שהמשבה רואה / במבלת אבל בני האדם
בלם / כמו חולה שאמר מיות תוללי בנים / תבא שמו לפניו /
כי כאו יתפיים דעתו / בחשבו שלא אשר לא יקנה / כי אם אחיו
אשר הוא כמוהו בעצמו / ושכן הוליד יקום על שמו / וירש נכסיו /
ויהיה כמו בנו / וכזה תהיה לו ניחות רבה / בחשבו ודעתו שגו שלו סי
ואחרון על עפר יקום / וכאשר מבני אדם שאין להם בנים / ויקחו
בני אחיהם / ויהיו להם בנים / כמו שעשה אברהם ללוט בן אחיו /
ובשאר מבני אדם / גם כן יתעצבו על גלותיהם בשעת מיתתן / כן איש
אשר יקום / וכאשר תבא הנשה לידי אחיו / תשכנה השתנות
הולדה כלם / ואם מבלת אחרה / היה גם כן תועלת גדול במצוה
הזאת / לפי שהאשה בהיותה עם בעלה / תשבבנית ובגלותו /
ואשר יודת הבעל / תשאר אשה עניה בוזלה נפשה יבשה / אין
לה מחלי בעל / ואין מצדה / ומבלי בניה / כי אינם / ותמשוך
מפני זה לבית מביתה ומשפחתה / ולבקש מבוית אחר / וראוי קרובי
[illegible] / ולא [illegible] / [illegible] ׃ [illegible]

מי לשוחתו / שתה התורה יבמה יבא עליה / כדי שאיתן העאר עמו נבית
כאשר היתה עם בעלה הראשון / ולישוב זה / הוא יאורה לאותן / כי
על אשת אחיך ויבם אותה / והקם זרע לאחיך ׃ הנה למו לו כזל דבני
התועלות שיש ביבום / כי לו יאמר הכאה ותכותה / והוא שאמרו / יבום אותה
שתשב לאלמנה תחת כנפי היבם / שלוב וטוקה / כאשר היתה עם בעלה /
והיבם לבשר שות שאכבתו סותו / יתכב אם שמו ותמאה מן כעיניו /
יען שיותר עשם מעשיו / תשר מבוא / ושני לתועלת היות ונגדיותו /
והוא אמרו / והקם זרע לאחיך / שיהיה לו זרע נקלשו וכנסיו / כמו שנו
אמו / שילא הם יותר מעלמו / ושון באשה היה אשה רשע וגם חיי /
ודעתו / שהכן יתיום לאחיו וירש נכסיו / יעשו כללו / לא יהיה זולתו וכמו
שיעזול לרין נם ילד לנחלה / על כן אמת לשה / ואמנם כמו עם היות
שעניינו / לא היה יתום כי אם גזולה / כמו שזכרתי / היה כמו קדום
לראשון / וסימם כבר ידעת שהוא קונה בזה / וחנוה בשאר הקרובים /
כ"ל רצוה שזה יחפון הקרוב / ותחשון השלה / יסיב יותר גאות שתבשא בו
הנשואה לאיש זר / ולא בלקחו את רות המואביה / אשר להקים את שם
המת על נחלתו / ולא יכרת שם המת מעם אחיו / ומשער מקומו / לומר
שהוא זה לבד לענין ירושת הנחלה / שהכן הנולד יקרא על שם המת עצמו /
עם היות שהכהן יתלגאו / ומה שאמר שהבן בלא נקרא בן רות ומחלון /
כי אם עובד / כבר אמרתי שלא היה הענין ההוא יבום / ואולי ומחלון / היה
אחו כפי יכוו וזהו / עם היות שהבנים הבכורות / קראו לו עובד / לפי שהיה
עובד ומשרת לנעמי בזקנתה / ולענין הנחלה / אין ספק שבלי שאדם
היום הכתיבו את נביו / היה מורים את בכן הבכור בכל נכסי המת / שאלו
היה בנו בעצם / ושאר הבנים יורשים שאר הנכסי׳ איקר היבם / וכבר ידעו
הכתובי׳ כפי פשוטיהם על מעשם השני הזה / אשר והכתוב ביבום / באמרו
כי ישבו אחים יחדו ומת אחד מהם / ובן אין לו / לא תהיה אשת המת החוצ׳
לאיש זר / הנה לומר אין רצוני שתשא האלמנה / תבא החופה המיתה
לאיש זר להגשת / כי בנחלה / ובלכן היתה מיוחסת לאנשים / לגלגולם /
והלשה כהיות שזותה תשב בבית בעלה ובנחלתו / וכאשר תנשא לאיש זר /
תצא מאותו הבית והנחלה שהיתה בו / ותלך לבקש איש אחר / ולזה אמר לא
תהיה אשת המת החוצה לאיש זר / יבמה / יבא עליה / כלומר
שהיבם יבא אליה / והיא לא תצא מן הבית / ולא ישב היבם עמה מושב
וכות / כי אם אשר יקחנה לו לאשה ויבמה ׃ הנה גלה תועלת האשה ׃

ואמנם תועלת המת בזכר באמרו / והיה הבכור אשר תלד / יקום על
שם אחיו המת / ולא ימחה שמו מישראל / ר"ל שהבן הבכור
שתלד / יקרא בשם אחיו המת / ויירש נכסיו ונחלתו / ולפי שהאנשין
לא ילודו / כי אם בהיות האיש והאשה מתלדים ומתאהבים בעניניהם /
על שלהעדר זה / צותה תורה וכתב לה ספר כריתות ונתן בידה / ושלחה
מביתו / כמו שפרשתי / ולכן / לא צוה לייבם בחיוב שיבא עכ"פ אשת המת /
כי אולי לא תמצא חן בעיניו / שהוא החופש / שאין טובה ומובה /
לזותה לשבעו ותוגה / ואיך יתחברו הגוים וכלם ההפכים יחד / ולכן
אמר / והיה אם לא יחפוץ האיש / לקחת את יבמתו / ועלתה יבמתו
השערה אל הזקנים / והוא מוהב ב"ד / ואמר לא אבה יבמי והעירה בזה /
ג"כ לבני תועלות היבום שזכרתי / כי באמרה לא אבה יבמי להקים
לאחיו שם בישראל / רמז על התועלת הלזה אשר מצד המת / ובאמרה
לאמר מפני כניסתה וכבוד המת / ובאמרה עוד / לא אבה יבמי /
רמזה על התועלת אשר מצדה / שבעבורה צותה התורה על היבום
צותה תורה שידברו לו הזקנים / ר"ל שיתנו לו עצה הגונה בדבר / ואמנם
אם הוא יאמר לא חפצתי לקחתה / אפשר שהוא לא יתן עצה אחרת /
מרוע עליה / או מתבלתו אותה שישתוק ממנה / כדי שלא להכלימה
או תעשה לה חליצה / הנה התבארו טעמי המצוה הזאת / על נה תבגלם
לדעתי / והותר בזה הספק הב' והג' ׃ ואמנם חייבה התורה הגם
והכחלה בבן הבכור / ולא בשאר הבנים / אם לדעת המקובלים / לפי שבן
מתגלגלת נפש המת הראשון / ולא בשאר הבני׳ / ולדעתי בטעם הגלגל /
לפי שהיה די בפרידות האיש המת / שיהיה הבן הבכור על שמו ושאר הבני׳
לא היה רבו׳ / שיקראו על שם אביהם והותר בזה הספק הרביעי והחמישי ׃

אמנם בלותן החליצה / צותה התורה שתגש האשה אותה בשער
לפני הזקנים / ושתהיה החליצה מנעל אשר הבועה בחליצה / כמו
שפירשתי יותר הקודם ובהשגות / ושהירדת הנעל מרגלו / ושהיה תריק
בפניו / ושתאמר בקול רם ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו /
ובכן פנים / הנה פריעת כנפיו על אשתו / לבטות ולהגן עליה / וקריעת
הבן הבכור על שמו / להעמיד זכרונו / כי בזה לא יהיה ביתו פרוץ וחרב /
אבל ישאר בהתכונתו ובבנינו / כבראשונה / ואמרו ונקרא שמו בישראל /
בית חלוץ הנעל / לפי שיהיו ג"כ חדרי הבושה / שתאמר מבזן והלאה /
קראו לאיש הזה ערילי נבר לא ישלם ביתו / ויקרא ביתו בישראל / בית
חלוץ הנעל / שלא רצה לבנות בית אחיו / כאלו לא היה לו עמו שרבת ואחוה
שאו' סבוריו נחל / וגם רע בישראל / או שתהיה מצוה שיקראוהו כן / על שם
המעשה המגונה אשר עשה / והוא ענין הרוקקות בפניו / וקוצי דברים
תגלה מענינים / שהוא כדי להכלימו על אשר לא בנה את בית אחיו /
כדי שתכפי אותה נגוה וראות / כלומר שתבכה פניו / ויקל מצות זה
ויבם אותה תבל עליה / בנעל ילא / שאין בו טעם ׃ יען שזהו קנין הרגל
בחליצה

כלימת הבעל / הכלימו בכעסו · והרמב"ן כתב בית חלוץ הנעל · כי עתה חלץ מהם / ורצוי את עשה המצוה הזאת / בחליצת הנעל · ר"ל כזה ימכע נעלו כמו היום בישראל / לא ישוב עוד לביתו / ולא יכירנו עוד מקומו · והוא אמרו כי עתה חלץ מהם / ר"ל נפטר מהם קרובים / ולא יבא עוד בתוכם · ואלה תרגום עשיית המצוה בחליצת הנעל / לרמוז אל ענין הכלימה · ואחרים אמרו שטעם חליצת הנעל שהוא משל דרך הראוי להלביש אחיו הבנים / וזה טעם הלוט / אין ראוי להאריך עליו :

ואני חושב בזה אחד מארבעה דברים · האחד הוא / שהיבמה רצתה להכלים ולבייש לאחיו ולגדף ליבם / על אשר לא יבנה את בית אחיו · ולכן תחלוץ נעלו בידיה / וירקה בפניו · ר"ל בפני הנעל מהנגד כנעלין / לא מהצד התחתון אשר בו הנוגע בארץ / ואחרי אשר ירקה בפני הנעל · תאמר ככה יעשה לאיש ר"ל החליצה והחרפה אשר אני עושה לנעל הזה / בנתתי הרוק בפניו / כיה ראוי שיעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו / שירוקו בפניו / כאשר עשיתי אני בפני הנעל הזה / כאלו תאמר שהחרפה אשר היא עושה לנעלו הזה מהיכם / היתה ראויה להעשות לו · ובוא אליו החרפה והקלון / וכדי בזיון וקצף · ולא תדקדק באמרו פניו אל הנעל / בהיותו דבר שאין בו רוח חיים · כי פעמים רבות כתוב בלשון הקדש פנים ואחור / גם בדברים שאינם בעלי חיים · אמר יחזקאל במגלה / והיא כתובה פנים ואחור · על פני האדמה · ורבים ככה · כן פירשו רבי אברהם :

והשני / שהחליצה והנעילה · הוא שענין דבוק האדם לאשתו · דומה אל דבוק וקשור הנעל ברגל / בקשריו ורצועותיו / אל אשר יהיה שמה הרוח ללכת ברגל / שמה ילך הנעל וימשך אחריו / וכן האשה תמשך אחרי בעלה / ותלך אחריו לרצונו · וגם חכמינו ז"ל אמרו שהשיכל את השופלי' / שענין הנועל את האשה / שהו' עד שיכניס מכחול בשפופר' ולפי שהיבם אמר לא חפצתי לקחתה / צותה התורה שתעשה היבמה אל זה על פרידת היבם ממנה / ותכיר הקשורים והרצועות הראשונים אשר בשוקים הנעלים / שהיו עליו ליבמה וירקה בפניו / רוצה לומר לפני היבם כאלו הוא דבר כמוהם ומתועב / ויאמר לנגד ההוא אל תלשימוני על הנעל הזה / שמורה פרידות ומימוש הנביאות · כי הנה רוע תכונת האיש הזה / שיבמה לזה · וזהו אמרה / ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו :

והשלישי / הוא כמשך אל המקובלי' בטעם היבום · והוא שאמ' כנפש בגוף הישראלי ובריאה שמה בגלגול / דומה להכנסת הרגל בנעל : כי הרגל · הוא כדי היא המתנועע והאולך / כמו שהנשמ' היא החיים · והיא בעלת הרצון והתנועה' בלם · וכמו שהנעל הוא כלי לרגל / להתנועע עמו ועליו · והו' נבדל ממני בעצמו / כמה עמו שהוא קבל כמה הנשמה / כמה עם הגוף ונבדלת ממנו / בנעלה והוא כלי לפעולותיה וכמו שהרגל האחד יכנס בנעל אחד / ויעזבהו ויכנס בנעל אחר אחריו / כך ענין הנפש עם גופות הנפרדי' בגלגולה / וכאלו תורה שנפש המת תבא בגוף הנולד · ותכנס שמה / כמו שהרגל הנכנס בנעל / ושעתה כענין היבם / והבעלו יעבור הנעל / ויתהלו הקשורים · כלומר שימנע הגלגול / ולא יבא הנפש אל הגוף ההוא / והנבלת הגואל החרפה אשר הוא עושה וירקה בפניו / ויאמר ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו · ואם לזה עשו כוון הרמב"ן בדברים שזכרתי במו / ואם לא נא כדבריו מגולל · הנה הסיבה לראות גרוש הענין והאלה · וגם כפי שוחיות הענין / כהלכ' לנאת מעם ורעה יותר רביעית / והוא שלפי שהיה אומר לא חפצתי לקחתה / כאומר שלא היה חפץ בה / ושבעצובה היה מונע עצמו מן היבום / ובענין בית אחיו · לכן היא תולה בחשאיה / שהיתה זאת ראויה לעבדו · לא נבזה ונאין דרך רע כנשים האלמנות · אבל בהכנעה רבה / כי הוא אדוניה ושתחוה לו · ולכן תחלוץ נעלו / כאלו היא שפחה ושפחת לפניו / והוא כבר וחולץ הנעל · והיא כבכע' ומשעבדת אליו / כאלו היא שפחה נחרפת לאיש / קודמים בין שביה אותה / ואמר לא חפצתי לקחתה · היא ג"כ תבזה אותו / וירקה בפניו ותאמר שאינה חושבת לעצמה / כי אולי תבזה לאדם עוד / אבל היתה חושבת ורוצה בו / בעבור כבוד אחיו המת · וזהו אמרה / ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו / ר"ל כי על זה אחרד / לא עלי · ולכן תתקן בתחלה / ונקרא שמו בישראל / בית חלוץ הנעל · לא בית מי שלא נשא האשה המלוני' כי לא יזכר ולא יפקד / כי עם ענין האיש ותועלתו / אשר נותע בעבורו · היה כל זה בשבר / בנגד האחי' / כדי שיתביישו על זה / ולא יבא לחלוצה · הנה נתתי ארבע' טעמים בדבר הזה · והיתר הספק העשרים וארבע :

כי ינצו אנשים יחדיו וגו' עד לא יהיה לך בכיסך וגו' · לפי שהתור' צותה לקיום הזרע ביבום / כמו שזכר במצותו / באר אליה ענין החיזוק בהתנגש' / שהוא גם כן הפסד זרע הזרע · ורמז שתדע שהמצוה הזאת / הצינור בכפרי / שהיא להציל הנרדף מיד רודפו · וכן בקבלתם שהרודף אחר חבירו להרגו / אע"פ שהרודף היה קטן מצוה כל ישראל / להציל הנרדף מיד הרודף אותו · וצריך שיזהירוהו שלא ירדוף אחריו ויהרגו · ואם אע"פ אחרי ההתראה ירדוף / מצוה להרגו כדי להציל הנרדף · אבל אם יכולים להצילו באבר אחד / שיכרתו אל רודף / כגון שיורוהו בחץ · או בסייף / ויקטעו את ידו / או ישברו את רגלו / או יסמאו את עינו מוצב / ואם לא יכלו להצילו / כ"פ במיתת הרודף יהרגוהו · אע"פ שעדיין לא הרג / שנ' וקצותה את כפה / לא תחוס עינך · אחד נאנסים / ואחד בכל דבר שיש בו סכנת נפשות / אחד האיש · ואחד האשה · והענין הוא / אבל הכתוב להורות את זכרת מכה המיתה אותו / מגילין אותו כאחד מאברי הרודף / או בהריגתו אם אי אפשר בלעדיו · זו היא קבלת נושאי המצות האלה · ולא הרגיהם לא יהיה וקצותה את כפה ממון כדברי ר"י · והוא דעת רבי יהודה שחולק עליו ת"ק והוא יחיד והלכה כמותו · והנה שראוי שתדע בזה ג"כ הוא / שהמצוה הזאת אינה מחודשת בכאן / שכבר בא' מזה שעבר שנ' בפרשת קדושים · לא תעמוד על דם רעך · ותרגם רב"ל / שכן שאם ראית אחיך שוקע בנהר / או ליסטי' / או חיה רעה באים עליו / שאתה חייב להצילו / שנ' ולא תעמוד על דם רעך / ולכן כתב הרמב"ם שיש ב' לאוין על הדבר הזה / ואם לא תעמוד על דם רעך ולא תחוס עינך הכא / הוא שענין לא תחוס עינך האמור כאן / הוא ענינו לא תעמוד על דם רעך האמור שם : דברים כ״ה

וראוי שנשאל לדעת רבינו משה מקובלי בעלי ספר המצות שאמר הלומר שעיקר המצוה הזאת כאן היא / להציל הנרדף מיד הרודף אותו / ולא תעמוד על דם רעך / איכו מדבר בענין הזה · למה בא המצוה הזאת בענין פרטי / כי ינצו אנשים יחדו / איש ואחיו / ולא אמר כי ירדוף איש אחרי רעהו להרגו · ועוד למה תאמר הרודף כלשון / כאמרו וקרבה אשת האחד וגו' · כיון שאחד האיש והאשה בדין הזה · ולמה לא אמר האחוז כלל / ויצא אותו פרטי · ועוד אם ברודף הכתוב מדבר / ותאמר בגם אשה · יקצה ושמר אמרו להציל את אישה / כי אם עשתה זה להציל אישה מיד מכהו / שהיה נרדף · הנה עשתה כהוגן / ומדוע יצוה וקצותה את כפה · ועוד למה פרט המבושים במבושיו · שהוא הדין שאלו תפסה הרדיפה · ועוד שכפי הדין אין החיוב / שלא אם הרודף היה מכוין להרוג את הנרדף · לא אם היה מכוין לבד להכותו / כמה שאין בו סכנת נפשות · אבל זה כלו יורה / שאין עיקר מצות הצלת הנרדף מיד רודפו / כזה הפסוק' ועיקר המצוה היא בלא תעמוד על דם רעך כמו שדרשוהו בתורת כהנים / ולנה הכתוב בא לומר / שלא יעמוד האדם שקט ושאנן בראות דם רעהו קרוב להשפך / אבל יתנועע להצילו במהירות רב / ובהשתדלות גדול / וזהו שאמר שם / לא תלך רכיל בעמיך / לא תעמוד על דם רעך / לבאר שעיקר רוכב הרכיל המסבב את המריבה והמות בין האחי' · ונ"כ יאמר חנם לאי שיש בידו להציל ואינו מוחה / ובידו להציל ולא עשה · כי אף על פי שהוא לא יעשה הרעה / אינו ותמנע' אותה · ולכן גם זה לא תעמוד כעומד והמסתכל על דם רעך כשרואה האדם לשפוך / אבל תתנועע להצילו · הנה אם כן מיות הצלת הנרדף מיד הרודף / בא מלא תעמוד על דם רעך / ששם נאמר לשון דם / ולכם אמרו כאן כי ינצו אנשים / בא מה שרבינו ע"ה לא זכר עלי אותה · מכוה שזוכרה שתה דברים · וזה שפעמים יקרה שינצו אנשים יחדיו / ולא יהיה שמה דין רודף ונרדף / כי הם שני אנשי' עברים / וכבר היו בידם ידבקו יחד למכבו לפני / וכל אחד דולים נגד · ולכן אמר כי ינצו אנשים / ולא אמר כי ירדוף איש את רעהו · וגם לזה לא אמר על דם רעהו / כי לא היתה הכוונה לשפוך דם / כי אם נצות / לא בחרב / ולא בסכין בידיהם / ולהורות עוד על זה אמר איש ואחיו · וזה יורה שאין ענין בו / אם לא ללמד שביניהם יגוים כרים / אין אחד מהם נרדף ולא רודף / כי אם בנים ומכבים כאחים / זה עם זה · וזכר שאם תקרב אשת אחד מהם להציל את אישה / הנה תעשה בראוי / ותרצו כשפשט ידה להפסיק כאחד מהנוצים להביר מביניהם הקטטה והמריבה / אבל אם היא את מדנים לא תבא לבד להציל את בעלה · אבל עוד תשלח ידיה להזיק את האחר והחזיקה במבושיו / והוא דבר יותר מזיק ויותר מפיק מהקטטה עצמה / אשר בין שני האנשים · ועם הוא דבר כתעב ובלא לאשה בנועה מבנות ישראל / שלא תבושש בהחזיקה במערות כזה באיש המריב עם בעלה / או בזרועו / או ברגלו / אבל תחזיק במבושיו שהוא דבר בתכלית הגנות / הנה כשיקרה זה אלי / יחשוב יחשב כי מאמר שכוונתה היתה / להציל את בעלה שיציה הרג מידו לקטוע אחד מאבריו / או להמיתו / כמו שבזה מצוה הזאת בלא תעמוד על דם רעך · הנה בעבור זה הולך משה להוכנו לפרש / המצוה הזאת / ולכן' וקצותה את כפה לא תחוס עינך · כלומר אל תרחם עליה · אע"פ שהיה שמה ושעשתה זה להציל את אישה · אבל תכרות כפה שתעשה כראוי / כי נבלה עשתה בישראל / ולכן לא יעשה · כי לא היתה כוונת כשנות בין האנשים המריבים האלה / להתבסק המלחמה / במקומו' אבל וגם שלהושיע את אחד מהם / לא היתה מושלת עלים שתבלה / וכל שכן להחזיק במבושיו' שהוא דבר מגונה / וזהו למדנו שאם היה על דם רעהו היה ראוי לעשותו / כי כן הדין בענין הרודף להרוג · אבל כשאיש מכוין להרוג / אין ראוי לקטוע אבריו / ולא להמיתו · ואולי שרבים יובאו לברכה / האין הכתוב' בדרך הזה / שפירשתי אותם / ולא היה ענין הצלת הנרדף / ולכן פירש וקצותה את כפה ממון שנאמר בית דין / ושאל לומר עוד שזאת המצוה הזאת כאן / לבאר אם הנשה המעשה הזאת / בתועלת המלאה אל בעלה מהכאות חבירו · שלא היה בה סכנת נפש · תחזיק כמוה במקום שהוא מכוער אליו / שנה ואת תקצב כרודף ויצילוהו מידה / אפילו אם יתנהגו על זה לקצות את כפה · ואפילו בכבשה / והו לא תחוס עינך :

לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן וגומר עד וזכר את · אשר

גם מכות דף׳

עשה וגו׳ · לפי שזכר ענין הנשה המחזקת במבות איש ואשה תועבה ·
זכר אחריה ענין האבן / והאיפה המעולבי׳ שגם כם הוא תועבה · והמצוה
הזאת / באה בפרשת קדושים / אמ׳ לא תעשו עול במשפט / במדה במשקל
ובמשורה: כי גם הוריה שיהיה משאו ומתנו של אדם עם הבריות באמת
ובצדקה · ולכן אמר שבמשאו ובמתנו יהיה משקלות ומדות ישרי׳ ואמתיי׳ ·
עליהם אין להוסיף / וממם אין לגרוע · ואמנם לפי שכבר ישגוג האדם
מהזהרה הזאת / שלא ישקול ולא ימדוד · אותם בשקר ותרמית / אבל אם
ירצה להיותו בביתו כלי וחק שלא ישקול / או לא ימדוד עמהם / לא יעבור
עליהם בכל דבר פשע כי היה זה כאשר מאזני צדק / והין צדק וגו׳ לענין
הפועל והמעשה / לא באופן אחר · לכן באה המצוה הזאת כאן לבאר שלא
לבד יהיה אסור לאדם לעשות עול במדה במשקל ובמשורה / כמו שזכר
שם / אבל גם יהיה אסור לעשות מדה / או משקל משוקרים · וגם יהיה
אסור עליו להיות׳ בביתו / כדי שלא יבא בהלו עולה · גם כי לא ישקול /
ולא ימדוד עמהם · ואמרו גדולה וקטנה · לפי שהסוחרים בעלי עול יש
עמהם מדה ומשקולת גדולה / לקנות ולשקול ולמדוד הדברים לקבלם
כשיקנו אותם · ומדה ומשקולת קטנה למכור בהם ולתת בעתם הקטנו׳
לקונים מהם / ולזה אמר שלא ישאו ולא יהיה בביתו אבן ואבן · איפ׳ ואיפ׳
גדולה וקטנה · ואמר במשקלות כיס / לפי שדרכם להיות בו / ואמנם
המדה לא יהיה בכיס / אבל היא בביתו · התכל׳ מזה שלא הזכיר כאן שלא יעש׳
עול כלל / כי כבר באה האזהר׳ עליו שמה / אבל צוה והזהיר שלא ישא אותם
ולא ישכו בביתו ובכיסו / פן ישתמשו בזמן מהזמנים / אבל לאשר בהם ·
ויהיה לא יהיה לך בביתך ובכיסך / כמו לא יהיה לך אלהים אחרים · ולא
הזכיר על המשורה / לפי שהמשורה היא כ״א מדה קטנה / כמו שכתבו
המדקדקים ואמרו חכמינו זכרם׳ לברכה ״באיזו כגון שהיא אחד מל״ב דף כ״ט
בלוג · וגם הזהיר שלא יעשה עול / לא במדה הגדולה / ולא במשור׳ שהיא
קטנה זהו דעת המפרשי׳ · ואמנם לדעתי משורה הוא / כמו מספר, כמו
ומם משה שמו כה / ולפי שבספר מעין נמספר / נקרא כן / והזהיר שיהיה שלא
יעשה עול בדברים / הנמכרים במדה כמו החטה והשעורה ודומיהם ·
ובמשקל / שהם הדברים שהם נקנין במשקל / או לישרם / או אופקי׳ ·
ובמשורה / שהם דברים שהם נקנין במספר לפאות / או לחנים · ולהיות
המשור׳ מספר / ודבר אשר נקצב · לא אמר בו שלא יהיה בכיסו · ולא בביתו
כמו שאמ׳ במדה ובמשקל · ואמר עוד אבן שלמה / וצדק יהי׳ לך / וצדק מ׳
שם דבר / ואיפה תואר לאבן ואיפה / להגיד שלא ירע בעיניו באזהר׳ הזאת ·
ר״ל שיתרחק ממנו כל דבר עולה ושקר / כי הב׳ לא יפסיד כלום / כי בצדק
יהיה לו / ולא יקח יותר לו דבר / ולא יתן פחות · אבל בתתו הצדק למכרה
ובהיות לו הצדק והיושר / אין ראוי שיחר אפו · ונתן טעם אחי כבוד ·

הא׳ מפאת המצוה עצמה · והוא התיקון המדיני / כי האדם כשילך אל
ארץ אחרת / עם היות שיעשה נבלה ועון פלילי / ישם לדרך פעמיו
יכיר ולא ילבושו כלימ׳ פניו כשיתגלה בקהל המקום אשר עשה / אבל האדם
היושב בארצו ובתוך עמו / איך יעשה בסתר דבר ולא תגלה רעתו בקהל׳ ·
ולכן ראוי שלא יפעל האדם דבר מגונה במקו׳ ביתו · כי יזיק לו מאד לפי
שיתרחקו ממנו בני אדם מאד / וירחקו בחברתו · והוא שאמר למען יאריכון
ימיך על האדמה׳ · ר״ל הנה הודיעך שיאריכו ימיך על האדמ׳ / לכן לא
תעשה דבר מגונה כי יזיק לך / ברוב הימים ולא יועיל :

הסבה הב׳ היא מפאת המצוה יתברך / והוא אמרו כי תועבת י״י
אלהיך כל עושה אלה / כל עושה עול · ר״ל היות האדם עושה
מדות ומשקלות בקרות / אע״פי שלא ימדוד / ולא ישקול בהם הוא תועב׳ .
וגם בהיות העול ומחזיק אותו / כאלו הוא תועבת י״י / ולכן יש עוב׳ העול
בענינו במשאו ובמתנו · והיתר הספק החמשה ועשרים :

זכור את אשר עשה לך וגו׳ עד סוף הסדר · לפי שאמר למעלה
כי תועבת י״י אלהיך / כל עושה אלה / כל עושה עול ·
סמך כאן מצות זכרון מלחמת עמלק / שעשה עול גדול לישראל / בבואו
להלחם בם בדרך / והיה זה תועבה לפני הש״י · ולזה יצוה למחות את
עמו / ולזה ראוי לכל אדם שיתרחק מהעול / כי ימחה מספר חיים ... ועם
צדיקים אל יכתב · והמצוה הזאת באה בפרשת בשלח / באומרו שם
כתוב / זאת זכרון בספר / ושים באזני יהושע / כי מחה אמחה את זכר
עמלק וגו׳ · ונאמר בה משנה לדורנו כאן דברים · הא׳ שלא יתכפר
בעבור / שנאמר שם / ושים באזני יהושע שמצות מלחמת עמלק מוטלת
עליו / והיא לבכורו / בעבור ישראל עמו / כי הנה המצו׳ לכל ישרא׳ / והיא
בכל דור ודור שיזכירו זה / שנקמו נקמתו כבא עתו · והשנית / שלא
יחשבו שמצות הנקמה לארץ יחוייבו במלחמת עמלק / כי לא יהי׳ חיוב /
כ״א אחר כמלך הארץ והתישבם בה · והב׳ שהמדקדים ראיתי למפרשים
אבי דרכים · האחד לרש״י ז״ל ״אשר קרך בדרך / מגזרת קרי
שהפציך והתחילך שהיו האומות יראים להלחם בכם / כמו מים רותחים שאין
אדם יכול לירד / קפץ אחד וירד בהם · וכן עמלק הראה לאומות מקום
להלחם עמכם כמוהו · ועוד / מנורת זהב שמתך וחך כלפי מעלה
בהבלים / ספרי כן מחמת מעשהו / שהי׳ הענין מלמעלה / ושתה עיף
שנא ברעב ובצמא · ושנית לא ירא אלהים על עמלק / שלא ירא אלהים
בהרעו לכם · והדרך הב׳ הוא לרלב״ג · שאמר שעמלק לא בא להלחם
אלא ולבא בו / כי אם להכשיל את ישראל בעצם / כי זאת היתה כונתו

בדרך / ח׳ ג׳ זכור אשר עשה לך עמלק · ר״ל שמה שעשה / לא עשה לא מפני
שקדה / ולא מפני כבוד ותפאר׳ ונצחון / כ״א לך / כדי להזיקך / ויקרך
בדרך בפתע פתאום / קודם שתשלבו כלי מלחמה / בהיותך בלתי מוכן
להשלט מידו / לא כגבורתיך כי היית בלתי מלומד מלחמ׳ וגם בכל הדרך
עיף ויגע · ולא בטיתך ותפלתך והנהגת הש״י אלהיך כי היית אז בלתי ירא
אלהים · על ריב בני ישראל / ועל נסותם את י״י · והיה ולא ירא אלהים /
כבינך לעשות שלא לתעל׳ · וגם היו דברים אמורי׳ / כלו׳ לי כפי הפסוקי׳
דרך אחר · והוא שמה שדובר קשה / שלא ישראל יאמרו שמלחמת עמלק לא
היתה מוטלת עליה׳ / אם לפי שכוונתו היתה לבטל היכולת האלהי והמנהג
אשר יהב לנו / כ״א כי יד על כס יה מלחמה לי״י / בעמלק ר״ל כיון שהלא
ידו בכס הש״י לפרעו יהיה לו מלחמה עמו על דור לדור · ואם לפי שהש״י
בענינו אמר כתוב זאת זכרון בספר / ושים באזני יהושע כי מחה אמחה ·
את זכר עמלק שהיא המוטלת עמו / לא כסיל / ולא נכון / כי אם ברוחו
הנה להכרית מהם המשכנה הזאת / אמר כאן זכור את אשר עשה לך עמלק
ר״ל אל תאמר בלבבך מלחמה לי״י / וישראל ישכון לבטח / אין לו בזה
דבר · כי הנה עמלק לא היתה כונתו / כי אם למחות זרעכם ושמכם מן
העולם / ועמכם כלחם לא עם האל · ולכן לכם תאות הנקימה ממנו ואין
קיום הזכירה ליהושע / כי אם כמה שהוא סר מבא העם ... והשאלה / וזכור
את אשר עשה לך עמלק · וכלל עוד בזה׳ הטבה טבית / והוא שהאדם
שקבל חטא ועלבון מן אדם אחר / ירצה להנקם ממנו / צריך שיזכור תמיד
העלבון והחרפה הה׳ שקבל ממנו / כי הזכירה הה׳ / תעורר אותו אל
הנקימה · ואמנם כאשר יתן אל לבו שגם כן עשה הוא עמו קלונות וחרפות
יתישב לבו ולא יתעורר להנקם עוד · ולזה אמר אל תזכור דבר / מה
שעשית אתה לעמלק / ולא מה שהחליש יהושע לפי חרב / ולא מהחרפה
והקלון שקבל במלחמתו · אל תזכור דבר מזה / אבל זכור את אשר עשה לך
עמלק / כי הוא בזכרון זה / תתקשה ותתגדל בנקימה · והנה הם כמה
שעשה עמלק / ארבעה דברים מגונים :

הא׳ שבא עמהם מבלי סבה · כי הנה הלוחמי׳ והם שיבאו מלחמות עם
כנגד האומו׳ הבאי׳ עליה׳ לקחת את ארצם ולבבם / ילחמו
להנצל מהם · והם שילכו לכבוש ארצו׳ גוים אשר לא להם / ועל זה ילחמו ·
אבל עמלק לא הי׳ לו סבה מזה במלחמתו כי הנה ישראל לא הי׳ עוברי׳ בארצו׳
ובא׳ להלח׳ גם לא ירצו להלחם עם · וגם לא היה להם ארצו׳ שילך עמלק
לכבש / ולמחזיקו אותם ילחם בם · אבל היה לבד מלחמתו בדרך כאותם
המבר׳ ר״ל שהו׳ יצא לפגוע להם בדרך · עובר ומתעבר על ריב לא לו :

והב׳ שעם היות מנהג המלכים כפי המעלה שקודם שיבא להלח׳
בעם אחר / ידיעו לאויביהם / כי אתם רואים להם הכינו
כלי מלחמתכם / כי הנה בא להלחם אתכם / וכמו שאמר ״בפרע התיצב
והכן לך / והיה זה כדי שלא יבאו כגנבים שודדי לילה · הנה עמלק לא עשה
כן / אבל בא להלחם בפתע פתאום · והוא אשר קרך בדרך / ר״ל במקרה
פתאום בלתי שידע בך דבר :

והג׳ שהי׳ אכזריות עמלק ופחדו / שלא יעבור כח להלחם בישראל
פנים בפנים · אבל בא עם המלכים שהם יבואו באחרית
המחנה / ויירא מבא אל העם מלפניו / וזה עם היות ישראל עיף ויגע ·
והו ויזנב בך כל הנחשלים אחריך / כי הנחשלים הוא כמו נחלשים / כפשט
כם · וזכר עוד אכזריותו / באמרו ואתה עיף ויגע · והד׳ הוא שאמר ולא
ירא אלהים · ר״ל בהיות בבליעל הזה פחד / ויירא מאד ויכר לו מן העם /
בהיותו עיף ויגע · ולא ירא אלהים שהוא גבוה מעל גבוה / שהצילו מלכיו
והוא גלה מה שהראינו עליו הטלים / שעמלק יצא נגד הש״י / וכנגד ישראל ·
המפרשי זה היה׳ הנקמ׳ מצוה מוטלת על הש״י · כמו שזכר בפרשת בשלח
ועל ישראל כמו שבא כאן · והיה בהניח י״י אלהיך לך מכל אויביך מסביב
בארץ / אשר י״י אלהיך נותן לך נחלה לרשת׳ / תמחה את זכר עמלק ·
הנה׳ לומר אל תאמר בלבבך לא די לנו בצר מלחמות / ו׳ עממים שצריכין
שנשנו להלחם בם ולקחת את ארצם · ואיתה בא להוסיף עליהם לבותנו
להלחם בעמלק / שלא כירש את ארצו · הנה בעבור זה אמר / והי׳ בהניח
י״י אלהיך · אחרי שכוסת מלחמות העממי׳ כלם וירשת הארץ · אז תתחייב
למחות את זכר עמלק בהזכירך את כל אשר לנו / מאיש ועד אשה / מעולל
ועד יונק / משור ועד שה · כמו שעשה שאול אל שאל · כי כוח ישנה שיזו מפני
קץ · ואמנם אמרו עוד / לא תשכח פירש הרמב״ן מספרי · זכור בפיך · לא
תשכח בלבך שתחייב לספר לבנים ענין עמלק · ואני אחשוב שרצו בזה
פירש״ה ענין עמלק לזמן הגלות / כי הנה בהיותנו בארץ / אמר זכור את
אשר עשה לך עמלק וגו׳ · והיה בהניח י״י אלהיך תגיעו תמחה את זכר
עמלק · ואמנם כאשר לא תהיה בארץ / כי אם תחת כל השמים / כלומר
שתהיה ותפוזר מקצה השמים / עד קצה השמים בגלות · הנה אז לא
תוכל להנקם מעמלק למחות את שמו / שתזכרון האמ׳ / הוא בפעל
ומעשה · · אבל לא תשכח / רוצה לומר אף על פי שלא יהיה בך כח
לקיים המצוה במעשה / לא תשכח מפיך עניינו אל עמלק · הנה התבאר
שאמרו זכור את אשר עשה לך עמלק / שהוא בארץ לענין המלחמה ·
ושאמרו תמחה כל השמים לא תשכח · שהוא בהיותם חוצה לארץ / לא
שכח מהיהם / ואמנם איך היה ענין עמלק ואמתת כשורו / כפי מה
שזכרו עליו הכתובים הנה שעמלק כח ולחם בישראל בהיותם בדרך :

כי בפתע בא עליהם ורצחם גם / ר"ל שנפרד מהם / כי ירא יתאת עשו אל העם. אבל לא נלחם כנגד המחנה / כי אם כאחרונים הנחשלים שבעם / כמו שוכר כאן ואתה עיף ויגע / וזה ויראתם גם / ויבא עמלק וילחם עם ישראל. כי כבר זכרתי ב' הפרשיות והרע"ב בארוכה פריות לבבו גם כנגד המלחמה אשר על יהושע / ואיכי רוצה שילחם ישראל כלו עם עמלק / ולא שלח ענין פני להלח' בו / כי יהיה זה ראשונה זכרת גדול / אבל כאשר לבו אבנים ואתה עיהם / לא נלחם בעמלק אחר / וגם יהיה וידעו כל יושבי תבל / שחברתי ובעצרי עם אבנים מעטים כלחמו בו והחלשותו. ואת א"כ מלחמת יהושע היתה עליהם שבית / אחרי מלחמת עמלק הראשונה ולפי שכבר הי' עמלק כשרד את זנב ישראל. לכן אמר שנה / משל אבני כבד על ראש הנכנעים ונו' הנה ג"כ קיים ככוד ישראל גדול ליהושע / שבורו ילך לנקם את עמלק להלח' עמו בתעצמו / כמו שכתוב ובא הלחם בעמלק. כי יהדק המלחמים / שחי שילך על האחד לנקמו / ויתכבד עליו מאד / ולכן ככה ישראל בכבר נרדף מעמלק בזה מאבה שילך יהושע להדפו ולהלח' בו / ונשאם הוא מן המלחמה הטבית היתה תפלת משה על ראש הגבעה / ומטה האלהים בידו. ואין ספק שהתעצ' עמלק להלחם עם יהושע / ולסוף החליש יהושע לפי חרב. הנה התבאר שכאן נזכרת לבד המלחמה הראשונה שעשה עמלק בישראל. ושאר בפרשה זוכרו אתיהן. ולא נזכרה כאן המלחמה השנית / לפי שלא כן כי אם לשוררם לנקמה. ולזה היה הכרח שיזכיר מה שעשה להם עמלק / לא עם שעשו הם כנגדו. והותר בזה הספק הב' :

נשלם סדר כי תצא :

פרשת כי תבא

ואמנם הספקות אשר יתעוררו בדברי בסדר הזה / כפי שעשי הכתובים הם כ"ה :

הספק הראשון בטעם ברכת הבכורים / והוא למה הצריך הקדום ברוך הוא לבעלי הנחלות לבא אלהיך ויחוקו / עם דבר מועט מהפירות. ומה כל התודה אשר זכרו חז"ל במסכת בכורים פ"ג / ובפרק קמ"א דקידושין / שהיו סדרים לקבלתם בכל עיר ועיר / אשר היו מגיעים שמה / וכמו שיתבאר בפי' הפרשה :

דף ל"ג

הספק השני בדברי המגיד אם ראשונה / באמרו הגדתי היום לה' אלהיך / כי באתי אל הארץ. ולא הגיד דבר עד פה על שבדחק הכהו' לפרש בפי' הוא שהגדתי / הגדתי וזה בא להודיע כהגדתו כי באתי אל הארץ. ושנית / באמרו והניחו לפני ה'. כאלו המניח הוא הכהן. ואחרי זה בא' ההגדה / ואמר והנחתו לפני תוכו ונומר. כאלו קוזים הוא הבעל. עד שהדקו המפרשים לומר שהיו שם ב' הנחות שהניח הכהן את הבכורים / בא' ויד הבעל / ויניחם על המזבח. והב' שהבעל ישאר לבקום ויקרא ההגד' / ותכף יניח הבעל. וכל זה לשבש ג' הפסוקים האלה. ונפי' הכתובים מורים מהם / שים כוה מה שזולתם :

הספק הג' בוידוי מעשר. והוא מה הוא הצרך להגדנו כל המעש' אשר עשה / ואשר לא עשה / כי כאשר יעשה האדם מצוה כהוגן מה צורך שיתהלל כהל' בפיו על מה שעשה / ואם היה צורך בוידוי הזה / למה לא נוה עליו בכ' ראה אנכי / כשנצטוה על מעשר שהם יצוה על הוידוי כמו שבאן באמות הבכורים: נוה על ההגדה שיעשה המגיד כהכ אתם. לא שיצוה גם על המצוה. וכאן יצוה על הוידוי ולמה לא אמר לענין הוידוי יקחה ואליא אל המקום אשר יבחר ה' כדרכו ביתר המצות. אשר יעשו בבית הבחירה / ולמה נוה עשה וכתת לגר ליתום ולאלמנ' / כהיות שכבר נוה עליו במקום המצוה כנ"ל. והמפרשים לא הרגישו בספק הזה :

הספק הד' באמרו שמור את כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם היום / והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגומר. כי אם שמור את כל המצות / אשר היה ראוי שיאמרו את כל מצות התורה / כמו שפי' הרמב"ן והרלב"ג. ויהיה הדבור הזה כלו מותר / לפי שזה כבר הוזהר עליו פעמים רבות בזאת הפרשיות / כל שכן שיאמ' המצוה הזה. / בתחלת פרשת האבנים כלומר. ואם נפרש שמור את כל המצוה על חות האבנים בלבד כדברי רבי אברהם / יקשה אמרו כל המצוה אשר אנכי מצוה אתכם היום. והדבור הזה לא יפול כי אם על מצות התורה כלם / באמרו כל המצוה אשר אנכי מצוך היום השוטרין וגומר. וכל שכן שיאמר אומר כלשון יחיד / ויקשה גם כן למה שתף הזקנים עם משה רבינו עליו השלום בצווי הזה. ולא נעשה כן בשאר :

הספק הה' שמתה תמצא שנה ככתוב. הזאת ב' פעמים על לקיחת האבנים ועל השיד ועל הכתיבה בהם. אחר ראשונה / והיה ביום אשר תעברו את הירדן / והקמות לך אבנים גדולות / ושדת אותם בשיד וכתבת עליהם את דברי התורה הזאת בעברך. ואחר אחר כן שנית / והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה ושדת אותם בשיד וגומר / וכתבת על האבנים את כל דברי התורה הזאת באר היטב. וגם ירצה שוכר משה עליהם ענין האבנים ^

שוכר באחרונה ובשנית גם מזבח לה' אלהיך מזבח אבנים / אבנים שלמות תבנה. ומפני זה אמרו במסכת סוטה ריש פרק אלו נאמרין שאלה שלשה מיני אבנים היו / וכמו שהביאו רש"י בפירושו. אבל שאר המפרשים לא הקשו עליו / וגם פשט הכתובים לא יסבלוהו :

דף ל"א

הספק הו' בהלופים שתמצא בצוית האבנים שנזכרה שתי פעמים כאן בפרשה. וזה שבהקמה הראשונה אמר / והקמות לך / ובשנית אמר תקימו את האבני'. בראשונה אמר וכתבת עליהם את כל דברי התורה בעברך / ובשנית לא אמר בעברך / אבל אמר במקומו באר היטב. בראשונה אמר / והיה ביום אשר תעברו את הירדן ובשנית אמר / והיה בעברכם את הירדן. בראשונה אמר למען אשר תבא אל הארץ / ובשנית לא אמר מזה כלום. בראשונה לא זכר באיזה מקום יקימו את האבנים / ואמר לבד והקמות לך אבנים גדולות. ואמנם בשנית אמר / תקימו את האבנים האלה בהר עיבל. בראשונה אחרי הקמת האבנים השיד / צוה על הכתיבה. ובשנית אחרי השיד צוה על בנין המזבח ועל העולות והשלמים והזבחים / ואחרי כל זאת צוה על הכתיבה באבנים / הנך רואה בצווי כאלו חלופים שאי אפשר שיהיו מן כוונת המקום אלא לצורך. ואין ספק שהם לצורך גם :

הספק הז' למה זה שכתבו התורה על האבנים שיקימו מן הירדן ולשומן על זה כל כך. והיה יותר ראוי שיכתבו אותה על אבנים אחרים / שיביאו מן הירדן בבואם לארץ. ולמה זה שישימו האבני' האלה בהר עיבל / ולא בהר גרזים. כי שם צוה ה' את הברכה. וראוי שיצוין עם זה / אם קיים יהושע מצות הזאת כראוי וכתורה. כי קצ' ירצו שם מאוחר הכתוב שעשה מה שלא צוה בה / ולא עשה מה שצו' עליו / אבל זה כבר לא נתבאר יפה בפירושי לספר יהושע :

הספק הח' וידבר משה אל הכהנים הלוים ואל כל ישראל לאמר הסכת ושמע ישראל וגו'. והוא מה ענין האזהרה הזאת / כי אם כל להזהיר ולצוות על שמירת המצות. הנה זה כבר כאמר בפרשיות שעברו פעמים רבות ורבות: וגם כבר הוא הזהיר עליו פעמים. ואם צורך בקצות הדברים האלה. גם יקשה למה שתפו כמאמר הזה הכהנים הלוים עם משה רבינו / ומה שלא נעשה כן זולת בזה המקום. ומה ענין אמרו הסכת ושמע ישראל. שירצה לשון זה כפי הענין :

הספק הט' באמרו אלה יעמדו לברך את העם / ואלה יעמדו על הקללה ומה שהכ' השבטי' היו המברכי' והם' לא היו המקללי' / ואיך אמר א"כ לברך את העם / ואחרי שהלוים לבד הם היו כותבי' הברכה והקללה לא השבטי' / ובמה כלם היו שוים. ויקשה ג"כ אמרו ואלה יעמדו על הקללה והיה ראוי שיאמר ואלה יעמדו לקלל את העם. כמ"ש אלה יעמדו לברך את העם / ואיך יאמר אלה יעמדו על הברכה / כדי שיבא הלשון שוה בכלם :

הספק הי' איך אמר אלה יעמדו לברך את העם על הר גריזים / כי הנה היו משבטים האלה לוי. והוא היה עומד על הר גריזים. והוא היה נותן הקללה / כמו שאמר וענו הלוים ואמרו אל כל איש ישראל קול רם ארור האיש וגומר / ואיך יאמר אם כן שהשבטים האלה אשר בהר גריזים יעמדו לברך את העם / כל שכן שלא יהיו אלה מברכים בהר גריזים / ולא אלה מקללים בהר עיבל. כי למטה באמצע ההרים היו הכהנים והיו נותנים הברכה והקללה. ולמה א"כ נתייחד הברכה להר גריזים / והקללה להר עיבל על שאמרו זה כדין רש"י לפרש וכתת את הבהל על הר גריזים / את מתרגמו כלפי הר גריזים הפכו פניהם וכו' ובשאל הר עיבל כלפי ההר / שהיו הופכים את פניהם כלפי הר גריזים / ופותחי' בברכה והופכים פניהם כלפי הר עיבל ופותחים בקללה. והוא בלתי מתישב בפסוקים :

הספק הי"א אם היה שהכהנים הלוים היו נותנים ראשונה ברכה בכל אחד מהארורים האלה. ואחר כך נותנים הקללה / לא נזכרו גם כן הברכות / כמו שנזכרו הארורים / וכמו שנבדר כזה באלה פרשת והי' אם שמוע תשמעו ראשונה בברכות. ואחריה באה פרשת והיה אם לא תשמעו בקללות. כך היה ראוי לזכור כאן הברכות והארורים ואם כדי לקצר לכתוב אחת מהן וילמד הא' מחברתו. היה ראוי שיזכור הברכות ולא יזכור הארורים שאם לא כהפך :

הספק הי"ב שהנה בספר יהושע כאשר נקיים המצוה הזאת / וכל ישראל וזקניו ושוטריו ושופטיו עומדים מזה ומזה לארון נגד הכהנים הלוים נושאי ארון ברית ה' כגר כאזרח. חציו אל מול הר גריזים / וחציו אל מול הר עיבל / כאשר צוה משה עבד ה' לברך את העם בראשונה / ואחר כן קרא את כל דברי התורה הזאת הברכה והקללה ככל הכתוב בספר התורה. הנה כלו שמה שהיתה הזאת שלשה חלופים. הא' שלא זכר השבטים בהר גריזים והר עיבל / כי אם אל מול אותם ההרים. הב' שאמר לברך את העם בראשונה / ולא זכר הארורים. הג' שלא נתנו הברכה והקללה הכהנים. כי אם יהושע בעצמו :

הספק הי"ג מה כונתו י"ב מצות האלה שנתנו בהכרזות האם בברכות ובקללות בהר גרזים ובהר עיבל משאר המצות כלם. הנה לא היו יותר חמורות שבעבורם תולתם / לפי שמקצתם הוא בלאוין שהם אל עכו"ם. והלאוין שהם אמר

אשר לא יקים את דברי התורה נכתבים למעמד הזה, להיות הראשון שקול כנגד כל העבירות, והאחרון כולל כל התורה ומצותיה כלם, הנה שצורה, שכלו כאלו כל מי יתן, וידעתי למה ייוחדו לברך ולקלל עליהם יותר מכל שאר העבירות, ולמה זכר כאן קצת מהרעות והבלתי קצתם, ומה יקשה עוד באמרו האחרון, ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם, כי הנה מי מישראל לא בלא קיים אחד מתרי"ג מצות תקולל אלקינו בארץ:

הספק הי"ד באמרו בפרשת הברכות, והיה אם שמוע תשמע וגו' ונתנך יי אלהיך עליון על כל גויי הארץ ובאו עליך כל הברכות, כי הנה היותו עליון על כל גויי הארץ הוא מכלל הברכות, והיה ראוי שיאמר ראשונה ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך ואחר כך יפרט אותם ויהיה מכללם ונתנך יי אלהיך עליון, כי כן אמר בקללות, ובאו עליך כל הקללות וגו', ואחר כך פרט אותם, ועוד למה אמר ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך, כי תשמע בקול יי אלהיך, אחרי שכבר אמר והיה אם שמוע תשמע וגומר:

הספק הט"ו בהכפל אשר בא באלה הברכות, אם ראשונה באמרו יקימך יי לו לעם קדוש כאשר נשבע לך כי תשמור את מצות יי אלהיך והברכה הזאת היא עצמה, שכבר אמר ונתנך יי עליון על כל גויי הארץ, כי תשמור ונהלכו וגם תכלית כי תשמע, כבר כאשר ב' פעמים אחרות. ואם באמרו והותירך יי אלהיך לטובה בפרי בטנך וגו', יפתח יי לך את אוצרו הטוב, וזה כלו כבר אמרו, אם הבנים פרי בטנך, ואם ברכת הארץ יצו יי אתך, ואם באמרו עוד ונתנך יי אלהיך לראש ולא לזנב, כי תשמע אל מצות יי אלהיך וזה עצמו הוא מה שאמר כבר שלש פעמים, שאמר ונתנך יי עליון על כל גויי הארץ וגו', יקימך יי לו לעם קדוש, וזה דרך נוכחת שלשה פעמים כדבר אחת בעצמה:

הספק הט"ז באמרו בסוף הברכות, ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום וגומר, והאזהרה הזאת, עניינה שלא ילך אחרי עכו"ם, ולא יעזבו את תורת יי, וזאת האזהרה כבר הזהיר עליה פעמים רבות מאד, ולמה נשנה שנית כאן, אף כי לא היה המקום הזה מיוחד להזהיר כי אם לכרות ברית, ולמה נאמר לעבוד ובצווים לעבוד לא זולת זה:

הספק הי"ז בקללות שזכר כאן בפרשה, והוא למה זכר קללה אחת שתי פעמים, כי הנה תחלת קללת הרעב נכרת ומשולשת וקללת החלאים, גם היא נזכרה פעמים רבות, ואמר יככה יי בשחין מצרים וגומר, ואחר לומר יככה יי בשחין רע, והקללה הזאת אחת היא, גם אמר יככה יי בשגעון וגומר, ואחר ואמר והיית משגע ממראה עיניך, ואחר ואמר והיית אך עשוק וגזול, גם אמר והיית אך עשוק ורצוץ כל הימים, ובפסוקים ההם ישנה עוד יותר הפסוקות הנזכרות, ומה תועלת בשנות הקללות, כאשר יעידו הכתובים פעמים רבות, יותר מהזכירם פעם אחת, בראות אין השנות מהדברים, כי אם מהרעה והקושי בענינו:

הספק הי"ח למה באו כאן הקללות מבולבלות, כי בתחלה זכר הרעות אשר יבאו עליהם בהיותם בארץ, ואח"כ אמר יולך יי אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת, ככר מהארץ, ואחר אחרי זה לזכור הצוכים שיקבלו בארץ באמרו זרע רב תוציא השדה וגומ', ואח"כ חזר לדבר מהגלות והיציאה מהארץ, באמרו ונסחתם מעל פני האדמה:

הספק הי"ט באמרו הקללות מעורבות אלו באלו, כי בתחלה זכר החלאים ידבק יי בך את הדבר יככה, ואח"כ זכר הרעב והיו שמיך וגו' יתן יי את מטר ארצך וגומ', ואחרי זה ידבר מהמלחמה יתנך יי נגף וגו', וחזר לדבר בחלאים באמרו יככה יי בשחין מצרים, ואחריו מצרות המלחמה יולך יי אותך, ואחריו ברעב זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף, ולא ידעתי למה לא זכר יעוד החלאים כלם יחד, ויעודי הרעב יחד, ויעודי המלחמות יחד, וכן שאר מיני הקללות, כל אחד מין מין כפני עצמו, ולא מבולבלות ומעורבות זו בזו:

הספק הכ' למה אמרו בתחלת הפרשה אחר, ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך, ופרט אחרי זה קללות הרבה, וחזר לומר פעם שנית, ובאו עליך כל הקללות האלה, ורדפוך והשיגוך עד השמדך כי לא שמעת בקול יי, והמאמר הזה לא ישוה כי אם לתחלת הקללות, לא בסופם לא כאמצעיתם כמו שאמרו, גם אמרו יולך יי אותך ואת מלכך, ואמרו אחריו ישא עליך גוי מרחוק אם היו שניהם ענין אחד כמו שחשבו המפרשים שהוא יעוד של ביאת הרומיים על ירושלים ולכת סנחריב ובבל אחר, למה לא זכר הענין בפעם אחת וזכרו בחלקים מפוזרים בענינים אחרים:

הספק הכ"א זה כבר אמר בתחלת הקללות, והיה אם לא תשמע בקול יי אלהיך לשמור ולעשות את כל מצותיו וחקותיו אשר אנכי מצוך היום, ובאו עליך כל הקללות האלה ופרט אותם אחת אחת. למה אחרי כן בתוך הקללות אמר, אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא את יי אלהיך, והפלא יי את מכותך וגומ', וזכר אחריו קללות אחרות, והמאמר ההוא אם לא תשמור לעשות לא היה צריך, כי אם בתחלת הפרשה לא בסופה, והוא יותר מותר וכפלות מקומו:

הספק הכ"ב מה היה שבקללות שנזכרו שמה דיבר אחריהם כזכרת הגאולה באמרו ושב גם ואת בהיותם בארץ אויביהם וגומר וזכרתי את בריתי וגומר, וכאן נזכרו הקללות רבות ועצומות, ולא נזכרה נחמה ולא תקות גאולה באחרית, וכבר הוקשה זה לחז"ל ואמרו כתב כפי יוכת אלם, לתלמידי רבי שמעון בן יוחאי שהיה במערה והיו הבאים כדברים מחוקים בפי הקבלה, ואני לא נקראתי לבא הנה, כי אם להבין הדבר כפי פשוטו:

הספק הכ"ג באמרו אלה דברי הברית וגומר, והוא למה הוצרך משה רבינו עליו השלום לכרות ברית עם ישראל, ולמה נוהו יתברך עליו, כיון שכבר כרת ברית עמהם בהר סיני על שמירת התורה ושמירתה, כי דברי הברית ההם היו מצות שיכנסו מאת לבארם, ועם היות שאותו הדור לא היה בברית הראשון, לא היה מחויב שבכל דור ודור יכרות ברית חדשה, ודי היה בברית הראשון שקבלו אבותיהם, ואם הקללות שבאו כאן כתב כתקיימו בחרבן בית ראשון, והקללות שבכות כתקיימו בחרבן בית שני כדעת הרמב"ן, עדיין יקשה ולמה לא נזכרו שתיהם יחד כלם אלו ואלו, ומה יקשה אמרו כאן מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב, כי בידוע הוא שמה שבאה לכרות אתם בערבות מואב, הוא זולת מה שכרת אתם בחורב:

הספק הכ"ד למה לא נזכרו בקללות האלו של משה אותות הארץ והמכות הגשמיות וחרבן המקדש וסלוק השכינה, כמו שנזכרו בברית הראשונה, ולמה נזכר כאן שני פעמים עבודת אלהים אחרים עץ ואבן, ובפעם שניה אמר אשר לא ידעת אתה ואבותיך, ולא אמר כן בפעם ראשונה:

הספק הכ"ה אחרי כל הספורים והתוכחות שנזכרו בסדר אלה הדברים ובספר המצות, מה ראה עתה אחרי הברכות והקללות לקרוא לכל ישראל, ולומר אליהם אתם ראיתם את אשר עשה יי למצרים וגומר, כי זה כלו זכר פעמים רבות, ועוד למה זכר הנסים שנעשו במצרים, ולא זכר קריעת ים סוף, ולא מעמד הר סיני, ומלחמת עמלק, וזכר סיחון ועוג, ולמה לא זכר גם המן, אשר האכילם מ' שנה מן השמים וזכרו בשלילה, באמרו לחם לא אכלתם:

הספק הכ"ו באמרו ולא נתן יי לכם לב לדעת, ועינים לראות ואזנים לשמוע עד היום הזה, ויורה שאחרי אשר לחם אותם עד היום הזה מסודר ומכוון מאתו יתברך ולא כן, כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים, ועם היות השם יתברך פנה ראשונה לכל הדברים, הנה ביד האדם ובחירתו לדעת את השם ית' ולשמוע בקולו, והכתוב אמר אתה הראת לדעת וגו' מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה וגו' ואיך יאמר ולא נתן יי לכם, והכל שכן שהדור המדבר דור דעה היה:

הספק הכ"ז למה קצת הפרשה הזאת דבר מזה כמדבר כנגדו, באמרו אתם ראיתם את כל אשר עשה יי לעיניכם ולא נתן יי וגו', ואח"כ דבר כשם השם ית', ואמר ואולך אתכם ארבעים שנה, למען תדעו כי אני יי, וחזר לדבר מפיו ובעצמו, ותבאו אל המקום הזה ויצא סיחון לקראתנו ונכם ונקח את ארצו:

הספק הכ"ח מה ראה לבאר נחלת הבנים מלכי הארץ אשר מעבר לירדן ונתינתם לראובני ולגדי, כי לא היה נוה ענין נחוץ ולא ענין תוכחה, וכלם ראו זה בעיניהם וזה המלך נסתור, כל שכן גם מתיית הדברים שאמר ושמרתם את דברי הברית הזאת למען תשכילו ואיך יאות הסוף הזה עם הדברים שקדמו אליו, והנני מפרש הכתובים באופן שיותרו הספקות האלה כלם:

והיה כי תבא אל הארץ וגו' עד תכלית אל הפסק אשר יוסיף וגו' אחרי שזכר בפרשה של מעלה שיזכרו מעשה עמלק ואשר הרע עמהם כדי להבין גמולו בראשו, זכר כאן שאם כן יזכרו הטובות שקבלו מאת השם, כעל כל אשר גמלם ורב טוב לבית ישראל, ולהודות לשמו עליו יביאו לבית מקדשו הבכורים כמו שיזכור, וכדי להבדיל בין האור ובין החשך, ראה מסדר הגדלים בתורת האלהים לעשות התחלת בסדר המצוה הזאת להבדילה מפרשת עמלק, ור"ל כתב בטעם הסמיכה, שלפי שכתוב בענין עמלק, והיה בהניח יי אלהיך לך וזכר כאן מצות שהם קודש המצוה מהמלחמות והם הבאת הבכורים והמעשר ותחינות התודה על האבנים, ושם המזבח והברכה והקללה על שני ההרים והמצוה הזאת כבר נזכרה בפרשת משפטים, ובפרשת כי תשא, שנאמר ראשית בכורי אדמתך תביא בית יי אלהיך, וגם כן בפרשת קרח נזכרו מתנות הכהונה, ואמר בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו ליי לך יהיה, והנה אמרתינו מאמר לבאר פה מצוה הזאת, אתי יתחייבו ישראל בהבאת הבכורים, ואיזה שהוא אחר כבוש וחלוק, ובאר אופן ההבאה, כמו שאמר והיית בטנא והלכת אל המקום וגומר ואופן הודוי וכדר הדברים, כמו שאמר וענית ואמרת, וטעם המצוה הזאת וענינה הוא שעקר קבלת התולדות אשר הוא יסוד האמונה כלם הוא, שנאמין כי ליי הארץ ומלואה והוא אדוננו ואין עוד אחר והוא המשגיח עליה ומשפיע כל טובותיה, ושלא יחשוב אדם שהארץ היא שלו ושכחו ועוצם ידו עשה לו את כל חילו כי זה פריקת

[illegible]

המשפט [illegible]

המשפט [illegible]

המשפט [illegible]

המשפט [illegible]

המשפט [illegible]

המשפט [illegible]

ואמרו [illegible]

ובאת [illegible]

[illegible]

ודברי [illegible]

[illegible]

האחת להכניע את יצר לב האדם / כי הבכורים יכניעו [illegible]

[illegible]

השנית כי לא יהיה כפוי טובה לפני [illegible]

השלישית לזכור ניסי המקום [illegible] זכר כל [illegible] יציאת מצרים

והרביעית [illegible] בגלות [illegible]

כי תכלה לעשר וגו' עד היום הזה ה' אלהיך וגו'. לפרש פסוקי כמעשר שני פרק ה' שהוידוי הזה היו עושים אותו כמנהג צדדי האחרון מיום הפסח של שנה רביעית, שהוא הזמן שכל המעשרות כלין בו, כי כל פירות הארץ והאילן שבשנה השלישית, הם כלין מערב פסח שבשנה הרביעית, ולכן אמר בערתי הקדש מן הבית, וגם נתתיו ללוי לגר ליתום ולאלמנה, הנה קבלו רבותינו ז"ל שזה הוידוי הוא של כל דברי המעשרות ונטע רבעי תרומה ובכורים, ודרשו רבותינו ז"ל בערתי הקדש מן הבית, זה מעשר שני ונטע רבעי שנקרא קדש, וכן דרשו קדש מן הבית זו חלה שהיא מתנה לכהנים מן הבית, וגם נתתיו ללוי, זה מעשר ראשון, וגם יהיה לבכורים ולתרומה, לגר ליתום ולאלמנה, זה מעשר עני ולקט שכחה ופאה, אף על פי שלקט שכחה ופאה, אין מעכבין הוידוי ודרשו ככל מצותך אשר צויתני שלא הקדמתי תרומה לבכורים, ולא מעשר שני לראשון, כמו שאמרה תורה מלאתך ודמעך לא תאחר שהבכורים הם קודמין ואחריהם התרומה ואחריה המעשר, ודרשו לא עברתי ממצותיך, ולא שכחתי, שלא הפרשתי ממין על שאינו מינו, לא מן התלוש על המחובר ולא שכחתי מלברכך על הפרשת מעשרות ולהזכיר אותך עליהם, ולא אכלתי באוני ממנו, לא אכלתי באנינות שלי ממנו והאיחוד במעשר שני, ולא בערתי ממנו בטמא, בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא, וגם זה מיוחד במעשר שני, כי להיותו קדש אסור לאכלו בטומאה כשאר קדשים שנ' ונפש אשר תאכל בשר מזבח השלמים אשר לה' וטומאתו עליו ונכרתה וגו', ולא נתתי ממנו למת, לעשות לו ארון ותכריכין, כי התורה צותה שיאכלו בירושלים לבד, שמעתי בקול ה' אלהי שהבאתיו לבית הבחירה, עשיתי ככל אשר צויתני, ששמחתי ושמחתי אחרים בו, אמר השקיפה ממעון קדשך וגו' אנו עשינו מה שגזרת עלינו אף אתה עשה מה שהבטחתנו שנ' אם בחקותי תלכו וגו', ונתתי מטר ארצכם בעתו וגומר. ואם רבותינו ז"ל בפירושו הנה המפרשים אחריהם הלכו כלם:

ועל דרך הפשט יראה לי שהוידוי הזה הנזכר בפרשה, הנה הוא וידוי וידוי מעשר עני, ושעידה לי על זה שני עדים נאמנים. הא' שאמר כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית, שהיא שנת מעשר עני ידבר, שהיא בשנה השלישית. לא בתרומה ובכורים והמעשר ראשון, שהיו בכל שנה ושנה. והעד השני אמרם ז"ל במסכת מעשר שני שלא היה מתודה וידוי הזה כי אם בשנת מעשר עני שהיא השנה השלישית אחר השמטה. וזה מה שיורה שהוידוי כלו הוא מעשר ידבר. כי אם לא היה כן, ואם על כל שאר המתנות שזכרו למה לא יהיה מתודה בכל שנה ושנ' אותם, כי אם בלבד בשנת מעשר עני. ויהיה פי' הכתובים כן. כי מרע"ה ראה שהאדם כמעשר השני להיותו נאכל לבעלים היו שמחים בו ונהנו להביאו לבית המקדש ישמחו ויגילו כי יתפרסמו נדבות ומתנותיהם. אבל במעשר עני ירע בעיני האדם שיתן את עיניו ויניע כפיו לזרים ולא יאכל בטובה, גם לפי שהיה נותן פתו לעניים בשערים ולא היה מזדמנים לההלים להודות לה' ולהתפרסם נדבותיו ומתנותיו, הנה בעבור זה ראה לצוות שבשנת מעשר עני שהיא השנה השלישית אחר השמטה ואחרי כלותו לעשר את כל מעשר תבואתו, ואחרי תתו אותו ללוי לגר ליתום ולאלמנה לאכלו, כמו שנא' שהיה בימיו ולא אכל האיש ממנו והיה תועלת עניים עדיו הוא, שבעבורו יתגדל כל אדם לקיים אותה המצוה, כדי שיוכל להודות עליה כדברי אמת, ובערתי הקדש מן הבית, וגם נתתיו ללוי. ולא ירע עינו בתתו אותו בשערים כיון שאתה נעת מודי בירושלים ובית ה' תתפרסם נדבתו ושמחתו בו בקיחו ויהללוהו בשערים מכלל הפרישו לפני ה'. ועם מה שכתבתי בזה תדע טעם מילות הפרשיות הללו, ולמה לא צוה בסדר ראה זכר בפרשת המעשר עני, על זה הוידוי כי ראה לצוותו כאן כדי להודיע ששנין הרשוי אליו, שהיה מיד אחר פרשת הבכורים כפיחו שם לפני ה', ולמה לא צוה להתודות על מעשר שני, כי אם על מעשר עני שהוא להיותו לעניים ונתן בשערים ולמה לא אמר וקרית ועלית אל המקום, לפי שבעליה שמה היתה לענין הבכורים. ולענין התודה על מעשר עני. והנה ראה פי' הכתובים כיון הם מסכימים לדעת הזה. אמר כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית, שנת המעשר ונתת ללוי וגו'. ואין הכונה כאן לצוותו שיתנהו ללוי לגר ליתום ולאלמנה. כי זה כבר צוה עליו במקומו אבל פירושו הוא אחרי שתכלה לעשר את כל מעשר תבואתך ולתת המעשר עני הזה, לגר ליתום ולאלמנה שיאכלו בשעריך, כמו שצוה עליו שמה הנה אף שאכלו מתוך שהוציאתו עומד לפני ה' אלהיך בהגדת הבכורים שאמר למעלה, שתודה גם כן על המעשר עני הזה. ותאמר לפניו יתברך בהיותו במקום המקודש לפני מוכח ה' אלהיך, בערתי הקדש מן הבית. והנה לאמר ה' אלהי השמים ואלהי הארץ, גלוי וידוע לפניך שלא הבאתי בגזל ושמן המעשר עני, עם היות שבית שלא אוכל אני ממנו ולא הבאתיו. הנה לא רעה עיני בו ונתתיו לעניים. כי אני בערתי הקדש, שהוא המעשר שאני חייב מביתי, וגם נתתיו, ללוי לגר ליתום ולאלמנה כמו שצויתני. לא עברתי ממצותיך כולן ולא ממנו שכחה והוא שלחן ולא שכחתי. והנה אמר עוד הענין אלה פרטים:

ואמרת לא אכלתי באוני ממנו, הנה לומר עם היותו מעשר עני

והיה לו עניות הרבה, לא מלאני ליבי לעשות לאכול ממנו לומר גם אני עני לאכול. ויהיה אוני מענין דלות ועניות, כמו בן אוני. אלא יפסק לבנית אונו. וכידוע כלם אונים. שהם כלם כפי המדקדקים ענין עניות ודלות ואבלות:

והדורעת הבינית לא בערתי ממנו בטמא. והכוונה קרא כשיר. כמו שאמר בערתי הקדש מן הבית, יאמר שבהפרישי המעשר לתתו לעניים, לא הפרשתי מהיותר פחות וטמא. ולא מהיותר שבוכת ומתנוולה. כאלו יאמר היה לו חטים טובים, ובקנים מכל תבואות רע. וחטים אחרים טחונים, הנה לומר מעורבים בפסולת הרבה. לא הפרים ולא נתן המעשר מן הטמא, לקחת ולהשאיר לעצמו היותר טוב ונקי. ולא נאמר כאן כפי זה הפי' טמא על הטמא, כפי דיני טומאה וטהרה. כי אם על הדבר הפחות והנכאה ושיש בו פסולת רב, וקרא כמו פירות טמא קראו לחר. שעניינו פחות ונבזה ומאוכלך:

והדורעה השלישית היא, ולא נתתי ממנו למת, ויאמר זה לפי שהיה מנהג הגוים בימים ההם, כדי שלא יתנו המעשר כלו לעניים שאחרים לאוהלים אותם שבכר נתינתו לעניים שכבר יתנו כדי שלא ידע הדבר. ומפני זה יאמר המתודה שלא נתן המעשר לאדם שכבר מת שיכלו בני אדם לשוב עליו שלא נתנו ושאין מראה כפיו כי קיים הם העניים שקבלו ממנו, ויגידו בקיתו. וכל זה היה להיותו ירא את ה' במצותיו חפץ מאד. והוא שאמר שמעתי בקול ה' אלהי עשיתי ככל אשר צויתני, ר"ל כי הנה הסוטה יעשה אם מבלי דעת, מפני שלא ידע ענין המצוה ולא שמעו, ואם בבחירה ורצון לפשוע בהיותו יודע מה שחוטא עליו לפשעיו, אבל הוא לא יהיה כן כי שמע בקול ה' ולזאת הוזהר ועשה כרצונו. ולכן יבקש ממנו שישקיף ממעון קדשו, לברך את ישראל בעבור בריכות ואת האדמה אשר נתת. פירות לכל האדמה הקדושה כאשר נשבע לאבות, באופן שתהיה תמיד ארץ זבת חלב ודבש. הנה התבארו הכתובים על פי פשוטם ולמה מה שדרשו בהם רז"ל. אם הוא קבלה נקבל כבבר פנים יפות, והיתר כלה השפן השלישי:

היום הזה ה' אלהיך מצוך עד ראש חסה, אחרי שהשלים משה רבינו ע"ה לבאר את התורה, כמו שיעד עליו, אמר היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות רצה לומר שכבר השלמתי ביאור המצות, אין לדבר בהם עוד בביאור, כי אם לצוות אתכם על קיומם ושמירתם. והנה עד עתה אולי לא הייתם יודעים ביאור כולם אבל עתה שכבר ביארתי אותם להם לא נשאר עוד צורך ביאור ואין כאן עוד לחדש דבר, ולא להוסיף, כי אם קיום עשייתן והוא. ואמר היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות את החקים האלה. ואת המשפטים, ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך, הנה לומר שתעשה מצות עשה, ותשמור מצות לא תעשה, כי זהו הכוונה בשמירה ועשיה. והיה זה ברצון ותמים בכבוד ובטובה וידיעה שלמה, לא כמצות אנשים מלומדה, ועל הרצון אמר בכל לבבך, ועל הכונה והידיעה אמר ובכל נפשך. ולזאת אמר את ה' האמרת היום. רצה לומר ה' האלהיך, ואמר שהוא גדולה בלועזים מתחלפים. ואם שכל אבל הנה לבנים על קבול התורה והמצות, כאמרו את ה' האמרת היום שהיא לשון גדולה, כמו שפירשו ר"י והרמב"ן ז"ל. ויאמ' שכבר שאתה גדלת ורוממת הש"י, במה שקבלת אלהותו, והיה להיות לך לאלהים. והיה קבול האלהות ללכת בדרכיו בקיום המצות ולשמור חקיו ומצותיו ומשפטיו. ולזה נאמרות ושמיעת המצות האלהיות בשני הם שבארנו הסתתרה האלהות עליהם. וזה אמרו ולשמוע בקולו. אבל אם אתה גדלת ורוממת אותו יתעלה, גם הוא גדל ורומם אותך, והוא ה' האמירך היום להיות לו לעם סגלה שלקחו אותם, מכל העמים לעם עולם. כי זה דבר כמעט אי אפשר, כי יותר הבחירה וקבלת אותה שהאומות ממנו, גדולה נתיחס ולקח אותך לו לעם סגלה. חמה שקבלת אתה את אלהותו והגדולה נעשרה שלקחו לו לאלהים. גם קבלת אותו גדולה רבה, וזה אמר אותך כאשר עשה כן ונוהל לוקדות מאהבתו הקדמת מוהב ממנו, והוא ולשמור מצותיו. וכמו שאמר מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה. וגם כן ה' אלהיך נותן אותך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת בעולם הזה ולהיותך עם קדוש לה' אלהיך והוא כדבוק הנפש, בעולם הבא. ויאמר בכל זה היום. אם כאמרו היום הזה ה' אלהיך מצוך ואמר את ה' האמרת היום וה' האמירך היום. לפי שהיה זה אחרי ביאור התורה שמשם אחשו המצות וביאורה בלבבם, ונכנסו תחתיה. לכן אמר להם שקנו אותם האלהות כלם ביום ההוא:

תהלים קמ"ז

ואם יש לפרש הזוית והאמירך מלשון אמירה ודבור, כי לכן נקרא הסעיף הרך העליון אשר בראש האילן, אמיר לפי שהוא לעליונים קול, וכמו כתבואתם תמיד כאמרו את קול הבערה כרמלי הכבשים, עם כל האילן יקרא נושא הכבוד. אים כי כרא שם והלבבם תמיד. ויהיה פירוש הכתובים לדעתי כן. הנה בשמחד הרכיבי עשה הקב"ה שכבר כמלא עם ישראל. והוא לדבר עמכם מן השמים, כמו שכתוב השמיע כדבר הגדול הזה, או השמע כמוכו השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש ונוחי, ויראל עמו לו בעבורם כתובה עליו, באלהים עמה נפשם והנעלם. ולכן אמר ה"ע כאן, אם

כי ה׳ אשר האמירך לכם כאותו מעמד ודבר עמכם מלהבות אש / ומיד ישראל היה כמשה לפי שאתה קבלת אלהותו ואמרת ללכת בדרכיו ולשמור מצותיו ולשמוע בקולו כמכת כיה שאמרת לפניו / שהאמינך קולו ומצותיו / כי לפי שאמרת כל אשר דבר ה׳ נעשה / הוכן ה׳ לדבר עמכם בקולו. וזהו אמרו את ה׳ האמרת היום / ר״ל אתה כמכת האמירה היום שדבר ה׳ עמכם / בעבור שאמרת להיות לך לאלהים ולשמוע בקולו ולשמור מצותיו / וגם אתה אמרת אשר נכבד ויקר / שהוא נעשה ונשמע / וה׳ האמירך כלומר הוא עשה לך את אשר אותו / והיה זה כמה שהלוה אליך כלשונך / לאמר לך קודם המעמד והייתם לי סגלה ונתן לך מה שאמר מצותיו / וזהו אמרו ושמרתם את בריתי / וגם כן אמרת אותו להיות לתתך / כדי שיתנך עליון על כל הגוים / כי יהיה לך מה עליהם מעלה רבה ויתרון גדול / ולכן יהיה לך תהלה ושם ותפארת / כי התהלה היא מגזרת שהלולת על ראשי.. כמו שהדביקה הנוספת עליהם תמיד / והשם הוא מלכות אחשלה ולהכות והתפארת הוא כמלות הודות ולאחרונה וכל הנה כאחרונה / שהיא הדבקות הנפשי / ועליו כאמר להיותך עם קדוש / כי הקדושה היא בהבדל הנפש מן החומר / ועם היות שלא זכו אליה כי אם דף ע״ב
מקצת ישראל / וכת״ב הזכם כבנין לולב וערבה* חלק ראיתי בני עליה והם מועטים / היה מה שיזכה הדורי שאתה עם גדול / תהיה עם קדוש לה׳ אלהיך / אבל העם שקבלה ישראל בדבקות האלהי ההוא / הנה זכר האמירות / וזכר הברכות שבכנו אותם / ואחר כל זה להודיעם שביום הזה אשר עודנו כפיכי / ושמה ה׳ ביום הזה עשה אותם על שמירת המצות ועשייתם / והיום ההוא היה מה שאמר ה׳ לישראל / שהיו הם כבתו / ומה שאמר ישראל לפניו שהוא אל׳ היה כבתו / והיזהר אבל זה שלא יהיו בעיניהם המצות כדבר ישן נושן / אבל בכל יום יהיו בעיניהם חדשים כאלו בו ביום / נצטוו עליהם / וככר יוכל לפרש עוד כפסוקים האלה פירוש שלישי :

ויצו שאחרי שהאלים מרע״ה לבאר להם את המצות צוה על שמירתם אשר היום הזה ה׳ אלהיך מצוך לעשות ושמרת ועשית כמו שפירשתי / וכתב ג׳ כנות לקיום המצות ועשייתן :

הא׳ לפי שקבלו אלהותו בסיני / וכדרו להיות להם לאלהים ולשמור מצותיו וגו׳ / וזהו את ה׳ האמרת היום / שהוא כמו אמרת וכרת ברית לך לאלהים וגו׳ / ובא שזכר שלא יהיה בעיניהם יום שתן תורה כישן / כי היום ההוא היה לפי שאותה אמירה אחרו שיה אבותיכם / כי הוא כאלו אמרתם אותם ביום ההוא :

והסבה הב׳ שהגאים הכבודים והנכבדים שקבלתם ממנו את׳ באותו מעמד שדבר עמכם ולקח אתכם לעם סגלה ונתן לכם בגאולה ושומר את המצות שבעבור זה ב״כ אתם מחויבים בשמירת מצותיו / ולשמוע בקולו / ולפי שלא יאמרו הלא זה יצדק באבותינו שראו את כל הכבוד ההוא לא שבסנו / שלא ראינו ממנו דבר לכן אמר וה׳ האמירך היום / ר״ל ב״כ היה הדבור לכם כאלו היום הזה נאמר / לפי שזה שבאמר ונעשה לאבותינו באותו מעמד כנאה לכל זרעם אחריהם :

והסבה הג׳ מפאת התועלת המגיע משמירת המצות / ועל זה אמר ולתתך עליון וגומר / שהיא כבוד ועצמה ופארת ופירשנו כמו שכתבתי למעלה :

ויצו משה וזקני ישראל וגו׳ / עד וידבר משה / אחרי שביאר מרע״ה המצות שהיו בריכות / ביאור אותם שנזכרו בספרי התורה הראשונים בקצור ועל דרך הכלל / באה לכרות ברית על שמירתן / כי כמו שבספר תורת כהנים / אחרי זכרון המצות שקבלו בסיני כרת ה׳ ברית עם ישראל וכלו בפרשת בחקותי ברכות רבות לשומר המצות וקללות לעובר עליהן / ככה אלהינו משה אחר שזכר המצות בביאורן כרת עליהן הברית / וזכר ברכות וקללות / דוגמת מה שעשה בהר סיני / ואם תראה שכמו שביאר בענין המצות שהגיד בספר הזה כמה ענינים / ככה בענין הברכות וקללות שהגיד בזאת הפרשה / ביאר בהם ענינים רבים על מה שבא בפרשת בחקותי / כמו שיגיע בביאורם / הנה אם כן היה זה הברית והברכות והקללות שזכר כאן / למה שזכר משה / ויקם המצות שכלו כאן בביאורם / למה שנזכרו במה שעבר / ולפי שבמעמד הר סיני אחרי זכרון המצות נאמר ויכתוב משה את כל דברי ה׳ / ויבן מזבח תחת ההר / ושתים עשרה מצבה לשנים עשר שבטי ישראל / ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה׳ פרים / וכיון שבתחלתו לבאר את המצות / אמר את ה׳ האמרת היום וגו׳ / וה׳ האמירך וגו׳ / שענינו כמו שפירשתי / שאותו היום יהיה להם / כיום מתן תורה / לכן ראה להיות אליהם שיעשו בהכנסם / דוגמת מה שעשה עליו השלום וישראל עמו בחורב יום המעמד / וזה שיקימו את האבנים / וכבר נזכר בספר יהושע שהיו י״ב אבנים למספר בני ישראל אשר עמו שם / ויעלו עליו עולות ושלמים / ושיכתבו את התורה על האבנים שהוא כלו כמעשה אבותיהם / כאשר עמדו על הר סיני וקבלו את התורה / מצורף שיש בזה / גם כן מצות וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך / ולכן צוה שבאשר יעברו את הירדן יכתבו את התורה על האבנים / שזה כדמות מזבח אשר שבכבר בנו / הנה התבאר מזה כלו / שמצות האבנים היא מכלל הברית / כמו האמורים שצוה לאמר על הר גריזים והר עיבל / כי על כן היתה הקמת האבנים האלה על הר עיבל / והאמורים והקללות כאמורים שיה להיות כלל זה מכלל הברית ועניינו / וזהו שאמרתי כלו יודע שמצות האבנים / היא מצוה מחודשת בכאן / כי להיותה מכלל הברית כמו כללה בברית הר חורב / כ״ש שהיתה דוגמת מה שעשה משה ביום המעמד כמו שזכרתי / והיא לא היתה מצוה לדורות ולא מכלל תרי״ג מצות / וכן כתיבת הברכה והקללה על הר גריזים והר עיבל / לפי שהיו מעשים להורות מה שנעשה בכאן / ולא עכ״פ תאמר שהם מצות מחודשות / אלא זוכרו כמו שעבר / אף אני אודך שלא אמר ע״ה כאן הבאי עליהם כמ״ש אלה דברי הברית אשר צוה ה׳ את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב / הרי לך עדות נאמנה / שצוה ה׳ את משה על הברית הזה / וידוע שמכלל הברית כתיבת התורה על האבנים / ושיקימו אותם על הר עיבל / ועליהם יברכו את העם ויקללו את הפושעים :

וענין המצוה הזאת הוא / שצוה הש״י שבהכנסם לארץ יעשו רושם נפלא לשיכירו וידעו בני אדם תכלית המצוה בהכנסם שמה / כי אינו רק / כדי שישמרו המצות האלהיות / וכמו שעשו זקני כל עיר ועיר שיתחברו עם מביאי הבכורים לכבוד תועלתם / והזכרון בהם כמו שזכרתי / כן כלה שיתחברו זקני ישראל כדבור הראשון הזה / והכהנים והלוים בדבור השני / כי הם אשר יאריכו ימים אחריו ואשר יעידו המעשה הזה על התכנתו / וענין המפרשים וכיונתם הוא / שישראל אם יתנהגו כדרך הכלדיים הגוים לבנות מצבות לא להם / אין ספק שבעברם את הירדן ובבואם לארץ היה שירצו לבנות / יקימו אבנים גדולות / אבני שיש עמוד / ויכתבו עליהם את הדברים לאות ולזכרון / ובדמות חוק / שבאו אל הארץ ההיא בכח גדול וביד חזקה / בשנת כך / ובירח כך / כמו שהיו עושים הרומיים / כי בבואם אל ארץ לא להם ישימו להם ציונים את בדרכים זכר בהכנסת הערים / לשם ולתפארת / ולהיות להם לאות להורות חזקה בארץ ההיא / וצוה מרע״ה לישראל שאותו הדבר שהם כדרך הכלדיים יעשו מפאת עצמם / יעשו אותו לשם מצוה / ולכבוד הגבוה / ולא לגבהות הרוח / כי קבלו ישועה / והיה לא בחרבם ירשו ארץ / ועתה כלה זה מפורש בכתובים / גלה התחיל שמור את כל המצוה ואין זה צווי שישמרו את כל המצות / כי לכן לא אמר שמרו / כי אם שמור במקום לאמר שזה עתה אשר יצוה אותם הוא אשר צוה לעשות בשמירת המצות / כי זהו מחלקי הברית והביאו לשמירת המצות / וכן אמר הדברים שיבור שהברית / כי על הכל אמר שמור את כל המצוה / הנה אם כן כל המצוה / הוא כלל את כל מצות התורה / אבל אין זה צווי על שמירתן / כי אם להודיעם המעשה שיעשו לשמירתן / כאלו אמר מה שאני מצוה / כדי לשמור כל המצוה / הוא מה שאומר / והם כשאגת ענין האבנים והמזבח כזה הפסוק הרביעי :

ואמרו והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגומר / והקמות לך וגומ׳ / היתה מצות הקמת האבנים / ולא אמרו ושדת אותם בשיד וכתבת עליהם את כל דברי התורה הזאת / בעברך מצות שידתם וכתיבתם / אבל הוא הגדת מה שיהיה כפי הכתוב / וכפי מנהג הכלדיים / ואמר הלא ידעתם כי לפי דרך בני אדם ביום אשר תעברו את הירדן לרשת את הארץ תקימו לכם / רוצה לומר מעצמכם ומאפני כבודכם אבנים גדולות / ותשידו אותם בשיד / לפי שהאבנים לא יקבלו הכתיבה ולא יקבלוה אם לא ישידו אותם בשיד / הנקרא בלשון לעז ... / כדי לחקוק בו אותיות הכתיבה / הנה כל זה הוא מגיד מה שיעשו הם מעצמן / ולכן אמר והקמות לך / בלשון הגדת מה שיהיה / ולא אמר תקימו בלשון צווי / וכן ושדת אותם בשיד / וכתבת עליהם / הוא כסיפור מה שמעצמם יבאו לעשות כל זה / כדי לכתוב עליהם את כל דברי התורה הזאת בעברך / ואין פי׳ את כל דברי התורה הזאת על המצות וגם אין פי׳ בעברך כאשר תעבור את הירדן / כי כבר נאמר והיה ביום אשר תעברו את הירדן / אבל ענינו שיראה לכתוב על האבנים את כל דברי התורה / רוצה לומר איך יצאו ממצרים / והלכו במדבר מ׳ שנה / ונלחמו עם סיחון ועוג והאמורים / ועברו את הירדן / הנה אם כן אמרו בעברך הוא פירוש את כל דברי התורה הזאת / כלומר כל דברי התורה והסיפור בענין העברתך / ואמרו למען אשר תבא אל הארץ אשר ה׳ אלהיך נותן לך אינו שכר המעשה והמצוה כדברי המפרשים / אבל הוא טעם הכתיבה / רוצה לומר והיה הכתיבה הזאת באבנים לכם לפי שתבאו אל הארץ אשר ה׳ אלהיך נותן לך וזולתך המלכים ארץ לא להם שיכתבו שמותם עלי אדמות הנה כל מה שזכר בזה אינו צוה המצוה אבל הוא הגדת מה שיעשו בהכנסם לארץ כדרך / ונהגו על עולם ודרך הכלדיים / ואמר אחרי זה / והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה תמיד / הוא צוויית המצוה / ואמר כיון שאתה בעברך עתיד לעשות הקמת האבנים וכתיבתם / אני מצוך שתעשה אותו לשם המצוה ולכבוד האלהי יתברך ותהלתו ולא לגבהות הרוח / והוסיף במצוה הזאת דברים נאותים לענין המצוה :

הראשון אשר והיה בעברכם את הירדן / רוצה לומר מיד כשתעברו בו ביום ההוא בלבד כמו שאמר למעלה / כי אם בעת ההעברה עצמה / והיה זה לפי שאותן האבנים תקימו מתוך הירדן לשם מצוה ולעבודת האלהים / וזהו אשר אנכי מצוך היום / ר״ל שתעשו זה בעבור שאנכי מצוך היום / ולא לתכלית אחר :

וגם אניך עוד כוונה שני והוא שתהיה הקמתם בהר עיבל / כי

שמה תקימו האבנים האלה / לא במקום אחר / וענין ההקמה שאותם האבנים הגדולות לא תהיינה מושלכות על פני האדמה / אבל יקימום למעלה כציון ציון ומגדל :

גם אמנם צוה דבר אליהם והוא שהאבנים האלה תבנה שם מזבח לה' אלהיך כמצות המזבח בגלות והוא היותו מזבח אבני' שלא תניף עליהם ברזל / אבל יהיו אבנים שלמות / כיון שהוא מזבח לה' אלהיך / וכן היה דרכה של מזבח ושתעלה עליו עולות לה' / וגם כן תזבח שם זבחי שלמים / ואכלת שם ושמחת לפני ה' אלהיך / באופן שענין האבנים יהיה כלו לעבודת הש"י / ותכלית אלהי כבד ולא תכלית עדותה / ויהיה הענין עם זה שמה וכלו בהעברתו / וכאשר וכרון זה עדי עד / והעידו עם זה שאין בנין המזבח והעלות העולות והשלמי' יסתור ויהרוס את המזבח / ויכין מה האבני' ויכתוב עליה' לא ענין ההעברה בלבד / כי אם כל דברי התורה ומצותיה באר היטב ומזה פרשו בם זורע שבתקי' ע"י יהושע שהכתיבה היתה בספר משנה התורה אלה הדברי' / או המצות כמספרם כדעת הגאון רב סעדיה / ואמנם אם האבני' האלה אחרי הכתיבה ישארו שמה בהר עיבל / או אם ישליכום ויניחום במקום אחר / לא נזכר בתורה עליו כלל / כפי הנראה שלא נזכר בתורה ענין האבנים ב' פעמים / כי אם פעם אחת / אבל בראשונה זכר מה שהיה דעתם לעשות / ואחרי כן צוה על מה שיעשו לשם מזבח ולא לתכלית אחר / ועם זה התבאר למה אמר במאמר הראשון והקמות לך / ובמצוה אמר תקימו את האבנים האלה / ולמה אמר בראשונה בעברך / ולא אמרו במצוה / כי הוא לפי שלא רצה שיחשבו ענין ביאת' והעברת' לארץ / כי אם ענין התורה ומצותיה / ולמה בראשונה אמר ביום אשר תעברו את הירדן / ובמצוה לא אמר כי אם בעברכם / לרמוז שיקחו האבנים מתוך הירדן כשעברו בו ממקום הכהנים / לפי שיזכר הנס תמיד / ולמה בראשונה אמר לאחר תבא אל הארץ / ולא אמרו במצוה / לפי שהיה דעתם לכתוב ענין ביאתם לארץ בלבד / וכאן לא רצה / כי אם שיכתבו המצוה / ולמה בענין המצוה זכר הר עיבל / ולא זכרו בראשונה / ובמצוה זכר המזבח / ולא זכרו בראשונה / לפי שהתורה הוסיפה בחשבה המצות בדברים האלה לפי שהפועל אלהי / הנה אמנם צוה שיקימו ויכתבו האבנים האלה ויעשו המזבח בהר עיבל ולא בהר גריזים שהוא הר הברכה / אם לפי שיתנו הקללות בהר עיבל על כל עובר המצות הכתובות שמה באבנים / ואם לפי' את השבטים שיעמדו על הקללה בהר עיבל / בהיות המזבח והאבנים וכתיבת התורה בתוכם / ועם היות הברכות על הר גריזי' / ואמנם איך נתקיימה המצוה הזאת ע"י יהושע / כבר היא כתובה בפירושי לספר יהושע ושם כתבתי המאמר בישוב הכתובים וסדר הפרשיות / ולא ראיתי לזכרו פה ליראת הארכות / ובזה נתבארו השאלות ה' ו' ז' :

וידבר משה והכהני' וגו' עד וענו הלוים וגו' שטוב שהפסוקי' האלה באו כדמות הקדמה / והכנת הדבר לענין הקללות אשר יזכור בפרשה כלם / לפי שראה מרע"ה שישראל בשמעם הארורים אשר על הר עיבל וקללות הברית שיזכור אחריהם כלם יחרדו כצפור וימס לבבם לאמר / מי כמו ... יצילנו מכל אלות הברית האלה / הנה לזה הקדים לדבר על לבם דברים טובים דברים נחומים ושתף עמו הכהנים הלוים בדבר זה / כי לפי שהם היו עתידים לעשות הברכה והקללה / המה יקדימו לומר הסכת ושמע ישראל / אל תירא ואל תפחד משמוע הקללות אשר אנחנו עתידים לדבר באזניכם / כי אין זה בעבור שנא ה' אתכם / כי אם לאהבתו אתכם ולחפצו שתשמרו את מצותיו / ולכן בקבלתם תהיה היום לעם לה' אלהיך / כי האיש הנושא אשה ירבה תנאים בכתובתה / ולא יכתוב ולא יתנה / מי שאינו רוצה להביאה / וכן מתוך הקללות האלה ידע לכם כי היום הזה שאתם שומעים אותם / נהיית לעם לה' אלהיך / כי קבלת המצות תחייב הברית והחוזק על שמירתם / ואתה תשמע בקול ה' אלהיך ועשית את כל מצותיו / ובזה לא תחשב אליך רעה / והארורי' והקללות לא יבאו עליך / כי אם תחזי' לעובר מצות הש"י / ואתה לא תעבור עליהם ותשמור אותם ותקבל אותם יקום / וזהו שאמר ושמעת בקול ה' אלהיך / שהוא יעוד והבטחה / לא מצוה / והדברי' האלה להיותם הקדמה והכנה לגמר הברית / לא אמרו עד אלה יעמדו לברך את העם / ואלה יעמדו על הקללה / ולא נשתתפו הכהני' הלויים / ולא הזקנים עם מרע"ה / כי הוא בלבד אמרו לפי שלא היה ראוי שאדם יפרש את השבטי' / אשר יעמדו לברך / ואשר יעמדו על הקללה / כי אם משה אשר לא ישא פנים בדבר / והותר בזה הספק התשיעי :

והנה פרט לברך את העם / שמעון / ולוי / ויהודה / יששכר / ויוסף / ובנימין / להיות כלם בני הגבירות ד' הראשונים בני לאה / ויוסף ובנימין בני רחל / ולהגדלתם נתיחדו לברך העם / ואמנם ראובן וזבולן שהיו גם כן בני לאה / הוכנו עם שאר השבטים על הקללה לגדלים מכן השבטים / ולפי שראובן נתחבר עם גד בנחלתו ושלטו / לכן נתחברו ... גם כן / ולהשלים מנין השבטים ר"ל שיהיה נברך שיעמדו על הקללה / כמו שאמר בספר יהושע חציו אל מול הר גריזים / והחציו אל מול הר עיבל / הנה שנתנם זבולן להיות השפחות מבני הגבירות / כמו שזכר הרלב"ג / ובני לאה כתב היו על הברכה בני הגבירות / ועל הקללה בני השפחות / והם יתכנו שנים / ובני לאה כנים לקחו מהם הקטן והגדול / ואמנם בענין הברכה והקללה / אמרו במסכת סוטה פרק אלו נאמרין / ונתת את הברכה על הר גריזים / ואת הקללה על הר עיבל / כי כבר נאמר אלה יעמדו לברך את העם / שלא להקדים ברכה לקללה / יכול כל הברכות קודמות לכל הקללות / תלמוד לומר את הברכה / ברכה אחת קודמת לקללה אחת / ולא כל הברכות קודמות לקללות / והקיש ברכה לקללה / מה קללה בלוים / אף ברכה בלוים / מה קללה בקול רם / אף ברכה בקול רם / מה קללה בלשון הקדש / אף ברכה בלשון הקדש / מה קללה בכלל ופרט / אף ברכה בכלל ופרט / ומה קללה אלו ואלו עונין אמן / אף ברכה אלו ואלו עונין אמן / והנה רש"י ... משה אשר זכר בזה המאמר / ומשה שזכר בספר יהושע / שעשה נקיטה ... / כתב ששה שבטים עלו בראש הר גריזים / וששה לראש הר עיבל / והכהנים הלויים באמצע / הפכו הלויים פניהם כלפי הר גריזים ופותחין בברכה / והפכו פניהם כלפי הר עיבל / ופותחים בקללה ואומרי' ארור האיש וגו' / עונין ... / וזאת הברכה והקללה עם כל הארורי' ... / לא זולת זה / ושאר הברכות והקללות האמורות בס' והיה אם שמוע תשמע / והיה אם לא תשמע / יהיו דברי משה / לא דברי הלוים / ולא נאמרו בהר גריזי' ובהר עיבל / ולזה נמשך הרלב"ג עם שהוסיף עליו / וכבר העירותיך בספקות שיתחייבו לדעת הזה / ור"א כתב שעל דרך הפשט הברכה היא פרשת והיה אם שמוע תשמע / והקללה היא לבסוף / כפי מה שאזכור בפרשה / וכסתייע בזה / שמה שאמר בספר יהושע שקרא הברכה והקללה / הוא בספר התורה / והנה בספר התורה לא נזכרה הברכה שכנגד הארורי' / ולכן נראה שאין הקללה הארורים / ולא הברכה שלפניהן / אבל הברכה היא פרשת והיה אם שמוע / והקללה היא אם לא תשמעו / וכבר יקשה לדעתו / אם הברכות והקללות כלם אמרו כל השבטי' יחד / או היה אחד משמיע את כלם / למה נתיחדו העומדי' על הר גריזים לברך את העם / והעומדים על הר עיבל לקללה / ויקשו עוד עליו שאר הספקות שהערותי / והר"מ בן נחמן ... כתב דברים אשר פירושו על דעת / ... כדעת ר"א ... :

הא' מה היא הברכה והקללה / אם הארורים שנזכרו בפרשה ואלופיהם בלבד שלא נזכרו כדברי רש"י / או אם הם שאר הפרשיות אם שמוע כדברי ר"א / או אם הם הארורים ואלופיהם והפרשיות / כ"כ כמו דעת הרלב"ג מורכב משניהם :

הדרוש הב' הוא / מי הם המברכים / אם הם הכהני' הלוים כדברי חז"ל ורש"י והרלב"ג / או אם הם השבטים עצמם / כדברי ראב"ע / ומה שכתב הרמב"ן מורכב אליו :

הדרוש הג' בשיעור דבר ייוחד בו הר גריזים והר עיבל / אם בפנות פנים המברכי' והמקללי' כדברי רש"י וכהנו לברכה והרלב"ג / או בלשון אחר / כי הנה ר"א ורמב"ן לא דברו בזה :

והנראה אלי בדרוש הזה / שהברכה והקללה היא כדברי ר"א שאמר שהיא התורה בפרשת אם שמוע תשמעו / ואם לא תשמעו / כי הם הברכות והקללות המקולות / ואמנם מי הם המברכי' שהוא הדרוש הב' / אחשוב שהשבטים העומדי' בראש הר גריזים / היו הם המברכים / לפי שהם היו אומרי' פרשת הברכות / שהיא פרשת והיה אם שמוע שבה הברכות / והשבטי' העומדי' בהר עיבל / היו עומדי' על הקללה / לפי שהם היו אומרי' פרשת אם לא תשמע / אשר בה הקללות / לא שהיו ישראל כלם יחד אומרים הברכה והקללה / ולא הלויים ולא היה אחד משמיע לכלם כדברי הרמב"ן / כי היה המנהג שהיתה הקללה על כל פנים / ובזה הדבר נתיחד הר גריזים לברכה / והר עיבל לקללה / שהוא הדרוש הג' / לפי שעל הר עיבל נאמרה הקללה / ועל הר גריזי' נאמרה הברכה / ואמנם הארורי' הפרטיים שנזכרו בפרשה נאמרו על פי הכהני' הלויים שהיו עומדי' בין ההרים עם הארון / ולא נאמרו על אחד ההרים / ולא נאמרו ברכות כנגדם / ועם זה יתורצו הכתובי' ויותרו הספקות הי' וי"א וי"ב בזה הדרך :

אם תאמר / לפי שהשבטים העומדים על הר גריזי' יעמדו לברך את העם בעצם / כי הם היו אומרים שם פרשת הברכות / ואמנם השבטים העומדים בהר עיבל לא נאמר בהם לקלל את העם / כדי שלא לפתוח פה לשטן / לומר לקלל את העם / כי ברוך הוא / אבל אמר אלה יעמדו על הקללה / לרמוז כי הם יעמדו עליה / והיא לא תעמוד עליהם / על דרך והוא ימשול בך / ובברכה אמר / לברך את העם / כי היא היתה הכונה הראשונה לברכם :

ואם לפסוק כי מאחר היה שבט לוי בתוך אשר זכר / שיעמדו לברך את העם / והנה הוא היה בין ההרים / והיה קורא הקללות והארורים / ואחר שבין ההרים היו הכהנים הלויים נושאי ארון ברית ה' / כמו שנזכר בספר יהושע / שאמר וכל ישראל וזקניו ושוטריו ושופטיו עומדי' מזה ומזה לארון נגד הכהנים הלויים נושאי ארון ברית ה' וגו' / אלה הכהנים הלויים נושאי הארון היו נותנים הארורים / אבל כל שאר אנשי שבט של לוי / שלא היו נושאים הארון / ולא היו מהאומרי' הארורי' / היו למעלה על הר גריזי' בתוך השבטי' / והיו אומרי' עמהם פרשת הברכות / כי מספר זה נתיחד הר גריזי' לברכה / לפי שהיו אומרים שמה מה שאמרו / והר עיבל לקללה שהיתה נאמרת שמה :

ואם לפסוק היה אם הכהנים הלויים היו אומרים הארורים וכנגדם הברכות / למה לא נזכרו בתורה ונזכרו הארורי' / ... שעל ההרים נתנה הברכה והקללה כמו שאמרתי / ... הלוים

ברכות ההם היו נותנים הארורים / ולא היו אומרים ברוך כלל ולזה לא נכתבה בתורה / והיה זה / לפי שאחר שדובר אחרי שנשלם את התורה ראה להקים ברית עליה / וצוה ששה השבטים יעמדו על הר גרזים לברך הברכות לשומרי התורה / וששה מהם יעמדו על הר עיבל ליעד בקללות / על העובר על התורה והמצות : והיה זה כדי לרמוז שבפי בחלופות ההרים והתנגדותם תהיה הברכה והקללה הנמשכת בהם : ואמנם הכהנים והלויים יעמדו באמצע עם הארון ויאמרו בתחלה הארורים על אשר יעבור עליו ועונו כל העם אמן / ואחרי הארורים יתחילו העומדים בהר גרזים ויאמרו פרט' הברכות ואחריהם העומדים על הר עיבל / יאמרו פרטת הקללות לא שיהיו כלם האומרים / כי אם איש אחד מהם / ולזה אמר נבא' יהושע שישמע קולם הברכה והקללה כי הלך אל ההרים לאמרם שמה הברכה במקומה / והקללה במקומה / וזהו אמרו ונתת את הברכה על הר גרזים / ואת הקללה על הר עיבל / ולזה גם כן לא אמר שהלויים והכהני' עומדי' בארץ / כי רחוקים היו מהם / ולכן אומרים הארורים / ואחר כך היו עולי' עם הארון על הר גרזים / ואומרים שם פרטת הברכות והולכין לגר עיבל עם הארון / ואומרים שם פרטת הקללות והוא הוא אמרו ועננו הלויים ואמרו וגו' ארור האיש / והיה אם שמע תשמע כי כלו מפיהם / אם לא שהיו הולכין ממקומות רחוקי' לומר הארורים באמצע · ותפרשת הברכות בהר גרזים ופרשת הקללות בהר עיבל והכתובים יורו על זה כמו שיתבאר :

ואם הספק הי"ב / ואמר שזוכר בספר יהושע הנה וכל שהם אשר בין העמים / ובתיבת התורה על האבנים / עמדו הכהנים הלויים עם הארון באמצע ההרים וכל ישראל מזה ומזה / לברך את העם בראשונה · כ"ל שזו היתה הכוונה הראשונה לברכם / לא לקללם תחלה · כי אם לתכלית שיברך העם / כי קללה תהיה על הכוונה השנית / לפי שיעבור על התורה / שכל הכוונה הראשונה לברכה היתה / וזכר שאחר זה קרא יהושע דברי התורה הברכה והקללה / ככל הכתוב בספר התורה · לא שקראו בעצמו שהרי הלך מהר אל הר / והשמיע לעם הברכה בכאן והקללה בכאן ולא שצוה לקרותם בתכוה / ואמנם הארורים שאמרו הלויים לא נזכרו שמה בספר · כי לא היה דבר מהם מוטל על יהושע / והיה מוטל על הכהנים הלויים / ובידוע שהם יעשו התורה כתקנה · ואמנם אמרו שאמרו הכתובים אל מול ההרים / איננו מורה שנאמרה הברכה והקללה / כי אם בעדיות העם שהיו רוכים והיו על ההרים ובמעלותיהם ·

וענו הלויים ואמרו ונומר · עד והיה אם שמוע תשמע ונומר / כראה לי שכבר כתבתי ז"ל הספק הגדול אשר העירותי / והוא למה נבחרו הארורים האלה באלה היותם הפרטיות יותר משאר המצות כלם /

דף ל"ז כי הם אמרו בתוספתא סוטה פר' ואלו נאמרין / דרש רבי יהודה בר נחמני מתורגמנו דר"ל ·כל כפר' כלה לא נאמר אלא / בנואף ונואפת / אבל אמר הרב אשר יעשה פסל ומסכה / בארור בני אלא זה בא על הערוה והוליד ממנה בן שעובד עבו"ם ואמר הקב"ה ארורים / אלו אב ואם שלו זה / שכן גרמו לו וכו' רבי' ארורים / שלא גברו לו כן · כי הבא על אשת איש והוליד בנות וכו' / ומתוך מכות שאסור לו לבא בקהל / וידוע כמה צרה יגיע אלי· הלך בין עכו"ם ועשה כמוהם · וכן דרשו את כלם כל אחד ואחד / כגון שוכב עם אשת אביו / ואת אביו ועם אחותו / כלומר אם ידבר / אלהים בתוך ארורים · שוכב עם בהמה / ואת אם שעשתה מעשה בהמה שמכלכלת · מקלה אביו ואמו / הבא על אשת איש / שחלל אביו ואמו בגדלו גידולי' רעים בביתו / מסיג גבול רעהו כדרך שעשתה אשת איש שהיא משיג גבול כדרך רעה · שבא עליה יודעת שעשה בבית · מסיג גבול רעהו גורם לא כלאיי אחרים שתאות בבדיקת המים · לוקח שוחד / להיות עוקב אחר המתלף ולפתות אשת איש / שזה גרם לו להוריד / משגה עור · משפט גר יתום / שאינו יודע לפרוש / ואין דעת בדרכו בגס' / והוא רשות אחד ששנאו הכתובים / ור"ל כתב שנזכרו העבירות האלה / לפי שכל כלם בסתר / כי אם יעשם בגלוי יוצא לבית דין / ולכן נתן עליהם החרם והארורים האלה · והנה הספק אשר נזכר בנין כורלו / ואחר כך ביאו ונין אחותו / כי מי יודע אם יקללם / ומקלה למי קללן · מסיג גבול רעהו גם הוא בסתר שלא ירגיש אדם ומשגה עור בדרך · גם כן כי לא יוכל לפרסם מי הוא · ומטה משפט גר יתום ואלמנה / כי אין עוזר להם מי שיגיד להם דין שאחרים יערערו עליו ויפרסמוהו · ומכה רעהו בסתר · וכן השוכב עם אשת אביו ועם אחותו וחותנתו · שהוא מתיחד עמהם / על כן הוא בסתר · ועם בהמה / כי אין לה פה שתצעק ותערער עליו · ולוקח שוחד לפי דעת רבים / שהוא יהדיו · ולפי דעתי שהוא בסתר · אשר לא יקים / שהוא על התורה / וי"א שהוא על הארורים שזכר / ולא יהיו כלום בעבור לעשות אותם : והנכון כי קלל על מצות לא תעשה וקלל מי שלא ישמור בסתר אם מצות עשה ע"כ / אמר לעשות אותם עד כאן והאלב"ג כתב כזה דרך אחרת · שאמר שהמקלה אביו ואמו לעובד עכו"ם / לצורות שהעובד עכו"ם / ומוליך כי שהתבונות תגלה ויגלה ומשל מכיוונו / ומסיג מגיע גבול רעהו / להעיר שהעובד עכו"ם מסיג גבול אלהים / הזל וכבודו · העלייונים יש להם ההכנות המיוחדות / זולת האלהית ומשגה עור בדרך · הוא העושה הפסל והמסכה כי נתנו אותם לפני בני אדם ומתעים אותם / ומטה משפט גר יתום ואלמנה / הוא כי נותן לעכו"ם כי לגויתו כוסר · לא יילך אלהות' דיגם הנה כל

כ' הארורים האלה / הם כענין העכו"ם · ואחריהם הכ"ד / מגלה ערות / אשת האב והנבהמה ואחותו וחותנתו / והזכירם כפי זרותם בקדימה ואיחור · ואחר כן הב"ד כ' ארורים בשפיכות דמים / והם מכה רעהו בסתר / שהוא הרוצח בידים / ולוקח שוחד להכו' נפש דם נקי שהוא הרוצ' בדבריו ועדיו / הנה אם כן זכר עכו"ם וגלוי עריות ושפיכות דמים / ואחרי זה / וזכר כל התורה באמרו א' / והוא דעת הרלב"ג / ורש"י · כתב אותו דברים ס"ז כ"ד נימתו אל רבי משה הדרשן / י"א אחרים כנגד / י"א שבטים / וכנגד שמעון לא כתב ארור / לפי שלא היה בידו לברכו לפני מותו כדרך שאר השבטים / לכן לא רצה לקללו / אלה הם דברי החכמים והמפרשים / בביאור הארורים האלה וטעמם · ואתה רואה כמה יש בהם מהחולשה והספק · וגם כמה עניים הניגשו בו :

והנה ראיתי עוד מי שפירש בזה ענין אחר · והוא כי מפני שאמרנו והטב' גם מהתורה האלהית / למדנו כמה צריך האדם להתרחק ולהתאחז במדרגת דבר / שהדברים לאחר יאמתי שלמות שם להיות הדבר ההוא שמור והשכנה בו עצומה · ואם להיות הדבר ההוא שלום ולא לקבל הפסק מזולתו / שמנם האין האחד / שכולל שמשלמה כמה שתעשה מכות השדירה והתגלגלות לשמור השלך / לא שב הכבד והעצב אבל שמירת הלב בגוף האדם / והתורה אבל המצות הראויות שהפריש לגבוה והאין כמ' שהשכנה יכולה במלאכה זאת שיפקידו ממניני הכבד / לשמור הכהנים המשתמשים לקבל האון : ונשבע ג"כ במה שהפקיד בשמירת הדברים המזיקים והבטלים לזולתם והקלות התמידים לעקרים / כמו שאמרו כרוזי' שכונות הידים והרגלים והעקבות כשלא כשהוגן עליהם בכלם בבשרים וקמי העור והדומה / וכן התורה מקפידה על הראשים והעקבים / כמו שנתנה אותן כ' בני יונה שכבר בעבודה · וזהו שהזהיר באהבת הגר ומשפט היתום והאלמנה / וזה · הדרך בלו שמירת רעות כדברים אם לאחריתם אם לאחתם · והבעקפה הזאת / ושכרו הארורים האלו כי הפקיד עליהם על כ' מיני המקפדים אשר זכרתי / שלא שמולין כל שתבנית הדברים ותוליכם לפעול נחלין לשלשה חלקים · הא' הם שיהיה השמש בו יותר מהר לזולתו מקל הצלמון והגנות / והב' להוג הרגל האדם בדבר ההוא · והג' לקלות הזהר בו עד הפעל בעצמו · והנה יש לנו א"כ בזה שלשה חלקים / ושכר וזכרם הנה · השורה בנסך מ"א חלק שלבתי בזכותן טעם לדברי התורה בכללם / והנה לקיו ור"ע כאן לכל אחד ואחד מ' החלקים האלה ג' ארורים :

הראשון הראשון והוא מזוהרת הדבר ובכבודו · ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת י"י ונו' ארור מקלה אביו ואמו ונו' / ארור משיג גבול רעהו ונו' שאמנם כמו שלשה עקרים גדולים / אשר כל המצות תלויות עליהם · אחד בשמרו העבודה מכל משפטיהם שהם ג"כ :

והשני מהם היותר נמנים שנשתבר הביאה האדם לזולתו / והוא קרוב להוגע לאחרים / כי הזאה והיזה ודומים להקנה בינירת האדם · ונשר אמפני זה והשם כבר לא ידרך ויזה אמן כלו כדלאכון : עם המנות האלהיות :

והשלישי מהם שהכל תלוי בו והוא כלל כדר כורקן / כמו שדרשו בגמרא פ' דף ל"ט במה מדליקין · ואהבת לרעך כמוך / זה כלל גדול בתורה / וכלל בהנהגת גבול חבירו ונבנת ממונו או כחלתו :

ואמנם הענין השני החלק הראשון ממנו נלוו בו שלשה ארורים ארור משגה עור בדרך · ארור מטה משפט גר ונו' / ארור שוכב עם אשת אביו · כי העור הוא מעצמו מוכן לקבל זה הנזק / וכן שיהיה כמעשו · וכן שיהיה לחדשו צעה שאינה מוכה לו · גם הגר היתום והאלמנה מוכנים להשית הדין עליהם לחולשתם בעצמם / גם אשת האב אחרי מות האב נשארה עזובה והנשאה תחת הבן לאחוזתיה ופרנסתה / וקרוב הוא שיכשלנה לעבירה · ושכר שאחד על דרך כנוי כענין תם לשכב את הכלבה שוי בבית :

ואמנם החלק השני מהענין הזה · ארור שוכב עם כל בהמה / ארור שוכב עם אחותו · ארור שוכב עם חותנתו · שמפני הרגל התמידי שיש לאדם עמהם / ושכר וקרוב הוא להואו בהם / אם יתיחד כמו תשוקתו להפיתו כאין הזה מן הפשע / וכל שכן שישוו אותן להתנתו עליו על הכוונה · ולכן שתוך וכבוד אלא התגלגה ומפתו בקהל / כמו שכבנתה / ידע שלא נגלה קלונו גמתו וחרפתו :

והחלק השלישי מהענין הזה הוא / ארור מכה רעהו בסתר ונו' · ארור לוקח שחד ונו' / ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת / כי הנה הכאת הרע בסתר והוא לא ידע / וכל שכן אם בלשון הרע הסותר ודבר / ולקיחת השוחד בדבר שמראה פנים לדין בו / דבר ידוע שיעשה קלות גדול בעשו מבד המעלל עשו · וכן כל המוכפים שמבקשים בתורה והמצות מוספה ולהון לרחוק בני אדם / כי הם לא יראו פני שכינה כמו שכתוב כי לא לפניו חנף יבא · ועליהם אמר / ארור האיש אשר לא יקים את כל דברי התורה הזאת לעשות אותם ר"ל שלא יקים אותם לעצמו סוטה ל"ז אותם · כי אם להיותם קדוש לחנוך בכסף · וכבוד שמלה לרמוז בם את הקהון · והנה הוא כמשגה עור בדרך / שלאי שיורם ויאבד · וכפי זה הדרך היושב ואיגו מקיים דברי התורה משנאה ומראין ידים / איגו בכלל הארורים · כי הנה זה הארור

במת ויחסרו הוא בהעדר הולד מאשתו / שהיא עצם מעצמיו / ובשר מבשרו / ומאחיו שהם עצמים משל אחד • ולכן טוב השם יתעלם / אלא תהיה אשת המת חוצה / לאיש זר • אבל יבמה יבא עליה / והוא אחי הדת / ולא יהי' זו הילד הנולד בלבד גוף הזרע / כי אם נ"כ נגלה תצמח / והוא גם הוא יהיה בן אביו המת בגופו / ואחי אביו בנפשו • ולהיות הדמות הזה / יותר בין האחים שום / אשר תהיה בין הזר והבן / זה אל הקרובים • לזה בזה המנו' באחים בלבד • ולכן היה היבום אסור בזר • לפי שיתקיים שיהי' הבן הראשון המת • והבן אשר יוליד והיבמה שניהם כנפש אחד / ואין יולידם סם אחד • כי יהיה א"כ מוליד בן אחר מעצמו / שני פעמים והוא בטל • ולהיות זה טעם היבום וקיומו / בזאת אמרה תורה / • ודע אמנם כי לא לו יהיה הזרע • כי ידע בוד' זה ענין הגלגול / ושהבן הילוד אינו זרעו • כ"ל גם כי אם אחיו / שתצוף כיוצא מחלציו / לא יקנה בנפש חדשה שתעלם בו / אבל הוא יהיה כלי להעלות נפש אחיו • ולכן חרה אפו / ומאת פרצה / לא שיתמוך שהתמידתו פרנה יהיה לו שרש חשוב / אבל אשר מושכלא שוליד מה שוליד להעלות המת / ולא להעלות הנולד / למען לא יקנה נפש חדש' ורוח חדש בקרבו • והו מה שיתמוך כשובת הרע / ומהו מפכים אל דברו • ולפיו הדרוש הוא עמוק עמוק / מי ימצאנו / מי שיפגר מכלי שמיר בו ראשי דברים להכנת ענין החכמה הזאת • והיה כפי זה שהסל / ראשונה אם זו תכלית הגלגול וסבתו :

ואומר שגלגול נפש הישראלי אצל המקובלים / הוא כאשר הלא על כרותיו • וכהזומר הלאה מחכמה / כי מות נמות / ובחיים. הגברים אחרה / שאר לא יקימו / ולא ישא אחרים נפש / ומאם חושבות לבלתי ידח ממנו נדח • והוא כי אם נפש אחת תחטא באחד הדרכים כשפיכות דמים / או עשות התוך הדומה בגוף • או כלבנה בעגלה תמיד תלדקה • או הבחורים בזימה ושכלה וקמה / ויתר החדות לתנובות הנתעבות אחרי האומים • הנה הקב"ה לובות את ישראל / לבלתי ידח ממנו נדח / שתתגלגל ותשוב הנפש ההיא אחר הפרדה מגופה הראשון בחומר אחר / אולי ישוב בעיני האלהים מעשיו ותזכה ולא תאבד הנפש ההיא • ואם לא היה כן / היה התגלגלות גדול לבני אדם מהבורא הזה / ולא יכול הפסק למה לא ברא הקדוש ברוך הוא לנפש הזאת אחר כך ובריה / שלום לבת זוגו / ולא חוזר עבור אשר כזה / למחוז כי יכרת לנפש אחרת יתר בזות ודכר / הלא והאד פנים וגם כדבר שלילה וחס • אלא עלבנות אותם / כי הילדים בחורים מתחלפים לדעת מנ' תכליות :

הראשון להעלים ביתר את הנפש המלוה / ולהוסיף על שלמותה / יען היה העולם הזה / עולם העבודה / והעולם הבא / עולם הגמול • ואחר במשנה / יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה / מכל חיי העולם הבא • ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל פרקי אבות
פרק ד חיי העולם הזה • ולהיות השלמות בעבודה / יתוסף במה שיתוסף תמיד • לכן אינו מהנמנע שהיה הישראלי במותו בקצור שני' מהגשמתו בחומר אחר / להוסיף בשלמותו ועבודה / כדי שתוסיף בגמול השלמות הנפש •

והשני שפעמים תתגלגל הנפש החוטאת / לא להוסיף השלמות כי אם כעבור אלא וכתה אל שלמות כלל / מהבלה האחר / ולכן תהיה בגוף אחר / אולי ישוב מדרכו הרעה / וישוב אל אלהיו וירחמו :

והתכלית השלישי בגלגול יהיה / פעמים לא להוסיף שלמות לנפש או להשלימה מחדש / כי אם להעניש הנפש החוטאת על חטאיה / כשיהיו רעים וחטאים לה' מאד • הנה אז כדי שלא תקבל עונשה בעול' הנשמות שיהי' עונש גדול מאוד • יביא הקב"ה בגוף אחר / כדי לקבל עונשה בעולם הזה • וזה דעת האומרי' שתתגלגל הנפש מן האדם הרשע בגוף הכלב / ואחר הבעלי חיים • הבלתי מדברים המוכנים לקבל צער וצער
תהלים כ"ב כל כך / ושעליו אמר דוד • מיד כלב יחידתי / ואולי לזה כוונה זכריה באמרה ואת נפש אויביך יקלענה בתוך כף הקלע •

ואמנם כמה פעמים תתגלגל הנפש / ואחול בזוהר' שתתלפי' ובלים מכלים בזהים • אחר שגרמו כדברי אליהו / שאחר כן כל אלה יפעל אל פעמים שלש עם גבר • כי שתי פעמים • או שלשה יקרא זה / ולא עוד • ואמר עוד שסוף בפעמים אלה / עם גבר על שלשה התכליות שזכרנו בגלגול כמו שזכרתי • והנה הכליות התוריות שאלו המקובלים בכתובים על זה / ואמרו רז"ל מורים עליו ודברי האלהי / כ' שמעון בן יוחאי עליו השלום ומה שהוסיף עוד להאריך בראיות • והנה מעט בכי יהודה ותמר וכיוצא • ומצות התור' ביבום הזה • זה הכרה בלי ספק / וגם קדמוני הפלוסופים / כן היה דעתם / מרלה זה מדברי סקר' שם האלהי / שאמר בשעת מיתתו / כמו שכתב בשמו אפלטון / בספר נבחר' הנפש / אשר שמה הנקרא פלאטון יון פידון מהדברים שאמר סקר' שם לתלמידיו / כשנגזרה עליו גזרה בכ"ד להמיתו בשתי' כוס • ופית' אגרוס / ג"כ שאר קדמוני' זה היה דעתם / שאלו קבלוהו מהדורות הראשוני' • ומזמן הנביאים • והנה פרשו ושפרשו כפי' / שלכן אחד כדעת הזה • וחשבו שגלגול הנפש הוא דבר נמנע מעצמו / וגם בקשו דרכים להכחישו ויצאו על זה טענות :

ראשונה שהנפש מתחדשת בחדוש החומר / ואם היה שהלבד הנפש המתחדשת תחול בחומר ההוא נפש אחר' מתגלגלת יהיה א"כ לחומר ב' נפשות / וזה בטל • כי לאמר א' לא תהי' / כי אם צורה אחת :

והטענה השנית • שהצורות לא ישנו / כי אם בחמרים מיוחדים המוכנים אליהם / ואם הנפש הזאת תתגלגל ותחול בחמר שני / יתחייב / שיהי' בחומר הראשון וכעניינו בגוף / כי כיון שהנפש תחול בגוף' יתחייב שיהיה שר' בחות ושנוי • וזה בטל • כי שני חונים שונים / אי אפשר שימצאו כי אם שרבבות מתנגנים :

והטענה הג' היא • שאם הנפש תתגלגל בגוף שני' יהי' בהכרח מאוס הגוף הראשון / ואם היה' הנפש הזאת בשניהם אחת והגוף ומשות ש"ס. א"כ אין כאן גלגול • אבל הוא שהיא הראשון בעצמו :

והטענה הרביעית • כי הענין לא ימלט מחלוקה • אם שבאחד / שהנפש המתגלגלת תחול בחומר יותר טוב ושוה ושווה מהראשון • או שיהיה יותר פחות / ורע ממנו • או שיהיה שוה עליו • ואם היה יותר טוב מהראשון • א"כ יתחייב הנ' / החומר הזה כתנו ראוי נפש כלבו אלהים / כמו שהיה הזה מוכן לקבלה ויהיה מוגע טוב מבעליו • אולי לא מנע • ואם היה החומר הזה יותר פחות ופחות מהראשון יתקבל הנפש עול ותשב בגלגל אותה בגוף בגוף / ותהיה חסר ונפש מהדרך אשר ואם היה החומר השני שוה לראשון • לא תהיה א"כ לנפש המתגלגלת שום תועלת בגלגול / והיה גלגולה שוא ובטל :

והטענה הה' / כי אם היתה הנפש המתגלגלת תתחייב שהנפש הזכורה בתחול בגוף השני / יהיה הנער הילד זוכר מה שלמד ושכל מבלי לימוד / ויזכור הדברים אשר ידעה והשיגה בימים הראשונים • והנה הפך מה שכתב' לנו / אם לא שיהיו המושכלו' שבקנו לא כעדרות מדעו / כרכון הא' ואות דבר בלתי ראוי :

והטענה הששית היא שהאמונה אצלנו שבזמן תחיית המתי' תשובנה הנפשות אל תוך הגופים / אשר עמדו בהם ויעמדו לדין בגוף והנפש יחד • ואם תהיה הנפש מתגלגלת מגוף אל גוף / לא ידענו בזמן התחיה לאיזה גוף מהגופים תתחבר • אם עם הגוף הראשון • או עם הגוף השני • או עם השלישי • והנה כלם שוים בענין התחייה והדין • ואי אפשר שתתחבר בכלם • כי צורה אחת / לא תעמוד בגופים מתחלפים / בזמן אחד • אלה הם טענותיהם :

וידעתי כי ידעתי / שלא הי' בזאת במקום הזה לפי הכתוב להעתיק הענין בכלל הזה • והנה אמות הגלגל הוא הכרחי / כידיעת טעם מצו' היבום כזאת • ואם זה הטעם נתגע בעצמו כדברי המקובלים והמפרשים אחרים' • איך נוכל לתכונת האלהים / ותורה שלמה אמת לכן הוצרך להכריע / להשיב על הטענות האלה • ולהורות להבין שלא יתנגד אמונת החכמים הגלגול / הוא אפשרי בעצמו • ומתחייב אמתו מפי קבלת הנביאים / והחכמים הקדושים • שהלו התורה וקבלתה באמת :

ואומר שאפשר כפי סברא והתחלת העולם / כהיות הנפש האלהית • והיה דעת אלכסנדר / שהשכל ההיולני הוא כנפש / שהוא בעצמו אינו דבר זולת ההכנה / ומתדבק בעצם • כמו תאמר כלל שהוא מקבל מהשכל ומתחבר שום שם / שהשכל ההיולני / הוא שכל בלתי זה ולא נפסד • יחול באדם בשעת הויתו • וכן רב"ד הרכיב שני הדעות / ואמר בזאת ההכנה / היא השכל הנועל בעצמו / אלא שאמר דבקותו בנו ואת ההכנה • ויחזק לו כח / על שישכל המושכלות אשר בכחן לא מצד עצמותו • ולכן מקבל השכל / לא נקבל שום אחד מהדעות האלה מפאת הכתובים אשר יתחייבו אל כל אחד ואחד מהם • אשר אינם יודעי' אמות כלומר כמקום הזה / וכי כשנקבל דעת המורים בהיות השכל האלוהי הזה / שהוא עצם רוחני מוכן להשכיל / ובלתי מסכל בפועל בעצמו / ושהוא מתחלף בכל אחד ואחד / ודבריהם דעת זה / הנה כתב המפקות אשר הביאו בטענותיהם אינם מחייבות :

כי הנה הגוף הראשון היה עצם וקנה התהות • אשר היתה הנפש הזה בלבד / כדעת אלכסנדר • אבל בהיות עצם רוחני בקשר באדם וכדבק בו / כהקשר המעון עם הבית / אשר כבר יוכל בלתי והוא נבדל ממנה ויוצא עמה • אינו מהכרח שהנער הילוד בהיותו מוכן אליו / יחול בו השכל האלוהי / שכבר היה לשולמים • וכאשר נתקשר בגוף אחר / ולא יתחייב שיהיו שתי צורות לגוף ההוא החומר המתחדשת והמתגלגלת • כי הנה לא יחול בו כי אם בלבד הנפש ההיא המתגלגלת • ואין הנפש כענין הרוח / שיהיה הרוח הזה חדש / או יהיה מתגלגל / כי תמיד תהיה הנפש ההיא אשר יחול שמה צורה אחת / והבדל עצמי / במתחדש וחדש :

וגם תותר הטענה השנית / מכח מה שאמרתי / שאין השכל האלוהי הכנה בלבד / תתיחס כמזג המתקווה / לא יהיה בלתי אשר כתכונת דומה אלא כמזג מוכנים • לפי שהמזג הוא לקבל הצורה האלוהית יש לו כחות והנבלה / ואף שכל האנשים לא ישתוו במזגיהם הנה לא ימנע מבני זה / כי אתם כלם בצורת אדם ועצמותו ומדרו • וכן כאמר שכתבו / שבהכמוה הזה עם היותו בלתי שוה עם הגוף הראשון שהיה בה כבר יהיו המזגים ההם דומים בכל מה / עד שכל אחד מהם יחול בו הנפש הנזכרת / אשר הוא שכל האדם וצורתו • כי הנה חלוף המזגים / יעשה חלוף המדות / אבל לא יעשה חלוף הצורה בהיותם באותו כדמו' המדות / לצורה האנושית :

ובתשובה הטענה השלישית • אומר שהנולד בנפש המתגלגלת / יאמר עליו שאינו באותו מעלת משנו ונפשו / שאין חסף הנולד / מתוך כאמר המת / ומתו שזה בגוף /

ומעלת

[illegible]

וכבר [illegible]

[illegible]

ואמנם [illegible]

[illegible]

ואמנם [illegible]

[illegible]

ואמנם [illegible]

[illegible]

ואמנם [illegible]

[illegible]

ואפשר [illegible]

[illegible]

בחליצת הנעל / הנאמר בנעמי • והרמב"ן כתב בית חלוץ הנעל • כי עתה חלוץ מהם / ולקחו את עצמו מחסה הזאת / בחליצת הנעל • ר"ל כזה יחשב גלגול כמו מת בישראל / לא ישוב עוד לביתו / ולא יכירנו עוד מקומו • והם אמרו כי עתה חלוץ מהם / ר"ל נפטר מעם קרוביו / ולא יבא עוד בתוכם • ואלה תראה עדיין המצוה בחליצת הנעל / לרמוז אל ענין החליצה • ואחרים אמרו שטעם חליצת הנעל שהוא עקר הדרך הראוי להוציא ממנו הבנים / והטעם אלה / אין ראוי לסמוך עליו :

ואני חושב בזה אחד מההרכבה לדברים • האחד הוא / שהיבמה רצתה להכלים ולביש לאחיו ולגדף לינם / על אשר לא יבנה את בית אחיו • ולכן תחלוץ נעלו בידה / וירקה בפניו • ר"ל כפני הנעל מהנגד הנעלין / לא מהצד התחתון אשר בו הנוגע בארץ / ואחרי אשר ירקה בפני הנעל • תאמר ככה יעשה לאיש ר"ל החלוץ והחרפה אשר אני עושה לנעל הזה / כאלו הוא עשוי לפניו / כי ראוי שיעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו / שירוקו בפניו / כאשר עשיתי אני בפני הנעל הזה / כאלו תאמר שהחרפה אשר היא עושה לנעלי הוא היא מהיכם / היתה ראויה להעשות לו • ובוא אליו החרפה והקלון / וכדי בזיון וקצף • ולא תרחיק בהאמר פנים אל הנעל / בהיותו דבר שאין בו רוח חיים • כי מצאנו כזאת בלשון הקדש פנים ואחור / גם בדברים שאינם בעלי חיים • אמר יחזקאל במגלה / והיא כתובה פנים ואחור • על פני האדמה • ורבים ככה • כן פירשו רבי אברהם :

והשני הנכי / שכינו והכעסה • הוא שענין רמוז האדם לאשתו / דומה אל רמוז וקשור הנעל ברגל / בקשריו ורצועותיו / אם אשר יהיה שזה כדמות לבל' הרגל / שזה ילך הנעל ויחשך אחריו / וכן האשה תמשך אחרי האיש / ותלך אחריו לרצונו • וגם קדמונינו ז"ל אמרו נעשיכל את הפועלי / שענין הנועל את האשה / שהו' עד שיכנים סמוכות כשפוטל' ולפי שהיבם אמר לא חפצתי לקחתה / צותה התורה שתעשה היבמה פעל / יורה על פרידת היבם ממנה / ותגיד הקשורים והרצועות הרומזים אל החבור הנמצאים / שהיו עליו ליבמה וירקה בפניו / רמזה לומר לפני היבם כאילו הוא דבר נמאס ומתועב / ויאמר לבני העדה אל תתמיהו על המעשה הזה / שהוא פריצות וידיעות הבגיעות • כי הנה רוע תכונת האיש הזה / חייבה לזה • וזהו אמרה / ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו : [margin: גם מכות דף']

והשלישי הגלשי / הוא כמשך אל המקובלים בטעם היבום / והוא שהנגול הנפש בגוף הישראלי וכרוה שזה נגלגל / דומה להכנסת הרגל בנעל : כי הנעל / הוא כלי הרגל להתנועע ולהלך / כמו שהנפש היא החיים • והיא נבלת הכלי והפועל' בם • וכמו שהנעל הוא כלי לרגל / להתנועע עמו ועליו • והו' נבדל ממנו בעצמו / כאשר עמו נקשר ככה הנשמה / כוללת עם הגוף ונבדלת ממנו / בטבעה והיא כלי לפעולות וכמו שהרגל האחד יכנס בנעל אחד / ויוציאהו ויכנס בנעל אחר אחריו / כך ענין הנפש עם גופות מעברי' בגלגולה / וכאלו תורה שנפש המת תבא בגוף שיתילד • ותכנס שמה / כמו שהוא הרגל הנכנס בנעל / ושפתה נשון היבם / ובכתו יתפרד הנעל / ויתרו הקשורים • כלומר שימנע הגלגול / ולא יבא הנפש אל הגוף ההוא / והכנת אותה הרעה אשר היה עושה וירקה בפניו / ואמרה ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו • ואם לזה עצמו כוון הרמב"ן בדברים שזכרתי משמו / ואם לא בא בדבריו מבואר • הנה קשיתי לראות גרש הענין והשגתי • וגם כפי שאחיות הענין / כולל את טעם ופסה אחרת רביעית / והוא שלפי שהוא אמר לא חפצתי לקחתה / אמרה שלא היה חפץ בה / ושבעבורה היה מונע עצמו מן היבום / ובכן בית אחיו • לכן היא תורה במעשיה / שהיתה אשה ראויה לעבדו לא בגאוה וגאון ודרך רע כנשים המגלות • אבל מהמכוערה רנה / כי היא סדוכיה וישתחוה לו • ולכן תחלוץ נעלו / כאלו היא אמה ושפחה לפניו / והוא כמו ... הארץ • והיא נכנע' ומשעבדת אליו / כאלו היא שפחה נחרפת לאיש / והאיש בזה אותה / ואמר לא חפצתי לקחתה • כי"ג כ"כ תבוז אותו / וירקה בפניו ותאמר שאינה חוששת לעצמה / כי אולי תבוא לאדם טוב / אבל היתה חוששת ודורשת קה' / כעבור כבוד אחיו המת • וזהו אמרה / ככה יעשה לאיש אשר לא יבנה את בית אחיו / ר"ל כי על זה אחריד / לא עלי • ולכן תנקם בתמנה / ונקרא שמו בישראל / בית חלוץ הנעל • לא בית מי שלא רצה הבזה הנלוכי כי לא יזכר ולא יפקד / כי אם ענין האיש ותועלתו / אשר נחלש בעבורו • והיה כל זה כשער / נגד הזקני' / כדי שיתביישו על זה / ולא יבא לחליצה • הנה נתתי לרבע' טעמים בדבר הזה • והותר הספק העשרים ואחד :

כי ינצו אנשים יחדיו וגו' עד לא יהיה לך בכיסך וגו' • לפי שהותר' השנה לקיום הזרע ביבום / כמו שזוכר במקומו / כיון אליה ענין המיחוש במעוה"ש / שהוא גם כן הזהרת הזרע • ולפי שתדע שהיתה הזאת / הנקובה במפרי / שהיא להציל הנרדף מיד רודפו • והנה מקבלתם שהרודף אחר חבירו להרגו / אע"פ שהנרדף היה קטן מצווין כל ישראל / להציל הנרדף מיד הרודף אותו / וצריך שיזהירהו שלא ירדוף אחריו ויהרגנו • ואם על פי שאחרי ההתראה ירדוף / מצוה להרגו כדי להציל הנרדף • אבל אם יכולים להצילו באבר אחד / שיכרתו אל רודף / כגון שיכוהו בחץ • או באבן / או בסייף / ויקטעו את ידו / או ישברו את רגלו / או יסמאו את עיניו מעט / ואם לא יכלו להצילו / כ"ש בדעת הרודף ימיתוהו • אע"פ שעדיין לא הרג / שנ' וקצותה את כפה / לא תחוס עינך • אחד בנתחבוי / ואחד בכל דבר שיש בו סכנת נפשות / אחד האיש ואחד האשה • והענין הוא / שכל היוצא להכות את חברו מכה המיתה אותו / מצילין אותו באחד מאברי הרודף / או בהריגתו אם אי אפשר בלעדיו • וזו היא קבלת שבעתי במצוה הזאת • ולדבריהם לא יהיה וקצותה את כפה ממון כדברי רש"י • והוא דעת רבי יהודה שאלך עליו דברים ת"ק והוא יחיד והלכה כמותו • ושזה שראוי שתדע בזה ג"כ הוא / שמצוה זו [margin: ד"פ] הזאת אינה מיוחדת בכאן / שכבר באה שזה שאמר שנ' בפרשת קדושים לא תעמוד על דם רעך • ותניא בת"כ / מנין שאם ראית טובע בנהר או ליסטי' / או חיה רעה באים עליו / שאתה חייב להצילו / שנ' ולא תעמוד על דם רעך / ולכן כתב הרמב"ם שיש ב' לאוין על הדבר הזה / ואם לא תעמוד על דם רעך ולא תחוס עינך הנך / רוצה שענין לא תחוס עינך הנאמר כאן / הוא עצמו לא תעמוד על דם רעך הנזכר שם :

וראוי שנשאל לדעת רבינו משה ותלמידיו בעלי ספר המצות הכלל הזוכר / שעקר המצוה הזאת כאן היא / להציל הנרדף מיד הרודף אותו / ושלא תעמוד על דם רעך / איכו תדבר בענין הזה • למה בא המצוה הזאת בענין פרטי / כי ינצו אנשים יחדו / איש ואחיו / ולא אמר כי ירדוף איש אחרי רעהו להורגו • ועוד למה תאר הרודף באשה / באמרו וקרבה אשת האחד וגו' • כיון שאחד האיש והאשה בדין הזה • ולמה לא באה הלכות בכלל / ובאה אותו פרטי • ועוד אם בנרדף הכתוב מדבר / ותאמרו בגם אשה • יקפה חסד אמרו להציל את אישה / כי אם עשתה זה להציל אישה מיד מכהו / שהיה נרדף • הנה עשתה כהוגן / ומדוע יצוה וקצותה את כפה • ועוד למה פרט והחזיקה במבושיו • שהוא הדין לשאר איבר הגלידה • ועוד שכפי הדין אין חיוב / שלא אם הרודף היה מכוין להרגו את הנרדף / לא אם היה מכוין לבד להכלימו / באשר אין בו סכנת נפשות • אבל זה כלו יורה / שאין עקר מצות הצלת הנרדף מיד רודפו / כזה המקו' ועקר המצוה היא בלא תעמוד על דם רעך כמו שדרשוהו בתורת כהנים / ולא הכתוב שם לומר / שלא יעמוד האדם שקט ושאנן בראות דם רעהו קרוב להשפך / אבל יתנועע להצילו בזריזות רב / ובהשתדלות גדול / וזהו שאמר שם / לא תלך רכיל בעמך / לא תעמוד על דם רעך / לבגיד שעקר רוצח הרכיל שמסבב את הריבות והמות בין האחי' • וג"כ יאמר הלא לפי שיש בידו להודות ואינו מוחה / ובידו להציל ולא יציל • כי אף על פי שהוא לא יעשה הרעה / אינו מסבב אותה • ולכן צוה לא תעמוד בעמידה והשקט על דם רעך כשרואה האדם להכות / אבל תתנועע להצילו • הנה אם כן חיוב הצלת הנרדף מיד הרודף / בא מלא תעמו' על דם רעך / שגם נאמר לשון דם / ואם אמרו כאן כי ינצו אנשים / לא משה רבינו ע"ה לבאר על אותה המצוה שזכרה שזה דברים / והנה שפעמים יקרה שינצו אנשים יחדיו / ולא יהיה שמה דין רודף ונרדף / כי אם שני אנשי' עברים / נכנים איש בגאון ידוחקו יתן למכהו לחי / וכל אחד דלוים נגד • ולכן אמר כי ינצו אנשים / ולא אמר כי ירדוף איש את רעהו • וגם לזה לא אמר על דם רעהו / כי לא היתה הכוונה לשפוך דם / כי אם בהכות / לא בחרב / ולא בחנית בידיהם / ולהורות עוד על זה אמר איש ואחיו • והיה שבא אין ענין לו / אם לא ללמד שביניהם גדם נריב / אין אחד מהם נרדף ולא רודף / כי אם נניס ומכנים כאחים / זה עם זה • והכריח זה תקרב אשת אחד מהם להציל את אישה / הנה תעשה כראוי / ואין זו במעשה יחס להשכין האחד מהאחר ולהסיר מריביהם הקטטה והמריבה / אבל אם הלכת ידיכם לא תחוס לבד להציל את בעלה / אבל עוד תשלח ידיה לפתח את הזכר והחזיקה במבושיו / והוא דבר יותר מזיק ויותר מבזין מהקטטה עצמה / אשר בין שני האנשים • וגם הוא דבר מתועב ובלתי ראוי בנועצה מבנות ישראל / אלא תבתפן בהחזיקה במערות רבא הלוים הגרב עם בעלה / או בראש / או ברגלו / אבל תחזיק במבושיו שהוא דבר בתבלית הגנות / הנה כשיקרה זה אולי / יחשוב חושב כי מאחר שכוונתה היתה / להציל את בעלה שיהיה הראוי בידה לקטוע אחד מאבריו / או להמיתו / כמו שבא במצוה הזאת בלא תעמוד על דם רעך • הנה בעבור זה הודיענו שזה שהוכנו לפרע / המצוה הזאת / ולזה' וקצותה את כפה לא תחוס עינך • כלומר אל תרחם עליה / אע"פ שהיא אשה ועשתה זה להציל את אישה • אבל תכרות כפה ותעניש כראוי / כי נבלה עשתה בישראל / וכן לא יעשה ... כי לא היתה בכונת המצוה בין האנשים הנרדפים האלה / להתעסק בהצלה ההיא / בקטיע' אבל ... שלהיותה אשת אחד מהם / לא היתה מוטלת עליה ההצלה / וכל שכן להחזיק במבושיו / שהוא דבר מגונה / וזהו למדנו שאם היה על דם רעהו היה ראוי לעשותו / כי כן הדין / בענין הרודף להרגו : אבל כשאינו מכוין להרגו / אין ראוי לקטוע אבריו / ולא להמיתו • ואולי ... וזכרונו לברכה / הבין הכתוב כדרך הזה / שפירשתי אותו / ולא היה מענין הצלת הנרדף / ולכן פירש וקצותה את כפה ממון שענשה בית דין כן • ואפשר לומר עוד שבלה המצוה הזאת כאן / לבאר שאם הלכה הרעה הזאת / בתולעת החולה אל בעלה ... חבירו שלא היה בה סכנת כלל • תחזיק במכה במקום שהיא סכנה אליו / שגם ואת תפסב ברודף ותצילהו מידם / אפילו אם יבוארו על זה לקטוע את כפה / ואפילו בכונה / וזהו לא תחוס עינך :

לא יהיה לך בכיסך אבן ואבן וגו' עד זכור את אשר עשה

עשה

שכלנו׳ • לפי שהיה ענין כלאים המחוקק בשמות יש שבהן תועבה •
וזה שהיה ענין הלבן / והדיפה המעולגי׳ שזה גם סוף תועבה • והשנה
כולם / כלא כפרכת קדושים / שב׳ לא תבשו עול במשפט / במדה במשקל
ובמשורה: כי גם הזהיר שיהיה משאו ומתנו של אדם עם הבריות באמת
ובצדקה • ולכן אמר שבמשאו ובמתנו יהיה משקלות ומדות ישר׳ ואמתיי׳ •
עליהם אין להוסיף / ומהם אין לגרוע • כאמרם לפי שכבר ישוב האדם
שהזהרה היא / שלא ישקול ולא ימדוד • עמהם בשקר ותרמית / אבל אם
ירצה להיותה בביתו כל זמן שלא ישקול / או לא ימדוד עמהם / לא יעבור
עליהם בכל דבר שאת כי היה מה שאמר מאזני צדק / והין צדק וגו׳ לענין
כשוקל והמשבר / לא באופן אחר • לכן בזה המצוה הזאת כאן לבאר שלא
לבד יהיה אסור לאדם לעשות עול במדה במשקל ובמשורה / שזו שוכר
גם / אבל גם יהיה אסור לעשות מדה / או משקל משוקרים • וגם יהיה
אסור עליו להיות׳ בביתו / כדי שלא ישכן באהלו עולה • גם כי לא ישקול /
ולא ימדוד עמהם • ואמרו גדולה וקטנה • לפי שהמוכרים בעלי עול יש
עמהם מדה ומשקולת גדולה / לקנות ולשקול ולמדוד הדברים לקנותם
כשיקנו אותם • ומדה ומשקולת קטנה למכור בהם ולתת בעותם המקנה׳
לקונים מהם / ולזה אמר שלא ימצא ולא יהיה בביתו אבן ואבן׳ איפה׳ ואיפה׳
גדולה וקטנה • ואמר במשקלות כיס / לפי שדרכם להיות בו / ואמנם
המדה יהיה בכיס / אבל היא בביתו • התנא׳ מזה שלא הזהיר כאן שלא יעש׳
עול בזה / כי כבר בזה הזהיר׳ עליו שמה / אבל בזה הזהיר שלא יעש׳ אותם
ולא ישבו בביתו ובכיסו / מן יקשיאוהו בזמן מהזמנים / ביצא לעשות בהם •
והיה לא יהיה לך בביתך ובכיסך / כמו לא יהיה לך אלהים אחרים • ולא
הזהיר על המשורה / לפי שהמשורה היא כל׳ מדה קטנה / כמו שכתבו
המדקדקים ואמרו חכמינו זכרונם לברכה ״באחת כאן שהיא אחד מל״ג דף פ״ט
בלח • וגם הזהיר שלא יעשה עול / לא במדה הגדולה / ולא בשיעור׳ שהיא
קטנה והוא דעת המפרשי׳ • ואמנם לדעתי המשורה היא / כמו שפרשו כמו
הם שוקלים בו / ולפי שהוא ענין נמסר / נקרא כן / והזהיר שיהיה שלם
וצדק של בדברים / הנמכרים במדה כמו החטה והשעורה ודומיהם •
המשקל / שהם הדברים שהם נקנין במשקל / או ליטרא / או אוקיא •
והמשורה / שהם דברים שהם נקנין במספר לאחדות / או לזוגים • ולהיות
המשקל׳ והמספר / ודבר אשר בכיס • לא אמר שלא יהיה בכיסו • ולא בביתו
כמו שאמ׳ במדה ובמשקל • ואמר עוד אבן שלמה / וצדק יהי׳ לך / וצדק הו׳
גם דבר / ואיפה תאמר לאבן ואיפה / להגיד שלא ירע בעיניו כשיהי׳ הזאת •
ר״ל שיתרחק ממנו כל דבר עולה ושקר / כי הב׳ לא יפקיד כלום / כי צדק
יהיה לו / ולא יקח מאשר לו דבר / ולא יתן משלו • אבל בתתו הצדק לחברו
ובהיות לו הצדק והיושר / אין לפרש שיחסר לאחר • וכתן בזה שתי כונות •

הא׳ ממנה המצוה עצמה • והיא התקון המדיני / כי האדם כשילך אל
דרך אסרה / עם היות שיעש׳ נבלה ועון פליליי / יפה לדרך פעמיו
פנים ולא ילבנו בלים׳ פניו כשיתגלה בקהל הפשע אשר עשה / אבל האדם
הנושא בארצו ובתוך עמו / אין יבוש בכתר דבר ולא תגלה רעתו בקהל׳ •
ולכן רצה שלא יפעל האדם דבר מגונה במקו׳ היותו • כי יזיק לו אחר לפי
שיתרחקו ממנו בני אדם אחר / וישימו נתעבתו • וזהו שאמר למען יאריכון
ימיך על האדמה׳ • ר״ל הנני מודיעך שיאריכו ימיך על האדמה׳ / לכן לא
תעשה דבר מגונה כי יזיק לך / ברית הימים / ולא יועיל :

הסבה הב׳ היא תפלת המצוה יתברך / והוא אמרו כי תועבת י״י
אלהיך כל עושה אלה / כל עושה עול • ר״ל היות האדם עושה
מדות ומשקלות שקרות / אע״פ שלא ימדוד / ולא ישקול בהם הוא תועב׳ .
וגם בהיות העול ושמרו אותו / הנה הוא תועבת י״י • וכל שכן שיעש׳ העול
בעצמו במשאו ומתנו • ואמר הכפל המחזה והגברים :

זכור את אשר עשה לך וגו׳ עד סוף הסדר • לפי שאמר למעלה
כי תועבת י״י אלהיך / כל עושה אלה / כל עושה עול •
סמך כאן מצות זכרון מלחמת עמלק • שעשה עול גדול לישראל / בבואו
להלחם גם בדרך / והיה זה תועבה לפני הש״י • ולזה יכוה למחות את
שמו / ולזה ראוי לכל אדם שיתרחק מהעול / כי ימחה מספר חיים / ועם
צדיקים אל יכתב • והמצוה הזאת כלה נשרשת בשלש / שבאמר גם
כתוב / זאת זכרון בספר / ושים באזני יהושע / כי מחה אמחה את זכר
עמלק וגו׳ • ובי זה בה שהם לדורות כאן דברים • הא׳ שלא ישכח
בעבור / שבאמר גם / ושים באזני יהושע שבעת מלחמת עמלק מוטלת
עליו / והיא לבכורה / בעבור ישראל עמו • כי הנה החשו׳ לכל ישראל / והיא
בכל דור ודור שיזכרו זה / שיבקשו נקמתו בבא עתו • והשנית / שלא
יתנגו מפעת הסבבם לארץ יחרימו כלל מחות עמלק / כי לא יהי׳ מחויב
ב״ה אחר כבלה הארץ והתישבם בה • וכפי׳ המדקדקים ראיתי לפרשים
אפי דרכים • האחד לרמב״ן ז״ל ״אשר קרך בדרך / תגורת קור
שהבאיך מתחילתך שהיו האומות יראים להלחם בכם / כמו שאמר אחזו
אדים ירגזון / חיל אחז יושבי פלשת • ובא עמלק והראה לאחרים תקום
להלחם עמכם כמוהו • ויזנב / מגורת זנב שמתך ורך כלפי מעלה
כמשלים / ופני פה מחות מעלתם / אמי׳ האבן מעלתם / ואתה עיף
ויגע ברעב ובצמא • ויראה לא ירא אלהים על עמלק / שלא ירא אלהים
שהרעו לכם • והדרך הב׳ היא לרלב״ג • ואמר שעמלק לא בא לבלבל
אלא ולבוא בו / כי אם להבדיל את ישראל בעצם / כי ולא היתה כונתו

בלבדו / והב׳ שזכור אשר עשה לך עמלק • ר״ל שמה שעשה / לא עשה לא חכמי
מקדה / ולא מפני כבוד ותפארת׳ ונצחון / כ״א לך / כדי להשחיתך / וקרך
בדרך בפתע פתאום / קודם שתלבש כלי מלחמה / ובהיותך בלתי מוכן
להלחם ידדו / לא בגבורתך כי היית בלתי מלומד מלחמ׳ / וגם בכל הדרך
עיף ויגע • ולא בשעתך ותפלתך והבטחת הש״י אליך כי היית אז בלתי ירא
אלהים • על ריב בני ישראל / ועל נסותם את י״י • והיה ולא ירא אלהים /
ככתוב להוכיח שלא לעמלק • וגם היו דבריה׳ מאוחרי׳ / כדי לי כמו׳ שפסוק׳
דרך אחר • והוא שמה שזכור דורותינו / אלו ישראל יאמרו שמלחמות עמלק לא
היתה מוטלת עליה׳ / אם לפי שכוונתו היתה לבטל היכולת האלהי׳ ואלהים
אשר ירא לו / כ״א כי יד על כס יה מלחמה לי״י / בעמלק ר״ל כיון שבלם
ידו בכס יה׳ לפיכך יהיה לו מלחמה עמו עד דור דור • ואם לפי שהב״ה יתב׳
בעצמו אמר כתוב זאת זכרון בספר / ושים באזני יהושע כי מחה אמחה •
את זכר עמלק שהוא השחית עמו / לא בחיל / ולא בכח / כי אם ברוחו
כנה להבדיל מהם המחכבה הזאת / אמר כאן זכור את אשר עשה לך עמלק
ר״ל אל תאמר בלבבך מלחמה לי״י / וישראל ישכון לבטח / אין לו בזה
דבר • כי הנה עמלק לא היתה כונתו / כי אם למחות זרעכם ושמכם מן
העולם / ושמכם כלכם לא עם קהל • ולכן לכם תלוה בנקימה ממנו ואין
דינו מוכרח ליהושע / כי אם ביחד שהוא בר כבא הגם יה / וזה שאמר / זכור
את אשר עשה לך עמלק • וכלל עוד באמרו׳ הנה סבה שנית / והיא שהאדם
שקבל רעה ועלבון מן אדם אחר / וירצה להנקם ממנו / צריך שיזכור תמיד
העלבון והחרפה ההיא שקבל ממנו / כי הזכירה היא / תעורר אותו אל
הנקימה • ואמנם כאשר יתן אל לבו שגם כן עשה הוא עמו קלונות וחרפות
יתישב לבו ולא יתעורר להנקם עוד • ולזה אמר אל תעבור דבר / מה
שעשית אתה לעמלק / ולא מה שהוא [illegible] ולא תחרפם
והקלון שקבל במלחמתו • אל תזכור דבר מזה / אבל זכור את אשר עשה לך
עמלק / כי אז בזכרון זה / תחפוץ ותשתדל בנקימה • והנה כפס בזה
שעשה עמלק / ארבעה דברים מגונים :

הא׳ שלא עשאם אבל נתה׳ כי הב׳ האומות׳ מהם שיצאו למלחמות יה׳
כנגד האויבים הבאי׳ עליה׳ לקחת את ארצם ולכבשם / ולחמו
להציל נפשם • והם שלא לכבוש ארצו׳ גוים אשר לא להם ועל זה ילחמו •
אבל עמלק לא היה לו כנה מזה במלחמתו כי הנה ישראל לא הי׳ עוברי׳ בארצות
ונפשי׳ להלחם׳ גם לשיבת להלחם׳ בם • וגם לא היה להם ארצ׳ אלך עמלק
לכבש / ולחמדתו אותם ילאם כם • אבל היה לבד מלחמתו בדרך בנלחם
ומתגרי׳ ר״ל שהוא יצא לשטן להם בדרך • עבר ומתעבר על ריב לא לו :

והב׳ שעם היות מנהג המלכים כפי המעלה שקודם בואם להלחם׳
בעם אחר / יודיעו לאויביהם / ביאתם ויאמרו להם הכינו
כלי מלחמתכם / כי הנה בא להלחם אתכם / וכמו שאמר ״בפרעה התיצב
והכן לך / והיה זה כדי שלא יבאו כגנבים שודדי לילה • והנה עמלק לא עשה
כן • אבל בא להלחם בפתע פתאום • וזהו אשר קרך בדרך / ר״ל במקרה
פתאום בלתי שיודע בך דבר :

והג׳ שהי׳ אכזריות עמלק ותעדו / שלא יעבור כח להלחם בישראל
פנים בפנים • אבל בא להם עם המלאים אשר יבאו באחריה
המחנה׳ / ויירא מגבת אל הכס שלפניו / וזה עם היות ישראל עיף ויגע •
וזהו ויזנב בך כל הנחשלים אחריך / כי הנחשלים הוא כמו החלשים / ככתוב
כבו • וזכר עוד אכזריותו / באמרו ואתה עיף ויגע • והד׳ הוא אמרו ולא
ירא אלהים • ר״ל האדם הבליעל הזה פחד / ויירא מאד ויבא לו מן הכס /
בהיותו עיף ויגע • ולא ירא אלהים שהוא גבוה מעל גבוה / מהאדון אלהינו •
גבוה גלה עשה רכשו עליו העולם / שעמלק חטא נגד הש״י / ונגד ישראל •
ומפני זה היה׳ הנקמ׳ והמצוה מוטלת על הש״י • כמו שאמר כשרצה בשלם
ועל ישראל כמו שבאה פה • והיה בהניח י״י אלהיך לך מכל אויביך מסביב
בארץ / אשר י״י אלהיך נותן לך נחלה לרשתה׳ / תמחה את זכר עמלק •
רב׳ לומר אל תאמר בלבבך לא די לנו כעבר מלחמות • עמוים שצריכין
שכנו להלחם בם ולקחת את ארצם • ואתה בא להוסיף עליהם לבוא בנו
להלחם בעמלק / שלא ירש את ארצו • הנה בעבור זה אמר / והי׳ בהניח
י״י אלהיך • אחרי מכוונת מלחמות העמים׳ כלם וירשת הארץ • אז תתחייב
למחות את זכר עמלק בהזכירך את כל אשר לו • מאיש ועד אשה / מעולל
ועד יונק / משור ועד שה • כמו שעשה שאול אל אלשע • כי בזה יתמה שמו מתחת
לארץ • ואמנם אמרו עוד / לא תשכח היה הרעה׳ המספר׳ • זכור כמה /
מצות בלב שהוא חייב לספר לבנים ענין עמלק • ואני אפשר שרמז בזה
שרע״ה ענין עמלק לזמן הגלות / כי הנה בהיותנו בארץ / אמר זכור את
אשר עשה לך עמלק וגו׳ • והיה בהניח י״י אלהיך וגו׳ תמחה את זכר
עמלק • ואמנם כאשר לא תהיה בארץ / כי אם תחת כל העמים / כלומר
משועבד ומסור תחת קנה העמים / עד קנה הגוים בגלות • הנה אז לא
תוכל להתעסק בעמלק למחות את שמו / שהוכרון ההוא / הוא כבטל
ומושבה • אבל לא תשכח / רוצה לומר אף על פי שלא יהיה בך כח
לקיים המצוה בשלמה / לא תשכח מסוך עיניכו אל עמלק • הנה התבאר
באמרו זכור את אשר עשה לך עמלק / שהוא בארץ לענין המלחמה •
ואמרו ימחה כל הימים לא תשכח • שהוא בהיותם חוצה לארץ / לא
שכח מהיכם / ואמנם אין היה ענין עמלק ואחרית בפורו / כפי מה
שזכרו עליו המכבים כמו שעמלק בא ולחם בישראל בהיותם בדרך :

כי

[illegible]

פרשת כי תבא

ואמנם הספקות אשר יתחייבו בדברי הפרשה הזאת · כפי מנהגי הם כ"ט:

הספק בלשון טעמו מצות הבכורים · ולמה לא העריך הקדוש ברוך הוא לבעלי המלות לבא ולהתקרב [illegible]

[illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

הספק [illegible]

אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם / להיות הראשון מקולל כנגד כל העבירות / והאחרון כולל כל התורה ומצותיה כלם / הנה עשבה / אבל באמצע מי יתן / וידעתי למה ייוחדו לברך ולקלל עליהם יותר מכל שאר העבירות / ולמה זכר כאן קצת מאריות מקללתי קצתם / וגם יקשה מאד המאמר האחרון / ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם / כי הנה מי שישאר לנו שלא קיים אחד מתרי"ג מצות תקולל שלקיתו בארץ ?

הספק הי"ז באמרו בפרשת הברכות / והיה אם שמוע תשמעו וגו' ונתנך ה' אלהיך עליון על כל גויי הארץ ובאו עליך כל הברכות / כי הנה היותו עליון על כל גויי הארץ / הוא מכלל הברכות והיה ראוי שיאמר בראשונה ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך ואחר כך יפרט אותם ויהיה מכללותם ונתנך ה' אלהיך עליון / כי כן אמר בקללות / ובאו עליך כל הקללות וגו' / ואחר כך פרט אותם / ועוד למה אמר ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך / כי תשמע בקול ה' אלהיך / אחרי שכבר אמר והיה אם שמוע תשמע וגומר ?

הספק הי"ח בהכפל אשר בא בכללה הברכות / אם בראשונה באמרו יקימך ה' לו לעם קדוש כאשר נשבע לך כי תשמור את מצות ה' אלהיך והברכה הזאת היא עצמה / שכבר אמר ונתנך ה' עליון על כל גויי הארץ / כי תשמור ונומר וגם תנאי כי תשמור / כבר נאמר ב' פעמים אחרות. ואם באמרו והותירך ה' אלהיך לטובה בפרי בטנך וגו' / יפתח ה' לך את אוצרו הטוב / וזה כלו כבר אמרו / אם הבנים פרי בטנך / ואם ברכת הארץ יצו ה' אתך / ואם באמרו עוד ונתנך ה' אלהיך לראש והיית רק למעלה / כי תשמע אל מצות ה' אלהיך וזה עצמו הוא מה שכבר אמר כבר שלש הפעמים / שכאמר ונתנך ה' עליון על כל גויי הארץ וגו' / יקימך ה' לו לעם קדוש / וזה מורה שכפלו שלשה פעמים ברכה אחת בענינה ?

הספק הי"ט באמרו בסוף הברכות / ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום וגומר / והאזהרה הזאת / שלא ילכו אחרי אלהים / ולא ישכחו את תורת ה' / וזאת האזהרה כבר הזהיר עליה פעמים רבות מאד / ולמה נשנה שנית כאן / אף כי לא היה המקום הזה מיוחד להזהיר כי אם לכרות ברית / ולעיד שכבר לעובד ועבודה לעובד לא זולת זה ?

הספק הכ' בקללות שזכר כאן בפרשה / והוא למה זכר קללה אחת שתי פעמים / כי הנה תחלת קללת הרעב בשחפת ובקדחת וקללת החלאים / גם היא נזכרה פעמים רבות / ואמר יככה ה' בשחין מצרים וגומר / וחזר לומר יככה ה' בשחין רע / והקללה הזאת היא / גם אמר יככה ה' בשגעון וגומר / וחזר ואמר והיית משגע ומן המעורסס שבני האדם כאלה כמו אחד / גם אמר והיית אך עשוק וגזול / וחזר ואמר והיית רק עשוק ורצוץ כל הימים / ובפסוקי הפסוקים יתבארו יותר הספקות הנזכרות / ומה תועלת בשנות הקללות / האם יפחידו הכהנים פעמים רבות / יותר מהזכירם פעם אחת / באמת אין הפחד מהדברים כי אם מהרעה והעונש בעצמו ?

הספק הכ"א למה באו כאן הקללות המבולבלות / כי בתחלה זכר הרעות אשר יבאו עליהם בהיותם בארץ / ואח"כ אמר יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת / כבר מהארץ / וחזר אחרי זה לזכור הצונים שיקבלו בארץ באמרו זרע רב תוציא השדה וגו' ואח"כ חזר לדבר מהגלות והיציאה מהארץ; באמרו ונסחתם מעל פני האדמה :

הספק הכ"ב באמרו הקללות משורכות שלא בסדר / כי בתחלה זכר החלאים ידבק ה' בך את הדבר יככה. ואח"כ זכר הרעב והיו שמיך וגו' יתן ה' את מטר ארצך וגו' / ואחרי זה זכר מהמלחמה יתנך ה' נגף וגו' / וחזר ליעד בחלאים באמרו יככה ה' בשחין מצרים / ואחרי מצרות המלחמה יולך ה' אותך / ואחרי כרעב זרע רב תוציא השדה / ובאלה רבים / ובאלו לדעת למה לא זכר יעוד החלאים כלם יחד / ויעודי הרעב יחד / ויעודי המלחמות יחד / וכן שאר מיני הקללות / כל אחד מין מין בפני עצמו / ולא מבולבלות ומעורבות זו בזו ?

הספק הכ"ג למה אמרו בתחלת הפרשה אמר / ובאו עליך כל הקללות האלה והשיגוך / ופרט אחרי הקללות הרבה / וחזר לומר פעם שנית / ובאו עליך כל הקללות האלה / ורדפוך והשיגוך עד השמדך כי לא שמעת בקול ה' / והמאמר הזה לא יאות כי אם להתחלת הקללות / או בסופם לא באמצעיתם כמו שאמרו / גם אמרו יולך ה' אותך ואת מלכך / ואמרו אחריו ישא ה' עליך גוי מרחוק אם היו שניהם ענין אחד כמו שחשבו המפרשים שהוא יעוד אל גלות הרומיים על ירושלים ולכת אגריפס ושביו אתה / למה לא זכר הענין בפעם אחת וחברו בחלקים מעורבים בענינים אחרים ?

הספק הכ"ד אם כבר אמר בתחלת הקללות / והיה אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמור ולעשות את כל מצותיו וחקותיו אשר אנכי מצוך היום / ובאו עליך כל הקללות האלה ופרט אותם אחת אחת. למה אחרי כן בתוך הקללות אמר / אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת הכתובים בספר הזה ליראה את השם הנכבד והנורא את ה' אלהיך / והפלא ה' את מכותך וגו' / וזכר אחריו קללות אחרות / והנה אמר הכתוב אם לא תשמור לעשות לא היה נאות / כי אם בתחלת הפרשה שלא בכונה / והוא אם כן יותר ובזולת מקומו ?

הספק הכ"ה מה היה שבקללות שנזכרו שמה מיד אחריהם נזכרה הנחמה באמרו / ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם וגומר וזכרתי את בריתי וגומר / וכאן נזכרו הקללות רבות ועצומות / ולא נזכרה נחמה ולא תקות גאולה באחרית / וכבר הוקשה זה לחז"ל ואמרו * כתב בפי יוכת זלם / לאלדי רבי שמעון בן יוחאי שהיה במערה והוא כדרש בדברים מתוקים בפי הקללה / ואני לא נקראתי לבא הנה / כי אם לבאר הכתוב כפי פשוטו ?

הספק הכ"ו באמרו אלה דברי הברית וגומר / והוא למה הוצרך משה רבינו עליו השלום לכרות ברית עם ישראל / ולמה טוב יתברך עליו / כיון שכבר כרת ברית עמהם בהר סיני על שמיעת התורה וקבלתה / כי דברי הברית אינם מצות שיצטרך משה לבארם / ואם היות שאותו הדור לא היה בברית הראשון / לא היה מחויב שבכל דור ודור יכרות ברית חדשה / ודי היה בברית הראשון שקבלו אבותיהם / ואם הקללות שבאו בת"כ נתקיימו בחרבן בית ראשון / והקללות השניות נתקיימו בחרבן בית שני כדעת הרמב"ן / עדיין יקשה ולמה לא נזכרו שמה יחד כלם אלו ואלו / וגם יקשה אמרו כאן מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב / כי בידוע הוא שמה שצוה לכרות אתם בערבות מואב / הוא זולת מה שכרת אתם בחורב ?

הספק הכ"ז למה לא נזכרו בקללות האלו כל מיני שוממות הארץ והערים בשממות וחרבן המקדש וסלוק השכינה / כמו שנזכרו בברית הראשונה / ולמה נזכר כאן שני פעמים עבודת אלהים אחרים עץ ואבן / ובפעם שניה אמר אשר לא ידעת אתה ואבותיך / ולא אמר כן בפעם הראשונה ?

הספק הכ"ח אחרי כל הספורים והתוכחות שנזכרו בסדר אלה הדברים ובשאר הפרשיות / מה ראה עתה אחרי הברכות והקללות לקרוא לכל ישראל / ולומר אליהם אתם ראיתם את אשר עשה ה' למצרים וגומר / כי זה כבר זכר פעמים רבות / ועוד למה זכר הנסים שנעשו במצרים / ולא זכר קריעת ים סוף / ולא מעמד הר סיני / ומלחמת עמלק / וזכר סיחון ועוג / ולמה לא זכר כן המן / אשר האכילם מ' שנה מן השמים וזכרו בשלילה / באמרו לחם לא אכלתם ?

הספק הכ"ט באמרו ולא נתן ה' לכם לב לדעת / ועינים לראות / ואזנים לשמוע עד היום הזה / ויורה שאמרו אשר לא נתן אותם עד היום הזה עמהם ומכאן ואילך יתברך ויתן כן / כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים / ועם היות השם יתברך נותן רצונו לבעל הדברים / הנה ביד האדם ובחירתו לדעת את השם ית' ולשמוע בקולו / והכתוב אמר אתה הראית לדעת וגו' מן השמים השמיעך את קולו ליסרך ועל הארץ הראך את אשו הגדולה וגו' ואיך יאמר ולא נתן ה' לכם / וכל שכן שזה הדור דור דעה היה ?

הספק הל' ולמה קבע הפרשה הזאת דבר משה כאומר כנגדו / באמרו אתם ראיתם את כל אשר עשה ה' לעיניכם ולא נתן ה' וגו' / ואח"כ דבר בשם השם ית' / ואמר ואולך אתכם ארבעים שנה / למען תדעו כי אני ה' / וחזר לדבר בשמו ובעצמו / ותבאו אל המקום הזה ויצא סיחון לקראתנו ונכם ונקח את ארצו ?

הספק הל"א מה ראה לספר בכלל הנסים חלוק הארץ אשר מעבר לירדן ונתינתם לראובני ולגדי / כי לא היה זה ענין נסיי ולא ענין תוכחה / וכלם ראו זה בעיניהם ומה הצורך בספורו / כל שכן גם יחויבו הדברים שאמר ושמרתם את דברי הברית הזאת למען תשכילו / ואיך יאות בסוף כזה עם הדברים שקדמו אליו / והנני מפרש הכתובים באופן שיותרו הספקות האלה כלם :

והיה כי תבא אל הארץ וגו' עד תכלית אל הסק אשר יהיה וגו' אחרי שזכר בפרשה של מעלה שיזכרו רעת עמלק ואשר הרע עמהם כדי להשיב גמולו בראשו / זכר כאן שגם כן יזכרו הטובות שקבלו מהשם יתברך / כעל כל אשר גמלם ורב טוב לבית ישראל / ולהודות לשמו עליו יביאו לבית מקדשו הבכורים כמו שיזכור / וכדי להבדיל בין האור ובין החשך / ראה מסדר הגדולים בתורת האלהים לצוות בתחלת הסדר מהמצוה הזאת להבדילה מפרשת עמלק / ור"א כתב בטעם הסדר כן' אלפי שכתוב בענין עמלק / והיה בהניח ה' אלהיך לך זכר כאן מצות שהם קודם שהמצוה מהאלהיות והם הבאת הבכורים והמעשר וכתיבת התורה על האבנים / וכן המזבח והברכה והקללה על שני ההרים והמצוה הזאת כבר נזכרה בפרשת משפטים / ובפרשת כי תשא / שנאמר ראשית בכורי אדמתך תביא בית ה' אלהיך / וגם כן בפרשת קרח נזכרו מתנות הכהונה / אמר בכורי כל אשר בארצם אשר יביאו לה' לך יהיה / וראה אדוננו משה לבאר פה המצוה הזאת / מתי יתחייבו ישראל בהבאת הבכורים / ואמר שהוא אחר כבוש וחלוק / וביאר אופן ההבאה / כמו שאמר ושמת בטנא והלכת אל המקום וגומר ואופן הודוי וסדר הדברים / כמו שאמר וענית ואמרת / וטעם המצוה הזאת וענינה הוא שעקר קבלת האלהות אשר הוא יסוד האמונות כלם הוא / שנאמין כי לה' הארץ ומלואה והוא אדוננו ואין עוד אחר / ונהיה תושבים עליה ומשפיע כל טובותיה / ושלא יחשוב אדם שהארץ היא שלו ושכחו ועצם ידו עשה לו את כל חילו כי זה פריקת

של וחורת צרים שעלו לכן נוה בה"י / שבכל שנה ושנה תמשה שיפרסם
בו בתלונות האמתיות ויודה בהם בקול רם בפיו ובשפתיו / כדי שישים
את לבו בהם בתשובה קיימת / ולזה אמר והיה כי תבא אל הארץ / רוצה
לומר אחרי שתקבל מהש"י כל הטובות / בהכנסך אל הארץ אשר לא
קנית בכחך אותה אליך מתנת חנם ואחרי כבשך הארץ וחשיבה והחלוק
בהבקח ובכבשה / איש תחת גפנו ותחת תאנתו / הנה אז לפי שרבוי
הטובה לא ישיך בזוכך החטים לשכחת חסדי הש"י הנותן לך כח
לעשות חיל שכבי תצוך שתקח מפרי האדמה אשר תביא מארצך אשר י"י
אלהיך נותן לך / שיבנו חכמים מזתך שתעבור שרות ימים לפקח
פרי עץ הדר / אשר תביא לפני / והכרים ורים להביא מנחה לי"י /
אבל שמפרי האדמה הביא אשר תביא מארצך / רוצה לומר מאותה שאתה
מנול שהיא מארצך / ושיבו כן כי י"י אלהיך נתן לך ממה שתביא אל תוך
ביתך לאכול לשבעה ולמכסה עתיק / מאותו פרי עמלו תביא לפניו /
כיון שהוא נתנו לך והסתכל אמרו ב' פעמים אשר י"י אלהיך נותן לך / כי
הנה העיר בזה על ב' פנות שהיו בהבאת הבכורים / לפי שהיו עובדי
האדמה כשזוכרין בזמן לא להם שיבנו אלוקות בתבואות השדה חלק
לבעל השדה / וחלק לבעל התבואה / מפאת הזרע ומפאת עמלו / וכמו
שאמר יוסף למצרים / הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה /
והיה בתבואות ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידות יהיה לכם לזרע
השדה ולאכלכם וגומר / ואחרי שה"י הארץ ומלואה והוא בעל השדה / והוא
הנותן התבואה והפרי נמצא / הנה כאשר היה שתהיה כל התבואה או
מנחה אלו / כי הוא בעל השדה והוא נתן זרע לזורע / ולכתנו עבדיו
וכוח מרעיתו הוא עשנו ולו אנחנו / ולכן היה ראוי שיטול כלו / אבל עם
כל זה איננו שפך / כי אם כדבר מועט מהראשון שיבוכר ויהיה לי"י / ולכן
אמר ב' פעמים אשר י"י אלהיך נותן לך / לתת כנגד הארץ שהיא שלו
ולאשר שתתן לבעל השדה חלקו / ובהבאת מפאת הפרי עצמו כי הוא
הנותן אותו / ואיך לא יקח חלקו / והוא אמרו ולקחת מראשית פרי האדמה
אשר נתן לך י"י אלהיך / שהבהמה תמשל לפרי אוכל / וכאלו אמר תן
לו משלו / שאתה ושלך שלו / כי היה ענין הבכורים דרך חק ואזהרת
מתנות לבעל השדה / ושהוא הארץ מורי שנה בשנה / ולהורות גם כן
שמפרי בזה נתנו השם יתברך בהנחתו בארץ / ולא מפאת הארץ ומפאת
הפרי יבאו הבכורים / ובאמרו מראשית יורה על הבחינות שיהיה מועט
ואל ראשית שיהיה מהמובחר ובראשית הפרי הבא / ויורה גם כן על האמן
שיהיה מהקודם בבכור / ולהורות על ההכנעה והעבודה לאלהיו יתברך
אמר כראשית הדברים ראשית דגן תירוש ויצהר / ראשית ערסה / ראשית
פטר רחם באדם ובבהמה ראשית בכורי האדמה / ואחר הראשית שזכרה /
ובאמרו אשר תביא מארצך מורה שבשדה / או שבכם ראוי שיפרישם לבכורים /
באופן שכאשר יביאם מארצו אל ביתו כבר יהיו בכורים / ואמר עוד שלא
שורישהו כהביאם בכלי כסף וכלי זהב כפי מעלת האדון אשר יובא אליו /
כי אם בטנא והוא הכלי הנהוג אצל עובדי האדמה אשר יביאו בו הפירות
על שלחנם / ועם כל זה החסידים הראשונים היו מביאים אותם בכבוד
גדול בסלים וכלים נאים עם מתנות אחרות בידיהם / כמו שאמרו ז"ל ועיין
בתוספתא בכורים פרק ב' ובספרי / עשירים מביאים אותם בקלתות של זהב דף כ"ו
וכסף ועניים בסלים של ערבה קלופה / וחז"ל נתנו בענין הבכורים
משפטים :

המשפט הראשון / שאין מביאין בכורים מחוצה לארץ / ואם הביאם
עמון ומואב ומצרים אין בכורים / שנאמר אשר נתת לי
י"י / פרט לארץ כיון וצוג אשר לקחו מאליהם :

המשפט השני שבכורי מינים רבים יוכל להביא בכל אחד ולמדו
זה מאמרו מראשית כל פרי האדמה ונאמר / ושמת
בטנא / ויכול כתוספת דבכורים אם הביא הרבה מינים ביחד לא יביאם
בתערובת / אלא שעורים מלמטה / וחטה מלמעלה וזיתים על גביהם /
ותמרים על גביהם ושיהיה דבר אחד מפסיק בין מין ומין / כגון העלין
וכיוצא בזה / ומקיף לתאנים באשכלות ענבים מבחוץ / ועוד תביא כשהיו
מביאים בכורים היו מביאין תורים ובני יונה תלויים מבדי הסלים מבחוץ
כדי לעטר את הבכורים :

המשפט השלישי שאין מביאין בכורים / כי אם משבעת המינים
שנשתבחה בהם ארץ ישראל / ואם הביא מן אחרים לא
נתקדשו / והמביאים מקרוב לירושלים היו מביאין לחים ומרחוק היו
מביאין צמוקים :

המשפט הד' שאין מביאין בכורים קודם עצרת / שנאמר וחג הקציר
בכורי מעשיך ואם הביאם קודם לזה / לא יקבלם ממנו אלא
יניחם עד שיבא עצרת / וכן אין מביאים בכורים אחר חנוכה / לפי שהבאים
אחריו הרי הן מאוחרים מתבואת השנה / ומעצרת ועד החג מביא וקורא /
שנאמר ושמחת בכל הטוב מביא ושאלך אין קורין / שאין קורין מקרא
בכורים אלא בזמן שמחה וזהו מעצרת ועד חג הסכות / מהחג ואילך מביא
ואינו קורא :

המשפט הה' שהבכורים אין להם שעור מן התורה / אבל חז"ל נתנו
בהם שעור כתרומה אחד מששים / ואם רצה להביא יותר הרשות בידו :

המשפט הו' שהבכורים נכנסים בשבעה דברים / הבאת תנופה וכלי /
וקריאה / וקרבן / ושיר / ותנופה / ולינה בירושלים / ולכן כשהבאת מקום
שיביאם הבעל עצמו לבית הבחירה / ולא ישלחם על ידי שליח / שאם
ישלחם על ידי שליח / לא יקרא שאין קריאה בשלוחים כי אם בבעלים /
ולכן בכלי שלא יביא הבכורים בידו כי אם בכלי ולכן בקריאה שיקרא
הודו הבאתי ארמי אובד אבי וכו' / עד אשר נתת לי י"י / ולכן בקרבן
שיביא שלמים / שנאמר ושמחת בכל הטוב ולהלן הוא אומר ושמחת בחגך /
מה שמחת החג בשלמים / אף שמחת הבכורים בשלמים / אבל אין הקרבן
מעכב / ולכן בשיר שכשהגיעו הבכורים בעזרה היו מתחילין הלוים
לשורר ארוממך י"י כי דליתני / ולכן בתנופה / שיניף הכהן אותם
שתי פעמים / אחד ביד הבעלים / ואחד אחר שהניחם לפני י"י / ולכן בלינה
בירושלים שהמביא בכורים / לא יצא אותו יום מירושלים לחזור למקומו
שנאמר ופנית בבקר והלכת לאהליך / כל הפניות שאתה פונה מנית
המקדש לא יהיו אלא בבקר ובירושלים / המביא את הבכורים יש לו רשות לשום
אותם לעבדו או לקרובו בכל הדרך עד שיגיע להר הבית / וכשיגיע שם נושא
הסל על כתפו / ואפילו היה מלך ישראל / ככתוב עמו עד העזרה ויקרא
כשיד הסל על כתפו וכו' / וכל זה לא היה בלי ספק כי אם להיות המצוה
הזאת ענינה קבלת עול מלכות שמים ודעת / ולהורות כי הנהגת הארץ
מאלהי הארץ היא / ולכן היה הפרסום גדול בהם בהבאת הבכורים /
והכבוד והיקר בהם עצום מאד כדתניא התם / כיצד מעלין את הבכורים
לירושלים כל העיירות של מעמד מתקבצות לעירו של מעמד / כדי שלא יעלו
יחידים / שנאמר ברוב עם הדרת מלך / ובאים ולנים ברחובה של עיר /
ולא נכנסו לבתים מפני אהל הטומאה / ובשחר הממונה אומר קומו ונעלה
ציון אל י"י אלהינו והשור הולך לפניהם וקרניו מצופות זהב ועטרה של
זית בראשו / להודיע שהבכורי' הם משבעת המינים / והחליל מכה לפניהם
עד שמגיעין קרוב לירושלים והם הוללים בכל הדרך ואומרים שמחתי
באומרים לי בית י"י נלך / הגיעו קרוב לירושלים שלחו לפניהם שלוחים
להודיע לאנשי ירושלים ועטרו את בכוריהם ופרכסו אותם / ואם היה בהם
לחים מביאים את הלחים מלמעלה / והפחות והסגנים והגזברים יוצאים
לקראתם חוץ לירושלים ולפי הבאים הם יוצאים / אם היו באים אנשי' הרבה
יוצאים לקראתם רבים / ואם מעט מעט / וכשנכנסי' לירושלים מתחילים
לקרות עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלים / כל בעלי אומניות שבירושלים
עומדים מפניהם ושואלים בשלומם ואומרים אחינו אנשי מקום פלוני
בואכם לשלום / והם מהלכים בתוך ירושלים והחליל מכה לפניהם עד שהם
מגיעים להר הבית / וכשהם מגיעים להר הבית נוטל כל אחד סלו על
כתפו / ואומר הללויה הללו אל בקדשו / עד כל הנשמה תהלל יה הללויה /
הולכין בהר הבית וקורין עד שמגיעין לעזרה והם עומדין / והלוים אומרים
ארוממך י"י כי דליתנו וגו' / וכל אחד מוריד סלו מעל כתפו / ואומר הגדתי
היום לי"י אלהיך / והכהן אוחז ומניח ידו תחתיו ומניף / ואחר יקרא ארמי
אובד אבי וגו' / ומניח את הסל בצד מזבח בקרן דרומית מערבית בדרומית
של קרן ומשתחוה ויוצא / הנה העניני' והמדרים האלה כלם מורים בעצמם
חשיבות הבעלים והמשלחים אליהם היה לקרא כלם בשם י"י ולהודות לו
האלהות והנהגת העולם ולקבל עליהם עול מלכות שמים שלמה / ולהיות
תכלית המצוה הזאת כ"כ עליונו / ושדינו ית' בזה שעדי שנה בשנה יעשה כן /
להשרש בלבות בני אדם אמונתו ית' והותר בזה הספק הא' :

ואמרו הלכת אל המקום אשר יבחר י"י אלהיך וגו' / דהוו בבפרי
זה שילה ובית עולמים / רוצה לומר שלא שלוחי
הבכורים לא לנוב ולא לגבעון / ולא מפני בזה אות / כי אם לשני אלה
בלבד / לפי ששילה בלבד נקראו בית י"י / גם בית עולמים מטוא / ואם
בית שילה כבר נאמר ותביאהו בבית י"י שילה / והכתוב אמר ראשית בכורי
אדמתך תביא בית י"י אלהיך / הרי לך שלא יביאם כי אם למקום שיקרא
בית / והנה לא נקראו נוב וגבעון בית י"י עם היות שהיה המשכן ושם ברית
י"י / לפי שהבית יקרא בית מהבנינו / והוא חבור הכתלים והגג / ולזה
יקרא בית עולמים בית / לפי שהיו בו כתלים וגג / ואמנם שילה היו בו
כתלים ולא גג כי כמו הכתלים ביריעות המשכן / ולכן פעמים נקרא שילה
בית מפאת הכתלים שבו / ופעמים יקרא משכן / שנאמר ויטוש משכן
שילה מפני החכמה שהיה מהיריעות ולא היה בו גג / ואמנם נוב וגבעון /
לא היו בהם לא כתלים ולא גג כי אם קרשי המשכן והיריעות עליהם
כמו שהיו במדבר / ולכן לא נקראו בתים / ולא יצדק עליהם ראשית בכורי
אדמתך תביא בית י"י אלהיך / וזה תמיה לדברי רבינו אברהם שכתב על
מנוע הבכורים / וזאת המצוה על הקרובים למקום המקדש / כי בני ישראל
היו מתחייבים בה הרחוקים כקרובים / אבל הרחוקים היו נותנין את
בכוריהן ומביאין אותם לזמן הרגל :

ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם עד כי יתכלה לעשר וגומר /
לפי שהיו הכהנים חלוקים במשמרות / וכל אחד מהם
היה משמש במשמרתו / כוה השם יתברך שלא יהיה הרשות ביד המביא
הבכורים / לתתם לכהן שירצה להיותו אוהבו וקרובו / אבל שיתנם
לכהן שיעמוד היום ההוא במשמרתו / כי מתני הוא נתנו כמפרסים
שהיו כהן אחי הנדות / ואחי הבאות / ואחי התנופות / ובכר לשונה וכו
ההגדה הלשונה שיגיד / שנאמר ואמרת אליו הגדתי היום לי"י
אלהיך וגו' / ופירש תשובה הנאמרה בלשונה / ועליו אשר ולקח הכהן

[illegible]

ויש [illegible]

ודברי [illegible]

האחת [illegible]

השנית [illegible]

השלישית [illegible]

והרביעית [illegible]

כי תכלה לעשר וגו'. עד היום הזה ה' אלהיך וגו'. למה שנאמר במעשר שני פרק ה' שוידוי הזה היו עושים אותו במנחה ביום האחרון של פסח של שנה רביעית, שהוא הרגל שכל המעשרות כלין בו, כי כל פירות הארץ והאילן משנה השלישית, הם כלין מערב פסח משנה הרביעית, ושאמר אחר בערתי הקדש מן הבית, וגם נתתיו ללוי לגר ליתום ולאלמנה, הביאו חכמינו ז"ל שזה הוידוי הוא כולל לכל המעשרות ונטע רבעי תרומה ובכורים, ודרשו רבותינו ז"ל בערתי הקדש מן הבית, זה מעשר שני ונטע רבעי שנקרא קדש, ומן דרשו קדש מן הבית זה חלה שהיא מתנה לכהנים מן הבית, וגם נתתיו ללוי, זה מעשר ראשון, תם ירצה לבכורים ולתרומה, לגר ליתום ולאלמנה, זה מעשר עני ולקט שכחה ופאה, אף על פי שלקט שכחה ופאה אין מעכבין הודוי ודרשו ככל מצותיך אשר צויתני שלא הקדמתי תרומה לבכורים, ולא מעשר שני לראשון, כמו שהזהירה תורה מלאתך ודמעך לא תאחר שהבכורי' הם קודמין ואחריהם התרומה ואחריה המעשר, ודרשו לא עברתי ממצותיך, ולא שכחתי, שלא הפרשתי ממין על שאינו מינו, לא מן החדש ולא מן הישן ולא שכחתי מלברכך על הפרשת מעשרותי ולהזכיר שמך עליהם, לא אכלתי באוני ממנו, לא אכלתי באנינות שלי ממנו והאוכל במעשר שני, ולא בערתי ממנו בטמא, בין שאני טמא והוא טהור בין שאני טהור והוא טמא, וגם זה מיוחד במעשר שני, כי להיותו קדש אסור לאכלו בטומאה כשאר קדשים וכו' והכהנים אשר תאכל בשר תוכה השלמים אשר לה' וטומאתו עליו ונכרתה וגו', ולא נתתי ממנו למת, לעשות לו ארון ותכריכין, כי התורה צותה שיאכלנו בירושלים לבד, שמעתי בקול ה' אלהי שהבאתיו לבית הבחירה, עשיתי ככל אשר צויתני, ששמחתי ושמחתי אחרים בו ואמרו ושמחת בכל הטוב וגו', השקיפה ממעון קדשך וגו', אנו עשינו מה שגזרת עלינו אף אתה עשה כמו שהבטחתנו, שנ' אם בחקותי תלכו וגו', ונתתי מטר ארצכם בעתו וגו'. ואמ"ר דרך רז"ל בפי' הכתובי' האלה והמשכו אחריה המפרשי' כלם:

ועל דרך הפשט יראה לי שהודוי הזה הנזכר בפרשה, הנה הוא ודוי ודאי מעשר עני. והעידה לי על זה שני עדים נאמנים. הא' שאמרו כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית. מורה שהמעשר שני ידבר, שהיא בשנה השלישית. לא בתרומה ובכורים ומעשר ראשון, שהיו בכל שנה ושנה. והעד השני אמרם ז"ל במסכת מעשר שני שלא היה הודוי הזה כי אם בשנת מעשר עני שהיא השנה השלישית אחר השמטה. והנה מה שיורה שהודוי באותו מעשר ידבר. כי אם לא היה כן, אלא על כל שאר המתנות שיפרש למה לא יהיה הודוי בכל שנה ושנ' שיתנם, כי אם בלבד בשנת מעשר עני. והיה פי' הכתובים כן. כי מרע"ה ראה שהאדם כשמעשר השני להיותו נאכל לבעלים היו שמחים בו ובהוליכו אותו לבית המקדש ישמחו וינגלו כי יתפרכו בדבות ומתנותיה' אבל במעשר עני ירע בעיני האדם שיתן את עיניו ויגיע כפיו לאחרים ולא יאכל בטובה, גם לפי שהיה נותן פתו לעניים בשערים ולא היו הולכים לירושלים להודות לה' ולהתפרסם נדבותיו ומתנותיו, הנה בעבור זה ראה לצוות שבשנת מעשר עני שהיא השנה השלישית אחר השמטה ואחרי כלותו לעשר את כל מעשר תבואתו, ואחרי תתו אותו ללוי לגר ליתום ולאלמנה לאכלו, כמו שכבר שמה בתורה ולא אכל הוא ממנו והיה תועלת ענוים טורחי' הזה, שבעבורו יתגדל כל אדם לקיים אותה המצוה, כדי שיוכל להודות עליה כדברי אמת, ובערתי הקדש מן הבית, וגם נתתיו וגומר. ולא ירע עינו נתתו אותו בשערים כיון שאותה בעת הודוי בירושלים ובית ה' יתפרסם נדבתו ומתנתו כו נלקחו ויהללוהו בשערים וכאלו הקריבו לפני ה'. והנה מה שכתבתי בזה תדע טעם קדימות הפרשיות האלה, ולמה לא בא הסדר ראה אחרי הפרשת המעשר עני, על זה הודוי כי ראה לצוותו כאן כדי להודיעכו הראשו' אליו, שהיה סיד אחר פרשת הבכורים כשיהיו שם לפני ה', ולמה לא בא להתודות על מעשר שני, כי אם על מעשר עני שהוא להיותו לעניים ונתן בשערים ולמה לא אמר וקרא ועלית אל המקום, לפי שהעליה שמה היתה לענין הבכורים. ולכן התודה על מעשר עני. ועתה אבאר פי' הכתובים כפי כה שכתבתי לדעתי הוא. אמר כי תכלה לעשר את כל מעשר תבואתך בשנה השלישית, שנת המעשר ונתת ללוי וגו'. ואין הכונה כאן לצוותו שיתננו ללוי לגר ליתום ולאלמנה. כי זה כבר נצטוה עליו במקומו אבל פירושו הוא אחרי שתכלה לעשר את כל מעשר תבואתך ולתת המעשר עני הזה, לגר ליתום ולאלמנה שיאכלו בשעריך, כמו שצוה עליו שמה הנה לו לכרי מתוך שהויתך עומד לפני ה' אלהיך בהגדת הבכורים שזכר למעלה, שתודה גם כן על המעשר עני הזה. ותאמר לפניו יתברך בבואו במקום המקודש לפני מזבח ה' אלהיך, בערתי הקדש מן הבית. חכנה לאמרו אלהי השמים ואלהי הארץ, גלוי וידוע לפניך שלא הבאתי בגזל ונשאן המעשר עני, עם היות שהיה שלא אוכל אני ממנו ולא תבואתו הנה לא רעה עיני בו מתתו לעניים. כי אני בערתי הקדש, שהוא המעשר עני הזה מביתי, וגם נתתיו, ללוי לגר ליתום ולאלמנה כמו שצויתני לא עברתי ממצותיך כולן ולא מתוך שכחה והוא אומרו ולא שכחתי. והנה אמר כנה הענין אלה הדעות:

האחת לא אכלתי באוני ממנו, הנה לאמר עם היותו מעשר עני והיה לי פרנסה ופרנסת העולם כלה, לא אנכי אוכל ממנו, ולא יחסתי לאוכלתי כי היום שמים ויעשה ותבואתו עני והיה לי אשר המאכל אשר לעני ועלה לא תאכלנו כפשע אשר היה כאלה הדברים:

וההודעה השנית לא בערתי ממנו בטמא. והשתמש קרא כשאר כמו שאמר בערתי הקדש מן הבית, יאמר שהעשיר המעשר לתתו לעניים, לא הפרשתיו יותר פעמים עונה . ולא שהותיר שונים מהתבואה. כאלו יאמר היה לו פרות טובים, וקצים יוכל תבורכת רע. ויחטים יזרים טוחנים, הנה לומר שעירבים בפסולת הרבה. לא הפרש ולא נתן המעשר מן הטמא, לקחת ולהאכיל לעניו הותר טהור ונקי. ולא באמר כאן כפי זה הפי' טמא על הטמא, כפי דיני טומאה וטהרה. כי אם על הלתר הפחות והנכוה ושיש בו פסולת רב, והנה כמו שרצה עמא קראו לאו. שענינו פחות ונבזה ומלוכלך:

וההודעה השלישית היא, ולא נתתי ממנו למת, ואמר זה לפי שהיה מנהג הרשעים בימים ההם, כדי שלא יתנו המעשר כלו לעניים שאחרים לשואלים אותם שבכבר נתנוהו לעניים שכבר מתו כדי שלא יודע הדבר. ומפני זה יאמר המתודה שלא נתן המעשר לאדם שכבר מת שיוכלו בני אדם לספוק עליו שלא נתנו ושאין מראה בפיו כי קיים הם העניים שקבלו ממנו, ויגידו צדקתו. וכל זה היה להיותו ירא את ה' במצותיו חפץ מאד. וזהו שאמר שמעתי בקול ה' אלהי עשיתי ככל אשר צויתני, ר"ל כי הנה הטוטא יעשה אם מבלי דעת, ומפני שלא ידע כבר המצוה ולא מקצה, ואם בבחירה ורצון לפשוע בהיותו יודע מה שיוטל עליו לעשות, אבל הוא לא יהיה כן כי שמע בקול ה' ולמד המצוה וגם לא כרצונו ולכן יבקש ממנו שישקיף ממעון קדשו, לברך את ישראל בבכור בהמות ואת האדמה אשר נתת פירות לכל הצדקי' בשבע לתנין, באופן שתהיה תמיד זבת חלב ודבש. הנה התבארו הכתובים על פי פשוטם ולפעמים מה שדרשו בהם חז"ל אם הוא קבלה נקבל ונכבד פנים ישות, רפ" והיתר כזה הם מן הלשון,

היום הזה ה' אלהיך מצוך גו' עד ראש השנה, אחרי שהשלים משה רבינו ע"ה לבאר את המצות, כמו שיעד עליו, אמר היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות רוצה לומר שכבר השלמתי ביאור המצות, אין לדבר בהם עוד בביאור, כי אם לצוות אתכם על עשייתם ושמירתם, והנה עד עתה אולי לא הייתם יודעי' ביאור המצות אבל עתה שכבר באלתי אותם לכם לא נשאר עוד צורך ביאור ואין כאן עוד לאדם דבר, ולא להוסיף, כי אם חיוב עשייתן וזהו אמרו היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות את החקים האלה ואת המשפטים, ושמרת ועשית אותם בכל לבבך ובכל נפשך, רוצה לומר שתעשה אותם עתה ותשמור אותם לא תשכח, כי זהו הכרחי בשמירה ועשייה, ויהיה זה בכוון ותפן בכבוד ותכונה ורדיעה שלמה, לא כישות אנשים מלומדה, ועל הרצון אמר בכל לבבך, ועל הכונה והידיעה אמר ובכל נפשך. ואחרכם אמרו את ה' האמרת היום. וה' האמירך, ושבר שזירם בזוכנים יתחלפים. אם שכ' שבא הנה לשבחם על קבלת התורה והמצות, כאמרו את ה' האמרת היום שאין לשון גדולה, כמו שתי' ל"א והרחב ן"נ כ". ויאמר אין כמוך שהיא גדלת ורוממות וכו', שהיא שקבלת אלהותו, וזהו להיות לך לאלהים. והיה קבל האלהות ללכת בדרכיו בקיום הדבות המצות וזהו אמרו ולשמור חקיו ומצותיו ומשפטיו. ולפי בזאת ואדיעת המצות האלהיות שבי מה שהגיעה התורה הודיעת עליהם. וזה אמרו ולשמוע בקולו. אבל אם אתם גדלת ורוממות אותו יתעלה, גם הוא הגדיל ורומם אותך, וזהו וה' האמירך היום להיות לו לעם סגלה שלקח אתכם, מכל העמים לעם סגלה. כאשר דבר כשנעדו אל סיני, כי יותר הרדות וקבלת אותה שבשובות ממנו, בהדלה ביותר שלקח אותך לו לעם סגלה. אותה שקבל בהם את המהרוממות והגדולה בעבור שלקחתו לאלהים. גם קבלת ממנו גדולה רבה, והאדיר אותך כאשר עשה כן ונותר לגברות ממנו הקבלת חובה ימשו, והיא ולשמור מצותיו. וכמו שאמר מגיד דבריו ליעקב חקיו ומשפטיו לישראל לא עשה כן לכל גוי ומשפטים בל ידעום הללויה. וגם כן ה' אדירך בתתו תהלים קמ"ז אותך עליון על כל הגוים אשר עשה לתהלה ולשם ולתפארת בעולם הזה ולהיותך עם קדוש לה' אלהיך והוא כדביק הנפש, בגמול הדים בעולם הבא. ויאמר בכל זה היום. אם כאמרו היום הזה ה' אלהיך מצוך ובאמר את ה' האמרת היום וה' האמירך היום. לפי שהיה זה אחרי כיום בעורת התשובה שעם שמעו הזהות והיעורה בלב שלם, ותכנם תשובה. לכן אמר להם שקבלו אותם האלהות כלם ביום ההוא:

ואפשר לפרש האמרת והאמירך מלשון אמירה ודבור, כי לכן נקרא בסעיף הדין הגלין, אשר בראש האילן, ואמר לפי שנמצא לנביאים קול ודבר כתנועתם תמיד כאומרו את קול הבערה ברעשי הגבלים, וגם כל האילן יקרא לאות בכבה, ואם כי כה זה ומדבר תמיד. והיה פירוש הכתובים לדעתי כן. הנה בעמוד הר סיני עשה הקב"ה סבר גדול עם ישראל. והוא לדבר עמכם מן השמים, כמו שכתוב הכתוב כדבר הגדול הזה, או השמע עם קול אלהים מדבר מתוך האש ונותר, וישראל עמו לו פעולה ישראל, בשעה שעמו נכנסו ונגעו. ולכן אמר מרע"ה כאן, אם

כמו שאמר ה' אלהיכם באותו מעמד ודבר עמכם מלהבות אש / ומזה ישראל היה נכסף לפי שהיה קבלת אלהותו ומורא ללכת בדרכיו ולשמור מצותיו ולשמוע בקולו ממנת כמה שאמרת לפניו שבהעריך קולו ומצותיו / כי לפי שאמרת כל אשר דבר ה' נעשה / הנה קנה ה' לדבר עמכם בקולו · שהוא שאמרו את ה' האמרת היום / ר"ל שאתה כמנת האמירה היום אשר דבר ה' עמכם / בעבור שאמרת להיות לך לאלהים ולשמוע בקולו ולשמור מצותיו / שכם שהיה אמרת אשר ככבוד ויקר / שהוא כענה ושמע / וה' האמירך כאשר הוא עשה לך מאמר אותו / והיה זה במה שאמר אליך כרשותה / לאמר לך קודם המעמד ואתם לי סגלה ויתן לך סנה לשמור מצותיו / וזהו אמרו ושמרתם את בריתי / וגם כן אמרת אותו הנזכר לתתלתך / כדי שיתנך עליון על כל הגוים / כי יהיה לך נוח עליהם שעלה רבה ויתרון גדול / ולכן יהיה לך תהלה ושם ותפארת / כי התהלה היא מגורת שהלוכת על רוסי·· כמו לתשובה המוספת עליהם תמיד / והשם הוא ממלכות השעלה והכבוד והתפארת הוא במלות התודות ובאמונה וכל הכל באמונה / שהוא הדבקות הנפשי / ועליו כאמר להיותך עם קדוש / כי הקדושה היא ההכרד הנפש מן החמר / ועם היות שלא יזכו אליה כי אם מתי מספר / וכמו"ש הוזם כנבואה לולב וערבה חלק כלויתי גבי עליה והם מועטים / היה מתחכד הלדי שאתה עם גדול / תהיה עם קדוש לה' אלהיך / אבל העם מקצה יזכה לתנקות הלדי הזאת / הנה זכר ה' אמירות / וזכר הכנות שמכנו אותם / ואמר כל זה להודיעם שביום הזה אשר עמדו נצבים / נעשה ביום הזה כמו אותם על שמירת המצות ועשייתם / והיום הוא היום אשר אמר ה' לישראל שיהיו הם כנתו / וזה שאמר ישראל לפניו שיהיו ה' היה כנתו / והיותו מכל זה שלא יהיו בעיניהם המצות כדבר ישן נושן / אבל בכל יום יהיו בעיניהם חדשים כאלו בו ביום / כנתנו עליהם / וכבר כוכל לפרש עוד הפסוקים האלה פירוש אחר ישי :

ויצו שאחרי שהגלים מרע"ה לבאר להם את המצות צוה על שמירתם ואמר היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות ושמרת ועשית כמו שפירשתי / וכתן ג' כנות לקיום המצות ועשייתן :

הא' לפי שקבלו אלהותו כבחירה / ונדרו להיות להם לאלהים ולשמור מצותיו וגו' / וזה את ה' האמרת היום / שהוא כמו אמרת ונדרת להיות לך לאלהים וגו' / ושלא אמר שלא יהיה בעיניהם יום מתן תורה לקוק / כי היום הזה היה לפי שאותה אמירה שאמרו שהיה אבותיכם / הרי הוא כאלו אמרתם אתם ביום ההוא :

והסכת הב' מפני הכבוד והחסדים שקבלתם ממנו ית' באותו מעמד שדבר עמכם ולקח אתכם לעם סגלה ונתן לכם בשמירה ולעבר את המצות שבעבור זה נ"כ אתם מחויבים בשמירת מצותיו / ולשמוע בקולו / ולפי שלא יאמרו הנה זה יצדק באבותינו שראו את כל הכבוד ההוא לא אנחנו / שלא כדינו ממנו דבר לכן אמר ה' אלהיך היום / ר"ל נ"כ כי הדבור לכם כאלו היום הזה כאמרו / לפי שהיה שאמר ונעשה לאבותינו באותו מעמד כעשה לכל ולעם אחריהם :

והסכת הג' מצד את התועלת המגיע משמירת המצות / ועל זה אמר ולתתך עליון וגומר / שהיא בכחו שעלה אחרת ופירושו כמו שכתבתי לתחלה :

ויצו משה וזקני ישראל וגו' / עד וידבר משה / אחרי שביאר מרע"ה המצות שהיו בריתות / ביאר מהותם שנזכרו בספרי התורה הראשונים בקצור ועל דרך הרמז / כאלה לכרות ברית על שמירתן / כי כמו שבספר תורת כהנים / אחרי זכרון המצות שקבלו בבני כרת הב"ה ברית עם ישראל והלו בפרשת בחקותי ברכות רבות לשומרי המצות וקללות לעובר עליהן / ככה אחזכנו משה אחר שזכר המצות בכיאורן כרת עליהן הברית / וזכר ברכות וקללות / דוגמת מה שעשה בהר סיני / ואתה תראה שכמו שכיאר בצנין המצות שהגיא בספר הזה כמה ענינים ככה כענין הברכות וקללות שהגיא בזאת הפרשה / ביאר בהם ענינים רבים על מה שבא בפרשת בחקותי / כמו שיבא בכיאורם / הנה אם כן היה יחס הברית והברכות והקללות שזכר כאן / למה שזכר שמה / יחס המצות שבאו כאן בביאורם / למה שנזכרו במה שעבר / ולפי שבמעמד הר סיני אחרי זכרון המצות כאמר ויכתוב משה את כל דברי ה' / ויבן מזבח תחת ההר / ושתים עשרה מצבות לשבטים עשר שבטי ישראל / ויעלו עולות ויזבחו זבחים שלמים לה' פרים / והיה שבהשלימו לבאר את המצוה / אמר את ה' האמרת היום וגומ' / וה' האמירך וגומ' / שענינו כמו שפירשתי / שאותו היום יהיה להם / כיום מתן תורה / לכן רצה להיות אליהם שיעשו כהכנסם / דוגמת מה שהוא עליו השלום וישראל עשו בחורב ביום המעמד / והם שיקימו את האבנים / וכבר נזכר בספר יהושע שהיו י"ב האבנים למספר בני ישראל אשר עשו מזבח / ויעלו עליו עולות ושלמים / ושיכתבו את התורה על האבנים שהוא כלו כמעשה אבותיהם / כאשר עמדו על הר סיני וקבלו את התורה / מבורך עדים נאה / גם כן מצות וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך / ולכן צוה שכאשר יעברו את הירדן יכתבו את התורה על האבנים / שזה כדמות מזוזה בשער שבכניסתן בו / הנה התבאר זה כלו / שמצות האבנים היה מכלל הברית / כמו הדבורים שצוה לאמר על הר גרזים והר עיבל / כי על כן היתה הקמת האבנים האלה על הר עיבל / והדבורים והקללות באמרים

שזה להיות כל זה מכלל הברית וענינו / וזהו שאמרתי כלו יודע שמצות האבנים / שיאמרו מיוחדות בכאן / כי להיותה מכלל הברית כבר ככללה בברית הר חורב / ר"ל שהיתה דוגמת מה שעשה משה ביום המעמד כמו שזכרתי / והיא לא היתה מצוה לדורות ולזה מכלל תרי"ג מצות / וכן כתיבת הברכה והקללה על הר גרזים והר עיבל / לפי שהיו מעשים להודיע שעה כהכנסם בארץ / ולא עכ"פ ת"א שהם מצות מיוחדות / אלא נזכרו כמה שעבר / אף אני אודך שכא למרע"ה כאן הבחי עליהם כמ"ש אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב / הרי לך עדות כאמנה / שצוה ה' את משה על הברית הזה / וידוע שמכלל הברית כתיבת התורה על האבנים / ושיקימו אותם על הר עיבל / ועליהם יברכו את העם ויקללו את הפושעים :

וענין המצוה הזאת הוא / שצוה ה' שכהכנסם לארץ יעמו רושם כפלא לשיכירו וידעו בני אדם תכלית המכוון בהכנסתם שמה / כי אינו רק / כדי שישמרו המצות האלהיות / וכמו שכדה שוקקי כל עיר ועיר ישתתפו עם מביאי הבכורים לפרסם תועלתם / והוכשן בהם כמו שזכרתי / כן כזה שישתתפו וזקני ישראל בדבור הראשון הזה / והכהנים והלוים בדבור הנמשך / כי הם אשר יאריכו ימים אחריו ואשר יעידו הפעל הזה על התמדתו / וענין הפסוקים וכוונתם הוא / שישראל אם ימנהגו כדרך הכלחמים הבאים לרשת מדינות לא להם / אין ספק שבעברם את הירדן ובהכנסם לארץ היה שירצו לפרסם / יקימו אבנים גדולות / אבני שיש עמוד / ויכתבו עליהם את הדברים לאות ולזכרון / ובדמות חוק / שכבש אותה הארץ היה בכח גדול וביד חזקה · בשנת כך / וביום כך · כמו שהיו עושים הרומיים / כי נבואים אל ארץ לא להם ישנו להם כיונם את נדרכים דאם בהכנסת הערים · לשם ולתפארת / ולהיות להם לאות ולעדות וחזקה בארץ ההיא / וצוה מרע"ה לישראל שאותו הדבר שהם כדרך הלוחמים יעשה מפלאת עצמם / יעשו אותו לשם מצוה · ולכבוד הבורא / ולא לגבות הרוח · כיון שלא הישועה / והיה לא בחרבם ירשו ארץ / ועתה כלה זה מפורש בכתובים · ואמר התחיל שמור את כל המצוה ואין זה כמו שישמרו את כל המצות / כי א"כן לא אמר שמרו / כי אם שמור במקום לאמר שזה עתה אשר יצוה אותם הוא אשר צוה לעשות בשמירת המצות / כי זהו מכלל הברית והכנה לשמירת המצות / וכן שאר הדברים שיזכור מהברית / כי על הכל אמר שמור את כל המצוה / הנה אם כן כל המצוה / הוא כולל את כל מצות התורה / אבל אין זה כוונה על שמירתן / כי אם להודיעם הפעל שיעשו לשמירתן / כאלו אמר מה שראוי שתעשו / כדי לשמור כל המצוה / הוא מה שאומר / והם כשבעת ענין האבנים והזמר בזה הפסוק הבא :

ואמרו והיה ביום אשר תעברו את הירדן וגומר / והקמות לך וגומ' / איכה מצות הקמת האבנים / ולא אמרו ושדת אותם בשיד וכתבת עליהם את כל דברי התור' הזאת / כשענין מצות שידתם וכתיבתם / אבל הוא הגדת מה שיהיה כפי הכחוג / וכפי מנהג הלוחמים · ויאמר הלא ידעתם כי לפי דרך בני אדם ביום אשר תעברו את הירדן לרשת את הארץ תקימו לכם · רוצה לומר מעצמכם ומפני כבודכם אבנים גדולות / ותשידו אותם בשיד · לפי שהאבנים לא יקבלו הכתיבה ולא יסבלוה אם לא ישידו אותם בשיד / הנקרא בלשון לעז ו"שו / כדי לחתוך בו אותיות הכתיבה / הנה כל זה הוא כמגיד מה שיעשו הם מעצמן · ולכן אמר והקמות לך / כלשון הגדת מה שיהיה / ולא אמר תקימו בלשון כווי / וכן ושדת אותם בשיד / וכתבת עליהם / הוא כשאר שהם מעצמם ילכו לעשות כל זה / כדי לכתוב עליהם את כל דברי התורה הזאת בעברך · ואין פי' את כל דברי התורה הזאת על המצות וגם אין פי' בעברך כאשר תעבור את הירדן / כי כבר כאמר והיה ביום אשר תעברו את הירדן / אבל ענינו שירצה לכתוב על האבנים את כל דברי התורה / רוצה לומר איך יכלו ממצרים / והלכו במדבר מ' שנה / ונלחמו עם סיחון ועוג והשמידום / ועברו את הירדן / הנה אם כן אמרו בעברך הוא פירוש את כל דברי התורה הזאת / כלומר כל דברי התורה ובשורה בענין העברתך / ואמרו למען אשר תבא אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך קיטו שכר הפעל והתמוה כדברי המספרים / אבל הוא טעם הכתיבה / רוצה לומר והיה הכתיבה הזאת באבנים לכם לפי שתבאו אל הארץ אשר ה' אלהיך נותן לך ומדרך הכובשים ארץ לא להם שיכתבו שמותם עלי אדמות הנה כל מה שזכר בזה אינו שבם המצוה אבל הוא הגדת מה שיעשו בהכנסם לארץ כדרך / ומכחו אל עולם ודרך הלוחמים / ואמר אחרי זה / והיה בעברכם את הירדן תקימו את האבנים האלה וגומר / הוא עצמות המצוה / יאמר כיון שאתה בעברך עתיד לעשות הקמת האבנים וכתיבתם / אכני מכוך שתעשה אותו לשם המצוה ולכבוד האלוה יתברך ותהלתו ולא לגבות הרוח / והוסיף בפעל הזה דברים באותים לענין המצוה :

הראשון שאמר והיה בעברכם את הירדן / רוצה לומר מיד כשתעברו כולא ביום ההוא בלבד כמו שאמר למעלה / כי אם בעת ההעברה עצמה / והיה זה לפי שאותן האבנים תקימו מתוך הירדן לשם מצוה ולעבודת האלהים / וזהו אשר אנכי מצוך היום / ר"ל שתעשו זה בעבור שאנכי מצוך היום / לא לתכלית אחר :

וגם שנין עוד כמו שאני ושוב שתהיה הקמתם בהר עיבל / כי

שמה הקימו האבנים האלה / לא במקום אחר / וענין הקימה שאותם האבנים הגדולות לא תהיינה מושלכות על פני האדמה / אבל יקימום למעלה כענין בנין ומגדל :

גם אמנם כוה דבר שלישי והוא שהאבנים האלה תבנה שם מזבח ליי׳ אלהיך כמצות המזבח בגלגלות והוא היותו מזבח אבני׳ שלא תניף עליהם ברזל / אבל יהיו אבנים שלמות / כיון שהוא מזבח ליי׳ אלהיך / וכך היה דרכה של מצוה ושתעלה עליו עולות ליי׳ / וגם כן תזבח שם זבחי שלמים / ואכלת שם ושמחת לפני יי׳ אלהיך / באופן שענין האבנים יהיה כלו לעבודת האל ית׳ / ותכלית אחר ככתב ולא תכלית אחרת / ויהיה העם עם זה שמח ועלז בהעברתו / וגם אמר זכרון זה עדי עד / והעירו עם זה שלא יבין המזבח והעולות העולות והשלמי׳ יפתור ויהרוס את המזבח / ויכין מאם האבני׳ ויכתוב עליה לא ענין ההעברה בלבד / כי אם כל דברי התורה ומצותיה באר היטב ומזה שרצינו בה ארוכה שנתקיי׳ ע״י יהושע שהכתיבה היתה בספר משנה התורה אלה הדברי׳ / או המצות כמספרם כדעת הגאון רב סעדיה / ולאמנם אם האבני׳ האלה אחרי הכתיבה יעלו שמה בהר עיבל / או אם יוליכום ויניחום במקום אחר / לא בותה התורה בזן עליו כלל / בכך הודה שלא בותה תורה ענין האבנים ב׳ פעמים / כי אם פעם אחת / אבל בראשונה זכר מה שהיה דעתם לעשות / ואחרי כן צוה על מה שיעשו לבם מצות ולא לתכלית אחר / ועם זה התבאר לי מה שאמר כמאמר הראשון והקמות לך ... ובמצוה אשר תקימו את האבנים האלה / ולמה אמר בראשונה בעברך / ולא אמרו במצוה / כי הוא לפי שלא רצה שיכתבו ענין ביאת׳ והעברת׳ לארץ / כי אם ענין התורה ומצותיה / ולמה בראשונה אמר ביום אשר תעברו את הירדן / ובמצוה לא אמר כי אם בעברכם / לרמוז שיקחו האבנים מתוך הירדן בעברם בו ממקום הכנם / לפי שיזכר הנס תמיד / ולמה בראשונה אמר למען תבא אל הארץ / ולא אמרו במצוה / לפי שהיה דעתם לכתוב ענין ביאתם לארץ בלבד / והש״י לא רצה / כי אם שיכתבו המצוה ולמה בענין המצוה זכר הר עיבל / ולא זכרו בראשונה / ובמצוה זכר המזבח / ולא זכרו בראשונה / לפי שהתורה הוסיפה במצוה המצות הדברים האלה לפי שהשתעל אלדי / האמנם צוה שיקימו ויכתבו האבנים האלה ויבנו המזבח בהר עיבל ולא בהר גריזים שהוא הר הברכה / אם לפי שיתנו הקללות בהר עיבל על כל עובר המצות הכתובות שמה באבנים / ואם לפייס את השבטים שיעמדו על הקללה בהר עיבל / בהיות המזבח וה אבנים וכתיבת התורה בתוכם / ועם היות הברכות על הר גריזי׳ ולאמנם איך נתקיימה המצוה הזאת ע״י יהושע / הלא היא כתובה בפירושי לספר יהושע ושם הרחבתי היותר בישוב הכתובים וסדר הפרשיות / ולא ראיתי לזכרו פה ליראת הארכות / והותרו הספקות ה׳ ו׳ ח׳ :

וידבר משה אל הכהני׳ וגו׳ עד ועני הלוים וגו׳ אחשוב שהספקו׳ שלא באו בדעות הקדמה / והכונה הזאת לענין הקללות אשר יזכור בפרשה כלם / לפי שראה מרע״ה שישראל כשמעם הארורים אשר על הר עיבל וקללות הברית שיזכור אחריהם כלם יחרדו כאמור ויבך לבבם לאמר / אוי נא לנו כי יבולנו מכל אלות הברית האלה / הנה לזה הקדים לדבר על לבם דברים טובים דברים נחומים ושתף עמו הכהנים הלוים כדבר זה / כי לפי שהם היו עתידים לעשות הברכה והקללה / הנה יקדימו לומר הסכת ושמע ישראל / אל תירא ואל תפחד משמוע הקללות אשר אנחנו עתידים לדבר באזניכם / כי אין זה נבואת יי׳ אתכם / כי אם לאהבתו אתכם ולאמצו שתשמרו את מצותיו / ולכן בקבלתם תהיה היום לעם ליי׳ אלהיך / כי הלא הבוא אשר ירצה תגלחם בכתובתה / ולא יכירת ולא יתנק / מי שאינו רוצה להיות / וכן מתוך הקללות האלה ידע לכם כי היום הזה אתם נועדים אותם / להיות לעם ליי׳ אלהיך / כי קבלת המצות תחייב הברית והחוזק על שמירתם / ולזה תשמע בקול יי׳ אלהיך ועשית את כל מצותיו / ובזה לא תאונה אליך רעה / והארורי׳ והקללות לא יבואו עליך / כי אם תבאי לעזוב מצות הש״י / ולזה לא תעבור עליהם ותשמור אותם ותמכל אפס יקום / והוא שאמר ושמעת בקול יי׳ אלהיך / שהוא יעוד והבטחה / לא מצוה / והדברי׳ האלה להיותם הקדמה והבטחה לבני הברית / לא אמרו מיד אלה יעמדו לברך את העם / ואלה יעמדו על הקללה / ולא נתחתמו הכהני׳ הלוים / ולא הזקנים עם מרע״ה / כי הוא בלבד אמרו לפי שלא היה ראוי שאדם יברכו את השבטי׳ / אשר יעמדו לברך / ואשר יעמדו על הקללה / כי אם משה אשר לא ישא פנים כתבר / והותר בזה הספק השביעי :

והגרה׳ פרט לברך את העם / שמעון / ולוי / ויהודה / ויששכר / ויוסף / ובנימן / להיות כלם בני הגבירות ד׳ הראשונים בני לאה / ויוסף ובנימן בני רחל / ולמעלתם נתיחדו לברך העם / אמנם ראובן וזבלון שהיו גם כן בני לאה / הוכתו עם שאר השבטים על הקללה לבלתי מלין השבטים / ולפי שראובן נתחבר עם גד בנחלתו ומנשה / לכן נתחברו שניהם כאן גם כן / ולבעלים מבין האחים שיהיה ברך שיעמדו על הקללה / כיוצא אחר כספר יהושע שהיו אלמול ס׳ ל״ב הר גריזים / והחציו אל מול הר עיבל / הנה שניהם זבלון להיות השפחות מבני הגבירות / כמו שזכר הרל״בג / ובני אבותיהם כתב היו על הברכה בני הגבירות / ועל הקללה בני השפחות / והם יזכרו פנים / ובני לאה הנים לקחו מהם הקטן והגדול / ואמנם בענין הברכה והקללה / אמרו במסכת סוטה פרק אלו נאמרין / ונתת את הברכה על הר גריזים /

ואת הקללה על הר עיבל / וכי כבר נאמר אלה יעמדו לברך את העם / אלא להקדים ברכה לקללה / יכול כל הברכות קודמות לכל הקללות / תלמוד לומר את הברכה / ברכה אחת קודמת לקללה אחת / ולא כל הברכות קודמות לקללות / והקיש ברכה לקללה / מה קללה בלוים / אף ברכה בלוים / מה קללה בקול רם / אף ברכה בקול רם / מה קללה בלשון הקדש / אף ברכה בלשון הקדש / מה קללה בכלל ופרט / אף ברכה בכלל ופרט / ומה קללה אלו ואלו עונין אמן / אף ברכה אלו ואלו עונין אמן / והנה רש״י ... משה אל ז״ל בזה המאמר / ותמה שזוכר בספר יהושע דברים כ״ז ב שעשה בקיום המצוה / כתב ששה שבטים לראש הר גריזים / וששה לראש הר עיבל / והכהנים הלוים באמצע / הפכו הלוים פניהם כלפי הר גריזים ופותחין בברכה / והפכו פניהם כלפי הר עיבל / ופותחים בקללה ואומרי׳ ארור האיש וגו׳ עכ״ד דעתו / ואת הברכה והקללה הם כל האחר והפכו לא חלות זה / ושאר הברכות והקללות האמורות בפ׳ והיה אם שמוע תשמע / והברכות אם לא תשמע יהיו דברי אחה / לא דברי הלוים / ולא כאחת בהר גריזי׳ ובהר עיבל / ולזה נמשך הרל״בג עם שהוסיף עליו / וכבר העירותיך בספקות שיתחייבו לדעת הזה / ור״א כתב שאל דרך הפשט בברכ׳ היא פרשת והיה אם שמוע תשמע / והקללה היא להפך / כפי מה שזוכרין בפרשה / ונסתייע בזה / ממה שאמר בספר יהושע שקרא הברכה והקללה / ככל הכתוב בספר התורה / והנה בספר התורה לא נזכרה הברכה שכנגד הארורי׳ / ולכן נראה שאין הקללה הארורים / ולא הברכה שלומתן / אבל הברכה היא פרשה והיה אם שמוע / והקללה היא אם לא תשמעו / וכבר יקשה לדעתו / אם הברכות והקללות כלם אמרו כל השבטי׳ יחד / או לוי אחד משמיע את כלם / למה נתיחדו העומדי׳ על הר גריזים לברך את העם / והעומדים על הר עיבל לקללה / ויקשו עוד עליו שאר הספקות שהעירותי / והר״י קמחי כפרשת ראה אנכי / כתב דברים אשר שיטתו על דעת / מו״ל / ואשר שיטתו כדעת ר״א ומזה כלו יתבאר שהדרושים שבענין הזה הם ג׳ :

הא׳ מה היא הברכה והקללה / אם הארורים שזכרו בפרשה ושלומיהם בלבד שלא זוכרו בדברי רש״י / או אם הם שאר הפרשיות אם שמוע כדברי ר״א / או אם הם הארורים ושלומיהם והפרשיות / כ״ש כאותו דעת הרל״בג מורכב משניהם :

הדרוש הב׳ הוא / מי הם המברכים / אם הם הכהני׳ הלוים כדברי מו״ל ורש״י והרל״בג / או אם הם בישראלי׳ עצמם / כדברי רבי אברהם / ומה שכתב הרמ״בן מוסכם אליו :

הדרוש הג׳ באיזה דבר ייוחד בו הר גריזים והר עיבל / אם בהפכת פנים המברכי׳ והמקללי׳ כדברי רש״י ובהם לברכה והרל״בג או בזולתו אחר / כי הנה ר״א והרמ״בן לא דברו בזה :

והנראה אלי בדרוש הזה הוא / שהברכה והקללה היא כדברי ר״א מה שזכרה התורה בפרשה אם שמוע תשמעו / ואם לא תשמעו / כי הם הברכות והקללות המבוארות / ולאמנם מי הם המברכי׳ שהוא הדרוש הב׳ / אחשוב שהשבטים העומדי׳ בראש הר גריזים / היו הם המברכים / לפי שהם היו אומרי׳ פרשת הברכות / שהיא פרשת והיה אם שמוע שבה הברכות / והשבטי׳ העומדי׳ בהר עיבל / היו עומדי׳ על הקללה / לפי שהם היו אומרי׳ פרשת אם לא תשמע / אשר בה הקללות / לא שהיו ישראל כלם יחד אומרים הברכה והקללה / ולא הלוים ולא איש אחד משמיע לכלם כדברי הרמ״בן / כי היה המברך / זולת המקלל על כל פנים / ובזה הדבר נתיחד הר גריזים לברכה / והר עיבל לקללה / שהוא הדרוש הג׳ / לפי שעל הר עיבל נאמרה הקללה / ועל הר גריזי׳ נאמרה הברכה / ולאמנם הארורי׳ הפרטיים שזוכרו בפרשה נאמרו על פי הכהני׳ הלוים שהיו עומדי׳ בין ההרים עם הארון / ולא נאמרו על אחד ההרים / ולא נאמרו ברכות כנגדם / ועם זה יפורשו הכתובי׳ ויותרו הספקות ט׳ י׳ י״א וי״ב בזה הדרך :

אם כע׳ / לפי שהשבטים העומדים על הר גריזי׳ יעמדו לברך את העם בשבט / כי הם היו אומרים שם פרשת הברכות / ולאמנם השבטים העומדים בהר עיבל לא נאמר בהם לקלל את העם / כדי שלא לפתוח פה לשטן / לומר לקלל את העם / כי ברוך הוא / אבל אמר אלה יעמדו על הקללה / לרמוז כי הם יעמדו עליה / והיא לא תעמוד עליכם / על דרך ואת ישמעאל בך / ובברכה אמר / לברך את העם / כי היא היתה המכוונת הראשונה לברכם :

ואם לפסוק כ׳ מ״ז אשר היה שבט לוי בתוך אשר זכר / שיעמדו לברך את העם / והנה הוא היה בין ההרים / והיה קורא הקללות והארורים / ואמר שבין ההרים היו הכהנים הלוים נושאי ארון ברית יי׳ / כמו שנזכר בספר יהושע / שנאמר וכל ישראל וזקניו ושוטריו ושופטיו עומדי׳ מזה ומזה לארון נגד הכהנים הלוים נושאי ארון ברית יי׳ וגו׳ / אלה הכהנים הלוים נושאי הארון היו נותנים הארורים / אבל כל שאר שבט לוי / שלא היו נושאים הארון / ולא היו שאומרי׳ הארורי׳ היו למעלה על הר גריזי׳ בתוך השבטי׳ / והיו אומרי׳ עמהם פרשת הברכות / כי מפני זה נתיחד הר גריזי׳ לברכה / לפי שהיו אומרים אותה שמה ושבהר עיבל לקללה שהיתה נאמרת שמה :

ואם לפסוק הי״ד אם הכהנים הלוים היו אומרים הארורים וכנגדם הברכות / למה לא נזכרו בתורה ונזכרו הארורי׳ אשתני שעל ההרים נתנו הברכה והקללה כמו שאמרתי / אמנם הלוים

שאבין שתים היו נותנים הארורים / ולא היו אומרים ברכה כלל ולזה לא נכתבה בתורה / והיה זה / לפי שמצה אדוננו משה שבישל את התורה רצה להקים ברית עליה / וצוה ששה השבטים יעמדו על הר גרזים לייעד הברכות לשומרי התורה / וששה מהם יעמדו על הר עיבל לייעד הקללות / על העובר על התורה והמצות : והיה זה כדי לרמוז שכפי התחלפות ההרים והתנגדותם תהיה הברכה והקללה בתורת נחם : ושמנם הכהנים והלויים יעמדו באמצע עם הארון ויאמרו בתחלה הארורים על אשר יעשה בעל ועני כל העם אמן / ואחרי הארורים יתחילו העומדים בהר גרזים ויאמרו פרש' הברכות ואחריהם היושבים על הר עיבל / יאמרו פרשת הקללות לא שיהיו כלם האומרים / כי אם איש אחד מהם / ולזה אמר בספר יהושע שיהושע קרא הברכה והקללה כי הלך אל ההרים לאמרם את הברכה במקומה / והקללה במקומה • והוא אמרו וכתב את הברכה על הר גרזי' / ואת הקללה על הר עיבל / ואפשר גם כן לומר שהלויי' והכהני' נושאי הארון / כיון שאמרו הארורים / ואחר כך היו עולי' עם הארון על הר גרזים / ואומרים שם פרשת הברכות והולכין להר עיבל עם הארון / ואומרים שם פרשת הקללות והוא הוא אמרו וענו הלויי' ואמרו וגו' ארור האיש / והיה זה שהם שמעו כי כלו מעיהם / אם לא שהיו הולכין במקומות רשומי' אומר הארורים באמצע • ופרשת הברכות בהר גרזים ופרשת הקללות בהר עיבל והמתוכים יחד על זה יבאו שישנאל :

ואם הספק הי"ב / ממה שגוכר נשבר יהושע הנה וכר שבשלשי בנין המזבח / וכתיבת התורה על האבנים / עמדו הכהנים הלויים עם הארון באמצע ההרים• וכל ישראל מזה ומזה / לברך את העם בראשונה כי לא שהיתה הכוונה הראשונה לברכם / לא לקללם חלילה • כי אם לתכלית שיברך העם / כי קללה תהיה על כוונה השנית / לפי שיעמוד על היותה / שכל הכוונה הראשונה לברכה היתה / וזכר שאמר זה קרא יהושע דברי התורה הברכה והקללה / ככל הכתוב בספר התורה • אם שקראו בעצמו שהוא הלך מהר אל הר / והודיע לעם הברכה כאן והקללה כאן ורש שנוה לקרותם במקומה / ושמנם הארורים שאמרו הלויים לא נזכרה שמה בספור • כי לא היה דבר מהם מוטל על יהושע / והיה מוטל הכהנים הלויים / ונודע שהם יעשו המצוה כתקנה • ושמנם אמרו שמה שימשו הכהנים על הר גרזים / שיעו מתבר בנרכה והקללה / כי אם בעמידת העם שהיו רקים והיו על ההרים והמשליכם •

וענו הלויים ואמרו ונו' • עד והיה אם שמוע תשמע ונו' / נראה לי מכבר כתבתי הי"ל הספק הנחל אשר בעדותי / והוא למה נכתבו הארורים האלה באלה המצות העבריות יותר משאר המצות כלם /

[ס"ו] כי הם יאמרו ברבותינו' פר' ואלו נאמרין / דרש רבי יהודה בר נחמני מתורגמניה דר"ל יכל הפר' כלה לא נאמר אלא בנואף ובנואפת / אבל ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה / בארור בניו שלא זה בא על הערוה והוליד ממנה בן שהלך ועבד עכו"ם / אמר הקב"ה ארורים / אלו אב ואם של זה שבן נראו לו ופי' רש"י ארורים / שלא נבראו לו בן • כי הבא על אשת איש והוליד בנו ממזר / ומתוך מצא שאסור לו לבא בקהל ה' / ולכן הוא הלך אחר הבנות ישראל • הלך בין עכו"ם ועשה כמוהם • וכן דרש את כלם כל אחד ואחד / שוכן שכב עם חמותו / ואת אביו ועם אחותו / כלומר אם ידבר / ולהקים בתורי ארורים / שוכב עם בהמה / זאת אם שעשה מעשה בהמה ועשתה • מקלה אביו ואמו / הבא על אשת איש / שמחלל אביו ואמו שגדלו וגדלו רעים כניתו / משנה עור בדרך / שמכה את אשת איש שהיה מודה ונבררו ונה יודעת שעשתה בסיתר • מסיג גבול רעהו גורם לה בלתי פתרי ... בבדיקת המים • לוקח שוחד / להיות עוקב אחר המכסף ולפתות את אשת איש / שהיה גורם לו להרגיה / משל המטה גר יתום / שיגו יודע לפרשו / ואם דעת כדרש הנה' / והוא רשות משל שמצאו הכתובים / וכ"ה כתב שנוכרו העבירות האלה / לפי שהם כלם נעשים בסתר / כי אם יעשה בגלוי יוצאת בבית דין / ולכן נתן עליהם הארורים והארורים ההם • והתוס' שהפסוק שאמר בנו לבין עכו"ם / ואמר כך ביאו ובין אבותיו / כי מי יודע אם יקללם / ומקלה לבין קלון • מכה גבול רעהו גם הוא בסתר שלא ירגיש אדם ומשנה עור בדרך גם כן כי לא יכל לפרסם מי השגהו • ומטה משפט גר יתום ואלמנה / כי אין עוזר להם כי אם יש רק אחרים יערערו עליו ויפרסמוהו • ומכה רעהו בסתר : וכן השוכב עם אשת אביו ואחותו וחותנתו • שינו נכשר להתייחד עמהם / ולכן הוא בסתר • ועם בהמה / כי אין לה פה שתצעק ותתרעם עליו • ולוקח שוחד לפי דעת רבים / שהוא יהדיין • ולפי דעתי שהוא עד שקר • ואשר לא יקים / יש שהוא על המורה / ויש שהוא על יי"ם אחרים שוכר / ולא ישרו כלום בעבור לעשות אותם : והנכון כי קלל על מצות לא תעשה וקלל מי שלא יאמר בסתר אף מצות עשה ע"כ / אשר לעשות אותם עד כאן והאלה ג' כתן בזה דרך ישרה • שאמר שבזה מקלה אביו ואמו לעובד עכו"ם / לבורות שהעובד עכו"ם / ומוכיח כמי שמחליפו וגדלו וילדו ונמר חייותו / ומסיג גבול רעהו / להזכיר שהעובד עכו"ם מסיג גבול אלוה • כמו שהמיד • העלילים יש להם הכהנות והוספות / זולת האלהית ומשגה עור בדרך • הוא המצוה הסבל / והמטבע בתוכו אותם לפני כמו אדם ומקימים אותם / ומטה משפט גר יתום ואלמנה / הוא כנגד לעכו"ם כי לבריתו שמר • לא יירא עלמנו דינם הנה כל

ג' הארורים האלה / הם כנגד העכו"ם / והארורים הכ"ד ותלוי ערוות / שהם הלב והבהמה ואחותו וחותנתו / והוכירם כמי וכותם בקדיש ובישור • ואחר כן הכ"ו ב' ארורים בשפיכות דמים / וכם מכה רעהו בסתר / שהוא המכה בידים / ולוקח שוחד להכות נפש דם נקי שהוא הגו' בדבנו ועדיו / שכב אם כן זכר עכו"ם וגלוי עריות ושפיכות דמים / ואחרי זה / זכר כל התורה בארור א' • והוא דעת האלב"ג / ורש"י • כמו שהלל [דברים פ' ז] [כ"ז] ביאורו של רבי שבה הדוסק • מ"ש אחר יס ככנד / י"א שבטים / וכנגד שמעון לא כתב ארור / לפי שלא היה בידו לברכו לפני מותו כדרך שאר השבטים / לכן לא רצה לקללו / אלה הם דברי המפרשים ושאר המפרשים / בביאור הארורים האלה ועניינם • ואתה רואה כמה יש בהם מהחולשה והספק • וגם הם עניינם הרגישו בו :

והנה ראיתי שוד מדרשה בזה ענין אחר • והוא כי משלמנה והתב' גם מהתורה האלהית / למדנו כמה צריך האדם להתרחק ולהתרחק משמירת דבר / מהדברים לאחד משתי סבות אם להיות הדבר ההוא מיוחד והסכנה בו עצומה • ואם להיות הדבר ההוא קלות ופלגל לקבל מכמן מוגלתו / שהבס כמין הלחד / שנודר מבמלאכה כמה שתעשה מרוב השמירה וההשתדלות לשמור הפלך / אם גר כבכה והשנכע שבל שמירת הלב בגוף האדם / והעולה אל המנות הראשית שהפריא לגבוה והמין הב' מהכנה ילדה במלאכה והה שיפקידו מהקינו השבא / לשמור הגמלים המשותדים לקבל ראוי : והשבע ג"ב בזה שהפקיד בשמירת הדברים הפחותים והשפלים לקולתם ולקלות התעתדם לעקרם / כמו שהוא נראה שלבעות הידים והרגלים והעינים והרגה בגלו כאהנין עליהם נגדם הבסריכים וקומי העור וכדומה / וכן התורה מקפידה על הלולים והקרים / כמו שכותב אמנם כ' שבה יהוה מכבד העם דה • ווה שהזהיר באהבת הגר והמשפט היתום והאלמנה / וזה הדרך כלו שומרות רבות בדברים אם לשמירתם אם לפתאום • והתקיפת הזאת / והזכיר הארורים האלו כי הפקיד עליהם על ב' מיני ההקפדה אשר זכרתי / שלא שהחלק הב' שתבכת הדברים ומלבתם לעשות נחלק לשלשה חלקים • הא' מהם ביניה החסד בו יותר מבד לחולשת מקבל העלבון והנזק / והב' לרוב הרגל האדם כדבר ההוא / והג' לקלות הגדו בו מבד העול בעצמו • שהנה יש לכם א"כ בזה שלנוצא חלקים / וכבר זכרם הכת • התורה כפרק ע"א חלק שלשה שכנגדן עצם לשני השורה בכללם / הנה לקח זה ע"ג כאן לכל אחד ואחד מה' החלקים האלה ג' ארורים :

הסין הראשון והוא מחוזרת הדבר והסכנתו • אמר ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת יי' ונו' ארור מקלה אביו ואמו ונו' / ארור מסיג גבול רעהו ונו' שאלו כלן שלשה עקרים גדולים / אשר כל המצות תלויות עליהם • אחד כיתוד העכו"ם מכל מעשים שהזה לבו :

והשני בשאר היותר עצום שאשר שינשה האדם לחולשתו / והוא קרוב לאשוף לילדים / כי הכוש והולד ומתשים לעקדה שיחית האדם • ועוד שאפשי זה הנשם כבר את שבך ודמת שאך כלו הכשון : עם המצות האלהיות :

[רק ל"ט] **והשלישי** ביותר שהכל תלוי בו והוא כלל בדרכיו כזין / כמו שכתוב בגבת פ' • מה מדליקין • ואהבת לרעך כמוך / זה כלל גדול בתורה / וכלל כהבנת גבול רעהו ונבכת ממונו או כבודו :

ואמנם מין השני החלק הראשון ממנו בא גם שלשה ארורים ארור משגה עור בדרך • ארור מטה משפט גר ונו' / ארור שוכב עם אשת אביו • כי העוור הוא מעצמו מוכן לקבל זה הנזק / וכן שיהיה כשאוהו • וכן שיהיה למיעוטו עצה שיכנה המוכה לו • גם הגר היתום והאלמנ' מוכנים להטות הדין עליהם לחולשתם בעצמם / גם אשת האב אחרי מות האב בשארה עזובה וכפשה תחת הבן למחשבותיו ופרנסתה / וקרוב הוא שיכשכב לשכיבה • ואשר שמות על דרך כברי בענין ראובן לבכתו את פילגש אביו :

ואמנם החלק השני מהמין הזה • ארור שוכב עם כל בהמה / ארור שוכב עם אחותו • ארור שוכב עם חותנתו • שלגד כהבל התמידי שיש לאדם עמהם / שאשר וקרוב הוא לחטוא בהנה / אם יתחיל רוע תבונתו להביתו במין הזה מן החטא / וכל שכן שאינו צריך להסתר עליו על הבהמה • ולבני מיתה וגבורה שלא תגלה חרפתו בקהל / כמו שנכבעו' / ידע שלא תגלה קלונו בסתר וחרפתו :

והחלק השלישי מזה הוא / ארור מכה רעהו בסתר וגו' • ארור לוקח שוחד ונו' / ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת / כי הנה הכאת הריע בסתר והוא לא ידע / וכל שכן אם כלשון הרע בסתר מדבר / ולקיחת השוחד בדבר שהראה פנים לחן טו / דבר ידוע שיחשבו קלות גדול בעשו מצד הפועל עצמו • וכן כת החוטאים שמעמידים בתורה ובמצות יחשבו ולחון לרוחו כני אדם / כי הם לא יראו פני שכינה כמו שכתוב כי לא לפני חנף יבא • ועליהם אמר / ארור האיש אשר לא יקים את כל דברי התורה הזאת לעשות אותם כ"ל שלא יקים אותם לבאר' [סוטה] אותם • כי אם להיותם קדוש לחתוך כהם • וכבות שמלה לרמוז גם את ההמון • והנה הוא כמשגה עור בדרך / שלוי שמרם ויאבד • ובכפיות הדרך הטוב ושינו מקיים דברי התורה מעשלם ומרשיעין ידים / שינו גבלל הארור הזה • כי הנה זה

כי מגמת האדון יוסד על עקרים תורה במשנה · ונמנעות לא לאלה וזה וגם כיון שדקדק בזה יוצא בכלל דברים · ונעשות הלאוית שהם לא יחלו מהחוקים והספקות כמו אל הדעות אשר זכרתים ראשונה · ואין ראוי להאמינו עליו / כי בלאת מוסר אלו הכתובים יחייב אלא יאמר דבר מבלי דוחק ובפסק רב / ועל היסוד והסברה הזאת / גם אני לא אתפרש להגיד מהם דעתי / והנה שאלה על לבי בזה הספר הוא הם מצוים :

האחר שהארורים האלה אין ספק אלא כלו נוה המספר שנים עשר אלא כנגד שנים עשר שבטים / שהיו שם במעמד על שני ההרים כי הארור האחרון היה כולל התורה ומצותיה / הם פרטי הוא / כמו שיתבאר ובוון לזה הביאים לפרש ולפרש עונות מיוחדים שנפלו בהם ראשים כל השבטים בשבטים / או שבפה בהם הקדש שהיו עתידים לעשות / ולזה הארים עליהם לפי שעשו אותם או במותם / ולכן שהיה הראשון אשר מהשבטים / אשר יעידו לבכך את הגם שמעון / אמר כנגדו / ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה תועבת ה׳ / מעשה ידי חרש ושם בסתר / לרמוז על עון פעור / שהיו רוב הכשלים בו מהשמעונים / כמו שירזה מזמרי בתנופה מכה / עד שנאלו מתי מספר וגם בני זמרי שבט / וכמו שכתב רבי אברהם / ולכן אמר שיד שיבוה כמעשיו לעבוד ע״ז וגם בסתר עם מכוים הזונות / ארור יהיה מפי הגלילים / ולפי שמעון ולוי אשר יעקב אביהם בברכותיו / שהיו כלי חמס מכרותיהם / על שעשו בשכם שהוציאו מעשה דינה אחותם / ונמו בשבה עשוה אביהם / וכל אבי ביתם / וכמו שאמר עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ וגומר / ומלבד זה קיה מה שעשו זולת עלם אביהם הזקן והשיאו כדי בזיון וקצף לכבוד וקנאתו / כי אלו היה כבוד אביהם נוראו על פניהם לא היו מתביישים להכנס בעבה בעותה בולת מבלי כאותו / עד שאמר זה אף בשעת מיתתו אשר קשודם אל תבא נפשי · ארור אפם כי עז / לכן אמר עליו כל זה כנגד זבו ראשי באשר עשו שמעון ולוי · ולפי שהיה שבגד שהיה גורם בבנים · ויאש יהודה בצבון כולת ההזון כמו מורה עינן הדגלים בעבור הירדן / עד שאמרו זה אמר עליו בברכותיו / כגוד מחז יגודנו והוא יגוד עקב · ולכן קדקוד / כמו שיתבאר · שמש אמת בתמידתו יגיא להשיג גבול אחיו / ולכן אמר כנגדו / ארור משיג גבול רעהו / כי ארור היא אלא יתפרש בכללתו וירבה להשיג גבול רעהו / לפקח כחלתו ולפי שיששכר היה בעל תורה ומקובל לנודה בבית המדרש · ומורה הוראות אל תורה / כמו שאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל / עד שאמרו רז״ל בהדבר רבה פרש׳ י״ב שהעמידו מאתי׳ בראשי בתי דינים וכל אחיהם היו מתנהגים על פיהם ומפני זה אמר עליו בברכותיו · ויששכר באהליך / לכן אמר כנגדו ארור משגה עור בדרך / ולא על דרך עור / אלא כמו שפירשו חז״ל הסומא בדבר ומשיאו עצה רעה / או כנגד הדין / כשלא הוא ושיורם שלא יטעו לאדם בדרך עצתם והוראתם / אבל שיתנו הדין וההוראה והעצה תמיד כראוי / כי הדיין כאלו הוא כסומא לפני הנדון / והיה יורם הדרך הישר או יטנה אותו · ולפי שיעקב אביהו אמר על יהודה / לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו / שלא יהיה המלכות והמשפט העליון על כל השופטים לכן אמר כנגדו / ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה להורות כדבר המשפט / ולפי שראובן שכב את בלהה פלגש אביו ולכן אמר כנגדו ארור שוכב עם אשת אביו / להורות שלא יעשה אדם כמעשיו / כי גלה כנף אביו / ובדי בזיון וקצף / ולפי שאמר ברוח הקדש שעתיד שמשון להיות משבט דן ומתן כל ברותיו בעבור אשתו הפלשתית אשר לא אהבה אותו / כלשה בגועה האוהבת בעלה · אבל השגירתו ביד אויביו פעמים רבות / לכן אמר ארור שוכב עם כל בהמה / כי השוכב עם אשה מכזבת / הוא כשוכב עם בהמה / ולפי שהיה נפתלי משולח בתנועותיו ובלתי כובש כבן יכרו / כמו שאמר יעקב אביו נפתלי אילה שלוחה הנותן אמרי שפר / ומזה גם הוא אמר עליו נפתלי שבע רצון / להיותו נמשך לרצונו כאילת אהבי׳ ויעלת חן / לכן אמר כנגדו / ארור שוכב עם אחותו / לפי שהאחות היא היותר נמצאת אצל האדם בביתו כל היום · והיא נערה כמוהו · ולכן היא מוכנת לחטא בה יותר מאשר הנכריות / והנה הארור התשיעי שהוא מיוחד כנגד שבט גד אשר נאמר על אם אשתו כי ענין החתן בלשון הקדש יאמר על הקרובים מצד החתן ומצד הכלה החותן על אבי האשה ואמה / כמו יתרו חותן משה ויתוק בן חותנו · שהחותן הוא אבי הכלה / והחותנת תהיה אמה / ופעם יאמר חתן על בעל הבת שהוא יקרא חתן לאבי אשתו הוקן / וכמו שיקרא בעל הבית חתן אבי אשתו · כמה מקרא אשת הבן ממכתו כי הבנים הם אשר ושה כנם והוא הכלה / ולזה כאן ארור שוכב עם חותנתו / שרוצה לומר עם כלתו · וכזה הארור הוא לפי שבחה ברוח הקדש ענין פלגש בגבעה והשעת בני בנימין / והיו ואביו הלכו אל הנערה ונשכבה פתאו והרעה מה שנמשך לזה אמר כנגד בנימין ארור שוכב עם חותנתו / רוצה לומר עם הכלה אשר ישכב בנו כמו שעשו בני בנימין ועושים גם כן הלוים אשם הזונות יפרדו ולזה ואביו ילכו אל הנערה זכם כלהן / ולפי שבפה גם כן ענין הושע בן אלה שהיה משבט זבלון שהכה בסתר והרג את פקח בן רמליהו וימלך תחתיו · ומיד גלו השבטים ונחרב שומרון / לכן אמר כנגדו ארור מכה רעהו בסתר / ולפי שפקח בן רמליהו היה משבט אשר / ולקח אחד מרכין מלך ארם / לעלות על ירושלים ולהכותה / אמר עליו ארור לוקח שוחד להכות נפש דם נקי וגומר / ולפי

שלמה ענין רבשקה נכנס אליו ואמר וקם שמשון והחזיר את החרבים : ועשה את הגבולים להביא את לב ישראל אלבית לירושלים / והסה את כהנים מקמות הגם והיה והיא מעלה עולות / ומקטיר קטרת על המזבח שעשה · ובדא מלבו / כדי לבטל מצות התורה בכללותם · לכן אמר כנגד שבט יוסף ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם / כי הארור הזה הוא כמו שיכנס בו כל המקריחבות לבטל מצות התורה ולעבות אחרות במקומם / כמו שעשה ירבעם : וזהו אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות אותם וזהו הטעם הראשון · שזכרתי בתור הספק הזה :

ואמנם הטעם הב׳ שזכרתי בזה הוא / שמשה לזוכרו בגודל מעלת כתולתו ראה י״ב כנות שהם כמספר בישראל רעות עצומות לפי שבפה ברוח הקדש מה שעתיד להיות עד סוף כל הדורות / ולכן נתן הברכה והקללה עליהם בפרט ואחר כך הברכה על שישמור המצות כלם והקללה על העובר עליהם בכלל :

והנה כלה שהפנה היותר נחלה בברית ישראל ורעותיו / היא העבו״ס אשר עבדו ויעבדו / כמו שירה עליו עון פעור / וענין פסל מיכה שלקחו להם בני דן / ובני שלמה שהטו את לבבו / ויעש המזבח לבמות שקין מואב / וכן עשה לכל נשיו ומעשה אחז ומנשה ואחאב ושאר המלכים שעבדו עבו״ס · שבעבורם נחרבו ישראל ויהודה / ולכן כנגד הרעה הגדולה הזאת מהרעות / אמר ארור האיש אשר יעשה פסל ומסכה וגומר :

וראה שגם כן היתה רעה אחר׳ מכל כלל והוא הקלל בכבוד ההורים / כמו שהרואה שבנין זקן ולא כבדו שגם שנגש ככל על כבד ליעקב אביהם / ולא שבזו על יום מותו / וג״כ מכירת יוסף שבזו אחיו / ולא חששו לכבוד הורים · וענין אבשלום עם אביו וגם כן שלמה עם דוד · שלא הלך בדרכיו בזקנתו / וכנגד הרעה הזאת אמר ארור מקלה אביו :

וראה עוד הרעה הג׳ ברמות ... הבעת הגבול / וכמו שירצו שהכיללן בו נרצון שהרת שנעים אחיו כדי לקחת נחלתם ולהבית גבולם / וגם אבשלום עם דוד אביו לא היה כי אם השגת גבול ושאר עשכרם כבות הירבעם / ופקח בן רמליהו שרצה להשיג גבול מלך יהודה ועלה על ירושלים לכבשה / הנה כנגד זה אמר ארור משיג גבול רעהו :

וראה עוד רעה ד׳ והיא ההוראה בדברים והעצות הרעות שיתנו בני האדם קצתם לקצתם · כענין עצת בלעם לחוטא על דבר פעור / ועצת אחיתופל לאבשלום ועצת יונדב לאמנון בענין כרס נכות / כי השגגות האלה והעצות הרעות היו סבות לאנשים שלוקי הדעת / ויבואו לרעות עצומות / והשכה באחר ויתעם מנשה לעשות הרע בעיני ה׳ מן הגוים אשר השמיד ה׳ · ולכן אמר משה עליו השלום על זה ארור משגה עור בדרך / שהעיוור כמו שפירשו חכמינו הרחמים לכלל היותו לכל האדם לאדם עצה שאינה הגונה לו :

וראה עוד רעה ה׳ והיא ענויות הדין ועל שכן מבעלי החמס להלוש הבית בענין שעל עם הגבעונים / שבעבור היה רעב שלש שנים בימי דוד / עד שנתקשו בני בצבאו · וענין אוריה ובת שבע מזה הדין היה / וגם ענין תקובות שעשה דוד ללבן הרע / שאמר בימים ההם ונבות תחלקו השדה / ואמרו חכמינו ז״ל בפרק ° בית כהונה שבזו שעה נגזר נחלוק יככעם ורחבעם יחלקו המלוכה / ומפני זה שהזיר משה על העול במשפט / באמרו ארור מטה משפט גר יתום ואלמנה :

וראה עוד רעה ו׳ מעריות אשת האב כמו שהורה ענין ראובן שכבר עם בלהה פלגש אביו / והסכים בעבור זה בבורתו וגם אבשלום אליו וגם אבשלום שכב עם פלגשי אביו / ואת בלותו עין / ואדניהו שאל לשה את אבישג השונמית ונהרג עליה · לכן אמר משה רבינו עליו השלום ארור שוכב עם אשת אביו :

וראה עוד רעה ז׳ ברעות גדולות · והיא היות האדם כמו אשר נכרית שלא תמצות ישראל היא / כמו שראיתו מענין שמשון שבא פלשתיות ונתפתה לו מזה כרות רבות ורעות / וגם שלמה שבא נשים נכריות והקטותו נשיו הטו את לבבו ונטה מאחרי ה׳ / ומפני זה אמר ארור שוכב עם כל בהמה שהיא כמו לאשה הנכרית שאין לה עם הבעל אהבה ולא דבקות כי אם כבהמה שתשגל לזכר שלה / ולא תקוה ממנה :

וראה עוד רעה ח׳ / והוא שכיבת האדם עם אחותו / כמו שהיה ענין אמנון ותמר שנשכב אותה ויענה · והיה זה רעה לשנאת אמנון ואבשלום / כי מרד באביו ונהרג גם כן · ולפי שבפה כל זה ללון הנביאים אמר ארור שוכב עם אחותו :

וראה עוד רעה ט׳ · והוא שכיבת האדם עם חותנו : רוצה לומר עם אשתו / והשכיבה בכאן הוא דרך לשון שיגא אדם אשה ולהיותה בת אשה רעה וכרת עצם תמשך לא היה כלבד כי אם גם כבלה לרעת אותותיה ומנהגי׳ · וענין זה שהלשה רשעי שתדבק כבעלה בדעתו ובמדותיו · כי הוא אדוניה ותשתחוה לו והתורה אמרה ואל אישך תשוקתך והוא ימשול בך · והנה אדם המקבל לא די שלא יבלו ויתחך את אשתו לדעתו ובמוסרו ומדותיו ·

אבל גם יתכן לאמרו ולאחר אותה, וזה היה יתעלה [illegible] עם כונו אלא לגבר אבל עיקר כוונת תולדותיו ובזירת פעולותיו · אבל גם עם תולדותיו אבל כהכבותיו דעתו לדעתן בתחבולותיו · וגם בזחוי · אלך יהודה כאמר ויעש הרע בעיני ה׳ כבית אחאב כי חתנות בית אחאב היה לאשה [illegible] דרכי [illegible] תולדתו אמת [illegible], כי לכן יאמר לבית אחאב כי חתן בית אחאב היה / אבל זה כאמר כתן אמר [illegible] עם תולדתו כ״ל שיתסף אחרי דעתה :

וראה עוד כהנה׳ [illegible] והעלד במוכרת בן הלגים כמו מעשה נעשה אהבה גדול בן ירכבם נבתר רדיפתם / ונמשך שזה שאחרי הרע לבבו [illegible] מקבתר והקבל בעלמו / ולמתם המעבדים [illegible] אלא דבר נבתר ופקד בן רמליהו שהלך פקדיהו מלך ישראל בבתר · וכן הושע בן אלה הגם גם הוא בבתר · ותכין ששמעאל בן נתניה שהרג גדליה בן אחיקם [illegible] ובתר פנים / כלוה אמר ארור מכה רעהו בסתר :

וראה עוד כהנה׳ [illegible] אל רעות רבות / והיא יחודת הפקיד והיותבית, כמו [illegible] בהיותם שופטים במקום פניהם [illegible] אחרי [illegible] ויקחו שחד ויטו משפט · ונמשך מזה שאלת [illegible] מלך [illegible] אחרי כמה [illegible] והדברים [illegible] · וגם ירבעם זה בעדים, שיקבלו שחד להעיד שקר על אדם נקי כמו [illegible] העדים שהעידו בנבות שברך אלהים ומלך, עד שאחרת על פיהם על לא חמס בכפיו · ועליו לקקו הכלבים את דם נבות, הנה מפני זה כלו אשר אמר לוקח שחד להכות נפש דם נקי :

וראה עוד כהנה אחרת ברעות הדור [illegible] והיא האפיקורסות [illegible] במחשבות הלבבים היושבים בנפשותם / ובלשונם הכינו עליהם הגלות מעיני הפרושים, שקלקלו בבית שני את התורה / [illegible] בה פנים שלא כהלכה · שהם סבבו חורבן הבית / [illegible] ירושלים כמו שזה שבספר יוסף בן גריון / [illegible] גם בן [illegible] הצדוקים [illegible] אחר העקרים [illegible] על [illegible] · ואליהם אמר ארור אשר לא יקים את דברי התורה לעשות אותם, אין הארור על אשר לא יקים כל מצות התורה, כי אם על אשר לא [illegible] שלא יאמין בהם ויקבל על עצמו שהם דברי אלהים חיים כדי לעשותם כאשר יצא לידו על דרך קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם [illegible] עוד שהכתוב לא אמר ארור אשר לא יקים את כל דברי התורה הזאת · אבל אמר את דברי התורה הזאת [illegible] הקדושה בתמימותה כן האלקית, שארור יהיה מי אשר לא יקים קצת דברי התורה הזאת, כי אם לא קיים מצוה אחת [illegible] ארור [illegible] / וככל אמר רבי חנינא בן תרדיון [illegible] לחיי העולם / והיינו [illegible] מצוה כל לידך / [illegible] כל [illegible] מצוה [illegible] לעשות אותה / כי אותה תספיק לך לחיי העולם הבא · ואמר [illegible] לו מצות הכדין · ולכן כתב הרמב״ם בפירוש המשנה׳ בהסכמת מכות על אותה משנה דאמר רבי חנניה בן עקשיא · רצה הקב״ה לזכות את ישראל, לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר ה׳ חפץ למען צדקו יגדיל [illegible] · שהאדם [illegible] מצוה אחת [illegible] לשמה, יזכה לחיי העולם הבא · ובהיות המצות רבות היה [illegible] לזכות גם את ישראל · לפי שאי אפשר שלא יקיים מצוה אחת מן המצות / הנה התבארו ענייני הפקידה הזאת [illegible] · ונותר הספק השלישי עמד :

והיה אם שמוע תשמע וגו׳ / עד והיה אם לא תשמע · דעתי [illegible] הזאת / שמשה רבנו כיאר בה הפקידה [illegible] · והיא [illegible] יהיה לאחד מאלה פנים / אם לשומרים דברי ה׳ ומצותיו · [illegible] כל לבבם וכל נפשם / וזאת היא המעלה העליונה [illegible] והמעשה / [illegible] המחזיקים התורה [illegible] / אבל [illegible] להם [illegible] לא יקיימו [illegible] · והם עם [illegible] / ולא עם המעשה · [illegible] כלה הברכות [illegible] · [illegible] אם שמוע תשמע בקול ה׳ אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וגו׳ · כי כלל [illegible] · ואמר לשמור לעשות / [illegible] · וכאלו [illegible] · והוא ונתנך ה׳ אלהיך עליון על כל גויי הארץ / [illegible] · ואחרי [illegible] · ובאו עליך כל הברכות האלה והשיגוך כי תשמע בקול ה׳ אלהיך · [illegible] על [illegible] / עם היות [illegible] עליון על כל גויי הארץ [illegible] · והנה [illegible] הברכות אשר [illegible] / ואמר ובאו עליך והשיגוך · [illegible] ועל פי [illegible] ·

הנה [illegible] ברוך אתה בעיר / וברוך אתה בשדה · [illegible] לומר אם [illegible] כמו [illegible] / תהיה ברוך [illegible] בכל [illegible] בעיר / ואם תכין [illegible] בשדה לך / [illegible] / ואם [illegible] / גם ברוך תהיה / [illegible] בשדה [illegible] ובכל [illegible] / ואמר [illegible] ברוך אתה בעיר וברוך אתה בשדה · פירש אותם / [illegible] פרי [illegible] לאשר בעיר ולאשר בשדה / לפי [illegible] לאכותם [illegible] בעיר / ואם לעבודת האדמה / [illegible] בשדה / לכן אמר ביניהם ברוך פרי בטנך / להיותו [illegible] לעיר ולשדה / [illegible] ברכת [illegible] ופרי אדמתך ופרי בהמתך / כי פרי אדמתך יראה לעבודת האדמה · ופרי בהמתך [illegible] / כאמרו שגר אלפיך ועשתרות צאנך / ולפי [illegible] האדמה [illegible] / ואמר [illegible] ברוך טנאך ומשארתך / [illegible] / ואם [illegible] · וברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך / [illegible] ברוך אתה בבואך מן השדה לעיר · וברוך אתה בצאתך מן העיר לשדה / [illegible] ברוך פרי בטנך ופרי אדמתך וגו׳ / כי [illegible] / ואם [illegible] ברוך אתה בבואך / וברוך אתה בצאתך / [illegible] מן העיר לשדה / ומן השדה לעיר / [illegible] / כי גם כן [illegible] והותירך ה׳ לטובה בפרי בטנך וגו׳ / [illegible] · ואמר עוד [illegible] / הנה [illegible] עלך · והוא יתן ה׳ את אויביך הקמים עליך נגפים לפניך וגו׳ / הנה [illegible] אשר תהיה [illegible] בקול ה׳ :

אחר זה פירש הברכה אשר תהיה [illegible] / ועל זה אמר יצו ה׳ אתך את הברכה באסמיך וגו׳ [illegible] / יצו ה׳ אתך את הברכה / [illegible] באסמיך ובכל משלח ידך / [illegible] ה׳ [illegible] / [illegible] על ארץ [illegible] / כי [illegible] ה׳ אלהיך נותן לך [illegible] / [illegible] ולכן [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] את דבר ה׳ [illegible] / [illegible] · ולפי [illegible] הברכות [illegible] / כאמרו ונתנך ה׳ עליון על כל גויי הארץ / [illegible] · [illegible] · [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / הנה [illegible] יקימך ה׳ לו לעם קדוש כאשר נשבע לך / כי תשמור את מצות ה׳ אלהיך והלכת בדרכיו / [illegible] / כי יקימך ה׳ לו לעם קדוש [illegible] / [illegible] ונתנך ה׳ עליון על כל גויי הארץ / כי [illegible] / [illegible] כאשר נשבע לך · [illegible] ונתנך ה׳ אלהיך עליון על כל גויי הארץ / [illegible] כי תשמור את מצות ה׳ אלהיך והלכת בדרכיו / [illegible] / [illegible] ה׳ עליון על כל גויי הארץ [illegible] לו לעם קדוש [illegible] / [illegible] / וראו כל עמי הארץ כי שם ה׳ נקרא עליך ויראו ממך / [illegible] · ואמר עוד [illegible] לעם קדוש [illegible] / ולכן אמר והותירך ה׳ בפרי בטנך ופרי אדמתך / [illegible] הדברים האלה / [illegible] עליך [illegible] קדוש [illegible] / והוא אמרו יפתח ה׳ לך את אוצרו הטוב את השמים וגו׳ / [illegible] / ולברך את כל מעשה ידיך והלוית גוים רבים / [illegible] · ואתה לא תלוה / [illegible] / [illegible] / [illegible] · [illegible] / כי [illegible] / [illegible] / לכן אמר והלוית גוים רבים / ואתה לא תלוה / [illegible] עם קדוש [illegible] / [illegible] · [illegible] ה׳ לראש ולא לזנב והיית רק למעלה ולא תהיה למטה / [illegible] ·

מזלות המערכה, שמעתי לאמר היות הלום עולה בגבה ישראל ושוב וירד מטה מטה, ולא כן יהיו שונאיהם, כי להיותם תחת ההנהגה יהיו תמיד למעלה ולא ירדו למטה. הנה א"כ זכר אדון הנביאים בכאן כי זור היותו עליון לכל גויי הארץ שהוא בגלות הנפשיי בעצם וכמו הוגה. והגופיי בגלות גדול. והנה הנה לפי שאלו בתי כגלות גופיי ונפשיי, ולזה כי תשמע אל מצות ה' אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וגו'. ר"ל כי כמו שהמצות שהם נפשיות כאמונות תוריות בעקבים, כן הגמוריות נפשיי בדבק אלהי ונפשי בכל מיני הסיבות סבר, שזה כנגד מדה:

ואמנם כמה שאמר עוד ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם ונומר. בא לבאר מפסק אשר אפשר שיסופק בו. והוא שיך יעצם שכר רב לשומר המצות ויעשם ובלתי שיעשם ויקיים כי אולי לא ימנע מעשותם, כי אם להיותו עובד ע"כום ולא ירצה לעבוד את ה'. הלא יוכה להיותו בשכר טובות הדבקן. הנה לבאר לזה, אמר כי גאלר ולא תסור מן הדבר. רוצה לומר מה שאמרתי לך שיהיה שכר טוב לשומר המצות, אף על פי שלא יעשם הוא בתנאי שלא ימנע ולא יסור מהם אפילו כתום האמונה והוא לאחוז ימין ושמאל, להיותו עובד אלהים אחרים שאם יהיה כן לא. יהיה די שלא יקבל שכר, אבל גם יקבל עונשי' רבים, כמו שיתבאר בפרשה הנמשכת. ולכן הזהיר ולא תסור מכל הדברי' ללכת אחרי אלהים אחרים, שאם תעשה כן לא תזכה לשכר כלל כי אם לעונש. ולזה אמר עוד לברם שהעבירה היא כנגד המשובחת לכמשכת. והיה התחלת התוכחות ואמר הנה כל זה שיעדתי והברכות הוא לשומע בקול ה' ועושה מצותיו. אך האמר לך ואמר כנגד זה, מן תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם ללכת אחרי אלהים אחרים לעבדם, כי כאשר תעשה זה ולא תשמע בקול ה' אלהיך וגומר, יבאו עליך כל הקללות האלה וכמו שיזכור. הנה התבאר כל פסוקי הברכו' על בוריים. והותרו הספקות י"ד וט"ו ר"ו:

והיה אם לא תשמע ונומר עד יכך ה' אלהיך. ראוי שנדע שהקללות שנזכרו בפרשה הזאת, לא באו על דרך דיום תמים להפחיד לבב העמים. אבל באו כדרך הדרך קיימין להגיד מה שיהיה באחריתם כי הנה כלם נתקיימו בדורות היהודים בגלויותם וכמו שיתבאר. ודעת הרמב"ן הוא שהקללות אשר באו בברית הראשון שנזכרו בפרשת בחקותי, ירמזו לבד לחרבן בית ראשון, ולגלות בבל. ולכן נזכר בהם ענין הבמות והחמנים והעצבים והמשכות, ולא נזכר ענין תשובה שלמה שיעשו, ולא גאולה שלמה שתהיה להם, כי אם שיתודו כמו שהיו מתודים דניאל ונחמיה ועזרא ושיזכור להם ברית ראשונים, והיא זה נפקדת בית שני ובגלות הזה שאנחנו בו. ולכן לא נזכר בהם עכו"ם, לפי שלא עבודה בבית שני, ולא נזכר בהם פקדה ורוח כיחוד וכאמר בכם ה' אלהיך אותך ואת מלכך אשר תקים ונומר. שהוא היה אגריפס שהיה בבית שני שהלך לעיר רומה, והוא היה מבית הורדוס. ולכן אמר אשר תקים עליך, לפי שהוא לא היה מזרע המלוכה. וכן אמרו ישא ה' עליך גוי מרחוק ונומר. גוי אשר לא תשמע לשונו לא היו הבבליים, כי להיותם
בני קרובים לארץ ישראל היו ישראל מבינים דבריהם. כמו שאמר דבר נא מלכים ב' י"ח כ"ו
אל עבדיך ארמית כי שומעי' אנחנו ונומר. וכמו שהאריך הרמב"ן בזה בפ' בחקותי ובזהוקי בזאת הפ' ג"כ וכל המפרשים שבאו אחריו, ומחזיק בדעת הזה יש לא כאשר:

וגם שיזכור הלוחות ראיתי פי שכתב כן. ואמרו שהתוכחות שבפרשתנו' היו על חרבן בבל. ולכן היתה הבשורה בזכירתם שיהיה פקידת בית שני. אבל הקללות שבזאת הפרשה הם על חרבן בית שני ולא באה עליהם נחמה, לפי שלא תהיה עוד גאולה. והדעת הזה באמת, ר"ל שאין שברית הראשון דבר מורה על חרבן בית שני. והגלות הזה אשר אנחנו בו. מפאן שברית השני הזה דבר מחרבן בית ראשון, וגלות בבל. הוא אצלי בלתי נאמת. לפי שאין ראוי שכתוב שהיו לישראל שני גליות. ולכן היו הבריתות שנים, כאילו הברית הראשון שכרת בו ה' היה הגלות שאותן משנו והברית השני שכרת משה היה כנגד חרבן וגלות אשר אלה שמה בה ה' ודין כאשר שיעד משה כדבר שלא יעד הם ה' עליו. ואם הגליות שניהם היו מותו וחילו עליהם, יש לשאול לאיזה מה היה שבברית הראשון יעד בשם ה' על גלות שבעים שנה, ולא על גלותינו זה הארוך, ועוד שאם אמרנו שהגליות שנים נמשכו, לאמר שהגאולות גם כמה שתים, גאולת בית שני והגאולה העתיד'. ועוד הלא לכל אחד שהיה ענין בית שני גאולה שלמה, כי הנה לא היה אם קטן גלות, כי אם שבים מעט מהמעטים אלף וכרים שעלו מיהודה ומבנימין ומן הכהנים ולוים אבל. אבל מעמון ומואב ומצרים ומן וכנעם וספרד וצרפת ואשכנז, שהיו גם יהודי מפוזרים מחרבן בית ראשון, לא עלו לבית שני כי אם מעוטם שהיו בבבל לבד. וגם לא עלו כל אשר היו בבבל רק המעולים מהם. וגם הם בעלותם לירושלם לא היו בחירותם כי בהיותם תחת ממשלת מלכי פרס, והן גדול אשר לבנים ואין רב אשר לחשמי' ושעירים היו מורדים בהם ומולכים בהשתמשים. ולא מלך בהיותם אדם מזרע בית דוד אשר לא יסורה המלכות מזמן הגאול'. כי אם הכהנים החשמונאים ובית הורדוס ודומיהם כל עוד דגלים נכר. לא היו [illegible] בני אהרן והכוהנים, [illegible]

הקדשה שאין שכינה, ולא אין הנביאים. בהיות זה כן איך יוכל לומר שהיתה שם גאולה ובית תקומה. אין זה כי אם שנתן ה' אותם לרחמים לפני שוביהם. והעיר את רוח כורש מלך פרס לתת להם רשיון לבנות ירושלים ולבנות בית לעבוד שם את השם יתברך, ולא לבנות חומת ידים כאלו מלך ישראל הולך עמה בירושלם. היה נותן רשות ליהודים אשר בקצות מלכותו לעלות ולבנות בית לה' כתבי שיהיו תחת שעבודם אליו, ולא יהיה מהמלך מה לקבת יחזיק ידים על כן היה ענין בית שני אבל תמיד היו בגלות גלות ראשון, אם לא שבקצו שיהם. כמו שקנה קהל גדול מהם אחרי חרבנם בביתר וכלל במדרשם. והנה לכן זכות ובנו בית כהם, וכמו שבנו אחר כן בגלות הזה בתי כנסיות. עם היות הבית שבנה הורדוס אחרי שדמים רבים שפך מחכמי ישראל וחסידיו. בית יפה בבנינו ושכר. אבל אין ספק שהורדוס אשר עשאו היה תמיד משועבד אל הרומיים, וחייתם נכלך. וכל זה יורה שגלות הראשון הוא אשר התמיד מיום חרבן בית קדשנו ותפארתנו עליו כעבד נבר שלך בגל על סיום הזה. והנה התוכחות שבאו בת"כ בברית הראשון, אין ספק שהיו כעצם ולשונם על חרבן בית ראשון, לפי שבו התחיל הגלות הזה. אבל גם כן כולל גם חרבן בית שני ואשר הצרות שבאו על ישראל בגלותו והכתובים מורים על זה בלי ספק. גם אמרו והשימותי את מקדשיכם לשון רבים. אשר ישבו. כי אם על מקדש ראשון ומקדש שני. ומה על כל כפי תפלות שנזכרו בגולה שהיה להם למקדש בם. וכן ביום הללג'. ואמרו ואתכם אזרה בגוים. והבאתי אחריכם חרב על האויב ביתר שהיו כ"ב שנה אחרי חרבן בית שני. ואמרו ואבדתם בגוים ואכלה אתכם ארץ אויביכם. על הצרות והגזירות שעברו על ישראל בגלות אדום וארצות פרס וכדבר ועוד. הקללות בת קהלות קהלות וגזירות היהודים מארץ אינגלטירה. ואשר ארץ [illegible] וגברו נגרשים אל ארץ נכרת. באמת שהם כפליים מיוגלי מצרים. ומה גם בזה נגרש גלות ירושלם אשר בספרד גדל על כל הגרושים. כלא לשמוע אין דומה כמעשו. ונוכחו מבינת האומות בברית הראשון להגיד שהרשעה התמיד הלכו על שנה. כמספר השנים אשר לא שבתו בשבתתם עליה. והזכיר כן יפקוד השם יתברך אותם. לא לנוות [illegible] מן
הגלות. כי אם להיות להם רווח והצלה ומנוח בגלותם וכמו שאמר ירמיה כ"ט
הנביא אחרי מלאת לחרבות ירושלם שבעים שנה אפקוד אתכם. רוצה י"ד
לומר בפקידה ומנוחה וכפלה מן הגלות ובסוף דברי הברית, אמר וזכרתי להם ברית ראשונים וגו' להיות להם לאלהים, רוצה לומר שבסוף הגלות ואחרית הימים יזכור ברית ראשונים שהם אבות הקדושים להשיב לגוים עליהם לטוב ולבניית, להם לאלהים והוא בנבין הבית השלישי. כי לא יהיה להם לאלהים ויבחר אותם לנגלות עומדים. הנה זה כן בברית הראשון נזכר גם כן התחלת הגלות הכולל ובא ברמז שם גם כן חורבן בית שני והגאולה העתיד'. אם לא שנכרתו בקולר כה. ומה אמרנו כמו שהוסיף לבאר את התורה ויבאר את מצותיה. ואלו שזכיר תהיה שזה כמו שזכרתי, כן הוסיף לבאר את דברי הברית הראשון, וגלות הזה לא פרט גלות, שלא נודע ולא נזכר עדיין, אבל היה נזכר שם ברמז. ובזאת הפ' שהגלות הזה הראשון שנזכר בברי' הראשון יכלל חרבן שני הבתים ראשון ושני אשר בפקידת בית שני:

ואעירה ליעדים ראוים לבאר שבברית הזאת נזכר גם כן חרבן בית ראשון וגלותו:

הא' שאמרו יתנך ה' נגף לפני אויביך בדרך אחד תצא אליו ובשבעה דרכים תנוס לפניו, וזה באמת לא היה בבית שני, כי שם היה נגבה יד היהודי' ועצמה גבורתם, וכל יכולת הרומיי' מאפס ותוהו נחשבו להם כמו שספר יוסף בן גוריון. והרומיים ג"כ מעידים על זה בספריהם עדות נאמנה. ואמרו שבלי ספק אשר בית שני שהצרים קלו מאוריות נבורי, איך יאמר עליהם בדרך אחד תצא אליו, ובשבעה דרכי' תנוס לפניו. באמת לא נתקיים זה כי אם בבית ראשון. שאם היה ואבלת היהודים ורעיונם כמו
שזכרנו, וכבר נתרעם על זה הנביא ישעיהו בפרקא אם לא יעד כי עלית ישעיה כ"ב
כלך לגגות, ואמר חלליך לא חללי חרב, ולא מתי מלחמה. כל קציניך נדדו יחדיו כל נמצאיך אוסרו יחדיו מרחוק ברחו:

הב' שאמרו והיית אך עשוק וגזול כל הימים ואין מושיע ונומר. בניך ובנותיך נתונים לעם אחר וגומר. וידוע שזה היה בבית ראשון שבאו בגלויות רבות, זו אחר זו. גלות ראובן וגדי וחצי שבט המנשה. וגלות [illegible] גלות אשר לשמרון. וכן ג' גלויות לבני יהודה. והיו המלכים מגלים בניהם ובנותיהם מבלי אתותם. אבל בבית שני כלם הלכו יחד בגלות [illegible] בגלות אחד. [illegible] והגבאים היו אחרי היותם בגלות ואין מקום [illegible] לפי שלא יזכור [illegible] באמרו יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך. שזה [illegible] על הליכת אגריפס לרומה כמו שחשב הוא. כי הנה אחרי זה הפסוק כרבה שאמר ישא ה' עליך גוי מרחוק. ואם שביאם [illegible] על ירושלים, ובפסוק ישא ה' עליך וגו'. ואם כן לא יאמר [illegible] ה' אותך ואת מלכך. כי אין ראוי לומר [illegible] עליך בבל לירושלים. ואמר בו אשר תקים עליך לפי שהוא לא

היה ראוי למלך / כי יהויכין היה מלך / ומלך גם כן הביא והלך לגלותה
וזהו אשר תקים עליך וכאשר אמרו ז"ל בגיטין כפר התורה ולמ"ד שהגלוהו
כגלגל על ילך ה' אותך ואת מלכך . על צדקיהו היה דעתם שיתקיים
לא על אגריפס :

הד' אמרו הגר אשר בקרבך יעלה עליך מעלה מעלה וגו' / תם זה לא
נתקיים בבית שני כי אם בבית ראשון אשר באו לגור במחנן
ובכבותיו / וכן פירשו הרב עצמו :

הה' אמרו והשיבך ה' מצרים באניות וגו' . וידוע שזה היה בבית
ראשון שהלכו למצרים / וכמו שנזכר בספר ירמיהו . וכבר הוקשה
על הרב להתקיים הכתוב הזה בבית שני ולאמר שנים שלא בספינות עם
היהודים . ואלו נאמר מצרים כי אם על דרך התוכחות לפי שהיו אויבים
לו שילכו שמה / ואין צורך / שהרי הכתוב דבר אמת שהלכו למצרים / אבל
היה מחורבן בית ראשון / הנה התבאר מכל זה שהברית הזאת כוללת חרבן
בית ראשון ובית שני וגם כל הברית שנכרתו על ישראל / ושהוא כולל הברי'
הראשון / ולחרבן לזה לא נזכר ענין העכו"ם בקללות האלה / ויתבאר
אחרי זה בבאור אלה דברי הברית וגו' / ועתה אפרש פי' הפסוקים כפי
הכונה האמתית הזאת :

והיה אם לא תשמע וגו' התוכחות האלה הם ב' חלקים / החלק הא'
מיוחד לחרבן בית ראשון / והוא עד ישא ה' עליך גוי מרחוק וגו'
והחלק הב' ידבר מחרבן בית שני / והנה באמרו כאן באלה התוכחות והיה
אם לא תשמע וגו' אין הכונה שאם לא ישמע בקול ה' לשמור את כל מצותיו
מבלתי שתחסר מהן אחת / שיהיה בכל אלות הברית / אבל פירושו שאם
לא ישמע ולא יקבל ולא יאמין בקול ה' / שכל זה נכלל בלשון שמיעה / אשר
אותו קול ה' הוא לשמור לעשות את כל מצותיו וחקותיו וגו' / הנה אז
יבאו עליו כל אלה הקללות / כי להיותו בלתי שומר מצות ה' ופורק מעליו
עול תורה ועול שמים : יהיה מקולל וארור / כי זהו העקר שהכל תלוי בו :
ומזה יתבאר הטעם בשנוי כתוב' כי בברכות אמר ה"ל שמוע בקול ה' ועליו יהי'
הברכות . אבל יהיו הקללות על בלתי שמעו בקול ה' / והתחיל בסדר
התוכחות הא' כי ראשונה יעד שיהפוך את הברכה לקללה / ורבים הדברי'
כלם כהפך מה שהיו בברכות / וזה ענין הארורים שנזכרו כאן . שכלם
אמרו על הפך הברכות ונרצותם והתחיל זה עד מפני רוע מעלליך
אשר עזבתני . ר"ל הנה הסבה שאני מחייב בכם הפך הברכות היתה . לפי
שאתם עזבתם אותי והלכו אחרי אלהים אחרים :

ואחר זה זכר מעכשם ג' מינים מחלאים נרעות והם החולאים הרעים
והחרב / וכמו שיתבאר בפרשה / וזה שהוא התחיל הקללות
כסדר הברכות / כי כמו שבברכה אמר ברוך אתה בעיר / וברוך אתה בשדה
כמו בקללות אמר ארור אתה בעיר / וארור אתה בשדה . ר"ל כמו שפרשתי
אם תהי' מתעסק בעני' תהי' ארור שם / ואם תהיה בשדה תהי' ג"כ ארור שמה
וכ"אל יד כדברי הטללי לעיר ולשדה והם ארור טנאך ומשארתך ארור פרי
בטנך . כי שני אלה יבואו עליהם האדם בין שיהיה עבודתו ומלאכתו
בעיר שיהיה עובד אדמה / ורועה צאן בשדה / ואם כ"כ זכר הקללה
בפרט בענין השדה / באמרו ופרי אדמתך / שגר אלפיך ועשתרות צאנך
שהם שני מיני הענין כנגד אם בעבודה ואם במרעה) וכנגד עניני הא' אמ'
ג"כ ארור אתה בבואך וארור אתה בצאתך / וכמו שפירשתי בברכות / ואח"כ
ג"כ קללת הענין כדי באמרו / ישלח ה' בך את המארה וגו' בכל משלח ידך
אשר תעשה . ר"ל שאם בתורה יהיו עסקיו שאין צריך אל הברכה האלהי'
כמו שכתיב ברכת ה' היא תעשיר / וכל שכן המסחר והשכל שם יאבד
הדעת יהיה בהפך / כי ישלח ה' בך את המארה וגו' / שהיא היפך הברכה .
ואת המהומה שהיא היפך ההנהגה המסודרת / ואם יהיה בעל מלאכות ישלח
את המגערת בכל משלח ידיו / כענין שנתקיים התוכחה יגרע / ור"ל פירש
המהומה / שלא יוכל להשלים המעשה ואת המגערת / שלא ישמח במעשיו /
כי יגער בהם אחר עשייתו / וענין הארורי' והקללה שזכר כאן הפך הברכו'
הוא / שלא יהיה בהם ההצלחה ותוספת ברכה / כי אם נזקין ועל קללות
שדה והעיר אשר זכר אחר על שניהם יחד עד השמדך ועד אבדך מהר
מפני רוע מעלליך וגו' ואמר השמדך כנגד העיר . ואבדך כנגד השדה /
וכ אמרו מפני רוע מעלליך אשר עזבתני / כיון לאמור העכו"ם שהיה בבית
ראשון / כי לא יאמר עזיבה לה' כי אם בלכתו אחרי אלהים אחרים :
ואולי באמרו אשר עזבתני . תחבר לו המדינות ירבה מפני רוע מעלליך
של העבירות / ואשר עזבתני שהיא העכו"ם :

ואחרי שזכר הנגעים והנזקים שלא יצליחו ולא יתברכו / זכר שלשה
מיני עונשים :

הא' בחלאים ודבר / והב' ברעב ובעוצר המטר . והג' בחרב עם אלהים
במלחמות והיה שאמר ידבק ה' לך את הדבר ע"ה שלא יכנס עולה
עליך אם לא נ"שכים רעב בזמנך / ואם שלשה חדשים נסן לפני צורך
רבה היה שלשה ימים דבר בארצך וגו' / ולכן אמר כאן כנגד החלאים /
ידבק ה' בך את הדבר . ר"ל שיהם יכלו בדבר ובמגפה / שהיא מיתה רעה
מהירה ואולי פרי מלאך והתבונן אמרו ידבק ה' בך את הדבר ואולי המתדבק
יהיו הם המדבקים אותם בחליים / בכל מקום שהם / והוא שאמר ידבק
ה' בך שהוא מעצל יגיע להשלמי . ולכן לא אמר ידבק / כי אם שידבק
עם הדבר לחליים . וזו היא באות מלא כבד שיהיו אם המגלה לרעות

ושהם יאכך לאמר' כדבר / כי נבנת זה שלאו כל המים . וזכר גם
אשר קראי קדחת באמר' יככה ה' בשחפת ובקדחת וגו' . שהם כלם קדחו'
דבוקות אדומיות שחורות / כי השחפת היא הקדחת יום . והקדחת היא
השלישית שהיא כל כך חדה . והדלקת היא קדחת דקית חדה . והחרחור
היא קדחת אדומיית ארפת / והחרב היא כינוי הנקרא חרוש הקדחות :
והשדפון הוא חולי הדקה והחכת מנף . והירקון הוא החולי כתחדש
מרוע המזג בכבד ישנה את האדם למראה ירוק / ווכר החלאים באלה
להיותם מלאכי מקים ותוכחי' והיוזי' לכל / ואולי שזכר שבעה מיני חולאי'
האלו לפי שהשלו בשבעת המטה / לכן היה עונשם בשבעות תחלואים .
ואמרו גם כן ובשבעה דרכים תנוס לפניו / כי תמיד יזכור מספר השבע'
שפני המטות / ולפי שהחולאים האלה אשר זכר בכלם החום והיובש
אמר אחריו והיו שמיך אשר על ראשך נחשת והארץ וגו' / שלא ימטיר ה'
על הארץ כלומר שלא יתקרר ולא יולדו הזרע כמו שהוא צריך אל רפואת
החולאים האלה / גם כי / כי יהיה רעב בזמן ויוצר לחם להעדר המטר
שהוא הדין השני מהלבשת . והתחלו אמרו והיו שמיך אשר על ראשך והארץ
אשר תחתיך / כי בידוע שהשמים הם על הראש והארץ היא תחת' אבל אמרו כך
כדי להודיע כי עם היות שישטיר השם יתברך על ארצות אדומה . הנה
בארצם תמנע ברכת המטר . וזהו אמרו והיו שמיך אשר על ראשך והארץ
אשר תחתיך / וזהו על דרך חלקה אחת תמטר / וכמפליג עונש המטר
אמר יתן ה' מטר ארצך אבק ועפר / ר"ל שיהיה יורד האויר כלו כבכרת
יום הגשם / והעדר המטר וכם הרוחות / כאלו מן השמים ירד העפר שיתרב'
להעדר הגשם / ואפשר לפרש ג"כ כמו שפירש ר' אברהם יככה ה' בשחפת
ובקדחת שהם כלם קללו' בורע הזרע התבואה / וכמו שאמר הנביא הכתי
אתכם בשדפון ובירקון . ולכן אמר אחריו והיו שמיך אשר על ראשך נחשת
הנה אם כן זכר החלאים הדבר כי הוא היותר מבוכן / ואחריו הרעב .
ובאחרונה החרב והאויבים / והוא אמרו יתנך ה' נגף לפני אויביך / עד
שבאשר תצא אליהם בדרך אחד תהיה מנוצחים כל כך בפחד ומרך לבב
שבשבעה דרכים תנוס לפניהם באופן שתהיו לזועה לכל ממלכות הארץ
ויהיו מכם ברבה בחלושות / והיה והיתה נבלתך למאכל וגו' ואין מחריד /
ר"ל שלא יהיה בכם מי שיחרד את האויבים / כי אם שינוסו מהם או יהיה
ואין מחריד לבהמת השדה ולעוף השמים מאכל הנבלות מהם / והקללה
הזאת כלה אין כפק שנתקיימה בנבני בית ראשון שלא נגברו חיילים כמו
אנשי בית שני / ועליהם קונן ישעיה כל קציניך נדדו יחדו מקשת אסרו כל
נמצאיך אסרו יחדו מרחוק ברחו / וכל זאת כבתה על זה באמרה / ואמר'
אמרו אחרי כן יככה ה' בשחין רע וגו' / ויתר הפסוקים עד ילך ה' אותך
ואת מלכך / ראוי שנדרש בהם דברים :

ראשון אם היה שלמעלה דבר בחולאים ובקדחות / למה לא
זכר כאן עליהם ענין שחין מצרים והעפולי' והגרעו'
והחרס / ולמה הכניס ביניהם בענין המלחמות יתנך ה' נגף וגו' / וחזר
לדבר בחולאים :

ושני למה לא זכר כאן חולאים אחרים כי לא זכר כי אם מיני שחין
מחולפים / כי שחין מצרים ונגע וחרס כלם הם מיני שחין
כמו שפירש רש"י שחין מצרים רע היה מאד . היה לח מבפנים ויבש מבחוץ
נגע שחין לח : חרס שחין יבש כחרס . וקשה למה זכר כל מיני השחין
האלה / ולא חלאים ומכות אחרות ממכות מצרים :

ושלישי באמרו יככה ה' בשגעון ובעורון ובתמהון לבב / והנה
אלה החולאים הם נמשכים מאלה החולאים שזכר
למעלה . מנה לומר מהקדחות האדומיות והשחוריות / ומה ראה
להבדילם כה :

ורביעי למה אמר שני פעמים והיית אך עשוק וגזול כל הימים והיית
אך עשוק ורצוץ כל הימים :

וחמישי בענין השגעון שזכר גם הוא שני פעמים יככה ה' בשגעון .
ואח"כ אמר והיית משוגע . וכן ענין השחין שזכר שני
פעמים / יככה ה' בשחין מצרים . יככה ה' בשחין רע . וכמו שזכרתי
בספקות הפרשה :

והנראה אלי בזה הוא ששחין מצרים והשגעון והעורון / הם מענין
מכת האויבים אשר זכר / ובזו א"כ הדברים מקושרים
ומתיחדים . לפי ששחין והעפולים והגרב והחרס וגם השגעון והעורון
ותמהון הלבב שזכר כאן / אינם חולאים בבני עמם או כמשכים מהקדחו'
שזכר / אבל ענין המאמר הוא שיעדם הש"י שיעשו להם דברים מגונ'
האויבים שישבו בכם . ושהעושק שיכלו בעיניהם ואין לאל ידם להנצל
מהם / שבשבתם יהיו מוכים משחין מצרים והגרב והחרס שהם כלם מיני
שחין / והעפולים שהם חולאים שחוריים להיותם כלם מקרים נמשכים
מהשכבות והלשנה אשר יקחו מכות האויבים / כשוכבין יחד שישנו בהם
ולא יוכלו להמלט מידם / ולכן לא זכר חולאים אחרים כי אם אלו
המתחדשים ממכה שחורה . וגם כן מזאת הבזה בגלותם יהיו השגעון
והעורון ותמהון לבב שיחדשו מהקדחות אשר זכר / כי אם מן הדברים
אשר יקרם ישתגעו ויעורו / כמו שיקרה לנזקים שיקרו אותם מקרי' רעים
תכופים זה על זה שתטרף דעתם עליהם ולבם יחיל בקרבם : ואמר
עינכם גם הוא שיכנו אתם . וזה א' יככה ה' בשחין מצרים וגו' ובשגעון
ובעירון .

ובעוון כי תהיה המכלה בדברים האלה יחד / ואין הסכל במנעין הזה
חולי במות / ולא כעוון העדר הראוי מפני סתום בחדרי מות של אכלות
הערבים תהיינה כל כך תוספות עליהם זה אחר זה כי יתמכם לשון ויפלו
להם המחורים והשחין והטחורים שהוא הגרב הגדול אדם שאחריו / ויתמרמרו
לאדם להתגרד בו / כאשר קרה לאיוב בגרותיו התמשות / וגם שמתנשאו שלא
יהיה מהם אכל מיושב ואפילו ראות העינים יתבלבל / ואלה יהיה בתמהון /
לא גם כן תפאת חולי / כי אם עשית הגרות הכן / וזה שאמר כנגד העורון
והיית ממשש בצהרים וגומר / רוצה לומר שבצהרים שהשמש זורח יותר תהיה
ממשש כעור שהעדר ראות עיניך / ככה תהיה אתה מיתוך הגרות שלא
תראה אור אפילו בצהרים / וכנגד השגעון ותמהון לבב אמר / ולא תצליח
דרכיך וכתן המשנה בזה כאחרו והיית רק עשוק וגזול כל הימים / רוצה לומר
שתמהון הלב והעורון והשגעון אשר זכר / יהיו בעבור היותו עשוק וגזול כל
כל הימים / והנה בישר שיבכה יבא השגעון והשגעון ושיככה יהיו גזולים כל
הימים / באמרו אשה תארש ואיש אחר ישגלנה / ואמר גם כן
ישגלו לך הבית והכרם קודם היותה בבית ואלו הנה הכרעית בכרם ע
וגם השורים והחמורים ישללו וכן הצאן / ואף גם הבנים והבנות יהיו
בתוכים לעם אחר / ואף פרי האדמה וכל יגיע כפיך יאכלו הנכרים /
ובאשר יהיו הגרות תכופות ותגונים אלים אלים עוד זה מדבר וזה בא /
והגרות יצאת מן הקצה השכלי עד שגם אופן הרעות האן יכלית מאד ויכר
לאדם בכלו אותם בהיותו בלתי יכול לסבול אותם / אין כפתן שיתדיתו
הדברים כלם אשר יעדתי לבא עליך / והם שתהיה עשוק ורצוץ כל הימים
ותהיה משוגע לא מפאת עוני / כי אם ממראה עיניך אשר תראה בפתוך
תגל החזק ושעם זה יככה יי׳ בשחין רע על הברכים וגומר / כי עם כעם
הגרות ודאגת הלב יתחמם הדם ותבא לשחין / ואמר על הברכים ועל
השוקים לפי שהאדם בהיותו יושב על הארץ כדאבון גרותיו ודאגת
לבו כל היום / יתקרשוקיו / לכן יהיה כהם השחין יותר / ולכן פשט
ברכים והוקים / לפי שידי האדם נוגעים שמה שהוא להתחכך / ואמר
אשר לא תוכל להרפא כי שיבכו בכבת חולי / כי אם בסבת צרה ושם לא
תרפא היא אין יתרפא השחין / גם להגיד שזה השחין שיכנו מכף הכבד ולא
מגולת הרגל / אמר מכף רגלך עד קדקדך שהיא כוללת הגוף להיותו
מסבכה אשר זכר / הנה התבאר מזה שאמרו הנה באמרו והיית אך
עשוק ורצוץ והיית משוגע יככה יי׳ בשחין וגומר היא תולדה ממה שאמר למעלה
כי הנה כלשונה היא הדבר בעבית הדרוש שאמם יתכנך יכבד זה / וזכר
אופן הכנו אותו / ואחריו אמר כבכך תולדה אם כן גוף הדרך שאמרתי
תהיה עשוק ורצוץ ומשוגע ויככה שחין כמו שיעדתי / והתחיל עם זה הפירות
כל הצרות אשר הזכרתי בפסוקים האלה / והדברים האלה אין בפסק
שהיו בבית ראשון וכמו שאמר בתחלת קינות / אם גם ובצאן / אמר ילד
פרה בר על כל מחודיה / ואם השחין / אמר זמם כוריה וגו׳ / אדמו עצם
וגומר / הסך המשל מלרס וגו׳ / יכו סיה כפין וגומר / ואמר ויגרם
בחצץ שני השפיפני באפר / ואמר עורנו כתנור נכמרו / אבל זה ראוי
על מה שזכרתי / ועל העורון אשר נעו עורים בחוצות וגו׳ שהיו בחוצות
כאלו היו עורים / וכדברי שעיהו גם כן אמר מזה מאד / ובסוף הרעות
האלה אמר יולך יי׳ אותך ואת מלכך וגו׳ / וכבר כאמר זה / על יהויקים
וצדקיהו שהגלם לבבל / והם הגוי אשר לא ידעו הם ואבותם / כי לא
הלכו ישראל לבבל מימיהם / ולפי שיהויקים הגלים מלך מצרים על יהודה
ולא היה ירש המלכות / וגם צדקיהו הוקם למלך שלא כדין במצות נבוכד
נצר / לכן אמר אשר תקים עליך / ואמר ועבדת שם אלהים אחרים עץ
ואבן על פרכי בבל שהיו הם עובדים אותם / וכמו שאמרו ז״ל שגם בבבל
לא עבדו את אלהי הנכר אשר בזה להם / ושם היו למשל ולשנינה בקרב
הגבולים / ובכל העמים אשר בלכם שמה ושל תוחש על דברי כאומר
בחורבן בית ראשון לא גלם היהודים / כי אם לבבל / כי הנה בספר ירמיהו
כתוב כי רבים מהם הלכו למצרים / ומהם לעמון ומואב / ומהם לבבל
וצרפת / כי כבר ירום עם לתיכם לארבעת היערב / ולכן באמר בקללות
ופתכם אותה בגוים להתפורם בארבעת רוחות מחורבן בית ראשון / ואני
הכתבתי בפירושי לספר מלכים / שאין ראוי לספרד ואני הגליות מחורבן הראשון
היו וכמו שאמר הנביא שהיה קודם הבית שני וגלות ירושלם הוא של בני ישראל
אשר בכנענים עד צרפת וגלות ירושלם אשר בספרד וגו׳ / ולכן אמר בכל עובדי׳ פ׳ ך׳
העמים אשר ינהגך יי׳ אלהיך שמה / ואמנם אמרו אחרי זה זרע רב תוציא
השדה וגו׳ ושאר הפסוקים שבסוף מספרים שהם גם כן קללות יקרו לישראל
בארץ ולפנו כן / כי אין יוסר אותם אחר החורבן / אבל באמרו בזמן על
עם ישראל בהיותם בארץ אחרי חורבן בית ראשון / כמו שאמר נבוזר אדן מלך
בבל ועזרו / וכאמר בספר מלכים / והעם הנשאר בארץ יהודה אשר השאיר
נבוכדנצר / שם נפקד אותו על אשר הלכו שכנגלות בחורבה בארץ /
שהתאריכו שזה בהיותם תמיד על רוע מעלליהם בתקלקלה שהם נעשים
לבלתי תת פירותיה / כמו שזכרו הנבואות האחרונות על העונים בם
זרעתם הרבה והבא מעט אכול / ואין לשבעה שתו ולא לשכרה לבוש
ואין לחום לו / והמשתכר משתכר אל צרור נקוב / והנה כוה נמצא כיד
אשר הנבואים האחרונים / להגיד שלא ימצא מאומה שהבית יהיה
כסבלים אם בעבדם האדמה אשר יהיו בה ויסכלו את פחה / ואם
במשפחות בניהם ובנותיהם / כי הנה בהיותם בגלות אם בארץ ואם

בתוכה ויוכה מפני שסלתם יקללו בכל הדברים כי זרע רב תוציא השדה
ומעט תאסף / כי יחסלנו הארבה / וכן בגבולים ותולעים ולא זכר שם
שיאכלו הזיתים וכי כבר היו נגלים אשר שהיה בהם קללת יי׳ / ועם היות
שכתב הרמב״ן שאחרי היותנו בגלות לא נתקללו מעשי ידינו ואפינו ועשתנו׳
בזרענו וכרמינו וזיתינו ואשר בורע בשדה אבל אחזנו כאשר הפרדים וזה
אשר בנכרי השם יתברך עלינו / אינו כן חוץ מכבוד תורתו / שעם היות
שבגלות פעמים רבות מגלגלנו מכוח לכף רגלנו / במעל ידינו ובמשרה
הנה בעבודת האדמה אשר בה יבורך נכר בהיותנו בגלות / תמיד נתקללנו
אותנו עד אשר מפני זה נמנענו היהודים מכל עבודת האדמה בכל מקום
אשר דרכה כף רגלינו / וכל שכן בארץ הנבחרת שאינה כלא מתנה
השכינה / הנה דוה / הנה ערלה / הנה הרלה / והארץ לא נתנה יבולה
כימי קדם / עד שמפני זה / יעד הנביא יחזקאל בימות המשיח / ואתם עמי
ישראל ענפכם תתנו ופריכם תשאו לעמי ישראל / לכן אמר כאן שאחרי
החורבן גם שיהיו כשאר העמים בעבדם עץ ואבן / לא יהיו כמהם בעבודת הושע פ״ט
האדמה כי לא יתברכו בה כמוהם / וכמו שאמר הנביא אל תשמח ישראל אל
גיל בעמים כי זנית מעל אלהיך אהבת אתנן על כל גרנות דגן וגו׳ / וזכר
עוד שלא די בתבואות / אבל אף הבנים והבנות לא יולידום לשמחם כי
ילכו בשבי ולא יהיו להם לעזרה ולתועלת בהם / ולפי שהכותים בגלים
מלך אשור ומושיבם בשומרון ובנותיה / לא אמר כאן הגר אשר בקרבך
יעלה עליך מעלה מעלה / באופן שהוא ילוך ואתה לא תלונו / והוא
שהפך מה שזכר בברכות / ולהיות אלה הקללות גם אחרי החורבן /
כי לתת טעם לזה לא נשתתף הקדוש ברוך הוא עם בנו הגלות וחרבן
הארץ והמקדש / והנה לקללם ולרדוף אחריהם גם אחרי היותם בגלות
לכן אמר ובאו עליך כל הקללות האלה ורדפוך והשיגוך עד השמדך / כי לא
שמעת בקול יי׳ אלהיך / רוצה לומר אם היית שב אל השם יתברך בהיותך
בגלות היה שב השם יתברך וחוזר אשר עליך / ונתן לך רחמים / אבל אחרי
שגם בגלות לא שמעת בקול יי׳ בתשובה / לכן באו עליך כל הקללות
ורדפוך בגלות כי תמיד יהיו העונשים כך / לאות ולמופת / והמופת הוא
שורה על מעשה הרעה / כי אם תהיו אתם ירא׳ ושומע׳ בקול יי׳ תבורכו
בברכותיו / ואם לא תשמעו / תקוללו בכל אלות הברית / הנה העונשים
אם כן אות ומופת עליהם שלא שמעת בקול יי׳ / כי העונש מופת ראיה על
החטא בלי ספק / וגם יהיו מדה כנגד מדה / כי תחת אשר לא עבדת את
יי׳ אלהיך בארץ בה נותן שמה בשמחה ובטוב לבב מרוב כל / לזה אמר
מרוב כל כל הטובות שהיו לך אשר בהם שמת עבודת כוכבים ותמורת שלות שגך
תהיה תמור זה שתעבוד את אויבך אשר ישלחנו יי׳ בך בהיותך ברעב ובצמא
ובעירום וגומר / כי כל המכלל העבודה האלהית מוסר / מצוה לבטלת
מזונו / ואמר שיהיה השעבוד כ״כ לפעמים שהאויב יתן עול ברזל על צוארך
בדרך הזמני׳ הקדים המעבידים לעבדיהם בפרך / הנה התבאר מזה אשר
התוכחות האלה עד כאן יעדו על חורבן בית ראשון וגלות ישראל / ואחרי
החורבן עד זמן בית שני / ולכן אמר בתחלת החלק הזה כתוכחת שיכנו
התולדה מסכמת עם הדרוש שהיה ראשונה כי לא שמעת בקול יי׳ אלהיך
לשמור מצותיו וחקותיו :

ישא יי׳ עליך גוי מרחוק וגומר / עד אלה דברי הברית /
אחרי שזכר יעודי הקללות שיבאו עליהם בחורבן בית ראשון בסוף
גלות בבל / זכר עוד חורבן בית שני ותפיסת אנשי עיר
כנה לבבם ארץ ישראל ולהחריב את ירושלים ועליהם אמר ישא יי׳ עליך
גוי מרחוק מקצה הארץ / לפי שהוא רחוקה מאד מירושלים / וגם
כי נחשב אנשיה כאו עדים רבים מארצו׳ המערב אשר טבריה ודומני לפרים
וכל גוביה / וגדולות מורה גם כן כנוכדנצאר יאספו / ולכן אמר
אביאם מרחוק / וגם היות כינויהם מרחוק וכר שיבואו מסיבות רב
ובפתע פתאום / וזהו אמרו כאשר ידאה הנשר / ולפי שהיו לשונם
לשון כל יכין בארץ זו / כי תבונת מוכלו רחוקה מלשונכם הקדוש אמר גוי
אשר לא תשמע לשונו / וגוי עז פנים אשר לא ישא פנים
לזקן / ונער לא יחון / לפי שהיו אנשי עיר רומה מגבים כל משחות
הארץ והיה מדרכם לשאול שמה על העדים / כדי שלא יתרודדם ויוס
הגוי הוא שוכל הנה / כאשר נודע שיהוא אם היה אספסיאנוס
וטיטוס בן אשתו וחייליהם שבאו על ירושלים והחריבוה / כמו שכתב הרב
רבינו משה בר נחמן / אז היו עם זה גם כן שרים אחרים כמו אשר
ואתה רע לך שלא לבד עצם זאת עלו ובאו אנשי עיר רומא לבלבם כיתלם
ועזו כישראל סבת ערבה והרס ולכן כי פעמים רבים היה זה / והערים שלשה
פעמים ובר יוסף כ״ג שהיה זה :

ראשונה בימי הורקנוס ואריסטובלוס בני אלכסנדר מלך אשר
התחלוקת ביניהם על דבר המלכות / והיה אריסטובלוס
הבן הקטן והתגבר לאחר / אבי אשר הלך אל אריסטובלוס ... עם
שר צבא רומי שהביא לדמשק / ונתנה לו בעבור זה / מתנה מאות ככרי זהב
עם אבנים יקרות / כדי שיהיה בעזרתו להחזיקו במלכו׳ / והורקנוס אחיו
הגדול הלך גם כן אצל פומפיאו ויעצו ויסכימו עם פומפיאו שיבאו לארצם
וימליכוהו / והיה עבד לרומי ונתן לו שם מידי שנה בשנה מס אשר יצוהו
בעזרתו להמליכו / כי הוא היה כבר המבוא לאלכסנדר ... הגדול
שמשיות עם כל חיל רומי על ירושלים / ויצא עמו מבני

אריסטובלוס והכו ברומיים מכה רבה · ויהי פומפייס מתגורתם ויחשוב ללכת לו מעל העיר בדעתו שלא יוכל לכבשה · ולפי שאנשי הורקנוס שהיו בירושלים / היו לוחמים עם אנשי אריסטובלוס אחיו · נגש פומפייס אל שערי ירושלים ואנשי הורקנוס פתחו לו שער / ויכנסו שם הרומיים וילכדו את ירושלים ואת בית המלך וישבו כנגד יהודה תשגיה ואנשיה · רק היכל השם יתברך לא לכדו כי סגרו הכהנים את שערי בית ה' וילחמו בהם ימים רבים · ובחדש הרביעי הוא חדש תמוז כ"ג בו היה יום הצום ויקרבו הכהנים לזבוח / ולא פומפייס הקריב את החיל המגנה ויכנס את מגדל ההיכל ויפשהו לארץ / ויבאו הרומיים בהיכל ה' הלוך והכות ויפלו פגריהם על זבחיהם · ויהי כאשר ראו הכהנים שהיו בהיכל למות ויכבו שרי רומי בתוך המקדש ויבא פומפייס / וירא את קדש הקדשים וישאל עליו ולא שלח ידו בכליו / וכמו שעשה בכלי ההיכל והמקדש אלקים כלם · ויתן פומפייס את המלכות אל הורקנוס ויאסור אריסטובלוס אחיו וישלחהו לרומא / הנה זאת היתה הפעם הראשונה / שלכדו הרומיים את ירושלים ושפכו דמים כמים בתוכה:

והפעם השנית היתה בימי הורדוס המלך / שהיה נלחם באנטיגנוס בן אריסטובלוס · והיה מתחזק בירושלים ובני יהוד' עמו ויבא הורדוס אל סוסיוס שר צבא רומי ששלחו אנטוניוס לעזרתו / ועמו חיל גדול מן הרומיים / ויעלו כלם וילחמו בירושלים קרוב לשנה אחת: ויקראו בלילה עשרים יהודים מגבורי הורדוס · ויקימו סולמות על החומה · ויעלו עליהם הרומיים ויכו את כל אדם שהיו שנים / וירוצו וישברו את שער העיר וילכד ירושלים ויבאו הורדוס וסוסיוס וכל חיל הרומיים בתוך העיר / ויכו הרומיים ביהודים מכה רבה ולא חמלו על בחור ובתולה · ויצעק הורדוס ויאמר לסוסיוס אם כל העם תאכל חרב אני על מי אמלוך · ויעבר סוסיוס קול לאמר כל ההורג נפש מות יומת: וירוצו שרי סוסיוס אל ההיכל ויבקשו לפתחו ולראות את קדשי הקדשים ולא יכלו / כי המלך הורדוס שלף את חרבו ויעמוד הוא ובחוריו לפני שער ההיכל / ויבריחו הרומיים כי אמרו היהודים טוב לנו מות / ולא ירשו הכהנים בתרי ה':

והפעם השלישית היה בימי אגריפס / כאשר באו אספסיינוס וטיטוס בנו מרומי על ירושלים להכניעה תחת ידי הרומיים ושב אספסיינוס לרומא להתקיים שם / ונשאר טיטוס בנו עד שלכדה ירושלים / ושרפו היכליה וחרבו בית ה' / וכמו שנזכר כל זה בספר יוסיפון:

הנה על שלש הפעמים האלה שבאו על ירושלים לחרבה / אמר אדון הנביאים פה · ישא ה' עליך גוי מרחוק וגומר · ולכן נזכרו בפסוקים שלשה פעמים גוי · ישא ה' עליך גוי · גוי עז פנים גוי אשר לא תשמע לשונו · כנגד שלש' הפעמים האלה אשר זכרתי / ולפי שזה האחרון שלכדו החרבו טיטוס ואביו · אמר עליו גוי עז פנים אשר לא ישא פנים לזקן / ונער לא יחון · והנה זכר מהמלחמ' העצומה הזאת שעשה טיטוס על ירושלים שמנה רעות והפסדים עצומים / שהשיגו אל עם ה' אשר בירושלים ולזרעם אשר באו בגלות:

האחד כובד הרעב והחלשתו שהיה ביניהם / שהיה בית המקד' שגלות יהודה / ועל זה אמר ואכל פרי בהמתך ופרי אדמתך וגו' · ואמר אשר לא ישאיר לך דגן תירוש ויצהר / עד האבידו אותך / לפי שהרעב היה כבד עליהם בלי ספק ואילו לא נכנעו מפני הרעב / לא היו הרומיים שולטים מעולם בירושלים:

השני ארכות ימי המצור והתמדתו שהיה בית המקד' בלכידת ירושלים כי אילו לא צרו עליה רק שנה או שנתים / כפי גבורת בני יהודה לא היו יכולין לכבשה · אבל בהתארך זמן המצור ובהתחבר זה לרעב ולדבר שהיה ביניהם / לא יכלו בני יהודה להתקיים עוד · ועל זה אמר והצר לך בכל שעריך עד רדת חומותיך הגבוהות והבצורות אשר אתה בוטח בהן בכל ארצך / ואמר פעם שנית והצר לך בכל שעריך אחרי אשר כבר אמרו · להגיד שלא בלבד יצורו האויבים על הערים הגבוהות והבצורות · כי גם על כל שאר הערים / כדי שלא יהיה מקום לנוס ולא מחנות לפרים הבצורות · ואמר אשר נתן לך ה' אלהיך / להגיד כי המצור והמלחמה הזאת יהיה בהשגחה מאת השם יתברך / כי לולא שהוא גזר לא היה בא צר ואויב בשערי ירושלים: ואמר ואכלת פרי בטנך בשר בניך ובנותיך וגומר / רוצה לומר שיהיה המצור כל כך ארוך ומתמיד שיאכלו הבנים והבנות / וגם האיש הרך בך והענוג והאשה הרכה והענוגה יעשה הפועל האכזרי ההוא / שיהיותם בידיהם מונים את בניהם ואוכלים בשרם / וגם ירע עינם אחת מהם ליתר הבנים · ואמר גם כן בזה אשר נתן לך ה' אלהיך / לומר שגם זאת מאת ה' בגלות יבואו בכל חטאתם · והוא כמו שיעדו אדון הנביאים בכאן / אין ספק שכן קרה בתוך ירושלים / וכן היה בפועל בחרבן בית שני כמו שנזכר ביוסיפון · ולפי שהיה זה מורה על גודל הרעב וחוזק המצור והפלגתו עד בלתי השאיר לו שריד / ובאשר אמר כי תאכלם בחוסר כל במצור ובמצוק אשר יציק לך אויבך בשעריך / ולפי שהיה זה עניין מופלג אשר כל אוזניו תצילנה

אויביך · לכן אמר בזה אם לא תשמור לעשות את כל דברי התורה הזאת / ליראה את ה' וגומר · כאלו אמר דע לך שכל זה יקרה לך מפלה / אם לא תכנע ליראה את השם · והנה לך נזכרו כאן לפי שמה שעבר למעלה הוא לענין חרבן בית ראשון / בתחלת הדברים וסופן · ועל היות זה מכה שקרה לכם בחרבן בית שני והגלות הנמשך אחריו / והוצרך לזכרו בשני ענינים / לומר אליהם שאף על פי שיארכו הגלות וימי הפקודה בזאת וישכחו דורותיה / לא מפני זה תשתנה התורה / כי הכונה בה כשה עתה כמו שה' הנכבד והנורא הוא יהיה לעולם חי וקיים לנצח:

וההפסד השלישי הוא מהחלאים אשר יקראו במצור מהצרות והדבר · ועל זה אמר והפלא ה' את מכותך ואת מכות זרעך וגו' · והנה זכר מכותיך ומכות זרעך להודיע שהקללה / הזאת תהיה במצור ירושלים בבית שני · כי אז רבו בתוכם מיני חליים רעים ונאמנים · והדבר המופלג / כמו שבא בספר הנזכר וגם הקללה הזאת תמשך בגלותנו / זה בכל דור ודור כי ימצאו תמיד היהודים חולים מן הקדחות הגדולות ומהדבר ומהטחורים יותר מכשאר האומות · וגם כל מדוה מצרים ידבקו בם · ואפשר שכלל בזה גם כן מוקשי לב פרעה ועבדיו שהוא היה מיוחד מצרים שבחוזקה נמצא בחרבן בית שני תפריצי עמנו לבלתי תת עול הרומיים על צוארם / אף על פי שטיטוס שאל בשלומם / וקיים מכוויים שישארו בארצם ובמלכ' ובעבודתם בבית האלהים / ויאמר ויקשו את ערפם עד שגרמו חרבן הבית ושריפתו · והפצר המצרי' ופריצות' הביא עליהם ועלינו היום כל חולי וכל מכה אשר לא כתוב בתוכחות / אל הגזרות וההרגן כמו עד השמדך:

וההפסד הד' שאינך אחר / היה איבוד העם והמעטתו / כי הנה מתו מיושבי ירושלים כחול אשר על שפת הים · מהם ברעב ומהם בדבר שהיה בעיר / ומהם רבים אלף על ידי הפריצים · ומהם המעט על ידי האויבים · ועל זה אמר ונשארת' מתי מעט תחת אשר הייתם ככוכבי השמים לרוב / ר"ל שישארו מעטים בכמות ואיכות כמשכים כאותים / כי זה אשר כוון באומרו במתי מעט / שלאון מתים יורו תחת אשר היו כוון הגלותם ככוכבי השמים לרוב / ר"ל בתעלה ובכחיות באיכותם ובכמותם / והם אמרו לרוב · ואם תאמר איך יבא הדבר מן הקצה אל הקצה / אמר שהיה זה תחת אשר לא שמעת בקול ה' · ולכן כאשר שש ושמח ה' עליכם להטיב אתכם באיכות ומעלה / ולהרבות אתכם בכמות רב כי הנה כל זה הטוב וההפלאה בהם מפועל ההשגחה / כן ישיש וישמח אתכם להאביד אתכם ולהשמיד אתכם כי היה הדבר בהשגחה והיותם בהשגחה ג"כ · וכבר כתב יוסיפון שאל טיטוס את היהודים כשלכדו את ירושלים / להגיד לו מספר המתים בחומה · והמונים אשר יצאו מכל שערי ירושלים להקבר בידי הרעב הנודעים להם · ויהי מספרם מ"ת אלף תתק"ה מלבד המתים ברחובות ואין להם קובר / והמתים בהיכל ה' ובחוצו' אשר נכרתו מפני רעת הפריצי' שלא נתנו אותם להקבר והיו לדומן על פני האדמה ויפלא טיטוס מאד על העם הרב אשר בירושלים:

וההפסד החמישי שקבלו היה שעזבו את הארץ הטובה אשר נתן ה' לכם ארץ זבת חלב ודבש / שהאבדה הזאת היתה אבדה מופלגת ובלתי מבוערת / ועליו אמר ונסחתם מעל האדמה אשר אתה בא שמה דברים ד' כ"ג
לרשתה · ולפי שיש אהבה גדולה לאנשים במתגוררם זה עם זה
לבכות ולדבר על גורם · אמר שלא יהיה להם / וכן כי יפיץ ה' אותם בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ · כי אנשי בית שני נתפזרו בכל ארצות מזרח ומערב / בעבור שהיו הרומיים מושלים בכל הארצות והיו מוליכים מהם כל אחד אל הארץ אשר ישב בה · ואפשר שזהו כוון ירמיהו בקינות באמרו גלתה יהודה מעוני ומרוב עבודה / היא ישבה בגוים לא איכה א' ג'
מצאה מנוח · ר"ל שהשבטים כאשר הגלו הגליסם למרחקי ארץ והיו באותם הארצות בשני עמים / ואף שיעבדו הגוים אשר בביתותיהם בגופים ובמלכיות / הנה בהיותם בשני עמים מצאו מנוח לכף רגלם · אבל בני יהודה שהוגלו בחרבן בית שני ישבו בגוים · ר"ל בקרבם בתוכם ובעריהם / ולכן לא מצאו מנוח · וזה כלו נכלל באמרו והפיצך ה' בכל העמים:

וההפסד הששי הוא אמרו / ועבדתם שם אלהים אחרים אשר לא ידעת אתה ואבותיך עץ ואבן וגומר · ואין הכונה בזה כמו שאמרו שיעבדו לעובדיהם כמו שפירשו אנקלוס ורבי שלמה בר יצחק ז"ל / אלא שכיונו שאחרי בואם בגלות יצאו רבים מכלל הדת מתוך הצרות והגזרות שלא יכלו לסבלם / והנה אמר כאן אשר לא ידעת אתה ואבותיך / ולא אמר כן למעלה / לפי שבא הדבר בחרבן בית ראשון שהלכו לבבל ועבדו אלהי הבבליים / שכבר ידעו את שמעם ועבדו אותם האבות / אמנם פה ידבר בגלות האחרון / לכן אמר עליהם אשר לא ידעת אתה ואבותיך · ואמר ובגוים ההם לא תרגיע ולא יהי' מנוח לכף רגלך · לבאר ולהודיע מה שביאר הנביא יחזקאל · והעולה על רוחכם היו לא תהי' אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן / חי אני נאם ה' אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם / וכל זאת פרשת:

וההפסד השביעי הוא שעם היותם בזמן בית שני גבורי עם ואמיצי לב גבורים אשר מעולם אנשי השם /

שכם

הנה אחר היותם בגלות יהיה להם לב רגז וכליון עינים ודאבון נפש , רוצה לומר לב רגז בפחד ובמורא תמיד . וכליון עינים לבלתי מן הגלות מתי יבא קץ הפלאות ואחרית הזעם . ודאבון נפש על חרבן בית ה' וגלות עמו . והיו חייך תלואים לך מנגד , רוצה לומר בגזרות שהאויבים אשר הם בתוכם עד שיפחדו לילה ויומם ולא יאמינו בחייהם , כי תמיד כל היום יחשבו שיעלה מות ומכלת בתלונותם ובגזרותיהם באופן שבבקר תאמר מי יתן ערב , ובערב תאמר מי יתן בקר . ונתן הסבה בזה באמרו אם לאחרים אויבים ומסבבם בערב מי יתן בקר . אמר שזה יהיה מפחד לבבך אשר תפחד , רוצה לומר שיכבשו בשנת הזמן סו הבקר כדי לבלק מגליהם פחד המזלות המתילדות בדמיונם ומבהילות אותם במחשבם . ובבקר יאמר מי יתן ערב ממראה עיניהם אשר יראו : רצונו לומר שבעת ראיית המראות יאמרו מי יתן ערב להסתר בו מהמראי' והמראי' אותם . וכל זה אמר מן הפחד ומורך בלבבם ורצונו לא באמר על יחידים . כי גם באמר על היחידים מכלל הדת ועובדים אלהים אחרים אמר , כי עם היותם בעושר וכבוד ומעלה בגויי הארץ נגדלים ושרים בערים זה שנים רבות , הנה לא תסור היראה והפחד מהם . ותמיד יהיו חייהם תלואים להם מנגד , לפי שבעמים יהיו אויביהם תמיד ותמיד כל היום סבה מוכחת על מוראם :

והשיבך הה' הוא הקללה והחרפה , רוצה לומר שישובו מצרים באניות ומצרים אויביהם ישמחו ויאכלו במפלת': באמרם מה לכם לשוב מצרים , הלא להתגולל עלינו ולהתנפל עלינו כראשונה . ואמר בדרך אשר אמרתי לכם לא תוסיפו עוד לראותה . כי לא תתן טעם שעם למה אמר באניות . כלומר הנה אמרתי שתשוב למצרים באניות בעבור הדרך אשר אמרתי לך לא תוסיף עוד לראותה ר"ל אותו הדרך שבדי לבוא מאחורי שלא תרצו עוד אותו הדרך צריך שתהיה התשובה שמה באניות , באופן שלא יהיה ביבשה בדרך אשר אמרתי . וכבר תקלין הקליכה למצרים עד שמפני זה עם היות ארץ מצרים מלאה כל טוב ומחוזותיהם בתכלית , יהיה עניכם שאתם בעצמכם תתמכרו שמה לעבדי' ולשפחו' כדי שאדוניכם יתנו לכם אוכל להשיב נפש ואין קונה , כי לא ימצא שום מצרי שיקנה אחד מכם , כי יראו שהמשתעבד בכם מן מלה תהיה עליהם כראשונה . ולא יקנו מכם גם כן , בעבור שלא יצטרכו לתת לכם לאכול . וכל זה כדי שתמותו כלכם ברעב ובצמא . והקללה הזאת עם היותה מופלגת בעשה הנה היא מאת ה' היתה נסבה , לפי שלא יאכרו בני ישראל מתמכרים עבד בין אויביהם , כדי שיצאו מכם בתורה , כמו ממכסים ומשתעבדים ויתר האומות , ויקנו להם העבדות העולמי . אלא שם אתו ביד אדוני הארץ מלכי האדמה ויהיו עבדים למלכים . ולא עבדים ליתר העם . וכן היו בזמן היהודים בכל ימי הגלות נלחמו סגלת המלכים והשרים אדוני הארץ ולא לעבדים ולשפחות לשאר בני אדם הנה התבאר טוב הנה' הספקות ורעות גדולות שקבלו בני יהודה ובני ישר' בחרבן ירושלם בזמן בית המקדש , ושהוסרו מהם בדורותינו בגלות , ועם מה שפי' בפרשה הזאת : יותרו הספקות שהעירותי בסבה עשר שמונה עשר תשעה עשר עשרים אחד ועשרים , כמו שתראה אם תעיין בענייניהם :

אלה דברי הברית וגו' עד ויקרא משה . כבר ביארתי שהברית הראשון הנזכר בפרשת בחקותי , והברית הזה שניהם ענין אחד לפי ששניהם יעדו על גלות ישראל וחרבן מקדשם ואותות מקדשיהם אשר הגלות ההוא , התחיל מחרבן בית ראשון והוא המתמיד עד היום הזה : ואין הפרש בין שני הבריתות אם לא שבברית הראשון זכר בביאור וגלוי רב התחלתו מחרבן בית ראשון וסלוק השכינה וכבודו , כאשר העכו"ם ובטול המצות . וביאור הדברים מחרבן בית שני והגלות שנמשך אחריו , נזכר שמה בקיצור ורמז . ואמנם הברית השני שזה היו בו הדברים בחלוף זה , כי בא בו ענייני חרבן בית שני והגלות הנמשך אחריו בביאור ובאמת וענייני חרבן בית ראשון בקצור וברמז . והיה זה לפי שבזה אדוננו משה נעיניני הברית כמו שהוא בענין האמות . רוצה לומר כי כמו שבבהר סיני נתנה תורה הזאת הכין מחשבות זה שלא היו מגולות עד הנה לא שיהיו נודעות , כי אם כי נוכח שיהיה בביאור ובגלוי פה . ולוקח שהתנאה שמה לא הובן מגדרים פה . ככה בענין הברית , ביארתי שזה בברית הראשון בלתי מבואר כי אם ברמז , והדברי' המבוארי' שבו בהם זכר אותם ברמזים . וזה פי' הסבה למה לא נזכר בברית הזה מעשה עכו"ם שהי' בבית ראשון כמו שזכר לפי שכבר נתבאר בברית הראשון . ולכן נמשך באמרו בכאן מפני רוע מעלליך אשר עזבתני . שמה עליו . ואמרו גם כן בהיות לפרשת הקללות , ולא תסור מכל הדברים אשר אנכי מצוה אתכם היום ימין ושמאל ללכת אחרי אלהים אחרים . וכמו שפירשתי . גם כי נוכל לומר באמת ובתמים כי מרע"ה עם היות שבקללות כולם , לא זכר חטא עכו"ם מיד . וכבר אמרו בברית אשר בפ' נצבים שאז דבק לזה ומתאחד שמו כמו שכתוב שם . כי אתם ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים ואת אשר עברנו בקרב הגוים אשר עברתם . ותראו את שקוציהם ואת גלוליהם עץ ואבן כסף וזהב אשר עמהם , פן יש בכם איש ואשה . ועל זה יעד בקללות ובחרבן הארץ ומהפכתה כמהפכת סדום ועמורה , וכל אות' הפל' . גם אחר אותה פרשת ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו' . וגם באמרו , ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרים ועבדתם הגדתי לכם היום כי אבד תאבדון וגו' . וכל זה תשובה להרמב"ן שכתב שבקללות האלה לא נזכר חטא עכו"ם , כי כמפי האמת וחכמתו וכאמרו רב , שכל זה שאמר' החטא ההוא לא עזבו בתוך דברי הקללו' וזכרו בדברי הברית , שבאמרו לקללות והם מעצמותם . וכל זה מורה שזהו שהברית הזה אחד ומתדמה עם הברית הראשון , גם בענייני עכו"ם וכן בשאר הדברי' שכתב אחר שזה ובאו כאן בקצור ורמז : ואמנם מה שצוה הקב"ה למשה לכרות את הברית הזה עתה בערבות מואב מפני שלא יוכל אדם לומר שהברית הראשון אשר כרת אותם בחורב קיימו וקבלו היהודי' עליהם ועל זרעם באונס והכרח בהיותם במדבר הגדול והנורא ההוא , מקום נחש שרף ועקרב וצמאון אשר אין מים . וכמו שאז"ל בשבת פרק רבי עקיבא על ויתיצבו בתחתית דף פ"ח
ההר , שכפה עליה' הקב"ה את ההר כגיגית , ואמר אם תקבלו התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם . הנה בעבור זה צוה למשה שבהיותם מוכן לעבור בארץ מואב שכבר היתה ארץ נושבת , יכרות עמהם ברית מדעת לקיים הדב' ותעשו עתה שהם בבחירתם מבלי הכרח יעותו , שיהיה הברית הזה דבק ומחובר עם הברית הראשון . ועל זה באמר בכאן שזה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישר' בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב , כי באמרו בארץ מואב הנה על מבחר שהיה להיות הברית הראשון במדבר והברית הזאת היה בארץ מואב אחרי שישבו ממדבר ושכבר היו בארץ נושבת בבחירתם ורצונם בשלמות , וזה שלא היו בברית הראשון . ולפי שבאמרו אותם הדברים שלא זכרם שם : לו זוכרים ברית כמו שזכרתי בשמות הארץ והרגלים וסלוק השכינה . לכן אמר כאן מלבד הברית הראשון ונאמר . רוצה לומר מלבד מ"ש בברית הראשון שכרת אתם בחורב כי זו וזו קיימי' ושניהם יקבלו בברית וזו ושניהם כאחד נמשכי' ומחוברי' זה לזה , ילמוד האחד מחבירו : ואז"ל ע"ד מלבד עולת התמיד ומלבד מנחת הבכורים וזולתם . ואמנם למה לא נזכרה כאן הגאולה ותקות הגאולה אחרי זכרון התוכחות האלה כאשר היה בברית הראשון . התשובה בזה כי כבר נזכרה שמה הגאולה , אמנם בכאן עם היות שנזכרת התוכחו' האלה הנה לא קיים עדיין דברי הברית : כי מיד אחרי זה יזכור בקרא משה לכל ישראל והעבירם בברית בהיותם נצבים לפני ה' , כמ"ש לעברך וגו' . והוסיף עוד שמה גאולת הברית מלבד מה שזכר כאן . ואח"כ בסוף הברית נזכר פרשת והיה כי יבאו עליך וגו' . והשבות אל לבבך וגו' . אם יהיה נדחך וגו' . אשר הפרשה ההיא כלה תיעד בגאולתנו וסדרות בפסוק שהיא הגאולה האחרית , ובאשר יתבאר אם נשרת ה' . הנה אם כן הותרו באשר אמרתי הספקות כ"ב וכ"ג וכ"ד :

והנכון אצלי שאמרו אלה דברי הברית וגו' . לא אמרו מלבד על הברכו' והקללו' שנזכרו בפרשה . ואין פתיחת הדברים אשר קודם . אבל הוא הקדמת הפ' הנמשכת ותחלת הברית הנזכר בפ' נצבים , ועליו אמר אלה דברי הברית . ר"ל אלה הדברי' אשר יזכור אחריו הם דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב וגו' , ויתחיל באמרם דברי הברית באמרו ויקרא משה אל כל ישראל וגו' . אתם נצבי' כי אם באמר לעברך בברית וגו' . כי הדברי' ההם שיזכור שמה הם דברי הברית שזכר כאן . וכבר יורה על אמתת הפי' הזה מאמרם ז"ל במגילה פרק בני העיר קללות שבת"כ כל רבי' באמרו ומש"ר אמרם מפי הגבורה , וקללות שבמשנה תורה מלבן מיוד באמר , ומשה מפי עצמו אמרן . והוקשה לתלמידים התוספות' איך אמרו חז"ל שהקללו' האלה משה אמרן מעצמו כיון שבכתוב הוא מעיד ואומר אלה דברי הברית אשר צוה ה' את משה לכרות את בני ישראל בארץ מואב מלבד הברית אשר כרת אתם בחורב . ולפי מה שפירשתי אין קושי כלל מהפסוק הזה . כי הנה לא אמר אלה דברי הברית על הקללות אשר זכר , כי אם על דברי הברית שיזכור בפרשת נצבים . וכן אתה מוצא שבברית הראשון שכרת ה' על ישראל לא היו שמה לא ברכות ולא קללות כי אם זרק הדם על העם , ואמר הנה דם הברית אשר כרת ה' עמכם שזה , וזה אחרי כתיבת התורה , ואחר כן עשו הפסל והמכפר להם ונתנו המצות : ואחר כל זה באה פרשת בחקותי בברכות ובקללות ולא נזכר שם ברית , כי הנה לא אמר כי אם אלה החקים והמשפטים וגו' . וכל זה יורה שהקללות לא נקראו ברית . וכבר פירשתי הדבר הזה כפי אמיתתו בהקדמתי לספר הזה .

ויקרא משה אל כל ישראל ויאמר עד סוף הסדר . עתה התחיל אדון הנביאים לסדר את כל דברי הברית וקרא לכל ישראל ודבר להם הפרשה הזאת , והעביר אתם בברית , כי שתיהן קשורות יחד עם פרשת וילך משה . ופירוש הפרשה הזאת אבאר על אחד ושני פנים :

הראשון הוא שהיתה כונתו בדברים האלה לתת להם טעם לברית אשר עתה יכרות עמהם , והוא כי עם היות שכבר עברו בברית אחר , יען וביען לא נתנו לבם אליו , ולא חשבו מחבו כראוי ויחרו אל בלבם . היה מתורת הדין , שעתה כבואם אל ארץ נושבת יכנסו בברית חדשה , ולא יהיו כאבותם דור סורר ומורה : כי מעשה אבותם בשלו והשקיעו הברית אשר כרת

בו · ולכן יפטרם אל ברית אחר להדבק באלהים עתה שהיו יותר נרכים
אל עזרתו והנהגתו לכבוש הארץ · והביא מרים ושכם שאמר ראו בעיניה'
כבים ונפלאות הרבה ולא שתו לב אליהם / ואף על פי שהיתה להם תבונה
טובה מוגיית לא הועילו בה · ובהיותם מבלי מעיקים ושכות מוכצות מכל
הדברים ההכרחיים / ועם כל זה לא נשתלמו כמבונתם וזה היה שורת עון
פשעם · ולפי שהתורה יעשה מופתיו מאהוב / כלומר מהנפלאות שהבית ·
לכן התחיל לזכור להם מהפלאות שראו בעיניהם · וזהו שאמר אתם ראיתם
את כל אשר עשה י״י אלהיכם לעיניכם בארץ מצרים כ״ל שהם ראינו הנסי'
והנפלאות שנעשו כמגברים לקטנים עם הגדולים · מכמו פרעה היושב על
כסאו עד בכור וגו' · וזהו לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו · שזכר המדרגה
העליונה מהמלך · והאמצעית מעבדיו · והשפלה מארצו · וביאר מה הם
הדברים אשר עשה באמרו המסות הגדולות אשר ראו עיניך שהם עשר המכו'
ואמר בהם אשר ראו עיניך · להיותם דברי' שבאמתו בחוש ויודעי' מההקש
השכלי · ואמר עוד האותות והמופתי' הגדולי' ההם · לרמוז אל קריעת ים
סוף · ומלחמת עמלק · ומתן תורה · וזכר הנסים הנמודים / שנאמר אמר
האותות והמופתי' הגדולי' ההם · הנה בזה הוכיח שנשלמו בני ישראל
במוחשות הנפלאות ההם / כדי שיהם יסתכלו במאמינותיה' / ולפי שלא יאמרו
שלא הועילה להם ההשגה המוחשית המופלאת ההיא / לפי שהם מעצמם היו
חסרי הדעת ובלתי שלמי הבינה במושכלות / ושעל כן לא הועיל להם
הלמוד המוחשי ההוא / לכן אמר ולא נתן י״י לכם לב לדעת / ועינים לראות
ואזנים לשמוע / עד היום הזה · והוא כאמר בתמיה · וכי לא נתן י״י לכם
לב לדעת ועינים לראות ואזנים לשמוע · שהם שני החושים היותר דקים
ויותר מתייחסים לקנין השלמות מולתם · אין ספק שלב נתן לכם הש״י
מוכן לדעת · ועינים ואזנים בריאים וטובים להשגת מוחשיהם · והיה לכם
אם כן מתנאת בינה המבעית לב יודע ומוכן לחשוב / ועינים לראות אות'
הנסים / ואזני' לשמוע אותם הדברי' המופתיים · ושאפשר לפרשו גם כן ואמר
והיה היום הזה הוא היום שראיתי מופתי מצרי' שוכל : ויאמר כי עד שיתו
אתן לא היו שלמים בדעת / ולזו כראו מופתי' מצרים והים וכיוצא · וגזר
הדברים הנכללי' בזה שאמר והאותות והמופתי' הגדולי' ההם לא היה להם לב
לדעת / ועינים לראות / ואזנים לשמוע ובן קראו · אז ל' לדור המדבר דור
דעה · וכל זה להגיד רוב השגתם לשלמות הדעת והאמונה / ולפי שלא
יאמרו שנעלמו' הזמן ודחקי' הטבע ושנוי' דרכי' · הבית מנעו מהם ההשגה
וההשתלמות / עם היותם מוכני' בטבע' והיות הפלאות מוסבות להם בחוש
לכן אמר ואולך אתכם במדבר ארבעים שנה · כלומ' אינו כן שאני הולכתי
אתכ' במדבר ארבעים שנה מקום פנוי ורחוק מטרדות העולם / ולא הייתם
טרודים בדבר מההכרחיים לחי / כי לא בלו שלמותיכם מעליכם ונעלך
וגו' · לחם לא אכלתם להתעסק בזריעה וקצירה וטחינה ולישה ואפיה
ושאר המלאכות המתייחסות להעשות הלחם / לפי שהייתם אוכלים המן ·
ויין ושכר לא שתיתם / שהוא המשכך לעבודה רבה כל השנה בכרמים / כי
הוא ית' נתן לכם מים מצור החלמיש · והוא עשה כל זה למען תדעו כי אני
י״י אלהיכם · רוצה לומר כל זה עשיתי להשלימכם בידיעה ואמונה אמתית
מאלהותי שהוא היה תכלית הנסים והנפלאות כלם · ולזה אמר בלשון
שולל / לחם לא אכלתם / ויין ושכר לא שתיתם / לפי שהיתה הכונה להגיד
שלא היו טרודים בדבר יעיק וימנע שלמותם / לא להודיע שנתן להם את
המן / כי זה כבר אמרו פעמי' רבות · והנה אמר מזה למען
תדעו כי אני י״י · בלשון הנס יתכן לרמוז / שהוא יתברך אחר כן
בעצמו · ואמר שעם היות שלחם לא יאכלו / ויין לא ישתו לא היו חסרי
זה מלומי הכח וכחי הלב · כאנשים העומדי' בהנהגה · דקה כי הנה כלו
של המזון הזה ולחמו עם סיחון ועוג · מלכי' אדירי' והכו אותם ויקחו
את ארצם אשר נתנה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה / שזה מורה על
גבורת' / לפי שזה היה נכח הש״י יתברך וכחו / וכיון שכבר
השתלמו בשלמיות / / ברכו' אתם שלא תעברו על המצות כאבותיכ' ·
כי אם שתהיו זריזים בהם כדי שיהיה השם יתברך בעזרתכם ויבחנו את
אלהותיכ' / ושכבר זה תתאחרו לבא לברית חדשה לקיום התורה ·
כי בזה מהתועלת העצום לכבוש הארץ אשר אתם באים · וזהו אמרו
ושמרתם את כל דברי הברית הזאת ועשית' אותם / למען תשכילו ותצליחו
בכל אשר תעשון · ולכן אחרי אלה ההקדמות התחיל בענין הברית / באמרו
אתם נצבים וגומר · הנה התבארו הספקות הראשונים אשר העירותי
בפרשה · והם כ״ה כ״ו כ״ז וכ״ח · ושאר הספ' השני' מהספירות
בפרשה הזאת / יבא ביאורו בתחלת פרשת אתם נצבי' ·
נשלם סדר והיה כי תבא :

פרשת אתם נצבים

ואמנם הספקות הנופלים בדברי הסדר הזה · כפי אשר תגמ'
הפרשה המשוה שהכונתם הלא הם · שמנה עשר ·

הספק הא' והוא הגדול שבכלן שנתעצמו להשלים בו מפרשי התורה
והמשלמות אנש' ען / על ענין הברית הזה ומאמר
הבתות שאמר ולא אתכם לבדכם אנכי כורת את הברית הזאת ונומר
כי את אשר ישנו פה ונו' · ואיך כי מי נתן כח לדור ההוא שעמדו
רגליהם על הר סיני לחייב את אשר יקומו מאחריהם במה שאמרו נעשה
ונשמע ולהכנס בברית ה' אלהיהם / או השבע שבוע' לזכור אחר על
נפשם / אשר לא יכול לעולם · עד שיחייבו אותם בכל דברי התורה
והברית אשר כרתו ולהעניש לזרעם אחריהם / כמו שירצה מזה הכתו' ובכל
מקום שנאמר בפיהם ז״ל והלא מושבע ועומד מהר סיני הוא / שזה לא שבועות דף כ״ג :
יתכן מן הדין · שהרי לא יוכל מה הענין טבע אבות ובנים / לפי שהבנים
אשר יש לו לאב שותפות בהויתו · לא היה כראוי שם כי אם בכח רחוק
אחד אחד ממציאותו / והוא מבואר כי לא בכח יונבר איש להשביע בניו
לדורי דורו' · וכל שכן אחד הבנים הדברים שאין לו לאב בה שותפות
ושום הקדמה ארבה גדולה על פיו וכאמר הנביא / יחזקאל פרק י״ח מה לכם יחזקאל י״ח
אתם מושלים את המשל הזה בית ישראל לאמר / אבות יאכלו
בוסר ובני בנים תקהינה / חי אני נאם י״י אלהי' אם יהיה לכם עוד המשל
הזה בישראל הן כל הנפשות לי הנה כנפש האב / וכנפש הבן וגומר ·
וזה שהם אבלו את' בשוה מבלי שתוף / ולכן הנפש החוטאת היא תמות
בעונה / לא בעון אבותיה · וכמו שתורה על זה הפרשה כלה · וגם
ירמיה הנביא ע״ה אמר כן · ואיך אם כן שלא יאמר אוש שום לנפש
הבן ממיתה הזה וכל שכן ממדותיו / ואין צריך לומר לדורות עולם ·
וכבר אמרו בפ״ק דכתובות קטן שהגדיל ומטבילין אותו על דעת בית דין
אם כשהגדיל יכול למחות · והלא דברי' קל וחומר ומה אם כליות אם הבנים
יכול למחות לפי שהיה קטן בשנים / כל שכן אם לא היה גם כלל שאינו
מחוייב במה שעשו הראשונים יודעתם · ואין ראוי לנו שנתפיס בזה שאמרו
הקדמונים ז״ל ובמדרש תנחומא בפרשה · שכל הנשמות שהיו עתידין גם רמ״ב
להיות עד סוף כל הדורות כלם היו באותו מעמד / וכלם קיימו וקבלו דברים כ״ט
הברית הזאת באלה ובשבועה כי יקשה זה על השכל להאמין שיהיו י״ד
הנשמות שהם מבלי גופות ואומות מחוייבות / כי אם לחבור הנפש
עם הגוף הנקרא אדם / וכמו שאמר אשר ישנו אותם האלו ודי נכה
ונשמתי' עמהם · כי כשנפרד זה מזה אינם אדם גם כי המיתות חובת הגוף הם
ואין חבר לאדם שלא כבריו · גם לא יספיק בתשובת זה דעת האומר שהיו
כאוכלוסי הזמן ההם היות שהנבראים מכל הבריות כלם / וכל הפרצופי'
לכל מוני האדם שהיו אפשרי המציאות העתידה אי אפשר להיות גוף אדם
בצורות הבלים אלא אין גם בדמותו ובלתי נגוף וכמה · ואלו אין נשום
אדם יכולת במה שנכנסו כלם כאחד בימי · כי היו הדברי' האלה כדרים
על לשון לאחרים / ויקרים על השכל לקבלם והם תלוים כפי ענינם
בעצמם · ויותר יוה יקשה למה שכתבנו בעיניכו · שעל שבועה זו יש קיום
והעמדה אל הברית והשבועה אשר לו יתברך עליהם שלא יופרדו לעולם
בוללתם / והנה כבר תלוי והודה להם האלה בצינה ומקיים פנים אל
התורה · לפי שישראל עבר על השבועה · הזאת כמה פעמים רבות · ויתחייב
מזה שכבר הופר הברית והשבועה · האלהית ויהיו נעלים · כל הכתובים
המורים על נצחיות ישראל · כמו שאמר אם ימושו החקים · האלה מלפני
נאם י״י גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים · אם ימדו שמים
מלמעלה ויחקרו מוסדי ארץ למטה · גם אני אמאס בכל זרע ישראל וגו' ·
גם אמרו ואף גם זאת בהיות' בארץ אויביה' לא מאסתים ונומר ולומיהם ·
ואם עברה השבועה והברית אשר עליה הייתה לו יתברך לעם / הנה אם
כן אבדה תקותנו ונגזרנו לנו · ואיך יהיה א״כ מאמר' לנבוא' יחזקאל
והעולה על רוחכם ונומר · אבל זה מאמר שורה אין לה כוונת להשביע
הבני' ולחייבם בשבועת' / ולא יהיה בה במשמעתם להוציא מאבלי
אמונותם ונצחיותם קיומם הדבק הנגזר עלנו ורבה השם יתעלם שיתלה
בה · וזה ענין הספק הזה ומאמרו · ובזאת כי הוא ספק עצום ונורא
ויחד שבכל תלוי בהתרתו :

הספק הב' באמרו למען הקים אותך היום לו לעם / כי מאמר היום
מורה אם שעד הנה לא היה לו לעם · והיום הבא יקיימו
לו לעם / וזה אי אפשר שיובן בחיקו' הזה · לפי שרעת קבלם את התורה
לקים הש״י לו לעם שהיה קודם לזה ארבעי' שנה · או שיורה על סוף
הזמן כאילו אמר היום הזה תהיה לעם לי״י אלהיך ולא עוד · וזה כזאת
בלתי אפשרי עם כוונת הברית בנצחיותו והתמדתו :

הספק הג' באמרו וכאשר נשבע לאבותיך / כי אין נשבע הש״י
במה שלא היה תלוי בו / כי אם בבחירת ישראל ובחירתו /
ואם ישראל לא יקפצו להכנס בברית הזאת / איך תתקיים שבועתו להיות
לו לעם והוא יהיה להם לאלהים :

הספק הד' באמרו וכאשר נשבע לאבותיך / כי אם היה שנשבע הש״י
אל האבות להקים אות' לו לעם · אם כן יהיה מחויב
לאחול פשעיה' וגם כי יוכיחו לחטוא לא תחול הקללה עליה' ובמודעה
זו / יתן להם לב שלא יפחדו מאלות הברית :

הספק הה' בברית עצמו · ר״ל מה היה ענין הברי' הזה ואיכותו / כי
אם היו נכנסו' והקללו' שנזכרו למעלה · הנה אחרי שכבר
כאמרו שזה כברת הברית עליהו / ואיך יאמר עתה לעברך בברית י״י אלהיך
ובאלתו ואם היתה שבועה וקללה אחרת עליה' · הנה מה יתן ומה יוסיף
קללה עם קללה · ולמה תקרא הקללה הזאת ברית / ולא האמור למעלה :

הספק הא' באמרו כי את אשר ישנו פה בלשון יחיד · כי הנה התחיל לדבר בלשון רבי' · כמו שאמ' ולא אתכם לבדכם אנכי כורת וגו' · ואחר כך דבר בלשון יחיד את אשר ישנו פה · והוא זר בלשון ׃

הספק הב' כי מאמר אחר ירצה כי הברית הזאת לא נעשה כי אם כנגד המתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי · והוא מבלבל הענין אשר הם עומדים שמה · באמרו והיה בשמעו את דברי האלה הזאת · והתברך בלבבו וגו' · ואם היה כן יתחייב · שלא היה הצורך שיתברך היו הברית והאלה לבירך · ומבלי אחר ירצה שהברית מכוון כנגד הדורות הבאי' אחריה' כמו שכתב ולא אתכם לבדכם וגו' · כי אם את אשר ישנו פה · ואת אשר איננו פה · ואין ענין לזה עם המתברך עתה בשמעו את דברי האלה הזאת · בלבבו שלום יהיה לי ׃

הספק הח' באמרו לא יאבה ה' סלוח לו · כי דבר מבואר הוא אם המתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי · כי בשרירות לבו פונה לעבוד עכו"ם · שהאל יתברך לא יסלח לו ושיבאו עליו כל הקללות אשר נכרתו בחקותי · ובמשנה תורה · ומבלי שיצטרך לזה ברית חדש · וכ"ש אחרי הכנסו בברית כי מי הוא אשר יחטא שיסלח לו ולא יענישהו עליו · ואם ר"ל שלא יקובל בתשובה זה · מי יאמר כי לא יחפוץ במות המת · כי אם בשובו מדרכו וחיה ׃

הספק הט' באמרו ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וגו' · שהוא נראה שיאמרו אמירה אחת הבנים אשר יקומו אחריהם · ואמירה אחת הנכרי אשר יבא מארץ רחוק ואח' נכתב שיאמר הנכרי ואמרו כל הגוים על מה עשה ה' וגו' · שכלל את פי' מאמר הדור האחרון והוא זר בכתוב ׃

הספק הי' באמרו הנסתרות לה' אלהינו וגומר · ספוק מאמר באמ' מלת יקומו · בין שנפרש אותו כדברי הרמב"ם ז"ל במורה חלק ג' פרק כ"ח שטעמי המצות הם הנסתרות והם לה' אלהינו · והפעולות וקיומם הם הנגלות · והם לנו ולבנינו עד עולם · וכן שנפרש אותו כדברי הרמב"ן ז"ל ומהמפרשים שהעונשים בנסתרות ענשם בידי שמים · וזהו לה' אלהינו · שאנחנו לא יענשו בנגלות לנו ולבנינו להעניש על פי בית דין בכל דברי התורה הזאת · באיזה אופן שיפורש הכתוב יהיה בלתי נקשר עם הקודם ׃

הספק הי"א למה זכר האיש או האשה או המשפחה או השבט · ולא זכר האומה בכללה שנוטה לעבוד עכו"ם בהיות הענין · גם האלה אשר זכר מתייחסות לכללות האומה · לא לאיש אחד ולא למשפחה אחת · גם לא לשבט אחד · וכן אמרו גפרית ומלח שרפה כל ארצה ואמר ויתשם ה' מעל אדמתם · הנה באמרו איש שיחטא בעכו"ם או משפחה או שבט לא יאבד בה · ועל כל האומה יקיף ׃

הספק הי"ב באמרו בפרשת התשובה והשבות אל לבבך וגו' · ושבת עד ה' אלהיך וגו' · והם שני מדרגות בדבר אחד שנתבאר שזה די בזאת הכוונה · אם שיאמר והשבות אל לבבך ככל אשר אנכי מצוך היום · ואם שיאמר ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו · ולמה כפל הדבר הזה בנוש' התשובה · והמה ענין אמרו בכל הגוים אשר הדיחך וגו' ׃

הספק הי"ג באמרו ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך ושב וקבצך וגו' · שהוא גם כן דבור כפול · ויותר שהיה די שיאמר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך אם יהיה נדחך וגו' · ואם שיאמר בלבד ושב וקבצך מכל העמים וגו' · אם יהיה נדחך וגומר ׃

הספק הי"ד באמרו עוד ואתה תשוב ושמעת בקול ה' · והנה כבר אמר ב' פעמים בתחלת הפרשה · ושבת עד ה' אלהיך והשבות אל לבבך ׃

הספק הט"ו באמרו עוד בסוף הפרשה · כי תשמע בקול ה' אלהיך לשמור מצותיו וחקיו הכתובה בספר התורה הזה · כי תשוב אל ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך · והספק הזה האחרון הוא כפול ויותר אם נאמר שזה על השמיעה בקול ה' · כי כבר אמרו פעמים · ואם נאמר שהוא בתשובה · שכבר שנה ושלש אמרו ׃

הספק הט"ז באמרו ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב ואת המות ואת הרע · כי ענין זה המאמר הוא מה שכבר אמר ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה · ומה צורך בשנות הדברים בכוונה אחת מתדמה ׃

הספק הי"ז באמרו אשר אנכי מצוך היום לאהבה את ה' אלהיך ללכת בדרכיו ולשמור מצותיו וחקיו ומשפטיו · והזהיר בזאת · כלה כבר זכרה משה רבינו עליו השלום פעמים רבות · ואם האהבה את השם יתברך בפרשת היחוד · ואם ללכת בדרכי השם יתברך והלכת בדרכיו · אחרי ה' אלהיכם תלכו · ואם בשמירת המצות פעמים רבות אחד אחד ׃

הספק הי"ח באמרו החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה · וזה כבר אמרו בתחלת הפרשה והוא כפל ויותר · אחרי שכבר אמ' ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב את המות ואת הרע ולא' שנה בכל טוב וקלל' ברע · ולא שנה דבר בחיי' ובמות · ואין ספק שכל זה כנגד לבאר · והנני מפרש הכתובים באופן יותרו הספקות האלה ׃

אתם נצבים תאמר כי אתם ידעתם ונעמד · עם היות שכפי

הדין בב"מ פ"ק *וכתובו' פרק הכותב וכין את האדם אלא נפשו · ואין דף ס"א קונין את האדם אלא נפשו · וגו' אין אדם מוריש שטוה לבניו · ר"ל לפי שהם בגופותם אשר הוא עשה לנבלו כידיו · אין ספק שאם אדם קבל הלואה שאחד שחייב בפרעונה הוא ובניו עד עולם · כי כמו שהבני' והם ברואות בנפשי אביהם · ככה הם מקויימים לפרוע חובותיהם · והיו ג' אבות כמאמ' בדרך הזה · ר"ל משה שקבלו בדרך הלואה מוטל על הבנים · אף על פי שלא היו עדיין בעולם · והיה כנגד היה העבד הכנעני יוצא על הבני' כמו שאמרה תורה · והתנחלתם אותם לבניכם אחריכם · לפי שהיו קנות כספו של אדם כשאר נכסיו · וידוע שהש"י זכה בישראל · אם מפני שהוציאם מכור הברזל ממצרים מבית עבדים והם הקנויה' וקניכם היו עתו וידו · כמו שכתו' כי לי בני ישראל עבדים · עבדי הם אשר הוצאתי אותם מארץ מצרים · ולפי שזכה בגופותיהם כעבדי' כנעני' · וזכה גם כן בנפשותיה' לפי שהשאלים אלמות כפשי' במתן תורתו · לכן הכניסם בברית הראשון בהוציאו אותם ממצרים · והיה הברית ההוא בדם שזרק עליהם · לבורות גופם ונשמותם · כי הדם הוא הנפש יכפר כלם היו משועבדים אליו ית' · ולכן אמר בעת ההכנסה באותו ברית גופם ונפשם · ור"ל בנפשותיהם נעשה ונעבוד כעבדים אל אדוניהם · ובגופותינו נשמע ונקיים כתלמידי' לרבם · ולפי שבא רבה הש"י לנשו' עמהם זכר אחר והוא ביאתם לארץ הקדושה · הוצרך שיכנסו בברית שנית לפי שהראשון היה על שעבוד גופם והכנעת נשמתם · והברית הזה על ירושת הארץ · ויהיה ענין זה הברית וכונתו שלא באותם ירשו הארץ · ולא מרישות מזכותיהם · אבל שהש"י נתנה אליהם לא במתנה · כי אם בתורת הלואה כמו שכתוב · והארץ לא תמכר לצמיתות כי לי הארץ שיהיו חייבים לעבוד בה את אדוני הארץ · ושלא יעבדו אלוה אחר זולתו · כי יהיה זה מרד וקשר גדול אלא הנה התבאר מזה בזכר הברית הזה ותכליתו · והתבאר עם זה גם כן שהלואה הזאת היא לפני יתברך · כעבדים כנענים עד עולם · ושבניהם ובני בניהם הם כעבדים כנעניים וכקנויים · שלא יהיו חפשים באופן כך · וכמו שכתוב הלא כבני כושיים אתם לי בית ישראל · ובענין הארץ האמור אשר לקחו מאתו יתברך והיו עניים לשבת בה ולאכל הבכורים והתרומות · והמעשרות ושאר המצות התלויות בארץ · הם נעברו כגרים ותושבים עם אלהינו ומחוייבים הם ובניהם עד עולם לשבת בארץ הזאת ולפרוע החוב אשר הכניסו בראשונה עם אדוני הארץ לפרעו · שהם חיטא שקבלו על ענין בעת שנכנסו בעבודתו · והוציאם מעבדות מצרים · ובעת שנכנסו לארץ וקבלוה על מנת כך · ועל כן אמרו חכמינו ז"ל *בפרק ר' עקיבא שכל בר ישראל מושבע ועומד מהר סיני · לפי שאז נכנסו גם בשבועות לעבודת האל יתברך וכל זרעם היוצא מהם · היא באותו ידוע ועבדות דף כ"ה לא יצא חפשי · הרי לך שמות זה הגוף ומצות הנפש · ומשות ארץ מגוריהם אשר גרו בה · היו הזכות מחייבי' והכללי' בברית שקבלו אבותם · לא מצד השבועה בעצמו · כי אם מדין העבדות אשר קבלו בהיותו אותם מארץ מצרי' ומצות התורה שקבלו בפקדון · והארץ הנגזרת שקבלו בהלואה · ועל זה פירשו רבותינו ז"ל *בגמרא תמורה בפרשת זו באמרם · שהיו הנשמות כלם רמ"י [illegible] בשעת הברית · ובענין הגלות שאמרו ג"כ · לפי שהיה הברית ההוא כולל כ"ע כ' לכל העתידי' לבא בכל הדורות ולא היה מספוק להתחדש בהם גם על שעבוד הברית · כי אם היה הברית ההוא בדרך אבי אוהבים שעושים זה לזה ברית אהבה וגלמות · היה הספק עצום · וקשה התורה · איך יתחייבו בו ובשבועתו הבנים אשר עדיין לא היו בעולם · אבל להיותו ברית ושטפת חוב גמור שהיו נפשותיהם חייבים ומשועבדים ולארצותם גם כן · איך יתכן שהבנים יהם יפטרו מאותו חיוב · האם יוכלו להוציא עצמם בני העבדים כנעניים מן העבדות · אשר ילדו בו · והורישו מאבותיהם · וזה עיקר הברית והאלה אשר לא תופר לעולם · וזה שאמר משה רבינו עליו השלום בפרשת ואתחנן לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת כי אתנו אנחנו אלה פה וגו' · לפי שחיוב הברית היה קיים ומחייב כולל לדור הראשון ולזרעו עד אלף דור · וזה אומר *בכה אמר ה' נותן השמש לאור ירמי' ל"א יומם חקות ירח וכוכבים לאור לילה · רוגע הים ויהמו גליו וגו' אם ימושו ל"א החוקים האלה מלפני נאם ה' · גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים · *ויחזקאל אמר והעולה על רוחכם היה לא תהיה אשר אתם ך' כ"ג אומרי' נהיה כגוי' וגו' · ואמר והוצאתי אתכם מן העמי' וקבצתי אתכם מכל הארצות וגו' · עד והבאתי אתכם במסורת הברית וברותי וגו' · וענין הנבואות האלה כלם הוא שהשם יתברך אמר לישראל אנכי הוצאתי אתכם ממצרים · אני דבקתי בכם סביבתי · והשבתי לכם את ארצי כדי שתכירו אלהותי ותשמרו מצותי · והיה אם לא תשמעו בקולי ותעבדו אלהים אחרי' והגליתם מעל פני האדמה · כי כמו שנתתי לכם את הארץ כן אקח מכם ובלבתי שבינתי מביניכם · ואם תאמרו שאין לי עוד חלק ונחלה בכם ותהיו כגוי הארץ דעו שזה לא תהיה כי עבדי אתם בנפשותיכם · ולכן בחימה שפוכה אמלוך עליכם · ואם תלכו אחר האומות יחזקו בכם · אני אקבץ אתכם ויהיו אתי אתכם מארצ' · והבאתי אתכם במסורת הברית · שהוא הברית הראשון שכרתי אתכם · על עצמכם שהוצאתי אתכם מארץ מצרים להיות לי עבדים · ולהיות יסוד הברית והשעבוד הנזכר כלו ביציאת מצרי' · היה תמיד זוכר נפי' הש"י ונפלאותיו · והיו מעידי' ה' כלם זכר ליציאת מצרים · כי זה מורה על השתעבדות הנפש ׃

ואמנם עם היות שהאומה בכללה תלכה תמיד בברית כרות / הנה לא כרה מתחת ידי י"י / לפי שהשתעבדו והדבקות אשר לאומה עם הש"י הוא נצחיי • אי אפשר שיפסק כימי השמים על הארץ / והוא אמרו בסוף הקללות בבחקתי / ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם / להפר בריתי אתם כי אני י"י אלהיהם • רוצה לומר לא מאסתים ולא געלתים להפר בריתי • רוצה לומר בעבור שהפרו הברית אשר לי אתם / כי אני י"י אלהיכם : ואין אלהותי עליהם דבק עם חטאתם • אבל אף כי יחטאו / עבדי הם ולא יצאו מתחת ידי • וכבר נוכל לומר עוד בזה / שהאומה בכללה לא כרה מאחרי י"י כיום הזה • לפי שהעבר' על הברית באומה אפשר שתהיה באחד משני פנים • אם שתהיה האומה בכללה עוברת על מצות התורה כלם / או קצתם / אף שיעבדו עכו"ם • אבל אינם כופרים בעקרי התורה • ואם שיכפרו ויהיו כבינה כללית וכפירה עיקרית / באשר אי אפשר בו ולא בתורתו • והנה המין הראשון מההעברה על הברית הוא אשר ייחס אל האומה בכללה / ובעבורה נתחייבו בקללות ונתנו לגזירת כמות • אבל המין השני קלילה להם ממנו / כי בשום זמן מהזמנים לא כפרו בי"י / ולא כפרו בקבול תורתו / ולא הגלו עצמם מתחת הנהגתו • וכמו שאמר על זה כל זאת באתנו ולא שכחנוך • ולא שקרנו בבריתך / לא נסוג אחור לבנו ותט אשורנו מני ארחך • ר"ל לא סרנו מאחריך / עם היות שנטה אשורנו מני ארחך • וכן אם שכחנו שם אלהינו ונפרש כפינו לאל זר • רוצה לומר אף על פי שפרשנו כפינו לאל זר לא שכחנו שם אלהינו • ואולי שזהו כוון באמרו לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי אתם כי אני י"י אלהיהם • כלומר לא רציתי אני לכלותם ולהפר את בריתי שהיה אתם / לפי שהם לא עזבוני ולא כרו מאחרי • אבל עם כל רוב עונותיהם / תמיד אני י"י אלהיהם • וכבר תמצא שכם אחד מחכמי הדור כתב למה האומה בכללה לא תסור מאחרי י"י ותם לנחתם זה טבע קיים • לפי שהדבוק האלהי עם האומה כמו טבעי ועצמי / לא שוער בטולו כמו שיחוייב טבע ואף כל נמצא שלא יפריד עצמו ממינו • ומה שיכריח לכל בעל חי / שלא יאבד את עצמו שזה אם שוער באחד מאיש ונכרת הימים להשבר רעיוניו • הנה לא ישוער השמדתו על כל איש יוצא המין / וכן על זה האופן עצמו לא ישוער הפרד האומה הזאת מאלהיה בשום פנים / כי אם אף שוטע בהם יותר יותר ההבוגה עם היות שאיש אחד / כבר אפשר שלהפסד דעתו יסור מאחרי י"י והיה עמו תם עם עיר הנדחת יותר אחד / כמו שהתבאר / הנה האמר בזה לדעתי המנק הראשון / והיא באמת דרך ישר אל אמונתו ואמתי מכמים מכל נד • ולפי שאחרים נקשו דרכים בהתורתו ולא ישרו בעיני נטיתי מעליהם ואכשר דרכי • כי אותו ראיתי אמת ויציב ונכון וקיים •

ועתה לא גם לא אף התגלו הדברי' האלה אשר זכרתי כלם בנ'. כי הנה אדוננו משה בפרשת ויקרא משה אל כל ישראל • הנה להודיעם צורך הברית המחודשת הזאת / באמרו אתם ראיתם / את כל אשר עשה י"י לעיניכם בארץ מצרים לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו • וגו' הגדיל על הברית הראשון שהוציאם ממצרים ולקחם לו לעבדים • ואמרו עוד המסות הגדולות אשר ראו עיניך וגו' • שהוא שאמרו על מתן תורה ונפלאות המדבר וחסדי י"י על עמו / כי הם גדולים ונפלאים מאד / ועל זה אמר ולא נתן י"י לכם לב לדעת ועינים לראות וגו' עד היום הזה / ר"ל שלא יתברך עליהם עד ביום ההוא שראו כל המכות הגדולות בידיעת האלהות / וכמה שראו על הר סיני וקבלו שמעו / ולזה זכר אלה כאלו חושים נלכד עינים לראות ואזנים לשמוע / על דרך אתה הראית לדעת / כי י"י הוא האלהים בשמים ממעל את קולו ליסרך / ועל הארץ הראך את אשו הגדולה הרי לך נות יציאת מצרים ומתן תורה / שאליה נסבה הברי' הראשון אשר כרת והוליכתם במדבר והנסים שנעשו בהלבשיהם ומזונותיה' והיה סוף המאמר הוא שבאו אל המקו' הזה ותחילו לו לכלותם בסיחון ועוג ויכו אותם ויירשו את ארצם ואם לא אלקים ביניהם' • היה זה לפי שהם כלם מסכימים לתת אותה לראובני ולגדי ולחצי שבט המנשה / וכיון שעתה הם היו נכנסים לארץ ומתחילין בירושתה • היה מהראוי שיכנסו בברית אחר לחייב את עצמם במשמרת התורה כמשפט אלהי הארץ • כי על זאת כן יבאו בה ויחזקוה • וזהו שאמר ושמרתם את כל דברי הברית הזאת ועשית' אותם אותם למען תשכילו את כל אשר תעשון בירושת הארץ • וכדי להכניסם בברית האלה / אמר אתם נצבים היום כלכם לעברך בברית י"י אלהיך ובאלתו • כי הנה היה התכלית בעבור הכניסם לארץ • ובעבור שלא יאמרו / שהברית היה יותר ראוי בצאתו אחרי כמו בארץ ואלוקים • כמו שהברית הראשון נעשה אשר יצאו ממצרי' ומתן תורה • לכן אמר כתשיב לזה • אתם נצבי' היו' כלכם וגו' • ר"ל אשר שתכנסו לארץ ותכבשו ותחלקו' ביניכם / לא תוכלו לחלקן בחלקים אחד לאנשים ונשים וטף / כי זה יהיה בחלקו וזה בחלקו / וגם הראובני והגדי וחצי שבט המנשי היו מניחים נשותיהם וטפם בעריהם מעבר הירדן / אבל היום הזה אתם נצבים כלכם לפני י"י אלהיכם / כלומר בשנה הארץ מקובצים יחד / ולכן כיון שאות אשר תכנסו בברית ולא אחרי כן • וזה"ש ראשיכם שבטיכם זקניכם ושוטריכם ר"ל הראשים והנכם • ובאשר עוד שלא היו מקובצים ולא מתגלגלים זה בזה / אבל היו רשומה הקטנים ואחריכם הנוערים / ואחריכם הנשים ואחריהם הגרים : ואחריהם העברים עמי מלאכתם / תוה תלונן הי' שזה מדרגות האנשים כלם ואשיהם :

האמנם לא נזכר מרע"ה שיהיו שם הנשים והנשים והטף והגרים / והנה לא זכר זה בברית הראשון ולא נעשה כזה • הנה ביאר בדבריו בצורך המעמד : והוא שמשה לפי שהיה דעתו להכניסם בברי' האלה כנה ראשונה לומר להם אתם ראיתם כל מיני העכו"ם אשר היו במצרים במדין / ובחושב ובארץ סיחון ועוג / ויש בהם אנשים חכמים ונבוני' : ואולי יהיה בלב אדם מכם ספק במירות האמונות / ושעבה או מקום נבנין עכו"ם : ומפני זה אינו רוצה שידבר אדם מזה כלל בסתר / לכן קבצתי כלכם פה לפני י"י / ואם יש בלב אדם מכם כקטן כגדול ספק או עיניו ותחשב' בבנין עכו"ם / יפרכם אותה בכאן • ויתוכח עמי ואני אסיר ממנו כל הספק ואתיר לו כל טענה / וז"ש אתם נצבים היום כלכם / כי מלת התיצבות לא היתה נאמרה כאן על העמידה והזדמנות / כי אם גם על התקוממות וטיסות וכמהו ודתן ואבירם יצאו נצבים פתח אהליהם • רוצה לומר שהיו בפתח אהליהם מתוכחים כדבר ומקטרגין עם כל הבא ועומד אצלם / וכן נצב לריב י"י / ועומד לדין עמים • ענינו שהשם יתברך יוכיח את העמים • כלשונם כדברי רז"ל בע"א ר"פ קמא / ואחר כך יתן פסק דין בדבר / וכן התיצבו וראו את ישועת י"י • שיהיה להם העמדה והתקוממות כנגדם ולא יהיו זועקים ומתלוננים / ואז יראו את ישועת י"י / וכן כל לשון התיצבות מורה על זה / ולכן אמר כאן אתם נצבים היום כלכם / רוצה לומר סבת ביאתכם פה היא / כדי לבא לריבות והתקוממות עם מי שירצה להתוכח לפני י"י / בין שיהיה שר וגדול בישראל / או איש ריק ומעם הארץ : או אשה או גר או נער קטן • כי לכלכם אשמע ואשיב אחרי אמת : ולזה קבץ אנשים ונשים וטף וגרים מה שלא היה בברית הראשון / מפני צורך הויכוח שיעשה מפני העכו"ם שראו בעמים אשר עברו בהם / כי ע"כ נקר ברבים / כדי שבראשונה יסתלק כל ספק שיהיה בלב כל אחד מהם / באופן שאחר הויכוח יכנסו בלב גמור מעצמם בברית י"י ובאלתו / ולזה אמר לעברך בברית באופן קל : ולא אמר להעבירך לומר שכל אחד מרצונו יעבור ויכנס בברית לא בעל כרחו • ואמר אשר י"י אלהיך כורת עמך היום / להגיד שלא ישבו שבברית הראשון היה מהקדוש ב"ה / והברית הזה היה משה כי כמות זה / כן מות זה • וכמו שהראשון כרת השם יתברך עמהם ברית בחורב / ככה הוא ית' כורת עמהם הברית הזה היום הזה : וכתב הרמב"ן שיתכן שכרת עמהם ברית בהקרבת עולה / ולקיחת חצי הדם וזריקתו על המזבח / וחצי הדם זרק על העם / כמו שעשה נגד הר סיני כאשר זוכר • עם היות שלא זכרו בכאן : וזה ולמיכאו מי שירצה / כי אין נמצא עדות ולא ראיה עליו : והרלב"ג כתב שלפי שהיה דרך כורתי הברית לכרות דבר אחד לשנים / ולעבור בין בתריו : לכן תתכם השם יתברך לתת הברכה על הר גרזים והקללה על הר עיבל / והיו ישראל וכל הנטפלי' אם עוברים בין ב' ההרים / וזהו ההעברה בברית י"י ובאלתו / והנעת בזה בטל מעצמו כי הנה הברית נעשה בימי משה / וברכות הר גרזים והר עיבל / היו אחרי מות ואחרי העברת הירדן / גם כי ישראל לא היו עוברים בין ההרים • ולכן היותר נכון אצלי בזה הוא שהברית הראשון שהיה על יציאת מצרים ומתן תורה / היה בדם לפי שבדם יצאו ממצרים / כמו שאמר והיה הדם הזה לכם לאות וגם הדם / כמו שזכרתי בפרשת יתרו והברית הזה לפי שהיה עניינו על ירוש' הארץ כמו שפרשתי היה לבד בארץ מורה / ועל הארץ ההיא אמר הברכות למי שיהיה מכיר ומשפט אלהי הארץ ישמרהו • והקללות על מי שיעבור עליהם / וכמו שבברית הראשון אמר נעשה ונשמע • כן בברית הזה היו עונים כל העם אמן • וזה היה אכן הברית / ולזה אמר בברית י"י ובאלתו הם הקללות שזכר ויזכור • והברית היא אמרם אמן : ובזה הותר הספק הב' :

ואמר למען הקים י"י אותך לו לעם / כדי לתת התכלית בבריתו כלם / ובמדרגת המצות שיהיו לתכלית ההשתעבדות בהם : כדי שיהיו דבקים באלהיהם / כאשר הוא סוף כל האדם ותכליתו אשר בעבורו נברא / ועל הדבוק ההוא אמר • למען הקים י"י אותך היום לו לעם והוא יהיה לך לאלהים / שהוא הדבקות האפשרי לאדם בעוד שהוא חי להדבק באלהיו / ולהיות יחס אהבה וקרבה ביניהם / ולהיותו מגניא בו שהוא היותו לו לאלהים • כי מיוחדי הדבר בחוצה לארץ / דומה כמי שאין לו אלוה / לפי שנכרת מאותו דבוק עליון • גם כוון לומר במלת היום שיעודי הגמול היו כלם תכליים • כפי זכות והכנת המקבלים / כי בהיות ישראל עם קדוש יהיה להם לאלהים / וימשול עליהם כאשר ימשול איש על בנו המוכר אותו • ולכן היה מוכרחן כאלהי שיכנסו בברית / כדי שתתקיים בהם שבועות אבותם ויעודיהם על הארץ לטובה : כי אם לא יעשו כן לא יתקיימו בהם • ויתקיימו בדור אחר / וזהו אמרו למען הקים י"י אותך היום לו לעם וגו' • וכאשר נשבע לאבותיך כי מה שנשבע לאבותיך יתקיים בהם היום הזה • ויהיה זה בהעברכם בברית : הנה התבאר מזה למה אמר היום ושבועת האבות היתה כוללת ותכלית / אשר לפרש שתתקיים בהם או בזולתם : והותרו בזה הספקות ג' וד' וה' :

ואמרו ולא אתכם לבדכם וגו' אשר לפרשו הב' אופנים : הא' הוא ולמה קבץ מרע"ה כל מדרגות העם / ולא בהתאסף מקצתן ראשי השבטים והזקנים לבדם / לזה אמר ולא אתכם

לברכם. ר״ל אין הכונה בברית על הכלל׳ בלבד לשיתקיימו אלות הברית
והקללות לא יחולו / כי אם על כלל האומה בכללה. אבל אם היה איש
איש אחד / או משפחה / או שבט / יהיה בדין אחר רוב העם וכפי בכללם.
אינו כן / כי לכלל ולפרט יתחייבו אות הברית / ולזה אמר בלשון יחיד אשר
ישנו פה ואשר איננו פה. ואמר כן כלפי הנוכחים בדרכם שיעמדו במעמד לפני
י״י כמו הזקנים / והכלל כל איש ישראל הזכרים. ואם אשר איננו פה /
ר״ל מה שלא היה מדרכו ומנהגו לעמוד עמנו בקבוץ ועשה׳ כלם יהיו עמנו
היום הזה. כדי שאחר שירצה לעמוד ולומר דבר מה שעשן כאשר עם לבבו :

כי אתם ידעתם וגו׳ עד ואמר הדור האחרון. כפי הכונה הנכית
אשר זכרתי כי אשר ישנו פה ואשר איננו פה באו לתת טעם
אל קבוץ המדרגות כלם / כדי שאחר שיעוררהו לבו לעמוד כנגד התורה יבא
ויטול טענת הרבים. ישרנו הכתובים כאלה כך. הנה אתם עתה לפרטי׳
להכניסם בברית ולהתורות עליהם לא יספקו בדבר מה שלא נכנס בברית
הראשון. כי באוסף עמהם כמון ומהם יהיה שהיה אבל זכותיכם / וזה כי
כבר ידעתם את אשר ישבנו בארץ מצרים / ואולי לפי אדם ממקומי עבודת
אלהיהם גם אשר עברנו בקרב / הגוים אשר עברתם. והם סיחון ועוג
ואשת מלכי מדין. והכנעני ומלך ערד וראיתם את שקוציהם ואת גלוליהם אשר
היו עובדי׳ / עץ ואבן [illegible] כסף וזהב אשר עמהם. ר״ל כי [illegible] אבן
היו בעצים ובאבנים / אבל הכסף והזהב היו עמהם כאלהיהם כמו
שפירשו חז״ל. ולכן אמר בענין מצרים ישבנו ובגוים עברתם. עי׳ דברים כ״ט
לומר שלא עברה עליהם [illegible] לכן היה [illegible] יש איש או אשה או
משפחה או שבט אשר לבבו פונה היום ללכת לעבוד את אלהי הגוים. ר״ל
וידעתם השלם [illegible] בזמן הארבעים / או לבבה [illegible] ואחד
שמרו שרש פורה ראש ולענה. ר״ל שלא יהיה זה [illegible] כי אם
[illegible] לו [illegible] ממצרים / והורים [illegible] אלה
לבבו. [illegible] שרש פורה ראש ולענה
[illegible] ולבבת [illegible] הוא
[illegible] בישראל. וזכר [illegible] ואחריו [illegible]
[illegible] דבר [illegible] ואחריה [illegible] אחד כלו
ילכד [illegible] ובזלו אמר הנה בעבור זה הוצרכתי לקבץ כלל
הדורות׳ כקטן כגדול / כדי שכלם יכנסו בברית. כי הדבור היה על
הפרטים / לא על האומה בכללה. ואם אחד מכם לא יזכה במעמד הזה
לפרסם דעתו הרע. ולגלות מחשבתו הכוזבת. לא יוכל להשיב כנגדה
אבל ישתוק ויתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי / לפי שאני אתנהג על פי
דעתי [illegible] / כדי שלא יזכר לאדם / כדי שלא אחרי כן / והנה לפי
ספות הרוה על הצמאה. [illegible] הטעות המכרעת לעבוד עבודה אחר
כזה. [illegible] הטעות שתוסיף לעבוד עוד / ואחר כן תוסיף הטעות
הנסיונית על הטעות החוברת / לא תבואהו רעה ויהיה לו שלום. הנה
באשר בלבו יאמר זה ולא יגלה כפיו ובשפתיו / כין שמקום הניחותי לו
להתוכח עליו ולהגיד כל הגולה על רוחו ולא רבה. לכן לא יאבה י״י סלוח
לו ולא נקבל מעכתו כיאמר שכלי הטבעי / ושרירות לבי הביאני לזה.
אבל תרבץ בו כל האלה הכתובה בספר הזה / כיון שלא רצה להגיד ולגלות׳
מעכתו. ולכן יעשן אף י״י וקנאתו באיש ההוא. לא בלבד מפני העכו״ם
שעבד כי אם מפני שחטא הברית וקבלו ותוך / בהיות לבו פונה מעם י״י
ואם יהיה איש פרטי בקצת הזה / ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה
והחלאים והמכות והארורים המפרסמים אשר. ואם תהיה המשפחה ומחה
י״י את שמו / וכן כן למשפחות ובית אבותיו ויגדלו בכבוד ומעלה / ואם כ״כ
ירדו מטה מטה. ואם יהיה שבט / יבדילהו הש״י לרעה מכל שבטי ישראל /
כמו שהיה בשבט בנימין בענין הפלגש. וזה האופן הראשון מפירוש :

והאופן השני מפי׳ הפ׳ ומה כיותר נכון בעיני שענינו להודיע
שאותו הברית איננו לאותו הדור בלבד / כי הוא כולל לכל
הדורות הבאים אחריהם / וכמו שאמר את אשר ישנו פה ואת אשר
איננו פה / והיה זה מהסבה אשר זכרתי להיותם עבדים במצרים שלא
יתברך באלהיהם שמצרים בית עבדים. וגם כן לפי שאחרי מקבלים
את הארץ וגם בניהם אחריה׳ ישבו בה / ולכן היה הוא הברית מוטל
על כל האומה ובניהם ובני בניהם עד עולם היו קיימים לפורעו / אחרי
שבגללו באותו עבדות וזכו וירשו את הארץ. ולפי זה הפי׳ יאמר
אמרו כי אתם ידעתם / ענין נבדל שהוא אשר נגמר ענין הכלל להודיע
אשר הנמצאים לבא והנדים עתה / כלם נכללים בברית באופן זה כענין
לדבר ביחידים / באופני שאלום ובורם שעלבם יתברך. ובאופן
אמר כי אתם ידעתם. ורוצה בו כי במקום הזה נתינת סבה / אבל
הוא התחלת דברים נמשכים להלן / כאילו תאמר בלבבך. כי
ארצם נוים מסביך והוריהם. והכינו שלפי שידעתם את אשר ישבנו
במצרים שהיו מלאה גלולים ותיבי עכו״ם. ואת אשר עברנו בקרב
הגוים כמו שפי׳ / ואלהים נכון איש או אשה או יחיד / אשר
לבבו פונה היום ויתהלל איש מהם בנוס אלהי שאלהי הגוים אשר
עברתם בם. ועם היות שהתחבר לא יבא לפעל. הנה הלב
והמחשבה בלבד פונה היום / ואולי מזה הפרש יבא לעתיד ענף פורה
ראש ולענה לדורות הבאי׳. כי האבות כשיחטאו במחשבתם ילמדו בניהם
ויצאו במעשיהם. וכל זה בענין האמונות שאדם מקבל מאביו

כלומר שלא אבין ויגדל וגו׳. על כן אני חושש אולי היחיד או היחידים
שאלה כשמעם את דברי הברית ואת דברי האלות מסובבות לשמעלה /
שיתודו לעבור על התורה וכופר בה. יתברך בלבבו לאמר שלום יהיה
לי. רוצה לומר כי כאשר ישמע הקללות יברך הוא את עצמו בהמשם /
ויאמר שלום יהיה לי ולא יחולו הקללות עלי / אף על פי שבשרירות לבי
אלך. לפי שכמות הפורה אשר יעניש הש״י את ישראל / שהיה בכלל שהוא ילא
יוכללו הקללות לפעול כי בפרטות. כיון שלא יזכור את העם / כי בכלל אם
והוא שלום יהיה לי כפרטיו׳ כאשר בשרירות לבי אלך ואוסף כל רבוני
מה למען ספות הרוה את הצמאה / והוא משל נכון. כי האדם איש לו שבא
שדות כמובות וללוה הזאת בצלה צריכה למים / והאחרת רוה בלתי
צריכה למים. אין כפת שבהיותו שולח מים להשקות את הצמאה / ישקה גם
את הרוה גם כי לא יכוין להשקותה / כמו כן אני הבוטח הזה / אף על פי
שלא יכוין השם יתברך להשקותו מטפת כמותיו. בהיותו הולך בשרירות
לבו / יקבל בהברכה הטוב והכלל והכללו׳ בתוך זה הכלל. ויהיה כפי
הפי׳ הזה שלום יהיה לי מאמר לבבי הנסתרים. אם לאמרו את עבוד
שכלל הנכנסים בברית. ואם בהבטחות / שיזכור אליהם. והוא יפרש
מכרעות. ועל זה אמר לא יאבה י״י סלוח לו. לא ישוב שיהיה בדין עם
הכלל והשם יתעלה ישפוט על פשעו להיותו יחיד. כי הנה השם יתעלה
לא יסלח אליו / אבל יעשן אף י״י וקנאתו באיש ההוא / אף על פי שהוא
יחיד ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה. ר״ל הפרטיות והיחידות
יחולו עליו / ועל כל הנשאר יהיה שלום / וימחה שמו ומכרו מתוך הקהל /
ותמסור הנכנסים לא יבא / כפי בנגון הברית. לפי שאלה להיותם רבים
יזכו לאמונות. והפרטיות יחידי יבדל מכלליותם לרעתו. כי עם היות
שהש״י הוא בכליעול הוא שלא יבדל מכללות העם / הנה הוא ש״י יבדלהו
מכל השבטים. והסבה לא זכר האומה בכללה לפי בנודה. לפי שהיה
בלתי רצוי להזכיר על כל העדה שיסורו מאחרי י״י בהכנסתם כלם / ושיעלו
אחרי אלהים אחרים / אבל הדבר לא דר מצינו שדין האומה כדין האבנים.
ואם כלם יסורו לעבוד עכו״ם יהיה דינם כדין השבט שיבדלו לרעה וימחה
מן הארץ / ותחת אשר לא שמרו את משפט אלהי הארץ. והוא אמרו בכל אלות
הברית הכתובה בספר התורה הזה. ר״ל יהיה שבט או משפחה / יהיה כמו
שהיה : הנה יתקיימו אלות הברית וידוע שאלות הברית הן לכלל ולפרט
כמו שיראה מעניינם. ולכן בא נוה מאמר כל אלות הברית לכלל ענין
האומה גם כן. וכמו שיבאר אחר זה / גם תהיה שהשאומה בכללה עם
כל יוי הארץ לא תבא לכפירה / ושור מאחרי י״י ולא יקרה זה בכללן מהכם /
לא יקרה בכללותם כנוים כו׳ / והנה בענין המוגל שהשמים הם יתברך
את העולם שלא יבא מבול כלל / להשחית כל בשר. עם היות שכבר יבא
מבול פרטי להשחית עיר / ואת כמהפכת סדום ועמורה / והוא היכון
באומר הנביא כי מי נח זאת לי אשר נשבעתי מעבור מי נח עוד על ישע׳ נ״ד
הארץ / כן נשבעתי וגו׳ / כלומר שלא תהיה השחתה כללית / כמו שלא יבא
לעולם מבול כללי. וכבר זכרתי פירוש הרוה על הצדיק שהוא כמו שאמר
על פלגי מים. והצמאה על הרשע שהוא כערער בערבה. והוא כאשר
פורה ראש ולענה / שהוא נמצא׳ בזה :

הנה כתבתי מזה למה אמ׳ אשר ישנו פה ואשר איננו פה בלשון יחיד /
שהוא בעבור היותו פרטי : ונתר הספק הא׳ :

ולמה אמר הברית הזאת לא כנגד המתברך בלבבו לבד / ואם
בעבור שזכר הדור העתידים. ואחרית שהיה בעבור שהכנסם
לארץ והיה כולל ההווים והעתידי׳ / וזוכר ענין המתברך בלבבו
להביר הספק. ונתר הספק הב׳ :

והתבאר ענין לא יאבה י״י סלוח לו / כפי כל אחד מהפירושי׳
ונתר הספק הג׳ :

ולמה כמו שזכר כלים ויריעותיו והשבט / לא זכר כללות האומה
שהיה מפני הכבוד עם היות שדינו בכלל כדין השבט
ולפי שהאומה בכללה לא תבא לכלל כמותה האת ולא בשחית שרים
עמות השמים / כמו שיהיה כלים או המשפחה או השבט אשר לבבו פונה
מעם י״י. ונתר הספק הד׳ :

ואמר הדור האחרון וגומר / עד והיה כי יבאו עליך כל וגו׳.
כבר גליתי שבאחרונה למעלה בכל אלות הברית
הכתובה בספר התורה הזה. כלל ענין האומה / אבל אלות הברית /
הם הקללות שכוללו בברית׳ והיה אם לא תשמע / והם כללים ופרטיים
כמו שנראה מעניינם. ולכן יזכור עתה בכתובים האלה איך כל
יושבי תבל ושוכני ארץ יכירו וידעו שבהנהגות השם יתברך / נענשו
על חטאתם ושלא היה זה ממנהג המקרים. בדרך טבעי או מקרי / כי אם
בעונש אלהי. ולזה אמר שהדור האחרון שהם בני ישראל אשר
יקומו מאחרי שנותם / וכן הנכרי אשר יבא מארץ רחוקה כלם יכירו
זה הענין / אם הנכרי דרך שאלה אשר ישאל. ואם הדור האחרון
בדרך תשובה שישיב לנכרי איך נענשו על חטאתם. והיה האומה
והחשיב שהיה ידיעתם עידון שבית׳ רעתם והורגם מפני ההנהגה /
שלא היה במקרה והזדמן או מפני התקופות בני אדם אלו עם אלה
כדרך העולם. וזה בדרך כללות. ואמר הדור האחרון שהם בניכם
אשר יקומו מאחריכם. עם הנכרי אשר יבא מארץ רחוקה ולא זכר

פלא זה הוא המלאכה שיאמר הדור האחרון, ולא יהיה אשר יאמר הנכרי. רק שיתמהו וידברו בענין זה לפי שנכיה' רבה לאחר, הדור האחרון והנכרי אלה יראו את מכות הארץ ההיא ואת תחלואיה יגזרו אומר שהיה זה שהשגחה עליונית, והוא אמרו אשר חלה ה' בה. והמכות הם אשר זכרתי' גפרית ומלח שרפה כל ארצה של ישראל, באופן שלא תזרע ולא תצמיח ולא יעלה בה כל עשב. ונאמר זה ע"ד ההפלגה, להגיד שארץ ישראל בהיותה בנוי לכל התורות הנה שחר תהיה בית המקדש תקולל בעונותיהם עד שתהיה כמהפכת סדום ועמורה אשר הפך ה' באפו ובחמתו. והמבי ההדמות אתהיה בא"י לסדום ועמורה ששניהם הם, שהיה ענין ארץ ישראל במורגבה שנה בזמן הם' ובחמתו, כמו שנעשה ענין סדום. ולכן יאמרו הגוים שהיו הנכרי עובר לתמוה על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת, מה חרי האף הגדול הזה. ר"ל אין אנחנו שואלים איך נעשה החרבן הזה ולא מי עשהו. כי כבר ידענו התכונתו, וענין חורבנו שהש"י עשאו כבעניתו. אבל אנחנו שואלים כבתו על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת. ולפי שידענו גם כן שהיה זה בחמה שפוכה, כי הנה הורה עליו ענין סדום ועמורה כמו שזוכר. לכן אין אנחנו שואלים בעצם, כי אם מה חרי האף הגדול הזה. ר"ל על מה חרה אפו כל כך שהביאו לעשות מעשה אשר כזה לארץ הזאת, ארץ אשר תמיד עיני ה' בה. ועל השאלה הזאת בזה התשובה מהדור האחרון, שהם בני ישראל להודיע לנכרים כנת חרון השם. והוא אמרו ואמרו על אשר עזבו וגו'. והשאילה הזאת איכה מהגוים אשר וכל. ולא תחזור אלא ואמרו אליהם. אבל היא תשובת הבנים אשר יקומו אחריכם, כי אם מבני ישראל, והם יאמרו אל הגוים הנכרים. הנה סבבה חרון אף ה' על הארץ הזאת היא, לפי שבדורות הראשונים היו רעים ועזבו את ברית ה' אלהי אבותם שהיה איתו ברית מחוייב מיוב גמור, לפי שכרת אותו עמהם בהוציאו אותם מבית עבדים. ולכן היו מחוייבים לעבדו כי עבדיו הם והנה הרו ועזבו את הוית קדשו וילכו ויעבדו אלהים אחרים וישתחוו להם. ולכן זכר הברית הראשון, לפי שהוא התחלת השעבוד בזה שהוציאם מבית עבדים. ולכן היו מחוייבים לעבדו, וילכו ויעבדו אלהים אחרים אשר לא היה עליהם שום טוב. והם אלהים אשר לא ידעום מימים קדמונים, כמו שידענו שם הנכבד, וגם יפורש אשר ידעום מלשון רחמים, כמו וידע אלהים ישראל שעזבו את הש"י שהוציאם ממצרים לבדיב עמהם, והם חייבים לעבדו. והם הלכו לעבוד אלהים אחרים אשר לא רחמו עליהם ולא היטיבו עמהם ואם יאמרו שלא עבדום לאלהו', כי אם להיותם אמצעיים בינם ובין אלהיהם, הנה הש"י לא חלק להם, לעבדם ולהיותם עם מרעיתו. איך יעבדו אלהים אחרים. או יהיה ולא חלק להם שלא חלקו להם לישראל האלוהות השם שום טובות, כמו שחלק הש"י להם כהוציאו אותם מארץ מצרים. ולפי שהיה להם ה' על ישראל מיוב הארץ אשר נתן להם, וחייב עליהם שהוציאם מהגלות, שעל כ' החיובים האלה, הי' שני בבריתות אשר זכרתי. לכן אחר שהיו עושים הש"י בחרון אפו בכ' הדברים האלה, אם לענין הארץ שחרה אפו בארץ ההיא להביא עליה את כל הקללה. ואם בענין העם שהוציאם מעבדות לחרות וחלדו בו, אמר ויתשם ה' מעל אדמתם באף ובחמה ובקצף גדול וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה שהמה מפוזרים בכל עמי הארצות. והרמב"ן כתב שויתשם ה' מעל אדמתם עניינו כי יגלה השבט העושה את הרע בעיני ה', כענין ויגלם לראובני ולגדי. אבל הנכון בפירוש הוא שהספר' תרמוז לגלות כל ישראל שהיא היתה גלות שלימה. ואיך שיהיה הנה תשובת כל הדברים כלם, הם תשובת הדור האחרון. והתשוב אבי אליה בפי' כמה הראב"ע בשמו ז"ל. ואמרו הקדמונים כי טעם אלהי אבותם, שעזבו הש"י' אשר ידעו השם ונפלאותיו, ועבדו מה שלא ידעו עב"ל. ורבה כזה שזה שאמר הכתוב, ואמרו על אשר עזבו הוא מאמר הקדמונים. הנה לומר מאמר הראשונים בכתוב והקדימים בו, שהוא הדור האחרון בניכם ונומר. וכתן הטעם למה אמרו אלהי אבותם, ולא אמרו אלהי אבותינו. שהוא לפי שהיו מדברים עם הנכרי', ולא רצו לשתף עצמם עם הדור האחרון החוטאים כנפשותם. אבל כשהרו חטאתם בזה שעזבו את אשר ידעו, ועבדו את אשר לא ידעו. ואחרים אמרו אחר זה הנסתרות לה' אלהינו, והנגלות לנו ולבנינו וגו', הם גם כן אבלי דברי הדור האחרון המשיב דברים לנכרי. כי אחרי שנתנו תשובתם כדבר, אמרו זאת היא סבת הגלות וקללות הארץ כפי הנגלה לנו, ואם יש שיהיה סבה אחרת, נסתרת השם יתברך הוא היודע. והוא אמרו כבבת הגלות, והאחרון שאין הדרש בו הנסתרות לה' אלהינו, כי הוא ידע סבה אחרת, נסתרת אם היתה שם מלבד מה שאמרנו. ואמנם סבבות הגלות, הן נגלה לנו ולבנינו עד עולם, שלא שכחו מפינו כדי שנזהר אחד לעשות את כל דברי התורה הזאת, באופן שלא יקרה אותנו מהצרות, כמו שקרה לראשונים. והותרו בזה הספקות ה"א:

והיה כי יבאו עליך כל הדברים ונומר, עד ראה נתתי וגו'. הפרשה הזאת מיוחדת לבא. כי לא נתקיימו עדיה לא בבית ראשון, ולא בבית שני. והיא כלל גאולתנו ותקותנו, והיא תרופה כללית לכל צרותינו. ולהיותה יסוד התורה כלה ופנתה, ראה לזכור הברית והאלות אשר זכר להודיע לישראל, שלא ישיאו בלבם לאמר שאחרי שנשלמו אל האלהים, תכוב תוחלתם. ומי מלא זה שאמר לא ימשל, ושבו הנסיר אלהיך את שבותך. ולפי שהקים כי יקום אלא להעבירו בכל אלות הברית לא הודיעם. כי ים להם גם אחרי הגמול תקון ותרופה, יגלם מכות הקללות וענשם והיא התשובה. וזהו אמרו והיה כי יבאו עליך וגו', והנה ענין התשובה והאותה יתבאר לך אחרי שתתן את נפשך ודעת עם לבבך, כי האדם בעולם הזה הנה הוא כאורח נוסע ללכת והוא מתנועע במה שהוא מתנועע מיום הולדו ועד יום מותו. וכמאמר דוד ע"ה אנכי הולך בדרך כל הארץ, וידוע הוא שבתנועתו יקנו תהלים המדרגה נגולים, והם מה שאמנו יתנועע. ומה שאליו ילך. ומה שבעקב' ב' יעבור בו. כי הנה מה שממנו התנועע, הוא מטפה סרוחה. ומה שאליו ילך הוא להדבק בהלם של עולם, לעמוד בחצר בית המלך בהיותו כמבורי'. אם מעולם, וגבול מה שבין הוא כלל האמצעיים. וההבנות אשר יעשה לעשות דרכו, ולהגיע אל מחוז חפצו ותכליתו, ואם תהיה מטוקנו ולבדנה זה ענין האדם כי הולך הוא ובהוא תמיד בדרכי תמכא לשון בהליכ' תמיד כשלדים, אם בחנוך אמר ויתהלך חנוך את האלדים. ואם בנח אמר את האלדים התהלך נח. ובאברהם אמר התהלך לפני והיה תמים. ויעקב אמר אשר התהלכו אבותי לפניו. ויאמרו אמר להשה רכינו והודעת להם את הדרך ילכו בה. והוא ע"כ כוח לישראל והלכת בדרכיו, לפי שעשה האדם, הוא דרכו אשר ילך בו אם לטובים ולישרים, כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בם, כי יודע ה' דרך צדיקים. ועליהם אמר אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה'. ואם לתועים אמר ודרך רשעים תאבד ופושעי' יכשלו בם, לפי שההולכים בדרך ישרה מגמת פניהם לבא אל המלך לבקר בהיכלו, והאדם התועה מדרך השכל, יקרה לו כמו שיקרה להולך בדרך מתעה, שהפך פניו כנגד המחוז אשר אליו ילך, וכל עוד שילך יותר יתרחק יותר ממנו. וכן האדם אשר יפנה עורף ולא פנים אל היכל מלכו ואלהיו, כל עוד שילך יתרחק יותר ממנו. וכל עוד שהרבה אורך ימים ושנות חיים ושלום יוסיפו לו, יתרחק יותר מדבקות אלהיו. לפי שפנה אליו עורף, והלך כנגדו לא אליו. וכמו שאמר הנביא על זה עזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל נזרו אחור. והנה שהאדם שהוא הולך בדרך, כשירגיש שהוא טועה בדרכו ושאינו מתדרך לחוש גבול ותכלית הכוונות אליו, והתעים הולכי ארחות עקלקלות כשישכילו פתיותם ושגגת פניהם לאחור, אין להם אופן ותחבולה לתקן את אשר עותו בדרכם, כי אם להפוך פניהם אל אחוריהם. ולעזוב דרכם הטועה וללכת כנגדו. כדי שיתאחו בדרך הנאות, ויגיעו אל מחוז כונתם. ככה השונים ארחות יושר ללכת בדרכי חשך. התרופה האמתית היא שיעזבו מדרכם הרעה. ויעזוב רשע דרכו וישוב אל ה' שהוא הדרך הישר והנאות. וזה הוא ענין התשובה תדרה. ולזה אמר כאן אדון הנביאים ע"ה, והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה, הברכה והקללה. ר"ל שתשובה כיושבת הארץ ושפע הגלות ומיני הטובות והיקר שקבלו בברכות, שהתקיים עליהם בארץ בימי דוד ובימי שלמה בנו וביתר המלכים. וגם זה נ"כ יבאו הקללות ותפגא עמך מרחוק מהם' ותכלית הרחוק והמרחק, ג"כ מה שאמר כי נפלו מיוך הטובות, הנה יהיה התרופה כהולכי הדרכים, בתעותם ללכת הפך הרצוי והנאות אליהם שישובו מאותו הדרך. והמקום שהפכת עורף לאלהיך ונתרחקת ממנו תשוב ללכת אחריו, וזאת הדרך תדרוך לו. וזהו אמרו, והשבות אל לבבך וגו'. ואף כי לא תדע ללכת למולו. הטה אזנך ושמע כי תמיד קולו קורא אליך. וזהו ושמעת בקולו אשר יקרא לך והתמיד ההליכה, אל קול קריאתו. הלוך וקרוב עד שתגיע עדיו. ושמכם אמרו והשבות אל לבבך ונומר, ושבת עד ה' אלהיך וגו':

כתב הר"ן שוהשבות אל לבבך, הוא שתהרהר בתשובה אבל לא תשלימה עד שתעשה בפעל, ואחר כך תחזור להשלימה. וז"ש ושבת עד ה' אלהיך. וזכר שעל כל אחד מאלה יגמלם הש"י על כל אחת מהם כפי ערכה, ר"ל שאם בגלות יחנך לרחמים לפני שוביך ויניח לך מעצבך ומרגזך. ולפי זה יהיה ושב ה' אלהיך מלשון בשובה ונחת תושעון. ולא זכר בזה שיוציאם מהגלות, כי כיון שהם לא השלימו התשובה שהתחילו בה, ככה הש"י לא ישלים עדיין הגאולה אבל על תשלום התשובה, שאמר ושבת עד ה' אלהיך. שהיא התשובה השלימה, אמר ושב וקבצך, ואם יהיה נדחך ונומר. הנה אם כן זכר הערת התשובה ואחר כך תשלומה וכנגדם זכר הערת הגאולה, ואחר כך השלמתה והו דעתו:

והנראה אלי בפרשה הזאת. שמשה אדונינו הודיעם שעם היות הברכות והקללות אשר זכר בלשון תנאי. אם שמוע תשמע. ואם לא תשמע שכלם ר"ל הברכה והקללה עתידים להתקיים כמו שזכרתי, ושאחר שיתמו הקללות כלם ישובו אל הש"י וישמעו קולו והוא יקבצם ויגאלם, ואת היא הבחינה האמתית והגאולה העתידה, אשר אנחנו מקוים אותה. והנה נזכרה אחרי זכרון הברית והאלות כלם, וזהו אמרו והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה אשר נתתי לפניך, כי כלם יתקיימו בהברית. הנה אז בגלות תשוב אל ה'. ולפי שבהיותה בתוך הגלות תחלק לשני חלקים, החלק הקטן והם מחזיק הדת וההולכים בתורת ה'. ובשם ישר' יכנו, והם מעט מהרבה. והחלק האחר, הוא הרב אשר יתמוך בברית ומפני הגלות עברו על דת, וכש"אמר ועבדתם שם אלהים אחרים וגו' כמו שפירשתי. לכן אמר כנגד מי שהוא מחזיק בעם, והשבות אל לבבך בכל הגוים

בניס אשר הדיחך ה' אלהיך שמה: ושבת עד ה' אלהיך. כי כבר אמרתי שהגלות האחר, על אותם האנוסים שיצאו מכלל הדת. ולכן אמר כאלו והשבות אל לבבך, כי תהיה תשובתם בלב לא נראה, כי לא יוכלו לפרסם תשובתם ואמונתם, והנה אמרו בכל הגוים אשר הדיחך ה' אלהיך שמה, כ"ל שאתם מעורבים בהם ונחשבי' כאומות, ובלבם שובו אל ה'. ועל הגלות האחרון מהיהודי' המתורגמי' אמר ושבת עד ה' אלהיך ושמעת בקולו. ככל אשר אנכי מצוך היום אתה ובניך, כ"ל שאם ישובו ויעשו מצות ושמעו בקול ה' הם ובניהם בפרהסיא, לפי שלא עזבו גם אלהיהם. וכאשר ישובו אל ה' מלבם אחריו ויחזרו אליו ולא כל אחד כפי יכלתו ועניינו. והשיב ה' קרבנם אליו, וזהו ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך וקבצך וגו'. כנגד אמר ושב ה' אלהיך את שבותך ורחמך, על כל אלה היהודי' המתורגמי' ושחזיקו' ביהדותם. ואליהם אמר את שבותך, לפי שהם בשביה ועבדות. ואמר ורחמך כי באפלות ובחתיה' ישארו לרחמי'. ואמנם על הגלות האחר מהיוצאי' מכלל הדת מפני אונסם, אמר ושב וקבצך מכל העמי' וגו'. ולא אמר בהם שביה, ולא לשון רחמים, והכונה שובב בכל אחד שיקבצם מכל העמי' להיותם מעורבי' בהם ומתדמי' בהם. ועל אלו רמז אמר אם יהיה נדחך בקצה השמים וגו'. והנה אמר ושב, ולא אמר והשיב. לומר כי כמו שישראל ישובו מדרכם הרעה ללכת בדרך טובה, כן הש"י ישיב שבותם ונאותו להביא להעניקם עוד וישוב להטיב אותם ולקבצם. ואמר והביאך אל הארץ אשר ירשו אבותיהם ולא ישארו לבטלה. כמו שבאה יכתוב שהתחיל בגבוה ואליך ה' דנה. כי הש"י ירא אותה, וירשתה והטיבך והרבך מאבותיך. כלומר שתהיה הצלחתם וירושתם והצלחתם בארץ, יותר ממה שהיה לאבותם אשר ירשו הארץ. ולפי שלא יעזבו המצות אשר יצר לב האדם רע מנעוריו. ואין איש בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא. לזה אמר ומל ה' את לבבך ואת לבב זרעך. כלומר שתהיה מוכן תמיד לאהבה את ה' אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייך. ולא תבא לבלו' אמר. ולא אל קללות אחרות עוד. ורמז שכ' באמרו ומל ה' אלהיך את לבבך ואת לבב זרעך על חלק האנוסים, שרבים מהם הם ערלי לב, וערלי בשר ובלתי נמולים. ולכן אמר כי הש"י לא די שיחול בגרם שמיתו, אבל גם ימול לבבם הערל, וגם היות שאלדו על ברכי נכרים [illegible] יהיה לבבם לאהבה את ה' בכל לב ובכל נפש. ומילת הלבבו' [illegible] בכוונה ובלבבם [illegible] הכי [illegible] מטבע הטבע [illegible]. אבל בניו שתהיה בהיותם [illegible]. ולא יתאוה לבבם כי אם אל הברך לאלהיהם. [illegible] ואת [illegible] אשר הם הגלה בדאת, כי יהיו כידי' [illegible] וכמו שכתב ברמב"ן. וכמו שכתוב ירמיהו ע"ה הנה ימים באים נאם ה' וכרתי את בית ישראל ואת בית יהודה ברית חדשה. לא כברית אשר כרתי את אבותיכם כי זאת הברית אשר אכרות וגו', ונתתי את תורתי בקרבם. וכן אמר הנביא יחזקאל ונתתי לכם לב חדש ורוח חדשה אתן בקרבכם ועשיתי את אשר בחקי תלכו וגו'. ולפי שישראל בכלו צרות רבות ורעות בגלות, ולכן אמר. ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפוך, והיא תהי' להם נקמה, ומשפט צדק כי חזה בקום, והנה אמר עוד ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית כל מצותיו ונו'. כנגד האנוסי' על דת שמפני הגלות שהיה להם תשובה בלב ויאשר הזמנות: לכן אמר עליהם ואתה תשוב, ולא תחשבו אחר כך להבדל מן האמת, אבל אחרי כ"ל ואחרי שתבא אל הארץ, תשוב מדרכך ותעשה תשובה טובה. על אשר קבלת מלשמוע פתנו' ואתה תשמע בקול ה'. ותשמור מצותיו, שלא היית עושה אותה. והנה אמר והותירך ה' בברכה. כך פירשו ז"ל. ודעתי בו שכוון לומר אליהם כי העושר והכבוד שהיה להם מאז, יתנהו להם פיתר שפע והצלחה היא אמרו. והותירך ה' אלהיך בכל מעשה ידיך בבני' ובקניני' לטובה. כי לא ישפיע הש"י שיכתנשו כיותר הדבני' כרכוש' אליו. אבל ישוב לשוש עליכם לטוב, כאשר שש על אבותיכם שהיו מוחזקי' בכל מצותיו הטבות יותר מאת ויותר עם מכל מזומנים והנה לא יזכור העונות הקודמות ומלה עליך לפי שלא יקרה לכם כמו שקרה לאבותיכ'. שברבים שאנו עזבו את ה' וסרו מאחריו, ואתם לא תהיו כן כי תשמעו בקול ה' לשמור מצותיו וחקותיו, יען וביען היתה התשובה אשר עשיתם בכל לבבכם ובכל נפשכם. ולכן לא תשובו לשוא. ולפי שאמת התשובה היא יותר מאלה מלהכבה, והיא רפואת כל החלאות ותקון כל הקללות. אמר עליה, כי המצוה הזאת אשר אנכי מצוך היום, לא נפלאת היא ממך ולא רחוקה היא וגו'. כלומר כי כפי היות הגאולות התשובה כתנאה כראוי היה להם שיהיו פולאות לבלות גדולים. ליקח אותה ואם לא בשמי' היא, רלא זה חיב כיון שאין כלוי לרכוב אניות, ולעבור ארצות ימים עליה. כי כל מה שאפשר לאדם להשיגו, עיקר זה שיצא להצלה החונה מוזאת, אל אבן שהיא מיצה רחוקה ממנו. כי אם קרובה מאד ממנו ובנקל ישוב והיפשר אמונתם. ולא תצטרך לכל זה הכח. שקמה התשובה התם. גם לא צריך לבנות בתים כשמעתם ועשיתם טובים מצויים, והמה הוא בלבבך ובפיך לעשותו. שאם עשו ישראל תשובה עכשיו. ודיו אמרו לא פעלתם הדבר ולא רחוקה היא. כ"ל שהם נשמעת והצלחת ממנך. ולא רחוקה ממך עבודה. ושוב עבר לא נעדרים הוא. והנה לומר לא תמצא ההשגה מלבבות הכוונות העמוקות. כי מכל בידי

שאים ... ברידה שפלה: לכן לא בשמי' היא, לאמור מי יעלה לנו השמימה כ"ל מי יעלה פעל' תשובה שהזכם אחד כדי להוריד שפע התשובה עלינו. וגם לא היא מעניינה רחוקה כדברים שהם מעבר לים, והנה היא מגמה' נכבדת אדם מבקש אותו מיעוט מים עבי מקום, שאפני זה לא יוכל האדם להשיג שהוא מעבר לים כאלו, אין כן התשובה, כי היא מכר עצמה קרובה לאדם ויכך הענין היא קרובה אליו, כי היא בפיו ובשפתיו ובלבו תשובתו. והם הדברי' המתקרבי' לאדם: וזהו כי קרוב אליך הדבר: והמש"ש ופירשו עם זה הספקות הב' הג' הד' והו':

ואמנם שו"ל בדברים רבה פירשו אותה התורה, על כללות התורה: אמרו כאלה, שאבלנת מלכים אלו היה אדם חכם, והיה לפניך אוכל אחד, והיה מתכבד אצלו בכל אתו והיה עומדת לפניו: אמר לו התלמיד, כלהבנה אני יכול לומר שאין אדם מכיר את בתי, והרי היא עומדת לפניך: כן אמר הקב"ה ברוך הוא לישראל, כלו כמה אתם מבינין לפניו אין במעלין אני מכיר את תורתי, ואני נותנה לכם: כמ"ש לא נפלאת היא ממך, והוא הדבר כנגד: וגם המפרשים נמשכו לזה כפי הנראה: אבל עיקר כוונה ולדעתי הוא כמו שפירשתי:

ראה נתתי לפניך היום

וגו', עד סוף הסדר: התכונה זאת תקיים ותעיד על דעתם הסברים

המכונים, שהוא יסוד התורה ועיקר בה: והנה זכר הרב המאמר בבן הטבע והבחירה, בספר האמונות ז"ל פ"ה, כאמרו שהכון היא במכלל' הדבר והבחירה הוא על הנמנים אשר בעבור התכלי', כי בענין בבריאות, כלומר שהנה בבריאות, ושבזכר הדברי' אשר בהם נהיה בריאים: וכן בענין הזוכר, כי כמה להיות מזוכרים ונבחר הדרכי' המבי' אותנו אל המאמר הנה זם כן רצון יאמר לבד על התכליות והבחירה, תאמר על הדברים המביאים אל התכלית הטובה: והוא מאמר הנביא גם הוא בחר בדרכיהם ובשקוציהם נפשם חפצה: כי אחז מהם ורבונם בשקוציהם, תכליות להם ובחר בדרכים המביאים אליהם, והוא כענין אשר לא נתינו על תכלי' והצעה היא בבחירה, כלומר בבקשת הדרכים המביאים אל התכלית הכלה: ותנך הנבואה הזאת היא כענין כמ"ש ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה. כי גם קודם כאמור האמונות, פי' וכי אם להם שאותם המצו' היתה תלוי' הברכה, לשמוע אותם ומקבלם. והתורה ג"כ הקללה למי שלא ישמע אותם ולא ישמרם. וכמו שפרשתי גם. וכאן אמרה הכוס והעלים בין כהתנית וקיום הברית עליהם. לזה אמר גם כן ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב וגו': כאלו אמר הכרית בעניך אין כדאות הכלה יבכרית אשר קיימת עליהם, נתתי לפניך ובחירתך את החיים ואת הטוב הדיבר בזכר עשיותם, ואת המות אשר יערתי בעיניכם. הנה התכלית עניהם הם להגדת קיו' והטוב בבחירתם, ודרכו בזה ישמע שמות ויורע כאשר לא ישמעו למצותם. ושהדרכים האלה הם לפניך. והנה אמרו החיים והטוב פירשו המפרשים, שהחיי הם אורך הימים והטוב, הוא עושר והכבוד והנכריאות: והמות והרע, הם כהפכן זה: ולדעתי כבן כעיני אבל פירשו אל החיים הנפשיים, והטוב הגופני, ואמר זה לפי שבאמר' בחיים שהוא עצמות כיום מתם שמתדמין חיים בתכלית. ושם הרע והאבד. ומהם חיים אמתיים אל הטוב ואל האמת. כי הנה הם הרשעים, עם היותם חיים כבי המציאות, הנה הרע והאבד בחייהם. וכן אמרו ז"ל רשעים בחייהם קרוים מתים: והחיים הנפשיים, הם קיום לנצח, והטוב והצלחה לגוף. ואליהם אמר כי הוא חייך ואורך ימיך לשבת על האדמה: לפי שהטוב הוא תכלית החיים ובחירתם, והחיים מבוקשים אל הטוב. ולא הטוב אל החיים. ולכן אמר כאן ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב, לפי שהיתה דרך שמירת המצות, שניהם אל חיי העולם הזה, ושם טוב הכנן לצדיקים לעולם הבא. וכאשר לרשעים בביטול התורה והמצות, אבדו חייהם ותקותם, וכרתו מן העולם הזה ומן העולם הבא: והנה אמרו את המות ואת הרע, שהמות הוא כנגד הנפש. והרע כנגד הגוף וכמו שאמרו בתחלה כי אין החיים ב"ב רלה אנכי, כי זכרו אמר את הברכ' אשר תשמעו, שבה היה בזה דרך החיי' והטוב אשר כיון לפניהם באמרו אשר אנכי מצוך היום לאהבה את ה' אלהיך וגו'. כ"ל כי כמו שהוא אותם לאהבה את ה' המכבד, וללכת בדרכיו ולשמור מצותיו וחקיו ומשפטיו, אשר מהם יסתעף אליהם החיים והטוב. וזהו אמרו וחיית ורבית וברכך ה' אלהיך. כי הם אלה הדרכי' המבי' האדם לתכלית הבנסף הנה משמרי' והטוב. כן דרך המות והרע, הוא בהפך זה. שאם יפנה לבבך ולא תשמע ונדחת והשתחוית לאלהים אחרי', ימצא המות והרע בעצמם. וזה אמר הגדתי לכם היום כי אבד תאבדון: והוא הדבר כלות. ומם הבנין נכנס שכינה בהם רע, שהוא הרע והוא ההבדל והאבדן הנזכר: ועוד בזה תאריכון ימי' על האדמה. שהוא המות אשר זכר, ולפי שהיו בני ישראל מתרעמים ואומרים כתוכחות האלה, בהיותם שהיו דרכים מחוייבים וגזורים בהסכמת האלוה, ולא יוכלו להמלט מהם: לכן הוכיח לומר העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ, החיים והמות נתתי לפניך, מחוייבים ולא גזורים מלפניו יתברך. אבל בהם שהמצוה מלוים בבחירתכם: החיים והמות הנגלים. והברכה והקללה כנגדיים.

כי סם ברכה בהחלט וקללה בהחלט / נתתי לפניך עבדיותך / וסותי תלותי שתבחר בחיים / למען תוכה לחיים הנצחיים אתה וזרעך / ותחיה אתה וזרעך ויגיד להם איך יזכו אל החיים האלה באמרו לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו / כי הוא חייך. ר"ל אם תלמוד מצותיו כי כאשר תאהב את ה' ותשמע בקולו ותדבק בו והדבקות הוא חיי הנפש המעולה ואותם חיי העולם הבא / ואורך ימיך לשבת על האדמה / רוצה לומר כי חיי הגופיים הם טובי' בהתמדת הדביקה בארץ / כי אם תמצא ותזכה יבוא מות אחר לבל תראה הגלות / הנה ביאר איך יזכו לחיי הנפשי' ולגופיי' בארץ / והתבאר אלה בה במאמר פסוק העידותי בכם היו' החיי' והמות נתתי לפניך / לעשות טוב ורעה מפורסמת / כי לא להגיד אלה היו הדברים והסכרים ונגזרים / כי אם בחיריים / והבכפה וגם כלתה נפשו שיבחרו בחיים / כדי שיזכו לחיי הנפש ולחיי הגוף :

ואשר אמר לפרש ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך לאהבה את ה' אלהיך / אכיר להודיענו שלא יעשה תכלי' אחרית המצות בעבור חיי הגופיי' / אבל בהפך שיבקש החיי' כדי שבהם יעשה ויקיים המצות / כי יבחר בהם תכלית עניינם / ולא תכלית הכוונה אותם /

ק"ס כמו שאמרו רז"ל בפרק קמא דעבודת אלילים בתנותיו ותפן תמיד ולא יעשה מצותיו / ולכן אם / שאמרו שהודיענו שהחיי הם אם לפניו ובכבודו. העידותי בכם היום את השמי' ואת הארץ / שהחיי' המות נתתי לפניך הברכה והקללה / ובחרת בחיי' שלא תהיה הבחירה בהם כדי למען תחיה אתה וזרעך / והיו התכלית הזמן הזה / אבל תבחר בחיי' לאהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו ולדבקה בו / כי אלה הם החיים האמתיי' / והתכלית המושך אחריהם / ואין החיי' תכלית בעצמו / וזה אמר כי הוא חייך ואורך ימיך לשבת על האדמה / ר"ל כי זהו תכלית החיי' / האורך ימים בישיבה על האדמה אשר נשבע / כדי לעשות המצוה שהם בארץ להדבק באלהי ישראל / לא להתענג בתענוגי' גופיי' / כבר התבארה הפרשה לדעתי / והותרו הספקות י"ו וי"ז:

ויש מי שפי' בפרשה הזאת פירוש אחר / והוא כי החיים נזכרים פעם על החיי' הם הנזכרים אשר בנפש / וכבר אמר דוד ע"ה השלום

תהלי' ל"ד. ולולא האמנתי לראות בטוב ה' בארץ חיי' / ופעם יאמרו על חיי העושר

תהלי' ל"ו. כמו שאמר ואת נבכך תחיי בטוב / ויאמרו על הטוב זה / כמו שיאמר כזה חיים עם כלבה אשר אהבת / וידוע כי זה זאת השכליי שמתחיי' הלא / יש מהם שיקראו טוב / והם החיי' הנפשיים / שהם הטוב והאמת והמעלה / והם חיים שהם רע / והם החיי' הגופיי' / וכן בענין המות / כי יש מיתה שהיא רעה ורעה בעיני האדם / והיא המות הגופיית ההכרחיי' והיא טובה לנו להפריד בין פרידות החומר והשכל / לנצחות השכל והנפש והמגנות / וכמו שכתוב בספר שלמה / והנה טוב מאד מות / ואמר דוד יקר בעיני ה' המותה לחסידיו / ויש מיתה רעה מאד והרע בהחלט והיא המיתה הנפשית / והנה לפי זה עיניים עורות אבל הזוגות האלה / אשר הם גדולי הערך / אמר הנה ראה נתתי לפניך היו' את החיים ואת הטוב / את המות ואת הרע / כלומר זכר שכתן לפניהם שני מיני חיי' / כלומ' החיים השכליים הנצחיי' / ולעומתם החיים הגופניים / וקרא הנפשיים חיים בהחלט / כמו דאיתא בבני אדם / והנפשיים קרא טוב בהחלט כמו שאמר לטוב לנו כל הימים לחיותנו כהיום הזה / שקרא טוב שכרם לעולם הבא / וחיים לעולם הזה / ושני דברים האלה הם כנגד שני חלקי האדם / כי החיים הגופיי' / הם כנגד הגופות / והטוב הוא כנגד נפש המשכלת / וכן נתתי לפניך שני מיני רעות לשני חלקי' / והם המות והרע / שהמות היא כנגד הגוף / והרע הוא כנגד הנפש ולפי שלא ישלם הלמוד בהודעת התכליות לבד / אם לא כשידע ג"כ הדרך אשר יביאהו אל התכלית / כי מה תועלת שידע שכך הציר אשר הוא הולך ללכת / אם לא תדע איזה דרך יביאהו אליה / וזה ישלם בשני ענינים בידיעת הדרך הישר ללכת בה / ובהזהרתו מהדרכים המתעים והרעים שלא ישגה בהם / כמו שלזכות הרפואה התחלקה אל שמירת הבריאות ואל הסרת החולי / לזה אמר אשר אנכי מצוך היום לאהבה את ה' אלהיך וגומר / שהם הענינים המורים / ואם יפנה לבבו / לא ישוב מאחרי מיני הדרך / ולא יעשה כלל / כי דרכיה דרכי נועם / וכל נתיבותיה שלום / ובכלל וכר סור מרע ועשה טוב / וגם בזה לא ישלם / כי אם כשידע התועלת שתגיע מההגעה אל המקום ההוא / והנזק המגיע / אם לא יגיע אליו / כי על כן הסכימו בעלי הדתות להביא שכר על המעשים הטובים / ועונש על המגונים / ולזה אמר וחיית ורבית וברכך ה' אלהיך ונומר / ואל גמר ברע והנזק הנמשך / אם לא יגיע אליו / ואם יפנה לבבך ולא תשמע ונו' / ואמר בזה הגדתי לכם היום / לפי שהדבר ההוא מגיד אשר לא ידעו הראשונים / והוא שהם לא שיערו אחר מיתת הגוף / מיתה אחרת כלל / ואמת רבינו הכלית לדבר באחרון / כי כנגד תאבדון / רוצה לומר תאבד בעולם הזה / והאבדון בעולם הנפשיי' / וכל זה עדיין לא יועיל אם לא ימצא אל הדברי' המורי' והמעוררים / להגיעו אל סוף המעלה כמו שאמ' שלא תתכן ההליכה אל המקום הנכסף / ולקנות הטוב התמי' ולהנצל מחוטו הרע / אם לא יזדמן לו מזון לשמירתו / והמשה לרכוב עליה וכיוצא / ואז יכלל בשני מינים / האחד בעצמות המוגנים הנזמנים

כאותו מעשה והשני הכלות די כמונה וכרכיה / ועל הראשון אמר / העידותי בכם היום את השמי' ואת הארץ / ר"ל אל תאמרו שלא נאמר אליכם וכן / כי אני מעיד בכם שמים וארץ שהם יעמדו בכם / ונתתי לפניכם החיי' והמות הברכה והקללה / ואתם רצוים ובחריים על כל למען תחיה / וזהו שלא נאמר לך תרעומות / כי אתם אתה ובחרת בחיי' / אין הבחירה שיבחר בחיים / ולא יבחר במות / אבל ענינו שאמרו שיש לפניו שני מיני חיים הנפשי' והגופי' יבחר מי שירצה מהם / אם להמשך אחר הגופיי' ואז יאותם וגם יאחרי הנפשיים והלאות / ואלו שתבחר באותם חיים שיביאוך להעולם והנצחיים / והוא אמרו למען תחיה אתה וזרעך וגומר / ר"ל שתהיה אתה וזרעך באותם חיים / ולא בתאות גבם / כי הנה החיי' הגופיי' / ענינם המות והרע באמת / ולא תהיה כ"כ ובחרת בחיים / מיין לדבר הנבחר כבי"ת / כי באר שהבין בטוב בטוב / ושוחק ברע / רק הוא מין הדברים / אשר כבר ומנכן / תהיה הבחירה והברירה / כשתשע ויבחר טוב מבחרתו אחריה בכם מכל הענינים / והבי שהתי' אל' ת / ממה בבסוק אחד / כי כיהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי כי רצה להמליך על כל ישראל / ומכל בני כי רבים בנים נתן לי ה' ויבחר בשלמה וגו' / ואתם לפניך הבני / והוא בסוף הברכים אשר גם יחדו כל הימים / אשר לאהבה את ה' אלהיך ללכת בדרכיו ולדבקה בו / כי הוא חייך ואורך ימיך / לשבת על האדמה וגו' / רוצה לומר גם לא ישכנו מכם כל הדברי' הצריכי' להעמדת חיותכם / כי מוגעדים תהיו / כי בהיותכם על אהבתו וההליכה בדרכיו ולדבקה בו / לא יחסר כל לכם כי הוא חייך ואורך ימיך וגו' : כלל הוא זה דעת והמשך אשר כפי הפרשה / והוא יותר הלכי מחלקתי / ולכן זה שכתבתי אני בה בהיותו מתישב כפי כוונת הפסוקי' : נשלם סדר נצבים :

פרשת וילך

ואמנם הספקות הנופלות בדברי הסדר הזה / כפי הכוונה הפשוטה / הנה הם תחנה עשר :

הספק הראשון / באמרו וילך משה וידבר את הדברי' האלה אל כל ישראל / כי הנה קודם לזה כתוב / ויקרא משה אל כל ישראל / ויאמר אליהם אתם ראיתם וגו' : והמשך דבריו פרשת אתם נצבים / וכל דברי הברית / והרי כלם היו לפניו בזמן אחד / ואיך א"כ אמר כאן / שהלך משה לדבר אליהם / וכתב רב יוסף ן' יחיא ז"ל שהלך אל כל שבט ושבט / כי כיון שהיו כלם מקובצים יחד לענין הברית / היה לו לדבר אליהם שם ולא יצטרך ללכת לכל שבט ושבט לדבר אליהם :

הספק השני באמרו בן מאה ועשרים שנה אנכי היום / לא אוכל עוד לצאת ולבא / שהוא כאלו כלו נחשב שאינו יכול עוד לצאת ולבא / מלבד בשבועה הנראית / שבגבורתו ובכל כחו / ואמר היו שנאמר בשנת מיתתו / ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו לא כהתה עינו ולא נס ליחה / והוא במרכבו סומך ויושב היה לצאת ולבא / ואם לא מפני שיתברך יאמר ה' אליו לא תעבר את הירדן :

הספק השלישי / באמרו ויכתב משה את התורה / ויתנה אל הכהנים בני לוי / כי מה רצונה התורה הזאת לזכור כאן כתיבת התורה / כיון שגם אחרי זאת הכתיבה והבתיבה באה פרשת / הן קרבו ימיך וגו' והנך שוכב עם אבותיך וגו' / ואחרי זה כלו נאמר / ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת / על ספר עד תמם וגו' / ובזה היה מקום ראוי לזכור כתיבת התורה / לא כזה קודם השלמתה / והראב"ע כתב / שזה שנזכר פה ביאור מה שנזכר בכאן / ולא ראיתי צורך בביאורו זה / והראב"ע כתב אחרו' נזכר כאן / שכתב ונתן לכהני' סיני אשר נזכר שם / שכתב ונתן ללוים כי ואת היו קוראים בה הכהנים והזקנים / והכוונה היתה מובנת בכאן / אבל זה בלתי מספיק / כי כן אמר אחרים ואל בעלי פרק ב' באר גם אשר כתב בספר תורה לכל שבט ושבט :

הספק הרביעי / באמרו כאן ויתנה אל הכהנים / ואחר כך בסוף הסדר / ויצו משה את הלויים נושאי ארון ברית ה' / לקוח את ספר התורה הזה / ושמתם אותו וגומר / הורה כי ללויים נושאי הארון נתנה התורה לעבודה ולשמירה / לא לכהנים כמו שאמר כאן / כי עם היות כל כהן לוי / לא יתהפך שיהיה כל לוי כהן / ואם נפקדה ביד הלויים נושאי ארון / לא נאמר שנפקדה ביד הכהנים :

הספק החמישי לא היה / שמשה נתן והפקיד התורה ביד הכהני' וביד הזקנים / כמו שנזכר כאן / ומה אמרו תקרא את התורה נגד כל ישראל / והיה ראוי שיאמר תקראו את התורה / אם לכלם ידבר / כמו שאמר ויצו משה אותם לאמר מקץ שבע שנים במועד שנת השמטה בחג הסכות וגו' / תקרא את התורה וגו' / כמו שאמר שהקריאה לא היתה מוטלת לא על הכהנים / ולא על הזקנים / כי אם על המלך אשר היה הקורא / ולמה א"כ לא זוכר זה בכתוב שיקרא המלך / בהיות המצוה תלויה בו :

הספק הששי / למה טעם יתברך / שתהיה קריאת התורה מקץ שבע שנים / במועד שנת השמטה בחג הסכות / והיה ראוי שיקרא פעם בשנה / וגם בכל רגל ורגל / בעלות ישראל לבית הבחירה

בזריזה, היה ראוי שתקרא התורה בפניהם. ולמה בתיחד לזמן השבע שנים לשנת שנים. ולחג הסוכות בלבד, וכלה שקבלתם ז"ל שבשמיני חג העצרת, לא קודם לזה בשאר ימי החג :

הספק השני, במה שאמר הקהל את העם האנשים והנשים והטף וגרך אשר בשעריך, ונתן הסבה באמרו למען ישמעו, ולמען ילמדו ויראו את ה' אלהיכם, ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת. והנה התכלית הזה יצדק בזכרים ובנשים. אבל בטף ובגרים, איך יצדק ושמרו לעשות את כל דברי התורה הזאת :

הספק השלישי במה שצוה השם יתברך למשה, הן קרבו ימיך למות, קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד, ואצונו וגומר. ויורה שהיתה הקריאה כדי לצוות ליהושע, ויהיה בפני משה, כדי לסמוך עליו ידיו. והניחו בפעל, שלא היה כי אם אחרי שבאו אל אהל מועד בא הדבור לאמר ה', שבאמר ויאמר ה' אל משה הנך שוכב עם אבותיך וגו'. ויורה שזאת היתה תכלית הקריאה שמה, לא לצוות את יהושע, אחרי שלא היה הדבור, לא אל יהושע. וקשה עם זה, למה עמד, עמוד הענן פתח האהל והנה כבר הדבור למשה לא היה עומד הענן על פתח האהל :

הספק התשיעי בהכפל הדברי' שבאו בנבואה הזאת, כי הנה אחר והסתרתי פני מהם, והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות והוסיף לאמר שנית, ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא, והוא מאמר כפול :

הספק העשירי, אם היה שישראל יתודו את חטאתם, ויאמרו הלא על כי אין אלהי בקרבי, מצאוני הרעות האלה, איך יאמר השם יתברך שלא רחם הש"י עליה'. אבל כפל עונם וגרמת באמרו ואנכי הסתר אסתיר פניו וגו', כי נתקן שאמר ראשונ' קודם זכרון תשובת והסתרתי פני מהם אחרי זכרון הוידויים והתשוב' אשר יעשו. ואנכי הסתר אסתיר פני, שהוא עצם מכפל וכפיתו כפרשה, ולבטל דעות המפרשים, בזה :

הספק האחד עשר, באמרו ועתה כתבו לכם את השירה הזאת. ויורה שמשה ויהושע שניהם יכתבו אותו. והוא זר מאד, כיון שכל התורה משה כתבה. ואיך יכתוב יהושע בכתיבת השירה הזאת, ואף כי במעשה לא נזכר כן. אבל אמר ויכתוב משה את השירה הזאת, וילמדה את בני ישראל. מורה שהוא כתבה ולא יהושע, והרמב"ן כתב שהיה משה כותב, ויהושע עומד וקורא, כי רבה הש"י לצוותו כניא בדיו. והנה הכתוב אומר ולמדה את בני ישראל, שימה בפיהם שלא כלשון יחיד, וכן בפעל באמר ויכתוב משה את השירה הזאת ביום ההוא, וילמדה את בני ישראל. הנה אם כן הכתיבה והלמידה, כלה עשאו משה לבד. ולמה אם כן שיתף יהושע בכלל הכתיבה :

הספק השנים עשר, בשירה הזאת בעצמה. והוא כי מה צורך היה לה' בשירה הזאת, והלא כאמרו כה דברים אשר לא באמרו כבר בקללות שבפרשת והיה כי תבא. ואתה תראה כי כל הדברי' אשר כללתם השירה הזאת, נזכרו בקללות ההן, עם מה שנזכרו בברית הראשון, ותוכחות שבאיהם כאחד. וכל שכן עם מה שהוסיף בפרשת אתם נצבים בדברי הברית, ובפרשת והיה כי יבאו עליך, כל הדברי' האלה וגומר. ובפרשת ראה נתתי לפניך היום את החיים ואת הטוב. ואם שכדי להעיד בהם את השמי' ואת הארץ כתיבפה השירה הזאת, הנה למעלה בפרשת ראה נתתי לפניך היום, באמר העידותי בכם היו' את השמי' ואת הארץ החיי' והמות נתתי לפניך וגו'. ומה היה אם כן הצורך בשירה הזאת, ומה הוא הדבר אשר נתחדש בעבורה :

הספק השלשה עשר, בזה שצוה משה ללויים, הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם, ושוטריכם, ואדברה באזניהם את הדברים האלה וגו'. כי אם היה שהשם יתברך צוהו שילמד השירה הזאת לבני ישראל ושימה בפיהם. והיה זה כבר עשאו משה, כמו שאמר' ויכתוב משה את השירה הזאת וילמדה את בני ישראל. אם כן מה צורך היה בקבוץ הזקנים והשוטרי' לדבר אליהם הדבר ההוא בעצמו, ואם היה להתרות בהם פעם אחרת על זה, היה ראוי שיקראו לכל העם, לא לזקנים ולא לשוטרי' בלבד, כל שכן שבסוף הפרשה באמר וידבר משה באזני כל קהל ישראל, את דברי השירה הזאת עד תמם. ואם קרא לזקנים ולשוטרי' בלבד, איך דבר אל כל הקהל. והרמב"ן כתב שציה להקהיל הזקני' והשוטרי', שהם יקבצו את כל העם. אבל לא נזכר בכתוב. והרלב"ג כתב שהשירה הנזכרת פה בפרשה, היא התורה בכללה, לא לבד שירת האזינו, ושלזה הקהיל הזקנים ללמדם מצות התורה וחקותיה ומשפטיה. והנה הוא מכחיש פשוטי הכתובים ויופרם, וכמו שאגלה בפרשה :

הספק הארבעה עשר, באמרו כי ידעתי כי אחרי מותי, כי השחת תשחיתון וגו'. וזה יורה שמשה היה יודע זה מעצמו ומדעתו, וכיון שהשם יתברך צוהו לכתוב את השירה, וללמדה את בני ישראל, למה לא אחר הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם ואדברה באזניהם, את כל אשר ה' דבר אלי. ויהיה מיחס השירה הזאת לאמרה, שהוא השם יתברך צוהו ולמדה וכתבה אליו. ולא שיהיה מיחס הדבר לעצמו :

הספק הט"ו באמרו ונתנה השירה הזאת ד' חלקים כוללי'. הא'

שינחלו את הארץ, והשנותה ומוכתה, בכל פאותה הגשמיות והטבעיות גדל השפע והשובע, שישאו בני ישראל בנד האל יתברך. והחלק השני גודל העונש אשר ישכיבם עליו. והרביעי הגאולה העתידה. והנה לזאת רבים מדבריו אלה, קודם השירה מה שיעיד על זה, וזכר מהחלקים האלה החלקים. ולא זכר החלק הרביעי. כי באמרו כי אביאנו אל האדמה אשר נשבעתי לאבותיו זבת חלב ודבש, ואכל ושבע ודשן, הוא החלק הראשון. ובאמרו ופנה אל אלהים אחרים ועבדום, ונאצוני והפר את בריתי הוא החלק השני. ובאמרו והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וגו', הוא החלק השלישי. ואמנם החלק הד' מהגאולה האחרונה, לא זכרו כלל והוא דבר זר מאד, אשר שהיה בכלל השירה, והדברי' האלה עדות, ומה שעשה, למה לא זכרו. והנני מפרש הכתובים באופן יותר הספקות כלם :

וילך משה וידבר וגו'. עד ויכתוב משה וגומ'. כבר כתבתי בהקדמת זה הספר, שעד כאן ספרה התורה מה שדבר משה לישראל. ומכאן ואילך יספר מה שצוה אחרי שדבר דבריו שיהם ואות' שאחרי שהשלים משה להקים את דברי הברית עם כל ישראל, הלא זה לאהלו. ואחר כך רצה משה להפטר מהם, כי בא יומו. וכדי לכבדם הלך ממחנה לויה אשר היה יושב שמה, בדברי הרמב"ן אל מחנה ישראל, כאדם הרוצה ללכת מן העיר אל מקום אחר, והולך לבית חבירו להפטר ממנו בנשותו, להיותו חביב אצלו והלך נפרט אצל כל שבט ושבט, להודיעם שהוא מת, ולהפטר מהם ולהוכיחו אותם. וזהו אמרו וילך משה וידבר את הדברים האלה אל כל ישראל. ולא יאמר אל כל ישראל בלבד לענין הדברים, כי אם שהלך אל כל ישראל ממחנה למחנה, וידבר אליהם את הדברים האלה, והותר בזה הספק הראשון :

והיו דבריו אלה, כדי לנחמם ולדבר על לבם, שלא יתקשו על מיתתו יותר מדאי, כי הוא תפלת ימיו שהם מאה ועשרים שנה, תכלית קצו. והרמב"ן כתב ב' פינות. הא' היותו בן ק"כ שנה, ומפני זקנתו לא היה מוכן להלחם. וזהו אמרו לא אוכל עוד לצאת ולבוא, כי עם היות שלא כהתה עינו, ולא נס ליחה. הנה נחלש גופו ואבריו היה זקן ויושב בלתי כזות להלחמה. והסבה השני' היה הגזור האלה', כמו שאמר וה' אמר אלי לא תעבור את הירדן הזה. ולכן תשוב שמ"ר אמר אל ישראל, בן מאה ועשרים שנה אנכי היום והם שתים כאחת, כי סוף שהעידה התורה עליו, לא כהתה עינו, ולא נס ליחה. אבל אין ראוי שיחשב את עצמו בתשש כח יהיה תמיד, כי תפלת הזקנה עם היותו נהוה בריא וטוב, אין בספק שלא יהיה כן בעתיד, כי נמצאת תכולי הזולתה תהיה נהיותו בירידה האחרונה, כי כן יקרה לזקנים, שבהיותם בבריאות פתאום תבואם החולשה. וזהו אמרו לא אוכל עוד לצאת ולבוא ר"ל, עוד בעתי' לא אוכל עם היות שאוכל עתה. ועם זה לא יהיה המאמר הזה סותר לאמרו, לא כהתה עינו ולא נס ליחה, כי אם ידבר מההווה, ומה דבר כאן כהיך הכלל, למה שיהיה עליו בעתיד. והותר בזה הספק הב' :

ואמרו וה' אמר אלי, הוא טענה אחרת עליה, כאומר שגם לולא לבד במלחמות הארץ, אבל אף בהעברת הירדן אמ' אלי לא תעבור את הירדן הזה. ולפי שישראל לא יתיאשו מהגזרת הדורות כהפקד משה שר צבאם, ולא יפחדו ולא יראו, רצה לנחמם ולדבר על לבם באמרו ה' אלהיך הוא העובר לפניך הוא ישמיד את הגוים. ר"ל אל תחשבו שבי היתה נצורתכם, כי הש"י הוא המשמיד את הגוים ולא אני, ולפי שהסבה הפעליות צריכה מטות אמצעיות, להראות פעולתה. אמר יהושע הוא עובר לפניך, כאשר דבר ה'. גם כוון במאמר הזה להודיעם, שלא יקשה בעיניהם, למה משה במקומו את יהושע, ולא לאחד מגדולי השרים אשר בעם, כי נאה לא היה מפעל משה ורצונו, כי אם תגזרת הש"י, כי הוא לא מנה את אחד מבניו ולא מבני אחיו. כי אם ליהושע שצוה הש"י במנוי. והוא אמרו יהושע הוא עובר לפניך, כאשר דבר ה'. וכדי להבטיחם כנצחון אויביהם. הביא להם ראיה מהמלחמות סיחון ועוג שלא כצעתה כבר משה ותבורתו, כי אם נבורת השם, והוא אמרו ועשה ה' להם, כאשר עשה לסיחון ולעוג מלכי האמורי ולארצם, אשר השמיד אותם, שכן יעשה לשאר העמים ומלכי הארץ שיתן ה' אותם לפניהם, כאומרו שיקחו ישראל כבוד המלחמה ושם הגבורה, וה' יתנם להם ויתן אותם לפניהם, כדי שיעשו בהם ככל המצוה אשר צויתי אתכם שהוא לא תחיה כל נשמה. והרלב"ג כתב שהמצוה היתה לקרוא להם לשלום ולהתחתן עמהם, עם כל המצות כמו שזכרה בפרשה. והשלים דבריו באמרו חזקו ואמצו אל תיראו ואל תערצו מפניהם, כי ה' אלהיך הוא ההולך עמך. ועל כן כלם כנגד ישראל עם תאלם. בהיותם הבנת ה', אלהי השמים ואלהי הארץ. ואחרי שהוכיח את העם כראוי, הזהיר את יהושע לעיניהם, שיהיה שם הנבואה כדי להבטיחם עוד. והוא אמרו חזק ואמץ, כי אתה תבא את העם הזה אל הארץ, אשר נשבע ה' לאבותיהם לתת להם, ואתה תנחילנה אותם. הנה לא אמר כי אתה תכבוש את הארץ, או כי אתה תלחם את המלכים ונתי' הארץ. לפי שהיה כל זה מושל עליו יתברך, ואם לא כאשר כמו, לא יירשו ארץ וחוזם לא הושיע למו. אבל אמר כי אתה תבא את העם הזה אל הארץ ואתה תנחילנה, כי כהנהגה שמה, יהיה עליה ועליו

הארץ ואמנם כשהיה יהיה יהושע מלא מהאלהים · ועוד הודיעו שהשגחת האלהי
יהיה עמו תמיד / ושלכותו יתברך לא יעזבהו : וכזה היה אלהים ומנהיגם
המצוה כדעתם / שיהושע שר כנוס יהיה יי׳ עמו / כאשר היה עם משה
רבינו · והוא יי׳ הוא ההולך לפניך / הוא יהיה עמך ונומר :

ויכתוב משה את התורה הזאת ונומר / עד ויאמר יי׳ אל משה הן קרבו ונו׳ · כתב הרמב״ן כי כתב משה עתה את התורה מבראשית / עד לעיני כל ישראל · ולא היו דבריו מדוקדקים לא בתחלת הכתיבה כי לא כתב עתה ספר בראשית / ושאר הספרים בשלמות / ולא בסוף הכתיבה / כי לא כתב עתה / עד לעיני כל ישראל · וכבר כתבתי דעת הרב שכתבת משה את התורה בדבר כזה / הוא עצמו מה שאמר להלן / ויהי ככלות משה לכתוב ונומר · והנה סדר הפרשיות לא יסבלהו · אבל אמתת הענין לדעתי כך היה · שמשה אדוננו אחרי שגמר התוכחות / וברית הברית על תורתך / משה שכבר נשלמה התורה כלה · ולא יתוסף בה עוד דבר · ולכן הלך ליפטר מן הנשים לאהליהם / ואז כתב ספר אלה הדברים / לפי שבתחלת הספרים כתב מבראשית עד ויקרא · ואחר כך יום ליום יביע אומר ולילה ללילה / היה כותב כמו שיצא מפי הגבורה · ואמנם ספר אלה הדברים שהיה דבר אל כל ישראל / מהתוכחות וביאור המצות רבה הקב״ה / שיכתב בספר כמו שאר חלקי התורה / וכמו שזכרתי בהקדמתו · ולכן אחר כזה / ויכתוב משה את התורה הזאת / שרצה בו על ספר אלה הדברים / כי עליו אמר תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל / שהוא ספר אלה הדברים / כדאיתא במסכת סוטה ° שלהי פרק אלו נאמרין · ומשה כתב ספר התורה הזאת / ר״ל התורה כלה כאשר אמרה · ושמה עם שאר הספרים ויתנם אל הכהנים בני לוי הנושאים ארון ברית יי׳ / ואל כל זקני ישראל · ואמנם הוצרך לכתוב בתורה שירת האזינו / כמו שיבא בפרשת הבא שאמר עם אבותיך / שהוא שם ועתה כתבו לכם את השירה הזאת / ומפני כן הוצרך משה רבינו לכתוב עוד על ספר אותה שירה / ואחרי אותו תוכחות נתן אותו אל הלוים / לשום אצל ארון ברית יי׳ וזה מפני השירה שכתב שה שהיתה עדות / כמו שאמר / ולכן נאמר שם ויהי ככלות משה לכתוב ונו׳ ·
והותר בזה הספק הג׳ :

ולפי זה נתן משה רבינו · התורה בתחלה לכהנים להיותם משרתי יי׳ / כדי שיהגו בה יומם ולילה / וללמוד אותה לא לגבוה ולאחרים / כי אם לעיין בה · וגם כן ראה לתת אותה ללוים כנושאי ארון ברית יי׳ / לפי שבהם יהיה המספיד ליעקב · ואלה שיקראו בתורה / והיה שמרה נפשם וגם ראה לתתה לזקני ישראל שהם הסנהדרין / כדי שיעיינו בה / וידינו דבר המשפט · והיה לפי זה באמרו / ויתנה אל הכהנים בני לוי שלא אל משך את עצמו ואחר עמו · כאלו אמר ויתנה אל הכהנים ואל בני לוי ואל כל זקני ישראל / כי לכל אחד מהם כהנים לוים וישראלים / שהם שלש מדרגות העם נתן ספר תורה א׳ / ולפשר שלכל שבט ושבט נתן ספר תורה אחד · כמו שאמרו ז״ל כל זקני ישראל · ולפי שלא היתה הכתיבה הזאת הראשונה / לתכלית הקריאה והגירסא / לא אמר כאן לשום אותו בספר התורה ונומר · כי היה התכלית בכתיבה הזאת / כלבד ללמוד ולעיין לא זולתו · והותר בזה הספק הד׳ :

והנה צוה אותם שבמועד שנת השמטה בחג הסוכות / תקרא את התורה הזאת נגד כל ישראל / לפי שכל ההשתדלות הזה היה / לא שכן ללמוד ולידיעה כלבד / ולאשר אמר שיקרא את התורה הזאת · וידענו שהיתה הכתיבה מוטלת על כל ישראל / לכן אמר לכהנים וללוים ולכל הזקנים תקרא בלשון נכח · וידוע שלא היה אפשר שיהיו כלם קוראים / כי תרי קלי לא משתמעי / אף כי קולות הרבה כל כך · גם כי הכתוב אמר נגד כל ישראל · ומכלל שיהיה קורא אחד / והיה נגד כל ישראל · ויתחייב מזה שיהיה הקורא אחד · ובאור שיהיה הראש והגדול אשר בעם שהוא המלך · לפי שהמלך שמו שוכר מהודיני / הוא נגד כללית העם / ובהיותו הוא הקורא היה כל ישראל קורא · והותר בזה הספק הה׳ :

וקבלו חז״ל בשלהי פרק ° אלו נאמרין שהקריאה היתה ספר אלה הדברים / לפי שהוא גופי תורה תלויים בו · והתורה בכללה יקשה קריאתה יחד / גם כי ענין מעשה בראשית / וגם תורת כהנים לא היה צריך שישמעו העם / ולכן אמרו שהיה קורא ספר אלה הדברים בלבד / שהם מצות התורה / והברית נכללים בו · ותמצא כיון גדול לזה / ממה שאמר בישעיהו / ° ויעל המלך בית יי׳ וכל איש יהודה וכל יושבי ירושלם אתו / והכהנים והנביאים וכל העם למקטן ועד גדול / ויקרא באזניהם את כל דברי ספר הברית הנמצא / בבית יי׳ ונו׳ כי ספר הברית / הוא ספר אלה הדברים הזה · וכן צותה התורה / ונתת את הברכה על הר גריזים / וכליהו שיהושע עשה / לפי שאותו שתהיה לכל ישראל מצוה כמלך / או בשר הצבא לקיימה · ואמנם למה היתה הקריאה הזאת בשנת השמטה ובחג הסוכות / ולא היתה בכל שנה ושנה / וגם מדי חדש בחדשו / בהיות כי התורה האלהית / היה ראוי שלא ימושו דבריה מפינו · הנה הסבה בזה היתה / לפי שהקב״ה הסגיר שיהיו דברי תורה חקוקים על ישראל / ובתלמוד תלמוד הפרטי / שידידי הסגולה הכהנים הלוים החכמים והשופטים / ילמדו את התורה / ויהגו בה יומם ולילה / עוד כשומעי גדול יקרא הגדול שבעם / שהוא המלך או השופט את ספרי התורה / נגד כל ישראל / כדי שישמעו ויתפעלו לבותיהם מהדברים ומכבוד המדבר והקורא / ולא היה זה בכל שנה / היה הדבר נקל בעיניהם כמאמר שלמה ° הוקר רגלך מבית רעך ונו׳ : ולכן מצא בזה שהמצוה לא תהיה הקריאה תדירה בכל שנה / כי אם בשנת השמטה / לפי שבשנה ההיא / יהיו פנויים מכל עסקיהם / אשר הם מתעסקים בעבוד׳ האדמה / והיו כלם שובתים מחרישה וזריעה וקצירה / ומכל מלאכת עבודה / ומזונות מוכנים לפניהם / ומתברכים להם / כמו שאמ׳ וכי תאמרו מה נאכל בשנה השביעית / הן לא נזרע / ולא נאסוף ונו׳ וצויתי את ברכתי לכם בשנ׳ הששית / ועשת את התבואה לשלש השנים · וגם שתהיה הקריאה בחג הסכות / לפי שהיו כל התבואות נאספות / ואין לב הבעלים עליהם / והקריאה היתה בתחלת שנת השמטה / כמו שאמר מקץ שבע שנים · כמו שפירשו רבותינו ז״ל במסכת ° סוטה שהיה בתחלת שנת השמטה בחג הסכו׳ / בסמוך לתחלתה והיה הזמן ההוא / יותר שוה מכל המועדים / ואף מחג הפסח / לפי שאין השוי הבא על התוקף שוה בענין אל השוי הבא על הקיץ לפי שבאור האביב עדיין יד הקור תקיפה · ודי הסבר׳ שהגלים נוטרי׳ ופולים מפעילות הגלגים / ומשוננות הקרסים / ואין הזמנ׳ נכלים מהענין והזוקן · כמו שהם בסוכ׳ מכל זה בנאות השני · ולכן בקרא החדש הזה חדש זה שרוח המלך וזוהר על ההמנ׳ הבענים · וזה היה הזמן ההוא יותר מיוחד ונאות / לבוא כל ישראל לירושלם / לשמוע את התורה מפי המלך · גם היו בחג הסכות שלמים מכל השנה / ועל יום הכפורי׳ / שכבר יצאו עם זכרם ובחוניתיהם ותאותיהם כנכנעות לעבודתו / ובבא כל ישראל להראות את פני יי׳ יהיו דבקים בו · ואז ישמעו את התור׳ בכונה רצויה / וילמדו ליראה · וכמו שאמרו רבותינו ז״ל בריש פ״ק ° דחגיגה מה יפו בצריך בכולי׳ מה יפו רגליהם של ישראל בנעלים בשעה שעולין לרגל ונומר /
והותר בזה הספק הו׳ :

וצוה הקהל את העם האנשים והנשים והטף · והגרלה כדי שישמעו כלם בקריאת התורה מפי המלך · ונתן הסבה בקהלתם באמרו למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את יי׳ ונומר · ואמרו ולמען ישמעו חוזר לגר / כי הגרים אין להם כי אם השמיעה וכמו שכתב רבותינו ז״ל · ואלו יתגיירו והאנשים ילמדו את דברי התורה לעשות אותם ולקיים מצותיה / בין שיש בה קום ועשה / ובין שאין בה קום ועשה / והנשים תשמענה ליראה את יי׳ ולהמנע מעשות כל מצות שאינן צריכין / כמו האנשים / ולכן אמר בענין ויראו את יי׳ אלהיכם ושמרו לעשות / כי השמור הוא בלא תעשה · ועל הטף ביאר ואמר / ובניהם אשר לא ידעו / ישמעו ולמדו ליראה את יי׳ ונומר / ר״ל שבבואם בימים שתחול בהם מצות שמירת המצות וקיום עול המצוות ועונש העוסק עליהם / להביאם בעול מלכות שמים / במה שקדם להם שהורגלו בקטנותם לבא שמה · ואמנם מצינו במסכת חגיגה פרק קמא ° תנו רבנן מעשה ברבי יוחנן בן ברוקה ורבי אלעזר בן חסמא / שהלכו להקביל פני רבי יהושע בפקיעין / אמר להם מה חדש היה בבית המדרש / אמרו לו תלמידיך אנו ומימיך אנו שותים ° אמר להם אף על פי כן / אין בית מדרש בלא חדוש / שבת של מי היתה · של רבי אלעזר בן עזריה היתה · ובמה היתה הגדת היום · אמרו לו בפרשת הקהל את העם ונומר · האנשים באים ללמוד והנשים באות לשמוע / טף למה הם באים · ליתן שכר למביאיהם · אמר להם מרגלית טובה היתה בידכם / ובקשתם לאבדה ממני אילו לא באתם אלא לשמעני דבר זה דיי · ואין הביאו ליתן שכר למביאיהם · והנה ר׳ יהושע הטעם הזה וקרא מרגלית · כי כבר התורה נתנה בו הטעם למה הם באים הטף / ולא אמר שהיה להביא שכר למביאיהם · אבל אמר ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו ליראה / כי הלמוד והחנוך יאות בנערים ואם התורה גזרה הטעם הזה בענין בדבר / איך בא הם בזה ז״ל טעם אחר / תלוי בהגדה · ואולי החכמים ההם ז״ל / הבינו שאמרו ובניהם אשר לא ידעו · שהוא הטף שוכר לעולה / שלא כבנים והדורות הבאים אחריהם / שישמעו מפי אביהם / וילמדו ליראה כל הימים · כי תמיד כאשר בכוון / ובניהם אשר ידעו אחריהם על הדורות הנמשכים / ונשאר אם כן בלית הטף שהם הקטנים שהיתה באה שמיעה / ולא לגמור ליראה ולא שמעו · ועל זה אמרו שבאו / לתת שכר למביאיהם · והסבר ההוא היה קבלת התורה להביאם ליראה את יי׳ ולשמור מצותיו · ומפני הסגול והמנהג החקוק אליהם / לבא שמה ולשמוע את דברי התורה / ובגמרא ° אמרו שהיו עושים למלך בימה גדולה / והיה קורא את התורה באזני פומבי גדול / בכבוד וגדול רבה · וכבר ראיתי כתוב שבכל שנה ושנה היה הכהן גדול או הנביא או השופט וגדול הדור קורא בחג הסכות · חלק מן התורה / והיה מתחיל ספר בראשית / וכלה שמות ויקרא ובמדבר סיני / בשש שנים ובשנה השביעית שנת השמטה בחג / היה קורא המלך ספר אלה הדברים : שבכל שנה ושנה ברגל החג / קריאת התורה נעשה / ובשנת הקהל השביעית / היה המלך מקיים המצוה / בזמן ההוא ומזה יצא המנהג בידינו / שביום האחרון של חג הסכות / כשאנו מקריאים יום שמיני עצרת / שבו ביום אנו מסיימים את התורה / שהוא הגדול שבקהל ומכריזים אותה / והוא בעצמו קורא מבלי תורגמן פרשת וזאת הברכה לדמיון / מעשה המלך בזמן הקהל ההוא : והותר בזה הספק הז׳ :

ויאמר יי׳ אל משה הן קרבו ונומר / עד ועתה כתבו לכם : לפי שכתב משה שכבר כתבו / כל מה שהיה לו לכתוב על ספר התורה :

ראה

הש"י להוסיף עוד שירת האזינו · ולזה לו הן קרבו ימיך למות · קרא את יהושע והתיצבו באהל מועד ואצונו · והוא אמר לו שלא היה צורך הקריאה לדבר עמו · כי אם לצוות את יהושע · לפי שאמרים הקדוש ברוך הוא עם משה · לבלתי הגיד לו שהיתה הקריאה לצוות על שירת האזינו · שלא יתרעם משה רבינו · למה יוסיף עוד ביעודים רעים כאלה וכהנה · וכדי שלא ישים מלכות לקבל הדבור · ושלא · נרעם ממנו · אמר לו שהיתה הקריאה · כדי לצוות את יהושע · וכאשר הלך משה באהל מועד הבהירה · על ענין השירה שאם היתה הכונה האמתית בקריאה · ולא לצוות את יהושע · והיה תכלית הדברים ועתה כתבו לכם את השירה הזאת · ר"ל עוד תכתוב את השירה הזאת על ספר התורה אשר כתבת · ישראל לזה למדו אותה עם · הנה · ותפני זה שיתף עמו יהושע בדבור הזה · שלא יהיה אחד · וכדי כפני עצמו · ולפעמים גם כן שיתף יהושע בדבור הזה לענין שיהיה בכל כדי שאמר והנה עמד עמוד הענן פתח האהל · וידוע שלא היה נאמר הדבור כן · כי הכתוב אומר ודברתי אתך מעל הכפרת · מבין שני הכרובים · ואמר ובבא משה אל אהל מועד לדבר אתו · וישמע את הקול מדבר אליו מעל הכפרת וגומר · מבין שני הכרובים · לא שיעמוד הענן פתח האהל · אבל היה זה בלי ספק לכבוד · היות שם יהושע · וכן כאמר בפרשת כי תשא · והיה כבא משה האהלה ירד עמוד הענן · ועמד פתח האהל ודבר עם משה וגומר · ובאמר מיד · ומשרתו יהושע בן נון נער לא ימוש מתוך האהל · הנה ביאר כי בסבת היות יהושע באהל · היה עומד עמוד הענן פתח האהל · וכן מצינו בפרשת במדבר אל משה אהרן ומרים · צאו שלשתכם אל אהל מועד ויצאו שלשת׳ וירד ה׳ בעמוד הענן · ועמד פתח האהל · ויקרא אהרן ומרים ויצאו שניהם · וכל זה ענין הגדל ומעלה במדרגות · כי לא רצה יתברך שיהיה יהושע סמוך למשה · ובמקומו בעת קבלת הנבואה · ולא ג"כ אהרן ומרים · אבל כמו שנבדלו במדרגותיה׳ בעצמם · כך יבדלו במקומותיה׳ · ולכן יצאו אהרן ומרי׳ לקבל הדבור מחוץ לאהל · וכן לזה משה באהל והשכן ביהושע שבהיותו באהל · היה משה רבינו יוצא אל פתח האהל לקבל הדבור · באופן שלא יהיו שניהם כאחד · לא בנבואה · ולא במקום · והותר בזה הספק שמנה עשר :

והגה הדבור אשר בא כאן למשה · הוא הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה אחרי אלהי נכר הארץ · ר"ל עם היות שלות הבני׳ אשר אחרו כיוצר וכין העם · כשכר ובעונשי׳ תגליות · אם לא ישמעו ואם ישמעו לקו׳ ודייקן · שאחרי שתשכב עם אבותיך · יתקיימו כלם ולא יפול מכל דבריך ארצה · לא בשובות · ולא בעונשים והרעות · כי הנה בראשונה יעלה העם הזה · כמעלה רמה וכבוד · וזהו וקם העם הזה · כי יכבשו את הארץ וישבו עליה · ויהיו עליונים לכל גויי האדמה · אבל אחרי מעלתם וקימתם וטובתם מרוב כל · יבעטו ויכפלו · וזהו אמרו וזנה אחרי אלהי נכר הארץ · כי ישאם כאשה רעה וכרת טעם · שבהיותה בעולת בעל לאדם · נכבד ואשת איש חיל תוכחה · עם אדם פחות ונבזה ושפל איכות · וכן תעשה האומה הנבחרת דומה לאשה · שתזנה עם השפלים · ואחרי אלהי נכר הארץ · לו הנה ארץ ישראל לקדושתה · היתה מיוחדת להשגחת השם יתברך · והיו היה תמיד וההנהגה והשפע בה · ושאר האלהות היו נבריים בארץ הקדושה ההיא · כי לכן נקראו אלהי ישראל · ואמר כי לא ידעו משפט אלהי הארץ · וכן וידברו על אלהי ירושלים כעל אלהי עמי הארץ · וכתיב לא ישבו בארץ ה׳ · ויעקב אמר הסירו את אלהי הנכר וגו׳ · שהארץ היא היתה מיוחדת להשגחת השם · ולכן היו אלהי העמים עכו"ם אלהים נכרים בארץ · וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל ועוד יוסיפו כרה שלא די שיזנו אחרי אלהי נכר הארץ · אבל גם יעזבו את השם · ולא ישמרו מצותיו · וגם יפרו את בריתו אשר כרת עמהם · וזה יקרה לנשים כאשה בעלת בעל · שר וגדול שתזנה תחת בעלה · עם איש נקל ונבזה ולא תסתפק לזנות עמו · בהיותה עם בעלה וברשותו · אבל גם תעזוב אותו ותפרוץ מצותיו · והלכה והיתה עם הזונה · כן היו ישראל עבדו אלהים אחרים ועזבו העבודה האלהית · ועל זה אמר הנביא כי שתים רעות עשה עמי · אותי עזבו מקור מים חיים · לחצוב להם בארות בארות נשברים · אשר לא יכילו המים · והנה כאן שיחרה אף ה׳ ויתמדדם מדה כנגד מדה · אם כנגד העזיבה שעזבו ה׳ · אמר ועזבתים והסתרתי פני מהם · רוצה לומר גם אני אעזוב אותם · ולא אשגיח עליהם · והיעוד הזה קשה מכל היעודים · כי הנה מכל אלות הברית לא תמצא הסתרת פנים ולא עזיבה · כי אם עונשים השגחיים וכאן תגמול ערמתם יעד בעזיבתו · אותם והסתר פנים מהם · ואם כנגד מה שזנו אחרי אלהי נכר הארץ אמר · והיה לאכול ומצאוהו רעות רבות וצרות · ר"ל הם זנו אחרי האלהות ההם לתכלית שיצליחו בקניניהם · וכמו שאמרו הנביאים האלהות ההן אין להם אלא אלה לקטר למלכת השמים · והבן לה נסכים חסרנו כל · ולכן יהיה נהפך שיהיו לאכול · כי כל העמים יאכלו אותם וירדו בהם ועם זוניהם בהיותם בהסתר פנים · לא תחשוב שיהיו בטוחים למקרה · ויולי ימצאום טובות ואולי ימצאום רעות · כדרך הדברי׳ המקריים · לא יהי כן · אבל על כל פנים ימצאום רעות רבות וצרות · והסבה המחייבת שבהיות בהסתר פנים נעזבי׳ למקרה · ימצאום רעות וצרות · ולא טובה היא אלא בגלוי פנים ·

האחד לפי שישראל היו בכלל עובדים משנתים · ולכן לא היו אלילים כעובדים ומשכילים בתחבולות בדרכים · אלא שמתיים לעצמיהם · לפי שהכל היה להם מצד ההשגחה · ועליה היו בוטחים תמיד ובמורה עצה מעליהם · לא ידעו ולא יבינו להציל מהרעות · כפי השכל והתבונה והתחבולות · לא ימצאו להם תחבולות · כי לא נסו ללכת באלה · ולכן כשיוסר מהם ההשגחה והשמירה השכלית · וימצאום רעות רבות וצרות מה שלא יהיו כן לשאר העמים · שלהיותם בלתי מושגחים בשלמות כמלאכה · מה שיחסר אליהם מההשגחה · ולכן ידעו להנצל מהמקרים מה שלא ידעו ישראל · והב׳ לפי שהאומות יש להם שרים למעלה · שמשגיחים עליהם טובה ומעלה כענין שנאמר בדניאל שר מלכות יון · שר מלכות פרס · וישראל לא היה להם שר ומזל כשמים · כי אם השם ית׳ · ולכן כאשר אלהים הסתיר פניו והסתרת פניו · וימצאום רעות רבות וצרות · לפי שאין מי שלא יקטרגו עליהם · ויליצו עליהם רעות · ולא יהיה עליהם בחזקת מהם · כאשר היתה במדת אלוה עליהם אלהיהם · ולא מצאו מזל אחר · כי אינם מהנהגתו · ולכן ירדפום הרעות :

ואפשר לפרש ג"כ שיעדם בהסתר פנים ועזיבה · לענין הטובות והצלחות והעשירה המושגחים · שלא ישחרם ולא יגן עליהם ועם כל זה · לא תסור מהם ההשגחה לרעה ולא לטובה · ר"ל שתמיד ישגיח עליהם הש"י להעניש בכל אלות הברית · וזהו אמרו ועזבתים והסתרתי פני מהם · שהוא לענין הטובות וההצלחות והשמירה · והיה לאכול ומצאום רעות רבות וצרות · שזה יהיה ההשגחה שתהיה בהם לרעה · וזהו אמר האמתי בפסוק הזה · ומכוין לפשוטי הכתובים · ואמרם אמרו · הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה · ואנכי הסתר אסתיר פני וגו׳ · כבר ראית מה שכתב בו הרמב"ן ז"ל · שהוא וידוי גמור · כענין והתודו את עונם · אבל הוא הדבור במרעם שיתחרטו על מעלם · ויכירו כי אשמים הם · ולכן השם יתעלה לא יעניש כל כך · כי עם היות שהסתיר הסתיר פניו מהם · הנה לא זכר שימצאום צרות · כמו שאמר בראשונה · כן שיהיו שהסתר פני השגחה · והוא פי נכון · כי הנה למעלה זכר כשעונש שני הדברים בהסתרת פנים · לענין הטובות והצלחת הגרות והרעות שעתה אחרי הוידויים זה · יבטלו מהם הצרות והרעות וישארו בהסתר הפנים בלבד ואחרים מחכמי דורנו זה פירשו בזה · פי׳ שני · והוא שאם אמרו · הלא על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה · ר"ל שלא עבר מפאת ההשגחה באו אותן הרעות · ולפי שהם לא תלו עונשיהם בהשגחה · כי אם למקרה היה חמנם · שלא הועיל וידויים · וזהו ואנכי הסתיר אסתיר פני מהם · והוא על דרך מה שאמר בתוכחות הראשונה אם ת׳כו · ואם תלכו עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי · ולפי שיקשה נגד הפי׳ הנזה הוא · אמרו כי פנה אל אלהים אחרים · הלבלתי שכי נעזבו שיהיה זה על דרך זאחרת נלבבך כפי ועונש ידי עשה לי את החיל הזה · וזכרת את ה׳ אלהיך כי הוא הנותן לך כח לעשות חיל וגו׳ · שיודה לו בהקדמתו שכיון שעשה לו את החיל הזה · אבל ביאר שנתן הכח הה׳ · וכן הענין בכאן · הם אמרו שכל רעותיהם היו מפאת העדר ההשגחה והסתרת פני ה׳ מהם · והוא ית׳ שיבם שאת הוא · שאני הסתר אסתיר פני מהם ויהיו נעדרים מההשגחה כמו שאמרו · אבל זה לא היה · כי אם לפי שפנה אל אלהים אחרים · ויאמן שהעכו"ם היתה סבת הרעות כאשר · חם אני שמעתי מפרשים בזה פי׳ שלישי · שאמרם הלא על כי אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה · היו וידויים שבעבור שלא היו דבקים ודבוקים באלהיהם אלהי נכר הארץ אשר עבדו · לכן ימצאום הרעות ההם · לפי שעבדו העכו"ם שלא כדרכי בעבודתה · לכן אמר אחרי הוידוי הזה ואנכי הסתר אסתיר פני · ר"ל יהיה הסתרת הפנים מהם כפול ומכרע יותר · בעבור כי בוידוי זה פנה אל אלהים אחרים · ועליהם אמר לא על כי אין אלהי בקרבי · וגם הפירוש הזה לא נודה שיאמר שהי בתם על העכו"ם · כי זה הוא ועתים · ולי נראה כפירושו · ענין רביעי · יותר נכון ואמתי אצלי בכתובים · והוא שתים רעות עשה עמי · האחד עבדם אלהים אחרים · והב׳ עזיבם העבודה האלה׳ · כמו שאמר וזנה אחרי אלהי נכר וגו׳ · ועזבני והפר את בריתי · ועל שניה׳ אמר כמו שפירשתי · וחרה אפי בהם · ועזבתים · ועתה יאמר · שישראל יאמרו בלבם כשירצום · שהעונש היה על שעזבו את ה׳ · לא על שעבדו העכו"ם · כי אם שלא עבדו ג"כ השם עמה בשותפו׳ ועזבוהו · ועל זה אמרו על כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה · כאלו היתה כוונתם · שאם לא היו עוזבים העבודה האלהית · לא ימצאום הרעות · ורוצה פי׳ שהיו עם זה עובדי עכו"ם · ואם כן עשו תשובה · ממה שעזבו הש"י · אבל לא יתקן העכו"ם אשר בידם · ולכן אמר השם · ואנכי הסתר אסתיר פני מהם ביום ההוא · כי פנה אל אלהים אחרים · ר"ל שבזה ימיתו לעשות שובם · שהיה זה לה׳ בעבודתם · כאלו השותפות עם העכו"ם · אבל הוא יסתיר פניו מהם · כאלו כפליים מאשר בתחלה · לא בעבור שעזבוהו · כי כבר נתחרטו על זה · כי אם בעבור שפנה אל אלהים אחרים · שהיה העכו"ם בידיהם · שלא עשו תשובה ממנה :

הרי לך בזה ד׳ פירושים כאחד · טובים וישרים למוצאי דעת · ולא שיעשו בדרך מהם · המפרשים אשר אתנו · והותר בזה הספק הט"ו :

ועתה כתבו לכם את השירה הזאת וגומר · עד סוף הסדר · כונת המאמר שלקיחת הדבר הזה מעותד ·

העתידות תגיד מהלשית אחרית. לכן היה אומה שיכתבו זה לאחר. משום שזה ופיה שירת האזינו שיסכול ותהיה שירה נמוכתה. כי השירה יכתבוה בהפסק ובמקומות מקומות בהם הגשימה. כמו שכתב הרמב״ן ז״ל ושיכללו אותה כמו ובעילות. כמלים שהיו משולרים האנשים שנאיוזות אם נקראת שירה ומצורת שירנו ולא קרוב. להיותה הגדת העתידות לא שוים ולא דבר כאמר במכשיכתובות ושאת הברית. ושה היה מפקרד שירים מה בשירותים את סוכתו וכל שליחותו שעכשיותה והדרשיותהבעלות ותהיה עתידי והתלכלך זה רבם הקלה בגול אותו. כהיות שכללי הדברי שבאו בה. כבר נודעו בתוכחות ואלות הברית. שהיה זה לא כבות האזינו להיות אלות הברית תגלויות. אם מעתה. ואם לא תשמע ויהשוב שהיה בתוך לשייתם ולבאים. והשירה הזאת אין בה תגדי כי אם הגדת מה שיהיה בהברית המגשה אכים לגבול בנים. ואמר כמלך שאושבית השמעון. שאמם השירה הזאת. תהיה אזורה נפי כל אדם. ותולך גוה הכפק הי״ט:

ולכן היה לשמה וליהושע שיכתבו את השירה הזאת. ואין הכונה שאליהם יכתבו אותה על ספר תורת אלהים. כי בספר התורה כלולה שכתוב יהושע אפילו אות אחד. אבל גזה אלהים שיכתבו והשירה הזאת שבעבני רבים. ולתת אותה לכל אדם. כדי שכל אחד ואחד ידענה וישגרנה בפיו. ויאמ׳ תירה. ולולי שלא שתף יהושע בדבור הזה. כדי לצוותו שיעזור בכתיבת השירת הגלה הרבות. לשמה וכו׳ כדי שלא תכבד עליו הכתיבה כלה ביום מותו. והוא ועתה כתבו לכם את השירה הזאת. ר״ל תיכף עתה. תכתבו את השירה הזאת פעמים הרבה. ואתם בעבור הלמוד אחר כלשון יחידי. ולמדה את בני ישראל. כנגד משה שלמדה להם באמונת הדיעתה כדאוי. ואחר עוד שימה בפיהם. ולגזור ולגנן אותה בפיהם. והתוך גזה הפסק הי״ט:

וגתן הסבה בשירה הזאת. באמרו למען תהיה השירה הזאת לעד בבני ישראל. ר״ל שיזכה בפי בני ישראל. ולא יצטרכו לבקש ספר התורה. אבל בפיהם תהיה השירה הזאת. והיא תהיה לעד בבני ישראל. למה שיקרום באחרית הימים. וזכר הצרות אשר יעשה. באמרו כי אביאנו אל האדמה ואמר. ר״ל תגיד השירה הזאת כסגולה. שאביא את ישראל אל האדמה אשר נשבעתי לאבותיו. ושתהיה ארץ זבת חלב ודבש. ויאכלו וישבעו. כי לא יהיו האנשים מבני התבואות והפירות שיאכלו. ולא שבעו. כי גם יאכלו לשבעה. וגם לא תהיה האכילה והשבע בדרך האנשים הגדולים והעניים. שישבעו מהאכל פחות. אבל יהיה האכלם דשן והוא הצלות הראשון. ותגיד עוד על עונם שיקבלו. והוא אמרו והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות. וענתה השירה הזאת לפניו לעד. רוצה לומר שהשירה והדבריה שתהיה שגורה בפיהם. היא תגיד שכל זה יבא עליהם מאת אלהיו ביום ההוא. והודיעם יתב׳ שלא יקשות שתהיה הסגולה הזאת לגבולה שזכרו את השירה. כמו שיעשה ההמון בשירים. שאחרי עבור עליהם שירים אחרים ומתאוררים ישכילו אותם פארי נוס. כי הנה השירה הזאת שנגינתם בהם. לא תשכח מפי זרעו. עם היות היעוד הזה לגבי׳ רבות אלפים שנים. והנה לא זכר כאן ענין הגאולה העתידה הנזכרת בשירה. לפי שהיתה הסבה להפחידם שלא יחטאו. ולכן עם היות שבאה בה הגאולה העתידה. לא זכר הקדוש ברוך הוא למשה שיאמר. אותה אליהם עתה בלשונה. וגם כי ענין העדות לא היה מתיחס אל הגאולה. כי אם אל הצרות הבאות עליהם שהיו כמנשא ותפרק. וכמו שאמר והיה כי תמצאן אותו רעות רבות וצרות ושענתה השירה הזאת לפניו לעד. כי על זה היה העדות. לא על הגאולה ולכן לא זכרה. ואומר גזה הפסק הכ״א:

ואמנם באמרו אח״כ עוד כי ידעתי את יצרו אשר הוא עושה היום בטרם אביאנו וגו׳ רצה יתברך לפרש הפסק אשר יבאוהו בו רבים מהמפרשים. והוא שבהיות הידיעה האלהית הלויה בעתיד. יתחייב שיהיו אם כן הדברים מחויבי׳ ומוכרחים. כי בהיותו יתברך יודע אותם. יתחייב שיהיו על כל פנים. כי לא ישא ויכחד. ולא יהיו אם כן נמשכים מהבחירה ולכן אמר שבהודעה הזאת. שיכה אותם שתכרים אל חטאי קצות האשר ר״ל כי הם תמיד בדרכם כבחירתו ורצונו. ואמנם השם ידע את יצר לב בני ישראל כי היום הזה בטרם יבא אל הארץ. ידע מה שיהיה אחרי כן בבואו הארץ. והוא כי ידעתי את יצרו. רוצה לומר יצר ובחירה תמציאות כלי בספק ימצא בו כי יכיר בהם שהם נכרך לרצון ולבחירה. לפי שהאדם יוכל אותו ברצון. וכמו שאמר וכל יצר מחשבות לבו. ואמר שבאותו היצר. וידיעתו יתקצר בו. בהיותו יצר ודבר אפשרי בעצמו. והעתה היום הזה. בטרם אביאנו אל הארץ אשר נשבעתי. ידעתי וגלוי לפני מה שיעשה אחרי כן בהיות שמה. ואפי׳ זה התמידה. לא יסור שיהיה זה קל ואומר שעשה הקב״ה אינם שיהיו. לכם עתה. קודם הכנסם לארץ. למה שיהיה להם אחרי גואם שמה כדברי האומרים. כי לא תהיה הידיעה אם כן הכרחית קיימת. אבל הוא הגדת העתיד בלי ספק. והנה אמר ויכתוב משה את השירה הזאת. להגיד שכתב אותה על ספר התורה. ואין ספק שגם כן כתבה יהושע לתתה לגבורים את שבותה עליו. ואמנם הכתוב זכר וכתב ענין משה. שהוא היה העקר. כי הוא כתבה והוא למדה לבני ישראל. והלמוד כולו. שהלל לידיעה והבנתה. וגם כן לומר. והנה לא אמר לכל בני ישראל. לפי שעדיין לא נקבצו כמו שיתקבצו אחרי כן. אבל אמר שכתב השירה ולמדה לקצת בני ישראל שמצאם

סבלון. ואמנם אמרו שאחר זה. ויצו את יהושע. חוזר לגלי. שאחרי שגם לשמה מה שכתביחד אליו מהשירה. צוה את יהושע בפני משה על חזקו והבטחתו שיהיה בעזרו תמיד. וכמו שאמר לשמה כי אהיה עמך. כן אמר ליהושע בפניו. וכמו שאמרו רבותינו ז״ל בסנהדרין פ׳ קטול מקל והך על קדקדם. ולהיותם דברי האלהים. אמר על הארץ אשר נשבעתי להם וכן פירשו ז״ל. ולפי שגזה הדבר על זה אשר היה כתוב בתורה. הוצרך לומר ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תמם. רצה בזה. שאחר רמינו שלבד השירה שכתב לגבורים. הנה כתב גם כל ספר התורה הכתוב כולו מה שדבר לו הש׳. והשירה שהיה שירת האזינו. ובאמרו עד תמם. רמז שלא לבד כתב׳ הדבקי׳ הגדולות׳. ר״ל פרשות הגדולות והענייני׳ הקטנים. אבל כתב אחריה גם כן הכולל׳ העתידה. כמו שגזרה לו בסוף השירה. והיה גם כן באמרו עד תמם שכתב עוד פעם׳ וזאת הברכה. שלא לכתבה אחרי השירה כמו שינגו. ועל כל זה אמר ויהי ככלות משה לכתוב את כל דברי התורה הזאת על ספר עד תמם. ואמרו ויצו משה את הלוים נושאי ארון הברית. לקחו את ספר התורה הזה וגו׳. ר״ל שגזה ללוים. שהם שהיו נושאים את הארון. לא לבד׳ כמו שוכר למעלה כי אם גזה על למוד התורה. וכן על שמירת ונטירתה. ולכן היתה גוזמת ללוי׳ נושאי הארון. שיקחו ספר התורה עם השירה. ושאר הדברי׳ שנכתבו אחריה עד לעיני כל ישראל. שהיו נכרי נכתבים עליו. ושימו אותו מצד ארון ברית יי׳. והיה זה מפני השירה שנתוספה בו לעדות. שלכן ראוי שיהיו שהשירה לבה על ספר הגם. ולכן הפקיד ספר התורה ביד הלוים נושאי הארון. כדי שישימו אותו מצד הארון. בארון שיהיו שם העדות תמיד בשירה הנה. ולא ידייף אדם אותו. וגם לא יוכל אדם בספרים שהיו בידי החכמים ותיד הכהנים לבקר בהם דבר. כי יהיה לעד אותו ספר התורה שהיה מונח בארון. מכל אחד. ולפי היה שיהיו ספר התורה מצד הארון. כי לפי שהוא גם נושאת הברית שבה אמר התורה. ושהלוים לבל משתיה. היה ראוי שתדבק התורה האלהית ללוחות. והם שניהם כמו שדובק הכלל בפרטיות. ואמנם אמרו כי אנכי ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה ותמול אתון בו עניין. והוא שהשירה הזאת לא אמרה משה רבינו בשם האל יתברך כלשון ישראל עם היותה מאתו יתברך. אבל אמרם מעצמו כאלו הוא סברה ופדלה שיחתובנתה וחיבורה. והיה זה. לפי שישראל לא יאמרו שמאמר אלקה׳ הוא תגיד שיהיה זה. כי הדבר גזרה לפני. ואין לנו עוד כח בבחירה כי אנו מוכרחים במעשינו הנה כנעבור זה לא אמרה לכל העם כי אם בלשון עצמו. וכאשר גזה השם יתברך שיעשה כן. באמרו הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה וגו׳. ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה את בני ישראל ונשאר ר״ל שמשה יכתוב השירה הזאת. כאלו הוא מעצמו קודם ורחמנו ביד הנביאים. כאדם המתלבש בעת הצרה כבא מנוסו מה יהיה באחרית הימים. לא שיאמר שהשם יתברך צוהו. כי על כן לא אמר גם ויאמר יי׳ אל משה לאמר. ולא אמר דבר אל בני ישראל. לפי שלא יאמר אותה בשם האל כי אם בעצמו. וכאלו הוא כדרך השערה. והנו ועתה כתבו לכם את השירה הזאת. ולמדה את בני ישראל שימה בפיהם. אבל זה יאמר ויבאה משה כאילו מעצמו התעורר אליו ולא מצות האל. ולכן אמר בסוף דבריו כי אנכי ידעתי את מריך ואת ערפך הקשה. הן בעודנו חי עמכם. ממרים הייתם עם יי׳. ואף כי אחרי מותי. כאילו יאמר שמה שכללו ולמד דעתו כפי מה שראה מעניניהם בעודנו. היה מגיד וקובלנדו אותו מק׳ו. שאם בהיותנו חי עמדם לפניכם. היותו אחרי כן. ואף כי יעשו זה אחרי מותו. ולא גלה שאמרו מפאת הידיעה האלהית. ולכן כתב דברי השירה האזינו כאשר ודברה ותשמע הארץ אמרי פי. כאלו היה מעת הדבר מעצמו. ולא אמר כמו שאמר ישעיהו. שמעו שמים והאזינו ארץ כי יי׳ דבר. וכבר כתבתי בפרושי לספר ישעיה בגבורת שירה כה לידידי. שהשירה תמיד היתה מתעלה כבנים ורועה מעל הבנים. שלכן גזה למשה שיכתוב ואת שירת האזינו כאלו הוא מעצמו הכבה ופדלה. והוא אמרו הקהילו אלי את זקני שבטיכם ושוטריכם ואדברה באזניהם את הדברים האלה ואעידה בם את השמים ואת הארץ כי ידעתי אחרי מותי כי השחת תשחיתון ונומר. שאמרה שהיה מתלה שבהם מעצמו לא בשם האל יתברך. והותר בזה הפסק הי״ד:

ולהיות הזקנים והשוטרים מנהיגים את העם. היה אומר אליהם מה שיאמר ויעידם על כלל העם. וזהו ואעידה גם כי כבר היתה השמיעה כי זה אשר אמר לזקנים ולשוטרים. ואמר באזני קהל כלו. וזה שאמר וידבר משה באזני כל קהל ישראל. את דברי השירה הזאת עד תמם. כי באמרו אותם באזני הזקנים היה כאלו אמרם באזני כל קהל ישראל. להיותם הם ראשיהם וזקניהם. גם כי הזקנים והשוטרים כלם שזה להקהיל אותם. קרא אמרם קהל ישראל. ולא קרא קהל עם ולא אמר אל כל קהל ישראל. ואמר עד תמם. להגיד שלא לבד אמר הרעות שבשירה. כי אם הנחמה והאחרית הטובה הנזכר בה. וכלל גם כן באמרו עד תמם. שאחרי שאמר באזניהם דברי השירה. אמר מיד אחריהם לברכם ולדבר על לבם פרשת וזאת הברכה. כדי שיאמר מהם נברכו את הגבורים כשם שהם יתברך ושפור מיתתו ומנוי יהושע. ולא זה כלו מבין באמרו גם עד תמם. והותר בזה הפסק הע״ו:

פרשת האזינו

ואמנם הספקות הנופלות בדברי השירה הזאת הם כמו שהגבלתי המצויה בכתובים הלא הם כ' :

הספק הא' בפסוק הראשון שבשירה האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי · אם העיד בהם את השמים ואת הארץ כמו שאמר לישראל · למה לא העיד עליהם כלשון א' · והנה בגלל השלמים [illegible] בשני דברים הזכיר אמר האזינו בשמים והארץ אמר שמיעה · והא' [illegible] האזנה אמר בשמים וזכר בלשון [illegible] · האזינו השמים · ובארץ לא זכר [illegible] · [illegible] ותשמע הארץ [illegible] · וזכר [illegible] בשמים והארץ בלשון [illegible] עליהם וזכר בלשון [illegible] :

הספק הב' באמרו כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו · ואם עדיין לא זכר דבר מבני ישראל · איך אמר כנגדם הבו גודל לאלהינו · והנה בהגיד [illegible] לא יותר · [illegible] אחרי זכרון [illegible] ודברי [illegible] כי יתן ל"ה [illegible] גודל לאלהינו [illegible] · כי בגודלם ועולתם [illegible] · [illegible] השמים מספרים כבוד אל · [illegible] בפרשה ותורת הדברים [illegible] הזה :

הספק הג' באמרו הצור תמים פעלו · והוא כי יום רצה עתה לאמר [illegible] הכבד [illegible] · ולהוסיף עליו [illegible] · [illegible] תמים פעלו · [illegible] כי כל דרכיו משפט · [illegible] אמונה [illegible] צדיק · [illegible] וישר הוא · [illegible] הפרשה :

הספק הד' בפסוק שחת לו לא בניו מומם דור עקש ופתלתול · [illegible] לא בניו מומם · [illegible] בלשון יחיד [illegible] דור עקש ופתלתול · [illegible] בלשון [illegible] לא בניו מומם · [illegible] :

הספק הה' בפסוק בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים למספר בני ישראל כי חלק ה' עמו · והוא כי אם [illegible] · [illegible] · [illegible] · כמו [illegible] · איך אמר יצב גבולות עמים למספר בני ישראל · כי [illegible] · [illegible] יעקב חבל נחלתו · [illegible] חלק ה' עמו · [illegible] · ואם [illegible] · [illegible] יצב גבולות עמים [illegible] ישראל [illegible] :

הספק הו' באמרו ימצאהו בארץ מדבר ובתהו ילל ישימון · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] :

הספק הז' [illegible] יסובבנהו יבוננהו [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] :

הספק הח' באמרו כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] :

הספק הט' בפסוק [illegible] · כי [illegible] · [illegible] · [illegible] :

הספק הי' באמרו [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] :

הספק הי"א באמרו [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] :

הספק [illegible] · [illegible] · [illegible] :

[illegible] · ויאמר כיס [illegible] · [illegible] התורה [illegible] · [illegible] לא [illegible] :

הספק הי"ב באמרו [illegible] · [illegible] · [illegible] · ולא יהיה כן · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] :

הספק הי"ג באמרו בסוף השירה ויבא משה וידבר את כל דברי השירה הזאת באזני העם · הוא ויהושע בן נון · [illegible] ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל · [illegible] · [illegible] · [illegible] · כי [illegible] · [illegible] :

הספק הי"ד באמרו שימו לבבכם לכל הדברים אשר אנכי מעיד בכם היום · כי לא דבר רק הוא מכם · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] :

הספק הט"ו [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] :

הספק הט"ז [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] :

הספק הי"ז באמרו כאן [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] :

הספק הי"ח [illegible] · וראה את ארץ כנען אשר אני נותן לבני ישראל לאחזה · [illegible] · [illegible] · [illegible] · [illegible] :

הספק הי"ט באמרו על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל · [illegible] · על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל :

ישראל / והוא בספר בלו בקשת ד' לפניהם · / אמנם מקדימים מעלתם
קדישם · בעבור שכבם אלוהים · לא קדשתם · לא שלמתם ותמה כבוד קל
אחד והמשיכים מעלתם בי : ואחד והגולגלם לא קדשתם אותי / והיה
מיבא' אמס / לא שובכו לרגעים כלם · ובמעלה מים במי מריבת קדש
מדבר צין · ובלא קדשתם לא אמר לבד כי אם בתוך בני ישראל :

הספק ע"כ למה אמר הפסוק · שהארץ ושמה נגורו בגזרה אחת
אלא יעברו את הירדן ולא יבואו לארץ / ולא זכו לארץ
בחיים הארץ ולא מתו עליו / כמו שבוא במקום ע"ה ג' פעמים ··· עד כה
פרשה · והב' כמ' ותחנן ואת' כבאן :

האזינו השמים ולדברה וגו' עד הלא ה' תגמלו זאת וגו' שיערתי
בשירה הזאת ששה חלקים מתחלפי' בכונתם :

החלק הראשון הוא בהקדמה שהקדים לדברי השירה
וזה החלק יכלול חמשה פסוקים מן האזינו השמים עד
הלה' תגמלו זאת :

החלק השני בספור החסדים והטובות שעשה ה' עם ישראל והוא
כולל תשעה פסוקים מן הלה' תגמלו זאת עד וישמן ישרון
ויבעט :

החלק הג' בספור פשעת העם ומעשם נגד ה' ויכלול ד' פסוקים מן
וישמן ישרון ויבעט / עד וירא ה' וינאץ :

החלק הד' הוא הספור גזירות העונש על פשעם / והוא כולל שבעה
פסוקים מן וירא ה' וינאץ עד אמרתי אפאיהם :

החלק הה' הוא בספור הכליה שחשב ה' לעשות לעמו / והסבה
שבעבורה נמנע ממנה / ויכלול החלק הזה ח' פסוקים מן
אמרתי אפאיהם עד הלא הוא כמוס עמדי :

החלק הו' הוא בנחמת ישראל והנקמה מאויביו / ויכלול החלק הזה
עשרה פסוקי' מן הלא הוא כמוס עמדי · עד וירא משה כר"ש
למו בשירה הזאת ו' חלקים שהם חלק ההקדמה / וחלק החסדים וחלק
הפשעים / וחלק העונשים וחלק מחשבת הכליה / וחלק הנחמה ונקמת
האויבים · ושששה פסוקים הראשונים הם חלק הקדמת השירה
אשר לפרשם נתתי דרכים שלשה :

הדרך הראשון הוא שאמר משה והוא בדרך משל / וכוונתו שכי
העם ועשו במעלה ובלמות וירדו לשמים הנבחרים
שבעבם והשפעתם אשר תשתיהם · ובארץ כוון המון העם הדומי' אליה
בשפלותם ובהיותם מקבלים השפע מהשמים / אשר עליהם שמם כמוהדי'
אותם · ובפר כמבא בדברי ישעיה הנביא ע"ה הדבור המשולי · כמו
שאמרו / הבוא כגבור כבר ושתן מלבותו לאחר / אמר על כן אחיו ארוניו
תרעש הארץ ממקומה · / בעברת ה' צבאות ומום אדון אחד · שהוא על
מעלת המלכי' והגדים : להיותו כשמים / ומעלת העמים / וקראו לבוא
הארץ · וכמו שכתב הר"י אזוהי"ה בפרק כ"ט חלק ב' · ועל זה הדרך אמר
כאן שהכונה היא / האזינו השמים ואדברה / כנגד זקני העם ושוטריו / שהיו
לפני וכמו שאמר למעלה הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם ואדבר
באזניהם את הדברים האלה / כאלו נקט השם שמו לגן לדבריו / ואמר
שכלשון הם היותר כבדים שכבם יקשיבו דבריו / אין ספק שההמון ובעם
ישמעו אותם גם כן · וזהו אמרו ותשמע הארץ אמרי פי / כאלו אמר בספור
זה / עליכם אשים עקרי הכוונה / להבות אזן לדברי כדי שאשר ההמון
ישמע אמריו · ויהיה בזה הספק הראשון :

ואמר יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי / להגיד איכות לימודו
כפי המוסרים והמנהג לקבל הידיעה / · ודמה זה להודעים
והמשכילים עם יערוף כמטר לקחי שכוונתו לאמר שיתן להם בידיעה והתורה
בשפע רב כמטר / כי השפיע תדיר על רוב המטר / כמו"ש אשר ילמד משקים
ירעפו עלי אדם רב · וקרא התורה לקח / לפי שהיא לוקח הנפש השכלי' והנפש
לוקחת את התורה לקנות בה שלמות האמתי · ודמה למנחים החומכים
קבלי ההבנה / אשר שילמוד דרך קבלה ולמוד קל בלתי עמוק / וזהו תזל
כטל אמרתי · כי ביאורו כטל העיר על התומם וקטר וכאמרו אמרתי
ולא לקחי העיר על קלות הרלשים בלתי עמוקים · וכתן הסבה בחלוף
הלמודים האלה / באמרו כשעירים עלי דשא וכרביבי' עלי עשב / ר"ל שהם
הלמידה להמון העם מועטת וקלה / כשעירים שהוא הגשם הדק שאליו
הדשא הקטן והמועט · ולחכמים יהיה כרביבים עלי עשב / שהרביבים הם
המטר הרב כדברי ר"א המוליך עשב הרב והגבה · ועל זה הדרך אמר ישעיה
ע"ה / את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים כי צו
לצו קו לקו וגו' · ואפשר עוד לפרש יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי
שאינו דברי חכמי הבחינו / וכבני השלמות והידיעה / והוא יערוף כמטר לקחי
הכונה לאמר שהלקח והתורה תהיה להם כמטר הרב · והדברים והמלות אשר
ידבר יהיו כטל המועט והוא תזל כטל כאמרתי / ולפי שזה היה כנגד זקני העם
ושוטריו / והיה אומר הדברים האלה כלם בנחת / כי לא רצה הקדום בדרך
הזה שיאמר משה את השירה / כי אם מאמין ומצליח כמו שזכרתי למעלה ·
לכן אמר כנגדם כי שם ה' אקרא הבו גודל לאלהינו / רוצה לומר כי אני
שם ה' אקרא / שיפתח שפתי ויהיה עם פי · / כי חתנו מעצה לשון ומשיג
דעת ותבונה / ולפיכם עם ישראל לא תתנו הכבוד לעצמי בשמיעת
הזאת / אבל הבו גודל לאלהינו · כי בהשיח אזניכם לדב' / תתנו

כבוד וגדול לאלהינו ית' · כיון שאני מדבר לפי כבודו ונגלו / ובאמר בזה
הספק הב' :

ונקודם שאתחיל בפירוש הפסוק · בניח הקדמה כללית בענינים
בדרכה יונה במעלה · ויבאר הדרה בצאת אחר כן בחלק
השירה · והכונה והתקדמה הכוללת · הוא הצור תמים פעלו כי כל דרכיו
משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא · והנה קרא השם יתברך צור ·
אם להיותו התחלה וסבה ראשונה לכל הדברים כמו שבי' הרב המורה
בחלק א' פרק ט"ז / שאמר שאמר על ההתחלה · ואם להיותו הגבורה הראשונה
כי כוח כמו שכ' הרב כחה פועלת וסבה צורית וסבה תכלית בכל הדברי'
ואם להיותו חזק בלתי משתנה כצור / וכמו שפירשו רז"ל וכו' · והודיע בדרכו
הזה רלשוכו / שהצור' יתברך תמים פעלו / רוצה לומר אף שפעל ועשה
לישראל / התשועות והחסדים שאין לשוות להם · בשלמות עשה אותם ולא
נפל דבר מכל דברו הטוב שמא דבר · וזהו אמרו הצו' תמים פעלו · /
ואף על פי שהכניס את ישראל במדבר ארבעים שנה · הנה כל אותו הדרך
אשר הוליכו היה בשפט ובתמים · וזהו כי כל דרכיו משפט / ויראה
לדרכים אשר הביא בהם את ישראל ארבעים שנה במדבר / והשתה
קרה כוונה לומר / התשועות אשר וגבה עמהם היותם בשלמות / וגם
בדרכים ההם שהביאם · הנה הוא יתב' ויוכיח אותו · אחרי זה
בחלק הב' מהשירה · עד אשר בדרום בשמן · הנה אל אמונה ואין עול
צדיק וישר הוא · והוא לרמוז על העונות / והעונשים המיועדים לבא
עליהם / שהם יהיו כלם בצדק ויושר · ואמר אל אמונה כנגד חרבן בית
ראשון · שהיה ומפני העדר האמונה שהעכו"ם שהיה ביניהם / ולהיותו ית'
אל אמונה · והם מעלו באמונה ואין עול / אם כן כמה שקבלו מהחרבן ·
ובנגד חרבן בית שני · אמר צדיק וישר הוא · שגם שהיה ביניהם עונות
ופשעים אחרי' רבים / שמפלת הצדק והיושר הביאם לחרבן ולגלות · וכאמ'
זה עוד באמרו שחת לו לא בניו מומם · רוצה לומר / שהיה כל זה / לפי
שחת העם הוה לעצמו / וכמקום שהיו בני אל נעשו לא בניו · וזה היה
מומם שבעבור זה קבלו התגמול · והחלק הזה מהשירה המוכן / יגבא' אשר
זה גם כן בחלק הג' שהוא חלק העונות · ובחלק הד' שהוא חלק העונש'
הרי לך שבהקדמת השירה הזאת / הניח משה רבינו הדרוש המכוון עליו
יבאו הדברים כלם בשירה / אם מחסדי השם יתברך לעם ואם מפעלת
ואם מעונשם / ושאמר אשר בחלקים של השירה לא עשה מהם דרוש / כי אם
כאלו מסדר כן מסכרים הענין / ותשאו' לפרש עוד הצו' תמים פעלו / שהיא
הקדמה גם כן / הנה משה רבינו לתוכחות · והנראה שאין אדם מוכיח
במעשיו / אבל שום' בהם ואין רע יורד מלמעלה בעבם / וזה יתלונן אדם
חי גבר על חטאיו / וזהו שאמ' הצו' תמים פעלו / רוצה לומ' פעולתו
בבריאה בשלמות היא · וכמו שאמ' במאמר כלם · / היא
פעולה תמימה ואין דרך לבוא / אם לא תהיה בחירית בעבירות · גם
הודיע שכל דרכי השם יתברך בעולם הזה / שאמ' ובעונש הם מהשמש ·
ואם רלינו עמידם צדיק ורע לו / הנה הסבה בזה לפי שהוא יתברך אל
אמונה ושכרו אשר לו לעולם הבא / כי אם אמונים נוצ' ה' / ובעולם
הזה נתן לו מיתה על עונותיו / והוא אמרו ואין עול שהוא אל אמונה
בשכר המעות' לחי העולם הבא · ואין על נקמת משה שהוא שכבו
בעולם הזה / ואם ראינו רשע וטוב לו בעדו שבכל גם כן / כי
צדיק וישר הוא יתברך / כי כמו שאין בארץ אשר יעשה טוב ולא
יחטא / כך אין לך אדם שאין לו מצוה בידו / ולכן אין הקדוש ברוך הוא
מקפח שכר כל בריה ובריה / וצדיק הוא במה שישלם לרשע שכר מצותיו
הטובים בעולם הזה / וישר הוא · במה שיעניש גם כן על חטאו בעולם
הבא · בזמן שהרשעים כלם יקבלו ושכר דרכם / אם בעולם הזה ואם
בעולם הבא · וזהו כלו יתחייב תולדה אחת והיא שחת לו לא בניו / ר"ל
שהשחתת העם ליכו מהם יתברך כי אם מהאדם / וזהו שחת לו ר"ל
לישראל / שהם לא בניו / זה שחשב להם והביאם אל היותם לא בניו · הוא
מומם שהיה דור עקש ופתלתל ואמר כלשון יחיד שחת לו לפי שהמומים
כים כתום והכנעם היה הדור והחזרו בזה הספקות ג' וד' · זהו הדרך
הראשון בפי' הפסוקים האלה :

והדרך הב' בפירושם / הוא שאמר השמים והארץ כשמותם ·
ושון נכם אל השמים ממעל ואל הארץ מתחת / לפי שהם'
למעלה ולהעידה בם את השמים ואת הארץ / והנה היה זה להיות נבחרים
ושומרים לעד כדברי ר"א · ולהיות הכבות האלהיות בסבות כולם
להגעת הטוב והרע אל האומה ע"פ מעשיהם / כמה השמים את טלם
והארץ תתן את יבולה כשיהיו זכאים / וההפך בהפך / כמ"ש רמ"ה ויכפול
שני הגביא ע"ה אל כן עליכם כלאו שדים מטל והארץ כלאה יבולה · והם
אשר האזינו השמים ושמיעה הארץ / בהפך מה שאמר ישעיהו שמעו שמים
והאזיני ארץ ואמרו הראשונים כי להיות משה קרוב לשמים ורחוק מן
הארץ ואמר האזינה בשמים ושמיעה בארץ הפך ממה שאמר ישעיהו / לפי שהיה
רחוק מן השמים וקרוב אל הארץ ואין זה בורך שכלי שהרי ישעיהו אמ' כי ה' דבר
אשר כבא ככבודו בשמים ובארץ השמים / והוא עומד עליהם · והנה לא אמר
רק ולדברה ואמרי פי ולנה ידענו שגם יהיה כהפך שהוא תלוי לרחוק
והשמיעה שקרוב :

אבל :

הנראה אלי בשתם הוא / שהם שתי כרעים / והשמיעה היא

השלישי

[illegible]

הרביעי

[illegible]

[illegible]

הלוי

[illegible]

הראשון

[illegible]

השני

[illegible]

אלהי / והשגחה הפרטית עליו שאמר כי חלק ה׳ עמו / מה שלא יהיה בשאר האומות / וכמו שארץ ישראל יותר מוכנת לדבקה בה ההשגחה הפרטית האלהית מזולתה / ככה המדבר היא הארץ היותר משוללת ובלתי ראויה אליו שתבדה תעשה זה ומפני זה אמר משה רבינו בפרשת עקב / המוליכך במדבר הגדול והנורא וגומ׳ / המאכלך מן במדבר וגומ׳ / להגיד שהיה מקום משכן גדודים / והסיבות מכל עניו ומכל המקום שנמצא בו שהיה בלתי מוכן לקבלו / על כן אמר כאן ימצאהו בארץ מדבר / רוצה לומר שהקב״ה הקדוש ברוך הוא עשו במדבר ולא שהיתה התחלת מציאתו אותו שם / כי במצרים היה אבל בהיות שמצאם בארץ מדבר ארץ מלאה גלולים / ושוכנת הדבקות האלהי והשגחה הפרטית מיוחדי השם שם נתן להם את התורה / וזהו יסובבנהו יבוננהו יצרנהו וגומ׳ / רוצה לומר יסובבנהו בהשגחתו / יבוננהו בתורתו ומצותיו שנתן להם והשכילם / יצרנהו כאישון עינו / רוצה לומר לשמור את העם מהפגעים המתמידים במדבר / כי שם שרף ועקרב וצמאון ומלחמות האויבים / כמו שישמור האדם אישון עינו / והרלב״ג פי׳ / ימצאהו בארץ מדבר / שישראל מצא את ה׳ ונתדבק בו בהיותם במדבר וקבלו תורתו על הר סיני / ושהיה הקדוש ברוך הוא רוצה להכניסם מיד אל הארץ אם לא בעבור תוהו יליל ישימון / רוצה לומר נשיאתם ותלונותם על דבר המרגלים / והיללה שעשו שם בישימון ושמות לב בלי בנה עכשיו / לכן אחרם במדבר ארבעים שנה / ולא הוליכם בדרך ישרה / אבל יסובבנהו שנה שיסובבנו את הר שעיר כל הזמן הארוך אשר סבבו אותו / ובזה הזמן יבוננהו להשכילם בינה מפלאות תמים / כמ״ש וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך ה׳ אלהיך במדבר זה ארבעים שנה / והיה סוף המאמר למען הודיעך וגומ׳ / ועם היות שנתאחרו כל כך במדבר / הנה נשמרו מכל הפגעים בחמלת ה׳ עליהם / וזהו יצרנהו כאישון עינו / רוצה לומר כמו שישמור הקדוש ברוך הוא עיניו של אדם בהשגחה כוללת כמה שהמניח אותו בין כלים וכתנות והעפעפים / וכל זה לתכלית שמירתו / וזהו פירוש הרב בכללות כוונתו / ואמר כנשר יעיר קנו וגו׳ / להגיד שהטובות האלו שוכר / שעשה הקדוש ברוך הוא עם האומה לא עשאם על ידי אמצעיים אבל הכל עשה ה׳ בכבודו ובעצמו / והמשיל הענין בנשר אשר בעולות שהוא עושה עם אפרוחיו :

הא׳ שהנשר כאשר ינוס אל האפרוחים בקרוב להם ינפנף / כדי שלא יפחדו שהוא עוף אחר ויתבהלו / ועל זה אמר כנשר יעיר קנו כי יעיר את קנו בכנפיו :

והב׳ שהנשר לא ינוח על האפרוחים בנחת מרחוק פתאום כשוקה מן יזיקם בנפלתו / ולכן קודם שינוח עליהם ירחף מעט כדי שינוח עליהם בשובה ונחת / ועל זה אמר על גוזליו ירחף :

והג׳ שהנשר כשירצה להוליך ממקום אל מקום לכל אחד מהם יוליך הקן והאפרוחים עליו כדי להוליכם בנחת / ועל זה אמר יפרוש כנפיו יקחהו לא אמר יקחם שיחזור אל האפרוחים / כי אם יקחהו שיחזור אל הקן שזכר :

והד׳ שהנשר כשישא הקן עם הבנים אפרוחיו או בניו יוליכם על כנפיו / לא ישימם על בטנו המתכסה לחוץ / כי יפיל הקן בנוגה / אבל ישים על האברה המונחת על גופו / ועל זה אמר ישאהו על אברתו / והנה השם יתברך עשה עם ישראל דברים דומים לענייני הנשר / כי הוא כשירד למצרים לגאול אותם / שלא לפניו בכבודו והעי׳ אותם על ידי משה ואהרן / שהוא דומה לענין הראשון / ולא נתגלה עליהם במצרים מיד בגבורתו / כמו שנתגלה אח׳ כך בסיני / שעשה האותות והמופתים הנעשים לעיניהם / והוא הדמוי השני / וגם לא רצה שיגאלו ממצרים / כי אם בגלוים ובנקרים וכל אשר להם / שהוא כענין הקן והוא הדמוי השלישי / ונשאר נשאו בים סוף בענני כבוד כדי שלא יוזק מהמצריים ובן הנילום מעמלק / והוא הדמוי הרביעי / וכמו שאמר אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים וגומ׳ / לפי שכל זה עושה הנשר לא מריסים בעצמן כדי להוליכם לבטח לפי שאין עוף אחר יגביה עוף עליו / אמר ה׳ בדד ינחנו / והוא חוזר אל הדמויים אשר זכר מהנשר / שהשם יתברך בדד ינחנו לישראל בכל אותם הדמויים שאמר / וכוון נ״כ באמרו ה׳ בדד ינחנו שהנהיג אותם במדבר / כמו שאמר על פי ה׳ יחנו ועל פי ה׳ יסעו / ולא היה זה על ידי אמצעי / וזהו ואין עמו אל נכר / או אמרו על ישראל שגם כן היה ישראל מיוחד לעבודתו / כמו שהיה השם יתברך מיוחד להשגחתו וזהו ואין עמו אל נכר / הנה התבאר מזה ענין מתן תורה / שבענין הנהגה לא בא זכרון יציאת מצרים / ואשר הניסים שבכל דמויי כנשר יש בנמשל / והותרו בזה הספקות ו׳ וז׳ :

ואמנם במאמר כד׳ ירכיבהו על במתי ארץ וגומ׳ / הנה כוונתו / רוצה לומר שהוליך את ישראל בארץ הטובה מכל הארצות / ולכן אמר ירכיבהו על במתי ארץ / שהוא אל מעל לאדם מורכב כום / ולפי שהארצות הגבוהות אינן עושות פירות כמו ארץ המישור / ולכן אמר ויאכל תנובות שדי / שהארץ ההיא עם היותה גבוהה / ימצאו בה מיני הפירות והירקות בכל תנובות שדי / וזכר שאף המקומות שלא היו ראויים לתת תנובה כסלע וכחלמיש / לא עשה פרי תבואה / הנה מצאת ההשגחה / היה יונק הדבש מסלע והשמן מחלמיש צור וכל שכן מהמקומות הראויים אליהם / ואם דבור המשלי על דרך שעשו הבריאה אמנם • וזכר כל מה

שיאכל כל טוב דבש ושמן ושכר ולחם יין / שהוא המכלל בתבואות שדי / וזכר הדברים האלה במדרגה / כפי מה שימשוך הילד היונק / כי ראשונה יאכל הדבש והשמן והחמאה / כמו שנ׳ חמאה ודבש יאכל / ולכן אמר ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור חמאת בקר • ואמר כן זכר הדברים כיותר עניים / כמו שאמר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים / ובאחרונה זכר הלחם והיין באמרו עם חלב כליות חטה ודם ענב תשתה חמר / שהוא היין וכליות חטה / הוא משל לגודל החטה / כי כל גרגר חטה דומה לאחת הכליות / ואמר באמרו ודם ענב תשתה חמר / שיהיו הענבים בארץ ישראל / עושות יין רב חוזק • ודומה לזה אמרו חכמינו וכרונם לברכה בספרי / ליום האחד אדם יורד לכרמו ולקט ענב ומניחו בזוי׳ ביתו וגותה ממנו / וזה הוא שאמר ודם ענב תשתה חמר שהוא המוך • ודם ענב שהוא חמר תשתה / וכזה הגליל לספר תשבחות ארץ ישראל / וכלל הטובות שקבל ישראל מאלוה יתברך • ואפשר שכוון גם כן באמרו ירכיבהו על במתי ארץ לעשות רמוז ומשל כבוד והוא שקרה לישראל כמו שיקרה לאדם הנכור שאם יהיה לו מגדל עוז ומבצ׳ חוץ בארץ המישור / הנה בבכורה יאכל כל המאכלים והמעדנים שיהיו בארץ כי כל בני אדם יבאו אליו ויביאו מנחה מן הבא בידיהם לביתו יושב בראש ההרים בבית המלוכה / וכן ישראל בהיות להם מגדל עוז שם ה׳ / ובהיותו יתעלה בלעו ומצודתו • הנה בבכורה השבע כחכמת ברכתו / יתן לפניו כל מעדני ארץ / וזהו אמרו וירכיבהו על במתי ארץ / והוא דבור המשלי שירכיב לישראל על במתי ארץ / כבלע המגדל העוז ורמז בשמים / שהוא כלו משל לדבקות האלהי • ומפני זה יאכל תנובות שדי כי הנה יניקהו הטבע דבש / שלא היה לו בבחת הסלע / והוא המגדל האלהי אשר הוא עומד שם / וכן יניקהו שמן מחבת חלמיש צור / רוצה לומ׳ בבית עוז המגדל והמצודה אשר אתו / שהוא צור החלמיש והיכל המחולל וחיית לפי זה מ״ם מחלמיש ומחלמיש צור מ״ם הסבה / כמו מה׳ יצא הדבר • ומ״ם מעדני גבר כוכבו וולתם / שיהיה לו כל הטוב הזה בסבת השם יתעלה בלעו ומצודתו / וכן זכר שיהיה לו חמאת בקר וחלב צאן / ושא׳ הדברים כלם המובחרים / שבהיותם בענין הדבקות האלהי והשגחתו / אשר אתו / והותר בזה הספק התשיעי :

וישמן ישורון ויבעט וגומ׳ עד וירא ה׳ וינאץ / זהו החלק השלישי מהשירה שהוא החלק החטאים / והתחיל ואמר כמתרעם וישמן ישורון ויבעט / רוצה לומר מי שמע כזאת ומי ראה כאלה / העם הישר במדותיו ובשכלו הזך והנקי • מכל האומות / שעל כן נקרא ישורון / בטה אל תאוות הגשמיות / אכול ושתה כבהמות השדה / עד שבא לבלבל שמן הלב ועבות השכל / ומפני זה בעט במלכו ובאלהיו / ואמר כנגד היושבים לפניו ואין להכחיש זה / כי הענין התחיל ממך עם ה׳ שאמרת עבית כשית במדב׳ היה / והבעטת הרב׳ לפניו יתעלה / ולכן אמרתי שהעם שיקים אחריך יעשה כן / וזהו ויטוש אלוה עשהו / ולבד זה כבר ידעתו שאין לתאוה מדה יוכר פעם לנכח ופעם לנסת׳ כי כן דרך דברי הנביאים • ואפש׳ שכוון גם כן באמרו / שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו / לבאר רוע עניינים / כי בהיותם נמשכים אל התענוגים / היה ראוי שישמרו וירצו את המטיב והנותן אותם / והם לא עשו כן וזהו שאמר • ויטוש אלוה עשהו / רוצה לומ׳ ואתה לא עשית כן / כי אתה שמנת עבית כשית עם כל נכסייך / ותאותך לשמן ולתענוג / בעשות ועצות האלוה שעשה אותו ושמן / ונתן לך אותם התענוגים / ויהיה לפי זה שיטוש אלוה עשהו כנוי עשהו חוזר לשומן / וזכר עוד מעשיהם / שעם היות שונות הגם ועל דרך הנדיבות והחסד השם היו מיחסים אליו היכלות והגלה / כאלו הטובות אינם מאתו ומידו / וזהו וינבל צור ישועתו / רוצה לומ׳ שיחשבהו לנבל / ומלבד זה כוון גם כן אל היותם מחללים אותו ומקנים אחוריהם אל היכל ה׳ שהוא ענין וינבל גם כן והנה אמר יקניאוהו בזרים / כנגד אנשי בית ראשון שהיו עובדי עכו״ם / ועליהם אמר שהקניאוהו באלהים אחרים / כמו שאין למעלה אלהי נכר הארץ ואמנם כנגד אנשי בית שני / אמר בתועבות יכעיסוהו / ר״ל עם היות שלא היו עובדים עכו״ם / הנה היו עושין תועבות אחרות / ושפיכות דמים וגלוי עריות ושאר המדות הרעות / שהם תועבות לפניו יתעלה • ואמן בית ראשון יזבחו לשדים לא אלוה / שהיה כח אלה מעלה פנים / אם לפי שלא היה בהם כח אלהות / כמו בככבים / ובמזלות ושר מעלה שיש בהם כחות ובאדים לא היו כן / כי הם לא אוד / וכמו שאמרו חז״ל בספרי לא דיים שעבדו חמה ולבנה וככבים ומזלות / אלא שעבדו בבואה שלהם / ואם לפי שהם אלהים לא ידעום / ר״ל לא תמלט ולא כיחוו עליה׳ כי הידיעה תאמר על הרשמי׳ / כמו וידע אלהים / ואם לפי שלא שעבום אבותיכם / והאדם ראוי שימשך באמונתו ותורתו אחרי אבותיו וכו׳ אברם אמר שאלהים לא ידעום / עניינו שלא ידעו בידיע׳ ורוחי׳ אלהות / וגם ולא נקבלה / כי לא שערו אבותיכ׳ / והוא מגזרת שעירים שלא ידעו בידיהם דבר משעירים וכל זה היה כנגד בית ראשון • ואמנם כנגד בית שני עם היות שלא היו זובחים לשדים / הנה לא היו עובדים לשם יתעלה / ולא שומעים בקולו / ועליהם אמר צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך / כי הנה בבית שני שכחו ועזבו את השם יתעלה וכלשו את קדוש ישראל נוזרו אחור / ואמר אל מחוללך / להגיד שנשכחו מהם בזלם / ובגלם ומכבו חמדים מפקודת כלו / כי יהיה מחוללך מגורת חיל ולמון כאשר יאמר שאבדת

כאשר יתעלה בעצמו עשה להם טובות / וזהו צור ילדך תשי • וגם כן זכרו הנה העניינים בכמה עונשים / והיה להם לירא מלפניו • וזהו ותשכח אל מחוללך ר"ל מבשילך ומענישך / שלשון רב מחולל כל כמה ... הראשון אלה עשו ... בית ראשון / ואמרו צור ילדך תשי נאמר על בית שני וכותר גוה בכך וכו' :

וירא ה' וינאץ תויאל עד אמרתי אפאיהם ונוטר וזהו החלק הרביעי מהשירה שהוא אלף בשנה / יאמר שראה הקדוש ברוך הוא את דרכיהם הרעים / וינאץ כועס מכעס בניו • כי מתוך כעסו כאן ... בני ישראל שהם בניו ובנותיו ... לפי זה וינאץ ... אותם • ואפשר לפרש עוד שראה הקדוש ברוך הוא תשניה ... בענין הכעס שהיו בניו ובנותיו שכעיסים אותו / שהיו הבנים מלקטים עצים והבנות עושות לוכים למלאכת השמים / ולכן נאצו השם יתעלה עם היותם בניו ובנותיו / כי יותר יקניף האדם על בניו ובנותיו כמרדם בו / משיקצוף על אחרים / ולכן זכר כאן הבנות / לרמוז אל רשע הנשים כאן ... שכן היו הכל מקטרות את הנשים לעבו"ס / כמו שמפורש בספר ירמיה / ויענו כל האנשים היודעים כי מקטרות נשיהן לאלהים אחרים • וכל הנשי' העומדות קהל גדול / וכן שהעמו פניך לאמר לבנים / עשה נעשה להקטיר למלאכת שמים • וכן בספר יחזקאל מהנשים שהיו מבכות את התמוז :

ולכן אמר כאן מכעס בניו ובנותיו / ויאמר אסתירה פני מהם כלומר אסור מהם השגחתי ואעזוב אותם למקרי • עד שאראה מה אחריתם / ר"ל מה יהיה תכלית מעשיהם / כי מה שהם עושים עד הנה / אולי שיעובו ויתנו כי דור תהפוכות המה / ואם מתהפכים בטבעם כל היום / ואולי יתחרטו מחר שכן עשו עתה ויצוו מדרכיהם הרעים ולזה אזכור אני להם ואתן אולי ישובו אבל אמרו אראה מה אחריתם כי דור תהפוכות המה מתהפכים ומשתנים בעניניהם / בנים לא אמון בם / רוצה לומר אין קיום והעמדה ואמונה במה שיעשו / וגם שהם חברי אמונה / ואולי ישתלמו בה • וזכר שלא כשתנה ולא כשתרעו מרוע מעשיהם / אבל היה בהפך בעת הוכיחו כרה • כי הנה בזמן בית ראשון הם קנאוני בלא אל ר"ל בעבדם העבו"ס ובעדי שלא היו אלוה / לא שהיו מכחישים אלהותו ואומרים לא אל / כמו שאמר כחשו בה' ויאמרו לא הוא / ואמנם בזמן בית שני עם היות שלא קנאוני בלא אל כי לא היו עובדי עבו"ס / הנה כעסוני בהבליהם ומעשיהם ומחלוקים והדרושים ואבלי ... ולכן אמר אני בית ראשון / שאקניאם בלא עם שהם הכשדים / כמו שאמר הן ארץ כשדים זה העם לא היה / ואמנם אני בית שני / כי בגוי נבל אכעיסם שהמה אלה / שלשון האף תכפה / דומה למה שאמר חצי אכלה בם / כי קלא ... חנים / לפי שיבוא פתאום ולא יוכל אחד להנצל מהם / ומה טוב אמרו אספה / וכן אכלה גם להגיד שהם ר"ל לא יוכלו ... אבל שיכלו כרגע כבס ובזול הרעו שהם ארבעת שפטי הרעים / הרעב והדבר והחיה רעה והחרב כאמרו מזי רעב מזי הוא שלשון רז כנוס על בגדי / יאמר שמתוך הרעב יפלו לחותיהם מן החום המתלהב בם • ולחומי רשף וקטב מרירי הוא כנגד הדבר שלחם בם . שהוא הטורף והקטב והמרירי / ועל שאמר ... ושן בהמות אשלח בם עם חמת זוחלי עפר / ואמר בהמות להגיד שאף הבהמות הביתיות ישולחו בהם לנשכן עם שאינו בדרכן / וכל שכן אלו הפראים והזוחלים חמת זוחלי עפר / כנחש שרף ועקרב הנמצאים בעל ארץ שנשיכתן רעה • וכבר זכרו חכמינו זכרונם לברכה ... אין עומדין בירושלמי / שיהיו בין בישראל אחר היו נושך וממית • וכל זה יהיה גם כן שיתגרו בם גם האומות השפלות / אבל בזמן הגלות לא יוכלו לגעת כלבושיהם • וכמו שאמר גם בני נף ותחפנחס ירעוך קדקד / על משפט החרב אמר מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה / רוצה לומר שהיוצאים למלחמה מחוץ תשכלם חרב האויבים והנשארים בחדרים תמיתם אימה / כי יפלו פחדם נבהלות ויבחרו מות מחיים מאימת האויבים / ואמרו גם בחור גם בתולה דבק אל תשכל חרב • ואמר גם בחור הבוטח בגבורתו / גם בתולה שראוי לחמול עליה מפני יופיה / גם יונק שחומלין עליו לתמימותו / גם איש שיבה מפני כבוד הימים / כמו שאמר עטרת תפארת שיבה / כולם אבלו במה שאמר מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה / וידוע שכל זה נתקיים בבית שני כמו שספר יוסף בן גוריון בספרו / והותרו ... הפורעניות שבפרקים אחד עשר ושנים עשר :

אמרתי אפאיהם תויאל • עד הלא הוא כמוס עמדי ונוטר זהו חלק החמישי מהשירה / וזהו בספר המתאר שכעס השם יתברך על עמו לעשות בהם כליה • ולמה חזר מזה מתשובה • והמפרשים פירשו אפאיהם אפזרם בכל פאות ואני אחשוב שאין כהפך / כי הנה אפרתו כפזורו בכל הפאות / ואין נשקים לולא כעס אויב אגור • שכל פירוש אפאיהם אורתי לגוים נפלה את כלי אשביתה מאנוש זכרם / כמו שאמר מענין עברת הנפשים שהולך תולך סבוב למלאת ... ובמור שלא נודע עוד מהם דבר בהיות קיום הם / ואין ספק שזה ענינו שוטו ... וכנאם לברכה / נשמרו בספרי שתיבה זו נחלקת לשלש תיבות / אף אי הם שהיותם בטעל מפאות היגות / שמתי דברם ויאמרו אי הם וזה לא ישאל להם שכן שארית בין בגולים • אולי שאמנעתו אזה / לפי שאז יסיבם עם אויב-תגור / הנה לומר אקובן ... גלות ישראל

כלו ויחדו פלכה אחת / כאשר יגבר האויב עליהם כאשר יגשם / וכל לכלותם מעל פני האדמה / כמו שתבע לעשות אחשורוש / להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים אשר במלכותו ביום אחד • אבל בהיות האויבים בכל הפאות / אף שיתעם עליהם מלך אחד / יחמול עליהם מלך אחר ויגלו מגוי אל גוי וממלכה אל עם אחר • בהיות שמה מאחיהם / וכבר העידו חכמינו זכרונם לברכה על ההשגחה הנפלאה הזאת / באמרם צדקות ... בישראל • צדקה עשה הקדוש ברוך הוא עם ישראל שפזרם בין האומות • וזאת האמת בלי ספק / הלא ידעתם האומה הגדולה שהיו אנשי עשרת השבטים ... כלם מקובצים במלכה אחת / באו עליהם היונים ושמידום / ולא נשאר מהם שם ושארית עוד / וכן קרה לאומות אחרות / להיות ... מקובצים • לא תמו בכליה כוללת • ואם היות שנאבדו מעט מהרבה / הנה נשארים עמדנו / וזכרם לא יסוף מפני בני אדם / בכל אורך הגלות האומלל הזה / והנה ראינו שמלך אונגריה רצה להשמיד כל היהודים שהיו בכל מדינות מלכותו / וכן עשה בזמן אחר מלך צרפת את היהודים אשר בארצו / כי כנו מלכות ואין להם מספר / ואם היו שמה היהודים כלם מקובצים / לא היה נשאר מהם עד אחד • והשם יתברך אמר לא מאסתים ולא געלתים לכלותם / ומפני זה היה הפזור צדקה ומבל כך להשארות האומה והצלתה / ואפשר לפרש אמרתי אפאיהם שהוא לשון פאתה וכליה / ולכן אמר אשביתה מאנוש זכרם שחשבתי לעשות בהם כליה נחרצת / לולא שאני מתירא מזה / שיעבירני האויב על פני / שיתנכרו הצרים אותם / ליחס לעצמן הגבורה שהיתה בהם / וזהו לולי כעס אויב אגור / פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת • רוצה לומר כי יחשבו מייחסים הכליה ההיא לגבורתם / והכחישו היותה עונש אלהי כי יאמר לא ה' פעל כל זאת / ויקרה זה מפני שהיו גוי אובד עצות המה / ושכלם לא כמכתם / כי אם כבר האל יתברך כן אין בהם תבונה להכיר כי מידו היתה זאת / ואמר לו חכמו ישכילו זאת / שהקדוש ברוך הוא נפרע מן האומה כשתחלא כותה / היו גם כן מבינים לאחריתם / ומזה שהיה ראוי שישכילו גם כן • הוא איכה ירדף אחד אלף מישראל / ושנים יניסו רבבה מהיהודים / כי אין זה כפי המנהג הטבעי / וגם לא מדרך המקרה אם לא שצורם יתברך מכרם וה' הסגירם בידי אויביהם / והענין הבלתי היה זה • לא כגבורתנו / ואפשר לפרש איכה ירדף אחד אלף / ר"ל איכה ירדוף אחד מהנו אלף מישראל / והנה בימים הקדמונים שנים מישראל יניסו רבבה מהאומות / ולפי שכבר היה אפשר ליחס הנצחון לא לגבורת' כי אם לגבורת אלהיהם והשגחתם • ואם לצדקתם וחסידותם על האומות לכן בא להשיב כנגד הסבות והדחיות האלה אם כנגד גבורת אלהיהם אמר כי לא כצורנו צורם • ר"ל אין זה לכח אלהיהם שיאמרו אשר על אלהי העברים / שידוע הוא שאין צורינו כצורם של האויבים וכמה אין אנחנו צריכים להביא עדים / ולא מבריחים מחוץ אבל אויבינו עצמם יהיו פלילים בדבר / וכה ישפטו וידונו שאלהינו הוא אלהי האלהים ואדוני האדונים / וכמו שאמר במדבר כבר ראו אלהים ויכול להצלה בדבר / ואמרו אוי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה • א"כ אין טענה בכח אלהיהם • ואם יטענו קצת האומות מפני צדקתם וחסידותם • אין גם כן מקום לזה לפי שמגפן סדום • גפנם ומשדמות עמורה / ר"ל כי הם יצאו מזרע ... התכונה מאבותיהם ואבות אבותיהם / כי הם רעים וחטאים לה' מאד / מלידה ומבטן ומהריון • ולכן אין ראוי לתלות הצלחתם בצדקתם וביושר לבבם : והיה אמרו כי מגפן סדום גפנם / לומר שמשרש כזה יצא נפע / ופריו שרף מעופף • וכן להיות שרשם ויונקם מגפן סדום ומשדמות עמורה / לכן היין היוצא מהם / הוא חמת תנינים וראש פתנים אכזר והענבים הם כמו למשבות / והיין היוצא מהם הוא רוש אל המעשים או הוא בהפך • וידוע שאין התבן הוא המעורר מכל התאנים • והענבי' הם יותר טובים בפירות • והיין הוא המובחר במשקים ולכן היה ענין המאמר הזה / כי אם המנצח תמנה בידי האומות מעשים ... כאותם ומתיחדי אל ען המבן / הנה כאותם ... כי מגפן סדום גפנם / ומשדמות עמורה שהיה להם העקוב למישור • וכן ... להם לענבים / הם ענבי רוש ואשכלות מרורות • ואם יראו שהם עושים משקה היין / דע לך כי חמת תנינים יינם וראש פתנים אכזר • רוצה לומר כי כל מעשיהם לפני ה' לאכזריות חמה ושטף אף • הם מהפכין שאין דרכיהם רעים בעיני ה' / אמרו שאני יושב ... כל הזמן שעמדו על תלם • וכזאת הלא הוא כמוס עמדי ונוטר • ובספרי דרש רבי יהודה הכתובים האלה כלם על ישראל / ורבי נחמיה דורשן כלפי אומות העולם • והאמת כדעת ... דברי בפשטי הכתובים :

הלא הוא כמוס עמדי ונוטר עד סוף השירה • זהו החלק הששי בגאולת ישראל ונקמת האויבים / יאמר שאל יחשוב אדם שנשכחו לפני עונותיהם ותועבותיהם של האומות האלה • כי באמת הלא הוא כמוס עמדי • ואמר כנגד מה שאמר ... תנינים אשר זכר • כאלו אמר אותו יין תנינים / שהוא רמז אל המעשים שעשו לישראל וראש פתנים אכזר

שהוא אמר לאכזריותם ורוע פעולתם ואם כמוס עמדי וחתום באוצרותי להשקות אותו ליהם ונתן ולצמי והיו כלא היו / כי אחוז אותם אדם כנגד ידם / וכאשר ירמיהו גם עליך תעבור כוס תשכרי ותתערי · ופי' נורך הפקידה והשגחה / באמרו לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם / רוצה לומר כי לי תלוי הנקימה והשלום שהשיבים לעשותו בזמן הראוי אליו / והוא לעת תמוט רגלם שהוא לעת שתתחיל ספתם / ולעת שישלם זמן ממשלת' הגוזרת עליהם / וכענין שאמר ועבדו אותו ואת בנו ואת בן בנו עד בא עת ארצו גם הוא / ולזמנם יאמר כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו / פירשו המפרשים כי מעת שהתחיל רגלם להתמוטט / לא יתאחר יום אידם / וחש ויתהרה יבאו למו העתידות מההנקמה והשלום שאני מיעד כנגד / והוא כמו שכבר השיבו בסוף דברי בחומותיו בפרשת נדרשתי ללא שאלו וגו' הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי אל חיקם ואמנם כי ידין יי' עמו / כבר זה כלא פסוק ד' שורות עבותות :

הא' שכבר יחשב על זה שבות הקב"ה עמו כל אורך הגלות לבטל עול האומות / באמרו כי ידין ה' עמו וגו' ר"ל שהש"י רוצה לעשות דין בעמו על עונותיהם / ולכן עשה וירזק עונות / בגלות וזהו מה שאמר ישעיהו נ"כ בזותו מקום הנזכ' ועונותיכם ועונות אבותיכם יחדו אמר יי' אשר קטרו על ההרים ועל הגבעות חרפוני ומדותי פעולת ראשונה אל חיקם ר"ל כראשונה שלם לישראל כפל' / ידין יי' עמו / ואחרי זה על עבדיו יתנחם ויקח נקמתו מהאויבים ·

והכונה הב' שידין יי' עמו על כל מצות אשר קבלו / וירלה כי לקח כפלים בכל חטאתיו / ולכן על עבדיו יתנחם וישוב לשום עליהם לטוב : וכבר העירו המפרשים ז"ל על הדין הזה / אמרו בספרי שתידה כנסת ישראל שתעמוד לדין לפני המקום / ואומרת לפניו רבונו של עולם איני יודעת מי קלקל מי ומי שנה בזו / אם ישראל קלקלו לפני המקום / אם המקום שנה בהם בישראל כמו שאומר ויגידו שמים צדקו כי אשר ישראל קלקלו לפני המקום / ואי' המקום שנה בהם / הרי הוא דכתיב אני יי' לא שניתי :

והכונה הג' הוא מה שפי' המפרשי' באמרו כי ידין יי' עמו ר"ל יקח דין עמו / והוא כמו שפטני אלהי' וריבה ריבי' ואמר שהשוב שאמר' כי קרוב יום אידם הוא מיוחד עם כי ידין יי' עמו שאמר כי אם ומכר' יבאו הדברי' העתידי' לבא / כשאדין יי' עמו / ויתכחו על צרות עבדיו ורעת' ושנין זה כי הנה הגם יתברך יצריך שפו לעונותיהם / בעוד שישראל שיב' רשוים לבגאל / באמרם כי ידין יי' עמו ועל עבדיו יתנחם / והנה אז ישלם להם גמולם ויהיה לפי זה כי קרוב יום אידם נתינת טעם / כי ידין יי' עמו אמנם כלשון כאשר / שיהיה זה כאשר ידין יי' עמו ונאמר וכבר זכר המשורר זה הפסוק עצמו / באמרו כי ידין יי' עמו ועל עבדיו יתנחם / עצבי הגוים תאמר כאותם יהיו עושיהם כל אשר בוטח בהם / בית ישראל ברכו את יי' ונאמר / רוצה לומר שכאשר ידין יי' את עמו עם אויביהם / אז ידיכם גם כן על עצביהם שהם כסף וזהב / ויגור האספו שכן יהיה כל אשר בוטח בהם / ואז ישראל ברכו את יי' :

ורמז עוד בזה טובה רביעית / על מה שקבלו בלומה שתהיה תחיית המתים / ויום הדין קרוב לגאולת ישראל וקבוץ גלות / ולזה אמר כי ידין יי' עמו בתחייה / כאשר על עבדיו יתנחם בגאולה / והנה זכר שיתנחם השם יתברך על עבדיו לשבות :

האחת כי יראה כי אזלת יד / רוצה לומר שאזלת יד ישראל וכיום ואפס עצור ועזוב / ר"ל כי אין בתוכם לא מלך ולא שר ולא שופט ומושל עומד בפרץ כי זהו בכלל אפס עצור ועזוב / שלשון זה יעצור בעמי ועזוב הוא מלשון עוזר / כמו שפירשנו כבאור תעזוב עמו / וגם ירמז באפס עצור ועזוב / שישלשלו ישראל בעניות ומרץ / כאשר אנחנו היום הזה בעונותינו / שאין דבר עצור בעוצרותיהם / והעצור והעזוב כל ואפס זכאשר אין כן דוה בא עד שתכלה פרוטה מן הכיס / שהוא כפשוטו בלי ספק / ועליו נאמר כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב :

והסבה השנית היא ואמר אי אלהימו צור חסיו בו / רוצה לומר ושבי שירלה גם כן / וזה שאמר הדיב כנגד ישראל / אי אלהימו צור חסיו בו / שהרשלב ובשמו יאכלו וישתו יין נסיכם / כמו לקרבנות ונסכי היין שהיו / שהיו מקריבים וישתו ישראל / כאומרם / אי אלהי ויענה אשר הקרבתם לפניו פשה קרבנות ונסוך היין / יקומו עתה ויעזרו אתכם ויהיו עליכם סתרה / כעת צרותיכם / וכן בדברי דוד למה יאמרו הגוים איה אלהיהם / עד שאמרה / שכים בת בלגה כשטפיה שכלה על גבי המזבח / ואמרה לוקוס לוקוס / עד מתי אתה מכלה ממונן של ישראל ואי / אתה עומד להם בצרתם / כדאיתא בסוף סוכה / וכאשר יתלוצו האומות האלה הוא / בגזרון השם יתברך ויחרפו הוא העת המיועד / שיעשה בו השם למען שמו הגדול / והשם ית' השיב על זה / ראו עתה כי אני אני הוא / רוצה לומר שיאכל חלב ובשמו ובשותה יין נסכם כמו / כמו שאמרתם ואין אלהים עמדי / כי אני יחיד ולא כמו שאמרתם חלב זבחים יאכלו ישתו יין נסיכם / כמו שאמרתם הבל / בלשון רבים ראו עתה כי אני יחיד ולא רבים : אני אמית ואחיה / רוצה לומר אני הוא / מי שמיתתי את ישראל כמתים / כמו שנאמר בחשכים הושיבני כמתי עולם / ולא אתם בגלותיכם / ואני אחיה

אותם עתה ולגאלם / אני מחצתי אותם בגלותם / ואני ארפא כמו שאמר ביום חבוש יי' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא / אבל דעו כי כאשר עשיתי להם כן אעשה לכם / ואין מידי מציל ורמז ג"כ בזה המאמר במדרכות וזמן התחייה ואחר הגאולה · ולזה אמר אני אמית ואחיה בתחיית המתים · מחצתי ואני ארפא בגאולת העם / ואין מידי מציל אם עוברי רצוני / ואמרו כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי לעולם / אמרו המפרשים שהוא כדרך הנשבע / שהיה ידיו לשמים השבע / ויותר נכון לפרש שאפילו יעלו אותם שערכות השמים / אז שהכוכבים ממשלותם יגדלו בגאולה לא תמנע ממני זה / כי אשא ידי עליהם ותבטל כל ממשלתם / וזה אמרו חי אנכי לעולם / ולכן שהשוך משפטי המערכות השמימיות / לקיום רצוני וחפצי · ובגלגלותם פירש / חי אנכי לעולם שהוא ענין השבועה / כמו שאני חי כן אעשה זה · והנכון שיאמר הפסוק השבתם שבגד בתנ טל יבלתי / והייתי בליל נדהם והנעזר לא יכול להושיע / והנה ראו עתה כי אני אני הוא / מה שעשיתי בידים החזקים כמורי על עגלה ישראל · ועגלה האומות הריהם אליכים עליהם שונה ולא יועילו · דבר / כי אין אלהים עמדי ואין מידי יוצא בידי / ולכן אני אמית לאומות ואחיה לישראל ולאומות מחצתי אני ארפא ואין מידי מציל / כי חי אנכי לעולם ועד / והרמב"ן ז"ל כתב כי בעת הגלות הגליך משהים ארץ תפארת ישראל הנקרא ידי יי' · ועתה בעת רבון ישלח אל השמים הגליונים ובגאולה היד הגדולה הגלויות לישראל / ברמוי ישראל על הים / וזה טעם ואמרתי חי אנכי לעולם כי אני משיב את ידי הזקה / אם שנותי ברק חרבי · רוצה לומר בהיותי מכין ברק חרבי / ושומך אותה לאחוז במשפט אל ישראל / ולהשיב נקם לצרי / כי אז יהיה השם שלם והכסא ישלם / וגם היות שורש דבריו בנבואות הקבלה / כל' הדברים נעלמים / ואמר לכרת אם שנותי ברק חרבי שלשון שנו ואין אלא אם להיות הדבר מסופק :

אבל הוא לשון כאשר / כמו ואם יהיה היובל לבני ישראל / אם כסף תלוה את עמי / ויאמר כאשר אשנה ברק חרבי / שעד עתה היה הברק כנגד ישראל / ושאנה אותה כנגד האומות / וגם זה לא נכנס אלך אמינם כי אם שתאחז במשפט ידי וכפי שורת הדין אתנהג בדבר · ככה אז בלי ספק אשיב נקם לצרי ונאמר · כי זו היא גזרת האלהי ועניינו אשיב נקם לצרי שהם האומות המריבים / והיוכרות יותר לישראל כמעשיהם / ולאחרת שלא הנחו במעשיהם כל כך / אבל במחשבותם ותאוותיהם · כמו שכתב ואשר ולמשנאי אשלם רוצה לומר שישלם להם כפי מעשים' וכיאר שהנקמה לא תהיה בגלות ארוך / כמו שהיה לישראל כי אם במכת חרב והרג ואבדן גדול · וזהו אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר / וכל זה לצור המאלי' בבלי הנטוי · וכיאר כבת דם השבים / באמרו מדם חלל ושביה · ר"ל מכבת החללים שהכתו · מישראל / והשבוי' ששבו מהם וכיאר אשר היורה / באמרו מראש פרעות אויב / ר"ל שהנקמה והפרעון מהאויב יהיה בהתיו את ראשו בבנת הפרעות והנקמות שעשו בישראל · ואמר אחר זה הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום וגו' להגיד שעושי הרע בעיני יי' עם היות שינקום בה' יאהם והנה לא יכנו לישראל על זה / ולא ישכחו עליות אבל ישתדלו להחניף את ישראל ולברכותם / כדי שהם ירננו / וזה על שלשה דברים / הא' נקמת דם השפוך מישראל / וזהו כי דם עבדיו יקום ·· הב' שהש"י ישוב נקם לצריו על מה שעשו והנחו כנגדו לא בעבור נקמת ישראל כי אם בעבור אלוה כבוד השם · והג' וכפר אדמתו עמו ר"ל שיכפר הש"י לאדמתו ולעמו / וישיבם על הארץ לבטח / הנה א"כ כמו שבא ורננו על הנה / המחטים לעשות רע בעמו ישראל / ירננו עמו ויברכו את עמו זה על שלשה הדברים האלה / על נקמת המתים בגלות / ששפך דם שוגלי אל על נקימתם / ועל נקמת חלול השם ועל כפרת העם והארץ / שעם היות בלם שונאים נחלים אליהם / לא יעצרו כח להתרעם ולהתלונן / אבל שהם ירנינו את עם יי' / ותשאר לברא וכפר מלשון שכרם / כמו שפירשנו"ס / ונשאר את אדמתו עמו ועם יי' ישכרו את הארץ ותגלגל · העמים / שישב עליה בזמן הגלות · הנה יצאו לנו מדברי השירה הזאת כללים באמונתו :

האחר שהנקמה והשלום עתידים להיות בקבוץ כלל הגרי' אותנו כמו שאמר לי נקם ושלם / ואמר השיב נקם לצרי ולמשנאי' אשלם ואשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב לצריו וגו' / והכלל הזה מבואר ידוע שלא נתקיים בבית שני ולא בזמן אחר :

הכלל הב' שנקמת האויבים וגאולת ישראל יש לבם זמן מוגבל וידוע כנוז במכמנו בעליונה / אי אפשר שיעבור ממנו ולא נגלה אותו לשום נוצר והתבאר זה מאמרו הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי / כלומר שהיה סתום וחתום שלא ידעהו אדם / וכמו שנאמר לדניאל וכי סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ / ואמר עוד חשבים לזה / לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם והרי שיש לדבר עת ידוע וזמן מוגבל לא ידעהו בלתו / וגם זה מורה שלא נאמר זה על פקידת בית שני / כי היה ידוע כל שער עמי כי לשבעים שנה יפקדו :

הכלל הג' שגאולת ישראל תהיה אחר שכפי הדין יוכו את עונם ויקחו כבל חטאתם · וכמו שאמר כי ידין יי' עמו כפי הכונה הפשוטה · והב' שזכרתי בפרושו · ואמר כי יראה

יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב · כי יעשה מעשם · לתכלית הפלגת הפלגות · ואז כפי הדין יזכו לגאולה : ומסכים לזה אמר הנביא · כיון בחטאם תפלה וצדקה בצדקה · והיה זה אחרי אשר · ואשיבה ידי עליך ואצרופה כבר סיגיך וגו' וגם זה לא נתקיים בבית שני · כי לא ירדו ישראל קודם בואם לבנין הבית לדלות ולשפלות המופלג · אבל היו בגבול ממוצע ובכבוד ומעלה רבה כאשר נפקדו :

הכלל השני שבגאולתנו זו תהיה זכות אבות · והו שכתב הרב רבינו משה בר נחמן · ואין לנו הצלה מיד העמים · רק בעבור שם הגדול · והתכלל זה שאמרו לולי כעס אויב אגור פן ינכרו צרימו פן יאמרו ידינו רמה · ולא י״י פעל כל זאת · ואמר גם כן על זה עצמו · ואמר אי אלהימו צור חסיו בו · אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם יקומו ויעזרוכם יהי עליכם סתרה · ראו עתה כי אני אני הוא וגו' · ומסכים

ך׳ פ״ס לזה אמר יחזקאל הנביא · וקבצתי אתכם מן הארצות אשר נפוצותם בם · ונקדשתי בכם לעיני הגוים · וידעתם כי אני י״י בעשותי אתכם למען שמי לא כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל · וכן אמר עוד ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים · וכבר נתן הרב טעם נכון הכלל הזה · שאשר האומה הישראלית היא המפרסמת והמודיעה אמתת הש״י ואחדותו · ובגאולה תהיה כריתת המין האנושי לגמרי :

הכלל השלישי שתחיית המתים תהיה מוכרח ואולי בזמן לקבוץ הגליות · והנה יראה זה מאמרו · כי ידין י״י עמו ועל עבדיו יתנחם · ואמר אני אמית ואחיה · מחצתי ואני ארפא · וכבר העיד

יב׳ ב׳ עליו המלאך לדניאל · באמרו ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר · ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם · ואלה לחרפות לדראון עולם · וכדברי ישעיה יחיו מתיך נבלתי יקומון וגו' · ואמר ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגומר וכמו שפירשתי בספר ישעיה ·

והכלל השני שבגאולה והשבה אשר יעידו בשירה הזאת איננה כתנאי התשובה · ולא כשנשמע בקול י״י ובשמור מצותיו ובעבדהו אבל השירה הזאת · איננה רק שטר עדות שבעבה הרעות והאסונים על אין די · ושהש״י יתעלה יעשה בנו כתוכחות ויעה יעונשים רבים · אבל לא שנית וכחנגו מכי ארץ · ואחרי כן הוא יתברך למען שמו הגדול · ובלתי החל לעיני הגוים שוב ויתנחם ויפרע מן האויבים כזרונו הקנאה · ויכפר על חטאתינו שוב ירחמנו יכבוש עונותינו · ואם כן השירה הזאת הנעתקת מגודרת בגאולה העתידה · אחרי בספרי גדולה שירה זו יש בה מעכשיו · ויש בה לשעבר · ויש בה לעולם הזה ויש בה לעולם הבא · וכמו שזכר כל זה הרמב״ן ז״ל :

הכלל השביעי שכל דברי השירה הזאת נתקיימו · ולא יפול דבר ממנה ארצה לא במה שיעד מירושת הארץ והשבותה והצלחותיה שהוא חלק המספרים תחלה · כי כלם נתקיימו בגאולות רב · ולא בעונות ושאלות שיעיד שיענו מהעבו״ס ומעבדים אלהים והנכשי׳ שהוא חלק האמצעי אבל לא כמו שספרי · ולא בעונשים הרעות והצרות · שיעד עליהם שהוא בחלק השנה כי ככלם לקו · וזה אם בבית ראשון ואם בבית שני ובגלות : ואחר שראינו שכל חלקי השירה ויעודיה נתקיימו ככל הכתוב בה · ראוי שנאמין אמונה אומן · שגם כן יתקיים החלק האחרון ממנה שבגאולה ונקמת האויבים · וזה כוללו דברי הרמב״ן שכתבו ז״ל · ואלו היתה השירה הו את מכתב אחד מהחוזים בכוכבים · שהגיד מראשית היו ראוין להאמין בו · מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה · ולא נפל דבר אחד · אף כי אנחנו מאמין ונכסה בכל לבו · לדבר האלהים מפי נביאו נאמן ביתו · אשר לא היה לפניו ואחריו כמוהו : ע״כ · הנה נתתי לך כדבר הזה הכללים הכוללים · אמתת השירה ויעודיה והם נאות לכל בעל דעת ו' פנינים יקום י״י את דברו הטוב אמן ·

ויבא משה וידבר וגו' עד ויכל משה לדבר · לדעתי הוא שמשה דבר דברי השירה הזאת שלש פעמים · כי בראשונה · למדה לזקנים ולשוטרים וגו' · שכתב זו קבלו מיד כשכתבה בתורה · ועל כפעם הזאת נאמר בפרשת וילך · ויכתוב משה את השירה הזאת ביום ההוא וילמדה את בני ישראל · שלמדה לאותם שכינס ושם לא לכל העם ולכן לא אמר שם לכל בני ישראל :

הפעם השנית למדה לזקנים ולשוטרים שנית · ללויים שיקראום וזו למד אותה אליהם · וזהו שאמר שם · הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם · ואדברה באזניהם את הדברים האלה · ואעידה בם את השמים ואת הארץ וגומר · ושם כתוב · וידבר משה באזני כל קהל ישראל את כל דברי השירה הזאת עד תומם · וקהל ישראל הנזכר שם · הם הקהל אשר צוה להקהיל · שהם הזקנים והשוטרים לא העם :

הפעם השלישית דבר את השירה · אל העם בכללו · כי רצה להשמיעה לכלם ועל הפעם הזאת אמר כאן · ויבא משה וידבר את דברי השירה הזאת באזני העם והוא יהושע בן נון · כי בהתחבר עמו בחייו בוה · כדי שהעם יחשבוהו בעיניהם · ולמהם אמנם ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל שהוא העם שזכר · אז אמר להם שימו לבבכם לכל הדברים · וגלה הכתוב הזה כי בלמידת השירה פעמים היה יהושע עוזר למשה · למהם אמרי תגלום השירה בלותם הדברים שכוכבו אחריה לא כבנם יהושע · כי משה בלבד אחרם ליוקל מהיותם ובדרם : ולפי שהיה הדבור הבלתי בזה אל העם בכלל · אמר אל כל ישראל · ולא אמר לבני ישראל כמו שאמר למעלה בפעם הראשונה שזכרתי · ולהיות כלל העם רב ועצום · היה צריך יהושע עמו להיות תורגמן ומשמיע הדברים · כי לא יספיק משה לבדו · להשמיעם · ולכן קראו כאן יהושע בן נון ולא יהושע להגיד שתמיד היה לפני משה כאשר היה בשמחה אתו · ובגדרכו אותו שהיה נקרא אז הושע · בן נון והמתל בזה כפסק מ״נ :

והנה באמרו שימו לבבכם לכל הדברים וגומר · ותכלול שמונה מ שתי כוונות אמתיות :

האחת שאמר אליהם ראוי שתשימו לבבכם לכל הדברים · לא לבד לכללות הענין · כי אם לכל הדברי׳ פרטיות׳ לא כמכוונים׳ הכוונות והסדות׳ בלבד · כי אם לכל מלה מהדברים אשר אנכי מעיד בכם היום · כמונו לומר בשירה אשר זכר וקראם עדות · להגיד שכמו שעדות העדים ראוי שילקח כפי פשט דבריהם ולא יעשה אדם בהם טורח · כאלו תאמר אם העד הגיד שראיה הרג את שמעון · שתאמר אתה · ר״ל שלא למד תורה · או כדומה בגזרה אחרת · ככה בדברי השירה הזאת אין ראוי שתעשו גזרות ותוכיחו דבריה · לאולת הכונה אשר רבה בה · כדי לעוות מכוונות הדברים · ולקחת את פשיטותם וסודותם · אבל שתאחרו ותבינו אותם כפי משמעם כעדו׳ העדים · ולא לבד זה בשירה · אבל נ״כ תכוח את בניכם לשמור ולעשות את כל דברי התורה הזאת · כפי פשוטי המצות ולא יעשו בהם טורות · כדי לעוות והעליך אחרי פשטות הדברים והמכות · אין ראוי כן כי אם שהחידושי׳ תשמרו ותעשו כמשמעו ופשוטו · ואת אמצעיי יבינו הקדמים כפי אמתתו ונתן הסבה בזה באמרו כי לא דבר ריק הוא מכם · ר״ל כלומרים שיש בתורה דברים שהם בלבבד ממלא לדבר אחר הברכי׳ אמתי · שמתרדיקו במשל הבלתי מכוון לעצמו ויתקדו את הנמשל · אבל נריך שתשימו לב לכל הדברים כקטן כגדול · כי כלם מכוונים לעצמם ואין בהם דבר ריק · והראיה שאינו דבר ריק מכם כי הוא חייכם ר״ל החיים הנפשיים · ובדבר זה תאריכו ימים על האדמה בחיים הגופיים · ואם החיים הנפשיים והגופיים וירושת הארץ תלויים בזה איננו אם כן דבר רק · ואמר זה בפרט על השירה לפי שבה היו חייהם והארכת ימיהם על האדמה :

והסבה השנית כפי׳ המתתים היא · שמפ״ר חשש שיאמרו ישראל אם תורה אמת הארכות שקר · ואם דברי השירה ויעודיה מחוייבים ועתידי׳ להיות · מה בצע כי נשמור משמרת י״י וכי נעשה המצות ואם מפני זה אמר אליהם · שימו לבבכם לכל הדברים · אשר אנכי מעיד בכם היום · והשימו לב היא שתצוו את בניכם לשמור את כל דברי התורה הזאת · כדי שתבנא מהעונשים אשר יעדתי · כי שמירת המצות ובטיחן איננו דבר ריק ובלתי מועיל מפני יעודי השירה · כי הידיעה האלהית לא תחייב הדברים אבל על כל פנים תשאיר טבע אפשרותם · ואם אתם תשמרו המצות ותעשו אות׳ · ולא תמיתו בדבר ובדבר ובחרב כמו שיעדתי בשירה · ואם תשמעו בקול י״י תאריכו ימים על האדמה ולא בגלות · אשר זכרתי בדברי השירה הזאת · הנה אם כן שמירת המצות איננו דבר ריק מכם · כי אתם בחיריים ויחכם מוכרחים עליהם ואף שאמרו שעל כל פנים יבאו היעודים ההם לפעל · הודה אתם שלא יהיה הדבר בימיכם ולא בימי בניכם · והנה התנבאו מזה בשמירת התורה ושמירת המצות ויתקיימו היעודים באורך הזמנים בדורות · אחרים שיבואו אחריכם · ולכן אמר כאן אשר תצוום את בניכם · ואמר כי לא דבר ריק הוא מכם · ואולי זאת היתה כוונתם של אותו דור המבטא לארץ · רוצה לומר שגלות ואחת יהיה בימיהם · כי הם שמרו את התורה ויתגלו מזה · והרעה תבוא בדור האחרון ולכן למדו את השירה להיותם בהם לעמוד נאמנה רבה · ורז״ל כאמרו רבה פרשה כ׳ לא דבר ריק הוא ואם הוא מכם · מפני הדבר לשית הלב שיש פלמוד שיש עליו שיחזרו בו · כי כל דברי התור׳ בנזרות עמוקים · ואין בהם דבר ריק · אם לא לבכלות המעיינים וקוצר הבנתם והוא רק בזה הפסק מ״ד :

וידבר י״י אל משה בעצם היום הזה לאמר עד סוף הסדר · ספר בסדר פנחס על הדבור לאמת רבינו · עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל · וראית אותה ונאספת אל עמיך גם אתה · כאשר נאסף אהרן אחיך וגו' ובכאן · שנה הדבור והביאור שמה · היתה להודיע למשה שלמנגו מחרי · שיעוט בגלות הארץ · שלא יחשוב שהיו יחיו רבים ונאספים עוד כי יהודה יאסף אל עמיו · והיה תנאי׳ רב בידיעה הזאת · כדי שיתגדל לבאר הדברים הצריכים ביאור קודם

תהלים מיתתו · כמו שעשה · ואלו כתפלל דוד עליו השלום · הודיעני י״י קצי

ל״ט ה׳ ומדת ימי מה היא · אדעה מה חדל אני · וכדי שידע כי קרבה יום מותו צוהו שיעלה אל ראש הר נבו · לא למות מיד · כי לכן לא אמר ומות שם · אבל תהיה העליה שמה בהתמדה פעמים רבות · כדי שיראה משם את הארץ · כי לא תהיה הראיה ביום מיתתו · כי אם פעמים רבות בימים רבים שיעלה שמה תדיר · ויראה את הארץ · והודיעו למה יצוהו עת לעלות בהר · ולראות את הארץ באמרו ונאספת אל עמיך · רוצה לומר הנה נותיך על זה · לפי שעתיד אתה להיות נאסף אל

שאין בקרבנו, כאשר נאמר לאמר לארץ. ולא היה אפשר בטור הזה אשר אלה אותו פעם למות, כי אם שיתחייב בעלותו שמה, וראה את הארץ. לפי שהייתה קרובה מיתתו: והנה רבינו השיב על זה, יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה. ר"ל אם קרוב יום מיתתי לבוא, כמו שאתה אומר אותי, לכן אני מבקש דבר ללכת בזה, גם לך רצייתך איש כלבבך, אשר במקומי ויהיה פרנס על העדה אשר יצא ויבוא לפניהם. ולא יאמר לו הקב"ה יתברך כן דברת, קח לך את יהושע בן נון, כי הוא יהיה פרנס והכנתו איש אשר רוח בו: ועוד יתוסף עליו, בסמיכת ידך עליו ונתתה ותתנהגם בהבטחת העם כרצוני. ולא אמר שיהיה זה בזמן פטירתו, כי אם שמעתה יתחיל לתתו ולצוותו עליו. ולכן יעמידהו עיר לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה, וצוה אותו על הדברים לעיניהם, כדי שיראו אותו בלא ספק להיות פרנס מהר. וגם נתן לאשר שיכבדו יותר יותר אשר עשה עד עתה בהיותו משרתו. והוא שאמרו ונתתה מהודך עליו, למען ישמעו כל עדת בני ישראל. והנה לומר שישמעו שאמת ומכבד אותו וגם יעשו כמצותך וכבודו. ולפי שאמר שישאל ישראל באורים ותומים, אמר השם יתברך אל תחשוב אתה שישאל במקומך במראות הנבואה והכנתו, כן יהיה בדרגות הנבואה והדבקות כי הנה לא יהיה כן אבל הוא לפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים והתומים, לפי שלא יהיה מגיע בכל עת כמוך, כי על פי אלעזר הכהן יצאו ויבואו הוא, רוצה לומר יהושע וכל בני ישראל. וגם כאשר ויעש משה כאשר צוה ה', רוצה לומר שהיה עולה בכל יום אל הר נבו, ורואה את הארץ ושב בה, וכן שלקח יהושע מיד והעמידהו לפני אלעזר ולפני כל העדה וסמך ידיו עליו, והיה מצוה אותו בענייני ההנהגה בכל יום, כדי שיהיה מלומד בכך, ולפי שהיום ההם קרוב למות, צוה השם יתברך על הדברים שיבקשו העם אחר מיתתו, רלפונה שיצוה את בני ישראל חסדים ולא על דבר התמידים, שיהיו זריזים בהקרבתם בכל יום, כי עם היות שהלוה הזאת נכהנים המקריבים. הנה על כל בעל הבית המתגלה, ובכל הכרה בהקרבתם ושאלתם היו קרבנות הצבור, ולכן היתה להם נטולה מתום כצריך אליהם, והעם יצאו גם כן בכל דור ודור את הכהנים עליהם. והוא אמרו את קרבני לחמי לאשי תשמרו להקריב לי במועדו: רוצה לומר הזהר שיהיו התמידים במועדם, ואל תאחרו אותם כי כאן פייס ואורך ימיכם וכפרתכם, כי ביום משה לא היו צריכים לומר אליהם, כי הוא עם כל זה היה מזהיר הכהנים, ומזהיר שיהיו בכל יום קרבנות התמידים במועדם. ונוה אחרי זה על המוספים, שיקריבו בשבתות ובראשי חדשים והמועדים. והיה זה לפי שבימי משה וכהנו היה מגין עליהם, והיתה הקרבתם היה כמשפט האלהי על נחותם, והדבקות העליון מתמיד עליהם באהלם ומתם, ולכן אחרי מות משה, אשר מגין הבעם על העם, יתעברו להעם, וצוותים אחרים, להורדת השפע ההוא והגבורה ביניהם. ולכן צוה על התמידין, כי הקרבנות היו עוזרים מאד בהורדת השפע. כמו שבררתי בפתיחת הספר, ואם הקרבנות אשר טוב בלבם לבלתי שישבו, כדי להמשיך השפע העליון עליו, וזה טעם שבהן מצות המוספין, אשר באמת על מיתת משה רבינו, ואחר זה צוה אדונינו כרצונו, כי כבר ידי המלכים ומפקידים. דבר אל ראשי המטות בענין הפרת נדרים כל שהוא המפרה, לפי שבימיו כל אדם היה לפניו על נדרו. ועתה אחרי מותו יהיה צריך להתנהג כאשר דבר השם יתברך שהיה עליו באלה סדר הדין הנדרים שלם. כדי לישר דרכיו וכדי לנקום נקמת ישראל. ובנקמת אויביו, צוה על מלחמת מדין, והוא אמרו נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים ואחר תאסף אל עמך, רוצה לומר אין כוונתה כל כך קרובה כמו שאתה חושב, כי ברשותה הזאת אני אתנהג נקמת מדין על ידך, ואחר תאסף אל עמך. ושמה נוסף אל פתיחה שאין לכמתה. ועם שימעו מישראל אלף למטה אלף למטה, כי בחטאים אלו עשרים וארבעה אלף מתו במגפה, משה בתחלה המלחמה על ידו. ועם כל ישראל: גם כי לפי שהכנסה התחיל במטות יאמר סותה. ופעמי ראה המקנה אשר קנו בני גד ובני ראובן במלחמת מדין, בא לפני משה ונקבו אל נחלתם, מפחים שעבר לירדן, כמו שאמרו בפרשה. ואחרי זה ראה משה לבאר זכרון מכל המסעות אשר עברו במדבר, כיום שיבואו ויכנסו ותבואו אל ארץ כנען, וכתב כל זה בספר התורה על פי השם. ולפי שמשה רבינו היה מקום הכבוד אשר לבא אל הארץ הנבחרת ולהנחילה לבני ישראל, רצה השם יתברך לצוות עליו כל הדברים המגיעים בכבוש הארץ וחלוקתה, כאילו שמו עליו דברים הארץ אשר תתחלקו לנחלה. על פי היה משכן עוד לכבוד שמו. הנה יהיה הספר לסדר משפטם דברים. לא לכבוש אותה, ולהכרית משנה היושבים. ואם לבאר גבוליה לארכה ולרחבה. ואם להבדיל ערי הלוים לחלקם מאחוזתם, ואם להבדיל ערי המקלט כמו שצוה מעבר לירדן. והוא כי אדם אחד לא יוכל לעשות כל זה. ולכן לא ספרה תורה זו אלא היות שעשה הדברים האלה, כי אם על יד כוחו עתה לעשות ממנו ארץ עליו. וראייתו הדברים אלך להורותך מנחה נורא. גם עתה חתימת הדברים האלה שהיה מגיע אל בני ישראל, ובמי זה יתפרש דעתך בלתי עברת לארץ ומתת על הנחלה, והעבור זה אשר

כלו הדברים המודיעים למשה שכבר קרובה מיתתו, כי הנה הוא לו מנוחה התעמוד, וידבר ה' אל משה בערבות מואב על ירדן יריחו. דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם, כי אתם עוברים את הירדן אל ארץ כנען, והורשתם את כל יושבי הארץ ונו'. צוה אותם על הכבוש והשלוח וריחות הגוים, כדי שמשה יצוה זה אל העם, ויזהירם על הכבוש והכרתת הגוים מן הארץ, כמו שמשה רבינו אותו היה שלו, ולכן אחרי זה בא בכבוד בלל גבולי הארץ, כאילו אמר אם היית מתן לעבור אל הארץ לראות אותה, וגדלה בכל גבוליה ולהבדיל המקומות. הנה גם זה תצוה אותו בפרשה. ועל זה באה הפרשה השנית, וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל ואמרת אליהם כי אתם באים אל הארץ אשר תפול לכם בנחלה ארץ כנען לגבולותיה ונומר. והם הגבולים כלם על ידו לכל הפאות והכרעין, ובוא אותם שיתחלקו אותה בגורל לא יקנה מנחלתו ולכתם יתנו נחלתו. ולפי שמחלוקה לא היה אפשר שיעשה אותה משה לבד בעצמו, כי אם שיצוה אחרים לעשות אותה. לכן צוה השם יתברך שגם זה יעשה הוא בעצמו, רוצה לומר לצוות שיהיו הם האנשים המנחילים את הארץ. ועל זה באה הפרשה השלישית, וידבר ה' אל משה לאמר, אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ ונומר. ולפי שמשה רבינו ישרף להבדיל ערי הלוים, ולתתם אליהם לאחוזה טרם שימות. לכן צוה השם יתברך, שאמר עשה היום הזה יחנם אליהם. ועל זה באה הפרשה הרביעית, וידבר ה' אל משה בערבות מואב ונומר צו את בני ישראל ונתנו ללוים מנחלת אחוזתם ערים לשבת ומגרש לערים סביבותיהם. ונומר. ולפי שמשה יכסוף להבדיל גם כן ערי המקלט, לגמר שיצוה כל חלקו בארץ כנען כמו שהבדילם מעבר הירדן, לכן צוה השם יתברך, שאמר עשה כיום הזה יבדילם. ועל זה באה הפרשה החמישית, וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ואמר, והקריתם לכם ערים ערי מקלט ונומר, ולפי שראה ראשי האבות, שמשה היה מתעסק בענייני חלוקת הארץ ונחלתם והיה קרוב למות, באו לפניו על ענין בנות צלפחד אם ינשאו לבני שבט אחר. הנה נתתי לך טעם, למה זכרו בסוף המסעות כל אלה הדברים כלם, אלא כאן קודם לכן, ולמה נתייחדו האחרונים האלה אל מלאכה, בהיותם דברי יותר נאותים, שיאמרו לישראל המנחילים את הארץ כי הם כל זה ותוהם לענין מיתתו כדי לגמור ולדבר על לבו. הנה יתברך לצוות על ידו כל הדברים המיוחדים בכבוש הארץ וחלוקתה, כדי שיהיה בכל מצוה מיתתו ועל ידו. כמו שהיה אלו כיה שעבר שמה. בענין שיאמר על הלכים שמשה רבינו הוליכם ממצרים. הוא הוליכם במדבר, הוא נתן להם את הארץ, הוא הנחילה אליהם, הוא מנה המנחילים, הוא הבדיל ערי מקלט, כי הכל נעשה ה' על ידו. ונראה אם כן שלזה סדרו, ולכן אחרי כל זה פתח לבבו והתקין כסאו רצה לבאר את התורה ולדרוש בה דברים, כל הספר בבאר אלה הדברים הוא. ועליו כרת הברית עם העם, והוסיף בירת הלוים ובולעם השם יתברך, וכתב את התורה ונתנה ללוים וכאשר כלם זה כולו דבר לו ה' בעצם היום הזה, אמר לו את החרים, עלה אל הר העברים הזה הר נבו, כי עתה יגיע למות, זה אלא אשר כן נכרת פתאום, כאילו אמר לו כבר עשית מה שהיה לך לעשות ושמת לפני מה שגזרה חכמתי לעשות במעשיך, ועתה אין צורך עוד אל מעלת שאתה כאן בארץ ולך ומות בהר. רוצה לומר לא תרד עוד מן ההר, כמו שאתה עושה עד עתה, בהיות עולה בו, וירד שמה אל ביתו ואל אוהלו. ולא תרד עוד משם. הנה הכל יורד וכו' כמו שבן פרשת פנחס עמו הפלגה גבר, וקבורת הפרשה אנשי אחרים כולם עד הוקיר השם ונתמם עם מה שכתבתי בזה הפסוק השלישי:

והגה"ה הנה כלל התודעות והתשלום בענין הזה: שאמרו אשר בארץ מואב אשר על פני ירחו, עם היות שאמר עלה אל הר העברים הזה הר נבו. והמקום שם ראוי לו שלא כרך הרבה לזרות, והיה אלא כאשר כמו שהערות מבחם בעליים שגבורה שמה, להודיעו לנו כי שם יתנו ה' מיתתו אל משה רבינו שמה. וזהו שיהיה זה, לפי שאמר הנה היה בארץ מואב, ולא כן בתקופה אשר כלא יעבור משה אל ארץ כנען, והם זה היה גם כן על פני ירחו, כדי שיוכל משם לראות את הארץ. והתקנו שם כל בני המעשים, קיים הגזרה שנטלה עליו וראיית הארץ כשלמות רב ולהיות שאר מיתת קדש המעשים האלה, כאשר השם יתברך שיראה אותו תבואתו אליו ויראהו ה' את כל הארץ, שדימו את הבחוז עד באר שבע ואשר השלשים שבכר. והמות שם הפסוק הה' ו':

והגה"ה באמרו והאסף אל עמיך ונומר. כמו לו הבטחה בשמתו אשר הבדתי והסתרתי לך. בפרשת אלה הדברים, שאמרה בבית מיתת משה רבינו עליו השלום, ענין המרגלים, ובמות מיתת אהרן אחיו בגלל בפשעתו, ולכן אמר לאסוף כמו שהיה כלום את העם בזה נקיבם. כן אחר מותם בענין המרגלים, שאחרי מיתת בכתו במקרה הגלא בכותם, ואחר מת נאסף אליהם וישאר נפשך נדבר עם מעשיהם, כי משה אמר מכנת מיתתם במדבר. ולפי שמתחת גם כן מעשה אחד, והוא יכבשת אל עמך אבות דור המדבר, וקראם עמו, לפי שאתה היה מכת מיתתם

במו בלאחמי, וכן כלאשר מת אהרן אחיך ויאסף אל עמיו • יכלה כלאשר מת אהרן, וקיתה מיתתו בעבור ענין העגל, אמתו בני ישראל במדבר בעונו ולכן נאסף הוא במדבר עמהם : כבה אתה תאסף נספת דור המרגלים • אבל האסיפה הזאת קיבה כי אם הקבורה וקבוץ הגוף׳ כבטן הארץ, לא אסיפת הנפשות בעולם הרוחני • כי גם בלי ספק היה הבדל בין עם עונש וכורת מאד, אלא לפי שולם ושלה לאחשת ולדרכין שולם • ומספר לפרא ויאסף על ענין אחד נחמה רבה למשה רבינו, לומר בעם היות שנבדל בענין הגוף וקבורתו מאבותיו, הרשעים שהיו במערת המכפלה, הנה רוחו ונשמתו יאסף אל עמיו, שתדבק עמהם ולא תפרד מהם, עם היות גופם נפרד מגופיהם, כמו שאכן קדוש יי׳ שמת יותר רחוק מהארץ מסבבת עבר הנהר • ועם כל זה לא ימנע מהאסף נפשו אל עמיו הקדושים אשר בארץ המה • והותר בזה הספק הי״ו :

והנה אמר על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר צין • והוסיף לומר עוד, על אשר לא קדשת׳ אותי בתוך בני ישראל, לפי שכמו שהודעתיך, הנה חטא ואהרן לא היתה מכת מיתת בלבד עון מי מריבה, אבל היתה גם סבה עצמית נעלמת, והוא מעשה העגל באהרן, וחטא המרגלים במשה, ושבה אחרת גלויה ומפורסמת אצלם כבודם, והוא ענין מי מריבה • ולפי שהיה עונש על אשר כבר נזכר אבל עונשם לא הוכנו והוזכרו • הנעלם והנגלה, לכן אמר כאן על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר צין, וכיון בשבה הנגלית המפורסמת, שהיתה מותרה לכבודו, אבל זאת השבה הנגלית לא הספיקה לשופט על כך גדול, אם לא בעבור השבה העצמית הנעלמות, והוא על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל • רוצה לומר שהיה לאהרן לקדש את השם במעשה העגל, והרג כמו שהרגו לוי, ולא לעבור לעשות העגל, לא לבונת עבו״ם ולא להתעשות אלהים • וכן היה למשה לקדש את השם להאמין בדבריו, ולא להרהר אשר דברו באחרו של המרגלין ולשלוח את הארץ הטובה אם היא רעה, היש בה עץ אם אין • ואת העם החזקו הוא אם רב ושאר הדברים אשר שם בפיהם • ועל זה אמר על אשר לא קדשתם אותי, פרוש לבונות העצמיות הנעלמות • ולכן לא אמר כוה במי מריבת קדש, כמו שאמר בראשונה, כי היו אלה נעלמות :

ואמנם אמר הלשונות אחרו על זה, אהם מריתם פי ולא האמנתם, לא זכרם האחר, לפי שכחם כח אלו אשר זכר • כי מריתם בי רמז אל השבה הנגלית מי מריבה, ולא האמנתם נאמר על השבות העצמיות הנעלמות, ששכרו ענשם מבלתי אמונה • ואם כן מריתם ולא האמנתם, הוא כמו מעלתם ולא קדשתם, ולכן בכתוב בזה כלשון אחד מחייב וכלשון אחר שולל, להעיר על מיני השבות • ואומרו כי מנגד תראה את הארץ ושמה לא תבא, הוא מקושר עם מה שאמר על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל, כלומר הדברים הנעלמים • ולכן תאסף על עמך ותקבר מעבר לירדן עם עמך הנקבר שם, ותעמוד לך עליהם, שאתה מנגד תראה את הארץ, ושמה אלא כלא דור המדבר עם היות שהתורה עליהם שמיעת ההשגחה, ולזה אמר כי מנגד תראה את הארץ, על אשר לא קדשתם אותי :

ואמנם למה לא זכה אהרן לראות את הארץ מרחוק • כמו שהיה למשה אשר לומר במותו • כי היה חטא אהרן עצום וחמור יותר ממשה משה, ולכן ראה כבוד יי׳ לעשות הבדל ביניהם, שבאהרן לא בא אל הארץ ולא ראה אותה מרחוק כמשה • לא בא על ידו שרי כלל המכבות הארץ וכבלתה, ושאר הדברים שנעשו על יד משה, המתיחסים אל הארץ, לפי שחטא אהרן חמור במעשה, עד שמספרו זה לא התחנן אהרן לפני יי׳ על העברתו לארץ, וחטא משה קל מאד בדבר, שבעבורו התחנן לפניו שזכה, עם היות שבתוך מעט בעקרה את שבתך :

והנכון אצלי עוד הוא • שמשה רבינו היה פרנס הדור, והוא היה מביא את ישראל לארץ, והיתה ראייתו מסגולות עצומה מאד, ולכן הרבה תפלה ותחנונים להשיג את הטובה ולעבור אל הארץ • ושהגביל לו יי׳ להכניסה אליה, כדי שירצה בנבואתו אלוהתה, כי זה היה מחיים אליו • כמה שהוא פרנס הדור ומנהיגו, ובפי מעלת נבואתו, ואהרן לא היה כן אהרן, כי כמה שהיה כהן גדול לא היה מחייב אליו ענין הראיה כמשה, ובפרשת וזאת הברכה אדבר אל זה בעמדת מבוא, והותרו עם זה הספקות י״ט וכ׳ : כולם בדבר הלוים :

פרשת וזאת הברכה

ראמנם הספקות הנופלות שהגרלה שגנותי הכתובים בה הנה אשר :

הספק הראשון למה נקרא משה רבינו בזה המקום איש האלהים, ולא מתמצא שקראו הכתוב כן בשום מקום אחר :

הספק השני מה ענין יי׳ מסיני בא • היה ראוי שיאמר יי׳ לפני בא, כי בא אל בני לתת לישראל תורה ותמנת •

וחומה לזה אמרו נמשכה תורה קבל תורה מסיני :

הספק השלישי באמרו וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן • כי התורה נתנה בסיני, ולא בשעיר ולא בפארן, ולא היו דברים כאן עם סיני :

הספק הרביעי באמרו ואתא מרבבות קדש • ומה ראוי שיאמר ואתא עם רבבות קדש, שבאו לפני עמו • על דרך מה שאמר הנביא ובא יי׳ וכל קדושים עמו :

הספק החמישי במהות הברכות האלה • אם הם תפלה או הגדת העתידות • ואם היו תפלה, איך לא בא זכרו תחנה ותפלה למשה תם מוקדם קודם לא היה כזאת לתפלל אלהים היה הגדת העתיד • הנה כבר זכר בפרשת כי תבא הברכה והקללה, ומה לו עתה לזכור ברכות ואם היו מיני העתידות אם לא :

הספק הששי אם היו ברכות יעקב לבניו • וברכות משה לשבטים כולם נתנו ברוח אחד • איך לא היו מסכימות בכל הדברים • בהיות הנותן יתברך והמקבל אחד ישראל אחד, כי הנה יעקב חירף את ראובן בברכתו, והתפלל שלא יהיה לו יתרון ומעלה, ומשה ביקש יחי ראובן ואל ימות • יעקב נדף ללוי ולשמעון וארור אפם, ומשה בא ללוי וברכו ברכות טוב, ואת שמעון לא [illegible] איך ולא קלל והיה ראוי שיהיו דבריהם כולם מסכימים, כיון שכונן אחד היה עולה לשניהם :

הספק השביעי בסדר הברכה הזאת, ומה שעתה תהלה שמה רבינו לא זכר את השבטים כסדר תולדותם • כי הנה בירך יהודה קודם ללוי, ובנימין קודם ליוסף • וגד קודם לנפתלי • ומן שקדמו לבר גם לא זכרם כסדר הדגלים, כי בדגלים יהודה יעלה בתחלה, ואחר יששכר וזבולן, ודגל מחנה ראובן ושמעון וגד, ודגל שני אפרים ומנשה ובנימין, ודגל הרביעי דן ואשר ונפתלי ושמה לא זכרם כן :

הספק השמיני שזאת תמצא קצת השבטים זכר בברכתם, וזאת שמעון לא זכר, ולא ברכו כהתפקד בגרם י״א שבטים, ונמצא שבט אחד מישראל, ולא על חיוב עשה, וישכב וזכר שם לזבולן, ולא בשני עניני, ואחרי אשר כלה לזכרם בשמם • למה מתחלת הברכה לא זכר שניהם, לזבולן וליששכר אחד • ולא עשה כן, אבל אמר ולזבולן אמר • ואחר כן זכר יששכר בסוף הברכה באמרו שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך

הספק התשיעי באמרו אין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים • אם למה הכפיל רוכב שמים בגאותו שחק׳, בהיות הענין בשני המאמרים אחד • ואם למה לא אמר בעזרך בסוף הפסוק, ויאמר רוכב שמים ובגאותו שחקים בעזרך, ואם היה זה שבח והלל להשם יתברך, מה אמרו ז״ל כבפרי פתח בשבחו וסיים בשבחו של מקום מה לו לומר בעזרך, ואם היה שבח אל ישראל על דרך מי גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו, יהיה יותר ראוי שיאמר זה, אשריך ישראל מי כמוך עם נושע ביי׳ מגן עזרך, כי כח שני המאמרים האלה אחד :

הספק הי׳ למה אמר השם יתברך בהגעת המות׳, כמו שאמר רוכב שמים בעזרך, ולא תאמר נבואה רלמתה לעבלים נבדלים, והיה ראוי שיאמר כדברי המשורר׳, הללו את יי׳ מן השמים הללוהו כל מלאכיו, ויזכור צבאות אלקי המרכבים :

תהלי׳ קמ״ח כ׳

הספק הי״א כמה שאמר השם יתברך למשה על ראיית הארץ, הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבור • והוא כי המאמר הזה ירצה לכאורה גדול, שיאמר הקדוש ברוך הוא למשה עבדו, בעת מיתתו כאלו היה מכוין להדאיב את נפשו, ואין זה כי אם דומה למה שאמר אלישע אל השלשי, הבלתי מאמין ביכולת האלהי, והנך רואה בעיניך ומשם לא תאכל, ויתחייב מזה שתהיה ראיית הארץ עונש וכאב לב, לא פיוס והתישבות לבו, כמו שיורו עליו הדברים • ויקשה אם כן מה הועיל משה רבינו עם ראיית הארץ מרחוק, ואיך נתחייב בזה :

הספק הי״ב באמרו ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה, והוא כי יורה שהקדוש ברוך הוא להעלים קבר משה שרוכנו מעיני בני אדם, ויותר ראוי היה שיהיה רשום, כדי שילכו ישראל לבקש רחמים על קברו לפני הקדוש ברוך הוא, ואם היה בעבור שלא יעבדוהו לשם עבו״ם, הנה קבר אברהם אבינו ויצחק ויעקב ידועים עד היום הזה במערת המכפלה, וקבר אלישע וזולתו מהנביאים, ולא נעשו משם עבו״ם, וכמה שהמשיח ימלאם אלהיתו על קבר אבות, ושאר קרוביו, וכל שכן שתהיה בזמן ותועלת לישראל בעת צרתם, ללכת על קבר משה רבינו עליו השלום :

הספק הי״ג באמרו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה • והוא כי הנה לא ימלט, אם שנאמר שהיתה נבואת משה קודם היותה אפשרית, או נמנעת, ואם היתה נמנעת, איך יגלה למניאות • ואם היתה אפשרית, מי הוא אם כן המונע, שלא יקום עוד בישראל נביא כמותו • ואם נאמר שהיתה נבואת משה טבעית, וקשה על זה נבואת בלעם, כי רחוק הוא שיעשה יי׳ שלמים דבר כבוד לנוחל שמע נבואתו

מברכתו על אדם רשע · אבל זה מורה שנבואתו היתה טובה: ויקבר אתו
בגי בארץ מואב ... עד קבורתו הזה:

הספק הי׳ במה שאמרו בספרי ולא קם נביא עוד בישראל כמשה · אמרו בישראל לא קם · אבל באומות העולם קם ומנו בלעם · והוא תימה גדול איך התירו חז״ל שם נביא על איש מאומות העולם, בהיות מקובל אצלם שבקש משה רבינו שלא ישרה הקב״ה שכינתו כי אם על ישראל שנאמר ונפלינו אני ועמך / ואמרו לו הקב״ה / שנאמר גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה · ויותר מזה שישבו בלעם במדרגת משה · ואיך יהיה אדם חבר מכל אלהות גופי ונפשי · כמו שהם ז״ל עצמם אומרים / שבלעם עולה במעלה עליונה כזאת, שהוא כמוהו יהי׳ שוב בנבואתו לאדון הנביאים ע״ה · ויותר קשה מזה, מה שאמרו עוד בחלוקם ז״ל / אבל יש הפרש בין נבואתו של משה לנבואתו של בלעם / משה לא היה יודע מי מדבר עמו / שנ׳ וישמע את הקול מדבר אליו / ובלעם היה יודע מי מדבר עמו / שנאמר נאם יודע דעת עליון · ומשה לא היה יודע אימתי ידבר עמו / ובלעם היה יודע / שנאמר יודע דעת עליון · ומשה לא היה מדבר עמו / אלא כשהוא עומד / שנאמר ואתה פה עמוד עמדי · ובלעם היה מדבר עמו כשהוא נופל / שנאמר נופל וגלוי עינים / משל לטבחו של מלך · שיודע כמה הוצאות יוצאין על שלחנו כ׳ וכפי ג׳ ההבדלים אשר זכרו ראשונה / לא לבד יראה שהיה בלעם שוה למרע״ה / אבל גם יותר גדול ממנו בנבואה · ויותר קשה מזה מה שאמרו שמדבר כפי רצה על הענין עצמו / שבלעם כשאמר בכבודו שאר דבר כ׳ אמר בלעם היה מדבר עמו בכל שעה שירצה / שנאמר נופל וגלוי עינים כשהיה משתטח על פניו · מיד היה לו גלוי עינים על מה ששאל · ומשה לא היה מדבר עמו בכל עת שירצה · והוא הפך מה שקבלנו במשה שהיה מוכן בכל עת והפך מה שנאמר בבלעם:

הספק הט״ו באמרו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה / אשר ידעו ה׳ פנים אל פנים · ויקשה עליו מה שנאמר לו במשה לא תוכל לראות את פני · ופני לא יראו / מורה שראיית הפנים נמנעת בנבואתו · ואיך הגיד בכאן עליה · ומה אמר ידעו ה׳ פנים אל פנים היא דבר אפשרי לכל אדם / שהרי מה זכו בישראל פנים בפנים דבר ה׳ עמכם וגומר · והנה כלם זכו לראיית הפנים / מה יתעלה אם כן משה · ואם זה נאמר על הענין / מפני ששמעו הקול, כמו שכתב הרב המורה בחלק א׳ פרק ל״ו והנה גם נאמר ברבינו ויאמר וישמע את הקול מדבר אליו · הנה אם כן מגד אחד יראה ראיית פנים מדרגה נמנעת למעלתו · ומגד אחר יראה היותה מדרגה שפלה:

הספק הי״ו באמרו לא קם נביא עוד בישראל כמשה וגומר · לכל האותות והמופתים וגומר ומורה שמעלתו על כל הנביאים במדרגת הנבואה ובמעלת הנסים · ויקשה על זה לפי שמצאנו נביאים אחרים / שעשו דוגמת הנסים ביותר גדולים ממה שעשה רבינו · כי אם הוא קרע את מי ים סוף / גם יהושע קרע את מי הירדן ועברו ישראל בתוכו · וגם אליהו קרע את הירדן · ואלישע ג״כ / וביהושע נאמר על הנס הזה / ויהי כשמוע כל מלכי הכנעני אשר על הים / את אשר הוביש את ה׳ את מי הירדן מפני בני ישראל וימס לבבם ולא היה בם עוד רוח מפני בני ישראל · משה רבינו ישב מ׳ יום ומ׳ לילה / וכן בנקרת הצור ולחם לא אכל ומים לא שתה / וכזה עשה גם אליהו: משה רבינו הוריד הענן והכבוד אל המשכן · וגם בשלמה כתיב כן / ובכלל כל הנסים היותר גדולים / שעשה משה עשו נביאים אחרים · ויותר קשה מזה ששעו הם נסים שלא עשה משה רבינו. בעמידת השמש ליהושע · ותחיית בן הצרפית שעשה אליהו · ועבירת האש ג׳ פנים כשרשום · וכן השונמית שהחיה אלישע · שהם נסים יותר גדולים / כפי יושר הנראה אותם / ובמה נתקיים אם כן לכל האותות והמופתים · ובמקומו אזכיר עוד כיאור הבאור הזה:

הספק הי״ז בפסוקים האלה / אם נאמרו לכל האותות והמופתים / והיה ראוי שיאמר בכל האותות · ואם לפי שאמר בארץ מצרים אשר שלחו ה׳ לעשות / ולא אמר אשר עשה משה / וידוע שאלו שלחו ה׳ לעשותם / כי לא מלבו עשאם · וכלם נעשו על ידי משה / ולמה אם כן לא אמר בכלם כזה / אשר שלחו ה׳ לעשות ואשר עשה משה · ואם זכר היד החזקה מפני שנזכר · והיא היתה מכות מצרים כאמרם ז״ל / תיך חזקה זו הדבר · ולמה אם כן לא זכר היד החזקה בתוך נסי מצרים · וזכרם בתוך נסי המדבר שנתייחסו לעיני כל ישראל / ובכל אלה הפרשה נעלם יותר והבנות כלם:

חאת הברכה אשר ברך משה וגו׳ עד יתרי ראובן ואל יותת שעברתי אני בזאת הברכה ארבעה חלקים:

החלק הראשון בהקדמה אחת / במה שמשה רבינו לברכותיו / ויכלול החלק הזה חמשה פסוקים / מן וזאת הברכה עד יחי ראובן:

והחלק הב׳ היא בענין הברכות אשר ברך לשבטים בפרטיותם והוא מן יחי ראובן · עד אין כאל ישורון והוא כולל עשרים פסוקים:

והחלק הג׳ הוא בחתימת הברכות / ויכלול ד׳ פסוקים והוא מן אין כאל ישורון עד ויעל משה מערבות מואב:

והחלק הד׳ בחתימת משה קבורתו והלמותו / ויכלול י״ב פסוקים מן ויעל משה מערבות מואב וגו׳ עד סוף התורה:

וכבר התעוררו חז״ל בספרי דף ס׳ עמוד ב׳ לחלוקה הזאת / אמרו מפה פתח בשבחו של מקום / שנ׳ אין כאל ישורון · הנה כאן בדבריהם בביאור החלק א׳ מהקדמה / ותחלת הברכות והחלק הג׳ שהוא חתימתן והם יתחייב החלק האמצעי בניהם / שהוא מענה הברכה ואמנם החלק הד׳ מיתת משה וקבורתו מבואר בעצמו מטעם הפסוק · והנה תחלת הפסוקי׳ שבאו בחלק הא׳ מהקדמת הברכה שהם וזאת הברכה וגו׳ ה׳ מסיני וגו׳ אף חובב עמים וגו׳ תורה צוה לנו וגו׳ ויהי בישורון מלך וגו׳ הם קשי ההבנה והפירוש. ומצאתי לחכמים הקדושים ז״ל במפרשים פירושים מתחלפים · ולפי שאלו ואלו דברי אלהים חיים / ראיתי כראוי לזכור מהם היותר מתישבים ובאותו בפשט הכתובים / לא כאותן שזכו ענינו / שהם פירוש אחד כי אם כפי מה שהבלגתי בעד ע״פ דרכם שלימות תוסף מילתי דרך אחר כפי הכתובים כאשר עם לבבי:

האופן הראשון מן הפירוש הוא לדעת חז״ל והביאו רש״י בפירושיו / יאמר הכתוב לדעתם וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהים קרוב למיתתו וזכר הי״ת בגנות ושבחו של ישראל כדי שיברכם

ראשונה לפי שהם׳ בכבוד נגלה במתן תורה יצא לקראתם כאדם היוצא לקבל פני מוהבו כשהוא בא אליו / שנאמר ויוצא משה את העם לקראת האלהים / כי נאמר לקראת האלהים מורה שהיה הש״ם יתברך יוצא ובא לקראתם / וזה אמר ה׳ מסיני בא וענין היציאה לקראתם שהוא פעמים וכיוצא לקבול התורה כראוי / כמ״ש אתם ראיתם אשר עשיתי למצרים וגו׳ ועתה אם שמוע וגו׳ · והם אמרו כל אשר דבר ה׳ נעשה · ולזה יצא ה׳ לקראתם / כי המפיק הכנתם וכתן להם משלמות מה שהיה בכחם · וזה ענין היציאה לקראתם:

ושנית שבית שהם׳ יתר על בני עשו ועל בני ישמעאל שיקבלו את התורה ולא רצו וקבלוה ישראל / וזהו אמרו וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן / כי משה זרח לישראל והופיע להם / כאשר שאר האומות לא רצו לקבל עליהם עול מלכות שמים · וענין התורה הזאת על האומות הוא שהי׳ בהם אלא היו יוצאים בטבעם של קבול התורה ושמירת המצות / עם היות מזרע אברהם בני עשו וישמעאל · וישראל יצאו לקבלה / וכנגד הטענה הראשונה אמר והכבוד שבא הש״י לישראל במתן תורה יצא ובא לקבלם · אמר ואתא מרבבות קודש / ר״ל הבי׳ הש״י עמו קצת מרבבות המלאכים הקדושים אותו כענין שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן ה׳ בם סיני בקדש / והי׳ כל זה כדי לכבד עוד את ישראל בבואו עם כת קדושים רבה · וכנגד הטענה השנית אומר מה שהאומות שלא רצו לקבל את התורה / אמר מימינו אש דת למו / ר״ל האומות לא רצו לקבל את התורה / לפי שהיא אש דת / ר״ל שורפת כמו האש בחמותיה · וישראל קבלו אותה עם היותה אש.

ושבח שלישית לברכה היא מפאת הזכות הקדושי׳ / שצדקתם עומדת לעד לזרעם אחריהם ועל זה אמר כנ׳ בתר פר׳ א׳ אף חובב עמים כל קדושיו בידך / ר״ל מלבד מה שחבק כה חובב את ישראל ושבטיו הנקראי׳ עמים / כמו שאמר עמים הר יקראו׳ הנה בפרט כל קדושיו שהם האבות הראשונים / קדושים אשר בארץ המה / הם ביד הש״י ונשמותיהם צרורות בצרור החיים את ה׳ / וזהו אמרו כל קדושיו בידך /

ושבח רביעית לברכה הי׳ / שישראל בהכינו עצמן בתחתית ההר לקבל את התורה / וזהו והם תכו לרגליך ישא מדברותיך · רוצה לומר ששמעו בפיהם עשרת הדברות / ומלבד זה אמרו התורה צוה לנו משה · רוצה לומר שאמרו נעשה ונשמע / שצוינו תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב · ר״ל כל שאר המצות ששמענו מפי משה יהיה לנו ירושה עולמית לכל זרענו שהיא קהלת יעקב / וזה היה להם מהאבות והצדקה ברכה / לפי שהם קיימו את עצמם לרוב המצות שהם תרי״ג מצות עשה ולא תעשה:

ושבח חמישית לברכה היתה / שהש״י הוא מלכם של ישראל בהיותם יחד ועושים רצונו בהיותם באספים ומתקבצים באגודה אחת / ועל זה אמר ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל / וכיון שהוא מלכו הוא יושיענו הוא יברכנו · וענין המלכות הזה הוא / כי לישראל אין מלך ודיין שר כעליונים בלתי ה׳ לבדו שהוא המלך ושר עליהם / והנה אם כן הגיד על חמש כוונות מחייבות / שתנתן הברכה לבני ישראל · הראשונה מפאת הכבוד שכבדם השם יתברך במתן תורה · השנית מפאת שהם קבלו את התורה / ושאר האומות שהיו מזרע אברהם לא רצו לקבלה / השלישית בזכות אבותיהם הקדושים · הרביעית שהכינו ועשו בין רגליהם לקבל תורתו וקבלו אותה ואמרו נעשה ונשמע / החמישית מהיות ה׳ מלך עליהם ולכן יש להם ראויים לקבל ברכה ושבח / וזה פירושם בכתובי׳ האלה / והוא בזאת פירוש נאה ומתישב בהם / ועם מה שבארתי אני אותם הענינים יהיה הדבור שלם:

והאופן השני מהפירוש הוא לדעת הר״א והרמב״ן ומרכב מדברי שניהם / שאמרו וזאת הברכה / כי ענין וזאת הברכה היא כענין ברכת יעקב לבניו · ולכן וזאת שאמר משה · היא ענינה, שאמר יעקב · ואמר איש האלהים / להגיד שברך אותם בנבואה / והברכה היא רצונה כלל שהיא מבוררת לכל ישראל / ואח״כ פרט אותה לכל שבט · ואשר בך אמר אין כאל ישרון שהיא ברכה כוללת

[illegible]

והבחינה [illegible]

והבחינה [illegible]

ואני [illegible]

האחת [illegible]

ואחשוב [illegible]

והסבה [illegible]

[illegible]

האופן [illegible]

האופן [illegible]

האחת [illegible]

והיתה [illegible]

יצחק השכל ויראה טוב ותרחק הבנתו, עד שכאשר ירד הגשם בימים קרוב למות, יוסיף השגה ורוב התבודדות תוספת עצומה, לפי שכבר תגיל ותשמח, כי על כן אמר החכם על הנשמה הטהורה, עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון, פיה פתחה בחכמה וגו'. צופיה הליכות ביתה תואר לפי שהחכמים כל עוד שמזקינים חכמה נתוספת בהם, ומפני זה היו הנביאים לעת בלותם מן העולם הזה להרגישם בעצמם, היותם מלאים כל טוב, ונכספין מן הטוב ההוא הנוסף עליהם להריק ממנו על זולתם, כמו שראינו ליצחק שאמר לעשו, בעבור תברכך נפשי בטרם אמות, שאמר זה לדעתו שאז תהיה נפשו באופן מן הדבקות, כן שתהיה ברכתו יותר מועילה, ורבקה אמרה ליעקב לזה, הוסיפה בדבריה בספרה אותם ליעקב, ואברכה ואברככה לפני ה' לפני מותי, הנה הוסיפה לפני ה', לפי שכבר בעת ההיא לפני ה' תתיחד וגו' תדבק, וכן יעקב אבינו עם היות כחותיו מחולין אשר מת בו, בירך את יוסף, ובירך אחר כך את בניו כלם, ואמר להם האספו ואגידה לכם ונותר לפי שבעת ההיא נפתחו אליו שערי החכמה והחזון כמבואר, ולזה גלה לגלותם לבניו, וכן אליהו אמר אל אלישע, שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך, ומפני זה אמרו חכמינו ז"ל בפרק קמא דגיטין ובכמה מקומות, מצוה לקיים את דברי המת, וכמו שכתוב מדברי האחים אל יוסף, אביך צוה לפני מותו לאמר כה תאמרו וגו' לפי שלהיותו לפני מותו בעת הדבקות ההיא, ראוי שיקיים מצותו, וכן היו עושים החכמים הקדושים חכמי התלמוד, שהיו מוסרים לתלמידיהם מסורות החכמה וסודות התורה בשעת מותם, כמו שזכרו בסנהדרין פרק חלק מרבי אליעזר הגדול שאמר לתלמידיו, כשבאו לבקרו בשעת מותו למה באתם, והם השיבו ללמוד תורה באנו, ואז התיר להם כל ספקותיהם, ועל רבינו הקדוש אמרו שבשעת מיתתו מסר לתלמידיו מסורות חכמה, ולא היו עושין כן לקנאתם ללמד החכמה בחייהם חלילה וחס, כי אם להיותם בעת ההיא בעל כח ההשלמות שהיו ראויין אליו, ולפי שבסוף פרשה של מעלה, אמר השם ית' למשה עלה אל הר העברים הזה וגו' ומות בהר אשר אתה עולה שמה וגו' לכן רצה לברך את ישראל בעת הפרד נפשו ממנו, לפי שאז היה יותר מתבודד ודבק בשכלו, וחזות הכל היה הסבה הטבעית, עליו אמר לפני מותו סמוך למיתתו, כי אז היה איש האלהים, ר"ל הדבוק ומתיחד בשכלו, ואחר שכתב הסבות לברכתו אותם, אמר שישראל היו ראוין לברכה מארבע טענות:

האחת מפאת התורה להיות שאהבת השם יתעלה קדומה להם בעבור תורתו, והוא אמרו ה' מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן, רוצה לומר שהיו שלשה התחלות, לאהבת ה' את עמו, הראשונה היא הקדומה מקבול התורה בסיני, וזהו ה' מסיני בא, כי משם בא לבחור בהם ולהנהיגם, וגם יש התחלה אחרת יותר רחוקה ממנו, שקודם מתן תורה כבר אהב אותם, והוא אמרו וזרח משעיר למו, רוצה לומר מאותה שעה שנפרדה עשו מעל יעקב אחיו ונתן לו הר שעיר לאחוזה, כמו שנאמר וישב עשו בהר שעיר עשו הוא אדום, כלומר כבר מאותה שעה עלה במחשבה בחכמתו העליונה, לקחת האומה הנבחרת לו לעם, וכמו שאמר הנביא הלא אח עשו ליעקב נאם ה' ואוהב את יעקב, וגם היתה עוד התחלה אחרת יותר קודמת מזו, והיא מהתנהגו ישמעאל מעל יצחק על פי הדבור שאמר לאברהם, כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה כי ביצחק יקרא לך זרע, ובסוף הגירוש ישב במדבר פארן, הנה שהופיע ה' לצאת מאתן לישמעאל את מדבר פארן, והיו המ"ם מסיני ומשעיר ומפארן מ"ם הזמן וההתחלה, כדבר כמו מני שום אדם עלי ארץ, ומעולם ועד עולם ואולתם, ויפה הוריתה לשעיר, לפי שקדימה מורשי לארץ ישראל מהר פארן אשר הופיע לפני שהיו דרומיים להם, וכאשר יעלה עמוד השחר כיוון הגשם שבוש בליל הנד בפון, יופיע לנגד דרום, גם נוכל לפרש שעם היות מ"ם מסיני מורה על זמן, מ"ם משעיר ומ"ם מפארן והם מ"ם היתרון, כמו אדיר הקטון יגדל ממנו, תבורך מגשים ומלתם, יאמר שאהבת ה' להם יותר ממה שאהב לשעיר ופארן שהם בני עשו ובני ישמעאל, שעם היותם מזרע אברהם לא השפיע להם מהשפע והטוב, כמו שהשפיע וזרח על בני יעקב, ותיסר זהו השפע והיתרון בזה אשר זרח והופיע על ישראל, באמרו ואתא מרבבות קדש מימינו אש דת למו, רוצה לומר שהוא מעולם המלאכים שהם רבבות קדש מימינו של הקדוש ברוך הוא דת שהוא אש למו לישראל, ואמר מימינו, לפי שהתורה היתה כתובה לפניו בשבעת אלפים שנים, ולכן אמר שהיא היתה כדר מושכל מהנבדלים, ובלא זה נכתבה מימינו אלהים, ועם זה שפירשתי בזה לא יקשה דבר בפסוק הזה, כי בראשונה אמר מסיני בא וזרח משעיר למו, ואלת למו תאמר לביאה מסיני ולזריחה משעיר, כי מסיני בא כלפי למו, ומשעיר זרח למו, ואחר כך אמר הופיע מהר פארן ואתא מרבבות קדש מימינו אש דת למו, שלמו השני יחזור להופיע ויחזור לאתא, והנה קרא התורה אש דת למו, לפי שהיא שורף לפושעים, ודת וקיום לאלהי ישראל לעושים ולישרים בלבותם, ובספרי הביאו חז"ל דמיונים וקשים, שהאש יתדמה בהם לתורה האלהית, אמרו מה האש באה מן השמים, כך התורה נתנה מן השמים, מה האש קיים לעולם, אף התורה קיים לעולם, מה האש קרוב לאדם נכוה ממנו רחוק ממנו צונן, כך דברי תורה וכו' כל זה שכתבו באש

הוא עליון והנה שביסודות, ולכן מקומו קמרורית גלגל הלבנה, ככה התורה האלהית מבין שאר התורות כלן היתה מפעל שדי ומכודך' מהשכל העליון, וכמו שהוא קיים לעולם שלא יחול יתפרצו היסודו' ויעשו כחוני' רתהו ההמוס. והיו התה בכלל תלוי בשום תלאות, ככה התורה האלהית היא השום האלהית, אשר כלבת המכבדים, שהוא יסוד החיים הנהדים. כמו שאמר הכתוב על כסא האלהי והיה כלבני כלא ביערת. וכמו שהאש ראוי לאדם שישב עמו במדות המקומי', רוצה לומר שלא יתרחק ממנו הרבה, כדי שלא יעתק מהבנת מעלדו מחוץ בקור המכו ולא יתקרב אליו מאד, כן יעשה ככה התורה האלהית אין ראוי לאדם שירחק ממנה, כי היא חייך ואורך ימיך. ואין ראוי גם כן שיעמיק שכלו בהבנת סודותיה, ולא יכנס עצמו לפנים ממחיצתו, כמו שאמר ואל תתחכם יותר למה תשומם, ואמר החכם במדע כל פרק אין דורשין במופלא ממך אל תדרוש במה שאמר מה שהרשית התבונן ואין לך עסק בנסתרות, עד כאן הטענה הראשונה אשר מצד התורה והיא לאהבת השם לישראל:

והשנית היא אשר רמז באמרו אף חובב עמים כל קדושיו בידך והם תוכו לרגלך, ועתה לאמר על האומות, ורצה בזה אף שהקדוש ברוך הוא אהב את האומות והעמים כלם, כמו שיאהב האומן את פעולתו, הנה ישראל שהם קדושים הם מיוחדים להנהגתו, וזהו אמרו כל קדושיו בידך, שאמנם האומות הם תחת רגליו, וזהו הם רוצה לומר שאף העמים תוכו לרגלך, הנה אם כן האומות הם תחת רגליהם, כלומר הם מתנהגים ממנו, אבל ישראל מוכנים ומונהגים בהשגחתו הפרטית כי ישראל זה יאמר שהם בידיו, ולהיות הצד הזה מוסכם ממנו כפרטות על כל שאר האומות היה מראשי שיתברכו יותר מהם:

והשלישית הבי' היה להיות הנבואה נקראת בשם התורה, שמפני זה הם יותר ראויים לברכה מכל האומות, וכמו שאמר וכפליטא שני ועיין, וזהו אמרו ישא מדברותיך, רוצה לומר ועוד שישא רובא ישראל מדבריך האלהיים, אף שהם בגבהותיהם לא ידברו שום דבר כרצוניהם, כי תמיד יאמרו תורה צוה לנו משה מורשה וגומר וכמו שאמר אחרון הנביאים זכרו תורת משה, וזה כללתו דברי המדרש בספרי' שזכר רש"י בפי' הכתוב הזה, והוא שישראל היו ראויים לברכה, לפי שהם סובלים נחת הגלות, ומוסרים כשהן כה נותנין פנים שוחקות אל העמים ומכר אותם בידיהם, וזהו אמרו אף חובב עמים כל קדושיו בידך והם תוכו לרגלך, ר"ל אף על פי שהקדוש ברוך הוא אוהב ומחבב את העמים והאומות, לא מפני זה ישראל כרו מאחריו, אבל צדיקיהם וחסידיהם שהם כל קדושיו בידיך, רוצה לומר הם בין ידיו בקדושתם, ואף על פי שמקבלים מכות ובזיות הנה הם תמיד דבקים בו יתברך, מוכים לרגליו כעבדים אל רגלי אדוניהם, ועם כל זה בתוקף המכות הכן ישא מדברותיך, תורה צוה לנו משה, יאמר שתמיד התורה לא תמוש מפיהם, והוא על דרך כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך:

והרביעית הבי' באמרו ויהי בישורון מלך, רוצה לומר שישראל גם כן ראוין לברכה, לפי שהקדוש ברוך הוא מלך עליהם, והמלכות הוא שהנחילם לממשלתו והנהגתו, והיה זה בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל במתן תורה, שאז היו מקובצים והיה ה' למלך עליהם וקבלו מלכותו, והוא היה להם לאלהים, ומפני ארבע הנכונות האלה מצד התורה והנבואה והשגחה, והמלכות היו ישראל ראויין לברכה, והוא מה שזכרה בחלק הא' הזה מההקדמה אשר צוה תמיד רבינו ע"ה לברכותיו:

ואחר זה פתח בחלק השני שהיא בברכת השבטים כל אחד כפי ענינו והראוי להקדים בזה, והוא שנבין הברכות בכלל, רוצה לומר ומהותם כפי דברי החכמים האחרונים הרבה, ולא ישר בעיני מה שאמרו בם, ואין היקירה הזאת מסבב זה המקום לבד שהיתך דעתי בהם והוא שהברכה סבלי היא שם משותף ממנה, מה שתהיה מהבורא לברואים, וממנה מה שתהיה מהברואים לבורא יתברך, וממנה מה שתהיה מהברואים קצתם לקצתם, הנה ברכת הבורא לנבראים היא השפע שישפיע עליהם טובות, אמר וברך את לחמך ואת מימיך, ויברך אותם אלהים לאמר פרו ורבו וגומר שענינם השפע והשפע הנתן לזותן הדברים, ועל זה אמר שלמה ברכת ה' היא תעשיר לפי שהיא השפע האלהי, אמנם ברכת הברואים לבורא אינה שפע, אבל היא הודאה שבח והלל, כמו שאמר דוד אברכה את ה' בכל עת תמיד תהלתו בפי, הנה שם הברכה גם נרדף לתהלה, וכן תהלת ה' ידבר פי ויברך כל בשר וגומר וזהו ענין שאמרו ברכו את ה' המבורך רוצה לומר הללו וזכרו את ה' שהוא ברוך להלל ושבח, והוא היהלל כזאת, וזאת הברכה יתברך הקדוש ברוך הוא חנון ורחום מן הפעול, שהוא זה מאוד על נעל כמו שכתב פרק כ"ו, ויחשב עליו מחשבות, אבל כפי האמת ענינו מהולל ומשובח מפי בני אדם, ואמנם ברכת הברואים אלו לאלו אינה שפע כברכת השם לברואים, ואינה שבח והודאה כברכת האדם לבורא, אבל היא תפלה לה' שיתן מטובו והשפעתו עליהם, ולזה אותה תפלה וכן היה זקן ראוי לקבל השפע ההוא, כי התפלה היא הקדמה אליו, ואיך כה תברכו את בני ישראל אמור להם, רוצה לומר שיהיו מתפללים בעדם, ואמרו יברכך ה' ישא ה', לפי שאין הברכה הזאת בברכה האמורה

בהם לברכתם / לכן אמר שמע ה' קול יהודה / רוצה לומר שאין הברכה ההיא כי אם תפלה ותחנה / לא שמע וכתיבת דבר מה / ולכן אמר בסוף הברכה ועזר את עמו על בני ישראל ואל עמו תביאנו / רוצה לומר הם בתפלתם יביאו ידי עליהם / ואמנם הברכה הראשונה אשר היא ידיו / ידי יקבלו אותם / ולא ידי הכהנים וזהו ידיו רב לו / ולפי שהנביאים לא היו מברכים ומתפללים / כי אם על האנשים הראויים לברך / ולזה היה מנין האלהי בעוררו לפניו / לכן יתחברו פה התפלה והברכה מהמנהג הקדוש / והברכה אשר תעשה תפלתו בהכנתו לקבל הברכה / כי על כן היו סומכים המברכים את ידיהם על ראש המבורך / להכינו ולמשה והגדת העתיד להיות / ומה שיהיה בגבורתו שעתיד לחול על המבורך ההוא / והנה ברכת משה לישראל היא מהמשתתף בשניהם הוא / ושבינה תפלה עליונה עשה על כל השבטים בברכו אותם / והכוונה שהכינם לקבל אותם הטובות בברכותיו / והגדת העתיד להיות כי כפי מה שהכינם ומה שהתפלל עליהם / יתקיימו עליהם בעונות / ולהורות שיהיה כזה נ"כ כמגיד העתידות והאותיות אשר תבאנה / לכן לא אמרם בלשון תחנונים / כי אם כמגיד ומגיד מראשית אחרית / וכן וכבתי לך למה בירך אשריך ישראל מי כמוך עם נושע בה' / ואמר עם זה סמוך הה' :

ואחרי זה ראוי להודיעך / שיעקב אבינו בירך את בניו לפניו עולם סיים / ולא נצטוו בשעת מותו כפי טבעם בנבואה / ותולדותיהם • והיתה הברכה ההיא מכוונת לכל אחד מבניו / כפי תכונתו וטבעו / ולאם שמעון ויתגלגל על זרע כל אחד מהם כפי טבעו ותכונת לב / והיה ר"ל ששבט האחד כלו תרלה / אוכר פחזות ראובן בעבור ששכב עם בלהה פלגשו / ולכן אמר עליו ועל זרעו אל תותר / שלא יהיה לו יתרון הבכורה כראוי / וכל מה שנטלה הבכורה ניתנה ליוסף / ונטל משנו הכהנה והמלכות וכתנה ליהודה / כי אלה היו היתרונות שהיו לו במה שהוא בכור / כמו שאמר ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז / שקראו שאת הנשיאות הכהנה ויתר עז / הוא המלכות שכולל הגבורה והאומץ / וכן שמעון ולוי זכר להם מה שעשו בשכם / ומפני זה גזר שלא תהיה נחלתם כפני עצמן מקובצת ושם אחדת כשאר השבטים / אבל יפוזו עריהם חלוקות ומפוזרות בישראל / כדי שלא יתחזקו בהם לעשות פעל אחרי נחלתם / כמו שעשו בשכם / וכן היו ערי שמעון מפוזרות בקרב השבטים / וכן ערי המקלט אשר ללוים היו מפוזרים גם כן בנחלות השבטים / ושבח יהודה בגבורתו וקיום דבריו / ומזל כשעור וזה שהוא חכם יהללו אחיו / וכן ראה שהיה זבולון בשבעו בוחל ויששכר איש מנוחה / וכפי תכונתם גזר עליהם / וכן שאר השבטים ברכם כפי מדות וטבע כל אחד מהם בעצמם / והגיד שכן יהיו ... אחריהם / ולכן אמר בתחלת דבריו / האספו ואגידה לכם את אשר יקרה אתכם וגו' הקבצו ושמעו בני יעקב / לפי שהיו ברכותיו כוללות בני השבטים יחד / רבוני לומר תכונתם במה שהם בעצמם בני יעקב / ומה שיהיה בזרעם אחריהם ובסוף הברכות / אמר כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם / שהיתה הברכה ראויה לכל אחד ואחד כפי טבעו ומדותיו :

אמנם הדגלים לא נשמר הסדר ובשם הזה / אבל היה בראשונה יהודה להיותו נגיד ומלות הר הנגב / ועמו יששכר וזבולון אחיו השבטים אחריו בסדר התולדה / להיות שהיו אוהבים ומקובלים לו / כפי קרבתם הטבעית והאהבה בין האחים / כי דבר מועיל אחד / ולזה יסעו בראשונה מאוהל מועד לפניהם :

ודגל השני לנגד דרום היה ראובן / כי הוא הבכור ועמו שמעון / כי הוא אחיו בן אמו ונולד אחריו בסדר / וגד לגבורתו להשתתף עמהם / וגם להיות בני גד קרובים אחד לבני ראובן כמו שהתבאר שנבנו נחלתם שאלו אלו ואלו / יחד מעבר לירדן להבטחם בעצמם / והדגל השלישי היו כל בני רחל / ואפרים ומנשה בני יוסף ובנימין / גם להיותם אלו את אלו / כי מפני שכמו אחד בדגלים / רוצה לומר שהאחים הטבעים והקרובים אלו עם אלו / כדי שלא יהיה בשכינתם קטטה :

ודגל האחרון ביותר פחות במעלה היו שלשה בני האמהות דן ואשר ונפתלי / הנה אם כן היו הדגלים בהשגחה אחרת כפי קורבתם ואהבתם אלו לאלו / ומשה רבינו בברכותיו לא כוון אל תכונת הבנים / בני יעקב בברכת אביהם הזקן ולא אל אהבתם בעצמם כמו הדגלים / אבל כמה כוון הקודש נחלת השבטים בארץ הנבחרת / וכדרך שהם כפי חלקם ונחלתם שמה / והנגזר על אותו שבט בנחלתו ובגלתו / ושמר עם זה כבודם ומעלתם בעצמם בקדימה ובאיחור כמו שיתבאר / ולכן התחיל מראובן לפי שהוא היה הבכור / וגם לפי שהוא לקח נחלתו ראשונה מעבר הירדן / אבל לא זכר אחריו גד עם היות נחלתו עם נחלת ראובן / כן יהיה כדי בזיון וקלקל לגלות השבטים בני הגבירות שיקדם אליהם גד בן השפחה / אבל זכר יהודה אחריו / כי הוא אשר התחיל לשוב בארץ / כאמור ויהי הגורל למטה יהודה למשפחותם וגו' ולפי שנטל שיהודה ולכן בבכורה המלכות במקום ראובן / וסמך בברכת ראובן עמו / ולזה שיתבאר וזכר אחריו לוי / לפי שהלוים היו חונים בירושלם עם בני יהודה / כמו שכתב הרמב"ן / וגם היו קרובותיו לראש וגם כלפי שבתי המלכות והכהונה וגם השלשית בחלק

והקרובית בכהנים הלוים / ולפי שמחלק שאל מהם בלוים והנחלים היה נ"כ כראוי שיזכור שבטם אחרי וכרון יהודה המלך / וזכר אחריו בנימין לפי שהיתה נחלתו בין בני יהודה ובין בני יוסף / שנאמר ויעל הגורל מטה בני בנימין למשפחותם / ויצא גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף / והנה להיות נחלתו קודם לנחלת יוסף / קדמה ברכת בנימין לברכת יוסף / וירושלם ובית המקדש היו בין נחלת יהודה ובנימין / ואחריו זכר זבולן / כי היתה נחלתו אחרי בני יוסף / כמו שתראה בנחלת הארץ בספר יהושע / ואחריו יששכר / כי היה גורל נחלתו אחרי נחלת זבולן / ועם זה זכר בני הגבירות כולן קודמין כפי מעלתם לבני השפחות / כי כן היה ראוי שבברכה יקדם הנכבד לנקלה / וקודם לכל בני השפחות זכר גד / לפי שהוא היה גדול מבני זלפה / וגם לפי שהוא לקח נחלתו מעבר הירדן / והיו בני האמהות מסודרים כנגד ראובן בבני הגבירות / וכמו שהעיד עליו בברכותיו / כמו שיתבאר אחריו זכר דן שהיה מבני בלהה / ואחריו זכר נפתלי / לפי שהוא אחיו בן אמו נולד אחריו בסדר / ואחריו זכר אשר אחיו בן זלפה הקטן / הנה התבאר מזה שבני הגבירות בירך כפי סדר נחלתם בארץ שהנחילה וכפי מעלתם בעצמם / ובני האמהות בסדר תולדותם / אחד מבני בלהה ואחד מבני זלפה / להשוותם כמו שאמרתי / כי לא רצה להבדיל ביניהם / לא כפי נחלתם ולא כפי מעלתם / כי אם כתולדותם / והנה לא זכר שבט שמעון ולא ברכו / וכתב הר"א שהיה בעבור עון פעור / כי היו העובדים שמעונים / ומספרם לבד / גם נשיאם / וכן הוא דעת הרמב"ן ומדברי חז"ל הוא בהרבה מקומות ובספרי אמרו ולמה לא אמר / שאמר / לפי ששמעון ולוי שניהם כאחד / שנאמר שמעון ולוי אחים כלי חמס בו' / אלא מן המלך שהיה פרע למלך ועוד הלוה את המלך / ואחר לא די שלא פרע / אלא חזר ולוה / שמעון ולוי שניהם לוו בשכם / לוי פרע במדבר שנאמר בגלל וכו' והלוה עוד בשיטים / ושמעון לא די שלא פרע / אלא שחזר ולוה / שנאמר ושם איש ישראל המוכה וגו' / לכן כאחד ולוי יאמר / הנה בזה תשובת הז"ל / ולא כתבו שכתבו שבט שמעון שלא התברך לחטא השיטים / אבל הרמב"ן הקשה על זה הדעת באמונות נכוחות / גם אמר ר"א שאולי הלך משה על דרך יעקב שלא ברך שמעון ולוי / ובעבור כבוד אהרן נתן להם שבט שמעון / וגם זה טעם חלוש ותפל / כי יעקב יחדם שמעון ולוי מפני תכונותיהם כעצמם / ומשה ברכנו בירך כאן לשבטים ולא לבני יעקב / והנה לא השמיט לוי ולא תלה בארץ / כי אם ענין סדורים ומתנודדים בלבד כמו שיתבאר שמכם ומשפט והעבודה כלה לשבט יחסה בגללו והיה דעתו על הרב / שהכתוב לא ימנה בשבטי ישראל רק שנים עשר / ויעקב הוכיל בברכותיו שנים עשר בניו / וזכר יוסף כאחד ושמה ראש למחנים בב' שבטי' כאמרו והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה / והיה זה בעבור שעם אם שנים עשר בתנובות התורה ובדגלים ובנחלת הארץ / ולפי שזכר את יהושע המנחיל את הארץ ושהוא מאפרים הקטן / והוצרך להזכיר מנשה אחיו הגדול / וכן ביחזקאל מנה בחלוקת הארץ יוסף לשנים / ולא זכר לוי / וכן זכר משה תבואות הגליל / וזכר שער לוי אחד / ולא מנה יוסף בשני שבטים / והשבט הנים שבט שמעון שלא היה גדול / כדי למנות את שבט יוסף בשנים עד כאן דבריו / ותמהתי מאוד שיאמר שהניח משה שבט שמעון / ויזכור יוסף לשני שבטים / כי הנה לדעת הרב היות יוסף נחלק לשני שבטים / היה לו יזכור נחלה לשני שבטים / אבל לא לשיקראו שני בניו שבטים / והרב עצמו זכר בפרשת ויחי יעקב / באמרו שם שיוסף היה בכור לענין הנחלה / לא לשיקראו בניו שבטים וכל שכן היותם בלתי ראוי שיאמר שבט מישראל / מבני הגבירות מבלי הכרח / ואף שיהיה שמעון חטא קטן / לא מפני זה יכרת שמו מישראל / ותעדר אותו בברכת איש אלהים / ומה שאמר בתנובת התורה והדגלים / הוא שמנה אפרים לשני שבטים / אין ראיה לדעתו / כי לא היה זה שמה במקרה / כי אם להברכה רב / והוא שבתנובת התורה ובדגלים / לא הוסיף שבט לוי / כמו שגוה השם לאשה / ולכן הוצרך לחשוב יוסף לשני שבטים / להשלים מנין שנים עשר שבטי יה / שהם מכוונים כי"ב מזלות שברקיע וי"ב חדשים בשנה וי"ב גבולי אלכסון / שאמרו כשהרבה שהם ורוחות עולם / וכן ביחזקאל לפי שבחלוקת הארץ לא היה ללוי חלק ונחלה / לכן לא זכרו שם / וזכר יוסף בשני ולא תמצא בשום מקום שישים את יוסף לשני שבטים / אם לא ימנה שבט לוי עם הם לחברו / ולו ישימו את יוסף לשנים / להשלים המנין הראוי / וזה כולו מורה שלא היה לישאר שישקיע משה רבינו את שבט שמעון / ושרי לזכור את יוסף בשני שבטים / כל שכן שלא זכר משה את יוסף אלא כשבט אחד / וכמו שאמר בתחלת ברכתו / וליוסף אמר / מבורכת ה' ארצו בלשון יחיד / אבל לפי שאמר וקרני ראם קרניו / בהם עמים ינגח / שיור הנחלה נחלקים הם ולמעלה והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה והם שאמר הרב שבעבור שזכר את יהושע המנחיל את הארץ / שהיה מאפרים שהוצרך לזכור מנשה / טענה כי לא היה יהושע גם לומר שלכבודו דבר משה / והיה די בשיכח אותו לשבט יוסף / כמו שכבד משה רבנו לשבט לוי / וכל זה מורה שדעת הרב בלתי נכון : והנה ראיתי בזה דעת אחר / והוא שלהיות ברכת השבטים אשר ברך משה כפי חלקם ונחלתם בארץ כמו שאמרתי / והיה שבט שמעון נכלל עם יהודה בנחלתו / לכן לא זכרו משה / כי היה נכלל בברכת יהודה ונחלתו / הרי עצמו המפורש בשבט שמעון נכללה שמו בגורלו / והתבאר זה בספר שופטים / שנאמר ויאמר יהודה

[illegible]

והבראה

[illegible]

יחי ראובן

[illegible]

ואחרי

[illegible]

ואמנם

[illegible]

וללוי אמר תמיך ואוריך וגו' עד לבבשיו שמם וגו'

[illegible]

[illegible]

הראשון

[illegible]

השני

[illegible]

השלישי

[illegible]

הרביעי

[illegible]

אלדי / והשגחה הפרטית בלי אמצעי מלאך כו / מה שלא יהיה כאשר בשרנות / וכמו שארץ ישראל יותר מוכנת להדבק בה ההשגחה הפרטית האלהית מזולתה / ככה המדבר היא הארץ היותר פחותה / ולפי רחוקה אלין שמכדה תמצא זה ומפני זה אמר עליה רמינו בפרשת עקב / המוליכך במדבר הגדול והנורא ונחש / המאכלך מן במדבר וגומר / להגיד שהיה מקבל משני גדרים / ובסיבות מצד עצמו ומצד המקום שמצאם בו שהיה בלתי מוכן לקבלו / על כן אמר כאן ימצאהו בארץ מדבר / רוצה לומר שהקדוש ברוך הוא עמו במדבר / לא שהיתה התחלת מציאתו אותו שמה / כי במצרים היה אבל בהיות שמצאם בארץ מדבר ארץ מלאה גלולים / ומוכנת לדבקות האלהי והשגחה הפרטית ומפני השם שם נתן להם את התורה / וזהו יסובבנהו יבוננהו יצרנהו וגומר / רוצה לומר יסובבנהו בהשגחתו / יבוננהו בתורתו ומצותיו שנתן להם והשכילם / יצרנהו כאישון עינו / רוצה לומר להציל את העם מהפגעים המצויים במדבר / נחש שרף ועקרב וצמאון ומלחמות האויבים / כמו שישמור האדם אישון עינו / והכל כנגד כי / יכלכלהו בארץ מדבר / שישראל מצא את י״י ונתדבק בו בהיותם במדבר וקבלו תורתו על הר סיני / ושהיה הקדוש ברוך הוא רוצה להכניסם מיד אל הארץ אם לא בעבור תוהו יליל ישימון / רוצה לומר בצעקתם ותלונותם על דבר המרגלים / והיללה שעשו שם בישימון ושממות לב בלי סבה טבעיית / לכן אחרם במדבר ארבעים שנה / ולא הוליכם בדרך ישרה / אבל יסובבנהו שבשה שיסובבו את הר שעיר כל הזמן הארוך אשר סבבו אותו / ובזה הזמן יבוננהו להשכילם בינה מפלאות תמים / כמו שנאמר וזכרת את כל הדרך אשר הוליכך י״י אלהיך במדבר זה ארבעים שנה / והיה סוף המאמר למען הודיעך וגומר / ועם היות שנתאחרו כל כך במדבר / הנה נשמרו מכל הפגעים בתפלת י״י עליהם / וזהו יצרנהו כאישון עינו / רוצה לומר כמו שיזכר הקדוש ברוך הוא עיניו אל אדם בהשגחה מולכת כמה שהמשיך עליו מן הגליות והכתנות והעצמים / וכל זה לתכלית שמירתו / וזהו פירש הרב בכללות כוונתו / ואמר כנשר יעיר קנו וגומר / להגיד שהטובות האלו אשר / שעשה הקדוש ברוך הוא עם האומה לא נעשו על ידי אמצעיים אבל מכל עשה י״י בכבודו ובעצמו / והמשיל הענין בנשר מארבע פעולות שהוא עושה עם אפרוחיו :

הא׳ שהנשר כאשר יבא אל האפרוחים בקרוב להם ינפנף / כדי שלא יפחדו שהוא עוף אחר ויתבהלו / ועל זה אמר כנשר יעיר קנו כי יעיר את קנו בנפנופו :

והב׳ שהנשר לא יעוף על האפרוחים / כמו שהוא מרחוק פתאום בחוזקה פן יזיקם בצפרניו / ולכן קודם שיעוף עליהם / ירחף מעט כדי שיעוף עליהם בנחת ובשקט / ועל זה אמר על גוזליו ירחף :

והג׳ שהנשר כשירצה להוליך ממקום אל מקום אחר יתרגשו מולכך הקן והאפרוחים עליו כדי להוליכם בנחת / ועל זה אמר יפרש כנפיו יקחהו לא אמר יקחם שיעוף אל האפרוחים / כי אם יקחהו שיאחז אל הקן אשר :

והד׳ שהנשר כשישא הקן עם הבנים אפרוחיו בין כנפיו ונוליכם על כנפיו / לא ישים על מטה הנסמכת לחוץ / פן יפיל הקן המטה / אבל ישים על האברה המונחת על גופו / ועל זה אמר ישאהו על אברתו / והנה השם יתברך עשה עם ישראל דברים דומים לענייני הנשר / כי הוא כשירד למצרים לגאול אותם / שלח לפניו בנבואתו והגיד אותם על ידי משה ואהרן / שהוא דמוי הענין הראשון / ולא נתגלה עליהם במצרים מיד בגבורתו / כמו שנתגלה אח״כ בנביאי / שעשה באותות ובמופתים לעיניהם / והוא הדמוי השני / וגם לא רצה שיצאו ממצרים / כי אם בגדלם ובנקרם וכל אשר להם / שהוא כענין הקן והוא הדמוי השלישי / וכאשר בא ים סוף בענני כבוד כדי שלא יוזקו המצריים ובן הכילם מעמלק / והוא הדמוי הרביעי / וכמו שאמר אתם ראיתם את אשר עשיתי למצרים ואשא אתכם על כנפי נשרים וגומר / לפי שכל זה עושה הנשר לא פרידים בענין כדי להוליכם לבטח לפי שאין עוף אחר יגביה לעוף עליו / אמר י״י בדד ינחנו / והוא חוזר אל הדמויים אשר זכר והנשר / שהשם יתברך בדד ינחנו לישראל בכל אותם הדמויים אשר / וכוון ג״כ באמרו י״י בדד ינחנו שהנהיג אותם במדבר / כמו שאמר על פי י״י יחנו ועל פי י״י יסעו / ולא היה זה על ידי אמצעי / וזהו ואין עמו אל נכר / או אמרו על ישראל שגם כן היה ישראל מיוחד לעבודתו / כמו שהיה הוא יתברך מיוחד בהשגחתו וזהו ואין עמו אל נכר / הנה התבאר מזה ענין מתן תורה / שבמתן דברי לא בא וכרך יציאת מצרים / וזאל הניסים ושכל דמויי הנשר יש בגמול / וכותרו בזה הספקות ו׳ וז׳ :

ואמנם שאמר כל פירות הארץ הגדילו ונוסהנך / אמר ירכיבהו על במתי ארץ וגומר / רוצה לומר שהוריש את ישראל הארץ הטובה מכל הארצות / ולכן אמר ירכיבהו על במתי ארץ / שהיא יפה לאדם מהכנה כוס / ולפי שהארצות הגבוהות אין עושות פירות כמו ארץ המישור ולכן אמר ויאכל תנובת שדי / שהארץ ההיא עם היותה גבוהה / יתגדלו בה מיני הפירות והירקות ובכל תבואות שדי / וזכר שאף המקומות שלא היו ראויים לתת תבואה כסלע וכחלמיש / לא עשה פרי תבואה / הנה מצאת ההשגחה / היה יוצא מהם מהסלע והשמן מחלמיש צור וכל שכן מהמקומות הראויים אליהם / ואם דבר בעלי׳ על דרך שאמר הכתוב שכם . וזכר כל מה

שיאכל כל מאכל דבש ושמן ובשר ולחם יין / שהוא הנכלל בתנובות שדי / וזכר הדברים האלה בחלוקה / לפי מה שיקים הילד היונק / כי ראשונה יאכל הדבש והשמן והחמאה / כמו שאמר חמאה ודבש יאכל / ולכן אמר ויניקהו דבש מסלע ושמן מחלמיש צור חמאת בקר / ואחר כך זכר הדברים היותר עבים / כמו שאמר וחלב צאן עם חלב כרים ואילים בני בשן ועתודים / והמזונה וזכר הלחם והיין כאמרו עם חלב כליות חטה ודם ענב תשתה חמר / שהוא היין וכליות חטה / הוא משל לגודל החטה / כי כל גרגר חטה דומה לאחת הכליות / ונקרא כאמרו ודם ענב תשתה חמר / שיהיו הענבים בארץ ישראל / עושות יין רב וחזק / ודומה לזה אמרו חכמינו זכרונם לברכה בספרי / לימות המשיח אדם יורד לכרמו ולקט ענב ומביאו בחבית / ויינו וותה ממנו / וזה הוא שאמר ודם ענב תשתה חמר שהוא הפסוק / ודם ענב שהוא חמר תשתה / וכזה הענין לספר תושבחות ארץ ישראל / וכלל הטובות שקבל ישראל מאלוה יתברך / ואפשר שכוון גם כן כאמרו ירכיבהו על במתי ארץ לנבואות דמוי והמשל / כנגד והוא אקרא לישראל כמו שיקרא לאדם הבכור שאם יהיה לו מגדל עוז / ועם מלך בארץ המישור / הנה הבכור יאכל כל המאכלים והמעדנים שיהיו בארץ כי כל בני אדם יבאו אליו ויגשו לפניו מנחה מן הנמצא בידיהם להיותו יושב בראש ההרים בית המלוכה / וכן ישראל בהיות להם מגדל עוז שם י״י / ובהיותו יתעלה בלעו ומלודתו / הנה הבכור הטבע בחכמת כורשו / יתן לפניו כל מעדני ארץ / וזהו אמרו וירכיבהו על במתי ארץ / והוא דבור האלהי שירכיב לישראל על במתי ארץ / כסלע המגדל החזק ורפאו בנחים / שהוא כלו משל לדבקות האלהי / ומפני זה יאכל תנובות שדי כי הנה יניקהו הטבע דבש / שלא היה לו בסבת הסלע / והוא המגדל האלהי אשר הוא עומד שם / וכן יניקהו שמן מסבת חלמיש צור / רוצה לומר בסבת עוז המגדל והמצודה אשר אתו / שהוא צור החלמיש והיכל המושלם ויהיה לפי זה מ״ם מסלע ומחלמיש צור מ״ם הסבה / כמו מי״י יצא הדבר / ומ״ם ממעדני גבר כוונתו וזולתם / שיהיה לו כל הטוב הזה בסבת השם יתעלה בלעו ומלודתו / וכן וכל שיהיה לו חמאת בקר וחלב צאן / ואמר הדברים כלם המורכבים / שמדריכיהם בענין הדבקות האלהי והשגחתו / אשר עמו / והותר בזה הספק התשיעי :

וישמן ישורון ויבעט וגומר עד וירא י״י וינאץ / זהו החלק השלישי מהשירה שהוא החלק החטאים / והתחיל ואמר כיתרעם וישמן ישורון ויבעט / רוצה לומר שי שמע כוסות ודי רעה כללה / העם הפסד מדותיו ושכלו הזך והנקי / מכל הזוהמות / שעל כן נקרא ישורון / כמה שלמות הנפשיות / אבל נעשה כבהמות השדה / עד שבא לכלל אומן הלב ועבות השכל / ומפני זה בעט במלכו ובאלהיו / ואמר כנגד היושבים לפניו ראוי להכירם זה / כי השכן התחיל ימין עם י״י שאחת עבית כשית במדב׳ ההוא / והשגחת הרב׳ לפניו יתעלה / ולכן אמרתי שהעם שיקום אחריך יעשה כן / וזהו ויטוש אלוה עשהו / ואולם זה כבר ידעתו שאין לתמוה מזה יותר מעם לבכות ומעם לבעוט כי כן דרך דברי הנביאים / ואפשר שכוון גם כן כאמרו / שמנת עבית כשית ויטוש אלוה עשהו / לבאר רוע עניינים / כי בהיותם משבים אל התענוגים / היה כלו שיזכו וירצו את האנשים והכותן אותם / והם לא עשו כן וזהו ויטוש אלוה עשהו / רוצה לומר ואתה לא עשית כן / כי אתה שמנת עבית כשית עם כל נטייתך / ותאותך לשמן ולתענוג / כשמנת ועבות האלוה שעשה אותו שומן / ונתן לך אותם התענוגים / ויהיה לפי זה מ׳ ויטוש אלוה עשה כנוי עשהו חוזר לשומן / וזכר עוד שמעשיהם / שעם היות שונות הגנב ועל דרך הנדיבות והחסד הם היו מיחסים אליו הכליות והגבלה / כאלו הטובות אינם מאתו ומידו / והנו וינבל צור ישועתו / רוצה לומר שיחשבוהו לנבל / ומלבד זה כוון גם כן אל היותם מחללים אותו ומבזים מאוריהם אל היכל י״י שהוא ענין וינבל גם כן והנה אמר יקניאוהו בזרים / כנגד אנשי בית ראשון שהיו עובדי ע״ז / ועליהם אמר שהכעיסוהו באלהים אחרים / כמו שאמר למעלה אלהי נכר הארץ ואתם כנגד אנשי בית שני / אמר בתועבות יכעיסוהו / ר״ל עם היות שלא היו עובדים ע״ז / הנה היו עושין תועבות אחרות / משפיכות דמים וגלוי עריות ושאר המדות הרעות / שהם תועבות לפניו יתעלה / וכוון בית ראשון יזבחו לשדים לא אלוה / שהיה נותנים מעלה פנים / לא לפי שלא היה בהם בין אלהות / כמו ככבים ומזלות ושרי מעלה / שיש בהם כחות ונסדים / לא היו כן / כי הם לא אוד / וכמו שאמרו חז״ל בספרי לא דיים שעבדו חמה ולבנה וככבים ומזלות / אלא שעבדו בבושה אלה / ואם לפי מה שאלהים לא ידעום / ר״ל לא יחלו לא דעתו עליכם כי הידיעה תפול על כבוד / כמו וידע אלהים / ואם לפי שלא שערום אבותיכם / והאדם כשראה שמשך באמונתו ותורתו אחרי אבותיו ר״ל אברם אמר שאלהים לא ידעום / שנינו שלא ידעו כידיע׳ וכו׳ אלהות / וגם וגם לא בקבלה / כי לא שערום אבותיכם / והוא מגזרת שעירים שלא ידעום בימיהם דבר משעירים וכל זה היה כנגד בית ראשון / אמנם בבית שני עם היות שלא היו זובחים לשדים / הנה לא היו עובדים לשם יתעלה / ולא שומעים בקולו / ועליהם אמר צור ילדך תשי ותשכח אל מחוללך / כי בית בבית שני שכחו ועזבו את השם יתעלה ושכחו את קדוש ישראל טורח ׳דור׳ / ואמר אל מחוללך / להגיד שבכח חי שילדם / ובגלם ועבר בחדשים במקבות בטן / שו יהיה מחוללך מגזרת חיל וצער כצרה יולדה שכבה

שכי יתעלה שלא עשה כטובות / וזהו צור ילדך תשי · וגם כן שכחו האל
המעניש בכמה עונשים / וכיה להם ליראה מלפניו · וזהו ותשכח אל מחוללך
ר"ל מכאיבך ומעניששך / שלשון רב מחולל בל כנה התחלה שבכתוב הראשון
אלוה עשהו נאמר על שבעי בית ראשון / ואמרו צור ילדך תשי נאמר על
בית שני והותר בזה הספק הי' :

וירא ה' וינאץ תוכל עד אמרתי אפאיהם ונאמר והוא החלק הרביעי
שהשירה שבוא אלק העונש / יאמר שהאל הקדוש ברוך הוא
את דרכיהם הרעים / וינאץ נועם שמגנים כי מתוך כעסו נאץ ותאם
בני ישראל שהם בניו ובנותיו היריבה · לפי זה וכאן יונח שנאן אותם ·
ואפשר לפרשו ע"ד שהאל הקדוש ברוך הוא תשב"ה ונתקנא בעבור הכעס
שהיו בניו ובנותיו מכעיסים אותו / שהיו המקננים מלקטים עצים והבנות
עושות לולים למלאכת השמים / ולכן נענו השם יתעלה עם היותם בניו
ובנותיו / כי יותר יקניף האדם על בניו ובנותיו כשימרדו בו / משיקניף על
הזרים / ולכן וכר כאן הבנות / לכאמר אל רשע הבנים כנין החוק / שכן
היו הבל מכיתות את הלושים לשבוהם / כמו שמפורש בספר ירמיהו /
ועוד כל הלושים היודעים כי מקטרות שיכן לגלדים אחרים · וכל הנש'
שנותנות קהל גדול / וקן שהעוו בכיון לזור לגבים / עשה עגה להקט'
למלאכת שמים / וכן כפר יחזקאל שהנשים שהיו מבכות את התמוז :
ולכן אמר כאן מכעס בניו ובנותיו / ויאמר אסתירה פני מהם כלומר אזכור
מהם השגחתי ואעזוב אותם למקרי · עד שאראה מה אחריתם · ר"ל מה יהיה
תכלית מעשיהם / כי מה שהם עושים עד הנה / אולי שיוכו מהנו כי דור
תהפוכות היה / ואם מתחנים נעשים כל היום / ואולי יתחרטו מחר שכן
שמן עתה וישובו מדרכם הרעה ולזה דרך אמר להם ואחתין אולי ישובו
וזהו אמרו אראה מה אחריתם כי דור תהפוכות המה שמתהפכים ומשתנים
במעשיהם / בנים לא אמון בם / רוצה לומר אין קיום והעמדה ואמונה
במה שיעשו / ועם שהם חכמי' אמונה / ואולי ישתלמו בה · וזכר שלא נשתנה
ולא כשחזרו מרוע מעשיהם / אבל היה בהפך בצד הוכיחו כרה · כי
הנה בזמן בית ראשון הם קנאוני בלא אל ר"ל בעבדם העכו"ם והגדו' שלא
היו אלוה / שהיו מכחישים אלהותו ואומרים לא הוא / כמו שאמר כחשו בי"י
ויאמרו לא הוא / ואמנם בזמן בית שני עם היות שלא קנאוני בלא אלהי
לא היו עובדי' עכו"ם / הנה כעסוני בהבליהם ומעשיהם המגונים
והדתות והבלי' ולכן אמר שבבית ראשון / שהקניאם בלא עם
אצל השדים / כמו שאמר הן ארץ כשדים זה העם לא היה / ואמנם אנשי
בית שני / כי בגוי נבל אכעיסם שהפה אכלה / שלשון האף תכפה / דומה
למה שאמר איכי אכלה בהם / כי קרא הגרות חנים / לפי שיבזו פתאום ולא
יוכל האדם להגמר מהם / ומה שאמר אמרו אספה / וכן אכלה גם להגיד שהם
ר"ל יש לא יוכלו מהם ה' זכי הגרו' אבל שיכלו כמו ביכהם והוא הרעה שהם
ארבעת שפטי' הרעים / הרעב והדבר והחיה רעה והחרב כאמרו מזי רעב
מזי הוא שלשון רז כמים על בגדי / ויאמר שמתוך הרעב ילכו לאותיהם מן
החום המתלהב בם · ולחומי רשף וקטב מרירי הוא כנגד הדבר שאמם
בכי שבא הרשף והקטב והמרירי / ועל שאמם בעית אמר ושן בהמות
אשלח בם עם חמת זוחלי עפר / ואמר שחיות לבהיר שאף הבהמות
הבייתיות יוכלו בהם לנשך עם שהיו כדרכן / וכל שכן אלו השרכים
הארסיים זוחלי עפר / כמה שרף ועקרב הנמצאים בעל ארץ שביתן
רעה · וככר זכרו חכמינו זכרונם לברכה בספר' אין עומדין בירושלמי /
שימים היו בישראל שאמור היו כושך וממית · וכל זה שאל גם כן שיתגרו
בם גם האומות השפלות / שאר בזמן הגלות לא יוכלו לגעת כלבושיהם ·
וכמו שאמר גם בכי נף ותחפנחס ירעוך קדקד / על תשפע החרב אמר
מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה / רצונו לומר שהיוצאים למלחמה מחוץ
תשכלם חרב האויבים והנכנסים בחדרים תשודם תמיתם אימה / כי יפלו
בלבם בבהלות ויבחרו מות מחיים משיעת האויבים / ואמרו גם בחור גם
בתולה דבק אם תשכל חרב · יאמר גם בחור הבוטח בגבורתו / גם
בתולה שראוי לחמול עליה מפני יופיה / גם יונק שחומלין עליו לתמימותו /
גם איש שיבה מפני כבוד הימים / כמו שאמר עטרת תפארת שיבה / כולם
יפלו כמה שאמר מחוץ תשכל חרב ומחדרי אימה / וידוע שכל זה בחקי' בבית
שני כמו שספר יוסף בן גריון בספרו / והותרו בזה שאלות הספקות
אחד עשר ושנים עשר :

אמרתי אפאיהם תוכל · עד הלא הוא כמוס עמדי וגומר
והוא חלק החמישי מהשירה / והוא נספר בשבח
אשר כוס יתברך על עמו לעשות בהם כלה :: ולמה חזר מאותה
ותמנה · והאלהים פירשו אפאיהם אפזרם בכל פאות ואני
פחשב שהוא בהפך / כי הנה אנחנו כשהרו בכל הפאות / ואין נמחקים
לולא כעס אויב אגור · אבל פירוש אפאיהם אמרתי לגזום נפשם
מאת כדי שאכריתם משמם זכרם / כמו שהיה מעין עשרת השבטים
שבהלך מלך אשור לחלח ויחזור שלא נודע עוד מהם דבר כלל ה
אנקים הם / ואין לכך שלזה עשו מוכנו חכמינו זכרונם לברכה /
באמרם בספרי שתיבת האפאיהם נחלקת לשלש תיבות / אף אי הם שלבתים
בשעל מאות האות / לאמר דברים ויאמרו איה הם ונוב לא ישאל
להם שם ושארית בין בני אדם · לולי שהשבעתי אזה / לפי שאם
עשה כשעם אויב אגור / הנה לזרו אוקין ופניכו כי בגלות ישראל

כלו יחד ואלה אחת / כאשר יגבר האויב עליהם בלא תקומה / יוכל
לכלותם משני פניה אחת / כמו שבא לעשות אחשורוש / להשמיד
להרוג ולאבד את כל היהודים אשר במלכותו ביום אחד · אבל בהיות
מפוזרים בכל הפאות / אף שיתגבר עליהם מלך אחד / ימשול
עליהם מלך אחר ויכלו ישגר אל גוי ומלכה אל עם אחר · בהיות
שמה מאחיהם / והנה העידו חכמינו זכרונם לברכה על ההשגחה
הנפלאה הזאת / באמרם צדקות פזרונו בישראל · צדקה עשה הקדוש
ברוך הוא עם ישראל שפזרם בין האומות · והוא הזאת שלי כפק ·
שלא ידעתם האומה הגדולה שהיו אנשי עשרים ולהיותם כלם מקובצים
בפנה אחת / באו עליהם היונים ושמידום / ולא נשאר מהם שם
ושארית עוד / וכן קרה לאומות אחרות / והיות ישראל מפוזרים · לא תהיה
כליה כוללת · ואם היות שנשארו מעט מהרבה / הנה טעמם
עמד בם / וזכרם לא ישבת מפי בני אדם / בכל אורך הגלות
המופלא הזה / והנה רצונו המלך אחשורוש להשמיד כל היהודים שהיו
בכל מדינות מלכותו / וכן עשה בזמן אחר מלך גרפת את היהודים אשר
בארצו / כי רבו מלכה ואין להם מספר / ואם היו שם היהודים
כלם מקובצים / לא היה נשאר מהם עד אחד · והשם יתברך אחד
לא מלכתים ולא געלתים לכלותם / ומפני זה היה כשור גדקה ויוכל
כל להשלמת האומה והצלתה / ואפשר לפרש אמרתי אפאיהם שהיה
לשון השחתה וכליה / ולכן אמר השביתה מאנוש זכרם שחשבתי לעשות
בהם כליה גמורה / לולא שאני מתירא מחמה · שיכעיסוני
האויב על פני / שיתנכרו הצרים אותם / ויחשב לעצמו הגבורה שיכה
בהם / והוא לולי כעס אויב אגור / פן ינכרו צרימו פן יאמרו
ידינו רמה ולא ה' פעל כל זאת · רוצה לומר כי יהיו מייחסים הכליה
ההיא לגבורתם / ומכחישו היותה עונש אלהי כי יאמרו לא ה' פעל כל
זאת / ויקרה זה מפני שכחו שני סבב עבות הזיק / ועניתם לא כוונתם ·
כי אם כנין האל יתברך כן אין בהם תבונה להכיר כי מידו היתה זאת /
ואמר לו חכמו ישכילו זאת / שהקדוש ברוך הוא כבר ער מן האומה
כשתתהלך כלותה / היו גם כן מבינים לאחריתם / ומזה שהיה כאשר
שיכלו גם כן · הוא איכה ירדף אחד אלף מישראל / ושני ינוסו
רבבה מהיהודים / כי אין זה כדרך הטבע / וגם לא ילך הדרך הזה
אם לא שבורם יתברך מכרם וה' הסגירם בידי אויביהם / וטענה השנית
היה זה · לא בגבורתנו / ואפשר לפרש איכה ירדוף אחד אלף / ר"ל
איכה ירדוף אחד מהם אלף מישראל / והנה בימים הקדמוני' שנים מישראל
ינוסו רבבה מהאומות / ולפי שבבר היה אפשר לייחס הכליתם לא לגבורת'
כי אם לגבורת אלהיהם והשפעתם · ואם לצדקתם וחכמתם של האומות
לכן בא להשיב כנגד הסבות והדעות האלה אם כנגד גבורת אלהיהם
אמר כי לא כצורנו צורם · ר"ל אין זה לכח אלהיהם שיאמרו שגבר על
אלהי העברים / שבידוע הוא שאין צורינו כצורם של הזרים וזה אין אנו
צריכים להביא עדים / ולא מבריאים מחוץ אבל אויבינו עצמם יהיו
פלילים בדבר / והם ישפטו ויעידון ויודון שאלהינו הוא אלהי האלהים
ואדוני האדונים / וכמאמר נבוכד נצר לית אלה דיכול להצלה בדנה /
ואמרו מי לנו מי יצילנו מיד האלהים האדירים האלה · אם כן אין טענה
בכח אלהיהם · ואם יטענו קנת האומות מצד צדקתם וחכמתם · אין גם כן
מקום לזה לפי שמגפן סדום גפנם ומשדמות עמורה · ר"ל כי הם ישאו
הרוע והפסד התכונה מאבותיהם ודרכות אמותיהם / כי הם רעים וחטאים
לה' מאד / מאלידה ותבען ומהכרין · ולכן אין ראוי שתלות הכלתם בצדקתם
וביושר לבבם : והוא אמרו כי מגפן סדום גפנם / לומר שמשרש רע יצא
נבע / ופריו שרף מעופף · וכן להיות שרשם ומגמם מגפן סדום ומשדמות
עמורה / לכן היין היוצא מהם / הוא חמת תנינים וראש פתנים אכזר
והענבים הם רמז למחשבות / והיין היוצא מהם הוא רמז אל המעשים
שהוא בהפך · וידוע שעין התבן הוא המשובח מכל הענבים · והענבי'
הם יותר טובים בפירות · והיין הוא המובחר במשקים ולכן היה ענין
המאמר כאן / כי אם המבחר מכל כלי האומות מענים מרים
כלותים ומתיקרי אל עין התבן / הנה כלמת השיעצורים כי מגפן סדום
גפנם / ומשדמות עמורה שהיה להם העקיב לאיסור · וכן מפסיד
ישוב להם לענבים / הם ענבי רוש ואשכלות מרורות · ואם יאמר
שהם עושים משקה ויין / דע לך כי חמת תנינים יינם וראש פתנים
אכזר · הנה לומר כי כל מעשיהם לפני לאכזריות חמה ושטף
אף · הם מוסכין שאין דרכיהם רעים בעיני / אחרי שאני יודע
דומם כל היין שעמדו על תלם · וכזאת הלא הוא כמוס עמדי
וגומר · ובספרי דרש רבי יהודה הכתובים האלה כלם על ישראל /
ורבי נחמיה דרשן כלפי אומות העולם · ובזאת כרתן דברי
בפשט הכתובים :

הלא הוא כמוס עמדי וגומר עד סוף השירה · הוא
החלק הששי כגאולת ישראל ונקמת האויבים /
יאמר שאל יחשוב אדם שבשכחו לפני פלותיהם ותועבותיהם של
האומות האלה · כי באמת הלא הוא כמוס עמדי · וחתום
בכדי הוא לאין תנינים אשר זכר · כאלו אמר אותו יין
תנינים / שהוא רמז אל מעשים שעשו לישראל וראש פתנים אכזר
שהוא

שהיו שם לעכוריתם ורוע פעולתם ולו כמוס עמדי וחתום באוצרותי
להשקות אותו אליהם ונתן ולשנו / והיו כלא היו / כי שמרוד אותם עדה כנגד
ידך / וכמו אמר ירמיה גם עליך תעבור כוס תשכרי ותתערי · ופי' נותך
הזמיהם והשמידם / כאומרו לי נקם ושלם לעת תמוט רגלם / רוצה לומר
כי לי תאות הנקימה והשלום שכאויתים לעבותו טומן הכאי שלא / והוא
לעת תמוט רגלם שהוא לעת שתתחלש כחם / ולעת שיבלם אין מחלת'
הכנעת עליהם / וכענין שאמר ועבדי אותו ואת בכורות בן בנו עד בא
עת ארצו גם הוא / ולאמר שהוא כי קרוב יום אידם וחש עתידות למו /
פירשו המפרשים כי מעת שתתדיל רגלם להתמוטט / לא יתאחר יום
אידם / וחש ומהרה יבאו למו העתידות שהנקימה והשלום שלכי מיעד כאשר
והוא כמו שכתבו הפסוק בסוף דברי בפתיחת בפרשת נדרשתי ללא שאלו וגו' קלג
הנה כתובה לפני לא אחשה כי אם שלמתי ושלמתי אל חיקם ואחכם כי ידין
ה' עמו / כיון בו לא פסק ד' טובות עכומות :

הא' שכתן יעצם על שהצעה הקב"ה עמו כל הזמן הזה לבטל על
האומות / כאמרו כי ידין ה' עמו וגו' ר"ל שהצ' רצה לצאת דין
עמיו על עונותיהם / ולכן שטורדין עונות / בגלות והוא מה שאמר ישעיהו
ב"כ כאותו מקום הכוב' ועונותיכם ועונות אבותיכם יחדו אמר ה' אשר
קטרו על ההרים ועל הגבעות וחרפוני ומדותי פעולת ראשונה אל חיקם
ר"ל כי כראשונה שלם לישראל כפעל' / וידין ה' עמו / ואחר זה על עבדיו
יתנחם ויקח נקמתו מאויביו ·

והכוונה הב' שידין ה' עמו על כל הרעות אשר קבל / וראה כי לקח
כפלים בכל חטאתיו / ולכן על עבדיו יתנחם וישוב לאמר
עליהם לטוב : וכבר העירו מכירותו ז"ל על הדין הזה / ואמרו בספרי ·
שהיה כנסת ישראל שתעמוד לדין לפני המקום / ואומרת לפניו רבונו של
עולם איני יודעת מי קלקל מי ומי שנה בחי · אם ישראל קלקלו לפני
המקום / אם המקום שנה בהם בישראל כשהוא אומר ויגידו שמים צדקו
הוי אומר ישראל קלקלו לפני המקום / ומי' המקום שנה בהם / הדא
הוא דכתיב אני ה' לא שניתי :

והכוונה הג' הוא מה שפי' המפרשי' באמרו כי ידין ה' עמו ר"ל יקח
דין עמו / והוא כמו שפשטי אלה' וריבה ריבי ואני סשבוב
שאמר כי קרוב יום אדם הוא מיוחד עם כי ידין ה' עמו שאמר כי חש ויבאו
יבאו הדברים העתידים לבא / כשאדין ה' עמו / ויתנחם על צרות עבדיו ולעת
ההן זה כי הנה הגם יתנכן יארך אשר לעוכריאטכו / כעוד שישראל היו
רחוקים להגאל · כאתכם כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם / והנה אז ישלם
להם גמולם ויהיה לפי זה כי קרוב יום אידם כתיכת כנה / כי ידין
ה' עמו בפסוק כלשון כאשר / שיהיה זה כאשר ידין ה' עמו ונותר וכבר זכר
המחבר זה הפסוק עניו / באמרו כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם /
עכבי הגרים ונותר כאותם יהיו עושים כל אשר עושה בהם / בית ישראל
ברכו את ה' ונותר · רוצה לומר כאשר ידין ה' את עמו עם אויביהם / אז
אויביהם גם כן על עכביהם אשם כסף וזהב / וינאור המשפט אכן יהיה כל
אשר בוטח בהם · ואז ישראל ברכו את ה' :

ורמז עוד בזה כמה רביעית · על מה שקבל בלושה שתהיה מקיימת
המתים / ושה הדין קדם לגאולת ישראל וקבוץ גליות / ולזה אמר
כי ידין ה' עמו בתחיה · כאשר על עבדיו יתנחם בגאולה / והנה זכר
שיתנחם הגם יתנכן על עבדיו לעבות :

האחת כי יראה כי אזלת יד / רוצה לומר שאזלת יד ישראל וכפס
ואפס עצור ועזוב / ר"ל כי אין בתוכם לא מלך ולא שר ולא שופט
ושוטל עומד בפרץ כי זה בכלל אפס עצור ועזוב / שלשון זה יעבור כפאי
ועזוב הוא מלשון עזרה כמו שפירשו כעזוב תעזוב · עמו וגם יאמר כאפס
עצור ועזוב / שישלח לבו ישראל בעבית גמרן / כאשר אמרנו היום הזה
בגאולתינו / שאין דבר עצור בעבודותיהם / והעצור והעזוב כל ואפס
שבאמרם אין בן דוד בא עד שתכלה פרוטה מן הכיס / שהוא כמשמעו בלי
ספק / ועליו באמר כי יראה כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב :

והסבה השנית היא ואמר אי אלהימו צור חסיו בו / רוצה לומר שמפני
שיראה גם כן מה שאמר האויב כנגד ישראל / אי אלהימו
צור חסיו בו · אשר חלב זבחימו יאכלו וישתו יין נסיכם · כמו להתרבות
בסף ויין אביר · עשין מקדש ומשעו ישראל / כאמרם / אי אלהי ·
ויעקב אשר הקרבתם לפניו מזה קרבנות ונסוך היין / יקומו עתה ויעזרו
אתכם ויהי עליכם סתרה / בעת צרתיכם / וכן בדברי דוד לפה יאמרו
הגוים איה אלהיהם / ועד באמרם · מלים בת גלגה
כשעפחה בכנדלה על בני השונה / ואמרו למקום לקום / עד מתי יאמר
שלה מחונן אל ישראל ומי יתה עומד לפני · בגבתם · כדלית נכסף
ממכת בוכה · וכאשר ילבשו האומות המאמר הזה · בנוין הגם יתנכן קפג
ונקרסתו הוא העת הירועד · שיבאה בו הגם למען שמו הגדול / והשם ית'
יבאר על זה / ראו עתה כי אני אני הוא / רוצה לומר האוכל חלב זבחיו
והשותה יין נסכם כמו / כמו שאמרתם ואין אלהים עמדי · כי אני יחיד
ולא כמו שאמרתם חלב זבחיו יאכלו ושתו יין נסיכם / כמו שאמרתם הבל
אלהן רבים לא עתה כי אני יחיד ולא רבים : אני אמית ואחיה /
רוצה לומר אני הוא / מי שהמיתי את ישראל בחיים / כמו שנאמר
בחושכים הושיבני כמתי עולם / ולא אתם כגעותיכם / ואני אחיה

אותה עתה ותגאלם / אני מחצתי אותם בגלותם · אני ארפא עמי ·
כשאמר ביום חבש ה' את שבר עמו ומחץ מכתו ירפא / אבל דעו כי כאשר
עשיתי להם כן שנאה לכם / ואין מידי מציל ורמז ג"כ בזה המאמר /
בירושות ומן התחייה לזמן הגאולה · ולזה אמר אני אמית ואחיה
כתחיית המתים · מחצתי ואני ארפא בגאולת העם / ואין מידי מציל
אם עוכרי רבוני / ואמרו כי אשא אל שמים ידי ואמרתי חי אנכי
לעולם / אמרו המפרשים שהוא כדרך השבועה / שהיה מינו לשמים
נשבע / ויותר נכון לפרש שאפילו יעזרו אותם מערכות השמים / או
שהכוכבים ממשלותם יעזרו בגאולה לא תמנע מפני זה / כי אשא ידי
עליהם ותבטל כל ממשלתם / וזה אמרו חי אנכי לעולם / ולכן אמר
השמשי המערכות השמימיות / לקיום רצוני וחפצי · ורבי אברהם
פירש / חי אנכי לעולם שהוא ענין השבועה / כמו שאמר חי כן שבעה
זה · והנכון שיאמר אם שנותם שבכר בתה אל יכלתי / וחייתי
בזה נדהם ובגבור לא יוכל להושיע / ושמת ראו עתה כי אני אני הוא /
זה שהייתי בימים הקדמונים בבורי על מעלה ישראל · ומעלה האומות
ושריהם מליכים עליהם שותה ולא יועילו דבר / כי אין אלהים עמדי ואין
מידי מציל בידי / ולכן אני אמית לאומות ואחיה לישראל ולאומם
מחצתי אני ארפא ואין מידי מציל / כי חי אנכי לעולם ועד / והרמב"ן ז"ל
כתב כי בעת הגלות כשליך משמים ארץ תפארת ישראל הנקרא ידי ה' ·
ועתה בעת הקץ ישאנה אל השמים העליונים והוא היד הגדולה הגואלת
לישראל / שראו ישראל על הים / והוא טעם ואמרתי חי אנכי לעולם
כי אני מקים אות ידי החזקה / אם שנותי ברק חרבי · רוצה לומר
בהיותי משנן ברק חרבי / ומאחז אותה לאחוז במשפט אל ישראל / ולהשיב
נקם לצרי / כי אז יהיה השם שלם והכסא שלם / ועם היות שורש
דבריו בסודות הקבלה / גלוים הדברים בעצמם / ואפשר לפרש אם
שנותי ברק חרבי שלשון שנוי ואין הלא אם להיות הדבר מסופק :
אבל הוא לשון כאשר / כמו ואם יהיה היובל לבני ישראל / אם כסף
תלוה את עמי / יאמר כאשר שנה ברק חרבי / שעד עתה היה ברק
כנגד ישראל / ושנה אותה כנגד האומות / וגם זה לא כבעס אלא אפים
כי אם שתאחז במשפט ידי וכפי שורת הדין אתנהג בדבר הנה אז בלי ספק
אשיב נקם לצרי ונותר · כי זו היא נוכח המאמר ועניינו אשיב נקם לצרי
שהם האומות המכעיסים / והמחרות יותר לישראל במעשיהם / ולמשנאי
שלא הנאו במעשיהם כל כך / אבל במחשבותם ודעותיהם כי שונאי ה'
נקראי' משנתנו / אמר ולמשנאי אשלם רוצה לומר שישלם להם כפי מעשיהם'
וביאר שהנקמה לא תהיה בגלות ארץ / כמו שהיה לישראל כי אם מכת
חרב והרג ואבדן גדול · וזהו אמרו אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר / וכל זה
דבור השאלי בכלי הגבור · וביאר כבת דם החיים / באמרו מדם חלל
ושביה · ר"ל מכבת החללים שהרגו · מישראל / והשביי' שגנו מהם וביאר
בשר החרב / באמרו מראש פרעות אויב / ר"ל שהנקמה והפרעון מהאויב /
יהיה מתחילת את ראשו ככבת הפרעות והנקמות שעשו בישראל · ואמר אחר
זה הרנינו גוים עמו כי דם עבדיו יקום וגו' להגיד · שעשו הרע בעיני ה'
עם היות שינקום בה' מהם והנה לא יכנו לישראל על זה / ולא ישגיחו עליה
אבל ישתדלו להחניף את ישראל ולרצותם / כדי שלא ירבנו / וזה על שלשה
דברים / הא' נקמת דם השפוך מישראל / וזהו כי דם עבדיו יקום · · הב'
שהם ישוב נקם לצריו על מה שעשו ודברו כנגדו לא בעבור נקמת ישראל
כי אם בעבור חלול כבוד השם · והג' וכפר אדמתו עמו ור"ל שיכפר הג'
לאדמתו ולעמו / ושיבתה על הארץ לבטח / והנה א"כ כמה שבא ורכבו עד
הנה / המוחים לעבות רע בעמו ישראל / ירצו עכשו וירנינו את עמו זה
על שלשה הדברים האלה / על נקמת המתים בגלות / שהשפך דם שעליו אין
על נקימתם / ועל נקמת חלול השם ועל כפרת העם והארץ / שעם היות
כלם שגגים נחלים אליהם / לא יעבנו כמו להתרעם ולהתלונן / אבל
בהפך שירנינו את עם ה' / ואפשר לפרש וכפר מלשון שכנה / כמו
שפירש"י / ונעבר את אדמתו עמו וגם ה' ישבח את הארץ מגלולי
בעדים / שישבו עליה בזמן הגלות · הנה יבאו לנו מדברי השירה הזאת
י' כללים באמונתנו :

האחד שהנקימה והשלום עתידים להיות נהבוח בכל הברי' אותם
שבתו באמר לי נקם ושלם / ואמר אשיב נקם לצרי ולמשנאי
אשלם אשכיר חצי מדם וחרבי תאכל בשר כי דם עבדיו יקום ונקם ישיב
לצריו וגו' / והכלל הזה מבואר ידוע שלא כתקיים בבית שני ולא בזמן אחר :

הכלל הב' שנקמת האויבים וגאולת ישראל יש להם זמן מוגבל וידוע
גנוז בסכמתו בעליונה / אף שאמר שיעבור חשבו ולא גלה אותו
לגוים נוכר והתבאר זה מאמרו הלא הוא כמוס עמדי חתום באוצרותי
כלומר שהיה חתום וחתום שלא ידעהו אדם / וכמו שנאמר לדניאל וכי
סתומים וחתומים הדברים עד עת קץ / ואמר עוד ותסכים לזה / לי נקם
ושלם לעת תמוט רגלם והרי שיש לדבר עת ידוע וזמן מוגבל לא ידעהו
בלתו וגם זה מורה שלא נאמר זה על פקידת בית שני / כי היה ידוע כל
אשר עמי כי לשבעים שנה יפקדו :

הכלל הג' שגאולת ישראל תהיה אחר שכפי הדין ידונו את עונם
ויקחו בכל חטאתם · וכמו שאמר כי ידין ה' עמו
כפי כוונה הראשונה · והב' שכרתן נפרהם · ואחר כי
יראה

ירפא כי אזלת יד ואפס עצור ועזוב · כי ינחם מהנקם · לתכלית הגלות הגלות, ולא כפי הדין ימשו לגאולה : ומסכים לזה אמר הנביא , כיון בתאסם תפלה ובכיה בצדקה · והיה זה אחרי אשר , ואשיבה ידי עליך ואצרופה כבר סיגיך וגו' וגם זה לא נתקיים בבית שני · כי לא ירדו ישראל קודם בואם לבבל הבית לגלות ולגאולות המופלג , אבל היו בבבל בשעבוד ובבוז ושפלה רבה כאשר נפקדו :

הכלל הרביעי שבגאולתו זה תמה ונות אבות , כמו שכתב הרב רבינו משה בר נחמן , ואין לנו גאולה מיד העמים , רק נשבור את הגולה , והתגלגל והעמלה בלי כעס אויב אגור פן ינכרו צריו פן יאמרו ידינו רמה , ולא ה' פעל כל זאת · ואמר גם כן על זה עצמו , ואמר אי אלהימו צור חסיו בו : אשר חלב זבחימו יאכלו ישתו יין נסיכם יקומו ויעזרכם יהי עליכם סתרה · ראו עתה כי אני אני הוא ואין וגו' · ומסכים

ד' פ"ס לזה אמר יחזקאל הנביא , ולקחתי אתכם מן הגוים אשר נשעתם שם , ונקדשתי בכם לעיני הגוים , וידעתם כי אני ה' בעשותי אתכם למען שמי כדרכיכם הרעים וכעלילותיכם הנשחתות בית ישראל · וכן אמר עוד ואעש למען שמי לבלתי החל לעיני הגוים · וכבר כתב הרב שעם נכון והכל כזה , שאשר הגאולה הישראלית היא המפורסמת והמודיעה אמתת הש"י ואחדותו , ובגאולה תהיה בריאת העולם · הזמני לגאולה :

הכלל החמישי שתקיית המתים תהיה במוכה וקרובה · כמו לקבוץ הגליות · והנה ירלה זה מאמרו · כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם · ואמר אני אמית ואחיה · מחצתי ואני ארפא · וכבר העיר

י"ג נ' עליו המלאך לדניאל , באמרו ובעת ההיא ימלט עמך כל הנמצא כתוב בספר · ורבים מישני אדמת עפר יקיצו אלה לחיי עולם ואלה לחרפות לדראון עולם · והדברי ישעיה יחיו מתיך נבלתי יקומון וגו' · ואמר ביום ההוא יתקע בשופר גדול וגומר וכמו שפירשתי בספר ישעיהו ·

והכלל. השני שבגאולה והשכרה אשר יעדנו בשירה הזאת אינה נתנאי התשובה · ולא כשנשמע בקול ה' ונשמור מצותיו ועבודתו אבל השירה הזאת · אינה רק שטר עדות שבעצה · הרעות והחטאים על אין די · ושאם יתעלה יעשה בנו כתוכחות יחזק יעינשם רבים · ואבל לא שבית וכרחכנו חכי אקן , ושאחרי כן הוא יתברך למען שמו הגדול , ובלתי החל לעיני הגוים יעור ויתנחם ויפלט מן האויבים בזרבנו הקצה , ויכפר על חטאתינו יעות ירחמנו יכבוש עונותינו · ואם כן השירה הזאת הנעתקת מבוארת בגאולה העתידה , אמרו בספרי גדולה שירה שיש בה מעכשו · ויש בה לשעבר · ויש בה לעולם הזה ויש בה לעולם הבא · וכמו שזכר כל זה הרמב"ן ז"ל :

הכלל השביעי שכל דברי השירה הזאת נתקיימת , ולא יפול דבר מהנה ארצה לא מה שיעד מירושת הארץ והשמחה והצלחותיה שהוא חלק המספרים שאלה , כי כלם נתקיימו בגלות רב , ואם בשוכרת ובשלים שינית שיעשו מהצבאו"ם ומשפדים האנשים והגוי' שהוא חלק השפאי , הכל לא כמו שספרי · ואם כצונשים הרעות והצרות שיעד עליהם שהוא בחלק השנא כי כבלם לקו , וזה אם בבית ראשון ואם בבית שני ובגלות : ואחר שראינו שכל חלקי השירה ויעודיה נתקיימו ככל הכתוב בה , ראוי שנאמין אמונה אומן , שגם כן יתקיים החלק האחרון · מהנה שבגאולה ונקמת האויבים , וזה כמלבו דברי הרמב"ן שכתב ז"ל · ואלו היתה השירה הזאת מכתב אחד מהחוזים בכשפים , שהגיד מראשית הדברים כלאחרין להאמין בה , מפני שנתקיימו כל דבריה עד הנה , ולא נפל דבר אחד · אף כי אנחנו נאמין ונצפה בכל לבנו , לדבר האלהים מפי נביאו הנאמן ביתו , אשר לא היה לפניו ואחריו כמוהו : ע"כ הנה נתתי לך כדבר הזה הכללים הכוללים אמתת השירה ויעודיה והם כלאות לכל בעל דעת ופנימים יקים ה' את דברו הטוב אמן · · ·

ויבא משה וידבר וגו' עד וידבר ה' אל משה וגו' · לעתי הנה שמשה רבינו דבר השירה הזאת שלש פעמים , כי בראשונה למדה לזקנים ושוטרי ישראל , שכתב זו אלו מיד כשכתבה בנבואה · ועל הפעם הזאת נאמר בפרשת וילך , ויכתוב משה את השירה הזאת ביום ההוא וילמדה את בני ישראל , שלמדה לאותם שכתב זו שם לא לכל העם ולכן לא אמר שם לכל בני ישראל :

הפעם השנית למדה לזקנים ולשוטרים שהוא ללוים שיקראום והוא לבד אותה אליהם · וזהו שאמר שם , הקהילו אלי את כל זקני שבטיכם ושוטריכם , ואדברה באזניכם את הדברים האלה , ואעידה בם את השמים ואת הארץ וגומר · ושם כתוב וידבר משה באזני כל קהל ישראל את כל דברי השירה הזאת עד תומם · וקהל ישראל הנזכר שם , הוא הקהל אשר צוה להקהיל , שהם הזקנים והשוטרים לא העם :

הפעם השלישית דבר את השירה אל העם בכללו כי קבצם להשמיעה לכלם ועל הפעם הזאת אמר כאן , ויבא משה וידבר את דברי השירה הזאת באזני העם והוא יהושע בן נון , כי בהתחבר עמו בחיי נוה , כדי שהעם ישבטוהו בעיניהם , ואמרם אמרו ויכל משה לדבר את כל הדברים האלה אל כל ישראל שהוא העם שוכר , או אמר להם שימו לבבכם לכל הדברים , וגלה הכתוב הזה כי כלמידת השירה פעמים היה יהושע עוזר למשה · ואמנם אמרו תשלום השירה כאותם הדברים שזכרנו אחריה לא נכנס יהושע , כי משה כלבד אחרם ליוקר מהותם וכבדם : ולפי שהיה הדבור הגלשיהוא אל העם בכלל , אמר אל כל ישראל , ולא אמר לבני ישראל כמו שאמר למעלה שפעם הראשונה שזכרתי · ולהיות כלל העם רב ועצום , היה צריך יהושע וזה להיות תורגמן ומשמיע הדברים , כי לא יספיק משה לבדו , להשמיעם , ולכן קראו כאן יהושע בן נון ולא יהושע להגיד שתמיד היה לפני משה כאשר היה בשמשו אתו , ובשררותו אותו שהיה נקרא הושע בן נון והאמר טה פסק מ"ג :

והנה באמרו שימו לבבכם לכל הדברים וגומר , ואתות שמון מו שתי כונות אמתיות :

האחת שאמר אליהם ראוי שתשימו לבבכם לכל הדברים , לא לבד לכללות הענין , כי אם לכל הדברי' בפרטיות' לא בפניעיני' הכונות והסדורות' בלבד , כי אם לכל אלה והדברים אשר אנכי מעיד בכם היום , רצונו לומר בשירה אשר זכר וקראם עדות · להגיד שכמו שעדות העדים ראוי שילקח כמי משמע דבריהם ולא יעשה אדם בהם טורח , כאלו תאמר שכ כעד העיד שראובן הרג את שמעון · שתאמר אתה ר"ל שלא להיות תורה , או כדומה בצורה אחרת , כמו כן דברי השירה הזאת אין ראוי שתעשו טורח ותיפייו דבריה , לצורת הסתנה אשר רבה בה , כדי לעזוב קיומיות הדברים ולקחת את פנימיותם וסודותם · אבל שתשמרו ותבינו , אותם כפי פשוטם כעדו' העדים · ולא לבד זה בשירה , אבל ג"כ תצוו את בניכם לשמור ולעשות את כל דברי התורה הזאת , כפי פשוטי המצות ולא יעשו בהם טורח , כדי לצוות והבליך אחרי פנימיות המלאכים והמצות · אין ראוי כן כי אם שהפשוטים תשמרו ותעשו כפשוטו ופשוטו , ואת הפנימי יבינו החכמים כפי אמתתו ונתן הסבה בזה באמרו כי לא דבר ריק הוא מכם · ר"ל הפשטים שיש בתורה דברים אשר נלבד אשר לדבר אחר הנכרי אמתי , לשתרידיקו מאשר הבלתי מכוון לעצמו ותקיימו את המשל · אבל נכרך שתשימו לב לכל הדברים כקטן כגדול · כי כלם מכוונים לעצמם ואין בהם דבר ריק · והראיה שאינו דבר ריק מכם כי הוא חייכם ר"ל החיים הנפשיים · ובדבר זה תאריכו ימים על האדמה בחיים הגופיים · ואם החיים הנפשיים והגופיים וירושת הארץ תלויים בזה אינו אם כן דבר ריק , ואמר זה בפרט על השירה לפי שבה היו חייהם והארכת ימיהם על האדמה :

והסבה השנית בפי' הכתובים היא שמש"ר הנה שישמרו ישראל את תורת את התורות שכל · ואם דברי השירה ויעודיה מחוייבים ועתידי' להיות , מה נבע כי שמרנו משמרת ה' וכי נטבע מצותיו ואם מפני זה אמר אליהם , שימו לבבכם לכל הדברים · אשר אנכי מעיד בכם היום , והשימות לב היה שתצוו את בניכם לשמור את כל דברי התורה האלהית , כדי שתתכלא מהעונשים אשר יעדתי , כי שמירת המצות ועשייתן אינו דבר ריק ובלתי מועיל מפני יעודי השירה , כי הידיעה האלהית לא תחייב הדברים שכל על כל פנים תה דין טבע אפשרותם , ואם אתם תשמרו המצות ותעשו אותן , ולא תמירו נדבר ובדבר ובחרב כמו שיעדתי בשירה , ואם תשמעו בקול ה' תאריכו ימים על האדמה ולא בגלות , אשר זכרתי בדברי השירה הזאת · הנה אם כן שמירת המצות אינו דבר ריק מכם , כי אתם בחיריים ודיניכם מוכרחים עליהם ואף שתאמרו שעל כל פנים יבאו היעודים ההם לפעל , הנה אתם שלא יהיה הדבר בימיכם ולא בימי בניכם · והנה תתכבלו יוזה בשמירת התורה ושמירת המצות , ויתקיימו היעודים בזורך הזמנים בדורות אחרים שיבינו אחרי ה' , ולכן אמר כאן אשר תצוום את בניכם , ואמר כי לא דבר ריק הוא מכם · ואולי זאת היתה כוונתם של אותו דור הכתבם לארץ · הנה לומר שלום ואמת יהיה בימיהם , כי אם שמרו את התורה ויכבלו מזה , והחטא תבא בדור האחרון ולכן למדו את השירה להיותה להם למוד ולזוהרה רבה · וחוז"ל נמדבר רבה מרשה כ' לא דבר ריק הוא ואם הוא מכם · הבנים הדבר לשיחת הלב שהוא האלוה שהיה עליו שיזהרו בו · כי כל דברי התור' בתורות עמוקים , ואין בהם דבר ריק , אם לא לכסלות המעיינים וקוצר הבנתם ואמר כוה הפסק מ"ד :

וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה לאמר עד סוף הסדר · הנה בספור פנחס כבר בדבור למשה רבינו · עלה אל הר העברים הזה וראה את הארץ אשר נתתי לבני ישראל , וראית אותה ונאספת אל עמך גם אתה , כאשר נאסף אהרן אחיך וגו' וגומר · ואותו הדבור והבוא שמה , היתה להודיע למשה שדונכו אחרי , שצוהו בחלוקת הארץ , אלא יהושע שהיו ימיו רבים ומשכים עוד כי מהרה יאסף אל עמיו · והיה תועל' רב בידיעה הזאת , כדי שישתדל לגמור הדברים הצריכים ביאור קודם

תהלים מיתתו , כמו שעשה , ועליו התפלל דוד עליו השלום הודיעני ה' קצי ומדת ימי מה היא , אדעה מה חדל אני , וכדי שידע כי קרוב יום מותו . ל"ט ה' בורו שיעלה אל ראש הר נבו , לא לזמת מיד , כי לכן לא אמר ומות שם , אבל תהיה העליה שיה שהתמידה פעמים רבות , כדי שיראה משם את הארץ , כי לא תהיה הראיה ביום מיתתו , כי אם פעמים רבות בימים רבים שיעלה משה תמיד , יראה את הארץ , והודיעו למה יצוהו עת לעלות בהר ולראות את הארץ כאמרו ונאספת אל עמיך · והנה לומר הנה טוייתך עלום , לפי שעתיד אתה להיות נאסף אל

עמך

שאין נקמה, כאשר נאסף אהרן אחיך · ולא היה שם כן הגוי הגדול הזה אל זה אותו שכם למות, כי אם שימות בעל כרחו · ויאמר לה האלהים · לפי שהיתה קרובה מיתתו: והנה רבינו הבין על זה · יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה · ר"ל אם קרוב יום מיתתי לבוא, כמו שאתה אומר אותי, לכהן עניני דרכי ללכת בה, גם לך לשרת אהרן איש כלבבך, אשר במקומי והיה פרנס על גבול הגדול ונתנה לשופטים · ולזה אמר לו השם יתברך קח לך את יהושע בן נון, כי הוא אשר עמדו והכינותו איש אשר רוח בו: ושם ידו עליו, בסמכות ידיך עליו וצויתה אותו בהכרת העם כולו · ולא אמר שיצוה זה בזמן פטירתו, כי אם שמעתה יתחיל לתקנו ולצוות אותו · ולכן יעמידהו ויד לפני אלעזר הכהן ולפני כל העדה · וצוה אותו על הדברים לעיניהם · כדי שיראו שהוא הגון ומוכן להיות פרנס הדור · וגם נוה לעשה שיכבדוהו ויתנו יראה אחרי שעשה עד עתה בהיותו משרתו · והוא אמרו ונתת מהודך עליו, למען ישמעו כל עדת בני ישראל · רוצה לומר שישמעו אליו ויכבדו אותו ושם יצא כאשר ויכבדוהו · ולפני אלעזר אשר ישאל במקום משה · אמר השם יתברך אל תחשוב שאשר ישאל במקומך בכהונת העם והנהגתו · כן יהיה במדרגת הנבואה והדבקות כי הנה לא יהיה כן אבל הוא לפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים והתומים · לפי שלא יהיה שוכנה בכל עת כמוך, כי על פי אלעזר הכהן יצא ויבא הוא · רוצה לומר יהושע וכל בני ישראל · וזה כאשר ויעש משה כאשר צוה ה' · רוצה לומר שהיה עושה בכל יום אל פי נגד · ויקח את יהושע ויעמידהו גם · וכן שלקח יהושע ביד והעמידהו לפני אלעזר ולפני כל העדה ויסמך ידיו עליו · והיה מצוה אותו בענייני ההנהגה בכל יום · כדי שיהיה מלומד בכך · ולפי שהיה יום קרוב למות · צוה השם יתברך על הדברים שיצוה העם אחר מיתתו · ראשונה שיצוה את בני ישראל והזהירם אחד על דבר התמידים · שיהיו זהירים בהקרבתם בכל יום · כי עם היות שהצוה הזאת נכתבה במקריבים · הנה על כל במדבר · והכונה בהקרבתם ובעלותם היו קרבנות הכנור · ולכן היתה לכם הכונה מתם כצריך אליהם · והנה יראה גם כן בכל דור ודור את הכהנים עליהם · והוא אמרו את קרבני לחמי לאשי ריח ניחוחי תשמרו להקריב לי במועדו · רוצה לומר הזהרו שיהיו התמידים במועדם · ואל תאחרו אותם כי בזה חייכם ואורך ימיכם וכפרתכם · כי בימי משה לא היו צריכים לאומר אליהם · כי הוא עם כל זה היה מזהיר הכהנים · ומזהיר שיהיו בכל יום קרבנות התמידים במועדם · ועוד אמרו זה על המוספים · שיקריבו גם בראשי חדשים ובמועדים · והיה זה לפי שבימי משה וכו' היה מוכן עליהם · ובמעט שקרבנם היה בעמוד הענן על בתוכם · והדבקות העליון התמיד עמהם בהלכתם · אמנם אחרי מות משה · אחרי שיחוך השפע על העם · יעברו לבבם · ומוריד אותם · להורדת השפע ההוא והסגולה ביניהם · ולכן צוה את המוספין · כי הקרבנות הם עוזרים אשר נמשכת השפע · כמו שבלה קרבנו כלה · והקרבנות אשר בהם כלם לבלק בינתם · כדי להמשיך השפע העליון עליו · והנה טעם זכרון מצות המוספין · אשר מצוה על ריחת ... · וחזר זה מצוה לדורות כראשונה · כי בזה יורד השלום והפקודה · דבר אל ראשי המטות ... נדרים כל ... · לא אבדיו כל אדם כל לבטל על נדרו · ונתת אחרי זמנו יהיה מפור לחכמים ראשי המטות הפרת נדרים · והבאר ראש שם יתברך שהוא שלא בהלום היה מכין הדברים כולם · כדי לישר דרכיו וכדי לגמור בנקמת מדין · טוב על מלחמת מדין · והוא אמרו נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים ואחר תאסף אל עמך · רוצה לומר אין המיתה כל כך קרובה, כמו שאתה חושב · כי ברכונה רוצה לפני מיתתך נקמת מדין אל ירדן · ואחר תאסף אל עמך · ושזה טוב אל מנוחה שילך לנפשך · ושם אחי שמעו ישראל אלף למטה אלף למטה · כי ... על פי ויתר כבוד ותפלה · שזה שהותה ... על ידו · ועם כל ישראל: גם כי לפי שבנקמה התחיל בתפלה ישמור אותה · ואחרי כן התחכמה אשר קנו בני גד ובני ראובן במלחמת מדין · באו לפני משה ודברו על נחלתם · שהיו מעבר לירדן, כמו שאמר בפרשה · ואחרי זה בלה משה לצוות הכרון אכל המסעות אשר עברו בהן · מיום שיצאו ממצרים ובואם אל ארץ כנען · וכתב וכל זה נכתב בתורה על פי השם · ולפי שמשה רבינו היה מתאוה ומבקש עוד לבא אל הארץ הטובה ולהנחילה לבני ישראל · ראה השם יתברך לצוות עליו כל הדברים התלויים בבואם בארץ וחלוקתה · כאלו אמר אתה רואה הארץ אשר הראיתיך לך ... · על כלה היה ... עוד לעבור שמה · הנה יהיה כאלו לפניך ... דברים · אם לבואו אותה · ולהכרית משם האויבים · ואם להביא גבוליה לארצה ולחקה · ואם להבדיל ערי הלוים לערים מקלט · ואם להבדיל ערי המקלט כמו שבלוים מעבר לירדן · ... שאדם אחד לא יוכל לעשות כל זה · ולכן לא ... שזה לא היה עושה הדברים האלה · כי אם על יד כוח ... לעשותם ... אותם עליו · ... הדברים אליך להיותך מצוה בהם · גם עתה ... הדברים כאלו שהם תמיד אל בני ישראל · וכפי אם יתעסקו ... כאלו עברה לארץ ועשית כל זה ... · ... זה ...

בלין ... דברים רבים · כי ... לו ... · וידבר ה' אל משה בערבות מואב על ירדן ירחו · דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם · כי אתם עוברים את הירדן אל ארץ כנען · והורשתם את כל יושבי הארץ ונומר · שיצוה אותם על הכאת ... וריחת ... · כדי שהם ... זה על העם · ... על הכבוש וכריתת ... הארץ · כמו ... אותו אלו ... · ... הארץ · כאלו אמר אם היית ... לעבור אל הארץ לרשת אותה · ונחלה בכל גבוליה ולהנחילם במיצרים · הנה גם זה תעשה אותו בצוויך · ועל זה באה הפרשה השנית · וידבר ה' אל משה לאמר צו את בני ישראל ואמרת אליהם כי אתם באים אל הארץ ארץ כנען לגבולותיה ונומר · והם הגבולים כולם ... · ... והוא ... · ולפי ... · כי אם ... · יתברך ... · ... ולזה באה הפרשה השלישית · וידבר ה' אל משה לאמר · אלה שמות האנשים אשר ינחלו לכם את הארץ ונומר · ולפי שמשה רבינו ... להבדיל ערי הלוים · ולתתם אליהם ... · לכן ... השם יתברך · ... היום ... · ועל זה באה הפרשה הרביעית · וידבר ה' אל משה בערבות מואב על ירדן ירחו · צו את בני ישראל ונתנו ללוים ... · ... · ולפי ... להבדיל גם כן ערי המקלט · ... כל ... בארץ כנען · כמו ... מעבר הירדן · לכן ... השם יתברך · ... · ועל זה באה הפרשה החמישית · וידבר ה' אל משה לאמר דבר אל בני ישראל ונומר · והקריתם לכם ערים ערי מקלט ונומר · ולפי שאלו ראשי האבות · ... בענייני ... הארץ ... · והיה קרוב למות · ... · ... · ... · לכן ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... על ידו · ... כל הדברים ... · ... · ... · ... · כל האדם ... · ... · לכם את הארץ · ... · ... · כי ... על ידו · ... · ולכן אחרי כל זה ... · ... · כל הכתוב ... · ... · עם העם ... · ... · ... · ... · ... · ... הזה · ... · ... · כי ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... :

והגדה ... · ... אשר ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... :

והגה ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ... · ...

כמו שאמרתי, וכן כאשר מת אהרן אחיך ויאסף אל עמיו. יכנה כאשר
מת אהרן, והיתה מיתתו בעבור ענין העגל, אמתו בני ישראל במדבר
בעונם. ולכן נאסף הוא במדבר עמהם. כמה שמה תלמוד בספת דור
המרגלים. אבל הלשונות הזאת קנה כי אם בקבורה וקבורת הנופות בגבול
הארץ, לא אסיפת הנפשות בעולם הנפשי. כי גם בלי ספק היה הגבול
בין יום עמוס וטורח מזה, אלא לפי עולם ואלה לחרבות ולדרכין שלם.
ואמר לכרה ויאסף אל עמיו אחר נחמה כמה לשבה רבינו. לומר שגם
היות שנפרד בבנין הגוף וקבורתו מאבותיו. הרצונים אהיו במערת
המכפלה, הנה רוחו ונשמתו יאסף אל עמיו, ותתדבק עמהם ולא תפרד
מהם, עם היות גופם נפרד מגופיהם. כמו שאבן קדוש י"ש אמת יוסף
רחוק מהארץ הנכבדת כאשר כתב. ועם כל זה לא נמנע מהאסף נפשו
אל עמיו הקדושים אשר בארץ הזה. והותר בזה הספק הי"ו:

והגה שאמר על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש
מדבר צין. והוסיף לומר עוד, על אשר לא קדשתם אותי בתוך
בני ישראל, לפי שכמו שהודעתיך, הנה משה ואהרן לא היתה בהם מיתת
בלבד עון מי מריבה, אבל היתה גם בהם עבירות נעלמות. והוא מעשה
העגל באהרן, וכמו הלכישור המרגלים במשה, ובקרה אשרת גלוי ומפורסם
אפני כבודם, והוא ענין מי מריבה. ולפי שהיה עונו על ספק כביכו מורכב
מהני ענינים אלו הנגלוי והנקרא. הנעלם והנגלה. לכן אמר כאן על
אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי מריבת קדש מדבר צין, וכיון בזה
הנגלית המפורסמת, שזכרה התורה לכבודו. אבל זאת הבבה הנלוית לא
הספיקה לשתם על כך גדול, אם לא נעבור הבבה העצמית הנעלמות,
והוא על אשר לא קדשתם אותי בתוך בני ישראל. הנה לומר שהיה לאהרן
לקדש את השם במעשה העגל, והיה כמו שאסרנו לחור, ולא לעבור
לעשות עגל, לא לבנות מזבח ולא להשתחות אליהם. וכן היה למשה
לקדש את השם להאמין בדבריו, ולא לבקש אשר דברו בזמנו של המרגלים
ורשיתם את הארץ אשר היא רעה, מה בה עץ אם אין. ואת העם
החזק הוא אם רב וגו' הדברים אשר גם כמיקם. ועל זה אמר על אשר לא
קדשתם אותי, שרמז לבבות העצמיות הנעלמות. ולכן לא אמר בזה במי
מריבת קדש, כמו שאמר בראשונה, כי היו אלה נעלמות:

ואמנם אמר כלשונות שבאו על זה, שהם מריתם פי ולא האמנתם.
לא זכרם בזה. לפי שכמם כמ אלו שאמרתי. כי מריתם כי
רמז אל הבבה הנגלית מי מריבה. ולא האמנתם נאמר על הבבות
העצמיות הנעלמות, שכברו העם הבלתי אמונה. ואם כן מריתם ולא
האמנתם, הוא כמו מעלתם ולא קדשתם. ולכן נכתבם בזה בלשון אחד
מחייב הלשון אחד אולם, להעיר על מיני הבבות. ושאמרו כי מנגד
תראה את הארץ ושמה לא תבא, הוא מקושר עם מה שאמר על אשר לא
קדשתם אותי בתוך בני ישראל, באותן הדברים הנעלמים. ולכן תלכך
על עון המרגלים עצר לירדן עם עון העגל גם, ויתחזיה לך עליהם,
שלתה מנגד תראה את הארץ, ושמה לא רצו דור המדבר עם היות
שתדרשו אליהם מכיעת הבערה, ולזה כמו כי מנגד תראה את הארץ,
על אשר לא קדשתם אותי:

ואמנם למה לא זכה אהרן לראות את הארץ מרחוק, כמו שהיה
למשה שאמר לומר גם כאן. כי היה עון אהרן עצום ושגור
אשר עשה העגל מאד. ולכן ראה הש"י למנוע הגבל ביניהם, שאהרן
לא בא אל הארץ ולא ראה אותה מרחוק כמשה, ולא בא על ידו נשי כלל
חשבונו הארץ ונחלתה, ושאר הדברים שבאות על יד משה, המתייחסים אל
הארץ, לפי שהיה עון אהרן חמור במשנה, עד שמפני זה לא התפלל אהרן
לפני י"י על העברתו לארץ, ושמשה הפל מאד בדבר, ושמתם לבבה
שנה, עם היות שאמך ממנו במקרה מה שכתבתי:

והנכון אלי עוד בזה, שמשה רבינו היה פרנס הדור, והוא היה
מביא את ישראל לארץ, והיתה ראייתו הבלתית עצמה
מאד, ולכן הרבה תפלה ותחנונים להביא את התורה ולעבוד אל הארץ.
שהמשך השם לבלות אליו, כדי שירצה בגלותו ובמותו, כי
זה היה מחיים אליו, כמו שהוא פרנס הדור ומנהיגו. כמי
הבלת מבנותו, מה שלא היה כן אהרן, כי במה שהיה כהן גדול לא
היה מחיים אליו ענין כראייה כמשה. ובפרשת וזאת הברכה אדבר
אל זה בצורת כבור, והותרו עם זה הספקות י"ט וכ':
כלם כדר הלוכו:

פרשת וזאת הברכה

ואמנם הספקות הנופלות שהגדלה מהשגי הכתובים הם
שנה עשר:

הספק הא' למה לא קרא משה רבינו בגן קודקים איש האלהים,
ולא תמצא שקראו הכתוב כן בשום מקום אחר:

הספק הב' השנימה ענין י"י מסיני בא. היה ראוי שיאמר י"י לסיני
בא, כי בא אל סיני לתת לישראל תורה ומצות.
ודומה לזה אמרו במשנה משה קבל תורה מסיני:

הספק הג' בלשון באמרו וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן. כי
התורה נתנה בסיני, ולא בשעיר ולא בפארן, ולמה
הזכירם כאן עם סיני:

הספק הד' בלשון באמרו ואתא מרבבות קדש, והיה ראוי שיאמר ואתא
עם רבבות קדש, שבאו לסיני עמו. על דרך מה שאמר
ובא י"י אלהי כל קדושים עמו:

הספק החמישי ביאור הברכות האלה, אם הם תפלה או הגדת
העתידות. ואם היא תפלה, איך לא באו בה תחנה ותפלה
למשה. וגם המקום הזה לא היה ראוי לתפלה ביום ההוא. הגדת העתיד
הנה כבר זכר בפרשת כי תבא הברכה והקללה, ומה לו עתה לזכור
ברכות ואם היו מיני הלעתות אם לא:

הספק הו' אם היו ברכות יעקב לבניו וברכות משה לשבטים
כולם כמו פרושה אחד, איך לא היו משכימות בכל
הדברים. בהיות הנותן יתברך והמקבל בחינת ישראל אחד, כי הנה יעקב
חירף את ראובן בברכותו, והתפלל שלא יהיה לו יתרון ומעלה, ומשה
בירכו יחי ראובן ואל ימות. יעקב גדף ללוי ולשמעון ולעזור אפם, ומשה
נתן ללוי וברכו ברכות טוב, ואת שמעון לא בירך ולא קלל, והיה ראוי
אליו דבריהם כולם מסכימים, כיון שהמכוון אחד היה עולה לשניהם:

הספק השביעי בסדר הברכה הזאת, וזה שעתה תמצא שמשה רבינו
לא זכר את השבטים כסדר תולדותם. כי הנה בירך יהודה
קודם ללוי, ובנימין קודם ליוסף, וגד קודם לנפתלי, וכן שבודאי אין גם
לא זכרם כסדר הדגלים, כי בדגלים יהודה יעלה בתחלה, ועמו יששכר
וזבולן, ודגל השני ראובן ושמעון וגד, ודגל השלישי אפרים ומנשה ובנימין,
ודגל הרביעי דן ואשר ונפתלי, ומשה לא זכרם כן:

הספק השמיני שזה תמצא קצת השבטים זכרם בברכתם, ואת שמעון
לא זכר, ולא ברכו בהיותו נברכו י"א שבטים, ונשאר שבט
אחד מישראל, ולא על חינם נעשה. ויששכר זכרו עם זבולון, ולא נאמר
עמהן, ואחרי אשר הנה לזכרם בשיתוף, למה בתחלת הברכה לא זכר
שניהם, לזבולן וליששכר אחד, ולא עשה כן, אבל אמר ולזבולן אמר.
ואחר כן זכר יששכר בסוף הברכה, באמרו שמח זבולן בצאתך ויששכר באהליך:

הספק הט' באמרו אין כאל ישורון רוכב שמים בעזרך ובגאותו
שחקים. אם למה הכפיל רוכב שמים בגאותו שחקים, בהיות
הענין בשני החלוקים אחד. ואם למה לא אמר בעזרך בסוף הפסוק,
כשאמר רוכב שמים ובגאותו שחקים בעזרך, ואם היה זה שבח והלול להשם
יתברך, כי אמרם ז"ל בכפרי פתח בשבחו וסיים בשבחו של מקום,
מה לו לומר בעזרך. ואם היה שבחם של ישראל על דרך מי גוי גדול
אשר לו אלהים קרובים אליו, יהיה יותר ראוי שיאמר זה, אשריך
ישראל מי כמוך עם נושע בי"י מגן עזרך, כי כמו שני המאמרים
האלה אחד:

הספק הי' למה תאר השם יתברך בגעת המים,
כמו שאמר רוכב שמים בעזרך, ולא תארו בכמה
דמיונות לשבחים גדולים, והיה ראוי שיאמר כדברי המשורר
הללו את י"י מן השמים הללוהו כל מלאכיו, רוכב ערבות (תהלים קמ"ח ב')
חלקי המשלים:

הספק הי"א למה שאמר השם יתברך למשה על ראיית
הארץ, הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבור.
והוא כי המאמר הזה יראה סבוריות גדול, שיאמר הקדוש ברוך
הוא למשה עבדו, בעת מיתתו כאלו היה מכוון להדאיב את נפשו,
ואין זה כי אם דומה למה שאמר אלישע אל השליש, הנך רואה
ביכולת כלכלי, והנך רואה בעיניך ומשם לא תאכל, ויתחייב
מזה שתהיה ראיית הארץ עונש וכאב לב, לא פיוס והתישבות לבו,
כמו שיורה עליו הדברים. ויקשה אם כן מה הועיל משה רבינו עם
ראיית הארץ מרחוק, ואיך נתפייס בזה:

הספק הי"ב באמרו ולא ידע איש את קבורתו עד היום הזה,
והוא כי למה רצה הקדוש ברוך הוא להעלים קבר
משה מדורותיו מעיני בני אדם, ויותר ראוי היה שיהיה רשום, כדי
שילכו ישראל לבקש רחמים על קברו לפני הקדוש ברוך הוא,
ואם היה בעבור שלא יעבדוהו לשם עכו"ם, הנה קבר אבותינו
אברהם יצחק ויעקב ידועים עד היום הזה במערת המכפלה, וקבר
אלישע וזולתו מהנביאים, ולא עבדו אותם לשם עכו"ם, וכמו שהנביאים יש
לאדם עלות על קבר אבות, ושאר קרוביו, וכל שכן שתהיה
בזמנו ותועלת לישראל בעת צרתם, ללכת על קבר משה רבינו
עליו השלום:

הספק הי"ג באמרו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה. וזה
כי הנה לא יתכן, שהנאמר שהיתה נבואת משה
קודם היותה אפשרית, או נמנעת, ואם היתה נמנעת, איך יצאה
להמציאות. ואם היתה אפשרית, מי הוא אם כן המונע, שלא יקום עוד
בישראל נביא כמותו. ואם נאמר שהיתה נבואת משה נביאית, וקשה על
זה נבואת בלעם, כי רחוק הוא שיתנה י"י אלהים דבר נביא לאחד בגוף
נבואתו

מנוסתו על אדם הזה · אבל והתורה שבגבולתו היתה נעלמת ; ויקרא אם
בן למה יתנע השם בטוב מבעליו עוד נבוא במשה ?

הספק הי״ד במה שאמרו בספרי ולא קם נביא עוד בישראל כמשה׳ · אמרו
בישראל לא קם · אבל באומות העולם קם ומנו בלעם · והרי תימה גדול איך התירו ז״ל שם נביא על אחד מאומות העולם / בהיות מקובל אצלם שנבואת משה רבינו אלא ששרתה הקב״ה שכינתו כי אם על ישראל שנאמר ונפלינו אני ועמך / שאמר לו הקב״ה / שנאמר גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה · ויותר זה שאם היתה בלעם במדרגת משה · ואיך יהיה אדם חבר אשר אבל שלמות גופיי ונפשיי / כמו שאמרו ז״ל עליו שאמרו / שבלעם שעלה במעלה עליונה כזאת / ורשע כמוהו יהי׳ טוב בגבורתו לאדון הנביאים ע״ה · ויותר קשה מזה / מה שאמרו עוד כדאמרם ז״ל / אבל יש הפרש בין בכורתו של משה לנבואתו של בלעם / משה לא היה יודע מי מדבר עמו / שנ׳ וישמע את הקול מדבר אליו / ובלעם היה יודע מי מדבר עמו / שנאמר נאם שומע אמרי אל . משה לא היה יודע אימתי מדבר עמו / ובלעם היה יודע / שנאמר יודע דעת עליון · ומשה לא היה מדבר עמו / אלא כשהוא עומד / שנאמר ואתה פה עמוד עמדי · ובלעם היה מדבר עמו כשהוא נופל / שנאמר נופל וגלוי עינים / משל לטבחו של מלך · שיודע כמה הוצאות יוצאות על שלחנו ע״כ וכפי ב׳ ההבדלים אשר זכרו ראשונה / לא לבד יראה שהיה בלעם שוה למשה / אבל גם יותר גדול ממנו בנבואה · ויותר קשה ממה שאמרו שמדבר ביני כנה על הענין שאמרו / אבל גם מה שאמר בבנגון אחר זכר כ׳ אשר בלעם היה מדבר עמו בכל שעה שירצה / שנאמר נופל וגלוי עינים שהיה משתטח על פניו · מיד היה לו גלוי עינים על מה ששואל · ומשה לא היה מדבר עמו בכל עת שירצה · והוא הפך מה שקבלנו במשה שהיה מוכן בכל עת והפך מה שנאמר בבלעם :

הספק הט״ו באמרו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה / אשר ידעו יי׳ פנים אל פנים · ויקשה על זה מה שנאמר לו במיני לא תוכל לראות את פני · ופני לא יראו / מורה שראיית הפנים נמנעת בנבואה · ואיך העיד בכאן עליה · ומבר אחר יראה שראיית הפנים היא דבר אפשרי לכל אדם / שהרי מצינו בישראל פנים בפנים דבר יי׳ עמכם וגומר · והם כלם זכו לראיית הפנים / שזה המעלה מוכר בזה משה / ואם זה נאמר על הפנים / מפני ששמעו הקול / כמו שכתב הרב המורה בחלק א׳ פרק ל״ו והנה גם במשה רבינו נאמר וישמע את הקול מדבר אליו · הנה אם כן מגד אחד יראה ראיית פנים מדרגה נמנעת למעלתה · ומגד אחר יראה כי זאת מדרגה שפלה :

הספק הי״ו באמרו לא קם נביא עוד בישראל כמשה וגומר · לכל האותות והמופתים וגומר ומורה שבמעלה על כל הנביאים במדרגות הנבואה ובמעלת הניסים · ויקשה על זה לפי שמצאנו נביאים אחרים / שעשו דוגמת הנסים ביותר גדולים ממה שעשה משה רבינו · כי אם הוא קרע את מי ים סוף / גם יהושע קרע את מי הירדן ועברו ישראל בתוכו · וגם אליהו קרע את הירדן ; ואלישע נ״כ / וביהושע נאמר על הנס הזה / ויהי כשמוע כל מלכי הכנעני אשר על הים / את אשר הוביש יי׳ את מי הירדן מפני בני ישראל וימס לבבם ולא היה בם עוד רוח מפני בני ישראל · ומשה רבינו ישב מ׳ יום ומ׳ לילה / וכן בנקרת הצור וכלה הכבוד / לחם לא אכל ומים לא שתה / וכזה עשה גם אליהו · ומשה רבינו הוריד הענן והכבוד אל המשכן · וגם בשלמה כתיב כן / ובכלל כל הנסים היותר גדולים / שהם נעשו במשה כמו לנביאים אחרים · ויותר קשה מזה שעשו הם נסים אשר לא עשה משה רבינו. בעמידת השמש ליהושע · ותחיית בן הצרפית שעשה אליהו · ועצירת המטר ג׳ שנים בארצות · ובן השונמית שהחיה אלישע · שהם נסים יותר גדולים / בלי ספק באותות המופתים · והנה נתקיים אם כן לכל האותות והמופתים · ובמקומו אצריך עוד ביאור בספק הזה :

הספק הי״ז במבוקים האלה / אם נאמרו לכל האותות והמופתים / והיה ראוי שיאמר בכל האותות · ואם לפי שאמר בבני אפרים אשר שלחו יי׳ לעשות / ולא אמר אשר עשה משה / ולמה אמר אשר שלחו יי׳ לעשותם / כי לא הלבש עשאם · וכלם נעשו על ידי משה / ולמה אם כן לא אמר בכלם כמוה / אשר שלחו יי׳ לעשות ואשר עשה משה · ואם זוכר היד החזקה מפני שנדבר · והיא כיתה מיהנות מצרים כאמרם ז״ל / והיד חזקה זו הדבר · ולמה אם כן לא זכר היד החזקה בתוך נסי מצרים · וזכרם בתוך נסי המדבר המתייחסים לעיני כל ישראל / והנני מפרש הפרשה בענין יותר ובספקות כלם :

וזאת הברכה אשר ברך משה וגו׳ עד ויהי בישורון ולא ימות שיערתי אני בזאת הפרשה ארבעה חלקים :

החלק הראשון בהקדמה אחת / שעשה משה רבינו לברכותיו / ויכלול החלק הזה חמשה פסוקים / מן וזאת הברכה עד ויהי בישורון :

והחלק הב׳ הוא כעצם הברכות אשר ברך לשבטים בפרטיותם והוא מן ויחי ראובן · עד אין כאל ישורון והוא כולל עשרים פסוקים :

והחלק הג׳ הוא בחתימת הברכות / ויכלול ד׳ פסוקים / והוא מן אין כאל ישורון עד ויעל משה מערבות מואב :

והחלק הד׳ בחתימת משה קבורתו ואלמנותו / ויכלול י״ב פסוקים מן ויעל משה מערבות מואב עד סוף התורה :

וכבר התעוררו חז״ל בספרי דף ב׳ עמוד ב׳ לחלוקה הזאת / שאמרו מגיד שפתח בשבחו של מקום / שנ׳ אין כאל ישורון · ובתחלת דבריהם נביאור החלק א׳ מהקדמות / ותחלת הברכות והחלק הג׳ שהוא חתימתן והם יתחייב החלק האמצעי בגיום / שהוא חלק הברכות ואמנם החלק הד׳ מיתת משה מבואר שענינו ומשמע הפסוק׳ · והנה חתימת הפסוקי׳ מבואר בחלק הג׳ והקדמות הברכות שהם וזאת הברכה וגו׳ יי׳ מסיני וגו׳ אף חובב עמים וגו׳ תורה צוה לנו וגו׳ ויהי בישורון מלך וגו׳ הם קשי ההבנה והקשור · והבאתי לחכמים סקדמו׳ ולא התפרשים פירושי׳ מתחלפי׳ · ולפי שאלו ואלו דברי אלהים חיים / ראיתי ראוי לזכור מהם היותר מתישבי׳ וגלויי׳ במשמע הכתובי׳ / לא כאותן אופן עצמו / שהם פירשו אות׳ כי אם כפי מה שהבנתי מעצ״מ דרכם עליהם תוסף מילתי לקדמות בפי׳ הכתובי׳ כאשר עם לבבי :

האופן הראשון מן הפירוש הוא לדעת חז״ל והביאו רש״י בפירושיו / ויאמר הכתוב לדעתם וזאת הברכה אשר ברך משה איש האלהי׳ קרוב למיתתו וזכר הי״ת בבואו והצענו שהיו לישראל כדי שיברכם

ראשונה לפי שהם׳ כבדם כבוד גדול במתן תורה שיצא לקראתם כאדם היוצא לקבל פני אוהבו כשהוא בא אליו / שנאמר ויוצא משה את העם לקראת האלהים / כי בזמנו לקראת האלהים מורה שהיה הש״ם יתברך יוצא ובא לקראתם / וזה אמר יי׳ מסיני בא ועניין היציאה לקראתם שהוא העירם והכינם לקבול התור׳ כאמרו / כה תאמר ראיתם אשר עשיתי למצרי׳ וגו׳ ועתה אם שמוע וגו׳ · והם אמרו כל אשר דבר יי׳ נעשה · ולזה בא יי׳ לקראתם / כי הבפיק׳ הכנתם ונתן להם תשלומות מה שהיה בכחם · וזה ענין היציאה לקראתם :

וספר שנית שהם׳ יתב׳ חזר על בני עשו ועל בני ישמעאל שיקבלו את התור׳ ולא רצו וקבלוה ישראל / וזהו אמרו וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן / כי משם זרח לישראל והופיע להם / כאשר שאר האומות לא רצו לקבל עליהם עול מלכו׳ שמי׳ וענין התור׳ הזאת על האומות הוא שהי׳ בהם אלא היו מוכנים בטבעם אל קבול התור׳ ומצות המצות / עם היות׳ מזרע אברהם בני עשו וישמעאל · וישראל עשו לקבלה / ובנגד העצמה הנאמר׳ זוכר והבכור שעשה הש״י לישראל במתן תור׳ שיצא ובא לקבלם · אמר ואתה מרבבות קודש / ר״ל שהביא הש״י עמו קצת מרבבות האלהים המתמצי׳ אותו כענין שנאמר רכב אלהים רבותים אלפי שנאן יי׳ בם סיני בקדש / והי׳ כל זה כדי לכבד עוד את ישראל בבואו עם סוד קדושים רבה · וכנגד הטענה השנית שזכר שהאומות שאר לא רצו לקבל את התורה / אמר מימינו אש דת למו / ר״ל האומות לא רצו לקבל את התורה / לפי שהיא אש דת / ר״ל שורפת כמו האש במצותיה · וישראל קבלו אותה עם היותה אש .

וספר שלישית לברכה היא מפאת מעלות הקדושי׳ / שנדבקים שוארת לעד לורעם אחריה ועל זה אמר גם׳ כתר פר׳ א׳ אף חובב עמים כל קדושיו בידך / ר״ל מלבד מה שחבק כה חובב את ישראל ושבטיו הנקראי׳ עמים / כמו שאמר עמים הר יקראו׳ הנה בפרט כל קדושיו שהם האבות הראשונים / קדושים אשר כארון כמוה / הם ביד הש״י ונפשותיהם צרורות בצרור החיים את יי׳ / וזהו אמרו כל קדושיו בידך /

וספר רביעית לברכה היא / שישראל הכינו עצמן בתחתיות ההר לקבל את התורה / והם והם תוכו לרגליך מלפון תוך / ושאו מדברותיך · רוצה לומר שהוצו כבני עגלת הדברות / ומלבד זה אמרו התורה צוה לנו משה · רוצה לומר שאמרו נעשה ונשמע / שצוינו תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב · ר״ל כל אשר המצות ששמענו מפי משה יהיה לנו ירושה עולמית לכל זרענו שהיא קהלת יעקב / ונוה׳ היה להם מהזכות והצדקה ברכה / לפי שהם קיימו את עצמם לרוב המצות שהם תרי״ג מצות עשה ולא תעשה :

וספר חמישית לברכה היתה / שהשם ית׳ הוא מלכם של ישראל בהיותם ישרים ושובים ובהיותם כאספים ומתקבצים באגודה אחת / ועל זה אמר ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל / וכיון שהוא מלכם הוא ישפטנו הוא יברכנו · וענין המלכות הזה הוא / כי לישראל אין מלך ואין שר מעליונים בלתי יי׳ לבדו שהוא המלך ושר עליהם / והנה אם כן העיר על חמש בבות מחייבות / שתנתן הברכה לבני ישראל · האחת מפאת הכבוד שכבדם השם יתברך במתן תורה · השנית מפאשר הם קבלו את התורה / ושאר האומות שהיו מזרע אברהם לא רצו לקבלה / השלישית בזכות אבותיהם הקדושים · הרביעית שהכינו והשתכנו בין רגליהם לקבל תורתו וקבלו אותה ואמרו נעשה ונשמע / החמישית היות יי׳ מלך עליהם ולכן היו הם ראויים לקבל ברכה ויותר / וזה פירושם בכתובי׳ האלה / והוא באמת פירוש נאה ומתישב בהם / ועם מה שהוספתי אני אותם הענינים יהיה הדבור שלם :

והאופן השני מהפירוש הוא לדעת הר״א והרמב״ן והרלב״ג ומתכרי׳ שניהם שאמרו וזאת הברכה / כי ענין וזאת הברכה הוא כענין ברכת יעקב לבניו · ולכן וזאת שאמר משה · היא עצמה שאמר יעקב · ואמר איש האלהים / להגיד שברך אותם בנבואה / והברכה היא ראשונה כלל שהיא מסודרת לכל ישראל / ואח״כ פרט אותה לכל שבט · ואמר בך שאחר אין כאל ישורון שהיא ברכה כללית

מגלת לבם · ולכוונה שאמרו [illegible] · מאשר יחדו · ולפעמים ·
ידגוני: שהגבילו הגבלה עליהם · וענין מושב של הר סיני · והוא ה' מסיני
ר"ל כי התעורר הר סיני והגבלה · כי ה' אלהים על עמו להגביל בהם ·
ושם בא הדבור של מעלה בכל עת [illegible] · ותוספת [illegible] וגם לא
בהתנקה מהם · ולמדו וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן · עליכו אחר
שמשם משיני למסע כראשון · אבן המכון במדבר פארן · ושם אלא
המרגלים · שבא משה ושלח אותם משם ממדבר פארן · והתגדל הענן ולא כל
הדבור למשה · על שכחו [illegible] · שעיר נגבול בני עשו · בעבור המרגלים
למשה · ושם היה להם ה' שמור יומם · ואלו יהיו שמשם · ותשא הגבורה
למשה כל [illegible] · וזה שאמר וזרח משעיר למו [illegible] היה להם אור כנגד הענן
והסברה · והופיע מהר פארן · שענין כי במעלת הכבוד במדבר הגדול הוא
פארן · כמו שאמר ויסעו ממדבר סין וישכן במדבר פארן · ואתה מרבבות
[illegible] עליהם · לבשות מה הם כרכים במדבר הגדול והנורא ·
פארן על פי רבבות [illegible] · והגה [illegible] · והוא שאמרו ואתה מרבבות
קדש מימינו אש דת למו · [illegible] · [illegible] כל [illegible]
[illegible] · אבל התורה לא נתנה מידם
[illegible] · [illegible] · והוא מימינו אש דת למו ·
[illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · והם [illegible] · כי [illegible]
[illegible] · ויאמר גם אתה [illegible]
[illegible] · [illegible] בני ישראל [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · ויאמר אבן עזרא [illegible]
[illegible]
[illegible] · והם תכו לרגליך · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible]
[illegible] · ישא מדברותיך · [illegible]
[illegible] · ויאמרו תורה צוה לנו משה מורשה [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible] קהלת יעקב ·
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] ·

והאופן [illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] עם ישראל [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · וכו כלם קדושים [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · והם מימינו אש דת למו · [illegible]
[illegible] · [illegible] בני ישראל · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · תורה צוה לנו משה · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] · יחד שבטי ישראל · [illegible]
[illegible] :

והאופן [illegible] · [illegible]
[illegible] :

האחת [illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · כי [illegible] וזאת [illegible]
[illegible] · [illegible] · כי [illegible] וזאת
[illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] :

והיתה [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible]

[illegible] · כי [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] :

והבחינה [illegible] · כי [illegible]
[illegible] · כי [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] יעקב · [illegible]
[illegible] · [illegible] ·
[illegible] ·

והבחינה [illegible] · [illegible] ·
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] ישראל · [illegible]
[illegible] · [illegible] ברכת ישראל · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] תורה [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] ישראל · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
תורה צוה לנו משה [illegible] קהלת יעקב · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] שבטי ישראל [illegible] :

ואני [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] ישראל ·
[illegible] :

האחת [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] ·
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] ·
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] :

ואחשוב [illegible] · [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] ·
[illegible] וזאת הברכה · [illegible] ·
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] וזאת הברכה · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible] :

והסבה [illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible]
[illegible] · [illegible] · [illegible] ·
[illegible] · [illegible]

יזוק השכל ויכהה אורו ותחלש הבנתו / עד שכאשר יגיע האיש הגדול בימים קרוב למות / יוסיף השגה והוא התבודדות תוספת עצומה / לפי שכבר תגיע ותשוח / כי על כן אמר החכם על הנשמה השכלית / עוז והדר לבושה ותשחק ליום אחרון / פיה פתחה בחכמה וגו' / צופיה הליכות ביתה וגו' לפי שהחכמים כל עוד שמזקינים חכמה נתוספת בהם / ומפני זה היו האלהיים בעת הלקחם מן העולם הזה להכנסם בעצמם / בהיותם מעלים כל טוב / בכספם מן הטוב ההוא הנוסף עליהם להריק ממנו על זולתם / כמו שכתבתי ליצחק אשר לעשות / בעבור תברכך נפשי בטרם אמות / שאמר זה לדעתו שאז תהיה נפשו כלולה מן הדבקות / כן שתהיה ברכתו יותר מועילה / ורבקה אמרה להשכים נאה / הוסיפה בדבריו בספרה אותם ליעקב / ואמרה ואברככה לפני י"י לפני מותי / הנה הוסיפה לפני י"י / לפי שכבר בעת ההיא לפני י"י תמיד ובו תדבק / וכן יעקב אבינו עם היותו כחותו מחוליו אשר מת בו / בירך את יוסף / ובירך אחר כך את בניו כלם / ואמר להם האספו ואגידה לכם וגו' לפי שבעת ההיא נפתחו אליו / שערי החכמה והחזון נפתחות / ולזו נדבה לגלותם לבניו / וכן אליהו אמר אל אלישע / שאל מה אעשה לך בטרם אלקח מעמך / ומפני זה אמרו חכמינו ז"ל בפרק קמא דגיטין ובכמה מקומות / שמצוה לקיים את דברי המת / וכמו שכתבו מדברי האחים אל יוסף / אביך צוה לפני מותו לאמר אנא שא נא וגו' לפי שלהיותו לפני מותו בעת הדבקות ההיא / ראוי שיקיים מצותו / וכן היו עושים החכמים הקדושים חכמי בגמרא / שהיו מזכירים לתלמידיהם מסורות החכמה וסודות התורה בשעת מותם / כמו שזכרו בסנהדרין פרק חלק מרבי אליעזר הגדול שאמר לתלמידיו / כשבאו לבקרו בשעת מותו למה באתם / והם השיבו ללמוד תורה באנו / ואז התיר להם כל ספקותיהם / ועל רבינו הקדוש אמרו / שבשעת פטירתו מסר לתלמידיו מסורות חכמה / ולא היו עושין כן לקנאתם ללמד החכמה בחייהם חלילה וחס / כי אם להיותם בעת ההיא נעלה כך מהשלמות שהיו ראויין אליו / ולפי שבסוף פרשה שלמעלה / אמר השם ית' למשה עלה אל הר העברים הזה וגו' ומות בהר אשר אתה עולה שמה וגו' לכן רצה לברך הוא את ישראל בעת הפרד נפשו ממנו / לפי שאז היה יותר מתבודד ודבק באלהיו / ותחת היות השכינה השוכנת עליו אמר לפני מותו סמוך למיתתו / כי אז היה איש האלהי' / ר"ל הדבק ומתאחד באלהיו / ואמר שנתן הסבות לברכתו אותם / אמר שישראל היו ראויין לברכה מארבע סבות :

האחת מפאת התורה להיות אהבת השם יתעלה קדומה להם בעבור תורתו / והוא אמרו י"י מסיני בא וזרח משעיר למו הופיע מהר פארן / רוצה לומר שהיו שלשה התגלות / לאהבת י"י את עמו / האחת היא הקרובה מקבול התורה בסיני / והוא י"י מסיני בא / כי משם בא להגיע בהם ולהנהיגם / וגם יש התגלות אחרת יותר רחוקה ממנו / שקודם מתן תורה כבר אהב אותם / והוא אמרו וזרח משעיר למו / רוצה לומר מאותה שעה שנדחה עשו מעל יעקב אחיו ונתן לו הר שעיר לירושה / כמו שנאמר וישב עשו בהר שעיר עשו הוא אדום / כלומר כבר מאותה שעה עלה במחשבה בחכמתו העליונה / לקחת האומה הנבחרת לו לעם / וכמו שאמר הנביא הלא אח עשו ליעקב נאם השם ואוהב את יעקב / וגם היתה עוד התגלות אחרת יותר קדומה מזו / והיא מהתנגדות ישמעאל מעל יצחק על פי הדבור שאמר לאברהם / כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה כי ביצחק יקרא לך זרע / וכשף הגירוש וישב במדבר פארן / הנה שהופיע י"י לעמו משנתן לישמעאל את מדבר פארן / והיו היחסי"ן מסיני ומשעיר ומפארן מ"ם הזמן והתחלה / הדבר כמו מפני שום אדם עלי ארץ / ומעולם ועד עולם וזולתם / ויתם הכונה לשמעיה / לפי שהיה מזרחי לארץ ישראל מהר פארן אמר הופיע לפי שהיו דרומיים להם / וכאשר יעלה עמוד השחר כיתן השמש בשום בלילה לנגד נגבן / ומשם נגד רחם / וגם נוכל לפרש שעם היות מ"ם מסיני מורה על זמן / מ"ם משעיר ומ"ם מפארן והם מ"ם היתרון / כמו אדיר הקטון יגדל ממנו / מבורך מבנים וזולתם / יאמר שזרח י"י להם יותר ממה שזרח לשעיר ופארן שהם בני עשו ובני ישמעאל / שעם היותם מזרע אברהם לא השפיע להם מהשפע והטוב / כמו שהשפיע וזרח על בני יעקב / וביאר מהו השפע והיתרון הזה אשר זרח והופיע על ישראל / באמרו ואתא מרבבות קדש מימינו אש דת למו / רוצה לומר שבא מעולם המלאכים שהם רבבות קדש מימינו של הקדוש ברוך הוא דת שהוא אש למו לישראל / ואמר מימינו / לפי שהתורה היתה כתובה לפניו באצבע אלהים / ולכן אמר שהיא היתה כדר מושכל מהנבדלים / ומשם נכתבה מימינו אליהם / וגם מה שפירשתי בזה לא יסכל דבר כפשוטו הזה / כי בראשונה אמר מסיני בא וזרח משעיר למו / והלא למו תשוב לסיני ומסיני ולזולתם משעיר / כי מסיני בא הפלגים למו / ומשעיר זרח למו / אחר כך אמר הופיע מהר פארן ואתא מרבבות קדש מימינו אש דת למו / שלמו כשגי יחזור להופיע ויחזור לאתא / והנה קרא התורה אש דת למו / לפי שהיא אש שורף לפושעים / ודת ונימוס אלהי ישר לצדיקים וליושרים בלבותם / ובספרי הביאו חז"ל דמיונים ומקראים / שהאש יתדמה בהם לתורה האלהית / אמרו כשם שהאש מן השמים / כך התורה נתנה מן השמים / מה האש חיים לעולם / אף התורה חיים לעולם / מה האש קרוב לאדם נכוה ממנו רחוק ממנו צונן / כך דברי תורה וכו' לכן בזה שכמו שהאש

הוא עליון והוא שביסודות / ולכן מקומו קערורית גלגל הלבנה / ככה התורה האלהית מכל אשר התורות כלן / היתה מושפעת מהשכל העליון / וכמו שהאש חיים לעולם שאל ידו יתפרדו היסודות ויבטלו המזגי' / ויתהוו ההווים / והויית הכל תלוי בחום התולדות / ככה התורה האלהית היא החום האלהית / אשר בלבבות החסידים / שהוא יסוד החיים הנצחיים / כמו שאמר הנביא על המאמר האלהי והיה בלבי כאש בוערת / וכמו שהאש ראוי לאדם שישב עמו מבחוץ מהמקום הרחוק / רוצה לומר שלא יתרחק ממנו הרבה / כדי שלא יצטנן ויבטל ממנו החום ולא יתקרב אליו מאד / כן ישרף ככה בתורה האלהית אין ראוי לאדם שירחק ממנה / כי היא חייו ואורך ימיו / ואין ראוי גם כן שיעמיק שכלו בהבנת סודותיה / ולא יבקש עמה לפנים ממחיצתו / כמו שאמר ואל תתחכם יותר למה תשומם / ואמר החכם בחגיגה בסוף פרק אין דורשין במופלא ממך אל תדרוש ובמכוסה ממך אל תחקור / עד כאן המענה הראשונה אשר מצד היותם

והיא לאהבת השם לישראל :

והשנית היא אשר רמז באמרו אף חובב עמים כל קדושיו / בידך והם תוכו לרגליך / ועמים אמר על האומות / ורצה בזה אף שהקדוש ברוך הוא אהב את האומות והעמים כלם / כמו שאמר מעשה ידיו על כל פעולתו / הנה ישראל שהם קדושים הם מיוחדים לבריתו / וזהו אמרו כל קדושיו בידך / שהנם האומות הם תחת מזלות / והם הם רוצה לומר אשר בשמים תוכו לרגליך / רצה לומר כן האומות הם תחת רגלי השם / כלומר הם מנוכרים ממנו / אבל אותם מובחנים ומושגחים בהשגחתו המופלאה כי ישראל אשר הם יאמר שהם בידיו / ולהיות העם הזה מושגח ממנו בפרטות על כל אשר לאומות היה מהראוי שיתברכו יותר מהם :

והשלישית הב' היא להיות המנוחה בקרב העם הזה / שמפני זה הם יותר ראויים לברכה מכל האומות / וכמו שאמר וכפלים אני וטיוך / והוא אמרו ישא מדברותיך / רוצה לומר ועוד שישא ויכנס ישראל מדבריך האלהיים / אף שהנם בנטיותיהם לא ישא שום המכבד בדתיהם / כי יתדיל יאמרו תורה צוה לנו משה מורשה וגו' וכמו שאמר אהרון הנביא' זכרו תורת משה / וזה כולל דברי התורה כפשוטה שיוכל הש"י כמי' הכתוב הוה / והוא שישראל היו ראויים לברכה / לפי שהם סובלים ברית הגלות / ורודים כמו כן נא פנים מוחקות אל העמים ומכר אותם בידיהם / והוא אמרו אף חובב עמים כל קדושיו בידך והם תוכו לרגליך / ר"ל אף על פי שהקדוש ברוך הוא אוהב ומחבב את העמים והאומות / לא מפני זה ישראל פרה מאחריו / אבל נדיקיהם ומכבדיהם שהם כל קדושיו בידיך / רוצה לומר הם בין ידיו בקדושתם / ואף על פי שמקבלי' מכות וכרית הרבה הם תמיד דבקים בו יתברך / וחוסים לרגליו כעבדים אל רגלי אדוניהם / ועם כל זה בתוקף היכות היו ישא מדברותיך / תורה צוה לנו משה / ישמר שתמיד התורה לא תמוש מפיהם / והוא על דרך כל זאת באתנו ולא שכחנוך ולא שקרנו בבריתך :

והרביעית הד' באמרו ויהי בישרון מלך / רוצה לומר שישראל גם כן ראויין לברכה / לפי שהקדוש ברוך הוא מלך עליהם / והשלמות הוא שהבדילם לממשלתו והנהגתו / והיה זה בעת שהתאספו ראשי עם יחד שבטי ישראל במתן תורה / שאם היו מקובצים והיה י"י למלך עליהם וקבלו מלכותו / והוא היה להם לאלהים / ומפני ארבע הבחינות האלה מצד התורה וההשגחה והנבואה / והמלכות היו ישראל ראויין לברכה / והוא מה שרצה בחלק הב' הזה מהמקדמה אשר שבח בה רבינו ע"ה לברכותיו :

ואחר זה פתח בחלק השלישי שהיא בברכות השבטים כל אחד כפי ענינו ובקש להקדים בזה / ולאמר שנשפכין הברכות בכלל / רוצה לומר ומצותם כבר דברו החכמים הראשונים הרבה / ולא ישר בעיני מה שאמרו בם / ואין החקירה הזאת מסבב זה המקום לבד אודיעך דעתי בהם / והוא שהברכה אבל היא שם משותף מתכה / זה שתהיה מהבורא לברואים / ומהנה מה שתהיה מהברואים לבורא יתברך / ומהנה מה שתהיה מהברואים קצתם לקצתם / הנה ברכת הבורא לברואים / היא שפע שישפיע עליהם טובות / אמר וברך את לחמך ואת מימיך / ויברך אותם אלהים לאמר פרו ורבו וגו' שעניינם השפע והטבע הנתן לאותן הדברים / ועל זה אמר שלמה ברכת י"י היא תעשיר לפי שהיא השפע האמיתי / אמנם ברכת הברואים לבורא היא השבח / אבל היא הודאה שבח והלל / כמו שאמר דוד אברכה את י"י בכל עת תמיד תהלתו בפי / הנה שם הברכה שם נרדף לתהלה / וכן תהלת י"י ידבר פי ויברך כל בשר וגו' וזהו ענין אמרו ברכו את י"י המבורך רוצה לומר הללו / ואמר את י"י שהוא הראוי להלל ולשבח / והוא התחלת כל ברכה / וזאת הברכה יעשה הקדוש ברוך הוא מכון ורחוק מן הפעול / שהוא זה מיוחד על כל ברכה אשר עקלים וזמיר ב פרק כ"ו / ותהלה עליו מחשבות / אבל כפי הנאות ענינו שהלל ומתוכו' אשר בני אדם / ואמנם ברכת הברואים אלו לאלו שהיא שפע בברכת השם לברואים / והיא שבח והודאה כברכת האדם לבורא / אבל היא תפלה לה' שיתן מאותו והשפעתו עליהם / ושם אותה תפלה יוכלו המקבלים לקבל השפע ההוא / כי התפלה היא הכנה אותם / וזה כה תברכו את בני ישראל אמור להם / רוצה לומר שיהיו מתפללים בעדם / ויאמרו יברכך י"י ישא י"י / לפי שאין הברכה הזאת בכלל התורה

שבט לברוכים / לכן אמר אחד לבדו / רוצה לומר שאין הברכה ההיא כי אם תפלה ותפירה / לא שפע ונתינת דבר מה / ולכן אמר בסוף הברכה וזאת את אשר על בני ישראל ואשר יברכם / רוצה לומר הם בתפלתם יבקשו שיחולו עליהם / ושהם הברכה השלמות אשר השפע / ידיי יקבלו אותה / ולא ידי הכהנים וזהו ואני אברכם / ולפי שהנביאים לא היו מתברכים ומתפללים / כי אם על הדברים הראויים לברך / ואשר היה מכוון [illegible] שיברכו לפניו / לכן יתאמנו שזה כתפלה [illegible] המברך / והכוונה אשר תעשה תפלתו במתברך לקבל הברכה / כי על כן היו סומכים המתברכים את ידיהם על ראש המתברך / להביטו [illegible] והגדת שעתיד להיות / ואם היתה נבואתו שעתיד לחול על המתברך ההוא / והנה ברכת משה לישראל היה מהמתוק המלאכי הזה / ועניינה תפלה עליונה שעשה על כל השבטים בברכו אותם / והכוונה שהכינם לקבל אותם הטובות בברכותיו / והגדת העתיד להיות כי כמו שהתכינם ושהתפלל עליהם / יתקיימו עליהם בטובות / ולהיות שהיה נוח נ״כ מגיד העתידות והאותיות אשר תבואנה / לכן לא יאמר בלשון תחנונים / כי אם בגזר ונגיד [illegible] אחרית / וכמו שכתבתי לך לשה בירך משה את ישראל בשעה ההיא / ואתחיל עם זה הספק הה׳ :

ואחרי זה ראוי להדריך / שיעקב אבינו בירך את בניו לפיותם כולם קיים / ולבלו בשעת מותו כפי טבעם ובנאים / ומדותיהם · והיתה הברכה שהיא מכוונת לכל אחד מבניו / כפי תכונתו וטבעו / ולא אינו ויתגלגל על זרע כל אחד מהם כפי טבעו ותכונת אב / כי אם כל השבט ההוא אלא תרח׳ שוכר פחזות ראובן בעבור ששכב עם בלהה פלגשו / לכן אמר עליו ועל זרעו אל תותר / שלא יהיה לו יתרון הבכורה כראוי / ובטל ממנו הבכורה ונתנה ליוסף / ובטל ממנו הכהונה והמלכות ונתנה ליהודה / כי אלה היו היתרונות שהיו לו במה שהוא בכור / כמו שאמר ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני יתר שאת ויתר עז / שיתר שאת הוא [illegible] ויתר עז / הוא המלכות שכולל הגבורה והאומץ / וכן שמעון ולוי אבל להם מה שעשו בשכם / ומפני זה גזר שלא תהיה נחלתם בפני עצמן מקובצת ושתהיה כמו השבטים / אבל יהיו עריהם חלוקות ומפוזרות בישראל / כדי שלא יתחזקו בהם לעשות כפעל אמרי נחלתם / כמו שעשו בשכם / וכן היו ערי שמעון מפוזרות בקרב השבטים / וכן ערי המקלט אשר ללוים היו מפוזרים גם בין נחלות השבטים / ובבני יהודה שבגבורתו וקיום דבריו / וגור כעבור [illegible] יחלו באחיו / וכן ראה שהיה זבולון בטבעו סוחר ויששכר איש מנוחה / וכפי תכונותם גזר עליהם / וכן אשר בשבים ברכם כפי מדות וטבע כל אחד מהם בעצמם / והגיד שכן יהיו [illegible] אחריהם / ולכן אמר בתחלת דבריו / האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם ונו׳ הקבצו ושמעו בני יעקב / לפי שהיו ברכותיו כוללות בני השבטים יחד / רצוני לומר תכונתם במה שהם בעצמם בני יעקב ומה שיהיה בזרעם אחריהם ובסוף הברכות / אמר כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וזאת אשר דבר להם אביהם ויברך אותם / שהיתה הברכה ראויה לכל אחד ואחד כפי טבעו ומדותיו :

אמנם בדגלים לא נשמר הסדר ההוא / אבל היה בראשונה יהודה להיותו נגיד ומלוכה [illegible] / ועמו יששכר וזבולון אחיו המשובחים אחריו בסדר התולדה / להיות [illegible] וקרובים אל [illegible] / כפי קדמתם הטבעית והאהבה בין [illegible] / כי לא דבר [illegible] אחד / ואלה יסעו בראשונה [illegible] לפניהם :

וברגל השני לגד דרום היה ראובן / כי הוא הבכור ועמו שמעון / כי הוא אחיו בן אמו והנולד אחריו בסדר / וגד לגבורתו כשותף עמהם / וגם להיות בני גד [illegible] אצל לבני ראובן / כמו שהתבאר [illegible] בעבר לירדן [illegible] / והדגל השלישי היו כל בני רחל / ואפרים ומנשה בני יוסף ובנימין / גם [illegible] אלו את אלו / כי [illegible] אחד בדגלים [illegible] / רוצה לומר [illegible] הקטנים [illegible] עם אלו / כדי שלא יהיה [illegible] קשה :

וברגל [illegible] היותר פחות במעלה היו שלשה בני האמהות דן ואשר ונפתלי / אבל [illegible] היו הדגלים [illegible] כפי קדמתם [illegible] / [illegible] בברכותיו לא [illegible] על [illegible] השבטים / בני יעקב [illegible] לא על [illegible] בעצמם כמו הדגלים / אבל [illegible] נחלת השבטים בארץ הנבחרת / ובירך אותם כפי חלקם ונחלתם שמה / [illegible] על [illegible] בארצו ונחלתו / [illegible] ומעלתם בעצמם [illegible] / ולכן התחיל בראובן לפי שהוא היה הבכור / וגם לפי שהוא לקח נחלתו ראשונה מעבר הירדן / אבל לא זכר אחריו גד עם היות נחלתו עם נחלת ראובן / כי יהיה [illegible] השבטים בני הגבירות [illegible] עליהם גד בן השפחה / אבל זכר יהודה אחריו / כי הוא אשר [illegible] ראשונה בארץ / כאמר ויהי הגורל למטה יהודה למשפחותם [illegible] בשביל שיהודה [illegible] המלכות במקום ראובן / ויברך בברכת ראובן עמו / [illegible] וזכר אחריו לוי / לפי שהלוים היו [illegible] עם בני יהודה / כמו שכתב הרמב״ן / וגם היו [illegible]

והמוקניית בכהנים [illegible] / ולפי שהמלך ישאל [illegible] והתומים / היה נ״כ ראוי שיזכור שבטם אחרי זכרון יהודה המולך / וזכר אחריו בנימין / לפי שהיתה נחלתו בין בני יהודה ובין בני יוסף / שנאמר ויעל הגורל [illegible] בני בנימין למשפחותם / ויצא גבול גורלם בין בני יהודה ובין בני יוסף / והנה להיות נחלתו [illegible] קודם לנחלת יוסף / קדמה ברכת בנימין לברכת יוסף / וירושלם ובית המקדש היו בין נחלת יהודה ובנימין / ואחריו זכר זבולן / כי היתה נחלתו אחרי בני יוסף / כמו שתראה בנחלת הארץ בספר יהושע / ואחריו יששכר / כי היה גורל נחלתו אחרי נחלת זבולן / ועם זה זכר בני הגבירות כולן קודמין כפי מעלתם לבני השפחות / כי כן היה ראוי שברכה יקדם הנכבד במעלה / וקודם לכל בני השפחות זכר גד / לפי שהוא היה גדול מבני זלפה / וגם לפי שהוא לקח נחלתו מעבר הירדן / והיו בני האחיות מכוונים כנגד ראובן בבני הגבירות / וכמו שהגיד עליו בברכותיו / כמו שיתבאר / ואחריו זכר דן שהוא מבני בלהה / ואחריו זכר נפתלי / לפי שהוא אחיו בן אמו נולד אחריו בסדר / ואחריו זכר אשר בן זלפה הקטן / הנה התבאר מזה שבני הגבירות בירך כפי סדר נחלתם בארץ המבוררת וכפי מעלתם בעצמם / ובני האחיות בסדר תולדותם / אחד מבני בלהה ואחד מבני זלפה / לראויתם כמו שזכרתי / כי לא רצה להבדיל ביניהם / לא כפי נחלתם ולא כפי מעלתם / כי אם כתולדותם / והנה לא זכר שבט שמעון ולא ברכו / וכתב ר״א שהיה בעבור עון פעור / כי היו העובדים שמעונים / ומכפרים לעד / גם נשיאם / וכן הוא דעת רש״י ותרגום יונתן ז״ל הוא בברכה מקומות ובספרי אמרו וללוי אמר / מה אמר / לפי ששמעון ולוי שניהם כמו אחד / שנאמר ארור אפם כי עז / משל לב׳ אלו מן המלך שאחד פרע למלך וזור והלוה את המלך / ואחד לא די שלא פרע / אלא חזר ולוה / שמעון ולוי שניהם לוו בשכם / לוי פרע במדבר שנאמר בשער המחנה וגו׳ והלוה ע״י כשיטים / ושמעון לא די שלא פרע / אלא שחזר ולוה / שנאמר ושם איש ישראל המוכה וגו׳ / לכך כשאמר וללוי אמר / הנה מה שהגידו חז״ל / ולא כתבו שהשמיט שבט שמעון מהתברך למעון השיטים / אבל הרמב״ן הקשה על זה הדעת כשיטות נכריות / גם אמר ר״א שאולי הלך משה על דרך יעקב שלא ברך שמעון ולוי / ובעבור כבוד אהרן כהן לא [illegible] / וגם זה טעם תלוש ותפל / כי יעקב ישים שמעון ולוי מפני תכונותיהם בעצמם / ומשה רבינו בירך כאן לשבטים ולא לבני יעקב / והנה לא השמיט לוי ולא תלה באהרן / כי אם ענין סודים ומתומים כלבד כמו שיתבאר שמהם משפט והעבודה כלה לשבט יקבה כללו והיה דעתו של הרב / שהכתוב לא ימנה בשבטי ישראל רק שנים עשר / ושיעקב הזכיר בברכותיו שנים עשר בניו / וזכר יוסף כאחד ומשה רצה לזכרם בב׳ שבטי׳ באמרו והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה / והיה זה בעבור שעם זה שנים עשר כתנופת התורה והדגלים ונחלת הארץ / ולפי שזכר את יהושע המנחיל את הארץ והוא מאפרים הקטן / והוצרך להזכיר מנשה אחיו הגדול / וכן כיחזקאל מנה בחלוקת הארץ יוסף לשנים / ולא זכר לוי / וכשזכר מנה תוצאות העיר / זכר שער לוי אחד / ולא מנה יוסף בשני שבטים / ומשה הניח שבט שמעון שלא היה גדול / כדי למנות את שבט יוסף בשנים עד כאן דבריו / ותמהתי ממנו שיאמר שהניח משה שבט שמעון / ויזכור יוסף לשני שבטים / כי הנה לדעת הרב היות יוסף נחלק לשני שבטים / היה לו יזכור בנחלה לשני שבטים / אבל לא לשיקראו שני בניו שבטים / והרב עצמו זכר בפרשת ויחי יעקב / באמרו גם שיוסף היה בכור לענין הנחלה / לא לשיקראו בניו שבטים וכל שכן שיהיה בלתי ראוי שימשו שבט מישראל / מבני הגבירות מבלי הכרח / ושף שיהיה שמעון מעט הנפש / לא מפני זה יכרת שמו מישראל / ותגדל ממנו בכבוד איש אלפים / ומה שאמר בתנופת התורה והדגלים / הוסמו מנשה ואפרים לשני שבטים / אין ראיה לדעתו / כי לא היה זה שום במקרה / כי אם להכרח רב / ומה שבתנופת התורה והדגלים / לא הוסקו שבט לוי / כמו שנוה השם למשה / ולכן הוצרך לשים יוסף לשני שבטים / להשלים המנין שנים עשר שבטי יה / שהם מכוונים כ״ב מזלות שברקיע וי״ב חדשים בשנה וי״ב גבולי אלכסון / שאמרו בספר יצירה וזולת עולם / ומן כיחזקאל לפי שבחלוקת הארץ לא היה לגדי חלק ונחלה / לכן לא זכרו כהן / וזכר יוסף בשני / ולא תמנה בשום מקום שישים את יוסף לשני שבטים / אם לא יזכר שבט לוי ע״פ שום הכרח / ולא ישימו את יוסף לשנים / להשלים המנין הסדר / וזה כולו מורה שלא היה ראוי שיעקב שמעון מפני רבינו את שבט שמעון / כדי לזכור את יוסף בשני שבטים / כל שכן שלא זכר משה את יוסף אלא בשבטו / וכמו שאמר בתחלת ברכתו / וליוסף אמר / מבורך ה׳ ארצו ידוד / אבל לפי שאמר וקרני ראם קרניו / בהם עמים ינגח יחדו אפסי ארץ / והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה / הרב שבעבור שזכר את יהושע המנחיל את הארץ / שהיה מאפרים שהוצרך לזכור מנשה / אינה טענה כי לא היה יהושע נר לומר שלכבודו דבר אביו / והיה די בזכירת אותו לשבט יוסף / כמו שכתב משה רבנו לשבט לוי / וכל זה מורה שדעת הרב בלתי נכון : והנני ראיתי בזה דעת אחר / והוא שלהיות ברכת השבטים אשר בירך משה כפי חלקם ונחלתם בארץ כמו שאמרתי / והיה שבט שמעון נכלל עם יהודה בנחלתו / לכן לא זכרו משה / כי היה מכלול בברכת יהודה ונחלתו / ואין עמו הספור כשבט שמעון הנכלל עמו בנחלתו / והתבאר זה בספר יהושע / שנאמר ויאמר יהודה

על שמעון [illegible] וכמו שאמר [illegible] בני יהודה נחלת בני
שמעון כי היה חבל בני יהודה רב מהם ויחלו בני שמעון בתוך נחלתם,
[illegible]

והנראה [illegible]

[illegible]

יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר [illegible]

[illegible]

ואחרי [illegible]

[illegible]

ואמנם [illegible]

[illegible]

וללוי אמר תמיך ואוריך לאיש חסידך [illegible]

[illegible]

המלחמה הבריתה / ומפני כמו שאמרו זכר היה לוי בגלל אחריו / וגם אחרי זמון המלך / היה ראוי לזכור הכהן והאורים והתומי' / כשאל המלך בהם / אלהות בני הלוים יושבים עם בני יהודה בגבולו / כמו שזכר הרא"בן והנה כפי הפשט יגור עליו / שתמיד ישכון בלא מעלות ומלחמה באום :

ואחת אמר המעלות יתן היא רוח הקדש / שהיו זוכים לכהן בהתלבשותו באורים ותומים :

הב' היות שבט לוי מורה בדק / ותורה ומשפט יבקשו מפיהו :

הג' היותם שבט לוי יכהן לפני ה' בבית המקדש בקרבנות ובקטרת / ואל המעלה הראשונה / אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך / שאלה באמצעם האורים והתומים / יהיה תמיד מתחבר לכהן :

וכבר זכרו המפרשי' מעלת האורי' והתומי' / אם מתשובתם שלא היתה חוזרת / כי אף על גב שהיעודים הנבואיים / היו חוזרים כפי הכנת המקבלים / הנה תשובת האורים והתומים לא היתה חוזרת / ולכן נקראה משפט שבאמר במשפט האורי' / גם כי הנבואה לא היה נמצא בכבוד / לגבות בכל עת שירצה / תלבד משה רבינו / ואמנם האורים והתומי' היו מצויים בכל שעה / שיתלבש הכהן וישאל בהתבודדות קדוש / עד היה נדמה לו / כאלו מהאותיות המפותחות בשמות השבטים שבו בחשן / היו בולטות האותיות / שהם כמצוות קהם בתשובה / אבל היה זה כמ' שנהלים :

הא' בהיות השואל איזה מלך או אב בית דין גדול או מי שהצבור צריך לו :

הב' שלא ישאל אלא אחד לאחד / וגם אי זה כהן שיתלבש הכלי המלה / ישאל זה השואל כי אם הכהן הגדול שרוח הקדש שורה עליו :

הג' בהיות השאלה עצמה / שתהיה השאלה עצה בדבר כולל לכל העם / ולא ישאל על דבר פרטי לאיש מן ההמונים / וכמו שהתבאר בסביבי המפורים / ולהיות המעלה הזאת נבואיית עליונה /

קד' תלה ענין על חסידות הכהן המשיג באורים ותומים / וכמו שאמרו רבנ' לפני חסידן / חסידות מביאה לידי רוח הקדש / שהוא או דברת כוחן לחסידך / לכן אמר כנגד הש"י / תומיך ואוריך / יהי רצון שיהיו תמיד לאיש חסידך / וכוון טוב המאמר / להעיר על דעת אחרי' / והוא שענין האורי' והתומים לא היה משתנות כאשה ומטבע הכהנים / אבל זכה אליו השבט הזה / מפני זכות אהרן שהיה חסיד / וכיאור זה שכמחלוקת קרח ובנאות רבה פרשה ג' אמרו / אמר רבי שמלאי בשכר ירדוך ושמח בלבו / זכה להיות חשן המשפט על לבו / וענין זה המאמר קשה מאוד / כמו שכתב הר"ן ז"ל / כי למה כתיד זה הגמול לאהרן על שמחתו בגדולת משה / שהוא מבקשה מעלות טובות שהיו בו / ועוד שהאורי' והתומי' לא נכללו בחשן ובגדי בות אהרן כהן גדול זכה אליהם / לא בעבור שמחו על משה / אבל כוון רבי שמלאי במאמר הזה / לגלות שהמדות העתידות הוא דבר מתייחס לנבואה / כמו שמעשה העבודה והקרבנות היו מיוחדים לכהן / ולא היו האורים והתומי' מטבע הכהונה / והוא כטעם נהיות החשן אחד מהשמנה בגדים / שזוכה בהן הכהן הגדול / כי הנה החשן לא היה מגיד העתידות מצד עצמו / כי אם מפאת האורי' והתומי' שבו / ולכן נבית שכי היה הכהן הגדול / משמש בשמנה בגדים שהחשן מכללם / ולא היו שמה אורים ותומים מושיבים ולהיות זה כן תמצא בסדר אלה פקודי במעשה הבגדים / שלא הוזכרו שם האורי' והתומי' / כי לא היה מעשה האומני' ההם / אבל משה לבדו נכנסם עליהם / ונתת אל חשן המשפט את האורי' והתומים / שכל זה יורה / שהאורים והתומים לא היו מכלל בגדי כהונה / ולכן כשאל לשואל שאלה / למה זכו הכהנים לדעת העתידות / וידיעת העתידות בהיותה מין מהכין כהונתם / ולכן אמר רבי שמלאי / שאהרן זכה לזה / מפני חסידותו שכאשר שמע לו רצה שיתעלה / לך לקראת משה אחיו המדברה / ולא עשה כביו בהיותו קטן ובכיר ממנו לימים / לא נתקנא בו ובהנהגתו / אבל ראהו ושמח בלבו / עם היות אהרן גדול ממנו וקודם בנבואתו / לכן בשכר זה גמלהו השם יתעלה / מדה כנגד מדה / בתתו אליו ענין האורים והתומי' שם הגיד העתידות / ומפני זה אמר משה רבינו ע"ה כאן / וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך / רוצה לומר שאמר הש"י ללוי / יהיו אורך ותומך / לא להיות המעלה ההיא מיוחסת להם / כי אם בעבור איש חסידך / אהרן שזכה אליה בחסידותו / לכן תמצא המתנה הזאת בחשנו / כי בזכות הכהן הראשון / זכו כל הכהנים הבאים אחריו / וכפי זה הפירוש יפה / אמרו וללוי אמר שאמר משה על לוי / כי אם שאמר הש"י / וללוי אמר תומיך ואוריך לאיש חסידך / ר"ל וללוי יהיו תומיך ואוריך / בשביל אותו איש חסידך / אהרן שזכה ראשונה באורים ותומים / מפני חסידותו / חבר מחסידות אהרן / באמרו אשר נסיתו במסה תריבהו על מי מריבה / רוצה לומר שלא היה חסידות אהרן / כנבואים שבשין מעשה וחוזרי ומבקשים שכר בפניהם / כי אתה ה' אלהים נסית אותו וחסידותו / בנביון רב ובגלה / ומצאת אותו נאמן לפניך / והוא אמרו במסה / רוצה לומר בנביון בן מיתת בניו / וכמו שכתב רבי אברהם / וזה הוא שהשיגו לכבוד אלהים עשו / ואחר שאמר שנסה אותו בבחינות ומצא אותו נאמן / אם לא במי מריבה / שכבר קבל עליו עונש / או כפרתהו על דרך תכיריכו ובנוכם לבדכם / ספוקי' בתמיהה לו על מי מריבה / לפניו שענש

תריבה היה תוכחה לא משא בעונש / והמפרשים פירשו אשר נסיתו במסה כאמר כמו בנסות את העם יתברך / באמר היש ה' בקרבנו אם אין / לא היה שבט לוי ביניהם / פנה שאר כל זה / להגיד שהם כראויים למעלת האורים והתומים שזכר :

ואולם המעלה השנית שזכר / כשאמרו האמר לאביו ולאמו לא ראיתיו וגו' / והמפרשים פירשוהו על ענין העגל / כי אמר משה מי לה' אלי ויאספו אליו כל בני לוי / ולפי שאם עם עבדו העגל מצד לא עבר ונו' ואמר שלא ידיכם היום לה' כי איש בבנו ובאחיו / לכן אמרו על המעלה הזה / כשאמרו האומר לאביו ולאמו וגו' ויקפה לכם המ[illegible] / שאמרו לאביו ולאמו / כי הנה לא נוה משה שיהרגו איש את אחיו ואת רעהו את קרובו / וכל הענין ככלל לה' ולא כתוב בענין העגל / ואיך יאמר לאביו ולאמו / ולכן אפשר שלא אמר זה / כי אם לספר יושר בני לוי / וצדקתם בטבעם / שאכין התבאר יאמר / כל בן לוי לא ראיתיו / ואת אחיו לא הכיר / ואת בנו לא ידע / כי שמרו אמרתך ובריתך ינצרו / ואמר זה בדרך הקדמה / להמשיל לאל שיתן תמיד דבר המשפט לבני לוי / לפי שבאותם דעתי שיהיה שוה הנמשל לשתי הקצוות / ולא ישא פנים בדין לא לאביו ולאמו ולאחיו ולבניו שהם הקרובים ביותר בזולתם אל האדם / עד שמפני והקרוב מצד הדין / ומפני שהיו על בריאת קודש / ולכן אמר בני לוי / הם האומרים לאביו ולאמו לא ראיתיו / ואת אחיו לא הכיר ואת בניו לא ידע / וזה לא מצד אכזריות מלילה / כי אם לפי שבמורו אמרתך ובריתך ינצרו בשמשם / ולכן לא יכירו פנים במשפט / והיות זה כן בטבעם / ראוי הוא שיהיו משפיעין ליעקב ותורתך לישראל / ומאל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע :

ואמנם המעלה השלישית / שזכר בשבט לוי היא הכהונה / ובאמרו ישימו קטורה באפך / וכליל על מזבחך / ר"ל הכהנים אשר מבטן לוי / הם יהיו מקריבי הקטורת / שנו היה הכהן נכנס לפני ולפנים / והעולה שהיתה כולה כליל לגבוה / ולא זכר שאר הקרבנות לפי שהיו לכהנים חלק / והמפרשים פירשו ישימו קטורה באפך על הענני שהמשנה עם הקטורת / להשיב חרון השם מישראל / וישא בגון למרה על הכהם לפני ולפנים / שהיא תפלה יותר עליונה / ועליה אמר ישימו קטורה באפך / ולכן לא זכר מעלת הכיור שהיא מיוחסת לגוים / לפי שזכר כלבד העבודות היותר עצמיות עליוניות קטורת ועולה / והנה המעלה ראשונה והשלישית מאלו שאמר זכר / הם מיוחדות לכהנים / והמעלה השנית מענין המשפט כולל כל שבט לוי / וכמו שנתנו הכהנים בני לוי / כי בם בחר ה' לשרתו ולברך בשמו ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע / ואמר ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה ונו' על דרך מה שאמר ברכה ה' אלהיך יברכך / והיו מתנים קדיו / הם המתעכבים על הכהונה כקדח ועדתו / וזכרם כירם חילו על הכהני' / ונתנים שלפי שלא היה ללוי חלק ונחלה / כי אם המתנות הראויות לתת להם / לכן התפלל שיהיה נברכת הש"י בנכסיהם / והיתה נרכת הקטורת שהיתה מברכת / ולכן אמרו בספרי / ברך ה' חילו שיהיו עשירים שכלן אמרו רוב הכהני' עשירים היו / מפני זה לא דרש כאשר הייתי גם וזקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם / וזה ורעו של אהרן :

והנראה אלי שכתן משה רבינו כאן שלש ברכות / שמתייחסות ומכוונות כנגד שלש המעלות שזכר בהם :

אם לראשונה מענין האורים והתומים / שהם לשלחת כעם המלך למלחמה / הארדוך אמרי בגדוד הזה האשיגנו / מי יעלה לנו בתחלה והדומים / שהשאלות השלמות עניני העם במלחמות / לכן עליה ברך ה' חילו / ר"ל כשאר חילו של ישראל לך לצאת ולבא במלחמה / על פי האורים והתומים / יברך ה' אותו חיל וכבוד בנצחונו והצלחתו :

ועל ענין עבודת הכהונה שזכר / אמר ופועל ידיו תרצה / שהקטורת נהכנסם לפני לפנים / ועבודת הקרבנות כלם תרצה פועל ידי הכהנים / והיו לרצון לפניך והיוך בעבודה והקרבנות / לא האורים ולא התומים / להיות שכירם כבהנים :

וכנגד המעלה האחרת מענין המשפט שבטבעם / אמר מחץ מתנים קמיו / ר"ל שהוא עם נהגדים רבים קמים עליו / ולפי ישכיון עלדים / אין כפק שיקום על האושם יום יכל / לכן התפלל עליהם / שמי שיקום כנגדם על המשפט / ישחיתו השם יתברך / ומשנאיו כמו הצדים ינשאו אמי / כן יקיתון כנגד הכהנים והאורים מורי התורה ומורי המשפט / הנה נתן את לוי אלה ברכות כנגד אלה המעלות שהתפלל עליהם / והנה הברכה הזאת אשר נתן ללוי / לא תבלם ממה רעהו נברכת יעקב / כי אם ברהו כשאמר אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל / והנה לקח שיהיו בני לוי מורי צדק בישראל ומקריבים קרבנותיהם / וחכמינו ז"ל דרשו בברייתא כבגד פנחס כ"ב מחץ מתנים קמיו / וכנגד החשמונאים בבית שני / שבהיו אוחזים מלחמות ה' עם היונים :

לבנימן אמר ידיד ה' ישכון לבטח עליו חופף עליו וכל היום ובין כתפיו שכן / לפי שזכר ענין לוי ועבודת בית המקדש בירושלם / שהיה ישב עם יהודה / זכר אחריו בנימין שהיה ישב בירושלם גם כן / ובחלקו נבנה בית המקדש / ולכן נזכר קודם יוסף / תלבד הטעם שזכרתי למעלה / שהוא להיות חלקו ונחלתו בארץ / בין יהודה ויוסף כמו שהגזרתי אם כן / והנה קרא לבנימין ידיד השם / לפי שנפל

אבל נחלקו בית המקדש וכולו אמר שתכלה ידידו / כמו שאמר ית'
כמו לאבין נחלקו שכל השבטים וגם בלא יהיה בית המקדש בחלקו אל
בנימין / הולך ונוסע כדגל היה נכנעין ונכנע וגבולה / אבל ישכון לבטח
עליו / כי שם יהיה בית המקדש בלי ויקים / וכזולו אמר שהשם ית' ישכון
לבטח בחלקו של בנימין / סוף מה שכן אבל שהוא ידיד נפשו / שבחוף
לבו [illegible] ויעור הכתוב בן קורא / שאר מה
לבנימין ידיד יי' / רוצה לומר להיות בנימין ידיד יי' / לכן [illegible] השם הנכבד
ישכון לבטח / ואין הכונה עליו [illegible] ובחלקו / וחכר התועלת אשר
יגיע [illegible] לבנימין / באמרו חופף עליו כל היום / רוצה לומר לכן תמיד
השגחת השם יתעלה [illegible] עיני
ולבי שם כל הימים [illegible]
[illegible]

ועל זה אמר בכבש / ובהם ינגח יחדו אפסי ארץ / ואמר שהם המנחלים בעולם הקדמים / כי באמת וכן רבבות אפרים והם אלפי מנשה / ואמר רבבות אפרים לרמוז אל יהושע / ואלפי מנשה לרמוז אל יאיר בן מנשה ואל גדעון / ולא אמר רבבות על שבטי עם אפרים / ולא אלפי על בני מנשה / כי אם על הנשיאים אשר יבנחו / כי הנה יהושע אשר היה משבט אפרים ינגח רבבות / והם ל"א מלכים שכבש וכבש את הארץ / ולרמוז אל גודל גבורותיו / אמר והם רבבות אפרים / ר"ל הרבבות שנגח הוא שבא משבט אפרים / ועל הגבורות שעשו בני יאיר בן מנשה / והם אלפי מנשה / שלכדו גלעד [illegible] יאיר [illegible] ורמז כמו גם כן לגדעון שהכה את המדינים והמה קל"ה אלף כמו שכתב * רמז [illegible] אלא הגיע גבורותיו לגבורות יהושע / לכך אמר בו אלפים וביהושע רבבות / [illegible] הכה שאול באלפיו ודוד ברבבותיו :

דברים [illegible] ל"ג ס"

ואפשר לפרש עוד ברכת יוסף / על מלכות עשרת השבטים שנקראו אפרים והמליכו עליהם מלך משבט יוסף / ולפי רוב השבטים האלה היו מחוברים אליו / ולפי התחלפות ארצותם ותנועותם / הרבה ברכות הבאות בארץ בענינים מתחלפים / ממגד שמים וממגד תבואות שמש וממגד גרש ירחים ומראש הררי קדם / וממגד ארץ ומלואה לא שיהיה כל זה בארץ שבט יוסף בלבד / כי אם בכל ארצות השבטים המתחברים אליו / והקדימם על זה / והוא אמרו תבואתה לראש יוסף ולקדקד נזיר אחיו / ירצה שכל זו הברכות תבואנה לראש יוסף ולקדקדו / שהיה נבדל מאחיו הנזכרים למעלה יהודה ולוי ובנימין אשר היו שנים / גם יהיה תמיד בכתר מלוכה וכהונה / ויעצו שנודה נשמי עמים למלוך עליהם מלך / וזהו נזיר אחיו / ובאמרו ורצון שוכני סנה תבואתה לראש יוסף ונו' / כמו שמלך המלכות לא יהיה כי אם שוכן בשם תמורתו / כי הוא אשר רצה יעקב להיות נזיר ונבדל מאחיו / בענין מלכות [illegible] / ואחרי שזכר קנין השבטים במלכות אפרים / ביום נבנה יוסף בענינו / באמרו בכור שורו הדר לו / ר"ל אף על פי שלא היו כל השבטים מכל מקום בכור שורו / ר"ל זה החבור הוא ההדר לו / אשר קרני ראם קרניו / בהם עמים ינגח / והנה דוד נטלה [illegible] אשר לו בבכורתו / על שני הקרנים אשר בגלגלת אחת / ולזה אמר והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה / כמו שאמר כאן אפרים ומנשה כראשון ושמעון יהיו לי / והל"בנ מתנ כי בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו / לא נתקיים גם ביהושע / כי לא כבש אפסי ארץ / וכשלוה הרבה מהארץ אשר לא ירשו / אבל יתקיים ע"י משיח בן יוסף שהוא יגלה / כי הוא בכור שורו וקרני ראם ובהם עמים ינגח ונו' / וזה כי יהיה לו / כמו שהתנבא עליו זכריה / והיה הנכשל בהם ביום ההוא כדוד / ובית דוד כאלהים כמלאך ה' לפניהם / ושם יהיה משנה אפרים ויגבה עמים כנים יחדו אפסי ארץ :

ולזבולון אמר שמח זבולן בצאתך / הנה זבולן אחר יעקב / ויששכר אחר זבולן / כפי כתלדתם בארץ וגם כפי נחלתם / וכפי כבשם וזבולן היה שוכן לחוף ימים / ולכן היה מתעסק בסחורה / וכלה שהיה לזבולן שותפות גדול בעסק בסחורותיהם / והיה שותפות שבני זבולן היו מוכנים בימים על סחורותיהם / ויצאו בסחורת הלכה / והיו בני יששכר עוסקים עמהם בלמוד התורה / שם כנתן וחובר ואם בשותפות נשרה / ויצאו עמהם אל אוצרם / כעריכים אשר הם לפוקים ולדק דים / ואם יזכרו אותם לכל אחד מהם / ובזה היה חלוק זבולן המביא את הסחורות / ויששכר שחוכר אותם / ועל זה אותם שניהם כברכה אחת / אמר שמח זבולון בצאתך / רוצה לומר בלכתך מארצך דרך ים לעבור סחורתך / ויששכר באהליך שיששכר בשבתו באהליך / ולא תבוא אתו לאהלך בהיות כנגד זבולון / כי כל אחד מהם ישמח בחלקו בהצלחתו [illegible] וגם כן הקרים על השמחה / על דרך אל תירא להעביר מכירתך יחד / רוצה לומר אל תירא ותצטער להעביר יתר מדאי / אבל שמח זבולן כאחיך / ויששכר באהליך / כי היותו עביר השמח בחלקו / ואמרו עמים הר יקראו שם / להגיד שהם כל כך מצליחים בסחורותיהם / שהלכו עמים אחרים הר יקראו / רוצה לומר יעלו ברגל אל הר בית ה' ואל בית אלהי יעקב / שם יזבחו / רוצה לומר זבולון ויששכר אשר זכר / שם יזבחו ברגל זבחי צדק / וקרבנות תודה על רוב הצלחתם ועשרם / כי שפע ימים יינקו / ואם הסחורות הבאות באניות בימים אשר יזכו בהם / וגם יצפן בהם לרפואותיהם / הצלחים אלו וזבולן בחוף ימים / כי גם בהם יודע יששכר שפני שותפותם / והן ושפוני טמוני חול / ואמרו כמו ושפוני טמוני חול / לשון המכסה כמו ויספן את הגג בגבים / ולא משלשון כמיכה / ויינקו ששלח הספינות המגיעות הדברים המוכים בחול / כלומר הדברים שהן דרך אל הצלחתם / כי אם גם חכר החול לפי שהוא גבול לים / ור"ל כי רצו שיהיה עשרם רב / ולכן שמיכו אותו בחול / והאחרים פירשו שהיה זבולן כאשר הנביאה / עם קרך כפשר למתחשב אנשי שדה / כי היו גבורים ובשל מלחמה ביום המלחמה והיו כל כך שולחים נפשותם / שהיו מתנדבים ומוסרים נפשם בערך המלחמה על מרומי שדה / והדברים המכוונים אליו / ויששכר היה עם אוקם וכושם ישב אהל ותפלה / [illegible] ועל כן אמר שמח זבולן בצאתך / רוצה לומר למלחמה / ויששכר באהליך / כי לא במקום / ומשנים על קריאה

אחר קורלים יהיה לולם / להלחם לתת אל הרבית / לשאת שם נחי צדק / לשלם נדריהם בדרך הנשי הלשונות / וגם כן בדרך שמעון בצלו המיוחד על הכלל הנקיהם / והשרשו וכתושם לברכה אחר בספרי וברשית רבה פרשה ק' / שהיה לזבולן שותפות עם יששכר / שהיה זבולן עוסק בסחורה / ויששכר עוסק בתורה / שנאמר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים / והיה זבולן מפרנס את יששכר בלמודו / ולכן היה שכר זבולון יותר גדול / לפי שהוא היה מצריך ליששכר / על דרך שאמרו עץ חיים היא למחזיקים בה / והכתר כוכבו בגמרא שני שבטים עשו שותפות כזה / שמעון ועזריה / שמעון היה עוסק בתורה / ועזריה בפרקמטיא / ומפרנס את שמעון / וכשהוכיח בגמרא את שמעון קורין לו זה עזריה / כי הן שמנקים בזה הלשון את שמיה / בהלותו אותו בשמעון / כמו שהוא אומרים יתרו חותן משה / לפי שהיה עוזרו גדול משמעון / בעבור שהיה מחזיק את תורתו / ואמר שהיו זבולן בעזרתו להתורה / ושמו יששכר באהליך כי אין אדם באמת התורה והבנתה / ונתן הסבה בשמחת יששכר / דבריך לים הכוכבן כתורה / באמרו עמים הר יקראו / שבני יששכר מקובצים עתים לתורה / ומעברים את השנים והחדשים / היו קוראים העמים ובני ישראל לעלות אל הר ה' למועדים / כי הם היו מודיעים מתי יהיה חג פסח / וקראו זה עמים הר יקראו / אשר שם יזבחו העמים זבחי צדק / וזו היה שתתם להיות כל ישראל מתכוונים על ידם בזה / והיה אחר כן כנת שמחת זבולן / באמרו כי שפע ימים יינקו / ובספרי אמרו דברים רבים על שכתן סוס / ופירשו עמים הר יקראו על אומות העולם / שבאים אצל זבולן לפרקמטיא / ואבני זבולן קורין אותו לראות בית המקדש / ומתגיירים וזובחים שם זבחי צדק / ודרשו כי שפע ימים יינקו על יהודה / ושפוני טמוני חול על חלזון ותריסת אשר הכל בריכים אליו / ודרשו עוד על המוכים במזלו והיקר ירד אשר ימצא בחול / והברכות האלה אשר בכך ידוע תמכיה / לזבולן יששכר / שמכוונם עם יעקב אביהם / אשר אמר זבולון לחוף ימים ישכון / והוא לחוף אניות / להורות שאות יגיע וכא לם זורה דרך ים / ועל יששכר אמר חמור גרם רובץ בין המשפתים / חבם לומר שהיו זבולן על התנועה ויששכר בהנך / כי היה כבד התנועה ואוהב מנוחה בטבעו / כמו שאמר וירא מנוחה כי טוב ואת הארץ כי נעמה וגומר / והבונה גם כן אמרה שזבולן מושכים בשבט סופר / לא אמרה והזבולן סופרים כי אם מושכים בשבט סופר / לפי שהם סופרים אם תמיד מושכים בשבט סופר / והמתני בספריהם ואגרות ממה ומתן וחשבונות רבים / ואינם סופרים בחכמות / וכמו אם כן באמרו מושכים בשבט סופר ולא אמר סופרים הוא כדבר אשר סוחרים בדברי סוקים / והוכחו לומר שהם היות בני זבולן סוחרים בעצמם / ושבט [illegible] בשבט סופר / ודיקם משבי קמה ולא תשבי קכר ותלאתה / הנה הם לבוראים גאלו לבורתו / כמו שביארתי שם בפירושי לספר שופטים :

ולגד אמר ברוך מרחיב גד וגומר / עד ולגד לחן ושם מנגד / [illegible] יוסיף לרכעת בני הראובני / [illegible] ושכנו על דרך הפשט / לפי שגד היה שוכן / לגבול של ארץ סיחון ועוג אשר כולה עמו כמו קבר רוח / כי לא כמו שתהיו לו נחלה בארץ / והכר לקבור אותה כרשותה / לכן אמר ברוך מרחיב גד / ר"ל שבח [illegible] שהרחיב את גבולו אל גד / והודיעו שהנורתו אשר אחד מבר לו המקום / ותחת יבכן בארכו כלביא / אלא שהקריבהו היה עמים לפשע גבולו / ולכן כאמר בדברי הימים ופני אריה פניהם / אלא שבאתו לא יפסק מהאויבים / אבל גם יטרף זרועו ואף קדקד / כלמא אל דבר / שבארץ [illegible] כולה בסבי כי ישטוף / ואחר כן התחזק ואמרו נבולו / על ידי מלחמות עבורות כמוכר בדברי הימים / עד שבא אנשי חזקתו אל ארץ המלחמה מעבר הירדן / ולפי שהיה גם בחלקו / [illegible] קבורת משה רבנו ע"ה שלרים מחוקק / ונקבר משה היה גם קבר משה / [illegible] שם היום שלא ידע איש את קבורתו הברבים / כי קברו ידעו בכלל שהיה מה בחלקו / כמו שאמר ויקבור אותו בגיא / ואמרו שלא ידעו אדם שהיה באחד גד / כי לאפקחו מהאויבים אשר בארץ כנען / לכן אמר ויתא ראשי עם / ר"ל שגד היה עמו לעבור חלוץ לפני העם / וגם אליהם לפקח ולהם את מלחמותם / וזה צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל / כלומר שהצדיק עצמו מאלהים / שזה שקיים בדבורם עם ישראל / וכבשם לחם שם מחלקת עמיהם / וכלך בראשי גיסות כל יד אשר כל כמו מחוקק / וזה ר"ל * ורבו בספרי ויתא ראשי עם על משה / שאמר כי שם חלקת מחוקק גם שפון / שהוא מחוקק ספון שאם כמו שבק"ל מחזרים / וצדקת ה' עשה דברים ומשפטיו עם ישראל / יש מפרשים שהיתה נחלת גד נוה שלו שנגבולם היו כפי שעיו / ולא היה לו יכולת להרחיב גבולו / ולכבש את הארצות אשר סביביו / כי היו סוקים על כזרי / ולמען גד עבר עם ישראל לכבוש את ארצם אשר משה ברוך מרחיב גד / ר"ל שברוך יהיה מי שירחיב ויעזור לגד בהרחבת גבולו / לפי שכלביא שכן / ר"ל שהכנו כמו כלביא שתרנא וטרף זרוע אף קדקד / ולכן גד לא יוכל לסבול ועסוק למחיה / וקם ה' אשר שם כמה נחלתו בכל כן נגם / לכן אמר וירא ראשית לו כי שם חלקת מחוקק ספון / ר"ל ויראה גד בראשית נבלה בארץ אשר מעבר לירדן לעצמו לא לנחלתו / כי שם לבן שיכה שם ספון קבר משה מחוקק נטוח / ושמע דבריו נתן בכבא / לבא ימות אל חי שיעזרנו /

דברים ל"ג ס"

צדקה ויתא ראשי עם צדקת ה׳ עשה, רוצה לומר שהביא את ישראל לארץ
שזה היה צדקת ה׳ ומשפטיו עם ישראל. ולכן ראוי שיברך מי שיעזור אותו
כמו שהיה עוזר את ישראל, ויגמול לו מדה כנגד מדה. וי״מ וירא ראשית
לו ונאמר על ענין המזבח שבנו בני גד ובני ראובן בירדן, כאשר אלהי
אלהים ישראל פנחס וי״ב נשיאי העדה כמו שנזכר בספר יהושע, ושם השיבו
אל אלהים הוא יודע וישראל הוא ידע, כי לא במרד ולא במעל עשינו זאת
כי אם מדאגה לעד בינינו ובין ישראל, שלא יחלק ונפלה מה׳ ותורתו.
ושאל זה אמר כאן משה, וירא ראשית לו רוצה לומר ראה הגדולה בראשית
שבא לגד, כי שם היה חלקת מחוקק ספון, רוצה לומר שהיו אנשים
מחוקקים נכבדים, לפי שלא היה למעלה מהם, שהם המנהגים מחוקקות הכבוד
שם שמירת תורה. ואמר ספון שהוא כמו טכפ כי בשון תנורות יכון כמו
שמכין תנורות יכין. ולפי שזה כבר שבאו אליו פנחס הכהן ונשיאי העדה.
אמר ויתא ראשי עם. ובהם שזה שבא לא יגיעו לכם עון אשר חטא. והם
צדקת ה׳ עשה ומשפטיו עם ישראל. שבששע עמהם ונשאר צדיק ויבא צדיק
בדינו. והנה אמר זה בגד, ולא זכר כן בראובן בהיות הענין בשניהם
שוה. אם לפי שהיו בני גד גבורי׳ יותר מהם, כמו שזכר כ״א והוכיחו
שהכתוב. ולכן בשאלת הארץ קדמו תמיד בני גד לבני ראובן. ואם
לפי שהיה הענין אחד בהם. ומה שאמר בראובן גם כן. והסכמת הברכה
למה שברך יעקב אביהם המגורלות, שהוא ע״ה אמר גד גדוד יגודנו והוא יגוד
עקב, שרמז על מלחמותיו וגבורותיו
תמיד :

ולדן אמר דן גור אריה יזנק מן הבשן. כאן יברך את דן ואת
נפתלי ואשר שנזכרו בסדר תולדותם. ועל דרך הפשט
כבר אמרנו שזה כבר, מה שנזכר בספר יהושע, שבני דן היו גבורי׳ חכמי׳
חיל, והם עזרו את אחיהם בכבוש הארץ, ונפלו חלקם כפי הגורל, ואשר
כן הם נעצמים מאלו עזר שבט אשר, הלכו מתוך השבטים מארץ נחלתם,
ונלחמו בלשם הערי הגדולה ולכדוה, ולפי שדלק דן מארצו ללכת שם
משלו לארית בעיר החיים. שהוא רוצה לומר כאחד מן השבטים, כי
אריה הזקן לא יהיה כל כך קל ברגליו. והוא אמרו דן גור אריה, כי הגור
הוא קטן בימים. כי גם נכלבים נאמר גורי כלבים. ואמר שדן הוא כגור
הקטן שהדריש, כאשר יזנק מן הבשן, ולא אמר מן הבשן על דן, להיות
הבשן נחלתו כי לא היתה נחלתו בבשן, כי בשן היא ארץ משה מעבר הירדן
מזרחה. אבל הוא משל לגור, שדן היה כמו גור האריה, כאשר יוצא גור
יזנק וידלג מן הבשן, אשר נמצאו שם האריות כדברי רבי׳ שזכרתם. וכמו
שאמר שיר השירים מהררי נמרים. ואולי שבשן הוא מרחוק, שאמר בו מבשן אשיב
והרחוק, והמשכות אריות מהררי נמרים. או שידלג הגור אל הבשן לטרוף
שם טרף, ואמר שמשם ידלג משם, וזה כי בבשן היו כפירי׳ ואריות ושחלים
כמו שאמר ואלים. בני בשן ועתודים. וגור האריה כשילך שם לטרוף
ידלג מהררות, וכן דן כאשר הלך לכבוש את לשם, היה כאלו דלג ממקום
הארץ נחלתו עד לשם, ולקחה והלך עד משאר השבטים. ולפי שזה היה
לו לכבוד ולתפארת בלחמו, הוא לבדו בלשם ולכדה. לכן כאשר גם
יקראו ללשם דן על שם אביהם וכתב בתר רבי לח בן גרשון, אמנם גוב
על שמשון, שהיה הורג מן שבטו יחידי היה נלחם עם פלשתי׳. ומשה
פרש מכה רבה. והסכמה הזאת שבך יאין בבניאי לכן. הסכים עם
ברכת יעקב אביו, שאמר דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל. יהי דן נחש עלי
דרך ותמנה. לישועתך קויתי ה׳. משה לומר שבשבט הלוך דן ידין
עמו, ורמז ביום כאחד שבטי ישראל. ומלבד זה כשעבר לשם,
יהיה הוא עמו כמו על דרך שמשון על פורח, שעם היותו לבדו ויחיד
יהיה עמל עבוד, ששה נחש עקבי סוס ויפול רוכבו אחור. ובן לא
לקח עזר כי אם מאת ה׳. והוא לישועתך קויתי ה׳. ובברכות
זאת אמרו דן גור אריה, שהוא בר תכירא גב, שמשון בן דן
מפתח תמני המשפטים. אמר יהודה גור אריה, ושמו שמשון בן
הכבודים כמיני גור אריה :

ולנפתלי אמר נפתלי שבע רצון ומלא ברכת ה׳. כתב רבי
אברהם שעניינו שבע רצון ים ודרום ירשה. שהיה
נחלתו יושבת הים, וזה כתב שנחשה כל רצון יושבים. ונקרא רבי
יהודה בר נחמן פירשו שלא רצון כאשר אלו ומרצתו. ויותר כמו לפרש,
ארצו יושבת הים, כי זה שזכר המעתיק כמ״ד פ״ט מספר הזוהר. שכבר
יבא יין מן הגפנים, אשר תכלית הכרתם להרות צבריהם ולמלאות את
מסכם. ויש זכאים בהכן שהם עוקמים ומתלמעלי׳, והמעושעים ביניהם
שלא התמכים אין לו שם. והמלאכה שלא ישבע לשום אדם ואם ישביעה
פעם יהיה כדי שיהיה אחר כך. והשמר ברכתו שאת נפתלי בתמונה
אילת השלוחה. והוא אמרו נפתלי שבע רצון, כי שבע יאין מהרצון.
ושנה התכמת והתבונה לכל בני אדם. להיות מעבשה המתרצים לכל בני
אדם. ולפי שאלה זה דרכו, לא את לבלבול די מחסורו. ולמלאות לו
שאלתו, אשר מתוך בתורה, כמו שזכר המדיני בספר המדות. ואמר ד׳
ספר ראשון בקוף, ועל בורות יוסף הגדול מן רב. לזה אמר ים ודרום
ירשה רוצה לומר שיהיו לו ארצות לחוף הים, והכנתו לישבה שירם מהודו
לים. ויש שפרשו כמו, כיים שמשלוים שהם נבואים ושמחים
בחלקם, והוא חלק שבע. ואמר שהם מאירים ואינם שוקים בחלקם.

ואחם שאינם עמירי׳ אבל הם שמחי׳ בחלקם. ואחם שאינם עשירי׳ ולא
שמחי׳ בחלקם, והוא החלק היותר רע מכלם. והנה משה רבינו העיד,
בנפתלי שבע רצון והוא בחלקו והיה עם זה עשיר ומלא ברכת ה׳, ותכפרי
אמרו תלמוד שהיה נפתלי שמח בחלקו בידיו ובחני׳ ובפרנסות ומלא ברכת
ה׳ זו בקעת גינוסר. ים זו ימה של כיפני. ודרום זה זה של עספריא.
כנה הבכים כפי מה שפירשתי הנה רבינו עם ברכת יעקב, שאמר נפתלי
אילה שלוחה הנותן אמרי שפר, כי היא כאילה שלוחה אל אשר יהיה שמה
הרוח ללכת תלך, וכן נפתלי יהיה לכל אדם לחפצו, והסבר פני׳ ישיב
לכל אדם אמרי שפר :

ולאשר אמר ברוך מבנים אשר יהי רצוי אחיו וטובל בשמן רגלו. כפי
לפי שרבו הפירושים בדברי המפרשי׳ בברכת
אשר. הבאתי דרכי בהם, ורחיתי שאין לפרש כפי שמוזה הו״ס,
כי כ״ה פעמי׳ תמצא בעתרון כמו הנזאלי׳ הואת ותפורת. תבורך
מבנים. ופעמי׳ תמצא נמקום הבנה. כמו מחושלת בני זה, ופעמי׳
תמצא במקום הפועל כמו מי יתן הדבר. ולפי זה יהיו הפירושי׳ היותר
מקורים בזה שלשה, וכלם התעוררו המפרשי׳, עם היות שלא הגיעו
עד תכליתם :

חדה שזכר משה ברוך מבני׳ כמ״ס היתרון, יהיה פירושו שבטם
אשר יהיה משפט כדברי׳, יותר מכל שאר השבטי׳ ואין
בזה מיעוט להם, כי ג״כ כבר ימצא בכל אחד מהם שלוח, אבל לא ימצא
בשאר השבטי׳. וזכר שיהיה רצוי אחיו, לפי שעם היותו מבורך כל כך,
לא יקנאו בו אחיו כמו שקנאו אבותיהם על יוסף, אבל יהיה רצוי מהם,
וזכר מה היה הברכה והשפע שיהיה לו יותר על אחיו בני יעקב כלם,
באומרו וטובל בשמן רגלו. רוצה לומר שתהיה ארצו מלאה שמן זית וזה
יותר מאשר הארצות. ועוד ימצא להם יתרון שני, והוא אמרו ברזל ונחשת
מנעליך. רוצה לומר שכל מדרך כף רגליהם בארצות, הם מקומות שיוצא
מהם ברזל ונחשת וזה לא ימצא בארץ אחרת, ומלת מנעליך רוצה לומר
כל מקום שידרוך מנעליו הוא ברזל ונחשת, ובברייתא תנא אמרו פרשה ע״ט
בדברי כי אשרנו בנות, אמר רבי לוי לא כן זהר כלסכנית מיחידי יחיו, יהיה
אשר נבנו פלטריות, יהיה שלא יהיו יהודה אבנות וכו׳. ולא היה זה כי
אם ליתרון השמן והברזל שבארצו, שכולן היו צריכין שלא תמכרים אותו :
כי היו בני יהודה וישראל רוכלים, בחטי מנית ופנג ודבש וצרי וכל זמרת
הארץ, שהיו לארץ אשר ויחכו ויקנו השמן לרפאם לכם. וזכר יתרון
שלישי וכימיך דבאך, רוצה לומר שהזקנים אשר יהיו בארץ, אשר יהיו
בריאים וחזקים כבחורי׳ וזה מיוחד הארץ וחזקה. ויהיה וכימיך, רוצה
לומר כימים אשר הם ימיך כיחוד והם ימי הבחרות, כן יהיה דבאך
שהם ימי הרעה והזקנה. כי שניהם כבחרות. והזקנה שהוא במתון
ובבריאות והוא על דרך מה שאמר כלב ככחי אז וככחי עתה לצאת ולבא.
וכן פירשו התרגום ירושלמי, וכיומי עולימותהן יהון תוקפהון וכן פירשו
הרמב״ן גם כן :

ואם שפירש הו״ס מבנים כמו ו״ס הבנה, יהיה פירוש הכתובים
כן, שאשר יהיה ברוך מכח רוב הבנים שיוליד. כי לכן
יהיה רצוי אחיו, כשבולם ירצו להתחתן בו, ולא יקנאו בו כמו שקנאו לו
בלזה יתיחסו על הבנים. ובברייתא כנה אמרו שהיו בנותיהן של
אשר כמתרפאות, והיו נשואות לכהנים שנמשחו בשמן, וכפי המפש יחלק
הכתוב על בשמים הזה, שיהיה אשר כך נכבדת רב הבנים אשר יוליד. כי
בזה יתבן תבואותיו בשנה, לפי שעובדי אדמה בהיות להם בנים הרבה
יועילו בהלכתם ועבודת ולא יצטרכו לשכירים אנשי׳ זרים. וכן
אשר נבנת סוב בנים יהיה. טובל בשמן רגלו שהיה אל לבית השמן. כי
היתה ארצו מוכנת לזה, בהיות להם עובדים רבים, וכן ברוב הבנים יהיה
ברזל ונחשת מנעליך, שהיא מלאכה קשה צריכה לפועלי׳ רבים. ואמרו
וכימיך דבאך, רוצה לומר שכל ימי חייו יהיה בחוזק ובריאות. כי דבאך
כתרגום תקפך, שחזקו יהיה בימי שבתו בארץ. וכן היה כי אף על פי
שקצת השבטים גלו בימי השופטים שבט אשר היה חזק בארצו, עד שגם
הגלות השלישי שגלו ישראל על ידי מלך אשור, וכמו שכתב הלב״ג. וזה פי׳
הכתובים על פי הבחינה הזה.

ואם תשים מ״ם מבני׳ כמ״ס הפועל. יהיה פירוש הכתובים
כן שטבע הזכאים נכלל. ובני ישראל כפרט. בהיות
איש באשתו ובשכנו, תרבה ביניהם הקנאה. בשיבכל אחד מהם
ימשך שנאת על אחיו. כאומרם כלנו בני איש אחד נחנו. והנה לאיש
אשר ומחם עלינו. ולכן כאשר במרדכי, כי מרדכי היהודי
משנה למלך אחשורוש וגדול ליהודים, ורצוי לרוב אחיו דורש טוב
לעמו ודובר שלום לכל זרעו. כי זכר לאחר מתחלה שמרדכי
בבינתו יהודי יהיה משנה למלך אחשורוש, ויותר זר מזה שיהיה גדול
ליהודים, כי אף על פי שהיה משנה למלך, לא יהיה גדול בעיני היהודים
כי תמיד יאמרו, ומי שבט ומי אביו והודיע זה שהוא שאלו לנו להתגאות
לזה אמר שהיה גדול בעיני היהודים. ויותר זר מזה שהיה רצוי לרוב
אחיו, ולא יקנאו במעלתו, כי גם זה מטבע בני ישראל הוא,
ולכן להגיד דבר פלא, אמר שהיה רצוי לרוב אחיו ולא לכלם כי לא
לגמרם. וזה אמרם בית משני שהיה דורש טוב לעמו ודובר שלום לכל

ארצו • ועל זה בדרך אשר ברוך מבנים אשר • רוצה לומר ברוך הוא מכל יהיה אשר אחיו שהם בני יעקב • ויהיה רצוי אחיו שהוא דבר יוצא משבעם / וכמו כן סבה להיותו מבורך מאחיהם ורצוי מהם בארצו וטובל בשמן רגלו • רוצה לומר שיהיה לו שמן רב ולא היה מקפיד עליו / אבל היה נדיב ונותן ממנו מתנות / כי זהו המכוון וטובל בשמן רגלו • ומפני זה שברכו אחיו אליו ויברכוהו וירצוהו • וגם כן מפני שברזל ונחשת מנעליך וישאו אשר השבטים אליך וירצוך לקנות השמן והברזל עד שמפני זה כימיך דבאך • והנה הוא כמו שנתה מדרגה שיאמר על הזהב / כי יבואו כל כך סוחרים בארצו / בעד השמן והברזל והנחשת עד שירבה הזהב • ואמר וכימיך דבאך / לפי שאין השמן נולד בשפע כל שנה ושנה / אבל הוא שנה אחת הרבה ושנה אחרת / לא ירבה כי אם מעט מוער • ולכן תלה הזהב תנה מן השמן כפי הימים והשנים • וירצה שעל ארץ אשר אמר משה רבינו ארץ אשר אבניה ברזל ומהרריה תחצוב נחשת / ואמר הנביא מיעד לימות המשיח / תחת הנחשת אביא זהב / ותחת הברזל אביא כסף / ותחת העצים נחשת ותחת האבנים ברזל • והרמב״ן פירש שהיה גבול אשר בסוף ארץ ישראל / ולכן היתה ארצו מנעולת לכל ארץ ישראל / כי היו ההרים חזקים ותקיפים / והם היו מסגרות לכל ארץ ישראל • ועל זה אמר ברזל ונחשת מנעליך • והנה הבריאה הברכה הזאת / שנתן אדון הנביאים לאשר עם מה שנתן לו אביו שאמר ולאשר שמנה לחמו והוא יתן מעדני מלך • ארצו על רוב השמן שבארצו / והדברים הנמשכים אשר תבואת השמן • אלה הם הפירושים אשר ראיתי יותר ישרים בכתובים האלה / ושאר הפירושים שזכרו המפרשים בהם לא ישרו בעיני / ולכן לא אביא אותם על שפתי ובזה נשלמו ברכות השבטים בפרט שהוא החלק השני מהפרשה /

אין כאל ישרון רוכב וגומר • עד ויעל משה וגומר • וזהו החלק השלישי מהפרשה / שהוא בחתימת הברכות כדי לומר כללי • וכבר פירשו אחרים / הכתובים האלה קשורים עם מה שלמעלה / שאמר שהיה ארץ אשר היתה מנעולים לכל ארץ ישראל / אל תבטח בחוזק ארץ אשר • כי אין כאלהים להיות בעזרך • והוא השור האמתי / ואשר כדברים כלפם ותורה כתבנו לנו • ואחרים פירשו כנגד אשר : כי לפי שבטו שהוא מבורך מבנים / אמר אין כאל ישרון / רוצה לומר אין כאשר אשר בכל ישראל / שאין בכל השבטים כמוהו • והדרכים האלה בלתי מתישבים / לפי שאין ספק שאין כאל ישרון הוא דבור כנגד כל ישראל : ולכן אמר בעזרך • וכאל • הוא נקוד בקמץ תחת הכ״ף להורות שהוא מוכרת ואינו נקוד כמשפט הסמוכים / ובקמיצו וכרוגם לברכה יותר כספרי שהאלה כפרים שבמנם מכתיבת עזרא הסופר • בשנים מלאו מעונה / ובאחד מעון • ולכן קיימו שהוא מעונה / עם היות תרגומו בתפלה י״י מעון אתה היית לנו • וכוונתי בפירוש הכתובים הוא שאחרי שאדון הנביאים ברך השבטים בפרט / ראה עוד לכלול ברכותיהם / ולהוכיח מי הוא המועיל אותם • ורצה שהברכות אשר זכר כלם המתתו עליו לשלשה מיני ברכות • האחת גבורת השבטים בנצחון אויביהם / וכבוש ארצם וזאת הדין היתה ברכת ראובן ויהודה וגד ודן • והמין השני הוא מברכת הארץ בפירותיה ותבואותיה / ובשגותה ושלמותה / וזה המין היו ברכת יוסף וזבולן ויששכר ונפתלי ואשר • והמין השלישי הוא בדבקות אלהי ובענייני הרוחניים / וזה היו ברכת לוי ובנימין • ולכן אחרי זכרון הברכות הפרטיות כלל בשלשתם שכולם מן השפעות מהשם יתברך / ושאין מעלות המערכה והמזלות השמימי • והוא אמרו אין כאל ישרון • דע נא וראה / כי אין כאלוה יתברך / כי אין כמוהו להטיב להולכים לפניו באמת לפי שכבר ימצאו לו דברים הפכיים • תכלית המעלה / ותכלית השפלות / והוא רוכב שמים בעזרך ובגאותו שחקים / רוצה לומר עם היותו נבוה מעל גבוה / ומגיע השמים והשחקים בכל עוז גאותו / והיות השמים מכונתו • הנה הוא בעזרך • על דרך מרום וקדוש אשכון / ואת דכא ושפל רוח / להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדכאים • וכל זה להורות שרוממותו לא תמנע ממנו השגחתו בפרטים / כי הוא עם כל גודל גאותו / והיותו רוכב שמים ומניען הוא בעזרך / באופן שהוא מטה הגולה השמימית לתועלתך / ואם הם מנגדים אותך הוא מפרד אותם / כי על כן נקרא שמו שדי • והוא שאמר רוכב שמים בעזרך • ואמר ובגאותו שחקים / הוא כזה הענין בעצמו / והוא קשור עם מה שאחריו / שאמר ובגאותו שחקים מעונה אלהי קדם • רוצה לומר ובהיות גאותו ורוממותו השחקים מעונה לגלות הקדימה שאין קדמון זולתו • ותחת השחקים ישבו זרועות עולם / והם המלכים והעמים / בארצות לגוייהם / שהעליונים תחתיו נכס • הנה עם כל זה הוא תחלתך וכרת אלהיך / ישגיח בעניני תלאותיך ויגרש מפניך אויב שהוא סיחון ועוג / שכבר גרשתם ויאמר השמד / ר״ל ואמר להשמיד את כל אשר המלכים אשר בארץ / הנה אם כן אמר שרם י״י ושפל יראה / כי אמר שהוא ית׳ רוכב שמים לבאר רוממותו / ואמר בעזרך להורות שפלות השגחתו ואמר ובגאותו שחקים / מעונה אלהי קדם / ותחת אותם השחק׳ / בגבעי׳ זרועות עולם שהוא כפול מעלתו • ואמר ויגרש מפניך אויב שהוא פרטיות השפלות השגחתו בעניני הארץ • וזהו כי אשר אין בין הראשון והאחרונות / חכמה הארץ וגוים הסורים / סיבה מעלת המערכת השמימית והמערכת הטבעי • כי אם להשגחת השם הפרטית של עמו / והם יורה שאין כאל • והנה התחיל לבאר את התורה באלהים /

דרוש כבר ועיון יותר אל כל המעיינים / והוא שאמר : שמעלה הוא מניע הגלגל העליון / כי להיות הגלגל העליון המקיף בכל / הוא הקודם במעלה ומניע לכל הגלגלים / והוא תקיפו אל עולם מקיף בכל הגלגלים / היה מניעו בלי אמצעי הסבה הראשונה יתברך / כי התנועה הראשונה היא היומית הכוללת שאר התנועות ומחוייב / שתבא מניע אחד הוא היותר אלהי הכולל / כי התאחדות הרבים בתנועה אחת וסבה אחת לא היה אפשר להיות כי אם בענין אחד פשוט קושר את כולם / ומזה השפעים שאר הגלגלים המניעים אותך הגלגל בתנועות מיוחדות / ומכל המניע ההוא הראשון יקרא העולם אחד / כמו שהאדם אחד כמו הגלגלי יהיה אחד • ואם כן צורת העולם אחד שהיה אחת כלה מפועל אחד / והוא הסבה הראשונה והמניע הראשון יתברך / וכמו שהגלגל העליון ראשון לכל הגלגלים / ותנועתו הראשונה סבה לתנועות הגלגלי׳ האלקיות כן המניע הראשון יתברך הוא ראשון לכל המניעים / והוא סבה ראשונה להם / וזהו דעת ארסטו בספר השמים והעולם / [illegible] כ״ר / ולכן יאמר שמניעות הגלגלית / התנועה [illegible] : עם היות שכ״ח והנמשכים אחריו / והכללים הרב רבי משה ן׳ [illegible] / והרלב״ג ושמו שאין הדבר כן / אבל שהגלגל העליון [illegible] / הוא המניע הראשון לא הסבה הראשונה / והרב המורה גלה דעתו / שהמניע הראשון הוא הסבה הראשונה בפרקים מספרו / וכפרט בפרק ס״ט חלק ראשון במאמר אלה רכב / והביא לראיה על זה מאמר רוכב שמים בעזרך / כי הרכיבה תאמר על ההנעה / ופירש הרב ובגאותו שחקים על שאר הגלגלים / כאלו אמר שהשם רוכב ומניע הגלגל העליון / והוא כמו שאר השחקים יניעם בגאותו לפי שהם יתנועעו מכח העליון כחלק בכל עם היות שכבר נאמר לרב דעת מותר לזה רביעי חלק שני / אבל עם הפירוש השני כדבריו אין שם סתירה : כי הוא הגיד דעתו / באותו פרק ב״ט חלק ראשון / ובפרק רביעי המשך הדברים / ומי דעת תלמידו פרק ט״ו לא כפי דעתו / כי היה מדעת הוא מקושת ובאמן / אם בדברי יעקב שאמר נחרליה הפלס והנה י״י נצב עליו / ואם בדברי משה שאמר רוכב שמים בעזרך / ואם בדברי ישעיהו ואראה את י״י יושב על כסא רם ונשא [illegible] לרוכב בערבות ביה שמו / לרוכב בשמי שמי קדם / [illegible] אלהים רבים / כמו שהביאם הרב [illegible] ותמצא הטעם / אבל זה מורה על אמתת מה שפרשתי ברוכב שמים • ותמצאו אלהי קדם ונאמר ואמרם בברכות רבה רבו מעונה אלהי קדם על אלהים ואמרו הוא מעון עולמו ואין עולמו מעונו / והנה טעם לרוכב [illegible] הרוכב על הסוס / ורצוי לדעת מה שזה [illegible] המקום כבודו [illegible]

האחת שהדבר יורה במקומו השמימי / [illegible] ויתנועע אלהים כסיפלי מוכר / והמקום / הוא המקיף במקומות והוא סובב לו והוא נבדל ממנו • שהמקום המכלכל המעלה [illegible] שמצטלל כל זה בחכמה הטבעית / ועל דרך המשל המתיק כל זה [illegible] כי הוא המקום המצלים אותנו / [illegible] להיות גו תחת כל כנפיו / [illegible] לא יעזבהו / [illegible] הוא אלהינו [illegible] כרית פרטית מקפת כל הדברים כלם / כל דבר לא [illegible] • והוא אלהינו שהוא אלהינו בהשגחתו הפרטי׳ לפי שהוא לא תעבור [illegible] / ולא יעלם ממנה דבר מכל פרטי [illegible] השגחתו אלה אלהינו / לא יעבר [illegible] דבר בפרט / ולא יוכל ולא יעדיף על [illegible] הוא ית׳ נבדל ממנו / לפי שטבעו ומהותו נבדל בתכלית [illegible] עד שהמוחלטות יאמר עליו ועל [illegible] וכמו שבמקום יתכן המעלה והמטה / ככה בשם יתברך והבאתו / מכח המעלה והמטה / כי הוא בשמים ממעל ועל הארץ מתחת / וכן יאמר במיוחד אם כן [illegible] [illegible] וזאת התחיה שאל הכך :

הנה אבל הבחינות האלה ושתכלות המקום / כשם המקום להיות בדרך המשלה והמשל מיתברך / נקרא במסדרים מקומו של עולם [illegible] כנגד מה אם מה שפירשתי / נבוכב. שמים בעזרך ובגאותו שחקים מעונה אלהי קדם ונו׳ הנה כל ואמר כנגד [illegible] הברכות [illegible] ככבוש הארץ [illegible] בכבושן [illegible] :

וגבור [illegible] ישראל בטח [illegible] / ר״ל [illegible] יתברך [illegible] הוא יתברך רוכב שמים בעזרך [illegible] גם כי [illegible] ארץ [illegible] ולכן [illegible] הלכים [illegible] ולא [illegible] [illegible] ירחם [illegible] על ארץ ישראל [illegible] / לפי

אלא היו דעתו כי אם לאותם הדברים שאמר [illegible] יצחק בברכתו [illegible] כי הם היו עין יעקב :

[illegible] [illegible]

[illegible] הנה הסבירו הכתובים האלה ונמשכו הספקות :

ויעל משה וגו' עד ויקבר שם משה עבד ה' [illegible] כסברת תורה [illegible]

[illegible]

החקירה הראשונה [illegible]

[illegible]

החקירה השנית [illegible]

[illegible]

החקירה השלישית [illegible]

[illegible]

החקירה הרביעית [illegible]

[illegible]

וראיתי [illegible]

[illegible]

[illegible]

רצונו שיהיה חלק בנימין בין יהודה ויוסף · ושיהיה בית המקדש בחלק
של בנימין · וברכת ארץ יוסף ממגד שמים וממגד תבואות שמש וגומר ·
ושאר הדברים שהזכיר בו · ושזבולון יהיה לחוף ימים ויושב בפרקמטיא ·
ולאשר שתהיה ארצו מעין השמן ומחצב הברזל והנחשת · אם לא שבאותה
ברכה אלהית · וראה שני הדברים אשר זכרתי · והם זכות כל אחיו ואחיו
בפני עצמו · כאשר הוא והתחלקו לשבטים · והוא מה שראוי אליו גם כל
פנים · כשמשו וראה את הארץ · רוצה לומר הראשון שיראה אותה בראייה
ופרטיותה · והשני אשר כתבתי · רוצה שיראה אותה שהיא נתונה להם ·
ומחולקת בשניהם · ויעדו שכל זה יראה בלי ספק עם היות שעדין לא עברו
את הירדן ולא כבשו את הארץ ולא חלקו אותה · והוא אמרו גם וראית
אותה כלומר כל זה תראה :

ואמנם איך היה זה · הנה הוא מדם ופלא · שלפי שמשה רבינו
עליו השלום לא יעבור את הירדן לראות את הארץ שעברה
טובת הארץ את הירדן · ובראותה בעיני מתם כאלו היתה טובת הארץ בכלל
מלכיה ומחוזיה · וחלוקת השבטים בה לנגד עיניו · והיה הכח המופלא ·
אם כן בהתחדשות אותם הדברי׳ לנגד עיניו · לא מחוזק כח בראות בו כי
זה לא יספיק לראות · מה שלא היה עדיין בהויות ולכן היתה הראייה
הזאת מאר הנפלאים · שבכל בו ראות יותר אל הארץ · ותכרה בו טובת הארץ
וחלוקותיה בדרך פלא אל עיני משה · וזה היה הפיום האחדי לא״ר לבעניך
עברתי לארץ · שלפי שהוא אמר אעברה נא ואראה · הראהו הקדוש ברוך
הוא כל מה שיוכל לראות שמה · ולפי שהוא היה מבקש ראייה חושית נתנה
לו חושית כו גבוריו טובות הדברי׳ והם כלם לפניו · וראה אותם בעיניו
באופן שכמו שבלאה כסיתו בתנוקו כאל יתברך · כן בגלם נופו
וחושיו בהבנת הללה · וזה נמלטו לאמר · מה שאמרו במדרש · אמר לו
הקדוש ברוך הוא אני מגידה לפניך · כשפחה אשר היא עוברת לפני
מלכיה · הנה רחוו בנלות מעשות · על הדעת היקר הזה · אשר כפלתי
בו במעלת · ואחרי שמשה רבינו בעלותו בהר קודם מותו ראה שלשת
שני הדברים האלה · שלמות הארץ ומיוסתה בכללה והתחלקה לשבטי׳
בראייה חושית · כמו שראה בורת התפן נאר · והוא בכך את השבטים ·
כמו שראה וחלקם בארץ · ולימות חלק כל א׳ מהם · עתה בשעת מותו
ראה הם יתברך להראותו הדברים ההם בעיניהם · ועוד נוסף עליהם ·
שהראהו הדברי׳ העתידים לבא בארץ · מכבושה ומלכות השופטי׳ שהיו בה
מהמלכות המלכי׳ · ומרחבן המלכות · ושרכן ישראל כל דבר ודבר
מיוחס למקומו · כלומר בזה המקום עתיד להיות זה הטוב · ובזה המקו׳
עתיד להיות זה הרע והחורבן · ושאר הדברים כלם · כאלו ומה לראותם
בחושיו בעת האנשי׳ · כי עם היות · שכבר ידע בנבואתו האמתי׳ · ההצלחו׳
והשגחות העתידות לבא על העם · והעונשי׳ והצרות העתידים לבא
עליהם · הנה עתה הראהו כל זה בחושיו · מיוחס ומצורף למקום
המעשה · וכבר העירו חכמינו ז״ל על ההשגה הזאת · שהבין וראה
באחרונ׳ · אמרו בספרי ובמכילתא · שעמלתם מגלת שהראהו שלשלת
של מלכים · הראהו לעתיד תרות המושביה · אל הר נבו ראש הפסגה מה
פסגה וגו׳ · אשר על פני ירחו · מלמד שהראהו שלשלת ארץ ישראל
מיושבת על שלותה · ועוד והראהו תכיקין המזיקין בה · את הגלעד מלמד
שהראהו בית המקדש מיושב בשלותו · ועוד והראהו וכו׳ · וכן עד דן הראהו
בני דן · שבאו ועשו להם בני דן את הפסל והראהו שמשון שעתיד לעמוד
מהם למושיע · ואת כל נפתלי הראהו ארצו בשלותה ובחרבנה · והראהו
דבורה וברק מקדש נפתלי נלחמי׳ עם סיסרא וחילו · ואת ארץ אפרים
ומנשה הראהו יהושע נלחם עם מלכי כנען שבא מאפרים · גדעון שבא
ממנשה נלחם עם מדין ועמלק ובני · וכן דרשו בספרי · ועל משה אל אל
ואין הראה בו״ה · הראהו נביאו הראשון ונביאו האחרון · הראהו
כי תבנית ת״ק אמות מאה על ת״ק אמות מאה · הכל והעזרות והמזבח
והכדים והאולם והדביר ובית קדש הקדשים · הראהו לו יפתח המקריב
בתו לעולה · הראהו לו קבר שאול ובניו וכן דרשו בבקעת ירחו · אלבד
הראהו עג וכל המונו שעתידין ליפול בבקעת ירחו · הנה גלו
מאחוריהם אלה · שהראהו הנביאים שהיו להם · ואשר היו אחרי כן בשבטים
בחלקם ובגלותם מכוכב · ובגזקוקין · ואמרו עד הים האחרון · אל
תהי קורא אלא עד היום האחרון מלמד שהראהו כל העולם · מיום שנברא
עד תחיית המתים · עד שלזה דרשו ויעל משה עליה היתה למשה · ולא
ירידה למשה · לפי שהיתה הראייה האחרונה הזאת מעלה גדולה אליו ·
והנה שלכן לא נאמר בעלות בנחם הר נבו · כי אם עלה אל הר העברים
כמו שפרשתי · ולכן נאמר הר נבו · שהיא מגורת נבואה · שגם ראה הכתו׳
העתידה לבא על ישראל · שכל הטובות והרעות העתידות לבא עליהם
מיוחסות למקומות שיקרו בם · ואמרו מזה ג׳ תוארים לגמר · שהם הר נבו ·
ראש הפסגה · על פני ירחו · לרמוז אל ג׳ ראיות שראה · אם הכוללת
העתידה והפרטית למקומותיה · ועליה אמר הר נבו · וכבר חלוקת
הארץ לשבטים ועליה אמר ראש · ואם שלמות הארץ ותבואתה · ועליה
אמר אשר על פני ירחו · שדרש על ארץ ישראל כסוד והתוכנים היה לפני
משה לנגד עיניו · ומורץ למה שאמרו עליו · הנראה שהיה אתו
המקום יותר מוכן לראות את הארץ · כמו שזכרתי בפרשת האזינו · כי
עם היות הדברים הנבואיים האלה · מקודשים במכון · הקדוש ברוך הוא

ומלאותו · הנה היה ראוי שבחים ראייתם מנגד הארץ בנבואות׳ כלא
יראה כל זה שמה · וזכר ראשונה את הגלעד · שהיה קרוב לשם עד דן
שהיה לפניו לנגד המערב · ונוה יכלול כל המזרח שבצפונית · ואמר׳
זה כראותו את כל ארץ נפתלי נגד מערבי דרומי · כמו שאמר עליו ים
ודרום ירשה · ואחר כך הראהו ארץ אפרים ומנשה · רוצה לומר חצי
מנשה שהיה באמצע הארץ · ואחר כל ארץ יהודה · כנגד הדרומי ומערבי
ועד הים האחרון · שהוא המערבי · ואחר הראהו את הדרום שהוא הנגב ·
ואחר הראהו לבד הכיכר · הככר בקעת ירחו עיר התמרים עד צוער ·
הכל אם כן · התחיל הראייה מצד ימינו · וכיוונה נגד שמאלו · ולכן
לא זכר לא לאר השבטים · כי היה כוונתו לזכר הפאות · והם היו שלמותיהם
בלאותם המיוחדות · והנה אמר בהם יתברך למשה אחר הראייה זאת הארץ :
אשר נשבעתי וגומר · לומר למשה שלא יחשוב שמשה מעבור אל הארץ ·
לפי שלא היתה טובה · כי שלא יראה שלא נתקיימה שבועת האבות · כי
אינו כן ועיניך הרואות אין היא כלולה מכל הטובות · ושבועם כנפשו
תוכל להעיד לאברהם יצחק ויעקב שראית בעיניך · הארץ אשר נשבעתי
לתת לזרעם ושהיא יותר טובה ויותר שלמה ממה שזכרתי להם · ולכן
לא אמר זאת הארץ אשר אני נותן לבני ישראל · כמו שנאמר בפרש׳ מגש
אבל אמר זאת הארץ אשר נשבעתי ונומר לאמר · מקיים שבועתי · ולפי
שמשה ראה אותה עם היות שלא עבר בה · ולכן אמר לו · הראיתיך
בעיניך ושמה לא תעבור · רוצה לומר הראיתיך בעיניך · הארץ הזאת
כלה · עם היות שאמר לא תעבור ואתקיימה גזרתי · ושבעה תסכך בראייה ·
כי כמו שהיית יכול לראות בהיותך עובר שמה · ראית אותה עתה מכאן ·
והיה לפי זה אמרו · ושמה לא תעבור ואתקיים שנבר לראותה · ונאמ׳ על דרך בי
יראתם מפני האש ולא עליתם בהר · גם רמז לו בזה המאמר · שהראה לו
חלוקת הארץ לשבטים והדברים העתידים להיות בה לאבות בנות · שידוע
שגם רוצה לומר לאחיו דין · שלא היית עובר · ואני לא יתוכל לחיות אלפי
שנים · ואם כן ראית כלם · שהיית רואה אלו היית עובר שם · והראיתי
דברים אחרים שלא תשבר · כמו בכח הנבואה שתגיע בחייך אליהם הנה
התגלו הדרושים אשר כתבתי לבאור בראייה הזאת :

אם הראשון שאמרתי · שהיתה הראייה הזאת חושית · מהדברים
הנראים מתחדשי׳ לפני משה על דרך הפלא :

ואם הדרוש השני שאמרתי · שהיתה הראייה הזאת נבואית נפרדת
אבל לא היתה כשאר נבואותיו · שהיו מושכלות ר״ל מקובלות
בשכלו · וזאת היתה נבואה מגעת בחושיו :

ואם הדרוש הג׳ שבתתי התכלית האמתי בראייה הזאת · כדי שיעיד
אליה משה בחושיו כאשר נכספת וגם כלתה נפשו לראותה ולכן
היתה הראייה הזאת אליו מהפיוס · ולכן היתה על פני ירחו · כדי שיראה
הדברים ההם כאלו הם בארץ :

ואם הדרוש הד׳ שאמרתי · שזכות הבאה שבא לו גם כן מצוה להלה
משה וראה את הארץ בשלמות · טבעה ומחוזיה ומחלוקותיה
לשבטים · ובראייה האחרונה׳ בשעת מותו · הוסיף בשעת ראייה · לראות
הדברים העתידי׳ להיות מתייחסים כפי מקומות הארץ אשר יקרו בהם ·
ועם זה פירשתי פסוקי הפרש׳ · וענין הראיתיך בעיניך ושמה לא תעבור ·
והותר בו הספק הי״א עשר שהערותי בברכה :

וימת שם משה ועומר עד ויבכו בני ישראל · בשמונה הפסוקים
האלו · מכאן עד בסוף התורה · נחלקו רבותינו ז״ל בבבא בתרא פ׳ השותפין
דתניא שם יתכן שמשה מת וכותב וימת משה · אלא עד כאן כתב משה ·
מכאן ואילך כתב יהושע · דברי רבי יהודה ואמרי לה רבי נחמיה · א״ל
ליה ר״ש איפשר ס״ת חסר אפי׳ אות אחד · והלא כבר נאמר · לקוח את
ספר התורה הזה ושמתם אותו ונומר · אלא עד כאן הקדוש ברוך הוא
אומר ומשה אומר וכותב · מכאן ואילך הקדוש ברוך הוא אומר למשה · ומשה
כותב בדמע · כמו שנאמר ויאמר אליהם ברוך מפיו יקרא אלי · ואני כותב
על הספר בדיו · כתנאי הלכתא כר׳ יהודה או כרבי שמעון · ורב גידל
ת׳ פסוקי׳ שבתורה יחיד קורא · לימא דלא כרבי שמעון · אפילו תימא
רבי שמעון הואיל ואישתני אישתני · עד כאן · ובאולי הוראת אלו הבאור
דברים להישיר הבנתה [illegible] :

האחד מה שקושיא שהקשה ר״ש לרבי יהודה · ואפשר ס״ת חסר
אות אחד · והלא כבר נאמר לקוח את ספר התורה וגו׳ ·
כי הנה ישיב אליו רבי יהודה · שבשעה שצוה משה לקוח את ספר התורה הזה
היה שכבר נשלמה כתיבת התורה · ושלא היה חסר חוצה דבר׳ ה׳ והראיה
על זה · שהנה אחרי כלה שירת האזינו וברכת עלה אל הר העברים ·
וברכ׳ וזאת הברכה · והדברים האלה כלם משה כתבם · עם היות שכבר
צוה׳ לקוח את ספר התורה · והוא התורה שלא יקשה רבי שמעון דבר על
רבי יהודה · שאמר שיהושע כתב פסוק מיתת משה · כי יאמר לו רבי יהודה ·
ולדרכך מי כתב הפרשיות שכתבנו אחריו :

השני מה הוסיף ר״ש לדעתו · באומרו שהפסוקים האלו המשה
משה כתבם בדמע · כי עם היות הכתיבה שהבנות בין
כתיבה תחת כתיבה · הנה תשאר הקושיא עכ״פ · וכי משה מת וכותב
וימת משה · ואין שכבות אותו בדיו ואין שיכתוב בדמע · הנה הוא
אשר שיכתוב :

השלישי מה שהלכה שהביא ר"ש ומדברי ברוך בן נריה, אם לא הגיד שמשה כתב את הדברים האלה בדמע. כמו שכתב ברוך המגלה מפי' בדיו, יהיה הנדון בלתי דומה לראיה, כי ברוך היה חי ויכול לכתוב ומשה היה מת ואיך יכול לכתוב, ואם כן ללמוד מדברי ברוך, שיש כתיבה שהיא בדיו וכתיבה שאינה בדיו, הנה הפסוק שהביא על זה לא יקבלהו. וגם ההודעה הזאת בלתי צריכה לענין הדמע:

ומה שנראה לי בזה הוא, שהתורה כלה משה רבינו כתבה בידו. וזר לא יקרב אליה, חלילה לכתוב בה אפילו אות אחת, ולא יהושע עם היותו משרת משה מבחוריו, וזה היה דעת ר"ש בגמרא והוא דעת בריא ושלם, ולכן הקשה כנגד רבי יהודה, שאמר ח' הפסוקים האלה כתבם יהושע, ואפשר ס"ת חסר אפי' אות אחת, והביא על זה פסוק לקוח את ספר התורה הזה וגו' והנה הפסוק ההוא מתמצא בסוף פרשת וילך אחר שאמר שכתב משה את השירה וילמדה את בני ישראל. וגם כאמר ויהי ככלות משה לכתוב את דברי התורה הזאת על ספר עד תומם. ויצו משה את הלוים נושאי ארון ברית ה' לאמר, לקוח את ספר התורה הזה ושמתם. והיה שאמר ויהי ככלות משה, ואמר עד תומם, מורה שמשה מפי הגבורה כתב גם השירה, ושאר הפרשיות והברכות, וספור מיתתו ושאר הדברים עד לעיני כל ישראל כי זהו אמרו עד תומם, ואחרי כתיבתה בשלמות צוה שיקחו את ספר התורה, וישימו אותו מצד ארון ברית ה'. ולכן להיות מכלל הכתוב הלוים, עלה אל הר העברים, שכבר נחה עליו הנבואה פעמים וכפל בזה, היה מצוה לקחת את ספר התורה, לא יכתוב הפעל בכשנה מהצלחה הזה, ואם נפסל ספר התורה להיות חסר כו' אפי' אות אחת, כל שכן להיות חסר ח' פסוקים שלמים, ולפי שכל זה נכלל באמרו עד תומם. היה ראוי לו לומר הכתיבה כלה, ומיתת משה בשלותו להר, שהיא כלו מכלל התורה, שיצוה לקיחת את ספר התורה לא קודם לזה אבל אם לא נכתב איך עלה יקיים הצווי ויחתם. והיה עתיד יהושע לכתבו. איך היה א"כ משה נותן את ספר התורה ללוים, ומצוה אליהם שיקחוהו וישימוהו מצד ארון ברית ה' והיה שם לעד, כי לא היה חסר כי אם שיכתבוהו אל יהושע, לכתוב עליו מה שהיה חסר בו. ויהושע אחרי הסתלקותו, יתן את הספר ללוים ויצוה אותם לשום אותו מצד הארון לא משה, אם לא היתה הכתיבה עדיין נשלמת בידיו, ולאמת לשכנך שעשה רבי יהודה, כאמרו אפשר משה רבינו מת וכתב וימת משה, ההכרח אלא ע"כ הקב"ה אומר ומשה שומע וכותב בדיו. ורבו נוה כי אם היותה כתיבת התורה בשלמות משה, שהוא יכתוב אותה מדעתו מה שקרה במציאות והיו דבריה מסודרים ומוגבלים ממנו וספורי' שבאו בה משה המגיד היה האומר, והמגיד אותם מה שקרה, היה ספקו של רבי יהודה עצום מאד איך יכתוב וימת משה בהיותו כבר מת ובטל מן העולם. אבל לא היה הענין כן, כי כל התורה מבראשית עד לעיני כל ישראל, היה הקב"ה אומ' אלה כמלה ומשה כותב. ואם כן כמו שכתב כל הדברים שהיו קודם משה מבריאת העולם, והתעשות הדורות, וענייני האבות שכתבם מפי הגבורה, ולא נאמר אם משה עדיין לא נולד, איך כתב ענין המבול וענין הפלגה, או ענין לידתו בעבורו, כמה אין בטול שאמר שכתב הדברים העתידים להיות קודם היותם. ויקבר בלשון עבר כאלו כבר יצאו אל המציאות, לפי שכתבם מפי הגבורה, הלא תראה שכתב בפרשת כי תוליד בנים וגו' ובפרשת הנך שוכב עם אבותיך וקם, והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה, ושירת האזינו וזולתם שהם דברים עתידים לבא אחרי מותו שנים רבות, וכאמר שכתבם מפי הגבורה, שהוא היודע העתיד להיות והדברים העתידים הם לפניו יתברך כהוים, ולכן בדברי הנבואות תמצא פעמים רבות העתידות בלשון עבר. כאלו הם דברים כבר יצאו למציאות. וכן היו ויעל משה מערבות מואב וגו' ויקבור אותו בגיא שהקב"ה צוה לא שיכתוב, זה כלו כפי מה שהיה עתיד להיות, וכן השוה הדברים העוברים והעתידים בלשונו, ובדבריו להעיד שכלם נתנו מרועה אחד, ואלו היה כתיבתם הפרט, אף אלו ואלו היו מסודרים ומסורים מפי הגבורה וכתובים ביד משה והבדל ביניהם, שבכל דברי התורה היה הקב"ה אומר ומשה היה אומר, וחוזר הדברים אחר משה ואחר כך כותב: ואמנם כשלנו השמונה פסוקים היה הקב"ה אומר, ומשה לא היה אומר אות' כי אם כותב אותם בלבד, והיה זה לפי שהיה נוכח נברת המיתה העתידה לבא עליו ומפני הבכיה לא היה יכול לחזור האמירה אבל היה כותבה בלשון שמעה, וזהו שאמר רבי שמעון עד כאן הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב: מכאן ואילך היה הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע: כלומר שלא היה אומר אותם מפני בכיתו והתעצבו על מיתתו ולפי זה גם כן נכתבו ח' הפסוקים האלה בדיו, כמו שאר התורה והחילוף הוא בענין הכתוב, ודמעיו בעוגם ובכי כתבו לא בחומר הכתיבה. והנה הביא רבן שמעון ראיה מדברי ברוך בן נריה. והוא בספר ירמיה כשכתב המגלה ושאלוהו איך כתבת את כל הדברים שאלו השרים מגד לא לכו, איך כתבת כל הדברים האלה מפיו, ויאמר אליהם ברוך מפיו יקרא אלי כל הדברים האלה, ואני כותב על הספר בדיו: וענין שאלתם ותשובתו לדעתי כן הוא. כמה השרי' פשרו בדברי היעודים הרעים: וכנגד הקללות והספר אשר במגלה שאלו את ברוך איך כתבם. הנה לומר האם שמע אותם מפי ירמיהו בשלמותם, ולקח הוא בדעתו כללות הדברים. ואשר כן

כתב את המגלה מעצמו, או אם מדבר אליו הכל מלה במלה ושאלוהו זה לפי שאם היה הענין בדרך הראשון, לא יהיה כחלק ושלם ממנה בהוראות הנבואיות, כי אם בכללות הענין והיו הדברים בפרשיותם דברי ברוך, ולא דברי ירמיהו, וברוך השיבם כי לא היו הדברים ממנו, כי כמו שהענין היה מירמיהו כן היה הדברים ממנו. כי הוא היה קורא אליו מלה במלה כל הדברים, וברוך לא היה עושה דבר אחר כי אם כותב על הספר בדיו, ר"ל כל מלה כמו שהיתה יוצאת מפי הנביא, כי פעל הכתיבה והדיו הוא מברוך לא הענין ולא הדברים, והנה רבן שמעון הביא לראיה הכתוב הזה, ואמר שכן היה ענין הח' פסוקים האלו, כי לא כתבם משה מעצמו כפי הנבואה לנו עם היה עם איך כתב וימת משה אבל כתבם מפי הקב"ה כאשר כתב ברוך את המגלה מפי ירמיהו, ולכן לא היה מהוראות שיכתוב משה את מיתתו, כי לא כתבה כפי מה שראה בנבואות, כי אם כפי מה שצוה אליו יתברך שיכתבנה כמו שהיתה עתידה להיות, וכמו שאמר הרמב"ן שהיה משה כותבו את התורה, כמעתיק מספר קדמון, והנה שאל בעל הגמרא על אותו מאמר, שבעל לרבי יהושע שאמר ח' פסוקים שבתורה יחיד קורא אותם, אם הוא לדעת רבי יהודה או לדעת ר"ש. כי ירצה בתחלת התשובה שאמרי שבעו שנוי באלה הח' פסוקים, משאר פסוקי תורה שלא נכתבו כמוהם בדמע, והשיב שגם לדעת ר"ש יתישב אותו המאמר שאמר יהושע שהואיל ואשתני אשתני והשנוי הוא כי בכל התורה היה הקב"ה אומר, ומשה חוזר ואומר אחריו, וכא' פסוקים האלה היה הקב"ה אומר בלבד ולא משה. ולכן להיות בהם יחיד אומר שהוא הקב"ה, לכן אות' הח' פסוקי' יהיה יחיד קורא אותם, לזכר אותו השנוי שנעשה באמירתם, ובשאר התורה קוראים שנים, כמו שהיו בהם שנים אומרים הקדוש ברוך הוא ומשה אחריו, הנה השגלאי מזה כלו, שהפסוקים האלה וכל שאר פסוקי התורה, משה רבינו בידו כתבם, ולא שנה זו בתוכם, כי בהיות הדברים העתידים מצויירים בסכמתו העליונה, משם היה כותב מה שהיה עתיד להיות, ולא מהמציאות הפעליי שעדיין לא היה:

והנה בענין מיתת משה אדונינו, ראיתי לבאר ארבעה דרושים:

הדרוש האחד שאם היה מות סתכרון, היותר גדול שימצא בענין האנושי, והמלט ממנו הוא טוב מאושבים. והוא השכר הגדול שיעד הקב"ה לאדם אלף עבודתו, כאמרו בכל מקום ולא תמותו עד שלהיות טוב לפני האלהים המלט ממנו, שכנו שכמלט אליהו וחנוך שנלקח בסערה השמים, יקשה מזה איך רבן של כל נביאים, שגדלה מעלתו על מעלת אליהו לאין שעור, לא נשאה עמו יקר וגדולה כמו שנשאה לאליהו, אבל פרסם הכתוב ויומת שם משה ונאמר, ויקבור אותו בגיא ונאמר שמורה מות וקבר כשאר בני אדם, והנה לא זכרתי ענין חנוך, לפי שחז"ל בב"ר קבלו שהיה צדיק, ושמשם בדעתו לשוב להרשיע ולכן מיהר הקב"ה ולקחו והמיתו קודם זמנו, וכמ"ש רש"י בפירושיו שנה הכתוב במיתתו לכתוב ואיננו וגו' כלומר ואיננו בעולם למלאות שנותיו כי לקח אותו אלהים קודם זמנו, כמו כנוי לוקח מחמד עיניך במגפה, וכן ראוי שיובן מה שזכרו חכמינו וכרותם לברכה מסרח בת אשר, ורי"בל וזולתם, על חיי הנפש לא שהיו חיים עד היום בגוף ונפש, וכבר השבו מפני תכני עיונו, לפנים בלקיחה השלמה בלי ובמה הדרך הזה על היותם, ושמה שאחז"ל כיס פ"ק דהפכת חכמה אליהו לא מת, שרבו בו שהיתה מיתתו חיים והלכות למעלת נפשו בעולם הבא, אבל הדעת ההוא איך דעת חז"ל, כמוה הימנו, שאחרי כל הצדיקים במיתתם קרויים חיים, ומה שבא אליהו מהם, והנה הכתוב העיד ואין ראוי להכחישו, שנלקח בסערה השמים, והוא המוכיח שלא מת, וראוי שנדע למה לא זכה מרע"ה למעלה הזאת, והנה טוב לומר בתשובת הספק הזה ד' תשובות:

האחת שידענו בה מחכמי הדור, והיא שעלתה ע"ה שאמר וישוב העפר על הארץ כשהיה, והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. תלה כאומר שבנפש הוא, שתכלית האדם וסוף שלמותו. הוא שלשת קנו יפרדו שני חלקיו וזו מוה הפרידה גמורה כל אחד לענינו, ומבלי תאחר לא יהם יום שאחרית אבל מבירו, ולא שיהיה לפעמי כמום אדם בעולם שיהיה ולא ימלא מות, אפילו היה בו מספר אלם, שאפשר כיון שהוא מורכב ומהפכים ישובו אל מקומותיהם בהכרח. ולמקום אלהות העפר ומעלתו היא בשמו, שתפרד מן הגוף מבלי שתתערב, ולא שתתקשר עם תמונת הגוף' להתענג כמה כלל. אלא שיהיו נפרדים החלקים ההם בשעת המיתה בפרד גמור, עד שישוב העפר אל הארץ כשהיה, ומבלי ערב נפשי והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה. מבלי ערוב גופני, וכמו שאמרו ז"ל תנה לו כמו שנתנה לך בטהרה. וזה הענין והתפרדם בגבורה הוא קשה מאוד להמצא אבל אנשים. לפי שעל הרוב ימצאו בנפשם נטיה גדולה אבל מוחם בעבור מה שהיו תמיד בעסקי החומר וכל משאה תקפו ובגבורתו הגופני הוא שתתקשר בנפש. עמו לבל עולם עבודה עד שבעבור הרגל אהבה הנפש את הגוף ונדבקה בו. ומן נמצא כאמן שאחריהם בחייהם ובמותם לא נפרדו כי הכח הגופני הוא שנן הוא ינבר הרע שלט עליה וריש כתמנה עמו ולכן בעת המות נשאת' בגוף שגיאים רעים ובעמדים מחברת הנפש עמלים ומרדים בו.

ברא' רבה פרשה כ"ב

ולכן הנה מיתות הגמורות אשר אמרו שכתבה אלא היחידים · ומפני זה אמרו חכמינו ז"ל בפרק קמא דברכות / שכתב הכתוב קשה לצאת מתוך הגוף כחוט בקוצים / וכמו שיתבאר אחר זה · ולפי שכלל האנשי' אחד המיתה ואחד המיתים הוא מזה המין · נראה התורה מיתת קבורה על המתים / כי במיתת הטבעית בפגרים / לא נמשכה כי אם מפאת הנפש · לפי שלא מתקיים כגבול' הלם / וישוב העפר על הארץ כשהיה · אבל כשהגיע אל הגוף עניינים לצים מזיקים ומעותים / ועל כן הנשמה עולה ויורדת שנים עשר ירחים · ומפני זה אמרו / עצמות הצדיקים מטמאין / ועצמות ממזר אינן מטמאין / לפי שלא היתה השמירה כי אם בערך עזוב הנפש בגוף · שאחר אשר נמצאו על המעט ובורו / אבל מיתת שלא היה להם עם חומרם / אותו קשור וערוב / אבל היה חולם כמשך אחרי השכל בכל מעשיהם / עם שלא כמלו מגשימין לה כלל / מהמדות ותשובה מהתכונות ולבושים כזאת בשעת מיתתם / אם לא נגעה יד חומרם / להמשיך הנפש אחריו אל מקומו בראשונים / הנה גם כן לא הספיק טוהר נפשם / להתגבר על החומר עד שתתפשט ממנו לגמרי · אבל יזכו עדין ענינים קלים והגשים מהחומר / דבוקים עם הנפש ויעלו עמה / והנפש תשב בחינה ידועה עד שתתפשט ממנה הנפש לגמרי · שזה אפשר באופן אחר / כמו שכתב הרד"ק בענין אליהו שעלה בסערה השמים · לפי שנגלגל הרוח נשרפו בגדיו וגופו · וכלה בשרו ועצמו · והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה · ואולם עוד מזה ומזה אשר נעשה בו התפרדה הגלמה · עד שתהיה הנשמה הטהורה / מיד אחרי המות עולה למקום מושבה / בלי שום עכוב ודבוק עם שום דבר מעכב אותה / מעלות אל מקומו האלהי / והעפר על הארץ כשהיה / ומבלי שום התאחדות בנשמה עמו / והוא ענין שלא ימצא בשום אדם מן האנשים כי אם בשלם גדול · וכאשר יהיה זה / הנה במיתת הגוף הנפרד מן הבחור הוא / אין בו שום טומאה כי במקיים בו וישוב העפר על הארץ כשהיה / ועפר בעלמא אינו מקבל טומאה · ומה נפלא אותו מאמר / שאמרו בפרק הנושא אמר רבי חייא אותו היום שמת רבי בטלה כהונה / כי לפי שהיה רבי קדוש שלם / עד שאמרו מקדושינו / שמעולם לא הכניס ידו תחת אבנטו / ובשעת פטירתו זקף עשר אצבעותיו / ואמר רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך / שמימי לא נהניתי אפי' באצבע קטנה / לכך יצא רבינו הקדוש מכלל טמא אשר הוא בעניינים אלו / ולזה אמר רבי חייא שכל אדם כמותו / בטלה טומאת מת ומעלת הכהונה אצלו / לפי שלא היה בגופו טומאה כלל שתאחזו בו הנפש / או חלק מחלקיה / וזה הענין פרסמה התורה במשה / שנפרדה נפשו מגופו הפרד שלם לגמרי / ולא נשאר בגופו דבר מעניני הנפש / ולכן לא היה בו שום טומאה / ומפני זה נתעלם מקבורתו המקום יתעלה / שהוא טהור וקדוש / כמו שיבא בדבור השלישי · זו היא התשובה הראשונה :

ואין כפשוטו בה מהמולשה / בקבלנו דעת הרד"ק שבגדי אליהו וגופו נשרפו כיסוד האש / כי אם היה זה כן ושכבו נפרדה מגופו שהיה לא היה מבדיל בכתוב ענין לקיחתו · ולמה לא יתליצו בו שם המות · האם באומר שהגופים הנשרפים כבר נקראים מתים / כמו הנקברים בארץ / והוא מזה שירחק מאוד דעת חכמינו ז"ל / שאליהו נלקח בסערה ונשאהו כמו לגן עדן / אשר בארץ ושם הוא יושב בגוף ונפש : ולזה אמרו שאליהו לא מת / ואמרו גם כן בגמרא שלא עלה לרקיע / ושהיו רואים אותו בבית המדרש / ושיבא לפני בא יום הגדול והנורא וכל דבריהם אמת :

והתשובה השנית היא לדעתי · שעניני האבות והנביאי' כלם היתה מיתתם טבעית / ולזה נזכר בהם תמיד זקנה או חולי / או זולתו מהלשונות המורים על חלישות הכחות ושקיעתן · ונגד זה מצאנו במשה / שלא כהתה עינו ולא נס ליחה / ומפני זה ידענו שמת על פי ה' / כלומר בדבורו ובמצותו / לא כדרך המנהג הטבעי · וכן היה ענין אליהו / שלא היתה לקיחתו מפני זקנה או חולי או חולשה / ולכן לא נזכר בו לשון זקנה ולא לשון חולה / וגם לא לשון מות / אבל עליו נאמר שאם יתעלה שלקחו מבין בני אדם ויחיה / ויתמיד במקום אחר על דרך נס · ולכן אמר הנביא לאלישע היודע כי היום ה' לוקח את אדוניך / לפי שלא היתה לקיחתו כתחלה כדרך המתים / אבל היה נלקח ונפקד ממנו / ונעתק אל מקום אחר · הנה כזה נבדלו משה ואליהו משאר הנביאים / כשהיתה מיתת שניהם בדרך נס · ומיתת שאר הנביאים כלם כדרך יתר בני אדם · והמנם היה הבדל עצום בין משה לאליהו מאופן לקיחתם · והוא כי משה רבינו ע"ה בחייו נדבק בעליונים דבוק נמרץ / לא לבד בהתדבק שכל האנושי עם השכל כי אם בהדבק בעלול הראשון בכבודו הרוממה יתעלה / לפי שלא היה דבוקו בשמשי אחד מהנבדלים / כי אם בעצם העליון המיוחד יתעלה / אשר זה גרמו / כאמרו אשר ידעו ה' פנים אל פנים וכמו שיתבאר · ואם היה דבוקו בשלמות החיים עצום נמרץ · כל שכן שבהתחייב בהפרדם שאחרי מותו תדבק נפשו במלאך העליון · עם הגבורים אשר מעולם / היושבים ראשונה במלכות / ומפני זה לא היה ראוי אליו / שתתמיד נפשו עם גופו / אבל שתתפרד ממנו כדי שתכנס לפני ולפנים / במקום קדש הקדשים עם השכלי' הנבדלים / כי זה מחויב לשלמותו וטובתו / כי הלא הוא שיפרד ממנו אמרו תוכו ולא ישאר עמו בקבר לא הקבר הגשמי ולא הקבר ערכו · אמנם לא היתה נפשו כאותה מעלה ורוממות / ולא היה עתיד לבא בדבקות הרוחני' בעצום כמו / ולכן לא נפרדה נפשו מגופו ונשאר כאשר היה בגוף ונפש · לפי שמעלתו ומדרגתו תכנה זה / מה שלא היה לאשר באותה כפי מדרגתו בעולם העליון כמו שאמרתי :

והתשובה השלישית שמשה אדוננו בקשה וגם כלתה נפשו / להוריש את ישראל את הארץ / אשר נשבע ה' לאבותם לתת להם והיה חשקו ותאותו לבואה · וכמו שגלה מתפלתו ותחנוניו / באמרו אעברה נא ואראה את הארץ · ולהיות זה חשקו והכספו · הראהו ה' את הארץ כמו שזוכר · ומפני כן ראה בה ה' / שהיה תשורת כהן בגופו ורוחו וקבל שמה / כאותו מקום' אהרן אשר כמו בו כפות רגליו / ובמקום ההוא שראה את הארץ / ושם כלותה ראייה הנפלאה כמו שזכרתי / כי היתה זה אלא לכבוד ולתפארת · והוא על דרך מנהג המלכים / שיקברו אותם במקום אשר קנו בחרבם ובקשתם · כמו שנקבר דוד בעירו ציון / לפי שלכדה מיד היבוסים / וכדומה לזה אמר בנבלת בני גד / כי שם חלקת מחוקק ספון / ויתא ראשי עם צדקת ה' עשה ומשפטיו · ר"ל שהיה קברו של משה מחוקק התורה ספון שם / ואיש לא ידע שנקבר באותו מקום / לפי שהביא ראשי עם אל הארץ / ועשה בזה צדקת ה' ומשפטיו עם ישראל · הנה אם כן לפי שמשה אהב הארץ / ותלה חשקו אליה / נקבר באותו מקום אשר עמדו רגליו / לראות' לאותו למעין שהביא שמה לבנות · אמנם אליהו לא היה לו דבר מזה · וגם לא היה לו עם הארץ אותה האהבה והחשק · אבל בהפך שהיה בורח את יזבל ומתאבל על עונשם · והיה כל חפצו עם האל / ולכן הורידו בהר הכרמל / ונגלה לו בהר חורב / והורידו על השרי חוטים · ולכן לא נקבר בארץ ולא קבל בתוכה · ועלה ונכנס בתוך האש שבא לקבל פניו · הנה אם כן הכתוב הא' היה אשר זכרתי מפאת היות הטבעה והבנה השנית היא מפאת הנפש ושלמותה · והבנה השלישית היא היא מפאת הגוף ותאותיו :

והתשובה הרביעית היא לקיחה מם את התכלית · והיא שתכלית מיתת משה היה להדבק בעולם העליון / ולא תתפרד עם השכלים הנבדלים כולי פני האל' · ולכן לא נראה עוד לאדם אחרי מותו כי לא נתעסק עוד בדבר מהעולם הגשמי הזה / ומפני זה עזב את גופו / כי לא היה עוד לו ממנו צורך / ולא הכריח כלל והיה מונע אליו להבנת שלמות הנפש · אמנם אליהו / כנה הקב"ה / להראותו פעמים רבות לנביאים ולאנשי מעשה / לחכמי ישראל בבתי מדרשיהם / ולעשותו שליח למשיח צדקנו מהרה יגלה / כמו שאמר הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא לפני בא יום ה' הגדול והנורא / והשיב לב אבות על בנים · ומפני שהיה עתיד לבא בין בני אדם / ולהראות פעמים רבות בלקיחה בגוף ונפש ונשאר חי תמיד בהרכבתו / לרמוז שעדין היה צרכו לעולם הזה · כי כמו שאליהו פנית משה כלפי העליונים · עזב הגשמות' ככה להיות פניית אליהו כלפי בני אדם לא עזבו / ולקיחה סוות שהוא · ולכן לוקח בסערה שהוא הרוח החזק / ועם סוסי אש ורכב אש · כדי להתיך ולזכך לחותיו / ונשאר גופו בגוף הגס / על דרך הפלא נצחי וקיים · ולכן היה קל להראות בכל עת ולא היה מגביל מקום / ולא מצטרך למאכל ומשתה / ולמאמר הדברים ההכרחיי' לחי · לפי שנעתק טבעו מהם מזה שהיה ונשאר על דרך נס כאחד מן הנבדלים המחודשים · ולפי שאליהו בהיותו חזר נטה אל הדברים הרוחניים / והלך עם האלהים בהפך מה שעשה אדם הראשון / שנולד רוחני ונעשה גשמי וחומרי בתאותיו / ולפי שאליהו נפרד מכל יחיד אשה / בהפך מה שעשה אדם הראשון שנמשך אחרי אשתו · ולפי שאליהו קיים דבר ה' ומצותיו / בהפך מה שעשה אדם / שאכל מן העץ אשר צוהו לא תאכל ממנו · לכן היה מצורת הדין / שכל מה שאבד אדם הראשון ושגלל ממנו / יזכה אליו אליהו / כי הנה אדם היה כמוהו ונעשה נפסד / ואליהו נולד נפסד ונעשה נצחי · אדם היה בגן עדן וגורש ממנו · ואליהו היה חוץ מן הגן עדן ונכנס שם · ולפי שבא אליהו במקום אדם ומעלתו / לכן היה עור אזור באתכיר בהיותו בחיים / דומה למה שנאמר ויעש ה' אלהים לאדם ולאשתו כתנות עור / וכמו שפירשתי בפרשה עשירית לספר מלכים / ועל זה כלו כתוב וימת שם משה עבד ה' רוצה לומר כי להיותו עבד ה' ונאמן ביתו / נתחייב למות כדי לעלות לעבוד עבודה לפני יוצרו · וכמו שאמרו חכמינו זכרונם לברכה בספרי / משה רבינו לא מת / אלא עומד ומשמש ברקיע · כנו בזה שלא היה מיתתו העדר ולא הפסד / כי אם שלמות גדול אליו / לפי שבהיותו בגוף לא היה יכול לשמש לפניו בעולם העליון אמנם בהפרד נפשו מגופו עלה לשמש למרום / ולכן נקרא שם עבד ה' בבחינת שכר בעולם הבא שקנה כעבד נאמן :

והדרוש השני הוא אם היתה מיתת משה רבינו טבעית / או מקרית / או נסיית / ולפי שזה ראוי שנדעהו שהנה נמצאו במיתת האדם אלו לשונות / גויעה / מיתה / ואסיפה / כי הנה באברהם נאמר ויגוע וימת ויאסף אל עמיו · וכן ביצחק נזכרו שלשתם / אמנם ביעקב עם היות שאמר הכתוב בלבד / ויגוע ויאסף אל עמיו / הנה כבר אמר הנה אנכי מת / ובאהרן נזכרה מיתה ואסיפה / ואמר הכתוב ויראו כל העדה כי גוע אהרן / אבל במשה נזכרה מיתה ואסיפה אל עמיו / ולא נזכרה בו לשון גויעה · ולפי שנסתפקו בכל זה / והיא אלו שהאדם בלידתו ובזמן תמותתו / ידמה לבנין הבית ותכונתו / לכן אמר ויבן ה' אלהים את הצלע · שלמות אמרו אולי שנפש מקנה · ובצנור הרבצים אמר יהרסנו ולא יבנה / לפי

שבלא

קלים י"ט שפלים להו שמשטלו יקרים בדם ותמותו כלית, וכמו שאמר הכתוב, ובבלות ימים ילכו הבית, וירוע שבשפלות הבית יקרו הסוכרים אלה עניינים, כאחד מכל זה ופסול לקנות הלקח, ופריסת מקברים אשר הם בבין עליהם, והסגני הריבות ותשיבת תשובתו, אשר כבסגורו יקרה כמוצר ההוא בית, ובשלישי אחד הגופני בתוכו, אלם לא ירגישו בסימני הנפילה ישול עליהם הבית ויהרסם, ולכן צריך עליהם מיתתו, ויהיה לבלות מן הבית להיות את נפשם, והנה היה כענין קץ האדם ובהמתו וסוף ימיו, אשה ישנה ית ולה, כמו שהוא הענין והתכת הלבות הגופי,
שם י"ב ג' שהם יסודי פנות העקרי, שבלה שאמר הכתוב, ביום שיזועו שומרי הבית ונאמר על זה הפני כשול הכחות, הכפיות כלם מיבכות ופמיידות, אשר הוא כענין הריסת הבית, וכשל כל ושבו אחור, ועל שני אלה שנינים כאמרה בתורה, נויצה ומיתה, כי כל התחברים זה לזה, לפי שהם כיות שכבר יוסף לבין נויצה על המיתה, כמו שאמר כל אשר בארץ יגוע, ולא נגעו בגוע לחדו, בציר גוזו, אין פסק שכאשר תבא לבין נויצה בתוך לבין מיתה, ענייהם, וכונתם זה מזכרתי, רוצה לומר שהנויצה תאמר על התולדת ותכת הכחות, והמיתה על בטול הגרגר והתפסד בגמור, ועל כן אמרו חכמינו ז"ל בגלהי פרק קי"ז דבבא בתרא, אין נויצה אלא בצדיקים, לפי שאינם מתים מיתה, מקרית ולא כרתיית, כי אם מהכרח החומר ותכליתו, והוא הבלה הנזכר בכתוב, כאמרו תבא בכלח אלי קבר כעלות גדיש בעתו, וכתב את המכתב ישיך אמלאי, הנה הרשעים אבל כהם ובמות רצצים תקטירנה, ואמר עליהם שבר כלה ובעלים מים כן מיתות כברים למיתת וקנים, אשר הוא כמצא שכנה אליו עם לו ויעש לפתילה, בעצה שאינו כבה אליו, ירע לו ורע לפתילה, וגם כן אמרו כל מי שאמר בו נויצה מת מחולי מעים, לנו כוכי הנויצה באמרה על כפי הגוף, ותקיפת הכחות מתוך הכלל, ואמנם הבכיפה אל עמיו כאמר על הענין הנפשי, אשר אחד הסוכנים בבית, ואינם שבולים הם מטים במבולת עניני העולם הזה, ולא יבאו אל תוכן הבית, ותפארות הריסותו אבל החכמים יראי ה' וחושבי שמו, שיבאו תוך בתוכות הבית, שהוא הגוף בימי חייו ויתנו לב, ויבואו אל פנימי הגוף, הם עומדים בכוכים ומוכנים להצלה בנפול הבית, ולהצלת וללכת מהם עם טובותיהם, ולהתאסף אל מקום טוב ועונג, ותכבות שכשרים אשר בהם יהיו לפני העולם הבא, הנה א"כ כאמר ונגוע על כפי הגוף, ותקיפת הלוית והתכית שבם מבא, וכאמר ויאת על בטול הכחות כלם מיוכית נפשיות וטבעיות, וכאמר ויאסף אל עמיו כנגד השכל והנלוי, שמוכן מהרותיו שבעולם הזה, ויאסף אל מקום שכתו, להיות כן עמו ומולדתו הרוחניות, בצרור החיים את ה', כי שם היה מקום אכיפתו באחת, ולכבר שכל אלות הענייני כמו חכמינו ז"ל, באמרם בגלהי פרק
י"ק קו כ"ט אלו מה לארץ, מלו וחזי ויתן אל לבו, דבריה אבוריתה, אין דיקנא יקברונה אין דספדי יספדונה, אין דדלי ידלוניה, כי אם היות זוכרו לחובר בכבדי, שהחי יתן אל לבו, שאמרינה, בגלל הוא בחזור כעולם על הכל, ונקיבר היום מחר יהיה נקבר, ומתוך כך ישים עיניו על כל דרכיו, ויתן אל לבו לגמול חסד כדי שיגמל מחרתו, ויתכן שבוונו ג"כ בדבריהם אלות תולקים הללו, המובדלים כבנין האדם, הלחד הוא החלק הנפשי, מכלל הכחות כלם שיתבטל בגויה, והוא הרוחי לבשר עליו להפרדו ולבטלו ולחבר כן בנין הגוף, עצמו שבו אמר לפניהם, כאשר הוא והוא הנתן לקבורה, והשלישי הוא השכל הרוחי להבנא, ולהעליותו אל מקום נבוה ומרומם לפניהם, והנה תאמר שתינו כתבה מיתה ואסיפה אל עמיו, ולא הזכירו לבין נויצה, וידענו שלא מת לבלין ממנו ולהפסד לחות, ולא ימלאו כחותיו, שהוא הענין הוסוכה בנויצה האומם כאמרה בו מיתה, לפי שבפרדה כבוד מגופו, וכאמרה בו אסיפה אל עמיו, כנגד אב כאותו אל האלהים אשר נתנה, ואבלי מיקרהי זה המבד, ולא רע כלל בבפול הבית, הוא הגוף הקדום והריסת בבין גופו, כי עם היות משה רבינו בן מאה ועשרים שנה במותו וקן בן ימים, היה לחות בחור ובחתם בו, כאחד מן הבחורי', ועל זה אמרו, ומשה בן מאה ועשרים שנה במותו, לא כהתה עינו ולא נס ליחה, שמשה בוה בני מיני מופתים, להבחין שלא מת משה מיתה טבעית :

האחר מופת כליה, והוא שנם היות עקרים מום הראות, לראה ושלא לחולשת הכחות, הנה לו כן בחשה, כי בהיותו זקן בן מאה ועשרים שנה, לא כהתה עינו, והוא המופה שלא היה בו חולשת הכחות, וזה מופת כליה מן החומר אל הקודם :

המופת השני הוא מופת כנה, והוא אמרו לא נס ליחה ר"ל שלא ... לחות ... אשר ויסתרו ... ואם לחותו לא נחסר, ויתחייב שלא היתה מיתתו טבעית, וכבר הבנת כתכלית שלא תחול הגורה בחסר, כי אם אחרי הכבות כפי הומן והפכות מדאיות אשר לו, ומכן לא תתחלק הגורה מהחומר, כי אם אחרי הכבות שבבסר, ולכן בהיות שלא היו נחסה לחיתו הכחות בהפסד, לא היתה מיתתו טבעית .

ואמנם שלא היתה מקריית מבולר בגלה, כי המקרה אין לו כבות מובדלות, והנה רבינו מת בנשיקה שהרן ומשה קודשין, ר"ל בגופי אלדי ובמוכה עליונה, כמונות תמן', ולא פתחכו בה בבות שבעניים, ולא כמבה הבינותם את נושאו והכרכבו, אעבר לאתר אמש, כן שכל זכן הבלא, ובכר יהבה עליו אומן מינתו ומתוך חולי או מיתוך כלה ונעשר כלל, אבל לפיות שבלו הכלהי נקשר בגופו, שמה לועון מהמוכרות בלות הכחות כלחדי, ככרוסם לריחן ולישקב בו' בהיותו בלותו מתבודדו', בלותו דבור ונגע' עליונה עם האלדים פנים אל פנים, הוכר מסור ממנו, ונפשו נשלמה מחוברת בדבוקה, שהיה לה וכוננו שכינינו בריקה שם ישלים נפשו והתבודדותו כל כך, עד שיכיר החובבת מעל ראשו והוא לא ידע, שכה היתה מיתות לדין הכבילים, בהפרד גופו ממבשו, בהיותו בדבוקות העליון הנה, ולזה כוונו חכמינו זכרונם לברכה, באמרם בגלהי מועד קטן שמת בנשיקה, וכן שידו על אהרן ומרים, לפי שבלבתם עמו כפי הכבין השלדי,
שם מתוך טובות התבודדותם בהנבואתם, ועליהם אמר שלמה ישקני מנשיקות פיהו, וכמו שכתב הרב המורה פרק אחד, שער חלק שלישי, אבל גם היות שלשת האחים הנותכים, נאמרו בנשיקה לא היו כלם שוים במעלת הנשיקה ההיא, כי כמו שהיו כלם נביאים, ובהדרגות מתחלפות כנבוה אמרו הלכן, כבה היו כענין המיתה, וכבר הגיה חכמינו ז"ל אל מיתת הצדיקים היתה בכח, באמרם בכפרי בהמקדמ' בצרך הוא גוטל נשמתן של צדיקים שעלה היתם בנחת, אבל למבור כלומר שהיה בנעד, והיה הכל מתקידים אותו מקדומות, והשרי הבו שאר המים למבות מקדומו, שיה מוכיח ונותן לו מחלי כבד, לפי שהוא יודע היכן הוא, והמוחה שלא ביד עבדיו לו ביד אלוהו, ובך מתחנבים על המלבוני', לפי שאינו יודע היכן הוא, כן כשמקדיש ברוך הוא נוטל נשמתן של צדיקים, וגוטלה בנחת, והמת נוטל נשמתן אל רשעים, ומוסרה למלאכים נמרים, ולמלאכים אכזרים כדי שישמטו את נשמתן, וכן הוא אומר והלכתך למעי ישלח בו ולומר מיתה בגומר שבהם, כלו לומר שנשמתן של צדיקים הם מעורכות בגופיהם, ובלתי מתאחזות בה ולכן שיה מפרדתם על ידי השם, כי הדבקות בו, הוא אשר יחייב היות המיתה ההיא בנחת ולא בכבד, וכמו שאמרו בפרק קמא דברכות, יציאת נפש הצדיקים, כמשיכת נימא מחלבא, והרשעים כפורא בגבבא דעמרא, והוא מפורש כי הצער בשר המוציאין אותו מהחלב, הוא יוצא בנקל, ובלתי שיחסר חלק ממנו בחלב ולא דבר מהחלב עמו, ואמנם כשמוציאין אותו מהחוץ מן הקוצים, לא ישאר בלא שלא ישלים ממנה הרבה בהבדלו מן הקוצים, לא ישוררים בגמר :

ואם היתה מיתת הצדיק' בנחת ולא בצער, כפי הכבד נפשו ממגשו, כל שכן שיהיה באהרן הנביאים, ולמשה שבלו שהדרכים הגופני' המשם עלים, ולכן תהיה מיתתו אל משה רבינו עליו השלום על ידי בו, מיתות בחר וכשבת אל בפשך, בלא היתה מחות, כבותו לבפות שוקה, כשהיה הנשיקה המקלה שבידיו, ועל זה שוכן ג"כ באמרו, וימת שם משה עבד ה' בארץ מואב על פי ה' והלא שם, לא תכביל המקום אשר מת בו, כי כשר כבגלו, באמרו בארץ מואב ובגיא מול בית פעור, אבל בלבת שם, שורים אל מדרגת הבבואה והתבודדות, שהיה בה מכלות הלכן, וידיעת דבר ה', שכהיותו בזה, הוכר ממנו מותו, והבידה כמו שהתבודדותו הדיבקן, כי להיותו עבד ה' באמן ביתו, וכן לומר מיתתו, אשר היה מיוגב באות השלם מן המות, וכבר התבאר הרב האלהי כהלת בסו, בהלת הסבבה הוקדמית, באלה דברים כהתחלת אמר סוחרו, יעוד היסודות וגמור והכחות, לידע שיש שם חמרי ראשון וכו', שאמר כבוף מה לכם מבנים, אין שם מחרי אשר מלבדו, והנה הדרך כאמר יש וזיתנם חזק על מקום העלם שהתבודדות שהיה בו, והמיתה אמרו לקורות על מוזן כחו, ושוב הכהתו בשעת מיתתו, כי הנבכרים שניים עבר שביעות בה בו, ולכן קובץ מזה כשביעה אחת, כמו בשביעות, שביאותו מגלם שיה, כי לפי שכל שביעה יש שתי תלים, שם עבר שבעה שמי"ל הנגבר שנים בשביעה אחת, כמו שבא בתכבה, כן שבריס לשם בן שלשים לבדוף וכו' אחר השבורים הוא רחו לעולם, או לומן שמסתו עבר שבה מה העולם אל העולם הבא, בלפי שניתה כל שביעה עבר שנים, והוא היה מאה ועשרים שנים, אמרו שהיה בחר הנבכרים שנים עבר שביעות, אבל שלא עבר שום בתהלתם מזה והסכבד שלמות בו לנו קו לקו וזעיר שם, כי מיתה לא וכתה בו, ולא מגם כחו, אבל שותו בלתו כי לא עבר עלא מוזן, ולא בתך גופו פגם מיתה, כי קטן בשביעה ראה כל ימיו, ובלוא מיתו ויתבטל בחור כפי כחו, אל בטל הבית והוא הגרוה בשביעה אחת, והכלל שהיתה מיתתו בחיים לא טבעיית ולא מקריית .

והדרוש השלישי בקבורת משה שאמרנו, ר"ל אם נקבר גופו ומי קברו, ובספרי אמרו חכמינו ז"ל לא כהתה עינו אף משמת, ולא נס ליחה לתלוית שבו, לא שלים בו רקבון, והוא כאות דעת כאות חכמים יחלם, לפי שהגוף ההוא היה משכן לנבוא', ותכרו כלם מהודבקת באלדי לפני ה' כל אותו הזמן, ואיך יבאו לידי רקבון ורמה תכסה עליהם והוי דראון לכל בשר כשאר בני אדם, שאמרו מתלמידים ימותו, וככבר הרחיק זה הרלב"ג, באמרו שזה בלתי שפם בטבע, ומה שאמר לא ידע איש קבורתו, שזה יהיה תבלית זה הכם, אבל שעבורות שים הבריות לפי גוף ההם שמתו לא כח רקבון אלא לפיות בבלוד נשר בני אדם, אבל קבר

בקבורתו כאשר האלהים / כל אותם הימים הארבעים / ובכלל עליו ומשה תכונה מקיימת וטבע פועל / וקיים כענינו בגופו שיוכל להתקיים בלי עצם ומזון / כאלו היה מכסף או זהב / ושאר הגשמים הבלתי מתעפשים · ולכן לא היה הכרח / שיקרה בו מהעפוש מה שיקרה ביתר גופי הבעלי חיים אשר מתנועע אחר כל שכן כדרך גם / היפלא מה' דבר כזה / ואף שלא ידע איש את קבורתו / מי התנועע שינצלו יי' כצדקו / וחכך גופו / כטול ידיו לנגד עיניו / כדי שלא ישוב כזמנו / וכתב עם תלמידיו כבדן ראוי שיקבר אותו כל אדם / אפי' שלא היה רוצה אותו כל בריה / כל שכן האומה כלה בארץ בדין ישראל הוא / שאינו מקפיד אחר כל בריה ובריה / ואין יקפיד אחר משה קברו / ולא ישחל כבודו / והנה עצמות אלישע מפני קדושתו / לא סבלו שינגעו בהם עצמות אדם אחר / והחיו את המת בעצמו זה · אף הי' עצמות איש אלהי / הלוא אשר כתוב שהיה שלא ינע בכבודו תולעת / ולא שום דבר מזיק / ואם האריות לא עברו כח לאכול את דניאל ואיך גופי האדמה יעברו כח לקבל ידי משה הקדוש / שהגיעו אלוהו' ומעריכיו שהביטו תמונת יי' ונכפו ולבושו שכתן נהם את התורה · ונגלה אליו להר יי' כמה פעמים · וכל שכן כלבו ומוחו שהיו מקום אלהים כלי ספק / ואתם מה נבואה אנוש / אם היה שלא נתעפש ולא נתרקב / ככר אמרו חכמים · שגם יתברך על דרך נס הניח בשרו ונשאר משה לדורות לרחוקות / כמו שהיה ענין אליהו / ושזה היה ענין / אמרו ולא ידע איש את קבורתו / לפי שלא היה שם קבר ולא גוף · וזה אמרו ויקבור אותו בגיא / ענינו שהסתלק מבין ישראל / והכניסו הקב"ה קברו / שלקחו מביניהם ושלחו כיוונו חכמים בספרי משה רבינו לא מת / אלא עולה ומשמש במרום כי כמו שבחייו כשתגבר נפשו לטבע הגרמים השמימיים / עד שקרן עור פניו ככה במותו נשתנה טבעו לטבע רוחניות / אבל זה כנגד מה שהכריחו פשוטי הכתובים / וגם מאמרי חכמינו והכרחם לגרסה :

ומת שדעתי נוטה כדבר הזה / הוא שמשה אדונינו מאר / כמו שאמרתי פעמים רבות / קנה טבע אדם אחר ותכונה יותרה בגופו / ומפני זה נפרד מן הנשמה / לפי שלא נשאר בו כח ומחמם נאותו כבראשונה / וכלא' מת לא הניח הקב"ה גופו להתעפש ולהתרקב / כי כמו שבנפשו נתעלה על כל שאר אדם / ככה היה ראוי שתהיה מעלתו בגופו עליהם / ולא יהיה זה כי אם בהיותו בלתי מתעפש / אבל מיד לאותה שעה שמת / נפרדו חלקיו זה מזה / ושבו אל היסודות האלהיים / ונשאר שם מיתתו העפר הנברר / לא נשאר שם בשר וגידים ולא עצם מאוכלו / כמו שהיו / כי לא נתעפשו ולא נסבכו אבריו בהדרגה · אבל כמו שהיתה הויתה בזולת הכנה טבעית / כי אם על דרך הנס והפלא הולדי בעתה שמת / ככה היה הפסד גופו אחרי מותו · בזולת הסבה הטבעית / כי כמו שנתפשטו בפלאה במותו / נפרד כל גופו עד היסודות האלהיים ושבו אל התחלותיהם והם מאליהן לא נכנס בגופו הקדוש רקבון ועפוש / ולא שלטו עליו רמה ותולעה / כדעת האדם שאין הויות · והעפר הנשאר מגופו אך והכריס נכנס בבטן האדמה / וכי' הקברים שזכרה התורה בו / לא נאמר שיקבר משה גופו בכל חלקיו ואבריו / ושעורו בהפסד' ימים רבים / כי אם שהגיע בכלות נשמתו / נסתר הבנין ונשאר עפרו בבטן הארץ / והוא כמו שכתבנו ואי קברו שזה כאומר העפר · אמרו בספרי הקב"ה בכבודו / רבי ישמעאל אומר משה קבר את עצמו / ומתקו לבריית"א דברי רבי ישמעאל ורמז שמשה נכנס במערה וקבר את עצמו / ולא ידעתי לדעת רבי ישמעאל והברייתא שבספר אחריו / איך יצוייר שמשה אחר שמת קבר את עצמו / ואף שנדע שהוא נכנס במערה ומת בה / לא היה כבר הוא יכול על הקבורה והיה שתיית הגולל / ושמרנו אם כן כאחרים לומר / שהקב"ה קברו / כיון שעל דרך נס נקבר ובפתח קברו / אבל שמתת הענין הוה עליו הכתוב שהקב"ה קבר אותו / וזהו זה לכבוד :

הנאות שלא רצה שיקבר משה רבינו על יד בני אדם / כדי שלא ירגלו אותו בשעת מיתתו / ויפרידו דבקותו כי אין ראוי שלא יפריד בשלם שבעת מותו ישמר את עצמו בדבר גשמיי כי אם שיתבודד באלהיו / ותבא נשמתו באחד / ומפני שלא יפרידוהו הרובבים עמו בשעת מיתתו / בא לו המות בהיותו יחידי / ומיד נקבר על דרך הפלא · לא על ידי בני אדם :

והסבה השנית כדי שכל בני ישראל שראו אותו במעלתו וגדולתו / לא יראו אותו מת כשאר אותם / שבלי ספק בו / ושכר כזו מלכים שלא יראה אותם אדם בשעת ולהלם / כאו מאמר שבעם מכתברים שלא כשהם מכבדים / וגם לכל אדם אמרו בחופה שלא יראה האדם את חברו בשעת קלקלתו / ולכן לא נקבר משה על ידי אדם :

והסבה השלישית היא ומפני מעלת משה רבינו / כי לגדולתו שלם עבד כדי יהיה נכבד / היה ראוי שיהיה הקובר אותו שלם בכל השלמים וכל הקדושים :

והסבה הרביעית היא לגדות כבודו משה רבינו ולשם יי' ומלאכי השמים ולא מקרי' היה לאדם גם כן שהבים קבורתו מיתנו ומלאכי השמים / וראוי היה שכם שהכיבה לבוש בן / כי היה הפרד חלקיו והתכת' ושוכם אל התחלותיהם כרגע מבלי זמן והאצל הנפלא / לא היה ראוי שיהיה / כי אם שלא קבורה ברוך הוא / שהוא מושל ושולט בכל העולם לבדו / ולכן כמשל בעולם

הוא סכנגד קונתו המסכי' כמו שנוף משה אל היסודות ובלי זמן / אמרו חכמינו ז"ל שנברא קברו של משה ערב שבת בין השמשות / רצו לומר בזה שענין קבורתו בבריאת העולם · בטבעו / ר"ל שלא נעשה נוף משה אל כבודיו הקדמות בהדרגה ומן רב כפי הטבע / כי אם שנב כפתע אל יסודיו / והתחלותיו האלוהות שמהם הורכב / והיו ענינו כבריאת הראשונה / הכוללת שנעשה כבריאת / כי כמו שהאדם הראשון נתהוה מעלות היסודות / בעתה / ובלי בנות קודמות כפי הרגיל · ככה משה רבינו נפרד אל היסודות / ובלי הדרגה אל הבנות הקדמות / והוא כפתע כפי הרגיל · ובבריאת היות יש מיש / היה בדברים שנעשו בטבע אשר יחדו בראשית / ולכן שזו טבעו משונה / והוא אמרם בין השמשות / ושלא כוון באמרו ולא ידע איש את קבורתו / ר"ל היאך נקבר משה בגופו / והיאך נפרדו חלקיו ונסבב גופו בבטן הארץ / לא ידעו אדם · לפי שהיה מעשה הפלא ולא מפעל משה עצמו / עד שאמרו בספרי ולא ידע איש את קבורתו אין איש אלא משה / שנאמר והאיש משה ענו מאד · אף משה עצמו לא ידע גלו כאשר מה שהוא קבר את עצמו / אבל גם כפיני כשלא עינינו / והכבר כל מה שאמרתי מאמר אחד / והוא לרז"ל בספרי / והוא מדרש אמר הקב"ה למלאך המות / לך והבא לי נשמתו של משה / הלך ועמד אצל משה / אמר לו משה תן לי נשמתך א"ל במקום שאני יושב אין לך רשות לעמוד · ואתה אומר תן לי נשמתך גער בו ויצא בנזיפה / הלך מלאך המות והשיב דברים לפני הגבורה / אמר לו הקדוש ברוך הוא שוב לך והבא לי נשמתו של משה / הלך לבקשו ובקשו ולא מצאו / הלך אצל הים אמר לו משה ראית · אמר לו מיום שהעביר ישראל בתוכי לא ראיתי אותו · הלך אצל ההרים והגבעות אמרו לו משה ראיתם / אמר לו מיום שקבלו ישראל תורה בהר סיני לא ראינו אותו · הלך אצל גיהנם אמר לו משה ראיתם אמר לו שמו שמעתי ואותו לא ראיתי / הלך אצל מלאכי השרת אמר להם משה ראיתם / אמרו לו אצל בני אדם לך · הלך אצל ישראל אמר להם משה ראיתם / אמרו לו אלהים הבין דרכו והוא ידע את מקומו גנזו לחיי עולם הבא / ואין כל בריה יודעת / שנאמר ויקבור אותו בגיא / יש לעיין מאד בזה המאמר / באמרו שאמר הקדוש ברוך הוא למלאך המות והבא לי נשמתו / ומה טעם בקשת אותו אצל המקומות ההם / ותשובותיהם אליו / כי לא נפלו הדברים האלה / כי אם בידיעה עליונה וחכמה עמוקה · והנראה שהם ז"ל רצו לומר / כי הוצאת הרוח והנשמה של האלהים אשר בתוכו / אי אפשר שיהיה כי אם על ידי הפירוד והפסדת הגוף והמזג / אשר יעשה על יד מלאך המות שהוא העדר בעקבי כל מורכב / ולזה כוונו באומרם / שאמר הקדוש ברוך הוא למלאך המות / לך והבא לי נשמתו של משה · לא שהיה למלאך המות שולטנות על הנשמה / כי אם שהוא יפריד הקשר עם הגוף / שמזה ימשך שתצא הנשמה אל האלהים אשר נתנה / ואמרו מטבע המשל ויצא שבאלהים טעה כשליחותו / כאומר אל משה תן לי נשמתך / כמאמר שהיה הוא יכול להוציאם / שהשטן שולט עליהם / להתיחד כפשם בגופם · ולזה גער בו ויצא בנזיפה · ואמר לו במקום שאני יושב אין לך רשות לעמוד / וזהו הפלאת / כי ההעדר המוחלט ותכליות מיתתו הקיים / אינם נכנסים במעמד אחד / הלך מלאך המות והשיב דברים לפני הגבורה · כי גנאי משה בגבורת המופת / ואין יתברך חוזר ואמר הבא לי נשמתו · רוצה לומר / זה שאמרתי לך שתפריד קשר גופו ונפשו / בזמן שנשמתו תבא אלי ואליה / לא דבר אחר / ואז הלך לבקשו אחר קברו / ולא מצאו / רצה לומר שלא היה בו הכנה להפסד / ולמות כפי מזגו והרכבתו / וזהו ולא מצאו / ולכן התחיל מחד חלקיו ויסודותיו הד' / אשר מהם הורכב גופו / לראות אם להעדר מגוף מאדם / ועל יסוד המים כאמר שהלך לים / ושאלו משה ראית / והשיבו הים מיום שהעביר ישראל בתוכי לא ראיתי אותו / כלומר שמשה דן על הים ונלחם בו / כשם שעשה בקריעת ים סוף / ונטל את שכנו / ואיך אם כן יהיה יכולת על חלק המים / אשר בהרכבת משה לסבב פרידתו ומפסיד חבורו / ועל יסוד העפר אמר / שהלך אצל ההרים והגבעות / ושאל להם עליו / לומר אם יכול החלק העפרי אחד מבטו / והוא השיב שמיום שקבל את התורה / לא היה עוד שאוכל בתי חמר / ומשועבד לעפר הארץ / אבל הארץ היתה משועבדת אליו / כי הוא עלה לההר האלהים / ולכן לא נשאר ליסוד הארץ יכולת כלל / ועל יסוד האש אמר שהלך לגיהנם / שאותו רכבם מחנו שאש אוכלת / ולהיותו היות דק מהיסודות כלם / ולכן נראו בו המכינים האלהיים / אמר שמע שמעו / והוא כאמרו קול יי' כתוך האש / שהאלהים יעננו בקול / השיבם שמו שלא ראה אותו / לפי שלא היה יכולת על חלק האש / להפריד חבור גופו / וכנגד הרוח אמר שהלך אצל מלאכי השרת / כי כן כתיב עושה מלאכיו רוחות וכם אמרו שלא יבקש זה אצל היסודות הגשמים / כי אין להם יכולת לסבב מיתת משה / אבל שילך אצל ישראל / שמיתתו תהיה כנגנות ישראל וכמו שאמר ויתעבר יי' בי למענכם והלך אצל ישראל / והם אמרו אלהי' הבין דרכו / והוא ידע את מקומו ר"ל שענין מיתתו לא היה מכחי' מפסד היסודות / ולא בעבור ישראל כי הוא השיב עמהם כמה פעמים / אבל היה נמי מסודר מהשם יתברך וגם ענין קבורתו היה מאתו יתב' ולא מיד אדם / וזהו אומרם / והוא ידע את מקומו / וגנזו לחיי העולם הבא · שנאמר ולא ידע איש את קבורתו :

והדרוש הרביעי למה לא נודע מקום קבורת משה אדוננו ע"ה / שאמרה תורה ולא ידע איש את קבורתו וגומ' / ומלבד מה שיתבאר זה מהמאמר / מאופן הקבורה / כמו שאמרתי / הנה יכלול גם כן / שלא ידע איש את מקום קברו / כי קבורתו היא / כמו קבורת רחל / שישאל על הקבר / וכבר אמרו בספרי / ששלחה מלכות זקני בית קבורה של בית פעור / אמרו להם לכו וראו קבורתו של משה / הלכו ועמדו מלמעלה / וראו אותו למטה / ירדו למטה וראו אותו כאילו למעלה / נחלקו מקצתם למעלה ומקצתם למטה / העליונים ראו אותו כלפי מטה / והתחתונים ראו אותו כלפי מעלה / לכך נאמר ולא ידע איש את קבורתו / וכתב הרלב"ג שהיה הענין הזה כפלא אחד / כי התורה באה לבאר מקום הקבר / כל מה שאפשר / באמרה בגיא מול בית פעור / ועם כל זה כתב הקב"ה שלא ידע איש את קבורתו / ועשה זה כדי שלא יטעו הדורות / ויעבדו אותו לאלוה / אחר מה שהתפרסם ממנו אותות ומופתים :

והנראה אלי בזה ג' סבות / בעלמה קבורת משה אדוננו :

האחת היא אשר זכר החכם רבי לוי ומפרשי הזמן / ואני אוסיף בביאורה / שהיה קבר משה גנוז ואין רואה / כארון שלא נראה / כדי שלא יקחו בו הגויים / כי הדברים הקדושים ההם / כארון והמנורה וארון המתים וקבורת משה גנוזו / מפני שלא יבאו ליד הגויים ויתחללו בהם / כהפך הכוונה האלהית / הלא תראה מאמרת המכפלה אשר נקברו שמה האבות / היא היום בידי הישמעאלים / ועשו עליה בית תפלתם / וכל שכן שיעשו בזה לקבר אדון הנביאים :

והסבה השנית מפני כבודו של משה / לפי שהאנשים כלם בצאת נפשם נפרדת מהם כל מעלתם / ויוצא מבגלם מופרשת / עד שאמר החכם / כי לכלב חי הוא טוב מן האריה המת / ולכן כמו שהנפש עולה היא למעלה / ככה הקבורה לגוף היא קבורת חמור בבזיון וקלון / כהבכרת פגרת החית מושל חכמה / כבלי אין חפץ בו / ועוד שירכו לדרוך על גופו או על פניו / ובלכתו על קבורתו / כבזות כידו / ויובל לבזותו כל אדם ברצונו / ולכן לא בחר השם יתעלה / שידע איש את קבורתו / לבל יתעללו בו לבוא רגליו על קברו / ולאמר איה חכמתך איה גבורתך ואלהותך / איה כבודך ויכלתך / הנה מפני זה הפרידו מכל בזיון / וחרפת בני אדם בקוברו בסתרו ותלותו / ואיש לא ידע את קבורתו / וזאת הסבה גם כן לא ראה במיתת אהרן / כי אם משה אחיו ואלעזר בנו מפני כבודו / האמנם משה רבינו שגדלה מעלתו עליו / לא ראה קבורתו וקברו אדם כלל :

והסבה השלישית מפני שהיה משה ע"ה אב בתורה / אב בכל האומות שקבלו ישראל מהש"י / והוא בחייו היה מבדל עיניו מעיניהם / ומם מחלליתו ויראו מגשת אליו / ולכן כמו שמדרגתו בנפשו וכבודו וגבורתו ובהלמה יתעלה כל קץ / כך נעשה שהיה מצון לה / כסתר ולא ידע איש את קבורתו / ולכן האדון קברו ה' / לפי שלא הגיעה מעלתו למעלת אדון הנביאים / לכן לא נקבר ע"י השם / ולא נעלמה קבורתו מבני אדם / כמו שנעלמה קבורת משה / להעיר על הבדל מדרגתו ונבואתו / וידמה לי שבזה הסבות השלש / נכללו כענין בשיתוף השמות / כי הקבר נבראו ע"ד כמו שהמדרגות בשמות / והוא כלומר ויקבר אותו בגיא / כמו שנקברו בגלות וכבוד / כמו שנתנו גאון מואב ניא אחד / כי בעבור הדיין והושיע הכבוד והמעלה יקרא גאות וגאון / כמ"ש בנים ה' מלך גאות לבש / ולכן אמר שקבר אותו בגיא / להיות שנקבר בכבוד ומעלה וגאות / ולא בבזיון הקבורי / כנקברי על יד בני אדם / ובאמרו עוד בארץ מואב / כמו לבנה שהיתה משה רבינו אב החוזים הנביאים / אב בתורה אב בנבואה / ולכן עלה נושא כמו שנעלית מעלתו / כמדרגת מעלת הנבואה / ובאמרו מול בית פעור / רמז לסבה השלישית שנקבר בהעלם / כדי שלא יטעו המונו אליו / כענין פעור שהיה עבדו / ובעד ויזכרו אותו עבדו אותו לאלוה / ובדי שיהיה עיניו מול בית פעור ר"ל הנגד והפכו לו / לא ידע איש את קבורתו / האמנם מה שאמרו בספרי שהתחתוני' ראו את קבורתו למעלה / והעליוני' ראו אותה כלפי מטה / לרמוז שבאו להעיר על מעלת קבורתו / כי בגזרה נה ידי ה' / והוא יתעלה היה הקובר אותו / שהיא מעלה עליונה מאד / ולכן אמר שהיה למעלה / ר"ל שעין והביט במדרגת נבואת משה / והיותו מדבר עם השם פנים אל פנים / כדיחה לו קבורתו / ר"ל מעלת הקבורה למטה / כי המעלה ההיא היתה למטה / ומעלה אחרת נפלאית יותר עליונה / ממה שזכה אליה ע"ה / האמנם מי שהיה למטה בעיונו / והביט אל קבורת שאר בני אדם / ואל טוען ה' במדרגת נבואת משה לא הביט / הנה אלה היו רואים קבורתו למעלה / שהיא היתה בעיניהם מעלה עליונה / אין גדולה ממנה / בהיות הקובר אותו הוא יתברך בכבודו / כי אין ספק / שבערך בני אדם כולם / והוא הכרחו במטה / היתה מעלתו נקבר על ידי הש"י / האמנם בערך משה עצמו כפי מעלת נפשו ומדרגת נבואתו / היתה מעלת קבורתו למטה / ולפי שהיו המעלה והמטה כפי ההכונות האלה / לכן אמרו שנחלקו כמו שבני אדם חלוקי' בעיניהם / ישימו עיניהם בדברי התחתונים / ויהם בדברי העליוני' / ולכן התחתוני' בעיונם ותשבותיהם / ראו מדרגת קבורת משה למעלה עליונה / והאותם שהיו עליוני' בעיונם / והתבוננו' במדרגת נבואת משה / ושלימות נפשו נדמה להם שהיה קבורתו למטה / שהיא למטה מאשר המעלות / שזכה אליהן בחבל / וכל זה מתה שיורה על מעלת קבורת משה אדוננו / כי להיות מיתתו בכיית / ומתאת נושג נבראי היה מחויב / שתהיה קבורתו ג"כ בכיית :

ומלבד כל הסבות אשר זכרתי / אומר עוד שאין ידע אדם את קברו / כי הוא לא נקבר כל גופו כיתר בני אדם / כאותן שכבשו עליו כיון / אבל כתך גופו והפו חלקיו אל היסודות / ושוב העפר אל הארץ כשהיה / ולכן לא נראה שם רושם קבר כלל / האומר' לפי שהרע / שבתורה תמוזות לא השכו מעל למטה הגל קבורתו כי אם נרצין / אמרו לפשוטו שאמר לא ידע איש את קבורתו / ללמדך שצריך להיות עו כנמר וקל כנשר / ורץ כצבי וגבור כארי / לעשות רצון קונו / מכאן אתה למד שאקדוש ברוך הוא מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה ע"כ / ואחר גם שהיתה מעלה לאדון הנביאים / בהיות קברו יודע ונכר / כי תמצא אלהים הם אלא גרים ידרשו / והיתה מנוחתו כבוד / אבל לפי שנתעבל במעשה ומרי / וקדמו פנחס נעשה נוה / כמו שלא הלה עשמו כאותו מעשה כן לא נראתה קבורתו ולא נודע מקומו / אבל הדעת הזה הוא זר בעיני מאד / והוא דעת יחיד ואינו כענין שיש בו ממש / ולכן אין ראוי לקבלו כי איך ייחסו אל אדון הנביאים / עצלה אל אשר לא לקח רומח בידו להרוג זמרי / כאשר עשה פנחס / שהוא היה כחור מהם / ואליו היה נאה הפועל ההוא / לא לאדון הנביאים בזקנתו ותלמותו / והנה מלחמת עמלק לא רצה לעשות בעצמו / אבל עשה על ידי יהושע תלמידו / ומלחמות מדין עשה על ידי פנחס / ואיך יהרוג בידיו כזבים שהיו חייבים מיתה / ודי היה שיעשו השופטים כדי רצונו / לא שהמלך ימיתהו / ויהי יגעם כבדים לעשות הפועל ההוא / הנה התבלאו הדרושים הה' בסלה ומתגר הפסוק כ"ב :

ויבכו בני ישראל את משה וגו' עד ולא קם וגו' / זכר הכתוב שבכו בני ישראל את משה שלשים יום / ואחרו בערבות מואב / ואחרי שכבר נזכר שהיו שם / ושם מת משה / להודיע שלא נכנו משם עד אשר תמו ימי בכיתו / וראה הקדים הכתוב הודעת שני חיי משה / לפסוק הבכי כדי להודיע שהיה בכיתם בשמעת נפש וכאב לב / לפי שראו היותו חזק ובריא לא כהתה עינו ולא נס ליחה / לכן האמינו שמת בשעתו חפש / ומפני הרעה כאסף הצדיק / ולכן היו בוכים אותו / בשברון לב ובעצבון גדול / האמנם למה היו ימי בכיתו שלשים יום / יסודו הוא מה שאמרו ז"ל בשלהי פרק אלו מגלחין / ובמועד קטן של חכם / לחת ולא תגרו לו יותר משלשים / כיצד ג' לבכי ז' להספד שלשים לגיהון ולתספורת / מכאן ואילך אמר הקב"ה אין אתם רחמנים עליו יותר ממני / ורואי שנדע / שבראו על כבה / לספר הענין שהיחידים הללו לבכי / ומה הגיע עליהם לבדר שלשים יום לגיהון ולתספורת / וכבר ראיתי שם לחכמי החוץ טעמים חלושים ושכנות דקות ודרושות קרים ולא ישרו בעיני :

והנראה לי הוא שהשלמות היה יותר קדוש בשומות / ולפי שימי שנות האדם כפי המנהג הטבעי ע' שנה / היו ענין ההספד ע' יום / וכמו שנאמר ביעקב ויבכו אותו מצרים שבעים יום שהיה הספדם יום לשנה / לא כפי שנות אשר חיה בארצו / כי אם כפי המנהג הקבוע אליהם / על פי הטבע הנהוג משנות האנשים / אבל יוסף לא עשה האבל על אביו / כל אותן השבעים יום בהיותם במצרים / אם לשארתו כאשר מלך ושרים / או שלא רצה לעשות כמעשיהם ואחרי שיצא עם המת ממצרים בגורן האטד / כאמר ויעש לאביו אבל שבעת ימים / כי היו שבעה כנגד ע' שנות ימי האדם / הרגילין להיות כי בזו יתאבל האדם על קרובו להספדו ממנו / אחרי שהיה בתוך עמו ע' שנה / או כמצות שלא נשלם לו ע' שנה / אם מת קודם שהגיע אליהם / וכמו ששבעים שנות ימיו / אם בגבורה שמונים שנה / אבל ל' שנה הראשונים הם כתגבורת הכח / והאבל בירידה תחלת כחם בירידם מכחם האדם / כן בענין האבלות ג' ימים הראשונים הם כנגד ל' שנים הראשוני' מחיי האדם / יהיה בהם תגבורת הבכי וההספד / ואחר הימים הם להספד / לא לתגבורת הבכי וכמו ולפי שבשבע' הימים ההם הימים מכוחים / כנגד הפקד נפש האדם וחיותו מבין קרוביו / לכן אותן הימים לבכי ולהספד / האמנם הל' להפקד חכמת המת ותורתו מקרוביו / וכלל שלמותו הנפשיי' לא הגופיים / ולכן היו ימים רבים / כנגד מעלת הנפש ומעלת שלמיות הנפשים על הגופיים / ולכן לא היה בהם לא בכי ולא הספד / לפי שהנפש ושלמותיה קיימים ונצחיים כדברים הגופיים / אבל כתיקנו אלה לתספורת ולגיהון / כאלו יורו היות אבלים שלהעדר חכמת קרובו ותורתו היו כאובים כלם / כי לא העיקרו לבכות העדר ממה למודו ותורת פיו / וכבר כתייחד זה המספר ל' יום לענייני המצו' התוריות / כמ"ש במסכ' מגילה / שלשים לאבל שלשים לתספור' / ולגיהון שלשי' / לבלוטות ל' לרמות תולדה שלשי' / לגירושין שלשי' / לגזרון שלשי' / לאבלי' שלשים לבעת שלשי' / לנדיר את נשתו שלשי' לנזירו' כאילו היה זה המספר שלשי' יום מיוחד דבר מצוה ושלמות כפשי / ולפי שהיו כמו שאמרתי שלשים יום מסורי' לאבל בתספורת / להפקד שלמות נפש המת ולמודו ודרך תורתו / לכן היה שבכות אהרן שלמדם תורה / והכות משה רבינו שהאירם והשלימם בתורתו / התאבלו על הפקד משם / בכתמם ותורתם שלשים יום / אבל כפי גודל הצער והגדל הבלב היו כלם / לא לבד לתספורת / כי אם גם להספד ולבכי / והוא על דרך מה שאמרו ז"ל בפרק כיצד הרגל / ושאיה יומן ירק נכנים ק"ו לשבעה וי"ד יום וכן בהיות על כל אדם ג' לבכי / היה ראוי שיהיו על משה שלשים יום / כי גם כל ימיהם היה ראוי / שיתאבלו על העדר מצליחם / תורתו וכבודו

ונבואתו וכל מדותיו • ולכן צוה לומר כמו דרשו ז"ל בשבת פ' ר' עקיבא אלפי שני' משה נכר תליתאי לידיה אוריין תליתאי ביירח תליתאי בליל תליתאי שהם אחד שלישיות, כנגד תורה שבכתב, ומנוקן אחד שלישיות כנגד תורה שבעל פה, שלכן היו השלישיות עשרה • ואחר שהיו ג' ימים קטועים לאבל שלו לפשה רבינו שלשים יום לבכי ולמספד, ולפי שנפטרו משה ואהרן ומרים גם יחד • ונביאותם • לאחדי תורה והמצות לישראל, ובהיותם שלשה אחים, ורואי ישראל שאני הרי עולם הללו, קבלו האות בעבור פטירת הענין, לכן היה מספר ימי הבכי על משה ג"פ י', ומתדמה עם היות בשניה' בכלל עשום במדרגותיה' ובמעלות נבואותיה' • גם נוכל לומר שמשה כאשר ויתמו ימי בכי אבל משה, אין אלא כאומר כן כאהרן • לפי שבאהרן המכיאו העם, לבכות עליו אותם השלשי' יום לא עוד • אמנם על אחין כנביאים לא היו מספיקי' במספר המועבל האחד, ולא היו ישראל מספיקי' שבביה, אם לא שיהושע הפסיקם בשביל עברת הירדן, וזהו שאמר ויתמו ימי בכי אבל משה ויהושע בן נון מלא וגו' וישמעו אליו בני ישראל ונאמר • רוצה לומר שתמו ימי אבלם, לפי שבא' יהושע במקום משה, והיה מלא רוח חכמה מפאת הסמיכ' שסמך עליו משה רבנו • ולכן שמעו וקבלו לכלות בכי ולאותם מספד, כי כבר נאה יתמו ימי בכי אבל משה • ולא כמו רצון העם והרגש בלבם, ואחר שעמד אל יהושע, לא מפני היותו חכם, כי אם לפי שהיו דבריו כאשר צוה ה' את משה • ולכן היה נראה לעם כאלו משה היה עדיין חי ולא מת, כיון שהיו ביניהם מצותיו ותורותיו ויהושע במקומו היה עושה מעשיו, והנה אחרי מות משה צוה אותם על עברת ירדן כמו שנזכר בספרו • ובספרי אמר הן קרבו ימיך למות, כיון שמת משה היה יהושע בוכה ומצטער ומתאבל עליו, והיה אומר אבי אבי רבי רבי • אבי שגדלתני מנעורי, רבי שלמדתני מנעורי תורה, והיה מתאבל עליו ימי' הרבה, עד שאמר לו הקב"ה עד כמה אתה מתאבל והולך לך • וכי לך בלבד מת משה והלא לא מת אלא לי, שמיום מיתתו אבל גדול הוא לפני • שנאמר ויקרא ה' אלהים צבאות לבכי ולמספד, אלא מובטח אני שאתה בן העה"ב, שנא' הנך שוכב עם אבותיך וקם • והכוונ' במאמר להודיע שלא היה ראוי להתאבל על משה רבינו מפני דברים פרטיי' כמו שאמ' יהושע בלבד, מה שהוא אבי או רבו • כי אם על הענין הכללי, שאחרי שנסתלק הרועה הנאמן הזה, מצויים רעות רבות וצרות, ולכן אמר שהיה לפני ה' בכי ומספד, ר"ל שהיה תמיד עוד לישראל הבכי והמספד מזה • ולא היה כבר משה חי לבקש עליהם רחמים, ולא שלא היה ראוי להתאבל עליו יותר מדאי, לפי שהיה בן העוה"ב, והיה ראוי לשמוח על גדולת מדרגתו שלמותו כהתעלותו במחיצתו מדרגתו השמימי', ולכן כשם שבכו העם והספידו היה ראוי כמות חז"ל שם כי הוא אחרי ברכתו את השבטים נסתלק להם למות, הודיעם את קצו ושינו רמזו שנראה עליה' דבר מבהיל חשך ענן וערפל בעת פטירתו, ולא נשאו את קולם בבכי, כי ידעו כי מת גבורם :

ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, הנה כן כתב שלא באה התורה בפסוק זה לספר מעלת נבואתו של משה על כל שאר הנביאים • כי כבר הגיד זה בב' מקומות • הא' בפסוק וארא אל אברהם ונו', והב' בפסוק אם יהיה נביאכם ה' • אבל בא לבאר שהיית נבואת משה כמדבר עם חבירו פנים אל פנים, שהבין דבריו ונבואתו כאמרו, והאבר רצונו בפניו, ולכן אמרו בבלעם כמשה מגנה לכבוד ישראל היה כן שעומד על דברי השם, ועל רצונו ומפאו בכל פעולה לבא על ישראל יכשלו היה אחד שהבין פנים בפני' כמשה • ואף על פי כן יש הפרש בין נבואת משה לנבואת בלעם, שזו שולח כמאמר וגו', וחלילה חלילה שהיה דעת חז"ל לדרוש, בישראל לא קם אבל באומות העולם קם ומנו בלעם, על הפסוק הזה שהבינו הרב כפי פירושו • כי אם על קפתו, באמרו ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, כי ע"כ בלבד דרשו, אבל באומות העול' קם • ולא על מה שאמר אשר ידעו ה' פנים אל פנים • כי זה כמוס גד לא יברך על בלעם, לפי שאף שידע כוונת ה', לא היה מכנה בשי' אל פנים, שהרבנן נו מהבנ' הרמזים בלי אמצעי • ואף שיפרש הרב פנים אל פנים, כדעת הרב המור' בחלק ב' פרק ל"ז שהבנתו בו מבלי משל וחידה ומם ג"כ דעת המדרש, שמו שיתבאר הנה עכ"ז לא תאמר כי משה לא היה מכנה כמשה • ובלעם מאמר עליו הוא, וזה בלחות תיבתא לרב • גם כי שאמר הכתוב ולא קם נביא עוד בישראל • לא בא כי אם לגזור מעלתו נבואתו על כל הנביאים אחריו • כי בפסוק וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב הבדילו מהנביאי' אשר קדמוהו כאשר, ובפסוק אם יהיה נביאכם ה' הבדילו מהנביאי' אשר היה בזמנו להם, ובפסוק ולא קם נביא עוד בישראל כמשה, הבדילו מהנביאי' אשר יבאו אחריו בזמן העתיד • ועוד שאם כיונו לנבואת דמיון, בין משה לבלעם בענין פנים אל פנים, לבית ימחשר גם כן בענין לנבואתו בשאר חלקי הפסוק, לכל האותות והמופתי' אשר שלחו ונו' • ולכל היד החזקה ונו', הנה נאמר שבתדמה בלעם למשה בכל המעלות האלה, והנה בהם למצרים ולכל עם ולכל עיני וזה בלתי אפשר, ואין משה שיורם שלא היתה הדרה, כי אם שלא קם נביא עוד בישראל כמשה ולא עוד • וחז"ל אמרו כמו שהיית' הכוונ' בכלל דבר בלתי אפשר מהמציאות, שעלתה חז"ל עזה גבה היה דבר יותר מתמטע, והיה על כך תמוהות, והיה זה לקנוע בנבואתו אלהית העול' ושמורתיו, ואין ראוי לשמוע לבנים אלה מבולבלות,

ולזה דרשו בספרי בישראל לא קם אבל באומות העולם קם ומנו בלעם להורות שנבואת בלעם היתה ע"ד הוספת לחבל מן הטבע, ונבואת משה היית' להעלה מן הטבע גם כן • לפי שהשגת הנבוא' כדרך הכבות האלהית אשר היה קשר מהם בלעם הרשע, ולזה כנה אותו הכתוב בקוסם • אלא שבהיותו אצל בלק נתנבא ע"ד נס ופלא • וזה להגנת' על ישראל שלא יקלל' כפיו לפעולות ולדברים האמים כמולתם, כמו שהאריך בזה כאל הבחור במאמר פ', וכדי שיתבאר גם כן לעכבי עדין מעלת ישראל, והיה בו תועל' להיות לבבם ילא, כדי להביא אותם בחסד מעם מישראל בהדירות שלא ולהיות ברשע הזה רחוק מאד כפי טבעו, ומה שהשיג בנבוא' רוחני מרוחק מאד עם כפי טבעו מזה שהשיג, ואמרו שבישראל לא קם, כי שהשיג מדרגתו, לשיבא יותר מהמוכנג מטבעי, אבל באומות העולם קם ומנו בלעם, שבעשה בו גם יותר גדול, להיות מכנה בלתי המדרג' המעלה שהגיע אליה ע"כ • וכבר זכרתי שהכוונ' אינה דבר משה שבטבע אלא יסכימו חז"ל על זה בשום נד, כי כל הנביאים לא נבאו כי אם ע"ד הפלא, ולא בדרך הטבע, וע"כ לא נתפלא הנבוא' כי אם באומות יעל, וכמ"ש בקם משה שלא תמרה שכינתו על אומ' • מפרת וכודה לנו • וגם אחרי היות נבואת כל נביאיה, לא מכלו חוץ מה' ולא יוכל אדם להתפאר בנבוא' לפי שגלוי לכל העמי' שהנבוא' היא דבר נסיי, וגם זה אין מקום לדעת ר' חסדאי כאתר הספק הזה :

וזאת הברכה אשר כותו ז"ל בדרש' ויתגלגל לך אחר שהרבה שאמר אחר, שאמרו במדרש ז"ל במדב' רבה פ' כ' ותנחומא ריש פ' בלק ר"ל, הצור תמים פעלו, כי כל דרכיו משפט, לא הניח הקב"ה פתחון פה לאומות העול' לעתי' לבא לומר אתה ריחקתנו מה עשה הקב"ה כשם שהעמיד מלכים וחכמים ונביאים לישראל, כך העמיד לאומות העולם, ובדק מלכיה' וחכמיהם ונביאיהם של ישראל עם מלכיהם וחכמיהם של אומות העולם, העמיד שלמה מלך על ישראל, וכן עשה נבוכד נצר זה בנה בית המקדש וזה כמה רננות ותחנונים וזה החריבו • וחרף וגדף ואמר אעלה על במתי עב אדמה לעליון • נתן לדוד עושר ולקח הבית לשמו, נתן להמן עושר ולקח אומה לטבח', כל גדולה שנטלו ישראל, אתה מוצא שנטלו אומות העולם כיוצא בה העמיד משה לישראל העמיד בלעם לאומות העולם ראה מה בין נביאי ישראל לנביאי אומות העול', נביאי ישראל מזהירין ישראל מן העבירות, שנאמר ואתה בן אדם צופה נתתיך לבני ישראל, ונביא שעמד מן האומו' העמיד פרצ' לאבד הבריו' מן העול', ולא עוד אלא שכל הנביאים היו במדת הרחמים על ישראל ועל האומות • שכן ירמיה אומר לבי למואב כחלילים יהמה • וכן יחזקאל שא על צר קינה, וזה אכזרי עמד לעקור אומה שלימה חנם על לא דבר • לכן נכתבה פ' בלעם, להודיע למה בלק מקדש ברוך הוא רחק הקב"ה מאומות עכו"ם, שזה עמד והם ורצה זה משה • ואין הספק אלא כמו חכמינו ז"ל לומר שהיה בלעם נביא בשם ונדר • וכל שכן שיהיה במדרגת משה רבינו עליו השלום • וכפי ההבדלי' העצמיי' והמעלות אשר זכרתי בנבואתו, כי הנה הכתוב לא כנה את בלעם בשם נביא בשו' מקום • כי אם בשם קוסם • כי זה היה עכינו באומות עם היות שלבורך ישראל כנה לאות' ששה, כמו שאלות' כנה נעצה בא מדבור גם כן לאותו • אבל לא הגיע בלעם למעלת חולת הנבוא' כנביאי' האמתיים • כן אמת שהרופאי' בכוכבים המעוננים והקוסמים • היו נביאים לאומות העולם להיות אליה' מגידי העתידות • וכמו שהיו נקראים נביאי הבעל ונביאי' • וגם נביאי השקר אמר הכתוב אל תשמעו אל דברי נביאיכם ואמר שקר הם נבאים ונומר • ולכן לא נקראו בלשונ' ז"ל נביאים בשם כי אם הנביאי' האמתיי' האלהי', ועל האלה היו אומרים נביאי אומות העולם • והנה זכרו בישראל מלכים והחכמים שהיו מתנותיה' אלהיות, ולכן התפארו כלם לעבודת השם ית' ומלכי האומות וחכמיה' היו מתנותיה' שאינן אלהיות, לפרות עיני כבודו • כמו שהזכירו מענין נבוכד נצר והמן וכן בענין הנביאי' שנביאי ישראל להיות אלהיי', היו פרושי' מן העבירות ומרחמים על כל אדם, ונביאי האומ' אתה' למוג אחוס ויותר מכוונותיהם, ולמעלת האלהות אשר נקרא' כי טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו • והם היו הולכי' בדרכיו, ואמ' נביאי אומות העולם היו רודפים אחר ניזוק, וכבר זכר הרב המור' בחלק ב' פרק ל"ז, סוג אות ענפי להבחין ולהבדיל הנביא האמתי מזולת • והיו עם זה אכזרים בטבעם, לפי שנפש רשע אותה רע • כמו שהזכירו כל זה מבלע' • הנה אם כן לא יאמר את בלעם לנביא ה', כי אם לנביא אומות, קוסם קוסמים מעונן ומנחש ומכשף, והיה תכלית דבריה' לכן נכתבה פרשת בלעם, להודיע' למה בלק הקדוש ברוך הוא רחק הקב"ה מאומות עכו"ם רוצ' לומר כדי שיתפרסם, שאמונת ופתיותו בדבק' בהם, גרמו להם להיות מרוחקים מהנבוא' האלהים לא קבלות יד הבורא יתברך, וכלותו בשפע עליה כי האל הגור תמים פעלו, והמבדיל היה מצד המקבלי' כי אם המרוחקי' ואין הקדוש ברוך הוא מרחיק אותם, וזה היה אמיתת כונתם בענין בלעם • והמסכי' לזה אמרו בספרי, בישראל לא קם אבל באומות העולם קם, רצו שבאו שלא קם נביא עוד בישראל כמשה, גדול ורם ורב על כל שאר הנביאים • כן באומות העולם לא קם נביא כבלעם, שהיית' מעלתו על שאר נביאי אומות העולם • כמעלת משה רבינו עליו השלום על נביאי ישראל • לא שיאמרו שהיית' מדרגת • בלעם שבטבע', כמדרגת

לכן הנביאים קולם להם / ולפי שלא יבוא מהם מה שאמרו / וזהו הדין בין נבואת משה לנבואת בלעם / לכן הוצרכו לומר עוד / שלא קם הנביא שכן כמשה / אבל מה לנבואתו אל בלעם / משה לא היה יודע מה שידבר עמו / בלעם היה יודע שנאמר כלום שומע אמרי אל / משה לא היה יודע איתי ידבר עמו / ובלעם היה יודע איתי ידבר עמו / שנאמר ויודע דעת עליון / משה לא היה מדבר עמו אלא כשהוא עומד / שנאמר ואתה פה עמוד עמדי / ובלעם כשהוא נופל / שנאמר נופל וגלוי עינים / משל לטבח של מלך / שיודע כמה קרבנות נכנסות / כי הנה רצו לבאר מעלת נבואת משה שזכרנו / ופחיתות השגת בלעם כולה בדיעות :

הא' בקבלת הפשט / שהיה כמשה פנים בפנים ית' שאי אפשר לבוא מהותו / כמ"ש כי לא יראני האדם וחי / והוא שמרם משה לא היה יודע מה שידבר עמו / ובלעם היה יודע מה שידבר עמו / אם הקסם לו משפט הכוכבים ותכונתם / וכמו שאמרו חכמינו ז"ל בספרי / שהיתה נבואתו מצד המזלות / שנאמר ויקר אלהים אל בלעם / שדרשו מלשון קרי / ולזה היה יודע מה שידבר עמו / שהיה כבר הכין חשב אליו / ואולי היה כלי של בלעם מעשה ידיו / והיה יודע אותו / כמו שהיה יודע הזמן את מעולתו / והביא ראיה מאמרו / כלום שומע אמרי אל / כי הוא גם לשון כח / כמ"ש מי כמוכה באלים אלי הארץ :

ההבדל הב' שמשה רבינו עליו השלום / מצד שהיה תמיד מוכן לנבואה / לא היה יודע מתי ידבר השם עמו / כי כל היום היה ראוי והגון / וראוי לשמוע הדבור כשימצא / אבל בלעם היו צריך להתבודד בדמיונו / או לעבודת מזלותיו וקטרתו / ולכן היה יודע מצד הכנתו / מתי מגיע אליו הדיעה הה"ה וידבר עמו / כמו שכתוב היה יודע דעת עליון / שהוא הפשט בגרדים התמידיים / וההבדל הזה הוא גם כן בכלל ענינו / או שאלה מבלת נבואת משה :

ההבדל הג' הוא שמשה היה מוכן מעומד / וענין זה שאלו כאמור על נבואת משה בנתיעת התורה / שהוא גם כן בכלל ענייני מעלת ההשכלית ונבואתו / ותורתו היא עומדת לעד ולנצחים / לכן אמרו שהיה מוכן מעומד / לרמוז עמידת ונצחיות נבואתו ותורתו שלא תשתנה ולא תומר / ואמנם בלעם היה נופל / כלומר שהיתה ידיעתו ונבואתו נופלת בשבחה לשכחה / ולפי שאין לה קיום / על דרך מה שאמרו בב"ר פרשה ס"ב / נובלת חכמה שלמעלה תורה / והוא ענין הקסם עצמו / כי הגרי האומות מסכל / בעמוד וקדים הוא בנבואה / הנה הב' ההבדלים הללו / מורים על הבדל השגת משה מהשגת בלעם / בזמן ובגם נפלו / עד שהשאיל הענין בטבח היודע כמה הוצאות נכנסות / ר"ל שהיה משה כלח"מ בארים הגלויים / כיוכרים לאשונה בפלמת / מדבר עם המלך ויודע סודו / כאשר עם לבנו מפני מעלת נבואתו / ובלעם היה הטבח שיודע מאכלות של שלחן המלך / ואינו יודע סודו וסתריו / ולא דבר אחר כי אם מה שאכילתו גבה / והנה ישבו בזה הרבה השגת בלעם של הקב"ה / לפי שהיא פנה ראשונה כוללת לכל הדברים / זה פירוש זה המאמר ואמיתתו :

האמנם כשדרש כשידבר פיני רבה פרשת נשא הביאו המאמר הזה באופן אחר / שאמרו אם שלא השגה יש בין נבואתו של משה לנבואתו אל בלעם / ג' מדות היו ביד משה / שלא היו ביד בלעם / משה היה מדבר עמו מעומד / שנאמר ואתה פה עמוד עמדי / ואם בלעם לא היה מדבר אלא נופל / שנאמר נופל וגלוי עינים / משה היה מדבר עמו פה אל פה / שנאמר פה אל פה אדבר בו / ובבלעם כאמור שומע אמרי אל / משה היה מדבר עמו פנים אל פנים / שנאמר ודבר ה' אל משה פנים אל פנים / ואם בלעם לא היה מדבר כי אם במשלים / שנאמר וישא משלו ויאמר / ג' מדות היו ביד בלעם / מה שלא היו ביד משה / משה לא היה יודע מי מדבר עמו / ובלעם היה יודע מי מדבר עמו שנאמר שומע אמרי אל / משה לא היה יודע / איתי מדבר עמו ובלעם היה יודע מתי מדבר עמו / שנאמר ויודע דעת עליון / משל לטבחו של מלך / שהיה יודע מה המלך מקריב על שלחנו / כך היה בלעם יודע מה הקב"ה עתיד לדבר עמו / בלעם היה מדבר עמו בכל שעה / שנאמר נופל וגלוי עינים / היה משתטח על פניו / ומיד היו לו גלוי עינים על מה שהיה שואל / ומשה לא היה מדבר עמו בכל עת שירצה / ר"ש אומר אף משה היה מדבר עמו בכל עת שירצה / שנאמר ובבוא משה אל אהל מועד לדבר אתו / מיד וישמע את הקול מדבר אליו עד כאן / והמאמר הזה הוקשה לי מאד מפנים :

ראשונה במה שאמרו בעשו שמשה / שלא היה מדבר עמו כו' / ושמותם בוא כבלעם וישא משלו ויאמר / והוא גם בכתובים ובשאר לנוסח מי הביאם להו / כי פנים מיתו כי אם אצילת המשכי / ובמשה שכלו ג"כ משל הבנה / ובבלעם דברים מפורסים מבלי משל :

השנית איננו מדה שאת במשה / שהיה מדבר עמו פנים אל פנים / ומדה לזכרת שהיה מדבר עמו פה אל פה / וירא שהכל דבר אחד / ר"ל פה אל פה ופנים אל פנים / וכן ת"א ודבר ה' עם משה פנים אל פנים / ומלל ה' עם משה ממלל עם ממלל / ותרגם פה אל פה אדבר בו / ממלל עם ממלל אמלל עמיה / ואף ש"כ מכלום הוא"ל בשתי מדות / גם כן אמרו בבלעם שומע אמרי אל / ושלא היות דבורו פה אל פה / ואין בשני המאמרים האלה סותרים :

הג' איך אמרו שמשה לא היה יודע מי ידבר עמו / והנה לא נביאו על זה ראיה / והנה הכתוב אמר בכל ביתי נאמן הוא / ולא בלעם אמר על עצמו / כלום שומע אמרי אל / שהתנבא שלא יוכל משה לומר כן בעצמו :

הד' מה שמנו מדות בלעם / שהיה יודע איתי ידבר עמו / ולמעלת שהיה מדבר בכל עת שירצה / וירצה שזה מדה שאין לא שתים / כי זה הוא ידבר בכל עת שירצה / ביודע שהיה יודע השעה שידבר עמו / שהיה כאשר ירצה ולמה נכרם לשתי מדות / וגם יקשה איך שמניח המשבון ויודע דעת עליון / מתי ידבר עמו / כי זה לא יורה על הזמן / רק על מי ידבר עמו :

חמשית למה לא הביא משל הטבח / שאמרו ובגון מדות בלעם כלם / כמו שבא בספרי והביאו במשם בין המדות הגאית והבלתיות :

הששית איך ידמה המשל הזה לנמשל / כי בנמשל הוא איתי ידבר עמו שהכינו הזמן / ובמשל הכינו המספר / ר"ל כמה המאכלות הצריכות למלך :

השביעית שכל הדברים שבאו במשל / באמרו שהוא יודע מה המלך מקריב על שלחנו / ויודע כמה הוצאות יצאו למלך על שלחנו / והיה די באחד מן המאמרים האלה :

השמינית שאמרו אחר המשל / כך היה בלעם יודע מה הקב"ה עתיד לדבר עמו / וזו מדה אחרת שלא זכר עדנה / לא במשה ולא בבלעם / ר"ל שידע מה הקב"ה עתיד לדבר עמו / ואין זה איתי ידבר עמו / שבא בו המשל :

התשיעית איך אמרו שמשה לא היה מדבר עמו בכל עת שירצה / והוא הפך המקובל באומה / שמשה היה מוכן בכל עת / שנא' עמדו ואשמעה מה יצוה ה' לכם / וגם הוא סותר / למה שאמרו שמשה לא היה יודע איתי ידבר עמו / שהוא כמו הדבר / להיותו מוכן להנבא תמיד / וראוי שתהיה בזה / ומן פלק לנבואה גם בלאותה / ותמשת ההבדלות האלה אחר העיונות בו / והנה הרמב"ן זכרונו לברכה בפרשת בלק / אחר שפירש מאמר הספרי כדעתו / הביא זכרון המאמר הזה ולא פירש בו דבר / אבל אמר ז"ל ורציתי הענין הזה / שנוי בתנחומא אחר כמו זה אבל נתחבר מה רבה / ואין לי להאריך וכו' / והנה ההגדה הזאת סותרת בזולת דברי רבה / ואולי כבר הוא הבינם הקושי בה מאד / ומ"מ לא מצא מענה / בשתיקה ועבר עליה בהסתר פנים :

והנראה אלי בזה הוא שהם זכרונם לברכה זכרו בזה מעלות ראשונה / או שאמר ההבדלים שבכללה בהם / הנה מרע"ה בנבואתו / מהשגת בלעם במעלתו / נשבה ההבדלים עצמיים ביניהם / כמו שאדם נבדל מן האור בצורה עצמית / ולפי שהיה ראויה המשובה סוף התשובה / זכרו ראשונה במדות משה / עמידת נבואתו וקיום תורתו ונצחיותו / שהוא ההבדל הראשון / והמדה הראשונה אמרו מדות משה / וכמו שדרשו בפסוק ואתה פה עמוד עמדי / שהגידו בו שתורת משה תהיה נצחית / בנבדלות כמ"ש אשר כתבה / והוא עמוד עמדי / שהוא על דרך אני ה' לא שניתי / ואתם בני ישראל לא כליתם / כי קנו הנצחיות משפע הכוחן / ואמנם בלעם היה שפל בנבואתו כמו שזכרתי / ושפל גם כן למה / שהיה זה ההבדל מצד המשיג / שמשה רבינו עליו השלום היה מוכן בהתמדות בחושים / ולכן היה מעומד / ובלעם בהיות שיונקה בהמנע / היה נרדם ונפוך פניו / כי לא יוכל לסבול / לקבל השפע / והענין שמשה לא היה מוכן על ידי כח המדמה / ובלעם היה כל ענינו דמיוני / וכן זכרו ההבדל השני שהוא מצד המושג / ר"ל מיות נבואת משה / והשגה הראשונה בלי אמצעי / והוא הכריחו באמרו פה על פה אדבר בו / ואמנם בלעם היה לבד שומע אמרי אל / שהוא כנוי לכח הקסם המגיד אליו העתידות / או אמור על כבל השפע הדובר בו / והשכל אמרו פה אל פה / ולא אמר פה אל אזן / כי מעיד על אצילת האמצעי / כי כמו שאמר שהיה מדבר בפיו מבלי אמצעי / בכה דבור השם יתברך אליו היה מאתו בלי אמצעי / ועל זה הרמוז אמר פה אל פה / וזכרו עוד ההבדל הג' / שהוא מתאות צורת נבואת משה ותכונתה / שהיתה מבלי משל וחידות / לפי שלא היה מתחתם מה בכח הדמיון / ואמנם בלעם היה משל ומשלים / גם כשבאתה הדבור שאלדי לברך ישראל / והנה ראו ז"ל להרחיב ענין בעלי המשלים והחידות במשה / מפסוק ודבר ה' אל משה פנים אל פנים לשתי כונות :

האחרת לפי שמצאו גם כן בישראל פנים בפנים / ורצו שיהיה בלתי כנין / שעשתו בני ישראל לדון הנביאי' במדרגת המופע / ולכן נתו שהכונה גם היתה על השגת הגבורה / מבלי האמצעות סכח המדמה שהיה במשה / והיה כן בישראל במעמד סיני / לפי שמקבו קול יהוה לא קול מלוה :

והסברה הב' אשר דרשו מעלת המופיע בפסוק פה אל פה / ולכן ראו שאין לדרוש כלומר ענין עצמו פנים אל פנים / אבל לומר מה דבר אחר / והוא מדת הנבואה / ולא פניהו במשה מבל בבנה / היה זה קודם השלמו בנבואה / ולא נמצאו ג"כ בבלעם דברים מפורסמי' / היה שהוא פירש כן / אבל בהבנתו מדומים היו / וכלם כלו עם בהבל' מפורסים נהם / והנה ש"כ אמר פה אל פה / מורה על המשפיע ית' / והוא ההבדל השומע אמרי אל / שנאמר על המשפיע או על הקסם / ובשיו

אמנם יש נאמר / על זמות הטבע / כלומר שולח את סבירת עבו אל פניו
אינשהו כמוהו • אמנם אנקלוס אלא כוון לפנים הדרתו / כעבור שמא
בכתוב לשון דבור תרגמו בכל מקום ומלל / אם מה שנ' כי אם פנים אל פנים
אל פה ואם מה שנ' כישראל פנים בפני דבר ה' עמכם כאשר הכל תרגם ממלל •
אמנם בפסוק אשר ידעו ה' פנים אל פנים, לא תרגם ממלל / כ"א אמר כלשון
כי לא אמר גם לשון דבור / וזה לנגד בואת סוכו לבאר אמיתת הדרכה •
באה התכלית מזה / שבג' מדות אשר כמה / הן ג' מעלות עליונות כמה שכבר
נבואתו מהבנת בלעם / מצד קיומה והכספיות ומצד המשפיע ומצד כוונת
ואמיתות וזה גלו מכלי המקבל והמלאות בה • שבג' מדות שהיו ביד בלעם
ולא היו ביד משה כלא התבונן בהם תמונת חסרונו • ולכן היו ביד בלעם והיה
מרע"ה מקובל ומרוחק מהם / אם בבאור שהיה בלעם יודע מי מדבר עמו /
אם כיון לאורה / שהיה מגיע ויודע אותו כמו שהוא / אמנם מרע"ה לא היה
יודע ומגיע המדבר בו / כי לא ישיגהו אדם וחי • ולא כאשר שאינו יודע מי
מדבר עמו כ"א ס' גבות מיעוטו / ואין זה סותר לאמרו בכל ביתי נאמן
הוא • ולא הביא ראיה אל זה כמשם / כי הוא דבר מבואר בעצמו / וכיש אלי
לא תמשוך אל ראיה • גם המדה הב' שהיתה ביד בלעם שהיה יודע אימתי
ידבר עמו • היא ג"כ לא הכרחו / כי לאיכותו צריך לנסות ההתבודדות דרושה
וקבלה היה יודע מתי תגיע אליו הידיעה הנבואית כאשר יעשה אותה
ומשה היה משולל מזה • לפי שתמיד היה מוכן לקבל הנבואה / כמילה הב'
לדבר עמו ולנבואתו / והוכיחו זה בבלעם יודע דעת עליון • ומעלת היתור
אם זה מאמרי שאמרו כאן שומע אמרי אל • אבל לא נמשך לראיה / כי
הימם שלילה / ולפי שא"ל בזכות כונו למה שפירש שהיה כל זה חסרון
בבלעם • לכן עמו ט מה שתהיה הענין • כי היה בלעם אסורי ומכף להבחין באמת
את כל היהודי ור"ל אלהיו נתן אליו הסכה פרות / ושאל בעלמו תהיה
קנאתו נחלה מה שלא יהיה כדברי העליונים שבהם אמונה וכבוד שהשכל
לא ידעו לא יות מהם כלל • וכב' זכר הפילוסוף / שהיושב שגדע בדברים
השלמים הוא יותר אהוב אלינו מכל מעלת טבעו • ומסרך לשר שכל נדברים
השפלים הטבעיים • וכבר זכרו חכ"ז / שענין מאל השבח הוא ג' הוא שנתגבש
בבלעם כי כנגד היותו יודע מי מדבר עמו / אמרו שמשה היה יודע מה
שהלך מקריב על שלחנו / כי זה היה גודל ידיעתו / ככה בלעם היה יודע
את קונו ועניינו / כי הוא נתן מ"ל אכלו • וכנגד היות בלעם יודע אימתי
מדבר עמו / אמרו שהשבת יודע כמה הוכחו עולי על שלחן מלך / אבם
כפי הזמן • כן וכן בשבת וכן וכן בחול / הנה א"כ שמשה האוכלו / והיה
כפי שמשה השולחים אימתי היה אוכל • באמרו שמרו א"כ • כן היה בלעם
יודע מה שהקב"ה עתיד לדבר עמו / שמשה שאינו יודע תולדות / מה שוכב השולחן
אבל הוא ענין הודה הב' / וכלו אמרו וכיון כן הודה הב' היא שבלעם היה
יודע מה שעתיד הקב"ה לדבר עמו • ובאמרו אין היה יודע זה / באמר בלעם
היה ידבר עמו בכל מתמידה לפי שהיה מתבודד על פניו ומתבודד
בשלמותו / ותמיד היה לו גלוי עינים על מה שהיה שואל / ובזה האופן היה
יודע מה שעתיד לדבר עמו כי כפי השאלה כן היתה התשובה אין המשה כן
שהיה שואל או שואל • כי תמיד הגיע לו הידיעה היא כדבר המשל כמו
שואלים בשמשם הכוכבים / או שאר השאלות שלא יעכבם אל שהיה וקדושה
בלא ויגיע להם השפעה כפי השאל • כך היה בלעם בידיעת העתיד • ושכבר
לפרש ג"כ / שבא מה אל השבח / לבאר הוד הב' / שהוא שהיה יודע מה ידבר
עמו • ואמר שהיה כשבח זה • לפי שהוא היה כשבח / אלא היה יודע מה שנוכרי
שילך / כ"א הדברי אשר השואל שאלתו בם • ודרישו עליהם • ולכן היה
יודע מתי ידבר עמו / ומה ידבר עמו / לפי שהיה כל זה תלוי בהכנתו
והתבודדותו • אמנם מרע"ה היה מוכן בכל עת והיתה כונתו בשוה לכל
ידיעותו / ולכן לא היה יודע מה ידבר עמו / ולא מתי / אבל היתה נבואתו
כמילה הב' / כי הוא יתברך הוא מדבר עמו / ונותן אליו את התורה / לא
שישאל משה על הדברים / כי משה בעצמו הוא מדבר אליו ומלאכי שלם • והוא
מה שאמרו / ומשה לא היה מדבר עמו בכל עת שירצה / לפי שהתחלת נבואת
משה / היתה ממנו / וידיעת בלעם היתה מעצמו / והוא אמרם / היה
מתפשט ותמיד היה לו גלוי עינים / על מה שהיה שואל שהוא ההתבודדות
וההפעלות הדמיוני בקסם לדעת העתיד • ור"ל אמר / אף משה היה מדבר
עמו בכל עת שירצה / ובזה אינו חולק על הדעת הראשון אבל מוסיף עליו
שג"כ משה / שפעמים שאל משה מהשם על דברים מיוחדים / והשיבו עליה'
כמו שבא בענין בנות צלפחד • ופסח שני • אבל שאר הדבורי' כלם / היתה
התחלתם מהשם • והוא החולק על מעלת נבואתו באיות והנה אם כן ג'
מדות שהיו ביד משה / הן מעלות עליונות והבדלים עצמיים בנבואתו •
ושהיה בלעם כעדר מהמעלות ההם לגמרי / והמדות שהיו בבלעם / ולא
היו ביד משה / הן מגרעות ופחיתיות בהבנת בלעם וידיעתו • ולהיותם
כן היה מרע"ה משולל מהם / ומה שאמרו עליו קרא / שבלעם המדות
שזכרו אם המשלו בהם • ואם אותם שאלו חסרונו • היה לו לתת ולהם
ולמפלה • וזהו פי' המאמר הזה לדעתי ושפטו שהוא האמת / ולא מצאתי
מפרשים לא' מן המפרשים דבר קטן או גדול • ואם מה שפירשתי בו
ההרגשות לכל מה שהעירו • אם למה נדרש פה אל פה / ולא פנים אל פנים •
ואם למה נדרש פנים אל פנים / על מעלת הקבלה והסדור • ואם בלעם בהיותו
היה מדה אחת / יודע מתי ידבר עמו / והשאר שהיה מכוון בכל עת שירצה •
ואם למה בא משל השבח / אשר שני מדות הכלבואות קודם כו' • ואין
ידוע היות למשה לגמול • ואין המשל כדברי משל הזונה • לפי שהם
בהיותו שתי מדות שוכר / גם אמרו כן בלעם היה יודע מי מדבר עמו /
היא האמר הב' / ואמר שהוא כמו דבריו וכלאתם • לא היה שואל
דבר מהם / אבל הוא היה מדבר עמו בכל עת שהיה רוצה • ואין
סותר למה שקבלו / שהיה מוכן בכל עת / כי עם היות הכנתו מתמדת לקבל
השפע / לא היתה התחלת מציאתו מ"מ / כי אם מעצמו הקב"ה / כי לא היה משה
יודע מתי ידבר עמו / לפי שהש"י היה מדבר עמו כרצונו • והנה לא היה
שואל דבר / כי אם פעם או פעמים שאל / כפי שהזכרתי כ"א • וזה
כלו התבאר תכלית הביאור והגלוי / מעלת מרע"ה בנבואתו / והותר
הספק הט"ו :

אשר ידעו ה' פנים אל פנים • במאמר הזה ראוי שנדע ג'
דברים • האחד איך נאמר ביעקב / כי ראיתי אלהים
פנים אל פנים / אם היתה אלא הגיע לאותה מדרג' / מפנים אל פנים
זולתי מרע"ה • והב' אם הקדוש ברוך הוא אמר למשה / לא תוכל לראות
את פני • ופני לא יראו / איך העידה התורה כאן / אשר ידעו ה' פנים אל פני'
והג' איך באוה בשבח מעלת כללות ישראל למעלת מרע"ה בנבוא' באמרו
פנים בפנים דבר ה' עמכם / כמו שבא בפסוק ודבר ה' אל משה פנים בפני'
והנה הגלם אונקלוס הגיע לענין הראשון / במה שתרגם ביעקב • כי ראיתי
אלהים פנים אל פנים / ארי חזיתי מלאכא די ה' אפין כאפין • והורה שמה
שהיה אלהים הנזכר ביעקב הוא מלאך שנראה אליו בדמות איש ויאבק עמו
שכאשר ראה שהיה מלאך ה' אמר כן • והכלל ממה / אם שתהיה במראה
הנבוא' ע"י הבן דמיון • או שתהי' מוחשת שראה המלאך בדמות איש /
לא היתה מעלה דומה למעלת מרע"ה / שהפנים אל פנים שנאמרו בו • היא
הבנת נבואתו / מקבל הח' בלי אמצעי • ולענין הב' השיב הרא"בע בס' ב'
ח"ל / פנים בפנים בזולת אמצעי • והטעם כאשר ישמיע השומע קולו
לאחר • ופני אל פניו ואם לא יראהו ונאמר • ר"ל שהפנים אל פנים הנאמ'
במשה הוא מצד האמצעי נבואתו / ואין זה סותר למ"ש ופני לא יראו •
כי בהיותו ית' מדבר עמו מבלי אמצעי / יצדק ג"כ שלא יראה פניו / כי
הראיה נאמרה על השגת המהות / לדעת הרב המור' בח"א פרק ל"ז ומ"ד על
השגת התוארי' העצמיים / כדעת הרב חסדאי / ואם הדבר שהיה משפט
בזה הנביאי' / וכ"ש בזה ישראל כלו • ולא נאמר בזה ולא בישראל שראו
את השם • אבל נאמר שדבר השם עם משה פנים אל פנים / מבלי אמצעי שהשיג
נבואתו אבל לא ראה אותו ולא השיגו כי כאשר ישמע שידבר אדם עם חבירו
וישמיעהו קולו ולא יראה פניו כך היה ענין משה את ישראל / שדבר ה'
עמהם והשמיע' קולו ונבואתו / והם לא ראו אותו ולא השיגו עצמותו /
ויתקיים מה שנ' במשה אשר ידעו ה' פנים אל פני' • ואינו ג"כ סותר לזה / כי
לא אמר גם שמשה ידע את ה' פנים אל פנים מבלי אמצעי / וכבר כתבתי
בפירוש ספר ישעיהו / שאינו סותר לזה מה שאמר ישעיהו / ואראה את ה'
יושב על כסא רם ונשא • ומ"ש מיכיהו בן ימלה / כי אינו מענין זה המקום •
ולענין הג' השיב הרב המור' בח"א פ"ד כי בשתוף פנים ו"ל ודבר ה' אל משה
פנים אל פנים / כנוי על אמרו בענין כמות הדברים / וישמע את הקול
מדבר אליו • ואמר כבר תתבאר לך • כי ידיעת הדברים מבלי אמצעות
מלאך • יכונה בפני' אל פנים • ומזה הענין ופני לא יראו • אמיתת מהותי
כפי מה שהוא לא תושג ע"כ וכבר יראה מדבריו • שהיתה מדרגת משה
שוה לדרגת העם כיון שבלין כי שומעי' את הקול מבלי אמצעי • אבל הגרסוני
כתב בפירושו ז"ל זכרה / כי הפנים בכלל נאמרי' על שמע הקול / והוא
על אם שמוע דברים מבלי מדות למשה / קול נבואיי עליון • ואם קול
נברא לכל ישראל ע"כ • וכונתו שהאמצעי אשר שלל האב / הוא הכח המדמה
שנבואת משה היתה מבלי כח המדמה ולכן נאמר בו פנים אל פנים ונבוא'
משה היתה שמיעת קול שהוא לא מדומה • וזהו כנגד כונה לומר שלילת
המדמה המדמה • באמר בזאת ובעם פנים בפנים • עם היות הבדל
ביניהם עצום מאד / בהיות ענין משה נבואיי / וענין העם ממה נשמע מבלי
נבואה • ולכן אמר והוא עד • ר"ל שלא היה מדומה כ"א בקיבה • והרלב"ג
פי' שישראל שמעו הקול הנשמע מתוך האש ומשה לא • וכזה היה התפלאות •
ומה שאמרנו סט טה / שבני נפני' תמיד יאמר על הנבואה הבלה המסבב'
הנשאר ית' מבלי אמצעי ולכן נאמר במשה וג"כ בישראל / פנים בפנים
לאותו כד עצמו • לפי שבמעמד הר סיני / קבלו מפי ולא יהיה לך מפי
הגבורה מבלי אמצעי • והגיעו באותן שני הדברות / למעלת משה רבינו
ע"ה בהם • כי עם היותם מוכנים / ולא ראויים לאותה מעלה עליונה
הנבואיית / רצה הקב"ה לזכות את ישראל בה כדי שיאמר הדבר בלי ספק
בנפשותם / וכלו לא יזיע תוכחם • ולכן הגדיל את ישראל לעשות עמהם
אותו החסד הנפלא / וכמ"ש מתמיה על זה השמע עם קול אלהים וגו' •
והמכך ית' לעשות עמהם זה הפלא העצום / מפני נבואות התורה וקבלה'
אלה מבעות ומקפוק מכביש אמר / כמו שזכר הרב המורה בספר השני
בס' מ מהלכות יסודי תורה • הנה א"כ מה שנ' בישראל פנים בפנים • הוא
על הקול השמיע הנבואיי ששמעו בסיני • ולפי שמרע"ה היה שומע הקול
הזה בכלל עמו / מפני נתינת התורה והיתות נדבורי' האלהיים
עליהם / כמו שזכרתי למעלה בפי' / וירשהו יאת כל הארץ לכן חלתה
הבד / נאמר בו ודבר ה' אל משה פנים אל פנים • שאמ' היה שנים הבדל
בין מרע"ה ובין העם בזה שהם לא שמעו הקול כי אם פעם אחת /

לכל האותות והמופתים אשר שלחו ה' לעשות בארץ מצרים וגו' עד סוף הפרשה

הא'

והמין

לפי שהיה מגיע אליו הדבור . על כל מכה ומכה בהיותו במצרים . כמו שנזכר בכתובים / האמנם התפלל בקיעת המים / לא לעשות מופת / כ"ש להסיר המכה . כמ"ש ויצעק משה אל יי' ע"ד הצפרדעים . ויעתר ויפרוש כפיו אל יי' ויחדלו / שהיה זה תפלה לשם יתברך / שיסיר המכה ממנו כלותה משכה והסיר אותה / כי היתה הסרת המכה דבר נכרי בתכליתה / וכן אמרו במרה . ויצעק משה אל יי' ויורהו יי' עץ . עשה תפלה לשם / שיציל אותם מהמים ויתן נרפאם . ואמנם בענין קרח . שאמר אם כמות כל האדם ימותון . כבר קדמתי שהודעה הגלית / כמו שאמר בזאת תדעון כי יי' שלחני וגו' . והנה ענין יהושע ומופתיו על ידי תפלה היה . והוא שאמרו אז ידבר יהושע ויאמר שמש בגבעון דום . שהיתה גזרה אבל תפלה בידוע / ולכן אמר הכתוב עליו / ולא היה כיום ההוא לפניו ולאחריו לשמוע יי' בקול איש . ר"ל שישמע יי' ותערכות השמים לתפלת נביא שיתפלל עליו מענינו . לא שלא יתפלא לבו לבקש דבר כפלא אשר כזה . ואמנם על הדרך כאשר שתולה נביא ואת יי' לעשות דבר . כבר קדמו שהרי עשה בראשית בימי נח בענין המבול / ודברים אחרים יותר זרים . הנה התבאר מזה שגם במשה נמצאו מהמופתים ע"י תפלה . אבל על המעט ורוב פעולותיו היו במצות הש"י / ושאר הנביאים רוב מופתיהם או כלם . היו מתעוררים מצד עצמם / ונעשים על ידי תפלה :

ואמנם מה' הדרכים שהמופתים / מי הוא היותר משובח / אם מה שיעשה על ידי תפלה / או מה שיעשה במאמר יי' וצוויו / מבואר הוא שמין הה' הוא היותר משובח לאין שיעור / לפי שהה' הוא פעל מכחי יקדמו אלהים / שיתפלל אל הש"י ויעשה כפי רצונו / כי הוא העושה נפלאות גדולות לבדו / כמו שעשה לחנניה מישאל ועזריה בהגלם לכבשן האש / ולדניאל בגובא די אריותא :

אמנם המין הב' והוא פרט אלהי ונפלאות הנביא ומדרגתו / תלויה כפי אותו ההנהגה והדבקות האלהי בכל ענייניו / ולזה היו מופתי משה אדוננו נזכרים ונכבדים מכל שאר המופתים / לפי שהיו נעשים ע"פ השם ומצותו הפרטית / ושמכי שהיו כל המופתים המיוחסים למשה ע"ה כזה / אמר לו השם על הים / מה תצעק אלי / דבר אל בני ישראל ויסעו / כי אמר שהיה שרביטו של מלך בידו / ודבר יי' אתו / בכל מה שהיה עתיד להיות / לא היה צריך לתפלה / ולזה נתייחד מכל שאר הנביאים בהיות מטה האלהים בידו / מה שלא נמצא בנביא אחר / להיותו מורה שכל אשר הוא עושה / היה במצותו של מלך כמאמר כינו / וזה כלו גלה הכתוב באמרו לכל האותות והמופתים / אשר שלחו יי' לעשות בארץ מצרים / ר"ל שהיתה מעלת מדרגתו / באשר ידעו יי' פנים אל פנים / התודעות עליון מאלהי אמנתי / לא בלבד בדברי' האלהיים כמו במעמד הר סיני / אבל גם כן לענין האותות והמופתים / שנעשו במצרים / לפי ההכרח וצורך השעה / ידעו יי' פנים אל פנים / כי הוא שלחו לעשותם / ואף על פי שהיתה ארץ מצרים אלהיה גלולים / בלתי מופת להדבק בה השפע האלהי / כמו שאמר כצאתי את העיר אפרוש את כפי / ככה כשהלך יי' על משה / בהתיחד אליו הדבור האלהי שמה / כשהיה שולחו לעשות האותות והמופתים / אשר שלחו לעשות לפרעה ולכל עבדיו ולכל ארצו / וזה היה תכלית המעלה והדבקות / וכמו שאמר אשר שלחו יי' לעשות בארץ מצרים / תדע ותשכיל / שאם לא עשה משה רבינו ע"ה מופתים אחרים / לא היה זה לקוצר מעלתו / כי אם שלא שלחו יי' לעשות אותם / כי הוא ע"ה לא עשה דבר מעצמו / כאליהו ואלישע ויהושע / כ"א מה ששלחו יי' לעשות / ואמרו עוד ולכל היד החזקה וגו' הוא להגיד שכבר היו במופתי משה אחרים / שכפי מה שהיו גדולי המעלה / מעמידות השמש שהעמיד יהושע ברקיע / ותחיית המתים שעשו אליהו ואלישע / וזה היה בדבקות השכינה בעם / כי לא היה השם נגלה באותן הימים יותר גדול משאר הנסים למעלת נושאו / הנה דבקות השכינה האלהית בקרב ישראל / היה גם יותר עצום כפי הנושא / הלא תראה מה שאמרו בבבא בתרא פרק יש נוחלין . פ' תלמידים היו לו להלל הזקן / ל' מהם ראויים שתשרה עליהם שכינה כמשה ע"ה / ול' מהם ראויים שתעמוד להם חמה כיהושע / שהעמידו בזה היות דבקות השכינה מעלה יותר עליונה / מהעמיד החמה ברקיע לאין תכלית / כמו שהיתה מעלת משה גדולה ממעלת יהושע / ועל זה אמר ולכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה לעיני כל ישראל / והכתוב שלא אמר ביד החזקה ובמורא הגדול אשר שלחו יי' / כמו שאמר במופתי מצרים / אבל אמר . אשר עשה משה ולא אמרו במופתי מצרים / וידוע שאלו ואלו שלחו יי' לעשותם / כי לא אלהו ושכלו עשה משה / בהיות זה כן והיה ולמה לא כן הבדיל ביניהם / באמרו במופתי מצרים אשר שלחו יי' ובמופתי המדבר אמר אשר עשה משה / אבל היה ענינו כמו שאמרתי שמופתי מצרים שלחו יי' לעשותם כפי צורך השעה / אבל דבקות השכינה בעם אחרי מעשה העגל / ושלא ילך המלאך עמהם / לא שלחו יי' את משה לעשותו / כי הוא ית' אמר לשלוח מלאך לפניו / שנא' כי לא אעלה בקרבך / ומשה השתדל בדבר עד שהסיר השם מעליו המלאך / והלכה שכינתו עמהם / וכמ"ש לו על זה נגד כל עמך אעשה נפלאות וגו' / וכאלו גזר השם גזרה מכח משה ובעבורו / ועל הפליאה הנפלאה אמרה תורה באמת / ולכל היד החזקה וגו' להגיד שמשה בכחו עשה / שיהיה המורא גדול ההוא לעיני כל ישראל / והכל דבקות הש"י והמורא גדול זה נגלה השכינה / ויהיה אם כן פירוש הכתוב אשר עשה משה / שהשכינה האלהית תהיה שוכנת / ותראה לעיני כל

דף קל"ד

ישראל / כי הוא היה שעשה משה מעצמו / ועליו נאמר וכבוד יי' מלא את המשכן והיו כל ישראל חוצין / כמ"ש והיה כבא משה האהלה / ירד עמוד הענן וגו' / וראה כל העם את עמוד הענן וגו' / ודבר יי' פנים אל פנים וגו' שהיו כל ישראל רואים כבוד השכינה חופה על האהל / ומדבר עם משה כאשר ידבר איש אל רעהו / שזה היה בחינת המדרגה היותר עליונה שהיה אלהית / ולזה אמר ואשרי עלבך וכו' / ואמר עוד לפרש / ולכל היד החזקה על מעמד הר סיני / וכן דרשו אותו בספרי / והמורא גדול יתפרש על אותו דבקות השכינה בעם אחרי העגל / ויאמר הכתוב ולכל היד החזקה / שהיה הגלוי שנגלה לישראל על הר סיני / כי הכתוב לא תקרא יד יי' / והוא עשה משה / לפי שבזכותו ובאמצעות מדרגתו שם העם לזאת מעלה / וכן לכל המורא הגדול שהוא הליכת השכינה עמהם / אחרי מעשה העגל שעשה משה ג"כ בתפלתו הנה התבארו כתבי הקדש האלה על בוריים / והותר הספק הי"ו / ואמנם בהתר הספק הי"ז והאחרון / אין צורך ברוב דברים / כי מכח מה שדברתי עד הנה / יותר הספק ההוא מעיקרו :

גם כולל לומר עוד שהנסים אשר עשו שאר הנביאים / דוגמת נסי משה / לא היו שוים במעלתם / כי הנה גם קריעת ים סוף / לא ישוה אליו גם קריעת הירדן כי היה ים סוף עמוק מהירדן לאין ערך / עד שאמר יעקב כי במקלי עברתי את הירדן הזה / בים סוף נטבעו המצרים בזאת שעה עליה / שהיו שרשי' הגלגלי' כשמה / וכמו שאמר ול' עמדו נקים כמו על הים / ונס זה כלותה אפיה על הים זה שלא רשם מזולת / ולא היה דבר מזה בבקיעת הירדן / וכן ישיבת משה בהר מ' יום ומ' לילה . ואל בבקיעת הגדיל וראה הכבוד / לחם לא אכל ומים לא שתה / אין ראוי שיחשוב אדם שתגיע מעלת אליהו למדרגתו / כי הנה משה עמד בהר ארבעים יום ומ' לילה / ועומד בהתבודדותו / ונכנס בנקרת הצור כאמר הש"י ובמחנותו / כמ"ש ונצבת על הצור / והיה זה ביום היעוד המבחר / בהיות השכינה שורה שמה / ואמנם אליהו לא עמד בזולתו ההר / כ"א לילה אחת / כי המ' יום שנזכרו בו היו בהתבנות הדרך / מעת שדבר אליו המלאך קום אכול / כי רב ממך הדרך / עד שבא ונכנס במערה מדעתו / ולא במצות יי' ולא היה שמה אז כבוד יי' והשכינתו / והמקום שבו יי' את משה שיבא ויתיצב באותו מקום / כי לא אליהו שבא משם / כי לא היה הוא הגון וראוי לאותו מקום / והוא אמרו מה לך פה אליהו לא ועמדת בהר / וכמו שפירשתי שם / גם אין ראוי לחשוב / שאמר באליהו וילך בכח האכילה ההיא / שזה לשון שנאמר במשה / לחם לא אכל ומים לא שתה / כי יש הפרש עצום בין שני המאמרים האלה / לפי שבמשה נאמר בשלילה מוחלטת / לחם לא אכל ומים לא שתה / אבל באליהו לא אמר אלא מתנו המשקה / כי הכתוב אמר וילך בכח האכילה ההיא / ולא בכח המשקה ההוא / לפי שבאותן הימים לא נעדר ממנו המשקה / ולכן נראה שאמר לו המלאך קום אכול / ולא אמר שתה להיות שם לחם ומים לפני / שהמשקה לא נעדר ממנו / כמו שנעדר ממשה / שבאמרו בשלילה ומים לא שתה / ואם באכילה במשה / נאמר בתחלה לחם לא אכל / ולא באחר כן באליהו / כי לא שלל ממנו האכילה כל אותו הזמן / כמו ששלל ממשה / אבל אמר וילך בכח האכילה ההיא / וענינו אבל שאליהו היה זקן וחלש / לכן כשל בקרבו / ושאלת מות נפשו עליו / וביום הראשון שהלך במדבר ענה הדרך כחו / וישאל את נפשו למות / ולכן היה בלתי אפשר כפי חולשתו / שיתמיד להלוך עוד לרגליו כל כך מהדרך / מ' יום ומ' לילה / אע"פ שיאכל וישתה / ומפני זה הוצרך ית' להאכילו לחם אבירים / אותה עוגת רצפים וצפחת מים / שהיה לחם מן השמים / והמים ממעייני הישועה / כי היה זה דבר אשר לא טבעי להוליד בו אמץ רב / באופן שיצלח אשר כגבורים / להתמיד דרכו לרגלו / ולסבול עמל הדרך / ועמלו שהתחייב לו / מפני חולשת זקנתו ותשובותיו / וזהו שאמר וילך בכח האכילה ההיא / כי לא אמר שלא אכל אחר כן / כי אם שקנה מאותו המאכל / שנתן לו המלאך כח מופלג / כי ירוץ ולא ייעף / וזה שלא היה עושה / אם לא היה אוכל אותו המזון האלהי / אע"פ שהיה אוכל המאכל הטבעי הנהוג / כי כמה מהזקנים יאכלו וישתו כמנהגם / ולא יוכלו ללכת ברגליהם דרך רב / כ"ש הזקנים ומפני זה הודיענו הכתוב / שקנה אליהו מאותו המאכל / כח גדול רב / שהלך ברגליו מ' יום ומ' לילה / מבלי הפסק ומבלי שלא / ר"ל שהיה אוכל בדרכו ומן מאכלו הטבעי כמנהגו / כי עם היות הליכתו במדבר / הנה כבר ימצאו במקומות ממנו מאכל ומים לעוברים . ואמנם ירידת הענן והכבוד במשכן / שבאת כמוהו בבית אשר בנה שלמה / לא היתה ג"כ מדרגה בענין שוה / כי הנה במשה נאמר / כי ענן השם על המשכן יומם / ואש תהיה לילה בו / לעיני כל בית ישראל / ובבית שלמה נזכר הענן / אבל לא האש / גם כי הענן היה במשכן בתוך המשכן / ועל המשכן מבית ומחוץ / כמ"ש וכבוד יי' מלא את המשכן / ואמנם בבית שלמה נאמר / והענן מלא את בית יי' / אבל לא היה על הבית / גם שבמשה נאמר שבהיות הענן מלא את המשכן / ויקרא אל משה וידבר יי' אליו כי היה משה נכנס לפני ולפנים / ושומע את הקול מתוך הענן / מה שלא היה כן בבית שבנה שלמה / וכן במופתים בשאר הנסים שעשו הנביאים דוגמת נסי משה ידע ותשכיל גודל ההפרש שביניהם / אבל שאר הנסים שעשו שאר הנביאים שלא עשה משה / כמו שזכרתי שהיו מפאת הצורך / ואם בימי משה לא נצטרכו לו / לכן שהמשכיל שלא יעשה משה אותם / ואמנם עליית אליהו בסערה השמים / אף שהבין אותה כפשוטה / שעלה בגרמו' השמימיים / עם כל זה הוא מה שנאמר במשה שעלה בכחו אל האלהים / במניע ונשגב

[illegible]

סוף דבר [illegible]

[illegible]

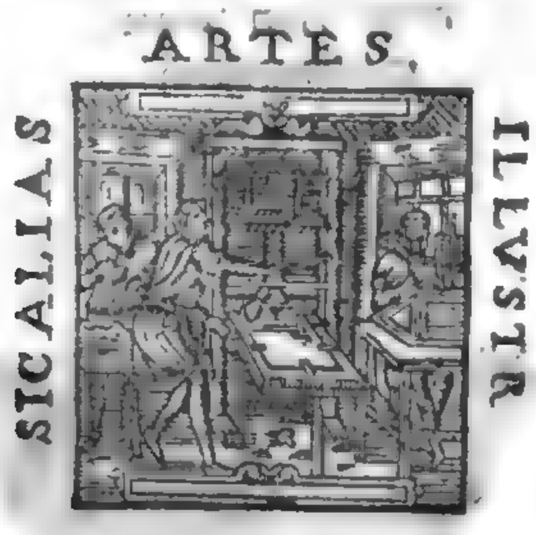

איל ונטע ונודע · על גמר דפוס הספר ומלאכת העבודה · עבודת הקודש · הספר לאברבנאל
בדפוס ... כשן בן ...

אשירה נא לידידי בשירה עריבה : בעל כל אשר גמלתני לטובה : גדול וקטון השומע ישמח לבו ברוב חדוה : דברי חכמה ותורת אמת שלא נודע מאז לאחד מעיר הוצאתי לאור ולפני לב כל חכם לב יובא : הוא הספר הקדוש הנכבד שחיבר השר דון יצחק אברבנאל על התורה : וכל אשר יקרא בו תפקחנה שני עיניו ויתמלא ביתו כולו אורה : זיו והדרה ארוכה בכל ושמורה : כמסיני מסורה : חכם יוסיף בו לקח טעם וסברה כאשר מפי עליון סדורה : טהורי עינים הרואים ומשכילים באספקלריה המאירה להבין איזה מקרא מלא ואיזה חסירה : ידרשו ויבקשו בדרישה וחקירה היטיב אם נחסר הספר הזה מהישן שום אות או דבור או אמירה : כי מהישן הועתק אות באות בתיקון לאלפים טעות וחלילא להוסיף או להחליף או לשנות דבר קל או חמורה : לשנות מדברת גדולות יתמו ויכרת ,מן הארץ על שהלשינו והוציאו דבר סרה על הספר הזה שאינו זכה וברה : מי ומי אשר יבא ויראה לי בו שום דבר שנוי או תמורה ינתן לו ממני מנחה טהורה : נעשית ונגמרת והוקם הדפוס הזה ע״י בכיוון לזכות בו כל עם ולשון בפרט למחבבי התורה : סבין תשום בלועיך את בעל הרבה והאמת אתי למשפט תקום להאירה : על כן כל מי שיש לו עינים לראות יראה כוונתי להגדיל לשון הקודש בדפוס אשר חקקתי מכל טוב מובחרה : פתח פתחתי לכל אשר יחפוץ להביא לדפוס ספר התלמוד או פירוש על התורה : צדק לרגליו יקרא להקדימו בדפוס שלי בכל מילי מעליותא ובזול כפי האפשרה קיימתי הדפוס הזה ואחזיקהו ואעמידהו על עמדו בכל טוב ודבר ישרה : רנן שיר ושבח לאל אשר נתן לאדם כח וגבורה : שמיד ה׳ היתה כל אלה לי להקים על הדפוס

המשובח בלשון הקדש אשר יהובה
נעימת אמירה : תהילת ה׳ ידבר

פי אשר היה לי לעזרה
ובעזרתו התחלתי
ועל ידו תהיה
הגמירה :

I. Index locorum S. S. quæ ab Auctore nostro illustrantur, aut allegantur, citra tamen citatationem loci, quam nos in ipso libro margini addidimus.

סימנים למצוא דברי חפץ על כל הפסוקים מנביאים וכתובים שהביא החכם אברבנאל היאך הם נמצאים בו באיזה דף ובאיזה עמוד זו היא דבר חדש שנתחדש בזה ולא נמצא בהישן וסמנא מילתא היא

איוב	א׳		דף ר״ס ע״ב
איוב	ג׳	ט׳	דף ג׳ ע״ג
איוב	ג׳	ג׳	דף י״ט ע״א
איוב	ה׳	ל׳	דף ב״א ע״א
איוב	[illegible]		דף כ״ו ע״א
איוב	ט׳	כ״ו	דף ע״ד ע״א
איוב	יד	ג׳	דף ט״ו ע״ג
איוב	י״ב	ו׳	דף כ״ג ע״ד
איוב	י״ג	ה׳	דף קפ״ו ע״ד
איוב	ט״ו	ט״ו	דף ו׳ ע״ד
איוב	י״ט	כ״ו	דף ו׳ ע״ד
איוב	כ׳	כ״ז	דף ד׳ ע״א
איוב	כ״א	מ״ג	דף י״ח ע״ד
איוב	כ״ה	ו׳	דף י״ד ע״ד
איוב	כ״ו	ד׳	דף ר״ג ע״ג
איוב	כ״ז		דף ל״א ע״ד
איוב	כ״ח		דף י״ב ע״א
איוב	כ״ח	כ״ב	דף כ״ד ע״ד
איוב	ל״א	י״ד	דף קכ״א ע״ד
איוב	ל״ב	כ״ב	דף קי״ב ע״
איוב	ל״ד	כ״ה	דף כ״ב ע׳
איוב	ל״ו	כ׳	דף כ״ו ע״ג
איוב	ל״ח	ה׳	דף י״ג ע״א
איוב	ל״ט	ג׳	דף נ״ו ע״א
איוב	ל״ט	כ״ג	דף רפ״ב ע״ב
איוב	ל״ט	ט׳	דף ר״ח ע״ד
איוב	מ״ב	ט״ו	דף קפ״ו ע״א
מיכה	א׳		דף כ״ו ע״ג
מיכה	ג׳	ו׳	דף ק״ד ע״א
מיכה	ה׳	ו׳	דף ס״ח ע״ב
מיכה	ה׳	ח׳	דף קפ״ו ע״ב
דניאל	א׳	ל׳	דף קל׳ ע״א
דניאל	ב׳	מ״ט	דף ל״ו ע״א
דניאל	ב׳	כ״ח	דף פ״ו ע״ד
דניאל	ז׳	ט׳	דף ר״ג ע״ב
דניאל	ט׳	י״ט	דף קפ״א ע״ג
דניאל	יוד	כ״א	דף רכ״ט ע״ג
דניאל	י״ב	ג׳	דף כ״ד ע״א
דניאל	י״ב	ג׳	דף י״א ע״ד
דניאל	י״ב		דף י״א ע״ד
דניאל	[illegible]	כ״ב	דף ג׳ ע״ד
דברי הימים א׳	י״א	ו׳	דף ק״ד ע״ד
דברי הימים א׳	ב׳	ל״ב	דף קכ״ג ע״ב
דברי הימים א׳	כ״ב	י״ו	דף קל״ג ע״ד
דברי הימים ב׳	ז׳	א׳	דף קכ״ג ע״ג
דברי הימים ב׳	כ״ו	ט״ו	דף קפ״א ע״ג
דברי הימים ב׳	כ״ג	י״ג	דף ר״נ ע״ד
דברי הימים ב׳	ל״א	ד׳	דף קכ״ט ע״ג
דברי הימים ב׳	ל״ג	ב׳	דף קי״א ע״ג
דברי הימים ב׳	ל״ו	ש׳	דף ק״א ע״ג
הושע	ב׳	ט׳	דף קכ״ה ע״ג
הושע	ט׳		דף כ״ו ע״ג
הושע	ט׳	א׳	דף רכ״א ע״ג
הושע	ט׳	א׳	דף צ״א ע״ד
הושע	י״א	מ״ד	דף רפ״ה ע״א
הושע	י״ג	יוד	דף רכ״ו ע״ג
זכריה	ב׳	ו׳	דף ו׳ ע״ד
זכריה	ג׳	ה׳	דף קכ״ו ע״ג
זכריה	ו׳	ח׳	דף ג׳ ע״ד
זכריה	י״א	ט׳	דף רכ״ו ע״ג
זכריה	[illegible]		דף קפ״ו ע״ג

חבקוק	א׳	י״ד	דף י״ט ע״ב
חבקוק	ג׳	יוד	דף כ״ט ע״ד
חבקוק	ג׳	י״א	דף קכ״א ע״ב
יהושע	ג׳	כ׳	דף רכ״א ע״א
יהושע	ד׳	י״א	דף קי״ו ע״א
יהושע	ה׳	ט״ו	דף ק״ד ע״א
יהושע	ט׳		דף ק״ד ע״ד
יהושע	י״ו		דף ס׳ ע״ב
יהושע	י״ט		דף קכ״א ע״ד
ישעיה	א׳	כ״א	דף ו׳ ע״ב
ישעיה	א׳	א׳	דף קפ״ח ע״ב
ישעיה	א׳	ל׳	דף רכ״ו ע״ב
ישעיה	ב׳	ה׳	דף י״ג ע״ב
ישעיה	ג׳	ט׳	דף נ״ח ע״ב
ישעיה	ה׳	א׳	דף קכ״ו ע״א
ישעיה	א׳	כ״ו	דף ר״כ ע״ב
ישעיה	ב׳	א׳	דף קנ״ח ע״ב
ישעיה	ה׳	ב׳	דף ט׳ ע״ב
ישעיה	ו׳	יוד	דף ק״א ע״ב
ישעיה	ז׳	ה׳	דף קפ״ד ע״ב
ישעיה	ז׳	יוד	דף קי״ד ע״ד
ישעיה	ט׳	י״א	דף פ״ד ע״ב
ישעיה	ט׳	יוד	דף מ״ו ע״ד
ישעיה	יוד	ט״ו	דף ק״ן ע״ד
ישעיה	יוד	א׳	דף ע״ט ע״א
ישעיה	יוד	ה׳	דף ק״פ ע״א
ישעיה	י״א	א׳	דף קפ״ג ע״ב
ישעיה	י״א	ל׳	דף קי״ה ע״ב
ישעיה	י״א	יוד	דף קי״ג ע״ג
ישעיה	י״א	ו׳	דף כ״ו ע״ב
ישעיה	י״א	ל׳	דף קנ״ח ע״ב
ישעיה	י״ג		דף קפ״ו ע״ב
ישעיה	כ״ו	יוד	דף י״ג ע״א
ישעיה	כ״ו		דף ע׳ ע״ד
ישעיה	כ״ט	ח׳	דף פ״ג ע״ב
ישעיה	כ״ט	א׳	דף קפ״ו ע״ד
ישעיה	מ׳	ד׳	דף יוד ע״ב
ישעיה	מ׳	כ״ט	דף י״ו ע״א
ישעיה	מ׳	י״ג	דף ו׳ ע״ב
ישעיה	מ״א	י״ג	דף ד׳ ע״ב
ישעיה	מ״א	כ׳	דף ד׳ ע״ב
ישעיה	מ״ב	ה׳	דף י״ד ע״ב
ישעיה	מ״ג	ו׳	דף קפ״ג ע״ב
ישעיה	מ״ד	כ״ד	דף ג׳ ע״ב
ישעיה	מ״ה	י״ח	דף ח׳ ע״ב
ישעיה	מ״ה	ט״ו	דף קפ״א ע״ב
ישעיה	מ״ט	ט״ו	דף קע״ה ע״ב
ישעיה	מ״ט	כ״ו	דף ס״ד ע״ב
ישעיה	מ״ט	ט״ו	דף קכ״ד ע״א
ישעיה	נ״ד	ט׳	דף קנ״ג ע״ב
ישעיה	נ״ה	א׳	דף קל״ב ע״א
ישעיה	נ״ה	ט״ו	דף קפ״ח ע״ב
ישעיה	נ״ח	ח׳	דף כ״ט ע״ב
ישעיה	כ״ו	ד׳	דף ק״ח ע״א
ישעיה	כ״ו	ד׳	דף ק״א ע״ב
ישעיה	כ״ו	ד״ה	דף ר״ג ע״ב
ישעיה	כ״ג	ט״ו	דף ל״ט ע״ב
ישעיה	ס״ו	א׳	דף קנ״ג ע״א
ירמיה	ב׳	י״א	דף שכ״ו ע״ב
ירמיה	ב׳		דף כ״ו ע״ב
ירמיה	ב׳		דף ג׳ ע״ב
ירמיה	ב׳	ג׳	דף קל״א ע״ב
ירמיה	ד׳	א׳	דף קי״ה ע״ב
ירמיה	ד׳	י״ב	דף רע״ב ע״ג

ירמיה

I. Index locorum S. S.

סמנים על הפסוקים מנביאים וכתובים

ירמיה כ׳ כ״א	דף י״ג ע״א
ירמיה ה׳ ג׳	דף ק״א ע״ג
ירמיה ה׳ ע׳	דף קע״א ע״ג
ירמיה ו׳ ג׳	דף י״ד ע״ב
ירמיה ו׳	דף כ״ו ע״ד
ירמיה ו׳ כ״ב	דף קפ״ג ע״ד
ירמיה ז׳ ל״א	דף י״ד ע״ב
ירמיה ט׳ יד	דף פ״ו ע״ד
ירמיה י׳ י״ב	דף רפ״ט ע״ב
ירמיה י׳ ב׳	דף ר״ע ע״ב
ירמיה י״ד	דף י״ט ע״א
ירמיה י״ז	דף ע״ב
ירמיה ט״ו	דף כ״ו ע״ג
ירמיה ט״ו ט״ו	דף רט ע״ב
ירמיה כ״ב כ״ב	דף קפ״ט ע״ב
ירמיה כ״ג	דף ס״ו ע״ג
ירמיה כ״ט ס׳	דף רכ״ט ע״ג
ירמיה ל״א ל״א	דף פ״ד ע״ד
ירמיה ל״ב	דף ס״ו ע״ג
ירמיה ל״ב	דף ל״ז ע״א
ירמיה ל״ב לט	דף כ״ח ע״ג
ירמיה ל״ב לא	דף קנ״ב
ירמיה מ״ו כ״ח	דף קע״ס ע״ד
יחזקאל ט׳	דף ס׳ ע״א
יחזקאל ט׳	דף ס׳ ע״א
יחזקאל ט׳ ו׳	דף רכ״ב ע״ד
יחזקאל י״ב	דף מ׳ ע״ב
יחזקאל ט״ז ח׳	דף כ״ו ע״ב
יחזקאל ט״ו	דף רע״ג ע״ג
יחזקאל י״ח ד׳	דף פ״ד ע״ב
יחזקאל כ״ה ט׳	דף קפ״א
יחזקאל כ״ט ג׳	דף ק״ד ע״ב
יחזקאל ל״א	דף כ״ז ע״ג
יחזקאל ל״ה	דף ל״ט ע״ב
יחזקאל ל״ו ה׳	דף י״ט ע״ג
יחזקאל ל״ו ס״א	דף קפ״ט ע״ד
יחזקאל מ״ג	דף ה׳ ע״ג
מלכים א׳ ל״א	דף ש״ב ע״א
מלכים א׳ ק״ג י״ט	דף נ׳ ע״א
מלכים א׳ כ״ב ב	דף ק״ב ע״ד
מלכים א׳ פ׳ י״א	דף קפ״א ע״ג
מלכים א׳ י״ח כ״ל	דף קנ״ב ע״ג
מלכים א׳ ד׳ ל״א	דף פ״א ע״ד
מלכים א׳ ט׳ ב׳	דף ש״ב ע״ב
מלכים ב׳	דף ש״ה ע״ב
מלכים ב׳ י״ג ד״א	דף פ״ד ע״ג
מלכים ב׳ ט׳	דף כ״ו ע״ד
מלכים ב׳ י״ח ד״ד	דף ק״ד ע״ד
מלכים ב׳ ד״ג	דף ק״כ ע״ד
מלכים ב׳ ד״ו	דף קמ״ג ע״ד
מלכים מ׳ ד״ו	דף קל״ו ע״ד
מלכים ב׳ ו׳	דף ק״ו ע״א
מלכים ב׳	דף כ״ב ע״ב
מלכים ב׳ ד׳ י״ג	דף ק״ט ע״ב
מלכים ב׳ ט׳ יול	דף קפ״ט ע״א
מלכים ב׳ ד׳ י״ט	דף רכ״ה ע״ד
מלכים ב׳ י״ח ד״ו	דף ש״ו ע״ג
מלכים ב׳ ש׳ ו׳	דף ש״ג ע״א
מלכים ה׳ ט״ו	דף פ״א ע״ד
מלכים י״ס ל״א	דף פ״ד ע״ב
מלכים י״ט י״א	דף קל״ד ע״ד
מיכה ד׳ ו׳	דף כ״ט ע״א

מיכה ד׳ י״א	דף קע״ד ע״א
מיכה ד׳ ד׳	דף קצ״ה ע״ב
מיכה ד׳ ט׳	דף רכ״ו ע״ב
מלאכי א׳	דף כ״ד ע״ב
מלאכי א׳ ו׳	דף ר״ט ע״ג
מלאכי א׳ ב׳	דף רפ״ו ע״א
מלאכי ג׳	דף ר״ב ע״ב
מלאכי ב׳ ו׳	דף רכ״ד ע״ג
מלאכי ג׳ ב׳	דף מ״ט ע״ד
מלאכי ג׳ ד׳	דף ק״ד ע״ד
מלאכי ד׳ ג׳	דף ק״ו ע״ד
מלאכי ד׳	דף רכ״ו ע״ג
מלאכי י׳ א׳	דף רפ״ד ע״ב
משלי א׳ ל׳	דף ק״ו ע״א
משלי ג׳ יט	דף ג׳ ע״ג
משלי ג׳	דף כ״ח ע״ב
משלי ג׳	דף כ״ב ע״ב
משלי ג׳ א׳	דף קז״ו ע״ב
משלי ו׳ ס׳	דף קכ״א ע״ב
משלי ו׳ י״ד	דף קכ״א ע״א
משלי י״א כ״ב	דף כ״ח ע״ד
משלי י״א ג׳	דף כ״ה ע״ב
משלי י״א ד׳	דף ל״א ע״א
משלי י״א	דף פ״ד ע״ב
משלי י״ד	דף ל״ו ע״ג
משלי ט״ו ל״ב	דף ו׳ ע״ד
משלי ט״ו ד׳	דף כ״ב ע״ג
משלי ט״ו ט״ו	דף קכ״ו ע״ג
משלי ט״ו ל״ב	דף רל״ו ע״ב
משלי כ׳ ט׳	דף ר״כ ע״ב
משלי כ״א כ״ה	דף כ״ו ע״ב
משלי כ״א	דף ל״ד ע״ב
משלי כ״א ס׳	דף פ״א ע״א
משלי כ״ב כ״ב	דף קפ״ט ע״ד
משלי כ״ב	דף פ״ב ע״א
משלי כ״ה ס	דף כ״ה ע״ד
משלי כ״ו ג׳	דף ק״פ ע״ג
משלי ל׳ ט׳	דף רע״ג ע״ג
כקורת י״ג כ״ו	דף ס״ב ע״ב
עמוס ט׳ ג׳	דף רס״ד ע״ב
עמוס ב׳ ט׳	דף ס״ו ע״א
עמוס ג׳	דף קל״ז ע״ג
עמוס ד׳ י״ג	דף קל״ב ע״ד
עמוס ג׳	דף ג׳ ע״ב
עמוס ו׳ ט״ו	דף ק״ה ע״א
עמוס ק״פ	דף קי״ו ע״ב
עמוס כ״פ	דף רי״ב ע״ב
עובדיה פ״ס	דף קי׳ ע״ב
נכני ג׳ ו׳	דף ק״ט ע״ד
קהלת ט׳ ג׳	דף י״ג ע״ב
קהלת ג׳	דף כ״ט ע״ב
קהלת כ׳ כ׳	דף פ״ו ע״ב
קהלת ו׳ ט׳	דף י״ט ע״א
קהלת ו	דף מ״ט ע״ב
קהלת ו׳ ט׳	דף כ״ב ע״א
קהלת ו׳ ט׳	דף קמ״ו ע׳
קהלת י״ב	דף כ״ט ע׳
קהלת י״ב	דף ז׳ ע׳
קהלת י״ב י״ג	דף קכ״ו ע׳
קהלת ל״ו כ״ט	דף פ״ו ע״ב

סמנים על הפסוקים מנביאים וכתובים

ספר	פסוק	דף	עמוד	ספר	פסוק	דף	עמוד
שופטים	ט' ט"ז	דף כ"ג	ע"א	תהלים	ל"ו ו'	דף קי"ז	ע"ב
שופטים	ה' ד' ט'	דף ק"ד	ע"ג	תהלים	ל"ז ל"ט	דף כ"ד	ע"ב
שופטים	ה' ט'	דף קכ"ז	ע"ג	תהלים	ל"ט ב'	דף ק"ה	ע"א
שופטים	ה' ד'	דף קל"ז	ע"ג	תהלים	מ"ט	דף ק"ו	ע"ד
שופטים	ט' ט'	דף קכ"ז	ע"ג	תהלים	ע"ד	דף י"ו	ע"ג
שופטים	י"ט כ"א	דף מ"ו	ע"א	תהלים	מ"ט י"ג	דף י"ו	ע"א
שופטים	י"א ו'	דף רכ"ו	ע"ב	תהלים	מ"ט כ"א	דף כ"ב	ע"א
שופטים	י"ג כ"ג	דף ק"ג	ע"ד	תהלים	מ"ט י"א	דף ק"ל	ע"ד
שופטים	י"ג ד'	דף ק"ד	ע"א	תהלים	כ"ט ל"א	דף קמ"א	ע"ג
שופטים	י"ג ח'	דף קכ"א	ע"ג	תהלים	כ"ט ל"ג	דף קכ"ו	ע"ד
שופטים	י"ג ח'	דף ב"ג	ע"א	תהלים	כ"ט י"ג	דף רפ"א	ע"ד
שופטים	כ"ח ק"ב	דף קכ"א	ע"א	תהלים	מ"ג י"ג	דף רמ"ג	ע"ג
				תהלים	כ"ז ח'	דף רצ"ו	ע"ג
שמואל	ט' י"ו	דף ס"ו	ע"ד	תהלים	כ"ח	דף י"ו	ע"ד
שמואל	ח' כ"ח	דף ק"ד	ע"ד	תהלים	ס"ח	דף ט"ו	ע"א
שמואל	ח' כ"ו י"ט	דף קמ"א	ע"ד	תהלים	ס"ח ל"ז	דף רמ"ב	ע"א
שמואל	ח' כ"ה כ"א	דף קכ"ו	ע"א	תהלים	ס"א ט'	דף כ"ה	ע"ד
שמואל	ח' ט"ו י"ז	דף קכ"ג	ע"ב	תהלים	ע"ג ט"ו	דף ק"ו	ע"ב
שמואל	ח' ט"ו	דף [illegible]	ע"ד	תהלים	ע"ג ו'	דף ס"ב	ע"א
שמואל	ח'	דף [illegible]	ע"ב	תהלים	ע"ו י"ג	דף כ"ט	ע"ד
שמואל	ב' ג' כ'	דף [illegible]	ע"א	תהלים	ע"ח	דף ו'	ע"ד
שמואל	ב' י"ד ו'	דף ק"ו	ע"א	תהלים	ע"ח	דף ק"ד	ע"ג
שמואל	ב' כ"ד	דף כ"ו	ע"ד	תהלים	פ"ב ט'	דף ו'	ע"ד
שמואל	ב' ו'	דף מ"ה	ע"ג	תהלים	פ"ל	דף קל"ו	ע"ד
שמואל	ב' ו'	דף ע"ח	ע"א	תהלים	פ"ו ט'	דף ק"ז	ע"ג
שמואל	ב' ה' ק"ח	דף קל"ב	ע"א	תהלים	פ"ט י"ב	דף ז'	ע"א
שמואל	ב' ו' כ"ב	דף רמ"ב	ע"ב	תהלים	פ"ט ע"ז	דף קנ"ח	ע"ב
שמואל	ב' כ"ו ט'	דף ב"ב	ע"א	תהלים	צ' ו'	דף ל"ו	ע"א
שמואל	ל"ח י"ג י"א	דף קכ"ו	ע"א	תהלים	צ' י"ב	דף ר"ד	ע"ד
שמואל	כ"ב י"ב	דף ק"ח	ע"ב	תהלים	צ"א ט"ו	דף ק"ה	ע"ד
שמואל	כ"ב כ"ג ב'	דף קכ"ו	ע"ב	תהלים	צ"א י"ל	דף ק"ב	ע"ד
				תהלים	צ"א	דף רס"א	ע"ג
שיר השירים	א'	דף קכ"ד	ע"א	תהלים	צ"ב ב'	דף י"ו	ע"ב
שיר השירים	א'	דף ק"ב	ע"א	תהלים	צ"ב ט'	דף נ"ח	ע"א
שיר השירים	ג' ו'	דף כ"ב	ע"א	תהלים	ק"ב כ"ג	דף ט"ו	ע"ב
שיר השירים	ט'	דף קכ"ג	ע"ד	תהלים	ק"ג כ"ד	דף ל"ו	ע"ב
				תהלים	ק"ב י"ז	דף רמ"ו	ע"ד
תהלים	ד' ט'	דף רמ"ב	ע"ב	תהלים	ק"ג י"ו	דף קצ"ה	ע"ג
תהלים	ד' ב'	דף כ"ט	ע"ב	תהלים	ק"ד י"ח	דף י"ו	ע"ד
תהלים	ה' י"א	דף קכ"ו	ע"ד	תהלים	ק"ד ל"א	דף ע"ו	ע"ד
תהלים	ז' ל'	דף קל"ט	ע"א	תהלים	ק"ד ט'	דף ע"ט	ע"א
תהלים	ז'	דף קמ"ג	ע"ד	תהלים	ק"ד ל'	דף קכ"ג	ע"ג
תהלים	י"א ט"ו	דף קכ"ו	ע"ג	תהלים	ק"ד ט"ו	דף קנ"ו	ע"ג
תהלים	י"ז י"ב	דף ר"ח	ע"ב	תהלים	ק"ו כ'	דף קכ"ט	ע"ד
תהלים	י"ח ט'	דף קכ"ו	ע"א	תהלים	ק"ו ו'	דף קכ"ה	ע"ד
תהלים	י"ח ל"ד	דף קמ"ג	ע"ד	תהלים	ק"ו ד' ח'	דף קנ"ב	ע"א
תהלים	י"ט י"ט	דף קנ"ו	ע"ד	תהלים	קי"ב	דף ק"ח	ע"ד
תהלים	ק' י"ח	דף רכ"ב	ע"ג	תהלים	קי"ו	דף מ"ח	ע"ג
תהלים	ק' י"ט	דף רכ"ג	ע"ב	תהלים	קי"ח	דף קמ"ה	ע"ב
תהלים	ק' ל'	דף רכ"ג	ע"ב	תהלים	קי"ח ו'	דף ח'	ע"ג
תהלים	ק"ג	דף ס"ב	ע"ב	תהלים	קי"ח ז'	דף קנ"ו	ע"א
תהלים	כ"כ	דף כ"ח	ע"ג	תהלים	קי"ח ח'	דף ק"ס	ע"ג
תהלים	ס"ב ל"ב	דף קנ"ח	ע"ד	תהלים	קי"ח כ"ב	דף רצ"ו	ע"ג
תהלים	ל"ט ג'	דף כ"ט	ע"ד	תהלים	קי"ט נ"ו	דף רצ"ח	ע"ג
תהלים	כ"ג ח'	דף ל"ח	ע"ב	תהלים	קי"ט צ"ו	דף י"ח	ע"א
תהלים	ק"ל	דף רע"ג	ע"ג	תהלים	קכ"ו ל'	דף קל"ב	ע"ג
תהלים	כ"ב ו'	דף ק"ח	ע"ג	תהלים	קל"א	דף קמ"ו	ע"א
תהלים	כ"ה ד'	דף קכ"ד	ע"ג	תהלים	קל"ג ג'	דף מ"ה	ע"ד
תהלים	כ"ה כ"ד	דף רכ"ט	ע"ב	תהלים	קל"ה י"ח	דף י"ב	ע"ב
תהלים	כ"ו	דף כ"ח	ע"ב	תהלים	קל"ז	דף י"ו	ע"ב
תהלים	כ"ו ט'	דף נ'	ע"ב	תהלים	ס"ח	דף ק"ו	ע"ב
תהלים	כ"ו ט'	דף רע"ח	ע"ב	תהלים	קל"ו ד'	דף קכ"ה	ע"ב
תהלים	כ"ז י"ג	דף סכ"ב	ע"ד	תהלים	קל"ו ב'	דף י"ח	ע"ד
תהלים	כ"ט	דף ל"ב	ע"א	תהלים	קל"ט כ"ב	דף ד'	ע"ד
תהלים	כ"ט ט'	דף קכ"ז	ע"ד	תהלים	קל"ט ו'	דף י"ו	ע"א
תהלים	ל"א כ"ד	דף קע"ח	ע"ב	תהלים	קמ"ד ב'	דף ר"ט	ע"ג
תהלים	ל"ב י"ט	דף ר"כ	ע"ג	תהלים	קמ"ה ט'	דף ר"ד	ע"ד
תהלים	ל"ג	דף ר"ו	ע"ג	תהלים	קמ"ז ו'	דף ר"ב	ע"ג
תהלים	ל"ג ט'	דף רמ"ג	ע"א	תהלים	קמ"ו ט'	דף ס"ט	ע"ד
תהלים	ל"ג	דף ג'	ע"ד	תהלים	קמ"ס ב'		

II. INDEX
RERUM NOTABILIUM.

A.

Abelis peccatum quodnam? 30. 3.
Abimelechus cur Saram uxorem sibi expetierit. 58. 3.
Abimelechum punitum à Deo, & quare? 58. 3.
— fœdus securitatis cum Abrahamo erexisse, 60. 1.
Abraham cur ex Ur Chald: venerit & flumen transnavigaverit? 42. 4.
— in terram Canaan abijt, 44. 4.
— fornaci ignis injectum, 44. 1.
— cur Sodomam deseruerit? 58. 2.
— non meritum fuisse Saram sororem suam vocando, 58 4.
— vidisse locum mactationis Isaaci varie exponitur, 62. 3.
— ab Angelo piam vocatum propter ligationem Isaaci, 63. 1.
Abrahami à Lotho separatio & causa ejus, 45. 4.
— cum V. Regibus lis, 47. 1.
— feminis in Ægypto retentio & non in alia regione, 47. 3.
— parva fides primo, 48. 1.
— petitio signi hæreditatis Canaanis, 48. 4.
— ea an pœna vel non, 46. 1.
— uxori Saræ bonum nuntium datum, 55 1
— mó data promissio de non timendo, 47. 4.
— data promissio de videndis parentibus, 49. 4.
— cur Deus mandavit exitum ex terra sua, 44.
— accidit fames in Canaan & cur abierit in Ægyptum? 45. 1.
— data à Pharaone dona, 45. 3.
— ab eo Saram filium sanctum desiderasse, 50. 2.
Abrahamum & Saram Hagarem duriter habendo peccasse, 50. 2.
— ante nativitatem Isaaci fuisse circumcisum, & cur 51. 1.
— inter & Deum fœdus erectum & sagmina quid 51. 2.
— Ismaelis vitam petiisse, 52. 2.
— Deus visitati in Mamre, 53. 4.
— visitantes 3. viri, 54. 3.
— vidisse arietem &c. 63. 2.
— accepisse duplicem speluncam, 64. 3.
— dedisse filijs ex concubinis natis portiones, & non hæreditatem, 64. 4.
— & Isaacum communia fata habuisse, 64. 3.
— non fuisse causam terræ fame pressæ, 69. 1.
— dixisse 3. viris post cœnam abite quid hoc? 54 4
Absconsum apud Deum quid in ultimis Mosis. 327 4
Accensio opus Sac: Magni 159. 4.
Adam animalibus nomina dedit, 23. 3.
— Tisri creatus hinc dies expiationis, 213. 1.
— duo maxima ejus peccata, 26. 1.
— Mikedem expulsus ex Paradiso quid? 27. 2.
— Aieka dolentis vocabulum esse, 24. 4
— ejus primus concubitus, 30. 1.
— ejus separatio ab uxore post peccatum, 31. 2.
— quæ ejus causa ibid.
— ejus gesta Typica, 31. 3.&
— quo sensu ad cælum 32. 2.
extensus dicatur? 271. 1.
Adamo quinquies maledictum propter peccata, 26. 3.
Adulterii suspecta, 225. 3.
— oblatis ejus, 225. 4.
— sex malis a sacerdote afficitur ibid.
— quo modo probetur? ibid.
Ægypti æs magni æstimatur, 179. 3.
Ægyptij cur dicant, quinam abibunt? 118. 1.
— cur Israelitis vasa aurea & argentea mutuo dederunt? 119. 2.
— etiam habent agnum inter ea cœlestia signa, quæ adorant, hinc Israelitæ agnum necandum habent, antequam ex Ægypto discedant, 121. 4.
— quomodo venerint in mare? 126. 3.
— occisio, & duorum Israelitarum rixæ, & filiæ Jethro cur conjungantur? 103. 2.
— filium ex uxore judaica natum Sabbatho ligna secasse, 215. 1.

de

- de eo disputarunt Judæi, an ut Judæus vel Ægyptius interficiendus sit, 215. 1.
Ægyptijs quæ evenerunt in mari, responderunt fatis Israelitarum in Ægypto, 126. 3.
Ægyptum exeuntes Schechinam comitem habuisse, 95. 3.
- in eo fertilitatis & famis successio 90. 4.
- consilium Josephi de præside illius eligendo, 98. 4.
- - exitus ex eo & datio legis cur conjungantur? 271. 2.
- - cur Deus ex eo populum eduxisse malit dicere, quam eum creasse? 272. 2.
Aharon filijs morientibus sine consolatione accepta tamen consolationem habet, 194. 4.
- - & filii Tabernaculo præfecti fuerint, 223. 4.
- - Moses & Miriam in tempore mortis succedunt, 243. 4.
- - cur in monte Hur obiit & non cum Mose, cum simul ipsis fuerit comminata mors? 245. 2.
- sine morbo obiisse probatur, 257. 3.
Aharoni per Prophetiam indicatum pastorem esse ex deserto sibi quærendum, 109. 3.
Aharonis & filiorum vestimenta, quando induenda? 160. 1.
- virga florida, 242. 1.
Altare lapideum, 143. 2.
- Mosis, 150. 4.
- habet remissionem quomodo? 163. 4.
- Terreum 143. 1.
Altaria Bileami, 248. 3.
Altaris administratio Sacerdotis & non alius est, 186 3.
- fovea ejusque usus, 190. 3.
Amalek cur contra Israelitas pugnaverit? 132. 3.
Amaleki exstinctionem cur cum præcepto ponderum memoretur? 312. 3.
- cogita quid tibi (pluralis) quid. 312. 3.
Amalekum non potuisse vinci, sed fieri ultimo judicio, 132. 4.
Amoritis cum cur non pugnaverint Israelitæ, 264. 1. & 266. 4.
Amoritæ plaga afficiunt Israelitas, 264. 1.
Angeli Sodomam missi cur & viri, & Angeli dicantur? 57. 2.
Angelorum creatio quomodo facta non memoratur, 1. 2
Angelos tutelares omnes Gentes, sed Deum Israelitæ habent, 149. 3.
Angelum collocutorem Hagaræ non fuisse simplicem Angelum, 50. 3.
- *ante faciem tuam mittam* mysterij plenum, 149 5.
- ejus alia ratio, 150. 2.
- ad illum Dei sermonem populi responsio, 173. 1.
- - qui liberavit ex Ægypto Mosen esse, 245. 2
Anima cur immundum faciat? 208. 2.
Animalia munda Noachi quænam? 37. 4.
Anni novi prima lux causa omnium quæ eo anno evenient, 112. 1.
Anno novo judicatur mundus, 212. 1. & 213. 3.
- novo cornu inflatur, ejus usus, 212. 2.
Anniversariæ expiationis festum in quo reliquis minus, licet alias maximum? 213. 3.
- expiationis diei cur additur, non laborabis & non alijs festis? 213. 4.
Animadvertite verba quæ dico Mosis, 328. 4.
Apahem vocabulum Hebr. quid significet? 227. 4.
Aquæ amaræ, 225. 4.
Aquas fluminum in sanguinem mutatas fuisse per Mosen, 113. 3.
Aquarum divisio, 12. 1.
- ab arida separatio, 13. 2.
Aquila cum confertur Deus, 32. 1.
Aquatilibus cur addatur multiplicamini & fructum ferte. 16. 2.
Arbor vitæ & cognitionis boni & mali, 21. 1.
- cognitionis boni & mali, 26. 4.
Arbores cur fructus dicantur, 13. 3.
Arborum fructus ante quartum annum esui illicitus, 206. 4.
Arca cur Noah non egressus donec mandavit Deus? 37. 4.
Arca an una fuerit, Abarbanelis sententia, 231. 1.
- aliorum sententia, 231. 2.
- lignorum Sittim, 156. 2.
- - cur dicatur demigrasse & non tabernaculum, 231. 4.
- sancto sanctorum nomen dedit, 179. 2.
Arcæ in sanctum sanctorum positio fit per Mosen, qui inde privilegio gaudet, 180. 1.
Arcam cur Deus Noacho ædificandam dederit & non navim. 35. 4.
Argenti & auri purificatio, 255. 4.
Aridam cur Deus vocaverit terram 12. 3.
Ascensionis Herosolymitanæ memoria, 291. 2.
- quomodo celebretur? 291. 4.

Av-

Ascher, 334. 2.
Asyla, 285. 2.
Atrij cum Tabernaculo longitudo & latitudo, 158. 3.
Audivi cur sequitur post verba erexi Foedus? 110. 3.
Avium distinctio, 195. 2.
. nidus, 305. 1.

B.

Baculi Mosis sublatio per ablationem exponitur, 126. 2.
Benedictio & maledictio, 285. 1.
325. 1.
Benedictio Mosis, 315. 3.
. . populi per Mosen, 330. 2,3.
Benedictionis Mosis & Jacobi convenientia, 230. 2.
usque 331. 3.
Bellum, 301. 1.usque 4.
306. 4.
Beniamin, 333. 1.
Bereschith & barah quomodo cohæreant? 1. 1.
Beschagam quid? 34. 2.
Bezaleel, 166. 3.&
167. 3.
Bileam & Balak, 247. 1.
usque 249. 2.
Bos qui hominem ferit cur lapidandus? 145. 3.
Bovi trituranti os non obligandum, 310. 1.

C.

Canaanis præ Ægypto excellentia, 106. 3.
. sanctitas præ aliis, 149. 4.
. eam cur Deus Israelitis dederit? 149. 4.
. ejus magnitudo, 236. 1.
. sub ejus ingressum dubitat populus, 236. 3.
. divisio, 250. 4.
257. 4.
Cananæi, 245. 3.
Canaanem non intrat Moses, 266. 4.
Candelabrum, 154. 1.
157. 1.
. in portatione tectum, 224. 3.
. quid respiciat? 229. 1.
Canis permutatio, 306. 4.
Canticum, 324. 4.
usque 326. 3.
Carnes petunt Israelitæ, 232. 2.
233. 1.
. . consequens ejus, 233. 3.
. . bene an male appetierint Israelitæ in deserto? 129. 4.
Carnis esum illicitum in arca, 36. 1.
Carnis esus cur Noachi filiis illicitus? 38. 3.
Chaliza, 311. 2.
Chazerath, 260. 3.
Cherubim, 156. 4.
Cibi immundi, 196. 1.
Cineres, 190. 2.
Circumcisio neglecta, 229. 3.
Circumcisionis ratio, 51. 4.
Clamare pro murmurare, 125. 4.
Cæcitas Israelitis comminatur, 318. 2.
Columbarum intestina, 187. 1.
Columna ignea & angelus coram Israele idem, 126. 2.
. nubis exeuntibus ex mari non adfuit, 128. 3.
. Usus ejus, 130. 1.
Coniugium consanguineorum, 250. 1.2,3.
Cor hominis malum cur Deus vocaverit? 38. 1.
Cornu arietis inflabo, quis dixerit? 137. 1.
. Mysterium, 212. 2.

D.

Dan, 334. 1.
Decalogus, 140. 1.
2, 3, 4.
Decalogi ordo, 273. 2,3.
Decimæ, 221. 3.
289. 3.
& 314. 4.
Dementia, 318. 2.
Desertum, in eo tribus diebus sine aqua fuisse, 128. 4.
Dei nomen in vanum sumere, 147. 3.
Deos aureos & argenteos non facies, 143. 1.
Deus & fecit non nisi ubi insignes mutationes occurunt dici in S. S. 14. 4.
. . cur propter homines opera excellentissima fecit? 15. 1.
. . cur in plurali in creatione loquatur? 17. 1.
. . dicitur ero qui ero, 106. 4.
& 107. 1.
. . dicit accipite mutuo à proximis, 107. 3.
. . Deos Ægyptiorum judicaturus, 121. 3.
. . ante ipsos (phraseos) vis, 125. 4.
. . dicit ego sum Deus tuus, 272. 2.
. . non habebis Deos peregrinos, 272. 3.
. . lux est, 180. 4.

cur

Deus cur populo Israel dicat, duxi vos ad me, 136. 3.
- - decalogum ipse & reliqua per Mosen dixit, 137. 4.
. . ex tribus locis praecepta dedit, 138. 4.
Diis mactare, 146. 4.
Diluvii tempore cur terra dicatur fuisse rapinae plena? 35. 4.
. . tempore unum erga alterum peccasse, 35. 4.
Diluvium quamdiu duraverit & quando cessaverit, 36. 4.
. . cur corvus non redierit in arcam, 37. 1.
Divortii causae, 307. 4.
, . libellus, 308. 1.
Dinae cum Sichemita negotium, 79. 4.
Doctores cur loquentes dicuntur, 12. 3.
Dominos super alios cur constituendos voluerit Jethro? 134. 2. & 3.
. . eos non statim constituit Moses sed post latam legem, 133. 3.
Domos Deum obstetricibus fecisse quid? 101. 4.
Duces, 261. 4. 262. 1.

E

Echad cur die I. & non Rischon dicatur? 9. 4.
Edom vel Idumaeo Regi cur Moses legatos mittit? 245. 2.
Edom non obligatum fuisse ad Israeli dandum panem vel vinum, 206. 3.
Educam Israelitas (phrasis) quid notet? 110. 3.
Eldad, 233. 2.
Eleazarem & Mosen cur populus alloquatur & non Josuam? 256. 4.
Eleemosyna, 290. 2. & 307. 2.
Eleemosynarum proportio & cur facta? 226. 4.
Eliezeris notabile factum, 65. 4.
- mirabilis relatio ad Abrahamum, 66. 4
Elim quid prae reliquo deserto habuerit? 120. 1.
Elohim & non Jehova cur Deus in opere creationis appelletur? 5. 1.
- Judicis nomen esse, 5. 4.
- etiam Angelis tribui, 5. 4.
- & El, Elohai &c: cur permutentur? 6. 1.
- cur in numero plurali occurrat? 6. 3.
- cur in creatione hominis & non alio nomine vocetur? 17. 1.
. . cur cum Mosi à Deo mandatur congregare seniores populi non memoretur? 107. 2.
- & Adonai cur in prioribus praeceptis invenitur? 142. 2.
Enakim quinam? 235. 4.
Enoch, 33. 2.
Eo inter te (phrasis) quid velit, 225. 2.
Ephae decima pars quid? 238. 3.
Ephraimi benedictio, 251. 1.
Eruditorum veneratio, 294. 3.
Esavus voluntati parentum adversam uxorem duxit, 69. 3.
- ejus erga Jacobum inimicitia, 71. 2.
- cur dona Jacobi noluerit? 97. 1.
- filiorum ejus genealogia cur recenseatur? 81. 3.
Esavitas cur non impugnare licuerit Israelitis? 264. 2. 266. 4.
- cur Moses non vocet fratres coram R. Sichon? 265. 1.
Exemplum cur non addiderit Moses Prophetiae suae ut Bileam, 339. 3.
Expiationem anniversariam à Sacerdote M. fieri debere, probatur variis argumentis, 200. 2.
Expiationis ministerium totum, 200. & 204. 4.
. dies cur Sabbathum Sabbathorum dicitur? 210. 2.
- dies Mosis prae Aharone excellentiam quomodo prodat? 201. 3.
- sacrificium respectum habere ad rotas coelestes, 201. 4.
- alia expositio ejusdem sacrificii contra Israelitas & Patres, 202. 1.
- Sacrificium pro Sac: Magno quid doceat? 202. 1.
- diei hoedus quid significet? 202. 2.
- diei hoedi duo quid significent aliis, & Abarbaneli? 202. 3.
- diei suffitus quid notet? 202. 4.
- varia aspersio sanguinis quid notet? 203. 1.
- octena aspersio sanguinis à Sac: M: peracta semel supra & septies infra cur facta fuerit? 203.
- primum numerum cur singulis aspersionibus repetierit? 203.
- die cur vilissima à Sac: M: peragi debuerunt? quae recensentur etiam, 203. 2.
- cur S. M. sanctum sanctorum intrans linea vestimenta induere debuerit? 203. 2.

- idem cur sæpius permutavit vestes? 203. 3.
- idem quinquies se totum aquis immergere, & decies manus & pedes lavare debuit, & quare? 203. 3.
- efficacia & comparatio, 203. 4.
Excisio animæ quid? 239. 2.
Excisionis reum esse quid notet? 239. 2.
Excisionis natura, 239. 3.
Excisionum numerus, 239. usque 240. 2.
Exitus Israelitarum mysterium, 257. 2.
Exploratores fuerunt ex omni tribu excepta Levitica & cur? 235. 2.
- - quando venerint? 236. 3.
Exploratoribus Moses injungit ut sibi soli referant, quod non faciunt, sed coram toto populo respondent, cur? 336. 1.
Exploratorum missio an necessaria fuerit? 235. 2.
- instructio 6. negotiorum, 235. 4.
- duo priora Mosis, 235. 4.
- in eorum negotio tria populi peccata, 262. 4.
- negotium causa morti Mosis, 267. 3.
- postulatio defectus fidei populi Israel, 263. 1.

F.

Faciem meam nunquam videbis cur D. Mosi dicat? 173. 4.
Faciei Dei remotio quid importarit? 324. 3.
Faciemus & audiemus cur dicant Israelitæ ad montem Sinai? 136. 4.
Facies cur Panim dicatur? 7. 3.
Falsiloquium non audies quid? 147. 2.
Familias Israelitarum cur recensuerit Deus? 220. 4.
- in ea recensione cur Aharon Mosi præponatur? 221. 1.
Fenestræ cæli quid? 36. 2.
Feriæ sunt cras cur dixerit Aharon, 169. 3.
Ferire lapide quam pœnam inferat, 145. 1.
- servum quid? 145. 2.
Fermenti expurgatio cur mandata? 122. 3.
Festis tribus cur Eleemosynæ dandæ? 216. 2.
Festorum trium mandatum cur sequatur prohibitionem fusilium? 177. 1.
- trium memoria in Deuteronomio, 291. 4.
- omnium causa, 214. 4.
- institutionis ratio, 291. 4.
- trium majorum præceptum, cur superstitionis prohibitioni addatur? 147. 4.
Fidei articuli XIII, 146. 2.
Figura viri & fœminæ cur prohibeantur? 268. 1.
Filii Dei an fuerunt Angeli? 33. 4.
- Regis successio, 191. 3.
Fœderis verba cur de decalogo dicatur? 319. 3.
Fœdus cum filiis, 271. 4.
- alterum, 312. 1.
- super absentes, 321. 2.
Frater mariti Ruthæ non fuit Boaz, 310. 1.
Fratrem proximum hæredem non relinquens, quem habeat hæredem, 251. 4.
Fratriæ lex, 310. 1.
- ejus ratio, 310. 3.
- ordo, 310. 2.
Fruges transeunti ex iis edere licet, 307. 1.
Frugibus cur Deus Israelitas frui voluerit? 327. 1.
Fructuum copia & inopia unde? 383. 4.
Fusile, 177. 1.
Furti pœna diversa, 146. 1.

G.

Gad humilitas, 257. 4
- benedictio, 333. 4.
Gaudium Israelitis quando & cur mandatur? 285. 3.
Gerson, 225. 1.
Gigantes filii Enak & Nephilim dicuntur, 235. 4.
- quinam? 34. 2.
Gladius flammans, 29. 1.
Gloria Dei, 180. 2.
Gradus prohibiti, 207. 4.
Grandinis plaga, 118. 1.

H.

Hagarem alloquens angelus quid dixerit? 59. 4.
- propter filium depulsam fuisse, 51. 3.
Hor montis in quo Aharon obiit magnitudo, 280. 4.
Hebræam linguam primam esse, 24. 2.
- vastatio expiavit peccatum vituli fusi, 176. 2.
Hierosolymæ sanctitas, 192. 2.
Holocaustum laudatur, 190. 1.

- non alibi quam Hierosolymis offerendum, 285. 4.
Homo cur ultimo creatur? 16. 3.
- relinquat patrem & matrem quid? 24. 3.
Hominem solum cur Deus voluerit esse? 23. 2.
Hominis status post mortem, 64. 3.
- creatio cur non sola facta sexta Die? 16. 4.
Horeb, 260. 4.

I.

Jacob cur manserit in campo, & quid ei ibidem contigerit? 71. 4.
- cur Rachelem, & non Leam desideraverit? 73. 1.
- an ante VII. annorum finem, vel post eum desideraverit Rachelem? 73. 3.
- cur duas uxores easque sorores duxerit? 73. 4.
- cur Talmudicis non obiisse dicatur? 99. 4.
Jacobi edulium Esavo datum, quodnam? 68. 3.
- scala quid notet? 72. 3.
- Historiam cur S. S. tam distincte tractaverit? 72. 4.
- filiorum nomina, & amor erga Rachelem, & odium erga Leam, 74. 2.
- dudaim, 74. 3.
- socer conditiones proponit, 74. 4.
- factum quo ovibus serioribus non supponit bacillos, 75. 1.
- tres rationes, ob quas ex Charran in patriam abivit, 75. 2.
- factum quo Labanis imagines abstulit, 75. 4.
- modesta Labani data responsio, 75. 4.
- cum Labane disceptatio, 76. 1.
- lapides quid notent? 76. 2.
- de angelorum occursu cogitationes, 77. 1.
- divisio suorum in duas cohortes, 77. 3.
- verba ad Legatos suos, 77. 4.
- cum Angelo lucta, & Angeli petitum, 78. 2.
- illa lucta an vere vel in somnio facta? 78. 3.
- affectus in occursu Esavi qualis? 78. 4.
- filii astu supprimunt Sichemitas, 81. 2.
- filii cur Sichem expoliarint? 80. 3.
- erga Josephum præ omnibus reliquis filiis amor unde 83. 1.
- filii cur Josepho male voluerint 85. 1.
- tristitia de morte Josephi filii, 84. 1.
- cum filiis disceptatio de Beniamine, 92. 2.
- desiderium videndi Josephum, 95. 2.
- timor exeundi ex terra promissa, 95. 2.
- voluntas simul benedicendi Manassi & Ephraimo, 97. 2.
- vocatio filiorum post secretum cum Josepho colloquium &c. 97. 4.
- voluntas prædicendi cui filiorum Regnum futurum sit Dei voluntate fuisse mutatam, 98. 1.
- benedictio filiorum, 99. 1.
- sepultura, 100. 1.
- filii cum adventus Patris in Ægyptum, 101. 2.
Jacobum bonum Esavum vero malum natum fuisse, 68. 1.
- a patre, bonum & Esavum à matre malum fuisse, 68. 2.
- Esavi calcaneum tenuisse quid notaris? 68. 2.
- non putasse patrem ipsum voce cognitum, 70. 3.
- Angelos ad Esavum misisse & cur? 77. 2.
- Esavum timuisse & cur? 77. 2.
- filios XII. habuisse & cur 84. 2.
- noluisse filios ab aliis emere frumenta, sed ipsos ire in Ægyptum & cur? 91. 1.
- colloquium cum Deo habito mortuum fuisse, 96. 4.
- ex Josephi genere duas tribus fecisse, 97. 1.
Jaeser urbi 2. exploratores à Mose mittuntur, 246. 2.
Idololatricorum locorum destructio quomodo intelligenda? 285. 2.
- origo, 40. 4.
Idololatriæ accusans alium audiendus, 293. 4.
- origo, 40. 4.
Idololatris opposita, 287. 4.
Jehova, 142. 2.
Jeschurun pinguis evadebat, 327. 2.
Jethro venit ad Mosen, & non Moses ad Jethronem, uxorem, & liberos, cur? 131. 4.
- cum invitatum ab Israelitis in Canaanem, 30[illegible]

– in Canaane etiam mansisse, 230. 4.
– ejus consilium de eligendis populi præfectis, 261. 3.
Ignis super montem, an verè? 151. 4.
– cum Deus è cælo in altare demisit, cur? 194. 2.
– qualis urebat Israelitas? 232. 2.
– cur dicatur ignis Dei? 232. 2.
Impuritatis gradus, 196. 2.
Incantator, 287. 4.
Indurare cor, quomodo Deo tribuatur, qui hominum Medicus audit? 111. 3.
Infantis fur ut puniatur, 308. 3.
Integritas S. S. 307. 1.
Josephus quæ de fratribus patri retulerit? 81. 4.
– ei cur Deus benefecerit? 88. 3.
– eidem cur Deus benedixerit? 85. 3.
– an casu vel Prophetice exposuerit somnia, 87. 1.
– ejus sapientia in exponendis somniis, 87. 2.
– ejus somniorum variæ causæ & forma, 87. 3.
– confertur cum Medico patientem non vidente, 88. 1.
– ejus & Barhedio somniorum explicationes conferuntur, 88. 2.
– X. passiones & totidem ejus fortunæ, 89. 2.
– ejus de Pharaone eloquia, 89. 2.
– ejusdem ad Pharaonem oratio de fame, 89. 2.
– ei à Pharaone datum encomium, 90. 1.
– ejus frumentorum venditio triplicem sapientiam prodit, 91. 1.
– cum fratres cognovisse dum fratres ipsum nondum cognoscerent, 91. 2.
– cum patrem, & fratres in Ægyptum pellexisse, 91. 2.
– fratres exploratores terræ vocavit, 91. 2.
– cum fratres duriter alloquutum primo, patri non indicatum fuit, 92. 1.
– Beniaminum cur parvum vocaverit? 92. 4.
– Beniamino cur calicem dederit? 92. 4.
– fratres furti accusans, prohibuit huius rumoris propalationem, 93. 1.
– cur dixerit, quod dixistis sit & tamen aliam sententiam pronunciarit? 93. 1.
– ei cur bona verba dederit Juda? 93. 4.
– flevit fratres alloquens & cur? 94. 1.
– quomodo loquitur, & se cognoscendum dederit? 94. 3.
– ejus ad fratres allocutio ostendit omnia à Deo esse, 94. 3.
– cur festinaverit & in terram Gosen abire voluerit? 94. 4.
– fratrum ejus adventu cur Pharao gavisus fuerit? 95. 1.
– patri quales currus miserit? 95. 1.
– ejus magnitudo, 95. 1.
– cur fratres ad dominatum non evexerit? 95. 4.
– fratres eius exules & advenæ voluerunt esse in Ægypto, 96. 1.
– ejus & fratrum gesta quæ moralia contineant? 96. 2.
– ei Jacobus cur bis benedixerit? 99. 2.
– ejus verba visitando visitabit &c. si non ossa mea vobiscum tuleritis, aliaque ultima ejus, 100. 2.
– cur noluerit in spelunca Abrahami sepeliri? 100. 3.
– eo & fratribus mortuis non cessasse benedictiones ab Israele, 101. 2.
– Rex eum non cognoscens, 101. 2.
– benedictio ejus per Mosen, 333. 1.
– ejus benedictio Mosaica à benedictione Jacobæa in quibus differat, 333. 1,2,3.
Jordani transitio Dei gratiæ adscribitur, 279. 7.
Josua in quo minor Mose? 252. 1.
Josuæ instructio per Mosen, 171. 7.
Josuam cur Moses per I. & non per H appellet? 235. 3.
Ira Dei quid? 34. 4.
– Dei, 327. 2.
Irascitur Deus etiam liberis suis, 327. 3.
Iridis significatio, 38. 3.
– signum, 39. 1.
– mysterium, 181. 2.
Isaacus ligatur, 48. 2. & 60. 2.
– ligationis illius ratio, 61. 2.
– locum ligationis ejus fuisse Moriah, 61. 4.
– Ligationem ejus Moses cur Abrahamo potius quam ipsi adscribat? 62. 2.
– ei cur non licuerit exire ex Canaane? 65. 3.
– cur putaverit uxorem esse sterilem & non se ipsum potius, 67. 3.

quem

quem interrogaverit? 67. 4.
ejus & Jacobi filiis benedictum, 70. 1.
ejus appetitus carnis venaticæ mysterium, 70. 2.
ei & filio Jacobo eadem evenisse, 81. 3.
Issachar & Zabulon in benedictione Mosis cur conjungantur? 333. 3.
Israelitæ ejularunt novo Rege Ægypto præfecto, 103. 4.
tribus ex rationibus de liberatione ex Ægypto dubitarunt, 107. 4.
sententiis divisi ad mare rubrum, 126. 1.
ad eos Jethro venit, ante legem latam, 133. 2.
volunt videre Regem suum, 137. 1.
eorum præstantia præ omnibus hominibus, 151. 2.
an Dei sint vel cœlestium, 268. 2.
de planctis eorum, 268. 3. usque 270. 2.
Deus eorum majorem curam habet, quam aliorum populorum, 271. 3.
eorum numerus, 48. 2.
eorum idololatria, 370. 4.
eorum præstantia quando daretur Lex, 138. 3.
cur remoti à monte, 143. 1.
Itinera deserti Mosi conscribenda sunt, & cur? 357. 2.
Jubilæum, 215. 4. & 216. toto
Judæ benedictio, 332. 1.
filii cur obiverunt, 84. 4.
& Thamaris congressus, 84. 1.
eum ob IV. rationes dignum Regni hæredem fuisse, 98. 3.
sceptrum Messiam Davidis Filium esse, 98. 3.
sceptrum ejus æternum esse, 98. 1.
Judæa fœmina captiva, 144. 3.
Judæi & Ægyptii ex Judaica uxore nati lites, 215. 1.
Judicabit Deus populum suum, 328. 1.
Judices cur non elegerit Moses sed populo eligendos injunxerit, 261. 3.
quales esse debeant, 262. 3.
ubi constituendi, 293. 1.
peculiares an quælibet tribus habuerit? 293. 1.
non constituit Propheta, sed tribus, 293. 2.
ratio ejus, ibid.
recte judicabunt, 293. 2.
eorum qualitates, 293. 3.
eorum successio, 294. 1.
minores in rebus dubiis ad majores confugiant, 294. 2.
secundum testes judicent, 294. 3.
minores majori judicio obsequi tenentur, 294. 3.
Jus, non incurvabis, quid? 293. 1.
Justorum Deus, 334. 4.

K.

Kain, Abel, Scheth, 29. 3.
Kaini & Abelis jurgium, 30. 3.
Karreorum sententia de pentecoste refutatur, 210. 4.

L.

Laban cur Eliezeri obviam iverit? 66. 1.
ante Bethuelem cur loquutus fuerit? 66. 2.
Laboris præceptum, 272. 4.
Labrum æneum, 165. 4.
Lapidem non eriges, 293. 3.
Lapides in pectorali summi sacerdotis, 116. 14.
iidem quid notarint? 160. 3.
Lapides erigendi, 315. 2.3.
Lavan, 260. 3.
Legem Dei propter electos datam, 22. 1.
an populus per prophetiam Mosen, vel Deum ipsum audivit? 135. 1.
quo sensu Deus dedisse dicatur, 137. 2.
cur Moses Levitis & sacerdotibus det? 324. 1.
Leges forenses cur Deus gentibus doceri non vult? 145. 3.
multæ propter Molochum, 206. 4.
Legis transgressor, 239. 1.
Lepra venit ex aëre corrupto, 197. 2.
cur tria nomina habeat? 197. 1.
domorum, 199. 2.
cur laboraverit Miriam & non Aharon, 233. 4.
Leprosus quando immundus? 197. 3.
duobus purificationibus opus habet & cur? 198. 4.
cur septies aspergendus? 199. 1.
duas aves obtulit, & quo modo? 199. 1.
totum ejus opus & sacrificium, 199. 1.
ad sacerdotem abire debet, 308. 4.
Levi benedictio à Mose accepta, 332. 3.
Levitam non deseras quid? 286. 4.

Levitarum numeratio, 223. 4.
& 224. 2.
Levitæ cur portare debeant tabernaculum? 223. 3.
- non habeant portionem in terra Canaan, 297. 1.
- dona iis oblata, ibid.
Levitici summa, 182. 1.
Lex cur populo Israel & non Adamo data? 135. 2.
- cur in deserto Sinai & non alibi lata? 136. 1.
- cur non statim ab egressu ex Ægypto sed postea data, 136. 2.
- comparatur, deserto, aquæ & igni, 136. 2.
- talionis, 195. 2.
- & statuta, 267. 3.
- cur lapidibus inscribenda, 315. 2.
Liberatio ultima, 220. 3.
Liberi propter parentes non occidendi, 309. 2.
Liberum arbitrium & Dei præscientia quomodo conveniant? 322. 4.
Linguas 70. esse, 40. 2.
Linguarum divisio, 41. 4.
Locustarum plaga, 117. 4.
& 118. 3.
Longævitatis patrum causa, 32. 3.
Loquere cum Pharaone quando Deus Mosi dixerit? 114. 4.
Lothi generum peccatum & pœna, 57. 3.
- uxor cur in statuam salis mutata, 57. 3.
Lothum pœna Sodomitis immissa dignum fuisse propter separationem ab Adamo, sed Abrahami pietatem ipsi fuisse donatam ad remissionem peccati, 58. 1.
Lucem Deum esse, 180. 4.
Lucernarum accensio, 229. 1.
Luci cur addatur quia bonum? 9. 2.
Luci tenebræ cur addantur & vocavit? 10. 3.
Lumina cur non facta die prima, 11. 1.
Lunæ benedictio quando instituatur, 120. 4.

M.

Magia quid? 297. 2.
Magica explicantur, 297. 3.4.
Maledictio, 220. 3.4.
- & benedictio Mosis, 285. 1.
- vid: etiam supra voce benedictio,
Maledictionem & benedictionem cur omnibus præceptis propositis subjungat Moses? 315. 1.
- adde supra voce benedictio,
Maledictionum Mosis explicatio, 315. 4.
usque 318. 1.
Manasse benedictio per Jacobum, 251. 1.
Manna cur non uno actu omne dederit? 129. 3.
- deserti non est hodiernum pharmacopolarum, 130. 2. & 4.
- cur perierit oriente sole, 131. 1.
Mannæ significatio, 130. 1.
- portio nec superflua nec deficiens, 130. 2.
- negotium ejusque ratio, 131. [illegible]
- IV. virtutes, 132. 3.
Mare, ad illud sententiis divisus populus Israel, 126. 1.
vid: supra Israel.
- in illud quomodo venerunt Ægyptii? 126. 3.
vid: supra Ægyptii.
- in eo quæ Ægyptiis evenerunt, respondent iis quæ Israelitis in Ægypto contigerunt, 126. 3.
vid: super Ægyptii.
- in eo miraculum ad confirmandam fidem Israelis factum, 126. 4.
Manipulus, 210. 3.4.
Medad, 232. 2.
Mendacium, ab eo recedes, 147. 3.
Mensa panum propositionis, 156. 2.
- in portatione tecta cur? 224. 3.
Mensis duplicatio à synedrio pendet, 120. 2.
- sacrificium, 252. 3.
Merachepheth quid? 8. 1.
Merari filii cur ad portandum destinati? 225. 1.
Mercedem terrestrem cur lex promittat & non cœlestem? 218. 1.
usque 4.
Meretricem vel supressam Sac. Magno in uxorem ducere cur non liceat? 208. 4.
Meretricis domum, 306. 4.
Meretrix filia Sacerdotis cur comburitur? 208. 4.
- non sit in Israel, 306. 4.
Messiam Abrahami asino inequitaturum, 62. 1.
- quando venerit, & non prius Israelitas tota Cananæa potituros, 300. 2.
Mesusa, 240. 3.
Miracula in monte Sinai quæ nam? 237. 2.
Miraculi maris rubri causa, 125. 4.

Miriam

Miriam in Prophetia Aharoni æqualem fuisse, 128. 1.
- Moses & Aharon brevi intervallo mortis ratione se invicem sequuti sunt. 243. 4.
vidi Moses & Aharon.
Miriami lepra, 334. 4.
- Mosis pro ea preces quid indicent? 334. 4.
- & Aharoni cur Deus se ex improviso adjungat? 334. 1.
- fons, 246. 1.
Midianitas bello premes, 250. 2.
- acta contra eos, 251. 3.
- vindictam exercere mandatur Mosi, 255. 2.
- erga vindictam exercebis, & morieris, quid Mosi notet? 255. 3.
Midianiticarum Civitatum occupatio, 255. 3.
- uxorum cur pepercerint Israelitæ? 255. 4.
- vasium purgationem cur Deus non inculcet? 256. 1.
Midianitarum & Moabitarum facta, 249. 4.
vid: Moab.
Midianitarum Reges V. occisi, 255. 3.
- ex bello reduces, iis qui domi manserunt spolii partem dare debuerunt, 256. 1.
- ex bello reduces unum ex L. spoliis Levitis dare debuerunt, 256. 1.
- in negotio cur dicitur יותר בו 256. 2.
- ex bello omnes redierunt nullo mortuo, 256. 2.
Mitavah & Torah quid? 267. 3.
vid: infra Torah.
Moab pro Midian, 249. 3.
Moabitarum & Midianitarum facta, 249. 4.
Moabitis Deus non comminatur sed Midianitis quare? 255. 3.
Moabitæ cur non affligendi? 264. 1, 2, 3. & 266. 4.
Molochi cultus prohibitus, 207. 3.
- cultus quid? 207. 1.
Molocho filium dans, quomodo puniendus? ibid.
- filios plures dans, quomodo puniendus? 207. 3.
Morbi multi VII. die desinunt, 197. 1.
Morbos Ægypti a te auferam quid? 129. 1.
Mors in mundo quid? 239. 5. usque 240. 2.
- manui cæli quid? 239. 3.
- cælestis, 239. 3.
Mortuus in agro inventus, & ritus circa eum, 302. 2, 3, 4.
Mosen timuisse Pharaonem quia cognitus ab Israelita, 103. 2.
- apud Iethronem manere voluisse propter prudentiam ejus, 103. 3.
- filium vocasse Gerson, ob habitatione in Ægypto, 103. 1.
- non statim accepisse spiritum Propheticum, 106. 2.
- cur Deus certioraverit, accusatores suos in Ægypto mortuos esse? 109. 1.
- angelum occidere voluisse ad literam non est intelligendum, 109. 2.
- accepisse sermonem Dei, & Aharoni retulisse, hunc tandem populo, 111. 2.
- occurrisse Pharaoni quid? 113. 2.
- e regione Ægypti domum precum habuisse, 117. 3.
- XL. diebus ab uxore separatur cur? 152. 1.
- XL. diebus cur fuerit in monte? 152. 1, 2.
- inter Cherubim audivisse Divina eloquia, 153. 4.
- ad eum cur Deus dicat fac tibi novas tabulas, 174. 1.
- præter eum nemo cur montem ascendere debuerit? 174. 4.
- Deus cur nomine compellare soleat? 228. 1.
- die & nocte Deum alloquitur, 228. 4.
- & Eleazarem populus alloquitur & non Josuam cur? 256. 4.
vid: etiam supra Eleazar.
- post Aharonem VII. adhuc menses vixisse, 257. 3.
- deplorant Israelitæ & cur? 332. 3.
- maximum Prophetam in Israel fuisse, 338. 1.
Moses cum occideret Ægyptium XX. annos natum fuisse, 103. 1.
- quod dixerit, quis sum ut abeam ad Regem, 106. 3.
- cur oves in desertum duxerit & montem sanctum appellet, 105. 2.
- nisi velasset faciem, plura ei Deus revelasset, 106. 2.
- quando dicit sacrificabimus Deo nostro, quid notet? 107. 2.
- cur baculo miracula fecerit? 107. 4.
- cur tria miracula coram Pharaone fecerit? 107. 4.
- cur secundo de ea conqueritur? 111. 1.

cur

cur Deo dixerit mitte quem soles mittere? 108. 2.
quando de gravitate linguæ conquæreretur, notabile responsum à Deo accepit, 108. 3.
cur ad Jethronem redierit? 149. 1.
Aharoni in honore, sed non in recensione familiarum præfertur, 111. 1.
tria Aharoni notificavit in initio suæ legationis, 112. 1.
cur dixit iter tridui Israelitas ab Ægypto, abituros? 116. 1.
cecinit ad egressum maris rubri quid? 127. 2.
cur conjungat hæc duo litigatis mecum, & tentatis Deum? 131. 4.
& Aharon quando montem ascenderunt, non fuerunt in uno loco, 135. 1.
virtutibus omnes homines antecelluit; 135. 3.
fons Prophetarum, 135. 4.
quando ascenderit montem? 136. 7.
cur descendere debuerit ex monte Sinai? 138. 2.
cur noluerit populum ascendere montem? 138. 2.
non dat legem, sed Deus cur? 138. 3.
orat Deum post remissionem peccati vituli fusi, ut Deus ipse & non amplius angelus cum ipsis eat, 152. 4.
7. diebus impletionis sacrificavit cum Tabernaculi fine, & 8. venit Aharon, 163. 1.
quo sensu servus fidelis in tota domo Dei dicatur? 234. 1.
40. anno habitationis in deserto loquitur ad populum quid? 260. 4.
narrat exploratorum historiam & bellum Amoritarum cur? 261. 1.
& Aharon non obiverunt statim cum peccarunt, 263. 4.
167. 2.
orat ut veniat in terram Canaan, & cur? 266. 4.
cur non exauditur in precibus illis? 267. 2. 3.
cum Medico confertur, 270. 4.
quomodo circa finem Deut. dicat 40. dies in monte fui? 280. 1.
ter 40. dies in monte fuisse A. creditur? & quid ibidem egerit? 281. 1.
cur 40. dies semper in monte fuerit? 281. 2.
cur Deo cœlum & quæ sunt supra eos adscribat? 282. 4.
populum de morte sua consolatur, 323. 4.
an obierit naturali morte? 336. 2. & 337. 3.
an corpus ejus sepultum? 337. 3.
an à Deo sepultus? ibid.
Mosi cur Deus non prius se manifestaverit, quam cum pasceret oves & quid illud pascere notet? 105. 1.
quando dixisset Deus educas populum meum ex Ægypto terrefactus fuit videns in Canaanem se cum non introducturum, 106. 4.
in flamma apparens an angelus vel alius fuerit? 105. 2.
quod Deus accessum prohibuerit factum propter angelum, 105. 4.
quod Deus apparuerit, notasse sine ejus damno legationem suam fore, 105. 4.
quod Deus dixerit sum Deus patris tui &c. quid. 106. 1.
cur in rubo apparuerit? 106. 2.
Deus tria miracula fecit in Sinai & cur? 112. 3.
populus primo credidit, dein dubitavit, sed in mari iterum recte credidit? 108. 2.
quid agendum propter tentatum ab Israelitis Deum, 132. 3.
appropinquare timent, 177. 4.
Deus non moriendi causa dicit Mosi ascende montem Nebo, 252. 1.
authoritas datur præ aliis, quando dicitur tu præfice ipsum &c. 252. 1.
ante mortem omnia statuta terræ Canaan dat, & cur? 257. 4.
cur Deus dixerit non transibis Jordanem? 323. 4.
dictum colligeris ad populum tuum, quo respiciat, 329. 2.
prædicitur eum ut Aharonem obiturum quid? 329. 3.
Mosis eductio ex aqua, 102. 4.
mater cur cistulam ex scirpo non fecerit? 102. 2.
eadem cur filium extremitatibus aquæ exposuerit? 102. 3.
matrem anno ætatis CXXX filium peperisse, 102. 1.
matrem sterilem non fuisse, sed statim peperisse, 102. 1.
matrem spem vovisse filium hunc liberatorem fore, 102. 3.

nomen

- nomen primum Ægyptiacum fuisse, 102. 4.
- nomen à matre ipsi impositum, 102. 4.
- pater cur non memoretur, 102. 3.
- soror cur עלמה dicatur? 102. 3.
- verba הלהרגני אתה אומר quid velint? 103. 2.
- exemplum docet, tritum illud Judæorum falsum esse, Spiritum Prophetiæ in paupere non inveniri, 105. 1.
- tergiversatio in subeunda legatione ex modestia profluxit, 106. 4.
- manus extensa cur leprosa facta, 108. 1.
- mansione in Ægypto spes liberationis populo fuit facta, 109. 2.
- baculus VI notavit? 108. 4.
- baculus quo devenerit, 132. 1.
- baculo, cur Deus feriri voluerit? 131. 4.
- faciei lux, 177. 3.
- velamen, 178. 1.
- genus gavisum fuisse privilegio portationis arcæ & vasorum S. sanctorum, 224. 4.
- peccatum ratione exploratorum, 235. 4.
- Aharonis & Miriami mortes successivæ fuerunt, 243. 4.
vid. Miriam & Aharon.
- anni pleni fuerunt, sed non Aharonis, 257. 3.
- verba quænam stylo Deuteronomii dicantur? 260. 3.
- verborum ejus, non sufficiens sum portando oneri, elegans explicatio, 261. 2,3.
- factum quo socero obedivisse dicitur, intelligendum non statim mandante socero sed postea, 262. 2.
- mortis causa non fuit percussio petræ sed exploratorum negotium, 263. 3,4.
267. 3.
confer supra voce Exploratores.
- mors, 324. 3.
- sapientia in tempore mortis, 329. 1.
- mortem quis scripserit? 335. 4. & 336. 1.
- mortis modus, 329. 2.
- ascensio in montem ad moriendum, 335. 1.
- sepulturæ locus cur ignoratur? 338. 2.
- & Bileami Prophetia, 339. 1.
- excellentia præ aliis etiam Prophetis, 339. 4. ad finem libri.
Moriah, ad eum ite, mandatum Dei ad Israelitas, quid? 262. 1.
Mulieris maledictio & causa ejus, 26. 1.
Mundi habitatio Deus, licet non habitet in mundo, 334. 4.
Mundi & immundi distinctio, 195. 2.
Mundum cur Deus non creaverit una hora, 19. 2.
Murmurandi causam Israelitas in deserto habuisse, 129. 2.
Musicæ origo, 31. 1.
Mussitatio præstigiatorum Ægyptiacorum, 112. 4.

N.

Nachschani oblatio, 227. 4.
Naziræatus unde dicatur? 226. 1.
- leges, 226. 1,2.
Neschama spiritualitatem omnimodam notare, 22. 3.
Nisan liberationem ex Ægypto respicit, 120. 3.
Noachum fuisse virum pium, 35. 3.
- quartum fil. habuisse est qui dicat, 39. 4.
Noachus cur tardius generaverit quam antecessores ejus? 33. 3.
Noachi genealogia cur bis recenseatur, 35. 2.
- filios vita indignos fuisse, 38. 2.
- filiorum nominum etymologia, 40. 1.
- tempore libertas, 288. 4.
Nocte cur Israelitæ ex Ægypto egressi dicantur, cum tamen die factum? 290. 4.
Noctes diebus 40. diluvii annumerandas, 36. 3.
Nomen meum non usurpabis in vanum, tria notat, 141. 3.
Numeratio exercitus gentibus permissa non Israeli, 165. 3.
Nubes cum Mose loquitur, 232. 2.

O.

Oblationes cur V. modis offerantur? 187. 4.
Oblationis materia & mysterium, 182. 3.
Oblationum omnium forma, 182. usque 183. 4.
- pugillus in iis adhiberi solitus quid notet? 187. 2.

- reliquum viris & non mulieribus commedendum datur, 191. 2.
- occidere i. e. pudefacere, 273. 2.
Occidendo auxilium ferendum, 311. 3.
Occisor quando se purgare debet? 255. 4.
- quomodo se purgare debet? 256. 1.
- involuntarius cur necem à Deo fecisse dicatur? 144. 4.
Offerendi modus, 165. 2.
Og pacem noluit, 265. 1.
- reliquus ex gigantibus, ibid.
Oleum mundum, de eo praeceptum non pertinere ad Tabernaculum sed vestimenta, 159. 3.
- unctionis nullum, quam Mosis factum esse, 166. 1.
- unctionis, quot signa circa illud facta? 166. 1.
- cur prae fermento & melle ad altare fertur? 187. 3.
Operarios in tempore solvendos, 309. 2.
Or quid & Emirah? 9. 1.
Ovis & bovis oblatio & commestio, quomodo in aestimatione differant, & quare? 145. 4.

P.

Panem non fermentatum cur Deus prima nocte paschatis commedi voluerit? 122. 3.
Panis non fermentati mandatum, cur injunctum ante exitum ex Ægypto, 122. 2.
- propositionis quid notet? 214. 3.
Panum propositionis modus & positio, 156. 4.
usque 157. 1.
Paradysus, & ejus flumina, 28. 1.
Parentes honorandi mandato subintelligitur, cultus Dei, 142. 1.
- eodem contineri honorem doctorum, 273. 1.
- non esse feriendos, cur praecepto necis addatur? 144. 2.
- honorandi & sabbathum sanctificandi praecepta cur conjungantur? 206. 4.
vide sabbathum.
Parentum peccatorum, in quatuor, & pietatis in millenas generationes, cur recordari velit Deus? 144. 2.
parascha bereschith, 8. 2
Pascha, propter illud cur Deus primo seniores vocaverit? 123. 1.
- cur Hieros: sed azyma ubique edantur? 291. 2.
Paschate cur non nisi circumciso edere liceat? 123. 4.
- cur de eo dicitur, pascha Domino? 210. 3.
- cur hordeum offerant? 211. 1.
- ab altero anno egressus ex Ægypto ad introitum in terram Canaan non ederunt, nec circumcisi fuerunt, 299. 3.
vid. Circumcisio.
- de eo cur filius patrem interrogare debeat? 275. 3.
- boves & oves mactandi cur? 291. 1.
Paschatis ritus, 121. 2.
- feriae non additur sabbatismus cur? 210. 3.
Pastores Israelitas fuisse depulsos ab aqua à filiis Jethro aegre ferente Mose, 103. 3.
Patrum aetas vitae & filii cur recenseantur? 33. 1.
- vitae, cur addatur & mortuus est? 33. 3.
- cur id de Noacho & Abrahamo non dicatur? 33. 3.
Pauper factus, quomodo tractandus? 217. 3.
Pauperes debiti causa non urgendi, 147. 1.
Pauperi succurendum, 290. 3.
Pax quomodo super omni populo esse debeat, & possit? 264. 2.
- urbibus offerenda, 310. 4.
- quibus danda & quibus non, 301. 4.
- cur offerenda? ibid.
Peccatum, post illud resipiscentiae locum esse, 34. 3.
- quo majus, eo vilius sacrificium requirit, 201. 2.
- remittitur cur & quando? 213. 2.
- ejus confessio mandata, 220. 2.
Pecunia non sumenda pro eo qui morti adjudicatus est, 258. 2.
Pecora ante VIII. diem non licet mactare, 209. 4.
Pecoris permutatio, 221. 1.
Pecus Ægypti una hora periit, 116. 2.
- Deo devovens quid agere debeat? 221. 2.
Peierare, 141. 3.
- pro Dei nomen in vanum sumere, 272. 3.
Periuria varia eorumque poenae, 189. 3.
Petrae percussionem non fuisse causam mortis Aharonis probatur XII. argumentis, 244. 2, 3.

Pharao,

Pharao, de eo Josephi, & ad eum oratio, 89. 2.
vid: supra Josephi.
— ter negavit Dei omnipræsentiam, & omnipotentiam, ac planetarum mutationem ab eo esse, 113. 3.
Pharaone populum dimittente cur non per Philistæam migraverint? 125. 1.
Pharaonem primogenitos interfecisse, cur? 101. 3.
Pharaoni tres inferendæ plagæ, 117. 4.
— tria à Deo, totidemque per Mosen & Pharaonem immissa, 115. 3.
— Deus cur dixerit mittam omnes plagas meas, 117. 1.
Pharaonis plagæ an naturales, 113. 4.
— plagæ lege talionis datæ, 114. 1.
— magos pediculos facere non potuisse, 115. 3.
— induratio, & vexatio Israelitarum, 109. 4.
— somnia, 89. 1.
Peregrinationis 430. anni, quomodo intelligendi? 123. 3.
Phylacteriorum tota ratio, 124. 3.
— usus, 240. 3.
Pignus non licet sumere à proximo, 309. 1.
Pihachiroth, 125. 3.
Pincernæ relatio de Josephi interpretatione somniorum, 89. 2.
Pinehas fil. Eleazaris quomodo Simri occiderit, cum nunquam hastam in manum sumserit, aut bella gesserit? 250. 1.
— summum sacerdotium meruit, quomodo? 250. 2.
Pisces concerens Lex, 195. 3.
Piscium squammæ aliaque signa, 195. 3.
Pistoris & pincernæ relatio ad Josephum, 86. 1.
Plagæ cur dicantur בכורית? 206. 3.
— quando dentur, 209. 3.
Planetæ Israelitarum quid?
vid: Israel.
Pluviam non habuisse Ægyptum, 117. 1.
Pœnarum gradus, 309. 4.
Polygamia simultanea prohibita cur? 205. 2.
Ponderum diversitas prohibita, 312. 1.
Populis 7. non parces, cur dicatur? 275. 4.
Populorum divisio, 40. 4.
Populum Dei unum esse, 52. 4.
Populus ad montem Sinai cur steterit, é longinquo montis? 143. 1.
vid. Israel.
— numeratus, 222. 3. usque 4.
— numeratum, 2. annis æqualem numero fuisse, 222. 4.
— peccavit in tribus, & in tribus etiam punitus, 263. 1.
— ad montem in meliore conditione fuit, quam Moses cur 263. 2.
Potypharum uxori non credidisse, 85. 4.
Præcepta omnia cohærere, 278. 3.
— omnia si servaret homo, posset sine cibo vivere, 278. 4.
— difficiliora Mosi privatim in monte fuisse exposita, 158. 3
— Deus Mosi in Sinai dixit, sed hic populo successive, 222. 2.
— Moses opportune tradidit populo, 252. 1.
— duo prima Moses non repetiit quia à Deo ipso audiverunt, sed reliqua repetiit, 274. 1.
— cur Deus משפטים & חקים vocet? 285. 2.
— conjugalia, 305. 4.
— ad ea servanda tribus causis homo obligatur, 315. 1.
— postquam omnia absolvisset Moses, cur benedictionem & maledictionem addat? 315. 1.
vid: benedictio & maledictio.
Præceptorum decalogi omnium contenta, 140. 3. usque 142. 2.
— habendorum IV. rationes, 276. 4.
— Mosis ordo in pentateucho, 289. 2.
Præscientia Dei, 225. 1.
Primitiæ, 313. 2. usque 314. 2.
Primogenito mortuo, non licet alterum primogenitum facere, 304. 2.
Primogenitos Ægyptios occisos fuisse, & non Israelitas, cur? 122. 1.
Primogenitorum consecratio cur in Canaan, & non alibi incipienda? 124. 1.
— præceptum cur in Deut. repetatur? 290. 4.
Primogenitum asini cur Deus reiecerit? 124. 1.
— pro re devota offerre non licet, 221. 2.
Primogenitus cur V. Siclis redi-

 men-

mendus? 224. 2.
Princeps tribuum X. excellentias gradu differentes habuisse, 224. 1.
Principes, eorum munera & sacrificia ad tabernaculum, oblata, 227. 2,3.
- XX. quid repræsentarint? 227. 4.
Precum tempora, 66. 3.
Propheta verus vel falsus quis? 287. 3.
- de magno Mosi promisso variæ sententiæ, 298. 4.
- falsus interficiendus, 299. 4.
- non fuit in Israel ut Moses, 338. 3.
vid: Moses.
Prophetam Deus vult excitare Judæis, 298. 1.
- Deus vult dare ut Moses, 298. 2.
Prophetas inæquales esse, 234. 3.
- videre similitudinem angeli, Mosen autem Deum ipsum vidisse, 234. 4.
- quomodo dignoscere debeant homines, 299. 2.
Prophetia quid? 54. 2.
127. 2.
- in ea Deus Mosi aureum baculum dedisse, & nulli alii Prophetæ, 151. 3.
- de Prophetia Mosis & Bileami, 339. 1.
Prophetiæ datus est Israel, 298. 1.
Prophetis cur Deus non inseruit dubia Legis? 294. 4.

R.

Rabba urbs, 318. 4.
Rakiang diei 2. quid fuerit? 10. 1.
- aquæ super illud quid? 11. 1.
Raphidim, in eo nullæ aquæ & cur murmurarint? 131. 4.
Rapinam urbis Idololatricæ comburendam esse, cur? 288. 1.
Raschi refutatur, 110. 2.
Rav lach (phrasis Mosis) quid velit? 267. 1.
- lachem (phrasis ejusdem) quid notet? 242. 1.
Rebecca cur nocte sepulta? 81. 1.
Rebeccæ annulus, 65. 4.
Redemtio domorum & agrorum 217. 2.
Refugii sectio repetitur in Deut. cur? 300. 1.
reliqua de urbibus refugii vid. in voce Asyla.
Rege an opus habeat populus Israel? 295. 4.
Regem Josephum non cognoscentem post ejus mortem in Ægypto regnasse, 101. 2.
vid: etiam supra Joseph.
Regem an primo petierint Israelitæ vel non? 295. 2.
- habere an necesse sit, vel non? 295. 4.
- volo non mandatum, sed Prophetiam esse, 296. 1.
- petendo si peccarunt cur non resipuerunt & desierunt Regem eligere? 296. 2.
- eligere ex aliis populis non tantum non, sed ne electio ipsius quidem Israelitis permissa, 296. 2.
- non debere esse polygamum, nec equos multiplicare cur? 296. 3.
- legi non esse subjectum, hinc Pentateuchum secum ubique habere debere, 296. 3.
Reges eorum tibi dabo, quid? 278. 3.
- terræ cur non semper justitiam facere possint? 283. 1.
Regi cur mandetur magis observatio legis quam alii? 298. 4.
Regis æstimatio, 295. 2.
- leges, 295. 3,4.
- lex, 296. 1.
Remissio peccati, 280. 2.
Renibus laceratus non ducat uxorem cur? 306. 2.
Resipiscentiam acturos Israelitas in exilio, 270. 4.
- nondum fecisse Israelitas, sed facturos ad huc, 322. 1.
usque 322. 4.
Retributio Dei, 276. 1.
Reum á Judice tribus plagis affici posse, 309. 3.
Ruben cur non acceperit Regnum, & filii ejus portionem in terra Canaan? 98. 1.
- tribus cur cis Jordanem manserit? 226. 3.
- tribus cur se cum Gad cis Jordanem coniunxit? 256. 2.
- & Gad tribuum Mosi proposita quæstio, cum Mosis responsione, 256. 4.
- & Gad tribus alloquens Moses Eleazarum, Josuam & seniores testes vocat, 257. 1.
- vivat & non moriatur quid? 332. 1.

S.

Sabbathi recordari quid? 141. 4.
- mysterium, 168. 1.
- duplex ratio, 273. 1. &
273. 1.

Sabba-

Sabbathum, ad illud præparatio cur mandata? 131. 2.
- non edendo & bibendo sed legi discendæ impendere decet, 141. 4.
- non servans lapidandum esse, & cur? 168. 1.
- observa in uno loco, & in alio recordare ejus cur dicatur? 168. 2.
- sanctificandi & parentes honorandi præcepta cur conjungantur? 206. 1,2.
- de eo qui in illo ligna cædebat varia judicia, 240. 2.
Sacerdos Magnus cur virginem ducere debeat? 209. 1.
- nullo vitio laborare debet cur? 209. 1.
Sacerdotalis benedictio, 226. 3.
Sacerdoti Magno quinque super gregarios mandantur, 208. 4.
Sacerdotibus cur mortuos adire non liceat? 208. 2.
- cur veretur fricare se? 208. 3.
Sacerdotii finis, 208. 3.
Sacerdotis manus expansæ ut & mysterium, 160. 2.
- magni & gregariorum vestimenta, 160. usque 161.
- commestio sacrificiorum quid notet? 163. 2.
- uncti peccatum, 188. 3.
- toga est talaris, 190. 1.
- vestimentum lineum, 190. 2.
Sacerdotibus vetatur ebrietas in erigendo tabernaculo, 195. 2.
Sacrificia attulisse artifices Tabernaculi, 178. 4.
- cur קרבן dicantur, 182. 2.
- fuerunt ex juvencis, capris, & ovibus, & cur? 182. 2.
- rerum mutilatarum prohibentur, 209. 4.
- sancta sanctorum & Levia quæ? 191. 3.
- pacifica quænam? 192. 1.
- pacifica cur una die & nocte tantum edi patean? 192. 1.
- ab Aharone in erectione Tabernaculi oblata quænam? 193. 4.
- totius anni habere suas significationes, 252. 3.
- מוסף cur offerenda? 252. 4.
Sacrificiorum omnium forma, 182. usque 183. 4.
- combustio quid notet? 183. 4.
- significatio, 184. 2,3.
- dignitatis gradus unde cognoscatur? 186. 3.
- ordo, 188. 4.
- totius anni ordo, & fundamentum eorum, 252. 254.
Sacrificium Aharonis, 163. 1.
- pro peccato 10. res habuerat quæ non in alio & cur? 184. 4.
- in eo V. res sunt quæ ab ipso offerente etiam Rege fieri debent, 186. 2.
- edentis pœna, 189. 2.
Salis usus in sacrificiis, 190. 4.
Sanctificatio populi, 196. 1.
Sanguinem & adipem cur non licuerit edere & tamen offerre? 188. 2.
- justum non fines in terra, quid? 303. 1.
Sanguinis esus proselytis & Israelitis interdictus, 204. 3.
- esus prohibitus, 286. 1,4.
- esum ex te purgabis, 309. 3.
Sanguis cur aspergendus? 204. 4.
Sapientiam cur Judicibus & non intelligentiam adscribat Moses, 261. 4.
Sarhæ nomen mutatum cur? 52. 2.
- risus, 55. 2.
- visitatio quid? 59. 2.
- lactasse filios in honorem Isaaci, 59. 3.
Scabiei plaga an in pecore Pharaonis vel aliunde advecto fuerit? 116. 3.
- plaga magi confessi sunt & non amplius obturarunt cor Pharaonis, 116. 4.
Scabiem Deus minatur Israelitis, 318. 2.
Scalpere te noli, 288. 1,2.
Schadai quid notet? 110. 3.
Schedim cur Israelitis non mactandum? 204. 1.
Schechina quid? 180. 3.
Schechinam comitatam fuisse exeuntes ex Ægypto, 95. 3.
vid: etiam supra vox Ægyptus.
Schebulon cur non acceperit Regnum? 99. 1.
Scherez fertilia notare, 16. 1.
Schimeon & Levi fratres cur dicantur? 98. 2.
Semina duo in agrum unum serere non licet, 305. 2.
Seminifluus & Seminiflua, 199. 3.
Seniores cum Mose & Aharone ad Pharaonem non ivisse, 109. 3.
- LXX. in quo plebe excellentiores fuerint? 151. 2.
- LXX. quid, 232. 4.
Seniori idololatræ quid faciendum, 293. 2.
Seniorum inutilium mala, 233. 4.

Septimus annus quid notet? 226. 3.
289. 4.
Sepultura Mosis, 337. 3.
vid: Mosis supra.
Serpenti quis dixerit quid Deus Adamo mandaverit? 193. 3.
Serpentis illius quænam Natura? 24. 4.
- Astutia quænam? 28. 3.
- opus ratione seminis benedictionis quid? 25. 4.
Serpentes urentes, cur Deus populo immiserit? 245. 4.
Servum & ancillam siquis vendat quid? 145. 2.
- VI. annis cur Deus servire voluerit? 144. 2.
- Cananæum & Hebræum cur diversimode æstimandos velit S.S. 145. 3.
- non dabis Domino suo, 306. 4.
Seth filios ejus colliget, quando? 244. 2.
Sichem cur à filiis Jacobi impugnata, 80. 3.
Sichemitæ tria peccata in congressu cum Dina, 81. 1.
Siclus, 165. 2,3.
Sihon ad Regem Chesbon cur Moses legatos mittat? 246. 2.
- ad eum Moses sine mandato Dei legatos mittit, ibid. & 264. 4.
- dedi tibi dicit Deus, 265. 1.
Sinai cur jam ante legem latam dicitur mons Dei 133. 3.
Sodomæ narrationem esse historiam non parabolam, 54. 1.
- peccatum &c. 55. 2.
- & Gibeæ peccatum quale, 56. 2.
- occasione Deum dixisse videbo, quid 55. 4.
de Sodomitis preces Abrahami, 56. 4.
- immissum ignem & sulphur non fuisse pluviam, 57. 4.
Somnia an Prophetica vel ex planetis? 86. 3.
- an casu vel Prophetice ea exposuerit Josephus? 87. 1.
vid: supra Joseph.
Somniorum variæ causæ & formæ, 87. 3.
- explicator confertur cum Medico patientem non vidente, 88. 1.
vid: etiam supra Joseph.
Sortiendi modus, 251. 1.
Sortitiones cur trans Jordanem factæ & non cis eum? 257. 4.
Statuta omnia V. ultimis præceptis contineri, 143. 4.
- Dei omnia clara esse, unde pateat? 146. 2.
- quid? 267. 2.
- si postea observaveritis, quid? 277. 3.
- custodire quid? 277. 3.
- Dei, 278. 2.
Statutum I. cur servos concernat 144. 1.
Stellæ, hodie estis ut stellæ cæli quid? 261. 2.
Steriles cur primo fuerint uxores Abrahami Jisaci & Jacobi, 74 1.
Suffitus negotium, 166. 2.
Suspensus, 304. 4.
Synedrium quid? 294. 1.
- ejus consessui datus spiritus Prophetiæ, 294. 2.
- legem inculcavit, 294. 4.
- plurima ejus membra fuerunt Sacerdotes & Levitæ, 294. 4.
- triplex ejus jus, 294. 2.

T.

Tabulas tibi dabo quid? 151. 4.
- cur Moses in descensu montis attulerit? 171. 3.
- duas facite vos quid? 172. 3.
& 173. 1.
Tabularum fœderis structura, 171. 2.
- fœderis renovatio per Mosen, 180. 3.
Tabernaculum, 153. 2.
usque 155. 4.
- quid notet? 153. 4.
- miranda ejus? 154. 1.
- totum exponitur, 154. 2.
usque 156. 4.
- cum Regio palatio confertur, 156. 4.
- structura cum arca incipienda & cur? 158. 4.
- in eo unum post alterum, factum cur? 159. 1.
- in eo faciendo sabbathum observandum & cur? 176. 4.
- ejus mandatis cur addatur, ut Deus præcepit Mosi? 180. 1.
- formam mundi habere, 181. 4.
- in eo solo cur in deserto offerendum? 204. 2.
- omnia vasa pellibus melium fuerunt tecta excepta arca cur? 224. 3.
- vasa ejus quando tegerunt faciem abscondere debuerunt. 224. 3.
- ejus idea qualis? 228. 2.
Tabernaculorum festum cur עצרת dicatur? 210. 3.
- festo cur in tentorio habitent? 214. 1.
- festo de, non dicitur illa die, 214. 2.
- festum fiet, cur? 214. 1.

festum

- festum cur 7. & pentecoste unius diei? 214. 2.
- festo quæ materiæ inserviant, 214. 3.
- festi 7. oves quid? 252. 2.
- festi sabbatho cur holocausta duplicentur? 252. 3.
- festum facies, quid? 291. 3.

Tecto faciendum esse, peristylum, 305. 2.
Temporis optionem facere quid? 297. 3.
Tenebræ cur choschech vocentur? 7. 3.
Tentatio Dei, 275. 3.
Terra cur Erez dicatur? 7. 1.
- inimicorum, 220. 2.
- ex inimicorum liberatio quid? 220. 3.

Terram in inimicorum te ducam quid? 220. 2.
- hanc tibi dat Deus, cur bis dicatur in Deut.? 313. 3.
- uno oculo vide, Deus ad Mosen dicit, quid? 335. 2.
- præcedentis visionis amplitudo, 335. 3.

Terminum non movebis, 300. 3.
Tertiæ diei cur bis, quoniam bona, addantur? 13. 3.
Testes, 300. 3.
- stabunt, 300. 4.
- eorum contradictio, ibid.
- falsi, cur & quando occidantur? 391. 1.

Thumim vid: infra Urim.
Tohu Vavohu quid significet? 7. 2.
- unde dicatur terra? 7. 2.

Tiliam non plantabis, 293. 3.
Timere Deum quid? 282. 2.
Timebit vos tota terra quid? 283. 4.
Titi expeditio contra Hierosolymam, 319. 1.
Torah quid? 267. 3.
Transmigratio animarum, 310. 3.
Transgredientem ex populo Israel à Dei communione non fuisse separatum, 321. 1.
Tribus XII. non secundum nativitatis ordinem fuisse in pectorali summi Sacerdotis, 160. 2.
vid: infra Urim & Thumim.
- quæ libet uno tractu portionem suam accepit, 251. 1.

Tributum, 301. 4.
Turris ædificatio, 42. 1.

V.

Vacca rufa cur integra & sine macula esse debet? 242. 4.
- cur comburenda, 243. 1.
- ejus cineres cur purificent, cum comburens immundus redderetur? 243. 1.
- cur ejus præceptum חקת התורה dicatur? 293. 2.
- est pro חמי מת 242. 4.

Vaiculu unde? 18. 4.
Valedictio Mosis, 323. 4.
Vasa Ægyptiorum cur Israelitis hostibus mutuarint? 123. 2.
Vav tria in voce ראותה notant 18. summos sacerdotes templi primi, 159. 4.
Ventorum nomina, 158. 3.
Ventus dici quid? 25. 3.
Veritate & gratia plenus quo sensu D. dicatur? 174. 3.
Vestes pelliceæ Adami & Evæ quænam? 29. 1.
Vestitus promiscuus illicitus, 204. 4.
Vexilla quot & qualia fuerint, 222. 4.
- quomodo distinguere potuerint? 223. 4.
- quomodo disposita, 223. 2.

Vexillis an nomina secundum nativitatis ordinem inscripta fuerint? 223. 1.
Viduæ privilegia, 309. 2.
Virginis persuasor quomodo mulctandus? 306. 1.
Vindex sanguinis, 300. 2.
Vindicta Dei & populi quid? 255. 3.
Vini abstinentiam esse bonam, 39. 4.
Virginem desponsatam si quis compressit, quid circa eum observandum? 305. 4.
Virtus tua nunc honorabitur quid? 237. 3.
Visitabo septies peccata vestra, quid? 219. 2.
Vitulum aureum similitudinis & non cultus ergo factum esse, 168. 4.
- Mose absente cur fecerunt, & non potius Aharonem ejus loco sumserunt, 169. 2.
- cum facerent cur iis assentitus fuerit Aharon? 169. 2.

Vitam eliges quid? 323. 2.
Vivere diu in præcepto V. quo respiciat? 142. 2.
Vocabitis vocationem sanctam quid? 210. 2.
Votum, 221. 2.
- Mosen remittere potuisse, 252. 1.
- plura de eo, ibid.

Unctio Aharonis & filiorum, 163. 2.
- pertinet ad vasa sanctuarii, Re-

ges

ges & Sacerdotes, & quare? 166. 2.
præstantiam rei indicat, 242. 2.
Ufus fructûs & fœtûs, 307. 1, 2.
Urbe obsessâ frugiferis arboribus parcendum, 302. 2.
Urbs quomodo obsidenda? 302. 2.
ejus subjecti subjectionis signum gerant, 302. 1.
ad ejus obsidionem arbores etiam frugiferæ amputari possunt, 302. 2.
Urim & Thumim XII. lapides, 160. 2.
vide & Tribus.
nihil ostendit, quam quod quæsitum fuit, 160. 3.
professa sunt à spiritu Prophetico, 332. 3.
Uxor, ab iis separandi Israelitæ, quando & cur? 137. 2.
nova quomodo tractanda? 308. 3.
Uxorem non voluptatis, aut formæ causa ducendam, 34. 1.
fratris filii an ducere liceat? 205. 3.
licet ducere ex bello & quo ritu? 303. 2.
& 304. 1.
patris quo sensu in Deut. prohibeatur? 306. 2.
repudiatam, quando repetere licet & quando non, 307. 3.
præcedentis mandati ratio, 308. 1.
Uxores & liberi in bello non puniendi, 302. 1.
Duas si quis habeat, non licet minus amatæ primogenito primogenituræ jura negare, 304. 2.

Z.

Zabulon, 333. 3.
Zelophchad filiæ petunt portionem in ipsa terra Canaan cur? 251. 3.
Zizith, 240. 3.
305. 2.

Ad B. L.

Hoc antequam á te discedam B.L. monendum adhuc est,

[1.] Compendium commentarii hujus separatim á nobis adornatum in folio & 8. in usum Collegiorum, paratum esse jam, quo maximo suo commodo Lector tanquam clavi majoris operis, uti possit.

[2.] in Indicibus nostris. Priorem numerum דף seu folium, posteriorem vero עמוד seu columnam ejusdem folii, notare.

[3.] Porro Lit. H. omissum esse, præcepti de Hœdo in lacte matris non coquendo explicationem inveniri folio 148. 1.
Sic lit. L. voce *Lothum*, pro *Adamo* legendum, *Abrahamo.*
Et lit. M. in voce Moses, lin. 14. & 15. post lineas paginæ seq. columnæ primæ quinque primas, non vero ante eas ut casu factum, collocandas fuisse.
Tandem lit. P. voces, *Pracum tempora* inveniri post, *Principes eorum*, & ante *Propheta verus vel falsus quis?* Cum collocandæ fuissent, ante voces, *Prascientia Dei.*

Reliquos errores ut pote leviores & homini pluribus occupato, eoque alias negligentiæ aut infidelitatis criminis non reo, facile ignoscendos, pro sua Eruditione ipse doctus Lector corriget; Idque eo magis, quo certior sum, ut totum librum, sic etiam correctionem aliaque ita comparata esse, ut non nisi à Momo, cui nihil quam suum placet, carpi possint. Tu igitur B. L. qui Momo conscientiosius judicas, & non ignoras *quid distent æra lupinis*, aliter judicabis & duro ac sumtuosissimo labori favebis, quod obnixe peto, vale.

בית

שער קטן

זהו השער : לבא אל בית היער : בלי חפוש וצער : יער הלבנון : אשר לבן וחיבר
החריף ושנון : חשר דן יצחק אברבנאל על התורה : בית מלא אורה : ויען כי
ארוכה מארץ מדתו : נעשה זאת למלאות לאיש תשוקתו : ע״י הסימנים
האלה : לבא ממעלה למעלה : מענין לענין בתורת הרב הגדול : העמוקה
מתהום וגבוה ממגדול : ושמו בית שער קטן לבוא בו לחצר המלך
מלכי של עולם : מבונה מאבני שיש טהור בנגלה ונעלם : וכל
הקורא בו לעולם לא יבושו ולא יכלם : כי
סוד ה׳ ליראיו הוא החכם השלם : המחבר
הגדול המפורסם
בעולם :

נדפס

בדפוס היודע מלאכת הקודש לזכר הקים העניך יעקב מבאס הייזן דאקטור ופראפעסאר ודכטן
בהענוויא
שנת **תע״** לפ״ק

SIVE

COMPENDIUM COMMENTARII ABARBANELIS IN PENTATEUCHUM MOSIS

IN USUM COLLEGIORUM RABBINICORUM

EDENTE

H. J. V. B. S. S. Th. D.

HANOVIÆ,
MDCCX. in Typographia Orientali.

Digitized by Google

מפתח פתוחי חותם: למצוא כל דבר לפי ושיטתו: ומצאתי קצת חדושים שחידש הרב השר א
אברבנאל בזה כפר הקדש מלא ודרוש ולהסיר היגיעה: יהיה בנה להתופש לכל דבר הידיעה: וכו׳ זאת
לא נמצא בספר חישן: ונאה לו כורד ושושן:

טעם בחירות בראשית לפתוח בה דף א׳ ע״א
למה לא זכר בריאת המלאכים דף א׳ ע״ב
למה נזכר שם ב׳ תמיד שם אלקים ולא שם אחר דף ב׳ ע״א
אם אלהים הוא שם דין ונופל ג״כ למלאכים דף ב׳ ע״ד
אם אל ואלהים ... שמות ... [illegible] למה נכתב בשלושים בכלל דף ג׳ ע״א
למה שם אלהים בלשון רבים דף ג׳ ע״ג
למה נקראו השמים שמים דף ג׳ ע״ג
שלא תהו ובהו לשון [illegible] דף ג׳ ע״א
למה נקרא ארץ בשם ארץ דף ג׳ ע״ב
וטעם למה נקראו תהו ובהו דף ג׳ ע״ב
ביאור הטעם [illegible] דף ג׳ ע״ג
וטעם למה נקרא המים פנים דף ג׳ ע״ג
וטעם לחלות כח דף ג׳ ע״ד
ביאור עולת מרחפת [illegible] דף ה׳ ע״א
ביאור כל ענין פרשת בראשית דף ח׳ ע״א
ביאור [illegible] אור ולילה [illegible] דף ט׳ ע״א
ביאור ענין כי טוב [illegible] דף ט׳ ע״ב
ביאור [illegible] ויקרא בבריאת [illegible] דף ט׳ ע״ג
למה אמר יום א׳ ולא יום ראשון דף ט׳ ע״ג
ביאור ענין הרקיע [illegible] ביום השני דף י׳ ע״א
ביאור ענין הרקיע והאיש אשר עליו דף י״א ע״א
ענין הגלגלים אשר בתוך הרקיע [illegible] דף י״א ע״א
וטעם למה לא נברא [illegible] ביום ב׳ דף י״א ע״א
ביאור [illegible] ... ברקיע [illegible] דף י״ב ע״א
למה נקראו [illegible] דף י״ב ע״ג
למה קרא ליבשה ארץ דף י״ב ע״ד
למה נאמר פעם ב׳ [illegible] כי טוב דף י״ב ע״ג
ענין [illegible] המים [illegible] דף י״ג ע״ג
למה אמר עץ עושה פרי [illegible] דף י״ג ע״א
למה נבראו המאורות ביום ד׳ [illegible] דף י״ג ע״ד
למה נברא [illegible] העליון [illegible] ביום הראשון דף י״ד ע״ב
[illegible] דף י״ד ע״ד
[illegible] המאורות והכוכבים [illegible] דברים הנפלים דף ט״ו ע״א
ביאור ענין הגלגלים דף ט״ו ע״א
ביאור [illegible] כל הגלגלים דף ט״ו ע״ד
ביאור [illegible] לתולדה [illegible] דף ט״ו ע״א
למה [illegible] דף ט״ו ע״ב
למה נברא אדם [illegible] דף ט״ז ע״ג
למה לא [illegible] לאדם [illegible] דף ט״ז ע״ב
למה [illegible] דף י״ז ע״א
למה [illegible] אלהים [illegible] דף י״ז ע״ג
למה לא [illegible] דף י״ח ע״א
ביאור [illegible] דף י״ח ע״ד
למה [illegible] ביום [illegible] דף י״ט ע״ד
למה לא נברא העולם [illegible] דף י״ט ע״ב
[illegible] לאדם דף י״ט ע״ג
[illegible] דף כ׳ ע״ד
[illegible] לבך הארץ [illegible]
[illegible] דף כ״ב ע״ג
[illegible] דף כ״ב ע״ג
ענין עץ [illegible] דף כ״ג ע״א
ענין וטעם [illegible] דף כ״ג ע״ב
למה קרא [illegible] דף כ״ג ע״ג
[illegible] דף כ״ד ע״א
ביאור [illegible] דף כ״ד ע״ג
ענין [illegible] דף כ״ד ע״ד
[illegible] דף כ״ה ע״ג
[illegible] דף כ״ה ע״ד
ענין [illegible] דף כ״ו ע״א
[illegible] דף כ״ו ע״ב
[illegible] דף כ״ו ע״ג
ביאור ענין לדעת טוב ורע דף כ״ו ע״ד
ענין [illegible] דף כ״ז ע״ב
ענין [illegible] דף כ״ח ע״א
ענין [illegible] דף כ״ט ע״ג

[illegible] ענין [illegible] דף כ״ח ע״א
[illegible] דף כ״ט ע״א
ענין [illegible] דף כ״ט ע״א
ענין [illegible] דף כ״ט ע״ג
[illegible] דף ל׳ ע״א
[illegible] דף ל׳ ע״ב
[illegible] דף ל׳ ע״ג
[illegible] הגנונים דף ל״א ע״א
[illegible] דף ל״א ע״ב
[illegible] דף ל״א ע״ג
[illegible] דף ל״ב ע״ב
[illegible] דף ל״ב ע״ג
[illegible] דף ל״ג ע״א
[illegible] דף ל״ג ע״ג
[illegible] דף ל״ג ע״ב
[illegible] דף ל״ג ע״ג
[illegible] דף ל״ד ע״ד
[illegible] דף ל״ד ע״א
[illegible] דף ל״ד ע״ג
[illegible] דף ל״ד ע״ד
[illegible]
[illegible] דף ל״ה ע״ב
[illegible] דף ל״ה ע״ב
[illegible] דף ל״ה ע״ד
[illegible] דף ל״ה ע״ד
[illegible] דף ל״ו ע״א
[illegible] דף ל״ו ע״א
[illegible] דף ל״ו ע״ב
[illegible] דף ל״ו ע״ג
[illegible] דף ל״ו ע״ד
[illegible] דף ל״ו ע״א
[illegible] דף ל״ו ע״ד
[illegible]
[illegible] דף ל״ז ע״ד
[illegible] דף ל״ח ע״א
[illegible] דף ל״ח ע״ב
[illegible] דף ל״ח ע״ג
[illegible] דף ל״ח ע״ג
[illegible] דף ל״ט ע״ב
[illegible] דף ל״ט ע״ג
[illegible] דף מ׳ ע״ד
[illegible] דף מ׳ ע״א
ענין [illegible] דף מ׳ ע״ב
[illegible] דף מ׳ ע״ד
ענין דור הפלגה דף מ״א ע״א
ענין [illegible] דף מ״א ע״ד
ענין [illegible] דף מ״ב ע״ד
ענין אור כשדים [illegible] דף מ״ב ע״ד
ענין [illegible] דף מ״ג ע״ב
ענין [illegible] אברהם לכנען [illegible] דף מ״ד ע״א
[illegible] אברהם לך לך [illegible] דף מ״ד ע״ב
[illegible] אברהם [illegible] ארץ כנען דף מ״ד ע״ד
ענין [illegible] ארץ כנען [illegible] דף מ״ה ע״א
ענין [illegible] דף מ״ה ע״ב
[illegible] לוט [illegible] דף מ״ה ע״ד
ענין מלחמת אברהם עם [illegible] המלכים דף מ״ו ע״א
[illegible] דף מ״ו ע״ב
[illegible] לאברהם [illegible] דף מ״ו ע״ד
[illegible] דף מ״ח ע״א
ענין [illegible] דף מ״ח ע״ב
ענין [illegible] דף מ״ח ע״ד
[illegible] דף מ״ט ע״א

ולמה תנה פה אבותיך נבלו׳ כולישו שנימיו לא יהי׳ נמות דף י״ט ע״ד
כל תולית שרה היתה דוקא להוליד מאברהם בן זרע קדש דף כ׳ ע״ב
שרה פעולה במה שצחקה את הגר ואברהם על שהניח דף כ׳ ע״ב
המלאך הדובר אל הגר לא הי׳ מלאך רק הי׳ בדבר אלא דף כ׳ ע״ג
אברהם כימול קודם לידת יצחק כדי שיוולד ע״י אבר מקולה דף כ״א ע״א
ענין ברית בין הבתרי׳ ברית הקב״ה לאברהם ברית על הזרע ועל נתינת א״י
מה כל אברהם לא נתחייב לבקש׳ ה דבר דף כ״א ע״ב
טעם מצות המילה ותכליתה דף כ״א ע״ד
טעם שיהיו גם שני לאברהם דף כ״ב ע״ב
מן זיזה טעם התפלל אברהם לו ישמעאל יחיה לפניך דף כ״ב ע״ג
קוחל זרח תהי׳ חלק ה׳ לא שנים דף כ״ג ע״ג
מן זיזה טעם שנראה הקב״ה לאברהם באלוני ממרא דף כ״ג ע״ד
בפור מעשה אליה היתה נבואה והעקין לא נבואה דף כ״ד ע״א
ענין הבכורה אל הי״ת דף כ״ד ע״ב
והנה שלשה אנשים נצבי׳ עליו שראה אותם רחוקים ומתוק נצבים עליו ולמה
אבא המלאכים אותו דף כ״ד ע״ג
ויאמר אחד אחד מעבודו שאלה מדרך ארץ לפני שלא הי׳ זמן
אכילה דף כ״ד ע״ד
ענין בשורת שרה וכלתה לאמר לאחה הכל תמגה דף כ״ה ע״א
ענין מעשה סדום ומה שאמר הקב״ה המכסה אני מאברהם דף כ״ה ע״ב
מה שאמר הקב״ה ארדה נא ואראה והכל גלוי לפניו דף כ״ה ע״ד
מה הי׳ חטאת סדום וענין אנשי גבעה דף כ״ו ע״ב
ענין תפלת אברהם על אנשי סדום ותשובת הקב״ה דף כ״ו ע״ד
מלאכי סדום טעם נקראו אנשים ופעם מלאכים דף כ״ו ע״א
ענין חתני לוט [illegible] דף כ״ז ע״א
[illegible] אשת לוט נציב מלח דף כ״ז ע״ב
מה הגפרית בסדום לא הי׳ [illegible] דף כ״ז ע״ד
[illegible] לוט [illegible] דף כ״ח ע״א
ויסע משם אברהם [illegible] דף כ״ח ע״ב
מה שלקח אבימלך [illegible] להתחנן
לאברהם דף כ״ח ע״ג
טענת אבימלך על [illegible] דף כ״ח ע״ג
מה שאמר אברהם אחותי היא [illegible] דף כ״ח ע״ד
וה׳ פקד את שרה [illegible] דף כ״ט ע״ב
[illegible] לכבוד יצחק [illegible]
בכלי דף כ״ט ע״ג
גרוש הגר [illegible] דף כ״ט ע״ג
[illegible] אברהם [illegible] דף כ״ט ע״ד
ענין אבימלך ופיכול [illegible] אברהם לכרות ברית וכל
ענייני דף ל׳ ע״א
תכלית העקדה ופעולתה דף ל׳ ע״ב
ואם כן תמנה בחורה שזה דף ל״א ע״ב
[illegible]
לנתיד דף ל״א ע״ל
[illegible] אברהם [illegible] עליו [illegible]
עליו מלך המשיח דף ל״ב ע״א
[illegible] לאברהם [illegible] דף ל״ב ע״ב
[illegible] דף ל״ב ע״ג
ענין [illegible] דף ל״ג ע״א
[illegible]
בקרביו דף ל״ג ע״ב
ענין [illegible] דף ל״ד ע״ב
[illegible] דף ל״ד ע״ג
[illegible] דף ל״ה ע״ג
[illegible] דף ל״ה ע״ג
[illegible] דף ל״ה ע״ג
[illegible] דף ל״ה ע״ד
[illegible] דף ל״ה ע״ד
[illegible] דף ל״ו ע״א
[illegible] דף ל״ו ע״ב
[illegible] דף ל״ו ע״ג
[illegible] דף ל״ו ע״ג
טעם שנתן אברהם לבני הפלגשים מתנות דף ל״ו ע״ד
כל התולדות [illegible] אברהם הוליד את
יצחק [illegible] דף ל״ז ע״ג
[illegible] דף ל״ז ע״ג
ותלך לדרוש את ה׳ [illegible] דף ל״ז ע״ד
יעקב נולד כתומו לצדקתו ועשו באדמו לרשעתו דף ל״ח ע״א
יעקב נולד [illegible]
אחיו ולאביו דף ל״ח ע״ב

והיו כשוך לעקבו [illegible] דף ס״ט ע״ב
ענין שבשורה [illegible] דף ס״ט ע״ג
ויהי רעב בארץ [illegible] בימי אברהם [illegible]
[illegible] את הארץ [illegible] דף ס״ט ע״ד
[illegible]
[illegible]
[illegible] דף ס״ט ע״ג
ענין הברכות [illegible] יעקב [illegible] דף ע׳ ע״א
ענין [illegible] יצחק [illegible] דף ע׳ ע״ב
[illegible] יעקב [illegible]
[illegible] דף ע׳ ע״ג
הברכות שבירך יצחק את יעקב ביסוד הברית דף ע׳ ע״ד
ענין כללות הטעמים והברכות דף ע״א ע״א
[illegible] עשו על יעקב [illegible] דף ע״א ע״ב
[illegible] יעקב [illegible] דף ע״א ע״ד
ענין [illegible] דף ע״ב ע״א
מה שאמר ליעקב ופרצת ימה וקדמה [illegible] דף ע״ב ע״ב
[illegible] יעקב את האבן [illegible] דף ע״ב ע״ד
[illegible] יעקב לרחל [illegible] דף ע״ב ע״א
ויאמר יעקב הבה את [illegible]
[illegible] דף ע״ג ע״ב
בטעם שלקח יעקב שתי נשים [illegible] דף ע״ג ע״ד
בטעם שהיו האמהות עקרות דף ע״ד ע״א
טעם שמות השבטים [illegible] לאה [illegible] רחל דף ע״ד ע״ב
[illegible] דף ע״ד ע״ג
[illegible] בין יעקב ללבן [illegible] דף ע״ד ע״ד
הפלפול בין לבן ובין יעקב [illegible] דף ע״ה ע״א
ענין [illegible] דף ע״ה ע״ב
יעקב [illegible] דף ע״ו ע״א
[illegible] דף ע״ו ע״ב
מה שאמר לבן ליעקב [illegible] דף ע״ו ע״ד
[illegible] יעקב ללבן [illegible] דף ע״ו ע״ד
[illegible] יעקב [illegible] לבן [illegible]
[illegible] דף ע״ז ע״א
הטעם ששלח יעקב מלאכים לפניו אל עשו דף ע״ז ע״ב
[illegible] יעקב [illegible] דף ע״ז ע״ג
הטעם שחלק יעקב [illegible] לשתי מחנות דף ע״ז ע״ג
בטעם שאמר יעקב [illegible] דף ע״ז ע״ד
[illegible] יעקב [illegible] דף ע״ח ע״א
ענין [illegible] יעקב עם המלאך [illegible] דף ע״ח ע״ב
[illegible] דף ע״ח ע״ג
[illegible] יעקב [illegible] דף ע״ח ע״ד
ענין [illegible] דף ע״ט ע״א
ענין דינה [illegible] דף ע״ט ע״ב
[illegible] ורבקה [illegible] דף פ׳ ע״א
[illegible] דף פ׳ ע״ב
[illegible] דף פ׳ ע״ג
[illegible] בני יעקב [illegible] דף פ׳ ע״ג
[illegible] תולדות עשו להודיע [illegible]
[illegible] דף פ״א ע״ג
[illegible] יעקב [illegible] ליצחק [illegible]
ליעקב דף פ״א ע״ג
ענין [illegible] יוסף [illegible] דף פ״א ע״ד
הטעם שאהב יעקב את יוסף מכל בניו דף פ״ב ע״א
[illegible]
[illegible] דף פ״ב ע״א
ענין החלום של יוסף [illegible] דף פ״ב ע״ב
[illegible] ליוסף [illegible]
[illegible] דף פ״ב ע״ב
הטעם [illegible] דף פ״ד ע״א
הטעם [illegible] בני יעקב [illegible] דף פ״ד [illegible]
ענין [illegible] בני יהודה [illegible] בני יעקב
[illegible] דף פ״ד ע״ב
ענין מעשה תמר ויהודה דף פ״ה ע״א
[illegible] ליוסף [illegible] דף פ״ה ע״ב
[illegible] דף פ״ה ע״ב
[illegible] יוסף [illegible] דף פ״ו ע״ד
ענין [illegible] ופתרון יוסף דף פ״ו ע״א
ענין [illegible] דף פ״ו ע״ב
[illegible] דף פ״ו ע״ג

מה היה חכמה גדולה בפתרון יוסף לשר המשקים והאופים דף פו ע"ב
החלומות האלה מבוא נבלים בכמה אופנים דף פו ע"ב
בפותר הוא ענין כרופא המובהק שפוקד על פי מה שרואה לגוף החולה דף פז ע"א
ענין ופתרון יוסף ופתרון כל הדי' דף פח ע"ב
ענין חלומות פרעה ומה שנאמר ותפעם רוחו דף פט ע"א
מה שאמר שר המשקים איש כחלומו פתר שהי' פלא גדול דף פט ע"ב
בלתי יוסף כפירו דברי של כאשר ליוסף ונה' לדברי שהכלה דף פט ע"ב
מה שאמר יוסף שקי' יענה את שלום פרעה כי הוא הפותר דף פט ע"ב
מה שאמר יוסף לפרעה שבע גדול כלו ויחברו מול על ב' פעמים דף פט ע"ב
מה שאמר יוסף לפרעה איש נבון וחכם הי' לכמה טעמים דף פט ע"ד
הטעם שאמר יוסף לעבדיו בכמה כח כדי שלא יקבלו בו דף צ ע"א
ומה שאמר לו פרעה ובלעדיך לא ירים כדי שלא ידבר אחרי אלהות דף צ ע"ב
מה לאחר שנית השבע כי הרעב ולא מספיק בביתיים דף צ' ע"ד
מה שאמר יעקב לבניו למה תתראו לפני אנשים קנו מאחרים בכסף מפני תכלית דף צא ע"א
מה שהכיר יוסף שתבואה הכל בעלמו הי' חכמה גדולה מ"ג טעמים דף צא ע"א
מה שהכיר יוסף לאחיו וכלם לא הכירוהו ומה שדבר קשות דף צא ע"א
הטעם שהבין יוסף את אביו ואת אחיו למצרים דף צא ע"ב
מה שחשב יוסף את אחיו למרגלים ותשובותיהם דף צא ע"ג
האחים לא אמרו ליעקב שדבר יוסף להם קשות ושלא צוה להם כדי שלא יבינו אתם דף צב ע"א
הפרש בין הלשון והענינים בענין שלוח בנימין דף צב ע"ב
מה שאמר יוסף הזה אחיכם הקטן היה שולחו לפי שהיה גדול דף צב ע"ד
מה שהכיר יוסף לאחיו בבנין בכורת הגביע דף צב ע"ד
יוסף הצדיק לא שב על ביתו אלא יצא בצעקה גדולה ברודף אחר אחיו דף צג ע"א
מה שהביא כדבריכם כן הוא והוא לא כעין כדבריהם דף צג ע"א
ענין ויגש אליו יהודה היה הכל לעמוד כמוך יוסף דף צג ע"ב
מה שהכריז יוסף את קולו בבכי לבסוף להשמיע למצרים כי לו מעלה ויקר באחיו דף צד ע"א
טענות יוסף והשיבתו ואיך התנכר לאחיו דף צד ע"ג
ועתה אל תעצבו הראה להם שהי' הכל בסבה ולא במקרה דף צד ע"ג
מה שדבר יוסף בביאת אביו למצרים והושיבו דוקא בארץ גשן דף צד ע"ד
מה שאמר פרעה בביאת האחים למצרים ולא חשב שיאכלו את טוב הארץ דף צה ע"ד
הצלחת שהיה יוסף היו משכבר המלך והיה דבר גדול דף צה ע"א
מה שהיו האחים לבשר אביהם מגדולת יוסף דף צה ע"א
אמר ויפג לבו כי לא האמין להם ולא בגדולתו ולא במלכותו דף צה ע"ב
יעקב היה מתירא לצאת מארץ הקדושה עד שהבטיחו הש"י עמו ירד דף צה ע"ב
ענין גלו למצרים גלה שכינה עמהם דף צה ע"ג
לא רצה יעקב להתודות את אחיו לרעות לכן לא גם אותם אחי אביהם דף צה ע"ד
לגור בארץ באנו רק בדרך גירות שבה אלו שתים דף צו ע"א
כל המפור הי' להראות בעיני ה' יראיו לחיותם ברעב דף צו ע"ב
ויחי יעקב לפי שיעקב חשב לראות את יוסף ולשוב אל ארץ כנען אבל הקב"ה לא רצה כמו רק שיהי' שם עד שיענה אותם הקב"ה משם לכן אמר וישב בארץ גושן דף צו ע"ד
יעקב את בכורתה דף צו ע"ד
הטעם שיעקב יתרון לבני יוסף ועשה אפרים לבנו דף צז ע"א
כמה יעקב הי' לברך אפרים ומנשה בגוף ואח"כ שעינה היה קטנה דף צז ע"ב
אמר שדבר יעקב ליוסף דברי בניו בכתר קרא גם לשאר אחיו דף צז ע"ד
קודם מותו רצה יעקב לגלות לאחיו מכניות המלכות דף צח ע"א
מה שלא זכה ראובן למלכות בכחותו וגם בניו בבדיותם לנחלת ארץ דף צח ע"א
מה שאמר שמעון ולוי אחים ולא ידענו מקורה הטעם דף צח ע"ב
מ"ד טעמים למה יעקב שיהודה ראוי למלכות דף צח ע"ג
לא יסור שבט מיהודה זה משיח בן דוד דף צח ע"ד
ענין שאמר לא יסור שבט מיהודה דף צט ע"א
זבולן יצבח בפרגמטי' ולא יתגאו למלכות' גם יששכר דף צט ע"א
ענין ברכת כל השבטים דף צט ע"א
וברכת יוסף בן פורת כמי פעמים לקח לבני שבטים ושמו אלימות דף צט ע"ב
ענין מה שאמר ליעקב אבינו לא מת דף צט ע"ד
ענין קבורת יעקב דף ק' ע"א
ענין פקוד יפקוד כאשר להם הגאולה שהיה נעשית לא בלשון פרעה דף ק ע"ב
מה שלא בקש יוסף להקבר במערת המכפלה דף ק ע"ד

נגמר בעזרת הא-ל ספר בראשית

ענין ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה כי לא נגרעו ירד יעקב מצרימה דף קא ע"ב
ויחת יוסף וכל אחיו וב"י פרו כלומר שע"ב שמתו שלא לא סבקת הברכה דף קא ע"ב
ענין מלך חדש אשר לא ידע את יוסף אחרי מות יוסף דף קא ע"ב
ערי מסכנות היה מזון יוסף במלך ישמור משה בתוכה בכל שנה דף קא ע"ב
מה שנאמר ויקוצו מפני בני ישראל נדר ונגלו ומכו מפני רבויים דף קא ע"ג
מה שחשב פרעה והרג הזכרים דוקא מכמה טעמים דף קא ע"ג
מה שאמר למילדות ויעש להם בתים רמז לעושר כמו שנאמר בית והון וגו' דף קא ע"ד
מנוסר יכה איך הולידה יוכבד בת ק"ל שנה דף קב ע"א
הדין יוכבד היה בהריונו ולא היתה צריכה לתפילה כאמהו דף קב ע"א
ותרא אותו כי טוב כלומר ראוי לנבואות דף קב ע"א
מפני הכיון שקראו אותו טוב או טובי רמז לגאולה האחרונה להבמינו דף קב ע"ב
טעם שלא עשתה התיבה מתות כדי שתוכל להביאו בנגע' דף קב ע"ב
מה שעשתה אותו בנפת היאור היתה מפני ג' כונות דף קב ע"ג
מה שלא הוציא הא-ל כלל מפני שכבר אמת דף קב ע"ג
מה שקר לאמי העלם ע"ש שבעלים הדבר שקרא לאם היל' דף קב ע"ג
הליכי את הילד כלומר הוליכי לביתך ולא תפחד דף קב ע"ד
מה שקראתו בת פרעה משה ולא לא הסרה בלבו הקדם כי לא שהיא קראתו בשם מצרי ובנות היאור ומתרג' העתיקו מאותו שם משה דף קב ע"ד
או פירוש אחר שיוכבד כשהביאו אותו לבת פרעה אמרה שהיא וג"כ קראתו אותו משה דף קב ע"ד
משה היה בן כ' שנה כשהרג המצרי דף קב ע"א
לא יכול משה לסבלות אחיו אשר ביו שהרג המצרי וביו שני דף קג ע"ב
פי' הלהרגני אתה אומר את המצוה לבעל ריבו להרגני דף קג ע"ב
הטעם שירא משה מפני פרעה לפי שנודע שהוא בן עמרם דף קג ע"ב
טעם למה נבחר הרג מצרי ובני עברי נכים ובנות מדין דף קג [illegible]
בנות יתרו דלו מים ואח"כ באו הרועים ויגרשום ולמה הציל כולם ותדיען ובזה הראה לרועים שעשו העול דף קג ע"ג
ויואל משה לשבת את האיש מפני חכמתו דף קג ע"ג
שם גרשום רמז לארץ כוש שגם לא היתה לו דבקות אלהי' דף קג ע"ג
וימת מלך מצרים ויאנחו לפי שכל פעם שבא מלך חדש גזרות דף קג ע"ד
ומשה היה רועה וירא אליו מלאך ה' לד' כונות לא נגלה אליו השם עד כה שלא היה בעיניי כבוד וגדולה דף קה ע"א
לרעות הבקר אחר המדבר הוא מליצה לרוח גבוהה דף קה ע"א
עוד הודיע בזה שאף על פי שאמרו חז"ל אין השכינה שורה אלא על חכם גבור ועשיר וכו' ומשה לא היה עשיר מתחילה עד שפסל הלוחות ואח"כ רוח השם היה בו דף קה ע"א
הטעם שהיה רועה הצאן אחר המדבר יש בו טעמים שונים וכן שבקר אל הר האלהים דף קה ע"ב
וירא מלאך ה' בלבת אש אם היה מלאך או דבר אחר דף קה ע"ב
מה שאמר למשה אל תקרב הלום הי' בשביל המלאך ועל כונת הכונה שלא יבעל אחר של נעליך דף קה ע"ד
י"א יש שאלה מה שהבנה אינינו אוכל רמז לו שהמלאכות לא יזיק דף קה ע"ד
אנכי אלהי אביך אלהי אברהם אלהי יצחק ואלהי יעקב להזכיר על שלש כנת א' גזירת בין הבתרים ב' שהתחיל גלות מנולד יצחק ג' ירידת יעקב למצרים דף קו ע"א
משה ככינו ע"ה לא זכה בראשונה לנבואה שזכה אח"כ דף קו ע"א
שלולי הסתיר משה פניו נגלה לו הקב"ה כחות נעלמים ומעלונים ותחתונים דף קו ע"ב
מה שגלה הקב"ה למשה בסנה כי הכל רמז לגבור ישראל במצרי דף קו ע"ב
פ"יהי' טובה ורחבה מארץ מצרים לענין בשר ופירות דף קו ע"ג
מי אנכי כי אלך אל פרעה מפני ג' טעמים א' שאינו ראוי ב' שאינו נחשב בעיני פרעה ג' שאינו נחשב בעיני ישראל שהם עם חכם ונבון דף קו ע"ג
והוציא את עמי ארץ מצרים מיד. נבהל משה והבין שלא יצאו לארץ דף קו ע"ד

לא כירת שאר בגליות אלא הקטין עצמו כיכן שבו למהם ואחיו — דף קו ע״ד

ועלת מה׳ שכך אמר מדוע ליאה לשם אבי׳ נו — דף קו ע״ד

ומה זה לו אמר אלהי׳ הוא הכוונ׳ הגאל׳ אלא שדע שמותו — דף קו ע״א

לך ואספת את זקני ישראל כי אין ראוי ללמוד [illegible] — דף קו ע״ב

מה אלו אמר נבל בענין הזה גם אלהי׳ [illegible] על הגלות וכאן נזכר לכם על הגאולה כי בא עת פקידתם — דף קו ע״ב

[illegible]

טעם עקידת בני הבכורים ובתג פטר חמור ועגלה ולא
זולו בהמות דף קכד עא
טעם על תפילין ומצותיהם על יד ולטוטפת דף קכד עב
טעם שצוה מצות הבכור דוקא כשיכנסו לארץ דף קכד עב
למה נאמר ביציאת הטעם למה לא הלכו דרך ארץ פלשתים שלא ישובו
ישראל היו בורחים ממצרים לכן עקמו את הדרך דף קכה עא
וה' הולך לפניהם הוא כמו מחנה ולא כמו מפרשים דף קכה עב
לפני פי החירות שרי' למצרים שם מגדול גבוה ופי החירות היה ג' מקום
גבוה ורכבו המצרים שם יהי' להם היכולת להכות את ישראל כן הטעה
אותם הקב"ה דף קכה עב
מה שאמר אני אחזק את לבו פרעה לא הכיר הקב"ה שמעו
בבחירה דף קכה עב
בכה על הים שעשה הקב"ה כדי שיפלו מלכי כנען דף קכה עד
ויצעקו ב"י אל ה' בו' לשון תפלה ולא לשון תפלה דף קכה עד
ד' כתות היו על הים בבני ישראל דף קכו עא
ועתה הרם את מטך פירוש שילך המטה בידו שלא יאמרו שבכל כחם'
בעשו במטה דף קכו עב
ויסע מלאך האלהי' הוא עמוד הענן דף קכו עב
המצרים לא ראו הדרך רק הלכו אחרי ישראל ולא היו יודעים
שהלכו בים דף קכו עג
כל מה שנעשה למצרים על הים היה כנגד מה שעשו פרעה
לישראל דף קכו עג
בני הים היה להחזיק האמונה בלבות ישראל דף קכו עד
ענין השירה הזאת על ג' אופנים ותקנה אופן היתה שירת
הזה הים דף קכו עב
מה הוא ענין הנבואה דף קכו עב
פירוש השירה דף קכו עד
מרים היתה בנבואה במדרגות אהרן אחיה דף קכז עא
לאחר שהלכו שלשה ימים לא היה להם עמוד ענן לנחותם רק משה
בנהיגם דף קכז עב
מה שהלכו ישראל שלשה ימים במדבר בלי מים להכירם גבורות ונפלאות
כדי שיתחזקו אמונתו והוא יעלה ברכה הי' הכל בשביל קבלת
התורה דף קכז עד
כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי ה' רופאך
בחוקם דף קכט עא
בכל המדבר לא נמצא מים מתוקה ונבון ועין אבר רק באילים דף קכט עא
ישראל כי' להם מקום להתלונן במדבר דף קכט עב
ענין המן בכל יום להרגילם במצות דף קכט עב
כגבור שהתאוו ישראל כי' דרך והלך לכן לא נתן להם אלא בערב אבל
הלחם שהוצרכו היה כראוי לכן היתה לו שבה דף קכט עד
מלתחן הוא לשון שאלה כלשון ישמעאל שבל כאשר הוא
לשון שבה דף קל עא
מה הי' המן לא המן הרפואה שבימינו דף קל עב
בנים עשר דברים כם המוכיחים שהמן במדבר לא הי' מן
הטבעי' דף קל עב
המן שנתן הקב"ה לישראל נתן להם כאופן שלא יחסר להם
גלא לעבור דף קל עב
הטעם שצוה המן בזריזות הטעם שלא יקח אדם ממנו לפחות
לאחר דף קלא עא
טעם השבת שצוה הקב"ה למשה בשבת כי נתן להם כלמוד שבעולם הוא
יכינו לעה"ב דף קלא עב
כל ענין המן וטעמו הכל נתבאר דף קלא עב
ויחנו ברפידים ולא היה שם מים הנה מרה היו מוכרים שלא היה להם
מים חיים שנבעו על פי משה אבל הוכחות שהלו היו ע"פ ה' לכן הוקשה
הדבר לישראל דף קלא עד
לכך אמר משה מה תריבון עמדי אם בלעתכם שהקב"ה עשה ולא כדעתכם'
שאני עושה מה תנסון את ה' דף קלא עד
הטעם שצוה הקב"ה למשה שיקח את המטה להכות את הסלע בשביל שבמטה
הכה היאור והיה מן המים דם ועכשיו נעשה מן הסלע מים דף קלא עד
הנה לא שמענו להיכן בא עמם משה לא נצרך לומר שבקבר
עם משה דף קלב עא
ביאת עמלק היה לכות תרעה שלא עברו כח על היהודים ורגלם שוב'
המצרים דף קלב עב
לפי שבראות משה כפיו שישראל היו מודים על ראשם ועל נסותם לכן היה
צריך למלחמה ולתפלה ולכך עלה אל ראש הגבעה כדי שיראו ישראל
ביחד ויתפללו ובזה יהיה להם לב להלחם שיראו ישראל כאשר ירים ידו
גבר ישראל וכאשר יניח וגו' וידעו דמשה כה' וכמה' עבדו דף קלב עג
לא יכלו להכרית עמלק לא בידי משה ולא בידי שאול או מרדכי
ולבדו עד ביאת הגואל דף קלב עד
יתרו בא קודם מתן תורה דף קלג עב
למה נקרא הר האלהים קודם מתן תורה על שם שמעו ומשה כתב
בתורה כן דף קלג עג
ע"ד שיתרו יעץ למשה קוד' מתן תורה למנות שרי אלפים והוא לא צוה עד
אחר מ"ת דף קלג עב
טעם ביאת יתרו למשה והלא הלך משה אבל זקניו ובניו דף קלג עד
ודי ממורות ויעב שפה לשבוע לבני ישראל שנערך שבה בביאת משה ושפט
ישראל דף קלד עא
מה שאמר משה כי יהיה להם דבר הוא אומר תלוה על סרבע ימעטים ויהיה
עושה דף קלד עא
מה שאמר שרי אלפי' ר"ל שיהיו לו אלף עבדי' וכן שרי מאו' דף קלד עב
ויש עוד דעות אחרות פירוש שרי אלפים מה ששולט לכך אלף
וכן הכל דף קלד עג
מה שכתוב ועלית אתה ואהרן עמך ותפילתך לבעבוד וכי היה אחר
מתן תורה דף קלה עא
היאך שמעו ישראל עשרת הדברות בנבואה או מפי משה או
בקול מופת דף קלה עא
למה נתנה התורה לישראל ולא לאדם הראשון דף קלה עב
עשרה מעלות היו למשה רבינו יותר מכל אדם דף קלה עב
משה היה המקור שממנו נמשך הנבואה לכל הנביאים דף קלה עג
למה נתנה התורה במדבר סיני ולא במקום אחר דף קלה על
למה לא נתנה התורה תכף לאחר יציאת מצרים דף קלו על
למה נמשלו התורה למדבר ולמים וחדש דף קלו עא
ומשה עלה אל האלהים אם היה זה קודם קריאתו או לאחר
קריאתו דף קלו עב
ושבית אתכם איש אלא חבר אותו ביד שרים רק בידו בעצמו דף קלו עג
הטעם שאמרו ישראל ראשונ' נעשה ואח"כ נשמע ונשמע דף קלו עד
ישראל אמרו רצונינו לראות מלכינו לכך כוה וקדשתם
היו' ונו' דף קלו עא
במשוך היובל המה יעלו בהר י"א שקדושת ההר' וי"א שקדו'
על משה דף קלו עא
מה שצוה להם על הפרישה לפני מתן התורה שבתורות שלא היו דלי' בבר
ובוכלי יין ושלא אכלו לא לחם הקלוקל ושותי' מים קרים דף קלו עב
ויהי ביום השלישי בהיות הבקר על ההר ענן כבד דף קלו עב
הקולות והברקים וכל המשכת דברים שגעג מה שהיה הפלא
מהם דף קלו עב
למה זה נתן הקב"ה עשרת הדברות וכל התורה כולו ע"י מ"ר דף קלו עד
מה שאמר רד העד בעם כדי שיהיה משה מוכן לדבר אתם
לבל יטעו דף קלז עב
לכך השיב משה לא יוכל העם לעלות איך יהרסו לומר שאינם תמוהים
אם לא יעלו כי ממשיות ההר פי' שאמר לראות מה שאין בהר בתוך
ההר דף קלז עב
עוד טעם שנתן הקב"ה התורה בעצמו שלא יאמרו משה רבינו משכלו
כתבה דף קלז עב
מה שהי' הבנת ישראל בשעת מ"ת דף קלז עג
עשרת הדברות נאמרו לישראל מפי הקב"ה ושאר המצות נאמרו למשה
בהר סיני כנגד על הגבעה עד שבר ויקרא ואחר ולכך נאמר תבין
הכתובים דף קלז עד
לי' דברות הי' ג' מעלות א' שאמרם הקב"ה בעצמו ב' שנאמרו במעמד כל'
שלישית שכתבם הקב"ה בעצמו שלו השלשות מורים שהם כוללים כל תרי"ג
מצות דף קלט עד
י' דברות נאמרו בדבור אחד להורות שהם כלולים זה בזה דף קם עא
ה' דברות ראשונות היו כולם אחת שהיו רק לישראל וה' אחרונות כלום ב'
ומפני שבכולם גם לאדם ולבני נח דף קמ עא
הי"ג עקרים שכוללים כל הדברות וכן שאר מצות דף קמ עב
דבור אנכי היו בהם תרי"ג מצות דף קמ עב
לא יהיה לך אלהים אחרים מורה שלא יקבלו אלהי' בום כבר"מ ג'
עולמות דף קמא עא
ומפני מה פוקד הקב"ה עון אבות על בנים דף קמא עב
והזכות לאלף דור דף קמא עב
הלשון לא תשא מורה על כמה דברים על שבועת שוא ועל הזכרת
ש"ש לבטלה דף קמא עג
בשבועת שוא כופר בה' דף קמא עג
זכור את יום השבת מורה שבכל יום שבשבוע חייב להזכיר
שבת דף קמא עד
ששת ימים תעבוד מורה שלא יהיו מעונגים כימים ובשבו' דף קמא עד
יום השבת ניתן ללמוד בו תורה דף קמא עד
בכלל כבד את אביך בכלל כבוד הקב"ה ע"ד שלשה שותפי' דף קמב עא
השכר אריכות ימים בכבוד אב ואם מורה על השמה לא
בגלות דף קמב עא
לפי ש"ה דברות הראשונים מדברים בעניני אל הוא לכן נאמר בכ"ם ה'
אלהי' דף קמב עב
מה שבכלל ה' דברות אחרונות תמנה דף קמב עב
ב' הדברות הללו הקב"ה התחיל ביציאתו
והשלים דף

כשנגל'

לבאור נסים לתכם כלומר באלה הנסים שראיתם תאמינו בהקב"ה ולא
בנבי' שקר דף קיב ע"ב
מה שכתוב ויעמוד העם מרחוק פי' שאמרו דבר אתה עמנו
[illegible] דף קיג ע"א
אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם [illegible] רק אלא יעשו אותם מעלמם
בבאור הלוים [illegible] דף קיג ע"א
מה שנאמר מזבח אדמה תעשה לי [illegible] ה' [illegible] לא [illegible]
[illegible] דף קיג ע"א
סמנים אלוהים [illegible] [illegible] יותר [illegible]
[illegible] [illegible]
לוחות ראשונות דף קיג ע"ב
מה שנת[illegible] המשפטים [illegible] לא [illegible] לכל [illegible]
[illegible] דף קיג ע"ב
כל הדינים [illegible] ב"ה דברות האלהות [illegible] דף קיג ע"ב
למה התחיל בדיני עבד עברי תחלה [illegible] דף קיד ע"א
מה שבוה [illegible] יעבוד [illegible] לחפשי [illegible] להודיע
שהמשפטים [illegible] המשפטים [illegible]
[illegible] דף קיד ע"ב
טעם קנין [illegible] כלי [illegible] דף קיד ע"ב
מה שאמר [illegible] עבד [illegible] אדם [illegible] לכן
[illegible] דף קיד ע"ב
הטעם [illegible] דף קיה ע"ב
[illegible] כלי [illegible] על [illegible]
[illegible] דף קיה ע"א
מה שכתוב וכי יכה איש את עבדו וגו' הטעם [illegible] כי
העבד [illegible] דף קיה ע"ב
[illegible] לא [illegible]
[illegible] דף קיה ע"ב
מה שאמרו עין תחת עין [illegible] אדם [illegible]
[illegible] עין [illegible] תחת עין דף קיה ע"ב
[illegible]
[illegible] דף קיה ע"ב
הטעם [illegible] עבד כנעני [illegible]
[illegible] לעבד עברי [illegible] עבד כנעני [illegible]
[illegible] דף קיה ע"ב
הטעם [illegible]
[illegible] יכול [illegible]
יכול [illegible] דף קיח ע"ב
הטעם [illegible] וא"כ ד' [illegible]
[illegible] דף קיו ע"א
[illegible] דף קיו ע"ב
[illegible]
[illegible] דף קיו ע"ב
[illegible]
[illegible] דף קיו ע"ב
מה שאמר [illegible] אלהים [illegible] אלהים
[illegible] דף קיו ע"ב
[illegible]
[illegible] תלוי [illegible] תלוי [illegible] לא
[illegible] דף קיו ע"א
לא [illegible] על הדיין [illegible] דף קיו ע"ב
[illegible] הדיין [illegible]
[illegible] דף קיו ע"ב
[illegible] עם [illegible]
[illegible] דף קיו ע"ב
[illegible] לדיין [illegible] עדים
[illegible] דף קיו ע"ב
[illegible]
[illegible] דף קיו ע"ב
[illegible] כמו [illegible]
[illegible] דף קיח ע"א
[illegible] ישראל הקב"ה [illegible]
[illegible] בתורה [illegible]
[illegible] דף קיט ע"ב
לכן נתן הקב"ה [illegible] ישראל [illegible] יתברך
[illegible] דף קיט ע"ב
[illegible] דף קיט ע"ב
מה שאמר הקב"ה [illegible] מלאך לפניך [illegible]
הטעם [illegible] ולכן [illegible] המלאך [illegible]
[illegible] הקב"ה [illegible] דף קיט ע"ב

הטעם שלא התפלל משה על [illegible] . וזה הוא דבר [illegible]
[illegible] הקב"ה [illegible] כמו שלא התפלל על [illegible]
[illegible] דף קכ ע"א
לכן אמר [illegible] כלומר [illegible] [illegible]
[illegible] דף קכ ע"א
[illegible] הנה [illegible] הקב"ה [illegible]
לעבוד ע"ז לכן [illegible] לא [illegible] דף קכ ע"ב
[illegible] המלאך [illegible] [illegible]
[illegible] דף קכ ע"ב
[illegible] ושלח את [illegible]
[illegible] דף קכ ע"ב
ישראל [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
[illegible] דף קכ ע"ב
[illegible] דף קכא ע"ב
לא [illegible] הקב"ה [illegible]
[illegible] דף קכא ע"ב
[illegible] לוחות [illegible]
[illegible] דף קכא ע"ב
[illegible]
[illegible] דף קכא ע"ב
[illegible] לא [illegible]
[illegible] דף קכב ע"א
[illegible] דף קכב ע"ב
עוד [illegible] דף קכב ע"ב
כל [illegible] הכתוב [illegible]
[illegible] [illegible]
[illegible] דף קכב ע"ב
[illegible] הקב"ה למשה על [illegible] [illegible] לא
[illegible] דף קכב ע"ב
הנה [illegible] התורה הקב"ה [illegible] ישראל [illegible]
המשכן [illegible] [illegible]
[illegible] דף קכג ע"ב
[illegible] דף קכג ע"ב
[illegible]
[illegible]
[illegible] דף קכג ע"ב
[illegible] לכן [illegible]
[illegible] דף קכג ע"ב
המשכן [illegible] מועד [illegible] משכן העדות
[illegible] דף קכד ע"א
[illegible] הכרובים [illegible]
[illegible] התורה [illegible]
[illegible] דף קכג ע"ב
[illegible] המשכן [illegible]
[illegible] דף קכג ע"א
[illegible] המשכן [illegible]
[illegible] דף קכה ע"א
[illegible] המשכן [illegible]
[illegible]
[illegible] המשכן [illegible]
[illegible] דף קכו ע"ב
[illegible] לא [illegible]
[illegible] דף קכו ע"ב
[illegible] המשכן [illegible]
[illegible]
[illegible] דף קכו ע"ב
[illegible] לחם [illegible]
על [illegible] דף קכו ע"ב
כל [illegible] דף קכו ע"א
כל [illegible] דף קכז ע"א
כל [illegible] דף קכז ע"א
[illegible] דף קכח ע"ב
[illegible] המשכן [illegible] דף קכח ע"ב
[illegible] המשכן [illegible]
[illegible] על [illegible]
[illegible] [illegible]
המשכן [illegible] דף קכח ע"ב
הטעם של כל [illegible] המשכן [illegible] דף קכט ע"ב
[illegible] לא [illegible] המשכן [illegible]

בגדי הקדש לכן אמר ועתה תצוה לעתיד על הדלקת הנרות והם יכהנו
ערב ובקר להדליקה בבגדי כהונה יכהנו בפני ה' ולא בבגדי חול לכך
צוה להם על בגדי כהונה דף קכט ע"א
והדלקת המנורה היה מצוה בכ"ג אף המוחזר ואח"כ באמר
כהנים דף קכט ע"ב
ואתה הקרב אליך גוכל ג' פעמים ואתה הם ג' מ"ם יתרים ראוי לי...
ושאלת ראשון דף קכט ע"ג
ואתה תדבר אל כל חכמי לב לעשות בגדי כהונה מפני שהיה כהן בגדי זהב
ויחזרו שאם עשאם עשו בגדי זהב לאחיו לכך אמר שידבר להם פא"פ
ואינו עושה הבגדים דף קל ע"א
מה שאמר ועשו בגדי קדש לאהרן אחיך ולבניו לא שילבשו בהן
אביהם דף קל ע"א
השבטים לא היו עומדין כסדרן על אבני השהם רק ראובן על כתף ימין
ושמעון על כתף שמאל ואח"כ לוי על כתף ימין ויהודה על כתף שמאל
וכן כלם דף קל ע"א
כליו של כ"ג היו כרומות בצורת שם אדיר ואות גדול דף קל ע"ב
האורים והתומים לא היה מגידים שום דבר רק הניכו על מה
שנשאלו דף קל ע"ג
ארבע טורי אבן היו כנגד ארבע תקופות השנה דף קל ע"ג
הטעם שהאבנים שהיו בתוכים עליהם השבטים מפני שהיו יכול
להבין דף קל ע"ג
הרבה טעמים נתנו במקום האבנים האלה ושינוי הפותן
היו יכול דף קל ע"ד
ענין בגדי כ"ג וכהן הדיוט בעניינים כפלים אחד אין דף קל עד קלא
ענין שבעת ימי המלואים כלי שלמות אהרן ומשה בדד העבודה ומשה
קרבנות דף קלב ע"א
מה שהקריב אהרן פר ואיל ומלואות יותר מש"כ שהם קרבנות אלוקות
טעם כהן דף קלב ע"א
סדר לבישת הכהנים ומשיחת אהרן ובניו וסדר הקרבנות
הקרבנות דף קלב ע"ב
אכילת הקדשים לכהנים ואמרו שהם כמאכל עליון ולשולחני
כפשוטה כמלכות דף קלב ע"ב
מה שיש בריך המוסף כפרה ומיוחד על ב' אופנים בדרך
תורה ונבואה דף קלג ע"ד
הטעם כי משה צוה הקב"ה לעשות ע"י שקלים לפי שישראל הביאו מכל
אשר לבו ידבנו ולא מכסף שהיו מרבים לפי שהיו קונים הכל בכסף לכן כופר
על השקלים כדי שיביאו כסף לתת כפי הצריך למשכן דף קלה ע"ב
כי ההבין מתים הזנים כדרך טבע ע"י עין לרעה ומחבית
הכיור הנחשת דף קלה ע"ג
והכך לא היה זה מאלה לדורות לפי שהיו השקלים אלא
כן לשעה דף קלה ע"ג
והלכו ז' זית אוכים ומלתיהם לא לגולגלותיהם מתים במגפה של אותו
הטעם שהכהנים בתחלה דף קלה ע"ג
ואמר ג' סמים בשביל טבעם שהיו אז ב' בתחלה בלי בקלים ונזיל מהם אותם
שבין זו כאלו דף קלה ע"ג
ועניין כלל הקטרת לפני שהכהן כבה כבוקר להקטיר קטרת ולהטיב
את הנרות וקטרת דיך יתכן כהות ומקבל עבודת הכהנים ומלובש וכהכ'
מתים לכן נאמר ועניין כיור כהונת כדי שילך הכהן לפניו ויראה
אלי זקני דף קלה ע"ד
עוד אני טעמים אחרים תמה בם דף קלה ע"ד
לא היה עוזבין המאלה לתמה שצוה משה רבינו דף קלו ע"א
כיור לכלים כמו כמון המזבח ומתחלתו ועד סוף דף קלו ע"א
העשיה הזאת היתה לכלי הקדש לכהנים ולמלאכים וכנגד תכליות
ויכלו הכל בתלמה ענין עקרים דף קלו ע"ב
ליפנה לקטורת קבו דף קלו ע"ב
מה שאמר הקב"ה למשה ראה קראתי בשם בצלאל היא אם ס תכונות ישראל
אלו כו יוסף אין לה' עזה ב"ג לבני אחיו כתב' ה' בצלאל שהיה ככה
באורים ותומים שהוא פקיד על כל מלאכת המשכן דף קלו ע"ג
קיבלות שהיו נבללות שהיה בקי בחכמות ובטכסות ולא נאמר התכמי'
התבודדי בעניינותם בתוך בענייני מדיכות וזה שאמר שהיה יודע
לצרף אותיות שהיו יודע כל מעשי משכן לומר מהו בשמים וכארץ והיה בקי
בכל אותיות לכן שאל חכמים וכו' דף קלו ע"ג
המשנה על שבת יבא מלאכת המשכן שלא ימחו פי' מלאכת המשכן יהיב
מכל התורה ומכל שבת שהוא רק שביתה וידמה מלאכת המשכן את
השבת לכן הזהיר על השבת דף קלו ע"ד
שמירת שבת תולה על חדוש העולם ועל ע"ב דף קלז ע"א
הטעם שדיבר בקללה המקלל שבת לפי שאיכו אלא תנוה ז' ופיכם ולא
אליף זמן דף קלז ע"א
טעם לזה כאמר בדברות ראשונות זכור ובשניות שמור דף קלז ע"ב
המגל לא עשו ישראל אלא רק לתמוה ולא לאלהי לעבודה ז' דף קלז ע"ד

לא נצטער מישראל כמו ועמוד ענן ולא שום דבר רק בלוחות
כשברו דף קלט ע"א
הטעם כשאמרו זה משה האיש לא ידענו מה היה לו למה עשו את העגל
בשביל כך ולא לקחו את אהרן במקום משה דף קלט ע"ב
אהרן עשה כל השתדלותו כדי שלא בכוח ירצו שנעשה וכן עשה אליהו
לנביאי הבעל דף קלט ע"ב
הטעם שאמר אהרן חג לה' מחר כמוכו שיגיד הקב"ה דבר למשה ויקדים
משה את עצמו לירד מן ההר כשבכמה קודם שיקריב אהרן אבל הם הקדימו
והקריבו דף קלט ע"ג
לך רד כי שחת עמך כלומר ישראל נשחתו מן הערב רב שהם עמך ויחשוב
חג' כתיכות מגד הקב"ה שאמר אשר אמרתי להם אנכי ה' אלהיך והיום אמרו
אלה אלהיך ולמשה שהיה מכה"ג וכוו אותו שירד מגדולתו ולהם עצמם
שהקלו והשתחוו למעשה ידיהם דף קלט ע"ג
למה יחרה אפך בעמך מירה עמך ישראל אשר הוצאת ממצרים בניכים
ועכשיו יהיו לבעלה כשלת עמי שהם ערב רב ראוים לכלות שמהם יצא
הרעה וגו' דף קמ ע"א
וכאחרת למה יאמרו מצרים התפלל גם על הע"ר שהלכו אחריך במדבר
ועכשיו תכלם אותם לכן אל תכלה אותם כרגע שלא יאמרו
מצרים וגו' דף קמ ע"א
ועוד פרשים רבים תמצא שם דף קמא ע"ב
הלוחות היו דקות מאוד ומה שנקרא כבד זה לא נקרא כבד אחר ולכן
אפיו דקות כשתברו מכף כה אלך משה אותם מידו דף קמא ע"ג
הכה משה בירדו מן ההר וידע שעשו ישראל את העגל לא גלה
לישמעו דף קמא ע"
מה שהכיס משה הלוחות מן החר להראות להם מעשה ה' כי נורא הוא ומגדל
אותם להיות להם לעון ולבושה דף קמא ע"ג
מה עשה לך העם הזה כלומר מה הכריחו אותך לכך דף קמא על
עברו משער לשער כלומר לא בחרב אף רק תכרכם בבחינת
מי אשמו דף קמא ע"ד
ויאמר ה' אל משה אמר לך כוה הפרשה ישנו שלשה בקשות שבקש משה
ותשובתו הרבה דף קמב ע"ב
ואלו הן הג' שאלות האחד לידע מהותו היאך ברא את העולם שבלי תומך
ולא קודם לכן ושנית שלא יבאו מהם עד אשר יעבור הכעס והיבכך
וגו' הראני את כבודך דף קמג ע"ב
והרבה פירוש שלא היתה אלא בקשה לידע מי הוא המלאך שילך עמהם אם
הוא מלאך הפנים אם לא דף קמג ע"א
ואמר שהתרצה לו זאת לבלות עמו מלאך פנים בקש הראני את כבודך שילך
לעצמו עמהם דף קמג ע"א
מה שאמר לו ושמתיך בנקרת הצור כדי שלא יבא האור הגדול
את עיניו דף קמג ע"ב
ופני לא יראו פירוש שלא יהיה לו עוד כעס על ישראל דף קמג ע"ד
יג מדות כמפרשים זה היה משה מ' יום נגד ג' פעמים טוב והוכיח הוא
שהיה ג' פעמים דף קמד ע"ב
מה שאמר פסל לך וגו' וכתבתי על הלוחות לפי שהיה משה לכך יפסול
שנים אחרים וכל בכתב לא קלקל שום דבר ולא היה עליו לתקן לכך
לאמר וכתבתי שהקב"ה בעצמו כתב דף קמג ע"ב
מה שאמר ונשא ה' ירא בכל ההר לפני שראה שבמעמד הראשון שכל אחד
הבין דבר מה ועכ"כ חטאו לכך אמר ג"כ אל ירא לא כמעמד הראשון שעלה
נמו אהרן וחור והשבעים זקנים דף קמד עד
הג' הראשון הוא שם המיוחד והשני הוא מיתות אלהי
בכתבים דף קמה ע"ב
ורב חסד ואמת אחר הוא אדם צדיק או רשע יוכלל שכן
כלבו בינו' דף קמה ע"ג
כלם שהיה לאדם זכות יותר מעונות ישאר נקי ונדין
אבל יותר דף קמה עד
העונש שיענים הקב"ה לבני אדם לא יענישם בפעם א' רק קצת ויקצת
לבנו ולבן בנו דף קמו ע"א
בזרכן כ"ה הכם זה עון העגל לבגדי דף קמו ע"ב
יג' מדות אמר שזהו הוא העליון. ונשארו י"ב ד' למדת הרחמים וד' למדת
חסד וד' לדין דף קמו ע"ב
כאמר ראה מה רבינו ע"ה מדות רובם רחמים ויקוד ארכה
ויסתפו דף קמו עב
אף מכהה לא תעש לך ר"ל שלא יעשה צורה לזכרון אותו דף קמו ע"א
וכוה את כל על המועדים שלא יבדו פנים מלבם ולא זכר רק ג' רגלים
שעולים לרגל דף קמו ע"א
תוכן הענין שקרן עור פני משה להיות שאמרו כל ושאתה שמים וטובים
ית לשון פניו ושבלו לעצ"י שחר פניו ובוא היה בזה ג' פעמים מ' יום לא
אכל לחם ולא שתה וגו' ועפ"כ כתלבן פניו דף קמו עב
מה שאמר וירא מגשת אליו שאין הבנורים שהיא השבינה ולכן היה
ירא מפניו דף קמז עד

למה היתה גאוה שדבר עם הנביאה וקיבל המעשה ולא למדו עם ישראל שהשפיעה עליהם / היה מכיר המעשה ונדבתם בלב ... היה עושה על פניו כגרים המשיקים דף קעה ע"ב
ויקהל משה לאמר סירך מן סאר · ניתר להם על מחילת עון העגל והיו ישראל אחשי עם לבם על מלאכת המשכן והבאת ולשר בכל שהכנותיכם לחעת את המקדש שהצרכו לא נחקדו דף קעה ע"ב
והם הביאו אליו עוד נדבה בבקר ר"ל הראשונים הביאו ג"כ נדבות דף קעה ע"א
הנה משה הכריז שלא יביאו עוד למלאכת המשכן ולא למשכן ה' ישראל שכל הם לא הביאו אלא עוד כלל ומ"ש הספיק להם שהביאו כבר למלאכת המשכן דף קעה ע"א
בעבור בית הארון קדשי הקדשים היה המשכן כלו נקרא משכן העדות דף קעו ע"ב
הכתוב בארון מכרים וכלל ארון העדות ה' כעלך הרבה לכן נתנו משה המשכן דף קעו ע"ב
מה שנאמר בפרשת פקודי בכל דבר כאשר צוה ה' את משה ולא כן בפרשת ויקהל דף קעו ע"א
מה שנאמר בהקמת המשכן כאשר צוה ה' את משה לפי שלא הביאו כן אל הקמה כבנין המעשה ומשה עשה בכל פעם כאשר צוה ה' אתו ולכן שלא יאמרו שעשה משה מעצמו אמר כאשר צוה ה' דף קפ ע"א
כשעה שהעתיק משה מן אהלו הארון והלוחות הם פותם בקדש הקדשים שמע את הקול מדבר אליו מעל הכפורת ומ"מ לא היה יכול לבא שם ג"כ בלי קריאה כפעם כראשון ועל לא שמ"כ דף קפ ע"א
כבוד ה' נאמר על האש שנראה בתוך הענן כבינו וזה שנאמר ויכסהו לא נאמר על משה ולא על ההר רק על כבוד ה' בעצמו דף קפ ע"ב
הפלגת הראשון מהנ"ו ורלאות בריאתו הוא הנקרא גלגון חז"ל שכינה דף קפ ע"ב
כולם יספרו על הקול השמיה אור וכמו שאמור היה הטבע לכל דבר ומניח גם לצריפה וכלון קרוא הוא יתברך הכחמים והדין וכאור האני הגלגל מחיתו הוא השכינה דף קפ ע"א
הנה לתעלה יש ג"כ קנת שער לא יספיק ותעיב לפני ה' לזכרון דף קפא ע"ב
המשכן כולו נעשה בדרך תמונה כלשית מבואר הרב דף קפא ע"א

נשלם ספר ויקרא בעזרת השם

אחר שספר בספר הראשון בריאת עולם ויחדושו ובספר שני ענין מצרים וקבלת התורה · ומעשה עגל ומלאכת המשכן הוצרך לכתוב בספר השלישי ותעניני המקדש והכהני' איך הם מכפרים תאזור העם בעונותיה' ומלבושיהם הכל דף קפב ע"א
מפני מה נקרא הקרבן קרבן מפני שעושה הקרבה גדולה בין המגלים ובין הקב"ה דף קפב ע"ב
הטעם שהיו הקרבנות מן הבקר ומן הכבשים ומן העזים כמו לגלאה אבות בקר כנגד אברהם שנאמר ויקח בן בקר כבשים רומזים ליצחק מפני איל שנעשה לעולה תחתיו עזים רמז ליעקב על שם שני גדיי עזים תורי' ובני יונה רומזים לאהבה ולשכן ועוד עצמים אחרים דף קפג ע"ב
מנחה היה מיין ושמן ולבונה וסולת שהם הנכרים מזון ודרכם לביאתם לאלהיהם לכן צוה שגם כן יעשה לפני אדון כל הארץ דף קפג ע"ב
בורת ובוני הקרבנות ומלות קרבנות יחיד וקרבנות צבור מדף קפ"ג ע"ד עד דף קפג ע"א
תכלית הקרבנות הוא לפי שאבותיהם היו רגילים להקריב בן לגלוליהם ולקטור לכוכבים ומזלות והיה קשה לישראל לפרוש מהעבודה הזאת לכן צוה השם יתברך שיעשו כן לשמו יתברך דף קפג ע"א
שהשם יש כוונה יתרת בקרבנות להתקרב אדם לאלהיו ויחשון בחליותו ובסדותו ית' דף קפד ע"ב
כרב שעפרם עוד עשירים ותחלה נהם נחת דף קפד ע"ב
טעם ההפרשות שבאה שהם בקרבנות מעולת דף קפד ע"א
ככה יש בקרבנות ה' דברים שחייבים הבעלים כנגדם לעשות לפני הוא אלך ישראל דף קפו ע"ב
וכל העבודות שהיה נוהגת היא דוקא בכהן ולא זר כלל דף קפו ע"ב
בכל המצות הכתובים בויקרא הראשון יצאת מן הגני ומשני מן תפלשי וכן כולם דף קפו ע"ב
הטעם למה צוה הקדוש ברוך הוא בציף לשמלך המורשה עם התרים לפי שהמזבל מתוקם ערין בכן ולא נשתנת והנולה היא עדין כאשר היתה בצורת גדולה ולא קנתה דף קפו ע"א
קריבה קודם דוגמת המיתה ומה ולכן היתה פרים בכל מקום במיתה דף קפו ע"ב
הטעם אכל אחור ורבו שאמר לא תקטירו לפי שהרבש הוא משבעת המיגים והחלב מהן היו מקריבין ע"ג המזבח כנן קטים שאורים יין ומן ברך להוריך על הרבו לפ"פ שהוא מן מיני לא תקריבו ותטעימן השאור הוא טעם כדי שלא יעשור זמן הקרבה בגלל כך דף קפו ע"ב
עוד יש טעם בשאור כדי להרחיק הנה"ל שהוא השאור בבצירה דף קפו ע"ב
טעם המנחות שהם נקרבים למיה פנים והבאר דף קפו ע"א
בסדר ויקרא לא נאמר אלא קדשי תובה והבשל לכהנים ולבעלים כאמור בפרשת צו ומה שאמר בסדר ויקרא ואכולות מן האכתם עין דף קפח ע"ב
הטעם שאסרם התורה חלב ודם והכשרים לגבי המזבח דף קפח ע"ב
למה כתבה ראשון עולה ואחרי מנחה ואחרי שלמים ואחרי חטאת שדרכו של הקב"ה לפתוח תחלה בטוב דף קפח ע"ב
מה שאמר בקרבנות כהן משיח חטאת ולא ג"כ ישראל ע"י קנים את עצמן דף קפח ע"א
ועוד הכהן המשיח בשיחה דומה לעשות הקהל עם קרבנו דף קפח ע"ב
הטעם כי המחטל מחל שהי' לו להשיר שלא יסכל עליהם אלהיו ולכן נקרא מעל וצריך שיביא איל רוצה לומר גדול מן כבשן וצריך שיהיה ש"ת שני כסף שקלים וצריך להוסיף חמישיתו דף קפט ע"ב
הכתוב לחלה בני אדם לשמה צריך להביא אלה אשמות דף קפט ע"ב
העולה היא המובחר מכל הקרבנות ושם שאינה נבדר בפרשת צו עיין דף קצ ע"א
לא היה הכתות בד קצרה ולא תהיה של רגליו וכבר נכון עבודתו מבולה דף קצ ע"א
ולדו כד ילבש על בשרו ללמד שלא יהיה דבר חוצן בינו לבין בשרו דף קצ ע"ב
למה היה המעלות מורלות הכיף לבית קדשה לפי כרמים סועים והוכרים שהשם יש אלהי' ושמתחיים לכן מורלים בגופו אלין בה ימים דף קצ ע"ב
מה שאמר והוניש את הדשן ולא אמר והורים את החורלות ולא התוכות דף קצ ע"ב
מוריה של כנה היא כדמות נור ולשם כי אשם הדשן והמורלות והכנוגים וכס היו גלגלים נחוקין דף קצ ע"ב
וזה שכתוב שלשה מעמים ושם תוקד בו להורות על ג' דברים דף קצ ע"ב
פרשת העולה יפה נדרשת נחנה פנים שלשים דף קצ ע"א
שמלא שהיה נתן מנחה צריך להיות קודם קריבה ויותר במקום אחד דף קצא ע"א
כל דבר שלא שיחבר דבר ממנו בין שאלר הידיעים או הוהב בקרוב יותר דף קצא ע"א
יותר המנחה גחל דוקא לזכרים דף קצא ע"א
הטעם שהקריב הכ"ג שני פעמים בכל יום מתחיתו בבקר ומחציתו בערב דף קצא ע"ב
כמלך ונכ"ג שם יש להם כן הכאן לתלבות או לכהונה גדולה כם קודש לכל אדם דף קצא ע"ב
חטאת ואשם נקראו קדשי קדשים לפי שבאו על חטא תלמידם שגיגים ובאים על חטא נקראו קדשים קלים לבאו על כעלי תשובה שהם קרתי' לה' שלמים כאלו לא חטאו מעולם דף קצא ע"ב
השלמים יבואו על שיזה כם שנעשה לאדם והוא שלמי תודה ונכילים לותם במתחה דף קצב ע"א
שם השלמה תורה על קריבה והשם חסך תורה על המתוקן דין מחייין דינו דף קצב ע"א
הטעם שזלמי תודה נאכלין רק ליום ולילה אחד / כדי שיקרא לגוי סופריו לבפר להם הנס דף קצב ע"א
לפי שירושלים לא נתחלקה לשבטים לכך היה המקום ישראל לאכול שם קדשים קלים דף קצב ע"ב
טעם התנופה היה להורות שהקדוש ברוך הוא מניע ומשפיל ומוריד אשל ורמל דף קצב ע"ב
כיוה ושוק הוא להקדוש ברוך הוא והוא נתתיו כתנו לתרומת כהנים דף קצג ע"א
מסורת אהרן לבניו ולכהנתם היה לפרש כי כדי שילכו אם טוב ולא ילמדו מעניהו עבית דף קצג ע"א
לכן היה צריך כתיותו' פתח לחייתו כ"ג והשבעת לבות הוא ובניו כהנים לו' לעולם דף קצג ע"ב

טעם הקרבנות אשקריב אהרן ביום משחו לאלהים ענין ושלה וקרבנות ישראל דף קטג עד

מי בפסים [illegible] ישראל בלבושם [illegible] אהרן לבד ולמה משה ולאהרן יחד דף קטד עא

[illegible] עצמים [illegible] מקדש [illegible] כל מצות עשים דף קטד עב

טעות בני אהרן אותו היו מעשה דברים ורבים חולקים בזה דף קטד עב

[illegible] אהרן [illegible] דומם אלא [illegible] קולו בבני ולא קבל תנחומין דף קטד עג

[illegible] אלא שתו יין מפני ביאתו לאהל מועד ומפני שהוא לישראל דף קטד עד

[illegible] והיו בו סבבי ה' והוא אלא יתחברו אצגי [illegible] עליהם ויסדקם את דבר ה' להבדיל בין הקודש ובין החול ובין הטמא ובין הטהור [illegible] דף קטה עב

[illegible] מאכלות [illegible] דף קטה עב

[illegible] דף קטה עד

[illegible] דף קטו עא

[illegible] דף קטו עב

[illegible]

דף קטז עא

[illegible]

דף קטז עב

[illegible]

דף קיז עא

[illegible]

דף קיח עב

[illegible]

דף קיט עא

[illegible]

דף ק עב

והנה [illegible] ותרפה דף קכא ועד

טם שנאמר [illegible] בני אהרן וזהרון אחר עוד [illegible] קדושות [illegible] אלא לברכות [illegible] דבר [illegible] [illegible] לאחר [illegible] דף קח עב

הקרבנות אל [illegible] על ענין הגלגלים דף קח עד

כדרך [illegible] על הקרבנות [illegible] ישראל [illegible] דף קכ עא

[illegible] על כהן גדול [illegible] דף קכ עא

על [illegible] הקרבן [illegible] דף קכ עב

[illegible] ישראל דף קכ עד

[illegible]

דף קכ עב

[illegible]

דף קכ עד

[illegible]

דף קכ עא

[illegible]

דף קכ עא

[illegible]

דף קכא עא

[illegible]

דף קכא עב

[illegible]

דף קכב עא

[illegible]

דף קכב עב

[illegible]

דף קכג עא

[illegible]

דף קכג עב

[illegible]

דף קכד עא

[illegible]

דף קכד עב

[illegible]

דף קכה עא

[illegible] דף קכו עב

[illegible] כדי

כדי שידעו שהוא מושל על כל והוא ברא את העולם · והדבור השני אחר
ברכת המלך ישי שענה הכהנים לשאת את הזקנים לכך אחר
ברכת — דף רו ע״א
כהנים ברכת ג׳ גבוהים על האם דבר מוכרח ומעבירין עליו בכיפים אסור
כי הוא מדרכי האמורי שעשו כך למולך — דף רו ע״ב
והרב כתב עבודת המולך באופן אחר שהרפו הכהנים ולא ישמעו הקולות
גודל צעקת הבנים ככו כתוף לכך נקרא כמות התופת — דף רז ע״א
מה שאמר אבל יתן מזרעו למולך ולא כל זרעו · שאי שנותן בן אחד למולך
חייב סקילה ומיתת ב״ד מכפרת אבל הנותן כל זרעו אין מיתת ב״ד מועיל
לו לכפרה עיין — דף רז ע״א
הנותן מזרעו למולך לדעת הרב מות יומת בעה״ז והכרת יכרת
לעה״ב — דף רז ע״א
מה שלא הזכיר בפרשת עריות איסור האב ואף איסור חמות כבוד עצמם
ענינו — דף רז ע״ב
והרב הולך על טעם זה ואמר מפני קודם מ״ת ולא הי׳ בו איסור
כלל — דף רח ע״א
מה שאמר פה על טמור וטמרת לפי שהאדם בהשתדר אחרי מחכו הם לבו
בקרבו בעצמו זה הוזר הכהנים שאוהבה אחר אוהבה — דף רח ע״ב
מה שאמר לכהן ולא אמר לקח יהגו ג׳ טעמים — דף רח ע״ב
הטעם שהכהנה עולה ויורדת י״ב חדש — דף רח ע״ב
פירוש על מה שאמרו כשתמו׳ מלה כהונה — דף רח ע״ב
הטעם שהכהן מטמא למת קרוב לפי שהכהן בצלם אלהי׳ לא יהא מותר
בדורו — דף רח ע״ב
לא יקרחו קרחה שלא נדמה לישמעאלים ומה שאמר בבהנים לבני
בנות — דף רח ע״ב
מה שאמר הכתוב לכהן אשה זונה וחללה וגרושה לפי שהוא קדוש
לאלהיו — דף רח ע״ד
בת כהן כי תחל לזנות מיתתה בשריפה לפי שגרמה שאומרים עליו אסור
שזו ילד — דף רח ע״ד
אחר שזכר מצות כהן הדיוט הזכיר ג״כ בכהן גדול על כן והוסיף עוד
קדש — דף רח ע״ד
ומה שאמר כ״ג בתולה [illegible] לא ישא — דף רט ע״א
מה שאמר הכתוב לכהן כל מום [illegible] — דף רט ע״א
לפי שהכהנים יתנו גרים הכילו לאחרים בדרים ונדבות בעלי מומין
שמכיר שלא יקרב לפי שאולי יבואו לבזות התורה [illegible]
בעם קדוש על הבהמות — דף רט ע״ב
מה שאמר שבעת ימים תחת אמו ר״ל שלא ישחטו את היום באותו
יום — דף רט ע״ב
ענין הרגלים לרצות ולירשות ולברכות בכדקה הכל לרחו [illegible]
המגנים — דף רי ע״ב
מה שאמר אשר תקראו מקרא קודש לרמוז שצריך לאלום בכל גבול ישראל
להודיע — דף רי ע״ב
מה שלא אמר במועדים שבת שבתון לפי שמותרים בהם אוכל נפש מין
מי השבת — דף רי ע״ב
מה שאמר בשבת שבתון הוא לה׳ וכן בשאר המועדים שלא יעשו המועד
לשנים ושבת למנוחתם רק הכל יהי׳ לה׳ לזכור מעשה ה׳
ונפלאותיו — דף רי ע״ג
מה שלא אמר בשבת שבתון יש עוד טעם אחר לפי שלבו טרוד על תבואתו
אשר בשדה — דף רי ע״ג
מה שנקרא יום השמיני עצרת לפי שהאדם נעצר בירתו — דף רי ע״ג
עומר בעיתו ושבת מעיקר והוא איסור חלבים — דף רי ע״ג
הנפה הי׳ מעלה ומוריד מוליך ומביא למכלדי עולם להראות כי לה׳
הארץ ומלואה — דף רי ע״ד
להראות הבקר על הקרקע שאותם מחולת הסכת הוא ליתן בין רשון
עיין — דף רי ע״ד
לפי שישראל בצאתם ממצרים היו כעבדות לכך הקריבו עומר של שעורים
שהוא מאכל בהמה וכשזכו שקבלו התורה והיו בעלי מדע ושכל הקריבו
שתי לחם מאכל אדם — דף ריא ע״א
מן השבועות שיצא לוכרון מ״ת עם מתנה קעידית על עניה [illegible]
קציר קציר — דף ריא ע״א
בתחלת ר״ה ואחר כך רואו גנע הוא הגרם לכל הנגור בחותו שנה
[illegible] מקיבה ועל כל אדם כפלטות ולכן תקנו
ג׳ דברי׳ בתפלה — דף ריב ע״א
אבל אומה ישראלית איכם תחת הגרמים השמימיי׳ ולכך כיאר אשר חלק
ה׳ אלהיך אותם לכל העמים ואתכם לקח ה׳ לכך כתחייבנו אתם לכך בתורה
ולתכנית לכך מבריע הקב״ה להם שזה היום הוא יום הדין כדי שידעו להכנע
יצר קשה — דף ריב ע״ב
שקיעת השופר הוא לישראל תמונה שמיתות תוכנע בזיכות
עיין — דף ריב ע״ב
בר״ה כמו יום הדין לאומות עו׳ הבריאים השמיימיים ויפרט ע׳ הקב״ה
בעליון בשוק השמות כגד המזלות וכן ג׳כ״פת הזורם לרגליהם
תכונתו — דף ריב ע״ג
לדיקי׳ נחורי׳ נכתבי׳ לאלתר לחיים רשעים גמורי׳ נכתבו לאלתר למיתה
בינונים תלוי׳ ועומדים · בזה יפגו דעות רבות עיין — דף ריג ע״ב
בתפלי · ננרא אדם הראשון וג״ה נתכפר לכן · נעשה זה ליום
רצון — דף ריג ע״א
עוד ג׳ טעמים לעת רצון ביום הזה — דף ריג ע״ב
מה שאמר מקרא קודש יהי׳ לכם ר״ל שישראל יקראו את עצמם קדש ומכש
ושלא יעשו מלאכה מכח מעלתם — דף ריג ע״ג
ומה שאמר אך בעשור שהוא תיעוש ותום · שאינו כשאר המועדי׳ שאוכלים
ושותים — דף ריג ע״ג
ומה שנקרא יום הכפורי׳ בלשון רבים מפני שהוא מכפר על העונות כל
השנה — דף ריג ע״ד
למה זכר בי״ה איסור מלאכה ולא בשאר המועדי׳ — דף ריג ע״ד
הטעם של סוכה הוא על הענני הכבוד הוצאתי ולא למורה על התורה
על אסיפת התבואה של כל השנה ולפי שסוכות מורה על הענן לכך היא
קודם לקרא אותו חג הסוכות — דף ריד ע״א
ולא כאמר בסוכה בעצם היום הזה לפי שאינו מורה על אותו היום
עצמו — דף ריד ע״א
הכה לארץ מפני מה הי׳ חג הסוכות יום אחד הסוכות ז׳ ימים ותרון ואחר
בזכרכם את תבואות הארץ לכבר לאסף התבואה אין כן בחג
השבועות — דף ריד ע״ב
הטעם של ארבעה מינים — דף ריד ע״ב
הלחם הפנים הוא אות על מעשה בראשית לכך כאמר בו ברית
עולם — דף ריד ע״ג
הטעם של כל הפנים מהיתה לחן עד כוהן בכיסור כיוחד דף ריד ע״ד
ויצא בן אשה ישראלית בתוך לברכת לחם הפנים לומר שהי׳ מלעג על
הכהנים שהיו אוכלים לחם הפנים לאחר שבעה ט׳ ימים ולא כן עשו
המצריים שהיו אוכלים לחם חם בכל יום — דף רטו ע״א
ויכנו בחמה וכן הישראלית יצא עליו וקלל שבא מן איש מצרי שהי׳ פילגש
באלהיו — דף רטו ע״א
[illegible] — דף רטו ע״א
מצרי — דף רטו ע״א
ויוציאו את המקלל לומר שעשו שלוחו׳ ולא היחייב מיתה מ׳ מעצמו
לדבר ה׳ — דף רטו ע״ב
מה שמייל פרשת [illegible] בכר בתורה בסיני
מכולך — דף רטו ע״ב
אין לומר הטעם של שמיטה כדי שתשבות הארץ ממלאכה למה אמר שש
שנים תזרע [illegible] הזאת [illegible]
טעמים — דף רטז ע״א
טעם א׳ שהיא חלוף שברא הקב״ה העולם ו׳ ימים וכח ב׳ ז׳ וטעם היובל
אין לחמשים שנה רמז על התורה שנתנה לחמשים יום דף רטו ע״ב
וטעם ב׳ שישבו לבטח בארצם ולא יהיו גולים — דף רטו ע״ב
מה שאמר וזעקת כתבואה ל״ג שנים ואמר את ב׳ וזרעתם השנה השמינית
פירש יפה — דף רטו ע״ב
עוד טעם לשמיטה וליובל לעבודת כל הבריאות וקודש לה׳ להקנות בו מי
ע״ב — דף רטו ע״ג
עוד טעם לרמוז על קיום העולם שבע אלפים [illegible]
יכוח — דף רטו ע״ד
הטעם של גאולה גדולה וגאולת הבית שאינם בשוה — דף ריז ע״א
וכי ימוך אחיך כל המכות שלעני הם שלא לגוזל בכבודו על מקו׳ שהם
חרים ומכפי׳ — דף ריז ע״ב
מפני מה הזכיר בתורה שכר הגשמי ולא שכר הרוחני שהוא התכלית
והעיקר יש בזה שבעה תשובו׳ הטעם הא׳ מה שכתוב בתורה אינו לא שכר
ולא עונש רק מה שיעשה מה שגזר לו הקב״ה לא יבא לידו שום מונע ומם
לא ישמור יבוא לו מונעים מלשמור כמו שכתב הרלב״ג — דף ריח ע״א
תשובה ב׳ שלא יוכל כל אדם להבין אותו שכר כמו הגשמי והמשכיל יבין
מעצמו — דף ריח ע״א
תשובה ג׳ שהשכר הרוחני הוא בטבע והתורה כתבה מה שאינו דרך
טבע — דף ריח ע״א
תשובה הד׳ לפי שדורות הראשונים היו עובדי׳ לכוכבי׳ ומזלות ולא
האמינו בנפש לכך כתב להם השכר הגשמי שידעו ע״י כך שיש השגחה
על כל דבר — דף ריח ע״ב
תשובה הה׳ לפי שהקדמונים עושים עבודת כוכבים ידועי׳ בשבכם
שהם מביאים מכוות הצלחות לכך כתבה התורה שכר הגשמי להודיע
שהשכר והעונש גרם לזאת — דף ריח ע״ב
התשובה הו׳ מה שכרה לבני אדם הגלויים שהגוף תחסן ותסבב לנפש
ואם כן שכר הגשמי בא לגוף מגד כנפש ואח״כ תשכיל ותבין מה שיהי׳
שכר הנפש — דף ריח ע״ב
התשובה הז׳ הגשמי היא דבר כלל לכל האומה אבל שכר הרוחני
בריך

צריך לפרש לכל א״ס כמו אור אברבנאל דף ריח עד
הנה מה שאמר והקמותי את בריתי אתכם אף תמעטו כאומר שלא
תלמדו לזכות אבות וברית ראשונים דף ריט עא
הנה הטעם על [illegible] כאומר ליחיד וכמן
לרבים דף ריט עא
ואם לא תשמעו לי שיאמרו על שני דברים א׳ על בעשה ובבוע שאמרו
סבוני ובטית שיאמר במנות אלהי אבי בדבר שהבבל מודיע אותו
יעלהו דף ריט עב
מה שאמר שבע על חטאתיכם אינו אלא רק לריבוי עונש דף ריט עב
ואם תלכו עמי קרי ע״כ כי מקרה אותם בתלאים רעים ועתה
ברעב דף ריט עג
קללות הללו בכללו סורקן בית ראשון ושני דף רך עא
ראיות ברורות לגאולה אחרונה דף רך עב
והתודו את עונם אחד פיעוד להם גאולה כבר אמר להם מה שיעשו בבית
שני להתפלל ולהתודות על עונם אבל מ״מ לא יעשו את
אחרת דף רך עב
והבאתי אותם בארץ אויביהם כאומר על בית שני שיבאו בגלות שניו
יכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם אלם יכניעו את עצמם ויעשו תשובה
ירצו את עונם דף רך עב
ואף בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים אלא גאלתים בבואם שלא
[illegible] לבבותם וכמ״ש אני ה׳ לא שניתי ואתם בני יעקב לא
כליתם דף רך עג
למה קבר תנה בכתובות ולא יעיד גאולת ישראל מגלותם דף רך עג
מה שכתב בס״פ פרשת נדרים אלא כמדה לומר שגם על פרשה
אחרי התוכחות שלמעלה ולא מפרים בין אדם לאדם לענין עירוכין
ערכים ותכונה דף רך עד
טעם הערך על כל אחד ואחד [illegible] דף רך עד
הטעם שלא ימירנו ולא ימיר בבהמת קדש לכנה ראוי להמתים
בחולין דף רכא עא
הטעם [illegible] בית ישראל דף רכא עב
אך בכור לומר שאינו יכול ליתן בכור בבהמה איזה דבר שהקדים כי הוא
בכור קודש מרחם ומכאן ואילך והודיע גם שאם יחרים אדם איזה דבר
שלא יהי׳ לו תוספת רק לכהנים יהי׳ שכלם יחרמו איזה דבר במוחזק
כגון אם נתון תתן את הכסף [illegible] עליכם אני ימיתו
כל חרם לא [illegible] לכהנים דף רכא עב
אם יחרים איש את עבדו לא ימות ויתן לחזוק [illegible]
לכהנים דף רכא עג
כאומר יהי׳ העשירי קודש לה׳ הוא כשל מום וטעם קדושת העשירי הוא
לכבוד כי [illegible] העשירית שכלים הנבדלים דף רכא עד
תם ונשלם [illegible] השם
כל המצות נאמרו לפנה בסיני ומ״מ [illegible] מה שלישראל כל דבר
[illegible] דף רכב עב
[illegible] ישראל את התורה [illegible] ומכן ומכן העם
ודגלים היה בל במדבר סיני דף רכב עג
[illegible] ישראל [illegible] לה׳ לרוגום
[illegible]
[illegible]
לכן [illegible] דף רכב עג
[illegible]
[illegible]
ולקח [illegible] ולא ימותו לכם דף רכב עג
[illegible]
ולהבא [illegible] יום דף רכב עג
מה שהי׳ המחנה [illegible]
אבל לא [illegible] דף רכב עד
ועוד טעמים אחרים [illegible] עיין שם דף רכב עד
סדר הדגלים תם כאומר כמה דגלי היו שם [illegible]
[illegible] דף רכג עא
הטעם שלא הי׳ [illegible] דף רכג עא
[illegible] הדגלים [illegible]
עליהם [illegible] דף רכג עב
ומחנות לא היו [illegible] עליון ותחתון וכל
[illegible] דף רכג עב
[illegible] דף רכג עב
ואלה תולדות אהרן ומשה [illegible] ואלה תולדות
אהרן ומשה [illegible]
למעלה שבוחתו דף רכג עב
הקרב את מטה לוי [illegible] יקריב אף
מטה לוי דף רכג עג
ואת אהרן ואת בניו תפקוד [illegible] על המשכן דף רכג עד
למה נמנו הלוים מבן חדש ומעלה וישראל מבן עשרים דף רכג עד
ועוד [illegible] עיין דף רכג עד
בכוכבים היו עשר מעלות זו למעלה מזו דף רכד עא
[illegible] כדין [illegible] לפי [illegible]
[illegible] דף רכד עב
[illegible] לעבוד ולמה דף רכד עב
[illegible] עולם עליון [illegible] דומה לרקיע
[illegible] עולם [illegible] לכך הי׳ מכוסה בארגמן
דומה לדם [illegible] עלה הדם דף רכד עג
כל [illegible] מכוסים במעלה [illegible] בתכלת [illegible] כי הם
קדושה [illegible] דף רכד עג
[illegible] את כלי הקדש הי׳ פניהם [illegible] אותם
מגולים [illegible] דף רכד עג
לכבוד [illegible] לכן [illegible] קחת לבאת הארון
וכלי ההיכל דף רכד עד
מה שאמר [illegible] לעבוד ולמשא [illegible] שהעבודה
הי׳ השיר וכלי עבודתם [illegible]
[illegible] דף רכה עא
[illegible] לעבודת משא [illegible]
וקהת דף רכה עא
[illegible] עד הר הבית [illegible] על [illegible]
[illegible] דף רכה עב
[illegible] דומה לבל לבך
אמר [illegible] דף רכה עב
[illegible]
[illegible] דף רכה עג
[illegible]
[illegible] דף רכה [illegible]
[illegible] דף רכה עד
כל [illegible] דף רכה עד
אין [illegible] אלא ביד הכהן דף רכה עד
[illegible] דף רכו עא
[illegible]
[illegible]
[illegible] דף רכו עא
[illegible] דף רכו עב
הקרבנות [illegible]
[illegible] דף רכו עב
הטעם [illegible] עיין שם דף רכו עב
[illegible] דברים אחרים דף רכו עב
ברכת כהנים [illegible]
[illegible]
[illegible] דף רכו עג
[illegible]
[illegible] דף רכו עד
[illegible]
[illegible] דף רכו עב
[illegible] דף רכו עב
[illegible]
[illegible]
[illegible] דף רכו עג
[illegible]
[illegible] דף רכו עג
[illegible]
[illegible] דף רכו עד
[illegible] דף רכו עד
[illegible] דף רכו עד
[illegible] דף רכו עא
[illegible]
[illegible]
[illegible] דף רכז עב
[illegible] ביום ובלילה דף רכח עד
[illegible]
[illegible]
[illegible] דף רכט עא
[illegible]
[illegible] דף רכט עא
[illegible]
[illegible] דף רכט עב
[illegible] דף רכט עב
[illegible] דף רל עא
[illegible]
[illegible] דף רל עא

מה שאמר בהליכת הענן על המשכן ימים רבים יחנו לומר שלא היו
ישראל קנים בזה שאמר להם משה לא בענין הנבואה או ההכרח הן ביום
או ספי׳ בזמנים הלילה דף רל עא
ענין התנועות שעשה משה דף רל עב
בשבתו הי׳ הארון הולך בזמנם והערב רב אחרי כולם דף רל עב
מה שאמרו ישראל ליתרו לכה אתנו והטבנו לך ר״ל שיתנו לו נחלה וחלק
עד״ז והוא לא הי׳ צריך לזה כי הי׳ לו שדין נחלה בלי מצרים לכן השיב
לאם כי אם אל ארצי אלך וק״ל דף רל עג
ומה שרצה את כל הנביאי׳ לא בקש עוד לארצו וכבר כתבו לא׳ דף רל עד
יש מחלוקת בין המפרשים אם הי׳ ארון א׳ או ב׳ והרב מוכיח שלא הי׳ אלא
אחד דף רלא עא
ושם נכללה חכמה מחקים אשר שבי מלחמות הי׳ כארץ ה׳ ס׳ שמונים
בתוכו הפורי׳ והתורי׳ והספור שהלך עמה למלחמה לגאול לו בכל פעם שם
ישלימו ולכך קראו ארון אלהים ולא ארון הברית דף רלא עב
מה שאמרו יהי׳ כנסוע הארון ולא אמר בנסוע אהל מועד כפי שהארון הי׳
מכלל בהאהל׳ דף רל עד
ויהי העם כמתאוננים אע״פ שעשו כפי׳ שבה אחת וקבלו התורה לא
נעדרו מחשבותם הכוזבת שהי׳ להם במצרים וזהו שאמר רע באזני ה׳
כלומר שהיו אומרים שאין הקב״ה שומע דברי בני אדם דף רלב עא
בערה בם אש ה׳ הם אמרו איכה שתוכה וקרף אותם ויצא סב לא נענו
הסבנים אל ה׳ אלא אל משה שיתפלל בעדם וכשם שב מזרון אשר וכמען
ידעו שכי לא מצרים נשקעה בארץ למטה דף רלב עב
מה טעם נקרא שם ה׳ שבר בזה דעות רבות דף רלב עב
פי׳ יאכילנו בשר כלומר במדבר הזה והביאנו בזה יכולת
הי׳ דף רלב עב
מה שאמרו זכרנו את הדגה לפי שבגיב להם המגיב מה שהם מתרעמים
רב ומבשר בשר במצרים הלא הבשר שהם בזוקר ואתם הייתם עניים לכך
הי׳ כו אם לא אכלנו בשר אכלנו דגים דף רלב עב
ו׳ ונכלות היו בין ס׳ שבי׳ מסכל יפה ב׳ שה׳ שה וחמשם ג מלבב ערב
ומ׳ ודן ד׳ טהור ונקי דף רלב עג
הסכי׳ הרחי׳ את העם הזה פירוש יפה ונפלה וכלל הדבר שמשה בכבר
בשביל כבוד ישראל הקב״ה לתפלה דף רלב עד
להשיב לו הן כ״ה לוה ישמע לו׳ להקל מעליו טרחם וזה שם סבל על
התשובה בו ישמע לו דף רלב עד
לשבעים זקנים היו כנגד ע׳ שרים שלמעלה ידף רלב עד
מה שנתקיימו בתאוות הבשר עתה ולא נתקיימו בשלם הבשר הראשון לפי
שבזותו פעם לא קבלו ולא רצו עדיין כילוי מ״ת וגבי ירידת המן ולא
בשלמו עדיין באמונת אלהי׳ דף רלג עא
מה דבינו הבין שהוא יודע לישראל בשר לכך אמר הצאן תו׳ והשיבו
הקב״ה היד ה׳ תקצר כלומר אין עליך הדבר מוטל אלא עלי שאני אתן
לס הבשר דף רלג עא
והרב פירשו כע״ש עיין בדף הנ״ל דף רלג עא
בענן הי׳ יורד על ראש משה ודובר עמו והזקני׳ רואות ושו השכל
מהכות וגו׳ דף רלג עב
וישארו שני אנשים במחנה אלדד ומידד מה הי׳ עבירתם של אותן
אנשים דף רלג עב
הבשר עודנו בין שיניהם פירוש הראשון התחילו במות עד חדש
ימים דף רלג עג
כמה הפרש בשות לעולם מכח הדיבור שאין בו ארוך דף רלג עד
הטעם שלקתה מרים על שהוכיחה רבה ולא אהרן דף רלג עד
למה נגלה הקב״ה לאהרן ולמרים פתאום דף רלד עא
מה שאמר לא כן עבדי משה בכל ביתי נאמן הוא דף רלד עא
ענין שכשקלקלי׳ המסירה ושלכו מאירה לזה הוא דף רלד עב
הנביאים אינם רואים כי אם תמונת המלאך אבל משה הי׳ מגיע מהקב״ה
בעצמו דף רלד עב
פירוש על ויאכל חצי בשרו יש בזה דעות רבות דף רלד עב
אל נא רפא נא בזה הראה שהוא נאמן בית דף רלד עג
שליחות המרגלים לא הי׳ ענין הכרחי אלא שישראל היו רוצים ומה שאמר
שלח לך דף רלה עב
הטעם שאלה מרגלים מכל השבטים ולא משבט לוי שלא הי׳ להם חלק
בארץ דף רלה עב
מה שאמר ויקרא משה להושע בן נון יהושע משעה שנעשה משרתו קרא
לו כן דף רלה עג
כל מה שצוה משה למרגלים לתור את ארץ כנען דף רלה עג
משה דברים טוב משה למרגלים אבל הם לא הבינו על אותן
הדברי׳ דף רלה עד
בעתי שאלות הראשונות ומה משה שהם לא טוב עליהם וגם ישראל לא
שאלו דף רלה עד
הטעם למה קרא לבני ענק בעם נפילים ופעם בני ענק ופעם
אלשים דף רלה עד
הטעם שהיו בני ענק המנהיגין דף רלו עא
ארץ ישראל היתה גדולה כ״כ שבח׳ ימים יכול האדם לילך לד׳ רוחות ולא
בדעת המפרשי׳ דף רלו עא
משה טוב למרגלי׳ שישיבו לו תשובתם וכם לא שאו כן והקדימו את ה׳ ב׳
המדם דף רלו עא
אע״פ שראו גבורי מלכים ועל כיס וסבל ביראתם בארץ השם כם
כנקבה דף רלו עב
ארץ אוכלת יושבי׳ יש בם גבורי תקיפות והמעמק מחזיקים לשוקלים
מכים קולה עניו דף רלו עב
הטעם שהביאו פירות הארץ לראות התמרת כמה שם ולחותם המניעות
קלשים דף רלו עג
המרגלים בזו בעדת ע״כ בזה ובכיות מותו לילה גרם לחרבן בית ראשון
ושני וכמה תמורות וגרושים נעשו ביום ההוא דף רלו עג
כי לחמנו הם כי נ״ל מעליהם כלומר שהם כמו היין משכר כך טבל
שתכו ומם כמים ונחשבו היו לנו הכנעניים דף רלו עג
מה שאמר עד אנה ינאצוני ועד אנה לא יאמינו כי היו קצת מישראל
מחשידים שאל היו מכזבים את התורה ומקנת משה לא סמכו כלל לכן
אמר שני הלשונות כנגד שני הכתות דף רלו עב
מבלתי יכולת שראו המרגלים הכיפי שבעית גלו שהיה לאבי׳ לך ועכשו
תהלה לחס כתוב ע״כ ישמרו מבלתי יכולת כנגד ארץ
כנען דף רלו עב
לכך אמר ועתה יגדל נא כח ה׳ שביאתם לארץ הוא גם גדול יותר מכל
אותות לכם דף רלו עג
ואולם חי אני כלומר אקום עלי׳ פעלם כחסם בגבור היו שתמיד אדרג
באותם דף רלו עד
ועבדי כלב עקב הית׳ רוח אחר׳ עמו מה היה ברוח אחרת דף רלח עא
ויתאבלו העם מאוד כי ראו כי כלתה עליה׳ הרעה מזה הוא לך ונתנו רשו
לכך שבו לתקן ויעפילו לעלות בבוקר אל ראש ההר ויעפילו לשון עוזק
או משך דף רלח עב
כי תבואו אל ארץ מושבותיכם לפי שהיו ישראל פוחדים שלא גם בניהם
לא יבואו לא׳ יוכיח להם משה לכך הבטיח לבניהם וכו׳ דף רלח עג
כמה הוא שיעור הלפח דף רלח עג
אין מקבלין קרבן מן הכותי׳ רק עולה דף רלח עג
העובד ע״ז ס׳ פרי הוא כבוער בכל התורה כלה דף רלח עד
והכפה ספר תעשה ביד רמה שגגה כאן בה׳ דברים מזה שאמר בכדר
ויקרא דף רלט עא
ומה שאמר ונכרתה הנפש ההוא על הגוף נאמר דף רלט עב
כרת הוא עריר׳ מיתה בלי בנים דף רלט עב
מיתה בידי שמים הוא לאנשים שנה כמו מתי המדבר דף רלט עג
כרת יהיה עונו גם לעה״ב אבל מנ״ש מיד מיתות יסופר דף רלט עג
כמה ענינים מענייני הכרת ומיתת בני אדם עיין מן ר״ל ס׳ עד
מ׳ ע״כ דף רלט עג
ענין מקושש יש דעות מחולפות י״א שחילל שבת והכחיש בחדוש העולם
וי״א שהלך חוץ לתחום ועוד דעות רבות במה שהיה משה מסופק
בדינו דף רמ עב
וטעם מצוה מקושש שסמך במצות שבת לזה הקב״ה על מצות ציצית שרומז
לכל תרי״ג מצות ומחויב אדם ללבוש כנגד של ד׳ כנפות כדי לקיים
בציצית דף רמ עג
מפני שלד׳ פנות נעבקיו לכך לזה הב״י על מצות ציצית ותפלין ביד והראש
ומזוזה בפתח כדי לזכור את בוראו תמיד ועוד הרבה בוחנת התורות
עיין בהם דף רמ עג
אם בריאה יברא אם אמת הוא זה שאמרתי בתורה לכתוב ובריאת עולם
וחדושו׳ תפתח האדמה את פיה דף רמ עד
ותכב עליהם הארץ והיה כנס גדול שבפיתח האדם את פיו ואמר
פתוחה דף רמ עד
ואת היא ורב הלוה בשביל שראו ישראל שבפו המזבח במחתות
החטאים שבנו שהמחתות הם מקודשי׳ וקרה ועדים
בדיקים וכו׳ דף רמא עא
רב לכם הוא מלשון מריבה כמו היו רב את יונה דף רמא עא
העיני האנשים ההם תנקר שבעית אותם כמורים שאינם רואים מכל
אשר הבטיחם אבל פתחנו לא נעלה בשביל שאנחנו יודעים
שלא נעלה דף רמא עג
מה שבחר מטה אהרן לבית לוי והוציא פרח ויגמול שקדים ורמזו לכהונה
גדולה ומזו לד׳ ניבים דף רמב עא
כתוב למשה ענין מזיתו לגדולה דף רמב עד
הפרה הראשונה עשה משה ביום הראשון שנכנן המפוקים המשכן לספר
טמאות מת דף רמב על
הטעם שהיתה אדומה ותמימה ושלא עלה עליה דף רמב עד
הטעם שנשרף הפרה יש בה טעמים הרבה דף רמג עא
הטע׳ שיטהר טומאתו ע״י אפר פרה והשורף אות׳ טמא דף רמג עב
וכבר

ופרש פירוש ולא חקת התורה כלומר חקת הכהנים ומשפט צריך להיות ג״כ בתורה שלמה — דף רמג ע״ב
חטא משה ואהרן ומריבה מיתתם בימים מוקצבים — דף רמג ע״ד
ולא נגעו בנגע אחרים כלומר במיתתם אבל לא בחטאם — דף רמג ע״ד
שבכן הסלע ואמר משה יש בו עשרה דעות אלקיות ודעת הרב הוא שלא היתה מכה ואהרן מיתות הסלע אלא אהרן ממני יעצו עגל ומשה בשביל המרגלים שהחטיאו ואמר להם הם אבלה בנו כהם והגנות תלמוד עולה וזון — דף רמד ע״ב
ועל סתימת דברי הרב יש י״ב דברים לרפי׳ — דף רמד ע״ב
וישלח משה מלאכים אל מלך אדום זה שמה משה שעצמו בחשבו שכוח שהקב״ה אמרם עליו ועל זרעו ספני שהוא מזרע אברהם כך ירחם הוא על ישראל — דף רמה ע״ב
וישלח אליך א׳ משה ויוציאנו ממצרים ולא זכר ניסי מצרים וקריעת ים סוף ומלחמות עמלק לפי שלא ביקש ממנו אלא לעבור דרך ארצו — דף רמה ע״ב
למה את אהרן נאסף בהר ההר ולא מת עם משה יחד במו מגורה שיתתם יחד — דף רמה ע״ב
הכנעני כשבא ללחום בישראל לא הרגו מהם שיש אל שבה מהם בני אדם — דף רמה ע״ג
מה שכתוב וישמע ה׳ בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם את עריהם כתב שבה שע״פ אבי׳ זה ניחר יכמיע כי יחבב ה׳ כותב בתורה עתידות — דף רמה ע״ג
מה שאמר ותקצר נפש העם בדרך הי׳ לשמה סבות — דף רמה ע״ד
הטעם שלא בכם הנחשים השורפים אל שבאו מבשם כשנים — דף רמה ע״ד
מה שאמר הקב״ה למשה אסוף את העם ואתנה להם מים וזה הי׳ בארץ אמורים — דף רמו ע״א
מה שלא שלח משה מלאכים אל סיחון מלך חשבון כדברי שלום, עשה מעצמו כדי שאם סיחון יכנע אליהם, כל מלכי כנען לא יעמדו לפניהם במלחמה — דף רמו ע״ב
מה שלא שכי מרגלים לרגל את יעזר ולכדו המרגלים את בנותי׳ ומשה לכד את העיר ויו״ת אין יהיה וה כלמבורות לג׳ בני אדם — דף רמו ע״ב
מה שאמר בלק עתה ילחכו הקהל וגו׳ כלחוך השור כי השור מלחך בלשונו בן ישראל מנצחים בלשונם כלומר בתפלתם — דף רמו ע״א
מה שאמר עם יצא ממצרים כלומר שלמדו מכשופיהם לנכח ועוד שהם רבים מכסים את עין הארץ — דף רמו ע״א
בלעם ובלק היו חולקים בלעם אמר שהוא נביא ובלק אמר שהוא קוסם ולא נביא — דף רמו ע״ב
מה שאמר בלעם לינו פה הלילה כלומר שאני נביא לה׳ ואמר וישבו שרי מואב ארבו לראות מי ה׳ אצריכא שיו בחלום הלילה — דף רמז ע״ב
בלעם לא אמר לשרי בלק מה שאמר לו לא תאור כי ברוך הוא — דף רמז ע״ב
מה שאמר בלק כבד אכבדך וכל אשר תאמר אלי אעשה כשיל עליו הקב״ה [illegible] — דף רמז ע״ב
מה שאמר לו הקב״ה ברלשונה קום לך אתם ואח״כ כתיב ויחר אף ה׳ כי הולך הוא — דף רמז ע״ג
המלאך שבא אל בלעם בדרך מה היה לו שיגיד עתידות ופרעניות שיבא על ישראל כמין החורבן והגלות את עצמו בדמות בני אדם — דף רמז ע״ד
בלעם היה מכושף עם הבגה שליית מכשל מערכו השמי — דף רמח ע״ב
למה זה ביקש בלק מבלעם ג׳ פעמים שיקלל את ישראל ב״ג מקומות — דף רמח ע״ב
שבעה מזבחות שבנה בלעם כנגד ז׳ כוכבי לכת ופר ואיל שהקריב היה כנגד הקב״ה המושל על הגלגלים — דף רמח ע״ב
מה שאמר בלק לבלעם מה דבר ה׳ כשלעיג. לכך השיבו קום בלק ושמע — דף רמח ע״ד
בלעם הידיע ככבושו שיכבשו ישראל בארץ וינטו כ״פ וינצחו את אגג מלך עמלק ותנשא המלכות בימי דוד ושלמה ועוד הרבה דברים — דף רמט ע״א
אורתי כבד אכבדך והנה מנעך ה׳ כלומר ה׳ אשר אלי שלא אכבדך כמו שאמר לך שלא תקלל והי׳ זה כמלעיג — דף רמט ע״א
מה שאמר לו מה שיעשה באחרית הימים ביאר לבלק שבימיו לא יעשו לו דבר רק באחרית הימים ודי לצרה בשעתה — דף רמט ע״ב
וקרקר כל בני שת נאמר על מלך המשיח בני שת הם כלל בני אדם — דף רמט ע״ב
וירא את הקיני הוא אחת מאלה אומות שלא כבשו ישראל קני וקניזי וגו׳ — דף רמט ע״ג
מי יחיה משומו אל כאשר על נבוכדנצר הרשע שהם עבדו א — דף רמט ע״ג
מה שנאמר ויחל העם לזנות אל בנות מואב תדיכות אין באומות — דף רמט ע״ג
החוטאים עבו אל׳ עם ישראל אבל לא המדיינים שהספקינו את צבותיהם — דף רמט ע״ד
פנחס בן אלעזר וגו׳ לומר שלא הי׳ מלומדי מלחמה ועשה דבר גדול כזה — דף רנ ע״א
פנחס הי׳ ראוי לכהן גדול מיחוס שקינא לאלהיו ושפר כפר על ב״י — דף רנ ע״ב
והכיתם אותם להשיב מהם הנקמ׳ והטעם כיון שצוררי׳ לכם — דף רנ ע״ג
ענין הגורל כתו׳ כי׳ כן יכליזה מיחז שיקח שבט זה ובליזה מיחו שבט זה כי׳ ע״פ הגורל אבל כפי שיותן לכל שבט כאותו מקום שעלה לו בגורל, וה׳ מסור ליהושע ולא לעזר — דף רנ ע״ד
לכל שבט ניתן חלקו מדוקדק יחד — דף רנא ע״א
ומה שאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי כלומר שיהיו מדובקים בחלקי בן מכני שבטים ול״כ יקחו כל׳ שבטי׳ נחלה — דף רנא ע״א
כיצד היה הגורל — דף רנא ע״א
הטעם שלא נתרבו הלוים כמו שאר השבטים — דף רנא ע״ב
מה שאמר בנות צלפחד ותקרבנה לפני משה ולפני אלעזר ולפני הנשיאי׳ עיין ותמצא פירוש יפה — דף רנא ע״ב
מה שאמרו בנות צלפחד על אביהם בחטאו מת — דף רנא ע״ב
בן בנות צלפחד דוכרות לבין אשת כמו בנים אתם — דף רנא ע״ב
דין ירושה במקום שאין אחים יורשים שאר הקרובים — דף רנא ע״ד
ויאמר ה׳ אל משה עלה אל הר העברים לא היתה כמו שימות אם רק לראות את הארץ — דף רנב ע״א
יפקוד ה׳ אלהי הרוחות שתחנה על ישראל מנהיג מיוחד מושל ותקיף אשר יצא ויבא לפניהם ולא ירך לבבו במלחמה — דף רנב ע״א
והשיב לו הקב״ה קח לך את יהושע בן נון אתה תפקיד אותו — דף רנב ע״א
ולפני אלעזר הכהן יעמוד שלא יחשוב בלבו שהוא כמשה רבו — דף רנב ע״א
הנבואה כמשה שהיו מקריבים כח כנגד שבעה מזלות עליונים — דף רנב ע״ב
בשבת היו העולות כפולות לפי שיום הו׳ מודיע מציאת האל והשגחתו — דף רנב ע״ג
בר״ח במוסף היו ז׳ כבשים כנגד ז׳ מניעי כוכבי לכת ואיל אחד כנגד מניעי גלגל ערבות ושני פרים כנגד מציאות שכל הפועל ועל הנפש הלשונה יתברך וכל עניני בקרבנות תמצא — דף רנב ע״ג
וכן מרמזות כל הקרבנות של כל השנה — דף רנב ע״ג
וידבר ה׳ אל משה לאמר צו את בני ישראל לפי שראה משה שיתחדשו דברים לאחר מיתתו ולא תהיה הנבואה כמו שהיו לכך צוה על קרבנות מוספין לפי שיש בזה תועלת גדול לנבואה — דף רנב ע״ד
כל סדר הקרבנות של כל השנה ותכליתן וטעמם של כל אחד ואחד תמצא מן רנ״ב עד תחלת פרשת מטות — בדף רנד ע״ד
אין ספק שכל המצות כלליותיהן ודקדוקיהן נאמרו למשה מסיני אבל הוא לא אמרם לישראל אלא כפי הזמן לכך כשהיה משה יודע שנדר והתחרט בא אל משה להתירו ולא היה זמן ללמוד לאחרים דיני נדרים אבל כשאמר לו השם עלה אל הר העברים וצוהו על הקרבנות אשר יעשו אחרי מותו ולמד להם פרשת נדרים — דף רנה ע״א
והטעם שצוה אל ראשי המטות לפי שהם יתירו הנדרים במקומו — דף רנה ע״א
איש כי ידור נדר אבל לא קטן שאין דבריו נחשבין לכלום — דף רנה ע״א
אבל איש שהוא בר דעת לא יחלל דברו לא יעשה דבריו חולין — דף רנה ע״א
ואם בית אישה נדרה פירשו המפרשים שמדבר בנשואה אבל הרב פירש שקאי על הנשואה שנדרה בעודה בבית בעלה קודם שמת או גרשה — דף רנה ע״א
נקום נקמת בני ישראל מאת המדינים לפי שאמר במ׳ פנחס הנני נותן לו את בריתי שלו׳ פירש שיה׳ לו שלו׳ עם שבט שמעון אע״פ שהרג זמרי אבל עם המדינים לא יהי׳ שלו׳ בשביל המכה המגלפה וכיון לו שם שיבא ויהם מכת חרב הרג ואבדן ופרשה זו נוה לו שנוטל לנקום נקמת במדין — דף רנה ע״ב
והטעם שמשה קראה נקמת ה׳ ומשה נקמת בני ישראל לפי שעשו שתי רעות אחת שגרמו להפיל מישראל כ״ד אלף והמיתו אותם לעכו״ם כנגד הקב״ה — דף רנה ע״ב
ומה שאמר למדינים ולא אמר למואבים לפי שהם לא חטאו כמוכר לגיל — דף רנה ע״ב
ומה שאמר אחר תאסף אל עמיך לפי שראה הקב״ה שמשה מיהר בצוואתו כחשבו שימות מהרה לכך אמר לו הקב״ה אל תמהר כתחלה נקו׳ ואחר תאסף — דף רנה ע״ג
ובחר עם היות שהקב״ה צוה למשה לנקום מלחמה עם מדין ראה משה שאין זה כבוד לישראל ולא לעצמו לכן כולם על עם לא עשום לכך אמר החלצו מאתכם אנשי׳ — דף רנה ע״ג
ואמר הכתוב ויפקדו מאלפי ישראל שהלכו מעצמם להנקם ולכבוד נקמי מדין — דף רנה ע״ג
והכו ישראל לפי׳ חמשה מלכים שלהם שהיה להם כלי כסף שהרים רכב — דף רנה ע״ג

כל

כל בחון כלורת תלוי בגדולים ... לא זזות דף רכה על
כשעתבר' לישראל שראו כל נקמה עיין דף רכה עד
וכל הירגל ... אם הכנו בחן ... דף רכה עד
וכלי כסף וזהב ... דף רכה על
... כלומר ... הנדה ...
... דף רכו על
מה ... עלהרת כלים ... לפי
שאיתה ... ישראל ... ספי' כותלי ...
... דף רכו על
וצוד ... עיין דף רכו על
ומה ... עם ... הטעם מאום
... אלא הטעם מאום אלהם אלהו
... דף רכו על
... לכן ... אחד
... דף רכו על
מה ... והגיזו ...
... דף רכו עב
... זה היה ...
... דף רכו עב
לפי ... יוסף

[illegible]

כפירות דף רכט עד
אלה הדברים אשר דבר משה ... על המצות כי אלא
לא יקראו דברי משה אלא דברי הקב"ה ... הבטחות
ותוכחות ... המצות ... דף רכ עב
... דף רל עב
ישראל
עד הואיל משה באר את התורה כולם ... התורה
על משה דף רל עב
ומה ... אשר דבר משה אל כל ישראל בעבר הירדן ... אלא ...
משה ... לברתיכם ...
אחד דף רל על
... דף רל על
... דבר משה אל כל ישראל ...
המצות ... היום ...
... דף רל על
ומה ... אלא ...
... מקרה ...
... דף רלא על

[illegible]

וזה כל התורה אשר ... ולפני ... דף רלג עד

המצא לו ישראל לפני הלחורי לפני אחיו מלכים מהם אלא עלמו דף רכד ע"א
מה ישראל לא אמר להם הה' רה עלה לא עלו והאמר משה לא תעלו עלו ולהמות אף במלאכים ורדשם דף רכד ע"א
מה אלא לימור ישראל עם עמו ובני עמון ומואב לפי שבני ישראל מגרים מהם אלא ימעת במלחמה ואמר אדם לא יקחו מהם רק נכבק מכרם דף רכד ע"א
מה אלא ימה הקב"ה אלא לכבות מלחמה עם עמו לפי שכבד את אביו והביא אורח אברהם דף רכד ע"ב
מכן עמון ומואב לפי שהיו אחים לוט וחמלתו לאברהם דף רכד ע"ב
מה שיהיה ואמור אמנם אלא בלאמה עקשה בלם שאמור כמובה הרלאי לה לא עזיבן לכם מורה והבות דף רכד ע"ב
מה שאמור לא תבוא את מואב ולא אמר כן בבני עמון דף רכד ע"ב
מה שקרא לדוד מדבר קדמות מלחמה לפי שגלחמו עם המלכים וכמיחו האריים במנה דף רכד ע"ב
משלה מלכים מדבר קדמות אל כיסון והשם שמה הם אלא נורא ה' לא ואלא לפניו יבות דף רכד ע"ד
מה אלא קל לכן אמרו לבני עמו אלא יאמר כיסון לם מארך עמו לא רמה מרך יכבה שמכן הגלים הצומה דף רכה ע"א
יאמר ה' אל מה הראות את לפניך את סיחון כלומר שכמו אלא קל כיסון תלא ענה ככל כגל ידו והמלחמה מלחמת כי בו אדם לא יהיה מלים דף רכה ע"א
מה זה מלך המכון ולא אמר אמות הגלים הקבלה וכמו עם ומנו לקראתם ובזה כל גבולתו לבן אשר כבה לכנה אל מורה המוו וכבר דברים כבולים דף רכה ע"א
כי הקב"ה ואמר המון כל מיוהר הרב ובן שכם ממה זו ובו קום ממר לפי שהיו המלכים הכושים לגבורתם דף רכה ע"ב
ולא הארך הזה אשר אמר וכבר מלחמות וכבו כל בבים אלהים ה' מארך ב"ה ימלוך לכם בלוען וגו' ותו בם מחוה לכל ישראל והפרשי להיותם לכך אמר אלכן נוהב להם לפני אהרן בבני מקבת ואמר מובר שמיון לכם את הארץ וכו' המבלים מה כבר דף רכו ע"א
ומה ימכן אלה' לפי מה אמר במרכת מקט לכן לא יובילו את הקהל הזה כלומר ביום לא יביאו את הקהל הזה כלומר ביזה לא יבואו באמת לא יביאו מהם כל הבא בבלאי יבא לשם והמשלים יהיה מחכים לכן התפלל דף רכו ע"ב
מה שהזהיר הקב"ה על בני עמו על עמון ומואב לא יתגרו בהם והיה התמלמות לגקב"ה אמר להם וכות אבות אפי' לאומות דף רכו ע"ב
ומה שאמר הכתוב רב לך כלומר והוא הכוון לבניך אשר יהיה לך עם אלהיך דף רכו ע"ב
וזהו כיוהן רב לך כמה שכבות ארץ כיסון ועוג אנם והיה כלל לאמר לה מה הנבואה ולא גורע גבורות שמי מדבר כיום ובכל מה שוני לא יראו אתכם את הגלה דף רכו ע"ב
ומה שהקדל ה' לכבוש לארץ לא היתה לבכל מרכות וימי ולא ממלמותי סר לא לא דברים בקדמה לא כנית ה' לגבי לקיים מצות בפלות כם ג' אמר שבחר עם ישראל כל כך מכבים אבה ומאז כוח ואולם בדמה ואמר המובא ג' כבול הנהלים שמכה בבה על הארץ ישראל כלמרו לתהלים לכך רבה מה ההראות לישראל שמכבה כן מוד ה' כדי להשגות במה המורים ולבום קום הקדום דף רכו ע"ב
מה אלא שעשה תהלות על מה לכבש לארץ לפרטים עוד דף רכו כמו הבוכה דף רכו ע"ב
ועוד שבו אשר אמר מהעקב מדבר סדר למלכים אלא כבבו ישראל לארץ אבה לכך לא מכבות הם לארץ דף רכו ע"ב
ומה שראה ישראל אמר אל ההוקים אמר ארבה לכבב המורה והמצות ההמול לדבר המכבות והמשפטים והמרבים דף רכו ע"ג
מה אמר לאמרי להכם תקים והמשפטים כאשר צוני ה' אלהי כי לא מה כבה ישראל בכבל כנו אמר לו הה גוי גדול אשר לו אלהים קרובים אליו כה' אלהינו בכל קראנו אליו דף רכו ע"ב
מצוים נקראו מצות לפי שהם מה שהמצות נקראו תורה לפי שהם מורות הדרך להגלמותו והעמים נקראו ערות לפי שהם עדות על חדוש העולם דף רכו ע"ב
מה שלכם את בריתו וגו' עשרת הדברים אמר אלהים ולא אמר המצות דף רכז ע"א
אף אלא שאמרתם כאשר ה' אותו לאמר אתכם דף רכז ע"א
אם מה שהירים אלא ימאו אם תמורה תמונת מכל המרכבה ותמוח עומק ימוד במונות לא מתוכה מה ה' כי כן יקראות לכמלה לבנות כמעה אם תמונה ואמר המבנית זבל לבנות אשר אבנו ולא לכמלה אם ועל כולו כבו מצותיכם דף רכז ע"ב
מה תבנית וכל מה שקה תבנית כל בהמה כמו על צורות מוכרי אמים דף רכז ע"ב
ומה לקח ה' כי מאנפם לכך תלמדו מזמן וגו' שם כי מתנפס ה' בגבול דבר קין כבאו דף רכז ע"ב

סם חלוף והשתלשלות ביה תוה ומערכת השמים שם לא באו ראיות עיין דף רכח ע"ב
ועוד כתב דעיות מהכעורו דברי ישראל ג' כמלך כמאל דף רכח ע"ג
שתכם עד הגד הזה משייב בישראל סם תחת מערכת השמים ויש ג' ספקות דף רכח ע"ג
ש' הכת בכל מלכים שהוכות כלו על המלכים ולא על ישראל כראה שהיה עכר ההמנהגה ב' עפי התורה והמלית שמם שוכרים בפשטי עכר המזל לא יהיה לא שכר ולא עונש ג' היא כיות שמורה מן הם שעריך היתורה וגו' אמר שלקח' אלוקך אותם לכל העמים ואתכם לקח ה' דין הגבורי' אל דף כגרם אל מלכיו וגוזמת השמים על תחתה' אין הכבוכים לכהמלה הכלך על ה' שכן וגו' שלבך ואמרו רז"ל ג' משתמות כיד הקדוש ברוך הוא וה' מהם הוא של פרנסה דף רכח ע"ב
כתב הרב מוכה על המקות כה' לא ג' מינים שהורות השמיים ספר על ספר שלא בלידה בשעת שלמה או בעת הארץ או לידה ואם כנקלם מערכה ושות ים של לעריכה או לעיר מיוחדת והנה אמר הלמון כאשת הבריון מולידה וכו' לארץ קק לישראל מבל למדים של עיר מיוחדת אין מלך לישראל כלומר מזל דף רכט ע"ב
בהלכות יש ג' יסודות ג' במערכה לא תהיה בבנין אמות או מבעות כלל ראק תלוי בהעמכה ב' שמערכה לא תהיה אלא רק הכוח למזמה לא לכבויים לגוש דבר ועיד אדם לגבות שוא ע"כ כלו אין עלוי משובט' שהמכה על התוגה ותפלל שהלח פרטית ד' שלא מה עיכול ההוראה פרטית מול פגות השגחה כלמית המתבטל ג"כ ע"י תפלה ומעש' ואדם פרטי והצריך בזה עיין דף רכט ע"ב
מה שאלתי במשה בנות אם כבר הם אל ואז והעמר יוחנן אמר אין מזל לישראל כיון שבניהם מורים שם של לישראל רק רב הכחם אמר אין יכולין לבטל המערכה ע"י תפלה וכו' אמר ביטול לבטל אותו ע"י תפילה קודמת דף רכט ע"ב
אבל הכבוכים לישראל אין דברים שונים ש' אנה ההנהגה ע"א עלמ המערכה ואין דעת כל משהו ולכל אין אמר מזל לישראל כלומר אלא קבלו עת טובה שבהמל רק מכל ההנהגה דף רכט ע"ב
כי תולדות ובנוכבים כמו אמו ובת אם הרמות יש שני דברים הא' לבחירה עמו בהבנה אלא יהיה לריו חולה וב' בבחירת השולי כנגד נולד בקדמה אם ג' כבוא בהחלה לאדר לישראל שמירת כחות ומיכוק אחמבעיות והכ"ג לאדם ושלים התלה אם תמעלה דף רכט ע"ב
מה שאמר ונכבת יום להם על בני ענד בית לבלע ובית בני דף רכט ע"ב
גם מלויים כבורה וו שתבני הבית יתאו כנים ונבלו הרם ויכבו בורויל כוכבי השמים דף רכט ע"ב
ונקבותם שם את ה' אלהיכם כאשר ומה אף כי בנלות לא יתמנו שם עבודתם תמבוגה דף רכט ע"ב
ואמר בכל לבבכם ובכל נפשכם לאמר לא כ"ש בשירה דמה מכה גרות בגלו' ש"י יעבדו את ה' בלבבם ובנפשם ושמם הקב"ה ושבת עד ה' אלהיך והקב"ה יקבל תפלתם דף רכט ע"ב
מה שאמר ההקבה המיים ועד קצה השמים רז"ל על אדם הראשון ועוד לא כונו בזה על קומו וההשגחות רק על קדמותו המכלית שהיה בו ישיב בגבולים המלים בארץ והשלימים דף רכט ע"ב
אלא בא לדעת המשפטים שמכבודים כמצוות שקבלו עליה' ועכר אם הנקודים דף רכט ע"ב
הסגולל ולכך יצאת מגדים ומתן תורה שהם ואתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים דף רכט ע"ב
ועוד מי ראה כמה שמה לה אשר מלך מלכות מה שהיה ישראל ה' אלהינו ה' אחד ועוד ישארו ה' מה זה מה בארץ ה' לנקנת מלשות אשר לא עלתה לבך שמר שם כבד שהוא לא יהיה ידיעו הדוכבים שהם בני ענד תאבא עליהם שם ג' ולא כמות מלהות מה יהיה בבנין לא מלתני לם ה' שאתה הלל לדעת וגו' ולכך בנה ה' לא לבמה שחור' דף רכט ע"ב
ועמר הגלוה אל אותו בן כאמור הלה ה' למעכיו ולא תורה התורה אמבלה בלמר שם כמות משבים כמורה ה' ולא כאומה הקודים עובד אלהים בכוכבים ומזלות דף רכט ע"ב
מי ימלא במה שלא עלים כי אלא יעמוך לבבות שגבם אל אבינו דף רכט ע"ב
וקבלו שנה אל כל ישראל השיב עמה על מלנה דברים שהשמעו את התורה כמו שהמה ישראל אמר סבה דבר באוכבים ש' היה הלמוד ונו' זה אמר ולמדתם אותם ג' ורי הבלות ומבימה לכמאים דף רכט ע"ב
וכבר אלא יאמרו ישראל רק לדור המדבר נמצא התורה לכך כתב לא את אבותינו כרת ה' את הברית הזאת ולא שאלנו לחקות אותו בתוך ה' הקב"ה הזה ה' אמו פני' אמו לכך קבלו לפני ה' אתם עתה מתני הזה ולא עליהם כבר דף רכט ע"ב

על מגלות · רק יושם שמנגד · איושם · משה מלכיות ויושה שחרית
דף רענ עא
מה הנבאתיך כאלן יוברים לז אשר נכר כראתיך לאמר לכם מה אשר ואה שנעשה לכם בימים אחרים
דף רענ עב
אנכי ה' אלהיך להודיעם זו את יוכלת הכל כאשר
דף רענ
לא יהיה לך אלהים אחרים וכו' לכם אלא יקבלו אחד מן עולמות שלם
דף רענ עג
בחוצי ועולם הגלגלי' ועולם השפלים
דף רענ עג
לא תשא את שם ה' אלהיך לשוא
דף רענ עג
את יום השבת לקדשו ...
דף רענ עד
דף רענ עה
דף רענ עה

[illegible]

ואמר אח"כ כתן לה' אלהיך בשדים ושדי השדים לומר שאין צריך להקדיש בכל מה שנר תעשה כן תעשה יר"ה רק בכל לשנות פשוטה דף רפג ע"ב
ושיחם השבועות' בענין אמר שד' כיונות הם מלבד אין לשנוע מהם מנשות ומשם אבל לא כן הקב"ה שאין אחד מד' סוגים הללו שאכבתם מלבות מששם דף רפג ע"א
ולפי שכבה לאות ענין השבר והעוכשים אומר אתם כלימם זה מוסרה' ושין שמם בריכים שדים או כשי' דף רפג ע"ב
אין שבר ה' אלהיך דורש אותה תמיד שהקב"ה השגיח עליה בהשגחה פרטית על כן הזהיר אותם אשיגנו על שבועות לשמשבו לישראל ולזו יתכן לשכר שמיים עליכן דף רפג ע"ב
העיקים שהקב"ה עשה לשאוף על התנועות או לשמים הוא רק על תשובה מול הגנם דף רפג ע"ב
ושה שאמר כי קדושים ושוקקים יתן ה' על כל פני הארץ יהי' מכל נחלות ישראל דף רפג ע"ב
ראה אנכי נותן לפניכם היום ברכה וקללה לא אמר על הברכות שאמר הגריזים שהם לא היו באותו יום רק על המצות קאמר בזה שישמעו יהי' להם לברכה וכן להעבירם ג' דף רפה ע"א
מה שקרא לאותם חקים ומשפטי' לשעם בכנתו השה חקים ולבנלה בקבלו משפטי' דף רפה ע"ב
אבד תאבדון את כל המקומות וגו' אלה יתנכו לעשות אותן המקומות שעבדו שם הגוים וכו' קדושתם ולהיותם יודעים ושמותי לכן הוהיר עליהם דף רפה ע"ב
כי אם אל המקום אשר יבחר ה' כל שהמקום המקודש יהי' רק אחד כאחדות האל ושבך הקדישתו יהי' מאת ה' ועל פי הכהן דף רפה ע"ב
ושמחתם בכל משלח ידכם כלומר שתהנו בשמחה המרוה ומעשרות ושל אשר פלרת דף רפה ע"ב
לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה כאחד שהקרבת הקרבנות היה רשות אבל בבית מקום קדושתו לבקריב ולעלות לשם שלש פעמים בשנה דף רפה ע"ב
השמר לך פן תעלה עולותיך לפי שאתה תאמר המשמרות והכלכלים במחשה שבי של ירושלים אבל עולת שמולה כליל אקריב בכל מקום לכן הוהיר ע"כ דף רפה ע"ב
השמר לך פן תנקש את האל שתתן לו יתמכותיו אבל לא יצלה ענין לכך אמר כן וגו' דף רפו ע"א
טעם היתר בשר תאוה ואיסו' כרם יש לו דעות שנות עיין דף רפו ע"ב
ויש כליבול הדם שתי סבות אחת שלא השעולה והשנית מפאת הנפש דף רפו ע"ב
שמור ושמעת לפי שהבנים עליו מאת לאת טעם וכיצד בדבות זה אינו ראוי כתיק התורה האלהי' שיתקן אדם טעם על השגבנותה לכן אמר שמור ושמעת דף רפו ע"ב
לא תעשה כן לה' אלהיך לדרוש אל עובדי עכו"ם כמה שעבדו לעכו"ם כדי שתעשה אתה כן לה' אלהיך יהזהיר התורה עליו שלא לעבות כן לפי שאותן עבודות מתועבות לפני יתברך דף רפו ע"א
אחר שהזהירם על עבודת בית הבחירה ושלא להוסיף על התורה ממעודת עכום הזהירם אח' בשלשה להם שתשמעו ויעבדו אחת עבודה מעבודת עכו"ם ויתן להם אותות ומופתים על שלימותו והנה הפירוש השגיא יתחלקו השמשלים על שלשה דרכים דף רפו ע"א
מה שאמר פשה לנוכת בעבודת אלהיות לפי שמשה בקיומות רואי שלא ישמע אל נביא או חולם חלום הכל מתלא דף רפו ע"ב
ונביא שקר בקרא שיאמר עתידות ע"י הכוכבי' או דרך אחר מהידיעות דף רפו ע"ב
אם יקום בנביא להוכיח או לגרוע מן התורה נגה מדרשיה יבכל אם יאמר דבר מה להיראת שפט כמו ילי' בהר הכרמל שהי' מקריבים בבמות ולא תאמינו לנות את בעה דף רפו ע"ב
אבן הבמה לא יהי' כ"א בנתן התורה בשעת או אחת לשון ויחזירם בדבר דף רפו ע"ב
לא תחוס ולא תחמול ולא תכסה לא תחמול לפי שהם קרוביו אל תכמרו רחמים עליהם ולא תכסה אלהבדיל עליהם כנ"ד כי הוא בקש להדיחך מעל ה' אלהיך והרי כאלו בא להרגך דף רפו ע"ב
מה שהתנה בעיר הנדחת שיהיו רוקא אנשים דף רפו ע"ב
מה שאמר בעיר הנדחת הכה תכה את כל העם על הגדולים כאומר אבל לא על הקטני' דף רפו ע"ב
ותשבות הם' לשרוף את כל שלל העיר שלא יחשב לשבוק את הדין בשלל ולבוו דף רפז ע"א
לא תתגודדו לפי שהזהיר השובה על עבודת עכו"ם הוהיר ג"כ על זה שהוא מנהג כותיהם דף רפז ע"א
ועוד טעמים אחרים שם דף רפז ע"א
כי עם קדוש לה' אלהיך אין להם שכר לפה"ב לכן אל תתגודדו עליה יש"כ עובדי עכו"ם דף רפז ע"א
אבל הבהמי לא שכר להם יחושה טמאים דף רפח ע"ב
לא תאכלו כל תועבה מנות המאכלות האסורות ושעמר יודיו שכר כוכבו בפרשת שמיני ועתה בא לבאר דברים שאר לא התבאר משה ושם תחנה כרך דף רפח ע"ב
כי עם קדוש לה' אלהיך ושוה הטעם לא תאכלו כל נבלה וטרפה הכויך לה לא תבשל גדי בחלב אמו שהם אסורים מכל הבהמות מחלא שבכן דף רפח ע"ב
מה שזכרה התורה הדברים המותרים בהן שיוקין לבנה אבל לא לעוף דף רפח ע"ב
הטעם שלא אמר לאדם כל הבשר ולא מתר כל הבשר ולישראל קותרו קמתם ולא כולם דף רפח ע"ב
הטעם שכידר הקב"ה הפרסות והתסות וו אחר וו על א' כלם דואה דף רפט ע"ב
המשגל שוכר כלקחת הדתשכר שני ושגין כמעל הלבון דף רפט ע"ב
אחד שהלוה לחבירו על השכון או מושבר פשרותם לב"ד אין השביעית משמטת דף רפט ע"ב
כי יהי' בך אביון מלכר בכלקחה שיתנו כפי המקבל שילשה ראשונה לפי שתנו רש טוב ג' בקיבות שמש שמכשו כ' ימחול על הצריך אליו שמר שתי בידיעות עיין דף רצ ע"ב
כל ענייני הבלקה עיין בדף הזוכר ושונו מישלא יתן תמכם ג"כ שם דף רצ ע"ב
כתן תתן לו די מחסורו ולא תאמר אם אתן לו ג"כ די מחסורו מה יהי' תשלתי יותר מחנו כדרך העשירים להתגדל על העניים לא תאמר כן דף רצ ע"ב
כי יהכר לך אחיך העברי מה בכאן שכר העבקה ושמר אשר ברכך ה' אלהיך לומר שלא תאלך שהם עיתן לו רק מקב"ה וכן שצדקה והכרת כי עבד היית בארץ מצרים ולא פדיך בגם שאם כידים דיקנות ע"כ גם אתה תעשה כן דף רצ ע"ב
כל הבכור פרשה זו נאמרה כפרשת נשא וכתובה בה פרה ח' דברים דף רצ ע"ב
כי בחדש האביב הוציאך ה' אלהיך ממצרים לילה אין פרושו שבלילה הוציאם רק הפסח נעשה בלילה ועיין דף רצ ע"ב
וזבחת פסח לה' אלהיך צאן ובקר כלומר שמלבד הפסח יוכח צאן ובקר לחגיגה הקב"ה צוה על אכילת מצות קודם יציאתם ממצרים להראות לישראל שיבא בחרונו ושהם יתנישו ויקבו לב על הדבר ונתן טעם למכה ולפסח דף רצא ע"א
למה היקשו שני קושיות בענין הפסח למה לא יעשו אותו בבלל מקומות למה בירושלים רוקא או יאכלו המצות ג"כ בירושלים רוקא והתשובה על זה עיין דף רצא ע"ב
שבעה שבועות תספור לך עד חג השבועות מה שהזכיר המצות הללו כאן לבאר בהמצות כלל' ועלייתם לרגל ג' פעמים בשנה דף רצא ע"ב
הנה בעבור שחג השבועות היה קשה לעלות לרגל כיון שהוא זמן קצר שבא לביאתו מעליית הרגל של פסח ואם יתעכבו בירושלים מן פסח עד שבועו' יאריך הזמן בעבור התבואות לכך צריך הכתוב לומר ולאמר וזכרת כי עבד היית בארץ מצרים ושמרת ועשית דף רצא ע"ב
חג הסוכות תעשה לך וגו' עד סוף הסדר אולי שם שצריך להיות כל שבעת הימים בבית הבחירה דבר שלא כתוב בפרשת המועדים והזהיר על השמחה לפי שגלותו וזמן באסף ותעלה בברכתם לכן אמר תעשה לך זה שלא נאמר בפסח ובשבועות לכך קאמר וכו' דף רצא ע"ב
ומה שהזכיר שלש המועדים הללו כאן שאמר שלש פעמים בשנה יראה כל המצות כחג השבועות וחג הסוכות בשביל ביאת לבית הבחירה ובשביל נדרים ונדבות שיביאו לשם דף רצא ע"ב
למה היו הרגלים ג' בשביל ג' טובו' ומעדים שקבלו ישראל מאת השם' יציאת מצרים ומתן תורה וירושת ארץ ולכן צריך ג' דף רצא ע"ב
לעלות בחג הפסח בשביל יציאת מצרים ובשבועות מתן תורה ובסוכות להודות על הארץ ועל תבואותיה דף רצא ע"ב
בידיעם ע"כ מה הם התועלת בעליית הרגל יש ח' תועלת עיין דף רצא ע"ב
הטעם שנסמך פרשת שופטי' לרגלי' לפי כשהיו עולים לרגלי' היו מוצאין שם הסנהדרין על המופלא מהם בענין הדינים דף רצב ע"א
בכל עיר שהיו בה ק"ך מישראל היה שם ב"ד של כ"ג לשפוט דיני נפשות וב"ד של שלשה לשפוט דיני ממונות ובירושלי' היו שני בתי דינים של כ"ג וב"ד הגדול של ע"א שהיו יושבים בלשכת הגזית ובעיירות הקטנות היו שם ג' שופטים דף רצב ע"א
לדעת הרב לא היה ב"ד לכל שבט דף רצב ע"א
למנות השופטים לא היה צריך נביא רק מסר הקב"ה ישא לשופטים דף רצב ע"ב
מה שאמר לשבטיך פירשו ב' כוונות דף רצב ע"ב
מה שאמר ושפטו את העם משפט צדק קאי על השופטים שהם לא ישפטו רק דין תורה אבל כוונות שעה שאינו לפי הדת נמסר לב"ד הגדול בירושלים

סמנים על מקצת חידושי הרב הגדול אברבנאל

בירושלים דף רנג ע"ב
לא תעה תעשו וגו' לא קאי על השופטים רק על המחוקים אותם אלא
יושבו בלשכה דף רנג ע"ב
השופטים כריבים לבית ישראל חוקי האלהים ומשפטים
ושוטרים דף רנג ע"ב
לא תטה לך אשרה ולא תקים לך מצבה ולא תזבח שור ושה אשר יהיה
בו מום לה' אלקיך הכל קאי על מינוי דיינים והשופטים דף רנג ע"ב
מה שאמר ולא תקים לך מצבה וכי הלכות עבודה זרה אין לא היו אלא
רק לספר ולא לנוטות עליו דף רנג ע"ב
ענין מוזכר בין דברים שלא נוכח בטבעם דף רנג ע"ב
ענין זקן ממרא ועיר הנדחת מבורר לג"ד הגדול של לבדו היחיד
העתק"ש מה על השופטים דף רנג ע"ד
והנדלך והמית לומר בין זה לבין הרע דף רנג ע"ד
מה שאמר איש או אשה אשר יעבדו את הרע לפי שהמלת הללה מורות בכמי'
שדעתם קלות וכן אשר מכשפה לא תחיה דף רנג ע"ד
לפי שהדיינים נקשבים אחר קבדים אמר יד הבדים תהיה בו בראשונה
להמיתו ויד כל העם באחרונה דף רנד ע"א
אם יהיה קהל סנהדרין מתוכים אחר תחתיו ע"י המלך וסנהדרין ובתוס
תוספת הגדול והסנהדרין מתוכים אחר תחתיו דף רנד ע"א
הב"ד הגדול היו נחלקי ישראל בחכמה בתבונה ובדעת
כנגד ע' זקנים שהיו עם משה דף רנד ע"א
אם יספקו הב"ד בזה דבר גריכים הם בעצמם לשאלות לב"ד הגדול
שבירושלים דף רנד ע"א
מושב הסנהדרין היה מקדש בגזית עליון לכן היו יושבין בלשכת
הגזית דף רנד ע"ב
מה שבתה התורה לעשות כפי הכוונת חכמי הדור בלחד מחוזרי רבים
להטות ולבנית לסנהדרין שכם לא תסור דף רנד ע"ב
כי הסנהדרין היו מן הכהנים והלוים כפי שלא היו עוסקים במלאכת השדה
היתרון עסקיהם בלמוד התורה דף רנד ע"ב
משפט הסנהדרין היה על ג' אופנים דף רנד ע"ב
תוספת הסורים על ב"ד הגדול שלא יקיים דבריהם יומת דף רנד ע"ב
מה שאמרו זכר' ימין לך על ימין שהוא שמאל הכי פרוש שאתה סובר
שהוא שמאל לא שהוא שמאל בודאות והוראה תתלוקת בדבר
עיין דף רנד ע"ג
למה לא נזכרו בפסוק הדיינים והכהנים ולא נזכרים לפי שאין הכהנים
נגלים תמיד דף רנד ע"ד
ויש עוד טעמים אחרים כמו הגמרא עיין ותמצא הטעמים דף רנה ע"א
כי תבא אל הארץ וגו' ידבר מהדרגת המלך. וגם שלא לא תקבל מדבר
במלך דף רנה ע"א
והנה כתב הוא שואלים מתי עשה שאלת המלך ושאלו ויסור ד'
דעות דף רנה ע"א
ביאור פרשת המלך יתבאר אחר שני הקדמות עיין דף רנה ע"ד
מה היה לידע אם המלך הוא דבר הכרחי ובכית מה שאמר ספרדי שאין כן
בכל בישראל אינו דבר הכרחי דף רנה ע"ד
פירוש הפסוק ושמרת לעשות על המלך אין כוה מטוב כלל כי לא נזה תם'
בשאלו מלך של בית הגדת בעזרי באמר הקב"ה ידעתי שאתם כפרי
טובה דף רנו ע"א
לאפשר שתן את הארץ תחזורו כך אם היות שהמלך מה שמהוג הכון הוא
עיין ומה החטא שתלויה מקרב אחיך תשים עליך מלך דווקא ושאר ד'
מנות עיין שם דף רנו ע"א
הנה אמרו בעמוד ישראל אין בכתר לבקש מלך ולמה אח"כ כשאמר
שבני ישראל בתמונה לפה לא זכו היתה דף רנו ע"ב
הנה לא יפסוק הקב"ה להיות מהלך עליהם אם נכרי ולא אחר בחירת
המלכים ביד האדון דף רנו ע"ב
לא ירבה לא סוסים ולא ירבה לו נשים וכסף וזהב לא ירבה לו לפי שיש
אלה דעות במלכים קנתם מרבים סוסים למעלה וכבוד ולמלחמה ויש
שאחזוים לישב בבתיהם במבטה ותענוגות הנשים וקנתם יתהלו הכל
לאסוף ממון והנה הזהיר הקב"ה על ג' דברים הללו לא ירבה לא סוסים
למלחמה רק כ"ה יהי' חכמתו ולא ירבה לו נשים לפי שהם מתעין הגבורה
והשכל והכסף והזהב לא ירבה לו לצורך עצמו אבל לצורך מלחמתו
יותר דף רנו ע"ג
לפי שהמלך גדול ואינו מעותד אל משפטי התורה ויתבאר שהוא פטור
מן תורה לכך טוה לו לגלתו בנו מן המצוה וכתוב לו את משנה
התורה דף רנו ע"ג
שם פירוש אחר על ולא ישיבו את העם מצרים שהמלך המה במקריות
המסות יותר מהאחר מכבים לג' סבות דף רנו ע"ג
האריכות אל האדם עם מפני הלוחות בדבר המלכות דף רנו ע"ד
לא יהי' לכהנים הלוים ונזהר מה שזכר כאן סרמת הכהנים והלוים לפי
שהמפרשים שלפניו דבר הכל בהלכה סנהדרין עניני משפטים ובית דין
הגדול והמלך שהיה נ"פ הנהגת הדתיים ותלדעות הקבוציות של

האלהים דף רנז ע"א
הנה מכות מתנות כהונה והלוי' לא הביא בכאן רק לבאר היטב את
טעם פלורות לקיים וקיימה מבואר הכל כבר כבאר היטב דף רנז ע"א
של תמנו של הלכות ושל הידעונים מתב כאן מטוס קסמי' ונחש
וכשף וכו' דף רנז ע"ב
מה הוא מכשף ועוננות המולך עיין גם מה הוא קוסם
קסמי' דף רנז ע"ב
אם השורות וכיוצא הוא דבר שמתי' הם לא יועיל דף רנז ע"ב
ומה שאמרו ח"ז מכשף מכחש פמליא של מעלה דף רנז ע"ב
כל סגולת הנכונות והכונה והכשף והנחש סבר גמול טוב ודורש אל המתים
ותמה אגוש' דף רנז ע"ד
ענין הביאה אל אליהו ויסתירו לעשות שבת דף רנז ע"ד
כי הגוים אשר אתה יורש אותם אשר להם לגשות עתידות ע"י מעונן וכו'
אמרו גרילות אשר אמר בקרבך מתוכן ומאת מן הארץ דף רנח ע"א
ואתה לא כן נתן לך ה' אלקיך כלומר הגוים אמרו עתידות נקסם באופן
מחשבת הכוכבים לפי שהם תחת המזלות של אתה לא כן רק לגבורת
תמים דף רנח ע"א
ולכך נביא מקרבך מאחיך כמוני כלומר אין לך צורך
בכשפים דף רנח ע"א
מה שאמר כמוני לא כמו משה בגבורה רק שכבר אמרתי
משם דף רנח ע"א
תדע אשר לא ישמע אל דברי הנביא לכיכי שדרות מעמו כלומר שהנביא
לא יוכית אותו רק הקב"ה ידרשנו מעמו דף רנח ע"ב
והנביא אשר ידבר בשמי אשר לא צויתיו אין פרש את הדבר שלא עשה
בקבם שיהיה הדבר רק מיד מספר אחר מ"מ לא דברו ה' וחייבו מיתה
קמיד לא יתקיי' כולם אבל מה שדב' הנבי' מות מלו יקוים דף רנח ע"ב
מה שיש הפרש ב' הגדות העתידות לנביא ובין הקוסם או כוזה דע וזהו
הוא נביא אמת אם יקר הכל תמצא מבואר היטב דף רנח ע"ד
הם' על מה שאמרו חז"ל כל דבר טובה מתי הקב"ה לטובה אפי' על תנאי
אינו חוזר בו דף רנט ע"א
קנת מפרשים כתבו בזה יונתן בלם מתים נבואתו דנבואת זמת בין
לטובה בין לרעה כי לא יהפך ה' את דברו שאמר אמת לאמת הנביא ואבל
על זה יש ד' פסוקות והדבר כתב בזה יונתן הנביא בים מצאה תנאים
ומופתים בשינוי הטבע והגדת העבר או העתיד בלי דבר
טוב אורגה דף רנט ע"ב
הנביא המתנבא בשם עבו"ם או בשם ה' שיעבדו עו"ם אין צריך מיתה
רק להרוג אותו מיד ואם היה לעקור דבר מן התורה או להוסיף ולגרוע
אין צריך בדיקה רק להרוג אותו מיד ובשיבא להיכית את העם בשם אל
שלום ולהזהירם על שמירת התורה ג"כ אין צריך בדיקה אבל אם ידבר
איזה דבר אשר לא היה להודיעו בעה צריך בדיקה דף רנט ע"ד
פרשת ערי מקלט כתוב כאן מפני ד' טעמים אשר היה אחר המתנות
והמלה כ' איכות על הדרך מקלט ג' שלא יהיו ערי מקלט כמוכות ח' לא
ד' ללמד ענין הנהגה כלוה זומן ביסיה דף ס ע"א
למה יכרת אותו גואל הדם במקום שאין ב"ד הורג דף ס ע"ב
מה שאמר בחכמי' ירושת הארץ כי תשמור לעשות את כל המצוה הזאת
ללמד שחקי' והקנו' והקדמוני' לא יכבשו וכי אם בביאת הגואל במהרה בימ'
ע"י קיום המצות דף ס ע"ב
ולמה תכלו הדם הנקי שלא תאמר והלא הראשון כבר נהרג למה זה נו
הרגין גם את זה לכך אמר ולא תתכלו וטוב לך דף ס ע"ב
לא תסיג גבול רעך הזהיר שלא ישנה תחום המלוכה שחלקו הנשיאים את
הארץ לשבטים ואמר בתוך זה על פי שנים עדים יקום דבר לפי שבכבר לא
כאשר דבר זה שלא כדין כמות לכך הזהיר כאן שבעניני ממונות
יהי' ג"כ כך דף ס ע"ב
מה שאמר ודרשו שני האנשים ללמד על העדים שיעידו
בעמידה דף ס ע"ד
למה יאמינו לשני עדים האחרונים יותר מהראשונים דף ס ע"ד
הטעם של עדים זוממים שלא הרגו אין נהרגין יש כ' טעמים דף סא ע"א
כי תצא למלחמה כענין שלא יירצו מהאויבי' נתן ג' סיבות שיש להם ליראה
א' מפני רבוא הלוחמים שהם ימלו בידם לא יראתו ב' לחוזק האויבים
ג' לריבוי האויבים לכך נוה להם על תיראו לכך אמר המעלך מארן
מצרים דף סא ע"א
ויראים של"ה פשוטה ושם תרגום דף סא ע"א
הג' הכרזות שהכריז השוטר אל העם אשר קרבים למלחמה על אויביכם
ב' מי שבנה בית חדש ג' מי שאשה מירא וכן הלבב והאכיל ד' לשבות
שיחזוק של ירך לבבכם אל תיראו של תחפזו של תערצו כנגד
ד' דברים דף סא ע"ב
גם נתן שם טעם למה הכרזו הראשונה היתה ע"פ כהן משוח וג' הכרזות
היו מפי השוטר דף סא ע"ב
תועלת גדול היה בהכרזות הללה כשאמם אשר נכנס לא יירא כלל ויכין
לבו בעזר בה' מעלה שב"פ רקנו העם יותן גם ועוד טעמים
אחרים

אחרים דף סא עג
כי תקרב אל עיר להלחם עליה פרשה זו נזכרה כאן לאמר שתקרא לשלום
לשלום קודם שיקרב עליה למלחמה וביאר ג״כ עכין הטעם דף סא עד
ואם לא יענה שלום יש ע״פ שידרשו אם כלם׳ לא תחיה כל נשמה דף סא עד
וגם תמכלו אם המס והעבדות מה הם גם חייבים לקבל עליהם ז׳ מצות
בני נח והפרשה בזה נזכרה בין המלחמות רשות או חובה דף סא עד
ואם לא יענו שלום כאמרו עמון לא תחיה כל נשמה אבל בעזרי ארבעת
שעורים בטף והנשים דף סא עד
והטעם שיאמרו לשבע׳ ראשונה היא לג׳ מצות דף סא עד
כאשר יגורו על [illegible] לא יקשה מד׳ ראות ליתן [illegible]
לבוא דף סב עא
ההוא גבוה צריך להיות בהם בימי עבדות מנד ג׳ טעמו׳ דף סב עא
הטעם שהכהנים והטף פטורים מעונשי במלחמה כו׳ לג׳
טעמות דף סב עא
כי תצור אל עיר לא תשחית את עצה דהיינו בין מאכל יש נוח
ב׳ כבות דף סב עג
אילנות המאכל יותר לברות עץ מאכל דף סב עג
כי ימצא חלל באדמה ולא נודע אם נהרג בשוגג או במזיד ואת נכרך
להודיע כאן והעיר הקרובה אל החלל יביאו עגלת בקר ויקברו אותו
במקומו דף סב עב
בקל אינן הוא שבכר השוטף בתוך ותלונות זו איך כלל כגען
דוקא דף סב עב
ויצאו זקניך ושופטיך כלומר שני זקנים וג׳ שופטים שיהיו ב״ד של זקנה
ושנדידה היה מן הקרוב דף סב עב
שאל לא יעובד ולא יזרע יחכר בעתיד שלא יזרע שם ואין מודדין לירושל׳
וטעם של עגלה הבא כאן ואולי יתגלה ע״כ מי הוא
הרוצח דף סב עג
והכה כהן [illegible] על כל מעשה העגלה דף סב עד
ואמר אחר וכנגנו הכהנים בני לוי ולא ב״ד הגדול מודדי׳ והטעם שיאמרו
זקני העיר ההיא כפר לעמך ישראל כי כבר מיעוט משפטם שיענו
בעם יבא כל אלה דף סב עד
ואל תתן דם נקי כלומר שלא יהיה עוד להשפך דם נקי דף סג עא
כי תצא למלחמה טעם בידיעות מכה זו לשלפני׳ לדעת
הרב דף סג עב
הטעם שליפת תואר שהתורה התירה להחמות אשר בה דף סג עא
כי תהיין לאיש שתי נשים אחת אהובה ואחת שנואה לא יוכל לבכר את בן
האהובה גלה לנו שם שתמיד יהיה הבכור לשנואה כי השגחה אלהית
תהיה על השנואה כמו שנאמר בלאה וברחל ילמדו מיעקב שכתב
הבכורה מראובן דף סג עב
את הבכור לא יוכל לבכר על פני האהובה אלו כמו שעשין קנת [illegible]
גם הודיע שהבכור לא יצאת את הבת אסרו מן הבכורה ועוד
כו׳ דף סג עב
כי יהיה לאיש בן סורר ומורה זוהו שנא׳ סוכל וזולל • והטעם שנבאר
שהוא לבהמה ולא כני אדם לחלבות וכל עניני׳ בן סורר
ומורה דף סג עג
לא תלין נבלתו על העץ ג׳ טעמים ועוד כונת לזכות דף סג עד
לא תראה את שור אחיך הזהיר התורה בכאן על הנדחים ונתוקי׳ מן הדרך
שחייב להשיבם את עמו ולהחזיר לבעליו גלוי עבוד וחזרה
כלל דף סג עד
ולא תהיה כלי גבר על אשה הזהיר כאן שלא לעשות מעשים
אזנות דף סד עא
כי יקרא קן צפור שלח תשלח את האם הטעם הוא כדי שתוליד יותר
דומות עץ פרי שכתב כי ממנו תאכל הפרי ואותו לא תכרות ועוד ואם
היה בטעמים דף סד עא
ועוד טעמים אחרים ע״פ הכוד דף סד עא
ועשית מעקה לגגך הטעם להרחיק שהוא הנזק דף סד עב
גם מבואר שביאור כלאים בשדה וכרם ומצות לא תחרוש בשור
ובחמור דף סד עב
לא תלבש שעטנז הודיעה לנו מה שאינו פוגם אלא בצמר
ופשתים דף סד עב
וביאר גם פה מצות להודיע שאינו חייב בציצית רק בד׳ כנפות ע״פ סיפ׳
לבגד כנפים רבים ודוקא בבגדים של צמר ופשתים דף סד עג
ע׳ מצות רטפות כתובי׳ כאן בענייני הזווג עיין טעמים דף סד עד
כי יהיה נערה בתולה מאורשה לאיש ביאר כאן ההפרש בין אנוסה
למפותה ומה שאמר כי ימצא הנערה בעיר אינו דוקא כי אפי׳ בשדה
אם ישכב עמה מכונה תחת וכל הדינים השייכים לזה דף סד עד
שאונס את הבתולה לו יהיה לאשה וגם לא ליתן לה מתנות גם קבלו
בפני דברים איתן לאחר הצעקה ב׳ כסף לא יוכל לשלחה כל
ימיו דף סה עא
לא יקח איש את אשת אביו מדבר בזונות אביו דף סה עב

לא יבוא פצוע דכא כדי שלא יהיו הבנים לשטלה ולא יבואו
אתו אליו דף סה עב
על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם התיש קדי על העמונים אבל
המואבים קדמו אותם בלחם ובמים דף סה עב
לפי שעמון ומואב היו מבני לוט שעשה לו אברהם חסד׳ ובכן היו חייבים
לשמור עם ישראל והם עשו בהפך לכן לא תקח את ארצו ולא תדרוש
שלומם וטובתם דף סה עב
אבל אדום לא היה עליו להקדים לחם מפני שבאת יעקב שלקח בכורתו
וברכתו דף סה עב
כי תצא מחנה על אויבך ונשמרת מכל דבר רע לומר שאפי׳ במלחמה
ישמרו עצמם מכל טומאה ודבר רע הכולל לגוף ולנפש לפי שהמלחמה
כי ה׳ מתהלך בקרב מחניך יהיו מעשיהם קדוש וטהור דף סה עד
לא תסגיר עבד אל אדוניו כשיבא אליך במלחמה להסגיר אל תסגירהו
אדון אלא אם יתן תמורתו כסף רב והקרב ישראל יעב דוקא ולא בעיר
מיוחד דף סה עד
לא תהיה קדשה מבנות ישראל כמעשה ארץ מצרים היה שעושים
המצריים דף סה עד
הטעם של אתנן זונה ומחיר כלב ופירושם עיין דף סה עד
דיני הריבית שכתב כאן מה שעמד׳ לומר את״פ שאין לאחיו להשיך כבסי אבל
כאן אסור ללוה ליתן ריבית וכ׳ מה שאמר לאחיך לא תשיך אבל לנכרי מות׳
אבל אין מצוה בדבר דף סו עא
וחכמי האומות אמרו שתורתנו בלתי שלימה ונוכחו זה מענין הלואה
אבל יש לזה ד׳ תשובות דף סו עא
ולמה הוסיף לאמר לאחיך לא תשיך והלא כבר אמר לא תשיך לנכרי׳
ויש ב׳ מיני ריבית מוקדם ומאוחר דף סו עב
הטעם שכתב כאן פרשת נדרי׳ לומר שהאדם תוכף לא כמו נדרים דעלמא
שעוברים על בל תאחר לאחר אלא רגלים אבל נדקה לא
כן הוא דף סו עב
כי תבא בקמת רעך כתב כאן להתיר במלחמה לאכול לשובע נפשו ולא יתן
אל כליו דף סו עג
כי יקח איש אשה ובעלה לא תמצא חן דבר רק אחת שלא יוכל בעלה
כרצון אשר אלמה לשוב לקחתה דף סו עג
כונת הגרושין מבואר דף סו עד
למה מבטלך הגזה להפרד מן המיאל דחו בגט יש לג׳
עניני דף סז עא
למה אסרה התורה לחזור אחר שהיתה לאיש אחר והלא כתיבה התורה
גרושת אחר ואלמנתו ולמה לא תהיה זאת כזאת מכן דף סז עא
ויכוח בין חכמי האומות והרב בגרושין עיין דף סז עב
כי יקח איש אשה חדשה ביאר כאן כדי שלא יגרע שארה כסותה ועונתה
וצריך להיות נקי בביתו שנה אחת וכל הפטורים ממלחמה צריכים לתת
מלקט לצרכי כבשר אבל הלוקח אשה חדשה פטור מכל דף סז עב
ונגנב נפש ומכרו סדר שבכב׳ דברים א׳ שאפי׳ גונב קטן חייב ושאינו
מלקין דף סז עב
השמר בנגע הצרעת גילה כאן הטעמה שאינו דוקא לבא אל הכהן ולא
יקוץ בהרתו לכך כאמר השמר להזהיר האדם שיבא אל הכהן וגם לומר
אל הכהן שיטהו בלשון בדבר וגוה גם שלא אל הרופאי׳ ידרוש רק
לכהן דף סז עד
כי תשה ברעך הזהיר בכאן שלא יכנס לביתו לעבוט עבוטו ושיחזיר לו
העבוט יום ביום והכסות בלילה בלילה ותהיה לו לצדקה דף סח עא
כל עניני עושק שכר שכיר תמנה דף סח עב
לא יומתו אבות על בנים לפי שהתורה עשתה בציר הכלמת שהבנים יומתו
בעון האבות ופוקד עון אבות על בנים לא יסבב הדין גם מה
יעשה בן דף סח עב
לא יוכל נגד אלמנה ערה כאן שאפי׳ היא עשירה לא
יחבול לה דף סח עג
כי יהיה ריב בין אנשים ונגשו אל המשפט שהגילו שאלה על עבן חמשה
מלקות דף סח עד
אם אמר והפילו השופט לומר שלא ילקה מיושב או עומד כ״א מוטה ולא
יוסיף להכותו מספר הלקיות שהוא ארבעים דף סח עד
סותן עבירות שבנינעות לגוף ולנפש ומזיק לאחרים בחיות ב״ד ואמר יוסיף
לנפש הנוספת כלבד׳ ונם ענבות והמזיק בגוף אדם בלבד
במלקות דף ע׳ עא
לא תחסום שור בדישו הזהיר כאן שלא בשעת המלאכה יהנו בה אם
מהתבואה שיעשו בו מלאכה דף ע׳ עא
כי ישבו אחים יחדיו הכה ביאר משרע״ה מצות ייבום ה׳ דברים א׳ שאינו
כוהג אלא באח מן האב ושיהיו שניהם יחד בעולם ועו׳ דברים אחרים עיין
שם דף ע׳ עא
ולמה [illegible] מצות הייבום באח בלבד ולא בא כמו ביהודה
ותמר דף ע׳ עא
ענין כונו ורות לא היתה מצות ייבום כי הוא לא היה בין קרוב ולא שבלב

סימנים על מקצת דמקצת חידושי הרב הגדול אברבנאל

בעלה היה צריך לו ובסבול גאולת האדם כאמר לו שיקנה גם אשת
מות אביה — דף ש"י ע"א
ואמנם טעם היבום וכמו שאין הקדמונים יודעים תועלתו ראשון כי אם
ובסתרי סוד סקרטים ושתורה הגידה כאשר לבד תחבא בכל
בדין ה' — דף ש"י ע"ב
וכלל הדבר וכמו כן בכל חכמת הגלגול ותמצא בזה חכות
גדול — דף ש"י ע"ב
ואמנם בענין החליצה כותב התורה שתעשה אותה בשער לפני הזקנים
וחליצת נעל ורקיקה בפניו על אשר לא יבנה את בית אחיו ותקון הבית
תנה פרשת כנפיו על אשתו וכל הענינים השייכים לזה תמצא שם ובענין
חליצות החכמה אין כיוצא הכל לאמנה ויחוד בנים ולא נראה להרע
לאחד מד' אופנים — דף שי"א ע"ב
כי ינצו אנשים יחדיו יורה כוח שהחיוב חוטל על כל אדם מישראל להציל
את הנרדף מן הרודף ואם ירדוף אחריו אחר ההתראה מותר אפי' להרגו
ואם לא יוכל להצילו באחד מאבריו מותר וקנותה את כפה אין כפה
קנס — דף שי"א ע"ג
אבל הכא פירוש אותו בענין אחד — דף שי"א ע"ד
לא יהיה בכיסך אבן ואבן וגו' כי לאדם כמו דף אלא יהיה לשקול בו
לא יהיה בביתך איפה ואיפה גדולה וקטנה איך זה הקטן לאחר בו והגדול
לקנות בו — דף שי"ב ע"א
כתורה היה לדעת הרב ענין מכבר — דף שי"ב ע"א
הטעם למצות הזאת היה שתי סבות אחת היא מפאת התועלת מצד
מטה — דף שי"ב ע"א
זכור את אשר עשה לך עמלק לאחר שהזהיר על עשיית השוק כתב פרשת
עמלק לומר כמו שעמלק עשה עול לישראל ובזה הוא' למחות את שמו כך
יקקם התועבה עול — דף שי"ב ע"א
בכה משה שדובינו משה אתו יודעתו ישראל לא עליו מוטל להלחם בעמלק
רק על הם ילפי שהוא חכם ה' לכך אמר זכור את אשר עשה לך עמלק
ונתגדל בנקיטה — דף שי"ב ע"ב
וחשב ד' דברים מגונים שעשה עמלק לישראל ע"ין — דף שי"ב ע"ב
כי תבוא אל הארץ כתן כיאור מתי קל מצות הבכורים וגם אופן הבאתם
ותעם הלי"ת הבאת בכורים אלא הארץ והגולה ובאה שדוביכו רוצין עוד
לאחר וכוה המשפיע כל הטובות ושלא ימשוך האדם מארצו
כיוצא בו — דף שי"ג ע"ב
מה שאמר שתי פעמים אשר ה' אלהיך נותן לך אשר הוא הארץ ובאותם
הוא הפרי ונתנם כולם רובו על והוא שיהו מקום שלא
קנעו מעט — דף שי"ג ע"ג
מה"ל בתנו משנחים שבענין הבכורים ש' שאין מביאין בכורים מחוצה לארץ
ב' שלא יביא מינים רבים בכל ש' ג' שאין מביאין שלא משבעת המינים ד'
שאין מביאין קוד' עצרת ה' שאין להם שיעור' שצריכין שבעת
דברים — דף שי"ג ע"ג וע"ד
והלכת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם אלהי' וזו שלא והיו עולמים שכל לא ילכו
שמם לא לגנוב ולא לגנבון — דף שי"ג ע"ד
ובאת אל הכהן אשר יהיה בימים ההם פלומר שמחשב בלותו יום
דוקא — דף שי"ג ע"ד
ההגדה והנקוה על הבאתו היה בכל ש' רק פעם אחת והגדה
שתי פעמים — דף שי"ד ע"א
ארמי אובד אבי יש בזה דעות סותרות זו לזו ארמי יש מפרשים על יעקב
וי"א על לבן והרב פי' אותו על אבותיהם בהיותם ישא ונידע כל
הבראה — דף שי"ד ע"א
ההבדל הזאת במקרו ד' תועלות א' להכניס הינה רב"ג שלא יהי' כפוי
טובה לאשר הטיב לו ג' לזכור ביד המטרה את הגבר שמגב ל' מדות
ענוה ושפלות — דף שי"ד ע"ב
כי תכלה לעשר פירשו חז"ל על כל המעשרות ומתנות שבעולם כמו
שמפורש והיא פירוש שקי על מעשר עני והביא ראיות ושלא הודיעות
על הדבר — דף שי"ד ע"ד
היום הזה ה' אלהיך מצוך לעשות וגו' שביארתי לך את כל המצות אני
מוסיף על הענין ועל האמירה ושורת מצות לא תעשה ובשום מצות עשה
ב"ה אלהיך שאתן מותך לבומן אשר עוברותיו אחר המורה בשמור מות'
בו ולהיותך עם קדוש ושאר דבוק בבבא — דף שי"ד ע"ד
לקיום המצות ובעליון הם ג' סבות א' לכי שקבלו אלו התו בפי' ב' מפני
שבנו' ושאר שקבלו עשו וגו' מפאת התועלת ומניע קיום
המצות — דף שט"ו ע"א
בטעם שכל הברכות והקללות אשר בילר המצות — דף שט"ו ע"א
מה שבוח למען התורה על האבנים לתכלית משם שיצאו בהכנסם לארץ
וידעו בני אדם תכלית השומין ויסלרו תמיד אלהי' וכמו כן הי' הכוון
אבני מכתבי' את ענין כניסת הבכורים לפרסם תועלתם דף שט"ו ע"ב
ודקך האומרים לאמות כן כענינים שבקומת אבני' גדולות לבך מה כמן
שיהו פתבר להם תורה — דף שט"ו ע"ב
מה שאמר והקימות אבני' גדולות שיהו אלהים לבעבור שתיהיה ולא

למטה וגו' בעברכם את הירדן תקימו והם שיש למטה וכוסף דברים
כאומ' לענין המצוה תתגלה בכל בדף והם למה שיקדו סולכנים ותוך
הירדן — דף שט"ו ע"ב ת
וידבר משה אל הכהנים הלוים הכתובים הללו כלו כדיות יקדמה לענין
הקללות שאל יקך לנגם — דף שט"ו ע"ב
מה שבלם ראשון שמעון ולוי ויהודה יששכר יוסף ובנימין לפי שהם היו בני
הגבירות וראובן וזבולון דף אחרי בני השפחות נמנו עם בני השפחות
לקללים המבין לגיות תניים על הר גרזים ותניים על הר
עיבל — דף שט"ו ע"ג
טעם הקללות אל והי' אם תשמעו לו ואם לא תשמעו אחר משה ולא באר
גרזים וכאר עיבל והדרושים בזה עם ג' ה' מה היה הברכה והקללה ב' מי
הם המברכים ג' באיזה דבר ייחוד הר גרזים ואר עיבל אם בקשת
פנים — דף שט"ו ע"ד
ותירץ הרב לדעתו שהברכה והקללה הם והי' אם שמוע והיה אם לא
תשמעו ושתברכו אין המבנו' יבאר גרזים היו אומר' והי' אם תשמעו ובהר
עיבל אומרים פרשת והי' אם לא תשמעו והרב פי' בענין אחר דף שט"ו ע"ד
מה שנוסף האוררים לא על אלו דברות יותר ממאר מצות שבתורה יש
בה טעמי' רבים והאוררים שחלקו' לד' חלקים שבנות עיין שם ותחכם
בזה כישר' — דף שט"ז ע"ב
ושאר היה הטעם של י"ב ארורים כנגד י"ב שבטי יה שעמדו ושמה הגיד
להם מה שעברו לומר שעברו ושארין אם אומר כבר עבר
הרבה לו — דף שט"ז ע"ב
עוד טעמים אחרים שם שנגמה ונוה ביו"ב שבות מה שעתיד להיות עד סוף
כל הדורות לכך נתן תרם וקללה עליהם ושגב עם את כל העבירות
שעברו — דף שט"ז ע"ד
והי' אם שמוע תשמע עד והי' אם לא תשמע ביאר משה בזה הקדמה תוריית
והיא שהכל לבני מיני אנשים יש מהם המקיימים תורה ומצות בשלמות
ויש מהם שחולים לעבור ולקיים אבל אינו בשלמותם אפי' אם יש כן
והשלים שיתאר מהם ועל זה לכך סידר הברכות וסידר אותם על
הסדר — דף שי"ז ע"ב
ואמנם במה שאמר ולא תמיד בא להזהיר על שלא יעבוד כו"ם אפי'
שישמע לתורה לא די שלא יקבל אבל רק להרחיק שיקבל עונש
גדול — דף שי"ז ע"ב
והי' אם לא תשמע וגו' עד ישא ה' עליך הקללות האלו לא באו על דרך
איום ותיאום רק כולם נתקיימו בדורות הקמתי' בבאותם ופירשו על
שתי חורבנות הקללות שבפרשת בחוקתי מרמזין על חורבן בית ראשון
והקללות שבאלו מרמזין על חורבן בית שני ומה שיש לשאול מפני מה בבית
ראשון הודיע הקב"ה עת גאולתם ולא כן בבית שני והרב יאמין שבבי'
שני היתה גאולה שלימה ומיליך' קטון והרי לא אלו רק מ"ח דף והרים
הכל מתגלה — דף שי"ז ע"ב
והנה כנגד ה' ראיות עצומות לדבריו שאמר גם חורבן בית ראשון נוכחת
בקללות האלו — דף שי"ז ע"ד
והי' אם לא תשמע לכך היו הקללות האלו ב' חלקים לרמוז על חורבן בית
ראשון ושני — דף שי"ח ע"א
ומה שאמר אם לא תשמע אין הכוונה שאם לא ישמע בקול ה' לשמור את
כל מצותיו ויעבור אחת מהם שיבואו עליו הקללות אבל פירושו שלא יאמין
ולא ישמע ולא יקבל — דף שי"ח ע"א
וסדר הקללות מסודר היטב — דף שי"ח ע"א
מה שאמר ארור אתה בעיר וארור אתה בשדה והראוי לומר
יהיו כן — דף שי"ח ע"ב
והיית רק ... וגדול כלומר מכה ... המכות ... כמו שכתוב
בכתוב — דף שי"ח ע"ג
וכל המכות שבבית ראשון ומרמז בתחילת קראת — דף שי"ח ע"ג
ישא ה' עליך גוי מרחוק כאמר על בית שני ובידוע שבאו רומיים
לכבוש את ארץ ישראל ולהחריב את ירושלים ועליהם נאמר ישא ה' עליך
גוי מרחוק לפי שבבית היה רחוק מירושלים ומשאר ... ...
ברוקות — דף שי"ט ע"ד
אשה פעמי' וכו' ויוסף בן"ם שעל אנשי עיר רבה על ירושל' דף שי"ח ע"ד
והנה זכר אחר זה מהמלחמה העצומה שעשה טיטוס על ירושלים שבתוך
רעות והמלחמות העצומות שעשה לאנשי ירושלים ולגבורתם שבכלם בעולם
והכל — דף שי"ט ע"א
כתובים בתוכחות הזאת — דף שי"ט ע"ב
אלה דברי הברית מה שאמר שאני הבריתות בפרשת בחוקתי ומה היה הכל א'
ומה שפירש מזה בגלות רחוק בכל שונה שקבר זה ומה שקיבל גם עליך
זה כמו שבילר בענייני הגלות — דף שי"ט ע"ב
ומה שלא נזכר כאן הנחמה ותקוות הגאולה כמו בפרשה לפי שלא היה
עדיין הברכה נגמר עד פרשת נצבי' — דף שי"ט ע"ד
ויקרא משה אל כל ישראל ... הוא אלהיך הבניאים ... זה כל דברי
הברית כבכו' ... ... על שני
... — דף שי"ט ע"ד

אתם נצבי' וגו' הנה ידוע שהעבד כנעני הוא ירושה לבנים והקב"ה
זכה בית ישראל מפני שהוציאם ממצרים והיו הם ומקניהם וכל אשר להם
אותו י"ת ולפי שזכה בגופותיהם וכה בנפשותם בת"ת לכן הכניסם
בברית הראשון והשנית הו' על ירושת הארץ והקב"ה נתן להם שלא
בפתטה רק בתורת הלוקה והצריך כזה שישראל קמה למקו' כעבדים
כנעני' הם לנגוחם דף שכ עד
אתכם עם היות שהאומה עברו הברית ת"מ לא פרו מתחת ידי ה' לפי
שדבקותם עם הש"י הוא בנדיות וכיוו שאול ואף גם זאת ונוכל לומר
שהאומה בכללה לא ברה מאחרי ה' ועברת הברית כאומה תהי' על שני
פנים דף שכא עא
בברכת ויקרא אל משה וזכר יציאת מצרים באומרו אתם ראיתם את אשר
עשיתי למצרים המסות הגדולות אשר ראו עיניך באמר על ת"ת שעליה
נעשה ברית הראשון אח"כ זכר הליכתם במדבר והניסי' שעשו
בה לגופיהם ומזונותיהם והתחי' למתום בחשבון ועוג וללכת אל ארץ לכך
כרת ברית שנית דף שכא עא
למען הקים את בריתו לבקים אותך לו לעם וזה הי' תכלית הברית
ושמירת המצות כדי שיהיו דבקים לאלהים דף שכא עב
ומה שאמר ולא אתכם לבדכם אשר לפרש בג' אופנים דף שכא עב
ולאמר הדור האחרון עתה שכאשר איך ידעו כל יושבי תבל שהעשם בהבנת'
הש"י כעשו ושלא הי' חרבנם כשבע או מקרי ולזה אמר שהדור האחרון שהם
בני ישראל וכן הנכרי אשר יבא מארץ רחוקה כולם ידבנו זה ובניהם
ידון שבא כהנהגה דף שכא עד
וישאלו הנכרים על מה עשה ה' חרון אף הזה וישיבו הדור האחרון על
אשר עזבו אבותינו את ברית אלהינו הנגלות לנו שאנחנו
יודעי' שהמעל הזה הוא, והנסתרות אם יעוד מעם אחר הוא לאלהינו הוא
היודע דף שכב עא
והי' כי יבאו עליך כל הדברים האלה הפרשה זאת עתידה לבא כי לא
נתקיים לא בבית ראשון ולא בבית שני והיא יסוד התורה ופנתה לכך
הודיע זאת לישראל שיש להם תקוה אחר מעלם והיא
התשובה דף שכ"ב עא
והשבות אל לבבך הוא שתהדר בתשובה והצריך שם דף שכב עב
והנה משה הודיענו הודיעם שעם היות הברכות והקללות על תנאי
יתקיימו כולם ואח"כ ישובו ויקבצם ויגאלם והתשובה היא קרובה
כפיו דף שכב עד
ראה נתתי לפניך היום החיים ואת הטוב וגו' הפרשה
הזאת תעיד על אמיתת הבחירה האנושית שהיא יסוד התורה ומה הוא
המבדל בין הרצון והבחירה דף שכב עג
ובחרת בחיים אתה וזרעך לאהבה את ה' אלהי' חורה שלא יעשה בחירת
החכמות לתכלי' החיים הכוכבים ועוד פרושים אחרים דף שכג עא
וילך משה וידבר אליהם וגו' כאדם ההולך לבית חבירו להפטר ממנו כך
עשה משה רבות תכל שבט ושבט לאהבתו אותם להודיעם
שהוא מת דף שכג עד
גם היתה כוונתו לנחמם בדבר מיתתו שלא יתקצפו יותר מדי לפי שהוא
בן ק"ך שנה ומיתתו היא מפאת ימיו ואשר שהזכיר גם שלא יצטערו על
מיתתו דף שכג עד
וה' אמר אלי לא תעבור את הירדן הזה אמר להם שלא יתיעצו מחנו
מהגיתון אוני' כהפקד מהם הגר כבא שלהם כי לה' הישועה ולא
להם דף שכג עד
ויכתוב את התורה הזאת כאמר רק על ספר אלה
הדברים דף שכד עא
משה נתן התורה לכהנים להיותם משרתי ה' ואח"כ ללוים כדי שבהם יורו
משפטיך ליעקב ואח"כ לזקנים שהם הסנהדרין כדי שיעיינו בה ונוה
אותם שבמועד שנת השמטה בחג הסוכו' תקרא את התורה למען הלימוד
והידיעה דף שכד עא
שקריאה הזאת לא היתה רק ספר אלה הדברי' לפי שכל גופי
תורה בה דף שכד עב
ומוה להקהיל את העם וגו' למען ישמעו ולמען ילמדו ויראו את ה'
למען ישמעו אחר לגר והאנשים ילמדו והטפים תשמעה
ליראת ה' דף שכד עב
בהרבה הקב"ה להוסיף שירת האזינו אחר לאתה קרא את יהושע ולא
גלה לו תורת האזינו הטעם מזה עיין דף שכד עג
הנך שוכב עם אבותיך וקם העם הזה וזנה גלה הקב"ה למשה שאע"פ
שהו' הנבי' את על תנאי' אם יקיימו לא יקיימו לאחר שתשכב עם אבותיך
יתקיימו כולם דף שכד עג
והסתר פנים יבואו רעות וצרות לפני בכות דף שכד עג
כי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה הוא וידוי דף שכד עד
ועתה כתבו לכם את השירה הזאת לפי שם הוא הגדות שעתידו' לכן
יעשה כמו שירה דף שכה עא
ועתה כתבו לכם את השירה הזאת דהיינו שיהושע יעזור לשמח לכתוב
לפי שכתב רבים כדי לתנה לב"י למען תהי' לעד ואשר יקרא אותם

באחרי' הימים דף שכה עא
ומה שאמר כי ידעתי את יצרו אחר הקב"ה שלא יאמרו שלא הי' לנו
הבחירה מכח הידיעה לכך אמר להם שניכרם תלוי הדבר דף שכה עא
השירה שאמרה לזקנים והשוטרים והיה כאלו אמרם
באזני כ"י דף שכה עב
האזינו השמי' השירה הזאת עשה הרב שבה חלוקי' בכוונת' דף שכו עא
דרך א' שהשמים והארץ הנאמר בה כאמר על שרי העם שהוכיחו שהם במעל'
המעלות ודומים לשמים הגבוהים ופירוש הפרשה על הדרך
הזה דף שכו עא
הדרך הב' שמים וארץ הם כפשוטם ולהיותם עם
משכיניהם סבות שמונו' להגעת טוב ורע אל האומה דף שכו עב
ומה שהפסיק שער' בלשון האזנה ושמיעה ופירש הפרשה תחלה' דף שכו עג
הל"ה תגמלו זאת כלומר שעשה לכם כל החסדי' תגמלו זאת והזכיר להם
ד' חסדי' גדולים שעשה להם א' שבראם לכך אמר הלא הוא אביך ב' שהוציא
ממצרים וקנה אותם לעבדים לכך אמר קנך ג' שנתן להם התורה לכך
אמר הוא עשך שעשאם כמה שלמדם תורה ומצות ד' במה שנתן להם א"י
לכך אמר ויכוננך שהושיבם על כנם ופירוש כל הפרשה
תחלה דף שכו עד
כנשר יעיר קנו וגו' הגיד שהקב"ה בעצמו עשה לאם את כל הכתובי'
והמשיל, כנשר לו' פעולות שהנשר עושה עם אפרוחיו כך עשה ה'
להם דף שכו עא
ירכיבהו על במתי ארץ כלומר שנתן להם ארץ גבוה מכל
הארצות דף שכו עא
ויאכל תנובות שדי ע"כ שהארצות הגבוהים אינם מגדלי' פירות ופלא והלא
שהי' מגדלים תבואה אכל עכלת הנהגתה יניקם דבש מסלע ושמן מחלמיש כול
ופירות לרוב ומכ"ש אשר המקומות המשובחים לכך דף שכו עא
וישמן ישורון ויבעט כעס כיפר בעדותיו ואכלו מכל האומות ישה שבאו
אל תאות הגשמית דף שכו עב
ויאמר אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם הקב"ה חשב הרעות וכלם עליהם
אף שהם בניו ובנותיו בני ישראל או שהיו הבנים והבנות כקטנות
מכעיסי' אותו שהבנים מלקטים עצים והבנות עושות כונים למלכת
השמים ופירוש כל הפרשה תחלה דף שכו עג
אמרתי אפאיהם כלומר אפזרם בכל פנות כדי שלא יוכל האויב לכלותם
מעל פני האדמה ויכולים לברוח מגוי אל גוי וממלכה אל
עם אחר דף שכז עד
הלא כמוס עמדי ידבר על הגאולה ועל נקמת האויבים שאל יתמה אדם
מכמכתו לפני עונות ותוצאו' האומות האלה רק כמוס עמדי דף שכו עד
כי ידין ה' עמו על כל הרעו' אשר קבל ומה שעזב אותו כל הזמן ההוא
היה לד' כוונת עמוקות עיין דף שכז עא
ואמר התכסם האם על עבדיו יקו' ג"כ לב' סבות ופירש הפרשה
כולה דף שכח עא
ולהתכלי' אשלם שישלם להם כפי מעשיהם מסבת החללים שהרגו בישראל
והשבי' ששבו מהם ושב נקם לצריו על מה שדברו כנגדו
וקללו השם דף שכח עא
ויבא מזה השירה ו' כללות כאמונתינו עיין דף שכח עב
ויבא משה וידבר את השירה הזאת זה טעם שלישית שדבר השירה הזאת
ויהושע בתתף עמו כוה בחיי משה אדוניכו דף שכח ע"ג
והנה אמר שמו לבבכם לכל הדברים האלה כיון בו ב' כוונת אמיתיות
וידבר ה' אל משה בעצם היום הזה והלא כבר כאמר לו ענין מיתתו בפרשת
פנחס והשיב ומיישב כל הענין בטעם ובכונה נאותה דף שכט עא
הסבות והותארים שמת משה דוקא בהר הזה דף שכט עב
וכאשר אמרו והאסף על עמיך לפי שסבת מיתת משה היה כענין המרגלים
לכך אמר שימות ויקבר גם הוא עמהם דף שכט עב
ואשר אמרו כאשר מת אהרן אחיך שמת בסיבת העגל והיה צריך לקבור
עמהם כך יהא לך דף שכט עג
וזאת הברכה אשר ברך. הנה עשה עולת הפרשה ארבע
חלקי' דף של עא
האופן הראשון הוא לדעת שאמר משה זאת קרוב למיתתו וזכר יא' סבות
ושעכות שהיו לישראל כדי שיברכם עיין שם דף של עב
אופן הב' שברכות שברכם משה הם מיוחס הברכות שברכם יעקב ואשר אמר
איש האלהים לומר שהיו ברכותיו בנבואה ופירוש הפסוק עיין דף של עב
אופן ג' שזכר הקשר אשר לישראל עם הקב"ה שבעבורם ר'
לברכם דף של
אופן הד' שזכר מ"ר שברכותיו הם שלמו' לד' סיבות ובחינו' דף של
והרב פירוש לפי פרשה יעוד העונשים ואחר משה שאשר ירף
שעתיד לבא עליהם יתיאשו מן הטוב וירפו וישחיתו לכך ד'
לנחמם ולברכם וכדי שלא יעזור עמם בשירת האזינו
לכך ברכם ועוד טבה אחרת עיין
ואחר שנתן הסבות לברכותיו אמר שישראל ראוים
שעבים ...

הקב"ה הוא המלך האלהים — דף שלא ע"א
הברכ' היא משותף מהם מהעולם לבעלים ואחם מכהנים לכהני' ומקס
מהכהנים קנתם לקנתם עיין — דף שלא ע"ב
ברכת יעקב לבניו הי' בהיותם שלם חיים ושאלו כשעת מותו כי צריך לכל
אחד כפי תכונתו וטבעו ששמע על הבנים וכפי טבע הלב ומקרה
בכל — דף שלא ע"ג
אבל בדגלים לא הלך כסדר הוא כאשר תמצא בפירושו לסדר הדגלים וכו'
הדגלים כבחינה אחרת לכך לא בירך אותם כפי ברכת יעקב ולא כפי
סדר הדגלים רק כפה כרוח הקודש כמלא המגני' אהרן וברכת כפי
בחינתם שם — דף שלא ע"ד
שמע ה' קול יהודה שמע כאמר על שמעון כמו שאמר לאה כי לכך נקרא
שם שמעון ע"כ קבלה שמו שמעון — דף שלב ע"א
יחי ראובן ואל ימות יחי בעה"ז ואל ימות בעה"ב [illegible]
עון כלה — דף שלב ע"ב
מה שאמר עליו לפי שקבל עליו [illegible] לכך אמרו יחי כמו
שאומרים על המלך יחי המלך [illegible] — דף שלב ע"ג
[illegible]
ומתנויים — דף שלב ע"ד
[illegible]

ויעל משה וימת שם משה בספר התורה לאחר שצוה הקב"ה עליה אל הר
העברים בירך משה את ישראל קודם שיברכתו ולא איחר לעבות
של הלל — דף שלה ע"א
וזהו שאמר ולא קם כעליך לא הייתה לפי טבע עיין מה שבתלוי' תמצאן
נבואתו — דף שלה ע"ב
ומענין לדיות משה את האלהים סבלה במותה כל ס"ס כל הייחונות
ונשיקות לשבטי' — דף שלה ע"ג
ויקת שם משה עד ויבכו בני ישראל יש פלוגתא בגמרא מי כתבן תמצא של
יהושע ולהכי ולא צריך [illegible] — דף שלה ע"ד
אל דעת הרב כי מ"ר כתב כולן כמספר הכתוב את דברי השירה כולה
עד תמם — דף שלו ע"א
[illegible]

[illegible]

תם ונשלם שבח לאל בורא עולם

ע"י הפועל העוסק במלאכת הקודש הזעציר ופרעסין צ"ה חיים בן לא"א כה"רר צבי הירש
י"צו מק"ק קאליש במדינת פולין גדול ולע"ע פה ק"ק הענא

Digitized by Google

[redacted]igitized by Google

Digitized by Google